

218

85

MAGYAR
NYELVTÖRTÉNETI SZÓTÁR.

LEXICON
LINGUAE HUNGARICAE
ÆVI ANTIQUIORIS.

AUSPICIIS ACADEMIAE SCIENCIARUM HUNGARICAE

EDIDERUNT

GABRIEL SZARVAS ET SIGISMUNDUS SIMONYI.

VOLUMEN PRIMUM

A—I

BUDAPESTINI

SUMPTIBUS ET TYPIS VICTORIS HORNYÁNSZKY ACADEMIAE LIBRARII

MDCCCXC.

MAGYAR
NYELVTÖRTÉNETI SZÓTÁR

A LEGRÉGIBB NYELVEMLÉKEKTŐL A NYELVÚJÍTÁSIG.

A MAGYAR TUD. AKADÉMIA MEGBIZÁSÁBÓL

SZERKESZTETTÉK

SZARVAS GÁBOR ÉS SIMONYI ZSIGMOND

E L S Ő K Ö T E T

A—I

BUDAPEST

KIADJA HORNYÁNSZKY VIKTOR AKADEMIAI KÖNYVKERESKEDÉSE

1890.

FH
2625
S8
P64.1

E L Ő S Z Ó.

A magyar, különösen az összehasonlító magyar nyelvtudomány fejlődésével mind szükségesebbé s már halaszthatatlanná vált egy oly gyűjteményes műnek a megalkotása, mely a történeti magyar nyelvnek hiteles adatokkal támogatott szókincsét magában foglalja. Nyilvánvaló lévén, hogy e nehéz feladat megoldására egy-két ember ereje korántsem elegendő, Budenz József és Szarvas Gábor felszólították a hivatottakat, a magyar nyelv művelőit, hogy a munkát megosztva e fontos vállalatnak lehetőleg hamar időn való megvalósítására egyesüljenek. A felszólításnak megvolt a kívánt fogamatja, úgy hogy rövid nap múlva reá, az 1873. év őszén a munka első része, az anyaggyűjtés tényleg megkezdődött.

A vállalat megindítója előre is azzal a biztos hittel fogtak tervük kiviteléhez, hogy illetékes oldalról hathatós gyámolításban fognak részesülni. S valóban a M. T. Akadémia rövid időre a vállalat megindítása után magáévá tette az ügyet s kezébe véve az egész vállalatot, évi segélyösszeget szavazott meg a munka folytatására s bevégzésére.

E fontos ténnyel változást szenvedett maga a terv is, a mely kezdetben egyelőre csak a codexirodalom szókincsének egybegyűjtését vette célba; a M. T. Akadémia ugyanis határozattá emelte, hogy a gyűjtés a codexirodalmon kívül a nyomtatványokra is terjeszkedjék ki, úgy hogy a szótár az összes régi, a XVIII. század végéig terjedő magyar irodalom szóanyagának tárháza legyen.

Az anyaggyűjtés nagy részében öt (1874—1878), s az egybegyűlt anyag elrendezése két év (1879—1880) leforgása alatt befejeztetvén, a M. T. Akadémia nyelvtudományi bizottsága V o l f G y ö r g y g y e l, a Nyelvemléktár kiadójával — ki kezdetben szintén részt vett a szerkesztés munkájában — kidolgoztatta az Utasításokat, a melyek a szerkesztésben irányadóul szolgáljanak s a szerkesztéssel Szarvas Gábor és Simonyi Zsigmond tagokat bízta meg.

A szerkesztők a rájuk bízott munkával a lefolyt 1887-ik évben elkészülvén, a M. T. Akadémia megkezdette a kiadást s a művel ezennel a közönség használatára bocsátja.

Budapest, 1888. augusztus 20-án.

Hunfalvy Pál,

az I-ső (nyelv- és széptudományi) osztály elnöke.

Gyulai Pál,

osztálytitkár.

UTASÍTÁSOK.

I. A szótárnak tartalmáról.

1. A Magyar Nyelvtörténeti Szótár, nevének megfelelően, a magyar nyelv multjára szorítkozik és így a legrégibb időtől fogva a nyelvújítás elejéig, vagyis a mai irodalmi nyelv alakulásáig terjed. A mai nyelv irodalmi és tájbeszédbeli szókincse más két szótárnak marad tárgyul.

2. A Magyar Nyelvtörténeti Szótárnak a kijelölt határok közt *a)* a szókra, *b)* főalakjuk változataira, *c)* mindenféle jelentésükre és különböző hasznalatukra nézve teljességre, — valamint *d)* első előfordulásuk biztos megállapítására kell törekednie: de, hogy megjelenését túlságosan ne késleltesse, meg kell elégednie az ez idő szerint elérhetővel.

3. A Magyar Nyelvtörténeti Szótár számára gyűjtött szókincsből, minthogy a teljesség azzal csorbát nem szenved, ki kell rekeszteni: *a)* az oly képzéseket, melyek alapszavukból a ragozásokhoz hasonlóan mind alakra mind jelentésre nézve maguktól következnek, nevezetesen a melléknévi igeneveket, a *jártomban*-, *alutomban*-féle főneveket, s az *ü*-, *ű*-képzős mellékeveket, kivéve ha az eredetitől valamennyire eltérő jelentést fejlesztettek; *b)* a tulajdonneveket, kivéve a keresztnéveket, népnéveket, s azokat, melyek egy-egy köznévnék magyarázatául szolgálhatnak (pl. Alsó-Ör, Felső-Ör sat.); *c)* a csak szótáriróktól alkalmilag gyártott szókat, melyek tenyleg soha sem voltak használathban (pl. Molnár A. *i*-képzős szavaiból: *ezüsti, leni, rézi* sat.), s a csak toll- vagy sajtóhibából támadt latszólágos szókat (pl. *áldozatos* Kesztc. 313. e h. *atázatos*); *d)* az idegen származású szók közül azokat, melyek soha sem jelentésükben, sem alakjukban nem simultak nyelvünkhöz.

4. Ellenben föl kell venni tekintet nélkül illő vagy illetlen voltára minden eddig nem érintett, akár eredeti magyar, akár meghonosult idegen szót: különösen *a)* az olyan képzéseket, melyek vagy sajátágos alakot fejlesztettek, vagy önálló jelentést szereztek, vagy közönségesen nem használatosak; *b)* minden komoly műszókísérletet; *c)* a meghonosult idegen szókat, akár már a multban, akár csak a jelenben hódoltak meg, még az esetben is, ha idegen alakjukban fordulnak elő.

5. Minden szónak pontosan meg kell jelölni forrását es lehetőleg idézettel hitelesíteni. Valamely szót csinált példával támogatni nem szabad.

6. Oly idézetek, melyek a szónak sem alakja, sem első előfordulása, sem értelme, sem használata fölvilágosítására nem alkalmasak vagy nem szükségesek, egyszerűen mellőzendők.

II. A szótárnak alakjáról.

7. A mutató szók, ha csak kiejtésük nem ismeretlen, mai ortografiával irandók, az idézetek pedig, valamint a bizonytalan kiejtésű mutató szók hiven úgy hagyandók, a hogy az illető forrásokban előfordulnak. Megjegyzendő, hogy a mutató szókban a közép *ë* megjelölendő. Az eltérő alakok könnyebb megtalálás céljából a szótár végén külön szómutatóba állítandók össze (pl. *jonkább, ösmer, üdő, átal*).

8. A szók elhelyezése általában a betűrendtől függ, de tekintetbe veendő a származás is, a mennyiben az olyan szók, melyeket a nyelvtudományon kívül még a mai nyelvérzék (ill. helyesírás) is egész biztosan és félreismerhetetlenül származékoknak mutat, a szoros betűrend ellenére alapszavuknál sorolandók elő. (Igy pl. ezek a szók: *fulánk, őszinte*, noha kétségtelen, hogy a *für* és *ő* szók származékai, mégis külön eim alatt tárgyalandók. Olyan szók azonban, minők pl. *hirtelen, képes*, saját alapszavukhoz csatolhatók — *hír, kép*. — mert habár a nyelvérzék nem köti őket össze, a legesekélyebb eszmélkedés már rávezet erre az etimologiai kapcsolatra).

9. Az összetett szókat csak főszavuknál kell tárgyalni (pl. *be-önt, ki-önt* az *önt* szónál; *agy-velő, agya-furt* a *velő* és *furt* szóknál). De első szavuk szerint is felsorolandók a tárgyalat összetételek a szótár végére teendő szómutatóban.

10. Az ikerszók, ha második felük értelmetlen szó, első felük szerint iktatandók be (pl. *tarka-barka, csonka-bonka* a **T Cs** betűkben tárgyalandók, nem pedig a **B**-ben), különben a többi összetételekéhez hasonló szempont alá esnek (pl. *írul-pírul* a *pirul* ige alá).

11. A szólásmódok lehetőleg minden jelentős szavuknál megemlítendőek egy-két példa kíséretében.

12. Az összetételeket szorosan az alapszóhoz, vagy ha származék összetételei, a származékokhoz kell kapcsolni. E csoportokon belül a szoros betűrendet kell követni.

13. A származékok az összetételek után és csoportosítás nélkül, egyenkint, szoros betűrendben sorolandók elő.

14. Mint mutatószók a ragozható névszók egyes-számi pusztá nominativusukban, az igeik pedig a folyó cselekvés jelen ideje jelentő módja tárgyatlan alakjának egyes-számi harmadik személyében közlendők.

15. A homonym szóknak nem lehet rendet szabni: az ilyenekre csak eléjük tett számmal kell figyelmeztetni (pl. *1. ár, 2. ár, 3. ár*).

16. A betűrendre nézve megjegyzendő, hogy a hosszú hangzók a megfelelő rövidektől külön nem választandók (tehát pl. az *a* és *á* kezdetű szók vegyest tárgyalandók: *abruk, úbráz, abrones* sat.).

17. Az egyes szók tárgyalásában a következő rend tartandó szem előtt: *a)* mutató szó és hangalakok; *b)* jelentések időrendben; *c)* szólások és közmondások.

18. Minden egyes hangalak idézettel erősítendő, ép úgy mint minden egyes jelentés.

19. A jelentések szakaszában a főjelentések arab számmal, a főjelentések árnyéklatai pedig esetleg betűkkel jelölendőek. Minden jelentéscsoportban a szám vagy betű után röviden megjelölendő a jelentés. Ez latin és német szókkal történjék, melyek mellett, ha szótárból kerültek, ez egy vagy két betűvel megnevezendő. Más nyelvű szót, különösen magyar synonymumokat és definitiókat vagy leírást ama célra kivételesen csak akkor kell használni, midőn már más magyarázó eszköz nincs, vagy mikor a régi szótárak is magyar értelmezést adnak. A jelentés-csoportok oly módon rendezendőek, hogy mindig az teendő előbbre, a mely régiebbnek tartható. A jelentés megnevezése után közlendők a bizonyító idézetek időrendben.

20. Az idézett források nevei közül csak a legismertebb szótárírókét szabad nagyon röviden jelölni; a többire nézve általában szabály, hogy az egytagúak egészen kiirandók, és

hogy a legrövidebb megjelölésnek is rendszerint három betűből kell állania, melyek közül az utolsó, mint minden rendes rövidítésnél, okvetetlenül szótagkezdő mássalhangzó tartozik lenni. Mind ezt kell alkalmazni a munkák neveire is.

21. Helykimélés céljából több közvetlenül egymásra következő, szerző és munka szerint közös származású példa után a forrás csak az első idézetnél nevezendő meg, a többinél egyszerűen a kötet és lap jelölendő; végre a kötetet jelölő római és a lapot jelentő arab szám mellől, mint nem okvetetlenül szükségesek, elhagyandók a k. vagy köt. és l. rövidítések.

22. A szótár typographiai kiállításánál tödolog, hogy mind az, a mit a használó keres, könnyen és gyorsan föl legyen található. Ennek a célnak alá kell rendelni minden egyéb tekintetet. A keresés könnyűsége és gyorsasága legelőször is azt követeli, hogy minden alak azon a helyen, a hol keresendő, akár fejben, akár szövegben vagy elősorolásban, teljesen ki legyen írva. Második követelése a belső tagolás és csoportosítás külső kiemelése; a harmadik pedig az egyneműeknek egyező és a különeműeknek különböző fajta betűkkel való föltüntetése.

Hunfalvy Pál,

az I-ső (nyelv- és széptudományi) osztály elnöke.

Gyulai Pál,

osztálytitkár.

BEVEZETÉS.

A Nyelvtörténeti Szótár a régi magyar irodalom összes szókincsének gyűjteménye kívánt lenni. Hogy azonban e törekvését egész teljességében meg nem valósíthatta s kitűzött célját nem minden részletben érthette el, az elfogulatlanul ítélő látatlanban is, minden előzetes beavatás nélkül jól tudja s bizonyára nem is ily várakozással veszi kezébe e művet. A minden kezdettel járó fogyatkozások számát e műben a szokottakon kívül még két tényező gyarapította. Az egyik az, hogy különösen a magán-élet viszonyaira vonatkozó adatoknak egy jó része még mindig kibányászatlanul a levéltárak sötétében hever: a másik az, hogy kevés a hozzáértő dolgos kéz, s a kik vannak is, a gyűjtésnek gépies, fárasztó s juthatatlan munkájára nem szívesen vállalkoznak. Ehhez járul még, hogy mind a magyar nyelvtudomány, a mely leginkább érezte hiányát a régi nyelv hiteles vallomásainak s egy és más, rejtekben lappangó, de biztosan sejtett adat napfényre hozatalának, mind a M. T. Akadémia, a mely évek során át (1873-tól 1888-ig) tetemes anyagi áldozattal gyámolította s éllette a vállalatot, nem tartották tovább halaszthatónak a mű megjelenését, s elegendőnek vélték, ha az eddiglen a régi irodalomnak különben is legjava részéből összegyűjtött adatok dolgoztatnak föl, hogy a várva várt Nyelvtörténeti Szótár a tudomány embereinek s a magyar nyelv buvárainak mennél előbb kezükbe juthasson. Egyelőre, mondja egy helyütt az Utasítások is, meg kell elégednünk az elérhetővel. Az itt-ott mutatkozó hézagok kitöltését s a szükséges pótlásokat, ha hiányát érzi, majd elvégzi a ránk jövő nemzedék.

A szerkesztők azonban még arra nézve sem vállalhatnak kezességet, hogy a földolgozott műveknek minden fontosabb adata helyet talált a szótárban. A nyelvismeret s a fölfogás különböző foka szerint a gyűjtőknek egyike is másika is máskép értelmezte, a melyek pedig elég világosan szólottak, a gyűjtésre vonatkozó utasításokat: az egyik fontosnak tartotta azt, a mi jelentéktelen, s nagy gonddal minden apróságot kibányászott: a másik pedig jelentéktelennek, a mi fontos, s kijegyzését elmulasztotta.

Heltai Krónikájának nevezetességei sorában sok érdekes adatot talál az olvasó: a nevezetességek közt azonban bizonyára legföltűnőbb ama két ritkaság, mely a Mátyás tetemének hazaszállításáról szóló fejezetben fordul elő: «Egy nihány nap mulva *szellyébe* tónéc a testet és be szurkozác aszt minden felől, és haióba tónéc aszt és mellé adác a fő *Aladárt* és Bodo Gáspárt, és meg hadiác azoknac, hogy el vinnéc aszt Székes Feyervárra». S ha történetesen nem fordulnak hozzánk fölvilágosításért, ki s mi volt az itt említett fő *aladár*, vele együtt ama ritkaság is, a *szellye*, kimaradt volna a szótárból. Sem az egyik, sem a másik nem volt kijegyezve. — A kinek emlékéből teljesen ki nem mosódtak a gyermekkori benyomások, vissza kell emlékeznie rá, hogy a lat. *globus*-nak a nép nyelvében *golyóbis* vagy *kugli* a neve s csekély eszmélkedés után rá kell jönnie, hogy a *golyó* csak a jelen század dereka felé kezdett

erősebben lábra kapni: mindenki a *golyóbis* esonkitásának tartotta. E vélemény azonban, a mint Nagyszigethi Kálmán kimutatta (Nyr. XIV, 362), esalódáson alapult, mert már Apáczai Csere Jánosnál (Encyclopaedia) s később Miskolczi Gáspárnál (Jeles Vadkert) kétszer-kétszer is előkerül. S ha e szómagyarázó fejtegetés véletlenül meg nem jelenik, a *golyó* is kimarad a szótárból s régi volta ellenére is a esonkitott szavak sorába került volna. Az említett két munka földolgozója ugyanis, noha az Utasításokban világosan meg volt hagyva, hogy «minden szó első előfordultakor kijegyzendő», a *golyót* elfeledte kiírni. — A ritkaságok sorában kétségtelenül első helyet foglalnak el a XV. és XVI. század irodalmának *viszett* (= helyett, gyanánt) és *kéd* (= stadium) szavai; amaz hét codexben (Winkler, Nádoi, Döbrentei, Wessprémi, Debreceni, Keszthelyi, Érdy) s egy nyomtatványban (Komjáthi), összesen tizenkétszer fordul elő, emez egy codexben (Winkler) s szintén egy nyomtatványban (Kulesár György) található. És sem az egyik sem a másik mint mutató szó nem volt az adatok sorában föllelhető: s ha egyes helyek utánnézése közben véletlenül rájuk nem bukkanunk s figyelemmel nem kísérjük, az utóbbit egyáltalában nem, az előbbit pedig legföljebb egy-két igazoló példával iktathattuk volna be a szótárba. — A kifeledettek sorából való Calepinusnak *kölgy* szava is, mely a lat. *meta* magyarázójaként áll s mely Nagyszigethi Kálmán figyelmeztetésének köszöni, hogy kikerült a feledés homályából. — Egészen a legutóbbi időben, most, midőn már a **B** betű is szedés alatt volt. Heltai fabuláit kellett kezünkbe vennünk s benne egyéb föl nem jegyzett ritkaságok közt e szóra is ráakadtunk: *bartos*. Hasonlókép nem volt meg az adatok közt s csak az utolsó percben iktathattuk be a szótárba.

Ha már ily fontos és szembeszökő adatokon is minden fölakadás nélkül keresztül siklott a kiadó szeme, elképzelhető, mily nagyra rughat azoknak a száma, a melyek mindennapiak, jelentéktelenek, de csak úgy s akkor jelentéktelenek, ha magukban állanak, a minő pl. a *lat* ige; míg másokkal bokrosulva sokszorta nagyon is értékesekké válnak, a mennyiben megpárosulva új jelentésben állnak elénk, vagy sajátos szerkezetet tüntetnek föl, vagy pedig szólások és közmondások alkotó elemeivé válnak, pl. *ellát*: erkennen, einsehen; *fönnlát*: hochmütig, hoffärtig sein; *valamihez lát*: zugreifen; *igazat lát*: recht sprechen; *kötelességlátó*: pflichttreu; *lát-e*: ecce sat.

Hogy mennyire kevés pontossággal volt egy s más részről végezve a gyűjtés, elénk szűnben tünteti föl az a tény, hogy most, midőn már az első füzet ívei kinyomva kezünk közt vannak s egy hiányos idézet kiegészítése végett Lippay György „Pozsonyi Kertjének” III. köt. 143-dik lapjára nyitottunk, a hol az almafajokat sorolja elő, s midőn az itt találtakkal szótárunk adatait egybevetettük, láttuk, hogy a következő fajok nincsenek megemlítve köztük: *bonaburuttya*, *bósnai*, *posoni*, *perlinger*, *telelő* s *tótpiros-alma*.

Ilyenmő mulasztásokért tehát kötelességbeli pontatlanság vádja a szerkesztőket nem illetheti, valamint más, még jövőben fölfedezhető, tudunkon s tisztünk körén kívül eső fogatkozások miatt is el kell hárítanunk magunkról minden felelősséget. Annyit adunk s adjuk mindazt, a mennyit s a mit átvettünk; sőt adunk jóval többet. A szerkesztés munkája közben is tőlünk telhetőleg folytattuk az anyaggyűjtést s több fontos művet, a melyek meg kiaknázva nem voltak, részint magunk földolgoztunk, részint másokkal földolgoztattunk. Ilyenek: Pápai-Bod latin-magyar szótára (a mely egymaga mintegy tizenöt ezerrel gyarapította a meglevő adatok számát), Melius: Sámuel és Királyok könyve, Pázmány: Lutheristák vezetője, Váradi M.: Égő szövegnek, Pesti G.: Aesopus fabulái, Beythe András: Fives könyv, Keresztúri P.: Fölserdült keresztyén, Apoc codex, Könyi János: Hadi román, Várta mulatság, Ártatlan mulatság, Gvadányi összes munkái, Radvánszky: Magyar esaládelet, Ballagi A.: Keeskeméti Ötvöskönyve, Géresi: A Karolyiak oklevéltára, Nyelvőr: Nyelvtörténeti adatok, Wagner: Phræseologia, Orczy: Költeményes Holmi és KöltSzülem., Molnár János: Jeles épületek, B. Szabó David: Magyarság virágai. Ezekhez járulnak meg a következő művek, a melyeknek szerföliött hiányos földolgozásáról a szerkesztés folyamán

alatt sokszoros alkalmunk volt meggyőződni s a melyeket újra át kellett dolgoztatnunk: Teleki codex, Komjáthi, Zrinyi, Gyöngyösi. Thaly: Vitézi énekek, Faludi összes művei, Török-magyar kori emlékek (I. II.), Rákóczy György levelezései, Magyar hölgyek levelei, Régi magyar nyelv-emlékek (II. III).

Az anyag ismételt rendezése közben megtörtént, hogy szemünk egyik-másik idézetnek valamely ritkább szaván megakadt. Meggyőződést akarván szerezni, megtalálható-e az illető szó a mutató szavak sorában, utána néztünk s nem egyszer tapasztaltuk, hogy sehol semmi nyoma, hiányzik. Hogy az ilyenmű mulasztásokat lehetőleg kipótoljuk, minden, bármi tekintetben fontosnak mutatkozó szót nemcsak az idézetekből, hanem a sokszorta forgatott munkák lapjairól is eshető fölhasználás végett kijegyeztünk.

E folyton folyó pótlások nem egy ritka, jelentős szóval, nagy számú szólással s a jelentésárnyéklatok megvilágítására s részben megállapítására szolgáló példák hosszú sorával bővítették s gazdagították a szótár tartalmát.

Noha azonban a szerkesztők erejükhöz képest minden lehetőt elkövettek, hogy e fogyatkozások száma mennél csekélyebbre apadjon le, mégsem állhatnak jót érte, hogy minden házag pótolva van: sőt a napról-napra szaporodó példák nagy számából mindinkább meggyőződtek róla, hogy a hiányok teljes pótlása s minden lehető tévedés megigazítása a rendelkezésükre álló idő rövidsége miatt merőben kivihetetlen. Hogy mily nehézségekkel kellett a szerkesztésnek munkálkodása közben megküzdenie, élő tanúi neki ama tények, a melyekből csak néhányat említünk meg ez alkalommal.

A codexek földolgozása még akkoriban történt, mikor a Nyelvemléktárból csupán az I. kötet volt kiadva; ezekből tehát az anyaggyűjtés részben az eredeti kézirat, legnagyobb részt azonban a másolat alapján készült. Minthogy pedig az eredeti kéziratok egynémelyikének levelei hibás fűzés következtében egymástól szerteszét kerültek (VitkovicsC., KulcsárC.), a codexek kiadója pedig, a mint ez rendén is volt, e szétszórt leveleket a maguk helyére visszahelyezte: minthogy továbbá a másolatok egy részének lapszámozása, a melyekből a földolgozás történt, a kiadásnak alapul szolgáló eredetiétől eltért (Festetics, Keszthelyi, DöbrenteiC., Példák könyve, Apostolok méltósága, Cornides, Domonkos, Teleki, ÉrsekújváriC.), ebből oly kuszaltság és összevissza támadt, a melyet csak hosszas fáradsággal lehetett kiegyenlíteni s a mely továbbra is tetemesen megnehezítette a munkát, a mennyiben a lapszám kiigazítása végett minden egyes idézetnek utána kellett nézni a kiadásban. Hasonló eset volt a Faludiból vett idézetekkel is. Tudvalevő, hogy a Toldyféle kiadás a különféle változtatások miatt megbízhatatlan; a földolgozást tehát az eredeti kiadásokból végeztettük: de minthogy ezekhez ritkaságuk miatt manap csak nehezen lehet hozzáférni, könnyebb egybevetetés végett a közkezen forgó Toldy-kiadás lapszámozását alkalmaztuk. Itt is tehát az eredetinek minden egyes idézetét az utóbbiével egybe kellett vetnünk s a lapszámokat kiigazítanunk.

Jóval fölülmulta e nehézségeket s a gondot és fáradságot még sokkal inkább fokozta a hibák és tévedések fölfedezéséből támadt bizalmatlanság s a vele járó ama kötelesség, hogy a sejtett botlásoknak lelkiismeretesen utána nézzünk s a hol ilyenekre akadunk, kötelességszerűleg megjavítsuk. E folytonos szemmeltartás seregestül fődözte föl s juttatta fölszínre a hibás adatokat.

Az Utasítások egyik pontja így hangzott: „Minden szó külön egy lapocskára irandó mai alakjában s mai helyesírással s utána következzen az idézet az eredeti írásmód hű megtartásával”. Midőn a munka folyama alatt egyes hiányos idézeteknek kiegészítése végett utána néztünk a helynek az eredetiben, kitűnt, hogy a gyűjtők nem egyszer hibásan írták föl a mutatószót. Egész serege került ily módon napfényre a tévedéseknek.

Ime néhány példa: Mutatószó: *szólat* (AporC. 6); eredeti szöveg: *onzollat*; olvasd: *onszollat*. — Mszó. *céda* (AporC. 66); er. szö: *czewda keppen*; olv. *csudaképpen*. — Mszó. *zelyczegós* (= zöldséges) CzechC. 1; olv. *szelidségös*. — Mszó. *zulka* (CzechC. 8);

e. sz. *zulcayawal*; olv. szuleajával (l. esücsa). — Msz. *szél* (JordC. 363); e. sz. allata hwtet az templom kerenghyenek *felyre*. — Msz. *kiszál* (DöbrC. 467); e. sz. *kesal*; olv. késál. — Msz. *gyógyni* (JordC. 739); e. sz. *gyogyezon*; olv. gyógyiton. — Msz. *összeszed* (DomC. 174); e. sz. *evzue zertleek*; olv. öszveszötték. — Msz. *meggyászol* (ÉrdyC. 24); e. sz. *meg gyazohok*; olv. megigazohok. — Msz. *csíru* (ÉrdyC. 40); e. sz. *syrya*; olv. (z)sírja. — Msz. *gyérül* (ÉrdyC. 190); e. sz. *gyerwel*; olv. gyérüel, azaz gyűrűvel. — Msz. *szülem* (ÉrdyC. 80), *szülemény* (198, 349); e. sz. *zylemeer*; olv. szilemér (szülemér). — Msz. *kéz ügyébe* (ÉrdyC. 379); e. sz. *keze eegybe takarojta*; olv. keze (= kezét) egyhetakarojtá. — Msz. *hasztalan* (ÉrsC. 182); e. sz. *haznalattan*; olv. használatlan. — Msz. *kegy* (gratia) (ÉrsC. 214); e. sz. *kegyok*; olv. kégyók, azaz kigyók. — Msz. *hogyan?* (ÉrsC. 270); e. sz. *hagyuun*; olv. hagyván. — Msz. *örhely* (ÉrsC. 513); e. sz. *öryzew hel*; olv. öríző-hely. — Msz. *felrezzent* (ÉrsC. 541); e. sz. *feel rezent*; olv. fél részént. — Msz. *főlebb* (VitkC. 30); e. sz. (zemel) *fölél*; olv. (szemmel)-főllel, azaz füllel. — Msz. *gyermeteg* (TelC. 36); e. sz. *germekded*; olv. gyermekded. — Msz. *szíta* (Helt: Bibl. I. Pp.); e. sz. *chínaly szitokat*; olv. esinálj szitókat. — Msz. *elmulyalni* (Helt: Bibl. I. Uu3); e. sz. *ne mulyatel*; olv. ne müljál el. — Msz. *meggyülni* (Helt: Bibl. I. Kk2); e. sz. *meggyelönee*; olv. meggyelőnék (megjelőnék). Msz. *baromesásztány* (RMNy. II.302); e. sz. az mi *barom Cziastan* vagion; olv. az mi barom Császtán (Császtá hely Borsodban) vagyon. — Msz. *süldő* (Szentm:TFü. 8b); e. sz. három száz fogoly madár *süldögellyen*; olv. süldögeljen. — Msz. *esal* (főnév. LevT. I.385); e. sz. *chal*; olv. hal. — Msz. *szörös* (Com: Jan. 85); e. sz. *szörös hordó*; olv. sörös hordó. — Msz. *szödögyél* (szedeget) Matkó: BCsák. 110; e. sz. *pókhálot szödögel*, olv. szödögél. — Msz. *ülő szagú*; bronci C. e. sz. *kin wld fogu*; olv. kinn ülő fogú. — Msz. *szánko*; bannum C. e. sz. *szankó vetésre* való fölírás; olv. számkivetésre való fölírás. — Msz. *gyalog*; pedica C. e. sz. *kaloda*. — Msz. *gyönögeség*; sanies C. e. sz. *gónietseg*.

Sőt egészen újkorí szók, a nyelvújítás alkotásai is voltak emszóknak többszörte följegyezve: pl. *tetszhalott*, vizön való hadnak *paranesnoka*, *zsarnok*, *hasonmás* sat; holott az eredetiben *holteleven* (TelC.), vizön való hadnak *kapitannya*: navarchus (C.), *kegyetlen* (tyrannus C.) all; a *hasonmás* pedig, mely mint a Czech codex szava volt kijegyezve, a codex kiadójának oldaljegyzetében fordul elő. Ilyenek még a következő új szók: *példány*, *paranes*, *nyugta*, *szilárd*, *döntvény*, *szolgálatmentes* sat. sat., a melyek ugyan a 'Török-magyarokori emlékekben' valójában föltalálhatók, de oly okiratokban, a melyek eredetileg törökül voltak irva s a melyeket mai korban fordítottak le magyarra. A mutatószók sorában voltak ilyenek is: *malaszt* (ÉrdyC. 440), *gyúvás* (Lap: PTük. I.238), *eszélyös* (MA: SB. 217), mind föltűnő, könnyen észrevehető sajtóhibák ezek helyett: *választott*, *gyúvás*, *eszélös*.

A folytonos ellenőrzést s az eredeti szöveggel való egybevetést még két körülmény tette szükségessé. Ezeknek egyike magukban az eredeti művek egynémelyikeben, nevezetesen pedig a szótárakban tapasztalt, nagy számmal előforduló hibák és tévedések. Ilyenek: Oth az örök hazába lathoe a diósegnec ekössegöt, az *zentökseget* (NagyszC. 197), valószínűen így egészítendő ki: *zentök[nek] fenes[seget]*. A Debreceni codex másolatában, a melyből a kiírás történt, ez állott: 'Ez velagnae *ezifrasagad meg rtalran*'; s midőn az eredetivel egybevetettük, így találtuk: 'Ez velagnae *kevansagad el hagran*' (262). 'Ygeb yozagh, tudnya illic: *Reyteles* ymadzag, fohazkodas' (WesprC. 139), javítva: *Beyteles* — bőjtöles, 'El iewenek a sebes wyzek, ees a hazra tykezenek' (Pesti: NTest. 14), olv. *tykezenek* (ütközének). 'Egy ember lassitot *fiaukben*'; nagy a szöve és azzokra alavonta a *füueget* (Helt: Mes. 148); valamint Calepinus *Pöueg-je* (capitium), úgy ez is világos sajtóhiba *süereg* helyett: az illető mesében ugyanis pár lappal később meg kétszer előfordul e szó (452 és 454), de ott már *süueg* all. *Euchia* (Lod.): valószínűen *kuchya* helyett, olv. *kuccsa* — *kattya*: kaliba, kunyhó. *Ééülees* [?]: sesqui; a latin részben: sesqui; masfeel (uo.), *Fakozús* (uo.): olv. fazokas. *Feüly*, *feülny* (uo.): olv. öl s talan:

ölnyi. Fureuk (uo.); olv. *eureuk*, *Hothszen* (uo.); olv. *holt szén*. *Kanpan* (uo.); olv. *kápa*. *Kebez, kekez*: septa (no.); olv. *rekesz*. *Keteus xaas*: mantica (no.); olv. *kettős zsák*. *Vezralut*: cruor (uo.); olv. *vér alutt* = alutt vér. (Legkiválóbb nevezetessége pedig ennek a sajtóhibákkal rakott szótárnak a lat. *patientia* szónak ez a magyar egyértékese: *vztarplyenye*, a mely mind a latin mind a magyar részben megvan). *Egyén szedés*: collectio C; olv. *egybenszedés*. *Megszaidani*: conforire C; olv. *megszardani*. *Szubabaszág*hoz való: dumviralis C; olv. *szubabaszág*hoz. Vacillatio: *torgas* C; olv. *tántorgás*. *Czeceze* MA.⁴ *tsctseze* PP. *tsctseze* PPB; olv. *czecze* MA.³ = csece. Glauciolus: *musikaszinű ló* PPBl. *matskaszinű ló* PPl; olv. *macskaszemű ló* MAL. *Bukdolom* a vízben PPB. és Kr; olv. *bukdosom* PP. *Vesztető-bíró*: isostrates CM. (Kr.); olv. *eggyesztető bíró*: isostrates C. *Bomlik*: ruít MA. (Kr.); olv. *bomlok* MA. *Bőr-sapka*: cudon PP. (Kr.); olv. *bőr-sisak*. *Csámporodik* PP. (Kr.); PP.-nál nincs meg, hanem PPB.-nál. *Sáp*: scaphium MAL. (Kr.); az első kiadásban nincs meg, a második és harmadikban pedig *sáf* áll. *Czec* MA.³ *tsék* PP. (Kr.); olv. *czécz* MA.² — csécs. *Csirág*: thalli, aspargi MA. (Kr.); olv. *csirák* MA.¹ *csirác* MA.² = csirák. *Csölék* CM. (Kr.); olv. *esölék* C. *Simán gyalul*, Kr. forrás-ként MA. szótárát említi: pedig PP.-ban található. *Fraska* Tel: Fel. 116: jentatio, jentaculum (Kr.); pedig annyi mint: nugae, ineptiae. *Czucza*: amasia SzD. (Kr.) s ilyen értelemben idézi Gyöngyösit II. D.275. holott e helyen *csucza* olvasható = hasta.

Hasonló gondos utánnézet s a hivatkozással helyet való tüzetes foglalkozást követelt még az ingatag, következetlen helyesírású, továbbá a hiányos idézet következtében vagy egyébként is határozatlan s homályos szók hangalakjának s jelentésének megállapítása.

Régi irodalmunkat első korszakaiban helyesírás tekintetében általában tévovázás, következetlenség jellemzik: tudatos, egységes írásmódot csak keveseknél találunk: írónknak egy jó része, még a nyomtatványok idejében is, nem csak kortársaival szemben, hanem gyakran magamagához is következetlen. A küzdelem nyelvünk sajátos hangjainak jelölésében csak keveseknél éri el a kívánt sikert: egy jó szám, bárhogy erőlködik is, biztos megállapodásra nem tud eljutni. Ez ugyan a velük szakszerűleg foglalkozóknak nem okoz semmi nehézséget, ha a szó a járatosak, ismertek nagy seregéből való: másképp áll azonban a dolog, ha a ritkák, kihaltak, vagy éppen az egyszeresek (hapax legomena) közé tartozik. Ezek egynémelyikének helyes olvasása s hangalakjuk megállapítása, ha ugyan elérhető, csakis az illető író több helyének egybevetésével s gondos vizsgálatával érhető el; több esetben azonban még így is legfőljebb csupán a valószínűség juthatni: néha még teljesen sikertelen marad minden törekvés.

Bornemisza, Zvonarics s kortársaik egynémelyike a *c* és *cs* hangok jelölésében annyira következetlen és határozatlan, hogy gondos egybehasonlítás után sem állapítható meg az ismeretlenebb szóknak helyes olvasása. Nem tudunk tisztába jönni pl. Bornemisza *meg cziczorázic* (Préd. 458) s Zvonarics *kicziborászik* (PázmP. 104) szava *cicoráz*, *eiboráz*, vagy *esicsoráz*, *csiboráz*-nak olvasandó-e.

Újabb történetíróink a régi történeti emlékeket rendszerint átírva adták ki. E körülmény is megnehezítette a szók helyes olvasásának megállapítását. A *czendely* szó pl. az egyik kiadásban majd *cz*-vel, majd *cs*-vel van írva: ebből az következne, hogy *csendely*-nek hangzott: s először így is iktattuk be a mutatószók közé. Utóbb azonban egy XVIII. századbeli, határozott helyesírású nyomtatvány fölvilágosított, hogy a szó *csendely*-nek olvasandó. Ilyen a *csirák*, *csirák* (günstling) is, a melyet csak eredetének kinyomozása után lehetett meghatározni, hogy igaz alakja *csirák*.

A Jordánszky codex helyesírás tekintetében egyike a pontosabb, szabatosabb műveknek. A nyílt *e* hangot ő is állandóan *e*-vel, a zártakat (*ē, é*) *ee*-vel jelöli: a mi s-ünk nála is következetesen szintén *s*; *cz*-je, valamint *sz*-je is két-két hangnak a jele: az előbbi egyként *c* és *cs*, az utóbbi pedig *sz* és *ss* értékű. S mindamellett kétséges marad, miként olvasandó helyesen a csupán ez egyetlen helyen előforduló *czepőlees*: lippus (108) szava: így-e: *cepőlyés*, *esepőlyés*, vagy pedig *čepőlyés*, *čšepőlyés*: mert itt-ott a zárt *ē* egyszerű *e*-vel is van jelölve: *legen* (5),

vol tenny (459) sat. Hogy e szó alig tekinthető a már MA. szótárában előforduló *czeplye* (*tseplye*, perje PPB.): gramen származékának, abban alig kétkedünk; sokkal nagyobb a valószínűség, hogy ama *csepejeges*, *csepeljeges*-nek rokona, a melyet a Tájsszótár így magyaráz: „Zsir, szurok, méz által összeragadt haj, toll vagy szőr; moesok miatt összeragadott haj-lüftös”. Valószínűség szerint tehát így állapíthatjuk meg olvasását: *csöpölyés*. Ugyan csak e codexben olvasunk egy más különös szót, a mely a 94. lap következő helyében fordul elő: „Zwleth, nywlath es erdey dyznooth ne eegyetők, es hw hwsayth ne ylleseetők, merthi förtelmesek hwk”. A codex helyesírása szerint e szónak helyes olvasása *zület* vagy *szület* volna. De *züle* vagy *szüle* állatnevet se az összes irodalom, se az élő beszéd nem ismer. A szó alakjának s jelentésének megállapítása csak gondos nyomozás s más helyekkel való egybevetés után érhető el. Káldinál „tengeri nyúl” az egyértékese; Luther is kaninchen-nel fordítja. Biztos megállapodásra azonban csak a Vulgata *choerogryllus* szava vezet, melynek német egyértékesei: springhase, stachelschwein (Weise: Griechische wörter im latein). Eszerint codexünk következőes helyesíráshoz hűtlenné lett, s a mi nála ritkaság, de mégis előfordul, pl. „fotos rwhath vyzel” (98) = visel (egyéb helyeken: 732. 737. *vyzel*-nek írja), e helyen a szokott s helyett *z* betűt használt, vagyis a *zwleth sület*-nek olvasandó s nem más mint *sül*, rendesen ez összetételben: *sül-disznó*: erinaceus, echinus MA. — „Mel zep te *lepelid* az sarvba” (DöbrC. 481). A latin szöveggel való összehasonlításból: „Quam pulchri sunt gressus tui in calceamentis” kiténik, hogy *lepelid* írás- vagy sajtóhiba *lepesid* helyett. — Az Ehrenfeld codexből *dicsedelem* mutatószóhoz ez az idézet volt csatolva: „Cristustol neky ygerett gyzedelemuel mene angyaloknak ewrewmyre” (26). A kiírás a másolathól történt, a hol a szó világosan így van írva; az eredeti szöveggel való egybevetés azonban íráshibának tünteti föl s helyesen *gyzedelmuel*-nek olvasandó. — Calepinusnál a lat. *mariscus* magyarul ekként van visszaadva: *öng üetlen füge*. Itt az *öng* minden valószínűség szerint a (talán ismételtlen irt) *Vng*-nak hibás szedése: *ületlen* pedig a latin magyarázat szerint: „licus insipidae” világosan annyi mint: *izetlen*. — A Döbrentei codex himnuszainak egyikében ez áll: „Hasnak gómölce viragozek, ziznek mehe nevededik, iozagnak *oztoia* fenlik, isten templomban lakozik” (236). Az Apoc. codexben a megfelelő hely így hangzik: „iozagoknak *zaztoiak* fenlnek” (129). Kétségtelen tehát, hogy a fentebbi helyen az *oztoia* szó íráshiba *zaztoia* vagy talán *aztoia* = ásztoja helyett (vö. ászló: zászló, álog: zálog sat. a népnyelvben). — A Keszthelyi, s vele megegyezőleg a Kulcsár codex a XVIII. zsoltárnak e mondatát: „Vox Domini revelabit condensu” ekként fordítja: „Urak zawa meg yelenth *egybe zienteketh*” (9. vers). Hogy itt a *szün* ige nincs helyén, azt mindenki első tekintetre fölismerheti; s noha két különböző kézirat vallomása áll előttünk, minthogy azonban a kettő egyazon eredetinek másolata, voltaképen csak egy tanúval van dolgunk s így kétségtelenül íráshibának kell az idézett szót tartanunk; s valószínű, hogy a *zwnt zwert*-nek (= szürt) olvasandó. Ha azonban valahol, épen ily szókkal szemben óvakodnunk kell a könnyelművéstől, mert könnyen csalódásnak tesszük ki magunkat s másokat is meglepetéstünk. A további nyomozás s a többi zsoltárfordításokkal való egybevetés s ezek közt végre a Döbrentei codexnek megfelelő helye megtanít bennünket, hogy az íráshibában való bizalmatlanságunk helyén volt. E kézirat így szól: „Urak zowa *egbe zwentet* meg ielent”. S ezzel az íráshiba-föltevés s a *szürt* olvasat egyszerre mindenkorra ki van zárva. Itt azonban egy új kérdéssel állunk szemben: mi ez a *szörent* s a belőle egyberántott *szönt* = *szüvent* igenév: sarjadéka-e a szó cselekvésszónak; s tehet-e a *szött densus*-1? Szerencsénk van egy harmadik codexünk, a mely segítségünkre jön s pontosan megfelel kérdéseinkre. A Domonkos codex egyik legendájában így beszél: „Ez evzvegy azzonyallatnak ev feyenek bevreiben oly nagy faydalm menebe, mynt ha mynden hayajt nagy ewrevuel ky zaggatnayak; mely hayak vgy *zewntek* vala *evzue*, mynt ha evzue zewntek volna evket, amerra hog zykseg volna ev hayajt el beretualny ev feyerev” (174); s utóbb ismét: „Es az ev ezenkeppen *evzue zewnt* hayajt meg mutattatta nyhuan az predicacyon” (175). Ezeknek egybevetéséből immár megállapítható egy *-u* képzős *szöven*, *szöven-ik* ige, a

szerte ismert *sző* igének szarmazéka. — Hasonló jelenségek: „En wagyk az Klokock Isthwan: *rerem* megh holt Zecheden, a melj kenyerghwt en erettem” (LevT. 1.332). A levélgyűjtemény kiadója íráshibát sejtve *vérem*-nek gyanítja a nem értett szót, s a hely kiírója is e mutatószóval jegyezte föl. Egyike kihalt s különben is legritkább szavainknak, a mely e helyen kívül csupán egyszer fordul elő a Peer codexben: „Az hwganak ferye azaz *rerý* kezde öteth tytkon el arwlñy” (48). S e hely egyszerismind meg is mondja világosan értelmét, azaz *rér*: sű, sógor. — „Talam valami dögöt erzet valahol, es arra jó a *bitsagra*” (Helt: 99. Mes.). Az első kiadásban, melyből a kiírás történt, e mese hiányzik s a második kiadás után volt lemásolva: s a másoló vagy a mi valószínűbb, egy más kéz a *bitság* szót hibának tartva *birság*-ra javította ki. Hogy nem sajtóhiba s úgy helyes a szó, a mint a második kiadás adja, az már ki volt mutatva a Nyelvőrben (XVI.291). — A JordC. *zaazto* szavát, mely a 122. lapon olvasható: „Myndden nemzet ew sereghek es zaaztoyok zerent taborth yssenek”, a codex kiadója, Toldy Ferenc, *zaazlo*-ra javította ki: holott a codexek egy jó részének vallomása szerint is kétségtelen a *zaazto* = *zúszló* olvasat. „En sebeimet neked adam, hogy ennekem *zazto* vyselwm legy (VirgC. 61). Az alazatosoc Cristusnac *zaztaia* alath iarnac (DebrC. 421). Ffel tetzyk ember fñyanak *zaztoya* az egben” (ÉrdyC. 12.) s így még az 59. 149. 536. 601. lapokon, s főtebb az Apocodex 129. lapján. — Föltűnő szó a *salapos*, mely Szegedi Teophaniájának 36. lapján található: „Salapos süvegű vén ember”: föltűnő először, mert csupán ez egy helyen kerül elő; másodszor, mert alapszava: *salap* szintén ismeretlen; s harmadszor, mert nagyon emlékeztet a régi nyelvben többször használt *kalapos süveg*-re. Előre is kimondhatni tehát, hogy ez a *salapos* mindenesetre sajtóhiba s a kezdő *s* helyett *k* olvasandó: *kalapos*. A többszöri tapasztalaton okulva azonban, utána néztünk a szó eredetének s az eredmény megigazolta bizalmatlanságunkat. Schmeller szótára szerint: „Das schlappheiblein hat klappen, welche über die ohren herabhängen. Cf. slav. *schlapa*: hut; česk. *šlepa*: čapka” (II.530). Sandersnél meg ez áll: „Schlapphut: mit krämpfen, die herunter zu klappen sind und dann das gesicht verdecken”. A *salapos süveg* e szerint ugyanazt jelentette, a mit a *kalapos s.* vagyis a mai kalap: azaz: karimás süveg.

Figyelmesebb körütekintést s messzebbre ható vizsgálódást kívánt az oly szók értelmének meghatározása, a melyek a forgalomból teljesen kivesztek, vagy egymagukban rokonok nélkül állanak s származásukat homály fűdi. A szerkesztés kötelességével járt, hogy az egyszerű beiktatással meg nem elégedve, a mennyire tőle telik, az ily szókat is földeritse s a melyekről lehet, a homályt eloszlassa. Egy-egy ily szó jelentésének meghatározása, s a mi vele egyértelmű, eredetének kinyomazása, kívált ha a szó, a mint ez számos esetben történt, vagy hiányos, vagy épen minden idézet nélkül áll, megköveteli, hogy a hivatkozosos műben az illető helyet fölkeressük, az előző mondatokat, a melyeknek egyik-másik részlete tán valami világot derithetne értelmére, figyelmesen átvizsgáljuk, vagy ha a mű fordítás, eredetijével egybe hasonlitsuk: más esetekben pedig, hogy a szomszédos nyelvek egyikében-másikában is körütekintsünk, a melyekben eredetijére gondolunk rátalálni. Egy cédulán például e mutatószó állt: *csősz*, s alatta idézetképen ez: *czőrtz* Helt: Mes. 456. A föltűnő alak s az a tény, hogy az első nyomtatványokban sokszorosak a sajtóhibák, kötelességünkké tette az utánnézet s a szükséges kiegészítést. A kiegészített hely így hangzik: „Chak oda tekintsen a chőrtz, bizony behaytom”. Már maga az alak is (*chőrtz*) méltán kétséget támaszthatott e szónak *csősz*-szel való egybevetése ellen; a hely előzményei pedig teljesen lerontják e föltevést. A kegyetlen nemes ember szolgálatában állott ördög t. i. elmondja neki, mi módon fogja zsarolni a népet: „Kiveszem tőlük ötödöt, földvámot: asztal buzát is veszek rajtok, kántor ludat, kappant, tyukot: szent Balázs malaczo meg kell adniok”: s erre következik a föntebbi hely: „chak oda tekintsen a chőrtz, bizony behaytom”. E műnek tüzetesebb átvizsgálása után még egy más helyen is ráakadtunk e szóra: „Vgyan bűnes a czőrtz, vagy vétközet a szegény ember, auagy nem”: pauper ubique iacet. E szavak tanulságkép vannak a farkas és bárány meseje után odafüggesztve. A két helynek egybevetéséből tehát a szónak körülbelül ily jelentése vonható le: szegény, védtelen, nyomorult.

Még egy harmincadik helyet is kell e műnek itt idéznünk: „A szegényec mindenha búnessec, es oda kel füzetniöc a *csörzet*” (19). Hogy az itt előforduló szó nem tartozik a főtebbivel egybe, az már alakjából is, de főleg jelentéséből következtethető; mert míg az előbbi *csörcz*-nek, emez *csörsz*-nek olvasandó s bírságot, sarcot vagy ilyesmit jelenthet. Minthogy e műnek eredetijéhez, a melyből a fordítás történt, vagy helyesebben, a melyen az átdolgozás alapszik, eddigelé nem férhettünk, ennél több eredményt nem mutathatunk elő, se a szó származására nézve, habár megkísérlettük, tisztába nem jöhetünk. — Szintoly meghatározhatatlan, habár utána jártunk, az *eszen* értelme is ez idézetben: „A tüle eretnekeztetet Joachim Camerarius penig élt 1530 *eszen* táiban” (Czegl: Japh. 133). Annyit ugyan biztosan tudunk, hogy *eszen nap* a nyolcadik nap s pl. *eszen kedd*, „keddhez egy hét, *eszen idő* = esztendő hosszabb időköz; de hogy ezekből következtetve mit tesz az 1530 *eszen tájban*, azt csak gyanítani lehet, hogy annyi mint: 1530 esztendő körül. — „Ég tñ közzölletec, ki bemarka ő kezec en velem a *salsas* talba, elarol engemet” (MünchC. 100). A JordC., Sylvester s a többi fordítók egyszerűen *tál*-l adják vissza a Vulgata *catinus* szavát. Helyes olvasását s igaz értelmét csak eredetijének, az olasz *salsa* szónak fölismerése adja meg, a mely ugyanegy a fr. *sauce* szóval, tehát annyi mint: mártás, lé; „sálsas tál” eszerint: leveses v. mártásos tál. — „A mi penig két leányom *dossát* illeti, hagyom, hogy fiaim kinnek kinek tiz tizezer forintot adjanak” (Radv: Csál. III.317). A sejtelmet, hogy az idézetbeli szó egyértékese a mai *kelenggyé*-nek, vagyis hogy nem egyéb, mint a latin *dos*, a magyar Verböczyben talált imez adat helyesnek igazolja: „Dosth ees jegyrwhath kellyene fizethny”. Az előbbihez hasonló hangzású szóval találkozunk Gelejinél: „Nagy *dósa*-hűtvel arra kötötte magát” (Váls. II.186) és: „Nagy *dosa* hitre eskűsnek” (228). A *szomak-kigyó*-félel sorába tartozik, azaz a melyekben a netán érthetetlen idegen szót az író a megfelelő eredeti szóval világítja meg. Szerb-horv. *duša*: lélek; tehát *dósa*hűtve annyi mint: lélekre, hitre; a magyarban is: lelkekre-hitemre! — „A tulkot *sályockra* váguán, fakra rakiác aszt” (Helt: Bibl. II.286). A szó jelentésére s eredetére nézve némi útbaigazítással szolgál egy mult századbéli Szakácskönyvben foglalt rövidke adat: „Sálys petsenye” (Nyr. IX.73). A szó a mai népnyelvben is járatos ez összetételben: *fösár* v. *fölsár*; eredetije a ném. *schäl*: „benennung eines fleischteiles vom oehsen, welcher durch spaltung des sogenannten knöplls gewonnen wird. In der metzgersprache: die hüft-schalen, schwaif-schalen, ober-schalen” (Schmell. II.394). — „Az ki azt kívánnya, hogy meg mosodhassek, mennyen az *sapra* házba (ACsere: Enc. 12). Az oláhból került szó, a hol *şopru* annyi mint: nubilarium, szin, eresz (LexBud.); *sapraház* tehát minden valószínűség szerint annyi mint: fészter (fölszer). — „Ember bator mykenth orozlan, feleken mykenth nywl, zeled mykent galamb, czwlí ees *sod* mykent rawaz” (ÉrsC. 263). Egy hasonló hangzású s jelentés tekintetében is némileg vele találkozó szó él egyik tájszólásunkban: „Ejnye de *szódé* egy embér ez = veszekedő, rossz jellemű” (Nyr. XV.421). A codexbeli *sod*-nak eredetije az oláh *şod*: nevetséges, füres, csúf, bolond (LexBud.). A tájszólásbeli *szódé* valamely más nyelvből kerülhetett át (mert e szó megvan a román, germán és szlav nyelvekben is), de hogy melyikből, azt nem tudjuk megmondani. A codex eszerint maga magyarazza meg a szót, midőn mondja: csúf és sód. — A *bodza* szónak egyebek közt *bozdu* és *borza* mellekalakjai is járatosak voltak a régi irodalomban, valamint még ma is azok a népnyelvben; s mindamellett Könyinak (Hadi román 168) *bozdabetegség* s Pázmánynak (Kalaniz 836) *borzatúró* kitételel előzetes vizsgálat nélkül nem volt szabad a *bodza*-béli példák sorába beiktatnunk s a nyomozás ki is derítette, hogy az előbbi az olasz *bezza*: daganat szónak a képmása, az utóbbi pedig a *bronz*a, szokottabban *brindzá*-nak a változata. — A már főtebb idézett, egészen magán álló *bartos* is azok közé tartozott, a melyek megfejtésre várnak. Heltai Fabuláinak e helyen fordul elő: „Eleybe kezdé ióni lonon egy ember szabasso, veres nagy agyaru, hassitot sűneqben, es egy igen szelles galleros mente vagyon rayta, nagy a szőme, es azzokra *bartlossou* alavonta a sűneget” (448). A szónak mind származását, mind jelentését megmagyarázza Grimm szótárának a *Bart* cikkhez függesztett következő értelmezése . . . (26)

ein bart an der kappe: eine grosse kappe mit langen bärten, die kappe selbst durch ein dratgestell hoch über den kopf gehalten, die bärte aber wie eine schärpe um den leib geknüpft, so dass die enden hinterwärts herunter fallen'. Vagyis lorrásunk főntebbi szavai szerint az ördög 'hasított süveget', máskép 'skatulyás vagy esákos süveget' viselt, azaz a melynek esákja (*esák*: *dependentia* Sl.), leffentyűje s a németajkú Heltai szerint *bart*-ja volt s ezt vonta szemére alá a nemes embernek megjelenő sátán.

Mindeme példákból, a melyeket a nagy számból csak mutatóványkép közöltünk, levonható a következtetés, hány homályos jelenség maradt a gondos nyomozás ellenére is megfajtatlanul, hány hiba és tévedés, mert elvégre is minden egyes adatnak utána néznünk merő lehetetlenség volt, maradhatott megigazítatlanul.

Háttra van még, hogy beszámoljunk az elvekről, a melyek eljárásunk irányát, különösen ama pontokra nézve, megszabták, a melyeket az Utasítások vagy egészen említetlenül hagytak, vagy csak általános vonásokban érintettek.

Az Utasítások 2. pontja így szól: 'A Nyelvtörténeti Szótárnak teljességre, valamint a szókknak első előfordulásuk biztos megállapítására kell törekednie'.

A mi a teljességet illeti, hogy e követelésnek teljes mértékben lehetetlen volt megfelelnünk, arról már főntebb elég bőven szólottunk. Itt még csak annyit említünk meg, hogy különösen a régi, nevezetesen pedig a latin okiratokban szörványosan előforduló szók tekintetében mutatkozik észrevehető hézag. Ez kettős okból magyarázható. Az első, hogy földolgozásukra már nem jutott idő, de meg vállalkozó sem akadt rá; a második, hogy egymagukban s minden magyarázat nélkül állanak, a legtöbb esetben helyes olvasásuk is meghatározhatatlan: pl. *Seles*, jobagio (Czinár), *Seleus*, villa (uo.), *Seliestew*, jobagio (uo.), *Zeles*, praed. (uo.), *Zeleus*, praed. (uo.). Ki állíthatja egész határozottsággal, hogy ezeket helyesen olvasni tudja? Szeles, Széles, Szőlös, vagy talán más egyebet akarnak-e mondani? S melyik szó alá iktassuk be őket: a *szél* (ventus), *szél* (margo), *szőlő* vagy *sellye*, *szellye* példáinak sorába? S föltéve, hogy csakugyan meghatározhatjuk hangalakjukat, hogy pl. a sokszorta előforduló *Olup* személynév ugyanaz a szó, mint a későbbi *alap*, még akkor se iktatható be biztosan e szó példái közé, mert tudjuk, hogy a személy- és helynevek gyakorta mily változásokon mennek keresztül; a honosító törekvés a legidegenebb szót is legtöbbször úgy átalakítja, hogy idegen származást senki se gyanítana bennük s mindenki méltán eredeti terméknek tarthatja. A tulajdonnevek nagy ovatosságot követelnek s bármily világosaknak, áttetszőknek lássanak is, ha egymagukban, kellő magyarázat nélkül állanak, nem lehet származásukra nézve határozott ítélet mondanunk. Másként áll a dolog az oly idegen okiratheli magyar szókkal, a melyeknek hiteles jelentését az illető nyelv félremagyarázhatatlan értelmezése támogatja: pl. *mugsar* (1276. év. Nyr. VII.267); a megelőző magyarázat: 'lacus posterior' s a hozzácsatolt, vulgariter kétségtelenné teszi, hogy *mug* = *müg* (mög, möge valaminek): posterior; *sár* (pocsolya): lacus. Hogy mi a *horhag*, mely egy 1276. évi okiratban olvasható (Nyr. VII.219), megmondja az eleje vetett ma is jól ismert szó: 'ad vnum zurduk vel *horhag*'. Vannak ismét olyanok köztük, a melyeket más forrás alapján magyarázhatni meg: pl. 'usque ad arborem *burcoleha* sub qua est meta' (1257. Nyr. VII.317). Hogy mi ez a *burcoleha*, fölvilágosít róla Lippay János: 'A *barkoeza* fa, kit a deákok sorbus torminalisnak nevezik, a magas hegyekben a bik-lák között terem (PKert. III.195).

Magától érthető, hogy ez utóbbiaknak egyikét-másikát, a melyek szemünk ügyébe estek — mert, mint már említettük, kiszemelésükre idő nem jutott — az igazoló példák sorába fölvevük.

A teljesség nem szenvedett rövidséget azzal, hogy az összetételek közül, mint maguktól érthetőket s fölőseket, kihagytuk azokat, a melyeknek második tagját oly szó alkotja, a mely egy egész nemnek vagy fajnak közös sajátosságát jelöli, mint: *birka-fej*, *rigó-szem*, *borjú-fül*, *nyúl-bőr*, *sas-toll*, *rózsa-levél*, *barack-mag* sat. De fölvevük, ha adataink közt előfordultak, az olyanokat. 1) a melyek jellemző értelemben állanak, mint: *elefánt-esont*: elfenbein, *halháj*: fischbein, *ó-gyomor* (telhetetlenség), *disznó-láb*: schinken; 2) a melyek az eredetitől tetemesen eltérő

jelentést öltöttek magukra, mint: *pápa-szem*: augenglas, *ökör-szem*: zaunkönig, *sas-szem* (éles szem), *nyúl-szív* (félenkség), *galamb-begy*: feldsalat, *kecske-láb*: holzbock, *eb-tej*: wolfsmileh, *vas-macska*: anker: 3) a melyek szólások vagy közmondások alkotó részeivé váltak: pl. Fából vas-karika. Eb-esont hamar beforr. Rák-lábon jár. Miatyánk, bárány-láb. Eb-rudon vetették ki. Kitetszik alóla a ló-láb. Sat.

Nem juttattunk helyet továbbá az oly szóknek, a melyeknek hitelességéhez erős kétség fér, a melyeket az összes multnak egyetlen adata sem támogat s a melyek egyes tudáskodó nyelvészek önkényes alkotásainak bizonyulnak be. Ilyenek Adáminak következő elvonásai: *Abár*: rühlöfifel; elvonva ebből: *abár-ol*. *Abaj*: haufen, menge — *abaj doc*. *Alkony*: feierabend, rasthaltung — *alkony-odik*. *Av*: grausender gestank und faule — *av-as*. *Bám*: ausser sich gesetzt — *bám ul*. *Berzen*: wut, das knirschen mit den zähnen — *berzen-kedik*. *Bóff*: rölp — *böf-ög*. *Dák*: dolch, stilet — *dák-os*. *Dics*: lob, ruhm — *dics-ö*. *Diese*: pralerei — *diese-kedik*. *Feny*: pech — *feny-ö*. *Fohász*: seufzer — *fohász-kodik*. *Gab*: grünlingvogel — *gab-os*, *gáb-os*. *Gede*: etwas reizendes, lockendes — *gedé-l*. *Gömböl*: rund — *gömböly-ü*. *Kaland*: mitglied, compagnon — *kaland-os* társ MA. *Kény*: niedlichkeit — *kény-es*. *Lug*: reben — *lug-as*. *Oll*: die haare abscheeren — *oll-ó*. *Parány*: sehr klein — *parány-i*. *Redő*: halter — *redő-s*. *Rème*: das erstaunen — *rém-ül*. *Senyv*: krätze, raude, schimmel — *senyv-ed*. *Tárogat*: ein gewisses feldinstrument blasen — *tárogat-ó*. *Telep*: lager, haltung — *telep-edik*. *Ür*: höhle, leere — *ür-es*. *Versen*: streit, wettstreit — *versen-t* fut. *Vörhön*: braun, rötlich — *verhen-ö*.

Idevalók még, a melyeket Kresznerics mint régieket R. betűvel jelöl, a melyek azonban részben már Adámi, részben Baróti, legnagyobb részt azonban Sándor Istvánnak bebizonyított elvonásai. Ezek a következők: *Ábra*: forma. *Bádggyik*: languo. *Bék*: pax. *Bód*: beatus, felix. *Cim*: titulus, inscriptio. *Csem*, *csim*: cyma, germen. *Osir*: pullus animalium. *Dúz*: tumor, tuber. *Gömb*: globus, sphaera. *Gyám*: auxilium, subsidium, fulcrum. *Hang*: sonat, tinnit. *Hol*: aurora, tempus matutinum. *Hömp*: cylindrus, scutula. *Ig*: magnus, ingens. *Izz*: sudor: item: fervor, aestus. *Láz*: tumultus, motus populi. *Lob*: jact, jactat, jaculatur. *Lug*: lucus, saltus, nemus. *Mez*: velum, velamen. *Mogy*: baeca. *Rez*: tremor. *Rip*: frustulum, lacinia. *Rom*: fragmen, ruína. *Tév*: error, erratum. *Űr*: cavum, vacuum.

Hasonlóképen kimaradtak az oly szók is, a melyek világos sajtóhibáknak bizonyultak be: pl. Meg szaradot az en eröm mint egy *czetep* (Szék: Zsolt. 20). — Káldinál: *cserép*. *Főueg*: capitum C. MA. *főueg* Helt: Mes. — süveg sat. De az olyanokat, a melyeknek olvasását nem volt módunkban megállapítanunk, fölvevük: pl. *Iau*: epidromis C. *Jau*, *jura*: epidromis MA PP. sat.

A főntebbi pont ama követelését, hogy a szok első előfordultának biztos megállapítására kell törekednünk, folyton szemünk előtt tartottuk s az igazolópéldák sorában rendszerint a legrégibb adat foglalja el az első helyet. Itt két kivételt tettünk. Az első, hogy a szótárak adatai legelől, minden egyéb idézetek előtt állanak, bár mily regiek legyenek is ez utóbbiak. A *barát* első jelentésére (freund, bruder) vonatkozó példák tehát ily rendben következnek. (Szótárak): Szinnel való barát: dysphilus C. Igen barátom: *peramans nostri; a felől olyan barátom nekem, mint neki: *nihilominus amicus est mihi, quam illi PPH. S csak erre következnek a többi idézetek időrendben: Scerehmes bratym (HIB.) sat. A második kivételt ott tettük, a hol a jelentésfejlődés menetére alapított osztályozás a legrégibb adatnak nem juttatta oda az őt különben megillető első helyet. A *szín* szónak pl. kétségtelenül legeredetibb jelentése color, farbo; de ez értelmét csak a későbbi codexek adataival lehet igazolni (VirgC. ÉrdyC. ÉrsC. sat.); pedig nem csak a Bécsi codexben, hanem már a Halotti Beszédben is előfordul a szó; de ez utóbbi helyen már tovább fejlődött facies, angesicht jelentése van s így szükségkép hátrább kellett kerülnie a sokkalta későbbi adatokkal. Az ily esetek azonban a ritkábbak közé tartoznak: s a fajekezott olvasó ez esetben is legott raakadhat a mindenkor könnyen föllelhető legrégibb adatra.

Az 5. pont így szól: „Minden szónak pontosan meg kell jelölni forrását és lehetőleg idézettel hitelesíteni”. E pontra nézve meg kell jegyeznünk először, hogy vannak egyes, még pedig egészen mindennapi, szerte ismert szók, a melyeknél alig egy vagy két idézetet talál az olvasó: ilyenek: *csuk*: schliessen, sperren, *dob*: werfen, *birka*: schöps sat. Ezeknél a kellő példák hiánya nem a kiírók figyelmetlenségének, hanem ama ténynek tulajdonítandó, hogy ezek csak később, már az újabb korban váltak az élet járatosabb szavaivá. Második észrevételünk, hogy a helyvel való takarékoskodás sok helyen szükségessé tette az idézetek megrövidítését, a fölös szók és mondatok kihagyását s ennek következtében vagy az előzményekből vagy a következőkben egyes mondatoknak (alany, tárgy) az idézetbe beiktatását. Mindezt azonban akként idéztük, hogy sem az eredeti szövegen legesekélyebb változtatást se tettünk, se vele a hely értelme rövidséget nem szenvedett: pl. az *el-tunyul* szóhoz a következő idézet van csatolva: „Job az embernee, hogy munkába legyen foglalatos, hogy nem mint a testi szabadságban el tunyúllyon (Helt: Mes. 152) — rövidítve ebből: „Ezért iob az embernee, hogy az istennee akarattya és rendelése szerént szolgatban, munkába legyen foglalatos, az emberi társaságnac meg segitessére és hasznaiára, hogy nem mint magánac lenne, és a testi szabadságban, és gyönyörködésben el tunyúllyon”. Vagy a *lakás* nak lakmározás jelentését igazoló példák sorában szintén Heltai Meséből ez is ott áll: „És haza iutuán (a házi eger) be viué (a mezei egeret) egy pintzebe, ahól minden fele eleség vala és monda: Vigan lakiál, egyel! Mikoron legiob lackásba vólnánac, el iuta a kőlezár (30) — rövidítve és kiegészítve ebből: „És haza iutuán be viué egy pintzebe, ahól minden fele eleség vala és monda: Ides barátom, vigan lakiál, egyel. im látod, hogy minden elég vagyon. Elfőle ió eleséggel lakom én mindenkor. Monda a mezői eger: Bezzeg iól vagyon dolgoz. Mikoron legiob lackásba vólnánac, el iuta a kőlezár”.

A mutató szókra nézve a 7. pont csupán annyit mond, hogy „mai ortográfiával irandók”; de arról nem tesz említést, hogy a többféle járatos alak közül ez vagy az vagy mindegyik kiteendő-e mutató szónak, s ha csak az egyik, melyiknek adjunk közülük elsőbbséget. Ezekre nézve a következő eljárást alkalmaztuk. Ha a példák tanúsága szerint egyik alak a másik mellett egyformán használatban volt, mind a kettőt fölvevük mutató szónak: pl. *Bées*, *Béesü* . . . *Béesés*, *Béesüs* . . . *Csökken*, *Csökkenik* . . . *Szökdös*, *Szökdösik* . . . *Csördít*, *Csördít* . . . *Csorog*, *Csurog* . . . *Dunnyog*, *Dünnög* . . . *Döled*, *Dölled*, *Döllyed*, *Düled*, *Dülled*, *Düllyed* . . . *Láp*, *Váp* . . . *Lemez*, *Nemez* . . . *Szulák*, *Culák* . . . *Dobban*, *Toppan*. De a hol a régi nyelv csak az egyik változatot használta, habár ez a mai nyelvben a kevésbé szokott is, ezt vettük föl mutatószónak: pl. *Böndő* (ma inkább *bendő*). *Bujtár* (a mai irodalmi nyelvben csak *bojtár*). *Megdobban* a kebelben a szív, *megdobbantó* hír (ma közönségesen *megdőbben*, *megdőbbentő* hír).

A 8. pont a szónak elhelyezését szabja meg; azt kívánja, hogy az a közös származás tekintetbe vételével szoros betűrendben történjék. A rokonság megállapítását, az együvé tartozó családtagok kiválasztását a tudomány fölügyelete alatt a nyelvérzékre bizza. Eszerint nem családosithatók, a melyeket a nyelvérzék rokonoknak tart, de a tudomány nem: pl. *bulgatag* és *bul*, *balog*, *iszákos* és *iszik*, *boglár* és *bog* sat: de viszont azok se rokoníthatók, a melyeknek közös származását a tudomány ugyan földerítette, de a nyelvérzék együvé-tartozásukat föl nem ismeri: pl. *kajsza* és *hajlik*, *tapasztal* és *tapogat*, *lúza* és *lézeng* sat.

Már maga e meghatározás is, de még inkább a hozzá csatolt eme függelék, hogy „olyan szók mindamellett, a minők *hirtelen*, *képes*, saját alapszavukhoz (*hír*, *kép*) csatolhatók, mert habár a nyelvérzék nem köti őket össze, a legesekélyebb eszmélkedés rávezet erre az etimologiai kapcsolatra, jó részben megnehezítette a szerkesztés dolgát. Meddig terjed a nyelvérzék határa? Hol áll be az eszmélkedés szüksége s mily fokig haladhat ereje, hatása? Oly kérdések, a melyekre, a hány ember, annyi a felelet.

A szerkesztésnek tehát mindennek előtt azzal a kérdéssel kellett tisztába jönnie, hogy oly esetekben, midőn nyelvérzék és eszmélkedés küzdenek egymással s mindegyik a maga jogos követelésével áll elő, melyiknek adjon elsőbbséget, melyiknek a szavára hallgasson. S mi e

kérdés megoldását úgy gondoltuk leghelyesebbnek, ha ily kétes esetekben az adatok vallomását fogadjuk el irányadónak. *Baba* és *báb* egysége mind a nyelvérzék, mind a tudomány szava szerint világos: *Baba*: *docke*, *báb*: *puppe*, *docke* (Ball: Magy.-ném. szót.): s mindamellett külön választottuk e két szót, mert egyesítését a talált adatok nem engedték meg; mert míg a *baba* a *puppe* jelentésen kívül kindechen értelemben is járja, a *báb* csakis annyi mint *puppe*. — Hasonlókép tettünk a *bátya* és *bácsi* szókkal is, noha egységes voltuk kétségtelen, de minthogy *bátya* kiválóan annyi mint: *älterer bruder*, aztán másodfokban: *onkel* s csak harmadfokban: *natu maior*, *vetter*, addig a *bácsi* adataink szerint csak ez utóbbi jelentésben szerepelt. Ilyenek még egy részről *barka*, más részről *berke*, *birke*; továbbá *cihant*, *cchent*, s ezekkel szemben *csahol*, *cschlöl*, *cschlög*. Az előbbieket (*barka* és *berke*) a némileg eltérő jelentés, az utóbbiakat (*cihant* és *csahol*) az alaknak, különösen a szókezdő hangnak kissé föltűnő különbsége nem engedték egy mutatószó alá helyezni.

Ugyanez alapon, a nyelv vallomásainak alapján, sok oly szót családositottunk, a melyeket a nyelvérzék nem ismer el egybetartozóknak. Így kerültek mint egy családnak tagjai, mint egy közös alapszóhoz származékaik együvé: *balgatag*, *bolyó*, *balyók*, *bolyog*, *bolyong*; mert a nyelvtények rá erőszakolják a nyelvérzékre a közös eredetről való meggyőződést. *Balgatag* ugyanis több régi író tanúsága szerint egyértékű ezzel: *bolyongó*; *bolygatag* pedig régi szótáraink szerint annyi mint: *absurdus* MA. *ungereimt*, *törricht* PpBl: s viszont az előbbi annyi mint: *absurdus*, *stolidus*, *törricht*, *albern*, az utóbbi pedig: *erraticus*, *herumirrend*. *Bolyó* és *bolyók*, *balyók* (*stolidus*, *törricht*) is eszerint eredetileg ugyanazt jelentik mint: *bolyongó*; tehát a löntebbiekkel egy rokonságba valók. — A nyelvérzék, a ma uralkodó nyelvérzék hasonlóképen elválasztja egymástól a *család*-ot (*familie*) a *cseléd*-től (*diensbote*); s mindamellett szavát nem volt szabad figyelembe vennünk, mert a *család* nemcsak *familie*, hanem *hausgesinde* is; s viszont a *cseléd* nem csak *diensbote*, hanem *familie* jelentésben is járja. Így vallja még közös származásúaknak az elmúlt századok hiteles szava például ezeket is: *csiszol* és *csúsz(ik)*, *büszke* és *büz*; *torozó* és *döbben* s velük együtt még egy jó számot.

Hogy némelyek szerint talán messze is túlmentünk a nyelvérzék határain, azt magunk is valószínűnek tartjuk; de a mi nyelvérzékünknek is megvan az a joga, hogy a maga követelését érvényesíthesse. Ehhez járul még, hogy a mi észmélkedésünk egész világos adatok kalandolása mellett a legtöbb esetben biztosabban haladhatott előre s juthatott kedvezőbb eredményre. Hogy azonban mindamellett nem egyszer tünődve, habozva állottunk meg egy-egy jelenség előtt, a hol a vallomások egy része a nyelvérzék mellett, más része meg ellene tanúskodott, az magától érthető, természetes. Így ma is tétovában vagyunk, nem tudjuk meghatározni, hogy pl. *csöpül*, *csöpüz* és származékaik a *csöpü* vagy a *csép* alá sorozandók-e be; a *csöpü* mellett ugyanis az alak, a *csép* mellett ellenben a jelentés szól.

Az elhelyezés részleteit a későbbi pontok ekként szabályozzák: .12) Az összetételeket szorosán az alapszóhoz kell kapcsolni; tehát ekként: [Alapszó]: **Láb** . . . [Összetételek — ezek kötőjellel vannak egybekapcsolva s az alap- és származékszóktól kis kezdőbetűvel megkülönböztetve]: *álló-láb* . . . *borjú-láb* . . . *fa-láb* . . . *fejetlen-láb* . . . *függő-láb* . . . *galamb-láb* . . . *harang-láb* . . . *mezít-láb* sat. — [Alapszó]: **Lát** . . . [Összetételek]: *által-lát* . . . *elére-lát* . . . *el-lát* . . . *elő-lát* . . . *föl-lát* . . . *fönn-lát* . . . *hozzá-lát* . . . *ki-lát* . . . *lútrán-lát* . . . *meg-lát*.

Ha az összetett szók származék-összetételek, mondja tovább az előbbi pont, a származékokhoz kell kapcsolni. Eszerint *fejettlenlábság* mint a *fejettlen-láb*-nak származéka, szorosán ez után következik; hasonlóképen *mezíllábos* a *mezít-láb* után . . . Ugyanigy: *által-lát*: *által-látás* . . . *általlátatlan* . . . *általláthat*: *általláthatatlan*: *általláthatatlanság* . . . *általlító*. Mind ezek ugyanis nem összetételek, nem *által* + *látás*, *által* + *láthatatlan* sat. hanem képzett szók, az *általlát* cselekvesszónak egyenes vagy közvetett származékai.

A származékok, folytatja a következő 13. pont, az összetételek után és csoportosítás nélkül, egyenkint, szoros betűrendben sorolandók elő. Tehát: **Láb** . . . [összetételek és származékaik] . . . *Lábaeska* . . . *Lábas* . . . *Lábasít* . . . *föl-lábasít* . . . *Lábaslag* . . . *Lábatlan* . . . *Lábbeli* . . . *Lábit*: *Lábitó* . . . *Lábol*: *által-lábol* . . . *el-lábol* . . . *ki-lábol* . . . *mög-lábol*: *meglábolthatatlan* . . . *Lábravaló* . . . Ugyanigy: **Lát** . . . [összetételek és származékaik] . . . *Látás*: *álom-látás* . . . *esoda-látás* . . . *kár látás* . . . *látott-látás* . . . *törvény-látás* . . . *Látat* . . . *Látatlan* . . . *Látd.* *ládd é.* *láddék* . . . *Látdogál*: *mög-látdogál* . . . *Láthatatlan* . . . *Láthatatlan-képen* . . . *Láthatatlanul* . . . *Látható* . . . *Láthatóképen* . . . *Láthatós* . . . *Láthatóul* . . . *Látnivaló* . . . *Látó*: *álom-látó* . . . *háztűz-látó* . . . *hús-látó* . . . *igaz-látó* . . . *isten-látó* . . . *messze-látó* . . . *Látós* . . . *Látogat*: *el-látogat* . . . *hozzá-látogat* . . . *környül-látogat* . . . *mög-látogat*: *meglátogatás* . . . *Látogatás* . . . *Látogató* . . . *Látomány* . . . *Látomás*: *szem-látomás*: *szémlátomást* . . . *Látomást* . . . *Látott* . . . *Látsz-ik* . . . *ki-látszik* . . . *mög-látszik* . . . *Látszat* . . . *Látszatos* . . . *Látszomány* . . . *Láttatos* . . . *Láttatósan*.

Az Utasítások ama pontjának, hogy a származékszók szorosan alapszavuk után helyezendők el, természetes következménye, hogy az első- és másodfokú származékok csoportosításában a betűrend szoros követelésétől, mint már fentebb is láttuk, többszörte el kell térnünk. Így pl. *Adóz* mint az *Adó* szónak egyenes származéka ehhez sorozandó s így a betűrend ellenére megelőzi az *Adogat*, *Adomány* származékokat. Ellenben *Birál*, noha betűrend tekintetében meg kellene előznie a *Birás*, *Biratlan*, *Birdogál*, *Bírható* sat. képzéseket, mégis utánuk áll s mint a *Bíró*-nak származéka *Birülköd-ik*, *Biráskod-ik* sat. társaival együtt a *Bíró* alapszó után következik.

A hangalakok sorrendje legcélszerűbben fokozatos fejlődésük alapján volna megállapítandó: minthogy azonban sok esetben a változás menete meg nem határozható, ebben is a betűrendet követtük. Így: **Pedig** (*kedeeg*, *kedég*, *kedig*, *kedyk*, *kegeg*, *kegek*, *kegig*, *kegyg*, *kegik*, *kegyét*, *kenig*, *peg'eg*, *pegyg*, *peneg*, *penek*, *penygh*, *penyk*, *tenyk*).

A jelentésre nézve szorosan alkalmazkodtunk ahhoz, a mint az Utasítások megszabják. Nevezetesen minden szó jelentéséhez hozzácsatoltuk a latin és német kitétel: ha szótárainkban megtaláltuk, ezekből, egyébként magunk választottuk ki a megfelelő egyértékűeseket. Természetes, hogy ez utóbbi esetben, a hol csak lehetséges volt, a klasszikus kor kitételeit választottuk: de hogy e kornak szókészlete nem elégséges az újabb időkben keletkezett fogalmak kifejezésére, hogy tehát, ha csak körülírással nem akartunk élni, a mi a szabatosság világos kárával járna, a közép és egyházi latin nyelv kitételeit is sokszorta alkalmaztuk, az is magától érthető. Sok esetben azonban még e segédeszköz is elégtelen volt, s némely fogalom magyarázatára meg kellett elégednünk a német kitételrel; pl. *műgészépülés*: *verschönerung*, *das schönerwerden*. Sőt gazdag igeszármazékaink egynémelyikére, kivált az összetételek származékaiban, még a németben se találhattunk alkalmas magyarázó szót: pl. *számadatlanság*, *apáca-szöktető*, *magyaváló* (barack), *csipásítás*, *léesépülődöttség* s hasonlók.

A jelentések osztályozásánál szintén szem előtt tartottuk az Utasítások ama megállapítását, hogy az a jelentés teendő előbbre, a mely régiebbnek tartható. Ebben leli magyarázatát, hogy némely ma közdivatos jelentés miért került néha hátra s engedte át helyét egy ma kevésbé vagy nem is ismert jelentésnek. Példák: *Áldomás*: 1) offer, offermahl; 2) mahl, gastmahl; 3) segen; 4) kauftrunk. *Alkú*: 1) passend, geeignet, schicklich, erlaubt; 2) vertrag, übereinkommen. *Baj*: 1) kampf; 2) mühe, plage. *Pazarol*: 1) schlenmen, schwelgen; 2) verschwenden. *Paraszt*: 1) schlicht, gerade; 2) einfach, ungeschmückt; 3) allgemein; 4) bauer, landmann; 5) bäurisch, ungebildet sat.

Magától érthető, hogy a jelentések megállapításában első rendben a talált adatok voltak irányadók. A szótárak kitételeit tehát csak akkor vettük figyelembe s iktattuk be az őket megillető helyre, ha az idézetek vallomásaival egybevágtak; a hol a szótárak adatai, a mi nagyon számos esetben megtörtént, e tekintetben hiányt tüntettek föl, e hiányokat a megfelelő kitétel

megválasztásával kellően kipótoltuk. A *lakodalom* szónak pl. az adatok tanúsága szerint három jelentése van: 1) lakás, tartózkodás; 2) étkezés, vendégeskedés; s 3) nász, menyekző. Ezek közül a szótárakban csak a 2) található meg: convivium, symposium G. convivium, epulum MA. PP. A *szőr*-nek a régi példák alapján tizenhárom jelentése állapítható meg: ezek közül Calepinusnál csak *symbolum*, Molnárnál pedig *series, ordo* és szintén *symbolum* van meg. Régi szótárainknak ezenkívül közös hibájuk, hogy sok esetben az idegen szónak csak azon jelentéseit fordították le, a melyekben az illető szó ama nyelvben járatos volt: hogy pedig ez nem mindenkor egyezett meg a mi nyelvünkbeli használattal, az a dolog természetéből következik. Azonban mint el nem hallgatható nyelvtényeket ezeket is föl kellett vennünk s mint különösségeket rendszerint a jelentések végére egy külön osztályba iktattuk. Ilyenek pl. *dedisco: visszatunulok*, *revoco: hátrahívom* sat., Calepinus fordításai: s természetesen MA. és PP.-nél is föllelhetők.

A szólásokot egyöntetűség s könnyebb áttekinthetőség végett úgy rendeztük el, hogy elsőbben a ragok, aztán a névutók abécé rendben következzenek egymás után; pl. a) Valamibe száll. b) Valakihez száll. c) Valakinek száll. d) Valakinél száll. e) Valamire száll. f) Valakit v. valamit száll. g) Valami alá száll. h) Valami ellen száll. Ugyan csak az áttekintés elősegítése végett a szólás másik tagját, egyik alkotó részét (ige mellett névszó) az egyes ragok csoportjába szintén betűrendben helyeztük el; pl. *vmibe száll: hadba száll: vkinek helyébe száll: lábbal szállott bátorsága: magába száll: perbe száll: szembe száll: szívébe száll* sat.

A szólásokat egyes, ritkább esetekben külön nem soroltuk elő, nevezetesen akkor, midőn a külön jelentéskategóriák példái közt úgyis helyet találtak (vö. *Bibe, Bir* sat.).

Végül különös figyelmébe ajánljuk az olvasónak az Utasítások ama pontját, mely a szótárhoz csatolandó Függelékről szól. Itt találnak helyet a keresztnevek és népnévzetek; továbbá a Szómutató, a mely szoros abécé rendben mindazon szókat magában foglalja, a melyek külön mutatószókul elő nem fordulnak; nevezetesen az alakváltozatokat és mindennemű összetételeket, utalva az illető mutatószóra, a mely alatt föllelhetők: pl. *mevet* l. *Nevet*, *négely* l. *Légely*, *szimbora* l. *Cimbora*, *jargal* l. *Nyargal*, *jógejt* l. *Gyógyit*; *mégabrákol* l. *Abrakol*, *mégábráz* l. *2) Ábráz*, *mégábrázol* l. *Ábrázol*, *mégabroncosoz* l. *Abronsoz*, *mégacéloz* l. *Acéloz*, *mégad* l. *Ad* s így tovább; *szóbeszéd* l. *Beszéd*, *szócsaplár* l. *Csaplár*, *szófodorgatás* l. *Fodor*, *szófogadás* l. *1) Fog*, *szófolyás* l. *Foly*, *szóhallatlan* l. *Hall*, *szóhordozó* l. *Hord*, *szójárás* l. *Jár*, *szómégmásolhatatlan* l. *Más* s így tovább.

Szarvas Gábor, Simonyi Zsigmond *)

szerkesztők.

*) Jegyzet. Az A á, E é, F, H, I, J, K, M, O, Ö, U, Ü betűket Simonyi Zsigmond, a B, C, Cs, D, G, Gy, L, N, Ny, P, R, S, Sz, T, V, Z, Zs betűket pedig Szarvas Gábor szerkesztette. A ragok, névutók, valamint a kötőszók Simonyi Zsigmond feldolgozásai.

A FORRÁSOK JEGYZÉKE.

Abig. — Abigail historiája. (Irta egy küüllői névtelen.) Debreceni kiadás XVI. száz. (Irva 1560-ban.) — Földolgozta: *Könnye Nándor*.

Ács: BHal. — Ács Mihály. Boldog halál szakere. 2. kiad. Lőcse 1708. — *Könnye Nándor*.

ACsere: Bölcs. — Apáczai Csere János. Bölcsészeti Dolgozatai. Pest 1867. — *Könnye Nándor*.

ACsere: Enc. — Apáczai Csere János. Magyar encyclopaedia. Utrecht 1655. — *Könnye Nándor*.

Adámi: Sprachk. (**Adámi: Spr.**) — Adámi Mihály. Ausführliche und neu erläuterte Ungarische Sprachkunst. Bécs 1763. (Második kiadás.)

Adámi: Bar. Adámi János. Az igaz, jámbor és tökéletes barátságról való ének. Kolozsvár 1599. — *Könnye Nándor*.

Agend. — Agendarius liber . . . in dioecesi et provincia Strigoniensi. Additae sunt lingva vernacula pia et catholicae exhortationes. Tyrnaviae 1583. — *Könnye Nándor*.

Ágost: Zar. — Ágoston Péter. Mirrhaszedő zarándok. Nszombat 1672. — *Könnye Nándor*.

Alv: Itin. — Alvinczi Péter. Itinerarium Catholicum, azaz nevezetes veszekedés. Debrecen 1616. — *Könnye Nándor*.

Alv: Post. — Alvinczi Péter. Postilla. Kassa 1633—4. — *Könnye Nándor*.

Amade: Vers. — B. Amade László Versei. Pest 1836. — *Simonyi Zsigmond*.

Anonym. — Anonymi Belae regis notarii de gestis Hungarorum liber. (XIII. század. Endlicher kiad. Sangalli 1849. A számok Anonymus fejezteit jelölik.) — *Simonyi Zsigmond*.

Apafi: Vend. — Apafi Mihály. Vendelinusnak a ker. isteni tudományról írott két könyvei. Kolozsvár 1674. — *Könnye Nándor*.

Apoll. — Apollonius chronicája. 1722. — *Könnye Nándor*.

AporC. — Apor codex. A XV. század második feléből. (Kiadva a Nyelvelméktár VIII. kötetében.) — *Turi Mészáros István*.

Apost. — Apostolok méltósága 1521. (Nyelvelméktár VIII. k.) — *Bánóczy József*.

BakosTem. — Bakos Gábor temetésén declamáltatott magyar versek. Kassa 1666. — *Veres Imre*.

Bal: CsIsk. — Balásfi Tamás. Csepregi iskola. Pozsony 1616. — *Könnye Nándor*.

Bal: Epin. — Balásfi Tamás. Epinicia Benedicto Nagi, alias Soce. Pozsony 1616. — *Könnye Nándor*.

Balassa: Camp. — Balassa Bálint. Campianus Edmondnak tíz okai. Bécs 1607. — *Könnye Nándor*.

Balassa: Ének. — Balassa Bálint énekei. Lőcse 1693. — *Könnye Nándor*.

Balog: Corn. — Balog György. Cornelius Neposnak a görög hadi fejedelmeknek életekről írt könyve. Kassa 1746. — *Könnye Nándor*.

Bar: LPar. — (Baranyi Pál.) Lelki paradicsom. H. n. 1700. — *Könnye Nándor*.

Bar: SzBúcsú. — Baróthi Miklós. A szent búcsú méltósága és hasznai. Kassa 1659. — *Könnye Nándor*.

Barna: Isk. — Barna János. Krisztus iskolája. Nszombat 1714. — *Könnye Nándor*.

Bartha: Krón. — Bartha Boldizsár. Chronica Debreczenben esett dolgokról. Debrecen 1666. — *Veres Imre*.

Bas: Credo. — Basilius István. Az apostoli credo rövid magyarázatja. Kolozsvár 1568. — *Könnye Nándor*.

Bátai: LPrób. — Bátai B. György. Lelki próbakö. Szeben, 1666. — *Veres Imre*.

Bátai: VTárgy. — Bátai B. Gy. Választottak tárgya. Szeben 1666. — *Könnye Nándor*. *Veres Imre*.

Bat: KTud. — Batizi And. Ker. tudományról való könyvecske. Krakkó 1550. — *Könnye Nándor*.

Bat: Sus. — Batizi A. Susánna históriája. Lőcse 1628. (Irva 1541-ben.) — *Könnye Nándor*.

Báth: Tromb. — Báthori Mihály. Hangostrumba Debreczen 1664. — *Veres Imre.*

BáthBúcs. — Báthory Gábor Bucsuztatója 1613. (Közölve Uj M. Múzeum III. 93—96. A számok az ottani négy lapra vonatkoznak). — *Simonyi Zsigmond.*

BécsiC. — Bécsi codex. XV. század. (1436—1439 közt készült. — A bécsi udv. könyvtárban. — Kiad. Nyelvemléktár I. k.) — *Zsilinszky Endre.*

BékHajd. — Békés vármegye Hajdana. (Kiadta Haan Lajos.) — *Veres Imre.*

BékOkl. — Békésmegyei Oklevéltár. (Közreboesájtotta Haan L. és Zsilinszky M. Budapest 1877.) — *Veres Imre.*

Bél: Comp. — Bél Mátyás. Compendium avagy rövid summája az egész keresztény tudománynak. Freylingshausen után. 1713. — *Könnye Nándor.*

Bon: Ritm. — Beniczki Péter. Magyar Rithmusok. Kolozsv. 1670. — *Könnye Nándor.*

Ben: Ritm.² — Beniczki Péter. Magyar Rithmusok. 1700. — *Veres Imre.*

Bes: HÉnek. — Besenyei Jakab. A házasságról való szép ének. Kolozsvár 1580. — *Veres Imre.*

Bothl: Élot. — Gróf Bethlen Miklós önéletrírása. — *Könnye Nándor.*

Bethl: II. RákGy. — G. Bethlen Imre. II. Rákóczi György ideje. Nagyenyed 1829. (Oklevelek 146—196. ll.) — *Veres Imre.*

BethlTám. — Magyarországnak Bethlen Gábor támadásakor állapotjáról egyidejű embernek tanácslása. Ujra nyomatták P. és F. Pozsony 1838. — *Könnye Nándor.*

BeytheA: FivK. — Beythe András. Fives Kónfiv. Fíveknek és fáknak nevékről, természetéről. Németujvár 1595. — *Alexius György.*

Boythe: Epist. — Beythe István. Esztendő által való vasárnapi Epistolák. Német-Ujvár 1584. — *Könnye Nándor.*

Boythe: Nom. — Beythe István. Stirpium nomenclator Pannonicus. Antwerp. 1584. — *Könnye Nándor.*

BFaz: Asp. — Bogáti Fazekas Miklós. Aspasia asszony dolga. Kolozsvár 1591. — *Könnye Nándor.*

BFaz: Assz. — Bogáti Fazekas Miklós. Az tökélletes asszonyi állapotokról. Plutarchusból ford. Kolozsvár 1577. — *Könnye Nándor.*

BFaz: Castr. — Bogáti Fazekas Miklós. A nagy Castriot György históriája. Kolozsvár 1591. — *Könnye Nándor.*

Biró: Angy. — Biró Márton. Angyali szövetség. (Csak első fele van földolgozva). — *Simonyi Zsigmond.*

Biró: Bucs. — Biró Márton Bucsuztató. 1728. — *Könnye Nándor.*

Biró: Ékosság. — Biró Márton. Regnum decoris. Ékességnek országa. II. Mária királyné asszonynak fejében tetetett szépség koronája. 1741. — *Simonyi Zsigmond.*

Biró: Micae. — Biró Márton. Micae et spicae evangelico-apostolicae. Győr 1756. (Csak Kreszneries és Mátyás F. adatai vannak átvéve.)

Biró: Osk. — Biró Márton. Kis Oskola 1728. — *Könnye Nándor.*

Biró: Pród. — Biró Márton. Prédikációk. Győr 1761. (Csak részben van földolgozva). — *Simonyi Zsigmond.*

BodC. — Bod codex. (A XVI. század első negyedéből; kiadva Nyelvemléktár II.) — *Budenz József.*

Bod: KOstr. — Kősziklán épült ház ostroma. Kőcsi Csergő Bálint latin munkája után fordította Bod Péter. (Közétette Szilágyi S. Lipesében 1866.) — *Könnye Nándor.*

Bod: Lex. — Felsőcsernátoni Bod Péter. A sz. írás értelmére vezérlő magyar Lexicon. Győr 1746. — *Könnye Nándor.*

Bod: Math. — Felsőcsernátoni Bod Péter. Magyar Athénás. Szeben 1766. — *Tári Mészáros István.*

Born: Ének. — Bornemisza Péter. Énekes könyv. Detrekő 1582. — *Ferenczi János.* (Nem a levelek, hanem a lapok száma van idézve; pl. Ca helyett 199. Ch helyett 200. sat.)

Born: Evang. — Bornemisza Péter. Az Evangeliumokból és az Epistolákból való tanúságok. I. rész. Komjáthy és Sempte 1573. — II. rész. Sempte 1574. — III. rész. Sempte 1575. — *Könnye Nándor.*

Born: KTud. — Bornemisza Péter. Négy Könyveske a Ker. hitnek Tudományáról az magyar írás-olvasásnak módjával és szép Imádkozásokkal egyetemben. 3 rész. Sempte 1577. — *Könnye Nándor.*

Born: Pród. — Bornemisza Péter Prédikációk egész esztendőre. Detrekő és Rárbok 1584. — *Könnye Nándor.*

Born: SzJán. — Bornemisza Péter. Ének sz. János látásáról. Debr. XVI. száz. — *Könnye Nándor.*

Bök: Lámp. — Bökényi Filep János. Mennyei Lámpás. Ultraj. 1652. — *Veres Imre.*

Bucs. (Bucsuztató) 1728. — *Könnye Nándor.*

Bucs. (Bucsuztató) 1738. — *Könnye Nándor.*

C. — Calepinus szótára 1592. — *Valberti Lajos.*

CC. — Codexek.

Cis. — Cisio. Kolozsvár 1592. — *Veres Imre.*

Clus: Stírp. — Caroli Clusii Rariorum aliquot Stirpium historia Antwerpen 1583.

CodDipl. — G. Fejér. Codex Diplomaticus (vö. Czinár).

CodPatr. — Codex Diplomaticus Patrius. Hazai okmánytár. Kiadják Ipolyi A., Nagy Imre és Véghegyi D. Győr, Budapest 1865—1880.

Com: Jan. — Amos Comenius. Janua linguae Latinae reserata aurea, in hung. lingvam translata per Stephanum Beniamin Szilágyi. Kolozsvár 1673. (Az 1. kiadás 1643.) — *Könnye Nándor.*

Com: Orb. — Amos Comenius. Orbis sensualium pictus trilingvis. 2. kiad. Lőcse 1685. — *Könnye Nándor.*

Com: Vest. — Amos Comenius. Januae linguae Latinae Vestibulum hungarice redditum. Lőcse 1697. (Az 1. kiadás 1643., előszava 1641.) — *Könnye Nándor.*

ComBal. — Comoedia Balassi Menyhért árulatásáról. Abrudbánya 1569. — *Könnye Nándor.*

CompConst. — Compilatae constitutiones regni Transylvaniae. Kolozsvár 1671. — *Veres Imre.*

CornC. — Cornides codex 1510—1521. (Egyetemi könyvtár. Kiadva Nyelvemléktár VII.) — *Bánóczi József.*

CorpGramm. — Corpus Grammaticorum linguae Hungaricae veterum. A régi magyar nyelvészek Erdősitől Tsétsiig. Kiadta Toldy F. Pest 1866. (Tartalma: Jo. Sylvestri Grammatica Hungaro-Latina 1539. 1—78. l. Orthographia Ungarica Cracoviensis 1549. 79—114. l. Alberti Molnár Grammatica Ungarica 1610. 115—290. l. Geleji Katona István Magyar Grammatikája 1645. 291—329. l. Ge. Csipkés Comarini Hungaria Illustrata 1655. 331—402. l. P. Pereszlényi Grammatica L. Ung. 1682. 403—508. l. P. Kövesdi Elementa L. Hung. 1686. 549—584. l. Szönyi Nagy István Magyar Oskolája 1695. 577—604. l. N. Kis de M. Tótfalu Ratiocinatio de Orthographia 1697. 605—660. l. Jo. Ttési Observationes Orthographico-Grammaticae 1708. 661—688. l. Fragmenta de Lingva Hung. 689—712.) — *Jámbor József.*

Csákt: AU. — Csáktornyai Mátyás. Aiax és Ulysses históriája. Kolozsvár 1592. — *Könnye Nándor.*

Csákt: Assz. — Csáktornyai Mátyás. Római főasszonyok perlése. Kolozsvár 1599. — *Könnye Nándor.*

Csan: Ján. — Csanádi Demeter. II. János kir. élete. Debrecen 1571. — *Könnye Nándor.*

Csanaki: Dögh. — Csanaki Máté. A dög-balárlól való rövid elmélkedés. Kolozsvár 1634. — *Könnye Nándor.*

Cseh: OrvK. — Cseh Márton. Lovak orvos-ságos könyvecskéje. 2. kiad. Lőcse 1676. (Az 1. kiad. 1656.) — *Könnye Nándor.*

Cseng: Jer. — Csengeri András. Historia Jerusalem veszedelméről. Debrecen 1574. — *Könnye és Veres Imre.*

Cserei: Hist. — Nagyajtai Cserei Mihály. Historia. 1661—1711. (Kiadta Kazinczy G. 1852.)

Cserényi: PersF. — Cserényi Mihály. Historia a persiai fejedelmekről. Kolozsvár 1592. — *Könnye Nándor.*

CsikGy. — Csik, Gyergő leírások Benkő Károly által. Kolozsvár 1853. (Régi okiratokkal.) — *Könnye Nándor.*

CsomaC. — Csoma codex. XVI. száz. közepéről. (A M. T. Akadémia kéziratárában.) — *Torkos László.*

CsúziCseh: Edom. — Csúzi Cseh Jakab. Edom ostora. Debrecen 1682. — *Könnye Nándor.*

Csúzi: Síp. — Csúzi Zsigmond. Zengedező sípszó. Pozsony 1723. — *Tapodi.*

Csúzi: Tromb. — Csúzi Zsigmond. Evangéliumi trombita. Pozsony 1723. — (Az idézetek *Kresznerics*-ből és *Mátyás Flórián*-ból vannak átvéve.)

CzechC. — Czech codex 1513. (A lapszámok a RMNy. II.k. lapjait jelölik.) — *Könnye Nándor.*

Czegl: BDorg. — Czeglédi István. Barátsági dorgálás. Kassa 1663. — *Veres Imre.*

Czegl: Dág. — Czeglédi István. Dágon ledűlése. Kolozsvár 1670. — *Könnye Nándor.*

Czegl: Enoch. — Czeglédi István. Enochnak Istennel való mindennapi járása. S.-Patak 1669. — *Könnye Nándor.*

Czegl: Japh. — Czeglédi István. Redivivus Japhetke. Kassa 1669. — *Könnye Nándor.*

Czegl: MM. — Czeglédi István. Malach doctor-nak Melach barátjával való pajtársi szóbeszéde. S.-Patak 1659. — *Szarvas Gábor.*

Czegl: ORoml. — Czeglédi István. Az országok romlásáról. Kassa 1659. — *Könnye Nándor.*

Czegl: Sion. — Czeglédi István. Sion vára. S.-Patak és Kolozsvár 1675. — *Könnye Nándor.*

Czegl: Tromf. — Czeglédi István. Egy veres tromfosdít játszó sandal barátomnak megpiricskeltetése. H. n. 1666. — *Kúnos I.*

Czinár. — Czinár Mór. Fejér György Magyarország Okmánytárának (Codex Diplomaticus) betűrendes tárgymutatója.

DBenkő: Flor. — Dálnoki Benkő Márton. Florusnak a római viselt dolgokról írt négy könyve. Kol. 1702. — *Könnye Nándor.*

Dáv: Ist. — Dávid Ferenc. Az egy ő magától való felséges Istenről. Kolozsvár 1571. — *Veres Imre.*

Dáv: KKER. — Dávid Ferenc. Könyvecske az igaz keresztyéni keresztségről. Kolozsvár 1570. — *Veres Imre.*

Dáv: Préd. — Dávid Ferenc. Praedicatiók. Gy.-Fejérvár 1569. — *Könnye Nándor.*

Dáv: Utm. — Dávid Ferenc. Rövid utmutatás az Isten igéjének igaz értelmére. Gy.-Fejérvár 1567. — *Könnye Nándor.*

Dáv: Vall. — Dávid Ferenc. Az egy atya Istennek és az ő sz. fiának igaz istenségekről igaz vallástétel. Kolozsvár 1571. — *Veres Imre.*

Dáv: VDisp. — Dávid Ferenc. A váradai disputatio. „Unitárius írók a XVI. szból.” Kolozsvár 1870. (1. kiadása 1569.) — *Könnye Nándor.*

DBón: Rószogs. Diószegi Bónis Mátyás. A részegségnek gyűlölséges állapota. Leyden 1649. — *Veres Imre.*

Deák: Bucs. a. — Deák Ferenc. Bucsúztató. 1729. — *Könnye Nándor.*

Deák: Bucs. b. — Deák Ferenc. Bucsúztató. 1733. — *Könnye Nándor.*

Deák: Grád. — Deák Ferenc. Nyoltzadik fok grádics. Kassa 1730. — *Könnye Nándor.*

Deák: KORv. — Deák Ferenc. Községes orvosság. Kassza 1733. — *Könnye Nándor.*

DöbrC. — Debreceni codex 1519. körül. (Kiadva Nyelvemléktár XI.) — *Szarvas Gábor.*

Debr: Christ. — Debreczeni János. Christianus suspirans. Debreczen 1615. — *Könnye Nándor.*

Debr: MCongr. — Debreczeni S. János. Militaris congratulatio Com. Bihar. ad St. Boeska. Debreczen 1605. — *Könnye Nándor.*

Decsi: Adag. — Baronyai Decsi János. Adagia Graeco-Latino-Ungarica. Bártfa 1598. — *Könnye Nándor.*

Decsi: SalIC. — Baronyai Decsi János. Sallustius Catilinája. Szeben 1596. — *Veres Imre.*

Decsi: SalIJ. — Baronyai Decsi János. Sallustius Jugurthája. Szeben 1596. — *Veres Imre.*

DecsiG: DB. — Deesi Gáspár. Historia az Dávid királynak Bethsabeval való vétkeiről. II. n. XVI. sz. (Szabó K. 357. sz.) — *Könnye Nándor.*

DecsiG: Préd. — Deesi Gáspár. Az utolsó időkben regnáló bűnökről predikációk. Debreczen 1582. — *Veres Imre.*

DEmb: GE. — Debreczeni Ember Pál. Garizim és Elbal. Kolozsvár 1702. — *Könnye Nándor.*

Der: Pród. — Dereeskei Ambrus. Sz. Pál levele a rómaiakhoz, prédikációkban. Debreczen 1603. — *Könnye Nándor.*

Dork: ŐÉlet. — Derkai György. Az örök életnek utja. Irta Suequet A. Nagyszombat 1678. — *Könnye Nándor.*

Dóv: Orth. — Dévai Mátyás. Orthographia Hungarica. Krakkó 1549. — *Könnye Nándor.*

Dial. — Dialogus Diophanes és Scotodulos között. — *Könnye Nándor.*

DictaGr. — Dicta Graeciae Sapientum. Item Mimi Publani. Az görög bölcssek szép mondái. Debreczen 1591. — *Könnye Nándor.*

Diósz: Dolib. — Diószegi K. István. A sz. generális gyűlésben lett Deliberatumok. Debreczen 1682. — *Veres Imre.*

Diósz: Tal. — Diószegi K. István. Kiosztott talentum (predikációk.) Debreczen 1679. — *Könnye Nándor.*

DKal: Ker. — Debreczeni Kalocsa János. Isten ajándokával való kereskedés. Debreczen 1693. — *Könnye Nándor.*

DomC. — Domonkos codex 1517. (Sz. Domonkos élete, a Nemz. Múzeumban, kiadva Nyelvemléktár III.) — *Vozári Gyula.*

DöbrC. — Döbrentey codex 1508. (A gyulafejevári püspöki könyvtárban, kiadva Nyelvemléktár XII.) — *Szulik József.*

Drég: Spoc. — Drégely-Palánki János. Speculum mysticum, Medicina sacra. Kassa 1668. — *Könnye Nándor.*

EgyhRend. — Canones Ecclesiastici. Az egyházi jó rendtartásoknak írott törvényei, Várad 1642. — *Veres Imre.*

EhrC. — Ehrenfeld codex. XV. sz. második negyede. (Bécsben dr. Ehrenfeld Adolfnál: kiadva Nyelvemléktár VII.) — *Szarvas Gábor.*

Elm. — (Kopcsányi-Pap Márton.) Tökéletes életre intő Elmélkedések. Bécs 1634. — *Veres Imre.*

Endlicher. — Rerum Hungaricarum Monumenta Arpadiana. Edidit Steph. Lad. Endlicher, Sangalli 1849.

Eny: Gizm. — Enyedi György. Gizmunda és Giscardo históriája. Kolozsvár 1624. — *Könnye Nándor.*

EnyF: MSzó. — Enyedi F. János. Mennyei szó a lelki álomból való felserkenésről. Várad 1652. — *Könnye Nándor.*

EPhilKözl. — Egyetemes Philologiai Közlöny.

Erasm: Erk. — Erasmus Roterodamus. Az erkölcsnek tisztességes volta. Szeben 1598. — *Könnye Nándor.*

ErdOrszgy. — Erdélyi Országgyűlési emlékek. Szerkeszti Szilágyi Sándor. (Budapest 1875 —) I. *Könnye Nándor* és *Veres Imre.* II. *Veres Imre.*

ErdPorta. — Szalai Á. Erdély és a Porta. 1567—78. Pest 1862. — *Könnye Nándor*

ErdTörtAd. — Erdélyi történelmi adatok. Kiadta gr. Mikó Imre. Kolozsvár 1855.—1862. — *Veres Imre.*

ErdTörtT. — Erdélyország történetiára. Kiadják gr. Kemény J. és N. Kovács I. Kolozsvár 1837—1845.

ÉrdyC. — Érdy codex. 1526—1527. (A múzeumi kéziratárban; kiadva Nyelvemléktár IV. V.) — *Kopcsányi Sándor Vajdafür Géz.* *Zsoldos Benő. Veres József.*

ÉrsC. — Érsekújvári codex. 1530—1531. (Az akadémiai kéziratárban; kiadva Nyelvemléktár IX. X) — *Dósz Gábor. Kulcsár János. Végh Pál.*

Eszth. — Eszter historiája. Kolozsvár 1577. — *Könnye Nándor.*

Esztm. — Galantai gr. Eszterházy Miklós, Magyarország nádora. 1582—1629. (Kiadta Szalay László, Pest 1863—1870.) — *Veres Imre.*

Esztm: Lev. — Eszterházi Miklós gr. Rákóczi György fejedelemnek levelei. Bécs 1645. — *Könnye Nándor.*

Esztp: BSzűz. — Eszterházi Pál hg. A Bold. Szűz képeinek eredete. Nagyszombat 1690. — *Könnye Nándor.*

Esztt: IgAny. — Eszterházi Tamás. Az Igaz Anyaszentegyházról. Irta Hunnius Egyed. Sárvár 1602. — *Veres Imre.*

Évk. — M. T. Akadémia Évkönyvei XIII. k. (30—99. l. „Loránti Zs.“ Okmánytár.) — *Kasztner Géza.*

Fabó: Orsz. — Fabó András. Az 1662-ki országgyűlés. Budapest 1873. — *Könnye Nándor.*

Fal: (NB. *Faludi Ferenc munkái az eredeti kiadásokból vannak földolgozva, de a lapszámok könnyebb ellenőrizhetőség céljából Toldy F. kiadásából — 1853. — vannak idézve.*)

Fal: BE. — Faludi Ferenc. Böles Ember. (1. kiad. Pozsony 1778.) — *Kasztner Géza.*

Fal: Const. — Faludi Ferenc. Constantinus Porphyrogenitus. (1. kiad. „Faludi F. Költeményes Maradványai“-ban 1786.) — *Könnye Nándor és Kasztner G.*

Fal: Jegyz. — Faludi Ferenc. Jegyzőkönyv. (1. kiad. a „Költeményes Maradv.“ függelékében 1786.) — *Kasztner G.*

Fal: NA. — Faludi Ferenc. Nemes Asszony (1. kiad. Nagyszombat 1748.) — *Könnye Nándor és Kasztner G.*

Fal: NE. — Faludi Ferenc. Nemes Ember. (1. kiad. Nagyszombat 1748.) — *Könnye Nándor és Kasztner G.*

Fal: NU. — Faludi Ferenc. Nemes Urfi. (1. kiad. Nagyszombat 1771.) — *Könnye Nándor.*

Fal: SzE. — Faludi Ferenc. Szent Ember. (1. kiad. Pozsony 1773.) — *Könnye Nándor és Kasztner G.*

Fal: TÉ. — Faludi Ferenc. Téli Éjtszakák. (1. kiad. Pozsony 1787.) — *Könnye Nándor.*

Fal: UE. — Faludi Ferenc. Udvari Ember. (1. kiad. Nagyszombat és Pozsony I. 1750. II. 1770. III. 1771.) — *Könnye Nándor és Kasztner G.*

Fal: Vera. — Faludi Ferenc. Verses Költemények. (1. kiad. „Faludi F. Költeményes Maradványai“-ban 1786.) — *Könnye Nándor és Kasztner G.*

Fél: Bibl. — Félégyházi Tamás Bibliája (Uj Testamentom.) Debrecen 1586. — *Virányi.*

Fél: Tan. — Félégyházi Tamás. A ker. hitnek részeiről való tanítás. — Debrecen 1583. — *Könnye Nándor.*

FelsőB: UKöls. — Felső-Bányai S. Mihály. A léleknek uti költsége. Utrecht 1651. — *Könnye Nándor.*

Felv: Dics. — Felvinczi György. Az erdélyi protonotaria és cancellaria dicsérete. Kolozsvár 1699. — *Könnye Nándor.*

Felv: SchSal. — Felvinezi György. De conservanda bona valetudine. A Schola Salernitana könyve. Lőcse 1694. — *Könnye Nándor, Jámbor József.*

Felv: Pestis. — Felvinczi Sándor. A pestisről való beszélgetés (8 préd.) Debrecen 1679. — *Könnye Nándor.*

FestC. — Festetics codex. 1494. körül. (A keszthelyi Festetics-könyvtárban; kiadva Nyelvelmléktár XIII.) — *Kőhalmi József.*

Forró: Curt. — Forró Pál Curtius históriája Nagy Sándorról. Debrecen 1619. — *Veres Imre.*

FortSzer. — Fortuna. Szerencsének avagy szerencsétlenségnek kereke. Kolozsvár XVI. száz. (Sybillák jövődöleése, Szabó K. 350 sz. Csonka, a H. jelzésű lapon kezdődik; pótlásul a 2. kiadás eleje van földolgozva a H3. lapig. Mindakettő a M. Nemz. Múzeumban; I. Magy. Könyvszemle XIII. évf.) — *Simonyi Zsigmond.*

Fr: SzJán. — Fr. Imre: Alamizsnás Sz. János. 1732. — *Könnye Nándor.*

Frank: HasznK. — Frankovics Gergely. Hasznos könyv betegségek ellen. Monyorókerék 1588. — *Könnye Nándor.*

Gér: KárCs. — Géresi: Károlyi család levéltára. — *Alexis György.*

GFris: Arithm. — Gemma Frisius. Arithmetica. Debrecen 1577. — *Veres Imre.*

GKat: Titk. — Geleji Katona István. Titkok titka. Gy.-Fejérvár 1645. — *Könnye Nándor.*

GKat: Gramm. — Geleji Katona István. Magyar grammatikácska. Gy.-Fejérvár 1645. — *Veres Imre.*

GKat: Válts. — Geleji Katona István. Váltság titka I. II. rész. Várad 1645. 1647. — *Könnye Nándor.*

Gosárv: MagyB. — Gosárvári Mátyás. A magyarok bejövéséről. Sic. 1592. — *Veres Imre.*

GömC. — Gömör codex. 1516. (A Nemz. Múzeum kéziratárában; kiadva Nyelvelmléktár. XI.) — *Simonyi Zsigmond.*

Göntz: RBab. — Göntz Miklós. A római Babylonnak köfalai (Irta Rodenboreh.) Keresztúr 1619. — *Könnye Nándor.*

Göres: Máty. — Göresönyi A. Históriás ének Mátyás királyról. Debrecen XVI. száz. — *Könnye Nándor.*

GuaryC. — Guary codex 1483? (Az Akadémia kéziratárában: kiadva R. M. Nyelvemlékek IV.) — *Szarvas Gábor.*

Gvad: FNót. — Gvadányi József. Egy falusi nótáriusnak budai utazása. Pozsony 1790. — *Simonyi Zs.*

Gvad: Gond. — Gvadányi József. A mostan folyó török háborúra célzó gondolatok. Pozsony 1790. (Csak az első 86 lap van kivonatolva.) — *Kúnos Ignác.*

Gvad: Hist. — Gvadányi József. A világnak közönséges története. — Pozsony 1796. — *Kúnos Ignác.*

Gvad: Időt. — Gvadányi József. Unalmas órákban való időtöltés. 1795. — *Kúnos Ignác.*

Gvad: Kár. — Gvadányi József. XII. Károly svéciai király élete. — *Kúnos Ignác.*

Gvad: Lev. — Gvadányi Józsefnek Dónishoz írt levelei. — *Kúnos Ignác.*

Gvad: Nánd. — Gvadányi József. Nándorfehérvár megvétele. Pozsony és Komárom 1790. — *Kúnos Ignác.*

Gvad: NótTest. — Gvadányi József. A falusi nótáriusnak elmélkedése, betegsége, halála és testamentuma. Pozsony 1796. — *Kúnos Ignác.*

Gvad: Orsz. — Gvadányi József. A mostan folyó országgyűlés satirico-critikai leírása. Lépese 1791. — *Kúnos Ignác.*

Gvad: Pösty. — Gvadányi József. Pöstyéni főrődés. 1787. — *Simonyi Zsigmond.*

Gvad: RP. — Gvadányi József. Rontó Pálnak és gr. Benyovszky Mörícznak életek. Pozsony 1807. — *Kúnos Ignác.*

Gvad: VLev. — Gvadányi József. Verses levelezés Gv.s Fábian Juliána közt. Pozsony 1798. — *Kúnos Ignác.*

Gyarm: Fel. — Gyarmathi Miklós. Keresztén felelet Monoszka könyve ellen. Debrecen 1598. — *Könnye Nándor.*

GyöngyC. — Gyöngyösi codex. (A XV. sz. első negyedéből. Akadémiai kéziratár; kiadva Nyelvemléktár II.) — *Könnye Nándor.*

Gyöngy: Char. — Gyöngyösi István. Charielia. Buda 1763. (Az 1. kiad. 1700-ban jelent meg.) — *Könnye Nándor. Szarvas Gábor.*

Gyöngy: Cup. — Gyöngyösi István. Cupido. Buda 1772 — *Könnye Nándor.*

Gyöngy: KJ. — Gyöngyösi István. Kemény János. Soprony 1748. (2. kiad. 1763.) — *Könnye Nándor. Szarvas Gábor.*

Gyöngy: MV. — Gyöngyösi István. Murányi Vénus. Buda 1767. (1. kiad. 1664.) — *Könnye Nándor. Freskay János.*

Gyöngy: Pal. — Gyöngyösi István. Palinodia Hungariae. Buda 1774. (1. kiad. 1695.) — *Könnye Nándor.*

Gyöngy: Phoen. — Gyöngyösi István. Porából megélemedett phoenix. Lőcse 1693. (Szabó K. 1442. sz.) — *Könnye Nándor.*

Gyöngy: RK. — Gyöngyösi István. Rózsa-Koszorú. (Gyöngyösi István Költeményes Maradványai, kiadta Dugonics A. II. k. 1796. — 1. kiad. 1690.)

GyöngyL: KVall. — Gyöngyösi László. A ker. vallás fundamentumi. (Irta Virel M.) Utrecht 1657.

Gyulai: Tánc. — Gynlai Mihály. Táncz jutalma. Debrecen 1681. — *Veres Imre.*

Hajnal: KCég. — Hajnal Mátyás. Kitett céger. Pozsony 1640. — *Könnye Nándor.*

Hall: HHist. — Haller János. Hármass történet. Kolozsvár 1751. (Irta 1695.) — *Könnye Nándor.*

Hall: Paizs. — Haller János. A békesseges tőrés paizsa. Irta Corems J. Csik 1682. — *Könnye Nándor.*

Hall: Tel. — Haller László. Telemakus. Kassa 1758. — *Könnye Nándor.*

Haz. — Hazánk. Történelmi folyóirat, kiadja Aigner L. (Föl vannak belőle dolgozva Retteggyörggy emlékiratai 1759–1767.) — *Simonyi Zsigmond.*

HB. — Halotti beszéd és könyörgés. XIII. sz.

Holt: Bibl. — Heltai Gáspár. Biblia. (I. Kolozsvár 1551. II. 1565. IV. 1552.) — *Könnye Nándor.*

Holt: Canc. — Heltai Gáspár. Cancionale, azaz históriás énekes könyv. Kolozsvár 1574. — *Könnye Nándor.*

Holt: Háló. — Heltai Gáspár. Háló (Hispaniai vadászás). Irta Gonsalvius R. Kolozsvár 1570. — *Könnye Nándor.*

Holt: Krón. — Heltai Gáspár. Krónika a magyaroknak dolgairól. Kolozsvár 1575. — *Könnye Nándor.*

Holt: Mes. — Heltai Gáspár meséi: Száz fabula Aesopushól s egyebünnen. Kolozsvár 1566. — *Könnye Nándor. Szarvas Gábor.*

Holt: UT. — Heltai Gáspár. Új testamentom. Kolozsvár 1562. — *Könnye Nándor.*

Holt: VigK. — Heltai Gáspár. Vigasztaló könyvecske. Kolozsvár 1553. — *Könnye Nándor.*

Holt: Zsolt. — Heltai Gáspár. Zsoltár. Kolozsvár 1560. — *Könnye Nándor.*

Holt: Aritm. — Ifj. Heltai Gáspár. Magyar Aritmetika. Kolozsvár 1591. — *Veres Imre.*

Hoyd: PCF. — Heyden Sebald. Puerilium colloquiorum formulae. Krakkó 1531. — *Könnye Nándor.*

Hofgr. — Hofgreiff-féle énekes könyv. Kol. XVI. sz. — *Könnye Nándor.*

Hoffm: Pród. — Hoffmann Pál. Prédikáció gr. Eszterházi László, Ferenc stb fölöött. Bécs 1653. — *Könnye Nándor.*

HollPréd. — Hollósi Gottfrid megtéréséről írt prédikáció. Keresztúr 1603. — *Könnye N.*

HorvC. — Horváth codex, 1522. (A N. Múzeumban; kiadva Nyelvméltár VI.) — *Simonyi Zsigmond.*

Horv: Bucs. — Horváth Gergely. Búcsúztató. Kassa 1734. — *Könnye Nándor.*

Horv: Hősz. — Horváth Gergely. Halálnak ősztöne. Pozsony 1738. — *Könnye Nándor.*

Horv: Mór. — Horváth Gergely. Mórocz Zsuzsanna. Kassa 1734. — *Könnye Nándor.*

Horv: MulF. — Horváth Gergely. Mulier fortis. Nagyszombat 1728. — *Könnye Nándor.*

Hunn: Trakta. — Hunnius Miklós. Rövid és fundamentomos tracta. Frankfurt 1692. — *Veres Imre.*

Huny: Trója. — Hunyadi Ferenc. História Trója megszállásáról és veszedelméről. Kol. 1631. (1. kiadása 1577-ből való.) — *Könnye Nándor.*

Huny: Trója². — Hunyadi Ferenc. 9. Kiadás. Lőcse 1692. — *Veres Imre.*

Huszt: Aen. — Huszti Péter. Aeneis. Kol. 1624. (Első kiad. 1582.) — *Könnye Nándor.*

Illy: KrÉlet. — Illyés András. A Krisztus Jézus élete. Irta Avancinus M. Nszombat 1690. — *Könnye Nándor.*

Illy: Préd. — Illyés András. Megrövidített ige. Vasárnapi prédikációk. Nszombat 1696. — *Könnye Nándor.*

Illy: SzÉlet. — Illyés András. A keresztyén élet példája vagy tüköre, azaz a szentek élete I—V. Nszombat 1682/3. — *Veres Imre.*

Illy: Kat. — Illyés István. Lelki tej avagy Katekismus. Nagyszombat 1697. — *Könnye Nándor.*

Illyef: BCsTomp. — Illyefalvi István (jezsuita). Bányász csákánynak tompítása. Kassa 1669. — *Könnye Nándor.*

Illyef: Jephtha. — Illyefalvi István. Jephtha históriája. Buchananus Gy. ntán. Kolozsvár 1597. — *Könnye Nándor.*

Ilosv: NS. — Ilosvai Péter. Nagy Sándor. II. n. XVI. száz. (1. kiad. Debrecen 1574.) — *Könnye Nándor.*

Ilosv: SzPál. — Ilosvai Péter. Szent Pál apostol életéről. Debrecen 1577. — *Könnye Nándor.*

Ilosv: Toldi. — Ilosvai Péter. Toldi M. históriája. Lőcse 1629. (1. kiad. Debrecen 1574.) — *Könnye Nándor.*

Irat: Perk. — Iratosi F. János. Patika szerzős bolt. Irta Perkinsus V. Lőcse 1641. — *Könnye Nándor.*

Istv: Volt. — Istvánfi Pál. Volter királyfi hist. Debrecen 1574. — *Könnye Nándor.*

Jern. — Jerney. Magyar nyelvkincsek Árpádék korszakából. I.

JesTitk. — Jesnita páterek titkai. Várad 1657. — *Veres Imre.*

JesusSir. — Jesus Sirah könyve. Kol. 1551. — *Veres Imre.*

JordC. — Jordánszky codex. 1516—1519. (Az esztergomi fő székesegyház könyvtárában; kiadva RM. Nyelvmélték V. A számok a kiadás lapszámait jelentik.) — *Szarvas Gábor. Szilasi Mária. Vozári Gyula.*

JTársReg. — Regnlái a Jesus társaságának. Nszomb. 1681. — *Veres Imre.*

KBártfa. — Bártfai kalendárium 1583. — *Veres Imre.*

KBécs. — Bécsi kalendárium 1572, 1650, 1651, 1652, 1666. — *Könnye Nándor.*

KCsopr. — Csepregi kalendárium 1626, 1635. — *Veres Imre.*

KDebr. — Debreceni kalendárium 1619. — *Veres Imre.*

KGalg. — Galgóczi kalendárium 1582. — *Veres Imre.*

KKrakkó. — Krakkói kalendárium 1573. — *Veres Imre.*

KLőcse. — Lőcsei kalendárium 1645, 1649, 1674, 1676. — *Könnye Nándor.* — 1671. *Veres Imre.*

KNagysz. — Nagyszombati kalendárium 1579, 1613, 1621. — *Veres Imre.* — 1658. *Könnye Nándor.* — 1671.

KNagyv. — Nagyvárad kalendárium 1652. — *Könnye Nándor.*

Kák: Ast. — Kákonyi Péter. Astiages és Cyrus históriája. Debrecen 1574. — *Könnye Nándor.*

Kák: Sáms. — Kákonyi Péter. Sámson históriája. Kolozsvár 1579. — *Veres Imre.*

Káldi: Bibl. — Káldi György. Szent Biblia. Bécs 1626.

Kár: Bibl. — Károlyi Gáspár. Biblia. Vizsoly 1590. — *Könnye Nándor.*

Kár: 2Könyv. — Károlyi Gáspár. Két könyv minden országok jó és gonosz szerencséjének okairól. Debrecen 1563. — *Könnye Nándor.*

Kár: Credo. — Károlyi Péter. Az apostoli credonak magyarázatja. Debrecen 1584. — *Könnye Nándor.*

Kár: Hal. — Károlyi Péter. A halálról, feltámadásról és az örök életről. Debrecen 1575. — *Veres Imre.*

Kár: Élet. — Gr. Károlyi Sándor önéletírása 1669. (Szalay L. M. Tört. Emlékei IV. 1865.) — *Könnye Nándor.*

Kász: Kit. — Kászoni János. Rövid igazgatás Magyarország törvényfolyásairól. Irta Kitionich J. Gy. Fejérvár 1647. — *Könnye Nándor.*

KazC. — Kazinczy codex. 1526, 1529, 1541. (A N. Múzeumban; kiadva Nyelvméltár VI.) — *Könnye Nándor.*

KBodor: HÖszt. — Kabai Bodor Gellért. Hegyes ösztön a sátánnak anygala. Debrecen 1682. — *Veres Imre.*

KCsipk: Pápist. — Komáromi Csipkés György. Pápistaság ujjsága. Kolozsvár 1671. — *Veres Imre.*

KCsipk: Pestis. — Komáromi Csipkés György. Pestis pestise. 1664. — *Veres Imre.*

KCsipk: Woll. — Komáromi Csipkés György. Keresztyén isteni tudomány. Irta Wollebius J. Utrecht 1653. — *Könnye Nándor.*

KCsipk: SzTük. — Komáromi Csipkés György. Szomorú esetek tüköre. S.-Patak 1661. — *Veres Imre.*

Kocsk: ÖtvM. — Keeskeméti W. Péter Ötvösmesteregről irt könyve. Kiadta Ballagi Aladár. (Archaeol. Értesítő uj f. III. k.) — *Szarvas Gábor.*

Kocsk: Tört. — Hornyik János. Keeskemét város története, oklevélhárral. 1860—2. — *Könnye Nándor* (II. k.) és *Veres Imre* (IV.).

Kom: Élet. — Kemény János önéletírása. (Szalay L. M. Történelmi Emlékek I. 1856.) — *Könnye Nándor.*

Ker: Préd. — Keresszegi H. István. A ker. hit ágazatiról való prédikációk tárháza. Debrecen 1640. — *Veres Imre.*

Koroszt: CsKor. — Keresztúri Pál. Csecesemő keresztyén. Gy.-Fejérvár 1638. — *Könnye N.*

Koroszt: FelsKor. — Keresztúri Pál. Felserdült Keresztyén. Várad 1641. — *Kasztner G.*

Koroszt: Log. — Keresztúri Pál. Lelki legeltetés. Nvárad 1649. — *Könnye Nándor.*

Kéri: Son. — Kéri Sámuel. Keresztyén Seneca. Latinból ford. Bécs 1594. — *Könnye Nándor.*

KoszthC. — Keszthelyi codex. 1522. (A keszthelyi Pesteties-könyvtárban; kiadva Nyelvelméktár. XIII.). — *Iványi István.*

KétMDipl. — Salamon Ferenc: Két Magyar Diplomata a XVII. szból. Bécs 1867.

KirBosz. — Királyi beszélgetéseknek, nem különben: Frantzia Példabeszédeknek őszveszedetése, mely ezelőtt frantzia és német nyelven ki-botsáttatott, mostan pedig a magyarnak hozzáadásával kinyomtatott. Pozsony 1749. — *Simonyi Zsigmond.*

Kisv: Adag. — Kis-Viczay Péter: Adagia. Bátfia 1713. — *Szarvas Gábor.*

Knauz. — Knauz Ferdinand. Monumenta Ecclesiae Strigoniensis 1874, 1882.

KolTört. — Oklevéltár Kolozsvár Története I. kötetéhez. Szerkesztette Jakab Elek. Buda 1870.

Komár: Imáds. — Komáromi István. Az úri imádság magyarázatja. Nvárad 1651. — *Veres Imre.*

Komj: SzPál. — Komjáthi Benedek. Sz. Pál levelei. Krakó 1533. — *Likavetz János.*

Konst. — Constantinápoly várossának leírása. Lőcse 1688. — *Könnye Nándor.*

Kónyi: ÁrtM. — Kónyi János. Ártatlan mulatáság. — *Kasztner Géza.*

Kónyi: HRom. — Kónyi J: Magyar Hadi Román avagy gr. Zrínyi M. vitéz dolgai. Pest 1779. — *Kasztner Géza.*

Kónyi: VártaM. — Kónyi J: Várta Mulatáság. — *Kasztner Géza.*

KopaszságD. — Az kopaszságnak diesíreti. 1589. — *Simonyi Zsigmond.*

Köl: Idv. — Kölesséri Sámuel. Idvesség sarka. S.-Patak 1666. — *Könnye Nándor.*

Köl: DobK. — Kölesséri Sámuel. Halotti beszéd Dobozi Kata fölött. Kolozsvár 1675. — *Veres Imre.*

KönigsbT. — Königsbergi Töredék. XIV. század.

KPap: Evang. — Kopesányi Pap Márton. Evangeliumok és epistolák. Bécs 1616. — *Könnye Nándor.*

Kr. — Kresznerics Ferenc. Magyar Szótár. 1831—2. — (Egyéb rövidítés után arra figyelemztet, hogy az idézet Kresznericsből van átvéve.)

KrisztL. — Krisztina Legenda. Szent Krisztina élete a XVI. száz. elejéről. (A N. Múzeumban; kiadva Nyelvelméktár VII.) — *Simonyi Zsigmond.*

KrizaC. — Kriza codex 1532. (Az akadémiai könyvtárban; kiadva Nyelvelméktár II.) — *Könnye Nándor.*

KrucB. — Krucsa Márton fölötti bucsuztató. 1733. — *Könnye Nándor.*

KTör: Assz. — Kolosi Török István. Az asszonyi nem diesérete. Lőcse 1655. (1. kiad. Kol. 1630.) — *Könnye Nándor.*

KTör: SzJán. — Kolosi Török István. A sz. János ev. historiája. Irta Reuchlin. — A világi emberek bolondságán való siralom. Irta Marsilius Ficinus. Kolozsvár 1635. — *Könnye Nándor.*

KulcsC. — Kulcsár codex. 1539. (N. Múzeum; kiadva Nyelvelméktár VIII.) — *Király Pál.*

Kulcs: Evang. — Kulcsár György. Postilla, azaz Evangeliumoknak magyarázatja. A.-Lindva 1574. — *Könnye Nándor.*

Kulcs: HKész. — Kulcsár György. A halálra való készülétről. A.-Lindva 1573. — *Könnye Nándor.*

Kulcs: Vetok. — Kulcsár György. Az ördögnek a penitenciatartó bűnössel való vetekeedéséről. A.-Lindva 1573. — *Könnye Nándor.*

Ladányi: Bucs. — Ladányi Elek. Bucsúztató. Kassa 1735. — *Könnye Nándor.*

Ladányi: Decr. — Ladányi Elek. Inevitable decretum. Kassa 1735. — *Könnye Nándor.*

Land: UjSegits. — Landovics István. Uj segitség (prédikációk). Nagyszombat 1689. — *Könnye Nándor.*

LányiC. — Lányi codex. 1519. (Akadémiai kézirat; kiadva Nyelvemléktár VII.) — *Könnye Nándor.*

Laskai: Lips. — Laskai János. A polgári társaság tudományáról. Irta Lipsius Justus. Bártfa 1641. — *Könnye Nándor.*

László: Petr. — László Pál. Petrarcha a szerencséről. Kassa 1720. — *Könnye Nándor.*

Laur: LViad. — Laurentius. Lelki viadalom. Pozsony 1722. — *Könnye Nándor.*

Lép: FTük. — Lépes Bálint. A halandó emberi nemzet fényes tüköre. Prága 1616. — *Könnye Nándor.*

Lép: PTük. — Lépes Bálint. Pokoltól rettentő tükör. Prága 1617. — *Veres Imre.*

Let: Hitág. — Lethenyi István. A sz. írásbeli hitünk ágai. Irta Hutter Lénárt. Csepreg 1635. — *Könnye Nándor.*

LevT. — Magyar Leveles Tár. I. Négy száz magyar levél 1504—1560. Közli Szalay Á. 1861. — *Könnye Nándor.* — II. Magyar hölgyek levelei 1515—1709. Közli Deák Farkas. 1879. — *Munkácsi Bernát. Szarvas Gábor.*

LibEleg. — Libellus elegantissimus. Igen szép könyvecske, mely szép Catonak neveztetik, az jó életnek oktatásáról. 3. kiad. Kol. 1620. (1. kiad. 1591.) — *Könnye Nándor.*

Lipp: Cal. — Lippai János. Calendarium oeconomicum. Nszombat 1662. — *Könnye Nándor.*

Lipp: PKert. — Lippai János. Pozsonyi kert. I. Virágos kert Nagyszombat 1664. II. Veteményes kert. Bécs 1664. III. Gyümölcsös kert. Bécs 1667. — *Könnye Nándor.*

Liszny: Krón. — Lisznai Kovács Pál. Magyarok krónikája. Debr. 1692. — *Könnye Nándor és Veres Imre.*

Liszi: Márs. — Liszti László. Magyar Márs. Bécs 1653. — *Veres Imre.*

MA. — Molnár Albert. Dictionarium Ungarico-Latinum. Norimberga 1604. Rendszerint a bővített 3. kiadás értendő. Heidelberg 1621. (A német fordítások az 1708.-i kiadásból valók.)

MAI. — Molnár Albert. Dictionarium Latino-Ungaricum. Norimberga 1604.

MA: Bibl. — Molnár Albert. Szent Biblia. (Károlyi Bibliájának 2. kiadása) Hanau 1608. (*Magy.* — Magyarázatok a biblia előtt.) — *Könnye Nándor.*

MA: SB. — Molnár Albert. Discursus de Summo Bono. Irta Ziegler Gy. Lőcse 1630. — *Könnye Nándor.*

MA: Scult. — Molnár Albert. Jubiléus eszten-dei prédikáció. Irta Scultetus A. Oppenheim 1618. — *Könnye Nándor.*

MA: Tan. — Molnár Albert. A ker. religióra való Tanítás. Irta Calvinus J. Hanau 1624. — *Könnye Nándor.*

MA: Zsolt. — Molnár Albert. Szent Dávid Zsoltárai. Várad. 1654. (1. kiad. Herborn 1607.) — *Könnye Nándor.*

Mad: BHal. — Madarász Márton. A jó vagy kegyes élet és boldog halál. Irta Senners D. Lőcse 1643. — *Könnye Nándor.*

Mad: Evang. — Madarász Márton. Vasárnapi evangeliomokból való szent elmélkedések. Irta Meisner Boldizsár. Lőcse 1635. — *Könnye Nándor.*

Magy: Nád. — Magyar István. Halotti beszéd gr. Nádasdy F. fölött. Keresztúr 1604. — *Könnye Nándor.*

Major: Szót. — Major Márton. Latin-magyar szótár 1647. — *Könnye Nándor.*

Marg: Imáds. — Margitai Péter. A mindennapi imádságnak magyarázatja. Debrecen 1616. — *Könnye Nándor.*

MargL. — Margit legenda. 1510. (A N. Múzeumban; kiadva Nyelvemléktár VIII.) — *Barna Ferdinánd.*

Martonf: SzHist. — Martonfalvi György. Szent historia. Debrecen 1681. — *Veres Imre.*

Matkó: BCsák. — Matkó István. X. ut Tők könnynek eltépeése, avagy Bányászesakány. S-Patak 1668. — *Könnye Nándor.*

Matkó: HRoml. — Matkó István. Fővényen épített ház romlása. Szeben 1666. — *Könnye Nándor.*

MedLat. — (Wendelinus Marcus Fridericus.) Medulla Latinitatis. Gyulafehérvár 1646. — *Kúnos Ignác.*

Megy: Bayle. — Medgyesi Pál. Praxis pietatis. Irta Bayle Lajos. Debr. 1636. — *Könnye Nándor.*

Megy: Cowp. — Medgyesi Pál. Hét napoki együtt beszélgetése egy keresztyén és egy pápista catholicusnak. Irta Cowper Vilmos. Debrecen 1637. — *Könnye Nándor.*

Megy: Dial. — Medgyesi Pál. Dialogus politico-ecclesiasticus az presbyteriumról. Bártfa 1650. — *Könnye Nándor.*

Megy: 3Jaj. — Medgyesi Pál. Erdély s egész magyar nép hármias jajja. S.-Patak 1653. — *Könnye Nándor.*

Megy: 6Jaj. — Medgyesi Pál. Magyarok hatodik jajja. Sárospatak 1660. — *Könnye Nándor.*

Megy: SzAÖröme. — Medgyesi Pál. Szent atyák öröme. Gy.-Fejérvár 1640. — *Könnye Nándor.*

Megy: Szöv. — Medgyesi Pál. Égő szövétnek. Gy.-Fejérvár 1645. — *Könnye Nándor.*

Mel: ATam. — Melius Péter. Az Arany Tamás tévelygéseinek meghamisítási. Debrecen 1562. — *Könnye Nándor.*

Mel: Ének. — Melius Péter. Igaz sz. írásból kiszedett ének. Debr. 1570. — *Könnye Nándor.*

Mel: Herb. — Melius Péter. Herbarium. Kolozsvár 1578. — *Veres Imre.*

Mel: Jób. — Melius Péter. A Sz. Jób könyvének fordítása. Várad 1565. — *Könnye Nándor.*

Mel: Préd. — Melius Péter. Christus közbenjárásáról való prédikációk. Debr. 1561. — *Könnye Nándor.*

Mel: Sám. — Melius Péter. Sámuel könyvei és királyok könyvei. Debr. 1565. — *Alexius György.*

Mel: SzJán. — Melius Péter. Sz. János jelenésének magyarázatja. Várad 1568. — *Könnye Nándor.*

MosésK. — Mesés könyveske. Németből ford. Lőse 1629. — *Könnye Nándor.*

MF. — Mátyás Flórián. Nyelvtörténeti szótárkísérlet. Pest és Pécs 1868—1871. (Egyéb rövidítés után arra figyelmeztet, hogy az idézet onnan van átvéve.)

MHeg: BTan. — Mikolai Hegedűs János. Biblia Tanui. Utrecht 1648. — *Könnye Nándor.*

MHeg: Preb. — Mikolai Hegedűs János. Lelki prebenda. Utrecht 1648. — *Veres Imre.* — 2. kiadás Szeben 1665. — *Könnye Nándor.*

MHeg: TOszl. — Mikolai Hegedűs János. A mennyei igazság tűzes oszlopa. Irta Grosse S. Utrecht 1648. — *Veres Imre.* — 2. kiad. Szeben 1665. — *Könnye Nándor.*

Mih: ÖrökÉ. — Mihálykó János. Az örök életéről való könyveske. Irta Zader J. Bártfa 1603. — *Könnye Nándor.*

Mik: MulN. — Mikes Kelemen. Mulatságos Napok. (Franciából átdolgozva 1745. Kiadta Abafi L.) — *Simonyi Zsigmond.*

Mik: TörL. (Mik: TLev.) — Mikes Kelemen. Törökországi Levelek. (1717—1758. Kulesár István 1794-ki kiadása.) — *Könnye Nándor.* *Szarvas Gábor.*

Misk: AnglInd. — Miskolczy C. Gáspár. Angliai independentismus. Utrecht 1654. — *Könnye Nándor.*

Misk: VKert. — Miskolczy Gáspár. Egy jeles vadkert. Irta Franzius F. Lőse 1702. — *Könnye Nándor.*

Misoc: Progn. — Misocanus Vilhelm. Prognosticon. Kol. 1578. — *Könnye Nándor.*

MNyil: Irt. Melotai Nyilas István. A mennyei tudomány szerint való Irtovány. Debr. 1617. — *Könnye Nándor*

MNyil: Zsolt. — U. a. Szent Dávid 20-ik zsoltárának magyarázatja. Kassa 1620. — *Könnye Nándor.*

Moln: Bucs. — Molnár András. Búcsúztató. Kassa 1733. — *Könnye Nándor.*

Moln: Ut. — U. a. Legigyenesebb út . . . Kassa 1733. — *Könnye Nándor.*

Moln: JÉpül. — Molnár János. A régi jeles épületekről. Nagyszombat 1760. — *Szarvas Gábor.*

Moln: Term. — Molnár János. A fisikának eleji. A természetiekről hat könyv. Pozsony és Kassa 1777.

MolnF: LTárh. — Molnár Ferenc. Lelki tárház. Lőse 1692. — *Veres Imre.*

Mon: Apol. — Monoszlai András. Apologia. Nszombat 1588. — *Könnye Nándor.*

Mon: Képt. — Monoszlai András. A képek tiszteletéről. Nszombat 1589. — *Könnye Nándor és Schleiningcr.*

MonIrók. — Monumenta Historica: Irók. III. (Veranesius A. Memoria rerum: és Landorfejrívár elveszésének oka.) *Szarvas G.* — XI. (AporP. Metamorphosis Trans. stb.) *Veres Imre.* — VIII. (Rozsnyai D. tört. maradv.) XV. XVIII. (Tököly J. naplója 1693—4. és 1676—8.) *Kasztner Géza.*

MonOkm. — Monumenta Historica: Okmánytár.

MontME. — Monumenta Historica. Török-magyarokori történelmi emlékek. (Kiadta a M. T. Akadémia.) — *Kasztner Géza.* — (I. II.) *Alexius Géza.*

MTolv: Aritm. — Menyősi Tolvaj Ferenc. Az arithmeticaának mestersége. Kol. 1698. (1. kiad. 1675.) — *Könnye Nándor.*

MünchC. — Münchener codex. 1466. (A müncheni udvari könyvtárban; kiadva Nyelvemléktár I.) — *Simonyi Zsigmond.*

Nad: Kort. — Nadányi János. Kerti dolgoknak leírása. Irta Mizáld A. Kol. 1669. — *Könnye Nándor.*

NádC. — Nádor codex. 1508. (Az egyetemi könyvtárban. Toldy kiad. 1857.) — *Kürsz Antal.*

Nagyari: Orth. — Nagy-Ari Benedek. Orthodoxus Christianus: Igaz vallásn keresztyén. Várad 1651. — *Veres Imre.*

Nagyb: HunyJ. — Nagybankai Mátyás. Historia Hunyadi Jánosról. Debr. 1574. (1. kiad. Kol. 1570.) — *Könnye Nándor.*

Nagyb: Józ. — Nagybankai Mátyás. Historia Jakób fiáról Józsefről. Kolozsvár 1580. — *Könnye Nándor.*

NagyszC. — Nagyszombati codex. 1512—1513. (Az esztergomi káptalan nagysz. könyvtárában; kiadva Nyelvemléktár III.) — *Komáromy Lajos.*

Nán: SzűT. — Nánási L. István. Szű titka. Kol. 1670. — *Könyve Nándor.*

NémGl. — Németujvári Glosszák. Egy német-ujvári latin codex sorközi és lapszéli magyar jegyzetei. (Kiadva: Magyar Könyvszemle 1883.) — *Simonyi Zsigmond.*

Nógr: IdvK. — Nógrádi Mátyás. Idvesség Kapuja. Kol. 1672. — *Könyve Nándor.*

Nom. — Nomenclatura seu dictionarium Latino-Germanicum. Nunc denuo adiectum idioma hungaricum. Szeben 1629. — *Könyve Nándor.* (Az 1641-ki 2. kiadásból idézettek Kresznericsből vannak átvéve.)

NótPM. — A peleskei nótárius pokolba-metetele. Basel 1792. — *Simonyi Zsigmond.*

Nyirkállai. — Nyirkállai Tamás, Mátyás király udvari kancellárjának 1484. körül összeírt udvari fogalmazvány-mintái közt szétszórt magyar kifejezések. (A kézirat a pécsi püspöki könyvtárban. Szótárunk Kovachich M. Gy. „Formulae Solennes Styli“ 1799-ben megjelent munkájából idézi.)

NyKözl. — Nyelvtudományi Közlemények. Kiadja a M. Tud. Akadémia Budapest 1862—1888.

Nyr. — Magyar Nyelvőr. Szerk. és kiadja Szarvas Gábor. Budapest 1872—1888. — I.—X. *Simonyi Zsigmond.* — XI.—XVI. *Jámbor József.*

Offic. — Officium. B. Mariae. Szűz Mária zsolozmája. Nszombat 1662. (1. kiadás 1643.) — *Könyve Nándor.*

Ompr: GonAssz. — O[r]mpruszt Kristóf. Gonosz asszonyok. Bécs 1550—1552. — *Könyve Nándor.*

Ónadi: Számv. — Ónadi János. Practici algorithmi. Számvetés tudománya. Kassa 1693. — *Könyve Nándor.*

Orczy: KöltH. — Költeményes Holmi egy nagyságos elmétől [b. Orczy Lőrincztől]. Kiadta Révai Miklós. Pozsony 1787. — *Simonyi Zsigmond.*

Orczy: KöltSz. — Két nagyságos elmének Költeményes Szüleményi [b. Orczy Lőrincé és Baresayé]. Kiadta Révai M. Pozsony 1789. — *Simonyi Zsigmond.*

Otr: Besz. — Otrókosi Flóris Ferenc. Idvességs beszélgetések. Kolozsvár 1683. — *Könyve Nándor.*

Otr: Róma. — Otrókosi Flóris Ferenc. Róma Istennek szent városa. Nagyszombat 1698. — *Veres Imre.*

Otr: Tökéli. — Otrókosi Flóris Ferenc. Isten előtt járóknak Tökéletessége. Nagyszombat 1699. — *Könyve Nándor.*

Ozor: Christ. — Ozorai Imre. De Christo et ejus ecclesia. Krakko 1535. — *Könyve Nándor.*

ÖtvMest. — Az Ötves Mesterségről való vetélkedés. 1716. (Kiadva Egy. Philol. Közl. VIII. — vsz. versszak.) — *Simonyi Zs.*

PP. — Pápai Páriz Ferenc. Dictionarium hungarico-latinum. Lőce 1708. (A német fordítások a későbbi kiadásokból valók.)

PPl. — Pápai Páriz Ferenc. Dictionarium latino-hungaricum. Lőce 1708.

PPBl. — Pápai Páriz Ferenc szótárának Bodféle bővített kiadása. Szeben 1767. (A csillag mindig azt a latin cikket jelöli, melyből az idézet van véve.) — *Jámbor József és Szarvas Gábor.*

PP: PaxA. — Pápai Páriz Ferenc. Pax Animae, azaz a lélek ességéről. Franciául írta Molinaeus P. Kolozsvár 1680. — *Könyve Nándor.*

PP: PaxC. — Pápai Páriz Ferenc. Pax Corporis: az emberi test nyavalyáiról. Kolozsvár 1690. — *Könyve Nándor.* (Az *olaj* szó összetételeit az 1774-i kiadásból közölte *Csapodi István.*)

Páp: KeskÚt. — Pápai Páriz Imre. Keskeny út. S.-Patak. 1662. (1. kiadás Utrecht 1647.) — *Könyve Nándor.*

Paskó: ESir. — Paskó Kristóf. Erdély pusztításáról írt siralom. Szeben 1663. — *Veres Imre.*

Pataki: Reg. — Pataki István. Ez világ dolgainak igazgatásának mestersége, száz regulák. Latinból ford. Kolozsvár 1681. — *Könyve Nándor.*

Pathai: Sacr. — Pathai István. A sakramentomokról. Gy.-Fejérvár 1643. — *Könyve Nándor.*

Pázm: Fel. — Pázmány Péter. Felelet Magyarinak az orsz. roml. Nagyszombat 1603. — *Könyve Nándor.*

Pázm: Imáds. — Pázmány Péter. Keresztyéni imádságos könyv. (1. kiadás 1606. Földolgozva az 1631-i kiadás van.)

Pázm: Kal. — Pázmány Péter. Kalauz. Pozsony 1613. — *Veres Imre.*

Pázm: KT. — Pázmány Péter. Kempis Tamásnak a Krisztus követéséről írt négy könyve (1. kiadása 1604-ben jelent meg.) — *Bánóczy József.*

Pázm: LuthV. — Pázmány Péter. Lutheristák Vezetője. Bécs 1627. — *Jámbor József.*

Pázm: Préd. — Pázmány Péter. Vasárnapi és innepi prédikációk. Pozsony 1636. — *Veres Imre.*

Pázm: 5Lev. — Pázmány Péter. Alvinczi Péterhez íratott öt szép levél. Pozsony 1609. — *Kiss Ignác.*

Pécsi: Hének. — Pécsi János. Oeconomia coniugalis. Az házások életéről való ének. Kolozsvár 1580. — *Könyve Nándor.*

Pécsi: Ágost. — Pécsi Lukács. Sz. Ágoston elmélkedései. Nagyszombat 1591. — *Veres Imre.*

Pécsi: SzűzK. — Pécsi Lukács. Keresztyén szűzeknek tisztességes koszorúja. Nszombat 1591. — *Veres Imre.*

Pécsv: Fel. — Pécsvárdi Péter. Felelet Pázmány P. két könyvecskéjére. Debrecen 1629. — *Könyve Nándor.*

PeorC. — Peer codex. XVI. század elejéről. (Nemz. Múzeum; kiadva Nyelvelméltár II.) — *Volf György.*

PéldK. — Példák könyve. 1510. (A budapesti Egyetem könyvtárában; kiadva Nyelvelméltár VIII. k.) — *Bánóczi József.*

PeroszI: Gramm. — Pereszlényi P. Grammatica linguae Hungaricae. Nszombat 1682. (Újra kiadva Corp. Gramm.-ban.) — *Könnye Nándor.*

Perny: LF1. — Osztopányi Pernyeszi Zsigmond. Lelki flastrom. Kolozsvár 1678. — *Könnye Nándor.*

Posti: Fab. — Pesti Gábor. Aesopus Fabulái. Bécs 1536. — *Simonyi Zsigmond.*

Posti: Nom. — Pesti Gábor. Nomenclatura sex linguarum. (Az 1. kiad. 1538-ban jelent meg Bécsben. Földolgozva a 2. 3. 4. kiadás van, 1550, 1561, 1568.) — *Könnye Nándor.*

Posti: NTest. — Pesti Gábor. Novum Testamentum seu quatuor evangeliorum volumina. Bécs 1536. — *Könnye Nándor.*

Pesty. — Pesty Frigyes. Magyarország helynevei. Budapest 1888.

Pethő: Krón. — Pethő Gergely. Magyar krónika. Bécs 1660. — *Könnye Nándor.*

Potki: Virt. — Petki János. A virtus és voluptas vetekedése. Silius Italicus után. Kol. 1610. — *Könnye Nándor.*

PhilFl. — Z. Sz. J.: Igaz barátságnak tükrö, melyben megirattatik Philosthenes és Florentinának hűséges szerelnek. Buda 1785. — *Könnye Nándor.*

PHorv: Apol. — Petricsévics Horváth Ferenc. Apologia fratrum Unitariorum. Kolozsvár 1700. — *Könnye Nándor.*

Poenit. — Poenitentianak tükrö. Németből ford. Bécs 1665 (1. kiadás Bátfá 1626.) — *Könnye Nándor.*

Pont. — Pontianus császár históriája. Bécs 1573. — *Könnye Nándor.*

Pós: GBot. — Pósházi János. Göresös bot. S.-Patak 1668. — *Kúnos Ignác.*

Pós: Igazs. — Pósházi János. Igazság istájpja. S.-Patak 1669. *Veres Imre* és *Könnye Nándor.*

Pós: Válasz. — Pósházi János. A három kérdésre adott választételnek megerősödése. II. n. 1666. — *Veres Imre.*

Pós: Votélk. — Pósházi János. Kis Imre jesuita páterrel való vételkedés. II. n. 1666. — *Veres Imre.*

PozsC. — Pozsonyi codex 1520. (Kiadva Nyelvelméltár XIII.) — *Marczali Henrik.*

PractArithm. — Practica arithmetica, azaz számvető tábla Nagyszombat 1709. (1. kiad Debrecen 1611.) — *Könnye Nándor.*

Prág: Sork. — Prágai András. Fejedelmek serkentő órája. Irta Gvevara A. Bátfá 1628. — *Veres Imre.*

Radv: Csal. — Radvánszky J. Magyar Család-élet és háztartás. — *Turi Mészáros István. Alexics György.*

Rák: Art. — Rákóczi Ferenc. Hadi artien-lusok. 1705. — *Könnye Nándor.*

RákF: Lov. — II. Rákóczi Ferenc Levéltára. (Archivum Rákócianum. Kiadta a M. T. Akadémia.) — *Könnye Nándor.*

Rák: Manif. — II. Rákóczi Ferenc Manifestuma. Nszombat 1704. — *Könnye Nándor.*

RákGy: Lev. — A két Rákóczy György Levelezése. Szerkesztette Szilágyi Sándor. — *Szarvas Gábor.*

RejtLev. — Rejtelmes Levelek I. Rákóczi György korából. Közli Ötvös Ágoston. Kolozsvár 1848.

RendÉl. — G. C. J.: Rendes élet példája. Lőse 1674. — *Veres Imre.*

Rim: Ének. — Rimai János istenes énekei. Lőse 1693. — *Könnye Nándor.*

RMK. — Régi Magyar Költők Tára. Közzéteszi Szilády Áron. I–V. köt. Budapest 1877-től. — *Alexics György.*

RMNy. — Régi Magyar Nyelvelmékek. Kiadta a M. Tudós Társaság; szerk. Döbrentei Gábor (A II. és III. szám ezen köteteknek második felét jelenti, mely az okiratokat foglalja magában.) — *Könnye Nándor. Jámbor József.*

Rumy: Mon. — Monumenta Historica. Kiadta Rumy. — *Veres Imre.*

Salánki: CladTure. — Salánki Gy. Historia Cladis Turicae... A nádudvari török veszedelem históriája. Kolozsvár 1581. — *Veres Imre.*

SalMark. — Salamon királynak Markálfiával való tréfabeszédek. Monyorókerék 1591. (1. kiad. Kol. 1577.) — *Simonyi Zsigmond.*

Sall: Vár. — Sallai István Jó nemes Váradnak gyenge orvoslása. Pozsony 1630. — *Könnye Nándor.*

Sam: Cer. — Samarjai János. A helv. ecelesiák ceremonijokról. Lőse 1636. — *Könnye Nándor.*

Sam: Harm. — Samarjai János. Magyar harmonia az Aug és Helv. confessio közt. Pápa 1628. — *Könnye Nándor.*

Sámb: 3Kérd. — Sámbar Mátyás. Három idvességes kérdés. Nagyszombat 1661. — *Kúnos Ignác.*

Sámb: 3Fel. — Sámbar Mátyás. A három idv. kérdésre a Calvinista tautók mint felelnek. Kassa 1667. — *Kúnos Ignác.*

Sámb: **Isp.** — Sámbar Mátyás. Orvosló ispó-
tály. H. u. 1664. — *Könnye Nándor.*

SándorC. — Sándor codex. A XVI. száz. első
negyedéből. (Az egyetemi könyvtárban; kiadva
Nyelvemléktár II.) — *Szarvas Gábor.*

Sárp: **Noe.** — Sárpataki N. Mihály. Noé
bárkája. Kol. 1681. — *Könnye Nándor.*

SBalog: **TemK.** — Sélyei Balog István. Tem-
ető Kert. Halotti prédikációk. Várad 1655.
— *Könnye Nándor.*

SI. — Sándor István. Toldalék a magyar-
deák Szókönyvhöz. Bécs 1808.

Sib: **VigK.** — Sibolthi Demeter. Vigasztaló
könyvecske. Galgóc 1584. — *Veres Imre.*

Sim: **Evang.** — Evangeliomok magyarázatja.
Simon Pál deák postillájából ford. Bártfa 1608.
— *Könnye Nándor.*

SK. — Simai Kristóf. Végtagokra szedett szótár.

Soós: **Post.** — Sóvári Soós Kristóf. Postillák
azaz epistoláknak magyarázatja. Bártfa 1598.
— *Könnye Nándor.*

Sylv: **UT.** — Sylvester János. Új testamen-
tom. Sárvár 1541. — *Könnye Nándor.*

Szakácsmest. — Szakácsmesterségnek könyvec-
skéje. Nagyszombat 1785. (L. M. Nyelvőr IX.)

Szal: **Krón.** — Szalárdi János. Siralmas magyar
Krónika. XVII. száz. (Kiadta Kemény Zs. Pest
1853.)

Szal: **Vigaszt.** — Szalárdi Miklós. Vigasztaló
szók és lelki harc. Gy.-Fejérvár 1643. — *Veres Imre.*

Szár: **Cat.** — Szárászi Ferenc. Catechesis
(Palatinatusi) fordítása. (1604.) — *Veres Imre.*

Szathm: **Cent.** — Szathmár-Némethi Mihály.
Halotti Centuria. Kol. 1683. — *Könnye Nándor.*

Szathm: **Dom.** — Szathmár-Némethi Mihály.
Dominica. Kolozsvár 1675. — *Könnye Nándor.*

SzBodó: **SóDics.** — Szentmártoni Bodó János.
A só dicsérete. Ácsmesterek dicsérete. Lőcse
1647. — *Veres Imre.*

SzCsere: **Conf.** — Szezei Csere Péter. Con-
fessio fidei christianae. 1616. — *Könnye Nándor.*

SzCsomb: **Utleir.** — Szepsi Csombor Márton.
utazásainak leírása. Kassa 1620. — *Könnye Nándor.*

SzD. — Baróti Szabó Dávid. Kised szótár.
Kassa 1792.

SzD: **MVir.** — Baróti Szabó Dávid. A Magyar-
ság Virági. Komárom 1803. — *Szarvas Gáborné.*

Szeg: **Aqu.** — Szegedi János. Aquila. Sas-
keselyő. Nagyszombat 1736. — *Könnye Nándor.*

Szeg: **Theoph.** — Szegedi Lőrinc. Theophania
azaz: isteni megjelenés. Debr. 1575. — *Könnye
Nándor.*

Szék: **Krón.** — Székely István. Krónika ez
világnak jeles dolgairól. Krakkó 1559. — *Veres Imre.*

Szók: **Zsolt.** — Székely István. Zsoltár könyv.
Krakkó 1548. — *Veres Imre.*

Szék: **Okl.** — Székely Oklevéltár. Szerkesztette
Szabó Károly Kolozsvár 1872—6. (Két kötet).
— *Könnye Nándor.*

Szezei: **RészPoh.** — Szezei A. Pál. Rész-
egesek jajos pohara. Debr. 1682. — *Veres Imre.*

Szentiv: **Verseng.** — Szentiványi Márton.
Négy rövid első könyvecske a hitben támadott
versengésekről. Nagyszombat 1702. — *Könnye
Nándor.*

Szentm: **Kalm.** — Szentmártoni Bodó János.
A kalmárok dicsérete. Lőcse 1690. — *Könnye
Nándor.*

Szentm: **TFiú.** — Szentmártoni Bodó János.
A tékozló fiú históriája. A vasról való ének. Kol.
1636. — *Könnye Nándor.*

Szentp: **Izr.** — Szentpéteri István. Izrael
szekerci. Hal. beszéd Szezei Pál fölött. Debrecen
1691. — *Könnye Nándor.*

SzépÉnek. — Egy szép ének miképpen az
úr isten megáldja azokat, az kik őtet félik. II.
u. XVI. sz. (Szabó K. 359. sz.) — *Könnye Nándor.*

Sziks. — Szikszai Fabricius B. Nomencla-
tura seu Dictionarium Latino-Ungaricum . . . Editio
anterior opera Emerici A. Sz. Ujfalvii. Debr. 1619.
(1. kiadása 1590-ben jelent meg. Minthogy nagy-
részt azonos vele Pesti Gábor Nomenclatrája,
csak a M. Akadémiai Értesítő 1847. 327—332.
lapjain közölt adatok fölvételére szorítkoztunk.)

Szob: **Dáv.** — Szoboszlai Miklós. Szent Dávid-
nak öt kövecskéi. Irta Diest Henrik. Debr. 1648.
— *Káros Ignác.*

Szok: **Bals.** — Szokolyai István. Sérelmes
lelket gyógyító balzsamom. S.-Patak 1669. —
Könnye Nándor.

Szóll: **Dáv.** — Szöllősi István. Sion leánya
paizsa, avagy Bajnok Dávidka. Kassa 1668. —
Könnye Nándor.

Szóll: **Szen.** — Szöllősi István. Szenán basa
históriája. Kol. 1635. — *Könnye Nándor.*

SzÖtv: **TitkJ.** — Szathmári Ötvös István.
Titkok Jelenése avagy sz. János mennyei látása.
Szeben 1668. — *Veres Imre.*

Sztár: **Akháb.** — Sztárai Mihály. Akháb
király és Illyés próféta. Debr. 1574. (Irva 1549-
ben.) — *Könnye Nándor.*

Sztár: **Athan.** — Sztárai Mihály. Szent Atha-
nasius életéről. Debr. XVI. száz. (Irva 1557.) —
Könnye Nándor.

Sztár: **Vizöz.** — Sztárai Mihály. Vizözön. A
vizözön históriájáról való ének. Kol. 1581. —
Veres Imre.

SzVor: Bar. — Szegedi Veres Gáspár. Szép história két nemes ifjakkal igaz barátságokról. Kol. 1578. — *Könnye Nándor.*

Tarn: Jóak. — Tarnóczy István. Jó akarat. Bécs 1685. — *Könnye Nándor.*

Tarn: Bar. — Tarnóczy István. Holtig való barátság. Nszombat 1695. — *Könnye Nándor.*

Tarn: JóÉl. — Tarnóczy István. Nagy mesterség a jó élet. Irta Bellarminus R. Nszombat 1680. — *Könnye Nándor.*

Tarn: Szonts. — Tarnóczy István. Régi Magyar szentség. Nszombat 1695. — *Könnye Nándor.*

Tas: Foukt. — Tasi Gáspár. Öt rövid prédikáció. Irta Feukts Jakab. Pozsony 1640. — *Könnye Nándor.*

Técsi: Lil. — Técsi J. Miklós. Lilium humilitatis. 1679. — *Könnye Nándor.*

Tel: Evang. — Telegdi Miklós. Evangeliomok magyarázatja. 1577—1580. (A II. kötet az 1631-i második kiadás szerint.) *Schleiningger és Könnye Nándor.*

Tel: Fol. — Telegdi Miklós. Felelet Bornemisza P. „Fejtegetés” nevű könyvére. Nszombat 1580. — *Schleiningger és Könnye Nándor.*

Tel: KorF. — Telegdi Miklós. A Keresztységnek Fondamentomiról való rövid könyvecske. Bécs 1562. — *Simonyi Zsigmond.*

Tel: RövIr — Telegdi Miklós. Rövid írás . . . hogy a pápa nem Antichristus. Nszombat 1580. — *Schleiningger.*

TelC. — Teleki codex. 1525—1531. (A marosv. Teleki-könyvtárban; kiadva Nyelvelmléktár XII.) — *Garami Rikárd, Szarvas Gábor.*

Telok: Erd. — Telekesi István. Hal. beszéd gr. Erdődi Sándor fölött. Bécs 1682. — *Veres Imre.*

Teleki: FLél. — Teleki Mihály. Fejedelmi lélek. Irta Weber Á. J. Kol. 1689. — *Könnye Nándor.*

Tomosv: Béla. — Temesvári János. Ének Béla királyról és a tatárjárásról. Kolozsvár 1574. — *Könnye Nándor.*

TEny: Hároms. — **Tor: Eny.**

Tess: SzMag. — Tesseni Vencel. História Szép Magellónáról. (Németből.) Lőese 1676. — *Veres Imre.*

Thaly: Adal. — Thaly Kálmán. Adalékok a Tököl és Rákóczi-kor irodalomtörténetéhez. — *Simonyi Zsigmond, Alexies György.*

Thaly: RT. — Thaly Kálmán. Rákóczi-Tár (II. Rákóczi F. korához). Szerk. Thaly K. Pest 1866—8.

Thaly: TörtK. — Thaly Kálmán. Történelmi Kalászkok 1603—1711. Pest 1862.

Thaly: VÉ. — Thaly Kálmán. Vitézi Énekek. — *Könnye Nándor, Alexies György.*

ThewrC. — Alexies György. Thewrewk codex. 1531. (A M. T. Akadémia könyvtárában; kiadva Nyelvelmléktár II.) — *Könnye Nándor.*

Thowr: Nyelvk. — P. Thewrewk József. Nyelvkincsek. — *Simonyi Zsigmond.*

Thurzó: Lev. — Gr. Thurzó György levelei nejéhez. — *Könnye Nándor.*

TihC. — Tihanyi codex. 1530—1532. (Nyelvelmléktár VI.) — *Gyulai Béla.*

Tin. — Tinódi Sebestyén összes művei 1540—1555. (= Régi Magyar Költők Tára III. k. Részben az eredeti kiadások helyesírással idézve.) — *Simonyi Zsigmond.*

Tin: Énok. — Tinódi Sebestyén. Énekei (Heltai Caneionalejában 1574.) — *Könnye Nándor.*

TitkRóza. — Titkos értelmű róza. Bécs 1698. — *Könnye Nándor.*

TKis: Pan. — Tótfalusi Kis Miklós. Siralmas panasz. Kolozsvár égéséről. Kol. 1697. — *Könnye Nándor.*

Tof: Zsolt. — Tofens Mihály. A szent zsoltárok resolútiója. (Kiadták Ujhelyi és Keszei.) Kol. 1683. — *Könnye Nándor.*

Toln: HBék. — Tolnai F. István. Haza békessége. (Prédikáció.) Szeben 1664. — *Veres Imre.*

Toln: Vigaszt. (Toln: Vig.) — Tolnai István. A wittenbergi akadémia vigasztalása az ev. religioért számkivetést szenvedő csehekhez és morvaiakhoz. Gy.-Fejérvár 1632. — *Könnye Nándor.*

Tor: Eny. — Enyedi György. Az ó és új testamentombeli helyek magyarázatja a háromság-ról. Latinból ford. Toroczka Máté. Kol. 1619. — *Könnye Nándor.*

TóthJ: IstN. — Tóth János. Az isten népének lakása. Halotti elmélkedés Telekesi Török J. utolsó tisztességének megadásakor. Lőese 1723. — *Könnye Nándor.*

TóthJ: UTiszt. — Tóth János. Az utolsó tisztelet megadása. — *Könnye Nándor.*

TörtT. — Történelmi Tár. IV. XV. XVI. k. *Veres Imre.* XVIII. XIX. *Könnye Nándor.*

Triumph. — Triumphus fidei. Hal. beszéd Váradi Judith fölött. Várad 1645. — *Könnye Nándor.*

Tsz. — Magyar Tájszótár. 1834.

TudT. — Tudomány-Tár. Közbeboesátja a M. Tudós Társaság (1834—).

TúriH. — Túri György haláláról. Debr. XVI. száz. — *Könnye Nándor.*

Tus: Apol. — Tussai János. Apologia. 1748. — *Könnye Nándor.*

Tyuk: Józs. — Tyukodi Márton. József pátriárka élete. Várad 1641. — *Könnye Nándor.*

Udv: Dáv. — Udvarhelyi Péter. Dávid parittyája. Irta Diest Henrik. Kassa 1661. — *Kúnos Ignác.*

Ujf: HÉnek. — Ujfalvi Imre. Halotti énekek. Váradi 1654. (1. kiadása 1598) — *Könnye Nándor.*

Úzoni: Dáv. — Úzoni Balázs. Dávid parittyája. Irta Diest Henrik. Gy.-Fejérvár 1658. — *Kúnos Ignác.*

Vajd: Jas. — Vajda-Kamarási Lőrinc. Jason király házasságáról. Kol. 1581. — *Könnye Nándor.*

Vajda: Kriszt. — Vajda Sámuel: Krisztusnak élete. Pozs. 1772. — Az idézetek Kr.-ból és ME.-ből vannak átvéve.

Váli: OrvSz. — Váli Mihály: Házi Orvos-Szótárosa. Győr 1792. (Irva 1759-ben volt.) — *Alexies György.*

Valk: And. — Valkai András. Andoinus és Alboinus. Kol. 1580. — *Könnye Nándor.*

Valk: Bánk. — Valkai András. Bánk bán históriája. Kol. 1580. — *Könnye Nándor.*

Valk: Gen. — Valkai András. Genealogia Regum Hungariae: A magyar királyok eredetéről. Kolozsvár 1576. — *Könnye Nándor.*

Valk: Kár. — Valkai András. V. Károly és Barbarossa harcáról. 1573. — *Könnye Nándor.*

Vallást. — A keresztyéni igaz hitnek Vallástétele és magyarázatja. 1713. (Részben 1567-ki szöveg új kiadása) — *Könnye Nándor.*

VárM: ÉgőSzőv. — Váradi Mátyás: Égő szövétnek. Franekéra 1668. — *Alexies György.*

Warm: Gaz. — Warmer Kristóf. Gazophylacium decem linguarum. Kassa 1691. — *Könnye Nándor.*

Vars: Xerx. — Varsányi György. Xerxes király históriája. Debr. 1574. (Irva 1561.) — *Könnye Nándor.*

Vás: CanCat. — Vásárhelyi Gergely. Catechismus. Irta Canisius Péter. Bécs 1617. — *Könnye Nándor.*

Vás: Ep. — Vásárhelyi Kerekes Ferenc: Epitaphion katastrophikon. Szomorúságról öröme váltózkodó versek. Szeben 1618. — *Könnye Nándor.*

Web: Amul. — Weber János. Amuletum. azaz: oktatás a dőghalálról. Bártfa 1645.

VectTrans. — Vectigal transylvanicum. — *Könnye Nándor.*

Wenzel. — Wenzel Gusztáv. Codex Diplomaticus Arpadianus continuatus. Árpád-kori új okmánytár.

Ver. — Verantius Faustus (Veránesics). Dictionarium quinque linguarum. Velence 1595.

Ver: Verb. — Verbőezi István. Magyar decretum. (Fordította Veres Balázs.) Debr. 1639. (1. kiad. 1565. — *Szót.* = Index verborum latino-ungaricus). — *Könnye Nándor.*

Veresm: HitMegt. — Veresmarti Mihály. Az eretnekeknek adott hit megtartásáról. Irta Becanus M. Pozsony 1641. — *Könnye Nándor.* *Veres Imre.*

Veresm: Lev. — Veresmarti Mihály. Intő s tanító levél a bátaiakhoz. Pozsony 1639. — *Veres Imre.*

Veresm: Tanácsk. — Veresmarti Mihály Tanácskozás, melyet kelljen a vallások közül választani. Irta Lessius L. Pozsony 1641. — *Könnye Nándor.*

WeszprC. — Weszprémy codex. A XVI. század első negyedéből. (Egyetemi könyvtár; kiadva Nyelvelmléktár II.) — *Volf György.*

WF — Universae Phraseologiae Latinae Corpus. Congestum a Francisco Wagner. Tyrnaviae 1750. — *Nagyszigethi Kálmán.*

WinklC. — Winkler codex. 1506. (Egyetemi könyvtár; kiadva Nyelvelmléktár II.) — *Volf György.* (*Kalend.* — a benne levő kalendáriom, a kiadásban XII—XIV. II.)

VirgC. — Virginia codex. A XVI. század első negyedéből. (A M. T. Akadémia könyvtárában; kiadva Nyelvelmléktár III.) — *Halász Ignác.*

VitkC. — Vitkovics codex. 1525. (A Nemz. Múzeum kéziratárában; kiadva Nyelvelmléktár VII.) — *Szilasi Móric.*

VReg. — Váradi Regestrom (Regestrum de Varad 1201—1235. Endlicher kiad. Rerum Hung. Mon.) — *Simonyi Zsigmond.*

VSzentyel: Pat. — Veresegyházi. Szentyel János. Lelki patika. Lőcse 1648. — *Könnye Nándor.*

ZichyC. — Codex Diplomaticus Comitum Zichy. A gróf Zichy-család okmánytára. Közli a M. Történelmi Társulat. Budapest 1871—1878. — *Kasztner Géza.*

Zóly: Elm. — Zólyomi P. Boldizsár. Ötven sz. elmélkedések. — Egyes és Keresztyén élet gyakorlása. Irta Gerhardus J. Bártfa 1616. (Nemz. Múzeumban.) — *Könnye Nándor.*

Zrinyi. — Zrinyi Miklós Munkái. Kazinczy F. kiadása. — *Bánóczy József.*

Zrinyi: ASyr. — Gr. Zrinyi Miklós. Adriaí tengernek Syrénája. Bécs 1651. — *Kasztner Géza.*

Zrinyi: Symb. — Gr. Zrinyi Miklós. Symboluma. Ne bánts a magyart. II. n. 1705. — *Kasztner Géza.*

Zvon: PázmP. — Zvonarics Imre és Nagy Benedek. Pázmán Péter piroonsági. Keresztúr 1615. — *Könnye Nándor.*

Zvon: Osiand. — Zvonarics Mihály. Pápa nem pápa. Irta Osiander A. Keresztúr 1603. — *Könnye Nándor.* *Veres Imre.*

Zvon: Post. — Zvonarics Mihály Magyar postilla. Csepreg 1626—1627. — *Könnye Nándor.*

Egyéb rövidítések és jelek magyarázata.

Címl. = Címlap.

Előb. = Előljáró-beszéd.

TartJ. = Tartalomjegyzék.

Told. = Toldalék.

Vö. = vö. össze.

[] a szerkesztőség pótlásait jelöli.

() a szövegből v. ennek eredetijéből pótolta.

~ = ugyanazon jelentés, mint az előbbi szóé.

* Azt a szót jelöli, mely alatt az illető adat a szótárakban található.

? az alaknak v. jelentésnek kétesvoltát jelöli.

A római számok a forrásnak kötetét, az arab számok pedig lapját vagy levelét jelölik. Az ebbeli eltérések a fentebbi forrás-lajstromban meg vannak jegyezve.

A Á.

ÁÁÁGAT: [balbutio, lingua haesito; stammeln]. Á, Á, Á megnevelvén ÁÁÁgat Jeremiás (Bíró: Angy. 61. Et dixi Á, á, á, Domine Deus: ecce nescio loqui, quia puer ego sum. Jer. 1: 6).

ABA: [pannus vilis; grobes tuch, loden]. Aba posztó: genus panni vilis PP. Aba swba (LevT. I.223). Egy bál aba, mellyben száz vég van (VectTrans. 8). Vásárlás: egy vég fejjér aba, egy darab veres aba (MouTME. I.279). Ha a szüle egyik gyermekének selyemből, a másíknak szűrből vagy abából csináltat dolmányt, köntöst . . . (Csúzi: Tromb. 324). (Az köntösöknek) fejjér abából légyen az hajtókája (RákF: Lev. III.77). Ezenkívül vég abákat, patyolatokat reájok vet (TörtT. VI.121). Abán kívül más posztóból való köpönyeget talán Apaffi Mihály fejedelem sem viselt, de most ngyan alávaló ember, a kinek fejjér-aba köpönyege vagyon (Haz. I.295).

[Szólások]. Azon leczke alá fogják a bársonyt az abával (Fal: NU. 302).

ABAJDOC: **I**) promiscuum MA. vermisch, durcheinander, Adami. Abajdocz káposzta: crambe C. Abajdocz buza: triticum mixtum MA. Mychael, dictus Abaydoch (1349. Czin.). Michael filius Galli dicti Abaydnch, Abaydouch (CodDipl. IX.2: 153. IX.3: 648). Illy abajdotz és elegyes, illy változó és állhatatlan a világi dütsőség (Pázm: Préd. 469). De rosszúl vonja-bé ez a borona az ő abajdocz magvokat (GKat: Váls. I.277). Abajdotz tudomány (GKat: Titk. 7). Abajdotz, elegy belegy s szokatlan új szöllások (23). Gyakorta az opust merítumnak szokták vala mondani az atyak, noha nem igényes es tulaydon jegyzésben, hanem vissza élésképpen és abaydotznl (Pécsv: Fel. 831). — **2**) farrago MA. [mischkorn, halbfrucht]. A zavar, gyűlévész, abajdocz, avagy alakor (farrago) a barom kedvéjért vettetik (Com: Jan. 27).

Abajdocos (*abaynacoz* Zvon: PázmP.): [promiscuus, mixtus: geraischt]. Az ő abaynacozos imatsagos könyvebeu háromszor Allat kiálta (Zvon: PázmP. 331). Abajdoczos és polyvás buzzi az ur Istennek (Nagyari: Orth. 150). Kibenn-kibenn vagyon valami kivetni való, abajdoczos (SzD: MVir. 34).

[Abajdocosod-ik]

még-abajdocosodik: [degenero; abarten]. A mi dicső-séges királyaink és még nem abajdoczosodott eleink ezzel a szent kenyérral erősítették magokat (Csúzi: Tromb. 418).

ABAJGAT (*abalygat* Gvad: NótTest. 157): [agito, inquieto; bennruhigen, hetzen]. És azután is minduntalan való leveleiben abajgatja, dorgálja, oktatta vala (Szal: Krón. 138).

még-abajgat: ∞ Kevésbe múlt, hogy a borbélyt meg nem abajgatták (Gvad: NótTest. 157).

ABÁROL (*abál* Radv: Csal. III.43): rudicula agito MA. quirlen, sprudeln PP.

még-abárol: **I**) elixo MA. [abkochen]. Először abáld meg a tikfiat (Radv: Csal. III.43). Spékkal való bárány avagy lud-lus. Abárold meg a husát, tégy bele szalonnát (Szakácsmest. 1). A telén lábait abárold meg s szépen borotváld meg (38). **2**) [concido; zusammenhauen, durchprügeln?] Minden fizetett hadak reá mennek, rítul megabárolják őket (MouTME. III.219). Véletlen kiitvén nagyon megabárolának őket, sokakat levágván közülök (Szal: Krón. 107).

Abárlás: **I**) agitatio, commixtio, contusio, concussio, juris in olla rudicula agitatio, condensatio, elixae carnis ablutio MA. [das abkochen, abbrühen]. Az abárlás után vágd meg (Radv: Csal. III. 47b). Éktelenb a' táutzbán, vagy kotzkajádzásban a' leány úja, hogysen az étek abárlásban (Pázm: Préd. 1127). **2**) [eluvies; spflicht]. Egy tál abárlást, és egy eleven nyulat téteto: egyik agár mindjárt a nyul után indula, másik a moslékba kapa (Pázm: Préd. 1125).

ÁBÉCE: alphabetum Kr. Abécét és írni tanuló: abecedarius Major: Szót. Az gyermek elezer a. b. c. tanool, es veegre doctorraa leezen (ÉrdyC. 394). Ezen idevben kezdé zent margit tanolni abeczet (MargL. 1). Egy gyermek az oskolaba el lopa az tarsi tablayat kyre abeczet zoktak wala irny (Pesti: Fab. 67b). Még az abécén sem mentél te által (Decsi: Adag. 129. 242). A, B, C ét tanuló gyermek (Matkó: BCsák. 210).

Abécés: alphabetarius Kr. [abe-, abc-schütz]. Abécés iskola (Bal: CsIsk. 368). Rút és nevetséges dolog ez ABCés vén ember (Prág: Serk. 817). Abécés gyermek (Csúzi: Tromb. 298).

Abécésködés: [das abc lernen]. Az grammatika mellett való abécésködések (Bal: CsIsk. 147).

ABLAK: fenestra C. fenster PP. Deszkás ablak: fenestra tabulata, rostélyos ablak: fenestra craterata Nom.² 395. Ablak fiókjai: fenestrae foricnli; ablak kereszti, kövei: fenestrales scapi; ablak levelei: valvulae fenestrales; ablak rostélyi: cancelli PP. Ablakot nyit, csinál vmin: fenestrat MA. Kezebe vevue az penzt es vete egy ablakba (EhrC. 92). Ki kewenne semaire iok nem leznek, es ablakokba, es reytok helyre vettetnek (109). Az ablakoe meg útuan imadkozievala (BécsiC. 145, WinkIC. 114). Az testy erzakönseggnek ablakyt bel keel rekeszteny (ÉrdyC. 619). Reseken ablakokon ferfykat nezny (PéldK. 45).

ágyulövő-ablak: [schiesscharte]. Futék ott a legközelebbi ágyulövő nagy ablakra (Bethl: Élet. II.43).

üveg-ablak: speculare C. fenestra vitrea Nom.² 395. (ÉrsC. 330b). Eoweg ablak giarto (RMNy. II.175).

vak-ablak: riscus, cavum muri; hohlfenster PP. [nische]. Vete be wtet egi vak ablakba (VirgC. 25. Dial. 146).

Ablacska: ablakocska (Perezsl: Gramin. 30).

Ablakoska: fenestella, fenestrinella, foriculae C. [fensterchen]. Az ablakozkán által vont soroláh (VirgC. 137).

Ablaki: fenestralis MA. [fenster-].

Ablakos: fenestratus C. [mit fenstern versehen].

ABRAK: 1) pabulum C. [futter]. Minden napi abrak: diarium C. Nem ad abrakot ewnek (ÉrdyC. 562). Főre akarnak bochatany, mert nincsen penzök, mivel abrakoth vegenek (LévT. 1316). Abrakért s egyéb eleségért fizettünk (MonTME. 1121). Nincsen abrak, széna, rú, lútvány az én lovam (Thaly: VÉ. 1219). 2) denensum MA. [alimentum; portio, nahrung]. Meghagyák Aesopusnak, hogy nyáron szolgának megadnia abrakat az kenyerből (Pesti: Fab. 3b). Vályon kiesoda az hív szolga; kit az ő ura házbéli szolgáló fűtött, hogy abrakat (cibum) adjon ő nekik (Sylv: UT. Mát. 24: 25). Mikor abrakunk (alimentum) és rubázatunk meg vagyon, ezekvel megelégedünk (Sylv: UT. I. Tim. 6. 8). Kicsoda az, hogy annac abrac eleséget (tritici mensuram) adjon (Helt: UT. S7). Magam, loam abrakát beőm meg agyac (Tim. 315). Az Frater György tarttya tiául abrakon (12). A németekbe Attila idejébe, ha hihető dolog, hetet adtak egy abrak zabon, mint most a törökknél egy icze mézser dijak (Szék: Krón. 143). Ezek abrakot szabtak ömagoznak, mit és mennyit egyeuek (Born: Préd. 117). Nagy imatkozásokat mieltse, es azt soc abrakra osztottak az szenteknek (853b).

kevert-abrak: farrago, farraguraria MA.

Abraki: pabularis, pabulatorius; abrakí kevert: farrago, farraguraria MA.

Abrakol: pabulor PP. [füttern].

Abraklás: [pabulatio; fütterung]. A ki futamásoc abraklásért (eleségért) vagy abraklásnac és praedának okáért lézne (Com: Orb. 706).

Abrakos: 1) pabulatorius C. pabularis, pabulatus MA. [futter-]. Csak az abrakos jászolra nyertett világi áldomásában (Csizi: Tromb. 13). 2) [qui victus praebetur; der verköstigte]. Ez [biblis] kús mirtik vala, meluel egy napra valo abrakot adnak vala az abrakosoknak (Sylv: UT. Told.). Én uruk szolgálja vagyok, nem ő kegyelme abrakossa (ErdTört. 11.9).

Abrakoz: pabulor MA. [füttern].

Abrakozás: pabulatio C. fütterung PP.

Abrakozó: pabulator MA. [fouragier].

Abrakoztat: [pabulor; füttern]. Vagyon loatoc allyát ki meg vesse, az ő állásában ki megtörlegesse, ki abrakoztassa, serényét el ezetelle (Csákt: Assz. MF.).

1. **ÁBRÁZ:** forma, figura, imago, species; form, gestalt, gesicht, antlitz). Yelenek anyal izanyw abrazban (EhrC. 125). Nem igeközhetyk uala megh írny ny abrazw xpus volna (WinklC. 283). Zolganac abrazat fel veven (DebrC. 316). O Jesus feleses atyának abrazza (GyöngyC. 20). Vala zeit Adorvan gengo ifyn es igazn zep abrazu (NádC. 563). Meg ielenek nas abrazaba nekik Christus (Pesti: Evang. 11.). Tíznece abrazza vala a sátoron: super tentorium erat quasi species ignis (Helt: Bibl. I. 886). Asztalodon niugonó ábrázok, telliesek volnának kőüreséggel (Mel: Jób. 87).

elő-ábráz: [specimen; vorbild]. David az Christusnak elő abrazza (MNYil: Zsolt. 39).

2. **Ábráz:** tingo, formo; formen, bilden). Ábrázatott: efformatus MA. Neg rendbeli állapotoknak zemelyekben abraztatnak (JordC. 350). Kiket ur isten emnen hasonlatossagara abrazot (ÉrdyC. 81). Ezeketh zeremes atyanyfay abrazoitam [abrazoltam?] hasonlított en magamra es Apollora (Komj: SzPál. 135). Egy szóval kimondható nem lévén, különbözö tselekodotok nevezésével ábrázta azt a sz. iris (Pázm: Préd. A)

A' gyermekek, mint a majmotskák, a mit látnak, hallanak, azt ábrázzák, követik (198).

be-ábráz: [incido; einprägen]. Ez tudomány mélyen vólt szívekbe bémetszve és beábrázva (MA: Tan. 35).

föl-ábráz: [reformato, transfiguro; umbilden]. Ky fel abrazta el valostattya amny testőnkéth ugy hogy basonlo abrazzio tegye az w diczyseges testelhez (Komj: SzPál. 318).

ki-ábráz: effugio, effingo MA [darstellen, ausdrücken]. Az emnen zemelyeuek hasonlatossagara abrazza ki az embery termeezetőt (ÉrdyC. 595b). Ez a' pelda elegge ki abrazza az ni természetűnknek állapotait (Lép: PTük. 47). Hogy festékek kiábrázzák az isten természetit (Barna: Isk. 211). A Tükörnek akarmelly aprófödéke, éppen az egész embert ki-ábrázza (Pós: Igazs. 197). E' keserves tsapásnak kárát inkább érzöd, kesered, mint sem én azt ki ábrázlatuám (Mey: 3.laj. II 42). Ha emberek Christus urunknak nyomdokják egy két actusit, miért nem ábrázzák ki minden cselekedetit (Czegl: MM. 102).

le-ábráz: [effingo, delineo; darstellen]. A' jó erkölcs... szépségét, mint egy eleven festékekkel le-ábrázza (Csizi: Tromb. 239).

mög-ábráz: [effingo, adumbró; darstellen, ausdrücken]. Zeremel meg abraztatott: caritate informata (NemGlossz. 112). E meg abraztatott yedékek anagy abrazatocak el magát meg yelené (TelC. 32). Ió akarattyat azozcho, kie ötet félje, elbo abrazsta meg (Helt: Bibl. I. d3). Bizonyos ez, hogy az ket szarno bestian tellyességgel azon orszag peldaztatit, az mely meg abraztatot az Babyloniai paraznam (Esz: IgAny. 440).

Ábrázás: effigatio Kr. [das bilden, abbilden]. Mynden gonoz keeptvl, abrazastol koepmutatástol, magatokat megtartastassatok (Komj: SzPál. I. Thess 5:22). A kép-írók és faragók ezek gonoszságának ábrázásában mutogattyák mesterségeket (Pázm: Préd. 91). Az Isten szolgálainak is sok és tudálatos tselekedetinek tekéltességet ábrázis-képen megismértetik (321).

Ábrázat: forma, figura, effigies, imago, simulacrum, icon típus C. [form, gestalt, gesicht, antlitz, bild]. Két ábrázati: bifornis MA. Ábrázatból jövendőlő: physiognomon PP. Latal engömöt Tanas az en elebi abrazatomba (DebrC. 33). Az őrdögök vadiknak abrazattiaba ielőmuen (118). Abrazati zereenth walo baran (Thevrc. 163, ÉrdyC. 536, KrizaC. 53). Az ő Testamentomba az ő akaratyát peldacek es abrazatocak ielen-tette meg (Helt: Bibl. I. d2). Hogy a sátor az abrázat szerént ezülna, mellyet látott: secundum formam, quam viderat (Helt: UT. 1.1). Az félhő burittyta azt be, do tűznece ábrázattyában: quasi species ignis (Kár: Bibl. I.127). Mi mondgyuk ábrázatiuk azt a mit ő formának mond (Tel: Evang. II 359). Nem illik az szép ábrázathoz az rút cseleködet (Dési: Adag. 49). Szolgtai ábrázatot vótt föl (Zvon: Post. 1113). Laurétumban láttam bódog aszszonynak ezüstből öntött nagy öreg ábrázattyát (Pázm: Kal. 793). Az őrdög az ni első szüleinke az kigyónac abrazattyában megcsalván (MA: Bibl. I. 3). Az égnece ábrázattya: facies caeli (IV.17). Nagy ielo ez es abrazattya az igaz es bűfős embernek (Lép: PTük. 1313). Kedvetlen ábrázattal mégyen eleibe (Hall: Illist. III.61). A közönséges értelem a' látott, hallott, kösölt dolgoknak ábrázattyát (simulacrum) meg-fogja (Com: Jan. 64). Hogy borjn ábrázatot őnczón és azt imadgya (Vás: Can. Cat. 504). Leszálla a sz. lélek testi ábrázatban mint egy galamb ő reá (Illy: Préd. 470).

Ábrázati: [figuratus, formatus; figurlich]. Elő ábrázati: iconicus C. Kép ábrázati példa (MészK. 15).

Ábrázatos: imagiatus, effigatus MA. [geformt].

Ábrázatlan: ineffigatus, informis MA. [formlos].

Ábrázit: tingo; bilden. Myert chynaltal, abrazzoztottal eugeneth ilyen modra? quid me fecisti sic? (Komj: SzPál. 78).

Ábrázol: formo, configuro C. figuro, fingo, imagino, imaginor, effugio, effingo MA. [bilden, abbilden, darstellen]. A' kívül

valo az belsőnek tyussa ábrázolója (Apafi. Vend. 2). Vitattuk ugyan azonok ellen hogy az Istent semmi módon nem szabad ki-képezni, ábrázolni (Pós: Igazs. I.117). Tyussa, azaz abrazolója volt Joseph Christos Urmulnac (Tyuk: Józ. 47). A' hyena ábrázoló képe a rágalmazó embereknek (Misk: VKert. 182).

el-ábrázol: 1) [reformato, transtiguro; umbilden]. Ilasonlatassatok abrahazoltassatok el [reformamini] a ty elnyeteknek megnyuvasara (Komj: SzPál. 89). **2)** [imaginor; vorstellen]. Ábrázoljuk el mi is és lelki szemünkkel szemléltyük ezt a magos és fölemeltett isteni fölséget (Bíró: Angy. 96).

ki-ábrázol: effingo, effigio C. [darstellen, ausdrücken]. A halálnak zolgaltatasa a betűben ky vagattatoh, ky faragtatot, kyabrahazoltatoh a kűueken (Komj: SzPál. 207). Az vac Bartimeus az ő nyavalas voltában az mi lelki nyavalásságunkat ki ábrázoltya, ki példázza (MA: Scult. 245). Ittegen mint egy kiábrázolt ki iratott fűkőret példáját láttyuc az mi sziveinc gondolatinae (776). A pűpistáknál az atya istent öregember képében szokták kiábrázolni (Pós: Igazs. I.117). A más személyét követő avagy egyébnec maga viselését ki-ábrázoló: minus (Com: Jan. 211).

lő-ábrázol: [effingo, delineo; abbilden]. De nem tilalmas a teremtet állatokat le-ábrázolni (Pós: Igazs. II.661). Mert ha a magunk népe a mint most vagyon, s mint le-ábrázoltam, megromlott (Zrínyi II.179).

lőábrázolás: [descriptio; darstellung]. A jámbor életnek rövid le-ábrázolása (Könyi: VM. Ciml.).

még-ábrázol: configuro MA. [darstellen]. Megábrázolás, példázat (MA: Scult. 1060).

Ábrázolás: formatura, figuratio C. imaginatio MA. [vorstellung, abbildung, darstellung]. Kristus jelnek ábrázolás szerint nevezetük (Mad: Préd. 78). Az abrazolas (imaginatio) ha vizgazo allate képzésnek (phantasia) ha aluoi almadasnak (insomnium) mondatik (ACsere: Enc. 158). Gondolkodásból származó soc féle ábrázolásoc: imaginationes (Com: Jan. 65).

Ábráztat: [plasma, figuro; bilden, formen]. Meg wyoytya a mi alazatussagunknak testeet abraztatvan az ew zent testeeinek dychevsegehöz (ÉrdyC. 34). Christushoz igyenlőu kel magokat abraztatnyok (Beythe: Epist. 31. Mon: Kép. 198).

ki-ábráztat: [effingo; abbilden]. Az istent semmi modon nem kel ki abraztatni es nem-is lehet (Szár: Cat. M3).

Ábráztatás: [figuratio; bildliche darstellung]. A mi lőtt az Izrael fiainal az példában es abraztatásban lőtt (Dáv: Keresztsg. M5).

ABRONCS (abrinco Gyöngy: KJ. 31. Lipp: PKert. III.135.): circulus, circulus victorum, doliaris MA. [reif, fassreif]. E' világot két részre osztó abronts: *zona caeli PPBL. Abroncon ugró, általbűvő, tánczó: petauristes, cubisticus saltator PP. Az hordorol, kyt nagh abro(n)chokkal kethöznek egbe (WinklC. 127). Wegy példath az hordorol, kyt nagy abronczokkal kethöztek egybe (ÉrsC. 259). El-készül abronts-is karikák pántjának (Gyöngy: KJ. 53). A miut kis abrinca hajlik a gyűrűnek, dombocskája körül, kin a kövek ülnek (31). Abroncsra kerétyén, sátor formára cirkalmazák felső ruhájokat (Csúzi: Tromb. 14).

Abroncsos: 1) habens circulos, circulis munitus Kr. [bereift]. **2)** Egy abroncsos halat [habaruicát?] vöttünk 45 d. (MonTME. I.15).

Abroncsoz: vico, circulum adliubeo, circulo, dolium mnuio, stringo MA. [bereifen]. Derekának mértéket szab az anyja, és a szerint abroncsoztatja, akár vehessen lélegzetet s akár nem (Fal: NA. 156).

még-abroncsoz: *circulis cingo PPBL. [bereifen]. Kötözö vesszővel megabroncsozom: vico PPBL.

Abroncsozás: [das reifen, binden]. Zeng sáros városunk ostor patfogástól, iszonyú a zörgés az abroncsozástól (Orczy: KöltH. 71).

Abroncstalan: [non habens circulos; unbereift, ohne reife]. Vannak olyanok, mint az abroncstalan hordók, melyeket ha meg-töltesz, minden fölő folyrak: annak-okáért ki ki magában turesa titkát (Land: ÚjSegits. I.33).

ABROSZ: mappa, mensale MA. tischsuch Com: Vest. 135. Feyer abrozokott (tobalia) tevnek az aztalokra (EhrC. 83. DomC. 85). Tizta ruha, abroz aztalodon (Vás: CanCat. 542). Láttyák az oltárt bé fedvén lenni fejár abroszokkal (MesésK. 18). Eg zoep wyragos abroz (Radv: Csál. II.5). Tizenöt abrosz, bata gyoles, az telbi sálhos (7). Gallos abroz, ritka rosain vazon abroz (80). Oltára való öreg, sáros fejár abrosz (MonIrók. XXIV. 643). Abroszokkal megterítettet asztal (Com: Jan. 109). Egy kis asztalkára frissen abrozot vetett (Gvad: RP. 69).

gyoles-abrosz: [mappa linea; leinenes tischsuch]. Harom gallos gielez abroz. Harom Trupai [troppau] gielez abroz (RMNy. II.149. Gér: KárCs. 228).

ABRUTA: artemisia abrotanum; stabwurz PP. 1801. Isop, sallnia, obruta (RMNy. II.4).

ACÉL: chalybs MA. cos chalybea; stahl PP. Acellaa legyen az egh: aeneum (JordC. 258). Ő feibén teszik atzél coronát, néki adiac Moruát és a Slesiat (Göres: Mát. MF.). A jó lelki ismeret olyan, mint az aczélbástya (Pázm: Préd. 595). Aczél fal (Pázm: Kal. 601). Aczél pöröly (767). A cethal az érczes aczéiből ezüalt feüert is mint eg reues fát csak ollianak tartia (Mel: Jób. 41: 17). Hármas kés van oldalán, bécsi atzél pántikára szépen függ a potrohán [a szakácsnak]. (Fal: Vers. 877).

Acéll: [stählen]. Egy öreg fejszét aczéllanak d. 12 [12 denárért] (Erd. Orszgy. II.383).

Acéllás: [das stählen]. A szép látás hallás oly mint az aczéllás a' tompa kés vasának (Felv: Dics. 14).

Acélos (acélios Zrínyi I.145. 83. atzéllýlos Fal: UE. 378):

1) chalybeus MA. stählern, gebürtet PP. Aczélos vas (GKat: Titk. 416). Látok már hegyeken atzélos nyársakat, hogy mennykő ne érjen bádogos tornyokat (Orczy: KöltSz. 208). **2)** [durus, obstinatus; hart, hartnäckig]. Atzelos az ő színeec emec fogadasara (Born: Préd. 552). Kezébeu vagyon kulcsa az emberi akaratkak tsunyához, ha szintén atzéllýlos volna-is (Fal: UE. 378). Aczelos fejekre akadnyok hol mikor, kikkél semmire sem lehet memnyük, minden felé öklelődnék (459). **3)** [?] Az doctor valamely port itatott meg velem, aczilos tejjel éltetett minden reggel (MonIrók. XV.107. 109. Vö. uo. 106: Három ízben is itatott édes tejet az doctor).

Acéloz: [chalybe firmo; stählen]. Gazdagnak ékesség, szegénynek segítség mint jó aczélozott nyárs (Kisv: Adag. 50).

még-acéloz: chalybe admisto ferrum induro PP. Ha ki kést, szablyát csinál: mikor meg-aczélozza, olyan keményvé válik, hogy még az leg-keményebb vasat-is meg-fogja (Lipp: PKert. II.157. 50).

ÁCS (ac MünchC. alch: faber lignarius Pesti: Nom. 41. alch Tel: Evang.): **1)** faber, fabricator, structor C. [handwerker]. Ilegyené farago áts: abietarius; fő áts: architectus C. Kőműves, kőfal rakó ács avagy kő farago: faber murarius sive caementarius Com: Jan. 102. **2)** alch: abietarius; zimmermann Ver. Fa-műves ács, bodnár: faber lignarius (Com: Jan. 103). Nemde ez az alé (fabri) fia é (MünchC. 40). Egy nemeu nemeu munkas ember hogy ki pintér es alc (MargL. 139). Acznak fia: fabri filiis (Sylv: UT. 22). Az álts bárdollya á fat (Helt: Bibl. IV.14). Álchokat és egyébféle mestereket is szerze hozzá (Tel: Evang. II.1001). Nevezi négy átsoknak, kik építik az igazságot (Pázm: Préd. 134). A szülék a gyermeknek ácsnak hivattatnak (Illy: Préd. II.100).

faragó-ács: [lignarius faber: Zimmermann] (Prág: Serk. 840).

Ácsol: fabricor, fabrefacio, fabrico MA. [zimmer]. Farag-
ezálnac és ácsolnac (MA: Tan. 77). Lábtókra így ácsoltattátok
(Czepl: Tromf. 124). A szőlők semmit gyakrabban nem ácsolnak,
és bé nem vésnek a gyermekek lelkeiben mint a haragnak
indulattját (Illy: Préd. II.100).

Ácsolás: fabricatio MA. [das zimmer].

Ácsság: [ars fabri; zimmermannshandwerk]. Átság, takáts-
ság, szakáttság (CorpGram. 296).

ÁCSORÍT: [ringor; fletschen]. Bukefal lovát szorítja, kard-
ját s fogát ácsorítja, s ősi avar, szabadságát védi vérével hazá-
ját (Thaly: Adal. II.192). Vő. ácsorog.

ÁCSOROG: [aspiro, concupisco; etwas zu erlangen wün-
schen]. Itt látnuk mi magyarok elsőben olyan asszonyemberi
öltözetet, hogy melyek [mellők] mezítelen, kinyitva legyenek,
mellyekre ittas is, és egyébiránt is venerens ember az szegény
Mikó Ferencz sokat ácsorga, de csak százaz keresomája lón
(Kem: Élet. 75). Máséra ácsorog (Lászl: Petr. 120).

AD (aad JordC. 160. BodC. 1. DecsiG: Préd. 21. Ver: Verb.
96. aagya; dat ErdyC. 107h. aad; da JordC. 398. TihC. 244.
245. 279. Posti: NTest. 154. ádd Zvon: Post. I.492. nagy zamot
safarsagodrol Pesti: NTest. 157. aadok KulesC. 285. adunk Czepl:
MM. 172. addatik WespC. 22. addom MA: Scult. 5. odutta,
oggun, odut IIB. odoth NaldC. 77: **1**) do, tribuo, attribuo, per-
tribuo, offero, largior C. geben PP. [schenken]. Jutalmat adok:
praemior; nevet adok: denomino; színt adok neki: coloro C.
Odutta vola neki paradisumut hazoa. Kinek odut hotolm ovdno-
nia es ketnie (HB). Isten ky nekem ada mit hathatnek ad-
nya: qui mihi dedit quod offerre valerem (EhrC. 48). Agg
ellenseg akuriam zomoruzagot zomoruzaga adnyat: volens sibi
tristitiam super tristitiam addere (50). Aggya teeneked az yo
földet erekszeghez: ut possideas terram (JordC. 218). Malaztot
aad az vrsten (DebrC. 183). En magamat attam iesusnak yegye-
sevl (541). Innya ada: dabat ci bibero (Helt: UT. II.6). Ha hu-
szon négy penz nyomonit ada méheserben, vizkorsagot meg
gyogyit (Mol: Herb. 29). A papságnac tizit adtam tinéktec atün-
dokon (Kár: Bibl. I.137). Azt fogada Vrunk, hogy igazságnak
lelkét ad nekünk (Pázm: Kal. 521). Da magistrum: adhadsza
a mestert (Pázm: Préd. 882). Aggyad szájjába ez beszédeket:
pone verba ista in ore ejus (MA: Bibl. I.52). A posztót a
festő megszinesíti, színt ad neki (Com: Jan. 98). Ugy szerete
isten ez világot, hogy az ő egyetlen egy szülött fiát adnaya
erette (Szár: Cst. D4). A játékos hely [színház] leczkét ad (Fal:
NU. 263). Némelly ember hasonló egy olyan edényhez, mely-
ben elég vagyon, de keveset ad és nehezen (Fal: UE. III.39).
2) trado C. [übergeben]. Netalantat aggyon teghedet az byrn-
nak: ne forte tradat te iudici (JordC. 367. Fal: Bibl. 6). Mit
akartok nekem adnotok es en fíet nektek adom: eum vobis
tradam (DebrC. 432). Paizsát el hajtván rabbá adta magát
(Orczy: Kál. II. 23). **3**) [vendo; verkaufen; vő. Szólások: vmit
vmin adj. En vagyoc à tí attyatok fia Ioseph, kit tí árton
Egyiptusba adátoc. No velyetec azt, hogy én azon meg ha-
raguttam volna, hogy engemet ide adtator: vendidisti me in
his regionibus (Helt: Bibl. IY4). **4**) [cedo, concedo; gewäh-
ren, lassen, erlauben]. Aggon tñektéce ingolmat létetéc: det
vobis invenire requiem (BécsiC. 2). Kit temie tiztosege nem
agya vala (VirgC. 70). Yllyn az en iogomrol nem en athatom
tynektek: sedere ad dexteram non est meum dare vobis (JordC.
417). Aggya meg latniuk (ErdyC. 59). De ki adgya ezt a ritka
Phoenix madarat látunk? (Fal: UE. 380).

[Szólások]. Add parolkodyok meg a laxa (XVI. száz. Nyr.
VIII.169). Add légyen títurunk csillagozó szent Pál (Csúzi:
Síp. 44). Adze s ne: simul da et accipo (Decsi: Adag.

147). Annyira megőregedtek — nyolczvan esztendő csak ad-
hatni a négynek (Mik: TLev. 3. lev.). Adjön isten jó
napot, jó estvét: ave. Adjön isten jó utat: *bene ambula PPBL.
Az silesiai menyecskenek kíváncsíkja nem megvétő dolog; ha
maga szép: bizony kívánsága is szép is, kellő is, — csakhogy
nehezen adja módja! (RákF: Lev. IV.516). *Vit férnek*
ad: marito C. eloco, nuptum do MA. Lakozyk egh hvgawal
kyth ymar férnek adoth (PeerC. 46). A leányokat tartoznak
férnek adni es ki hazasítani (Ver: Verb. 172). A leányok csak
meg sem kóstolhatták az bort, valamig férnek nem adtának
(Pázm: Kal. 729). (Férhez adni Mik: TLev. 300. Adunk teged
hazasol nagy hatalmasnak Kálói: Bibl. 27. Adnaak hazasagira
ErdyC. 550. Testvér hugit adá egy herczegnek Szathm: Dom.
97. I. la. lazaad). *Magát vkhez adni:* Először is azokhoz
aggia magát, a kie títet befogaggia (Mon: Apol. 415). Bőtsületes
igaz emberekhez add magadat (Fal: UE. 421. A Rómaiac
intie vala, hogy magát adha a Rómaiac mellé Helt: Krón.
15). — *Vit vmire ad:* Incab kerestem keduet az en testem-
nek hog nem ment az isteni zolgalatra attan volna (VitkC.
24). Testy keuansagra adattakat altalvernye (DomC. 177). Ad-
gyad az te elmédet az bölcseségre, és az te fílellet az bölts
beszédekre (Kár: Bibl. I.616). *Magát vmire adja:* Halakra attak
magokath (SándorC. 6). Imatsagra ada vmagat (VirgC. 106).
Futásra adtác magokat (Helt: Krón. 11b). Ha gonoz és feslet
életre fogja magát adni (Prág: Serk. 612). Arra adta volna ma-
gát, hogy czac gonosságot czelekedgyec (MA: Bibl. I.330). *Ma-
gát vminek adja:* Az alomnak ne adgiad maghadat nihi meg
nem uisgoló kölyk ismeretedet (TihC. 170). Sirásnac adtác vala
magokat (MA: Bibl. I.79). Fölötte igen az tanuságnac adgyac
magokat: studiis sunt dediti (Prág: Serk. 612). Az italku adta
magát: *immersit se in ganeam PPBL. *Magát em alá adu:*
Hatalma alá adom: trado, dedo; valaki hatalma alá adatott:
deditiūs C. Ezt kedig monda mi tanusagonkert hogi akara-
tonkat istennek akarattia ala adnoiok (WespC. 53). De ne-
mellyec vgyan ő magoc adiac vala magokat á hit alla (Helt:
Krón. 31). — *Vmit ad:* Eleget adna a szemnek [a
Cheapside Londonban], ha más marha után nem járnának az
urfiak (Fal: NU. 267). A d o t a d n y: censum dare (JordC. 424).
A sidoc tizen nyolcz esztendeig szolgalanae es adot adanac
(Szék: Krón. 21). Esseth a a d [plu]t ygazakra es hanyssakra
(JordC. 368). Mikor a follegec meg telnee essőt adnak az földre
(Kár: Bibl. I.630). Örök háboruban vontattya életét az, a ki-
nek a nem gond is gondot ad (Fal: UE. 464). Viragot es
g y m ő l e z e t zeben ioban es beveren a g y a (VirgC. 65). Adya
ew gyemwlehet: fructum summi dabit (Kules: Evang. I). Hát a t
a d o k teeneked (VirgC. 113). Halakak aey [adsz] (KazC. 112).
Halaat ad raytta (ErdyC. 357). Halakak ada az istentvl vlt
ayandekokrol (TelC. 39). Aggyunk halat istennec nilla (Tel.
Evang. I.120b). Az ellenség eleibo mene, h a r e z o t a d a neki
és egészen megvereték (Mik: MulN. 299). Mikoron meglátta a
sereg kones vóltát, meg is kezdé kísérténi, tiuoly viadalt aduán
(Helt: Krón. 93). Hát a t a d n i, visszafutni mind keszeritessenek
(Born: Ének. 225). Hátat adott az Izrael az ő ellenségi előtt:
Israel hostibus suis terga vertens (Kár: Bibl. I.199). Tegnap a
bölcheség haunar adot hátat (Zrinyi I.144). Helyt a d o k:
cedo MA. Helt ada az vezedelennek tyaynak (ErdyC. 561).
Helt advan az haragnak nem jdo után oda mene az
apacekhoz (DomC. 103). Könyörgésennec helt ada (MA: Bibl.
V.30). Semmi helyt nem kel adni tanúsának (Pázm: Kal. 140).
Meg gondolván Sándor, helyt nem ada tanúsolónak (Pázm:
Préd. II.101). Hitet adni: fidem *obstringero PPBL. Az
többi semmit nem gyanakodun litéket adac (Decsi: SallC. 74).
Jelt adni: Ha sijnossan viselő [a gonosz nyelvek fillánk-
ját], jelt adod, hogy fáj (Fal: UE. II.19). Lábát adni:
Hogya igazságát látja vala is az keresztyénnek, nem igen-
ad vala lábat [nem segíti vala], kíváltképen nekünk (Moulrök.
VIII.358). O k á t a d o m: causificor C. (Azt adja okül: causam

*intererit PPBl.) Okot adnak róla: rationem reddent de eo (JordC. 391). A te fölnagsagodrol ág okot; a veet alamisnurol zükseg lezen okot aduod (VitkC. 45). Az vrak, okait nem adgyák parancsolattyoknak (Pázm: Kal. 453). Aagy zamot safarsagodrol (Pesti: NTtest. 157). Szamot adnak: reddent rationem (Fél: Bibl. 20). Tebet be nem atak az mynt kfelegyednek] zanba atam. LevT. 138). Szó t adni: Várból királynac hamar szót adánac, de a király szavokat meg sem hallá (Görcs: Máty. MF.). Szót adának, kéri az Mikolát, hogy megkegyelmezjün, mert megadják az várat (Tin. 216). Egybegyülénec hogy királyt választanának; az ersekek László hertzegre szót adának (Helt: Krón. 42). Oggun munli uruzagbele vtot (HB.). Neki vtaat adnak vala (VirgC. 51). A mündorfeivariaknac megküldece a frigyot [fölbonták], miért hogy őc utat adtanace vala a bolgároknc (Helt: Krón. 39b). Le ülven tágos mezőt ada gondolatnak (Fál: TÉ. 707). Választ adni: [respondere; antworten]. Erre enis igyenesen választ adok (Pázm: Kal. 797). Ki vagy? hogy választ adgyunk azoknak, kik minket kiüldöttek (Pázm: Préd. 48). A ki a beszédet tsak felében érti, tellyes felelettel másst nem adhatya (Fál: UE. 377). *Vmit vmbe ad:* Bér be a d o k: eloco, locito; s z a k m a n b a n a d o k: abloeo C. *Vmit vmhez ad:* [addo; hinzufügen]. Ha még ezt adnoioi hozzája (Lép: PTük. II.96). Ne adgy vétket a vétkekhez (Illy: Préd. 9). Szörzessehez senki ne aggyon, senki el se vezien benne (Mel: SzJán. 345). *Vmit vmin ad:* Adatnac eg fel penzen: asse veneunt (MünchC. 32. JordC. 384). Awaág yngyen, awagy aaron mynden zykeeghre valoth agy ewneky: da aut vende ei (JordC. 68). Penzen aggyad a papsagt (Mel: SzJán. 345). Bezsek szót fenes allotat talaltam, de metkez vele; nem adnek egy arpa szömet rayta (Helt: Mes. 1). Egy darab kenyeret nem adnék raita (Decsi: Adag. 23). Semmit nem adni vmin Kéri, írion az nagy wraknac; Balás lenelén kie semmit adánac (Tin. 146). A németen semmit nem adnak vala, sőt büsteleniül bantak vala vélek (ErdTörtAd. 161). Azt akarják, hogy az Írás magyarizattyában, egy babot ne adgyunk a sz. atyákon, mert emberek völtak (Pázm: Kal. 668). *Vmit vkire ad:* Tytza scapulart ada eu rea (MargL. MF.). A keresztfát ő gőndörseges vallara adnac (VitkC. 9). En sebeymet te reád adam (VirgC. 61). Rea aduán az bñ selyem ruhát, az Ephodotis reáia adá (Kár: Bibl. I.94). *Vmit vmire ad:* Kezére adni vkinek vmit: Az ember magának se adgyon mündent kezére, némelly kivágysiban őmüön kedvt szegdegellye (Fál: UE. 382). Közre adni: Aiandekit az istennek közre adnak az emberek (Frank: HasznK. a). Tudományomat közre adtam (8). Tndtára adom: notifico C. Hirre adom: nuncio, renuncio, indico C. anzeigen, zu wissen tun, melden PP. Tutto-tokra adom: notum vobis facio (Fél: Bibl. II.68). Hirre adnam (LevT. I.79). Az halálnak elközelgetését hirtünk adja (Vajda: Kriszt. I.598b. Kr. Add megtudnom: nuncia mihi DöbrC. 180. Az ő malasztja nélkül nem lehet ertenetek adgyam, miképpen lehessen az istennek látása Vajda: Kriszt. 198. Híret is adom: miben miként fárasszják eszeket a külső nemzetségek Fál: UE. 468). Usorára adom: foenero C. *Vmit vmind ad:* Tanácsul adom: svadeo, consvadeo C. En azt adom tanácsa tiztölyeed ystenőkeeth (SándorC. 23). Azt is adom tanácsul, hogy ki-hadgyák a Deák mondásokat (Pázm: Préd. b. Az okosság es azt aggya ErdyC. 160. = GuaryC. 46. Szükség adgya chelekednünk, hogy az gonoszszagnac ideibe valami tanulságokat hozzunk elől. Pécsi: Szűz. 142b).

[Köszmondások]. Jó az isten, jót ád (Thaly: Adal. I.83).

adton-ad: [identidem cum zelo do; fortwährend eifrig geben]. Hatalmas császárnk csak adton adták a grátiát (MonRök. VIII.70).

által-ad: transdo C. trado MA. übergeben PP. Antalnak a pénz által adta, az ötven forintját tőle ki is kapta (Gvad: RP. 58).

be-ad: 1) intrado C. [hineingeben, hineinreichen]. 2) defero MA. valakit valakinek beadni: criminare alterum alteri PPBl.

[angeben, demmirciren:] anklagen PP. Nem akarna ötöt beadni: nollet eam traducere (MünchC. 15). Keres vala okos vgot hog vtet beadhatnia: quarebat opportunitatem ut eum traderet (DöbrC. 432). Bead istenek es el arul (Mel: SzJán. 312). Az kikre gondot nem viselte keményen vádölyák 's beadgyác (MA: Scult. 802). 3) [refero; erzählen]. Ammynt nekbe be attak (LevT. I.28). 4) [solvo; einzahlen]. Én is az 15 ezer arany adit esztendőként igazán beadom (MonRök. VII.64). Addbé ajándé-kodott: offeres munus tuum (Illy: Préd. I.399).

[Szólások]. Ezt hogy így cselek-szem, b e a d o m k e z e m e t, hitet mondnak ők is (Gyöngy: Char. 126). Csapja rá hát ketek, adják bé kezeket [álljanak be katonának]; a káplárnak kezomet beadtam (Gvad: RP. 48, 49). A vitézek között a zászló alá b e a d t a m a g á t (Báti: VTárgy. 48). Az Amhát basa szót b e a d o t t vala, az császár hitit úrfinak ajánlá (Tin. 82).

beadás: delatio PPBl. [anzeige, angabe]. A pörös félnek beadása mind azon mesterséges hamiskodás (Fél: Tan. 25. 4).

kéz-beadás: [dextra data; handschlag]. A Prophéták és Apostoloknak ama' szép igiretek, mellyekben mint egy ugyan kéz bé adással kötelezik isten képében magokat tenéked (Megy: 6Jaj. II.43).

egybe-ad: [conjungo; vereinigén]. A hitvesek egybe aggyaak magokat (ErdyC. 641). Házastársul egyben adatának (Tarn: Szents. 16). Egibe aduan magokat a magyarokkal (Vás: CanCat. Előb. 53).

egybeadás: [conjunctio, additio; das vereinigén, zusammen geben]. Ket személync lathatando egybeadása, és egybe kötelezése [a házasság]. (Tel: Evang. I.236). Az egybeadás (additio) oly első számlálás, mellyel a számhoz adatik, es meg lesz az egész szám (ACsere: Enc. IV.28).

el-ad: 1) venundo, vendo, divendo, mancipio C. verkaufen PP. Jól eladni, nyereséggel eladni: vendere luculente PPBl. Ad el mend mid vagón (MünchC. 49). Iozagaba valamit el nem adbate (VirgC. 33). Oozon eladád (MA: Bibl. V.22). Kicsiny ostyát nagy pénzen adnak el (Czegl: MM. 149). 2) [in matrimonium do; verheiraten, ausheiraten]. Kyrál el akarya evtet adnya bazassagra (MargL. 32). Vki fiat megbazasitia uagi leaniat el agia (DebrC. 140). El adot leanyzo, valakinek jegyese: sponsa (Ver: Verb. sz. 29). Leányit az tanács rendből való férfiaknac adta el és házásította: collocavit (Prág: Serk. 1045). 3) [prodo; verraten]. En es en nepem eladatatonk: traditi sumus (BécsiC. 63). Hóg az Janos el adattatott volna: quod traditus esset (Fél: Bibl. 5). 4) [repudio, repello; abweisen]. Ne engemet hanem azokat az editioat korpázza, én el-adtam rollam, tsak ki-irtam völt én az szókat (Megy: SzaÖróme. 273).

eladás: 1) venditio, mancipatio C. das verkaufen, weggeben PP. De equi sui eladas [nyomatva hibásan: eladas] qui cum negaret se esse venditorem (1210. VReg. 168). A penzis ő eladasának esztendeinec szama szerent számlaltassec: pecunia qua venditus fuerat, iuxta annorum numerum supputata (Helt: Bibl. I. LL3). 2) [collocatio in matrimonium; verheiratum]. Zfley ötet zandekozac hazassagra adnya, mikoron kedeg ezön igeiket az ő eladasarol temyee (TelC. 2).

eladatlan: 1) invenditus C. [unverkauft]. Eladatlan maradnak boray (LevT. I.60). 2) [innupta; unverheiratet]. Es haiadon hazanal valo es eladatlan huga: et sorore virgine quae non est nupta viro (Helt: Bibl. HH4).

eladó: 1) venditor C. Verkäufer PP. El ado, aros: venditor (Ver: Verb. Szót. 33). 2) [proditor; verräter]. Essen meg szíveter, lelketek sorsomon: hogy az magam hada völt nekem eladóm (Thaly: VÉ. 172). 3) venalis C. [verköuflich]. Eladó vagyok: prosto PPBl. Eladó marha (Toln: Vigaszt. 233). Kéz pénzel kell le tenni, es nem valami el ado marhaval: non rerum venalium satisfactio erit (Ver: Verb. 160). 4) [nubilis; mannbar]. Elado korában vagyon szép leanya (Huszt: Aen. 19).

elő-ad (*eleo a i*): **1)** promio, profero MA. (hergeben). Egeez feyer kynyert elev adek (DomC. 307). Az irha esinalo irhakat ad elő: alutus praebeo (Com: Jan. 99). **2)** [profero loquendo, propono; vortragen, vorbringen, darlegen]. Vdvőseges dolgokat elokben aduán ő közetec ki mulék (Helt: Krón. 32). Mellyeket akarom hogy elokba adgy: haec propones eis (MA: Bibl. 1.67). Addsa elő azokat az ágozatokat (Szentiv: Verseng. 345). Még a derék böltseségis ha nem tudgya magát kellemetesen előadni, és mutatni nem tartatik annak (Fal: UE. 432).

előbb-ad, elébb-ad: [relinquo, renuncio; sich jemandes oder einer Sache entledigen]. De már az én marháimon elébb adtanak (LevT. II.457). A rossz gazdán előbb-adjon hamarjában (Thaly: VÉ. II.259).

föl-ad: **1)** appono; aufragen, aufsetzen PP. Az etket feladuan (VirgC. 74). Igen feladgyák a lével a bifős húst, mind-azáltal más fölől arezöl verik mondásokat (Pós: Igazs. 1.726). Feladta levét 's elfedelte koncát (Kisv: Adag. 23). Hol tisztán adgya-fel őrmét, hol pediglen őrmmel ereszt meg [a szerencse]. (Fal: UE. 386). **2)** [profero; vorbringen, vortragen]. Amaz fel ada [a kérdést] (DebrC. 7). A theatrumokban a mit feladni, mind azon hűmmunka és gyönyörködtető szépség (Fal: NU. 263). Mikor az emberszólást játékosan adják fel, jobban is szaporodik, többet is árt hogysen akármely fene mérges rágalmazás (Fal: UE. 410). **3)** [trado; übergeben]. Feladni az elhagyott várost: pandere *depositum urbem. Magamat megadom, feladom: dedo PPBI [sich ergeben]. Feladé az várost (Helt: Krón. 41). [Mely várost] sok vivások után már fel akarának adni (Csúzi: Síp. 27). Feladá lelkét az ő Alkotójának (Szeg: Aqn. 35). A te egygyűfűséged mindgyárt fel-adta az erősséget (Fal: NE. 5). Feladta magát a város (Mik: TLév. 350). **4)** [dissolvere; auflösen, kündigen]. A másiknak feladom a frigyet [felbontom], és ellene indítom népemmet (Helt: Krón. 16). **5)** [mutuo; leihen]. Kérem méltóztassék obligatiómra kétszáz fehér pénz forintot feladni ígérem Kdnek nagy hálaadással megtértemen (LevT. II.394). **6)** [condono; gewähren, bewilligen]. Mikoron thi kegték kowzo eén be adam magamat, az varas egygyűfűség kegték nekem fel ada (RMNy. II.125). Noha utolyára fel agyák a grátiát is, de olévé igen megkeserítik (Fal: UE. 402).

[Szólások]. I'kin v. emin folad: [repudio, rejicio, renuncio; sich entledigen, von sich weisen]. A tisztviselésen fel-adni, lemondani róla: *ejurare magistratum PPBI. Feladott rajtat [kedvesed]. (Hall: Paizs. 120). Mi Ferdinándot contemnáltuk, rajta feladtunk, s tőle nem is félünk (MonIrók. VIII.103). Feladok én e vén megagott fatuskón! (Thaly: VÉ. II.260).

haza-ad: [in matrimonium do; verheiraten]. A királinak menieközébe vala niert leaniat aggya vala haza (DebrC. 38). Egy asszony lemyat így inte mikor haza atta: iambor legy, hogy az te urad mosolyogiek, midőn megtérnén hazat lattya (Börn: Evang. IV.888).

hazaadás: [collocatio; verheiratung]. Leányát neki igérte, napot rendelt közfogásra, két esztendő terminust haza adásra (LevT. II.285). Az leányok kihazsítások, es haza adások (Ver: Verb. 99).

hozza-ad: condao C. addo, adjicio MA. [hinzutügen]. Nem akarok toub semmit hozza adnom nola eleget szalliatne (EszT: IgAny. 204). Azert mingyart hozza adta az Apostol: (Ily: Préd. Előb. a3).

hozzaadás: [additio a szimvetésben] (Biró: Osk. 12). Más-hoz adás MToly: Arim. 10).

ki-ad: **1)** edo C. [trado; herausgeben, übergeben]. Nekewnk ky attak azok, kyk lattak: tradiderunt nobis (JordC. 515). Homian kywe adathanak vala ystemnek malaztyara: unde fuerunt commendati gratiae dei (JordC. 758). Bulla kyt kywe adot

(ÉrdyC. 649). Addig forgattyák, addig vijnak meg orszényével, a mig szíjtátva ki adgya lelkét (Fal: NU. 262). **2)** elargior C. [ausgeben]. A lapos guta csapott már ahoz az erszényhez, mely csak mind négy ezereket ad ki s nem vészen be többet kettőnél (Fal: NE. 24). **3)** [emitto; ausspielen (im kartenspieler)]. Adja tok nékfünk kártyát. Lássuk kinck kell kiadni. Lássuk ki vét ki: lasset uns sehen, wer geben muss, wer auswirft (KirBosz. 90). **4)** [indico, ostendo; anzeigen, angeben]. Nemzetek kvalitásait igen kiadó nevezetes nagy dolgok vagy csudák (MonIrók. VIII.26). Hogy az aranyas fejű szeg jobban kiadja magát, az koporsót feketével vonták be (XI.104). A természeti gonosz a testnek bujaságában szokta kiadni ő-magát (BodLex. 93). A leányak volt kedve, a mint nekem egy confidens asszonyember, a kinek magát a leány kiadja, beszédte (Hazánk I.213).

[Szólások]. I'min kiad: de possessione dejicio MA. Valahonnan kiadni raita: de possessione dejicere (Deesi: Adag. 182). Az kepek ha tartatnakis semmit nem hazalniae, es mind az aldal ha ki adatie rajtok, nagy ertelem nélkül valo hiasagot jelentnee (Zven: Osiand. 203). Kiadtae a jesuitacon (Czepl: Japh. 186). Azokon a kártyákon szaporán ki szoktunk adni, a mellyek vagy haszontalanok vagy ártalmasok (Fal: UE. 381). Kiadtak rajta (Bogáti Pálon), mint a patai szűrőn (1760. Hazánk I.367, 369). — I'mit kiad: [enuncio; veröffentlichen, ergeben lassen]. Kiadta a k a r a t j á t: *perspicua sua consilia fecit PPBI. Ky aduan az sentatiat (ÉrdyC. 520). Parancholatot ada ki (547). Az istentől kiadot törnen (TihC. 78). Istennek kiadot fogadása és ígérte (Pázm: Préd. 56). A fejedelem a parolyát kiadván (Thaly: RT. 1.64). Igen törték, azután megsüntek az lövéstől; nem tudjuk mire vőnie, vagy hogy szózatot adtak ki, avagy megvették (TürtT. 1880. 598). Lón nagy rettenése szegin Vas Miháhuak, hamar szót kiad, fogadá basának, várat ő megadná (Tin. 91).

kiadás: **1)** editio C. das herausgeben, auskündigen PP. Az eredet bin zal az lelkre az isteni törnen kiadásabol (TihC. 72). Az o testamentomnac vége leszen az vy testamentomnac ki adasa után (Helt: Bibl. I. g2). Az leveleknek hamis volta esmeretik meg főkeppen az kiadásol (Ver: Verb. 278). Az jambornae igyekezo is, az en kiezdnet munkam és, ez könyvec kiadásában legyen hasznos (Mel: Herb. Előb.). **2)** [ostentatio; das offenbaren]. Igen vizgyáza vőeld magadat telhetség kiadásával (MonIrók. VIII.438).

kiadatlan: ineditus C. [ungedruckt].

[kiadó]

törvény-kiadó: legum *lator PPBI. [gesetzgeber]. Az nép-nek fejedelmi az törvény ki adónal egybe: in datore legis (Kár: Bibl. 1149).

kölcsön-ad: mutuo MA. mutuo do; leihen Com: Vest. 137. Agy kelezőn ő neki: dabis mutuum (JordC. 68). Fel pénzt nem vehetsz arra, a mit ezze kelezőn adtal (Börn: Préd. 398). Hat forintot adott nekünk kölcsön (Gvad: RP. 59).

kölcsönadás: mutatio MA. [das leihen]. Kár: Bibl. 1670.

kölcsönadó: commodator C. [gläubiger]. Kwehon ado: foenerator (KosztH. 303), foenerans (Kár: Bibl. 1616). Kölcsönadó ember (Magy: Nád. 43).

még-ad: **1)** reddo, restituo C. [zurückgeben]. Ha meghadod es Izraelnek orzagat (JordC. 707). Meg adatek zeme vylaga (ÉrdyC. 638). Az János urammé arany lánczúnak egyikét kérésére megadtam (LevT. II.85). Admeg ezokaert annae az embernek az ő feleségét: reddo viro suo uxorem (Helt: Bibl. I.3). Fiát feltámasztá és az ő Anyjánac meg adá (Kules: Evang. 197). A ki el vészi a másét, mint addig tolvaj, valámig ezt meg nem adgya (Pázm: Kal. 364). Es a zálogot visszazadgya, és a prédát megadgya (Ily: Préd. II.48). **2)** [persolvere, retribuo; zurückzahlen, vergelten]. Viszontag megadom: rependo C. Kynék

mywel tharhozyk meg agya es meg fyezse (Érsc. 271). Myndenek meg adando az ew erdeme zereut (VirgC. 114). A mit rá költesz, megadom (Czegl. MM. 217). **3** [trado; übergeben]. Magát az ellenségnek megadni: *dedere se hostibus PPBl. Megagágné a városokat: tradent civitatem (BécsiC. 24. Tin. 215). Viadal nélkül megagágné magokat (GuaryC. 55. Com: Jan. 155). Várát hitre meg adván (Zrinyi L36). **4** [do, reddo; geben]. Ki azoknak fogadast tond es meg nem adanga: si quis votum coaverit et non reddiderit (BécsiC. 113). Teryőne be, netalantal ur isten meg agága hog igazan meg gonic (GuaryC. 47). Zik-segtwkrwl valo eletet meg aga (VirgC. 52. 57). A my nr istent yllety vala meg aggyaak vala ur istennek (ÉrdyC. 547). [Szólások]. Meg ad ni va la ki ne k: [einem tiel mitspie-len]. Megadta nekem eléggé Toksilus: Toxilus me *perfabri-cavit PPBl. — Meg ad ni le l k é t: Lelket bodogsagussal istennek meghi ada (KaszC. 46). Az w bogod lelket meg ada az vr istennek (VirgC. 106). Az ő lölket megada: emisit spiritum (DebrC. 6).

mögadás: **1**) redditio C. [das zurückgeben]. **2**) [donatio; verleihung]. Masod az meennyey bodog orzagnak megadása emberi nemnek (ÉrdyC. 537). **3**) [deditio; ergebung, fibergabe]. Ellenség kezébe megadas: deditio C. Ne szégyenld megadá-sodat! (Zrinyi L61). Jol esméri Halul, bogy nekik unalmas az ilyen követség és az vár-meg-adás (L103).

mögadat: [solutio; das bezahlen]. Cázar adoia megadaffat megtiltatta (MünchC. 164).

mögadomány: [restitutio; zurückgabe]. Im megadta ő felsége minden jószágát melly megadománynak levelét és instructióját Nagyságod kezébe küldeti velem ő felsége (Erd. Tört. I. 1123).

oda-ad: porrigo Kr. [trado; hingeben, übergeben]. Mind [az ajándokot] kez volnak oda amom (LevT. L3. Káldi: Bibl. 287).

össze-ad: conjungo SI. [zusammengenben].

összeadás: collatus C.

reá-ad: indo MA. [anlegen, aufsetzen]. Folytil rea adom: superdo, supperaddo C. (Harmad kibe lwn zent ferenc cristushoz hasonlatos az zent sebeknek rea adasaban VirgC. 33).

[Szólások]. Magát valamire reá-adni: Az lapta jáczásra fölötte igen reá atta volt magát: pilae nimium inde a puero studio-s fuit (Prág: Serk. 645). A városhoz közel nem is jó rá ad-nunk erre mi fejünket, prédára fakadnunk (Gyöngy: Char. 203).

vissza-ad: restitutio, renumero C. reddo MA. wiedergeben, zurückgeben PP. Vissza adni a színdalmat: remaledicere C. Ugyan azont add vissza: idem restitue (Com: Jan. 190. Zrinyi L63).

Adakozás-ik: elargior MA. schenken PP. Bodog ferencnek gyezeretet és halat adakozny (EhrC. 162). Hogy vala mit zehgyenyeknek beewebben adakozhatneek (ÉrdyC. 500). Vyg ember, ky yrgalmas es kwchón adakozyk; qui miseretur et commodat (KeszC. 311). Masnak adakozni, massal iot ebelekedni (Pécsi: SzüzK. 128).

Adakozás: largitas C. liberalitas MA. freigebigkeit PP.

Adakozó: liberalis, dapilis, largitor C. freigebig PP. A penzben adakozoz valanak: pecuniae liberales erant (Deesi: SallC. 6). Nem gáaltuk meg adakozó színdéldit (Fal: Sze. 563).

Adakozóság: liberalitas, largitas MA. freigebigkeit. Ez legyen az adakozóságra és jótéviségre által utunk minéküne. (MA: Tan. 725. MA: Scult. 736. Horv: MulF. 20).

Adalék: **1**) traditio GKat: Titk. 1119. **2**) [aditamentum; Zusatz]. Corollarium: azaz: Megszerzés avagy adalék (Kász: Kit. 269).

Adalom: [venditio; verkauf]. Mennyi sokadalom, vétel és adalom, ez kis országban esik (Szentm: Kalm. 6).

Adás: datus, tributio C. [donatio; das geben, schenken]. Ez vala Irlben az adasnak tanosaga: testimonium cessionis (BécsiC.

9). Ur istennek malazttya adasa (ÉrdyC. 537). Ha eggyie adas nem indit, többet ad innya és erősbet (Mel: Herb. 84). Erő adásá-val érzzen bennünket hűt által az idővségre (Zvon: Post. L710). Máshoz adás: additio (MTolv: Arith. 10).

adó-adás: [contributio; steuerzahlung]. Adó adásra kénszerítée (Helt: Krón. 25. 8).

alamizsna-adás: [elemosynae erogatio; almosenverteilung]. Feesvenyek alamizsna adasra (DomC. 138. Matkó: BCsák. 293).

bérbe-adás: locatio [vermietung, verpachtung]. Kölczözme, bérbe adásra (MA: Scult. 215).

bücsü-adás: relegatio, dimissio MA. repulsa; entlassung PP. [abschied]. A jó lakot vagy szállot bucsnadással el nem űzzük (Megy: 6Jaj. III.27).

hála-adás (háladás Pázm: KT. 149. háladás 154. Pázm: Préd. 36. 117): grates, eucharistia C. [danksagmg]. Zainbol sohha ki ne zagaágon az zent halaadas (GuaryC. 62). Hala adasokat tezen (MargL. 13). Hala adasokat istenek meg nem attam (VirgC. 3). Hala adással tartozunk rola (TilC. 7).

hirre-adás: renuntiatio C. [ankündigung].

iz-adás: conditura, conditio C. A ki az étkeknek külömböző izadásáról könyvet irt-val, könyvét megégetteté Severus Tsászár (Pázm: Préd. 437).

jel-adás: tessera, symbolum PP. [zeichen].

jószág-adás: donatio Ver: Verb. 10.

ok-adás: assignatio causae Kr. [motivirung, rechenenschaft]. Engedni a jó ok-adásnak: *dare locum rationi PPBl. Paranchol wala Nagod hogj Christophot bizonyos zanto földeknek elfoglala-saért Nagod wduraba inteneok ok adasra (RMNy. II.304). Nem elég okadás ez az elszakadásra (Vás: CanCat. 604).

példa-adás: [exemplum; beispiel]. Az Cecilia mynde-nestwl mennyey vala, ew malaztossaganak yo pelda ada-sanak erdemes eeleteenek myatta (ÉrdyC. 649b. 419. CornC. 68).

szám-adás (számadás Thewr: Nyelv. 26): redditio rationum, ratiocinium MA. [rechnungslegung, rechenenschaft]. Az aianokokok-rol walo zamadasok (TibC. 121). Hogi ha valami zam adasal tartozot uona aztis megí engetem (LevT. L83). Isten előt könyeb szám adasoc leszen az poganioknak az etetuekeknel (Mon: Apol. 251). Midőn többítettnek az ajándékok, számadási is nevekede-nek az ajándékoknak (Illy: Préd. II.484).

tanács-adás: svasio, svadela C. [rat]. Predical vala malaz-tossan, es vala meg ekesevlt nagy tanale adasnak ayandokyal (DomC. 238. Matkó: BCsák. 30).

válasz-adás: [responsio; Antwort]. (Matkó: BCsák. Előb. 3). Minden volna hallgatásban, várván kiki töle a válasz adásban (Gyöngy: Char. 80).

Adat: datum Kr. [das geben]. A fedelm ker es a biro adat-ban vagón: in reddendo est (BécsiC. 255). Vduőség tanosaga-nac adaffara: ad dandum scientiam salutis (MünchC. 110).

Adaték. Adalék, traditio, vagy adaték (GKat: Titk. 1119). [Adatlan]

háladatlan, háladatlan (hálá-adatlan Sám: 3Fel. 267): ingratus; háladatlanul: ingratus C. [undankbar]. Atyamnac ilen haala adatlan voltam (NagyszC. 83). Feddi á népnee halaadatlan voltat (Helt: Bibl. I. g4). Meg nonsza túllőe ngymint halaadatlanoktul az ű malasztynae uilagossagat (Tel: Evang. L333). Ha Urunk-mellől el-futunk ha ő néki háladatlanok találtatunk (Pázm: Préd. 1093). De ők ennyi iókért háladatlanok (Zrinyi: I.12).

háladatlanság: ingratitude; undankbarkeit PP. Az gono-zoknak karhozathyok az ő halaadatlanságokeerth (CzechC. 15. GyöngyC. 13. Kár: Bibl. I.188). Kónyi: VártaM. 49).

háladatos: gratus Kr. [dankbar]. Joachim istenee hálá-datos lön (TelC. 32).

szám-adatlan [vö. szám-adó]: non redditis rationibus Kr. [ohne rechnenschaft]. Cyak bucho wytlen zeokeothi el mynekyunk zann adatlan zolgank, sok kartjs teothi mynekyunk (RMNy. III.2). Űgy vesztegettyük az istentől reánk bizott jókat, mint-ha számadatlanok volnánk (Pázm: Préd. 856).

számadatatlanság: Meggondolhatja Felséged, menyí akadékim legyezek az ő számadatatlanságáért (MonOkm. XIX.313).

Adatódik: [datur; gegeben werden]. Közébe is adatódván az reijok szóló instructio (MonIrók. XVII.27). Tudja nagyságod, mi adatódott hadaim tartására (XXIII.255).

Addogál: [dato; öfter geben]. Mind többet többet addogál isten a'hoz az ajándékhoz, melyet jó lélekel gyakorolnac (Megy: 6Jaj. III.36). El-addogál: vendito C. [nach und nach verkaufen].

Adhatás: [dandi potestas; das geben können]. Élet adhatás (Zvon: Post. I.129). Tanachi adhatás (HollPréd. 12).

Adható: 1) datarius PPBl. [wer geben kann]. Wrac vagyunc, nem szegyenec mindenható es minden adható (Born: Préd. 35). Minden adható (Frank: HasznK. 13. 113). 2) [quod dari v. vendi potest; was man geben kann]. Férjnek adható: nubilis C. MA. Mátyás Király vgy tette hogy adható adta, mert őné volt a dözma. Ha adható nem adta: miért marádnac helyekben az ő egyéb donaciói mellyeket a Nemeseknek adot? (Helt: Krón. 84).

Adó: 1) dator, praebitor, largitor C. [geber, verleih]. Iwy el lelky anyadeekoknak adoya (ÉrsC. 147). Az adok és az vouók: vendeutes et ementes (Fél: Bibl. 72). 2) tributum, census, indictio, capitatio, vectigal C. [steuer, contribution, abgabe]. Szent Péter adója: *donarius S. Petri PPBl. Asnerus királ minden földet tene ado ala: fecit tributarius (BécsiC. 72). Penzt igerénece neki adonul: poeniam se daturus (MünchC. 100). Adot zedyk vala: didrachma accipiebant (JordC. 408). Az arani az adoban adatik vala (DebC. 110). Chrhoz szeretettel legőne az ő adoiát meg adgiec (Kules: Evang. 10). Az ő hadakozásának nyeresége az emberek lelke, adaja a hívek imádsági (Pázm: Préd. 478). Rideg legények és jüvevényemberek adaja (MontME. I.273). Az adóitól szabadosoc (Com: Jan. 123).

adó-adó: [tributarius; steuerpflichtig]. Valait meghaytotta teroh vitelre es ado adó szolgálta lott (Helt: Bibl. I.49: 15). Az orzag, ky annak elewte soha ado ado nem woth senkynek (Monlrók. III.125).

éb-adó. [Szólások.] Rudivoi gyors volt szaladóban, egy erdőben meg is ment volna valóban. De hozzág Juranits volt az eb-adóban, mert boesett szegény a nyomorgatóban [a törökök kezébe esett]. (Könyi: HRom. 115). Rossz életű, s el tsak ebadóba (Gvad: RP. 38).

hála-adó (háladó DEmb: GE. Előb. 15. háladóság Misk: VKert. 53. 180. 335. háladók Boytho: Epist. 99. háladó Illy: Préd.): [gratus; dankbar]. Neki hála adok ungunk [TihC. 17. Born: Préd. 285]. Hála adoblae (Zvon: Post. I.508). Nagy háladó az elvett jótéteményekért (Illy: Préd. Tart. J. 2).

hálaadóság: [gratitudo; dankbarkeit]. Kenesen tiltátnac, kie vmi hálaadósággal lőmenec (Helt: Krón. Előb. 2b. Tel: Evang. I.168. Fél: Tan. 555. MA: Seult. 10). Ez innár nem alumsia és igralmasság, hanem gratitudo, hálaadóság (Pázm: Préd. 445). Kedvesen vészi a hálaadóságot (961).

hitelbe-adó: creditor C. [gläubiger]. Marháját az hitelben adóknak el-pazarolni (Com: Jan. 191).

inni-adó: [pincerna; mundschenk]. Öt pohárnokjává, innya adójává tette (Szatim: Cent. 200). Az fejedelem engemet fő innyadóvá teve (Kem: Élet. 77).

iz-adó: conditor C.

kapuszám-adó [census portae; haussteuer]. MonOkm. VI.121.

ok-adó: [reddens rationem; verantwortlich]. Űk myndenkoron wygызnak nykeppen ok adok ty lelketekérth (ÉrsC. 232).

ostor-adó: multa Vör. MA. [geldstrafe]. Yobbagyt nagy ostor adowal gyettry (ÉrdyC. 79b). Ostoradót vete Magyarországra (Helt: Krón. 66). Augustus ideiben, addón Sido orzag ostaradó alatt volna (Born: Préd. 34. Mel: Kir. 464. 465. RMK. II.453).

rideg-adó: [tributum caelibum; junggesellensteuer]. Kővágó János adott ridegadót (MontME. I.273).

szállás-adó: stabularius MA. wirt PPB.

szám-adó: rationans, reddendis rationibus obnoxius SI. [rechnungslager, verantwortlich]. Az utolsó számadó kemény napon (Zvon: Post. I.329). Vigyznak űk a ti lelketekért, ugy mint szám-adók (Megy: Dial. 63). Mind ezeknek ki volna oka? ki róla a szám-adó? (Fal: NJ. 287).

tanács-adó: svasor, consvasor, consiliator C. [ratgeber]. Az bizosag wót venneek, aytatason nektek tanacz adonak, hygyetek (VirgC. 143). Menyel en tñlen gonoz tanác ado (SándorC. 33). Tanácsadó ember: vir consilii (Kár: Bibl. I.672).

törvény-adó: legifer, sanctor C. [gesetzgeber]. Törvény adó: princeps populi (Kár: Bibl. I.191). El-jót Kristus mint mi törvényadónk avagy tanítónk (Mad: Evang. 39).

vámos-adó: [vectigal; zoll]. Ezeket az ő országoknak vámos adójakat feltik az fukar arendával bíró pápista papok (Toln: Vigaszt. 207).

Adós: 1) debitor, obaeratus C. schuldner PPB. [verschuldet]. Eg néminemő vsoracnac valanac ket adosi: debitores (MünchC. 124). Penzel ados vala (VirgC. 108). Wagyok adoss Poztho metew Leryneceek harmyneczharadfel magyar foryztal (RMNy. II.227). Mi is meg boczátunk minden adosinknac: et ipsi dimittimus omni debenti nobis (Helt: UT. 81). Eg adossa: unus qui debebat (Fél: Bibl. 30). A nagy ígéreteknek niutsenek adosi, mert senki sem böldogul melletek (Fal: UE. 155). 2) [creditor; gläubiger]. Adosinak megh fizete (KazC. 56). Harom adosnak estem kezében, az ketteynek nem fizetem az adosagot, az harmadyk engemet meg tart (ÉrsC. 376). Fizettem az gazdának egyéb adosimnak (ErdTörtAd. IV.7).

[Szólások.] Meg az lelkeuel [is] adós: animam debet (Deesi: Adag. 72).

[Közmondások.] Bodo ember a ki másnak nem adós (Deesi: Adag. 146).

[Adósít]

még-adósít: [aere alieno obruo; mit schulden belasten]. Meg is kell adósítanunk magunkat (LevT. II.55. 45). Az soc beteg miát meg adósította vala magát (Poenit. 51. Runy: Mon. I.30).

Adósság: 1) debitum, debitio, obligatio C. aes alienum PPBl. [schuld]. Adósságát letomni: *liberare se aere alieno PPBl. A tömlőbe crezté ötet migiem megadna az adóssagot (MünchC. 48b). Ez velag adóssagunac meg fizetese (GuaryC. 35). Adósságot vezen bynes es meg nem fizetcy (KulesC. 88). A zalagnac gyümölcsöz fűnedelmét fel tudnie a deré adóságra (Helt: Krón. 166). Az jutalom nem ingyen adatie, hanem adósságból (MA: Bibl. IV.139). 2) [pecunia credita; vorgestreektes geld]. Batorságos helyen helyhezetted adósságod [kölesre adott pénzedet]. (László: Petr. 53). Adósság: debitum quod reddere debet vir uxori (Illy: Préd. III.173).

[Szólások.] Sok adósságba verni magát: *aes alienum cogere PPBl. Adósságba ejtik urokat, hogy űk frissen öltözzenek (Pázm: Préd. 250).

Adóz: 1) tributum solvo, tributarius sum; steuer zahlen. Visztyac vala ingy méltó dolognac azt, hogy az Sido az Romai Császárnac adozzanac (Zvon: Post. I.530). 2) [voveo; widmen]. Tartozunk isteninknac adoznunk az mi egész életünket is. Igy ha isteninknac adoznac [adozzuc?] magunkat, öröcké boldogok leszünk (Zvon: Post. II.617). 3) [poenam luo; büssen].

Méltó, hogy a ki vétett, adózzon érte (FalNE. 49). Más világon kell adózni írni (FalNU. 69). Azokról is fog adózni, a mit mások hozzá adogattak (Fal: SzE. 115).

még-adóz: [poenam luo; büssen]. Meg-adózol azért, eb tartotta (Könyi: HRom. 115).

Adózás: pensio, tributum PP. [steuer]. Meg-kisebült adózás: *infracta tributa PPBL. Annak nem csak szolgálatlalt, hanem adózással is tartoztak (Pázm: Préd. 1086). Isten népéhez nem illendő dolognae tartáca vala ezt az adózást (Zvon: Post. II.590). Nekik esztendőről esztendőre való adózást ígére (Liszny: Krón. 263).

Adózó: [tributarius; steuerzahler, steuerpflichtig]. Isten e féle szinmutatót, két felé adózt gyűlöl (Pázm: Préd. 1096). Elő kéri tülte az adozo pénzt (Zvon: Post. II.603).

[Adóztat]

Adóztatás: tributaria exactio PP. [besteuerung]. Törvény fölött való adóztatással, hamis nyuzással foztatással ne hadgyica az kösséget meg nyomoréttani (Zvon: Post. II.612).

Adód-ik: [datur; gegeben werden]. Káronkodásra való alkamatosság adódik (DEmb: GE. 9). Midőn okát kérdeztem, az adódott válaszul (NóPM. 26).

Adogál: [dato; öfter geben]. A legroszszabakat legiobbak gyanánt adogálják (Illy: Préd. II.357).

Adogat: dato, suggero C. [öfter geben]. Elotogatta, az segenyeknek attá, adogatta (Komj: SzPál. 228, Born: Préd. 3 1). Ugy adogass, hogy a keveset meg izelvén, többre kívánkozzék szomszédod (FalUE. 401). Erre nézve jó hasznát veheti a politicus, mikor tartva s tagadva adogat (462). A palotákban adogat letkét (Fal: NU. 45).

adton adogat: [identidem, libenter do; wiederholt geben]. Born: Préd. 429, 459.

még-adogat: [dato; wiederholt geben]. Egyeb életünkre valokatis meg adogat (Born: Préd. 457).

Adogatás: [collecta]. Az zentekhez való adogatás felől, alanyzna felől: de collectis quae fiunt in sanctos (Komj: SzPál. 189).

Adom: [donum; geschenk]. Eluymják az adommal mint az vezért s az esanszt (MonOkm. XXIV.116). Kit adommal, kit igérettel magáéva tévén (MonIrk. VII.91). Ugy meut a vezérnek ez a ló adomban (Gyöngy: KJ. 108). Egy erdélyi nemes emberről nem lehet nagyobb gyalázatot mondani, mint azt, hogy az adomért szegáll (Mik: TörL. 42. 70). Ha az adom dolgában vagyunk, nagyobbra bücsültetik az az ajándék mely megérett tanácssal lett meg. Ha pedig a nem-adom vagyon előtünk . . . (Fal: UE. 432).

Adomány: ditio C. [donatio, donum; gabe, geschenk]. Te hazadacé adománit egebeue ágáad (BécsiC. 142). Tattoc io adomanoat adnotoc tő fiatocacé (MifineC. 25). A biro adomannal elwl nem vetetyk (VirgC. 120). En hatalommal nem birom Botos hazat, hanem birom vgi mifnlt ő felsege adománlyat es vgi mifnlt az en örökseget (LevT. I.300). A fiuna fogadnac rendi, király engedelmeuel, a donacionac nuagy adomanyne ereoiét egyenlőképpen tartya a fin ágátellel (Ver: Verb. I.8. 6). Minden jo adomány onnétfellől vagyon (Illy: Préd. II.349).

Adományos: [donatarius]. Ha a király valakinec ioszázot ajándokozna, és az adományos az ő adomány levélét esztendiegn nem exequáltatná (Ver: Verb. II.12).

Adta: [formula excretionis; fluchwort]. Adta s teremtettemondásokkal illemek (RákF: Lev. I.234, Thaly: Adal. II.301). A veszett[?] attá szeretsennei (NóPM.63). Hallod-e esaplörös, adta, szedte, vette, hozz peesenyét és bort. Lóululjatok, fattyúk ilyenadtiak (Gvad: RP. 49, 52).

éb-adta: ∞ Mit csinálsz? Kinyomod lelkemet ebada! (Gvad: RP. 99).

Ébadtáz: [maledico; fluchen]. Ha veszett, teremtetett szórt és ebattázott (Gvad: RP. 112).

isten-adta: [ideo datus; von gott gegeben]. Az yston attá yolath ydeghensere ne tekozlyathok. (ÉrsC. 296). Minden Isten attá napon (Tarn: Szents. 111). Bár ilt volna othlomi az isten-adta muszkája, takin eddig békeség lett volna (Haz. I.287).

ÁDÁZ: rabidus, rabiosus MA. [wütend].

[Ádáz-ik].

még-ádázik: rabidus fio MA. [wütend werden]. Mint valami meg adázot dühös állat, ketségben esese miatt kiált vala (Lép: FTük. I.99). Bántya szerelem hagyomány és szivében mérge ennek úgy béiza: hogy attól elméje majd meg-is ádáza (Gyöngy: Char. 25).

Ádázás: rabies, impetus PP. [das wüten; die wut]. Dühöség, ádázat, néki ádázás: rabies PPBL. Ostromolják az őrdögök nagy dühösséggel és ádázással (Derk: ŐÉlet. 35).

Ádázat: rabies MA. [wut, raserei]. Ételre való ádázat: *rabies edendi PPBL.

[Ádázat].

még-ádáztat: [rabidum facio; in wut versetzen]. Nem csak magok dühösödnek meg, de még másokat is meg-ádáztatnak (Veresm: Lev. 152).

ADDÁL: [addo; addiren]. Az maradékat sommáld és addáld egybe (Helt: Aritm. 8). Az felső Nmeratort hozza kell addalnod (GFris: Aritm. A3). Addald özne őket rend szerint (n. o. B.; Liszny: Krón. 80).

Addálás: [additio]. Helt: Aritm. K6. GFris: Arithm. C2.

ADIA: idea C. MA.

ADJUTÁNS: [adjutant]. A strázsája ennek itt megdupláztatott, mely az adjutánstól komandiroztatott (Gvad: RP. 129).

ÁDVÉNT: [adventus domini]. Zenlelek advent het: jejunium spiritus sancti (NémGl. 202). Ez elsső adventh vasarnap (ÉrdyC. 3b). Az adventet ur el jövele napianac neuzei az irás (Born: Evang. I.2).

ÁÉR (ájér Gér: KárCs. IV. 173): [aer; luft]. Az smaragdus igen szép világos zöld kő, úgy annyira, hogy még az környítőlté való aert is megbírja az ő erejével (Keesk: ÖtvM. 269). Ha meg nem változtatja az áert, az élete veszedelemben forog (Mik: MulN. 146).

ÁFIOM: opium, török maszlag SI. Mindennap áfiomot í eszik vala (Zrinyi I. 30). Török áfiom ellen való orvosság (Zrinyi). Áfiomot adjanak bé néki, hogy ne érezze fájdalmát, és alva haljon meg (Fal: NU. 316).

ÁFONYA: vaccinia nigra PP. [heidbeere]. Áfonya: myrtillus, havasi tseresznye. PPI.

ÁG: 1) ramus C. frons MA. Ágak, asszú ágak: ramalia, rami PP. Leveles ág, zöld ág: frons; laub, grüner zweig (Com: Vest. 130). Vaganak agakat es az agakbm zerzenek nemy hajleket: ramos arborum incidentes, de ipsis ramis quoddam tugurium construxerunt (EhrC. 39. BécsiC. 136). A fanak aga (DebrC. 149). Az vörös fűnac felső ágainac teteiéneac a succissa probalt orvosság a mereg ellen (Mel: Herb. 26). 2) [más tárgynak aga]. Két águ: bifurcus, bifidatus C. Sok águ: multifidus MA. Az második aga az kereznekn (VirgC. 8). Három águ: tridens (KáldéBibl. II.236). Négy ághu szironys jó korbácsot (Czepl: Japh. 77). Két águ kapával ás (Com: Jan. 71). Három szegeletű ágon szolló hegedű: trigonum (169). 3) [radius; strahl]. A nap ágak nélkül nincs (Mad: Evang. 384). Napnak ágai (189. 284). 4) [pars, caput fluminis; arm eines flusses]. Ágdnua (1210. CodDipl. II.2: 473.; I. Ortvay: Egy. Vízrajza). Venit ad fluvium Zwew, et ibi juxta Sobusag sunt duae metae

1252. CodiPatr. VI 73). Eleuaz aqua, aqua Megeaz (1270. no. 1 19). Rívus kenduraga nominatus, rívus gekemsaga vocatus, rívus Læsson ag dictus (1338. no. 1. 173). A szép Nilus vize hat tár ágaival Aegyiptom tengerben dől sok labjaival (Gyöngy-Chur. 1). **5)** [genus, generatio, progenies, tribus; linie] Oda fel haaga-nak ágak, vruak aagay: illuc ascenderunt tribus, tribus domini (FestC. 57). Waczinan aga, Thelod ag, Waya aga [székely családok nevezetek 1536]. (MF.) Feleséget végy az te eleidine ágából (Kár: Bibl. I. 181). Lofesegrol valo nemrol agrol való regestum (SzékOkl. II 139). Isten a fattyú fiak maradékit tized ágig és igaz nem engedte, hogy a templomban szolgállyanak (Pázm: Préd. 199). Azon edgy ágból avagy nemzetségből valok (Com: Jan. 119). **6)** [articulus, pars; artikel, teil, abtheilung] Kencly voltam a kenetsegnek agayban (VirgC. 8). Olmossu a hitt agaim erösítésére (Helt: Bibl. I. Előb.). Két-felé ágazódik a keresztény embernek hitéből kötelessége: egyik ága az istent tekintti; a másik fel-barátunkra mutat (Fal:NE. 150).

[Szőlősk.] Markában szakad az ág: Minthogy sok akadált lát annak utában, sajnálná ha az ág szakadna markában (Gyöngy:KJ. 95. MF.). Eszem ágában sincs: A testi kívánságoknak legkiseb helyt se engedjégy, mégh ezse ágából is verje ki (Fal:NA. 191). Mikor tsak eszéágában tűnik-is meg-szegési vdelány főparancsolatnak, megfélemlit szívében (Fal:NE. 67. Fal:UE. 371). Ágon mutat madarat: in ramo arboris ostendit avem, rem incertum promittit. MA. Ne ursi pellem! ne mutasson ághon madarat (Czegi: Japh. 175). Zöld ágra nem lehet az, ki az gyönyörűségnek altt magát (MA: SB. 33).

boldogasszony-ága: sabina Com:Jan. 33. Sabina, nagytrul is ugyan az: auag kedigh boldog azzony agha (Beytle: FivK. 8, Mel: Herb. 8, Cseh: OrvK. 13).

fa-ág: [ramus; zweig]. A galamb weto egy fa agat ala [a vízbe esett hangyának] (Pesti:Fab. 38). Nem fa ágból gúslott az ér. fegyverem (PhilFl. 78).

fattyú-ág: [stolo; nebenzweig]. Azokat hívják fattyú ágaknak, kik az oltsón alul a tűnek tőkéjéből kinőnek (Lipp:PKert. III 127).

fiu-ág: [sexus masculinus; die männliche linie]. Minemű jöszagoc illette ezze a fiu agat, és mineműek illette mind a ket agat: solum masculinum, . . . utrumque sexum (Ver:Verb. 1:17. MF.) W kegelmit en io akaratombul fiunak adoptaltam, es az jöszagban fiu aghul be bochattam (Radv:Csul. III.187b).

lőány-ág: [sexus femininus; weibliche linie]. Nem illet leány agat, míg a fiu ág tart, valtsa ki a fiu ág ezt is (Radv:Csul. III 342).

olaj-ág: [ramus oleae; ölzweig]. Olajagból csinált koszorú (Kár: Bibl. I. 199).

oltó-ág: surculus, talea, clavola PP. [pfropfreis] Oltó-ágakat földbe temü: humare taleas PPBl. Küldjön nekem durázzeu barack és nagy bírsalma oltó ágakat (LovT. H.152).

oltovány-ág: ~ Eggyesül vele mint az oltován ag a tűnel, a szőlő vessző a szőlő tőkénel (Mel:SZám. 13). Nevozi oltovány-ágak; melly a mi vadságunkat szelidíti (Pázm: Préd. 454).

pálma-ág: [ramus palme; palmenzweig]. Gyümölsöt függő pálma ág: spatulion C. Eg zöld pálma ág (DebrC. 561). Pálma agakat veenek (JordC. 670. ÉrdyC. 599b). Fél: Bibl. 102. Zrínyi H.811.

vér-ág: [cognatus, blutverwandt]. Wer agak vagyunk, merth azal is egyek voltunk [hugunkkal.] (LawF. 189).

Ágacs: ramulus. Ada csuoky egy agatchyat az palma tőből (ÉrdyC. 186b). Az tűnak teteyből ky zakaztot egy agatchyat (535).

Ágacska: ramusculus C. ramulus MA. Fa kyról az agachka le mettetek (ÉrdyC. 437b).

oltó-ágacska: taleola C. Mi olyanok vagyunk, mint a le-tírtött óltó ágacska, mely soha nem gyümölszik, hanem ha a gyökere tába óltatik (Pázm: Préd. 71). Novendék vesszőzke vagy óltó ágacska (MA:Scult. 490).

oltovány-ágacska: ~ Fialat oltovány ágacska (MA: Scult. 100).

Ágas: **1)** ramosus, frondosus C. ramulosus MA. voll äste PP. Süri Ágas, czerfa: quercus frondosa (Kár: Bibl. II. 111). Szeges ágas fa: clavosum lignum (Com: Jan. 103). **2)** [in ramos divisus; gabelförmig, zackig]. Ágas kupa: marra C. Ágas szögön (Mel:Jób. 90). De hog az k ollan nag ágas betű megrutitá az nomást, jobb azért am mi nolvőnebenis az e ollan helen mint az k (Dév:Orth. 5). **3)** [tógas; assula dentata, asser elavatus; hüngovorrichtung, rechen]. Haruka az agashoz es az ő épőit, ki az agason fűg vala ki vene (GuayC. 58). Adtam egy nyereg ágas csináltatásért 25d. (MonTME. I.230). **4)** columna C. Ágasok, melyek a ház fedelet tartják: cervi columnae; stütze, pfeiler PP. Öntött ágas: statua; ágas faragó: statuaris C. Ágas pőza, oszlop feje: epistylum PPBl. Kiraly chinalata Babilonban az tiszta aranyból egy magas agast az agast terden innadac (Höfr. 308).

[Szőlősk.] Az ágast tojtattyák, fejük (Dősz: Préd. 197).

Ágaskod-ik: assurgere MA. pedibus extremis nitet; auf den zehen stehen PP. (sich bäumen). Rettegő, botló, ágaskodó (Pázm:Préd. 161). Csaknem semmiségre apadtott előbbi egekig ágaskodó kevelysége (Fal:NA. 183, Fal:Vers. 890). Ágaskodott, lejtőt járt, dobogott [a lovam]. (Gvad:RP. 95).

föl-ágaskodik: [se erigere; sich aufbäumen]. Ágaskodgyal föl szop egyenesen a fal mellett, es en felhagoc read (Helt:Mes. 372).

Ágasolás: columnatio, ágasok fölállása, oszlopemelés C.

Agatlan: infrondis MA. [astlos].

Ágaz, ágoz: **1)** frondo Kr. [iste stutzen]. Ágozunk a fies-kakon, öntögetjük alját (Fal:SZé. 515). **2)** frondo cingit; be-krüzen]. Fejenet ágoztam laurusban (Zrínyi II.111). Jót ne jövendölj arról, kinek lator fejét a laurus vagy borostyán ágozza (Fal:SZé. 530).

mög-ágoz. Meg ágazni a borsót: pisa ramulibus frequentare, sureculis ramis palare; die erbsen auf zweigen leiten, mit stecken besetzen PP.

Ágaz-ik, ágoz-ik: **1)** frondesco C. frondeo MA. [sich in äste teilen, zweige treiben]. Virágozzatok, ágozzatok, illatozzatok: florete, frondete (Csúdz: Síp. 3). **2)** [divisor; sich verzweigen, sich in arme teilen]. Négyfelé ágazó út: quadrivium C. Ország wta kyról myndien varasokra kylemb kylemb őswenyek agaztatnak lőry (ÉrdyC. 35). Az eretnekek soe fele agazna egymástól nagy messze osholue (Mon:Apol. 160). Szarvai ágaztak szélesen (Gyöngy: Csup. 38).

ol-ágazik: diradio C. [divisor; sich verzweigen, sich in arme teilen]. Kiraly meg hatta nekíe, hogy a Dana vizen fel enez-neue, a linn elágazie ot meg későnek (Csorényi: PersF. 42). El-ágazott bugázott nagy fa (Megy: Olaj. IV.17).

föl-ágazik: [progermino; aufschessen, spriessen]. Az elő-fie föl-ágazunk (Prág: Sork. 191).

ki-ágazik: egermino, ramos emitto MA. [sich verzweigen]. Az ki ki ágazie (Kár: Bibl. I.520).

mög-ágazik: [frondeo; grünen, spriessen]. Az aaronak vessye, ky meg agazot viragozt: rursum virescit, et rami ejus pullulant (Mel: Jób. 11: 7. MF.).

Ágázat: **1)** articulus Kr. [species, divisio; abtheilung]. Hitőnk-nek agzattia ellen nagon (DebrC. 128). Kereszten hitők aga-

zati (VirgC. 114). Az év betegségyének ágazatát okajt meg keresztelte az orvos (DomC. 169). Az Christus menyben menetelről való hiti articulus vagy ágazat (MA: Scult. 600). **2)** [genus, familia, tribus; geschlecht, linie]. Benjáminnak ágazattyaából (Helt: LIT. Dd6). Asernak ágazatiból (Sylv: UT. L83. II.137). Nemzetének ágazattya (Ver: Verb. Szót. 14). **3)** ramus, ramorum multiplicatio Kr. [das gezeige, die verzweigung]. Éri sírú zapor induló útjában. Bokros ott egy nagy fa bőv ágazattyaiban, az alá áll Kemény (Gyöngy: KJ². 14).

Ágazód-ik: [dividor; sich verzweigen]. A te köteles hivatalod két részre ágazódik (Fal: NA. 159). Mindent megért, elméljében foglal, és tudgya, mi következesekre ágazódhatnak (Fal: UE. 392).

AGA: [praefectus Turcarum; türkischer aga]. Abdja aga (LevT. 1223). Ezkendör aga (243). Egynebány békeket, agákat, jáncsárokat (Monlók. III.110). Laszó agának az ágy pénzért attunk 15 ft. (MonTME. 118).

Agaság: [praefectura; amt eines aga]. Kít császárnak bé mondott vala, kiért agaságra felvötte (Tm. 183, Gyöngy: KJ². 111).

ÁGÁL: [ago; führen, anführen, operiren]. Valaki előtt dolgát ágálni, ügyét forgatni: *adire ad causas orandas PPBL. Az mi gyűllekezetünk comediat akar agálni, kinek neue Teophania (Szeg: Theoph. 12). Ha valaki ágálni akar ná dolgát, az nagy szám vévő ur előtt, ezer szovára nem felelhet egyet (Alv: Post. II. 194). Armisticiumban maradnak [a bataillonok], míg a Prussus ellenök nem ágál (Hazánk I.287).

AGÁR: molossus, vertagus MA. canis venatiens Nom. 96. windhund PP. Nynch byrodalma rayta agaroknak (PeerC. 341). Vadazzuk vala őtet, mikeppen ket agar eg' ulyat (BoC. 31). Az agar az nyulackal nagy gyűlléssel vadnac egymás között (Prág: Serk. 34). Mint egy rossz agarat szintén ugy pironatsz (Szentin: TFiü. 4). Két agarakat biza reám az fejedelem, igen kedves ebejt, hóká és kormos nevtieket (Kem: Élet. 49). Tekintetes uram! az úrnak számára kövérebb lesz, mint a tisztartó agara (Gvad: RP. 29).

Agarász: [vertagis venor; windhetzen, mit windspielen jagen]. Agarazo nyulászó katonak (Mel: SzJán. 197).

I. AGG (ogh TelC.): vetus, veter, veteranus, vetustus, senex, antiquus MA. [greis, selr alt]. Agg kofa: anus; agg kofaság: anilitas MA. Agg ellenség: hostis antiquus (EhrC. 50). Aggok es hewsek: senes et juvenes (EhrC. 150). Gonoz napoknak agia (BécsiC. 172). Az ogh ellensegh ream jhó (TelC. 305). Az agh ellenseg pokolbely sathan (ÉrdyC. 31). Vesseetők lee az agh emberseegőt: expoliantes vos veterem hominem (ÉrdyC. 84). Teged czalth meg az ag vrdvg (VirgC. 21). Ki nyilast egy agh palmafia agaynak lewelywel befedezeth vala (PeerC. 52). Egy agh chatorna (PeerC. 56). Egy ó agh házat le rontanak (MesésK. 12). Ifjúságodban dolgot restelletél, mostan ag dnda lettél (FortSzer. 2. kiad. I.2). Végy agg tikot, vagy agg kakast (1601-i Szakács. 12. MF.). Agg bárány, fiatal bárány (Rad: Csal. III.56). Az agg kullogó vén ember csak amyi, az mennyi az falra irot jel (Prág: Serk. 819). Agg tigris (Fal: NE. 113). Agg öregség (Fal: TÉ. 705).

[Közmondások]. Mint az ágh lónak, nincs bőczületi (Decsi: Adag. 85). Igaz mondás, hogy ag' lóbol nehez poroszkát csínálni; ag' fából nehez gúst tekerni (Pázm: Préd. 338).

Aggastyán: [provectus aetate], aetate, morbo fractus PP. [greis]. Mondja egy agostyan roka neki (Pesti: Fab. 71).

Aggság: 1) senectus, senium, vetustas MA. [alter, greisenalter]. Finessegek hytvan meg rothath agsaga (PeerC. 80). Se betegség, se agsag reanc nem íőhetet volna (Born: Préd. 60). Testeket agsagtol, romlastul, kentul oltalmazta (Mel: SzJán. 538). Az szépség s az erő nem tehetik az embert boldoggá, mert ezek mind agságra jutnac: nihil horum non patitur vetustatem (Prág: Serk. 250). Az régi philosophusok hat rendbéli időt szab-

tanak; tudnillik... az meg állapodott férfui emberséget ötven őtig, az vénséget nyolczvannolczadikig, az rögzöt görbe koros agságot osztan kilenczven esztendő táján az halálhigi: decrepitem aetatem usque ad mortem (787). **2)** [senes; die greise]. Dicherietee az urat szép ifjúság, gyermekok szűzek, el mulando agsá (Pécsi: Ágost. 183). **3)** inveteratio C. [eingewurzelte sttte]. Anyat az zent hytve tereytee attya keddeeg azon gonoz agsagban meg marida (ÉrdyC. 624).

Aggságos: [uralt]. Fenyekedett minden vilagossag öröke valo agsagos szent hegyeiden (Pécsi: Ágost. 124).

2. Agg, agg-ik: veterasco PPBL [senesco; altern, alt werden]. Együtt kel aggnai vele (Pécsi: HÉnek. 8). Aggbik és betegeskedik az ember (Lépl'Tük. II.122). Ha az leánzó az emberektül vad, es idegen, félő hogy rayta ne aggjon (Prág: Serk. 250). Hetedik leánya homn aggván pápistává és apáczává lött nyavalyás (Kem: Élet. 58). Tsak otthon aggiz [a leány] mint a kopott borda (PhilFl. 65). Naponként aggom (Thaly: VÉ. I.404). Felkendőzött aggott őssá [a szerencse] (Fal: Vers. 869). [Közmondások]. Mit ember ifiantan tanul, azt aggottan is nehezen felejt (Kisv: Adag. 508).

bele-agg: insenescio MA.

el-agg: obsordeo C. [veralten]. Órdög abbinben elaggot es meg vacult (GuaryC. 20). Igen elagot életében: in aetate decrepita (Ily: Préd. I.6). Még a föld is elagg, hibáz veteménymag, egek is fogyatkoznak (Kisv: Adag. 507).

ki-agg: 1) exolesco C. [entwachsen]. Ki aggotam belőle (Helt: Mes. 43). Juszut csusz ki aggott és elfáradott, betegesedett az tolmácságból (ErdTörtAd. II.41). **2)** obsolesco C. obsoleo PPBL. [veralten]. A herélt emberekkel való élés megsziint elniült és kiaggott: usus deservit obsoletitque (Com: Orb. 680).

kiaggott: obsoletus C. [ausgedient]. Már a s'öldből ki-aggot vitéz: miles *confectus stipendiis PPBL. A vitézkedésből kiaggott érdemesec nyugodalmas szabadsággal megajándékozthatnac (Com: Orb. 723. Prág: Serk. 502).

még-agg: veterasco, inveterasco C. consenescio MA. [altern, alt werden]. Az farkas megaggyan (seniens) meg hala (EhrC. 153). Mégaggatoc: eritis vetulae (BécsiC. 2). Megagga es meg hala (VirgC. 58). Mikor kedig bírök meg aggak, akkor ne ely vele, mert osztan merő merőge lezön (Beythe: Epist. 111b). Mikor az fának gyökere igen megaggand (MA: Bibl. I.157). Ott az ifjúság soha meg nem aggik (Lépl'Tük. III.20). A' felgerjedett haragot megaggani ne engedgyed (Com: Jan. 202). Az egész természet még agg idővel (Fal: BE. 569).

mégaggott. Félig megaggott: semisenex C. Megh aggoti hyney: vetera peccata (JordC. 856. NagyszC. 107). Réghi meg aggot poklosság (Kár: Bibl. I.99).

mégaggottság: [senectus propecta; greisenalter]. A negyedik vigyázás példázza a teljes idejű megaggottságot, vénséget (Bíró: Micae. 52).

[vissza-agg].

visszaaggott: [aetate propectus; greis]. Visszaaggot ember, gonosz napon termett! az te nagy bűneid most eléjűtenek (RMK. II.87). Z. es Oe. tisztos visza agot iamboroc bizon, nem lattam egyiknek is historiaiban hogy azt montac volna nekíe holtoe után, íőietec föl ide menyorszagban (Mon: Apol. 475). Vissza agot istentelen vén kofak es babak (Pécsi: SzűzK. 85b). A szikölköddő szegény is gazdagnak, s a visszaaggot vén is ifiúnak fitogtatja magát (Csúzi: Sip. 55).

Aggás: [inveteratio; das veralten]. Még aggásával és haladékjával ezen dolognak, mint egy buborék el ne müljön (TörtT. XVI.29).

[Aggasztal].

még-aggasztal: [senem facio; alt werden lassen] Mikor valamely szegény leányát el adgya, hogy hogy segíti meg, az ki az maga leányát házánál aggasztaltja meg az pártában? (Prág:Serk. 826).

Aggottság: [senectus; greisenalter]. Ha volna erő az avúlt vénségűél, aggottságom tele ha fordíthatna nyárt (PálFI. 13).

Aggúl: veterasco MA. [altern].

még-aggult: megavult,* bala MA: Bibl. I. Magy. 1.

3. Agg, agg-ik: [angor; sich ängsten, sich ängstigen]. Mi nekünk nem kell aggamunk uelle, ha valaki minket papusnae neuez (Tel: Evang. 1.412). Külödnök, aggmunk, epedünk karvalla-sunkon (Lép: FTük. 154). Nem szölok ezekről, mert gyöngye madarak, talán nem csendöl, szerelmentil aggnak (Zrínyi II.104). Ne agjon bujában (Gyöngy: Char. 2). Leg-inkább éltéért kiki aggak lelkében (Bon: Ritm. 218). A gonoszság mikor egyszer elszunta magit, nem agg a kisbíróval, ha nincs kitül mástul féljen (Pál: NE. 21). Azt gondolják hogy csak történetből lettek a világra, ingyen sem agván rólok a termései, mikor fogantattak (36).

még-agg: ~ Meg aggot a Chászár az ő elméjében (Zrínyi II.30). Előbbi dolgait veti számlállyá, egy ház alatt meg agg, igen áttalja (BFáz: Castr. D1).

Aggaszt: [ango, sollicit; ängsten, ängstigen, abängstigen]. Bival aggasztottál (Megy: Gaj. 23). Mit kell eslekednem, agasztom fejemet (Gyöngy: Char. III.100. MF.). Egy vagy kettő között könnyű a választás, de a szaporult szám merő fő aggasztás (Gyöngy: KJ. 6).

Aggasztal: ~ Naponkid aggasztaltja vala az fi igaz lelkét azoknak gonosz eslekedetün (Sylv: LTI. II.125). A jámbor asz-szonyuak inkább kellene szíve akazattját, lehetetlen, ügymond, hogy ezt valaki elhitethesse magával (Moln: JÉpill. 13).

Aggasztat: ~ De a jó erkölcsök kedves ruháztja a gyással sokáig őt nem aggasztatja [gy] (Gyöngy: KJ. 6).

Aggazat: [anxietas; besorgnis?] Kerekesen kimondá már régen o földi Kornélius szíve akazattját, lehetetlen, ügymond, hogy ezt valaki elhitethesse magával (Moln: JÉpill. 13).

Aggód-ik: [angor MA. [sollicitor; sich kümmern]. Nézd szerelem mint malár mint küldök, nézd szép filemilet, mely igen aggódik (Zrínyi II.203). Tépeldök, aggódik (Halt: Paizs. 215. 217). Nem jól tanácsokzik magával, a ki magául meg-feljökezővén másokru aggódik (Pál: Sze. 518). Gyenge eszű ember az, a ki színdékkal vagy arrul busul vagy avval aggódik a mit vigan könnyen háta megé vethetne (Pál: UE. 427).

Aggodalom: [angustia, molestia; angst, besorgnis, kümmeris, bangigkeit]. Ez világi aggodalom, gonosz szerencse és haboru (Born: Préd. 109b). Elméjének kezd lenni nyugalma, mint gondos Párisnak szünik aggodalma (Gyöngy: KJ. 391). Jól értvén aggodalmat, szép reménységgel felbízattá (Pál: TÉ. 679).

Aggodalmas: [molestus; beschwerlich]. Szerencsés a politika dolgában, hol kerülve, hol magát áldatvágya, meg tud menekedni az aggodalmas galibaktul (Pál: UE. 430).

Aggódás: [angor, sollicitudo; angst, besorgnis, bekümmernis]. Vespasianus bolondna tartotta, kie nem tudna mennyi nehezség és aggodás az bírodalomban (Prág: Serk. 1029).

Aggság: [anxietas, sollicitudo; angst, besorgnis, mühe, kummer]. Éltünknek határát Istenünk rendelte, sok nyomorúságra s agságra rendelte (Könyi: HRom. 156).

AGY (oga VitkC.; fejé agyijába Gvad: RP. 40): **1)** cranium C. caput MA. [schadel]. Venne a madat es vericuala ő agúhoz:

[percuti-bant caput ejus (MünchC. 68). Oga kapónaya (VitkC. 108). Bezege ottan atto fejedet beo tewröm, fényegoty wala hogy beo twrne agyat (ErsC. 397b). Zömeith agából ky vayak (DobrC. 566). Aggyo veleie ki omlot (Born: Préd. 78). A magad agyának találányi (Pázm: KT. 16). A visszakeresztelő Muncerus vagy egyh köcsagos agyú szeles ember (Pázm: Préd. 230). Magok agya szerint gondolnak isteni tiszteletet magoknak (Czeg: MM. 139). Mitha csak magam agyától gondoltam volna (Prág: Serk. Elsb. 68). Nincs tanácsa, noha ő nagy agyú (Thaly: VÉ. 1102). **2)** [orbile; nabe]. Azoknak [a kerekeknek] tengelyi és küllői és talpai és agyai mind öntések valának (Káldi: Bibl. 301). **3)** [sclopeti lignum; flintenschauf]. Vagyon egy szép ezüstös agyú pisztolyom (Radv: Csál. II.87. Vö. ágy 2).

[Szólások]. Agyha a főbe, nyakon-szírtón rút vereségekkel tagoltatá magát (Pázm: Kal. 554). Kinek nem tök az agya (Pázm: Kal. 543. Mad: Evang. 828).

fék-agy: aureae MA. PP. aureae, kötőfék MAI. [halfter]. Fékagy, aranyos kengyel, egy kis vért (Radv: Csál. II.231). Sok boglárú fékagy [sic] (VetfTrans. 23).

fürt-agy: [vesania; wahnsinn]. Így győzted meg így rontottad-össze mindenkor gonoszt koholó, és végre örök tüzet okadó fürt-agyát (Csúzi: Sip. 283. Csúzi: Tromb. 72).

fürtagyas: vesanus MA. usinüig, nürriech PP. Az együgyű tanítványok eféle szürsz persvasioval, mint ezek a fürtagyasok, sokat nem alótottak magok fölül (Csúzi: Tromb. 193.).

fürtagyasság: vesania MA. usinüigkeit PP.

fürt-agyú: [vesunus; usinüig]. Goromba furt agyu vagy tök agyú lehetetlen dolgokat felvenni: vesani cerebrosi est impossibilia suscipere (Com: Orb. 805. Com: Jan. 178).

kantár-agy: [aureae; halfter]. Egy zabola nélkül való kantáragy (Radv: Csál. II.357).

kerek-agy: orbile, modius, modiolus MA. nabe (Com: Orb. 171). Kerek agyatska: modiolus PPBI. A szekérec kerek agyból, tizenkét küllőkből, hat kerek talpából és ugyanannyi sing vasukból egyben foglaltatott, és összeeresztett kerekkel vadnac (Com: Orb. 458). Ágyú kerek agyának való fát vöttünk (MonTME. 113. Vö. ágy 2).

tök-agyú: [stupidus; dummkopf]. Tökagyú ember (GK: Titk. 828). Goromba furt-agyu vagy tök agyú (Com: Orb. 805).

üres-agyú: [demens; hiridos]. Bolondoknak és üres agyú-aknak itélte őket (Illy: Préd. 1.226. II.215).

Agyabugyál: [mulco; durchprügeln]. Az ördög jól meg-agyabugyálá őket (Pös: Igazs. 199).

Agyas: 1) cerebrosus MA. [harnüeckig, starrköpfig]. Agyas, maga tanácsún járó: cerebrosus. Meg-átalkodott, agyas: capito PPBI. Haragus, agyas, balgatagh: cerebrosus, iracundus (légi szótárból MF.). Az agyas ember mindennekben be egyelíti magát (Kár: Bibl. 1613). Az ujjétók agyas szelessége vagyis szeles agyaskodlása szerint (Csúzi: Tromb. 286). **2)** [argutus; witzig, spitzfindig]. Igén eszesen, agyassun: argutissime C. Fellyül írás rövid, agyas vmiről írt vors: epigramma PPBI. Az pápi sereg agyas emberektől talaltatot haszontalan es homalos ígeekkel a sz. írást be keverte (Fél: Tan. 14). Oly dolgoc érkezik az agyas embereknak, hogy ő magok okosságával végben nem vihetik (Prág: Serk. 839). Minémü agyas okoskodásokat, mely szép egy aránt való szökat künyilatkozttá (603).

Agyaskod-ik: 1) [pervicax sum; harnüeckig sein]. Mért lakoltat-meg magát, mért agyaskodott (Pál: TÉ. 769). **2)** cavillor, argutor MA. [grübeln, klügeln]. Ha ki úgy kezdene maga eszé-ből agyaskodni, nem látom, mint győzetenek meg csak a csupa sz. írásból (Pázm: Kal. 567). A min neha nagy rendbeli emberek sokáig heaba agyaskodnak, egy alvadó rendbeli em-

her olyat szól közükbe, hogy mind meg allanak rajta (Forró Curt. 618). Agyaskodik, az mint az ő okossága hordozza (MNYil: lrt. 212).

Agyaskodás: 1) contumacia, cerebrositas, scrupulositas MA. [hartüeckigkeit]. Az eretneknek agyaskodással alítják, hogy az Ur vascorájában nincsen jelen a Krisztusnak valóságos sz. teste (Csizi: Sip. 209). Különös agyaskodással ül capriccio) akaratoskodunk (Fal: NE. 75). **2)** argutatio MA. [grübele, klügelei]. Esztelenség, ezt a bátoroság tanítót magunk bizonytalan agyaskodásiért megvetni (Pázu: Kal. 104). A ruhák ne legyenek felettébb-való agyaskodással ki-gondolt formával csináltat (Mad: Evang. 452). A Kalauz agyaskodásának jég pádi-montomán éppéttet ház ez (Pós: Igazs. 1:259). Ezek az agyaskodást, és minden különös eszeskedést utálják (Fal: UE. 397).

Agyaskodó: 1) [pervicax; hartüeckig, verstockt]. Aczélos fejekre akadunk hol mikor, kikkel semmire sem lehet mennünk, minden felé öklelőnek. Ha mikor agyaskodók és egyetemben kevélyek, kerülni kell őket (Fal: UE. II.459). **2)** [argutus; spitzfindig]. Agyaskodó fogás és csalárság (Ver: Verb. Előb. 42). Agyaskodó ellenvetésekkel: exquiritis diversis objectionibus (303). Szorgalmatosan nyomozzák a mindenek végére menni akaró agyaskodó emberek (GKat: Grad. 1638. MF.).

Agyasság: 1) pervicacia MA. [hartüeckigkeit]. **2)** [argutiae; spitzfindigkeit]. Sokféle szakadási vanuk az agyasságtól származott kifüfnös találmányoknak (Fal: UE. 381).

Agyatlan: [stupidus, stolidus; dumm, tölpelhaft]. Az igen nagy feő agyatlant jegyez (Cis. 1592. MF.). Hajatlan fejével agyatlantul dísekedett (Fal: NA. 182).

Agyatlanság: [stupiditas; dummheit]. Az elő függő és igen nagy föl agyatlanságot ezélezőást és grombaságot jegyez (Cis. 1592. MF.).

Agyaz: 1) [colo applico; an den spinrocken wickeh]. A szövő házban meny, ott gyapjút fony, kenderet gerebenely, és azt a guzalyra agyazzad: lanam fuciendo, panos submünstrand, et pensa dividendo (Prág: Serk. 839). **2)** [occido; niederschlagen]. Ama vér-ontó angyal, ki ezereket letsapkoda és a földre agyaza (GKat: Váls. 1555).

Agyon: 1) [aufs haupt]. Agyon ütöm: caput tundo MA. Agyon ver kövel: lapidibus obruit (JordC. 245). Náddal agyon veretteltől vala (WinklC. 247). Hagyaa hogy fenyezw zvrokkal es olvaztot olayyal agyonentennek hogy hamarb az tyz meg emeez-tenee (ErdyC. 171b). Egy a próféták közül agyon vágatá nagát, és véres fővel Acháb eleibe menvén így szólá (Pázu:Préd. 637). Mikor elő hozták volna az kiürtött agy ité eszázt agyon véle, hogy mindjárást meghala (Pethő: Krón. C. 2) [zu tode, todt]. En az lovat agyon veretem (Pethő: Krón. C.). Gyökereiből nagy tölggyfát ki rántot; ököllet agyon vert egy nagy elefántot (Zriuyi 1:23).

ÁGY: 1) lectus, grabatus, torus C. [bett]. Nappali nyugovó ágy: anacanthium Major:Szót. En agyamat (thalamum) ne ferteztesse meg (EhrC. 123). Wetwt agy (VirgC. 39). Ev agya vala egy geken (MargL. 40). A házassagnak ágatol valasztvan voltanak (NádC. 534). En tel bagandoc az en böszoznak agyura: in lectum strati mei (Szék: Zsolt. 140). Az házasság bőczületes es ferfelem nélkül valo agy (FélTan. 471). Ám lásd, hogy agy tarca az lábát, nem az lába az ágyat (Decsi:Adag. 243). Az házasság törő idegen ágyat ferteztet-meg (Com:Jan. 183). **2)** [tormenti pegma; laffette, stückgestell]. Ágyú kerekék, ágyak elomlának (Tin. 126). Találtnak mozsár pattantyukat sokakat kik a földön ágy nélkül hevernek, és ágyok nincsen (ErdTörtAd. III.34. Vö. Pro sede vel lecto bombardarum, Engel:Mon. 1105. 106. MF. Pótlék). A kerekéknek agyay (Mel: Sám. 141. vö. kerék-agy). **3)** pulvinus PPBl. area, pulvinus Kr. [bett]. Répa ágy: rapina C. Ágyak közü a kertben, mesgye:

interordinium PPBl. **4)** [sedimentum, fuex; bodensatz]. Acrotus: ágy vagy seprő nélkül való PPBl. Olajt fából virágból így csinál: az virágban hány belé agyának, be zárd erőssen, hogy ki ne menyen az ereje (Mel: Herb. 73).

[Szólások]. Ágyba esic [megbetegszik] MA:Scult. 890. Még akkorban Bethlen G. nem szütnén jól vetette meg ágyát dolganak (Pethő: Krón. III. MF.). Feküdj hát ágyadon, a mint azt vetetted, folytasd életedet, a mint elkezdetted (Gvad: RP. 103). Nem igaz ágyból való: *conceptus futo PPBl.

beteg-ágy: [lectus aegrotantis; krankenbett]. A betegséget vagy a beteg-ágyat bajvivó helynek nevezik (Hall:Paizs. 106).

betegágyas: [puerpera; wöchnerin]. A beteg ágyasnak az egészségeért ittak (Gvad: RP. 13).

ecet-ágy: 1) acetabulum Major:Szót. [essigfischchen]. Ecet, mely az ecet ágyakban hozatic elő: acetum, quod in acetabulis adfertur (Com:Orb. 302). **2)** crassamentum aceti SK. [essiglager]. Megveszvé az ecetágy, újat csináltatunk (Nyr. X.470).

fődeles-ágy: lectus superne tectus SK. [himmelbett]. Gyer-meknek való rostélyos és fődeles ágy (Radv:Csál. II.399).

gyermek-ágy: puerperium MA [kindbett, wochenbett]. Anna azzon ez velagból ky mwlek germők agyaba (WinkC. 59). Gyermekek ágyban lévő aszszonyi álat (Alv:Post. 474). A gyermek szülésről avagy gyermek ágyról: de puerperio (Com: Jan. 117). Somai Theresia gyermekágyban halt meg (Hazánk II.59).

gyermekágyas: puerpera MA. kindbetterin Com:Vest. 143. [wöchnerin]. A gyermek ágyas hat hétig lappangani tartozik (Com:Jan. 118). Gyermekek ágyas aszszonyi-állat (Misk: VKert. 356).

gyermekágyasság: puerperium PPBl. [kindbett].

gyermekágybéli: [puerpera; wöchnerin]. Akar firfiyak s akar azzoni allatok uanának meg giernők agibieleketis zanki ute (DebrC. 83). Gyermekek-agy-bely aszszonyallat (Born:Enek. 313. Ver: Verb. Szót. 26).

háló-ágy: stratum Kr. ferendum Kár: Bibl. 1:632. A bekak be meennek the agyas haylokodba, es the halo agyadba (JordC. 20. ErdyC. 276b. Debr: Ker. 229).

heverő-ágy: grabatus, acclinatorius lectus; ruhítt PP.

kór-ágy: 1) [lectus aegrotantis; krankenbett]. Némely fekszik az ő kór ágyában (MA:Scult. 868). Kór ágyában mint holt eleven fekszik (Ver: Bar. 6). Kór-ágyokban sinlők (Misk:VKert. 533). **2)** morbus chronicus PP. [langwierige krankheit]. Tar fővel vala egy kis kamorában, nem esmerék ötlet nagy kór ágyában (RMK. IV.63).

meleg-ágy: pulvillus fomentans, fimetum, stratum vegetaus PP. [treibebeet, mistbeet].

özvegy-ágy: [thalamus viduae; witwenbett]. Erős hittel lőn ilyen esküvésben, éltig lenne özvegy ágy tisztelésben (Eny: Gizm. MF.).

szalma-ágy: lectus stramineus Kr. [strohbett]. Mikoron a zalina agyon fekkimeiee (TelC. 72). Kemeni szalma agyat rászogattia vala (Istv: Völt. 5).

vas-ágy: lectus e perticis ferreis combinatus Kr. [eisernes bett]. Lectus ferreus (Kár: Bibl. 1:159. Ágost: Zar. 304).

veteményes-ágy: area PPBl. areola SI. [pflanzenbeet]. Ez kerthen veteményes agyac nannak (Pécsi:Szüz. 8).

Ágyacska: lectulus, torulus C. [bettchen]. BécsiC. 38. 219.

[Ágyal]

el-ágyal kertet: *deformare areas in horto PPBl. [beeten].

Ágyalás: pulvinus, PPBl. [beet].

Ágyas: 1) [ad lectum pertinens; bett.] Ágyas vánkó (Mly: Préd. 1358). 2) concubina MA. pallace, pallacea, együtt-fekvő asszony PPBl. (Helt:Bibl. Lk). Ágyas háló társ: concubina (MA:Bibl. 1235). Hogy ágyasokat tartsmak (Czegl:Japh. 136). 3) [conjug; gemellin]. Teged szerelmes hitues agiassomatt nagy özvejségre hadlak szop tarssomatt (LáposciC. 8. MF.).

Ágyás: [area, pulvinus; beet]. Kasokban méheid, ágyásokban veteményid (László:Petr. 53).

Ágyaz: lectum sterno, compono SI. [betten]. Még nem ágyazza egy-ís nyoszolyáját (Gyöngy:KJ. 7).

Ágyáság: [genus; geschlecht]. Két ráró szeme is bizonyosag, és egész testének rend-eis, hogy e felséges rend, és nem paraszt ágyáság (Gyöngy:Char. 88).

AGYAG (Piscina Amarus. 1307. Knauz; *adgyac* Helt:Bibl. IV. Dán. 233. *Agogous* 1227. *Ogyogu-ozau* 1262. CodDipl.). argilla C. limus MA. [lehm]. Fejér agyag: leucargillum C. Ad quemdam lectum Ogyogu-ozau (1262. CodDipl. VI. 3:46). Terönte a földnek agiagabol (DebrC. 148). En ki löttem a földnee agiagabol (TelC. 45). Völgyebe soe agyag veröm vala: habebat puteos multos bituminis (Helt:Bibl. I. E). A laba feie fel reszint vass vala es fel reszint agiag ezerop (Szék:Krón. 11). Nyirkos agyag (GKat:Titk. 635). Nem csak arany fénylik, agyag is tündöklök, midőn a nap rá szolgál (Kisv:Adag).

Agyagos: argillosus C. limosus MA. [lehmig]. Via agaguth (1273. Weizel IX.43). Petrus de Agyagus de genere Osl (CodPatr. I.85). Agyagos föld (Kár:Bibl. 1309). Fegy-agyagos kowes [helynév] (SzékOkl. 1202). Rút agyagos, zavaros vízi patak (Monlrók. VIII.354). Jer a mi agyagos sárbul formáltatott nyomorult emberi természetünknek igájába (BöröMenc. 290. Kr.). Az agyagokhoz szölt, a kik azt az agyagos sárt össze ragtatták (Csúzi:Síp. 23).

AGYAR: dens apri, elephanti MA. [bauer, hanzahn]. Két elefánt, kinek az keet agyarára, vagy monnyam fogara, keeth zablyat kowthnek (Monlrók. III.161). Kan fog vagy agyar (PP:PaxC. 114). Minthogy megmentett Cupido nyilatul, megment a kanna is mérges agyarátul (Gyöngy:Cup. 40). Siess kemény magyar, mert jön török agyar (Thaly:Adal. 14). Meg tsapkoztam fakómnak a farát, hogy jól szaladhasson, nem húztam agyarát (Gvad:FNót. 11). Szép a hangja, hanem mérges agyara [az ágyának] (Gvad:RP. 108).

Agyaras: dentatus, rostratus MA. [mit haueu versehen]. Agyaras mise [gúnyosan a h aranyos mise] (JMK. II.183). Haszontalan a Balduinus hazugságait mind számban venni, csak szintén azokról szölyünk, a melyek agyarasnaknak látszanak (Pázm:LuthV. 355). Megh ereszlet torzas borzas szakála, fűrés szabás agyaras ki düllyet fogai (Prág:Serk. 674). Dühösen éleséven agyaros fogokat (Csúzi:Tromb. 181).

Agyaratlan: [edentatus, rostro privatus; ohne haueu]. Az első numerusra igen agyaratlanul agyarkodik (Csúzi:Kér. 200).

Agyargat: dentes exero, dentibus infremo Kr. [ringo; fletschen]. Fogokat agyargatván rettenetes tekinetekkel üjlesztetik a gonoszokat (Pázm:Préd. 1077).

Agyarkod-ik: 1) fremo, intremo, confremo C. [ringo; die zühne fletschen]. Agyarkodó: fremebundus C. Agyarkodni, fogat esikorgatni: ira furere Com:Jan. 198). Agarkodyk: fogat (NémG. 248). Haza vana wtot es kezdő rea agyarkodni, es wtot feddeni (VirgC. 26). Kezde kialtani és agyarkodni (72). Sándor haragjában azon agyarkodván, hogy kezéből kapják ki a gyzedelmét: freudente Alexandro eripi sibi victorium (PorroCurt. IV). Tűtékozó és agyarkodó, fogat esikorgató vad kan: aper spumans et fremens (Com:Jan. 50). Agyarkodik szájal: fremit ore (Mly:Préd. II.97). A tenger egészen agyarkod-

ván és kegyetlenkedvén, hogy azokat mintegy kétségbe ejtené, kik az hajóban valóak (I.12). 2) [machinor, insidias truo; heimtückisch nachstellen]. Tin köztetők csak dülátok, főztátok, egymásra kegyetlen agyarkodótok (Tin. 208). Mért lörölben meg nem fész, mit kutyakodól és agyarkodól M ellen azon réte végett, melyhez semmi közeid nincsen? (1700. MSon. III.348. MF.). Kenyerünket szánkbul kiragadj, életünk után tyranus módra agyarkodik (Kovács:Krón. II.51. MF.).

Agyarkodás: 1) fremitus, firitus, strepitus C. [zühneknirschen]. Nem valami betegségben esett emberhez hasonló agyarkodás, hanem értelmes beszéd (Ker:Préd. 395). Nagy nyögéssel és agyarkodással monok ki az életből (Mad:Evang. 139). 2) [machinatio, insidiae; heimtückische verfolgung]. Reánk való nagy agyarkodás, számlamazás igen nagy vagyon (MonOlm. III.26). Kedvünket kereső jóakaróinknak hízkelődése ártalmasabb gyakorta, mint sem esküitt ellenségeknek agyarkodása (Fal:UE. I.198).

Agyarol: fremo, mordeo, lacerio; die zühne fletschen, beissen, zerfleischen]. A szagló s agyarló ebek (Fal:NE. 66). Az irigykedő néha ott hadya személyét ellenségének, a melylyet nem bír; hanem bősületibe kap, ezt agyarollya, martongattya (101).

Agyarság: [fremitus, rixa; zühnefletschen, grünn]. Bogár után indulnak, agyarságok elmúlnak (Amade:Vers. 191).

ÁGYÉK (agikim DebrC. 32. *agyolyk* Komj:SzPál. 134. *algylk* Born:Evang. III.205. Kal. 1582. Fij: lumbus, femur C. lende Com:Vest. 135. Az ew ereye ew ehaban vagyon, es ew eressse ew hasának agékában (ÉrdyC. 240b). Hyth ew agékának övedzety (249). Mészelen aal uala a nepnek elöte, minek okcert a keserves anya veuen az ő föfedelet beköttehete vele az ő agiekat (WeszcC. 101). Látván: agyékából való successora nem maradhatna (Szal:Krón. 65). Más az esetkor az ő agyékibui voltunk (MHeg:TÖzl. 3). Az agyéc hajlásában a szegénylő testec szemérem testec vadnac (Com:Jan. 18). A kövér lumborna bél az agyékokat bé takarja: omentum illa obvolvít (Com:Orb. 276. MF.). Legyenek felövedzety a ti agyékító: sint lumbi vestri praecincti (Mly:Préd. 1115). Serkenj, övezd agyékodat, fogj serényen munkádhoz (Fal:BE. 575). A szarvas tsak akkor rij, mikor a dárdát melyébe vagy agyékába akasztalják (610).

ÁGYU (*algylu* ComC. 199. *aldgyu* Helt:Krón. 105. *algylu* Pázm:Préd. 705. Megy:3Jaj. II.81. MA. *algylu* ÉrdyC. 527b. *daytás* Tin. 151. 173). 1) instrumentum MF. [machina; werkzeug, maschine]. Cristus megielemek az kopyaval ostaral, vezzővel es egéb algukkal kikkel kirzattatott volt (DebrC. 30). Fel kelene az halottak, ky mynd fel vone kezében ew algynjat, mynmeo myes volt ez velagon: az kaposok ragadák kappajokat, basoyokat, chepkeit, laputyokat (ComC. 428). A zenteknek ew testok voltanak zent leleknek kenetnek zelenchey, isteny kytörök zent leleknek algoy (ComC. 199). David imez heet hangossagtewő instrumentumot veety. Vygasagtewő algylk kykkel elünk isten tisztessagere minőn magonk nagyonk az mynőn testünk lelkünk (SindC. 17, 18). Caterina leghottan urhoz tolyamek es ymadsogto ten, hogy az co neunek dycheretyre az kymak co algzyoth (borotväs kerekét) elterneye (DebrC. 549). Minden ember zewnywkedyz, kytwl az algylu battatyk (ÉrsC. 509). 2) bombard, tormentum MA. bñchse, muskete, geschoss PP. kanone. Sugár hosszú ágyú: colubrarium, cohobrium; földselhang PP. Mykoron vala mely varasth vycundaz, gymelez teremthő flaut ne vagy le, hogy algylw zerez' ew ellene, de ha algylwnak zyksegh, le vaghatat az [vad flautak] (JordC. 243). Haddal es algylwkal sogeti (1549. LevT. I. 10. 51. 74). Hozot nála soe rozet es abbol nagy barom algylkat öntete (Helt:Krón. 105b). Pattantyukat, algylkat hozata (Valk:Kár. 6). Algylu püska szerszám nem vala

bőnen (BFaz:Castr. D4). Rézből vannak a sereg-bontó, és egyéb-féle ágyuk (Bíró:Préd. 10).

fa-ágyu: petarda, exostra, impetarda PP. A fa ágyuval kité Petárdának hínak, Győrnek a Kapuját bé lövék (Pethő:Krón. 188). A kapukat, pedárdával, fa-ágyuval bétörtvén (Com:Orb. 295).

faltörő-ágyú: bombardá murisrumpendis Kr.[mauerbrecher, sturmbock] (Göres:Máty. 14. Pethő:Krón. 257). Még a legfőbb kísértetek sem jönnek faltörő ágyúkkal, hanem csönddel, szerelmesen tapogatva (Fah:NU. 253. Vö. Fal-rontó ágyu: tormentum, grobes geschütz Com:Vest. 149).

mozsár-ágyú: mortarium, pyrobolum PP. carcassa, cartua PPBl. [mörser]. Sugár sereg bontó mosár ágyúkból (bombardis) lövöldözvén (Com:Jan. 149). Vagyon egy mozsár ágyu készségével együtt (Radv:Csál. II.392).

Ágyús: 1) [artifex; handwerker]. Az kiral físel kele az pyspekkal és nagy sok anyosokkal oda az herre meenének [hogy a sürti berekben utat nyissanak] (ÉrdyC. 527). 2) [tormentis instructus; mit kanonen ausgerüstet]. Két hatvan ágyus hajókat és két fregattát (Mik:MulN. 30). 3) vibrator tormentarius, glandium ferrearum vibrator SI. [kanonier]. Kezde Sabatz varat löteni, de az ágyus ritkan kezde tulalni (Göres:Máty. 78).

Ágyúság: [instrumentum, res artificiosa]. Ames, pertica aucupalis, madaraszo algyusagh [Régi szótárból MF.] Chynda fa anyusagot de szörzenec. Nagy szep vas karikkal erősítik. Hozza valo port beleie szörzenec. Az vegebe apro puskakat szörzenek (Tin. 151). Az terekőkneec soe aniusagoc semmit hazunla böles tudományoc (173).

Ágyúz: tormenta explodo, tormentis peto Kr. [bombardiren, beschliessen]. Ágyúzó halmokat, az hol kell, emeljünk (Könyi:IRom. 104). Az ellenség kezdett erősen ágyúzni (Gvad:RP. 108).

AH (ach Bóm:Préd. ah MA:Scult.): [vox admirantis et gauditis; ah; ah, ahi]. Aa: papae (CorpGramm. 78). Ah enis halottam valamit erről (DebrC. 333). Monda neky a nachika, Ah gonoz allatt (Pesti:Fab. 35). Ahi miczoda szível mendegelenec ott (Bóm:Préd. 245). Ah mint örül ott ez ember (MA:Scult. 117). Ah! inkább mutattya ez becsületemet a! háladás, és dicsőretnek áldoztattya (Lmd:UjSegits. II.609).

AHA (ahi Matkó:BCsák. 40): interjectio indignantis CorpGramm. 252. ha! PPBl. A ha arvlo (Pesti:Fab. 39b). Aha nagy bobo (Matkó:BCsák. 66). Ah! hamis ember! (Czegl:Japh. 233).

ÁHI: [homo stolidus; maulaffe]. Sok guggoló, és tsüfólo értelmetlen szók vagynak a magyar nyelvben, mint: izgággalkodik, gullyog, tsámpáskodik, ergelőtye, áhi, gézen-gúz; kőtyonfitty (CorpGramm. 323. GKat.) Tunya, áhi, szája-tátott szunyáta tisztviselő (GKat:VTik. L947).

ÁHÍT (aitatosság Land:UjSegits. I:24, II.171. aitalos Fah:NU. 269, 280. aheytatos WespC. 118. aheytatos Zvon:Post. I.712. ahitatus Ozor:Christ. 351. aitalos Mad:Evang. 572. aitalos Pös:Igazs. 505. aitalonc MünchC. 102. aytatos ThewrC. 165. aietatos Tel:Fel. 35. aytatos Helt:Mes. 173. ájtatos Pázm:Préd. 32. aítás Forró:Curt. 379, 543. árűös Fely:SchSal. 33): suspiro, desidero Kr. [sehnlich wünschen]. Kit kiral aieit tizelni (BécsiC. 62). Ő ellenségeie aieitacuala ő véreket: inhiabant sangvini (67. MünchC. 102). Az isteny zolgalatot felette ygen zerety es ayottya (ÉrdyC. 498). Ayeytha en lekem: concupivit anima mea (KulesC. 303). Ayttya es zomehozyavala (NagyszC. 106). Kevani, ahítani: aspirare (Ver:Verb. Szót. 3). Ha arra tulaydon kívánságával ahítot (Prág:Serk. 170). Világh javaira torka tátya ahito (Toln:Vigasz. 27). Fellyeb valot ahított (GKat:Titk. 59). Mások békével maradását oly áhétva keresné (Tarn:Szents. 89). A farkas főképen az ember húst szokta áhétani (Misk:VKert. 179).

[mög-áhit]

mög-áhitás: [pietatis concitatio; andachtsregung]. A mi-sika erőden a sziveknek felindítására és mög áitására (Illy:Préd. I.80).

Áhitás: [desiderium; sehnucht]. Az birnevek telhetetlen avitása (Forró:Curt. 543). Az Sándor dicsőség avitása semmiműmű erős helyekkel meg nem tartoztathatik (379).

Áhítat: 1) Aieitaculnac ferfia: vir desideriorum (BécsiC. 157). Tű afatocnac akariatoc aieitait temetec (MünchC. 187). Az lelek ky Istennek aytattytara teremtetőt (ÉrsC. 529). 2) [devotio; andacht]. Mikoron mi aytatoukot fogadandod (DebrC. 420). Az zynnek aytagyat vagy aytatossagat (HorvC. 239). Ev zyueknek aytatgyat es tyztasagat isten meghalgatya (254).

Áhítatlan: [non devotus; andachtslos]. Lankat zumadozo hivolkodo az zent misen aitalan (DebrC. 234. 326). Zolomath tuian es aytatlan mongok (NádC. 396). Mert magoktól lüdegek kemények, áitatlanok (Pázm:KT. 430).

Áhítatlanság: [defectus devotionis; mangel an andacht]. Zvnek aytatlansaga (ÉrsC. 322). Megmutatvan az ő színekneec dőlőfős voltat es aitalatlansagat (Tel:Evang. 261b). Azt nevelte igen áitatos Ludmilla, ezt Drahomira áitatlanságnak társa (Rend:Él. O3).

Áhítatos, ájtatos: 1) devotus MA. [andächtig]. Áhítatos szentség: devotio C. Cristusnak ayotatos zolgaya: devotus (EhrC. 8). Ayotatos embőröc (GuayC. 22). Gondold meg ayetatosson (DebrC. 336). Cristusoz áitatos vala (VirgC. 17). Ayétatos imadsagh (ThewrC. 165). Ayitatos asszonyi álatoc: mulieres religiosae (Helt:UT. K5). Nem ájtatos indulatból indítatmunk az isteni szolálatra (Pázm:Préd. 32). Áhétatos folászkodás (Fah:SzE. 539). 2) [cultor; verehrer]. Ő bodog zent margit azzon istennek aytatossa (MargL. 170). Sent ama azzonnac inekab es inekab aytatosa lön (TelC. 96). Nem gerjedecek oly kívánsággal mint a te választot aitasod (Pázm:KT. 476). Amak színe alatt, hogy áitatosi vagyunk Marianak (Illy:Préd. I.164).

Áhítatoskod-ik: [sacris vado, deo supplico; andächtig sein]. A végre imadkozik, és ayetatoskodik, hagi dicsőretet vegien érette (ThewrC. 181). Szóljunk e mai dicsőséges Szent Antáról, szóljunk, és szólvá áhítatoskodgynik (Csúzi:Sip. 197).

Áhítatoskodás: [pietas; frömmigkeit]. Egész holtáig szép áetatoskodásban viselte magát (Tarn:Szents. 64).

Áhitatosság: 1) [desiderium; sehnucht]. Daniel aieitatos-sagnac ferfia: vir desideriorum (BécsiC. 159). Az zeretethi nem wolth soha aytatossagh nélkül, sem aytatossagh zereteth nélkül (ÉrsC. 245). 2) devotio MA. [andacht]. Zent ferencnek ayotatossaga (EhrC. 5). En hozyam ayotatossaga volt és seghedseegőt tett (ÉrdyC. 634b). Ez zent dizezetet meg halgassatok áitatos-sagal (VirgC. 17). Keueset gondolni a papoknak pecezeleseknec aytatossagual (Helt:Krón. 42). Nyugodlmat nem tulálván, valami tettetes áitatossignak színe alatt, egy rút mocsáros fűtőben szállanak (Pázm:Kal. 82).

Áhitatosságtalanság: [defectus devotionis; mangel an andacht]. Aitatosságtalanság (Bíró:Angy. 176).

Áhítós: [avidus; gierig]. Híreket hallani olly igen ávitós: rumores novos audire cupit (Fely:SchSal. 38).

Áhitoz-ik: aspiro MA. [sich selmen]. Ayoytozyek az meenyekere (ÉrdyC. 558). Mykent aytozyek az zarvas a vyzeknek forrasra wgyan aytozyek en lekem te hozyd (ÉrsC. 55). Őh okart hasonlittatnak az Kristushoz aetozok az egerekhöz (SándC. 5). Kyk ayetozyek menyey lakodalomba (CzechC. 55). A jokat áhitozza (Com:Jan. 68). Áhétozta a lelkek meg-térését (Tarn:Szents. 141). A mólnár haszonra igyekezie, áhitozie (Com:Jan. 76).

Áhítózás: aspiratio Kr. [sehnsucht]. Dychōseegre ayoytozisz (ÉrdyC. 649). Az kewnut awagy egynashoz való aytozas (ÉrsC. 245).

Áhíttatás: [desiderium; sehnsucht]. Angyalokhoz való hasonlatosságnak áhíttatása miatt pártola el az Istentől (GKat:Titk. 62). Kazdagiságnak áhíttatása (GKat: Vált. II.46).

1. **AJ, ÁJ** (Huzui, possessio in Transilvania, 1362. Czin. = huzu-oi v. ö. Nyr. 1.381. á/ly Kr.); vallis, praecipitium MF. [tal, sehnsucht]. Exinde procedit super unam parvulam vallem quae vulgo ay dicitur (CodDipl. VI.2:34). Transiens ad occidentem, deititur et tuncit quoddam praecipitium, quod Peteraya dicitur tendit ad viam praecipitem, quae Golumbaya dicitur (1224. MSion I.291. MF.). Ayfey (hegy Ábanjban 1255. Jern.).

2. **AJ, ÁJ** (ayánal Hlyedjeplita áyaz Helt:Krón. 69. áyaz Tin. vö. RMK. III.465): [erena;] kerbe, Adáni. Ayja az nyilnak: crena sagittae; die spaltung des pfeils MA. Tál lőttek, s ide áll az ayánal: de calcaria in carbonarium; alia Meneles, alia procellus loquitur (Deesi: Adag. 117. 178. Gyarm: Fel. 89).

nyil-aj. Nyil áy: crena sagittae C.

[Ajal]

föl-ajal: [distendo; aufspreizen]. Ezeknek föl kellene ajalni szájakat, mert Syrenák, tsalogatók, tértelmesek (Fal:NU. 268).

[Ajaz]

föl-ajaz: ~ Száját föl ajázó szerszám: lupatum PP. El kldle szolgait és azoc föl ájázze á szúját az Ersébet Királyné asszonnac (Helt:Krón. 690). Á honger zabolat vgt szegenyekne szúzába, és föl ájázze azzokat vele (Helt: Háló. 190). Feláyzázze az ő szúját, Boszn vizébe be vóté ő magát (Tin. 328. Turócznál: frenatis faucibus RMK. III.465). A szúját felajozták esőberrel hordották a vizet bele, és úgy ölték meg (ErdTört. Ad. I.191).

3. **Aj:** [interjectio gaudens et dolens: io, ehen; hoj, ach]. Aj, mint simogattak, síjposzkánura hujlak (Amade: Vers. 161).

AJAK: labium C. [lippe]. Felső ajak: *labrum superius 1PBL. Nagy ayaku, ayakas: labeo MA. Zerelnemne aiakiból: ex labiis caritatis meae (BécsiC. 30. MünchC. 12). Mezaros ebbe kikne verős az aiakoe (GuayC. 9). Te meezzel folyo ayakyd (PestC. 172). Ayakastól el nem meze az orrath (Lévt. I.332). El metzete orrokat mind aiakastól (Helt:Krón. 65). A föld egy ajaku és azon beszédű vala (Helt:Bibl. III. El5b. 4). Ezzel kend az ayaknac lassússat (Mol:Herb. 110). Az pohárné aiaka: labium calicis (Kár:Bibl. 1.309). Imádsága léle és igazság nélkül csak ajakin pöngött (ZvonPost. II.285). Ferteztetett ajaku férfiú (Hly:Préd. 1.251).

[Szólások]. Nagy magad tartással, föl gombolt aia kka l beszélles, mely külső szemfenyimestesséssel tudosnac akars latatni (MonApol. 500). A kibn szjporatán az ész, minden aprólekre föl gombollya ajakát, avagy títtya szúját (Fal:LE. 380).

májos-ajakú: chilo PP. [linguamul].

Ajakacska: labellum C. Sas orru orrocskája, claris színű vörös ajakacska (Prág:Serk. 263).

Ajakas: labrosus, chilo C. labeo; wurfmaul MA.

AJÁNDÉK, AJÁNDOK (anándk: donum Sylv:UT. 124. Anandak, Ajándok [nőnév] 1137. [férfinév] 1211. 1214. 1237. Jern.): 1) donum, munus, donum C. [geschenk]. Új esztendőbeli ajándék: strenu; vendégnek való ajándék: xenium; jegy ruhán kívül adott ajándék: parapherna; viszontagsággal való ajándék: antidora; ajándékon adott: daturus C. Vékonny ajándék: levidense munus MA. Zent lelek ayandok (EhrC. 41). Igen io adomun minden es minden tkeletes aiandek fölöl vaon (E8BrC. 328). Ajándokot aiand: immolat hostiam (72). Aiandekokba nem gőnörködöl: holocaustis non doletatibis (109). Soksgu ayande-

kokat akar vala neki adni (VirgC. 47). Kítlv mi es az isten malaztnak nazi ayandekat vótvk (20). Nerel ayandokokat (GyöngyC. 4). Tisztelő aiándék (MA:SB. 150). Panaszos ajándék (FaltJegyz. 935). 2) [donatus; datus; geschenk]. Ayandek bor (Lévt. 1.258). Aiándoc marháé ezec (Helt:Krón. 87). Ajándék gyűfő (Pözm:Préd. 1027). Az vajdának attunk ajándék pénzt (MonTME. 118).

[Szólások]. Ajándokba adá (Helt:Krón. 5). Ayandokon adom teneked a szanto földet: agrum trado tibi (Helt:Bibl. I. K2). Mikor sok pénzt vettek-vólva ajándékon nem akará el-venni (Pözm:Préd. 597). Ajándékon vótte az istentől: gratis accepit a deo (Bak:Slk. 304). Ingyen ajándékon adatik bűnünk böcsinattya (Matkó:BCsak. 73).

pálya-ajándék: [certaminis praemium; siegespreis]. Theogenes térdén ment eleibe (Charclának) a pályá-ajándékért (Fal:NA. 199).

vendég-ajándék: xenium MA. [gastgeschenk].

Ajándokcsa: [munusculum; kleines geschenk]. Zégénék-nec aiandokokat adanne: pauperibus munuscula largirentur (BécsiC. 70).

Ajándékoeska: munusculum C. (VirgC. 137). Az ajándékoeska kicsiny, ha csak az ő tulaydon árrara böcsültetie (Prág:Serk. 693).

Ajándékoz: dono, condono C. [schenken, beschenken]. Ajándokozni az aiandokot mellé parancolt Moyses (MünchC. 27). Neked zyz maria ayandokozom (PeerC. 216). Nemzeteknek tartomány aiandekoziatok vrnak (DöbrC. 174). Ayandokkal tege-det ayandokozunk (KulesC. 111). Sokan ugyemesse azokat ajándékozzák, az kie viszontag őket is ajándékozhattya (Prág:Serk. 504).

föl-ajándékoz: [condono; beschenken]. Pénze nincsen hogy adgyon, bora sínes, mellyel föl ajándékozzon: neque munus habet quos det, neque vinum quod largiatur (Prág:Serk. 689).

még-ajándékoz: 1) condono, dono, munero MA. [beschenken]. Viszontag megajándékozom: remunero C. Kyrály neimes ayandocokkal megayandoczok (MargL. b. Ez emen lelkeből ajandokozot megh mynek (JordC. 871). Baisegel megayandoczolac (DöbrC. 348). Megajándékoza búrsomnyal, skárlátal (MonTrók. III.104). 2) Megajándékozni vagy megböcsítani a vétket: iram condonare v. remittere culpam Com:Jan. 195. verzeilen Mv at'anknac istene még aiandekoza (BécsiC. 22). Egmynak ellene tövtt vetket megajandekozzam (Komj:Szfál. 334).

vissza-ajándékoz: redono C. [zurückschenken].

Ajándékozás: donatio, condonatio, muneratio C. [das schenken]. Sommy jo ayandekoza nekvel nem marad (CornC. 289. ÉrdyC. 537). Eluész vala az Izrael fiaitól az ajandokozásokat (Helt:Bibl. IV. El5b. 13).

Ajándékozód-ik: [largior; freigebig sein]. Azon föltétezt piripát nekem ajándékozái, ajándékozódvni mások iránt is (MonTrók. XXIII.29). Az ezek bövségesen kezdének harmatozni, kedveskedni, ajándékozódni (Csúzi:Síp. 20).

Ajándékozódás: [largitio; geschenk]. Nem annyira bölső látatlan lajlandósággal bizonyítottuk az igaz szeretet, mint külső kedveskedő jötelemenyekkel, adományokkal és ajándékozódásokkal (Csúzi:Síp. 20).

AJÁNL (ayyall Lévt. 1.35. 51. ayahuk 219. anll Fél:UT. II.63. ayahán Vás:Canat. 257. anafassék Hly:Préd. tart. I. ajandóvni magát, Kovács. Nagy:Krón. II.153. alandotta JordC. 621. alyanad GümC. 112. ayanad 117:1) [trado; offero, defero MA. [übergaben, geben, schenken]. Aldozatot aijnhaenula (BécsiC. 16. 89). Aijnfator holnd t' adonastokai albeto victimis (220). Zölöt plundit ember es aijnlotta azt a

vincelereknek (MünchC. 95). Ayanlanak (obtulermi) hmecky ayandekokath (JordC. 359). Ird könyfibe eszt emlekezetre es ayanlyad Josue fölönce: et trade auribus Josue (Helt: Bibl. I. Kk. 4). Kezebe aianla aszt az ersekeknek (Helt: Krón 62b). Hirtelen megfögták, az baji hóhérmak kezébe ajánlák (Thaly: Adal II.428). **2)** dico, dedico C. commendo MA. [anbieten, empfehlen]. Ystemee magat aianluan [sic]: tribuens (EhrC. 7). Nektők aianlom az en edes aianmuth (WeszcP. 43). Minket aianl az the zent fiadnak (TihC. 79). Bodog Anna azomac ömagokat ayalvan (TelC. 1). Leelkeet az wr istennek ayanluan (ÉrdyC. 520). Kezeidben aianlom uram az en lelkeket (TihC. 124). Ajánlani igazságnak ki-jelentésével magunkat minden emberek lelki ismérétihez (Pázm: Préd. I.2). Messias hivatallyalt Jánosnak ajánlani mentenek (Ily: Préd. I.52).

[Szólások.] Istennek ajánllak szerelmes uraim (Thaly: VÉ. I.240). Ajánllak istemek (II.140). Istemek ajánlom kegyelmedet: mein herr, Gott befohlen (KírBesz. 11). Z o l g a l a t o m a t a y a l o m k e g n e k m y n t v r a m n a k (LevT. I.128. 313. stb).

be-ajánl: 1) commendo, introduco MA. [anempfehlen, auf-führen]. Ennen maga az edes azzonyvuk zyz Maria bel ayanlota [sz. Klára lelkét] wr istennek (ÉrdyC. 473). Ayanlaa be az kiralynak (544). Megírják mint kell az elhálás után a meny-asszonyt beajánlni a gyökezetbe (Pázm: Kal. 587). Felséged-nec eyczakai vigyázásomnac nyughatatlan munkáját akartam be ajánlni: offerre (Prág Serk. Előb. 57). Ez a tanult dáma a Cretabéli Dietyst maga nyelvére fordította és a királynak be-ajánlotta (Fal: TÉ. 661). **2)** offero MA. [anbieten]. Sokszor be-ajánlottad magadat [a balábra] midőn így imadkoztál: Légyen a te akaratom (László: Petr. 239).

el-ajánl: [commendo, offero; empfehlen]. Egy pater nosterth mondy, oztan ayanl el az ymadsagwal (CzechC. 89). Engemet aianlást el ayanluan kinec haz el (VitkC.). Lelket elaianla [Krisztus a keresztfán] (RMNy. II. 40).

elajánlás: additio PPBl. [empfehlung]. Te zent anyad el ayanlasaert agyad oltalmwl enneköm az te zent anyadat (CzechC. 40. TihC. 120. Born: Ktud. 34).

maga-elajánlás: [deditio; ergebung?] Ki immár el szüna magát keserűben, nem keueset ártlhat az egy egyességében, maga el ayanlás gyakran volt győzedelem (Csíkt: Assz. 7).

ki-ajánl: [commendo, offero; empfehlen]. Lelkét ki ajánló (Ben: Ritm.). Nem tanácsos úgy ki-ajánlni szolgálatját, hogy ember maga magának hasznát ne vehesse (Fal: UE. 383). Fogott erejében, gyarlódott eszében, tíz nap mulva ki-ajánlotta lelkét (Fal: TÉ. 760).

[rőa-ajánl]

rőa-ajánlás: [consensus; einwilligung]. A nemakaromra mutató válasz szinte ugy maga esinjával jár, mint a re-ajánlás (Fal: UE. 402).

vissza-ajánl: [reddo; zurückgeben]. Egy barsony vúnkoson a polgármester az város kultsát nékie nyújtá, melyeket ugyan kezével megére, mind azon által azonnal vissza ajánlott (KovácsJ. Magy. Krón. II.151. MF.).

Ajánlás: 1) dicatio, nuncupatio C. commendatio, oblatio MA. [empfehlung, anbietien]. Leelők ayanlásuwl dycheeryk istent (ÉrdyC. 638). Ajánlást érdemel (Com: Jan. 192). **2)** [promissum; versprechen]. Tetszék a' fősvénynek az ajánlás (Pázm: Préd. 451). Szép ajánlásokat tégyen a beszédiben, ajánlást jó kedvel teljesítse (Fal: UE. 387).

maga-ajánlás: [commendatio sui; selbstempfehlung]. Az lytelen pogamnak tyztasag tartasa awagy balvan ystemnek maga ayanlása (ÉrdyC. 405). Nagy maga aianlasoc ezec (Born: Préd. 279). Kezenetemeti es magam ajánlasath írom kegielne-teknek (LevT. 1.27).

Ajánlat: [oblatio, libatio, victima; offer]. Niné a mai föld-ben sem aldozat sem aldomas sem aianlat (oblatio) sem ger-iztet (BécsiC. 129). Eluezet en vram' istennek hazabol az aldozat es aianlat: libatio (BécsiC. 204, 206). Minden aianlat sonal sozatie: victima (MünchC. 40). Hamis morhabol aldozo-nak ayanlattya fertezetes (ÉrsC. 529).

Ajánlatlan: incommendatus MA. [unempfehlen].

ÁJT. Externo: el-rémitóm, el-ájitom MAL. [in ohnmacht versetzen].

ÁJÚL: 1) stupeo, stupeo MA. [erstauen, sich entsetzen, staunen]. Az kemény szünie awagy kelletlen halgattyac Isten igéiet, awagy masua aialnak (Born: Préd. 129b). Mikor az wr vaczoraát esziunkis szamtalanszor masua aialunc es el ragattatunc (620). Fél, retteg azoknak hallására, awagy ajulni kezd: pavescit, trepidat ad ea, vel stupescit, stupet (Com: Orb. 370. Com: Jan. 69). **2)** animo liquor Kr. [in ohnmacht fallen]. Ájúlva kívánczik tehozzád az én lelkem (Pázm: Préd. 996). Mintha Charicliát látna ájultában, úgy tetszett (Gyöngy: Char. 45).

el-ájul: 1) obstupescio MA. [erstauen, sich entsetzen, staunen]. El-ájult, elrémit: externatus MA. Vgy tetzie vala, mint ha az asszonyoc el aialtuc volna keserőségeiben, es ő magoc sem tudnac mit beszélene: visa sunt ante illos sicut deliramentum verba ista (Born: Préd. 138). Ha látta hogy a paraszt aszonyoc az vizen mosnac [mindet] elfelejtuen, elaiult az moso aszonyoc labara (Born: Evang. IV.899b). [Felségednek] nagy-voltán el-ájul az én lelkem (Pázm: KT. 247). Kévéunkozik és el-ájul az én lelkem az ur pitvari után (Mad:Evang. 190). Megrémülvén, el-ájulván futnac [a hirtelen megtámadott katonák] (Com: Jan. 151). **2)** [animo liquitur: in ohnmacht fallen]. A maiorána succussa el aialtakat, haasokat felkölt (Mel: Herb. 111b). Ottan elájula és földre esék: cecidit porrectus in terram et robur non erat in eo (Pázm: Préd. 993). El-ájul, de kezl ő magához tért, és frissülésére hideg vizet kért (Gyöngy: Char. 45). Le-rogyadt, el-ájult és a földre esett (Gvad: RP. 296).

elájulás: 1) [stupor; entsetzen]. Imét vagon az iszonyo-dás, ijetség, reszketés awagy elájulás, álméklődás, tompulás: inde horror pavor trepidatio vel stupor (Com: Orb. 370). **2)** lipopsychia C. ecstasis MA. [ohnmacht].

még-ájul: obstupescio MA. [sich entsetzen].

Ájulás: 1) stupor MA. [entsetzen]. **2)** animi deliquium MA. lipothymia PP. [ohnmacht]. Essek ő reia aialas: cecidit super eum mentis excessus (Fél: Bibl. 197). A' bádgyadásoc és elmé-nec ájulasi: languores et deliquia animi (Com: Jan. 57).

Ájultani [vő. ájit]. Elájultom: externo MA. 1—5. kiad.

ÁJONG: [?] Apostata a' miséző pap. Holot urunk tisztá bort adot tunitványinak, de a' miséző igr ájong: Deus da nobis per huius vini et aquae mysterium divinitatis esse consortes (Czegl: Dag. II.189).

AJTÓ: ostium, janua, fores C. [türe]. Két felé nyíló ajtó: valvae; ajtónként: ostium C. Aytoral aytora: ostium (EhrC. 85). Berekezte a hailaknak aitat (BécsiC. 37). Hengercite nag kőnet a' koporso aitora (MünchC. 69. 149). Ki hengereiti el nekőne a' kőnet a' koporso aitoral (105). Vygge azokat az egy-haz aytara (JordC. 43). Forgassatok nagy kewekeith az wdwnak aytayara (82). Yewe el Jesus ayto be teewen: januis clausis (699). Pokol aitat megthőree, hynőőket onnat ki hozza (NádC. 699). Hogy aytonkeent eledlet keresnének (DomC. 243). Az ayto előtt nyugszak a bün: in foribus peccatum aderit (Helt: Bibl. I. B3). Christus a tunituának közöt is aito be zaruán i-len lehető (Fél: Tan. 413). Könyörgésekkel hasadnak az egek, de nem nyílik a rabajtó (Fal: NU. 293).

[Szólások.] Az baluán imadas az fertelmessegre nitot nit [Fél: Tan. 167]. Ajtót, kaput nyitottak az sátánuac (MA: Seult. 300). A követségnek és szövetségnek ajtaját bé ne zárjátok (Monkrák. VII. 235). Két ajtó közé nem akarom az újamat tenni (LevT. II. 199). Szent véred pecsétit, miként Egyiptomban, vedl szíveim aytajára (Pázm: Imáds. 167). Ilyen szókkal nyílik ajtaja szájának (Thaly: Adal. I. 170).

ál-ajtó: pseudothyrum Nom. 371. MA. [blendtüre]. Egy ál ajtón féltébe el-künéne, egy ál ösvényin el alá erede (Tin. 221. RMK. V. 189. Hall: III. 151. II. 253).

csapó-ajtó: [janua pensilis; faltüre]. Egy csapó ajtón betoppanánk, a melyen könnyen állt meléte az ember, de sola többé ki nem jöheté rajta (NótM. 17).

fül-ajtó: posticum (fvl ayto) C. (fvl ayto) MA. [hütertüre].

rejték-ajtó: [janua recondita; geheime türe]. Rejtée ayto (SzVer: Bar. 9). Rőytée ayto (MA: Seult. 530).

Ajtócska: [ostium; türchen]. Meg mutatit neki az rejtée ajtócnak; abscondita ostiola (BécsiC. 174. Káldi: Bibl. 299).

Ajtós: [ostiarus; türhüter]. Monda az aytos leaúnak és be-vive petert. Mond azért peternek az aytos leaún (DobrC. 165).

AKAD: 1) haereo MA. [stecken bleiben]. Inkab akadua elmeykben; in corde magis remaneret (NénGL. 197). Az kevények akadnak az horogha (DomC. 95). Kiesoda ohatia magat hogi eb törőknék valameligen ne akagion (DobrC. 119). A Juda királyának szeme a Jorobom oltarun, a baluanyozo szepsegen akada (Mel: Préd. 12). Absolon fura akada (Pázm: Préd. 1109). Szövevényben akad (Czezl: Dég. II. 71). 2) [offendor; anstoss nehmen, sich stossen an etwas]. Hatodszor akacz az pilisbomis (Mon: Apol. 85). Azomnis oktalaml akadot Matko (Matkó: BCsák. 441). 3) [incido, occurrere, peruenio; stossen auf etwas]. Mégén vala ierusalémből ierikoba, es akada tolvaiokra (DobrC. 369). A Czakinktól el buczuzatun, a ezanadi püspökhöz akadott (Helt: Krón. 83). Czak nem akad belé, míg sem láttia (Deesi: Adag. 17). Rauaz rauazra akadot (Deesi: Adag. 10). Hatalmas isten, miczoda gonoz emberre akadék (159). Tolvajok közbe akadott (Hly: Préd. II. 268).

[Szólások.] Sok török obamlu Nyári Lőrinczet, ő foglylyá akada (Tin. 101). Soc el hula, sola foglya akadák (Göres: Matk. 60). Oly rejtélhely valé Róma, hogy a' mi ott történt, senkinek fülébe nem akadhatna? (Pázm: Kal. 613). Zent pal lewle akadot kezeében (ÉrdyC. 517b. 514b). Eg szamar allal, ki ot akat vala kezébe, ezért őle meg bemec (Szék: Krón. 25). Rettenetes az isten kezébe akadni (Pázm: Préd. 114). Lelkeme a boldogok Elíziumába, míg csak to lelkednek nem akad nyomába, mindaddig keresni fog (Gvad: RP. 66). Törökön akada az hazugság (Pázm: Kal. 236).

be-akad: 1) [attingo; berühren]. Nem elég valamely irasba chac beakadni, hanem kívántatit, hogy meg tekenéhe az velót es belső igaz értelmet (Mon: Képf. 241). 2) [haereo; stecken bleiben, sich festsetzen]. Adna az isten, hogy a' praedikazio melyen beakadya maradna a' száveinkben (Mad: Evang. 856).

bele-akad: 1) inhaerere, intricare MA. 2) [offendor; anstoss nehmen]. Viszontag bele akacz az misseben (Mon: Apol. 288). Beleakadex égyfít a tridentoni conciliombanis (Tel: Fel. 1).

elő-akad *eleiben akad:* [occurro; begegnen]. Eleiben akado: obvius, begegend, ottan-ottan előfordulo (Com: Vést. 138). Zemen eleiben akadot zent Zakarias neve es emléközte (ÉrdyC. 627b). Többszer előmbé ne akady (SalMark. 30).

föl-akad: adhaereo SI. [hängen bleiben]. Absdon maga tulaj don hajával fölakadott (Hall: Paizs. 132).

fönn-akad: 1) [suspendo; aufgehängt werden]. Egész ej-jel fáradtak a lopásban, munkájokért reggel tömbözle vitettek,

hogy fönnakadjanak (Pázm: Préd. 779). 2) [occludo; stocken]. Fönnakadt a' vizelete (ACsere: Enc. 184). Fönnakatt vizelet (Com: Jan. 57).

fönnakadás: [occlusio; stockung]. Vizeletnek nehéz volta fönn akadása: dysuria PPBL.

még-akad: 1) haereo, haerere MA. [stecken bleiben]. Megakadni a székérnek: implicari, impediri currum, des wagens hemmung; megakadni a szőlásban: balntire, basitare, stammeln, stottern im reden PL. Megakadni a sárban: limo *inhaerere PPBL. Mykoron menne az setethben gyakorta megakad vala az kewecken laba (ÉrdyC. 191b. 521b). Lata egy kost, ki szaruval megakadott vala a szőcenenbe (Helt: Bibl. I. 31). A hűtőtlen meg-akadott az ő kezeinek eselekedetibe (Szék: Zsolt. 9:17). Világodban iarnan ne akadgíac meg ellensegem-ne kötéleiben (Pécsi: Ágost. 108b). 2) [offendor; anstoss nehmen]. Mindnyájan azon Christust vallottac, chac hogy nemely embersegeben, nemely istensegeben akadot meg (Mon: Apol. 177). Ez erteemben sok bölcsek megakadnak (Fél: Tan. 356). Sezen kelletté jo őtsém megakadnod? (Czezl: Japh. 11). Közönségesen minden szem a rúton akad meg legelsőben (Fal: UE. 448).

mégakadás: [offensio; anstoss]. A 4. numerusoeskat nem tetto fel a' typographus, melyen valo megakadásod göbéságodnak jelo (Matkó: BCsák. 17). Vette volt bánásban hogy feltett szándekek ment megakadásban (Gyöngy: Char. 240).

össze-akad: [obvius fio; zusammenreffen]. Egymásnak jelt ahnak, ha egymástól olykor elszakadnak, hogy tudják, ki hol van, míg összeakadnak (Gyöngy: Char. 297). Általmenvén Cyrus egy némíneműi fulun, összeakada egy szegény emberrel (Csúzi: Sip. 22).

rőa-akad: 1) inhaereo, adhaereo MA. [hängen bleiben.] 2) offendo MA. [antreffen]. Ha te rea nem akacz nem en búnem (Mon: Apol. 82).

szőmbe-akad-ott vellem: mihi factus est *obviam PPBL. [begegnen].

Akadály: impedimentum, obstaculum, obex, offendiculum, triene C. objectaculum, remora MA. [hindernis]. Akadályt vetek: remoror MA. Mozóben akadaloikat ezínátae (Kár: Bibl. I. 190). Nehéz akadály: nodus herculeus (Deesi: Adag. 67). Ezt gördítik akadályul (Gkat: VTürk. 16). Nem csak növesében, de gyümölcszésében is akadályt tézen (Lipp: PKert. 263. §). Ha más akadályla nem leszen (Nán: SzűT. 25).

ekc-akadály: remora aratri; oehsenbrech Mel: Herb. 48. Ökör gús avagy eke akadály (Com: Jan. 28).

Akadálykod-ik: [obsto, impedimento sum; hinderlich sein, schwierigkeiten machen]. Mit akadálykodik ő nagysága aprólék dolgokon (ÉrdTörtAd. 1318). Az békeség megtartásáem akadálykodának Homomay és Sorbán vajla (MonTME. III. 166). A templom az ő helye, ő ott inálközék, és ne akadálykodgyék a' vitezésre tornett emberek között (Hall: III. 151).

belé-akadálykodik: [incepto; anfünden mit einem]. Bethlen Péterbe is az fejedelem belé akadálykodék (Kem: Élet. 260. MF).

Akadályos: impeditus, inexplantus C. [molestus; schwierig, beschwerlich]. Jóllehet a dispensatio akadályos, de nagyobbak is engedelmet vesznek (LevT. II. 270). Útlya igen akadályos, élet veszedelmével járnak azon az emberek (Hall: III. 116). Ha valami kótes a'vág akadályos szók esnek is a' testamon-tumban (Megy: Bayle. 719). Noha elég akadályosan értik, de megis megakadulnak az értelmén velünk (MonOkm. XIX. 174). Hay világ! akadályos kerengő helyekreq vonsszasz (Rág: Serk. 803). Hidegh leles sokkal akadályosabb, hogy nem mint veszedelmes bb: molestior quam periculosior (712).

Akadályoskodik: 1) [impedior; gehindert sein]. Az adós-
ságnak megfizetése is akadályoskodik kimenetelében (MonTME.
IV. 194). **2)** [obsto; impedimento sum; hinderlich sein, schwie-
rigkeiten machen]. Östömölí avagy tsak akadályoskodói (Megy:
Djál. 135b. 11). A két különböző nedvesség nehezebben egyez-
meg egymással egyik a másikkal akadályoskodik (Lipp: III. 92).

Akadályoz: [impedio; remoror; hindern]. Az átitatosságtól
mást nem akadályoztál-e? (Bíró: Angy. 245).

Akadályoztat: ∞ Mellyik törvénye akadályoztatvány meg
az istennek a' barátokat és apéczákat a' házasságtól? (Matkó:
BCsák. 212). Kevesebb okot is találhat, mely az istennel való
egyesüléstől akadályoztassa őket (Prág: Serk. 439).

még-akadályoztat: ∞ Megakadályoztatni a békeességet
*distinere pacem PPbL.

Akadék: impedimentum, remora, obex MA [hindernd].
Akadékok temü: impedi Ver. Az miatt akadék esik (LevT.
II. 118). Isteni szolgálatban akadék és tartóztatás-nélkül serény-
kedhetett ember (Pázm: Préd. 161). A kövérség akadéka a böl-
cséségnek (958). Melly hibák miatt akadék történhetik (Bal:
CsIsk. 287). Bizony nagyobb akadékok vagyon néked az szent
írás olvasására az breuáriumnal (137). A papok gonosz élete
nékem akadékok üdvösségem dolgában nem térsen (Veresin:
Lev. 254). Némelly akadék köveket el hárítván (DEmb: GE.
18). A' jó cselekedetek akadékit bátra kell verni (Ily: Préd.
I. 336).

Akadékos: 1) [obstans; hinderlich]. Ezzel könnyebben
hárít ki a mi szívünkben valami nékünk akadékos a menyek-
nek országára (MA: Scult. 243). Nagyon megirtottuk az jó rend-
nek akadékos zenjétől szabados földünket (RákF: Lev. V. 320).
2) [intricatus, impeditus Kr. [schwierig, beschwerlich]. Akadékos
az ó beszédében (MA: Tan. 137). Szabad azon-is a' nehéz és
akadékos kérdésen tudálékosan tudakozunk (Pázm: Préd.
23). Akadékos hőbörgés (Fal: NA. 121).

Akadékoskod-ik: [obsto, haesito; hinderlich sein, zaudern].
Ne akadékoskodjanak a ceremoniás hívsággal (Fal: UE. 418).
Sokan, mikor valami dolog vagyon előtök, tsak a külső ágbog
körül akadékoskodnak (Fal: UE. 434). Nem nyeri el a pályát,
a ki utjában kitér, akadékoskodik (Fal: SzE. 523).

Akadékoz: [impedio; hindern] (MA: Scult. 46). Kezdé őket
minden módon akadékozni (Ily: Préd. I. 340). Akadékoz minket
istennek szolgálattól (II. tart. 3).

még-akadékoz: ∞ Minket is megakadékoznak az elő-
menetelben (MonTME. V. 362). Megakadékozott dolog (MA:
Tan. 189. MA: Scult. 188. 920. TörtT. XV. 35).

Akadékozás: [haesitantia; das stottern]. A' nyelv szollásá-
nak akadékozása (Ily: Préd. II. 230).

Akadékoztat: [impedio; hindern]. Ki akadékoztathat, hogy
igy ne gondolkodjatok? (SimonM: Préd. 243. MF.).

még-akadékoztat: ∞ Szárazon ügyekeztek őket megaka-
dékoztatni (MonOkn. XXII. 516).

Akadoz: 1) haesito MA. [stocken]. Akadozva: singultim;
akadozva szöllő: tardiloquus C. Akadozva zolo es rekedezve
[Aesopus] (Pesti: Fab. 1). Könnyen is boszonkodik ha ki akadoz
dolgában (Pázm: Kal. 19). Ina tántorog, torka okadozik, nyelve
akadoz (Pázm: Préd. 235). Akadoz a falat torkán némelyeknek
(Gyöngy: KJ. 141). **2)** [offendor; anstoss nehmen]. Chak ő ne
akadozva kérés akartua mondasunkban (Zvon: PázmP. 242). A'
papista királyokbaniis akadoz Matko (Matkó: BCsák. 445).
Nem mondhatott ellene, hanem azon akadoz, hogy csak haló
félben valónak adgyuk ezt a kenetet (Prág: Serk. 410). **3)**
[adhaerere; hangen]. Oh melly nagy vakság, a' menyiei király-
sággal nem gondolni, hanem e' földi küldetésén akadozni

(Pázm: Préd. 17). **4)** [haesito, fluctuo; unschlüssig sein]. Álmél-
kodnak rayta, akadoznak, vélekednek felette (Tor: Eny. 581).
Nagy barátságosan beszél vele, semmit nem rettegven, avagy
akadozva (Pécsi: Ágost. 165). Egyebek mikor könyveket írunk,
mignon szoktak teprenkedni rayta, kinek azyulnyák írásokat:
én azon semmit nem akadozok (Megy: SzAöröme. Előb. 6). Nem
sokat akadoz az el-telkélés dolgában (Fal: UE. 402).

Akadozás: haesitantia; zweifel, anstehung MA. Az vr isten
az papi fejedelemezhez igazítá az ő népét, az törvényről táma-
dott akadozásban (Pázm: Kal. 459).

Akadozó: [haesitans; stotternd]. Jobb akadozómac lenni
hogy sem rebegőnc (Com: Jm. 53). Akadozó-nyelvű (Mad:
Evang. 331).

Akadoztat: [impedio; hindern]. Magoc nem menne az
urat keresni, hanem még az kie menne azokatis akadoztatyac
(Zvon: Post. I. 164. 438. II. 595. Mad: Evang. 572).

AKASZT (akozon 1291. Czin.): suspendo C. appendo,
applico MA. [hängen, anhängen]. Mykort volna elmeyeben ysten-
hez akasztott; suspensus (EhrC. 9). Parancol alkotni akasztó
fat hog Mardocheus akasztasse reiaia (BécsiC. 60b). A keresztre
akasztatek (AporC. 131). Akasztott ember (Born: Préd. 277).
Felemeli véres törét edesének, jajgatási között akasztja mel-
lének, általúti magát s véget ad életének (Gyöngy: KJ. 73).

[Szólások.] Alkalmatosságot csak halaz vala, mint királt Cyrus-
nak kezben a kassza (Cserényi: PersF. MF.). Mind oda
hagyjátok, sőt magát a fejedelmet is kézben akasztjátok (Kem:
Élet. 335). Azt lam nem citaltál oda fel az szent székre, hiszem,
minket sem a kasszathatnak feljebb, mint azokat (LevT.
II. 301).

belé-akaszt: intigo, affigo PP. [einhängen].

föl-akaszt: suspendo Ver. MA. cruci affigo PP. [aufhängen,
henken]. Akasztatoc fel e főt (BécsiC. 40). Önmagat fel akaszt-
ta: se suspendit (MünchC. 67). Ot akasztattac vala fel az orvos s
tolvaic (DebrC. 307). Akaszt fel magad, ha hirt akarz szörzeni
(Pécsi: Adag. 84). Tudom hogy ha kegyelmed kezibe adom az
istökömet is, kegyelmed fel nem akaszt ezirt (Gér: KárCs. 377).

fölakasztás: suspendium C. suspensio MA. [das aufhängen].
Fölakasztással megbüntetteténec (Prág: Serk. 727).

még-akaszt: 1) [suspendo; aufhängen]. Tewrben magat
megakasztotta: laqueo se suspendit (EhrC. 1). Kőteellel magath
az napon akaszt meg (WinkC. 177. 178). Háianal fogva meg-
akasztatun figgenie hagia (DebrC. 142). **2)** haerere facio, com-
pedio MA. [impedio; hindern]. Előmet vünék es meg akasztának
engem az en laboruságom napjaj (Mel: Jóh. 30. 27). Bölcs
emberhez illic, midőn bolondságtól megakasztatott, akarmi
módon lehessen, de magát ki feicse (Prág: Serk. 944).

összve-akaszt: [conjungo; vereinigen]. De áldott az Isten,
ki el nem szakasztott bennünket egymástól, sőt öszveakasztott
(PhilFl. 108).

Akasztal: 1) necto, plecto, subnecto MA. [verbinden, an-
schliessen]. Akasztala azokat az ephodnac váliara: posuit eos
in lateribus superhumeralis (Helt: Bibl. IXx). Kristus szavai-
mellett maradunk: a'hoz semmi földalékok nem akasztalunk
(Pázm: Préd. 396). **2)** [pungo, punctio; stechen, heften]. [Az
asszonyok] ablakokban hogy himet varrnak, rejtek helyről boros
edényt ök előrántanak, egyet-kettőt akasztalnak, ök esmég
isznak (Tin. 267). Az varro tőt az mellyében akasztalta (Prág:
Serk. 901). A szarvas tsak akkor ríj, mikor a dárdát mellyébe
vagy ágyékába akasztalják (Fal: BE. 610).

[Szólások.] Hogy akasztalyad wket the kezodbe: ut
tradas eos in manus tuas (KulesC. 17. DöbrC. 27). Tődrébe
akasztalta (MA: SB. 33). A mi szabad akaratumkat nincs oly
vasas láncz, mely nyűgbe akasztallassa (Fal: NU. 265).

belé-akasztal: implico beléakasztalás; implicatio MA. [an knüpfen]. Belé-akasztalt hittel hidgye (MA: Tau. 1196).

föl-akasztal: subnecto MA. [anhängen].

mög-akasztal: [circumligo; verbinden]. Seb. dagadás, enes törés, melyre sem meg nem akasztaltattak, be nem kettőztet, sem olajal meg nem lagyítottak; non est circumligata, nec enata medicumine, neque fola oleo (Helt: Bibl. IV. Isaiás 1. 6).

öszve-akasztal: complico MA. connecto MedLat. 119. [verbinden, verknüpfen].

[Akasztaló]

palást-akasztaló: Monilo, vulgariter palast akasztalo [hals-kette] (ZichyC. IV.399).

Akasztás: suspensio Ver. suspensio Kr. [das henken]. Ez a Boleslauer herceg . . . csak az emberek akasztásában és vesztésében gyönyörködik vala (Pethő: Krón. 1626-ra). Azt szoktuk mondani hogy a lopásnak akasztás fizetése, a lopónak akasztófi ezimere (Csúzi: Tromb. 97).

Akasztat: [suspendi jubeo; hängen lassen]. Az lopo sidos az római lopó akasztattya es feszítettéi (Prág: Serk. 731).

föl-akasztat: ~ Sokszor a kis lopót a nagy lopók fel akasztatják (Pázm: Préd. 638). Kik közül egyet az common-dans a házok eleibe felemelt fára felakasztatott, a másikat szinte fölkötötte, csak . . . hogy néki megkegyelmezett (Ház. II.60).

Akasztó [helynév]: Farkasagaztó [?], locus (1200. körül, Wenzel XI.61). Akasztowhegy (X.55). Vadit ad montem qui dicitur akasztó (CodBjpl. VII.1. 80). Ad magnam viam qua itur ad villam okozton (VI.143).

[Akagaszt] **aggaszt:** [suspendo; hängen]. Fűzze sínorra, aggasztja nyaka körül (Fal: NA. 137).

[Szólások.] Nagy tudámra vagyon hogy te illy idegen ifiú vitéz emberre szívedet és szeretetedet aggasztottad (Tess: SzMag. B1). Aggazd szegre a' gondokat (Fal: NE. 26).

föl-aggaszt: ~ Császári szolgálatomban köntösök alját derekatokra felaggasztatván, forgolódjatok (Montrók. VIII. 138. 139).

[Aggasztal]

föl-aggasztal: ~ Várakozni köll, míg a' borsó föl-huzal-kodik, és eszébe vészi ember, hogy magát föl akarja aggasztalni (Lipp: PKert. II.195). Dolmány föl aggasztalva az vadászistól sem tiltútok magatokat (Bal: CsMk. 33).

[Akgat] **aggat:** **1)** Öve mellé vagyon aggatva ruhája (Gyöngy: Char. 297). Vmelly hóhér felkapta, és az Amán ablakára aggatta szelítetni (Fal: NE. 25). **2)** subnecto MA. assuo PP. [nesteln]. Igen fodoroztatok a misset, felülítec, aggatitoe (Mol: Préd. 116).

föl-aggat: **1)** [suspendo; hängen]. Keoniw leszen az mestereket felaggatái (Pont. 102). **2)** subnecto MA. [anhängen, anheften].

égybe-aggat: [connecto, consuo; flechten]. Fügefaleveleket aggatnak egybe, és eszélának magoknak környülfűtőket, consuerunt folia ficus (Káldi: Bibl. Gen. 3. 7).

öszve-aggat: ~ Füge leveleket aggatának öszve (Mol: Préd. 100). E név Belzebub ez igékből aggattatik-ösztue: Baál és Zebub (Mad: Evang. 265).

Aggaték. Nomen verbedek ék-vel: akadék, raggaték, aggaték, ragaszték (CorpCrim. 312).

AKADÉMIA: [academia] A házassságh az emberi életnek némő-némő akadémiája vagy iskolája (Mad: Evang. 118).

AKANCSA: velen; plinkler. Szanesákokval, besliákval, akancsákokval, jancsárokval juta (Tin. 127). Vajdák, besliák, akanygák (151). Jancsárok, besliák, akancsgyák (152. I. no. 438).

AKAR: **1)** volo C. [wollen]. Nem akarom: nolo, renno, detracto; inkább akarom: malo; jót akarok: faveo; veni akarok: empturio C. Ha azokat akarhatoc varmatoc: si eos expectare velitis (BécsiC. 2. 61). Nem akarac heuan megfordonod: nolo vacuum b. reverti (8). Nem akarinc emee orzag-lattat müratone: nolimus hunc regnare super nos (MünchC. 151b. 85. 215b). Azt akarom hogy ivy (VirgC. 20). Nihun meg toczik, miért wk akartak es keuantak (VirgC. 78). Ez oskolaba akarneki tanulom (94). Ha akarzi megtyztotthacz engemet (JordC. 375). Ne akaryatoc felny: nolite timere (JordC. 100). Mikorth az polezra fel akarnak menni (SándorC. 6). Akara meg szaladitani: nitebatur liberare eum (Helt: Bibl. I. 82). Akarlac: megtisztul = volo: purgator (Sylv: UT. 151). Gyakorta oda vitetűnc, a hova nem akarnojoc (Tel: Evang. I.11). Ha iol meg akarinc rostallunc (Mon: Apol. 2). Akarnás, nemis akarná: volens nolente animo (Decsi: Adag. 141). Az ki mit nem akar, talál okot benne (Decsi: Adag. 166). Vetkes szorgalmatosság a' következőndöket akarni tudni (Mad: Evang. 87).

2) [gaudeo; sich freuen]. Byzonyiaval akarnam ha beeweb ertelennek malaztyiaval beewölködhetneem (ÉrdyC. 572b). Mellyet ugyan akarom, hogy úgy ki nem mondhatok, a minémű szörnyiséggel leszen (Pázm: Préd. 6). Szeretem s akarom, hogy Octavius esészárt dicsirítec (Prág: Serk. 224). Hogy erre vetőd-nél, sokat szemléltetek, akarom hogy már most haza leshettek (Gyöngy: Char. 135). Akartam, hogy így történt, már szívem nem szenved kiút (Amade: Vers. 11). Hogy hétéfőn indúlunk, azt nagyon akartam (Gvad: FNót. 128). **3)** [μὲλλω, turus sum; im begriff sein]. Hamar el uozendők vattok a feldről kit yordan yzoe atul akartok blynya: transito Jordane possessuri estis (JordC. 64). Hogy yol legyen tynektek, es hozzydlyanak ty eelő napyd az felden, kyn erekesedny akartok: ut protelentur dies in terra possessionis vestrae (65). Egykor a leány dajkája tehat meg akar halni (Apoll. 1588. MF.). Mikor eső esik s azt megérzik efféle geleszták, a nap el akarván enyészni, akkor igen kibújnak a lynkokból (Lipp: PKert. II. 237.). Mikor láttya ember hogy a fa el akar veszni (Lipp: PKert. III.259).

Akarás: [voluntas; das wollen].

gonosz-akarás: malevolentia; böswilligkeit ACsere: Böles. 112.

jó-akarás: favor C. [das wolwollen].

nēm-akarás: detractatio C. renutus MA. [das nichtwollen]. Byntetelnék erelle nem akarasa (CornC. 28).

[Közmondás.] Nem akarásnak nyűgös a vége MA. (Fal: Jegyz. 920). De az nem-akarásnak nülökis nehéz a véghe (Bal: Epin. 9. Mleg: TOzl. 128).

égy-nēm-akarás: [dissensio, discordia; uneinigkeit]. Az egy-nēm-akarásnak akarnitis uelhezze téss akadállya (Pázm. Kal. 81).

Akarat [akartoddal pro akaratoddal: sponte tua, akartom-nal: sponte mea MA. *olarth* zerent VirgC. 110. *akaryával* Elm. 307: **1)** voluntas C. Ver. [wille]. Istennek akaratya: munus; akaratja ellen: invito C. Akaratom szerint: libens C. voluntaria MA. Akaratom-kivül: praeter intentionem PPB. In istis quinque villis, videlicet Mama Sendor, Kensa et Chitum non est terra communis, et tota terra ipsarum villarum, scilicet Akaratia circumiacet in metis, nec alicui licet inhabitare, nisi prius domina abbasita voluntate admiserit (1198. CodBjpl. II. 18. VIb. 39 MF.). Ysteny akarat: nutus divinus (EhrC. 130). Legem te akaratod: voluntas tua (MünchC. 23). Lwn yr istennek akaratyabol (VirgC. 81). Kit tezen tulydon akaratyaul (960).

Ha mykoron marianak etelre valo akaratyja lezen vala (CornC. 17). Teedy en atyammak akaratyat: facit voluntatem (JordC. 374). Akaratom zereit aldozom teneketh: voluntario (KulesC. 129). Vetkeztem akaratom zereit, es akaratom künöls (VtkC. 25). [Az új basinak] hozzam akarattyja my legyen senky sem twgya (RMNy. II. 159). Isten akarattyában áll az elrendelés (Czegl: MM. 281). **2)** arrogancia Ver. MA. [pervicacia, obstinatio; eigensinn]. Mérgessögnel, dagallyal, akarattal, káromlással rakua az mi természetün (Born: Préd. 252).

[Szólások.] Maga akarattján járni: *ingenio suo vivere PPBl. Az emberek hátravetvén az igaz istent, ördög akarattyán jártak (Pázm: Préd. 78. 81).

égy-akarát: [concordia; eintracht, einhelligkeit]. Egy akarattal: unanimiter, conjuncte; egy akarattól: concorditer; egy-akaratu: unanimis, concors C. Eg akaraton lendne: consensuerint (MünchC. 17). Ez zentséges tanacznak mind harman égi akarattal engedelnek (VirgC. 50). Ezde ketten igón eg akarattal valának (TelC. 9). Az egy asztalon élöket az edgyesség, egy akarát illeti (Com: Jan. 202).

égyakaratos: [consors; einmütig]. Mykoron ketten harman egy akaratok leundóttók kerechesen, meg aggya tyuektők (ÉrdyC. 83b).

gonosz-akarát: malevolentia MA. [böswilligkeit]. Masnak keuantam iozogat gonozakarattal zandekal (VirgC. 7).

jó-akarát: benevolentia C. Ver. [wolwollen]. Jó akarattal: benevole C. Jo akarattal: bono animo (BécsiC. 88, KulesC. 8). Nagy dolgokban az io akaratis elég (Decsi: Adag. 151).

kész-akarát: promptitudo Sl. [bereitwilligkeit]. Az engedelemben kész akaratóc (MA: Scult. 723). Kész akarattól senkit meg nem szomorít (Com: Jan. 185). Kész-akarattól bűn (Bél: Comp. 177).

köz-akarát: consensus Sl. [eiumütigkeit]. Fogadást tőnek [ketten] köz-akarattól (Tarn: Szents. 16).

nagy-akarát: fastus, superbia MA. [hoffart, hochmut]. Nagy-akaratu (MA: SB 364. Beythe: Epist. 211). Nagyakaratu kevélység (Illy: Kat. 595).

ném-akarát: [nolle; das nichtwollen]. A ki az ő felebaratját fitendi nem akarattyával: percusserit nesciens (Helt: Bibl. I. Ttt3). Oly dolgokat tanít, melyekkel nem akarattyával az igazságot erősíti (Pázm: Kal. 165). Nem akarsz sepleős mocsokban keveredni, s azonban a nyájás társaság nyújtjon nyújtja az alkalmatosságot; esztelen nemakarát ez (Csúzi: Tromb. 210).

szabad-akarát: liberum arbitrium SK. [freier wille]. Szabad akarát szerint való: voluntarius; szabad akarattól: sponte; szabad akarattól való: spontalis; szabad-akarati: ultrocius C. Ha zabad akarattyán yarhatot (ÉrdyC. 640). Zabadakarathywk zőreuth valo bewkezwsegwk (Komj: SzPál. 35).

Ákaratos: **1)** volens, voluntarius MA. [willig, freiwillig]. Ákaratos zegenesség: paupertas voluntaria (EhrC. 58). Ákaratus aldozat: voluntaria oblatio (BécsiC. 220). Bodog ember ky fely vrath es w parancholatya ygen akaratus: in mandatis ejus volt nimis (KulesC. 289). Hazasagra akaratos (ÉrsC. 360). Ákaratosc vóltatoc rea: velle coepistis (Helt: UT. 25). Nagya vágó, akaratos mindenre (Cis. M). Bator ördög legien fellaitar benne, de nem tagadhatod, hogy teis akaratos nem volnal hozzá (DecsiG: Préd. 20). **2)** arrogans, protervus MA. [eigensinnig]. (MA: Scult. 965, Zvon: PázmP. 332). Az akaratos és csak maga eszén járó fejesség (Fal: UE. 451). Ákaratos maga meg kötés (Fal: Jekyz. 933).

Ákaratoskod-ik: [obstinatus sum; eigensinnig sein]. Noha a test akaratoskodik rajtat, de nincs arra hatalma, hogy néked

törvényt szabjon (Szönyi: Mártir. Kor. 181. MF.). Különös agyaskodással akaratoskodunk (Fal: NE. 75. Csúzi: Síp. 102. Kr.).

Ákaratosság: pertinacia, obstinatio Kr. [eigensinn, hartnäckigkeit]. (Born: Préd. 218). Az természetnek fel fivalkodott akaratossága (Pázm: Kal. 4). Az akaratosság rít puffulása az elmének (Fal: UE. 176).

Ákaró: volens; örömost akaró: libens C.

égy-akaró: [consors, einmütig]. Myndenben egy akarook egy kewanook leeznek (ÉrdyC. 816b).

gonosz-akaró: malevolus, malevolens, infestus C. [böswillig]. (Kár: Bibl. 1564). Gonosz-akarónkat szeressük (Pázm: Préd. 125). Gonosz-akarói voltanak az arvakuak-is (Ver: Verb. 197. Zvon: Post. 118).

jó-akaró: benevolus, benevolens, fautor; jóakaróm: amicus C. [wolwollend, gönner]. Jobb akaró: benevolentior C. Jo akaró nepec: homines bonae voluntatis (MünchC. 111). Predicallasra jo akarok es kezek (DomC. 124). Job akarokat szerez nekéd (Born: Préd. 411). Jóakaró barátink (Com: Jan. 194).

kész-akaró: promptus Sl. [bereitwillig].

készakaróság: [promptitudo; bereitwilligkeit]. Kész-akaróság (MHeg: TOSz. 1.118).

nagy-akaró: fastuosus C. superbus, arrogans, ambitiosus MA. [hoffärtig, hochmütig]. Keülyec és nagyakaróc (Helt: Mes. 224. Helt: Krón. 123).

Akarom: [τὸ volo; das wollen]. Akaratodon áll, és annak hátra hagyásában egyéb mentséged nem lehet hanem a nem akarom (Pázm: Préd. 979). Az úgy-akarom dolgában vig kedvek szerint utzáról utzára lopják magokat (Fal: NU. 254). Ha a nem-akarommal jár a válasz, elkedvetlenednek (Fal: NA. 221). A tiszta nem-akarom ül homlokokon (Fal: NU. 289).

Akartva: sponte Kr. [vorsätzlich]. Nem akartva: nolens (Com: Jan. 192). De talan akartva te aztot halasztod (Zrínyi II.4. 31). Édes apám, hát így kívánsz tenni én velem, s akartva szégyenemre lenni? (Gyöngy: Char. 166). A' terhet akartva hordozza (László: Petr. 105).

kész-akartva: sponte, studioso, de industria, voluntarie Sl. [vorsätzlich, absichtlich]. Kész akartva való vakoc és siketec (Zvon: Post. II.239 Zrínyi II.117). Kész akartva kinyújtott lábaidat (Tarn: Bar. 89). Kész-akartva-való martyromság (Tarn: Szents. 12).

[Akarva]

kész-akarva: ∞ Kik készakarva Israelből lelketeket veszedelemre vittétek (Káldi: Bibl. Bir. 5:2. MF. MA: Tan Előb. 23).

szabad-akarva: ∞ Választva, és szabad akarva szímtalan kisebbségeket szenvedett (Pázm: Préd. 52). Hogy megmutatná, hogy szabad akarva szenved (Illy: Préd. 1318).

szánt-akarva: ∞ A' böjtölésben való szenvedésinket szánt-akarva hasznoltatná a temők (Pázm: Préd. 108).

ÁKÁR: **1)** [sane, certe, vel, -libet, -vis; meinetswegen, wenigstens, nach belieben, -immer]. Akar csak: saltem MA. Erdemlenem akar chak egyzer latnom az vzvet (HorvC. 95). Legőn ergalmassagh az zegen embőrről, akar cak enertnem, ha adamert nem lezón (TihC. 251). Leuny akar the mykentli yary, thegy mynekwnk ualazt ymmar (ÉrsC. 507b). Talentum akar talent (RMNy. II. 51). Olvánd meg az also rendet, akar penig akar mellyiket az három közzül (Helt: Aritm. 23). Halam utan akar felforduljon a föld (Decsi: Adag. 25). Akár én hol járjak keljek ez világ szerint, vig szívemben nálad vagyok szerelmem szerint (RMK. IV.76). Ezeket akar ember mint tekerje és csigázza . . (MA: Tan. 152). Ebredgyfuk fel akár

tsak most d'ázm: Préd. 84). Az orvot, akár tolvajt megfogván: capto fure vel praedone (Ver: Verb. 239). **2)** jakár—akár, akár — s akár, akár — avagy: sive — sive; ob — oder, sei es — sei es). Meg törték ty állatokra akár akaryatoks akár ne: redibitis ad statum nostrum, velitis nolitis (EhrC. 108). Akar papok voltak, avagy barátok, ha kyth latóti twnyaaunk lemy megf feddötte (ÉrdyC. 497). Iator akár dőgh halaly legen akár kedeglen myrivy halal legen mynddenben yo zerencheya lezon (TelC. 347). Akar allogiam akár vigyazak akár valamit egjebet tegik myndenkoron az kurtnek zozatya fileymbe hangoslik (VirgC. 115). Akar (sive) ilywnk, az vrnak ilywnk, akár (sive) meg halyonk, az vrnak halunk meg. Annak okayyth akár (sive) ilywnk, akár (sive) meg halyunk, az vre vagyunk (Komj: SzPál. 96). Ő kezébe bízá azoknak életit, akár elboesissa, vagy megállja hosszját (Tin. 23). Akár új s akár avas igével magyaráztassék az igazsíg: nem az szókra kell nézni (Pázm: Kal. 713). Azt végezék, hogy el kellene titkolni, akár Lishonába ment volna akár az országból kiment volna (Mik: MulN. 180). Azt a szép személyt akár immetten, akár álmonban úgy látom mintha kést vernék belé (201). Ne félj semmit, mert mind akár éljek, akár haljak, megótalmazlak a veszedelemtől (230). Abroncszatja (derékát), akár vehessen lélegzetet s akár nem (Fal: NA. 156).

AKCSA: [quadraus; heller]. Nem főzki ímetén mígum megadod az vblso akcát est quadrantem (MünchC. 21b). novissimum minutum (412). Erezte ked fel akcát ki mondutie neged-nec: duo minuta quod est quadraus (97b 158b).

AKNA (akana 1222. akona MA): **1)** Aknája v. akonája az hordónac: craticum doliorum, mndloch an den füssern MA. A' borok a' hordókból az aknáján ki folyunk (Lipp: Cal. 64). **2)** salina, salis fodina; salzgrube, salzbrunn MA. Akna-hegye (1197). Salis fodinae quae Akna vocatur (1222. Jerney). Vassal keresik fenekét aknáknak (Szentm: TFűű. 21). Tordai, kolosi aknákból kikélő temérdeki só (Szal: Krón. 36).

só-akna: salina C. salisfodina PPBl. [salzgrube]. Helt: Krón. 6. RákF: Lev. 1173, 481).

AKÓ: **1)** [eimer]. Akó avagy hatvan négy itzés mérték: metreta (Com: Jan. 165). Akones farinae de frumento (1226. okl.). Qualibet mansio tenetur dare octo acones puri frumenti, et quilibet aco continet quinque cubulos Syrmenses (1237. okl.). Quinquaginta cubulos vini cum magno cubulo, qui vulgo ako vocatur (1249. CodDipl. IV.193). Medium akonem vini, quartum partem akonis vini solvere tenetur (VIII. 1, 80). Modius, alias ako (VIII. 7, 103). Frugitica vulgo ako dicta (CodPatr. III.188). Papam egh akoyawal egh forinthon agyak oda (LévT. 1280). Tizenöt akó lemmagolajat is hozzatok (MonTME. 1212). Maradt ezer akó poszmét (MonIrók. VIII.309). **2)** Akó, mellyel hordót mérnek: dispra doliaris, der wasser-eimer, mit welchem man die füsser messet PP. vagy arithmetica, doliaris SI. A dézmálásban én eljárók mindennekben, de hogy a kunczok horában csak az akót bemérsüm is, lehetetlen; mert azok absolute dézmát nem akarnak adni, sőt meg sem engedik akózi (RákF: Lev. 1258).

Akóz: dioptra doliaris vini modium explorare; die füsser messen PP.

még-akóz: s. (RákF: Lev. 1258; L. akó 2)

AKOL (akol 1374. CodDipl. IX.4. 631. a. NemGt. okl. Plory: Apol. 61. okoly ACSere: Enc. 209. vigy haza akolra Kint: Ének 326). eula, bostar, bovilla, mandra C. [vichhof; stall]. Eg akol es eg pator: unum ovile et unus pastor (MünchC. 191. 190). Ez acalbol: ex hoc ovili (NémGt. 130). Az yoloknak aklakath alkotunk (JordC. 186). Egy disznó barom aklaban (ÉrdyC. 641). Julokunk okolaba: in ovile ovium (DöbrC. 341). Anyaszentegyháznae aklat habogattiae (Mon: Apol. 60). Akluk-

bol ökreinket kieregették (KeeskTört. IV.104). Az igaz lótnék akljába viszi (Ágost: Zur. 134).

[Közmondás. Nem hátoráságos soha az bírány az farkassal azon egy akolban (Prág: Serk. 355).

disznó-akol: [ovile; schweinestall]. (Pázm: Préd. 237).

juh-akol: ovile C. Nom.³ 417. [schafstall]. (Born: Préd. 553).

keeske-akol: capile C. Nom.³ 417 [ziegenstall].

ló-akol: [equile; pferdestall]. Locol [locus] (1193. Knauz: Lokal (1374. CodDipl. IX.4. 631).

ÁKOVITA (apovita VoetTrans. 181. [aqua vitae; brantwein]. Hozasson egy kevés ákovitát, égett bort, rosólit, pályinkát: ein wenig brandewein (KirBesz. 62).

AL (Ol-nar 1239. Ol-falu 1263, 1384. Czin. Villa o/son sokora CodPatr. 1281. **1)** [inferus; unter]. Villa Olnémet (1220. előtt, VReg. 88). Possessio ol egrus (ZichyC. II.297). Alvinez (1248. vö. Also Vinez 1361. Czin.). **2)** Allya vmínce: ima pars; unterer teil MA. Ő ruháianac affaba: in ora vestimenti sui (BécsC. 189). Felsőb mend el affaiglan: a sursum usque deorsum (MünchC. 105). Kőntűsök allyaat tely es hoznak cypowal (ÉrdyC. 452). Meges uette az hydeg az labom ayat, mert akorsy nem lobt cypelysom (LévT. 175). Egh zoknya mynd allya foly barsonnyal wetteth (RMNy. Hb. 34). Illete az ű ruháianac allat (Fél: Bibl. 13). Egy zoknya, a felü zöld bársun, allya zöld atlacz (Gér: KárCs. 1228). Folyt a büdös, alját [fárát] bármikép szorítá (Gvad: RP. III. cikk). **3)** [locus subter; unter-raum]. Territorium Folywalya vocatum (1284. Knauz). Szállyos [szilas]alja, pratum (Czinár). Az sororoknak meeg agyoknak allyat meg seupry tytelgya vala (MargL. MF.). Heiaba kerestek en lekemet, be meunek földnek affaba (AporC. 9). Embereknek fiait to zariadnak fedezese allaba remenkednek: sub tegmine alarum tuarum (DöbrC. 86). Az egész hegy allya tartomány (Kár: Bibl. 1499). Az kertec allyára (MA: Scult. 720). A test gyönyörködésének szomjúhozása az-az hasnak és has-allyának kedvezése (Pázm: Préd. 87). Rakva az gallér allya átokkal (MNyl: Zolt. 23, 112). Orrom alja épen akkor mohosodott, a pihét pödröttem (Gvad: RP. 86). **4)** Barom allya: substramen C. Ló allya: substramen PPBl. [streu]. Eh disznoc alabba sokat hányatá [a foglyok közül] (Göres: Máté. 68). Vagyon lomtoc allyát ki meg vesse (Csák: Assz. 71). [reliquiae, rejeula, scoria; rest, ausschuss, schlacke]. Gabua allia porostol (Radv: Csul. II.67). Az to népednec allya [quae remanserint] fegyuer miatt hull el (Kár: Bibl. 130). Éreznek allya, salakja (Com: Orb. 137).

ajtó-alja: hypothyron, küszüb PPBl. [schwelle].

bőr-alja. Bőr alját el-futó seyyvedt vízi-kórság: anasura PPBl.

bőraljai: intercus PPBl. subcus, subcutaneus SI [unter der haut befindlich]. Bőraljai tetű (Misk: VKert. 636).

derék-al, derék-alj: calcitra PPBl. [unterbett]. Paplan derokal . feyal . wankos (RMNy. Hb. 36). Derék allyokkal [gy], párnakkal: mit polstern und küssen (Com: Vest. 89, 125). Nem kellett akkor donyha, derokalj a vendégek számára (MonIrók. XI.157). Derokallyra való bók (XXIV.241).

derókaljas: [calcitratus; mit einem unterbett versehen]. Paplanos, derokaljas ágy (Both: Élet. 299).

oko-alja. Egy királyi eke alja: aratrum regalis mensurae [morgen, joch] (Ver: Verb. 245, 246. Kr.). Harom eke allyanál tőbb leszen: ultra tria aratra (213).

észterha-alja: stillicidium, esepőgő Major: Szót. [traufe].

fej-al, fő-al (égy l. RMNy. II. 66. july, july Radv: Csul. II.85. egy l. II.228. j. d. q. Nad: Kert. 278. fő allya Com:

Jan. 112). Fő ally: cervical, vinkos MAL. kissen (Com: Orb. 147). Alozon vala a' haionac vtfokban ég fő alon: super cervical (MünchC. 78). Keeth derekal három feyal (RMNy. II. 36, 84). Fálalom alszók vala (Sylv: UT. 155). Aluszió vala egy fő allyon (Kár: Bibl. III.35). Parnay, fő allyai, vankosi (Lép: FTük. 242). Ágyának fő allya (Dobr: Ker. 233).

vas-fejal: bastillum; das herdeisen Pesti: Nom. 102.

fejelke. Hátról azért dombos [a hajam], mert fekszik fejelkén, és ez nevezetetik sinyonnak a' nevén (Gvad: FNót. 94).

föld-alja

földaljai: [subterraneus; unterirdisch]. Földaljai kamarátskákat ásnak magoknak a' darások (Misk: VKert. 651).

hadnagyság-alja: [centuria; bataillon]. Chyak szaz lora attunak az en hadnagsagom allyanak penszt (RMNy. II. 144).

hón-alja, hón-alj, hón-al: ala, axilla C. [achselhöhle]. Térd hónalja: poples C. A gyökere á holnod allyának dögét el viszi (Mel: Herb. 48). Látá fekete hollókat az embereknek hón-allyok alatt, vagy válokon fűbi (Mad: Evang. 207). A bal hónaly alatt (ACsere: Enc. 253). Hónla allyát el futá a szederics orbántz (Szentm: TFü. 10). Holna allyát fel övedzette (Huszt: Aen. 21). Bűdös lábú vagy hónaljú ember (Misk: VKert. 217). Megkapja fiátskáját, hónaly alatt viszi (Könyi: HRom. 126).

ing-alja: [femoralia; unterhosen]. Nenczen semym hanem ezac engalya [így] ruham es cordam es zoknyam: femoralia, chordam et tunicam (EhrC. 47).

kapitányság-alja: [centuria; bataillon] (Com: Jan. 145). Csak egy kapitányság-alját sem tudá kezgelmed állítani (RákF: Lev. IV.493).

kar-alja: [pars sub choro sita; raum unter dem chor]. De menere az legendanak folyasa tárgya [tartja] az karallyat mongya zent egyhaznak (MargL. 99).

kasza-alja. Egy kasza allya reth vagy szena fű: pratum seu foenulum ad unum falcem sufficiens (Ver: Verb. 215). Adjának az barátolnak tíz kaszaalja fűvet (SzékOkl. II.84).

kornyéta-alja: [manipulus; bataillon]. Pálti hada 22 kornyéta-alja és két batalion (RákF: Lev. I.502).

száz-alja: centuria C. [bataillon].

század-alja: ∞ A' más század allya-bélice: succenturiati (Com: Jan. 150).

szék-alja: [districtus; distrikt; stuhl]. Asszon [Izabella királyné] elirata minden szék-aljának, kik akkort mindnyájan Szászsebsben valának (Tin. 20. 396). Az molduaiak beütének, ők rabláának, három szék aljába sokat kapdosának (Tin. 27.)

szoknya-alja: [tunica interula; unterrock]. Grínát szoknya-alja (Radv: Csal. II.6).

[talp-alja]

talpaljányi: [pedalis; fussbreit]. Egy talp allyané földnel nem bír (Decsi: Adag. 30. 342).

tized-alja: decuria C. MA. [zug]. Tized allyára osztani: decuriare; azon tized allyai: commanipulo C.

vár-alja: oppidum subarcense, plaga subarcensis Kr. [egend unter der burg]. A vár alján legelvén víjkáltam (Fal: Vers. 907).

zászló-alja: vexillatio MA. manipulus PPBl. [bataillon]. Seregenként minden zászló allyának hat laytorat adának (Valk: Kár. 15). Két zászlóalla lanckenet (MonIrók. III.201). Az kőrniflette valo zaszlo allya nepet az ellenség közébe boozata: cohortem praetorium (Decsi: Sall. 50). Elrendehi a' sereget zászlóként, zászló allyára (Com: Jan. 145). Várnak irányában Szacsáról négy zászlóalja Sréter uram katonája is megegyezett

velünk (RákF: Lev. IV.516). Királyát megcsalta, ollagya zaszlójúnak alját (Gvad: RP.).

Alá (allá Helt: Krón. 35b. 83. alláia Kules Evang. 8): **1)** [adv., praet.] **a)** deorsum, infra C. Ver. [de-, sub-; nieder, hinunter, herunter]. Alá felé: deorsum, infra MAL. Feietől fogva labagy ala (VirgC. 104). Templomnak sopolaha le zakada fölől mind ala (WinkC. 228). Suba, gombok wadnak raytha svrón az mellyen ala (RMNy. II. 210). Peter Romaba jöt, kit oztan Nero lábbal ala meg feszítetöt volna (Szék: Krón. 93). El aláig iargallvanac (Güres: Máty. 70). Turos labat vele kenny terdetől fogua alá (Frank: HasznK. 16). Hegyről alá lévő meredekség (Land: UjSegits. 1338). Hannyatta avagy artzal alá fekvén: cubantes supini vel proni (Com: Vest. 81). Vö. alá-esik, -függ, -hajol, -jő, -megy, -néz, -nyom, -száll, -taszit, -vet stb. **b)** [infra; unten]. Oda alá: infra, inferne, inferius; drunten Pr. Mykuppen ala megtettük: sicut infra apparebit (EhrC. 2). Ez may ala mondando epistolaat (ÉrdyC. 607b). Keztek choda tetelek meg sokaswhy, kykreyl jde ala jobban mondatik (DomC. 151). Mynth ym megl hallok ide ala (DebrC. 503). Arról ide alá szöloc (Mel: Herb. 70). Erről oda alá szöloc (71). Kalastromot építő oda alá Magyar országban a Balaton álló viz mellete (Helt: Krón. 35b). Ninezen sem az eegben oda fel, sem az földön ide alá (Kár: Bibl. I.311). Moyses méne a' hegyre; tsak neki szölla isten; a község ide-alá távul allott (Pázm: Préd. 84). **2)** [post.] alám, alád: sub me, subtus te MA. [unter mich, unter dich]. **a)** [hely:] Nem főitnak zönetekét es vetie diét a' zapu ala (MünchC. 20). Vigyetek ky az eeg ala (DomC. 142). Nem vagók melto hoq be yew' az en haylokom ala (JordC. 375). Nem akartak Myklos vram alays koxyth adny (RMNy. II. 79). Könergek, hoq ha walami lowath adhat alam (LevT. 127). Lovakat is rendelték alánk (Mik: Tlev. 32). **b)** [átvitt érteleme:] Otalma alaa anyanyok (ÉrdyC. 648b). Anyalom en bynds feyemeth te kegelmessegöndnek alaya (CzechC. 70). Zagrabai püspöket szolgált, onnént jutot annac vátma egy vitezlo nagy wr allá (Helt: Krón. 83). A tőrnémec alláia vettete (Kules: Evang. 8). Minden ember bazugság ala vettettét, és meg esalatkozhatik (Pázm: Kal. 550). Hízekedvén magokat alám adgyác (MA: Bibl. V.9). Alája vagynac vettetvén ez világi soe nyomoruságoknak (Zvon: Post. 136). Hog baytana az kyal fianak lywsege alla (Érdöröszg. 309). A hű A. gondviselése ala bizá (Mik: MulN. 201). Hagyjuk a többit az isten rendelése ala (317).

föl-s-alá: [sursum deorsum; auf und ab]. Föl s-alá sétálás (Zvon: Post. II.273). [A nőteleneket] fel s alá forgatván a szerentse (Fal: NE. 8).

Alá-való: **1)** [inferior; unten befindlich]. Ennye bolcha wagoon ez ide ala walo ymadagnak (PeerC. 172). A' sas magassakat keres, és az alávalókat elhadgya (Illy: Préd. II.441. 290). **2)** infimas; geringen standes MA. Nem alávaló rendből de nőmös (DebrC. 188). Fő ember, alávaló ember (Ver: Verb. szót. 12). Királyoc előtt kezd állani, nem marad meg az alávaló között (MA: Bibl. I.567). Az embereknek alávalói felmagasztaltatnac (482). Alávaló apró iskolác: triviales scholae (Com: Jan. 156). Alávaló ember volt [Bánfi Györgynének] apja a Bánfi familiához képest (Haz. I.298). Delimánt nem lehet úgy büntetni ezért, mint egy alá-valót (Könyi: HRom. 132). **3)** vilis C. [gering, wertlos, nichtsntz]. Alávalóvá leszek: vilesco, exsordesco MA. Alávalo feyeer pozto (ÉrdyC. 580b). Alávalo ruha (DebrC. 262. LevC. 84. 101). Borwnk bizon alávaló wagon (RMNy. II.209. LevT. II.342). Az mi lelkinc meg vátla az alávaló kényeret (Kár: Bibl. I.139). Az alávalóját válogatni: de facere hamire (Decsi: Adag. 71). **4)** tabernarius, ludicer C. abjectus MA. [improbis; niederträchtig, gemein]. Nem az alávalója az nemességnek, hanem az színe (MonIrók. III.150). Az ket labu embereknek alávalói: bipedum nequissimi (Erasm: Erk. 10). Harmitz garason adaték-el, mint alávaló (Pázm: Préd. 52). A

hűszálak az embernek igen alávaló és gyenge részei (Illy: Préd. 1255). A poklosság egy alávaló és rút nyavala (1714).

Alávalóság: vilítás, infimítás; niedrigkeit PP. Vmi itt vagyon a mind baktatella (kardé dolog, alávalóság); lauter geringe sachen (KirBesz. 58).

Alább: 1) inferius C. MA. niedriger, PP. [weiter unten]. Miként alab jelenik: ut infra putebit (EhrC. 8). Megfőző minden germekeket két eztendőeket es alab az idő zarent: et infra (MünchC. 17). Jlyőne immar edeb alab (GuayC. 20). Meg kyssebbőyteed ewtet aalab az angydoknaal (ÉrdyC. 535b). Ha a' fűkadeknae színe aláb léssen az természet szerint való bírnél, poklosságnac ezyása az (Kár: Bibl. 198). Mint idéb aláb [a könyvben] bevebben meg-mutatattuk (Veresin: Lev. 69). Oda alab a' felől bősagesben szolluk (Ver: Verb. 100). Az egyik kőlyköt a' maga ölébe szorítja, a' másikat a' hátára veszi, a' kit t. i. aláb szeret (Misk: VKert. 227). **2)** [inferior; geringer, zurückstehend]. A barátoc nem akaríne a' bőzűletben aláboc lőnni az érseknél (Helt: Krón. 60).

leg-alább: 1) [inus; am niedrigsten, zu unterst]. Legalább lévén [a nap] téli rövid napot ad; leg fellyebb lévén nap meg állapotást: inus dat brumam, summus solstitium (Com: Jan. 7). **2)** [certo; wenigstens]. A kérdőnec felelly meg kedvesen csak legalabb intvén: saltem ad minimum ammodo (Com: Jan. 200).

Alább-való: 1) inferior C. [niedriger]. Úly lo az aláb való helyen [az asztalnál] (MA: Scult. 900). A' csillagok alább-valók a' böllogok égénél (Laud: Újségits. 180). **2)** infimus C. detior PP. [geringer, niedriger ranges]. Alább való zolgay, mynt yerénias (ÉrdyC. 529b). Miként alab való bölé mondom: ut nimis sapiens dico (DöbrC. 293). Mindenkör fellyeb való lésszes és nem alább-való (Kár: Bibl. 1.183). Hítit meg tagatta es az hitetlennélis alab való (Fél: Tan. 462). **3)** [vilior; geringer, minderwertig]. Először io bort adnac, az vtan alab valót (Börn: Préd. 91). Ez világnac leg aláb való helyén istállóban akart születetűni (Zvon: Post. 1140). A föld a világnac legalábbvaló része (Illy: Préd. 110). **4)** [heqtior; gemeiner, niederträchtiger]. Minden fertiual rutab alab való (Mol: Szálán. 6).

Alábbvalóság: [vilítás major; geringerer wert]. Lássítokza az pogánnul alábbvalóságtokat (Valk: Gen. 61).

Alábbkább: [paulo inferior; etwas weiter unten]. Okát alábbkább szápen meg-magyarázza Calvinus (Pós: Igazs. 1634).

Aláz: 1) [suldo, subijcio, subjugo; unterwerfen, knechten]. Soe nemzeteket alázot ő vrasaga ala (BécsiC. 11). Megmariae es alazine paritauae kőneiben (BécsiC. 308). Vala alázatot őnekie: erat subditus illis (MünchC. 111). **2)** humilio, vilipendo MA. [demütigen]. Valaki alázatga ő magát: humiliaverit se (MünchC. 46). Alazom en lelkkömet lötyöllessel es zenedessel (GuayC. 39). Testemet zolgalatra alazom (ComC. 242). Igeen alaza magát myndenekben ez atya (DomC. 115). **3)** [improbo; vituperio; tadeln, schmähen]. Vki birét s nevét alázni: *retringere gloriam alicujus PP. Nem alazom az te vitez voltodat (CsomaC. 15). Főhadnagyát hallá hogy lött halála, a gonosz szerencsétlén igen alázza (RMK. IV.87). Alázta azt a földet (MA: Bibl. 1.132).

még-aláz: 1) [subijcio; unterwerfen]. Megalaza mind a nemzeteket (DöbrC. 57). **2)** eximio C. humilio MA. [demütigen]. Megalázod ő erejében diékedőket (BécsiC. 22). Vala ky meg alázatga magát, az nagyob menyeknek országban (JordC. 109). Előrtte es meg alaza az en cedrus államuk magassagait (ÉrdyC. 535). So ev magát meg nem akaríne alazni disciplinara (DomC. 219). Maga meg alazom monda (KazC. 108). **3)** [detrecto; herabsetzen]. Meg alazuk az földet: detraxerunt (JordC. 147).

megalázás: submissio C. eximutio, humiliatio MA. [demütigung]. Maga fel emelesnek meg nyomorostasi magy my meg alazasunk (ComC. 8, 19).

maga-megalázás: [humilitas; demut]. A magamegalázás első bé-járó-utya az isteni szolgálatnak (Fél: NA. 179).

maga-megalázó: [humilis; demütig]. A maga megalázása ináca az eget által hat'a (VirkC. 3). Tsak a' maga megalázó ad az istennek méltó tiszteletet (Pázm: Préd. 55).

Alázás: humiliatio Kr. [demütigung]. Telik vagyunk alázis okaival: humiliatio tua in medio tui (Pázm: Préd. 62).

Alázat: 1) humiliatio, submissio SI. [demütigung]. Lassad en ellensegintől való alázatomat: humilitatem (DöbrC. 24). Aláztnak ekősseget (ÉrdyC. 569b). **2)** [detrectatio; herabsetzung]. Nint-e alázatra és gyalázatra méltó nagy okod? (Pázm: Préd. 68).

Alázatos: humilis, demissus MA. [demütig, bescheiden]. Alázatosan: submisso, demisso, suppliciter; alázatos könyörgés: supplicatio C. Alázatos (humillimus) frater Bernad (EhrC. 2). Zent ferencnek alázatos (humiliter) engednen (3). Zuuel alázatos: humilis corde (MünchC. 34). Alázatos engedelmeseg (VirgC. 59). Alázatos apro cella (DomC. 131). Ha alázatos hajlédan született, alázuk-meg kevélységűnk (Pázm: Préd. 107).

[Alázatosít]

még-alázatosít: [humilio; demütigen]. Te nepedet vram meg alázatusaitottak (AporC. 54).

[Alázatosod-ik]

még-alázatosodik: [humilior; gedemütigt werden]. Meg-alázatosodik az ő szíve és meghumnyaszodik (MHeg: Preb. 15).

Alázatosság: humilitas C. Ver. submissio MA. [demut]. Tytza es zent alázatosag (EhrC. 100). BécsiC. 22). Nagy alázatosagban vetetelek el az hw ytelety (JordC. 735). Kezde az w bűneit mondani nagy alázatosaggal (VirgC. 21). Pázm: KT. 14).

Alázatosságos: [devotissimus; demütig]. (EhrC. 100). Alázatosag os erkevelh (DomC. 114). Alázatosag bokesag (VirgC. 67).

Alázatosúl: [humilior; gedemütigt werden]. Meg nimelek es alázatoslelek; obamtu et humiliatus sum (DöbrC. 91).

[Alázit]

még-alázit: [detrecto; herabsetzen]. Miethogy az somog borok mindenwt keduesek, my sem akaríwk meg alazytanj (RMNy. II. 2).

Alázkod-ik: [subijcio; unterworfen werden]. Job hog alázkőgne teneked: melius est ut subditi simus tibi (BécsiC. 11). Kiraloknac alázkottakat erőkődne megionmoreitani (82. 98).

[Alázód-ik]

még-alázód-ik: [humilior; gedemütigt werden]. Megalázódott emberi nemzetség (Tof: Zsolt. 11). Nagy megalázódva álla előtte (Gvad: RP. 497).

Aláztat: [humilio; demütigen]. Valaky magát alázattya fel magaztatyk (EhrC. 35).

Alázul: [humilior; gedemütigt werden]. Igen alázolek (DöbrC. 203).

még-alázul: ∞ Meg alázolek: es meg mente engem (DöbrC. 203).

Alacson, alacsony (allatum Holt: Mes. 121. ACsere: Enc. 234): **1)** depressus, improcerus C. humilis MA. [niedrig]. Alacsonon: humiliter C. Alachonrol: infimo cecidit, NémGlossz. 275). Lalyának alacson zeky: scabellum pedum ejus (ÉrsC. 180b). Vad cypros alacson fűzka (Mel: Herb. 20). A csillag előtte kezdé menni, oly igen alacsonon, hogy az ház felől meg álún, meg esmerhetee (Börn: Préd. 78). Az épületec egybütt alacsonon: humilia (Com: Jan. 102). Az ő feje felett tsak igen alacsonon drepölven (Misk: VKert. 335). **2)** summisus C. subditus, inferior; untergeordnet, zeringern ranges, de-

műltig]. Alaton, alizatos: humilis (Com: Vest. 131). Alaton állapot (Zvon: Post. 118). A fejedelem kisebb, alacsony, a vezérnél (Com: Vest. 96). Akármely dacson ellenségtől félni a böles emberé (Illy: Préd. 1257). Az alacson való rend (Mik: MulN. 274). A kevély lába surának tartja az alaton népet, bészedi mint az adót a térd hajtásokat (Fal: BE. 589). **3)** [vilis; geringfűgű]. Jóság tőle, ha kised és alacsony ajándékot ad-is (Pázm: Préd. 275). Legelőszabb elemből, földből és sárból alkotja az embert (Land: l'jSegis. 1408). **4)** [tabernarius, aljectus, improbus; gemein, niederträchtig]. Az alaton nemtelen elmén teli hatalommal országolnak a szívünket háborgató képzések (Fal: UE. 366).

Alacsonybít: [deprimo, humilio; herabsetzen]. Az is viselheti gondolkodásodat: hogy alacsonbítod így méltóságodat (Thaly: Adal. 1143).

Alacsonyít: deprimo, humilio MA. [herabsetzen].

még-alacsonyít: 1) [deprimo; niederdrücken, herabsenken]. Minden völgy fel emeltessé, és minden hegy, s minden halom megalachonitassé (Helt: Bibl. IV. O3b). **2)** humilio C.

Alacsonykodás: [demissio animi; kleinmut]. Nagy elme nem szokta az alacsonykodást, ha bűja van úgy sem mutat szomorkodást (Gyöngy: KJ. 136. MF. Pótl.). Alacsonkodás nem illet nagy elmét (Thaly: Adal. 1151).

Alacsonyod-ik]

még-alacsonyodik: [deprimor; niedergedrückt werden, gesenkt werden]. A magasos megalachonodgyana (Helt: Bibl. D4). Az tengerek fenéig apadnak, az egek felségi megalatonodnak (Gyöngy: Char. 286).

Alacsonyság: 1) humilitas MA. [niedrigkeit]. Az fáknac alacsonysága mia nem teljeszen reithette vala el magokat (Decsi: SallJ. 12). **2)** [status inferior, summissio; untergeordnetstellung, demut]. Az alázatosság oly teléletes akarat, mellyel ember magához-illendő alacsonyságot kíván (Pázm: Préd. a9. 423). Szolák szolájának nevezik magokat, így adják tudunkra alacsonyságokat (Orezy: KöltSz. 7). **3)** [vilitas, dedecus; niederträchtigkeit, schmach]. Tartaná nagy alacsonyságnak, hűreben s nevében mocskos csorbaságnak, ha felvévén ügyét egyszer az országának, örvényében hagyná a nyomorúságnak (Gyöngy: KJ. 124. MF. Pótl.). Ha fem akarod nálok tartani a böcsületet számadra, az elő alacsonyságokra ne boesátkozzá (Fal: NE. 23).

Alag? (olug): [inferior; unter-]. Teutonici de X villis, quae dicuntur Felnemet, Cüzepnemet, Olugnemet (1210. VReg. 116).

Alant: [subtus, infra; unten]. Mind alant, mind fent (Bethl: Élet. II.189. 1260).

? Alap [helynevekben és személynévekben]: Oluphob (1055. CodDipl. 1.). Villa Uogoluptuan [Nogoluptuan?] (VReg. 80). Oluphtuan (188). [Tinan 96. Alapjan 1373. Jern. 1426. Czinár, ma Alattyán, Heves megyében]. Oluphtuma (és Tulma, Anon. 8. 10. 14. 15; személynév). Albertus de zenthberezck alapya, — Andreas de zentpether alapya. — Gregorius de zenthmyklos alapya (CodPatr. III.388).

Allatt [allatt TelC. 72. TihC. 161. Helt: Krón. 4. Ozor: Christ. 356]. **1)** [advb.] subtus, subter C. infra MA. [unten]. Megtörtém fellől ő földöllet és alat ő földkerit: fructum desuper et radices subter (BécsiC. 217). Yt alatt nem adak (LevT. II: 2). Az ő elmeje is igen alat jár vgyan (Decsi: Adag. 235). Alatt jár elmeje: circa terram natat (MA.). Fén és alatt (MA: Tan. 194). Ha a keresztnek fellől és alat egy aránt jó ki a szám, igaz az operatio (Helt: Aritm. H5). Avagy fön az eghben, avagy alat az földön (Szár: Cat. L3). Le is menénk és a földön alatt voltunk, kezdünk csudálkozni (Mik: MulN. 315). Nem az nyol-tzadik eghen volt mint az egyéb tsillagoc, hanem tsac alattan az eghenec also részben (Kules: Evang. 126). **2)** sub MA.

[unter **a)** [hely:] **a)** Az áztal alatt (JordC. 178). Ylle az pad alatt: sede subter scabellum (JordC. 834). Az fratek laba alatt temesettek (DomC. 144). Adom az en peozetem allatt való lewelet (RMNy. II. 105). Az erősség alataluo, es az erősség föletualo vizek (Helt: Bibl. I. A). Az kezke légyn az ő anyja alatt beted napig: sub ubere matris (Kár: Bibl. I:109). Heted napig hadgyac allatta az anyjánac az báránt (MA: Bibl. I:69). Meg ne tapodgiak az ő labok alatt: pedibus suis (Fél: Bibl. 10). **3)** A hegy alat forras (DebrC. 119). A taborba az Sinai heg alatt (Szék: Krón. 19). Marosszéken a havas alatt egyebány falu (ErdTörtAd. 128). Mely nagy harcölás volt Szabács alatt (RMK. 125). **b)** [átvitt értelemben:] **a)** A pápa nem akarna Andrást az Napoli királyságba confirmálni negyuen ezer gira alatt (Helt: Krón. 66). Minden gyermekeket ket esztendő alat valokat meg öhenece (Born: Préd. 77). Meg ewlete az apro gyermekeket, kyk volnanak keet esztendewsek, es annak allatta (Pesti: NTest. 4). Hogy meg ne esalatkozunk, avagy többet tulajdonítván az sz atyáknak hogy sem kellene, avagy őket érdemek-alatt böcsülvén (Pázm: Kal. 551). **3)** Allok ez yteet alat: sto in iudicio vocatus (JordC. 791). Meeg mikor az nyomorúsag alat tartatik is (Fél: Tan. 286). Io szerenczene remensege alatt (Born: Préd. 252). Mint gyurja haszonalan reménség alatt sikeretlen sárát (Matkó: BCsák. 161). Reménség alatt vagyon (Illy: Préd. II:37). Holott minnyáján a bűn alat volnánk (I:416). Titok alat tanit a böles (111). A levélvivőt hiteltenségnek allatta megfogni (ErdOrszgy. 1571). **γ)** Az isten embery abrazaat alat el enyeztethween (ÉrdyC. 542b). Az vrnak vaczoraiat csak egy szemel alat adgiak az kössegnek (Fél: Tau. 414). Régulát szab szent Pál Timotheusnak személye alat (Zvon: Post. 47). Miert vesszszőnek formája alat jegyeztetik? (Illy: Préd. II:165). Szep szin alatt meg czalni (Mel: SzJán. 99). **3)** Ember vagyok byrwan en alattam vytezeket: habens sub me milites (JordC. 375). En es ember vagyok hatalmassag alat vettween: sub potestate constitutus (uo.). Atte terőmiednec vag allatta (NagySzC. 233). Az kynth zenwede pyntek napon harmad horan Maxenciüs chyzarnak allatta (DebrC. 557). Az ő követői sokkal feslettebbek, hogy sem az pápa alatt voltak (Pázm: Kal. 216). Alattad lészen annak kívánsága, és te uralkodol rajta (Illy: Préd. II:102). **3)** Parancholat alat yly innepet (ÉrdyC. 542). Azon törveen alat tartozwnk yrgalmassagot teny (610). Mynden kereszttyennek atok alatt be keel telleyesetyeny (137). Eel ok es zerzes alat (591b). Yl zerzes alat (ComC. 216). Az gionasra őket keszeritük lelkec vesztese alat (Fél: Tan. 245). Szaz forynth alath tartoznak el menny (Ver: Verb. 12). Az ő istenek lehetetlen dolgokra kötelezte az embereket örök halálnak és ecközatnak allatta (Pázm: Kal. 379). Váltak rendelt napjai az eckölésának, mellyeken kötelesség alatt tartoztak böjtölni (597). **c)** [időről:] Riuid időnek allatta (TihC. 20). Enne esztendőnek allatta (27). Hatvan napnak allat: infra spatium 60 dierum (Ver: Verb. 67). Három esztendőc alat való munkája (Czepl: Japh. 5). Az Avaresek ellen edgy végben nyölöz esztendőc alatt hadakozék (Liszny: Krón. 226). Vö. Nyr. VII.293.

Alatt-való (allatta valb stb.): **1)** inferus C. [nieder, unten befindlich]. Alataluo mező: caementum substratum (EhrC. 67). Alattvaló helyről magassabb helyre vétetett (MA: Scult. 600). **2)** vilis, ignobilis MA. [gering, untergeordnetem ranges]. Hozam hasonlatosnak es alat valónak el orzotam marhay (VirgC. 7). Akar fő, vagy alattvaló rendűec legyenec (MA: Scult. 462). **3)** subditus Kr. [untertan]. Be vegyed az alataat valokath az bekesseinek es tanusagnak vtan (VirgC. 133). Az feyedelmek gonoz myelkevdekeknek peldavat bocbatyak az ev alattok valokra (ComC. 52). Alattok valókon nagy kegyetlenség: Phalaridis imperium (Decsi: Adag. 79). Az jó fejedelem tizti az, hogy hamzát vegye allatta valóinak, de ne nyizza meg őket (Decsi: Adag. 224). Olyan az allatta-való nép, minémű a' király (Pázm: Préd. 186). Az Christus országáról, és amne allatta valókról

MA: Scult. 1). Tanított bizonyos rendeket az ő alattoc vadójok-nae gonyoc viselésére (Zvon: Post. II. 181). A' királynak minden alattavalól (Mad: Evang. 302). A' bñn a veszedelemlre viszi alattavalóját (Hly: Préd. I. 148). Az alattvalók közt személy válogatást, különböztést, ne tgyen (Csúzi: Tromb. 32.). Erőszakos szerszolgáltatással huzcolja a fejedelem alattvalóit (696).

1) [substantia?] A' kenyérnek állattatát a' Christus testvév változtatit, és a történeteket alattalo nélkül megtartani kívántatik végzetetlen hatalom (Hly: Préd. II. 15).

Alattomban: **1)** [subter, infra; unten]. Az vetemenek magas es hegies helyeken inkább teremnek, bori nem mint alattomba való helyeken (KBécs: 1572. F2). **2)** tecto, occulte, celatim, clau, clanculo, clandestino, tacite C. [heimlich, insgeheim, heimtückisch]. Alattomban maró elm: canis clanculum mordens MA. Felrakodának es alattomba elam) el mecenek (JordC. 348. DebrC. 65. ErdyC. 203b). Alattomban ezelekődni vnit (Deesi: Adag. 66). Alattomban vkit ragalmazni (95). Be jöttte alattomba (Bas: Credo. 151). Ezzel az nevezettel alattomban eszében jutattuk az ő hivatallját és köteleességét (Pázm: Kal. 177). Alattomban járó közközpük: susurrone (Com: Jan. 203). A könyvből olvasunk halkkal, alattomban (Com: Vest. 72). Alattomban halottam mit csináltál (Czegl: MM. 167).

Alattomban-való: clancularius, clandestinus, furtivus C. [heimlich]. Ez mellet sok alattomban való gilkosságok is történnek (K.Nagysz. 1621. II). Az kőseguce alattomban-valo egy értelme: tacitus consensus populi (Ver: Verb. Előb. 53). Alattomban való rágalmazás (Kiss: Adag. 37).

Aljas: **1)** faculentus Kr [voll bodensatz, voll schlacke]. Mint az arany az aljas sepredék között, az része az tövisek között (Prág: Sork. 37). **2)** [deterior, vilis; gering, wertlos, nichtswürdig]. Ha ki nagyobb almákat akar nevelni, az allyasát s a ki rosszszabb szaggassa le (Lápp: P'Kert. II. 87). Nem tsak az allyassa az embereknek, hanem sok bőséletes urak (Megy: Szöv. 110). Nem utolsó, sem aljas, hanem bőséletes familiából állt eredeti (Kem: Élet. 1).

[Aljasit]

lő-aljasit: [detrecto; herabsetzen]. A tanult okos nem úgy kél elő véle, ha mit végezett, mintha kevés vagy könnyű munkába tölt volna, mert lealjasitaná érdemét (Fal: P'E. 442).

Aljasod-ik: humilior SI. [sich herabwürdigend].

lő-aljasodik: ~ A jó benne le-allyasodik, és fényét veszti (Fal: P'E. 485. Fal: BE. 611). Le-aljasodott állapot (Fal: Jegyz. 934).

még-aljasodik: ~ Ez szelvéstől hányattatott még-allyasodott szegény Magyar-haza (Czegl: ORom. Ajándé lev. 3). Még-aljasodott szegény hazánk (Czegl: MM. 3).

Alól (*alul*, Csúzi: Sjp. 158): **1)** [adv. **a**] [ab imo, a deorsum] von unten auf PP. Onnan alól: ab infra; von drunten PP. Th alól való vattoc, en felett való vaó (MünchC. 186b). Ti innet alól vattok Fél: Bibl. Káldi: Bibl). Ezenen alól föl emelked embert (ErdyC. 111b). Ostromlított innen alól Fyékőth (LevT. 1136). Alól mind a tetejég kettőssök legyenek (Kár: Bibl. Egybe foglalva legyenek az allyától a tetejég Káldi: Bibl. MF). **b)** inferne MA. [unten]. az Alól kettvs ruhát, alól testeteken való tallat, fölvel zarniut (VirgC. 51). Alól negyven ezüst talpök legyen (Bibl: I Exod. 26: 19. MF). A' levélnek alóvaló írsát megtudni kívanyunk (Hly: Préd. 1413). Ahl a barnok, középbén az emlerek, fenn pedig a nadarak voltak (Csúzi: Sjp. 158). **c)** Az varon alól (RMNy. II. 309). Őnigh leoni képnök, azon alól hal modnak voltak (DeesiG: Préd. 39). Az Alamusoe Pámmónan alól lakni Beszmaglham menének (Liszny: Krón. 179). Mindön embőrkön alól vété magát, alazatosság által (Beythe: Epist. 208). **2)** [postp.] Alól-am: sub ne MA. von unter **a**) [hely: Zeen zarnazek ki az feredew

alól es meg emeztee (ErdyC. 551b). Menynek alola: sub caelo (JordC. 265). Barna algyi alól el farat vala (Gáres: Máty. 11). Az iga alól ki menekednen (Born: Evang. I. 349). El rántiak az gyéként alóla (Deesi: Adag. 185). Ez ciliomnak alola vssel... vasból chiult emet (MarzL. II). **b)** [adv. ért.] Kérde ha galileai ember volna, es megismerne, mert berodes hatalma alól volna: de Herodis potestate (MünchC. 164). Az Sathumnak hatalma alól: a potestate S. (JordC. 793). Caleroga nevey fából, oxonyay pispokseg alól tamadot (DomC. 1). A' világi nyomorúságok alól meg nem szabadul az ember (Tof: Zsolt. 15).

Alság: humilitas; erniedrigung. Vágyott nagyobb polezra... érvén felségéhez szíve bültében, jutott s tilt alságra feje szédültében (Thaly: Adal. II. 201).

Alsó (*aloso* LevT. 1274. *also* CodDípl. *olani* CodPatr.): inferus Ver. inferior, imus MA. [unter-]. Legalsó: imusC. infimus MA. [unterst-]. Emdo versus villam olsou sokoro (1322. CodPatr. I. 28). Vergit ad quosdam fluvios Er et also sugatag nominatos (CodDípl. VII. 3. 128). A' felső feletől foguan mend az alsoiglan: a summo usque deorsum (MünchC. 69). Hw rchayanak also peremest (JordC. 400). Temlecznek also fenekeere: in intimum carcerem (764). Alsó ainka (ThC. 106). Semm nyez hanem kwntwswm, kordam, es az also titokh ruhám (VirgC. 11). Alsó malom kő (Fél: Bibl. 29). Legalsó mélység (Kár: Bibl. 1458). Also, felső Magyarorszában (Matkó: BCsák. 4). Az alaton, also székek a' tanulóké: subsellia discentium (Com: Jan. 154). A' több also renden való áldozó papoc (129). Az embernek az also teremott állatokon való biróalma (KCsípk: Woll. 69).

Alsóbb: inferior MA. niedriger Com: Vest. 133. Átlenekőn holot alsob helt lel oth al meg (DebrC. 580). Az alsobykban is tőb angál vagón (SándorC. 2). Alsóbbak tizti a' felsőkhöz (Apati: Vend. 1113). Leg-alsóbb: infimus (Com: Vest. 133. Bod: Lex. 182).

Alsóbság: [ordo inferior; untergeordneter rang]. Helyben hagyom a' felsőbséget az alsóbsághoz képest, mivel a' felsőbnek nem illik az alsóval egyenlőképpen eselekedni (László: Petr. 141).

Alsóság: ~ Ugyanazon rendű egyházi szolgák között felsőség és alsóság lenne (Pés: Igazs. 373).

ÁL: falsus, falsarius, dolosus PPb. [falsch]. Minden tohuit, gyilkost, kanczert, al pechet likasztokat (RMNy. IIb. 336). Rausz ál szin ninczen semmi az ő testén (Bog: Asp. 4). Ki ál levelek tizti jarna: delatio falsarum literarum (Ver: Verb. 263). Hazag álszemélyek: latvatae personae (Ver: Verb. Szót. 14). Egy áll-kamarában ágyat vetvén, oda bé-viszi az aszszonyt (Gyöngy: Char. 28). Lopogatgyik egymást oldalál szemekkel (a szerelmek), végre addig mennek az áll pillogásban, két titkos tekintet ütököz egymásban (Gyöngy: KJ. 31). Áll praktika (104). Oh mely könnyű egy oly itjat reászedni, mely az ál szavaknak tud hamar engedni (Gvad: RP. 57).

Álság: falsitas, fallacia SI. [falschheit]. Ő mentől gonozh titk alsági machinationes eius pessimae (BécsiC. 65). Hallattatam éncelkedetes alsággal (154. 154). Álsogat ne tég (MünchC. 91). Alsagokra hálókat, vr elő hoz hamos tevékkel (DebrC. 207. 26). Christus syr Judas alsággal neveth (WinkC. 139. NádC. 178). Megkegyelmek az ő álságoknak (Kor: Préd. 571).

Ált: [fallo, seduco; tänschen, berücken].

el-ált: ~ Iulianus gardinál addig keletepe, hogy mind a királyt, mind az wrakat el-áltá [el-áltatá?] (Helt: Krón. 92).

Áltat: ~ Ordgi rut mestersegekkel az szegény kösséget áltattya (Tör: Ján. 11). Aclamatet hamur Persens áltatá, Darda nusba memne néki taniezlá (Szakm: Am. MF.).

el-áltat: seduco, decipio, demento MA. A papi fejedelmee eláltatá a kösséget (Helt: UT. II.). El áltató hitetés (Tol:

Vigaszt. 35). A gonosz minket el-állasson (Szob: Dáv. 23). Meg lássátoc hogy valaki fűtetek el ne álltasson, mert hamis prophetiae ámadnac (Vás: CuiCui. 63. Hall: Hist. II.313).

ALABÁRD (*alabárd*, két-élű dárda Com: Orb. 270. Póthó: Krón. 34. *hellebárd* Mel: Jób.) bipennis; eine hellebarde PP. Neueti á dárdánac es hellebárdnak rászást (Mel: Jób. 102). Pallosockal avagy alabárdokkal: cum tromphaeis vel spatīs (Com: Jan. 149). Alabárd kezekben a' gyalog tiszteknek (Gyöngy: KJ. 121).

Alabárdos: [bipennis; hellebardier]. Zászlót őrző vezérec, alabárdosoc (Com: Jan. 148).

ALABÁSTROM: alabastrites C. alabastrum MünchC. 63. NagyszC. 166. Az zeit egyháznak oldala 'nap nywzath felől piros marwany kew (TelC. 281). Alabastrum zelenche (ComC. 199). Alabastrum korsó (Radv: Csál. II.5). Alabastromból csinált bögrétske (Com: Jan. 175). Az alabastrum leg fejérebh márvány (AL).

ALADÁR: [centurio cohortis praetoriae; gardekapitán]. Szellyébe tőnéc a testet, mellé adac a fő Aladárt és Bodo Gáspárt, hogy el vinnéc aszt Székes Fáyvárra (Helt: Krón. Vö. Nyr. XV.273. — Cum villanis Sumoz et Olodaro 1220. VReg. 174. Aladar, vir nobilis 1274. Aladarus, Banus Slavoniae 1225. Czinár).

ALAFÁ (*oleppeth* Monlrók. III.56. *ulufeje* ErdTörtAd. II.21. *ulefe*, *olefe* ErdPorta. 187, 276): 1) [stipendium;] demensum, victus MA. [sold, Gehalt]. Őt holnapia hogy nem attac alafankat (a török katonákét, Tin. 289). Ha a törökec közzül vki meg akarna a királyt szolgálni, annac a király alafat fűzetne (Helt: Krón. 128b). Míg e vilagon eele, addig mind a kínál alafaián lakozec ottan Babiloniaba (Szék: Krón. 46). A kyk a chazur kynyerehi akarnak emny, azoknak nagy thymarokat es wleppeth adua (Monlrók. III.56). Az hiuekis soc alafaint es hasznat erzie az őrdögvel való ellenkezésnek, ki vtan adatic az coronais (Born: Evang. IV.695b MF. Pótl.). Hogy olah ersee tisztet szerezzon nekic, auagy alafaiokat el ne uegye (Mel: AT. 122). Söldgya alafáya nagyob nagyob lön (BFaz: Castr. A3). Most ülefejek 18 ozpora lött (ErdPorta. 187. MF.). Künyöröni kell, hogy az espalhiának valam rendikben bevétetessék, és neki ülefe adattassék (276. MF.). Kére, hogy Mehet basihoz is elmenjek, és az ő uluféje felől beszéljek (Erd. TörtAd. II.21). Bíz a jóvendőkre érdemed jutalmát, ha szolgáltad időd vékony alafát ad (Rim: Ének. 225. MF.). 2) dignitas, autoritas MA.

ALAGYA. Elegia: siralmas enek vers auagy alagya C. MA. PP.

Alagyácska: elegidion C. MA.

Alagyás: elegus, elegiacus C. MA. PP. Alagyás vers: elegia, elegus C.

ALAK: 1) pupa; puppe, kinderdocke; alakok melyeket játszatnak: neuropasta; puppenspiel PP. oscilla, marionetten SI. Az őrdög az embert iuttzottattya mint eg alakal az Christussal (Born: Evang. IV.853. MF.) Az esztelen gyermekék holmi bábon és alakon kapnak (Pázm: Préd. 974). A gyermekeket alakokkal, az öreg embereket hitel kell megcsahí (1116). 2) larva, larvatus MA. larve PP. [maske]. Nem különben eszelekesmek tehát, mint midőn vmely házban alakot játszatnának, hogy sokan azoknak nézésével magokat gyönyörködtetnék (Füstös: Királyok Tüköre 140. MF.). Ma holnap le vonják az alakot artzadról, újjal mutogatni fognak reád, és köpdözni utánad (Fal: BE. 585). 3) [szerelmes megszólítás: amasia, pusio; liechen, püppen]. Egy nemű tobzódás nem elég; czifra lakást kiűn; lakáságyat kiűn, ágy vesztég henerést és alakot kíván (Csákt: Assz. MF.) Ne hadgy el ágyékből származott szép alak (Szentm: TFü. MF.). A mikor tégedet itten im letezek, szokott fordód helyett könyvemben feresztlek, én szüülöttem,

és ezzel elhagylak én szép alakomat (Gyöngy: Char. 142). Én édes alakom [gyermekem] él-e a világban? Iha él, tudom, dolga van nagy árvasságban (155). Édes alakom! (Thaly: VÉ. II.260).

Alakocska: 1) [pupa; püppen]. Hová lehet nagyobb esztelenség, ha az országhoz nem nyulunk, ha az alakokcskakon és diókon kapdosunk (Pázm: Préd. 975). 2) [amasia, pusio; liechen, püppen]. Palika! jőjj hozzám, fiacskám. Im nézzed! mit hoztam, édes alakocska (Gvad: RP. 19).

Alakos: 1) [larvatus; maskirt]. A' szemfen-vesztő néha tánczol-is ál-orezsassan, alakosan: larvatus (Com: Orb. 289). 2) [scenicus, ludicus; theatralisch, possenhaft]. Pápások alakos bérnialásu (Zvon: Post. I.173). Alakos asszonyok (Veres: Hit Megt. 27. Kr.). Majmos, alakos szin s képmutató virtus (Fal: NE. 10. MF.) Alakos szem fény vesztés (Fal: Jegyz. 933). 3) [histrio, gesticator C. ludio MA. gankler Ver. Tsalia alakosok (Misk: VKert. 255). Alakosok, comedia jádzok, szem-fény vesztők (Major: Szót. 18). Az országot járó játékos avagy szemfény vesztő alakos: gesticator sen agyrtá (Com: Jan. 210). Tréfás alakos (Prág: Serk. 958. 501). 4) [figuris ornatus; geziert?] A fedel ne legyen feyer, hanem sarga veres allakos es slogos legyen a rüda (Helt: Mes. 452).

Alakoskod-ik: praestigiatorem ago, histrio sum MA. [gankeln]. Ki ki gondolhat szája ízi szerint való figurát, és azzal alakoskodhatik (Pós: Igazs. 465. GKat: Váls. II. Előb. 35).

Alakoskodás: [praestigiae, ludicia; gankel]. Az emberek a tisztességet nem abban helyeztetik, a mi egyedül méltó tiszteletre, hanem a külső pompában, mint vmi comédiás alakoskodásban (Pázm: Préd. 176, 1058).

Alakoskodtat: [mimos actio; gankeln lassen]. Immár egye-leslegli mind gazdagoc, s mind szegényec bolondokat tartanac, alakoskottatnac, az bikákat megh vitattyac: mimos actitant, taurorum certamina instituunt (Prág: Serk. 956).

Alakosság: bistrionia, histrionica MA. schauspielerkunst, komödiantenspiel PP.

Alakoz-ik: [praestigio; gankeln]. Chac alakozol, es midőn bolondságidat alkotod, trefals irasodban (Mon: Apol. 258). Bizony job volna vmi trágár hagedísneec, mégis a szomorú embereket az korchoman alakozuan vizgaltathnad (498, 89). Így tragakodot es alakozot mindenha az őrdög fia által a Isten szentinek tiszteletc ellen (Mon: Képt. 21. Czegl: BDorg. 53. 86).

Alakozás: [praestigiae, ludicia; gankel]. Mind azoc ezac karomlasoc, es az őrdögneec iatekos alakozási voltac (Born: Evang. IV: 853b. MF.) Az fő embereknél nagyac akars lattatni, ha penig meg tekintneec, minden dolgoz alakozás (Mon: Apol. 500. Pécsi: SzizK. 51). Alakozás álortu-jádtzás (Megy: Bayle. 504). Ama csalárdok . . akarják, hogy se egyiknek, se másinak ne láttassanak vétet. Mindazonáltal az emberséges ember előtt ez az alakozás nem egyéb, hanem szentelen csalakozás (Fal: UE. 380).

Alakoztat: [?] Levegő egoc betegesetneec, az élet föl puffaszt, — bőtölésecc őstöneretneec, chufsag alakostat [így] (Pécsi: Ágost. 156).

ALAKOR: [spelta; dinkel]. A zavar, gyűlevész, alajdotz avagy alakor a' barom kedvéért vetterik: furrago (Com: Jan. 27). Lágy idők voltak, annyira, hogy sokan vetettenek is, én is Gyulakután alakort (ErdTörtAd. IV: 61). Alakomnak vékáját négy pénzen adgyák (TörtT. XVIII. 243).

ALAMÁR: [ignavus, deses; faul, träge]. Az emberek . . lölki lagsyagra erezkednek, az joban tunialkodnak. Mi niluan tanettyuk: Hogy . . egy alamár szénti szüntsen az istennek (Zvon: Pázm. 117).

ALAMUSZTA: snblestus; schlecht, gering, plump, nichts-würdig PP. (Addenda). Vö. Nyr. XVII. 86. 132.

ALAMIZSNA (*alamosna* RMNy. 11b. 39. DöbrC. 41. Sylv. UT. 1.9. 103. Tel: Evang. 1.429. Mon: Apol. 44.): *elemosyna* MA. [almosen] Mykoron alaminat tenez: facis elemosynam (MünchC. 23. JordC. 369). Adna alaminat zegenyeknek (MargL. 57. VirgC. 19). Az ti alaminatokat ne czelekedgietek az emberek előtte (Fél: Bibl. 8). Akar mely nagy alamosnakat chelekedgyec (Mon: Apol. 44). Alaminziért reménkedvén (Czepl: MM. 4).

Alamizsnálkod-ik: *elemosynam erogo, elargior* MA. [almosen austeilen] Alamizsnálkodnak belőle zegheeneknek (ÉrdyC. 514b. 358. Ozor: Christ. 170). Mykoron alaminatkodol, ne tutas trombitat elewtet (Pesti: NTest. Máté 6:2. MF.). Alamizsnálkodjék és tétesen áldozatot érettem (Radv: Csál. III. 396b. Matkó: BCsák. 319).

Alamizsnálkodás: *elemosynae erogatio, elargitio* MA. [almosenverteilung]. Vala tellesz yo nywelkődötökkel és alaminatkodásokkal (JordC. 739. ÉrdyC. 36. 371b). Amac sem a' keresztseg, sem az beusges alamosatkodás iduessoegre nem hasznal (Mon: Apol. 44. 295).

Alamizsnás: *elemosynarius* Kr. [liberalis: woltätig, freigelig]. Rezy ylowben walanak yob aytatos emberek és alaminatnok, hogy nem nynt mastan wananak (ÉrsC. 309b. ÉrdyC. 463). Olhaataty alaminatnos zent imos eleiben, hog ev taneyt wala embereket wyewmest alny alaminat (CornC. 127). Alaminatnos zent Janos (DöbrC. 159). Alaminatnis ember (Born: Préd. 400).

ALAPUTRÉTA: [olla putrida]. Régen bé sózott alaputréttik ezek: mellyeket mi-is folyeb megkavartunk (Pös: Igazs. 1276). Az innár sokszor fel-adott és fazekába megbűzhött alaputréttás calumnia (712).

ALATTSÁG: *hano kötél, rudens C. funis nauticus, per quem trahitur navis ab hominibus vel equis; schiffseil* MA. Alattság: *contempna vel antempna* (Nyirkálai, Kovachich: Formulae Sol. XXVII). Hajó kötél, alattság: *rudens* (Com: Orb. 167).

ÁLD: **1)** *immolo, offero; opterni*. Aldocut (terminus 1193. Knausz). Juxta quendam fossam quae vocatur Aldocuth (Wenzel 1135). Ibi Donatus locum concavum ostendisset, ac ibi ipsam metam Aldocuth nominatum dixisset (CodDipl. IX. 4028). Velős áldozatokat aldok teneked, aldok teneked teheneket bakokkal (AporC. 13). Zerezyetok oltarth, es algyatok ystennek ty tyztösségötököt, es áldozatokat (JordC. 55). Az áldozathnak else napyan, mykoron az hosszwetot algyak wala (504). **2)** *benedicere, laudo* MA. [segnen]. Mindennek aldum, auzgy yol mondun, omnibus benedicens (DöbrC. 136. Igy AporC. 138. DöbrC. 71). Mi idön neki iot tenez tnat teged ald (DöbrC. 106). Dy-chorien es aldun az nr istent (MargL. 102). Kegye-den alda-ty: iniquus benedictus (KulesC. 15). Ha előszámlálhuzim, mint idezet, azutan mint áldot atoc alat [excommunicavit], remu harangoztatam es gyertyat el oltuan, minden mosdygana az ki ortalnos (Born: Evang. IV. 861b. MF.). Isnak midön szerelmes fiat Jacobot aldumák, monda (Lépl: PTük. III. 178). **3)** *fortuna, condono; seguen, beglücken*. Olly okossággal áldott melly sok nezetségekben nem találatott (Pázm: Préd. 60).

még-áld: **1)** *sacrifico, offero; optern, darbringen*. Mykoron az nyse meg aldatott volna (ÉrdyC. 616). **2)** *benedico* C. *consecro* MA. [segnen]. Áldon meg tégedet nr: benedict filii domini (BécsiC. 1). Meg alda: nr istent (ÉrdyC. 572). Wyen az ewt kynyereket meg alda (JordC. 399). Tho meg alda:z yga-zath uram (KulesC. 8). Hatalra sententia:z Nabobot, ezt mond nan. Meg aldotta, az az meg karonlotta az istent (Mel: Sam. 74). Jobb kezével az öregbiket, balozgal az kisebbiket aldumák meg (Lépl: FTük. 1294). Isten hogy megáldja (Nagységodat LevT. II. 319). Meg aldatatnak az te magodban es földnek minden nezetségi (Szár: Cnt. 14). **3)** *fortuna, condono; seguen, be-*

glücken] Jóbot Isten meg-áldotta igaz szíveségű barátokkal (Könyi: HRom. 201).

mégáldás: *benedictio, consecratio* MA. [segnen]. Istennek megáldasut erdemleny (ÉrdyC. 621b). Az ű magzatta megáldasba wágon (Szék: Zsolt. 35).

vissza-áld: [maledico; thuchen]. Visszaáldották az az megkaronlották (Mel: Jób. 2).

Áldás: **1)** *benedictio, benedicta, eulogia* C. [segnen]. Ez wesen aldast urtol (DomC. 154). Hires neuesse teszlec, es aldass lész: magnifico nomen tuum, erisque benedictus (Helt: Bibl. I. E3). Áldast red mondás (Czepl: MM. 57). Valamit ott végez-tek, effectualjátok is isten áldásából (RákGy: Lev. 134. 282). **2)** [propinatio, mercipotus; zutrunk, kauftrunk]. Szent Janos áldásit inya (MesésK. 6).

asztal-áldás: [preces ante cenam factae; tischgebet]. Az asztal aldast meg monda (DomC. 81. Born: Imáds. II. 7. Warm: Gazoph. 109).

Áldogat: [identidem benedico; wiederholt segnen]. Isten mint naponként könyörgésünk szerént áldogat (Konár: Imáds. 71).

Áldomány: [benedictio; segnen]. Ah! inkább mutattya ez becsületemet a' háladás, és dicsőíretnek áldozattya a' melyben wett áldományomat meg-ismérvén enemet áldotok (Land: 15. Segits. II. 609).

Áldomás (*aldamas, aldumas* Anonym.). **1)** [sacrificium, oblatio; polluctum, epulae sacrificiales SL [opfer; opfermahl]. In eodem loco more paganismo, occiso equo pinguissimo magnum aldumas fecerunt. Gavis sunt gaudio magno valde, et more paganismo fecerunt aldumas (Anonym. 16. 22). Tégete aldomasokat (BécsiC. 98. MünchC. 29). Binert walo aldumas: holocaustum pro peccato (DöbrC. 93); victima, libamen (255). Syros aldomasat adok neked (KulesC. 153). **2)** [collatio, epulae; mahl, gastmahl]. Aldomás megvegezen (finita collatione) terdo lehayoluan papnak elewte kere ewtett (EhrC. 75). **3)** *benedictio* SL [segnen]. To meg nitod te kezedet es bo töltes minden lelket aldomással (AporC. 118). Weezen aldomasst wrthol (FestC. 13). Meg alda: atyay aldomasawal (ÉrdyC. 471b). Yo aldomasst hoztam az te zent ályattwl (483). Nyere az aldomasst (CornC. 2). Az aldomasnak meg aldumnak haladásnak pohara (Konj: Szál. 160. 453). Memmetek el isten aldomasawal (Pont. 135). Tartozunk neki szolgálni és sok áldomásiért háladással lenni (Pázm: Kal. 38). Esau egy tál lentsen-eladá minden áldomását (Pázm: Préd. 759). Zerehes magzatin isten aldomasat wetem reatok (Radv: Csál. III. 161b). Hétön isten áldomásából az gyógyi öröködőben akrok memi (RákGy: Lev. 58). A jó választás leg főwbb áldomása az égne (Fal: UE. 393). **4)** *mercipotus* Kr. [kauftrunk, weinkauf]. Áldomás. Sz. Miklós pénze: mercipotus (Ver: Verb. Szót. 17). Az orw ha gazdálát, vagy az wetelnek áldomását (mercipotum, hoc est victimum emtionis et venditionis) szokás szerint megáldotta (Ver: Verb. III. 34). Meli czerelt zedonek mys eleinknek reghi zokasunk zerint aldomasat is ittuk, melinek aldomasat Istuan deak attu megh, ugmut 19 leze bort (1612-4 oklevél MF. V6. NyKözl. VI. 314).

Áldott: *benedictus* Kr. [gesegnet]. Légen áldot: sít benedictus (BécsiC. 5). Azáldot Jesus (ÉrdyC. 337). Áldot nap (505). Jerbo wrne áldotta (Helt: Bibl. I. K4). Ti watok az én atymnak áldotti (Pázm: Préd. 17). Leawtta az áldott búzát, az lowt azzal tartatta (RákGy: Lev. 180).

Áldottság: *benedictio; segnen*. Read yewennek mynd ez hezewek, áldotseghe es athkozothasgh (JordC. 260. GKat: Tük. 230).

Áldoz, áldoz-ik: **1)** *sacrifico, exsacrifico, immolo, polluco* C. [opferen]. Hymót aldozyek (JordC. 81806). Ky ky terd hay-

tással aldozjon (ÉrsC. 449). Aldozza az isteneknek (ÉrdyC. 337b). Őkörrrel aldoztanak (588b). Teneked aldozok dycheretes aldoztatval (PeerC. 183). Akaratom zerent aldozom teneketh: voluntarie sacrificabo tibi (KulesC. 129). Enekem ada aldoztatokat kyuelen neki aldozhatnam (VirgC. 45). Aldozec égő aldoztatott: obtulit holocausta (Helt: Bibl. I. D2). Oltart raknan, az istennek aldozik (Fél: Tan. 501). Áldozic egészen égő aldozatot (MA: Bibl. I.105). Még gyermekségünkben istennek adának a szűleim és papságra aldoznak (Gyöngy: Char. 32). **2)** [cenam domini sumo; communicō, das h. abendmahl nehmen] Várják el a szent mise aldoztyáit, gyönyomnak, aldozzanak (Vajda: Kriszt. I.196. MF. Pötl.).

föl-áldoz: macto C. offero in sacrificium, immolo MA. [aufopfern]. A zsengeket bēmutatták Istennek a zsidók és feláldozták (Csúzi: Tromb. 469).

még-áldoz: **1)** immolo, offero MA. [aufopfern]. Megh aldoznak hwtet (JordC. 89). Az embereket, kiket ot találának, megáldozá á diadalomnak (Helt: Krón. 9b). Meg áldozá az husnéti bárint (Kár: Bibl. I.423). Abraham Isakot megáldozza (MA: Bibl. I.18). Nem elég, hogy a Christus egyszer magát meg áldozta, hanem minden misében szükség hogy a pap is megáldozza (Matkó: BCsák. 436). A magyar kapitányok a Duna vizet, és a síros fűvet scitlhai módon istennek megáldozák (Liszny: Krón. 213). **2)** [cenam domini sumo; das h. abendmahl nehmen]. Engednének gyóimom és meg is áldoznom ha papot kaphatnék (Thaly: Adal. I.187).

Áldozás: **1)** sacrificatio, immolatio C. [opfer, das opfern]. Egezen aldozott aldozas: sacrificium (EhrC. 75); oblatio (80). Wegyetek fel ty aldozastokath: tollite hostias (KulesC. 131). Első az aldozasba es első a birodalomba: prior in donis, maior in imperio (Helt: Bibl. I. Aa3). **2)** [communio eucharistica; das h. abendmahl]. Mikor az urvaesorához járunk, . . . bárom készülettel alkalmaztassuk lelkünket az üdvösséges áldozáshoz (Pázm: Préd. 739).

Áldozat: **1)** sacrificium, victima, hostia, piaculum C. [opfer]. Urnak aldozatot aianhak uala (BécsiC. 16). Ergalmassagot akarok es nem aldozatot (JordC. 379). En vneki három aldozatokat teinek (VirgC. 44). Az aldoztanak vere (TihC. 146). Itali aldozatott ütte reia: libans super eum libamina (Helt: Bibl. I. R2). Mire moczkolodot az en veres áldozatimmal és ételes áldozatimmal? (Mel: Sam. 7). Eledeli aldozat (Káldi: Bibl. 340). Véres áldozat (Sárp: Noe. 328). **2)** [communio eucharistica; das h. abendmahl]. A papok az áldozat kívül egy szin alatt vészik az urat (Pázm: Kal. 886. MF.). Véték a szentségtöréssel való áldozat, halálos vétékkel járulván az oltári szentséghez (Csúzi: Tromb. 461).

egész-áldozat: holocaustum C. [ganzopfer].

égő-áldozat: holocaustum MA. [brandopfer] Helt: Bibl. I. J4. MA: Bibl. I.125. (Egészen égő áldozat. Sárp: Noe. Előb. 5).

engesztelő-áldozat: propitiatio C. [sühnopfer]. (Pázm: Kal. 906. Kr.)

hálaadó-áldozat: [dankopfer]. Az Istennek áldozic hála adó áldozattal (MA: Bibl. I.7). Háladó áldozat (DEmb: GE. Előb. 15. Hála adó vagy közönséges áldozat Kár: Bibl. L88).

tüzes-áldozat: [holocaustum; brandopfer]. Kár: Bibl. L89.

Aldozati: sacrificialis MA. [opfer-]. Áldozati edény: capelo PPBl. Áldozati tartás (Balassa: Camp. 93).

Áldozó: **1)** immolator C. sacrificans MA. [opferer]. **2)** [sacrificialis; opfer-]. Aldozo köntöst, kamsat ne tarczanne (Börn: Préd. 75). Az nagy segestyébe bé futot, aldozo szerszámokat hozot (Huny: Trója. 43). **3)** [dies ascensionis; Christi himmelfahrt]. Aldozo napyaan (ÉrdyC. 142b). Urunknak menbe menete napian: az az aldozo napian (KazC. 7). Aldozo utan walo zombaton (LányiC.

181). Aldozo masod napian: secundo die festi ascensionis (Ver: Verb. 259).

Áldoztat: [cogo sacrificare; zum opfern veranlassen]. Az leyanit aldoztatom (ÉrsC. 508b).

ALÉL: animo liquor, exanimor SI. [in ohnmacht fallen]. Hídeg tölben látta sz. Ferentzet [dekleregni és aléva menni (Pázm: Préd. 168)].

el-alél: ∞ El alít az nagy banatnac miatta (Szeg: Theoph. 21). Bűnec miát elalélt lelki ismért (Zvon: Post. 164). Hatlató az sz. lélek az lelki sötétségbe el alít lelkeknek megh vidámitásában (Alv: Post. 1691). Por-humba szállott, s már szintén el-alét nép (TKis: Pan. 9). Elaléltunk innár az nagy élségben (Thaly: Adal. 151).

mög-alél: ∞ Miképen az szomiulozo almadozza, hogy iszic, és mikor felserken, azért ugyan megalélt es szomiulozie (Helt: Bibl. IV. K2b). Irigym megalélt, nimesen vidult orezával (Rim: Ének. 304 MF.).

Alélkod-ik: ∞ SI.

Alélkodás: defectio animi PP. [ohnmacht].

Alét: [exanimor; in ohnmacht versetzen]. Rutt búzzaal, alét, izzaszt (Zvon: PázmP. 331).

Alétoz-ik: [animo liquor; in ohnmacht fallen]. Az nehézs kes asszonyi állat alétozik mintha az élet és halál közben várja keséges kimenetelét dolgának földázkodási miatt (Zvon: Post. 1756).

ALIG (alég BécsiC. 44. *aleg* MA: Bibl. I.185. *alég* Pázm: Kal. 132. *allég* Helt: Mes. 31. *allig* Szentiv: Verseng. 316. *aleg* Bal: CsIsk. 132. 149. Vás: CmCat. 269. 470. *elyg* EhrC. 65. 146. *elég* Helt: Mes. 42): vix C. aegre; schwerlich MA. kaum, nehezen Com: Vest. 151. **a)** Elygy lathattyanala (EhrC. 64. 81). Aligh volt hwz esztendő (ÉrdyC. 614b). Aleeg hog soha zent Danykos agyban alvt, demaga egyebeket zerelmest jnt vala nyvgodalmlra (DomC. 129). Aleg vagion ez vilagon oly zerzetes ember (VirgC. 67). Aleeg zolhatocvala (NagyszC. 145). Aleeg lehetne hihetendő (16). Az isten ítéletiben az igazak is alég üdvözülnek (Pázm: Préd. 20). Látván csak alig való balaghatását (Hall: Paizs. 425). **b)** [íldömondatokban:] Alig mentem vala el azoktól, mikor megtalálám azt: paululum cum pertransissem eos, invení eum (Kár: Bibl. I.632). Alig töltöttem el tizenkettődik esztendömet, hazámbol ottan hamar kibndostam (MA: Scult. 3). Alig kezderték tanítani az igaz hittel ellenkező czikelt, azomnan mindjárt ellenek állottak (Szentiv: Verseng. 8). Alig pedig munkához fogtanak volna: az publica sessio az ország sátorában béállott (Monlók. XXVII.140).

[Szólások.] Alég vagyoc: male valeo, aegroto MA. Im vgy meg iesztél, hogy alig vagyoc belé (Illyef: Jephth). Élség miat épedet [epedett] alig vala (Cseng: Jer.). D. uram igen alig vagyon az gonosz hídegelés miatt (LevT. II.89).

Alig-alig: ∞ Bennek-is a hit tsak aligalig sipákol (GKat: Váts. II.1238).

aligon-alig: ∞ Aligon alig várja meg menekedését (Lép: Ptiik. III.252).

csak-alig: ∞ Meg az zuksegeseketis éac alig zofad (VitkC. 40. 59). Csak alygh lassoythatik meg az nepeth: vix compescuerunt turbam (JordC. 758). Csak alek hog valamikorou az ev ruhayat el változtatta (MargL. 3). Csak alig tarthatya vala wtet (VirgC. 41).

nagy-alig: ∞ Nagy elyg hogy meg nem haluala (EhrC. 65). Nagy elyg mer uala kymenny (146).

Aliglan: [vix; kaum]. Chak aliglan Siklostul szaladot (Zrinyi I.71. II.101). Aliglan tarthatták magokat nyergekben (Fál: TÉ. 639).

Aligonság: [vix, aegre; kaum, mit schwerer mühe]. Aligonság ezzeneszáté le a népet: vix sedaverunt turbas (Helt: IT. k7).

Aligság (*eligság*, *Solbs*: Post. 281): [vix; kaum]. Nemde ezze aligság varnadé az ő előnetelit (Born: Préd. XII. 29. 391). Vigasztalását szívében tsak alig aligság érzette (GKat: Váls. II 545).

ALÍT (*alét* Csúzi: Síp. 57, 129. *alít* MA: Bibl. 136. *alít* Hall: III. list. III. 40. *allet* Tel: Evang. I. 6. *alít*, Deesi: Adag. 61. *alít* Biró: Angy. 83, 281. Gyad: FNót. 75). Aloyt, alét, alít: puto, existino, arbitror MA. [meinen]. Balkatagnak aloytatik (EhrC. 2. 69). Ha te prophciadát igazane alaitad (BécsiC. 20). Ne alidat hog meg zabadeitod (58). Kit alaitaz hog nagob? (MünchC. 46b). Mychoda ember, hogy te roola emlekezel, vagy ember fya, mert aloytod ewtheti? (PestC. 7). Kyhez aloytom hasonlany ez nemzetet? cui similem aestimabo? (JordC. 386). Mykkepen ty aloyttatok: ut vos praesumitis (JordC. 710). Aloythwan valamyth hó tölök vem: sperans se aliquid accepturum (JordC. 711). Ne alohatok es ne yteelyletök hogy ur Isten el hagynaa azokat (ÉrdyC. 173). Azt alutia hog malazban nagon: maga binben nagon (DebrC. 423). Vgy alytom hogy te meg hortal (VirgC. 35). Mit alytaz temenmagadrol (65). Ne alecha vni könyű dolognac (Tel: Evang. I. II. b). Álitá tisztátalan szemlynece lenni: suspicius est (MA: Bibl. 136). A ki magát voltaképpen isméri, nagyot magáról nem alít (Pázm: KT. 5). Magok alito hósek (GKat: Tirk. 264). Kevésre alittanak [beesült-tnek] (Illy: Préd. I. 180. 332). Sokszor mind az erő, mind pedig az okosság a' szurkos köntös alatt nem alitva, egyfitt meg-utáltatnak (Misk: VKert. 128). Úgy állitson minket az ember mint a Kristus szolgáit (Biró: Angy. 281). Hogy Elysiumban légyek, azt gondoltam, paraditsomnak is e' helyt állítottam (Gvad: FNót. 75).

még-alít: [Megalitani magát: so offerre, insulescere; sich überheben]. Látine olyakat-is, kik jól meg erőssítetett állapottal voltuac: s-nem tulajdonérván ebben istennee a' dicsőséget, hanem még-alétván [így] magokat... (Alegy: Glaj. III. 31).

Alitás: existimatio, arbitratu MA. [meinung]. Aloytasi zarent (ÉrdyC. 514b). Nagyok lezecek a kyk mostan kyénök magok aletassal (csindorC. 16).

nagyot-alítás: [arrogantia; überhebung]. A' fejedelmek ugy szallani szoktak tisztesség-kérvánisból es nagyot alításból, mint ha ők főre főre nem tsak egy egy emberek, mint mások hanem sokak voluának; másként pedig méltóságnak okiért (GKat: Tirk. 29).

Alítat: [existimatio; meinung]. Aloytat zarent valo atya (CornC. 30).

Alítatlan: [incredibilis, ineffabilis; unglauflieh, unsprechlich]. O aloytatlan ayandok, mely erdemle ystensegeth rvlazny (ÉrsC. 159b).

Alíthatatlan: ∞ O aloythatatlan yozzag (ÉrsC. 300b). O isteny zoretetnek aloytatatlan [így] zeredne (CornC. 143). Alíthatatlan fenessegov zeep corona (Margl. 11). Alíthatatlan edességel mugonee az ő mellen (TelC. 158). Alíthatatlan edes illat (DomC. 156).

ALKONYOD-IK: contenebro C. advesperasco MA. [abend werden]. Alkonyodott nap: *sol occidens PTB. Az első vigyázis kezdődik este, midőn a nap lenyugodván alkonyodni, setétni kezd az idő (Biró: Micse 51). Életedt alkonyodik (Fal: BE. 571). Az úrtól, mint egy most támadó naptól, várja vigasztalását, semmit sem gondolván az öreg úrral, a ki már alkonyodik (Fal: NU. 326).

be-alkonyodik: ∞ Mikorom bekezelte volna alkonyodni (Sylv: IT. 123).

béalkonyodás: [crepusculum; abenddämmerung]. Múgyárt estvéli béalkonyodáskor ritkában szoktak az emberek befeküdni, aludni (Biró: Micse 52 MF).

el-alkonyodik: contenebro MA. [abend werden]. Elalkonyodott a' nap (GKat: Tirk. 443). Tulaidona ennek a napra forduló virágnak, mindenkor a napra fordulni, véle felnyitni, s mintegy el is alkonyodni (Csúzi: Síp. 8). A földnek kerekése a' tengerben merült napnak elalkonyodott árnyékában borult (Fal: UE. 364).

Alkonyodás: *crepera lux PTB. [abenddämmerung]. Napfeljövetei és alkonyodási homályos világosság: crepusculum PTB.

Alkonyodat: ∞ Prima *vespera: alkonyodottkor [így] PTB. Alkonyodatkor (Bethl: Élet. 337).

ALKUSZ-IK, ALKUD-IK (*alkhattak* Toln: Vig. 205. *alkodhattak* Pázm: Kal. 86. 522. *alkolmatlan* Kár: Bibl. I. 109. *alkodom, a kosom, alkusom, megalkodom* MA. *alkodni* Ver. *alkozik* ÉrsC. *alkoszik* Pázm: Préd. *alkodott* RMNy. III. 90. *kétszer*): **1)** convenio MA. [concordo; sich vertragen, übereinkommen]. Az nemes orzag az első articulusul ki legh feob woth nem alkhattott (RMNy. III. 118). Akodgyne egy massil (Born: Préd. 17). Mindenekkel békeségesen alkoszik (Pázm: Préd. 54). A bírák tsak arról temének ítetet, a' min nem alkhattak [a peresek] (Pázm: Préd. 641). Ha egységűk vagon, van erejek. Lesz is, mert alkusznak. De te meaj ő rájok, ne késsél és ne hagyj időt alkdniük (Zrínyi I. 15. MF.). Melly rosszil alkhatakn egy királyi székből méltóság és egy ész, az mely engedeten (Zrínyi I. 117). **2)** [convenit, decet; es schickt sich, ziemt sich]. Alkoszik nemes fejedelm: magadnak zolgákat en tanaczom zarent valasztanod (ÉrsC. 263, 354). Ez őt fele dolgokban függ az keresztynység melyeket alkoszik minden keresztyn embernek megtudni (Bat: KTud. 9). **3)** pasciscor Ver. MA. [handeln, unterhandeln, einen vertrag schliessen]. Alkdni, megszerződni, inuen vagon az alkalom (GKat: Tirk. 119). Csak hogy az ember éljen, nygan alkuszik, kötést tesz végez és egyez az emberrel (Biró: Micse 71. MF.).

[Szófások.] Vgy alkusznak mint az eb s maeska, Hercules et sima (Deesi: Adag. 209). Az dögön nem alkhatik: dimicat pro caribus (341).

égybe-alkuszik: [convenio, concordo; sich vertragen, sich verständigen]. Görög fejedelmec egbe veszen az imperatorsagon, nem alkhata-egbe (Szék: Krón. 190).

égybealkuvás: [conventio, pactio; einigung, einigkeit]. Bekecsnek es egyben alkuvásnak okiért: causa pacis et concordiae (Ver: Verb. 336).

még-alkuszik: **1)** concordo Ver. convenio MA. [sich vertragen, übereinstimmen]. Ha yo moddal meg alkhatakn ezen kowhegem meg therwen meg alkwdgynak (RMNy. II. 212). Ezen mind megalkosznak, hogy a romai egyház ellen egyetemben tusakodnak (Tel: Evang. II. 815b). Megalkomniának rajta, melyik venni fel a tisztót (Monrók. II. 134). De annak utánna sem alkhatakn-meg a' magyarok Pétor királlyal (Pés: Igaz. I. 187). Hised-e hogy ezek a szabados barátságosan megalkodgyanak a virtusul? (Fal: NE. 57). **2)** pasciscor MA. [einen vertrag abschliessen, handel eintu werden]. Az árráról meg egyezni, megalkomni: *decidere pretio cum aliquo PTB. A' lordély-mester meg-alkuván a' loány felett, vízi lázához (Hall: III. list. II. 281). Nyozek szuverendorba meg is alkdott vele (Gvad: RP. 51).

mégalkuvás: conventum, pactio C. [das übereinkommen].

ösze-alkuszik: **1)** [concordo, convenio; sich vertragen, übereinkommen]. Hainburgban igen ösze-alkutt volt az eszszár commissariusával, együtt vendégszodott vellek (ErdTört. Ad. II. 387 MF.). Kevék ellen is esze küll alkdniük (Gér: Kárt. II. 252). **2)** ösze alkdni vniur: ad pactione *accedere PTB.

reá-alkuszik: [consentio; zustimmen]. Én sem vitatom tovább a dolgot, reá alkusom, hogy a mód nélkül való szabadság ejtet légyen sebeket mind a két renden (Fal: NA. 203).

Alkalom: pactum, conventio; vertrag, vergleich; alkalomba ereszkedni: ad pactum venire, sich in einen vergleich lassen (P. Alkalomba meumi: *adire ad pactumem. Megállása az alkalomnak: dictorum *conventoriumque constantia et veritas. Felbontani az alkalmot, alkuvást: *Indificare locationem. Megmáskolt alkalom: *interciscite pactiones PThl. Nem amúgy tiszteleggel állott ez disznos emberhez, hogy meg fogadta volna alkalom szerént ötöt, hanem rá kötötte magát (Megy: 6Jaj. II.12). A kik a békesség előtt estek a rabságra, ha kik ez ilyenek közül urakkal mint conveniáltak, tartás alkalmoldhoz magokat (Monlrók. VIII.40).

Alkalmas (alkalmas CC, Pázm: Kal. 175, 526, 720, *alkalmas* LevT. I.87. Helt: ITh. 15.). **1)** idoneus C. conveniens, aptus; geschickt, [passend, geeignet]. PThl. Alkalmas nap: dies opportunus (MünchC. 81). Alkalmas hel: opportunus (JordC. 439). Mykron alkalmas ydó történet volna (ÉrdyC. 522b). Kynek alkalmas orvosasagat nem talállok (525b). Az embery természetöt fél veeuen, hogy alkalmas volna zyletyni zenwedny (663). Nem vagyok alkalmas es eleg reaya (VirgC. 69). Mindenre ala adame 30.000 embert hadra alkalmasokat (Szék: Krón. 150b). Alkalmasoc vagy alkalmatlanoc az pápi méltóságra (MA: Bibl. I.108). **2)** [licet, oportet; erlaubt, ungeeignet]. Legyen alkalmas enmekem zohom tynetek: licet libere dicere (JordC. 712). Alkalmas ewtet az bynesek közsee zanlahny (ÉrdyC. 352). Valaky meg tantoroytand eeggyet eelhyen kysdedők között, alkalmas ewneky hogy egy nagy malom követ fyggezenek ew iakara (552b). Alkalmas, hogy urunk cristusba semi ne nettesek, mel ekleusegöt ielőtene (TihC. 80). Ha engöm es az en ikömet gyertyaval tyztölz, alkalmas hogy az en anyamat es tyztöllyed (KazC. 55). Janos azt mongya: nem alkalmas nekel awal lenned: non licet (Pesti: NTest. 30). **3)** [sufficiens, conveniens; beträchtlich, ziemlich]. Alkalmas kenok ala uette az amis uadolokat (KazC. 92). Evnen maga alkalmas aytatossagban megmaraduan (MargL. 171). Farkast alkalmassan megi feddettem (RMNy. IIf. 326). Alkalmas ideje, hogy semmit nem hal-lottam felöle (LevT. II.158). Alkalmas idő telik benne (Tel: Evang. II.410). Légyen hűti alkalmas erősséggel az embernek (Zvon: Post. 1345). Ezt az kérdést alkalmason megfejtők ennek-előtte (Pázm: Kal. 526). Alkalmas terinec kellett az fának lenni (MA: Scult. 428). Ezek, csak magán, alkalmas könyvet tölte-nének (Sall: Vár. Előb. 5). Már alkalmas napja, a mióta kegyelmednek lüre nem jöve (MonOkm. XIV.383). Az északa alkalmas hó esett (Monlrók. XXIV.286). Alkalmas ideig tartott ezen tracta (XXVII.93). Tőlök alkalmas távol vannak (Misk: VKert. 54). Alkalmas idő múlva (Mik: MulN. 127). Vannak e' mesterségben gyakorlott család emberek, a' kiket alkalmas munka meg-talni (Fal: UE. 373).

Alkalmasint: **1)** [satis, sufficienter; genügend, ziemlich]. Midőn már alkalmasint meguevekedtek, illyenkor igen éhezök (Misk: VKert. 57). Alkalmasint le-bukik a vízbe (292). Mellybe egy veder víz alkalmasint belé fér (343). Feles rabot hozott, marhát is alkalmasint hajtatót (Monlrók. XXIII.20). A török elszaladt, elhyervén bagázsjában alkalmasint a német (XXVII. 15). Alkalmasint tudta az udvarnak mivoltát (Ben: Ritm. 124). Alkalmasint rajzolta a világ dolgát (Fal: NU. 358). Idővel megszaporodtak és alkalmasin [így] elhatalmaztak (Fal: TÉ. 722, 728). **2)** [probabiliter; wahrscheinlich]. Eddig tudjuk, alkalmasint elválasztotta volna az fegyver között az dolgot (MonOkm. XIX.320. Pds: Igazs. 641. Hall: HHist. III.92).

Alkalmasság: **1)** [opportunitas; schicklichkeit]. Alkalmas-sak zerent: quantum comode (NémGlossz. 181). Annak okaerth waltozotata wr yesus az kenyerzemelt (figuram panis) ew testeeve kyt emberek alkalmassagat wehetneuek hozyayok (ÉrsC. 560). Kyről alkalmassaggal teen byzonsagot ennen magyarol (ÉrdyC. 347b). Hogi mind a heli mind az időh igenlő alkalmassagba lenne (DebrC. 228). **2)** [occasio; gelegenheit]. Keres vala alkohol-

massagot, hogi ötöt a sokasag ud kül adnaia (DebrC. 154). Addig akar időt venni próbájához, az még alkalmasság arcezal áll dolgához, ne kapjon azután kopasz hátuljához (Gyógy: KJ. 139. MF).

Alkalmatlan: **1)** ineptus, inhabilis C. [ungeeignet]. Szállás fogadásra alkalmatlan: inhospitius C. Még alkalmatlanu volna a királyságnak meg bírására (Holt: Krón. 95). A reszseg az embernek elmeiet az tanusagra alkalmatlanua teszi (Fél: Tan. 328). Az jóra tolylességgel alkalmatlan (Uzoni: Páv. 44). Erkölesten s mindenre alkalmatlan (Fal: UE. 369). **2)** importunus, inopportunus, inconveniens C. [illicitus; nupassend, unerlaubt]. Zeré hogi magat alkalmatlanocba illicita né erezené (BécsC. 91). Alkalmatlan gondolatoktól meg tisztolam (VitkC. 17). Ila mondotal uag münelt alkalmatlanokat feef (45). Sokat nem jól és alkalmatlanul fordítottak (MA: Bibl. Előb. 3). Oly szo, melly az mondando dologhoz alkalmatlan (Zvon: Post. I.1). Nem alkalmatlanul mondatie veteknee (Zvon: Osiand. 28). **3)** incommodus, intempestivus C. [molestus; ungelegen, lästig]. Alkalmatlan jvevtessekkal . . nagy keserevsegre jügerlyk (MargL. 91). Egy bídös istállóban, alkalmatlan jászolban volt helye (Pázm: Préd. 13). Vékony eledellel élnek, alkalmatlan házban laknak (Prág: Serk. 829). Alkalmatlan állat a légy (Misk: VKert. 654). Se szemtelenek, se alkalmatlanok nem mondhasanak (Fal: UE. 383). **4)** [insufficiens; ungenügend]. Fogytakozó vagy alkalmatlan tagu iuh (Kár: Bibl. I.109). Meg alkalmatlan idejű embereknek tartatnak: non sunt adhuc legitinae aetatis (Ver: Verb. 182).

Alkalmatlanít: **1)** ineptum reddo, inconvenientem facio SI. [ungeeignet machen]. A sok álom megtompította, és a szép tudományokra alkalmatlanítva elméjeket (Pázm: Préd. 842. MHeg: TÖszl. I.114). **2)** [molesto; belästigen]. A bus keseregésből nem lesz semmi hasznod, alkalmatlanítod sőt ezzel magadat (Gyógy: KJ. 20).

Alkalmatlankod-ik: incommodo, importunus sum SI [lästig sein]. Agnéi alkalmatlan hiájában valóságokat előhozván, alkalmatlankodic: ineptias aniles proferens inepti (Com: Orb. 838). Ezen horvátság tsak alkalmatlankodott, azért jobbnak ítétem, vissza ereszteneim, mint sem tovább a várnegyebéliek alkalmatlanságával tartóztatnom (Epistolae Archiepiscoporum e comitibus Szécsényi. I.194). A sok udvarbiró, számtartó, kulesár nekik nem alkalmatlankodtak (Mik: TLv. 74. lev.). Kialuszik bennünk a gonosz gerjedelemnek szikrája, és nem alkalmatlankodik annyira (Fal: NE. 46). A molnár megint busítani kezdé az abbát, és csaknem éjfélig alkalmatlankodott (Fal: TÉ. 732).

Alkalmatlankodás: [molestia; belästigung]. Követem az urat ebbéli, nola elkerülhetetlen alkalmatlankodásomról (Fal: NA. 149).

Alkalmatlankodtatás: ~ Cobb ezintalankodtatása s az tokay commendantnak alkalmatlankodtatása már eő Fölséghe lött forogh (1664, Felső-Magy. Minerva. I.479).

[Alkalmatlanod-ik]

el-alkalmatlanodik: [ineptus fio; ungeeignet werden]. El alkalmatlanodtat mindenre (Megy: 6Jaj. III.35).

Alkalmatlanság: **1)** ineptia, importunitas C. inconvenientia MA. [unschicklichkeit]. Az mostani találmányoknak alkalmatlanságát világ eleiben terjesztem (Pázm: Kal. a2). **2)** [incommoditas, difficultas, molestia; ungelegenheit, belästigung]. Feelneen hog ezbevl valamy alkalmatlanság ne kevuetkezmeyek (DoniC. 125). Az úton-járás alkalmatlanságok és fáradságok-nélkül nem lehet (Pázm: Préd. 85). Azon aprólekok, minthogy másoktól igen felvétettek, nagy alkalmatlanságot okoztak (Fal: UE. II.38. MF).

[Alkalmatlanul]

el-alkalmatlanul: [ineptus fio; unbrauchbar werden]. Balon Péter teljességgel elalkalmatlanult (MonOkm. XXIV.172).

Alkalmatos: **1)** opportunus, habilis, idoneus Ver. promptus conveniens C. aptus, commodus, accommodus, tempestivus MA. [passend, geeignet]. Alkalmatosan: opportuno, habiliter, dextere, commode. Igen alkalmatos: peropportunus, peridoneus, perappositus; tanításra alkalmatos: docibilis; egybefoglalásra alkalmatos: connexivus; díjsértre alkalmatos: laudativus; házasságra alkalmatos: viripotens C. Ha valanyikoron alkalmatos vtum történnék hogy te hozzátok mennyi (Komj: Szál. 45). Alkalmatos helyt keresnee az űtközetre (Helt: Krón. 64). Ésót adoc alkalmatos időbe: temporibus suis (Helt: Bibl. I. 114). Alkalmatos nap: dies opportunus (Fél: Bibl. 62). A' meg-ételre alkalmatos madarak: aves esui aptae (Félv: SchSal. 15). Akármellic lábra illendő és alkalmatos eszmák: quadrantes congruentesque (Com: Jan. 600). **2)** conveniens C. [licet, oportet: erlaubt, annehmbar]. *convenientissimum temporis az időhöz alkalmatos PPBl. Mynden ytket alkalmatosok dicent ennekem de nem mindnek haznahuak (Komj: Szál. 164). Az orszolan egyben alkalmatos házat építeni (Cs. K3). Tisztogassuk lelkünk ismétet, hogy a békességnek fejlődését alkalmatosan magunkhoz fogadassuk (Csúzi: Tromb. 42. MF.). **3)** sufficiens, conveniens: be-trüchlich, ziemlich). Két embernee tanulbízonsága alkalmatos: verum est (Helt: UT. 63). Alig vala eze annyi, kívül főkélyes bírótt bé földhette volna alkalmatosan (Zvon: Post. 1130). Az ellenkezősek egybe békeltetési a tudós emberek elméjét is alkalmatoson fárasztják (Pázm: Kal. 612. MF.).

Alkalmatosít: [aptum facio, adapto: geeignet machen]. Alkalmatosíttya ítet, hogy elhíhesse azt (MHeg: Töszl. 2. 61. 111). Alkalmatosítatnak ismég felkelni, ha el esnek (MHeg: Preb. 38).

Alkalmatosság: **1)** opportunitas, habilitas, dexteritas, facilitas C. [tauglichkeit, eignung]. Simeon jóvendőlése olly alkalmatossági, az mellyel illendőképpen végezhettye az o esztendőt (MA: Scult. 89). **2)** occasio C. Ver. tempestivitas MA. gelegenheit (Com: Vest. 138. Az földőnek alkalmatossága szerint bizonyos ábrázatot vesznek magokra (Tel: Evang. 1112b). Sem kedvem se alkalmatosságom ninesen a szellyel való írártban (Poenit. 14). Az ő irásoknak alkalmatossága nem hozta, hogy ezekről szól-lanának (Pázm: Kal. 617). Több régi doctorok szavaitis más alkalmatossággal fel-jegyzettik (739). Kérdné bárcsak Kőváríg jó alkalmatossággal (MonOlm. VI. 40). Múlattam e el akármű jó alkalmatosságot (RákF: Lev. 256). Megemlékeznén minden elő-forduló alkalmatosságokból arról (Fal: Nt. 277). Legelső alkalmatosságkor megmondánám kednek (Mik: Tlev. 27. lev.). **3)** commoditas C. Ver. [utilitas; vorteil, nutzen]. Nem keresi ezzel Isten országát, hanem a földi hasznót, és maga alkalmatosságát (Pázm: Préd. 981). A' fősvénység életünk alkalmatosságát raga-dozza (795). Igényes úton kel jární, ha az kerületben ninesen alkalmatosság s haszon (Pázm: Kal. 797). Ki nem látja csak nem mindenektől a világi alkalmatosságokat imádatni? (Illy: Préd. 119). Én a jó alkalmatosságot keresem: die komlichkeit, la commodité (Kírbesz. 55).

Alkalmaztat: [applico, apto; anpassen, anwenden]. Az Istennek lelki dolgait okosan a lelkekre és lelkiekre alkalmaztatván (Nagyari: Orth. 25).

Alkalmaz: apto, accommodo SI. [anpassen, anwenden].

el-alkalmaz [el-alkalmaztat?]. ~ Miflőn osztán ez világra szűletik, meg változtatva állapotát, és el-alkalmaztatik azoknak szemlélésére (Lép: 1Tük. 11170).

még-alkalmaz [meg-alkalmaztat?]. ~ A' tollal avagy penával, mellyene az orra a' penaa csináló kesetkével alkalmaztatik (csináltatki) meg: scalpello temperatur (Com: Jan. 155).

Alkalmaztat: ~ Alkalmaztatya magát az dologhoz (MA: SB. 327). Magokat alkalmaztassá az halgatóc elméjének győzségéhez (Zvon: Post. 1309). Keveset használ vkire nagy dolgokat bízni, ha azokat maga diesinire és bőséletes méltóságára

alkalmaztatni nem tudja (Prág: Serk. 136. 19). Örökkévaló világszűségnek fényét a te gyarlóságodhoz alkalmaztatta (Csúzi: Síp. 672).

el-alkalmaztat: [dispono; einrichten]. Minden bűnből tisztítsuk ki szívünket, és úgy alkalmaztassuk el, hogy abban Jénus alkalmatos helyet válasszon magának (Csúzi: Síp. 684).

Alkalmaztatás: accommodatio; anpassen. Az orvos doctor nélkül szükségöknek magok alkalmaztatásáról (Félv: Sch. Sal. 4).

Alkalmaztatott: [accommodatus, proportionatus, aptus; angepasst, geeignet]. A' közép természetű ember leg szebben alkalmaztatott: optime est proportionatus (Com: Jan. 45). Az föld őssöre igen alkalmaztatott (KBécs. 1665. 133).

[Alkhat-ik]

Alkhatatlan: [insociabiliter; unvereinbar]. A' gond, méreg, kárvallás alkhatatlan ostromolják szívét (Fal: NU. 262). Az igazság és hamisság az emberi gyarlóságot alkhatatlan bírják (Fal: UE. 380).

Alkodhat-ik: [convenire potest; sich vertragen können]. Egy királynak három fia mikor az országon nem alkodhatván (Pázm: Préd. 214).

még-alkodhatik: ~ Ez oraig sem alkodhatnanc meg ráta, mellye sejtába talaltassze az igazság (Tel: Rövlr. 340).

mégalkodhatatlan: [insociabilis; unvereinbar]. Nagy, és meg alkodhatatlan egyenlenség támad naponként közöttük (Pázm: Kal. 351).

Alkodat: [concilio; versöhnen, ausgleichen]. Alkottato: pactor MA.

még-alkodtat: ~ Az urak addég járának a keet fejedelem között, hogy meg alkottatták (d'ethó: Krón. III. Gg. MF.).

Alkomány: [opus, res creata; werk, geschöpf]. A' törökök nem oly alkományi az istennee mint mi (Tel: Fel. 84b. 63. 153. Tel: Evang. 1318). Kiki mind az ő feienec alkományat és talalmányat kőnetnen (Mon: Apol. El6b.). Az te munkadat farkas alkomaniatue fogyaz elnie (2). Ki legyen az Antichristus meg bizonyietom, nem magamtól talalt alkomanyad (437. Mon: Képt. 133). Diehertenee vram tegedet minden alkomanyid, kezeidnee alkomaniit en istenem ne utald meg (Pécsi: Ágost. 95b).

Alkot [alkatb, alkomány Gyöngy: Rkosz. 1185. MF. alkotni Tel: Fel. 15. alkotnád Zvon: Post. 12. alkot Pös: Igazs. 1625. GKat: Tük. 1119. alkotni Helt: UT. E7. alkotmány Helt: Mes. 140. **1)** struo MA. [paro]; herstellen, verfassen. Adami Spr. Alkos temagidnanc parazna fiakat (BécsiC. 181. 59). Alkossone ith harom hailakot (MünchC. 45). Alkotta ő lazzat (26). Alkossatok nekőnk emőnk hogh ezőnk (WinkC. 145). Alkotnak kenetőkoth (229). Nagy sok kastélt csinála, erős klastromokat, nagy sok templomokat mind kastéluak alkota (RMK IV 29). Vala az pilota ekesen alkotua (Kák: Sám. 34). Midőn bolond-ságidat alkotod, trefals írjósdlan (Mon: Apol. 258). Valamit ekkorig nem alkotot, ez után sem alkot (Pös: Igazs. 1625). **2)** apto MA. [anpassen]. Czoda hamar szeronczee vattozassa, ő hozza ember magát vgy alkosa (Valk: Barb. MF.). Alkotni az az őszve-békeltetni, őszve-szerkeztetni (GKat: Tük. 1119).

be-alkot: **1)** [colloco; hineinsetzen]. Nőfős koporsót alkotnak, kyben zent Eleknec testeth nagy tyztőseggel bealkotak (KazC. 82). Igen szép koronát csináltatának, kit Sándor fejében bealkottának (RMK IV 172). **2)** [reparo; herstellen]. Srénységgel az vitézee forgódhanc, nappali romást éyel bealkottának (Tin: 131).

egybe-alkot: [concino; zusammenpassen]. Az ekesen szóló vers szerző verseket és rhythmusokat ekesen egyben illeget, rakogut, alkot (Com: Orp. 754. MF.).

el-alkot: [applico; anpassen, anbequemen]. Így rendelte el dolgot az bűnös embernek, hogy csak ő, az poenitentia tartás által el alkússa magát (Lép: PTük. I.189). Jelentette az nagy nehez-séget, mely nehezen alkodtyak el magokat az efféle bűn fővők az poenitentia tartásra (193).

föl-alkot: [creo; schaffen]. Hiszem az istent, hogy az ki fölalkott és ebben az állapotban helyheztetett, gondomat viseli (ÉsztM I.91).

hozzá-alkot: applico MA. [anpassen]. Hozzá-alkotó: accom-modans PPBl.

még-alkot: [paro, struo; bereiten, errichten]. Parancsola megalkotni a magasság kéreztet (BécsiC. 61). Megalkottatnak Judanak városi (AporC. 21). Megalkottaak az vachorath (WinklC. 116. NádC. 119).

ösze-alkot: compto MA. [zusammenpassen]. Jól ösze-alko-tott: concinmans PPBl.

Alkotás (*alkuttas* Lép: PTük. II.108. *alkutás* Toln: Vig. Előb. 11.): **1)** efformatio, creatio Kr. [schöpfung, erschaffung, bereitung]. Mereg-alkothas; veneficia (NémGf. 322). A nemzeshöz járul az alkotás, mellyel a mag az élő testnek tagjaivá és részeivé leszen és formálódik (ACsere: Enc. 141). Két dologban előzi meg a mi teremtetésünk egyéb állatok alkotását (Pázm: Préd. 1088). **2)** [opus; werk]. A forrás ő vizenec folasat mesterseges alkotással a város kívüli vízi (BécsiC. 23).

Alkotmány (*alkutmány* Pös: Igazs. 69. Tof: Zsolt. 586.): structura, aedificium MA. [werk, bau, geschöpf]. Gyögyörködénec az ő kezeknec alkotmányában (Helt: UT. h4). Vram az te kezeidnec alkotmáni az egek (Fél: Tan. 37). Az gyertya tartónac az ő alkotmánya (factura) merő arából verettetet (Kár: Bibl. I.126. 462). Heted napon elvégezte isten az ő alkotmányát: completit opus suum (MA: Bibl. I.2). Ez világnak alkotmánya (Zvon: Post. 132). Jerusalemi ez az ilyen drága alkotmányú szent város (II.254). Az sz. Istuan egyháza fölöt lattatott nagy alkotmány mint vni nagy gerenda (Zvon: Osiand. 208). Kichoda szörzese es találása által iteled azert hogy epetetöt ez az mise alkotmánynya (136). Miképpen állhatnac meg az nagy épületű alkotmányoknak fedelei ha az fundamentomok el romol-nac (Prág: Serk. 671). Csodálatos alkotmányú eszköze a fűlségese-nek (Csúzi: Síp. 197).

Alkotó: opifex MA. [auctor; schöpfer, verfasser]. Az alkot-mány mondgya az ő alkotója felől; nem csinált engemet (Szár: Cat. D). Ez világnac alkotója (Prág: Serk. 189). Az ur^u szenved az szolgálatt, alkotó az alkotmányért, az emberért az Isten (Gyöngy: RK. 185).

Alkotvány: structura, aedificium MA. [werk, bau, geschöpf]. Mondgyaé az alkotvány (figmentum) az ötet alkotónak? (Helt: UT. r2). Az egec az te kezeidnec alkotmáni (Szék: Zsolt. 104). Elvégezé Moses az egész alkotvánt [a sátozt] (MA: Bibl. 187). Az isten minket, az ő alkotványit meg-tartot (Mad: Evang. 4). A világnak külső alkotványa, vagy a földnek kerektsége (171).

Alkú (*alkó*): **1)** competens, aequum, accommodus MA. [pas-send, geeignet, schicklich, erlaubt]. Igen alkó erre meg-tartmunk a tudós Bézának declaratióját (Pös: Igazs. 313). A hibákat mind ide le-jegyezegetni alkónak lenni nem itelem (GKat: Titk. 1097). Kit nem alko csak meg gondolni-is annal inkább meg mondani (Gyarm: Fel. 175). Az istenek szavát nem alkn meg-vetni (Gyöngy: Char. 264). Bizonyos személyekre nézve nem alkn az igyenes igazságot tisztán, puszán mondani (Fal: UE. 190). A gondolatlan ígérést, vagy éretlen eltekélést, jó alku megmástani (494). **2)** [pactum, conventio; vertrag, übereinkom-men]. Ihon a vásár! kész az alku (Szónyi: Mártir. 102. MF.). Leeresztik ők is dorongokat, jó alkura veszik egymással dol-gokat (Gyöngy: KJ. 90). Vess jó számot szükségedrül es mara-

dékidrül, a többivel szerezd meg a menyországot. Istenes alkú-val eladandó (Fal: SzE. 538). Meg lévén már a kötött alku köztök (Fal: Tű. 636).

Alkuzás: [pactum; vertrag]. Az országheli község fölöl így lőn az alkuzás (MonTME. V.23).

Alkudás (*alkodás* Ver. MA.): concordia Ver. pactio, con-ventio MA. [übereinkommen, vertrag, unterhandlung]. Az vité-zekkel ha mi alkudás lehetett volna, azt az fiam reám bízta. Jöttök hozzám alkuvás színe alatt (LevT. II.218).

Alkuvás: conventio, contractus C. alkuvás, alkuvás: pactio MA. [übereinkommen, vertrag, unterhandlung]. Fel-bontani az alkalmot, alkuvást: *ludificari locationem PPBl. Ott köztünk semmiképpen véghez nem mehett az alkuvás (ErdTörtAd. 1266). A várbeliékkal a törökök alkuvásba indulának (Pethő: Krón. Zfb). Mintsem dolgod törvényszékre menjen, jobb alkuvás-képen inkább kedve teljen (PhilFl. 26).

1. ÁLL: mentum C. maxilla MA. [küim]. Fekbe tőrd meg ő alokot (DöbrC. 79). Első foga fűlső alan az kegonac (DebrC. 150). Zabolaba wnekyk alokath meg zorohad (KeszthC. 72. TihC. 106. WespC. 68). Az allokot meg kel szorítani szabola-nal es fekkal (Szék: Zsolt. 29). Számár állával veré: mandibula asini percussit (MA: Bibl. I.232). Étel közben a felső állát mozgattya (Com: Jan. 48). Miért borotváltatod el, talán job a tar all (Czegl: MM. 145).

[Szólások.] Józanok a restelkedők is, de kételenségből, mert dolgozni nem akarván, felkopik az állók (Csúzi: Síp. 140).

esont-áll: [maxilla, mandibula; küimbacken]. Fel ragadwan [Sámson] egy meg holtz zamaar ezonth alat (JordC. 342).

Állaeskö: [mentum; kinnehen]. Kicsiny fejecskeje, cláris színtű vörös ajakaeskae, kettős gerezdű állaesköja (Prág: Serk. 263).

[Állaz]

Állazó: mentale; kinneif Pesti: Nom. 102. A lovas a lovat állazóval meg-tartóztattya (Com: Jan. 86. Com: Orb. 189).

2. ÁLL: **1)** sto C. [stehen]. Kin állók: exsto; lesben álló; subessor C. Holnalt foguan al a mezőn (BécsiC. 4). Legeneec vezteg allo kezeid vezteg allo zemekel (VitkC. 66). Mynd az sokassag al az tengher partyan (JordC. 392). Az the penzed nalam allot kezkenöbe takarvan: habui repositam (595). Mikor alana az imatsaga iwue hozza az wrdwgh (VirgC. 22). Bezárva badta az aytöt állani (MA: Bibl. I.102). Ágy lábokon álló ágy (Com: Jan. 112). A veszedelmec előtte állanac (195). Sinlő betegsege van olyan hazának, hol a jobb törvények tsak falon állanak (Orezy: KöltSz. 19). **2)** [consisto, assisto, accedo; sich stellen, sich begeben]. Mellé állók: assisto C. Mellém, hozzám állott: er hat sich zu mir geschlagen (Adámi: Spr. 187). Reggel elődbe állók: mane adstabo tibi (DöbrC. 18). Nem io vtra min-denre alla: adstittit omni viae non bonae (85). Imacsagnak allok: orationi instantes (286). Ky ky mynd alla dolgaraa (ÉrsC. 449). Az ember elszakada istentül, az ördöghöz álla és birtoka alá veté magát (Tel: Evang. II.69). Attyafia elődálván az jószágnac mellejé akar állani [és azt meg akarja váltani] (MA: Bibl. I.113). Egy sereg labancz a perjébe lesbe állott éczaka (MonIrók. XXIII.432). János király magátul nem bírhatván vele, Lengyel-országban állott vala (Szal: Krón. 14). Csengő fűlök lésznek s' beléjük áll zúgás (Felv: SchSal. 23). Rákóczi mellé állanak kik magyarok, már nem svábok (Thaly: Adal. II.339b). Kilyeb' állottam a világ zavaros gondjairól, magános életre adván magamat (Fal: NE. 10). A fejében áll az embernek [a hor]: er steigt einem in den kopf (KirBesz. 63). **3)** [occupo, obsido; besetzen]. Rendet állanak vala a' fű törökökkel (Czegl: Dag. Előb. 30). Útlya igen akadályos, a' kit kapitányok állanak

vitézekkel (Halt: III. Ist. II. 116. 118). A' menyeyi seregöknek fő strásája ki-vont, két-élű s tűzzel villámó pallossal a kapit állja (Bar: L'ar. II). Fejeket sok tetű állja (Misk: VKert. 691). Még sem tudja leányát miatta ni állja (Phil. I. 61). **4)** [duro, permancio; ausdaueru, sich halten]. Sokdug álló: durabilis C. Kysledek latatly az ymaczagiban es az zolosnan wegygh nem allany ÉrsC. 259). **5)** [sustineo, perfero; aussteln, aus-halten]. Ki vezg allaga (MfinchC. 98, 32). Lészen forró az igazságtól, csak állásd, ha meg koppadez (Kál: Csksk. 36). Ungvárát 7. die praesentis adták meg, Szendrő sem állhatja sokdug (RákGy: Lev. 202). **6)** [consisto, positus sum; bestehen, bestehen]. Kereztyten embernek conscienciayarol kykben aul es vettetöt az erök idvesseegnek regulaya (ÉrdyC. 567). Ezekben all mynd testnek mynd leloleku vezedelm (WeszpC. 127). Mibe al emberbe az alaztosság (VirgC. 95). **7)** [consto, compositus sum; bestehen, zusammengesetzt sein]. Csillagból álló jegy: sidus C. Ezek a magán való testek, minden egyebek ezekből állanak (Com: Jan. 28. 29 MF.). **8)** [consto; kosten]. *Constat magno: sokban áll. Mihi *constat carius, az si emisse: többen áll, mintha vettem volna pénzen PPIB. Ky emekekem alloth thsz forynthba (RMNY. III. 79). Ingen es igen olczoban al minekine az idűsség (Born: Préd. 108). Sok költségben álló épület (Decsi: Adag. 269). Oh, mely sokban áll Krisztusnak a mi válságunk! (Pázm: Préd. 543. 93). Drágába állna az istenee szent fiaua (Káles: Évang. 251). **9)** [situm est in aliquo, in manu positum; abhagen von ..., ankommen auf ...]. Rajtat áll minden dolog: est totum *positum in te, est tuorum *nervorum. Igen áll azon: multum *refert PPIB. A hymnek zyletese eluk az akaraton aul (ÉrdyC. 122b. 606b). Ha az idűsség ez az emberi erőn állna bizonytalan lenne (Fé: Tan. 249). Hogi illen gondolat ítűkzoez a mi szűfukba, nem al ni ráitue (Pázm: Fel. 176). Az élet megtartás esik az istenen áll (MA: SB. 136). Ha az ebeken állna, dög hadállal sok jó, és tehát veszne el (Fál: Jegyz. 924). Kevésbe állott, hogy el nem kapta az aragoniú koronát (Fál: Tű. 768).

[Szólások] Szorosan áll a ruha: das kleid liegt knapp an (Adami: Spr. 187). Szép áll az uron ez a ruha: das kleid steht euch wol an (Kilbosz. 27). Kinek a szeme sem áll jól: *concelerator vultus PPIB. Sírólág áll a szája: oro in moestitiam *flexo PPIB. Minden tsokélységért síróan áll szája (Kónyi: HRóm. 17). Erdélyhez jól állott a szíve (Monfrók. VIII. 350). Hogy tik jobban leszek, a mellett is állók (Gvad: Pösty. 20). *Állni vkinak*: Nám ez köztük ott elvégezve val: az hajviadal mellýkinek állana emlyik volna a nyertes, Tin. 311; I. no. 162). Tizen ötöd napig tart a viadal, es az első ítűközöt Chabanae alla (Szék: Krón. 122). *Állni vkre*: aggređi, imminere; angreifen, drohen). Kezdek ő reá állni: illi imminere (Syl: UT. 1102). Az önépek király előtt az zsidókra állanak (RMK II. 234). *Állni vmin*: Lele zenth path torden alwan (PeerC. 99). Torden alwan meg aldan az vr istent (VirgC. 45. II. ÉrdyC. 582). Torden alna könyörög (Decsi: Adag. 208). *Állni vmanek*: Hogy beszédnek álljon véle (Megy: 63aj II. 15). Mikor hartznak állott, egy rohanással nyöltz-száz embort le-vágott (Pázm: Préd. 874). Harczunk kellették állani a szikni akaró hajónak! (Mik: MulN. 24) Tudia vala á tatároknak okosságát, hogy nem állának viadhu: (Helt: Krón. 556). Nem akar állani az ő igérte née (Helt: Krón. 188). Az szűrésnek állának (Tin. 312). Kegyelmed emmekem mit mond alloe annae, kesz vagyoe engeduem parancholatodnak (Hofgr. 259). Az szalot conditiok-nak nem áll (Pázm: Kál. 116). Mindeddig egy szódna nem áll (Monfrók. VIII. 68. 215). *Állni vmre*: Esőre-álló ég: aor pluvius PPIB. Arra ál minden gondolattyoe, minél hogy kárt tohessene (Helt: Bíbl. 167). Még jó fűdein kurvaságra áll az szóme: ut Corinthia videtur corpore quoniam factura (Decsi: Adag. 229). Ami érteleme reállani:

*addicere se alicui sententiae PPIB. Arríanus vallásra áll-lanának (Lásny: Krón. 96). Mindnyájan megeseendőnek, es az egész dinű tanácsára állott (Mik: MulN. 101). *Állni emt*: Az igazság mellett ki-támadgyunk, az isteni tudományért bajt álllyunk (Pázm: Kál. al). Ne hagyjam magamat, hanem álljam azzal szükséges harczomat (Gyöngy: Cup. 32. MF.). Jay bozzót állok az en ellenséggemrel (CörnC. 294). Bozzot ne allyon ő raytha (ÉrsC. 282). Könnyen idűzít-het aekit akar, senki eleit nem állhattia [nemo potest impedire] (Mel: Préd. 138). Aty helt ezek jobban adgya Isten: in re mala animo si bono utare adiuvant (Decsi: Adag. 206). Az nem-baráti feslet erkölczet fogna reá, de helt álún neké, meg győzi őket (Cs. k3). Régen hallották mint kell állani annak [a végvárnak] minden sarát (Tin. 163). Strá-sát áll (Kár: Bíbl. 1430). Ólalkodik, állya strásút, de haszon-talan (Fál: NE. 107). Törvényt állani: vadimonium promittere, vadimonio se obstringere PP. Ha a mid el-veszett, ehcz bizonyság kell, állyon törvény székét (Kónyi: HRóm. 158). Udvart állani: aulam lustrare, aulicum conventum habere MA. Teneked az angyalok nag éremmel wdwarth alnak (ThewrC. 259). Kőnyűle odurt alnae vala az wrac (Helt: Krón. 147).

által-áll: 1) [obsto, impedio, occupo; im wege stehn, hindern]. Hogi vasesorlik vala egi hal tetem által alla ah torkan (DebrC. 89). Valamit parancsol hogy legyen abba gantzot keres által ál, meg tilt (Mel: SzJán. 309). Ha fic akadekot szerzenene minekine, által állanuae beue (Tel: Évang. 1223). Dunát nazad gallyae által állottáe (Göres: Máty. II. MF.). A nagy dolgoknak van sok akadályja, ki a kezdett utat megint által állja (Gyöngy: KJ. 134). **2)** [transire, deficio; übergehen, überlau-fen]. Vigyáznak az alkalmatosságra, hogy által-álljanak az ellenség pártjára: *circumspectant defectionis tempus PPIB.

be-áll: 1) [occupo; besetzen]. Az egész útszákát templomig be-állván a' temérdek sok nép (Gyöngy: Char. 97). **2)** [se recipere, se abscondere; sich zurückziehen, sich verbergen]. Nem kaphták sehol Gombos Andrást, mert beállott volt előttük, hogy reá ne akadálna. A házban a sok lator előtt Simoni György beállta (ÉrdTörtAd. III. 164). Mert az bokroc között lonae es numidie allottae vala be: considerant (Decsi: SallC. 342. MF.). **3)** [constagnio, eicatricem ducio; zuffrieren, vernarben]. Meg faga es be álla a Duna (Helt: Krón. 114). Az sebesko össze forradott s beállott (Monfrók. XV. 121). **4)** [clauditur; sich schliessen]. Soha be nem áll a' szája: *ciada vocalior PPIB. **5)** [ineo, accedo; eintreten, eintreten]. Anno 1663. állott be az ezében Eöttes Sámuel (Kecsk: ÖtvM. 245). **6)** [incipio; eintreten]. Alig pedig munkához fogtanak volna: az publica sessio az ország sátorában beállott (Monfrók. XXVII. 110).

egybe-áll: 1) [se conjungere; sich vereinigen]. Egyben alyonk es semmynevev ellenség nem arthat (DomC. 179).

[Szólások] Valamely tudomány magával ellenkőzic es tüvel h egyel áll egybe, az istentől való nem lehet (Zvon: Préd. 1570).

el-áll: 1) [absisto MA. [bei seite treten]. A napfény elől elállni: a sole *absistere PPIB. Város mellől elállnae, nagy rottegye szaladna (MA: Bíbl. V. 23). **2)** [occupo; besetzen]. Elállni az ebekkel a leséket: stativa canum collo-care PP. Az Maroson való hidat elállották (ÉrdTörtAd. I. 206). **3)** [deficio C. [abfallen]. Cristus lyty mellől el nem allany (ÉrdyC. 548). Ha egy ország elől a régi hitről (Pázm: LuthV. 312). El allonae az menyeyi tudománya tisztaságátul (Zvon: Post. 1176). Ezek mind esküvének, hogy ő mellőbe holtig el nem állna (Zinyi 190). Nem akar mellőlünk elállni (RákGy: Lev. 1688). **4)** [remitto; absteln, ablassen PP. Hallgat ván álljatok el rólam, haud szójak én: tacete paulisper ut loquar (Kár: Bíbl. 549). El ne állj az isten irgalmassága ajta-ján való zörgetéstul nüg meg nem nitatue teneked (Zvon: Post

L814). Elállani kérése mellől (Hall: Paizs. 72). A helyélestől el-álván, a munkálkodáshoz gyorsan ragaszkodniának (Hall: Tel. 265). **5)** [defatigor; ernüden]. Elálló póstáló: remissus veredus PP. Mikoron sockaig budosot volna eledel nélkül el-áll a lona ezokaert gyalog költ (Hét: Krón. 97). **6)** [duro, permaneo; ausdauern, sich halten]. Sokáig elálló, tartó: durabilis PPB. Némelyek ezt csak nem legjobb állniának tartják [a pusztán almat]: sokáig el-áll (Lapp: PKert. III.143. 144). **7)** perfero PPB. [sustineo; aushalten, aushalten]. Jól el-állja a reá való agyarkodást: asservit vincere fremitum. Az ütelgetést el-állni: dare colla lacertis PPB. Parancsoljon elboesátui praefectusunkat és ne infestáltsunk így, mert el nem állhatjuk immár (MonOkm. XIX. 320). Hileg szeles idő volt, úgy hogy a mentét is el állhatta az ember (Moufrók. XV.517). Nézését-is néléz volt el-állni (Hall: Hlist. III.100). Bár más is próbálja, ha szíve el-állja (Amado: Vers. 11).

ellene-áll, ellent-áll: constrasto, obsto, obsisto, objaceo, relector, repugno, refragor C. resisto, adversor MA. [widerstehn]. Nekie ellené nem alhatone (BécsiC. 19). Ki al en nelem hamissag mfuelkedők ellen (AporC. 54). Keweelyeknek ellenek áll (JordC. 839). Az halálnak senky ellene nem alhat (ÉrdyC. 559b). Hög ellene ne aliatok az gonosznak (Fél: Bibl. 7). Ellenségünknek ellene-állunk (Hall: Paizs. 7). Hát tik nekik ellent mint fogtok állhatni? (Gvad: RP. 75). Már ellent nem állhatok (Könyi: HRom. 146).

ellentállás (*ellene állás* C. WeszpC.): renixus C. resistentia, renixus Kr. [widerstand]. Mely el hagyot abyunek, a testnek az ednegnek ellene allásra (WeszpC. 124). Tehetsége nem lészon az ellent állásra (CsúziCseh: Edom. 104).

elő-áll (*elove áll, eleva áll* CC.): compareo C. adsto MA. [vortreten, erscheinen]. Előve aalla az zyz (SándorC. 22). Feeldy kyalokk eleve allanak (KulesC. 2). A zegenyek feellefe bualnak de az kazdalog elew alnak (Pesti: Fab. 11b). E könyfő a szent lélec bőlch Salamon által elő áll, es eszt predikalya (Helt: Bibl. I. f4).

előbb-áll, elébb-áll: abscedo, discedo SI. [aufugio; davonlaufen, sich davonmachen]. Meg tohni valakit s előb állani: infixo aculeo fugere (Decsi: Adag. 1). Az ki okos vitéz, ha lehet előb áll, hogyha az ellenség latalmasb nálánál (Prág: Serk 737. 828).

félre-áll: [cedo; weichen]. A piacrol félre állani (kereskedést elládni): foro cedere (Com: Jan. 191). Mihant félre áll az vitéz kapitán, jün N. István (Zrinyi: ASyr. 96).

föl-áll: asto C. assurgo MA. [aufsteln]. Fel aluan ez zent atya twn az nepeknek predikaciót (VirgC. 56. 66). Az felebarátodnak vére ellen fel ne állj: non stabis contra sanguinem proximi (MA: Bibl. I.106).

főnn-áll: **1)** [sto; aufrecht steln]. Kel vala a husneti barant meg enni fen alua öuezdue (WeszpC. 44). Fem álló deszkác: tabulae stantes (MA: Bibl. I.72). Fen állua eszic vala meg (Kules: Evang. 268). Főn állva avagy térdén csuszva mászva (Sam: Cer. 13). **2)** [durare; wahren]. Az ítűközert tartván (fenn állván): conflictu durante (Com: Jan. 150).

[Szólások.] Fejem fen áltáig lesznek en veletek (Zrinyi L86). Készek lesznek serényen harczeni, fejek fen állattáigh (Liszt: Märs. 55). Fejünk femállatáig, marhánk, jószágunk fogytáig mindeneket elviselünk (Tüft. XIX.33).

hátra-áll: retro cedo MA. [cedo; weichen, nachlassen]. Ally hátra, hogy bekeet emneek (MargL. MF.). Kez vagiok inkább életemet élveztem, hogy nem nunt hátra allanek tizessegem dolgaban (RMNy. II.127). Az ő tisztiben hátra ne álljon, hanem abban szorgalmatos legyen (MA: Bibl. II.10). Mi sem akarunk ebben hátra állani (Pázm: Kal. a3). A bizonyság-

tételtől hátra ne állniak, vagy meg-ne szűnnének (Mad: Evang. 408).

keresztül-áll: [obsto, impedio im wege steln, hindern]. Keresztül állnak az isteni rendelésben (Meg: Dial. Előb. 3). Keresztül áll beszédén [közbevág] (Hall: Hlist. III.92). A megfogyatkozott reménység felétek káros kelkünknek, keresztül áll dolgunkban (Fél: Sze. 530).

ki-áll: **1)** prodeo MA. [cedo; vor-, beiseite treten]. Az útból kiállni, útát adni: *dare viam PPB. Ky aluan (consistens) Pether az tyzen eeggyel (JordC. 710). **2)** promineo C. exsto MA. [hervorrägen]. Az melly kő szálae a vízből magassan kinéznee, kiállanae (MA: Scult. 995). A közép új kiáll (Com: Jan. 50). Ki-ülő, ki-álló, domborodott szemek (SzD: MVir. 385). **3)** [studio defendo; eifrig verteidigen, eifern]. Tisztességen mutatja vala, hogy társam mellett kiállanék (Pázm: 5Lévl 15. MF.). **4)** [deficio, abduco; austreten, entsagen]. Ky alla az pyspekseegből (ÉrdyC. 520). Tisztből ki állani: classen deserere (Decsi: Adag. 138). Ez az ő badamiozasabol ki nem alla (Szek: Krón. 31). Halálok oráján ki állottak az előbbi vallásokból (Pázm: Kal. 154).

környül-áll, körül-áll: circumsto, circumsisto, circumstipo C. [umstehen]. Kewrewl allo hegyek (EhrC. 49). Akwrywyl allokak elwte (VirgC. 27). Harom ezer ember vala környül álluan (Kák: Sams. B1). A mit mivelünk, azt az isten tzik-leyenként, minden körül-álló részeivel, számtartó könyvébe írja (Pázm: Préd. 14).

környülállás: circumstantia C. umstand Com: Vest. 123. Ideyéről es egyeb körül allasyrol az ítéletnek (Beythe: Epist. 212. MA: Scult. 364).

mög-áll: **1)** consisto C. [steln bleiben]. Közbe-közbe megállók: intersisto C. Megalla iesus: statit Jesus (MünchC. 51). Parancsolok, hogy aly meg (VirgC. 42). Wtwle tauol megalla (54). **2)** persto, persisto, substo MA. resisto C. [steln, verharren]. Vadaknak megállani, vadakat lesni: *subsistere feras PPB. Senky tyközzletők hű ellenseghe előt nem meer megh allany (JordC. 115). **3)** [occupo, obsido; besetzen]. Valakinek utját megállani: jemendem den weg hemmen (Adami: Spr. 187). Meg álla az király stát (Valk: Gen. 34). Ha megállottak volna ösvényét, ott vesztette volna minden erejét (RMK. IV.91). Az Cethegus az Cicero aitiait allana meg (Decsi: Salic. 30). **4)** permaneo C. [duro, persevero; bestehen, dauern, ausdauern]. Megállani maga értelmében: *constare in sententia PPB. Hög allat meg hw orzaga? quemodo statit regnum sum? (JordC. 390). Meg eskegyel hogy amit enekem fogatal abban erwseu meg alaz (VirgC. 55). Az parancsolatnak hívön megállának (Tin. 295). Ha figét, alnút, gyfmölczet a lenelében takarsz sokáig meg áll nem rothad (Mel: Herb. 147). Nem alla meg az igazsagban hanem hazuda (Mel: SzJán. 239). Meg kelle allani minden eskűvesben? (Fél: Tan. 359). Öröcke meg állandó végezés: lex perpetua (Kár: Bibl. I.94). **5)** [constat; feststehen]. Harom byzonsaghnak zawan alyon meg mynden bezed: in ore trium testium stet omne verbum (JordC. 410. MA: Bibl. I.176). Meg-áll hát a második argumentum [= helyes] (Matkó: BCsák. 42). **6)** [cesso; aufhören]. Forrástul megállók: deferreo C. Megalla a zel: cessavit ventus (MünchC. 42). Meg-alla az wezedelem: cessavit quassatio (KeszC. 289). Meg alla az dög halál (DebrC. 139). Meg állottac az szolásban (Kár: Bibl. L531). Ha megállott az var: si steterit macula (MA: Bibl. I.100). **7)** sustineo MA. [perfero; aushalten, aushalten]. Az ew zeepseegest lathian nem allatua meg (ÉrdyC. 674). Vala egy ember ky sola nem allattya vala megh mynt predicalni keztek (ÉrdyC. 95b). El iöt az ő haragjánac nagy napia és ki allattya meg (Zvon: Post. I.35). Hogy állhattam meg, hogyhogy szenvedhettem meg mind ezeket? (MA: Scult. 639). A bölts meg állja

azon vidám ortzával mind a két szerentsét (Fal: TE. 393). Látván a bírák, hogy tsoda képen meg állja a rosta a vizet [nem foly ki belőle], ellihették hogy büntelen (Fal: TÉ. 643). **S**) praeſto MA. halten, leisten (Com: Vest. 112). Valamit közöndőre végezni az országban, ő meg akarja aszt állani, és erőben tartani (Helt: Krón. 74). Hítis meg állia (CsomC. 12). Sokat ígér szóval, de kezeset áll meg benne (Deesi: Adag. 265). Meg nem állniuk, tartani, a mit ígért (Mad: Evang. 383). Valami szünet békességet csinálának ugyan az törökkel, de nem sokáig állik meg (Montrók. VII. 350). Vallas-tetelet meg állja es meg tartja (Ver: Verb. 110). Noha megesküdt, de nem tartozik azt megállani (Csegl: Japh. 102).

[Szólások.] Vgyan csak ő raita áll meg minden: utramque paginam facit (Deesi: Adag. 108). Szó meg áll nála: tectior homo PPBL. Meg-álllani szavának: numero in ꝑicto PPBL. *Megállani emine*: Judának beszédin mindigján megállának (RMK. 17). Az ő értelmén állottanak meg: sententia illius ꝑraevault PPBL. Ynkab kellene az romayoknak sentenciávan meg állany (ÉrdyC. 547). A calvinisták nem egyebet kiáltanak, hanem hogy ők a sz. írás itéletin meg-állnak (Pázm: LuthV. 130). Bátoran meg-állhatunk Bellóni Péter szaván (Moh: JÉpül. 359). Meg állnak a ké azoknak az sz. jámboroknak tanításán (Pázm: Kal. 142). *Megállani emine*: Bosszút megállani: [ulciscor; rache üben]. Atyatok meg bozzumat az en gonoz elensegemen (VirgC. 63. 91). Isten szolgálja isten bozzujának meg állja azon az ki gonozt eseköndöndik (Szár: Cat. Q1). Oly szolgát szeretek én, az ki, az gátot meg állja (Deesi: Adag. 220). Valóban meg kel ám a sárt állani: omni pede standum (Deesi: Adag. 180). Meg állani az sárt: gradum figure (237). Meg-álllani szavát, tartya bűnnek (Zrínyi 136). Szavát meg állja (Illyef: Jephia 7).

megállanás? [cessatio; das anfhören]. Ha az meg államának (meghallomának?) vanna esmeg el orend hű raytta: si post emundationem rursus creverit macula in carne (JordC. 98).

megállás: **1)** institio, permansio C. [das stehnbleiben, stillstehen]. Semmi meg-állása nincsen a kevélységnek (Patak: Reg. 180). Boszujának megállása (Zvon: Post. 111). **2)** [cessatio; stillstand]. Vízlelet megállás: ischuria; törvénykedésnek megállása: justitium C. **3)** [observatio; das halten, worthalten]. Megállás az alkalomnak: dictorum ꝑconventorumque constantia et veritas PPBL. [Szerződés végen:] Eznek erősségere es megállására fogadjuk hűtőnkre, hogy meg állók (RMNy. 1122).

össze-áll: **1)** [conjungo; sich verbinden]. A véle össze-állott vocálról vézen nevezet mindenik consonáns (CorpGram. 594). **2)** constugno C. [zufrieren]. **3)** [concinno; zusammenpassen]. Té tudod micsoda tanácsosul itald ezeket, de nem szépen állnak össze (Bal: CsIsk. 43).

[Szólások.] Az újonnan kezdett tudomány az régi keresztények vallásával éltel áll össze (Pázm: Kal. 141).

összeállás. Az égnee mellyic egyarányú összeállása alatt? sub quo parallelo? (Com: Jan. 171).

reá-áll: consentio, adsentio PP. [darauf eingehen, zustimmen]. Hozzáia hyathia the magysagol hogy tyat tanoytanam. Mely magzutyának tanoytasára en rea állók (Konj: SzPál. 1). Beszedőre rea állot (Mon: Kép. 20).

vesztég-áll: [sto; stillstehen]. Legénee vezeg allo kezeid, vezeg allo zeneked (VitkC. 60). Szoktának vesztég állnak (stantes) kőnőfogni (Pél: Bibl. 8). Az nap veltég állott az Jozuának könyörgésére (MA: Senlt. 251). Egy vesztég álló esendőszt ő (Pázm: Kal. 134). Vesztég álló avagy állandó jóckal bővölködvén: bonis immobilibus (Com: Jan. 188). Vesztég allo [ingatlan] lozag (Ver: Verb. 203).

vissza-áll: [confusum est; in morohung sein, zertahren sein]. Az hazara gondolh wyselyen, merth ygen wyzza alnak az benne valok (LacV. 119).

Állandó: stabilis Ver. staturus MA. [standhaft, dauerhaft]. Állandó, az mit mázorra eltelehenk: conditivus C. Állandó volta: immutabilitas (JordC. 808). Tanachoth tartanak kyk nem tenek alandok (KulesC. 38). Fogadása nem lézen állandó: vota irrita (MA: Bibl. 1149). Az isten az változókat igazgattyá állandóképpen (577). Az isteni tudomány az ő tisztaságban állandóul marad (Pázm: LuthV. 35). Állandó csillagok: stellae fixae (Com: Jan. 8).

Állandós: **1)** Igy akartuk, hogy légyen az végezés köztünk állandósan (MonTME. IV. 255). Bottányi háznak közsiklé, állandós örökösége (Biró: Préd. A.).

Állandóság: stabilitas, duratio MA. [dauerhaftigkeit]. Nem őrizik alkotmányokat, mellyek állandóságokban maradnak meg terek gondviselése nélkül (Pázm: Préd. 66). Gyémánt állandóság (Fal: Vers. 900).

Állandóságosan: [constanter; standhaft]. Állandóságoson szeret isten (Zvon: Post. 1301).

Állap-ik: **1)** [consisto; stehen bleiben]. Állapok nemely zemely ez fraternek eleyen (DomC. 153). Az wrnak anyyala melleice állapoc (Born: Préd. 34). Helyre ez nem állapoc (Valk: Gen. 13). Ket frtia mellejök állapoc (Szár: Cat. J2). Állapok ő közsikben: stetit inxta illos (Pél: Bibl. 87). **2)** [subsisto MA. [stehen]. Állapoc ő orenia előt (BécsiC. 37). Ki mend veziglen állapodic: perseveraverit (MünchC. 58). Hozéken állapok vizek (AporC. 66). Holval eletted állapoc: astabo tibi (KulesC. 6). Jesus az parton állapoc (Born: Préd. 234).

főllálapik: [se erigere; sich aufrichten]. Josefnece keneice fel állapoc (GuayC. 26).

mög-állapik: **1)** subsisto C. [consisto; stehen bleiben]. Előtre meg állapoc (GuayC. 57). Megh állapok az ayto előt (JordC. 742). Ez főll ow helyen meg állapoc (ÉrdyC. 19). Ime az ezyllag meg állapoc (DebrC. 336). Mykeppen neki tetueek, meg állapoc nekly urunk Christus (DomC. 260). Meg állapoc Salomon az wrnac őltira előt (Kár: Bibl. 1310). Megállapoc az felhő: reambulit (MA: Bibl. 1129). **2)** [persevero; feststehn, in geltung bleiben]. Meg eskőveek es erőssen meg állapok ő fogadása (CzechC. 53).

Állapat: [facio; schöpfen]. Ky űtet szerette, állapatta: qui fecit illum (Konj: SzPál. 423).

Állapít: stabilio, colloco MA. [stellen, feststellen]. Poetic verseinece bűségében szokta ténészt állapítani (Zvon: Post. 14). Az második argumentum ugyan azon főrelekany lábra állapíthatik (Bal: CsIsk. 215).

helyre-állapít [helyre állapít]: [restauro, restituo; herstellen]. Valami ereic el megyen betegségeben, ismeg azt etellel es itallal helyere állapíthatya (Frank: HasznK. 25).

mög-állapít: [consistere jubeo; aufhalten]. Pörkoláb uram menten meg állapita bennünket (Pós: GBot. 78).

Állapod-ik meg állapított Helt: IT. Cor. MA: Senlt. 428. **1)** subsisto MA. [stehen bleiben, sich stellen]. Alatsomb' szolgija, elvetettel' rabja eleiba állapodik? (Pázm: Préd. 16). Az ti hitetek nem az emberi bölcsességben, hanem az istennek hatalmán állapodgyék (Pázm: Kal. 48). Ha a szomorúság a jámborságnak képében állapodik elődbe, vigyázz (Fal: BE. 615). **2)** [valere; gelten]. Szükséges a kereszttséghez a víz is mely nélkül a sacramentum nem állapodik (Illy: Préd. 195). **3)** [consto; bestehen aus —]. Tékélletes isten, tékélletes ember, okos lélek-ből és emberi testből állapodván (Pázm: Imáds. 17. Biró: Augy. 171). Csak meggyarázni akarta, hogy a nagy város münéml emberekől állapodik (Illy: Préd. 1435).

föl-állapodik: [surgo; sich aufrichten]. Minek utána egyszer felállapodott, soha le nem omol (Pázm: Kal. 413). Az anya-szent-egy-láznak felállapodott filáit rongja (Pázm: Préd. 203). A synagóga igái elrontattak: az anya-szent-egy-láz felállapodott (359).

még-állapodik: consisto, subsisto MA. [stehe nbleiben]. Megállapodni az szede, meg állapodni az tengernek haborgási (Zvon: Post. 1345). Miben állapotot legyen meg valakinek igazsága, az magyaráztatik meg: status juris declaratur (Ver: Verb. Előb. 59). Állapodgyál-meg egy kevéssé, kedves olvasó (Márkó: BCsák. 25). Legottan meg-állan, meg-állapodni (Com: Jan. 210).

mégállapodás: [iustitio; das stehmbleiben]. Megállapodásnak módgyát: modum subsistendi (Ker: Préd. 183).

nap-mégállapodás: [solstitium; sonnenwende]. Legtöbbnyilván [a nap] nap meg állapodást áll (Com: Jan. 7).

mégállapodott: adultus C. [erwachsen]. Christusnak megállapodott örög voltának mértéke szerint: in mensuram aetatis plenitudinis Christi (Helt: UT. C66). Meg állapodott öreg (Börn: Préd. 247). Megállapodott regzött ember [volt fölfeszítésekor Krisztus] (MA: Scult. 428). Megállapodott emberkorokba juttak (Ver: Verb. 282). Meg állapodott időmben (Debr: Ker. 30). Hogy a vadállat a gyenge veszélyeket vagy a megállapodott fíkot meg ne ronsa (Hly: Préd. 1278).

Állapodott: [adultus, perfectus; erwachsen, vollendet]. Io erkölchő állapotot aszonyallat (Pécsi: SzűzK. 164b). Iol állapotot elme: animus bene compositus (Erasm: Erk. 2).

Állapot (állapat CC. Decsi: SallJug. 36. Zvon: Post. Csúzi: Síp. stb.): **1)** status, conditio, habitudo, habitus C. [zustand, lage]. Mértékleletes állapot: temperies; mértékletlen állapot: intemperies C. Jobblágyásból szabadságra ment állapot: libertinitas PPBl. Állapottya zereht, ha zyz ha hazas (ÉrdyC. 622). Haü állapotbeli embőrcé tartnac penitencziát (DebrC. 396). Vala eleszer egyházi kysseb állapotban annak utama veteteek papaságra (DomC. 194). Ha ugyan azon alapadba marad a fukadéc (Helt: Bibl. I. DDd3). Az egnek melegli, es szeles állapotiat remelhetni (KBécs. 1572. E). Minden reudek és állapottok kötelességéről tanításokat adtam (Pázm: Préd. a3). Gyermeki állapattyaival mentette magát (Zvon: Post. 13). Uri és fő állapotbeli reudek (II.602). A boldog szerencsés állapotokban fel fuvalkodie (Com: Jan. 196). Az mennyire őt kegyelmétől az időnek állapotjáért lehet, legyen oltalommal (Gér: KárCs. 364). Alacson állapotu ember (Hly: Préd. 1366). Első boldog állapattya viszzatetett (Csúzi: Síp. 94). **2)** statura, corporatura C. [status; gestalt]. Nagy magass állapotw nepek: populus magnus et sublimis (JordC. 218). Állapattyaiban kysded vala (ÉrdyC. 140. TilC. 99). Kiezdoda adlat eg sínuit az ő állapotfialhoz? (Fél: Bibl. 9). Vala Markali rőuid állapotu ember (SulMark. A2). Magas állapotu emberek: proceras staturae (MA: Bibl. I.132). Vannak sok kisebb állapotu koporsókis rendölve es szabua (Lép: PTük. 183). Igyenes fel serdült állapot (III.4). **3)** opes, res secundae; wolstand; Az kösség állapattya megküssebedec: plebis opes (Decsi: Sall. 28). Abból is kitetszik nagy állapattyaok, hogy királyi ajándékokat adtak Krisztusnak (Pázm: Préd. 187). Anyai állapototok vagyon, hogy Magyarországnak sok várakat birtok (MonTME. III.425). Biztatja magát azzal is: állapotra mehet úgy is (Thaly: Adal. I.241. 242). **4)** [substantial]. Meg yelentse az zent haromsághnak állapattyaat mykeppen eegy es három (ÉrdyC. 564. TilC. 12). Az hyth az állapotoknak, kyk remenlettemek, ō my woltha, állapotya: sperandarum substantia rerum (Komj: SzPál. 450). Isten, ki szemelyeben barom, de állapattyaiban egy (Frank: HaszK. 77). Mi állapotu volt az a lelek (Vás: CanCat. 467).

Állapotos: [locuples, opulentus; wohlhabend]. Ő, mivel nálam állapotossab ember, meg tselekszi (Pós: Vetők. 50).

Állaptat: [statuo; stellen]. Amuepice közepette állaptatazt ötet (BécsiC. 21). Állaptata ötet öközöpetter (MünchC. 46). Állaptatta ő fergetegeket (AporC. 78).

még-állaptat: ~ Darius vete zerest es megállaptata: proposuit edictum et statuit (BécsiC. 115).

Állás: **1)** [status, conditio; zustand, lage, stellung]. Megtertek ti állastokra: redibitis ad statum (EloC. 108). A föld-leíró a tartományoknak helyzetetéseket, állásokat le-írja (Com: Jan. 171). Némellyeket nem tartóztat egyéb attól, hogy a te-kéntetes érdem-állásokra nem léphetnek, hanem a szanyadozó restség (Fal: UE. 373). **2)** statio MA. [das stehen]. Kínállás: exstantia C. Állatad feldeth w állasan: fundasti terram super stabilitatem suam (KeszthC. 273). Készítsé magunkat az Kristus mellé való állásra (MA: Scult. 90). Azok az nepek kik akkor az napot lathatnák, az holdnak előtte állása miatt ne lúthassák (Klebr. 1619. D5). **3)** substructio C. cathedra (JordC. 426). [gerist]. Az eghaznak tornara állastli cínaltata (KázC. 56). Alast zerze olymynt hathuan sengne magasságra (TelC. 99). A kő-míves a gerendákra csinált állásokra padlásokra hág (Com: Jan. 102). Játék nézni való magas állások (Gyöngy: Char. 2). **4)** [habitus corporis; statura]. Test állása: statura C. Senki sem az ember testének állasabol, sem a czillagoknak forgasabol az ember halalanac oraíat meg nem tudhatta (Fél: Tan. 489). **5)** [statio; standplatz]. Hajókázás után a hajóknak alkalmas állásra (statio) kell vitettem (Com: Jan. 91).

barom-állás: [stabulum, pecunia; viehstand]. Szentegyházok olyan mint az barom állás (Pázm: Kal. 127).

bosszú-állás: vindictio, vindicta, ultio C. [rache]. Bozwalas: ultio (NémGl 184). Meg zőnic az bozzu állas (GuaryC. 43). Bozzu állasnak kevnysága (ComC. 156). Törjen meg a te haragodne bosszúállása: quiescat ira tua (Helt: Bibl. I. R4). Fel ne griedgien az bosszu állasnak fizesere (Fél: Tan. 328). Ne gyilöllyed fele-barátodat, bosszú-állást ne keress (Pázm: Préd. 124).

disznó-állás: [stabulum porcorum; saustall] Com: Jan. 77.

had-állás: stativa militum Nom.² 335. [standlager].

hajó-állás: navale Nom.² 365. [schiffstation].

juh-állás: probatica MA: Bibl. Magy. 4. [schafstall].

ló-állás: stabulatio [pferdestall]; jó ló állás: locus aptus equorum PPBl.

ökör-állás: [bubile; ohsenstall]. Ökör istálló avagy ökör állás (Com: Jan. 77).

őr-állás: speculatus, excubiae C. excubatio, vigyázás MA. [wache, wachposten]. Kineckinec az ő santzára őr állásra gondgya legyen (MA: Scult. 207).

strázsza-állás: ~; statio MA. (MA: Tan. 748).

szék-állás: iustitium, törvéneködesnek pörlesnek megállása C. [gerichtsferien].

tehén-állás: bostar C. bovine Major Szót. [kuhstall].

tó-állás: [stagnum; teich]. Tó állásokban széllyel folynak: in stagna (Com: Jan. 13).

út-állás: [insidiae; hinterhalt]. Az ilyenek út-állásokkal, eset-páttyokkal e békesség nem bontogatódik semmüképen (Montrók VIII.119).

várta-állás: [excubiae; wache, wachposten]. Ellenségink mint egy várta-állásokon ólálkodnak reánk (Fal: UE. 372).

vásár-állás: [forum; marktplatz]. Meg különböztette a templomot a piatzoktól a vásár-állásoktól (Vajda: Kriszt. LVIII).

víz-állás: stagnum MA. laeus MA: Bibl. 155. [telel]. Be-
hagyta az víz állásba (Helt: Krón. 91. Misk: VKert. 258). Tó
víz-állás: stagnum (Com: Vest. 146).

víz-állásos: stagnatus MA [telel].

1. Állat: 1) sisto, statuo MA. [stellen]. Vádoló bizonyí-
gokat állatni: *instituere accusatores testes P141. Allata ötlet
(Jzst az ürdög) a templomnak tetelére (MünchC. 19). Hő
közben állatni van hwyet (JordC. 717). Haugis tanokat állata-
nak hő ellen: stiterunt fidos testes (726). Ő erotte a veress
tenget kétféle állata (Helt: Bibl. 163). Állata hét juhot felfele
(43). Állasson bennünket az ő szent fűnye eleiben (Zvon: Préd.
142). Mást az helyébe ne állasson (MA: Bibl. 1115). Téged job
kezére atyámnak állatnak (Zrínyi 149). Az gyalog kapitány
hadja kár, ná nem tudjuk, kit állassunk helyében (RákGy:
Lev. 168). Nem állata bizonságot (Gér: KárCs. 321). **2)** [sisto,
indúbo; kommen, hindern]. Sebet őszue forrasztani vér állatni,
felette igen hasznosoc (Mel: Herb. 162). **3)** [asserere, affirmo;
behaupten]. Azt állatta, hogy . . . (MA: Scult. 28, 600). Metro-
dorus színláthatatlan világokat állatot (Prág: Serk. 928). Tudós
catholikusok azt állatták (Czegl: MM. 17, 115). Olly dolgokat
állatnak és tanítanak, melyek igaz emberségével ellenkeznek
a Christuskak (Pös: Igazs. 112). A typographia, merem állatni,
nem régi inventio (Ötymest. 21. vsz.). Isten egységét vallyuk
és állattunk, (Úzoni: Dáv. 13). Allato rekeszték: conclusio afir-
mativa (GKat: Ttk. 286). **4)** stabilio MA. [confirmo; unter-
stützen, bestätigen]. Czudaekal igieközik az ő hamis tudommat
állatni (Fél: Tan. 228). Az io ezekedet az Christusan valo
igassag nem rontia, hanem inkább állattia (289). A minemű bizony-
ságokkal az régi igazságot állatom (Pázm: Kal. a3). Erős bi-
zonságokkal állattam (Pázm: LuthV. 13).

be-állat. Más helyébe be-állatni: *cooptare in locum alte-
rius P141.

elő-állat (elöve-állat CC.) astituo, sisto, produco, represento
MA. [vorstellen, vorführen, zur stelle setzen]. Előve állatnak
kettőt: statuerunt duos (JordC. 709). Előve allathia az igasságot
(ThC. 233). Előállatni (obtulit) Moses Aaront és az ő fiát
(Kár: Bibl. 194). Az ember elő-állatja a kinek adta a leveleket
(Monrók. III.191). Elő-állat némelyeket azok a bizonyosságok
közzül (Pázm: LuthV. 42). Ha nintsen [jó katonai], a porból
kell elő-állatniuk hadi népiüket (Zrínyi II.193). Törvényben
idézie hogy magát elő állassa: ut se sistat (Com: Jan. 135).

föl-állat: erigo MA. [aufstellen, aufrichten]. Az scala, kyt
Jakob látta föl állatvan (ÉrdyC. 576, 605). Az allas föl állattam
ala zalla (TelC. 100). Szabad legyen képet föl állatni (Mon:
Kép. 78). Mineműtéma föl-állattál, ismét mindgyárt elöstem
vólta, ha te nem tartottál-vólta (Pázm: Préd. 72). Fekvő hitét
felállata (Illy: Préd. 1310). A ziszlók föl állatnak: eriguntur
(Com: Vest. 97).

hátra-állat: [recedere jubeo, retro statuo; zurücktreten
lassen, zurückstellen]. Hátra állattya az yrgalmasságot [igaz-
ságossága mögé állítja] (ÉrdyC. 12b. 527b).

helybe-állat: [restituere, restaurare; herstellen]. A mely sz.
könyveket Esdras restituit, helybe-állatot (Pázm: LuthV. 474).

helyre-állat (helyére-állat): ∞ Az zolosmat helyeere allata
(ÉrdyC. 560). Hatalmas helyere állattatoc (Deesi: Sall. 27). Min-
deket helyere állasson (Fél: Tan. 253). Megadta volna besü-
letünket mászor, de ezt ná most helyre állatjuk (RákGy:
Lev. 72).

helyreállatás (helyéreállatás): [restitutio; herstellung]. Az
istenü tisztelet helyre állatásáról vido megemlékezés (Czegl:
MM. 21). Bekeségünknek helyere állatasa ő rayta vagyon (Szár:
Cst. 113).

ki-állat: [exponere; ausstellen]. Ez nagy kent [kínzó eszközt]
el ky allathak (ÉrsC. 509). Hő strüssunkat ki-sem is állattuk
(Kövy: Httm. 104).

mög-állat: 1) sisto C. [retinere; das stellen, bringen, auf-
halten]. Megallata a hajót (MünchC. 83). Meg allata zekeret
(DebrC. 90). A napot sem allathatja meg az égbe (Helt: Bibl.
1e). Hozzá hínán egy gyermetsköt középarint közöttoc meg
álata (Helt: UT. 144). **2)** sisto C. [indúbo; kommen, hindern].
Az vernee folyasat meg allattny: restringere (EhrC. 68). Meg
allathia w veezeth: statuit procellam (KeszthC. 297). Meg kemé-
nyíti és megallattya az ember hasit (Mel: Herb. 1). A bis alma
hasnak meneset meg allattya (BeythC: FivK. 21b). Vért meg
nem állattyak (Frank: HasznK. 28). Ez nem igaz patvarnak
folyatásit már félsőbb meg-állattuk (Pös: Igazs. 349).

Állatás: 1) [statuere, dispositio; das stellen, stellen]. Más
helyében valo állatás: substitutio C. Az Metellus sereg állatasa
(Deesi: SallJug. 42). Senki az egyháznak rendben állatásánál
igazan íteletet nem telhet (Zvon: Osiand. 34). Tanu-állatások-
nélkül beszéltoc (Sall: Vár. 10). **2)** [assertio; behaupten].
Állatásképen valo, tagadás képen való [positiv, negativ] (DEmb:
GE. 37). Igaz az első állatásod szerint (Czegl: MM. 17, 31).
Christus testévé vérvé változásának állatasa (12). Állatásimat
meguetik (Gvad: NótTest. 107).

2. Állat: 1) [status, conditio; zustand, lage, stellung]. Meg-
ternek elsőv allatokra: ad primum statum (EhrC. 112). Minde
harom allatbeli embőrcé [irigyeck, gyűlölködők, engedetleneck]
(GuaryC. 21). En allatomath awagy my wolomat megmondan-
dom (ÉrsC. 425b). Az udvarának egész állattya másra vagyon,
az udvari, szabadságát el-atta, misé, nem magáé (RendÉl.
Fv. 2) [statum; gestalt]. Nag állatnac voltanac (BécsiC. 104).
Az ozlop nag vala es ő allatta igen magas (122). Tü kitec
toldhat ő allatfához eg seignét (MünchC. 24. 15brC. 373). **3)**
substantia, essentia MA. [das wesen, wesenheit]. Allattyan es
neuben: re et nomine (EhrC. 73). My leegén az lelky ysmeret
allattya zeren (ÉrdyC. 24). Az wr isten zemeelben harom
allatban egy (583, 663). Az ő allattinba nem változat el (DebrC.
53). Fium egy természetű es egy allatu en nelem (Tel: Evang.
1204). Nem chak nevé, hanem állattyt is akarja a keresztý-
eknek visébi (II.666). Mert űc [a kőpek] szeuteknek nem mon-
dattanac sem allattiaért az miből elhaltac (Mon: Kép. 58).
Imádságok és kereszt-vetések . . . de az misének állattya nem
ezekben vagyon (Pázm: Kal. 734). Az ou és új testamentomi
sacramentumok között semmi különbség nintsen a dolognak
valóságára vagy állattýára nézve (Pös: Igazs. 150). A bün az
embernek egész állattyt általjárja (Mad: Evang. 134). **4)** ens,
usia C. [res; wesen, sache]. Lelketlen állat: exanimatis C. Ewt
se kerdýd ez allatrol: de ista materia (EhrC. 51). Parancolt
neki hog ez allatrol veztegne: ut do hac re reticeret (BécsiC.
52). Ki önké az allatot mondotta: qui rem detulerat (54). Az
wristen lathatatlan allat (ÉrdyC. 596). Isten nag tizta allat
(DebrC. 438). My allath ember: quid est homo? (KulesC. 12).
Vagytan allat res injusta (42). Mynden lelky józng angéli
allath (VircC. 11. 11). Sem zekeren sem egyél allaton nem
meryk meg yndetny (MargL. 174). Minemű állat és ki legyen
az igaz isten (Helt: Bibl. I. a3). Legyenec vilagosito állatoc
a mennynece erőssen: fiant luminaria (Helt: Bibl. I. A). Jó álat
a só: bonum est sal (Helt: UT. 17). Bort és semmi részegítő
allatot nem fog imi (Tel: Evang. 145). Az képec lelketlen allat-
oc (Mon: Kép. 67). Az isten lelki állat (MA: Bibl. 171). Az
ember neuzete nem mindenkör egy embert, hanem gyakorta
az egész emberi allatot igyzi (Ész: IgAny. 111). A bün átkozott
állat (Ker: Préd. 362). **5)** animal Ver. [tier]. Gonosz állat: mala
bestia MA. Myndön madarac es égbe allatok az ő felőlköz
zerkőznec (DebrC. 438). Földi állatoc: animalia (Kár: Bibl.
198). Fene állat: bestia (657). Repeső allat (GKat: Ttk. 401). A
túzk retentő fejcs, makacs állott [igy] (Mik: TLv. 447).

asszony-állat, asszonyi-állat: femina C. mulier MA. [weib]. Asszonyállatoknak magzatnyok (JordC. 386). Ember ki azzoi állattal zületik (BodC. 3). Mykeppen zokasok az gyarlo elmeknek az asszony állatoknak (MargL. 36). Pó fő asszonyiállatok: mulieres nobiles (Delt; UT. 15). Tíznel, tengernél, asszonyi állatnál gonozb nem lehet (Decsi: Adag. 94). Minden gonoznak oka az azzoniállat (167). Talán minden szüzek asszonyállatoknak hivattattak (Ily: Préd. I.159. Fál: NA. 199).

asszonyállati: femineus C. [weiblich]. El nem vezteglem asszonyallaty gyarlosagnak bodogtalan nyaualyasagaba (VirgC. 135). Asszonyallaty természet (CornC. 32). Asszonyallaty vakmerőség (DomC. 100). Asszonyallati szörzetek, apatzasagok (Gyarm: Fel. 49).

barom-állat: [animal, pecus; tier, viel]. Negy labw barom állatok: quadrupedia (JordC. 741, 182, 859. ÉrdyC. 596). A tengerben vagyon egy vízi kigyó, rettenetes nagy hosszú barom állat (Misk: VKert. 585).

[egy-állatu]

egyállatuság: [natura minus substantiae]. Ugyan azon szörzötő az Nicaeabeli gyűlésben irt vallás közibe az egy állatusag-nac igeiet (Zvon: Osiand. 92).

elő-állat: animans Ver. animal C. tier Com: Vest. 119. (Eleven állat tarto hely: vivarium C.).

éltető-állat: elementum C. Com: Vest. 127. Az negy eltev állat (CornC. 8. JordC. 861). Az felssew eeltető állatnak tyze [a levegő] (ÉrdyC. 17, 570b). Engede neki mind ez negy fw eltetw alat, twz, víz, eg es fvid (VirgC. 36). Ez el mulando vilagnak negy eltetw állaty (Komj: SzPál. 265). Minemű eltető állatokból allion az ur vaczoraia, tudnia illik, kenerből es bor-ból (Fél: Tan. 408). A víz, föld és levegőg a dolgoknak első éltetőállati (Ily: Préd. I.363).

embéri-állat: [homo; menschliches wesen]. Zegbeen embery állat (ÉrdyC. 516). Embery állat twd valasztany yotol gonozt (556). Ky[k] embery állatoknak artatok (PeerC. 275. PozsC. 1). Oh embery állat (MA: Scult. 233). Méltó hogy az embery-állat, mindenek-felet diicsirje szent nevedet (Pázm: Imáds. 12).

lélkész-állat: animal, animans Kr. [tier]. Monda vr a kegonac: atkozot lez minden lélkész állatoknac közötté (TelC. 211). Lélkész állatok. Így neveztemek az okosság nélküli való állatok (Bod: Lex. 108).

oktalan-állat: [animal; tier]. Mind okos alat minth ember mind oktalan alat engetee neki (VirgC. 46. DebrC. 56. Kár: Bibl. I.97). Az oktalan állatok elégtelenek a tudományokra (Ily: Préd. I.135).

téremtött-állat: creatura C. [geschöpf]. Ottan mynd meeny feld es eegyeb teremtet állatok leenek állattyok zerent (ÉrdyC. 318). Meg bizonittatik mindön téremtött állatoktól előzer az eltető állatoktól es a köuektől (DebrC. 54). Memek es fvidnek es mynden teremtet állatoknak kiralya (VirgC. 44). Te teremtet alatid vagunk (TelC. 266). A ki mindeneiket teremtet, előb való a teremtet állatoknál és örök mindenható lelki állat (Tel: Evang. II.351). János [evangelista], ki csak teremtetállat vala (Ily: Préd. I.52).

úszó-állat: natatile PPBl. [schwimmendes tier].

vad-állat: [fera; wildes tier]. Fene vad állat: bestia (Kár: Bibl. I.463). Fene vad állat (Com: Jan. 199).

Állati: essentialis CorpGramm. 318; [wesentlich].

1. **Állatlan:** [accidens; unselfständig]. Ők az szent lelket ingyen sem állatos személynek, hanem tsak állatlan avagy magán létlen erőnek lenni tanítják (GKat: Titk. 212).

Állatos: [substantialis; wesentlich]. Rövideden megmagyarázván a reménységnek állatos mivoltát (Pázm: Préd. 171). Az ilyen kívánságban vagyon tulajdon neme és állatos mivolta a fővényiségnek (358). Állatos, személyes istennek mondgya (MNYil: Irt. 174). Ugy neueze magát, nem állatosnac és szőmelyesnac, hanem a Nazaretbeli Jesusnac (Vallást. Aij. Oo).

[Állatoz, által-állatoz]

által-állatozás: transsubstantiatio Sl. Czegl: Dag. II.111. Az által állatozásról transsubstantiatióról való tudomány (KCsiplk: Pápst. 198. GKat: VTtk. II.1208).

[2. Állatlan]

bosszú-állatlan: imltus PPBl. [ungerächt]. Bosszú állatlan el nem mwtatod (ÉrdyC. 633b).

[részből-állatlan]

részbőlállatlanság: [individua natura; unteilbarkeit]. Isteni tulajdonságok az örökkévalóság, halhatatlanság, végbetetlenség részből-állatlanság (Pázm: Kal. 1766-i kiad. 868).

Áldogál: restito MA. [herumstehen, länger stehen bleiben]. Az gém ha az mezőn áldogál, esőt jelent (Cis. 1592 MF.). Ide s tova ugrándozva tétoáz és áldogál: desultorie tergiversatur et restitat (Com: Orb. 886).

[Állhat, még-állhat]

mégállhatatlan: [inconstans; unbeständig]. Mégállhatatlan és mulandó az testi házasságnak állapottya (MA: Scult. 940. MA: Tan. 745).

maga-mégállhatatlan: [infirmus, obnoxius; unselfständig]. MA: SB. 85.

Állhatatlan: instabilis, mobilis, inconstans, infidelis C. [unbeständig]. Hw dolgayban állhatatlan: inquietus (JordC. 832. 859). Awagy hydeg volnaal auagy meleg, de állhatatlan vagy (ÉrdyC. 69). Ez vylagby állhatatlan eelet (553). [Ez velag] állhatatlan es hazug (BodC. 1). Állhatatlan az embery állat (Decsi: Adag. 8). Czigánnális állhatatlanb: proteo mutabilior (96). Állhatatlan frigy (120). Mertekeften es állhatatlan természet (Fél: Tan. 467). Állhatatlan dolognac állhatatlan az haszna is (MA: Bibl. I.577). Nem követte a gonoszoknak állhatatlan változását (Pázm: Préd. 38).

Állhatatlankod-ik: inconstanter ago, vacillo, timbo MA. [unbeständig sein]. Állhatatlankodni a dologban: *ambigue agere PPBl. Nem állhatatlankodott, mint a forgó kerék (Pázm: Préd. 35). Mint az isten szavát meg nem másollja, ugy az anyaszent-egyháznak tudománya sem állhatatlankodik (Pázm: Kal. 576).

Állhatatlanság: instabilitas, inconstantia, mutabilitas, levitas C. [unbeständigkeit]. Fertezetossegeth jelentem elmembe vaksagal állhatatlansagal (VirgC. 9. MA: Bibl. I.578. Pázm: KT. 74. Zrinyi I.10).

Állhatatlanságos: [inconstans; unbeständig]. Az tatárok kívánsága állhatatlanságos (MouOkm. XXIV.388).

Állhatatos: stabilis, staturus, constans, inerrans C. [beständig, standhaft]. Állhatatosan: perseveranter, asseveranter, patienter, solide; állhatatos vagyok: persto; állhatatosan megállók: consto; állhatatos vallás: asseveratio C. Állhatatos elmenel: obstinato animo (BécsiC. 3). Kezeit állhatatos kiteriezté: constanter (87). Állhatatos az w kezdet dolgaba (VirgC. 81). Állhatatos emléközete vala (Helt: Krón. 11). Állhatatosan megmaraduan: perseverantes (Fél: Bibl. 179). Állhatatos szép idő lesz (MA: Scult. 33). Ha egy forge órának állhatatos folyással járó kerekít látod (Pázm: Kal. 2). A napnak fényessége állhatatos (Ily: Préd. II.258).

Állhatatosság: stabilitas, soliditas, constantia, perseverantia, severitas C. [beständigkeit, standhaftigkeit]. Vuóló nag állhatatosságban: instantia magna (BécsiC. 16). Mykoron nem volna

testének teljességes alhatatossága lelkeének volna teljességes erősséghe (ÉrdyC. 58. 517b). Latuan henné az w atya ez nagy twkellétes alhatatossagat (VincC. 27. Kár: Bibl. 1641).

Állít: [sisto, statuo; stellen] Maga dolgát jól állítani: *constabilire rem suam; házát jó rendbe állítani: *constituere rem familiarum PFB. Fel-függesztő, állító font: statera (Com: Jan. 167). Rendbe állítván táborokat, ki-állanak a nagy tágos mezőre a seregek (Hall: IIIst. III118). Kivántam romkott nemzetemet talpra állítani (Thaly: Adal. II.252). A tsászár ezt látván szekerét állítja, és a szántó vetőt magához szállítja (Orezy: KöltSz. 227).

be-állít: illoco Kr. [hineinstellen]. Az víznek a szőlőben fűnös deák állítá be az maga lovát (Monfrók. VIII.372).

beállítás: [inlocatio; einsetzung]. Nemzetes Csula Gáspár hívünket azon hivatalnak beállítására hűségtek által instelláltatni rendeltük (MonOkm. XIV.112).

el-állít: [averto, depello; abbringen]. Ha meggondoljuk, hogy kár örök boldogságunkat oly könnyű módon vesztenünk, elállít gonosz szándékunkból (Fal: SzE. 566).

föl-állít: [erigo; errichten]. Tízhet felállítani: *instituere collegium PFB. Márvány köbül jeles nagy épületet állít-fel (Hall: IIIst. III136. II.16).

helybe-állít: [restituit, restaurat; herstellen]. Hogy a trójai hadakat meg-segítse, bátorítsa, és az elveszendőket helybe állítsa (Hall: IIIst. III130).

még-állít: [sisto; zum steln bringen]. Ez okon a gallyát ott meg is állítják (Gyöngy: Char. 197).

össze-állít: [colligo, contrahio; sammeln]. Állíts össze táborokat, rabolj, dúlj fel országokat (Orezy: KöltII. 93).

Állítás: assertio Kr. [behauptung]. A mint hogy a kíváns, megvetés, eltávoztatás, állítás, tagadás, kételkedés is csak különb módjai az akarathnak (ACsere: Enc. I. MF.).

Álló: stans, statarius, stabilis MA [stehend, beständig]. Álló sereg: phalanx C. Álló almák: *conditiva mala; kevésbé álló gyümölcsök: *fugacia poma PFB. ? In fluxum Thyza ad locum farkasalloya vocatum, 1381. ZichyC. IV.182). Álo kéntsed leszen nemybe (Helt: UT. L8). Vízálló töse (Com: Jan. 96). Hozzája álló, testéhez álló: un just-au-corps (Kírlész. 131). Egy álló helyben (Fal: Jergy. 922).

ajtón-álló: janitor, ostiarius C. [türsteher]. (Helt: Háló. 87. Born: Préd. 281. Tel: Evang. II.1015). Ajtón-álló leány: ostiaria (Pázm: Préd. 498). Ajtón álló szolga (Fr: SzJán. 89).

[alatta-álló]

alatta-állóság: subsistentia GKat: MGramm. C. (CorpGramm. 318).

bosszú-álló: ultor, vindex C. [rächer]. Bozwallo: vindex (NémGl. 181). Meg ternel ellensegeth oes bozv alloth (KulesC. 12). Ne legy bosszu álló: non queras ultionem (Helt: Bibl. I. IIIIn). Bosszú-álló haraggal gerjedeztek (Pázm: Préd. 90). Látja bosszuálló fegyverben az svécust (Thaly: Adal. 194).

kapun-álló: atriensis, janitor MA. [türsteher]. Az kapvth es az emeklyeth az kapvun allowal fel wonatthwyk (LevT. 145. Mel: Jóh. 74. Kár: Bibl. 1423. III.115).

láb-álló: [constans; beständig]. Hazugság állandó nem lehet lábálló akármí dologban is (Kísv: Adag. 373).

[magából-álló]

magábólállóság: simplicitas GKat: Titk. 292.

ór-álló [wahrenallo. Pest: Nom. 32]: speculator, catascopus C. [wächter, wache]. Eleibe kelence az ór alloé (GarryC. 56). Ór allot zereztene eé magas hegen (DobrC. 328). Órallo

istrasak (Mel: SzJán. 223). Ór allokat belihesztetem (Mon: Apd. 185). Strásás ór álló (MA: SB. 72). Órállója és feje-felett vigyázó általma annak, a ki őtet szereti (Pázm: Préd. 631). Egyedül legyek-e én ór-álló, ki megjelentem veszedelmedet (Zrinyi II.162). Ór álló strási (Lászl: Petr. 119).

strázs-álló: excubitor, vigil, stationarius MA. [wache, scheldwache]. Strasa allo vitezök: *stationarii milites C. Strasa álló sereg: statio MA Strasa allo útez (Born: Evang. 128).

út-álló [ulon-álló, rabló. Matkó: BCsák. 157]: grassator C. [wegelagerer]. Utálló latrok (Kász: Kit. 236). Ha útálló, egyéb latrok, tolvajok találatának (Monfrók. VIII.193).

Állóság: stabilitas Kr. [standhaftigkeit]. Erősen állóság: fixitas [a testek részecskéinek egymáshoz erős tapadása] (ACsere: Enc. 127.)

ALLÉLUJA: Masod eneklees az alleluia, ky jegyz az angyoloknak erevemevket menyorgazban (CoruC. 371).

ALMA (óma. Fal: Vers. 903): pomum, malum C. [apfel]. Almafa (1225. Jern.). Függőce elő almaia: prima poma ficulnea (BécsiC. 193). Kerteben rosukat zedők almakal egietőmben (DobrC. 186). Magas tal, es nagy edesseges alnak wadnak roya (TelC. 273. WinkC. 362. NagyszC. 121. Zrinyi I. 99). Assai alma (Kady: Csul. II.63). Szemeid igazan mezenec, es szemed bőre almaia [pupilla; augapfel] lepassodet elől vegye (Pécsi: SzizK. 81). Az almáinak különb különb féle nemét és nevét mind leírnya, majd haszontalanuk és lehetetlenek ítélem . . . A nevekbe arany [a külömbőség], hogy néhutt csak a szomszéd falukban-is külömben nevezik őket. En csak emnyilányat nevezek közzülők, a mint ide Posony- és Csulóköztáján nevezik őket (Lápp: PKert. III.142).

ádám-almája: frumen C. MA. larynx PP. [adamsapfel, gurgelbein].

arany-alma: 1) malum aureum Kr. [goldener apfel]. Vemsa ada neki három aran almat (BodC. 19). Az arany-almára, melyet a királyok kezekben hordoznak, keresztet tsínáltatott (Pázm: Préd. 1217). 2) [malum aurantium; pomeranze]. Aranyalmafa vagy narancsfá (Váli: OrvSz. 7).

báling-alma, kétféle: egyik nagyobb, kinek fele szép piros, fele sárga édes bor ízű. A második apróbb, sárga, és csak néhutt vörös, savanyu (Lipp: PKert. III.141. 92).

birs-alma [bis alma C. bys alma Frank: HasznK. 21b]. catonem, chrysonela C. cydonium MA. [quitten]. Az bis almat föld meg, hevesgöt ki vezőn, es az hasnak meneset meg allattya (Beythe: FivK. 21b).

boldogaszony-almája, jó édes sárga: ez is tartós (Lipp: PKert. III.143).

bolondító-alma: malum insuum Mel: Herb. 52.

borizú-alma: pomum vinaceum MA. mustem malum Kr. weinapfel. Lipp: PKert. III. Kr.

citrom-alma: citromalum, Márton lat. [citrone]. Czitron alma (Web: Am. 87.)

darás-alma. Darás alma, a ki édes szabásu (Lipp: PKert. III.143).

farkas-alma: aristolochia MA. aristolochia longa Nom. 85. elenatitis Beythe: Stip. 2. [osterluczi]. (Frank: HasznK. 20. Csah: OrvK. 22. Misk: VKert. 511).

fontos-alma. Funtos alma, nagy öreg, mindeniknek egy egy fontosnak kellene lenni, bor ízű (Lipp: PKert. III.143).

földi-alma: patada [erdapfel], Lipp: PKert. II.153.

kormos-alma. Mellyet a fel-földön kormos almának hív-
nak: igen kemény, kívül pettegetett initt amott, mintha varos
völne; jökora, jó leves, édes borízú (Lipp: PKert. III.111).

léány-alma. Léány alma, hoszúkás, egy felől sárga más
felől piros bor ízű (Lipp: PKert. III.143).

léány-csecsü alma: orthomasticum malum MA.

majnör-alma: [meissner apfel, moschanskerapfel]. Mesinki
avagy Majner alma, mivel Misznaiabol származott; igen jó édes
leves alma (Lipp: PKert. III.111).

métet-alma: [?] Métet alma, nyári és teleő, édes fejer
belű (Lipp: PKert. III.143).

mohos-alma: malum mucosum MA.

muskatály-alma: malum apianum MA. [muskatellerapfel].
Muskatal alma, öreg apró enyi hány féle, igen jó szagú
(Lipp: PKert. III.143. 92). Muskatály almátka (Debr: Ker. 412).

narancs-alma: [malum aurantium; pomeranze]. Küldöttünk
riskásit, szőkifüvet, gyömbért, narancs almát (MonTME. I.117).
Narancs almát-is, lemoniát magadnál hordozni és szagolni, igen
jó (Web: Amul. 37)

paradicsom-alma: melimelum MA. Édes alma, paradicsom
alma: melimelum MA.

páris-alma: [?] Páris alma, egy kevesé hoszúkás, bor ízű
(Lipp: PKert. III.143).

paszomány-alma: [?] Paszaman alma, jó öreg sárga, édes
szabású, hoszúkás, igen jó szagu. (Lipp: PKert. III.144).

ponyika-alma: [malum punicum; punischer apfel]. Mikenth
pahika alma [így] haja vgn te tvgid: sicut cortex mali punici
(KörC. 480. 477). Lee zallee hogy megl lathnam hogy ha
meg wyraghzottak az zlóók ha nemzetenek az ponika almaak
(ÉrsC. 220. 221).

savanyú-alma: pomum acidum MA. arbutum Nom.² [sauer-
apfel].

selyem-alma. Selyem alma, avagy Posoni alma: jó bor
ízű leves, öreg hoszúkás, szép piros (Lipp: PKert. III.144).

szögletös-alma. Szegletes alma, föllyűl négy szegű; ke-
mény, sokáig tart, leves bor ízű (Lipp: PKert. III.143).

szentbenedéki-alma. Szent Benedeki alma, hoszúkás
és sárga, édes, és kevesé savanyúeska, tartós (Lipp: PKert.
III.144).

szentivány-alma. Sz. Ivány alma, apró sárga, édes. Más
Sz. Ivány alma nagyobb, sárga piros (Lipp: PKert. III.142).

teleő-alma: pomum serotinum MA. [winterapfel].

vad-alma: unedo C. pomum agreste MA. arbutum PPJB.
[holzapfel]. Vad almác: innitia poma (Com: Jan. 62). Vad al-
mát aszalni (Gér: KárCs. IV.309. 299).

Almás: [pomosus, pomis praeditus; mit äpfeln versehn,
apfel-]. [Almas, folyónév 1009. helynév 1015. 1193. Olmás,
helynév 1220. Jern.]. Az almás gyernekeket, hogy föl vitték az
szubasák attunk nekik 2t. (MonTME. I.22). Almás kert (Gér:
KárCs. IV.296).

ALMÁRIOM: armarium: almer oder kapell Pesti: Nom.
45. repositoryn, fiseus MA. abacus vestiarius; schrank, schrein,
bücher- oder kleiderschrank, behälter PP. (MA: Tan. 704.
Mik: TörL. 162).

Almáriumoeska Radv. Csal. II.363.

[**ÁLMÉL,**] **ÁLMUL,** **ÁMUL** (el *almol* Tel: Evang. I.88.
amelat JordC. 714. *el-amelattata* MonIrók. III.141. *amilkodo*
TihC. 287. *el amilkodnak* Sylv: UT. I.164. *el amolkodik* DebrC.
32, 164): admiror, stupeo SI. [betäubt sein, staunen].

el-ámél, **el-ámul:** obstupesco MA. [betäubt werden, er-
staunen]. Elahmuth: attonitus Ver. Mind oth kik valának csak
el amulanak ez czodalatos dolgon (VirgC. 18). Lelkém el
amult, es elmembe meg fogatkoztam (NagyszC. 102). Fejét
hajtogatá, az Frater György dolgán ugyan el améla (Tin.
MF.). Természet el almol (Tel: Evang. I.88). Menydőrgeskor
minden érzékonségink az félelemnecc miatta elamulhae (MA:
Tan. 200). Elamult ostobaság (711). Elamulhae a félelemnecc
miatta (Zvon: Post. I.23). Az istennecc ily nagyságos czelekedé-
tin czae nem elamulhae (879. Megy: Bayle 128). Elamult az
elmém ezeken (Megy: Dial. 66).

elámulás: obstupescencia, obstupefactio C. [das erstaunen].
Elamulas: stupor (NémGl. 271).

még-ámul: [obstupesco; erstaunen]. Helyedből ki ne moz-
dully, hanem menten megámully, mint inez kő te mindgyárást
meg némully (Tör: Ján. 11).

reá-ámul: adstupeo MA. [anstaunen].

Álmélet: [stupor; staunen, betäubung]. Czodalat es amelat
pavor et stupor (JordC. 714).

Álmélkod-ik, **ámélkodik,** **ámúlkodik:** stupeo, stupesco,
stupefio, demiro MA. [staunen]. Álmélkodó: stupens MA. mirro
PP. Amealkodnak raytta es czodallyak (JordC. 710). Amelkod-
nak wala bewlehesegen (Pesti: NTest. 118). Nagy igazsagodon
igen amelkodume (Born: Ének. 221). Álmélkodandó kegyelmes-
ség (Born: Préd. 259). Azouközbe a szolga álmélkodé a szép
leazon: contemplabatur eam tacitus (MA: Bibl. 20). Szabad
ámélkodni, hogy mikor Dávid juhait őrizné, akkor emeltetnék
királyi felségre (Pázm: Préd. 23). Arról fog álmélkodni, hogy
oly mélyen sülylednek (Fal: NE. 101). A sok ajándékot látván,
ámélkodtam (Gvad: RP. 94).

el-ámélkodik: obstupeo, stupefio C. miror valde MA.
[betäubt werden, erstaunen]. Czodalatos fizetes es el amelkodo
közönseg (GuaryC. 43). Elalmelkodianak raytta az sereghek (JordC.
381). Elamelkodian ennen magaban az leth dolgot: mirans quod
factum est (617). Elmeeyekben megl zöndöredwen az az el
amekodwan czodallyak (ÉrsC. 160). Elalmélkodek czodalkod-
uan az ilieten vigasagnak latasrol (VirgC. 33. 82). Elalmélkod-
uan nezi vala (34). Akar amelkogyunk, el remöltes-wok isten-
nek, istenerth amelkodunk el, remölteswukel (Komj: Szpál.
214). Meg iyetem, el amelkottam és meg rettentem: exterrit-
us sum et tremebundus (460). Elalmélkodandó bölcseseggel
iartac el tiztekben (Born: Préd. 17). Bolondozókuae elalmélko-
dóknac igen jó meg inya (Mel: Herb. 187).

elalmélkodás: [stupor; das staunen]. Bodogultaknac el
amelkodasoc (NagyszC. 210). Oly minth elmeeknek vionnan
valo el amelkodasara fordulanak (VirgC. 71).

Álmélkodás: stupor, admiratio MA. [das staunen]. Nag
ameelkodassal es feelelemmel köwetyk hwtet (JordC. 398.
Sylv: UT. I.87. Káldi: Bibl. 290). Síralmas álmélkodásra méllő
dolog (Illy: Préd. I.66).

Álmélkodó: [stupendus; erstaunlich]. Amilkodo ez choda:
stupendum hoc miraculum (TihC. 287). O ameelkodo es choda-
latus zeitsseeg (ÉrdyC. 48b). Amelkodo nagb choda (WinklC.
347). Amilkodo czodalatos dolog (Born: Préd. 289). Az ania-
szentegyhaz amilkodo keues szamra szallot vala (EszT: IgAny. 31).

Álmélkodat: stupefacio MA. [betäuben, in staunen ver-
setzen]. (Kár: Bibl. I.472. Pázm: KT. 112).

[**Áméltat**]

el-áméltat: [seduco, pellicio; täuschen, verführen]. Amyra
el amelattata a kewssegeth az egynehany gonoz parthos embewr
(Mon: Irók. III.141).

Álmit, ámit (el *ameit* DöbrC. 26. *eládmét* Tel: Evang. III.301. *elámit* MA. el *ameitotta* JordC. 333); seduco, decipio, pellicio SL [täuschen]. Edgyik így ámit: hogy az angyal jelentette meg a kereszt nem-vihetőségének okát; másik, hogy Zachariás pap (Czegl: Dag. Előb. 18. Czegl: MM. 180). Mikor madarakat fogunk éjjel, gyújtott világgal ámitjuk őket (Fal: UE. 150). A külső melettségos tekintet sokat ámit (501).

ol-ámit: percella, attonitum reddo, exterreo MA. [decipio; betűben, in stamen versetzen, täuschen]. Fyadnac kenvalkasan keserűsége sok ayetatosokat elamith es elmetelenne tezen (Nagysz: 111). Bines urat el almeita: exacerbavit Dominum peccator (DöbrC. 26). Nem chae a tudatlan kőseget, hanem még a tudosokat is el almetotta (Tel: Evang. III.301). Az álom az embert elámitja és érzékesség nélkül vidová teszi (MA: Tan. 171). A világ hízlekedő, esalárd; ha ki nem nyitjuk szemünket, el ámit bennünket (Fal: NA. 118).

Ámitás: seductio Kr. [täuschung]. Minden dologod ámitás (Fős: Göt. 20). Nekünk ámitásnak, s nem tanításnak, útról el-tántorításnak, s nem utbaigazításnak tetszik ám e te dologd (Veresm: Lev).

Ámitgat: [pellicio; verlocken]. A kigyó esalárdul megölte az embert, oly formán ámitgatván, hogy ha az ember a tiltott gyümölcsből enne, élne (Bíró: Micra. 172).

Ámitó: [stupendus; pelliciens;] seductor, deceptor, impostor SL [erstannlich; verlockend; verführer]. Nagy és álmitó esalárd: miraculograndi et stupendo (Káldi: Bibl. Isai. 29:14. MF). Mint az ámitók szoktak esalekedni a piaztan (Czegl: Japh. 144). Ámitó beszéd (Alv: Itin. 51). Ámitók, litélők, lélekvesztők (Veresio: Lev. 13). Az ámitó világ, a hízlekedő test, az íncselkedő ördög (Fal: NE. 60).

ÁLNOK (*alnok* BécsiC. *álnae* Helt: Krón. 15. Vás: CanCut 214): astutus, versutus, versipellis, furtivus, malitiosus C. [heimtückisch, listig, schlau, falsch]. Álnokul: captiose. Esalárd álnokok: impostores C. Mellekét ezek álnokul zerzettenek ellenem (BécsiC. 171). Álnok meretekek: staterae dolosae (228). Álnoc zolga: serve nequam (MünchC. 18.37). El vezen heet lelkeket álnokbakt h w lalana: septem spiritus nequiores se (JordC. 392). Gonoz álnok zellot (772). Mynd ezek álnokul meg nyomorathatnak (MargL. 82). Álnok gywlesleg gywleltének engemeth: odio iniquo (KulesC. 48). A te zemed álnok: nequam (ÉrdyC. 130b). Igen álnac és okos vala [Könyves Kálmán] (Helt: Krón. 15). Vetteit álnokul tudgia titkolni: vitia callide occultans (Deesi: SallJ. 14). Álnoc nyelvő: homo linguae fallacis (Kár: Bibl. 1619). Latorságtól, álnok tanácskozástól meg-menti őket (Pázm: Préd. 36). Álnoc font (MA: Bibl. 1.565) Ne hozzane álnoc meretekekett (Zvon: Osiand 3). Álnoc practikác (Zvon: Post. 1340). A ki a tudománynyal vissza él, ravasz, álnoc (Com: Jan. 66).

Álnokoskod-ik: contemnor C. [intriguiere]. Midőn ezer képpen álnokoskodnac, mint tassitana el touább (Börn: Evang. IV.910b. MF). Bár álnokoskodjék, s titkon álalkodjék, nem szegi meg kedvetmet (Rim: Ének. 183. MF).

Álnokság: versutia, impostura, panurgia, sutela, insidiar C. astutia, fallacia, teelna MA. frans Com: Jan. 201 [heimtücke, list, schlaueit, fälschheit]. Álnoksággal elikattak: intervertere PPBL. Vrsagoc fösüenségec alnocsagoc: furta, avaritia, nequitia (MünchC. 55). Elvezeten menden álnokság myelkevedeket (DomC. 177). El fogyathkozyek byneseknek álnoksaga: nequitia (KulesC. 71). Az te álnokságidat el törtlén és a te búneidről meg nem emlékezoim (Tel: Evang. II.91b). Hadd okos fortélyokkal, tisztességes hadi álnokságokkal élni: stratagematibus uti (Com: Jan. 147).

Álnokságos: dolosus Kr [heimtückisch, hinterlistig]. Álnokságos chalarság (ThewrC. 135). Álnokságos ayakak: labia dolosa

(KulesC. 25). Pokolbely fertelmes leveleknek alnokságos chalarad bűlchessége (ÉrdyC. 550b).

Álnokod-ik, álnalkodik: [machinor, insidior; in triguiere, nachstellen]. Mardocbeust es Estert énelkedetes alszaggal kéré halakra, hóg azoc megölettetten álnalkodúe mémmagonkór: insidiaretur nostrae solitudinü (BécsiC. 84). Álnalkodo y: arcus dolosus (191. 168). Álnalkodik vala öneki: insidiabatur illi (MünchC. 81). Azon gondolkodyk, álnalkodyk nykepen meg alazya (ÉrsC. 109).

Álnalkodat, álnalkodat: [fallacia, dolus; falschheit, hinterlist]. Tellesee alnalkodattal (BécsiC. 170). Vrsagoc fösüenségec alnocsagoc, álnalkodatoc (MünchC. 85).

ALO: [age! alo! vorwärts!] Aló! fillyünk-fel uraim: allous messieurs, montons a cheval (Kírbesz. 96).

ÁLOÖ, ÁLOÖS: [aloe]. Áloes-la: tarum PPBL. Az aloé az io á ki tiszta, fénlie (Mel: Herb. 58. Com: Jan. 29). Ha torptinával megfőződ az aloest, hasadat megindítja (Váli: OrvSz. 35).

ALOM (*alam* RMNy. III.10. MNyil: lrt. Előb. 18. disznó-*alam* MA. Deesi: Adag. 161): **1)** substramentum; unterstreuen MA. Az dlyzo az alambol fel nem kel (RMNy. III.49). Az szűldisznókis ot alomot gyűytuo es tiaznac (Helt: Bibl. IV.57). Azon alomól két agarkölyköt nevelo: egyiket konyhához másikat vadászathoz szoktatá (Pázm: Préd. 1125). **2)** [tectum; obdach?] Fogad hazad alamban [otalamban?] ez zegheen zaran-deket (ÉrdyC. 410b).

disznó-alom: substramentum porcorum MA. porcile PPBL. streu der schweine PPBL. Disznó ől avagy disznó-alom (Com: Jan. 77). Nem szentegylúzakban, hanem pajtakban, esőrökben, csak nem disznóalomban praedikálnak (Pázm: Kal. 197). Még a disznó almot is el akarja adni (Kisv: Adag. 139).

egy-alomi: [ejusdem farinae; gleichartig]. Feswenségh es kowamatossagh egy alomnyak: avaritia et cupiditas sorores (ÉrsC. 208).

ÁLT, ÁT: per, trans, ultra Kr [hindurch, durch]. Melly collecta mynd eztendew alth mondatyk (LányiC. 162). Mith esalekődek mind egezh eleteben ált (DebrC. 220). Ebídet ivin azután hidason ált költöztem (Monlók XV. 20. sat.). Ált men-vén (Gvad: FNőb. 4). Ált hatott szívémen (Gvad: RP. 103).

Által, által: **1)** [adv., praef]: trans PP. [über-, hindüber-, durch-]. Menyewink által (EhrC. 19). Átal ewezny (JordC. 399). Átal loza vketh (KeszC. 219). Huj által már innen más nyomba (Matkó: BCSák. 216). Nem minden hold tölten esik az diametralis oppositio, az egyenest által valo allas (Klebr. 1619). Vő. által-bocsát, -olvas sat. **2)** [postp.] trans, per, ultra PP. [über, durch]. **a)** [hely:] a) Assisia által memmen: per Assisia (EhrC. 3). Tenger által memmi: ire trans fretum (MünchC. 27). Tő foc által memmi: per forame acus transire (B9. Jordan vye atal: trans Jordanem (JordC. 206). Törteneik hóg memne eg erdő által (DebrC. 629). Kell vala öneki Samaria által memmi (Sylv: UT. 1.130). Lewn hogy ew wyt temo sok warasok esz kastelyok által: oppidatim et vicatim (Pesti: NTest. 133). Megyen vala minden varosok és faluc által: iter faciebat per civitatem et castellum (Helt: UT. 77). Szűld száta által a tiza kenyetűt (Frank: HasznK. 22). Az ő leanya szoptatta egy gerendán való lyuk által (MesésK. 11). A kit pápává választanak egy lyukas szék-álmal megtapogattyák (Pázm: LuthV. 326). Az aytók-álmal ment volna-be: per fores venisse (Mad: Evang. 328). Negyven esztendeig vezetett téged isten a pusza által (Illy: Préd. 1428). Az egész országot, melly által mégyen vala meg-hodoltatá (Balog: Corn. 3). **β)** Tenghernek vta Jordannak atala: via maris trans Jordanem (JordC. 363. 112). Yewe Sydonnak atala (478). Az

tyztta ceglnek általa [át a tiszta égen] (ÉrdyC. 532). **γ**) Meegyen vala Jesus az vetemenyen által: abiüt Jesus per sata (JordC. 388). Könes hegeken által (DebrC. 345). En rayttam atal: per me (ÉrdyC. 133b). Önczettettek czatos önekuel az ű mellieken által (Mel: SzJán. 381). Kerülést teszen Galilean és Samarián által (MA: Scult. 863). Vtázási Árpádinak a' következendő országokon vólt által (Lászy: Krón. 194). Rettenetes sivatag erdőkön jötenek vala által (Uo.). A ragyogó nap nap keletről délen által nap esetre fordulván (Com: Jan. 6). **b**) [jód:] **α**)

Éltal: per totam noctem (BécsiC. 23). Mynd eethl által öter yghen vereek arezol, nyakon (WinklC. 174). Miud cten et által meg maradót az imadkozisba (Tel: Evang. II.184). A virasztó cten et által mind vigyáz (530). Esztendőt által (KDebr. 1619. Ds). Esztendőt általyalo minden Evangeliomok (Illy: Préd. I. El5b. 1. II. El5b. 1). **β**) Soha eztendev által három mise egy papul nem mondatyk (CornC. 83). Ezthendew athal nem lebetheth thw myek (LevT. 187). Három fű wnepek lenne esztendő által (Ozor: Christ. 175). Esztendő által kétszer magyarástic ez az evangeliom (Zvon: Post. 15). Az távul-lakók, egész esztendő által útba lévén sem tehettek volna eleget ennek az paracholotnak (Pázm: Kal. 474). Elekekuec minden időie által köttelesec lőne a' rabságnak (Helt: VigK. 45). A mik sok esztendők által kerestettek, hanar el fogynak (Land: UjSegis. I.401). Ejjek által kerestem (II.46). Alaminát kéregetvén enyihány napok által (Fr: SzJán. 95). **c**) [eszköz:] Zolth vala moysemek atala: locutus erat per manum Moysis (JordC. 90). Kyth hallottatok en zaam atal: audistis ex me (707). Bykessyget valyunk az istenhez, az my vr Christumknak atala (Konj: SzPál. 60). Pörkoláb uram levele által jelentette (LevT. II.398). Nilhán való lításban szöllec ő véle: nem homályos beszédec által: palam loquor ei et non per aenigmata (Kár: Bibl. I.130). Az isten régenten sok képpen szolot, ez utolsó időben pedig szölott az ő fia által (MA: Bibl. El5b. 1). Nagy tereket tsigák, és hévérék-által könnyen fel-emel egy gyermek (Pázm: Préd. 165). Mert ő általa elűnk, mozgunk, jarmuk, es allatunk szerint ő általa vagyunk (Szár: Cat. F2). Irását mutatván Cleonnak, hamis levél által teszi adósának (Orczy: KöltH. 142). **β**) [directus, rectus, brevior; direkt, gerade, kürzer]. Egyenes, által ember: vera *simplicitate bonus (Pázm: Via, quae Altinal vocatur (1269. Jern.). Általpatakeleje, locus controversus (Czinár). Emeel atalb és rywyebe wt (ÉrdyC. 606b). Emeel atalb vtat loza nem lelz (DöbrC. 8). Általb uta nyittaséc (MA: Tan. El5b. 11). Sokkal atalb, és az együgyűeknek oktatására alkalmasab, 's könnyeb az második út (Pázm: Kal. 91). Nulla celior est ad insaniam via: mints a bolandságra általab' út, mint a harag (Pázm: Préd. 803). Nem édesgőt mesterégekkel kellett a pogányokat a Christushoz téríteni, mely a pápistáknak legáltalabb nttyok, hanem jó példával (Matkó: BCsák 100). Általabb az út ama'ra, ime're pedig kerfűlőbb (HKat: Titk. 272). Hogy a dolognak megértésében, általab és könnyeb uton igazgattassék (DKal: Ker. 21).

ellenben-által: [e regione; gegenüber]. Vének nevü falunál ellenben által az törökök próbálták az Dunán való által menést (TörfT. VII.122).

Általában, általjában: [in genere.] directe, recta MA. [omnino; im allgemeinen, durchaus]. Általjában szólni: *Camarine loqui PP. Általjában megfelele (MargL. 33). Martirosagnak aureolaya meltosaga job altalyaban zohul minden egyeb aureoláknál (CornC. 254). Tud'da azt el vezetnek lennie altall'aba (BodC. 35). Tamadót és tudomány nem embertől, hanem általyaba ő magától a' hatalmas istentől (Helt: Bibl. I. a2). Minden test mint az ruha meg auul: mert ez, é világ teremtesétől fogva való rendelés: általyába meghalsz (Kár: Bibl. I.659). Mellik legyen az Ecclesia az kinek ollian atalliban hionfűnk kollyessek (EszT: IgAny. A3). Általjában szöl hát ugy a' Jesuita (Czegi: Japh. 140).

egy-általjában: [in genere.] directe, praecise C. [im allgemeinen, durchaus]. Ezt a paracholotet nem egy altallyaban kell ám értened, hanem valogatott értelemmel (Mon: Apol. 50). Kiket Isten az hűtne minden tekinteti nélkül, egy általlyába való állandó rendelése szerint valaszt az örök életre (Zvon: Post. I.416). Egy általlyába kinondgya (MA: Scult. 55). Nem érti aszt egy általlyában, minden külömbség és valogatás nélkül (Bal: CsIsk. 154). Christus annyira kívánta mindeneknek részletetni isteni kegyehnit, hogy egyáltaljában mondotta: Irghalmasságot akarok (Illy: Préd. I.119). Üdvözülhnek egyáltaljában lehetetlen (HKat: Titk. 5).

Általjában-való: [absolutus]. Altalyaba ualo hatalma zarent: de potentia absoluta (NémGl. 363). Ez az ígélet nem absoluta, általjában való, hanem conditionata (Pázm: Kal. 671. MF.).

Általán-fogva, általán-fogván: [in genere.] penitus Ver. certo certius, profecto, omnino MA. [im allgemeinen, durchaus]. Mykoron valakyt általán foghwa az erek idvesseegre terem (ÉrdyC. 606). A gonosz fene vad ötteneg ötet, altalan fogva meg szagatta Josephet (Helt: Bibl. I. s3). Általánfogva megkel halnod, menda az király (MA: Bibl. 1267). Az Christus általánfogva bizonytal eljön az itéletre (MA: Scult. 19). Ez dolog altalan fogvan és tökeletesen ugy megh leszen az mint keröm (Szár: Cat. C3). Ha közülünk lettek volna, általánfogva megmaradtak volna velünk (Illy: Préd. II.550). Ez jövő vasárnapra, általám fogva otthon leszek (Thurzó: Lev. I.46).

egy-általán-fogva: ∞ Az harmadikat, egyáltalánfogva nem tudjuk (Bal: CsIsk. 225). Az Calvinistác ugy disputahac ellenfe mintha egy általán fogva ostyával nem volna szabad azt osztogatni (Zvon: Post. I.598. DEmb: GE. 40).

Általképpen: [in genere; im allgemeinen]. Az Moyses könyvében való tilalmazását az képekné általképpen minden ok tekinteti nélkül kellene érteni (Zvon: Post. II.607).

Általság: [transversum; die quere]. Körözttfűnnak altalsagaara ees hozzsusaagaara (CzechC. 4. PozsC. 4).

ÁLTALAG, ÁTALAG (átlag? LevT. II.146): pincze palacz, tinia C. batus, doliolum MA. [antel]. Kyezen altalaggal effele bornak maradekat it el ne adhassa (RMNy. II.3). Öchenek lagyt ég retet es ég altalagly bort (LevT. 1234). Az ő hordoikat meg üresític, es az ő általagly elrontytác (Helt: Bibl. IV.199). 10 általag mustár (Radv: Csál. III.63). Egy általag malosa (VectTrans. 18). Mostan adóznak egy kila buzát, egy kila aszu szilvát, egy általag bort (TörfT. VI.126). Két jókora ezüst általagok (MonIrk. VIII.45). Némely úr szállására egész hordó bort vontanak, némelyeknek általagly (XI.385). Vittenek ki egy általaglybeli az mi kicsin dézmabor volt (KecsT. II.70). Altalagly veszi a bort (Bethl: Élet. 290).

ecetös-általag: buticula acetaria PP. oxy; ein essigleigel Nom. 34.

Általagos: [delioli; antel-]. Hordós és általagos borokért elboesátja (RákF: Lev. I.439).

ÁLTALL, ÁTALL: vereor, verecundor MA. [piget; sich scheuen, sich genieren, verdruss empfinden]. Ne altalla io lan bementet (BécsiC. 36). Ne atallatoc azokat: non timeritis eos (177). Atallum vala: verebar (NémGl. 190). Emberth nem atal vala: non reverebatur (JordC. 590). Ne átalj mind hőtődig igazulni (Tel: Evang. II.652). Szégyenlem és általlom te elődben fel emelni az én ortsámat (Kár: Bibl. I.1125). Rebecca általlott tevén ülni (Pázm: Préd. 53). Általlják és szégyenlik magokat a házi goudokban avatni (Fal: NE. 24).

még-általl: ∞ A püspekek megaltalác látni az attyafiáknak egyúással való hadait (Helt: Krón. 38b).

Általkod-ik: 1) ~ Az zolgak igen általkodanac (BécsiC 170. MünchC 143). Ne általkoggyanak en bennem (AporC 18). Az te zemejdet ferteztes ruhával nem általkodanak meg h waktany (ÉrsC 39). **2)** [se obfirmare; verstockt werden, trotzen]. Általkodva; praefracte C Általkodó: contumax MA. Az újítók általkodva vitatták, hogy [az isteni parancsokat] teljesítése lehetetlen (Pázm: Kal. 925. MF.). Jóllehet hogy semmi remény: ségünk sints már, általkodva veszünk s itt maradnunk is kár (Könyi: HRom. 175).

el-általkodik: [se obfirmare; verstockt werden, trotzen]. El általkodott gonoszság (Pázm: Kal. 34). Nem tsak reánk dühödik, hanem gonoszságában inkább' el-általkodik, a' kít intünk (Pázm: Préd. 46). Eláltalkodott és vakmerő ember (MA: Tan. 42). Eláltalkodott elmével; obstinato animo (Káldi: Bibl. II 232).

még-általkodik: 1) [vereor, piget; sich schämen, verdruss eupfinden]. Megáltalkodik az asszony, és azt mondá, hogy életéért azt a szegényt és gyalázatot nem szenvedné (Pázm: Préd. 1070). **2)** obfirmor C [verstockt werden, trotz bieten]. Megáltalkodik, a magátul gondolt értelemben megmarad (Veresiu: Lev. 114. Lép: PTük. 1194. Illy: Préd. I 120).

mégáltalkodás: contumacia, pertinacia, perversitas, obstinatio C [verstocktheit]. (Zrínyi: II 66. Com: Jan. 189). Nemcsak a zsidókat a megáltalkodásért, hanem más bűnösöket is megtör (Bör: Micae. 177).

mégáltalkodott: obfirmatus, obstinatus, pertinax C. capito, agyas PPB. [verstockt]. Meg-általkodott kemény nyakúnac lemm: perversitatem esse (Com: Jan. 199). Megáltalkodott kemény nyakú bűnös (MA: Scult. 210). Meg általkodott eretnek (Czegl: Japh. 192).

mégáltalkodottság: [pertinacia; verstocktheit]. Értetni nem akarja szemtelen megáltalkodása (Sám: 3KérFél. 468). Oly kárhozatos uton és átkozott meg általkodtságban vagyók (Hunn: Tracta. 155).

Általkodás: contumacia MA [verstocktheit]. A nevedéken ifjúhoz illik az halgatás, nem pedig az általkodás, vakmerőség (Com: Vest. 58). Boszontó általkodást hogy nem emberséges alázatosságot mutatni (MA: Tan. 1259).

Általkodott: obstinatus, contumaciter perversus MA. [verstockt]. Általkodott keménység (Hall: Paizs. 8).

Általság: indecorum, absonum, pudendum, verendum MA. [scham, verdruss]. Általság: pudor (NémGl. 159). Lezen öneky gyalázata és igen nagy zerezsége és általsága (TelC 380). Az ország azt általságnak tartja, hogy a, koronás király in aresto legyen (ÉrtTérAd. III 199). Általság csak hallani is (Pázm: Kal. 273).

ALTÁN: [subdiale; altan]. Deszkás egész folyosója vagy altánja orsós olasz fülkkel (Bethl: Élet. II 250).

ALUSZ-İK, ALOSZ-ON *aloz* VitkC 41. *aloz* 58. *olas* [alvás] 57. *almané* Helt: Bibl. I 70; dormio C [schlafen]. Almuni főgok: dormisco C. Hogy eucl, egyebek aluan, fel kelne (ElrC 113). Nag' indolat lő a teugeren, de ő aloz vala (MünchC 28). Lele őket alattoe: invenit eos dormientes (65). Mű aluane: nobis dormientibus (70). Nem holt meg az leán, de alvzyk (JordC 380). Ha tanult emberek közt aludtotok: si dormitis (MihlC 127). Simon aloz? Simon dormis? (417). Lele vket alottokban (157). En alozok (478). Symon aloz? nem vigázhat en velem (DebrC 614). Ne alogyon (CzechC 27). Marianak teste alozky vala (CornC 17). Mykoron evk alomanak (108). Soknyg alvgy (101). Hogy keennyok alvgeek és bynek bochat-taseek (a halottaknak, ÉrdC 607b). Metyeny vtan sola nem alut (VirgC 50). Tetete magnt igen nyelen alony (82). Akar allogiam akar vigyazak (115). Symon alvzze? Simon, dormis? (Pesti: Evang. 104). Ideden alozom (Helt: Mes. 49). Nem al-

inaban, allutaba latta ezt (Mel: SzJán. 40). Ne aloggie (559). Sok rőttenetes álmoktól altomban mint óhassam magam az én ágyamban? (RMK. IV 226). Mind kettőt aluna találá (Kár: Bibl. I 483). Niceforus, mikor ágyában alunnék, meg-öleték (Pázm: Préd. 74). Az királt agyon fűt allutában: interfecit regem dormientem (MA: SB 353). Vagy aludott, vagy hivalkodott (Tus: Apol. 141). Keveset aludot (Hall: Tel. 243). Virágos kertben aluva tanádot (Thaly: VÉ. II 217). Soha mély álmot nem aluszik (Misk: VKert. 348).

[Szólások.] Mint az veréb, csak amitt aluszik (Döcs: Adag. 159). Ete ha zana, s aluta bére: anima sui pro sale data (251). Bár csak éti lehetet volna béri, salutta haszna; de a sem volt (Megy: 6Jaj. II 12).

[Közmondás.] Sással fűdött házban bátorságos aludni (Kisv: Adag. 217).

által-aluszik: Valamennyi időt által aluszom: per dormisco C [durchschlafen].

el-aluszik: 1) obdormio, condormisco C [einschlafen, ver-schlafen]. Elalutt: soporatus C. A hiel, kiben el alozom: in quo dormiat (BécsiC 6). Eenen bennem bekeseget eel alvzok (KulesC 6). Yewe ő thanytanyhoz es leele evket el alvwan (ÉrsC 89b). Hogy eyele yvta csak el alwt kepet muthatha de fel kele ew agyabol (467b). El aluan almodoza (Helt: Bibl. I. V). Az igazságot ember hamar elalhattya (MA: Scult. 126). Ki sokaknak jobb kotzkán fordult volna meg állapottok, ha ezt vagy tudták, vagy el nem alutták volna (Fal: ÚT. 383). **2)** [morior; einschlummern]. Bynnek halalaban el nő alogyak (PeerC 181). Elalutt: mortuus est (MA: Bibl. I 318. IV 156). Magzatim el aludtanak az úr istenben (Gér: KárCs. I 293. GKat: Titk. 228). **3)** exstingvor Kr. [erlöschen]. El-alut a gyertya: lucerna lumine *defecta PPB. Leg-ottan mindőn hevsége el alveek (DebrC 569). Az tüzet ne hadgyac el alumi (Kár: Bibl. I 92). Bésett arczája, elalutt szeme fénye (Fal: NU. 316).

elalvás: dormitio; das einschlummern MA. Az vyz marianak ev el alasa jukab volt zvksege, hognem gyenyerevsge (CornC 47. Zrínyi. II 162. Bal: CsIsk. 113).

ki-aluszik: desterto, almomból föl serkenők C edormio, edormisco MA [sich ausschlafen]. Kialuszom az éjet: per dormisco. Kialumi a részegséget: exhalare, edormiscere *crapulam. Ki-alumi a bort: *obdormire crapulam PPB. Ha ki alutad álmodat és felserkensz, vigyázz (Com: Jan. 113).

még-aluszik: 1) [dormio; schlafen]. Álmokot meg alvák: dormierunt somnum suum (DebrC 141. KulesC 183). **2)** [exstin-gvor, praemorior; erlöschen, absterben]. Meg aluek a tűz (DebrC 146. 394). Lampaswnk meg alvznak (JordC 434. ÉrdC 150). Jesus zerehne az emberekben meg alvzyk (ÉrdC 106). Ayot-tatassagok meg alvth (656b). Zepsegdm meg alut vala (NagyszC 37). Paralysis ol bettezségi mel mikoron embernek testinek valamel rezere esik, az meg alozik es ezzel nem kezd birni (Sylv: ÚT. II 171). Tüzeek meg nem alozic (Helt: ÚT. I 7). Meg alutt földön az igaz hit (Born: Ének. 170). Az hit meg kezd alumi (Fél: Tan. 524). Hogy a mi fel-gerjedtségeik indultanak a szivekben, ne alumnának-meg (Megy: Dial. Előb. 2). Az igaz-ság meg alumi ne láttassék (Kér: Préd. 80). **3)** densco, dirigeo C. coalesco MA [gerinnen]. Meg alwek w zywk nykeppen tey (KeszthC 335). Ő zivők megalut mint tey: coagulum est (DebrC 64).

mégalutt: 1) extinctus MA. [mortuus; erlöschen, ab-sterben]. Nem hagyja az megalutt (megholt) testet kyyyny a házabol (ElrC 157). Megalutt gyertya (ThewrC 57). Meg-aluth zenek: carbones (KulesC 28). **2)** coagulum MA [geronnen]. Meg alwt: coagulatus (NémGl. 78). Megalutt vér (Zrínyi. I 107).

E. megaluvás: [extinctio; das Erlöschen]. Szomorkódnak a' gyertya világnak megaluvásan (Léj: PÜk. I.280).

Aldogal: dormito PPBl. [schlummern]. Aldogaló: dormitator PPBl.

Alhat-ik (elaludhassam Pécsi: Ágost. 16b. *megaludhatatlan* Mel: SzJán. 297). [dormire possum; schlafen können]. Dormitatio: nich schlüfert; alhatum (Com: Vest. 127). Az alható, almot kívano, ást és huzodozik (Com: Jan. 66). Mondod hogy alhatnám: én pedig azt mondom, inkább elmulatnám sok álmat (Gyöngy: Char. 174).

[meg-alhatik]

megalhatatlan, megaludhatatlan: [inextingvibilis; unauslöschlich]. A pofucac egeti megallhatatlan tűzbe (MünchC. 18. JordC. 362. 186). Megaludhatatlan es olhatatlan szenet boczat (Mel: SzJán. 297).

[Alhatás]

nēm-alhatás: [insomnium; schlaflosigkeit]. A szünetlen búk némelykor az elmét a nem-alhatással, néha pedig nehéz álomba-hozással terhelik (Gyöngy: Char. 299).

Alhatatlan: [inextingvibilis; unauslöschlich]. Ereztetned pokolnac alhatatlan tűzebe (MünchC. 90).

Alhatatlanság: [insomnium; schlaflosigkeit]. El alut, alhatatlanságot el vőz, álmat hoz szemedre (Mel: Herb. 60).

Álom (*almu* Anonym. *alm* Budai Krón. MF. *almal* DöbrC. 239. *alam* LevT. I.264): **1)** somnus, sopor C. schlaf MA. Első álom: conticiūm; második álom: redormitio C. Álomra adui magát *componere se ad somnum PPBl. Alozon vala nehez álommal: dormiebat sopore gravi (BécsiC. 240). Jelenec neki almban: in somnis (MünchC. 16). Felelethet veven hlv almokban (JordC. 359). My zemwnk almath wegen (ThewrC. 133). Een almath wek: dormiwi (KulesC. 4). Kevnyev álommal el zviyaduan (DomC. 147). Az alomból felszerkenuen (ComC. 47). Esmegh yewend masod alomtoron: in secunda vigilia (ÉrdyC. 156). Nagy álom száll az emberekre (Kár: Bibl. I.531). Tanul légy most álom (Decsi: Adag. 150). Mind étele itala, mind álma vigyázása között mindenkor flüében zengették (Pázm: Préd. 7). Az álom ki pattan vala az én szemeimből: somnus fugiebat ab oculis (Alv: Post. I.604). Mély álom (Com: Jan. 55). A józti álom ugy felpirította [a kisasszonyt] (Fal: TÉ. 697). **2)** somnium, insomnium Ver. traum, nachtesicht MA. Somnium in lingua Hungarica dicitur almu (Anonym. 3). Somnium Hungarico idiomate almi dicitur (Budai Krónika. MF). Megemlekeztem az alomról, mélet lattam (BécsiC. 72. JordC. 105). Almamba (in visione) zolaal zentidnek (DöbrC. 163). Lón hogy éiel álmat látuc (Kár: Bibl. I.472). Látanac álmat: viderunt somnium (MA: Bibl. I.37). Álmat álmodtam: vidi somnium (223). Irtóztos álom (Fely: SchSal. 42). Egy kis enthusiasmus vagy joctás álom keverte magát belé (a históriába, Fal: TÉ. 683).

[Szólások]. **Alom ual nyerte:** sine sacris hereditas (Decsi: Adag. 21). Nem álmat hivelyezec, hanem igazat mondoc: prov. non somnium est, sed res vera MA. Aranykőten három óráig ha mulatván csak, egy szabóálmat is [rövidet] aluván, megindultam (MonIrók. XVIII.77).

[Közmondás]. **Álom s essős idő:** somnium, possirliche händel MA. Álom s essős idő: udvari reménység SzL: MVir. 34.

elő-álom: primus somnus; erster schlaf MA. Elő-álomkor: concubium C. nox concubia MA. Ez iel elew alam koron ky dwle a köfil, LevT. I.264). Elő álomkört (Helt: Krón. 134). Elő-álomkor őszuehina az üi arulokat: intempesta nocte (Decsi: SalIC. 20).

könnýű-álmú: levisomnus; leisschlüfig C.

nehéz-álmos, nehéz-álmú: [somniaulosus; schläfrig]. Nehézálmu betegség; veterinus MA. Eljő a' nap, mely tégedet olly nehéz-álmot felsorkeut (László: Petr. 49).

Álmatlan, álomtalan: exsomnia C. insomnis MA. [schlaflos]. Az éjtszakát álmatlan tölteni: noctem insomnem ducere MAI. Een lelkemnek twdomanya megh rezzezt álmatlan: conscientia mea terret insomnem (FestC. 390). Álomtalan fe-küsznek (MA: SB. 127).

Álmatlanság: insomnia PPBl. [schlaflosigkeit]. Prételenjt az álmatlanság (Com: Orb. 351). Az álmatlansággal sok nyavalya jár (Gyöngy: Char. 226).

[Álmékony]

Álmékonyaság: [somnialesia; schläfrigkeit]. Ha adandok álmat en zemeimnek: es en zemem heianak almekonsagot (AporC. 102). Az almekonsag az wygyazasnak ellene (ÉrsC. 388. 531).

Álmod (*alma[d]* tam: somniavi Helt: Bibl. IV. Jerem. 23. 25. *álmad* Ver. Zvon: PázmP. 86.); somnio Ver. consomnio MAI. [träumen]. Álmodoc: somnio; ich habe einen traum MA. Vetkeztem álmatam es emettem (VirgC. 13). Sola feiebből ki neu hadgya esni a szőlőneec gondgyat sőt ha aluszik is aual álmod (Tel: Evang. II.28). Az szentek tiszteletiben bálványozással álmodtak (Pázm: Kal. 792). Calvinus ő benne gyalázatos vétkeket álmod (Pázm: Kal. 489. MF). Álmodott semmi (Pázm: Préd. 308).

Álmodás: [somniaum; traum]. Meg rőttenfél engemet, az en álmodásimba (Mel: Jóh. 18).

Álmodoz, álmaoz (*álmadozik* Biró: Micac. 113); somnio, consomnio C. [träumen]. Almakat almadoznac: somnia somniabunt (JordC. 711). Ha alwzz, orwokrol almadozz: somnias (ÉrdyC. 133b). Mykoron almban álmodoznek ilyen álmat lata (DöbrC. 520). Hogy ha madarackal álmaoz éiyel, nappal nagy szél leszen (Cis. H.). Az ki mit kíván azzal álmaoz (Decsi: Adag. 106). Christusnac földi országit álmaoztác, reméltette (MA: Scult. 1034). Eféle dolgokkal álmaoztak (Czegl: MM. 149). Oktalansig itt vinculumot álmodozni, a hol amak essen-tiája ninesen (Matkó: BCsik. 444). Földiekrül es hivságokrül álmaozik (Biró: Micac. 113).

Álmodozás: somnium, insomnium C. somniatio MA. [träumerei].

Álmodozó: somniosus, insomniosus C. [träumer]. Az almadozoc heiba bezellelteneec: somniores (BécsiC. 309).

Álmos, álmas: somnolentus, somniculosus MA. [schläfrig]. Félig álmos: semisomnus C. Illius ortus per somnium fuit prognosticatus, ideo ipse vocatus est Almus (Anonym. 3). Az restóket fel yudola, az almasokat flöl seerkenne (ÉrdyC. 568b). Fel serke[nes] wr mykeppen almas: excitatus est tanquam dormiens (KulesC. 195). Az hugoc ne legenec tüniac restec almasoc (TelC. 377). Walaak az ő zemek almasok: gravati (ÉrsC. 90b). A gőzfűel és hörsőknél semmi niints álmosabb (Com: Jan. 47).

Álmosság: **1)** somnolentia; veterinus, veterinosis Kr. [schläfrigkeit, schlafsucht]. Nem ásitó és szunyadozó álmosaggal, hanem ébren, és figyelmetességgel halgassuk valamit isten mond (Pázm: Préd. 458). **2)** [somnia; schlaf]. Cristus neki yeleneek almassagaban (ÉrdyC. 443).

Álomi: [ad somnum pertinens; schlaf]. Álomi mélségben esőt beteg: letargicus, schlafstüchtig. Álomi nyommasztás: incubus, Ephialtes, der alp. Mély-álomi-beteg: veterinosis MA. Nagy álomi nehesség (Born: Préd. 228).

Álmokodás: [somniaio; träumerei]. Emberi álomkodások és velekedések (MNyl: Irt. 303). Eféle követközéssac emberi álomkodásból es velekedésből vadnac (Vallástét. N).

Aluddogal, aluddogál: dormito MA [schlafen, schlummern]. Hortyogdogalva aluddogálnánk (MA: Tan. 158. Pázm: Kal. 800. Barna: CsIsk. 305).

Aluddogalás: dormitatio MA. [schlumm-r].

Aluszékony [aluszékony Cs. N3. *al'székony* Kónyi: HRom. 6); somniculosus, somnolentus, dormitor, veternosus MA. [schláf-rig, schláfsüchtig]. Az aluszékony szunyadoz (Com: Jan. 66). Aluszékony szív (Ily: Préd. 120). Aluszékon lélek (Derk: ÓÉlet. 33). Aluszékon lelki ismertet (Hunn: Tracta 207). Aluszékonyok, restek, tunyák és gondatlanok (Bíró: Micse 113).

Aluszékonykod-ik: [sócors, deses sum; faulenzén]. Drága ágyakban, gyenge pelyhek-között aluszékonykodniak (Pázm: Préd. 812). Nem szép dolog szemét behunni és aluszékonykodni a cselédes uraságnak a hol csalton csallják (Fal: NE. 24).

Aluszékonyseág: [somnolentia, desidia; schláfrigkeit, faulheit]. Az aluszékonyseágot távoztatván, vigyázásban legyünk (Pázm: Préd. 833). Lamlaság, aluszékonyosság (Com: Jan. 55).

Alut [alotom Bécsi¹, el alotà Valk: Gen. 2. Hofgr. 92. el-aluttom: consopio PPBl.: sopio MA. [einschläfern]. Alotom (dormire facio) őket bizodalma (BécsiC. 181). Ez [a nadragulya] igen alutó a nősténye, végre ugyan bolond a tenne (Mel: Herb. 52). Reugetúe és alutnia az gyermeke (Pont. 39). Kenyereből étette, pohárából itatta, és ülében alutta (Pázm: Préd. 138). Vö. olt.

el-alut: **1)** sopio, soporo C. consopio MA. [einschläfern]. Samsont el alutnia: dormire fecit (JordC. 345). Adamra álmot bocsátá, hamar Adamot isten el alotà (Valk: Gen. 2). Dioscoridi Thridaeus, az az elalutó fi (Mel: Herb. 51). Ha gyökerét főzed, iszol borban, bolond a teszen, el-alut mint egy holtat (Mel: Herb. 52, 64). Samsont meg-csalo Dalila a világ, és a test, kit az ő térdein el-alutvám a philistensek kezébe ejt . . . (Bát: VTárgya. 178). **2)** [coagulo; gerinnen machen]. Csak emlékeztetis a vért el-alutnia, a tagokat meg fagyaltatja (Lép: TTik. 11164).

még-alut: coagulo PPBl. [gerinnen machen].

Alutat, alutdat, altat: [sopio, dormire facio; einschläfern]. Te alutattál engemet (Helt: VigK. 26). Be takargatta, fektette, alutatta (Born: Préd. 31). A bűnök azok, mik az istent alutatták (Mad: Evang. 162). Az ülében alutatta (Mik: Törl. 176).

el-alutat, el-altat: ~ Te alutattál vala el engemet, te elmentél megis engemet (Helt: Bibl. IV. Isai 38: 16). Igen elalutat (Mel: Herb. 74). Az vetkektől el aluttatot dícsőseggalázatra fordított: vitis sopita gloria (Prág: Serk. 974). Röngetéssel esüdesítik sirásokat, és így el is altatják őket (Bíró: Micse. 91).

Alutlan [alutlan Tarn: Szents. 107. *alutlan* 125. *alutlanság* Mel: Herb. 29b. Szatim: Cent. 335; [insomnis; schlaflos]. Éhen, szomján, főzédva alutlan, mezíten szolgált istenek (Pázm: Préd. 1218). Tetet alutlan vigyázissal a lélek szolgálattára hajtotta (Tarn: Szents. 58. 110).

Alutlanság: [insomniun; schlaflosigkeit]. Vigiliae *attenuant corpora: az alutlanság megerősíteti a tetet PPBl. Alutlansággal mulatta el az álmot (Monbók. 11112). Gyútvány hidegöt és alutlanságot meg altat (a nákolaj, BójtheA: FivK. 108). Szomjúsággal és alutlansággal fűrésztotta (Pázm: Préd. 556).

Alutt: **1)** [soporatus; eingeschlafen]. Christus az holtat oly könnyen mint te az aluttat fel költötte (Born: Préd. 249). Alutdó teszi magát (Hall: Hlist. 11244). **2)** [mortuus, extinctus; tot, erloschen]. Alutt tenger: asphaltos Nom. 443. Az fekete alutl zen (DebrC. 412). **3)** [coagulatus; geronnen]. Alut tó: lac coagulatum, concretum. Alut vér: cruor, sanguis concretus MA

Aluvás, alvás (alas: dormitio MünchC. 193. BécsiC. 61. PeerC. 188. *olas* VitéC. 57); sopor, dormitio MA. [schlaf]. Egyedül alvas: secubitus C. Déli alvás: meridiatio PPBl. Mely lalal jegyzetlityek íth az alvason (ÉrsC. 17). Alitak hog alom alaslom mondania: de dormitione somni (DöbrC. 497). Alomnak alaslal (WinkC. 321). Alomkeli alaslal (Sylv: UT. 1144). Az aluvásban lallottakhoz hasonlók vagyunk (Pázm: Préd. 1013).

Alvó (alu DöbrC. 149. *alu* MünchC. DomC.); dormiens, dormitor MA. [schlafend, schläfer]. Félig alvó: semisomnis, semisomnus PPBl. Het alu afaia: septem fratres dormientes (MünchC. Kalend.). Az alv frateket meg latogatuan (DomC. 129). Alvovan talala ewket: dormientes (Pesti: NTest. 104). Az alvó hortog (Com: Jan. 66). Aluvo ágyába véteté fejét (Cserei: Hist. 96).

ÁM (am? Amade ámbár helyett mindig ezt írja ámbár): **1)** sane MA. esto, etsi, etiamsi, v. certe, sane, profecto Kr. [wol, wolán, wolán]. Ám járjen: esto, eat MA. **a)** [imperativussal]. *a)* Az ty atyatkfyay am syrrasaak az eegheteesth (JordC. 93). Am lassad (ÉrdyC. 642b). Hogyha kedig az lütellen el vällé, ám vällé: discedat (Helt: UT. t. 8). En czac az parazti életbe iarcé ám szabad legyen isten mit miel velem (Born: Préd. 252). Szerezzenek e'hez hasonló laistromet az Luther maradéké, és ám osztán dícsőkedgyerek nemzetességekkel (Pázm: Kal. 637). De ám ordison; nem kel vele gondolni (Sall: Vár. 48). Am ugy legyen! (Czepl: Japh. 121). Am nyeretek vele, ha mién este a szőfogadatlanságit (KecskTört. 111323). *3)* [ám — csaklgy: ám — de]. Ám ezelekedgyetec az mit akartoc, czac hogy . . . (MA: Scult. 44). Minthogy az álomban és jövőndülésben, ám legyünk is rólok neba reménylésben, de száz közül sínes egy igaz bételésben (Gyöngy: Char. 128). **b)** [indicativussal]. Ha ugyan ugy kell lenni, ám engedei kegyelmedne (Czepl: Japh. 69). Mutass bár csak egy hitbeli árazatban tévelygő pápát, mint Ecclesiának fejté, s ám le dőjtetté a Róma falait (Sámb: Isp. 50). **2)** en MA. [ecce; sieh, sieh da]. *a)* Meny hozya reegghel, am kywe yew az vyz mollee (JordC. 18. DebrC. 2). Am mechi monlok (TikC. 78). Kd akkor nem hagyá az mienket el adni, ám aztán Mihálytól téiben elkildék és semmit el nem adának benne (LevT. 1128). Kiket am elő zamlalank (Ozor: Christ. 187). Es am előbe id negyszazad magauat: et ecce prophet . . . (Helt: Bibl. I. P1). Es am el veszo az egez vilag (Born: Préd. 7). Ti veletek leszec mindennap, nándennap ám, vilag vegezeti (Mon: Apol. 11). At pulchrum est digito monstrari et dicere, hic est: ez volna ám az (Bécsi: Adag. 75). Bolond ám ő szegény (161). Husomlo rettenetes dolog: nem volt, tudni illic ellenség rontási által ám (Zvon: Post. 11246). Mivel igazat fogot mondani s-ám betört a' feje (Czepl: Japh. 122). Aeschilusra egy sas egy tekenős bekat eyte, s-ám meglala (ExPrinc. 121). Étel után ottan mindnyájan az hősek egymásnak nagyvigan ám megessküének (Thaly: VÉ. 165). *3)* [ám ugyan]. Szent Agoston, az ő elmekéldésiben, am ugyan io reszt elő számlál benne (Lép: TTik. 1238). Kiket am ugyan az őrdőgnek ada (GKat: Titk. 131. *7)* [mert ám]. Minth am dauid mongya nala, . . . minth am zenth paal irta (SándorC. 11). Nemelyek miut am zent kateria margareta (32). Mint am iruan uagón (DebrC. 372). Az minémő ceremoniae adatlannak vala az szent patriarchaknac, azoc mind példázta Christssnac el jónését, mint ám Abrahannac tselekődeti (Kules: Evang. 6). Mint az nadar am hog fiut az fezőklől ki hana (TikC. 17). *8)* [mert ám]. Mert am ugi monda (DebrC. 1). Mert am az vristen mongya (143). Zent Tanacs doktrinak ez velagra valo siletose meg ielföntek mert am egi puztaba lakoze megl monda (203). Okaat vetyk, mert am wgy vagyon megirvan (ÉrdyC. 510). Mert ám egygye nyavalya a masikat ott éri rajtam (Czepl: Enoch. 1160). *9)* [Amrad, Dugonics: Példab. 11331. Kr.] Vigyazz! am-rad a nyúl azonban kiutják (Gyöngy: K. I. 1371).

immet-ámmal: utemque, superficialiter, defunctorio MA perfunctorie, frigide PPBl. [oberflächlich, nachlässig, oberflächlich] (Csak immet ámmal mondod magad is [Czegl:ORoml. 301]. Immet ámmal szolgáltál néki [MNyil:Zsolt. 64]. Emlekezetet térsen Josephról, de tsak immet ámmal, és kedvetlen [Tyuk: Józ. 255]. Imvel ámmal halgatták az istenek igéjét [GKAt: V'Tik. II. 1116. Ker:Préd. 176].

íméz-ámoz: [circumfere uti; umschweife machen; himéz-hámoz]. Semmit nem tudá mondani, hanem tsak imeze ámoza [Kász:Klt. 5].

Amé (ámé? Kr. am eh DebrC. 104. 137. a me 63. 217. 223. 225+; ecce MF. heliem! MA. sieh da! ei ei! ach! P! Ezönképpen az káhozandoc gélődie az igazakat. Ame pelda nekőd Adamnac ket fia vala [GuayC. 20]. Ame jelen waygon istennek zolgaya [TelC. 296]. Mind megh hotunk uala: de ame ez nómós madar: az artatlan eristus iesus: minket az halálból felt tamazta [TihC. 17]. Abel kit a me a Káin mikoron meg őlt volna [DebrC. 149]. Kőuekel hagigalak őtet de a melh mikoron kerneie őket hogi... (203). Nem tudod-e, hogy hazug az őrdög? Amé! köszönöm, hogy ily dologban, ily lágy vigasztalást adtok [Pázm:Kal. 207. MF.]. Minec utánna ki ki mind házához ment volna, amé tenékel egy iszonyu rettenetes csüda állat: ecce tibi monstrum [Prág:Serk. 707]. Amé, ez gonosz jel [Porró:Curt. 700].

AMANDÁRSÁG: szubasaság, duumviratus; szubasaság-hoz, amandarsághoz való: duumviralis C.

AMAZON: [Amazon]. Telamon is, a Penthesilea vitéz amazon is hogy jártak [Gyöngy:KJ. 38]. Ez a híres nevezetes amazon nagy félelemben hagyta az assyriusok táborát [Fal:NA. 152].

AMBO: concio, cathedra templica MA. PP. [ambo]; predigstuhl Adami.

ÁMBRA, ÁMBER: succinum leucophaeum PP. [ambra].

ÁMÉN: [amen]; Atya fíywu zent lelek amen [ÉrdyC. 338b]. Amennet mongyanak [392. PozsC. 3. sat. sat.].

AMÉTISZT [amatist; Kecs: Ötv. amethistus, PFüüs: Kir. Tüköre 291]; [amethystus]. Mindannyi amatist inkább mind violaszínű [Kecs: Ötv. 279].

AMPOLNA [ámpolna MA.¹ Com: Jan. 116. ompolna PPBl.]; ampulla C. ampulla, olajos korsó Major: Szót. [ampel, krug]. Egi ámpolna vízet aduan kezében [DebrC. 4]. Két ampona [így] eziüst aranyozott [Gér: KárCs. 1.365].

Ampolnácska: ~ Két kis hebemum ládácská, kikben mértékűvegek, ampolnácská, és egyéb eziüst apróságok [Mon-Irók. VIII. 45].

Ampolnás: ampullarius MA.

ANGÁRIA: [angaria; gehaltsanteil, vorteljährige gebühr]. Zalánán is eltetik az angária, s még esmég meg kell választani [RákF: Lev. 208]. Kapnikról akkor adhatjuk be az eziüstöt, mikor eltetik az angaria [257].

ANGOLNA [ángolna MA. PP. ingola C. Com: Vest. 119. Major: Szót. ingolna ACsere: Enc. 219. Fely: SchSal. 16. V8. angvilla Tel: Evang. II.807. Radv: Csal. III.38. sikos angrilla Zrinyi. II.110]. angvilla C. aal MA. Sikos ángolna: angvilla lubrica [Com: Jan. 10].

Ángolnás hely: angvillarius, a, um [így] PPBl.

ÁNGY: glos, fratria C. des manns schwester Nom. 69. Asszonyommal ángyommal [RMNy. II.140]. Azzonom augiommal [LevT. II.92]. Caunius amor, ne iádzá! ángyodual [Decsi: Adag. 188]. Ne tanítsd ángyodát ágyba szálni [Kisv: Adag. 310]. Ez mennyének, amaz udvarol ángyánuak [Gyöngy: Cup. 26]. A süv az ő ángyát, attyafia feleségét [glorém] hívja [Com: Jan. 117].

ANGYAL (terra Angelusheylkuz 1270. [Angyalos—]. angel-ent IIB. angel TelC. 248. sat. DomC. 101. 111. 253. SándC. 11. PeerC. 56. Frank: HasznK. 44. angyalomy nugodalm EhrC. 59): angelus MA. [engel]. Daemon: jó és gonoz angyal C. Vimagnie Michael archangelt es mend angelent (IIB). Vele uen frater leott es frater Augyalott: assumpto fratre Leone et fratre Angelo (EhrC. 39). Vr istennek angála: angelus domini [JordC. 357]. Ángaloknac seregi [VitkC. 83]. Angyal azzaz kőnet [Helt: UT. Előb. 3]. Kolosvárról megtére Borsikai az ő angyali-val, mert azok a lajduk ugy nevezték vala magokat, hogy ők angyalok, oly jámborok [ÉrdTörtAd. 153]. Házi angyalok: lares [Com: Jan. 217].

árk-angyal: [archangelus; erengel]. Michael archangel (IIB). Gabriel arkhangial [DebrC. 226. CornC. 6. ÉrdyC. 343].

fejedelém-angyal: ~ Fejedelm angelok [Komj: SzPál. MF.].

fő-angyal: ~ PPBl. Fe angelok: archangeli [NémGl. 216].

kerub-angyal: [cherubim; cherub]. Cherub angyal [Mon: KépT. VI. Kerubim angal IDebrC. 21].

őriző-angyal, őrző-angyal: angelus custos Kr. schutzengel Kirbesz. 118. Tyztősségőt keel teny az őryző angyalnak [ÉrdyC. 554. VirgC. 1. Zrinyi. II.40].

sátán-angyal: [satanas; satan]. Agend. 11.

székés-angyal: [angelus primi ordinis; engel ersten ranges]. Az zekes angyalok cherubin es seraphyn [ThewrC. 259]. Ywthwan az zekős angyaloknak karokban mondanak [ÉrdyC. 490b].

Angyali: angelicus MA. [engels]. Angyalomy nugodalm: angelica quies [EhrC. 59]. Angyali latat: visio angelorum [MünchC. 167]. Angyali yutes myat alman: admonitus in somnis [JordC. 360]. Angyely eletet wyseel [PeerC. 58]. Menyey angely seregek [CornC. 78]. Az angiali zent tyztasag [VirgC. 14]. Angyali köszönet [Pécsv: Fel. 332]. Volt ideje mikor Anglia angyali ország volt, szent királyok birták [Fal: NU. 269].

Angyalság: [natura angelica; engelsnatur]. Zizeseg mindenkor rokonsag angalsagnak [DöbrC. 499].

ANGYÉLIKA. Angyélika gyökér: Angelica [engelwurzel]. Angyélika-fű: Magudarius PPBl. Nem kisebb erő találtatik az angelicában, papa fűben, soksaban, czabaireben etc. [Csan: Dögh. 134. Web: Amul. 36].

ÁNIZS. Ánis: anis PP. [Fely: SchSal. 23].

ANTAL: Antonius MA. Antalul: stupide, fatue MF. Nem antalul felelt remete Antal egy némünémű bölcznek [PFüüs: Kir. Tüköre. III.60. MF.].

[Szólások]. Meg iőt Antal Budáról, zöld agat hozot orrában: profectus ad apaturia, redit maio [Decsi: Adag. 203]. Megjött Antal Budarol: hic venit a sexaginta viris; er ist aus der narrenzunft MA.⁴ Antal a fejed: Cescon habitas; du bist ein ungeschickter tölpel. Veszedelem affele dologat, az mi az idüessegre nez, tsac Antal harasztjára bocsátani [EszT: IgAny. 219]. Vagyon módgya benne, mint Antalnak az eb vítésben pardi mortem assimulat. [Decsi: Adag. 114].

[Antalkod-ik]

Antalkodás: [stultitia, ineptiae; dummheit]. Mind addig megvettyük Monozloinak ez ilyen antalkodását mig valoban meg nem bizonyittya [Gyarm: Fel. 219].

Antalod-ik, andalod-ik: [stupeo, stultus fio; dumm werden, verdimmen].

el-antalodik: ~ Midőn isten az ő tőle tanulni nem akárokat annyira meg-keményíti szíveiben, hogy a kik ő felségé-

től tanulni nem akarnak, végre anyyira elantaldodnak, hogy sem az értelmes tanítótól, sem a barmoknak példájából semmi jót ne tanulhassanak (Misk: VKert. 9)

neki-andalodik: ~ Neki-andalodott stompult; elannyira hogy nem tudta észéne hasznát venni (Mey: bLaj. III.16).

ANYA: mater C. mutter MA. Latattyk lehetetleneknek; hogy [Maria] anyja volna es zowz (EhrC. 77). Tű anatóknac haza (BécsiC. 2). Ánádnek keserőseget magadnac inlaydonihod (VükC. 78). Zenczegős anyadath zen yanosnak anyadad anyol (CzechC. 32). En őth wallhassan edesseges anyawl (ÉrstC. 13). Gondolad hog ez ilén zomoro anához örömost tarsalkodnal (80). Anya aito konyeret (ÉrdyC. 101). Atyamat aniamat nem tiztoltam (VirgC. 6). Valakik el hagiak anikat en nememert zaz anet vezneki erete (21). Az monostornak anyja (126). Az anyatok az fegyedolen (130). Mince előtte ezt mondhatna a gyermek: Édes apám, édes anyám (Helt: Bibl. Isai. 8:4). Ki anyul nem akarja venni az anyaszentegyházat: qui ecclesiam noluerit habere matrem (Mon: Apol. 21). Sz. anyádat anyul adtat tanítványodnak (Pázm: Préd. 562). Ne esodállyad anya ezt az én cselekedetemet (Prág: Serk. 462. 768). Cupádó anyjóstól nyughatatlankodik (Gyöngy: MV. 60).

[Szólások.] Az anya teyével szokni valamiből (Deesi: Adag. 51). Egy volt anyul Kristussal (Pázm: Préd. 133). Attyamlay, kikkel az vr isten engeömeth attywl anywl egyte teóth (Radv: Csál. III.170).

[Köznendások.] Jó az sör, de mégis az bor az anya (Deesi: Adag. 317). Az pénz mindennek anya (353).

asszony-anya: [materfamilias; frau mutter]. Mykoron azt az ew azzon anyja meg twtta volna (ÉrdyC. 549b). Azonom anamnak (LevT. 179). Kegyelmes atyám uram, s asszony-anyám, alázatosan kérlek titeket (Tess: SzMag. 2). Sok jókat kívánj te asszonyádnak (Jgy) (Thaly: VÉ. II.234).

boldog-anya: [mater beata, Maria] Hani bodog aia (MünchC. 8. Vö. havi boldog-asszony).

éb-anyájú: [vox objurgandi; scheltwort]. Nem igazán esküdtetek meg, vb anyájú, hitűlen, bestye kurva fia!, megdühölt anyájú lélek bestie kurva fiak (MonTME. 177. RákF: Lev. 1230).

édős-anya: [vera mater; rechte mutter]. Az édesanyám s haszontalan mostohaapám nem is ügyelt reánk (Haz. I.137).

gyöngy-anya: matrix margaritae, concha margaritifera SI. [perlmutter]. Gyöngy anyja: mater gemmarum (Pesti: Nom. 12).

jobb-anya. Jób anyja: avia C. Com: Jan. 119. [grossmutter]. Jób anyja (Helt: UT. L14). Az én anyámne anya emmekem jób anyám (Ver: Verb. 197. MF.).

köröszt-anya: [testis baptismi; taufpatin]. Yeleneth leen az ew kerezh anyyamak (ÉrdyC. 149).

két-annyú: bimater MA [wer zwei mütter hat]

másik-anya: avia Pesti: Nom. 10. MF. [grossmutter].

mostoha-anya: [novera C. stiefmutter (Com: Vest. 138). [A szerencse] néha oly mint édes atia esmál oly mint mostoha anya (Mih: ÖrökÉ. 41).

mostohaanyaság: [mos novercae; stiefmütterliche art]. Az természet az oktalan állatokhoz kegyes anyámne tisztít viseli, de mi hozzáne esse mostohaanyasággal vagyón (Prág: Serk. 884)

nagy-anya: avia SK [grossmutter]. En az é harmadik leanyának fia nagok: azért é emmekem nagj aiam (KazC. 51. 46. Sylv. UT. II. Tim. 4:5. MF.).

örög-anya: ~ Com: Orb. 244

öröm-anya: promba C. MA. chesitferia IT. A meny asszonyne el-háziasító öröm anyjai és nyoszolói vannak (Com: Jan. 117). Cana Galileaba az meny asszonyne szolgálta, holot vgyan örömanya volt (Pécsi: SzűzK. 91)

örömanyaság: [function der hochzeitmutter]. Hogy felséges asszonyunk ezen örömanyaságának alkalmazhatóságával a magyarokhoz különös reflexióját megmutassa, a copulatio leljén a templomban a magyarok számára három széklet hagyatott (Haz. I.380).

sajtó-anya: [prehun, sayto, sayto főke, kit az töröt szőlőre főlyül nyomtatnak MA. [schraubenmutter?]

szél-anya. Szél-anyja: peniculum MA. velum in pinnaculis aedium; füllubn auf den spitzen der gebäude IT. *Czikorgo, szél anyja a ház tetején: velum MA. Pinnaculum: ház oromja, torony oromja, kire az szél anyját, vitorlát es az kakast szoktak helyhezetni MA. Szélanyáé, vitorláé, kakasok (Com: Jan. 107).

szép-anya: avia Nom. 68. [grossmutter]. Az hit ky lakozot leghelewsér az the seep anyadac, wkwldbe (Komj: SzPál. ITim. 1:5). Az én anyámne az anyja emmekem szep avag nagy anyam (Ver: Verb. 167).

szüle-anya: [avia, abavia; grossmutter, urgrossmutter]. Ven szüle anyyoknak őleben ket meg nót szűzek valának: in gremio annis aviae (Forró: Curt. III. MF.). Ha 13 esztendő korában a leány férjhez megyen, a mint a nem ritka, 14-ben egy leánya lehet, 11 esztendő múlva férjnek adja, annak 11-ben egy leánya lesz, mind így szümlássa egy asszonyt 12 esztendő korában szüle anyának nevezhetik (Mik: TörL. 83. lev.). Az én gyermekeim szüleanyjak Katona Ilona nagyanyjak Ildőszegi Erzséket, anyjak pedig Aczél leány, Haz. I.116).

szűz-anya: [virgo mater; jungfräuliche mutter]. A zów aia őtet zvézi teienel tarta (DebrC. 48).

Anyáca: [matercula, nonna; mütterchen, nonne]. Kalgerec cyafrangos barátoc feleségit hitté apátezac, anyátezaknac (Mol: Sám. 165). Megjéde Luther, hogy az apáczákból anyáczákat nem esnáhat (Pázm: Kal. 354. MF.). Oly nagy gyanúságban estek az anyáczák, hogy vén bábáknak kellett meg nézniük az fölön, mellyk maradhatot meg közzfűlök jérezén (Zvon: PázmP. 117. Matkó: BCSák. 237. Pös: Igazs. 561).

Anyácaság [?]: [matris status; mütterstand]. Apéztit anyátságira szabáditani: monachae et nonnae nubendi libertatem facere MA. Az apáczákat, fogadások ellen fel szabáditották az anyácaságra (Pázm: Kal. 264).

Anyácaság: ~ A szűzeket apéztiságra, anyáczkaságra, az iffiakat elástromokban való hivolkodásra kényszeritenék (Pécsi: Fel. 538).

Anyácska: matercula C. mütterlein MA. Az terhes anytskak meg fattyazvan, az barátok atytskakká, az apúzak anytskakká léznek (Pécsi: Fel. 729). Meg aggott öreg anyácska (Vajda: Kriszt. 1508).

[Anyahod-ik]

még-anyahod-ik: [pubesco, adoleasco; manibar werden, flügge werden]. Mert az romay ecclesiának régi meg anyahodot definitióit helyén nonn hadgya (Zvon: PázmP. 269). A barátok és a már meganyahodott apáczák, sok szin alatt hitegetik az iffiakat a magok szeretőre (Pös: Igazs. II.564). Meganyahodot madár (Ker: Préd. 231).

Anyai: maternus MA. [mütterlich]. Az any melbe meg születetuen (TelC. 82). Anyai otalma (ÉrdyC. 618b. 452b). Wiet el bozafa aniy zienek kegyességeuel (VirgC. 27). Anyai dokálkodás (Pázm: Kal. 656. 656 Kr.). Az apostoloe anyiai aniaszentegyhaza (ÉsztT: IgAny. 190). Ez az én mesém: Hamisság-nak szerően járok Anyai hússal élek (Hall: HHist. II.264).

Anyál: [obstetricor; geburtshilfe leisten]. Kicsoda anyálta az első őkröt? Az paraszt ember, avagy más, az ki vőtte az gulóját, mert az tehen csónállya az globist (MesésK. 38).

Anyám-kám: [mater mea; mein mütterlein] (Szeg: Theoph. 25).

Anyás: matrimus C. delicatus MA. Anyás gyermek: apud matrem mauiet (Decsi: Adag. 315. 23. Kisv: Adag. 32). mütter-söhnein, zärtling MA.

Anyáskod-ik: [matris loco esse; mütterstelle vertreten]. Anyáskodni nem tudó mostoha, . . . anyai szeretettel szerelmeskedő, anyáskodó kegyes anya (Bíró: Préd. 29).

Anyáskodás: [sollicitudo materna; mütterliche fürsorge]. Ilyen kegyes anyáskodással olvasta ki a bűnös asszony lelki ismérvének rejtekéből a pokolbéli kigyót (Vajda: Kriszt. I. 175b. MF).

Anyaság: maternitas MF. [mutterstand]. Valaztatneek az isteny anyasigra (ComC. 51). Kerlek thegedetb az the zyletlednek & kewansagaerth kywel az the zenth anyasagodon kenyewle (PozsC. 23. Pázm: Préd. 1259).

Anyátlan: ἀμητρός: sine matre; mütterlos MA.

Anyó: [matercula; mütterchen]. A sok nénék, hugák, anyók (Gvad: RP. 96).

Anyós: matercula, auicula SI [mütterchen, altes weib]. Vén-anyós: anns decrepita (Com: Orb. 75. Bethl: Élet. 290).

APA pater, tata MA. [vater]. **a)** Misit astutum patrem Opaforos [?] Ogmard. Dum pater Ogmard . . . (Anon. 25). Az apro gyermek mykoron meg előzyk nem zegeyenly kyaytani: apa atte kenyeret, anya atte kenyeret (ÉrdyC. 101). Az en edes apam (TelC. 118). Tellyesitetek meg tys az apatok merketek (Pesti: NTest. Máté 23: 33. MF). Vagyon annya, de ki tudgya az apiát ki vőlt (Decsi: Adag. 166). **b)** Yo veen apam [idegennek mondja] (ÉrdyC. 654b). Hallyátoc [Luther édes apátok szavait (Veresm: Lev 181). A testi atyák csak a testet formálták, de az isten, pater spirituum, a lelkek apja (Pázm: Préd. 1094). **c)** El hadlak én tégedet ezennel io apiok [szól a fiu atyjához] (Szentm: TFiú. 4).

[Szólások.] Apia fia: patris este filius (Decsi: Adag. 282): patrissat; er artet dem vater nach PP.

jobb-apa: [avus; grossvater]. Ki ördeg vit rea, bogy kiuantad a hintot? maga sem apad, sem a iob apad soha nem iart hintoba (Helt: Mes. 66. fab. MF).

kérészt-apa: susceptor, arbiter initiationis PPBL. [pate, tauf-pate].

mostoha-apa: vitricus C. Com: Jan. 118. [stiefvater]. Az édesanyám s haszontalan mostohaapám nem is ügyelt reánk, mintha a világon se lettünk volna (Haz. L137).

nagy-apa: [avus; grossvater] (Tarn: Szents. 70).

öreg-apa: ∞ Ősöd öreg apja: abavus Com: Jan. 119. (RákF: Lev. 11.231).

szép-apa: ∞ MA. Nom.² 241.

szüle-apa: [abavus; urgrossvater]. Ha az emberek közönségesen a szüle apjokkal élhetnének, mi szép dolog volna a. A szüle anya [itt] közönségesebb az asszonyok között, mert hamarabb lehetnek bázasok (Mik: TörL. 234).

Após: paterculus; seniculus, vetulus, pappus Kr. [väterchen]. Az batvan esztendő ember öreg após: senecio (Com: Jan. 45). Nekem após, neked kedig, édes lölköm, anyós legyen nevünk (Thurzó: Lev. II.231).

APÁCA (apáca EszT: IgAny. 455. apácaság Thaly: VÉ. L342): sacerdotissa, monacha, nonna MA. [nonne]. Bacchae:

Bakkus apátzai PPBL. Apacchafalua (1256), Monasterium de Apacha Somlyo (1272. Knauz). Datum in apachauasarbel anno 1349. (CodPatr. III 170. MF). Apacza: soror (EhrC. 75). Az predicator zerzetbely soror apacha volt (MargL. 28). Mióda bolondsaug hog zyz wag es apacza leeg (SándorC. 31. YirgC. 121. TihC. 11). Apátzác, baratnooc (MA: Tan. Előb. 45). Az apátzák, a barátok, a papok és a tsirkék soha se telnek bé (KirBesz. 111).

[Szólások.] Czac palástia apácza: barbae tenuis sapientes (Decsi: Adag. 17).

fejedelém-apáca: [abbatissa; äbtissin] Nom. 67.

fő-apáca: abbatissa, antistita C. Fő apátzác avagy gardján asz-zonyoc: abbatissae Com: Jan. 127.

Apácai: [monacharum; nonnen-]. Apáczai szerzet (Zvon: Post. L285).

Apácaság: [status monachae; nonnenstand, nonnenleben]. Ez apacchak senkyt be nem veznek apacchasagra, hanem ha chak heet eztendeys volt (PéldK. 44). Isten nem vészi jo nenen bőitöket, szolomsaioakat, az apácaságot (Mel: Préd. 172). Valamely szűz szabad akarattya szeréut az szűzességne meg tartására az apácaságnac rendiben kötelezte magát és bé valotta (Prág: Serk. 20).

APAD: decresco, detumeo, deminuo MA. [abnehmen]. Apagyonc a gonozban (Mel: SzJán. 400). Az isteni tisztelet apadna, és megfosztatnék isten az ő hozzá illendő szolgálattul (Pázm: Kal. 914. MF). A tenger is dagad, viszont megint apad (Ben: Ritm. 92). Az emberi gonozsag és lámkodo kerkűtsegh fel magasztaltatni kíván inkább, hogy nem mint le nyomattatni, inkább örül nevedkni, hogy nem mint apadni (Prág: Serk. 262).

be-apad: [subsideo; einfallen]. Szemetec már bé apadot: oculos jam vobis subsedes (Prág: Serk. 815. MF).

el-apad: marcesco C. [deficio; abnehmen, austrocknen]. Fő-zéssel elapadt bor: defrutum C. Elapad a víz: deficit aqua (JordC. 291. ÉrdyC. 7b). Eg patak, mel neha elapad vala feleségel (RMNy. II. 47). The derekadnak zeep weere minden eerben el apada (GyöngyC. 22. PozsC. 14).

ki-apad: exsiccor, deficio; abnehmen MA. [anstrocknen, versiegen]. Fel zöme kih apadot (DebrC. 192. ÉrdyC. 638b). A kinec kiapad az szeme, az fenyas nap előltis czac tapog (Born: Préd. 25). A ki bazáját siratja: a két szeme is kiapad, s az hazája is elvész (Thaly: Adal. L86).

Iő-apad: deturgeo, detumeo; entschwellen MA. [sich setzen, abnehmen]. A nyomorúságos állapotokban le-ülepdedvén, leereszkedvén, apadván (Com: Jan. 196). Le kell ott apadni a beszédek folyamának, a hol kifogyott forrása az elmés leleményeknek (Fal: UE. 392).

mög-apad: deturgeo, decresco C. detumeo; abnehmen. schwinden, entschwellen PP. Megapadott a lása: detumuit venter; der bauch bat abgenommen, hat die dicke verloren PP. A vizec megapadánac: aquae coeperunt minui (Helt: Bibl. I. D). A buza ára hamar megapadott reménység kívül (ErdTörtAd. L87).

Apadás: [decrementum; decrementum liquoris, diminutio tumoris MA. [das abnehmen; das abnehmen eines fließenden dinges oder der geschwulst PP. Apadása aranyának, ezüstnek az olvasztásban: intertrimentum PP. Az hold nevelkedéseket és apadásokat szenvedni láttatic: incrementa et decrementa (Com: Orb. 4, 33. MF). Az igaz anyaszentegyház apadást nem szenvedhet (Matkó: BCsák. 86).

Apály: [exhaustus, exsiccus; abgenommen, ausgetrocknet]. Mikoron apály volna a Száua vize (Helt: Krón. 126). Mingyárast rohanna, néki meg hagyá, miholt az Enfratest apályon látná (Cserényi: PersF. MF).

APASZT: exsiccio, decrescere facio, minuo MA. [vermindern] Boros kenyér bő vért apaszt (Fely: SchSal.² 17). Felmelte nehéz terhű fáját, kin az ijett tatár apasztá pofáját (Gyógy: KJ. 85. MF.). Ezzel apasztjuk az árvizek özönit (Csúzi: Tromb. 25).

el-apaszt: [exsiccio, exhaurio; erschöpfen, versiegen machen]. Bort főzéssel elapasztani: defrutare C. Hoá az kebelekkben való tejet ki szírazsá és el apaszác (Prág: Serk. 467).

ki-apaszt: exsiccio MA. [exhaurio; erschöpfen, versiegen lassen]. Az ki legkevesebbet it is, 58 pohár bort apasztott ki: 58 pocula exhausisse (Prág: Serk. 793). Az orvosság őket ez világból kiapasztja és az életből kiszíraztja (467).

lő-apaszt: [detumero facio; heraldmindern, fallen machen]. Könnyebb volna a bús tengernek dagadást egy belé fúvással leapasztani (Fal: NU. 252).

még-apaszt: ~ Melyet az nedvessegec föl dagasztnac, földalmor megapasztnac (Pécsi: Ágost. 156b). A retek, a ki eszi, annak a földdagodott lépét megapasztja (Lápp: P'Kert. II.231. MF.).

Apasztás: diminutio MF. [verminderung]. Az bővelkedő vérne apasztásuért érvágással éltonec (Prág: Serk. 234).

APÁT (*appat* Ver. MA. pispóc, vagy *apat* ur Dial. 72): **1)** abbas; abt Ver. MA. Apat fœ reh (Helynév tilanyi apát-ság 1211-i birtoklevélben valamint 1358-ban Apat laka birtok. MF. V8. Villa Apaty 1082. CodDipl. L454). Mauricius apat (MünchC. 1). Zenth Odmar apaath (WinklC. Kal. nov. 16.). Az en apatomat v. fayedelmemet (DomC. 307. DebrC. 138). Meg mutataak várady pypeknék, es zent Bernald zorzetynek apagyának (Margl. MF.). **2)** [monachus; mönch]. Ez apat vagy barát (DomC. 169).

APÉLLÁL, APPÉLLÁL: appello, provooco, cito MA. PP. Appelláló: appellatorius C. Kellotée császárra appellálnom (Helt: UT. 08). A tsászárra appellálók: Caesarem appello (Kár-Bibl. apost. esel. 25. 11) Nemis kíváncz ezac egy czeputyreís, az én érdememre appellálnom (MA: Scult. 140).

APÉTITUS: [appetitus, étvágy]. Hozzija is látnuk nagy apétitussal, ottük mint frikaszét, sokkal jobb guszttussal (Gvad: RP. 80).

[APINÁL]

még-apinál: verbero MF. [prögeln]. Miért nem csapdossák jól arczul, avagy négy pälzákkal jól megapinálván, hogy nem vetik ki tova a király szeme elől (SálMark. 11. Igy az 1744-i és 1795-i kiadásban is; 1760. megtapogatván; 1786. megpuhítván).

APIOM. Vízi apiom: helioselinum U. Eleoselinum: apiom (Beythe: Nom. 4).

APOL, ÁPOL (*apol:* *exosculor PP.; *apol,* *apolgat* Adami: Spr. *apolgat* ÉrdyC. 248. *apolgat* 417. 426. meg *apol* WeszpC. 43. *apolgazd*? Pécsi: Ágost. 13): basio C. osculor MA. [küssen]. Apoló: basiator C. Zerebőnnék mynden edessegevel apolwan (ÉrscC. 126). Apolum az ő verős sebit es oreziat (WeszpC. 111. 31).

még-apol, még-apol: exosculor, deosculor MA. [küssen]. Labayt meg apolymaula: osculabatur (ElnC. 94). Megapola őket (BécsiC. 2. 81. MünchC. 65). Valakit megapolandoc az a iesus (DebrC. 615). Meg apola nag sirással ő arczeiat (NádorC. 151). KulesC. 100. Apolly meg engemet szerető fiam: da mihi osculum (Helt: Bibl. I. Mt. N4). Meg elegele és meg apola Bélát (Helt: Krón. 37. 16b). Az hősek megoskölének: hogy ők mind halálíg egymás mellett lésznek, egymást megapolván megerősödének (Thaly: VÉ. 165).

Apolás, ápolás: basium C. osculum MA. [kuss]. Apolast ennekem nem adaal (ÉrdyC. 417. JordC. 546). O Judas apolással adol el embőrnek fyath (WinklC. 162. PozsC. 33). *Köszszonyetec egymásnac szent ápolással:* salutare invicem in osculo sancto (Helt: UT. y2).

Apolat: osculum (MünchC. 125, 162).

Apolgat, ápolgat: **1)** dissavioir C. exosculor MA. dissavio, tsókolgatom PP. [wiederholt küssen]. Kezeinel orchayat illetiuaal es apolgatya wala (PeerC. 27). Ólegetty es apolgatya az fazokakath (SándorC. 25). Apolgattyac es ezocolgattyac kezeit (DebrC. 340). Apolpathwan zemejt, zayat es orchayt (ÉrdyC. 411b, 417, 515b). A dajka apolgalvan, esokolgalván az ő szoptatóssát: amplexens et amplexans alumnus (Com: Jan. 44). Képedet ápolgatta, az után szófijára diilt, és el szenderede (Fal: TÉ. 697). **2)** sollicite euro, adolor MF. [hegen und plegen, schmeicheln]. A sz. doctoroknak irasokat kednelneis vessic, es tartine apolgaluan (Mon: Képt. 362. MF.). Szóval apolgat (Zrinyi 168, 104). Heában tégelet apolgatny versel (II.102). Az őrdög az embert bűnre viszi szép szín alatt, a részegest jó lakással a fősvényt takarékosággal édesgetvén, apolgalvan (Sam: Cer. 207). A dajka tsendes szókkal kezdi ápolgatni, hogy magának halált ne szerezzen a király leánya (Halt: Hlist. II.264). Én méhemnek fia, kit kedven tartottam, ápolgattam (Thaly: Adal. II.114). Födözgess-le szárnyaiddal, ápolgassál jó voltoddal (Bíró: Angy. 64). Lucia-aszszony édesdeden ápolgatna, biztatna, élesztene (Fal: NA. 169).

még-apolgat: [dissavioir, osculor; wiederholt küsse]. Alazatosaggal kezeit fogva meg ölelee es meg apolgataa (ÉrdyC. 385). Megh apolgata mynd ew zemecht zaiat (WinklC. 105). Megh apolgaluan az apastalok az koporsot: es istent dicernen (KazC. 32).

Apolgatás, ápolgatás: **1)** [osculatio; wiederholte küsse]. Zentsseges ölelecek es apolgatások (ÉrdyC. 385). Zenthseges zaad ennekem adott sok apolghatásokat (WinklC. 86-87). Csókolasor apolgatások: oscula suavia (Com: Jan. 183). Ápolgatással törölgetéssel való hízolködés (205). Kézrül kézre adgyák ápolgatásra, ölelgetésre, nyallják, állják (Fal: NA. 155). **2)** [palpatio, adulation; streicheln, schmeicheln]. Kit adommal, kit ígérrel, kit egyéb symphorizáló ápolgatással fejedelmilük magává tévén (Monfrók. VIII.91).

ÁPORODIK: veterasco, vilesco Kr. [faulen, ranzig werden]. Horgas áporodot mondás (Zvon: PázmP. 73).

még-áporodik: ~ Sokkal meltoib, hogy az bűnnek gonoz illattyától megh veszett lelek az pokol tűzet szemé előtt megh gnyytva viselyle az meg áporodott nehéz szagunk es bűznök elkergeteséért (Lépt: P'Tük. 1399). E körsztségre valo vízot méltó a templomban tartani, míg meg nem áporodik (Sam: Cer. 57).

APOSTOL (*apostol* CC. *apostol* Matkó; BCsák. 84. *apostol* MA: Scult. 1): apostolus MA. [apostel]. Az apastalocnac elozlasec (MünchC. 7). Apostaloknak yarasok (JordC. 705). Het rendbely zentek, anyalok, patriarchak, profetak, apastalok (VirgC. 14). Zent pal apostal (129. 116. WinkC. 144, 165, ThC. 1). Soha nem láttam én kanczaapostolt (Thaly: Adal. 179).

Apostoli: apostolicus Kr. [apostolisch] (ÉrdyC. 369b. VirgC. 122, 142). Apostoli mofosagh (Apost. 1). Apostoli részegség (Pázm: Préd. 389).

Apostolkod-ik: apostolum ago Kr. [als apostel wirken] (Vajda: Kriszt. 1280. Kr.).

Apostolság: apostolatus; apostelamnt MA. Az menyekzölöl hyva el ewtet Cristus az apostolssagra (ÉrdyC. 176, 364b. Sylv: UT. II 1).

APRILIS: [Aprilis mensis]. Apryls hawa (ÉrsC. 127b. CornC. 88).

APRILIZÁL: [Aprilem agere; den april spielen]. Ez napot csak bennilással töltettem igazán aprilizálván az idő (Montrók. XVIII.30).

APRÓ (Oprouseyl 1268. Knauz. Oprund Nyr. XVI.132. opprod 1342. MF. appro WinklC. 124. Helt: Bibl. I. e3. meg opprodek ÉrsC. 459): **1)** minimi, minimuli; klein, gering MA. Apróra vagdálni: minimim concidere; in kleine stücklein zerschneiden. Aprón vagdalt hús: minutal; gehacktes fleisch PP. Approkwerthwel locus 1115. Aprozyl, ad villam Bogha 1268. Intra arbores Apronarfa 1339. (CodDipl. MF.). Angulus qui dicitur apronsyl, Oprouseyl (1268. Knauz). Reietanae az apro barnoknae éorday (BécsiC. 204. GuaryC. 56). Aprora tóree mynt egy por: contrivit usque ad pulverem (JordC. 69). Meg őlee mind az apro gyermekeket: omnes pueros (360). Herodes őletee meg az apro zentföket (ÉrdyC. 362b). Apro maradekokat vyme az zeghenyeknek (639b). Apro madarkaak (570b). Apro cellachkak (580b). Apro hegyes vas zcek (MargL. 68). Apro poor: pulvis (SündC. 2). Apro kőso (Montrók. III.173). Lepedők es apró ruhak (Born: Préd. 233). Apro fiüller ajándék (Zvon: Post. I.298). Apro mező városkákban es falukban (II.254). Apró és őreg barmok (MA: Bibl. I.23). Igen apró barm a kecske (Matkó: BCsik. 5). Akar mi apró bódüléstől nem szokott megretenni (107). Ágyu s apró fegyver morog (Gvad: RP. 38). Az apró fegyver itt sírtien ropogott (107). **2)** [parvulus, puer; kind]. Egbe hyatoc veneket egbe güheter aprokat: parvulus (BécsiC. 206). El enezőtött az bölzecktiwl es megvellen-tetted aproknak: revelasti ea parvulis (JordC. 387, 403, 409). Elméne az ő népe véle egyfűt, még az apró is (MA: Bibl. I.291). Azért nemziene fiaikat hogy az aproe által emlékezetünket sok üdövel hadgyue utannunc: ut ex prole memoriam relin-quamus (Prág: Serk. 332). **3)** [humilis, vilis; gering, untersten ranges]. Valaky ytalt adand egynek az aprok kezzel, nem vezty el hw erdemet: uni ex minimis istis (JordC. 385). Ziz maria soget nyovolasakat emel apro elmeiököt: leva pusillanimes (DöbrC. 423). Mykoron nyememw paspoknak es barotknak ew apro es feslet elkwczeket meg fegyelmezne (ÉrsC. 312). Az alávaló apró iskolae: triviales scholae (Com: Jan. 156). **4)** morbilli, varioli Kr. [masern]. (Vö. Apró fejer holyagok a fejen: psydracium; spitzige blattern auf dem haupt, bläschenfriesel PP.). Himlöröl avag aprorul es kanyarorul lasznos ital (Beythe: Nom. 21b).

Apró-csepű (aprocsepű MA. mind apróstól tsepüstől PP.): minutiae, quisquilliae, res viliculae; kleine stücklein, geringfügige sachen MA. PP. Vannak több apró-csepű bizonyoságcskákis, melyekkel hadakoznak az calvinisták (Pázm: Kal. 687). Nem ártalmas még az apró csepű kicsinségekre is tekéngetni (Fal: UE. 411).

[Szólások.] Mind *aprostól ezipüstül: ne sannione quidem domi relicto; es muss alles mitgehn, koch und keller MA.

Apró-cseprő: ∞ Mind apróstól czeprőstől: ne sannione quidem domi relicto (Deesi: Adag. 257). Mind apróstól-tsepőstől (Kisv: Adag. 339). Több afőle apró-cseprő ruházatomra mennyt kell költenem (MonOkm. XXIII.146). A jó vagy gonosz, mely az elmékben lakik apró-cseprő beszedekkel meg-nem változik (László: Petr. 18). Legyek, pókok, hangyák, és más apró-cseprő állatok (230).

Apró-töprő: ∞ Ki ökrü, ki pedig afőle apró-töprő marha (KecskTört. II.386).

Apránként, aprónként: minutim Ver. Apronkint: minutatim, minutim, scrupulatim, particulatim; stückleinweise MA. (Apro darabonként: frustulatim, concise, stückweise PP.) Ha

apronként wy marhat nem hozogattattam volna (RMNy. II. 126). Végy aromakat es abban törj aprónként: contude aromata in tenuissimum pulverem (MA: Bibl. I.77). A megigazítás nem apronként leszen (Czeg: MM. 295). Az fügét aprítsd szép aprónként (Radv: Csal. III.40). A gubernium aprónként árnyékká válik (Bethl: Élet. II.136).

Aprit: 1) scindo, comminuo; zerteilen, [zerkleinern]. Belé aprit: intero; einbrocken MA. Apreitot keieret az edelbe: intriverat panes in alveolo (BécsiC. 176). Paraet aprit (Istv: Volt. 5). Az vért nyersen is megiszszák, ha keueret kapuae azt belé aprityák (Temesv: Béla. MF.). Veres hagymát böven arra [a húsr] aprított (Gvad: RP. 80). **2)** [garrio, blatero; plappern, schwatzen, schnell sprechen]. Egy régi könyvet feszítet ki, amyi aforismusokat aprítot belőle, hogy már meg is unták (Fal: NU. 215).

[Szólások.] A mit aprítottál, magadniak kell meg-enned: colo quod aptasti, tibi nendum PPBl. Ha aprítottad meg is egyed (Kisv: Adag. 518).

el-aprit: comminuo, conseo, concido in minuta; verkleinern, zerschneiden in trümmlein MA. Izról izre a sokaság apróra elapriti a fejedelem megetetéséért (ErdTörtAd. III.105.).

elő-aprit: [garrio, blatero; vorplappern, vorschwatzen]. Joformán megtépte Aristotelest, azután sz. Tamás ellen rugaszkodott, meg-meg előapritott valamieskét de materia prima (Fal: NA. 187).

föl-aprit: [concido, conseo, dilacero; zerschneiden, zerreißen]. A fene vadak seregében attul tartok, hogy föl ne aprítsanak bennünket (Fal: NU. 350).

még-aprit: comminuo, contero, concido in frustula; zerschneiden in kleine stücklein MA. A meg aprétattott kő fővény (Com: Jan. 15).

össze-aprit: [garrio, blatero; plappern, zusammenschwatzen]. Sokat aprítottál össze (Fal: TÉ. 649).

Aprítás: 1) [comminutio; zerstückelung]. A kényes falatok aprításában az elégnél is tovább igyekezem (Fal: NE. 82). **2)** [blateratus; das plappern]. Nem kevesebb kihordásokkal s panaszkodással tölti a szomszédságot, mint imádság aprítással a szent-egyházat (Vajda: Kriszt. I.568).

Apróbbad: [minor; kleiner]. Három ezer gallya aprobad vala (Cserényi: PersF. MF.).

Aprócska: [parvulus; klein]. Yrok tynektek, aproczkak! yrok tynektek es gyermekczek (JordC. 866. MA: Bibl. II.183. Alv: Post. I.129).

Apród: 1) [parvus; klein]. Johannes dictus Apród (1319. Knauz). Nicolaus dictus Oprond (1320. Nyr. XVI.132). Az apród fa-falpon sétáló fraterok (Pös: Igazs. I.588). Az apród fa talpu fraterok (II.162). Hány rendbéliék voltak ezek? két rendbéliék, vagy őregek, vagy apródok (I.2). **2)** [parvulus, puer; kind]. Ifiac es aprodok: juvenes et parvuli (BécsiC. 21. 56. MünchC. 34. 41. DöbrC. 34). Ez velagra ziletven approdokati győtyel (WinklC. 348). Csak én dicsőséges uram tiszteletü általam az ő aprodiban nőjön (MHeg: TOSzl.² II.189). **3)** apparitor, pedisequus; arniger MA. aufwärter, diener, lakai; waffenträger, schildknecht PP. Apródok: laterones, principum ministri, circum-pedes MA. aufwärter, trabanten, lakaien PP. Ha feelz memyen el veled az te apródok: puer tuus (JordC. 332). Monda az isten: Gedeonac éyel kelly fel egy approddal meny a pogau taborba (Jlofr. 71). Vitézeket 31-nec mondíac hogy volt, a harmüzt kettődic egy apródia volt, a kis Czóka ő wrat sirattya volt (Tin. 337). Fegyverhordozó apród (MA: Bibl. I.227). Mestere, és őző apródgya a böltsességnek a mértéklett halgatás (Fal: UE. 363). **4)** tyrunculus C. MA. lehrknabe PP. (Neuter magistrorum funnium enjuseunque magistri ipsius artis, sive appro-

dianum seducere praesumat, 1111-i okl. MF.). A mesterséget mesterül s mintegy tartva kell közölni az apróddal, hogy a mester mester maradjon (Fal: UE. 174).

tanuló-apród: [tyrunculus; lehrling]. Ez az ártalmas tag a nyelv] tanuló apródgya a tudatlanságnak (Fal: UE. III.20).

Apródad: [parvulus; klein]. My es mykoron aprodadok volnak: cumt essemus parvuli (ÉrdyC. 56).

Apródonként: minutatim, particulatim MA. stückweise PP. Apródonként való ásisok: fossata interdum satis exigua (Ver: Verb. 157. Pázm: Kal. 41). Apródonként esett az hó (MonIrk. XVIII.2). El-fogyot apródonként az a kényes szépség, mellyel az ifjúságnak szokot a természet kedveskedni (Hall: Tel. 243).

Apródos: [filius praeditus; mit kindern gesegnet]. Apródos gazda aszony (Sámb: Isp. 93).

Apródság: **1)** [aetas puerilis; kindesalter]. Mikoron aprodvolek zolok vala mikent aprod mi időben kegeg lősse lőttem: meg hevzageitottam, mellek apródsága valanak: evanavi quae erant parvuli (DöbrC. 297). Varom vala azt, ki engem lelki aprodságból időzözte es habozasból: qui saluum me fecit a pusillanimitate spiritus et tempestate (112). **2)** [apparitores, armigeri; dienerschaft]. Tizenkét vitéznek minden sok marhája tied leszen, vitéz magamnac apródsága (Hosv: Toldi 1574 Vö. RMK IV.246).

Apród-ik]

még-apródik: [in miseriam incido; ins elend geraten]. Így ember meg nyomorodelek, erdeg myat meg approdek (ÉrsC. 459).

Aprólék: **1)** **a)** minutia MA. apospasma PPBL. kleine, geringe, nichtsverthe dinge PP. Lemetelt aprólék: praesegmina C. Ha apróléket avagy kevés érót lop, azonképen büntetessék vereséggel (ÉrdTörtAd. III.292). A testet felbontattuk és az aprólékját egy kúdába tévén a templomba eltemették (Mik: TörL. 364). A lúd, mellyet metelt aprólékokkal, morsülékokkal (turandis) hizlalnak (Com: Jan. 38). Thyk, lúd es egyéb aprólék (RMNy. II. 210). Disznóknak aprólékja, kolbászi, májosi, gömböztzi (MonOkm. XVIII.242). **b)** exiguus, minutus MF. [klein, zerkleinert]. Effele aproleg sereg (LévT. 1354). Aprólék kesz lopot az scholabol (SzFabr: AmAlf. 20). Aprólék fa, forgas (Alv: Post. 1475). **2)** [parvulus, puer; kind]. Az ty aproléktokat vyzem be az gygyeerethnek földre (JordC. 150). **3)** [inferior; niedrigen ranges]. Elmywetlen nyelw nagy urakat es prepostokat zolnakath es aprolekokat meg thebolyth es haragra lyw (ÉrsC. 224. MF.). Sz. Péter, sz. Pál es több aprolék szentek (Alv: Post. 1621). **4)** **a)** [res parvula, negotium humilis; kleinigkeits, bagatelle]. Nem gondol aprolekka wr isten (ÉrdyC. 26). Mostan dolgom vagyon es nem alkolmas hogy myinden aprolekra meg fedelylek (Pesti: Fab. 7b). A világi jókat aprólékoknak es semminek tartván (Pázm: Préd. 58). Az poganyok csudái mind aprolékok azokhoz képest, mellyek az mi hitünket támogatják (Pázm: Kal. 66). Akarmi aprólékért el választák egyem a házassokat (Pós: Igazs. L239. Fal: UE. 380). **b)** [levis, exiguus; unbedeutend]. Aprólék szüntartás: logarion. Aprólék hartz: velutatio C. Aprolek dezmak (LévT. 1111). Ki aprolék dologban ahoc, ő dologbanis főkeletlen (Mon: Apol. 309, 359. Pázm: Préd. 247. Szentiv: Verseng. 201). Aprólék bőtfibeli fogyatkozás (MA: Bibl. Magy. 5). Aprólék vétkek (MA: Tan. 1079). Aprólék bűnöknek roslájával meg-motskoltat (Pós: Igazs. 1146). Affle aprolék gyalázat (MonOkm. XIX.92). Holmi aprolék károk (MonIrk. XXIII.122).

Aprólékos: **1)** minutus Kr [klein, gering]. Aprólékos házac: aedificia humilia (Prág: Serk. 112). Aprólékos hely: spatium exiguum (Bíró: Micse 99. MF.). **2)** [levis, exiguus; unbedeutend, geringfügig]. Aprólékos esetek (Pázm: Kal. 43). Ha aprólékosok-

ban sem győzől-meg magadat (34). Akár-melly aprólékos vétkekért megszólították (Pázm: Préd. 34). Aprólékos vásárlások (LévT. II.258). A bocsánudó s aprólékosb vétkeknek bocsánattya (Bíró: Angy. 246).

Aprólékság: minutia C. MA. [kleinigkeits].

Aprós: **1)** minutus, in partes minutas divisis; verkleinert, in kleine stücklein zerteilt MA. PP. Metéld fel jól aprosan (Szakácsmest. 83). Az ifistökös, és aprós csillagok (Csúzi: Síp. 274). **2)** [puero praeditus; mit kindern]. (Aprós Péter [? név] Tin. 87). Nem keserűsége apros magaddal teli időben hazudból ki badosod (MNyil: Zsolt. 90).

Aprósit: [imminuo, corrumpo; verringern, herabbringen, zu grunde richten]. Ellenség munkája rontatik, ágyúkkal fogyasztja, rendben állott népt igen aprósítja (Thaly: Adal. II.21).

Aprósod-ik: **1)** imminuo, in minutas partes abeo; verringert werden, zu kleinem stücklein gemacht werden MA. PP. **2)** [abundo prolihus; mit kindern gesegnet werden]. Feske tészkeket rak, aprósodik a ház (Fal: Vers. 899).

el-aprósodik: [imminuo, humilior; verringert werden, herunterkommen]. Csak hamar el szakadoztak, el oszlottak, elaprósodtak (Pázm: Kal. 242). A Mirmidoni nép el hullott, elaprósodott (Hall: III.11.211). Mostan az esészár gyermek s az mellette levők is igen elaprósodtának (MonOkm. XXIII.101). Elaprósodott állapottokról sirva panaszkodtak (Pós: Igazs. II.365).

még-aprósodik: **1)** ~ Megaprósodik és el-fogy a királyi nemek méltósága, mint József és Mária megfogyatkoztak (Pázm: Préd. 100). Hamar meg aprósodik és alá tapodtatik, a ki valamit nagyra bíesül az egy véghetetlen jónak kivülle (Pázm: Kal. 283, 194). Most az sok hadak között megaprósodott az Pázmány nemzetség (MonOkm. XIX.26). Kevés jutott egy részre, mert ha egy deminimot osztottunk volna is tízfélé, mégis meg kellett volna aprósodni (Haz. I.135). **2)** [pater fio, mater fio; mit kindern gesegnet werden]. Megaprósottam, magammal s gyermekeimről tudom, mely síma sarkon forduljon (az ifjúságnak) dolga (Fal: NU. 323).

Aprósodás: deminutio, in minutas redactio; verringering in viele stücklein MA. PP.

Apróság: **1)** minutia PPBL. parvitas Kr. [kleinigkeits]. Lemetelt apróság: segmen C. Entzem bentz apróság (Göres: Máty. 51). **2)** [aetas puerilis; kindesalter]. Ártatlan kisderek, kik apróságból meg-hóltak (Pázm: Préd. 673). **3)** [humilitas, indignitas; kleinmut, niedrigkeits, unwürdige handlung]. Elmennek aprosagból: ex aumini levitate (BécsiC. 83). Marianak bezedeben semmy apróság auagy chfúság nem volt (ComC. 53). A tolnaioknak kotteiet meg foga s fel akasztá, a harmadik el zalada kib babaia keresi vala (DöbrC. 25). Az ő apróságit Mátyás király el nővé minden jószágát (Helt: Krón. 4b). Az wrac addie hon minden apróságit czelekődnéne és egybe vesszést támasztának az országban (91). Megmondom Zsigmond király emberségét, vitéz voltát, ez mellett szerezetlenségét és apróságit (Tin: Zsigm. Heltainál, vö. RMK III.463).

Apróz: in minutas partes redigo MA. [zerstückerlein].

még-apróz: specífico, minutim enumero MF. [detailieren]. Azt mondja, hogy ő ebben szám szerén 200 hazugságot tapasztalt; én emyre meg nem aprózom, hanem csak egy-néhány szavait emletem (Pázm: Kal. 414 MF.).

Apróz-ik. Aprózni: imminui; verringert werden PP.

1. ÁR, ÁRR: pretium C. preis Com: Vest. 141. Árrán kéröm: liceo C. liceor, licitor MA. Árrán tartom: liceo. Az árráról meg-egyezni, meg-alkudni: *decidere pretio cum aliquo

Leszállott az árra: pretium retro abiit. Ha ki leszén, a ki jobb árrát igérné: si exstet qui plus *licetur PTBl. A vernee arra: pretium sanguinis (MünchC. 67). Egi őtlmősnék el ada s az ő arat zegenőknek osztogata (DebrC. 162). Te ennekem ados vagi az kwneknek arabá (VirgC. 85). Ados negj evker arrawal (RMNy. II. 94). Io bort vennek oleyo arwt (LevT. 162) Draga aron váltotta meg (Fél: Tan. 259). Meg lüd hog dúplánal adod meg az árrát (Decsi: Adag. 202). Az buchuknac árra az kegyessegnek színe alat szedetteti (Zvon: Osiand. 49). Egyenő árrú és böcsűfi: paris valoris (Com: Jan. 190). Arron váltattatott meg (Szár: Cat. D4). Meg-itta az árrát (Czegl: Japh. 128). A mi vizünket árron ittuk, a mi fánkát pénzén vettük (TóthJ: IstN. 79).

[Szólások.] Az híw barátságosnac ninczen árra: amico fideli nulla est comparatio (Kár: Bibl. L653). Árrát felle-rem, másnál fellyebb kérem: licitor, excaudfacio annonam PTBl. (Hall: IIIist. II.281). Árrát megadja: [poenas do; büssen]. Sok titkos praktikához fogván, megfizet ertete, az árrát megadván (Gyöngy: KJ. 101. MF.). Megadá a gondolatlan jegyes restsége árrát (Pázm: Préd. 579). Meg fűzetéc a bak-nac az árrát (Helt: Krón. 52). Árrát szabom: aestimo PTBl. A marhák úgy adassanak, a mint szabott ára leszén (ErdOrszg. 1573). Árrát sem szakasztotta (Judás), min adgya Christust, hanem a vásárlók akarattára badta (Pázm: Préd. 490). Áron ad: [vendo; verkaufen]. Awagy yngyen, awagy aron mynden zykseeghre valoth agy ewnek: da ut comedat, aut vende ei (JordC. 230). Én vagyoc, kit tñ árron Egyptusba adátoc (Helt: Bibl. I. Y4). Áron vesz: [emo; kaufen]. Őt iga baromot váttem aron: juga boum emi quinque (Sylv: UT. 1107). Meg váltotta, vagy árron meg vette (Zvon: Post. I.152). Nem vattoc szabadoc magatoekal, mert aron vetettete (DecsiG: Préd. 37). Az alkalmatosságot árron-is meg-vennök (Megy: 3Jaj. 172). Őrök árron jóságot szerez (Ver: Verb. 172). Őrök árron föld lön az aszszonnak adva (Huszt: Aen. 24).

Ára: pretii, valoris MF. [wert, kostend]. Vegőne ket zap penz arra keheret: emanus denarius ducentis panes (MünchC. 82). Keth zaaz penzara kynyer nem eelegh ezeknek: ducentorum denariorum panes non sufficunt (JordC. 642). Agion neked egi filer arat (VirgC. 101). Fedel, ky harom vagy negy forintára erew volna (RMNy. II.70). Az hayfónó hwzon egy penz arra (LevT. 1267). Harom vagy negy forintára áru (II.231). Valakinec egy fillér árra marháit el venni (Vás: CanCat. 238). Addig vendégeskednek, míg száz tallér-árra bort elköltének (Hall: HHist. II.128).

Áros: 1) venditor MA. [mercator; verkünfer, kaufmann]. Árosoc: vendentes (MünchC. 61). Ki vze onnan az arosokat es a veneket (WeszpC. 15). A szomszéd országból kezdőne a keresztyén áros népec be iáru Magyar országra (Helt: Krón. 26b). Reemabéli árosoc: venditores de R. (Kár: Bibl. II.134). Árosok és vevők (Zvon: Post. II.268). Bársonyos kereszonyi állatt (237). Buczo áross Tetzélinus (957). Áros-níves kereskedőembek (Fal: NU. 289) 2) [emtor; käufer]. Hlv vannak az borok? en im arosth zerkek nekyk (LevT. 1281). Rédei Pálnak írtam, valami kénesőnek árost hogy szereztesseu (ErdTörtAd. 1320. MF.). 3) venalis MA. [verköufliel]. Mindön örökségöket arossa teuen (DebrC. 27). Földünkét árossá tésszűne neked: eme terram nostram (MA: Bibl. 145). Az varos arossa tetetet volna, es igen hamar el veszne, ha io arossa találkoznec: o urbem venalem et mature pituram, si emptorem invenerit (Decsi: SallJ. 32). 4) pretiosus, ar: kiar; wertvoll, teuer]. Árossa az gabona? (Bal: CsIsk. 33). Itt kün bor sok nem leszén, de jó és áros leszén (RákGy: Lev. 275). Minden áross jóságát a szegényeknek adgya (Fr: SzJán. 11). A mesterség, a míg titkos, áros (Fal: UE. 413).

bor-áros: vinarius, oenopola C. MA. [weinländler] (Gyöngy: Cup. 16).

embér-áros: plagarius, venaliarius C. [menschenländler].

festék-áros: pigmentarius MA. [farbenhändler].

fű-áros: [olitor; gemüseverkünfer]. A kertész, mint a fű áros is (Com: Jan. 71).

fűszerszám-áros: condimentarius C. [spezereihändler].

gabona-áros: frumentarius MA. [getreideländler].

galamb-áros: columbas vendens Kr. [taubenkrämer] (Kár: Bibl. III.43. Sylv: UT. 133. Zvon: Post. II.269. — Galamb aroló MünchC. 52. JordC. 419).

gyöngy-áros: gemunarius, margaritarius MA. Com: Jan. 101. [perlenhändler].

gyümölcs-áros: pomarius C. cupedinarius; obstverkünfer Pesti: Nom. 42.

hal-áros: piscarius, ichthyopola C. [fischhändler].

hús-áros: carnarius, lunio C. [fleischer].

könyv-áros: librarius, bibliopola C. [buchhändler] (Com: Jan. 160. MA: Scult. 8. MA: Tan. 61. Misk: VKert 182).

olaj-áros: olearius Nom.² 289. [ölländler].

paraj-áros: olitor MA. [gemüseverkünfer].

ruha-áros: vestiarius C. [kleiderhändler].

selyem-áros: sericarius MA. [seidenhändler].

sör-áros: cerevisiarius MA. Nom.² 279. [bierverkünfer].

szél-áros: iustitor MA. bortner Nom. 62.

vas-áros: ferropola Kr. [eisenhändler] (TörtT. XVIII.232).

vaszón-áros: lintearius Nom.² 287. [leinwandhändler].

Árosság: [mercatura, negotiatio; handel]. Eerti az árossag dolgath (RMNy. II.126). Meg czallia az embert az arossagbais (Mel: SzJán. 435). Io szerenczés árosságra és minden föle kereskedésre leszén (Cis. M2, L4).

Árú: 1) pretium MF. [preis]. Nagy arwyu: magni valoris (EhrC. 7). Menden aronal vetetec: ex omni pretio emta sunt (BécsiC. 112). Eleledt arwzerent aggy mynekwnk: pretio vende (JordC. 204). Mas borat annak ollian aruiut es arwywt amminemw az wídeky volt az földre ontatiuk (RMNy. II.2). Nem kíván árrút vagy érdemet (Mad: Evang. 466). 2) merx C. ware, kalmár marlia Com: Vest. 136. Hog senky maasth meg ne chalthatna arw vetelben es adasban kezde wyonnan preent verethny (ÉrdyC. 397b). Kalomarak azon meennek arwal (562). Az arwnak ywtalmat: petium appretiati (JordC. 445, DebrC. 162). Az ő aruiokat senki nem vesi meg (Mel: SzJán. 439). Ha eléb jöl meg-néznek és próbálnak minnyáján az arút, semmit nem vennének a hamis tsaplírtú (Pázm: Préd. 759). Senki sem veszi meg az papa butsuinac sznas es bűdös aruit (EstT: IgAny. 455). 3) mercatura Pesti: Nom. 31. [handel]. Commercio: valtság awagy valami árwttétel (Nyirkállaj). Fwsnensogemet jelentetem hamis arual (VirgC. 8). Meg mére a penszt, negyszáz ezüst sychust, ki aruba iar vala: 400 sicles argenti probatae monetae publicae (Helt: Bibl. I. K2). Szokás hogy a vétel és aru melle bizonsagokat linac (Helt: Krón. 22). Senkit az aruban, se az adasban, se az vetelben meg ne czallion (Fél: Tan. 375).

[Szólások.] Áruba böcsát: venundo, venum expono MA. Áruba böcsáttýik lelkeket (Land: ÚjSegít. II.10). Aruban böcsatot jók, el adók: venalia bona (Ver: Verb. szót 33). Nyereségeket kótyavetyére hányván, Társiát-is áruba hotsáttýák. Kit

meglátván egy bordély-mester, árúbaan dűl felette (Halt: Hlist. II.283). Áruba veti: venni exponit MF. Proscriptio: áruba vetés C. Áruba veten mindeneke: vendit omnia (Fél: Bibl. 23, Kár: Bibl. II.185).

kalmár-árú: mercimonium, merx MA. [ware]. Kereskedni mene más városban kalmáruval (Pont. 81). Az kalmár árúac egyenlő eladása (Kár: Bibl. 1680). Ez városac híresec voltanac az nagy kereskedéssel kalmárárúacal az mellyet ott fiztenee (MA: Senlt. 177).

Árú: **1)** vendito, mündior C. venundo, vendo, venum expono MA. [verkaufen, feil bieten]. Az aroloc es a vendő: vendentes et ementes (MünchC. 52, JordC. 840). Mint barnot piazon mind szellel áruljac (Börn. Ének. 159). Ha men nem a templomba, kezdő kinethi azokat, a kik abbam árulnak és vesznek vala (Kárp: Évang. 91). **2)** prodo MA. [verraten]. Arofla halaba: tradit in mortem (MünchC. 31). Vyaskodnanak, hogy ne árulthana az sydoknak kezökben: ut non traderet Judaeis (JordC. 692, 605). Egi thw közületök ez eczuka halaba arul engemet (WesqC. 49). **3)** [paciscor; handeln, feilschen]. El indolek Awspergerel Stattonberg es Bildhawssj kett vorokert [olvastl: várakért] arulnom, kilt hagjott XXXV M. renis forit-on (LévT. 1222). Istentelen halakut inditotok, es nola fegyveretek vagyon, de megis az ellensegeknek fejekre arultok: licemini hostium capita (Förö: Curt. 99). A mely mennyiségre árult [a mely mennyiségre alkudott, XVII. század] (Nyr. X.121). **4)** [re dividita pecuniam recipio; lösen, einnehmen]. Még semmi elő pénzt nem árultam: ich habe noch kein handgeld gemarkt (Warm: Gazoph. 159).

[Szólások]. Egy gyékényen árólok: iusdem ventescentes cepis (Kisv: Adag. 222). Igen árullya minden titkát, mindenfélő ki önti magát (Fél: UE. III.80).

be-árul: prodo, defero, produco MA. [anzeigen, demmziren]. Ott emeg bel arulvan temlezacok flogsgaaz zenvedee (ÉrdyC. 188). Psalmus CVIII. Inadkozyk ebben az profeta, az Doogh ellen, ky ewett Sawhna be arewla wala (AporC. 80, TilC. 324). Elueszten aszt, a ki titkon be arulja felebarátyját (Helt: Zsolt. 201, Mel: Sam. 253).

el-árul: **1)** [vendo; verkaufen]. Arofl el mendenedelt (EbrC. 6). El arolom if fiaitokat: vendam (KésC. 209). Erekeozgheket el arulnak es zoghényeknek oztogataak (ÉrdyC. 170). Gyolchoz zewe es el arulva (414, 578). Yozagokat el arullyak (JordC. 713, 719). Mindön marhaia el arulhan (DebiC. 192). Mykoron myndeneke el arult volna az arrat vivo egi papnak (VirgC. 101, 84). Yoseff el aroltatek: venundatus est (KulesC. 151). **2)** prodo MA. [verraten]. Prodius: elárultatott C. Elarola ötet (MünchC. 31, JordC. 382). Kyth ty el arvltatok: quem tradidistis (JordC. 715). Hagi öteth az sidoknak elarulnaia (WesqC. 12). Ünön szolgay el arultak (CsomaC. 36). Az pénzért az apitatis el arulná (Decsi: Adag. 239). Hítelenek, az prédiért bizony az istent is elarulná (Ráktty: Lév. 169). Az egér éjjele is az ő portozgva való ételével magát elarulja (Misk: VKert. 269).

elárulás: proditio C. [verraten].

ki-árul: **1)** dividio Kr. [verkaufen]. Ha effele bort valaky itt ky aruland (RMNy. II.2). **2)** [re dividita pecuniam recipio, ex venditione pecuniam redigo; lösen, einnehmen]. Az salétromot battik kozinkban 300 fl. 221 fl. 76 denárt árultunk ki belőle (MonTME. 122).

mög-árul: **1)** [emo; kaufen, erhandeln]. Kéressen fő lovat kettőt, kiknek megvetelére kérjen kölcsön annyi pénzt, az mennyin meg árulhatja (MonTME. II.31). Egy ló maradt kit Dolj György árult meg (Radv: Csál. III.113, Nyr. XI.31). Akkor azt gondolt, szívem megárlta praktikával, hogy legyen példája (Amade: Vers. 12). **2)** [paciscor; einen handel abschliessen].

Deus Deus oth kyalthonk, bizonsagoug hogh megarvthonk (RMK. 16). Jer be atiania a boltha, meg aruloc veled (Szék: Krón. 220. MF.). Ha igaz szívvel, elmével, lélekkel akarod meg venni, én kevés pénzekkel megárlók (Gyöngy: Char. 85). Marton György marhája között volt egy bitang him tinó, szöke taresa, meg árult Balázs urammal arra az tinóra flor. 5 (Kesk. Tört. II.30).

Árulás: **1)** mündiatio C. venundatio, venditio MA. [verkauf]. Bor árulás (Mik: Törl. 95). **2)** delatio C. [proditio; verrat]. Arulath tettek vala az sydok: conspiraverunt (JordC. 659). Az zentség árulásnak eltanoztatasarol (VirgC. 127). Baratya arulast akart tenyi (Pesti: Fab. 85).

vér-árulás: proditio sanguinis, consanguinaria proditio PP. [blutverrat]. Az vér arulas az atyadiak között ősi joszag bol való kirekesztessében es ki tudasaban essik meg (Ver: Verb. 87).

Árulkod-ik: prodō, defero, denuncio SL. [angeberei treiben].

Árulkodas: proditio MA. [angeberei].

[Közmondások]. Hiván kereset az árulkodás: mala proditio; proditiorem laudo, proditorem non laudo MA. Vay ki hitván kereset az árulkodás (Deesi: Adag. 168, Fél: Jegyz.).

Áruló: proditor, delator, traditor C. [verräter]. Oda if Judas mind az arulokkal (VirgC. 114). Arulo Jvdas (PozC. 33). Bestie arolo kurmali (Combal. 13). Batorsággal nem tudhattunk, hogy igazán, és nem árulóul jutatta kezünkben az isten könyveit (Pázm: Kal. 673). [Luther] ezt a solat isten szavai-közé árulóul írta (Pázm: LuthV. 423). Áruló és prebéri keresztységnek (Mad: Blal. 17). Hí szolgálat árulóknak szidalmazza (Halt: Hlist. II.323, 336).

embér-áruló: mango C. [sklavenhändler].

éték-áruló: obsonator PP. [viktualienhändler].

gabona-áruló: frumentarius C. [getreidehändler].

hús-áruló: creopolia Nom. 2. 281. [fleischler].

olaj-áruló: olearius PP. [ölhändler].

vér-áruló: proditor sanguinis MA. [blutverräter].

Árultat: vendere facio; feilbieten lassen. Ez borok jok, aszeth ne oet karaycharon ha nem hath krajcharon aroflasál (LévT. I.146).

Árultatás: [proditio; verrat]. Árultatás kepen alunan meg-öttek (DebiC. 134, WesqC. 26). Árultatást minólenee ellene és egybe eskünenee a király ellen (Helt: Krón. 28, 31b). Geleza meg verete arultatás miat a Salamontol (Szék: Krón. 168). Judasac arultatásac meg nem szeplősze az apostolonec gyülekezeten (Mon: Apol. 29). Új királyról tudakozni Heródes előtt a királyi városban, király árultatásnak ieltetik-vala (Pázm: Préd. 189).

Árultató: [proditor; verräter]. Kynek ty mastan arvltatoy es gytkosy kelek (ÉrdyC. 172). Az arvltato Jvdas (153b, 505). Sok arvltatok tanadanak az keth atyallyak között hogy egyeket masykkal el vezthetneek (397b). O arultato herodes (DobrC. 331, 335, 82, WesqC. 37). Árultato lemedelt mast czigazannac (Börn: Préd. 261).

Árultatóság: [proditio; verrat]. Rakam szüed arultatossag-gal, paraznasaggal (Börn: Préd. 228).

Árús: **1)** mercator, institor, negotiator SL. [verkäufer; kaufmann]. Gyolchoz zewe es elarvha es övet es adia az arvsnak (ÉrdyC. II.1b). Kalmárkodó árús (Szeg: Ayn 73). Jesus a templombel a barmoknak minden árúsit kivetette (Hly: Préd. 1210). **2)** [emptor; käufer]. Könyv jó marháunk arúsit találni (Kisv: Adag. 55).

2. ÁR: [fluctus, aestus; flut]. Az tengernek arya; inundatio maris (JordC. 280). Legottan meg zóneec árízékneec arya (TelC. 95). Hogy meg merüllyen az filed, az igazságnak ilyen igen kiteriedet árriában (Bal: CsIsk. 120). Neveltem [Drávnak] haragos árját (Zrínyi II.141). A midőn nem az árízben, hanem az ár borban kell úszkálni (Mik: TörL. 173). Az földözésűek tengernyi árjai, összebe tódult özömyei ostromolják ezt a házat (Börö: Préd. 29). Gonoszságnak árja (Fal: Jegyz. 249).

viz-ár: [inundatio; überschwemmung]. Mellyből gyűle gond-gya megint nagy vizárni [vizárnyi]. (Gyöngy: KJ. 78).

Árad (arrad BécsiC. 74, 45. arradas KBécs. 1572. Dó. arradás Cis. G3): exundo MA. [inundo, redundo; fluten, strömen]. Kiéneked forrás soc vizekbe arrada: in aquas plurimas redundavit (BécsiC. 72, ÉrdyC. 136). Kenczei ni reank aragiának (Fél: Tan. 127). A lovasok száijából kén-köves tűz árad (Pázm: Préd. 6). Inkáb' áradott, és naponként árad közöttünk minden gonoszság (215). Embernek romlottsága, mely első szüleinéktől ni rénece áradot, avagy származot (Sam: Harm. 5). Áradá kemény (Thaly: Adal. 1128).

[Közmondások]. Főfőül árad a víz: ubi papa, ibi Roma MA. (Czegl: Japh. 132).

áradton-árad: [magis magisque redundo; immer mehr überhandnehmen]. Áradton árad köztünk a sok számtalan bűn és gonosság (Tel: Evang. II.142).

el-árad: exundo MA. [inundo, redundo; austreten, überströmen]. El araggyatok zent leleknek ereyben: ut abundetis in spe (ÉrdyC. 9, 569). Nagy kny ny hullatasba el arada (VirgC. 59). Minden bűbőbe el arradiac (Mel: Préd. 113). Némely vétkek el-áradtak (Pázm: Préd. C2). Myuden gonossag ez nemzet kewzett el árada (Ver: Verb. 2, Szok: Bals. 172).

föl-árad: ∞ Nem látia többé a méznek és a uinak folio úyzeit, es fel árátt cörgő vizezt: non vident rivulos fluminis, torrentes mellis et butyri (Mel: Jób. 20:17, MF.).

ki-árad: exundo, inundo, restagno C. [austreten, überfließen]. A folio viz ki árad (Mel: Jób. 65). Oly nagy viz volt oth, és az Tyberis vgy ki árátt, hogy egy nehány várost fel forgatot (Cis. G3). A Nylus ki-árad (Tyuk: Józ. 246).

még-árad: exundo, restagno MA. [austreten, überfließen]. A csereteg viz meg arrat (DebrC. 616). Hogy szerelmetec nagy nagyobban meg áradgyon: caritas magis abundet (Helt: UT. Dd3).

Áradás: alluvio, abundatio C. exundatio, inundatio, abundantia MA. [flut, überschwemmung, überfluss]. Teweeknek aradása el bamol teegődet: inundatio camelorum operiet te (ÉrdyC. 63). Vizeknek aradása (DomC. 120). Vernek aradása (CortiC. 180). A tengernek áradását szíziác: inundationem maris sugens (Helt: Bibl. I: dddd. Fél: Bibl. 98).

özönviz-áradás: [diluvium; sintflut]. (Matkó: BCsák. 21).

Áradat: [torrens; flut]. Mambrenac aradaffa (BécsiC. 1345, MünchC. 122). Te meg törtet a forrasokat es az arradatokat (AporC. 29).

Áraszt? ∞ Olly szomorú hír van, hogy vizbe halt volna Nagysád vadászaton, mi ugyan gondoltuk, hogy tán halászaton, mivel ki vadászna ily nagy árasztan? (Gvad: Időt. 37).

Áraszt: exundare facio MA. [ergießen, auströmen]. Reea akaraa arasztany zent malaztyaat ez vylagra (ÉrdyC. 64). Kitsinyek az eső tepppek, de nagy folyó-víz az aszastanak, és házakat dőjtenek (Pázm: Préd. 729). Tenger árasztó két rettenő szeme (Zrínyi II.46, 141). Keserves könyveket árasztá (Könyi: VM. 12).

el-áraszt: diluvio C. [überschwemmen]. En nyoszolyamat elarasztn siralmimmal: lacrymis meis stratum meum rigabe (BattyC. 8. MF.).

ki-áraszt: [exundare facio; ergießen, auströmen]. Ezzel árasztjuk ki magunkra az istemek nagy bővséggel mind áldását, mind pedig külső és belső áldomását (Csúzi: Tromb. 217).

még-áraszt: [inundo; überschwemmen]. Nagy kábaság az ártatlanoknak vérével az földet ugy megárasztani, hogy az emberek között müló és haszontalan lútt nevet szerezhess (Prág: Serk. 172).

Árasztás: exuberatio, abundantia, confectio MA. überthuss PP.

3. ÁR (árrat Helt: Bibl.): subula: ahle, pfriem Pest: Com. No. 10, 48. subula, varga tő Nom. 48. Major: Szót. Com: Orb. 127. (JordC. 233). Végy egy arrat es fürdneg az ő földet (Helt: Bibl. Sss). Kit hegyes áárral meg giuknak (Lép: FTük. 60). Juh ganéj darabot árral igen vékonyon meg-lyukasz-tasz (Nad: Kert. 44). A fát egy árral, agy furócskával meg-fúrják (Lipp: Cal. 14). Hegyes három ágú bubánat villája, szanyarúságonnak hegyestett árja (Koháry 1685. MF.).

ARA: 1) sororis frater [?] MA.² MA.³ MA.⁴ der schwester brüder MA.⁵ Anyad ara: avunculus (Nyirkálai 1481. Kovachich, Formulae solennes XIX.). **2)** nurus (antiquitus) PP. [schwiegertochter]. Nurus: menyem, menyed, antique aram PPI. — V6. MF.

ARANY (oronospotok, fluvius 1247. oronhos, mons 1269. Czin.): **1)** aurum C. Ver. [aureus]; gold MA. [golden]. Aranyból való: aureus C. Tisztá, finum arany: obrizum. Aranynak fővenyből vizzel való ki-mosása: elutio PPII. Kazdagsagok aranyban auagy ezenstben (EhrC. 70. MünchC. 17). Te vag az arau f5: tu es caput aureum (BécsiC. 123). Ne akaryatok byrny arauat (JordC. 382). Atte zerehedmedt meg vltam arauat (VirgC. 44). Isteni zeretetnek aranya (116). Kyk az arautul fenelnee (145). Meg igére magát, hogy 200,000 forintot aranyul kezembe akarna bozzátni (Helt: Krón. 188). Az üdö ezüstté fordította szép arany hajadat (Zrínyi. II.203). Arany színű, verhenyő, sárga festée (Com: Jan. 63). Tiz gira aranyat igér a leányért (Hall: Hllist. II.281). Arany mertekletesseg: aurea mediocritas (Erasm: Erk. 9). **2)** nummus aureus PP. dnkaten KírBesz. 139. A mostani arany forintok somnájára fordítván, a mit aranyul ezüstölt hagyott sz. Dávid, teme most 2672, 125,000 aranyat (Pázm: Préd. 1165). Farkas fogas arany: lupini aurei, in documento a. 1649. erant aurei principis Bathori, qui insignia familiae tres dentes lupinos monetae incudi fecit (Kr.) A hat lovat ez mitőlünk megvette, tsászár aranyokat olvasott érette (Gvad: RP. 82). **3)** [deliciae, persona cara; schatz, teures vesen]. Ha dycheködny akar zent Anna azzon ew nemzeth-segeebewl ygazan tehety es bynneel kyl. Ha ki ezeketh be nem vennee, tekeende meg atya istemek yoghyaara ylew aranyaat (ÉrdyC. 440). Zent Anna azzon mynt az ew eedes zyleye ees [Mária] mondvan: eegyebet nem akarok hogy legyen awagy el mwlyeek, es az ew kegyes aranyok nem tehety hogy owket meg ne balgathnaa. Valazyatok otalmwl zent ama azzont, mynd az ew aranyanak Iesus Cristusnak mynd az ew zerehmes leanyanak marianak nagy kodwet teet-tek (441.) (V6. Temesvári Pellátrnál a sz. Annáról szóló II. sermo befejezését: Beata Anna laetitiam et benedictionem posidet perpetuum, quia ibi habet nepotem carissimum scilicet Christum Iesum in dextra dei patris sedentem .). Nem talala azolta esendességet utáma vágyódó anyja, az hol van szívo aranyja ott várván békeséget (Gyöngy: RK. 196).

[Szólások.] Arany horoggal horgászni: aureo piscari hamo: mit goldenem angel fischen, um eines geringen und ungewissen gewinns willen gewissen verlust leiden, wie die alchymisten MA.

[Közmondások.] Nem fog aranyon rosda: frustra Herculi calumniarum struxeris; wo tugend wohnt, da findet die lästerung platz MA. Hogyha nem mind arany. a mi

fénylik, bár meghígye minden ember, hogy nem mind szent a ki papságot visel (Pázm: Slav. 179). Nincs szebb szó az arany pengésnél (Kisv: Adag. 16). A hol arany, ott a szilak: ubi aurum, ibi scoria (Hly: Préd. II.256).

eresztett-arany: aurum obrizum Com: Jan. 18. [feingold]. A bor nihelyt a városban vagyon, eresztett aranyt, aurum potabile, változik (Fal: TÉ. 780).

finom-arany: Finum arany: obrizum C. [feingold]. (Holt: Krón. 31. Pázm: Préd. 192).

fővony-arany: baluca, por arany PPB. [staubgold].

kettős-arany. Kettős arany vagy tallér: binio, aureus binarius; doppelter dukaten PP.

korona-arany, koronás-arany: [krontaler]. Harmincz ezer corona arany (Tolh: Vigaszt. 230). Otven koronás arany zálogban (Radv: Csál. II.12, MA: SB. 97).

levél-arany: aurum foliatum; blätlein gold PP. Ortziáját levél-arannyal betapasztották (Mik: Törl. II).

mű-arany: [werkgold]. Mit kell által önteni pisklorczban, akár mű-aranyat, akár vakarást (Kecsk: ÖtvM. 290. Művelni való arany, műben való arany, műben lévő arany, l. no. 359).

por-arany: baluca, fővony arany PPB. [staubgold].

rúd-arany: auri fusilis cylindrus PP. [gold in barren].

sár-arany: aurum fulvum; rotes gold MA Dragalatosnak szep sár arannyal mongia az varost (Börn: SzJán. 1. Szék: Zsolt. 65b. Mon: Apol. 383). Sár arany pro sarga arany (GKat: Tük. II.15).

szin-arany: [purum aurum; feingold, gediegenes gold]. (Fal: Jégz. 935.)

vont-arany: aurum ductile; gesponnen gold MA. Vont arany matéria: aurum textile PPB. Egy vont aran nest swba (RMNY. II.65). Dnas uhna aurei panni vonth aranath (III.4). Vont arany kőntös (Börn: Préd. 550). Vont arannyal varrot ruha (Com: Jan. 139). Biborban, vont-aranyban, ezüstben öltözzel (Lép: Pük. 13). Selyem és vont-arany szoknyákkal ékesgette (Pós: Igazs. 1570). Tündöklék orozája, vont-arany ruhája (Gyöngy: Char. 99). Vont arany csáprággal kengyelig meg volt terítve (Fal: TÉ. 638).

vontaranyas: [auro intextus; mit gold durchwürt]. Egh wonth aranyas kentes ky ala meghi hewlget adok (RMNY. II.31).

Aranyas, aranyos: **1)** auratus, aurosus C. aureus Ver. auro abundans; übergoldet, golden, reich an gold MA. In loco qui dicitur hungarice aranyas latine autem aureus (1075. 1124 CodDipl. 1437, II.78). In medio fluvii aranyas ad castrum aranyoswar (1176. MonOkn. VI.74. MF.). Aranyus, fluvius, alias Mezespaták (1325. Zsin). Feketh nyergeth aranyasth hozának (RMK. 15). Aranyas gyertyatarto (JordC. 885). Aranyas draga barony (DomC. 132). Aranyas eltezeth (KulesC. 110). Aranyos snoros reze első ketheo (Radv: Csál. II.54). A tiszta napunk aranyos tiündöklését és fényességét súgárít szemléltetéke valamikor? (Pázm: Préd. 747). Egy ezüstös-aranyos pullos (Monfrók. XXIV.138). **2)** [carus; wert, lieb]. Harmad adas yegyez aranyas engedelmesseget . . . (EhrC. 48). Az harom allozat fezene az aranyas engedelmesseget (VirgC. 15). Zentfennekem öthwened napot, es novezed boczanathnak, mert az fezen az aranyas extendew: sanctificabis aurum 50., . . ipse est enim jubileus (JordC. 111). Azon aldoth aranyos zepesges gyermek yewsth kerywk mies (ÉrsC. 332, 211b). Hogy ne syru az zeep aranyos ftyw (ÉrdyC. 51). Oh nemes aranyus ingodalm (NagySzC. 151). Aranyas időket ígérne magoknak (MA: Seult. 1031). Az régi idő aranyasne hivattatice, és az melyben mi élünk, vas időne mondatatice (Prág: Serk. El5b. 63).

Aranyoska: [aureola]. Három neme vagyon efféle koronacsákknak, aranyoskákknak, ki ebből tezik meg. Az aureola nem egyéb . . . , tehát nem lehet több az aureolais hárommal (Lép: Pük. II.85).

[Aranyasul]

még-aranyasul: [inauror; vergoldet werden]. Meg aranyasult vala arannyal, gyengyel (JordC. 919).

1. Aranyász: aurilegus, aurilator Kr. [goldwäscher]. Az emberkec nagyobb része mind aranyászoc (Helt: Krón. 6b. Land: UjSegits. II.241). Qui se aranyász i. e. aurilegus dici amant (Benkő: Transilvania 1501).

2. Aranyász: aurum lego, lavo Sl. [gold waschen].

Aranyászó: chrysopites, aurilegus; ein goldwäscher. PP. chrysopites, arany-mosó, tisztító PPB.

Aranyaz, aranyoz: auro, deauro C. übergolden, übergolden MA. Aranyazott: auratus C. übergoldet MA. Vala ew feye aranyazott (EhrC. 125). Kivált [könyveket] aranyazni nehéz megtanulni (ÖtvMest. 27. vsz.). Lukább menjetek napnyugotra két esztendeig czépellőt tisztítani, mintsem napkelotre harmincz esztendeig korona aranyazni (Monfrók. VII.260).

még-aranyaz: auro, inauror, deauro C. übergolden, überziehen mit gold MA. Mintha megaranyaztak volna az ev orchayat zemenek alatta (MargL. 97). Tyzta arannyal megaranyazzad hűteth (JordC. 63). Nem azt mondod jó hajónak, melyet szépen megírtak és aranyztak, hanem a mely vízet bá nem bocsát (Pázm: Préd. 313). Megaranyazott pilulác (Prág: Serk. 437).

[Szólások.] Száját meg-aranyozták: pénzen fogadott orátor (SzD: MVir. 371). Keresnek néző-tudósokat, és meg aranyozván elsőben azokat, váráslikok után veszik tanácsokat (Gyöngy: Cup. 24).

még-aranyazás: auratura, auri inductio; das übergolden, die übergoldung PP.

Aranyozás: [auratio; vergoldung]. Az felettob valo aranyozas es giöngyözes az keulesegre viszen (Fél: Tan. 465). 3000 talentom aranyat rendelt a templom falainak aranyozására (Pázm: Préd. 1165).

Aranyozat: **1)** Egy ezüstös-aranyos kard, kopott az aranyozatja (Monfrók. XXIV.138).

Aranyozó: inaurator C. aurarius, inaurans, aurator; gold-arbeiter, vergolder PP.

Aranyka: [nummus aureus; dukaten]. Hamisan játszottak, mindég megrántottak. És így egy aranykám a másik után ment. Ereszényembe csak hat aranyka maradt (Gvad: RP. 113).

ARANY (erányozás Gyöngy: Cup. 1. 637. MF. egy iram Boythe: Epist. 163. iranza Zrínyi 159. iranzas Megy: Dial. El5b. 10): **1)** scopus, meta, propositum Sl. [richtung, ziel]. **2)** proportio MF. [dimensio; mass]. Vö. iránt.

égy-arány: [ejusdem dimensionis; gleichmässigkeit]. Ez aran az aran szín es zöld szín benne (Mel: SzJán. 531). Ha többet nem nyom a fértiak érdeme, legalább egy arányul eszik az asszonyok érdemével (Fal: TÉ. 608).

egyarányatlan, egyaránytalan: inaequalis, dissimilis, discors Sl. [ungleichmässigkeit].

egyaránytalanság: inaequalitas, dissimilitudo Sl. [ungleichmässigkeit]. Nintsen ott az értelemben szakadás, a méltóságban és felségben egyaránytalanság (Pázm: Préd. 717. Biró: Osk. 10).

egyarányos: [ejusdem quantitatis; gleichmässigkeit]. A ki a rendre fel-agasztott papírosokon által-lőne golyóissal, egy arányos közül léleán lőne-e a határozó térség lapjával? (Molu: Term. 181).

egyarányosú: ∞ Életünknek egyarányosú ideje vagyon: mert egyikünk a másikkal kevesebbet nem él (Halt: III. list. 148). Mindenkoron egyarányosú étellel és itallal élnek (Mik: Tört. 172).

egyaránysú (egyírású formában MonIrk. XXVII. 163. egyíránysúképpen RákF: Lev. II. 107): [aequalis, similis; gleichmässig]. Nem egyaránsú érdemeik (DEub; GE. 156). Az isteni igazságnak mérő serpenyője egyaránsú, a fontot egyaránt nyomó (163). Egy aránsú képpen meg kell kapálni a földet (Nad: Kert. 68). Osa föl a kertet ennyihány egyaránsú táblára (Lipp: PKert. 115). Négy egy aránsú szeglet (22). Mindenütt egyaránsú az ő jósga (Mik: Tört. 58). Mindeniknek egyaránsú oka vagyon (269). A labai mindenütt egyaránsú vastagságuk (388). Mindenfelé a föld egyaránsú egy bujdosónak (180). Egy aránsú uton mi járunk (Gvad: Lev. 73).

egyarányság: [aequalitas; gleichmässigkeit]. Valamint ezen földön pecsétet köbök és mérők vadnak: ott is egyaránság legyenek mindenütt (RákF: Lev. V. 28).

egyarányú: aequalis C. uniusmodi Ver. coequalis, compar MA. similis, aequalis; gleich, eben PP. Egy arányú hitec, egyarányú szerelmec, es egyarányú is erköltsűnek lennec (Born: Préd. 289). Egy arányú mértéckel föld meg (Mel: Herb. 1). Nem mind ég araniu időben tamadnak fel (Mel: SzJán. 295). Az euangelionnak mindőu hirdetőy hatalommal es meltsággal egy irának (Beythe: Epist. 9). Valtozo es nem egyarányú eghi állapotot ielent (KBártfa 1583. Dv3). Czinály egyarányú két arany lántzot: duas catenulas sibi invicem coherentes (MA: Bibl. I. 74). Az csere egyenlő es egyarányú legyen (Ver: Verb. 136). Egyarányú es egyféle hüftel hiszed (Bal: CsIsk. 436). A vétkek annyibül egyarányuak, hogy egyenlőképpen örök kárhozatot egerdenek (Pós: Igazs. 1.674). Négy egyarányú szeglet (Lipp: PKert. 126).

egyenlő-arányú: [aequalis; gleichmässig]. Az atiac aniac es a nősz személiec egenlő araniu akaratabul legien (Mel: Préd. 400. MF.).

olyan-arányú: [ejusmodi; solcherlei]. Ha az varos hyre-
nelkwl effele bort valaky itt ky aruland, mas borat annak
ollian araniut es arwywt amminemw az wideky volt, az földre
ontattunk (RMNY. II. 2).

szög-arányú: [obliquus; schief]. Az árbolt fáról leereszte-
tett golyóbi, ha az alatt a hajó-s mégyen, mi lineát vet? szeg-
arányut (Moln: Term. 1.80). A le és előre tartó két linea szeg-
arányu lineára szorította a golyobist (81).

[Arányit,] irányit: puto, conjicio; mutmassen, meinen]. Azt valóban nem csak irányítom, hanem minden bizonynyal is tudom (1667. Tört. és Rég. Ertesítő IV. 37).

Arányoz, irányoz: 1) puto, conjicio, conjecturo; dafür achten, mutmassen, meinen, rateu MA. PP. A mint leg-jobb-nak arányozd, úgy tselekedjél: age ut tibi *concinnum, concinnus est PPBl. Annak okaert anyazent egybaaz wgy aran-zotta, az nagy yeles zyletesnek napya melleo helhezethnee [sz. István teste meglelése ünnepét] (ÉrdyC. 447). Nem aranzok oli kerezient ki azt merneie mondani (Ozor: Christ 163). A mint én arányozhatoc hozzá, ha elhet Jancula, igen nagy ember leszén benne (Helt: Krón. 83). Innét arányozhattuoc, melly nagyot nyer Jesus (Born: Préd. 243). Az más ember vérenek ontásával künnyeben aranzak véghez menni dolgokat, hogysen az békeséges szenvedéssel (Pázm: Kal. 132). Nem aranzom, hogy egyikétis kárhoztassad (331). Ugy aranzom, hogy mi okos-ságh nélkül való nemzeteknek nem mondattathatunc (Prág: Serk. 685). Ha módját arányzaná, örömet keménykedni is akarna (Szál: Krón. 150). Az dezmasok úgy vegezzenek, az mint eő felségeknek nagjob haznara arányi[ájuk] (1609. Instr.

super decim. MF.). Darius az phalaux sereget az macedoniái hadnak erejének aranzván lenni: phalangem macedonici exercitus robur esse conjectans (Forró: Curt. 77). Darius az menyero az személyből aranzhatni vala, meg nem rettenen: quantum ex vultu concipi poterat (269). Mit irogatot palatinus uram, im in specie beküldtük, ha arányzatok valami hasznót benne, az postára is kiküldhetitek (RákF: Lev. 176). **2)** collimo, collineo C. zielen MA. Arányzom, arányozom: collimo; arányzok a tzelra: collineo PPBl. Az viadalban rea aránza es által vte ötet (Helt: Krón. 61). Egy nyíall hozzá aránza (82). Arányozzaunk és lövjenee (MA: Seult. 91). Nem olyan bolond az isten nyila, hogy ha engem arányoz, téged találha (Tof: Zsolt. 33). Arányzani nyilat (Illy: Préd. II. 75). A puskákat a tzelra arányozván: sclopeta ad scopum collimantes (Com: Jan. 147). Harom nyíallkal irányozza az viteznek szívét (Szöll: Dáv. 78). Nem árt fellyeb' aranzani a lövésben, leg-alab el-éred a tárgyat, ha nem üt-ed is a középit (Fal: UE. 464). **3)** [tendo, nitor; in einer richtung gehen, trachten]. Altal mene a vizen es aránza Gilead hegyere: pergeret contra montem Galaad (Helt: Bibl. I. P.). Ezen tzelra arányoz azis, az mit Moses előszámlál (MA: Tan. 143). Feltett tzelom, mellyre arányozni akarok a jelen-való órában az lészen (Pázm: Préd. 4). Kristus a mi tárgyunk, mellyhez kell arányoznunk, mellyet kell követnünk (106). Mikor a Bábel tornyát építették, látta isten mind munká-jokat, mind mire arányoznak (642). Itt-is nem iránzák a tárgyat, azért nem-is találják (Pós: Igazs. I. 101). Oda kell egy cézfűnkhoz aranzanunk (Mad: Evang. 368). A fejedelmek min-denkor arra arányzanak, hogy fen forogjon a világ előtt méltóságok (Fal: UE. 366).

el-arányoz: [conjicio, conjecto; mutmassen, erraten]. Nehéz megtudnunk es elarányoznunk, mellyik löve jobban (Koháry 124. MF.). Ottan leannyánc mikéut lenne dolga el aranzotta (Illyef: Jephtha 9).

még-arányoz: 1) conjicio; erraten, urteilen MA. Tudom gonosz embernek ő gonosságot, kit en ő benne meg aran-zottam isten ihléseből (Born: Ének. 191). A buzán isten-féő emberek értetnek, a mint az 43. versből megarányozhatni (Mad: Evang. 475). Az arvák idejét conventben szoktak megh latnia es az arva hany esztendős legyeu megh arányoznia: revideri, metiri et discuti (Ver: Verb. 204). Mikor az te szivednek helyen való létét meg gondolom es meg aranzom: considero (Prág: Serk. 915, 755, 808. MF.). **2)** collimo; zielen MA. PP.

Arányzás: 1) conjectura, conjectatio; gemerk, mutmassung MA. **2)** collineatio, collimatio; abzielung MA. Allusio, irányzás vagyon negédes és kevély mondásokhoz (GKat: Titk. 101). Arra igyenesítés akarattyok arányozását, hogy istennek szolgálynak (Pázm: Préd. 783). Nyilat vet hamar idegében, hogy lelőjje; de az nincs keze ügyében, mert egy ágbog hajlott erányozására (Gyöngy: Cup. 4: 637. MF.). Megtanulhatja, mi után indul, mire szegezi arányzásait (Fal: NU. 320).

Arányzó: collimans, collineans MA. [abzielend].

[Szólások.] Nyíall a r á n y z ó b a v é s z i (Halt: III. list. II. 72). Arányzóba vette ellenségét (Fal: TÉ. 639, Fal: SzE. 536).

ARASZ (arasz Ver.): palmus Ver. spithama; spanne MA. O l[he]s[us] kyth sem egh meretek megh nem merelheth ki földhet arazodban be rekeztöd (WinklC. 249, GmC. 104). Ki meri a vizeket markálna, es ki mértékli az egeket araszszáual (Helt: Bibl. IV. 66). Magassaga hat sing es egy araz (Born: Ének. 600, MA: Bibl. I. 74, Prág: Serk. 1048). Egy araz az embernek élete (Decsi: Adag. 96).

elő-arasz: licbas MA. PPl. spithama minor Kr. [bockspanne].

Arasznyi: palmaris, dodrantalis, unius spithamae SL [eine spanne breit, — spannen lang]. Az zyz maria vala magassagaba ohmint kilencedfel arazni: alkalmas arazuv embőrknek arazo-

kal (Tib.C. 99). Egy araszút ha nő, nem nagyobb (Mel: Herb. 88b. MF.). Időm nálad ezre egy araszni (MA: Bibl. V.19).

[Araszol]

még-araszol: [spithama metior; mit der spanne messen] Megaraszol . . . és mondta: ki revid labotskaia vagy (Helt: Mes. 359). Hogy az kegyelmed feneketlen tudományának itis elegendő tellessek, és megaraszolhasson (Zvár: PázmI. 230).

ARAT: meto C. Ver. emten MA. Nem hynitenc, sem aratnak (EbrC. 95, BécsiC. 3, 4, 5). Sem vetnek, sem aratnak: non serunt, neque metunt (JordC. 371. 911). Ti nem zantotok, sem vetek sem aratok (VirgC. 51). Ki & testeben hint énön testéből arat rohadást: metet corruptionem (DöbrC. 375). Már azt is elhiszem: Szűntő vízem arat, bárány farkast kerget (Fal: Vers. 913).

[Közmondás] Az ki mint vet, vgy arat (Deesi: Adag. 60).

be-arat: demeto, demessum colligo, recoado MA [einheimsen]. Aratásba gabonát begyűjt, gabona fejeit karyiand be-arat (Helt: Bibl. IV. Isai. 17. 5. MF.). Valamint vetnek, ismeg azt arattyak be (Frank: HasznK. 74).

el-arat: emeto, demeto; abanhen MA. Hol myth nem toth el wezy, es myth nem wötöt el arattya (ÉrsC. 268b). Mikor a te földedre veteményit megaratandó, a szélen köreskönyűl mind el ne arassd (Helt: Bibl. I. Levit. 19: 9. MF.).

elaratás: demessio; abmühung MA.

föl-arat: [demeto; abmühen]. Más veti bé az földet, és más arattya fel (Deesi: Adag. 32). Mihent buzidat fel-aratod, ottan reá szabaddó a barnokat (Pázm: Préd. 263).

lő-arat: demeto, emeto C. abscheiden, abernten MA. Az le aratot búza az ezürbe vitéti (Kár: Bibl. I.515). Ime én le-aratom a Baasa maradókit (Káldi: Bibl. III. Kir. 16: 3. MF.).

még-arat: demeto; abernten MA. Minden veteményé meg-arattatnane (BécsiC. 6). Melfet ember elhintend, azont arattya meg es: quae seminauerit homo, haec et metet (DöbrC. 372). Meg hagyja hogy a wetement meg aratnak (Pesti: Fab. 61b). Mikor a te földedre veteményit megaratandó (Helt: Bibl. GG4. Thaly: Adal. I.22).

Aratás: messis, messio C. ernte MA. Érezie a műveseket ő aratásba: mittat in messum suam (MünchC. 30). Haggyatok nyind aratassyk (ÉrdyC. 128b). Míg a föld leszen meg nem szűnie a vetess es az aratass (Helt: Bibl. I.12). Búza aratáskor: tempore messis triticeae (O2). Gabona aratás (Kár: Bibl. I.488). Árpa aratáskor (192).

Aratat: ∞ Az aratat soe, a művesee keuošee (MünchC. 30, 77).

Arató: 1) messor, schnitter MA. Aratónae kezey: manus metentium (BécsiC. 3, JordC. 395). Mikoron az ő aratói buzát aratanak (DebC. 169. Káldi: Bibl. 232). 2) [fals; sense, siche]. Lattale valaha yllyen zorzumot ky kazanak mondatyk aratónak es (PéldK. 51). 3) [messis; ernte]. A póroe ninczenec hon, mind az aratóba vadnae (Helt: Mes. 303). Rokonságit hina el az aratóba (481). El fűtt bének az orád hoğ arass. Mert az földhe aratóia meg aszot: manu arnt messis terrae (Sylv: UT. II.150).

ÁRBOC. Arboctia; malus navis MA. [mast]

ARC, ORC, ARCA, ORCA [orchyalath] megh latathatuya DebiC. 616. *orca* Matkó: Bcsák. 39. sat. ExPrinc. 41. Pely: SchSal. 28). 1) facies, nuda, vultus C. gena Ver. wangen, angesicht, antlitz MA. Vigy arezuual: facie hilaris (EbrC. 3). Areyayatt menybe fel emelen (71). Zenemetlen orcaio királ: impudens facie (BécsiC. 153). Te orchadat mosd meg (JordC. 370). Hw arezayokra hwallanak (107). Ky őltetek ew zeut orczara az nagy isteny teonesseeg (ÉrdyC. 51). Ez meg holtak

az meg zakadozasbol meg eektelenyvt orchat es egyeb tagyayt az ev helyekre helybeztete (DoniC. 72). Lathia arciait feulen mint anyagnak; neha az anyagi arcet kezeivel illeti vala (Tib.C. MF.). Orchyadnak zeegeee (PeerC. 2). Orcaianak veritekezesenel nuichen a földet (DebC. 148). Az ő ortzára áll ortzát téssen (Kár: Bibl. I.526). Emberi ortza, oroszán ortza, ökör ortza, saskeselyű ortza (II.110). A pusztaban kiáló szőzaton kezdű ismertető ortzját irásának (Pázm: Préd. 131). Moses engesztelvén az urnae megharagodat ortzját (MA: Bibl. I.78). A vak-szem és orr között vadnae az orezié avagy poñe: genae v. malae (Com: Jan. 47). Néha öltözik vigadó ortzában (Zrínyi I.171). Ki sok vendég szin borítja az artzákat (Fal: BE. 611). Bé-esett artzája (Fal: NT. 322). A szemérmes artzák pirulásiban forr a bujáság (336). 2) maxilla; kiefer MA.

[Szólások.] Nintsen ortzája: perit illi frons Boczkorbór az ortzája: os impudens, atticus aspectus MA. Ortzáira vetée neki [szemrehányás] (Helt: Krón. 75). A gyónásról való káromlástokat ennek előtte oreziókra térít (Pázm: 5Lev. 163). Orchard orchara [de facie ad faciem] al ystemek előtte (ÉrsC. 540b). Zynrwl zynre, archarul archara esmerem (Konj: SzPál. 174). Elálmétkodtam, micsoda orezával mert oly éktelen hazugságokat könyvébe írni (Pázm: LuthV. 11). Mitsoda ortzauul mernie az z irast sonkanac, boukanac mondani? (Esz: IaAny. 235). Nagy zeegeyon orezawal raytok fwtameek (ÉrdyC. 486). Tizta orchawal szolgaltá [becsülettel] (LevT. I.342). Szentelenül, minden ortza nélkül ül valakire vmit fogás: *fejuna et frigida columna PPBl.

ál-orca: 1) larva, persona; larve MA. (Born: Préd. 549). Az ő ortzára áll ortzát téssen (Kár: Bibl. I.526). Kendezőt áll ortzát vtáld meg aszsonyban (Pécsi: HÉnek. 6, Illy: Préd. II.183). 2) [techna, causa ficta; vorwand, verstellung]. Emberek előtt színt adhatnak a fejedelmek hamisságok fedezésében: de istent meg nem csalják. Nabuchodonozor azt költé, hogy maga oltalmába kell fegyverhez nyulni. Eféle álortzák emberek szemibe adhatnak a fejedelmek a hamisság rejtgetésére (Pázm: Préd. 1103). 3) [larva, umbra; ghespenst.] nachtgeist PP. Calhoun nagy vakmerőül megholtaknak nevezi őket [az szent mátyromokat], ál ortzának, gyűlönezeknek, anyekoknak (Mon: Képt. MF.).

álorcás: 1) personatus C. larvatus; verminummet, verlarvet MA. Álortzás kép (Bart: Debr. 1). A fűsángokat az áll orezióe viszie végben (Com: Jan. 20). 2) [dissimulator, simulatus; heuchler, heuchlerisch]. Álorcások, hypocriták (Tyuk: Józ. 20). Ne vgyódjál a test szerent való édesgető, hitegető, mézes szókkal hűzött álorcás tudományra (Bíró: Micau. Előb. 9. MF.). E világ sorsa nem más, hanem egy álorcás színhányás, merő képmutató semmisség (Csuzi: Tromb. 343). 3) histrio C. [schanspieler].

[álorcáskodik]

álorcáskodás: [simulatio; heuchelei]. Hittem mint jó atya színekedésnek, nem láthattam mérgét kétszínűségnek. Álorcáskodással megcsaltál engemet. (Gvad: RP. 103).

álorcáz: [larva tego; maskiren, vorstellen]. Azon egy porból valóe vagyune, akarki minémit tisztosséggel álorcázza magát (Prág: Sörk. 961).

be-álorcáz: ∞ Ékes szóval beálorcázván és felkendőztetvén tanítását (Pázm: Kal. 833. MF.). Be-álorcázzák oreziójukat (Mad: Evang. 221).

föl-álorcáz: ∞ Fel álorcázván magokat (Mad: Evang. 211).

álorcáztat: ∞ Azon sem síkség fejeit törni nemölleknec, mintha en ezzel magamat álorcázstatnam (Pécsi: Ágost. 2).

borju-orca: [impudentia; unverschämtheit]. Minemű igas-saggal es minemű borin arcaval kerz temmagadnac bocsmatot, ha te haragot tartaz te afatfianac ellene (GuaryC. 66).

ëb-orca: ∞ Eblőz iöyen az eb-orca leánya (BFaz: Assz. MF). Meg nem pirult eb-orcája (Pázm: Kal. 397. Kr.) Eb-orcával: impudenter (255. Kr.). Hogy ha az eb-orcájü szemtelen játékos valami lágy dolgot mond: siquid molle a cynaedo profertur (Prág: Serk. 961).

vendég-arca: [larva; larve]. Tsak nem minden vétek talál magának vendég-artzát (Fal: NU. 336).

Arccal: pronus C. facie tenus MA. in faciem, facie obversa PP. [mit dem angesicht.] mit entgegengekehrtem gesicht PP. Arccal felfordulok: supinor C. Artzal-föl: resupinus; der auf dem rücken liegt. Artzal lehaylando: pronus; vor sich geneigt oder hangend MA. Arccal leborult: cernuus; gebückt PP. Afa istenec előtte arcal leesenece (TelC. 170). Irigy, félénk: Artzal penig fekete vagy kéc színü (Cis. F4). Charikles jó artzal reám sietségben (Gyöngy: Char. 134).

Arcul (arcel NagyszC. 385. archel MargL. 25. archylechapas Pesti: Nom. 6. MF. arcel WeszpC. 75. orcel 53, 72. orchel MargL. 165. orcel CzechC. 3. ortzul Dial. 118): 1) facie tenus MA. mit dem angesicht]. Te archwl teljes zep pyros valal (PeerC. 318). Megh kezdé vrunk arcül halványodni (Poenit. 59). Personam non faciem gerit: vagyon ortzáia, de rüt arcül (Decsi: Adag. 259). Arcül nem igen szép ember (Prág: Serk. 253). 2) [obviam; entgegen]. Az ogh ellenseg archwl ream jhő (TelC. 305). Sidóellen arcül őket állatá (Göres: Máty. 90). Az szel arcül fuy (Sylv: UT. 23). Arcül találá egy fő görögöt (Huszt: Aen. 9). Forduly ortzul istenedhez (Dial. 118). Oly súlyos életre kötelezik az embereket, mely az természet indúlival arcül viaskodik (Pázm: Kal. 65). Mikó uram sem vevé el a lovat, hanem arcül visszaküldé a testferdára (ErdTörtAd. II.175).

[Szólások.] Artzul-ez a pni: alapan mpingere, einem einen backenstreich oder maulschelle versetzen. Arcül-veröm: colaphizo MA. Ha ky arczwl vér: si quis in faciem vos caedit (ÉrdyC. 92). Orczamat arcel vereek (NagyszC. 19. 35). Kezdé margit azzont archel verny az moslek vízzel (MargL. 25, 165). Ha ky arczwl ytyendi yob arczadat, tarcz hwneky az masodikat es (JordC. 368). Arczul itik (TibC. 24). Az ki arczul czapand tegedet az te iob orczad fölöl (Fél: Bibl. 7). A deresen arczül-fekve (Fal: NE. 46). Arczül le burúlánac: ruentes in facies suas (Kár: Bibl. 1.96). Artzul leborult: cernuus MA. Le esseke arczwl az földre: cernuus est pronus in teram (JordC. 73, 441). A vize arcel be esseek (WinkC. 167). Arczwl pőkkee (ÉrdyC. 525). Ah baluan istenőket mind orcel pőkőse (DebrC. 10). Hagya az fratereknek az prior, hogha meg teerne, orcheel rea pevkneek (DomC. 303). Orczamat undoc ha gapalasoceal arcel ha gapalaa (NagyszC. 17).

Arculat, arcélat (arcéllat ExPrinc. 161. artzolat Com: Vest. 151. artzalat * Fal: Vers. 862. ordzolat GKat: Tirk. 437. GKat: Váits. 1.246. piros orcelzatu Prág: Serk. 71. ortzélet Megy: Bayl. 129): vultus; antlitz Com: Vest. 151. Két arczulatú: bifrons MA. Szep arczelatü abrazattal vala (Mel: Sam. 36). Minden arczelatlyabol díbőség nez vala ki: in facie voltuque vecordia inerat (Decsi: SallC. 12). Arczulatlyát fel az czillagoc felé fordítsa (MA: Tan. 172, 1265). Nem értem az ő külső artzéletlyát vagy ábrázattlyát (Pós: Igazs. II.66). Ez paraszt ember kised arczulatly volt (Prág: Serk. 673). Otsmány artzéletlyaa (Czepl: Japh. 16).

Orcácska: vulticulus; angesichtlein MA. Piros orcácskáján csaknem hasad az bőr (Thaly: VÉ. II.230).

Orcás: [pudicus, honestus; anständig, ehrenhaft]. Bizony egy orcás mezei ember-is föl nem venné ez féle kuarczot

(Zvon: PázmP. 72). Nem kitsiny kuli volna nyilva orcás embernek, midőn olyan áhokság tapasztaltatik kezében (GKat: Tirk. 302).

Orcátlan, arcátlan (orcztalan Pécsi: Ágost. 98b): impudens, impudicus, inverecundus C. unverschämte; arcztátlannul: impudenter, impudice; unverschämter weise MA. Az Wr köld teread orcztátlan népet: gentem procacissimam (Helt: Bibl. I. Zzz4). Orcztátlannul hazud (Pázm: Kal. 188). Leanzonak orcztátlan tanczolasa (Decsi: Préd. 54). Orcztátlan merészség (Zvon: Post. 1490). Eredgy orcztátlan dongó légy (Matkó: BCsák. 243). Ha vakmerőuek es vgyan orcztátlanak nem akartok lenni (Bal: CsIsk. 196).

Orcátlankod-ik: [impudens sum; sich unverschämt benehmen]. Nem kisztlek reá, hogy rongyban s foltos toldalékokban ortzátlankodjál (Fal: NE. 30).

Orcátlanság: impudentia, inverecundia C. impudicitia MA. [unverschämtheit]. Szemtelen orcátlanságoc (Com: Jan. 183).

Orcáz: 1) [tego; maskiren]. Nem tudja, rabsággal orcáz-zott hogy kincse, béburitva fekszik alatta belincse (Ben: Ritm. 112. MF). 2) probro afficio, confundo MA. [objurgo; schelten]. Orcáznae idegen baratinc ezt erdemlec mi nagy búneinc (Born: Ének. 199). Orcázá a pharisensokat az istentelenségrül (Tel: Evang. 143). Fedgyéc, inchee, orcázac (Mon: Képt. II. Sziuemnece reytec helei orcasnac es fednee engemet (Pécsi: Ágost. 4). Nagy panaszkodással orcázza Luther az ő eszeveszett nyájának istentelenségét (Pázm: Kal. 154). Ortzázza régi paj-társa (Czepl: BDorg. Ciml.). Orcázó irások, orcázó versek (Fal: Jegyz. 935).

még-orcáz: [corripio, convicior; ausschelten]. Megpiron-gattac es megorcazzak őket (Tel: Evang. 1353). Kőmnyen meg-orcázuan ötöt, mouda neki (EszT: IgAny. 399).

Orcázás: [convicium; das schelten]. Hasznos tanétásra, feddesre, orcázásra (Mon: Képt. I. Pécsi: SzázK. 10). Hogha nem erdemlec az dichiretet, orcázást es pironkodast szenved-gyenec (161). Ezt az feddést és orcázást nagy békével eltűrte (Zvon: Post. 1816).

ARÉNA, ARÉNA: [calculus; steinkrankheit]. Árénában lenni: *laborare ex retribus PPBl. Az ő pora [a klárisé] jó a vesék és a hólyag arénájára is (ACsere: Enc. 252). Veséjekben, hólyagokban szenvedik az arénának, vagy apró kővecseknek fájdalmat (Hall: Paizs. 443. Zvon: Post. 1314).

Árénás: [calculosus; mit der steinkrankheit befallt]. A szálva fabol ki folyó enyv az árénásoknak sokat használ (ACsere: Enc. 227).

ÁRÉNDÁ: [conductio, redemptio,] аренда; pachtung Márton lat. szót. II.1765. *Áréndába adni: mancipare, alicui mancipio dare quidpiam MA. Az dezmath senkynek nem adtvuk arendában ez ezendeoben (RMNy. II.175). Ezeket az ő országoknak vámos adójokat féltik az fukar aréndával bíró pápista papok (Tolu: Vigaszt. 207).

Áréndál: [mancipio do,] arrendo; pachten, in pacht geben oder nehmen Márton lat. szót. II.1765. Fiskális jószágokat tekintetes tanács áréndába fogja bocsátani, uramnak kedve volna sztrecsinyi dominiumot áréndálni (LevT. II.412). A kinec rétec áréndáltatnac: cui fundi locantur (Com: Jan. 72. Gér: KárCs. IV.334).

még-áréndál. Valamit meg-áréndáló: redemptor PPBl.

Áréndás: manceps Com: Jan. 72. arendator; pächter, Márton lat. szót. II.1765.

ÁRĚSTOM (arestum Haz. 1.299): arestum, custodia PP. [arrest]. Magamat artátlan arestomba vetettének (Ács: BHal. Előb. 11). Arestomba tétetlec (Warm: Gaz. 181). Vetik őtet arestomban (Gyöngy: KJ. 104. Gér: KárCs. IV. 575).

ÁRÉSTÁL (megáréstálás Thaly: Adal. II.40b. meg *aristál* Vajda: Kriszt. I.500): [in custodiam do; gefangen nehmen]. Fogták, árestálták, vitték urainkat, minket üldöztenek (Thaly: Adal. I.100).

mög-áréstál: ∞ Az ketek vámosa az én szegény emberimnek borait megarestálta (LévT. II.195). Megarestálta Lányai uramíkot (RákGy: Lév. 196).

mögáréstálás: [comprehensio; gefangennehmung]. Sok ártatlan uraknak megáréstálása, országok törvénye ellen javak foglalása (Thaly: Adal. II.40b).

ÁRGUÁL: [discepto, disputo; streiten, disputiren]. Ezenképpen argualnak vala (ÉrdyC. 662b). Árguáló beszéd (Mel: Jób. 77).

Árgualas: [discutatio; wortstreit]. Kyrewl sok velekődeosók vannak doctorok között; de mynd hattra hagywan az sok argualasokat veegyewnk byzon wtat olenkben (ÉrdyC. 41). Hogy lessaak az dysputalast es yly crews argualast (ÉrsC. 482b).

Árgolód-ik: [disputo; streiten]. A melly ellen igen boldondul árgolódik és fortélyoskodik (GKat: Váts. II.757).

ÁRIA: [arie]. Egy gyermeket tartott a szamara mellett, ennek egy éneket megtanulni kellett; az áriának ő volt éneklője (Gvad: RP. 26).

ÁRKOS, ÁRKUS: plagula SI. Árkos papiros: bogen papier, Adami: Spr. Minden árkus papirusban (Mel: SzJán. 563. RMNy. III.88). Egynehány arkos papiros (Bal: Epin. 1. Sall: Vár. Előb. 3). Hetven árkushól álló könyv (Illyef: BCSTomp. 45). A papiros foliosonként (árcusonként) adattatik el (Com: Jan. 155).

ÁRMÁDA: exercitus SI. [armee]. Sánczbeli armada (Pázm: Lév. I.57. Kr. Zrínyi II.181. RákGy: Lév. 242). Az német ármádat Bécs alá kergettük (Thaly: Adal. II.144. 351).

ÁRMÁLIS: literae armales Kr. [adelsbrief]. Az íres borbó kongás, és eszterháni termett gabona fő, phariseusi kérdésségek jeles címerei; nem-is léssen azok nélkül ékes ármálisod (Matkó: BCsák. 124). Melly draga kénes legyen [a szabadság], en-is ármálissát, s arannyajért jussát nem érkezem fejteni (Ben: Rim. 104, Thaly: VÉ. II.378).

Ármálisos. *Ármálisos nemes ember: nobilis scutatus IT. [edelmann ohne güterdonation].

Ármalista. Címeres, diplomás nemes ember, ein edelmann ohne schenkung oder güterdonation: *armalista Márton lat. szót. II.1765. Tekintetes fő-fő rendek, jószágos, és armalista, nemesséi statusok (Biró: Préd. 18).

[**ÁRMÁNY.** Vö. Nyr. XVII. 87, 133].

Ármányos: [improbis, pravus; lasterhaft, gottlos]. Az igaz lúttól elszakadt ármányos eretnokségre nem vetemedtünk (Csúzi: Sip. 74). Templomul magának választott szívünköl ármányosan kiűzzük, kirekesztjük (Csúzi: Tromb. 94). Egy pont, valamit élünk, s mégis ezt nem akarjuk igazán és osztás, szaggatás nélkül istenünknek szentelni, de majd egészen fene ellenségtünknek a pokolbéli sáttánnak, ármányos szaggatással adjuk (171). Pogánnyal czimboráló, ördöggel szövetező ármányos príbék (479).

ÁRMÁS: 1) [licitor; hüschel]. Armassunkat kildettek es fogwa ide hoztatuk es meghíwtettetek es mostanis tömlechen vannak (RMNy. III.93). Fenyegetőzések, annál inkább hódol tatások, se ármások ne legyenek (Montrók. VIII.418, 419). 2) [trücker]. A príbékkeit és ármásokat s egyéb czéges vétkekben élő latokat is, ez után a faluknak lakosai ne lappangtassák (CompConst. III.11. 1. 62. MF). „Ebeni István kolosvármegyei főispán instructiójában is (1657.) az ármások tolvajokat jelentnek (Benkő, in Spec. Transylv.)“ (Tudománytár 1835. V.156).

ÁRNYÉK (arnyk RMNy. II.147. Frank: HasznK. 66. *arnik* LévT. 1265): 1) umbra C. [schatten]. Promontorium quod vocatur Arnykna (szőlőhegy 1275. CodDipl. V.2. 287). Nabuchodonozor arnyeka alatt; sub umbra N. (BécsiC. 98). Halal árnyeke-nac vidékiben (MünchC. 19, 78). Az halal arnyeka alatt ylők: sedentes in regione umbrae mortis (JordC. 363, 833). Yegyeketh adok ez felden, tyzet es fysthnek arnyekath (711). Mikepen az arnie avag az fyzt el mlyie (DebrC. 245, CornC. 281). Zarnyadnak arnyeka alatt (PozsC. 6). Fénés kőd árnyekeba veve fket: nubes lucida obumbravit eos (DöbrC. 496). Annap fenős árnyeka elmulie (NagyszC. 120). Az keresztyénségnek seugéjét ki kötelezte arra, hogy el adgya jószágát, és az apostolok lábához vize az árrát? Illy az apostolok árnyékára ki tegyék betegeket? (Pázm: Kal. 483). Szélös árnyékban elejben tünék. Cupide (Zrínyi: ASyr. 212). Adsz nyáron szép czjprus árnyékokat (Zrínyi. I.48). Anyám mikor hozza világra, ez bűnnel tölt árnyék hazámra (Rim: Ének. 289). Ez hazugságának is a szent írásban keresne árnyéket (Matkó: BCsák. 386). A képirő árnyéket formál, hogy a festékek fényesbek legyenek (Illy: Préd. I.242). 2) umbraculum C. [hütte]. Alkotta magának árnyéket (BécsiC. 244). Megkezeitette az arnee avagy a sator (261). 3) [adumbratio; umbris, abild]. Rwiudeidn tanyth zeuthi Pal myndezfele megl yrth dolgoknak árnyekythi (Konj: SzJál. 29). Az közé iaronac emlékezete, nagy homályosan arnyec alatt soe fele peldazatban volt (Born: Préd. 321). Ceremoniác következő dolgoknak árnyéki voltak (MA: Bibl. I.169). Az mennyei Cauaanne földere léviszem, az mellenee ez földi tartomány czac képe és árnyéka (MA: Scult. 137). Az Moyses könyvei után, nem adatott új tudomány, hanem csak az ő írásának, és árnyékának magyarázattya (Pázm: Kal. 491). El mulian az peldazatoknak arnyeki, az vy testamentomnac testet, allattyat, es igazsagat jelen valonac lenni mutattagy (EszT: IgAny. 133).

[Szólások.] Ennek az épületnek méltósága a mi mesterségünknek minden ditsőségét fellyül-műllyá: árnyékába sem érünk (Moln: JÉpil. 291). Még árnyékát sem ismerte: ne umbram quidem ejus novit (Decsi: Adag. 70). Árnyékától felni (35). Nem ied őis meg árnyékától (152, 236). Árnyékunk kapdosó ember (Sall: Vár. 67). Ritkán két asztalátul előbb, hogysen megerőltetvén természetit, kételen legyen véle, hogy árnyékra törjen (Pal: NE. 7).

nyúl-árnyék: cornuda, silvestris asparagus C. spargus, spurga, asparagus MA. cornuda, sparguű PPBl. [spargel]. Igen jó paréban mig wy mint a nyularnyeka (Mel: Herb. 48).

Árnyékol: [obumbro; beschatten]. Ő vallainal arnekl te neked: scapulis suis obumbrabit tibi (AporC. 50).

Árnyékos: 1) umbrosus, umbraticus C. [schattig]. Árnyékos hely: aestiva; sommerhaus C. 2) [adumbratus; schattenhaft, scheinbar]. Van nék-is teremésre való valamely árnyékos hatalmok (RendÉl. C7). 3) [figuratus, symbolicus; bildlich]. A szent írás világos szókkal megmagyarázza efféle árnyékos mondásokat (Pázm: Kal. 839. MF). Ennek csak árnyékos jele által is az ígértetett neki (Biró: Préd. 120).

Árnyékoz: 1) umbro, inumbro MA. [beschatten]. V. valaival árnyékoz neked: scapulis suis obumbrabit tibi (DöbrC. 154). 2) adumbro C. [bildlich andeuten]. Peldazo es arnyekozo dolgok (Born: Préd. 26). Az régi peldae, kie az Christus közé iurast arnyekoztat (322). Ezután immár, el-hadgya az árnyékoz hasonlatosságokat (Pázm: Préd. 644, Pázm: Kal. 408). Mégli a reghi romaiak is, amaz ő korosként éghő tűzőkkel, árnyékoszták az poklot (Lév: PTük. I.29, 249). Az anya-szent-egyhaz a szent írásokban külömb-külobb hasonlatosságok által árnyekoztatot (Mad: Evang. 182).

be-árnyékoz: umbro, inumbro, obumbro, praecumbro C. inopaco PPBl. [beschatten].

még-árnyékoz: 1) inumbro, obumbro MA. [beschatten]. Még arneekoz teghódet: obunbrabit tibi (JordC. 518). Az fel-segősnék erei arukoztatik megli te benned: virtus altissimū obunbrabit tibi (TihC. 32). Felsegőhő istennek hatalmasága megli arnekoz theghedeth (WinkIC. 277. Helt:UT. O4. Fél: Bibl. 28). 2) [adumbro; bildlich andeuten, im umriss entwerfen]. Midőn az kepiro az emberi testnek kepet írnia akaria, mince előtte tellyességgel megabraztassee annak előtte homályosan megírnyékozta (Mon:KépI. 250). A természet megírnyékozta (a földmádat, Ker:Préd. 514).

Árnyékozás: 1) [umbrā; schatten]. Árnyékozás a kép-írásban: *umbra pictorum PPBl. Az nyaar fa kyknék arnyékozások hywűntőzeesre nagy kedvet teeznek embereknek yelowsevl hew ydewn (ErdyC. 476b). Az Maria lőt az sz. lelek-nec árnyékozásából (Fél:Tan. 44). Minden külső mag-nélkül szent lélek árnyékozásából szökletik (Pázm:Préd. 103). 2) ad-umbratio C. [bild, allegorie]. Moses áldozatai czac árnyékozásoc voltanae, és példaznioc kellett az keresztfán való áldozatot (MA:Scult. 506, Pázm:Préd. 1018). A ceremoniasoknak minden árnyékozási és ábrázolási megerőssétetnek (MH-g:TOzl. 107). Valamint világ kezdetétől fogva, példákban, és árnyéko-zásokban, úgy már világ végezettségig igaz valóságban áldoztatik (Bíró:Angy. 187).

Árnyékozó. „Topiarium: lenel zeneeske, zöld ágból tsinált farnekozó” [igy] C. umbraculum Káldi: Bibl. 34, 19.

Árnyézk-ik: [umbram praebere; schatten spenden, sich schattig wölben]. Szép terepék [igy] háisfa árnyézkott [felette (Gvad:Orsz. 109).

ÁROK (árók): fovea C. fossa MA. adductus, ostrom-út PPBl. [graben]. Arukfee (1055. Jern.). Arukseequi (1067. Wenzel I24). Aqua kesekun iuxta aruk (1075. Knaus). Ad sabulosum munimentum, qui [?] vulgo dicitur humuch aruk (1086. Mon. Okm. VI.32. MF.). Aruk, Arukhatar: meta (1228. Czínár). Usque ad unum fossatum et foveam arukhat dictum (1250. Wenzel VII.315). Locus qui aruk vocatur (1269. CodPatr. I40). Kerül veznek ellenseghyd árokkal: vallo (JordC. 597). Ez a czersz arokiat meg vytta (Szék:Kron. 139. MF.). Erősi hant-tal, töltésekkel, árokkal (Mon:Irók. II.86, Káldi: Bibl. 316). A gonosz fejedelem árokra viszi alatta-valóit (Pázm:Préd. 182). Az ki ott nem kell, kiüldjék Szamosujvárra, hadt ássák az árkot (RákGy:Lev. 166). Előbb is itam én, de tsak egy po-lárkát, többivel ő mosta torka száraz árkát (Gvad:RP. 69).

[Közmondások]. Valaky arkot aas ő attya fyanak alaya, ön-nemmagba esyk belee (ÉrsC. 215b). Hēj bezzeg nagy arkot ássl magadnak, nagy ennek az szükölője (Pázm:5Lev. 116).

határ-árok: [fossa metalis; grenzgraben]. Határ-árkot tsinálni: humum *signare limite PPBl.

sánc-árok: [vallum; schanzgraben]. Sánc-árokhoz való: vallaris C. Hol kapuit, hol sancez arkait, rontattia alynuual (Lép:FTük. 55).

víz-árok: incile PPBl. [wassergraben, kanal]. Azok környül mély vízárkot vettetott (MonIrók. III.159. Káldi:Préd. 88. Kr.). Viz arokia (Zrínyi I.174).

Árkoeska: [fossa parva; kleiner graben]. Viz eresztő árkoeskác (Com:Jan. 115).

Árkol: vallo, convallo Kr. [verschanzen].

be-árkol: fossam obducio, fossa secundo MA. [mit einem graben umgeben, verschanzen]. Bé-árkolni a kapukat: *praefodere portas PPBl. Keritsed és árkol-d-bé, lelkemben hintet gaboná-dat (Pázm:Imáds. 151). Minketis az vr isten, mint valamely szép szőlőt bé gyevelt és bé árkol-t (Pázm:Kal. 11. 110. 498).

el-árkol: [praeccludo; durch einen graben abschliessen, eindämmen]. El-árkolni: excitare *incilia PPBl. A calvinus határozá-sát jól meg kell róni, hogy a csavargások elárkoltassanak (Pós: Igazs. I.320).

ki-árkol: [derivo; abloiten]. Az folyoviz az mezőket űn-tőző ot lakosoktól ki árkoltatik: ab accolis rigantibus carpitur (Tórró:Cur. 193).

környül-árkol: circumvallo, obvallo C. [mit einem graben umgeben, verschanzen].

még-árkol: convallo C. obvallo MA. [mit einem graben umgeben]. A szekerecel meg kellene erősíteni a táborn, és meg kellene aszt árkolni (Helt:Kron. 93).

Árkolás: scrobs C. [graben]. Folyamat árkolása: diacopi C. Viz árkolás: aquagium, víz vétel PPBl. Cyrus az folyóvizet 360 szakadéki árkolásokra vőtte és bocsátotta (MA:SB. 249). A vadász a vermekre, és árkolásokra csalogattott vadakat meg fogia (Com:Jan. 80).

ARÓMA [aromatacál; aromatibus BécsiC. 52]: [aroma]. Meg mutata aromait és drága kenetit (Helt: Bibl. IV.65). Győ-kerecel, aromacál lűstőló: cetura (MA: Bibl. Magy. 2).

ÁRPA: 1) hordeum C. gerste, Adámi:Spr. Hat rend ka-lászi árpa: hexastichum MA. Arpatarló (1323. Nyr. XVI. 131). Midőn az arpac (hordeum) előzer arattatnakuala (BécsiC. 3, 5, 184. ErdyC. 509b). Igertünk het mut buzat, egi mut arpat (RMNy. II.83. Helt: Bibl. I.F4, Kár: Bibl. I.165). Árpa, kőles (Mon:Apol. 14). Árpájért, búzájért attunk 4 ft. (MonTME. I.128). 2) Ember szeme haján termő árpa, szemien való kelés: erithe, chaluixum PPBl. geschwär an den augenlidern Adámi:Spr. [gerstenkorn].

hégyi-árpa: amplicanthis MA. berggerste PP. (Hegyen termő arpa C.).

Árpás: hordearius MA.

1. **ÁRT:** nocere C. officio MA. [schaden]. Ártó: nocuus C. Fegyuersek sem arthatnakuala az farkasnak fogay ellen: nec armati valebant (EhrC. 146, 148). Souha nem artottam az em-bérnec (BécsiC. 33. 75). Myre artotok egymasnak?: eur alii alios injuria afficitis? (JordC. 728, 928). Vram itilid engem artokot: nocentes me (DöbrC. 83). Semmit nektek nem art (DomC. 48). Hogh az arto genyerősegeketh el tauoztathassum (WinkIC. 239). Belől soha vele ne gly mert ártaz vele (Mél:Herb. 64). Volna hatalmom rea, hogy arthatnéc tűnéteket: valet manus mea reddere tibi malum (Helt: Bibl. I.P2). Elűzvéen tőit, meg tér barlangiában (Zrínyi I.188). Az igaz embereknek kedveskedni nem ártana (RákGy:Lev. 164). Nem árt, hogy rögzőlődik kegyelmetek (TörtT. VIII. 180).

még-árt: [nocet; es schadet]. Megárt az te néked: tibi id male vertet PP. A ki kevéshez szokott, annak megárt a sok eledel (Fal:UE. 417).

Ártalom: nocumentum MA. incommodatio C. [schaden, schädigung]. Ártalom nélkül való: innocuus. Ártalomra vagyok: officio C. Az ő nyelue alatt ártalom és álnokság (Kár: Bibl. I.542). Az karomlas mellett ártalomra való gonoz igiekezet vagion (Fél:Tan. 209). Mi artalmara lenne az anyaszentegyház-nac? (Mon:Apol. 30). Ha az hensegre heu természetű oru-sagot chynálnak az is artalom (Frank:HasznK. 38). Az viper a kigyót kézzel felveszi minden ártalom nélkül (MA: Bibl. IV.135). Barátság, ártalom össze nem férhetnek (Zrínyi I.104).

Ártalmas: nocens, nocuus, noxius, sous C. [schädlich, schuldig]. Ográd magadat, hog te zadbol ki ne iarolanac artal-mas auag artando bezedec (VitkC. 42, VirgC. 133, 139). Ártal-mas kiunsagok: nociva (Fél: Bibl. II.114). Sokszor ártalmas azt jelenteni, hogy némelly vétkek el-áradtak (Pázm:Préd. c2). Szőlejerül az ártalmas vesszőket le-vagdalta (26). Ha a fiu az ő szűleire artalmas kezét vet: si in parentes manus violentas iniecerit (Ver: Verh. I.52. MF.). Nem állhat meg az istennek igazságával, hogy az ártatlan szenyvedgyen az ártalmasért (Pós: Igazs. II.253).

Ártalmaskod-ík: [noceo; schaden]. Könyeb' valami igazságtalansággal ártalmaskodni, hogy sem a róá érkező gályibábul kiféselni (Fal: NU. 287).

Ártalmasság: noxia, noxa, nocumentum MA. [schädlich-keit]. Szerolem gerjesztő méreg, más gonoszság, — az olyanok-ban van sok ártalmasság (Gyöngy: Chiar. 141).

Ártandó: [nocens, noxius; schädlich]. Ártalmas auag' artando bezedee (VitkC. 41). Meg néé sertessem mérges artando allatoktbl (PeerC. 255). Itelyed meg vram engem artando-kath: iudica domine nocentes me (KulesC. 79).

Ártandóság: [noxia; schädlichkeit]. Az een fyam zaiaba artandosagh nem leleteth: nec inventus est dolus in ore ejus (WinklC. 98). Esnek erős kesertethben es artandosagban (ÉrsC. 211b). Ártandosakokath kyk idweseghettwl el vonznak el tha-voztassatok (300).

Ártás [laesio, damnum; beschädigung, schaden]. Semmi artas megh ne bantihasson engemet (ThewiC. 165). Nem akarua a magyaroknac ártására lönni (Helt: Krón. 36). Nem léssen ártásunk a bñök fulákátul (Pázm: Préd. 535). A világ gyönyörűséginek ártásátul hatalmason őriz (620). Nem fog ártásodra esni (László: Petr. 149).

Ártatlan: 1) innocens, innocuus, innoxius, insons, immerens C. [unschuldig]. Ez artatlanokat nem karhooztattatoc volua (Münch. C. 35). Ártatlan vagyok verethl: innocens sum a sanguine iusti (JordC. 446). Emlekeziel az aldot íbusrol artatlan halalarol (WinklC. 120). Ártatlan verontas (VirgC. 12). Ártatlanol zálelek TibC. 71). En az ew keresethbe thellyességgel arthatlan es wethethlen vagyok (RMNY. II.281). Ártatlan vagok ez igaz embernek viriben (Sylv: UT. I.15). Ártatlanoc löszünk mi ez eskü-vestől: innoxii erimus a iuramento hoc (Kár: Bibl. I.195). Ártatlan ver: sanguis iustus (Fél: Bibl. 48). Ő ártatlan meghal (Zrínyi II.5). 2) [innuus; unbeschädigt]. Hóg artatlan meñnen el őtőlöl: ut innocuis ab eo transeat (BécsiC. 36). Nyelwe sem maratt artatlan, merth vtalatos venerekökkel itaak (WinklC. 223). Hlog körül-fognák Sziget körülletét, néznék, ártatlanul honnan törhetnék Szigetet (Zrínyi I.106).

Ártatlanka: innocentulus Kr. [unschuldiges kind]. (Hall: Paizs. 281). Az őbestertől e szolid báránykák [gyermek] grá-tizum kinyerik, mivel ártatlankák (Gvad: RP. 132).

Ártatlanság: 1) innocentia C. [unschuld]. Galamby tyztasag es anyaly artatlanság (EhrC. 143). Testy lelky tyztassagus artatlansagha (ÉrdyC. 614, 21b, 74b. VirgC. 31, 36). Az igaz el-vész ártatlanságban: a gonosz sokáig él gonoszságában (Pázm: Préd. 24). 2) [pueritia; kindesalter]. Ártatlanságotól halaliglan megtartot tegedet az alhatossagban (KrisztI. 46). Én szegény legény voltam. Engemet ártatlanságotól fogva egy gárdgyán neveltetett-fel (Hall: III.Ést. II.149).

Ártatlanságos: [innocentissimus; ganz unschuldig, makel-los]. Ártatlanságos celet (ÉrdyC. 570b). Az istennek akarattyt kővetni kol minden iamborsagos, ártatlanságos, szentséges es igaz-sagos életben (Dáv: KKer. F6).

Ártatlanságú: ~ Ew artatlanságú testenek minden erey megh yudwlanak (ÉrsC. 25).

Ártatos: [nocivus; schädlich]. Be esnek az kysertedbe, sok testy kyonasagba, balgatagba, hasnalatlansagba es artatosokba: in desideria multa inutilia et nociva (Konj: Szál. 381).

Ártomás: [nocumentum, damnum; schaden]. Hymennel megkőttetvén egymást, az hamar elválás tehetett ártomást (Thaly: Adal. I.158).

2. ÁRT, ÁT.

[Szólások.] Ártani magát vmibe: so alieni rei im-miscere MA sich in etwas einmischen PP. Sem aathya egygyn

magath massynk akarathya nekyi walamy thyztbe (RMNY. II.33). Ne árch abba magadat, az mire hiuatlos nem nagy (Tel: Evang. I.117). Veszedelmes dolgokba ne árcz magadat (Deesi: Adag. 174). Magam tonáb nem átom ez rossz állapotban, bizontalanságban, mert mulandó jól látom (Ádám: Iar. 19). Irás magyarázásban ártád magadat (Veres: Lev. 102). Magát más dolgába ártani (Kisv: Adag. 227). Vallás dolgába ártotta magát (Nik: Törtl. 239). Az midex semmi közfne nincz a hoz ne archue magunkat (Tel: Evang. I.123). Semmi dol-god ne archad az emberhez (AporC. 184). Ne ahicad sinmi dolgodat az igaz emlethöz (WeszcP. 92). Semmi dolgokat azok-hoz a fálkhoz ne átsák (ErdPörta. 315. MF.). Peter azokban az dolgokban sem mi közit nem ártotta (Esz: IgAny. 326). Ezután császár ő felsége Magyarországhoz semmi közit nem ártja (MontME. II.82). Semmi közmet sem ártottam hozzá (Gér: KárCs. IV.159). En meg eddig sem mi igyemet a dologhoz nem ártottam (Megy: SzaÖr. 2).

be-árt.

[Szólások.] Nyughatatlankottat, hogy be atsue magunc o Hya kba, kikre semmi szükségine nem volua (Bom: Préd. 152b). Mindenbe bé-ártják magokat (Fal: NU. 352).

ÁRTÁNY: verres, majalis C. [verschnittener eber]. Por-cus triennis, qui vulgo artan dicitur (1247. Knauz). Kőuerec mint artanioe (Mel: Préd. 120). Hízalo artanioe (Mel: SzJán. 408). Az ártány tőki metztet disznó: majalis exsecta sus est (Com: Jan. 43). Bor, luza es verő ártány ez ideig fizetésében járt (TörtT. VII.233). Szegőtsége ez: kész pénz fr. 70, 2 verő ártány (KocsTört. II.73). Ártány 3, kan 1, malacz 25 (Radv: Csál. III.359). Ártány hája (Cséh: OrvK. 39). Hízalt ártányok és damaszok (Lipp: Cal. 1).

Ártányság: ~ Meghotsissa ártányságod, magadnak tarez disznóságodat (Zvon: PázmP. 284).

ÁRTICSOKA [artisiok C. artichocs Gyöngy: KJ. 107. arcesioka Lipp: PKert. I.8]. scolymus C. cactus, *tubera terrae PTBl. [artischoke]. Artitsoka fñ: scolymus Maj: Szót. Majd nyoregig jön-fel hossza virágának, ártihcsók módjára melyet formálának (Gyöngy: KJ. 107. Lipp: Cal. 7).

ÁRVA: 1) orphanus, pupillus C. [waise]. Ezuegynnek aruak-nak el oztyanala (pénzét EhrC. 7. BécsiC. 303. MünchC. 201. JordC. 57). Aruakat es illyentele zemelyeket oaltalmazia (MargL. 61). Ma arvaia hagattam (TibC. 27). Arwanak the leez segedelmes (KulesC. 17). Ő marad én tölem árvájá (LevT. II.72). Nem hadlak titeket aruainul (Fél: Bibl. 167). Nemi hadlac titeket aruan (Mon: Apol. 11). Nem hagalac tegedet árvájul (Mk: Seult. 361). 2) viduus, solitarius MF. [verwitwet, einsam]. Arvak: viduae (JordC. 740). Az ő iogese őltöznen g'az ruhaba, nagh siralmal monda: yay emekem, merth ez upon aruainul hagiattatani, es őzuegynel marattam (PeerC. 20). El hyrvadot leuattyaban, halgat mynt egh arva őrdőgh (ApMét. 31). Páty Anna az néhai ugs. Révni Ferencz arva házastársa (LevT. II.19). Városbeli hívei igen bñnkódának, főnek, hogy Voltettül árvává maradtának (RMK. II.28). Szécsi Mária él árva őzuegységben (Gyöngy: MV. 1:12. MF.). Látok egy árva virágot [a forrás mellett] (Gyöngy: Cup. 5. MF.).

őzuegy-árva: [vidua; witwe]. Testamentomban néki hagyá szent anyját: nem úgy, mint őzuegy árvát, tutorának; hanem mint édes anyját, fiának (Pázm: Préd. 139).

őzuegyárvaság: [viduitas; witwenstand]. A ki őzuegy-árvaságot látott, inkább szűnnya az őzuegyet s árvát (Megy: 3Jaj. II.168).

Árvácska: [orphanus; waise]. Ősém uram levalét vettem, istennek halát adván az kd. és kis árvácskának egészségén (LevT. II.277). Méltóság Erdélyország fejedelem asszonyának

legkisebbik árvácskaja, méltatlan szegény apácájá míg él soror Eva Kapi (321).

Árvahodik: [orbus fio; zur waise werden]. Szoll, s-meg mondgya, ki volt, ama szegény árvahodot [így] hazáinknak... véret szomiuhozó ellenségnek vezére (Telekesi: Erd. 25).

Árváit: [orbum reddo; zur waise machen]. Mely nagy bünt minfeltem, hogy ily bölcz leintől gorombaság miat magam árvaítottam (Illyef: Jephita. 35).

[Árvájul]

el-árvájul: [orbus fio; verwaisen]. Gyámolytalanságra jutott s igen elárvájult anyaszentegyházának gyámolól állította (SzőnyiNagyJ: MártirokKoronája, MF.).

Árvaság: 1) orbitas C. [waisenstand]. Ezeket [feleségét, gyermekét] árvaságban baddya (Pázm: Imáds. 252). **2)** solitudo MA. [viduitas; einsunket, witwenstand]. Hogy nem uod az én keserves sírá-ommal meglegyített nehéz árvaságotat [özvegységet]? (LevT. II.346). Az en arvasagomis hogy gyermekem nincsenek, megutaltatik (Forró: Curt. VI. MF.).

ÁS: fodio C. [graben]. Ásható: fossilis. Ásott verem: fossa C. Földbe ásott ház: catogeni PP. Asam őtet en magamnac: fodi eam mihi (BécsiC. 184). Asot patakot: fodi lacum (MünchC. 95). Asstassek verem a bűnösnek (AporC. 54). Syrt-asua (ÉrsC. 765). Ne gywehetek magatoknak ez feldewn kynchet, hol a lopok reya asnak (Pesti: NTest. 11). Ha az vakondag igen ássa magát nagy esőt érez (Cis. 1592. MF.). A keresztényi alázatoság, mint feneketlen mélységre ásott fundamentomon, semmiségűnknek ismerétin építettik (Pázm: Préd. 64).

[Közmondások.] Az ki másnak vermet áss, ő maga esik belé: incidit in foveam quam fecit (Decsi: Adag. 5, 251). Valaky arkot aas ő atya fýnak alaya, önneumagha esyk belee (ÉrsC. 215b).

áltaí-ás: transfodio MA. Általásatlan: imperfossus C.

be-ás: infodio C. [eingraben, vergraben]. Az király Victorinussal szembe szálla, Victorinus igen meg rőttenet vala, erős helyre magát be ásta vala (Güres: Máty. 4. MF.). Sokan találattúnának oly asszonyemberek, az kik nem csak az tüzet oltánák el, de még az szikrát is és az tűszögöt is az földben mélyen beásnák: ipsas etiam favillas defoderent (Prág: Serk. 492. MF.).

el-ás: contumulo C. defodio MA. [vergraben]. Amazok azt alytak hogy walany kynchet asot volna el az zewlebbe es kapakat wewnek, iol meg csak az zewlewt (Pesti: Fab. 73. Helt: Bibl. I. R2).

föl-ás: 1) [effodio; ausgraben]. A szent Istuán testét igen hammar fél ásié (Nagyb: HunyJ. 1570. MF.). Ezt a tévelygést akarja ujjobban fél ási (Matkó: BCsák. 355). **2)** [stahno; aufstellen, aufrichten]. Vetém szememet az oszlopra, mely a kunyhó közepin volt felásva (Haz. I.282). Mentől magosabb fenyőfűt találtak, azt ásták fel, tetejébe egy kereket tettek, arra egykét aranyat, s azt a ki el akarta nyerni, oda fel kellett mászni (363).

fölásás. Ágasok fölösása, ágasolás, oszlopemelés: columnatio C.

ki-ás: effodio C. [ausgraben]. Az őrvok ky assak: fures effodiunt (JordC. 370, ÉrdyC. 136).

környül-ás, körül-ás: circunfodio C. [mit einem graben umgeben, umgraben]. A várost sántztzal körül-ásni: *intersepire nrben vallo PPBl. Hogy a szőlővessző jobban nevelkedzyék vermet kell körülásni (Illy: Préd. I.276).

lő-ás: defodio C. [abgraben].

mög-ás: suffodio, subruo, cavo C. perfodio MA. [untergraben, aushöhlen]. Ház megásó: vecticularius C. Megásáa a házat: suffodit domum PP. Allya meg-ásott: suffossus PPBl. Nem

hadna [a tolvajtól] megasny ő kezut: non sineret perfodi domum suum (MünchC. 60, ÉrdyC. 156, 240). Wermeth nytha es meg asa wteth: effodit (KulesC. 11). Vgy mond vronk: meg asaak eu kezeymet es en labaymat (CoruC. 139). Az lopok meg assak es elorozzak: fures effodiunt et furantur (Pél: Bibl. 9). A bolha megásáa az oroszlány szemét (Illy: Préd. I.256).

Ásás: 1) fossio C. [das graben]. Kutnae asasa (TelC. 74). El oszoluán Erdelben, nagy ásással hét nagy föld várakat csinálának (Helt: Krón. 21b). Sántz ásás (Zrnyi I.126). **2)** incile C. [graben, mine]. Ásás módgyára: cuniculatum C. Az terek ásásra hamar ásata [a török aknával szemben ásata Meeskei István], az két ásás hogy közel üszvejuta, egy mordály puska-val Gergely deák juta, löve hasába az török pallérnak (Tin. 143). Az folyo wyzek chytornaknak általa, es kychyn asason bochyatatlak (Ver: Verb. 166). Ásásokkal és föld alatt való családortélyokkal ment végben Romának veszedelme: cuniculo et subterraneis dolis (Prág: Serk. 91. MF.).

Ásat: [fodi euro; graben lassen]. Fundamentom alá árkot ásata (Tin. 143).

föl-ásat: [statui euro; aufstellen lassen]. Amán egy magas keresztet ásat ott fel, kire Márdókbeust fel-függeszse (Hall: HHist. II.336).

ki-ásat: [effodi euro; ausgraben lassen]. A pispóknek testet el-ki asatuan (DebrC. 159, ÉrdyC. 525).

[Ásdogál]

ki-ásdogál: [effodio; nach und nach ausgraben]. Mi-is innmár ennek a patvarkodásnak gyűkeiret ki-ásdogáltuk (Pós: Igazs. I.698).

Áskál: 1) [fodico; graben]. A szerzetes az árnyék után kezdette áskálni a földet (Hall: HHist. II.184). **2)** [insidiar; intriguiren]. Bátori István Eesedvárából nem akar kimenni, sokat is áskálnak utána, hogy kivehessék (TürtT. IV.64). Szemben nagy jóakaróm volt, de titkon áskált ellenem (Mon. Irók. XXVII.80, Megy: Dial. 191). Áskáló practicaló hamis ember (Tof: Zsolt. 569).

Ásó: 1) cavator C. fossor, fodiens MA. [grabend, -gräber]. Fal ásó: perfossor; ház ásó: directarius; alveróm ásó: cunicularius C. Thoaso Balás [név, 1478.] (Nyr. V.510). Pinceázó, Tóász [vezetéknevek XVI. sz.] (Nyr. IX.365, 397). **2)** rutrum C. [spaten]. Ásot hozatnan a helt asni kezdé (DebrC. 93). Inkább ásóhoz, kapához termetetek (Bal: CsIsk. 471. Com: Jan. 71).

érecbánya-ásó: metallarius MA. [bergmann].

kút-ásó: putearius C. brunngriber Nom. 63.

sir-ásó: vespillo PP. [totengriber]. Az halott temetőktől avagy sir ásoktól ki vitettetic (Com: Jan. 212).

Ásócska: paxillum Helt: Bibl. Dent. 23. 12. MF. (Kár: Bibl. I.180, Megy: Bayle. 276).

Ásós: [rutro praeditus; mit spaten versehen]. Húszezer kapás ásós néppel megszállotta Landát (Thaly: Adal. II.22).

Ásogat: fodico C. [langsam graben].

ki-ásogat: exscalpo C. [ausgraben].

környül-ásogat: circumsalpo C. [umgraben].

Ásvány, ásovány: 1) [fossatum; graben]. Super quodam vado, vulgariter fossato dicto zala asvanya Ad metam terream super fossato quoddam hendes hasvanya vocatam (1145. CodDipl. II.122, 123. MF.). Asnanton, piscina (1261. Czínár). **2)** [puteus; brunnen]. De a mennyei kút, kire számos nép fut, nem Pegazus ásványa, mely az én lelkemet, mint harmat föld fívet gyakorta megújítja (ismeretlen, Rimainál 302. MF.).

ÁSÍT: 1) oscito C. [gülnen]. Kezde az gyermek asoytany (EhC. 160). Az gyermek asita (VirgC. 109). Isten igéit esze szunyadna asitua halgattya (Börn: Evang. 14). Niluan iól laktál, azért ásitaz (Deesi: Adag. 132). Az almot kívano ásit és huzodozie (Com: Jan. 66). 2) [appeto; sich sehnen, gierig wünschen]. Eketelen nyeresegnek asoitoyt, kyanuoit: turpo lucrum secantes (Konj: SzPál. 372, 382). Ne ascezzatoc á papa miseiere, cifraara (Mel: SzJán. 111). Ez világot asettia, ez világi marhatol el nem szakadhatt (558). A kibon ábzatossáig vagyon, és méltatlanságát érzi, nem ásit a felső poltzra (Pázm: Préd. 58). Melyie az első iegyö? Vgyan azon nagyra vágás, melyet ásit az papa (Pész: IgAny. 407). Nem ásit tenérdoki kintsre (Megy: 3Jaj. II.151). Minden körülöttünk lakóknak szemek egyedül Erdélyre ásit és néz (MonTME. III.164). Gyakorta az, a mi után ásitunk, csak gondolom szerint jó (Fal: BE. 595).

Ásítás: oscitatio C. [das gülnen]. Ezeket álmosan hallja s ásitással (Gyöngy: Char. 65).

Ásítóz-ik: 1) [oscito; öfter gülnen]. Bor italtúl asitóz: helucus C. Mint az él farkasok felénk ásitóznak (Könyi: HRom. 58). 2) [appeto, concupisco; begierhen, begierig sein]. Egér játékra ásitóz macska (Matkó: BCsik. 355). Többre másra seha sem ásitózott (Fal: NU. 278). Más javára ásitóz (Gvad: Gond. 29).

ÁSPA: alabrum C. Major: Szót. [haspel]. A tonal peretz matolára, áspára vagy gombolótóra tétettéven (Com: Jan. 97).

[Áspál]

össze-áspál: [complico; verwickeln]. Ezöket (a propositiókat) mind öszne áspálta a jesuníta (Göntz: RfAb. 133).

ÁSPIS (yaspiskyo EhrC. 147: [aspis; otter, viper]. Aspion es basafiskoson íarzúli (AporC. 51). Áspisok a haragtartók: öszvérek a hörsökösök (Pázm: Préd. 766). Áspisok mérge az ő ajakok alatt (Hall: Hlhist. II.332. Könyi: HRom. 178).

ASZ (megh azz JordC. 846, 681, ErdyC. 131. meg aszszot Czepl: MM. 34. el-aszani, megh-aszumi MedLat. 55. aszazly Helt: Krón. 50, 156, MA. azzal Mel: Préd. 30): siccresco C. areseo, arefio MA. [dorren, trocken]. Ág nekie azo emlököt (BécsiC. 194). Ky zejón akar hegedőhny, mostan vagya le az fiyatul az hegedőnek, hogh azzon adeeg (SindorC. 19).

[Szólások.] Ugyan hozzá aszot az lelke (Deesi: Adag. 13). A rosszról, kilhez milhez már hozzá aszott természetek, az istenes jószágoknak gyakorlására beszöllení (Fal: NU. 252). Úgy szövekhez aszott némely különös vétkek, hogy dicsekedve fitogtatják (Fal: UE. 447).

el-asz: obaresco, retorresco, contabeo C. contabesco MA. [austrocknen]. Az kynyerek az hozyw wtnak okaert el azzhának (JordC. 82. MF.). Az oltovány elasz, megszárad: marecescit arescitque (Com: Jan. 20). Szája szárad, nyelve elasz, hasadoz mint az aszszu forgács (PP: PaxC. 288).

elaszás: mareo, tabes, atrophia C. contabescencia; austorung MA. Feltámad en ellenem az en testemnek elaszása (Mel: Jóh. 16: 7. MF.).

ki-asz: exareo, exaresco; austrocknen, dürr werden MA. Aszert hog gökeret nem vallana [a vetés] ki aza (MünchC. 76, JordC. 393, 464, ErdyC. 455b). Ki asz a palint a vizzel tövét nem értetie (Szenton: TFfM. 3).

még-asz: areseo, adareo, inaresco, interaresco, maceresco C. exaresco; trocken, dürr werden, eintrocknen MA. Mert nem vala gökeret meg azuac (MünchC. 37. 52). Az ireg masuac zöldsegeből meg az (GurayC. 4). Mynden vetemeenyek meg aznak (ErdyC. 8). Koth keze megh aza (486). Kemoálón es meg azzion: induret et areseat (DöbrC. 166). En öröm meg azzu ment eserep (44). A pész megasz, a paré meg szárad (Helt: Bibl. IV.32). Megasz a füge fa: arefacta est ficulnea (Fel: Bibl. 35).

[Szólás.] Megasznyi, megmaradni az bünbe (Börn: Préd. 228).

mégaszott: inarefactus C. [verdorrt]. Zomiusaggal még aszottac: areseantes in siti (BécsiC. 45). Meg azot, zaradot es isteny zeretettel kyl valo zyvek (ErdyC. 568). Megazot tag (ComC. 173).

keze-mégaszott. Keze meg azot ember: homo habens manum aridam (MünchC. 75).

Aszal (meg aszalom Helt: Bibl. IV. P4. meg aszollya Mel: Herb. 30b. MF.): emacio C. siccio, areficio, torreo, torrefacio; trocken, dörren, trocken machen MA. rüsten, braten PP. Hoz ur azalo zelet: urentem ventum (BécsiC. 200). Azzalaam az zeld fiat, es meg leweleztetesen az megh azot fiaat (ErdyC. 535b). Sütőházakban aszaltatik néla: utrinis torretur (Com: Orb. 400. MF.).

el-aszal: ∞ Elaszaltatott: emaciatus C.

ki-aszal: [ex torreo; austrocknen, ausdörren]. Minden gonosz-ságunk kutfejet kiszalhi igyekszik (Debr: Christ. 76).

még-aszal: 1) siccio, areficio C. dürr machen, trocken MA. Meg azzala ő erit: siccabit venas (BécsiC. 200). Megh azzallya az fywet (JordC. 832). Liliumnak gökeret megh azzalia (KazC. 143). 2) [coquo, torreo; backen, braten]. A husokat rostélyotskán meg-süti, aszallya (Com: Jan. 82).

Aszalt: siccatus, arefactus; getrocknet, gedörrt MA.

Aszaly: 1) siccitas; die dürr MA. Az nagy azalban: aestu magno (JordC. 913). Nagy aszalyual es ragiaual hogy kesergetessel (Börn: Ének. 361, 364, Börn: Evang. III.30). Ha bön az hall, aszalt és drágaságot jelent (Cs. II, Kár: Bibl. I.184). Mételey julnak, aszaly rétnék (Fal: Vers. 914). 2) [aridus, siccus; dürr, trocken]. How es azzaly foeldet attaal emiekem: terram australem et arentem (JordC. 318). Az esset előt ellen azzal, dögs ég, sirtalmi föld, rogya nem volt (Mel: Préd. 30). Némellyeknek aszaly természete, niint az véneknec, némellyeknek nyers eleven állapattyc mint az ifiaknac (Prág: Serk. 672. MF.).

Aszalyos: siccus, aridus; trocken, dürr MA. PP. Ha az buga eszteneir és száraz belől, aszalyos nyárat váry (Cs. 1592. MF.).

Aszalyóság: siccitas, aridum; die dürr MA. PP. Az nagy eenscegből ameo azalssaga jyvot, hogy az ew agyeeka ew helyhez es hwarhoz ragadot voia (ErdyC. 277). Hogy az földnek özslága [?] mia szerzene az szél port: humum aridum vento agitari (Deesi: SallJ. 15, Kár: Credo. 120, Káldi: Bibl. 382). Melly nyáron öszön rettenetes aszalyóság levén . . (Szal: Krón. 96).

Aszás: [siccitas; das ausdörren]. Testenek égese, sütese, aszasa (Börn: Préd. 111). A fekete eseresznye vize á meluec azása és romlása ellen jó (Mel: Herb. 3).

Aszott: tabidus, siccus; verdorret, trocken MA.

keze-aszott. Keze aszott ember: homo habens manum aridam (MünchC. 75).

Asszü, aszü (azzeaknak: aridorum DöbrC. 492. azio 464. VitkC. 86. azyeogh 1294. azyeag 1300. Jern. azu MünchC. 35. azye ErdyC. 51. 582. azze 157b. azye WinklC. 203): 1) aridus, siccus C. torridus; trocken, dürr, ausgedorret MA. Asszun: siccio, arido MA. Vagiatok ki az azzu fat (DöbrC. 15). Azzu fatul güth (NagyszC. 298). Azzw föld (TihC. 285). Azzu darab kenyér (Apost. 13). Azzawelg (RMNy. II.61). Meg szárat asszsu pozdoria (Mel: Jóh. 34). Az wy füge igen jó éhyonra emi ha meg hinted az asszu mondolával (Mel: Herb. 2). Asszu fügek (Ker: Préd. 151). Asszü csontok (Tóf: Zsolt. 54). Asszü hal (Sam: Cer. 139). Asszu szüla (Gér: KárCs. IV.298). 2) [macer, macilentus; mager, dürr]. Testeben igen azzu wala (Pont. 10). Lukabb illeti az embert, midőn még ifu,

hogy sem mint az görbe, asszu, es sômôrôdôt embert (Pécsi: SzlízK. 103). Közép renden való ember vala, asszu orezáju (Prág: Serk. 611). Egy nagy asszu ember, barna személyében, jöve (Gyöngy: Char. 266).

[Szólások.] Addig kerez lágy párnát, hogy még az asszú padonai el hálál (Doesi: Adag. 131). A tanolonak az asszú ágy sem árt, kiválteppen ha lágyat nem kaphat (ACsero: Enc. 174).

[Közmondások.] Az assú fa mellett az nyers is megíg (MonIrók. III.93, Csuaki: Digh. 14).

[Asszul: aresco; verdorren].

Asszulás. Léznek jelensegek embereknek azivlasokban felhúnia: ascescentibus hominibus prae timore (DöbrC. 260).

Asszúság: ariditas C. siccitas; die dürre MA. Vízne aziusagaert unmar ahalottac közibe zamaltattac (BécsiC. 34). Zominsaguac aziusaga (25). Ki fordeytta tengerth azywsagra (KulcsC. 152). Minden zaraz azywsigot megharmatoz (NagyszC. 115). Szurazsag asszúság (MA: Bibl. Magy. 3).

ASZALY. *Aszalya a küntösnek: ala vestis; schweif oder zipfel am kleid PP. Felső ruhájának egy arasszal allyja hosszabb volt, és rántos; nem volt az aszallya (Gvad: FNót. 50).

ASZÓ (ozou, ozov CodDipl.): vallis, planities MF. [tal, niederrung]. Vallis, quae vulgariter Hatarusozon nominatur (1265. CodPatr. VI.131). Vallis, quae vulgo azov dicitur (1265. MonOkm. VIII.125. MF.). Vallis Vamus ozov nuncupata (1271. no. 262. MF.). Planities ozov vocata (1277. CodDipl. VII.2:56. MF.). Vallis Ozon vocata (1312. CodDipl. VIII.1:530. MF.). Cuvem solemniter terrae commendarunt, partesque illius territorii Cuwe azoa propter hoc vocaverunt (Endlicher 19; I. MF.).

ÁSZOK: temo, pertica, sublica, palus MA. fulmentum PP. [gantter, lagerholz]. Mennyel a pintzebe és a szent tetemmel illessed az ászokat, az aytokat (Helt: Mes. 325). Mikor a czüvekit és ászkát elkészítetttem volna, az árviz mind elsepré (ErdTörtAd. I.149).

ASSZÉKURÁL: [assecuro; versichern]. Én azt vallom, és assecurálok az én magyarámat, hogy semmi a világon nem léssen a mi az ő libertásokat jobban meg-tartsa (Zrinyi II.196).

ASSZONY (villa Assenpepe 1197. MonOkm. VI.85. *achscin* HB. Villa *Achyn* 1150. MonOkm. VI.60. *silva Assinerdee* vocata 1368. CodPatr. I.258. MF. angaluknak *assuna*, senli leleknek *assonya*, patriarkaknak *assonya*, prophethaknak *assunya*, apostoluknak *assuna* PeerC. 361. villa *ohzynfoha* 1234. Mon. Okm. VII.9. villa *ohsun* 1234. VII.8. locus *Ozwiteluke* 1268. CodDipl. IV.3:446. MF. terra *ozzun* vocata 1281. CodPatr. I.74: **1**) mulier C. femina; weib MA. *Férjias asszony: virosa mulier. Asszonyul: unliebriter; weibischer weise MA. Játékos asszony: ludia, gesticularia; foltozó asszony: sarcinatrix; halász asszony: piscatrix C. Jókorbeli asszony: *media mulieris aetas PPBL. Enélekgeél az azofoknac tarsasagat el taroztatnod (VitkC. 40). Az zent azonici (VirgC. 99). Az török asszon irth emekeni, ha foghla eseth az ő wra Berhan agha (LevT. I.103). Én Félégházy Ferenczné, Thegzes Dorko asszony (Radv: Csal. III. 102b). Takács, takács-asszony (Ily: Préd. 1381). A haremben azz az asszonyok házában (Mik: TörL. 14). **2**) domina, hera C. frau MA. Scen achscin maria HB. (Vö. Nomen matris Christi proprium in Ungarorum generatione non exprimitur, sed tantum domina resonat. Vita S. Gerardi 13, Endlicher 222). Kyralne azonnak zepesegerevl huzu zerbezedet tewrlewyte. Monda: byzon igen zep azont latek: vidi pulcherrimam dominam (EhrC. 122). Vg mond vala neky azzonyom (MargL. 39). Hercbegne azzon (189). Zent Margyt azzon (201). Idezlegy angeloknak azzonya: ave domina angelorum (CorrC. 99). Mikent zolgaloknak ő zemi

őnmön azzonoknak kezebe (DöbrC. 206). Egy evzvegy polgarne azzon (DomC. 66). Amyanak Theogona azzon vala newe ÉrdyC. 593b). Asszonyok maria (VirgC. 1). Lipot asszonyt mi lelte (LevT. II.33). Mind azzoniommal es edes gyermekiduel egessgeteket kivanom hallanom (RMNy. II.10). Töb apáca asszonyokkal ott-lakek (Pethö: Krón. 58). Menyem asszonyt frissen találtam (Kár: Élet. II.70). Tisztelendő asszony (Fr: Szlín. 37). Az asszonyomé ha soha papok nem lesznek, sem bánom (Mik: TörL. 145). Ha a nényét, vagy őse asszonyát meg nem ölette volna (238).

[Megszólítások.] Kis ücsém-asszony (LevT. II.99. Bethl: Élet. II.13). Kata asszony-ücsém (LevT. II.73). Szüliém-asszony édes anyám (Thaly: VÉ. I.243). Tár sam-asszony részéről sem várok ellenvetést (Fal: NA. 209). Azzonyom (MargL. 39). Oh azonom (VitkC. 75).

ágyas-asszony: pella Com: Jan. 183. [kebsweib].

barát-asszony: [monacha, nonna; nonne] (Toln: Vigaszt. 231).

boldog-asszony: beata domina Kr. [Maria]. Bodogasszonfalva (1412, 1428. Czinár). Bodog azon: beata virgo (EhrC. 61). Az ő tanacsanak inteseből akoron kele fel, hogy az zyz Mariat ez Magyarorszaagban bodog azzonnak, awagy ez wylagnak nagy azzonyanak hywnak, zent Istwan kiral es ez zegeen orzagat bodog azzon orzagának newezee (ÉrdyC. 544b. MargL. 15). Bodog azzon latogatasa (WinklC. Kalend. julius 2).

gyümölcsoltó-boldogasszony: [annunciatio beatae Mariae; Mariae verkündigung]. Gyümölcs oltó bodog-asszony (DebrC. 225, MargL. 15). Efféle oltóvanyokat még gyümölcs oltó bodogasszony tájban köll oltani tavasszal (Radv: Csal. III.51).

havi-boldogasszony: [S. Maria ad Nives; Maria Schnee]. Hawi bodog azzon (WinklC. Kalend. aug. 5.). Hawi bodog azzomak innepe (ÉrdyC. 452b). Hawy bodog azzony napya (LevT. I.99. Agend. 206).

nagy-boldogasszony: [assumptio beatae Mariae; Mariae himmelfahrt]. Nagy bodog azzon nap (DöbrC. 406). Azonkeppen tezen [imádkozik] nagy bodog azzon estyn, es dymele oltó bodog azzon estyn (MargL. 15).

boszorkány-asszony: [maga, venefica; hexe]. Ördögös, kanta-íres boszorkány asszony: venefica PPBL.

csürlő-asszony: rhombiversatrix PP. [hasplerin].

fejedelm-asszony: **1**) imperatrix C. fürstin. Én Károlyi Susánna Magyarország királyné asszonya, Erdélyországának fejedelem asszonya (Radv: Csal. III.242b). **2**) abbatisa; ábtissin]. Ha fejedelemasszonytok awagy mester azontok meg fedend, rayta meg ne haborzogatok (ÉrsC. 229, TihC. 12, 108).

fejedelmasszonyság: [dignitas reginae; würde einer fürstin]. Szép anyyáru Malacháru levonta a fejedelemasszonyságot (Tof: Zsolt. 568).

férfi-asszony: androgynus, hermaphroditus MA.

fonó-asszony: netrix; spinnerin Com: Jan. 96. Com: Vest. 54, 137.

fő-asszony: [mulier nobilis; vornehme dame]. Alanizsnáért reménkedvén a fő asszonyoknak (Czepl: MM. 4, Káldi: Bibl. 326. PP: PAXA. 399).

földes-asszony: [praedii domina; gutsherrin]. Földes asszonya, mester vram feiére borituan előkötyét (Vás: CanCat. 655).

főző-asszony: [coqua; köchin]. A szakács awagy főző-asszony: coquus vel coqua (Com: Jan. 82).

gazda-asszony (*gazd'asszony* C. Káldi: Bibl. 315. MA: Scult. 147.): hospita, materfamilias C. hera MA. [hausfrau].

Hoz-sza gazdaasszony a gyermeket, ne neked a dárda: si tu in legione bellator, ego in culina Arco; es soll ein jeder in seinem beruf bleiben MA. Mynt zorelnes gazdalya azzont az zentöknek tarssassagok között zamlalva (ÉrdyC. 442. 351b). Ki melet wolt Bakaj Georgy es az en gazdam azon (RMNy. II.6). Meg betegedde az házian gazdaasszonyának fia: filius mulieris patris familias (Kár: Bibl. 1323). Szarandokok gazdaasszonya (Tarn: Szents. 31). Gazdaasszony avagy urasszony a kinek szolgálója van: hera seu domina. Cselédes anya avagy gazdaasszony: materfamilias (Com: Jan. 121). Aprodos gazdaasszony (Bal: Csik. 9). Egzsséggel régi gazdám asszony Dónia! (Hall: HHist. II.294).

[gazdaasszonykod-ík]

gazdaasszonykodás: [cura rei familiaris; haushaltung]. Tokéntet nélkül szíves fő akarátjára és fris gazdaasszonykodásra keménykén felele néki János (Csázi: Síp. 337).

gárgyan-asszony: [abbatissa; äbtissin]. Fő apátzic avagy gárdján asszonyoc (Com: Jan. 127).

házas-asszony: matrona C. [frau, matrone].

hereeg-asszony: [conjux ducis; herzogin]. Herczegséged megunt társán kész kiadni, csakhogy Angelicát helyébe ültesse, heregasszonyjá tehesse (Fal: TÉ. 633, Fal: NA. 146).

igazgató-asszony: gubernatrix, moderatrix C. [direktorin].

isten-asszony: dea C. [göttin]. Diana istenasszony (DebrC. 72). Cybela nevez istenasszony (CortiC. 192. Com: Jan. 46. MA: Bibl. IV.126, Zrínyi II.22). Fortuna, azaz: szerentse istenasszony (Döbnekő: Flor. 2).

kerítő-asszony: [lena; kupplerin]. Kerítő asszony, bordélytartó asszony: lena PPBl.

király-asszony, királyné-asszony. Király asszony: regina C. [königin]. Subbably kyalne azzon föl tannad az yteleten (JordC. 391). El 15 az meniorzagnak kiralne azonia (VirgC. 116. MargL. 27. SándorC. 2. TelC. 32. 75. TihC. 6. Helt: Krón. 55). Az kiralne asszonyok fi neki daikai lesznek (Pál: Tau. 481). Sába királyné asszony ajándéka (Tyák: Józ. 430).

királynéasszonyi: [ad regnum pertinens, regius; der königin gebührend, königlich]. Máriának királyné-asszonyi hatalma és őtalma (Bíró: Ékesség. A2b).

királynéasszonyság: [reginae dignitas; würde der königin]. Vastit kitette a királyné asszonyságból (Hall: HHist. II.336).

kis-asszony: 1) domicella Kr. [fräulein]. Kys asszonyom jó egészenben vagyon (LovT. 1365). Gróffi kis-asszony (Szeg: Aqu. 84). Mint vagynak a kis-asszonyok, leány-asszonyok? comment se portent mesdemoiselles? (KisBesz. 80. Fal: NE. 92). 2) festum nativitatis Mariae; Mariae Geburt). Kis azzon epistolaia (DebrC. 408). Az jewardew kys azzon harmadhapyan (RMNy. II.157).

koma-asszony (komasszony MA.): commater; gevattein MA. Chaky Borbara koman azzony (RMNy. II.211). Hagh lenne ew kogyelme komam azon (CodPatr. 1409. MP.).

komédiás-asszony: mima PPBl. [komödiantin].

kurva-asszony: meretrix; hurel. (Mad: Evang. 317). Kur-asszony (Thaly: VÉ. II.261). Kur-asszony fattya (Fal: NE. 26).

leány-asszony: [virgo, puella; jungfer]. Udvári leány-asszony: abra PP Kwhdtem az leam azzonyoknak egl kis thawma sadadith (LovT. 1421). Szep leam asszon (Mel: Szabn. 54. Eny: Gizm. 22). A tisztes uri asszonyoknak leányasszonyi, követő szolgáló leányi vannak: pedissequas habent (Com: Jan. 102). Szép leány-asszony: eine schöne jungfer (KisBesz. 51).

leányasszonyka: [domicella; fräulein]. Nevekedő fejedelmi kis vraczkák, leány asszonykák (MA: Scult. 1085).

mény-asszony (meny asszonyal méne ágyasházba Gosárv: MagyB. Küij: 1) sponsa, nupta, nymphe C. brant Com: Jan. 117. Com: Vest 146. Ki menenek a vélegennez es a méne azzomac eleibe (MünelC. 60. DebrC. 39. Helt: Bibl. 1g. Kár: Bibl. 1463). 2) [nurus; schwiegertochter]. Iutem őszue habo-ritani az embert az ő attia ellen, es az leant az ő annia ellen es az meny asszont az ő napa ellen: nurum adversus socrum suam (Pál: Bibl. 16).

ményasszonyság: [conditio nuptae; brantstand]. Thiamus ezt főzi magában, mint vehesse hamar ezt az ő ágyában, és töltesse kedvét menyasszonyságában (Gyöngy: Char. 35).

mestér-asszony: doctrix C. [lehrerin]. Az ő hugat latuan hagi el vonlt volna s a többinek mestőr azzonia volna még őrlile raita (DebrC. 119).

mosó-asszony: [lixiviae administratrix, linteorum purgatrix, lotrix PP. wäscherin Pesti: Nom. 129. Mossoné asszony: auf-wäscherin Nom. 35. Moso azzony allat (ÉrdyC. 626b).

nagy-asszony: [Maria]. Nagh azzon napya (WinklC. Kalend. augusztus 15).

némés-asszony: [mulier nobilis; edelfrau]. Az úri-asszonyok különbözöképen jártak a nemes asszonyoktól. Fekete fátvolt csak a főasszonyok viseltek, a nemes-asszonyok pedig fehér fátvolt (Ház. 1295).

nyoszolyó-asszony: pronuba C. [brautführerin]. (Kem: Élet. 201. Thaly: VÉ. I. 372). A leányzók és asszonyok között nyoszolyó-asszonyt és nyoszolyó-leányt tettek (Ház. 1362).

orvos-asszony: [medicatrix; quacksalberin]. Az orvos asszony-nak a praedikátor gyógyításátul 7 ft. 60 d. (MontME. 121).

ördög-asszony: furia C.

özvegy-asszony: vidua PP. [witwe]. Nem csak az ev sorori tarai, de meg ennek felette nagy nemes özvegy azzonyok es vraknak felesége jenek vala evet latnya (MargL. 5. 21. Domt. 5. Com: Jan. 116). Léven Gyulatelkén egy özvegy-asszonyka, elmentem nézésére (Ház. 1212).

pap-asszony: sacerdotissa; priesterin MA. pfarrerin PP. (Toln: Vigaszt. 227).

pápa-asszony: [papissa; pästin]. (Toln: Vigaszt. 230. MNyl: Irt. 102).

polgár-asszony: [uxor civis; bürgersfrau]. Vendégli vala a polgárokat és a polgárasszonyokat (Helt: Krón. 145. Kules: Evang. 112).

rab-asszony: [captiva; gefungene]. A tömlőtztartó meglesi a rab asszony leányát, hogy mit csinál (Mik: Törl. 125).

sógor-asszony: [affinis, fratria; schwägerin KisBesz. 129. Sógorasszonyom (RMNy. II.21).

szakács-asszony: [cocaria PPBl. [coqua; küchlin]. (MontME. 1295). Szakács asszonyok ne puzolljatok ligy]. (Thaly: VÉ. 1373). Szakács asszonyokkal kotzódott, hogy kitsiny minden kontz (Gvad: RP. 34).

szent-asszony: [Maria]. Seen achschin maria (HB). Ha engemet el nem bocsátaz, szent asszony el vesszen, ha oly dolgotat nem mondok ki, melyert tegedet az kiraly azontol fel akasztat (SalMark. 20).

szérzetés-asszony: [nonna; nonne]. Az szerzetes asszonyok: mulieres religiosae (JordC. 756. DebrC. 233). Ilyen ruhak illetnek szerzetes azzonyokit (VirgC. 149).

szolgáló-asszony: [ancilla; magd, dienerin]. Bizony nem lesz azonsag, hanem szolgáló asszony (VirgC. 132. Sylv: UT. 1404. Eny: Gizm. 16).

szomszéd-asszony : [vicina ; Nachbarin]. Az asszony állapot-
nec szomszédgya asszonymal való vetekedése (Prág: Serk. 142).
Atyádnac nénye, nekem kedves szomszédom asszony megh
holt (815).

táncos-asszony : ludia PPBL. [tänzerin].

úr-asszony [úri-asszony Haz. I.295]: domina Com: Jan.
121. [fran, dame]. Ket rend asztalok voltak, kiknél az urak
és urasszonyok ültenek (ErdTörtAd. III.83). Nagyságos vrak,
vrasszonyok (MA: SB. 25. Megy: 3.Jaj. II.124). Az asszony csak
nemes-leányból lett urasszony volt (Haz. I.138).

uralkodó-asszony : regnatric C. [herscherin].

vadász-asszony [vadászó-asszony: indagatrix C.]: venatrix
C. [jägerin].

vén-asszony : 1) anus Ver. Com: Vest. 119. vetula ; altes
weib, alte mutter MA Vén asszonyok igen kogyognak (Tin.
268). 2) educatrix ; erzieherin, gouvernante). Irsz arról is hogy
a vénasszony elhagyott ; nincsen most vénasszonyod ; azért viselj
szorgalmatos gondot rá, valahogy lehet vénasszonynak szerét
tégy (LevT. II.61). Ángyomnak úgy hallom ifju vénasszonya van
(Nyr. IV.218).

Asszonyi : muliebris MA. [weiblich ; weiber-]. Asszonyi ékes-
ség : mundus muliebris ; weberschmuck MA. Nem hja-é egybe
az asszonyi barátit (MA: Scult. 724). Asszonyi pipeskedés (Fal:
NE. 34). A toelettát vévén gondra az asszonyi czífráról hivelyezi
álmaít (Fal: NA. 128).

Asszonyiálkodik : effeminar Kr. [verweicht werden].
Mátyás király is asszonyiálkodni kezdé ; vgy híle meg az előbeli
törökec ellen való tusszkodásától (Helt: Krón. 151).

Asszonyka : 1) muliercula C. [weib, fräulein]. Nemely
azzonkának zokot yl erkwcizwk lenny (VirgC. 139, 141). Egy
asszonykáért ezt meg ne vessük, mint az evangeliomi bolond
(Pázm: Préd. 746). Elhagyott szép asszonkája gyakran jut
eszébe (Thaly: VÉ. I.319). 2) [domicella ; fräulein]. A Péter
midőn a király leányától ezt hallá, felele : kegyelmes asszon-
kám ; én édes szerelmes leányom és asszonkám, mit beszéllesz ?
(Tess: SzMag. 14, 18. MF.). Asszonyka, legényke (Matkó: BCsák.
79). Hamar hívő asszonykák : leichtgläubige fräulein (KirBesz. 9).

Asszonykodik : [dominor ; herschen]. Asszonykodó : domi-
natric PPBL. Ez zent alázatosság három helen zokot azon-
kodni . . . Masod helőn asszonykodik igaz embőröknek zayokba
(DebrC. 504, NagyszC. 270). Nagy zemerem az zolgalo leannak
azzonkodny ev azzonyan, ezenkeppen nagy zemerem az testnek
uralkodny az lelken (CornC. 282). Az Joram felesége az Ochozias
fiat megölte, boğ ő maga asszonkodnec (Kár: 2Könyv. 50).

Asszonyocska : muliercula ; weiblein MA. Ugrándozó asszo-
nyocska : saltatricula C.

[Asszonyod-ik]

el-asszonyodik : [effeminar ; verweicht werden]. A férfiak
megutáltatják magokat, ha felettébb való lágysággal elasszo-
nyodnak (Fal: UE. 500).

Asszonyol : [dominam agnosco ; als herrin anerkennen].
Immár Vásti helyett szép Eszter vala, minden ország ötet
asszonylja vala (RMK. II.473). Igen hamar Máriát koronázák,
ngyan jegyben ötet szépen asszonylák (Tin. 321, Radv: Csal.
II.81). Az ő fiaikat, leányikat tiszteljük ; azaz uralják, és aszo-
nyolják (GKat: Titk. 496). Az Liceumbelic regtől fogván asz-
zonyállatot asszonlanac (Prág: Serk. 304).

Asszonyság : 1) [dominatio ; herrschaft]. Megh nem mond-
hatom mint lesz aszonysagban (CzechC. 14, EszFI. 18). Mária
ne váry ez világi gazdag bevölködést és aszonyságot ez által
az te fiad által (Zvon: Post. I.173). A leány még gyermek,

mindazáltal ha kedve léssen hozzám, a maga asszonyságában
vaygon (Bethl: Jélet. I.313). 2) matrona, domina Kr. matrone,
anselmiche frau Adami: Spr. Bizony nem lez azonsag, hanem
zolgalo azony (VirgC. 132). Az sok yozagot hagyának az yz
marianak, hogy vala howa akarua tectethny, ew kegyelmes
azonsaga oda teemee (ÉrdyC. 455b, 647). Zolgali az isten
amianak mert hatalom adatot az ő zent azzonysaginak (DebrC.
175, 199). Mint valamely asszonyság, második férjével lévén
(Szabó István: Préd. II.156. MF.). Hallhatta asszonyságod gyak-
rabban (Fal: NE. 81). Ez az asszonyság azt találá mondani,
hogy egy tseppet sem félti artzját az 50 esztendőktől (Fal:
NA. 150).

isten-asszonyság : [dea ; göttin]. Minden állapotja böcsillet
s méltóság, a földiek között egy istenasszonyság (Gyöngy: KJ.
28, Thaly: Adal. I.122).

Asszonyos : mulierosus MA. webersüchtig PP.

[Asszonyosod-ik]

el-asszonyosodik : effeminar Kr. [verweicht werden].
Megveszett benne a természet. elasszonyosodtak nemről nemre
való változással, a kényességre nézve (Fal: NU. 252).

ASZTAG [asztogakat Helt: Krón. 36. asztolka 179. MF.):

1) congeries, strues, cumulus, acervus ; haufe MA. PP. Kőek-
nec aztaga : acervus lapidum (BécsiC. 247). Ez rezőgseg ondo-
sagnac aztaga (GuaryC. 5, NádC. 35). Erdemeknek aztaga
(DomC. 63). Zolgam egy swbammal esz egy aztagh rwhammak
arawal eel zewket (RMNy. II.216). Hamar egy asztag fát király
hordata, kin Driást aldozta (SzFabr: AmAñ. 8). Nagy asztag
fát raktanac, mellyen magokat meg égettée (Prág: Serk. 813).
Hazugságoknak asztagát fel-nevekedve látod (László: Petr. 83).
2) [acervus frugum, meta foeni ; triste, schober]. A kévékne
asztag mellett juxta acervum manipulorum (BécsiC. 6). A gabo-
nát asztagokban őszve rakjác (Com: Jan. 74). Menyi asztagokat
fergeckel meg étettél (Vás: CanCat. 278). Két asztag volt, kik-
ben volt kalangya búza hatszáz (Gér: KárCs. I.367). Paesin
voltak jó asztagi, most azt esélplik (MonOkm. XXIV.180). 3)
[horreum ; scheune]. Az tyzta gabonat aztagaban geyty : con-
gregabit triticum in horreum (JordC. 362). Az gabonant győheetek
az en aztagomba auag ceyrembe (ÉrdyC. 128b).

[Szólások.] Asztagban tőt keres (Fal: Jegyz. 920).

[Közmondások.] Nem lehet a számárna asztagot rakni (Kisv:
Adag. 183).

búza-asztag : meta tritici Kr. [weizenfahnen] ; acervus
tritici (DöbrC. 481. Illy: Préd. I.38. RákF: Lev. I.193).

gabona-asztag : meta frugum Kr. [getreidefahnen]. Vad-
nak négy gabona- és egy zab-asztagim (Radv: Csal. III.231b.
Bod: Lex. 29).

széna-asztag : [meta foeni ; heuschober]. A széna baglyák-
ban, kalongyákban, szénaasztagokban hordattatic (Com: Jan. 79).

zab-asztag : [meta avenae ; haferfahnen]. Az zabasztag
mellett vagyón egy öreg asztag (Gér: KárCs. 438, Radv: Csal.
II.18, III.231b).

ASZTAL : mensa C. fisch MA. Meg ezic vala mellec az
asztalon valanac (BécsiC. 175). Az asztarra zolgalny : ministrare
mensis (JordC. 725). Asztalhoz járulnak (VirgC. 129). Eg asztal-
hoz beferwnk az menny wagonk (LevT. I.163). Ehetic az én
asztalomnál (Helt: Bibl. II.194). Asztalát iöl tartya : splendidus
in panibus (Kár: Bibl. 672). Asztalnál való barát : amicus socius
mensae (653). Eg köszönnessel egesz asztal nepet az duska itabra
be foglalnak (DecsiG: Préd. 24). Fejedelmi asztalra méltó nagy
dolgok (MonIrók. VIII.24).

[Szólások.] A ztal hazugia : homo imi subseilii (Decsi:
Adag. 228, Kisv: Adag. 467). Egy asztalról élők : sys-
sitii PPBL. Az egy asztalon élők : convictores (Com: Jan. 202).

Jezubehnek asztaláról elnee (Kár: Bibl. 1324). Föl szódék az asztalt (Zvon: Pázm: 299). Asztalt teríteni: mensam sternere, mappam insternere; den tisch decken PP. Az aytó eleiben az vendégeknek asztalek abroszokkal terítettenee meg (Drág: Serk. 202). Lata az asztalokott magasán meg uettny: vidit mensus in alto positas (EhrC. 83, JordC. 765). Mynem ysten wetheth asztalh mynekenk kyethleneb? jeterit parare mensam? (KulesC. 189). Most készil az ebéd, az asztalt most vetik (Gyöngy: KJ. 19). Vetett asztal (Szentm: TFü. 1. Mohr: JÉpül. 282).

kerek-asztal: cibilla C. [speisetisch]. Ezek az en attyan fyay kerek asztalnak ytezy (EhrC. 114).

könyvtartó-asztal: pluteus, pulpitus libralis MA [bücher-tisch].

öltöző-asztal: [toilette-tisch]. Mikor magyságod az öltöző asztalhoz a tükkör eleibe áll (Fal: NA. 192).

összejáró-asztal: [ausziehtisch]. Összejáró diófa asztal 3, egyben járó paraszt asztal 2 (Radv: Csal. II.399).

pénzolvató-asztal: abacus (Com: Jan. 163).

szakács-asztal: abacus C. [küchentisch].

számvető-asztal: abacus; rechen-tisch C.

Asztali: mensarius; zum tische gehörig MA. PP. Asztali esőlek fel szedő: analectes Major: Szót. Asztali jó lakások között telhetetlenül torkoskodni (Fal: NU. 308).

Asztalka: [parva mensa; tischlein]. Ács csinálta asztalka (Gér: KárCs. IV.445).

Asztalnok (*asztalnac* MA, *asztalnak* DobrC. 39, Ver: Verb. 165, *stolnik* MonTME. V.79): dapifer Ver. structor, strator; aufwärter, tischdecker MA. tafealdecker Com: Orb. 116. Ez őrdög monda neki: Jer velem mi zerető asztalnoconk, miért az mi dolgoncat hívón veseled, ragyan nekőnk embőr lust (GuaryC. 11). Ő neky a Christus nyanyaskodo baratyá ees ő asztalnoka, mert előtte my vagon, mynd az christus zerőtte (WinklC. 355). Gergel papa hagyta az asztalnoknak, hogy tyzen keth zegen zarándekokat hozza be ew asztalára (ÉrdyC. 237b). Im ezen órában expediálom asztalnokomat Permaít (LevT II.256). Az asztalnok a csatlóssal eléállott (Monlrók. XL324, VIII.166, Gyöngy: KJ. 10).

Asztalocska: mensula C. tischlein MA. (Radv: Csal. II.115).

Asztalos: mensarius MA. scriiniarius; tischler PP. A szekrény csináló avagy asztalos: scriiniarius seu arcularius (Com: Jan. 104). Asztalos csinálta asztal (Gér: KárCs. IV.444. Évk. XIII.83).

ÁTABOTÁBAN: [obiter, negligenter; oberflächlich, nachlässig]. A ki hátabotában [gy], lútvánnul tselekedni (perperam agere) semminek véli (Com: Jan. 220).

ATLAC (*atlász* Gvad: RP. 386): attalicum MA. bombycinum attalicum, panus attalicus, bombycinus; atlaszeug, brocat PP. Fel evltveztetetv engemet aranyal zeyt atlaciba (CornC. 382). Zoknya allya foly zewld atlacchal (RMNY. II.34. LevT. I.267. Radv: Csal. II.6. 10). Némellynece szab hó fűjérségű szóp atlazot (MA: Scult. 882).

ÁTOK (*átját* RMK. II.297, *atyaunul* DomC. 136, *istennek átkia* Tel: Evang. II.139): maledictum, dirae, anathema C. [fluch]. Čepeget mŭ roank atok: maledictio (BécsiC. 155, 99, 300). Átkot atokeerth: conuicium pro conuicio (JordC. 850). Mikoron embőr atokban naçon (DobrC. 444). Akoron bel telek az atok kyt főökre keronek pilatustól (WeszpC. 100). Reutok fordvillyon mynden teremít állatok atokya (ÉrdyC. 13b. 106b. 622). Átokkal tolyes w zaya (KulesC. 16). Kőtoost főnece egymassal nagy átoe állat (Holt: Krón. 75). Énece vala isten atkaba (Bori: Ének. 10). A bűnösöket illeti amaz átok, hogy állhatatlanok

(Pázm: Préd. 38). Az ki valamit hirdet az kívül az mit vőttetek. átok legyen (Pázm: Kal. 114). Nem hogy mi ezt vallanók, de sőt atoknak mondgyuk, valaki pontrul pontra bősüflettel nem vészi az teljes sz. írást (324). A ki azt mondgya: hogy születet nyelven kel a misét ki szolgáltatni, átok legyen (Czegl: Bborg. 71). Vissza az az átkól élnek azzal (Megy: 6Jaj. III.9).

Átkos: [maledicus; fluchend]. Szitkos atkos voltomba (Agend. 209). Átkos mondás (Biró: Micae 64. Kr.).

Átkoz: maledico, execror, detestor C. anathematizo MA. fluchen Com: Vest. 135. Melto vagy pokolla atkozattatny (EhrC. 33). Megnem atkozahfacc (BécsiC. 116). Incab zennednem hog engemet megatkozoznak (MargL. 33). Embert barnot atkozttam (VirgC. 5). Szőnyven szidogacz, átkosz és ragalmasz én magamat (Tel: Fel. 3). Átkoz minden tisztátalanságot (Com: Jan. 177).

ki-átkoz: excommunico SL [excommuniciren, in den ban tun]. Mi az oka tehát, hogy Pelagust az eredendő bűniről támasztott hamis tudományért az egész ecclesia kiátkozta (Pázm: 5Lev. 275). Kiátkozzák az apácát, ha fogadásán-után férjet keres (Pázm: LuthV. 94).

még-átkoz: anathematizo MA. [verfluchen]. A fige fa kit megatkozzil (cui maledixisti) meg azott (MünchC. 94). Feyedelmeet atkhozoz eo megl: pontifici conuiciaris? (JordC. 783). Az pisepek meg atkoza az varosnak feiedelmet (VirgC. 16). A kit te meg áldasz, áldot, es a kit meg átkoz, átkozot (Holt: Bibl. I. Bbl2, Kár: Bibl. I.141).

Átkozás: execratio, imprecatio C. maledictio, detestatio MA. [das fluchen]. Zayok atkhozassal ees keserwseggel tolyes (KulesC. 21). En reyam tamadoknak atkhozasy (125). Az átkozast teneked áldásodra fordita (Holt: Bibl. I. Xxx2). Az áldásnak és átkozásnak hegye (Pázm: Préd. 16).

Átkozat: [maledictio; fluch, das fluchen]. Az atkozatnac vtollaban: in novissimo maledictionis (BécsiC. 153. JordC. 838). Átkozott légy örökké, a ki engemet-is átkozatba ejtetél (Pázm: Préd. 19). Haragnak átkozatja (Fal: Jegyz. 936).

Átkozódik: execror, conuicior, maledictis incesso MA. [fluchen]. Átkozódó: maledicus C. Kezde atkozodni es eskenni (MünchC. 103. JordC. 444). Nyelnevel gonoz atokal zitokal isten neuenel atkozotam (VirgC. 5). Rút szitkokkal rájok átkozódúnak (Tün. 142, Fél: Bibl. 80, Zrinyi 160, II.94).

Átkozódás: maledicentia, execratio MA. [das fluchen]. Rettenetes átkozódás: Oedipi imprecatio (Decsi: Adag. 52).

Átkozott (*átkozt* RMK. II.200): execrabilis C. execratus, maledictus MA. [verflucht]. Tavoziatoc el en töllem atkozottac (MünchC. 62). Ezenkeppen leezen ez atkozot nemzethnek es dolga (JordC. 392). Átkozot lelek (DomC. 65). Menyetek el atkozta az örök tűzre (VirgC. 118). Átkozt már a föld. Átkozt vagy (RMK. II.200). Mennietek el en attiamac atkosztu az örök tűzre (Fél: Tün. 531). Mely igen atkozottac es nyaualyasoc azoc (Holt: Bibl. I. 62). Tű átkosztat (Holt: UT. G7). Hej, átkozott kilencz, hogy nem tűz! (Thaly: Adal. 181).

Átkozottság: [maledictio; fluch]. Mikoron read yewennek mynd ez bezeedeek, áldothsag es atkhozothsaggh, esmegh haza hoz taghed the wral (JordC. 266, 260).

Átokbeli: [maledictus; verflucht]. Átokbeli nepce (NagyszC. 17). Átokbely ember (ÉrsC. 9).

ATRACÉL: borrago, borago, buglossum; ochsenzung, boragan MA. PP. Cynoglossum vulgare: atracel vel eb nyelv (Baythe: Nom. 4). Atraczel gyökere: cynoglossa (Frank: HasznK. 18b).

korti-atracél: borrago, ökörn nyelv PPBl. Boretsch Kirlbosz. 156.

ATYA: pater, parens Ver. genitor C. vater MA. Atyámat követem: patrisso MA. Qui legem neky atia, azut nem tudhotinc (KönigsbT.). Ott allokwewel egy papot attyaya hyua moudhan meg akarok gyonomom (EhrC. 155). Oh atfa mendenható vr isten (VitkC. 83). Ymagyad te atyadat: ora patrem tuum (JordC. 369). Dychege attyanak (KulesC. 2). Monda a priornak: Agyam honnet valo ez iflyv frater (DomC. 245). Atyanak fiamak es zent leleknek nenebe (VirgC. 1). Tyztelendu atyam (2). Halla atyank zent ferencz (25). Adam atfianknak engednek vala minden teremtet alatok (36). Kerek azon az w bodog atyokat zent ferenczet (74). Atyatok hazat hagiatok el (144). Megh vtlathatnak az atyaiuknak [igy] es eleyknek zokasyth (Konj: SzPál. 25). Zerelmetessek az ew atyayokyrth [igy]: carissimi propter patres (88). Díczertessel atfia isten menyekben (Born: Ének. 531). Ezenkeppen az eretnekeknek is venei es regi attioc vamac, kiktül ez mostanac vette mergeket (Mon: KépT. 22b. 23). Mind ezeket enged-meg, atya mindenható úr-isten (Pázm: Préd. 12). Ha olly ellenkezéseket találát attyád urad az fi irásokban (Czegl: Japh. 10). A mi régi atyáink, az en atyáim (Prág: Serk. 772. 773). Kinek fiuja nimsen, a'nak atyája [igy] sintsen (GKat: Titk. 16). Nemző attya Hunyadi Jánosnak Sigmond király volt (Liszny: Krón. 315).

[Szólások.] Kivel a tyútl egy vala (Pázm: Préd. 22. 1131). Az fejedelemsasszony szerelmes atyáinkfiának attyúl egy vér atyafiát eljegyezni engedvén (Évk. XIII.51).

[Közmondások.] Edgy atyának is lator fia nincsen (Ker: Préd. 157). Soba nincz a lator atfianknak iámbor fia: nunquam ex malo patre bonus filius (Decsi: Adag. 40).

édés-attya: pater genuinus MA. [rechter vater].

gyóntató-attya, gyóntó-attya: pater paenitentiaris, confessorius, sacrificulus; beichtvater, beichtthörer MA. Kinek kinek bizonyos állandó gyóntó attya legyen (JézusTReg. 4). Az okos tanács, melly nem egyéb, hanem embernek az ő gyóntató attya (Hall: HHist. II.332).

házi-attya: [pater familias; familienvater]. Valahol a házi-attyának kégelmes malaztiat lélemdem (BécsiC. 3).

jobb-attya: avus C. [grossvater]. Job atyámnak az attya: proavus; negyedik job attya: tritavus C. Sigmond király ioh attya vala a gyermeknek (Helt: Krón. 78b. 21. 35. Com: Jan. 119. Ver: Verb. 89).

kérészt-attya: [testis baptismi; pate]. Newezettyk (ker. sz. János) Cristus Iesus kereszt attyanak (ÉrdyC. 348b).

két-attyú: bipater MA. [wer zwei väter hat].

lélki-attya: [pater paenitentiaris; beichtvater]. Byneymet meg akarom vadolni neked lelki atyam (VirgC. 2).

mi-atyánk: [paternoster; vaterunser]. Mond el az mi attyánkat (Tel: KerF. 32). Olyan igazán elő beszölette nekem, mint a mindennapi imádságot, a mi atyánkat (Hall: HHist. II.233). Mint félyebb a férfiak mondák félig a mi atyánkat (Bíró: Angy. 105).

mostoha-attya: vitrius PPBl. Com: Vest. 151. [stiefvater]. Arvának mostoha attyay es ezvegyeknek ytelew byray (KulesC. 156).

nagy-attya: pappus C. avus: grossvater MA. (Kár: Bibl. 1.649. Zrínyi I.153).

öreg-attya: ∞ (Prág: Serk. 860. Csúzi: Tromb. 478).

öröm-attya: 1) [pater sponsi vel sponsae; vater des bräutigams oder der braut]. Egybuzamban menénk az örömatya bázához (MonIrók. XXVIII. 45, Thaly: VÉ. I.347). **2)** [pronubus; hochzeitvater]. A vő legényec vőfélye edgyben szerző násznadgya avagy leány kéro öröm attya vagyon: proxeneta seu pronubus (Com: Orb. 591, Com: Jan. 117).

szent-attya: 1) [pater ecclesiasticus; kirchenvater]. Emlekozel meg az regy zent attyaknak bezedről (ErsC. 275. 485). Oluastatik az zent attyaknak életkhlv (VirgC. 111). **2)** [patriarcha]. Bátor csak az szent attyákat tekintsük. Legutolsó szent attya Noé vala (RMK. V.10).

szép-attya: [proavus; urgrossvater]. Az ő sib attiók (Mel: Préd. 69).

szüle-attya: ∞ Miképpen az hatalmasságod attya, szüleatyja athname levele által mikent oltalmába vött (1576. ErdPort. NyKözl. III.326). Maradékim tanulják meg, ha gonosz találja, hogy a legősebb jószágok es legbizonyosabb jutalmak a világtól, attyok, nagy- és szüleatyjokról maradtó reájok (Bethl: Élet. I.145. NyKözl. III.326. Haz. I.132).

tőke-attya: [auctor gentis; stammvater]. Chám tőke attya volt a nemzeteknek (Gvad: Hist. 19).

Atyácska: [paterculus; väterchen]. Az barátok atyatskakká, az apatzak anyatskakká lesznek (Pécsy: Fel. 729).

Atyai: paternus, patrius C. väterlich MA. Atyai módra: patrie C. Atyai-képpen: patrie, paterne; väterlich MA. Az atyai parancholat (ÉrdyC. 616b. 362b). Tagad ki magadat az atyai wrwksegbwl (VirgC. 27. 107. WeszpC. 42). Atyai keresmény (Pázm: Préd. 424). Ez népet atyáiképpen nevelte (MA: Scult. 821). Atyáiképpen feddi (Mad: Evang. 284).

Atyás: patrimus MA. dessen vater noch am leben ist PP.

Atyáskod-ik: patrem ago SL [sich wie ein vater benehmen].

Atyáskodás: [cura paterna; väterliche sorgfalt]. Szerelmes atyáskodással ölelgeti, esökolgatja (Bíró: Micae. 256).

Atyaság: 1) paternitas Kr. [vaterschaft]. Le haitom en terdemet mi vronk cristvsnak atfához, kitől minden atfassag nevezetik meiben es földön (DöbrC. 374. Konj: SzPál. 289). Isteny atyaság (CornC. 145. ÉrdyC. 188b). **2)** [pater; vater]. Bónmet mondom atfasságodnac előt (VitkC. 25). Mely bynekről bagyom bynesse magamath vristennek es agyaságodnak (TelC. 339). Kerek te felseges kegyes atyaságodat [istent] (CornC. 312). Twggya tyztölendő atyasságod [a pápának mondja asztalnoka] (ÉrdyC. 237b). Atyaságtok (KecsTört. 228).

Atyátlan: patre carens MA. [vaterlos].

Atyó: [paterculus; väterchen]. Atyó ez; atyámra anyám mutogatott; atyám-is: ne anyó, Palyi! szállítgatott (Gvad: RP. 17).

AUGUSZTUS: [mensis Augustus]. Augustus (MünchC. 8. CornC. 332).

AV-IK (avik Born: Préd. 202. óot Born: KTnd. III.67). **1)** [penetro; eindringen]. Az ő beusege altathatya az te testedet, es minden ereye beled ouic (Born: Préd. 202). Az ifúság vétke nem a lágy húsba, hanem a kemény csoutba avik (Pázm: Préd. 338). A festék a rubába olly igen belé avik (Ker: Préd. 383). **2)** Avom: minyor, contrahor, deusor; ich werde verkleinert, geringer gemacht PP.

[Szólások.] Halljuk, hogy a bötsilletet, értéket tsudállják, magasztallják szüilénk: azért helénk avik ezeknek bötsilletése es kívánása (Pázm: Préd. 201). Ez az Ádám maradéknak szívökhöz gyökerezett es elméjébe avott vélekedése a gazdagságról (357). Ha annak vétkes szölése a gyermekbe avik, könnyen ki nem tisztul belöle (1126). Belénk avott az a tulajdonság (Land: UjSegits. 1201). Belé avot ez az emberekben, hogy minden dolgoknak kezdetiben isten nevét említik (MNYil: Zsolt. 54).

be-avik: [penetro; eindringen]. Az bün, melly Adamról erede reanc, be ouot még az czontunknac is az veleiben (Born: Evang. I.107).

Avat (adv. Kovács): Krón. II.58. MF. be-avát, be-avát MA PP.: **1)** [imbuo, penetrare facio; trüngen, eindringen lassen]. Mint a vizet, úgy itátok az átkot, mely ugyan esontotokba avatattott (Pázm:Préd. 18). Az egy mással való jó tetel a természetű avatik belének [igaz] (Laud:ÚjSegítség II.832). A társalkodás belének avattya azoknak erkölcsét, a kik közt forgunk (Fal:UE. 121). **2)** [inauguro; einsegnen]. Hadd el a papa hitit, ne auass, ne giontass papai modra (Mel:Préd. 281). Mit imadkozzék a predikátor, mikor avatni akar (Pázm:Kal. 587. MF.). **3)** Avatni posztót: panum densare; das tuch dicht in einander fügen PPP.

[Szólások.] *Magát embe avatni*. Azokban a mellicet nem látot magat auatja (Fél:Bibl. II.98). Más dolgába avatni magát: alieum arare fundum (Deesi:Adag. 181. Kisv:Adag. 74. 227). Az asszony-embernek nem szabad az egyházi szolgálatban magát avatni (Pázm:Kal. 722). Kitől vöttél hatalmat erre, a mihe avatod magadat? (Czegl:MM. 15). *Magát embe avatni*. Ne auass magadat ez igaz embernek dolgához: nihil tibi et justo illi (Kár:Bibl. III.29. MA:Bibl. IV.30). A német nemzetség Erdélyhez, sem pedig ahhoz a mit engedtek Erdélyhez, ne auass magát (ErdTörtAd. III.117). Az mi az penzen vettél illeti azokhoz tudom keozit nem auattya (Radv:Cal. III.167b). Az iambor nem auataa sem ygyeet hozza a a, hanem esmeg zent Bernaldhuak kyldoe (ÉrdyC. 503b).

be-avat **1)** [introduc, incorporo; einführen, einverleiben] MA. PP. Az ny házassagot nem szoktuk a templomhoz késérni, és be-avatni (Sam:Ser. 120). **2)** [macero; einweichen]. E malatzo nem tiszták még, mert nem auatták be őket. Hol kel őket be auatni? nem latok semmi vizet. És monda neki, ez arra való hely, ez a szentelt víz. Pappa töltöd magadat, és be akarsz auatni (Helt:Mes. 301).

belé-avat. Belé avatja magát: immiscetur, intricatur MA. Mindennek dolgába belé avatni magát: omnium partes *corripere PPP.

még-avat: humecto, macero MF. [nass machen, einweichen]. Vedd a télén husnak oldalosít, és sok konczokat, auassd meg ezekben (1601: Szakácskönyv 13. MF.).

[Avatkoz-ik]

Avatkozás: [inauguratio; einsegnung]. Értümedre volt szülésed, avatkozásra menésed (Gyöngy:RK. 214).

Avul? [penetro; eindringen]. Atüle vétek nem a beléjek avutt [avott?] és hozzájuk ragadot természeti vesztéségből származnak (Pós:Igazs. I.230). A kárhozatra való kötelességet meg kell választani annak az ő mocskától, belé avutt taplójától (627).

AVAR: [gramen aridum; dürres gras]. Haszontalan avarba tűzet vet, hogy meg tisztítsa földet (Pázm:Préd. 6. 701). A száraz avarban a harap sebes égéssel mindent meg emészt (Pázm:Kal. 113. Kr.). A mint a tűz tisztít, az aranyat a rozsdától, a mezőt az avartól, úgy bennünket a bűnök rozsdájától avarjától meg tisztít (Dósz:Tal. 200). Az avart szakgatják, azt égetik (ÉrkP:Lev. III.65). Hiván avarat étetnek (Monfrók. XXIII.181).

[Avaros, avarosod-ik]

még-avarosodik: [aresco; verderren]. Az én rétemen való fő már nem csak kiszárlásra méltó, de ugyan megavarosodot (Prág:Serk. 1012).

AVAS (Oros 1136. Oros 1275. Jern. Silva Oros 1337. CodPatr. III.133): [silva prohibita; gehege?]. Sonha Boldogkeolhoz tyalmast es awast nem fogtak sem nem byrtlek (RMNy. I.308). Regeczhez awasnak fogtak az vt zsumara az bykkest. Az warbely morlanuk awast fogtak megz erdeo benyey zooleokygh (309. 310. 311). Az boldokeo wyflalussy barom Baskoygh el menth. Azonkeppen az baskays el ment

myndenykero chyak hogy kaarban tilalmasban nem bochatatott leot legjen, de hozj awast fogtak volna Boldokeoben azt en nem thwdom, regeczbeol sem thwdom mert nem termet az mak hogy awast fogattak volna (312. 313). En nem thwdom hogy boldokeoyok awast fogtak volna es hogy tyzedet weottek volnays (314. 315). Erdő kettő vagyon: egyik Biikkös avagy Avas-bérez (Gér:KárCs. IV.342. 368. III.334). Miskoltz felett egy nagy hegy oldal vagyon, mely Avasnak nevezetik (Gvad:RP. 9).

AZ, A (adv. WinklC. 357. JordC. 275. LevT. I.193. azok DebrC. 229. 271 sat. LányiC. 48. Helt:Krón. II. Helt:VígK. 27. oz, oze, ozchuz Hb oz, ozth sat. LevT. I.104. 105. — oz gimils, ozchuz Hb. az hews, az feleles, azkappu EhrC. 16. 17. azbalol 53. azrol DomC. 14. VirgC. 121. aznak NagyszC. 63. azba KulesC. 58. 80. abbtin GuaryC. 3. addizio, allabat 10. sat. ah masyk JordC. 729. abra DebrC. 109. 134. 158. ah ki, ah gonoz Ozor:Christ. 167. a' gorta, a' magarazat BésiC. a' magosoc MünchC. 16. sat. a' helyen, a' monostor, a' pwtzha ÉrdyC. 341. sat. a' kívül Tel:Evang. II.108b. sat.). **1)** is, id C.; illo illa illud, is ea id; er, sie MA. [jener, der, derjenige] **a)** [önéviileg:] a) Kic oze, miv vognue (Hb). Qui legen neky ala azut nem tudhotne (KünigsbT.). Az belele: illa respondit. Ha azokat akarnatoc vmatoc: si eos expectare velitis (DésiC. 2). Ha keleg az irasinac nem hitezec, miképpen hibetec en igeimnee? si autem illius literis non creditis (MünchC. 179). Mert ez az: hic est enim (JordC. 361). Nemde thy meltoabak vattok azoknál (371). Vtyeled azokat wram isten: judica illos (KulesC. 7). Mynd azok kik wtet kvnetik (VirgC. 20). Tanciz meg azokra kiket nem halotam (43). Maas mondasz ne vartyatok egyebet anal akyt engzer meg mondotal (62). Titeket azon ker (17). Kezde azon gyondolkodni (25). Arra iwttem hogy veled halyak (38). A nem lehet (LevT. I.171). A semmi volna (Born:Préd. 519). Öt iga ökröt vottam, és azok próbálni mégyek (Pázm:Préd. 714). Igyones mértéket tart isten a jó eselekedet s azoknak jutalmi között (Czegl:MM. 287). Hogy ezet adja meg, aztat härítsa el (isten, Orczy:KöltH. 73). **2)** Ha wolamely haaz ewmaga ellen megozol, az az haaz nem allando (Testi:NTest. 74). Abban az oraban: in illo die (Fél:Bibl. 20). Aszt osztán az hetet ird le (Helt:Arim. J.). Abbol igyal igazsagot a kntbol, aekit isten czinalt (Mel:Préd. 161 MF.). Minémü külömbseg vagyon azok a munkák-között (Pázm:Préd. 110). Tartozunk hál-adással azok a bűnök tövöztatásért (880). Azokatis az két dolgokat csak tradiciókbul tudták az sidók (Pázm:Kal. 173). **3)** [melléknéviileg:] Ki nepun emold oz gimilstvyl (Hb). Mynd az tayban lakozo kyalok: in is regionibus (JordC. 304). El meene ah herről: transit inde (397). Meg vygazeek az gyermek az horaban: in illa hora (376). Az időben: in diebus illis (361). Az ydőkben zalla wruak yghyeo en hozzam (ÉrdyC. 341b). Az nap semmit nem evék (Poenit. 76). De akkor az időben kezdé magat kiki mind fel magasztalni: ea tempestate (Deesi:SalIC. 6). Nincz az ember ki nem vétkeznéc: non est homo, qui non peccet (Kár:Bibl. 1312). Az időben parantsolat méneki (Pázm:Préd. 97). A végre [azon célból] (Bethl:Élet. 294). **4)** [ő, ő, ő; der, die, das]. Byrya az en nepemet: regat populum meum (JordC. 359). Ky az töweyz közze vettét: in spina (394). And emekem ah Jmos baptiztaunk lw feyeet (398). Te vag a' peter: tu es Petrus (405). A' ny zywuk (ÉrdyC. 511b). A bűnöknek setetsege: tenebrae peccatorum (DebrC. 2). Vallyon vonté valamit raytatoc a Titus? (Helt:ITE. Az 14. A szent Pál es az Christus mondgiak (Fél:Tan. 335). A IV. Leostutan Janesi asszony főt völt pápáva (Pázm:Kal. 634). A dejác nyelv (MA:Bibl. El3b. 2). Azon az helyen lakik (Liszny:Krón. 200). A az hal atüle völt, a mellyet... (Misk:VKert. 455). A fotske az a' madár, a' melly... (446). Alcibüdesnek ez az ő öröme nem vala állandó: haec Alc. laetitia (Balog:Com. 70).

am-az (*am-az* Víz: CuiCat. 99. 114): ille C. ipso MA. [jener, jene, jenes]. **a**) [főnévi:] Vitezőket haza őrizetire sa mazok [a vitezők] iol haliak vala (DebrC. 123). Vitezt uadazni bocsatta s amazok sohol vadat nem leltenek (175). Gergőli monda neki kilt uagi te sfelele amazh (214). Imez embőr tör nec miata esőt, amaz vízben hot, amaz magassággal esőt (245). Emez arra vágyódik, ama' pedig nyilván mondgya (Pázm: Préd. 55). Erről vagyon szó, nem amarról (Matkó: BCsík. 268). **b**) [melléknévi:] Elen martirumságot valla amaz eg' özveg' azzon, kinek csak ket fillere vala (GuaryC. 39). Amaz nag' világ bíró Alexander nem szegyenlette azt mondani (Decsi: SallC. Előb. 2). Eze az amaz hatalmasoc: isti sunt potentes (MA: Bibl. I.6). Amaz napon (Zvon: Post. I.36). Nézd meg tsac ama' szitkos Pázmánt (Czepl: Japh. 22). A Catalónia nevű mezőn a mellyen ana nagy esata vala (Liszny: Krón. 145).

imez-amaz: [hic et ille; der und jener]. Nagyob bősélleti az régi keresztényi győlekedetnek, hogy sem mint imez amaz hitetlen szekevezésnek (Pázm: Kal. 106). Emlékezetet sem ejtnek az hitről, mellyet csak imez amaz köz dolognak itlnek (359). Az írásnak csak egyikik cikkelye, az az, imez-amaz reszekeje piszkáltatik (Matkó: BCsík. 5). Azokat sok imez-amaz babonás ceremóniával fillik (GKat: Váls. I. Előb. 27). Régi dolgokat kezd beszélni. Hogy amaz boldog emlékeztű király éltében imilyen amolyan dolgoc történetec, emezt amazt végeztec, imigy amúgy voltac az emberek (Prág: Sörk. 796. MF.).

amarra: illac C. illuc; dahin, da durch MA. Töltéseimet amarra [igy] ki löttem (Grad: NótTest. 104).

az-az: id est, hoc est, ut puta; das ist, dieses ist, nämlich MA. PP. Megsugia azaz elnetekbe hozza: suggeret vobis omnia (NémGl. 218). W atya azaz a keral (363). Az mennyei tarhaz az az a harmad eg (SándorC. 6). Vallvan ő rayta elő istennek igeit az az Krisztusnak sebeit (VirgC. 14). Adatanak segitsegre három cardinalisok: az az Ugo linus, Stephanus es Nicolaus (DomC. 99). Az anyahal akarátja fordíthatatlan a iora, az az soha immar iot nem akarhatnak (TibC. 206). Amak is ez vette fejét, azaz hogy minden dolgokban igaz ugyan rezes (LevT. I.208).

ugyan-az: idem MA. [derselbe]. Ammeliebe ember vetközöt vgyan azzocba götetric (DebrC. 277, Helt: Bibl. I.a3).

Abbeli, abbéli: [ad id pertinens, ejusmodi; diesbezüglich]. Keerlek kegyes Jesus az belí kenoderth (PozsC. 8). Abballi [igy] jarasaban Macedonokat elől talalt (Forró: Curt. 686).

Addig (*addig* BécsiC. Ozor: Christ. 84. *addig* Uzoni: Dáv. 106. *aggyg* Pesti: NTest. 3. *aggyk* RMNy. II.205. *agyk* LevT. I.150. *adzeeg* DebrC. 81. *adze* 12. *adzyg* 97. *adzygla* Born: Ének. 241, CorpGramm. 244. *aczyg* RMNy. II.273. *acczyg* Sylv: UT. I.97. *adzygh* RMNy. III.39. *azzyk* IL95): **1**) adusque eatenus Ver. eousque; so weit, bis dahin MA. **2**) tamdiu, tantisper Ver. so lang MA. Adzyg meg nem halok myg egik nem lezók kozzülők (DebrC. 162). A tyuk nem szol acczyg, nüg nem háromszor tagacz meg engemet (Sylv: UT. Ján. 13. 38. MF.). Az feleség köteles az házasságnak törvényire acczygla mecczyglen az ő fírie il (Sylv: UT. I. Kor. 7. 39. MF.). 12 estendős lewen szabadon perelbet, de agyk nem (RMNy. II.206). Még amaz lábát vakargatná, aggyig a galamb elrepille (Pesti: Fab. 70. fab. MF.). Addég vitetic, meg valami meg tartoztatya (Cis. H3). **3**) [tamen; doch]. Meñnyi barant öttem mind eltig, de egyre sem mottodatt a benedicitet, keresztet sem vetöttem rea, es addig meg öttem (Helt: Mes. 306). Még meg sem fogta, s addig mellestzi (Decsi: Adag. 127, 185). Még sem értet a dolgot, s addig belé szállasz? (191). **4**) [eo, tanto; desto, um so]. Az haz adig inkább eres: tanto magis aedificium stabilitur (NémGl. 383). Mygh towab towab addeg ynkab lial-

gattyanak nagyobb chodallyaak (ÉrdyC. 514). Myg towab towab adyg nagyoban meg bewöty ew yozagus teetemeenyek nek erdemes voltant (642).

el-addig: adusque MA. [so sehr]. Magával nem bíró az, a ki annyira és el addig meg tüzesedie, hogy haragját le ne nyomhassa: adeo et eousque exandescit (Com: Orb. 894. MF.).

Afféle: ejus generis; dergleichen art MA. Ira nômös regulates a zeretösöknek kit könetnek a kalugier barátok, de immar a fele zeret hazualatlan (DebrC. 105). Mostan is a fele taligát neuznez Kun László szekerenece (Helt: Krón. 62, Born: Préd. 23). Az mag afféle kemény megsztintatlan szíven vagyon (MA: Scult. 231). Úgy látom, az nemes vármegye tiszteit csak egy a fele pástornak tartya (KeeskTört. II.336).

A-fölött, annak-fölötte: ultro, insuper C. praeterea MA. [überdies]. Annak felette moegh az testem es remenseghben nyvogyok: atque adeo caro mea commorabitur cum spe (JordC. 712). [Adtam három aranygyűrűt,] annak felette attam nekyc a melleth hath bokor ezewsty kaphoth (RMNy. II.57). Es annac felötte chac itatra valo víz sütsen: insuper et aquam non habet (Helt: Bibl. I. Aaa). Vagynak elegen, kik futnak munkától, a felett nem szűnnek az emberszöllástól (Orczy: KöltH. 4).

A-kivül: [praeterea; ohmedies]. Nem szükség ürdögöt innia, mert a kívül is mindenkor magát mutogattya (Tess: SzMag. Előb. 2. MF.).

Akként: [ita; so]. Senki nem erezt vy bort o tömlőbe, mert a' kent az vy bor mezzakazza az o tömlőket (MünchC. 119).

Akképpen: sic, ita MA. [so]. Mikeppen az appastalak voltak zent lelekuel tellesek, azkeppen ferencnek tarsi azamma sentsegnek voltak ember (EhrC. 1). Ittis majd egy a képpen esik a dolog (Pázm: Kal. 635). Acképen ezelekedéne (MA: Bibl. I.40).

Akkor, akkoron, akkort, akkorban, akkorában: tunc; alsdann, dazumal MA. **a**) Isten veled vagon accoron (GuaryC. 68). De mikoron halalara int, akkoron latta (BodC. 2). Kyment vala akor zenth ferenc az helowl köldüni (VirgC. 47). Kyk akoron ez zentseges atyanak oth elwte allotanak (61). Mikoron az theruene kelewnk az koron es megh bizonetom (LevT. I.342). Akort Jacob vala hetuen ket esztendős koraba (Szék: Krón. 13). Noe hazasságát socká halaszta, mert őtt száz esztendős korára hagyta, akkoraban meg hazasodot vala (Valk: Gen. 4). Voltanne akcor az időben . . . fuere ea tempestate (Decsi: SallC. 17). Ackorban valo sidoc (Kules: Evang. 255). Az Prócion csillagnak elenyészetiis akkorban esik (KNagysz. 1613. E2). Szinte akkor [épen akkor] (MA: Scult. 6). Szintén akkor (Tof: Zsolt. 54). **b**) Meegh akoraiglan el nem bohattam (LevT. I.316). Ha en haza megiek akkorra legien kezen (RMNy. II.333). Az győzelemnek cámeret akkorra hagyjuk, hogy neki meg adgyuk (Gyarm: Fel. 115). Akkortól fogva mennyi nyomoztatást próbált (Rumy: Mon. I.10). Sz. Peter akkor táyban ment Romába, mikor . . . (Megy: Cowp. 57. Gyöngy: Char. Előb. 16. Misk: VKert. 224). Csak az sietség halasztatta velünk akkorról mostaura (Thaly: Adal. I.307). A pogány romai dámák akkor időben lecticában vitették magokat fris égre (Fal: NA. 136).

ugyan-akkoron, ugyan-akkorban: [eodem tempore; zur selben zeit]. My helen ezt ő megertete wot, azon helen en hozam jvt wghyan akoron (RMNy. II.29). Vgyan akkorban ezen concordiáról, másutt, ilyen verseket írának (Pázm: Kal. 353).

Akkorbéli: ejus temporis MA. [damalig]. Akkorbéli ndvabíró Tamóczi uram contentalta Kdet (LevT. II.238). Az akkorbéli keresztényec (Mon: Apol. 443). Krisztus mindenekre meg-

tanította az apostolokat, vmiket akkorbéli állapattuk kívánt (Pázm: Préd. 629). Akkorbéli sz. atyák (Bal: Csisk. 43). Az akkorbéli ideeknek nehéz volta miatt (KCsjk: Woll. 320).

Akkori: ∞ (Pesti: Fab. 18b). Akkori időben: illo temporis articulo (Prág: Serk. 724). Akkori bizonytalan állapotomhoz képest (Misk: VKert. 16).

Akkoriban: [eo fere tempore; um dieselbe zeit]. Akkoriban mikor az Rádvánt visszaszerzettem (LevT. H.374).

Annál: [eo, tanto; desto, um so]. **a)** Magokat felyeb szeretie annál, hogy nem mint kellene (Helt: Bibl. I. c3). Nemis volt soha oly bolond, ki az pápát istennek nevezte volna, annál külömb értelemben, melyben az sz. írás istenneknek híja az gondviselőket (Pázm: Kal. 664). A földön annálinkább is rettegtebb jelek látszanak (Pázm: Préd. 6). **b)** [mennél—annál:] Minélinkább látatik hecsilni, annálinkább hazud (Bethl: Élet. 27). **c)** [mennél—annál:] Mennél közfűlő jobb vitezec valniac, annál inkább vesznee (Deesi: SallC. 80). Mennel fellibb valo renden az ember vagion, annal tetteseb es veszedelmesb a gonosz pelda (Fél: Tan. 234). Mennel tovább varakozik, annál keményebben büntet (Illy: Préd. 18). Mennel jobban vagyon dolga, annál inkább el merő a bűnbe (HollPréd. 13). Mennél ki bátorságosan járul ő hozzája, annál őrmesbben meg-halgattya (Mol: Evang. 389). De a mihez mennél nehezebben juthatni, azt annál kedvesebb izzel kóstolhatni (Gyöngy: MV. 89). **d)** [valamennél—annál:] Valamennél nagyobb peng az dolog, és valamennél közlelyebb járul az emberi boldogsághoz, annál szorgalmatossabb tanácskozás kívántatik (Toln: Vigaszt. 12). **e)** [mentől—annál:] Mentől tomb halasztia, annál . . . (Mel: SzJán. 222). De mentől nehezebb, annál nagyobb bátorsággal kell vemed (Mik: MulN. 177. 52). **f)** [mennyeivel—annál:] Minevel ionkab neuekődnék az álmadok, annal ionkab neuekődnék az álmadokról walo zamadasok (TihC. 121). **g)** [míg—annál:] Míg ember nemesb: annal kedvesb szolgaltatja istennek elewte (TihC. 265). Az ho míg nagob der naçon: annal ionkab fenlik es foyerb: ugian ezönkepen míg ionkab az zyz testet nagob sanarusagba tartya: annal fenősb zyzessége istennek előtő (KazC. 147).

Annálfogva: [quamobrem; daher, folglich]. Annálfogva rendelem teljesítését mindenkinek ajánlom (MonOkn. VIII. 323).

Annyi (anoné BécsiC. 14. MünchC. 43. azameat 125. azonneiat 154. annee JordC. 45. 721. ÉrdyC. 6. anny 522. anie CornC. 43. 155. VirgC. 5. anera 16. 32. 36. annet TihC. 21. annee 83. annera Töl: Evang. 1271. aneiat Szék: Zsolt. 158. anni Born: Préd. 62. anni DeesiG: Préd. 34. Kár: Bibl. I.168. annura 97. 120. annera 379. anni, annura Szár: Cat. 133. annyjat Kulcs: Evang. 220. anniat Zvon: Osiaud. 222. azanna sentseg ElrC. 1. annya bewn 32. anniat MünchC. 92. 154. anna vtha volna PeerC. 97. anna DöbrC. 295. anna TöC. 244. annyat ÉrdyC. 558b. annyat Magy: Nád. 39. annyian Pázm: Kal. 625. azannyira ElrC. 41. azannyiban 103. annie PeerC. 156. anniet DöbrC. 295. annie Ozor: Christ. 170. annyie Kem: Élet. 59. annyiet Uzoni: Dáv. 1571: tot, tantus C. so viel, so gross MA. Anyin, oly drágán: tanti, tantidem; so teuer MA. Anyin bewn: tot peccata ElrC. 32. Mond meg, ha annee attatok el az mezőh? Az kedegh monda: Vgyon annee (JordC. 721). Myre kessel anny sokayg (ÉrdyC. 566b). Atyanfianak ame iot nem akartam mint emagatnak (VirgC. 5). Ame zerelme es hite vala ez zent atyához (42). Anni nagy zeretettel (DomC. 8). Annera jut, hogy csak neme imperator (Mel: SzJán. 419). Nem ozlot vala annie soc felő (420). Kibewl anny meze jartak rab-lanya thewrekkewk (Monlrók. II.35. MF.). Valameny vers ebben az historialban vagyon, ami bölez erteleme es tunusig adatic ezekből (Deesi: SallC. Előb. 5). Meli annit tesszen: quod

est interpretatum (Fél: Bibl. 2). Annyiba jutott a dolog. hogy . . . mindgyárt prédlája leszen a gonoszoknak (Pázm: Préd. 24). Rendel szolloc mindenec felől annyi röviden-is, a mennyire . . . (Zvon: Post. 1100). Annak előte, hogy Budára Pestre bírták az futat, oda is annyi szerént adóztanak (TörtT. VI.120). A serog utánna tőhöl, mint annyi oktan barom (Fal: NU. 354). Miért volnának annyi számmal iten (NóPM. 39). **b)** Két annyi: duplus C. zweifach MA. Tíz annyi: decuplus; négy annyi: quadruplus; négy annyiszor: quadruplicato C. Zaz ameiát vezen (MünchC. 50). Zaz annyt vezen erette (JordC. 415). Meny ket aniera (368). Gyemezeet aggya, nemel zazanneet, nemel lathwan annet (394). Ket anywal tartozyk (RMNy. II.20). Fél annyit tézen (Helt: Arim. O). Het annit kell adni: reddet septuplum (Kár: Bibl. I.605). Négy annyit adok (Illy: Préd. II.271).

[Szólások.] Ha Cupido a historiába keveri magát, meg ne ártson. — Müket ne féltsen. — Annyi mint az tehát (Fal: Töl. 632).

am-annyi: [tantus, tot; so viel]. Ennyi vagy amannyi ideig (Bar: SzBács. 223). Imenye s-amannya miset kiuanneac erlec mondlatni (Magy: Nád. 34). Olvashatta ottan az ember a népekre vetett adónak számát, a bészedit ezüstnek annyi vagy amannyi szét ma'zját (Moln: JÉpil. 350).

az-annyi: ∞ Az anna sentsegnek voltanak embery: tantae sanctitatis (ElrC. 1). Azannyera felemelettet: tanto spatio (11). Gimőldőzöt zaz azameat (MünchC. 125). Tizenöt pater nostert es azame ave mariat (PozsC. 15). Zepsegőm en bentem az amera meg alut vala, vghőg . . . (NagyszC. 37).

egy-annyi: [tantumdem; ebenso viel]. Annak ezeken igazsága egy-annyi, mint valamely embernek az ő nyájából ki veszedett juhokan (Veresm: Tanácsk. 119).

még-annyi: totidem C. tantumdem; eben so viel, gerud so viel MA. Megh annee zamw kos: ejusdem numeri arietes (JordC. 168). Majd megannyi authorit adhatnak (Pös: Igazs. 359). Az alkalmatosságok meg annyik a mennyik e világon valo történhető dolgok (PP: PaxA. 105). Egy két lépést tesznek előre, meg annyit látra (Mik: Törl. 439).

Annyiba: [adeo; so sehr]. Christus nem annyiba tiltja az sirástul, mint hogy az ionendő fel támadással vigasztallja (Kulcs: Evang. 493).

Annyiban: eatenus C. MA. [insotern]. Ezők csak amiele tanadnak fel: aminebe leznek az testnek ekösségere (KazC. 190). De midőn őtet az istenben szemlélylik akkor őtet nem annyiba gondollyuk a mennyibe ellensegünk, hanem a menyibe felebarátunk (Gyöngy: KVall. 256). Leany annyében, hogy ura nem volt (Kem: Élet. 42).

Annyicska: tantulus MA. [nur so viel].

Annyig: [tamdiu; so lange]. Annyig sem szenvedlek titeket, a míg . . . (Illy: Préd. II.482).

Annyira: tam C. adeo; so sehr MA. Kiki mend aniera nagob mohon az bölősegnee kostonat vezi, valaki menier erősen erzekeisegget meg nomorlita (VirgC. 8). Artatlan eletet viselt. Anera hők erdenile crestul ballani minden byneit meg bozattak lemy (VirgC. 36). Kic chae amera is tudgyane deakul (Helt: Bibl. I.e). Amnyera testben kinzatec (Born: Ének. 32). Az isten annyira kemény volt (Illy: Préd. I.4).

el-annyyira: usque adeo; bis dermassen MA. A sz. írás meg homaliosított el annira, hogy . . . (Fél: Tan. Előb. 2). El-annyyira szorgalmatoskodván (Zvon: Post. 1531). Elannyyira eszelenkednee: adeo desipunt (Com: Jan. 188). Elannyyira nődöllyec ez világnac lüssigaban merilttee, hogy nola ugyan valóban el hadgya is őket, mindazonáltal ők kívánságokad ez világot el nem hadgyac (Prág: Serk. Előb. 41).

ügy-annyira: adeo C. tantopere; so sehr MA. Feldyndwlas len, vgy annira hogy: terrae motus existit ita ut (JordC. 764). Az egleez varas fíel reezene wg anniera, hogy meeg Valerianos oda futhna (ÉrdyC. 337. 561). Nyugodalmat adott az én wrum, vgy annira hogy sohol semmi ellensésem nintsen (Kár: Bibl. I.306). Ugy annira nem tamazkodtanak az paterék ez illyen könyvekből veltet bizansagokra, hogyha valaki ellene szollott, ugyan nem oltalmaztak azoknak meltosagát (Gyarm: Fel. 172).

Annyiszor: toties C. so oft, so vielmal MA. Valaky ez ymachyagokath megl monghya, japa enghedeth helyes bochwth anneoz menyzer megl mongya (PozC. 32). Annyiszor meg kellett újítani (Pázm: Kal. 740). Az biblíának kétszer, és az dictionariumnak is meg annyszor valo kibecázása (MA: Scult. 6).

Annyival: tanto C. MA. [um so viel, desto]. **a)** Meneuel fevlyvl mul myndeneket nemessege, anneual incab erevkedyk magat megalazny (MargL. 22). Azént az úr isten, a menyire halaszta, annyival meg-süllyosittya a gonoszok büntetését (Pázm: Préd. 29). Mellyeket annyival-is inkább lelyeseknek lenni látom, hogy most tjonnan hozzák híret (RákF: Lev. I.616). **b)** [meny-nyivel—annyival:] Meneuel inkább az fwldbe magat bochata, anneual inkább zwldseget beuben agya (VirgC. 65). Maria meneuel zentseges volt mendeneknel, anneual jnkab kellett evmagat meg alazny (CornC. 15). **c)** [menyirc—annyival:] Az vyz menyere eresben foly anneual hamarab lezal (WinklC. 145). **d)** [melyel—annyival:] Mellyel többet munkálkodik s vét, annyival többet remél (Nagyari: Orth. 101). **e)** [menné—annyival:] Mennél többet iszik, anníval inkább szomiuhozik (Sylv: L.T. II.171). Mennel latrabul cselekedett, annyíval batortasagos (Decsi: SallJ. 27). **f)** [mentől—annyival:] Mentől kősele leszne, anníval gyakrabban szeneduec (Born: Préd. 8). Mentől több példája volt, annyival telibesebb az ő igye (Tel: Evang. II.108). Mentől világossab, annyival alkolmatossabb (MA: Tan. 1304). **g)** [míg—annyival:] Míg nagyob wág, anneual ynkab myndenben meg alazyad magadat (ÉrdyC. 121b). Míg tyztabban es egygygyevben eneklez, anneual jnkab kedues leez evneky (HovC. 254).

Arra: **1)** istac, illac MA. [dalín, in jener richtung]. Arrafelé fordulék (NótPM. 21). **2)** [ad id, ideo; dazu, darum]. Ki futec te hozád arra hog ezöket meg mongam (GuaryC. 56). Arra wagy en twlem meg hydetetöt, erre zylettett az zeplötelen zyzthwl (ÉrsC. 28).

Attól: [eo, tanto; desto, um so]. **a)** [mentől—attól:] Mentől rövidebben adlatunk valamit eleibe, attul könnyebben megfoghatja (Tel: Erang. Előb.). Az kamoraszékent mentől inkább izgattyac attul inkább bűdös (ComiKal. 46). Mentől jobb bort iszol, attul lesz jobb véred (Felv: SchSal. 11). Mentül jobban világosodik, attul inkább oszik a sűtéség (Fal: SzE. 556). **b)** [menyire—attól:] Mert meneuel nagyobban evet valaky igyekezendyk kevnety: attol kezelb lezen ev hozza az lakodamba (HovC. 251). **c)** [mint—attól:] Es mint inkaban ezt elbalgatvan akki felyeb hagand, atto meleben esic alib (Nagysz. C. 22).

Azalatt: [interim, interea; unterdessen]. Akartam hogy en nalam lvt volna az a'ath (VirgC. 8).

Azelőtt, annak-előtte: [antebac; vordem]. Annak elevte mondatyk vala nyulaknak zygetenek (MargL. 4. Helt: Bibl. I. A3). Annak előtte előbb mondotta Dávid (Illy: Préd. II.22).

Azént: **1)** [ita; so]. Az ő tiztíwge ammynt azenh elwkl (Konj: SzPál. Előb.). **2)** [eo, tanto; desto, um so]. Miként urakhoz hallgatnak vala, azént több kenecsel aldoznak vala (RMK. I.79). Látá hogy még továbbá vna, azént nagyobb kárt vallana (152).

Azért (azért DebrC. 132. azért Ozor: Christ. 15. azért Helt: Arith. 7. Cs. A2. Ver: Verb. 183. azértan LevT. I.106. 386. MA: Scult. 978. MA: Tan. 161. azyrthen RMNy. II.198): propterea, ideo, ergo MA. [darum, daher]. Tegyetek azért: facite ergo (JordC. 361). Azert mondom ty nektek: ideo dico vobis (371). Mykoron azért ezt hallotta vona iesus, el meene enben: quod cum audisset J. secessit inde (358). Eja ergo advocata nostra, azaz no azért my zonk zolo (DomC. 274). Az vtolsó téssen egyget, az másodie pedig téssen nyöltzmaut, téssen azértan nyoltzuan egyget (Helt: Arith. A3). Valaki azért nem azon fírad: házasságtörője az isten igéjének (Pázm: Préd. c). Mivel azért kárhosszattal nem akarta ostorozni az igazakat: az igazak bűneit e világon ostorozza (33).

1. Azon: [illac; in jener gegend, vorüber]. Ket vakok yhven az vt feleu, halwan, hog Jesus menea el azon: audierunt, quia Jesus transiret (JordC. 118, 593). Azon giakorta vadazni iar vala (Istv: Volt. 5. Eszt: IgAny. 158).

2. Azon (azon EhrC. 26. CornC. 69. KBárf. 1583. Cij.): **1)** idem C. ille ipse MA. [derselbe, dieselbe, dasselbe]. **a)** [főnévileg:] Melyet en tartotam ty es azont tarcaztok (EhrC. 25). Nem de az lyetlenek es azont tezyk (JordC. 368). Mynew meertekben meerendőtök azonnal meeryk hattra tynektek; vala mynew yteletben yteelendőtök azonban ytelettek (372). Azont yzom ty veletek (440). Az wr isten aggyon tynektök azonokban egymashoz valo értelmet: det vobis idipsum sapere in alterutrum (ÉrdyC. 5b). Az fwy azon, ky az atya es nem mass (114b). Közee tenethneek az ew mestereenek coporsoyához de ne azomba (556). Először meli embert hoza kldet vala, ismeg azont hoza valaztota vala (Istv: Volt. 14). Az Christus istensege szerint azon es egy az attíval (Fél: Tan. 252). Miczoda ezauargo tudomani ez mely egyszer kllömbnec maszor azonmae mond valamit lenni? (Bas: Credo. 126). Valamiesodában talál az halál, azonról itél-meg tégedet a bíró (SBalog: TemK. 67). Az miket építette, azonokat el is ronthattyac (MA: Scult. 20). Meghiggyétek, most is azon az isten (Thaly: VF. 153). **b)** [melléknévilleg:] **a)** Azon frater: idem frater (EhrC. 66). Azonn széket fili: eandem cathedram sedet (Bal: CsIsk. 386). Azon szempillantásban, mindgyárast, bertelen: ex tempore (Com: Jan. 162). Azon öraban el tisztula: confestim (MA: Bibl. IV.9). **3)** Számban gyónás, cselekedetiben merő azon alazatosság (Lép: PTiik. I.188). Merő azon szent igazság a szent írás (Matkó: BCsák. 209). A sok izzadás a testnek merő azon olvasztása s-bágyasztása (PP: PaxC. 120). Ne mind azon tréfát (Fal: UE. 404). Olyly kevéske, mint ha mind azon régi hatalmas romai polgarok vólnának (Fal: TÉ. 780). **γ)** Akkor nyuzott narhábol mess edgy szeletecske húst, azon jó melegén kösd a fájos szemedre (PP: PaxC. 51). Azon hevenyében (Fal: TÉ. 640). **2)** [ille; jener, jene, jenes]. **a)** [főnévileg:] Az éjjeli varjak a tsókoknak toját fíllajbászszák es megiszszák, sőt azonokkal viaskodni-is szoktak (Misk: VKert. 497). Valóban nagyságos ember azon, a kinek sok ész, és gazdag tudományi bőlteség szolgál (Fal: UE. 371). **b)** [melléknévilleg:] Azon végre tölöz minden e világon, hogy magának s másnak lenne abból haszon (Misk: VKert. 18). A szó-beszéd közben fordula elő F-nak az oklatan állatokról íratott historiájá, nagy kívánsággal említtetvén, ha valaki azon könyvet magyar nyelvre megfordítaná (16).

ugyan-azon: [idem; derselbe, dieselbe, dasselbe]. **a)** [főnévileg:] Az kegyesseg vgyanazon ky az irgalmassag (CornC. 154). Vgyanazon wagy: idem ipse es (KulesC. 142). Vgyan azonról szol esmet (Szék: Krón. 63). A tób pasztoroknak is az ő példáiát kel követni es ugyanazont művelni (Tel: Evang. II.118). A mi elégséges az igazuláshoz, ugyanazon elégséges az fűvőségnek meg-nyeréséhez (Pázm: Kal. 754). Nem szol mas azon kinül valo szautótdról, hanem vgyanazonról (Eszt: IgAny. 53).

a) [melléknévi:] Ugyanazon helyen adaak meg wr isten-
[nek] ew dragalatos lelkeket (ÉrdyC. 338). Vágn azzon kere-
tyenek (DebrC. 479). Ugyanazon napon (CortiC. 219). Ugyan-
azon tisztelet kívántatik a képeknek mely azoknak, kiket azok
jegyeznek (Czegl. MM. 46). Luther vgy lakása után ugyanazon
északa meglőlt (207).

Azonban, azonba: 1) interim, interea; unterdessen, in-
zwischen MA. Es hogy nagyon kesergene, azonba elvegezek az te
deum laudamus (ÉrsC. 551). A gazda, mikor messze utra akar
indulni, hamar megtérésének reménységével biztatja hozzá tar-
tozót; és ha azonban gályibajok történik, megtanítja nunt
kell annak eleit venni (Fázm: Préd. 619. MF). Talán az isten
a várat is azonban kézben adja (RákP: Lev. 159). **2)** [at,
autem, tamen; indessen, aber, doch]. Azonba & el irta imada
étet; at illa venit (DöbrC. 304). De azonba szászor nagyobb
előmentet latyue az Cristus igéneze az haboru alatt (Dorn:
Evang. 1454). Emee ha eleit nem veszed, heaban folyamodol
az törönuire, ha azonban meg esik: hoc, nisi provideris ne
accidat, ubi evenit, frustra iudicia implores (Deesi: Salic. 41).
Mivelhogy azonba a háziaknak hűsok lágyabbak, de azonban
tisztátalanabbak is (Misk: VKert. 9). **3)** profinus, continuo;
eulends MA. Es azonban kakas inekle: et continuo gallus
cantavit (DöbrC. 437). Es azonban el jövenek & tanéitvanni:
et continuo venerunt (185). Az ország kúra száz ezer arany
lőme, eszázszáz azt két esztendőben letőme, ötven ezeret azon-
ban le tőme (Göres: Máty. III. MF).

Azonféle: [ejusdem generis; derselben art]. Azon fele
nywes vala: ejusdem erat artificii (JordC. 769). Azon fele
dolgok (798). Ha valaki zeremy borokat meg bont, tehát
egib fele bornal meg ne tölthesse, hanem ismeg azon feleuel
(RMNy. II.3).

Azonhelyt [azonhelt] Helt: Mes. 109. azonhelt Szék: Krón.
217. Pethő: Krón. 23. 28. azonnald LevT. 1316. azonhelen
215. 216: actutum, continuo, profinus LP. [auf der stelle,
sofort]. Mihelt meg látta volna, azzonhelt meg ismeré a
pászort (Helt: Mes. 109). Mihelen a esch király meghallotta
vala, hogy Mátyást választották vala, azonhelt szép szóra fogi
őtet (Pethő: Krón., Magyar Nyelvészet V.453). Gála azon helt
Sebast Nytráda bocsitá (Pethő: Krón. 23). Halván e dolgot
Aba király azon helt Austriát el rablá és el égeté (28).

Azonként: [similiter, ita; ebenso, so]. Mikent menien es
azonként földön: sicut in celo, et in terra (MifincC. 23). Vram
legyen mi railone te irgalmad azonként, mikent bened remen-
kettünk (DöbrC. 71).

Azonképpen: **1)** itidem C. perinde, similiter; gleich, gleich-
falls, ebenfalls MA. En es zolgalo tudmanal azonképpen bűtő-
ké: et ego cum ancillis meis similiter jejunabo (DeesiC. 59). Azon
képpen teen: fecit similiter (JordC. 416). Minekünk is szinten
azonképpen hirdettetet az igort (Szár: Cat. C). Holott az ő
életét bűdosásna nevezi, azonképpen őnis életenne esztend-
et merő bűdosásna mondhatom (MÁ: Seult. 3). Miként az ő
hivatalában megörizte, azonképpen meg tudgya őtalnazi (323).
Valamint hogy a mi szőleinkben a vad-kanok nagy károkat
szoktak tenni: azonképpen Judeában a rólkák szintén azon-
tselekcszik vala (Misk: VKert. 161). **2)** [ita; so]. Azonképpen
volt kollemetes te eddett (JordC. 387). Azonképpen taplalya
vala celeteet (ÉrdyC. 339b). Azonképpen a mag tyztességgel
el temetee az zent egyházban (311). A sidoc is, miképen ő
tudomány meg jelentette vala, azonképpen Babiloniaba vitette-
tőne (Helt: Bibl. I.41).

Azonközben interim, interea C. unterdessen, inzwi-
schen MA. Mert azonközbe yllcs kesekuda yewnye: quia interim
illo tardabat venire (EhrC. 15. JordC. 605). Nem illik szinben
igazat érteni, es azon közben mas tetteitü (FéT: Tör. 344. MA:
Seult. 8).

Azonnal [azomna] LevT. 1268. 316. Lép: Fók 1180:
confestim, o vestigio C. eilend, ungesäumt, von stund an MA.
Azonnal kywe zalla az vyzből: confestim (JordC. 362). Azon-
nal el hagyvan hw haloyokat követeek hvtet: statim (364).
Azonnal megh nyttanak aytoy: illico apertae sunt (765). Leg
azonnal meg alla a dög halál (DebrC. 139). Ah papnak mrlato
laza leg azonnal eldöle (224). Semmi oly dolog nem eshetik,
hogy azomai Á missleez nem folyammanak (Hollréd. 29).
Mi helyen vissza térünk: azonnal megh szűnik az tevelogy
(Alv: Itin. 189). Alig kezdették tanítani az igaz romai és apos-
toli hittel ellenkező cikkel, azomán mindgyart ellenek állot-
tak (Szentiv: Verseng. 8). Ha spahiánkknak szolgáló közünkben
jű, azomán házukra ütnek (Erdlört. 62). Vö. azonhelyt.

Azonost: [?]. Ha Ketek jobb tanácsot ad emél, örömet
azonost maradok (LevT. 1105).

Azontól, azontúl: **1)** [statim, illico, subito; sofort]. Paru-
cok: hog el yvnyoyek; azontul keeth ifyak ifyvenek (SándorC.
29). Myhelt be jeowe, azontwl azt nekewnk megh jelented
(RMNy. II.122). Mihelen nek ertem az k. leuelet az saladi-
ert azontol erte leeg [lélc] (LevT. 1385). Mihelyt elkészül, azon-
tol kiildöm (II.221). Mihent az törő az ő hitre kezd haytani
azontul el vesz birodalma (Mel: Szján. 509). Mihelyt meghal,
azontól országgyűlést hirdetnek (MonTME. IV.91). Mihelyt ez
leveleink megvívó követünk megérkeznek, azontúl megindítjuk
őket (TörtT. IV. 212). Oly dolgotat mondom ki, melyert
tegedet az király azontol fel akasztat (SalMark. 20). **2)** [postea,
mox; dann]. Orrat fület el metuen á tömlőczbe vetee, ki
azontol laza húnata az Justinianost (Szék: Krón. 137). Kőrősi
birák uraiméknak és azontul Kerekgyűrt Miklósnak adassék
ez levelem (MonTME. I.178. EsztP: Bszfz. 21).

Azonság: [identitas; gleichheit]. A kigyó az embernek az
isteivel valo azonságot igért (GKAt: Tük. 62).

Azóta, azolta: ex eo tempore MA. [seither]. Azotától
fogva: ex eo tempore MA. Negyed napja hogy warthalak, az
oltha semmit sem őttem (TelC. 296). Soln az olta fogva ég
napnal toab nem muht vala: neque postea in illo loco angulus
uno die moratus (Deesi: SalJ. 63). Azotától-fogva (Torn: Szeints. 95).

Azután, aztán, osztán, annakutána [osztáng] Mon.
Okm. VI.120. osztáman MA: Seult. 93. 190. MA: SB. 147.
osztánon Helt: Arim. A5. C6. osztan SándorC. 6. DebrC. 77.
osztan Tel: Fel. 17. ACsere: Enc. 152. osztá LevT. 1105. os /
1155: postea, dein C. deinde, deinceps, tum MA. [dann, nach-
her]. Azután hogy: postquam; nachdem MA. **a)** Azután ze-
relmek erewswduen ewkett tyztelyuala (EhrC. 70). Kiből
osztan tudad perpatuar (GuayC. 67). Mywel soznak osztan
(JordC. 365). Elezteeb meg kötőzendy az erőset az vtn hw
hazut el bytangollya (390). Amak vtna el megyen vala az
myvelev hazban (MargL. 19). Egizer mikoron Iesus, az vtn,
hogi banos meg keresztölte volna írma ot . . . (DebrC. 3). Egib
vysagot nem irlatok mast kegelmednek, aztán hogh el
ment Memhet bek (LevT. 1153). Ettől tanadanne osztan a
nemetee (Szék: Krón. 8). Chótörtőkön az ködők el kesszik az
egib gőlest, meliek osztanan az deli szelektől el őszetteinek
(Kőcs. 1572. Ev). Annakutána elménénce: post haec abie-
runt (MÁ: Bibl. 152). Ha azért annak-utána Antichristuss
változtanak; láiron az kérdés (Fázm: Kal. 661). **b)** Akkoron
azután ewrwl (ÉrdyC. 597b). Azután osztán reí kénseríték
az praedikátorokat (Fázm: Kal. 351). Az vtn osztan tudma-
nyolnac es vegeresekne őszne veteset hozom elő (Esz:
IgAny. 393).

Azzal: [tunc; da, dann]. Hallan mintha valami őrapo-
gést hallanék, azzal vetem szememet az osztapra, hat az
zsebbevaló óra ott vgyon (Ház. I.282).

ÁZ-ÍK: [humesco, madesco; nass werden]. Az w ruhán
nem azot vala (VirgC. 108). Tőben vgy borkan azot kenye-

ret eszik (Pázm: Kal. 888. MF.). Ázt az szemedis igen bőv könyvektől (Zrínyi II. 151). Rám borúl, ázik orezám (Theogenesnek) sok esőjéért (Gyöngy: Char. 113). Ázok, fázok, izzadok (Amade: Vers. 235). Jó Batavus, tsak tziakál éltében, más ég alatt ázik, fázik (Orczy: KöltSz. 22).

be-ázik: [madefio, penetro; nass werden, eindringen]. A föld verrel be azót vala (Decsi: SallC. 88. MF.). Bántja szerelem hagymáza; és szívében mérge ennek úgy béáza, hogy attól elméje majd meg-is áldáza (Gyöngy: Char. 25).

el-ázik: [madefio; durchnässt werden, trunken werden]. A víz myátt az egész hadnak élése és partékáya elázék, és elvesze (Pethő: Krón. G.2b. MF.). A ki a borral úgy el nem ázik, mint a Bachus tömlője (Fal: NE. 117).

még-ázik: commadeo, immadeo C. [nass werden]. Meg ázik az azyv kenyér az vyzben (PéldK. 2). Emézd meg egy kevéssé a bort, melytől meg-ázatl: quo mades (Káldi: Bibl. 235. Zrínyi. L109). Könyvit az megázott reszkető és bortul tántorgókon győzedelmet venni (Prág: Serk. 239).

Ázalék: obsonium PP. [zuspelse, zugemüse]. Minden azalegba elég a so (VitkC. 54). A jesuiták ázalékok-is téznek a kenyér mellé; a bort-is inkább szeretik a tiszta viznél (Pós: Igazs. L398). El hágyvan az tésti gyönyörűségnek azalekiat, szokunk kemény eleséghez (Lép: P'üik. III.274). A bőjten minden levestől, avagy ázaléktól megszűntenek (GKat: Válts. L1070). Nembogy az hadnak lőtt volna húsa, vagy egyéb ázalékja az kenyéren kívül, de isten tudja mint éltém magam is (Monlrók. XXII.181).

[Szólások]. Kenés aszszalékért hosszú bánat (FortSzer. Nb). Bízást benne vessed bizodalmodat es el veheted az hus aszszalékát (N3b).

Ázaléki: [liquidus; flüssig?] Sem temient sem azaleky aldozatot nem tőtteel (KrisztL. 5).

Ázalékos: jumentus MAL.

Ázlat: [rigo; begiessen, befenchten]. Hogy az vr isten városa ázlalo zent igének tisztaságos folyását irégységből el rekezténék (Beythe Istv: Apol. 1599. MF.).

el-ázlal: ∞ [A záporos] körös körnütt mind el azlala a földet de az ő uetese zarazon marada (DebrC. 169).

föl-ázlal: deglutino C. [aufweichen].

Ázt: [humecto]. Ásztom: ich netze, ásztani: netzen, Adami: Spr. Kenderazton, piscina (1262, 1293, 1295. MF.).

még-ázt: ∞ Ütessék el száraz napon, minekutánna a földet megászták (Lipp: PKert. L42).

Áztat: humecto MA. [einweichen, begiessen]. Folyó vízben áztatott: fluvius C. Ky [vér] az ő ruhait vgi áztatah oly mint vgian vízbe nyontak volna (WespC. 60). Veres veritekeul áztota az ő ruhait (113). Nem árt ezokáért a borsos étet, és a jó bor, melybe ásztottac tárkony gyökeret, gyömbért (Cis. L2). Nedvesitic, ásztattiac (Com: Jan. 17). Ollyan ember, a kin se a szép tanács, se a könyvel áztatott kérlelés nem fog (Fal: NE. 37).

még-áztat: tingo C. humecto MA. [einweichen]. Meg áztatja az azyv kenyeret az vyzben (PéldK. 1). Ved á bisalmánac vizét á kit borban meg ásztattál és sauanyutottál (Mel: Herb. 106b).

AZSAG: rutabulum C. furnarius contus PP. ofengabel, ofenstercken MA. Asagall elütni a tüzet: conto versare furnaria ligna; mit der ofenrute das fener hin u. her kehren PP. Asagon járó boszorkány: volatica PPBl. Szén vonó, asag, pemet: rutabulum (Com: Jan. 83). Digitalis, az az wyos ffi, mert mint egy asag wy ollyan á szára (Mel: Herb. 51). Az tyukokat asagual szurkald meg karacson estin az ülőbe, hogy toyianac (Born: Evang. IV.855. MF.). Haragiokban megl az feleseghek asaghiatus mind az feiehez verik szeghennek (Bal: Epin. 7). Nem illendő vitéz, valamellyet asaggal haytasz ki az tűz mellől az hidegre (Prág: Serk. 500).

[Szólások]. Ha nem ülhettenek az lapáton üljenek az azsagon (MonTME. V.483). Nem ülhetél a lapáton, s-immár az assagonnis fészkelődnöd kel (Czegl: Japh. 218). A ki szerencsének földön kerültében, vág[ylott] nagyobb polczra lapáton ültében, érvén fölségéhez szíve örültében, jutott s ült asagra feje szédiültében (Koháry: Vers9. MF.).

Azsagol: verbero SL. [mit der ofengabel schlageo].

még-azsagol: ∞ Távul járj házoktul, mikor vallásodat kárhóztattyák, mert meg asagolnak (Czegl: Tromf. 396).

B.

BAB: faba, fabulum, cyamus C. [bohne]. Babbal teljes: fabarius; babbal vetett mező: fabalia; babbal való, babhoz való: fabaceus, fabaginus, fabalis PPIB. Vannak oly marczonak, ez világban'w magokat fewltes [így]gyowtrik, es nehezen, ritkan való babbal es nyanyalyas arpa kenyernel elegendhetnekl megl (VirgC. 129). Hozánc babot, lenezet (Helt: Bibl. II.214). Törem borso es bab (Valk: Kár. 48). A bab az ő gyümöltseit két fele nyilo hüvelyben termi, mint a borso is (ACsere: Enc. 239).

[Szólások]. Egy babot nem adné e rayta: ne crepitu quidem digiti dignum MA. Azt akarják, hogy az írás magyarrázttyában egy babot ne adgyunk az sz. atyákon, mert emerek voltak s meg esalathozhattak (Pázm: Kal. 668). Tscu egy babot sem adné e jesuítá írásán (Czepl: Japh. 140). Te sem tuttál semmit olyat ró felelni, a ki csak oggi babot érhetne is (Bal: Csik. 111). Egy babot nem érno minden külső békeségne (GKat: Váts. II.1236). Hadd alább jó száz, mert nem babodban találtál: jube actu proclivis, non enim inter centauros versaris (Deesi: Adag. 237. Kisv: Adag. 255).

[Közmondások]. Az babot sem az lenéért főzik: papyri fructus non postulat magnam spicam (Deesi: Adag. 188. MA).

disznó-bab: altereum MA PPIB. [saubohne, eselsbohne]. Erdei belénd, széles a leüle mit inaz vti funec, magos á száru, szederis á leüle, diszno babnac is hiye (Mel: Herb. 64).

farkas-bab: faba alba Mel: Herb. 155b. [wolfbohne].

fárafolyó-bab: [faba scandens; baumbohne]. A bab emyhány-féle; a ki nem fára folyó, nem nől igen magassat (Lápp: PKert. II.199).

fűgo-bab: lupinus; feigbohne PP.

olasz-bab: fuscus; wälsche bohne. (Lápp: Cal. 7). Az olasz bab jó zírós földet kíván (Lápp: PKert. II.201).

török-bab: fuscus, similax, isopyron amaranthea C. pisum Graecum MA. türkisch oder kleino welsche bohne PPIB. Phuscus, török bab, avagy olasz bab, avagy fára folyó bab (Lápp: PKert. II.201).

vad-bab: lupinus (Com: Jan. 22).

Babos: 1) fabalis C. [bohnen]. 2) maculosus, variegatus Kr. [schäkelig, geteek]. Babos, hibirtós ábrázatu: babiolus; babos szűn: guttatus; tarka, babos ábrásokkal terített asztalok: *penthorinus mensae PPIB. Pórázra ebeket fogának A szálkás Hárpiu, a kopár száresával, babos leopárdnak egy főszkii társával (Gyöngy: KJ. 11). Az presonus olyan babos mint egy pisztrang (Keesk: ÖtM. 281). Paripája szép volt, babos mint a tigris (Gvad: RP. 131).

[Babosod-ik]

ol-babosodik: maculis *suffundor PPIB

Baboz: maculis noto, adsperso SL. [besprengeu, tüpfeln]. Ortzáját a szeplő babozza (Gvad: Lev. 21).

BÁB: puppa C. oscilla MA. [puppe]. Olyanok vagyunk, mint az esztelen gyermekék. Ezek holni bábon és alakon kapnak (Pázm: Préd. 974). A gyermek eszergetőkkel, lábocskal (crepitaculis, pupis) jáczodozván (Com: Jan. 44). [Vö. BABA].

Bábocska: 1) [infantulus; kindchen]. Egy gonosz nő az szőlő hegyen el temetti gyermekét. Ezt lattya egy kis gyermetske es meg mondgya az anyyanac, hogy az babotskat ot dngta el (Born: Préd. IV.876. MF.). 2) oscilla PPIB. [püppchen]. Bábotskák, melyeket játszdottatnak PPIB.

[Bábos]

Báboskod-ik: [artem magicam exercere; zauberei treiben]. Ne függessenek pápától pénz-tsakásért bővöltetett keresztetéseket, vagy Agnus Deit a nyakokban, hagyják a baboniskodóknak, és báboskodóknak amazokat (GKat: Váts. II. Elm. 55). [Vö. BABA 3)].

[Báboz]

Bábozás: [lusus pupparum; puppenspiel]. Képekkel való bábozás (Tof: Zsolt. 550).

1. BABA: infantulus Kr.

Babácska: [delicata, muliereula; weibchen]. Az kenyos babachiac feriekne meg neukröl is elfeletkezne, hanem nagy hemokodásban es szabadságban job ideieket ellenyelic (Pési: SzikK. 73. MF.).

Babica: [infantulus; kindchen]. Szeretettel volt hozzám, most is álám az babiczája (LevT. II.201).

2. BABA, bába: 1) anus C. vetula MA. Vén bába: anus MAL. Vén-asszony, bába: das alte weib (Com: Vest. 119). Harmad tauwsagvuk mynemew allapathan aul meg meeny föld, kíröl sok bába hyr bezed vagyon (ÉrdyC. 186). Ne szaporsitok ebbe soe szot. Az régi bába beszéd mennyen ki (Mel: Sum. 1). Az pogdii es babakhoz illendő beszedelet el tanosztassad: ineptas autem et amiles fabulas devita (Pél: Bibl. II.112). Az bábáknál is bolondabbak (MA: Tan. 708). Nykorgo bába fűeség (Bal: Csik. 15). Semmi bába nem ér a nyelvével (Kisv: Adag. 319). 2) obstetrix C. MA. [hebamme]. Fogada es zve, hozya hyva az babakat es monda nekyk: hozzatok jde az gyermeket (DomC. 175). Mykoron zent Bernald egy ydöben nagy ife fydalomban esöt volna, meny babaak yowemnek hozyaa hogy ew beteseget megl latlnak (ÉrdyC. 501). (Yz marya) annora wölth zegeny hogy ew zenth zylesekoron nem leenek balay awagy daykay (ÉrsC. 211). Nagi erdemes wagi zent Maria magdalena ky az en zwiesemnek nehezségben baba dolgat be tellyesytte (139). A baba felec az istent, azt el nem veszee ököt (Szik: Krón. 17). Azert linak bábit,

hogy mind kezét lábát kösse meg lágy gyepőlővel (a gyermeknek). (Felv: Dies. 14). Jobb a torkát metszette volna meg a bába, mikor köldökét metszette meg (Kisv: Adag. 193). Socratesnek az anyja bába volt (László: Petr. 100). **3)** [maga, venetica; hexe]. Örődgi czalard hamis tudománial, czalardsággal, mint egy kentefites ördögöc, balac, ty papoc, meg etettetek a nepet (Mel: SzJán. 457). Az szülés után nyolczad napal étzaka a boszorkány bába, más két boszorkány aszszonyal az beteg aszszony ágya előtt meg áll (Alv: Post. I.474).

[Szólások]. Mit dudorgasz, hogy nem ugrasz, kurva volt az a bábád! (Thaly: Adal. II.96). Bábáná tőtted magadat: Anilidromiam agis (Decsi: Adag. 273).

[Közmondások]. Az sok bába között a gyermek is elszokot vezni: multitudo imperatorum Cariam perdidit (Decsi: Adag. 136). Mit ördög nem lehet, oda bábát igazit. A vén bába ördögnek hadnagya: non audet stygius Pluto quod annus (Kisv: Adag. 351).

boszorkány-bába: [venetica; zauberin]. Az szülés után nyolczad napal étzaka a boszorkány bába, más két boszorkány aszszonyal, az beteg aszszony ágya előtt meg áll (Alv: Post. I.474).

Bábai: [anilis; altweibisch]. Tovább a eektelen es babai litsagos besedeket twed eluees, el tanoztas: ineptus autem et aniles fabulas devita (Komj: SzPál. 374).

Bábálkod-ik: obstetrico C. MA. [das hebamengeschäft treiben]. Mikor a zsidó aszszonyoknak bábálkodtok, és a szülés ideje eljő, ha férfin lénd, öljétek meg (Káldi: Bibl. Exod. 16. MF.). Az ő keze bábálkodván hozattat ki a tokergős kigyó: obstetricans man ejus, eductus est coluber tortuosus (Land: UjSegits. II.212).

Bábálkodás: obstetricatio, scientia obstetricandi Kr. [hebamkunst]. Nem olyanok a zsidó aszszonyok, mint az egyiptizianak, mert ők tudosok a bábálkodásban: ipsae enim obstetricandi habent scientiam (Káldi: Bibl. Exod. I.19. MF.).

Bábás: [magicus; zauberisch]. Bábás ember: in Cybeles sacrario factus (Kisv: Adag. 239).

BABÉR (*babir* PP. PaxC. 311): [bacca lauri; lorbeer]. A ludfiaknak reggel egy kevés sőt, babért, azaz laurus fűnek gyümölcsét, és hamuskát adjanak bé (Lipp: Cal. 13. MF.). Ennek eleit veszed, ha a fűleit belül, kívül is megkened babér, avagy borostyán olajjal (28). Némelyek más mesterséggel is akarják a férget a fából kivészeni: borsot, babert rutát borral öszve kevernek (Lipp: PKert. 297. MF. Csel: OrvK. 53). Babir vagy bálfi (PP: PaxC. 311).

BABIRKÁL (*buborkál* Lép: PTük. II.121): [frico; krabbeln]. Az megholt oroszlánnak szakállában az féléken nyulak is babirkálhatnak (Zvon: PázmP. 162). Az lepedőn es agya lepleyn buborkál, motoz, ragadoz (Lép: PTük. II.121).

BABONA: fascinum Ver. superstitio MA. [zauberei, aberglaube]. Myerth hogy olmynt ez velagon eluen, kwlwmb kwlwmb dekretomokual, emberi zerzesekuel, babonakual tartattatok (Komj: SzPál. 332). Bábai es babona kőuetőc (Börn: Evang. III.292). Baluant nem tisztelni, babonatul magát megőni (Börn: Préd. 121). Aldással es kötessel, anagy egyeb fele babonaul akariak az betegeket gíogítani (Fél: Tan. 502b). Mint bínteti azokat, kik igyenesen isten ellen vétkeznek, hitetlenségben, babonában, káromlásban (Pázm: Préd. 19). A nyavalyás poklosok nem keresek babonát, és bájos tzedulákat, vagy boszorkányok berbitelését, gyógyulásokra, hanem igyenesen istenhez folyamodtak (953). Agnő lelta babona (Toln: Vigaszt. Előb. 5). Legtöbbet tart a kösség a babonáról (Kisv: Adag. 372).

Babonál: fascino MA. [zauberei treiben]. Bár békét halnának effle babonáló szidolizsnac (Vallást. m).

Babonálás: incantatio, fascinatio MA. [zauberei]. Megb tiltotta, hogy semmiféle aszszonyi állat az negyed napi hideg-

jelés ellen nyakban függő czédulát babonálással senkinek ne adgyon (Prág: Serk. 711).

Babonálkod-ik: [artem magicam exerceo; zauberei treiben]. Isten nevenel varasol es babonalkodik (Decsi: Préd. 12).

Babonálkodás: [incantatio, fascinatio; zauberei]. Czac az testnece dolgait ezelekeszi, az minemíce az paraszuasag, faytalanlag, babonálkodás (MA: Scult. 683).

Babonás: superstitiosus C. MA. [magicus; abergläubisch, zauberisch]. Babonáson meg zemlelhyn a napokat, az holdokoth és az chyllagokat (Komj: SzPál. 322). Babonás ember: theogenis hecateum (Decsi: Adag. 196). Nem tanettya egyyetemben azt, hogy az pápaságban való babonás ördög üző papok isteni erővel fízné ki az ördögöket (Zvon: Post. I.1537). Azoknac Sibillái, babonási (Com: Jan. 129). A nyakban kötött babonás orvosságokkal az igézetek fizettetnek (216). A vén aszszony bába babonás (Com: Vest. 14). Afféle dolog embert babonássá teszi (Czepl: MM. 178). Babonás ital: circeum poculum (Kisv: Adag. 75).

Babonáskod-ik: [artem magicam exerceo; zauberei treiben]. Babonáskodók, és báboskodók (GKat: Váts. II. Előb. 55). Mit babonáskodik a veszet gyűlés? hiszem nem az, az urvacsorájánac véghe! (Czepl: Japh. 186). A búfőls bubájosok, a kik ezekben a szent napokban sokféleképen babonáskodnak (Csúzi: Tromb. 65).

Babonáskodás: [incantatio, fascinatio; zauberei]. Az mondatatic effelől, hogy az ördög az ő babonáskodásokra maga kévén [igy] el hadgya szállását (Zvon: Post. I.537). Loraticus Domiuek teste hóherának hivattatik az ő babonáskodásáért (Czepl: MM. 201).

Babonásság: [superstitio, fascinatio; zauberei, aberglaube]. Valaky tinektek titűletek az paluat el ne vegie, az intalomba meg ne cyalion sansandekual az angeloknak alazatossga miat es babonassaga miat (Komj: SzPál. 331). Ki kezdem kialtani, kinek nyuzo fozto keggelenseget, kinec bioliasat babonassagat (Börn: Préd. 131). Calvinus esufos babonásságnak mondja, ha ki a Jesus nevére meghajítja térdét: quasi vox esset magica, quae totum in sono vim haberet inclusam (Pázm: Kal. 487).

Babonaság: superstitio, incantatio Kr. [zauberei, aberglaube]. Mely sídoknak babonasagok, gyakorta mynd az poetaknal megl feddettetwth (Komj: SzPál. 27). Nem babonasagbol tisztelic (Mon: Apol. 469). Mely szeretet nem babonasággal, hanem eszességgel kell keresnie (Prág: Serk. 332). Lássam ninesen-e ott holni babonaság, szerelem gerjesztő méreg, más gonoszág (Gyöngy: Char. 141).

Babonáz: fascino MA. [zauberei treiben]. A pápisták, az Judás pénze formájára öntött kenyér arnyékát keresztel babonázzák (VárM: ÉgSzöv. 47). Több katomát és doctort, lát itt az ember, hogy sem Azsiában varázslókat, babonázokat (Fal: TÉ. 778).

még-babonáz: [fascino, incanto; bezaubern]. A kik egy ideig jól futottak, megbabonáztatván, visszatértek (Pázm: Préd. 881). Meg kellett szép szóval babonázni és lámtáni az sokaságot (Pázm: Kal. 612). Valaki mogh babonazza az gyermeket, az keresztégnec sacramentumát mocskollya megl (Prág: Serk. 490).

mégbabonázás: incantatio MA. [zauberei].

Babonázás: fascinatio Kr. [zauberei]. Hiszen babonázás ez, hogy a világ bűdössége jó ízű, sanyaru rabsága környti (Pázm: Préd. 760). Sok báladután emberek, az ő sok ördögi babonázásokkal az pokolbéli sítátnak áldoznak (Lipp: Cal. 260).

BABOSGAT (*babosgat* Czepl: BIdorg. II.117): **1)** [demulceo, coloro; streicheln, beschönigen]. Az haragost egy félől dorgálni, más félől babosgítani, semmi nem egyéb ingerlésnél (Prág: Serk. 441). Hogy szapora lelki tusakodásidat babosgatód,

nem ment a meg a vétkezéstől (Czegl: BDorg. 19). **2)** [levioribus occupor; krabbeln]. Tovább osztán nézd meg mit babosgat (Nagyari: Orth. Előb. 14). A régiséghet ne babosgasd; mert az néhai időben így szololt (Czegl: ORoml. 205). Titkos dolgot is babosgatnak némelyek a kopár mezőn (Czegl: MM. 146). Igyatok ebből minnyájan, csak a tizenkét tanítványokra tartoztak, mint Bellarminus babosgattya (Czegl: BDorg. II. 177).

BABUG: papilla C. MA. [brustwarze]. Tsóts bünöje, auagy babud [így] C. Tsóts babugáinak formájára való: papillatus C.

Babugos: papillatus MA. [knospen förmig].

BABUK (*babula* Com: Jan. 37. Zrínyi. II. 120; upupa, opops MA. [wiedehopf]. Ezek az ogly madarak között lykkel nem lylyk ochy; keselywth, looyzath, babukoth, ewlwöth, es seny hollo neműth (JordC. 94). Hallottól már tarka babutikat (Zrínyi. II. 120).

büdös-babuk: upupa, opops C. MA. [wiedehopf]. (Helt: Bibl. CC3). Az büdösbabukot nem látván seregében, meg haragúék ellene (Pázm: Kal. 141). Büdös babuk avagy banka (Misk: VKert. 410). A büdös babuk berzenkedik a hattývával (Kisz: Adag. 112). Büdös babuk kiált (Gvad: Pösty. 5).

szar-babuk: opops C. upupa MA.

BABUKKOL: baulor C. MA. [belföru].

BABUTIZÁL: (*babatizal* Mel.): balbutio C. [stottern]. Nem illik ebbe babatizálni senkinek. Tüd istennek hat a Christust (Mel: Széln. 10).

BÁCS: számadó juhász, juhász gazda Kr. Ha nagy ur vagy, musztol, nem kit bít le-nyúzott kosról, köntösödre vészsz (SzBodó: Kalm. 8).

BÁCSÁDOM: [vale; golt befohlen?]. Hogy tsik illyen szép bátsidomval el ne mennyen véle, ezt akarom itt megjegyeztetni (GKat: Tídk. 334).

BÁCSI: [maior matu; vetter]. Bátis, kedves bátsi! (Orezy: Költ. 84).

BÁDOG (*badoc* BécsiC. 123. *báldog* Hall: III. Hist. III. 256. *batog* SzCsemb: Utleir. 135. *batok* JordC. 182. *bátor* MA.): stammun, lamina stamo obducta MA. Major: Szót. 447. blech Adáni. Te vtmad tamad egéb orzag badoc ki parancól minden földnee: et regnum tertium alind aereum (BécsiC. 123). Arany, ezyth, erz es vas, oon, batok (JordC. 182). Moyses az badog kigót fel akasztota vala (VitkC. 90. 91). Az templomnak heazutya mindenit batog (SzCsemb: Utleir. 135). A nagy tűz miatt ösze olvadnak a tündöklő báldogokkal befédett házak (Hall: III. Hist. III. 256).

Bádogos: [stamo obductus; mit blech beschlagen]. Látok már hegyeken atzélós nyársakat, hogy mennyikő ne érien bádogos tornyokat (Orezy: KöltSz. 208).

BAGARIA: **1)** corium Russicum, Bulgaricum SI [nachten]. Hozzon bagaryath ewth woggel (RMNy. II. 181). A bagariát kiből szablya szíjat szabhatni (ÖtvMest. 19. vsz.). **2)** lorum loramentum MA [riemen]. A szíjártó csimál öveket, bagariákat, szablya-szíjakat (Com: Orb. 165).

[szőlások]. Igen néki szöktől az bagharia megeresztésnek (Bal: Csik. 163). Alhan is jól megvonszátok a bagariát, hogy Magyarországham nines ki magát áriánusnak mondani (Pázm: Slav. 252. MF.). Vonnák-bé mind addig az ellenkezők a bagariát, míg eviderter meg próbállyák (Pös: Izasz. 515). Kétség kívül nagyon megvonta volna Salamon a bagariát, mértékletesben s törvényesen élt volna (Csúzi: Tromb. 31).

BAGAZIA: tela colore tineta MA. 1P. [geglänzte leinwand]. Ezek bagaziák, kikből ha akarják, lesznek hudi lobogók (SzBodó: Kalm. 8). A selyem ruha posztóra, a posztó bagaziára

fordult nyakokban (Nán: Szót. 191). Egy vég perzsiai színes bagazia (VectTrans. 14). Vala egy rossz gyalog dobjok, és egy lútván bagazia ziszlójok a székelyeknek (ErdTört. 163).

pálczás-bagazia (VectTrans. 14).

BAGÁZSIA (*bagázsia* Rádk: Lev. 1626. *bagasia* Mik: TörL. 71) [impedimenta; vasa, sarcinae; gepäck, bagage]. Az iten lévő hadak bagázsiáját ma Köbélkútra küldöttem (Rádk: Lev. 1626). Az egész bagasia elindult, tsak mi maradtunk még hátra (Mik: TörL. 71).

[BAGDÁCSOL]

el-bagdácsol: [lentos gradibus discendo; langsam fortgehen]. Ha az meg feczült ur Jesus Cristusnak keresztlyan jelen vala az pokolbely sathan hol oth semyt nem talala egyezzenitöknek halalara meg azonkeppen el bagdacholwan ha nyit kaphatua (ErdyC. 179).

BAGOLY (*bogol'* DöbrC. 179. *boglyot* Csúzi: Sip. 640): bubo, noctua, ulula C. [enle]. Bagoly mogyara huhogatok: cucubo C. Bagolyúl huhogatok: cucubo MA. Olfa lötem mikent bagol kalitkaban (AporC. 62). Olfan lök mikent bogol kalitkaban (DöbrC. 179. KeszthC. 266. KulesC. 241). Olfan vagoe mint az pusztala lakozo bagoll (Szék: Zsolt. 103). Eyel iarnae mikent az bagloe mert semmit nem tudnae (Born: Ének. 389). Nap fén előtt futo baglyok avagy puppeneverők (Alv: Itin. 172). Bujdokik a bagoly a nap fény előtt (GKat: Títk. 350). Nehéz felvigyázni annak állfével, a ki a bagjot is meggyőzi szemével (Gyíngy: Char. 174). Abban egy huhogó éjjeli boglyot találék (Csúzi: Sip. 640).

[Szólások]. Igen ért hozzá, mint az bagoly az Ave Mariához (Deesi: Adag. 2). Ammit tudez hozzá, mint a bagoly az Ave Mariához (Matkó: BCsák. 145).

[Közmondások]. Bagoly is bíró háznál; snae quisquedoni rex est (Deesi: Adag. 51). Hogy lehet az, hogy az bagoly énekeljen az fülemülének (287). Vgy illik ez Titulus az Vitulushoz, mint az lippay süeg a bagolyhoz (Zvon: PázmP. 18). Bagollyal húmet vartanak (Veresm: Lev. 38). Nem lehet bagolynak selyom fia (Matkó: BCsák. 148).

éjjeli-bagoly: [noctua; nachteule]. (Com: Jan. 30).

fejes-bagoly: [strix; nachteule]. (Com: Jan. 30)

füles-bagoly: asio C. noctua MA. noctua aurita Nom³ 153. [ohrenle, ulul].

huhogó-, huhogató-, huholó-bagoly: aluco (Com: Jan. 30). [steineule]. Ezek a madarac között, melyeket meg ne egytete: eyi varyin, hattyn, huhogató bagoly (Helt: Bibl. I. CC3. Misk: VKert. 494).

macskafejű-bagoly ~ A matska fejit avagy huholó bagoly éjjel jár (Misk: VKert. 494).

nagyszemű-bagoly: [scops] (Com: Jan. 30).

reméto-bagoly. A remeto-bagoly egész ősszólis tsak két vagy három nap-is alig mutatja ki magát (Misk: VKert. 495).

síró-bagoly: [strix funerea; todtenenle]. A matska fejit bagollyal rokonságk: a remeto-bagoly, apró síró-bagoly (Misk: VKert. 495).

Bagolyeca: [bubo; eule]. Bagolyeca borsa: cicer, huhonis pisum (Beytho: Nomi. 36).

BÁGYAD (*bágyad* MA. *bágyad* 1P3b: defatiscor MA. [matt werden]. Ino vitézee hewségnee miatta, a fogynér nehez-ségnee alatta bágyadnae szoniuszgnae miatta (Valk: Kár. IV. MF.). Az vad lone hatan nagy sog gyenge szűzek haladra bágyadnae (Born: Ének. 313b). Midőn el tauozik az szemetet, anyera bágyadna kezd fokúnni az lelek, mintha forro fazek medől az tűzet el vonnad (Pécsi: Agost. 166). Mint hajnali harmat a bágyadt füvekre, más kedves híre is repüle Fülekre

(Gyöngy: IV. 47). Gyötrődve s epedve képes lát aggódnom; lankadva s bágyadva, éhezve s koplalva illendő búsulnom (Thaly: Adal. I.186).

el-bágyad: elanguesco MA. [ermatten]. Valo bizon oloter-nes feken vala az agban igen nag' rözegséggel el baggyadvan (BécsiC. 37). Mind el baggyattat vala (GuanyC. 58). A sirasba cel bagyadoth vala (WinklC. 116). En el alvni, es el bagádek (DöbrC. 17). Hagyattok el egy kewesse es waryatok, netalantal az azzonyallat az nag' keserűségben bagyadot el, talan meg meg elewennl (ÉrsC. 437). Mykoron el bagyadot volna, el zen-dörödeek, es ellyen almat kezde lathny (ÉrdyC. 666). Az (torna) maguanak vize el baggyadot betegöket föl sörkent Beythe: FivK. 49). Az menő hadban el fogyatkozik es el bagyad (Forró: Curt. 363).

elbágyadság: [debilitas, languedo; ermattung]. A restség es az el-bágyatság (Czegl: Japh. 92). Fárasztanám addig mind ezzel torkomat, valanig érezném elbágyadságomat (Gyöngy: IV. 38).

mög-bágyad: languesco MA. [ermatten]. Del mykoron az napnak felet el mente volna, felől nagh bwzogságws hew-segh swthyuala, es meg bagyadoth (PeerC. 60). Meg bagyat lelkünk (Born: Préd. 39).

neki-bágyad: [defatigor; ermatten]. Ebéd tájban felkel-vén, fel is öltözvén, neki bágyadt s kornyadozó állapottal, de ugyan csak dolgaimhoz láttam s fen voltam estig (Monlrók. XV.382).

Bágyadás: languor, debilitas, defatigatio MA. [ermattung]. Bágyadással bajmoldó (Com: Jan. 118). Péter nagy bágya-dásban fekszik vala az hajó elvesztése miatt (Tess: SzMag. 93). Gyomor bágyadás (Tarn: Szents. II.288).

Bágyadoz-ik: lassor, defatigor Kr. [matt werden]. Titkolná örömet, de kinyilatkozik szerelme, mivelhogy gyakran bágya-dozik (Gyöngy²: Char. 112. Fal: BE. 616).

Bágyadság: debilitas, languedo Kr. [mattigkeit]. Használ-hatsz ő neki te az orvossággal, tedd, hogy nem léssen ilyen bágyadsággal (Gyöngy: Char. 120).

Bágyaszt: delasso Kr. [matt machen]. Illyétén vesergéssel bágyasztotta magát a madár (Kónyi: VártaM. 26).

el-bágyaszt: [delasso; matt machen]. Az kigyot el bágyasztja, midőn azzal füstölnee (Pécsi: SzüzK. 46). Bőitőlesec ösztönöret-nek, clnfsagoc el badgyasztnac (Pécsi: Ágost. 32). El bágyasztó lankatá (Com: Jan. 217). Görbe hátú, mert lenyomta füstös muskotára, elfárasztott, elbágyasztott dióverő pózna (Thaly: Adal. II.88).

mög-bágyaszt: [languéfacio; matt machen]. V örötkök moyses meg farrada, mert ő lelket meg bágyatalt (DöbrC. 190). Edős illath állath epenek, es merőgnék keserűséggel megrezegytettel, es megbágyasztottal (NagyszC. 64).

[Bágyul]

el-bágyul: [languéfio; ermatten]. (Az torna) el bagyult be-geketek fel serkent (Mel: Herb. 172).

BAJ (boyhozow Czinár): **1)** certamen, lucta MA. [kampf]. Nosza jöjjön-ki bajra; procedat *agendum ad pugnam P171. Zrínyi-től ki-kérjünk hat fő vitész bajra (Kónyi: HRom. 108). Dühödő haragjától meg nem meneked, oh ha lehetséges, a bajt kerül-jed el (PhilFl. 76). **2)** molestia, afflictio Kr. [mühe, plage]. Raba-tás, szegény, nyavalyás, nagy bajjal élő; aerumnosus P171. Ha kit törvényre idész, léssen bajja, míg szörin számodra elő tudja ragogatni (Matkó: BCsák. 122). Ki színya, ki bánja, ki neveti bajkot (Thaly: Adal. I.2). Jaj bajjal egyeles szerelme (Kónyi: VártaM. 24).

[Szólások]. Félék hogyha véle bajban keveredel, el-nyomatva töle, földre heveredel (PhilFl. 75). Erős Achilles bajra hitta vala (CsomaC. 38). Bayra ki-hita (Mad: Evang. 244). Enged meg, hogy Zrínit s más 666 halálos bajra hívjuk (Zrínyi. I.150). Es miért baira nem hitta (Hly: Préd. II.252). Bayra hívás: provocatio (Ver: Verb. 26). Egy maga litt idegen bajnokkal kelvén bajra (Gyöngy: Char. Előb. 4). Bayt adui: in arena descendere (Bécsi: Adag. 69). Nagy bayt hadat kelleté indetani az apostoloknak a satan orszaga ellen (Mel: Préd. 348). Mintha helyatnál rajt, egymásba kap-ván, inditnak ocsmány bajt (Gyöngy: Char. 220). Nyari Ferenec-nee egyszer bait küldel, azt tudat, hogy nem mer veled vny (ComBal). Senki annac bayt küldeni nem mer, az kit tud hogy győzedelmes léssen, ha szemben mégyen vele (Prág: Serk. 571). Küszködik szívével start azzal erős bajt (Gyöngy: KJ. 72). Ha úgy nézed, mintha iitközetre menne: véléd, hogy bajt Hector és Achilles tenne (Thaly: Adal. I.137). Ne végy bait az baragosul: cum iracundo non facias rixam (Kár: Bibl. I.655). Bait veszenis valaki (Pél: Bibl. II.116). Az yesws crysths en egyesem kyert en ez bayt el vezem (ÉrsC. 483). Az neweth megh írya, ki lezon az wyteznek newe, az ky en welem az bayt fol wezy (LevT. I.157). Mynden ky bayt akar vnyya myndentewl meg tartozattya ew magat (ÉrdyC. 88. 396). Mynden ember a ky bayth vy, hausolodyk, myndene-ke el zenned (Konj: SzPál. 157). Bayt kezde vele vni (Helt: Krón. 29). A bűnnel, ördög-gel, é vilagnal bayt vittak (Mel: SzJán. 215). Bayt vivua törmeny atkanal (Born: Ének. 32). Bayt kell vni, és az ellenséget meg kell győzni (Tynk: Józ. 328). Vala egy gonoz oryas fayzat ky myndemmel bayt vonzon vala (ÉrdyC. 593b).

[ügy-baj]

ügyvel-bajjal: [difficulus; mit grosser mühe]. Eszedben vehetd, kegyes olvaso, melly nagy ügyvel, bajjal kellessék a hamisságot oltalmazni (GKat: Titk. 327). A derék tábor az esső miatt nagy igygyel bajjal Bars mellé szálla (Czegl: Dág. Előb. 31).

Bajol: 1) [certo, dimico; kämpfen, streiten]. Igaz, áldott isten, könyörülj mirajtnak, kik te szent nevednek oltalmáért vünük, az töléd vött hitért és nevedért bajlunk (Thaly VÉ. 196). **2)** [laboro; sich abmühen]. Egyenlő betegség az heában valo gyönyörűség alatt tikkadni, és bajolni (Prág: Serk. 931). Bajol azért véle, hogy a fa gyümölcstével is élhessen (Ker: Préd. 653). Sárral kezdé bajolni (Matkó: BCsák. 251).

Bajlakod-ik: [certo, pugno; kämpfen]. Vélle baylakodni fejelmes, halálos (SzBodó: SöDics. B).

Bajlakodás: [luctatio; das ringen]. Nagy kételkedéssel való baylakodással örök veszedelmére jut (ExPrinc. 2).

Bajlód-ik: 1) luctor, luctitor, confictor MA. [kämpfen]. **2)** [desudo; sich abmühen]. Mene eztendeg bajlodth es mun-ka lodth vele (TelC. 260). Nem akara velec baylodni á szoros es nehez vtakon (Helt: Krón. 105b). A testi atyák kevés ideig bajlódnak és fáradnak nevelésünkben (Pázm: Préd. 1094). Hogy ha így kell santikálnom, és baylodnom, félec azon, hogy nekem en szívem elkecserec (MA: Bibl. V.19).

Bajlódás: 1) confictatio, luctatio MA. [das kämpfen, ringen]. Az ördög-gel, az bűnnel, az kogyetlenekkel es az halalal minemü baylodasa harez a köszödése legyen ez vilagnac (Born: Préd. 647). **2)** [oerumna, labor; mühe, plage]. A mint a föld-del es az elvetet maggal mindenkor baylodas kel, vy mi velünk is (Born: Préd. 112). Az elő juhokkal való bajlódásból magasztalta isten ötet népének iegeltetésére (Pázm: Préd. 1098).

Bajlodol-ik: [curo; sich kümmern]. Disznó ólával nem bajlodolom (MA: Tan. 22).

Bajmoldó-ik: 1) luctor, affligor, molestor SL. [ringen]. A magzatot méhében viselő, és gyakor bágyadással bajmoldó

asszony: mulier foetum in utero seu matrice gestans et persaepe malacia laborans (Com: Jan. 118). **2)** [euro; sorgen]. Házassz emberek, avagy más tisztátalan személyek ne bájomolódgyanak az sáfrány körül (Lipp: PKert. 1196).

Bajmolódás: [cura, sollicitudo, labor; sorge; mühe]. Az idő szerint való sanyargatás, és bajmolódás után, részszelvények a győzedelmes érzékenységeknek készítet őrdomben (Pécsi: Ágost. 336). Az ifyk nem sok bajmolódással neveltetik (Lipp: PTük. 1302). Mire indíthaták volna egyébre, hanem ezeknek leírására, és azokkal való bajmolódásnak oktatására (Lipp: PKert. I. Előb. 1). Ne csak paraszt vöteményeknek nevelésekre, hanem még a drága közönséges és idegen virágoknak bajmolódásokra is igyekezzenek (Előb. 2). Kalendariummal meret az nemes nagygar nemzetnek eleiben járulni, kiből kerti virágoknak, vöteményeknek bajmolódására indítanán (Lipp: Csl. Előb. 7).

Bajos: difficilis, molestus MA. scrupulosus, operosus PP. [mühselig, beschwerlich]. Bajos ember: morosus PP. A világi nagyságok legys úttyán bajos a felmenés; de veszedelmesebb a tetén-létel (Pázm: Préd. 88). Arra vettettünk, hogy bajos munkával, homlokunk verítékével keresztül kenyirünköt (320). Sola végét a bajos galibáknak nem érik (593). Azon városban az Gordiusnak bajos csomóját szablyával el vagdallya (Forró: Curt. 38). Az király az helynek bajos voltát meg szemlélven, azt vegzte való, hogy onnat el menyen (332). Jó idején reggel ágyukból fel keltek, hogy sokalanc bajos gondot szerezzenek (Prág: Serk. 85). Bajos dologh arra kívánczosa nem vágyódni, az mince kívánsága bened innár meg avult (649). Crates javait el veti, úgy mint gaudium bajossab, mint sem hasznos részét (865).

[Bajoskod-ik]

ki-bajoskodik: [so elnetari; sich herausarbeiten]. Nálázi uram, hopmester is lezállott vala urunkkal az bíd szélére, de az többi mind lovon bajoskodának ki (Monrók. VIII.336).

BÁJ: magia, incantatio, venificium, superstitio MA. [zauberei, hexerei]. Bájút: laurus Alexandria MA. Bájút mag: baccae lauri PPP.

bü-báj (*bubay* Born: Evang. IV.681a. *bubáj* Gyöngy: Char. 109. 122): cantamen C. magia, incantatio, venificium MA. [zauberei, hexerei]. Az őrdögöt fűzi de nem szentelt vízzel és büöl bájál (Mel: Sam. 10). Se bübajal se egyebel az őrdög ellen ne álljilne (Born: Préd. 155b. MF.). Bübaszgruén, lopatrúé, bübajruén aagy egyebekre (Born: Evang. IV.681a.). Bü bayt, babonát ne fűzzne (Born: KTud. II.37). Bü baj babonásig (Tel: Evang. II.13). Bőrdögös bübájjal nem eselökszünk (Bal: Cslsk. 280). Leányom valami bübájjal vesztetett (Gyöngy: Char. 109). Téged ártalmas szem bübáj vesztett sebesített (122).

bübájol: [incanto; bezaubern]. Segétséget nem a földön a bübájolónál kereste (Mad: Evang. 141).

bübájolás: [incantatio; zauberei]. A keresztényi hitét megtartya az eretnekeknek bübájolás ellen (Tóh: Vigasz. 91).

bübajos: **1)** magicus C. [zauberisch]. Bübájós kofa: saga C. Bübájós mesterség (MA: Scult. 254). Bübajos aszson (Bal: Cslsk. 301). **2)** magus, incantator C. [zauberer]. Kísoda könyörülne az kígyótól megmaradástól bübajoson? (Kár: Bibl. 1.657). Móyseszt az egyiptusok bübájosnak tartották (Mad: Evang. 266). Hivatván a magusokat, és bübájosokat (Illy: Préd. 1.252).

bübájosság: incantatio PP. [zauberei]. El-olvadtak a sok babonák, és bübájosságok (Pázm: Préd. 378). Az régiektől fogvást fen maradt a bübájosság (Land: IJSegits. 1.260).

bübájoz: [fascino; bezaubern]. Török hüttel bübájozott Colosáriák (Bal: Cslsk. 337).

Bájol: incanto, incantatione utor MA. PP. [zaubern]. Iol álljilne ez az nevezetűel ez igene: Jesus; vole ne bájoljilne se ne bájomysokgyne (Born: Préd. 66). Bájolo imatszaga, Czuzrol való bay (Born: Préd. IV. 805a. MF.).

büvöl-bájol: [incanto; bezaubern]. Ne büvöljilne bájoljilne (Zvon: PázmP. 1.214).

ki-büvöl-bájol: [incantatione proleio; herauszaubern]. Az satan azon igyekezik, hogy ez tudományac bizonyos völtait az embereknek szívekből kiüvölhessen bájolhassa (MA: Scult. 19).

büvölés-bájolás: [incantatio; zauberei]. Rakvák büjölés s bájolásokkal a szok, mellyekkel ők élnek (Czegl: Dág. 75). A testnek munkáinak gyűlölése: Büvölés, bájlás, versengés (Szathm: Dom. 191). Mindenféle pogányi büvölés bájlás, s babonáságh, és holmi enczenbenz apróságh ceremoniák fellege fogta el az apostali tiszta tudománynak rogyozo tündöklését (VárM: Szöv. 141).

büvölő-bájoló: [incantator; zauberer]. A sátán, a büvölő bájolóktól készírtetvén, öreg légy képében adott feleletet (Mad: Evang. 265).

még-bájol: incanto, excanto, fascino MA. [bezaubern]. Mútha értelmét meg-bájolták-vólna, nem tudya meg-választani a hasznát az ártalmastól (Pázm: Préd. 131). Meg-bájoltatunk a gonoszra, mert a pokolbéli farkas báryu lörbe őltözik (864). Senki lovadat meg nem bájolhattya (Cseh: OrvK. 25).

mégbájolás: [incantatio; zauberei]. Némelly emberek nem szoríltak reá, hogy Thessaliából szerezzenek ártalmas füveket a szíveknek meg bájlásokra (Fal: UE. 463).

Bájolás: incantatio C. MA. [zauberei]. Az the bayolasodban (veneficilis tuis) teewölghesnek minden nemzetek (JordC. 920). Helt: Bibl. I. Ee4. Louat es egyeb birnot so fele báiolással orosolanc (Born: Préd. 394). Az aspiscine nem árt az bájlás (MA: Bibl. 1.505a).

Bájoló: [magus, incantator; zauberer]. Ki nem hata bőlén báiolnak & báiolaszt (DöbrC. 116). Elhúnta Pharaó a bálchetek, és á báiolokat (Helt: Bibl. I. Ee3).

Bájós (*báros* Megy: Szöv. 80. ACsere: Enc. 213): **1)** [magicus; zauberisch]. A bajos aszszonyállatot ne lad elni (Helt: Bibl. I. Nm). **2)** incantator MA. venificus PP. [zauberer]. Ki báiolosnak zavt nem hata (DöbrC. 116). Kyöl maradnak az eebek, bayosok (veneficis, fertelmesek (JordC. 929). No zolgaym ty az bayost ky hozzatok (ErsC. 506). Kegyoe nem halya meg bayosoknak zowati: non exaudiet vocem incantantium (KeszthC. 144). Kimutatódott a Moyses kígyója, melly az egyiptomi bájosok kígyót meg-ette (Pázm: Préd. 559. 953). Tudakozie bájosoktól és iöventőlőkütl (Zvon: Post. 1.503. Barua: Isk. 449).

büvös-bájós: **1)** [magicus; zauberisch]. A gyermekeknek ne biés baios keresztéget szörze (Vallás: Filij). A büjős bájos se büjös bájos babonásággal ömön magokat és egyebeket is megseztelenítne (Com: Jan. 217). Kiábrázolója az őrdöggel zámoráló büjös-bájós aszszonyoknak (Misk: VKert. 379). **2)** incantator; zauberer. Alomunk es nezwuek, varasszák, byeseknek, bájosoknak nem hitem (VirgC. 5). De hivatva fírahó egyptomunk byes-bayosyth: maleficus (JordC. 18). Byes bayosht ne hagyatok (57. 105). Az byes bayosok nem tarthatnak tyzta zyzességet (ErdyC. 105b). Kím maradnac az ebec, a büjös-bájosok, parázniac (Nögr: IlyK. 1330). Ne tartson az ő népe maga kézőt varislót, büvös-bájost, és semminemű jót (Megy: Szöv. 80). A büjös-bájosok a tikokat meg-bájolák (Hósz: Préd. 197). (A kegyo) a büvös bayosoktól megkurosoltatik (ACsere: Enc. 212).

büvös-bájoskod-ik: [rem magicam exerceo; zauberei treiben]. Ugyanis mi végre rondelte urunk a vasesorát? Nem azért, hogy el-egyfűk, büjös-bájoskodgyunk véle (Pós: Igazs. II.500).

büvös-bájosság: [incantatio; zauberei]. Hazudhattya az angyal, büvös-bájosságra tanét (MHegz: TÖszl. II.91). Ninesen a szerelmehez fogható, igéző büjös-bájosság (PP: PaxA. 306).

Bájoskod-ik: [rem magicam exerceo; zauberei treiben]. Felette utálatos isten előtt azoknak tselekedetek, kik a János nevezetével bájoskodnak, bájoskodnak (Ker: Préd. 281).

Bájosság: magia C. incantatio MA. [zauberei]. Baluanyozas, bájosság, ördöngösség (Born: Préd. 430). Cynops király téged folytana meg bájoságával (KTör: SzJán. 9).

BAJÁLT: [clamo; schreien]. Amaz ti teli torokkal baiált praeidkállástok (Bal: CsIsk. 9). Az iddogálóc meg részegedvén oktalmanúl kiáltnac, bajátnac: baehaur (Com: Jan. 182).

BAJNOC: [spiraea; spierstaude]. Eczetet, confreytet, az jo sáfrány termő baynotnak latárát add szakátsnak (SzJódó: SöDics. A4).

BAJNOK (baynak MA. boynoch Czinár): athleta, concertator palaestricus, palaestrites, agonita C. [kämpfer, fechter]. Ököllet küszködő baynac: pugil MA. Az vr istennek erős baynoka (VirgC. 103). A baynak ighen nehezen avagh sonha megh nem gőzetyk (WinkC. 131). Im emekem hyw baynak zolgam vagyok (ÉrdyC. 450). Az chazaar baynokawal (594). Az bainók-nális nyomorultab: miserior monomachis (Decsi: Adag. 306). Sz. Agoston azt írja; hogy még az Antichristus idejében is, Bajnokok lesznek az Ecclesiának általmazásában (Pázm: LuthV. 65). Balduinus magát győzedelmes bajnoknak mutattya (200). Az baynáknak, hogy nyertes lehessen egy erővel, és veszedelmessen köll küszködni (Lép: PTük. III.171). Olyan kapista volt mint magad, s oly tudós nimenüt magad csináltál bajnokul magadnak (Czegl: MM. 166). Ma egymással-bajnok-tárrsal együtt iszunk bort (Thaly: Adal. I.32). Az fejedelmi bajnok hol örül, hol megkeseredést érez szíve körül (I.168).

Bajnoki: athleticus C. palaestricus MA. [zum kampf e gehörig]. Bajnoki gyakorlo hely: palaestra MA. Az kiralt chufolla, holot az büntetesre melo bainoki aiandekal kiuan gazdagettatni (Pécsi: Ágost. 4b).

Bajnokod-ik: [luctor; kämpfen]. Mint valami bajnokokkal bajnokodik és küszködik (Nagyari: Orth. 72).

[Bajnokol]

Bajnoklat: [pugilatus; faustkampf]. Óeletnac azaz bainoklatnac vőttő nenet (BécsiC. 266).

Bajnokoskodik: luctor Com: Jan. 210. [kämpfen]. Az halálos bajvivásban bajnokoskodván: in agone luctando (Com: Jan. 210). A játékos keredgéd helyen szaguldva, az halálos bajvivásban bajnokoskodván: in circo equitando, in agone luctando (Com: Örb. 948. Matkó: BCsák. 35). A vadak ellenem mérgesen siettek, hanem azok ellen így bajnokoskodtam együtt társaimmal hogy meg is bírhattam (Gyöngy: Cnp. MF.).

Bajnokoskodás: pugilatio MA. acrochirismus PPBl. [faustkampf].

Bajnokság: athletica C. pugillatus MA. [kampf].

BAJUSZ (bajusz MA.): mystax, tixtex MA. [schmurbart]. Még iönnendőre nag zakalu emberek lesznek, nag baiuzo katonak (Ozor: Christ. 206). Szép bainuszát szaggatta (Temesv: Béla. 55). Leg ottan hogy érté császár el busulla, az ő szép bainuszát mondíhe hogy szaggatta (Tin: Ján. kir. III. MF.). A felső ajac bajusszal fedettetik-bé (Com: Jan. 48). Indul vélek Kemény mozgatja az állát, a bajuszát törli, vonítja szakálát (Gyöngy: KJ. 85). Az bainusza az száját némelyiknek egészben befogta (Moulrók. XI.350). Bajusz és a szakál férfi embert illet (Kisv: Adag. 51).

Bajuszos: mystacatus Kr. [schmurbärtig]. Bajuszos katonák (Mel: Sám. 11). Lacedaemonban a gyermeket megölették, ha a bajuszos szakálos ifiu előtt fel nem állott (Pázm: Préd. 218).

BAK (bok Monlrók. VIII.293): **1)** tragos C. hircus, capricornus MA. [bock]. A bak valuaa igen fenes zarnat (BécsiC. 152). Te hazadbol boriokát nem vezek, sem bakokot te ördaidbol (DöbrC. 107). (Vr) zeles földre zerze ötet hog mezőknek gömölőket eme es bakokoth gabonanak zikevel (253). Feltamasztja teueked a holtakat, es a földnece bakait: suscitabit tibi gigantes: [sic erwecket dir die todt en, alle böcke der welt. Luther] (Helt: Bibl. IV. 30-a). A gyémánt a baknak vérével meglágyul (Illy: Préd. I.302). A bordélyokban förtőzünk mint a bűdös bakok (Fal: NE. 106). Lator az a két nagy bak. Minap két rideget a vízbe ugratott (Fal: Vers. 911). **2)** [mas; münchen]. Bak medve: ursus C. Ime kečeknek baka id uala napíngatrol. A kečeknek baka lön igen nagga (BécsiC. 152). A nagy zele bak soco, Pazmany Peter vramtol, nem ferhet el (Bal: Epin. 2). Mutass egy szót a szent írásból, a melyben tilalmas volna a bak barátoknak az házassag (Matkó: BCsák. 240). A párgalambnak együtt vagyon háza, ha veszekedő is a bakja (Hall: Paizs. 408). Elmenvén az esztragnak a bakja (Hall: III. list. II.152). Oroszlány meg egyez bak a nyöstényével (Crezy: Köhl. 216). **3)** capricornus, eegbeli jegy C. **4)** [bock auf dem wagen]. Mintha kotsisomat a bakrúl a hintóba szálítanám (Fal: NE. 73). **5)** [sons; misetäter]. A neveket básta regisztráltatja mindennek, és látja azt, hogy a bakja nincs ott (ErdTört. Ad. I.84)

[Szólások]. A zon bak nyúzás: batrologia C. tautologia MA. (Decsi: Adag. 33. 124). A Vittebergai rabbinus azon régi bakot nyúzza (Pázm: LuthV. 4). Itt-is azon ösztövért bakot nyúzza Kalaúz, melyet felyebb (Pós: Igazs. II.277). Ugyan azon bakot nyúzza még a mi jesuitánk (Czegl: Japh. 160). Még is ezen bakot nyúzzván mondottam (Monlrók. IV.673). Ugyanazon bakot nyuj[zt]a Szatmári uram is (Nyr. XIV. 515). Mikoron imának 1543 meg fűzeté e a bac árát (a papoc és szörzetesec) (Helt: Krón. 3).

[Közmondások]. A bakot tenni kertésszé (Kisv: Adag. 32).

előljáró-bak: sectarius verrex C.

erdei-bak: capricornus Com: Jan. 46.

havasi-bak: rupicapra, rupicapra MA. [steinbock].

kecske-bak: 1) hircus C. caper MA. [goisbock]; herélt kecske bac: caper MAI. A kethke baknak, tzápnak az álla alatt két tsutsotokájának kell lenni (ACsere: Enc. 274). **2)** [tormenti genus; kleme kanone]. Vagyon ezen emberfő bastyán egy „Kecske bak” nevű kised ágyn (Radv: Csál. II.393).

Baki: hircinus MA.

kecskebaki: hircinus MA.

Bakol: [aggredior, oppugno; bocken?]. Ha amac refutálásra valamely jesuita bakolhat, bár ne kákja is, nagy Apollonac tartatic (Czegl: Japh. 75).

még-bakol, még-baklik: obfirmo Kr. [störig machen]. Attól félek, hogy az magunk eselédi baklik meg (ÉsztM. 197). Rákóczi csik meg-bakli magát s semmire nem akara lépni (Cserei: Hist. 405). Káros bänkodjék, én se nem szánom, se nem bánom, niért bakolta meg magát, miért agyaskodott (Fal: Tély. 769). Mint a ló magokat megbaklították (Gvad: RP. 360). Hájába volt a szó, magát megbaklotta (Gvad: Időt. 77).

Bagoz, bagz-ik (bagzoc MA. bagzik ACsere: Enc. 209. Misk: VKert. 181): **1)** subo, inco C. catulio MA. [rammeln]. Sodoma es Gomora mas testh vtan bagozwan votteteenek erekke valo tyznek keennyat zenwedwen (JordC. 880). Mikor erőssen bagoz a ketzke, pokol földt erez (Csiso G4). Az gyenge bárányoe igen hamar bagozni kezdenec, még nem ideyén, dög halálnac iele (G4). Csak bagoz ő a városban mint egy lába egőt eb (Decsi: Adag. 265). Az eordög bagzott lidércz mód-

gyára annyával (Pázm: Kal. 181). Azt írja Mohamed hogy az isten ő neki menedéket adott, hogy minden asszonnyal tartóztatás nélkül szabadjában bagozhasson (Pázm: Kal. 544). Tiltva az szabadjában bagoz fajtalanúságot (Zvon: PázmP. 80). Luther annyira fölül azt mondja, hogy ördög bagzott lidércz modgyára véle (Pécsv: Fel. 716). Az egyházi személyek, kik fogadást tettek a nőtelenségre, ha bagzani indulnak, isten átkában élnek (Pós: Igazs. 553). A nyul az elles után szüfelen bagzik (ACSere: Enc. 209). A farkas az ebbel is mind egyre bagzik (Misk: VKert. 181). **2)** [mo; gehen]. Menő, bagzo, iaro: meabilis C.

[Közmondások]. Az bagzó ebnek sok lyuka vagyon (Deesi: Adag. 167).

[aláföl-bagzik]

aláföl-bagzás: discursatio C.

mög-bagzik: [catulio; rammeln]. A menyhal a viperával nőszik, bagzik meg, mivel nintsen az ő felekji közt him (ACSere: Enc. 219).

[össze-bagzik]

összebagzás: [coitus; begattung]. Az természet szerint való össze baggzatul is meg szünnék (Prág: Sork. 394).

Bagzás: 1) catulio, initus C. subatio MA. [begattung]. Bagzusra kevanokozom: catulio C. Mikor Kálvius menteni akarja az barátok és apéczák bagzását, azt veti erős pársul (Pázm: 5Lév. 171. MF.). A fénix madár minden guárokozás és bagzás nélkül maga lamvából újja lézsen (Misk: VKert. 302). **2)** meatus; gang, bewegung C.

Bagzód-ik: catulio, subo MA. [unzucht treiben]

Bagzódás: catulio MA. [unzucht]. Az catholicusok meg engedik az birangolo bagzódást, és törvénytelen fajtalanúságot (Pázm: Kal. 340). Czáczközés, birangolo bagzolás, egynast hageni (Zvon: PázmP. 104).

1. BAKA: 1) Typhae palustris chava, sen haporya Beythe: Nom. 8. **2)** [?] Baka selyem (VeetTrans. 10).

2. BAKA [?] Baka! ha beszéljünk, igazán beszéljünk (ErdTörtAd. II.105).

BAKAC SIN (*bakacin* Görös: Máty. 24. *bogacin* Görös: Máty. I. MF.). [tela pulla; tranetuch]. Hóhér nyakát elvágva wayda fiúna, testét fogáe bogaczinla takarác (Görös: Máty. I. MF.). Bakaczinban takarác testét (24). Testet fogak bakaczinban takarák (42). Az illy atyánklát, ha el-vitte az halál, arra kell bakatsin, mert az gyászt jelző szín, s ember azt bőlban talál (SzBódó: Kalm. 8). Egy vég fekete bakatsin (VeetTrans. 15).

BAKANCS (*baklancs* PPB. Thaly: VF. L331. *bukanecz* JordC. 471. Kár: Bibl. L494. *bokintz* PPB): sandalia, calceus PPB. [schuh]. Paranczola lőnekyk: hogy semyt ne vynyeneek az vtra, de ezek bokanczat vennenek labokban: sed calceatos sandalis (JordC. 471). Judith bokantsú lábára vonta, és minden szép ruháját fel vőtte (Kár: Bibl. L494).

Bakancsos: miles pedestris hungaricus SL. [ungarischer infanterist]. Ördög adjon rossz szerenését annak a kurvának: a ki fáttyát fölnevelto gyalog bakancsosnak! (Thaly: VF. L331).

BAKÁZ: vortor, volvor, volutor SL [burzelt]. Feje a földön, mint teko, bakázott (Gvad: RP. 177).

BAKÓ (*bdlo* C.): carnifex C. tortor MA. [henker].

BAKOLCA(fa): [sycomorus; manibcerbaum]. Egy Zukens new ember, merth ew allaputyában kysded vala, laga föl egy Bacoleta fára (ErdyC. 140). [Vé. **BARKÓCA**]

BAKOS: [gladius, pugio; schwert?]. Mykon az ewattya laza yewth vonta, es meg twtta vonta zeni Borbalanak dolgaat: ragadna bakosath hogy meg öllye (ErdyC. 153).

BAKSA: equuleus C. [füllen].

BAKTAT: [itio, ventito PP. [hoppeln]. Te is így baktatz néha: Ha a fejünkre hintetett hamu, sák, bñjt, kedvesek istennél; annál inkább tetzik néki testünknek meg véresítése (Czegl: MM. 135).

el-baktat: [discedo; sich entfernen]. Halbó, mit szólnak ellene, még is te gyors posta csak ellagatsz mellette (Czegl: MM. 157).

ki-baktat: [prodeo; hervorkommen]. Nyulatskák is ki baktatnak (Fal: Vers 33. Bats.).

BAKTÉR: [custos; wächter]. Nem leszek én bachter sem notarius (Gvad: RP. 290).

BAL (*bol* TelC. 275): **1)** laevis, sinister MA. sinistra; die linke hand Com: Vest. 146. Felemelte ő jogját es ő ballat meibe (DécsiC. 66. 13. DöbrC. 301). Ha ötet bal kezre itelenő az ő érdemenek foketésege, leg ottan nag rettenetességgel yttetik meg (BođC. 23). Kerek tegedet, hogy engemet a bel es bal felől valóknak felelmes törvenytwl meg zabadoh (ÉrsC. 54). Walaky ez vtra akar menni, bol kez vele tarchon, merth job kez vele senky nem mehet. Ezt my latwan, bol kez vele indwank (TelC. 275. 245). Ha ki mellét fájlalya ... sa az bal-karyan való Medhanát, ez igen használ (Cisio J2). Az egész meunyei sereg vdwart áll vala néki job es bal keze felől (Kár: Bibl. L330. Lép: PTük. L295). Fesulanust bal kez felől lagia (Deesi: Sall. 49). A bal lábom ikrájában es fejiben bele állván a görös, sok izben felébbresztett (Monfrók. XV.327). **2)** [malus, malignus; böse]. Táboránál méne bal Bézre. Nem soc mulha bal Bézre is meg véne (Görös: Máty. 53). Hogy ne talántin valaki az gondolhatná bal itélettel felőlem, hogy bizelkedő beszédekkel kívánom a lencsét csupni (Szeg: Aqn. 30). Most (az sas) bal-fátuma hozta oly idejét, hogy maga is félti kopadástul fejét (Thaly: Adal. L164). A bal hír kőnyen támad, mert szapora hitele vagyon, es nehéz belőle tisztán ki-moslani (Fal: UE. 410). Pim kivetkeztetett, a vak szerenésének bal szárnyára vetett (Fal: Vers. 913).

Balra: sinistrorsum MA. [links]. Monda az hazvgh ördög elvettettek, dee balra tarczotok, ha yo helyre akartok meny (ÉrsC. 360). Ha szeles állhatatlansággal jobbra vagy balra nem vetemedel, szép könnyen eléred feltett jó czéladat (Csúzi: Tromb. 358).

Balság: [casus adversus, infortunium, calamitas; unfall, unglück]. Most nem volna semmi álloksága, ha erre hozta is szerenese balsága (Gyöngy: Char. 59). Ne siessen más is egyéb védelméhez, ha hasonló balság jut szerenéséjéhez (186).

Balul: [male; böswillig]. Azon balul elárult ifju, a mellette lévő kápolnában szokási szerint bétére (Csúzi: Tromb. 317). Némelyek azt vélik, de balul, az idegen atyafiak között, hogy új papi találmány (326). A liszet is csapon veszik, shé kőre felötven, eskünyossan balul függ a kobzok (Csúzi: Sip. 104).

[Szólások]. Senki ba l u l ne v a g y e házink igyének közünkre vett előmozdítását (Nyr. XII 416).

Balog: 1) bal kézi, sinister, laevis MA. scavea PPB. [link, linkisch]. Ne hagygya az te balog kezod, az mit az jobb kezod tiszén (Sylv: ÚJT. 6b). A mindkét kézre tudósul, a balog avagy bal-ember felett sok vagyon: ambidexter prae scavea sen scaveola multum habet (Com: Jan. 50). Tribriktül nyert sebo tett kiből balogot, nyerte királyától örökben Balogot (Thaly: Adal. II 404). **2)** [malignus; böse, bösertig]. Balogra magyaráztatott dolgoz (GKat: Váts. II.273). Ne légyen néki szerenése balog (Könyi: HRom. 56). Fél, rettenetjes balog történetről (Orezy: Ver. 215. MF.). A hajdu kereszttyén vala, balog kereszttyén (ErdTörtAd. 172).

1. BÁL: sigma PP. [fasciculus; Bündel]. Öreg-bál árúk, kalmár marbák: aeginaea PPB. Egy bál papyrus (PractArithm. 10). 1 bál papirosat, irni valót (vásárlotttólünk) (Radv: Csál. II.202). Egy bál papirosnak negyed részét (vettem) (II.23). Az bálokban 745 vég aba (posztó) találatik Karán Sebesben (RákF: Lev. II.375). Egy bál karasia (posztó); egy vég karasia (VetTrans. 7). Egy bál író papyrus, melyben 20 kötés van (21).

2. BÁL: 1) [saltatio] ball Adámi. **2)** [oblectatio, voluptas; genus]. Bálra, az az, az ő testeknek bujaságára s veszendő pompára költik (Szathm: Dom. Előb. 5).

3. BÁL: [stramen] unterstren Adámi.

4. BÁL-, BÁJ-: [laurus; lorbeerbaum]. Bayfű fa. A ki-ből olajt csinálnac. Természeti. Melegítő a laurusnae magua és levele (Mel: Herb. 7). Babir vagy bálfű (PP: PaxC. 311). [Vö. BÁJ]

BALDÁCSI. A tsászár udvarában volt egy favágó, törökül baldatsi (Mik: TörL. 11).

BALIN (*baléna* Zrínyi II.104): balaena MA. [wallfisch]. Balénák, cetbalak, és görbe delphineek, Cupidónak haráchoz tizenek (Zrínyi II.104).

BALITA (*baléta* Adámi. *balyita* PPB: tessera): tessera, symbolum, signum MA. [zeichnen, parole], zettel Adámi. Balyita: jel, symbolum (Ver: Verb. Szót. 30). A balitának-is avagy jelnee (tesserae sive symboli) nagy haszna vagyon, mellyel ő magat meg ismérie a katonák (Com: Jan. 148).

BALLAG (*balag* Gyöngy: KJ. 9. *ballaghat-ic* IIelt: Mes. 3): **1)** inambulo, deambulo C. lento gradu incedo, procedo pedetentim MA. [schlendere]. Vtannmík ballag eyel nappal keresuen, kit meg álbátna (BodC. 17). Mit bwdosol ez pwtatbau, mert zyzeseg kewanna, hogy erdewben nee ballaglna (ÉrsC. 459). Az venseg mint ég farkas ballag (Istvy: Volt. 3). Isten nem maga tartóztatásáért jár ily későn és ballagva a gonoszok rontásában (Pázm: Préd. 26). Az isteni harag lassan ballag az bosszu alásra (Forró: Curt. 339). A tsillagok edgyaránt ballagnak (Com: Jan. 8). Csenedessen balag paripája (Gyöngy: KJ. 9). **2)** [latito; versteckt sein]. Az hegyesre menynyetek, hogy eleetekbe ne kellyenek megl herreen, es ott ballaghyatok harmadnapgh: ibique latitate tribus diebus (JordC. 28. 8)

[Köznondások]. Könnyebben meg-esnek, a kik futnak, hogysen a kik ballagnak (Pázm: Préd. 329). A templomnál lakó utolszor ballagó mindenkor szentegyházban (Kisv: Adag. 426).

be-ballag: [intro; hineingehen]. Várban be ballagok, néked nyugodalmas éznakát kívánok (Zrínyi I.46).

el-ballag: [discedo, procedo; sich entfernen, abgehen]. Oda szégyen szent János el ballaga, bátorítván magát ott praedikállá (KTör: SzJán. 17b). Kisv: Adag. 218). Fel-rántolván orvát s homlokát el-ballagot (Fal: NU. 250). Nádasdi fekszik itt, el-ballagatsz (Fal: Vers. 886).

ki-ballag: exspatior C. [hinausschreiten]. Jer bé, ha zsebedben pönög az bor árra, ha nem: kiballagatsz a nyitott kapúra! (Thaly: VÉ. I.24).

ösze-ballag: [congregor; zusammentreffen]. Hogy egybe gyüthének, mind feltámadának, az lévai haddal ök öszeballagának (RMK. III.96).

Ballagás: inambulatio, deambulatio C. [das schreiten]. Lassú ballagással járunk az isten úttján (Pázm: Préd. 823). Lassú ballagással nevekedik az embernek élete (Prág: Serk. 888).

Ballagdogál: lente incedo SI. [langsam gehen]. Történet szerént ölettek-meg, midőn baza felé ballagdogálna számár bátón (KCsík: Préd. B2). Lassú lépéssel ballagdogál (Gvad: Időt. 126).

Ballagtat: [lento gradu incedo; schlendern]. Lassan török után rendel ballagtata (Zrínyi I.52).

BÁLMOS: casearium PPB. [käsemehlspeise]. El nem nyel hetem semmiképen a tőrös étket, donikát; hanem bálmost, botsajtot, jugatát igen szerettem (Bethl: Élet. I.190).

BALTA: securicula, securis militaris MA. fäustling Com: Orb. 287. [handboil]. A fejedelem Nagy Andrást ömaga a baltájával leverte (ErdTört. III.136). Tegez oldalokon, s balt a vállakon (Liszt: Mars. 63. Hoffm: Préd. 22). Ki chákánt, ki baltát viszen (Zrínyi II.174). Némelyek czifra baltát viseltenek (Moulrók. XI.349. XXIV.140). Göresössel, baltával föl is fegyverkeztünk édes vallásunkért (Thaly: Adal. II.428). Van nekem kis baltám, Bagladon csinálták (Fal: Vers. 910).

BÁLVÁNY (*balwal* ?) JordC. 766): **1)** idolum C. sculptile, colossus MA. [götzenbild]. Ad statuum lapideum que dicitur balwankew. 1267. (Nyr. VII.415). Ő megzegdeli ő baluánokat (BécsiC. 194). Az pogan magerokat megfordelita az baluanyoknak jmadasatol (MargL. 46). Ne faragy magadnak balwanth (JordC. 53). Mykoron lathnaa, hogy az eghez varas balwart ymadua, kyzlely hwet hw lelke predicalany (766). Mas varas-bely balwan erdegh (ÉrdyC. 598). Hethwen balwan papy feyedelnek (598). Ez balwanyok erdegőkkel tellyesők, yme parancholwnk nekyk, hogy ky mennyenek belöle es az balwanyokat el töryeek (599). Baal sidou, magyarul vr, mester, feiedelem, emet in ez szo balwan (RMNy. III.44). Vgy balgat mint egy bálvány: mnta persona (Decsi: Adag. 78). Ostoba mint az bálvány (156). A kép faragó az álló képet, bálványt, oszlopot metczi: sculptor statuum caelat (Com: Jan. 168). Néma bálvány-nak ni fejet nem hajtunk! (Thaly: Adal. I.52). **2)** [permagus, ingens; ungeheuer gross]. A tenger hánykodása bálvány babokat ver (SzD: MVir. 197).

csűr-bálvány: [columna horrei; scheunepfeiler]. Illesed a ezürbeu a ezürbálványokat (IIelt: Mes. 325).

kapu-bálvány: [antae; torpfösten]. (Vajda: Kriszt. III. 455. Kr.).

kő-bálvány: statua lapidea Kr. [steinbild]. Ymachagot teen es ottan kew balwannyaa változanak (ÉrdyC. 404).

só-bálvány: [columna salis; salzsäule]. Az só bálvány az kételkedő léleknek emlékeztetire helyeztetet (Kár: Bibl. 640b). Só bálványá változée Lot (MÁ: Bibl. I.16).

Bálványos: [superstitiosus; abergläubig]. Az ördögös és bálványos aszszony emberek miat batrac sola nem lebetime (Prág: Serk. 496). A fűvénység bálványos szolgálat (Csúzi: Tromb. 181).

Bálványoskod-ik: [ethnicorum more vivo; heidnisch leben]. Soc balwanyozoknak gyenge lakast, falut, varost iger, ha balwanyoskodik (Born: Préd. 551b). Lehetetlen mind itt minden-napi has hizlalással bálványoskodni, s a más világon is gyönyörtségeken részesülni (Csúzi: Tromb. 171).

Bálványoz: idola colo, idolis inservio, idololatium ago MA. [abgötterei treiben]. Baluanyozo templomot csináltata (Mel: SzJán. 96). Rettenetesül baluanyoznac (Mon: Apol. 46). Mihent bálványozni kezdettek a zsidók, mindjárt ellenség kezébe adatnak (Pázm: Préd. 878). Ilő fejérel borított ganéjnak mondhat-nánk a dámát, amely körül tsak a semmire kellők bálványoznak (Fal: NA. 182).

Bálványozás: idolomania, idololatria MA. [abgötterei]. Akarnác a magyarokat bálványozásba hozni (IIelt: Krón. 32). Baluanyozas czegeivel ellő fel-papistac (Mel: SzJán. 86. 414). El rontotta a hegy tetejéről kéz-üelkül vált követse a bálványozást (Pázm: Préd. 142). Ezt az chuffos baluanyozast ki kőli gyomlalni (Zvon: Osiand. 143. VárM: Szöv. Előb. 219).

Bálványozó: idololatra MA. [götzendienet]. Attam fiai balvânzok ne légetek (D6brC. 361. Szék: Krón. 47). Ti beka természetű hitlen balvanyozó fősen urak (Mel: SzJán. 41). Peschi pispóc balvanyozo s masra fognaya azt (Mon: Apol. 1. Tel: Evang. 154. Pázm: LuthV. 115).

Bálványság: [superstitio; aberglaube]. A bálványság tiúzo el-perzselté az igaz tudományt (SzJ: MViv. 447).

[BALZSAM], BALZSAMOM, BALSAMUM: balsamum C. MA. Balsamombol való: balsaminus PPBl. Balsamom finak lene: balsamelaeon C. Balsamum lév: balsumelaeon MA. Edeybe ewtewttek isteny malaztnak balsamomat (EhrC. 136). Az zömnec tikör, az illatozsmac edösseseg balsamom (NagyszC. 92). Az zent leleknek balsamával meg kentetet (CornC. 97). Az ő testéből nag illat ötlee ki mint nômös balsamommal be rokeztöth korszot megtortecvolni (NádC. 628). Draga balsamommal vala telles (ErdyC. 412). Az ő vérenek balsamomjával gyógyítatnék betegségiünk (Pázm: Préd. 118). Mellyekből balsamum tortogott-ki (Hall: IIIlist. 157). A léleknek ez igaz balsamoma (Gvad: RP. 148).

Ieves-balzsamom: opobalsamum PPBl.

Balzsaméroz: [odoribus perfundo; balsumiren]. A testeket balzsamérozni (Gvad: Nót. 48).

[Balzsamol]

még-balzsamol: [balsamo perungo; einbalsumiren]. A főjét nagyobb betületért meg-is balzsamolta (Könyi: IIRom. 188).

Balzsamomos: balsaminus MA.

Balzsamoz: inungo Kr. [balsumiren]. A koporsóhoz méne, hogy a holt testét balsamozná (Pázm: Préd. 1230).

be-balzsamoz: [balsamo perungo; einbalsumiren]. A holt-testet *be-balzsamozni: eadaver aromatibus condire PP.

BÁMÁSZKOD-IK (*bavazkodvan* Forró: Curt. 566): stupeo, admiror Kr. [sich wundern, gaffen]. Az kiraly környitl harom test fészik vala, tavul bavazkodvan az többi (Forró: Curt. 566). Ezek bâmâszkodva haszontalanul állanak a világ piacán (Bör: Micae. El5b. 5).

BÁMÍT: stupefacio MA. [stunnen machen].

ol-bámít: obstupefacio C. [erstunnen machen].

még-bámít: deoalo, stupefacio MA. [erstunnen machen]. Meg kellett szép szóval babonázni és bâmítani az sokaságot (Pázm: Kal. 612). Az elmét megháborító és meg bâmító étekek el távoztatása (Fely: SchSal. 7).

Bâmítás: stupefactio MA. [betörung]. El-enyészik amaz âmitásra és bâmításra való halhatóság (Pós: Igazs. 1357). El enyészik amaz emberek bâmításra szerzet Calvînus ellen lött Egipphonema (L693).

BÁMUL (*elbâmuloe* MA. *el bâmult* MA. *el bâmul* Forró: Curt. 462. *bamly* meg Lép: PTük. 1320. *bavolyatok* 1323): stupeo, stupeo MA. [stunnen]. Hol vette ot magát, bâmnya csudálja (Gyöngy: Char. 245). Aszszonyim, mikor a világ azt a szolga-tsordát láttyn, palotátokon, ruhátokon bâmul (Fál: NA. 181).

âmul-bâmul: [nimis obstupetio; sehr stunnen, sich verwundern]. Sok tolik ki a tornésztétől, de nem tolik ki az embernek esztől, hogy meg foghassa, azért âmul, bâmul (Fál: TE. 686).

olâmul-bâmul. El-âmulât, bâmât, 'zibadt: obstupidus PPBl.

el-bâmul: obstupesco, obstupetio MA. obtruntesco PPBl. erstunnen]. Az el bâmult had meg remült füllekel leven, sem oleb menni, sem meg szallani nem mer vala (Forró: Curt. 462). Oh erezhetetlen terémpett állatok, bavollyatok el a bânós embernek ilyen nagy balgatagságán (Lép: PTük. 1323). Ajnlui kezd, el-bâmul: stupecit, stupet (Com: Jan. 69).

még-bâmul: [admiror; sich wundern]. Es bauly meg rayta (Lép: PTük. 1320).

mégbâmulás: [stupor; bewunderung]. Az idegeneknek dol-gok vallásokban, nem hívés, hanem ikâb meglâmulás (Veres: Lev. 66).

rêa-bâmul: adstupeo MA. [begaffen].

Bâmulás: stupor, stupiditas MA. [das erstaunen].

[BÁMOL] (*elbâmlottac* Kules: Evang. 19. *bâmlotta* Sztár: Vízöz. A3).

be-bâmol: [operio; bedecken]. Be bamollya vala seteth kôd az sator (JordC. 71). Seteth kôd be bamla az satorth (79). Mykoron az sokassaghi közzee fwtot vona, kyt ymarin be bamlot vala az nagy tyz, temynt aldozelek ystenek (157). Myglen ezt bezeellene, ymo fenes ked be bamla hwket (407). A philisteusok vgyan be bâmolták az Israel földet (Mel: Sâm. 98). Nagy rettenetesen az viz el árradâ, ez széles világot be bâmotta vala (Sztár: Vízöz. A3).

el-bâmol: [operio, circumdo, obruo; bedecken, überströmen]. Teweeknek aradasa el bâmolt tegôdet (ErdyC. 63). Nagy ray meeh yewe rêea zomeet zayaath el bamlaak (259). Amnyi szûntalan nép vôt, hogy úgy bamlották vôt el az egész várat mindön felöl (Monlrók. III.163). Nagy sivalkodással várost mind el bamlák (RMK. III.63). El bamlák terek az talánokat. Terek nyolczszáz hajdút, csehôt elbamla, mind levágâ (99). Nyári Lörinczet sok török elbamla, ő foglylyâ akada (104). Hallatlan betegségce el bâmoltak innár az szegény országot (Kules: Evang. 19).

elbâmolság: [durities; verhärtung?]. Mitsodák a nyavalyák, kikbôl a hit kiment? A mi szíveinknek kemény kôv el-bâmulsága (Mileg: Töszl. 70).

BAMBÓ: [ungula; huf?]. A lo az orvoslásra felemelt bambojával az agarat bomlokban pattantya (Kereszt: FKer. El5b. 1).

1. BÂN: condoleo, poenitet C. doleo MA. [bedauern, bereuen]. Bânom szabású: supponitet MA. Ha masba lattâ, azt ev iredli es bam'a (GuaryC. 19). Atanyfynak ellene irigy voltam, mert en bantam az w io uoltokat, tyztessegeket, marhaokat (VirgC. 10). Czudalkozok raita, banvan hogy az ő birodalmaba niultnak volua (VeszprC. 83). Ne banyad haa ygy teezök (CzechC. 29). Bânya vala az ôczenece dolgait, hogy â keresztényi hitre állott (Helt: Krón. 31). A lator igen bânua, hogy minket isten iduezit (Mel: SzJán. 317). Megh erthethem nagh yeles karathi, kyth thwgya k. hogy igen bamok (RMNy. II.9). Igen bânja királylyal szerzôlését (RMK. III.50). A test bânua â bôitôt (Tel: Fel. 103). Bânnya lelki éhségöket az sereg népnec (Kules: Evang. 124). Szívesen bânom, hogy ígéretemet nem tehettem meg (Nyr. XIV.566). Miert bânol, ha az keresztényece Christus képét bôczâllic (Vás: CanCat. 122). Bânnyâtoe, hogy én titokot nem istentől valókuac mondâne (Zvon: Post. 1569). Szomor-kodie, bânnya, panasz-kodie (Com: Jan. 68). Bânnya hiszem még-is, hogy Papisták állanae elől (Czepl: Japh. 216). Bânom rész szerint, hogy bejütt (RákGy: Lev. 52). Kegyelmed neheztel, hogy ritkân írunk, az kegyelmed bânulását bânom (78). Ne bânud beteg szívem tsókkal orvoslani (PhülF. 41).

[Szólások]. Nînez ân az hadban semmi Péter bânja: certamen non accipit excusationes (Deesi: Adag. 197). Pozsony sem kívânja, mert hóstâtja bânja, hogyha harezot áll velo (Thaly: Adal. II.279).

[Közmondások]. A beka igen bânua az hídöget (Frank: HasznK. 113). Bânnya az obis â botot, hâ gazdâya hazában láttya (Vás: CanCat. 117). Bânja a béka a deret (Fál: Jögyz. 921).

bánom-bánom: [poenitentia; reue]. Ha ma bánom bánom, holnap valóban bánom bánom (Kem: Élet. 16).

még-bán: [poenitebít MA. [bereuen]. Valamenezer megbántat elfordultok, amennec istene adót önékie telhetseget ellent allanice (BécsiC. 19). V hágasárol meg emlékezek, es 5 irlalmannak sokasságaert meg bana (DöbrC. 191). Sokat eo keozzeolek meg banak es venneik okosságnelkeol valo zomornuságot (DomC. 102. ÉrdyC. 674). Elözlanak sem meg nem bannaak (KulesC. 81). Te magad bánod meg, ha mulatz: Echinus partum differt (Decsi: Adag. 115. 8). Meg-bántam eselekedetemet, ki-tértem a bálványozásból (Pázm: LuthV. 100). Ha megbánja is, bizony kilobbantatja a török császárral Apafit a fejedelemségből (Cser: Hlist. 294).

mégbánás: poenitentia MA. [rene].

szán-bán: [poenitet; bereuen]. Addeeg penitenciat zannya bannya syassa es gyonnya byneyth, myg az yrgalmassagunk ydeye yelen vagyon (ÉrdyC. 22). Az gonoz gondolatokat nagy syassal zannya bannya vala (561). Istennek mind meggyovónjakot, bűnűtöket szánjátok bánjátok (RMK. III.251). Szanninc banninc, hogy az isten parancsolattia ellen chelekedtinc (Mon: Apol. 256). Szannják bannják vétkeket (Bal: CsIsk. 222). Té-néked hogy littem, s tieddé nem lettem, szánom bánom (Amade: Vers. 198).

még-szánbán: [poenitet; bereuen]. Vala hanzor az bynes ember megzibannya bannya byneyt, myud annyozor hozyaya yw az zent leelek (ÉrsC. 154). Meg zannya bannya es megl gyonnya az ő byneyth (266).

Bán-ik (*bán* Gyöngy: Cup. 30. Fal: Const. 831. *bánsz* Bal: CsIsk. 252): [curam habeo; bebandeln, besorgen]. Gyapjívál-bánó: lanificus; mézzel bánó: meliturgus; szorosan bánni valakivel: summo *jure agere cum aliquo PPBl. Igi kel teneled banny (VirgC. 103). Neköd ötet hagom, bannyal vele, soha el ne haggyad, neky zolgal es öteti vigasztalyad een képőmbé (WinklC. 218). Egyebek vtnak vala ev vele banny (MargL. 50). Ky v vele daycalodnak es v vele bannec (DebrC. 559). Beteghwkel banny es vton iarakat bee fogadny nekem kellemetesb (ÉrsC. 257). Könyőrűletesen banol te magaddal (Born: Préd. 218). Vgy bánol veliinc mint ellenség (Tel: Fel. 99). Keményen bánom véleek (MA: Tan. 1178). Sídő mód ez, á miut te bánz á szent irással (Bal: CsIsk. 252). Hét őrdög banik veleik (Vás: CanCat. 607). Némelly fával engedelmesen kel bánni, ugy-mint az olay-fával (Mad: Evang. 20). Az oroszlanokat a véle bánó mesterek meg-tapogattyák (Misk: VKert. 53).

[Közmondások]. Az iol bant juhokba semmi nints el vető (Born: Préd. 281).

Bána [?]: [dolor; Schmerz]. Iszonyú nagy bánaja miatt fejét még a kő-falba is verte (Könyi: VártaM. 1).

Bánadalom: [poenitentia; reue]. Bánadalommal bánom, hogy meg nem tselekiedtetem (Mik: TörL. 303).

Bánás: 1) poenitentia, poenitudo MA. [rene]. A gyors indíthatból, vagy szégyenre, vagy bánásra-valót mivelne (Pázm: Préd. 25). 2) [cura; sorge]. Gyapjívál-bánás: lanificium PPBl. Oly feuek kyk zabodon myuden palantalas es banas neky! neunek (Pesti: Fab. 7). Kertek banyasnak, szőlők metszesnek őrlínek (KallBártia. 1583. Añij).

I. Bánat: [efficio ut poeniteat; bereuen machen]. Nem lebet isteni szeretet, melly bánatná velfunk azt, hogy vétkezsziink isten ellen (Ker: Préd. 676).

még-bánat: [efficio ut poeniteat; bereuen machen]. A bűntetésnek sanyarusága megeméretté és meg bánata velle az ő nudok gonosságit (Tel: Evang. II.143). Ha most az én mesterem élne, megbánatnám véle, hogy engem tanított (Prág: Sersk Előb. 12).

2. Bánat: moeror C. tristitia, dolor MA. [schmerz, sorge, kummer]. Banatban es vezelen meg vezetniek (EhrC. 116). Kiral valami banatot ne zenuedne (BécsiC. 144). Lazokot banatok meg foglalának: dolores obtimerunt habitatores Philisthim (DöbrC. 248). Maga hazud, mert gákonta felelmet es banatot hoz (BodC. 6). El temetenec Egiptomba nag banattal az egiptombeliec (Szék: Krón. 16). Es meg seíuedet az banat miat az en szemem, az en lelkeu, es az en hasam (Szék: Zsolt. 27). Gyakran esic olly nap, hogy tíz, husz fele banatunc vtn ket annyi őrdöfinc érkezie (Born: Préd. 293). Az én könyvem árviz es tenger bánatom (Zrinyi: ASyr. 184). Ki önté árját bánatjának, ezernyi ezer panaszokkal búsitván az egeket (Fal: TEl. 639). Bánat bánt engemet (Gvad: FNót. 130).

[Szólások]. Haj ki bánat, haj ki! az farsang előljütt, téged innen elűt (Thaly: Adal. I.196). Az magyarok keseredett szívvél bánatnak borúlnak (IL124). Bánatnak eresztieni magát: dedere se *aegritudini PPBl.

[Közmondások]. Keüés aszszalékért hosszú bánat (FortSzer. Nb). Nincz oly bánat, kit az szép szó meg nem lágyít (Decsi: Adag. 185).

Bánatos: moerens C. [maestus, tristis; kummervoll, betriibt]. Zent ymadságokual es yozagokual gyakorta egyebekett epeyt es zewl banatos newgeseknel (EhrC. 116). Öneki töredelmes ohyatasokat: Banatos syrasokat panazolla vala tamadai (TelC. 2). Ez wylagra yewetelűnk nag syralmas es banatus (ÉrdyC. 389). Bánatos szü (Born: Préd. 63). A ki félti tisztességét, életét, jószágát el ne veszesse, bánatos, gondolkodó nyughatatlanságokkal szorongattatik (Pázm: Préd. 596). Szomorú és bánatos időc ezec (MA: Scult. 36).

Bánatoskod-ik: [dolore afficior; betriibt sein]. Sokat is bánatoskodtál már (Thaly: Adal. I.124).

Bánkód-ik: doleo, moereo C. [sich grämen, reue empfinden]. Ewrehnekuala bozzosagokrol, es bankodnakuala tystessegekrewl (EhrC. 20). Kit kie birnac vala, megőlícvale es nem bankodnacvle (BécsiC. 310). Kinek haláláról az varosiak polgary bankodanak (VirgC. 58). Egyebek bankodnan csak w wről vala (100). Vigasztalastvl bankodnak vala meg vahy (DomC. 143). Bankodeek arrol, myt teot vala (313). Keserevseges banattal bankodol (CornC. 103). Akkoron vagyon embernek yo oka, mykoron idwesseeges dologban ewrvendetesseeggel bankodyk (ÉrdyC. 34). Enekőlnek, yollehet bankoóganak (ÉrsC. 531). Kerlek jo leyanom, ne syry es ne bankodyal, ghouz kedwew ne legy (LevT. I.201). Császár bankódik ő nagy kárvallásán (RMK. III.260). Czuda igen magyaroc bankodúac (Valk: Gen. 17). A kinek gazdagsága nintsen, bankodik (Pázm: Préd. 69). Mit bankódl mostan az szép kikeletben (Zrinyi II.120). Éu szegény fejem mtalan bankódom (Thaly: Adal. I.186).

[Közmondások]. Az ki nyárban nem gyűft, télben agh eből bankodik (Decsi: Adag. 43).

ki-bánkódik: [dolorem effundo, moerorem exonerio; sich austrauern, sich des kummers entledigen]. Minden banattokat ki bankottak (Fél: Tan. 240).

vissza-bánkódik: [condoleo; reue empfinden]. Mely bold modra vizza bankodol, hogy meg czac az híremis meg laboroszol az te vradnac (Born: Evang. I.112).

Bánkódás: [dolor, moeror; gram, kummer]. Az akaratnak indulatya elég az irlalmassághoz érzékenységes bánkodás-nélkül (Pázm: Préd. 443). Az istenes ember elég okot talál a bánkodásra (Pázm: KT. 77). Bánkodás, gyötrelm, fonyasztó agzság (Örczy: KöltH. 126).

[Bánkóz-ik]

még-bánkózik: [poenitet; bereuen]. Ha ugy eselekszel, mint ekoráig cselekedtél, bizony meg bankózol róla (TudGyűjt. 1836. V.93).

Bánol: [curam habeo; besorgen]. Ennek előtte ilyen loval nem bánoltál (Cseh: OrvK. 30).

Bánt meg *banat*uan Dicta(Gr.): impedio, offendo, turbo MA. [kränken, beleidigen, beunruhigen]. Isteny ödeségnek nezeben nem akarom éwtet bantany (EhrC. 15). Testemnek serelme engemet nem banta (VirgC. 37b). Ne bamez engem ilyen dologal (69). Törteneik, hogy nagy testy hewseeg bantana éwtet (ÉrdyC. 371). Nem engedj, hogh asz en jobbagyom gyakorta való komorgeseneel banchyon (RMNy. III 83). Semmi meg giuto es geriező heseg őket nem bantya (Mel: SzJm. 213). Olasz országot bantya igen, mert sohul ninczen bántása (Csisó II). Kit az zogezes bant, anagy zynfaias (Frank: HasznK. 15). Nem bantya szomszédgyat, nem rutollya atyafiát (MA: Bibl. V.8). Nem bánt engem a szorelem, hanem e városnak rossz ego (Fal: NE. 5). Mérgében majd csaknem a guta bántotta (Könyi: HRom. 115).

[Szólfások]. Sánta, de nem bántia: claudus optime virum agit (Deesi: Adag. 160).

még-bánt: impedio, indupedio, offendo C. laedo, violo MA. [verletzen, beleidigen]. Feluala hogy zent ferenczett megne bantana (EhrC. 44). Vr meg banta ötet (dominus nocuit eum) es ada ötet memberinek kezebe (BécsiC. 45). Az farkas senkit meg nem bantan, w es senkitül meg nem bantatek (VirgC. 58). Ne akar englem meg bantany: noli mihi molestus esse (JordC. 563). Istent semybe nem akarom meg bantanom (ÉrdyC. 171). Az kwnek ez yozaga, hogy ninczen semmy ky ő serenseget meg banthatna (ÉrsC. 527). Valami oly dolog ne talatssc mi befűne, ki az istennek szeméit megbantanaia (Tel: Evang. I. 12b). Az tél kaszlagsagane gyfűtesit meg bantya nehessége es betegsége miatt (KGalg. 1582. P.v). Kit varaslo buások meg bantnak (Frank: HasznK. 16). Baratiditül meg banatuan: a familiaribus laesus (DictaGr. 7). Kezdléne építeni egy nagy tornyot, kikne igyekezetek isten meg bantya az ő nyelveknek változtatása által (MA: Bibl. I.9). Az egyenetlenség az örömet meg bantya (MA: Scult. 80). A ruh semnyedé az illetéssel meg bantanac: contactu inficiunt (Com: Jan. 60).

mégbántás: impeditio, offensa C. offensio MA. [verhinderung, verletzung, beleidigung]. Az wrdgwknek meg bantasyth tanythauk meg nyomorodny (VirgC. 142). Az neep zugolodnek az prediecyonak meg bantasaert (DomC. 108). Nem banod ystemec meg bantast (VitkC. 35). Az inegnek mindön meg bantasa nélkül (TilC. 36). Meg bantasokrol bocanatot kerne vala (TelC. 78).

mégbántatlanul: [inoffense; unbeschädigt]. Hazánkuk ki kötő révhelyére egészen meg bántatlanul juthassunk (Toln: Vigaszt. 9).

mégbánthatatlan: inoffensus C. [unverletzlich].

Bántalom: offensio, laesio Kr. [beleidigung, verletzung]. Megbantatyk vala valami nagy bantalmal (DomC. 118). Mely korsag hely ember mindeneknek meeg testekben es nagy bantalmakat tezen vala (MargL. 154).

Bántás: offensio, offensio, offensum, impeditio, laesio, gravamen, impedimentum MA. [verletzung, beschädigung, beleidigung]. Bantas nélkül való: illaesus C. (DöbrC. 194). Ez fraterok sok bantast tesnek az nepeknek (DomC. 174). Bantasonra vagyon emeknek: molestia est mihi (JordC. 590). Bantasa, kecura vünak egymás ellen (ÉrdyC. 618). Tobiasnac a fogsagba soc bantasi volt (Helt: Bibl. I. 12). Az ki szemével bnyorgat, bántást szerez (MA: Bibl. I.557). Bantas nélkül es satsz nélkül el boesita (Forri: Curt. I). Szalados volt-e az a concidium, ugy hogy nem volt senkinek bántása (Czegl: Japh. 206).

Bántat: [efficio ut laedatur; verletzen machen]. Amera bantathnak engemet az en zveym ez hazassag, hogy el me-

tewm orronat aykammal evzve (MargL. 33). Ne bantasa az embert, ne latassek az, hog yt hon nem leteben K. az hw jobagara eressedet volna (LevT. 171).

Bántatlan: inoffensus, illaesus MA. [unbeschädigt].

Bántód-ik: impediō, turbor, offendor MA. [beleidigt, beschädigt, beunruhigt werden]. Bantodnioc kel es zegőnkődnioc (NádC. 5). Senki eleget nem tehet az isten igazságának azért a gyalázatért es bosszuszágért, mellyel bántódik a bünökkel (Pázm: Préd. 80). Valamerre fordul, piros vért sokat ont, így Thiri eselekszik, török fül bántótót (Zrinyi. 128). Sanyarúsággal bántódnak (Hall: Paizs. 60). A gyermek ry, ha bántódik (Fal: BE. 574).

még-bántódik: [offendor, laedor; beleidigt, beschädigt werden]. Bn az embernek minden jó eselekedeti, és ezzel az isten megbántódik (Pázm: Kal. 593). Eleget téssen a sérült résznek mindenekről, valamiben megbántódott (Pázm: Préd. 582). Isten úgy bánik a gonoszokkal, mint szoktak ellenségekkel banni, a kik igen megbántódtak (721). Boesid meg örömet a mivel meg-bántódtál (Pázm: KT. 453). Amaz emberen, az kitől valami meg bántodot, bosszunt ál (Alv: Post. 128). Tetszőnek, ha lakos nam meg nem bántódnék vele, jűne mellénk alatta valóival együtt (RákGy: Lev. 145).

mégbántódás: [dammum; schaden]. Az állatok barlangjoknak mégbántódásért készek halált szenvedni (Zrinyi II.164). Hadat gyűjtött össze az szegénységnek injuriájára és igen meg bántódására (MonTME. IV.379).

Bántódás: [dammum; schaden]. Búslakodik maga bántódásim vagy egyebek feslettségén (Pázm: Préd. 799). Az szegénység bántódását szomorúan szenvedem (RákGy: Lev. 236). A veszedelmek között bántódás nélkül által mentél (László: Petr. 124). Mi látva hiszszük bántódását az lippei béknek (MonOkm. XXIV.116).

Bántogat: offenso, offendo frequenter MA. [wiederholt beleidigen].

még-bántogat: adlieto, impedio, offendo MA. [wiederholt beleidigen]. Érzékenségit ugy meg bántogatta vala, hogy szemével vac volt (Zvon: Post. L514).

Bántogatás: offensatio MA. [verletzung]. Törvényink és articulusink bántogatásához magát nem immiscsalja (MonOkm. XIV.9).

Bántóul: [beleidigend]. Istent bántóul s hitetl-nél kéred, hogy jőjön el a messiás (Matkó: Dcsák. 324).

Bántóság: [offendens, laedens; verletzend, beleidigend]. Efféle hideg arundoknál kedig semmi nem lehet bántóságosh (JosszSír. E6).

2. BÁN: banus, regni praeses, dominus MA. Bn, kiraly képe: banus Croatiae PPBI. Domino Petro Zudor bano (ZichyC. 21). Szendrő, kibe vót tisztartó vagy bñ Thorma András (Montrók. III.156). Egri bánok kiműkölt mindent értnek, mint az basák, hogy Egré igyeköznek (RMK. III.112). Jó Hunyadi János bñ Fejérváron belöl az császár halmánál vajda elejben szálla (IV.29). Példát kösz mutatni egy vitéz magyar bñ (Thaly: VE. I.184).

vice-bán: [vices bani tuens]. Wiehe bñ woth Kaldy Lazlo, Ola Balas, ezek wotak az wyche banok (LevT. I.156). A várban csak a két vicebñ az udvar bíróval marada (Montrók. III. 159).

Bánság: banatus, comitatus, principatus MA. Bánság, uraság: banatus PPBI. Nándor-fejérvári bánságot adták jó Hunyadi Jánosnak (RMK. IV.29).

BANDA: [socii; gesellschaft]. Bandum is utónom hamar el-érkezett, köz földhöz érven, gatyára vetkezett (Gvad: Pösty. 23).

BANDÉR: [banderium]. Meg-fütattya az idvesség trombitáját, hogy római háznak fűgállya bandérját (Czegl: Sion. E15b. 27).

BANDSAL: strabo, luscus SI. [schleud]. A ki ezen jó dallást hallja füleivel, pénzt, póturát, petákat nem ad kezeivel: holta után ne nézzon bandszal szeméivel, a szerezsen-országban hollók temessék el! (Thaly: VÉ. II.172).

BANK: [mensa; wechselbank]. Tudod volt, hogy én kemű ember vagyok, tehát mire nem attad az én pinzemet az bankra (Sylv: ÚJT. I. 113b).

BANKA: [pupa; wiederhopf]. Bűdös babuk avagy banka (Misk: VKert. 440). A bűdös-banka tavaszkor feje szabásu (141). Nemélyek fülemilév, nemélyek pedig bűdös bankává változnak (Csúzi: Tromb. 221).

1. **BANKÓ:** 1) bancospiel Adánú. 2) scheda bancales Kr. A mit nyert akár-mi játékban, banco volt a szegénységnek számára (Fal: NU. 311).

2. [BANKÓ]

Bankós: [baculo v. fulcro instructus; mit einer krücke versehen]. Ha engem valaki megkérne, annak bátor csak fél-szeme lenne, az lába is bátor bankós lenne, csakhogy az én szükségemről tenne (Thaly: VÉ. II.174).

BANKROT: [ruinae fortunarum; bankerott]. Bankrotokká lennének (NóPM. 31).

BANYA: anus, vetula Kr. [altas weib]. Amaz gyöngyös kis keszkenyős, — ne, hol fut jó banyád; mit dudorgasz, hogy nem ugrasz, kurva volt az babád! (Thaly: Adal. II.96). Vén szűle és vissza aggott banya kuplerségével szabadságosb tréffirt hitegeti (Csúzi: Sip. 629).

BÁNYA (bannia KalBécs. 1572. F7. bomjak? LevT. L232.):

1) fodina C. [bergwerk, grube]. Ezüst-ér ónnal eleg a bányában; molybdaena PPBL. Banyákban, arany és ertz banyákban találni (Mel: Herb. 39). Meg aztis mongyak, hoig chak az bomjak es az Garamon, az Nytran, az Waghon, az Dunan yuen Beeyz az my wagon, chak az maragion bekewel kynal kezeben es birtokban (LevT. L232). Ha Lewa el vez, byzony az my kewes wagon magyar orzaga, mynd banyastwl egygywt el vez (RMNy. II.147. KalBécs. 1572. F7). A „fekete“ bányát okával megnezeltették (Nyr. X.470). Az isten meg-meg vilá-gosságra hozta azon banyát (XII.267). Minden érezek bányái teli voltak lánczozott [keresztényekkel (Pázm: Préd. 286). Az pénz gazdag ajándéka istennek, ki az aranyat és ezüstöt az föld alatt való bányákból szokta kibozni (Zvon: Post. II.609). Kik a bányák-nak ásisára rendeltettek, tudnak árkokat és föld alatt való áhutakat ázni (Teleki: FLél. 48). 2) balneum C. ther-mae MA. [bad]. Kerek bánya: sphaeristerium C. Magam egy-niányad magammal az fürdőbe mentem, majd három óráig kés-vén az váradi bányában (Monlrók. XVIII.147).

[Szólások]. Ha zugság bányájára talált (SzD: MVir. 225).

arany-bánya: arrugia C. [goldgrube]. Az Chalcitis, az arany bányában talált veres kő (Mel: Herb. 39). Ebből, mint egy arany bányából, sok jókat vehetsz (Pázm: Préd. 447).

érc-bánya: aeraria PPBL. [erzgrube]. Az áros népeknek veres porozo por vagyon: banyákban, arany és ertz banyákban találni (Mel: Herb. 39).

ezüst-bánya: argenti fodina C. PPBL. [silbergrube]. Arany-ezüstbányam volt-é életemben (Thaly: Adal. L202).

rénkő-bánya: cotaria C. [wetzsteingrube].

fürdő-bánya: [balneum; bad]. Az váradi fürdőbányánál mind az franciae nrak s mind mi concludállhassunk hazánk javát (Monlrók. XVIII.125).

fövény-bánya: arenariae C. MA. [sandgrube].

kaszakő-bánya: cotaria C. [wetzsteingrube].

kéneső-bánya: [hydrargyritodina; quecksilbergrube]. Szent-m: TFü. 21).

kénkö-bánya: sulphuraria C. [schwefelgrube].

kerek-bánya: sphaeristerium C.

kő-bánya: latominae, lapidicina C. [steingrube]. Kőbánya, kő-vágó hely: lapidicina vel lapidicina PPBL. Kelenföldön, Cséti kőbányán felől tábori járata (Monlrók. III.52).

kréta-bánya: cretaefodina C. [kreidogrube].

mész-bánya: [calcifodina; kalkgrube]. Ollyan lévő, mint égő mész-bánya, újabb martalekját immár is kívánja (Gyógy: KJ. 82).

őn-bánya: plumbaria officina PPBL. [bleigrube].

réz-bánya: aerifodina PPBL. [kupfergrube].

rubint-bánya: [fodina rubini; rubingrube]. A szeretsenek ellenünk ütének s a rubint-bányában sok kárt is tévének (Gyógy: Char. 90).

só-bánya: salina C. MA. [salzgrube]. Soo bányás viros (Bal: Epin. 8). A rómaiak Erdélyben vas és sóo bányákat építet-tenek (Liszny: Krón. 85).

vas-bánya: ferraria C. [eisengrube]. Vay ki sok pénz el tartják a vas bányát (Szentm: TFü. 20). Mint vas-bánya fujo az ő széles melle (Zrínyi: ASyr. 237).

Bányai: 1) bahearis MA. [zum bade gehörig]. 2) [metal-lis]. Bányai törpe ember; cobalus, sylplius PP. Bányai só: bergsaltz Nom. 38.

Bányás: [metallicus, fossor; bergmann]. Fáradya kell jutni a kedves dologhoz, mi képpen a bányás az arany darabhoz (Gyógy: MV. 41).

Bányász: metallarius, metallicus C. [bergmann]. Radua bánya, holot elein negyuen ezer bányász műnelt nagy haszszon-nal (Helt: Krón. 6). Bányászoc nagy soe aranyat találaua (Göres: Máty. IV. MF). Meg-érzed majdan a bányász csákány fokot-is, csak popimond légyen (Matkó: BCsik. 105). Lyuktartó vagy bányász poczok vas (Radv: Csal. II.396).

Bányászat: [metallum; metall]. A bányászat kemény, ki asott dolog, mely kalapattsal ki nyujtathatik és a tűztől meg olvasztathatik (ACsere: Enc. 248). Az arany verhenyő s igen vekony és tiszta kénköből s hasonló mercuriusból allo bányászat. A bányászatok után a kővek következnek (250).

Bányászi: [mineralis]. Erez közzül szívarkozó bányászi od-veeségek (Com: Jan. 20).

Bányászna: lamina, metallum C. Bányásznának daraboes-kája: lamella C. Kuert arany es ezwt, es effele bányászna: bractea C. Bányásznához való: metallicus C. Bányászna termő: metallifer C. Laposan ki-vert ertz, bányászna, lamna: lamina PPBL. A föld gyomra meghozza az aranyat ezüstet, sok más bányásznát (Fal: NU. 350). Kongásáról, hangjáról megtudjuk ismérni a bányásznát, az embert szózatjáról (Fal: UE. III.147). A bányásznából finom aranyt tudnak kihozni (Fal: TE. 785). Bányásznát a föld gyomrából olly hamar kivájni, felettébb bajosnak vélte vala lenni (Moln: JÉpül. 121. 162).

Bányászság: [ars fodinarum instituendarum; bergbau]. Azt mondgya Agricola a bányászságról írt 2-dik könyvében (Tel: FLél. 45).

Bányol: metallum e fodinis erno, monetam endo PP. [prägen]. Zrínyi a török-pénzt mind el-szórta, hozz, úgy mond, mást, melyet királyom bányolta (Kónyi: HRom. 173).

BARABOLY: *chaerophyllum bulbosum*; welseher körbel, buschmöhren P13. Baraboly, vad turbolya: myrrhis P13.

BARACK (*barack* Mel; Herb. 3. LevT. 1257. ACsere: Ene. 223. *paratzk* Nom. 44. *horock* Com: Orb. 28): **1**) *persicum*, mahum *persicum*, pomum *persicum* MA. P1 [pársich]. Az baracknak a virágát ha borban meg főzöd, igen használ a vér pökknec. Az baracknak maguait rosa etzettel ha meg főzöd, fő fiaszt gyógyít (Mel: Herb. 3—4). Kwltem keth twunaczka barackat (LevT. 1257). Sarga apro barack, melyet tengőri baracknak is hívnek (Frank: HasznK. 33). Az barack enyuet eozóben oluad meg, varat olt es szömölehyöt gyogit (BeytheA: FivK. 21b). Baracknak mertekletlen zabálodasa (KDebr. 1619. Ds). Leves barackok (Com: Jan. 23). **2**) [mahus persica; pársichbaum]. Négy avagy 8t barack fiatult egy bokorban kell ültetni, egymáshoz egy elő arasznyira (Radv: Csál. III.51). Ültess egy elő arasznyira egy füz fiatalt és egy barack fiatalt (53). Hagyd hogy az füzfa éltesse az barackot és az fa oly barackot terempt, kinek magva nem leszen (54).

duráncai, duránci-barack (*darantzi* C): *duracina* C. *durantium* MA. [hürtling]. A közönséges barack ki duránczai, ki magvaváló. Találkoznak apró duránczai barackok (Lipp: PKert. III.181).

kajsz-barack: *persicum aestivum* Kr. [aprikose]. Az bokros fővények között, gyümölcs fákat ültethető, úgy mint kaiszi barackot (Lipp: PKert. 121). A fővényes földet némelly fák, úgy mint: kajsz barack, mondola, nem oly igen ellenzik (III.5. Lipp: Cal. 7). Kajsz-barack-fa: *prunus armeniaca* P1.

kopasz-barack: *armeniaceum* Major: Szót. 69. [marille].

leves-barack: *persica succulenta* Com: Jan. 20.

magvaváló-barack: *persicum carne a nucleo facile separabili* Kr. Némelly fák nem igen, avagy semmit sem változnak a magvak ültetésével, a mint a duránczai és magva való barack (Lipp: PKert. III.15). A közönséges barack, ki duránczai, ki magva-váló (180).

őszi-barack: *persicum autumnale* Kr. [pársich]. Körtevény, alma, szilva nintsen, hanem a sok őszi barack (Mik: Törl. 445).

perzsiai-barack: mahum **persicum* P13. (BeytheA: FivK. 21b).

szentIván-barack: [*duracina*; hürtling]. Találkoznak apró duránczai barackok, némelyek sz. Iván baracknak is hívják (Lipp: PKert. III.181).

szőrös-barack: *persicum lanuginosum* P13. [raube pársich].

tengeri-barack: mahum *armeniaceum* MA. **marinum persicum* (Beythe: Nom. 2). *armeniaca* (BeytheA: FivK. 21b). Sarga apro barack, melyet tengőri baracknak is hívnek (Frank: HasznK. 33). Az Tengőry Barack maguainak olajat vezik himlőről (BeytheA: FivK. 21b).

BARALINTOS: *labyrinthus* C. Sz. Ágoston, midőn élben az baralintóban, keréngős, förtélyos út helyben le lépét volna (Lép: P1ük. 1376).

BÁRÁNY: *agnus* C. [lamm]. A bárány szóküldetel, játszik: **agnus lascivit* P13. Farkasból lewn baran (EhrC. 118). Ezer köner baranok (BécsiC. 129). Alkossac tenéked meg emed a barát (MünchC. 63). Miköpen zelid barani, el mene vele (VirgC. 56). Barani köreztro emeltetik aldoznia fa törseken (KöbrC. 242). Gődölök a baranok között (Mel: Szlún. 66). Barany vtan az oroszlan salkodic (Born: Ének. 270). Ezekből ren iuthatug, honnet esmerhessac meg az farkast a barátot (Mon: Apol. 10). Meg-bájpoltunk a gonoszra, mert a pokolbéli farkas bárány bérbe öltözik (Pázm: Préd. 864).

[Közmondások]. Farkasra bizni báránt (Deesi: Adag. 221). Nehéz a *báránt a farkassal öszedőköltetni MA. Nem bátor-

ságos az bárány az farkassal egy akolban (Prág: Serk. 355). Békéltessac egyben előb a bárányt a farkassal a jesuita (Czegl: Japl. 110). Farkasnak mondgyák Pater noster, ő azt mondgya, hogy bárány láb: canerum ingredi doces (Kisv: Adag. 63). Már azt is elhiszem: szüntő vizeni arat, bárány farkast kerget, a nyúl ver agarat (Fal: Vers. 913).

dézma-bárány: [*agnus decinalis*; zehentlamm]. Dézma-bárány ment ki eleibe (MonOlm. 1287).

hasi-bárány: *agnus chordus* P13. [spit gebornes lamm].

husvéti-bárány: *agnus paschalis* Kr. [osterlamm]. El yewe azért az aldozatnak napya, kyben zykegh vala az hoswety barant megf öhy (JordC. 605. Fél: Bibl. 45). Az pogáczás imepökne első napján, mikor az husvéti bárányal aldoznac vala (MA: Bibl. IV.46).

jerke-bárány: *agna* MA. [weibliches lamm]. (Nom.* 131). Idei jerke bárány (Gér: KärCs. IV.454. 453).

juh-bárány: [*agnus*; lamm]. Az hegyek szökdőstec mint az kosoc, es az lahnoe mint az juh bárányoc (MA: Bibl. V.33).

kos-bárány: *agnus* Kr. [hammellamm]. Isten egy kos-bárányt mutat (Pázm: Préd. 466. MonTME. 128). Idei kos bárány (Gér: KärCs. IV.454).

szopó-bárány: *subrinus* MA. [saugendes lamm]. (Com: Jan. 78).

tized-bárány: [*agnus decinalis*; zehentlamm]. Az kitől tized-bárány nem esett, három pénzzel váltották meg (Gér: KärCs. IV.299).

űrű-bárány: [*agnus*; hammellamm]. Idei űrű-bárány van nyolez (Gér: KärCs. IV. 453. 454).

váltó-bárány: [*agnus redemptus*; löselamm]. Az váltó-báránytól praetendálják, soha semmit nem adtak, hanem az kitől tized-bárány nem esett, mindeniket három pénzzel váltották meg (Gér: KärCs. IV.299). Az váltó báránytól, az szokás, mindeniktől jár den. hat (303).

Bárányka: *agnellus* MA. [lämmchen]. Kébelébe vészi az erőtlen báránykakat (Pázm: Préd. 607).

[Közmondások]. Oroszlán ellen semmi egy bárányka! (Thaly: Adal. 120).

Bárányocska: *agnellus* C. [lämmchen]. Igéző sen lássa bárányocskákat (Zrinyi: ASyr. 295).

Bárányos: [*aureo vellere insignis*; mit goldenem vliesse decorirt]. Királyné-asszonynak arany-bárányos belső tanácsosa (BiröM: Préd. A).

Bárányoz-ik: [*agnus edere*; lamm]. Bárányozik a juh (GKt: Tük. 1116).

még-bárányozik: ∞ Idővel a juh megbárányozván Áron azt is vevé (Mik: Törl. 254).

BARÁT (*bratym* III.): **1**) *amicus, comicus, necessarius* C [frater; freund, der nächste, bruder]. Színnel való barát: *dysphilus* C. Igen barátom: **permanus nostri*; a földi olyan barátom nekem, mint néki: **adilominus amicus est mihi*, quam illi P13. Szerelmes bratym uimagozom ez segen ember lilki ért (IIb). Zol uada nykeppen barát barátynak (EhrC. 2). Abraham soe törődelmekne miatt megbízomaitatun löt istenne baraffa (BécsiC. 28). Ne akariad himod te barátid sem zomzedidat (MünchC. 145). Nem hízom hogh atte barátid aduame öth zuto földet avag robót (NádC. 320). Szeressel az te rokonodat es az te rokon barátodat (ÉrsC. 3). Soe barátinac nem szegheti keduet (Born: Préd. 102). Az lössen barátát, a ki egyéb módon el nem élhet (Deesi: Adag. 102). Jó vitéz barátim, meg szókült magyarin, sten légyen hozzátoc

(Balassa: Ének. 7). **2)** monachus C. asceta, coenobita PPBL. [mönch]. Mykeppen hostyensj hely vr syra barátoknak zegen-sögen (EhrC. 86. 94). Az barátok harangja teged hin (VirgC. 104). (P'afuncius) a fejedelemtől, es a köz barátoktól meg biz-lalhatok (NádC. 399). Nynehen gonozb barathiban lett erdog-neel (ÉrdyC. 357). Az barátoknak monostorokba walo seg-röstyesnek wala newe yeronymus (ÉrsC. 521). Uaria uala az orauak megli esetit, hog az barátokat az uoterniere feel kötene (KazC. 68). Egy barát eszebe vevé hogy nősten volna az szent-séges Pápa (Dial. 157). Az barátok nagoknak elastromokat szerzettenoe (Mon: Apol. 262). Ismért olly szököt barátot ki hármásával vette az aszszony-embereket (Pázm: Kal. 318). Egybe-fér a Luter hitel, hogy a Pápista Barátok üdvözültek (Pázm: LuthV. 130). Barát módon kalastromba rekeszkedvén (Zvon: Post. II.32). Egy veres tromfosít idűző barátok meg jíriskeltetése (Czepl: Tromf. Címl.). Bűdös rihét másra hamis-san kemi akaró varass barát (Matkó: BCsák. 252). Igy tse-kesznek ma amaz haszontalan Hore barátok (VárM: Szöv. 128).

[Szólások]. Nem zoktam az barát orczat es tizta orczaval akarok az koporsóban memem (LevT. I.361).

[Közmondások]. Szükségesb az jó barát, mind tűznél s mind víznél (Deesi: Adag. 96). Isten vtán ninez iob, mint kinek sok baráti vadnak: unus deus, et plures amici (208). Magadé az, az mi barátodnál vagyon: de domo domum (254). Kinek mi-nemű baráttia, maga is ollyan (258). Nem mind barátod, a ki reid mosolyodik: fronti nulla fides (MA).

apáca-barát: [monachissa; nonne]. (Pós: Igazs. II.564).

asszony-barát: [amica; Freundin]. Őszo hja asszony barátit (Tel: Evang. II.458. Alv: Post. II.72). Az ő szomszéd asszonybaráti áldgyák vala őtet (Szok: Bals. 55). Asszonybará-tim, jer ugymond, igyunk! (Thaly: VÉ. II.51).

cseri-barát: [Franciscanus]. János az váradi püspök el buczázé a királytól, és czeri barátá lón (Helt: Krón. 187b). Nem öltöznee szőrös gyapvas lasnakba, szűrbe, hogy hazúggya-nae benne, mint a czeri barátoc, galagolyae (Mel: Sám. 465). Capistranus el temetteté a cseribaratok calastromában (Pethő: Krón. 100).

csuklyás-barát: cucullatus Nom? 255. A gardjánoc a csuklyás barátoknak elei (Com: Jan. 127).

embér-barát: [amicus hominibus; menschenfreund]. Ember barátynak sokasyt el változtatta vala (ÉrdyC. 510).

fatalpü-barát: [Franciscanus]. Rudolphus az mezitláb jiro vagy fatalpn barátoc kalastromában akart temetkezni (MA: Seult. 459).

fehér-barát: [Dominicanus]. Igen filek az feir barátv (LevT. I.52). Szent Marton feier baráti (Gyarm: Fel. 49).

fekete-barát: monachus nigri ordinis Kr. Vadnak szent Antal feketi baráti, ismet szent Domonkos feketi baráti (Gyarm: Fel. 49).

fele-barát: [proximus; der nächste]. A maradyk hasonlatos ehöz zeresse te fele barátodath nykeppen tennen magadath (WinkC. 311). Nagi a zeretet fele barattiahoz (DebrC. 63). Meg agyad wr ystemek böczvletűt feled baratydnak igaz zeretetőh (ÉrsC. 62). Zerezyed magadat felelyd baratydnak nyajassagat el tawoztatnod (167). Ha valaki felebaratyara szindokozie, es ál-noksággal meg ölendi őtet (Helt: Bibl. I Mm2). Izetlenkedie mind magauat, mind felebarattyauat (Born: Evang. III.317). Miben kell megmutatunk felebarátunkhoz az irgalmassagot (Tel: Evang. II.484). Nyakaskadását kívámyae felebaráttok-nae (Zvon: Post. II.160).

felebarátság: [amicus humanus; menschenfreundlichkeit]. Nem kell atyafiságot es barátságot nézni a fele barátságban (Pázm: Préd. 918).

félénélő-barát: eremita [einsiedler]. A remetéc és félén élő barátoc a kietleneket lakjae (Com: Jan. 128).

franciskánus-barát: [Franciscanus]. Ezeket követik az Franciscanus barátok az magok habitusokban (Radv: Csul. III.380).

katona-barát: [commiles; kriegskamerad]. Bailus-is a Bel-kürminus katona-baráttya (Czepl: Japh. 87). Szablyával övezett katona-barátim! (Thaly: Adal. I.89).

kényeres-barát: [contubernalis; kamerad]. Adj hűtelt hát ez fi kényeres-baráttynae (Czepl: Japh. 40).

kérésztes-barát: trinitarius SI. Venőceben hozak es heli-hőztetek ah keresztős barátoknak kalastromában (DebrC. 13).

kolduló-barát: [ex ordine mendicantium; bettelmönch]. Koldulo renden való barátoc (MA: Tan. 1131). Richardus az koldulo barátok ellen egy könyvet irt (Alv: Itin. 114). Kolduló barátokat sohul sem rendelték (Czepl: MM. 248).

köteles-barát: necessarius PPBL.

léány-barát: [amica; Freundin]. Hog lean baratinac nayas-kodasauat zeplőt ne vonna, inéllkődec ez világot elfutya (TelC. 1). Hadd sirjac az én szűzességemen az én léánybará-timmal egybe (MA: Bibl. I.229). A léány azt megtudván egy jó léány barátjával öszo beszéll (Mik: Törl. 215).

magánélő-barát: anachoreta [einsiedler]. A remeték és magán (félén) élő barátok a pusztácat lakják: eremitae seu anachoretae desertum inhabitant (Com: Jan. 128).

minorita-barát: [ex ordine fratrum minorum]. A minorita barátoknak klastromokat építetet (Tarn: Szents. 17).

néma-barát: Canaldulensis Kr. Ezer noezwan neegy ez-tendőben tünada az néma barátoknak zeretek Karthwysaban (ÉrdyC. 242). Az Leuöldő kalastromot is ő épüteté a néma barátoknak (Helt: Krón. 67).

remete-barát: anachoretas Major: Szót. [einsiedler]. La-yos király épütete nagy kalastromot Nozthreba a remete bará-tonak (Helt: Krón. 67. 196). Mareotides tartományában lévő remete-barátoknak előtőkjárója, István, rettenetes nyavalyában esett volt (Hall: Paizs. 171).

szürke-barát: Franciscanus Kr. A szürke-barátok szerze-tinek fundálója Sz. Ferencz, sola nem kívánt tisztet (Hall: Paizs. 348).

vándor-barát: [ex ordine mendicantium; bettelmönch]. A vándor-barátoc nem egyebek, hanem ördög rabjaj (Czepl: Japh. 140).

vendég-barát: [hospes; gastfreund]. Zsidmond király nagy hadával országában tünada, sok vendég barátja mellé tünada (RMK. III.339).

vörös-barát: [templarius]. Nem tudom, hogy a magyarok mért nevezik (a templáristákat) veres barátoknak (Mik: Törl. 195).

Baráti: [monasticus; mönchisch]. A pápához való enge-delnességet és a baráti szerzetet nem javallották (Pázm: Kal. 1084). Az baráti életnee meg förtőztetesetis zumyae (Zvon: Osuid. 187). Az apostolok idejében nyomdoka sem volt a baráti rendnek (Czepl: MM. 248).

Barátkoz-ik: amicitium contraho MA. [sich befreunden]. Szent emberekkel barátkozunk (Pázm: Préd. 954). Az ő fele-sége fölöttébb egybeekkel ne barátkozzék (Prág: Serk. 443).

[Közmondások]. A ki bolondokkal barátkozik, bolondná lesz: amicus stultorum similis efficitur (Pázm: Préd. 955).

egybe-barátkozik: ∞ Önköszte egybe barátkozna: facti sunt amici (Helt: UT. Y1). Törökkel titkon egybe barátkozik (Pethő: Krón. II. MF).

hozzá-barátkozik: jungor, socior MF. [sich verbinden]. A gonosz indulatok és vágyálások hozzá barátkoznak az akarathoz (Fal: NE. 78).

mög-barátkozik: amicitiam contrahio MA. [sich befreunden]. Megbarátkoztatom: amico C. Barátkozzál meg az te elleheseddel hamar (Börn: Préd. 450). Megbarátkozál Ahazianal (Kár: B. 1392). Ha semmi uttal az effle böleseséget szolgál engedelmeességre nem bírhatol, legalább barátkozzál meg vele (Fal: UE. 372). Hogy ártlusson, sokkal barátkozik meg ellened (Fal: SzE. 545).

összve-barátkozik: in eo amicitiam, familiaritatem Kr. [sich befreunden]. A lélek az istennel össze barátkozik: anima deo coniungitur (Bíró: Micae. 305. Kr.).

Barátkozás: [conversatio; freundschaft]. Ha jobbulni nem akarnak, tivoztassuk barátkozásokat (Pázm: Préd. 891). Semmitől úgy nem kell tartani, mint a feleszt és erkölcsetlen emberek barátkozásától (954. Pázm: KT. 24). Nincs is semmi híja a vig umlatásnak, és a közzött levő nagy barátkozásnak (Gyíngy: Clair. 111).

Barátoscska: amicus C. [freundchen].

Barátos: amicus, socius, familiaris Kr. [freund]. Lőnek a napon Herodes es Pilatos barátosok (MünchC. 164). Es a napot fogva herodes es pylatos barátosok lőnek özne (NádC. 224). Idegenek en nekem barátosok lőttek: mihi alienigenae amici facti sunt (DöbrC. 195). Keet barátosokrol oos az meduereul (Pesti: Fab. 47). Igazság szerető, barátos, jó szerenczés (Cis. P3). Ceterum az franczy kyral kewethy chazarral vagyon kywel Jan Maria felette igyn barátos (LevT. L59). Szerelmes barátosok voltak egymashoz (Börn: Préd. 17). Az wy barátosok közzött titkon valo tettetesegek indulnak (KGalg. 1582. Fj). Az egymás szerető attyafiakat szokte barátosoknak nevezni (Mon: Apol. 260). Köz egymással, a miek vagyon a barátosoknak (Pázm: Préd. 140). Bethlon és Mikes Kelenen rettenetes barátosok voltak (Bethl: Élet. 439). Dícsíretes kedvezni az atyafiainknak, és jó barátosoknak (Illy: Préd. 167. II.349).

Barátság: 1) amicitia, familiaritas, necessitudo C. [freundschaft]. Kenyerés-társaság, köteles-barátság: contubernii *necessitudo; vagyon-barátságom vele: intercedit mihi cum eo *amicitia; valakinek barátságába magát bészínlenni: *insinuare se ad amicitiam alicuius; jó emberekkel tartotta barátságát: adiunxit ad *necessitudinem suam bonos viros PPBl. Hamis irgalmassággal reméltetése meg e férfivnak régi barátságaiért: propter antiquam viri amicitiam (DeesiC. 91). Az pispeknek senki se peizen se barátságert valamit ne agion (VirgC. 16). Barátságunk jegere elieh kyral meg ayundekozta bela kyrali (MargL. 47). Joizlési felelettel közönfo meg barátságot (Nyr. XII. 215). Az Sidok le szörzik magokat az Keresztieneknek barátságokba, hog amik szyne alat sokakat meg ezulhassunk benne (KalBirtfa. 1583. Cijj). Az barátságot felben ne szakazul (Deesi: Adag. 174). Merészled el árulni mesteredet oly nagy szabli barátságunk jelével? (Illy: Préd. 17.). 2) [status monarchialis; monarchum]. Egi loagnak házlködesenel akaruk a barátságot el teríteni (DebrC. 205). Kelt kedeg az barátságban nyogwen keth ezteudeg (ÉrdyC. 504). Azon morognak, hog isten vézi io nenem bötöket, szolosmaiokat, az apucezassagot barátságot (Mel: Préd. 172). Az barátok az ő calastroni barátságokat, barátii léteket másodie keresztségne nevezte (MA: Scult. 218). A barátság az apostolok után kezdetett (Czegl: MM. 248).

[Közmondások]. Fazék mellé szító barátság: ollaie amicitiae (Deesi: Adag. 32). Farkas barátság: leonina societas (54).

Barátságos: officiosus, obsequiosus, familiaris, amabilis MA. [freundschaftlich; freundlich; herzlich]. Jó barátságos út: iter *interseptum PPBl. Irvny kyraly kegyelmet es barátságos zerelmet (ÉrsC. 450). Gazdag emberek közzött kedues es barátságos lézen (Cis. M). Az hiw barátságosnac ninczen árta (Kár: Bibl. 1653. 679). Barátságosokká, jó barátokká lőttek (MA: Scult. 416). Hát a külömb-külömbféle szeretes barátok mint barátságosok egymással? (Pós: Igazs. 1518). A tisztviselések aderisim árta kell vigyázni, hogy a rokonok es barátságosok ne legyenek kevésbé méltók (Illy: Préd. 168).

Barátságtaglanság: inimicitia PPBl. [feindschaft].

BARÁZDA [borazda CorpGramm. 322, borozda ACsere: Enc. 268. 219]: sulcus, striae C. [furchle]. Barázda, az melyen az tsepegés viz kifoly: deliquiae; barázda anyag két barázda közzött valo mosás: lira C. Es nemz az monnal keserő iteletet a mezőkne barazdai (BécsiC. 194). Es zeg őmagana barazdakát (195). Hozzám ki intottat az ő barazdaiokat (Szék: Zsolt 138). A szegényec barazdaiam soc edelid vagyon (SalMark. 101). Ne vess az hamisságnak barázdaiban (Kár: Bibl. 1653). Pallagát béboronálly a barázdaikon es fordulásokon: per liras et versuras (Com: Jan. 73). A fekete föld, melyben a barázda feneké kövér, igen jó a veteményeknek (ACsere: Enc. 268).

[Szólások]. Hogy az ördög szántson barázdát a hátun (Könyi: HRom. 164).

által-barázda: porca [ackerbeet]. Az által barázda kereszfől lézen: porca fit transversim (Com: Jan. 73).

vízi-barázda: hydraulis PPBl.

Barázdál, barázdol: sulco C. imporeo, strio MA. [furchen]. Barázdáló: sulcator, imporitor C. Ravátolom, barázdalom, völgyelem: strio PPBl. Ha valamely vr hivatally-kivül az hitet akarja barázdalni, azt mondgyuk néki (Pázm: Kol. 455). Hia tallia kiüfl az hitet akarja barázdalni (Zvon: PázmI. 294). Barázdollyáé az földet es ronttyn az ő földéne rögöt (MA: Bibl. II.24). Az anyék hal egyedül borozdollya a tengert (ACsere: Enc. 219). Röntzokkal barázdallyák homlokatok a koros idők (Szé: MvIr. 478).

Barázdálás: [actus sulcandi; das furchen]. A szántás közben vagy barázdalás közben inkább az eke szarvát tartja: inter arandum vel lirandum tenet stivum (Com: Jan. 73).

Barázdás: striatus C. [gefurcht]. Barázdas ravatolat az oszlopon: striā, striatura MA. Az ő ala wala közebben wala minere barázdas (ThC. 106). A nag könerség miat vagin barázdas, sómörgés a nag hus a czombyan (Mel: Jób. 39). Semeget már bé apadot, oreczite esőpörfödöt barázdas (Prág: Sork. 815). Barázdas poharacska (Radv: Csál. II.176).

BARBARIZÁL: [barbarizo; fehlerhaft sprechen]. Barbarizál a nepnek mert idegen nyelven szöl (Czegl: Dág. II.26).

BARBÁROS: [barbarus]. Israheloc kymenefiben barbarosoknak nepé közzöl (TelC. 184). Barbarus népec (Helt: Krón. 3).

Barbárusság: [barbaries; barbarei]. A mi időnkélti eretnekeknek mely nagy barbarussága, könyvek vannak írva (Illy: Préd. 1609).

BARCAG, BARCOG: barrio Szikszai 177. MA. [schreien]. Az elefánt bartzag, korrogat: elephas barrit (Com: Jan. 45). [Vö. HARCOG].

Barcágás: barritus MA. PPB. Bartzagissal keresi a vízet a szarvas (ACsere: Enc. 206).

BÁRD: ascia MA. [beil]. Vtst feizével es bardval le citok (DebrC. 137. KeszthC. 185). Egy nimet az embert bárdal által

veré (Montrók. III.49). Bár föl bástollyátok is elméteknek bárd-giaual (Bal: CsIsk.322). A papok az áldozatot késekkel, bárdok-val meg nyúzzák (GKat: Vált. II.717). Fogoknak bárdgyával darabollyák (Pós: Igazs. 499).

szinlő-bárd: ascia C. PPBl. Szinlő bárdal, gyaluval gyalullya: ascia asciat (Com: Jan. 103). Az ats szinlő bárdal bárdol (Com: Vest. 56).

Bárdol: 1) ascio C. PPBl. [zimmern]. Egyenesen bárdolt munka: *amussitata opera PPBl. Niolez holnapig mind ezen bardolának (CsomaC. 59). Egy igen nagy fa lovat faragának, nyolez holnapig mind ezen bárdolának (Huny: Trója. 39). Az ats szinlő bárdal bárdol (Com: Vest. 56). Lántuzoltattad s bárdoltattad Cujust Marcussal (Ben: Rithm. 97). Örökkétig faragnak, bárdolnak, színlenek a gyermekén (Fal: NA. 205). **2)** [caedo; umbauen]. Nagy erdő, bardolni es vadászni jo (Ver: Verb. 213).

el-bárdol: [circumcido; rings umschneiden]. Hogy ennek a Kalauztúl tágas czirkolomra vettett feneknek szélit, hosszát, el-bárdollyuk, vigyázzunk ez dolgokra (Pós: Igazs. 1314).

föl-bárdol: [conscindo, proseo; zerschneiden, zerhacken]. Vagdalják s azt mondják: nem kár vágni, felbárdolni minden tagját (Thaly: Adal. I.1b).

mög-bárdol: exascio, dolabro PPBl. [behauen]. Az ált s fát tarag, és természet méri, es vörös kretáual iedzi es meg bárdolya (Helt: Bibl. IV.74).

Bárdolatlan: indolatus, impolitus, incultus Kr. [ungehobelt, roh]. Mátyás király látta vala, hogy a magyaroc bárdolatlan paraszoc volnának (Helt: Krón. Előb. 1). Ebben is meg ne akadgion hebe hurgya elméd bárdolatlan tengelye (Matkó: BCsák. 364). Vak és bárdolatlan nép (Jly: Préd. I.63). A szarka az igéket csak bárdolatlan hanggal tudja kimondani (Misk: VKert. 423). Az éretlen bárdolatlan elméji kapiliják miatt megatolódom (MonOlm. XXIII.474). Im a bárdolatlan német nyelv mire ment, hogy Gotsched Leiptzigiől Bécsben bé tekintett (Orczy: KöltH. 64).

Bárdos: 1) [pectine instructus; mit einem barte, kamme versehen]. Nagy bardos szekerczeuel vóttec vala főöket (Mel: SzJán. 491). **2)** [caedendo aptus; zum umhauen geeignet]. Nagy bardos es makkos erdő, bardolni es vadászni jo: sylvá major, pata dolabrosa et glandifera seu sub dolabro et venatione existens (Ver: Verb. 213. 199). **3)** dolabrosus, asciatus MA. gezimiert PPB.

BÁRDUMENTUM: [argumentum falsum, vitiosum; fehlschluss]. Eggynéhány vétek vagyon ebben a ti bárdumentumokban (Bal: CsIsk. 12). I'joman gondolt s tsinált bárdumentumokkal lövöldöz (SzD: MVir. 303).

BARILLA: [ferculum, sandapila; bahre?]. Száz barillától 75 den. (VeetTrans. 19).

BARJÁM: [festum Turcicum]. Hogy az barjam ajándékát karácsonra felhitték költöttek 1 ft (MonTME. L19). Az vezér pasa thájának az barjam ajándékát, hogy beküldöttük Szolnakká, az akkori költség volt 12 d. (28).

1. BARKA: [palma; palmzweig]. A sátoros imuepi n a zádók fitz barkákat és pálmákat hordoztak (Pázm: Préd. 171). Virág-vasúnap barkát szentelünk (485). [Vö. **BERKE**].

2. BARKA: [cincinans, cirrus; haarlocke]. Nem vigyáz sok farkú göndör barkájokra, vállon függő széles habos galandokra (Orczy: KöltSz. 41). Nem férhetem közel egyébb szépségéhez, gondor barkájához, sem lentse szeméhez (162).

BÁRKA: 1) arca MA. [arche]. Tartoztatok ewtett gyezerny Nouenak barkayabam ty magtoknak megtartasaert (EhrC. 140). Az galamb meg teere az barkanak ablakara (ComC.

236). Lattyac vala a barkanac elmerőleset (TelC. 94). Úr barkáját előttök viselék (RMK. III.225). Igen készíti a layos az barkat (Bes: HÉnek. A1). Noha az barka tetoua labb vala, de semmit az vizec nem árthatnac vala (Sztár: Vízöz. A3). **2)** ichthyotrophium C. MA. Hal tartó bárka: natabula C. piscina PPBl.

Bárkás: [nauta; schiffer]. Bargasokath: nautas (NémGl. 375). Az barkasok halwan zent Anthaluak newwet mondanak (ÉrdyC. 314b, CsomaC. 70).

Bárkáz (bárkász Prág: Serk. 210.): [navigo; schiffen]. Az folyo vizeken barkászo halász nem csak egy étek nemével fűzi meg a horgot (Prág: Serk. 210). Magam is az hadakkal arra indúltam, gondolván, valami distractiót kereső felesament lesz, de csak bárkászó németek valának vagy 20 lóval, s két hajó gyalog az révet őrzötte addig innen (RákF: Lev. IV.482). Dolog, ha még nimsen itt helybeim, mert tsak tegnap barkázott ide (Fal: TÉ. 730).

BARKÁCS: [?] Az fejedelem nyughatatlan élete, vadász, barkácsembereket szereti puskási állapotja (Szal: Krón. 224).

BARKÓ: [?] Barkó engem ugy segillyen, félek vala hogy méreg vagyon az pohárban (Füsis: Kir. tüköre VI.219. MF.).

BARKÓCA (burcolcha Nyr. VII.317): sorbum torminale MA. speyerling PP. arlesbeer Adami. [elsebeere]. Usque ad arborem burcolcha sub qua est meta 1257 (Nyr. VII.317). Sorbus torminalis, plerisque Pannoniae silvis familiaris est; vulgaris barkocza vocant, germani adlasber (Clus. 8). Monyaro barkocza: coryli iulus siue flos (Beythe: Nom. 4). Barkocza-fát nem igen ültetik a kertekben, hanem a magas hegyekben a Bik-fák között terem (Lipp: PKert III.195). Kőkény, barkóca, sóska (PP: PaxC. 93).

BARLANG (ballang CsomaC. 7. Czegl: Japh. 121.): antrum, lustrum, latebra, caverna, cavea, specus, spelunca, spelaeum, tumba C. latibulum MA. [höhle, grotte]. Törtettek azt toluaciocnac barlangaia (MünchC. 52). Nemevenemev vitez el futa es el lappana egy barlangba (PéldK. 9). Kő hasadeknak barlangjaba mene (DebrC. 113). Az barlangnak negy zegoethy menyei fenességgel be telyesettek (TelC. 304). Farkas lappag az barlangban (Mon: Apol. 418). Czataszo barlangya János vaydanak (Góres: Máty. 23). Nem váras ez, hanem latrok barlangia (Decsi: Adag. 131. MA: Tan. 1293. 1135). A vizet, az hol magát le-szja, a földben el-nyelő toroklatnak avagy mély barlangnak mondják (Com: Jan. 13. 15). Nem gondolnám szükségesnek, hogy remete-barlangokat keressünk magunknak (Fal: NE. 8).

[Közmondások]. Bagoly bíró ballanghájában (Czegl: Japh. 121).

Barlangbeli: cavaticus C.

Barlangocska: cavernula C.

Barlangos: 1) latebrosus, cavernosus C. [höhleureich]. Barlangos pusztát csúszó mászó állatokkal bétöltvén gazdagította (Csúzi: Tromb. 40). **2)** [secretnus; geheime]. Nem láthatam barlangos tsinnyát az átkozott szívnek (SzD: MVir. 430).

BARNA: fuscus, hammonium, leucophaeus, ravidus C. baeticus, subniger, hispanus color PP. [braun]. Az en erzemuek hagiok ket boryus telient, az eggiket az kurtat, az masikat az barnat (RMNy. II.302). Az Apis gesztenye színű barna bika vala (Prág: Serk. 248). (A szem) igen fejérnec tartya az mi csak homályosan fejérís és ha czac barna szalásús (MA: Tan. 3). A fekete, ő alatta ezek a grádicsi vannak: sötét, zöld, homályos, barna (Com: Jan. 63). Láng színnel elegyes barna ábrázattya (Gyöngy: Cup. 3). Feltötte a kardját mindjárt oldalára s felfordúla szépen jó barna lovára (Thaly: Adal. II.148). Bukefál barnáján repül, ha a konczosztásra kerül (191).

Barnás: infuscus PPBl. [bräunlich].

Barnít: infusco MA. PPB. [braun machen].

BÁRÓ: [baro]. Prelatusok és barok (Ver: Verb. 56). Baró Lászy Chilly György (Moln: Ut. 2).

Báróság: [baronatus]. Akar mint kerkedgyek eleivel, nagy baróságunk hírel, nevevel (Petki: Virtus. 19).

BAROM (*marmok* [?] KulesC. 193. *marmok*nak 251): **1)** pecus, jumentum C. [viele]. Azt zerzie hog' barmokat megölle és azoe vörét igazmeg (BécsiC. 34). Nem csak barmot, de meg embert es meg mar vala (VirgC. 53). Isten valazta hogi a barmoknak patorsagabol lenne fejedlem (DebrC. 85). Ada kwes esnek w marmokath (KulesC. 193). Terentez zenath apro marmoknak (251). A köznépet földi, miért hogy barmoknac nem a ianat vitté aldozatra (Helt: Bibl. Ili). Az ő régi ros szokásit, barom törvényit el változtatta (Pázm: Kal. 68). A baromnál is barombb (Ker: Préd. 66). A barmoc előtőc járojanac itellé (Tyuk: Jözs. 112). **2)** [jügens, rudis; ungeheuer, grob]. Hozot uala soe rezet es abból mindiárt nagy barom álgynkat ütete (Helt: Krón. 105). A bor esiszírok torokgyékének orvoslására nagy barom üveg borokat akasztottak (Pázm: Kal. 134). A fővezér a nagy barom táborral megszállván Bécs körül (Cserei: Hist. 137). Az ilyen nem ember, hanem barom ember (Lund: UjSegis. II 108). Mely barom szó Compegius gárdinálé volt az augusztai országgyűlésben (Toln: Vigaszt. 231).

áldozat-barom: [victimae; opfertier]. Öllőc meg az áldozatnac barmát, mert szentséges az (MA: Bibl. I.93).

apró-barom: [pecudes minores; kleines viele]. Apró barmoknac zuna: numerus in pecoribus (BécsiC. 43). Az apro barmoknac corday reottanac (204). Se omberek se ökrök se apro barmok ne kostolynak (ÉrsC. 539a). Ha valaki apró barmból akar áldozni (Kár: Bibl. I.89). Apró-barom az ketske: cyprinus los (Bécsi: Adag. 89).

disznó-barom: [sus; schwein]. Zent Ersebeth zorwla be egy disznó barom aklaban (ÉrdyC. 614). Jare arra az ő erdeien walo makra widekieknek es szomzed fulvknak dyzno barmok (RMNy. II.288).

eke-barom: [jumentum; zugviele]. Myndnyayan somogjak sem thethnek hath eke barommal theweth, es zegenek nyind zellel laknak es bwdsnak (LevT. I.262). Báthory Zsigmondnak három eke barmot hagyok (Gér: KárCs. 368. 417).

gulya-barom: [armementum; zuchtviele]. 10 számu gulya-barmát elvitték (TörtT. VII.117).

iga-barom: [jumentum; zugviele]. Egy iga barom: *jugum boum PPB. A masic monda: őt iga barmot vőtem (MünchC. 115). Amak utanna sok iga Barmokat fogannak reitia, de meg sem indula (DebrC. 20).

juh-barom: [ovis; lamm]. Igen adgyac emi a disznó és juh baromnac a dög ellen (Mol: Herb. 157).

lábás-barom: [pecus; viele]. Pusztáinkban kezes labas barmaink (Hosv: NS. 28). Nyauallya kőetközkie reá néminemű lábás baromtól, anagy eszisz maszo féregtől (Cs. JD. Szarus és lábás barmok (Mih: ÖrökÉ. 103).

teherhordó-barom: veterinus C. [lasttier].

ünő-barom: [vitula; kuhkalb]. Ökrök, ünő barmok, ménos kosolák kivitéssenek (PálTörtAd. II.373).

vágó-barom: [pecudes; schuchtviele]. 160 vágó barom (Monlrók. VIII.121). (Vetemp) vágó barmokat 20 drbot (Radv: Csul. III.28).

vonó-barom: [jumentum; zugviele]. Aggyon walamy ket ökrötes mert nynehen wonyo barmom (LevT. I.138).

Barombeli: [pecuarius; viele]. Mynekwnk sok barombely yozaghwk vagyon (JordC. 184). Barombeli dög (Bösz: Préd. 151).

Barmoeska: [pecus parvum]. Atyamia barmoeszka mire iwtel ide (VirgC. 42). O atyamia iesus cristusnak barmocz-kaya (43).

Barmos: pecorinus C. armentosus MA. [viele]. Barmos istallo (Börn: Préd. 34). Barmos payta, anagy déleo hely (Vás: CanCat. 500).

Baromi: pecoreus, pecorinus, pecuarius, pecunius MA. [viele]. 15 barni edelelekel bönölködne (BécsiC. 211). Baromi értetlenség (MA: Tan. 73). Baromi majorság (Még: Szöv. 30). Baromi oktalanság (CsúziCseh: Edom. 172). Emberek nem kell baromi modra megismérni a feleségét (Illy: Préd. 1172). Baromi csontos erő (Fal: Jegyz. 933).

Baromság: pecunia stupiditas, belluina stoliditas MA. [brutalität]. Az testy faytalansaghnak zeegventelen baromsaga (ÉrdyC. 501). Baromsagra aggyak ew magokat (658). Mitsola baromság, másraváló boszszából magunkat ökrök kárhozatra vetnünk (Pázm: Préd. 128). Az isten szolgáinak ajtatosságát kép-mutatásnak, halgatását baromságnak itli (893). Baromság, ostobaság (Toln: Vigaszt. 95).

[Barmul]

el-barmul: bruto, brutesco MA. brusco PPB. [vervichen, vertieren].

még-barmul: [brutesco; verthieren]. Kezdetenec megbar-mulni és oktalannulni, és az nyomoréc halvány képeken csudálkozni (MA: Tan. 81).

BÁRSONY: ostrum, porphyra C. purpura MA. bolsericum PP. [sammt]. Latian Olofernest fűtöte ő zekiben ki uala barsomból (BécsiC. 33). Wtot wltwezet barsomba (VirgC. 68). Mewetesnek vtna barsony ruhazak (WinklC. 118). Iloznak vala aranyat ezevstext penzt aranyas barsont (Margz. 57). Aranyas draga barsony papi elvezet (DomC. 132). Barsson, gyöngyös egluz rula (Mon: Apol. 335). Szederjes barsony: purpura vineta canabius (MA: Bibl. I.588). Öllözzenek biborba, barsonyba és kunkákba (Zrínyi: Synb. 60).

[Közmondások]. Majmot barsonban öllőztetni: saltantis personam in toga inducere (Deesi: Adag. 120). Bársony mellett barsonyról kell itélni (SzD: MVir. 255).

bibor-bársony: [purpura]. Az gazdag ki minden nap bibor-bársonyban jár (Thaly: VE. I.337).

gubás-bársony: [purpura villosa]. (Radv: Csul. II.144).

kender-bársony: [plüschsammt]. Alivaló bársony, a kit kender bársonyok szoktak hívni (Monlrók. III.177). Egy vég kender bársonytól 30 den. (VectTrans. 10).

metélt-bársony, metszett-bársony: [geschorener sammt]. (Radv: Csul. II.144). Megyszán metszett bársony szoknya (Monlrók. XXIV.142).

Bársonyos: purpuratus MA. Mons Barsunus (Kézú: Gesta 2: 3. Endlicher 115). Alnak valo előtte wdwarowan nyud aranyas barsonyosok es aranyus ewesek (ÉrdyC. 409). Kyraly melsotagh zereit barsonyos wylaghossagh mynketh megh thyz-toythwan (ÉrsC. 119). Egy szép ló barsonyos tzipprackal előtalála egy szögny szármárt (Helt: Mes. 117). Elig volt oly barsonyos ur, kinek haza-nepe ez nagy veszedelemből reszetlenne maradt volna (Forró: Curt. 95). Az veres barsonyos lovat két veresbeli legény vezesse (Gér: KárCs. IV.351).

BARTOS: [marginatus; krümpeln, gekrümpft]. Eleyle kezdő ön buon egy ember szubasso, veres nagy agyrni, lassított sívekben, es egy igen szelles galleros mente vagyon rayta; nagy a szőne, es azzokra burttossan akavonta a símeget (Helt: Mes. 148).

1. BASA (bassa RMNy. II.5. MonTME. I.60. *passa* I.28. *passa* LevT. I.221. MonTME. I.56.): [dux, praefectus Turcius].

Herélt-basa: eunuchus C. Az Nándor feyrwarj zanchokotys varia az basa tyz ezer neppel (LovT. 1.74). A Vezér előtt három ló farkat visznek. Ezt a nagy betségletet tsak három Basúnak adják meg (Mik: Törl. 138). Az passa kengyel futója az ki volt, annak attunk egy pár aranyas kést (MonTME. 1.56). Most adóját adja Smirnai bassúnak, ajándékot viszen Algír kaliffának (Orczy: Költ. 23).

bulyok-basa: [praefectus agminis; colonnenführer]. Szénarovó bulyok basúnak ajándékpénzt küldöttem. Bulyok basúnak adtam 12 t. (MonTME. 1.208). Agák beszállkkal, sok bulyok-passákkal egy lábíg vesztenek (Thaly: Adal. 1.181).

cseser-basa: lovas százados a törököknél (RMK. III.459). Parmecola egy cserbasa haragval, minden hogy készülne nagy gorsassággal (RMK. III.303).

fő-basa. Mikor a törökök bútsút járnak, valami vezér alá adják magokat néha a fő basák a vezérek (Fal: TÉ. 720).

oda-basa: [janicsár százados]. Az odabasáknak az János deáktul két hüvely kést vöttünk 30 d. (MonTME. 1.38).

szu-basa: [polizeioberst]. A szubasáknak attunk nyargalló pénzt 2 tallért (MonTME. 1.34).

szubasaság: duumviratus, amandárság C. Szubasasághoz [így], amandársághoz való: duumviralis C.

vezér-basa. (Pethő: Krón. 258). A vezér basa tihájának az barjám ajándékát, hogy beküldöttük Szolnakká, az alkori költség 12 d. (MonTME. 1.28. 53).

2. BASA- Basa-rósa: paeonica PPBl.

[BÁSTOL]

föl-bástol: [concido; zerschneiden]. Bár vgyan mint egy részenként föl bástoljátok is az Luther porlo kőéhez köszőrült elméteknek bárdziaival (Bal: CsIsk. 322).

BÁSTYA: pugnaculum C. propugnaculum, munitio MA. saueus agger PP. [bastei]. Ezek mellett rőndel bastiak valának (CsomaC. 33). Ez gottus népec lőnnek mint egy erős bástya a romai birodalomnak (Helt: Krón. 11). Ráskay háza, melynél bástya vagon (MonIrók. III.51). El hagyá bástyáját, s meghi nyita kapuját (Liszi: Márs. 147). Földel töltött bástyác (Com: Jan. 122). Ágyukkal More bástyáját földhöz hasonlítja (Zrínyi: ASyr. 39). Az vigyázo ballik bástyáról mint szollal (59). Deli Vid százall a bástyán feun pörög (Kónyi: HRom. 122).

asztalosok-bástyája: [?]. Asztalosok bástyája és posztó utánna csinálóké (KolTört. 405).

derék-bástya: [mittelbastei?]. Belől vannak a reguláris derék bástyák (MonIrók. VIII.309).

ellen-bástya: contra scarpa Kr. Sebesen néki ment az ellenbástyának (Fal: NA. 221).

óltalom-bástya: [propugnaculum, munimentum; bollwerk]. (Az biblia) tévelygések próbakőve, keresztyénség óltalom bástyája (MHeg: BTan. 52).

sáncos-bástya. (Csúzi: Tromb. 161).

szégleit-bástya. (KolTört. 405).

tűz-bástya. Igéri isten az ecclesiának, hogy ő-maga lészen tűz-bástyája (Pázm: Kal. 677).

vár-bástya: propugnaculum C. [bollwerk].

Bástyás: propugnaculo munitus Kr. Bástyás erősség (Land: UjSegis. II.955). A katonák ott hagyák a bástyás erősségeket, kerülük az ellenséget (Fal: NA. 211).

Bástyáz: munitio Kr. [befestigen].

Bástyázás: munitio MAI. [befestigung].

BATALION: [bataillon]. Pálfi bada 22 kornyéta-alja és két batalion németül nem több (RákF: Lev. 1.502).

BATKA (babea MA.² bapka RMNy. II.32.): sextans PPBl. [pfemig]. Babea: numus Bohemicus, quartum tres efficiunt eruciferum Germanicum MA.² Egy batka: in moneta *quadraus PPBl. Keg. habornasgot indettott az bapka dolgabol, kyt az mynd ortheke keg. el nem akar wenyu hanem negeuel eg kracyarert. Keg. az eo fel. panasaban be atta az bapkat ketheynel eg penzert (RMNy. II.32). A hol ket batka haznot erszes is, nem akarod masuac erezteti (ComBalassa. MF.). Miképpen kell egy batkával avagy pénzul hasznolni (MesésK. 28). A te nyírett bajuszszod, a batka formára kopaszítottat tők agyal nem egyéb való náladnál (Prág: Serk. 270). Batkányit sem használ néha az gyomrodon (SzBodó: Sódics. 132). Batkárul batkára meg fizessen (Czegl: Enoch. 1.58). Még tsak egy batkája sinsen a mellyel meg fizessen (Szok: Bals. 58). Batkájok sincsen költségekre (Land: UjSegis. II.625). Árra nem egy batka (Fely: Dics. 34). 1 batka tészen 2 fillért (Pract: Arithm. 12).

[Szólások]. Nem volt egy batkája, most wralkodie nagy wraságban (FortSzer. 2). Semmirekellő ember, ki nem ér többet három batkánál: homo *semmiss PPBl. Minden rongya nem ért volna három batkát (Halt: Paizs. 87).

Batkácska: [obulus; pfemig]. Még tsak edg batkátskát sem engedne ő nekies (Tyúk: Józs. 105).

BATÓ: [baculus; stab]. Isten batoy, palczay (Mel: SzJán. 258).

1. BATOR (Batur Knuaz II.687. ZichyC. 45. 36): animosus, impavidus, cordatus, securus C. [külün]. Bodogsagnac orzagabol vadnak batorok (EhrC. 134). Ellenségeköl tegyed baatrockaa (CzechC. 47). O istemek zyleye, zőrózy bathor vthi (58). Mert ot cristusnak sebeyen batorb lezek auagy batorban lakozom (CornC. 232). Monda az angyal leegy bator, mert a hol te, ott ew (ÉrdyC. 519). Bator szűnő férfi (Mel: Jób. 81). Szen Lőrincz nagy bator meg az rostellonis (Born: Préd. 292). Őc igen erőssec és bátrac az Christusért valamit szenvedni (MA: Scult. 95). A sereg nagy számában bator (Kónyi: HRom. 89). Az koldus bator és szemtelen (Com: Vest. 14). Te bator erővel meg-győzted a gonosz kísérteteket (Fal: NE. 10).

Bátorit: animo C. [ermutigun]. Zerelnre batoreyt vala mendeneket (DomC. 223). Batoroh eng-meth, eresseich angyaloknak myatta (PozsC. 13). Ket zeep fogyweres vteyzők ewtet közből veeuen batorotytaak vala (ÉrdyC. 357). Batoriad ate zent lelkeled retegy lőnkonet (ThewC. 107). Nagy dolgónak cselekedetire batoritanáia (Lép: PTük. III.27). Békét hagyj az bánatnak; lám az előtt másokat is te bizattál a batorítottál (RákGy: Lev. 38).

még-bátorit: [animum addo; ermutigen]. Wteth meg vizagata es meg batorita (VirgC. 26). Elmeieket meg batoritum, hagyta hogy az loaz sereg elől lapangua (Decsi: Sall. 55. MA: Bibl. II.169).

Bátorítás: [confirmatio; ermutigung]. Hogy fogyott igyünkben batorításunk, jó állapotunkban tartóztatásunk légyen (Pázm: Préd. 620).

Bátorkodik: animosus sum, confidens ago MA. [sich erköhlen]. Egy kapitánynak illik ebben bátorkodni: res magno dnei *amenda PPBl. Byzon naghra batorkottal wr christho te read eel thereitween (WinklC. 90). Nem bátorkodtam volna ezen munkátskát kőz kézre bocsatani (Helt: Arithm. Előb.). Azt akará, hogy a szem-kőz bátorkodó vitézség lenne a nyertess és nem a hát megett kullogó róka-fogás (Fal: NA. 238).

el-bátorkodik: [andee; sich erköhlen]. Gyakorta ostromoltassanak, hogy feletted el ne bátorkodgyanak (Pázm: KT. 69).

még-bátorkodik: [animum capio; mut fassen]. Ezt haluan ez zegen binős, igón megb batorkodek (TihC. 138). Meg

bátorkodván, mind a két Pannoniát kezdve magogatni foglalni (Helt: Krón. 12).

Bátorkodás: [audacia; külnheit]. Hogy őrizkedhessünk az szállásban való vakmerő bátorkodástól (MA: Tan. 151). Bátorkodásban élne (MA: Scult. 292). Adollya őket az ő szabadjában való dolgok, bátorkodásoc (1902).

Bátorkodtat: [animum incendo; ermutigen]. Olyan messze nem merem őket ilyen halálós időben bátorkodtatni (MontME. V.313).

Bátorod-ik: confido, fiduciam sumo MA. [mut fassen]. Lássuk immár, mivel bátorodik, és gerjed lelkünk a reménységre (Pázm: Préd. 175).

ol-bátorodik: [animum demitto; den mut fallen lassen]. Midőn a strasic el batorottat volna, es semmit kevesbe nem tuduante vami az harezna, a tabor kapuján be rohana: remissis, qui in praesidio erant, et omnia magis quam proelium expectantibus portam irrumpit (Deesi: Sall. 49).

még-bátorodik: [confirmor; mut fassen]. Zorobabel batorogd meg (BécsiC. 288). Meg batorottak en elleusegim (AporC. 18. ÉrsC. 303). Oly szabadtód vagyon, a ki bírád és szó-szólód, mindgyárt meg bátorodol (Pázm: Préd. 157).

Bátorság: 1) animositas C. [audacia; mut, külnheit]. Zohn ualo malastya és batorsaga nem vala (EhrC. 56). Nagi batorsagal be mene az varosba (VirgC. 26). Zollyanak vala ystenek yzheeyeth nagy batorsaggal; et locuti sunt sermonem dei cum libertate (JordC. 719). Rakua vala vakmerő batorsaggal (Helt: Bibl. I. C2). Meg fedgyed batorsaggal az te felebarátodat: publice argue eum (Kár: Bibl. I.106). Az testi batórságot, és az igéncé meg mását isten bünteti (Zvon: Post. II.200). A batórság isteni szentség a katona előtt (Fal: NA. 209). **2)** securitas MA. [sicherheit]. Hlik, hogh een hozyam hazamhoz ieien, holott nagyob bathorsaggal megh maradbath (WinkC. 121). Nyuchen isten felekének batorsaga, hol ott meg maradhasanak (ÉrdyC. 10). Ez velag iger batorsagokat, de maga hazad, mert gáskorta felelmet es bmatot hoz (BodC. 6). Az Israel nagy batorsagban lakozik (Szár: Cat. 132). Tudatlanságból más ember jószágát batórsággal bírja (Pázm: Préd. 47). Minden fölől nyugodalmas és batórságot léssen (László: Petr. 178).

[Szólások]. Lá bábá szállott batórsága (Deesi: Adag. 60). Szárábá szállott batórsága (Kiss: Adag. 28). Batórságot venni: *pellere metum Pázm.

Bátorságos: 1) animosus MA. [audax; mutig, kühn]. Nagi dolgoknak batorsagos meg kezdőse vala (Szék: Krón. 216). Fértelemes életet batorsagoson könt (Boru: Préd. 308). Ez által vakmerőcke es testi batorsagossacka loszane (Zvon: Osiand. 38). Szívo s mind színe batórságos veres (Könyi: HRom. 55). **2)** tutus, securus MA. [sicher]. Nem batórságos bívó-holy: latebrae *intutae Pázm. A ki az cristus vrone kin zenuedesehez vígüzand, bamar batorsagos lezen (VitkC. 70). Semmi nemil ajándéka nincsen ur istemnek oly batórságos (ÉrsC. 152). Titeket batorsagosokká teszünk (Fél: Bibl. 51). Ha gőzzedemeses leszünk, minden dolog batorsagosos leszne (Deesi: SallC. 48). Az kis gyermek batórságos, midőn láttya, hogy az ő anyjának szeméi rajta vannak (Pázm: Kal. 37). Az ki okos ember, ahoz ragaszkodik, az mi batórságos (169). Tsek az lehat batórságos az itől szék előtt, a ki a jászabon fekiűs Kristus illető tisztelettel fogadgya (Pázm: Préd. 3). Jo és batórságos uton iarsz (Zvon: Post. II.302). Az ki eltávoztattya az kezességet, batórságos léssen (MA: Bibl. I.538).

[Közmondások]. A batórságos lelki isméret számetlen lakodalom (Pázm: Préd. 176). Nem batórságos soha az bárány az farkassal azon egy akolban (Prág: Serk. 355). Nem batórságos a juh a farkas mellett, se a csepi a tűz mellett (Mád: Evang. 276). Sásslal földt házban batórságos aludni (Kiss: Adag. 217).

Bátorságosít: assecuro Kr. [sicher stellen]. Őtet batórságosítani akarván, magát megjelenté (GKat: Titk. 790).

Bátorságtalan: intutus C. [unsicher].

Bátortalan: 1) timidus MA. [furchtsam, feig]. Némelly vásott ifiak békességnék idején hivolkodók és háborúság szerzők, az hadakozásnak idején tuncyarestek és bátortalanok (Prág: Serk. Elöl. 46). A kie a vallástételben bátortalanok (Szónyi: MKor. 237). Pongrácz szuszmatá ember oda, bátortalan, eszének sem meri hasznát venni (RákF: Lev. V.498). **2)** intutus, periculosus, non securus MA. [unsicher].

[Bátortalanít]

még-bátortalanít: [animum debilito; furchtsam machen]. Az titkos vétkek megbátortalanítják az szívet (Prág: Serk. 139).

Bátortalanság: periculositas, meticulositas MA. [furchtsamkeit].

Bátorul: [confortor, confirmor; stark werden]. A gérnec nő vala es zélléttel batoroltatit uala: confortabatur (MünchC. 110).

még-bátorul: [confortor, audeo; sich erkönnen]. Menez meg engemet öldözöktől, mert meg batoroltak en rátam (AporC. 113). Illetesenel korok meg batorulnak (ComC. 410). Katharina meg batorla es az ezazariak ygen zola (ÉrsC. 507).

Bátran (batoron PeerC. 172. batron BécsiC. 11. Boru: Enek. 295): tute, tuto, animose, confidenter, cordate MA. [sicher, zaversichtlich]. Memetec azoc vtan batron, mert yr megtőri azokat tülabaitec ala (BécsiC. 41. MünchC. 105). Te engemeti el ne hagy, hog en batoron yarolyak paradychomurk kapvayara (PeerC. 172). Elez bátran es bizvást folyamodgyunc (Zvon: Post. 1524). A ki palon mégyen bátrabban lép (Mogy: 3Jaj. II.180. Thaly: Adal. 162. 222).

[Közmondások]. A ki szalmán fekszik, bátran nyugszik (Fal: BE. 576).

2. BATOR, BÁR: 1) esto, sane, facito MA. [es sei, wohlun, wahrlich]. Monda Varinus: no mayd meg laatom, ha segel; monda Hyrena: bator (SündC. 29). Memiönk el bator zerelemes leumio (DebrC. 26). Az kőnet emeköm bator megh ne mutassad (KazC. 97). Byza keg. bator Apaffy istuan vramra (RMNY. II.11). Pharoa kedig monda nekie: Jó bator, az wr legyén veletec; et respondit Pharoa: Sic dominus sit vobiscum (Helt: Bibl. I. Gg). Bator hogy Jacob neue, mert immár két izbe nyomodotle engemet: iuste vocatum est nomen eius Jacob (N). Meg engede, hog mentebe bator baratit meg latogassa (Szék: Krón. 91). Ege őkaért isten nekie hagyá aektor, allatoc husául hogy élnéne bator (Sztár: Vízöz. B). Te sem megy be, bator higyed (Tel: Evang. I.115). Nem vagyok én erre elég, másra bizzák bator (Deesi: Adag. 163). Az miképpen mondottatoc, bator ugy légyen: fiat iuxta vestram sententiam (MA: Bibl. I.12). Hogyha meg nem iobbetnyak életeket, az utan ne remenliek bator üdvösségeket (Lép: PTük. II.23). Szabad akaratunk szerint megyünk, bár minket tőlbe ne izzass (Czegl: MM. 31). Legyen ugy bator (Czegl: Japh. 117). Tanításodat a sz. írisnek tulajdon s' igaz értelméből tetted; bator (Veresm: Lev. 97). Bar el főőn, ha el érkezik (Vás: CuiCut. 676). Bátor bár ugy légyen, mint hozzá szerenese: megnyugodtam rajta (Thaly: VÉ. I.430). **2)** [etsi, etiamsi; obwohl, zwar]. Bátor ordoyezom: quamquam ruminat (JordC. 91). De azért valamit neky megemny adnak vala, bator az ov ternezetynék ellen valok valuak, nagy hala adssal ezi vala meg (DonC. 222). Nem kel embernee remenseget vetnyo garlo emberbe, bator meg hazandatos legen es (DebrC. 285). Hadd iessen bator ő, de nint semmi ereie (Boru: Evang. 132). Akár ki menyí jót esdekedgyék és bár ugyan halált szenvedgyen is az Christus novőjét, de az anyaszentegyház kívüll soha az üdvösségre nem juthat (Pázm: Kal. 533). Ály meg edes vadam, bator ne sokáig (Zrínyi. II.116).

Bátor tudósok legyenek, mindazáltal azokban gyakorta vétkeznek (Illy: Préd. 162). Virtus kit koronázz, bár ne legyen sok ház, ott érdeml nemességet (Kisv: Adag. 512). **3)** [saltem; wenigstens]. Hogy az ydöket bátor ne eerye (ErdyC. 32). Hadd legyen velűne egy néhan napokon, bátor ezre tíz napig: mameat saltem decem dies apud nos (MA: Bibl. 121). Mutas bátor csak egyget (Pethö: Krón. 134). **4)** [utinam; ach wenn, wenn nur]. Bátor én holtam volna meg (Helt: Krón. 41). Bátor wram Samson ne láttalac volna (Kák: Sams. B3).

ám-bátor, ám-bár (*ambár* Amade: Vers.) **1)** esto, sane MA. [wohlán, es sei]. Am bátor vgy legyen á mint moudot: gratum habeo quod petis (Helt: Bibl. I. 04). Á ki nem akarja gtenni, ám bátor ne epre: si quis ignorat, ignorabitur (Helt: UT. x5). Ámbár vendég időn: ezek hozzon (Decsi: Adag. 140). Hadd szollyac én, s-ám bátor akar mi esséce raytam (Kár: Bibl. 1519. 606). De ha perleni akarsz, ám bár perely, tsak ted'le a gyvültséget (Pázm: Préd. 129). Ha ugy kell lenni, ám bátor legyen ugy (Tyuk: Józ. 426). Hadd fujjak edgy nótát s' az után ám bátor halljak-meg, nem bánom (Liszny: Krón. 255). Azt felehnék erre, hogy senmik vagy igen kevesek valúnak ezek. Ámbár: de hogy-hogy örvendhetett ezen üdvözöttünk (Csúzi: Síp. 66). Ám bár úgy legyen (Mik: TLev. 130). **2)** [quamvis; obwohl]. Nem szánta költségét, ha valamely szép új könyvnek hírét hallotta, annak megszerzésében ámbár harmícz, negyven aranyja meg-bánta-is vóna (Szeg: Aqu. 72). Ámbátor tudgya ember, hogy sok erős és veszedelmes ellenségi vannak, ámbár tudgya, mtsoda fegyverekkel kellessék azok ellen ki-kehni, de ha nem vigyáz (TKis: Pan. 57). **3)** [utinam; wenn nur]. Bolondnak téged nem oknékül lilak. Am bár ne volnál, de annak találalak (KTör: SzJán. 23).

BÁTYA (*bagya* DomC. 70. *bátyám* Com: Vest. 130.) **1)** frater natu major MA. [iliterer bruder]. Jobatyam, attyaunk az atyáunk bátyja: alpatrus C. Bátyám felesége: fratria, glos C. Atyám bátyja: patrus C. Az anyám bátyja: avunculus C. Istvan cardinalis ur az ew bagya (DomC. 70). Zeint regula, kit az ő battia zertzöt vala (DebrC. 188). Hugom nincen, mire nevez engöm batyadnak (TelC. 104). Christus wrunc Amaziásnac lineáiból származot, ki Esnáisnak bátyja vala (Helt: Bibl. IV.9). Josephet az ő batiai pinzen eladac (Szék: Krón. 15). Valaki az ő bátyjánac (fratris) feleségét elvejeind, nagy szidalmat czelekedet (MA: Bibl. I.108). A bátyja öcsét és hugat, ezek ismeglen bátyyokot rutollyak (Lép: PTük. 1367). Egy vér tag öcséc és bátyác: fratres (Com: Jan. 119). **2)** [patrus; onkel]. Ester meg-ualla hog ő (Mardocheus) batta (patrus) volna (BécsiC. 64). A groff, ki a királné aszszonynac anyja bátyja vala (Helt: Krón. 79). **3)** [verbum alloquendi; anredewort]. O te peter bafa emlékdzettel meg en rolam (TelC. 185). Bática, nem tudom ki nened, de itt is emberre talál, meg hűd (Decsi: Adag. 201). Hallád bática (Bal: CsIsk. 87). Fordiezd bafia, s tekeriezd az niakd körüll (112). Eszeden járj bátya (Matkó: BCsók. 217). Ej bátya, csak a csutighl vonnyad (Illyef: BCsTomp. 296). Hej mely szurkos vagy lakatos bátya (Thaly: VÉ. 1368).

[Szólások]. Vigyázz méltóságodra. Prov. Légy magadnak bátyja: dignitati tuae *consule WF. Monda a maiombíró: Eb öse bátyja. Menyetec el agébec, egy czúába vadot méltóc (Helt: Mes. 102).

Bátyácska: fraterculus MA. [brüderchen].

Bátyai: fraternus MA. [brüderlich].

Bátyaság: [fraternitas; bruderschaft]. Az olaszokkal sógorsígot, bátyasígot és rokonsígot szerzettenece vala (Liszny: Krón. 229).

BÁTYKO, BÁTYKOSÁG: [?]. Officiolatusok és szabadosok: egy főbíró, egy futosó bíró, két halisz az várhoz, két

julász, két batyko, s az egyiknek öcsese szintén batykosígot tanul, az jobbágyasígot kerüli (Gér: KárCs. IV.324).

BAZILISKUS: basiliscus, szárnyas kígyó; basiliscus-kígyó; regulus PPII. Tezy ewkevt yartatny baziliscoson es yaspis-kyon es sarkanyon (EhrC. 147). Aspison es basalisconon iurzh es meg nomodot az orozlant es a sarkant (AporC. 51).

BAZSALIKOM (*basilikom* MA. *barsalikom* PPII): ocimum C. ocimum odoratum MA. ocymum basilicum PP. Barsalikom, bisziók-fű: ocimum PPII. Basilicumnac azért hiujác, mert regalis: a basiliscus, az az, regalis király udvarához méltó (Mál: Herb. 109). Eoregibk basilicum gyokere. Appro basilicum leuele viragostul (Frank: Hasznk. 19). Az deák olyan ritka, mint az mezőn basilicum-virág (Thaly: VÉ. II.70).

BE, BEH (*beg, begh* Czegl: Japh. 80. Czegl: Tronf. 162. Megy: 6Jaj. II.15. *béh* CorpGramm. 252): quam Kr. [wie]. Be rosszul betsül a Dandea (Czegl: Japh. 55). Begh igen akarom (80). Be fraskások vadtok (Czegl: Dág. II.69). Begh utalandó rended vagyon (Czegl: Tronf. 162). Beg hamar elfelejtéd (Pós: GBot. 10). Beg meszsze lűtök jó atya fiak a tzéltul (Pós: Vételk. 39). Anyám! ezért nem szenyvednie el a nyomorúságokat? O! beg porban el alutt elmevel birnal ugy édes szőlöm (Szöl: Dáv. 87). *Bezzeg* vigan laktam néha ebben az házbán, beh meg-tánczoltunk (Nán: SzIT. 347). Be jó atyákat ragadá isten el tölletek (Szentp: Jer. 16). Beg kár illyen jeles ifjunak még is más szekere farkán filni (Megy: 6Jaj. II.15). Beg jó volna ez szőlőt tiédde tenned (16). Be nagy feueket kerít beszédjének (Fal: TÉ. 666).

BÉBIC (*bibet* PPB. *bibicz* Nom.² 153. *hibotz* Com: Jan. 37. *libotz* Com: Jan. 37.): capella, vanellus spermologus; Kieibtz PPB. Halász madár neme, bibicz, capra, capella, vanellus Nom.² 153. A harkály, poszáta férgackel élnece, mint a veres harkály és bibicz is talám (Com: Orb. 155).

BÉBZONÁR: [?]. Az öreg bebzonart mely az tentás lúdában volt, vőtte magához uram ő nagysága (Gér: KárCs. IV.226). Egy bebzonár, öreg (225).

BÉCS, BÉCSÜ (*böcz* Szék: Krón. 82. *böts* Pázm: Préd. 351. *böcsü* MA: Bibl. 192. *böcsü* Ver: Verb. 50. *büchül* Mon: KéYT. 3b. 38): **1)** aestimatio, valor, pretium MA. wert, preis PPB. Szabott bötsü szerint achi marháját: *aestimationes vendere PPII. Mikor valaki az urnak fogadast fogadand, e legyen bechűe: sub aestimatione dabít pretium (Helt: Bibl. I. MM3). Az menyti summara megyen az böts: summa aestimationis (Ver: Verb. 82). A bornak, buszanak böczy nem vala (Göres: Máty. 67). Az bűnnek böczűe szerint vigen állatot az áldozatra (Kár: Bibl. 192. 314). Az isten tár-lázában semmi kiűnnek anyi bötsi nűnsten, mint a tiszta életnek (Pázm: Préd. 351). Az ház és bót örökségnek bücsűje 60 tallér (MoaTME. 1302).

2) honor, dignitas, existimatio MA. elire, würde, ansehn PPII. [Szólások]. E nélkül a szépségnek se ára se bötsce (Fal: UE. II.430). Búza, ültözet, edény égett, száma s betsűje nűnsten (TKis: Pan. 8). A kalmári rend mtsoda betsűben áll (Szentm: Kalm. 1). Semmi böczbe nem tartyac az te szolgádat (Born: Ének. 180). Nagy tiszteletben és beczűben tartatnék (MA: Tan. 1098). Ezt Isaius hogy látta lélekben, poklosnak litta, böchűben sem tartotta (Pécsi: Ágost. FG). Azon juszagnak örök böcsűén marad: in aestimatione eorundem bonorum peremali condenmetur (Ver: Verb. 50). Ha valami partikáiarul bech zerint igazat akarunk teny igen karos volna az kmed sogorának, merth meg eskudni hogy semmi penze nűnchen, es oli hitwan marhat bechre hanna, ki az ados sagnak felet sem erne (RMNy. III.117). Mit fog Rusztán bék felélem szöllani, nem reménylek semmi betset-is vallani (Kóuyi: Hlóm. 130).

[Közmondások]. Szeléd alimánk nagy, vadnak kevés böcsce (Kisv: Adag. 16).

köz-bécs: aestimatio communis. Ha a jóság a köz bécsöt meg haladja; ultra communem aestimationem bonorum ipsorum (Ver: Verb. 125).

örök-bécs. Kétféle penig az bécs, tudni illik örök és köz bécs; az örök bécs csak vesztig allo jóságban van (Ver: Verb. 210).

Bécsedelém: [aestimatio, honor; ehre, würde]. Vri nagy réndeknek illendő bécsedelme (ExPrine. 138). Az indulatokat alázatosságra és isteni bécsedelmeire vészi (Konár: Imáds. 17). Ne csak úgy járuljunk az úr asztalához, mint a közönséges asztalhoz, hanem nagy bécsedelémmel (Illy: Kat. 359).

Bécsedelmes: [aestimandus, aestimatio dignus; ehrwürdig, wertvoll]. Annak-felette bécsedelmes és előséges a Christnak valótsága (Ker: Préd. 100). E mellett, bécsedelmessé teszi az ő áldását (Megy: 3Jaj. II.177).

Bécsös, bécsüs: praestans, dignus, pretiosus MA. vorrefflich, würdig, schätzbar PPB. Mas ymadsag ygön seep, ees ygön nagy beczvas (CzechC. 41). Nagy bécsös nálatok az telhetetlenség (RMK. V.63). Ez rézből csinált edényec olly becsösö mint az arany (Kár: Bibl. I.425). Az tőkélletes ember előtt bécsös lésezés (651). Az arany bécsös a földi értzek között (Pázm: Préd. 192). Bironatusi titlust is küldé neki, mely az akkori időben ritka és becsüs vala (Cserei: Hist. 70). Nagyobb és lecséssebb pénzt őriz (László: Petr. 130). A nagy pátja, la íres és pusztá, óhul mivel becsössébb (Kisv: Adag. 189). Jajozajos szélvész régen húny s ráz, bécsös régi fényem befogta szeuny és máz (Thaly: Adal. II.152).

[Bécsmél]

el-bécsmél: vitupero, vilipendo SzD. [tadeln, herabsetzen]. El-bécsméllik, búzban keverik, a kik nekik fejt nem hajtanak (Megy: Dial. 229).

Bécsméréz: [vitupero; herabsetzen]. Mikor a fél így s amúgy bécsméréz valamit, arra értesel, hogy bécsül (Fal: UE. III.99). Nem azt, a mit bécsméréz, hanem ötet fogja a világ gyalázni (497—8).

Bécselen: 1) nullius próti Kr. [wertlos]. A ki megvalásztja a drágát a bécselentől, isten szája vagyon annál (Pázm: Préd. 131). 2) irreverens MA. [inhonestus; unverschäm, mehrlich]. A bécselen ember bécsülése nem téssen senkit tekintetessé (Pázm: Préd. 579). Bécselen szók (Megy: SzaÖröme S). Photinus az ur Christus felől még Ariusnál is bécselenből értet (GKat: Tük. 15). Susnya bécselen dolg (Toln: Vigaszt. 229). Tsak egy köz leányt is nem illelne, hogy illy bécselen birt szó nélkül viseljen (PálFI. 64).

Bécselenéd-ik: vilescio Kr. [die ehre verlieren]. Gyakorta bécselenedik sok dáma miatta (Fal: NA. 187).

Bécselenit: inhonoro Kr. [herabsetzen, beschimpfen]. Bécselenített lárébe nevébe (Csúzi: Tromb. 48). A pokolbeli sátán erejével bécselenítve hazudjátok (239).

még-bécselenit: [ignominia afficio; beschimpfen]. Aranyac el lozásával meg bécselenítetté (Prág: Serk. Előb. 63).

Bécselenítés: [contumelia; beschimpfung]. Az ő szíve meggyul, tanítatb, hajlo lézen az ollyan nagy szereti és hosszútűrő jó istennek bécselenítéséért (MHeg: TOSzl. 75).

Bécselenked-ik: ago indigne, inhonoro Kr. [ehrlös handeln]. Nem koválykednlük, hanem inkább bécselenkedve kell telát szemérmeteskednlük ruháztunkkal (Csúzi: Tromb. 14). Felbírjátúra fondorkodva bécselenkedvén, kigyót békát kiált (175). Minden rossz ember ne becselenkedjék velünk mindenek láttára (Monfrók. XXIV.141).

Bécselenség: infamia Kr. [dedecus; schimpf, schand]. Valakinek kárára, vagy bécselenségre járni, itelni: *praenudi-

cure alicui PPB. Az templomokat bécselenségben tartom (Prág: Serk. 400). Némellye a kopasztságot magoknak becsületül tartvác, némellye bécselenségül (Com: Jan. 54). Élte hozatik nagy becselenségre (Gyöngy: Csup. 21). Üdvözölünk külömbféle becselenségekkel kívánt megáliztatni (Csúzi: Síp. 120). Veszedeles puffadozás ez, megérdemli, hogy kúrral és bécselenséggel apadgyon (Fal: UE. 398).

Bécselenül: [inhoneste; schimpflich]. Azok kiket kegyelmek nagy rankorral becselenül írásban kiadván (MonTME. V.333).

Bécsül: 1) [aestimo, censeo; schätzen, taxiren]. Ez e világi gionörösüget minden allatnak felette bécsülte (Szék: Krón. 16). Bécsülte az kárt (Kár: Bibl. I.91). Minden adományul nagyobbra kell bécsülni a szeretett (Pázm: Préd. 589). Az mint az pap bécsülte az embernek bűnet (MA: Bibl. I.92). Bécsülte bíró (Land: UjSegis. II.34). 2) honesto, cohonesto, honorifico, veneror, deveneror, colo C. aestimo, honoro, revereor MA. [achten, ehren, würdigen]. Mennece ég istenét bécsülte (BécsiC. 17). Anya zent egylaaz béchewltytek ew zentsseegynek meltsagawal (ErdyC. 560). Ha ki sz. orszagod először keresi, az te beszédet mindenben bécsülte (Bori: Euck. 125). Mi emberec leuen egymast tisztellne, béchüllne (Mon: KépT. 3b). Mely sidokat Leo ammenal inkább béchült az vtan (38). Béchülleni szoktuc friedelnünkne levelet (81). En azoknac életeket es halalokat egy arant bécsüllem (Decsi: SallC. 2). A sólyom szép és tekintetes madár, bécsülük őtet a fejedelmi emberek (Pázm: Préd. 30). Félelemmel bécsülte az ő teremtőjéket (Com: Jan. 216).

[Szólások]. Kallay hazavntak negy zuz forintban béchwltek (RMNy. II.121). Harmincz ezüst garason becsülte őtet (Pázm: Préd. 490). Semminek becsültem: nihilifacio C. nancifacio PPB. Az igaz diczretet az hamis arulkodasnal nagyobnac bécsülleneice (Bécsi: Sall. 36). Őtet semminek becsüllöttök (Szár: Cat. B3). Nagyra akarják becsülltetni munkájokat: volunt operum suam aestimari *multi PPB. A férfúi nemet béchülde ház sietusra (Helt: Bibl. I. MM3). Nem a végre támogattuk tanításunkat az ő irásokkal, hogy a sz. írásnál nagyoba bécsüllenek (Pázm: Kal. 75). Még az halat is, ehaz a felelenhez vetvén, nem nagyra becsülleneice (Lép: PTük. II.196). Semmire becsülendő és semmire kellő dolgot: res proletariae, nullius pensio (Com: Jan. 177). Hellyebb becsüllni barátját, mint hazáját: amicitiam patriae *praepone PPB. Egy magános embernek is fellyebb kell becsüllni szavát a papiéul (Czegl: MM. 74). Istennél fellyeb becsüllötték (Illy: Préd. I.11).

[el-bécsül]

elbécsülés: [aestimatio; schätzung]. Ersek wrvntak es magath reabírlhatnak esiremet inditának Erdélyd uranodth mint az zeólek transito zorenth ellehecelése felől (RMNy. II.119).

még-bécsül: 1) penso, pensio C. taxo MA. [schätzen, taxiren]. Egyót meg bécsülte: coestimare C. Az hazat meg kell bécsültetni, es az mennyi summara megyen az bécs, azt anyi reszekre kell osztai, mennyi az attyafak vanak (Ver: Verb. 82). Arany girára bécsüllik ezek, ha valakit meg-bécsülték (Fal: UE. II.463). 2) aestimo, revereor C. [ehren, würdigen]. Meg bécsüllik az en kiamat (Fél: Bibl. 36). Magut meg nem tudja béchülleny (Frank: HasznK. 61). Ő felsége szómellyét és ielen voltát meg becsülltyetek (Mitrók. I.139). Itt meg vető léz, amott megbeccülltyett (MA: Scult. 12). Az ndvar meg-bécsül szép pensioval, de a had el kupta (Fal: TE. 772).

mégbécsülés: indicatio, pensitatio, taxatio C. aestimatio MA. schätzung PPB.

mégbécsülhetetlen: inestimabilis, incomparabilis C. [un-schätzbar].

Bécsülés: **1)** *inductura*: schätzung C. **2)** *veneratio, aestimatio, C. existimatio reverentia, cohonestatio* MA. achtung, schätzung PPB. Főldöttébb bécseléssel terheli magát (LevT. II.307). A biblia bécsülésben nem a tentát, papirossat, hanem az böcsüllyk, a kinek szavát magában foglalja (Pázm:Préd. 156). Az isten szolgálatjára és bécsülésére köteleztetünk (1016). Az nép itetett az isteni dolgoknak bécsülésére (MA: Bibl. 171). Kúvesd meg illendő bécsüléssel (RákGy: Lev. 75).

Bécsület: **1)** *aestimatio, census*: schätzung. Minden bechület a szent-helne siclussa szerént legyen (Helt: Bibl. I.MMm4). Az carbonkulus kfi csak emlekezeth sem lehet a böczeség beczületihez képest (Mel: Jóh. 66). Hazwukat negy zaz forintban böchwilek volna, mely haznak böchwletyben enneköm Kallay Ferenc zaz harmány három forinttal tartozth volna (RMMy. II.121). **2)** *honor, reverentia, existimatio, observantia, dignatio* C. honor, veneratio, aestimatio MA. [ehre, achtung]. Böchwlety vagyon isten előtt (ÉrdyC. 648). Leányt nagy gazdagon el temették, utolsó böcsület azzal adatott vala (Ilosv: Toldi. 6). Az isten az vén embernek beczületit aiánya (Kár: Bibl. L612). Az ioszagos czelekedetnek most beczületi ninczen (Decsi: SallJ. 2). Az sz. írásnak böczületi fel-bontják (Pázm: Kal. 61). Amyira alázatos volt és oly kevés böcsületi volt magáról (Ily:Préd. II.223). A vezér előtt három lófarkat visznek, ezt a nagy bécületet tsak három basának adják meg (Mik: TörL. 438).

[Szólások]. Jó hírbeforgó, bécületben forgó: homo **incoluni fama* PPB. Bécsületében jár. Hírelt veszténé, ha kinek azt meg-jelenténé (Gyöngy: KJ. 18). Nem is tartya a keresztényi gyülekezet olyan bechületbe, mint ezeket (Helt: Bibl. Le3). Álljon a kegyelmek becsületin (Nyr. X.468). Az edes edes kett leaniomoth az ed rendi zerenth neuletse, hogi tiának fiának essek becheületekre (Radv: Csál. III. 157). Maga virtusával ment elé, ment bécületre: *ex se natus* PPB. Ki az a szekeknek böchwletit meg tartuan (Mon: Apol. 29). Az népec böchwletet nem tésznek törvényednek (MA: Bibl. V.57). Eleiben imé magam méyek, hogy neki illő becsületet tégyek (Gyöngy: Char. 9). Legjobb keveset nyujtani, de olyast, melyre forró a kívánság a félben. Az ilyen kevéssel sok böcsületet vallunk (Fal: UE. 492). Tyztölétős bewchwlettel leegyenek az zolgak ew wrokhöz (ÉrdyC. 77). Nagy böchwlettel tarttyak vala (ÉrdyC. 631). Némellyec a kopaszsgot magoknak becsületül tarttya (Com: Jan. 54).

Bécsületés: **1)** *pretiosus* MA. [kostbar, wertvoll, teuer]. Hic penigen, hogy ez a historia kedues es böchwletes legyen mindenekiel (Tel: Evang. L183). Nemde az lelek böchwletösbe az eteknel (Fél: Bibl. 9). Az arany böchwletesb az onul (EszT. IgAy. 42). Nem az ő választása tézi böcsületessé az jó követ, hanem az maga tulajdon természeti (Pázm: Kal. 461). Az istentelen emberek testét fényesen, gazdagon és böcsületes pompával temetik (Pázm:Préd. 4). Ne legyen mi előttünce semmi beczületesb az istennek igejénél (MA: Bibl. Et.2). **2)** *honorus, honoratus, reverendus, augustus* C. venerandus MA. [ehrlich, ehrenhaft, rechtschaffen]. Az vr neu az böchwletős felelmet be rekezt (TihC. 130). Leszen é biblia szerelmes es becsületes az vr istennek (Helt: Bibl. I.c4). Az egész néppel böchwletes: honorabilis universae plebi (Helt: UJT. g8). Drága böchwületes nemes böczeket, okossakat szül es világra (Cisio F3). A böcsületes úrnak arra szeme legyen, hogy maga kezével ne verekedgyék (Pázm:Préd. 274). Ide sok becsületes főrend gyült (RákGy: Lev. 220).

Bécsületésen: [honeste, ingenue; ehrlich]. Böcsületesen czelekedő: venerabundus C. Kedves emberünknek bireket s igyeket böcsületesen elő-gyámoltunk (Fal: UE. 385).

Bécsületesség: *honorificentia* MA. [ehrlichkeit, rechtlichkeit]. Nem arra igyekeznok, hogy megmutassák a koresztény telketes erköltsük böcsületességét (Pázm:Préd. c).

Bécsületlen: *inhonestus* WF. [unehrlich, ehrlos]. Az gosznac elméből származott beszéd bécületlen (Kár: Bibl. L308). Az reszegseg az haz biro embert böchwletlen teszi az öuci közt (Decsi: Préd. 33). Neuzetec átet az böchwletlen neuel (Mon: Apol. 490). Választa el vetett nemből származtatkat, tudatlanokat, az emberek előtt böcsületleneket (Pázm: Kal. 47). A szentek teteminek böcsületlen hányását, és tób efféle dolgokat le-ráz magáról Bald. (Pázm: LuthV. 135).

Bécsületlenség: *irreverentia* NémGl. 158. [unehrbietigkeit, nichtachtung]. Egyiket sem tartync feleségül, hanem mindniait egy arant valo beczületlenségben tartyc (Decsi: SallJ. 66). Rutéttatic az templom, ha edénit és egyéb ezközt csufolya, vagy böcsületlenségben tarttya valaki (Zvon: Post. II.274). Sacramentonnak böcsületlensége (Vás: CanCat. 657). Hogy becsülettel kezdet jó indnlattában cserben ne maradjon ktek becsületlenségével (FM: Minerva I.478).

Bécsületlenül: [ignominiose; schändlich]. Ne elegyits valakic közzé magadat, hogy beczületlenül ki ne tolyattassál (Kár: Bibl. I.658).

Bécsülhetetlen: [inaestimabilis; unschätzbar]. Akarod-e tudni, mely drága az ember lelke? tekintsd meg, min vette az isten; szent fiának böcsülhetetlen véren vette (Pázm: Préd. 11).

Bécsülő: **1)** *pensator, pensitator* MA. *taxator* Kr. Bécsülő bíró (Land: UjSegits. II.34). **2)** *observans, aestimator, venerator* MA. Ember böcsülő (Pethő: Krón. 265). Ember bécülhető (Mey: 3Jaj. II.19).

Bécsültelen. Böcsültelenné, aláualouá leszők: *exsordesco* C.

Bécsültet: [curo ut aestimetur; verehren lassen]. Az sem igaz, hogy a pápa magát isteni tisztelettel böcsülteti (Pázm: LuthV. 124).

el-bécsültet: [accipio in aestimationem; verschätzen lassen]. Valamit valakitől adósságban el-bécsültetni: *aliquid in *aestimationem ab aliquo accipere* a majorkodó helyét el-bécsültetni adósságban: **accipere praedia in aestimationem* PPB.

Bécsüs. Nem becsüs: *proletarius* WF.

Bécsütlen: [pretii modici; billig]. Igen csodálkozott nagy olczosagan, magyar országnak böcsütlen böü voltan (Göres: Máty. 76).

Bécsültenség: [irreverentia; unehrerbietigkeit]. Amak böcsületlensége a fülek bedugása: *irreverentia ipsius obturatio aurium* (Vajda. Kr.).

[Bécsüz-ik?]

el-bécsüzik: [corrumpor; unbrauchbar werden?] Cizmátlanok livin hadaim, de lovok is elveszett és az ki meg marult is, elbecsüzött (Monlók. XV.25).

BÉCS: [obulus; heller]. Soha sem en ream, sem zolgamra egy bech fyllyert sem keolteott (LevT. I. 361). A szegény asszony két bécset inkább böcsülte, hogy sem a gazdagok nagy adományát (Pázm:Préd. 980).

1. BÉCSÜ (*beco* Bécsi C. 118. *berchev* DomC. 297. *bochu* Lipp: PKert. II.99. *büczü* Mel: Kir. 198): [legumen; hülsenfrucht]. Böcző ededel: *legumen* MA. Tiz napokban es adattasznac mñnekőnc becü élesegec ededelre es viz italra; es aduala nokie becü elesetet: *dentur nobis legumina ad vescendum* (BécsiC. 118). Sokak voltak, hogy kyc rytkan evtennek halat, auagy egyeb jo etket, hanem csak bechoevt, horsot, lenchet (DomC. 297). Hozának Dauduac babot es lencset, es egeb büczü etelből ezenalt piritott darát (Mel: Kir. 198). Czac tengetésre való böczüt, auagy akar mit az mit akar, eszie (Born:

Préd. 148). Daniel sem bust nem élt, sem bort nem ivott, hanem böchtűnd élt (Tel: Fel. 107). Fris etkeit az ő tarsaiaval megvete, böchtűt kére magának es aunal eleme (Mon: Apol. 133). Igen éhnek étkeben magyával főben, sültben, böchtűben (Lipp: J'Kert. II.99).

vala, mellet egy napra valo abra kot adnak vala az abra ko-
soknak, az az melybe egy napi filis fir vala akar uton s akar
háznál. Liszen erül emlekezet az isteni idelenstül valo könnyü-
ben; ott beczünk fordítón (Sylv: Ujt. Quinqu. 4). Az gaboni-
nak beczünk egy denirón: choenix triticj denario (315b).

BEDELIOM: [bdellium; weinpalme]. Ott bedelyomott is taláhnac: ibi invenitur bdellium (Helt: Bibl. LA4).

1. **BÉG** (*bek* Helt: Krón 86): [princeps, nobilis; türkischer edelmann]. Az latwany békkel *coszwe vesztem*, valtig rwtoll-ywk egyzmat lewehkel altal (LevT. 1182). Arazul begi kwl-dykh walth Pechywl az bwdy basahoz (285). Békek emégekkel, passák vezér-ekkel rabukká estenek (Thaly: Adnl. 1181).

begler-bég : [gubernátor]. Az beglerbég Péterváradjan által jüve (Monfrók. III 89). Mynden beglerbegynek meg parancsoltam, hogy ew keztek s tew kezettek semy haloru ne legyen (RMNy. III.3).

nazur-bég, nazul-bég: [inspector; aufseher]. Nazur bék levelire az pásztormányokat Szabó Gergelyvel, Kelemen Balással föl-hajtották (MONTME. 12s). Pintér Jánost az heti soros kocsi végétt az Nazul békhez kültük (46).

olaj-bég: [tribunus militum; oberst]. Vöttünk az olaj bek-
nek 2 rúka bñrt (MonTMI₂ L34). Fazékakat vöttünk vajnak
az olaj bék számára (37).

szandsák-bóg: [praefectus comitatus; comitatsvorstand].
Mynden zanchyakbegymnek meg paranchyoltam, hogy ew kez-
tuok s tew kezettetek semy haboru ne legyen (RMNy. III.3).

2. BÉG: [balo; blöcken]. A ketskek felelemnek miatta begni kezdenek (Helt: Mes. M4b).

Bégés: [balatus; das blöcken]. Báránynak bégése (Misk: Vadk. 36). Minden bárányok az ő anyyokat bégésekről menten meg esmérík (205).

Béget: balo C. blöcken PPH. Gyakorta bégetök: balito C. A báriný béget, mekeg: agnus balat (Com: Jan. 43). Béget a báriný (Com: Orb. 4). A jó juh nem sokat beget, de sok gyapjat ad (Kisv: Adag. 164).

Bégetés : balatus C. PPBl. [das blöcken].

BÉGY (*bogy*) Deesi: Adag. 285): ventriculus volatiliū MA: kroph]. Veygo a begyit tallaiuul egyetombo, es vesse a rakus hamura (Helt: Bibl. 1. Yy2). Igen meg tölthőte a begyűt (a farkas), nem fathat (Helt: Mes. 134). Az madárnac begyűt kivénűn nűnden rűtsűgűal egyboz (Kár: Bibl. 1.88, MA: Bibl. 1.89). Hasolatocsa tykhoz, ki a tizta buza kűzűttis vakargat, meg tűltűn begyűt (Vás: CanCat. 460).

[Szólások]. Még szakad a begyi (Bal: CsIsk. 126). Vagy-on valami az bőgyben, azért lappango (Deesi: Adag. 285). Az kikene vagyon bőgyökben, mindene baráttycok (Drág: Sork. 91 b). Hatulmas eszűszárunk tartja is, begyi bora rakva zsugor-gatja (Monfrók. VIII 72). Jaj a dühös ebek tulajdonságát maga begyében viselő barátunk (Matkó: BCsík. 238). Te vagyon nagy beggiel mered mondani (Bal: CsIsk. 126).

galamb-bégy: *serophularia minor* Mel: Herb. 179. föld-salat). Kisseb fetske fű, más neve golyua ronto fű, sül fű, mezei sül fű, galamb bégyvec hívié (Mel: Herb. 179).

tyük-bëgy: anagallis [gaulheil]. Ezt alsínéec, anagallis-nac, az az tyik begyneec, tyikszennec mongya Fuchsius, de nem igaz (Mel: Herb. 80. 182).

vörös-bégy : rubecula ; rotkehlehen Com:Vest. 141.

Bëgyës: elatus SI [aufgeblasen]. A mit mondott vala Moy-
ses, amaz nyakas és majd mindenkor bálványozó tele-bëgyës
Israel-felöl (Csúzi: Sip. 632). Hány idegen tollba ültözött bëgyës
kontyos nadir ugy járna mint Aesopus hollója (Fal. NE. 103).

Begyésen: [elate; aufgeblasen]. Látod molly begyesen tudakozik (Matkó: BCsák. 11b). **Melly** ina-szakattól űgethet ez előtt igen begyesen és gőgösen futkárózó Mátyás (373).

Bégyeszt (elő-begygyeszt GKat: Titk. 321): [imlo; aufblasen]. Annál inkább szűnet begyeztette vala Jephtha (Illyef: Jephtha 9).

elő-begygyeszt: [obicio; vorhalten]. Melly ellenvetést ottan ottan unalmason előbegygyeszt (GKat: Titk. 321).

BÉKA: rana C. batrachus MA. frösch PWB. Bekaknac es egereknek hada anagy bekeger harez: batrachium C. Rekeg. béka módra szól: coaxyo (Major:Szót. 145. Com:Orb. 5). Vartogó béka: rana coarxans (Com:Jan. 40). Bidsz forget bocata & raiok es bekak (DöbrC. 147). (A verem) rakua vala kígyoval, bekauval es sarkanokkal (BodC. 12). O yz Carthusssa ky lehet to hozynd hasonlat? Neemwllanak megh a beekaak, kyk nem zemek es zent zyz zerzet ellen chachogy (ÉrdyC. 572). Ti beka fermezeti hitlen haluanozo fösven vrak (Mel: SzJón. 41. 548). Nemelyt vízi állatokkal, bekauval, hallal eltet az isten (Börzi: Préd. 553). Czak annit gondolok én véle, mint az bekák éleczogisáua! (Deesi: Adag. 183). A bekak regelnek (ACsere: Enc. 290). A bekáknak tsevegése (Misk: VKort. 258).

[Szólások]. Felebarátjára fondorkodva, büstelenkedvén kiigyt
békát kiált (Csúzi: Tromb. 175).

[Közmondások]. Az béka is vetekődik ám az siskával (Dicső: Adag. 300). Ellenzic es mint a beka a deret nehezlik (Mon: SzSegits. 281). Láddé, mely nehez a dér a békának (Pázm: 5Lev. 262).

csipke-béka: rubeta Com: Jan. 40. [kröte]. Rubéta vagy
csipke béka (Nad: Kert. 16, 38).

csirke?-béka: rubeta PPBl. [kröte]. Utálatos férgek a kigyó és tsirke béka (Ker: Préd. 507).

földi-béka: [erdfrosch]. Ama nagy földi béka megszáraztatásuk, az után etetve mártassék (Web: Annul. 89).

halászó-béka : piscatrix 17131.

kecske-béka: rana escaria Sl. A velencei követ asztalánál kecske-békát is sokat ettem (Bethl; Élet. 190).

nyelv-béka: *batrachus, ranula linguae* SK A nyelvnek bekijáról és egvéb dagadásáról (PP: PaxC. 76).

száj-béka. Szájnak béka neve nyavalyája: rana viridis
PPBL.

tekenős-béka: testudo, chelys C. [schildkröte]. A tekenés béka magában panaszokodván monda (Helt: Mes. 404. 106). A tekenős-béka lúrában ha tsuk fél eleget eszik ember, megnehezíti a gyomrát (Misk: VKert. 264).

tengëri-bëka : chelydros C.

varancsos-béka : [bufo, rubeta; kröte]. Varantzos békát megfűstölöm (Gvad: RP: 160).

varas-béka: bufo, rubeta C. [krütö]. Ez két zőrnű varasbecat, kit lattoe en zőmeimbe flüñe, ezö engömöt kinözün [GuaryC. 48]. A varas béka fejében ternet kö (ACsere: Enc. 251). Varasbéka, lörgek és egyéb tisztitalm lelkes állatok [Illy: Préd. II 157]. A matska sokszor a kigyókat és varasbékákat is mind egyre szokta mardosni [Misk: VKert. 168]. A csipke-bokorról vót nevezet a varas béka is, kinek a csipke-bokor tövénél vagyon lakása [Hall: Prüz. 67].

vērēs-bēka : rubeta Com: Jan. 40. [kröte]

zöld-béka: calamitae C. rana viridis Nom.^a 143. [wasser-frosch].

Békás. Békás tó: ranarum lacuna PP.

BÉKE: pax MA. friede P143 [ruhe]. Ez farkas az város zerte nagy bekenel iardogalt (VirgC. 58). Senki bekevel el nem mehet vala az vton (JordC. 377). A fővendő konert ez velenon valo navaának bekevel zenedeset vezi (DebrC. 595). Mely hitlevelünk mellett békével járhatának (Monfrók. III.211). Ötlet engesztelék, király fia hogy Erdélyben békével lakhaték (RMK. III.367). Békével szemel (Decsi: Adag. 81).

[Szólások]. Ha g i b é k é t enekem (VirgC. 206). Nem hanna bykty (LevT. I.225). Kenyergék, hadna beket az en keweemenek, mert az nekyls elegh zegensegel elok (363). Azoknac mostan békét hadgyné (Valk: Gen. 56). Hagy beket az hitnec (Mon: Apol. 35). Hagy békét nekűnc (MA: Bibl. I.61). Hagy békét az bor italnac (244). Az várak szállásának mi már békét akarunk hagyni (RákGy: Lev. 286). Igen el törtek az fogsagnak nyatta, azérth keg. kerem boesassa el bekenel (RMNy. II.114). Bekyvel bohattak evketh (LevT. I.318. 325).

Békél, békél-ik: 1) reconcilior, pacem in eo MA. [sich versöhnen]. Tanyetvanidnak labayth meg mosad, ees edössegvel welők bekelwen [edösön ewketh vizgaltalan WinkIC. 246. GömC. 100]. te dragalatos zent testdöthet nekyl adad (CzechC. 11). Békéltön békélik (Decsi: Adag. 2). Az ő aszszonyához békélyéc (MA: Tan. 249). Mikor meg-esmere Salmán Deli Vidot, ő hozzá békélvén lassan fejet bajtot (Zrinyi II.10). 2) [osculor; küssen]. Legottan veue öthet ölebe a földön ylwen. hol vele bekelyk vala, hol neky zot vala (WinkIC. 231). Kezeith ebokolwan ees mondwan: oh en zeretű fyan, nemde ezökee atte kezeid, kyk sidoknak ebodakath teeznek vala? Labait bekelwen vgh mond vala: nemde ezökee allabak, kyketh a sidok gyakorta ymadnak vala (231). Ottan mynden feyet terdet hayson awagy le esween az földhöz bekeelyek alazatus tyztössegnek okaert (ÉrdyC. 54). Magdaleena monda: Oh en edes mesterem. Es akara labához bekelné (ÉrsC. 123). Nem szabad senkinek (a pápa) kezéhez békélni, mert soha senkivel jól nem akar tenni, de az ő bal lábát meghagyja csokolni, mert azval ő mindent meg akar tapodni (RMK. II.111). Lábihöz békélvén, kezde esedezni (Zrinyi. II.11). A kozák hetman ura, lengyel király lábához így békélik (Monfrók. VIII.209). Imé kezéidhez békéllek (Fal: NE. 10). A jó szerencse mellett, ha jobb kezéhez békélhetünk, boldogulunk életünkben (Fal: UE. 368).

egybe-békéllik: [reconcilior; sich versöhnen]. Mikor a földre jöve, akkor egybe-békélt az igazság és irgalmasság (Pázm: Préd. 114).

mög-békéllik: 1) [reconcilior; sich versöhnen]. Félek azon, hogy meg nem békéllik: *vereor nt placari possit P143. Ihusnak halála napyan megli bekelenek (WinkIC. 185). Embör istennel meg bekelic (GuaryC. 43). Addeeg bekeelyeek meg haragosawal (ÉrdyC. 22). Meg bikillel az te ellensügednel (Sylv: UJT. I.8). Jonatas herczeg meg bikillek a Bachiessel (Szék: Krón. 67). Ez meg bikillek a görögöket a hit felől (124). Mennyel bókellyel meg a te atyáddiánal (Helt: UT. II.1). Ki töltöm boszszumát először rajta es oztan meg békéllem véle (Tel: Evang. II.918). Ki által emberekkel isten meg bekellel (Born: Ének. 14). Az atia csak az ő szerelmes fiában bekelt mi velünk meg (Fél: Tan. 251). Tiszta tekölletes gyónás által békéllyel meg istennel (Pázm: Préd. 517). Felebarátunkkal meg békélvén kell imádkozni (Zvon: Post. I.811). Az határos nemzetek, ha megbékéllenek, frigy-kötés az (foedus) (Com: Jan. 176). A törököt ha meg verik, tsak sir és megbékéllik (Mik: TörL. 20). 2) [osculor; küssen]. Nem illic vala hog ilyen binnel förtözött lelőc en aldót fiamat vőtte vala aldozatra, es dragalatos zaiat megbekeltevala, es megb ökolta vala (NádC.

214). Mynden zeghenek egy egy penzt awagy fylyvert agónak, mikor nekyl otyyak mynden zegennek meg kelly bekelné a kezehez (LányiC. 142).

mög-békéllés: reconciliatio MA. [versöhnung]. Inkáb akarja őregbétteni az vétkeket, hogy sem mint meg békéllés által le csöndeszettetni (Zvon: Post. II.165). Meg sérült vala az teremő isten es az meg bekéllésről nem vala szorgalmatos (Zóly: Elm. 70). Jobbára az asszonyokra bízták a dolgot, kik közönségesen jó módot találtak a megbékéllésre (Fal: TÉ. 663).

mög-békéltetlen: [inplacabilis; inexorabilis; unversöhnlich]. Kemény nyaku megbékéltetlen emberek (MA: Scult. 684).

mög-békélhetetlen: [inplacabilis; unversöhnlich]. Megbékélhetetlen gyűlölség: irreconciliabile bellum (Decsi: Adag. 199). Megbékélhetetlen képpen haragszik (Szathm: Dom. 545).

öszve-békéllik: pacem in eo, concilior SI. [sich vergleichen]. Jóság hívsséggel öszve békéllik (MA: Bibl. V.40).

öszvebékéllés: conciliatio Com: Jan. 133. [vergleich].

reá-békéllik: [consentio; beipflichten, einverstanden sein]. Lucia: Ne fáraszsza az Ur magát, mi-is hallottuk lürét a Catechismusnak. Eusebius: Jó szívvvel reá békéllek (Fal: NA. 134).

Békéllés: pacificatio, conciliatio MA. [versöhnung]. Enfürosina kedeg a soc bekelesert [beiteles?] es minden napi ehhezert vert pőc vala (NádC. 441).

[Békéltetlen, békéltetlenked-ik]

mög-békéltetlenkedők: [discordo; sich entzweien]. Tartottálé haragot, gyűlölséget ő ellene? meg békéltetlenkedtél ő véle? (MA: Scult. 909).

Békéltetlenség: [discordia; zwietracht]. Békéltetlenség volt az isten között és mi közöttünk (MA: Scult. 69).

[Békélget]

mög-békélget: [osculor; küssen]. Az ő labokath meg mossá vala, es oztan meg bekelgeti nala (NádC. 531).

Békélhetetlen: [inconciliabilis; unversöhnlich]. A békélhetetlen szakadás kút fejt megnyitá (Pázm: Kal. 822).

Békélköd-ik: [osculor; küssen]. Azt hággac nekik penitenciába, hog az atafiaknak labokhoz bekelkőggéc (GuaryC. 34). Nagi zerelmel egimast meg veleek es egimashoz bekelkedenek (VirgC. 18). Nemikor lely vala wteth acellának kywle az egbe fel emelkwduen, anera, hogi kezeuel wtet meg ery vala es neki labához bekelkedik vala [es meg czokolyanala ew labayt EhrC. 64.] (40). Mikor egi poklost talalt volna, hozzá iarula, kezde czokolgatni az poklos(t), azért kezde az poklosoknak hazokhoz sietni, es kezekhez bekelkedni (100). Ew zenth feyeeth be thakargata ees hoza bekelkedween a koporsoba helhezttetek (WinkIC. 105). Lassad a cristos feiet le haiolvan hog te hoziad bekőlködice (DebrC. 325). Az veternyére hogy husvét napján juttunk, az koporsó körül kerengve hazndtunk, szüöttöközök fejenként bekélkedtünk, az igaz istemek ott nagy bosszút tettünk (RMK. II.185).

Békélködés: [osculum; kuss]. Zentliseghes ziad ky ennekem adott bekelkedesewketh vizgaltalath (WinkIC. 87). O tudas, bekelkődéssel awagy apalassal arulod el embörnece fiat (NádC. 187). Az zentsegős ziad ki ennekem adott soc apolgasocent es bekelkődéseket (353).

[Békéllőd-ik]

Békéllődés: [pacificatio, reconciliatio; vergleich]. Megküldött minden leveleket, melyek az előtt meg kísértett békélődéseket illették (ErdTörtT. I.29). És végtére a kénytelenségből származott békéllődést, és annak punctumát megbeszéllette (TörtT. 35).

[Békélt, mög-békélt]

mégbékéltetés: [pacificatio; versöhnung]. Az isteni fölemelés gyarapodására és az egyház meg békéltetése haznossá (Zvon: Osiand. 24).

Békéltet: **1)** pacifico, paco Kr. [anssöhnen]. **2)** mitto osculum; küssen lassen]. Követeket az nagy divánba bevittük és ő hatalmassága lábához békéltettük (MonTME. V.188).

égybe-békéltet: [reconcilio; aussöhnen]. Egyben békéltető asszonyotokra: conciliatricula C. Több hasonló mondásokat meg fűtögetnek, és egybe békéltetnek az engedelmes fiak (Pázm: Kal. 615). Egyben köll békéltetettünek (Com: Jan. 202). Békéltessék egyben előb a bárányt a farkassal a Jesuita (Czegl: Japh. 110). Egybe békélteti az ellen mondást (Illy: Préd. II.71).

még-békéltet: amico C. concilio MA. [anssöhnen]. Senki nem vala hogi ki magát kwizkbe borzattua, es wket meg békéltetel (VirgC. 16). Az venest meeg békéltetv vr istennel (CornC. 315).

őszve-békéltet: interconcilio C. concilio MA. [ausgleichen]. Az irasokat haszonnal tudgia magyarázni, es egziket az másékal őszve békéltetni (Fél: Tan. 325). Az Religio Medici szépen őszve békélteti a Jerusalemi keresztet a Konstantinápolyi félhóddal (Fál: Nal. 123).

Békéltetés: pacificatio, reconciliatio MA. versöhnung P/B

Békéltető: conciliabundus C. pacator, conciliator MA. [vermittler]. Békéltető áldozat (Helt: Bibl. II.129). Két külömb természetű közbejárót es békéltetőt kenem isten igazsága (Mel: Préd. 212).

Békés (békés Fál: TÉ. 149.): pacatus, pacificus MA. [friedlich]. Kik bekot gyűlnek vala azokal bekés vadek (DöbrC. 204. 483). Ha tsuc akkor bekés, mikor senki nem haborgattya, amac kenés halála vagyon (Born: Préd. 131). Valakiel bekés nem vagy haragodat el nem kerülheti (Pécsi: Ágost. 45b). Légy bekés az te fele barátoddal (Zvon: Post. II.162). Istennel nem bekés (MNYil: Zsolt. 81). Nem tudod bekés türelmességgel elviselni (Fál: TÉ. 705). Békés egy óráig nem lézessz éltedben (Orczy: Köldl. 190. 114).

Bekesség, bekesség: **1)** pax, concordia C. [friede, eintracht]. Bekességet szerzők: pacifico C. Haboruságról hozta bekességre (VirgC. 18). Bekességrenek jegere cheli kyal meg ayandekoza bela kyal (MargL. 27). Rea zal ty bekességlek-veniet pax vestra super eam (JordC. 382). Sola nyehen bekességek az zo fogadatlan byneseknek (ÉrdyC. 341). Émece idelebe nag békéslebe eole a sídosac (Szék: Krón. 23). Az törvény és az deáki tudomány bekességet szeret (Bécsi: Adag. 239). Farkas bekesség (Fál: Jegyz. 933). **2)** [patientia; geduld]. Val bekességet en bennem: patientiam habeo in me (MünchC. 48). Bekességet tyri en bennem: patientiam habeo in me (DöbrC. 384). Bekességh zenvedessokban turtyatok meg ty lelketeketh in patientia vestra possidebitis animam vestram (JordC. 603). Ha valamit zenvedendőne bekességhne légen (VirkC. 94). Emberi erőnel azokat a nyundalyakat es a kenokat olyan nagy alhatatossággal es bekességgel nem szemethette volna (Helt: Bibl. I.62). **3)** [seculum; kuss]. Ivdástól el arvitalat es hamysan bekességh aluth közben adatal (ThewrC. 189).

[Szólások]. Járják most is az bekességet (Thaly: VÉ. 127). Somaínak me érték hogy csulúdság az ő bekesség járása (Monlrók. III.109).

Bekességös: **1)** pacificus MA. [friedlich, friedfertig]. Békességök az bekességhösek: beati pacifici (JordC. 365). Kef fel bizuan istennek irgalmasságamb, mert bekességös es igen irgalmatlan (VirkC. 21). E tírtine bekességösce velline (Helt: Bibl. I. 94). Ezokáért kőneteket küldoe bekességös beszéddel (I. Ld). **2)** securus [sicher]. Az ő házőc bekességös az fölelontól: domus eorum securus sunt (MA: Bibl. I.61). **3)** patiens [geduldig].

Bekességös hozzászagnak zenuedese (VirgC. 81). Oly jgen bekességös vala ez zent zvz (MargL. 72). Bekességös tűrő: patiens (Kár: Bibl. I.650). Az alázatosság, és bekességös szenvedés világosan fénylett ebben a laborban (Pázm: Préd. 548). Bekességös türtüink: patientia nostra (Illy: Préd. I.241). Isten ygaz byro, erows es bekességös (KulesC. 11).

[Bekességösít]

még-bekességösít: [pacifico; versöhnen]. Mindeneket meg-bekességösöytuen az wkerest táinak vere nyat (Konj: SzPál. 327).

Békételen, békétlen: **1)** inquietus, non pacificus MA. [unruhig]. Igön békételen semmit el nem tűr (GuaryC. 14). Egi békételen zerzetes kezdé morgodni (VirgC. 91. 11). Lelkemnek bekeetelen buzgosagaat ky yelenthetnem (ÉrdyC. 524). Ebben egyebet ne alyez, hanem a te békételen woltodat (ÉrsC. 544). Az istentelene ha nyomorúságra jutnac, békételenec (MA: Bibl. I.465). Ez versenygő, békétlen; ez pityergő izetlen (Fál: Vers. 881). **2)** [impatienter; ungeduldig]. Ő is békételen szenuedi az ő testén valo nagy nyaualyaiat (Helt: Bibl. I. f3).

Békételenség, békétlenség: implacitas, discordia MA. [uneinigkeit, zwistigkeit]. Az békételenség minket egmastul el zaggat (GuaryC. 67). Ez ilyen békételenség kenelsegnek jegie (VirgC. 90). Iregseg, békételenség, fészlőség (DebrC. 263). Bekességben, békétlenségben egyaránt böcsületesek (Fál: UE. 424).

Békételenül: [inquiete; unruhig]. Békételenül hortog, haragszik Sámbar (Matkó: BCsik. 260).

BÉKÓ (beklyo Kár: Bibl. I.406. Thaly: VÉ. II.196. békló László: Petr. 48.): compedes C. compes, pedica MA. fessel, fesseln P/B. Bekoekal egbe kötöztec (BécsiC. 262). Meeny el zent peter temlecezeben es keressed meg az ew bekoyt (ÉrdyC. 444). Bekoia zöndög (Zvon: PázmP. 69). Gonosz kívánságunknak lelki békói le vágattassanak (Nagyari: Orth. 140). A pénznek felette való sokasága tör és békló (László: Petr. 48). Füleiben még mostis hangol bekójának pengése (VárM: Szöv. Bevez.). Keseregnek bekókban s bilésben (Thaly: Adal. I.61). Bekónak s patkónak vütem három sing vasat (MonTME. I.309).

[Szólások]. Szemet ki valata bekoba verete (Born: Ének. 550).

Béklyós: [compeditus; gefesselt]. Hadd legyen én érted atyam béklós rabja (PlálFl. 76. MF.).

Békóz: [compedio; fesseln]. A to es a föld alatt bekóztat viz azért nem jó, mert magokkal sok fű magot hoznak le (ACsero: Enc. 273). Láttuk, a négy ló is bekózza ott vagyon, a melyekért minket megverték oly nagyon (Gvad: RP. 96).

még-békóz: compedio C. [fesseln anlegen]. Harom ferfiakat megbekóztatokat éreténe a tűz közepibe: tres viros compeditos (BécsiC. 133). Meg lantozta, bekózta (Born: Préd. 239. MA: Bibl. I.550).

[BÉKÓL?]

Békólás, békólat? Ha az lovon békólat vagyon, az ló a békólános hoszá gyakós szőrű (Csab: OrvK. 62).

BÉL (dyles Helt: Krón. 150b. bel Mel: Herb. 3): **1)** intestina, interanea, ilia, enteron C. viscus MA. [darm, gedärm, eingeweide]. Az ebek az ganeos belón álnacodnac (GuaryC. 9. 21). Hayyath az tölöknek) mynd az helywel es hwaywal eghesse megi az oltaron (JordC. 84. 274). Beelők, manyok, tüdőők, mynd bennők lezón (SándC. 8). Belőkoth ky vonya akaryak vala (39). Mikor á szeken ülne az ő bele mind telisességgel á szekbe hulla (Helt: Bibl. I. b4). Es vegyed mind aszt á kenerséget, mely befedezi á belt (tq2). Bözonságon az isten, mely igön kenunyalhak mind nyáyatokat az Jesus Christus béleyben (Beythe: Epist. 224). A kövér lantorn bél (mentum) az ágyé-

kokat bek takarja (Com: Vest. 52). **2)** [medulla; mark, kern]. Zerze hogy emeye hawrth hawzanak helyvel: constituit comedet hircos cum medula tritici (KulesC. 282). Virága, leuele begly melegítő és szárasztó (Mel: Herb. 3). Az fák völgye és béli tellyesbek hold töltére (Pázm: Kal. 14). A plántának béli leg-bellyeb van (Com: Jan. 21. 24). A kenyérnec likatsos béli vagyon (76). A mely fák csak levelet hoznak és nem gyümölcsöt, azoknak nintsen bélek (Fal: UE. 451). **3)** [pars interior, animus, sensus, significatio; das innere, gemüt, sinn, bedeutung]. Jól tudom mi bántja béledet, mert nagy szabadság vesztette eszedet (RMK. II.263). Nem az bőfű, hanem a bőfűnek béli és igaz értelme az sz. írás (Pázm: Kal. 456). A szoknak és dolgoknak nem csak hejokat koczogatván, hanem ugyan bélekre is bélihatván, ez kis munkátskánkat irtam (CorpGramm. 294). **4)** [elichium, linamentum; docht]. Kétfélf-gyertya: dinyxos C. A giertiaba harem vagyon: vyuz, beel es thüz (DöbrC. 174). Gyapottól csinált béli-gyertya (Radv: Csál. II.207).

fa-bél: medulla arboris PPBl. [kern].

gyenge-bél: lactes Nom.² 183. PPBl.

gyertya-bél: mergulus, elichium C. [docht]. A füstölő gyertya-bél (avagy csepűt) meg nem őrtya (Mad: Evang. 163. Czegl: Enech. I.129).

kényér-bél: [mollia panis; brotkrume]. V kristalit beáttá miként keher beelt (DöbrC. 227. KeszthC. 404). A zebben hordozza a sos kenyér belt (Mel: ATam. 87). Apium: Apium szömnnek dagadasim io kenny kenyér bellet (BeytheA: FivK. 80b).

kitetsző-bél: exta; eingeweide C.

mandola-bél: amygdalum PPBl. [mandel]. Rezegsegh ellen huznal ha eh iohra ket mandola belt ezöl (BeytheA: FivK. 25b).

ökör-bél: omasum PPBl. [rindskaldauen].

öreg-bél: omasum, exta; feister darm C. Öreg kövér-bél: omasum PPBl.

tejes-bél: abomasum PPBl.

vég-bél: [intestinum rectum; mastdarm]. A egészták az állatoknak alfelekben teremnek, azaz a vég bélben (Misk: VKert. 681).

Bélés: placenta, polenta C. artocreas Major: Szót. 73. laganum, artolaganus PPB. kuchen, brodküchlein PPB. Mákvál töltött béles: copta (Sziksz.). Béles azkit sok fele szerből svetnek: moretum C. Lisztből süttött béls: farneum C. Édes mustal csinált béles: mustaceum PPBl. Nemely frater zerze magának nemely belest tytkon gondoluan hog ev azt tytkon megemeye. Mykoron ez belest el rejtette volna nemely helyen, es allana az karban, es gondolkodneek, hogy ez belest mykeppen es hol ehetnye meg tytkosban, tahat nemely lelky frater aluan az karban, lata pokolbely erdeget jachoduan az frater elevt az belessel (DomC. 267). Az wrak meg őttéc immáron az belest Budán a menyeközébe (Holt: Krón. 150b). Soc szegemec edesb egy darab arpa kenyér, hogy nem mint nemellynec a siros beles (Born: Préd. 317). Soha nem bűnned, mely háios táskából esik ki gyakran a béles (Decsi: Adag. 191). Kovasz nélkül való béles: torta absque fermento (MA: Bibl. II.124). Nyárson sült béles: spiesskuchen (Com: Vest. 46). Percezet, bélest sít (46). Béles, az az valami töltelékje (GKat: Titk. 1120). Mikor bélest sütöttek, abba tettek vaját (Monlrók. XI.322). A béles sütéshez sok eszköz kívántatik (Kisv: Adag. 215).

alma-bélés: [laganum pomis refertum; apfelmuchen]. Nyr. IX.71.

árpa-bélés: vagy polenta (Nad: Kert. 25).

bab-bélés: fabacia PPB.

gombás-bélés: [laganum agaricis conditum]. A hegedősök nek fizet 6 nagy bőséggel, és úgy kiálja őket az jó gombás bélessel (Thaly: VÉ. I.343).

husos-bélés: artocreas C. Pistetom husos béles: teganites (Major: Szót. 467. Com: Orb. 117).

katonás-bélés: [artolaganum]. Tokja levelomnek két katonás-béles, rétesel van ki-bélölve, jó vastag és széles (Thaly: VÉ. II.378).

mákos-bélés: copta MA.

mézes-bélés: libum C. Nom. 41.

nyársonstűtött-bélés: spiesskuchen (Com: Vest. 46).

olajos-bélés: laganum PPBl. [crustula conspersa oleo]. Vég egy kalácsot, és egy olajos bélest, egy pogácsát az kovasz nélkül való kenyereknek kosarából (MA: Bibl. I.76).

ostya-bélés: nebulae, panis obelites PPB. artolaganus SI. (Nyr. IX.73).

rétés-bélés: scriblita PPBl. Rétes bélesec anagy fonyatos kalácsoc (Com: Jan. 76).

sajtos-bélés: libum C.

túrós-bélés: laganum, tyrolaganum PPBl. (Com: Jan. 76).

vágott-bélés: fartum C.

zsömlye-bélés: [laganum]. Ezeknek felőtte olajual meg hintet semlye bélesek (Kár: Bibl. I.125).

Béléske: [placenta; küchlein]. Olajban béleskéket rántották (Tel: Fel. 67).

Béllél, béllél (bérel Monlrók. XI.319. bérlí Fal: NU. 290): pellem vel panum vesti induco PPB. [subsue; füttern]. Béllét: bilix, két rétő C. obductus MA. PPB. Bérlett kesztyük: chirothecae pelle munitae; bérlett palást: pallium duplicatum; bérlett ruha: vestis pellita, pellibus munita; bérlett süveg: pileus suffultus PPB. Zerzeo ysten Adamnak es hw felessegebeinek swawal bellét köntös (JordC. 13). Tafota swba pegveth hattal bellethi (RMNy. II.35). Az emberek igen belehe vadnac, rakuac tottettességgel és képmutatással (Helt: Mes. 205). A köntűt béleni küldtem (LevT. II.283). A ki pedig gonosz, nem imigyanúgy gonosz, hanem duplázza és bélletten igen-igen gonosz (Pázm: Préd. 616). Béleni való pozto: panis subductus (Nom. 19). Közönséges az újos fűdög, háló süveg, bélet süveg: pileus (Com: Jan. 100). Az mentét, mely rókatorokkal volt bérelve, oda ajándékozta (Monlrók. XI.319). Egi veres dupla barsoni kis swba giöngös az pereme bellet (Radv: Csál. II.72). Szünbársony bérlí hintódat (Fal: NU. 296). A dának mentegettek vala magokat mondván, hogy ki ki már két gyenge fátzánnal béllelt meleg italokat vet bé (Fal: NA. 130).

[Szólások]. Nem-is volna talán a nyullal béllelt uramékban annyi bátorság (Fal: NU. 289). A rókával béllelt morlísták ditsérik a virtust (Fal: NE. 92). Széllél béllét a feje, megveszett agyveleje (SzD: MVir. 134). Az ki igazán calvinista, törökkel béllét az szüve (Pázm: Kal. 287). Törökkel béllét te nyízó, fosztó, pártitő, prédáló, lator, kborló (Thököly) (Thaly: Adal. I.175). Egy lábíg elvesztünk sokkal jobb lett volna! esküdt ellenségnek, törökkel béllétnek semki sem mondhatna (183).

még-béllél, még-béllél: adduplico C. obduco MA. PPB. [füttern]. Ha (hwgonk) aito, bellyk meg vtet cedros dezakkal: si ostium est, compingamus illud tabulis cedrinis (DöbrC. 483). Lelki dolgoknak tudatlanságával voltak megbélelve (Illy: Préd. I.52).

Béllés, bélés: subductura Pesti: Nom. 43. [futter]. Nem olyanok az szep subaknak belől az újai mint az derek berlesi (SalMark. 6). Isten tiszta, mérő, es semmi bélés anagy rétség

nincsen ő benne (Vallástétel aijj). A pegymet, nest, muszt és az hólyg bélléseknak illenek (Com: Jan. 48). A szőcs a bőrből kődmenekeket, bélléseket (pellicen) készít (Com: Vest. 55). Mály béllés (Gér: KárCs. IV. 422). A béllés többet ér a köntös-nél (Mik: TörL. 13). Egy hízú hát béllés (VeetTrans. 3). Nest mál, vagy torok béllés (4). Volt egy pásztor-táskám: béllése varrása teliyes tsuda annak, 'ts himes megírása (Fal: Vers. 910).

Béllésés. Kődmönös, bélléses: pellicen PP3l.

Bélletlen: [non subsutus; ungefüttert]. Az örmény aszszonyok bélletlen mentét vesznek magokra (Mik: TörL. 96).

Béllött: bilix, obductus MA. [doppelt, gefüttert]. Bélletlen gonosz. Béllöttül hazugság (NyKözl. XV. 365).

BELÉ, bele, be (bely EhrC. 86. beely ÉrdyC. 19. bel, bé): **1)** intro C. [ein.] hűnén Adami. **a)** [hely:] Yewy bel az házba: intres domum (EhrC. 84). Ha ualamei baratt yutundana auagy bely yewne, ewlhetne egyenbe az barátokual (86). Kőreiti ötet mond el be a papoc feiedelme pituaráiglan (MünchC. 102). Bee megyek the hazadba: introibo in domum tuam (KeszC. 16). Belettem een belme een lekemeth: einflü in me animum meum (104). Fogagyatok beeli az korokat betegőket (ÉrSc. 215). Bel fwtameek egy kerben (ÉrdyC. 517b). Bel meent az hazban (552b). Be mennec ő belé az vízee: aquas exhaustis (Kár: Bibl. I. 122). Mostan nagy esereffákkal bérlik a vár falát békellül és keményen töltik földel (ÉrdTörtAd. I. 98). **b)** [átvitt:] Be helyesehe the keresedth: impleat petitiones tuas (KeszC. 35). Anyanak bel rekezetth mehebw (51). Beel telyen een ziam: repleatur os meum (175). Hegyeketh befede: opernit montes (211). Beel dwgya w zayath: oppulabit os suum (299). Bel tölte meynd az hazath: replevit totam domum (JordC. 709). Ynteesymet bel fogadny (ÉrdyC. 575). Ez világban bele zabálunk es egyel napjal tozódunk (Fél: Tan. 485). **2)** belém, beléd [-be, -ba, -ben, -ban]: in me, in te PP. [in mich, in dich]. **a)** [hely:] Yeteve wt ez világlebe (IIIb). Egyik helbevl masba wizek (VircG. 68). Zem zembe allatta az doctorokat ew wole (ÉrdyC. 661b). Budába méne (Helt: Krón. 75). Siess belénk új szívet adnia (Born: Ének. 153). Ismét szembe lett szent Pállal (Pázm: LuthV. 10). Tisztába öltöztvén (Pázm: Préd. 84). Foltos cipellést vonának lábokbam (Pázm: Kal. 140). Úgy csapja dár-dájával vállközbe (Hall: HHist. III. 108). Budába vagy Budára megyek (CorpGramm. 282). Belénk szálltetett gondunk az éléről (Hly: Préd. 437). Feje elültessék, karóba tüzessék (Thaly: Adal. II. 273). **b)** [átvitt:] **a)** Halatlanságban ne éssvük (ÉrdyC. 567b). Kristus hozza egységsé az embert az istennel (Mel: SzJán. 538). Oly karba hozhatjuk az jószágot, hogy nem fog Vesselőnyi kárt vallani (LevT. II. 253). Azt írja, hogy csak csűf-ségba mondotta ezt (Pázm: Kal. 359). Az Kristus-hoz indult zárindokba (MA: Seult. 1013). Magokhoz képest másokat semibe hajtának (Pós: Igazs. 518). Megyetésben jütsz: contemptum incurres (Com: Jan. 206). Ne egyedejdetek az ő bűnökbe (Hly: Préd. I. 190). Tudom, hogy huragodba esem (Mik: MulN. 184). Mind ezeket feledtélbe boesítá a jó gazdám (Fal: NE. 21). Nem azért ment jegybe az istenek fia az emberi természettel (84). Kár is, hogy eserében nem mehet vélotok köntös-sel és állapottal (Fal: NA. 180). Az istenek törvényszéke előtt komény kérdésbe fog menni mind a kettő (Fal: NU. 286). A második kérdésről szólnán, mir számba ment [hogy hány hajóval mehet Franciaország ellensége eljébe] (Fal: TF. 798). **2)** Nem hagod meg to beléd bizokat: non derelinquis praesententes do te (BécsiC. 22). Ki nem hatta meg őlede remenkedőket non deseruit sperantes in se (38). En belem híznee: in me credunt (MünchC. 47). Irgalmazt emmekem mert to beled bizot en lelken (AporC. I. 105). Remenkedgetek ő bele nepek minden gúlekezete (8). Mit tutz belé? mde scis? (Helt: LT. 8)

7) No belé Balázs, lovat át isten (MNyl: Zsolt. 7). Tanácsban kelnek [tanácskozni kezdenek] (Teleki: FLél. 197). **2)** Közel egy óra tellik belé (Hall: HHist. III. 139). Vatsorája azénál többen kerülne (GKat: Váltu. 197). Fel mernék fogadni tiz arannyal egybe (Fal: NE. 17). Mindenkor csak kevésbe és nem a végre játszot, hogy nyerjen (Fal: NU. 311). **e)** [ok:] Meg kel belé halnom (Helt: Mes. 62). Midőn kostolodis az io izü ételt italt, ottan emelgesz belé (Born: Préd. 412). Meg rőttenek belé (Mel: Jób. 51). El iyedec ezt haluan, haám szallais? (tel) alla belle (Nad: TB. 88). Még mostanis vgyan reszkettee beléye (Hlyef: Jephtha. 3). Betegek belé (Megy: Glaj. II. 41). **c)** [idő:] Mykoron ywtot volna 14 ezteudews koraba (ÉrdyC. 339). Ötöd esztendőbe jár (Helt: Krón. 95).

belesleg-belé: [in intima, penitus; ganz hinein, recht hinein]. Belesleg-belé kell tekinteni az illetőn alkukor (Fal: UE. 446).

ide-be: **1)** [intro; herein]. A pénzert hoztanac idebe münket: introducti sumus (Helt: Bibl. I. x4). **2)** [intus; herin]. Te léssesz reménségünk ide bé a városban (Hall: HHist. III. 116). Isteinek hála, ide be jól van dolgunk (MA: Tan. 13. 109).

körül-be: **1)** [circum, circumquaque; rings umber]. Ezec mind körülbe Izraelnek tizenkét fia (Helt: Bibl. I. 13b). **2)** [fere; ungeführ]. Valamac e seregben soc hadakozóc, kiknek somma vala körül be nyoltzan ezer (Helt: Krón. 87).

oda-be: [intus; drinnen]. Ha késik odabé (RákF: Lev. IV. 679).

Beljebb: interius PP. [weiter hinein]. **a)** [hely:] Belyeb auag meleb herre: in altum (NémGlossz. 270). Meue belieb a puztaba (DebrC. 119). El bellyeb meene az puztaban (ÉrdyC. 527b). A plántinak béli, veleje leg-bellyeb van (Com: Jan. 21). **b)** [átvitt ért.]. Azoknak helt kellene adnunk, az mit ők az ecclesiáról el vegeznee, minden tellyesb es bellyeb vala kezdekes nekül (EszT: IgAny. A5). Az isteni dolgoknak bellyebvaloi: penetrabilia divinorum (Hly: Préd. II. 510).

Belől (belul Vajda: Kriszt. I. 562. MF.). **1)** [adv.] **a)** [ex interiore parte; von innen]. Embernek belől zűnebből zarmaznac gonoz gondolatoc: ab intus de corde (MünchC. 85). Rettentősön bék faluját égette, Teresi Mihál belől erőssen löttete (RMK. III. 94). Nem nyugszik vitőlő hadi rend Landában: Kicsap gyakran belől (Thaly: Adal. II. 21). Ez az erő bé fylvén a te lelkedben, oman belőlől praesensollyon a te lelkednek (Biró: Ünep. Bb). **b)** intus, intrinsicus PP. [inwendig]. Megmonda kysertetyt kyt vallottuula belewl es kynewl (EhrC. 52). Annép ki en városomnak kapuin belől lakozic: intra portas urbis mene (BécsiC. 7). To belőlled is ki herceg (MünchC. 16). Istennec orzaga belől bennetde vagón (GuayC. 68). Hozha lakodalmat zűzendes öneki belől azt to lelkdölbe (DebrC. 284). A parazna rít belől (Mel: SzJán. 407). Belől ne gly vele, hanem kiüöl (Mel: Herb. 63). A templomokat kívül nem kerülyük, hanem belől megyünk az istennek imadására (Sám: Ag. 13). Belőre, ad intra (GKat: Titk. 1119). **2)** [postp. intra; innerhalb]. Az varasnak kapnya belől: intra portas (JordC. 236). Do az zent uelomnak belőle ne meunyen: intra velum non ingreditur (JordC. 108). Senky az ty hatartoknak belőle ne mehesen (ÉrdyC. 580). Kaszon basával ő Erdőben ben vala, Lippi belől Tót Váradján ő nyugszik uala (RMK III. 25). **3)** ex Ver. [aus]. Belőle [-ból, -ból]: ex, o PP. **a)** [hely:] Kit vr ez homus világ timucebevel ment (III). Kitorieztv ey kezeit ez langbalol (EhrC. 44). Leuetet hatalmasocent zekből (MünchC. 109). Leelek, ky kywe zol wala hlv belőle (JordC. 725). Az ew lababoly ky zakadozok lababol (ÉrdyC. 269b). Ky weweo gyeerwyeot wywa bol (595). Gyárból vagy Győrből jöttünk (CorpGramm. 282). **b)** [átvitt ért.]. **a)** Kezde olvasni az könyvet kiből a hitöt megtunlhatta (DebrC. 560). Haláltól ment, bűnből tiszt (Pázm:

LuthV. 422). A hitből kiesik és kárhozik (438). Ki akar pusztulni javaiból (Fal: NA. 135). Tisztulj bűneidből, fejtőzzél adósságból (Fal: SzE. 553). Gyászból frissebb színbe már azért öltözzünk (Fal: Vers. 899). Ki sok fogyatkozásokkal születik az ember! a melyekből nem lehet hirtelen kiürülni (Fal: UE. 365). Ezek kivégeznek mindennemű jó erkölcsünkéből (367). 3) Halluán az ő predikációt nagyon meg éppülének belőle (DebrC. 120). Te ky az törnybnwl dychekedel: qui in lege gloriaris (Komj: Szál. 51). Az ellenkezőt, mikor a betüből ellenőre via-kodic, a betüből hamisított meg (Dáv: VDisp. 9). Meg mutattya az világi ioknae hijába valóságát abból, hogy stb. (Kár: Bibl. I.626). Ebből négy bizonyág támad (Pázm: LuthV. 403). Ez az emberi vélekedéseknek bizonytalanságából származik (Pázm: Kal. 576). Mindenekből négy épületet magadnak (Pázm: KT. 104). γ) [partitívus:] Nekem is esett benne, belőle; ich hab auch etwas davon bekommen (Adami: Sp. 191). Nekem is jut benne oder belőle: ich werde auch etwas davon bekommen (195). Egy tizenkettőbelevl: unus de duodecim (EhrC. 1). Gyimelczbawl eezyk (JordC. 10). Kettőt választja jóakaróiból (Fal: NE. 79). Fűzve adhatnék elődbe az eféle példából, de nem akarlak fűszasztani, minthogy ténne magad hallottál is olvastál is benne (Fal: TÉ. 649) δ) [anyag:] Io illatw kenyerek walanak az bydes gabonabol (ÉrdyC. 282). Agy fából nehéz gúzt tekerni; agk lóbból nehéz poroszkát csinálni (Pázm: Préd. 335). Az inség, sok ellenség tett belőled rostit (Thaly: Adal. II.127). A salonnát ha egyre fűstőlük is, nem válik belőle derelye (Fal: Jegyz. 920). ε) [módot:] Zeresed a te vradath istenth myndőn te teljes zywedből mynd te teljes elmeedből mynd te thelies lelkődből (WinklC. 311). Én vélem el nem hitetted, hogy gyomorból szállasz (Pázm: Kal. 163). Tehát ezt kell minden erőből tisztelni (Orczy: Költ. II. 61). Szerelme setéthem tanyára vezette, ott igaz kedvéből táztá-ji őlelte (Orczy: Költ. II. 145). ζ) [imitatio:] Senki nem éri vitézségből Stipjót: nemo ad Scipionem *aspirare potest PPBl. Myndenbwl bynesse hagyom magamath (GyöngyC. 61). Ha ualahal az ómasban való vitézekre talasz, abból en tñled bocznatot kirek (Sylv: UT. II.172). Nem vagyok semmiből költeles teneked (Helt: Mes. 436). Abból-is hazud Matkó, hogy bőjtéség ne volna (Matkó: BCsák. 402). Az kyalnyhoz állasból, awagy ewlesbawl kewzelbek (Ver: Verb. 86). Mi, és szomszed vármegye élés dolgából megfogyatkozni nem hagyjuk (ErdTörtAd. III.295). A nemes urfiak nem szűkölködnek az időből (Fal: NE. 19. NA. 215). A mindenből bővséges Londra városának magát ajánló szépsége (Fal: NU. 265). A sanyargatás testünket segít annyiból, hogy sok rendetlenségtől megmenti (Fal: SzE. 541). A ki felebarátját rosszul híresíti, annak s magának árt (Fal: SzE. 553). Sok érdemes személy (kikről jóból emlékeztél) általad nyert böcsület (Fal: UE. 461). ζ) [okhat:] Ne zegenkegyel ezbelevl: noli inde verecundari (EhrC. 91). Az irány masnac eleuensegeből meghal (GuaryC. 4). Dycherthessek az isten belőle (LevT. I.16). Nem kel minden aprólékból és busz-szúságokból mindiárást fel fűlné [megbaragudnunk] (Helt: Krón. 151). Műveltette nagy soe gyermetéknéne gyolkosságit, kiből soe hiene igen meg szomorottac (Born: Préd. 52). Fiát az isten választja, szerelmeből értőne ada (Born: Ének. 32). Ha kilső cheleketeuél miuelis az ember neha ualamit kételem-segéből (Tel: Evang. I. 463b). Idvezetőnknece hagyásából azt parucholtac az apostolok (Mon: Apol. 34). Ne enged lovy tudatlanságomból oly szó származnéc ki számból (Zvon: Post. I.1). Szolgái tanácsából meg véti az sirábeli királynac minden kívánságát (Kár: Bibl. I.326). Az keserűségnek mértékletlen-ségéből testünket ne metéllyük (Pázm: Kal. 599). Lővő szer-zámnak, fogyatkozásából adák föl a varát (Pethő: Krón. 126). Ha valamely nagy szerencséből megszabadíthatjuk Felidát és magunkat is ebből a helyből (Mik: MulN. 329). 4) [intestinum; das innere.] Ötözöt atokba mikent ruhába, es be ment mikent víz ő belőlibe: intravit sicut aqua in interiora ejus (AporC. 81).

kívül-belül: ubique, circumquaque SI. [von innen und von aussen]. A romai udvarnak csinyát kívül belül jól tudta (Pós: Igazs. 381).

körül-belül: ∞ Az ellenség körülbelül sok (Rák: Lev. I.67). Memék vele, leszz ott testennek nyugvása, mintsen tanyájának körül belől mássa (Gvad: FNót. 13).

onnét-belől: [ex interiore parte: von drümen]. Ferencz feléne onnatbelevl: responderet intus (EhrC. 41). Onnéton belől Gyergyóból segítje az én több fiaimot (Szék: Okm. II.85).

Belőlvaló: [interior, interior; innerer, inneres]. Ő zuzioknac belőlualoit: interiora iecoris eorum (BécsiC. 199). Mynden belől ualoya: intestina (JordC. 31). Belől való leelky hyt (ÉrdyC. 538b).

Belső (beső VitkC. 88. *belső?* RMK. I.293): 1) internus, interior, intrarius, peritus C. internus MA. [innerlich, inwendig]. Megmodot bezedeket yol ertuen, belsew zyuenek gekereben monda (EhrC. 5). Meg evryzendevk mynden erzekeuisegevkn, nem chak az kylevck, de meg az belsew erzekeuisegevnes (CornC. 248). Belsew elmének kellemetevs ekessege (DomC. 42). A ruhanac belső reze hoza ragadot uala az ostorozasnak myatta kifolt vereert (VitkC. 88). Az en szüem az en belső reszeimbe meg sebüsültetöt (Szék: Zsolt. 116). Czac hammar belső nép ezen meg réműle (Tin: Zsigm. 26). A belsők is sok ályúkat kiszórni kezdenek (RMK. I.293). Az belső, akarát nekől való chiklandozasnak büntetése (Mon: Apol. 326). Adgy értéket, hogy a belső emberben erősedgyem (Pázm: KT. 269). Belső mester az lelek (MA: Tan. 1308). A pofa szájnac belső része (Com: Jan. 50). Űnög, belső ing avagy újos űnög, pendely (100). Az ige az ő szentséges belső részeiben teste lőtt (Illy: Préd. I.569). 2) [pars interior, interna, animus; das innere, herz, seele]. Ha čak ézőr be mentel volna cristusnac belsőibe (GuaryC. 68). Meg indulanac az ő belsőy (TelC. 159). Az ő belsői tellesők alnoksagal (TihC. 1).

leg-belső, leg-belsőbb: intestinus, intimus C. Leg-belsőbb emberei, tselédi, baráti: homines a *latere PPBl. Még a leg-belső ember vala is Ahasverus király udvarában, nem vala neki szabad abban gyaszkdöntőben bémenni (Megy: 6Jaj. II.16).

legbelsőképen: intime C.

Belsől-való: [internus; innerlich]. Agg ellenség kilysewlualo kysalast ada belsewlualo kysalasa (EhrC. 50).

[Belsőség, belsőségés]

Belsőségesen: [interne; innerlich]. A szabadság belsőse-gesen természete szerint való dolog az embernek (Illy: Préd. I.241).

Benn, ben: 1) intus, interior, intrinsecus PP. [drümen, herinnen]. Benn-vagyon-e? Anne est intus? PPBl. Ben uoltam az egyházban: interfui in ecclesia (EhrC. 74). A haznac pitu-araban ki nala ben: quod erat interior? (BécsiC. 59). Valanak ben egyetemen: erant intus (JordC. 699). Ben lakozók (VirgC. 141). Jol lehet magyaroc elben szityaban batalmasoc es nagy vrac valanac, de maga az istent nem ismeric vala (Hofgr. 41). Euripides Archelausnál el annyira ben volt: adeo erat in inti-mis (Prág: Serk. 306. MF). Aquilejában ben maradának (Lisny: Krón. 152). Benn való báboruság: bellum intestinum (Balog: Corn. 223). 2) *ban, ben* [-ba, -be]: in C. bennem, benned, benne: in me, in te, in se MA. [in mir, in dir, in ihm]. a) [hely:] Mend paradisumben uolov gimilicictul munda neki ehne (IIb.). Iteelő zeekyben ylven: sedit pro tribunali (JordC. 694). Vala ige kapolna tawol hazatw az mezőben (ÉrdyC. 143b). Kerályi korona feyeeben (511b). Mondá az folnag űnőn beune: ait villicus intra se (DührC. 364). Legyen temen bennetek so: in vobis ipsis (Pesti: NTest. 91). Idegenben születik (Pázm: Préd. 106). Inokban legyünk és megsarkaljuk őket (Pázm: Kal. 125).

(DöbrC. 370). Borral meg ne rezegfölteket, kibén belendezes vagyon, de telletek meg zeut lelekkel (380).

Beléndözkéd-ik: [fornicor, moechor; unzucht treiben]. Ila te Isrl beléndözkédendél, aaug te Juda ne vetkeziel (BécsiC. 186). Valaki elhagyná ő felseget es egebét vend a beléndözkédie (MünchC. 49).

el-beléndözkédik. El nezhatted mend azokat kik el beléndözkédnek te tölled (AporC. 27).

BÉLÉZNA: vitium telae PPB. [fadenbruch, fehlerwurf im weben]. Gánes a vászonban a bél fonál rendetlen esete miatt SzD.

BÉLYA: [albus, leucophaeus; weiss, grau]. Mikor isten a barnokat teremté ki volt akkor hamis tanító? Talán a barna vagy a bélya? (Kereszt: FKer. 268).

BÉLYÉG (belleg Sam: Harm. 37. bilegh Sylv: ÚJT. II.150. billeg Mel: SzJán. 205. byllögh ErdyC. 354. billeg MA): signaculum, stigma, character C. signum, vestigium MA. [kennzeichen, merkmal]. Belegin: per signa sua (NémGl). Jesusnak bélyegit hordozom (VirgC. 113). Vala ky fél veendy az (bestyának) byllögheet ew homlokara, az olyan yzyk az istemek haraglyabol (JordC. 910). Megh hydeghwlyek the dragalatos zenth werednek billögewel megh yeghyezethwen (Thewrc. 232). Testekre belegért az Bachus zimerét, tudni illie borostján leulelet sütnénc (Kár: Bibl. II.269). Az satan bellegeuel vanmae meg iegyeztetue (Mon: Apol. 4). Az Christus az isten allattianak ki meczet billiege (Fél: Tan. 19). A minémi bélyegit adgya az Antichristusnak, azok mind-egyig az római pápához illenek (Pázm: Kal. 659). Az tób erőtlensegeknek minden beliegi es maculni el fedeztettenec az Christusnak vere hullasaual (EszT: IgAny. 164). Ila szappannal megmosod is, billeg vagy on rajta (Czepl: MM. 141). A kurvákra sütt vassal bélyegec süttetettenc (Com: Jan. 138). Homlokokra bélyegét süttötte (Misk: Angl. Ind. 2).

Bélyégös: canteriatius C. stigmaticus, stigmaticus, naevosus MA. [bezeichnet, gestempelt]. Az környöl metelkedessel, mint egy belleges vassal rea metzetnen (Boru: Préd. 620). Ezt az papa doctori iol veszie az ő bélyeges lelki ismeretyekből eszekben (EszT: IgAny. 185). Billeges szégient sít gróf uram a homlokára (Fal: UE. II.42. MF.). Bélyeges ezzel több más is (SzD: MVir. 186).

Bélyégöz: signo C. indiculo, canterio noto MA. [merken, stempel]. Bélyegző, jel-sütt vas: tudicula PPB. (NémGl. 231. 246). Ila leuelét seb helyre billegezett helyre kötőd, mind el egeti onnat (Mel: Herb. 176. BeytheA: FivK. 53b). Az ő emlékezetit, és kegyelmének nagy-voltát szívünkre bélyegezzük (Pázm: Préd. 533). Keretsényt már a fész billegezte (Könyi: HRom. 17).

el-bélyégöz: obsigno, canterio noto MA. [bezeichnen]. A választottakat isten ő haromal billegzi el: első isten kegyelmevel (Mel: SzJán. 125). Isten teged nem választott az elele el sem billegzett (244).

még-bélyégöz: dignoro, inuro C. obsigno, canterio noto MA. [bezeichnen, stempeln]. Az ő felebaráttjánac testét meg sértuén meg bélyegzi (Kár: Bibl. I.112). Mi némi szókat mondot keresztele János, mikor vrunkat meg keresztele, és az apostolok, mikor az keresztyéneket meg bélyegezék? (Pázm: Kal. 432). Az isten meg bélyegeze Chaint (MA: Bibl. I.4. 112). Meg bélyegzettetett lelkiismeretű gonosz ember (Matkó: BCsák. 1. Czegl: Japh. 42). Hol kiessen folydogált Úr-Jézus beszéde, ott mast bestjának megbillegzett népe (Thaly: Adal. I.291). Az isten nem akarta kárloztató gonosz erköltsel meg billegezni (Fal: BE. 573).

mégbélyégzés: [obsignatio; das stempeln]. Neegyed zeut kereznek yegyeewel meg byllögőzes (ErdyC. 72).

Bélyégzés: [signatio; das stempeln]. Tyzen ket haznalatossagat talallyok Jesus neweenek tyzed: byllögőzesnek eekőssege (ErdyC. 61b). Fél tartási avagy billegezése (Zvon: Post. I.598).

BÉNA (bénna C. Matkó: BCsák. 251. bennaa ÉrsC. 353): mutilus, mancus, claudus, delumbis C. debilis MA. [verstümmelt, krippel, lahm]. Az poclos uala meg sephowt es ygen vlatalos, mert vala benna (EhrC. 103). Job te nekod az őrdé eletbe menned bennaol avag santaol (MünchC. 47). Egék vak vala másik benna (BodC. 11). Walannak ket tars kynek egyk wala vak es az masyk bennaa (ÉrsC. 353). Egy öker ki nem santa, avagy penig egyebkent sem beima (Ver: Verb. 217). Szegetség vagyon testében, vagy béma, vagy vak (Soós: Post. 63). Benna lábokonn allo hamisság (Bal: CsIsk. 126). Az a szeg török ló béna (MonOkm. XXIII.266). Sánta, béma katona (Matkó: BCsák. 251). Még csak egy béna lovat sem tudtak meg gyógyítani (Szentiv: Verseug. 435).

[Közmondások]. A ki a bennát neveti, maga ne sántikáljon (Fal: BE. 579). A béma rajkó is kedves az anyjának (Fal: Jegyz. 917).

Bénaság: defectus, naevus, mutilatio, vitium MA. [fehler, fehlerhaftigkeit]. Ne áldozzá a te wradnac istenednek oly ökerel avagy iuhal, melybe fogyatkozás avagy valami bémáság vagyon (Helt: MF.). Valamikor a pap bémásága, vagy betegsége-miatt maga nem szentel, akkor egy szinnél többet nem vészen (Pázm: Kal. 732).

Bénít: mutilo MA. [verstümmeln].

még-bénít: mutilo C. emauco PPB. [verstümmeln]. Még viselő feleségeken is kegyetlenkednek, ezek sokszor a magzatot bennityák-meg az anyok méhében (Szathm: Cent. 58).

Bénítás: mutilatio MA. [verstümmelung].

[Bénítóz, még-bénítóz]

még-bénítózás: [castratio; das verschneiden]. Az lovak meg bénítózására való mesterséget az nagyságod írásából értjük (MonÍrók. XXIII.293).

Bénul: mutilor, mutilus fio PP. [lahm werden]. Kár a serény lónak mint sebes solyomnak bennulni törődéstől (Ben: Rithm. 266. MF.).

még-bénul (megbenül Helt: Mes. 481): [debilitor; kraftlos werden]. Immár a nap igen meg bennült (?) vala (Helt: Mes. 481). Sok embernek meg tonab haladua eley es lialala, meg sem bennulna sok rendbeli betegségeken (Frank: HasznK. 55). Ha meg-bennült, ha ágy feneken heverő kór-beteg, együitt kell tűrni (Pázm: Préd. 239). Hogy jobban meg bennully (Bal: CsIsk. 136). Mint egy meg bennult paripa leszállittya urát (Fal: NU. 285).

Bénulás: mutilatio; verstümmelung PP.

BÉNG: [tinnio; klingen]. Sok sarkantyú itten pengett, begett (Gvad: FNót. 76).

BÉNGE: faszem v. rügy SzD. [julus; kätzchen]. A binbót nyitó fák bengéi (Gvad: Orsz. 265).

BÉR (bér MünchC. 67. ber Kár: Bibl. I.515. beer ErdyC. 78. bires Sylv: ÚJT. I.50): merces, salarium, pensio C. praemium MA. [preis, wert, lohn, sold]. Hoziatok ennekem eu beremet (BécsiC. 311). Venue a harmic ezüst penzt a meg berletne beret (MünchC. 67). Tenőn magad volta milto világ beret viselne (DöbrC. 243). Igőn nág bin 'az zolganac beret meg nem adnia (NagyszC. 235). Beer zeren meg eleegőyte az az feell-yeb ne erőltesse bereuek zolgaat zolgalny (ErdyC. 78). Jelenek meg a te beredet ennekem, es meg adom (Helt: Bibl. I. 03). Ha aiandoe, tehat nem ber (Born: Préd. 453). Az őrdök élet az isten parancsolatinak meg tartásának bére (Pázm: Kal. 419).

Talpak munkája bérbe kell adniuk nékiek egy magyar forintot (Nyr. X.470). Meg kel engedni a kovács bérét (Czegl: Japh. 136). A napi munkás igaz bérít meg szolgállya (Tan: JóÉl. 95). A jó alalmazsa el nem rejtü béreret (Kisv: Adag. 1).

[Szólások]. **Bérbe** ad: abloco C. loco, eloco MA. **Bérbe** fog adó: pensionarius MA. **Bérbe** fogadott ház: domus locaria PP. **Bérben** fogadtatott volt meg, hogy én meg röttenyeet (Kár: Bibl. I.132). A munkásoc bérben fogadtatnac (Com: Jan. 105). Job inkább ti nektek az új találmányú szt. atyát bérben meg fogadnotok (Czegl: MM. 140). **Bérbe** szegőldneet (MA: Tan. 1132).

bárka-bér: [portorium, nautum; schiffslohn]. Bárka-bért megadta ott az hajósoknak (RMK. II.89). Bárka bért meg ada ott az hajósoknak (Born: Ének. 684).

bika-bér: equimentum C. [beschälgeld].

erdő-bér: [census silvarum; waldzins]. Egy chyeber bort ad erdő berben (RMNy. II.312).

föld bér: solarium C. [grundzins]. Föld bérben adtak 9 ft (MonTME. I.23. 30).

hajó-bér: nautum portorium C. [schiffslohn]. Megadta a hajó bért (BécsiC. 240). Hajtra adaak az hajó beert (ÉrdyC. 314b. ÉrsC. 426). A révész hajó bért kíván (Com: Jan. 91). Hajó béreknek ki szedői: portorium exactores (140). Ezek nem érdemlik meg a hajóbért (Fal: NU. 322).

ház-bér: locarium MA. [hauszins].

hely-bér. Vatsoraló-helybér: coenacularia C.

hid-bér: [portorium; brückeageld]. Acatus nem vanmak hanem hyd beernek hyia az megh weteltt (RMNy. III.113).

kocsi-bér: vectura MAL. [fahrlohn].

munka-bér: manu pretium MAL. [arbeitslohn].

napi-bér: [merces diurna; tagelohn]. A gyijított napi bérét lyukas zsebbe tölti (Pázm: Préd. 779).

rév-bér: portorium, nautum MA. manth (Com: Orb. 281).

szekér-bér: [vectura; fahrlohn]. A bor zeket bere nekwl vagion (RMNy. II.62). Még az szekér bértis el vezteni: perdere nautum (Deesi: Adag. 214).

tanító-bér: minerval MAL. [lehrgeld].

Bérecsko: mercedula C.

Bérél: conduco, pretio condico MA. [dingen, mieten]. Veuec a harmie ezüst penzt kit berlették Isrl fiaitól (MünchC. 67). Ne mondgyátok kérlek, hogy a mire bérlek ahoz magam sem fogtam (Felv: Dics. 11).

még-bérél: conduco, pretio MA. [mieten, pachten]. Vessed a törleítöbe az ektelenec boreit, kiud meg-berlettem ötölle (BécsiC. 311. MünchC. 67). Nem mehetek kyllib az zeoleo gyepneel, ha megh nem beerlettek (RMNy. II.317). Megbérli Laban az Jacob szolgálattját juhokon (MA: Bibl. I.27). Az agó pusztát az árok-szállasiak bérlettenek meg (Thaly: Adal. I.301).

réá-bérél: conduco, suborno MA. [ansthften].

réábérő: subornator MA. [ansthfter, aufhetzer].

Béres: 1) [mercenarius; gedungen]. Meg feddenek, hog myre jlyen nagy zeutnek jmepeu nem zovmeyer meg jlyen beres munkatvl (DomC. 163). Esains az tunia es beres tanitokat feddi (Fél: Tan. 326). Béres igazság, nem litből származot (Mad: Evang. 520). Fogadott, béres énekekék: empta et mercenaria cantilena (Illy: Préd. II.538). 2) conductor C. [mieter]. 3) mercenarius C. MA. [mieterling]. Berestul: de mercenario (NémGl. 132). Béres, ki nem paztor, kinek az iohok nem tlaydoni, lat ívve farkast, el fvt (DöbrC. 325). Farkas ragadozja es el oztá

az ívhokot. Béres kedeg fvt mert bíres, es az ívhok nem illetik fvt (325). Es ne maraggyon te berőődnék unokaya te nald masod napyg (ÉrdyC. 78). Mynd wr ítemnek berőssy vagywnk (131). Zebedeust el haguán az baioban az birsekuel (Sylv: ÚJT. 150). Senki egyeb ne egyée a szenteltöbe, a papoknac se selyére se bérese (Helt: Bibl. I. 162). A íőueeny es a béres se edgyée befőle (III3). Az Béresnek érdeme es szegőldősszörént kel tizetünk (Pázm: Kal. 773). 1) servus boarius PP. [ochsenknecht]. Vadnac atyammac ő nagy vduaraban bressee szolgálac kőnyeb lakasokbam (Born: Ének. 318). A beres, kinek a juhoc nem tulajdoni, el hadgya a juhokat (Born: Préd. 279). A beres kedig el fvt, mert beres es ninnen neki gondgya a juhokról (Tel: Evang. II.106). A beres legények és barmok utni nevedekett göbbőlyőők mindenkor barnok, ekék, barázdák-kőzött forgottak (Pázm: Préd. 320). Béres az, nem pásztor, ki juhait praedis torokban cjtü (Czegl: MM. 8). Az ily ragadozó béres-pásztoroktól ments meg szent Jehova, ilyen farkasoktól (Thaly: Adal. 112).

napi-béres: [mercenarius in diem conductus; tagelöhner]. Vagyon-e olly napi-béres, a ki serényben nem nyúl dolgához, mikor az ura láttya (Pázm: Préd. 831).

BERBÉCS: vervex; hammel, schöps PP. Őrű, herelt juh, berbéts (Major: Szót. 490). Berbéts hátulsó számere: coxa vervecina PP. Tehénből, avagy berbécsből, vagy bárányból mess edgy szeleatesko hust (PP: PaxC. 51). A vágó marhát az ki meg nem adhatja, egy marháért négy berbécs vagy juh accep-táltassé (Monlrók. XXIII.82). Három kapu adjon egy öreg vágó marhát, berbécset is (MonOkm. XIV.57). 1500 berbécset meddű juhval együtt küldjön (XXIV.24). Juhot, berbécset idegen embernek ne legyen kereskedésre szabad felszedni (ÉrdTörtAd. II.299). Egy haltartót csináltattam, melyért fizettem négy berbécset (IV.65). Berbécs, avagy herelt kos (Misk: VKert. 201).

[BÉRBÉG]

Bérbégés: [murmur]. Valami czelekedetből vag' lelkeében vag' testében nem használ atfűdűt, nem is czelekedet az, mint éhség bultu iáris, cipu viselés, ciliciom soc berbegés (Dévai: Káté MF.).

BÉRBITÉL (herbetelés Szék: Krón. 87. bérbitel Born: Ének. 387. bérbitél Pázm: Kal. 128. 136. borbítel Zvon: Osind. 140. borbótulás Fal: TÉ. 689): demurmuro C. blatero, murmuro MA. murmeln, brummen, plaudem PPB. Magamban bérbitélek: demurmuro PPB. Reggel a papok, ha börtökben felkelnek, kellett en az hallal igen bérbitélnék (RMK. II.184. V.255). Ha az írst papa modra bérbiteléd, meg nem erted (Mel: SzJán. 12). Sokan bömbölneet és bérbitelneet (Born: Ének. 387). Tekench meg e poklost, ki nem chac aiakinal berbetel (Tel: Préd. 1). Egy szegény emberrel vakká tétet magát, kinek mint ha meg gyógyíthatná, sokat bérbitéle feje fölött (Pázm: Kal. 128). Kőlle az hallottak időségeiért miset bérbitelni anagy nem? (Zvon: Osind. 140). Hoszu szolomákat susognak, bérbitélnék (GKat: Váls. I.1120). A pápisták deak nyelven és nagokban bérbitélő szókkal szólnak (Idv: Dáv. 95). A pápisták még ollyak ntan-is bérbitélnék, kik e világon sem voltak (VárM: Szív. 189. 38. 56. 104. 125). Sokat bérbitél tyúk modra a Matkó (Illye: BCsTomp. 114). Suttogva bérbitélnék az ördögösök (SzD: MVir. 476).

el-bérbitél: [demurmuro; hermurmel]. El bérbitélt imát-ságok és egyéb efféle pecezelések (Zvon: Post. 184). Az íreket el bérbitelik (Mad: Evang. 293). Lám a mikor a pápista papok valamit deakul el-bérbitélnék, ament mond rea a kösség illés: Igazs. II.198).

Bérbitélés: blateratio MA. [das murmeln]. Azert a Christus a kezeztenséget nem fondta templom rakaszon, sem templombeli bömböllesen, berbetelésen (Szék: Krón. 87). Ki rekaszattnak minden féle pogány népeknek berbetelések, melyek teremtet

állatokat tisztelének isten gyanánt (Tel: Evang. II. 189b). Ne a nyavalyás poklosok nem kerestek babonát, vagy boszorkányok berbitelést gyógyulásokra (Pázm: Préd. 953). Mi tezik nekéd amaz bőrbitelesről es alatomban valo meg szentölesről (Zvon: Osiand. 147). A misés pap berbitelésenec, inátkozdlogulásának vagyoné annyi ereje (MA: Scult. 790). Nem berbeteléssel, hanem szép halkal világosan mondotta (Zvoni: Dív. 110). A szolozmán-való éjjeli nappali berbitelés (Pós: Igazs. II. 564). Meg orvosollya ötet bizonyos bőrvölés bájlással, és babonás berbetélésekkel (Ily: Szélet. IV. 184). Némelly jegyzések, ígék, bőrbütölések utánna meg győzték ellenségeiket (Fal: T.É. 689).

BÉRBENCE (*borbonne* Fal: Vers. 886): **1)** pixis, thecula MA. [vasculum; büchse, fässchen]. Kyltem ke egy berbenze wyzet, tyzen harom zywoft halat (RMNy. II. 140). Hív társam, dolhánys bőrböntzém! Te tisztított fejemet (Fal: Vers. 886). **2)** lenticula, ires szelentze PPBl.

BÉRC (*berch* Nyr. VII. 174. *byrch* Knauz II. 395): **1)** clivus, jugum moutis; bergspitze PPB. gipfel des berges Adámi. Tendit [meta] versus byrch ubi sunt duae metae (Knauz II. 395). Dynotyos eorzeotth az regeczy erdeon az Kawa berezen (RMNy. II. 309). Nem a világ bértzen, hanem a Kristus úttján járjunk (Pázm: Préd. 192). Látnak a hegységnek csak a bérczét épen (Gyöngy: Char. 225). Mivel hogy a nap is a tengerek felé siet, az ég bérczét mert már általkelő (305). Általhiágom bérczét a szomszéd halomnak (Gyöngy: Cup. 576). Sokszor tekintí a bérc a napot (Kisv: Adag. 305) Erdő kettő vagyon: egyik bíklős avagy avas-bércz; az másik közös-bércznek nevezetik (Gér: KárCs. IV. 342). Az közös bérczet ezek bírják; de az víz között való tilalmas bérczhez semmi közök nincsen (344). **2)** [cuspis, acies; schneide, spitze]. Bérczo hathatósban öklél kopjájának, érce is bővebben tüzel puskájának (Thaly: Adal. I. 132).

BÉRDO: [consistē! halt!]. Megszóllal a vártás, berdőt kiáltának (Gyöngy: MV. 86). Eleg nyílik fel az szája berdő kiáltásra (Thaly: Adal. II. 88). Oda fent az tokos csak elbivé magát, nem adja az várát, berdőt igen kajált (118). Fut a kapura a német, tartja zárosan a gémet, mond berdőt, oho Herr Gott (334). Ott már két vagy három várat megvett a frantzia, de a mi leg nagyobb még Mediolanumban sem kiáltanak már berdőt (Mik: TörL. 304).

1. BÉREG: [crusta; rinde]. Az harsfanac az belső beréne neduessége az egést nyílnán meg gyógyittya (Mel: Herb. 17).

[2. BÉREG]

Béregtet: [coire facio; beschlälen lassen]. Asztrakán tájáról vészem kosnimat s vélek beregtetem borzas juhaimat (Bares: Vers. 109).

BERÉK (*beregen* RMK. II. 278. *beruch* Czínár): nemus, saltus C. lucus MA. virgultum Ver: Verb. 48. [hain, gebüsch]. Szentelt berek: lucus C. Birk-fa-berek: lucus fageus PPBl. A quodam nemore quod agberuk vocatur (CodPatr. VI. 211). Nemus nomine Gyrusberek (Wenzel X. 53). Rubetum Somberek vocatum (132). Fuz beruch (Czínár). Nemus eleuberuk dictum (ZichyC. III. 55. 56). Arbores pixi siluestres zilberek vocari dixisset (IV. 164). Az berkőth tyzzel egeessetek (JordC. 226). Mykoron senky nem mehete az syrew berekben, kereül veevek az harasztot, aloythwan nagy yeles vadat ewbenne (ÉrdyC. 527). Kyralne azzon neminem bereche lovagla (TelC. 75). Az erdőkön es berekőkn keresek (TihC. 180). Egy nehianid magauul juta egy sirii berkőbe (Szék: Krón. 87). Ezechias ki vagatá a baluaniozasra czinalt plantalt berkeket es kerteket (Mel: Kir. 439). Erdők, cserek, berkek roppogása, és fa leuele ha lezeg, fen szél jó (Cisio G4). Az kiralyne vendegsege kin

vala, varas mellet egy szép beregben vala (RMK. II. 278). Éppitene magoknac oltárokat és berkeket minden magas halmon (Kár: Bibl. I. 320). Szolgálnac az berkeknek, és azokban való bálvinyoknac (395). Szoros helyeket tágtítsák, és a tövises berekeket irtogassák (Pázm: Préd. 86). Az aszszony állatnac mind mulato berke, mind várasa legyen az ő háza (Prág: Sork. 351).

[Szólások]. Ily a berek; mentek, mint megy a fergeteg (Gvad: FNót. 20).

Berékés, berkés: nemorosus C. saltuosus MA. waldicht, mit bäumen bewachsen PPB. Vagyon egy magas berkes hegyben neki háza (Valk: Kár. 50). Berkes hely: eine heide (Kir-Besz. 123).

Beréki: nemoralis MA. [zum haine gehörig].

BÉRÉTRA (*béréta* Adámi. *béréta* MA. *beretrom* Kár: Bibl. I. 499. *biretrom* Kár: Bibl. II. 107. *bretrum* Radv: Csál. II. 58): mitra C. capitum, cidaris MA. haube, mütze PPB. priesterhut Adámi. Tawol vala tölők gallerus köntösök, veres beretrayok (PeerC. 340). Berétra a feiet ékesíti (Mel: Jób. 68). Háát ékes beretrommal meg ékesítvén (Kár: Bibl. I. 499). Fejemet mint egy beretráual ékesíti vala (529). Vedd feiedben az tisztességnec beretromát (Kár: Bibl. II. 107). Bonchok, veoreos barsoni bretra, fekete barsoni kosnehka (Radv: Csál. II. 31).

Bérétrás: mitratus MA. [mit haube, mütze bedeckt].

BÉRÉTVÁ, BOROTVA (*barotudlkoz* FortSzer. N6b) novacula C. MA. [rasiermesser]. Az beretvára és az boglára gondot viselek, mennél legjobban lehet (LevT. II. 29). Soha beretva az ő fejére nem száll (MA: Bibl. I. 244. Pázm: Préd. 815). Az ártatlan sziveket a mosdatlan nyelvek eleiben vetitek, a kik-is felkapván a két elő beretvával az új hirt, nagy darab földet betöltenek véle (Fal: NE. 92).

[Közmondások]. Nem minden botból leszen beretva: non e quovis ligno fit Mercurius MA.

Bérétvál, borotvál: tondoe C. MA. [rasieren]. Fő-törül, vagy beretválándó ember eleibe teríteni szokott ruha a borbélyoknál: involuere PPBl. Borotualo barbely (Dial. 80). Juhotskai a mezőket beretvállják, és nevelik tölgyöket (Fal: Vers. 888).

[Szólások]. Czinnán borotválj, mert meg akatz (Decsi: Adag. 27). Csinyán beretvály barátom (Czezl: MM. 188). Tsinynyábban borotvállj, hogy meg ne akadgy (SzD: MVir. 324).

[Közmondások]. Csinyán kell a varas fejet borotválni (GKat: Váls. II. Előb. 58). Haszonatlan dolgok: kopasz borotválni, szeretsent szapulni (SzD: MVir. 219).

el-bérétvál, el-borotvál: attondeo C. detondeo MA. [abrasieren]. El-beretválták a szakállát: genae erasae PPBl. Ha el borotbwalangyazak en hayamat, olyan eretelen lezek mint egy ember (JordC. 345). Zvkseg volna ev hayat el beretualny ev feyerevl (DomC. 174). El borotualtatá fél fél szakalokat (Helt: Bibl. II. 195). Nem csak az fejeiken nyírnék pilist, hanem mind szakállokat, bajuszokat elberetváltatják (KopaszágD). Vajki tudom, miért ceremoniasz! Meg parancsolta isten, hogy szakálladat el ne beretváltasd (Czezl: MM. 134).

környül-bérétvál: circumtondeo MA. [ringsumscheeren].

Iő-bérétvál, Iő-borotvál: detondeo C. MA. [abrasieren]. Le-beretvált szakál: *resecta barba; le-beretválni a szakállát: tondere barbam PPBl.

még-bérétvál, még-borotvál: detondeo MA. [rasieren]. Még beretválni a fejét: *radere caput PPBl. Ő hazocban papoc fluec feieket es szakalokat megborotualuan (BécsiC. 112).

Borotvátlan: [intonsus; ungeschoren]. Azoknak szírtos arczatlytok es borotvátlan borzas hajok volna (Forró: Curt. 179).

Berétvöldogál: tonso, tonsito MA. rasito PPBl. [scheeren].

[Borotválkoz]

még-borotválkoz: [detendeo; rasieren]. Az houé szándékotál, nem jó meened, mert rúttól meg borotválkoznak téged (FortSzer. N6b).

Berétválkoz-ik, borotválkoz-ik: se ipsum tondere Kr. [sich rasieren]. Soha nem borotválkozott, soha magzat sem kenthe, sem feredőt (ÉrdyC. 287).

még-bérétválkozik: ad *tonsorem eo PPBl.

BÉRGAMOT. A víz öntözés val-körtvélyből bergamotot vagy kármány körtvélyt nem nevel (Pázm: Préd. 701).

BÉRHE (*borhe* Mel: Préd. 14. MA.): subligaculum succinctorium, perizoma C. subligar MA. also nadrag Major: Szót. 225. halblösen, unterlösen PPB. reithosen Adami. schurtz PPB. gatyá, bérhe, alsó-ing: perizoma; nadrag, gatyá, berhe: subligaculum PPBl. Ő feiekne haizala nem egetulameg es ő bérheie nem küssébettec vala meg (BécsiC. 134). Hát ezaz bérhe fige leuel, gane az emberi erdem (Mel: Préd. 14 MF.) Czenalanac szoretokat, perizomata czagrot, bérhéket, takareto szerszamat (116). Kőntösöket az őuén alol el meteltée, meg bérheieketis (Mel: Kir. 164). Ne sapoldgyúl semmit szeredlen, kináld csak azzal kit viselz berbédben, maid velled hál fosas alsó-ingében (FortSzer. I). Vittebergaba még az berheiet is penzert mutogatnac szent Ferentznee (Born: Préd. 849). Nem volt ám meg énnékem efféle főlts berbém (Dessi: Adag. 98. 228. Kisv: Adag. 191. 227). Adamnak én levelből esnalt berheje (Gyarni: Fel. 78). Az nagy parázsnac ektelenségec nem nemü koppen valo be földözesere berbét tsinallanac (Esz: IgAny. 367). De jól meg lissa Luther, hogy az catholicus emberek nyakában ne rántsák az földös berbét (Pázm: Kal. 297). Füge-levélyből berhét tsinálnak, hogy szemérem testeket bé-fedezniék (Pázm: Préd. 934). Nem kel neked bór kőntös es egeb bérhe (Zvon: PázmP. 232). Nem volt még a jesuitának ily főlts berhéje (Czegl: Japl. 147). Mi haszna rongys berhédet új posztóval foldod (Gyalai: Tánc. B1).

fátyol-bérhe. Otan valami fáttyol berhet adnac a segény fogolyra (Holt: Háló. 146).

BÉRINGEZIA. Beringezia gyapott patyolat (VeetTrans 11).

BÉRKE (*birke* MA. *birke* PPBl. *birke* Adami: 1) julus virgultum MA. [knospe] kätzlein an den büumen Adami. 166, mogyoró, vagy egyéb fikon termő hosszú bérke, vagy berke: paniculus PPBl. Virágvasárnapon berket paranczola szentelni (Szék: Krón. 128). Virágvasárnap szentelt berkét láttam (RMK. II 184). Gyertyát, berkét és gabonát szentelni mondottál (219). Ez által szokták vala régen a keresztényének meg áldani az istennek teremtett állatit, úgy mint, kenyeret, vizet, olajt, berkéket (Pázm: Imáds. 73). Csálárdul elegyted dolgunk közzé az berkéket (Sumb: 3Fel. 261). 2) gesträuch, gebüsch Adami [V8. BARKA]

Bérkéz-ik: [gemmo; knospen]. Szép fige fac mikoron berkezc (Born: Ének. 515).

még-bérkéz-ik: [progemmo; knospen bekommen]. Szép figefák mikoron megberkéznek, közelvöltát az nyárnak ök esmérnék (RMK. V.17).

BERKENYE (*berkenye* MA. *berkenye* BeytheA: FivK. 24. *berkenye* BeytheA: FivK. 23. *berkuna* CodPatr. L45. 1270. *borocun* MF.) sorbus C. sperbor PPB. Ad arborem berkenye vocatam (Kinnz: H.175). Az asszai berkenyét ha borban iszod meg állattya az leusac folyassat (Mel: Herb. 26). Tűz, viz, soddor, kokonya, tikmony buza, berkenye, mind imbor kereszt-

tyénee leszne (Vallást. Anj). (Az nyaspolya) hideghitő es szarzo természetű mint az berkenye (BeytheA: FivK. 23). (Az berkenye) szarzo es szorito, mint az nyaspolya (24). Van öreg gesztenyénk, szép puha berkenyénk (Pat: Vers. 903).

vörös-berkenye: sorbus aucuparia Beythe: Nom. 8.

BÉRMÁL (*dermal* [?] ThewrC. 235. *dermalas* [?] ÉrdyC. 145.): confirmo, imungo consecrato oleo MA. [firmen]. Kerdetyk, hogha azzonyonk Maria volt meg beermaltatot. Es moudhatnad hogha beermaltatot (CornC. 21).

még-bérmál: [confirmo; firmen]. Megh kereszteltek dermaltak (ThewrC. 235). Ámbár meg bérmálja ötet Béza, es új néven evangelicusnak nevezze (Pázm: Kal. 520). Lépte-be most a meg-bérmált ember szívében, es szorgalmatosan visgállya meg, ha fel talállyáa a szent léleknek ajándékját (Tarn: JóÉl. 116).

Bérmálás: confirmatio chrismatica MA. [firmung]. Ezek az zentségek: keresztseg, bermalas (VirgC. 12). Masodzer kezdeyk az bermalasról (CornC. 21). Fél vezy az zeutli keresztnek yegyeeth ew homlokara az deermalasnak ydeyn (ÉrdyC. 145). Az atyafiak az bérmálást csak meg guggollyák (Pázm: Kal. 266). Te tisztod volna, hogy a bérmálásnak egyességét megmutatnád (Matkó: BCsák. 416).

Bérmálkoz-ik: [confirmor; sich firmen lassen]. Ime jelen vagyon az egyhazi feiedelem pispóe vram, ki meg bermal mindent, a ki bermalkozni akar (Agend. 52).

BÉRVÉNG (*berving* Cseh: OrvK. 28. *böruci* Mel: Herb. 183. 184. Com: Jan. 25. *börvengh* BeytheA: FivK. 97. *perving* Com: Jan. 25): pervinea Szaks. clematis, vinca MA. sinigrün, wintergrün PPB. Ila borba meg főzed ez bórmeit vagy lomezt has fayást, folyást, es vér folyást meg állat (Mel: Herb. 184). Bérvei avagy lontz, perving (Com: Jan. 25).

BÉRZÉNKÉD-ik (*börzänkodik* Zvon: PázmP. 257): fremo, fremdo MA. [jbnitor, resisto, repugno; sich sträuben, sich auflehnen, entgegen streben]. Mikor a catholicusok ellen berzenkednek, csudálatos mint nyallják, es egy szőrfeleknek mutatták egymást (Pázm: Kal. 253). Börzänkodik borzat fekete cziókánk (Zvon: PázmP. 257). Es feletteb valo csucogással s reszegességgel berzenkedőt először egy hozza haitot almavád íte meg (Forró: Curt. 689). A ki ellen berzenkedtek (Bal: CsIsk. 198). Ez is markodban szakad tudom, csak hogy berzenkedel (Czegl: ORond. 475). Nem igaz hát, akar mint berzenkedgyék Sambar, a pápista vallis (Matkó: IRond. 27). Valakik ellene berzenkedni merének, mindagyon veré (Pós: Válasz. 85). Az longyelek valóban berzenkednek az sertajtek módjára (MontME. III.269). Ezek az europai fejedelmek is berzenkednek es igyekeznék esászár ellen (IV.89). Az udvar az mint börzänkődött elsőben, ugy most nem igen gondol az indulással (Tört. XV.37). A földös babuk berzenkedik a hattyuval (Kisv: Adag. 142). Maga szemeten berzenkedik (310).

föl-bérrzänkedik: [pennas erigo; die federn sträuben]. A tik felberzenkedik (ACsere: Enc. 215).

Bérrzänkedés: [rensis, repugnantia; widerstand, das widerstreben]. A Lutter berzenkedéséből semmi nem költ (Veresm: Lev. 182). Isten ellen valo berzenkedés (GKat: Váls. II.282). Az helytelenül való berzenkedésnek, uzerkedésnek békét hagyunk vala (Szal: Krón. 503). Hamar meg eskennek s hátra állanak az ellen berzenkedésekben (Ötr: Roma. 33).

Bérrzeszt: [arrigo; emporrichten]. Berzeszt tollát, mint az pana nadár (Hlyef: Jephla 9). [V8. BORZASZT].

BÉRZSENY (*bersen* MA. Bal: CsIsk. 166. *börzön* PP.): bresillus, bresillum, lignum acanthium MA. Brasilium; bresillholz PPB. Bresilienholz Adami. Nem szükség volna annak fölb

bersen orozsua meg festésére (Bal: CsIsk. 166). Minden festők szeretik: miniumot indit, bersent és bányait, mind kalmárnál keresik (Szentm: Kalu. 9). Ha az lovok farkai fejérek voltak, azt berzsényyel szépen veresen meg festették (MonIrok. XI. 363).

Bérsényöz: [fuco; schminken]. Berzsényezi két rántos ortzóját (Gvad: Idöt. 155).

BESE: baliaetus JordC. [meeradler]. Madarak, kykkel nem ylyk eelnye: keselywth, hecyath, beseeth (JordC. 94).

BÉSLIA: [önkéntes török lovasság egyik fajtája, mely a mai basi boznokokhoz volt hasonló RMK. III.406]. Mehmet bég három száz besliával táborra szállott (MonIrok. III.85). Lippában hagyá két ezer terekkel, jancsárral, jeles besliakkal (90). Beslia, martalócz jancsár nagy sok jeve (RMK. III.37). Három agrával két száz beslia vala (40). Egy beslia aga ott levágaték (63. 151. 152. 300. 304). Agák besliakkal egy lábíg vesztenek (Thaly: Adal. I.181).

BÉSTIA, BÉSTYE (*beste* ThC. 335. *bestya* ThewrC. 202. *hystya* KesztC. 187. *pesti* Helt: Canc. 105.): behu, bestia, fera C. Mind földi bestyek engetek neki (VirgC. 46). Oh te veeren telhetetlen bestye (NagyszC. 66). Monda ez ordeyto orozálnak, myre kerengez jt kemen bestye (DomC. 52). Az v lababa bestietul megh sertettetöt uala (KazC. 89). O zegenetlen bestye es telhetetlen orozlan (ÉrdyC. 408). Nilait, besteit es madarit nenem (ThC. 335). Ne enghedy az nyalyas karhozoth bestyanak (ThewrC. 202). Bestjhewel monta, walaky montha, merth en nem izenthem (LevT. I. 117). Lám e pesti lélec meg iyed, ot mondanac (Helt: Canc. 105). Ű vala egy pei szabasu bestian (Mel: SzJán. 402). Bestie arolo kuruafi (ComBal. 13). A farkas legtorokossabb féreg, bestye, fene vad (Com: Jan. 77). [Szólások]. Bestjhewel monta, walaky montha (LevT. I.117). **fene-béste:** fenevad C.

[Béstyesség], **bésgyeség:** [bestialitas]. Egyebet ne tegy benne, merth inar el vnun sok besgyessegeketh; onnan az te tyztbedwél keth keth lowon jvtennek fa hordany, ha nem nagy besgyesszegh ezennel be hozd mynd az byrokat, ispanokat (LevT. I. 147).

BESZÉD (*beses* Pelbárt élete 71. *bezet* BécsiC. 157. 158. pelda *bezet* MünchC. 39. 59. 154): **1)** sermo, logos, lexis, loquela, fabula, dictio, eloquium C. rede PPB. Mykron ment Clara monostoraba. hogy hallana ysteny zepp bezedekett (EhrC. 75). Ebezed nem of ki igalmassagot rezzezien (BécsiC. 27). Te onzollatidnac kezdetitöfoguan ment ki e bezed, te kedeg figyelmeziez e bezet (157). Es megértém a bezet (158. 276). Monda ő neki: Men el, e bezedert ki ment az őrdög te lañadbol (MünchC. 85). A bezed, kit en bezelletem tuncetec, az itéli őtet az vtolso napon (198). Zephwsitetem nyelvemet hju bezedekvel (VirgC. 4). Tylczatok meg atty nyelveteket hitasgu bezedektlv (112). Nagyon halgattyak vala bñvet mynd ez bezeedyglen (JordC. 782). Az szólásnac beszéde egy vala az földön (MA: Bibl. I.9). **2)** verbum, vocabulum C. wort PPB. Ky hallangá ez bezeedet, es bel nem tellesyetyndy hwket, hasonlatus lezen az bolond emberhez (JordC. 374). Jesus nem čak bezedeucl de ugian igazan es tetemenieuel zerete munket (DebrC. 32). Az zeales vylagot čak egy bezedeucl teremtee (ÉrdyC. 36). Nem akarya őmen magat csak bezeddel zerettye (ÉrsC. 238. Ozor: Christ. 80). Szenes beszeddal: egyeb tudomany nekñl fñdnezűllhet (Helt: Bibl. I.9). Egy beszéddel mondván, az Aaronnac szolgai vóltnac az levitac (MA: Bibl. I.126).

[Szólások]. Rólad vagy on az beszéd (Decsi: Adag. 172). Egy böles nagy szóval fel kiálta: Igen vesztosz beszédben te Thebane (Prág: Serk. 821). Nám Garai voyét fogá beszédre: lépyél alá visely gondot végekre (Göres: Máty. III. MF.).

[Közmondások]. A beszédnek egyenesse jó, a munkónak hor-gassa (SzD: MVir. 264).

agnő-beszéd: [anilis cantilena; leeres geschwätz]. Ezeket az agnő beszédeket oly gyakran mustráltattya (Pázm: 5Lev. 4). Cardinalis Pólusról, Adrianus pápáról, a miket minden bizonyosság-nélkül beszél B, agnő beszédek, és hamis trágarsagok (Pázm: LuthV. 142).

[azon-beszéd]

azonbeszédű: [unius linguae, monoglossus; eine sprache redend]. A föld pedig egy ajakú és azon beszédű vala (Hall: Paizs. Előb. 4).

bosszú-beszéd: [dicta aculeata, cavillatio; stichelei]. Szidalom, bosszúbeszéd ne elegyedgyék a beszélgetésben (Pázm: Kal. 407). Nékünk fordúltok 's bosszú beszédekkel illőtök (Veresm: Lev. 217).

csekély-beszéd: abjecta oratio PPl.

csömör-beszéd: [verba fastidiosa; ekelhafte rede]. Tsak merő tsömör beszédek (Misk: VKert. 316).

csúfság-beszéd: [maledictum, probrium; spottrede, schimpf-rede]. Nemelylec zúfság beszéddel szolnac a sacramentomec felől (Dáv: KKER. R6).

eleven-beszéd: [viva vox; miündliebe rede]. Nem kel kö-weth myat awagy lewel myat gyony de eleven bezeddel (ÉrsC. 536).

előljáró-beszéd: [proemium Com: Jan. 161. (vorrede). Előljáró beszéd a komédiában: prologus PPl. (Helt: Bibl. I. a2. Mel: Herb. Aij). Előljáró beszédet bocsatván elől őmön magát bé színi: se se insinuat (Com: Jan. 162).

folyó-beszéd: [prosa Com: Jan. 162. Az ékessen szóló vers szerző, költő a folyó beszédből (e prosa) verseket és rythmusokat egyben illeget (Com: Jan. 202).

gondolt-beszéd: fabula MA.

kezdő-beszéd: exordium MA. [einleitung]. (Com: Jan. 161).

költött-beszéd: [fabula]. A példa beszédek és költöt beszédek (mesék) az oratiót világosan meg-ékesitik (Com: Jan. 201).

köz-beszéd: **1)** adagium C. proverbium; sprichwort PPl. (Helt: Bibl. I. D4). Példa beszédűl lézen és közbeszédűl (MA: Bibl. I.315). **2)** [sermo; conversation]. Miker az ember közbeszédre őszve-ül, nem szándékozik Pythagorás iskolájában, a hol tsak egynek szabad papolni, akár mint ásiton unalmában a többi (Fal: NA. 188).

mardozó-beszéd: [satira]. Tavul bagyvan minden satyra vagy hyperbole, az-az mardozó, vagy nagyra-mondó beszédet (Fal: NE. 8).

panasz-beszéd: [querimenia; klagewort]. (Fal: NU. 156. Kr.).

patvar-beszéd: [verba litigiosa; zankwort]. (Thaly: VÉ. II.123).

példa-beszéd: proverbium, adagium, abagio, parabola C. [gleichnis]. Bezél vala nekic pelda bezedecben (MünchC. 37). Égeb pelda bezet (parabola) vete nekic (39). A fige farol esmerietec meg e peldabezet (59). Ezeket azoc haluan, hozia tolduan e pelda bezet monda (154). En zamat pelda bezedre meg nitom (DöbrC. 144. JordC. 395). Ees zolaa nekyk imez pelda bezedet (Pesti: NTest. 155).

példázó-beszéd: [tropologia]. Lássatok, mit mond példázó beszédében (Land: UjSegits. II.236).

rekesztő-beszéd: conclusio MA. [schlussrede].

róla-beszéd: proverbium. Monda Jesus f tancitvañnak ez róla bezedet (DöbrC. 291). Ezeket rula beszédekben (pelda)

szóltun: haec in proverbis locutus sum (331). Idő idő mikorön innar nem rylabezedékben zolluk (331). Rylabezedet (pölda) sem egiét nem mondaz (331). Az időben monda iesus 5 taneitvahinak ez ryla valo bezedet (349).

rövid-beszéd: breuiloquium MA. kurze rede PPB. Rövid beszéd: breuiloquus MA.

szapora-beszéd: multiloquium MA. [geschwätz]. Szapora beszéd: multiloquus MA. Szapora beszédűek ne legietek: nolite multum loqui (Fél: Bibl. 8).

szémérém-beszéd: [opprobrium; schandrede]. Zemények meg zemeerem bezedet zohy (ÉrdyC. 572b).

szép-beszéd: facundia, eloquium [beredsamkeit]. Zohiualo malasty es batorsaga es zeppezedo (facundia) nem vala (EhrC. 56). En zannak zep bezidi (eloquium) 5g leznek, hog kellessene (DöbrC. 40. 70).

szér-beszéd: historia [geschichte]. A mas kewetys meg tere es kyalno azonnak zepsegerevl luuz zerbezedet (historiam) tewrlevyte (EhrC. 122).

szidalom-beszéd: [opprobrium; scheltwort]. Szidalom beszédűekkel illeti (Helt: Mes. 193).

szin-beszéd: [vellicatio; schimpfwort?]. Sok szin beszédűekkel ő meg czuffolatéc (Kák: Sams. B3).

szinés-beszéd: [verba ficta; fabuloi]. Magattal gondolt szinies beszédet hosz ki (Mol: Jóh. 38).

szó-beszéd: sermo, sermocinatio MA. [gespräch]. Azon eyet nagy isteny es mennyoy edes zobezedben vyweek ky (ÉrdyC. 192). Ez zo bezed kezbe mynth ing megli farath emberek le wlenk (TelC. 485). Az a vagyodas búnnec neustetic modo quodam loquendi, szo beszed szerent (Mon: Apol. 330). A szó-beszéd közben fordula elő Franzius Farkasnak az oktan állatokról deák nyelven íratott historiája (Misk: VKort. 16). E világnak minden pompája álomlővelyező comedias szóbeszéd (Csúzi: Tromb. 280).

szófia-beszéd: fabula MA. [unnützes gerede]. Kigondolt szófia beszéd: fabula; fabula est: tsak szó-fia beszéd PPB. Csak szófia beszéd az, hogy az apostolokkal ők egyetértének (Pázm: Kal. 163). Calvius azt írja, hogy csak szófia beszéd és agnő rege, a mit sokan beszélnek (197). A tanító tudománt hoz-elő, el-ladgya az szó-fia beszédet (Com: Vest. 73). Szó-fia beszédet mondani (Kisv: Adag. 161). En emek a hallatlan dolog mélységében álomlővelyező szó-fia beszéd-del nem merészek be-beszétkozni (Csúzi: Sip. 98). Újságot tölem ma senki ne várjon, se hüzelkedő s fillőket esiklődoztató szófia beszédet ne kívánjon (185).

szófiás-beszéd: [fabula]. Innár régen azokat mint szófiás beszédeket által-nyársolta szent Jeronymus (Pós: Igazs. I.22).

tréfa-beszéd. Szabados tréfa-beszédek: festae *licentiae PPB.

Beszédécske: sermunculus C. verbulum MA. Gyönyörűséges beszédécske: inauditiuncula C.

[Beszédél]

Beszédélés: [sermo; gespräch]. Egy néhány zómely közt való beszélgetés, vetekedés auagy beszédélés: dialogus C.

Beszédés: [loquens; redend]. Bets ország felé tarta, hogy a királné aszszonnal beszédés lömo (Helt: Krón. 57). Száz esztendőök forgásában alig látunk egy létó voltaképen való nagy vezért, nagy orátort helyes, ékes beszédet (Fal: UE. III.12. MF.).

Beszéll (beszéllik Sylv: UJT. I.123.): narro, fabule, fabular C. sermocinor MA [sprechen, reden]. En yewtem frater ylyes-

hez bezellenem (EhrC. 15). Nem bezel elmenec rítetelen (DécsiC. 258). Mit mongak es mit bezellec es tudom mert ő paranco-laffa öröc élet, melletet azert en bezellec, mikeppen mondót emekem afa igen bezellec (MünchC. 198). Zent gondolatokban vele egyetembe bezelyetek (VirgC. 139). Kyt (Krisztus 'nevét) nem ylyk myndenkör bezeddel bezellely (ÉrdyC. 60). Hew-szokathi bezellenek (KulcsC. 19). Felmene a helyről, a hel ő beszellel vala (Helt: Bibl. I. R2). Regen azt beszellelőte, prophetic azt hirdettec (Born: Ének. 43). Beszelten beszél (Mon: Apol. 253). Ozak nem tudgya mit beszél (Décsi: Adag. 104). Ezek a világi dolgokról félve beszelleltek (Pázm: Préd. b3). Az kit a tolvajok tréfinak nem vélnek, elhagyják az játszást, kardét nem beszélnek (Gyöngy: Char. 213).

be-beszéll: [narro; erzählen]. Az mynemew therwenth kw-zwtwtuk akkor zolgaltatothi, mynekunk be bezelle: így hogy az therweny így talaltatothi wolth kwzettwk (RMNy. III.65).

bele-beszéll: [persvadeo; überreden]. Már kele, hogy vele menne. De bele beszélé a herceg, hogy nem volna annyi jár-tuui erje, nem győzhetné a tükéses járatlan utakat (Fal: TÉ. 701).

egybe-beszéll: [condico; verabreden]. Phol es Arrackes egbe beszellece (Szék: Krón. 35).

egybebeszéllés: [blanditiae; liebkosung]. Az gyonasban nem wetzeglem el, de nylyan megli newezem es a maradeko-kat, az edes emlekezetet, az yltetst, az egybe bezellest olytata-nokat (ÉrsC. 536).

ögygyütt-beszéll: colloquor MA. [conversiren].

ögygyütt-beszéllés: colloquium, collocutio MA. [unter-redung].

el-beszéll: enarro, memoro SI. [erzählen]. Hogy ezeket mynd el bezedelte vona, monda esmek az fel tamadot ember (ÉrdyC. 634).

elő-beszéll: narro, memoro, commemoro, recenseo, expono SI. [erzählen, hersagen]. Es mikor Moses elüegeste volna mind ezeket, elő beszélén az egész Izrael népnek (Helt: Bibl. I. cccc4). Szépen beszélte elő (Mon: Apol. 399). A tanácskozára való dolgokat elő beszélli (Com: Jan. 131). Olyan szokásban nem volt ezeket elő beszélni (Bethl: Élet. 13). David elő-beszél-vén életének folyását isten mimodon igazgattya (Illy: Préd. I.32). Ki foghattya meg, és elő beszélheti? (234. Gvad: FNót. 16).

előbeszéllés: [narratio; erzählen]. Negyvenedie napon lőtt az fölmenetel, az malyne előbeszéllését elhagyta az Évan-gelista (MA: Seult. 600).

előbeszélletlen: inoratus PPB.

elől-beszéll: praefor; MA. hersagen]. Beszéljetelek elől, a mit végeztetek (PhilF. 68).

ki-beszéll: 1) edissero C. enarro MA. [aussagen, aussprechen]. Tanétásinae nagy részét idegen nyelven beszéll ki (Zvon: Post. I.11). Mással közöllyed és ki beszéllyed (Com: Jan. 159). Mindenőket igazán ki beszéllek, ki mondok (MonOkm. VII.292). Ha mikor egyben-másban ki beszélli-is magát, titkon és tsak a bőlsekkkel közli (Fal: UE. 389. 2) [verbis elicio, expello; heraus-locken]. Ezt vgyan ki beszéllec a papasagbol (Szék: Krón. 186). Barát ez országból az usszont ki beszélle (Tin: Jan. MF.). Szép szóval az király fiát és az fő urakat ki beszélle táborában (Pázm: Kal. 440). Hogy minket imen kibeszéljenek s ezeket kibocsásunk kezünköl, nem eselekezzsük (RákGy: Lav. 253).

kibeszéllés: enarratio C. pronuntiatio MA. [aussage]. Lött dolognak rövid kibeszéllése: ecphrasis C.

kibeszéllhetetlen: inenarrabilis MA. [unausprechlich]. Inef-fabile MNyil: Irt. 160. Az isten az ő ki-beszéllhetetlen minden-

hatóságával teremtett mindenekeket semmiből (Com: Jan. 3). Kibeszélhetetlen nagy félelem (Bartha: Krón. 17).

kibeszélhetetlenképen: inenarrabiliter; unaussprechbar. A fiu az atyának értelméből születik ki beszélhetetlen képpen minden ő szenyvedése nélkül (GKat: Titk. 40).

kibeszéllő: enarrator MA. [erzähler].

még-beszéll: enarro, denarro C. [erzählen]. Zent damancos atyánk ezeket az fratereknek az collacon meg bezelli vala (DomC. 34). Symon megl bezeellec, nykeppen wr ysten az pogon nepek kezdől valazta clezer az hw neweere nemzetet vennyé (JordC. 760). Az historiat meg bezeellec ew neky (ÉrdyC. 08. 633). Mikoron Enodbil aszszony meg beszélette volna eszt az álnot (Helt: Krón. 21. 2). Ez könyvben Moses előszer az el mult dolgokat beszélli meg rövideden (Kár: Bibl. I.156). Senki soha nem látta az istent, hanem az fiu ő beszélette meg mi nékiunc (MA: Bibl. Előb. 1). Meg beszéllé az ő álmat: narravit somnium suum (L37). Felkelnek, és a dolgot meg beszéllik a fioknak (Ily: Préd. I.425).

elől-mégbeszéll: prænarrow C.

ismét-mégbeszéll: renarrow C. [wiedererzählen].

mégbeszéllés: relatio MA. [erzählung]. Zent István halalanak meg bezellése (Beythe: Epist. 22).

mégbeszélhetetlen: inenarrabilis C. [unaussprechlich].

mégbeszélhető: enarrabilis C. [aussprechlich].

össze-beszéll: colloquor, conspiro MA.

rëa-beszéll: induco, persvadeo, pertraho, permoveo SI. [überreden]. Nem is chuda ha el hiszie, mert fül viskettető beszedekecl rea beszéllic az kedve tölt vilagi nepet (Mon: SzSegits. 100).

szól-beszéll: loquitor, fabulatur MF. Es zolnak bezeelnek vala Jesussal: et erant loquentes cum Jesu (JordC. 21). Choda-keppen zolwan bezeelwen egymastnak, yme haza yewt (ÉrdyC. 514). Ezekre Balduinus szól-beszél, hogy némának ne láttassék (Pázm: LuthV. 342). Szól-beszél, mint-ha hagymázban volna (Sall: Vár. 10).

vissza-beszéll: dorce concinere MA. (Decsi: Adag. 321).

Beszélldegél: dicto; vorreden C.

ki-beszélldegél: pronuncio; aussprechen C.

Beszéllés: 1) [sermo; rede]. Halgatam vygasagokat, hangosagokat, kik nekem ynkab kellettene, honnem minth predikacio, zenttekrevl való bezeles (VirgC. 4). Neh legyen igben kemeny nyayasagod, sem gyanos bezellesyd (134). Akoron kellemetősk leznek az zent mivelködtetőc, hod nem mint az sok zép bezelesők (DebrC. 280. ÉrdyC. 422). Ninczen bezelles, sem ninczen igic, hog kikbe nem hallatne az fi szauoc (Szék: Zsolt. 17). Mikor el végezte volna vele való beszéllését (MA: Bibl. I.14). 2) narratio C. [erzählung]. Lót dolgoknak bezéllése: historia C. Ilyen mód kezdé bezéllését (Zrinyi II.10). 3) colloquium; unterredung]. Fő emberrel való bezéllésre neki tsinogattyák az emberek magokat (MHeg: BTan. 84). 4) disputatio; wortwechsel]. Ha kiről ha vetekedisek uoltak auag ha bezylesek (disputatio) (Ozor: Christ. 16).

csalárdság-beszéllés: fallaciloquentia C. [falsche rede].

égyüttvaló-beszéllés: colloquium, congressio C. [unterredung].

Beszéllésécske, beszélléske: narratiuncula C. MA. [kurze erzählung].

Beszéllés: locutio; das reden]. Vr ystenbe vetette uala es ymadsagnak es bezelletnek kyanattyat: desiderium loquendi (EhrC. 135). Hög kedeg meg zőnece bészéllétetől: cessavit loqui (MünchC. 117).

Beszélget: sermocinor, verbigero, confabulo, dictito C. [sprechen, reden]. Kezde whozza bezelgetni (VirgC. 41). Ki mit ohayt, azt beszélgeti (Born: Préd. 251). Az apostolok előtt szöll vala, kiknek világosan szokott vala beszélgetni (Pázm: Kal. 690). Bolondul beszélgetni nem jó (Prág: Sèrk. 796). Csak magassakat és nagyságosokat beszélgetnek magok-felől (Mad: Evang. 153).

égybe-beszélget: [conspiro; sich verabreden]. Jákob fia az egy Josef ellen egybe beszélgetvén (Ily: Préd. 398).

égyütt-beszélget: colloquor C. [unterreden].

elő-beszélget: [enarro; hersagen]. Tanullyuc meg, miért beszélgeti elő idüözötne az ő rea iöwö kinokot (Born: Préd. 137). Hét rend-béliek azok, mellyeket most elő-beszélgetünk (Mad: Evang. 432).

ki-beszélget. Kibeszélgettetett: pronunciatu C.

[össze-beszélget]

összebeszélgetés. Két három conferentia vagy is össze beszélgetés ntán meg lett a végezés köztök (Fal: TÉ. 767).

Beszélgetés: 1) [narratio; erzählung]. Elmélkedések beszélgetésével vizskettetik a halgatók fülét (Pázm: Préd. c2). 2) sermocinatio C. [colloquium; unterredung]. Kdnek csak hamarjába nem ártana fel rugaszkodni, mivel sok és szükséges nagy dolgaink volnának az Kddel való beszélgetésre (LevT. II.335). Egyesség és atyaliság kívánásrul való szűnös beszélgetés. Igy vagyon az ő beszélgetése (Com: Jan. 162). Le kötötte uri-paroláját Neander előtt a minapi beszélgetésben (Fal: NA. 121).

égyüttvaló-beszélgetés: collocutio C. [unterredung].

ékesenvaló-beszélgetés: pronuntiatio C. [beredsamkeit].

köz-beszélgetés: colloquium; gespräch Com: Vest. 123.

válogatott-beszélgetés: ecloga C.

Beszélgető: pronunciator C. sermocinator MA. [verkündet]. Az ékesen szöllő és nyájassan beszélgető (Com: Jan. 161).

Beszélhető: narrabilis C. das man erzählen kann P2B.

Beszéllő: fans, narrator, fabulator C. [redend, erzähler]. Nagy dolgokról beszéllő: magniloquus; magyarán beszéllő: planiloquus; ravaszul beszéllő: versutiloquus; hiába beszéllő: vanidicus C. Teman földenece bezéllőy (BécsiC. 104). Kerék számra beszéllőnek es io szólnak tartással (Bal: CsIsk. 85). A szöllőt, beszéllőt meg ne szöllits: loquentem ne uterpella (Com: Jan. 200).

csalárd-beszéllő: falsidicus C. [falschredend].

hazugság-beszéllő: mendaciloquus C. [lügenmaul].

hir-beszéllő: famigerator; austräger]. Az hugoc ne legenece zo hordozoc, hyr bezéllőc (TelC. 377).

Beszés. Scurra, leccator vulgo in lingua nostra dicitur leubezes (Szilády: Pélbárt élete 71).

BETEG (beteg DomC. 252. beig Sylv: Ujt. I.144. betec Helt: VigK. 83. betekődek BodC. 27. betegh EhrC. 13. LevT. I. 8): aeger C. aegrotus MA. [krank]. Lelenek nemynemew felden egy betegbet (EhrC. 13). Ő memberiec elragadozic, sem betegnece sem a vizagtonac rezeseitnece valamit (BécsiC. 112). Az w zent testet betegkebez viték (VirgC. 6). Monda az prior az beteg fraternek (DomC. 252). Nagy sok yelenetek koroknak, betegheknek vygaztasa leezen vala ott a helyen (ÉrdyC. 341). Zykes wala en nekem meg lelnem Nadasdi vramat, de ertthem bogh betegh (LevT. I.8) Miért hogy beteg vagy, iele annak, hogy gyűlöl az isten (Helt: VigK. 83). Mind addig remény életét az beteg, a mig az lélek benne vagyon (Decsi: Adag. 108). Estve lőnk szemben az vezérrel, igen beteg válasszal bosáta (MonIrók. VIII.302).

[Közmondások]. Sokat kér a beteg, de nem adgya az egészes: si vinum postulet, pugnus illi dato (Decsi: Adag. 127). Az

ereje-szakadt beteg nem járhat segítő-nélkül (Pázm:Préd. 71). Non est vivere, sed valere vita: nem él, hanem sündik a beteg (835).

hagymáz-beteg: phreneticus MA. PPIB. [typhuskrank].

kór-beteg: aegrotus, morbidus MA. [krank]. (Born:Préd. 388). Az volt a Kristus jövetelének tüzélyn, hogy a szomorúkat vigasztallja, a kór-betegeket orvosolja (Pázm:Préd. 238). Ha meg-bémült, ha ágy-feneken heuerő kór-beteg, együtt kell tűnni (230). Sok-féle kór-betegeket gyógyított (Tárn:Szents. 4). Kór betegen ott hagyák (Pethő:Krón. 217). A kór beteg tehetetlen magával, csak nem ajakán vagyon lelke (Fal:BE. 588).

száraz-beteg: phthisicus PPIB. [an auszehrung leidend].

víztofélő-beteg: [hydrophobus; wasserscheu]. A dühös eb az ő marásával víztől félt betegé teszi az embert; canis rabiosus morsum hydrophobum reddit (Com:Jan. 44).

Betegéd-ik: aegroto, in morbum incido MA. [erkranken]. Az ember halálra betegédek (BodC. 27). Mykron esmeg halarra betegédött volna (ErdyC. 503).

el-betegédik: [in morbum incido; erkranken]. Csáki Mihály uram elbetegedett, nem is lovagolhat már (RákF:Lev. V.19).

még-betegédik: [morbo corripior; erkranken]. Meg betegedek nagy nehez betegséggel (DomC. 252). Mykron ez gengeseges vzz megbetegedyk (53). Meg betegédé az ház-nac gazda asszony-nac fia (Kár: Bibl. 1.323). Vettem leveledet, melyből értem, hogy megbetegedtél (Gér:KárCs. IV.406).

Betegén: [aegre; krank]. Latonc tegedet betegen (MünchC. 62). Yob teeneked az erek elettre bememmed beteglen anag smthan (JordC. 410).

Betegés: morbidus C. valetudinarius, morbosus MA. [krünklich, krankhaft]. Az ydöbe vala nemünemw betheges lazzar (WinklC. 319). Mynt yol lattatok, betegesveen ember leegyek (ErdyC. 577). Az fejedelemnek atja beteges vala (RMK. IV.205). Senyuet beteges (Born:Préd. 43). Leuceley igen haznosok az betegeseknek (Born:SzJán. 2). Beteges vala, erőtlen es vgyan nehez illato (Pécsi:SzFk. 44). Beteges vitézet fázódva látá (Pázm:Préd. 272). Betegesec, ágyban fetreugő lecticäec (Com:Jan. 58. RákGy:Lev. 92).

Betegéséd-ik: aegroto Kr. [krünkeln].

el-betegésédik: [morbo corripior; erkranken]. Mikor akarok írni asszonyomnak, alig vehetek időt, kíváltképen az mely igen elbetegésédm hertelen (LévT. HL271).

még-betegésédik: ∞ Azt mondgyák, hogy meg betegesednee az gyermekek, ha verie őket (Prág:Serk. 579).

Betegésit: [aegritudinem infero; in krankheit versetzen]. Leueg egoc betegesetnee, az étel föl puffaszt (Pécsi:Agost. 156).

még-betegésit: ∞ Az leueg ég meg betegésit, az étel föl fultat (Pécsi:Agost. 32).

Betegéskéd-ik: [aegroto; krünkeln]. Egy tywk az fezken lne es betegeskednek (Pésti:Fab. 84). Betegeskedett, sinlett (ExPrinc. 194). Iten a várban is egy nehiny betegeskedő vagon (Thaly:Adal. 1.316).

Betegéskedés: aegratio C. [unwohl sein].

Betegesül: morbidus fio, aegrotare incipio MA. [krank werden].

el-betegesül: aegresco C. [krünklich werden]. Elbetegesülven, es ez mia eszeben is valamennyere meg fogyatkozuan (Decsi:SallJ. 55b).

még-betegesül: morbidus fio, aegrotare incipio MA. [krünklich werden]. Ata vénségére megbetegesüle labainae fájdalma miatt (MA: Bibl. 1.323).

Betegit: [morbo afficio; krank machen]. (Az Maiorana olai) mindön fele fey fiaiat, fey szedőlgest, augy beteghytő gondolkodokat gyogit (BeytheA: FivK. 75).

még-betegit: aegrotare facio MA. [krank machen]. Kiket meg lehethnee vala, meg bétégeitnee vala (BécsiC. 43).

Betegl, betegl-ik: [infirmor, aegroto; krank sein]. Clara mykron nehezen beteglenek zent Demyen egyház-nad (EhrC. 73). Kerlek hogy hoz az elessegekben, kyket nekem zoktaluala adnod, naykron beteglekuala romában (141). Vala nemünemő kiralea, kinec fia beteghuala Capharnaumban (MünchC. 176). Laffwala a iolensegek-et, melleket tezen vala ez-ken, kie beteghnee vala (179). Atta fia lazar bétegl vala. Vram yme kit zereő bétegl (193). Kynek attyafya Lázar beteglyk vala (WinklC. 320). Mykron három extendeeg mynd zvnetlen oly igen nevolvasol beteglet volna (MargL. 139).

Betegség: morbus, arthostema C. aegritudo MA [krankheit]. Mély álomba ejtő bódító betegség: lethargus; mély álomba ejtő betegség: veterus C. Hina ötet ő hozia es monda öueki: Nemberi megzabadtal e betegsedtől (MünchC. 143). Ő nekik betegsigeik megsokasla (DöbrC. 31). My beteghseghwket hw vssoleo (JordC. 376). Gyogyóthwan mynden korszakokat es mynden betegseghöket (381). Nely az betheksseghbe megl kelene halnya (DebrC. 502). Sok betegseegöknek wtama balalara közelgető volna (ErdyC. 571). Sokasulanak w betegsegek (KulesC. 24). A betegségec közzül egyet sem bochatoc teread (Helt: Bibl. 1Kk). Az dögös neduessegből sok fele betegseg lezön (Frank:HasznK. 31b).

[Szólások]. Csak isten emek az betegsege nek oruosa: Herculanus morbus (Decsi:Adag. 110).

belső-betegség: [morbus intestinus; innere krankheit]. Az pazor erzenye minden belső betegséget gyozit (BeytheA: FivK. 49b).

bor-betegség: vinaria angina Decsi:Adag. 311. MA. weinsucht PPIB.

bozda-betegség: [podagra]. Lábat rongyolta bozda betegség (Konyi: 11Rom. 167).

dagadozó-betegség. humed köuetköznek dagadozó betegségek, vgi mint belipoklossag, berkőzöt való betegség, hozag-faisok, negied napi hidegleles, vezedelmes nadhak (KárCs. 1572. F.1).

farkas-betegség: [fames; hunger]. Szent Macedonius egy asszonyt, mellyen farkas betegség vala, meggyógyita (Pázm: Imáds. 75).

folyó-betegség: [menstrua; monatsfluss]. (A leucoczafa az azzonyallatoknak folyo betegsegeköt meg alattya (BeytheA: FivK. 23b).

gyulasztó-betegség: [febris ardens; hitziges fieber] (Kár: Bibl. 1.184).

hagymáz-betegség: [typhus]. A hagymázi betegségek el-hatalmazott ereje annak az oka (Matkó:BCsák. 135). Egy a hagymáz betegségből meg-gyógyúl (TitkRözs. 313).

havi-betegség: [menstrua; monatsfluss]. Feleségéhez havi betegségében közel nem iürült (Kár: Bibl. 11.123). Az gyünygy igen jó és hasznos asszonyi állatnak havi betegsége ellen (Keesk: ÖtVM. 275. 278).

hideg-betegség: [febris frigida; kaltes fieber]. Ez illyenen igen fogh az hideg betegség (Cis. F4). Az iürös bor minden belső hideg betegségek ellen io (BeytheA: FivK. 66).

izzadó-betegség: [febris ardens; schweisskrankheit]. Mi gonossáinkért büntetv szárazto betegséggel, gnylaszto és izzadó betegséggel (Süm: Cér. 177).

kór-betegség: [morbus; krankheit]. A nagy lelki kór betegségekben ugyan meg-senyvedsz te (MHeg: Töszl. II.107).

lelki-betegség: [aegrotatio mentis; seelenkrankheit]. Azt érdsíti, hogy veszedelmesb és szerelmesb a lelki betegség (Pázm: Préd. 29).

nádra-betegség: [morbus hystericus; mutterkrankheit]. (Az serapiom) az azzonyallatoknak nádra betegségeknak kevesesere hasznos (Frank: HasznK. 15).

nehéz-betegség: [epilepsia; hümfülleude krankheit]. A kór-ságról vagy nehéz-betegségről és nyavalya ki-rontásról (PP: PaxC. 18). Nehéz betegséget ne kérj szegényeknek (Thaly: Adal. 1.425).

oskola-betegség: fictus *langvor PPBl. [schulkrankheit].

ragadó-betegség: [contagio morbi; ansteckende krankheit]. (Tel: Evang. II.565). Vagyon ragadó betegség, mind az által az kire isten ragasztja, azt mondgya a textusban: a te urad istened fordította, hozza te read (Diósz: Préd. 155).

sárga-betegség: [icterus; gelbsucht]. Ha meg töröd (az keserű fnyot) es vízzel anagy mezzel rea kenyőd az sargha betegsegre es kőrdzt chiyont faldalmara, igón haznal (BeytheA: FivK. 50). Az erisolit, ha gyűrűben foglalja ember, sárga betegséget eltávoztat (Kecsk: ÖtvM. 280).

száraz-, szárazasztó-betegség: [phtisis MA. [schwindsucht]. Meg ver tégedet az wr száraz betegséggel, hídog lelésel, gnylasztó és izzadó betegséggel (Kár: Bibl. I.183b). A száraz betegség, aszszu kórság (tabes) sok ideig tartóc (Com: Jan. 59). A hosszas hurut gyakortább száraz betegségen végződik (PP: PaxC. 99). Az én állapotom száraz betegségekben nyavalyag (Fal: NU. 287).

szomjuheztható-betegség: [hydrops; wassersucht]. Ha az fodorkát meg-főzed, vizkórságot, az az szomjuhosztatu betegséget, rasztot meg gyógyít (Mel: Herb. 37).

tetves-betegség: *pedicularis morbus, phthiriosis PPBl. [läusekrankheit].

vizi-betegség: [hydropisis; wassersucht]. (Frank: HasznK. 35). Sarga repa oldal faiolknak es vizi betegsegekben valoknak haznal (BeytheA: FivK. 77b). Vizi betegségbéli ember (Zvon: Post. II.133).

Betegsz-ik, betegész-ik: infirmor Kr. [krank werden]. Sőt hasznos oruosságtul betegszik s kiált (Zrinyi II.51).

el-betegszik: [morbo corripior; krank werden]. Oly nagy zeuvedetösssegeket teezzen vala, hogy ngyan el betegőzky vala belce (ÉrdyC. 503).

még-betegszik: [in morbum incidit; erkranken]. Ismét meg betegszem: remorbesco C. Úgy tetszik, ottan nem övé, a mie vagyon, mi-ent meg betegszik (Pázm: Préd. 835). Megbetegszik Jacob, és megesketteti Jósephet, hogy temetni kiviszi az ő testét Chanaan földére (MA: Bibl. I.44).

Betegül: infirmor Kr. [krank werden]. Haláhra betegül (MA: Scult. 184).

el-betegül: aegrotat MA. [krank werden]. Elájulóc és el-betegülóc egy néhány napig (MA: Bibl. II.166).

még-betegül: aegresco MA. [erkranken]. Vala sok fny meg betegewlevt (EhrC. 116). Mikoron igen meg betegült volna (VirgC. 109). Idő előth ekösszegőmben meg korulyac, betegőlyek (NagyszC. 58. MargL. 37). Meg betegewleven el nyugouek vr-

ban (DomC. 22). Nehéz betegséggel meg betegöyle (75). Tizen öttedie, és 17. és 44 esztendyében meg betegül (Cis. K4). Oldal fayas anagy nyilalas miat megbetegülóc (KKrakó. 1573. A3).

mégbetegülés: aegrotatio MA. [erkrankung].

BÉTONIKA: [hetonica]. Fekete betonica, bak fia levele viragostul (Frank: HasznK. 18).

BÉTŰ (betheu JordC. 366, beuty Pesti: NTest. 8, bűd Léj: PTük. II.153, bewtu VirgC. 130.): **1)** litera, gramma C. [buchstabe]. Négy bűtűv: tetragrammaton C. Iratuan ő felette ober bűtűekkel, görögűekkel es deiakokkal (MünchC. 165). Az bewtu megh ewl, az lelek kedgy meg eleenith (VirgC. 130). Eg yghce awag eg bethew el nem mwlyk ez terwenből (JordC. 66. 585). Az első bűtűnc, az c-neg értelme vala imez (DebrC. 3303). Ha ez őth kőneknek első bűtűwth egy mashwl el zedyt-tök (ÉrsC. 521). Ez három külfömb formaia es tulajdonsagu bűtűnek: Jah, eg a szándölése (Mel: SzJán. 462). Cszírára vagy bűtűkre akarja vetni ezt a füvet (Lápp: P'Ket. II.111). **2)** [litera, verbum; schrift, wort]. Erezo leueket ő orzaganac menden videdike külfömb-külfömb neueken es bűtűkőn (BécsiC. 50). Nem lehet, hogy abban a győlekezetben isteni igazság lehessen, mely a (a bibliának) bűtűjét kétségessé teszi (Pázm: LuthV. 148). Amazt a proféta betűje, azt a szent Máthé igéi beszélik (Mad: Evang. 93). A mint a bűtű mondgya (Tyuk: Józs. 162). Mit érte a szent irás betűjén (Matkó: BCSák. 211). Nem ibi bene, si hic bene, az az rövideden a magyar betű szerint: közelebb az ing a dolmányuñt (RákF: Lev. II.130).

folyó-betű: [litera cursiva]. Az igaz reformátusok értelmét gömbölygek az ellenekzőknek erősségeket folyó betűekkel nyomtattattuk-ki (Apaí: Vend. Előb. 19).

kóta-betű: [nota musica; musiknote]. A kóta-bűtűkőn fel s alá tud valamitskét damlni (Fal: NA. 156). Kóta-betűkre szól-lani erőltetve, fimyáson (SzD: MVir. 412).

számvető-betű: [nota numeri; zahlzeichen]. Jesus neve a sidók között jód-nevű betűn kezdetik, a görögűk között pedig jottán, az mely bűtűk a két nemzet között tizen bizonyos számát iedzi; számvető bűtű gyanánt éltenek azokkal a nem-zésekkel, mely tizen tette közöttőlők (Hall: Paizs. 131).

számzó-betű. Ez táblában megint ollyat találsz, kin ha senmi számzó betű mints, az első leuelet jegyzi, az vtan valo számzó betű az leuelen valo verset jegyzi (Mel: SzJán. 563).

Betűbéli: [graphicus; zur schrift gehörig]. Aprolec bűtűbéli foggyatkozásoc (MA: Bibl. 5).

Betűeske: literala MA. Eg bűtűeske el nem mulik: unus apex non praeteribit (Fél: Bibl. 6).

Betűs: [graphicus]. Sorsok s állapottyok graphice, bűtűsen le rajzoltatik (Szentp: Izr. 3).

[Betűz]

ki-betűz: exillabito Kr. [herausbuchstabieren]. Kibűtűztetik az Elohim nének jegyzősége (GKat: Titk. 19).

BÉTYÁR: trossulus; stutzer SI.

Betyárság: [trossuli; stutzerschaft]. Kiben résztettik vén-ség, ifúság, él vele piartztot nyargaló betyárság (Orczy: KultSz. 205).

BEZDVÁR? [bodza?]. Nynes ott sémmi emlékezet a töriek-ről, bezdvárról, orvosságokrol (Léj: PTük. III.40).

BEZZÉG (bezegh ÉrsC. 307, bezec Helt: Krón. 188, bezzeg Mel: Jóh. 14, bezzek Komj: SzAlál. 202): samo, hom, papae MA. PPBl. [nun, fürwahr]. Bezzegugy: scilicet, quasisvero MA. Reá-húzatta bezzeg az obek harminczadjára WF. 538. Ugyan-is,

bezzeg, úgy kellett: alia! P1Bl. Oh te gonosz halvány, bezzegh atte fejedet bee twróm (ÉrsC. 307). Teshi zarynt gondolom-y? Szennykypen nem vgy, hogy emuldm volna: bezzegh bathor bathor, hogy a my ty nlatok valo bezydwik nem volth bezzegh, bathor, es nem, nyhychen de bezzegh bathor; byzon wolt valamenye igyety (fogadasy) vadnak az ilk istemek, ew általa vadnak bezzeg (Konj: SzfAl. 202). Beelzebub sidoul, magarvl legeknek haluany; emen velen hog iu ez szo: bezzeg (RMNy. 1141). Ha az wr nemes, gazdag ember, nem kőnet-kőzik belőle, hogy az együgyű szegény ökör avagy diszno legyen. Bezzeg nem, hanem ő is ember (Helt: Mes. 35). Mondá Nabot: Bezzeg en neked nem adom az en szőlőmet (Mcl: Kir. 354). Bezzeg hamar találta a jámbor a tőbűket (Dáv: V)isp. 135). Bezzeg méltán szemvedem ezt, ki a szemártnak nem akarék segítségével lenni (Hesti: Fab. MF.). Te bezzeg jámbor vagy, mert nem vgy czelekedel mint egyebec (Born: Préd. 95b). Bezzeg é sem rák hátón való iárás vgyan (Deesi: Adag. 238). Bezzeg Keresztelő János magában égett, és azért fényeskedett egyebeknek (Pázm: Préd. 64). Balduinus azt írja, hogy a pápistásban volt bezzeg kereszttség, oldozis, de igen vesztegetve (Pázm: LuthV. 93). Bezzeg volna nekem is módom az fejed szapulrásában (Bal: Csksk. 107). Bezzeg ugy vallok én e tizboris harátoldal együtt (Czeq: MM. 147). A tintzákát ártalmus tekéntettel közleni is forog melog tsókokkal végezni, bezzeg bñ (Pal: NE. 85).

BIBE (*bibi* Helt: Mes. 156. Zvon: PázmP. 225.): ulcusculum, vulnus parvulum; eine kleine wunde P1B. Nem mutatta, hol szorította a lába-béi, csak alattomban tapogatta a bibéjét WF. 409. Idővel minden bibéje meggyógyul az embernek WF. 787. Minden legelő lovon akarná doctorságát fényesb tenni, nagy ki-nyílt szemekkel bibéjét szemlélgeti (Kereszt: FKer. Előb. 1). Rajta pattant bibéjén éktelen szájtátással (Előb. 3). A lelki-isméret bibéjének suyarú mérges szöval való érdekeltetések (GKát: Váls. II. Előb. 58). Magok bibéjét palástoló azaz magokat kevélyen gazdagoknak tartó szegények (Otr: Tökél. 116). Jobb lett volna ezt a bibét nem is illetni (Kisv: Adag. 468).

[Szólások]. Veszem eszembe, mitől fazon bibeje (Zvon: PázmP. 225). Ez volt az ő bibeje (Deesi: Adag. 22). Német uramnak Olaszországban is bizony nem kicsiny a bibéje (Rákp: Lev. L194). A bibbi is érzi a maga bibéjét, de én duplán érzem (Mik: TörL. 377). Minden egy asszony legio, és ha egyzetske maga bibéjét fájdallya, már az egész nemzetségén megfordult a nyavalya (Pal: NA. 132).

[Közmondások]. Mindemec vagyon az ő bibéje (Helt: Mes. 156). Kinek kinek az ő bibeje fái (Deesi: Adag. 248). Kiki maga bibéjét érzi (Deák: Korv. 11). Minden napnak tulajdon bibéje van (Kisv: Adag. 375).

BIBELŐD-ÍK: rebus ludicris distineor; tündeln P1.

Bibelődés: [jugatio; tündelés]. Sok bibelődés vagyon a gyapottal (Mik: TörL. 78).

BIBIRCÓ (*bibirtó* P1P. *bubircso* Kal. 1620. C1. *bubor* [szósz]: jonthi C1: papula, pustula C. jonthus P1Bl. [warze]. Az ő jövőndőlések emberi testekben való hűdeg lelések és fű fájások, boboresok (Kal. 1620. C1). Bibircso és akar mely puf-fadé, csomó, butkó meg-ruténac (Com: Jan. 54). Boboreso avagy himlő, esésee, veres kelésee: papulae seu varioli (60).

Bibircsós: [pustulis refertus; warzig]. Himlőhelyes, bibirtos: facies *riciatricosa; babos, bibirtos ábrázat: babiolus P1Bl. Bibircsós nyelvvel (Félv: SchSal. 11). A Salamandrauk darabos és bibirtos bőri vagyon (Mik: VKert. 253).

Bibircsózás: jonthi C. MA [warzen].

BIBIRKÁL, BIBIRKÉL: [vellien; krabbeli]. Bibirkály már a fejedben (Czeq: MM. 113). Bibirkél, ujjával motoz (Vajda: Kriszt. 148). [V6. **BABIRKÁL**]

BIBLIA: [biblia]. Zwz marya yoban twgya wala az bybi-lyath, hogi nem a prophetak (ÉrsC. 327). Ki jobban és igazban fordította másnál az bibliát (MA: Bibl. Előb. 3). Az bibliác egészen valo megfordítása (5). Szamárkodgyál a magad bibliád ellen is (Matkó: BCSák. 307). Kezdem rászabni a bibliát (Bethl: Élet. 353).

BIBOR (*bébor* MA.): byssus C. P1Bl. [purpur]. Biborból való: byssinus C. Te fejednek fírti mikent kirali bibor: sicut purpura regis (DöbrC. 131). Feyer biborbol énal embőneer ruhát (NagyszC. 214). Keuelen öltöztel biborba, barsonba (BodC. 25). Bybor es barsson ewneky ewtőzety (ÉrdyC. 114). Be polálatnak barsonba es biborba (ThC. 58). Bibor avagy vékony gyöles (Com: Jan. 139). Drága fejeér bibor ruhában öltözteté (Tyuk: Jözs. 322). Eresztí végtére törét ágyékában, tulajdon vérenek borul biboriba (Gyöngy: KJ. 75). Egy egész vég veletzei szűlyes bibor (VectTrans. 9).

[Közmondások]. Jó bor, pénz és bibor igen meglútt jámbor embert kíván őrzésre (Kisv: Adag. 50).

Biborbéli: byssinus MA. [purpura].

Biboros: [purpureus; purpurn]. Az ágacska labait ezvest-ből garta, feie allat aranást, fel hagioat biborost (DöbrC. 476).

Biboroz: [splendeo; paradiren]. A szegények, ha lehetne, ma biboroznának (Csizi: Sip. 537).

BICSÁK (*bicska* P1P. *biczke* ComBal. 32. 33. *scalprum* WF. *bítska*: *scalprum sutorium P1Bl.: culter plicatilis; ein taschenmesser, schnappmesser; scalprum calcearium, sutorium; knoiff der schuster P1B. Eg ezüstlanac, 2 zablia, eg bicak (RMNy. 11191). Biczket es a szekerezet is meg forditam (ComBal. 32). Mind biczkel es molnoddal őzue el velt az isten (33). Mérgemben a bicsakkommal öklődöztem a ló farát (Bethl: Élet. 298). Kivont mezítelen bicsakjával az sokaság között igen jó félém (ÉrdTörtAd. 1177). Tied lesz ónnal jól megrakott légrádi bicsakom. Betta észre vette, panaszos bicsakját elejbe vetette (Pal: Vers. 906).

BIGGYESZT: appendo, suspendo S1 [stellen, hinstellen]. Az őn szerszímot szegőkre biggyesztik (szentio: TFü. 21). Azokat az felső-írásokat, akar-mely trágár könyvnek is eleiben biggyezthetők (Megy: Szöv. 125). Még is nem nyughatik Sám-bar, hanem ugyan hegyek tetejére akanja biggyezteni a papista ecclesiát (Matkó: HRoml. 44). A Posaléhi vram ellen biggyez-tett szalma argumentumát fitogattya nékem-is (Matkó: BCSák. 50). A rómaiak a római pápát is oda biggyesztik (Pös: Igazs. 1147).

BIKÁ: 1) taurus C. [stier]. Bikából való: taurinus C. Bika-knac aldozatta: holocaustum taurorum (KécsC. 120). By-kaknak gywekezeese nepeknek teheny kezét vagyon (KulesC. 160). Pokol fene bika szarvon kőve vala (Hos: Toldi. 3). A fűge fához köttetett vadbika, ökör meg szelidül (Mcsere: Enc. 225). A bikának nyaka rezsőbb, vastagabb (575). Féltem, hogy meglaslakolnak a bikák (Gvad: NótVégr. 181). 2) [signum zodiaci]. Az ezhbeli igyuec, kit bikánac nevezuec, P gradusa alatt feülie vala ez a rosa ezillag (Mise: Procu. 18). Minden-főle visszarrágó állatnak jegyében ugy mint bikában és bakban nem jó purgatiót venni (Cs. MF.). Az bika az tias tyukkal az ezhnek tizedik szegletiben vagyon (Kibeczeen. 1619. 5). 3) vitulus. Öktő vyan meg törí ment libának bikaiait (vitulum) (DöbrC. 74). Koronked bykath (vitulum) aldozyeek hw byneyerth (JordC. 99).

[Szólások]. Bika alatt is borjút keres (SzD: MIV. 275).

[Közmondások]. Így vakar a bika-is földet a maga fejére (Mátók: HRoml. 5). Jaj annak a háznak, hol tehát bikáknak jármot nyakába vethet (Kiss: Adag. 104). Tudod-e, hogy nagyobbat fíghatik az oroszlány, mint a bika? (Thaly: Adal. 186). A rossz nyelv bika alá is borjat tehet (Fal: Jegyz. 920).

bival-bika: [bubalus mas; büffelstier]. Jutott öreg bial bika No. 2. (Radv: Csál. II.401).

bölm-bika: ardea stellaris SK. rohrdommel Com: Orb. 49. Ökör bika avagy bölm bika: onocrotalus seu taurus (Com: Jan. 36). Hallottál már bömbölő bölm bikát (Zrínyi: ASyr. 295).

erdei-bika: urus C. Com: Orb. 59. urus silvestris Com: Jan. 46. [auerochs].

ökör-bika: 1) [taurus; stier]. Az hitlenek ökör bikái meg bomlasztatták az fiúket (Mel: Jób. 51). 2) onocrotalus Major: Szót. 337. onocrotalus, butorius MA. butio; rohrdommel Com: Orb. 49. sackgans PPB. (Helt: Bibl. I. CCe3. Kár: Bibl. 197). Az szárnyas állatot közfűl ezec legyenec ti nálatoc utálatosoe: eyjeli varju, hatyju, buhogato-bagoly, ökör bika, publicin madár, gém, esztrag, szarka az ő nemével egybe, bűdösabanc és pü-penevér (MA: Bibl. 197). Ökör bika avagy bölm bika: onocrotalus seu taurus (Com: Jan. 36). A gémnec nem utolsó neme az ökör-bika, kinek nagy hosszú nyaka és nagy bezyi avagy gyomra vagyon (Misk: VKert. 340).

vizi-bika: onocrotalus PPB. kropfgans KirBesz. 159.

Bikász: [bubuleus; ochserhirt]. A bikász jelenté, hogy a bika jókorelein csak egyre szaggatan-szaggatta a kitélit (Nyr. XIV.461).

BIKCIS: 1) buttubata, tatapatata, titivillitium; narrenpossen, pemperlepemp, garn schleissen, nichtsverträge ding, kinderpossen MA. unnütz zeug, tapperei PP. 2) [homo misellus, levidensis; einarmseliger mensch]. Sz. Ágostonnál szemlesnek vagy okosnak ítheteti magát egy paraszt bikezis? (Pázm: Kal. 642).

ikeis-bikeis: buttubata, titivillitium, tatapatata MA.

BIKOS: [?]. Egy sák szia szakadtott meg! Kőszeghenn, aszt turták a szegeny kintornáló bikosok, hogy talán valami collatoria való falatok hullanak (Bal: Epin. 1). Az kőszegi sült paraszt soceal bűdös lenben loceziant rossz kalán bikossal maradéki vatok (Bal: CsIsk. 128).

BILINCS (belenc KecsTört. II.298. belénts TóthJ: IsTn. 126. Pös: Igazs. 1535. bilenc MA. bilincs Hall: Paizs. 490.): manica C. MA. munellae Com: Jan. 136. manicæ vel compedes; hand oder füssfesselu PP. A kemény fűjdalmak olyanok mint a kalodák és belutsek, melyek köve tartják a testet (Pázm: Préd. 943). Ostorokat, békákat és belineseket is hozata elő (Prág: Serk. 573). Kézre való bilincs (Radv: Csál. II. 394). Békót, beléncset és örök kárhozatot, rabságot szereznek magoknak (Csúzi: Sip. 12). Lakatgyártók az ő mesterségökkel készített pallot, sarkantyút, belenczékét nekiknek alább tartozának adni (KecsTört. II.298). Kezeink belinesben, tümlőcz fenekében vagyunk (Thaly: Adal. 1158). Vassal és belinescel kinnözák az testét (211). Szerelme láncczán legyen bilinesed (138).

Bilincsöl: compedio, pedicas iujicio Kr. [fesselu]. Felszabadulhatatlannal lánccza béléncselje (Csúzi: Sip. 87).

BILLÁNY: [?]. Az mely ígért pénzt és szabályt nagyságodnak billányalannal együtt kiküldött, annak árát igen várná (MonTME. V.132).

BILLÉG: moveor, auto, oscillo, propendeo in utranque partem SI [wackeln, schwingen]. Oda nem ültek volna, ha

tudták volna, hogy úgy billeg az tenger (MonTrók. VIII.396). Arra vetvén szemét közijja billege, félre rugát nyílt a miatt idege (Gyöngy: Cup. 601).

Billeget: moto, vibrisso, modulamen motito MA. cio PPB. iche bewege oft Com: Vest. 136. Így szolnak mostan a cigany lounu fűlő hűsek és akik az választást haunissan billegetik (Mel: Jób. 15. MF.). Jollehet az ti vachorotoc mind ross, arpa, köles kenyérből meg lehet, mert akar mint billegessetec, ugyan az, a ki az előtt volt (Mon: Apol. 14). A barázda billegető a farkát mozgattya és billegeti (Com: Jan. 38). Gyántás torkoddal, billegető ujjaiddal valamely árva-violának kedvét találhatuud (Fal: NA. 231).

Billegető: [epistomio instructus; mit klappen versehen]. Az orgona billegető, türogató sípokból (fistulis) áll (Com: Jan. 169).

barázda-billegető: cinclus, motacilla C. [ackermännchen]. Barázda billegető madár: cinclus PPB. A barázda billegető a farkát mozgattya (Com: Jan. 38).

[Billégtet]

barázda-billegtető: [motacilla; ackermännchen]. Lépett mint barázda friss billegetője (Gvad: FNöt. 90).

Billen: vector, invertor, caelo, moveor SI [wippen].

Billent: verto, inverto, dejicio, trudo, moveo, tango, contracto SI. [abdrücken].

föl-billent: [sursum agito; aufkippen]. Ezeket föl, azokat lebillentette a mustani világ (Fal: NU. 351). Most felbillent első fokra, ápolgat és mosolyog (Fal: Vers. 868).

még-billent: [subverto; nmstossen]. Azon isten, a ki megbillentette lábaidat, úgy talpra is építhet (SzD: MVir. 354).

BILLIKOM (billokonnot RákGy: Lev. 81. billikom Thaly: VÉ. 123): 1) [salve; willkommen]. Tegnap Homonnai uram küldte volt szolgáit ide, én is megadtam nekik az billokonnot, az magok ajánlása megvolt (RákGy: Lev. 81). Örül az Chontos Pál, hogy asztot meg látta, törököknek hástyáru hangal kiálta: Ihon van az jól jött bilikom pahára, majd neki is adok, az ki meg nem itta (Zrínyi: ASyr. 128). 2) [peculum hospitale; willkommenbecher]. Ez Hunyadi Mátyás király billikunja, velenczéktil vött régi ajándéka (Thaly: VÉ. 123). Teszek veled egykét ivást, megüzöm vörönt veled billikommal ivást (386). A billikomok és tágas serlegek borözönében szenvednek hajótörést és omlásra s végső romlásra hanyatlanak (Csúzi: Tromb. 65). Jaj néktek, kik reggel keltek a részegeskedésre, jaj kik a tágas serlegek és billikomok közt estig hevültök (205).

BIMBALLÓS: [gemmas habens; knospiz]. Bimballós, feyes, boztos gyökér: bulbos C. (Vé. BIMBÓ)

BIMBO (bomboznak DöhrC. 475. 482. binboiat Mel: SzJán. 190): 1) gamma C. germen, bacca MA. [knospiz]. Szőlő binbó rágó féreg: ips; binbó beöltés; fek [fik] binbójának az pihe: juli C. Binbóval fakadok: gemmasco 1743. Bymbokkal fel dvyzzadvan megk vyragozcek (JordC. 158). Nekyk zollynak bezecllyk az zeit yrasbol; de ha reea kehek, lattyok haat, ehak az bymboyaban sem találvik ew zyyveebn (ÉrdyC. 325). Binboknac es gömölőknek gókere (TelC. 59). Immaran az faknak pinkesd mótattia binboit (Klécs. 1572. B3). Az füge fa az nagy fuuo szeltül meg indetatik es el haunia az ő binboiat (Mel: SzJán. 190). Az makhol is auagy az fabimbobol kenyeret gyurnac (Born: Préd. 458). Föld meg az nyar fauk binboit mezben, es homalyos szömöt gyogitnak (BeytheA: FivK. 10). Még a virágokról meg ismertetne az álnuk, binbójokról az szőlő töké (Prág: Serk. 1014). A szeme feketétjét, a szeme binbóját bántatni (Löff: Zsolt. 512). A binbókat, új növényeket nyesegeti (Com: Jan. 71). Parányi binbóból nagy gyümölcs ne-

velkedik (Kisv. Adag. 141). A földi és testi gyönyörűségeknek bimbójából nem lehet mennyei rósa-koszorút fűzni (Fal: NA. 148). **2)** [papilla; brustwarze]. Némely leányok az ő melyeket nyitva hagyják szinte a bimbóig (Kírbesz. 52).

csécs-bimbó: papilla. Pesti: Nom. 121. C. [brustwarze]. A csécscekel avagy csécs bimbókkal bíró szágynek avagy mellynek alatta has vagyon (Com: Jan. 253).

szém-bimbó: [papilla]. A szemé feketétjét, a szemé bimbóját bántaná (Tof: Zsolt. 512).

Bimbóeska: gemmula, baccula MA. [knöpschen].

Bimbós: baecatus MA. [knöspig]. Amaz mint viola szelíd szelíd erkölcsével, ez mint bimbó róza gazdag érdemével (Gyöngy: KJ. 24).

Bimbóz-ik, bimbózz-ik: gemmo, gemmasco, germino, germinasco C. [knospen, ausschlagen]. Fige fak bomboztak, viragos zöldök illatfokot attak (DöbC. 475). Lassoc, ha az zöld viragozt, ha az viragok földölöt bomboznak (182). Az fige fá bimbózik (MA: Scult. 25). A mely ta a tavasz első nyílására bimbózik, elfágy (Gyöngy: KJ. 22).

ki-bimbózik: progemmo MA. [ausschlagen]. Elöl kibimbózik: praegermino C. Kibimbózik ismét: repullulo, repullulasco MA. Gerlice zo hallatot, fige fak ki bimbóztak (DöbC. 103). Az agac szepen ki bimbóznak (Born: Ének. 360). Mikoron az ágak szépen kibimbóznak, jelentik, hogy az nyár innár közel vagyon (RMK. II.112).

kibimbózás: egerminatio MA. das hervorsprossen PP.

még-bimbózik: progemmo C. [knospen treiben]. Az len innár meg bimbóztot vala: linum jam folliculos germinavit (MA: Bibl. 157). Támogattyá az ifliakat, hogy azokban az jó erkölces meg bimbózzanak (Prág: Serk. 592).

Bimbózás: germinatio C. [das sprossen]. Mikképpen tavaszal látván az fáknak kedves bimbózását, örültök (Zvon: Post. 137).

BINCÁSOK: [nodus; knoten]. Mi ragad az embernek a seggére, hanem csak szarbinchok (SdMark. B6).

BIR: 1) [valisus sum, valeo; stark, kräftig sein]. Az orozlan, mykoron magát byrna, az ew kegyetlenségem sok ellenséget zerzet magának (Pesti: Fab. 14b). Az baliany inadaskort Magyarország jobban bírta magát (Born: Préd. 110). Az egészes jól bírja magát: sanus bene valet (Com: Vest. 42). Jól bírom magam: benevaleo (121). Urunk ő nagysága eszméből oly rosszul volt, hogy az lába sem bírta (ÉrdTörtAd. IV.91). **2)** [compos, potens sum alicujus rei; macht über etwas haben, in seiner gewalt haben]. Az zent azofulatoe kottfól tartuan azonon Mariat, Cristus vronkue keserues aiat, ki a nag keserősegeben magát nem bírta (VirC. 86). Önön magatt nem bírhatom, le esce (100). Paralisis, magvul ina zakadot ember, ol bettegség, mel mikoron embernek testinek valamel rezere esik, az meg alozik es ezzel nem kezd bíri (RMNy. II.50). Még arra nem bírtam magamat (LóvT. II.37). Mostoha anyám felől azt írhatom, hogy az guta ütése fekszik, jól eszik, jól iszik, de semmit az fölével nem bír (37). Vid peniglen magával még jobban bírhat (Zrinyi II.11). Alig bírja magát ifjúságban (Fal: NE. 16). Egy fondorló ifjúska ugy meg indíthatja nyelvünket, hogy akár mely meg érett okosság ne bírasson véle (91). Az egész emberi nemet méltán terjesztheti panaszszát, hogy rosszul bírja magát avval a sikos ártalmak fűlékkel (98). S emleketi magát a hintóba, níntha se kezével se lábával nem bírta (Fal: NA. 113). Mikor fel for bennünk az isteni szerelom, oly vigasztalás éri szívünket, hogy aliglan bír véle gyarlóságunk (61). Minden történetben bír szívével és egyetért istenével (Fal: NI. 311). Nem bírok magammal (Fal:

TÉ. 739). Magad azonban bír magaddal, bír füleiddel, annyit oressz beléd, a mennyit el-tűrhetsz (Fal: SzE. 518). Semmi tagjával nem bír, nem lát, nem hall mint kellene (534). Örömk nagysága miatt bírhatták magokat (554). A Pán' botja alatt a nyáj hullott, vesszett: rossúl bírta magát, egyvelesleg esett (Fallot: Vers. 914). **3)** [par sum; gewachsen sein]. A bűnnel, pokollal, karhózzal en bírok (Mel: SzJán. 54). Egy részent bírná, egy részent nem bírná (TEny: Hároms. 126). **4)** [possum, potens sum, valeo; vernögen]. A Frangapán wrak kik Dalmatiában és Horvat országban nagyot bírnak vala (Helt: Krón. 59). De nem bír barna hághora (Czegl: Japh. 119). Ugyan csak nem bírod, akar mint szepelkedgyél-is (Matk6: BCsák. 304). Ki tizet, ki egy tallért ád, amint már bírja magát (Mik: TörL. 95). **5)** [dominor, rego, impero; herrschen]. Nem akaryuk azt, hogy mynketh te bíry (VirG. 67). Vezzöbe bírod őket: reges eos in virga ferrea (DöbC. 16). Miert kedig annas nem bírli vala az esztendőben (WeszprC. 75). Vünek öttet Pilatushoz, ki akaron bír vala Jerusalemmel a ezavar vtan (82). Ég kiral, ki harom orszagot bír vala (BodC. 5). Byryatok az ty lelketeket (ComC. 40). Byrya az en nepemet: regat populum meum (JordC. 359). Meg kerde (Octavianus), kih bírnia ő vtama ez velagot (DebrC. 56). Az byzon karyl, ky ennen magat twggya byryia (ÉrdyC. 27). Orzaganak nynczen zama, mert nap tamadattyl fogvan nap nywghatlyg el zamlalwan mynd csak ewnen maga byrya (KisC. 461). Az uarast földenel egötömbre byria vala (KazC. 110). Byrod wethi was orstyal: reges eos in virga ferrea (KulesC. 3). Mikoron Bela kiraly jó szótartással és igazsággal bírta az orszagot, minden embernél kedves lön (Helt: Krón. 17). Egybe veszo Rudolt' császárval, ki akkoron bír vala Byts országgal (60). Azzoc á kurucok vgyan bírnak vala völe (62). Az asszony nem csak házát bírta, de az községet is nagy bölcsen oktatja (RMK. II.36). Az ew nepet, kit reat byzo, tuggad byrya, igazgatny (Ver: Verb. Elöb. 4). Az bírodalmokt kezdetlenül kezdettek az emberek bíri (39). Ki az ő saiat hazanepet nem tudja bíri, az istemek hazara inkább nem visellet gond (Fél: Tan. 327). Első völt a hatalmas kiraly udvarában; mindennel birt, mindennek parantsolt (Pázm: Préd. 54). Uram te bírtál az én vesémmel (Zvon: Post. 115). Az egész haddal és sereggel bír (Bal: CsIsk. 371). Olyan az ehén mint a kék ég, midőn a háború bírja (SzD: MVir. 75). **6)** [occupo, subigo, in ditionem redigo; besetzen, unterwerfen]. Mongatoc nekem, ki legem emep, ki abegeket bírta: qui montana obsidet (BécsiC. 17). Thudom, hogy Tokajban lát vttetek veleonk az baskay thorokrol es thudom byzonial, hogy Regeczegre birtlathk, mostis ola byryak megl (RMNy. II.308). Mely tartományidat Romához bírod (Gosárv: MagyB. Eij). Parantsollyon elsőben kiki magával, és leg ottan az etféle nyughatatlan ingó vágyódását zabala alá bírhatya (Fal: UE. 1395). Bírjad a szíveket magadhoz (SzD: MVir. 52). Békeségre nem bírhatom bús szívem háborgását (76). **7)** [impello, commoveo; bewegen]. En erzekenséget iora nem byrtomba, mert nezesymbé vetkeztem (VirG. 4). Akaratodat erre bírhatad (CsomaC. 15). Vagyoc bűnös isten előt érzekenségetem iora nem bírtomba (Agend. 200). Á lelek ellen ne búszkodniék és őket ne bírná a bűn tetőre (Lép: PÜk. I.166). Nagyra bírja embert a kéntelenség (SzD: MVir. 11). **8)** [sustineo; aushalten]. Királ látá, hogy nem bírhatja tüntölkének sokaságát (RMK. II.20). Osztan az molon be jut vztől meg nehezeden, sem fegyvereket nem bírhattya vala: graves deinde acido husto humore non sustinere arma (Förö: Curt. 393). Almekodnak rajta, hogy bírhattya füle a hávelni (datum vel erassum ad pollicem Kr.) nagy nap keleti gyöngy-töppöket (Fal: NA. 144). **9)** possideo C. habeo, teneo; haben, besitzen, inne haben]. Vala noky ystemek barutya, ky byrya vala ezolekedow eolettnek es ysteny edes eolettnek nagy malasztat (EltC. 70). Bírnam kégec mendőnket (BécsiC. 9). Ne akariatoc bírtoc arniat (MünchC. 31). Ez paradyezomot ezek ew magok byryak (VirG. 11). Ad el minden iozagodat, melyeket bírz (81).

A nagy ioot amneg bodogultae bryae (NagyszC. 208). Birnak örök bekessegoth (SándC. 1). Myndön iauath istemek bryaak (2). Az kazdag, ki mind azokbol, kiket itt ez vilagon bir vala, eg' ceppenet vizet nem ierhet vala az mas velagon (BodC. 12). Mykoron ez ifyo byrta volna az scolat scolay tudomanban es annak vtanna halgatot volna tevrueen kevyvet (DomC. 211). Parisban byrta az studiomot nagy tyztessseggel zent jrasnak oluasaban (217). Ember vagyok byrwan en alattam vytezeket (JordC. 375). El aad myndent, kyket byr (396). Myndentek tuggya az ew edeenyeet byrnya meg zentöltsseegben (ÉrdyC. 353). Ilwz ezendeeg byrta az tyztöt (508). Ne byron enghemeth az pokolbely kesertheth (ThewrC. 150). Ezen házakhoz mindig azon emberek oleik birtak (Nyr. XIV.515). Igen eszesen bira az ő tisztit (Helt: Krón. 28). Készültyetec hozza, hogy az ő gyermekit fel ne labogyanac, es őrekssegl ne birhassá a földet (Helt: Bibl. IV.31). Az minel bir, őrmest közli embereckel (Cis. K3). Az hel, holot az balvayn vala, vala eg' völgben, mel földel eg' ember bir vala, kinek Hünom vala neve (RMNy. II.18). Az en wram es az en germekym penzen el nem attak az jozogat, hanem chak hatalmakkal bryaak es elyk (LevT. I.80). Az ő ősik hatalmasswl bírta Botes hazanak felet (301). Ha chak egethlen egh halam volna, the ke. kylthem volna, de byzon nem byrok wele, mert a czege el bonlot (333). Zalagul birjak: pignoris titulo (Ver: Verb. 45). Es mindeneckel bir, ő maga penig nem biratticie (Deesi: SallJ. 2). Ezek birnac vala az tisztetekel, orszagokkal, es minden egeb dolgokkal (Deesi: SallC. 28). Vagyon elege, de más bir véle: tantali hort (Deesi: Adag. 86). Szabad birnunc marhat, czac ő ne birion mintet (Born: Préd. 552). Tíjéd vagyoc mindeneckel, az nyeltyeket én birac (Kár: Bibl. L326). A ki lelkiunket meg-szabadíttya a bünnek es pokolnak rabságából, annak nagy erővel kell bírnya (Pázm: Préd. 154). Hogy magokat jó állapotra szabíák es nagy jókkal birhassanak (MA: SB. 131). Bár nagy bölcsességgel birna s (Czegl: MM. 51). Soha a Christus nem bírt valami tudatlansággal (237). A lutheránusok templomokat es kápolnákat birnak (Matkó: BCsák. 121). Birnánk az 7 vármegyét, ha szinte contentationunknak kellene lenni is másból, de mi erre sem akarunk lépni (RákGy: Lev. 177). Az jozogat byratok, oltalmazatok jo vrain es atiamái az en gyermekimnek fel nővotygen (Radv: Csal. III. 87b). Az mely Mízsé pusztán való kutat telekestitil birnak, el akarta volna tölük vónni (MontME. I.93). Tótok birják az darab országot (Thaly: VÉ. II.3). Drága kincs a jó hír, valaki azzal bír es meg túgya őrizni (Kisv: Adag. 52). Gazdagsággal bírnai es azzal nem élni éppen semmit nem használ (244). A praktika kettős, ki nem érti ag nő, bír az együgyű szível (417). Meg se gondollya a nemes-rend, hogy más végre bírja a földet (Fal: NE. 65). A kik kevesebbél birnak, gyakorta a világi betsületnek udvarában-is előb' ülnek amazoknál (Fal: BE. 591). Vidámság ül homlokán, nem vét, szívé mind azon tsendesség bírja (607). A nagy világon bír iszonyú határt (Könyi: HRom. 73). Minek nekem, téged bírván, egyéb kints es gazdagság (Orczy: KöltII. 135). **10)** [destino; bestimmen]. Fácny uralm megizené, hogy ő az mi leányunkat Zsófiát elvenné; mi váltig voltunk azon, hogy haladjon, de ő azt mondotta, hogy ő felfogadta, hogy ez farsangon tudnia akarja, kit birt isten neki (LevT. II.41).

[Közmondások]. Heába evez a szarka, nem bírja a farka (Fal: Vers. 912). A mit sokszor erős kar nem bír, meg-bír okosság (SzD: MVir. 67). Az bir magával, a ki mondhattya naponként: élttem (uo.). Dúsna és szegénynek sorsát isten bírja (180). Szegény ember szüddékát boldog isten bírja (382).

egybe-bir: [conjungo; verbinden]. Amyulta penigh az vr isten minketh aiaddal egybe byrth, amny keweseth jozogatbol giedyötheteeunk, az is ayadnal wagyon (Radv: Csal. III.174).

eggyüvé-bir: ∞ Ez falu régenten mind egészen Eesed várához bíratott; mikor egytív bíratnék, szép alkalmatosság volna (Gér: KárCs. IV.292).

el-bir: **1)** [devinco, subigo, in ditionem redigo; besiegen, unterwerfen]. Aatal meegy az Jordan vyzeen, hogy el byryad az nemzetek(et) (JordC. 218). És sokáig laktanac egytő e Badinusokál, még az előt, hogy beídteneac vóna Pannoniába és aszt el birtac volna (Helt: Krón. 4). Dán vajda Miresét el-birta vala (RMK. III.346). (Mahumet) elbírá egy részét az Miziának (347). Sok országot az ő fegyverekkel elbirtanak (V.141). Oly igen el bira es meg enyheteac nűndeneket, hogy senki meg chac motczamni sem merne ő ellene (Tel: Evang. I.146). El-bírák mind azokat és meg-hajták (SzD: MVir. 66). **2)** [fero, perfero, sustineo; tragen, ertragen]. Az wrysten nem hagy mynket keserthenye felette, hanem czak kyth el byr-hathwnk (ÉrsC. 274). Zenth peterth hyt myath byra el az thenger (275).

elbíras: [comparare; anschaffung]. Szabad menetelt szerzenec az őrc életneac elbírasára, megűlésére (MA: Scult. 507).

lő-bir: [devinco; besiegen]. Semmi késertet őket végképpen le nem birhattya és el nem ejtheti (MHeg: TOSzl. 100).

még-bir: **1)** devinco I741. [subigo; besiegen, überwinden, unterwerfen]. Ne hagyad magadat az haraghuak meg byrny (DebrC. 537). Katheryna meg byra sok ellenseget (ÉrsC. 457). Es soc népeket megbíra az ő kegyetlenségűel (Helt: Krón. 73). Nem kell szegényeket verni, mert ezeket a nélkülis megbírlatják (LevT. II.19). Im Göregországot törőc meg bírá (BFaz: Castr. A2). Ellenseget meg verte, meg bírt, meg győzte (Born: Préd. 239). Igyekezzzinc meg bírn keuleseglűket (687). Meg bírtam az őrdőgöt (Kules: Evang. 221). Az kőzőnsseges anyaszentegyhaz az, mely minden etretnekegec ellen tusakoduan meg nem biratticie (Mon: Apol. 12). Haragiat meg mertekelie es meg bíria (Fél: Tan. 328). Ha nagaddal nem tusakodol, vétkeidet meg nem bírlatod (Pázm: KT. 83). Ellenségit megbírod (MA: Bibl. V.31). Az clericusoknak királyokká kellyen lenniec, hogy ő magokat megbírác es egybeketis igazgassanac (MA: Tan. 1494). Kisseb haddal Sándor bírá meg világot. Űkis megbírák világot (Zrinyi 135). Nem ilyen tanáchal bírt-meg világot vitéz muszulmán vér (I.114). Ezt az embert meg bírya nem tudom (Zrinyi: ASyr. 212). Az harmadik csatán Mundzuch az ostrogottusokat megbírá (Liszny: Krón. 67). Csakhamar megbírák ellenséglűket (Mik: MulN. 331). **2)** [compara; verschaffen]. Az erek bodogssaghuak veegheere senky nem mehet, hanem lytwnkkel byrhattyk meg (ÉrdyC. 500).

mégbíras: **1)** [regnare; regierung]. A király meg igen alkotmatlan volna á királýságnac meg bírasara (Helt: Krón. 95). **2)** [subigere; unterwerfung]. Ellenséginken való győzedelem es azoknac meg bírasa (Born: Préd. 246). A tselekedetben való maga meg-bírasa embernek (Tel: Fel. 7).

össze-bir: [coniungo; verbinden]. Asszony! ha isten minket ketten összebir, tanítalak tégöl, kérlek hogy ne bánjad (RMK. IV.78). Az kw ház belén való udvar ház kw fűlínak azal egetemben, az kiuel isten őrze bíria, legien szabad urasagaban, es epechen ruita (Radv: Csal. III.187).

rőá-bir: [permovere; bewegen, überreden]. Kerem kegel-medet, byrya rea az tanukat, kyk előt az kyráhe megl elteben tette az hagyomanth (RMNy. III.61).

Bir-ik: [in ditionem venio; unter die herrschaft kommen]. Tsak alig ha kezére nem bírik (SzD: MVir. 66). Pogány kére birtak a fáradtságos verítékkal üntöztetett tartományok (no.).

Birakod-ik: [regno; herrschen]. Nem vgy kezdenenec birakodni, mint az poganioknak királyi (Mon: Apol. 344).

Birakoz-ik: [possideo; besitzen]. Józanon tudnak élni ő nagokkal, nem birakoznak mindlód javakkal (Orczy: KöltII. 113).

Bírás: possessio C. [besitz]. Mít akarz alnod ez zent matlaknak byrasara (EhrC. 72). A megnevezett szállásokék szabadon bírása (LeyT. II.385). Az földnek bírásában csak egy talp nyomatós sola nem bírt (Heytho: Epin. 23). Javai nem mieink bírás-képest (Mad: Evang. 584).

ház-bírás: castaldia C. [hausverwaltung].

Bíratlan, biratlanság

maga-bíratlanság. Kiket király nem tarthat vala az maga-bíratlanságtól (Monlrók. II.123).

Birdogál: [possideo; in Besitz haben]. Alattomba a jozsagot mind birdogalyak (Ver: Verb. 46).

Birkód-ik, birkóz-ik: [contendo, certo; kimpfen, streiten]. Hát birkodni keztek mind ketten (Zrinyi I.176). De csak azoknak mutatod eródet, az kik ellenséguil birkodnak ellened (II.28). A birkózók azon vadnak, hogy egy-másnak máit lábokkal le fassék s gantsot vessenek (Czegl: Japh. 247). A tsászár előtt a birkózók birkóztanak (Mik: TörL. 48).

még-birkózik: ~ Azt végezék néhányok, hogy erővel, mások, hogy eszszel kel meg birkózni Ensebinnal (Fal: NA. 125). Nehéz meg birkózni Romanussal (Fal: Const. 845).

Birkózás: [certamen; streit]. A birkózásban pofozzák egymást (Czegl: Japh. 247).

Bíró: 1) [habens; besitzend]. Az kazdagsagokh, melyek zoktaknak az evket birokot cwrak halala vetni, cw rayta nem hatalmazhatnak (VirgC. 128). Baul, vr, feier, es valami bíró, aekinek vagyon valami birodalma (Mel: Kir. 367). Venus es Mars bíroia leuen, tiszt es szarazt szerezzee (KGalg. 1582. Fv.4). **2)** [potens; vermögend]. Mikoron a Romaul bíró a eszarnak ch dolgot meg mondotta volna (DebrC. 123). Nagubírok voltak fő, hog nem mint sok verebeczkék: vos multis passereulis praestatis (Sylv: ÚJT. I.16). **3)** praetor C. iudex MA. [richter]. Ez bíronak napiban, midőn a bírac fejedelmkednee vala, én ebség a földön (BécsC. I. 56. 99). Ha en belzeluppall vetecki ördögöket, fő hitte kinel vetnee, azért ők leznee fő bíratok (MünchC. 36). Az egy rend őt az birokot illető zekőkön (VirgC. 177). Az vtolso napon e világnac a Messias leszen bíraia (Holt: Bibl. I. 63). Falmagy, gereb, bíró (Ver: Verb. Szót. 33). Ah zent apostolok mi nekőnk bírank leznee (Ozor: Christ. 341). Az byro hazathol ellen bely zomzedhoz menthem (RMNy. II.191).

[Szólások]. Egy pokolba mind el fér, mind a hamis bíró mind a hamis tanúe (Holt: Mes. 19). Arany-írt kent a bíró kezére WF. 307. A bírónak a szemeit ajándékkal beköztini (SzD: MVir. 16). A bírónak száját bédugni (no.). A bírónak szívét adománnyal előtűni (no.). A bírót adománnyal eltsinálni (no.). A bírót lábáról leszedni (no.).

[Közmondások]. Kot is a szekerrel, bíró a törvémmel szokott álmadozni: iudicibus lites, aurigae somnia curans PPIB. A bíró más ember vérét szükön kélse (SzD: MVir. 68). Bagolyis bíró harlungjában (CorpGramm. 256). Bagoly is bíró az ő házában (68).

akasztó-bíró: iudex nobilium (Belius: NotHung. 150. Kr.).

bor-bíró]

borbíróság: [?]. Bor bíróse mellett sokat szenvedtek, gonosz s jó időben fésznek meg feleltek (Nógr: IdvK. Előb. II.).

esal-bíró: [praefectus iudicus; ein trenloser aufseher]. Kárát néha az úr eszébe veszi, hamar esal bírádat esiklébe ejti (RMK. III.346).

esulfa-bíró: holoplanta, homolochus C. [passmacher, possemreisser]

esür-bíró: villicus PPIB. [verwalter]. Officiolatusok és szabadosok: egy főbíró, két futosó bíró, egy esür-bíró (Gér: KárCs. IV.346).

égyeztető-bíró: isostates C. [friedensrichter].

erdő-bíró: [magister silvae; waldaufseher]. (Gér: KárCs. IV.297.).

exequáló-bíró: [executor]. A halál az istennek exequáló bírája (P: PaxA. 27).

fa-bíró: [custos silvae; waldaufseher]. Külsőre lett fabírónak utjában 1 ft 53 d. (MonTME. 1369).

falusi-bíró: magister pagi Com: Jan. 142; dorfrichter]. A parasztoe az ő polgár mesterekkne, falusi bírájoknac engednee (Com: Jan. 142. 175).

fej-bíró: [earnifex; henker?] Pálffy Balás szegedi fejbíró (Monlrók. III.11).

fogadott-bíró: compromissarius PPIB. [schiedsrichter]. Fogadott bíró, kinek ítéletü mind a két fél megáll: compromissarius PPIB.

fogott-bíró: compromissarius, arbiter, iudex honorarius non e lege datus C. arbiter Major: Szót. 63. [schiedsrichter]. Fogott bírákat hívtak össze (Nyr. X.121).

fő-bíró: 1) consul C. Hannibal fő bíróvá választatott (Balog: Corn. 237). **2)** [praetor urbanus; oberrichter]. Fő bíró, eskütök es minden tanaczok, polgarok (RMNy. II.1). Ha ezt io byzonsagoknal rea rakhattiak, az fő bíronak három gyraual tartozzek (3). Gergely deák, ki akkoron is főbíró volt (Gér: KárCs. IV.318). Legtöbb idő haladékkal két hónap alatt tartozzék az sárospataki akkor az időben levő főbírónak es tanácsnak azon pénzt kezekhez adni (Radv: Csal. III.204).

főbíróság: consulatus C.

futosó-bíró: apparitor Com: Jan. 162. [iudex minor; kleinrichter]. A város szolgál, futosó bírái (Com: Jan. 131. 162). Officiolatusok és szabadosok: egy főbíró, egy futosó bíró, egy kerülő (Gér: KárCs. IV.289. 286). Szabadosok: futosó bírák ketten, egy révész (293).

hadi-bíró: praetor rerum capitalium Com: Jan. 145. [stratrichter]. Fejben járó dolgokat igazgató hadi bíró; praetor rerum capitalium (Com: Jan. 145. 179). Azoknak, a kik kijűttek, hogy hűségünkre őket megesektvén, jászágok restitáltassék, parancsoltunk hadibíró Kajdy István hívünknek írántok (RákP: Lev. I.159).

hajó-bíró: [magister navis; schiffsherr]. Es vopee ő hozia a hajonac bíroia; accessit ad eum gubernator (BécsC. 240).

ház-bíró: [pater familias; familienvater]. Az reszegsegh az ház bíró embert bőczületlenne teszi az őuci között (DeesG: Préd. 33).

ítelő-bíró: iudex, isostates, disceptator C. iudex, praetor MA. praetor urbanus PPIB. Fwbo járo dolognak ítelő bíroia: quaesitor C. Ytelew byro tartesswl valazaa (ÉrlyC. 500). Ezegyeknek ytelew byray (KulesC. 156). Az vére ítülő bíró előtt állunac (MA: Scult. 121. 921).

mégítelő-bíró: [iudex; richter]. Az isten ma vagy holnap mi megítelő bíránc leszen (MA: Scult. 610).

király-bíró: [comes regionis; obergespann]. Vaesorin az királybíróul voltam (Monlrók. XVIII. 28). Szabeni királybíró, Lacz János uram (ÉrdTört. I.173). András Mártonnak a fia egynehány széknek fő-király-bírája (Gyöngy: Char. Előb. 8).

kis-bíró: 1) [apparitor; kleinrichter]. Mkor kisbíró uram Oesira mint az kalcsi fő meghérteni, akkori költség volt 36 d. (MonTME. I.37. 20). Nográdban az vorta tura adott kis bíró

uram 33 ft. (57. 146). **2)** [conscientia; gewissen]. Az kis bíró erősen furdal vala, hogy ily könnyen e mellől el nem kell vala memem (Pázm: 5Lev. 108. ME.). Mindenütt magunkal hordozzuk a kis bíró (Páx. 82). Hallván ezt Thiamus megposidul az vere, az kis bíró szótján tűzet a szívére (Gyöngy: Char. 201). Éles török gyauánt furdalja szüntelen szíveket a törvénytelen kis bíró (Csúzi: Sip. 190). A furdaló kis bíró, a lelki isméret haragos pörben szálla vele (Fal: NE. 77). Mindenkor vigyázok egygyik szememmel lelkenre; a kis bíróval nem vagyok pörben (Fal: NU. 140).

köz-bíró: **1)** diaeteta, sequester C. arbiter PPBL. [schiedsrichter]. (MA: Scult. 921). Köz bíró, fogot embert választanak: arbitrium sibi deligant (Com: Jan. 133). **2)** [iudex summus; oberichter]. Senki (a zsidóknak) királyok nem vala, csak közbíró őket akkort bírja vala (RMK. II.290).

maga-bíró: **1)** [validus, robustus; rüstig]. Moskos, az az maga bíró tino (Mel: SzJán. 152). Egéségesek és jó maga bírók valának (Mad: Evang. 133). **2)** [liber; frei]. Maga bíró fő varosoc Constantinapol, Athenas, es többec (Born: Préd. 518). **3)** [potens; mächtig]. Maga bíró polgár: dynastes C. Nem ez szabd urak között, sem peniglen az maga bírók között: non ex baronibus, nec de potentioribus (Ver: Verb. 59). Jó Tót Mihál régen magabíró vala (RMK. III.62). Mit dicsekedel a gonoszban oh te magabíró? (Kár: Bibl. 1560). Maga bíró grófok (Com: Jan. 142).

magabíroság: [dynastia]. Az ország alatt uadnac maga bíroságok, ispánságoc, vármegyec: sub regno sunt dynastiae, comitatus (Com: Jan. 143).

másképebeli-bíró: *subditus iudex PPBL.

ország-bíró: **1)** iudex curiae regiae Ver: Verb. 62; [landesrichter]. Ország byrayanak meg fogoy es sebhetyv (Ver: Verb. 98). **2)** [consul]. Ország gúlese lenen, országbíróia tetele nec az M. Tullius Cicero es C. Antonius (Decsi: SallC. 18).

öreg-bíró: [praetor urbanus; stadtrichter]. Mikor öreg bíró nam Ouadban ment, ugyanazon emböröknek adott költségükro 1 ft (MonTME. 140).

paraszt-bíró: [iudex civilis; civilrichter]. Tamas ersőköt a cancellariussagert paraszt bírák eleiben ideztek (DebrC. 81).

péritéző-bíró: disceptator MA. [gerichtsrichter].

rév-bíró: limenarcha PPBL. [hafenmeister]. Révi tisztartó, rév-bíró: limenarcha PPBL.

Simon-bíró: uxorius PPBL. [siemandel]. Kontyot fel-tévő férjfi, Simon-bíró, Arda Pál hadába való: uxorius PPBL. Mostan nincsen tisztességek az jámbor fíreknek, nincsen böcsületek, mert az új menyeknek nincsen fejedelmek; ingyen majdan Simon bíró leszen beemek (RMK. II.155). Ifjak csak megcsüfolnak, tégödet mondnak az Simon bírónak (IV.79).

szék-bíró: [assessor sedis judicariae; bezirksrichter]. Fő directorá tészik, vagy szék bírájává vagy tábla fiává (Felv: Dics. 58). **2)** macelli praefectus SK. [inhaber einer fleischbank]. Vallja városunk székbírája mind az három mészárosival egyetemben, hogy Fejér Pálné vitt az város székből pénz nélkül lmsit (MonTME. 178). Ezt is mondta: hogy hamis Tallas János is, a kopasz kurva ti, hamis a székbíró, hamisak az mészárosok, hamis az csalár is (I.79).

szemét-bíró: [curator stercoris; mistaufseher, mistträger]. A fejelemtől fogva a szemét-bíróig mindennek férfi és asszony-nak nyelvén vagyok (Bethl: Élet. II.12).

széna-bíró: [custos feni; henaufseher?] Tatár Mátyás szénabírónak adtam 20 d. (MonTME. I.183). Nagy Miklós széna bíró oda való járásában költötte kis Jakabtól felkérte költsön pénzt (239).

szolga-bíró: juridicus MA. bilochus, bilotus PPBL. [stuhlrichter]. Az haragh ezák mynden riam vagion az vraktul az solgabírákval oswe (RMNy. II.185). Dwnawyczra rea kylthe az zolga byroth eroc latalommal byrsagolny (127). Az var-megyey kybochatla az zolga byrakath etbiekre (LevT. I.122). Az ország törvényé nec meg-vetőre az ispánnac, directornac, solgabírónac vigyázni kell (Com: Jan. 136). Solgabíró és esküdt uraimkkal egyetemben (MonTME. 172). Vitt ű kegyelme az solgabírónak 1 paplant (130).

tőke-bíró: [?]. Hnans eszes, a vagy tőke bíró az olyan, a ki az igazat meg-ítéli ugyan, de az ártatlant meg nem oltalmazza (GKat: Vált. II.337).

udvar-bíró: provisor MA. Nom.² 267. villicus Com: Jan. 72. [praefectus famulitii aulici; hofmeister]. Amak előtte a gonoz Judas vduar bíraia valah Platosnak (WesqzC. 37). A éazar az vduar-bíronac parancóla az azzout eleibe ő palotiaiba vinnie (NádC. 620). El adac (Józsefet) Faraho keraf odnarbíra-nac (GuayC. 24). A het udvar bírák auagi dolgozoc, kilet az özvegi azzoni allatok zolgalatiara valasztottanac (DebrC. 64). A varos bíraíne kezében ada (122). Eliákim, a kiralyuac vduar-bíraia (Helt: Bibl. IV.59). Myhaly wram vduarbyrayanak is az ratzot meltoztassa kegetek kezében (RMNy. II.829). A provisor udvarbíronak hívjuk (CorpGram. 326). Valóban volba Sárosnak szüksége az jó udvarbíróra s kertészre (RákGy: Lev. 205). A kire major biztattat, major gazda, udvarbíró az (Com: Jan. 72).

[Közmondások]. Igen gondol király vduarbíróval (Decsi: Adag. 69, 77). Király nem jádzik udvarbírájával: *aquila non captat muscas PPBL. Igen fél király udvarbírójától: de lapidi volam PPBL.

udvarbíroság: [officium provisoris; hofmeisteramt]. Tíz-tar-sagot, udvarbírosagot, espansagot rendelnek orszagolainak, tartomanyoknak (Gyarm: Fel. 204).

[udvarbíróskodik]

udvarbíróskodás: [officium provisoris; hofmeisteramt]. Udvarbíróskodásnak teljességgel nincsen ideje (RákF: Lev. I.193).

vár-bíró: *comes castri PPBL. [burgvogt].

város-bírája, városi-bíró: *praetor urbanus PPBL. [bürgermeister]. Város bíráinak dolga szorgosula (Gyöngy: Char. 126).

vásár-bíró: agoronomus C. Nom.² 269. [marktrichter, markt-aufseher]. Az keyer-sütőhez sem illenék, hogy egy garasos ezípet két garast venne; sőt az vásárbírák-is meg büntetűk erette (Pécsv: Fel. 829). Officiolatusok: egy főbíró, egy futosó bíró, hét kerülő, egy vásárbíró (Gér: KárCs. IV.339). Mynden positió-nak futosó vásárbírája van (RákF: Lev. V.319).

vice-bíró: propraetor PPBL.

világ-bíró: [terrarum dominus; weltbeherrscher]. Arystoti-les irya világ bíró Zandornak (ÉrsC. 263). Azt hiszed-e, hogy világ-bíró Sándor boldog állapotban volt (Pázm: Préd. 30. Tyuk: Józ. 7). Régen szándékozunk, hogy a nagy felségű világ bíró szultánhoz emberünket küldjük (MonTrók. VIII.213).

Bírái: **1)** iudico cum auctoritate judicaria MA. PPBL. [ur-teilen]. **2)** iudicem agnosco, profiteor MA. PP. [jemanden als seinen richter anerkennen].

még-bírái: **1)** auctoritatem confero; jemand zu ansehen bringen PPBL. **2)** [iudicem agnosco; jemanden als seinen richter anerkennen]. Meg vetni a bírákat, meg nem bírálni: *reji-cere iudices PPBL. Meg-bíráltt (bírónak ismért) ember valami dologra (SzD: MVir. 68). Végzéseit meg-bírálluk: azoknak fejet hajtunk (36). **3)** [rationem reposco; verantwortlich machen]. Ua emec (tanácsunk) sem kezdene helyt adni fele-séged, ígérétét be nem teljesítend, magadat bírálnak meg (RákGy: Lev. 102).

1. Birolkod-ik : [possideo ; in besztöe haben]. Hamissáknak mongia az paraznakat, azért hoé maseual birolkodnak es azzal annak vra ellen gonoszal elnek (DeesiG:Préd. 47).

2. Bírólkod-ik, bírálkod-ik : [iudicem ago ; den richter spielen]. Nem illik semmi igazsággal öszve, hogy peres fél bírólkodhasson (Megy: 64áj. 126). Anglia bírálkodott s egyengette az udvarok dolgait (SzD:MWir. 68).

Bírólkodás : [iudicatio ; entscheidung]. Nem szabados a szent iras értelmenek ki sáfárlásában valo bírólkodására nézue (Pécsv: Fel. 230).

Bírólkodat : [procuratio ; stellvertretung]. Poncius Pilatus Iudeában bírólkottanac ideiben : procurante P. Pilato Iudaeam (MűnekC. 112).

Bíroság : **1)** [regnum, potestas ; herrschaft, macht]. Meg fogataa zent petert es az zundekek, hogy egy maas wtan mynd meg ölethnee az zent apostolokath es az ew byrosaga auewal ynab meg erőssödneek (ÉrdyC. 362). Nyoclecianns byrosaga alat zmwodeenek (551). Leezen az Satan feyedelem the byrosaghad alat mynd erekke (ÉrsC. 118). Érdegnek byrosaga alá wettethnek (191). **2)** iudicatus, praetura MA. richteram PPB. Bíroság alat való város : iudicariae potestatis oppidum, civitas ; bíróságát letenni : magistratu abire PPB. O vram Ihus Xpus ymadlak thegedeth yewende byrosagoderth (PozsC. 18). Itlő mesterseget avagy bírosagot valakire adgyak (Ver: Verb. Bföb. 61). Minden bíronak csak az ő byrosaga hataramban vagyon hatalma es moltsaga (Ver: Verb. 350).

[Bírosít]

még-bírosít : [in iudicium arcesso ; vor gericht fordern]. Megh erteltvk az Demesseny Balyntol, hogy to kegelmed elöt Zewcz Demether megh byrossytotta, azért kerywk kdet, hogy az Demesseny Balyntoth zabadyezy fel (RMNy. 11181).

Bíróskod-ik : [dominor ; herrschen]. Ydegen nemzet byroskodyk vali sydosagban (ÉrdyC. 362).

Bírodalom : **1)** possessus C. [besztz]. Mmenden bírodalmuac es zolgaime te zmwed elöt vadnac (BécsiC. 11). Nem iarnak az istennek wtan, az kyk az byrodalmnak zolgalatasaban tyztesszegek es owneyn haznokat kyanak (VirgC. 132). Teghed nem az the ygassagoderth es yo voltoderth wyzen be az yo földnek byrodalmara (JordC. 218). **2)** imperium, regnum C. ditio MA [herrschaft, macht]. Itlő közbe valo bírodalom : interregnum ; valaki bírodalma alatt való : subiectus C. Ky nem nem vetetvk Judanak nemzeteből az byrodalom (ÉrdyC. 362). Ez ország byrodalma el vetetvk te tewled (514). Antiochus byrodalma alat (607). Bírodalma vagyon önnön akárattyán (Helt: ÚJT. u. 1). Legen tíz városn bírodalmad (Sylv: ÚJT. 1111). Bírodalmok alatt legetek az vmelekek : subiecti estoto senioribus (11123). Bírodalmat vót es orszagot az ő ellensegín (Mel: Szlän. 461). Az királynac bírodalmuac hetedie esztendeie vala (Kár: Bibl. 1423). Ninczen bírodalma az ő felkén (618). Jozság, bírodalom és uraság : ditio et dominium (Com: Jan. 143). Éris bírodalom-alat való ember vagyok, vitézek lévén alattam (Mád: Evang. 129). **3)** diocesis C. [landschaft].

Bírodalmas : [potens ; mächtig]. Mind ez szeles világ meg ismeri az terbütő istent, hoé ő mind heéteken, völgeken bírodalmas legén (Szék: Zsolt. 198).

Bírodalomság : [imperium, regnum ; land, landschaft]. Kiraly bírodalomságc (Born: Préd. 66).

Bírság : **1)** iudicium ; gericht]. Uimaggonne ez seegin ember bíli ert, lung bírsagnop itva mend vv seenti es mullei enziem lov feleol iochatonia ilezio vvt (Hb). **2)** mulcta C MA [strafgeld]. Az mi bírsághoz való : multatus C. Így nemes ember szolgalattassokkal es burságokkal [így] nyomorgattya vali a szegény iobagyokat (Helt: Mes. 146). Byrsagot Miklos Denken

az kuruasagert wetteneek, hoé az vra halala utun ket esztendővel gyermeke lot volt (RMNy. 11140). A németek e hetet (nagy liét) nyelveken karwahl az az bírság hétnek híják aua régi német igéröl : kar, mely bírságot vagy büntetésért való elég-tételt jegyez (Mád: Evang. 297). A czégéres vétekéért bírságot avagy büntetést kell vetni (Com: Jan. 136). Kufirokon vöttünk bírságot díljok nem jó méréséért (MonTME. 1266).

béke-bírság : [aestimatio litis ; processtaxe]. A biro semmy beko bírsagot nem wehet (Ver: Verb. 52).

parázna-bírság : [mulcta stupri ; unzuhtsstrafe]. (SzékOkl. 11125).

pénz-bírság : *pecuniaria poena PPB. mulcta, birsagium 1P. [geldstrafe].

Bírságot : mulcto MA. adgravo 1PBL. multam facio, irrogo 1P. [mit geldstrafe belegen]. Nyavalyásól bírságotlatie az olyan mező, az melyne gazdája, miképpen kellene azt művelni, nem a major gazdát tanítja, hanem attol tanulja (Prág: Serk. 623). Az szegény embert rettenetessen bírságolják (687). Könyörtelenség nélkül bírságolják őket 12 esztendővel ezelőtt lett vétkekről is (MonOlm. XXIV. 185).

még-bírságot : mulcto C. MA. multam *irrogo 1PBL. [mit geldstrafe belegen]. Bírságolják meg száz szelussal (Kár: Bibl. 1179). Még megbírsághúis az igazat nem jó (MA: Bibl. 1593). Akárki is az bírának ellene zugódnék, szabadságot adnak az bírának, hogy azokat megbüntethesse, bírságolhassa (LevT. 11219). Az bírónak is szabadsága legyen a város szokása szerint megbírságolni őket (263). A dítséretessen forgódott erős vitézek vitézi jelekkel fel ékesítettén, meg-nemesítették ; az által futott pártosok és edgy féltől máshoz állottak meg-bírságotlatnak (Com: Jan. 152).

Bírságlás, bírságolás : censio, mulctatio C. mulctatio MA. [bestrafung]. Az censor, az ki bírságlással büntette az embereket (Prág: Serk. 12). Sokat főre lábra lenni megegendnek, hogy az nyuzásra es bírságlásra annyival több alkalmatosságc lehessen (688). Azoknak halgatás erős büntetések, nyomorgatások, záloglások, bírságolások alatt szokatlan pápistai cerimoniákra kényszerítettéknek (Szal: Krón. 116).

Bírságló : censor, censor MA. Elsőben is királyoc voltac az igazgatóc, az után censoroc, bírságló bíróc (Prág: Serk. 157). Cato háromszor főbíro, kétszer vizsgálója az emberek életénec és erkölcsénec, az erkölesteleneknek bírságolójóe (818).

Birtok : **1)** possessio MA. [besztz]. Aldozeek zent hwgo pyspek atyank myndemmel yawaywal es byrtokywal (ÉrdyC. 635). **2)** potestas, ius MA [macht]. Leany, ky ő attyanak byrtoka alath vagyon (JordC. 189). Az neep, ky ny byrtokwnk alath volt (184). Adaak az zent apostoloknak byrtokok alaa (ÉrdyC. 124). Az testy erzeekouseegót az leeloknek byrtoka alaa haytany (501). Byrtoka es hatalma alá vettethny (582). Az törüennek birtoka alatt vadnak (Sylv: ÚJT. 117). Az Seír lézen az ő ellenséginac birtokában (Kár: Bibl. 1143). Vrum halált szenvedett Tibérius császár birtokának tizen hetedik esztendőjében (Prizm: Kal. 231). Birtokodban és te hatalmadban Eurydice mostan áll (Zrínyi 11139). Az en gyermekünet, Janost es Miklosth anyalom oltalmul az ke. birtokába mint atiaditát (Radv: Osal. 11185).

BIRKA, BIRKE (berke Adám): [ovis ; schaf]. Ha birka szarvában búvunk is, felkeresnek (RákGy: Lev. 553). O édes árnyékok, arkádi dombokakál, hol vagytok, hol vagytok o birke juhcskak (Orezy: Ködh. 192. MF).

Birkás, birkós : [opilio ; schäfer]. Foles nyájra, birkásokra, juhász leányokra, pásztori tsédre akadott (Fal: TÉ. 154). Juhász, birkés : schäfer (Kírbesz. 149).

BIRS (alma), **BIS** (alma): cotoneum C. cydonium, chrysomela MA. [quittenapfel]. Az bisalma etel előtt szorít hasat (Mel: Herb. 5). Ved a bisalmának vizét, a kit borban meg ásztattál és saunayutottál (106). A bys almát meg kely törny es fachány és annak chák a tizta higiat kely rea tölteny (Frank: HasznK. 21). Bis almák avagy bürs almák (Com: Jan. 24. ÁCsere: Enc. 226). Az vad alma fát, ha vagyon, oltst meg bisalmával (Radv: Csal. III.55).

apró-birsalma: mahum struthyum MA.

BISOP: [bischof]. Kik a bishop létől ugyan megtsömöllöttek (Misk: Alkud. 97).

BISZIÓK (fű). Barsalikom, bisziók-fű: ocimum PPBl.

BITANG: **1)** praeda NémGl. 344. MA. PPB. [heute]. Megh yzóm es megl fogom, megh oztom az bytangot (JordC. 41). Vala mynemw preda es bytangh morha vágon, megh mosattatyk (182). Egyetenbe ayandekot adwnk az bytangbol, ky mynekwnk ywtot (184). Mykron nagy nyeresseeggel haza yettenek vona es az bytangot oztany akarnaak, az gonoz fere Vyd yzth vezte köztök es az ianbor herezegőkkel Salamon kyra! egybe habo-rodeek (ÉrdyC. 398). Az sok bytangbol eg zent egyházat rakattata (399). Mykron az kegyetlenek az bytangot oztanak, yme eegy veen ember ywta oda (548). Nem tudjuk, az mak mint termett az erdőn, senki marhájának meg tiltani nem meri, hanem csak bitangban marad (LevT. II.104). Mit az férfi keres, az asszony kémélletlen tékozolja, mint bitangját ugy osztja (Thaly: VÉ. I.420). Mintha a jó hír tsak bitang vagy is inkább' ura hagyott jószág volna, a ki éri, az parantsolbatna véle (Fal: NE. 89). Tizedeketes adot Abraham patriarcha az bitangbol (Könyi: SzPál. 434). **2)** [tributum, pretium redemptionis; steuer, lösegeld]. Nazur bék munknak fizettem bitangot 200 ft. (MonTME. 1207). Vas András uram által az szolnoki új rajdnak Lajos pusztáért bitangpénzt fizettünk 60 t. (262). Hatta István székbírságára való bitang fizetést kellett felvállalnunk 10 t. (297). Vött rajtunk bitangul az nazur bék az szénáért 100 ft. (314). **3)** vulgivagus MA. scura PPBl. [herumschweifend, herrenlos]. Bitang, sohonnai: filius *terrae PPBl. Bitang fittaykat tartanak házokban (Illyf: BCsTomp. 292). Ha befogadgyák is a bujdosókat, azokat bosszúsággal s illetlen szóval illetik, mondván: sohonnai, bitang, viz hozta (Szathm: Cent. 245). Ment ki bitang katonákra florenorum 5. 30 d. (MonTME. I.299). Végh Tamás egy jüvevény bitang ökör árát adta kezünkben 5 t. /302). Az mely bitang lovat magamnak választottam, el felejtettem meg adni (Gér: KárCs. IV.409. 454. 504). **4)** [nequam, improbus; nichtswürdig]. Mit lebelgünk ezekkel a bitang emberekkel (Bethl: Élet. 217). Ne szidd őket, ha rínak, ne nevezd porontynak, ne monddad bitangoknak, se disznóbaknak (Thaly: VÉ. I.424). Szép jószággal sok bitang osztozott (SzD: MVir. 338).

[Közmondások]. Nints szaporája a bitangnak: nints isten áldása a hamissan-keresetten (Pázm: Préd. 636).

Bitangi: [tributarius; zur abgabe gehörig]. Újvárbán fizetünk bitangi pénzt 32 t. (MonTME. I.162).

Bitangol: **1)** deprador, dilapido MA. PPB. [plündern, verschwenden]. **2)** [tributum cogo; brandschatzen, ein lösegeld auferlegen]. Saín oda basa is sajnálva bitangolt akkor rajtunk (MonTME. I.259). Murtezau aga bitangolt rajtunk 3 t. (315). Ajándékpénzt bitangolt rajtunk (316).

el-bitangol: **1)** [deprador, abigo; ausplündern, vertreiben]. Hogy mehet be mynden az erőssnek hazaban es hw yozogat el teekozlany, hanem ha elezteeb meg kötözendy az erőset es az vtan hw hazat el bytangollya (JordC. 390). Erdélyből valamennyi marhát el bitangolnak (Gér: KárCs. IV.493). **2)** [disperdo, dilapido; verschwenden]. Mindenét el-fetsérlette, bitangolta (SzD: MVir. 13).

Bitangoló: [effrenatus; zügellos]. Irja, hogy az catholicusok meg engedik az bitangoló bagzódást (Pázm: Kal. 340. Zvon: PázmP. 104).

BITSÁG: [praeda; heute]. Egy kis leanka latuan az nemes embert, befutának az vduarba az anyához es kiáltuan monda: Anya, anya. Ihol íó nemes ember, a mi vrunk. Felele az anyja: Ördög vidgye el a verszopo kegyetlen arolot, talani valami dögöt erzet valahol es arra íó a bitsagra (Helt: Mes. 99).

BIVAL [bial C. hyaal ÉrdyC. 546. bjal Kár: Bibl. I.305. bihaly Thaly: Adal. I.20. bivaly Helt: Bibl. I. Rrr3]: **1)** bubalus C. [büffel]. Bialból való: bubalinus C. Futhatnac é louac a közirton, auag zanthatnac a bialokon (BécsiC. 225). Azomai eegy nagy byaal oda yewe (ÉrdyC. 546). Ez á barom, melyet meg egyetec: öker, öz, bial, janor (Helt: Bibl. I. Rrr3). Száz juh, szarvasoc, özec, bijalec (Kár: Bibl. I.305). Mint az bial vakon füt, s eszében sem vészi, hou ütközik meg (Pázm: Kal. 164). Bial avagy vad ökör: bubalus seu bison (Com: Jan. 46). Bial vagy peniglen, ha meg akad a szarvad (Sám: 3Fel. 123). Sikolt a nép, ökör, bial ordit (Gvad: Nánd. 31). Sok terhet el-bírván a bihalyok, jutalnat is várnak (Thaly: Adal. I.20). **2)** onager [waldesel]. Mi nem reio bial (zamar), miden five vágon, avag bfög ökör, mikoron telles iazol felöt alland: numquid rugiet onager, cum habuerit herbam (DöbrC. 520).

iga-bival: [bubalus jugalis; joehbüffel]. Olly vastagon találád, hogy sok iga bialok sem tekerhetnék ki szemekből (Matkó: BCsák. 252).

BÍZ: **1)** [constituo, practico; vorsetzen]. Bodog az ollyan zolga, kyth mykron hw wra el yewend, leelandy yo mywel-ködethben, byzon mendom ty nektek, mert mynden yozagan felette byzja bwtet (JordC. 433). Oh yo es hyw zolgam, mert ez kewesen hyw votal, ennel tebre byzjak teghedet (435). Kevésen voltál hiv, sokra bizlac tegedet (Zvon: PázmP. II.230). **2)** [concredo, negotium inpono; anvertrauen, auftragen]. Licentiatuokra kell biznyia sok helyeket, hogy postillát olvassanak (Pázm: Préd. a3). Sokkal inkább reá kel biznyiak az anyaszent-egyházra (Pázm: Kal. 518). Ez illyen íteleire, megh ezac emberi dolgokat sem kól biznyia (Zvon: Osiand. 87). Vayha ez mostani foyedelmec oly szorgalmatosoc volnának azoknac megh vizsgálásban, az kikre magok lelkét bizzac, minémü szorgalmatosac voltanac az régi romajac (Prág: Serk. 859). Syriat Parmenio Andromachusnak birtoka ala biszta vala (Forró: Curt. 131).

el-biz: superbia effero, confido MA. [insolesco; sich überheben, sich zu viel vertrauen]. El-bizta magát, hogy ennyi sok gonoszságáért senki nem bünteti: *ferox scelerum PPBl. Nem bizta el magát, föl nem fuvalkodott (Zrínyi I.35). El-biztuk mostan magunkat (142). Övének nem tart Kristus, ha csudákat cselekedvén elbizzuk magunkat (Vajda: Kriszt. I.362).

mög-biz: [effero; sich überheben]. Magát meg-bízni: se erigere; meg-bizza magát: animus ipsi *assurgit PPBl. Meg biza-magát: pulvere extrito decerat (Decsi: Adag. 253). Meg-biza magát, tsatúra, ítüközetre, türkölödésre indula (Választétel 20). Amazok látván erős Hektort, megbizzák magokat, ismét meg-toltyák a görögöket (Hall: HHist. III.128). Most kezdenek (a horvátok) legjobban keménykedni és magokat megbízni, minthogy tudják, hogy kevesen vagyunk (RákF: Lev. I.66).

néki-biz: ∞ Δ lepő néki bizza magát és a gazdától hallott szókat el-mondgya hétszer egymás után (Hall: HHist. II.244).

reá-biz: committo, concredo, delego C. [anvertrauen]. Reá bízott: commissus C. Tanulniák meg az híu pásztorok, mint kellyen magokat az ő reáik bízott iubokhoz viselni (Tel:

Evang. II 107). Tsuk reá bizuk, meg-fizet bosszszantónknak (Pázm: Préd. 128). Bezzeg Erdélyi Káspárt oda sem kellett volna bosszszantatni, amúl inkább reá valamit bízni (Rákfi: Lev. 112). Miért kívánna nagyobb szeretetet Péterben, hogy sem a több apostolokban, ha semmit nagyobbat rá nem akart bízni (Fős: Igazs. II 376. Szathm: Dom. Elöl. 24).

Biz-ik: fido, confido C. MA. [trauen]. Nem bizom: diffido C. Ezenne hitetala zent Ferencben, hogy ew nalanalkewl elny nem byzkuala (EhrC. 44). Es mendaddeg elettem az zer-zottt, megen enbenem byzik (79). Nem merezvink istenekh irgalmassagaba biznonk (VirgC. 50). Hozzad az wtra, az kyk hozzad byznak (PeerC. 330). Bodogok mind, kik s benne biznak (DöbrC. 16). Jo embernek urban bízni, hog nem emberlen bízni (37). Ennek meg monda az eo zandokat, byzuon hog eotet az eo jo zandokaban meg nem bantaya (DomC. 215). Nyilwan byzhatnak, hogy el nem veznek (ÉrdyC. 546. 567). Ne bizzatok hozi inadságtokba (Tilic. 12). Ky magat byzza, hat ymmar ew zaia meg nyssa (ÉrsC. 484). Horuát János látuit a királynac ereiét, nem biza magát az várban (Helt: Krón. 71). Megh kialtata, hogy az ki magat bízni, iwne az ew wara ala harcholui (Pont. 40). Nag batorsággal hozzá biz-zime (Kules: Evang. 11). Ne bizzál erődlőz (Deesi: Adag. 188). Ha szinten meg őlszis, bízom te benned (Föl: Tan. 439). Irgalmas a mi istenünk, és beime-bizókat el nem hadja (Pázm: Préd. 46). Nem bizom annyit révézi tudományomhoz, hogy ezen ten-gemnek méltóságára mernék evetni (Szeg: Aqu. 17). Gyanuban bizzál barátidhoz-is (SzD: MVir. 51).

[Közmondások]. Ki hól bizik, ott lüzik: vbi amici ibi opes (Deesi: Adag. 19). A ki hol bizik, ott hízik: ubi *uber, ibi tuber PPTB. Ugy bizék az ő szépségéhez, mint bak az ő szurvához (MA: SB. 234).

reá-bizik: fido, confido; sich verlassen). Uram! tudok én egyet, a kire reá bizhatik kegyelmed: ich weiss eine, auf welche sich der herr sicherlich verlassen kann (Kürbesz. 93).

Bizakod-ik: confido MA. [sich vertrauen]. Nem bizakottak az ő érdemegben (Hofgr. 192). Ne bizakodgyunc zae mi magunkban (Born: Préd. 251). Meeg az isten felőtts bizakodtattya színet, mint ha immar el lehetne isten nekfilis (560). Bizakodie az ő elméiben (Kár: Bibl. I 620). Ne bizakodgiatoc az fejedelmekben (Mon: SzSegits. 148). Salamon bölcsességében bizakod-ván nem őrizkedék (Pázm: Préd. 956). Veszedeles, mikor ember csak maga saját ílelthez bizakodik e dologban (Pázm: Kal. 627). It (Christus) lelki országlásra, melyben az ő szent evangeliomának királi pálcziával bizakodie (Zven: PázmP. I 16. MA: Scult. 94). Az gravamenek orvoslásában ő nagyságához bizakodtanak (Monlók. XXVII. 167).

ol-bizakodik: confido MA. [insolereo; sich überheben]. Senky ew hozyaa hasonlatos nem leetettetyk. Annak okaerth magaban el byzakodwan erethnőkeeges twdomanban esek (ÉrdyC. 519). A kőutet el bizakodnan (Deesi: SallJ. 10).

mög-bizakodik: [confido; sich vertrauen]. Byzakoggyal meg es leegy eress (JordC. 271). Byzakogyatok meg, en vagyok, ne akaryatok felny (475). Elezer meg retteno zent Antal, de amak vana meg byzakodeek (ÉrdyC. 193). Hogy latta vona, mert kellemetes vona az sydo neepnek, meg byz-kodeek rayta es meg fignta zent Péter (362). El tawozek ew zyweeből mynden kétőlkődeesnek setetsege es meg byz-kodeek az zent hyben (517). Menelaus meg-bizakodott vala, vitéz Hectorra igyekezik vala (Huny*: Troja. B3).

Bizakodás: fiducia, confidentia MA. [zuversicht]. A gonoszok bizakodisa kevelységéből származik (Pázm: KT. 68. TKis: Pan. 25).

[Bizakodatlan

Bizakodatlanság: [diffidentia; verzweiflung, misstrauen]. Ha a bizakodatlanságnak oly könyű és közönségesen ugyan bosszandónak alitottó vétke oly kemény büntetést érdemlét, nem esuda, hogy a mi imádságink meg nem halgattatnak (Ily: Préd. 1585).

Bizakodtat: [confidentiam excitó; das selbstvertrauen er-wecken]. Born: Préd. 560.

Bizál: [confido; vertrauen]. Erődbe ne bizál és el ne lüd magadat (Helt: Mes. 367).

Bizás: confisio C. [das vertrauen]. Az istenben valo nem-bizis (KCsipk: Woll. 330).

Bizlal: [animum confirmo exsuscito; ermutigen]. Myndenestwifoguan byzlatattatot ystenben zent attyanak yntesem-yat: totus confortatus est in domino (EhrC. 53). El anna ő aia erősiten bizlala vala (NádC. 632). Magadnak bizlaliad s igóddel bizlaliad tüled kijót ölkömet (LipesC. 17. MF.).

mög-bizlal: [conforto; verstärken]. (Pafumcni) a feyede-lentől es a köz barátoktól meg bizlalteek (NádC. 399).

Bizodalom: fidentia, fiducia C. confisio MA. [das vertrauen]. Minden byzodalmat vete vr ystenbe (EhrC. 146). Vram istenek-nek kirala ag emeken bizodalmat (KécsiC. 79). Minckwnk bizodalmat az erwl (VirgC. 50). Vagyetek byzodalmat, en vagyok, ne akaryatok felny (JordC. 399). Keli a magzatos azsoni allatoknak bizodalmat az isten amiahoz vallaniok (DebrC. 24). Igen nagy bodogsag az, mikor az ember az ő istenségene a Christusbeli bizodalomnac által őszue egyesedic (Helt: Bibl. I 74. Mel: SzJán. 226. Zrinyi 149).

Bizodalmas: 1) fiducialis PP. [securus; zuversichtlich]. Yz maria bizodalmas vag es bator (PeerC. 218). Byzodalmas leeg, kel ffe (JordC. 491). Batorok es byzodalmasok az erek eeletben (ÉrdyC. 528). Nagy yo byzodalmas es eerdemes az zent yzyeknek zolgaluy (593). Ky yzazgason engemeth erők yzassagnak byzodalmas wtara (ThewrC. 237). 2) [benevolus; wohlwollend]. Wytezlew ew byzodalmass wram (RMNy. II 641). Itam vala kdnek, mint bizodalmas uramnak (LevT. II 57). Szolgalatiat aianla, mint bizodalmas es kegielmes azzonimnak (Kár: Hal. Aij).

Bizodalmasan: fiducialiter PP. [zuversichtlich]. Vadnak bizonyos meg jegyezett napok, melyeken az ér bizodalmasson meg vágattathatik (KBécs. 1666. B). Bizodalmason remélik vala kiszabadulhatasokat (Matkó: BCsák. 348).

Bizodalmas: [fiducialiter; zuversichtlich]. Een wettem magamath een ydwezeytembe, byzodalmasht myuolkedem en benne (KeszthC. 19).

Bizodalmatlan: diffidens SI. [misstrauisch].

Bizodalmatlanság: diffidentia Com: Jan. 179. [das misstrauen]. A mint az könnyen hitel, ugy az bizodalmatlanság is veszedelmes (Com: Orb. 812. MF.).

Bizodalmatlanul: diffidenter C. [misstrauisch].

Bizodalmaz-ik: [confido; vertrauen]. E világban getrel-met vallatok, de bizodalmaziatoc, mert en meg gőztem e világot (MünchC. 205).

Bizom: [confisio; das vertrauen]. S' kanisai tiszt változ-ván azomban, hogy azt elnyerheti, vala olly bizomlan (Gyány: KJ. 106).

Bizony: 1) verus, certus MA. [wahr, wahrhaft]. Ew elewl-sew fyanlan, frater Bernaldiban kysalala byzon vyadalban (EhrC. 12. 128). Isten vagyon veled es az w igyeo byzoni atte zadlan (VirgC. 39. 68). O vram Jesus, ky wagy hywőöknek byzony wylagossaga (CzechC. 16). Vala ez atya zegeneseg byzo-

teretve (DomC. 130). Ky vala zent eletev prior ev byzon wezedev ember (264). Ez vylaglnak byzon megl valtoya (JordC. 336). Az ysteny tőrveemk byzon satora awagy temploma lolt ty atyattokkal az pwtzaban (730). A mel imazagokat tez, nendenkoron bizon zam alat taresad (VitkC. 12). Zolgallyatok vrayatokat mynd byzon zolgaak (ÉrdyC. 77). El teewettewnk az byzon wtrol (515). Te wagy en byzom meg zabadyttom ÉrsC. 32). Vrnak ylety byzonyvk (KulesC. 35). Nag munkat fttewek benne, hog bizon ertelnet vehetuenek (RMNy. 1150). Kyfild Beczbe byzon embertyfl (LevT. I. 14). Bizony szo es melto, hog hozzá ragazkodgyunc (Born: Préd. 17). Christus noha két bizony természetű, bizony istenis, bizony emberis (53). Bizony biolog, hog az egyenlő istenségbe nem lehet ez az isteni nevezetnek egyenletlensége (Pázm: Kal. 385). **2)** [verum, veritas; wahrheit]. Bizonaba vram iesus bizon ez (VitkC. 86). Ha ez byzon, tywel tellyes ez vylag, baat lyhettyek (ÉrdyC. 30). Myndent agadny, hog nem byzon awagy nem wgy vagon (507). Bizon az, hog en tttőköt vizuel keresztellek: ego quidem baptiso vos aqua (Sylv: ÚJT. I.5). Bizon az, hog el megen (121). Thoklira királynak egyszer lön haragja, bizonyt nem irhatok, ni volt annak oka (Hlov: Toldi. 7). Bizony az, hog ha nekem penzem lenjen wala, en az lowat en magam megwezem wala (LevT. I. 202). Azt lürditi, nagy bizonnal kedig (Born: Préd. 629). gaz bizoni, hog az ladaba meg eböndülő penzel eregbülbet az kereset, de az papának es az egyháznak akarattia, isten irtokaban vagon helyzetetuen (Zvon: Osiand. 48). Hyjábun retiel a bizonyt (GKat: Titk. 329). Igazat és bizonyt cselekedék (Illy: Préd. I.274). Bizon őrök kegyelmednek, hog mindjárt risszabocsátom kegyelmedet (TürtT. I.34). **3)** [testis; zeuge]. Bizonyomra mondom: *medius fidius WF. Isthen bizonjom, yatham az zegen arthatlan ittyaknak wezedelmeketh (LevT. 251). **4)** certe, profecto, sane C. [wahrlich, fürwahr, gewiss]. Bizon ygen zep azont latek (ElnC. 122). Auag bizon mégégge a varosokat (BécsiC. 136). Bizon mondom tunektee MülnchC. 21). Bizon mondom nektek (VirgC. 24). Vgyan byzon mondom nektek (JordC. 366. 367. 369). Byzon byzonyal mondom ty nektek (Pesti: NTest. 8). Én bizon nem irilem (Helt: Mes. 3). Byzon kar olyan ereksenek pwtzhan allany (LevT. I. 338). Vaj-ha tudnád, miért hlzlatatik ama' gazdag, szánakodnál bizony, nem irigykednél állapattyán (Pázm: Préd. 33).

[Szólások]. Böven ki-ront szájából az ártalmas szó, fújjá a zítok, bizonyt (SzD: MVir. 408). Vastagittani akarván száruak igazságát, kettőzteti a bizonyt (122).

Bizonyában: [vere, certe, profecto; wahrlich, gewiss]. Bizoniaba tanofflatoc, mert keduelítez tū afitocnac műnelkedeteket, mert bizoniaba ók mególtee azocat (MülnchC. 138). Byzonyaban emi elet lehet nyaualyab, mynt egywt lakozni test zeren (VirgC. 123). Olyha az mondanaya, byzonyaban my anyank (CornC. 2). Bizoniaba keserősegnek pelda'a valal (VitkC. 79). Bizoniaba vram iesus bizon ez (86). Nem twdom wala byzonyaban vrnak wtayth, nem twdom wala byzonyaban ystennek twdomanyanak kenzet ÉrsC. 335). Az melly fiat bizonyaba szereti (Born: Ének. 286). Midőn bizon, valóba, tréfakövl, bizonyában szoll (Lép: PTük. 131). Az beszéd tsnfos, tréfás awagy bizonyában való: sermo ocosus vel serius (Com: Vest. 17).

Bizonyára: revera, sane, quidem, nempe, utique C. [fürwahr, wahrlich]. Bizonyára te zenth athyad tegőd sonha el nem hagyoth wolna (CzechC. 17). Midőn tarsolkodni fognak pokolban az őrdögöckel, akkor érzie meg bizonnyara, mi dolog egyen az wr vaczoraianac nem kostolasa (Born: Préd. 412b). Bizoniara nem egiantant ualo dicziret köneti az historia irot (Deesi: Sall. 2b). Mind ez az istennek irlgalmassagabol szarmazik, bizoniara azon okaert, hog az bűnös meg ősmerye az ő bűneit (HollPréd. 9).

Bizonyával: [certe, profecto; wahrlich, gewiss]. Bizonyauul wagy te Cristus wagy awagi kedig az my zent atyank bodog

Ferencz vagy (VirgC. 60). Bizonianal en azt az en vram iesus Cristusnak adom (101). Meli orzagban az my newwkn byzonyawal flél yrattatoth (ApostMéd. 3). Byzonyawal ezenkeppen haborgattak az proffetákat (JordC. 365. 808). Byzonyawal istenek yewttenek az en hazamhoz (ÉrdyC. 337. 517). Attyam mwlylyek elen thwlem ez keen, de byzonyawal ne nykeppen en akarom, hanem nykeppen the akarod (ÉrsC. 89. Sylv: ÚJT. I.18. 102). Bizonyával magunk magunkat semmi-képpen meg-nem gyogyíthattuk (Mad: Evang. 480).

[Bizonyगत]

még-bizonyगत: [identidem affirmo; wiederholt beteuern]. Ez a megjelent személy a Christus légyen, rendvel egy más után meg-bizonyगतom (GKat: Titk. 307).

Bizonyगतás: [affirmatio; das beteuern]. Csol-csap bizonyगतásokat tamasztott (Sám: 3Fel. 19).

Bizonyít: affirmo C. probo MA. versichern, beweisen, bestätigen PPB. Bizonyítando somma: propositio C. Engedelmesseg val es byzonoyt telkeltes myuet (EhrC. 21). A melleket zérzettem, temém bizonolatoc, ha istentől vagon (BécsiC. 29. 44). Torkossagot byzonitotam vigasagal (VirgC. 9). Angialokhoz hasonlatos, kyt zenth yras ezenkeppen bizonit (14). Zemel mynket byzoneytak, nykeppen byzoneytatyk esyth (KulesC. 153). Mintha azzal is bizonyitanaic, hog az részegség sötetsegnek ehelekedete (Tel: Evang. I.9). Semit nem bizonitnac az kepek tiszteliről (Mon: KépT. 5). Aztis bizonyíthature, hog nagyob keresztelő sz. Janos meltosaga az Christus meltosaganal (EszT: IgAny. 318). Nem lütvány renden kaszálnál, ha ezt fejünkre bizonyíthatnád (SzD: MVir. 69).

ki-bizonyít: [comprobo; beweisen]. Hivatalában való hivségét eléggé ki bizonyíttya ezzel (MA: Scnt. 900).

még-bizonyít: testor C. comprobo, confirmo MA. [bezengen, beweisen, bestätigen]. Ezeckel mend égembe ezéket még-bizoniteid (BécsiC. 21. 28). En megbizonyitom, ha ugy vagon az, amyt ew mondot (VirgC. 38). Isten akar minket meg bizonitau, hog mys a kinban hasonlatosoc leuen, a dícsőségben hasonlatosoc legőnc (VitkC. 94). El kell mennem azokat megl byzonoytanom (JordC. 579). Hytlmek erresseghewel byzonoywtattan megly my wrwkn Jesusban (ÉrdyC. 522). E' tudomannac igaz volta meg bizonyítatot (Helt: Bibl. I. b4). Meg bizonyította a királné aszszomnac vétkét (Helt: Krón. 52). Meli dologt az Venus azzon meg bizonet (KBés. 1572. Ev). Az masodik részt mének-előtte meg-bizonyitesnk, három dologt kel eszünkben vennünk (Pázm: Kal. 640). Bizonyits meg, hog az ecclesia teueleghet (EszT: IgAny. 66). Ez dologt az nagy czudákis meg-bizonyíttat (MA: Scult. 453). Az első ágát így bizonyitom meg (Czegl: MM. 104).

réa-bizonyít: [convinceo; überführen]. Ha gonoszul hallottam, bizonéchi reiam (Tel: Fel. 119).

Bizonyítás: affirmatio, confirmatio, probatio, elenchus C. [beweis, beweissführung, das bezeugen]. Nem kelly hallani azokat, az kie az ellen czatázi igyekzenc éles elme mntatással inkáb, hog nemmint erőssítő bizonyítással (MA: Tan. 1303). Nem szükség bőveb továbbá való bizonyításra (Toln: Vigaszt. 187). Azont azonnal-való bizonyíttás: kerekben, kerengőben járás (SzD: MVir. 70).

Bizonyítható: probabilis MA. wahrscheinlich PPB.

Bizonyíthatóképen: probabiliter MA. wahrscheinlicher-weise PPB.

Bizonyító: **1)** [comproban, confirmans; beweisend, bezeugend]. Minden biteles bizonyító írásit ki tekerte kezéből (Fal: TÉ. 742). Mi vizsgálván a fel s al pőrösnek bizonyító okait, úgy találtuk (747). **2)** confirmator C. probator MA. der etwas beweiset PPB.

Bizonykod-ik: [juro; schwören]. Soha se bizonykodjék, ne hazudozzon, ne eskügyék (Vajda: Kriszt. I. 183b.).

Bizonykodás: [obtestatio; das beteuern]. Így fejezi be Krisztus az esküvésről adott tanúságot, akarván bennünket elidegeníteni a bizonykodásoktól (Vajda: Kriszt. I. 183). Még a nagyokatis éri asz bizonykodás, erre szükségtelen most a bizonykodás (Könyi: HRom. 130).

Bizonynal: explore C. [fürwahr]. Bizonynal hogy [higy] en nekem, hogy te vag karlozattacnak zamabalol (EhrC. 51). Bizonyual te martir vagi (VirgC. 29). Kyk ez dolgot lattak es hallottak byzonual (MargL. 156). Bizonyual meg ismertem, hogy az isten meg aldott engemet te erottel (Helt: Bibl. I. O3). Az inaknac keménségét meg lagyttya bizonyual (Mel: Herb. 13). Byzzonnyal nem tudom, mikor lezen (LevT. 123). Az esküues ol dologban legien, melliet az ember bizomual tud (Fél: Tan. 553). Tndgyad bizonyual, hogy ujomból ezeket nem szoptam (Pázm: Kal. a2).

Bizonyod-ik: 1) certificar, certus fio MA. vergewissert werden (PlB. 2) [comprobor; bewiesen werden]. Igaz istennek bizonyodik az uri nevezetből (Zvon: Post. 1154). Pádjere bizonyodott a véték (SzD: MVir. 69).

ki-bizonyodik: [pateo, elucesco; sich bestätigen]. Ebből kibizonyodott, ki légyen a rab (Fél: TÉ. 746).

még-bizonyodik: [confirmor; sich bestätigen]. Meg bizonyodik, hogy chac egy személynecc kell lenni, mint Christus egy volt (Mon: Apol. 440). Imet meg nem bizonyodhatie a szenteknek linataliarol valo tudomany (Mon: SzSagits. 34). Tizenhat tekintetes példikből megbizonyodik, hogy a sz. irás kívül sok dolgokat kell himnünk (Pázm: Kal. 500). Meg bizonyodot, hogy én vagyok az Mesias (Zvon: Post. 158). Az első mondasnac könetkezes mitsoda erősséggel bizonyodie meg (FszT: IgAny. 269). Igen jól megbizonyodot a dolog ama két tanítványban (Ily: Préd. 117). Hogy megbizonyodnék a sz. léleknek mondása (277).

reá-bizonyodik: [convincor; überführt worden]. Ha reá bizonyodik az, a mi eddig tsak gyanu, szent igaz, hogy ol vesztet gyermekedet (Fél: TÉ. 741).

Bizonyos: 1) certus, contestatus, indubitatus C. [wahr, wahrhaft, gewiss]. Bizonyos nap vetés: conditio C. Bizonyosac valanac lanosnac igaz propheta voltaban (MünchC. 156). Hög legón embör bizonyos & idnösségeröl (GuaryC. 50). Istennek irgalmasagiarol wket bizonyossa tene (VirgC. 50). Bizonyos vagyok benne (ÉrdyC. 551). Bizonyos légy rolla (KrizsC. 1). Bizonyos révén által köllötven evezni (Tarn: Szents. 164). Kiben bizonyos vagyok, hog irasat nem tudod (Mon: Apol. 5). Kétség-kívül vettettét bizonyos igazság az (Pázm: Préd. 1). Atfelöl a satisfactio után is nem vagy bizonyos (Czepl: MM. 182). 2) quidam C. [ein gewisser]. Bizonyosok alatt való: conditionalis C. A tanitoknak bizonyos egy más után való könetkezes (Helt: Bibl. I. b2).

[Küzmondások]. Jobb kevés bizonyos, mint sok bizonytalan (SzD: MVir. 263).

Bizonyosan: 1) certo, definite C. [gewiss]. És ezzel bizonyosan ismértette, mennyivel nemeseb' és kellemetesh istennél a lelki irgalmasság, egyéb tealekedeteknél (Pázm: Préd. 43). Az ő hitu valósággal étel, az ő vére bizonyosan ital (735). Telcüt minden bizonyosan nem igazak a luttarista tanitok (Sámb: 3Fél. 10). 2) quidem C. [wenigstens].

Bizonyosit: assecuro Kr. [versichern]. Bizonyositott, assecurált, hogy meg nem tsalutunk (Pázm: Préd. 1046). Megtsalutatlanul bizonyoséhattya magát az ő elválasztásáról (Mileg: TÖszl. 9).

Bizonyosképen: [certo; gewiss]. Hög minden bizonyos képpen meg legien, az hatalmas vr istent nagj buzgo szóból

keriek (KBécs. 1572. D6). Mellyet nem tud bizonyosképpen (MA: Bibl. I 29). Bizonyosképpen nem merném mondani (MA: Tan. 149). Mondgyuk bizonyos képpen (Matkó: BCsák. 306).

Bizonyosod-ik: verificor SI. [gewiss werden].

el-bizonyosodik: [certior fio; sich vergewissern]. Eltitkoltam előtte; ideje már, hogy Phokasz, és Mauritius elbizonyosodjon (Fél: Coust. 833).

még-bizonyosodik: [prober, comprobor; sich bewähren, bestätigen]. Meg bizonyosodnac (Born: Préd. 267). Meg bizonyosodgyunk az őrk élet ayandekozasaban (Beythe: Epist. 96). Bevádolt és megbizonyosodott bünös (MA: Scult. 921). Az ő hiti nyilvánban megbizonyosodott, megerősített (970). Semmit nem kell himni, valami a szent irásból az isten könyvéből világossan ki nyilatkozik és meg nem bizonyosodik (Pós: Igazs. 1257). Erről pedig jobban megbizonyosodhatunk, ha megdölgünk (Kol: Idv. 125). Világossan láttatik megbizonyosodni sententiaja (Ily: Préd. II.439).

Bizonyosodás: [certitudo; gewissheit]. Addig nem nyughatik, míg magának valami bizonyosodást nem szerzhet (Mileg: TÖSz. 78).

Bizonyosság: certitudo C. MA. [gewissheit]. Hová lehet ennél láterságosb biztatás, erősséb' bizonyosság, mint a mivel isten ő-maga édesgeti a bünösöket (Pázm: Préd. 177).

Bizonyosságos: [certus, contestatus; wahr, wahrhaft]. Az irásokból immár bizonyosságos, hogy anyalnak azok közül hivattassék (GKat: Titk. 281).

Bizonyost: [certo; gewiss]. Báthori Zsigmondhoz bémentem vala Brassóba, hogy bizonyost meglássam ha éle és ott vagyon-é (ÉrdTörT. II.29).

[Bizonyosul]

még-bizonyosul: [comprobor; sich bewähren]. Halalalrol ez zwz meg byzonyosulthi (ÉrsC. 429. Ver: Verb. El5b. 2). Örcc eleyekbe meg bizonyosultanac (Born: Préd. 289. Born: KTud. 21). Meg bizonyosultume és meg confirmaltattume az igaz keresztségnecc általa (Dív: KKr. a8).

[Bizonyosz-ik]

még-bizonyoszik: [comprobor; sich bewähren]. Nem mindgyárast igaz és agostol ecclesia az, aki hosszu rendel az ő püspököt eleő számallhatia, mint oda hatrab mind meg bizonyoszik (Göncz: KLab. 63).

Bizonyság: 1) [veritas, certitudo; wahrheit, gewissheit]. Monduan az byzonsagot leuny hamossagnak (EhrC. 115). Ez eleten ketköldöst kel embörnecc bizonsagra hoznia (GuaryC. 50). Mit meg mond vala, az bizonsagal be teylesedyk vala (VirgC. 18). Byzonsagval te zynödelöth alazatos legyek, yzaggass engöneth az te byzonsagodban (CzechC. 35). Vyd ífel te ayandekodat, kyt paranezolt Moyses eelyeneknek byzonsagara: offer munos, quod praecipit Moyses in testimonium illis (JordC. 375). Meg kérdözween newet es semykeppen byzonsagara nem mehetöl volna (ÉrdyC. 625). Minnyiján mátyrumsagot szenvedtek az Christus bizonyysága mellett (Pázm: Kal. 661). 2) testis C. MA. [testimonium; zeuge, zeugnis]. Bizonságot tesztek: testor; bizonsággal: contestato; az miről bizonság tétetöl: testificatus C. Bizonsagom az zentharomsaghi (VirgC. 143). Kynek my mynd byzonsaghy vagyunk (JordC. 712). Leezen az wtolso yteletöl byzonsag az gonozok ellen (ÉrdyC. 12). Ha tób bizonsagum nem volna erre, hanem chac a eliodac (Helt: Bibl. I. b4). Kik ez iktatasban ielenbizonsagyl voltak (RMNy. II.128). Ő bizonság lehetne, hogy hallotta az beszédet (Kár: Bibl. 191). Irot bizonyások: surda testimonia (Bécsi: Adag. 214). Az őltözet az elmenek es az szünek giakorta bizonsaga (Fél: Tan. 465). Ihon hallod az sidő ellenséggnek bizonyyságit

(Pázm. Kal. 43). Legyen nékem Achilles ebben bizonság (Zrínyi. II.3). **3)** [ratio; beweis, grund]. Bizonság nélkülös: ratione indiget (Mon: Apol. 313).

kötés-bizonság: [syllogismus]. Kötés-bizonság tsmója alá és szoross határba foglalni a bizonságot (SzD: MVir 70).

tanú-bizonyosság: [testis, testimonium; zenge, zeugnis]. Tanóbizonyosság toogh a gonozrool (WinklC. 168). Zen Job tezen erről tanú bizonságot (BodC. 3). Ő ellene állussatok két férfit, kie tanú bizonságot tegyenec ő ellene (Kár: Bibl. I.328). Mely sok tanú bizonságot tésznec te ellened (III 29). Tanu-bizonyágot tésznek (Pázm: KT 58). Ezekről mi vagyunk az tanú-bizonyág (Bat: Sus. 3).

Bizonyosság: [certus, verus; gewiss, wahr]. Az alazatos-ság nemes yozag, melyel ember ew maganak bizonyosagos meg ysmeretivel ew magath meg vialya (WesprC. 135). Marianak zerelme bizonyosagos (CornC. 49). Ez bizonyosagos wallasnak sokak nem lynek (ÉrsC. 104). Emlekezze wram Iesus, hogy en bizonyosagos zerelmeel the paranchyolatydát ewrizhessem (PozsC. 10. Láp: PTük. I.272).

Bizonyágost: [certissime: wahrhaft]. Byzonságost ezekbe venek, hogy azon anygal ew nalok yelenet volna (EhrC. 19). Mikor Aman bizonyosagos mégbizoneitottaolna, hog Mardocheus öneki nem baitana terdet, igen megharaguce (BécsiC. 55).

Bizonytalan: [incertus, creperus C. [ungewiss]. Igen bizonytalan: perincertus C. Az halálnak orayanal semny bizonytalanb (PéldK. 56). Ne wtallyatok meg ez ylaghy kewanatus eeletöt az bizonytalan tewölgheseort (ÉrdyC. 651). Myre kewanynk az bizonytalan napoth (ÉrsC. 263). Ingadozuon bizonytalanoc voltac, mit lidgyenec (Born: Préd. 259). Ha az trombita bizonytalan zengést tészen, kieczoda készül az hartzra (MA: Bibl. IV.161). És így bizonytalan volna az anyaszentegyházról való derekas gondolatitában (Bal: CsIsk. 55). Demosthenes nem csak alacson, hanem bizonytalan atyáktól származott (László: Petr. 100).

Bizonytalanit: [incerto MA. [ungewiss machen].

még-bizonytalanit: [incerto C. Hogy az Christus tudományát lenyombassác és meg bizonytalanithassác (MA: Scult. 621).

Bizonytalanokod-ik: [incertus jactor, dubius fluctuo Kr. [ungewiss sein]. Valamelly embernek hazugsagát el hitted, hogy igaz, de azért abba vgyan bizonytalanokodol (Born: Préd. 573b).

Bizonytalanság: [suspensio C. incertitudo MA. [ungewissheit].

Bizonytalanul: [incerte C. [ungewiss].

[Bizonyul]

még-bizonyul: [comprobor, approbor; bewiesen, beglaubigt werden]. Az Iesus, wr ystentől meg bizonywltatot ember (JordC. 711). Nem bizonywltatot az megh. ky eumenmagat dyczery (ÉrdyC. 148). Tekeelletessegnek zentseeges volta meg bizonywltatlyk abból (370). Az kylsew latando zyn ragadandóságnyelk waygon, hogy az zentseghnek bizony allattya meg bizonywltasneek (ÉrsC. 559. Tel: Evang. I.277). Mely dolog meg bizonyolt az tszaroknak peldaiokból (EszT: IgAny. 450).

mégbizonyulás: [justificatio; rechtfertigung]. Az ty lyeteknek meg bizonywlasa (JordC. 831). Neegyed meltossag mondatly meg bizonywlnak baterssaga (ÉrdyC. 423). Megh ostromozatok zenth Yob meg bizonywlasearth (ÉrsC. 203).

még-bizonyulat: ∞ E scent ferfin megbizoneolatra törődelmet es úvolat aieit ióni (BécsiC. 269).

Bizonyulás: [probatio; beweis]. Masod tanwsagwnk leezen zyz Maria azzonywnknk ygassagos bizonywlasról (ÉrdyC. 479). Az ő felthamadasanak byzonsagos woltha es hythy kylemb

kylemb zykeegkeppen valo bizonywlasokkal es thanwsagokkal meg eresswhe (ÉrsC. 132).

Bizott: 1) [familiaris, benevolus; vertraut, wohlwollend]. Ez leuel Zotan Emrenek, nekem bizot vramnak es baratomnak adassek (LevT. I.43). Ez leuel adassek Balas deynaknak, nekem byzoth vramnak (45). Irom mynt byzot vramnak es attyamnak (RMNy. II 10). Bizott baráti és esmérői legyenek körülötte (PP: PaxC. 37). **2)** [fidus; zuverlässlich]. Én megírom Myko Ferencznek, de az kiküldés igen bizott embertől kellene (LevT. II.79). **3)** [speratus; gehofft]. Meghül a bizott reménység (SzD: MVir. 357).

Biztat: [animo C. sperare jubeo, fiduciam addo MA. solor Com: Vest. 146. [aufmuntern, vertrösten]. Te byztacz, hogy isten nekwnk meg kegiehmez (VirgC. 50). Onnan mene Galician es Frigiaban, mindenwt byztathwn (JordC. 770). Vezedel-mewnkben otalmazyanak, feellemewnkben byztassanak (ÉrdyC. 23. 70). Kyneek hogy feelmet latta volna, ewth byztatwan ymezt monda (ÉrsC. 468). Ez ymaczaogoth zerzette zenth Agoston doctor byztatwan, ha ky olvasny akarya, hamar malazoth nyer (ThewrC. 200). Szent Dávid nekűnc peldat mutata, hogy eckeppen kiki magat bizatna (Born: Ének. 285).

[fői-biztat]

főlbiztatás: [adhortatio; aufmunterung]. Akár melly felbiztatással sem telünk-meg, mert tsak igék, és szélleé válunk (Fal: UE. 450).

még-biztat: 1) [animum addo; ermutigen]. Az zent apostol nekyk yelenween megh byztataa ewket (ÉrdyC. 543). Natalya ayyaula ew wrat az tewb zenteknek, hog ewtet meg batoryttanayak awagy meg byztatnayak (ÉrsC. 356). Ti kívánságtok, hogy megházassuljak, én titeket ebből megbízatlak, akarok tőletek én is egyet hallani (RMK. II.29). Az hajó padlásin futosván, egymast meg-kiáltván és meg-biztatván (Com: Jan. 89). Eugéometh megh is bizatoth uala mind maga s mind gyermeöki kepeben (Radv: Csal. III.176). **2)** [paró; bestellen]. Igen sok halat biztatott meg a gazdálkodásra (Nyr. X.170).

néki-biztat: [animum suscito; ermutigen]. Inkább inkább néki biztatni a hadi-sereget: "intendere ardorem exercitus PPBI. Erdőkön akarták őtet keresni, néki biztatá, hogy keressék (Pázm: Préd. 38).

Biztatás: [animatio, consolatio MA. [aufmunterung]. Az zent zyek anygaly byztataas myat egymast leelkösötytk vala (ÉrdyC. 592). Ila biztatás nélkül szőlőkődíc, biztasd: si indiget consolatione, consolare (Com: Jan. 201).

maga-biztatás: [animatio sui; selbstaufmunterung]. Ollyan erős maga biztatásával, hogy minden ő baboruságának még jó vége és boldog ki-menetele lészen (MHeg²: Töszl. I.87).

Biztatásocska. Bár csak vehetném valamelly biztatásotskádát (Gyöngy: Char. 48).

Biztatdogál: [identidem animo; wiederholt aufmuntern]. Ne bánkodgyunc, mikor az urnac veszszeje hátunkon vagyon illyen képpen biztatdogálván (Megy: 3Jaj. II.66).

Biztogat: [exhortor; ermuntern]. Dèceit elébb, mint elmenne, biztogattya Kemény (Gyöngy: KJ. 16).

Biztos: [tutus, securus, confisus SI. [sicher]. Parantsolá, hogy az kastélybann szállást készitsenek számára, hogy jó biztos őrizetbenn légyen (Fal: TÉ. 744). Biztos beszéd (Fal: Jegyz. 933).

Biztosság: [praesidium; schutz]. Hog az en byztossagom ala agyk magokat, az teob comissarius vraymmal egyetembe (RMNy. III.50).

Bizvásb: [confidentior, securior; zuversichtlicher]. Az szolga. tsak szolga, soha senki az mienkről úgy nem gondolkodik vagy

tudakozik mint mi; más ismét reánk-nézve mind szolgálunk jobbjáink bizvásbak és jó kedvvel is forgodnak (LevT. I.37). Nincz kincz bizvásbak mi könyöröghetnéne (Bes: HÉnek A2). Bizvásból járulok hozzád (Mllg? Prueb. 94). Talán nem ártana, egy clavist küldene ugó, melylyel bizvásbak irhatuék (TTár. XV.238).

Bizvást: fidenter C. confidenter MA. [zuversichtlich]. Bizvást meret azért neked könyörögni (Börn: Ének. 223). Bizvást hirdetec az evangéliomot (Sam: Cer. 42). Az istennel bizvást szolhat sz úgyint édes atyáddal (MA: Scult. 453). Az angyalokat bizást és hasznosnis hívjk az istennel, érettnk való közben járásra (Bal: CsIsk. 279). Nem várhattuk ilyen bizvást (MNyl: Zsolt. 90). Isten akarattját viszi végben bizvást (Zrínyi I.100).

BIZGAT (megbizgat Kőnyi: HlRom. 80. *bozget* LevT. II.398): irritó, infesto, turbo, stimulo SL. [reizen, stacheln]. Az emberek nem bözgetnék, hogy tött szegény aszszony testámentumot (LevT. II.398).

föl-bizgat: excito, incito SI. [anreizen]. A meletet benned felbizgattya (Nád: Kert. 314). Hasznosabb volna-é azokat az német esászír ellen felbizgatni (RákF: Lev. II.376).

mög-bizgat: [conturbo; verwirren, auseinander treiben]. A hangya-fészket megbizgattják (Kőnyi: HlRom. 80).

BIZZEGET: [irrito; reizen]. Sok több dolgot hozhatnak elő, de csak bizzegetnélek és ingerlenélek velle benneteket (Bal: CsIsk. 34).

BÓBITA: 1) avium pinnula, cirrus PP. [schopf, strauss]. Némelly madaraknak fejeken való bóbítájok: *cirri avium PPBl. A süsöket avagy püsetket bóbítják fel-borzasztja (Com: Jan. 38). Feje tetején búlja vagy bóbítja vagyon (Misk: VKert. 302. 355). 2) vitta turrita PP. [schopflaube]. Bóbita, tekert haj: cirrus Major: Szót. 141. Bóbítást is téznek elől az homlok tetejére, mely akármely szép személynek is disztelenséget ad (1759. Házánk. 1.296).

Bóbítás: ciratus PP. [mit einem schopf]. Vólnának tsak itt valamely bóbítás foglyok vagy verdigályos nyulak, óh! úgy derék vadászok vólnának (Mik: Törl. 235).

Bóbítáz: [orno; schmücken]. Sok, míg olvashatna, magát bóbítazza (Gvad: Időt. 155).

BOCSÁN-IK: [dimittor; vergeben werden]. Kinek kevésb bínók bočannik, keveseb zeret (DóbrC. 417).

mög-bočannik: ∞ Meg bočassatok, es meg bočannik nektek (DóbrC. 353). Meg bočannak neki sok bínók, mert sokath zerete. Meg bočannak neked te bínid (417). Negyed malaszt, hogy mynden hyned meg bočannik (GümC. 260). Az bawn adegh meg nem bočannik, mygh nem az elveth meg adaty, akarmyben tegy kart (ÉrsC. 409).

mög-bočannat: [venia; vergebung]. Ydwözeythöwe tette wr ysten Izraelnek byneynek meg bočannattyara (JordC. 723). Nezyven napon meg mondyak mynden bűnöknek bočannatyat (GümC. 144). Erdemlyk wr istennek yrgalmassagat es ny byneyneknek meg bočannattyaath (ÉrdyC. 113). En vagyok Janos, ydwesleges thanusaghat adwan az ő nepenek byneynek meg bočannattyara (ÉrsC. 112. Sylv: ÚJT. 1.12). Az bűnöknek meg bočannattyane bizodalmat az Christus erdemeben köl helhözteni (Zvon: Osiand. 55). Akar adómnnyal legyen az jo czelekedet, akar megböčannatni (MA: Scult. 651). Es predikallya vala az poenitentianak kördözsöget bűnöknek meg bočannattyara (Szár: Cat. 113). Bűnöknek meg bočannattyaiért való imádság (Bal: CsIsk. 58. Pös: Igazs. II.122).

Bočannandó: venialis MA. [erlasslich]. Mindön bočannando bino es effeledöt halalos bino megbočattatit (NádC. 13). Mindönmü byn anag eredendö byn anag bočannando byn (NagySzC. 331).

Bočannandóképen: [venialiter]. Nem vetkezhetet sem bočannandokeppen sem halalos keppen (CornC. 324). Vetkeztem bočannandokepen eiel napal (VitkC. 25). Janos Baptista sola halaloskeppen nem vetközöt, de meeg bočannando keppen es veelte (ÉrdyC. 352).

Bočannat: venia C. ignoscencia MA. [vergebung]. Mért engedemes wr, bočannatfat kön hullasockal kerüe (BécsiC. 27). Ez en vérem sokakert előtletie bűnönene bočannattara (MünchC. 64). Ennekem adatek, hogy bočannatot mernek (VirgC. 109). Beveteknek bočannattyaul zvkesc vattok (MargL. 110). Bínók bočannattyának hirdeteset mely zikös mind közönsöggösen (Beythe: Epist. 10). Balduinus hazudja, hogy a pápista pap bűnök bočannattyara adatnia Christus testét nem reméli (Pázm: LuthV. 103). Tegyetek olegtest wneki es bočannatot koryetek w töle (Radv: Csál. II.91). Mindnyajan töletek bočannatot várok (Thaly: Adal. II.257).

Bočannatlan: [inexpiabilis; unverzeihlich]. Az újonnan szűletés-után semmi nem marad bočannatlan (Pázm: LuthV. 165).

Bočannatos: venialis MA. PPBl. [verzeihlich]. Bočannatos buču level (MA: Tan. Előb. 45). E volt elméje Augustinusnak, ki az barátságos hazugságot bočannatosnak mondotta lemni (KCsipk: Pápst. 46). Mint jó akaró urunkat követjük, legyen bočannatos (MonOkm. XXIII.346).

BOCSÁT (*bočajt* Bethl: Élet. 190. Mik: Törl. 171. *bočassa* III): 1) mitto MA. [schicken]. Szelet bocsátani, éngani: emit-tere *datum ventris PPBl. Bocsátta az apastalokat az evangeliomnak hirdetere (VirgC. 101). Ethkeketh bočata nekyk nagy bewsegel (KeszthC. 199). Kyk bočattatanak a papi feledmektlől es a nepnek előtte inroital (WeszprC. 63). Bočata zent Damascos fratereket Anglyaba, hog ot commentet zerzeienek (DomC. 126). Bočattatek Gabriel az yvzhez (CornC. 6). Nem vagyok bočattaba, csak az yohokhoz (JordC. 402). Sarkant bočattata ew reu (ÉrdyC. 338). Nem vagyok bočattatolth, hanem csak az yohokhoz (ÉrsC. 8). Kérjük kegyelmedet, hogy ne bočassa ide s tova rablóidat (Monlók. III.24). Atla azokert köneteket bočatta Eciuszhoz, es arra köreté őtet, hogy frigyot szözenének egyhással (Holt: Krón. 17). Lest vétőtnekek, az palank ala zaguldoth bočattannak (RMNy. III.102). Egy nyhan lowagoth bočattnak az varfele az rytör (LevT. 1.256). Hol eleikbe vészik, hol utánnok bocsátták (CorpGramm. 599). Az te ellenségedet bočattja az wr te ellenel eben es szomian (Kár: Bibl. I.184). Ez vtiu Troiába engem vilasztatoc, Helena es az kenez kéri bočattatoc (Csikt: AU. 15). Nagy követség ez, keresztények, melyet Janoszhoz bocsátunk (Pázm: Préd. 49). Basát is esatára bočatom, talán németet foghat (RákGy: Lev. 188). Alunni bocsáttja lelke-isméretit, hogy ne furdalhassa (Fal: NU. 251). 2) [mitto, dimitto, permitto; lassen, gehen lassen, loslassen]. Vewn zamar ganayt es bočata zayaba fogayual meg ragy (EhrC. 93). Bočasad minden kezembe (VirgC. 27). Öteth az orozlanoktvl alkotth sərbő bočata (PeerC. 108. 102). A nap ő feneth bočatta az iverg által zeges neköl (NagySzC. 285). Emberem nynezen, hogy nykoron az wyz meg indvland, bočattana engemet az toban (ÉrsC. 13). Az mehek tölök magot azuz ruith bočattanak (TihC. 10). Es kö-est bočata, vag anyera, hogy a tűz a földre ötlée (Holt: Bibl. I. Ff1). Az it valokba betegok is vannak, es Megvery vram nem hadgia haza bočattanj (RMNy. II.332). Mi ez ilyen embereket az ő tévelygésekel utokra bočattynak (MA: Scult. 665). Es ha éhen bočatom haza vket, el szakszokodnak az iton (Tel: Evang. II.538). Sokat siketségre vévén, füled mellől kel bočattanod (Pázm: KT. 321). A ki feleségével hál, azt a templomba nem bocsátták (Pázm: LuthV. 189). Szivedet két vég felé egyintit lodulni bočátod (Páp: Keskűt. 89). A papisták önön magat az istent bocsátták a bűnös testnek bűdös barlangjában (VárM: Szöv. 208). Sabnigert kezességen oltagtyuk bocsátani (RákGy: Lev. 220). Az tegzes Cupidó ilt volt szemetekben, omét bocsátotta nyilát köztetekben

(Thaly: Adal. I.120). Gyakorta az elmés rendes tréfa, mélyely' bocsáttya fullánkját az emberi szívbe (Pal: UE. 376). Bocsátatom osztán a pitlős szitára (Gvad: Orsz. 48). **3**) *ignosco, indulgeo*; vergebem, verzeihen). (Isten) bulcsassa mend vo bunet (IIIb). Atyám bocasz nekem (EhrC. 56). Hanzer bocassae neki (MünchC. 48). Es bocasz minékönc, ez ötdöt keres a pater nosterben . . . bocás mű vetkeünkethi (NagyszC. 343). Ha ty nem boczatandotok embereknek (JordC. 370). Bochyas nekyk, merth nem thugyak, nyt teznek (PozsC. 5). En zenth atyám bochas nekyk, merthnem twdyak, myth teznek (GyöngyC. 13). Egybekrel bochyas the zolgnadnak (KulesC. 35). Isten kegyelméből ingyen bocsátattik bűnünk; de úgy, ha a mi részünkről el nem mulattytuk, a mit isten kíván tőlünk (Pázm: LuthV. 175). Az istent magának engesztelhetetlenül tötte és a maga vétékét nem könnyen bocsátatimódvó (Ily: Préd. I.4).

[Szótlások]. *I'mibe bocsát*: Aruba bocsátom: venundo C. Szívembe bocsátom: in cordio C. Ne bocsássad maghadatí kethiségben (ÉrsC. 279). Meg ígére, hogy két száz ezer forintot kezembe akarna bocsátni (Helt: Krón. 188). Kezetekbe bocsátom az én tsekély írásimat (Pázm: Préd. 6). Bethlen Kata leányom Sárközt tartozik Drusianna leányomnak ottan mindjárt kezdé bocsátani (Radv: Csal. III.288). Sőt Bécsnek alját is ő mind fölyargalá, sok derék városát tűzben bocsátatá (Thaly: Adal. II.106). *I'mihez ∞*: Haller Jutka húgomnak bocsássák kezéhez mindenestül (Gér: KárCs. IV.364). Ha valami úton módon kezünkhöz vehetjük, kegyelmed kezeihez bocsátjuk (408). *Vminék ∞*: Bocsássák füstnek nehezebb jószágokat (Nyr. XII.417). Az magának bocsátatott gyermek meg szegényíti az ő amyát (Kár: Bibl. I. 621). Ilendőnek íltle a menyei bültesség, hogy veszni ne bocsássa az egész emberséget, mint az ördögöt (Pázm: Préd. 79). *Vmire ∞*: A bölts a jakra bocsátja, a mit szívében forgat (Pal: UE. 389). Vala ky el hagyangya hew feleséghez, az bynre bocsattya hwet (JordC. 367). Üressen bocsátani dolgára (Gér: KárCs. IV.343). Ez zent atyának labaynak elwtomat az földre bochatá (VirgC. 54). A papokat szentelések után házasságra nem bocsátották (Pázm: 5Lev. 94). Te az olyan vétékért nem imádkozol, tsak logóra bocsátod (Kereszt: FKert. 252). Mikor disznajokat makkra bocsátják, akkor pázsit tizedet nem adnak (Gér: KárCs. IV.287). En segheedsegemre meenyből bochatatott volna (ÉrdyC. 509). A lovat szájára bocsátani: freua *remittere equo PPBl. Soc dolgokért dorgálta Mattyás királyt és nem mindenekben szaiára bocsátta (Helt: Krón. 123). A cseh király nem büntötte meg azokat, hanem mind szaiokra bocsáttya vala őket (132). Ötet szájára bocsátotta, zabolún nem hordozta (Pázm: Préd. 19). Testednee indulatí szájára ne bocsássad (Megy: 6Jaj. III.26). Szabad szájára bocsáttyuk (Toln: Vigaszt. 217). Istenem jó voltából felnevelkedtek, s nagyobb részt szárnyakra is bocsátattak (Gér: KárCs. IV.571). Szitkait azért szélre bocsátom (Pázm: 5Lev. 179). Tanacsra bochatá, mint kellene czelekedni azokkal az kie őrizet alá vettetenec volna (Decsi: Sall. 36). Az ew vra vdwarbyraya ewteth ennek the wruonyere bochatya (RMNy. II.112). *I'mit ∞*: Az mwstar nag agakat bochat (JordC. 466). Bekeseghet bochatany az földre (384). Ő reaiac nagy dragasagot bochat (Helt: Bibl. I.h). Czuda faidalmokat bochatasz én reám (Kár: Bibl. I.518). Bocháss félelmet reaioc es rettegesd a te nagy karod által (Helt: Bibl. I. II). A nap minden sérelem-nélkül bocsáttya fényességét a földre (Pázm: Préd. 102). Nem ez vegre bocsattynais kodig az wr az habornasagot read, hogy benne hadgyon veszni, hanem hogy az által fel razna teged az hitben valo gyakorlasra (Sib: VigK. EIX). Lángot bocsátni: flammigerare C. Juranits ezt is hamar kioltotta, az ura után lelkét bocsátotta (Könyi: IRom. 114). Az zent leleknek malastyát ő homzayok bochatá (PeerC. 131). Mi okaert bocsattya isten reauc az

ielen valo nyomorusagot (Sib: VigK. DIj). Feyedelmek gonoz myelkevedetelnek példayát bochatyak az ew alattok valokra (ComC. 52). Jó napot bocsátok: fragro (C. Com: Jan. 116). Es szelet bochatá a földre (Helt: Bibl. I.D). Szelet bocsátai: *emittere flatum ventris PPBl. Zent ferencz keserues zot bochatá (VirgC. 34). Bochat vala zozatot, vgi mikenen egygu galamb (75). A sas három tojást bocsát (Ily: Préd. II.44). Istennek igazsaga vezedelmethi bochat emberekre (VirgC. 56). *I'mi alá ∞*: Isten akarattya alá kell magunkat bocsátani (Szatim: Cent. 360). Házonként kettőt mindenec magát föl iratni és ravatal alá bocsátani (Zvon: Post. I.138). *I'mi mellett ∞*: Füleim mellett bocsátom: *praeterlabitur aures PPBl. -ni bocsát: Hamar mindenekvel Jézust kiáltata, az ő jó lovokat föl ni bocsátatá (RMK. III.295). Dárus folnia bocsátá jó lova száját (IV.96). Ottan elefántot folni bocsátá (141). Jó lovának száját futni bocsátá (123).

alá-bocsát: submitto, demitto C. MA. [herunterlassen, niederlassen]. Az twkelletes akaratnakhi gywkeret az zent alazatossagba melyeben alá bochatandó (VirgC. 66). Bocsaéd alaa magadat (JordC. 363). Alaa bochatna az tyberys vyzón (ÉrdyC. 528. ÉrsC. 5). [Isten] az ew fyath ide ez vylagra ala bochatya (Komj: SzPál. 70). Illetie az giermekiket ruhaiokat ala bochatatnan szellel pallal iarni (Erasm: Erk. 29).

által-bocsát: transunito C. MA. [hinüberschieken].

be-bocsát: immitto, intromitto C. [hineinlassen]. Alattomban bebocsátom: summitto; az esőt bebocsátom: perpluo C. Az kwlsw erzekenségek be nem bochatanak (VirgC. 141). Külömb külömb fertelmes gondolatocot bochatam be az en elembe (VítK. 29). Bel bochatom en wyaynat az seghelnek helyben (JordC. 699). Mercurius Jupitert az vrasagba bochatia be (KBécs. 1572. D5). Engemet nem bohattad be (RMNy. II.58). Mi dolog, hogy ide be bochattyak (SalMark. C7). Senkit a gaz nép közül be ne bocsássanak, az kiknek a nélkül is ott kim gazdálkodniak (Radv: Csal. III.16).

bebocsátás: immissio C. MA. [das hineinlassen].

belé-bocsát: indo C. abindo MA. [hineinsetzen]. Az öt város, kik szomszédosok valának, népet bocsáttak beléje (Mon: Irók. III.96).

el-bocsát: 1) expedio C. ablego MA. [abschicken, absenden]. El bochatom en anygalomat the zynednek előtte (JordC. 386). Isten ftya halalanak ereywel el bochatatteek zent Ferenc atyánk, hogy az almasokat föl seerkende (ÉrdyC. 568). 2) demitto C. demitto, amitto MA. [gehen lassen, entlassen]. Edes amia wtet el bochatá (VirgC. 26). Meg lelem, akit lellem zeret, meg tartom őtet, el sem bochatom (VítK. 14). El bochatwan az sereghöket hazához ywee (JordC. 395). El bochatom en atyámnak ygyretyt ty reatok (620). Bochatot volna el alamysnawal kyl (ÉrdyC. 569). Mostis füresen bochatall volna el (Helt: Bibl. I. P3). Myes arra fogadonk, hogy lelkelwel el bochatywk ewket (RMNy. II.134). Amnyi sartzért bocsáttyák el fogságából, az menyí aranyat ő maga nyomot (MA: SB. 72). Bantas nélkül es satsz nélkül el bocsata (Forró: Curt. 4). Válaslevelet ír és el-bocsáttya feleségét (Hall: IIIHist. II.82). Az vármegye megtalálásra elbocsátattam conditioat alatt (RákGy: Lev. 224). Az ki egyszer az fényes portához folyamodik, siralmas arczával el nem bocsátatik (MonIrók. VIII.132).

elbocsátás: ablegatio, demissio MA. [das abschicken, entlassen]. (Helt: Bibl. I.h).

elő-bocsát: praemitto MA. [voranschicken]. Iob valami iot előve bochatnod, hog nem mint (DebiC. 243). A memyiben tiszti autoritásom előbocsátott (Nyr. XII.80). Az lovasokban az folyo viz revenek meg probalasara ele bocsata (Forró: Curt. 157). Míg peng a mélyére membe, három dolgot bocsát elő

gázlóba (Pés: Igazs. 1488). Az miben az mostani idő előbocsát az építésben, semmit benne hátra ne hagyj (RákGy: Lev. 89). Kezdezt munkádat markodba szakasztják, dolgozban elő nem bocsátanak (SzD: MVir. 19).

előbocsátás: praemissio MA. [das voranschicken].

elől-bocsát: praemitto, praeficio C. [voranschicken]. Elől elbocsátottat: praemissus C. Szép és idővességes prédikációt elől-bocsátá (Hly: Préd. 179. 491).

föl-bocsát: [submitto; hinaufsenden]. Ertéke valamivel, az nyenw fogyatkozásnykért fel bocsátwuk w felseghehez (RMNy. 11146). Egör szállása előtt Dobó István egy inasát, Vas Miklóst felbocsátván (RMK. III.146).

hozza-bocsát: 1) [mitto, permitto; zuschicken]. Hozza bocsátwán hw tanytwán kezdől, monda (JordC. 385). 2) ad-mitto Com: Vest. 118. [zulassen]. Mykoron zent Hwgo pyspek bazabol ottan hozzaa ment, egyebeket közel hozzaa nem bocsátot (ÉrdyC. 637).

ki-bocsát: 1) emito, evergo C. [hinausschicken]. Nagy erővel és rázással ki bocsátom: intorqueo C. Valakiket akarz kibocsátod, kibocsátassonak (EhrC. 24). Es ki bocsátá ötött az vr isten az Eden kertből (Helt: Bibl. 1. B2). A bassa ezör lowagoth bocsátot ki jdeo föl rablany (LevT. 1.242). Kibocsátá az isten az ő fiat, aszszonyi-allattul születettet (Szár: Cat. B1). Kémeket, meg-szenlélőket és cirkálokat kell ki bocsátani (Com: Jan. 118). Ki kell bocsátani akar fegyveres, akar fegyvertelen kémeket (182). 2) [emitto; auslassen]. Mondeo ev tagybol veert bocsátá ky (ComC. 210). Hw gyomrabol ky bocsátattyk (JordC. 402). Az varas kew filant bocsátanak ki (ÉrdyC. 375). Az madárnac véret ki bocsátta az oltárnac oldalára (Kár: Bibl. 1.88). A méhek minden esztendőnként rajt eresztnek, bocsátnak ki (Com: Jan. 51). Vérrel ki-bocsátja ő magából fölket (Zrinyi: ASyr. 180). Nöstén elefántok bocsátatnak-ki az erdőkre (Misk: VKert. 25). 3) edo C. [herausgeben]. Azon voltam, hogy az könyvet véghez viúén ki bocsátanám (Kár: Bibl. 1.649). Antichristus egy könyvet bocsátá ki (Mon: Apol. 468). Mind ezekert az okokert akartam ezt az hystoriát nyelünkén ki bocsátanom (Deesi: Sall. Előb. 8). Nyomatásban ki-bocsátottam vala egy könyvetem (Pázm: LuthV. 1). Ez idénis az nagyszögöl vr neve alatt akarám kibocsátanom az magyar nemzet közbé (KCsapreg. 1626.10).

el-kibocsát: [emitto; hinauslassen]. Népét, harmát el-kibocsátá, ez szép száraz földön isten elszaporíta (RMK. III.263).

kibocsátás: 1) emissio C. MA. [das hinaus-schicken]. 2) editio C. MA. [ausgabe]. Mikor prédikázióm ki-bocsátásáról sokan szorgalmaztatnának, két dolog sokáig függőben tartotta tanácskozámat (Pázm: Préd. a3). Ez könyvne első kibocsátása (MA: Tan. Előb. 28). Az bibliának kétszer való ki bocsátása (MA: Scult. 6).

környül-bocsát: circummitto C. MA. [herumschicken].

közbe-bocsát: intermitto; unterlassen C.

közbebocsátás: intermissio, intermissus; unterlassung C.

közre-bocsát: [dispartior; verteilen]. Az te részetet prédikál, melly néked sors szerint íút, közre bocsátad (Kár: Bibl. 1.602).

lő-bocsát: demitto MA. [herablassen]. Bocsással lewe the erekhtw foghwa meg zerzet kapwydath (ÉrsC. 130). Melly igen mélyen lebocsátta magát az Christus te erőttel! Szinte az koporsóba (MA: Scult. 468). Le-bocsátta magát, alatt viseli és meg-alázza magát (Com: Jan. 186). Le-bocsátá bőgyét, felgömböli ajakát (Fal: NE. 27).

lőbocsátás: demissio MA. [das herablassen].

még-bocsát: 1) [demitto, laxo; herunterlassen, nachlassen]. Az ő zep hátt meg bocsát (GuaryC. 55). Zenth Eleknek áru hátt meg bocsátván, kezeit feyere fel kuólúan, kezdő az zenth testhöz sietnie (KazC. 79). Az eziga kötelet ott meg bocsátat vala (Hoss: SzPál. 9). Illike lakas közben üdedet meg bocsátani (Erasm: Erk. 39). A huroc meg eresztetné, bocsátatnac (Com: Jan. 169). Botsásd-meg kötelet inkább ajakimnak (Balassa: Ének. 11). 2) remitto MA. [reddo; zurückgeben, zurückstellen]. Az josszagot meg bocsátana (Ver: Verb. 144). Az szalagos iozagot meg nem bocsátatnak (159). 3) [diluo; verdünnen]. Az mondlót vagy meleg vagy hideg vízzel akarod bocsátad meg kiesimnyé (Hadv: Csal. III.47). 4) ignosco, condono MA. parco PPBl. [vergeben, verzeihen]. Kerek bodog Ferenczett, hogy ez frateriának vetket meg bocsátva (EhrC. 68). Pám megbocsátatnac teneked te bűnid (MünchC. 690). Mündent mit elenek vetkeztel, teneked mind meg bocsátayk (VirgC. 55). Monda Xas keresztán ötöt meuetőknek: Meg-bocássad zent atiam, mit ellenem tőttek (PeerC. 197). Meg bocsátatok es meg bocsnik nektek (DölbrC. 353). Isten bocsássa meg thynekthe mynden byntheketh (ÉrsC. 174). Az miseben tagadgyak, hogy az elevenőknek es holtaknak bűne meg bocsátatvan volnának (Szár: Cat. k). Nem rövidült meg az isten keze, meg-bocsátta a te bűneidet-is (Matkó: BCsák. 373). Te meg szoktad bocsátani a meggyónt ember bűnét (Czegl: MM. 205). Csúfágbul mondtam, megbocsátatok (Thaly: VÉ. 1371).

mégbocsátandó: venialis C. [verzeihlich].

mégbocsátás: ignoscencia, remissio C. condonatio, remissio MA. [verzeihung]. A bűnöknek meg bocsátasa harnac legenez zűkegesez (VitkC. 24). Ez attá a papy mottossagnak bynekek meg bocsátasura (ÉrdyC. 365). Az meg valtas nyat, ky vagyon vr Iesus Christusbun el mult bynekek meg bocsátassayrth (Komp: SzPál. 55).

mégbocsáthatandó: ignoscibilis C. [verzeihlich].

össze-bocsát: [congrego facio; zusammentassen]. Mikor á juholauc eleit össze bocsátta vala, a veszőket á valuba teszi vala eleikbe (Helt: Bibl. 1. Of).

összebocsátás: commissio, commissura MA. [zusammenfügung].

rőa-bocsát: admitto Kr. [schicken über . . .]. A keserues anya magaat rea bocsátá (WinkC. 104). Ember keserűtőt zénwed es zwgodyk isten ellen, hogy rea bocsátta (ÉrdyC. 81). Tytosth es Vespasianosth rea bocsátat es varasokát földceből ky veztee (174). Bocsátá reia Noet az lus etelre (Tel: Fel. 106). Meg lehet, hogy isten rea bocsátia emberre, hogy hitiben meg lankhaga (Mon: Apol. 375).

viassa-bocsát: remitto Sl. [zurückschicken zurückgeben]. Ey felesége Zekche-wth wyzza bocsátia (LevT. 11.80). Kereszturi uram igen betegem fekszik. Meggyesi uram ma reggel praedicalván Sebesvár alatt, visszabocsátunk, lecsőben lévén felesége (RákGy: Lev. 87). Ha szinte az vármegyeket vissza bocsátjuk is, de az főembereket nem (130). A városbéli fajtalan ifjak a jövevényre rohantnak: a vén ember nagy remekedésére reggel vissza bocsátották (Mártonf: SzHist. 19). Midő minden egyházi jöket visszabocsátott voln (Hly: Préd. II.436).

Bocsátkoz-ik: descendo, aggredor; sich einlassen. Az anyaszentegyháznak közönséges tudományát oltalmazzuk; azonkívül-való vélekedésnek es mondasoknak oltalmára nem bocsátkozunk (Pázm: LuthV. 21). Némellyek vakúl bocsátkoznak ügyekbe, keresztül forgattayk, büstelenül végzik (Fal: UE. 442). Valakivel barátságba bocsátkozni (SzD: MVir. 72). Valakivel alkuba bocsátkozni (27).

alá-bocsátkozik: descendo; herunterfallen. Alá bocsátkoztva a Dunán (Helt: Krón. 106).

lő-bocsátkozik: 1) [descendo; sich herablassen]. Es le bochatkozee a tenéről (Helt: Bibl. I. L2). **2)** [se submittere; sich herablassen]. Mindenhez le-botsátkozni: *perpeti facile omnes PPBl.

[BOCSÁSZT]

el-bocsászt: [mitto; senden]. A Christus ű maga mondgiu: Mas az attia, a ki engemet el bocsasztot (Fél: Tan. 252).

Bocsáztat: [dimitto; entlassen]. Beremet meg nem adgyac, nem tisztelnee, sőt boczáztatnac, ki űznee, el kergetnee (Born: Préd. 131).

BOCSKA: cadus MA. [ständer]. Egyiket (gyermeket) kíválasztván, hatát egy bocskaba auagy désába rakatván, feiére parancsola egy öreg aszszonyrak, hogy el viven el rekkenese (ExPrinc. 218). Vargalegény az tobakkal bocskában gázoljon (Thaly: VÉ. II.69).

BOCSKOR: 1) pero C. carbatina MA. [riemenschuh]. Azt mondtak, hogy kesse fel wgmond az bocskort, jvien el, ha nehez, wegie megh az dezmath (LexT. I.379). Botskorát is le veté (Szentin: TFü. 12). Edgy szörös botskort negyven pénzen adnak (19). Saru, botskor, dolmány (ACsere: Enc. 257). Ha a nagyobb professorok rád támadnak, botskor sem marad a bórdben (Pós: Választ. 306). Boeskorinak való bór (RákF: Lev. I.261). Az varju ellopta bagolynak fél-bocskorát (Thaly: VÉ. I.350). Gyönggyvel fűdzött az boeskor, ezüstös kapczája (II.92). Az boeskorért attunk 1 ft (MonTME. I.98). **2)** [vetula; altes weib]. Ilyen vén boeskorinak hogy kell elsenvedni, hanem mintegy dögöt földre le kell verni (Thaly: VÉ. II.262).

[Szólások]. Botskor sem marada bórdben (Pós: Választ. 306). Boezkor bór az ortzája: os impudens. Atticus aspectus MA. Botskor bór-ortzája nem könnyen pirula (Fal: NE. 79).

[Közmondások]. Ha csizmad nincs, boeskort bordonozz (Kisv: Adag. 58). Botskorban keresni, s tismában költeni esik becslatedre (387).

gyártatlan-boeskor: carbatinae PPBl.

gyártott-boeskor: carbatina C.

szörös-boeskor: carbatina MA.

telekés-boeskor: carbatinae PPBl. Telekes-boeskor, gyűnyös kapcza, járd meg tubám, járd meg (Thaly: Adal. II.100). Az hajdúk számára két ezer köpönyeget, két ezer telekes boeskort kopczával együtt és két ezer kalpagot (TudGyűjt. 1836. V.95). Pászter, vedd elő telekes téli botskorodat (Fal: Vers. 913).

Boeskoros: peronatus PPBl. Neha kinől boezkorosac, bohayba, foltes ruhaba vannac, e vilagnac sörői es mosleki, de igen szép lelkec (Mel: Préd. 261). Falusi boeskorosoknak tisztek szerint bñőket ki mondgyák (Báth: Tromb. 120).

BÓDA (bolda RMNy. II.211): capulus, manubrium C. MA. [griff]. Zablyam, kynek az boldaya is ewztél bwrethott (RMNy. II.211). Küldöm alexandriai szabjánac az maroklattyát, bodáját (Prág: Serk. 845). Az sveciai főfő népec mezitelen kardot hegyénél fogva vöttenee el az fejedelem kezéből, hogy bodáját fogván az fegyvert az unytonac basába vissza ne fordítanák (S58). Az régi atyác az kardot bodájánál fogva maroklották (S59).

evező-bóda: enchiridion C.

szablya-bóda: capulus C.

BÓDÁZ: [vertigine corripior; schwindeln]. Szátkainal chak annyit gondoltam, mint valami bodázott gumarnak diffás pészőgetésénél (Zvon: PázmP. 206).

BODÍT (megboldít Kem: Élet. 239. boldulás MA: Tan. 1181. megboldúl Gyöngy: KJ. 103. meg-boldyt FestC. 314. el-boldulás TelC. 137. bódul RMK. III.348. Tel: Evang. 502): [infatuo, confusum reddo; betäuben]. Szédíti s bódítja elménket vakítja, kelletvén hívságát (Koh: Vers. 1685. MF). [Vö. BOLYÓ, BOLYOG, Bolygatag]

el-bódít: [torpore defigo, vertiginosum reddo; betäuben]. Ez soc zuizaur el bodítan az soc emberi elmet (Born: Préd. 80). A hajóban az a szűntelen való reugetés, hánykódás a főt elbódítja (Mik: TörL. 2).

fől-bódít: [terreo, perturbo; aufschrecken]. Az fegyver hordozók fel bódító hírral a vitezeket fel lazzasztak (Forró: Curt. 374). Azon az földön számtalan darvak lévén akkorban, kiket éjjel felbódítván az had népe távolyról, az pogányuság azoknak kiáltásokat emberek kiáltásának képzette (Kem: Élet. 273).

még-bódít: [exsurdo, conturbo; betäuben]. Zool ew hozyak yok ew haragbnyaaban ees ew mergeelen meg bwdtytha ewket (FestC. 314). Szertelen az varost ottan meg bódították, vaross virasztokat elősször levágák (Huszi: Aen. 8). A gonosz lélek az isten fiait kőzzé mégyen, hogy ezeket megbódítsa (Pázm: KT. 452). Elszaladott fejedelemséget keresni, mely Rákóczi Györgyöt nem is kevésé bódította vala meg (Kem: Élet. 239). Jaj gonosz szerencse, ugyan megbódítád én ifjú elmém (Thaly: VÉ. I.100).

mégbódíttatás: [mentis confusio; betäubung]. Meg bódíttatásával eszélyösseget támaszt (Léy: PTük. 27).

BÓDUL: 1) [concurro; strömen]. Nem követik a seregeknek buzgóságát, melyek nem chak mennek vala, hanem bódulnak avagy rohannak vala armikhoz (Tel: Evang. 502). **2)** [confundor, mente corripior; betäubt werden]. Bódulának törökek, rémülének, nem sokat vívának, megfutamának (RMK. III.348). Az beime való szép igen bódula (BFaz: Castr. 133). Aladar is el vesze ő közzötté, mellyen igen bódultnac magyaroc (Görs: Máty. III. MF). Bódulni ba kezd elmém, el-távoznac tölem segédim (Ujr: HÉnek. 19b). Szívem megbúsula. bújában bódula (Thaly: Adal. II.69).

el-bódul: 1) [deerro; abirren]. Életem istentől el távozott s bódult bolygó rühes juhikint, ki pusztára szorult (Rim: Ének. 85. MF). Az igasságtól elbódult kerengő Julianus (BiróM: Préd. 29). **2)** stupefo PPBl. [exsurdo; betäubt, schwindelig werden]. Egybe gyüle a sockaság és elbódula (Helt: ÚT. 17). Szomorúságában es ketseben való esesében el bódulván az satorba rekeszkedek (Forró: Curt. 263). Ennek szörnyiségén elbódul az elme (Gyöngy: KJ. 45). El-bódúlt állapotjában kapja magát egy szolgál és egy kis leányal mindenütt gyalog két mérföldnyire jó hozzánk (Mik: TörL. 110). Bizony el-bódultam az rettenetes nyughatatlanságba (ErdTörtAd. II.305).

elbódulás: [mentis turbatio; betäubung]. A hugoc az ő feyenec elbódulásanac auag elfordulásanac alyttac vala ezt (TelC. 137).

fől-bódul: [conturbo; verwirrt werden]. Ilyen felbódúlt állapotban magam sem tudom, mit tsináljak (Mik: TörL. 429). Majd jöve az fejedelem feleségének holt híre, kiért az ország nagy hertelen felbódula s elosza (ErdTörtAd. IV.183).

[ki-bódul]

kibódulás: [dementia; verrücktheit]. Eszéből való ki-bódulás (Mad: BHall. 237).

még-bódul: 1) [perturbo, exsurdo; verwirren]. Víz eszétt a hagymáz bamar megbódulta (Köny: HRom. 17). **2)** [conturbo, demento; betäubt werden]. Meg-bódulla mind az egész

tábor (Helt: Krón. 12). Az pogán had igen meg bódult vala (Göres: Máty. MF.). El két az íó legény, ha meg bódul ország (Hlyet: Jephtha 2). Az eszek meg bódúl (Gyöngy: KJ. 103). Megtudták, hogy eljött (Czeglő: de holtan; ugyan megbódultak főrendek magokban (Thaly: Adal. 126).

még-bódult: delirus, eritus PPBl. [betáult]. Az havasalföldi megbódult latranságot mi illeti, nekünk is ugyan így hozták hírül (MonOkm. XXIII.184).

Bódulás: 1) (tumultus; aufruhr). (Heudesfüence az leugó egnee es menynee bodulási (Pécsi: Ágost. 159). Bodulás ne legyen az nep kőszöt (Fél: Bíbl. 45). Egy parancholatra nem figyelemes had különb különb bodulással mindeneket meg haboritot vala (Forró: Curt. III MF.). Menivel nagyobb bodulást inditok az tii elmeitekből (VI. MF.). 2) aberratio, insanía MA. [verirung, betäubung]. Elménec bodulásiával veri meg őket (MA: Tan. 223). Miért diübsködgyenec ilyen szörnyű bódulással (1181). Tudakozik, a nagy bódulásnak és szörnyű rikoltásnak mi lehessen az oka (Hall: Hlist. III.209). Zeng az egész viros fegyver csatogással, kiken az lakosok vagynak bódulással (Gyöngy: Char. 164).

[BÓDOROD-ÍK]

még-bódorodik: [insanio; irrsinnig werden]. Nagy eszelőségtől meg bódorodik (Gvad: NótTest. 69).

BÓDOROG: [ferro, vagor; irren, hermairen]. A setétben csak bódorgának vala a németek (Csér: Hlist. 374). Szebeutől bódorgottak vala oda felé (ErdTörtAd. 183).

Bódorgó: vagus PP. [vagabund].

BODNÁR (bednár Com: Vest. 150): victor Major: Szót. 494. PPBl. binder Noum. 64. Ez világi életnee szertartása nem lehet wr, szolgál, király, bodnár, barbel nélkül, deac nélkül (Börn: Préd. 572). Igazán mondhatod, hogy ez a császár jó bodnár (Pázm: Kal. 869). Fa mives, ács, bodnár: faber lignarius (Com: Jan. 103). Pintér, kiadár, bednár: victor (Com: Vest. 150). Ácsok az vízhoz nyolezón, bodnár egy (Gér: KárCs. IV.333).

BODOR: crispus Kr. [kraus].

Bodri: [nomen canis; hundsname]. A Daru, a Bodri örültek egyaránt (Gvad: RP. 13).

Bodros: suberispus, crispulus Kr. [gekriuselt]. A fejedben tégyed bodros süvegemet (Thaly: VÉ. II.259). Mert téhér vagy unit hó, bodros, kövér és jó (Amade: Vers. 125).

Bodroz: crispó SI. [kriuseln].

föl-bodroz: [concrispo; aufkriuseln]. Ezer kis tsigákkal bodrozz föl fejedet (Orezy: KültL. 156).

BODZA (bo. fa BécsiC. 125, boeza Keesk: ÖtVM 316, bor. a PPBl. boze ComC. 160, BeytheA: FivK. 11. Frank: HasznK. 22, bo. fa Wenzel VII.126): acto C MA. [holunder]. Vegyöd ez bozzának leuelet, es meg gyógyvitz (DomC. 160). Ha az bodza gyökerét borban meg főzed, és gyakorta iszod, az vizkorsígot meg gyógyittya (Mel: Herb. 25). Lignstrum: fagynál fa. Az magua fekete mint az bozzán (BeytheA: FivK. 11). Puszpang vagy keeskerigó vagy boczufából vagy mogyorófából eshálylon pénzelt (Keesk: ÖtVM 316).

fái-bodza: sambucus campestris; baumholunder. Toroc gyekét mos az vizenél, az fái bodza job az földnél (Mel: Herb. 25). Fay bozza mag olai (Frank: HasznK. 22).

fekete-bodza: [braunwurz]. Fekete bozzának gyökere, leuele (Frank: HasznK. 17).

földi-bodza: ebulum C. [zwergholunder]. Földi bozza gyökere (Frank: HasznK. 17). Földi bozza mag olai (22).

BOÉR Boer Monfrók. III.75. Helt: Krón. 72): nobilis Valachus SI. walachischer edelman. Bornemyszával és sok bojereel szálliták az ő sátorban (Monfrók. III.75. Az havasaly wayda mongya, hog az boyerke-th aggyok kez kezben (Leyl. 123). Nem sokat szállitnak, három szegín bojért előhozatának (RMK. III.279). István vajda népével, borokkal így méné ő főfő népével király előibe nagy félelemmel (334). A boéroknak is jól gazdálkodjanak (RákGy: Lev. 7). Baresni Ákos igen reggel jata meg, az havasali vajdának is egy egy jó boérja jött, vala vele (19).

BOFÁNA: (vestis muliebris turgida; reifrock). A tizin s a nagy név széles bofán vagy färpöltz (Gvad: Hlist. 30).

BOFINTA: [simplex, candidus; einfach]. Gyönyörítéseket nem kóstolt, szelid, bofinta, kevésel elégedik meg (Füsti: Királyok Tükör IV.36. MF.). Szegényt be kevésre becsüli ez a bofinta (Czegl: Japh.161).

BOG (boga Váli: OrvSz. 125, bug Mel: Herb. 24, agbug Kirbész): nodus, tuber SI. [knoten, kolbe]. Iz, fának vagy szőlő veszőgnek boga, tzikely, ágazat: articulus PPBl. Ha ki fazarod és meg iszod az rozsa bugia succusát, ver folyas ellen jó (Mel: Herb. 24). A gyömbér a földbe három avagy négy tenégre nő be, minek okáért az indiának és az arabának egy bog között valonit bagynak tsak benn (ACsere: Éne. 245). Bfinóknék bogjai (Hall: Paizs. 58). Vékony, hosszú nyelű két-három bog az korbáson (Monfrók. XI.349). Nagy rapontz vagy centauria major a fekete agyagos földben terem, olyan a bogája, mint a borostyán kórának (Váli: OrvSz. 125).

ág-bog: frondes, frutices, arborisfrondosi rami MA. [gezweige]. Mynék elotte eretenenek thy thwaykethek agathi bogathi, nykenh elewenek, ezkeppen v haragya me emezy wketh (KeszthC. 145). Az igazak lelki környül-metélés-álat a régi emberből ki öftözvény, az ő telekedetinek ága-bogait naponként vagdallyák (Pázm: Préd. 160). Nem szükség, hogy ezikegyenként az bitnek minden ágabogán akadozzunk (Pázm: Kal. 109). Az tövis bokornac soe ágabogai valuac (MA: Scult. 234). Az bitnek azokat az ágabogait nezi, melyek (Mogy: Cowp 137). Nintsenek az arithmetikának minden játékos és tréfiás ágabogai előnkbe adva (MTol: Arithm. 6). Nemes törzskének nem lesz keresos ága, holmi köz-ágbogot nem fáják virága (Thaly: Adal. 1160). A homét holmi veszedelmem esett, onné minden ártó ág-bogott lenyesett (Gyöngy: Pal. 7). A féslettségnek minden ága bogait lenyesni (SzD: MVir. 15). Sok ágaz-bogaz el-terjedt egyenetlen szavak (56).

ága-bogácska: [ramunculi; zweiglein]. Casia és themjén ágabogácskak (Czegl: Sion. El3b. 20).

ágas-bogas: fruticosus C. [viellästig]. Ágas-bogas szálfa: foecundao *frondibus ubi PPBl. Ágas bogas kóró (Alv: Post. II.4). Töviskos, ágas-bogas hely (Mad: Évang. 168). Hias fa, plántin-fa, szál-fa és egyéb széles levelű ágas bogas fák (Com: Jan. 22). Ágasbogas szarvu (45). Sátorokban, ágas bogas lánlékokban, szinekben (ár nigrulios) lakna vala (102). A kereszt útak és ágas bogas ösvények avagy négy felé ágazó útak nem edgyarant visznek föle: tranites et compita seu quadria non equao seducunt (113). Ágas bogas vádlások ezek, azért rendel vegyűk-fel fiket (Pós: Igazs. 1224). A szarvasoknak az ő nagy ágas-bogas szarvak oldalukra keveset hasznal (Misk: VKert. 8).

ágasbogaskod-ik: [germino; hervorsprossen]. Az fa ágas-bogaskodhe fel felé és oldalalag (MA: Scult. 237).

ágazbogaz-ik: [longe lateque diffunder; sich verzweigen]. Hát az ide's tova ágazo bogazo útakat követvén (Véresm: Lev. 219).

el-ágazbogazik: A El-ágazott bogazott nagy fa (Mogy: Odaj IV.17).

[csög-bog]

csögös-bogos: [nodosus; knotig]. A tser fa tseges bogos ágazatu (ACsere: Enc. 230). A puszpáng fa tőkée darabos és többre tsögös bogos (232). Csögös, bogos, horgas fák (Hall: Paisz. 58).

szög-bog: [angulus et cacumen; kante und spitze]. Nezed yol meg az magass kereszt-fának minden zegeet bogaat (ÉrdyC. 99).

Bogoz: [nodos necto; knoten machen]. Medvebőrös kurtá kozsók s bogozott haja a vállán lőgg (Thaly: Adal. II.192).

félre-bogoz: [auf die seite flechten]. Hidd el, ha elér, majd megesap, félrebogozott hajadba kap, nyalka kurucz (Thaly: Adal. II.191).

BOGÁCS (*bogács* PP: PaxC. 269): *carduus*, *cinaræ*, *atractylis* C. MA. *dipsacus*, *carduus* fullonum PPB. A bogacz-koron érti az amaziát, hogy semmiire köllő, haszontalan mint az bogaczkoro (Mel: Kir. 420). Ime az mezey fene vad, acki a Libanus erdőibe vala, által mene az erdőn es meg tapodt a bogaczkorot (421). Az bogach koroban meg kely tőny enny-havniat es fogara kely teny (Frank: HasznK. 35) Bogats kóró, zonyhozo tőnyiss lapu, kinek leuleben az víz meg al (BeytheA: FivK. 62). A tővises bogáts kóró gyak (Com: Vest. 27). Kerti bogácsnak levét facsard-ki (PP: PaxC. 269).

BOGÁR: *insectum* C. *vernus* MA [Käfer]. Bogarak, melyek közép-aránt mintegy bé-vágattak, a minéni a darás: *insecta* PPB. Találkozik az bogárra, mely az ganéjt szokta az uton haj-tani (Pesti: Fab. 192. MF). Es meg rakodnak az egész egip-tusbelieknek minden hazoe bogarakal (Helt: Bibl. IFF). Ki hajtja a pápát bogár modra az evangéliumi tudományt vallo hí-veknék kergettetésekre (GKat: Váls. II.140). Értekezzünk a méhekről, hangyákról, legyekről s több effélékről, melyek bo-garoknak nevezetnek (Misk: VKert. 625).

[Szólások]. Vagy vyodbol szeptad, vagy valamely boghár vtánn mentél ilyen nagy hazugságnak igazában (Bal: CsIsk. 161). Már megbántam, hogy így megcsaltam szívemet, bogár után hogy így indultam (Amade: Vers. 64). Bogár után indulnak, agyarságok elmúlnak (191).

[Közmondások]. Ki bogár után jár, gyakran követi kár (Kisv: Adag. 337).

baromkergető-bogár: *oestrum*, *tabanus* C. [brense].

barommaró-bogár: *oestrum* PPB. [brense].

bor-bogár: *bilio* MA. *weimücke* PPB.

csere-bogár: *bruchus* C. [maikäfer]. Közike erőszte sok rút békákat és gyümöltsvesztő tserebogarakat (MA: Zsolt. 210). A csere bogarac rőpdősőc: *bruchus volatilis* sunt (Com: Jan. 223. Szok: Bals. 202). A darásoc, lepkék, tsere-bogarac a nagy istennek vitézi (Misk: VKert. 668).

szarvas-cserebogár: *scarabeus*. Szarvascserebogarak avagy éjel fénlő bogarak: *scarabeus cornuti* scu *lucanici* (Com: Jan. 43).

dongó-bogár: *bombylius* C. *erabrones* Com: Vest. 84. [brummfiege]. Öregb dongo bogarac (Zron: Post. I.526).

farágó-bogár: *trips* Nom.² 149. [holzraupe].

fene-bogár: *tabanus* Lod. [brense].

fényes-bogár: *cinidella* Major: Szót. 139. [Johanniskäfer]. Ha igen rőpílnéc az fényes bogároec, az arpa meg ért (Cis. G3). Fényes bogarak avagy tsillámok (Com: Jan. 51). Levegő egbeliek, minémü: a meli, daras, légy, fényes bogár, körös féreg (Misk: VKert. 636).

fénylő-bogár: *lampyrus*, *nitedula* PPB. [Johanniskäfer]. Nyári éjel fénylő bogár: *nitedula* PPB. (Com: Jan. 43).

fülbemászó-bogár: [forticula auricularia; ohrwurm]. A fülbe mászó bogár, kinek két ágú farka van, kárt téssen a fülkben (Lipp: PKert. II.238).

ganéjhajtó-bogár: *scarabeus* Major: Szót. 424. [mist-käfer].

körös-bogár: *cantharis* MA. [spanische fliege]. Vagyon a körös-bogár néme közzül való egy olly bogár, melyet a deáklok silfősnak neveznek, melly a fetske fiak után felette igen intsel-kedik (Misk: VKert. 454).

légy-bogár: [musca; fliege]. Egy ydőben nag mondhatatlan sok legy bogar yewt az kalastromban (ÉrdyC. 503).

ősz-bogár: *cicada* Com: Jan. 43. *gryllus pratensis* Nom.² 147. [grille]. Az ősz bogár otkin, az házi pfrtsőök ithou, háznál énkedegolnek (Com: Jan. 43).

selymeresztő-bogár: *ser* PPB. [bombyx; seidenwurm]. (Com: Jan. 50). A selyem eresztő bogár szárnya leppendők ké-leszen (ACsere: Enc. 211). A selymeresztő bogár a heruyók-nak némünemű faja, kik közzül némellyek öregebb, némellyek apróbbak (Misk: VKert. 676). Ők hozták messze országról leg-csőben a selyem eresztő bogárnak a tojását (Mik: TörL. 153).

selymszaró-bogár: *bombyx*, *needyalus* C. [seidenwurm].

selymtermő-bogár: ∞ A selyem termő bogarak a menydörgést nem hallattyaik (Mad: Evang. 626).

szalonna-bogár: termes; *made* Com: Vest. 148. A sza-lonna bogarók a kővéreket, sirt és szalonnát vesztegetik (Com: Vest. 32).

szarhajtó-bogár: *scarabeus* C. [mistkäfer]. A szar hajtó bogár ganebol léssen s abbolis él (ACsere: Enc. 217).

szarvas-bogár: *scarabeus* C. PPB. Nom.² 149. Szarvas bogár szárnyai: **pennae scarabeorum* PPB. A szarvas bogar-aknac némei igen sok félek (Com: Jan. 51. Nad: Kert. 22). Némellyek szarvas bogarak nagy öreg szarvniak, kiket repülő szarvasoknak is neveznek (Misk: VKert. 662).

tekerő-bogár: *convolvulus* Nom.² 147. [wickelranpe].

zöld-bogár: *scarabeus viridis* Nom.² 149. *cantharides* Com: Jan. 43. [spanische fliege].

Bogaracska: [vermiculus; käferchen]. Eyel tündöklő bo-garacska: *cinidella* C. O nyomorult Mammon, elvaint bálvány isten, csak egy leghitváb ellenségeskéie ellen sem általmaz-hattya magát, hanem el kell szenvedni, hogy a moly, szat, bo-gárotskák megemészszék (MA: SI. 162).

fénylő-bogaracska: *lampyrus* C. [Johanniskäfer].

Bogarász: *insecta venor* SI.

még-bogarász: [profligo; schlagen]. Jól meg bogarászták azt a lovas hadat (MonOkm. IX.381).

Bogárocz: **1)** a *muscis* infestatus *figio* Kr. [von insecten geplagt laufen]. A bögöly miát fel indítottat barom futkároz, bogárocz (Com: Jan. 42). **2)** [divagor; sich herumtreiben]. Phokasz Bolgárországbn bogároczott (Fal: Const. 856).

széllyel-bogárocz: [divagor; sich herumtreiben]. Másutt forgott, széllyel bogároczott, tije kárát (Hall: MHist. II.306).

BOGLÁR: **1)** *umbilicus* MA. *lumula*; *sponge* PP. Pais közepin-való boglár: *umbo* PPB. Chinaly két boglart is tiszta aranybol (Helt: Bibl. I. Pp3). A könyveket be köteti vala drága aranyas kaptsockal és boglároccal (Helt: Krón. 168). A te két farod olyan mint két ékes boglár (Jézsr. 97). Zablyan, kinyek kewthewasa, farkwasa, es boglaryan ewzstek (RMNY. II.211). Chinaly két boglárokat, melyekbe az két követ foglallyad (MA: Bibl. I.74). Gyűrűc, melyeknek boglárban avagy fejcs

butkóiban a drága kőve fénlece (Com: Jan. 101). Drága munkát látni lona szerszámában, változó forma van minden boglárában (Gyöngy: KJ. 113). A tsillagos hátú gyíknak hátán Gyöngy házias boglárók látszanak (Misk: VKert. 254). **2)** funda MA. [vertiefung].

könyv-boglár: umbilicus PPBl. buklen am buch Nom. 51.

Boglárka: [umbilicus]. Meggy szín pántlin csinált párta, vagon rajta arany boglárka (Radv: Csud. II.282).

Boglárocska: [vagina; hülső]. A peterselyemec magja olyan boglárótskába foglaltat mint a kaporé (ACseré: Enc. 241).

Bogláros: umbilicatus MA. lunulatus PP. [mit rosetten besetzt]. Vályon mért nem veted es mért nem számláld elő az ti szép islogos, bogláros, frissen lépő kontyos feleségeket (Mon: Apol. 335). Egy szigylő, ezüst. aranyos bogláros (Montfrok XXIV.137). Egy ezüstös bogláros karol (Radv: Csud. II.93). Szerszámom ezüsttel s arannyal kivarrva, vagy ötvös munkával boglárosan rakva (Thaly: VÉ. II.317). Hat ló tántolt előttem, mindenikének bokrétság a feje, rojtos a szügye, bogláros a háma (Fal: NU. 79. MF).

[Boglároz]

még-boglároz: [umbilicus orno; mit rosetten besetzen]. Igen szép aranyoson bé költöté táblát az szegleteken ezüsttel kuzdagon meg boglároztatván (GKat: Grad. MF).

BOGLYA (*boglya* Nom. 1629, 76. *boglya* ErdTörtAd. I.7. *boglyátska* PPBl): acervus, cumulus focii MA. [schober]. Egy boglya széna (MesésK. 13). Az ligetek közt néha kaszálnak az vár szükségére, hol harmincz, hol több boglyára való szénát (Gér: KárCs. IV.332). Károkat feletöbb sokat tölt, számtalan kalongyát, buglyát vitt (az árvíz) (ErdTörtAd. I.7).

széna-boglya: [cumulus focii; househlage]. Nom. 76.

Boglyácska: metula PPBl.

BOGLYAS (*boglyas* Pázm: Préd. 1133): [hirsutus; struppig]. Nem hogy keresztül alyon az tol boglyas feyeken (Pécsi: SzázK. 82). Ne terítse verőfönyre festett haját, de baglyoson, csoportosan, korpáson és szennyesen se hagyja fejét (Pázm: Préd. 1133).

BOGRÁCS: ahemm; kessel PP. Eszik fa-cserép túlbul vagy bográcsbul (Thaly: VÉ. II.309).

fédeles-bogrács: kasseroi (Kírbesz. 136).

halfőző-bogrács: fischkessel (Kírbesz. 136).

BOGYO (*bogya* Mel: Herb. II.56): bacca Sl. [beere]. Ennce az bugyóit föld őszne (Mel: Herb. 11). Igen szárazszo az virága, bogyoja az fagyal finae (25). Veres bugyói vannak, arnyékos helyen terem (56).

kánya-bogyó: fructus genistae MA.

Bogyóka: [baccula; kleine beere]. Zöld bogyókai lesznee, hogy a virága el hull (Mel: Herb. 51).

BOHAJ: [janus vilis; grobes tuch]. Bohayba, foltos ruhába vannak (Mel: Préd. 261). Kenekőttek az ti tündekló ruháikban, az nagy bohayba (Mel: Szám. 248).

BOHÓ (*bohó* Gvad: RP. 532. *bohóság* Matkó: BCsák. 99): fatuus, stolidus, simplex Sl. [albern, tölpelhaft, einfach]. Mikor Diogenes egy bohó rézeges ifiat látott volna, azt mondá neki (Pázm: Préd. 260). Aha nagy bohó (Matkó: BCsák. 66). Katzogva szolt, te bohó (Gvad: RP. 532). Ötödnap indultam haza későn s részegen, mivel azzal a bohó Ördög Istvánmal, ki is a Csegecz ágon atyámia közéről, egyesztünk csak kettőn (1766. Hazánk. 1380). [Vb. **BOLYO**]

Bohóság: stoliditas Kr. [albernheit]. Nagy bahóság embernek magával ellenkezni (Matkó: BCsák. 99). Könyvednek kezete [szavadként] ily nagy bahóság (Illyef: BCsTomp. 23).

1. BOJT: inoculo, defodio palmitem Sl. per surculos propago Kr. [ablegen].

Bojtás: inoculatio palmitis MA. [propagatio; das ablegen] Vigan ély már, bojtast tetes, asd ki repadat (KNagysz. 1579. C6).

2. BOJT (*butos* BeytheA: FivK. 94): surculus, coma MA. schoss, zweigblatt am baum MA.⁴ schoss, ppropfreiseln PPBl. A tüvő gégéje körül szát ez tüzet, pemete bojtával liut reá vizet (Gyöngy: KJ. 50).

Bojtos: hirtus, hirsutus, hispidus, comosus, surculosus MA. villosus PPBl. haaricht, schossreich MA.⁴ rauh, stachlicht, struppicht PPBl. Bojtos gyökér: bulbus C. Egy felől bojtos kárpit: psila PPBl. Teste széres és boytos vala (Helt: Krón. 45). Sűrű boytos teniszes bokor (Helt: Mes. 420). Erős malna rosa, mint az kendörnek olyan bitos az feje es magua: alcea (BeytheA: FivK. 94). Rendnélkül valo haya neki boytos (Ádám: Bar. 2). Bojtos selyem (Nom. 19. Nom.² 449). Tölb e' féle bojtos és bokros fálkál-is csinálhatni eleven sövént (Lipp: PKert. 114). Immár mind bojtos bársony süveget keresnek (MontMe. III. 49). Az bojtos kornyéta is, higgyed, tekerez, az ordnájcia homlik, sárban fétreg (Thaly: Adal. II.353). Bóytos testű ember (Petld: Krón. 38). Az evet az ő szép bojtos farkával a napnak felettébb való hévsége ellen árnyék-tartót, sőt mintegy ernyőt csinál (Misk: VKert. 234). Adámnak sem völt inge, sem gatyája, Evának bojtos völt le eresztett haja (Orczy: KöltH. 162).

BOJTORJÁN (*bojtoria*? Helt: Mes. 70. *bojtorvány* Pös: Igazs. I.669. Gvad: Orsz. 290. *bojtorványos* Pös: Igazs. II.280): tribulus NémGl. 290. acanthus, carduus PP. aparinae Majör: Szót. 53. [klette]. Vala meel feld twysketh es bojtoryant hozand, gonoz az es atlikozot (JordC. 807). Az ő palatiokba tüss neukedic es az ő városokba chalán es bojtorian (Helt: Bibl. IV.57. Mel: Herb. 41). Talála egy igen ag louat a bojtoriae közet (Helt: Mes. 70). Bizony csak olyan mint ha tőkre hámmál bojtoriánt (Deesi: Adag. 27). Tövisset es bojtoriánt terem, kie mindenkor szaporábbis teremne (Zvon: Post. 428). Kezdetben is völtanak tövissek, bojtoriánok (Ker: Préd. 220). A calvinista prédikátorokban hagyies bojtoriánt (Czegl: MM. 97). Nem-is gondolunk más Calvinusba akadó bojtoriányokkal (Pös: Igazs. I.669). Hazánk megtisztul a bojtoriánytul (Gvad: Orsz. 290). A roz hí mrigye meg-tuló ragadvány, hirtelen el-hervad mind hegyes bojtoriány (PhilFl. 77).

[Szólások]. Akar mint hánt a tőkre az bojtoriánt, de azért vgyan nem ragad réa (Deesi: Adag. 203).

apró-bojtorján: agrimonia, eupatorium MA. PPBl. [oder-momig]. Apro bojtorian, agrimonia levele viragostul (Frank: HasznK. 18). Vagy hozza ökör nyelvnek viragot, apro bojtoriánt (BeytheA: FivK. 42). Az fekete irmót szek tyvel es apro bojtoriánmal öze föld meg borban es chynaly kenyőt belőle (87. Com: Jan. 30).

Bojtorjánkod-ík: [adhaerescio; sich anklammern]. Itt-is hasonló sofismával bojtorjánkodik Calvinusba Kalauz Pös: Igazs. I.594).

Bojtorjános: tribulis repletus Kr. [voll kletten]. Bojtoriános lapu mint egy kis monyora olyan (Mel: Herb. 11). A tanúknak elméjét kell késleltető bojtoriános praediciumoktól meg szabadítani elkészíteni (CorfGramm. 588). Füstbe menének kalauznak bojtoriányos költőlési (Pös: Igazs. II.280).

BOJTORKOD-ÍK: **1)** irruo; einfallen PPBl. Bohóságh az bizonytalan jökört bizonyos veszedelmekben bojtorkodni (Prág: Serk. 391). **2)** rixas quero Kr. [mit jemandem anbinden]. Ez

hitető orvos méltatlan bojtorokdóe belém (Kereszt: FKer. Előb. 1). Kárnaik és rendes vitézség ellen való dolognak tartják vala, ha beléjük nem bojtorokdnak vala (ErdTörtAd. IV.305).

[BOJTOROD-İK]

belé-bojtorodik : [irruo ; sich stürzen]. Az mértékletességhez nem tudó természet valamiben bele boytorodot, de nem tart abban semmi modot (Prág: Serk. 110).

BOKA : talus MA. PPBl. [knöchel]. Bokáig való : talaris : bokához való : talarius C. Ez ozlopuae feie arauibol vala, bokay kedeg vasak (BécsiC. 122). Es neki is akarattá sem lezen embernek bokaiban (DöbrC. 227). Zent Tamas nyakatul fogua kemenseges cilicimot viselt volna (Mangl. 42). Ha kinec törde vagy lába fáy, az vágasson kiüfl az lábán, alat az bokáimál eret (Cis. F3). Labaym feieit es bokaimat töben igen meg szoritod a kalodálal (Mel: Jób. 34). Csontal fitek bokájokat és az magoktúl faragott nyilat melyekre fordítak (Pázm: Kal. 106). A víz tsak bokájáig ér vala (GKat: Váls. II. Előb. 7). A balkezem bokájához kötém (Bethl: Élet. 294). A bal kezét bokában ugyan a maga puskáján elvágják (Bartha: Krón. 15). Bokáig van hossza atlaez foszlányának (Gyöngy: KJ. 112). Balásbázi Miklósnak (hagyok) egy új, róka nyakkal bélelt, szederjes, kezem bokáig érő mentét (Radv: Csal. III.297). Olyan öntözés volt, hogy bokáig járhattál volna vízben (Mon: Irók. XI.359).

láb-boka : talus PPBl. [knöchel].

BÓKA : astragalus C. würfelkraut PPB.

BOKÁL (*bokály* PPBl) : batiocus C. MA. bocalium, baccolla PPBl. [pokal]. Szép aranyas bokályát megtölteté (RMK. IV.237). Hozinak Dáviduac medenczet es bokalikot (Mel: Sám. 198). Sellegec, bokályoc : crateres cyathi (Com: Jan. 110). Ittak ugyan, de igen ritkán bokályokból is, kivált sert (MonIrók. XI.326).

Bokályoeska : batiola C.

Bokálos : [bocalia continens ; pokal]. Nekem anyi üreségünk nem volt, hogy csak az házakat is patakon jól megláthassuk, az bokályos házban ugyan nem is voltunk (RákGy: Lev. 129).

BOKOL (*bakólás* Gvad: Hist. 171) : [nuto ; nicken]. Bokolni : bologatni, szundikálva le-le ütni fejét SzD.

Bókolás : [nutatio ; das nicken]. Fejek bakólással tudtúl adták (Gvad: Hist. 171).

1. BOKLYÓ : [bacca ; beere]. Taxus : tiza fa ; mēgős fa, hasonló az borostyan fenyőhöz : Olaz országban, ha az madarak az boklyoit anagy győmőltseit meg ezik, megl feketülnek tüle (BeytheA: FivK. 111).

2. BOKLYÓ : obba ; flasche, ein erdnes trinkgeschirr PPB.

BOKOR : **1**) [dumus ; gebüsch]. Midőn ala hubia, eg bokorhoz kapazkodek (BodC. 15). Noe barkaya az langozo bokor, Aaronnak vezzeve (ErdyC. 141. 437). A hol egy bokrot találtak, huszonötet is halva láttak köröle (MonIrók. IIL85). Oziander az győpre, nabaptistac az bokorba igazetnac (Mon: Apol. 26). Az főgoly madarak még az bokorban lakoznak (Lipp: Cal. 33). Jár leszen att dolga lovának s magának, att is ellenséget ne tartsa bokarnak (Thaly: Adal. II.345). A győmőltstelen bokrokat és ágait elmeteli, hogy felettébb bujálkodván, az új plántákat meg ne fojcsák (Illy: Préd. L191). **2**) conpar MA. [paar]. Attam neyek hath bokor ezewsty kaphoth (RMNy. II.57). Sarkantbyw, harom bokor (85). Igen jó egy bokor vidra kesztymet ellopák (Kem: Élet. 62). Az ágyu nagy lehetett, mert azt 150 bokor szarvas marha nagy nebezen vonta (Konst.

11). Két bokor strimfi (Gér: KárCs. IV.267). 2 bokor eszműt vöttem (MonTME. 184). Négy bokor papnesot kapceztistul vettem (223). Az 18 ft és két bokor eszmáról engem jámborul megelégtett (251). Két bokor vánkossnak valót is kiküldöttem (IV.267). Hat bokor boeskor, par 6 (Monlrók. XXIV.134). Egy pár gerliezével, vagy-is egy bokor galamb fival törvény alá veté magát (Csuzi: Sip. 56). Későn érkeztek baza egy bokor fénydóssal és egy pár nyúlal gazdálkodván a konyhának (Fal: TÉ. 644). **3**) fasciculus, manipulus MA. [bund, strauss]. Az buza mag hosszú inakat czuda bokrockal fel erezt, hogy könnyebben meg alhasson (Bom: Préd. 458).

[Szólások]. Az ő asztal felett való tréfi bokor-szőkő, hitván esőesclék szájján való tréfák (EszM. 30). Bokor ugro, lébi köntöst adának urnknak (GKat: Váls. II.390). Kicsoda nem pőkné az olyan attyákat, az kie valami nem tudom bokorbol ugrot emberek kezekbe adgyac tanítani gyermekeket (Prág: Serk. 594). Bokorlól úgrott (új ember) : ex vepretto prosilens (Kis: Adag. 160). Bitang, bokorbul ugrott, gézengúz (SzD: MVir. 105). Szidgya mint a bokrot (409).

[Közmondások]. Nem minden bokorham fekszik a nyúl (SzD: MVir. 25).

csipke-bokor : rubus C. [dornbusch]. Moizes láta egy csipke-bokrot nagy tűzlánggal (RMK. II.236). Jelenek nek ystenek anygala az egglő cypke bokornak tyzebe (JordC. 729. Kár: Bibl. I.91).

galagonya-bokor : [spina alba ; weissdorn]. Ha ti való-ságval kentek engemet királyvá ti rajtatok, jertek, remélnjetez az én árnyékomban, es ha nem, menjen tűz ki a galagonya bokorbol, és emésze-meg Libánusnak fájit (GKat: Váls. I.55).

szédérj-bokor : [rubus ; brombeerstrauch]. (A róka) fel kapá egy szedery bokorra, hogy azon fel vonná magát. (Helt: Mes. 378).

tővis-bokor : dumus, sepes spinarum : dornhecke PPB. Ellene nem alhatuac az nag sirv tvis bocroeba (DebrC. 248). Es az wrnac anygala meg gyelenéc őneki tűz langba egy tús-bokorbol (Helt: Bibl. I. Ce3). Thewys bokrokrol es gyakorrol vgyan azt kely erteny (Ver: Verb. 199). Tővis bokrokrol es cseres helyekről : de rubetis et virgultis (213).

Bokros : **1**) dumosus, dumetum C. villosus, ramosus MA silvosus PPBl. [buschig, strauchig]. Bokros-helyek : virgultis loca *obsita PPBl. A nyúl bokrosra, tővises tsadéra és tserére szalad (Com: Jan. 47). **2**) [creber, multifarius ; häufig, vielfältig]. Bokros szomorú hír (EsPrinc. 7). Bokros keserűség (Czepl: Enoch. I.12). Ugyan bokros itt a Mátyás gonoszúsága (Matkó: BCsák. 382). A nyavalyáknak bokros az őrvénye (Gyöngy: KJ. 85). Seregek istene bokros osteridat nyugtatod-meg ezen (TKis: Pam. 13). Bokros bú habjai rám todultanak (Thaly: VÉ. II.89). Minap Babilonból érkezik egy posta, ki bokros bánatimhoz bánatot ragasztá (Thaly: Adal. I.61). Le akarván írnom bűdosásimat s azokban bokros nyomorúságimat (Monlrók. VII.317). E bokros jajok alá r. kesztetett magyar hazának több helyeit is érte sok inség (Rumy: Mon. I.9). Álmát a bokros gondok szakasztják (Fal: BE. 12). **3**) [büni ; gepaart]. Hárfást, lantost, virginast bokrossal hittak (Szenhlm: TFiú. 9). Bokrossával épéti a malmokat (MHeg²: TÖszl. II.10). Valóban sokat (dötték) az várból bokrossával (Moulrók. VII.271). **4**) [consternatus ; schen]. Bokros kantza : *suspiciosa equa, mula PPBl. Bokrossá lőtt vér szanárunk (Matkó: BCsák. 224). A szabad-legények magokban is megöltek egyet vagy kettőt ; megvallom én sem voltam még eddig oly bokros a faluban, mint mostam (Thaly: Adal. I.322). Szász-Sebes is fel-adatik, az Szászváros már nem bokros (II.337).

[Közmondások. Minden nyavalyának bokros az őrvénye (Kisv. Adag. 370).

Bokrosan: **1)** [frut'escē; strauchartig]. Venns köldöke vgyan bokrosan nő, mind a kőneken, régi haz helyeken (Mol: Herb. 36. BeytheA: FvK. 112). **2)** [bini; gepaart]. A tanuló a könyvek olvasásában készen monhassa egymás után a vocálisokkal bokrosan járó consonánsokat (CorpGramm. 595). Szorgosan főlr fut s meg istér; de innár bokrosan, mert egy szép leányt hoz (Gyöngy: Char. 87). **3)** [catervatim; haufenweise]. Edgy néhány esztendőnk alatt valohan bokrosan itatá isten a véres földzötecséknek koserő vízeit a szegény magyarokkal (Kő: DobK. A3). Bokrossan halnak ki a eseléd között (Szathm: Cent. 93). A hangymázos főben bokrosan feneklik meg a boldogság, gyon-ra imelyése, feje bódulás (Matkó: Bcsák. 241). Sok istentelen és édes szíleiket nem bücsillő fiának, leányoknak szomorú példájokat ugyan bokrosan látjuk (Gér: KárCs. IV. 375). Seroggel és bokrossan érkezik a szomorúság, a vigasztalás egygyenként (Fal: BE. 610). Az isten ágról ágra bokrosan gyarapítson (SzD: MVir. 24).

[Bokrosit]

még-bokrosit: [in tumultum concito; in aufruhr bringen]. Ez az követséget mikoran meghozta, az egész gyűlést az meg-bokrosította (Thaly: Adal. II. 368).

Bokrosod-ik: **1)** frutesco; ruresco Kr. [sprossen]. A szép tavaszt itt-is ime feltalálod: bokrosodik az ág, hant, liget változik (Fal: Vers. 908). **2)** [multiplicor; augeo; sich vermehren]. Bántatja bokrosodik s ujól (Gyöngy: KJ. 80). Bokrosodhatott omat-is rabsághéli kínos nyomorúsága, hogy minden vigasztaló híreknél bé volt az áttya vága (SzD: MVir. 347).

[Közmondások]. Fején bokrosodik a jaj (Thaly: Adal. I. 59).

még-bokrosodik: [frutesco; strauichig werden]. A járatan utak megbokrosodnak (Illy: Préd. I. 269).

reá-bokrosodik: [cumulo; sich über etwas zusammenbringen]. Reá bokrosodik a szerentsétlenség (SzD: MVir. 392).

Bokrosodás: **1)** [fruticatio; verzweigung]. Ebből az őrdőgi konkolyának bővséges terméséből, bokrosodásból sokan erősödnek és vastagodnak hamis vélekedésekben (Pázm: Préd. 293). **2)** [sollicitudo; besorgnis]. Mindazonáltal nem voltam egy kis bokrosodás nélkül, mert erősen megszerettem volt, pedig nem volt olyan mint a feleségem (1759. Hazánk. I. 214).

Bokrosul: [augeo; sich vermehren]. Bokrosul bánatom (Czeg: Sion. Előb. 28).

még-bokrosul: [frutesco; strauichig werden]. Az mag meg ezívorazie, az vta szepen meg bokrosul (Börn: Préd. 158). Innár hogy az árpa megbokrosult volna (Radv: Csál. III. 55).

Bokroz-ik: **1)** [progermino; hervorspriessen]. Mind úri, mind egyéb rendek vizadozni fognak, ebből sok jót remélvén bokrozni (Thaly: Adal. I. 159). **2)** [multiplicor; sich vermehren]. A titkolt bí lúdra fejenként bokrozik (Gyöngy: Char. 116. SzD: MVir. 79).

még-bokroz: [multiplico; vermehren]. Sok megbokrosztatot keserves jaj szokat kiált az istennek (Dőb: Rézség. 97).

BOKRÉTA *butrēb* Cr: servia, stephanopolis? C: corolla MA. sertum Major: Szót. 134. fasciculus PPBl. krautz Com: Vest. 115. [straus. Koszorút vagy bokrétát kötni: flores *texere; tollas bokréta: *plumens apex PPBl. Arany boglar, sok gyöngy neki bokrétaia (Petki: Vist. 19). Kalapodhoz illendő bokrétában csinálom (Bal: CsIsk. 31). Bokrétákat kötnek (Com: Jan. 28). Bokrétie és kalárisce: sarta et corallia (101). Sétálnak a kertekben, hogy szigló bokrétát szedgyenek kezökben

(Gyöngy: KJ. 23). Mindjárt idenyújtá kötött bokrétáját (Thaly: VÉ. II. 218). Most az hold legnagyobb erejű planéta, ritkán hibál annak laurus-bokréta (Thaly: Adal. I. 133). Három részből álló gyöngyös bokréta (Radv: Csál. III. 352). Egy pár olasz bokréta regett a fűrtök közt (Fal: TÉ. 633).

Bokrétácska: [strophionum; strüsstchen]. Egy kis selyemből csinált bokrétácska (Radv: Csál. II. 361).

Bokrétás: sertis redimitus PPBl. [gekränzt]. Mese, mese, mi az? Redős és bokrétás, bubos és kalapos (Fal: Vers. 905).

[Bokrétásod-ik]

még-bokrétásodik: [frutesco; buschig werden]. Az tőli cauliflora, ha az kertben meg nem bokrétásodott, meg-bokrétásodik a pinczeben (Lipp: PKert. II. 128).

Bokrétáz: floribus exornō Kr. [mit blumen zieren]. Addig bokrétázza asszonyom, addig pogácsázza pipere uramat (Ker: Préd. 253).

BOLDOG *bodog* ElrC. 1. *bodog* Helt: ÚT. m6. *bodog* HIB: beatus, felix, fanstus, fortunatus, prosper C. MA. [selig, glücklich]. Bódogá tevő: beatificus C. Bodog Michael archangel HIB. Mi atyánk bodog Fferench minden mindeked-tiben istenhez volt hasonlatos (ElrC. 1). Bodogoe vágone Isrl, mert mellee kelnee istennee, megjelentetenee műnekőne (BécsiC. 105). Bodogoe, kie előznee és zomuloznne igazságot (MünchC. 20). Bodogh Ferencz három regulat zerze (VirgC. 15). Bodogyk, kyk előzik ees zomehozyak az igazságoth (WinkC. 278). Bódogb adni, hogy nem miut el vennj (Helt: ÚT. m6). Foruendoztet bódog szent András (Cis. F3). Most vagon az bódog őrm (Bécsi: Adag. 163). Az asszonyok haragoslak a férfiaknál, a nyomorulttak a boldogoknál (Pázm: Préd. 806). A boldog állapokban fel-fuvalkodie (Com: Jan. 196). Lehetetlen, hogy valaki boldog legyen és részszerent nyomorult (Illy: Préd. II. 256).

[Közmondások]. Szegény ember szándékát boldog isten bírja (SzD: MVir. 382).

Boldogit: beo, felicitō MA. [beglücken, beseligen]. Kezde boldogítani a zegenőket (DebrC. 163). Boldogyttya es diébfati időzötőne azokat, kie vele egyetemben szemedenee (Mon: Szésgits. 326). Az kaszdagokat meg szenteli, az szegényeket boldogyttya (Pécsi: SzűzK. 130).

még-boldogit: beo, felicitō, munifico C. [beglücken, beseligen]. Valakit meg-boldogítani: *assenerē aliquem cocol PPBl. Zunkyweteseknek megh boldogyttya (PrerC. 334). Menemeiokkal erdemly ember, hog megh boldogytasseek (CornC. 305). Nints ott az élő színe-látása, melly meg-boldogithatna (Pázm: Préd. 1075).

mégboldogítás: felicitatio Kr. [das beglücken]. Ky yelenty embernek megh boldogytassat (Kornj: SzPál. 57).

Boldoglat-ik: prosperor [gelingen]. Igassag földre teriet-tiele es tezi es boldoglatie: prosperabimur (BécsiC. 152). Mendeket meg-puzteit inkab, loániem hitethetnee es boldoglatie (154).

[Boldogod-ik]

még-boldogodik: [beatus fio; selig werden]. Be told az ő színeinek boldog látásával estélyesen megh boldogodol (Lipp: PTük. III. 181).

Boldogság: beatitas, felicitas, fanstas, prosperitas C. beatitudo MA. [seligkeit, glückseligkeit]. Az ireg mas embőrne boldogságból zöhető lezón (GuayC. 1). Vadolom bwnisnek magamat nyolez boldogságot nem keuantomba (VirgC. 12). Zentséges hugom, kerem az the boldogságotat (WeszprC. 129). Tychosagos, boldogságra yllendew dolgok (ErdyC. 516). Péter tsak egy kistsny senejét sajditá a memyei boldogságnue (Megy:

3Jaj. II.122). Meg erősödén benne a hamis elhitetés, gondolom-boldogságával mulatozik (Fal: UE. 420).

[Közmondások]. A boldogságnak pohara nem adatik tisztán fel senkinek (Fal: BE. 589).

Boldogságos: fortunatus, felix, faustus MA. [beatissimus; heilig]. Gyeczeretek ystent ez bodogsagos attyanak bezedyre (EhrC. 110). Kezdetik boldogsagos zent Fereucznak zentsegos dyczerety (VirgC. 13). Nyugozyk Cristusnak zerehmes gazdaja boldogsagos zent Marta azzon (DomC. 199). Ez may zent inuepnek epistolait eredet zertt yrta meg bodogssagos zent Isayas (ÉrdyC. 341).

Boldogságost: [beate; selig]. Az rezketew papnak gyononuan, odozas vetel utan urban bodogsagost el aluak (EhrC. 156).

Boldogságosul: [beate; selig]. Bodogsagussul urban el mugouek (KazC. 15).

Boldogtalan: infelix, inprosper, inominalis, inominatus C. infortunatus MA. [unglücklich]. O enneköm bodogtalanuac, mit tegce (NádC. 556). Iay nekwnk igen bodogtalan bynwswnknek (VirgC. 49. 123). Nincz nyavalysgh, veszőtteb és bodogtalanb az szegény Ádám fiánál (MA: Smlt. 654). Caimak bodogtalan rajzati (GKat: Titk. 10). Hogy néha ő benne ne születessék a véteknék bodogtalan füve (Illy: Préd. II.81).

[Közmondások]. Kik magokon tanulnak, bodogtalanok (RMK. III.57).

Boldogtalanít: infelicitare MA. [unglücklich machen].

még-boldogtalanít: ∞ Kiesodák boldogtalanítyták meg (Czegl: MM. 206).

Boldogtalanság: infelicitas C. MA. [unglück]. Tőretes es bodogtalansag ő vtogba (DöbrC. 30). Terelelm ees bodogtalansagh waygon w nekyk wtokba (KeszthC. 21). Oh mely bodogtalansaghom, oh mely nawalyassagom (ÉrsC. 512). Rabsága embernek nagy bodogtalanság (Thaly: Adal. I.201).

Boldogtalanságos: [infelix; unglücklich]. Buysag tete-men zertt, rutsagos mondas zertt bodogtalansagos (VirgC. 135). Jay neked bodogtalansagos zw (148).

Boldogtalanul: infelicitare C. [unglücklich].

1. Boldogul: beatus fio Kr. [selig werden]. Ky hw hozyn ragazkodyk, bodogwl (JordC. 350). Hallottak ffl tamadnak, zegenyek bodoghlwnak (385). Boldogult szentek (VSzentely: Pat. 261).

még-boldogul: ∞ A meg bodogult angaloknak kary ő eleybe ynenec (TelC. 164). Ezek az megh bodoghlwt lelkek pokolnak keenos fogsagawal kywe zabadylwan (ÉrsC. 131). Vannak nemely lőkők, mellyek annak utánna meg bodogulnak (Lép: FTtk. 163).

2. Boldogul: beate, feliciter C. prospere MA. [glücklich, selig]. Erdenlyevk etet menyekbe bodogwl nezny (ComC. 60). Az ev testi látásuak zemelyét bodogul elrejté (DomC. 36). Nagy sok yozagot győyte es bodogylw mwleek kywe (ÉrdyC. 24). Az úr isten ítádat aldjá meg és egészségedet naponként bodogul szolgáltassa ki (RákGy: Lev. 286).

BOLHA (balha felt: Mes. 46. Com: Jan. 50. *boha* PPBl): **1)** pulex C. PPBl. [floh]. O Hercules, allatoknak meg tanytoya ees meg ehnytewye, mire nem segetel meg engemet az balha ellen (Pesti: Fab. 88). Kiindúlt az Izraeluce királya egy bolha keresni (Felt: Biol. II.170). A szattin semmire nem jó, hanem czue hogy balhát szerezen (Felt: Mes. 46). Ha a puglegum virágos fűnét meg grutod, az balhákak meg őli a fűti (Mel: Herb. 113). Bolha czipes (Mel: SzJán. 565). Az balhák meg esznek (Debr: Christ. 233). Mellettünk régi épületek

vamak, ahol annyi a skorpio, mint a bolha (Mik: Tört. 33).

2) [scintilla; funke]. Talán a haragos kardoknak mindenkor szikrázó ballái némellyeket megmutatnak kedvetlenithetne (Könyi: IRom. d).

[Szólások]. Bolhábul tetű lett, azért büszke (Fal: Jogyz. 921). Bolhát kergetz: pulicem persequeris (Laud: IJsgásit. II.102). Némely ammit állít maga föliül, mintha fűvet látua nőni, vagy a bolhát pttücsögni (Thaly: Adal. I.82).

[Közmondások]. Addig szökédtsel a bolha, hogy vagy vízbe esik vagy tűzbe (SzD: MVir. 127).

cigány-bolha: strictura ferri candentis; funke vom glihenden eisen PPBl.

kovács-bolha: stricturae PPBl. [funke].

Bolhás: pulicosus C. MA. PPBl. [flöhig]. Asszonyok is felhéjznak, uraikon uralkodnak, de csak tudniak, mért bolhások (Fal: Vers. 893).

Bolhászkod-ik: [pulices venor; flöhe fangen]. Néha költsön együtt bolhászkodnak és egymás tetveit meg-is eszik (Misk: VKert. 195).

BOLOND: amens, demens, vecors, delirus, stultus, stupidus, insanus, fatuus, lymphatus, moros, infrmitus, gurdus, blax C. stolidus, vesanus, insipiens MA. [tor, töricht, verrückt, unvernünftig, narr]. Pofát felfúvó bolondok: buccones PPBl. Kyt mykoron ayzabelyek mezeytelenewltett nezenek, mykepen bolondott meg mewuetyk-uala (EhrC. 57). Ez vylagnak bolondyt valasztotta isten, hogy bewlczeket meg zegyengessen (128). Kyk bolondbak mynd ez velagbely bolondoknal (DomC. 255). Reiaia tudulan a bolond neep eh zent apostolra (DebrC. 202). Wtanok ees bolond emlekedetöt haamak (ÉrdyC. 387). Israel fiay fües väzac es bolondoc lönek (Mel: Kir. 434). Mint az bolond csak széllel jár: Buthus obambulat (Decsi: Adag. 133). Kristust bolond ruhában megtűfoltá (Pázm: Préd. 78). Es ő hiszen vala bolond Alkoránban (Zrinyi: ASyr. 54). Feltlek én, hogy a szánt-szándékos bolondság tégedet végtére futó bolondá téssen (Matkó: BCsák. 290). Bolond toklyó juh (MontME. I.289). Itt a bolondok lakó-helye egy oly nemnek, mely pizseg a világon (NótPM. 25).

[Közmondások]. Az fües feift bolond fiak ismeg bolond fiaktul valok (Mel: Jób. 70). Kár nitia bolondnak fülét (Decsi: Adag. 4). Bolondnak fa pénz is jó, ha el vezti is, ne bánkódgyék vátna (8). Az bolondnak bolond az szauais (8). Az haragos és bolond egy pórázon futnak (Hali: Paizs. 248). Az eszest nevetni szokták a bolondok (Matkó: BCsák. 135). Bolondnak fegyvere a nyelve: *stultorum thesaurus maledicentia PPBl. Bolond beszédéről, számar füléről szokott esmértenni: ex verbis *fatuos, ex aure tenemus assellum PPBl. Igérj a bolondnak, hadd örökljön néki (Thaly: Adal. I.84).

udvari-bolond: [morio, sannie; bofnarr]. Vdvari csufondáros bolondek módgyára kiáltasz (Matkó: BCsák. 277).

Bolondit: infatuo Kr. [verrückt machen]. Ha (az borsfyuet) főue ezöd tehen lussal, föl görizti benned az zerehmet; az viragat hazylua leueben főződ es izod, rut, sarga, fekete bolondyto epet ki üz (BeytheA: FivK. 73).

el-bolondit: ∞ Ydó nap előtt el ne vezesse, bolondoha emmen magaat (ÉrdyC. 393).

föl-bolondit: [obcoeco, decipio; betören]. Ki fogadja az öreg ember szavát, ha más már egyszer az ifiakat fel-bolondította (Moln: JÉptil. 145).

még-bolondit: demento, lympho, exsterno C. infatuo MA. sensus animi confundo PPBl. [verrückt machen]. Meg vakoytotta ewket az nagy ezelenseeg es meg bolondytotta ez

valaghy telhetetlenség (ÉrdyC. 7). Nem de az idő isten meg bolondoytottay ez vylagnak bñhelyesgyheth? (Konj: SzPál. 127). Ha az coriandrum vizet izod, meg ől es meg bolondit, de ha sos vizet törz őzue tik monyheial, ez fele bolondito merőgtől meg gyógyulz (BeytheA: FivK. 79).

[Közmondások]. Nincz oly bölcz ember, kit az bor meg nem bolondit (Decsi: Adag. 95).

Bolondos: lymphaticus C. PPBl. [narrisch]. Cives castri Bolondus (VReg. 369). Bolondos gombát még nem evett Zrínyi (Kőnyi: HRom. 161).

Bolondoskod-ik: vesania, moror, deliro, dementia, desipio, insanio, interfuro, gallo C. fatuor MA. PPBl. [narrheiten troiben]. Igen bolondoskodom: perfuro; igen szíjañon bolondoskodom: perbacchor C. Nem de mondnyak tykteketh bolondoskodny? (Konj: SzPál. 178). My vezedelmes, arra wakarkodunk, wegze meg lattwyk, hat bolondoskodunk (Pesti: Fab. 24). Az cardynaliswe ewtet bolondosodnyia alytyak (Ozoz: Christ. 19). Az törökis így bolondoskodie, hogy ő azert io szerenczes, mert az istent igazan vallya (Bor: Préd. 410). Fassang ruhaba bolondoskodnac (Tel: Evang. 1317). Bolondoskodie, a ki veszettől szereti az aszszony embert (Com: Jan. 184).

Bolondoskodás: deliritas, deliramentum C. deliratio MA. [narreteil]. Semmit nem nyerz bolondoskodásoddal (FortSzer. 1b). Ha az spargia gyökereit borban meg főzöd, hagnymazban valo bolondoskodast gyogit (BeytheA: FivK. 37).

Bolondoskodó: delirus, insanens MA. [verrickt]. Havas, hódnak járása szerént bolondoskodó: lunaticus PPBl.

[Bolondoz]

vissza-bolondoz: [?]. Vissza bolondozta salva gvardiunkat Keeskemétről (MonTME. II.153).

Bolondoz-ik: insanio, deliro, fatuor MA. [töricht handeln]. Rezög embőr zolasaba bolondozie (GuaryC. 5). Az rezög embőr zolasaba bolondozie, titkoth nem tart (NádC. 125). Es harmad napra környül véne a bolondozó községet (Helt: Krón. 38). (Az chyenög virag) leucet ha őzue töröd, bolondozokat es kabalkodokat meg gogit (BeytheA: FivK. 95). Bolondozol te Pál, az nag bölceség miatt bolondultál meg (MA: Bibl. IV.133). Mit bolondoz buta számár? (Matkó: BCSák. 228).

Bolondozás: deliratio, insanio MA. [wahnsinn]. Az hagy-máz, bolondozást meg gyógyítja (M: Herb. 33). Az foier hunyor io bolondozas, hidgeleles ellen; igaz io az hunyorokkal egereket pogatsaban es legyeket teiben öny (BeytheA: FivK. 125).

Bolondozat: [dementia; torheit]. Az holmi magányos bolondozatok, melyekre votemedtenek az emberek (ÉszM. 5).

Bolondoztat: [insipientem reddo; zum narren machen]. Kínozza az ifjakat, de Salamont vénségében bolondoztatta (Pázm: Préd. 345).

Bolondság: dementia, insanio, stultitia, vecordia, mania, lymphatio, stupor, perperitudo C. insipientia, vesania, deliramentum, stupiditas MA. fatuus PPBl. [nartheit, torheit, unsinn, verricktheit]. Bolondság szedlő: morologus C. Veszsz-el bolondsággal: apage istam *insunitatem PPBl. Bolondságra fakadni: abire ad ineptias PPBl. Merő bolondság: lyrae lyrae; merő azon bolondság: *merae nuae PPBl. Tudom mit zolok, mert hogi az en bolondságnak zolyam (VirgC. 143). Intuen ewtet, hog meg zovimeek az ov bolonsagaty (CornC. 361). Gonoz teudyesniek bolondsaga (DomC. 311). Az wr meg vér tegedet bolondsággal, vaksággal (Helt: Bibl. I. Zzz3). Az igazságot bolondságokkal el palastollytote (Mon: Apol. 251). Oh ki nagy bolondság illy nagy dütsőséget megvetni o' világ gazzáért

(Pázm: Préd. 17). Bolondság tenéked kazulokra járnai, sok jó vitéz tenéked oda rontani (Zrínyi: ASyr. 24). Rázd le az ifi-ságnak bolondságit (Fal: BE. 575). Jelekedgyél, példáskodgyál, híresedgyél, de ne valami tégéres bolondsággal (Fal: NA. 221).

Bolondságos: [absurdus, ineptus, insulsus; albern, töricht]. Ha meg gondolja, igen bolondsagos (VirgC. 148). A lelek meg élatott a testetnek [?] ő bolondsagos kiztetesének miatta (BodC. 13). Soc bolondsagos es artalmas gonosz keunsagokban esnee (Bor: Préd. 459).

1. Bolondul: stultesco, deliro, insanus fio MA. [narrisch werden]. Egy romai tsászár arra bolondult, az egész városnak pókhálóit őszve szedette (Fal: TÉ. 774).

el-bolondul: [demens fio; narrisch werden]. Salomon el bolondula az soc pogany aszonyoc miatt (Bor: Préd. 282).

még-bolondul: insanio corripior Kr. [narrisch werden]. Megbolondult: externatus C. Ezek az nagy penitentiaiba meg bolondultak (VirgC. 69). Meg főgnak lwet, mert azt mongyak vala, hog meg bolondwt (JordC. 462). Legh ottan megh bolondula es rettenetes ordeytasth kezdte teny (DebrC. 553). Magamnak ott kellene várban maradni, talán megbolondulnám búmban (LevT. II.115). Az ember ez ielen valo iocokl meg ne bolondullion (Fél: Tan. 459). Ha (az eb teiet) vízben vetőd, az halak meg bolondulnak tüle (BeytheA: FivK. 128).

Bolondulás: [vesania, vecordia; wahnsinn]. Az melanco-liából bolondulás, hagnymáz, kórság, ebeknek dühödése lészén (CsJ).

2. Bolondul: insane, stulte C. stolidus, dementer MA. [töricht, albern]. Részegségben bolondul rikotani: debacchari C. Bolondul teudiget vala tenelygesnek nyatta (DomC. 312). Ne vessid my remk az bynth, kyben bolondwl ezelekőthnik (JordC. 144). Az te erődnél nagyzobakról ne tudakozzál bolondul (Kár: Bibl. I.651). Bolondul tesznek testamentvnot es ifi-neidőre nem neznek (Fél: Tan. 505). Téglát szapul és bolondul fírad (Pázm: LuthV. 81). Melly ellen igen bolondul árgolodik es fortélyosodik (GKat: Vált. II.757).

1. BOLT, BOJT: salio MünchC. 174. [quellen]. A viz, kit en adoc, lézen ő benne víznee forrasa boito az öröc életbe: fiet in eo fons aquae salientis in vitam aeternum (MünchC. 174).

fől-bojt: [scaturio; aufsprudeln]. A vyz, kyth een adok neky, lezón ő benne feel boyto kwfew örök életre (WinkIC. 296).

ki-bolt: [emano; ausströmen]. E scent Anna azzon harom zölő vezzőket, tuna mynt Mariacth hoza, teremte, zfle e vilagra, homut eggietől lón kibolto, zarmazo, edessegős illatu virag, amas ket Mariactul ke: bimboe, viragoc, leuelec, agae es mazoc löneec, mellic mend etelles vilagot kibolto, zarmazo edes illatua tezie (TelC. 54). Ot a helón codalatos kibolto illatuae illattya marada meg (118). Vetetenec a menyei diőősegre es ot kibolto edes illatuae zaga meg maraduan ameny polgaroknac ot letöleneec tam bizonsagara (139).

2. BOLT: [camero; wölben]. Bolytoth kamorath chyalny: cameraro (Régi szótár. MF).

még-bolt: [concamero; umwölben]. A klastromot meg-építette, megholtotta, megfedette (Egyl. Lapok. II.1869. 541). [egy 1664-iki csiksomlyói kéziratból].

Boltás: [fornix, testudo; wölbung]. A körül kő falac vad-nac, feletle penig kő boltas (Decsi: Sall. 46). A templom alja, padimentuma, boltása mind kiállób kiállób márvány (MonTrók. VIII.290).

3. BOLT (*bōld* Helt; Mes. 157. DomC. 227. *bōlt* Szentm; Kalm. 7. *bōt* Thaly; VÉ. II.127): **1)** camera, testudo C. fornix MA. PPBl. wölbung, decke]. A bōltot szépen meg-vakolni: *trullissare inum coelum camerae PPBl. Hōg lakozzátoc aboltul ékéseitē hazakban: ut habitetis in domibus laqueatis (BécsiC. 287). Az templom bolgyanak zelessege meg nem alhat vala (ComC. 192). Az fēv mestert, kyvel meg zөгөвтөк vala, az boltnak keve le zakaduan, evtet meg evle (DomC. 68). Hazok, kyket megekeseyteeteeek faragasokkal es boltokkal (132). Az egyhaznak menyegyetny auagy bolgyan (227). **2)** (cella, horreum, taberna: stube, gewölb). Azon torouiba csemlatata egi zeep boltot (DebrC. 10). Az csatornakūt mellett, hol bōtok vadnak (Monlók. III.46). Kidmar arutis botal tartottam (ComBal. 16). Pēnzēt, vagy czulijāt erős lādába, vagy bōltba rejtī (Sall: Vār. 132). Csapke, retze, tērna, bōltban ezekert pénz tsisz (Szentm; Kalm. 7). Azért küldenēd el az bolt kulcsāt (RákGy: Lev. 62). Erdhēd, e koporsó miērt illyen szoros bōlt? (Balassa: Ének. 14). Tele légyen mind a pince, mind a bōt (Thaly: VÉ. II.127).

áros-bolt: taberna mercatoria Kr. [krämerladen]. Bézárni az áros boltokat: tabernas *occludere PPBl. Itt fitogatja drágaságít sok vēr sator és áros bolt (Fal: TE. 776).

buzás-bolt: [granarium; sehnthoden]. Tárkányiné házához viteték, egy buzás boltban rekesztették (Czegl: Sion. Előb. 13).

fűszerszámos-bolt: aromatopolium PPBl. [spezereiladen].

kalmár-bolt: taberna MA. [krämerladen]. Hosszu útsza, mind a két rendről egymást érik a kalmár-boltok (Fal: NU. 267).

kalmáru-bolt: pergula C. [krämerladen].

könyváruló-bolt: libraria taberna PPBl. [buchhandlung].

könyvárús-bolt: bibliopolium PPBl. MA. [buchhandlung]. Com: Orb. 191.

patikaszerszámos-bolt: [apotheca]. Patika szerszamos bōlt (Irat: Perk. Cziml.). Az patika szerszámos bōltnak velünk közlőjéhez (5).

tanácsos[?] -bolt: [tornácsos?]. Melly palota vtaknak kwlwmb kwlwmb tekerressegeuel es tanaczos boltoknak tanul valo helyeuel be foglaltatott (Komj: SzPál. 41).

temető-bolt: [crypta]. A sirban, temető boltban: in sepulchro (Com: Jan. 212. Gér: KárCs. IV.430). Egy felbontott temető boltnak felső küszöbén ez vala írva (Monlók. VIII.350).

Bolti: camerarius MA. zum gewölb gebörig PPBl.

Boltoeska: [camera parvula; kleines gewölb]. Kőőh ozlop, mel mast Romaba vagion egi vas rosteli alat valo zegoletben, a nagi boltoczkaba (WeszprC. 87). Az koporso kőwből vgy volt ki vagna, mint egy bōltoczka (Born: Evang. III.46. Born: Préd. 233).

Boltol: [camero; wölb]. Ennec az isten aszszonyuac az mezőn, föld alatt, bōltott segrestyei voltanac (Prág: Serk. 53).

Boltos: [cameratus; gewölbt]. Osztan nagy vermetek ás, az alat bōltos helyen légy ollanykar (Cis. H.). Testeket megégették s porrá tévén, egy edénybe a földbe bōltos sirba tették (Hall: HHist. III. Előb. 2). Vannak bōltos útszak cheapside egyiknek a neve. Felette hosszú útsza Londrában (Fal: NU. 267).

Boltöz: fornico, conformico, camero C. concamero MA. [wölb]. Boltözött: cameratus C. testudinatus PPBl. Kezteeek boltözny az egyház hely sanctuariumot (PéldK. 28). Házzadat immár fedni s boltözni kell (RákGy: Lev. 62).

mög-boltoz: concamero, fornico C. conformico MA. [um-wölb]. Megböltözött: fornicatus C. Zandikom az vala, hōg az nagh püncbet meg boltözassam (LevT. I.264).

Boltozás: **1)** fornicatio, cameratio C. [das wölb]. **2)** laquear Com: Vest. 134. [camera, fornix; wölbung]. Meg ékesítette az menyecé külső, látható boltözassat szép ékes ezallagokkal (Mél: Herb. Aji). Mikor szinte az boltözassac végéncé kellene lenni, akkor romlanac le az boltoc (Prág: Serk. 944). Melly házban szálláson voltunk, az boltözása is nem szép forma (RákGy: Lev. 129).

Boltozat: arcus, fornix, concameratio C. lacunar PPBl. [wölbung]. Bōltöztatnak függő köldöke, melyre egyet s mászt függesztenek; tholus PPBl. Oly veszedelmesek hozzunk képest eme theatrumok, mint régeuten a romaiaknál ana átkozott sētét boltözatok (Fal: NE. 109). Az áros bōltöztatok kellő rendekre vagynak elosztva (Fal: TÉ. 787).

BOLY (*bol* Hall: HHist. III.2. Fal: TÉ. 793): cumulus, acervus SI. [haufe]. Az bangya wouza az buzat az ew bolyaba (Pesti: Fab. 43).

hangya-boly: fornicetum Kr. amaisenhanfe Adami. Végy hangya bolyt egy sákban, kit főzz iol meg egy katlanban valo telen vizzel (Cseh: OrvK. 79). A király látott egy fa tövében igen nagy hangyabolt (Hall: HHist. III.2). Pekint hangyabolthoz hasonlítják a historikusok (Fal: TE. 793).

BOLYÓ (*balyókás* C. MA.): [stolidus; albern]. Annae vtánna el boezátá őtet (Otho királyt) az László wayda. Es vgy tzelekező Paior országba keves dűczősséggel, de nagy gyalázattal, es vgy kel bolyo királynac (Helt: Krón. 64). [Vö. BOHÓ, BÓDÍT és BOLYOG]

Bolyók, balyók: [fatuus, stultus] talk, tüpel Adami

Bolyókás, balyókás: gurdus C. blax, stultus, stolidus, fatuus, vecors, delirus, demens MA. [walunsinnig, unvernünftig, albern]. Olly hitvány, sennyvet, bolyókás, kozmós zondorát hoznac elő, hōg szegyenség előbeszéli (MA: Tan. 91). Bolyókás őltözet, bolyókás kábák (MA: SB. 217). Bolyokás, fél eszi ember (GKat: Vált. 1325). Melly ló szeleskedik, mintha bolyokás volna (Cseh: OrvK. 73).

Bolyókáskod-ik: deliro Major: Szót. 186. [rappeln, unvernünftig handeln]. Bolyókáskodva hazudok: fatuor C. Ha az ollyan eszelősök bolyókáskodnának (GKat: Titk. 259). A gyönyörűségnek egyik részében nyomoroltul bolyókáskoduj (Bök: Lämp. 43). Tudatlanságból bolyókáskodol (Pós: GBot. 21).

Bolyókáz-ik: [vacillo, titubo; wankeu, taumeln]. Bolyókázik: in fabis ambulat (Kisv: Adag. 232).

Bolyókázás: delirium C. [nartheit].

BOLYOG: oberro C. peregrinor, vagor MA. [irren, herumirren]. Az olaszok fegyverközve tétova bolyognak (RMK. III.324). Bolyogh és budosik, mégyen jó Budára (IV.243). Hōgy Humiadi Janos hegekben völgeket bologna (Huny: Trója. 9). Csak bolyogtok nyaualyások (Bal: CsIsk. 87). Lízetek közt bolyogt (Com: Vest. 67). Azt bizonynyal mondgya, melyben kőz hir csak bolyogh (Liszt: Műs. 126). Mint társátul megvált szép gerlicze-madár, szomorkodván szegény, oly, alí s föl jár (Thaly: VÉ. II.55). Irigység olly dolog, a melly szívben bolyog, van maga gyötrelmére (Kisv: Adag. 249).

által-bolyog: [pererro, pervagor; durchirren, durchschweifen]. Nagy kietlen pusztákon kényszeríténcé által bolygani (Tyuk: Józ. 352).

ki-bolyog: [emigro; auswandern]. Az ki kibolyoghatott, Moldvára fokadván ki (Kem: Élet. 31).

vissza-bolyog: [revertio; zurückkommen]. Az kik vissza-bolyogtak Munkács felé, azok mondják (RákGy: Lev. 231).

Bolygás: **1)** erratio, oberratio MA. [das herumirren]. Nem gondola a gyermek királynac bolykásuul és háladatatlanságá-

mal (Helt: Krón. 105). Vannak mindenféle nagy hallgatózással, hol arra, hol erre tévén sok bolygással (Gyöngy: Char. 43). Nyájából bolygással kitévelyedet egy juhát is helyére hozhatja vele (Rim: Ének. 104). **2)** motus, tumultus; aufauf, unruhe]. Lazos király holta után bolygásban, sok zűrzavar lőn akkor ez országban (RMK. III.330).

Bolygat: vexo, turbo, impedio MA. PPBl. [beurruhigen, stören]. A biődösöt bolygatni: commovere *anagryn vel eum: rianam PPBl. Vram, to örökösöt bolygattak (AporC. 54). Kyket az hev dhychesegh bolygat avag bantli (DebrC. 536). Kétféle halál engem ne bolygasson (ThewrC. 183). Bolygattya vala az vton úrokat (Helt: Krón. 162). Nem akarja hievét bolygatni az ő jószágokban (Monlrók. III.77). Sok golyóbisssal hőseket bolygata (RMK. III.168). Volt arra hatalma, hogy a pápista hitet bolygatnája (Pázm: LuthV. 69). Bolygatja az emberek szerentséjét a változó szerente (Fal: TÉ. 767).

mög-bolygat: 1) perturbo MA. obturbo PPBl. [beurruhigen, verwirren]. Mög-bolygató: perturbator PPBl. Megh ne bolygassa se perrel se semmywel Pether maradekyth (RMNy. II.186). Partialis, rész szerént való gutta-fítés, mikor az embernek testének csak valamely része bolygattatik-meg (Mad: Evang. 137). Magyarország részét megbolygatá (Monlrók. VII.232). Az isten házának méltóságos szabadoságát meg-bolygatni (SzD: MVir. 368). **2)** [moveo; wegbewegen]. Mykoron el erettenek volna holval regghel az edes ydwezytlőnek koporsóyahoz, hogy meg lassak, ha walaky megh bolygatta volna az testoth, mondanak őn bomlek (ÉrsC. 122).

Bolygatag, balgatag: 1) erraticus MA. [vacillans; herumirrend, wackelnd]. A juhok erőden, gyongo, balgatag narhák (Pázm: Préd. 603). Elfáradtam balgatag tsavargásomban (774). A gődény nagy, nehéz és balgatag madár (Misk: VKert. 343). **2)** stolidus, absurdus, excors, bardus C. delirus MA. [wahnsinnig, verriickt, albern]. Balgatagol felelula nekyk (EhrC. 157). Ezek között őtön valunc balgatagoc, es őtön ildomosoc (MünchC. 60). Ky keleg mondangya, balgatag, melto bynes lezen pokolnak tyzere (JordC. 366). Meg kabultac ez ezec emberec, nem balgatagoc ezek (DebrC. 340). Mykeppen balgatag egyedevel fvt vala (DomC. 216). Eze vezet balgatag (ÉrdyC. 626). Ha valaki jószágért veszekodnék, azt sült balgatagnak és esze-fordultnak itilnök (Pázm: Préd. 992). Az terhes aszszonyi állatoc balgatagb etkeket kivámac (Prág: Sork. 885). Ez ő balgatagb bálványozásoknak fedelet keresnek (VárM: Szöv. 170). Mutattya magát az őrdögöknél balgatagbucak lenni (Hly: Préd. II.168). Gondold-meg, melly balgatag szerelem ez! (Fal: SzÉ. 518).

[Balgatagos]

Balgatagoskod-ik: [stulto ago; narheiten treiben]. Az a híres doctor okoskodni akarván, így balgatagoskodott (GKart: Titk. 204).

Balgatagosl-ik: [furo, insunio; rasen]. A fedelmec kezdene balgatagoslani a bortol (BécsiC. 189). Nem leszel ment emelen sem balgatagosl nemberieckel (206). Ördögöt val es balgatagoslic (MünchC. 191).

Balgatagság: deliramentum MA. [wahnsinn]. Amie balgatagsagba tamattanac: in tantum vesimiae proruperunt (BécsiC. 82). Ez világunk bűnessége balgatagsaghi istennel (TihC. 2). Nincs oly isten, ki az ő számdékát megfoghassa. Ezek mind balgatagságok (Pázm: Préd. 50). Héjában való dolog és balgatagság (Zvon: Dáv. 198). A papisták Maria tisztelőiben ékto-len balgatagságokat ki foytém (VárM: Szöv. 170).

Balgatagságos: [vesanus; wahnsinnig]. Balgatagságos parucolatod megmőuetőce (NádC. 546).

Bolygó: erraticus, vagus MA. errabundus PPBl. [herumirrend]. Tévelygő, bolygó, bujdosó: errabundus PPBl. Az mos-

tanu bolygó [így] állapotokhoz képest (Nyr. XIV.566). Bolygo az ember elméje (Born: Préd. 259). Bolygó csillag (Gyarm: Fel. 46). Ezer hat zaz és nyoltz bolygo esztendőben (Petki: Vrt. 20). Bolygó s el-veszendő juh módgyára tévelygő ember (Apati: Vend. Előb. 11). Tég' jól velem, ily bolygó jnhoddal (Rim: Ének. 337).

[Szólások]. Nagy kiáltás lőn az egész táborban, mindnyáján azomal esének ők bolygóban (RMK. V.154. Hoffgr. 248). Nagy szidálomságban, bolygóban mara dánk (II.178). Sok jó hívedet bolygóban marasztasz (29). Urak, miattatok mind bolygóban vagyunk (175).

BOLYONG: erro, vagor MA. [irren, herumirren]. Justinus mártyr bolyongot abban (Czepl: MM. 71. Gyöngy: MV. 89).

el-bolyong: [divagor; umherschweifen]. A nagy pusztaságra-is el-bolyong (Misk: VKert. 203).

Bolyongás: erratic MA. [das herumirren].

Bolyongó: errans, errabundus, erro MA. [herumirrend]. Látni való dolog, a terebbe eső aszszonyi-állatoknac méhekben fogadásokkor bolyongo elmélkedésee mit hozzanac a magzatoknac (Megy: 3Jaj. II.61). Bujdosó, bolyongo tsillagok (ACsere: Enc. 104).

BOMBA (bombl) PPB. *bombia* Gvad: Nánd. 13. *bumba* RákF: Lev. IV.506. *bumbi* Monlrók. XXIII.422. 430): carcassa PPBl. sulphurata bolis PPB. [bombe]. Egy bumbi, a mint esett volna a közöpső várnak kapuja eleiben, az a kapuközön kihentergett éppen az hidlásra (Monlrók. XXIII.422). Reggel ismét bombikot kezdett hinni karkaszokkal s tüzes laptákkal egyeleesen (428). Beszterczéről mozsírokat, bombákat, kartács és tüzes-golyó-bisokat igyenessen vigyenek (RákF: Lev. IV.506). Nagy károkat szenvedtek volt a bombák és a tüzes golyóbisok miatt (Mik: TörL. 483). Mozsírágyukból bombikot kezdenek hányni (Rumy: Mon. 186). Fel-gyújtó bombákat házokra lőveljünk (Könyi: HRom. 104). Tüzes golyóbist, bombiáit hánnya (Gvad: Nánd. 13).

[Bombáz], **mög-bombáz:** [pyrobolis verbero; bombardiren]. A várat megbombáztatom (RákF: Lev. I.118).

BOMBARDA: [bombarda]. Itt vagyon el-rejtve nagy bombarda (Czepl: Sion. Előb. 27).

Bombordol: [pyrobolis oppugno; bombardiren]. Parancsolja, hogy a várt ostromolja, mind éjjel és nappal löjje s bombordolja (Könyi: HRom. 109).

BOMOL (elboml) Zrinyi II.50. *bomlik* Thaly: Adal. I.22): ruo, dilabor, collabor MA. [vergehen, zerstört werden]. Halott túlum nem bomlottunk volna emyire (Zrinyi II.179). Egészsége bomlik, nagy betegséggel ott elmehezedik (Thaly: Adal. I.22). Eőtsém aszszony had koptassa nyelvét, a miát mi-nékünk egy hajunk szála sem bomlik (Fal: NA. 134. SzD: MVir. 200). Mikor nagy szerentsék következnek egy másra, veszedelmes; meg szorulnak és szörnyen bánlanak (Fal: UF. 386). Azokat illeti a méltóság, ki kikben oly szív lakik, mely nehezen bomlik s indul (396). Sok vitézeknek életek itt bomolt (Könyi: HRom. 158).

el-bomol: 1) corrumpo, confringo MA. [zerstört werden, zu grunde gehen]. Elbomlott óra: horologium turbatum PP. Az eghek meg gúllan el bomolnak (Sylv: ÚJT II.127). Az konyhának el kell bomlani omét (RákGy: Lev. 129). **2)** [solvo, dissolver; sich auflösen]. El-bomolván a gyűlés: *soluto coetu PPBl. Az tanács elbomlék, holot szólni ellene nem igyekezék (Zrinyi II.50). Négy óra tájban ülven le asztalhoz, éjjel után bomlunk el (Monlrók. XVIII.43). Elbomolván a gyűlés mentem Füzesre (1760. Hazánk. I.366). El bomlik a vásár (Orczy: KéltSz. 229).

elbomlás: corruptio, disruptio MA. verderbung, zerstörung PPBl.

föl-bomol: dissolvor, disrumpor MA. [aufgelöst werden]. Oly leuelet adok kezekben, ky sola föl nem bomol (RMNy. III.115). Az frigy is felbomlott, az imént [igy] mondják (LevT. II.53. 224). Kész garázda támad belőle, és fel-bomlik a barátság (Pázm: Préd. 237). Ha hertelen felbomol az armistitium, teljes veszedelemben lesz dolga (RákF: Lev. III.591).

fölbomlás: dissolutio, corruptio, convulsio, deturbatio, ruina MA. [auflösung, zerstörung]. Föltem az vizeknek megáradásitól, az jégnek felbomlásitól (Monlók. XVIII.5).

fölbomolhatatlan: insolubilis, indissolubilis MA. [unauf-lösbar].

ki-bomol: [dissolvor; sich auflösen]. Az uap körül, mikor háló az az vduara vagyon, az mikor föl kél, az mely felé ki bomol, oda szél lészen, ha mind el oszol, fel [tisztul] (Cis. G). Jól tzövékeld meg, ki ne bomolylék (Szakácsmest. 48).

még-bomol: corrupor, disturbor, labefactor MA. [auf-gelöst, zerstört, geschwächt werden]. Minden sokasság meg gfelekezek, es elmeiekbén meg bomla (DübrC. 340). Az gyarbo, meg bomol termeezethnek förtelmet nem ysnerhetee (ÉrdyC. 480). Ha a negyedik rezet ide nem engedtyek, meg bomol az baratsag (Pesti: Fab. 12). Az illető állatok nag' buzgosagban liuin, meg bomlanak (Sylv: ÚJT. II.126). Az szövetség megbom-lot vala (MA: Bibl. I.81). Meg bomlott szédelgő beteg feietek (Bal: Csksk. 219). Hegyes töre kettéromlott, minden szerszáma megbomlott (Thaly: Adal. I.240). Delimán nagy öröme egyszerre meg-bomolt (Könyi: IIRom. 155).

mégbomlás: corruptio MA. [auflösung]. Ne addyon okoth az my köztüwnk walo jo zomzedsagnak megh bomlasara (RMNy. II.233).

öszve-bomol: [inimicitias suscipio, dissolvor; sich entzweien, sich auflösen]. Kárunkal a pozámiyal öszve bomlottunk és há-borodtunk (Zrinyi: Symb. 60). Fejedelmi pálczát adnak, hogy az ország összebomló ránczát vegye kellő rendben s újítsa zománczát (Thaly: Adal. I.152).

Bomladoz: labaseo, conturbor, confindor SL. [zerfallen, zerrüttet werden].

még-bomladoz: [labaseo, dissolvor; zerfallen]. Meg-bomla-dozott a ház: aedes *vitium fecerunt PPBL.

Bomlás: dissolutio MA. [auflösung]. Embery nemnek bom-lasat erek idwesseeghnek helyeere hoztat (ÉrdyC. 532). Meny ragadozókat myueltet, ki az frig bomlasara nag' okot ad (RMNy. III.111).

Bomló: ruinosus, fragilis MA. zerbrechlich PP.

Bomlott: 1) ruinosus, labefactus SL. 2) [pretio deminutus; devalvált?]. Nyolczszáz bomlott forintaink közül csak másfél-százát vöttek be (Nyr. XIV.566).

Bomlottság: [confusi.; zerrüttung]. De még-is nagyob' elme bomlottság ösz fej el Senecához menni iskolába tisztes erköltsöket tanulni (Fal: UE. 384). Bomlottság vólba vaktában fegyverfogásra el-szánni magát (SzD: MVir. 396).

BONT: 1) turbo, corrumpo MA. depravo PPBL. [verderben, zerstören]. Vizeket száraztván, nagy hegyeket bontván, vára-sokat rontván (Zrinyi I.32. 28. 55). Az idő vénsége nem bontja bírünket (Könyi: HRom. 59). 2) [refringo; erbrechen]. Itt erkölesös az nép, vermet kell bontani, mert jó szívvél semmit ez nem akar adni (Thaly: Adal. II.350).

[Szólások]. Törökkel-tatárral békességet bont (Thaly: Adal. I.173). Sok ágyúval sereget bont (Könyi: IIRom. 15). Szó vetség et bontani: frangere *foedus et rumpere PPBL.

el-bont: diffingo C. diruo, diffringo, denormo MA. [zerstören]. A másón való uralkodásnak el-bontója: *depulsor dominus PPBL. Bonchiatok el oz tomlomot, ees harmad napon föl emelem evtet (Pesti: NTest. 2. 19. MF). Az házakat el nem bontatjuk (RákGy: Lev. 247).

[Szólások]. Rád ütök mint farkas, el bontom álmodat (Orczy: KöltSz. 200). A ki elbontotta az ellenkezeseket az ő teste által (Illy: Préd. I.335). Valaki hasznát el-bontani: *labefactare commoda alienjus PPBL. Az itéletet el-bontani, vagy meg-vesztetni (Mad: Evang. 496). Kedvét el-bontani: *infringere animum PPBL. Tíflem kegyelmet kérsz, Zrini el-bontotta (Zrinyi: ASyr. 67). Valamelly okot el-bontani: *evertere rationem aliquam PPBL. Talán isten elbontja rossz szándékát nékie (Nyr. XIV.515). Az új végezés az őt el-bontja: antiquae legi *abrogat nova PPBL.

[Közmondások]. Az mit kéz rak, elis bontja (Deesi: Adag. 225).

elbontás: corruptio, disruptio MA. analysis PPBL. [zerstörung]. Az el bontas es az egybe rakas (analysis, genesis) nem két fele elrendeles, hanem két fele tselekedet tsak (ACsere: Enc. 26).

föl-bont: 1) convello, dissolvo, abrogo MA. [erbrechen, eröffnen]. Az leveleket meghozták, de még fel sem bontottuk, meg-látogatjuk s tudósítunk róla (RákGy: Lev. 95). Végzést vissza-húzni, fel-bontani (SzD: MVir. 27). A mit egy szavával állatott, azt mással fel-bontani (56). 2) [disseco; zergliedern]. Holt testétis a sereg borbélyi által felbontatták (Misk: Anglind. 96). Bonesfel ezt a halat (Illy: Préd. I.358). A testet felbontat-tuk és az aprólékját egy ládába tévén a görög templomba eltemették (Mik: TörL. 364).

[Szólások]. Fel-bontani az alkalmot, alkuvást: *ludi-ficni locationem PPBL. A barátságot fel-bontani: *dissuere amicitias PPBL. Az én nram az törökökkel felbontotta az bé-kességet, eléggé reménkedtek, ne esel-kegde (TörT. XV.36). Az sz. írásnak böcsüilletit fel-bontják (Pázm: Kal. bi). Fel-bontja az üdö le-padlott fagyait (Gyöngy: KJ. 132). A vetett frigy et fel-bontani: *conceptum foedus excutere PPBL. (Frigy-kötés) a mellyet fel-bontanac, meg-szegnee (Com: Jan. 143). A meg-erössítettett kötéseket fel-bontani nem illik: rata irrita reddere dedecet (Com: Jan. 249). Fel-bontani a barátsági szövetekezést: *nodum amicitiae tollere PPBL.

fölbontás: abrogatio, affractio, convulsio MA. abschaffung, zerstörung PPB.

fölbonthatatlan: [indissolubilis; unauflösbar]. Vallyon az ő lelki ismereteket nem ielentike ezzel az fel bonthatatlan peldaul meg kötöztetnee lemi, feluen, hogy az föl vót causat mindenestől fogua el ne veszesec (EszT: IgAny. 83). Nem esik fel-bonthatatlan szövvényben elméje, midőn gondolkodie ez háromnac egységéről (Sárp: Noe. 640).

ki-bont: [expando, evolvere; entwickeln]. Az úrti nézgéli a ki-bontott sok-félt (SzD: MVir. 23).

még-bont: 1) corrumpo, collabefacto MA. [zerstören]. 2) [dissolvo; trennen, erbrechen]. Meg bontot, firkalt es törsölt ketseges levelek (Ver: Verb. Szót. 14). Vágni kezde a törökeket és megbonta őket egymástól (Helt: Krón. 85b). Kettő ellen nehez leszen vinom; de ha megbonthatom őket egy mástól, ugy sokkal könnyebb (132).

[Szólások]. Hogy az egygiesseget meg bonchiac (Mon: Apol. 2). Byzon kereszttyenseegnek hytyt es zerset-seegnek fogadysat meg bontynak (ÉrdyC. 22). Nincz az az örömet inkább megbonthassa, mint az egyenetlenség (MA: Scult. 80). Meg-bontani a lovas sereget: *perturbare equites PPBL.

mëgbontás: corruptio MA. verderbung PPB.

Bontakoz-ik: corrumpor, conturbor, offringor MA. zerbrochen, zertrüfft werden PPB. Azt gondolták, hogy az esze bontakozott (Könyi: HKom. 155).

el-bontakozik: [discedo; sich entfernen]. Ha ki bíró nélkül el akarja innét bontakozni és máshová lakójul menni, az olyat az latárig szabad megfázi (Gér: KárCs. IV.343).

ki-bontakozik: [excedo; hinausgehen]. Haragjában ki-bontakozott az ekléziából (Nyr. X.471). Isten Ábrahámot honyából ki-bontakoztatá (Pázm: Préd. 167). Ha nagyságod bizonyos lehetne abban, hogy Varanból ki nem bontakoznék Ádámné asszonyom ő nagysága, javallanám (Gér: KárCs. IV.366). Elhagyók Rodostót, ki bontakozunk onnét (Mik: Tört. 386). Attól tartván, ne talátna rabbái esnék, Sylvia névű leányával jó korán ki bontakozott országából (Fál: TÉ. 708).

mëgbontakozik: corrumpor, disturbor MA. [verderben]. Természetünk meg-bontakozott és csak arra hajlandó, hogy magát szeresse (Pázm: Préd. 161). Arrólis meg-tuít, mint jár az, a kinek betegségében esze meg-bontakozik (Pázm: Kal. 800). Szemeidnek világa-is meg-bontakozék (GKát: Váls. II.1244). Mikor az egésség meg-bontakozik és hibázik, az orvos doktorral kel tanácsot kérni (PP: PaxA. 647). Már az egésségem is meg-bontakozott (MonOkm. XXIII.18). Vékony és sovány eddellet tengetvén életét, melyében meg-bontakozott (SZD: MVir. 65).

Bontakozás: disturbatio, corruptio MA. [dammum; das verderben, schaden]. Egészség bontakozása: *porturbatio valetudinis; az elmének bontakozása: *valetudo mentis; elmének bontakozása: aerisia PPB. Bontakozás lett az instrumentumokban (Nyr. X.122). Az haragnak bontakozása lött, mivel hogy ellasodott (470). A bort meg-emésztí hordó bontakozás-nélkül (Pázm: Préd. 706). Térdek inának bontakozása-miatt lassan járnak (823). Míg csak ez a munka tartotís, három íze löt bontakoztatasa az typographianae (Zvon: Osiand. 241). Mielta támadott a pápista vallás, semmi keseríséget és bontakozást nem látott, írja Sámbar (Matkó: BCsák. 118).

Bontakozatlanul: [constanter; unverändert, beständig]. Jó akaratját mindenkor megtartotta bontakozatlanul az én uramhoz (Monlrók. XIX.289).

Bontakozhatatlan: [corruptioni non obnoxius; unverderblich]. En vagyok az út, melyet kel követned; en bontakozhatatlan út vagyok (Pázm: KT. 383).

Bonthatatlan: inviolabilis, illabefactus MA. [unverderblich].

Bontó: labefactus, destruens Kr. [zerstörend].

békeség-bontó: *ruptor foederis PPB. [friedensstörer]. Mi az békeségnek bontói nem akarunk lenni (Monlrók. III.214). Országgrontó es vérontó, békeségbontó: te Thököly, papherelő, hazánk-pusztító (Thaly: Adal. I.175).

bél-bontó: [mortifer; tödteud]. Az offéle handsár forgató, érvágó és bél-bontó mészárlóknak nagyobb híre vagyon a kortsmákon a bor-bajnokok közt, mintsem az udvarban (Fál: NA. 230).

frigy-bontó: foedifragus MA. [friedensstörer]. Ez után mint állhatja meg ott az dolog, nem tudom, sok frigy bontói vannak (LevT. II.137).

sereg-bontó: 1) [ignivomus; fenerspeiend]. Seregbonto mosár ágyu: bombardá Major: Szót. 112. Sereg bontó mosár ágyukból lövöldözvén (Com: Jan. 149). A föld nagy terheket visel, úgy mint: sok muniótókál, ágyukkal, sereg-bontó pus-kákkal meg-rakott várakat (Lészló: Petr. 149). 2) [bombarda]. Wgim ottan egy seregbonthio negyes kerekeken (Rády: Csul.

II.68). Ágyukat, taraczkot, szüm nélkül való szakállásokat, egy jó sereg-bontót is elvitt (TörtT. VI.146). Derekasim lötek hozzáuk taraczkokkal, seregbontokkal, szakállókkal (RákT: Lev. I.212. 213).

Bontogat: labefacto MA. [schwächen, erschüttern, zerstören]. A minémü feleletet adtam az újtók bizonyítására, őrd-mest bontogatná Balduinus, de módgyát nem ejtheti (Pázm: LuthV. 258). Ha találkoznék oly háborgó atyafi, a ki ezen dispositiómat bontogatná (Gér: KárCs. IV.385). Csaknem anatomicé, Izról izre bontogatjuk az esztelen ifjaknak hasznat-lanságát (Fál: NU. 325). Ha szereted a békességet, kergesd ki szívedből azt, a mi zavarja és bontogatja (Fál: SZL. 541). A dologt izenként, tagonként nem bontogatgya (SZD: MVir. 21). Bontogatgyák békességünket (54).

Bontogatás: [labefactatio; störung]. E szent békességnek bontogatására ezenbenec dolog ne lehessen ok (Monlrók. VIII.119).

Bontogatód-ik: [labefio; gestört werden]. Az ilyenek esetépléjokkal e békesség nem bontogatódik semmiképen (Monlrók. VIII.119).

Bontság: [dammum; schaden]. Ha bontsága léssen az csatornának (Nyr. X.121).

Bontszol: disseco, dissolveo, diribeo SL [zerschneiden, zerstören].

[fölbontszol]

fölbontszolás: [anatomia]. Ember fölbontszolása: anatome, anatomia PPB.

1. **BONC:** [femur; schenkel]. Vekonia is bonca es mynd az izók, tetemek, forgo czontok heliekből ky menenek (WesprC. 103).

2. **BONC:** [sacerdos orientalis; ein orientalischer priester]. Nap keleti bontzok (Fál: Jegyz. 935).

1. **BONCS:** [vinca minor; immergrün]. Meteng, másik nenün folyo fu, bonch (Frank: HasznK. 29).

2. **BONCS:** [corbis, saccus; korb, sack?]. Jobb volna mi nekünk, hogy semmivé lennénk, avagy hogy kövek közt egy bonesban tétetnénk, s tenger mélységébe örökké vetetnénk (Jóra intó esengtyű II.46. MF).

BONCSOK: 1) monile MA. 1P. [halsband, halszierde]. Egy öreg aranyas ezst nyakba vetv mynd bonchokkal egytembe (RMNy. II.199). Hozzánk bonczokokat, ezüstös siszokokat (Helt: Cmc. 136). Az drága bonczókat köntös alá tőné (BPaz: Asp. 7). Egy ló nyakára való bonczók, gombos (Rády: Csul. II.264). Hagiók neky erz ezüstös szablat, erz nyakhavetót, erz bonchokot (III.147). Az kissebbik bonesokomat lagyom Hatvani Andrásnak (311). Melyén tizenkét rétfi zomántos tsengő bontok (Fál: TÉ. 638). Tizenkét-rétfi zomántos tsengő bontok (SZD: MVir. 473). 2) [signum militare; kriegsfahne]. Ott nyerének fosztányokat, skárlát, grinátt ruhákat, bonesokokat, ezüstös siszokokat (RMK III.125). És az zászlót és bonesokokat egy török rab által kifüggesztvén a sánczokra, háromszor ellátték a várókáról a bonesokokat (Nyr. XIV.133). Tarczay Péternek hagyk egy kiesín szőr bonesokot ezüst alnájával (Gér: KárCs. II.362). Egy párduez bór bonesok (365). Már a bontzokokat ki tették Constantinápolyban, az a jele a hadakozásnak (Mik: Tört. 378). Az janesir agának írattna egy búcsúzó levelet, értvén, hogy megindult az bonesokja (Monlrók. XV.266).

Bonesokos: 1) monili ornatus; mit hals-kette versehen. Tátrafárián szabott bonesokos köntös (MA: SB. 21). Bonczokos párta enek (Vás: CuiCat. 519). 2) vexillum habens; mit

einer fahne versehen). A vezér mindjárt három bontsokos basaságát igére pátronának (Mik: Törl. 264). (Ez a baso) három bontsokos vezér és leg alább hatvan vagy hetven ezer embernek parancsol badakozás idejében (398). A beglerbégiségek mind három bontsokosok és urai mind a hadi, mind a törvényes dolgoknak (439).

BONFORDI: [lustrio; schauspieler. Alakos, játékos, komedia-játszó, markalf, bonfordi: histrio WF.

BONG: bombilo C. MA. [summen] A bongó méhek lépes mézet csinálnak (Com: Jan. 50).

zëng-bong: [murmuro; murmeln]. A Christus nem csak magában zenget bongot a pápistáknak mostani mórnólódések szerint (Szob: Dáv. 91).

zëngésbongás: [strepitus, crepitus; geräusch, getöse]. Jutta sokasággal, züngés-bongással (RMK. III.127). Örül, vidáz Zsigmond Mária királyllyal, Budába menének züngés-bongással (330). Énekléssel, nem értett zengéssel bongással gyönyörködtetnie (MA: Tm. 1297. Megy: 6Jaj. II.11). A nagy zengés bongás elteletti az istemek bázit (Kereszt: FKer. 394).

zëngő-bongó: [strepens; rauschend]. Ez-iránt-is megli tálaloznak és e kevély ditskedéseknék nem fogjak gazdagabb züngő bongó raját bé kosárokbán, mint a régiséggel való kérdéseknek (VárM: Szöv. 115)

zörgés-bongás: [strepitus; geräusch]. Linnac és az ő lábakkal nagy zörgést bongást szóróznac (Zvon: Post. 170).

BONABURUTTYA: [species mali; apfelart]. Gesztenye színű almát nevelhetnek, ha az alma ágat vad körtvély fűben ölttyák; de inkább el-hiszem, ha az bonaburutya ágat más alma fűben ölttyák (Lipp: PKert. III.75). Bonaburuttya, két vagy három féle; egyik apró csúcsos, másik kerekded öregebb (43).

BONGOR: [?]. Ha készen nem leszen a bongor kása, amnyi tallér a bírság, mennyi a kilának leszen száma (KeeskTört. II.375).

BONTA (bunta Thaly: Adal. II.41. 359); bicolor MA. maculosus WF. [diversi coloris; bunt]. Es ellénee tarkakat, szeplőseket es bontakatt (Helt: Bibl. I. O4). Ime a kosok hagnac vala a tarkakra, szeplősekre es bontakra (Helt: Bibl. LP.). Ezek a bonta keresztények (Pós: GBot. 25). Lompos az szőre, szép tarka és bonta (Koh: Vers. 1685. MF.). Bonta kecskémet tavall megette (Thaly: VÉ. II.380). Megilletjük immár az szép vitéz-seget, mint az bunta dísznő a hajószekeret (Thaly: Adal. II.41). Az többi között volt egy bunta lovac (359). Barna bonta cikót adott alám (Gvad: RP. 76). Gyermekünk bonta lesz (481).

1. BOR: vinum, temetum C. MA. [wein]. Isten fűjával főzött bor: abrotomites C. Seprejéről le-venni a bort: castrare *vina saccis; szakon bort szűmü-által: *saccis vina castrare PPBl. Menyetek el es keresetek yo kenert es yo bort (EhrC. 105). A bor hazud önekie (BécsiC. 192). Ebregégetec fel rezegec es orcheatoc mend, kie bort iztoc (203). Bort es saytot es tykmo-nyat ada az fratreknek (DomC. 244). Mel igen buya allat a boor (VitkC. 49). Borth es egyebet semyt, kywel ember megh reezóghódyk, ne gygal (JordC. 93). Ha te Ferentz várood, rest leszen a borod (Cis. D). A tiszta jó bort kedvesen iszszuk a föld-edényből (Pázm: Préd. c). Mérges borral poharát tölteti, kedves köszönettel azt meg-színelti (Gyöngy: Cúp. 22). Sok törököknek szájk bortól gőzöl (Könyi: HRom. 10).

[Szólások]. Forr a bor: vinum *fervet PPBl. A sok bor kinézett mind a két pofáján (Fal: NA. 126). Eleiben mentenek hajókon s borral, kenyérral ugy g a z d á l k o d t a n a k neki (MonTME. V.432). A pinczében is borlátni nem volt

szabad mennem (Bethl: Élet. II.370). Jó bort kezdett csárdában tgnap a csaplárné (Thaly: VÉ. I.276). Fel-önté a bort a vizgyörgóra (szd: MVir. 73). Bort vonni lopón (72). A bort meg-zsákolni, le-fejelni, le-fejteni (73).

[Közmondások]. Sokat beszél a bortól az ember: vinum verba *ministrat PPBl. Bort sem irot, s mégis részeg (Deesi: Adag. 17). Ki mondattia az bor az emberuel: quod in animo sobrii, id est in lingua ebrii (86). Nincz az bornak rakoutzáia (100). Szegény ebéd, a hól bor nincz (139). Id meg az borit, ad ki az poharát (145). Az bor oka minden hnyaságnak: vinum lac veneris (255). Még az bornakis az régie jó (256). A bor gnyjtogatója a bujaságnak (Pázm: Préd. 228). Bornak, aranyának, hitnek a régie jó (Veresm: Lev. 18. Kr.). Jó a ser, de mégis bor az annya (Kisv: Adag. 391. Szd: MVir. 74). Bor és kenyér nélkül fázik a bujaság (szd: MVir. 72). Sokat tud a bor (73). Minő a tőkéje, olyan a bora-is (uo.). Nem kell tzégér a jó bornak (74). Kardot köt a bor (uo.). A bor tiükre a szívnek (uo.). Borbann lakik az igazság (uo.). Igazat mondat a bor (uo.).

anglit-bor: [vinum decumanum; zehentwein]. Az domünus terrestris számára kétszáz köből borból tizenhat esik, mely bort anglit bornak szoktak nevezni (Gér: KärCs. IV.340. 341).

asztal-bor, asztali-bor: [vinum cibarium; tischwein]. Fők és közönséges asztal borok költenek el hordókkal 92 (Radv: Csal. III.66). Borunk elég vagyon, de jó is, asztali bornak bé-vehetni (Mik: Törl. 302).

asszúszólló-bor: [protropum; ausbruch]. Adjon Zidosiecki lengyel úrnak egy átalag asszú-szólló-bort (RákF: Lev. II.47).

(még)avult-bor: [vappa; umgeschlagener wein]. Meg-avult, nyárlott bor (Com: Jan. 84).

búsult-bor: [vinum, fermentans; gührender wein]. Akar hogy essék ez vér-folyás, vagyon ez a vérnek nagy bősé-gétől, mely akkor, mint a busult bor az hordóbul, ki-fiti magát az érből (PP: PaxC. 68).

csinált-bor: vinum factitium Com: Jan. 84. [kunstwein]. A hegyes tövisből csináltatot szírop avagy csinált bor a szívet igen meg erősíti (ACsere: Enc. 235).

csipős-bor: vinum acre Nom.² 111. [röschier wein].

dohos-bor: vinum mucidum MA. [kalmiger wein].

édés-bor: passum C. PPBl. [sekt, strohwein]. Wram pa-rancholta vala, hogy edős borokat keresnek (LevT. I.110). Az szászok megérdemlik az edes bort (RákGy: Lev. 11).

égett-bor: crematum, crematura Kr. [branntwein]. (Frank: HasznK. 36). Az patikariusoc égetet vizet elegytnek az éget bor köziben (MesésK. 10). Égett-bor vagy aquavita (VectTrans. 18). Maradt még amaz kasban lisztem, búzám hordóban — jó lesz égett borra! (Thaly: VÉ. I.275).

előlszűrt-bor: vinum praeliganeum; faulwein, schwaben-wein C.

előzött-bor: vinum praeliganeum PPBl. [faulwein].

erötelen-bor: villum C. [trusterwein]. Ki-ment szeszű, me-erötlenedet bor (Com: Jan. 84).

fénikulomos-bor: marathrites C. [fenchelwein].

fiskális-bor: [vinum decumanum, quod fisco debetur?]. Majorságbeli bora volt nro 87. fiscalis bor nro 31. fiscalis asszú szőlőbor nro 25 (RákF: Lev. I.247).

foglaló-bor, foglalt-bor: [?]. Foglaló bort is exigálják ezektől (Gér: KärCs. IV.344). Foglalt bort annuatim az várboz tartoznak adni (340). Az foglalt borért, az kitől mennyit fog-lalt, mind amnyi köből bort az foglalt boron fellyül tartoznak adni (341).

(még)fordult-bor: vinum a calore *confusum PPBl. [umgeschlagener wein]. BeytheA: FivK. 25.

forrott-bor: vinum tenerum defaecatum Nom.² 105. [ge-lüfterter wein]. A félig meg-forrott must forrott bor: defrutum est sapa (Com: Jan. 103).

fő-bor: vinum excellens, principiale Kr. [feiner wein]. Zago-lodott a vőlegény ellen, és miért kellett volna hadni az olyan fő bort, tudakozta (Zvon: Post. 1.296).

főbántó-bor: vinum vehemens MA. [glühwein].

főtt-bor: defrutum; gesottener wein Ver.

fűszerszámos-bor: aromatites PPBl. [gewürzwein].

fűves-bor: [vinum medicatum; kräuterwein]. Nincsen immar vad es madar húsod, sem jelős vačorád, sem io fines boraid (NádC. 318). Fűves borokat is az kuchar csinállyon (Thurzó: Lev. II 302).

hontöltött-bor: vinum vernaculum MA. [inländischer wein].

idegénországi-bor: vinum exoticum MA. [ausländischer wein].

idoi-bor: vinum horum MA. Nom.² 107. Com: Jan. 81. heuriger wein].

izsópos-bor: hyssopites C. Com: Jan. 84. [hyssopwein].

jóillatú-bor: vinum fragrans MA. [wohlriechender wein].

kástélyos-bor: vinum rubellum MA. [schillerwein].

kimentszeszü-bor: vappa C. [lauer].

költő-bor: [vinum cibarium; tischwein?]. Kd írt, hogy Misineczky az urannak költő bort vegyen (LévT. II 26).

köményés-bor: marathrites PPBl. [aniswein].

lágý-bor: vinum molle, leve Nom.² 107. [leichter wein].

malozsa-bor: passum PPBl. [sektwein].

máslás-bor: vinum secundarium Nom.² 109. [nachwein].

mézes-bor: mulsum C. Nom. 43. vinum piperatum PPBl. meth Com: Vest. 137. Nyoszolyó-asszony dolgához kessen; ója! Az mézes borra, vajban sült fánkra legyen nagy gondja (Thaly: VÉ. 1.372).

mirhás-bor: myrrhites PPBl. [myrrhenwein].

mirtusos-bor: *myrtidamum vinum PPBl. [myrthenwein].

muskatály-bor: passum MA. [muskatellerwein].

must-bor: vinum novum Sylv: ÚJT. 152. [most].

nyárlott-bor, nyarasodott-bor: vappa MA. [lauer]. Nyersen az kőként keverd az nyarlot borban, bizonynal hid-gyed, hogy az nyarlot bort megtisztítja (BeytheA: FivK. 25). Nyarasodott, nyárlott, nyulasodott bor (SzD: MVir. 73).

nyers-bor: [merus; ungemischter wein] Nyers bort íjtt mindenik (Nyr. X 469).

nyuló-bor: vinum fugiens, spissum pendulum MA. [zäher wein].

nyúlós-bor: vinum *mureidum PPBl. Nyúlós, bűdös bor (Illyef: Jephtha 25).

ó-bor: vinum inveteratum MA. merum *avitum PPBl. alter wein KirBész. 126. És az ó boroc, kiud megrozdgittenee, lezen ő nekik surkannae mergeuo (NagyszC. 90. Pesti: NTest. 126). Lám jó ó-borok voltak ott (RákGy: Lev. 94). Illésházy n. ő ngszúnak fő ó bor 1 — Vízkelety ur ő ngsúnak fő ó bor 1 (Radv: Csál. III 66).

örménygyökeres-bor: nectarites PPBl. [alantwein].

örvényés-bor: helenites Nom.² 111 nectarites PPBl. [alant-wein].

rutás-bor: vinum *rutatum PPBl. [rautenwein].

sajtolt-bor: vinum tortivum; kelterwein PPB.

satú-bor: ~ Ki nomia az istennek hirtelen haragjának sota borit (Sylv: ÚJT. II 155).

séprűs-bor: vinum faccatum C. [unabgezogener wein]. (Land: ÚjSegits. 1.397).

sűrű-bor: vinum crassum MA. [dicker wein].

szagos-bor: vinum odoratum MA. [muskatellerwein].

szegény-bor: vinum Caricum MA. geringer wein PPBl.

szégfűves-bor: caryophilites Nom.² 111. [nelkenwein].

szín-bor: merum; unvernischter wein C. vinum primo fusum PPBl. Színbor ivó: meribibulus C. Sajtolatlan szín bor: *lixivium vinum PPBl. A szent írás bora forrott és megtisztított színbor (Pázm: Préd. 390. Mad: Evng. 184). Pohár az ur kezé-ben, szín borral tellyes elegyüléssel (Illy: Préd. II 457).

tavalyi-bor: vinum binum MA. [vorjähriger wein].

tedeum-bor. Forgassunk nagy poharakat, igyunk Te Deum borokat (Fal: Vers. 866).

tiszta-bor: vinum merum Nom.² 403. [ungemischter wein].

timumfűves-bor: thymites PPBl.

törköly-bor: vinum fecatum Nom.² 105. [träuberwein].

új-bor: vinum novellum Nom.² 107. [heuriger].

ürmös-bor: thymites C. vinum absynthiacum Nom.² 111 [wermutwein]. Tsinált borok: az ürmös bor, isten fájával főzött bor etc: factitia sunt: absinthites, abrotanites (Com: Jan. 103). Az ürmös bort csináltad (RákGy: Lev. 70). Ürmös bortol részeg (Illy: Préd. 1.448). Bő szüretünk vagyon, ürmös bort is tsinálók (Mik: TörL. 433).

vad-bor: vinum asperum Nom.² 107. [berber wein].

vékony-bor: vinum tenue Nom.² 107. [leichter wein].

virágos-bor: vinum uncidum Nom.² 109. [kalnwein].

vizes-bor: cinus C. vinum dilutum MA. vinum *spureum PPBl. [gemischter wein].

zagyva-bor: *spureum vinum PPBl. [träuber wein].

zavaros-bor: vinum turbidum Nom.² 109. vinum *spureum PPBl.

zévérlicás-bor: vappa Kr. [lauer]. Óllet mérik garáz-dával esivált zeverlicás borokat (Csúzi: Tromb. 73).

zsályás-bor: vinum salviatum; salbeiwein. Az sallyas bor igen io, szíretkor elynalod (BeytheA: FivK. 70).

Borbéli: [vinarius; zum weine gehörig. Effele: igeretekből tiszteli meg Christus uruc az cínai szegény menyegzősöket jeles borbéli ayándékkal (MA: Scult. 306).

Bori: vinarius MA. [zum weine gehörig. Bori ajándék (MA: Scult. 170).

Borka: [weinchen]. Ha borkát iszom: verset írni merek (Thaly: VÉ. II 118).

Bormégissza: [potor vini; weintrinker]. Bormégisszák nékik vannak mikor akarják, de az áhok fővénységért ők [a bormegisszák] bort sem isznak (RMK. III 267).

Bornemissza: abstemius Ver. [vino abstinens; wassertrinker]. Gondolkodnak bornemisszák, igen hallgatnak, részögsők mit esésognak, azt mosolyogják (RMK. III.267). A józsnoc és bornemissza elmével bírnac (Com: Jm. 182).

Borocska: [weihen]. Az en borochkaymath megli kyledthe (RMNy. III.89). Ha valami jó borocskát küld kegyelme-tek, egésségére elköltöik (KeeskTört. III.353).

Boros: 1) vinosus C. vinarius MA. [wein]. Illyés boros vigasságot jegyez (RMK. IV.262). Boros szőlő: vitis vitifera (Mel: Herb. 6). Boros lakodalom (Kár: Bibl. I.672). Boros szerdék (Nyr. IX.71). Boros kőmény (Nom.² 29). Boros-leves (PP: PaxC. 266). Négy jeles haszna van a boros kenyérnek (ScholSal. 17). A boros-bűtsü pénzél jár (Fal: NU. 308). A boros torok-egyeknek kenése náluk késedelmet nem tud (SzD: MVir. 358).

2) vinosus, temulentus, vinolentus MA. [säufer, trunkenbold]. Az ecclesia olyan az iildzőknek, mint a részeg embernek az alacsony ajtó, melyben a ki boros, fejét rontya (Pázm: Préd. 287). A részegeskedő és borosoc, az ivó társac vigabban, borossabban merétie, isszác a bort (Com: Jan. 182). Az boros embereket borok áránál, kiket hitelben vött, integre egy pénzig contentálja (Radv: Csal. III.302). (Az fenyő pinyt) igen gyönyörkodik a szőlő ételben, melyről boros pinynek is híjják (Misk: VKert. 161). A nyúl szívű, kivált képpen boros eszszel, vitézséggel kérkedik (Csizi: Sip. 55).

Borosan: [temulenter; betrunken]. Az edgyütt ivóc vigabban, borossabban isszác a bort (Com: Jan. 182). Ketten az scholabeli deákok közöttl eozaka kin, piacz nczában borosson járván, kik voltak nem elei, hanem allya az deáki seregnek (Butha: Chron. 20).

Borosod-ik: inebrior MA. besoffen werden PPB.

még-borosodik: ∞ Mikor meg borosodik, akkor mindent iger (DecsiG: Préd. 52). Csapó Lőrincz megborosodván, találta neki egy legény mondani (MontME. I.76).

Borosság: temulentia MA. vinolentia PPBl. [betrunkenheit]. Az mű ületünköt gonosz kiűnágokban viselőik, borosságokban, dobzódásokban (Sylv: ÚJT. II.122). Vigan énekenénc borosságokban (Helt: Krón. 56). Noe felszerkent az ő borosságabol: evigilans autem Noe ex vino (Helt: Bibl. I. D3). Én azolta csak borosságra való bort sem ittam (RákGy: Lev. 141).

Boroz: vinum bibo SI. [wein trinken].

Borozás: compotatio Kr. [weinschmaus]. A borozásnak békét hadgy, mert ki tudgya, el feletkezel az isten parancsolattjárul (Czepl: ORoml. 10).

Borság: [natura vini; wesen des weines]. A kenyérnek kenyérsége, a bornak borsága, vagy-is mind a kettőnek természeté, mi vólta és állattya (Bíró: Angy. 185).

2. **BOR:** [milium; hirse]. Borköles: panicum MA. heidekorn PPB.

[BORBALA, BARBARA]

üröm-borbala: berberis Beythe: Nom. Frequentissimus et per has provincias est frutex ille spinosus vulgo Berberis dictus: Vugaris üröm barbara, hoc est vinum barbarum, floret Maio (Clus: Stürp. 121). Berberis: üröm borbala, h. e. vinum barbarum (Beythe: Nom. 2).

BORBÁT: sollers; fleissig, sorgfältig, spitzfindig, geschickt PPB.

BORBÉLY (barbeel JordC. 345. Pesti: Nom. I.41. Zvon: PázmP. 5. borbély Major: Szót. 138): tonsor, chirurgus C. MA. barbator PPBl. [barbier]. Barbeelt hyvan, el veetete ew beeth fythr hayaat (JordC. 345). Akar mely mochkos barbel, varga,

santa szabó ha mit vegez köztete, az többit rea készeretitec (Mon: Apol. 501). Barbelyoc, kaharoc es egyeb folec (Born: Préd. 295). Fősfüllő barbellia tette vala magát (Zvon: PázmP. 5). Orvosok eszköze, borbélyok ira, ispottya, vasa, flastroma (Tof: Zsolt. 851). Borbélyok megállítván vérét és bekötözvén sebeit, azzal vigasztalák, hogy egy sebe sem volna halalos (Mik: MulN. 45).

[Közmondások]. Ha nincs írod és szeleuczed, miért teszed magad borbélyá (Kisv: Adag. 101).

Borbélyi: chirurgicus MA. [chirurgisch].

[Borbélyoz]

Borbélyozás: [chirurgia]. Borbélyozás, kézzel gyógyítás (ACsere: Enc. 195).

Borbélyság: chirurgia C. MA. Az ky ewmen mesterseget e hagyá es mezaros leuen, magát barbelsagra agya (Pesti: Fab. 66).

BORDA: 1) pecten filarium, tibicen licitorium C. MA. weberkamm Com: Orb. 121. Bél-fonalnak öszve-tekerménye, melyet a bordin által-botsátján; paus PPBl. Ha egy bordában mesterséggel rendelt belfonalat látnál (Pázm: Kal. 2). A takáts a bordával és vetélővel vásznat csinál (Com: Jan. 97). Elelednek vásznát majd ki metezik bordából (Liszi: Márs. 152). Egy szélbe szővi, a pedig jó takácshez nem illik; mert mind nyústi, mind bordája igen külömb a kettőnek (Pós: Igazs. II.364). Az varga felesége megsérté ajakát, az egerek megrágták fonala bordáját (Thaly: VÉ. I.343). 2) [costa; rippe]. Ha meg törőd a gyökerét a forduló fünc, igen ió, kő ellen vizeletet indít, oldalnac, háta bordánac fayassát enyhíti (Mel: Herb. 130). Kinek oldala csontya s kinek szára-bordája meg törvén (Czepl: Tromf. 209).

[Szólások]. Okoskodásokat ha a d g y á k z b o r d á b a n (Toln: Vigaszt. 76). Gonosz bordában szőtt ember (Pázm: Kal. 417). Ha vgyan szinté egy bordában szőnétekis magatokat az cálmistákkal (Bal: CsIsk. 243). Bizonyára mind egy bordában szőttek vagyunk (Zrínyi II.177). Egy bordában szőtt ember ű a töb társaival (Czepl: Japh. 120). Olyan bordában szőtt ez is (Czepl: MM. 226). Ezen bordában szőtteknek rétyén kereskedyetek (Pós: Vetélk. 44). Mitsoda bordában szőhette ötet? (Misk: VKert. 626). Egy bordában szőtt (Kisv: Adag. 138. 395). Nem kell a fő asszonyt és a szolgáló leányt egy bordában szőttnek vélni (SzD: MVir. 47). Egy bordából kőltők (118).

hát-borda: [costa dorsi; rückenrippe]. Óldalnac, háta bordánac fayassát enyhíti (Mel: Herb. 130).

ördög-borda: filix PPBl. [hankrant]. Perje, ördög bordája fi: filix PPBl.

BORDÉLY: prostibulum C. lustrum, lupanar MA. [hurenhaus]. Bordélyba bocsátom: prostituo C. Bordélyban járó: ganeo Com: Jan. 183. Adnac őbelőlő a bordelba vetteknc es parznakat ekeseitnc (BécsiC. 110. 209). Ha zerelmes ewryzetuel meg nem oltalmaztatnak, bordelyaa leznek (VirgC. 135). En az bordeelban vittetek tegődeti (SándC. 28). Monda az wr: Ingiummait a bordeliba nitettek s ki fzetóm ot a zent lölköt belőled (DebrC. 29. ErdyC. 171. 200). A mezőn való gyűmölcz őrző kútiakon es falukon, mind szinte a kerített varasokbais lölki testi bordelioikat csinálnak (Mel: Sám. 433). Az bordelt meg egetg es rőggé, porrá téué (462). A pogányok temploma latorságok bordélyá volt (Pázm: Préd. 373). Otsmány, bordélyból költ pajkosok (GKat: Váls. II.1361). A kurvác az ő szemérmeteségeket bordélyban való kereskedésre bocsáttac (Com: Jan. 183). Javallya a bordélyokat, lágyan birságollya a paráznaikat (Matkó: BCsák. 65). A gonosz társaság kaczer bordélyokkal, a hivalkodás-is a dőzslő torkokkal távoznak, nem lesz egy portám azokkal (GyöngyD: Cup. 651. 649).

Bordélyboli: hūmāris C. [zum hurenhaus gehörig]

Bordélyos: **1)** lenonius MA [zum hurenhaus gehörig]. **2)** leno MA [hurenwirt].

Bordélyoskod-ik: prostō, lupor, lustror C lenocinor PPB. [huren, hurerei treiben]. Bordélyoskodó kurváltkodás (Toln: Vigaszt. 231).

Bordélyoz: [lustror; huren]. A tseréken, a bokrok között, a processio-járisban éktelenül bordélyoznak (GKat: Vált. I. Előb. 35).

Bordélyság: lenocinium MA [hurerei]. Bordélyossággal való kereskedés: lenocinium C. PPB. Gyönyörűsége édesgető bordélyság (Mad: Evang. 116).

BORDÓ: [tistula; pfeife]. A haidut a bordo síp az haidutanezra hűia (Mel: Sám. 65). Az orgona lyukas száru bordókból és billegető sipokból áll (Com: Jan. 210. 169).

síp-bordó: tistula rauca in utro, cornu utris MA. dudelsack PPB.

Bordóz-ik: [nutrientio cano; dudeln]. Ha szüntani küldöm, anyéken bordózik (Thaly: VÉ. II.257).

[**BORHONYAGOS, BURHONYAGOS:** [mubilus, obmubilus; wolkig]. Sokszor mint a burhonyagos időben a nap világa, ugy mutogatgya az isten kegyelmességének világa magát ki a hűveknek-és az ő világi életekben (Nagyiri: Oth. 156).

BURHONYÓ: ~ Isten át burhonio essős időt, isten át tiszta időt (Mel: Jóh. 9. 6. MF.).

BURHOS: [mubilus, tristis; trüb]. Szenyedésemnek szomorú és burhos tele (GKat: Vált. IV.924).

BORÍT (*burit* RMNy. II.211. Com: Jan. 211): contego MA. [decken]. Borítottak ewketh az veress tenghernek vyzey, mykon tyeket zyaenenek (JordC. 223). Az isten fáraho kíralt mind nepeuel egetámbe az vörös tengőrbre boritha (FibC. 115). Nagy nyomorusagba ő magát burította (Born: Ének. 367). Venus es Mercurius homalt burituae (Kal. 1582. Gji). A komediát jádzó lével szín elől függesző ponyvával burittatie, fedozotie bé (Com: Jan. 211). Ki sok vendég szín borítja az artzákat (Fal: BE. 611). A mennyei malaszt nem szállhatott jobb szízyben, és a ki-színlett szépség nem burithatott job' artzát (Fal: NA. 151). Fekete tábattal barított tsyika forma kalap volt fején (Fal: TÉ. 636). Fejét borította drága patyolat vég (Könyi: HRom. 28).

be-borít: obruo C. adoperio, contego, obtego MA. [bedecken, zudecken]. Setetsegek be burítottanak enghemet (Érdyt. 576). Mynek előtte enghem thyz ueghessen, mynek előtte enghem seetethseeg bech burrohon, seghely enghemeth on istenem (ÉrsC. 171). Moses beborita az ő ortziát (Helt: Bibl. I. Ce3). A kőzít szeles rez partzattal beburították (Mel: Sám. 279). Az feliő burította azt be, de tázine ábrazottjában (Kár: Bibl. I.127) Mi modon padollya és borítsa bé az bárkát (MA: Bibl. 16).

boborítás: [obductio; bedeckung]. Az keresztseg peczeti az vizben valo be buritas jegzi (Fél: Tan. 272). Cínállyanac pléheket az áltárnac beburítására (MA: Bibl. I.136).

el-borít: adobrio, submergo C. demergo, obruo, obtego, operio MA. [überziehen, bedecken]. Ismét (elboritom: retego C. El boroytan hwket wr ysten ez tengher habaynak közepben (JordC. 10). Az byzon zent zeretet sok byneket el buroytta (ÉrdyC. 420). El ne bwrohon engemet vyznek haba (KulesC. 163). Mar szinte el boreit vala az ő kegyetlensegec (Born: Ének. 249). Az én gondolatim az én elmémét el burítja (Kár: Bibl. I.157). Őly nagy vizözant támaszthatnauak, a kivel az egész világ el buríthatathnauak (Láp: P'Ük. 1338). Fűdözös szele elburítja kiesiny hajócskádát (Thaly: Adal. I.19) Tégel is majd el-borított az ősz haj (Szil: MVir. 391).

elborítás: [inundatio; überschwemmung]. Jelec leszne, folyó vizeknek áradási és azokkal hol egy, hol más tartományac elborítási (Zvon: Post. I.29).

ki-borít: retego Kr. [aufdecken, entblößen]. Szüandkít egyszer s mind a homályból törtéyossan ki burította (Fal: UE. 370).

környül-borít: circumobrio C. MA. [allenthalben zudecken].

még-borít: obduco MA. [überziehen, bedecken]. Merőn megburították agyaggal (Nyr. X.470). Megburitsad az ládat arany-nyal (MA: Bibl. 171). A nadárkakak hűlőskáccal meg-lepi, meg-borította (Com: Jan. 81). Némelly házának falai nagy szép forma virágokkal rakattattak és borítottak meg (Szil: Krón. 202).

össze-borít: [aufeinander legen]. Kettőt [tégelyt] össze kell borítani és jól be kell tapasztani (Keesk: ÖtVM. 307).

Borítás: [operimentum; decke]. Valahová tégelt terítettek, oda a téglá fölé mind arany borítást terjesztettek (Moln: JÉpül. 433).

[**Borítogál]**

be-borítogál: obducto PPB. [überziehen].

Boríték: velamen, operimentum MA. tegmentum PPB. [hülle, überzug, decke]. Selyemből volt az te haidúnac buritékja (Kár: Bibl. II.133). Nevének boritékot nem keres vala (Kereszt: P'Ker. Előb. 5). Egytőle virágnak magvait a juhnek vagy kecskének haljában rekesz, ásd el és mikor elrothad buritékjok, a magokból sok színű virág leszen (Lipp: P'Kert. I.143). Egy tisztességes kocsi is adattunk neki boritékjával, fő nélkül (MontME. IV.247). Ássik el a fizekat, arra chinállyanac valami buritékot (Lipp: P'Kert. ILS1).

Borítkoz-ik: [submergor; versinken]. Óh Sion leánya, keserves anyám, gyászban burítkozott szerelmes daykám (Thaly: Adal. I.19).

be-borítkozik: [circumvelor; sich umhüllen]. Ha beburítkozie kádian vagy lasnac alá, has fáyást gyógyít (Mel: Herb. 103).

Borító: **1)** tegulum MA. [decke]. A szelentzénec be től a burítóyát, ki ne mennyen az ereie (Mel: Herb. 106). **2)** hülmerség Adami.

[**Borítóz-ik]**

el-borítózik: [submergor; versinken]. Az isteni edősségen elboritozom (NagyszC. 116).

BUROK (*burko* Com: Jan. 23): **1)** [velum, velamen; hülle, decke]. Az töltest csinálóknaak eleikben búroket és burkokat (völa) vonata, hogy az majd reajok ne meime (Forró: Curt. 114). Nem nézhetik, hanem mint egy burok alól pislogatják (GKat: Tük. 313). Annnyira tündöklik vala, hogy nem nézhetének rája, hanem burkot kellették az ortzára vetni (330). Mollyeket halgatósnak búrokjával akarok inkább be-takarni, mint sem számlálgatással fesszegetni (Magy: 3Jaj. II.34). **2)** hystera C. secundae MA. [gebärmutter]. Burok: gyermektartó lantoria Szász. Buroklaun született: infans galeatus PPB. Azon nap szült gyermekeket kezdik mind burkostól meg-emne (RMK. II.210). Az diptamus az ben szorított secundinát az az burokat, hűlt gyermekeket ki iz (Mel: Herb. 108). Ha a varadiezot meg tized, a gyermek tarto burokot ki hozza (161). A magzatot méhében, mádrájában, búrokjában viselő (Com: Jan. 118). A katzola meg eszi a tsirko búrokját (ACsere: Enc. 205). Végy egy oly búrokat, melyben egy tsirko e' világra lőtt (Csch: ÖrvK. 32). **3)** putamen Com: Jan. 23. [schale]. A kopósulékját, buróját a gyümölcsnek el vesse, el-húntsá (Com: Jan. 23). Melly tük a ő vastagabb búrokjából s boritékjából ki fejtegetvén (Biro: Ékesség C2). **4)** frons; grüner zweig, laubst PPB. **5)** [fűcsis,

sarcina colligata; balleu]. Veres karmasin egész burok tiz (Gér: KárCs. IV.418).

[Burkondoz-ik]

be-burkondozik: se operire Helt: Bibl. I. 1.3. [sich umhüllen]. Vőse azokaert Rebecca a palástott, es be burkondozec: operuit se (Helt: Bibl. I. 1.3).

Burkos: pampinosus PPBl. frondosus, nemorosus PP. [laubig, dicht]. Burkos szőlő, szélesen elágazott szőlő: brachiatus; burkos szőlő-fa, sok levelű: vitis *luxuriosa PPBl. Magokat az erdőknék burkos helyeire reytettek (Forró: Curt. 68).

[Burkosod-ik]

még-burkosodik: silvesco PPBl. [laub bekommen, belaubt werden]. Ismét meg-burkosodik a szőlő: novis frondibus vinea *repululascit PPBl.

Burkoz-ik: se involvere SI. [sich umhüllen]. Gyászbán burkozott (GKat: Váls. II.555).

BORONG: involvor, tegor Kr. [überzogen werden]. Lelki haborknak szörnyű hajjai között burongo lélek (Drég: Spec. 64). El-rendelte már azt elméjében, hogy tovább nem borong özvegyiség kódében (Gyöngy: K.J. 25). Mint a borongó hűd, olyan személyében (74). Olyan mint a változó nap borongó fényében (SzD: MVir. 41). Kedvetlen üdők boronganak (76).

Borongat: 1) [contego; überziehen]. A crocodilnak hal-léjék és pléhek módjára egymásra borongattott tserepekkel bé-borítottatott (GKat: Váls. II.903). **2)** [mergo; versenken]. Kinec az talpat veric az törökőc, kit begedő vasba tartanac, kit vízbe borongatnac (Boru: Préd. IV.769. MF).

BORUL: 1) procido pronus MA. [niederfallen]. Meg hynaduan orcaziabab, az aztalra borula (WeszprC. 37). Ur Xe Ie orcháyawal az földre borulvian ymatkozok (ÉrsC. 27). Mikoron az zent testhöz iutot uona, burula rea (TihC. 26). Abram leg ottan ortzayara borula (Helt: Bibl. I. G2). Bőjtöt bőjtölt, földre borúlt, míg a gyermek beteg volt (Pázm: Préd. 145). Az lábához borulván, reninkedvén, vigye el Konstanczinápolyig (Mon-lók. XV.12). **2)** mergor, tegor MA. [versinken, überzogen werden]. Réam borúltak a setét aggodalmak (SzD: MVir. 75). Kiderült kedvem vastag homályba borúlt (76). Tízbe borul hajnal szép artzája (201). Fogadgyon testvértől a tsemete ágats-kát magából, hogy jüvevény lombot nemzen, vendég iistökbe borúltlyon (336).

[Szólások]. Réank borul a setét éczaka (Köl: Idv. 8). Magyar nemzetség csecsemő-gyermekekhez vagy bizony hasonló, hints port a fejedre, légy gyászbán boruló (Thaly: Adal. L28). Rövid időn nagy romlásban borulának (CsuziCseh: Edom. 24). Szakálban borúlt: lamugine *tectus malas PPBl. Szakálban borúlt: *vestitus genas PPBl. Setétre borúlt (Könyi: HRom. 81).

be-borul: 1) [obvolvo; überziehen]. Orchamnak zep zynet seteth homallyosság beborultavala (NagszC. 37). Valanc setet homalnac arnekanal be borulvan (138). Sötet homal be burulta mű szemeynket (Hoffgr. 306). **2)** contegor, obtegor, obvolvor SI. [sich überziehen]. Giomraia es szine honal be burúlt agiagnak fel nélkül az hotul (KBécs. 1572. B). Óh szomorú, gyászbán béborúlt esztendő! (Thaly: Adal. II.31). Falak bé borúltak ezüst-benn, aranybann (Orezy: KöltH. 139).

el-borul: 1) [contego; überziehen]. Nag zel vez tamada az tengheren, vő bog az hayoczka el burultatnak az habok myatt: motus magnus factus est in mari, ita, ut navicula operitur fluctibus (JordC. 377). Az thoba zekelyak, az henar el burullya, mygh az teby oda futtnak, adyglan megh holt az vizben (LevT. 1.330). **2)** submergor, obtegor, obrnor MA. [be-

deckt werden, versinken]. Kőn hullatásban mindenestől elborulvan (NagszC. 131). O vylag, kyben földenyg el borultal (ÉrdyC. 28. 88). Mélyen elbécürulanac az balványi bujaságban (MA: Bibl. V.50). Az halo félben valókis elburullatnuac, ha az szent lélec egy euangelioni vizgatalás után mást nem inditana, szerzene és bé nem ihlene (MA: Scult. 641).

elborul-ik: [obruor; überschüttet werden]. A hajó orra meg-akadván, mozdíthatatlan vala ugyan, a hátullya pedig elborulik vala a tengernek erejétől (Ily: Szélet. II.37).

elborulás: submersio, demersio MA. [das versinken].

elő-borul: [proruo; heraubrechen]. Az nyomoruságnac éyge előburul (MA: Scult. 152).

lő-borul: procido C. procumbo MA. [niederfallen, sich niederwerfen]. Negedik angial le borula, ymaduan ötet, monda (WeszprC. 57). Nely terdön aal, nely lee borult arczw (ÉrdyC. 582). Vrone Iesus latia aiat dőcyuel a földre le boruluan (VitkC. 78). Judit asszon bémene és kamarájában esék az ő térdére, homlok leborula és az úristenből imezképen kiálta (RMK. V.145). Egy trombita meg revadásra nem meltoe le burulmunk az földre (Lép: PTük. I.11).

lőborulás: procidentia C. MA. [das niederfallen]. Kelle a szenteket valami oly szolgálatl, mint a terdhaytás, arczalvaló le borulás tisztelui s imádná (VárM: Szöv. 23).

réa-borul: incumbo SI. [sich beugen]. Pal rea burulvan, hozya őlelee hwtet (JordC. 773). Reiaia boruluan kezde biuet vadolni (DebrC. 218).

Borulás: 1) prolapsus, procidentia, demersio, submersio MA. [das niederfallen, das untertauchen PPB. **2)** [obnubilatio, obscuratio; umwölkung, verfinsterung]. Levn ev reayok eegnek hertelen burulasa (DomC. 91). Ez yelen valo ydőnek kődös burwlasa el mwlyk (ÉrdyC. 239).

BORJÚ (bornye Helt: Bibl. I. G4. RákGy: Lev. 75): vitulus MA. [kalb]. Oreb begen borist gartanak es balvant imadnak (DöbrC. 189). Le ragadwan az borywth, megheeghetee es aprora tőree (JordC. 69). Keth boryu kepoth őttöttek (DebrC. 428). Az zaruasrol ees az ew boryarol (Pesti: Fab. 80). A bálványozó Jeroboam az ő bornyaival akará az istent imadtatni (VárM: Szöv. 53). Őlettem egy nagy erdei kant, szép bornya is vala (RákGy: Lev. 75).

[Szólások]. Meg-fordúlt a borjű benne: kihányta egességét (SzD: MVir. 214).

[Közmondások]. A kinec nem borja, nem nyalja (Zrínyi: Symb. 15. Thaly: Adal. 1.9). Nem ő borja, azért nem nyalja (Fal: Jegyz. 230). Soha ne keres ökör alatt borjút (Decsi: Adag. 143). Ökör allattis borjut keress (Czegl: Japh. 160. RákGy: Lev. 548). Hamarább repül a borjű: *locusta prius bovem parit PPBl.

bika-borjű: vitulus SK. [ochsenkalb]. Tavali ökör borjűért tavali bika borjű (Radv: Csál. II.401. III.357). Paesira adtnuk nyári bika-bornyút (RákF: Lev. I.252).

bivaly-borjű: vitulus bubalinus Kr. [büffelkalb]. Ritka bial borjű erősebb nálánál (Gvad: RP. 41).

gím-borjű: [pullus cervinus; hirschkalb]. En zeretöm kee-kehez hasonlot es gimboriohoz (DöbrC. 403. ÉrdyC. 379).

nevelő-borjű: [vitulus novellus]. Kellemes lezen istennek zarw es kerem newelew borywnak fellelte (KulcsC. 165).

ökör-borjű: vitulus C. [ochsenkalb]. (Mel: Sám. 32). Az ökör borjűkot két esztendő korokba kell meg herehni (ACsere: Enc. 276. Gér: KárCs. IV.453).

szarvas-borjú: hinnus PP. [hirschkalb].

tengeri-borjú: phoca PPBl. [meerkalb]. Tengeri borjú vagy foca (Misk: VKert. 512).

űnő-borjú: vitula C. PPBl. [kuhkalb]. (Ver: Verb. 166).

űsző-borjú: ~ Tavalgy űszőborjú S. (Gér: KárCs. IV. 453) Pacsára adtunk nyári űsző-borjút 7 (RákF: Lev. 1252).

vizi-borjú: ratus Nom? 141. [lacerta locustis; wasser-molch]. (Helt: Bibl. I. CC3). Ha mezes eözöttel meg főzöd (az fekete gyopart) es vgy izod, cretat, vizi borint, bekat ki vettet veled (BeytheA: FivK. 68).

Borjas, borjús: vitulinus, vitulum habens MA ein kalb habend PPB. Más seregben hajtnak szép borjús inöket (RMK. V. 68). A meg-futott, űzelkedet tehén hasis űszőnec, avagy bornyas űszőnec moudatie (Com: Jan. 78). Igértünk két borjus tehenet; vőtük meg egyiket Lőkös István napától 10 ft (MontME. 128).

Borjaz-ik, borjüz-ik: [vitulum pario; kälbern]. A b tsiko-zik, a szamár vemhezik, a tehén borjüzik (CorpGramm. 317). A tehén borjasztába van (Gvad: Idöt. 205).

Borjűztat: [fácio, ut vitulum pariat; kälberu lassen]. Az vnae szana borjűztatá az nőtín szaruasokot (Szék: Zsolt. 26).

még-borjűztat: ~ Meg bornjűztatátiák az űnöket (Mel: Jób. 51). Az urnae szava megborjűztatá az nőtén szarvasokat (MA: Bibl. I. 490).

BORLA. Egy vég borla, vagy durva színes bagaziától 6 den. (VectTrans. 14).

BORNÓT: pulvis nicotianae Kr. [schmufftabak]. Hab pipáját és erős bornótyát kezdí vala dicsérni (Fál: NE. 24).

BORÓKA: [vacinium myrtillus; heidelbeere]. Végy három szem boroka magot, tőrd össze mozsárban, kend egy darab vászonra (Radv: Csal. III. 79).

BORONA [barona RMK. III. 109, barond VŠzentyl: Pat. 47, berena Kár: Bibl. I. 300, berenál Megy: Cowp. 91]: **1)** [trabs, tignum; balken]. Baronból rot hájo: ratis C. Borona hajó: ratis MAL. Teteiglen baronával felróttak, egy nagy tiltést vitézek csináltak (RMK. III. 109). Töltés boronát bírral bévonyatá (128). A bástyák vastag fálból faragott boronáknak magasan való fel-rakásokkal erősítették (Könyi: HRom. C.). **2)** [crates; geteichte, flechtwerk]. Boronából rótt fál: coneratitis PPBl. **3)** occa C. MA. [egge]. Innél az berenac és az ökröklöz való szerszámoc (Kár: Bibl. I. 300). Sárossi Katának ezt adók kezéhez: egy ekét boronával, patingálat, vasával (Radv: Csal. III. 333). **4)** sarculum MA. dentale PPB. [hackel].

fogas-borona: occa seu urpax Com: Jan. 89. dentata *crates PPBl. [egge].

tővis-borona: *crates spinæ PPBl. [flechtwerk].

Boronál: occo, pulvero C. [eggen]. (GKat: Titk. 352. Hall: Paizs. 25). Berenállyak szantásokat (Megy: Cowp. 91. Megy: Dial. 15). Berenálnád boronával hazugságotat (Pös: GBot. 26). Boronál, az az a kemény göröngyöket rongja-meg (Bod: Lex. 28).

be-boronál: inocco, decocto C. MA. [rineggen, zueggen]. Az ő evangeliomát be boronállya (Dáv: VDisp. I. 134). Evangeliomát kedig ezzel boronállya be (Vallást. Bliij). A hamisságot egyébbel hazugságnál be-boronálni nem lehet (Pázm: Kal. 428). Pállagát be-veti és be-boronállya (Com: Jan. 73). Sziveinknek mezejét a keserűségnek baronájával be boronállya (VŠzentyl: Pat. 47). Hazugsággal boronállya be mondását (Laud: ÚjSegits. 130).

baboronálás: occatio C. [das eggen]

el-boronál: [obtego, occulto, coloro; vertuschen, verheimlichen, beschönigen]. Azzal akarja elberonálni a dolgot, de igen darabosan (Nyr. XIV. 462). Akarták elboronálni, hogy nem volt a eszszárnak hírével (ErdTört. Ad. III. 54).

Boronálás: occatio PPBl. [das eggen] Boronáláshoz való occatorius C. Az vinicornis te vñannad iaron á boronálásba és darabos föld törésekbe, hogy á völgekbe való darabos barász-dákat törje (Mel: Jób. 95).

Boronáló: occator C. der egget PPB.

BOROSTA [borostya Mel: Herb. 46. Thaly: VÉ. II. 69]

1) setaceum MAL. *pecten setaceus PPBl. [büste]. Veres és szederies, mint egy kupa, és borostya a virága (Mel: Herb. 46). Az tőnenek olyan az feie, mint egy ehyet auagy borosta (BeytheA: FivK. 62). A ruházatok meg-seperetnee seprűcskével avagy borostával Com: Jan. 114). A süil-disznónak bőrből ruha tisztító borostákat szoktaunk készíteni (Misk: VKert. 242). **2)** [peniculus; pinsel]. Nem ér véle az képiró ő borostyájával (Thaly: VÉ. II. 69).

[Borostál]

még-borostál: [pecto; kämnen]. Leanyom Kateryna orch-chadat, fiam, giakorta mossad megh, hayadat zepon meg borostalyad (ÉrsC. 392).

BOROSTYÁN: hederá, daphnis MA. [lorbeer]. Borostyánból való: laureus, laurinus, hederaceus C. Es alkota vr isten borostánt (BécsiC. 244). Az borostyan cytezkődesnek dyadalma es coronaya (ÉrdyC. 465). Szokott gyúmol nélkill borostyán és komló (Thaly: Adal. I. 143). A laurus avagy borostyán zöld levéllel fül ékesítettett korona (Bíró: Ékesség. 2b). Ha korszorít kötnék diadalmasoknak, tsak zöld borostyánnak ágából fonatnak (Orezy: KöltSz. 45).

apró-borostyán: [hedera helix; ephen?]. Apro borostyan, a ky az földön terről el (Frank: HasznK. 35).

fái-borostyán: hederá Nom? 39.

fás-borostyán: dencrocissos C.

foljó-borostyán: hederá, chamaedaphne C. Az dízno reja: cyclaminus, artanita leueley olyanok, mint az folyó borostyane (BeytheA: FivK. 51. Com: Jan. 33. ACsere: Enc. 241).

földi-borostyán: hermodactylus, chamaecissus, chamaedaphne MA glechoma hederaciá; gundelrebe, gundelmann PP.

főlfutó-borostyán: hederá PP.

gyümölcsetlen-borostyán: helix C. PPBl. (Pázm: KT 171).

kerti-borostyán: syringa italica PP.

ragadozó-borostyán. Vagyok melletted, mint az ragadozó borostyán tőly mellett (Zrinyi: ASyr. 299).

vad-borostyán: daphnoides C.

Borostyános: lauricomus C. Borostyános hely: daphnon, lauretum C.

BORRÁGÓ [borrago Mel: Herb. 151. Beythe: Nom. 3]: [borrago]. Mezei, erdei ökr nyelvé, kéc virágu ökr nyelvenc, mezei boragonac hiyae... Melegítő és ezac keuesse szaraszto a borago (Mel: Herb. 151). Borrágó: borago, diuyc zagu fiu (Beythe: Nom. 3). Gyomornak és tildőnek hasznul kek borragol való ital (KDebr. 1619. B3). Borrágót a több füvekkel egyűtt vagdalt paréjban tölzetni (Lipp: PKert. II. 86). Borrágó diuyc szagú füvet ha barát paréjjal vagy némotessen spinóddal össze-főzöd, hasznos a keserű és szomorító vér ellen (Váli: OrvSz. 51).

BORS: piper Pesti: Nom. I.38. MA. [pfeffer]. Tamas ispannak attam borsra es safraura fr. 2 (RMNy. II.108). A bors, a gyömbér, eleven gyömbér, fa hég (Com: Jan. 27). Terméiben jeles, dolgában serény, gyors, természet frisselte, mint jó étket a bors (Thaly: Adal. II.163). Küldöttünk safránt, borsot (MontME. I.147). Idd-meg a tört borsot, s nem ér el a nyegés, el-veri rolad ezt erős bors be vevés (Félv. SchSal. 22).

[Szólások]. Borsot törni orrába (SzD: MVir. 337). Nálunk is sóval szónak, borsal borsolnak (22).

[Közmondások]. Kűczi a bors, de erős (Decsi: Adag. 242). Kicsin a bors, de erős és gyors (Kisv: Adag. 4). Nebezékkal árúlják a borsot: nem tőközani-való (SzD: MVir. 44). Nem mind bors, a mit a kalmár ebe hullat (91).

kerti-bors: siliquastrum PPBl.

szerecsén-bors: piper Aethiopicum MA.

török-bors: piper Indicum MA

vizi-bors: persicaria MAL. *piper aquaticum PPBl.

Borsol: 1) pipere inspergo, condo Kr. [pfeffern]. Borsolt: piperatus PPBl. Adgyák ki az szakátsnak a borsolo erszént (Szentin: IFü. 15). 2) [addo; hinzufügen?]. Szóval is propo-nálá, borsolván azzal, hogy a gyűlés légyen Szebenben (Betül: Élet. II.78).

még-borsol: [pipere condo; pfeffern]. Midőn a ló nem vizsgálhatik, egy pinzellét tsinál és arra keny nyúl kövérít, kit borsoly meg és dugd a ló vaszorájában (Cseh: OrrK. 68). Rakd belé az halat, asztán borsold és safrányozd meg (Radv: Csal. III.13).

[Szólások]. Megborsóltatya szolgálattját: operam suam percare vendit (Kisv: Adag. 390. SzD: MVir. 415).

Borsolás: [conditura]. Kegelman ne késsek ha leheh, mert en immar el vntam az borsolast, mert kegelmed meny fw szerszamoht nem hagyot woltg meg (LevT. I.209). A barátságban egy kis veszekedés olyan jó, mint az étekben a bors: mind-azonáltal édes néném, hagyjuk el az olyan borsolást és élyünk egygyeségben (Mik: TörL. 252).

Borsoló: conditor PPBl. A pohárnokok, bortöltők, borsolók ebéden, vacsorán 3 tál ételt kapnak (TörtT. XI.178).

Borsos: 1) piperatus C. MA. PPBl. [gepfieft]. Az etel közben tartatnak tizessegteleneknek szies falatokat venni, borsost enen vyaidat nialni (Erasm: Erk. 38). Az ndvari élet nemcsak borsos levet, de kenyérhéjat is ad (Kisv: Adag. 45). 2) pretiosus, carus SI. [delicatus; tener, fein]. Mi Christus borsos jegesi (Mel: SzJán. 558). Két nap mulva el-készült a paruka, melynek borsos árát meg kellett fizetni (Fal: NU. 257).

Borsoska: schiffel Adami.

BORSÉTA: [subsericaria; barchette]. Egy vég borsétától, melyben 38 sing van, 20. den. (VecfTrans. 8).

BORSÓ: pisum C. MA. [erbse]. Az kender es az arppa meg serűth, de az bwza es az borsso meg nem serűttek, merth estőnyek woltanak (JordC. 25). Rytkan evttenek halat, hanem chak bevchevt, borsot, lencheet (DomC. 297). Czinály pilnlákat, egy borso szemnt (Mel: Herb. 19). Ebedre: sült, leues, keuer ludii lean sariaual, paray ny szalonan, beialt borso, tehenlust (LevT. I.44). Hetfőn az kőnczöl az időnek miuoltat giőnge borso szőmő houal be hintli (KBécs. 1572. D8). Váarakozni köll, míg a borsó föl-buzalkodik, es eszébe vézi ember, hogy magát föl akarja aggasztalni (Lipp: PKert. II.195). A borsó igen big ne legyen, hanem kemény szabásu (Radv: Csal. III.38. 40).

[Szólások]. Falra-hány ni a borsót: *ligoni philosophari PPBl. (SzD: MVir. 220). Falra borsót hány ni s eöket letzkézni azon egy vesztegetés (Fal: NU. 250).

bagoly-borsó: cicer C. MA. Bagolyesü borsó: cicer, bubo-nis pisum Beythe: Nom. 3. Négy szegű magua vagyon mint a bagoly borso (Mel: Herb. 156. Nyr. IX.71). A lentse ugy nő mint a bagoly borso (ACsere: Encs. 238).

bokros-borsó. Ez a borsó enyhányféle, ugy mint: verhe-nyeges, fejjérel pettegetett borsó, fekete borsó, bokros borsó. Némelly borsók bokrossan nőnek, a kiket meg-is ehetni (Lipp: PKert. II.194. 197).

csicséri-borsó: cicer C. PPBl. zuckervurzel KirBesz. 156. A cibiri borso nagj eörömbe foglallia az eő munkasit, de szal-maual inkább, hogi nem mind szemmel tölti be a chirt (KBécs: 1572. F3). A csicheri borsó maguában ollym mint a bagolynak a feje, elől hegyes, hátul temerdekebb; azért némellyek bagoly borsónak-is hűják (Lipp: PKert. II.197).

héjatlan-borsó, kinek nincsen kemény hártája, hanem győnge külső hea (Lipp: PKert. II.197).

hüvelykés-borsó: siliqua MA. pisum viride: schottichte erbsen PPB. Hüvelykes borsója légyen a kertésznek, és avval újságul kedveskedgyék urának (Lipp: PKert. II.194).

kétszérő-borsó. Borso eunyhányféle; úgy-mint: két-szer erő borsó, héjatlan borsó, fejjér, öreg s apró borsó, zöld borsó, verhenyeges, fejjérel pettegetett borsó, fekete borsó, bokros borsó (Lipp: PKert. II.194).

nyúl-borsó: [?]. A kinec hűvelykeie vagyon mint a borsó-nac, annac nyúl borsó nene (MA: Herb. 95).

oláh-borsó: phaseolus, phaseolus PPBl.

parás-borsó: [?]. Mintha az kő falra hánnak az paras borsot (Marg: Imáds. 38). Nem akará magát sido vallása ellen a király ételével és italával meg-fertezettui, hanem inkább so-várğa a parás borson s a tiszta vizen (Köl: Idv. 5).

széges-borsó: cicerula orbus MA. orobus Nom. 78. Mint a szeges borso, olyan szagu (Mel: Herb. 97. Com: Jan. 26).

török-borsó: phaseolus Nom. 92. Beythe: Nom. 7.

vad-borsó: cicerula C. orobus, ervilia PPB. (Mel: Herb. 95).

varjú-borsó: cornicis pisum Beythe: Nom. 8. Variu borso: aphaca; az magok ba megh sittednek avagy pörköltetnek, az gymornak folyasit meg allattyak (BeytheA: FivK. 46).

Borsós: 1) pisis confectus MA. [erbsen-]. (Nyr. IX.71). 2) villosus, crispus MA. zottig, kraus PPB. 3) [grandinosus; hagelartig]. Szombaton az kőnczölők megh tecnek borsos, auagi kő essőnel (KBécs. 1572. E6). 4) [glandulosus; drüsen-]. *Borsós búsa a disznóuak: suillae glandulae, glandulosa caro porci PPB.

Borsóz-ik: [extubero; knospen]. Bimbósom, bimbóval fakadok, borsósom: gemmasco; a szőlő szépen borsózik: pnbescit *vinea; meg-mozdult a szőlő jövése, borsózik a szőlő: gemmae *extuberant PPBl.

fői-borsózik: [intumesco; anschwellen]. Hogyha az ember testén a bernyó elmász, menten ntánna a bőri felborsózik (Misk: VKert. 676).

még-borsózik: [cohorresco; zusammenschauern]. Meg-borzada és meg-borsozék (GKat: Váits. II.109).

BORZ: melis, taxus MA. hericius Major: Szót. 250. [dachs]. Czinály fedelet az sátornac borz bőrből (MA: Bibl. I 72). Nem rókáknak, borzoknak Sziget szállások (Zrínyi I 144).

disznó-borz: [taxus; dachs]. Eb borz auagy dizno borz bay (Frank: HasznK. 20b).

éb-borz: taxus, melis SI. [dachs]. (Frank: HasznK. 20b).

töviseb-borz: erinaceus, echinus Com: Jan. 17. [dachs] Tövisek borz hay (Frank: HasznK. 21).

BORZAD: pilos horreo, pilos erigo MA. [schaudern, sich borsten]. Ti kegyelmek eleibe jő borzadt szakállal (RMK. V.211). Az eggyesegnek kezeit kötni nem tudgyac, hanem borzatt baglyakat raknac (Mon: Képt. 7). Börzönkődik borzatt fekete cziókunk (Zvon: PázmP. 257). A bévándolt gonosztévécs floszszalt szakállokkal, borzatt hajjokkal és fekete gyaz ruhajokkal mutatá és tötték az ő eszedéseket (MA: Tan. 12. 65)

föl-borzad: 1) ~ A félelem miatt felborzad a haja: *rigent omne terrore PPBl. Rendetlen tollai fel-borzadtak (Gyöngy: KJ. 59). **2)** [edervesco; aufbrausen]. Valami keveset engedhetünk gyalúságoknak, hogy ne fájjon szívek és fel-ne borzadjanak (Fal: NE. 19). Fel borzad az urfi, okádgya a szitkot, de haszontalanul (Fal: NU. 262).

fölborzadás: [horror; schauder]. A ki dagado, puffado nedvességeknél jelensége: szőr fel borzadások, haboru alnások (ACsere: Enc. 189).

még-borzad: ehorreo PPBl. inhorresco PP. [schaudern]. Egészen meg-borzadtam: *perfidit me horror PPBl. A tyúk tsirkének szerelme-miatt el-szárad, el-erőtlenedik, meg-borzad, meg-betegszik (Pázm: Préd. 179). Ugyan megborzadé belé (Czegl: Japh. 2). Az oroszlan megborzad s meg-izonyodik belé, mikor a kakas szavát meghallja (Misk: VKert. 360).

Borzadoz: 1) inhorresco MA. [schaudern]. Látják várbéliek, borzadoznak vala, Losonci veszése mind eszökken vala, alattomban sügnak-lógnak vala (RMK. III.103). **2)** [erigo; sich borsten]. Borzadozó szemöldöke, járása, kelése, maga reá tartása nem mutattak egyebre, hanem hogy minden bölcsességgel tömve legyen (Fal: NU. 322).

BORZAS: 1) hirtus, hirsutus, hispidus, impexus, incomptus, sentus C. [rau, struppig, zerzaust]. Majd borzas: subhorridus C. Borzas hajai merőbe fagytk: hirsutae *diriguere comae PPBl. A borzas leant ki kel vonni a parzanasagbol (Mol: SzJán. 469). A kakasnak vállára fekvő borzos tzbokja (ACsere: Enc. 479. Com: Jan. 45). Vidd el levelemet az borzas esőkanak (Thaly: VÉ. I.346. 347). **2)** ruidus, ruidus PPBl. [asper, immitis; rau]. A mi az köszet illeti, kezdeti borzas és homályos lőzen (KLőse 1671. C.) Borzas [?] álhatatlan napok (KNSzombat. 1671. A6). **3)** [villosus, hirsutus; zottig]. Fekete hosszú fátlyott vagy borzas feketét többire csak a fő aszonyok viseltek, a nemes-asszonyok pedig majd mind fehér fátlyott (1759. Hazánk. I.295)

torzas-borzas: [hispidus; zerzaust]. Torzas-borzas szakállu paraszt emberek (GKAt: Váls. II.105).

BORZASZT: 1) [erigo; in die Höhe richten]. Miker azt mondtam, hogy az aszonyi fő-rend reá-viselje magát, nem az vala szündefomban, hogy fel-borzaszsa az orrút, borzaszsa szemöldökét (Fal: NA. 187. SzP: MVir. 214). **2)** terreo, terrefacio Kr. [schaudern machen]. A reszkető félelem borzasztja az emberi szívet (Fal: BE. 656).

föl-borzaszt: 1) arrigo MA. [borsten]. Fel-borzasztani a haját: *exturbare comas PPBl. Fel borzasztó käromkodásokkal rakvik a Calvinus könyvei (Pázm: Kal. 520). A süseték avagy püseték bobitáját fel-borzasztja (Com: Jan. 38). **2)** horrifico MA. [schaudern machen].

még-borzaszt: [terrefacio; schaudern machen]. Valakit a félelem miatt meg-borzasztani: *perfrigefacere aliquem metu PPBl.

Borzasztó: 1) [erigens; borstend]. Azt a hay borzato esuda testeekből elvágjátok (Toln: Vigaszt. 65.) Lutherünk mindeneknek

hain borzasztó esudálkozásával vallásáról számot adot (270). **2)** horrifer, horrificus C. MA. [schauderhaft, schauderlich].

BORZOGAT: 1) horrifico, horrefacio Kr. [schaudern machen]. Mint kit már az octoberi hagymázhidege régen borzogatt (Bethl: Élet. II.300). Az hideg borzogatta (PP: PaxC. 286). Úrunk tegnap előtt nyolcz órakor le akarván vetkeződni, a hideg borzogatta (Mik: Törl. 350). **2)** [erigo; sträuben]. Szakállokat borzogattják, esmég isznak (RMK. III.268). Használva tézi ez világnak szánát a tövissekkal és bojtortjénekkal borzogató mezőkhöz (PP: PaxA. 13).

BOSSZORKÁNY: lemur C. strix, incubus, lamia, venefica MA. trivenefica PPBl. [hexe, nachtgespenst]. Aszon-járó bosszorkány: volatica; éjjeli bosszorkányok: striges; tanult bosszorkány: venefica; bosszorkányok, éjjel b-lygó lelkek, baza járt holt emberek: lemuers PPBl. A bosszorkányok újton-ujjáték rajtad a betegséget (Nyr. XII.79). Az ő palotaiokba sárkányok es bosszorkányok is laknac (Helt: Bibl. IV.57). Te voltálé anya az sárkányfia, az bosszorkány (Szeg: Theoph. 24). Bosszorkány: strix (Deesi: Adag. 345). A nyavalyás poklosok nem kerestek habonát vagy bosszorkányok berbitölését gyógyulásokra (Pázm: Préd. 953). Éjjel járó aszszonyoc, bosszorkányoc: lamiae (Com: Jan. 137. Com: Orb. 309). Bosszorkányokra való szedés jött 57 ft 84 d (MontME. I.401).

[Bosszorkánykod-ik]

bosszorkánykodtat: [incantare facio; zauberei anwenden] Híjában varáslattel, híjában bosszorkánykodtat (Tof: Zolt. 383).

[Bosszorkányoz]

még-bosszorkányoz: infascino, fascino, obligo, veneficio obstringo PPBl. [belixen, bezaubern].

Bosszorkányság: [fascinatio, hexerei]. Bosszorkányságával testemet megvesztette (Nyr. XII.79). Ündök bosszorkányságokkal gyógyítók orvoslását ne keressük (Pázm: Préd. 911).

[BOSSZONG] [bozunkody Konj: SzPál. 78. bozunkodnak KulesC. 156. bozunkodanak KeszthC. 106. bozultatnek ApocC. 6].

Bosszongás: [irritatio; ärgernis]. Bosszongas, irigység, szomorúság gyakorta nagy betegségekre eytik az embert (Web: Anul. 62).

BOSSZONKOD-IK: indignor C. MA. conqueror NémGl. 256. [sich ärgern, grollen]. Magamra nézve én nem bosszonkodtam: nulla me pepulit: *privatim injuria PPBl. Tenem zolgayd bosszonkodnak wala te ellened (PeerC. 27). Az sido papok bozunkodnan Kristusra, Káplásnak hazaboz giulenek (WesjprC. 8). Kezdenek bozunkodny Jacabnak dolgarol (JordC. 491). Mykoron meg terettitnek een tetemym, bozunkodnak nekem een ellensegym (KeszthC. 106). Kezde neky bozunkodny, hogy soha nem olwashatna tytta zywel (ÉrsC. 503). Isten kyhoz foglyokat w erezend, azonkeppen azokat, kyk bozunkodnak es kyk lakoznak koporsóban (KulesC. 156). Myerth hogy az vristen bozunkodny? (Konj: SzPál. 78). Kegelmetheknek annak eletteys bozunkottam az Kadas Fylep dolga felel (RMNy. III.64). Bosszonkodo hertelen indulatok (Zvon: Post. II.151).

még-bosszonkodik: irritor Kr. [sich ärgern].

mégbosszonkodás: exacerbatio PPBl. [ärgern].

Bosszonkodás: indignatio C. MA. ärgernis, verdrossenheit. Mynden haragot es bozonkodast ky rekez (VingC. 1). Yol meghallottam az Yzrael flyának bozonkodasokat (JordC. 150). Ördögök meg mevetes, bozonkodas keppen zembe haniak a felekeknek ő bineit (BodC. 25). Egyebnek bozonkodast koron legyothek zomorok (ÉrsC. 191). Bosszonkodas, gyűlölség ezizaz bennűne (Börn: Préd. 619). Afféle bosszonkodások fel hatnak az istemek eleibe (Tel: Évang. II.916).

BOSSZONT: irrito, incesso, insulto C. lacesso, exacerbo, iniurio MA prorito P'Bl. [irgern, reizen]. Őz ki öködt, mert teged bosszontanak (DöbrC. 19). Engömeth bosszontvan meg mőstnek (NagyszC. 17. 298). Myerth bozonthi kegetlen wrath (KeszC. 16). Az bal keze fölöl walo tholway ees bozontya wala őteth (ÉrsC. 99). Sőuőltik es sziszzegetik es bozontiák a több nepek a gonoszt (Mel: Jóh. 64). Az kőrdőstieneket meg nem szőnnnek bosszontania (KBécs. F4). Kerőlytėk a bűnőket, mellyek bosszonttyák es haragitttyák a bírót (Pázm: Préd. 12). Az szőlga hertelensegeből bosszontania es ingerlencő vrat, vagy hozza őtő, csapna vrahoz (Lép: P'ük. 1.277). Kėtsėggel ne bosszontsd az kegyes egeket (Thaly: Adal. 1.166). Ontja keresztėnynek, vėrėt nemzetėnek, s törőkőssėgėvel istent is bozonítja (182).

fől-bosszont: irrito, exacerbo MA. [aufreizen, entrüsten].

mėg-bosszont: ∞

Bosszontás: irritatio, irritamen, irritamentum, insultura C. insultatio, exacerbatio MA. [irgernis, kränkung]. Antiochus alaiva vala magát bosszontasnae zzuauul megutaltatotnac (BésciC. 88). Bozonuasrıl ees hazugságról meg hyrdetethnek (KeszC. 147).

Bosszontó: 1) [irritans; aufreizend]. Chak keserves echo lesz szővem bosszontó (Zrinyi. II.127). Bosszontó igeket ne bősás-sad tennen főledről szivedbe (Fal: UE. 398). 2) irritator C. Vram te irgulmad jővin en ream es en iget felellyjek engem bosszontoknak (DöbrC. 60). Hogy hitetleneket, teged bosszontokat ecekpen meg rontanal (Born: Ének. 169). David is az isten nepe bosszontojnae, Goliatnac hallode mit szol (Tel: Evang. 1.169). Isten karomlo, háborgató es bosszonto voltam (MA: Scult. 675).

BOSSZÚ: 1) [maledicus, acerbus; lästerlich]. Zayabol soha senky nem hallot valamı bosszu bezedet (MargL. 72). A nőnlőnek bynei: bosszu bezed, megnem bočathas (NagyszC. 357). Haragossagomat jelentetem bosszu mondasal (VirgC. 9). Az harag embernek zayat keserty bosszu mondasra (CornC. 156). Nagy bosszu panazzal eleyben eseenek es kezdeek vadolny (ÉrdyC. 642). 2) contumelia, indignatio, ultio MA. [irger, verdruss, rache]. Ha ky meg sertőt es bantot, soba bosszwt nem kywantam rola (ÉrdyC. 504. 627). Nem tiltya isten, hogy törvény-szerént kárunkat, gyalázatunkat es bosszusunkat ne keressük törvényes bíránk előtt (Pázm: Préd. 129). Bizony nem vőlna bosszú, ha Matkó a hazucz mellé akar mi szines okot tenne (Illyef: BCsTomp. 83).

[Szólások]. Bosszút állók: ulcisor, vindico C. Az bűnirt meg haragszik es rula bosszwt áll (Sylv: Újt. II.7). Az én ellenséginnee eleitől fogva való bűnőkört bosszwt állóc (Kár: Bibl. I.190). Az te halalodert allyake bosszwt (Decsi: SallJ. 14). Míg a többire jutna a szer, addig bosszsumat állanam rajtatok (Hall: HHist. III.90). Acará bosszuait meg allani ez azzoni allaton (GuarC. 44). Alyatok meg bosszumat az en gonoz ellenségem (VirgC. 63). Megh allaa ottan bosszwyat annak, ky nyalyat zenved vala (JordC. 728). Te zent segedelmeddel meg allanaam bosszumat (ÉrdyC. 497). Isten nem mindőnkor állya meg az igazak bosszuját (Beythe: Epin. 49). Kűlő magad viselėsseddel ne igyeked bosszudat megállani (MA: Scult. 986). Bosszwt mondnak: conquereutes (NémGl. 146). Nekem nem barátom, sok bosszúkat szenvedtem tőle (MontME. III.240). Ha ky bosszwt teezen, myndden kegyetlenneel kegyetlebb (ÉrdyC. 612). Semmi bosszwt nem teszec rajtat (MA: Scult. 214). Hát tőneked Tamma menyı bosszwt teve (Zrinyi: ASyr. 24). Magán tőti bosszuját (RákF: Lev. II.113). Maga bosszuszuját őzni: *persequi suas injurias P'Bl. Bosszút őzni: *insectari injuriam alicujus PPBl.

Bosszúképen: [contumeliose; lästernd]. Nagy bosszw keepen bel vadolaaq mynd az kyralt mynd az zent apostolt (ÉrdyC. 508).

Bosszul: indignor, aegro fero MA. [unwillig sein]. Isten incab bozzula azt, hog embő az tőt bint meg nem gőőna, hog nem mint azt, hog abbint tőtte (GuarC: 46). Kallattottam te hoziad, mikor bozzolatnak en zywm (AporC. 6). Markalf penig igen bozzullya vala ez rayta tett boszusagot (SalMark. 10). Ezt cwnagokba bozzwlyak wala (Pesti: NTest. 102. MA: Scult. 9).

mėg-bosszul: 1) ∞ Ezt kedeg az pap igőn meg bozzula es meg zęőőle (GuarC. 44). Az synagoguak feyedelne megh bozzwlan, hogy az ynnep napu gyęgyttot vona Jesus, mond vala az kőz nepnek (JordC. 575). Azth meg bozzwlan (moleste ferens) Pal, monda az zellethnek (764). Azt halwan Lappa keralne azzon, nagyon meg bozzwlaa (ÉrdyC. 434). Mamertinus feyedelem meg bozzwla zent Kelemen papanak yo lyreet ne wet (655). Az passa ezen megboszu, hogy ezenkėppen vesztek [a törők] (Monlrók. III.208). 2) vindico, ulcisor SL. [rächen]. A rayta-tett gyalázatért meg bosszuzllya magát (Csűzi: Sip. 276).

Bosszultatlan: inultus Kr. [ungerächt]. (Csűzi: Trom. 684).

Bosszuló: inuisor C.

Bosszús: 1) [indignabundus, iratus, stomachosus; unwillig, irgerlich]. Igen bosszus vala az Othocára (Helt: Krón. 61). Az királyi őzvey az rayta tőt bosszus gyalázatért szivét tőle elfordította (MA: SB. 75). Bosszúsok az isten szőlgahez (Mad: Evang. 596). Ezt a bosszus szivet, kit kőzetek látok, Sziget vár közepiben lenni kívának (Zrinyi: I.146). 2) [infestus, inimicus; feind, feindselig]. Bosszúsom, haragosom, peresem (Fal: Jegyz. 936).

Bosszúság: injuria, contumelia C. MA. [irgernis, verdruss]. Te rajtat sőlnek ezek a bosszúság-tėtelek: in te *recident hae contumeliae PPBl. Zantalan bozzosagokual ylletetik (EhrC. 3). Nem adlac nemzetekben bozzosagba (BésciC. 2077). Atyafiatol egi bozzusagot el nem zenuedhet (VirgC. 90). Raytta lett bozzusagokat nagy alazatossaggal el zenvedőt (ÉrdyC. 623). Nem: kel mindenaprólėkból es bosszusagokból mindiárást fel őlnőne (Helt: Krón. 151). Megh erthethem az the K. bozywssagath (RMNy. II.9). Bwzwsagothi thegyen rayta en erthethem (LevT. 1181). Mernėtek-e őtet bosszúsággal es gyalázattal ingerleni (Pázm: Préd. 11).

[Közmondások]. Könnyebben felejtı a kigyó farka vágását, hogysem egy asszony leg kisebb bosszúságát (SzD: MVir. 47).

Bosszúságos: injurius, injuriosus C. contumeliosus MA. [lästerlich, schmähend]. Te nagy, kemeny ees bozzusagos kenod (Czech. 8). Nem esmerteem az őrdőkevalo bozzusagos zidalmazatossagot (NagyszC. 172). Bosszusagos beszedeckel illetee (Decsi: SallJ. 18). Ezt ki nem erti, hogy bozzusagos es karomkodo dolog (Zvon: Osiaand. 59). Bosszusagos beszėdekkel terhelék a sidok (Illy: SzElet. II.137). Gyanút es vėgtėre bosszúságos tsapásokat szől fejedre (Fal: UE. I.390).

Bosszúságosan: injuriose C. contumeliose MA.

Bosszúskod-ik: [indignor; sich irgern]. (GKat: Váls. II.564).

Bosszúsul: [injuriis afficio; schmähen]. Ha ezkeppen bozzosoltattak (injuriis affecti), mend zyuewnkuel es zerehmucl zenuedengyw, yryad frater Leo (EhrC. 30).

1. BOT (bath Lod.): 1) baculus, fustis C. MA. [stock, stab]. Nagy feyew bottual mynkett feldre leewt (EhrC. 31). Ytyk vala őtet kard főkkal valkőzbe es nekyk őköllel, nekyk bottal, nemelyek őzögghel vėryk vala (WinklC. 166). Onból őenalt botokal mind el tőreteteth aző ket vallat (DebrC. 167). Az botton ertetic az cyp, kit az isten meg nem ronta, de azt ronta meg, az mit uele kel vala cipleni (Szék: Zsolt. 227). Elisus az ő bottat uag mankiót küldi el az gyermek fel tamasztasara (Mel: Sam.

378). Zrínyi hozom neked, egy bot ütésennek eztet köszönheted (Zrínyi. 1.75). **2)** [dominatio, imperium, disciplina, tutela; herrschaft, commando, aufsieht]. Nem vagyok már botol alá való tanítvány: *excessit mihi aetas ex magisterio tuo PPBL. Ha kik az mi birodalmunkból lennének az te botol alatt taláztatandók, hova hamarabb az ki zálogos lenne, törvénnyel persequáld (Rákóc. Lev. 98). Az akkor bottya alatt lévő, nem nagy számú katonaság (György: Char. Előb. 13). Bottya-alá hajtá az egész Asiat (Csizí: Sip. 748).

[Szólások]. Nem merek meny, mert foyem felet az bot (LexT. II.197). Bot vgrött ki az ti szurdéktokból (Bal: CsIsk. 13). Ilik mint a bot a tegezhez (SzD: MVir. 21). Itádrá mérik a botot (S: Bottal fogják tapogatni hátadat (u. o.). A nyomát az bottal ütik az elfutott nyúlak (RMK II.205).

[Közmondások]. Minden botnak az végén az feie (Deesi: Adag. 20. Bal: CsIsk. 39). Nem minden botból leszzen borotva (Deesi: Adag. 121). Bolondnak bot jó s egy fa pénz (Matkó: BCsIsk. 249). Idején meg-tetszik a melly fából bot válik, a melly téjből tűró leszzen: *curvum se praebet, quod in unum crescere debet PPBL. A ki ebbel játszik, bot legyen kezében (93).

fejes-bot: clava Com: Vest. 123. PPBL. [knüttel].

furkós-bot: ∞ (Com: Orb. 107).

hadi-bot: caestus PPBL. [streitkolbe]. Őn gombos, bőrös hadi bot, buzogány: caestus PPBL.

háromszögű-bot: clava *trimodis PPBL.

Jákob-bottya: [radius, laculus Jacobij]. Az Jakob bottya oly szegelet mérték, melynek két szára nem egyenlő, hanem egyik a másiknál hosszabb (ACsere: Enc. 58).

káka-bot: typha PPBL. Káka bothoz támaszkodnak (GKat: Titk. 51).

kallangos-bot: [P]. Kezébe adá szép szál kallangos botját (Fal: TÉ. 709).

lancos-bot: caestus Nom.² 323. [streitkolbe]. Hegyes nil meg őly a Christus elleneséit, vas pöröl, szén, lanczos bot (Mel: SzJán. 49. Com: Jan. 150).

pásztori-bot: agolum C. pedom PPBL. Com: Jan. 77. Pásztori bot kezében, ezt tsatra kötött bokros pántlika ékesítette (Fal: TÉ. 714).

széges-bot (csináló): clavarius PPBL. [knüttel].

tollas-bot: [caestus; streitkolbe]. A melly tollas botot kezében hordozott, ayal űti főbe Tróilust (Hall: III.140). Szíjra kötött tollas botoc (Com: Jan. 150). Vagyon egy ezüstös tolas botunk, őrös barsonies az melle (Radv: Csl. II.101).

Botocska: bacillum C. [stäbchen].

Botol: latno C. verbero, fustigo MA. [prügeln]. Így botolák érette (Czegl: ORoml. 385).

még-botol: [verbero; alprügeln]. A pásztoroc le raggadie Lapesőt a keger lónac orráról és meg botollic a fűjét (Helt: Mes. 347). Az mezfőre Chain Ábelt kihívá, hogy ő ücsésit igen megbotolnija (EPHilKözl. IX.34).

Botolás: fustumarium C. fustigatio MA. [das prügeln].

2. BOT: [P] Bot lév (Nyr. IX. 72).

1. BOTOL, BOTL-ÍK: caespito C. offensio, talipeso MA. [stolpern]. Ki napud járand, nem botlik, ki kegeg eyiel járand, botlik (DöbrC. 488). A számár meg ne botlicé (Kules: Évang. 13). Az emberi gyarlóság kömüen botlik beszédében (Pázm: KT. 15). Nagyot botlic ez nagy eszű embőr (Magy: Nád. 68). Nagyobbat botolván edes attyúdnál az otromba jesuita (Czegl:

Japh. 95). Botolly otromba Bonase (Sámb: 3Fel. 778). Ne botlyék pennájával (Fely: Dies. 55).

[Közmondások]. Négy lábuis botlik (Deesi: Adag. 68). A ki hamarkodik, hamar botlik (SzD: MVir. 420).

be-botol, be-botlik: [forte ingredior; zufällig hereinkommen]. Tholdi az egy lakatoshoz lámatall bébotlik (RMK. IV. 247). Legjobb beszédgyében Ensebiussal bé-botla egy valaki (Fal: NU. 282).

csétél-botol, csétlik-botlik: [caespito; stolpern]. Világossagotis nyuyt, ne csétöllyön botöllyon az setétben (Lép: PTük. III. 161). Ez világú sötétségben bé hűnt szemmel csétöl-botol (Alv: Post. I. 14). Sűrű setétségben tsetelve-botolva tapogatnánk (GKat: Váls. II.1023). Lábaid csétl-nének, botlanának (Szathm: Cent. 335). Meg-történhetik az, hogy néha az ecclesia is csétlik, botlik (Pós: Igazs. 1.732). Tsetlettek-botlottak közel hozzám a bokrok között (SzD: MVir. 212).

csétlés-botlás: [error; irrtum]. Vagyon ismét némely aprólékosabb hiba, fogatkozás, csétlés, botlás (Pós: Igazs. 1.732).

még-botol, még-botlik: [offensor, pede labor; straukeln]. Verérszart hol látnak, azban megbotolnak (RMK. II.229). Tsak meg nem botlott, tsak nem el-esett lábáról (Zám: Préd. 25). Ha lábam megbotlané, gaydolnánac én rolam (MA: Bbl. V. 19). Meg botlott, de serényebben fel költ (Laud: ÚjSegits. I. Előb. 3). Sok dolgokban botlik meg minnyáin (VárM: Szöv. 29). Sok kísértetekben meg kell botlania, a miglen bé-jutunk a szent Karalátra (Thaly: Adal. I.21). Megbotlasz kezdett utaidban (161). A ki a szoban meg nem botlik, az tékéletes (Hly: Préd. II.234).

[Közmondások]. Még a jó ló is meg-botlik: quis est, qui in aliqua re non interdum *offendat PPBL. A lónak négy lába van, még-is néha meg-botlik (SzD: MVir. 34).

Botlakoz-ik: [offensor; stolpern]. Félelmesen és botlakozva lépnek (Fal: NU. 351. SzD: MVir. 34).

Botlás: offensio, caespitatio, offendiculum MA. [das straukeln]. Ne várnk lábunknak második botlását (Zrínyi II.143). Fel-füget a dűsőség ponttyára botlás nélkül (SzD: MVir. 89).

[Közmondások]. Egy botlásért inát el nem vágjuk a gyermek lónak (SzD: MVir. 299).

nyelv-botlás: [lapsus linguae]. Jobbára mikor vétet és utób nyelve-botlását fennyen oltalmazza, akkor val szégyent, mert gyalázkodik, pártosúra akad (Fal: NA. 188).

Botlékony: [stiepe caespitans; straukelnd]. Az második propositiot botlekommakis nevezet (Bal: CsIsk. 40). Kelepecéket esmáltak botlékony lelketeknek (87. CorpGramm. 313). Botlékony elme, láb (Fal: Jegyz. 238). Bár rövidebben fognáid fél-emlőjét botlékony nyelvednek (SzD: MVir. 324. 248).

Botló: offensorator C. caespitator MA. [straukelnd]. Botló, koszogó ló: equus *offensorator PPBL.

BOTOR (poto. ? Bal: Epin. 3): hebes, stolidus, stupidus, bardus MA. [albern, dumm]. Minden ember botor otstoba az ő tudományában (Pázm: Kal. 37). Hlyen ghezenghuz potor aprólékra bízzak hűtők oltalmat (Bal: Epin. 3). Vaj botor! az iris tanítását nem kell valakéne tudatlanságáért el-hagatni (Kereszt: FKer. 169). Mindenütt csak botor a te oktatásod jó Keresztűr (Hajnal: KCzeg. 73). Botor kábúság (Fal: Jegyz. 933).

Botoris [botoris?]: ∞ Nevet-éges és botóris magyarázat (Fohn: Vigaszt. 151).

Botorkál: caespitando incedo Kr. [stolpernd herumirren].

Botorkálód-ik: ∞ A sötétségben hadyák botorkálodni (Hunn: Tracta. 223).

Botorkáz-ik: interbito C. [hin- und herstraucheln]. Ily ritkokat botorkázott ily nyílván való dolgokban (Pázm: Kal. 420). Egygyik vélekedésnek gődréből a másikon botorkáznak (GKat: Títk. 102). Botorkázo vakok (GKat: Vált. II. 1332). Nagy tudat lamságból botorkázol, midőn így vakoskodik (Illyef: BCsTomp. 3). Azért ittegyen csak botorkázik Kalauz (Pós: Igazs. II. 526). Radivoj hozzá botorkázott (Könyi: HRom. 111). A tábornak szélén botorkázott (157). Orron botorkázva kezdő lépésedet (SzD: MVir. 22. 451).

mëgbotránkázik: caespito, titubo, talipedo MA. [hin und herstraucheln].

Botorkázás: gressus *succidui PPBl. Ez az út botorkázással ellyes (Pázm: Préd. 87).

[Botránkod-ik, mëgbotránkodik]

mëgbotránkodás: [scandalum; ärgernis] My predykal-yuk, lyrdetywk a meg fezyeteth Christust, az zydoknak meg botránkodasokoth (Komj: SzPál. 127).

Botránkodás: [caespitatio; das straucheln]. Te byrodal-madwal egyenes ewswenyen botránkodasnekwl yaryak (ÉrsC. 337). Bantas ne vettetessyk, ne tytessyk az atyafiuuak a vágy botránkodás (Komj: SzPál. 97).

Botránkoz-ik: offendo, ofenso MA. caespito PPBl. [stol-pern]. Akky yarand nappal, nem botránkozyk, merth az napnak vylagosagath lata (WinklC. 321).

mëgbotránkozik: 1) [offensor, talipedo; stolpern]. Meg botránkoztatnak a meg zertw kwbe (Komj: SzPál. 80). Az hollo zalla egy bak batara, de mykoron le zallana, meg botránkozek repyllesebe, meg fogak ewtet (Pesti: Fab. 35b). **2)** [offendor, scandalizor; anstoss nehmen]. Kiczoda botránkozie meg, hogy en nem göryedne (Bom: Préd. 291). Es bodog, a ki meg nem botránkozik en bennem (Fél: Bibl. 16b). És bődög, a ki én-bennem meg nem botránkozik (Pázm: Préd. 21). Eleitől fogva ebben sokan meg-ítköztek, meg-botránkoztak (23). Ti minnyajan megbotránkoztak én-bennem (Illy: Préd. II. 225)

Botránkozás: scandalum C. offendiculum [MA. [ärgernis]. E scent Anna azzomac botránkozás, galazat es zemerőm ne legőn harmadzor hazasulni (TelC. 59). Ne szolgál az ő istennek, hollo e tenéked botránkozásodra lenne (Helt: Bibl. I. 000). Meg kent pap vétkezendie a népnek botránkozására (Helt: Bibl. I. 2x). Botránkozásul vagy ennéken (Helt: ÚT. E2). Őrizend magadat az tévelgőknek botránkozásától (LevT. II. 177). Az iras botránkozásnak hiia, valamivel ember megbantatik vag az hitben vag az keresztieni életben (Fél: Tan. 231). Az emberek-között-is minden hivatalban vannak botránkoztatások (Pázm: Préd. b4). Az vac eleibe ne vess botránkózást (MA: Bibl. I. 106). A botránkozásnak szükség lenni a választottakért (Vás: CanCat. 489). Elég botránkózásra voltam mind egyik mind másik köntösben a dámának (Bethl: Élet. 320).

Botránkozó: offensator MA.

[Botránkozdogál]

mëgbotránkozdogál: [scandalizor; anstoss nehmen]. Ti magatokis meg botránkozdogáltoc az én személyemben (MA: Scult. 40).

Botránkoztat: scandalizo MA. [anstoss geben]. Ha tagadást tenne, azért meghalna, sokat botránkoztatna (RMK. V. 251). Eñele arolec dolgokat botránkoztatd (Mon: Apol. 359). Azt taníttya a confessio, hogy botránkózató szőrnység és hűség oly isteni füzetelet adni a község-eleibe, melyről parancsolt nincsen (Pázm: LuthV. 189).

mëgbotránkoztat: 1) [offenso; anstossen]. Lábadat a kűszőbhoz meg ne üssed avagy botránkoztatd (Com: Jan. 106).

2) scandalizo MA. [anstoss geben]. Fele barátodat meg ne botránkóztassad (VtkC. 48). Érdely keserűet, kyben emberth meghakar botránkóztathny (ÉrsC. 270). A te lábod megbotránkóztat tégedet (Helt: ÚT. I. 7). Ha job' szemünk megbotránkóztat, ki-vájjuk és el-vessük (Pázm: Préd. 163).

mëgbotránkoztatás: offendiculum C. [anstoss]. Ha az ő istennekne szolgáludasz, meg botránkoztatásra leszen (Helt: Bibl. I. 2x).

Botránkózató: scandalosus, scandalum praebens, offendens MA. Színszándékkal lagyom, félbe a többi, mert igen botránkózató (Fál: NE. 219).

2. [BOTOL]

lë-botol: [deputo; abschneiden]. Ha le nem botollyák ágait a buja tának, termése nem lehet (SzD: MVir. 15).

mëg-botol: ∞ Megbotolni a fát: nagyra, vastagra ki-lajtott ágait levagdalni (SzD: MVir. 15).

Botolás: [putatio; das beschneiden] A botolás szebb ágakkal újítja az agg fát (SzD: MVir. 15).

1. BOTOS: udo, sculponea C. pedulis, pedule, tibiale, *calcus laneus PPBl. [filzschuh]. Botos kaptza: udo Major: Szót. 485. Botos-kaptza, salavári: soccus; botos kaptzás, kaptza-viselő: soccatus; aszszony-embernek való botos: *soccus muliebris PPBl. Egy öreg botos nemek kaptzát, melyet sarun fellyid vonznak, hét pénzen adgyanak (TörtT. XVIII. 228). Téiben szőrből botosok volt (Monlrók. XI. 342).

2. BOTOS: capitulatus C. MA. [küpfing, kopf habend]. Négy száz botos tallér egy pár téli és nyári köntőse (Fál: NU. 283).

BOZA: sicera JordC. 263 parabia MA. PP. alica Com: Jan. 75. [scherbet]. In campis Cumaniis praeter vina advectionis usum habent Cumani ejusdam liquoris ex milio et aqua suo more expressi, quem bozam vocant (Oláh Miklós Kresznerics-nél). Kynyereth nem ettetek, borth es bozaath nem yttatok: panem non comedistis, vinum et siceram non bibistis (JordC: 263). Nagy leezen wr ystemek elette, sem bort, sem bozat nem yzyk: vinum et sicera non bibet (517). Soha sem bort sem bozaat nem ywt, hwst sem eett (ÉrdyC. 286b). Nagy leezen wr istennek elette, sem borth, sem bozaath nem es [?] (344b). Es versőktől inekelhec, kie az bozan isznak (Szék: Zsolt. 67). Törnee vala darabos kása lőkővel az száraz malomban, és lészen vala dara és lisztkása, boza: alica (Com: Jan. 75).

BOZDA: [ulcus; geschwür]. Lábat rongyolta bozda beteg-sége (Könyi: HRom. 168).

BOZONTOS: villosus, hirsutus, hispidus Kr. [struppig]. Itt van Daphnis, itt van Faunus, sok bozontos satirus (Fál: Vers. 875).

BOZONYOS: [magicus, veneficus; zauberisch]. Babonas, őrdengős, bozonios babak (Mel: SzJán. 33).

BOZÓT: carectum, juncetum SI. [horst]. Mellette vagyon egy nagy bozót, anuak közepette volt azelőtt az vár (TörtT. III. 246).

1. BŐ (büg Mel: Herb. 113. böög DöbrC. 520): [vox bovis; ochenstimme]. Ő néki ökör szóval küsen vala, bö! bö! néki felszóval mondja vala (RMK. III. 345).

[Bödít]

mëg-bödít: [mugire facio; brüllen lassen]. Meg-bödítvén magát a Bonásus azt kérdi (Pós: Válasz. 119).

Bödül: [augio, rugio; brüllen]. Nagyot bödül, meg rivallik, tudatlan bányásznak szid (Matkó: BCsák. 107).

mëg-bödül: [contremo; erdröhnen]. Hejh! s megbödülének Rákóczi álgyui, hejh! s megrendülének Esztergom tornyai (Thaly: Adal. II. 118).

Bög (*bögrgetés* Helt: Bibl. H.141. *bög* Mel: Herb. 113. *böög* DöbrC. 520): mugio, muginor, immugio, demugio, remugio, boo, reboo C. regemo PPB. brüllen. blöcken Com: Vest. 137. Ugyan bögt a ház a nagy sírásban: aedes *ululans plangoribus PPB. Mi nem reio bial (zamar) minden füve vágon avág böög ökör (DöbrC. 520). A juhoe búgne, ha meg eszie (Mel: Herb. 113). Az ökör böög (Kár: Bibl. 1.515). A bika a nyakán függő bőrrel, leppentővel böög (Com: Jan. 43). Bögne az ágyúk (Land: Újségis. H.234). Az ökör-bika nemü gémekek igen éktelen nagy böög szavok vagyon (Misk: VKert. 341).

bele-bög: immugio MA. [hineinbrüllen].

hátra-bög: reboo PPB. [zurückbrüllen].

ki-bög: emugio C. MA.

rőa-bög: admugio C. MA. PPB

vissza-bög: remugio MA. PPB. [zurückbrüllen].

Bögdögél: balito PPB.

Bögés: mugitus C. [das brüllen]. Lézen iszonyú vér ontás jaggatással és bögéssel (Com: Jan. 150).

Böget: 1) balo, boo, mugio MA. [brüllen]. Bögető madár: ulula MA. Nom. 105. Kezde ordoytany nynt az orozlan, kezdé bewghetny nynt az ewkör (ÉrdyC. 307). Így bögeti szavát (Hlyef: BCSTomp. 124). 2) [contrariere facio; erdrölnen machen]. Az ágyukat szüntelen bögették (Könyi: HRom. 166).

mög-böget: demugio MA.

Bögetés: balatus C. boatus, mugitus MA. [das brüllen]. Micsoda baromnac bögetéssé ez, az melyet halloe? (Helt: Bibl. H.141).

Böng: [mugio] brummen Adáni.

Bönget: mugio MA brüllen PPB.

Böngetés: mugitus MA. das brüllen PPB.

2. Bő (*beu* CzechC. 26. *beu* Mon: Apol. 263. *beueb* Konj: SzPál. 450. Tel: Evang. 1.189. *bév* Pethő: Krón. 90. *bü* Zvon: Osiaud B4. *bövség* (RMK. H.362. *böu* Helt: ÚT. H8. Born: Préd. 279 *böu* Pázm: Kal. 252. MA: Bibl. 1.74. Matkó: BCsák 113. *bő C. buvség* PozsC. 141: 1) ubertus, copes C. copiosus MA. [reich, reichhaltig, reichlich, viel]. Bő beszéd: res *diffuse dictae PPB. Legén tő kezette vágon vágon, nem nem, mi kedeg ezeetől büuöben lend a gonoztol vágon (MünchC. 22. 25). Mert vnal irgalmassag, es bö önala zabadsag (AporC. 101). Az hytnek myattha beueb aldozatoth az Abel, vyt az vristen nek, hogynem a Cain (Konj: SzPál. 450). Hög ez io titemiñben es büök logetek (Sylv: ÚT. H.48). Szegged a nagy és igen bőv váras (Helt: Krón. 4). Méz bö, és bö gabona leszen (Cis. E). Lehetseges, hagi beö ho essek (KBécs. 1572. 197). Nagy bőv szonal meg irin (Born: Préd. 279). Eliez pedig bővél írás kívántatik, hogysen a pusztá sovány tanitáshoz (Pázm: Préd. 44). Nem szükség ezt bö szóval terjeszteni (Pós: Igazs. I.185). Mikor testedben bö nevelésség salakja, bőrd fokete szín (Polv: SchSál. 29). Igen alatt járó gondok ezek, fővényésgét jelentenek és gymnazozist; nem illeti a bö-telődő fő gazda aszszonyt (Fal: NA. 192). 2) amplius, largus, latus, capax C. prolixus MA. [weit, geräumig]. Igen bü: peramplius; hosszú bü palást: stola; hosszú bü palástba illőzőtt: stolatius C. Jesus zegenyöknek nagy beueb haza (CzechC. 26). Az istemeek bü kochu vala ő náloe (Helt: ÚT. g5) Bőv rántos ruha (MA: Bibl. 1.74) Az hosszú bőv lompos nadrág oly igen bé eszszna maszna és annyira terjedne (MA: SB. 233). Nagy bőü hajlék (Alv: Post. H.59). 3) [sonorus; schallend]. Trombiták-is kezdék bö ríjadásokat (Gyöngy: Char. 128).

Bőség: copia, abundantia, redundancia, capacitas, enormitas C. [überfluss, fülle, reichthum]. Gyapjú bősége: lanicium C.

Zegenseget beusoger zeuueednekuala (EhrC. 91). Kezde nag buvségl kwinniet hullatni (VirgC. 21). Essevnek bevsége mynd kevrnyevl az fevldet meg esteszneye (DomC. 273). Nagy bwl-séggel weredet vízzel elegy nekewik adad (PozC. 14). Io hazas tarsot, bewseget, adgyad nekűne ina ezeket (Born: Ének. 96). Ó idejében a békeségnek bősége lézen (Pázm: Préd. 100). Mind a bőségen s-mind a szükségben tudgya magát szentül viselni (Matkó: BCsák. 268). A vagyounak elegében, bőségében gízol (SzD: MVir. 179).

Bőségös: 1) superfluous, cumulus C. [reichhaltig, reichlich]. Hoza nekwnk az bodog Ferencznek nagy beuseges igeretit (VirgC. 49). Fogyatlan kiőtven malaztnak buvségős vywlasa (CzechC. 37). Fogad vala isteni zeretnetnek bevséges evleuel (DomC. 46). Tíz érdemetek bewseghes menyorsagban (JordC. 365). Nagy bewseeges isteny zerethseegődt nyere (ÉrdyC. 569). Zent Anna bőségős zölőő, honnat öröc életnee bora föl, kinec gerezdi a ziz Maria (TelC. 89). Jó czelekűdettel bőségessé legyetec (Helt: ÚT. Z7). It kezdetenec el a het bőségős esztendőc (Szék: Krón. 15). Hogy bővésgesb lenne szabadtása, váltsággal akará végbe vinni szabadtulunkat (Pázm: Préd. 80). 2) [amplus, latus; weit]. Bőségős szárközépig lenyult lompos plundrába öltöztette (MA: SB. 233).

Bőségösen: abundantissime C. [reichlich]. A mostan támadott tévelygések ellen bévségesen írtam a Kalaúzbán (Pázm: Préd. b). Ruházatunkról bévségesen gondot viselt (Mad: Evang. 4). Az belénd északtele való állat, minéműek bőségösen találtnak a borussiai erdőkön (Misk: VKert. 90).

Bőségösség: superfluitas C. [überfluss].

Bőségöst: [abundanter; reichlich]. Yo tetemet zaporan es bewsegest adok nekyk (EhrC. 94). Eggesseggőderthi bewsegesth gygközzel (NagyszC. 360).

Bővebbed: subcopiosus, plusculus Kr.

Bővebbedén: [paulo amplius; ausführlicher]. It tsak mulolan illetém, erről oda ala bővebbeden kellett szollanom (GKat: Titk. 45).

Bővebbedkén: ∞ Bővebbedkén vagyon eleibe adva (MA: Tam. Előb. 27). Reménységem kívül bővebbetkén akarám ezeket declarálni (Cegl: BDorg. 245). Ha egy kevésbé bővebbetkén vizsgálódunk e titokról (DEmb: GE. 41).

Bővecske: ampliusculus C. Abba borsot jó bővetksén hintett (Gvad: FNót. 13).

Bővedke: [ampliusculus]. Ezt bővetkébbé kellett terjesztem (Pós: Igazs. 1.270). Bővetkébbben is irhattam volna (Pós: Válasz. 250).

Bővelkőd-ik: abundo, redundo, exuberō, superfluo, circumfluo, supersum C. [überfluss haben]. Igen bővelkedem: praesateo; vadakkal bővelkődő: beluosus C. Hanemha inkább bővelkődendie ti igazsagot, hóg nem az irástudok, nem mehetee-be meimeenee orzagala (MünchC. 21). Ky ezeknek felette bewőlkedik, gonozthwl vágon (JordC. 368). Yo mywelkődötökben bewőlködýk (ÉrdyC. 641). Ahol beewelkewideek az lyn, oth felette bewelkewideek w ystenek malaztgya (ÉrsC. 553). Nem bewelkwdyk vala mynth Corintomba (Konj: SzPál. 114). Az to sasod bővelkedie borral (Born: Préd. 400).

Bővelkődés: profluentia, affluentia, redundatio C. [überfluss, fülle]. Elmeelkevedesseknek beuelkedese (CoruC. 47). Hannyvk el mymden gonossaguk beewőlködeseet (ÉrdyC. 575). Az én bővelkődésemben soha örökké meg nem mozdulok (Pázm: KT. 144). Bővelkődésben hülfős, szűkben edes (Zvon: Post. 549).

Böven: copiose, ubertim, lubertim, large, largiter, largitus, munifice, cumulate, liberaliter, dapsile, dapsiliter, profuso, refuse, profluenter, prolixo, laxo, fluxo C. abunde, affatim, affluenter, opime, opipare MA. [reichlich, im Überfluss]. Böven szóló: largiloquus PPBl. Elene köldé azokkal, mellec aseregeknek bővön éléguelna (BécsiC. 12). Nagy beewen alamysnat ada ewneky (ÉrdyC. 569). Az en poharom bőnen vagyon töltue (Born: Préd. 282). Alamosnat béven, kölehtint vigan adgyunk néki (Tel: Evang. 491).

Böves: adcopiosus PPBl. [reichhaltig]. Szegescskékel bővös: claviculatus C. Kákával bővös: juncosus PPBl. Kőről nagy kew zylaknak es zakadasokkal beewes (ÉrdyC. 579). Kazdagsagal ygen bewesek walanak (ÉrsC. 399). Úta Sáptraflábn lón, ki nagy sok éléssel igen bővös lón (RMK. IV.116). A plehánosok nem egy-aránt tudosok, nem-is egy-aránt bévesek könyvekkel (Pázm: Préd. A3). Náddal s sással böves, zombékos es füves (Liszi: Márs. 61). Béves légy éles, helyes gondolatokkal (Fal: UE. 395).

Bövesöd-ik: [locupletor, ditor: sich bereichern]. Nagy ken-czel bővösedenek (flov: NS. 3).

még-bövesödik: [augeor: sich bereichern, sich vergrössern]. Úr istennek zent malazttya nyat bel telth es meg bewesedet (ÉrdyC. 245).

Bövesít: [locupletor; bereichern]. Az ellene-járókat sok javaival bövesíti (Pázm: Préd. 125). Ha a víz nedvesít és szép halakkal bövesít, könnyűik az isten szerelmének (1039). Templomokat adományival bövesített (Tarn: Szents. 6).

még-bövesít: ∞ V iozagos voltaual meg bevesítöth (NagySzC. 117. Helt: ÚT. Z7). Meg bövesitse az ti io tetemenyeknek gyümölezet (Born: Préd. 400).

Böveskőd-ik: abundo Kr. [überfluss haben]. Bönösöködöné zentes tégedet az wr minden jóual (Kár: Bibl. L183). Böveskedet az bñn (Born: Préd. 240). Mindennel, valami testenecc tettet, böveskedel (389). Hasznos essékel böveskődik (Kal. 1582. G).

Bövesül: [amplifico, ditor: sich vergrössern, sich bereichern]. Bövesegel meg ekeswlt, kaazdagsagal es beweswlt (ÉrsC. 448). Vduara soc néppel bövesült vala (Gosárv: MagyB. Bii). Vitezec böuessültec gazdagságba (Eij).

még-bövesül: ∞ Meg bönessült az ő öröme (Helt: ÚT. Z4). Meg bönessül benne a feckete colera (Helt: Háló. 192).

Bövít: augeo, amplio, amplifico SI. [vermehrten, vergrössern]. Bövítö: largificus PPBl. Zenth Katerynaa beweyty wala az ew ymaczagyt (ÉrsC. 421). Büt az en ziuem io bezedöt (TibC. 239). Te nagy sok kéncsedet most ne kéméljed, az Görögországból néped bévített (RMK. IV.88). A teyet a daykának bőviti, ha iszácé gyakorta (Mel: Herb. 98). Kegyelmességd nű raytunc bővétyed (MA: Bibl. V. 16). Bövited mindennap én örömemet (Zrinyi L47). A szép Nilus vize sok tartományokat bővit aranyival (Gyöngy: Char. 1). Tökéltett szándéka szomorúságát bőviteni (Könyi: VM. 2).

el-bövít: abundare facio MA. [bereichern].

még-bövít: amplio, locupletor, feto, abundare facio MA. [vermehrten, vergrössern, erweitern]. Meghiuttac a gabonat, hóg megkússebelhü a merteket es megböndüfue a sikhut BécsiC. 228). Az homat kel valá epevly az deaknak, onnat meg beueyte az ev byneet (DomC. 254). Meg bevoyty az zent predicatorekat uala meel varasban (ÉrdyC. 95). Beweycz megz nyulkeb zenth malaztwl (Thevrc. 274). Meg bővité Salomon Jerusalemben az ezüst mint az kötet (Kár: Bibl. L314). Vallyon nem beuetöttöie meg az papa az bibliabeli be vetetet irast (Zvon:

Osiand. 17). En penigh isteneckel meg bővetvén hagyom, kik jobban Roma városát meg általmazhattya (Prág: Serk. 27). Az erdemeket meg bővetti (Lép: PTük. I.173).

mégbövités: [amplificatio: erweiterung]. Egyenyihany törnyeknek meg bővítése (Helt: Bibl. I.f).

[Bövöd-ik]

még-bövödik: [redundo; überhand nehmen]. Megböndüdie hamissag, sokaenac meghidegöl zerelem (MünchC. 58).

Bövül: augeor, amplifico SI. [sich vermehren, sich vergrössern]. Kinec vagón, annac adatic es bővöltetic (MünchC. 37). Twgya wala, hogy ez nyomorwszagnak nyatta zewnetlen bewvltetnyek (ÉrsC. 403). Myndeneketh kyketh tezen, bewltetnek (KulesC. 1). A hír, valamerre megyen, bővül, szaporodik (Gyöngy: MV. 11). Bövült attúl inkább, mint szükült inségem (Thaly: Adal. I.170).

el-bövül: augesco, augeor, multiplico SI. [sich vermehren]. Anticristusnak yewetely koron felette yghen el beewöl ez vilagon az gonoz gyilkossag (ÉrdyC. 30). (A szép Nilus vize) bellyeb érkezvén vizek töldásából, el-bövül s vastagúl szaporodásából (Gyöngy: Char. 1).

még-bövül: augesco, multiplico, abundare incipio MA. [sich vergrössern]. Batorsagonk meg beewltesseek (CornC. 196). Meg beewlt vala az almokszagh (ÉrdyC. 568). Ezüstid és aranyid es mindenid meg bővülne (Helt: Bibl. I.Ooo3). Minden iszágod meg bővül (Kár: Bibl. I.166). Meg beült az gonossag (Tel: Evang. L61).

Bövülés: [multiplicatio: vermehrung]. Zwli fyakat embery nemzetnek bewlesere (ÉrsC. 404).

Bövület: [incrementum; vergrösserung]. Tiztelnevnk kel az zenteket az by batorsagonknak beewletyert (CornC. 196).

BÖCÖR? [böcsö?] Búzának és böczör gabonának bővsége nagy lón (ErdTörtAd. L20).

[BÖDÖN], DÖBÖN: [vasculum; fässchen, tömchen]. A méhek mézet gyűjtenek az ő kaptárokba, dőbőndöke (Com: Orb. 229).

Bödönke: [labrum; tömchen]. Sóval viz a köcsis egy bödönkét tele (Gvad: Időt. 231).

BÖFFENT (bűfög Orey: KöltH. 17): [atro, gannio; befér]. Es vallyon mind egesz papasagnak seregis mit böffenthetne az z. Palnac imez egy sententiaira (EszT: IgAny. 373). Azt böffenti Bonasus (Pós: Válasz. 198). Meg-fülna, ha nem böffentene afüléket (Matkó: BCsák. 241). Illyet böffent ellenem Mátyás (238). Ide oda lóg fejetek, reszket lábatok, böffent gyemrotok (Fal: NU. 309). Szavára a kutya: bau! bau! mint böffentett (Gvad: RP. 4).

ki-böffent: eructo Kr. [herausplumpen]. Valami szíjokban nyelvekre jött, azt bolondul ki böffentették (Laud: ÚjSegits. II.312). Gondolatlanul ki-böffentti, a mi a nyelvére jút (Illyef: BCsTemp. 205). Hogy beszédei ne láttassanak maga gondatlansága által ki-böffentetteknek lenni (Apafi: Vend. 750). Szurdallya az elmét a vakmerő fiúnak kevélyen ki-böffentett szava (László: Petr. 167).

réa-böffent: irructo PPBl.

Böffentés: ructus, eructatio MA. [das rülpsen]. A bővöldkő komorsag jegyei: böffentések keserű, testek állasu ösztövé, darabos (ACsere: Enc. 188. Mad: Evang. 790). Az ő böffentésével rőbögő him disznó (Com: Jan. 43. Illy: Préd. II.236).

Böffentő: ructans MA. [rülpsend]. Vizi-bika, vízben számárl böffönt madár: onerocratus PPBl. Mint a böffentő a megött étekeknek szagát kiönti (Illy: Préd. II.236).

BŐFÖG: ructo, eructo C. rülpesn Adámi. A mint torkára bőfögöt, három dologgal vádollya a római ecclesiást (Pázm: Kal. 1088. SzD: MVir. 370). A gyomor meg-töltetvén, csuklic és bőfög (Com: Jan. 55). Az iddogálóc meg részegedvén kőbőgneec, hőkognac, bőfögneec (182). Karomkodo szájjával azt bőfögven (GKat: Titk. 14). Azt bőfögi a nagy lútván tők (Pös: GBot. 3). Ha torka bőfög is, hasa korog (Thaly: VÉ. II 52). Bőfögsz, nyálasz (Félv: SchSal. 42). Foghagymás kolbasznak drága szép illatja bőfögött gyomrukából (Gvad: RP. 13). Cudentiád rozslú dűdorog fejedből, simetria nélkül bőfögsz részegségéből (Orczy: Kült. II. 17). Tünnőn gyalázatotod bőfögöd reánk (SzD: MVir. 185).

belé-bőfög: irructo MA.

ki-bőfög: eructo Kr. [heransplumpen]. Kutya-módon ugatván, bőfögte-ki kárhözatos lelkét (Hall: Paizs. 239). Ki fecsegi es mint egy ki bőfögi aszt az ő torkából (FelsőB: UKöls. 155).

reá-bőfög: irructo C. MA.

Bőfögögöl: ructito MA. [oft rülpesn].

Bőfögös: ructus, ructatus, eructatio C. MA. [das rülpesn] Magoknak hízkelkedő és szent Jánosnak ellenemondó kép-mutatónak bőfögési és okádási (Mad: Evang. 790). A eser leveli fű bőfögést, gyomorbeli hideget, náthát és fej tsepegést megállít (Váli: OrvSz. 54).

Bőfögő: ructator, ructuosus MA. [rülpesnd]. Az ő hammisság bőfögő torkokat és kiálto szájokat bédugjuk (Komár: Imáds. 65). Fuldoklóknak, eszem-nélkül csufondárossan bőfögőnek szid (Matkó: BCsák. 236).

BÖGÖLY: tabanus, asilus MA. [breuse]. Bögöly, barom kergető bogár: tabanus PPB. A bögöly miat fel indított, fél renzett barom ugrál (Com: Jan. 51). A bögöly szeszeget (Com: Orb. 5). Lásd, mennyi darás gyűlt s bögöly tagjaimra (Gyűngy: Cnp. 10). A bögöly széllyel nagy dongó szavával zomborálva jár s kél. Vagyon másféle légy is, mely kisebb a bögölynél és fulánkja is kisebb vagyon, de ez is igen keservesen és mérgeesen tsipó, szava butább vagyon mint amannak (Misk: VKert. 656).

BÖGRE: urceus MA. topf KirBosz. 136. [töpfchen]. Bögréc, borító tálcá (Com: Jan. 83). Ánpolnákból, bögrékből, korsócskákból való illatozó hintegetések (116). Komlót főzik estére egy kis bögrében (Thaly: VÉ. I. 344).

Bögrécske: urna Com: Orb. 265. [töpfchen]. A patikárosok alabástromból tsimált bögrécskéken orvosságokat tartanak (Com: Jan. 218). Apró bögrécskéket s fazekakat vöttem 60d. (MonTME. I. 293).

BŐJT (*beyt* JordC. 408. ÉrdyC. 508. *büjt* Mel: Szlán. 216. *böychyorth* [?] PozsC. 26. *böj* Helt: Krón. 33. *beyt* VirgC. 138. *bueht* LavT. I. 2. *büjt* Mel: Szlán. 82): jejunium C. quadragesima, carnis privium MA. das fasten PPB. Negyven napj ezulatos bevtewel (EhrC. 26). Alazae ölékkeit ymadagsokhan es böjtöben (BécsiC. 16). Es nemzet nem vettetheti ki, hanem imádság miat es böjt miat (MünchC. 46). Többet hazul embőrnec, hoguem eztendeig valo viz, keher, böjt (NádC. 54). Bevtewt nem zege meg (DomC. 123). Ezt töletec veszem enis igaz böjtent (Börn: Ének. 376). Igaz-e, hogy böjtén pirongatás esett azokért a versekért (Pázm: LuthV. 121). Gyurj újabb sárt a torbézo böjtről (Matkó: BCsák. 11).

kálvinista-bőjt: [beluatio, commissatio; schmaus, schwelgerei]. Bezzeg ez nem volt kálvinista bőjt; mert sem abban nem állott, hogy semmit nem ett-vólna, sem abban nem állott, hogy tobzódás-nélkül evett (Pázm: Préd. 117).

negyvenlő-bőjt: [quadragesima]. Myndden negyvenlő beytben három astinenciat tőt vyzzel (ÉrdyC. 637).

negyvennapi-bőjt: ~ Az pápás negyven napi bőjt (Zvon: Post. I. 437).

szabott-bőjt: [jejunium constitutum; festgesetzter fastag]. A szabot bőjtök nem kellemetesek istennél (Pázm: Kal. 297).

száraz-bőjt: xyrophagia Csúzi: Tromb. 49.

Bőjtől: jejunio C. [fasten]. Beytewle Iesus Christusnak gyeze-retyre (EhrC. 27). Bőjtőluala ő életénec mindén napiban zombatol megualuan (BécsiC. 261). Mikor böjtöndetec, neakari-ntok lennetec zomoroc (MünchC. 24). Vizzel keherrel böjtöl (GuayC. 44). Kezdee az zedaat es penteketh beytelny (ÉrdyC. 157). Ne böjtel sokáig (Cs. K2) Mi egyszer böjtöllyük eszten-dőben az negyven-napot (Pázm: Kal. 599). Ha mikor böjtölünk, adjunk szagot fejünknek, port hajunknak, simétsuk ábrázatunkat (Fal: NA. 177).

[Szólások]. Akár jól akár poklól essék a dolog, tsak hogy jättassék, hogy Antal-is bőjtől: írást emleget (SzD: MVir. 126).

még-bőjtől: jejunando sacro Kr. [durch fasten heiligen]. Anya zeit egyhaznac bevtewt bevtewly vala meg (DomC. 123). Az zombatol meg zokta vala beytelny (ÉrdyC. 531) Valaky az imnepek vigiliayaat meg beytelendy es az napon nyisere, vehemerye, veterenyere menend, myndenzer zaaz zaaz napy bowelwt vailyon (649). Nagy penteket meg böjtöllyetec (Mon: Apol. 142).

Bőjtölés: jejunitas, inedia C. jejunatio MA. [das fasten]. Gywtrelmet tenni bwitwlesel es ostorozasal (VirgC. 90). Ez zyz-nek vala nagy kinanatyá zerehne behtelese (MargL. 9). És bevtewleseknek zentsegenel vala igen nagy (DomC. 116). Lelki böjtölés, mely áll bűn ölében (Zvon: Post. I. 476). Megalázta-tott, megölköletett, böjtölésekkel fonyzatatott test (Ily: Préd. I. 379). A testi saanyagatás, ugy niunt a böjtölés, álom-szakasztás, ostorozás ditséretes, nehéz dolog (Fal: SzE. 535).

Bőjtölősség: [jejunatio; das fasten]. Az régi szokás szerint ez nap ebédet nem evén és csak egyszer napjában s úgy is böjtölősséggel, az áldott Christusnak kinszenvedése imnepe nap-ját isteniszolgálattal töltették el (Monlrók. XVIII. 174).

Bőjtöltet: [jejunari jubeo; fasten verordnen]. Szép kis bőjtöt böjtöltet a pápa (Matkó: BCsák. 401).

Bőjtös: [jejunans; fastend]. Ti barátok, papok, erdemes böjtösök, ti vatok a Christus hoheri, feiztőy (Mel: Szlán. 30. 180). Hypokrita böjtösök (GKat: Titk. 117). Akor kezdenek a hypokrita böjtösök a husval zalállodni (GKat: Gramm. C4). A böjtös a böjtölésre készítettik (Ily: Préd. I. 325).

BÖK (*bekken* Matkó: BCsák. 225. Kisv: Adag. 210. *büken* Bal: CsIsk. 144. *pungo, figo* Kr. [stechen]. Szuró päl-zeákkal gyakván, bökvén, szurván és által öklétvén (Com: Jan. 150).

Bökken: 1) offendere, impingo; anstossen PPB 2) titubo, vacillo MA. talipedo; taumeln, wanken wackeln PPB 3) [in-cido; antreffen, stoßen]. A hátrahagyatott néhány selekre a sok erdő között hol együtt s hol másutt bökkenvén, szaladtok-lak csak nagy veszedelmők lett vala (Szal: Krón. 262).

reá-bökken: incaute supervenio PP. [zufällig anstossen]. Azt az ellenség nem hogy láthatja, de sőt valamíg reá nem bökken vala, nem is remélheti vala létét (Monlrók. VIII. 33).

Bökkenés: 1) offensio; das taumeln, wackeln PPB [an-stoss]. A sem marud bökkenés nélkül, ki a királynak tisztés-séget nem téssen (Zeeg: ORoml. 586). 2) titubatio, vacillatio, haesitatio, talipedatio; das wanken, taumeln, wackeln, strau-cheln PPB.

Bökkenő: 1) locus salebrosus, salebra MA. [offensio; holpriger weg] anstoss, knoten Adámi. Minap erre az bökkenőre

jutván, igazán megvallák, hogy az ő győlekedetekben meg nem mutathatni az lelki pásztoroknak egymás-után való rendit (Pázm: Préd. 587). Nehez bökkenőre találnak (Megy: SZAOr^{me}. 300). Lássuk innár a villongásnak bökkenőjét (Pósa: Igazs. 568). A nagy hadd-el haddon által estünk; az apró bökkenőknek is vessünk véget (SzD: MVir. 128). **2)** offensator MA.

[Szólások]. Ez a m a bökkenője: hinc illae lacrimae MA. Caput rei. Hoc opus, hic labor est PPB. Nem az a dolognak a bökkenője (Bal: CsIsk. 144). Ott vala bezzeg a dolognak a bökkenője (GKat: Ttk. 96). Itt vállk-el a dolog, ez a bökkenője (Tof: Zsolt. 623). Itt vagyon a dolognak bökkenője (Pós: Válasz. 79). Háttra meg a bekkenő (Matkő: BCsák. 225). Itt vólt a bekkenője (Illy: BCsTomp. 113). Ez a bökkenője (Kisv: Adag. 210).

Bökkenős: [anceps, difficilis, molestus; misslich, schwer]. Bezzeg itt bekkenős az urának szívét bíró udvarnoknak állapítja (Fal: NA. 242).

BÖKE: curvus, tortus, reflexus, nodosus MA. knoticht, kniericht Adáni.

BÖKÖG: [ructo; rülpse]. A soc kérdést, a ki retket eszic es böög [bökg], meg állattya (Mel: Herb. 102).

Bökögös: [ructus; rülpse]. Okadat meg állat, bököggest, gyomor hidegségét meg állattya (Mel: Herb. 37). Így minden mérges, epes, keserű bököggest ki tisztít, ha íztatva észed (58). Bököggest, gyomor bely hydegsegöt el állat (BeythA.: FivK. 84). Az erdei meh fyn bököggest el tauoztat (84).

BÖLCS (*belch* RMNy. II.6. *belcz* JordC. 374. 375. *beowch* WeszprC. 117. ÉrdyC. 27. KazC. 2. *bölcz* VirgC. 14. Mel: SzJán. 385): **1)** doctus, eruditus, consilius, literatus, sapiens C. sapiens C. Ki halla en igémet es tezi azocat, hasonlatie bölc emberhez (MünchC. 26. 34). Irta es magiarazta bölcnek köimet (VirgC. 115). Meeg eegyebeket es fíel geeryeztnek, gyoitnak es bewch predicaiocyokkal (ÉrdyC. 559). A keresztényi tudománla tudosac es bölcneec kel lenni (Helt: Bibl. 1c4). Tonabla az nap be megien az rak nenő iegibe, az bölcz Copernicusnak szamitasa szerinth (KBécs. 1572. Elij). Sajdétotta vala ezt egy böles irás magyarázó (Csúzi; Síp. 24b). **2)** [artificiosus; künstlich]. Ez ezenalta vala amaz nág bölcz hazat, a kiből soha senki nem tud vala ki iünni (Szék: Krón. 23).

[Közmondások]. Mennyivel bölcebb, annyival emberségeseb (CorpGramm. 264). Tsak a szakálla mutat böltsre: *barbatenus philosophus PPB. A bölts vidám artzával nézi mind a két szerentsét (SzD: MVir. 394).

magahányó-bölcs: sophista C.

varázsló-bölcs: [magus; zauberer]. A Pbarahó varázsló bölcei a pálczát valóságos kigyóvá nem változtathatták (Szatim: Dom. 123).

Bölcselkőd-ik: philosophor, sapio C. MA. Mit higgyen, mibe bölcelköggiék (Mel: SzJán. 282. Kár: Bibl. 1619). Bölchelkedni kezdenec (Mon: Apol. 289). Bölcelkedő sophista (MA: Tan. 1319). Es így ezeket értvén, füstbe menének Kalauz-nak és az ő-véle bölcelkedőknek börtörvényos kötődési (Pós: Igazs. II.280). Istenesen practizalo, szentül bölcelkedő theologia (MHeg: Töszl. I.4).

Bölcselkődés: philosophatio, philosophia Kr. Az euangeliumot meg tudgac valaztani az törueynyőlis, az emberi philosophiatulis, emberi bölcelkedestül (Born: Préd. 264b). Nyakadban randul gyermeki bölcsökdödés (Illyef: BCsTomp. 226). Ezt a finom s fen-járó böltselkődést nagy öröm hangos javallással fogadják minyájan (Fal: NA. 123).

Bölcsen: docte, erudite, sapienter C. [weislich, klug, richtig, passend]. Igen böltsön: perdocte, persapienter C. Keezde belcezen gondolny zeet Ferencben emnyi luzzw zennedetitt (EhrC. 3). Latuan, hóg bölcen feleltuolna, monla ő neki (MünchC. 97). Te nem vagy bewcezen zolo (VirgC. 67). Az községet is nagy bölcsen okatja (RMK. II.36). Nagy szeles arkokat haniata, kő fal melle Titus bölchen assata (Cseng: Jer. 10).

Bölcses: [utilis, salutaris; lehrreich]. Az értelmes mondások tészik bölcsösse az könyveket (Prág: Serk. D3).

Bölcseseköd-ik: [philosophor]. Mikor legmélyebben igyekezek böltselkedni a dämák, akkor tetszik-ki leg inkább pitzin eszek (Fal: NA. 187).

Bölcsesség: doctrina, sapientia, sophia C. [weisheit]. Böltsesség szerető: philosophus; böltsességnek szerelme: philosophia C. Böltsesség és tudomány szeretés: philosophia PPB. Valamy zolgaltat, mend zolgaltatyk ysteny bewlczesegtewl (EhrC. 131). Az io pozto giartoknak bölcsesége (VirgC. 149). Mynden bölcsessegheh be tellyeseyttete vala, myth takacznak. zöwnek, zabanak es zöwneek tudnya kel (JordC. 77). Probaliok meg eh zarandoknak bölcsesegét (DebrC. 7). Hol vagyon az ty mesteresetőknek bölcsesége (542). Az bölcsesség az isten ereiéneec páraia (Kár: Bibl. I.639). Az ki szükölködik bölcseseg nélkül, kerien az istentől (Fél: Tan. 235). Az szegénység talalta az bölcsesegét (Deesi: Adag. 31). Viszsa fordúlt reudeletlen bölcsesség (Com: Jan. 180).

[Közmondások]. Jobb ízű a böltsesség a káposztás kontznál, de magas a bolondnak WF. *delectatio.

Bölcsességös: [sapientissimus; weise]. Belcseseges tudomanya miath: experientia singularis NémGl. 287. Az embernek bewlczeseges zentyrasha ysteny edesseguel fenlyk (EhrC. 96). Jevyetek minden bewlczeseges zzyek (ComC. 69). O bölcseseghes zyz es my eedeseeges mesterewnk howa meegy (ÉrdyC. 485). Tamadot e tudomany a hatalmas es böltseseges wr istentől (Helt: Bibl. Ia2).

BÖLCSŐ (*böchö* PeerC. 340. *bötsö* GKat: Vált. I.62. *bötsu* GKat: Vált. I.803. Illy: Préd. II.551. Gvad: RP. 42): eunae C. emabula MA. [wiege]. Söemerem kapulny, böchöth renghesetek (PeerC. 340). Bewlcheben evryztethetuenek (DomC. 99. DebrC. 17). Az barnoc iaszla ő böltsöie lön (Born: Enek. 31.). Kisded koraban ki ment bötsöjeből (Gyarm: Fel. 270). Bölcsőben fektütt, lepel alatt tartatott (Pécsv: Fel. 403). Iratos, füstékes, gyantáros es eléfánt tetemekből faragatott böltsöikben (GKat: Vált. I.398).

[Szólások]. Nem ditsekedhetik régiségével, mert böltsöjében ért em tudományát (SzD: MVir. 89).

rosta-bölcső. Azt értették ez rostabölcsön, hogy az ember életének csak olly kevés része vagyon a világi gyönyörűségben, a mely kevés vizet megtart a rosta (Hall: Paizs. 6).

Bölcsőbéli: [infans; säugling]. Mikor még böltsőbéli volnál (Hall: HHist. II.278).

Bölcsös: habens eunae Kr. Bölcsös gyermek: infans canis inebans MA. Az palotaba senki nem volna egieb az beolchieos gyermekuel (Pont. 41).

Bölcsöztet: in canis detineo Kr. Istállóba kelle térni, jászolba kelle böltsöztetui szent fiát (Pázm: Préd. 1273. SzD: MVir. 379).

1. BÖLÉNY (*belén* Helt: Krón. 6b. *belénd* Mel: Jóh. Jegyz. 64b. *belind* PPB. *boliny* MA): bison, vison MA. PP. [auerochs]. Egy bial szabású vadállat, belind: bison PPB. Erdély környül találai külemb külembféle soc vadakat, serényes ökröket, nad lovakat, jauorokat, däm vadakat, beléneket (Helt: Krón. 6b).

Vad számar annag vad lo, nekik beléndnek, vad ökömek mongiák (Mel: Jób. Jegyz. 64b). 30 darab bölényt (Radv: Csál. II.61).

2. BÖLÉNY, BÖLINY: binsenstein Adami.

BÖLLYKÖS: [?] Azért hinak bábát (a gyermeknek), hogy mind kezét lábát kösse meg, így nő egyenesen s párnát hágy böllykösön (Félv: Dics. 14).

BÖMBÖG: [murmuro; brummeu]. Ok-nelkül bömbögész (Matkó: BCsák. 232). Békételenül bömbög, hortyog, haragszik Sámbar (260).

BÖMBÖL (*bombel* ÉrsC. 449. *bömböles* Mel: SzJán. 201): boo, mugio MA. brüllen, blöcken Com: Vest. 137. Neekyk wygadoznak wala es neekyk czak hembelnek wala (ÉrsC. 449). Az oroszán bömböl (Sylv: Ujt. II.146). Soc eneklesekot, hosszu imadsagokat bömbölne (Born: Préd. 464). Sokan bömbölnek és berbitélnék (RMK. II.205). A bika bög és bömböl (Com: Jan. 43). Sokszor hol bihalyanak, hol Básim bömbölő bikájának mondják (Thaly: Adal. I.19). Az urti meg vidula és az öreg lesitvén fjét bömböle valamit magában (Fal: NE. 28). Azt bömbölé, hogy nem-is volt, nintsen-is e világnak teremő ura (Fal: NU. 249).

mög-bömböl: demugio PPBL [anbrüllen].

vissza-bömböl: reboo PPBL [zurückbrüllen].

Bömbölés: bontus MA. [das brüllen]. Az imadsag aoyatossag nélkül olyan mint az tehennec bömbölése (GuaryC. 61). Rewasat mar el felede, dee bembelést meg kezdé (ÉrsC. 514). A Christus a keresztenséget nem fondala templom rakaszon, sem templombeli bömbölésen, berbetelosen (Szék: Krón. 87). Semmi üdösseg a missebe, orgonalasba, bömbölésbe, bütybe nincz (Mel: SzJán. 201). Mód nélkül való bömbölés (Deesi: Adag. 241). Zöngnek a közziklák ti bömbölésével (Zrínyi II.104). Akár-mihoz fér, ront az mindeneket, térszen iszonyító rút bömböléseket (Gyöngyl: Cnp. 600).

Bömbölőd-ik: [rudo; brummen]. Mint az medue bömbölődie (Bal: CsIsk. 106). A bömbölődő tanczotis el iartattúik velle (153).

BÖNDŐ: epigastrium C. [schmeerbauch]. Nagy böndő: Tanagraeus coetus (Deesi: Adag. 303. MA. Kisz: Adag. 502). Hízic hiszem; nosza böndő, telic hiszem; semmi tatár dobotska nem érne a böndőjével (Kereszt: FKör. 2). Nintsen mivel töltsek tovább is roz böndőjüket (DBön: Rézség. 82). A gödénynek alsó állán nagy böndője függ (Misk: VKert. 343).

BÖR (*ber* LevT. I.223. KBécs. 1572. F. *beer* ÉrdyC. 526. *bur* JordC. 823. *bür* Mel: SzJán. 110. Kár: Bibl. I.497. Matkó: BCsák. 30): corium, pellis, tergus, tergum, cutis, cuticularis, byrsa C. [haut, fell, leder]. Tehén torka alatt sűtyögő bőr: palcaria; kemény bőri: duricoria C. Varas bőri: squarrosus; megrintozni a bőrit, homlokát: *adducere cutem, frontem PPBL. Mykoron bodog Ferencz volna kevesseges capitamban, ky mondatyk bewr capitolumnak, mert ott nem valának lako helyek, hanemzat bewrben czynaltak (ÉlrcC. 107). Bika bőrből alkotot ostoroc (DeesiC. 86). Az ey kezenek bevre meg hasadoz vala (MargL. 23). A zamar egy oroszán bewrt talala (Pesti: Fab. 15). Es mindenestől fogua szőres, mint egy szőres bőr (Helt: Bibl. I.14). Ha a tükadéknac színe aláb lézen az természet szerint való búrnél, poklosságunk czapása az (Kár: Bibl. I.98). Egy rusnya szekerba, minden felől bőrrökkel be fedesztetebbe tetetek (Forró: Curt. 274). A szőres a bőrrökkel ködmént készit (Com: Jan. 98). Loosogós bőri és őstőver (Cseh: OrvK. 28).

[Szólások]. Czak az czontia s az bőre vagon (Deesi: Adag. 164. SzD: MVir. 62). Jó sort vágnak ezért rajtad, rostának sem lesz jó a bőrdöd (SzD: MVir. 83). Meg nem tudott alkudni a maga bőriben (Nyr. XI.31). Bőrdöm-

ben jár a dolog (Kisz: Adag. 68). Én ez éjjel komor bőrben fekszem (Könyi: HRom. 27). Ki-metszik ennek az árrát bőrdödből (SzD: MVir. 83). Tud a nyelvin: szánt a bőrön (Thaly: Adal. II.335). Tsontra s bőrre szállott (SzD: MVir. 62). Ha engöttes jó, ha nem, bőrdöccelelfűzetted (Helt: Mes. 61).

[Közmondások]. A hová nem érkezie az oroszán bőre, bé csusz maszott a róka köntöse (Czegl: Japh. 1). Az agár nem azért fízi a nyulat, hogy a bírtét elnyerje, hanem hogy a húsát (Thaly: Adal. I.80). Elég egy bőr egy rókáról (SzD: MVir. 97).

angyal-bőr: [caligae; hose]. A katona angyal bőrnek nevezi a pantallért (Gvad: FNót. 142).

bagaria-bőr: corium bovinum Russicum SK. Török bogaria bőrtől 10 den. (VectTrans. 3).

bárány-bőr: [pellis agnina; lämmerfell]. Persiai fodor bárány bőr; tengeri bárány bőr (VectTrans. 5).

[Szólások]. Bárány bőrrrel fedezi farkas fogait (SzD: MVir. 349).

boeskor-bőr: [riemensschuhleder]. Az törököknek vettünk boeskor bőrt (MontME. I.98). 2 fűzet boeskor-bőr (120). Cserzett boeskorbőr (264).

[Szólások]. Boeskorbőr az orczája (Kisz: Adag. 43. Fal: NE. 143). Merő botoskorbőr a jesuita ortzája (Czegl: Japh. 101). Piruli orca, ha boeskor bőr nem vagi (Pázm: Fel. 76). A mely orca egyszer boeskor bőrré let, vgyim nem tudhat az szegyeit (Zvon: PázmI. 290). Nem veszik eszekben, hogy bűdös boeskor bőrt rághnak (Bal: Epin. 2).

cápa-bőr: [corium pmetis asporatum]. Czapa bőrtől 7^{1/2} den. (VectTrans. 2).

csizma-bőr: [schuhleder]. Egy surwth chyzma berbewl chynalthassatok (LevT. I.319).

eleven-bőr: cutis *viva PPBL [haut].

elő-bőr: ventrale, opileis praecinctorium; schurzfell PPB. Elő bőr a kövatsoknál és egyéb mester embereknél PPB.

első-bőr: praepitium PPBL [vorhaut]. Férjüni testnek első bőre, környülméletlenség; praepitium PPBL.

férfiasság-bőre: [praepitium; vorhaut]. Minden férfinak környülméletlenség férfisa bőre; és ez légyen jelensége az istennel-váló végezésnek (Pázm: Préd. 158).

gyapjas-bőr: pellis; fell Com: Vest. 140.

gyártott-bőr: aluta C. Major: Szót. 29. Ieder Com: Vest. 119.

hát-bőr, hát-bőr: [pellis dorsalis; rückenhaut]. Mykoron tiel seerkent volna, latta, haat mynt tiel hasadozt az hata beere (ÉrdyC. 526). Nem igazán írják a mikép-ióruk keresztelő Jánost egészen tevedőrlre, mint valami vad embert, vagy valami kunsági juhászt hátú bőrből öltözve (Misk: VKert. 47).

irha-bőr: [corium Russicum; juchtenleder]. Irhának való bőrtől 37^{1/2} den. (VectTrans. 2).

karmasin-bőr: [corium carmesinum; carmesinleder]. Szep karmasin bőrből chinaltat (sarut) vagyenek (Helt: Mes. 453). Karmasin bőrtől 7^{1/2} den. (VectTrans. 2).

kordovány-bőr: [corium Cordulatum; corduanleder]. Kordovány bőrtől 5 den. (VectTrans. 2).

medve-bőr: [pellis ursina; bärenhaut].

[Szólások]. Drágán árúllya a medve-bőrt, maga a medvéjét sem látta (SzD: MVir. 304).

mony-bőr: scortum MAL. [hodensuek]. Érszenne való mony-bőr, kos-monybőr: scortum MAL.

oldal-bőr. Egy pár festett aranyas, vagy muszka országi oldal-bőrtől 10 den. (Vectrans. 22).

ökör-bőr: [pellis bovina; ochsenhaut]. Ugy ahuszik, mintha ökör-bőrt vomának a fagyonn (SzD: MVir. 34).

öves-bőr: [zona coriacea; ledergürtel]. (Pesti: NTest. 4).

pöcs-bőr: praeputium C. [vorhaut].

szalonna-bőr: [tergilla; speckschwarte]. Az kandért nem hagyák felvenniük, ha szalonna bőr vala is (MonIrók. VIII. 378).

szattyán-bőr: [aluta Turcica; safranleder]. Küldjön nagyságod kordobány szattyán-bőreket (RákF: Lev. I.261).

szém-bőr: [palpebra; augenlid]. Szemeid igazan uzenec, es szemed bőre almaia leppesedet elől vogye (Pécsi: SzizK. 81).

talp-bőr: solea PPBL. [sohlenleder].

varga-bőr: [corium sutorium; schubleder]. Az írás nem varga bőr, hogy massa kaptájára mérhessa (SzD: MVir. 248).

Bőretlen: apella; beschnitten C. Apelles: bőrnélkül való, bőretlen (MA: Bibl. I. Magy. 1).

Bőröcske: pellicula, enticula C. A fülben leg belől egy bőrdtske vagyon, mely túl dobjának hivattatik (ACsere: Enc. 157).

első-bőröcske: [praeputium; vorhaut]. Szemerme testenec első bőrdtskeiket le messec (Born: Préd. 25).

Bőrös: pellitus C. [ledern]. Három párducz bőrös hadnagy megy az után (Zrínyi. I.66). Párducz-bőrös grófnak magamat itélém (Thaly: VÉ. II.247). Medve bőrös kurta kozsók s bogzott naja a vállán lóg (Thaly: Adal. II.192).

Bőröz: pelle induco Kr. [mit fellen überziehen].

be-bőröz: pelliculo PPBL. [mit fellen überziehen].

még-bőröz: pelliculo C.

[Bőröz-ik]

be-bőrözik: [cicatricem contraho; vernarben]. Egészen bé-nem bőrozott, tikon fűjő seb (SzD: MVir. 360).

BŐRTÖN (berten MA: SB. 233): **1)** praeco Sziksz. carnifex, stentor MA. Vétkeketek tsapó, hengér vagy berten: tintinaculus PPBL. Az bőhért vagy az berten rit, bővséges, szárközépig lenyult lompos plandraba öltöztette (MA: SB. 233). **2)** [custos carceris; kerkermeister]. Istennek tömlőcz tartói és berten (Csanaki: Dögh. 18).

BŐRTÜ, BÉRTÜ: [globulus aureus; goldkorn]. Az birsalmagot ha megasztatod tiszta vízben, igen jó az zománczot vele felraknyi, de kíválképpen bőrtüs műhöz bőrtüt velle raknyi (Keesk: ÖrvM. 299). Kolosvári Nagy Sámuel az szép lágyan törött zománczot birsalma magos vízzel rakta fel, bőrtűnek, akar tőrkest, akar fejért, akar feketét és egyebet is jó velle felraknyi (320).

Bőrtüs: [globulatus; körnig]. Bőrtüs műhöz való pöris (Keesk: ÖrvM. 313. 299). Végeztük, hogy az bertös gombót) egy arányúvan csinállyuk (340).

BÖSÖVÉNY: cicentaria PPBL. schierlingkraut PPB.

BŐTKŐ (botkó Adami. botkós MA. PP. bocskos Forró: Curt. 582. bocskokkal Forró: Curt. 38. botkós Cis. Q2. bdtke MA. PP. botkós MA. PP. botkhyben ÉrsC. 182. botykő PPBL. botykol GKat: Titk. 340. GKat: Váls. II.454. butikos PPBL. butkó

Com: Jan. 33. ACsere: Enc. 225. butykő Bal: CsIsk. 167. 243. SzD: MVir. 134. buczok Bíróm: Préd. 30. butkós PPBL: nodus, geniculum C. bullus, bruceum, tuber MA. PPB. [knoten, knorren]. Három bdtke: trinodis C. Bdtkónként: geniculatim C. MA. PPB. Bdtkót elirtom: enodo MA. PPB. Szölő-fa bdtkője: sufrago; bdtkő, iz a fű száron: geniculum PPBL. Ew feyeenek isthőky mondutnak ghondolatoknak, kyk erezenyeknek bdtkyben meg zoroytatlnak (ÉrsC. 182). Sziz bdtkőf, diszno porczin (Mel: Herb. 183). Salamon pöcheti, sok bdtke vagom, mint az porczogo anagy dizno pasitnak (BeytheA: FivK. 96). Filipendula, serophularia: földi mogyoro, hasonlok az leneley az petrilyomhoz, az gyökeren bdtkők vannak (129). Olly hegyes az elméie, mint a bornak [botnak] a butykőin (Bal: CsIsk. 167). Bot butykőáihoz hasonló (243). Ő az reytekos böczkőkkel hiala sokaiig tusakodvan, monda: (Forró: Curt. 38). Kákáu láttatik az tsomot és bdtkyt keresni (GKat: Titk. 340). Ujjai bdtkykőkből ki-mozdulnak (GKat: Váls. II.454). A gyékény kákából butko nélkül lévén, gyékényeket tsinálnak (Com: Jan. 33). Bibireso és akar melly pufiadéc, csomó, butkó meg-ruténac (54). A gyűrűc, mellyeknek boglíriban avagy fejes butkoiban a draga kövec fénlene (101). Az ávegek tövisses gesztenye butkóval meg-dörgöltetvén (111). A fűge ruta levellel, gyalog fenyő butkoival és olasz dioval meg törettetvén, licitarimot tsinálnak belőle (ACsere: Enc. 225). Valamelly oszlop, valamelly búczók vagy támasz vagyon e ház mellett, a melly a házat tartya és nem engedi le-dőlöni (Bír: Préd. 30). Keze bdtkyt az órra alá tette (Gvad: Hist. 157).

Bőtketlen: [nodis carens; ohne knoten]. Brotketlen [bőtketlen] jegnye fatöve: sapinus C.

Bőtköcske: nodulus; knötlein, knöplein PPB.

Bőtkös: geniculatus, nodosus C. MA. Bőtkös: bulbosus MA. PPB. [knotig, knorrig]. Botkós-lábú, nagy bokájú: scaurus; butikos oldal tsontok: costae leviter *capitulatae; boka, láb-boka, boka-tsont, bdtkös tsontok, mellyekkel a régiek kotkáz-tanak: talus PPBL. Mikor igen böczkösök valakinek az viyai, ió akaro ember (Cis. Q2). Az jobal vastag es böczkös dorongot visel vala (Forró: Curt. 582). Sem a le-borgot szarnac, sem a görbe száruac, sem a butkós lábua nem sántálnac (Com: Jan. 55).

Bőtkösöd-ik: tubero MA. PPB. [knoten bekommen].

BRÉVIÁR: [breviarium]. Lásd az brewyarba, antyfonalba (LányiC. 105). Breuiár auagy szolosmas könyu (Helt: Krón. 45). Olalt Bereczk a hájas breuiárral, mert leittók a pälczával (RMK. V.226). Az bibliának nem vala hire, az breuiárnak nagy sok kenyere, mind az papokat ez eléltette (Thaly: VÉ. I.40).

Bréviáros: [librorum studiosus; bücherfreund]. Kalman, a breuiáros kiraly (Helt: Krón. 45).

BRIGADÉROS: [dux legionis; brigadier]. Ekkoron Var-solcznal vala az tabornuk, Vaji László vala az brigadérosunk (Thaly: Adal. II.345).

BRILIÁNT: [gemma radiaus; brillant]. Előttem a négy sorok, a brilliántok a versben (Gvad: FNót. XVII.r.).

Briliántíroz: [ornare; schmücken]. Munkája, ha négy sorból állana, ngyan brilliántírozva volna (Gvad: FNót. XVII.).

BRONZA (berenza Lipp: Cal. 46. boronca LevT. II.112. borzi Pázm: Kal. 836. Csúzi: Síp. 140. berze Soós: Post. 111): casens Bresnensis; brinseukás SI. Az vajat, sajtot és boroncsat megadták (LevT. II.112). Ki hamas fontú brenzével, ki búdos hallal nyomorgattia jobbagyait (Soós: Post. 111). Mikor éheznek, bidgec erőssen, hogy teli torkok borza-túróval (Pázm: Kal. 836). A berenzát ha téltre akarod tartani, hogy meg ne érjék, föld be és ugy tarcsad a pinczében (Lipp: Cal. 46). Bronza

tűró porra való pénz is adott a puskásnak (Radv: Csál. III.25. 66). Ha puszta nem volna, úgy is az vaját, bronzát oda hordának (RákF: Lev. V.189. Csúzi: Síp. 140).

BÚ (*bua*-látott GKat: Váls. II.955. *búvít* Pázm: Kal. 613. Hall: Paizs. Előb. 8): moeror, tristitia, dolor MA. [kummer, gram]. A bút valamivel ellátni: *abstrudere tristitiam; el-aszni a sok búban: dolore *intabescere; valakit nagy búvában vi gasztalni: *levare aliquem aegritudine; búval epedni: *angoribus confici PPIB. Salamon marada nagy búval Posonban (ÉrdyC. 399). Kenyerewletes leegy minden een bumon (PozsC. 23). Vigasztaluan émagat nagy búban es ezeket enekle ő vtaban (Born: Ének 282). Nem tud hová lenni búban (Deesi: Adag. 348). Derékas búját fogja még ennek látni a város (Nyr. XIV. 219). Gyalázatos pírósággal búvát látod hazugságnak (Pázm: Kal. 613). [Az asszonyok] ha meg-sáiditják, hogy meg-tsalat-tattak, tengeri búban merülnek és tsak nem fel-fortyannak mérgekben (Fal: NE. 19). Rustián tsak nem eszi búban kezét lábát (Kőnyi: HRom. 106).

[Közmondások]. Minden bűnnek vége boldog halál szekere: *janua colorum pia mors finisque malorum PPIB.

Bús: tristis, moestus MA. [kummervoll, grämlich]. A gétrel-mekbeli lelec es a bus (anxius) zellet fűdít te hoziad (BécsiC. 102). Mely örömel tarsytanad magadath zomorw es bws amya-hoz (ÉrsC. 45). Az pokol torkabol te ki szabadital az en buz [?] lelkemben (Born: Ének 181). Szomorue es busoc valúac (Zvon: Post. I.673) Felháborodtak, mint a bus tenger (Fal: NE. 26). Nem kúszoritom, hogy (a tojást) maga hordogassa a bus kotló tyukok alá vagy medlyen költse (Fal: NA. 192).

Búsit: contristo, exacerbo MA. [betrüben, kränken]. Es ig e meghaluan a néget buseitak vala (BécsiC. 87). Mit buseitod toabba a mestert (MünchC. 80). Ne buchich az vrat vele (LevT. I.17). Busittya, kesergeti az ő erőtelenségeg (MA: Scult. 133). Te se búsiés, én sem búsitlak (RákGy: Lev. 94) Fogadom, hogy legkisseb imádsággal sem búsitom az egeket (Fal: NE. 82).

még-búsit: exaspero, irrito MA. [betrüben]. A kos meg búsitattván, ingereltetvén, ökleldődik (Com: Jan. 43). A feleséghez-váló nagy szeretet nem engedé, hogy eőtet a fia használért megbúsítaná (Fal: NE. 112).

Búsittatás: [contristatio; betrübnis]. Búsittatásunkat, hányattatásunkat fel-jedzette (Tof: Zsolt. 289).

Búsítatlan: [ab angoribus vacuus; kummerfrei]. Nem maradhat búsítatlan es háborítás nélkül (MA: SB. 360).

Búskod-ik, busakod-ik (*bussakodie* Kár: 2Könyv. 7): tristor, moereo, lugeo Kr. [betrübt, traurig sein]. Elmjében búskodni: angi *animo PPIB. Napról napra nő es nevekődik es buskodie az en lelkem (NádC. 434). Mykoron buskodneek, neky yeleneek wrwuk Jesus (ÉrdyC. 82. 671). Wrsula azzony attya ez követsegh halwan, ygen kezdee buskodnya (ÉrsC. 579). Miert en lelkem meg alaztatd magadot es buskodol en bennem (Szék: Zsolt. 42). Buskoduan színekben (Born: Préd. 278). Az istennee nepenek papia Babyloniaban nyughatatlan-kodie es bussakodie (Kár: 2Könyv. 7). Miert buskodol én bennem én lelkem (MA: Bibl. I.498). Péter pengig azért buskodott es keseresesen sírt (Mileg: TOszl. 60). Fianak el menetelén buskodván (Hall: III.ist. II.24). Az erdnek sütét árnyékában buskódik Piramus (Gyöngy: KJ. 74. 79). Tsak azon buskódik, hogy a mostani három fem-forgó módinak egyszér s mind nem tehet eleget (Fal: NU. 258). A szomorúakkal to-is buskod-gyál, a vigákkal to-is mosolygó ortzát mutass, a színt színlhez szabván (Fal: UE. 405).

Búskodás: [moeror; kummer]. Hogy bátyyával buskodás nélkül meime szemben (Megy: SzAÖrtöm. 109).

Buslakod-ik: [moereo, lugeo; betrübt, traurig sein]. Reám ne haragudgyal és ne búslakodgyal (Husztí: Aen. 28). Nem sűlt-le fejeget, mint a szomorodott es gondba-esett búslakodók (Pázm: Préd. 11). Búslakodik maga bántódásán vagy egyebek feszlettségén (799). Ő buslakodhatik, veszekedhetik magában a bűnökrl, minekelölte megeselekedné azt (Mileg: TOszl. I.79). Maga sugolyában buslakodik, fűja mérgét (Fal: BE. 581).

Búslakodás: [moeror, tristitia; betrübnis, kümmernis]. Nyug-hatatlan búslakodást éreznek a fősvénység gyakorlásában (Pázm: Préd. 626). Nagy buslakodással, szorgalmatossággal keresic azt, hogy mit egyenee (MA: Scult. 885). Innét vagyon szíve egy kis újjulásban, nem tágít másképpen a búslakodásban (Gyöngy: KJ. 41). Az isteni tulajdonságának ismérti fini bizodalmat gör-jeszt minálunk minden haszontalan gondok es buslakodások ellen (Bél: Comp. 4).

Búsod-ik: [moereo; betrübt sein]. Az földön nyavalgunc, busodunc (MA: Scult. 1041).

Búsodalom, busadalom: [moeror; betrübnis]. Busada-lom nélkül nem megyen el nélkülöle (Nyr. X.120). Akarván az bánatot szívekből ki vetni, vagy ha az nem lehetue is, csak meg könnyebbiteni busadalomokat (Zvon: Post. I.674). Az vitéző népek fizetelenségek miatt nem keves búsodalman vagyon (Thurzó: Lev. III.304).

Búsolog (*bussulgás* Helt: Zsolt. 69. *bussulog* Szaksz.): gemo, moereo, tristor MA. [betrübt, traurig sein]. Az jámbor clazur nagyon busologli vala (ÉrdyC. 307). Az fogoly [madar] magaba igen busolog wala (Pesti: Fab. 63). Busolog es hániodic a nep David ki fűszecn (Mel: Sám. 103. Zvon: Post. I.676). Miért busologsz bennem én lelkem (MA: Bibl. I.498). Vonyod-gyek csak valamennyre toab az vecsernye, ottan mindgyarast nyughatatlankodnak es magokban busolgnak (Lép: I.Útk. III.112). A jámborság nem busolog valami rekaszben lakat alatt (Fal: NU. 300).

Búsolgás: [moeror; kümmernis]. Hadel a bussulgást (Helt: Zsolt. 69). El mene Israel kiranya az ű hazaa nagy habarodott szíuel es nagy busolgással (Mel: Sám. 352).

Búsong: gemo, moereo, tristor MA. [betrübt, traurig sein]. Busong, ordít, iagat (Born: Préd. 573). Mikor kísértethen buson-ginc búfine miatt, ottan az szent lélekne ihléséből támad vigasságos gondolát (MA: Scult. 573). Ez ember, ha egy darab kinyérre szorul, busong (Pós: Igazs. 708). Negj és busongj, sőt ugyan sírasd-meg az te nyavalýasságotat (Mileg: TOszl. II.192). Rettenetessen busongo szegény lélek (Megy: 6Jaj. II.38).

Búsongás: moeror, gemitus MA. [betrübnis]. Ez világi kin, busongás (Born: KTud. IV.51).

Búsul (*bussult* Helt: ÚT. Gg6. *buzultatnek* AporC. 61): exacerbo MA. [trauern]. Ne búsiúl: noli te *macerare; valami búsiúlni: *ingeniscere in aliqua re; inkább búsiúl a matérián, mint a ki-mendáson: orator de re magis, quam de verbis *lab-orans PPIB. Zeginek imadsaga mikor buzultatnek: anxius fuerit (AporC. 61). Kikre bussult vala negyuen esztendeig (Helt: ÚT. Gg6). Meg bochasen k. hog ilien parasztul irok, merth latia isten igen busultomba irom (LevT. I.235). Semmit ne busulj, hanem nagy esbűndességgel es alázatossággal írj neki (LevT. II.76). Búsiúlt es keseredett szűvel léssen minden időben (Pázm: Préd. 241). Búsiultam, hogy leveledet nem láthattam (RákGy: Lev. 83). Mit búsiúlsz kenyeres, midőn semmid ninesen (Thaly: Adal. I.227).

el-búsiul: [contristo; betrübt werden]. Egy nagy pwtaban reayok esthwélődeek es el teeswetzek az yaart wbat, mykoron myndnyáyn el bozwltanak volna raytta, kezdeneek az vytez legeenyek teetowa fwtosny (ÉrdyC. 666). Leg ottan hogy érte ezászár, el busulla, hogy a király budosiba volna (Helt: Cunc. 86). Ezen David szertelen el busula (Abig. 3).

föl-búsul: [commoveor; sich erzürnen]. Az ő haragja igen felbúsula (MA: Bibl. I.253).

még-búsul: commoveor, exacerbor SI. [sich betrüben]. Le-
esec orcaianal a földre és megbusola ölékő (BécsiC. 40). Hög-
ezt halla ez ziz, igón meg zegőnle es igón meg busula (GuayC.
53). Es meg busolatot en bennem en zellem (AporC. 114).
Enis meg busulan tñ elenetez iarec (Helt: Bibl. I. MMm).
Ehseg mia igen meg busultanac (Göres: Mátý. 53). Az koronát
urak hogy helyén nem lélek, igen megbusolának (RMK. IV.28).
Igen megbusul még a miatt kegyelmek (Nyr. X.121). Ellen-
teez jároc megbúsult haragomlan (MA: Bibl. I.115). Csak kegyel-
med meg ne búsuljon miatta (RákGy: Lev. 21). Meg-busult
indulival nem birható Mátyás (Matkó: BCsák. 25).

[Közmondások]. Kiczin a handgya, de meg tud azért bussúlni
(Helt: Mes. 36).

mégbúsulás: [exacerbatio; betrübnis]. Míhneyek el ō
kynya halalan való meg búsulásarthe (PozsC. 26).

Búsulás: furor, moeror MA. [zorn, kummer]. Búsulásnak
hírtelenségében boszszút akarunk állani ellenségünkön (Pázm:
Préd. 26). Siuánt gyalázatos búsulásokkal ez világból ki végezé
(Pázm: Kal. 441). Búsulásoc kegyetlen volt (MA: Bibl. I.46).
Ezen, az mint látom, nincs annyi örömem mint a mennyi búsulá-
sám (RákGy: Lev. 51). Nem vagyok szinte füres az búsulástól
(282). Nem kell busulással lelkünket szorongatnunk (Illy: Préd.
I.421).

Búsulkod-ik: moerori indulgeo Kr. [sich dem kummer
hingeben]. Óh édes pajtásom, hogy ne busulkodnék (Thaly:
VÉ. I.218). Az otthon búsulkodó leány kinn kószál gondolival
(Fal: NA. 203).

BÚB: 1) gibbus, tuber MA. höcker, buckel PPB. 2) cirrus
avium, crista, vitta turrata mulierum SI. [strauss, schopf]. A ka-
kasnak bubja, tarája vagyon (Com: Orb. 41). Egy göngyöl gasz-
tagon fűszőt mastani forma bub (Nyr. XVII.520). Mikor kellessék
a bubok vitorlyáit napkelet s mikor nap-nyugott felé ereszténi
(Fal: NA. 127). Izzasztó gond vagyon előtte, tudni illik a bub.
Vaj-ki-nehéz munka a bubot okossan fel tenni. Tízser-is meg
járja szemével valamennyi bubok vannak az egész szobában
(142). A leg újabb módi formára már le tözött és fel szár-
nyazott bubokat válogat (143). De ő majd tsipkét hoz aszszó-
nyink búbjára, drága árt fog vetni tsetes portékára (Orczy:
KöltSz. 186).

szar-búb: npupa epops MA. [wiedehopf].

Búbi: ad cristam pertinens Kr. [schopfig]. A tornyczott
hajak és bizonyos bubi készülétek talinasok (Fal: NA. 127).

Búbos: turbineus, turbinatus MA. [schopfig]. Guggos, búbos,
tarituppos idegen forma öltözet (MA: SB. 217). Tudton-tudgyuk,
hogy ez a patyolatos és búbos-rend nem irtózik a dísérettől
(Fal: NE. 19). Redős és bokrétás, búbos és kalapos (Fal: Vers.
905).

BUBORÉK (boberec? Mel: SzJán. 444. buburék Mad: Evang.
821. buborik C. bugborék Kár: Hal. D. bugyborékol TKis: Pan.
2). bulla C. MA. wasserblase PPB. Víz buborék, gomb, függő
petsét: bulla PPB. Hát ne fuualkogytac fel ty vrac, feiedel-
mek, mert boberec attí életetec es csak amíec (Mel: SzJán.
444). Az vizen való búborec (Kár: Bibl. I.526). Hasonlítottak
az embert az vízben való buborekhoz (Kár: Hal. D). Az ember
olyan mint az vízben való buborék (Decsi: Adag. 103). Búbo-
rék, melly meg-fakad vagy el-oszol (Mad: Evang. 821). A bu-
borék lézen a tseppenő tőptől (Com: Jan. 14). A minden napi
miséző kenyér buborék, mellyen kereszt vagyon (Szötv: Titk.).
113). Az tájték lézen buborekká (Teleki: FLÉ. 5).

Buborékol: bullo PPB. [blasen werfen]. Gyönyörűségekben
buborékolni: *pernadere deliciis PPB. Borban buborékolók

(ExPrinc. 199). Kik e világi gyönyörűségekben buborékolván
a menyországot megvetik (Ker: Préd. 433). Szüntelenül az bor-
ban buborekolnak (DBon: Részegs. 72). Bűben buborekolók
(EnyF: Mész. 175). Világi gyönyörűségben buboréko ember
(Bék: Lúmp. 14). A bálvány képekben buborékoló pápisták nem
az istennek nemzete közül valók (VárM: Szöv. 255). Istentelen-
ségben bugyborékolalt torkig (TKis: Pan. 2).

Buborékolás: [bullitio; das sprudeln]. Utaltatos borban-
való buborekolásokkal követik az sárban vartyogo bekákat
(DBon: Részegs. 20). Has hizaló állapot, minden jókban való
buborékolás (Pös: Igazs. 576). Csak az keresztyén vérben való
buborékolásban gyönyörködnek (MonTME. V.203).

Buborékos: bullatus, bullosus MA. [sprudelnd].

BUBULICSKA: cicutaria PPB. schierlingkraut PPB.
Az mezőn termő zöld sül fű tőnence soc buboliskoi [?] vadnac
(Mel: Herb. 11).

BÚC (buz ACsere: Enc. 142): femur, ingven, femen; hüfte,
scham PPB. Tzomb, antiq. bútz PPB. A láb tsom-(buz)-bol,
szárból és láb fejből áll (ACsere: Enc. 142). [Vö. **COMB**]

BÚCSÚ (boezu MA. Born: Préd. 412. boezu MA: Tan. Előb.
45. boezo EhrC. 39. 83. 145. Born: Préd. 310. boezu Valk:
Gen. 18. buczó Göres: Mátý. 15. bucho RMNy. III.82. buleho
ComC. 104. bulezu VírC. 72. WeszprC. 110. bulesu Pázm:
Kal. 805): 1) licentia EhrC. 39. [erlaubnis]. Bútsót adni, el-
küldeni: amandare MedLat. 42. Ez vrnak bolczyauul (licentia)
helyett foglaluan menenek zent Ferenczert (EhuC. 39). Adtol-
foguan myndenyk erewmesben keruala bolczot (licentia) ala-
nyznaert (83). Sonha az barátoktól el nem menenek, myglen
zent Ferencz boczot (licentiam) neky nem ada (145). Ne hara-
goggyek nags. ha en az jobbagnath buchv vevén el bochattam
(LevT. I.286). Kevés búennek tartják amaz sain szolgálókkal
vacsora után hőrpögetni, jó idején búcsut adván az inasoknak
(Matkó: BCsák. 405). 2) [discessus, abitus; abschied]. Zent
Ferencz akyraltul búcsut vevni (VírC. 39). Bulebot vrenén
elmene (ComC. 104). Bwezv vevéen nag' eremmel tereenek
ew orzagokban (ÉrdyC. 122). V tőlők feyenked búcsut vón,
es zörze oztan magát az halálhoz (KazC. 25). Buchut) vevée
meune eel (RMNy. II.125). Czendességben vőtte vegső boczoját
(MA: Scult. 141). E világól búcsút kell vennem (Mad: BHal.
246). Csak kell immár búcsút vennem, mert nincsen immár
késésem (Thaly: Adal. I.268). Tehozzad is mostan végbúcsúmat
nyújtom (II.430). Hosszú bútsut adott s vett a várostól (Fal:
NU. 293). 3) indulgentia MA. [ablass]. Búcu, kit mondone
bütl való oldozniac (GuayC. 34). Vr Innocencius papa negé-
d engedő neg zaz napi búcsut (NagyszC. 391). Erey vagyon anya
zent egyhaznak kenecheenek az az bulchwyanak oztogatasaara
(ÉrdyC. 366). Kezde bulchwt keerny (513). Ez ymaczagban
vagyon három zaaz napy bulcwz (ThewrC. 83). Lón, hogy a
papa az ő bulczniául sok keresztyén feiedelmeket fel lezesz-
tene (Helt: Krón. 52). Buczót ráyoc marockal hánya (Göres:
Mátý. 15). 4) consecratio, encaenia, benedictio MA. [peregrina-
tio sacra; kirchmesse, kirchfeht, wallfahrt]. Iuditotta az népet
és elintette az Romába Lorentumba való szarádokjárástul
és boczura menésről (MA: Scult. 957). Romában talpallanak
ma-is nazy sokan bútsu-járni (GKat: Váts. II.55). Búcsú jární
mentek (Toln: Vigaszt. 224). [Vö. **BOCSÁT**]

[Szólások]. Talám meg birt az pápistáknak szent búcsu ja
(Thaly: Adal. I.39). Kegyelmes asszonyom en búcsúmat
veszöm, kérlek ne bánjad (RMK. III. 179). Megíntam azon
udvari állapotot, s egy jó reggel a kapuféltől vevék búcsút
s eljövök haza (1759. Hazánk. I.138).

kérésztés-búcsú: [indulgentia militibus cruciatis promul-
gata; der den kreuzfahrern verkündigte ablass]. Keresztés búl-
czukat adot ki a papa (Helt: Krón. 44).

vég-bücsü: [discensus; abschied].

[Szólások]. Vég bütsút vehet a fa képtől (Fal: Enek. 38). Vég-bücsut venni (Horv: Mór. 17).

Bücsüs: 1) indulgentarius MA. [ablass-]. Nagh buchus ymachag eoz, mert wagon három ezer ezhendeygh valo buchya (PozsC. 19). Wgy olvastatyk az egy bwchws ymachagban (ÉrdyC. 192. 617). Melly igen szentséges és búcsos hely ez (Helt: Mes. 308). Buczus erdőket és kerteket plantalanac minden magas halmokon (Mel: Sám. 433). Az gonosz aszszony-állatoc színecs és fonnac az erdő bíro buczus baluannac kiezín kamorác formáin satorkakat (160). Czínaltassanac nagy bolczos templomott inecz amaz zent neuere (Born: Préd. 677). Boltsos helyekre a szent Iacabhoz a compostellaba (Born: Enek. 387). Bucsus templomoc (Zvon: Post. II 292). Bücsús ünnep tartás (Horv: MulF. 17. 28). 2) [perogrinator religiosus; wallfahrer]. Isten az lelek merőket, buczusokat meg bünteti (Mel: SzJán. 181).

Bücsúz-ik: valedico Kr. [sich verabschieden]. Bütsúzó vendégség: coena *viatica PPBl. Kükuek ev sokassagok azokron gonozott bulchuztatott (MargL. 84). Ez szomorú helyen, kik most rendet iltek, föltek lueszo szavát meg éresétek (Bakos: Tem. Di. Zríni holt szolgálait buchuzék (Zrínyi. 168). Örökkén buchúsom tetőled (92). Jó Lasonczy János, ki veled örüllő valék, mostan tüled vagyok illy búcsúzó (Thaly: Adal. 170). Ez az aszszonyosság túl hatta már éltével a 40 esztendő és az eő szépsége butszózfélben vala (Fal: NA. 150).

[Szólások]. Bütsú véden el-menni valakitől: a kapu-fától bútsúzni (SzD: MVir. 306).

el-bücsúzik: valedico MA. [discedo; sich verabschieden]. Az ő zerelmes zent anniatl el bucozot (WesprC. 113). Zent Lazlo kyrál el bwchwezek az magary wraktwl (ÉrdyC. 401b). El bwchwozm wala, hog en el be megyek földemben (LevT. 1137). Paranchol the uags emekem, hogh az Fodor Álbeth el buchozott jobbagyat meheresztényim neky (286). Kivetek elbucszának nagy tisztességgel (RMK. 16). Elbucuzo predikato (MA: Scult. 642).

elbucszás: [valedictio; abschied]. O keserűségős el valas, o siralmas el buczuzas (WesprC. 43). Elbucszás (Megy: Zsín. III.29).

ki-bücsúzik: [discedo; sich verabschieden]. A kinek egyszer lába alá hullott feje, vagy a magoson ki bucsúzott lelke, talpára nem állhat (Fal: NE. 32).

Bücsúzás: valedictio Kr. [abschied]. (Christus) bucozozasa, aldasá es el menese (Born: Préd. Jegyz. 326).

[Bücsúztat]

el-bücsúztat: [diuinito; verabschieden]. El bwchvztatvan, el hagyak az embert (DomC. 60).

[ki-bücsúztat]

el-kibücsúztat: [expello; vertreiben]. Oh átkozott vak szerencse! Ártatlan övezegységéből alá taszítál, anyámmal orszigomból el-kibücsúztatál (RMK. III 369).

BUDBOKA: [lupula epops; wiedehopf]. Bugoly, kania és ama budboka, puteneuer (Mel: SzJán. 432).

BUFA: 1) [bucca] backen Adáni. 2) buccosus MA. PP. [bauschleickig]. 3) [immanis, ingens; ungeheuer, übergross]. Mondhatatlan híres néktek torkotok, csudálatos az ti buta kortyotok (RMK. IV.239). Nagy hóri horgas, bufa plálistensval szemben menni merne (GKat: Váts. I. 325). Olyan ottrombák és bufák lesznek, mint ha az ő agyokveleje szurokkal öntetett volna be (DBón: Rézség. 86). Erős bufa lovak mindhárom (MonOkm. XXIII 59) [Vé. POFA]

Bufál, bufol: buccas verbero MA. [ohrfeigen]. Csak vak-
vereséggel kel a mi jesuitánkat bufolni (Czepl: Japh. 175). Notok
lógicus inasoc, bufálljátoc meg az ökr Bonasust (Pés: Választ. 129).

BUFFO: [bufó; kröte]. Egh ondoc buffó zókellie vala ki az azzomnac zaiabol (GuaryC. 41). Az buffoc, kik ki zögdöstec vala az azzomnac zaiabol (47). Leu ez gonasba, hog mindön binnee meg ielőntesere egh ondoc buffó zókellie vala ki az azzomnac zaiabol (47). Az zörnü ondoc buffoc, kik ki zögdöstec vala az azzomnac zaiabol, mindönice masod magauul az azzomnac zaiaba be menenece (47). Ket zörnü buffo az f ket zörnün iluec (48).

1. BÚG (sug-bóg RMK. III.103): 1) [gemo; girren]. A galamb csak bűg és nyugdők (Vajda: Kriszt. 1.70). 2) subo SI rammeln wie die schwein nach dem eber Adáni.

sug-bűg: [sibi invicem insurrare; zusammenflüstern]. Ők ott alatonba sügnak bögnak vala, hogy böles vezérjők nincs, azt orolyák vala (RMK. III 103). Sügnü-bügnü kezdé az káplány esiszárnak (RMK V.181). Az isteni szolgálat alatt egymásnak sugtok, bugtok (Tof: Zsolt. 797). Kigyó-követ fűni, mások ellen sügni-bügni (SzD: MVir. 15).

Bűgás: [gemitus; das girren]. Mindenkor azon egytorma bűgás hallatik tőle, valamint hogy a földi kukuk-is mindenkor egy formán szól (Misk: VKert. 550. Csúzi: Tromb. 321).

Bűgát: bubo MA. schreien wie ein rohrdommel PPB. Adáni.

Bűgdogál: [susurro; wispeln]. Itt lütünk penitenczia tartással bűgdogol magános gerliczeket (Csúzi: Sip. 317).

2. BÚG: loculamentum C. MA. [vogelhaus].

galamb-bűg: columbarium, peristereon C. *cellulae columbarum, opa PPBl. [taubenschlag]. Az hely, az hol a galambok neveltetnek, galamb háznak, galambosnak és galambugynak hívattatik (Com: Jan. 37).

BUGA: 1) galla C. PPBl. [gallapfel]. Beye: Nom. 5). A makkos-fa, tölgy-fa, és tser-fa bugát és makkot hoz (Com: Jan. 24). 2) [tegumen, testa; schale]. Ez a lúdforma madár mint valami gyűmöls, dió vagy gesztenye az bugájában, úgy terem, melly mikor megéri, a bugája ki-hasad és a madár-fi belőle kiesik (Misk: VKert. 444). (A selyem-eresztő bogár) néla két nap az ő gömbölyeg bugáját egészen megszövi s elvégezi (676).

fenyő-buga: [conus abiegus] tanzapfen Com: Orb. 29. Fenyő buga, kinek széki, béli vagyon (Com: Jan. 24).

szēm-bugája: [bulbus oculi; angapfel]. Vér jöve az szeme bugájából (Nyr. XIV. 163).

BUGGYAN, BUGGYAN-IK: bullo, ebullo MA. [plötz-lich herausströmen]. A te tanításod szinte ebből a forrásból buggyant (Fal: NE. 96). Ha valamely inasnak ajakáról budgyanik valami szitok, a komornik dupla káromkodással felel rá oly nyersen, úgy pattantva, mintha taratzkából lőné (Fal: NI. 299). Némely embereknek szájakból csak az buggyanik hogy: nem (Fal: UE. 402). Buggyannak ajakáról a szitkok (SzD: MVir. 408).

[Szólások]. Nem mindenkor budgyan, miént párállik pattantyúja (SzD: MVir. 20).

ki-buggyan: ebullo MAL. [hervorsprudeln]

Bugyog: scaturio, strepo MA. [sprudeln]. Bugyoghatlan hordó: orea C. Odateszik az koczot a tűzhez, hadd bugyogjon magában (RákF: Lev. IV 539).

ki-bugyog: [ebullio; heraussprudeln]. A vér vgyon ki budog vala a szájaból (Helt: Haló. 275). Kő bugyognak az kereszt-

segnek vízey (Zóly: Elm. 78). A föld alatt lévő nedves erekből ki-bugzog avagy bugyogó kút-fejek felszökdtésnek (Com: Jan. 12).

Bugyogó: 1) tumens, turgens, tumidus, turgidus PPB. [schwellend, weit]. 2) braceae, caligae Com: Jan. 99. [pluderhosen]. Férfini öltözet: a derék szorító kötő, bugyogó: pluder; lomp, avagy nadrág: salavári (Com: Jan. 99). Kománknak dolmánya, mentéje, ha bugyogója német is (TörtT. XV. 98).

Bugyogós: 1) turbinatus, protuberatus, capitatus, bulbosus, bulbosus MA. [mit einer schnauze versehen]. Ura otthon létekor az ágyat őrző, bugyogós korsóját párnában rögti (Thaly: VÉ. II.52. 54). Vöttünk találat és bugyogós korsókat (MonTME. I.293). Bort innál a bugyogós korsóból (Dial. 31). 2) tumens, turgens, tumidus, turgidus PPB. [flaxus, amplus; schwellend, weit]. Kuklyába, fekete beű ruliában, barát ruhába, bugyogós kötőstbe öltöztött derűsec, barátoc, hayas őrdögök (Mel: Sám. 465). A dolmányának ki kellett bugyogósan látszani (Betld: Élet. 286). 3) [broccus, guttus; enghalsiger krug]. Nem a bugyogósból merítük búcsességet (Kisv: Adag. 180).

Bugyogtat: mergo, submergo MA. [tauchen].

BUHUGAT: euenbo C. [heulen].

[BUJ]

föl-buj: [pervenor, inquiror; aufspüren]. Fel-búttam miatt a egész várost: urbem totam *pervenatus sum PPB. A Luther gyülekezet erejének fel-bújta vala minden bokrait (Veres: Lev. 225) [Vö. Bolygat].

még-buj: [indago, investigo; ausspüren]. Megbujnac minden szegleteket (MA: Tan. 9).

Bujt: [impello; excito; antreiben, aufreizen]. Szomszédaszonyait, czimborás pajtásit ellenem bujtja (Thaly: VÉ. II.291).

[Bujtat]

réa-bujtat: [permovere; bewegen]. Az generalis congregatio lesz-e, nem, iesen tudja; az generalis Bottányi uramat kelene réa bujtatni, hogy ő publicatniá (TörtT. XV.47).

BÚJ-IK, BÚV-IK (*buvok, buvsz, buv* GKat: Titk. 1109): se abd-re PPB. [se recipere, abscondere; sich begeben sich verbergen]. Félre való házba bujt: in *abditum aedium partem secessit PPB. Az twiszek kwzibe buth (VirgC. 31). E boldog bynds batul kerülé, az ez zek ala buec (NagyszC. 166). Es legottan őrdög bunek beleie (VeszprC. 49). Őrdög bunek ő beleh (DebrC. 6). Az őrdög buuec az ő lonaba (TelC. 111). Az kysded gyermek annyához fvtameek es palastya alaa bwweek (ÉrdyC. 426). Az *azzony emberben ewrdög bwweek (ÉrsC. 431). Őrdög buek tudasba (Sylv: ÚJT. I.118). Nem buvom, nem rőytözem valami szegleteit (MA: Senlt. 1029). Kigyoban buvt őrdög (GKat: Titk. 358). Sürti berek, még sincs annyi levele, mint a mennyi lompos labancz bujt bele (Thaly: Adal. II.184).

[Szólások]. Könyvekbe bújni: *abdere se in bibliothecam PPB. Az zent atáknak könyveket bujjátok, zaklattátok (Bal: CsIsk. 399).

által-bujik: transrepo Kr. [durchschlüpfen]. A soplistak ezzel a distinctioval akarnak a résen által bujni (Pös: Választ. 165). A nagy hal nagy lyukat szakaszt a hálón, hogy a kicsinyek által-bujhassanak rajta (Thaly: Adal. L83).

be-bújik, bele-bújik: irrepo MA. [hineinkriechen, hineinschleichen]. (Az őrdög) megh az kőrdőtienők közöles sokakba be buik es őkeht götri (TilC. 154). Be buéc a vízbe (Helt: Krón. 36). Bebuánac a kementzbe (Helt: Mes. 304). Egy matska eszébe véúé, hogy egy házban soc egerec volnának. Bebuéc ez okáért alba a házba és sokat fog a egerőkben (383).

Az őrdögk inkább helyebb buik (Ker: Préd. 281). Béllejek buik az emberekben az őrdög (Sám: 3Fel. 152). Belé nem buszsz (Szódó: Kalm. 7). Az aszszony belé buik egynehány végmateriaikba (Fal: NA. 143).

el-bújik: delitoe, delitescor, se abscondere MA. [sich verbergen]. A vízben elbuvoni: iurino C. Haromzer el buvan ab vízben meg keresztölé önnön magát (DebrC. 10). Elbuic a puskás (Helt: Mes. 131). A nap előt senki el neem buhatik (Mel: Szám. 50). Az vad rőze la el buic az vízbe es repes, szelet jegyez (Cs G3). El rejtezenek, lapangjanak avagy el bujanak (Com: Jan. 16). Egy ingben, lábravalóban s hajadon fível elbújt s elszaladt (Gér: KárCs. IV. 503). Péro pedig tülök kertben elbújt vala (Thaly: Adal. II.424). Bujjon-el a tanács az illy beszédekkel (Könyi: HRom. 105).

elbujás: [occultatio sni]. Az első próbám el-bujásom legyen (Zrinyi 195).

ki-bújik: [prorepro, se evolvere; herauskriechen, sich herauswinden]. A vízből ki-bútt: *emersit e flumine; kis gyermekek nyavalyájok, eb agja, melyben eleven, szőr forma állatotskáki bújnak ki testekből a porusokon: comedones PPB. Kibunac az halac az baloból (Kules: Evang. 409). Vajha hájjából, mint a kigyó, ki-bújhatna (Gyöngy: K.J. 17). A hernyók imitt amott a szuglyóban bévornyák magokat, hogy kikeletre ki-bújhasanak (Lipp: PKert. II.235). A keresztvérségekből kibúván, törökökké lettek (Monlók. VIII. 191). Reggel ki-bujnak a puha pelyhek közül (Fal: NE. 34).

lő-bújik: [se abdere; sich verstecken]. Meg feelemőt es le bwt vala az hayoban mynd az eghécz eeyel (ÉrdyC. 593).

még-búj: [obrepo, opprimo; beschleichen, überrauschen]. A szekér alól buuac meg és lekoporitac (Helt: Krón. 70). Megbujuk mi lopva az török táborát (Zrinyi: ASyr. 165). Leg jób' általom azokra nézve, a kik meg akarják bujni szívünket, hogy bezárjuk ajtaját és félre tegyik kulcsát (Fal: U.E. III.148).

őszve-bújik: [clandestina conventicula habeo; heimliche zusammenkünfte halten]. Ő magoc az ő őszve luit gyűlésekben isten szerint való alnoksagnac neuezne (EszT: IgAny. 97).

Buál, buvál: [erro, circumvago; herumirren]. Helenkenth sem lelyek, futosonki, buvalonk mynth a nyvlak (VeszprC. 143). Búválnok bokorról bokorra, pusztákból nagy erdő pusztákba (RMK. II.73. Born: Ének. 200).

Buár, bujár, buvár: 1) cybister C. urinator Major: Szót 503. homo marinus PP. taucher Com: Orb. 177. Búár, vízbe-búvó, bukó: urinator PPB. (Helt: Krón. 36). Gyakran jó úszókat látni, buárokat, kis vizekben meghalni (Liszt: Márs. 83). Buvárt küldének a vízben (Tarn: Szents. 111). 2) mergus C. [taucher]. Szártsa, bujár, vad-rőze: fulica, mergus, querquedula (Com: Jan. 36). A buár tavaszra kelve a tenger mellett az élő fákou szokott fészket rakni (Misk: VKert. 442).

Búvárkod-ik: urino PPB. [tauchen].

Bujás, búvás: absconsio, occultatio, latitatio SI. [das sich versteckt halten]. Őrdögnecc beleiec buiása (Born: Préd. 16). Kelle a friss palota, a bokor, erdő buvás (Megy: 6Jaj. II.12). Hitetlen hon láttad az én bujásomat? (Zrinyi. II.72. 194).

Bujdácso: [latito; heimlich herumirren]. Azt feleli a tylosbol buidacziolo Kalauzunk (Zvon: PázmP. 234).

Bujdász: ∞ Pázmán bukokban buidaz (Zvon: PázmP. 292).

Bujdogál: ∞ Csak azon régi láthatatlan ecclesiában buidokálsz (Sám: Isp. 52).

Bujdok-ik: ∞ Dávid el reitezett es budokic (Mel: Sám. 56). Által ne meny amaz reitec helien, mert a syrusoc ott leselkedne es budoknac (386). A gyermek apja őléhe bujdokván

kiáltani kezdett (Pázm: Préd. 206). Mászna bujdokva oda (MA: Scult. 1020). Az isten előtt bujdolnia és rejtőznie kezd (GKat: Váls. II.1246). Saul szemben-szálván a philisteusoknál harezolni kell vala, a nép azonban bujdokic vala (Megy: 3Jaj. II.89). Rejteken bujdokik (Pós: GBot. 42). Az kő esső előtt hegyben bujdokának (Huszt: Aen. 26). Ellene feltámadt erdőben bujdokló hitván, roszt oláság (Thaly: Adal. II.34).

Bujdokl-ik: [latitatio; das herumirren]. [heimlich herumirren]. Nyhánu vagyon bujdokló hamissága (Bal: CsIsk. 168). Bujdoklott, még pedig a pusztában (Matkó: BCsík. 97). A jámborság nem bujdoklik sűrű ködbe (Pal: NU. 300).

Bujdoklás: [latitatio; das herumirren]. Több isten-félt nagy emberek sok bujdoklással kerültk, hogy a püspökségre ne emeltessenek (Pázm: Préd. 1192). Ugocsába s Beregre is nagy bujdoklással laknak az nemesek (Gér: KárCs. IV.590).

Bujdokoltat: [circumerrare facio; herumirren lassen]. Az ecclesiának némely tagjait ne bujdokoltatná az ördög (Illyef: BCsomp. 47).

Bujdos-ik: [erro, oberro, inerro, vagor, divagor, peregrinor C. [heimlich herumwandern, herumirren]. Hiba ide s tova budosom: supervagor C. ide s tova bujdosi: huc et illic *errare; hátán háza, hazáján kívül bujdosik: errat *vagus et exul PPBl. Sok barátok elmében es testben budosuan fel fualkodnak (FluCh. 113. 114). Ne akaryatok teetova budosny (JordC. 853. 559). Yde ez földre budostam az fene törvőkék elvt (Komj: Szpál. 4). Sog zeken fytotli nepek wadnak, kjwlomb kjwlomb warasokbol yde budosthamak (RMNy. II.102). Erdőre likbol likba budosol a dőghalál előtt (Mel: Sám. 447). Csak bujdosnok, egy helyből más helyre hordozóskodunk (Thaly: Adal. II.62).

[Szólások]. Bujdosik ide s tova mint az éget lábú eb (Decsi: Adag. 186).

alatta-bujdosik: suberro C.

be-bujdosik: immigro Kr. [einwandern]. Szállásokat bé budosván nagy szorgalmatossággal keresé (Zvon: Post. 1262).

együtt-bujdosik: coerro C.

el-bujdosik: peragro, pererro, pervagor C. aberro, abscedo MA. [herumwandern, auswandern]. Mykoron nézze földé el budostanak volna es kettőztetneek az vt, latának írást ott (BodC. 12). Ha ellenségünk harma el-bujdosott és reá találunk, vissza vigyük (Pázm: Préd. 124). Egynek (teleknek) gazdája elbujdosott (Gér: KárCs. IV. 289).

elbujdosás: peragratio C. [das herumwandern]. El budosasan mind az éazar smind az ő vduara igen bankodnak vala (DebrC. 162).

ki-bujdosik: evagor C. [auswandern, ausziehen]. Az isten meg hagyja ennekem, hogy hazámból ki budosam (Helt: Bibl. I.1). Az esztelen juhotska ki-bujdosott a pásztort gondviselés alól (Pázm: Préd. 763). Hazámból ottan hamar kibudostam (MA: Scult. 3). Hazából ki budoso (Com: Jan. 66).

köröskörnyül-bujdosik: circumerro C. [herumirren].

még-bujdos: [pererro; durchstreifen]. Az elastronnak myden helyeyt meg budosuan, monda (DomC. 52).

Bujdosás: error, vagatio, peregrinatio C. erratio MA [das herumirren]. Tunyasagomat bizonytotam elmenek budosasmal (VingC. 10). Budosásra, idegen földre járnia mindenkori vágyódie (Cis LA). Halálokra király ügyekeznie és ő budosokra szundékoznie (Valk: Gen. 18). Úgyne ita íny mi nekünk nagy budosásra (Born: Ének 129. 130). Mind emnyi változások, emnyi bujdósások között nem zúgolódtak (Pázm: Préd. 171). Hány az te életednee esztendeje? Az én budosasmnac esztendei

száz és harmincz esztendő (MA: Bibl. I.45). Bujdosásnac szővevényes pusztája (Czegl: Enoch. IV.10). Immár tízesztendő (elfolydogálnak, hogy kenyerét eszem én a bujdósának (Thaly: Adal. II.66).

Bujdosó: 1) vagus, vagus, vagabundus, pervagus, multivagus, amnivagus, erraneus, extorris C. [herumirrend, herum-schweifend]. Halottas helyeken bujdoso lelkek, áll ortza: larva PPBl. Ne kelessek ty bennelek budoso zem, ne zabolatlan nyelv (CornC. 281). Oh mely budoso lezen az én lelkem (ÉrsC. 302). Az iggy alhatatlan es budoso (Pesti: Fab. 21b). Saturnus budoso es latraiarulo (KBés. 1542. D5). Bujdosó, csavargó pásztore (Com: Jan. 77). 2) erro, peregrinus, peregrinator C. [wanderer, verbannter]. Elueti őket en vram isten es lezene budosoc nemzetekben (BécsiC. 194).

[Szólások]. Iőneűny vagy és immár budossóban essel (Helt: Bibl. II.208. Helt: Mes. 356). Most ymmar feyenkyndi budosoban eszenk (RMNy. II.119). Egyszer immár budosólan esett (Kár: Bibl. I.479). Szégyen fejében bujdosóba indult (Pal: NU. 285). Bujdosóba kergetni borongó kedvetlenségét (SzD: MVir: 330). Nehéz, hogy kelletik mennem bujdosóban (Győry: Char. 23). Budosóba vagyunc (Helt: ÚT. 4).

hőgyén-bujdosó: montivagus C. [in den bergen herumirrend].

Bujkál: [se abscondere, occultare; herum-schleichen]. (Pázm: Préd. 467. Bethl: Élet. 328). A romai setétes barlangban bujkalo ürgekből akarnak a Christusnak catholika anyaszentegyházat építeni (VárM: Szöv. 127) Bujkálnak, mint a példás latrok (Pal: NU. 282).

Bujkálás: [latitatio; das herum-schleichen]. Mennyi sok földet rántanak-el a gondok, szorgalmatoskodások, félre való bujkálások (László: Petr. 187).

Bujó, buvó: [se occultans; sich versteckend]. Latroknak buvó-helyek: *occultator latronum locus PPBl. (GKat: Váls. II.31). Azért job, ha azon rejtek helybe és bujó lyúkba viszza szivódnak (Szentiv: Verseng. 195).

bokor-buvó: [latebra; schlupfwinkel]. Minden bokor-buvót meg-előzni (SzD: MVir. 56).

Bújtat: [facio, ut se abdat, conferat; verbergen, verstecken lassen]. Pad alá bujtatja: sub scamnum cogit MA. Szacba ne buttassuc (Dáv: Útm. 57). Az ő palástia alá hamisságotat nem butathattatok (Bal: CsIsk. 107). Faragjak és forgatták a mennyköt, bujtatták az ördögöket hol egygyik hol másik szolgába (Pal: NU. 299).

által-bújtat: [facio ut se immittat; hingehen lassen]. Két kopját a földben átven és harmadikat azon által téven, ez alatt őket által bútmá (Dienkő: Flor. 57).

be-bújtat: A az igazban, rabságban bebúttaták vala (Monlrók. III.69).

még-bújtat: [?]. Esköt uraim Margitot es Anát meg akartak butotnia (RMNy. II.16).

BUJA (bu) a GKat: Váls. II.873. Megy: 6Jaj. III.26. Misk: Anglud. 113. Lép: 1Tük. 181. buja Lipp: VKert. 1.69. 70). 1) lascivus, petulens C. MA incestus, salax PPBl. [geil, wollüstig]. Fajtalan, buja, kíváncs: procax MAI. Búja-természet: salacitas; buja kíváncsigt meg-zabolázni: *refrenare libidines PPBl. Pokolka az buia emberek ferro zvrokal öntetettnee meg (DebrC. 27). A parazna buja aszezon hamar a parazmatul meg fatúszik (Mel: SzJán. 162). A szelidek fenekké, a mértéketesek bujakká lesznek (Pázm: Préd. 224). Buja szerelemben torkig fortant (Bal: CsIsk. 112). A nőstény oroszán igen buja, melytől sokszor mas oroszánokkal szokott közösködni (Misk: VKert. 55). A pava igen buja és fajtalan madár (311). Nyomós okoktul

viseltetvén veti földre a buja kívánságokat (Fal: NA. 158). **2)** [copiosus; reichlich, üppig]. Ha a szőlő buja léleszen és meg-kővé-redvén vad szőlőt terem, ki vágja az isten (Páp: KeskÜt. 129). Mindenféle művei vetemény igen bővön volt, csak hogy nem mindenütt volt eresztős az buja idők miá (ErdTörtAd. IV.60).

Bujálkod-ik: **1)** libidinor, luxurio, eluxurio C. lascivio MA. [unzucht treiben]. Mondatyk: ne bujalkoggyaal, ne őly, ne oroz (ÉrdyC. 79). Paraznanak, bujalkodonak es hamis hitőknek ő lelke (BodC. 24). Buialkottatok, hizlaltatok az ti szüetőkét (Fél: Bibl. II.144). Esztelen sz-relemből magoknak őzve-jőnek és bujálkodnak (Mad: Evang. 121). A testnek fajtalansága a bujálkodot nem unalmaztattya (Illy: Préd. I.350). **2)** [oblector, delector; sich ergötzen]. Sokképen bujálkodtam benne, kevéskedtem vele (Bethl: Élet. 169). Nem is volna jó anyyi sok féle halban bujálkodni (Mik: TörL. 302).

Bujálkodás: luxuria C. [buhlerei, unzucht]. Bujálkodásba keveredni: *inquinare se libidinibus PPBI. Es midőn őtet veszettől szeretné, gyakran kérné a bujálkodásra (Martouf: SzHist. 13). Keresztény vallásunk sommájának fordításában fáradozom, a hol még csak az sarazlyában sem adattatik hely a féle beszédekben való bujálkodásnak (KCsipk: Woll. Előb. 5b).

Buján: **1)** luxuriose C. [unzüchtig, wollüstig]. **2)** [fertiler; reichlich]. Ha olly földet lát, melyben gazok buján nőnek, semmire bősüllí (Pázm: Préd. 26). Gyakran a tévelygő eretnekségek bujábban virágoznak, szaporábban nőnek (293). Az anemoné mind bújujában, szebben s nagyobbán nő (Lipp: PKert. I.69). Bujnau akar virágozni (70). Buján el-szaporodnak, mint az utálatos gyomok (Fal: UE. 367).

Bujás: [luxuriosus; wollüstig]. Bujás gyönyörűség (EnyF: MSzó. 136). Igen suskás, bujás: milesiis effoeminatio (Kisv: Adag. 306).

Bujaság: libido, lascivia, probrum C. lusus MA. [geilheit, wollust]. Bujasagra való kez: pro lascivia NémGl. 181. 293. Bujaságban el-áradott nemzet: gens ad libidinem *projectissima; ki már belé kapott a bujaságba: *praegustator libidinum; a bujaság sok gonoszra kiszető eszköz: voluptas *esca malorum PPBI. Az znuet meg sebhety buyasagnak buzgosagauval (VirgC. 136). Kővetne banat zilest, ha foganst elől venne bírás (DöbrC. 508). O te zegen lelők sok buyasagot től a te zere-tőddel (DebrC. 143). A bor emberi természetet zokta buyasagra geriezteni (VitkC. 49). Hazasság törő buiasagtol, odd magad paraznasagtol (Born: Ének. 83). Vagyon a világnak bora, de abban bujaság gőzöllyög (Pázm: Préd. 733). Gynladoznac gyűlölséggel, bujasággal (Zvon: Post. I.811). Némellyeknek győ-kerei a buiasagtol egy más után nőnek (Lipp: PKert. I.48).

Bujaságos: [luxuriosus, libidinosus; unzüchtig, wollüstig]. Mykoron kyan(y) testyeket, tudnya illic buyasagos gyenerv-segeketh, byzony akoron vagyon chyzmasagnak kynausage isten-ek zolgaloleanyaban (WeszprC. 125. Csizi: Tromb. 504).

Bujaul: luxuriose; [üppig]. Az mely nepet Asiaban igazgatot vala, hogy amnyeul hűnebbe tenne maganac, az regiekne z-szasoc ellen buiaul (luxuriose) es igen keduezo tartotta vala (Decsi: Sall. 9).

BUJTÁR: subopilio Kr. [hirtenjunge]. Mendikans gyermek és bujtár váltáságra fizettem 16 t. (MonTME. I.230). Város bujtár Janesi nevű gyermek cédulája (257). Janesi bujtár zol-gálatja (290).

BUK: casus, lapsus SI. [das fallen, fall]. Ha ki sok bukna k nyomorékja nem akar lenni, ehez tartson (Fal: UE. 398). Azok ugrálóuak, bukfttyet bánnának (Gvad: FNót. 106. Gvad Orsz. 121).

kecske-buk: volutati oin gymum Kr. [burzelbaum]. Kecske-bukot hányai: in caput prolabi PPBI.

Buk-ik: cado, prolabor, inclinar Kr. [fallen, stürzen, pinzeln]. Buároc, vizbenbukóc: urinatores (Com: Jan. 91).

el-bukik: [submergor; untertauchen]. (A hattyú) búvár mód-gyára soha egészen a víz alá el nem bukik (Misk: VKert. 325):

Bukdácsol: [se projicere; sich stürzen]. Bugdácsoljanak egymás után az pad alá, ha hujába vonjuk az padra az fejeket! (RákF: Lev. I.481).

Bukdos-ik. Bukdosom a vízben: urino MA. ich tauche mich unter PPB.

Bukkod-ik: [prolabor; fallen]. Orrokra bukkodtak (Gvad: Orsz. 114).

Bukós: [corporis volutatio; burzelbaum]. Csígával, pergettyű-vel búkóst jádzani gyermekiség (puerile est) (Com: Jan. 209).

Buktat: mergo SI. [untertauchen].

még-buktat: [submergo; untertauchen]. A kit emysz-szer meg kaptunk aiake simaságában és vgyan meg buktattunk hazugságában (Bal: CsIsk. 166).

mégbuktatás: [dejectio; das zu fälle bringen]. Mások meg-buktatásának úttját, módgyát ki-kémteni (SzD: MVir. 45).

BULBUS: [bulbus; knollige wurzel]. Bulbusok avagy göm-bölyű győkkerek (Lipp: PKert. I.42).

BULIKOL (*burikló* SzD: MVir. 434): [gemo; girren]. Szint olly hervadása vagyon ajakának, sárgája lett ott-is a piros ró-zsának, ha rekedt gégéje bulikló torkának, ott-is meg-szint hangja a vidám nótának (Gyöngy: KJ. 59). Bé-rekedt gégéje burikló torkának (SzD: MVir. 434).

BULLA: [bulla]. Mindőn bullaba be vetteti, hog az buén adattatik töredelmesőknek (GuarryC. 36). Az nagy Pius papa az ew bullayaban wgy mond (ÉrdyC. 277. 383).

BULYA: **1)** mulier, uxor Turcica; türkische frau PPB. Budai Gyömlí aga nálunk való létekor török bulyak [olv. bulyák] alá fogadtam egy kocsi (MonTME. I.230). Egy igen jó varró bulyát szerzettem (Thurzó: Lev. I.197). **2)** [Turcicus, orientalis]. Bulya-vászon: tela Coa, Coa, vestis, byssus PPB. Hoazon ket lytra bwla selmeth (RMNy. II.181). Fátvölt, patyolatot, buja szőtlet és ott találatsz tsilyán győltost (SzBodó: Kalm. 7). Bulya vászony sajtruhának való (MonTME. I.293). Egy hosszú bulya-mente, bélletlen (MouIrók: XXIV.147). Egy pár papucs bulia kapezástól (Radv: Csal. II.315). Egy vég trapezoui bulya vászon (VectTrans. 13). Bulya vásznát, kávét s egy kaftányt (Gvad: FNót. 137).

BUNDA: vestis hiemalis pelle subducta; winterpelz PPR. Az én értemre is magyarnak bundát hírtől sem láttam, mostan pedig nem tartja magát embernek, hacsak farkas bőr bundája nincsen 1759 (Hazánk I.295). Tegyük le a bundat. Minthogy azt mondják: szür hozz fát, palást rakj tüzet, bunda nyugodjál (Fal: TÉ. 631).

BUNKÓ (*bonkos* C. scauri): tuber, nodus SI. [knot].

Bunkós: nodosus, tuberosus Kr. [knoten-]. Kificzamodot, bonkos labu: scaurus C. Güresős, furkós, bunkós bottya (BíróM: Ekesség D).

BUNNA. Sok guggoló és tsüfőlé értelmetlen szók vagy-nak a magyar nyelvben: gezemize; kákom-bákom; bunna (CorpGramm. 323).

BURDO. Burdó, gyalogok hátí-turbája: ascopera, sacculus coriaceus, culeus, sarcinarius; lederner sack, satteltasche PPB.

BURJÁN: [herba inutilis, sterilis; gätgras, unkraut]. Meg-kaszálui a burjántól a helyet: falcibus *purgare locum PPBI. Tővisses burjánok (Com: Ján. 33). Bojtorjánok és ártalmas búr-

jának (Bar : LPar. 141). A szent egyházat felléptették a burjánok, bélepték a bürök és borzák (Csúzi: Síp. 498).

BURJUNTI: [praescriptum; verordnung?]. Az kádiának az burjuntiert fizettük 12 t. (MonTME. L. 60. 313).

BURONG. Burongó-fű: caltha, calendula; ringelblume PPB.

BUSTYA: [ferus, immanis; wild, grausam]. Midőn a torka embernek megdagad, tehát nem kel nyomni, mint némelyek oly értelenül nyomják, hogy ugyan vér omol ki az torkokból. Bustya gyógyítás az olyan, mert némelyek meg is hallhatnak belé (Web: Annul. 101). Aha bustya vére (MonTrók. XI. 415). [Vö. **BESTYE**].

BUSZMA (*buzma* (Gvad: Lev. 20): [stolidus, ineptus; tölpelhaft, ungeschickt]. A buzma illiat senki se szereti (Gvad: Lev. 20). Némely vers, ki itt van, nem esoda, zúgásban ha rozsló ejtődött, szó szóval, vég véggel buszmán tétetődött (Orczy: KöltH. B). Baját csak ezzel szerette, hogy urát s jobbágyát buszmán meg vetette (Orczy: KöltSz. 40). Nem látván még soha álgúy lobbanását, nem hallván Sándornak buszma vándorlását (182).

BUSZMÁTA. Sok guggoló és tsúfoló értelmetlen szók vagynak a magyar nyelvben: kozi-bozi; tsig-big; buszmáta (CorpGramm. 323).

BUTA: 1) retusus PPB. [stumpf]. Buta szarvak: *obtusa cornua PPB. Ha a reszek butak, hajlok és kecsé mozogok, édességet szereznek (ACsero: Enc. 132). Vagyon másféle légy is, mely kisebb a bögölynél, szava butább vagyon mint amannak (Misk: VKert. 656). 2) [stupidus, hebes; dumm]. Olyan buta ember mint a kő; rupe PPB. Sok tsúfoló szók vagynak a magyar nyelvben: gézen-gúz; kőcipő; buta (CorpGramm. 323). A többinél butább és restesebb (Misk: VKert. 31). Buta okoskodással támogatni valamit (SzD: MVir. 332).

Butaság: [ingenium hebes; stumpsin]. A ki istenbe bízik, leuyonja ő magában az irógyiséget, füsveniséget, kevelységet, butaságot (RMK. V. 215).

Butáskod-ik: [stolide ago; dummebeiten treiben]. Bánuád, ha valaki butáskodni mondana (Matkó: BCsák. 200).

Butul: hebetor, stupeo, stupeo SL [stumpf werden].

el-butul: ~ A restség miatt az elne el-butul: ingenium socordia *torpescit PPB.

BUTYKOS: [lagena angustis oris; enghalsiger krug]. A butykosoknak szikkasztása, a visott gézének öntözgetése nélkül késedelmet nem tud (SzD: MVir. 358). [Vö. **Bugyogós** 3]

BÚTYOR (*bulyor* Major: Szót. 421. PPB): bulga, sarcina MA. [gepäck]. Gulya, buttyor, zajda, málha, tzula: sarcina Major: Szót. 421. Ittának egy részét butyorával és két oldalát gyermekivel terheli vala (Kéri: Sen. 115).

BÚZ: [vapor, nebula; dampf, dunst]. Ústökös eyllagok és faklak nag' lileczek, neki alá esik az égből mint ég eyllag, azis a föld buzzabol leszen (Mel: Jób. 94). A száraz gőz, párából. búzból és füstelgésből, ki az földből megyen fel (Kopasz-ságD).

BÚZA: triticum, frumentum C. MA. [weizen]. Búza: frumentum lectissimum PPB. Szóratlan-búza: frumentum acerosum Nom. 411. Ő ve ée arata, maglen az arpa es a búza a cūrche vettetneme (BécsC. 6. 191). Vetet konkolt a búza közibe (MünchC. 38). Az buzat gyevchetek az en zevervumben (CornC. 36). Az ő aratoi buzat aratanak (DebrC. 169). És syros buzau meg elegt tigelet (Szék: Zeilt. 154). Meg rostolna mint a buzát (Bd: Csisk. 406) Buzájába vetettük volt sarlónkat (Czog: MM. 10).

[Közmondások]. A szép búza közt is találattik konkoly (SzD: MVir. 34). Közel járnak töviss a rózsához, konkoly a búzához (290).

abajdoc-búza, abajdocos-búza: triticum mixtum, frumentum promiscuum MA. [gemischter weizen]. Ujolan abajdocos buzát vetet kegyelmed (Nyr. XIV. 461). Abajdocos és polyvás buzái az ur istennek (Nagyari: Orth. 150).

asztag-búza: meta tritici, frumenti; kornschobler PPB.

dézsma-búza: [frumentum decimale; zehentweizen]. Az dézsma-búzból az ott való praedicatornak annuatim 32 kereszt búza adatik (Gér: KárCs. IV. 317).

fekete-búza: melampyrus MA. [kubweizen].

indiai-búza: frumentum Indicum Com: Jan. 26.

kalászos-búza: spica C. [ähre]. Kalászos búza héjból való: spiceus; kalászos búza hozó: spieifer C.

tar-búza: *impennata agna C. *mutica spica PPB. [weizen ohne ähren]

tatár-búza: [polygonum fagopyrum; buchweizen]. Az larieska, tatár-búza vaj ki jó puliszka (Thaly: Adal. II. 103).

tengéri-búza: frumentum marinum; meerweizen Nom. 78. Com: Jan. 26. VectTrans. 23.

tiszta-búza: 1) [frumentum lectissimum; doppelweizen]. Tíz és tizenkét forintokon járt a tiszta búzának kassai szapúval való köble (Runy: Mon. 150). 2) *zea* C.

[Szólások]. Az fe zolgabjrowal meg tartattam wala terweure; de az nem tyzta buza, elbochatta wala wketh (LevT. I. 364).

török-búza: melica PPB. frumentum Turcicum Beythe: Nom. 5. [türkischer weizen]. Török búza tokja: lobae C. Török búza a Szamoson túl, a Maros és Küküllő-mellékein érten maradt jobbrészint 1759 (Házánk I. 302). Midőn a kaposi török búzák között ment volna, egy lovas ember csak kijővén a törökbúza közül, nyargalni kezdett utánna (377).

vám-búza. Búza, zab, árpa se szemül se szalmájában kezem alatt semmi sincs egyéb, hanem a szentjőbi mndomban levő vámbúza (RákF: Lev. I. 258).

vendég-búza. Nemes vendegh bvzat akarnak vala aldozni (RMNy. II. 17. Sylv: ÚJT. II. 154).

Búzás: [triticeus; weizen]. Az bvzat be geyti az w bvzashazaba (RMNy. II. 42). Egy nagy búzásbolthan külön-rekezték, muskatérosokkal igen őriztették (Thaly: Adal. I. 22).

BUZDÍT (*bodwlas* ÉrC. 288): [commovere, incito; aufmuntern, aufspornen]. Meg-indítani, buzdítani a hallgatókat: commovere in auditoribus *affectum PPB.

még-buzdít: ebullare facio MA [sprudeln lassen].

BUZDUL: refervesco MA. PPB. [aufwallen].

ki-buzdul: [ebullio; heraussprudeln]. Az ver byrtelen ky buzdoluan meg veresepte az fraternek arczayat (EhrC. 68). Az kő szaklából az víz mint egy patac kibuzdula (MA: Bibl. V. 49). Szívem koserűsű mint ki-buzdul (55). Nagy lélec szakasztva ilyen szóval buzdul ki (MA: Scult. 155). Az ő páltzájával meg fitt egy kősziklát és mingyar víz buzdul ki belőle (453). Itt osztin leginkább kirohant és kibuzdul az istentelenség (MA: Tau. 101). Ha a tőlést elszakaszthattya, nagy sebességgel buzdul ki a patak (Tyúk: Józ. 475). Az én el lankadot tagaimból a balálnak hideg verétki ki buzdulnak (Bök: Lämp. 210).

még-buzdul: ebullo, infremo, inflammar, incendere MA [ausströmen, erregt werden]

Buzdulás: [fervor; wallung]. Fordohad el te fyleydeh erdegi goythozasokthwl es bozdwlasokthwl (ÉrsC. 288).

BUZOG: bullo, bullio, ferveo, conferveo, referveo, adaestuo C. [wallen, sprudeln]. Igen buzgok: inaestuo; egyiütt kezdők búzgani: conferveo C. Igón nagon buzog vala a scent Anna azonnac zeretetebe (TelC. 103). Buzog vala a lélec Pálba (Helt: ÚT. 17). Rendeletlen rúttság, midőn elein buzog, közepin pősdőg, végén pedig ugyan meg-is hűl (EgyhRendr. 177). Ha ni forr és buzog, hogy ki ne buzogjon, forjjon, merető lapátotskával megzafollya (Com: Jan. 101). Oly nem igaz értelemből buzogsz te az íráshoz (Czegl: MM. 101). Gyakoroltatnak a buja lakodalmak, buzog a nyughatatlanság, tolvajkodik a fősvénység (Ily: Préd. 1578).

ki-buzog: ebullio, efferveo, effervesco, exaestuo, seateo, scaturio C. [heraussprudeln, herausströmen]. Orrabol nagy bewsegel at weer ky buwzoh wala (ÉrsC. 91). Nagy ezodalatos yo lylatwal, ky az lenessegbowl ky buwzow wala, be yewe az cheillaban (335). A föld alatt lévő nedves erekből kibuzgó kútfejek felszökédkésnek (Com: Jan. 12). Ha ni forr és buzog hogy ki ne buzogjon, forjon, merítő lapátotskával avagy vas kalánnal meg czáfollya (82).

kibuzgás: ebullatio MA. [das hervorquellen].

őszve-buzog: [coalesco; verschmolzen werden]. Végy egy tekenében sanatrakat es tőlez etzetet rea, az őszve buzog (Cis. Q4).

Buzgás: fervor WF. [wallung]. Sokak kwzwt zokot tewrtemy, azzonyalaty gyarolosaguk bodogtalan nyuanyasaga az leleknek buzgasa alat (VirgC. 135).

Buzgó: fervens, effervens C. fervidus MA. [wallend, eifrig, inbrünstig]. Búzgó szerelem: zelus, zelotypia; búzgó szerető: zelotypus C. Nagyb buzgo lelekel kwnywrge (VirgC. 61). Az ev zvuenek buzgo zerelem (MargL 94). Feeleenek raytta, hogy az zent kegyes kyrál testeinek romlása ne lenne az buwzo hewseeghnek myatta (ErdyC. 402). Sem hideg nem vag, sem hew, sem buzgo (Sylv: ÚJT. 140). Bwzgo szűből a te fiad kegyes atyane könyörgünk (Born: Ének 145). Serkegessúc a Christust buzgo es aitatos könyörgesekel (Tel: Evang. L289). Nem látod régi eleinek ajtatosságát, buzgó szerető (Pázm: Préd. 28). Buzgók voltak az istenhez, roppant épületeket eregettek tisztességére (Fal: NU. 269). Jele, hogy már férges annak híre, a ki másnak kisbeségére bnzó (Fal: UE. 428).

Buzgóság: fervor, ardor MA. [eifer, inbrunst]. Vr Bernald-nak buzgosagát meg-esmeruen, mend ew yauit el oza (EhrC. 8. 71. 87). Ezt megmonduan, lelkenek nagi buzgosagaul legotan ruhayat le vete (VirgC. 70). Tyzessé lett az isteny tyzes zeretethnek bwzgosagaban (ÉrdyC. 516). Az illető állatok kediglen nag buzgosagban liuin megbomlanak (Sylv: ÚJT. II.126). Az érzékenységek rendetlenségi nem késsel, hanem ajtatos szereteten buzgóságával ki-győkeresztetnek (Pázm: Préd. 160). Buzgóságnk nem szenvedé, KNagySz. 1613. D2). A forró buzgóság fel-ítli magát és hova tovább jobban emelkedik terli alatt-is, mint a sugár palma fa (Fal: BE. 581).

Buzgóságos: fervidus, vehemens, ardentissimus MA. [sehr eifrig, inbrünstig]. Az teremtwi lelkenek buzgosagos edessegeuel diehere (VirgC. 52). Embőri ethlőknek bwzgosagos győőrv-segeth meg olezad (CzechC. 16). Oi igen meg gūlazta, hóg soha senki of buzgosagos zomyozással nem kevanta az kűtfőnek ű vizet (NagySzC. 45b). Az ő buzgosagos imatsagaba emlekezie az atkokrol (Helt: Bibl. I.44). Indulatos, buzgosagos és figyelmetes balgatóc (MA: Scult. 325).

[Buzgótalan]

Buzgótalanság: [impietas; gottlosigkeit]. Hová tovább úgy tetszik, a buzgótalanság őregből az emberekben (Bod: Lex. Előb. 9).

BUZÉR. Festő-fű, pirosító, buzér-fű: rubia PPBL.

BUZOGÁNY (buzogin Born: Préd. 561. *buzogány* Monlrók. XXIV.137. *buz-gan* WeszprC. 63. 67. GKat: Váls. I.107): clava C. cambuca PPBL. cambuta, cambota, pila clavata PPBL. [keule, stréitkolbe]. Prefatus Jacobus sedecim porcos et unum baculum ferreum buzgan vocatum a pastore dictos porcos pascente recepisset (Szabolcsma. 1424). Be mene a kerbe az arulo ludas nagi figuerős sereggel, ezolonkokual, buzganiokkal (WeszprC. 63). Vgi iőtötök en reiam mynt egi toluaira, feguerőkkel, buzganiokkal (67). El verettetek istapokal es buzganiokkal (DebrC. 138). Verettete buzganiokkal (176). Hét tollu buzgánnya kőntős nyban vala (Hosv: Toldi. 9). Az buzgánt ragadá, elővévé, azzal veré, megszedité (RMK. III.312). Vas buzogannal pallanae őket (Born: Préd. 561). Lánczos botok, buzgányok, szijra kötött tollas botok (Com: Jan. 150). Egy köves buzogány (Monlrók. XXIV.137). Egy buzogány és egy kard is volt a nyergen (Mik: TörL. 19).

tollas-buzogány: acis C. Major: Szót. 10. [spitzkolbe]. Tollas buzgánt meg perđítette vala (Huny: Trója. 22). Viselték ezüst, aranyos, tollas buzogánt (Monlrók. XI.349).

Buzogányos: [clavatus; mit keule versehen]. Tábori buzgányos fűrkös szolgáe (Com: Jan. 146. 180).

BŰ (byes VirgC. 5. *byös* Frank: HasznK. 52. *megbűvöl* ÉrsC. 516. *bűvöl* Diósz: Préd. 197. *bűvös* Diósz: Préd. 197. *bűvölő* Vás: CanCat. 209): magia, incantamentum, veneficium Kr. [zauber]. Futamnac bílbaihoz, babonasaghoz (Born: Imáds. II.23).

Bűvöl: incanto MA. [zaubern]. Bűvöllyüm jó hire, valahól nap jár, kél (Zrinyi: ASyr. 19).

mégbűvöl: incanto, excanto C. [bezaubern]. Az sok doktort meg bywőled (ÉrsC. 516). A bűjös bájosok a tikokat meg-bűjölík, hogy sokat tojanak (Diósz: Préd. 197). Meg-bűjölík a teheneket, hogy vajassak legyenek (uo.).

mégbűvölés: incantatio MA. [zauberei].

Bűvölés: incantatio C. [zauberei]. Bűvöléssel le-tűnálni a szeretetet, elbontani a szeretetet: solvere amores *cantibus PPBL. A bájosok orvosolnak bűöléssel báiolással (Frank: HasznK. 51h). A bűjös bájosok bűjöléssel a sárkányokat líkakból ki-híjják (Diósz: Préd. 197).

Bűvölő: [incantator; zauberer]. (MA: Bibl. V.27). Hittélé bűvölőknec (Vás: CanCat. 209).

Bűvös: incantator Kr. [zauberer]. Igen bűvös: percantatrix C. Igen nagy bűvös bájos aszszony: percantatrix; bűvös-bájos, kanta íres aszszony, tudományos aszszony: saga PPBL. Alomnak es nezwnek, varasoknak [így] byeseznek, bájosoknak hitem (VirgC. 5). Bújosok auagy byös aszszonyallatok (Frank: HasznK. 52).

Bűvösség: [magia; zauberei]. Erdeghy byösseegghel tanachot kerde az erdegtől (ÉrdyC. 357). Őrdőngös mesterség, bűvösség (MA: Tan. 56).

BÜDÖS (bydes DomC. 330. ÉrdyC. 11. *bidös* Helt: Mes. 170): foetidus, foetulentus, putidus C. olidus, olens MA.apidus PPBL. [stinkend]. Bűdös vagyok: oboleo, foeteo; bűdös szagú vagyok: puteo C. Piscina bwdwser (1386). Ő aldozatfoebol bűdösde es verrel foloc illetne (BécsiC. 112). Az ű zaioc bidös, dohos (GuaryC. 10). Oh dohos, bvdes ew, myt fwalkodol fel (WeszprC. 141). Be rekezte ewket pokolnak erek bydes, dohos temleczeeben (ÉrdyC. 555). Rekedezővé tézi szavát is embernek és száiat bűdössé a testi gonosz fekély (Tel: Evang. II.714). Szaiók bűdös mint egi pernata (Decsi: Préd. 31). A ni bűdös bajlékunkba be-száll (Pázm: Préd. 734). A szar, ember ganej

bűdös (Com: Vest. 81). Egy dohos, bűdös csokért száz aranyat adtam (Szentm: TFü. 14). A kakas az ő bűdös lábában társot nem szenved (Misk: VKert. 354).

[Szólások]. Bűben bűdös, szűkben édes (Kisv: Adag. 89. Szd): MVir. 94). Lássuk rend szerént, mivel mossa bűdös száját (Pázm: LuthV. 22). A mostani kédák nem igen veszekednek a gusulyért, bűdös néki a kender és len, mert hínáros vizekben áztatták (Fal: NA. 194). Egygyet megölelvén, bűdöst abból rázott (Gvad: FNót. 88).

[Közmondások]. A gyalázkodóknak bűdös a szájok (Fal: UE. 428).

Bűdösít: oletio, foetidum facio SI. [stinken machen]. A város bűdösíté dögöket oda hordottak (Pázm: Préd. 817).

Bűdösöd-ik: incipio foetere Kr. [stinkend werden] *Bűdösödni kezdett hús: caro subrancida PP.

még-bűdösödik: putresco, corrumpo PP. [in faulnis übergehen]. Még bűdösödött hús: putrida caro PP.

Bűdösség: foetor, foetilitas, putor C. [gestank]. Valami bűdösséget megbizgatni: *camarinum movere PPBI. A te tested csak bűdösség es rothatatosság (BodC. 8). A myrra az testöt myndden rotadandóságwl, bydessegetwl meg oltalmazza (ÉrdyC. 67). A koporsók belső sennyedékinek bűdösségit el-fűdözik külső ékességekkel (Pázm: Préd. 36). Szaporoszik ez az szőműh bűdösség (Lép: PTük. 180). Mennyi holt test nagy levegő egyet el-veszt bűdösségben (Zrinyi: ASyr. 143).

Bűdösül: sordesco, putesco MA. [stinkend werden].

még-bűdösül: putesco, foeteo MA. [stinkend werden]. Borve fel fordul es meg bűdösül, buzaioe meg fergesül (Born: Préd. 546b).

BÜKK (bykfa Czinár): fagus; buche P/B. Silva byk uocata (ZichyC. 130). Igón io az kőrish es bik fa poharaba innya rasztosoknak (BeytheA: FivK. 9). A bükk makk jó a gűzfűknek es az egereknekis (ACSere: Enc. 230).

Bükkös: [silva fagina; buchenwald]. Regeczhez awashoz fogtak az vt zamara az bykkest (RMNy. II.309). Erdő kettő vagyon: egyik bükkös avagy avas bérez (Gér: KárCs. IV.342).

BÜKKÖNY: vicia; wicke Com: Orb. 35. A héjas szedegető veteményec héjakban teremee, mint a babban, lednekben, bükkönben (Com: Jan. 22).

BŰN (byn JordC. 705. ÉrdyC. 126. bñ WosprC. 82. Born: Préd. 252): peccatum, culpa, scelus, noxia C. erratum, delictum MA. [sünde, laster, verbrechen]. Bűnbekeverem: insimulo; *bűnt vallani: peccare, delinquere, peccatum committere, confiteri; bűnfil tulaydonítani: imputare al cui in peccatum MA. Uinaguc szent Péter urot, lug ovga meud w bunet (IIB). (Isten) bulcassa mend w bunet (uo.). Nagy bewnt teznek, kyk neky bozzosagot teznek (EhrC. 22). Meggőzödléméz mfnkét mñ bñpñc zèrent (BécsiC. 25). Myuben halalos bynnel megl zernywl es el változyk ew zyneben (ÉrdyC. 126). Fel nőt a bűn gazza (Mel: SzJán. 310). Lelkünk fűvösségéért szegyenlyük a mi bűneinkért-való kistsyn pirossagot (Pázm: Préd. 130). Potiphar felesége bűnre szorgalmaztattya az Jósephet (MA: Bibl. 136). A bűnök isméretí miatt meg-szontyolodott, meg-szomorodott (GKat. Váls. II. 1094).

[Közmondások]. Job a szomszéd leányát egy bűnnel kettővel el venni, hogy nem mint az idegent egyuel sem (Deesi: Adag. 163).

bocsánandó-bűn: peccatum veniale Kr. [erlass-sünde]. Masod reze a pokolnac közepe, kyben meg-zabadulo lelke kenzatatnac bocsanando bynert (NagyszC. 322).

cselekedendő-bűn: [begehungssünde]. Az cselekedendő bűn minden fele gondolat, szolas es cselekedet, valamel az isten törmenienel ellenkezik (Fél: Tan. 204). Hány fele bűn vagyon? Két-féle, tudni-illik eredendő es cselekedendő (Harna: Isk. 250).

eredendő-bűn: peccatum originale Kr. [erbsünde]. Az eredendő bűn az első bűnnek rajzattya (Ker: Préd. 49. Magy: Nád. 48).

eredet-bűn: ∞ Harmad reze pocolnac főlső volta, ez rezben mennék az appro kerezteletlen germőkőc eredeth bynec okaert (NagyszC. 325). Tizta lenne meg az eredet bűntől es (DebrC. 21. 23. 95). Mikepen latyak meg a Cristusth az itéletbe a kws germekok, kyk eredett bynbe multanak ki (TelC. 253. ÉrdyC. 38). Az eredet bűnek gőkeri beuonk uadnak (Ozor: Christ. 42).

halálos-bűn: peccatum mortale Kr. [tod-sünde]. Halalos bűnben multanak ki (BodC. 5).

néma-bűn: [onanía; selbstbefleckung]. A nema binben első akkoron az velagbol hertelen halallal ki nuluu (DebrC. 52). Rejtek kamarai rakvák nema bűnnel (VárM: Szöv. 282).

szarvas-bűn: flagitium, scelus, crimen notorium MA. schelm-stück, offeubares laster PPB.

Bűnhét, bűnhöt: 1) [punio; strafen]. Valamicoron azoknac engedelmes leez, akkic tegetet laborgatnac es bynhötneec, akarotodzerent engedendez nekik (NagyszC. 99). Semmit nem lelween, mywel bynhethneek hwket (JordC. 718). **2)** [pecco; sündigen]. Ime vt istemec zomey a bűnhötő orzagon: ecce oculi domini dei super regnum peccatis (BécsiC. 230).

Bűnhötet: [peccatum; sünde]. Israel vetkezee es ma toldattanac bűnhötetre: ad peccandum (BécsiC. 198).

Bűnhöd-ik: 1) pecco, delinquo MA. [sündigen]. Miglen nem bñnhöttee ő istenee zémélec előt, ő iozagoc ővelee vala (BécsiC. 19). Bñnhötőne mv-afünekcal (25). Ila bñnhendie te bumed te atadtat, meñ es fedmeg őtet (MünehC. 47. 48). Ne akarih bñnhödmöd, hoğ valami gonozb ne törtenee teneked (177). Immar ne akari bñnhedned (DöbrC. 493). Ewvele bynhedet es ennhany nap vele lakozott (PéldK. 78). Bizon igen bñnhötünk es gyetrelmet kerestők (RMK. II.363). Szemeyt megl tartoztatta, hogy iövendőben buia tekinteti miatt rettenetős tündéréknek latasában ne bñnhödnének (Lép: PTük. I.112). **2)** poenam hui, peccati reus tio MA. [büßen]. Az ky bynes, bynhegyek (LevT. 158). Ezért bñnhödni fogsz a bírónál (Szd): MVir. 83).

Bűnhös-z-ik: [pecco; sündigen]. Bñnhöüene mñ istenönkben (BécsiC. 88).

Bűnöl: [criminor; beschuldigen]. Bűnölöm (Fal: Jegyz. 936).

Bűnös: nocens C. peccator, sons, sonticus MA. [sünder]. Egyenlő bűnösök: cornei C. Vallom istennek bñnwisse magamat (VirgC. 8). Legottan őfk halakra iteleek őteth, mowdwan halahak bñnöse (WinkC. 174). Myert lakozyk az thy mester-tek az bynesekkel (JordC. 379). Az aldot Cristus nagy zerelemessen hozya fogaggya az byneseket (ÉrdyC. 418). Meg talállya isten az bűnöst (Deesi: Adag. 128). Szükségesen kívántatik, hogy a bűnös elő-számálllya bűneit (Pázm: Préd. 429). A bűnös a bűnökben megrögzik (Illy: Préd. II.536).

[Közmondások]. A bűnös jól vesztí pénzét, mikor a bírónak adgya (Szd): MVir. 82).

Bűnösség: [peccandi consuetudo; sündhaftigkeit]. Zv Maria nem vtal, hog ew esedevnyek az ew zent fyanak elevitte az bevnsegort (CornC. 314). Bűnösséggel vádoló Sámwár münket vallásunk szerént (Mtkó: IBCák. 401).

Bűnség: [peccatum; sünde]. Bűnsége ebben áll, hogy az az isten törvényének által-hágása, meg-rottása (Kom: Imáds. 218).

Büntelen: 1) inculpatus, immeritus, immerens C. insons, innocens MA. [schuldlos, unschuldig]. Ne kenzas bünteleneket, mert en tettem mynd ezewket (ÉrsC. 514). Igen bizie ő magában, mert büntelen ez fele lopashau (Börn: Ének. 345). A büntelen szenyvedhet-e a vétkesésh (MonIrók. XV.668). Látván a bírák, hogy tsoda képen meg állja a rosta vizet, el-hitték, hogy büntelen (Fal: TE. 643). 2) [inculpate, immerito; unschuldig]. Peter, kit bwntelen előtetz a tömlőczben (DebrC. 195). Vételkek, gyetráttelek büntelen tegehded, mert twdatlan voltam (ÉrdyC. 340. 387). Ferentz deyokoh azyon wtette volth büntelen ok nélkül (RMNy. II.177). Rómaiak nagyunk büntelen fogságra, vosszókkel vereténk, viteténk le fogságra (RMK. IV. 182). Büntelen veri isten (Mel: Jóh. 11). Nem lévén törvénytől félelme senkinek, emberek büntelen erőszakot tesznek (Orezy: KöltSz. 38).

Büntet: concastigo C. punio, plecto MA. [strafen]. Duplás penáual kel ötet büntetni (Helt: Krón. 166). Az te büneiduel meg érdemlettel mind ezeket, a kikkel mostan büntetel (Helt: VigK. B. VII). Ez világ bünteték igaz itéletben (RMK. II.97). Az parázntól mindennel szabad büntetni (Deesi: Adag. 262). Számtalanszor a gonosz fiakat érdemek-szerént nem bünteti jámbor elejekre-nézve (Pázm: Préd. 28).

még-büntet: punio, plecto, irrogo C. [bestrafen]. Az atyának hű alnokságot megh büntetőd az ifyakban es wnokakban (JordC. 73). Kék enghedetlenség, wr istemek ytelety zerent megh büntessenek (ÉrdyC. 580). Szörnyűkeppen megh kell büntetni (Ver: Verb. 74). Nám, ha elhallgatnák, ők megbüntetnének (RMK. III.20). Nem sieti megszabadatani az iokat es megh büntetni a gonoszokat (Tel: Evang. I.284). Érdeme szerént megh is büntette volna, ha főemberek el nem szerzették volna dolgát (MonOkm. XIX.258). Erős az ur, a ki megh büntett téged es ez isten erős itélet nyakadról el nem hártód (VárM: Szövr. 283).

mégbüntetés: punitio, muleta MA. [strafe]. (Helt: Bibl. I.f). Kiknek megbüntetésére szükség álgynakuk jelenvaló volta (ErdOrszgy. 572).

Büntetés: poena, censio, irrogatio C. punitio MA. [strafe]. Hasonlatos büntetés: talio; büntetéstől való szabadság: impunitas C. Büntetést vetni rea: *injungere poenam PPBl. Senkit, rüideiden, büntetés nélkül nem hadiá (Helt: Krón. 76). Az ús torok es büntetések a testet sanyariták meg (Lép: PTik. I.146). Valamely helyt találkozik a szemtelenség, ott szokott lenni a büntetés (Land: UjSegis. II.209). Lehetetlen is, az isten ki ne keljen ez nemzet ellen büntetésre (RákGy: Lev. 167). A bűnösöknek büntetésekről hátrataróztatnak (Kónyi: ÁrtM. 11).

[Közmondások]. A bűnnek büntetés úti társa (SzD: MVir. 82). Büntetéssel marad adós a törvény ellen járó (uo.).

Büntetdégel: culpito MA. [oft strafen].

Büntetetlen: [impunitus; straflos]. Nem marad büntetlen (Kár: Bibl. I.605). Reytezze ne el az ártatlan ellen büntetlenen (MA: Bibl. I.551). Semmi büntetetlen el nem mulic (Vás: Cai.Cat. 278). Szárazon az az büntetetlen el nem mégyen (Mad: Evang. 590). Az orvosokra tréfás csúf beszéd az, hogy csak ő nékie szabad büntetetlen meg-ölni (Com: Jan. 174). Nem akarja büntetetlen hadni (CsúziCseh: Edom. 111). Semmi vétkek nincsen büntetlen (Ily: Préd. I.45).

Büntetetlenység: [impunitas; straflosigkeit]. Mert tudgia vala, hog azoknac büntetesecek ő neki nehezsegere, büntetetlen-segec peniglen ország veszedelmere lenne: poenam illorum sibi oneri, impunitatem perdandae rei publicae fore credebar (Deesi: Sall. 32). A czégérés vétkekért bírságot avagy büntetést kell vetni, hogy a büntetetlenység szabadságban ne memyen (Com: Jan. 136).

Büntetlen: 1) [insons, innocens; schuldlos]. Az melyek közfűlek tmáltatnak büntetleneknek, azok bocsáttatassanak el (MonIrók. XXVII.161). 2) [impunitus, inultus MA. [straflos]. A mely tsapást töled roszak érdemlenek, azok veszik, ezek vagynak büntetlenek (Orezy: KöltI. 25). 3) [impunitus; straflos]. Mert nem hadgya az wr büntetlen aszt (Helt: Bibl. I. I.4).

Büntetlenység: impunitas MA. [straflosigkeit]. Minden út-álló a vétkeknek eltekéllésére büntetleniséggel bátorították (SzD: MVir. 84).

Büntető: 1) puniens, castigans MA. [bestrafend]. Az satan csak büntető szolgálja es tömlőcz tartoia volt az istennek (Fél: Tan. 257). Mind kemény dorgálással es büntető sanyargatásokkal el-tílsák alattok-valókat a bűnöktől (Pázm: Préd. 46). Féltén-féltém én azokat a szűzeket, a melyeknek szemek előtt se büntető ostor, se magát kínáló kedves ajándék nem fogog (Fal: NA. 159). Néha az isten büntető ostorát forgattya fejek felet es eszkekre akarja térteni a tábornak paikosit (214). 2) punitor, animadversor C. [bestrafer].

Büntetőd-ik: poenam luo, punior MA. [bestraft werden]. Meg-talatik, a ki azt itli, hogy a gonosztévő tsak akkor büntetődik, mikor hóhér kezében vagyon (Pázm: Préd. 29). Méltó, hogy ezzel büntetődgyék engedetlenségünk (631). Az ő testamentomban isten hagyása volt, hogy a hamis tanítók büntetődgyenek (758). Örökké büntetődögiének (Bal: CsIsk. 299). Bűnei-szerint büntetődött (Hall: Paizs. 9).

még-büntetődik: poenas *pendo PPBl. [bestraft werden]. Keményen meg büntetődnek (Ily: Préd. I.80).

Bűnz: [pecco; sündigen]. Isten hyv es minden ektelenség-nélkül igaz es egezes, bűzenek neki vudkságokban (DöbrC. 252).

BÜRÖK (berők Frank: HasznK. 32. *bevrok* Beythe: Nom. 3. *börköt* Mel: Herb. 115. Com: Jan. 32. Lipp: PKert. 93. *büreget* Vallást. Hhb. *bürüc* Mel: SzJán. 548): ciente, abiotos, conion C. [schierling]. A ki bürköt, merget, bogárt el-nyelt, meg-öli (Mel: Herb. 115). Az bürök gyenge gyökere, a ki nem faas (Frank: HasznK. 32). Ha azzu zölönel anag mustal meg főzöd (az feketé gyopart) es vgy izod, az ki bürköt, merget, bogart, vízi borint el nyelt, meg öli (BeytheA: FivK. 68b). A bürök mérges az embernek (Ker: Préd. 220. ACsere: Enc. 241). Itt a fák árnyéka nem hoz virágokat, hanem bűdös bürköt, csipő csalányokat (Gyöngy: KJ. 74). Üröm lészen az étele es az itala bürök lév (Tof: Zsolt. 500). Es ezimály diadalmas koszorót magadnac, mint a gyermekek, kie a büreget töree gyanánt le vagdiac (Vallást. Hhb).

BÜRÜ (börü Com: Orb. 175): pons WF. [ponticulus; stég]. Hidasakác, pallóc, bürüc, gyalog hidae: ponticuli (Com: Jan. 91). Börü, gyalog-hid (Com: Orb. 175). A várba a kapnu bal felől a bürüket már be-is hordotta (Kónyi: HRom. 160).

BÜTÜ: finis; ende PPB.

BÜV: sordidus; unflätig, schmutzig, garstig PPB.

BÜZ (byz ErdyC. 476. 621. *bizüs* kút Wenzel. VIII.209. *bewz* ÉrsC. 350): 1) odoramen, odoramentum PPBl. [geruch]. Tyzes, feness es keenkőw byzű panceel vala ew raytok (JordC. 901) Az Cedrusnak haznalattya, hogy byze előtt az merges kegyo el fiwt (ÉrdyC. 476). Az erdegh fiel chattana es gonoz byzzel bel töltze az zent jambornak cellayaat (621). Nagyoban kezde iyedni annyéra, hogy ismég el szalasztana a gonosz bűzübe (Helt: Mes. 351). A kenkőbe a bűz gerieztes benne vagón (Mel: SzJán. 262). Coriandrum, hasonlo az apiumhoz az letele, vgyan chimaz bizű (BeytheA: FivK. 79). Rutt bűzzel fuit, alet, izzaszt (Zvon: PázmP. 331). Mint rút bűzt enizd el förtelmem bűdös szagát (Balassa: Ének. 8). A kása oly ízű

a szag csak oly büzű, a mint ember képezi (Kisv: Adag. 426). Nem hiszek én nekik, szörnyű labancok büzik (RákF: Lev. V. 115). Kaptabüzzü vargáinak (Fal: Jegyz. 934). **2)** foetor, putor MA. pedor PPBL. [gestank]. Felmégen ő büző és ő rothadagossága (BécsiC. 207). Az v kühnenae büze ki zarmazie (GuayC. 2). O mof igen nag büz oth lezón (NádC. 95). Rothadás le időn en tetemembe, büz legen en aluttam (DöbrC. 251). Oh megli hot bwz, nyert teryzetel (WeszprC. 141). Az ewrdeg el mwlek es mynd az collat nag bewzel be tewle (ÉrsC. 350). Halált el nem füz, hanem ezne büszt (Mel: Herb. 126). Nem jün az nagy büzben szemünkre álmanuk (Thaly: Adal. 151). A többire nézve a ki sokat piszkál a halottak hamujában, jó szag helyett büzre talál (Fal: NE. 13). Az irigység kerüli a szép tisztát, a genyetségben zabál, a pénzábatul mérget száj, a drága füst-ekbül büzt (100). A hívságos ember büszkesége büztet nem veszi észre (Fal: BE. 596). Egy csak minap himlőzött írő-deikotska, a kin még rajta volt az iskolai büz, jöddgele nagy finnyal előmbé (SzD: MVir. 237).

[Szólások]. Kereszttyént Budán nem szemmedheténc, büz oda menni (Valk: Gen. 63). Büzz annak szendülésére mennd (Czegl: Blorg. 188). Az fa-olajt három névr keresztelte pápa, egyik olaj, másik kríma, harmad infernum, egy az büzi (RMK. II 217). Akar mint limitál ecclésiád traditio, mind esik egy a büzök (Markó: BCsák. 198). Engemet már az előtt is büzbe kevert (Nyr. XII 116). Akármely kaptabüzzü műves legény ülő mester nem lehet az sz. írás dolgában (SzD: MVir. 254). Rút büzzel vagyon az iámor (Deesi: Adag. 226). Rút büzzel menni el (Kisv: Adag. 233).

bak-büz: foetor caprinus Kr. [bockgeruch]. Bakkbwz: hircus C In qua [vinea] est arbor piri, quae vulgariter dicitur bokkyzu (Krauz II 227. 490). Isten bárány-börbe öltözteti a büdös kosokat, de az ő bak-büzőket el nem veszi (Pázm: Kal. 509). Halgass bak büzzel büszkés (Bál: Épin. 11). Lutter bak-büzi után vetemedett predikátorság (Sámh: 3Fel. 458). A minémü kedves ékességek vagyon, meg olyan kedvetlen az illatok, mert igen nehéz szaggal töltik bé embernek fejét: bak büzávek (Lipp: PKert. 157).

dohány-büz: odor nicotianae; tabakgeruch]. Pipaszár, dohánybüz torka közé emek (Thaly: Adal. II 388).

iz-büz: [sapor et odor; geschmack]. Az nemes wr fűw mynd eettelt ytalt myndez halandosaghuu yzeet byzeet el változtatta (ÉrdyC. 510). Sem izi sem büzi (Deesi: Adag. 190. 293. Fal: Jegyz. 931).

izetlen-büzetlen: [insulsus, nihil sapiens; geschmacklos]. Izetlen büzetlen ember (SzD: MVir. 266).

káka-büz: foetor juncus Kr. Valamely szolga és szolgáló, a káka-büzt utálva, gyűlöli a vizet; nyállya a bort, mint a mézet (Csuzi: Síp. 739).

kénkő-büz: odor *sulphureus, sulphurarius PPBL. [schwefelgeruch].

[Büzheszt]

még-büzheszt: [foetere, putrescere facio; stinken machen, faulen lassen]. Még-büzheszt az eget (Hall: IIIlist. II 65).

Büzhët: ~ Nem illik az tanításnak heliet vndokítani es büszkötni (Fél: Tan. 513).

még-büzhët: ~ Lassá az wr es itylie meg, mert meg büszketet a mi illatunkat Pharaó előtt: videat dominus et indicet, quoniam foetere fecists odorem nostrum Pharaone (Helt: Bibl. I. 144). Dongo légy, acki meg fli az hust es meg büszköti (Mel: Sám. 367). A te tested büdösségnek műhelye, mely meg-büszköti, valamit magába vészen (Pázm: Préd

68). Egy kis büdös kovász akármely nagy téstát megbüszköti (623. SzD: MVir. 311). Megbüszkötte az eget (Hall: IIIlist. I 55).

Büzhit: ~ A gyertya-ből, hogy ne büzőlőgjön, tedd félre, és az elvétellett hamvát, hogy ne büszkisen, ütsd-el (Com: Jan. 159).

el-büzhit: ~ A földet meg-emésztették, a legelő helyeket el büszkítették (Misk: VKert. 667).

még-büzhit: oleo PPBL.

Büzhöd-ik: [putesco, foetere incipio; stinkend werden, faulen]. Az apostolok nem büzhödtek a hamis próféták gonosz erkölcsiben (Pázm: 51 Lev. 167). Az v vátalos dögök büszködik (Bál: CsIsk. 343). Büzhödtt lábu (Gyöngy: Cup. 27). Belől poshadtt döggel büszködik (SzD: MVir. 116).

[Közmondások]. Fejétől büszködik a hal (SzD: MVir. 144).

még-büzhödik: puteo PPBL. [faulen]. Az eg en fertezetym-twl megbwzhedyk (ÉrsC. 425). Meg büszkötte a Davidba, azaz utalossá lette a David előtt (Mel: Sam. 168). Sebeim megbüzhödte (MA: Bibl. V. 19). Megszagosodnae, büzhödne az holt testec (MA: Scult. 443). Ki az gameyba liever, büszgedgye meg (Prág: Serk. 497). Ez nem egyéb, hanem az immár sokszor feladott és fazeikába meg-büzhött alaputrítás calumnia (Pös: Igazs. 1712). Meg vész a levegő ég és meg-büzhödik (Fely: Pestis. 14). A hus ha meg nem sózatik, hamar megrothad, büszködik (Illy: Préd. 30).

Büzhödtség: [foetor; gestank]. Immár gyakran mondtuk, ugy hogy majd ugyan büzhödtség ujjobban előhozni (GKat: Titk. 441).

Büzhösz-ik: [foetere incipio, putesco; stinkend werden, faulen]. Kenőknac dolossaga mind örökkül örökre zarmazvan büzhözic, fejtőgeti a restőket a pocolbeli fergekel (NagyszC. 172). Ez világ és ez világon nagyon büszkött, veszett dolognac láttie neki (MA: Scult. 139). Az dög büszkött az ő orroknac (1032). Az olyan embert az okos világ utálatos büszkött dögnek tartja (Fal: UE. 429).

még-büzhöszik: ~ Valakie ith ez velagba a binben meg-büzhütte, azoknac vg illic, hog oth az ondogsagos kenba örökre büzhögéne (NádC. 95). En hysagomnac oreaiatol meg büzhűnek es megrothadnak sebinnek hely (DöbrC. 89). Keenkevnek illatival meg-bevzehven (DomC. 65). Le vetik mikopen meg bwzhat dögöth (TóC. 247). A vize meg büzhöszic (Helt: Bibl. I. Ee3). Sebeim elsenvedte, megbüzhödte (MA: Bibl. V. 19). Megnyomorodtam meg büszkött sebeimben (Báti: LPrób. 153).

Büszke: **1)** elatus, superciliosus PPBL arrogans WF. [stolz]. Ha szerével reá viseltem magamat, büszkének tartott (Fal: NA. 155). Büszke, mint a kempódi menyasszony (Fal: Jegyz. 922). Unalom töblnyire büszko palotikban kér szállást magának, és nem gunyhótskában (Orczy: KöltSz. 229). **2)** [putidus, foetidus; stinkend]. Egy büszke, magát pénzázó urfiat csak azért ületett meg, mert a rajta való szagot nehezeltette (Bethl: Élet. 38). A pegymet ábrázolója azoknak az embereknek, a kik csak otthon a putzokban nevedkven, tudatlanságok miatt tudna mely igen büszkék (Misk: VKert. 240).

Büszköesco: [superbiens; stolzierend] Büszköesco lettem volna (Bethl: Élet. 365).

Büzkél: **1)** oleo, foeto [riecken]. Panca quaedam desinunt in kál, kél, ut: irkál, mászkál, úszkál, büzkél: olet, foetet (Corp: Gramm. 239). **2)** [olfacio, indago; wittern, spüren]. A fogyatkozskákut fityészik, büzkélik, keresgélük (GKat: Váls. II. Előb. 63). Ott tekergett, büzkélt egy szép fraucimer után (Kem: Élet. 58).

Büzkén: [elate; stolz]. Azt vélem, hogy csak azért írta oly büzkén kegyelmed, hogy securitást nem ígért neki (RákF: Lev. III 38).

Büszkés: 1) [olens, foetens; riechend, stinkend]. Gondod vagyon neked csak tobzodásra, etelre-italra, nagy büszkes szárára (FortSzer. G3). Hallgass bak bűzzel büszkés (Bal: Epin. 11). **2)** [superbiens; stolz]. Boldog! ki esméri tehetetlenségét, határozni tudja büszkés eszeségét (Orezy: KöltH. 80).

Büszkeség: [superbia; stolz]. A hívságos ember büszkesége büztét nem veszi észre (Fal: BE. 596).

Büzöl: [olfacio; riechen, wittern]. A wad hozza mene, kezdé zayat es fyltet byzelny (Pesti: Fab. 47). A medue meg körülé az embert a földön és bizelni kezdé (Helt: Mes. 411). Micsoda miképpen légyen szagos, meg-szagollya, bűzli (Com: Jan. 62). Szép kövér húst tót nem szereti, mert fél, hogy ha gatyáját megfűsti, melyet hogyha az orra megérzi, napestig is elunja bűzölni (Thaly: VÉ. II.5). Én kopó nem vagyok, hogy őket bűzöllyem (Gvad: RP. 236).

még-büzöl: [prope accedo; nahe kommen]. Lőcse békével maradt az német hadtól, csak meg sem merte bűzleni (RákGy: Lev. 204). Ónodot, Diós-Gyórt [az ellenség] meg sem merte bűzleni (261). Méne Szamos-Ujvárhoz, hogy azt a németektől

megvegye a várat; de csak meg sem bűzölheté (ErdTörtAd. 179). Az egyiket, melyet nékiek leginkább kellene gyakorlaniok, meg sem bűzlik (Tus: Apol. 166).

Büzöldögél: olfacto PPBl. [beriechen].

Büzölés: olfactus, odoratus Com: Jan. 62. [das riechen]. A szaglás avagy bűzlés az illatokat körülmbözteti meg: olfactus sen odoratus odores internoscit (Com: Jan. 62). Kopo ebeknee bűzölésece által a vadaknac nyomokat nyomozza (80).

Büzölög: [foeteo; stinken]. A gyertya-bél, hogy ne bűzölögjön, tedd félre (Com: Jan. 159).

Büzlöget: nicto [spüren]. Kutya módon büzlögetni, nyomozni, keresni, fűtyészni vadat, madarat: nicto PPBl.

Büzös: putidus, foetidus SI. [stinkend]. Akarnám Neander, hogy a tisztátalanság ellen-is jó formán fel fegyverkeznél. Mint-hogy bűszes, motskos dolog, a melyben kapunk, tsak a föld fogom illetni (Fal: NE. 104). Nem kísztém nagyságodat, hogy a lotsbau gázolván, minden ölbaú bé-köszönnyőu s a bűszes majorságot számlálgassa (Fal: NA 192).

CÁFOL, CAFOL: refuto, confuto MA. PP. [widerlegen]. Tzafol tégedet az irant (Czegl: MM. 85). Spanyolországban is, a mint magok saját híreiből látom, czafol a szerencse (RákP: Lev. I.494). Nem szükség tzafolni, magán ki-tetszik a rókának farka (SzD: MVir. 303).

el-cafol: [recedo; sich zurückziehen]. Rabutin nagy veszteséget szenvedvén szégyemmel és gyalázzattal terhelve czafolt el Csobáncz alól (Thaly: Bothyán Tábornok 150).

hátra-cafol: **1)** [revoco, retracto; widerrufen, zurückziehen]. Ezen rut szagot Philp is szézenluen, hátra chafolta beszédit (Mon: Apol. 367). **2)** [recedo; sich zurückziehen]. Meg tolatott a baromi erő, és hátra czafoltatta a pogánt (Land: Újségis. I. Előb. 3). Rút az nem-egyenlőség, az is, hogyha hátra-cafól az elsőség, mert előre szokott vágyai az dicsőség (Thaly: Adal. I.144). Te is néha hátra czafoly és térj vissza a te magad meg ismérésére (Laur: I.Viad. 58).

még-cafol: **1)** futo, confuto, refuto, refello, revinco C. [widerlegen]. Vissza-mondani, meg-tzafolni: *retractare dicta; ha hazudok, tzafoly-meg: *redarguo ne si mentior; szorosui meg-tzafolni: acerrime emendare alicuius scripta [*acriter]; bizonyos erősségekkel meg-tzafolni: *argumentis refellere; meg-tzafolni az ellene való hamis vádat: *contundere calumniam P1B1. Nyarba gondot viselne rólla, miképpen ioszogokat meg öreg-bíthessé, ha a tobzodás meg nem tziolfolya őket (KKrakkó. 1573. A6). Látfátok irásonat, az igaz iflöre azért hagyom magamat, valaki megczafolhat (RMK. V.249). Példákkal bőven az ellen-vetéseket meg-czafolya (Com: Jan. 162). Ugyan azon ő irásokból meg-czafolni (a pogányokat) (Czegl: Japh. 34). Mivel ezen fogást előbb jól meg-térengetők, meg-tzafolók, nem kell ezen most szót vontatni (SzD: MVir. 158). **2)** [deprimo; berabdrücken]. Ha mi forr és buzog, hogy ki ne buzogjon, forjon, merítő lapátotskával avagy vas kalánnal meg czafolya, lenyomja (Com: Jan. 82).

mégcafolás: relutatio, confutatio C. MA. widerlegung P1B. A catholicusok vallásának meg czafolása (Czegl: MM. 5). A pápistai színes catholikusságnak meg czafolásáról (VárM: Szöv. 114. 97).

mégcafoló: improbator C. [widerleger].

vissza-cafol: **1)** [refuto; widerlegen]. Könnyű argumentummal vissza-tzafolni: *plumbo jugulare gladio P1B1. Vissza czafolom mondásodat (Tel: Fel. 80) Vissza-ne czafoly, gonosz-ra nevetemedgyél (Csúzi: Síp. 715). **2)** [revoco; widerrufen]. Tzafolya vissza mind azt, a miro előb oktatni akará az áhátatos tisztos főjér népet (Fal: NA. 129).

visszacafolás: [revocatio; widerrufen]. Eő kegyelmek reménylik ádvességeket minden vissza-tzafolás és bösámt-kérés nélkül (Fal: NE. 97).

Cáfolás: confutatio MA. widerlegung PPB. Irom cz befűkel, mint czafolás, czopogás, és t. (MHeg: TÖszl. I.168).

Cáfoló: confutator, refutator, oppressor MA. PPB. [widerleger].

CAFRANG (cafrang LevT. II.348. Gér: KárCs. IV.414. tzaprag Pázm: Préd. 413. Radv: Csal. II.29. tzaprack Helt: Mes. 117. csaprang MonTME. IV.266. cyafrangos Mel: Sám. 465. tsabrák Mik: TörL. 61. csáprág MonTME. V.321. Fal: TÉ. 638. csáprák RákGy: Lev. 289): **1)** dorsuale, phalerae PPB. [stragulum, tegumentum equi; schabracke, pferdedecke]. Egy szép ló szép aranys nyereggel és bársnyos tzaprackal találja egy megterhőlt szegény számart elől (Helt: Mes. 117). Az lo draga czafrangokkal eltőzött vala (Hosv: NS. 4). Utálatos számarra fűt, melynek mind czapraga mind tsóltára, kápija tsak az apostoli köntősök rongya vőlt (Pázm: Préd. 413). Czafrangjaim, első vörös angliai posztó ezüst arany fonál virágjaival, puszka takaróstól, másik egy darabban kék francziái posztó (Radv: Csal. III.360). Reá teréti lovára a czafrangot (Com: Orb. 168). Szilvásiné aszszonyom küldött egy szederjes skárlát czafrangot (ErdTörtAd. IV.41). Czaprangot is csak kettőt vőttem (MonTME. IV.266). Poroncsol nagyságod két öreg csáprág felől is, kik az ló szűgyét is belejéik (MonOkm. XXIII.46). Egy viselt vont ezüst, virágokkal czifrált czaprag, az rojja kék selyem (Gér: KárCs. IV.219). Az a gondolat jutott eszébe, hogy mi jó volna a papon lévő csula tsabráknak (Mik: TörL. 61). Tenger színű volt arany tsápraggal kengyelig meg volt terítve, skótiomos sűrű rojtok minden szélén (Fal: TÉ. 638). **2)** capitium MA. P1B. [haube, brusttuch]. Nélkik esű ruhát, czafrangot, kuklyát örömet viselnek, sokan kardával beövedzenek, apál-czija lesznek (RMK. II.204). Hoszo rantos ruhát és czafrangot visel (Born: Ének. 393). Egy csáprákot küldtem, adja isten jó egészséggel el-viseljed (RákGy: Lev. 289). Csináltatott czafrangot, közel érzi farsangot (Thaly: VÉ. I.342). **3)** fibrae, tawia C. lennisci P1B. [besetz, frasse, quaste]. Hol kötösz most czafrangokat nyalka koruc? (Thaly: Adal. II.297). Tiz arasznyi hosza az hegyes-tőreknak, fecsketarkú, czifra czafrangi nyergoknak (388). A tsótiának arany tzafrangjain helyközben rubint és gyémánt kövek fénylettek (Kónyi: ÁM. 91).

Czafrangos: **1)** phaleratus MA. PPB. [mit brustschmuck geziert]. Bölcsőhintó, czafrangos ló, társzekér, hámos kanca (Thaly: VÉ. I.317). **2)** lenniscatus C. [mit fransen geschmückt]. Bő köntősi, czafrangos pap (Mel: SzJán. 414). Kalugerek, czafrangos barátok feleségit hittie apátzaz, anyátezaknak (Mel: Sám. 465). Pantofélyec, czafrangos cipelése (Com: Jan. 100). Tzafrangos-villmos társi helyében hőbért lát oldala mellett (Fal: NE. 108). Az etfele tzafrangos szitkokkal ne mosd dolos szűjadat (SzD: MVir. 408).

[Czafrangoz

föl-cafrangoz: [exornio; ausschmücken]. Könyvet íra, melyet föl czapragozának versekkel is (Pázm: Kál. 422). Pántlikákkal tzafragozá-fel (Pós: Vilasz. 45).

CÁGLIA: [P] Egy üldő, 7 karika, 6 csap, ciglia [csiklya?] tarack eresztő vasával (CsikGy. II.33).

CAGOR? Czenalanac szoretokat, czagrot [csagrot?], bñr-leket, tukareto szerszamat (Mel: Préd. 116).

CAJBÉRT, CAJBORT, CAJTBERT [csabort?] Rák. Gy: Lev. 554): [praefectus armamentarii; zeugwart]. Az czeibert házat az udvarbiróval tisztességesen építess meg, istállókat csináltass, szekeres lovaiddat ott tartass (RákGy: Lev. 66). Az czeibortot ne hagyassátok, ha hagymázban fekszik s meghaladta az 21 napot, mi jó reménységben volnánk hozzá, isten meggyógyítaná (RákGy: Lev. 380). Binnánk igen az czeibort halálát, kit isten gyógyítson (381). Az czeibortot ne hagyass el (387). Dalmadi uramnak megírtam, az csaborttal írassa le, menynyi van olyan fontos tarack (554). Az czajt házak mint ennek előtte, úgy ezután is főkapitányok inspectiója alatt legyen és czajbertek, pattantyúsok tőle függjenek (Gér: KárCs. IV.483).

[CAJT]

Cajtház (tzejkház PPB. czeikház MonOkm. VIII 529): armamentarium; rüstkammer PPB. Tzejt-háznak praefectus: *positus super armamentarium PPB. Lelki fegyverek czajt háza (MHeg: TÖszl. II.73). Az czeitházat, minden munitiókat, hova hamarabb lehet, az ott való káptalanokkal felinventáltass s mását nekünk is beküld (RákGy: Lev. 65). Az czajt házak mint ennek előtte, úgy ezután is főkapitányok inspectiója alatt legyen (Gér: KárCs. IV.483). Ez mentül titkossabban menjen véghez, úgy az élésnek mivolta is és az czajt háznak statusa (RákF: Lev. III.181).

CAKÓ (czákó MesésK. 29): [ciconia; storch]. A rődbősszárniat te attadé a páuának auag á czakó tollait? (Mel: Jóh. 97). Találd meg. Az hajón rak fészket, veres hosszú lábai vadnak, fehér szárnyai, veres orra, és tojk. Felelet: az golya avagy czákó (MesésK. 29). A magyarok az ő deák nevezetiről a ciconiáról tszakónak nevezik a golyát (Misk: VKert. 330).

CAMMOG (czammag Mon: Képt. 314. Czepl: BDorg. 488. tsammag Kónyi: HRom. 113. el-chammog Mon: Apol. 322): otiose procedo PPB. [lässig gehen]. Az anya-szentegyhaznac egyessége kiüld czammag es neha feiet emelen az szuttombol ordet (Mon: Képt. 314). Mint tolvaj farkasok tsammagva jártanak (Kónyi: HRom. 113).

el-cammog: [tarde decedo; langsam fortgehen]. Latod-e, mely könnyen akartoc el chammogni az igazság mellől (Mon: Apol. 322).

föl-cammog: [sursum emitor; schwerfällig hinaufsteigen]. A sárgyuró tekenő is nehez lévén, a hegyre föl-cammogni lehetetlen (Mátkó: BCsák. 112).

ki-cammog: [lento gressu eggreior; binausztotteln]. Be jó volt volna olyankor edgy más után kj-tzammagni a papoknak (Czepl: BDorg. 488).

[CANKOZ-IK]

föl-cankózik: [moveo, castra moveo; aufbrechen]. Azen éyel nagy csöndesen minden hadával föl czankózik es el vakarodék (Pethő: Krón. 272).

CÁP: hircus; geissbock PPB. A ketske baknak, tzápnak az álla alatt ket tsutsotskájának kell leüni (ACSere: Enc. 274). Gyalázat ez öreg nagy tsáp orvosnak (Kereszt: FKer. 398). Erdélyben készített czap bőrből tsinált kordovány csizma (TörtT. XVIII.223). Két czáponn, kis szekeren vittek (Bethl: Élet. 186. Gér: KárCs. IV.453. 454). A berélt him kotskét tzápnak szoktuk nevezni (Misk: VKert. 215).

CAPA (czapa Radv: Csal. III.171): 1) corium punctis asperatum; leder, das auf fischotterart zugerichtet wird PPB. fischleder Adámi. Czapa, szü, fék (Radv: Csal. II.121). Fekete czapával burított szablya, aranyba foglalt (229). Vagyon egy szép fekete czapára varrott, skótiomos tegzem; vagyon más skótiomos tegzem, kék czapára varrott készen (287). Az kék czapa zerzamoth fekesteol, zeogy eleosteol, firmetregesteol, egy aranyas zabliawal, zep fek emleo lunczawal eggyeoth (III.171). Egy ezüstös aranyas kard, fekete czapa az hüvely (Gér: KárCs. IV.217). Mentem csiszárhoz-is, csak kész vasakat, kardokat, szablyákat, kész czapával hüvelyez (ÖtvMest. 64.vsz.) Hájába pátzolja két melye tzapáját, össze főzte vönség dere már pofáját (Gvad: FNót. 115). 2) [salebrosus; holperig]. Tzapa pohár: pocula *aspera PPB. Melopepo hibernus carne viridi albaque cute: czapa (Beythe: Nem. 5b). Melopepo viridis: zöld czapa dinnye (BeytheA: FivK. 41). A dinnyéknek héjoktrül különb-féle nevek vagyon, ki sárga-síma, ki czapa-dinnye (Lipp: PKert. II.177). (Hagyk neki) tizenkét aranyos czapa poharakat (Radv: Csal. III.290). Két rendbeli apró czapa gonboescák (LévT. II.394). Nem arany serlegből vagy czapa pohárból köszönöm ezt reátok (Csizi: Sip. 741). Völt eszében Eusebiusnak, hogy le tsapná szájárul a tzapa poharat (Fal: NU. 305).

Capás: [salebrosus; holperig]. Egy kívül-belől aranyos czapas pohár (MonIrók. XXIV. 139).

CAPPOLÓD-IK: [palpito; zappeln]. Sikeres posucban czappolodni (Zvon: PázmP. 282). [Vö. CEPPEKEZ-IK]

Cappolódás: [volutatio; das herumwälzen]. Bűnőc sárában valo czappolódás (Zvon: Post. I.135).

CAPUNKURT: [verbum exsecrationis; verwünschungswert]. Mondgy egy tzapunkurtot: dicas tria de curia (Decsi: Adag. 193).

CÁR: [imperator Russorum; kaiser der russen]. Láttatik ugyanez confirmálni az saxoniai currér az svevus és az czár között (RákF: Lev. II.130). A tsászár olyankor tette vezérnek, a midőn okosabbra kellett volna bizoni a muszka tzárral való hadakozást (Mik: TörL. 11). Fermerus a muszka cármétol az hadi expeditióból visszahívatott (Házánk I.288).

CÉDA: nequam, petulans, dissolutus SI. [mutwillig, ausgelassen].

Cédaság: [petulantia; ausgelassenheit]. Ifjú népeknek idegenekkel valo ihogasa, vilogasa, cédasága, soc tántz-béli szemtelen tombolása (Zvon: Post. I.186).

CÉDÉLE: [mantelum; mantel]. Valami nagy keszkenő-forma fekete selyem materiából való cedelét is vetnek az úri asszonyok nyakokba, melyet mantlinak hívnak (Házánk I.296).

CÉDÉR, CÉDRUS: [cedrus]. A Libanus hegyén termő ceder-fa (Szeg: Aqu. 16). Bépadlá cedrus dezkákkal ez gerendákat (MA: Bibl. I.311).

CÉDULA: [scheda, inscriptum C. zettel PPB. Tzédulája az edényeok: schedula memorialis, pitiacium PPB. Lata az evr-devgest oluasny nemely cedulaban (DomC. 271). Ada egy cedulaa az urnak ez yzbeeket belea yrvan (ErdyC. 504). Soc cedulakat ragasztánac az vár kapuira (Helt: Krón. 194). E cedulat ismét atyámnak adgyad (Apoll. 16). A pegányok a gyermekek nyakára cedulákat szoktak vala kötni (Pázm: Imáds. 84). A czédula bé nem pécseteltetie (Com: Jan. 208). Czédula váltáságot és egyebért (fizettiünk) 24 ft (MontME. I.47).

[Szólások]. Mit beszéllesz hát te tzédula nélkül (Czepl: ORoml. 503).

[Céduláz]

mög-céduláz: epigraphen rei alieni indo PP. [inschrift setzen].

CÉGE: [massa piscatoria; fischerreue]. Ha csak egethien egy halam volna, the ke. klythem volna, de byzon nem byrok vele, mert a ezege el bomlot (LévT. 1333).

CÉGÉR (cégér Szok: Bals. 51. tségér Kisv: Adag. 531. tsé-géres Fal: L'E. II 122): signum, index MA. [zeiger, schild]. Atkozottae vaitoe, akik a baluiozas ezegetit meg tartiatok (Mel: SzJán. 84). Balvaniozas ezegetinél elő, fel, papistae! (86). Innet a ezeget legelőször szemeinknece iolenti magat, de maga mindgyart erteni adgya azon helylen, hogy bort árulnae (Mon: KéPT. 2). Mind ezek tsak kezdeti, tségéri és jelei a következő nagy romlásnak (Pázm: Préd. 6). Ezek az elől-boesátot martalék irások cégéri és mutatói a lutristák okosságtalmi liuságának (Pázm: LuthV. 7). Az ur előtt minden gonoszságának cségéjére hálványokat tsináltatott (Szok: Bals. 51). Ijesztenek ezek a te tségéredtől (Orczy: KöltH. 199).

[Szólások]. Tzégért emeltél volna tudományod gyalázására (Czegl: MM. 13). A felséges isteni elme az egek sarkán mélységes titkainak tségérét ki nem szokta kötni (Fal: UE. 363). Nyilván ki köti a tségért (a leány) (SzD: MVir. 118). Mi azért ugyan nem akamánk abban tségért tennü idő nap előtt (RákGy: Lev. 107). Edgy-kis tenyérvü könyveksében Pazmany a tszegetit ki tötte (Megy: SzAÖröme 2). Hogy cségért ne tégyen dolgában, öltözetü farsángos ruhában (GyöngyD: Cúp. 627). Titkos hevét érezi szíved is, melyben cségért térszen piúnt személyed is (Thaly: Adal. I.126). Hercules is esősmő korában teve első cségért nagy állapotjában (129). Magasban tétetik azolta cségéred (161). Nám fültette az cségért is, van hozzá vastag nyaka is (241). Szép cségér-alatt bűdös bort árulnak (Pázm: Kal. 919). Hogy bűdös bora tségér nélkül ne maradna (SzD: MVir. 187).

[Közmondások]. Cségér nélkül is el kél az io bor (Deesi: Adag. 177. Matkó: BCsák. 54. Kisv: Adag. 531). Ha valamit osztogatsz, ne tégy annae tségért sipolással (MA: Bibl. IV.7). Nem kell ottan tségér, a hol jó bort kezdenek (Kisv: Adag. 531). Az hol jó bor vagyon, nem kell tségért ki-temü (KirBesz. 108).

bor-cégér: [signum vini venalis; weinkranz]. Nem irtózat más pokoltul, hanem atul, a hol ki nem kötik a bor-tségért (Fal: NA. 123).

Cégérés: 1) infamis PPBl. [famosus; vernunfen, berüchtigt]. Czegetes bünbe elők (Mel: SzJán. 59). Látod-e, hogy egy pórázra fiúzi, egy-aránt pokolra itüli a részegséget a tőb tségéres rít vétkekkel (Pázm: Préd. 122. Pázm: Kal. 218). Anna cségéres vétkektül magát szent malasztoddal meg őltalmazta (Pázm: Imáds. 26). Tségéres büneme vadnae: peccata permagna comisi (MA: Bibl. I.156). A cségéres vétkekre bírságot kell vetni (Com: Jan. 136). Cségéres latrok és az ördögnek pervátái (Toln: Vigaszt. 60). Semmi cségéres vétket reá nem bizonyítatott (MonTME. 169). Az hét cségéres vétkek (Tarn: Bar. 60). Mint tségéres korhelyt ki-is tsapatattata (Gvad: RP. 73). **2)** insignis, manifestus, notorius MA. [ausgezeichnet, bekannt].

[Közmondások]. Lépvést, gráditsonként megy az ember tségéres gonoszra (Fal: NE: 68).

[Cégéresőd-ik]

ki-cégéresődik: [manifestor; sich veroffenbaren]. A véték nem annyira szarvas, nem-is cségéresedett ki annyira, hogy közönséges botránykozás szírmazott volna belőle (Pós: Igazs. II.548).

Cégéresít: [patefacio, manifesto; offenbaren, ans licht bringen]. Hogy magát valami vétékben ne tségéresitené, mesterséges

praktikával akarta el-vesztüni Jásont (Hall: IIIlist. III.2). Másnak gyarlóságát fondorkodó nyelveskedéssel tségéresíti (SzD: MVir. 183).

Cégéreskéd-ik: [elucesco; sich zeigen]. Lasd, mint czegeteskedie a sola fides ő maga vallasabol (Mon: Apol. 311).

Cégérez: [ostento, iacto; zur schau tragen, pralen]. Sok dicseretekkel cségérezitek (Bal: CsIsk. 453). Megtetszik az szándék sokszor az orczában, cségérezü azt is, az mi van titkában (Thaly: Adal. I.145). Cségérezü kincsét és fitogattya (Caúzi: Síp. 558).

ki-cégérez: ∞ Tők-fejü tudatlanságotat így cségérezed-ki (Matkó: BCsák. 236).

kicégérezés: [ostentatio; das offenbaren]. A zurzauar lutheránusságának feietlenláb voltának ki cségérezésére lássuk meg, mit vetettél ellene (Bal: CsIsk. 302).

Cégéreztet: [jacto; zur schau tragen]. Éktelen énekléssel ne tségéreztesse esztelenségét az okos aszszony (Pázm: Préd. 144). Nyelveskedésével csak cségérezetü hamisságát (Sall: Vár. 5). Midőn Bellarmínust mentegedet, csak bolondságotat cségéreztetet (Matkó: BCsák. 149). Mit cségéreztetet vénségedre kábaságotat? (101). Csak szomszéd példát is adhatnánk erre, ha a dolgot akarnók cségérezetüni (Pós: Igazs. II.555).

CÉH (cehe RMNy. II.137. céhos Felv: Dies. 51): **1)** collegium C. tribus MA. [amtsgenossenschaft, versammlung]. Romulus a népet tszéhekre, fertályokra osztotta: Romulus distribuit populum in *cnrias PPBl. Hogy a romai cardinálók veres borsony köntöst viselének, negyedik Innocentus pápa gyűjte erről csélet (Pós: Igazs. 617). Ez utolsó szókön igen meg őtköze az egész itas-tséli, pörlekedés, zenebona támada nagy köztük (Fal: NA. 122). **2)** collegium opificum MA. [zunft]. Isten teged vgy segielien, hogy te hyn es engedelmes akarsz lenny, az cehenek igasagatt myndenben es mindenkor megtartany (RMNy. II.137). Az biesei és rajosi cséhek szövétnekekkel mennek elől (Radv: Csál. III.366). Minden cséhekben mesterségek szerént remeket köszönő pohárt ne kívánjanak (TörtT. VII.154). Az mely mester céhben akar állani, szükséges, hogy jó és jámbor neimzet légyen (Nyr. XVII.374). **3)** symposium MA. [gastmahl].

kovács-céh: [collegium fabrorum ferrariorum; schmiedezunft]. Kovács, szőcs, varga cséheknek, ötvös és fazekas, asztalos rendeknek, sóval kereskedő jeles embereknek méltó, hogy neveket felirjuk ezeknek (Nógr: Idv. Előb. 15).

szűcs-céh: [collegium pellionum; kürschnerzunft]. (Nógr: Idv. Előb. 15).

varga-céh: [collegium sutorum; schulmacherzunft]. (Nógr: Idv. Előb. 15).

Céhbeli: 1) curialis PPBl. [ejusdem collegii; amtsgenosse]. Tséhbéli társak: contubernales PP. **2)** [ejusdem collegii opificum; zunftgenosse]. Egy tsébéliek, mester-legények: sodales PPBl. Cséhbéli mesterség (Bal: Epün. 5). Cséhbéli rendek, fazekas, asztalos rendek (Nógr: Idv. Előb. 15).

Céhél: compoto MA. PP. [zechen].

Céhélés: computatio MA. das zechen PP.

Céhés: 1) [collegialis; zunft]. Légy bár céhos muukás, kaszás, kapás, de vallanod meg kell (Felv: Dies. 51). **2)** [cateratus; massenhaf]. A tolvajok minden részén a városnak tséhesen vadnak (Fal: TE. 784). **3)** [symposiacus; zech-]. Céhes társ: compotor, compotator MA.

CÉKÁZ, CÍKÁZ (cékázó Szeg: Aqu. 41): [volito, circumvolito; herumstreifen, herumjagen]. Könnyű szerrel cékáz hadunk orrok előtt (RákF: Lev. 1527). Az erdélyi német most is az Tisza körül cékáz (621). Poson körül cékázó ellenke-

dések miatt (Szog: Aqu. 41). Ne engedje, hogy én éjtszakázzak, nappal is té-tova másokkal tzeákázzak (Gvad: RP. 67). Flóra nympháival virágok közt tzikáz (Gvad: FNöt. 37).

CÉKLA: beta MA. Major: Szót. 106. [rübe]. Ha az cze-
lanak gyökeret es leuelet meg főződ, zent Antal tűzetis io
vele kenny (BeytheA: FivK. 36b). A lentse a hasat meg so-
rittya, főkkepen a melyben tzeikla és utífi vettetik (ACsere:
Enc. 238). A tzeikla szernyű hamar nő (239). Kővér és nedves
földet kíván: czeikla, répa, rotek (Lipp: PKert. 18). Czeiklát
is (vett) egy általaggal (Radv: Csal. II.29).

fehér-cékla: beta alba MA. [weisse rübe].

vörös-cékla: beta rubra Com: Vest. 12. [rote rübe].

CÉL (czil Sylv: ÚJT. I.83. MA: Scult. 215. MonIrók. XV.144):
1) scopus C. MA. [ziel, zielscheibe]. Nem mindenkor találja a
nyilas a tzelt: ictus jaculantium saepe *deerrant; aranyok a
tzelra: collineo PPBl. Hywolkodo ember ky wettetet őrdőgek-
nek, mykent a cel a nylnak (ÉrsC. 533). Czelul vetel engem
az ellensegne (Born: Ének. 193). Az tzelt találni: scopum
attingere (Decsi: Adag. 73). Targyul és lövő-tzélyfi tette, melyre
nyilait lövöldözte (Pázm: Préd. 283). A lövöldözőc czilt tészne
fől (Zvon: Post. I.175). A puskásoc bizonyos tziit és tárgyat
függesztenec fől (MA: Scult. 91). A puskákat ki-lőjjec a czelra
arányozván (Com: Jan. 147). Olyanak mint egy valami fől
tétetett czél, melyre az isten haragianak nyilai aranzattanak
(Lép: PTük. I.238). Taraczkjaimat is feltittem bastyákra, s
állásokra czilt titetvén ki is lütettem (MonIrók. XV.144). Thököl
Imre is arányzott vala czelt (Thaly: Adal. II.155). Idegből
nyilakat bostatunk bizonyos ki-függesztett tzelra (Fal: NE. 67).
2) meta MA. [rennziel]. Hegyes rakas, hant, határ, domb, tzel
Ver: Verb. Szót. 17. Sokak, kik celban futnak (DebrC. 292).
Nem tudyatoky, hogy valakyk a czelba futnak, paallyat iol
lehet myndnyayan futnak, de egy vzy a intalmat (Komj:
SzPál. 157). Minden rend béliék meg hákták a czelt (Tel:
Evang. II.52). Által ne bágd az tzelt (Decsi: Adag. 70). Az fi
pallia futasatul soha addig meg nem szűnik, míg nem czelra
iut (Fél: Tan. 485). Elő nyujtozom és pálya-futással kergetem
a feltett tzelt (Pázm: Préd. 322). Czel, a ni körül forgolodnak
(CorpGramm. 702). A pálya futóc a czelhoz futamással sietne
(Com: Jan. 209). Kisérij el a czelig engemet végiglen (Thaly:
Adal. I.24). 3) [terminus, finis; gränze, ende]. Soknak isten
touab halaztana az ő életinek czellyat es hatarat (Frank:
HasznK. 71). Olly fen röpül, hogy szemünk gyakorta el-vesztí,
mikor látásunk tzellya-kivül fel-lövellik (Pázm: Préd. 30). Mikor
az emberi látásnak tzellyán-fellyül mégyen, ott leveg a tiszta
égen (134). Ezekre mint bizonyos határra, tzelra üssenek-ki a
beszédek (SzD: MVir. 424). 4) [propositum, consilium; absicht,
vorsatz]. Fel-tött tzeljátul ki-lépni: *eggedi proposito; el-esni
tzeljától: *aberrare a proposito PPBl. Az volt a Kristus jöve-
telének tzelja, hogy a szomorúkat vigasztallja, a kór-betegeket
orvosollja (Pázm: Préd. 238). Okot ad, hogy a fel-tet czeltől
el-vonhasson (Pázm: LuthV. 5). Valamit magadnak tzelul fel-
tészsz, tanátskozzál serénységgel (Com: Jan. 222). A te czelodra
ugy illenek mind azok a szent irások, mint a bot a tegezbe
(Sámb: 3Fel. 639). Nekünk semmi feltett czelunk nincsen (RákGy:
Lev. 107). 5) [objectum; gegenstand]. Érzékenységeknek czelja:
objectum C. Valaminek ellenébe vettetett tzel: objectum PPBl.
Ez cylla és summája ez megolvasott textusnac (MA: Scult.
215). Élesen szol bizonyára az mi fől tett czelunkrul nemi
nemű bölcz author (KBécs. 1666. B5). Gabriel angyal sem
imádtá, sem másoknak az imádságnak céljául fel nem tette
Mariat (VárM: Szöv. 172). 6) signum [symbol]. Ez gyermek
helhezettett sokaknak el esíre es sokaknak fel kelisire az
Israelnek nipi között es czil befett: in signum (Sylv: ÚJT. I.83).
7) [cancelli, carceres; schranken]. Pálya czel: apheteria C.

[Szólások]. Igynes tzelra néző rendelés (SzD: MVir. 424).
Bog meszsze lütők a tzeltul (Pós: Vetélk. 39). A külső
hasznot tessziük tzelül (SzD: MVir. 424). Czel künűl
tántzolni: extra chorum saltare (Decsi: Adag. 133). A
tzel mellett lőtött el: aberravit a ianua (Decsi: Adag. 2).

Céloz: 1) [dirigo; zielen]. Ujjonnan fordíttya puzdráját, ugy
czélozza azzal hevedere táját (GyöngyD: Cup. 604). A más
ágyut éppen ugy tzelózták (Könyi: II.Rom. 11). Két dologra
tzelósom mái tanúságunkat (SzD: MVir. 424). 2) [specto, cogito;
zielen, beabsichtigen]. Ara tzelozok egyedül: *refero consilia
mea eo PPBl. Mire czélozott ezzel Dávid (Illy: Préd. II.199).
Az mire czélozok, szükség megértened (Thaly: Adal. I.161).
Szíve vigadozhat, ki járulhat elhez, mert ez által céloz az bol-
dog életbe (222). A tsászár veje, a kit ha sokszor megvernek
is, a vezérségre tzeloz (Mik: Türl. 20). Hogy segítse, volna
tzelózt akarattja (Könyi: VM. 2). Jóbb az olyan könyvel ma-
gát mulatni, melly semmi bántódásra nem tzeloz (Könyi: ÁrtM.
Előb. 13).

el-céloz: [propono, cogito; bezwecken]. Nagy Fabius többlet
nem mívelt Rómaért, mint ez keblére vett hazája dolgaért és
abban elczélzott nemzete jóváért (Thaly: Adal. I.133). Mások,
hogy el-tzelózt gouesz szándékokkal előb mehessenek, a hir
dolgát ország-világ bontó jószágnak mondják (Fal: NE. 56).
El-tzilozott szándék után ugy járni, hogy nyilván ki tessék igye-
kezetünk, ártalmas (Fal: UE. 372. SzD: MVir. 424).

fől-céloz: [nitor; streben]. A bűnnec halálából fel-támadván,
a mennyekre fel-czélozzunk (Csúzi: Tromb. 150).

Célozás: 1) [intentionto; das zielen]. Le kezd az romlani,
czélozása rendgye megbomlani, nyil-is az úttýából bal felé
hajlani (GyöngyD: Cup. 605). 2) [allusio; anspielung]. Czélozás
vagyon a historiára (DEmb: GE. 106).

CÉLLA (czella Misk: VKert. 642. célatska ExPrinc. 33):
cella MA. zimmerlein Adámi. Aluala gyakorta cellayaban be-
rekeztuen (EhrC. 148). Zent Ferencz es mind w tarisi a colla-
bol ki hertelenkedenek (VirGC. 22). Latta az fratereknek cella-
yokat epevetben valamy keusse felemeltetuen (DomC. 130).
Minden tzellákat, kamarákat eljár (MA: Scult. 902). Egy reme-
tének czellája egy kutfőhöz közel (Illy: Préd. II.365). (A méhek)
a király czelláit legmagasabb helyre építik, és azok körül
építik azoknak czélájokat, a kik már megöregedtek (Misk:
VKert. 642).

Céllácska: [cellula]. Czínaltata maganak egi cellaczkat
(VirGC. 39. WeszprC. 38. TelC. 173). Ez szoros célatska tes-
tednek bayléka (ExPrinc. 33).

CELLIER: salarius PPBl. [salzverkaufer]. Só áros, só tzellér:
salaris PPBl.

CEMENT: 1) [caementum; bruchstein]. Arany czement
(ComBal. 16). Nagy Baniat is birom, minden esztendőben nagy
czementem vagyon belőle, minden czement legalab teszen
niolcz eszer araniat, harom szaz gira ezüstöt (19). 2) [mortar-
ium; mörtel]. (Arany és eziist műhöz való szerszámok: zöld
arany festék,) czemen por; próbáltam (Kecsk: ÖtvM. 293).

Cementél: [ferrumino; cementiren]. Czenumentelnyí aranyat
(Kock: ÖtvM. 304).

CÉMERMÁNY: [faber lignarius; zimmermann]. Elvé-
gezvén a czemermányok a torony zsendelyezését, egy kevés
jó akaratot kívántak (Nyr. XIV.459).

CENDÉLY (csindely Radv: Csal. II.124): [zendel, zindel-
taffet]. Egy darab czendely (Radv: Csal. II.19). Egy csindely
világos bársony kis saba, nesttel bélett (124). Egy viragos cse-
nely bársony-zöld felszer kis saba, taffotiaval bélett (124). Cseu-
delből s fejjér fátyolból egy síveg (Gér: KárCs. IV.418). Egy
mása czendely (VocTrans. 25).

[CĚNDĚRĚL]

mĕg-cĕndĕrĕl: [amburo; versengen]. Az szép tiszta vasat lassú szénnel czenderelel meg kéken vagy sárgán (Kecsk: ÖtVM 312).

CENK: 1) caniculus, catulus, catellus MA. [hund, hündchen]. Tegnap fogattam 90 nyulat s 3 őzet; fűczeit keveset, mert nincs tanult ezenk (RákGy: Lev. 385). **2)** cacula PPBl. [calo, homo scelestus; kriegsknecht, bubo]. Katona inas, katona zenk: cacula PPBl. Midőn ezeket mestereséges esavargással korengenek az Arius czenkei, végre az régi doctoroknak bizonyosságival kárhoztatik Ariust (Pázm: Kal. 112). Erre soe zenk csak fűlő mint egy bagoly es halgat (Zvon: PázmP. 209). Ezek a minap szűletet sido czenkek (Sall: Vár. 17). Az ő eretnek czenkeivel együtt tagadgya (MNyl: lrt. 331). Calvinus az ő czenkeivel egyetemben semmit nem enged Luthernek a fel-fuvalkodott kevélységben (Pós: Igazs. 1528).

[CEPPEKĚZ-İK]

föl-ceppekĕzik: [aegro se erigere; sich mit miße zusammenklauben]. Vgyan ottan el aiala egy neműnemű fűdöbe, mikoren meg vylt volna, fel-tzeppkegĕc, hogy el memmo (Helt: Mes. 229). [Vö. CAPPOLÓD-İK]

CEREMONIA: caeremonia PPB. Wy terweenyekkel ees cerymuyakal eeltettetek (ĚrsC. 527). Tegnap a jantsár aga tzeremoniával külde ajándékot az urunknak (Mik: TörL. 66).

Ceremoniál: [nugor; posson treiben, nährisches zeng reden]. Vajki tudom, miért ceremoniáláz (Czegl: MM. 134).

Ceremoniás: [solennis; pompös, feierlich]. Ceremoniás törvényeket rekeszt ki az apostol (Czegl: MM. 283. Illy: Préd. Előb. 2).

Ceremoniáskod-ik: [se ostentare; paradiren]. Pál patriarkának durva köntösében remete szent Antal ünnepeken czeremoniáskodott (Csúzi: Síp. 576).

CĚRNA (cherná DomC. 302. ĚrsC. 68. *czirna* RákF: Lev. V.319): filum C. filum tortum, duplicatum PPB [zwirn]. Lenfonal, vagy tzerňa: *stupa nota PPBl. Sem chernayok sem tevyek nem lehetne, bog az kevtvest meg varhamayak (DomC. 302). Az kopyan wolt egy kűs was, mynth egy cherna zal, awal meryk wala az templomnak hozywasgat (ĚrsC. 68). Fűl foly reia, mintha czernaul tekertek volna körül (BaytheA: FűvK. 130b). Arianna adá ezt tenéked, az ő cernájával magadat vezetted (Zrínyi II.145). Az atheismus és török pogányság is bétsz mász mint a tű után a czerna (Pós: Igazs. 1275). A lónak orra portzogeján vony edgy szőr tzerňút által (Cseh: OrvK. 75). A czérňa czerňához foglaltatik és azután többek többekhez fodrattnak (Illy: Préd. 1184).

[Szólások]. Tzerňára venni: amussim applicare, lignum linea describere PPB. Már nem győzi magát tzerňával, felelettel (SzD: MVir. 20).

[Közmondások]. A hazugok tzerňája gyenge (SzD: MVir. 227).

csapó-cérňa: amussis C. [richtschnur]. Tsapó tzerňa, átsok tsapó sínörja: amussis PPBl. A törvény mint edgy tőkör avagy tsapo-tzerňa gyanánt vagyon ni előttünk (Ker: Préd. 27). Igynest merő ráma, tsapo tzerňa (ACsere: Enc. 52).

fonál-cérňa: linum *tortum PPBl. [zwirn].

igazgató-cérňa: [amussis; richtschnur]. Az íteletet az igazgató tzerňára es az igazságot a mértékhez hozom (Helt: Bibl. IV. 47b).

mérő-cérňa: perpendiculum C. [richtlot]. Az álkz mester az mérő tzerňát néki vonzza (MA: Bibl. II.37).

Cérnás: [fibrosus; faserig]. Czérnás fű: caulis fibrosus MA.

Cernáz: effilo MA. [aussticken].

CET: [cetum, balaena; wallfisch]. Vrnak cethi es mendeuec, mellec mozgattatnac vizeben (BécsiC. 132). Jonas volt a cet-ne hasaban három nappal es három eyel (MüchC. 36). A cethal száiból lámpások szabási világosságok származnak ki (Mel: Jóh. 101). Az cet balnac nagyságos ereitől félne meg az erős emberekis (Kár: Bibl. 1538).

CIBÁL, CIMBÁL, CIMBAZ: crinibus traho, capillos vellico MA. raufen, die baare zupfen PPB. Tzibállák egymást (Czegl: Dág. II.69). Hazudez, mikor a Gergely pápa szavai hamissan czibáld (Matkó: BCsák. 153). Az őlyv a rókát valahol éri, menten tsapdossa, szőrt tépi, tzibálja (Misk: VKert. 158). Űstökömet tzimbázták (Gvad: FNót. 17). Hajamat czimbálták (Gvad: NótTest. 181).

mĕg-cibál: [discerpo; zerrupfen]. Ő kegyelmét földhöz verék, igen megezibállák, tépek (Zvon: PázmP. 264). Meg czibálták, tépték (Megy: 6Jaj. 30).

Cibálás: [vellicatio; das rupfen]. Űtés, tsqás, rűgás, tzibálás esik közöttük (Pázm: Préd. 239). Látod é, mire viszen a szent irás czibálása (Matkó: BCsák. 420). Készebbek az embert meg vrnai, mint sem az egymás tzibálást félben hagyni (Misk: VKert. 322).

CIBĚRE: jus acetosum MA. offa, sorbillum PPBl. juseulum acetosum; essigbrütlein PPB. Tsak tzibrével élni: *victitare sorbillo PPBl. Nem czac a gyaptyut el nyiri, hanem a bőreket is levonsza és a ciberét bor ianánt méreti (Helt: Mes. 62). Űtközet nagy lesz mindenkor a farsangban, mikor Czibere bán leszál az bánságban, Konez vajda haragszik, dűl-fűl haragjában, mert nincs tisztessége az negyven hat napban (RMK. II.184). Tyuk-mounyal és tey-fellel csinált czibere (Web: Amul. 106).

ecetĕs-cibĕre: oxymeli PPBl. [trank von essig und honig]. (Nyr. IX.72).

kĕnyĕr-cibĕre. Borban és serben morsolt kĕnyĕr tzipĕrĕc kaláneckal fogattatnac-el: pultes intritae ex vino et cerevisia (Com: Jan. 110).

korpa-cibĕre: [jus fufureum; kleiensuppe]. Ha az ollyan korpa cziberen hizott ecclesia bűnt jovall, mi nem jovallyuk (Matkó: IIRoml. 59. Kem: Élet. 114. PP: PaxC. 281).

mĕzes-cibĕre: [oxymeli; trank von essig und honig]. Mézes tzipĕrĕnek való tálak: premulsidaria PPBl.

sĕr-cibĕre: sorbituncula cerevisiaria; bierbrütle PPB. *Ser leves, ser tzipre PPB.

Cibĕrtĕs (cifrtes Major: Szót. 295. *cziprtes* Com: Jan. 55): claudicans MA. koripes PPBl. dollfűtség Com: Orb. 89. hinkend PPB. Sem az horgas lábnae: cziprtesc, sem a butkós lábnae, sem a széles lábú tárítoppocse nem sántálnae (Com: Jan. 55). A sánta, tzipertes sántikál (Com: Vest. 45. 123). Czibertes görbe lábú (Com: Orb. 89).

[CIBIKĚL]

föl-cibikĕl: [sursum traho; hinaufschleppen]. Lehetetlen a szárnának a tekenőt az említett helyre fel czibikĕlni (Matkó: BCsák. 112).

[CIBORÁZ-İK, CSIBORÁZ-İK ?]

ki-ciborázik: [evaporo; ausdünsten?]. Ezek mind az ő odnas száiból ciboráztak ki (Zvon: PázmP. 104).

CICA: [amasia; geliebte]. Szerelmest setébbm tanyára vezette, ott igaz kedvĕből tiztáját ölelte (Orczy: Kütl. 145).

[CICANT]

el-cicant: [furtim cachino; kichern?]. Zausi, Rózi el tiztaztá magát, hamar fordulásbann meg látván lődjnját (Orczy: KültSz. 162).

1. CICE: catus Major: Szót. 131. [katze]. A nagy fekete egér és apró egér az élés házakat el-futkosván a tiztéknek avagy matskáknak ragdománya lészen (Com: Jan. 40).

2. [CICE]

Cicés: [julos habens; kätzchen habend]. Nem a papistak viaszbol csinált bárányának vérével mosattatik el a mi bűneinknek rótsága, nem is az ő hannaival való hintésekkel, szentelt gyertyákkal, cziczés ágokkal (VárM: Szöv. 251). [Vö. Cikás]

CICÉRE: [ornatus, cultus; mode]. Ezért a cziczeréjért fenyegetődzie isten (Diósz: Préd. D).

Cicérés: [exornatus; geziert, geschmückt]. Illyen a mod-nélkül való piperés, cziczeres, nyalkás öltözet (Diósz: Préd. D).

[CICOMA, CSICSOMA]

Cicomáz, csicsomáz: [orno, exorno; schmücken, ver-zieren]. (Prág: Fšerk. 794. Kr.). A pántlikákkal a bé-font hajac és egyebec csicsomáztatnac, tizfráztatnac (Com: Jan. 101). Magát szépegetni, tsitsomázi (SzD: MVir. 390).

[CICORA, CICORÁZ-IK, CSICSORÁZ-IK P]

mög-cicorázik: [ingermine; aufkeimen]. Az buza mag meg cziczorázic, az vtni bokrosul, hosszu inakat czuda bok-rockal fel erezt, hogy könnyebben allasson (Boru: Préd. 458).

CIFORNYA: [lenocinia corporis; tiberti ebener putz]. Tzifra tizfornyákkal Venus lesit hánnya (SzD: MVir. 297). [Vö. CI-KORNYA]

Cifornyás: [elegantulus, comptus; stutzerhaft]. Sok cifor-nyás német urat rabságra hajtottunk (Thaly: Adal. II.90).

CIFRA: 1) numerí nota PPB. [zerus; ziffer, null]. Multiplicáld meg az első így: 10. 3. eszt monduán: háromszor tizfra vgyan tizfra; eszt ird le: 0 (Helt: Arim. F3). Cizfrára vagy bötükre akarja vetni ez a füvet (Lipp: PKert. II.111). A cizfrák akármennyien legyenek, ő magokban semmit nem jelentenek (Ónadi: Szánv. 2). A cizfrák tsak magok akar-mellyik speciesben is tsak semmik (MTolv: Arim. 7). Vagy talán mind azon nulla-betűk és vak-tizfrák ezek az evangé-liomokban (Fal: NE. 172). **2)** [notae secretae; chifre]. Valami secretumokat akarsz írni, mindig cizfrákkal írjad (RákGy: Lev. 142). Hajdú György levelei érkezének; mit írjon, az cizfrákat megfordítottam, nagyságodnak megküldtem (226). Tegnap előtt hoztak Dániel Imre uratól leveleket, melyeket kegyelmetek-nek elküldöttem; nekem mit írjon, cizfrákkal megfordítottam (407). **3)** [ornatus, ornamentum, pompa; putz, schmuck, pomp]. Pompara, cizfrára költöttek (Mel: SzJán. 96). Engedgyetec meg nekem, hogy egyigő beszédrel éllyec minden tizfra nél-kül (Kár: Bibl. I.531). Lazar minden tizfra nekül temetetet el (Boru: Préd. 689). Jóságát ne költősd tizfrára, kenélségre (Kules: Evang. 229). Én sem ékesen-szöllásra, sem egyéb tizfrára nem szaggattam (Pázm: Préd. 4). Nyelvem meg diczer szép cizfrával (MA: Bibl. V.22). Hagyon, hogy temetésem igen egygűtten, minden ceremonia nélkül, cizfra és nagy költés nélkül legyen (Radv: Csal. III.238. Gyöngy: Cup. 29). Toaletta, a hová a fő-aszszonyok az apró-cizfrát rakják (Fal: NA. 14). Rutalmazták, ha kinek nem volt gondgya a tizfrára (46). Az urak és urfiak a szent-egyházban inneplő tizfrával jelemnek meg (148). **4)** [elegantulus; stutzer]. Ott az cizfrák és nyalkák pirongatják és huritják az szegénylegényt (Thaly: VÉ. II.108). **5)** [ornatus; geziert]. Tizfra, tetteles nevek, szók: nomina, vocabula *speciosa; tizfra-szólás: *cincinni orationis; tizfra, drága öltözet: *cultus cum elegantia et copia; semmi one lehet már tizfrább: nihil *pictus PPB. Ti cifra, giengé rubaiu papok (Mel: SzJán. 284). Cizfra szókkal trágizott hamisság (Bal: CsIsk. 185). Nem szag-gattam a cizfra szokra a fil gyönyörködtetéséért, hanem a miket irtam, a szivre szabtam (Báta: LPrób. 6). Némelyek

hasonló nyelvű vagy cizfra baltit vagy csákant viselének (Mon: Irók. XI.349). Az aszszonyok a tizfra öltözetben tsinosbak (Misk: VKert. 680). Nem de nem tizfra compliment ez? (Fal: NF. 23). Paloták, a melyek tizfrák kívül, de füresek belül (Fal: NA. 123). **6)** [auricula; ohrläppchen]. Hány függők félenek füle cizfra-jában, annyi falu-város van azok árában (GyöngyD: Cup. 611). Hány függők látszanak füle tizfrájában, annyi falu, város van azok árában (PhilF. 38).

[Szólások]. Miközi a sárnak a tizfrához? (Pázm: Préd. 75).

Cifrácska: ornatus, comptulus PPB. [geziert].

Cifrál: [orno; schmücken]. Skárlát nyereg, aranyozott pilla-gokkal cizfralt (Radv: Csal. II.183). Kés csinálónak attunk az Nazur kési nyele cizfrálni 1/2 t. (MonTME. I.161). Pompás sza-vakkal nem illik cizfrálni (Orezy: KöltH. 15).

föl-cifrál: [exorno; ausschmücken]. Midőn szépen fel-cif-rálta magát, a páuac közzübe mène (Helt: Mes. 92).

Cifrálás: [exornatio; verzierung]. Nem effele tizfrálásba il ezokaért a nemesség (Helt: Mes. 91).

Cifrálkod-ik: [se comere, ornare; sich schmücken, zieren]. Magokat ifjító, tizfrálkodó vén szülék: vetulae *interpoles; nem tizfrálkodik köntösbén: *modicus cultu vel in cultu PPB. Ne cifralkogatok, ne misezzetek (Mel: SzJán. 96. Csúzi: Tromb. 350). Ez vendégl, amaz tánczol, tizfrálkodik (Orezy: KöltH. 79).

Cifrálkodás: [exornatio sui; ziererei]. Öltözéssel, cizfrálko-dással, kendőzéssel töltik az időt (KirBesz. 14).

Cifrán: [elegant, ornate; geziert, zierlich]. Tizfrán tün-czolni: *sultare eleganter PPB. Mint egy cizfrán fel-öltözött lator Pandora (Nán: SziT. 668). Te jó kurucz voltál, mikor adtát cizfrán mondtál (Thaly: Adal. II.301). Fennyen és cizfrán kezdik a ceremonia dolgát (Fal: UE. I.115). Tizfrán rakják lábokat (Fal: Vers. 23).

Cifrás: verniculatus, polymitus C. picturatus MA. [geziert, geschmückt]. Cifrás ő: caestus; cizfrás pagymontom: asaro-tum C. Veszszós, iratos, sujtásos, tizfrás: virgatus PPB. Sok tarsai vadnak (az aszszomak) hatra az világban, szebbek es cifrasobbak ennél, azok eleget ingerlenek felesgődnék (Helt: Mes. 474). Oh babonás papok azért innét távozzatok, hagyjatok békét viaszak, az bűdös olajnak, az gyortyaok, vége vagyon cizfrás korozmának (RMK. IV.256). Sok cizfras mennyechkek (Mon: Apol. 335). Az keueliek es az cizfrasok semmi tisztesse-ges dolgot nem indíthatnak (Fél: Tan. 466). Cizfrás és ékesseu for-mált szokba foglalná tanítását (Zvon: Post. I.10). Cizfrás hasé-tékoc (Com: Jan. 101). Egy cizfrás puskám vagyon, az kit Paksy adott nekem (Gér: KárCs. I.439).

Cifraság: ornamentum SI. [zierrat, verzierung]. A palás-tokat ránc takarítyug; az ékességce, cifraságoc hozzá adat-tatnac (Com: Jan. 101. Zrínyi II.198).

Cifráz: exorno MA. verniculator PPB. [schmücken, zieren]. Szőlő-levél formára tizfrázott: pampinatus; beszédet tizfrázni: *accersere orationi splendorem; a beszédet igeo válogatott szókkal tizfrázni: affectare *cultum effusioem in verbis; tiz-frázó, szövé takás: segmentarius; rojtos ruhák, tizfrázott kün-tösök: *segmentata vestes; minden ékességekkel tizfrázta az órátiót: omni *venere exornat orationem PPB. Felesegeket cizfrázak, vgy hogy elig ismertetnek ki az feo emberek felesi-gektől (Vás: CanCat. 470). Igen cizfra szíronynyal, sőt ezüst fonallal cizfrázott majez (MonIrók. XI.353). Hol cizfrázzák most ruhádat, hol prémezik nadragódat? (Thaly: Adal. II.301). Akár mint öltözzenek s tizfrázzák magokat a dámák (Fal: NA. 118). Hivására tizfrázzák a szép eszközöket (SzD: MVir. 137).

föl-cifráz: {exorno; ausschmücken}. Képekkel fel-tzifrázta a házat: domum *investivit pictura PPBL. Ezen képpen vagyon a fel cifrázot aszszonyiálatoknak is dolga (Helt: Mes. 91).

mög-cifráz: ∞ Meg tzifrázni a beszédet: *calamistros adhibere; meg-tzifrázni az óráziót: *notare tanquam stellis orationem; meg-tzifrázni a dolgot: *collocupletare rem exornatione PPBL. Az szép tejes utis meg cifrázza magát, látván az nagy istennek sok szép anyját (Zrínyi: ASyr. 273). Egy kantárt pillangókkal meg-cifráztatni (Zrínyi II.178).

Cifrázás: comptus C. exornatio MA. auszierung PPB. [putz]. Hegedűl'sbe, éneklésben azon szónak gyorsogatása, tzifrázása: frequentamentum; ki-vájt tzifrázású oszlop dorék: scapus *striatus PPBL. Meg sok hasznót tőt volna ez minekfink es sokat chalt volna czifrazasunál a feredőbe (Helt: Mes. 473). Sok tarsú vadnak hatra, sőt nem csak a nemesek közt, hanem minden városokban, hollot effele cifrazással mind meggyőzik meg a nemeseket is (474). Ruha-tzifrázás, gangoson lépés (a leányok) minden nevelések (Pázm: Préd. 1124. SzD: MVir. 319). Beszédnek cifrázása (KCsipk: Woll. Előb. 6).

Cifrázat: segmentum PPBL. [ornamentum; auszierung]. A beszédnek szép tzifráztja: orationis *nitor; szép tzifráztati órázió: *nitens oratio; változtatni a beszédnek tzifráztatit: orationem *variare PPBL. Köntös cifráztaja: lacinia PPB. A babiloniai Bélus isten templomában fel építettett oltárnak ékes cifráztati köznél nem utolsó a kereszt (VárM: Szöv. 223). Veszem észre a tzifráztot (Kírbesz. 56). Az ajtnak mellyékei tzifrázattal voltak gazdagítva (SzD: MVir. 180).

Cifrázó: [sculptor; kunststecher]. Ezüstcifrázó: argyroscopus MA. silberstecher PPB.

CIGÁNY: 1) Ciganus, Tiganus MA. PP. [zigeuner]. Michael de Cigan, 1393. Czigany-Vaja 1411 (locus in Szolnok, Czinár). Az cigánoknak lám békét hagytok, kik mindenkor lopnak, az törökökvél lám pártolkodtok, kik rajtunk rabolnak (RMK. II.206). Sátorbeli cigányul is hamisabb és hazugabb (LevT. II.323). Paraszt embertől sem hallottam ez féle cigán leiftőt (Zvon: PázmP. 289). Czigán módra haja, körme el metélteték (Juszt: Aen. 30). Czigányoknak attunk az szögektől 8 d. (MontME. 154). Poklul járának az szegény cigányok, marada csak sátorok (Thaly: VÉ. 149). Az udvari nép nem ruhásabb a mi tzigányunknál (Mik: TörL. 51). 2) versipellis C. fallax MA. betrugner PPB. Pardi-cigány-fogások: fallaciae WF. Cziganyoknak attyoe vagy (Mon: Apol. 363). Czigány gyűlés (Deesi: Adag. 139). Czigány módon s nem igazán citállyák a pateret írást (Czegl: Japh. 86). Nem hiszek efféle cigány remeknek (Czegl: MM. 202). Ne légy olyan mint a cigány (300). Soc színű, cigány, ravasz emberek (Com: Jan. 203).

[Szólások]. Czigánnális cigánb (Deesi: Adag. 188). Sem mit tzigány nem érne véle (Kisv: Adag. 20). Tzigánykerekét hányui: in rotam se versare, circumagere PPB. Ne niargalliatok a cigánok louna, a szerencze kerekén, az történet szekerebe, mert el dőltek (Mel: SzJán. 7). Jól tud szántani a tzigányok lován (SzD: MVir. 224). Nem leányhoz illő módon viselém magát, elküldtetett volt s ez az Bodoki elvén, róla kapott a cigány mézbö (Hazánk I.299). Beszédgye tzigány illőről költt (SzD: MVir. 224). Tzigány illón koholt pardi hazugság (225).

[Közmondások]. Nem kel cigánt lopásra tanítani (Deesi: Adag. 11). Ritkán mond igazat a tzigány (Kisv: Adag. 75). Minden tzigány maga lovát ditsíri (SzD: MVir. 88). Szemesnek való a játék, valnak az almusn, tzigánynak a vak ló (261).

Cigánykod-ik: 1) [artes magicas tracto; zauberei treiben]. A babác cigánykodnac vele (a tyikbgygyel), háromszor köszönteg reggol, vgy szedie (Mel: Herb. 182). Az emberek lelke

űdvösségéért sem kel cigánykodni (Pázm: Kal. 226). 2) manticulor C. MA. beutelschneideri treiben, stehlen PPB. Cigánykodie: Ciganum agit, idest more Tigan vel Cigani, fraudulenter agit (CorpGramm. 237). Ne cigánykogyek senki, ne hania erdemet (Mel: SzJán. 132).

Cigánykodás: [astutia; verschmitztheit]. Mi haszna vagyon heban való soc cigánykodasodnac? (Mon: Apol. 513).

Cigányoz: [detrecto; schmähen]. Egy felől pispóknec nevezed, más felől cigániozod (Mon: Apol. 364).

Cigányság: 1) [Cigani; die zigeuner]. Béresei Szebenben egy cigányt megöltek volt s satis factioért hozzá mentek az egész cigányság (Hazánk. I.373). 2) sutela, fraus C. fallacia MA. [hinterlist, betrugerei]. Okos cigányság: strapha C. A féle cigányságnac hitván hasznái vagyon (Helt: Mes. 126). Igen haraguk elő nsga effele chygansagaert (RMNy. 96). Hogy cigansaga es alhatatlansaga ki tessce (Mon: Apol. 347). Képtelen cigányságokat irnak és kiáltnak reánk (Pázm: Kal. 226). Tagadhatatlan cigánysággal az sz. írást megvesztegeté Luther Márton (755). Nem tudom, minek nevezem a Balduinus szemtelen cigányságát (Pázm: LuthV. 396). Csintalan fartelyi es hazug cigansagy (Zvon: PázmP. Ciml.). Ki számlalhatna elő azokat az őrdögi soc tzigansagokat (EszT: IgAny. 153). Lupulnak minden dolga csak cigányság és latorság (RákGy: Lev. 137). A sidóknac e béli cigányságokat könnyen eszekben vehették volna (Pós: Igazs. 189). Nem mondom cigányság, de egy kis ravaszág sokszor használhat magán (Kisv: Adag. 108).

Cigányul: [fallaciter, astute; verschmitzt, listig]. Hazugul, cigányul írák (Matkó: BCsák. 157). Azt fogja rám hamissan s cigányul, hogy én az ecclesia nyomorúságból azt satultam ki, hogy az ecclesia belső igazságában bontakozott meg (178).

CIGERE. Tzigero-játék: cindalismus PPBL. das pfitzen, spicken; ein spiel der kinder PPB.

CIGOLYA: salix purpurea SI. [brandweide]. A szőlő, ha eleg vastag, tzigolya avagy szőlők vesződelis meg lehet ködni (ACsere: Enc. 271).

CIHANT (czehentés Gvad: Orsz. 130): [gannio; belfern]. Hármát cihantott s mindgyárt hozzá futottak (az ózek) (Gvad: Orsz. 116). [Vü. CSAHOL]

[Cihantás] cēhōntés: [gannitus; das belfern]. A többi kutyák halván ejteni czechentést, sürgöttek, forgottak (Gvad: Orsz. 130).

[CIHELŐD-İK]

ki-cihelődik: [moleste prorepe; mit mühe herauskriechen]. Ébred az urfi, ki-tzhelődik a nyoszolyából (SzD: MVir. 23).

CÜHÖD-İK, CSÜHÖD-İK: 1) [segniter ago; langsam handeln]. Ijad soká se irányzad, ha akarsz varjat lőni, mert hogy ha sokáig cühődöl, más fogja mellyeszteni (Ben: Ritm. 157). Egy pár koszos sárga pénzért, egy vivat-kiáltásért nem méltó étlén itlan koplalni s epedni, rongyban tsühődni (Fal: NA. 211. SzD: MVir. 397). 2) [se extricare; sich herauswinden]. Lám váltalak addig, míg cühődöl vala az ló alól (Zrínyi: ASyr. 139).

ki-cühődik: [segniter prorepe; langsam herauskriechen]. Azonban támad az urfi, ki-tzhlődik menyeczett nyoszolyájából (Fal: NU. 256).

[CIKA]

Cikás: [julus habens; kätzchen habend]. El-törölték azt a papisták, kik az ő bővső bajos edgetnasoknak meg szentelésében, mineműek a só, víz, viasz, cikás ágak, hamvak és harangok, az istennek méltóságos nevét betstelenítették (VárM: Szöv. 53). [Vö. Ciccás]

CIKKELY (*csikkely* GKat: Titk. 239. GKat: Vált. I.41. Czegl: MM. 109): **1**) articulus, particula MA. [teíl, abschnitt, artikel]. Iz, fínak vagy szőlő veszősűnek boga, tikkely ágazat: articulus PPBl. Eöft cikkeliben auagy punctban helihezettett rőuid tanusigh (ThewrC. 171). Kellet a királynac nehez ízekef auagy cikkeleket fel venni (Helt: Krón. 194). Danid a Saulon valo felső ruhának szarmat vag eő cikkelet el meczetté (Mel: Sám. 99). Ez volt az negy cikkeel, kikben meg marattanac (Mon: Apol. 311). Sok egyéb cikkkelyit az ő szenvedésűnek nyilván meg mondották vala még régen az próféták (Pázm: Kal. 60). Az hitnek valamely egy rész cikkkelyérül akarua versengeni (110). Az istennél kedves elethőz három tikkellée kívántanac (MA: Scult. 130). Ez tikkell az egész könyörgésűnek bé-tejező rekeszse (Ker: Préd. 1008). Az szent írásnac helyeit auagy cikkelit hoztadé elő tréfába (Vás: CanCat. 212). Minden tolvajságnak cikkelit el végeztenek (Gér: KárCs. 382). Másra nem magyarázhatom az kegyelmed levelének utolsó cikkkelyét (RákF: Lev. II.436). **2**) [punctum temporis; minute]. Az időű tikkelye: *articulus temporum PPBl. Egy ora aal 60 tikkelyekből (ACsere: Enc. 108). **3**) Az igének cikelle: syllaba C. Cikkkelyenként: syllabatin, intercese C.

Cikkelyecske: [articulus; artikel]. Oluastad cikkkelyeczi-kéjét (Bal: CsIsk. 132. Mad: Evang. 176).

Cikkelyös: [articulatus; gegliedert]. A biv és okos szolgálac szabott regulamentomától csak egy cikkeles pontal-sem távozki-el (Csúzi: Síp. 238. 384).

Cikkelyet [?] [articulus; abschnitt]. Részei, cikkeleti (Ker: Préd. 7).

[Cikkelyöz]

Cikkelyezés: [partitio; auseinanderseztung]. Haj-szál-basogató tikkelyezés (SzD: MVir. 200).

CIKÓRIA: intubus MA. Tzikória-forma: intubaceus PPBl. Napra nező fűv. cikoria. Az magyarok katang koronak hyuiak (BeytheA: FivK. 39). Az mezey cikoria meg oltya az zent Antal túzet (40).

CIKORNYA (*czikoráz* [?] Mel: Sám. 317. *tsikornyázás* Pös: Igazs. I.292): [ornamentum; aufputz]. Az igaz ecclesiának lelki tzikornyáa nem külső, hanem belső (Czegl: BDorg. 163). [Vö. CIPORNYA]

Cikornyás: elegantulus PPB. [ornatus; geziert, aufgeputzt]. A régi nem tzikornyás eleink: antiquitas *impexa PPBl. Cykornias ruha, öltözet (Mel: SzJán. 236). Vala penig a Thamaron cikornyias, sok színű ruha (Mel: Sám. 176). Cikornyás temphui ceremoniák (GKat: Vált. I. Előb. 15). Más tudatlanságával akarsz tzikornyás tudományt szerezeni (Czegl: MM. 53). Mutasd meg, hol szolgáltaták olyan cikornyáson a tanutványok a miést? (Matkó: BCsák. 113). A pápista cikornyás vallás (257). Mit írjak a roppant tzikornyás városból? (Orczy: KöltSz. 201).

Cikornyátlan: [absonus; unharmonisch]. Bár ne szerzet vona oly tzikornyátlan énekeket (Czegl: Tromf. 35).

Cikornyáz: [orno; schmücken, zieren]. Tzikornyázom szavamat az éneklésben: vibrisso PP. Ne czikorázza [így] magát, feleséget, mint a fénies bogár (Mel: Sám. 317). Áltortzával tzikornyázzac és cifrizzac magokat (MA: Tan. 139). Sok szűkkel cikornyázott hazugságok (Bal: CsIsk. 107). Sok effele neuekkel való trágázzott és cikornyázott hamisság (471). Hintó eziüstös szegekkel és arany prémmel cikornyázva (Monfrók. VIII.365).

mög-cikornyáz: ~ A fuzakás mester meg szokta cikornyázni az edent (ExPrinc. 159).

Cikornyázás: [exornatio; das schmücken]. A papi öltözetec, öltároknac tsikornyázása, corporáléc semmire kellők (Pös: Igazs. I.292). A templomok cikornyázása is 200 esztendőben kezdetett (VárM: Szöv. 103).

CIKTUS: [?] Fekete, magam alá való cikztus [így] lovam főkéles szűrke, lovász alá egy fűkő (Radv: Csal. III.359).

CILICIOM, CILICIUM: [cilicium]. Aldozatot ámulac-uala ciliciommal megzoroitoznan (BécsiC. 16). Az sororok kezzel nemelyek ciliciumba járnak (MargL. 2). Ciliciomban es hamuban penitenciat tartottanak (JordC. 387).

1. CÍM: [titulus; titel]. A tzm s a nagy név széles botána vagy farpóltz (Gvad: Hist. 30).

2. CIM [czin?]. Puska cső czimeket küldünk mi imét, minél hamarébb hozzá kell fogni (RákGy: Lev. 312).

CIMBALOM (*cymbalum* SándC. 16. TihC. 4): cymbalum, tympanum C. timbulum MA. Tzimbalmat verek: cymbalisso; ich schlage auf der cymbel PPB. Enecleter istennee cymbalomocban (BécsiC. 44). Olyan vagyok nynt az zöngő erz awagy az chengew cymbalom (ErdyC. 96). Doktofok zereuth hegedű, lauth, cymbalum nem lezön (SándC. 16). Lávtem en chyeugw ereyee a vagy pengw chymbaloma (Komj: SzPál. 172). Az also reuden valo papoc a tőmjénezőldo illatokat tézneec, cymbalmoockal, cseingetőckel cseingetvén (Com: Jan. 129).

Cimbalmi: [cymbali]. Áldgyatóc az urat cimbalni zengésben (MA: Bibl. V.15).

Cimbalmos: cymbalistes, tympanista C. Czimbalmos aszszony: tympanistria C. Lezön oth hegedűs, dobos, cymbalmos (SándC. 16). Pribék cimbalmosoknak 3 tintot meg nem adás fejében (MonTME: I.315. 343). Nagy sereggel megindultak musikásokkal, úgymint: hegedűs, gardonos és cimbalmosokkal (Házánk I.362).

Cimbalmoz: tympaniso C.

CIMBORA (*szimbora, szimbordóc* MA. Decsi: Adag 199. egybeszimbordí Kár: Bibl. I.641. *zimborá* Toln: Vigaszt. 77. *zimborál* Zvon: PázmP. 271): **1**) pactio, partitio, consortium MA. vertrag, gemeinschaft PPB. Czak mint szimborául az többi mellet (Decsi: Adag. 199). A collegium theologicum erszénye telvén, közönséges zimborával írának valnuit a Kalanz ellen (Pázm: LuthV. 2). A nit a békességnak megpecsételése előtt s zimbora nélkül magunk is végben vihettünk vala, alhoz csak reménységünk sem marada (Monfrók. VIII.245). A német commissarius valami marhákkal való kereskedés zimborájában a fejedelem asszonyal nagyságodat is be akarta venni (Gér: KárCs. IV.480). A bavarus zimbora nélkül Tsehországot meg nem tarthatja (Mik: TörlL. 4232). Az országos zimborával iratott felelet fogását meg-törtálni (SzD: MVir. 157). Az öreg urat jobb kezén vezette a szerencse, mintha szoros cimborában lett volna véle (Fal: NE. 27). Esküitt cimborával rajtok mennek mind a hárman (69). Az értelmesek olly gyaniban valának felőle, mintha cimborát kötött volna az ellenséggel (Fal: NA. 224). Ezek a cimborák, magános tanácskozások nem válnak hasznodra (Fal: Const. 815). **2**) [socius, sodalis; genosse, spießgesell]. Sok fele zimboraual pörlyöző malleator (Bal: CsIsk. 382). Tévelygő emberek mellé szító zimborá (Toln: Vigaszt. 77). Két haragos fél közt békéséget szerző zimborác (Com: Jan. 202). Cimboráid állattyák, hogy ezt régen nem keresztyének találták (Czegl: MM. 168). Csak most tekerék meg Tapperust a te cimboráid (296). Sámbar s az ő zimboraí így ellenkeznek ez dologgal (Matkó: BCsák. 337). Nem egyéb a világ, hanem az ördögnek zimboraíja (Tof: Zsolt. 41). Uzsorával várja bérét munkájának, mindazonáltal az ki veszi zimboraínak, viseli jól gondját felvállalt dolgának (Thaly: Adal. I.161). Az sas zimboraíának is tudom tehetségét (164). A kik voltanak baromilegettető pusztai pásztorid, voltak zimboraíad, azok lettek megölő hóhérid (II.159). Sardanapalus rend kívül való asszony emberes és a szövő-fonó házaknak gyakorlója s a frajoknak zimboraíja volt (Misk: VKert. 63).

Cimborál: [paciscor, contraho, consortium in eo MA. [sich vertragen, gemeinsame sache machen]. Közbenjáró a két adó-vévő tizmborálól között: proxeneta PpBl. Két felé tizmborala (Göres: Mty. 86). Az ördög halálos ellenségünk, de semmit nem árthat, ha övéne nem tizmborál testünk (Pázm: Préd. 162). It Caluinussal tizmborál (Zvon: PázmP. 271). Deákkal elegyített magyar s magyarral ezimborált deák beszédet nem igen szeret vala (MonRók. VIII.362). A felesége másokkal tizmborál (Bar: LPur. 173). Az élet tizmborálól baj-társa és osztályos rokony a halál (SzD: MVir. 205). Ördöggel tizmborálott társalkodás (476).

egybe-cimborál: [conjungor, consortium in eo; sich verbinden]. Az gonosságban egybe szimborálott népec (Kár: Bibl. 1641). Kár minden tagok egybe-tizmborállanak, sem teledkedhetnek annyi jót, mennyit a nyelv (Pázm: Préd. 809. SzD: MVir. 323).

Cimborálás: [consensus, convenientia; übereinstimmung]. Csak egy pont cimborálása sincs ez aránt Caluinusnak az ubiquitással (Pós: Igazs. 1670).

[Cimborálkod-ik]

egybe-cimborálkodik: [consortium in eo; sich verbinden]. Ez könnyen leszen, ha nem minden rendbeli emberekkel egybe cimborálkodunk (Helt: Mes. 205). Te olyamockal tizmborálkodgyal egybe, kiknek ismered természetöket (260).

[Cimborálód-ik]

Cimborálódás: [pactio; vertrag]. Tizmborálódásban, árulásban és egyéb szerződésben-való tsalárdság, mikor valanüt kétfelé-is el adnak: stellionatus PpBl. Azt írja, az Tökölhyivel való cimborálódásért reink nagy harag vagyon (MonOkm. XIV.247).

Cimborás: [consors, socius, sodalis; genosse, kamerad]. Nem kel Pétert s Pált fogadnunk követésre, mintha ömaga Christus cimborás társ-nélkül elégséges nem vólha minden szükségünkre (Pázm: Kal. 794). Ha mi jó vagyon a pogányokban, ö-bennek nem kárhottattuk, de ő tautványi és ezimborási nem leszünk (Pázm: LuthV. 24). Cimborásokis vattok (Bal: CsIsk. 167). Amaz sok féle cimborás munkául rosszul tata-rozott malicus (381). Olly felelete van, mind a cimborassanak (Bal: Epin. 2). Bezzeg ugy vallok én e tizmborás barátoddal együtt (Czegl: MM. 147). Szomszéd-asszonyait, ezimborás pajtásit ellenem bujtja (Thaly: VE. II.291). A jó értelen, ha gonosz akarattal tizmborás, egyebet nem teremthet a természet rendi ellen való ékelen alkotmányoknál (Fal: UE. 372). Tizmborás társad tanu ne legyen ellened (III.72). Tizmborások vagytok, osszátok el szegyeuteket (SzD: MVir. 187). Rosszul forrasztó kohból költt sokféle tizmborás munkául tata-rozott s már régen elporlott pörölly (418).

Cimboráz: [consortium in eo; einen vertrag schliessen]. Hogy ha a lélek tizmboráz a testel, mind magát mind lelkét fertelmes bűzbe keveri (Fal: SzE. 546). Hogy Basilius hamis lovállal velem cimborázott volna ellened, csak mondás (Fal: Const. 836).

Cimborázás: [conspiratio; verhöllnis]. Bűnösnek valják Angeliát a legénnyel való tizmborázási miatt (Fal: TE. 635).

CÍMÉR (ezemer KNagysz. 1579. B5. tizmör Nom. 39. cymmer Komj: SzPál. 58. ezimmer MA: SB. 141): **1)** armus MA. schulter PpB. örder bug vom wilde Adami. Bárány-tizmör: armus ovillus Nom. 39. Borjú-cizmer: *lumbus vitulinus; tizmer-bárány-lus: armus agninus Pp. Nyúl-tizmer: *lumbus leporis; borjú-tag, tizmer, a vesés fele: *lumbus vitulinus; első tag, vagy tizmer a marhában: szügy, szegy, váll: armus PpBl. Tégy az füzékba lapotzkáuit és tizmeret (Kár: Bibl. II.131). Szegy salátat, bárány cizmert sölve chenalts (KNagysz. 1579. B5). Az áldozatok

job falattya, szegy és tizmere papoknak adatott (Pázm: Préd. 946). A bárányuk az ő balczimere tímogatya és az eséstől oltalmazza a bárányt (Hoffm: Préd. 9). Septemberben leg jobb sodört füstölű és bárány cizmert (Lipp: Cal. 53). Az őz cizmört fonyaszad meg, mindömek előtte jó meg ispekeld az cizmört (Radv: Csul. III.45). **2)** insignia, stemma C. MA. [signum, imago; wappen, schild, bild]. Leez' dychoseoghnek coronya es az erek orzagnak cymöre: diadema regni tui (ÉrdyC. 38). Legyet vátte, az kórnynyl metelysnek az lyt igassaganak cymmeryth: signaculum (Komj: SzPál. 58). Az ő zászlóiban arany koronás keselő vala meg iruán, es eszt e tizmert viseltée mind az magyaroc (Helt: Krón. 14). Ország cimere: arma seu insignia Hungariae (Ver: Verb. 20). Az pénzen az fejedelemnek képe avagy cizmere vagyon (Tel: Evang. II.174). Te ember, kié ez a tizmer, mellyet lelkeden viselsz? (Pázm: Préd. 1090). A hajónac tizmere vala Castor és Pollux (MA: Bibl. Jegyz. 135). Az nemeseeknek cizmere boytos szűrre változnée (Prág: Serk. 858). Bőczületbe tartuc eleinknek cimert (Vás: CanCat. 120). Nem csak az oroszlanj egyedül cizmere az erőseknek (Hoffm: Préd. 5). A vitéze cizmerekel felékesítettén, megnemesítettén (Com: Jan. 152). Az tekintetes cizmert kel homloktok eleire tenni (Toln: Vigaszt. 65). Az füres hordó kongás és eszterhán termett gabona fő pharisaensi kérdéségednek jeles cizmere (Matkó: BCsák. 124). Ásó, kapa a te cizmered-is (343). Harmadik selleg, síma polár uj, az Thatay István cizmere rajta (Radv: Csul. II.120). Az urfiak fémien dísekednek a huta életnek tizimmerével (Fal: NE. 6). Azt gondolják, ha a cimerek tetején korona látszik, már elég fedele vagyon paraszt örkösöknek (12). **3)** [titulus; inschrift]. Vetik az hebere, hogy valamel prophetane atfa auag ősi vette-tendie a cimemben, hogy ők es prophetae voltane (BécsiC. 275). Ira kedeg es cymert Pátos es veto a kereztre; e cymert a sidoc közzöl sokac olussanenala (MünchC. 210). Mynden capitulouak awagy rezenekh chymereh awag jegyet elöl vetottem (WinklC. 121). **4)** crista MA. [federbusch].

gém-címör: cirrus ardearum; büschlein auf dem kopf der reihier PpB.

kakas-címör: centrum galli; eisenhart Mel: Herb. 144. Verbena: szapora fű; eggyie lúnya sanguinalis, columbaris; galambos fű; más neue a nőstinec crista gullinacea: kakas cimor, kakas taré (Mel: Herb. 144).

toll-címör: [crista; helmbusch]. Bársony süvegecskét feltenni és egy szép toll cizmmert belé (MA: SB. 141).

[Címöröl]

ki-címöröl: [depingo; beschreiben]. Minden ő közöttük való dolgokat, az mellyek az ő mestersegekre néznek, megvizsgál-hassanak és megláthassanak es ki cizmerelthessenek (KecsKtört. II.307).

Címörlot: [titulus; inschrift]. Malachias Aggensnac es Zachariasnac ideiben volt, kikben fűdő elűdő nem vettette a cimorletben. Azon királok alat prophetaltane ők es azok prophetaltanak, kie ő előttee valnac cimorleteket (BécsiC. 175). Ő igeiene cimerlete (MünchC. 104).

Címörös: **1)** cristatus C. einen federbusch habend PpB. Cimeros madár: avis cristata MA. ein vogel, der einen federstrauß auf dem kopf hat PpB. **2)** [insigni praeditus; mit wapi pen versehen]. Attok ez my lowelywnkedh mog orewwsethwe chymeres powchethwnkedh (RMNy. II.197). Attan az en levelemeth cimeres pechetömyel (LevT. I.124). Cizmeres, királyi, fejedelmi ruhá (Com: Jan. 99). Cizmeres, rozcsés, körül csipkés abrosz (Gér: KárCs. IV.272). **3)** [nobilis, insignis, praedatus; adelig, prächtig]. Jeles, tizmeres, nemes követő sokasággal kör. nyúl vétettettén (Com: Jan. 139). Eneuk már tizmeres kiráris valottuk (Könyi: HRom. 104). Arrul vádoltok, hogy én kiraly

méltóság ellen való vétkekkel vétettem a ztimeres fejér-népnek (Fal: NA. 19). Minapi beszédemben reá szabadítottam az egész ztimeres rendet (95).

Címēresen: [praecepue; namentlich, besonders]. Mondmeg immár ugyan címeresen, hány dolgokban áll a romai anyaháznak bálványozása? (Pós: Igazs. II.666).

Címēřez: [characterizo; tituliren]. Haragjából a pater ztēmērezi Kamutūt (Megy: SzAÖröme. 4). Szent Pál is ezzel címerēzi az ecclesiát (Pós: Igazs. II.339).

CIMMÉR: [stratum; schicht?]. Meszes sár helyett forró enyvel öntözték és tapasztották a rendrerakott téglákat, de úgy, hogy minden harmintzadik téglá sor után sütni nád ztimer következnek (Moln: JÉpül. 212).

CIMPA: 1) [cartilago; knorpel]. Ember orra két zimpája: ala PPBL. 2) [nasu torto; schiefnäsig]. Oltarra ne yarwlyon zolgalny, ha czonka, ha santha, ha cympa, ha kanczal (JordC. 108). Orrotlan czimpa avagy csonka orru (Esprinc. 196).

CIN: [stannum; zinn]. Egy igen kicsi fejér zint nem árt az forrasztóban tenni? (Keesk: ÖtVM. 292. 320). Fél nehezék fele zint vess bele (317). Megeszi a rozsprádlit zintálbul (Thaly: VÉ. II.309).

CINADOF (*cinadof* Radv: Csal. II.17. *csinhadot* Gér: KárCs. I.449. *zinedőf* SzBodó: Kalm. 7): syndon, tela pretiosa MA. linteum bisinum, carbasus PPB. [feines gewebe]. Kezed legyen rakua villamo szep aranyas gyűrűkel, inged cinadoff legvekomb galler gyeolczbol (Helt: Mes. 453). Miképpen azért a kinek túros szára vagyon, akár-mely szép cinadoffal bé-kösse, sem marad tőr nélkül (Pázm: Kal. 747). Ott találhatz gallert és zinedőfot (SzBodó: Kalm. 7). Egy cinadof ingnal fer u-rassal (Radv: Csal. II.83). Irja, hogy kegyelmednek írnék, hogy egy vég csinhadot venne kegyelmed (Gér: KárCs. I.449).

CINADONYA. Chelidonium majus: cynadonya, fechke fin, h. e. hirundinum herba (Beythe: Nom. 3b).

CINCÁL: [crinibus traho] schopf beuteln Adámi.

CINCE-FINCE: [levis, debilis; leicht, schwach]. Ők táplálnak levestékkel, silt körtvélyvel és egyéb czince-fince étkekkel, mert se csikot, balat, tészta s keményrántottát nem szabad ennem (Gér: KárCs. IV.469).

CINCIUS: [administer, satelles facinoris; helfershelfer]. (A német) elvött templominkért helyt ígér mutatni; hiszem az pozsonyt így nyerte vala ki, ráfogák: árulók a templom falai, elveré, többivel bírják cincziusi (Thaly: Adal. I.93).

Cinciuskod-ik: [sycophantor; intriguiren]. Nyelves fecsegő, cinciuskodó, fondorkodó vala (Szal: Krón. 622). Az őrdög sűrűg-forog az emberek körül, köz-kópálkodik, cinciuskodik közöttök, hogy őket össze-veszthesse (GKat: Vált. 1942). Rédei is later, maga hogy már nem, de áruló later Bosodi szolgálja cinciuskodik, kit már körmen érinék (RákGy. Lev. 539).

CINCOG (*cziczeg* Com: Orb. 4. *cziczog* Adámi. *csincseg* Bethl: Élet. II.278): mintro MA. [zischen, pfeifen]. *Cziczeg* az egér (Com: Orb. 4). Az egerek zibongani és cincozogni kezdenek (Lipp: PKert. II.228). A néki bizelkedő alattvalói azzal a szó-lásnak formájával cincsegték a füleiben: méltóságos cancellarius uram (Bethl: Élet. II.278). Az egerek nem érzik a macskát, azért cincognak (Fal: Jegyz. 920).

Cincogás: [mintratio; das pfeifen]. Meg-halván a több vakan-dokok cinczogását a vakandoknak, mind oda futnak, belé-esnek a fazékba s oda maradnak (Lipp: PKert. II.224).

CINĖGE (*zsinige* PP. *tsinege* Com: Vest. 140): meancha, saix MA. [meise]. Svuem, lölköm, viragom, czinigem (WeszprC.

Előszó. Born: Préd. 553). Hangos szavunk: a tengelicz, pacsirta, fülemüle, czinege (Com: Jan. 31). Termete mint a czinegének (Zrinyi: Symb. Előb. 4). Tsinege, sykora (Com: Vest. 140. Lipp: Cal. 39).

CINGOLÓD-İK: [complicor; sich umschlingen]. A virágok ugrándoztak, lejtőt jártak: a kalapos gomba forgolódik virgontz taljún; répa, retek ztingolódniak; tök és dinnye hason jár (Fal: Ének. 871).

CINKOS (*tzinkus* PPBL. *tsinkoskodva* Fal: NU. 268): 1) [cubus, talus; würfel]. Tzinkus, vagy valami jegy, melyet a sors vetők ki-vomnak: sortes PPBL. Boka csontoscákkal avagy jegyes czinkosokkal jádzuai: talis seu tesseri ludere (Com: Jan. 209). 2) histrio, ludio, collusor, ganeo, consors in latrocinio MA. [sodalis] gaukler, possenreisser, mütdeb PPB. [compagnon]. Egy könyvet nyomtata Luther, melyet egy fő czinkosa csuda mint dicser (Pázm: Kal. 203). Játékos czinkoshoz ment (MA: SB. 155). Lőcsén, Késmárkon kik voltak czinkos párttartói és fautori s foveálói dolgoknak, szép szóval kell kivenni s velek megmondani ezeket (RákGy: Lev. 210). Vesseléni feleségével s anyjával hogy ők czinkosok, hamis hír írogatók, régen tudjuk (507). Egy tzinkos játszó a theatrumon róla majmoskodván, tsifra kezdé ütegetni erköltsét (Fal: NE. 101). Tárty és tzel volt, melyet az őrdög minden tzinkossival szüntelen lövöldözött (SzD: MVir. 303).

Cinkoskod-ik: [histrionem, ludionem ago MA. gaukeln, possen treiben PPB. Az isten hívságos játékokat és haszontalan csudákat nem szokott cselekedni, mint az szemfényvesztők czinkoskodnak (Pázm: Kal. 642). Nőta s kőta betűkre beszélgetnek, mint a kik a piatzon pénzért tzinkoskodnak (Fal: NE. 59). Fel- s félre pillantva, tsinkoskodva ezer meg ezer képeket írnak a szívekbe (Fal: NU. 268).

Cinkoskodás: [gesticulation]. (A mólnár) fel s alá járdogála a szobábann, tsípőre tévén kezét, löggatván fejét; az abbé tensesen tildőgele a meleg kementze mellett, tsodálván a mólnárnak tzinkoskodását (Fal: TÉ. 197).

Cinkosság: [perversitas; verkehrtheit]. Benn a scenákpirtzán a sok festett artza, feslett beszéd, lustos pennával írott képek, katzér-tántz, later tzinkosság (Fal: NE. 207). Nem vészerént-való atyafiak az emberség és tzinkosság (Fal: UE. II.150). Se a tzinkosság, se valami bálványi tsufság ne ártson néki (III. 145).

CINÓBÉR, CINOBRIOM: synopsis, minium MA. miniarium *metallum PPBL. Láta az chaldeusoknak képeket ki jegyezue cinobriommal (Kár: Bibl. II.129).

CINTEREM (*cemiteriom* MonÍrók III.46. *cimeteriom* Com: Jan. 212. *cimeteriom* MonÍrók III.9. *cymterem* EhrC. 104. *cymterym* CornC. 428. *cyntyrym* ÉrdyC. 634. *czintorom*, *czintrim* MonTME. I.10): coemeterium C. MA. kirchhof, gottesacker PPB. Frateroknak cymteremben nemykoron yeunekuala toluayok (EhrC. 104). Nemely vitez valamyszer az cymterymen által megyen vala, jmadsgokat mond vala az lallottakert (CornC. 428). Az cymtrym kapwa előtt le esyk (ÉrdyC. 634). Mykorth egy wasarnap zokasa zerenh keerewbnye az cymteremeth, azon oraban, melyben zent Marton ky mwlek, halla angyalokkat enekeln az egben (ÉrsC. 351b). Be szegesztete az egyházakat és cimeteremeket (Helt: Krón. 63). A masic tornacz szinte a templomhoz volt ragasztua mint egy cinterem (Mel: SzJán. 282). Az egyház-cimeteriomban szalada (MonÍrók. III.9). Ostromot tönnek az bodog asszon cemiteriom mellett (Büdán) (46). Bódog asszony cinterimen az kis kapun bejűttenek (201). Szent György cimeterembe temetteté (RMK. III.337). A kikkel pedig szállani sem méltóztattak, most azok templomokban és zinteremekben hasonló járnak és tapodgyák lábokkal a nagy-méltóságú emberek koporsóját (Pázm: Préd. 88). Lészne balotti tisztesség téte-

lec a cimetertől nagy temető kert felé (Com: Jan. 212). Az ezüstrim ajtóji vasazása és csinyálása (MonTME. I.132). Az anyaszentegyház ezüsterembe vagy templomba temeti a halottakat (Barna: Isk. 495).

CINYA: [?] Ágyra való szőkölmán arannyal és ezínyu varrással varrott két lepedő (Gér: KárCs. IV.463).

CIPŐ (cépő Gyöngy: KJ. 79): libum, panis albus MA. weissbrod PPB. Yme keth zeep yffak bel yweenen es kōntōsōk allyat tellyes hoozak cypowal (ÉrdyC. 452). Ehessen a cypot, perecet (Mel: SzJán. 120). Job néked Magyarországon szép tzipóval vígan laknod, hogy sem a Muskuuországot ostromlanod és tartárka [figy] kenyerért rágnod (FortSzer. N3). Az kenyersütőből sem illenők, hogy egy garasos czipoert két garast venne (Pécsv: Fel. 829). Gömbölyűg orvosság tzipókat tsínálnak (Com: Jan. 218). Keet czipő kenyeret tartnak (Pethő: Krón. 55). Fehér czipónak és pástetomoknak költ liszt (Radv: Csál. III.66). Viddt vala szíve; de meg visszatérvén keseredik, újabb rabi czipőt éven (Gyöngy: KJ. 79). Fejér czipó sós tűnőval éhező gyomornak használ (Kisv: Adag. 70). Ha birsz gazdagsággal, ne zab pogácsával, de élj fehér tzipóval (197). Zsirját szép fehér tzipómra tsorgattam (Gvad: FNót. 21).

[Közmondások]. Űres hasnak sok szó nem elég, de tzipó (Kisv: Adag. 524).

abrak-cipő: autopyron PPB. [kleinbrod].

cökös-cipő: nastus; gesüuert brod PPB.

kalács-cipő: torta, tortula PPB

kötés-cipő: [nastus; germbrod?]. Immedtova (a tót) lesz majd náságban, mert bőven van az vörös hajnában; válogathat nastan az kaszában, mely után kap az kötés czipóban (Thaly: VF. II.5).

orvosság-cipő. A patika szerszam csináló orvosság tzipókat (pastillos) készit (Com: Jan. 175. 218).

prébönda-cipő. Kinek kinek adgya-ki a tanító prebenda czipóját, profantját (Nógr: Idv. 104).

Cipős: 1) [penarius; speise-] (Inventáltunk) a cipős házbán (Gér: KárCs. IV.450). 2) [gibbosus; hōckerig]. Ki-forrott, pipos, tzipós, tevelhűti (SzD: MIV. 166).

CIPŐ, CIPELLŐ, CIPELLŐS (cepelős Evk. XIII.73. *cepelus* CsikGy. 11. *cepellyis* Gér: KárCs. IV.334. *tzipéje* Gvad: FNót. 92. 102. *cepelés* Com: Jan. 100. *cepellejét* Thaly: VF. I.342. *cipeles* DöbrC. 195. *cepillés* MonTME. I.139. *tzipelyis* PPB. *tzipelyus* PPB. *ciplő* Adami: solea C. calcus, crepida MA. sandalium PPB. schuh, stiefel, pantoffel PPB. Fa talpu czipelles: colonos; pantofali szíyas anagy tzafrangos czipelles: crepida; solya, czipelles tsínyalo varga: solenarius C. Fa-tzipelyős, fa-talp: *solea lignea; elől két szarvú német tzipellős: *calcus lunatus PPB. Magas-sarkú tzipellős: crepida subre substructa; *tzafrangos tzipelyis tsínáló: crepidarius PPB. Idvmeaig el teriztem en cipelesemet (DöbrC. 195). Ty echotokat ifel ewegzeetők es cypellōstők legyen ty labalyotoka (JordC. 31. 305). Hona tōd ez sok kenezet, ná vome lousnue egy cypellēst nem vōl belōle (DebrC. 342). Mely igen nagy zeepseghw teneked lepesyd the zeep cypellōsydhen (ÉrSc. 220). Solyát vonnānac lábokra, minemő az tzipelles vagy solya (Kár: Bibl. III.36). Fél lába csizmában, fél tzipellősbēn vagyon (Dees: Adag. 311). Szineckel változo ruhakkal öltöztettedle, szép drága czipellőssel labaidat tōl ekesztien (Pécsi: SzizK. 106). Tsak egy tzipellős-érő ajándékot sem vett senkitől (Pázm: Préd. 361). Föltos czipellōst vonnānac lábokban (Pázm: Kal. 140). A czipelesnev talpai, két fīlel és kötői, szorító szíjaj vannak (Com: Jan. 100). A varga czipellōsöket és szakernyēket varr (Com: Fest. 55). A sáros czipellōst, sulavārit is levonā (Bethlen: Élet. 299).

Párisban a dāmák nem tzipellősbēn, hanem pantoffel paputsban szoktak járni (Fal: TE. 776). Nem czipőt, de tsōköt vontak fél lábokra (Gvad: RP. 506).

Cepők, cipőke, cipellőske: [calceolus; stieflette]. Tzafraugos tzipelyőske: crepidula PPB. Vallások régiségēt ronjta amaz henyő herék barlangjában tōltőzō fa-cepőkös barátoknak rendi is (VárM: Szöv. 108). Amaz fa czipőkös barátok es vadkecskék barlangjában bujkáló szarandokok (187. Csúzi: Tromb. 501). Oly picinnē kell lenni a cipőkének, hogy a csatolatja csaknem elborítsa, akár férjen a lábára, akár nem (Fal: NU 258). Előveheti párisi lábontō cipőkőjét (328).

Cipellősös: soleatus C. calceatus MA. [mit stiefeln versehen].

CIPRUS (ciprus Zvon: Post. 330. *cyprus* Mel: Herb. 81: *cupressus* MA. Keserűb az mezőn termő magas fönnyű cyprosnál (Mel: Herb. 8). Az cyprushoz hasonló kissebbik teies fű gyökér (BeytheA: FivK. 127). Az rosa io szagot ád, szekfű, ménta, cízros, viola (Zvon: Post. 330). Hasonló derekad sudárul cyprushoz (Thaly: VF. II. 236).

kerti-ciprus: chamae-cyparissus PPB.

nyíri-ciprus: erica Mel: Herb. 20.

olasz-ciprus. Vad cypros olyan mint az olasz cypros (Mel: Herb. 20).

vad-ciprus: tamarinthus PPB. (Mel: Herb. 20).

CIRKÁL (zyrkal Pesti: Fab. 21. 40): inquiri, investigo, disquiri, lustru, perlustru MA. untersuchen, besichtigen PPB. Tzirkálni a vitézeket: exploratorias excubias agitare PPB. Jelen való dolgokat sokszor meg wtalonk ees wyiohbat wyiohbat zyrkalonk (Pesti: Fab. 40). Aszt a tartományt cirkálni akarua (Helt: Krón. 73). Országól akarua a vétséget vizsgálni és cirkálni (204). Twdakozol rolam, ky vagiok, es vgyān cirkalz (LevT. I.150). Mi se tzirkállunk annak életét, a ki szōll (Pázm: Préd. c). Ez nyomorúság által tzirkālsz mostan ougemet uram (MA: Bibl. I.454). Az cirkalni kijárók az ki menéssel eget szoktak venni s megpihenni (Megy: Dial. 57). Nem lehet addig dolgo jó folyása, még azoknak cirkál szabados látása (Gyöngy: MV. 91). El kell veszni, nielt az isten az ő álnokságát cirkálni el kezdti (Tof: Zsolt. 59).

[Szólások]. Myndemek ew magat iol meg kel rostaltuy, ha zegyent feyere nem akar zyrkaluy (Pesti: Fab. 21).

főlcirkál: anquiro PPB. [aufsuchen]. Főlcirkáltasd az mi morvai lakatosunkat (RákGy: Lev. 192). Czirkáltasd fel mind szegényt, gazdagot, ki ment haza (206).

főlcirkálás: [investigatio; das aufsuchen]. Az marhák főlcirkálása nem árt, hiszem el nem veszik (RákGy: Lev. 201). Ha affőle excessus hallatnék, annak főlcirkálására négy honlap adassék (Montrók. VII.124).

még-cirkál: lustru, visito, perlustru MA. besichtigen, durchsehen PPB. Izen megtzirkálák és vizgálák, hogy tükon eledelb hé ne vinnē (Pázm: Préd. 213). Felette megtzirkáld magadat (Ker: Préd. 509). Cirkáld-meg a lelkedet, ha benne találod-e még a hitnek fő munkáját (Megy: 6Jaj. III.41).

mégcirkálás: visitatio PPB. [besichtigung].

Cirkálás: [inspectio, inquisitio; erforschung, untersuchung]. Az cirkálás felewl ezt irhatom knek, hog elkeztém volna, de semmikeppen nem lehet (LevT. I.236). Bizony elmjnk az sok utánunk való cirkálásokat (EszM. II.15). Alig veszem föl azok cirkálását, ugy tetzik: testennek esuda változását, Kupidónak mellettem állását érzem s annak újabb ostromlását (Gyöngy: Cúp. 595). Akármely udvarokban és kastélyokban szokás az éjjeli cirkálás (Gér: KárCs. IV.410. 304).

Církáló: [explorator; spüher]. Mint egy czirkálló augeto swallo meg feddi az embert (ThewrC. 174). Választata czirkálókat, kik életnek és igaz tanítókat (RMK. V.248). Strásákat és tizrkálókat állítván fel (Hall: IHist. III. 147). Ki kell ottantuttatn bötótáni kéneket, meg-szemléloket és czirkálókat (Com: Jan. 148). Az czirkáló és az nyugvó strázsa adjon hírt (Gér: KárCs. IV.72). Az toronyba való harangokat esendítse meg az czirkáló (410). Tizrkálód mindenütt vagyon hátod megett (Kisv: Adag. 93).

CIRKALOM (*circulum* Land: Újségits. 1525): **1)** circinus C. MA. zirkel PPB. Az álcz mester az mérő tzérnát néki von-sza, cirkalommal elformállya (MA: Bibl. 11.37). Szemed cirkalmával ha öket fel-vennéd, első tekintettel megütöközne elméd (Gyöngy: KJ. 4). Hasunkot a szilkség tizrkalmára vegyük (SzD: MVir. 217). **2)** [circus; kreis]. Mátyás király szép srampus cirkalomat ezínáltatol vala, abban lövec minden napí szép torníroc és ökleléscec (Helt: Krón. 155). Hogy ennek a Kalauztúl tágas cirkalomra vetetett feneknek szelít bosszát el-bárdollyuk, vigyázunk az dolgokra (Pös: Igazs. 1. 314).

[Cirkalmol]

mög-cirkalmol: circino obduco, determino MA.

Cirkalmas: [circinatus; zirkelförnig]. Szokott cirkalmas jó folyására segítí veszedelmessen akadozó vérűnket (Csúzi: Tromb. 2).

Cirkalmasan: circinate MA.

Cirkalmaz: circino MA [zirkeln]. Tzémával-mérő, tizrkalmazó-orvoslását ne keressük (Pázm: Préd. 911. Pös: Igazs. II.568).

körül-cirkalmaz: [illaqueo; umstricken]. Mint foghatná meg cirkalmazhatná környül az embernek elméje (MA: Tan. 124).

lő-cirkalmaz: decircino PPB [auszirkeln].

mög-cirkalmaz: decircino C. [auszirkeln]. Az áls fát farag, megis cirkalmazza es emberi ábrázatra chinallya (Helt: Bibl. IV.74a). Mint valami cirkalommal valamit meg-cirkalmaznak, körül vonsznak (Tef: Zsolt. 610).

Cirkalmazás: circinatio C.

CIRKÁTOR: [speculator; spüher]. Kámsás lakatosoc és circatoroc mennek meletec (Helt: Háló. 215).

[CIRMOL]

be-cirmol: [contaminare; beschmutzen]. Másnak nevét be-tizrmolni. meg-motskolni (SzD: MVir. 183).

CIROK (*esirok* Nom. 78. *zyrok* JordC. 582): zea, spelta MA. [spelt]. Kywannya hw hasaath megh elegheytenye az zyrokból [siliquis], két az dynokoz eeznek vala (JordC. 582. Beythe: Nom. 8). A tokiokban magot nevelnec: a ris kása, tatárka, hajdena: cirok (ador), tönköly (Com: Jan. 22). A tönköly, cirok az árpához igen hasonlít, nehá egy tokba ket szemet is hoz (ACsere: Enc. 257).

[CIROKOL]

Cirololás: [palpatio; das streichen]. A matska az ember öleiben fel és alá túrléskedve szokott jární és tzirololásra igen hajlando (Misk: VKert. 169).

CITÁL: **1)** [cito in jns voco PPB. [vorladen]. Czitaltuk urasagatok eleibe törnenire Tereck Janost (RMNy. II.15). **2)** [profero, commemoro: anführen]. Szent írásnac helyeit citálni (Tel: Fel. 9). Megpróbálásra citállya az dolgot (MA: Scult. 19) Miért citálod ennyi számu doctorok írásít (Czegl: MM. 288. 51) A nagy isten láttya, ki a sok kegyetlent minden nap czitállya (Czegl: Sion. Előb. 26).

föl-cítál: [cito; vorladen]. Azt lám nem citálták oda fel az szent székre (LevT. II.301).

Citálás: **1)** [relatio; anführung]. Példáknak tzitálások: exemplorum *prolatio PPB. **2)** denunciatio provocacionis libellus: das fördern vor gericht PPB.

CITÉRA (*cithara* Land: Újségits. 1670. *cithora* Ily: Préd. 178): cithara MA. cither PPB. Huszon négy vénec le esének a bálvány előtt, mindenikének cytarajok levén, és énekelnek vala új éneket (Land: Újségits. 1670). Dícsírfétek az urat trombita szoval és citarával (Ily: Préd. 178). Apolló cziaterát püdütvén, úgy kezdí síralmát (Thaly: VÉ. 1. 198). Hangos cziarája szün-tün Orpheusnak, mert már lemetszetett virágja hazánuak (228).

Citérás: [citharoedus]. És hallék szózatot az égből mint sok vizek zúgását és mint nagy meny-lörgés szavát; és a szózat, a melyet hallék, oly mint a cziarások szava, kik cziaráznuak az ő cziarájokon (Káldi: Bibl. Apoc. 14. 2).

Citéráz: [cithara cano]. (Káldi: Bibl. Apoc. 14. 2).

CITROM (*citron* Web: Am. 87. *tzitron* Mik: TörL. 64. *tzitronyos* Gvad: FNót. 79): malum Medium, citrium MA. Czitromból való: citreus C. Az citrom az ki onlot, haragos epet megzaraztya (BeytheA: FivK. 22). 12 narancsot és 7 czitromot küldtem (RákGy: Lev. 3. 389. 391). Forspontot kényszerít meglenni, egy par czitromért is messzi elküldeni (Thaly: VÉ. I.272).

[Szólások]. Úgy bánnak az emberrel, valamint a tziitronnal, a melyből a levét kifatsarván, azután elvetik (Mik: TörL. 64).

Citromos: succo citri conditus Kr. A leves tziitronyos volt (Gvad: FNót. 79. 81).

CITVAR (*tzajtver* PPB. *cztiver* VectTrans. 26. *cztivor* Cseh: OrvK. 13): zedoaria; zwitter PPB. Tzitvar, vad-gyömbér: zedoaria; tziivar, tzejtver, vad gyömbér: zadura PPB. Czitvor virág (Web: Amul. 103). Czitver gyökrer vagy zurumbák (VectTrans. 26).

CIVÓD-IK (*czihódás* Szal: Krón. 531): [rixor; zanken]. Egyesíteni az egymás ellen torzsonkodókat, hogy ellent ne tartsanak, ne tziivódjanak (SzD: MVir. 53).

Civódás: [rixa; zwist]. Elbeu soha jobb alkalmatossága nem adatott, mint fő népeinknek egymás között való czihódásokban: (Szal: Krón. 531). Az esőt verő fény követi, így czivódást barátság (Kisv: Adag. 77).

CO: [age, perge, move te; auf, fort, pack dich]. Tzoki pohár: coena *viatica PPB. Kiáltani kezd: tzóki tzóki, őd az ag latrod (Helt: Mes. 73). Tze toua te bakszar, ne zугоledjál, mert nyiluan megh szakad a subad (279). Czo fel kuma ynnen (RMNy. III.41). Tzoki te eb (MA: Scult. 285). Czoki ennan s vakarodgyal azok közzé, a kik ollyan dolgokat tanítanak (Matkó: BCsák. 57). Czo rá, csak a hidra számár (224). Czo barázdára számár (319). Itt is azért czo rúd mellé, a magad írásá szerént (Ilyef: BCsTomp. 19). Czoki! szedetvette, eb hátán ilj szikra (Thaly: VÉ. II.256).

[Szólások]. Harmadnapí vendégnek tzoki légyen neve (Kisv: Adag. 411).

[Cokigat]

ki-cokigat: [abire jubeo; fortgehen heissen]. Minket bazuadtola meg és ki is czokigata az házból előle (Monlrók. VIII. 358).

COBOK: [femur; schenkel]. A kakasnak vállára fekvő borzos tzbokja (ACsere: Enc. 479).

COFF (*tzaff* SzD: MVir. 200): [corines in nodum collecti: haarzopf]. Tsigásan a haja volt fel fordítva, egy fűt hajpor vala czofjába szorítva (Gvad: FNót. 51). Kitába, őstörba, tzaifba fűt haj (SzD: MVir. 200).

CÓKÓ (ezekol Pesti: Nom. 43): calopodium Kr. [holzschuh]. Nem cipődt, fa tzőköt vontak fel lábokra (Gvad: RP. 506).

Cókós: [sculponeatus; mit holzschulen bekleidet]. Tzőkósnak egész regementje, Calasuntzi József s Loyola serege (Orkeny: Kéltl. 63).

COMB (ezom: femur C. ComaC. 51. tzonya Mel: Herb. 145. Megy: SzaÖrűme. 249. tsombol ACsere: Enc. 142): femur C. inguen, femur MA. lumbus Com: Vest. 135. hüfte, scham, PPB. [schenkel]. Ágyéki fájdalom, tzsombfájás: lumbago PPB. Czomiban az darda el altal ment vala (ComaC. 51). A hasa, az czomlja moró rézből vala (RMK. H.101). Igen jó az aszszonyállat teste, tzonya, szára dagadassat vele kened (Mel: Herb. 145. 151). Az enibőr czombya kötött való tőzes fakadást, kelest meg gyógyítja az vize (BeythoA: FivK. 37. 96). A forgó csontokon alol a czombok vadnac (Com: Jan. 48. 58). A láb tsombdubol, szárból és láb fejből áll (ACsere: Enc. 142). Tzomja inának illetése (Megy: SzaÖrűme. 249). [Vö. BUC]

COMPO: tinca C. tencha MA. [schleife]. Halas-tói halac: a potyka, csuka, czompó: varga hal (Com: Jan. 34. Com: Orb. 69). A tsuka az ő sebeit a tzompolhoz vakarodasa által meg gyógyítja (ACsere: Enc. 219. CorpGramm. 100. SzBodó: SÓDies. A4).

CONDORA, CONDRA (tcondora PPB. tcondáros PPB. tzonderlott Megy: Dial. Előb. 17. czondora RMK. IV.80. tundra Gvad: FNót. 98): sacconia, panniculus MA. udo, saga PPB. regenrock Adám. [lappen]. Zeke áros, köpenyeggel kereskedő, szűrt, tsondorát áruló: sagarius; tzsondora, zeke árulás: sagaria PPB. Hűnek kik látják csak megcsúfolnak, téglédet mondnak rusnya czondorának (RMK. IV.80). Apro czondorákba bé poláztatni (Zvon: Post. L140). Találtoc egy kisedet polá czondorába takartatván (149). Mig az ő tsondorát le nem veti és uy sarut, kőntöst veszen reája (MA: Scult. 733). Azoknak czondorajokat nyakokba kötve (Alv: Itin. 40). A szentők czondorának tisztóletit maynoskodo jateknak mondotta (115). Czondora foltokból való toldomány az (Bal: CsIsk. 146). A szakadozott szukmány rengye, rungya, foltos czondra az embert szetelenvé teszi (GKat: Váts. 1917. 920). Szemnyiro czondorát vetel (Szöl: Dáv. 78). Mert ur muszt-subáról, nem tzsondra gubáról méltán urnak mondatik (Ben: Rithm. 187). Ne járjon illy tsűfos, idegen tzsundrában (Gvad: FNót. 98).

Condorácska: [panniculus]. Egy kis czondorácskaban mente nélkül szoktanac lenni (Prág: Sork. 577).

Condorás, condrás: gausapatus PPB. [laciniosus; mit fries bekleidet]. Vala jgen zep vzx testel, jól lehet clondras hituan eltevezettel (MargL. 28). Talala eg' zegeen condoras embőrt (KazC. 135). Condoras gaz nevec (MA: Tan. 1133). Emlékezetet egy czondorás es szakadozott öltözöt emberől (Lép: PÜk. III.51). Tzondrás koldus (GKat: Titk. 57). Hogy az erdélyi zekés czondrás hadakat meg-látták, pókték, csufolták (Cserei: Hlist. 344).

Condorl-ik: [laceror, discerpor; zorlumpt werden]. Tzonderlott szegény (Megy: Dial. Előb. 17). Alig vagyon ötven ház jobb-ága s két-három czondorlott szolgálja (Cserei: Hlist. 62). A fekete gyász czondorlott rongyával vállat érdekelve össze-nőtt hajával (Gyöngy: MIV. 27). Az czondorlott haza azt örömmel hallja, bizván hogy megújul ezzel hervadt gallya (Thaly: Adal. L152).

még-condorlik: ∞ Veszen veszne naponként az ország és igen meg tzsondorlané minden felől (Helt: Krón. 196). Még-czondorlott rongys kőntős (Tof: Zsolt. 36).

[Condorod-ik]

még-condorodik: ∞ Ty etezettek megli nem czondorodot, sem ty labatok bely meg zakadozott (JordC. 263).

COPOG

Copogás: [?]. A e betőt a, o követvén, igazábban irom tz betőkkel, mint: tzaofás, tzopogás (MHeg: TOSzl. 138).

CŐK: [fermentum; sauerartig]. *Tzőkkel süttő: nastocopus PPB.

Cőkös: [fermentatus; sauerartig]. Tzőkös tzipó: nastus PPB.

CŐLÖNK (cholont DebrC. 615. czolontk WestprC. 63. GKat: Titk. 352): stipes, trunculus MA [knüttel, stock]. Be mene a kerbe az arulo ludas nagj feguerős sereggel, czolontkokna, buzganiokkal (WestprC. 63). Judas el jóue nagj sereggel, kiknel valanac fegverők, tör, cholontkok (DebrC. 615). Czolontkot kötött a farkára (GKat: Titk. 352). A plántának ágai le vágatattván, tőrsőknek, tzőlönknek és tőkének nevet viseli (Com: Jan. 20. 17). Nehéz czőlönkőket, tőkőket kötnek utánnok (Megy: 6Jaj. II.25). Zöld gyiknek az epéjével kend meg az alma fának czolontkját (Nad: Kert. 133).

CŐLÖP: stipes, truncus MA. [pfahl, klotz]. Hasonlatosok a juh kosárnál a földben veretett czölöp vagy oszlophoz (Nagyari: Orth. a5). Egy nagy hegzyett egerfa karó vagy czölöp véget be is küldött (Szal: Krón. 230).

CŐVEK: bacillus, paxillus, clavus ligneus MA. sublica, vallus PPB. tudes PPB. [pfahl]. Kardozok, tzőveket le-verek: palo PPB. Tzővek, melyre hídát tsínálnak: sublica; tzővek, melyhez a lovat kötik: vacera; tzővek-verő kos: fistuca PPB. Quemdam lignum claviculum vulgo Chewek vocatum (1300. Jerney). Bezeg hamar talala a tsambor a tzőueket (Dáv: VDisp. 35). A czővekekhez köti az gallyát (Prág: Sork. 400). Ez isteni titoknak czővekjében ötköztenek (GKat: Váts. 182). Sátorokat szegecel, czővekeikkel le-szegezni (Com: Jan. 147). A láp vízében is a bástyák a minemű czővek-fundamentumon állának, látni kívánván (Szal: Krón. 230). A parton lévő toldaléknak tzőveket mozgatya (Pös: Válasz. 254). A ház közepére négy tzővekre egy gyéként kell teríteni ágy formára (Hik: TörL. 154).

[Cővekél]

ki-cővekél: [illigo; anbinden]. Nem tart a füvelő már pályvás, kipányvázott, kitzővekelt lovakat (SzD: MVir. 299).

még-cővekél: [acu praetexo; anstecken?]. Jól tzővékeld meg, ki ne bomolylék (Szakácsmest. 48).

Cővekés: [pascua; weideplatz]. Ma metszetlen és fékes lovaikat füre és cővekesre eresztém (Monfrók. XVIII.30).

CUBOR: licitatorium, jugum textorum MA. weberbaum PPB. Czubor, vide Tzubor. Tzuborfa: licitatorium MA. Magas kopja-nyele oly temérdek vala, mint az szövő czuborfa olyan vala (RMK. III.229. Born: Ének. 609).

CUCÓLÉK: [fascis; bündel]. A tojásokat tsütőlékiába tette és siete a király lakó helye felé (Könyi: VártaM. 63).

CUDAR: turpis, deformis, sordidus SI [mieslerchtig, hässlich, lumpig]. Egy roz, hitván, czudar udvar hazugja (GKat: Váts. II.235). Czudar, rongyos guba (Tof: Zsolt. 832). Ahmed passu czudar ember, nem olyan mint az apja (MonfME. VI.18).

Cudarság: [improbitas; niederrächtigkeit]. Cudarságokért e világnak sepreinek tetteznek (Nán: SzIT. 300).

1. **CUK**. Tzuk ház: ergasterium, ergastulum PPB. [zuchthaus].

2. **[CUK]**

Cukos: [?]. Hagjok egy zöld kamukot mind gombiawal eszo, az gomb rakot, lukas, cukos (RMNy. II.67).

CUKOR (czukara Frank: HasznK. 35. czukker PP: PaxC. 87): saccharum candidum et pellucidum PP. Az öreg keregded

repat meg kely vaguy, az vtan tegyenek czukaronkandiat bele Frank: HasznK. 35). Végz czukkert és mirrhüt, törd őszve PP: PaxC. 57). A kis tarka madárt tzuókor-falatokkal meg-hizalták (Fal: Vers. 573). Ha két ittze lesz a baratzk-lé, egy verdung lé, egy verdung méz, vagy öt lat tzuókor el-áll eszten-deig-is (Váli: OrvSz. 2). Ugy sincs ize, teljék kedve cukron makkal egyeledve (Amade: Vers. 19. 173).

konyha-cukor: puderrucker KirBesz. 142.

Cukros: saccharatus, saccharo conditus Kr. [gezuckert]. Czukoros confréjtekét készítvén szelenczékben el-tésznek és meg-tartanac (Com: Jan. 175). Mint tznkros gerlitze nevet, úgy nevetett (Gvad: FNót. 107).

CULA: **I**) sarcina MA. bürde, biündel PPB. Gunya, buttyor, zajda, málha, tzula Major: Szót. 421. Az apostolok hol-mi apró-

lék tzulákat hattak-vala el Kristus kedvéért (Pázm: Préd. 412). Pénzét vagy czuláját erősz ládába vagy börtbe rejti (Sall: Vár. 132). **2)** [vestis vilis, lacrima; lappen]. Nincz czulája, kiuel betakaria magát (Mel: Jób. 74). Jaj tehát azoknak, kik a me-zitelen Kristus után indulván, ismét fel-öltöznek a világ tzulá-jába (Pázm: Préd. 512). Czulát mindenik csinál, mellynek sem illése, sem penig béllése rajtam diszesen nem áll (Folv: Dics. 49).

CULADÁR: sarcinarius; biündeltrager PPB.

CULÁK: [stipes; pfahl]. Nem függesztetünk innárá mi a pokolnak kapu czulákjához (GKat: Válts. 1L376).

CUZAT: [additamentum; Zusatz]. Jó aranyat ha akarsz csinálni, három annyi pisklocz és egy kicsin veres czuzatot tedd egy tégelyben (Kecsk: ÖtvM. 291. 292).

CSÁ (csa Ben: Rithm. 118): vox ad stimulandos boves Kr. Csa szőke szőke, hajsz taresa, iga nyakad taresa (Ben: Rithm. 118). A barnok egy hajsz, tsáh, hóha mondásra melly hamar engednek (Misk: VKert. 10).

CSÁBA: stupidus, delirus MA. [stumpfsinnig, dumm].

Csábaság: [stultitia, stupiditas; torheit, dummheit]. Az elmének tsábasága csak olyan vélekedésben lenni (Ker: Préd. 459).

Csábít: percello, stupefacio MA. [verführen].

el-csábít: percello, obstupefacio, attonitum reddo MA. [verführen, verleiten]. A mikor (a paradicsombeli kígyó) az el csábitott Evának meztelen érkát elsőben megharapá (VárM: Szöv. Előb). Efféle szép szókkal szegényt elcsábiták, egy gazdagasszonnyal összeházasíták (Gyöngy²: Char. 14). Ezt ő elcsábitván sok ígéretekkel, magához oktatta nagy mesterségekkel (19). A mi felje sínts a kérdésnek, azzal akar elcsábitani (SzD: MVir. 273).

még-csábít: [percello; verleiten]. Ez világ gyakorta megcsábította, megveszti az jámborokat (MA: Scult. 191). A halász hányván a horgokat meg nem csábithatta az egész halakat (Gyöngy: MV. 33).

Csábul: dementor, seducor SI. [verführt werden].

el-csábul: [seducor; verführt werden]. Elcsábult elméjű emberek (Ker: Préd. 101). Mikoron ifiltetnél, eltsabulnak, es mivel eltsabulnak, ismet megifiltetnek (Megy: Cowp. 169. Megy: SzAÖrtme 7). Eltsábolt elne az, a ki ilyen jóm nem kapdos (MHeg: BTan. 52. MHeg: TÖszl. 74). Ámnyira elcsábultak és szédültek vala, hogy sem magoknak, sem földes úroknak semmi dolgot nem tennének (Szal: Krón. 468).

még-csábul: [obstupefacio, attonitus reddo; ausser sich sein, betäubt werden]. Férfi, aszszony a részegség miatt meg csábult (Der: Préd C2). Banattyaban meg csabulván fel kialta (Porró: Curt. 166). Edgy kis gondot botsát reál s meg tsábulsz belé (Ker: Préd. 250). A chiliastak meg-tsábulván a szent Jánosnak amaz írásában, nem tudom micsoda első fel-támadás felől képzeldötenek (GKat: Válsz. II.996). Bizony megfogott csábulni (Markó: BCsák. 31). Az ő megcsábult elméjének első szülföttye (3). Nem tsábult meg fejem, hogy iszapot egyek (Gvad: Időt. 46).

CSACSKA: garrulus Kr. [geschwätzig]. Oly csacska o világ, hogy a ki harsányon nem felel, kába-bolondnak alátartik (Csúzi: Sip. 32).

CSACSOG, CSÁCSOG (közbe-tsátságok: intergarrio C.); garrio, gargaridio, loquitor, effutio C. blatero MA [schwatzen, plappern]. Bolondul tsátságok, helytelenül tsátságok: deblatero C. Tsátságok, tsárgók: garrio FTük. Korunké czaczoguan sem tit-

koti ne legyen (VirgC. 139). Az azzonkak az wferyekrwł, ruhakrol czaczoguan, az wbezedy el twresenek (141). Gouoz bezeddywel czaczoghwan (JordC. 876). Chachoguan zent Damancos atyankra (DomC. 165). A pokol zellete kezdé chachogny (ÉrdyC. 503). Matheolus igen czaczog az doctoroc ellen (Mel: Herb. 59). Czak czáczag mint az variu (Deesi: Adag. 3). Czáczog mint az fészke (90). Eleget czáczog, de nem tudgya mit (197). Legveszedelmésb a lagymáz, mellyben a beteg nem érzi betegségét, hanem tsátság és örül nyavalyáján (Pázm: Préd. 731). A tsoka avagy zajko tsátság (Com: Jan. 39). Nem szintén lehetek oly elfutó bolond, hogy asztalomnál oly dolgokat csacsognék (MonOlm. XIX.290) A szent mise alatt nem csacsogtál-e? (Bíró: Angy. 295).

közbe-csacsog: intergarrio C.

Csacsogás: dicacitas, garrulitas C. loquacitas MA [geschwätz]. Egimas zauat nem hialak madarak sokasaganak czaczogasaert (VirgC. 105). A zainak chachogasa (WinklC. 132). Az oly profeta, ky czaczogasnak gonossagabol zoland (JordC. 240). Mynemő ember elmeyeben, olyatannak mwtattyá zayanak czaczogasa (ÉrsC. 261). Tanul legyen földe minden kenyesség, chachogas (Pécsi: SzűzK. 89). A saskae szarminának szauok es czaczogasok (Mel: SzJán. 246). Czak annit gondolok én vele, mint az bekak czáczogásuál (Deesi: Adag. 183). Valamig e két dolognak az sz írásból végére nem mégy, tsátságis valamit beszélgetsz (Pázm: Kal. 507). Az okos atyák idegen gyermeknek szabados tsátságosokat vigan halgattyák (Pázm: Préd. 34). A szent írásnak autoritassa nélkül a csacsogásnak nincsen bitele (KCsípk: Pápiat. 27).

Csacsogó: loquax, dicax, dictiosus, blatero, verbosus, erotulus C. [schwatzhaft, schwätzer]. Tsátsogo nyelv: acida lingua C. Chachago: procax NémGl. 147. Az czaczogoknak twredelmessegeth zerezzenek (VirgC. 140). Czaczo ember: garrulus (JordC. 767). Egy chachogo azzonyallat (ÉrdyC. 95b). A róka kezdé a szzyat verni moudum: o te gonosz szzy, o te czaczo gonosz szzy, mind eltig akarsz kelepelni (Helt: Mes. 240). Feleségitől büntüsi és nyaualyai léznez, fő fiyo, czáczo lézzen (Cs. Fd). Tégőlet mondnak csacsogó szajkónak (RMK. IV.78). Szóval fogdosgatni a tsátságó nyalkáké (Com: Jan. 204). Bé tölt mindeneket csacsogó szájával (Gyöngy: KJ. 51). Ha szollasz, csacsogonak neveztetel (Illy: Préd. 1393). A tsatsogo terhére vagyon a társaságunk (Fal: BE. 579).

Csacsogócska: diaculus C.

CSADÉ (csady MA. csadé Lép: FTük. 112. tsáde Gvad: Időt. 3): herbetum, dumus, dumetum, vepres MA [strauch, gebüsch]. A csyrkek el reyténnek, ki szalmáku, ki az csádéku (Lép: FTük. 112). A nyúl bokrosra, tövisses tsádén szalad (Com: Jan. 47). Tsátéval bédött itt sok árok (Gvad: Időt. 3).

Csádés: [dumosus, veprosus; buschig, stranlich] Sok mocsáros helyek, uddas rekettyeség, csátés és zombékos elterjedő rétség (Gvad: Orsz. 102).

CSAHOL, CSEHÉL (tsáhol PP. tsihélés Gyöngy: KJ. 12. csiholás GKat: Váls. II.290. tsivolás Misk: VKort. 201): nicto, gammio MA. [bellen]. Ez a szűz aszszonnak leg-keveseb vislája, melynek ha szaglása után csahol szája, hogy ott vad ne legyen, nincs annak hibája (GyöngyD: Cup. 605). Ki talán puska port éltében nem szagolt, még az is regulát erről bőven csaholt (Orczy: Költ. 6).

Csaholás, csehélés: gammitus MA. [das belien]. A lovak és oroszlányok semínék tartják az apro tsaviráknak csiholásokat, vinczogásokat (GKat: Váls. II.290). Zeng megint az erdő uj tsihelésekkel, egy rokát bajtanak a szagló ebekkel (Gyöngy: KJ. 12). Kopónak csaholása (Hoffm: Préd. 6). Mit hajtok egy rozsz ember csaholására (Thaly: VÉ. II.136). Az [eb]kölykök nem tsak farkok tsóválásával, hanem tsivolásokkal is kívánnának valami eleséget a vendégektől (Misk: VKert. 201). [Vü. CSEHÉG és CIHANT]

CSAJA, CSAJVA: bruchus BécsiC. 263. scarabaeus melolontha SI. [lethrus cephalotes; scharkäfer]. A saskanac maradekat megóttó a čayua (BécsiC. 203). Meg mar tegedet ment čaina, azért egbe gúlekeziel ment čaina. A čaiua ki terieketed es elrepölt (263). Mondotta es iót saska es czayua (AporC. 71). Ehseg lejend a földön, rogia, sáska auag chasil, az az čaia, gúmfölcz es szőlő veztó fereg (MA: Scult. 723).

CSAJTOS: sordidus, infectus SI. [schmutzig]. Szegény sánta, čaytosoc és vakoc vagyunc lelkünkben (MA: Scult. 723).

CSAK (čhya LevT. I.172. čaak ThewC. 204. čahak RMNy. II.58. čhák Ozor: Christ. 142. 153. čak Mel: Jób. 31. čak? RMNy. III. 72): 1) tantum, solum, dumtaxat, saltem C. [uur, blos]. Csak enyieskén: tantulum MAI. Csak imigy amúgy: defunctorie, perfunctorie; esak azelőtt: proxime, paulo ante MA. Csak a poczikban hever: foco et cineri incenbit; esak maga hasznút keresi: sibi prodest PP. Koz vagyok attyam engedelmes seget tenny de csak (dummodo) te es ygery azogban engedelmes segett, kyket mondanoe (EhrC. 11). Zent Ferencz ew sebynek helyt hagyja] ezak (solum modo) frater Leonak yletny (65). Čac eg iget sem felele neki; non respondit ei verbum (MünchC. 43). A varasbol čak eg leánál ki mene (GnaryC. 55). Thlaydon czak bewneky zolgal: illi soli servies (JordC. 363). Ha ezak ydwzlyttek ty atyatok fiyat, nyt terek towaba? (62). Senky nem ysmery az fiywt, czak az atya: nemo novit filium nisi pater (387). Nynchen nekwtk tőh, czak ewt knyerywnk: non habemus nisi quinque panes (399). Nem vagyok bozathwan, czak az yohokhoz: non sum missus nisi ad oves (402). Meg csak az etelt sem agiak valah neki (DebrC. 89). Mondanak, čak beyaaban munkalkodonk (SándorC. 230). Bertyeln mynden ember tartozyk, czak veensegh avagy eegyeb okossagos ok meg ne tyleza (ÉrdyC. 137b). Feelelemmel kyl yaar az ellensegők közöt ees ynghörly ewket, hogy čak meg őlbethneek (ÉrdyC. 450b). Közlenee, čak lehetne (565). Nynchen, čak egyees: non est usque ad unum (KulesC. 21). Az őrdögög emberi hatalommal ky nem fetteznetek, hanem tulaidon csak isteni hatalommal (Ozor: Christ. 142). Tiztan čak: solummodo (153). Čzac imigy amuzy építőtec (Helt: Krón. 2). Azth nem tutyok, ha el zeketh e, vagy terek witte el, čhya az wedreth talaltok az kwton, mynd ingeth gatyayath eth bata (LevT. I.172). Azzal sem gondolok, čak jó bort adjanak (RMK. III.317). Tulók csak nem messze Darius anyja (IV. 90). Császárhoz az Sándor csak közel vala (95). Engem csak náladnál küsebbnek hagyva! Csak ily kevés szóval erre igy felele (143). Čzac hirtelen balál ő reá telcé (Gosárv: NagyB. Eüij). Nem mindennek fér feyében, és ha meg tanulta is, ki fitten czak gyorsan elhelyéből (Helt: Arim. k7). Meg csak nyomában sem hághat (Decsi: Adag. 112). Mivel

immár tsak előttünk a Kristus jövetelének napja, mellyen úgy illyük és szentellyük a Kristus jövetelének emlékezetét, mintha azon a napon lenne születése: őbredgyünk fel akár tsak most (Pázm: Préd. 84). Čzak útra valótis nem kézithettec vala (MA: Bbl. 160). Čzac moltzami sem mertec (MA: Scult. 637). Čsik pedig az eclipsis csak szinte akkor, mikor az holdnak nysaga vagon (KDebr. 1619. D5). Nevezvén beműnket földsolárúsnoknak, azaz csak-hiteseknek (Mad: Evang. 266). A veszedelmeket bátor szível szenvedő, csak szintén ő vakmerőséget elkerülvén (Com: Jan. 195). Térj eszedre! ne pókjenek meg, még esak a gyermekek is (Matkó: BCsák. 221). Fordul egyedül csak az ő istenéhez (Hall: Paizs. Előb. 7). Ehcz ifjúságokban szoktatták őket, azért leg kisebb fő szédlőést nem éreznek; énnekem pedig a fejém szédelget, tsak hogy néztem is őket (Mik: TörL. 455). Isten ne engedje, hogy kinek mivel tartozom, meg ne adjam; csak az, hogy most adósságim nagyok, jövedelmem kevés (Fal: NI. 289). 2) [sane, perinde, tamen; in der tat, eben, dennoch]. A mint te tudod, én is tsak úgy: *juxta tecum scio PPBL. Vagy te jössz ide hozzánk, vagy mi megyünk oda, akkor meglátod, hogy csak szépen csináltattam (LevT. II.64). Jó lóra felülni készerítve vala, csak hiában Bissus ott üti vala, mert a lóra ülni nem akar vala (RMK. IV.122). Igaz, hogy az ő lábainak gyorsasága is segitette őtet, de megint csak hiába futott volna, ha . . . (Tel: Evang. I.223). Tő mimyáian, kie czac tudoe egy istenben biznia (Born: Ének. 185). E' mi időnkbeli tévelygések-is még szinte čak úgy járnak (Veresm: Lev. 3). Tsak nem tudja, mit beszél (Kisv: Adag. 204). Ha ide nem hiták volna is, tsak kételeen lett volna Frantziaországból ki menni az urunknak (Mik: TörL. 14. lev). Egynehany áyut kilövele, hogy a többi azt meghallván tuduák, hogy hol volna; de csak haszonlatlan volt (Mik: MulN. 31). Hai! tsak mints szeb könyv a világ hátán amannál, mellynek titulusa az: Religio Medici (Fal: NA. 123). Én is mingyárt szerettem, mihelyest csak születtem (Amade: Vers. 2).

hanem-csak: praeterquam PPBL. [nisi; ansser dass, ausser wenn, uur]. Ezeket tégo ennekem isten es ezeket tolgá, hanem čac čupa halat valazhat meg engemet es tegedet: si non sola mors me separaverit (BécsiC. 3). Ninc itt hanemčac őt keher (MünchC. 41). Senyre yo oztan, hanem czak hog ky hagyttassek: ad nihilum valet ultra nisi ut mittatur foras (JordC. 365). Semire egebre ne űgekezece, hanem čac elmeyeenec nugadalmara (VitkC. 7). A meI imačagokat soha el ne hag, hanem čac korsagal kezzerihtnen (8). Eet hagyvad mynd az te lowadat, mynd zolgyadat, kyk te veled leeznek, hanem čak teunen nagad oda meeny (ÉrdyC. 510). Kicsoda az Pál, és kicsoda az Apolló, hanem csak szolgák, az kik által hitetek (EszT: IgAny. 232). Hova fussunk, hanem csak te hozzád oh mi istenünk? (Mad: Evang. 141). Egymást nem látják, hanem tsak éppen akkor, amikor már nem lehet megmásolni (Mik: TörL. 189).

nem-csak: non tantum, nedum MA. [nicht blos]. Nem čak keherrel él ember, de minden igeuel, ki zarmazik istennee zaiból (MünchC. 19). Nem czak iwvndwth esmert meg, de ki meeg enel nagjób, zinekuek titkat es meg tutta (VirgC. 15). Zyz vala nemchak testel, de meeg elmeuel es (CornC. 43). Ez az előljáró irás igaz, és nem csak barmisan költőn cifrázás (Pázm: Kal. 475). Ember nem tsak kívánságát tartóztassa a méltóságos állapotra való vágyódástól, hanem azokat tehetségeszerént elkerüllye (Pázm: Préd. 58). Nem tsak lelkünkben, hanem testünkben-is hordozzuk a szabaditót (82). Ezek biszon nem czak az hazasagtol tartoztatnac meg magokat, de az aszony nepekeac minden tarsalkodasatulis (Zvon: O-iand. 116). De az isten őnekieis nem eliak az bünt bochiatta meg, hanem meg az ő kyalysagatis meg erőssetti (Holll: Préd. 7).

ugyan-csak: [sane, valde; fürwahr, sehr]. Hogy meg mozdullyanak, ugyan tsak meg kívánnák az őszönt (Fal: UE. 403).

CSÁKÁNY: clava cruciata, runcina PP. [reuthane, streithammer]. Az kapások ragadak kapayokat, asoyokat, chepeket, lapatyokat, kev myesek chakanyokat (CornC. 428). Vas rudakkal, chakanyokkal es egyeb zerzunokkal alieg veheteeek fel az kevet (DomC. 154). Volt szekerezo, ezakan a tomlom heiaza-taba (Mel: Sám. 137). Kard és czyakan (Vás: CanCat. 551). Az ácsoc fejzével és csákánnyal avagy kalapátsal az ő munkájokat végben viszie (Com: Jan. 102. 150). Ki chákánt, ki baltát viszen (Zrínyi I. 174). Két bátya oldalát csákányokkal vágják (Paskó: Esir. I). Csákányokat, targonezikát szereznek össze (MonOkm. XIV. 183). Némelyek hasonló nyelű vagy czipra baltát vagy csákányt viseltenek (Monlók. XI. 349). Tsákánnyal legyentek egy jót tarkójára (Gvad: RP. 219).

bányász-csákány: [grubenbeil]. Bányász csákány, mellyel Sámbar Mátyás nevű tudatlan sár gyűrő meg-csákányoztatik (Matkó: BCsák. Cím.).

Csákányos: [clavum habens; mit beil versehen]. Ha csákányos s-czégéres a gazda-aszszony, hidd-el, nem meszsze ugrik attól a szolgáló-is (Csúzi: Síp. 563).

Csákányosan: [sicuti clavus; wie ein beil]. Csákányosan balúl függ a kobzok (Csúzi: Síp. 16).

Csákányoz: [clavo quatio; mit einem beile schlagen]. Matkó nem szűri Mátyást csákányozni (Matkó: BCsák. 154).

még-csákányoz: ~ Bányász csákány, mellyel Sámbar Mátyás nevű tudatlan sár gyűrő meg-csákányoztatik (Matkó: BCsák. Cím.).

CSÁKLYA: contus C. harpago, hama MA. [enterhaken]. Hajtott végű tsáklya: harpago C. Ház fedele levonó öreg borog vagy tsáklya: hama PPB. Csáklyákkal, kopjákkal belől forgódnak, palánk mellől tárgyakat taszigálnak (RMK. III. 139). Némelyek az hajokat csáklyákkal tolljak vala (Forró: Curt. 593). Az evező legények az hol szákség, csáklyákkal taszítván a hajót, a esekélyekről és tengeri közziklűtől el húzic (Com: Jan. 89). A vízen hadikozó sereg hajj horgas vasu kajnótsokat, kámpokat, csáklyakat megkíván (146). Columbus Cristoph sijkájával tsirkálván a tengert, mérte tsáklyájával (Orezy: Költ. Sz. 187).

CSÁKÓ: 1) prominentia, dependetia Kr. [acumen, dens; gehänge, spitz, zaeken]. Az sílvegnak az csákóját ezüst tövel sírún megrakták (Monlók. XI. 348). A deákok és oskola mesterek skatuliás sílveget ne viseljenek, mely tsákóra vagyon vágva (Jók: PT. 85). 2) genus tegumentis capitis tschakelhaube Adami. Új tsákóm van ládó, új kánkóm vállamon, új varrott ing rajtam, új boeskor lábamon (Fal: Vers. 903). Kalpag, kalap, csákó (Orezy: Költ. 121).

Csákócska: [pilens Hungaricus; ungarische kopfbedeckung]. A tsákótskám mellé egy szép bokrétát is szart (Gvad: RP. 19).

Csákós: [cacuminiatus; spitzig]. Az ifjak penig nyárban ugyan hasonló fekete sílvegeket viseltenek, de csákóst (Monlók. XI. 348).

1. **CSAL:** 1) fraudo, fallo MA. [betrügen, hintergehen]. Az keyetlenben lakozoknak egyk, kyethi pazan nepek chalthotho tevelgesek secerenth satyrusnak mondnak (PeerC. 68). Nem hammar czulhattya vala ötet senki (Helt: Krón. 14). Ha tsaltni nem akartok, tanúlyatok tölem (Pázm: Préd. 51). Ebből ki-bozza, hogy igen tsaltnik itéletben a hazug és tsalárd világ (34). Tagjaid erőssége, hűsöd szégsége, ezek tsallyák és földlöz foglallyák az emberek kedvét (39). Az itéletben ne hirtelenkedgyűnk, ha tsaltni nem akarunk (777). Jaj én boldogtalan, mint chalm magamat Cupido hatalmún (Zrínyi II. 143). Jaj gonosz szeremes, miért tsaltd meg (Thaly: VÉ. I. 100). Lovas labancz kunczot lát, hertelenül megpördül, törbe esni őgy akarván,

de nem gyün (Thaly: Adal. II. 184). Ki-ki kedvére tsalhat, lop-lat, gyilkoskodhatik (Fal: NE. 63). 2) [allicio; locken]. Ez meg sokat chalt volna czillfrazasual a ferelelőbe (Helt: Mes. 473). Olyanok, mint a lyneza-nevű farkasok, mellyek emberi okádást és tsoklást követvén, hozzájuk tsallyák a komondorokat (Pázm: Préd. 816).

csalton-csal: continuo fallo; betrugerei treiben). Nem szép aluszekonykodni a eselédes uraságnak, a hol ben is udvarában kívül is csaltan csallják (Fal: NE. 21). Másen kapnak és tsalton-tsallják a jámborokat (Fal: UE. III. 150).

el-csal: 1) seduco MA. [verführen]. 2) decipio, defraudo MA. [betrügen]. 3) elicio; ablisten]. Penzet, barmat lelek val-ezgba el czallia (Mel: SzJán. 241). Elezaltik tölle mátkáut (FortSzer. MA). Iob más mesterséget tanulnod, hogy sem más ember penzeckéiét elezalnod (FortSzer. K2b). Az oldaltazás addig szúra téged, míg mindent ekcala s koldulás lón véged (Monlók. VIII. 133).

elcsalás: seductio, deceptio MA. [verführung, betrug]

félre-csal: [seduco; beiseite führen]. Keresztül áll, pula hitegetéssel félre tsal, meg akar tántorítani (Fal: SzE. 563).

ki-csal: [elicio; herauslocken]. A kísértetek e képen tsal-lyák ki bátorság helyekből az otthonos jámbor egytűgyi urfiakat (Fal: NU. 254. SzD: MVir. 237).

még-csal: fraudo, defraudo, fallo, decipio, lacio, frustro, eludo, ludifico, vamo, implano, supplano, calvo C. [betrügen, hintergehen]. Ew attya karhozott, azért valaky ewtett kowmetty, meg czaltuk (EhrC. 51). A zemel élt meg tegedet (DeesiC. 172). Teged czaltk meg az az wrdwg (VirgC. 20). Vtannuk ballag eyel nappal keresnem, kit meg czalhatna (BodC. 17). Myre czalta meg az sathan the zyvedeth (JordC. 720). Ez jámbor frater meg chaluán ez azzonyallatot (DomC. 236). Lassad esdes leanyom, hogy meg ne chalással (ErdyC. 339). Meg chala őket, es az wr istentől elszakasztá (Helt: Bibl. I. 63). Irigy ördög miatt Ádám megaluték (RMK: II. 96). Magadat tsalod-meg, ha hamissággal jutalmatlanná tézed isten-előt fáradságodat (Pázm: Préd. 981). Az embert az ördög nagy részént a fiának nevével tsalta meg (GKat: Tük. 64).

[Közmondások]. Nehéz az rauzat meg czalni (Deesi: Adag. 29).

mégcsalás: fraudatio, frustratio C. deceptio, defraudatio MA. [betrug, das hinterlisten]. Meglopás, meg-tsalás, mint mikor a kapitány a vitézek kenyerekért pénzt rínt-fel, azomlan ezek éheznek miatta: stellatura PPB. Az család ördögese nem lezen hele megálásra (VitkC. 70). Az papok nepnek nagyobbban valo meg chalasokert azt mutagyk (CoraC. 192). Az ő bará-tod meg-tsalására semmühez ne fogj (Com: Jan. 255).

mégcsalhatatlan: infallibilis; untrüglich). A meg czalhatatlan bizomság, valamit kerendete, vezette (VitkC. 3. 42). Ez esmertető jegy is megczalhatatlan (MA: Seult. 651). Hogy ha ez kőnek porait ember leanyuk borba be adgya, szézeségeről meg czalhatatlan tsimbizonságot vehet (SzCsemb: Utleir. 192).

mégcsalhatatlanképen: [laud dubie; unzweifelhaf]. Hucu megczalhatatlan keppen következik (EszT: IgAny. 32 GKat: Tük. 59).

mégcsalhatatlanság: infallibilitas; unfallbarkeit. Meg csalhatatlanságáról az romai pápának (Teln: Vigaszt. 130).

mégcsalhatatlanul: certo; gewiss. Megcsalhatatlanul üdvözüllyenek, a kik üdvözülendők illy: Préd. 129).

mégcsaló: defraudator C. deceptor MA. [betrüger]

Csalafurdi: vader, asutus, versutus; schlan, verschlagen, verschmitzt. Ha olyan csalafurdi volnék mint te, hogy a nagy-ságos aszszonyoknak pulatálna szüntelen sugorasz, elmennék

(Kereszt: FKer. 406). A papoknak furfiút és tsalafurdi szolgálai (GKat: Váts. II.239). Többet használ a vesztég föld naulerus az hajo igazgatásában, hogy sem a marka szókó csalafurdi hajos legény a vas macska emelésben (Czegl: Japh. 7). Az orvosló ispitilyban sok rút tsalafurdi embertelen szók vadnac (25). Csintalan csalafurdi dajka ez (Matkó: BCsák. 236). Attőle csalafurdi sophistak ezzel a distinctioval akarnak a résen által bujni (Pós: Választ. 165). Meg igazodik-é a csalafurdi sofistáknak csűfrostvargások (Pós: GBot. 97).

Csalafurdiskod-ik: [argutor; hinterlistig, verschmitzt sein]. Mit csalafurdiskodol hát s kérkedel azzal, a mi nem tiéd? (Czegl: Tromf. 224). Csalafurdiskodik sáros lapátú Mátyás (Matkó: BCsák. 200).

Csalakoz-ik: decipior, fallor Kr. [irren]. Ezen tsalakozó himes, színes vélekedést különös hasznokra téríték (Fal: UE. 380).

Csalakozás: [destitutio; täuschung]. Ez az alakozás nem egybő, hanem szemtelen tsalakozás (Fal: UE. 380. SzD: MVir. 351).

Csalárd: 1) fraudulentus, frandatorius, falsus, subdolos, plinus, captiosus, supposititius, pallax C. [falsch, trügerisch, betrügerisch]. Igen tsalárd: perastutus; tsalárd igyekezet: machinatus C. Az penz czalard (EhrC. 80). Vr virleüőt es czalard embört meg vtal (DöbrC. 19). Čalard a zeretet es heusagos az zepseg (NagyszC. 14). Ez velag hasonlatatik az čalard barathoz (BodC. 6). Az czalard őrdőgne nem lezen hese (VitkC. 70). Szeles, czalard tudomaniel el ne hitettesek (Mel: SzJán. 43). Igassagme meg őlec, czalard newel illetec (Born: Ének. 43). Ezek a czalárd predikátorok agya-velejében koholt találmányok (Pázm: LuthV. 27). De nézhetsze meg, melly álnoe az régi czalárd kigyó (MA: Scult. 207). Sikos száju, czalárd szavu (Matkó: BCsák. 146b). 2) frandator, implanator, tenebrio, circumscriptor C. impostor, versipellis MA. [betrüger]. Monda neki a čazar: Ez igekre tegődet a čalardoe tanítottatnac (NádC. 562). Hozzak a čalardot es a nepeknek hitetdth (DebrC. 616). Weer zyvv emberth ees czalardeth wr meg vtal (KulesC. 7). Ama czalárdoknak sincsen szűki, a kik isten törvényeitől elájulnak (Fal: UE. 380).

Csalárdkod-ik: frando, sycophantor C. praevaricor, fraudulenter ago MA. [betrügerisch handeln, ränke schmieden]. Mit čalardkodol heyaba (BodC. 6). Mygh [igy] czalarkodol en velem es nem mondasz ygazath (JordC. 344). Embernek hylzelkedyk es czalardkodyk, hogy ő yol al, yo hytet wal (ÉrsC. 530b). Ne czalarkoggial (Mel: SzJán. 21). Ragadoz, fozt, czalarkodic, őldől (Zvon: Osiand. 239). Szitkozódik, czalárdkodik, tudatlanságát figyattag, hamiskodik (Matkó: BCsák. 50). Csalárdkodott hát Tertnliams-is, a mikor azt mondgya (Pós: Igazs. 197).

Csalárdkodás: [astutia, impostura, fraudatio; betrügerei]. Mykoron be bohattatn, testnek evztveuet es czalardkodasokat bochatok be (DoniC. 52. MA: SB. 75. MA: Scult. 994). A pokol-béli sátánnak tsalárdkodási ezek (Ker: Préd. 105).

Csalárdkodó: [dolosus; verschmitzt]. A gyandós czalárdkodó (Com: Jan. 180).

Csalárdkodóság: [impostura; betrügerei]. Temérdek tudatlanságának s tsalárdkodóságának czégért tött (GKat: Titk. 286).

Csalárdos: fraudulentus MA. [betrügerisch]. Neg barátot egetenec meg a keresztienec a czalardos szensigne tetteteseert (Szék: Krón. 224). Sok száz mind okessabb, mind vitézebb abból ki nem tudott jünni czalárdos fogságból (Zrinyi II.145).

Csalárdság: fraus, dolus, fallacia, machinatio, impostura, falsimonium, captiuncula, circumventio, sycophantia, pellacia, techna C. [betrug, betrügerei, list, listigekit, ränke, schlaubeit]. Tsalárdságot furni, faragni: *procedere dolos l'PBI. Meg esmeruez

gonoz ellensegnek czalardsagat, monda (EhrC. 52). Čalardsagall tellost (BécsiC. 120). Fwsnusegemet ientetem czalartsagall (VirgC. 5). Atkozott az, ky az isteni dolgot chalarardsagall thezy: (WindC. 126). Előho a te őched chalarardsagall (Helt: Bibl. I.N). Fros czalardsag, vúz, erőtelen az emberi szőrzos (Mel: Sám. 434). A kik pedig feslettől őlnok, tsalárdsággal kereskednek, azok imádsága haragra indítja istent (Pázm: Préd. 653). A kívül tenéked szövetséged vagyon, ahöz nyilván való légy őlnok-ság, tsalárdság nélkül (Com: Jan. 255). Ilti s parolija (a német-nok) hazugság s csalárdság (Thaly: Adal. I.94).

[Közmondások]. Job az szőmben való szűdés, hogy nem alomban való czalárdság (Decsi: Adag. 285).

Csalárdságos: [fraudentus, dolosus; trügerisch, tückisch]. Yukab kynuana Cristusnak zemeremseg, ment ez vylagiac hyusagat es czalardsagos zepsegyt (EhrC. 20). Ne karhozok en testem chalarssagus alnokssagall (PeerC. R). Őrdőgnek chalarssagos keserteti (DebrC. 232). Keeree, hogy zabadoytanaak mynden ellenzew ellenseghek czalardsagos keeseertetyből (ÉrdyC. 158).

Csalárdságost: fraudulenter. A hamissac testamentomot hasonlnac čalardsagost: fraudulenter (BécsiC. 164).

Csalárdul: false, fallaciter, fraudulenter, dolose, captiose C. Chalardul mywelkedeth w olette, hogy lelessek w hamyssaga gywlesegre (KulesárC. 83. Pázm: KT. 308).

Csalás: ludificatio, circumventio C. [betrug].

idő-csalás: [oblectumentum; zeitvertreib]. Idő-tsalásnak kedvéért örűnest foglalta nagyságod magát (Gyöngy: Char. Előb. 2).

szőmfény-csalás: [ars ludiera; gaukelei]. Szem-fény-tsalás, állorcasság (GKat: Titk. 1081).

Csalatkoz-ik: decipior, frandor, allucinator MA. [irren, sich täuschen]. Ah pispók magaban teruen nagí sirast kezdte temnie, hogi igen čalatkozot volna (DebrC. 8). Gondolatunk tsalatkozó (Pázm: Préd. 65). Sok jó vitéz čalatkozot abban (Zrinyi II.113). Te eszes lénén, čalatkozol abban (II.68).

még-csalatkozik: ∞ Ők en hasonlatossagomert meg čalatkozianac (BécsiC. 91). Meg čalatkozalt, mert nem tudot azt (VirgC. 92). Tynettek zola wr ysten, hogy meg ne čalatkozmatok (JordC. 209). Nem čalatkoznak meg az ő dologba (DebrC. 211). Ha ky rea menend, el teewed es meg čalatkozky (ÉrdyC. 509b). Elő peezet legyen te zemednek tekyntety, hog latasokal meg ne čalatkozíek (ÉrsC. 62b). Megh czalal enghem es megh čalatkozom (297). Meg čalatkozniac a te ellenségid (Helt: Bibl. I.ddd2). Belső kő falt-is minden felől csinálni kezdenek, hogyba őket az külső megh čalatkozstatna, magokat aval oltalmaznak (Forró: Curt. 118). Meg sem čalatkoztnak s fogytokoztnak az ő felsége gondviselésében (RákGy: Lev. 16). Amphiarus is volt ily okos ember, de megcsalatkozott tudományban egyszer (Zrinyi² 121).

mégcsalatkozás: [deceptio; täuschung]. Az ű megh csalatkozásanak zemermet el nem zenedueen, gondola elezteb ő Eugeniát byrebe megh kissebőiteni (TihC. 310).

mégcsalatkozhatatlan: [infallibilis; mfehlbar]. Megcsalatkozhatatlan a pápa (Veresm: TanácsK. 70). Minden igazságra tanítottott meg csalatkozhatatlan anyaszentegyház (Czegl: MM. 73).

mégcsalatkozhatatlanképen: [infallibiliter; mfehlbar]. Az euangeliumi textusban vagyon olly tulajdonság, az mellyből megcsalatkozhatatlanképpen megismerhetni, ki legyen ujonnan szűletött és ki nem? (MA: Scult. 692).

mégcsalatkozhatatlanság: [infallibilitas; mfehlbarkeit]. (Toln: Vigaszt. 60).

mégcsalatkozhatatlanul: [infallibiliter; unfehlbar]. Megcsalatkozhatatlanul ígérieti vagyon a szent léleknek mindenkor jelen-létéreül az czeleszának (Markó: BCsák. 225).

Csalatkozás: allicitatio C. [täuschung]. (Pázm: KT. 6). Ennek a csalatkozásnak hol vagyon forrása? (Fal: NE. 71).

Csalatkozhatatlan: infallibilis MA. [unfehlbar]. En bontakozhatatlan út vagyok, csalatkozhatatlan igazság vagyok (Pázm: KT. 383).

Csalatkozhatatlanul: [infallibiliter; unfehlbar]. Hogy nem isten küldötte a pápákat, meg-teteezik csalatkozhatatlanul (Markó: BCsák. 62).

[Csalatkozott]

még-csalatkozott: [deceptio; täuschen]. Az halál egy napról másra előbb-élebb mutat, de mindaddig visel, hogy még-csalatkozott (RMK. II.28).

Csalatság: deceptio, dolus, frans, impostura, casus, allucinatio MA. [list, täuschung]. Erdeq családsgának: operatione satanae NémGé. 100. Merth kylemb fantasiákkal, chálatságokkal meg homályosodot (WeszprC. 131). Ky őrvöl ő ellenségeinek csalatságan (ÉrsC. 365). Csalatságát megérték Tót Miháának, az segédk nép ott meghasonlának (RMK. III.81). Vélék, csalattságába estek teneknek (137). Takarodnak onnat, mind kifutának, ez csalattságon igen búsulának (143). Csalatságok lón ezben az zsolóknak, mert nem hűnek a Krisztus mondásának (V.14. 176). Boczata isten ű reátok az csalatságának eriet (Fél: Tan. 216). Pogis, családság és csalattságis vagyon ebben az argumentumban (Fal: CsIsk. 232). Ki sem mozdult volna, míg ők erős hittel való assecutoriat nem adtak volna, hogy csalatóság a dologban nem lenne (Szal: Krón. 69).

Csalhatatlan: infallibilis PP. [unfehlbar]. Hogy így csalahatatlan legyen az segítség (Thaly: Adal. I.161). Nem lehetett ki verni fűjekből, hogy igaz és tsalhatatlan próba ne volna (Fal: TÉ. 643).

Csali: [pietatem simulans; scheinheilig]. Egyszer egy igen szent és ayitatos csali barát vala, ki igen alázatosan haytot főmel jár vala; de mikoron gárdiána választottát volna, wy ká-pában öltözéc és fiam kezdé az orrát visszéni (Helt: Mes. 173).

Csalmár: [vafer, versipellis; selknapf, verschmitzt]. Pápista uraim, olvassátok meg Calvinusnak minden munkáit, a mellyeket hamissan, hazugul, csalsárdul, czigányul egye fizve le íra Sámbar csalmár, ha ugy talállyátok, se Calvinusnak, se nekünk soha ne bidgyetek (Markó: BCsák. 157).

Csaló: **1)** [fraudentus, mendax; trügerisch, lügnersch]. Ő néhuc éalo ő zaiocban (BécsC. 254). **2)** deceptor, frustrator, circumscriptor C. [betrüger]. Ha emekem semmyt nem adandás, hyzon en tegedet chalonak mendlak (CormC. 320).

embér-csaló: seductor Kr. [verführer]. Nevezék halála-után is ember-csalónak, hogy mindenektől meg-utáltatniék (Pázm: Préd. 531).

lélek-csaló: ~ Ezekből megismérjük a lélek-csalókat (Pázm: Kal. 387).

[Csalód-ik]

még-csalódik: [fallor; sich täuschen]. Egyszer úgy mástól megtsalódtam, veled úgy ne járjak, attól én tartottam (Mik: Tótl. 123).

Csalogat: pelliceo MA. [anlocken]. Zeretőim legétek zo tevők, nem éak zo halgatok, tenőn magatokat éalogatvam (DóbrC. 330). Lassatok, mykeppen éalogatli engemet ez hyzoget (ÉrsC. 357b). Mar thóbbé ne éalogas (516b). Zrinyi II.34). Nem éalogat engem ígűség öröme (Thaly: Adal. I.236). Mint a hamis

tiükör, hiteget, éalogat beeműnket (Fal: NE. 45). A teremő isten nem azért alkotta a földnek kerekességét, hogy minket tsalogasson és kisirtsen (Fal: NA. 172).

alá-csalogat: [sublicio; herablocken]. Háta adván és hátra seggelvén a kuruzt előt, éalogatták alá Fehérvár alá (Tört. Eml. II.51).

el-csalogat: pelliceo C. [verlocken].

ki-csalogat: [blandior, expalpo C. [erschmeicheln].] Hűzelkedéssel ktsalogatott: [blanditus C.

Csalogatás: illectatio; deceptio MA. [verlockung, täuschung]. Lovat éalogatás: popysna PPBl. Az te éalogatasyddal negyet vettel el, kyk enym valának (DomC. 107).

Csalogató: **1)** [pelliciens; anlockend]. Utamád én, mint tudatlan fűr éalogató súp után (Zrinyi II.116). **2)** [seductor; verführer]. Imagatok titeket öldözökert és éalogatókert (DóbrC. 491).

község-csalogató: [frandator, circumscriptor; betrüger]. Tsalsárd, álnak, község-tsalogató volt az ő neve (Pázm: Préd. 52).

örökség-csalogató: haeredipetr C.

Csalóka: **1)** [fraudentus, falsus; trügerisch, falsch]. Kuri-tolo, tsaltsapo trágár, tsalóka: circumulator C. A ézaloka ördög (Mel: SzJán. 22). A dolog, mellyet meg-fogsz, ésaloka (Mad: Evang. 674). Az ecclesiának itéleti sokszor ésalóka (Czepl: MM. 75. 165). Azonn's firtogattya orrát, hogy írását tsalóka könyvetskének nevezték (Pós: Választ. 30). Hejjaban szaladni a tsalóka rokának szemfényvesztő lyukában (VárM: Szöv. 271). Csaloka fortély (Tóh: Vigasz. 29). Csalóka fogások alá fűdözik az ő sententiájokat (118). Egyik a másikat tsalóka beszéddel tartya, ingattya, alkuszik véle (Fal: UE. III.37). Vén artzját tsalóka színezés simittya (Szé: MVir. 43). **2)** fraudator C. circumulator MA. halophanta PPBl. [betrüger, schwindler]. Jakab neve nyomódást és ésalókat mutat, nem közöni azt senki meg, kit meg-jakaboknak (RMK. IV.261). Az új tanítók kész chalókák vallások dolgainak forgatásában (Veres: Lev. 126). Ezek a tsalókák (Gvad: NótPM. 31).

Csalókátkod-ik: ludo PPBl. [scherzen, spass treiben].

Csalókáskod-ik: ~ (GKat: Titk. 294). Így ésalókáskodnak a szent írás színye alatt (Sám: 3Fél. 567).

2. CSAL: **1)** dolus Kr. [list, binterlist]. Kárát néha az úr eszébe veszi, hamar csal bírádat esiklébe ejti. Bolondok ezféle csal ndvarbírák, tisztösség adasék az jámborának (RMK. III.316). Az Árius sok ésalat kezdé gondolni (V.173). A gerjesztő nyájaskodás tsal (v. tsel), nem próba kő (Szé: MVir. 345). **2)** [decipula; fülle, schlinge]. Tsalokat kell laba alá tenni, hállyon az árokban, ne sícsd ki-venni (Gyöngy: Csup. 23). Lgyekeztek tsalokat vetni (Gvad: Gond. 17). [Vö. CSEL]

[Szólások]. Mikor (az asszony) leg-hívebbnek látszik hozzád lenni, mint a siren, akkor szokott csalra vinni (Gyöngy: MV. 76). A tatár félrevett útyával amnek tsalt vetvén, el-tévesztik végre (Gyöngy: KJ. 118). Vélvén a törökök, hogy arra jönének, de azok tsalt vetvén más völgyre térének (140).

Csalfa: halophanta MA. [betrüger]. Tsalfa bíró, hazugság után élő: halophanta C. Csalfabíró: bomolochus MA. Tsalfa, hazugsággal-élő: halophanta PPBl. Szarkátul küldeném s az is igen csaltat: valdhol kit látna, mindent kivallana; s így az én levelem késedelmeskedne 1675 (Figyelő 1877. II.153). Vizsgáld világi jók csalfi fényességét (Örész: Költ. II.1).

Csalfátkod-ik: [hudo; scherzen]. A tévelygő tsak tsalfátkodni a vagy tsalókáskodni akart (GKat: Titk. 294).

Csalfátkodás: [nugae; gaulerei]. Az testi ember vissza akart élni az istennek hatalmasságával mint valami szem-fény vesztő tsalfátkodással (GKat: Váls. II.311).

Csalfaság: [impostura; betrügerei]. Mérges csalfaság: cavilatio virulenta (Com: Jan. 187).

Csalfáskod-ik: technas necto Kr. [ränke schmieden, spass machen]. Hazugság-hordező, házról-házra tsalfáskodó: nugiger, nugigerulus.

CSALÁD, CSELÉD (*calardos* TihC. 11): **1)** familia C. MA. [familie]. Ytelwen Dawyduak családnyh (CzechC. 5). Eleve varylanak Gabaad családnak fejedelmny (JordC. 194). Zent lanosnak nóg sok chaladya uala, merth atyath ő fordíta meg (DebrC. 469). Nynchen feelhelme ew hazara ho hydegghytewl, mert iz ew chalady kettős rhwaban dötzenek (ÉrdyC. 414b). Izrael tyanyuk mynden chalady (599b). Emlekezel meg mend a te családodrol (VitkC. 99). A harmadik rezet családognac eleteye tartye (TelC. 19). A szenteknee polgár társai és istennek cselédi Kár: Bibl. III 175). Nem egy cseléd vagyon, melyben gyermekek nincsenek (Pázm: Kal. 473). Egész cselédeket kereszteltek az apostolok (Pázm: LuthV. 223) Czac azoknac az atyáknac zeledi kőzöt vala az ecclesia, kie az Senától, az Noe fiatal szarmaztanac vala (EszT: IgAny. 78). A io házi gazdaságra: a cseléd csitítására osztítottok a io orákat (Bal: CsLsk. 33). Cína inja abban az könyvben, melyet irt a római nemzetes cselédekről (Frac: Serk. K3). Éjjel megyenb midőn az egész cseléd aluszik (Illy: Préd. 22). **2)** [domesticus, famulitium; diener, hausgesinde]. Házhoz tartozó tselédék: domesticiei PPBl. Neha sem maganak sem wdvara hely ehaladynak nem volt nynt eenny (ÉrdyC. 642b). Monda a gazda a családognac (Helt: Mes. 316). Királné asszon is kezdé Buda várából családját, narháját Pest felé indítani (Monlrok. III.68). Venusnac óráiban ő meg házasulni, ezaládot be szegődni (Cis. L4). Miképpen kellessé a cselédet, ház népet, szolgai sereget, igazgatni (Com: Jan. 121). Szép tavasz: kibújik a földből Veszta kis tselédgye, atánnok az eperj, a nimfák ebédgye (Fal: Vers. 907).

fehér-cseléd: [femina; weib]. Az mely comediahoz készülének az udvariak és felesigem fejér-cselédje, ma vitettem véghez az ablakom előtt (Monlrok. XV.317).

[Családi] cselédi: familiaris MA. PP. [familiën-].

Családos, cselédés: **1)** [familiam habens Kr. [eine familie, dienerschaft habend]. Tsaládos ember: paterfamilias C. Tselédés gazda: paterfamilias; tselédés gazdaszszony: materfamilias Com: Jan. 121. PPBl. Cselédés gazdaság: oeconomia Com: Jan. 121. Az ezalados embernek hw zolgat mondanak (JordC. 394). Ila az ezalados embert Beelzebubnak hyvtak, menewel ynkab az ew ezaladyt (383). O ky aldót ehaladus ember volt (ÉrdyC. 50b. 130). E fabula inti a ezalados embereket, hogy a fősné-éget elhaddgyae és az ő ezaladgyognac gondgyokat vissellyec o modon (Helt: Mes. 320). Minden tselédés ember nem tsak úri, hanem püspöki tisztet viselleyen házában (Pázm: Préd. 45). Az ezaládos emberek, az atiak es anyak (Sim: Evang. 200). Nem szép dolog szemét behunni és aluszékonykodni ottan a cselédés urasagnak, a hol ben is udvarában kívül is csalton esalak (Fal. NE. 24). Magad, a ki tselédés ur vagy, igaz légy szolgádhoz (Fal: BE. 617). **2)** [paterfamilias; familienvater]. Pesti: NTest. 20).

Családosság: [patriarchia; patriarchat]. Minden tiztben, akar fejedelemség akar ezaládosság akar predikatorság legyen, sokszor igen nagy nehességee érkezzec (Born: Préd. 295. 552b).

[Családság] cselédség: famulitium Kr. [hausgesinde]. Tasi: FeukT. 46. Kr).

CSALÁN (*tsalyán* Pázm: Préd. 293. Fely: SchSal. 29. *csallyán* Mel: Herb. 173. *csallyán* Lép: PTük. L336. *csandl* MA. *csandl* PP. *csallyán* SzBodó: TFü. 11. Nad: Kert. 87. *tsilán* Cseh: OrvK. 9. *csillány* SzBodó: Kalm. 9. Illy: Préd. L44. *csilyán* Fely: SchSal. 28. *tsollán* Gvad: NótPM. 47. *csollyán* Com: Orb.

31. Land: UjSgits. L39). *urtica* C. MA. Com: Jan. 29. *acalyphe* C. nessel PPBl. Ő keuanatus ezüstököt ezalan öröklí (BécsiC. 193). Ottan az nagy serev ezalan közzec es tőwysk közzec meene merő mezeytelend (ÉrdyC. 244). És balgatagnak zölőyen által meenek es ymo mynd be töltek wala ezalanok es be fedeztek wala twywssek (ÉrsC. 533). Hasonlo a ezallyán levelehez (Mel: Herb. 173). A házak helyén tövissek, tsallyánok nőnek (Pázm: Préd. 768). A tsalán pörsöl (Com: Vest. 27.) Fátvölt. patyolatot, luja szőttet és ott találhatz tsilyán győtsot (SzBodó: Kalm. 7). Vagy l. rönpel tsilán vizet (Cseh: OrvK. 9). A rögzött hurítot kiírtya belölled a csalyán (Fely: SchSal. 29). Ha látnád a csillányt és a vadrosnokot uralkodni (Illy: Préd. L44). A ludak pipéinek a tsalán tsipés igen halálos (Misk: VKert. 350). Tsallyán vászon (VcetTrans. 13).

[Közmondások]. Rozmarin az ehalánt győzi meg (Zrinyi: ASyr. 297). Az rozmarinról csalanra kell szállni! (Thaly: Adal. L144).

árva-csalán: *urtica crispa* Frank: HasznK. 17. *urtica minor* sive *crispa* Beythe: Nom. 8. *urtica minor* MA. [taubnessel].

égető-csalán: *acalyphe*, *urtica* Mel: Herb. 99. [brennessel]. Égető ezalán, az eggyie nagy, az másie kicsi; az harmadie holt ezalán meg nem éget (Mel: Herb. 99). Eghető chyalan. Az nyallal gyült fakadasokat, gelyvakat belől és kivól az testben el rontja (BeytheA: FivK. 113).

hegyi-csalán: [*stachys silvatica*; *biensanguessell*]. A mezet kíváltkeppen a meh füről, hegyi tsillyánról szedik (a mehek) (ACsere: Enc. 217).

holt-csalán: *laminum* C. MA. *urtica labeo*, *laminum* Beythe: Nom. 8. [taubnessel]. *Melissa*, *apiastrum*: meh fy, mehek zerető fy, hasonló az pózerezehöz és az holt ezalanhoz (BeytheA: FivK. 84).

tengéri-csalán: *acalyphe* PPBl.

vad-csalán: *cavia* PPBl.

[CSALIT]

Csalitos: [dumosus; buschig]. A nyulakat bokrok közzé metszék, az őzet, a szarvast tsalitos meredekre (Moln: JÉptil. 225).

CSALMA: *cidaris turcica* Sl. [turban]. Minden zsebét, kebelét, tsalmáját tele hozza igérettel (Mik: TörL. 27). A tulbendar aga a tsászár tsalmáját ékesíti (436). A fővezér három szegletű tsalmáján két tollat visel (438). Drága fehér tsalma vagyon a fejében (Könyi: IIRom. 14). Sok tsalmát tépett széllel (31). Kárt tett a csalmába (Gvad. Orsz. 205). Ugy tetszik, szemlélem a fényes kardokat, mikép szedegetnek pamukos tsalmákat (Orezy: KültSz. 178).

Csalmás: *cidarum turecan* habens Kr. Piros csalmás uti szerszám (Thaly: VÉL317). Bezzeg lőduls tsalmás (Gvad: Nánd. 16).

CSALMAK: [?] Egy ravasz csalmak kuva fia csak hogy meg nem ölt (TudTár 1839. 254).

CSAMCSOG: [poreorum manducantium somni initor; schmatzen]. Hiszem tsamtzogia, hiszem meghorpaszodéc a nagy tellyes téhen (Kereszt: FKer. 1). A *ch* a magyar szótól idegen a franczuz nyelvben ha pronunaiatitak, az tsamtsogva, de a magyarban nem, hanem úgy mint a *k* (GKat: Gram. A2).

CSÁMPÁS: *scambus*, *valgus*, *varus*, *curvipes* Sl. [krummbéinig].

Csámpáskod-ik: [lento gradu incedo; schwerfüllig gehen]. Sok guggoló és tsúfoló szók vagynak a magyar nyelvben, mint gullyog, tsúmpáskodik (CorpGramm. 323).

CSÁMPOROD-ÍK: *acesco* 1° PB. [sauer werden].

1. CSAP: 1) *infiligo, ico* C. *peto, ferio* MA. [schlagen, hauen]. Arczúl csap: *depalmare* C. Egyik szavával a másikat arczul tsapni: *loqui *pugnantia* 1° PB. Kőér čapa őnként: *percussit bis in cervicem eius* (BécsiC. 38). Prophetizál mű nekőne, ki az, ki tegedet čapot (MünchC. 66). Eggyé az zolganac arczl čapa Jesost (NádtC. 196). Sok zömők valának mikénti haatra haytoth borkok, kykkel az tagokkath čappaak uala (SándC. 38). Ezac hamar egyie beszédet a másikkal arczul čapiai Dáv: VDisp. I.113). De bátor csapiays hívelyőstől fegyvert, de azért ugyan nem sért vele (Lép: 1° Tük. I.274). Nem czipya egyk szauat arczul a másikkal (Vás: CanCat. 665). Fejedet a felső küszöböz ne csapjad (Com: Jan. 106). Éles pallossal Rézmánhoz čapa (Zrínyi I.54). Ugy tsapja éles dardájával váll közbe, hogy ketté szakad (Hall: Hllist. III.108). Életinek ugyan megkegyelmezteti, de vagy két százat csapattam rajta (Monbrók. XV.172). Nyakához tsapni mesztelen pallossát (Fal: NA. 152). Tízet tsapatott egyik szolgáján, mert azt tuláhi mondani, hogy otthon vagyon (232). **2)** [decortico; brechen]. Pínteken nem io kőndert czipni (Born: Evang. III.15. Born: Préd. 394). **3)** [deflecto; abbiegen, ablenken]. Inkább bíszem, ha arra csap, lemege az Ipoly mellett (RákF: Lev. V.262). **1)** [subparasitor; schmei-celn]. Tsapom, hízelkedem az apámmak: *supparasitor patri 1° PB.

[Szólások]. A bölts, ha felője tsap a ditsíret, ugy veszi fel a mint éri magában nagy vagy kevés okát (Fal: UE. II.158). A rosszak rosszakhoz tsapják magokat (Fal: UE. 369). Ha Florinát nem láthatja, szerelmét talán Forellához tsapja (Könyi: VM. 9). A fiainak praeciptorához Várad Istvánhoz csapta magát s gyermekét csináltatván elsőben magának vele, hozzá is ment 1760 (Házuk I.368). A ki egy marok sárral pofon csapna, nem fogadhatna büstelenebben (Fal: NE. 17). Az idegeneket pedig, hogy kezére jól tudgya czipni, igen kedveli (Gis K2). Kezet czipniem velem (Mel: SzJán. 42). Mint ha kezet czipatne volna az keresztsgy felől ő vele (Born: Préd. 266). Valaki ne gondolja, hogy hízelkodó beszedekkel kívánom a leucset czipni (Szeg: Aq. 30). Arra szorúl a mit kap a vendég fogadóknak asztal felett azoktól, kik levét tsapják (Fal: NU. 322). Nagy konyhát fittet, drága leveket tsap, kényes falatok között torkoskodik (SzD: MVir. 434). Csapva mérése fel az zabot (Thurzó: Lev. I.160).

[Közmondások]. Az ketske sem menne az vízírre, de czipük hátul (Bécsi: Adag. 240). Kisv: Adag. 327). Igen rosz malom az, a kire ostorral csapják a vizet (Thaly: Adal. 182).

alá-csap: [praecipito; herabschiessen]. *Alá-tsapni a prédára mint az ölyv: *ex alto in praedam ruo* 1° P.

be-csap: [se recipero; sich zurückziehen]. Becsapta magát a kegyelmetek városába (Nyr. XIV.219).

gye-be-csap: *deligo* Kár: Bíbl. I.616. [einschlagen]. Kezeket egybe czipiác az adósságért való kezesse: *deligunt manus suas et vades se offerunt pro debitis* (Kár: Bíbl. I.616).

el-csap: [praecido amputo; abhauen, abschneiden]. Tót Balas az fejét el-čapá (Zrínyi I.29). Kardgyával egyútt job kezét el-čapá (56). Szablyával gégyét el-čapá (58). Eltsapják a fej szírá (SzD: MVir. 211).

[Szólások]. Folyó has, eltsapott has: *alvus *cita* 1° PB. Sík hasú, hasa-folyós, hasa-elecsapott (SzD: MVir. 217). Lágyítja a gyomrot, a kinek vaj tetszik, hasát is el csapja, a ki sokat eszik (Felyv. SchSal. 12). A mely bors fekete, nem rest hast el-tsapni (22).

[elcsapás]

has-elecsapás: *hinteria diarrhoea* Com: Jan. 57

föl-csap: [deglutio, devoro; hinabschlucken, verschlingen]. Hozzá kap a variu és fel czippá, méglen á kesselő az egblől ala szála (Holt: Mes. 38). A gém a kis verebetskét a vízben megrázogatván feltsapta (Misk: VKert. 312).

hozzá-csap: *alido* MA. [anstossen, anschlagen].

kétfelé-csap: [dispello; auseinander treiben]. Öszvecsüdtök s egyútt is laktak egy darabig, de annaktánna kétfelé csapta őket a páspók 1760 (Házuk. I.368).

ki-csap: 1) [executio; aus der hand schlagen]. Másiknac kezéből szablyát ki czipá (BFaz: Castr. E2). **2)** [erumpo, eruptionem facio; ausfallen, einen ausfall tun]. A németek naponként kicsapnak az magyar falukra (RákF: Lev. I.105). Az neimes vér kicsap, valankor mód adatik (Thaly: Adal. I.155). Nem nyugszik vívőző hadi rend Landrában, kicsap gyakran belől (Thaly: Adal. II.24). Lovas labancz ki-kicsap az erdőből (184). **3)** [etlindor, modum excedo; ausschweifen, das mass überschreiten]. A mi igyekezetink gyakorta igen ki tsapnak, holott határos, gyarló tehetőségünk (Fal: UE. 373). A lélek igen ki tsap jószág (Fal: BE. 573). Szívünk, elménk járása és kiscapó kívánságok határiban maradjanak (586). Erő-latalommal támadnak ellenünk a kiscapó indulatok (SzD: MVir. 123). Kevés völt pénze sokfelé kiscapó kedve teljesítésére (427). **4)** [deflecto; ablenken]. Ki-csapának ez előt az igaz útból (Czegl: MM. 117). Ezen alkalmatossággal ki csapott az útból, Bétset, Grétzet, Valentziát meg jirta (Fal: TÉ. 191).

kicsapás: 1) [expulsio, ejectio; anstreibung]. Korsos Istvánné és Takács Andrásné kicsapásokra való czédula (TörMEml. I.392). **2)** excessus [exzess]. Mikor innen s túl a kicsapás (excessus) megfordul, egymáshoz közelér, ott a közepén keresi igaz útját, módját életednek (Fal: UE. 421).

lő-csap: 1) [prosterno, dejicio, repello; niederschlagen, hinweschlagen]. Szentén innuár lóra ugrani akara, ott érte Tót Balas s az fejét lecsapá, s az ő szép sátorát az magyar megrablá (Zrínyi² 43). Az sus nem fél, hogy lecsapja önnét forgo-szél (Thaly: Adal. I.162). Leccapni szíjáról a tzipa poharat, bátor két foga hullásával lenne is meg (SzD: MVir. 437). **2)** [demitto; hängen lassen]. Le czipot füllel: *demissis auriculis* (Döcsi: Adag. 302). Az párttartók filléket mind leccapák (RMK III.136). Fitrős, leccapott vendégaját visel (SzD: MVir. 200). **3)** [detraho, demo; abnehmen]. A prókátorok a kövérek husát leccapják, és meg nem engedik, hogy az ösztövérek meg húzzanak (Fal: TÉ. 295). Lefityeg ajakotok, leccapja husát arczátok és halvány szíre mutat (Fal: NU. 308). A hosszú bójt után kedvén lakozott, leccapott, húsa jobb szíre változott (SzD: MVir. 453). **4)** [praecipitor; herabschiessen]. Héjamadár le-leccap a folyóból (Thaly: Adal. II.184).

még-csap: *caedo, ferio, verbero* MA. [schlagen, hauen]. Viszontag meg csapom: *refero* C. Es mond: Ezéckel csapattam meg ő hazozom kie engem zereitene vala: Et dixit: his plagatus sum in domo eorum (BécsiC. 315). A poroszlő által meg csapattassanak (Com: Jan. 136). Viszik egyűd még oly helyre, a hol meg fogja tsapni a lúg (GKat: Tük. 263). Mellyet a lovat nádón meg-csapnak, jobban szokot iparkodni (Czegl: Japh. 3). Csap-meg a szájadat (Markó: BCsák. 50). Heródest az angyal mentést meg-csapatja (Thaly: Adal. I.64). Hidd el ha elér, majd meg-csap, félre hozzott hajadna kap, nyalka kurucz! (II.191).

öszve-csap: [complodo; zusammen schlagen]. Öszve csap-tam kezemet a te ösvényiségeden (Jly: Préd. I.212).

vissza-csap: [objicio, rejicio; hinwerfen, zurückwerfen]. Egy rosz lovat csapott vissza neki (Gér: KárCs. IV.503). A sárt sárral tsapjuk vissza (SzD: MVir. 185).

Csapás: 1) *ictus, ictus* C MA. schlag, streich. Kik pénzért tsapást felvesznek: *flagratores* 1° PB. Ha az kaputarto ky

ye os kemensegost menkett czappasakual meg gewtewr (EhrC. 30). Thöb Beth haznal nyelnek oktatasi okos embernel, honnem zaaz czapas bolond emberneel (ÉrsC. 226b). Szántalan soc kinokat es nagy soc czapasok (Börn: Ének. 43). Egy csapással minden éppületek le omol (Pázm: Kal. 110). Egy csapással elvágja (Pázm: LuthV. 223). Egy *czapással kettőt ütni: in mo saltu duos apros capere (MA). Az bíró veretesse meg azt szám szerint való czapással (MA: Bibl. I.181). Az nr a csapásokat es gyalázatokat is el szenvedte (VárM: Sztv. 17). Hogy ha a fegyver derék fel nem vette volna tsqását, ott kellett volna veszni Ménésteus kapitánknak (Hall: III. Hist. III.122). Ki a melyt fiát inkább szereti, azt több csapásokkal éregeti (Tarn: Szent. 125). Kümnyehb megvesztetni erejét a már készen vürt csapásnak (Fal: UE. 385). Más ártalmas tsapásokra vetemedé (Fal: TÉ. 633). (Korámra) büktá taplót tettem, két három tsapással tüzet is tüttöttem (Gvad: FNót. 21). **2)** plaga C. MA. [aerumna, malum; plague, unglück]. Mégveré Egíptomnak minden földét kflömb kflömb csapásokkal (BécsC. 18. 92). Lateek heet angyalokath, kykneel az heet weghsew czappasok valanak (JordC. 911). Lassad frater, hog ez chapas ne legen te raytad (DomC. 284). Nem lezen ty bennetek el puzteyto chapaas, nykoron meg ostorozom Egyptomnak feyldeeth (CornC. 211). Tauoztassad el en twelm chapasydat (KulesC. 95). Az isten sok czapasokat erezt é földre (Fél: Tan. 84). Isten a chapasokat arra veti: apponet deus super illum plagas (Mon: Apol. 303). Szerenese fvéle nem játszott mint mással, ha ijeszteti is akarta csapással, mindenkor állandó volt okosságával (Zrinyi² 46). **3)** [laqueus, tendicula; sehlinge]. Tör, avagy csapás, mellyel a lelkesültek megfogattatnak (Illy: Préd. II.330). **4)** [vestigium; spur, farte]. Azért, hogy sz. Pült találrdnak ne mondgyuk, szükség a régi szentatyák tsapásán és nyomdokán járván mondanunk (Pázm: Kal. 847). Ritkábban indullyunk a kerengő tsapásokra, hogy ne talántán nyomot hagyunk magunk után (Fal: UE. 373). A beszéd dolgában nem árt néha a közönséges tsapásból kilépni (488). Egy csapáson nem marad (SzD: MVir. 55).

arc-csapás: alapa Major: Sztó 23. [backenstreich].

arcul-csapás: alapa, colaphus C. [backenstreich]. Az ot allo zolgac közzöl ada arculchapast Jezusnac (MűnehC. 208). Az alnoksagnak zolgyatol az archwl chapasath el zenvedeed (WinkC. 236).

karika-csapás: [facilitas; leichtigkeit]. Ez nekem egy karika csapás, eleg ember lesznek erre (SzD: MVir. 105).

nyak-csapás, nyakon-csapás: [colaphus; ohrfeige]. Add meg jutalmát, de nem nyakcsapást (Thaly: VÉ. I.374). A dámk az udvarló inasoknak ne fizessenek nyakon-tsapással (Fal: NA. 172).

Csapásos: plagosus C. voller streiche und wunden PPB.

Csapásság: [plaga; plague]. Megh töree ewketh wr isten es megh nyomoroyttaa nagy czapassaggal (JordC. 309).

Csapat: [feriendum enro; streiche geben lassen]. Tsapatómester: fustnarius PPBI.

még-csapat: ∞ 16. írt leveledet az posta ma ebéd után adta vala meg, kit elég rosszúl hozott s im most üttettünk 10. rajta, ott is meg csapad, ha rosszúl vizí levelünket (RákGy: Lev. 116). Ez mostanában fel vött szitkok: ürdögadta, ürdögteremtete, ürdöglelkű, szájköbél ne hallassék, mert meg csapatnak érette (Gér: KáiCs. IV.411).

[Csapdi]

Csapdiság: cavillum Com: Jan. 203. [stichelei]. Jó izü tréfié legyenec, nem csapdiságoc: non cavilla (Com: Jan. 203).

Csapdos: caedo, ferio MA. [schlagen, hauen]. Arczul csapdosom: chapizo C. Te zepseges orchadath be köteek, archul ezab-

dosanak (ÉrsC. 38b. CsomaC. 30). Isten rea mérte sz. Palra az niakon csapdosó ürdögöt (Mel: Sám. 419). Uram ellenségim mind öszve paskolod és artzul csapdosod (MA: Bibl. V.4). Ezt kellett volna néki szájjában verni, s nem Calvinus szavain csapdosni (Czegl: Sion. 567). A csapások, mellyekkel bennünket az isten csapdos és érdekel (Tof: Zsolt. 828). Megragadgya ezzel s kivonnya ágyából, rángattya, tsapdossa méltó haragjából (Gyöngy: Char. 29). Csapdos mint a szél (Thaly: VÉ. II.189). A gonosz szerente mérgossen tsapdos rajtok (Fal: UE. 384).

lő-csapdos: [conficio, occido; niedermachen, niederhauen]. Mind halmokban rakaték teste, kiket lecsapdosott knruczok fegyvere (Thaly: Adal. II.106). Néha csapdostak le a mieink a prussusbanis 1760 (Hazánk I.375).

még-csapdos: caedo, ferio, verbero MA. [schlagen, hauen]. Istennek szolgáit erősen vádolák, nagy marok vesszőkkel őket megcsapdosák (RMK. IV.181).

Csapdosás: **1)** [irruptio; einfall]. Ocskai brigádja az Austriában való csapdosásokkal alkalmasint megdörb-daraboltott (RákF: Lev. II.281). **2)** percussio, caesus MA. schlagung PPB.

arcul-csapdosás: [alapa; backenstreich]. Mind testis mind lelki keserves kisírtetekkel faggatta őtet, mellyek az hegyes őstönnel és az arczul csapdosásnál is nehezebben estenek (TKis: Pan. 24).

nyakon-csapdosás: [colaphus; ohrfeige]. A tisztaság szeretőnek a testnek őstöne nyakon csapdosás (Illy: Préd. I.350).

Csapdosó: [quatiens, feriens; schlagend]. (Kányai) csapdosó körmökkel seregét sértették (Gyöngy: KJ. 55).

Csapdoz: [caedo, ferio; schlagen, hauen]. Szárnyával ér és csapdoz az, a ki szentségének példájával engem jobra gerjeszt (Laud: ÚjSegíts. II.843). A tengeri habok rengenek, egygyik a másikat csapdozza (Fal: BE. 577).

[ki-csapdoz]

kicsapdozás: [eruptio; ausfall]. Az ellenség kicsapdozásától nem kell tartanunk (RákF: Lev. I.62).

Csapkod: identidem ferio Kr. [wiederholt schlagen]. Ostorral csapkodta isten e világot (Pázm: Préd. 13). Vagdalkoznak, de tsak az eget tsapkodgyák (781).

lő-csapkod: [conficio, occido; niedermachen, niederhauen]. Tegnap jól lecsapkodtak benne [az ellenségben] (RákGy: Lev. 197). Tegnap is jó lengyel hadnagyot hozínak, jól is lecsapkodtak benne (205).

[Csapkoz]

még-csapkoz: [verbero, flagello; schlagen, peitschen]. Kapitani kántiromnak szárát, meg tsapkoztam azzal fakómmak a farát (Gvad: FNót. 4).

Csapó: **1)** [levis, inconstans; flatterhaft]. Akar mint kutizáljon ő néki az ő töle meg-béreltetett nyelvű, tsapó beszédű hazugi (GKat: Váts. II.1330). **2)** [machlaera; schlachtschwert]. larula az agashoz es az é csapát, ki az agason flüg vala, ki veue (GuayC. 58). Elős čapo, kiuel Judith azzon nácat vaga Olofernesec (NagyszC. 261. DebrC. 586). **3)** naeca, lanarius, fullo MA. [walker, wollarbeiter]. Gyapjú-mives, tsapó: lanarius PPBI. Felele a róka: Menny a faluba; ott kezel a falu veehöz egyi chapo lakie (Helt: Mes. 280). Posztó, mellyet a csapo, kallo öszve vér (Com: Jan. 97). **4)** [cophinus; korb]. Zepethneken vermekben kethaz negwen ewth capo bwzaja wazjon (LevT. I.369). Ez nyarba, hogy az zepethnekj mayornal ceplethem arpath es zaboth, abwis hwz capowal weth el (270). Az Achab kiraly fiaynac feieit rakác nag üstbe, auag čapo kosarba (coplinus) (Mel: Sám. 404).

alatt-csapó: subtus currens Ver: Verb. 215. [unterschlüchtig]. Alatt csapo es folyo malom: molendinum subtus vel desuper currens (Ver: Verb. 215).

fal-csapó: trulla MA. mauer-kelle PPB.

fölül-csapó: desuper volvens Ver: Verb. 215. [oberschlächtig]. Fölülül chapo avag folyó malom: molendinum desuper volvens (Ver: Verb. 215).

gyapjú-csapó: [lanarius; wollarbeiter]. Gyapjúcsapók és szőrszabók néve (TörtT. XVIII.258).

légy-csapó: muscarium Com: Jan. 110. [fliegenklappe]. A legyecek el fizetettnek legyezővel avagy légyesapoval (Com: Jan. 110).

[Csapod]

el-csapod: [decutio; abschlagen]. Málkoknak fejeket vékony pálcájával el-tsapodgya (DBenkő: Flor. 24).

Csapodás: [saevitia; das wüten]. Vala nag merig halál, mel az ő éapodasual zamlalhatatlan nag soc nepet ontale (TelC. 130).

Csapód-ik: [se impingere; sich anstossen]. Egy légy hirtelenséggel a szájába tsapódván a torkán megakadt (Misk: VKert. 658).

el-csapódik: [diarrhoea corripior; vom durchfall ergriffen werden]. Hasa elindul, el tsapódik (SzD: MVir. 218).

Csapodár (*csapondár* Matkó: BCsák. 261): **1)** [levis; flatterhaft]. Matkó csapondár onyolgásának nevezi azokat, a melyeket le-írék (Matkó: BCsák. 261). A galamb nem csapodár, hanem igaz állhatatos (GyöngyD: Cup. 653). **2)** [scurra; parasitus; schmarotzer] Affele ndvari tsapodárok (Misk: VKert. 257).

Csapodárkod-ik: [ludifico; possen reissen]. X. Tők kellett-nél nyíllassabban csapodárkodál (Matkó: BCsák. 214).

Csapodárság: [scurrilitus; possenreisserci]. Minden beszéded csak fölvelegyevel össze-rakott csapodárság (Matkó: BCsák. 332).

[Csapon, csapon-ik]

el-csaponik: [deflecto, degrading; abschwefeln]. Az igasság mellől el csaponván (Toln: Vigaszt. Előb. 2).

félre-csaponik: [aberro; abirren]. Félre csapontak hát ők-is, mikoron azokat íták az igaz ecclesiának jegyéről, a mit Matkó (Matkó: BCsák. 105).

ki-csaponik: **1)** [erumpo; hervorschiessen]. Az menyfűtő kő semmi nem egyéb, hanem száraz és meleg párah és szeles, ki az felhőből erőnel csaponik ki zúgással és langal (Cs. 113). **2)** [deflecto, aberro; abschwefeln]. Hová tsaponsz ki Cálvinusra? Miért nem maratsz a hitátlan? (Kereszt: FKer. 37). Ne csaponj [te] így ki: csak a bálványt tiltja isten (Czegl: ORoml. 55).

kicsaponás: [aberratio; abschwefung]. Ortzátlan ki-csaponás ez (Czegl: BDorg. 125). Mit kevélykedik hát Sünbár o sánta kicsaponásával? (Czegl: Japh. 108).

még-csaponik: [macresco; abmagern]. Még-tsapont: tenuatus PPB. Hogy az ártányok meg ne csapomnyanak (Lipp: Cal. 52).

vissza-csaponik: [delabor; zurückkommen]. Ismét vissza csaponik a hazasságra, mellyről szolt (Matkó: BCsák. 12).

Csapong (*félre-csapong* Sám: 3Fel. 220): **1)** [oberro; herum-schweifen]. Ha fel-lottál, igaz okkal vinskodgy, ne tsapongj (SzD: MVir. 332). **2)** [discurso; hin und her laufen]. A nyúl a kergetés közben tsapongya szokott futni, hogy az ebeket meg-tsulhassa (Misk: VKert. 173). **3)** [tinctuo PPB [wanken]. Beszéd-ben tsapongani, tétovázni: *labare sermone; a ki vissza-áll

ismét oda, a honnan el-állott vólt, mint a ki vallásában tsapong refúgius; akár mint tsapongjanak a stoikusok: *quoquo se vertitur stoici; tsapongó szók: *inconstantissime dicta PPB. Egyenesben evezsz te hazád tengerén, nem csapong kormányod, viseled azt merőn (Thaly: Adal. I.120).

félre-csapong: [volito; bin und her schweifen]. Orozva jár s félre-csapang (Sám: 3Fel. 220).

félre(való)csapongás: [oberratio; das hin und her schwanken]. Hogy ha egy számért fel-nem merne költeni uttyá-ban fekvő helyéből minden maga félre való csapongása nélkül, bot lévően kezében (Matkó: BCsák. 105).

Csapongás: [degressio; abschwefung]. Lássuk a tők fejt Mityás ez dolgok ellen való csapongásait is (Matkó: BCsák 267). Állaté meg az Sommer csapongasa? (MNyl: Irt. 306).

Csapongó: [inconstans; unstät, wankelmütig] PPB.

Csaponólan: [oblique; schräge]. Közben-járo, akár directe, egyenesen, 's akár indirecte, háránték és mint egy tsaponólan (GKat: Tirk. 907).

Csaponósan: ∞ Az állati kerület (zodiacus) oly leg nagyobb kerület, mely az ő tengely végétől tsaponósan kerítetven az egyenesítőn által, azt két helyt vagja (ACsere: Enc. 94).

Csapont: [incurvo; kriechen]. Egy csapontott hegyű éles testtel metélő ki (Kesk: ÖtvM. 299). Vagion 2 cziapontot hegyves (Radv: Csál. II.103).

föl-csapont: [sursum traho; hinaufziehen]. Egy fiatal fára felkötven nyakon fogva felesapontották (1662 Orszgy. 257).

Csappan: [macresco, macresco, deficio SL. [abmagern]. Csapant, vakaratlan ló (Laud: ÚjSegits. 1518).

félre-csappan: [aberro; abirren]. Orozva jár s félre csappan (Matkó: BCsák. 105).

még-csappan: [exaresco; abnehmen] WF.

[Csapant]

el-csapant: [vibro, torqueo; schwingen, schlenndern]. Nyilat el-tsapantván (Gyöngy: Cup. 38).

hozza-csapant: [explodo; abdrücken]. Az egyik hajdú hozzácsapantotta a puskát a némethez, de ki nem sült (Montrók: XXIII.427). Puskát csapantott hozzája (Nyr. X.469).

még-csapant: [vibro, torqueo; schwingen, schlenndern]. A melyet régen tarti készen idegében, nyilat megcsapantván, akad gégejében (GyöngyD: Cup. 596).

rőa-csapant: [ruo, praecipito; stürzen, fallen machen]. Nagy követ hengerite a koporso ajtajára, 's mi végre? hanem hogy rőa csapantán arra, a ki tolvajul szaggatta azon szent testét (Laud: ÚjSegits. 1848).

Csappanás: [collisio; das zusammenstossen]. Az menyfűtő kő semmi nem egyéb, hanem az egyike aernec másikkal csappanása (Cs. 113).

Csaptat: **1)** [derivo; ableiten]. Az Dunát egy gáttal más félre tsaptatta (SzBódó: SöDics. A2). **2)** [demitto; herabhängen]. Nem késik, öltöznén egyébb ruhájával, jelen volt mentője, csaptatott ujjával (Gyöngy²: MV. 112). **3)** [euro fingendum; formen lassen]. Mitsoda formára tsaptatja ábrázatját (Megy: 3Jaj II.63).

Csaptató: [teudicula; felle]. Hogy legyen modgya szabad-sagomna, emi szuntalan, cludardsagos hanyattatott tőr es claptatoc között (Écsi: Ágost. 99).

Csapzi: [insulsus, protervus; schal, keck]. Udvarok-beli tsapzi sirka katonák és suhanezár inszák (GKat: Váts. II.325).

Csapziság: [jejunitas, insulstas; schalheit]. Pater Viza pispöksége maneat in statu quo, mert az réken írt leveléből is látom, hogy tökéletlen csapzisága az dolga; nem is lehet az confederatióban hitit hertelen acceptálni (RákF: Lev. II.71).

2. CSAP: 1) doliarium verniculum; der zaptl au füssern PPB. Tsapon venni: epistomio emittere; tsap alávaló kád: excipulum PPB. Van egy hordó bora, mely csapon van (Radv. Csal. II.370). Jámbor vendég ha mégyen házatokhoz, jó étket főzz, gyakran nyúl a csaphoz (Thaly: VÉ. II.21). A csapon való bort nem szaporítod (MontME: II.250). 2) epistomium MA. [syphon; röhre]. Köz mesdo vékony csapi szoros ibrik (Com: Jan. 109). Víz eresztő árkoaské, a hol néha csap avagy csapocska (syphon vel syphunculus) csináltat (115). 3) obturamentum MA. [baln]. Az hintó derekában kétfelől volt két csap (MonIrók. XI.365). 4) [clyster; klystier]. Csap, alfélbe való csap a has szorításban: medica balanus, suppositorium PPB. 5) incastratura Helt: Bibl. [fuge]. Két chap legyen egyic deszkán: in lateribus tabulae duae incastratae fient (Helt: Bibl. I.O.11). Mindenie deszkának két czapja legyen az egyic végén laytorijuae formájira egymás ellenébe (MA: Bibl. I.72). [Közmondások]. A nyelv a szűnek tsapja (Pázm: Préd. 808. SzD: MVir. 322).

dugó-csap: obturamentum PPB. [baln].

eresztő-csap: epistomium PPB. [austlussröhre].

fagyott-csap: stiria C. [eiszapfen].

jég-csap: stiria MA. [eiszapf Nom. 5. Jég-tsap, tsepp: stiria PPB]. Jégtsap: eine eisscholl: un glagon KirBesz. 123. A jég tsap fagyos csap: stiria est stilla rigens (Com: Jan. 16).

lélők-csap: respiraculum, foramen spiraculi in dolio MA. luftrohr, luftloch im fasse PPB.

melly-csap [nyelv-csap?]. Az inek dagadassát, az melly csap le esését is meg gyógyítja (Mel: Herb. 57).

nyak-csap: [tonsillae; zäpfchen]. Ha az (mustar) maguat vízzel özne töröd es az torok dagadasra, nyak chyapnak le zallasra mosod, meg gyógyítja (BeytheA: FivK. 43b).

nyelv-csap: tonsillae, epiglottis, hypoglossis C. [zäpfchen]. Nyelv-tsapja: uva, columella; nyelv-tsap leesése ellen orvosság: andronum PPB. A gyopárnac vize nyelv csap dagadassat, le szallassat gyógyítja (Mel: Herb. 116). A toroc gyéc a nyelv csapát szorongatván, hogy a nyeldekliöt meg ne fojtsa, a torkodat vízzel meg-rotyogtassad (Com: Jan. 57). A nyál a szívtől a nyelv tsap-hoz üzetetett nedvességektől terem (ACsere: Enc. 148. PP: l'axC. 322).

Csapocska: [clyster; klystier]. Ha béled meg-rekedet, lágy kristéllyel vagy csapocskákkal éty (Web: Amul. 96).

Csapol: promo Com: Jan. 85. [zapfen]. A ser csapoltatie csővön, szivárvánnyal, hébérral avagy tsapon: promitur siphone, tubulo aut epistomio (Com: Jan. 85). A ser a hordóból tsapoltatik (Com: Vest. 50). Arany tsészékbe, serlegekbe tsapolni a kedves ízű bort (SzD: MVir. 72).

el-csapol: [minutum vendo; schenken]. Négy pénzvel csapolták el az boronát (Nyr. XI.30).

ki-csapol: [epistomio emitto; abzapfen]. Hordójából tsapolja-ki (Tyuk: Józs. 403).

CSAPLÁR: oenopola, tabernarius, vinarius MA. [schenkwirt]. A csaplárnak derék bérét kiadtam (Nyr. XII. 80). Tallérral ingerli, forinttal az csaplárt (Thaly: VÉ. I.387). Azt mondta Fejér Pálné, hogy hamisak az mézárások, hamis az csaplár is (MontME. I.79). Az csaplár is vett és hozott be egy pár gyöngyházas kést (261). Egy rókabőrt hozott be az csaplár (296). Csaplár vizes bort ad (Felv: Dics. 49). Nem irtózat más pokoltul, hanem atul, a hol ki nem kötik a bort-zérgört és nem töltenek a tsaplárok (Fal: NA. 123). Ha jól meg-néznék az árut, semmit nem vennének a hamis tsaplártól (SzD: MVir. 44).

[Közmondások]. Hamis tsaplár é világ, vízzel elegyíti, ha bort ad-is (Pázm: Préd. 469).

bor-csaplár: vinarius MA. PPB. [schenkwirt].

szó-csaplár: [garrulus, loquax; plaudertasche]. Némely ember féléhez minden szó-tsaplár könnyon térhet, tsak tudgyon közelkedni (Fal: UE. 399). Láttuk, a szó-tsaplárnak mint forog nyelve vitorlája (SzD: MVir. 322).

szócsaplárság: [garrulitas, loquacitas; plauderhaftigkeit]. Csak szó csaplárság és gyermeki perlédés azt mondani, hogy... (Illyef: BC&Tomp. 62).

Csaplárkod-ik: oenopolam ago SI. [schenkwirt sein].

Csaplárkodás: cauponatio Pázm: LuthV. 167. [schenkwirtschaft]. Azt írja kétszer háromszor-is, hogy én az indulgentiák hirdetését cauponationak, csaplárkodásnak nevezem (Pázm: LuthV. 167).

Csaplárné: [cauponissa; schenkwirtin]. Jó bort kezdett csárdában tegnap a csaplárné (Thaly: VÉ. I.276).

CSÁRDA: [cauponula; kabacke]. Jó bort kezdett csárdában tegnap a csaplárné (Thaly: VÉ. I.276).

CSARITA: [?]. Az eszterghany törökökhöz igyen megh veszszölenk, az aruló kurwa fyakath; az wala iob köztök, ky az czaritat vehety wala nyakaba (LevT. I.103).

Csaritáz: [?]. Láddé, mely tövisses vton czaritáz ez az vj kalauz (Zvon: PázmP. 279).

CSARNA: [uiger; schwarz]. Unam vancam nomine elibere charna coloris. Duas vacas, fekete charna et aliam 1475 (Nyr. VI.123. 124). (Hagyok) Josanak egh boryus tehent, az czárnat (RMNy. II.302).

CSARNOK: atrium, porticus, theatrum MA. gallerie, gang Adámi. [vorhalle]. (A bika) az amphitheatrumban charnokon kapál s fúja a fővenyet (Zrinyi II.92).

(kerek)grádicsos-csarnok: amphitheatrum C.

CSÁSZÁR: Caesar C. MA. [kaiser]. Ymaggakuala, mert a czar vő paranöltuala (Bécsi C. 54). Illic é czarac adot adnone auag nem. Jézus monda azocnac: aggütocmeg a mel czarare czaracnak (MünchC. 55). Magasbak czazaroknak magas-ságanal (VirgC. 129). Harom körfözten leanth ragattak volth el az törökök es vittek volt a czazaracnak oleyben (SándC. 22). A czarar meg allata zekeret (DebrC. 90). Kaatherina megzolala es az czazaracnak yl zot monda (ÉrsC. 482). Hadba aki vagon, ősi az császár kenyerét (Decsi: Adag. 194).

vice-császár: praepositus NémGl. 146.

Császári: caesareus MA. [imperialis; kaiserlich]. Ha az my istenünknek aldoztok, tabaath az en czary hazamba elsők leztök (SándC. 21). Az hatalmas isteneknek aldozvan ew myattok az czary tyzben feerköztem (ÉrdyC. 358b).

Császárkod-ik: [impero, princeps sum; kaiser sein]. Midőn Szelim császárkodnék, így folynak vala a dolgok (MonIrók. VIII.27. MA: SB. 309).

Császárlat: [imperium; regierung]. Tiberius czarar czarlat-fanac tizen ötöd ezendeieben löt vrac igéie Ianoshoz (MünchC. 112). Aggád te czazarlatodat te gyermekednek (AporC. 42).

Császárné: imperatrix PPB. [kaiserin]. Az őrdög ellene tamazta a czart s a czaracne azzott (DebrC. 158). Az czaracne előve hozzaa az vas lanczokat, kyt Ierwsalemből hozot vala Pelagius papa (ÉrdyC. 445).

Császárság: [imperium; regierung]. Meg sakasol é czar-saga es bekesegnek vege nem lezen (DöbrC. 265). Az czarar-sagot kedeg byrwan elsev Frederyk czazar (DomC. 1). Julianns fiel emelkedween az czararssagban paranölatot vetee, hogy szent Gallicanus az balvan isteneknek aldozatot teene (ÉrdyC. 375b).

CSAT [csatt Kir. Besz. 131. tsattig Pázm: Kal. 151. Illyef: BCs. Tomp. 296. csattos Mel: SzJán. 381. Monlrók. XI. 367]: hamus C. fibula MA. [spange]. Tsatnak a petzke: ansula hami PPB. Aran' gürüyet és vitézi övenec éttitját, kivél övedőzice uala, neki ada tartani (NádC. 578). Aran' gürüeth ees partha övenek chatthyat neky tharthani ada (PecC. 3). Egy vitez kezies meg lőné az Israel kiralyat az őszue kötőző es ezatlo czatok es horgok között, es a panczel közt (Mel: Sám. 361). Kath. azzomnak jutoti bouchokra való öreg aranyas gomb chatlostul (Radv: Csál. II. 38). Valami fekre való rezlancz es ezatlok boglarral egyit (Radv: Csál. II. 103). Ket ezüst csatt, három szíjvegre való (Gér: Kár.Cs. IV. 217). Pásztori bot kezében, ezt csatra között bokros pantlika ékesité (Fal: TF. 715). Le nem vehették arany perecz tsatját (Kónyi: HRom. 184).

[Szólások]. Ej batya csak az csattig vonnyad, és annyira nyújtózzál, míg lepleddel éred (Pázm: Kal. 151; Illyef: BCsTomp. 296).

hajó-csat: fori MA. schiffbrücke, schiffgang PPB.

nyak-csat: [patagium thoracis] harnischkragen KirBesz. 143.

Csatol: connecto, confibulo MA. [anschliessen, zusammenfügen]. Sokakat magához chatol (Mon: Apol. 463). Két mesterseget találának, mellyel az tudatlan népet könnyen és lágyan magokhoz csatolnak (Pázm: Kal. 134). A mit világ kinnak, gyalzatnák és keresztnék itél, azt ő szívéhez tsatlotta (Pázm: Préd. 164). Kelleitnél szorosabban csatlótátok lelketeket a conciliumokhoz (Matkó: BCsák. 33. 82). Megtudván azt, hogy a visigottusok királya a rómaiakhoz akarja csatolni (Liszny: Krón. 151). Azon léselek, hogy kaptos es hannisum tsatolt böleselkedésit tselekedetommal lerontsam (Fal: NA. 125). Nem tsak bősülletik, hanem tovább lépven jó-akarattal közellyeb' tsatolják magokat (Fal: UE. 389). Egy főkkobakkal addig tsalogatta, a míg a gyermeket magához tsatlotta (Fal: Vers. 909). Közlelebb tsatolni magát jó akarójához (SzD: MVir. 290).

be-csatol: [fibula jungo; zusammenschallen]. Bel chatlot keuyw, kyben mynden megvan yrván (ÉrdC. 25b). A palínkot kötelekkel bévonyák, vas lánccokkal, jármokkal bétsatolák (RMK. III. 140).

egybe-csatol: [conjungo; verbinden]. A szeretet mindent egybe csatol (Orczy: Kült. 32).

lő-csatol: [exsolvo; aufbinden]. A Lucifer láncczáról le csatolt késértő ördögök (Fal: NE. 56).

összve-csatol: internecto, oppango C. connecto, confibulo, compagino MA. [zusammenschallen]. Két hajót az vizen összve csatlata, hajón felül Sándor sítort vonyata (RMK. IV. 152). Egy vitez Achatot szinte az porozogon alol, mag' a hol a fegner derekat és panczelt őszue czatollac, ott a czatlás között találta (Mel: Sám. 361).

összvecsatlás: jugamentum PPB. [verknüpfung].

Csatolás, csatlás: suffrenatio MA. [confibulatio; das zusammenschallen]. Egy vitez Achatot a czatlás között találta (Mel: Sám. 361). Néktek valamely valláshoz magatok erős chatlástok nem hit (Véresm: Lev. 69). Lőcsöt, lőmfát, csatlást szépen kifáregesüllyá (ÖtvMest. 47. vsz).

Csatolat: [fibula; selmalle]. Oly pítzimek kell lenni a tzipókének, hogy a tsatolyattya tsak nem elborítsa, akár férjen a lábára, akár nem (Fal: NU. 258). Cassius gallerjúnak csatolatja megbomolván, elvált egymástól (Fal: TF. 639).

Csatoló, csatló: subseus, lorum ligneum MA. [klammer]. Elöl hátul kétfelől széyes csatlója volt az hintónak (Monlrók. XI. 366). Csak négy lő legyen a koci előtt és két csatlón álló szolgája legyen csak (ErdTörtAd. III. 214).

Csatlós: **1)** [adjunctus; sich anschliessen]. Tsatlós inas: ductor equitum PP. **2)** [ductor equitum] herrschaftshayduck Adami. [vorreiter]. Kovács Istvánnak, az csatlósnak [hagyok] négy befogó tulkot (Radv: Csál. III. 295). Légyen a tsatlós is készen hintójával (Gyöngy: Cup. 22). Az asztalnok a csatlóssal eléállott (Monlrók. XI. 324). Mindenütt a bárka mellett járt, mint a tsatlós a hintó mellett (Mik: TörL. 23). 18 német lokajok, vagyis inasok, hat csatlós hasonló öltözetben 1760. (Házánk. I. 379).

Csatos: [fibulam habens; mit einer schnalle versehen]. Czattos önek (Mel: SzJán. 381). Az hámok széyes bőrből nagy csattosok voltanak (Monlrók. XI. 367). Készen vagyon szekér, lő, föl-rántó-szijam is csatosan (Thaly: VE. II. 167).

CSATA: **1)** [agmen, turma; schaar, truppe]. Tsatára való: velitaris C. Nekyk myndennap chatthayok kyn jar, neha swklyssy wthi lestek, neha gerezgaly vtaí gatzh alottak (LevT. I. 57). Az ellenség hirtükkkel sem csatákat nem jártat, sem várat, várost nem obsidealt (RákGy: Lev. 255). Az hajdúság, félünk, eloszol mellőlünk. Csataink vannak oda, mit hoznak, megválnék (560). Az csaták jönnek mennek vala, s mindenkor négy jó szerencsének járnak vala (Szal: Krón. 122). Az Dunán felküldött csataim is meg érkezvin, nyelvet is hoztak (Monlrók. XV. 140). Parancsolatom szerint csatát küldött Ujjak felé (558). Az mi csataink is isten áldomásából egyik csatájokat megverték (Monlrók. XXIII. 197). Csak könnyű szerrel, csata módon Konáromból kiindulának (Pethő: Krón. 188). **2)** classicum, praelium, pugna MA. [schlacht, kamp]. Czatára ki megy: velitatur; czatára való: velitaris, praeliarius MA. Az mynemő lovath hoztam vala Bőrzőnczerűl, nyhelten megh íűwenk az czatáról, azomál megh főkelesedek (LevT. I. 103). Várból ki ftne, gyakor czata tarta (Bfáz: Castr. G2). Tsatája vagy kised martalékja volt az utolsó ittközetnek (Pázm: Préd. 568). A könnyű szerű vitezek, tsatán forgott gyors hősek, az hartznak kezdetit tselekeszik (Com: Jan. 184). Továb való csata, viadal és ostrom fő nélkül unodalmas (Puskó: Esir. F4). Ha csak csatával kellene is fíbasztanunk ökö, bizony elunna s megszégyenité az úr isten (RákGy: Lev. 253). Mérgesen, tsatával dühösködő erőszakkal bínnak a eselédde (Fal: NU. 297).

Csatás: [avidus certaminis; kampfhustig]. A régi tsatás századok között ditsőségeket tsak fegyverrel keresték (SzD: MVir. 139).

Csatáz, csatáz-ik: velitor C. proelior, pugno, belligero MA. [kämpfen]. Az segődiek es bőrzőncyeyek mind szwnetlen Kanisa fele czatáznak (RMNy. II. 241). Csatáznunk kell kedvetlen állapotok ellen (Ker: Préd. 524). Palatinus uram csatázik az kassziakkal (RákGy: Lev. 180). Ne tsatázzék armyékával (Czegl: Japh. 142). Te tsatazol az ellen (Czegl: MM. El. 48. 48). Maga értelme mellett keményen tsatázik (Pós: Igazs. II. 488). Inkább pusztákon bujdosnék, pogány törökkel csatáznék (Thaly: Adal. I. 240). Reggeltől estig szörnyen csatáznak (Liszny: Krón. 115).

ki-csatáz: [erumpo; ausfallen]. Soc nép vala Feyrvárbán, azzoc kiczatáznak vala belőle az magyaroc ellen (Helt: Krón. 40). Soc lezegő latrokat gyfítotté vala belé, mellyekkel kiczatáz vala (98b). Feier varbol kyk gyakorta ky czatasznak, czataszo barlangya Janos vadyának (Görös: Máty. 23).

kicsatázás: [eruptio; ausfall]. Huszain aga az hodlatlanokra való kicsatázásban igen híres vala (Bartha: Krón. 142).

még-csatáz: [certo, luctor; kämpfen]. A németek igen megcsatáznak a magyarokkal (TörtT. IV. 69).

reá-csatáz: [adorior; angreifen]. Fjöl nappal strázsál, magát beszínezolta Muslakánál, kassziak reá csatáznak (RákGy: Lev. 176).

Csatázás: velitatio C. [schlacht, kamp]. Eyel nappal az sok czatazastul, ragadozastul meg nem szwnnek (RMNy: III. 104).

Csatázó: **1)** [velitantium; plümler-]. De ezek tsatázó martalekok; jer, mennyünk a dandírra (Pázm: Kal. 456). **2)** [polemius; polemisch]. Hosszú tsatázó levelet ír Károli a nagy biblia eleibe (Pázm: Kal. 360). **3)** veles C. praeliator, pugnator MA. [kämpfer]. Kinek levelet kellene mutatni és nem igaz csatázó (MontME. 1.158).

Csaté-paté, esete-paté [czata pate Kár: Bibl. 1.537. *tsatépáté* PPB]. tumultus C. strepitus MA. turba Com: Jan. 157. tumultuatio PPB. allarm PPB. [auflauf, zusammenrottung]. Nagy tsatépátéval: pertumultose C. Tsatépátét szerzek: tumultor; ich mache lärm PPB. Mykoron nagy czetepate volna ot az wton, merth az nep oda fwt wala, zent Kateryna az haz ablaakan ky tekynthe (ÉrsC. 428b). Az földet erőssen pálcákkal veretik, csaté-paté, zézür hol mit használ nekik (RMK. II.185). Az ló túol meg érzi az hadat, és az fejedelmeknek czata patéiát (Kár: Bibl. 1.537). Az kialtast es czatat patet latul meg halla (Decsi: SallJ. 50). Soc czate pate kőstőc ne halláséc (Pécsi: HÉnek. 5). Es iszouy tsatepateual az ő atkanac kőnet nagy főnnen lőndőldőzte (EszT: IgÁny. 500). Az hadnac czatépátéja (MA: Bibl. 1.474). Nagyob csatépátéval sirattyác az emberc el veszet penzeket, mint sem halottjokat (Prág: Serk. 863). Zenebonákat, tsatépátékat indítac (Com: Jan. 144). Az város népe mint czakai időn az sok zajra, czate patatara fel zendülvén, az deákoknak néki felesedik és az scholára vissza vorik (Bartha: Krón. 21). Elérők ő nagyságát igen rít csatépáté alatt (Monlók. VIII. 371. 119). Seregével Asiából nagy zörgéssel es tsatépátéval meg indúlt (DBenkő: Flor. 124).

Csatépatós: tumultuosus; aufrührisch, lärmend PPB.

CSATANGOL: vagor, erro, circular Kr. [herumirren, herumschweifen, sich herumtreiben]. (Vajda: Kriszt. II.206). Éjjel nappal fellebb s alább tsatangoluak (Könyi: HRom. 25).

CSATORA: [strepitus; geräusch]. Cziatorara lahotara ki önteni (Sal: Erasm. 10). Es a pápistáknak hosszúan laistromban írt sok tévelygéseket, szórnyító csatorával hát szünte akkor számlálód-elő (Veresm: Lev. 111).

CSATORNA [chaterna Beythe: Epin. 32]: **1)** cisterna MA. Megfogatkozauac a čatornac es vizeknek gőlekezete men deuknek Betuliaban lakozoknak (BécsiC. 24). Vetec be fűet eg o čatornaba: in cisternam veterem (GuaryC. 24). Maas (barat) kedegh eg agh čatornaba, kyth paganak syrakwbanak neweznek, naponkenth őth palma gymólchwel eel vala (PeerC. 57). Mikeppen a čatorua a vizez meghidegety, ezönkeppen a go-uossag elhidegetyi allelkőt istentől (NádC. 21. DebrC. 391). Vízök a čatornából kifogyott (Monlók. III.166). **2)** salientes C. [quelle] **3)** canalis, tubus, diabetes C. [kanal, röhre]. Tsatorna mogygyára megvájatott: canaliculatus C. Tsatorna, mellyben a víz a föld alatt foly: tubulus PPB. Ot vaduak az nemes čatornak, kykuek altala folnak ny reank istennek irgalmas-sagy (CornC. 139. 180). A felső tónac čatornaia (Helt: Bibl. IV.59). Ziz Maria altal mint čaterna altal mennyegből alá bočattattat (Beythe: Epin. 32). Szünetlen siralmi ortzáján tsatornát tsináltak le-tsorgó könyhüllatásokkal (Pázm: Préd. 499). Az imádság csatorna, mellyen reánk szívárkznak minden áldások (645). Mikeppen az víz szokot az csatornan által folyti (Sim: Evang. 92). Az orr lyukakon mint egy árnyéc széken, csatornákon a penészes takony ala szarmazic (Com: Jan. 47). A víz bé-viteleknek csatornákon avagy vízeresztő árkoeskákou illic lenni (115). **4)** catarracta MA: Bibl. I.7. [schleuse]. Isten az egh csatornayát meg nyittya (SzépEnek. 4). Az egeknek csatornai megnyilatkozának: catarractae caeli apertae sunt (MA: Bibl. I.7).

ásóvány-csatorna: [canalis]. Czinallatoc itt e' víz foliasba rendel-folio ásóuán csatornakat (Mel: Sám. 373).

cserep-csatorna: colliciae C. imbrex PPB. [wasserrinne].

cső-csatorna [tsőtsatorna C. = cső, csatorna?]: siphones C.

eső-csatorna: imbrex C. [hohlziegelröhre].

köz-esőcsatorna: compluvium C. [bassin].

esőfogó-csatorna: imbrex PPB.

földalattvaló-csatorna: [aquaeductus; wasserleitung]. Mint az föld alatt való csatornác, vgy mentem paraditsomba (Kár: Bibl. I.666b).

héjazat-csatorna: interpersiva PPB.

sajtó-csatorna: lingula, canalis MA. [wasserleitungsrohre?].

víz-csatorna: [aquaeductus; wasserleitung?]. Minden vizsatornákát és folyamatokat elrontottak, és bé dugtak völt minden kűtfejeket (Tuss: Apol. 184).

vízeresztő-csatorna: catarracta Com: Jan. 122. [schleuse]. A kapunac vanuac az ő bétévő zárjai, két felé nyíló ajtai, kapui, által szegező závári, vízeresztő csatornái és forgó, emel-csős hidgya, kapuja (Com: Jan. 122).

vízfogó-csatorna: cisterna; wasserfang Com: Vest 90.

vízvévő-csatorna: colliciae PP. [wasserrinne].

Csatornácska: cavalecula, tubulus, siphulus C.

Csatornás: **1)** canalitius C. MA. [ausgehöhlt]. Kezépben a piazon egy csatornás kut vala (Helt: Krón. 168b). **2)** imbricatus PPB. [hohlziegelröhre]. Tsatornás-cserép a házon: tegula imbricata; tsatornás-mester: imbricarius; tsatornás-cserép: imbrex; tsatornás steréppel héjazott: imbricibus tectus PPB. Az Bertalam magyaráztatyk tiel fyggeztőnek awagy čatornyas ftyanak (ÉrdyC. 506).

CSATT: [evoe; juchhei]. Semmi kétség nem tartja tagunkat, meghallgattad fohászzkodásunkat, most vélünk vagy, vessük fel mi fiukat, Jézust, Jézust fivőlsünk, ropp, csatt, patt! (RMK. III.253).

CSATTAN: fragorem edo Kr. [knalleu]. Hogy az ajtóe ne csattannyanac, lassan mozdits meg (Com: Jan. 107).

[Szólások]. Az árnyék megrövidült: basad, tsattan a dél, fele utyát megtette a nap (SzD: MVir. 40).

föl-csattan: **1)** [efflor, exardesco; auffahren, in zorn geraten]. Zeut kerezthnek yegyeet wetec ew reeaya es az soksgw sereg erdegh tiell chattana es el futa oman (ÉrdyC. 293b). Az erdegh tiell chattana es byzzel bel töltee cellayaat (625). Neha halgatnac vala, nehá nagy hirtelen fel csattannac vala (Illyef: Jephth 31). **2)** [illucesco; anbrechen]. A tsillagok megfutannak, a majd feltsattanó napnak arany sugárít nem viselhetén (SzD: MVir. 201).

mög-csattan: **1)** iutono, clamorem edo MA. [knallen]. **2)** hirquitallio C. gallulo, gallulaseo PPB. [stärkere stümme bekommen, mählich lauten]. A szőretlenec, midőn szőződődni kezdenec, vékonyon csengő haugos szavokat meg-változtattyác és rikácsolnac, megcsattannac (Com: Jan. 44).

Csattanás: plangor C. MA. [knall]. Elhrémitő csattanás: pertercrepus C. O zent bekesege, togód naé meñ itesuec čattanasa el nem törbet (GuaryC. 65). Az vellamas tezen rettenetes csattanast (VirgC. 97).

Csattant: plodo MA. crepo; knalleu, krachen PPB. *Ostor-lal csattantani: flagellum quater PPB.

ki-csattant: explodo MA. PPB. [abknallen machen].

kicsattantás: explosio PPB.

őszve-csattant: complodo MA. [die hände zusammenklatschen].

Csattantás: [fragor; krach]. A jó pásztor csattantását vagy sívöltését hallják (Misk: VKert. 205).

CSATTOG [csattag WeszpC. 59. MA. tsattug PPB.]; concrepo C. percrepo MA. [krachen]. Kétfelei puszkák igen ropognak, fénés fegyverök villagnak, csattagnak (RMK. III. 174). Az madarok szárnyokkal, ha erősen csattognak, esőt érzene (Cis. G.). Nám vagy csattog mint egy tízen égő ezerfa (Deesi: Adag. 138). Zörög, csattog a fegyver, harsag a trombita (Laud. Ujségis. II. 234). Szárnyaival keményen tsattog (Misk: VKert. 313). Az iütközetnek menykői tsattognak (SzD: MVir. 198).

mög-csattog: [concrepo; klappern]. Az erek és nyak az ő zent testében meg indulnak és a tetemek meg csattagnak (WeszpC. 59).

Csattogás: fragor, strepitus MA. [das krachen, geräusch]. A vereségnek tsattogása: tax C. Ebwl hwn csatogas es nagi villamas (VirgC. 22). Zozotati hallek menyből, wgy nynt sok yznak zengheese es nagy meny dörgheesnek csattogása (JordC. 909). Fannada nagy egly chattoanas (ÉrdyC. 599). Az madár az ő szárnyánc csattogásául az lágy cget meg háborítván (Kár: Bibl. 1.638). Menydörgéseket indit rettenetes harsagással és tsattogással (Com: Jan. 12). Jut szárnyának nagy csattogásában vilóten egy ráró éppen állásában (GyöngyD: Cup. 636). Sok ágyúk hallatnak mint az rettenetes mennykő égcsattogás (Thaly: Adal. II. 75).

Csattogat: pulso PPB. [quasso, concutio; schlagen, zusammenschlagen]. Fel rawpylle az haz tetejeb, ot kezdé zarnyayt chattozni (Pesti: Fab. 80). A magad korlácsával csattogatlak (Czogl: MM. 119).

össze-csattogat: quasso C. [zusammenschlagen].

Csattogatás: strepitus, fragor MA. [das rasseln].

Csattogó: 1) strepens, crepitans Kr. [krachend, rasselnd]. Csattogó mendörgesser (Mel: SzJán. 461). Nem szép dolog, mikor valamely fő-aszszony tsattogó hintóval bé-lélik a társaságban s a püntlikákrul kezdi a szót (Fal: NA. 195). Békét hagyott a tsattogó beszédnek, ligy szóval, szép szemmel adá tuttokra (Fal: Nu. 296). Az asszonyok sirása mint a zápor eső zajos, tsattogó, hamar mulik (SzD: MVir. 46). **2)** [sibilans; zischend]. A duplex consonansok, két zengésű betők között a tsattogó vagy sívöltő zengést igazabban íróm ts betőkkel (CorpGram. 704). **3)** [praegelidus; streng, grimmig]. A csattogó, fagyos, hideg téből ki menekedne (Born: Evang. 1.47).

Csattogtat: [concutio; zusammenschlagen]. Szárnyait tsattogtatni: entero *alas PPB. Im Cupido szárnyait csattogtatya (GyöngyD: MV. 22). Vénus fia csattogtatya szárnyát; van kezében iija (GyöngyD: Cup. 591). Rőfigéssel tsattogtatya fogait az erdei (SzD: MVir. 155).

CSAUSZ [chayawz LevT. 1.289]; [muntius, cursor; herold, eilbote]. Orucs csauszt, ki a többi csauszok között fő vala, választá az kiráhn asszonhoz (MonIrok. III. 55). Chyazar chayawza jowth wala ide (LevT. 1.289). Az csauszok ideget vetvén nyakába megfogtatták (Szal: Krón. 104). Az csusz küzenvén, nagyon reménekedik vala (123). A csusz is nőről ír Ibrán urannak, látjuk (RákGy: Lev. 96). A csusz követsego felette igen megzavará az állapotot; nem csak az ország elméjét, hanem az magam elméjét is igen megütközteté (TörtT. IV. 204). Az mely csusz alá mőnt Pécsé Katona Benedekkel, annak fizetett 15 ft (MonTME. I. 19). Győrgy napj summa fölvetelkor adott a ludas csusznak 6 ft (28). Az ágy pénz ravó Ali csusznak az ágy pénzét fizettünk 27 ft (36). Kuruczajtó csusznak adtunk 14 tall. (II. 71). Congrádiak hozvín a vesző csuszt, adtunk a csusznak eszma pénz 6 garas (II. 98).

CSÁVA: livivium coriarium MA. livivium Major: Szót. 204. [bhe]. Kegielmed az farkas bőreketh kwlgie megl, wala

mínth vagy cawaban wazion wagy mínth wazion (RMNy. II. 60). Rut franczu, ezúna, peruatanal bídős, vtdatosb a papa misie es-balnania (Mel: Sám. 455). Nékemis vala egy bőlez maczkán s az ezúában hólt vala (Deesi: Adag. 85. Kisv: Adag. 453). Téveléseknec ezúává és moslékja (MA: Tan. 31). Ha valamely szénes mester szent Mihály napig való szolgának az ő zúvájában ötven bórnek fölőte vetend, egy forintot marad az ezúának (KecsTört. II. 281). Adának egy becsületes szűeshöz, ott meg-unatkoztam a rút bídős esavától (ÖvMest. 61. vsz).

[Szó lá s o k]. Lutheris addig hánnya az eselt, hogy csá vá ban esik (Pázm: Kal. 153). Czanaba kel vegre búrftők (Mel: SzJán. 487b. Mel: Sám. 399). Bizony meg latod, hogy bóréd még a ezúába kerül (Vallást. II. hji). Monda a maiom bíró: Ebőte bátya! Menyetek el agebek, egy ezúába vadtok melltóe (Helt: Mes. 102). Carafa egy csávába veté a pápistákat a fene-bestiát imádókkal (Matkó: BCsák. 166). Nem örömet vetné csávába Sámbar a bibliát (Matkó: IRoml. 145). Az írás értelmébe rút tsávtát önt (SzD: MVir. 217).

[Közmondások]. Az ag rauasznak is a ezúában meg talál-lyac a búrót (Helt: Krón. 89b). Nincz oly agh róka, kinek bőre az ezúában nem kerül (Deesi: Adag. 118. Kisv: Adag. 32). Okos az róka, de az esávéban jut (Thaly: VÉ. I. 152). A ki most itt tsóválja róka farkát, nem kerüli el annak idejében a tsávt (SzD: MVir. 350). Ritka róka kerüli el a tsávt (350).

Csávál: 1) corium elaboro MA. opore alutario elaboro PPB. [lohen]. Nyuzogatásnak búróból esált a Matkó könyve (Sámbl: 3 Föl. 515). Eő nga számára 1 farkasbórt s nyestet esávtattam (KecsTört. IV. 82). **2)** [pernisceo; mauschen]. Ha egyszer meg-részigit a világ), az-után akár-mi tsávtát moslékot torkodba tőlt (Pázm: Préd. 255. SzD: MVir. 358). A világ bora tsávtát és merő főre (390. Lipp: PKert. II. 240). Ha mostamis vj tévely-gést faragna valaki az sz. írásnak újonnan esávtát értelméből, ugyan ezent mondhatná (Pázm: Kal. 126). Az vj hit esávtáló pásztorok eszekben vővők (484).

ki-csávál: [opore alutario elaboro; ausgerben]. Egy kötés kiesávtát nyúl bőrtök (Radv: Csul. II. 374). Kár szüts nem vagyok, ki tudnám tsávtálni bőrtök (Gvad: RP. 238).

mög-esávtál: 1) alutarium livio corium elaboro MA. [ausgerben]. A gdényen begyi nyíl bőr forma tollatskákból álló, melyet a szőtsők néha meg-is szoktak tsávtálni (Misk: VKert. 343). **2)** conspuero, foedo MA. [besudeln]. Uj hit faragó, a ki megcsávtálja és uj kaptára vonja az apostoli tmitásokat: Inoreticus WP. A hol neki tefezék, az sz. írást meg esávtáli (Pázm: Kal. 309). Meg nem esávtalta vala az római esalésia az apostoli tudományt (652).

Csáválás: 1) [elaboratio coriorum; das gerben]. Hasi bá-rány bőr esávtálás 9d (MonTME. I. 402). **2)** [depravatio; das verderben]. A szent könyvek tsáválás és vesztegetés nélkül ugy maradtaké, a mint isten elsőben iratta vala (Pös: Igazs. I. 98). El halgatom több ezekhez hasonló szent írás tsáválását és martzogását (146).

Csáváz: [livio elaboro; lohen]. Ezzel a szegény vargák esávtának (Czogl: Tromf. 62).

CSAVAR [csavar Orezy: Kölsz. 23. 45. Gvad: FNót. 27. 81: **1)** verito, verso MA. [drehen, wedeln]. Az orozlanok mint ha erwluenenek, farkal chawarnak wala előtők (ÉrdyC. 312). Az orozlan kezdő farkawal, mint twlaydonsaga wala, ezawarnia (ÉrsC. 315b). Myhelien az etelhez y wala az kowach, föl kelvén farkal chawar wala neky (Pesti: Fab. 77b). Farkal ezawarni s hazudozni (Deesi: Adag. 139). Farkal ezawarni, mint az eb (265). **2)** [exprimo; pressen, wunden]. Kerdezhetd, hát kinek szerzett boldogságot, mikor véres kézzel tsafart szabdságot (Orezy: Kölsz. 23). Nem strázsl öránként templom ajtajánál,

hogy egy rézpénzt nyögve tsafarjon társánál (45). Vízből holminet tsafarta (Gvad: FNót. 27). Tzitromak a levét reija tsafarta (81).

[csür-csavar, csur-csavar]

csüresavarás: [distortio, depravatio; verdrehung]. De efféle tsaurasárac egyen hozzát illőne az papasokhoz (EszT: IgAny. 367).

csüresavar, csüresavari: [detortus, depravatus; verdreht]. Szünyél meg emi sok cziurcziar tősetéstül (Zvon: PázmI. 282). Csur-csavari kifogásnak mondgya (Pós: GBot. 97). Imnár ez előtt esztendővel néki s Bellarminussának arra a csur-csavari ki-fogására meg-feleltének (Pós: Választ. 164).

[Csavarék]

Csavarékos: [inflexus; krumm laufend]. Nincs oly rejtvényes, tsavarékos, össze bomlott állapot, melyből a vidám elmék ki nem tudnának feselni (SzL: MNir. 17).

Csavargat: regyro MA. [detorquo; verdrehen]. Ne tsauargasd beszédedet, hanem rőuid szoual mond meg hiatalodát (Kules: Evang. 47).

Csavargatás: [detorsio; verdrehung]. Teuelyenec az törökös, kie azt mondgya, hogy isten lehellet az szűzre es abbol lett az ő (Christus) embersége. Mind ezec őrdög czaugartási az wr ellen (Born: Préd. 30).

Csavarint: [deverto; wegdrehen]. Mely kerékvágásban van már az mi kerékünk; ha hertelen csavarintjuk az rúdját, bizony boletörök az kerékünk (RákF: Lev. IV. 124). Fitzkándozott, szelédén tsavaréntott fülével s farkával (Mohn: JÉpil. 225).

Csavarit: 1) contorqueo, gyro, roto, verso MA. verto PPBl. [vibro; herumdrehen, schwingen]. Neha deel felewl valokat vele fenyegetewk és neha ezakra chauareytom (az kazat) (PéldK. 51). Csak öt követ bévete ő taslyába, csavarító puritýát vón ujjiába (RMK. III.131). De bizony mégy, csak farkval sem csavarítás s úgy is eljősz (V.222). 2) [mutō; wechseln, verändern]. Saturnus es Mars forgoloduan változo eget czaavaritnac (Kal.1582. Gij). Nem hiszek én az őrdög tiának, hiti-csavarító kutya lobonezának (Thaly: Adal. I.100).

el-csavarit: [permuto; verändern]. Egyebeknek más mesterseg tetszik: eltsavaretják a fenförgő beszédet, vagy úgy viselek magokat, mintha nem értenék (Fal: UE. 403).

félre-csavarit: obliquo PPBl. [krümmen]. Az egyenestől félre tsavaritom: obliquo PPBl.

még-csavarit: [contorqueo; zurückbeugen]. Dávid hamar tassolyába nyílt, egy követ kivón, megcsavarétá (RMK. III.234). Meg tsavaritja a lova száját (GKat: Titk. 326).

Csavarítás: obliquo PPBl. [das krümmen].

Csavarod-ik: inclino, reclino, reflector MA. [ablenken, einen umweg machen]. Tsavarodva: oblique PPBl. Josias királ sem iobra sem balra nem czaurodóc (az igaz vtrol) (Mel: Sám. 456). Vtából czaurodnéc az vár alá (Görcs: Máty. 68). Én Pri-gában sem jöttem, hanem Moldvára csavarodtam ő fölsége akaratjából (MonOkm. XIX.25). A gyönyörűségeknek csavargó útára haylanak, csavarodnak² (Mad: Evang. 217).

által-csavarodik: [deflecto; abschwenden]. Telkibányáról általcsvarodott Patak felé (MonIrók III.115).

[el-csavarodik]

elcsavarodás: [deflexus; das ablenken]. Az utrol valo el csavarodás a bolondoké (Olatkó: BCsák. 35).

félre-csavarodik: deflecto, declino Kr. [ablenken]. Az őkrőc félre csavarodtat vala (MA: Bibl. I.281). Természetünk vagy lehevereszik, vagy félre csavarodik az útból (Fal: NE. 67).

még-csavarodik: [converter; sich umwenden]. Az török zászlok megcsavarodának, terekőkben ott sokan elhullanak (RMK. III.133).

Csavarodás: obliquitas PPBl. [krümmung].

Csavarog: vagor, divagor MA. [herumschweifen]. Keregősu, tsavarogva futni: *obliquare cursum; tsavarogni: *agere ambages PPBl. Myt cbaargaz testowa (ÉrdyC. 458). Királ monda: De mit csavargottok, csak hójába való beszédet nyujtotok? (RMK. II.99). Hőgyagozni és czaugarni kezdé a róka az ebec közet (Helt: Mes. 159). Mikor igyenesen rőpülnéc és nem czaurognac, tiszta fődöt ielent (Cis. G3). Kiraly azt felele, de mit czaugottoc (Born: Ének. 350). Az kerdezesre felely, ne chaurogy (Mon: Apol. 335). Az isten véghez viszi el végezett tanácsát, akár mint csavarogjonis az ember előtté (Pázm: Kal. 36). Igyenes által-út az, mert tétova nem kereng, nem tsavarog (Pázm: Préd. 86). A mely hajónak kormányja mincen, tétova csavaroghat (Pázm: LuthV. 235). Idestova czaurognac elméjeckel (MA: Scult. 326). Csuda mint csavarganak az szegény papisták (Ker: Préd. 404). Az eke szarvát tartya, hogy ne csavarogion (Com: Jan. 73). Seregek fölöt magas por chavarog (Zrínyi I.120). A fejek ide s tova disztelenül ne csavarogion (JTársReg. 42). Sokan mikor fontosan kellene szólni, haszon-talan szőszaporitással csavarognak (Fal: UE. II.63).

[csür-csavarog]

csürcsavargás: [deflexio; das ablenken]. Megigazodik-e a csalafurdi sofistáknak csuresavargások? (Pós: GBot. 97).

el-csavarog: [detorqueo; verdrehen]. El chaurogyak az papisták az prophetak es apostolok irasy iteletit (EszT: IgAny. g3). El csavarogják az szent írást (Toln: Vigaszt. 35).

elcsavargás: [depravatio; verdrehung]. Szent írásnac el csavargása (Toln: Vigaszt. 95).

széllyel-csavarog: [divagor; herumirren]. Az azzonalat igen nagj zeginsege jvtot, csak zellel chawarog (RMNy. III.117).

Csavargás: 1) vagatio, erratio MA. [das herumirren]. El-fáradtam és szakaszkodtam balgatag tsavargásomban (Pázm: Préd. 774). 2) [evagatio, degressio; abschweifung]. Efféle dolgot chauragsnac hynnac (Mon: Apol. 316). Ezis csak róka lyuk, birságos mentség és szaladásra gondolt csavargás (Pázm: Kal. 117). De ez igen tétovázó csavargás és út-veszteni-való fogás (542). Erővel reánk fogot gaszágokkal, lézzegő csavargásokkal, káromkodásokkal forgattya Balduinus (Pázm: LuthV. 21). Azt mongya, hogy annyiból szükségesek a jó cselekedetek, mert ezeket isten parancsolta. Ez is csavargás (108). B. csavargását ennek-előtte világosan meg-rekesztők (220). Viaskodnac hazug csavargással, iol és helyén eset monadásokat el forgatván (Zvon: Post. I.586). Fen áll mozdulatlanul az ellenkezőknek minden tsevegésik es tsavargások ellen (GKat: Titk. 75). Tudatlanul s-nyálason és sok imide amoda való csavargással felelt (Matkó: BCsák. Előb. 1). Bizonyicsd-meg csavargás és szó-szaporítás nélkül (30).

elme-csavargás: [aberratio mentis; geistesabirrung]. Az isten igjéjt elme-tsavargás-nélkül, figyelmetesen halgassnk (Pázm: Préd. 458). Szünyél meg a tudománynak mértéktelen kívánságátul, mert ebben nagy elme csavargás és eslatkozias találtatik (Pázm: KT. 371).

Csavargó: 1) [circum errans; herumirrend]. Czaurgo a szerence (Helt: Krón. 146). Ne légyen immár oly tsavargó és tétovázó lélek, melly a világi gyönyörűségekben olvadozzon (Pázm: Préd. 83). Csaargo, álbátatlan gondolatoc (MA: Tan. 37). A gyönyörűségeknek csavargó útára haylanak (Mad: Evang. 217). Most oda alá csavargó rabok (MonTME. I.247). Jobnak tartya, hogy ember magában szállyon, egy vagy más félre-horgadozó tsavargó szive járását rendbe vegye (Fal: UE. 401). A vigyázás

abban áll, hogy ember vegye szemre társai csavargó lépését (Fal: UE. II.38). **2)** [curvus; krumm]. Enni sóc chamargo vt között mint melless az igaz vtra (Mon: Apol. 26). Csavargó úton járj (Fal: Const. 810). **3)** vagus MA. [degreuens; abschweifend]. Csavargó beszéldekel tön választ (Helt: Krón. 104). Csavargó beszédet én nem szaporítok (RMK. V.164). A csavargó és megvesztegetett lélek mindnbe árttya magát (Fal: BE 575). **4)** [mobilis; veränderlich]. Hettön tizta idő lesz, kedden tsavargo (Kal. 1582. Gv3). **5)** [erro; lundstreicher, vagabund]. Szükség volna annak az 400 lovas csavargónak biztató szót adni (RákGy: Lev. 340). Csavargó-kergetni küldtünk vala ki (Sziv. 397). Az csavargókat kergettedd s fogattassad, az kik az más pártiak s oda-járnak (RákGy: Lev. 98). Csavargóknak nem engedted őket hűznia (Thaly: VÉ. 1110). Attőle csavargókat ha meg nem keresnék, az bégüket és agákat büntöti (Gér: KárCs. IV.56). Ságodi tótok esztendőnként adott attanak az magyar uroknak, külfömben meg sem maradhattanak volna az sok csavargóktól (MontME. 1354).

Csavargós: [curvus; krumm]. Hogy lövöldözzék az igazak szívököt nem egyeessen, hanem csavargós eszközök által (Illy: Préd. 1338).

CSAVIRA: [caniculus; hündchen]. A lovak és oroszánnyok semminek tartják az apro tsaviráknak ezibolásokot, vinezőgásokot (GKart: Vált. II.200).

CSEBÉR, CSÖBÖR: [anphora, medimnus, tina MA batus, cubro, seaphium PPBl. [zuber, butte]. Cheber pénz: finalis [tinalis? Nyírk.]. Celebrant exequias cum duabus missis, una ovis, triginta panibus, uno anseri, et duabus clybionibus cerevisie (Eudlicher 726). Egy chyber bort ad erdeoberben (RMNy. II.312. 84). Az bornak mastel forenton agy chebryt (LevT. 124. 328). Immar aztis lask meg, háh piut vagyon egy csebörben (GFrís. 43). Metreta anagy czeber (Born: Préd. 94). Egy bath bor egy czebert teszen (MA: Bíbl. 7). Ennek közepin egy csöbör szabasu karikas fogatojn röz füzec vala (Prág: Serk. 708). A csöbörben meg nyomattatott szőlő gerezdelekből szőlő nedvesség avagy édes lév facsartatik-ki (Com: Jan. 103). Ezer csebert vétettem Székelyhídon (RákGy: Lev. 31). Egy váltut avagy egy öreg csöbröt új, dűnyének való földdel töltis meg (Radv: Csul. III.53). Attunk 60 piut váiat, egy csebeor ilcsajt (TörtT. VII 94).

[Szólások]. Az csebörből viderbe hágni (Deesi: Adag. 296). Cseberből vederben hulladoz (Bal: CsIsk. 341).

[Közmondások]. Szanyognak tsöbörrel vérét nem vehetni (Fal: NA. 204. Szd: MVir. 457).

Csebrés: [amphoras continens; eimer-]. Másfél-akós, másfél-tsebrés: *sesquiculare dolium PPBl. Segniey Borbála aszszonnak ad nyolez bordó borokat négy-négy csebrest (Gér: KárCs. IV.90).

CSEBÉSKED-IK: [se erigere; sich häumen?]. Árrius magában igen kevély vala. Ezt az ruházattja megmutatja vala, félvállon palástját ő viseli vala, mint szarinya szegét lud csebekedie vala (RMK. V.167).

CSÉCS, CSÖCS (cheche Ver.). **1)** mamma, ruma C uber MA. papilla PPBl. [brust, die süngende brust]. Tsöts babugának tornáira valo: papillatus; mind az kötség [így] megmeztelenítöm: expapillo C. A tsöcztől elszakasztom: ablacto Major: Szót. 4. Tsetse a baromnak: rumis; tsetstől elválasztom: ablacto; kizopni a tsetset: *cibibere ubera PPBl. Elválasztam a görmököt a cöcőtől anag az emlőtől, meg keresztelkedee (NádC. 400). Te allatod palmához hasonlot este cöcöd zölő fűböz [így] (DobrC. 481). Meeg kiezin korokba a bal cecak holiet heu vassal meg sütie vala (Szék: Krón. 25). Az czecezne betegségét meg gyógyítja (Mel: Herb. 35). Gyermek,

ket, mely idejére szopot, io az nap czeetzől el választani (Cis. K4). Nagy az ket csesi ö-neki, haja csoportos, hosszu az szemöldöke (SalMark. 4). Jay szegény nem szakadhat el a czeetzől (Deesi: Adag. 182). Kapotnyak meg dagat azzonyalat chöchy meg gyógyit (BeytheA: FivK. 4b). Ha meg-töröd (az keserő fnyet), az azzonyallatok chöchynek kemenyseget meg lagítja (50). Bodogok az czecek (emlők), melyek nem szoptattanak (Marosv: Evang. 30b). A jó gölye amnyit szokott elleni, a menyti tetsi vagyon (ACsere: Enc. 274). A Christus vérehez folyamodgyék vagy a Mária cseséhez ragaszkodgyék (VárM: Sziv. 175). **2)** [rostellum; schnabel]. Rezipient csece (Kecsk: ÖtvMest. 325).

bárány-cséc: sedum Com: Jan. 25. [hauswurz]. Minden esztendőnként ki-halnak (a füvek) a bárány tsötsön avagy fül-fün kívül (Com: Jan. 25). Bárány tsöts vagy fül-fü (Csel: ÖrvK. 22).

keeske-csécse: uber caprae, ruma caprina MA. geiss-euter PPBl. Kezkeczecöz-szölő: bumamma C. bumastos MA.

Csécsecske: mammula PPBl. [brüsten]. Szép gyöngye csécsecskédet tapogathatnám, két szép fehér mellyecsikédet kikapcsolhatnám (Thaly: VÉ. II 47).

Csécsemő (csécsemő Lép: PTük. III.274. cöcömő DobrC. 18): infans C. MA. [süngling]. Eg cöcömő giernök, ki nem regón let uala, kezdé annianak öleből kaaltani (DobrC. 18). Szünnyünk meg a csécsemő gyermekesztől, emberkedgyünk föl (Lép: PTük. II 274). Nézhetze meg az csecesemő gyermeket, daykanélkül el kell badgyadni (MNYil: Zsolt. 19). Csecesemő magzatunk fegyverre hánnyák (Megy: 6Jaj. IV.16). Nagy kálomsog volna az ecclesianak tsetsemőkori és meg-rögzött állapotya között (Megy: Cowp. 36). A tsetsemő keresztyén sokféle szép bírral névvel kiterjett (Kereszt: FKer. Előb. 5). Magyar nemzetség csecesemő gyermekhez vagy bizony hasonló (Thaly: Adal. 128). [Vö. EM IK]

Csécsemős: [ad infantiam pertiuens; sünglings-]. Mária chechömös gyermekét chokolgatni kezdé (Tel: Evang. II.618). Alig kelhete ki csécsemős korából (Gyöngy: KJ. 102). Nagyob része az embernek csécsemős vagy kised korában hal-meg (Csizi: Síp. 162). Csécsemős kisedségtől fogva minden lelki jökbán nevelkedvén (Biró: Préd. 17. 114).

Csécsemösség: infantia Kr. [sünglingsalter]. Azokat a dolgokat foglaltalya-bé, melyek a Krisztus chechemőségéé és gyermekségéé (Illy: KrÉlet. 3. Biró: Micac. 94).

Csécse: **1)** mammosus C. mammatus MA. [vollbrüstig]. Tsetse hosszú-száru körtyélek: *pomponiana pira PPBl. Csiécse, furos aszszon (Zvon: PázmP. 117). Az eme disznónak tsötsös hasát a malatzok szopják (Com: Jan. 43). **2)** [rostrum habens; schnauz-]. Egy ezüst cseses szopoka (Radv: Csul. II.136).

Csécsetlen: [mamma carens; ohne brüste]. Czezetlen aszsonyok: amazones MA. PPBl.

Csécsez: [mammas contrecto; die brust berühren]. Aszszonyomat so czecezd (Cis. C.).

Csécsezés: mammarum contrectatio MA. mammillatio; das berühren der brüste PPBl. Az sok chechezes es chokolas közbe meg terheseden, mostan immar sir (SalMark. B7). Cziö-czözés, bagzódás, egymast hágni (Zvon: PázmP. 194).

CSÉCS (ch. K4és 1651. 15): varioli SI. [blatter]. Bobores anagy himlő, csécse, veres kelése (Com: Jan. 60). Uralkodny fog az lyulno, chez es harmadnapj hideg feifájások (K4és 1651. 45).

CSÉCS, CSECS (cséc. MA² csé. MA³ MA⁴ csecesse MA³ csé. MA⁴ tsék, tselcsé PPBl.): crepundia MA. PPBl.

klapperwerk, kinderspiel PPB. Beesflendót böcselen díbdál esésért el ad (Lund: Ujsögits. 81). Az aprólékos esésért ne cserélyűk el a megmaradandót (90).

[csecse-becse]

csecsebécsez: [exorno; zieren, putzen]. Sokan magokat csak tsetsebészik (Gvad: Lev. 189).

Csecsés: 1) [venustus, bellus; zierlich]. Drága árt fog vetni tsetsés portókára (Orczy: KultSz. 186). 2) [vanus; eitel, leer]. Mitt használtak az ottomány nemzetnek beholduló csecsés igérető szavának (TörtT. X.121).

CSECSÉGTET: [spem facio; hoffnung machen]. De az állnyennel hiában nem csecegettem magamat (RákF: Lev. V.519).

CSEGELEY. Tsegely, tseglyes száutó-föld: ager *cuneatus PPBL.

[CSEHÖG]

Csehögös. Róka-nyikogás, csehégés: gannitis PPBL. [das belfern]. [Vö. CSAHOL]

CSEJE: [?]. Egy lófekere való vert, harom cheye (RMNy. II.88).

(CSÉK) CSÍK: nervus bovinus, taurca SI. [ochsenziemer].

bika-csék (bika-tsok Gvad: RP. 31): flagellum WF. [ochsenziemer]. De ha bika-tsókkal valaki rá vágna, ó mint fel-ugrana (Gvad: RP. 31).

CSEK, CSEK-IK: [flumen vado transeo; durchwaten]. Arpad jwthia magyar neppel, Kelem fewlden a Dwnan el keletnek, az Chechen ewk chekewnek, az Thethemben el fel thetlienek (PannMegv.).

CSEKÉLY (cséklye Com: Orb. 175. tsókel, tsókelty, tsókeltyös C. sekély Ver: Verb. Szót. 32. MA. sekélyös Com: Jan. 121): 1) depressus C. [exiguus, modicus; niedrig, klein, wenig]. Ilyen csekély vízben olyan nagy halat fog (Gyarm: Fel. 198). Annak minden csekélyére meg-feleljenek (Nyr. X.121). Igen csekélyen ismerte atyainak (XII.416). A mit mi tudunk, csak igen csekélyen és vékonyan kapchollyuk elménkben (Pázm: Kal. 35). Eleg csókelly allapatya vagyon. az szegeny tiknak (Lép: P'Tük. I.302). Csekély vagy meg-lábolható helyek a tengerben (Mad: Evang. 576). Az folyó víz tsékély, lábolható (Com: Jan. 7). Csekély itéletű ember (Czegl: Japh. 162). Csekély és alacsony elmét illet attól félni, a mi még el-nem érkezett (Hall: Paizs. 219). Okosság szavára igen tsékély hallgat (Könyi: VM. 54). 2) vadum, brevía C. MA. [furt, untiefe]. Sekély, labló hely: vadum Ver: Verb. Szót. 32. Nem melyen, hanem chekelyen es chae a karaian forog a dolognac a te pennad (Tel: Fel. 188). Csákyákkal tasztván a hajót, a csekélyekről és tengeri kősziklaktól el úzic (Com: Jan. 89). Az víznek csekélye, labblo. gazoltato helye vagyon (Com: Orb. 175). Hogy a hajó kősziklákhoz avagy csekélyekre ne akadgyon (188). A parthoz közel, a víznek a tsékélyén ki szokott járni (Misk: VKert. 455).

Csekélyös: 1) brevis; kurtz Com: Orb. 121. Maga magát reszesíti velec csendes és csekélyesb keppen (Born: Préd. 202). 2) vadosus C. sucht Com: Jan. 121. Tsókeltyös, labblo: vadosus C.

[Csekélyít]

még-csekélyít: [imminuo; verkleinern]. Mintegy le-vonván magát megtsekélyíti (Ker: Préd. 209).

Csekélység: [res parva; kleingkeit]. Minden tsékélységűrt síróan állt szája (Könyi: HRom. 17).

CSEKLYE (cséklye Com: Jan. 81. tséklye PPBL. tséklye MA. chiklye RMK. III.447): tendicula MA. PPB. [schlingel]. Tör. tséklye, keleptze: tendicula PPBL. Mastaniak jól eszőkön légye-

nek, olyan vendégségbe, chikleben ne essenek (RMK. III.208). Kárít néha az úr eszébe veszi, csal bírádat chikleben ejti (316). A madarakat törőkel avagy czéklékel (laqueis et tendiculis) törben ejti (Com: Jan. 81). A madarász rak törőket, csekléket, mellyekkel (a madarak) magokat fel-akasztják és meg-fójtják (Com: Orb. 105).

CSEL: insidiae WF. dolus, astutia Kr. [list, hinterlist]. Pázm: Kal. 35. Róka módon a cselét egyfelé is s másfelé is hányta (GKat: TitK. Előb.). (A nyílat) kergetik a kopók, de cselét vét ott nélkü, más-felé szalajtyák (Gyöngy: KJ. 13). Nem kémleltel a tsel-vetést és más egyéb hamisságokat (Fal: NU. 250). Én a városnak kistű vagy gerjesztő nyájaskodását nem vesztő cselnek, hanem próbakűnek tartom lenni (265). Azt gondolja, hogy bátoraságon hányja a cselét (Fal: BE. 584). Azon egy udvarban nevelkedtünk véled; úgy vedd elő a palotás cselét, hogy markodba ne szakadjon a hamisság (Fal: Const. 809). Mindenfelé két kézre hányja a tselt (SzD: MVir. 55). Mint a róka hányja a tselt s ide s tova evez farkával (348). [Vö. 2. CSAL]

1. **CSELCSAP** (tseltsapok C.): scurror C. MA [possen-reissen]. (Kármán Demeter) sokat cselcsap béknek az Lippa várában (RMK. III. 43). Igön hiszölködnék, sokat cselcsapnak, ki miatt az urak sok kárt vallanak (316). Csuda, mint cselcsapnak az ő uroknak, hogy az ő hasznára sáfárkodniának (317). Czelczapnac, torkoskodnac (Born: Préd. 81). Czelczap es cza-arogua szol (552). Kerlec, ne czelczapy (554). Hízeltkedő szoc-kal ne czelczapiunc (Born: Evang. 1.55). Mind két felé tzelczapni (Decsi: Adag. 290). Semmi irast auagy bizonságot nem hoz elő, hanem chae chelchapsz (Mon: Apol. 378). Hazugsággal czelczapot körfüle (Csákt: AU. 6). Tellyes életében csak tétovázott, cselcsapott, habozott (Pázm: Kal. 320).

Cselcsapás: scurrilitas C. MA. [garrulitas, nequitia; possen-reisseroi, schwatzhafügkeit, liederlichkeit]. Fráter Györgynek cselcsapása, királ fiára támadása (RMK. III.7). Megérthetjük, ha volt ez országnak az ő cselcsapása hasznára magyaroknak (14. 44. 266). Reszegseg, czelczapus (Born: Préd. 18). Az te keptelen czelchiapasodat soha sem oluastam (Mon: Apol. 255). Eztelen chelekedet és fertelmes chelchapas ingyen se neveztesec köztetec (Pécsi: SzizK. 14). Ezek tsütölködő trágárok tseltsapási (Pázm: Préd. 1219). Philosophustól aranyat avagy előztőt kívánni szentelen és embertelen cselcsapás (Prág: Serk. 1628). Ez nem chronika írás, hanem cselcsapás (Sámb: 3Fel. 355). Ut-vesztő cselcsapás a dologod (Márkó: BCsák. 263). Sok tseltsapásokkal s trágár tréfálással buján gyakran beszélt (Ben: Rithm. 15).

Cselcsapó: ardilio C. scurra, garrulus MA. [posseureisser, schwätzer, flattergeist, schwatzhaf]. Kurító, tseltsap trágár, tsalóka: circulator; tseltsap trágár aszszony: circulatorix C. Tseltsapó, tsevegő, beszédes: garro; tseltsapó, otsmány-tréfájú, bitang: scurra PPBL. Czelczapo hazug ne leg, az eke szaruáról hátra ne tekinez (Mél: Sám. 380. Mel: SzJán. 310). Ez féle ember czelczapo, maga bányo (Cis: F4). Az emberek tartanak nagy méltóságban, mindnyáian téged czelczapónak monduán (FortSzer. M4). Hol mi cselcsapo szo miatt (Born: Préd. 203). Könyeb az czelczapónak meg gazdagodni, hog nem mint meg jámborodni (Decsi: Adag. 256). Czelczapo nyelved micsoda hasznat ad tenéked? (MA: Bibl. V.55). Cselcsapó és tekérgő hazugság (Bal: CsIsk. 470). Udvari tseltsapók (Misk: VKert. 317).

Cselcsapóság: scurrilitas Com: Jan. 187. [possenreisseroi]. Hízeltkedő, nyalakodó csel csapóság: scurrilitas parasitica (Com: Jan. 187). Te minden tseltsapóságnak tsel mestere (Nyr. VI. 364).

2. **CSELCSAP:** scurra, scurrilis, nugigerulus C. nugator MA. fütis PPBL. schlussbartel, possentreiber Adámi. Tseltsap,

minden lében lóts: ardolio; tsélsap, hívságos beszédű: vaniloquus PPIB. (Helt: UT. 16). Czifrak, czélezapok (Mel: SzJán. 124). Király, a csélesapoktól megóvó magad, kétszájű emberekől (RMK IV.231). It valami tsélsap, ki pátyat akarna fogni Antiochusnac, azt mondhatna (PszT: IgAny. 499). Részeges, eszelesap, trágár ember volt (Pázm: Kal. 364). Ha szabados és tsélsap: a gyermek, tudni-való, hogy a vénség vétkes léssen (Pázm: Préd. 338). Csél-esap bizonygatásokat támasztott (Sám: 3Fel. 19). Fecsegő csélesapoc: gerrones (Com: Jan. 111). Szóval fogdosgatni a semmire kollő csélesapoké (204). Magaviseletében nem laba-lardgyna, nem chélelap (Hoffm: Préd. 17). Ugy-mint csélesapok alittattunk tőle (Illy: Préd. 1332). A túncz csélesapokat illet (László: Petr. 203). Ritka a tséta hív és igaz szolgáló, kíváltképpen ha állhatatlan csél-esap (Csúzi: Síp. 129).

Csélesapos: curiosus Com: Jan. 185. [neugierig, vorwitzig]. A felette gondos csélesapos, közköpű, minden lébe lócs: curiosus (Com: Jan. 185).

Csélesaposkod-ik: [nugor; possen treiben]. Szeretitek-is igen az aszszonykák körül csélesaposkodni (Matkó: BCsák. 82). De talám így fogsz csélesaposkodni (197). Irásában mindenfélé kapdos, haboz és csélesaposkodik (269).

Csélesaposkodás: [scurrilitas; possemreisserei]. A czélezapokodását eléggé ki nyomoztuk (Sám: 3Fel. 93).

Csélesapság: adoleschia PPIB. [loquacitas, scurrilitas; schwatzhaftigkeit, possemreisserei] (Mad: Evang. 334). Tégy vigakká csélesapság nélkül (Szal: Vigaszt. 188). Nem tudván az igasság elől sohová szaladni, sok csélesapsági után rá hajol s meg-engedi, hogy igazán mondotta Gabriel im ez szokot (Matkó: BCsák. 58. Hall: Páizs. 280).

CSELEKÉD-IK, CSELEKESZ-IK, CSELEKSZ-IK (czelekdýk JordC. 172. Güres: Máty. 12. *czelekdýszik* KBártfa 1583. Co2): **1)** ago, facio C. operor MA. [tun, machen, handeln]. Kynewl kemlyk vala, mit belvi vele czelekewdneek (VirgC. 38). Embernek hiv haraghya ygasagot nem czelekdýk (JordC. 833). Az aldot istennek zent flya wy czelekdýceek, mynt ky mezeze földre akar menny (ÉrdyC. 368). Ha az Crystws ellened czelekdýk, bizonyawal hatalma ellen senky nem althath (ÉrsC. 113b). Azockal gonoszról czelekeszic, az mellyoc iót czelekótték velle (Cs. L). En io vegre tisztessages okokból czelekedem (Deesi: Sall. Előb. 1). Ámnon nagy éktelenséget tsalektívák a királyi házbán (Pázm: Préd. 196). Látulí, nem jámborlól czelekedte (Pázm: LuthV. 122). A ki el házassittia a d szűfét, iól czelekeszi (Bal: CsIsk. 267). Ha külfömben tsalekedel, egyfild te-is azt fogod hallani, a mit Ezechiél hallt istentől (Tyuk: Józs. 337). **2)** officio; verusachen]. A törvény azt czelekeszi, hogy szomorkodgyunk (Mad: Evang. 10). Őt vagy hat rongyos klastrom tsalekeszi, hogy Jászt városnak lehessen mondani (Mik: TörL. 426). **3)** [exerceo; gewalt ansüben]. Látom, hogy ti az én szímem alatt akartok minden hatalmat csalekelni (Monfrók. III.198). **4)** [struo; bauen]. Igen meg kell gondolni, hogy az mennyi nagy épületeket csalekedtem Szent-Groton mind belől kívül, azt soha az itt való jüvedelemmel véghez nem vittem volna (Radv: Csul. III.255).

el-cselekszik: perago, perpetro MA. [vollziehen, verrichten].

még-cselekedik, még-cselekszik: **1)** perago, perpetro, exopto C. [vollziehen, verrichten]. Kérdegel, hogy tsalekedjem-meg: *rogitat ut faciam PPIB. Hogy ha az istennek minden parancsolatit meg czelekdýdýtök es meg tartanoioik (Tel: Evang. 158). Az szorgalmatosság mindent meg-cselekedik (Deesi: Adag. 95). Nagy ódmóst meg czielekózem az kődmőses amniazent egilhazne kedueiert (Zvon: Osánd. B4). Mellyot midőn meg-cselekszesz, ved-el a félelmet (László: Petr. 165). **2)** officio MA. [verusachen]. Hoé az ellensegnek soksaga minket körül ne velessen, az helynek szorossaga azt meg czelekedí (Deesi: Sall. 49).

[Szólások]. **Megcselekedni** valakinek: jemanden bezaubern (Adáni: Sprachk. 190).

mégcselekedés: peractio C. [vollziehung]. Az isten hatalmas azoknak meg czelekedesere, az mellyek ű neki kedvesek (Fél: Tan. 25). Akaratjának meg csalekódése (Zvon: Post. II.213). Ez mai evangélium legnehezebb az megcselekedésre (MA: Scult. 228).

vissza-cselekedik: [perverse ago; verkehrt handeln]. Igen visza csalekódó (Deesi: Sall. 134).

Cselekéddéggel: factio MA. [wiederholt tun].

Cselekéddéggelés: factitatio MA.

Cselekedés (czelekwés: actio, commissum, effectio, factum WF): effectio, gestio C. operatio MA. [opus, factum; verrichtung, tat]. Minstereket kyzlelyunda alazatossagnak dolgy czelekedesere (ElrC. 117). Az czelekedesben az gonoz gondolatok ellanoztatnak (VirgC. 138). Mynden my chelekedesynket tel tetteő my bennem (WeszprC. 137). Haragra yndolatok ty kezeteknek czelekódeese nyath (JordC. 272). Az apostoloknak csalekódesők-ről zozet kőnu (DobrC. 61). Az hűt az czelekedések nélkül meg holt (Sylv: UJT. II. 115). Istenben a szeretés jó tsalekedés (Pázm: Préd. 132). Mind az értelenre s mind a tsalekedésre-néző dolgokban sok bizonytalan viszátkodás forgott (383). A bűn vagy el-veszteglésnek vétke, vagy ellene való tsalekedésnek vétke (Pös: Igazs. II.108).

jól-cselekedés: [benefactum; wohlthat]. (Mad: Evang. 332).

maga-cselekedés: [exemplum; beispiel]. Tsak dítseréssel hiteti, de maga tsalekedésével nem édesíti a keresztet (Pázm: Préd. 91).

Cselekédet: actus, actio, actum, opus, operatio, facinus, factum MA. [tat, werk]. Idwez legyetek zyzesseszes testűnek mynden tagay, ystény chelekédethnek eszkőze (ThewrC. 101). Tőb szent jámborok tsalekedete ortza-pírűlást szerezhet minnyá-junkban (Pázm: Préd. 83). Az künek minden jó csalekedete bűnrel motskos, lehetetlen, hogy az jó csalekedetben foglallya magát (Pázm: LuthV. 118). A luteristák azt beszélik, hogy a mi csalekedetűnk isten előt nem érdemes (112). A hit magában jó tsalekedet nélkül holt állat (Kereszt: FKer. 113). Tanuly főlem ioszágos chelekedetet (Zrinyi: ÁSyr. 102). A phariszeus szokott dícselkedni piperés csalekedetével (Matkó: BCsák. 123).

Cselekédő: [agens; tuend]. Hamisság tsalekedő: falsificus C. A fejedelmec nem rettegésőkre vadnac a io csalekedőknec (Helt: UT. r. 8). Gonosz csalekedő ember (MA: Bibl. IV.138). Csalekedő, szerző ok, kitől valami lesz (CorpGramm. 702). Soha nem ismertelek csuda csalekedők (Czegl: MM. 60).

Cselekédőség: causalitas CorpGramm. 702.

CSELLEG (csellyeg RMK. III.21. *tsellekésze* Helt: Krón. 63b. *csellyeg* Szal: Krón. 543. *tselengés* GKat: Titk. 11): [repe; schleichen]. Eszner, eszmae, leányoc körül csellyegneek (RMK. III.21). Félsemű fűfű mellett bncsat hirdetének, kanta-írral az ágnak mind oda csellegneek (Thaly: VÉ. 1351). Noha csak tsellegye és halkán menének, de sühogásokról megismertetének, és a szűz-leánytól észre vétetének (Gyöngy: Char. 6). Oroz, a ki a nyájaklon kívül lézzeg, tsellyeg, keleptzél, leskódik (SzD: MVir. 300).

alá-cselleg: [dorepo; herabschleichen]. Csak harmadmagával alácsellege, szőlő ő bűdösik ott az nagy kietlenbe (RMK. 221).

el-cselleg: **1)** [so subducere; fortschleichen]. Romából az ur el lúza csellege (Bfáz: Castr. 83). Az gonosz embereek sokat el csellegneek (Illyec: Jephth. 13). No rihős németek, mast kevlkedjete! Elszűlte riezni, bezzog élesellegtek (Thaly: Adal. II.106). **2)** [perdo; verzeuden]. De hol csellengettek el az fűdőt, magok tudják (Szal: Krón. 543).

el-fölcselleleg: [sursum repo; hinaufschleichen]. Tót Mihlil nagy hertelen ájjel meg vissza-feltére, az nádason, rétön mind el-fölcsellege (RMK. II.163).

el-kicselleleg: [se subducere; hinausschleichen]. Rögödnök, nagy titkon el-kicsellegének, az terekek után hamar készölének (RMK. III.51). Egiöl egy gyalog tizedös kiméno, Szolnek száll-lásakor el-kicsellege (147).

Csellengés: [ambages, circuitus; umschweifel]. Az a kori tudos tanítóktól a szentírásokból sürgöttetvén és erősen érdekelteztvén, ravasz tsellengésekkel élt (GKat: Titk. Előb. 14).

CSELLEKÉZ-ÍK: [vagor; herumziehen, herumschweifen]. És nagy tzellegezőc haza (Otho) Paíor országba kenés dfezü-séggel, de nagy gyalázattal (Helt: Krón. 63b). Méglen Frideric császár oda csellegezőc, addig támadás lón Bets országba (100).

[CSEMCSÉG]

még-csemcség: [sorbillo; nippen, schlürfen]. A gotuári bort a konty alatt is meg tsemtsegetik (Mik: TörL. 427).

CSÉMÉGE (csémoge Com: Jan. 76. Thaly: VÉ. I.420): cupedia, bellaria MA. lautitia exquisitae; leckerbissen PPB. Etel után való csémöge: Attia bellaria (Decsi: Adag. 107). Ne kívannyad az ő csemegeit, mert ezek hazug étek (Fél: Bibl. 43). Szájunkat nyalánc czemegére ne szoktassuc (MA: Tan. 1266). Az sok csemege, eggyes ital közt az istenről könnyen elfelejtkezhetek (Lép: FTük. 121). Eledelek semmi csemegekkel sem volt meg elégíve (Toln: Vigaszt. 38). Külömb-külömbféle tsemegekkel jól lakik (GKat: Válts. 1079). A gombák némelyeknek csémögéi (Com: Jan. 31). A csémöge csináló, pagácsa sütő, a malomból hozott ros lisztből kívánatos édes csemegeket (cupedia) csinál (76). Kívánatos édes csemegec (76). Az sok pénzcsémögé és gyakor kis pütlöke agyon-vér valaha (Thaly: VÉ. I.420). Ád néki tsemegeire egy két halajkát vagy rab leányt (Mik: TörL. 441).

Csemégés: cupediarius; leckermaul PPB. Tsemégés étel (Tel: Fel. 50).

Csemégésköd-ik: [ligurio; waschen]. A párisi dámák torkosak, naponként annyiszor tsemégésködnék és nyalakodnak, a menyinyiszer a törökök imádkoznak (Fél: TÉ. 777).

[Csemégéz]

Csemégézés: [voracitas; das fressen]. Gyakorta tizenöt napi böjtre szorítja embert a minapi kellenél tovább tartó tsemegezés és kortyozás (Fél: NA. 163).

CSEMÉLET (csemélet MA: SB. 226. cziomoliet LevT. I.110. csomorlet MonTME. I.401): cymatilis MA. vestis undulata; schamlotkleid Nom. 24. vestis cymatilis; atlaskleid Nom.² 445. undulatus pannus PP. Az huganak eg cziomólet zokniat küldöt (LevT. I.110). Csemelet zoknya (RMK. II.199). Ez a teve szőr köz gyapiu csemélet volt (MA: SB. 226). Chinálíának egy csemelet zoknat (Radv: Csal. III.186). Az atlász fosztánakat, csemeletet kiküldöm az társzekeren (MonTME. V.105). Egy vég velentzei tsemelet (VecTrans. 9).

CSEMÉSZKÖD-ÍK: [adhaereo; sich anklammern]. Ezek [a kutyák a bikának] fileire rá tsemészkedtek (Gvad: FNót. 88). [Vö. CSIMBELKÖD-ÍK]

CSEMÉTE (cseméte MA. chymota KulcsC. 27. csmota DöbrC. 152. tsmete: viburnum C. csmote Bar: LPar. 147): **1)** frutec, surculus, arbuscula, viburnum, myrica? C. [setzling, pfropfreis, stande]. Hegyeketh be fede w arneka ees w chymotay ystemek cedrus fayth (KeszthC. 211). Az fattyú csemetéc mély gyökeret nem vetnee (Kár: Bibl. 1.637). Az fa, ha levágattatikis, ismét megújul és az ő csemetéi meg nem szűnnek (MA: Bibl. I.457). A tsemete, ha nem irtogattyák, el-tájul

(Megy: 3.laj. II.165). A corill kövek a tengeri tsemetéknek ágatskái (Com: Jan. 17). Adgy énnemek a faúak tsemetéiben (Hall: IIIst. II.59). A jó szelid alma tsemetécskét bé-olthatni akar micsoda vad kemény fában-is (Nógr: IlyK. 66). Az föld színén elterjedett csemetéket az szél nem bántja (MonOkm. XXIII.704). **2)** pullulus C. [progenies, stirps; spross, nachkömmling]. Meg olegedennek chymatockba (filiis) ees w meg marado-kokath oztak w fyoknak (KeszthC. 26). Ydyón az en oltalmazom az ő cymotayauul (TelC. 137). Az mit nektek mondoc, aszt szeretue mondom szerető chymotaym (Hofiz. 358). Ábraham után az ő chimotai (Helt: Bibl. Ib2). Támad az király leányí-mac gyökerénc csmotai közzül egy (Kár: Bibl. 170). Vtannunk vala unokainkban csmototunkban [igy] (Szeg: Theoph. 3). Az ő magvoc ésmertes leszen az pogányok közzött és az ő csemetéjéc az népec közzött (MA: Bibl. 50). Az tisztességes szülektől való gonosz csmotaknac, fiaknac semmi helyec ne legyen az nemesséc közzött (Prág: Serk. 859).

asszü-cseméte: cremium C.

hajló-cseméte. Szjós, hajló-tsemete, ostormény-fa: vihur-nun PPB.

rózsafaforma-cseméte: nerium PPB.

tamarik-cseméte: myrica. hanga-fa PPB.

Csemétés: fruticosus, surcularis C. [staudig]. Czemétéshely: frutetum, fruticetum MA. Tsemetés, fattyú-vesszős: surcularis PPB.

Csemétésöd-ik: sobolesco PPB. [sprossen, treiben].

Csemétéz-ik: fruticesco, fruticeo MA. fruticeo, pullesco, pullulasco, pullulo, germio PP. [sprossen, treiben]. Ő ezterháiban vigad csemetéző: in stillicidiis eius laetabitur germinans (AporC. 11). Űdő járttával újon tsemetézett, fattyú-vesszőkkel takadozott a gonosz tudomány (SzD: MVir. 136).

ki-csemétézik: pullulacio PPB. [hervorsprossen].

Csemétézés: fruticatio, germinatio MA. [das sprossen].

CSEMP: fraus, dolus SI. [list].

Csempés: fraudulentus, dolosus, astutus, fallax, versutus SI. [hinterlistig]. Sennyedékes nyelvnek fondorló rágalmazási és tsempes szavainak ugatási (SzD: MVir. 322).

Csempösség: astutia, dolositas, fallacia, versutia, impostura SI. [hinterlist]. Az ellenkező nyilvánvaló csempösségre s pör-patvarra fakad ki (Szentiv: Verseng. 65).

Csempesz: [astutus; arglistig]. Csempesz hamis szóainak ugatásával bestelenétti fele-baráttját (Csúzi: Síp. 402). Buja, részeges, oroz s csempesz hazug vagy fondorkodo (744).

CSEMPÉ: antiquius pro kályha, testa fornacea, fidelia fornacea PP.

[CSEMPÉLYÖD-ÍK]

össze-csempélyödik (összevezcompolyodni MA): **1)** cater-vor C. conglobor, colligor MA. PP. [sich zusammenrotten]. **2)** conjuro MA. PP. [sich verschwören].

CSEN: suffuror Kr. [schnipfen].

el-csen: [suffuror; wegschnipfen]. Marhájokból el csenvén hasznot keresenec (Prág: Serk. 974).

1. CSEND: silentium SI. [stille]. Ha bár vigasztalóá lantya Orfeusnak, nagy se lenne kedves csendre Tereusnak (GyöngyD: Cup. 614). Még a legfőbb kísértetek sem jönnek faltörő álgyukkal, hanem tsendel (Fél: NU. 253). Sok elne béli háború nélkül, tsendel leszen, tsak előre ki győzzé magát és kémélve adgyon helyt a persvasionak (Fél: UE. 398). Ha reám bizód, tsendel is végbe viszem (Fél: Const. 824).

Csendés (*csendéz* MűndC. 191. *csendéz* Helt: Krón. 26. 1. *csendos* RMNy. III. 127. *csendes* KBécs. 1572. Ds): *silens, tranquillus, placidus, inturbatus, sedatus* C. [still, ruhig, sanft]. Tsendes éjtszaka: **silentium noctis* PPBl. Hlúa éjében (silentio) ő ligat (MűndC. 191). Ez kedig igen iámbor ember vala, czendeszk erkölczü (Helt: Krón. 26. 1.) Isten-inádó és csendesz lelkü ligy (RMK. II. 134). Reggel asszon indula jó Fjérvárba, csendesze marada, búvába sírtába (Hl. 17. 54. 118. 200). Városban terek csendeszen lakának (Hl. 61). Demeternek meg-hagyá, mestereknek csendesz helyet gondolni (IV. 219. 258). Annak örüllőnc, hogyha az északi szél fúdogal, mert bőséges és czendez esztendő hoz (Cis. E). Sz. Hedwig napian czendez eg lenne, de felők, hogy az kőczölők meg ne haboriczának (KBécs. 1572. E7). Czendesszen tárt mindeneket (Born: Préd. 227). Czendeszk fűdö leszen: *serenum erit* (Fél: Bibl. 26). Mindene czendessec es batorsagosoc valanac (Decsi: Sall. 12). A háboru támad a csendes napokból (Gyöngy: MV. Előb. 8). Tsendes elmével vette az izemetet (Mik: TörL. 68). Tsendes, szeléd udvarisággal figyelmezo mindenre az öreg-ur (Fál: NA. 148).

Csendesöd-ik: *silesco, tranquillor, conquiesco* MA. [still werden, sich besänftigen, sich beruhigen]. Csendesedik (Pázm: KT. 255). Végre chőndeszedvén egy kis tűznél meg ál (Zrínyi: ASyr. 87). Tsendesedgyé azzal szíuem seblitő lánglia (Balassa: Ének. 3).

el-csendesedik: *tranquillor, paco* MA. [sich beruhigen, besänftigen]. Ezeket halwan el czendesődenek (*quieverunt*) es fel magasztallanak vala *vr ystent* (JordC. 746).

lő-csendesedik: *silesco* C. *complacor, sedor, consido* MA. [sich besänftigen, beruhigen]. Le czendesődek az szel (Fél: Bibl. 63). A minden háborgató indulatokból le tsendesedett ember (Fál: UE. 366). A letsendesedett ember a szeretésének és időnek változásán meg nem indul (SzD: MYir. 391).

még-csendesedik: *silesco* PPBl. *requiesco* MA. [still werden, sich beruhigen]. Míg ezek a zenébonák meg-tsendesednek: *dum hæ *silesunt turbae* PPBl. Mykoron meg czendesednek zohly az hadnagyoc, ky mynd közöllyen ytközetre (JordC. 242). Akaryak vala ewtet (chazaarnak) valazany; de mykoron semikepen nem akarta vana, alyg chendesződenek meg rola (ÉrdyC. 101b). Paranchola nekyk az zent atya, hogy egy kewessec vezteglemeenek. Es azommal meg chendesződenek (570). Az wez meg nem czendesződyk (ÉrsC. 137). Meg ezen dőszedőnc: *tacuerunt* (Helt: UT. 17). Be meg-tsendesednie szíuem (Czegl: Japh. 57). Az oda fel való hírek most megcsendesedtek (RákGy: Lev. 283. 267).

mégcsendesedés: [*placatio*; *beruhigung*]. Lelki ismeretence meg csendeszedése (Zvon: Post. 1449).

Csendesedés: *tranquillitas, tranquillatio* MA. [*beruhigung*].

Csendésen, csendészen: *tranquillate, pacate, pacate, sedate* MA. [ruhig, sanft]. Az esők és harmatok, felhők és ogek szakadása-nélkül tsendesen esnek (Pázm: Préd. 10.). Jámborül, chendeszen chászár alát jára (a lő) (Zrínyi: ASyr. 41). Irtam szerelennülis, de csendeszen (Zrínyi Előb. 4). Csendessen ballag paripája (Gyöngy: KJ. 9). Nagyot fohászodék, testéből a lelke csendeszen kimulék (Thaly: Adal. 126). Aemilia tsendessen figyelmezt Eusebiusra (Fál: NA. 150).

Csendésít: *sedo, lenio* C. *tranquillo, placo, commulceo, compesco* MA. *sopio* PPBl. [*beruhigen, besänftigen*]. Egy czendeszte Bela kiraly az ő feltünadassokat (Helt: Krón. 38. Fél: Tan. 11). Vannak oly orrosságok, kik az embernek belső nyaualyait chyendeszítik (Frank: HasznK. 51. Zvon: Post. II. 165). Méltóztassék haragját csendesíteni (RákGy: Lev. 101). Crunk haragját csendesítse és vegye el (193).

el-csendésít: *tranquillo, sedo, consopio* MA. [*beruhigen, besänftigen*]. A bekesegre elczendesite őket (DebrC. 5). Vrank lesus kedig latuud, hogy meg habоротannak volna, mynt kezűs mestör el czendesite őket (VeszprC. 13).

lő-csendésít: **1)** *tranquillo, paco, delenio, commulceo, compesco, sereno* C. [*besänftigen, beschwichtigen*]. Ez az annia-zonteghaznac haboruia valamint le czendeszettethetuec (Zvon: Osimud. B1). Csak mostani habját régi zavarával, lecsendesítesse felkötött kardjával (Thaly: Adal. 1172). Nem tsendesíthetem le felzajlult habjait szomorú lelkemnek (SzD: MYir. 77). **2)** [*detumefacio; abnehmen machen*]. Az (babi) liztiuel io kenny minden fele dagadasokat, mert azokat le chendeziti (BeythA: FivK. 30b).

lőcsendesítés: *placatio, sedatio, delinitio* C. *complacatio* MA. [*beruhigung, beschwichtigung*].

még-csendésít: *tranquillo, paco, sedo* MA. [*stillen, zur Ruhe bringen, beschwichtigen*]. A zenébonát megtsendesítem: *comprimere *tumultum* PPBl. Meg czendezítette a saducesocot (MűndC. 55. Helt: Bibl. I. YYy4). Az kie zugódnac vala, meg-czendesítette azokat (MA: Bibl. L224. 136). Az nagy zenébonát megchendesíték (Zrínyi: ASyr. 223). Az mi a mi reád való neheztelesünket nézi, azt te magad csendesítheted meg (RákGy: Lev. 102). Ha magamon állana csak, mind két részt megnyugtatóm s csendesíteném (Gér: KárCs. IV. 459).

Csendesség: *tranquillitas, quies, placiditas* C. *silentium* MA. [*stille, ruhe*]. Lelki tsendesség: *enthymia*; tengornek tsendessége: *mistrum* C. Az mégförtetett ruhát nem viselém en csendességem napiban (BécsiC. 79). Hogy czendességhe, *silentium*ot vetőt vana Jesus az saducesoknak (JordC. 125). Oryzween az ceynek chendessegheeth en barmok feleth (ÉrdyC. 111). Ekes csendességben asszony megyen vala (RMK. II. 17. V. 161). Nagy czendességben élz: *Haleyonis agis dies* (Decsi: Adag. 132). Semmit ne busjál, hanem nagy csendességgel és alázatossággal írj neki (LévT. II. 76). Semmi eset meg nem háboríttya és fel nem bontya az ilyen embernek lelki tsendességét (Pázm: Préd. 264). Míg már az fegyver csillag nem mehet, addig csendeséget az haza nem vehet (Thaly: Adal. 1167). Vidámok, de kellő tsendességgel (Fál: BE. 599).

Csendességös: *placidus; sanft, mild*. Ez tudomány az embernek szívét is czendességgé teszi (MA: Scult. 19).

Csendesül: [*paco, sedor*; *sich beruhigen, besänftigen*]. Hábornságok Efezum városban csendeszültek vala (RMK. IV. 185. Zrínyi 179). Vakot vetett koczkám felfordult szemével, égre fordult szemem csendesült elmével (Thaly: Adal. II. 110).

el-csendesül: *tranquillor, paco* MA. [*still werden*]. Ne csendeszly el een twlem: ne taceas a me (KulesC. 60).

Csendetlen: [*inquietus; unruhig*]. A bí az elméket teszi csendetlenné, a jó falatot is megint izetlenné (Gyöngy: MV. 67). Csendes szelőség. Csendetlen erkölcs (Fál: Jégz. 933).

2. CSEND (*ezoditum, ezongés* MA): *timio; klingen*. Az aran sem chend sem peigh mynt az ercz es ywegh (ÉrlyC. 466).

Csendés: *timitus; das klingen* WF. Adami.

Csendít: *timiro facio* MA. [*tönen lassen*]. Wechornyek előrtthe egh orawal harmath kel az öreglybyk haranghal chendetiely (AporC. 117). Másdik óra tsendit a consonánsokra (CorpAranum. 593).

még-csendít: *intono, pulso* MA. [*ertönen lassen*]. Az toronyba való harangokat csendítse meg az ezirkül (Ger: KárCs. IV. 110).

Csendítés: *timitus* MA. [*das erklingen*]. Ez óra estueli czendítésnek ideje lévén (Vás: CanCat. 676). Az harangszót vagy

csendétést szabot örökben halván, oda mennyenek minnyájan (JTársReg. 31). Mise alatt a sanctustól avagy az első csenditől kezdvén mondják-ei ama többször említett éneket (Bíró: Augy. 110).

Csendül: tinnio MA. [klingen]. (Kár: Bibl. 237). Az föld is megrendül, sok fül hirtel csendül (Thaly: VÉ. I.107). A környék, útszák és szomszéd puloták tsendülnek felőle (Fal: NE. 53).

még-csendül: tinnio MA. [erklingen]. Még czendül az ű ket füle (Mel: Sám. 455. Kár: Bibl. 316). Fülök meg czendül belé (MA: Bibl. 247. Tof: Zsolt. 559). Mind a két füle megtsendül kédnek (Mik: TörL. 66).

Csendülés: tinnitus MA. [das erklingen]. Fene oroszánra hamar felugordék, Buda piacára Tholdi csendülést (?) ugrék (RMK. IV.247).

CSENG (cseng Zvon: Post. II.232): tinnio, tintino, resono MA. [klingen, tönen]. Tsengnek a füleim: aures *tinnunt PPBl. Ez filemile az v czöngö zanaval feliebel halada (VirgC. 107). Cheng es peng a feje a batadon (Pesti: Fab. 50b). Ez czeng az fülembe: kellyetec fel halottac (Born: Préd. 573). Bekoia czöngög (Zvon: PázmI. 69). Cseng-e a füled? (Mik: TörL. 442). Már a szabott óra cseng (Thaly: VÉ. I.316). Mindenek filiben kedves hirt csengeni s arra nagy álgúkkal az bástyák dörögni fognak (Thaly: Adal. I.159).

Cseng-béng: [tintinnio; klingen]. Ollyan idő talált éppen akkor lenni, kinn Bachusnak szoktak aldozatot tenni, és sok csengőbéngő ruhákat felvenni, azokban csoportként farsanglásra menni (GyöngyD: Cup. 627).

Csengés: tinnitus, tinnimentum C. MA. [das klingen, klang]. A szónak viszontagsággal való tsengése: echo C. Halla az nas wereweknek chengheseth (WinklC. 75. Helt: Bibl. I.Pp4). A fige succussat a mustárral ha öszue czinálod, az fül czengessét meg állattya (Mel: Herb. 2). Mondola oljal az nak vizet töltis az filben, meg állattya az filnek chengseset es zuggasat (BeytheA: FivK. 108. 68. 28). Csengéssel és zörgéssel állattatnak-meg és hozattatnak-vissza az ő kőpűjókba a mébek (Mad: Evang. 263). A semminémű csengés halgatásnac mondatie (Com: Jan. 62).

Csenget: tintinnabulum pulso MA. [klingen, schellen]. Mene az barátok portayara, es mykoron cheenghetöt volna, az portarius be ereztee nazi io kedvel (ÉrdyC. 513). Ugyan akkor a chengetövelis chengessen (JTársReg. 68). Az nács minden való papoc a tönjénezővel illatokat tesznee vala, cymbalmoekal, csengetőckel csengetvén (Com: Jan. 129). Első óra csenget (CorpGramm 592).

Csengető, csengetyű: tinnabulum C. MA. [glöcklein]. Réz tsengetyű, tzbalmom: sistrum PPBl. Ween Aarou es Moyssesnek hwga hw kezeeben egy czenghetwtb (JordC. 42). Es zerez Aaron kentheseenek also peremeere egy arany czenghetwtb (65). Az kötelnek also vegheere kötöt vala egy kysded chengetwt (ÉrdyC. 243b). Ronczatoc el a kőrsztölő könet, czöngetőt, mastranciát (Mel: Sám. 459). Harangok, csengetők konomak vala (RMK. III.103). A sz. sacramentumok méltóságosbak a csengetyűknél, pengettyűknél (VárM: Szöv. 251. 214). Ám a többi között csengetyűket függeszettett ruhája szélire (Csúzi: Síp. 240). Minden szegésnek alsó környékéről számtalan sok tsengető és apró harang függ (Moln: JÉptil. 439).

Csengetyűs: [tintinnabula habens; mit glöcklein versehen]. Nem kell csengetyűs tület kápádra csinálni, igen esmérnek öltözetéről (MA: SB. 218).

Csengetyűz: [tinnio; glöckeln]. Az oltár fedele alatt berbitélnek, csengetyűznek, pengettyűznek (VárM: Szöv. 56). A kőnyörgés közben sokat tsengetyűztenek, pengettyűztenek (127).

Csengő: resonus, resonabilis PPBl. [klingend]. T'engő szó: euphonia C. Ez filemile az v czöngö zanaval feliebel halada az

bodog atíath (VirgC. 107). En chyengw ertyoe a vagy pengw cymbaloma löwtten (Konj: SzPál 172).

CSENEVÉSZ: [affectus, debilis, imbecilis; schwach, verkümmert]. Nem megyek ollyan anyához, kinek csenevész emlője után el szakaszkodgyam (Czepl: BDorg. 306).

[Csenevész-ik]

el-csenevészik: [maresco, intermorior; verkümmern]. Mint a cseszül el-választott gyermek el-csenevészett (Díósz: Préd. 147). Vond el a tipláló atyát s anyát a gyermektől, el kell annak csenevészni, ványadni, s végre chel kell meg halni (Szathm: Csit. 214).

CSÉNTÉMPERE. Sok guggoló és értelmetlen szók vagy-nak a magyar nyelvben, mint: gullyog, kozibozó, csentempere (CorpGramm. 323).

CSÉP (csépy Pesti: Nom. 54. chyp Tel: Evang. II.800. MA: Zsolt. 227): clava pendula Pesti: Nom. 54. tribula C. flagellum frugum MA. flegel Pesti: Nom. 54. Valamit tezen a csep a buza magnac, ezönt thezi a zenvedes a valasztottaknac (NagyszC. 243). Az kapasok ragdad kappayokat, asoyokat, chepeket, lapatyokat (CornC. 425). Meghalok öhvel, mert csépet nem szoktam, az vas kapát es soha nem forgattam (RMK. II.267). Azt akarjuk, hogy a ki érdemli a papságot, azt pénz nélkül pappá tegyék, az ki kedig nem érdemli, azt a csépre, kapára, kaszúra, kalapácsra avagy kaptára igazítsátok (RMK. V.225. 228). Imhol vannak az gerebléc, czépek, villak (Mel: Sám. 237). Csüda, ha az esvelsi cséppel csapott saxoniai bortól nem émelgett gyomra (Pázm: Kal. 159). Ollyan mint a tsép es erős szél, mely a szalmától es polyvától a búzát ki-tisztittya (Pázm: Préd. 299). Elméje nem bomlott, mint cséppel a kére (GyöngyD: MV. 1). Némelly erőködik eles fegyver által, nem csép, kapa, bottal lépni tisztességre (Thaly: Adal. I.194). A rácz gaznók, országunk rontó csép (II. 159. KecskTört. IV. 402). Tsípás szeme forgásával keze úgy jár mint a tsép (Fal: Vers. 882). Inkább tsépet, kapát a kezembe veszek (Gvad: RP. 447).

[Szólások]. Csép, kapa a dolga (Pós: Igazs. I.140). Tsépre, kapára termett ember: ad citellas natus (IPB. Kisv: Adag. 7. SzD: MVir. 105). Örömet kötnétek hozzá a csépet (Bal: CsIsk. 112). Sigmond ismét a némethez akarja kötni a csépet (ErdTört. I.208). Felkötni a tsépet: valamihez hozzá kezdeni (SzD: MVir. 288).

hadaró-csép: [clava pendula; dreschflegel]. Az hadaró-chép meg őrlí az buza kalásznak hegyeyit (Lép: Pfük. I.309).

Csépél: 1) detero C. trituro MA. [dreschen]. Kelfel Symmac leaú es csepel (BécsC. 252). Mykoron Gettre rytez gabonaat czeepene, neky yeleneek istennek anygala (JordC. 329). Én szerelmes szűzem, kín én chépléc (Helt: Bibl. IV.38). Az rayky byro nem adoth wolth elegendew magoth, azth mondotha wolth, hogy nyneen cepleth (LevT. I.88). Nap estig czéplez (Soós: Post. 463). Az bolton etretic az cyp, kit az isten meg nem ronta, de azt ronta meg, az mit vele kál vala cipleni (MA: Zsolt. 227). Pacsán voltak jó asztagi, most azt cséplik (RákGy: Lev. 180). Valami kez auagy csepeolny ualo marham nekem uagion, ahoz az fiaim semikeppen ne nyullianak (Radv: Csál: III.166). 2) [supervenire; überfallen]. Györben 1800 török volt, ezek éjjel nappal rajtok csepletek (Monlók. VII.47). 3) [objurgo; schelten]. Nagy tudatlanságokat nekik fel fedezi, mind azaltal hivet csak gyengén csépli (MolnF: LTárh. 112). [Vö. Cséplül]

[Szólások]. Ne szemeld a másét, tsépeld a magadét (SzD: MVir. 385).

ki-csépél: trituro, excutio MA. [ausdreschen].

kicséplés: tritura, excussio MA. [das ausdreschen]. Be-ágyazni ki tséplésre a gabonát (SzD: MVir. 23).

még-esépél: tribulo PPBl. [dreschen]. Az buza nem tetet-hetyk az kasban, hanemha az gabonafev leyend elevzer erevssen meg chepletev (CornC. 264). Az keuet sarroual le vagiac, meg épleic (GuayC. 26). Az isten háboruságokkal megcsépli és hadarja a választottat (Illy: Préd. 38).

Cséplés: triturator MA. [das dreschen]. A cheples á szűretet éri (Helt: Bibl. I.LL14. Born: Préd. 457). A búzát vastag tsépléssel tisztítják (Pázm: Préd. 35).

Csépletlen: [non triturator; ungedroschen]. Csépletlen buzam vagion (LevT. 1303). Az pajthának keozepseo felo folyg chepletlen buzwaval (Radv: Csál. II.66). Vermekben levő kész gabonát és asztagban való csépletlen gabonát illeti, arról ilyen dispositio tesztek (III.268). Az szentegyházra három főzélékre való csépletlen búzából tíz luknával hagyok (269. 268).

Cséplő: triturator MA. [drescher]. Vagyon 4 cséplőn, azok-nac három cséplet 4 napig, az negyedic csak 2 napig (Helt: Arim. N4). A cséplőc a szérum cséppel cséplene (Com: Jan. 74). Elő esztendőnek asztagai sokáig állának minden helyeken, még cséplőt sem talált az ember reája (ErdTörtAd. III.171).

Cséplői: [trituratoris; drescher]. A szérő négyszer zugott tséplői kezekből (SzL: MVir. 135).

CSEPPÉG (cseppet Illy: Préd. II.492. *choppog* Helt: Zsolt. 124. *coppog* Born: Préd. 218): **1)** stillo PPBl. [destillo; trüpfeln, trüpfeln]. Fenyő-fa neme, mely terpeninát tsepeg: larix; szurok nedvességet tsepegő fenyő-fa törsök: sapinus PPBl. Csepegneked bort (BécsiC. 249). A te labaidnac nyomdéli chöppög-nec kenerséget (Helt: Zsolt. 124). Föld fazakakat tele vízzel kőnyálle tegy, a melyek szüntelen csepegjék a nedvességet (Nad: Kert. 76). **2)** stillo, mano C. [trüpfeln, trüpfeln]. Cseppet mfi ream atok (BécsiC. 155). Föld meg indolt és mennek csepegtek (AporC. 15). Az én tudományom chöppegien mint az eső (Helt: Bibl. I.bb4). Törös lababol chöppeg-nec az genetsegee (Born: Préd. 218). Az istenere kedig ezac chöppögne költie marhaio-kat (548). Az ajtó megett a füstély, azért tsepeg az eszterha (Pós: Igazs. II.225). Lépes méz tsepeg ajakáról (SzL: MVir. 57).

csupog-cséppég: [paullatim stillo; langsum trüpfeln]. Küldött hol ötven, hol hatvan forintot, s nem csinálhattam semmi fundust, hogy olyan csupogva-csepegve alta kezünkbe 1759 (Házánk. I.143).

el-cséppég: [fluo, stillo; fliessen, trüpfeln] Mykeppen wyaz. ky el chepeg, el uetetnek (KulesC. 138). Ha az ló az istállóban meg zabállic, azon meg ismered, hogy az orra el csepeg (Cs. 03).

ki-cséppég: exstillo C. MA. [austriefen].

lő-cséppég: **1)** [destillo; niederträpfeln]. A tünitök, kik a tápláló tudományt az isten hivoire le-tsepegik (Bod: Lex. 12). **2)** destillo, distillo C. MA. [niederträpfeln]. Az feldre le csepegő wer folyass (JordC. 609). Az eső le-tseppög (Com: Jan. 10).

Cséppégdégel: mano PPBl. trüpfeln WF.

Cséppégés: stillatio, stillicidium, distillatio MA. [das trüpfeln]. Az czepegés az aszszoni állatnac szüntelen sünbelődése: tecta jugiter persillantia facit mulierem litigiosam (Kár: Bibl. 1.614 MA: Bibl. 1.564). Az tornász sátorának külső csepegésen belül (MonIrók. VIII.363).

fő-cséppégés: [gravedo; schnupfen]. Nathát, fő czepegést meg állat (Mel: Herb. 37. BeytheA: FivK. 84).

orr-cséppégés: stiria nasi PPBl. [schnupfen].

szēm-cséppégés: lippitudo U. [das triefen der augen].

Cséppet, csépptet: stillo, destillo MA. [trüpfeln, trüpfeln]. Ez az Estuan az egő szőmdeket az embernek az alfelebo cseppetgeto (Szék: Krón. 172). Hegedős Istvánt hivaták, megfogák,

cseppetgeték, erőssen megvallaták (RMK. III.136). Az nyár fáknac leuelét czepeged az fűben, használ (Mel: Herb. 11). Gyer tyuial czeppetget lohar (Born: Préd. 67). Gyermekszűrűnkől fogva hamis vélekedéseket tseppetnek belénk (Pázm: Préd. 201). Lábad nyoma kövérségtől cseppetget nagy serral (MA: Bibl. V.30). Ha földben cseppeken-ként cseppetget a párhagyma vizét (Nad: Kert. 306). Az anyák és daikak az ifjaknak tejjel szent igéket cseppetgetnek (Illy: Préd. II.238). Az isten lassan-lassan büntet, az ostort cseppetgeti (492).

bele-csépptet: instillo C. [hineintrüpfeln].

belecséppetgetés: instillatio MA. [das hineintrüpfeln].

ki-cséppet: exstillare facio MA. [austrüpfeln].

még-cséppet: [constillo; betrüpfeln]. Akárhogy megesegették, nem vallott (Nyr. XIV.460). Tsepeged meg szalomnával (Szakácsmest. 60).

Cséppetgetés: **1)** destillatio MA. [das trüpfeln]. **2)** guttatus; sprenglichte farb Nom. 27.

Cséppetgett: **1)** stillatus, destillatus MA. [geträufelt]. **2)** [guttatus; gefleckt]. Tseppetgett-színű: guttatus C. PPBl. Az szára czeppetgett színű (Mel: Herb. 89). Az boriut, kinec Apis volt neue, chöppetgetet, isten gyauant imadtac (Mon: Képt. 134). Széplős és czeppetgetet színű kosok: arietes nuenlosi et diversorum colorum (MA: Bibl. 1.28). Ha akarod, hogy az szekfü cseppetgett színű legyen, ugyanezen képen buzába kell oltani (Radv: Csál. III.55).

Cséppög: guttans, stillans C. MA. [triefend, trüpfeln]. Tseppög szemű: lippus; orra-tseppög nátha: distillatio PPBl. Vénec avagy czeppög szeműec (MA: Tan. 37). Szemcseppög csipáság: lippitudo (Com: Jan. 56).

Cséppögös: [stillans; triefend]. Tseppögös szemű: lippus C.

CSEPPEDÉK: guttula MA. [trüpfeln]. Pogán népnek boristenit a Dienüst mondják; istentől jött cseppedéknek magyarul mondhatják (RMK. IV. 261). Az eső a czeppedékeknél és a tűz az füstnél fellyeb beütköddé (Kár: Bibl. 1.459). Az egész világnak szépsége és dícsőssége olyan az istenhez képest, mint az vederből ki esett cseppedék (Pázm: Kal. 27).

CSEPPEN (cseppem LAud: UjSegis. I.161): [stillo; trüpfeln]. Vrvak verenek egy csöppe zömben csöppenen (DebrC. 217). Ki látta, hogy csak egy könyve czeppent volna (Illyef: Jephth. 30). A buborék lézen a tseppend csöptül (Com: Jan. 14). Tsak nekünk is valami tseppen hasznunkra (Mik: TörL. 304).

[Szólások]. Ha nem ez ordúl is, czeppen (Decsi: Adag. 326. Kisv: Adag. 202).

el-cseppen: [decedo; mit tod abgehen]. Nem egyéb végre lakják a földet, hanem hogy kedvekre töltés s költsék élteket és hogy sok gyönyörűséges mulatások után egyszer valamikor elessepenjenek (Fal: NE. 36). Élő ember gondold meg, eltseppensz egykor véletlenül (Fal: Vers. 886).

lő-cseppen: [destillo; niederträpfeln]. Egy csepp víz is az égből le nem cseppen (Illy: Préd. II.457).

Cseppenés: [gutta; tropfen]. Megh esokolyavala az ő sebős verenek cseppenéseth (WinkC. 219).

Cseppenet: [stilla; tropfen]. Leznee Jacobnac megmaradeki nomaal cseppenet a fűre (BécsiC. 253). Le zal mikent a czeppög czeppenetek földre (AporC. 21). Kybe mynd a tengér vízeinek zamalan cöppenetynek zama vazon, the zent weredbo eg cheppenet sem marada (GyöngyC. 22). Iduezitthemnek eg cheppeneth vere ez zelles vylagnak byneynek bochanathyara elleg (45). Az te dragalathos zent wered czeppenetek zent the belöed ky folya (ErsC. 49).

Csëppenetlen: [non effuse; unverschüttet]. Ezekre az bort nag' kanackal köszönik, kikből czordulatlan czöppenetlen kellien hippiteniek (DecsiG: Préd. 24).

Csëppent: [stillo; träufen]. Nyitva lévén a szem s fül, a muscius sok merget tseppent lassan lassan belénk (Fal: NA. 165). A ki erőltetve fejdgeél, a tej után vért is tseppent (Fal: UE. 407).

be-csëppent: [subdo; unterschieben]. Többet tseppent-bé a consequentiába, hogysen az első beszéde megengedné és így hamis az ő kereszt-fogása (SzD: MVir. 60).

Csëppentős: [guttatus; fleck]. Mennél szebb' és fényeseb valumelly köntös, annál éktelemek azon minden aprólék tseppentések (Pázm: Préd. 730).

CSEPP: (*cheep* DomC. 55. *ÉrdyC.* 58. *tsep* Com: Vest. 131. *csep* WeszprC. 60. *csep* LevT. 1251): **1)** gutta, stilla, pecas C. [tropfen]. Gyanta-tsepp: *succina gutta PPBl. Ezdr csep ver zarmazek ky az ő zent testéből (WeszprC. 60). Folyon az en bezedem mynt az czepp az magon (JordC. 272). (Az lampasból) egy cheep olay sem evtteteek ky (DomC. 55). Az verből essék tenerere neg csöp (DebrC. 299. Helt: Krón. 1. Kár: Bibl. 1.459). Egy cheep vere hwllasa eeleg volt volna embery nemnek meg valtsagara (ÉrdyC. 58). Ha sok gonossaghokath tettel volna mynth az zeles tengernek czeppe (ÉrsC. 278). Az czepp verec, melyek az földre le górdílnec vala (Born: Préd. 227). A széles világ isten előtt olyan, mint egy tsep harmat (Pázm: Préd. 65). A zuzmaráz meg-fagyott harmat, a jég tsap fagyos tsöp (Com: Jan. 10). Véremet utolsó chöppig hasznossan néki dedicálhassam (Zrinyi: Ciml. b). Reád bizom utolsó tseppet ügye-fogyott reményemnek (SzD: MVir. 334).

2) [paullulus; sehr wenig, sehr klein]. Egy cseppet sem: ne guttam quidem MA. PP. Csepitis innár nem latnak vala (CsomaC. 43). Egy chep gondodys nychen (Pesti: Fab. 62b). Egy cheppel sem küsseb dologrol irtanac (Helt: Bibl. I 3). A császár erejét egy csöppné sem félék (RMK. III.65). Ötöd napég basa erősen lötteté, azért Buják falát egy cseppné sem sérté, császár kegyelmére es igen kéreté (95). Segéteni kel, az ki iora ügyeközik, az ki penig gonozra, egy czeppnére sem (Decsi: Adag. 81). Az mi meg igazulásunk egy cseppnyére sem tiig az igaz és méltó poenitentia tartástul (Pázm: Kal. 348). Nem-is kívánoc ezac egy czeppnyére az én érdememre appellálom (MA: Scult. 140). Egy csöppnyére sem indult-meg a fari-saeusok dieséretin (Mad: Evang. 811). Vékony avagy edgy csepp gondgyok sincsen (Ker: Préd. 100). Nem az cepp tagtol, hanem abban el hatalmazott fenétől váltunk el (VArM: Szöv. 72). Egy tseppet se gondoly mondásával (Fal: NA. 171).

[Szólások]. Szóknak folyó-víze, esznek cseppe (Pázm: LuthV. 4).

[Közmondások]. Sok tsöp vízből gyakran nagy eső támadhat (Kisv: Adag. 202). A tsepek meg lyukasztják a követ: guttae *pertundunt saxa PPBl. Magnest a vas édesgeti, vízcsöp követ meggyőzheti (Amade: Vers. 173).

gyöngy-csëpp: [unio; eine perle]. Álmélkodnak rajta, hogy hirtattya fiúle a biüelknyi nagy napkeleti gyöngy-tsöppöket (Fal: NA. 144).

Csëppecske: [guttula; tröpfchen]. Mely vér oly böcsületes volt az isteni személynek méltóságáért, hogy egyik cseppecskéje elégséges az egész világ váltságára (Pázm: Kal. 750).

Csëpke: [parvulus; der kleine]. Serenyen futamnak tancban az leányok, nyhvan oth megü lathywk az ő yamborsagyth; sertelen ha lend az ő yamborsagok, oth el hol partayok. Cepkek hazatoktól messce ne lepyetek, ydönek yawaban tykakoth wltw-setek; scemerem kapalny, böchöth renghesetek, awal el elhettek (PeerC. 339). A köuereken es nagysagossokban nem igen sok

vagyon latra; hiszem, felseged io nenen veszi az egregiusokat is elegy chepkokkal (Helt: Mes. 475). Csepkeből löttél vrrá, pörből tekintetes (Illyef: Jephtha. 15).

[CSEPERED-IK]

föl-csëpëredik: [adolesco; heranwachsen]. Szépen feltseperedett ifjúságának első fiatalival magára vonza a szemeket (SzD: MVir. 237).

CSEPERKE (*choporke* Beythe: Nom. 5): fungus tuberosus Beythe: Nom. 5. [champignon]. A tseperke gombák némellyeknek csemegéi (Com: Jan. 28).

CSEPEsz, CSEPLEsz. Czeplezhaay: omentum MA. Háj, takaró-háj, retzés-háj, tseplesz-háj: omentum PPBl. Aldozatyokból ezek vala chepez bayoth es yznak vala malosath (KulesC. 285). A bünert való aldozatnac könerséget emelye, a may körül való chepesz háyat a vesektől el szakasztattat (Helt: Bibl. IZz).

CSEPKKE: [?] Esküftinkeot az chepkenel halalra verette (TörtT. VII.94)

CSEPLYE: gramen, perje MA. PPB. [gras, grashalm] kraut PPB.

Cseplyeség: ∞ Törte lábok a meg ászott tseplyeséget (Gvad: Orsz. 131).

CSEPÖLYÉS: lippus JordC. 108. [triefäugig]. Az oltarra ne yarwlyon zolganly, ha vak leyend, ha czonka, ha santha, ha cympha, ha kanczal, ha ghörbe, ha czeppöles, ha ryhes awagy poklos: nec accedat ad ministerium eius, si coecus fuerit, si claudus, si parvo vel grandi vel torto naso, si fractopede, si manu, si gibbus, si lippus (JordC. 108).

CSEPÜ, CSÖPÜ (*csepö* RMK. II.172. Mel: Herb. 34. *cöpo* TelC. 84. *czuppö* MA: Préd. 191. *czupü* NádC. 310): stupa C. linum MA. [werg]. Cepw: stupa NémGl. 221. Hamarab el mulnac, honnem mint a cöpüncet lauga (NádC. 310). A cöpü a kemencenec langyaba meg nem maradhat (TelC. 84). Összevötörettek és semmié lesztek, mint az csepö szikra oly hamar elvesztek (RMK. II.172). Az heues gyermekek, kik nem alhatnac, cöpünel az succusát és vizét kend az homlokára (Mel: Herb. 34). A mely abroszt igen elviselnék, szöszsze valik es chepiie (SalMark. 1.6). Szurockal, csepünel és nenikénel gynyitogat (Kár: Bibl. II.159). Az füstölög szöszet, cöpüet el nem oltia (Kár: Credo 25). Takariad vizes cöpüi közé es süssek meg paras zénben (Frank: HasznK. 35b). Vannak olly bösánandó bünök, melyeket a sz. irás szállának, tsöpünek, szünyognak nevez (Pázm: Kal. 930). Elszakasztá az gosokat, miképpen elszakad az cöpüből font fonál (MA: Bibl. 1.232). A len és kender meg-ger(eb)netetnec, el-maradván amott a pozdorja, itt a csöpü (Com: Jan. 96).

[Közmondások]. Nem bátorságos a csepü a tűz mellett (Mad: Evang. 276). A tsepü könnyen fellobban a tűz mellet (DKal: Ker. 107).

főveny-csöpü: [?] Az gyermekek is így felelnek effele főveny csöpüből ereztöt madzagra (Alv: Itin. 33).

kendér-csöpü: [stupa cannabina; hanfwerg]. Kender tsöpüvel kösd a sebre, és hadd rajta két napon (Cseb: OrvK. 33).

len-csöpü: [stupa lintea; flachswerg]. Laag len cöpü auag zöz (NagyszC. 75). A füstölög len tsöpüet meg nem oltia (Kules: Vetek. 43. MA: Scult. 29).

pozdorja-csöpü [stupa; werg]. Tedd forgó kerecké ököt mint szél az pozdorja cöpüet (MA: Bibl. V.39).

szösz-csöpü: stupa Ver. MA. PPB. [werg].

Csepül (*le-tsepül* Fal: NA. 170): **1)** deprimo, decutio, pro-sterno, conculco Kr. [niederstrecken, zu boden werfen]. A sár-

könyveket áradtság nélkül földre csöpül (Pázm: Préd. 166). Az egész könyvben egy tudós ellen-vetést nem talátni, hanem csak gyólvész gazságot, és sokszor csöpültet káromkodást (Pázm: LuthV. 3). Mivel csöpül itten Kulaúz a keresztyén reformata vallást? (Pós: Igazs. 1521). 2) (maledico; schmähen). Magadit ne dicséred, másét ne csöpöld, ugy lesz minden kedvében (Kisv: Adag. 330). Rosz eml'er dicséred, vagy föttig csöpüllyen, arra nem sokat hajtok (359). Földig csöpülte Haller Gábort a fővezér előtt (MonRök. VIII. 474).

lé-csöpül: 1) deprimo, deculeo, prosterno MA. [niederstrecken, zu boden werfen]. Ellene nem állhatnak vala az ariánusok, hogy az kinek isteni tudományátul le csöpültettek vala, azt az emberek előtt hazug tudalmánnyal gyólvóssá tennék (Pázm: Kal. 225). Híveit le hadgya csöpülni, fogsággal, tömlöttel, fogatkozásokkal smyargattya (Pázm: Préd. 23). Sokszor lecsöpültet káromkodást tapasztaltam (Pázm: 51. ev. 3). Az isten igazságának ményítő kövő az embereknek nagyobb részt le veri, es az örök tűzre le csöpül (Lóp: PÜk. 1407). A kő eső még fűvén le csöpül (Czegl: Enoch III. 12). A római pápa az isten első paransolattyának méltóságát le-csöpülte, rontotta (VárM: Szöv. 252). Már tíz esztendeje harezolunk házunkért, hamisan lecsöpült régi szabadsággért (Thaly: Adal. I. 102). Hatalmassan le-csöpült a méltóságot, gazdaságot (Pal: NA. 170). Az élet zámoráló bajtársa, a halál minden barom erőt letsepül (SzD: MVir. 205). 2) (contumelios afflicio; schmähen). Várunk papí méltóságot a mi illeti, aztis sok képpen le csöpül (Pázm: Kal. 393). Egy csésogó barát le-csöpül mind egyig az ómetes tudós szent doktorokat (Pázm: LuthV. 168). Ha annak méltóságot le csöpülhetnék (Pécs: Föl. 539). A szentek egyes-ségéről való ezikelt a calvinisták lecsöpültek (Vörösm: Tancsek. 272). Úgy le csöpül a nagy szent doctort, hogy egy nyilván való eretneknek alábbvalónak láttatik tartani (EszM. 16).

lécsöpülés: [maledictio; das schmähen]. A mi doctorunknak földig való le-csöpültségében igen nagy coriphaeus (Pós: Igazs. 1351).

még-csöpül: [prosterno; vernichten]. Es az ember Christust meg csöpülte és semmivé tette (Vallást. Oj).

[lécsöpülőd-ik]

lécsöpülődöttség: [?] Sem a vénség sem az lecsöpülődöttség engem abból nem erigalja (TörtT. XVIII. 100).

Csöpüs: stuparius MA. zum werg gehörig PPB.

[Csöpüsöd-ik]

ösze-csöpüsödik: [implicor, permisceor; sich verzausen, sich verwirren]. Tövel hegygyel ösze csöpüsödöt munkátskáját szent neved méltóságos tutorsága alatt bochattya az halando embereknek szemek eleiben (SBalog: TemK. 6).

[Csöpüz]

lé-csöpüz: [convicior; schmähen]. Másokat gyalázó és földig letsepülőd ember (Kisv: Adag. 551).

ösze-csöpüz: [implico; verzausen]. Nem állik sokféle ösze fizött, csöpüzött, haszonatam kérdésődéseket elő keres-géni (MA: Tan. 140).

[Csöpüzöd-ik, öszevescsöpüzöd-ik]

öszevescsöpüzödés: [complicatio; verwickelung]. Az ő hely-mének szálat minden öszevescsöpüződés nélkül végig meg-marad-nak (Misk: VKert. 674).

CSER [cher Beythe; Nom. ű, cher KoltTört. 55. ére. BécsiC. 217. tere ACsero: Enc. 231. PP: PáxC. 261]: 1) querens MA. [zerreiche]. Czerfés hely; queretum; czermek; glans querina; czerfely; carpinus; czerfolyes: carpinetum MA. Tser-levelű fű: chamaedrys, querula PPB. Meta sub arbore, quae vulgariter

cher vocatur (CodPatr. 145. 196). Cher: arbor (Czinari). Arbores cher et bik vocatae 1284 (Krauz). Ő erös montal ére fa, es megtörtém föllől ő gímölket (BécsiC. 217). Nagy cher palchakal erőssen verenek (TelC. 273). Az mellyec most esac gúsnac való hajlo vesződe, cserfic leszne (Prág: Serk. 646). A tsernek termesztői gyümöltsé nakk, nehai gyümöltsé penig gallos és tsero eny (ACsero: Enc. 231). Láttu, eser tölgy vagy mérges tejt tölgy, a sas leme néki halálos völg (Thaly: Adal. II. 155). Cserfára akada a feje, ugy hogy tulaidon haja istrang helyett szolgált (lly: Préd. II. 66). 2) cordonum nautae PP. [cortex coriarius; lohe, gürberlohe]. Tser a varzákul: lixivium cordonum, coriarium PPB. Cortices arborum vulgariter cher vocata (KoltTört. 55).

[Szólások]. Tserbe hagyni, meg-gyalázni a leányt: *huldicare virginem PPB. Netalán tart attól, hogy hír nélkül cserben hagyjuk (ErdTörtAd. II. 386. Thurzó: Lev. II. 286. Thaly: VÉ. II. 116). Ebben nem csak látat ad, de ugyan cserbe is marad immár Calvinus (Pázm: Kal. 166). Bezzeg érdemlene ugy valamit a papistáktól, ha szavának meg-felelne, de majd cserben marad (Matkó: HRoml. 42. Matkó: BCsák. 112. SzD: MVir. 176. 333).

Cserész: 1) querius, querens MA. [eichen-]. Tseres, tölgy fas hely: queretum C. Czereshely: carpinetum, queretum MA. Tserés hely: carpinetum PPB. Tövis bokrok es csero helyek: rubeta et virgulta (Ver: Verb. 213). Egy igen nagy cseres, gazos erdőt kiirtatván, szép kaszálókká tetette vala (Szal: Krón. 238). 2) [cortici coriario inserviens, lixivio maceratus; holgar, gegerlt]. Cseres szekonye (Kár: Préd. 280). Az cseres kádha fognak hamisságodért dugni a timárok (Matkó: BCsák. 294. TörtT. XVIII. 225). Egy kézer veresbőrből csinált hímöt cseres vagy belés bőrből adjanak (ErdOrszgy. II. 380).

Cseréz: [lixivio macero; gerben]. *Tszertett bőr: pellis lixivio macerata PPB.

CSERCSE: [?] Hagiók Niro Mathenenak két tulkot, az ezerezt és az tekete holdot (RMNy. II. 302).

CSÉRDÍT, CSÖRDÍT: [pulsó EhrC. 14. [klopfen, poltern]. Czerges magadnac, egyetmásvan czerdeli (EhrC. 14. Biró: Micso. 188). [Vö CSÖRTÖL, CSÖRTÖLÖZÉS]

CSÉRDÜL, CSÖRDÜL: [constrepo; MA. [rauschen, erklirren]. Híre tserdülvén a syrusok között, hogy a városból kiszűkött zidók aranyat nyeltek-e], egy cíjel két ezer zidót eleven fel-hasogatának (Pázm: Préd. 872). Csérdül a falevél (MA: Tan. 9). Azonban fégyvere oldalán tserdüle, mellyen a tolvajok serege zendülle (Gyöngy: Char. 5).

ki-csördül: [percrebro; sich verbreiten]. Az idő előtt való ígéretnek híre kiesördülvén (MonTME. V. 212).

még-csördül: [constrepo; erklirren]. Mikor a szabó meg-üti az asztalt, az olló ki-mutatya magát; mert naha ötet nem illetik, de ottan meg-tserdül (Pázm: Préd. c2).

ösze-csördül: [constrepo; an einander klirren]. Ha nagy kard pozány karddal összecserdül, jól fordul az koczka (Thaly: VÉ. I. 181).

Csérdülés, csördülés: strepitus MA. [das erklirren]. Halla a verőknek masod czerdülését (WinkC. 207). Kyhez nykoron aytatusagall syetné, labawal kő cerdölést tön; ky cerdölés vian zenth Pal ő aytotath ky üytvau wala bée zogezo (PearC. 76). Az fúnae lehullo leveléne czerdülésé (Zvon: Post. 1710). Egy falevél csördülésére ugy fut, mint-ha kardal vólnának feje felett (Pázm: Préd. 590). Az haraszt czerdüléstől is meg rémülz (Cséplének. 8).

CSÉRÉG, CSÖRÖG: garrio C. strepo Kr. [klappern, klirren]. Tsitsogyk, tsörgök mint a sarkak: garrio Major: Szót.

239. Tsitsogok, beszéllek, tsörgök: garrio PPB. Az hollo⁹ walamy hws fwltot fel kapwan kezdte az agon wele chergeny (Pesi: Fab. 14). Igen chergew madar [a kakas] ees az ew eles zana myat emberek nem allhatnak eyel (34). Chereg a waryw (36). A pritsók tsörög (Com: Orb. 4). A szarka tsörög (Com: Jan. 39). Ha lábomon nincsen, erős békó csörög örömmem (Gyöngy: KJ. 66). Kőkön csörög, szípen pergő, amaz kis Aranyos, mikor árad, meg nem szárad, fölötte hatalmas (Thaly: Adal. II.102). A szerence pörög es kincsével csörög, szem be-kötte úgy lézeng (Ben: Ritm. 177). Kővecsók csörögnek gyomrában (Szeg: Aqu. 131). Tsergő tsatogó hintóinak es egyéb pergő szekereinek sokaságok lihetetlen nagy (Fal: TÉ. 773). Futnak a patakok, csörögnek, vidúlnak (Fal: Vers. 916). Bogláros pantallér tsörög a nyakokon (Gvad: FNót. 42).

[Szólások]. Nem hiaba tsörgött a haraszt: szél nélkül nem mozgott a fálevél (SzD: MVir. 405).

lő-csörög: [cum strepitu decido; klrrend herabfallen]. A toronyinak a cserepít löteit, amilyenre hogy ugyan lecsereg ott a cserep a toronyról (ErdTörtAd. II.07).

Csörögdegél: [strepito; rauschen]. A víznek folyamattya a mint cseregdegél, úgy tétzik, az alatt valaki nyögdegél (Gyöngy: Cup. 4).

[Csörged]

Csörgedés: [strepitus; das rauschen]. Egh nemes dysces kerbe feyer lylyomok ees feyer rossak közybe wyuek, holot wekon zolalsnal chergedes wala, es fanak leuely lassw seel mya ingadoz wala (PeerC 43).

Csörgedéz: susurro C. [strepito; rauschen]. Még mostis füleiben hangol csörgedező békójának pengése (VárM: Szöv. Előb.). A tiszta patakok nyersen cseregdenek (Fal: Vers. 907). Tsergedező patak forr író tollából (SzD: MVir. 165).

Csörgedezés: niurmur C. [das rauschen].

Csörgés, csörgés: strepitus Kr. [geräusch].

csörgés-börgés: ∞ Végre csörgést-börgést egy parton hallának, bátorítván egy-mást arra indulának (Gyöngy²: MV. 82).

Csörget, csörget: crepito C. MA. [klirren lassen, rasseln machen]. Nemy ygen zep hews yewue az kapurna es czergete. Frater Masseus munda: nem tuez lassan czergetued es hogy kel czergetny (EhrC. 14). Jacoba czergetnala az capura (141). A kik az portara iwnek, niunek elwte czergetmenek, te annak elwte teri valazt nekik kezies es edes zoual (VirgC. 74). Czergetek, hog meg nyttassek (PeerC. 77). Csergetőc, ha ky engömet be boctand, nele lacozm (DebrC. 377. 7. 623). Ez keet doctorok kezdenek chergety az clastronnak capuyan (PéldK. 25). Kezde ystény keryelmessegnek fwlyet aytatos kenynyergesewel czergetni (ErsC. 396). A valal is róla kezdte csergetni (Monrók. III.81). Nem ott tsergetik a keresztlántot és vas-peretzet (Fal: NU. 288) Tarás sarkantyunk bürgettik, csörgettik (Gvad: RP. 50).

be-csörget: [crepito; anklappern]. Ördögh kezdte ez frater Ieronimusnak cellanak aitaian be csergetnie (KazC. 64. ErsC. 522).

Csörgeteg, csörgeteg: 1) streperus MA. [rauschend]. A csergeteg viz meg arrat wala (DebrC. 616). 2) fluentum, rivulus MA. [bach]. Judanac menden csergetegiben víze folnac (BécsiC. 210). Es felmeğin monnal menden folo, es ki retetie es el fol monnal Egiptomnac csergetege (228). Ó csergetegit meg rezegehed, meg sokaséhd ő czemeteit (ApoiC. 11). Vizeknek csergetegi elműlnak (DöbrC. 252). Mert esew ees wala, vizeknek ery, chergetyeg jgeen meg neukeverdenek (DomC. 120). Ew chergetyekh meg beweythwen meg sokasohad in termwgywkeryth (KeszthC. 158). Vagyon egy eéröss lakhatatlan kyetlen, kynek

alatta egy kysled chergheteg foly (ErdyC. 579). Az te vizeidnek csörgetegi az ucaakra ki szarmaszszanak (Szár: Cat. 03).

Csörgető, csörgetyű: crepundia C. crepitanium MA. kinder-klapper PPB. Azon szekeren wala fel függosztván egy ostor es egy réz csörgetyű (EklPinc. 231).

Csörgő, csörgő: 1) garrulus C. [schreiend]. 2) [streperus; rassend]. Nem lított sem szelet sem esőt, de azért ez ő csörgő patak verme betelie vizekkel (Mel: Sám. 373). Edesek ő neki a csörgő patak szemlieke (Mel: Jóh. 53b). Nem azért hirtolatott gyalog es mezét-láb a sídó sinagógának nagyaihoz számadásra, hogy mi tsergő tsatogó hintókkal járjunk a pasztírál a comodiákra (Fal: NE. 84. 773). Tsergő, pattogó szekereinek sokaságok igen nagy (SzD: MVir. 179). 3) [tubus; wasserrohre]. Az csörgő azolta az házadban meg nem állott, most is igen foly az tartóban (RákGy: Lev. 62). 4) crepitanium C. [klapper]. 5) [catena; kette]. Az sem wala elég nyomoriságára, hanem illy nagy csörgőt kötének lábára, melyet hogy nem bírhat, tolyák taligára (Gyöngy: KJ. 53).

1. **CSERE:** quercetum, vepretum, vepres MA. [eichenwald, gebüsch]. Erdő, tere, haraszt: silva PPB. Kezde a hedgy ódalán fel menni es a czere felé tartani (Helt: Mes. 196). Igen meszse még a czere, igen félek, hogy el nem érheted (253). A Tabor hegie síkára vag cyereiere jutandaz, a hol istrasoiok es orszagoc oltalmazo vegbeli vitezi vannak (Mel: Sám. 36). Az harmadiknac keze az virága, nőstön fü ez, a czeren igaz elég terem (Mel: Herb. 37). Erdők, cserek, berkek (Ver: Verb. 48). A nyúl bokrosra, tövisses tsádera es tserére szalad (Com: Jan. 39). A tseréken, a bokrok között a processio-járásban ektelenül bordélyoznak (GKat: Váts. Előb. 35). Kezdenek mint a farkasok a tseréből ki-kullogni (GKat: Titk. 17). Csak farkasokat egy sürtű csereből huszonötöt fogatott wala ki nagyokat (Szal: Krón. 225). Jut egy sürtű tserére (Gyöngy: Cup. 13). Haj kurtá, haj esauiz, közel van a csere (Gyöngy²: KJ. 13. Gyöngy: MV. 30). Az vadon erdöket, csereket nem mivelik az emberek (Szathm: Dom. 188). Menten a tserére vagy a bokros helyek felé repül (Misk: VKert. 453). Strázsálás, portázis seregünk terhelé, egy csere oldalát sérényül ellepé (Thaly: Adal. II.351). Tilalmas erdő egy vagyon ezen határban, Egerdő [?] cseréjének nevezetik (Gér: KárCs. IV. 303). Az falnak külön való élő-erdeje vagyon, élő csere neve erdő (312).

Cserény: 1) [quercetum; eichenwald]. Adasson az szobodagi cserény erdőről egynehány szekér abroncsot (LevT. II.249). 2) scirpea C. MA. crates viminea PP. [flechtwerk]. Az török sok cserényeket készített, es vagy Szalavár alá mennék vagy rablani az szalán által (TörtT. XVI. 224).

2. **CSERE:** permutatio, commutatio MA. [tausch]. Ez chereh: cambium NémGl. 74. Csere, drincz, tokma: concambialis permutatio Ver: Verb. Szót. 5). Egyenetlen csere: Diomedis et Glauci permutatio (Kisv: Adag. 121). Csere pénz (Teleki: FLél. 79). Többé nem fog hajója jószágot tserébe hordani (SzD: MVir. 204).

csere-bere: concambium MA. [tausch].

csereberél: commuto MA. [vertauschen]. A mint maga tsereberél feljegyzette is a pater az én syllogismusomat, nintsen az benne, a mit én rejám fog (Megy: SZAÖröme. 366). A magad biblidatlis elpártolsz, ha a vobist vosra csereberéled (Matkó: BCsák. 300. 55). Az pogányok ördögi magvával csereberéled (Sám: 3Kérd. 91. Hall: Paizs. 350).

el-csereberél: [commuto; verschachern]. Az római ecdésia el nem csereberélte, sem meg nem változtatta az apostoloktól vött tudományt (Pázm: Kal. 610).

csereberélés: [permutatio; wechsel]. Az gyakorta változás s régi meneteknek csereberélése soha magával jót nem hoz (RákF: Lev. III.45).

Cserél: cambio C. commuto, permuto MA. [tauschen]. Az házasságot cserélte magának, mert a leány jó vér, és ücsse szép annak (RMK. II.49). A feleségével egyetértvén úgy szaporodtak néki és cseréltek (ErdTörtAd. I.17). Nem úr, el bígyd, nem tud a világgal élni, elég, nem fogunk mi ezekkel cserélni (Orczy: KültII. 113). Akkor nem tserélnénk az aranyos süsért, meg nyugosznak benned, nem adunk egy vörért (200).

[Szólások]. Eben gubát tserélt (Kisv: Adag. 408. SzD: MVir. 93). Kontyért süveget cserél (Thaly: VF. II.258). Sapkát cserél süvegen (Fal: Jegyz. 931).

[Közmondások]. Nehezen gazdagodik az meg, az ki gyakran helyet cserél (Dicsi: Adag. 206). A méltóság kevély, szörnyen erköltst tserél (Fal: UÉ. I.401).

által-cserél: [permuto; umtauschen]. Megöltetnek, ha jószágokat pénzre általcserélik (László: Petr. 51).

cserél-borél: [commuto; vertauschen]. Efféle czereloek bereleok (Vás: CanCat. 549). Cserélt berélt toldalékok (Toln: Vigaszt. 42). Mint egy tuross lovat szinte úgy kezdette nyavalyás cserélni-berélni Erdélyt (ErdTört. II.30).

el-cserélberél: [commuto; verschachern]. Négy ízben el-cserélé berélé Erdélyt (Cserei: Hist. 25).

cserélésberelés: [commutatio; verschacherung]. Senki nagyobb haszonnal es nyereseggel való cserélést berélést nem indítatna (Trág: Serk. 656). Ezek is Bithóri Zsigmond cserélése berélése miatt akadtak vala német kézhez (MonIrók VII.152).

el-cserél: commuto, summuto C. [vertauschen]. El-tserélte ruháját valakivel: *mutavit vestem cum aliquo PPBl. Eleheréled: mutas NémGl. 332. (Helt: Bibl. I. MMm. 4). Az kicin etelen amaz öröke való aldalet el czerelik (Fél: Bibl. Előb. 10). Elczeréli egyiket a másikon (MA: Bibl. I.115). Jó hírveve futamodik, de az ő jelenléte el-cserélte az emberek itéletit (Pázm: KT. 24). Mi kenszerite arra, hogy el-cseréld a nominativust a genitivuson (Matkó: BCsák. 334). Eleutherius könnyen el-tserélte volna a memyei malasztokat földi ajándékokért (Fal: NE. 59). Van egy drága sipom, Hermesnél Apolló látván, elcserélte egy arany vesszőért (Fal: Vers. 910).

elcserélés: [permutatio; verwechslung]. La, hogy azt a név el-tserélést nem tulajdonéttya sz. Mathé vagy feledékenységének vagy tébolygásának Calvinus (Fős: Igazs. I.228).

mög-cserél: [commuto; vertauschen, wechseln]. Az beköt meg czeréltvk; oli beköt kőldünk oda, kiul meg alchutnak (RMNy. III.103. Pázm: Préd. 847). Az palatzkot megh-tserélte volt (Dial. 153). Életemet halállal énis megherélem (Zrínyi I.157). A német nemzet megcserélje a békeségét (II.168).

Cserélés: permutatio, commutatio MA. [tausch, austausch]. Vételre, cserélésre valók (Toln: Vigaszt. 220). A foglyoc cserélkessel ki szabadittatnac (Com: Jan. 152).

Cserélőd-ik: [mutor; sich abwechseln]. Ezek mellett az minden esztendőben cserélődő kapitliák mellett az munka enyém vala (MonIrók. VIII.389).

el-cserélődik: [commutor, permutor; ausgetauscht, verwechselt werden]. A mostani Fabius, avagy a mint el-cserélődött, mar Alexander VII. papa (Matkó: BCsák. 222). El-cserélődván az pohárok (Teleki: Flél. II.11).

CSEREBÜLY (cherebo KulcsC. 193. *čereboh* DöbrC. 148. 187. *cherebol* KeszthC. 202. 283. *čerebul* NagyszC. 301): bruchus MA. PP. [maiküfer]. V gőmőlőköt ada cerebolnak es f mivkiokot saskanak (DöbrC. 148). Monda, es saska es čereboh íve, kinek zama nem vala (187). A gonoz susa, a čerebul, ki a földnee ő zeldesget megazalya (NagyszC. 301). Paranchola, es el ywue saska es cherebol (KeszthC. 283. 202). Adaa w

gywmelcheketh cherebonak, es w kezek mwkayt saskanak (KulcsC. 193. 257). Es szedie a tő ragadomantokat, miképen a cserebolth, es mint a saskác id-stouan futnac, vzy futnac rea (Helt: Bibl. IV.55. Ver: Verb. 151).

CSEREKLYE: [frondes pineae; fichtenzweige, fichtennadeln]. SzD.

Csereklýs: [frondibus pineis insertus; mit fichtenzweigen bedeckt]. Bal kézről a mi hadunknak vala egy csereklýs, hosszszon elnyult oldal (Cserei: Hist. 201).

CSERÉP: 1) [fictilis; irden]. Czeréppohár: culullus MA. Málé siitő tserép-edény, tepsí, tepsia: testus PPBl. Ah nag és gazdag hazban fa es czérep edenekis uannak (Ozor: Christ. 105). Lábat egy részént vasból és egy részént czerépből valának (Kár: Bibl. II.157). Cserép-palaczk (Pázm: Préd. 111). A fazakas az agyagból fazakakat és egyéb fazakasi vagy cserép edényeket formál (Com: Jan. 105). Eszik fa-cserép-tálbul, vagy bográcsbul (Thaly: VF. II.309). **2)** testa C. ostratium MA. [irdenes geschirr]. Ez gyermek adateek tud[do]manra, hog az zentsegnek illagyt be innaya, mykeppen az vy chereep (DomC. 4). Meg aza een eorem mykeppen cherep: testa (KulcsC. 41). Mikint az cserep őszvetőretik, az igaz utról ki eltávozik (RMK. II.223). Kalácsokat, cserepeket, furkokat, sok tízes szerszámát el-kihányatja (III. 149). A mázos vy czerep a Christus tiszta teste (Mel: Sám. 370). Az mely lonon impok vagyon, tégy egy czerepbe vayat (Cis. O4). Láttad az vasat elegyűlne a földi czeréppel (Kár: Bibl. II.157). Űszög már kiperzselt szíve, de még benn van Ámor nyíve, forrtan forr az ő tserép (Fal: Vers. 882). **3)** tegula C. [dachziegel]. Le-verni a sendelyt vagy tserépet a házakról: *nudare tegulis domos PPBl. Az épületet be héasztata köreg czerepeckel (Helt: Krón. 169). Meg ütötte vala ugyan a meny a szent Miklos egyhaza sanctuariomanak orozattat, de chac egy nehany cherepbe tött kárt a heazaton (Tel: Fel. 195). Nagy fa házak ha földig le éghnek, űne őrlj annak bár az cserépnek (Szentm: TFü 21). A toronyuak a cserepit lötei, annyira hogy ugyan lecsereg ott a cserép a toronyról (ErdTörtAd. I.107). **4)** [testa, fragmen; scherbe]. Az fekeknek seimdedek céreppel vakaria vala (DöbrC. 514). Elős cerepeket hintete el es eleuen thűzet haniatuan alaiok mezitelen azon kezdeeh nőmös zizet forgattatni (DöbrC. 180). (Az ezüst pohárnak) cserepe is jó volt (MonIrók. XI.329) **5)** [squama; schuppe]. A erodidnak láta halhájak és pléhek módjára egy-másra borongatott tserepeivel bé-borított (GKat: Váts. II.903).

[Szólások]. Az cserepvetők kiktűlésevel ne késsél (RákGy: Lev. 205. 134). Tserépet tört: rossz fát tett a tűzre (SzD: MVir. 163).

[Közmondások]. Tserépén esmérém, minemű fazék volt (Kisv: Adag. 153. SzD: MVir. 12).

csatornás-cserép: imbrex; hohlziegel PPB.

cséves-cserép: imbrex; hohlziegel Nom. 29.

huddó-cserép: scaphium MA. [nachttopf].

kupás-cserép: imbrex; hohlziegel PPB.

[Cserepell-ik]

Cserepellés. Száj tserpellés: aphtae C. *Czerepellése az szaynac: aphtae MA. Száj tserpellés, ajak hasadozás, dagadás: aphtae PPBl.

Cserepes: 1) testaceus MA. irden PPB. 2) [imbricatus; mit ziegeln gedeckt]. Tseresep-láz: domus lateralis testa PPB.

[Cserepeséd-ik]

mög-cserepesédik: [asperor; rauh werden]. Midőn a folyó dagadás őszve megyen, vural bé-borittatit, meg cserepesedic (Com: Jan. 60). Egy kis derecske volt, ki miatt vala-mennyire meg is cserepesedett az hó (MonIrók. XVIII.11).

[Cserepez-ik]

[ki-cserepezik]

kicserepezés. Ha a kővér poreszt mézben mártot s úgy rágod es szádban tartod, szájj ki-cserepezés és fekélyét meggyógyítja (Nad: Kert. 295).

Cserepezés. *Tserpezése a szájuak vagy ajaknak: apltae PPB.

CSÉRÉSNYE, CSÉRÉSZNYE: cerasum C. MA. [kirsche]. Egy czeresnye szembe három külön valóc vadnac (Born: Préd. 382. 526b. Helt: Bibl. 102) Ha látnád, hogy egy tisztas, meg-öszült, öreg ember minden jószágát és uraságát egy tseresznye-szemen eladná, vallyon eszesnek itilnéd-e? (Pázm: Préd. 766) A tseresnyék hosszú tsutkákon avagy lábatskákon függenek (Com: Jan. 23). Nem mindenkor sokalj az gyümölcs-szerben, ámbár bőven egyél az cseresnyében (Thaly: VE. II.21).

[Közmondások]. Nem ió az wrackal czeresznet emni, mert lőnéldőzni kezdne a magokual (Helt: Mes. 23. SzD: MVir. 110). Wraal ne egyél czereszt, mert az maguual meg lőnéldőz (Decsi: Adag. 24. 235. Kisv: Adag. 423).

fekete-csérésnye: cerasum ascium Nom². 83. cerasum Actianum; schwarte waldkirsche PPB. Fekete cseresznye spirittusa, vagy a mint a kőz nép hívja, kétszer-vót egett-bora (PP: PaxC. 17).

hályogszemű-csérésnye: cerasum Julianum MA. Nom. 42. weisse kirsche PPB.

havasi-csérésnye: myrtilus PPBl. [preisbeere].

hólyagos-csérésnye: cerasum Julianum PPBl. [glas-kirsche].

molnár-csérésnye: molitorum cerasum Beythe: Nom. 6. [kaulbeere]. Ostormen fa, cuius fructus molnár cherusnye h. e. molitorum cerasa appellatur (Beythe: Nom. 6).

öregszemű-csérésnye: cerasum duracium MA. PPB. [knorpelkirsche].

porcogó-csérésnye: cerasum *duracium PPBl. [knorpelkirsche].

piros-csérésnye: cerasum Cilicianum; lichtrotte kirsche PPB.

vad-csérésnye: cerasum cornetum Nom². 83. [kornel-kirsche].

zsido-csérésnye: alkekenzi PPBl. [judenkirsche].

Csérésnyés: cerasis abundans Kr. [kirschen-]. Tseresznyés kert: cerasetum PPB.

Csérésnyéz: [cerasa lego; kirschen lesen]. A köznép és czélédek szakmányolni és a közellevő szőlő hegyekre cseresznyészn igen kioszlottak vala (Szal: Krón. 284).

CSERGE (*serge* MA. Com: Jan. 211): gausape, stragulum, sagum C. siparium MA. zottigte juppe, decke, kotzen Adámi. Lasnak, tserge. gulba: gausape Major: Szót 240. Tserge, pok-rózt, mindenféle lepel: stragula PPBl. Az ágy lepleckel és csergéckel befedezzék magunkat (Com: Jan. 112). A komediát jádzó levél szín játéck hely fedező serge lepellet burititak bé: scena sipariis velatur (211). A salátát hogy ha cserge alá tészed, a betegeket elaluttya (Nad: Kert. 278). Ezt az keneső maradékok ugyan az Kamuti uram hagyásából adtam az cserge-sátor árába az sátorcsinak (ErdTörtAd. II.27). Az cserge-sátort is mikor feivonták vala, csak egy zajványal vonták vala fel (82).

CSERI, CSER: [turma, sodalitium; schaar, brüderschaft?]. Az váradi püspök czeri barátá lőn (Helt: Krón. 187b). Nem lőtnéne lasnakba mint a czeri barátok (Mel: Sám. 465). Minden

cerifaco eretnek szonak ne higgiunk (Mel: SzJán. 43). Tótoc és barátoc saláta, mert igen eszik a tótoc és cerifakoc (Mel: Herb. 183). Parancsola egy cserbasa haragval, minden hogy készülne nagy gyorsasággal (RMK. III 303).

CSERKESZ, CSERKÉSZ: [eustos silvarum] waldhüter Adámi.

CSERMELY (*cermely* MA.): fluentum, fluviolus, rivulus MA. [bach].

CSÉSZE: patera Pesti: Nom. a. 40. scyphus, poculum, calix, phiala, sympulum MA. [schale, pokal, kelch]. Virágos, képes tsésze: crater *signifer; tsészével iddogálni, innya: *potitare patera PPBl. Király csészét csináltata aranyból szép huszat renddel (RMK. IV.214. 215. 217. 238). A műző keféket és bárdokat es a kalánokat es ctyészéket el vinéc (Mel: Sám. 471). Hagiok egy chezet, az zile aramos, fogatoia aramos (RMNy. II.67). Vala király csészéye ember főbb (Valk: And. 12). Szigonyokra, csészékre és füstölő szeleztékre tisztá aranyat ada (MA: Bibl. I.383). A csésze széles száju pohár (Com: Jan. 111). Az kis boltban vannak tálok, ahoz van nyolez csésze (Radv: Csal. III.271). Csészei voltak rakrak illatokkal (Ily: Préd II. 205). Egy kupa, melynek az fedele csésze (Gér: KárCs. 362). Nyálát arany tsészék fogták fel (Fal: NA. 193).

bokály-csésze: [poculum; pokal]. Mázás bokály-csészéből praesentáltak (Monlók. XXVII.205).

gyümölcsfogó-csésze: [aux pomaria; obstschüssel]. Négy lábas gyümölcsfogó csésze, négy gíra (Gér: KárCs. IV. 267).

mosdó-csésze: [aquinale; waschbecken]. Azinas nyakában volt az úr mosdó aranyos csészéje az orca-törülővel, fésivel (Monlók. XI.369).

[CSÉTTEN]

mög-csétten: [despero; verzweifeln]. Meg nem ezetten, azaz kétségben nem esik (Mad: Evang. 641). Elég keményen illetett, mindaz-által megnem csötteut (252).

CSEVÉG (*cziefög* Zvon: PázmP. 332): argutor, obloquor, garrio MA. [schwätzen]. Ellene-tsevegek, ellene-ugatok: obgaunio; a madarak tsevegnek: aves *garrunt PPBl. Miért szöüllunk es csevegünk egy mással (Pázm: KT. 28). Azt cziefögi, hogy Luther ő maga fuitotta meg magát (Zvon: PázmP. 332). Hasonlók a csevegő gyermekekhez (Hall: Paizs. 248). (A fűrjek) mikor repülnek, akkor tsevegnek, kiváltképen ha a déli szél fű (Misk: VKert. 436). [Vö. CSIVOG]

Csevégés: argutatio MA. garrulitas PP. [geschwätz]. Nehéz volna az ő harsago csevegéseket meg szállítanom (MA: Tan. 47). Ez veleje a csevegéseknek, melyeket a farkas az ersek ajánló levelére bőfögöt (Sall: Vár. 9). A madarac csevegéséből jövéndőne (Com: Jan. 130). Nem hirdet jó üdőt pacisirták zengése, nem hallik publikán tréfás csevegése (Gyöngy²: KJ. 74). Eő a bérceze fordul sétáló lépéssel, követi serege kedves csevegéssel (GyöngyD: Cup. 655). Békálnak tsevegéseket alkalmasint le-irta Ovidius (Misk: VKert. 258).

Csevegő: blatero Com: Jan. 186. [schwätzer]. Tsevegő, sok szavú prókator: rabula; tséltapó, tsevegő, beszédes: gerro PPBl. Az okos ember szorgos figyelemmel oltalmazza magát a tsevegőktől (Fal: UE. 410).

CSÉZA (*czésza* PPB. *séza* Thaly: RT. 21): essedum, esseda PPB. [kalesche]. Estvefelé a főlséges fejedelem sézán kimenvén sétálni (Thaly: RT. 21). Séfin [így] által nem mehett a vizen (241). Velem vezetvén az posta sézát (274). Mennyünk kotsin vagy tsézán: lassit uns in der kutsche oder caletsche fahren (Kirlbesz. 92).

CSI: [tace! still!]. Bat, vox est qua uti solemus, cum quempiam corripimus jubemusque eum tacere; ungarice: tsi C. Czi:

ein lat, müs bey jüden MA⁴. Interjectio silentis: ezi, vesztégj (CorpGramm. 252). Interjectio silentium indicentis: ut ezi, vesztégj (539).

Csiget, csigat: [compesco; placō; beschwichtigen, beruhigen]. Oly sírissal jüगतिस्सá kiáltott a sokaság, hogy a tanítóknak kellett őket tsigetni (Pázm: Préd. 459. SzD: MYir. 212). Nem hogy tsigatná, hanem azt kiáltja: justa est indignatio, méltán haragszol (Pázm: Préd. 961). Inkább csigesse a tisztátalan lólköt és csak a maga kérdésre feleltesse (Sam: Cer. 212). Az gyermekes házbán az sírókat csigatni való lesznek már (RákF: Lev. IV 496).

Csitit: [placō, compesco; beschwichtigen, beruhigen]. Az polgarmester inkább akarja vala ezt az dolgot csitítani (Deesi: SallJ. 31). Mikes Mihályval vesze össze, én csitítám őket (Bethl: Élet. II.341). Amhet tolmács az midőn csitította, összevesznek vőlle (Monlók. XXVII.198).

Csitítás: [placatio; beschwichtigung]. Tőn ctititást járbor Latinus király (Thuzsi: Aen. 32b). A io házi gazdaságra s a eseléd csitítására, neha rengetésre, s neha belegetésre osztátok a io örökat (Bal: CsIsk. 33).

Csitől: [compesco; beschwichtigen]. Előggé csitolták, hallgassanak (Monlók. XI.395).

[Csitthehen, csitten]

Csitthehenet, csittenet: [silentium; das schweigen]. Zent atya veto neky czyttenetett es masnak paranczola, hogy meg nythia ew zayat: imposuit silentium (EhrC.135). Elsewnete veto csitthehenetett es harmadnak paranczola, hogy kerewdnek valamyt (136).

Csitthehenéd-ik: [conticesco; still werden, schweigen]. Ffrater Lleo zent Ffereczet hyvsegest lesezynala es czyttheheneden ewryzynala (silenter observans), meneben tchetiunak (EhrC.41).

CSIBE: pullus gallinaceus, pipio SL [lülhuchen].

Csibécske: ∞ Nem azért neveltem föl egynehány csibécskét, kiért adott a tikász egy kevés pénzecské, hogy katonára költsem (Thaly: VÉ. I.273).

CSICSA: [senex; alter]. Hogy az Isten vegye el a szája izát a vén tsitsájának (Könyi: ÁrtM. 70).

CSICSÉG: [pipio; zwitschern]. Az madaratskáik egymáshoz eziczeznek, szölködecznek (Mih: ÖrökÉ. 112).

Csicségés: [frutimutio; das zwitschern]. A tsitseges a magyar szóvban vagy ts-vel, vagy ds-vel, vagy pedig gys-vel esik (GKat: Titk. 1098).

CSICSÉR, CSICSÉRI: cicer C. [kicherersbse]. Bagoly borsó, eziczer borsó: cicer C. Tsitsér borsó, bagoly borsó: cicer PPBl. Cielári-borsó (KBécs. F3). Borsó, leucso, bab, cicer (Sam: Cer. 139).

CSICSÉRÉZ: [palpor; liebheben]. Mint jó férj körülfette tsicséréz [a kakis a tyúk körül] (Misk: VKert. 356). Leányokon igen kapdosó csicséréző vala (Bethl: Élet. 296).

CSÍCSÓ: [sodalitium; unterhaltung, belustigung]. Mintha tsitsóba készülné, tsifrán öltözik (SzD: MYir. 472).

CSICSÓKÁZ: [lascivio; lieben, schäkern]. Szerte-szétylel esicsókáztak az legénynyel (Nyr. XI.31).

[CSICSORÁZ-IK]

még-csicsorázik: [ingermüno; aufkeimen]. Az hínelnee régi el senyuettt erieie meg wyínt, meg eziczerazott (Bori: Préd. 238). Az mag meg eziczerazie, az vtn meg bokrosul, hosszúimkat ezuda bokrokkal föl eretz, hogy könnyebben allasson (458).

CSIG-BIG: [futilis, iners, improbus; unbedeutend, nichts-nutzig]. Sok guggoló és tsüfólo értelmetlen szók vagynak a magyar nyelvben, a melyeket az emberek az affectuost indítatván, tsak hirtelenében gondolnak, mint: izgágálködik, csigbig (CorpGramm. 323). Béma tsig-big ember (GKat: Titk. 37). Sem-nire való, vékony, csigbig, farka csóvaló (MonOkm. XXIII.102). [Vé. csiga-biga]

CSIGA: 1) concha, conchyle, cochlea, ostreum, charmae, domiporta C. MA. [schnecke]. Tsigát szedni: logere *conchas; vér nélkül való tsiga: cassis sanguine *cochlea; egy tsiga-haj, melyből tonborát tsánnak: sonax PPBl. A tsigáknak akár külső formájokat, akár pedig húsokat tekintsük, sok különb-különb-féle nemeket találjk (Misk: VKert. 576). **2)** [vertebra; wirbel]. Hát-gerintz, hát gerintznek tsigái: vertebra PPBl. **3)** trochlea C. [orbiculus; rolle, walze, winde]. *Csiga az kuton, ki az kötélt alatt forog: trochlea MA. Fel-tekerő tsiga vagy kút kerete: cochlea; tsikorog a tsiga: *gemit trochlea; kortsolyás, tsigán valamit tekerő: vectarius PPBl. Az Molok csigán iárt; mikor forgattae a fiokat a nyasson, ez hozzá szorítia es meg kapja vala a nyásra vont gyermeket (Mel: Sám. 466). Kankalécal és csigával, keréken forgo lánczos vederrel meríti a kutból (Com: Jan. 115). Az ács a csigákkal (trochleis) fel emeli, tekeri a falakat (103). Lassan-lassan ki gombolittya sok papáros tsigákra kinzott hajait (Fal: NA. 112). A hajónak orrát, tatját vagy farát, oldalait, a vitorlyák rudjait, a kötelek ürkeit és tsigáit, az arbotz fáknak koszoruit ezüsttel, arannyal borították (Fal: TÉ. 653). **4)** cruciaria trochlea, trochleatum patibulum PPBl. [equuleus, tabularia; folter, folterbank, folterseil]. Embert kinzó tsiga: fidiculae PPBl. *Tsigára vonni: fidiculis distringere; *tsigára vonatott: in cruciariam trochleam sublatus PPBl. Öztörvére onatatta s körmökel es vas gerebeniökkel zaggattata az ő zent testet s meg leh uetetteten a égarol tömlőczben tetetek (DebC. 177). Az kénzó hóhérok meghallották vala, az esiga kötélt ott megboesátták vala (RMK. IV.189). Bár tsiga-tekeréssel szoktasd-is az emberség tanuláshoz (Czepl: Japh. 226). Nem vonnya nagyobb esigára az eperjesi hóhér (Sám. 3Pel. 387). A lelkiismeretnek gyötrelni, mellyekkel a csigák, hév fogók és egyéb tűzek nem érnek (PP: PaxA. 17). Tsigára fogják vonni: in nervum ibit (Kisy: Adag. 239). Ensebus nem kinnozza tsigán az evangéliumot (Fal: NA. 173). Tsigán kinnozni és az után megölni az ártatlant tsak azért, hogy maga falattyát keresi, be nagy bűn! (Fal: NA. 216). **5)** trochus, turbo C. [kreisel]. Tsigát tsapni: *turbineum versare PPBl. Csigával vüni, játszani (Com: Jan. 208). Volt gyermekjáték is, esiga, esergő sípjával (ÖtvMest. 38.vsz). **6)** [conus; zapfen]. A fenyő dio avagy hegyes tetejű esiga püpos, tsutsos, tornyos: conus turbinatus est (Com: Jan. 164).

[Szólások]. Ne búsúlj Péter, híved leszek, tsigán sem mondok egyebet (Fal: TÉ. 730). Elmjét tsak nem tsigán tekeri, hogy oleget tégyen és kedves légyen az embereknel (Fal: UE. II.44). Olyakat mondat véle haragból, a miket tsigán sem vallana a ki artza-pirulás nélkül (Fal: NU. 296). Tsigán sem vallaná meg, hogy úgy légyen (Fal: TÉ. 686). A mi complexiónk tsupa gyengesség, nem termett tsigára, kinra (Fal: NE. 80).

báronyfestő-csiga: purpura C. [conchylium, murex; purpurschnecke]. Bárony festő tsiga verevel meg festem: purpurisso; bárony festő tsiga kereső: conchyta C. Bárony-festő tsigából való, veres bárony színi: conchyliatus PPBl. Bárony festő esiga ver színi (Com: Jan. 63). Az apróbb tsiganemok közül igen nevezeteseznek tartattanak ezek a tsigák, úgymin a bárony festő és drága gyöngyött terüő tsiga (Misk: VKert. 577).

csapó-csiga: trochus, turbo PPBl. [kreisel].

csiga-biga: **1)** cochlea MA. [schnecke]. **2)** labyrinthus Deesi: Adag. 170. Sok tsiga-bigaja vagyon: *labyrinth involutio

PPBl. Semmi cziga biga nem ér ezzel: labyrinth involutio (Deesi: Adag. 2). **3**) [complicatio, techua; verwicklung, kunstgriff]. Cziga-biga az had dolga (Deesi: Adag. 211). Ezis esigabiga és pad alá hányandó alnak fortély, melyre senki magát nem bízhatja (Pázm: Kal 120). **4**) [lepidum capitulum; dröllerig mensch]. Honnet hoztat nekem ez elygyabygat (Aesopust, a rabszolgát)? (Pesti: Fab. 6). **5**) [vanus, res inutilis; cütel, unntütz ding]. Tsigabiga az 5 dolga: polypi caput, labyrinthus; seine sachen sind nichts PPB. Csak polypi caput s esiga biga minden dolga a jesuitáknac (Czegl: Japh. 218. Kisv: Adag. 415). Mise, purgatorium, szentec segetsegül hiúasa es soc effele czigabiga dolgoe (Nad: Kert. 28).

far-csiga: coxa; hüfte Nom. 21. Far-csiga, csipő tsont Com: Orb. 83.

földi-csiga: limax Nom.² 149. [erdschnecke].

fűbenjáró-csiga: herbigrada C. [grasschnecke].

gyöngytermő-csiga: *concha margaritifera PPBl. [perlenmuschel]. A gyöngy-termő tsigák kivált a persiai tengerben teremnek (Misk: VKert. 578).

hajó-csiga, hajós-csiga: geranium Com: Orb. 133. [krahn]. Nincsen oly hajós csigád, hogy az ifja aszszonyokat, az apaczák, barátok és jesusmták kalastromában tekerhesd (Matkó: BCsák. 23).

kút-csiga: trochlea MA. [brunnscheibe].

nyak-csiga: vertebra cervicis, occipitum, occiput MA. [halswirbel]. Éles törít Ábrahám kivóná, nyak csigáját az gyermeknek megfogá, édes magzatját oltárra lenyomá (RMK. V.24). A nyaknac batulso része nyac szirt, nyac csiga (Com: Jan. 48).

sárbantelelő-csiga: limax C. [wegschnecke].

tekerős-csiga: narita, strombus PPBl. [schnecke mit gewundenem gehäuse].

tekerő-csiga, terehfelvonó-csiga: trochlea, tractoria machina PPBl. [winde].

tengéri-csiga: murex C. testa PPBl. [meerschnecke]. Tengeri csigákkal fedik kutyájok (RMK. IV.156).

vizi-csiga: ostrea, ostreum PPBl. [wasserschnecke].

vonó-csiga: [trochlea; hebemaschine]. Vono czighais vagyon itt, mellyen négy ember hetven mása részét oda téssen, az lova akar (Czomb: Utleir. 37).

Csigás: **1**) ostreatus C. MA. [hart, rauh]. Tsigás, darabos, kemény-látú: ostreatus PPBl. **2**) [in cochleam retortus; schneckenförmig]. Tsigás lesz szerszáma, szironyos a féki (Gvad: RP. 3). Tsigásan a haza vólt fel fodoritva, egy font hajpor vala czofjába szorítva (Gvad: FNót. 51).

Csigáz: **1**) examino [?] Pesti: Nom. 107. torqueo, cochlea torqueo MA. [peinigen, martern, quälen]. Valakit tsigázni, vallatni: abripere ad *quaestionem PPBl. A rab, ackit kénzanac, csigáznak (Mel: SzJán. 558). Sanyargat, kínozt, csigáz (Born: Préd. 227). Boszorkodás, gyűlölség csigáz bennűne (619). Megkínozta, csigázta (MA: SB. 36). Csigázó, tekerő, kínozt szerszámoc (Com: Jan. 136). Itt az nyugott szívet nem csigázza kétség, boldog az állapot, nincseo semmi inög (Gyöngy²: MV. 27). Ez a nehéz dolog annyira csigázta és felháborította sok eretnekeknek elméit (Ily: Préd. L238). Másokat kíméletlenül tsigáznak (Fal: NE. 96). **2**) [detorqueo, depravo; verdrehen]. Idegen értelemlre csigázza mint Kálvin czinkosi a sz. írást: depravo WF. Nem csigázhatni ezeket másuvá (Pázm: LuthV. 141). Az ő mondasát különb értelemlre nem csigásztam (Zvon: PázmP. 69). Ezt az Christus mondasát némely lelkec csoda magyarázattal csigázta (Zvon: Post. 805). Ezeket akar ember mint tekerje és csigázais, de

mégis ugyan kell érteni (MA: Tao. 152). Az maga értelmére csigázza (Bal: CsIsk. 151). A papisták a szent írást hamis vélekedés állatasává csigázzák (Sall: Vár. 23). Látod Sámbar, melly hamissan csigázta hamis vallásod támogatására a szent írás szavait (Matkó: BCsák. 269). Mind tsontkán hozza-első, mind penig hamis értelemlre tsigázza (Pós: Igazs. L168). Kalauz szántszándékkal bal értelemlre csigázza Calviusnak mondasát (227). Ide csigázván amaz igéket (Sámbar: 3Fel. 71). Eretne az, a ki az szent írást különbben magyarázza, tsigázza annál, a mint az sz. léleknece értelemlre kívánja (Dial. 18). **3**) [fatigo, exerceo; strapazieren, abmühen]. Négy csigázott lova, kiknek ketteje tülem eldöglött (Radv: Csál. III.357).

[Szólások]. Több a dóra tsigázni az elapadt községet (SzD: MVir. 13).

el-csigáz: [defatigo; abmüden, entkräften]. Az ökrökön követ, meszet hordathatna, mindazáltal úgy, hogy el ne csigázná teljességgel ökök (RákGy: Lev. 99).

föl-csigáz: [sursum traho, levo; aufwinden]. Ki-méreté az oktan állatok eddelét, és a szárnyas állatok számára fel-tsigáztá a kalitkák-felé (Moln: JÉptl. 96).

ki-csigáz: **1**) [excrucio; abmartern]. Ammyra ki-csigázták tagjait, hogy meg-számlállhatták minden tsontyait (Pázm: Préd. 513). **2**) [extorqueo; abpressen]. Az főeb püspeki méltóságnak titulusát ahokul akarták ki csigázni (Toln: Vig. 135). Hejjában akarják innét ki tsigázni, hogy a reformatoroknak törvény szerent való hivatalok volt (VárM: Szöv. 75). Az első számlált példákbl sem csigázhatják ki a szentek imadását (194).

kicsigázás: [discrucians; das zermarnen]. Keserves rabságot s ez életbl való ki-csigázást szenvedett (Czegl: Sion. 18).

mög-csigáz: [excrucio; abmartern]. Mynd az izók, tefelmek, forgó csontok heliekből ky menenek, mynt egi meg csigázot embernek (WesprC. 103). Ez zegin ember, kyt kte meg chigaztatot wolt, kere engemet (RMNy. II.266). A bőhóral rettenetessen meg csigázta (Pethő: Krón. 262). Adjátok kezembe, hogy őt meg-tsigázzam (Könyi: HlRom. 158).

Csigázás: **1**) tormentum, tortura MA. fidicula PP. [peinigung, das martern]. Kínzás, tsigázás: tormentum PPBl. Nagy kényokra fogác szegényt, mind a csigázásra, mind a tekenezésre (Helt: Háló. 161). Nagy kenzást, csigázást elviseltene (MA: Scult. 236). Ott siras, chygázás, gyakas, chlypes lészen (Lép: PTük. L238). Kegyetlen gyötrelmek, csigázás, tömlecsek (Ily: Préd. II.251). **2**) [tormina; das grimmen]. Colicat, has ragast, tekerést, csigázást támaszt belől (Lép: FTük. 27). **3**) [detorsio, depravatio; das verdrehen]. Az te argumentumfaciásod és csigázásod (Bal: CsIsk. 246). Ez fordításban nem ragaskottam teljességgel a bőfűhöz, mert az ugyan nem-is lehetett, és ha valami részben lehetet volna is, annak a magyar csigázásával kellett volna lenni (Kász: Kít. 5). Sz. írás csigázás (Pós: Igazs. 625).

Csigázó: tortor MA. [peiniger, henker]. Czigazo es gyeytynal czepegető hohar (Born: Préd. 67).

[Csigázol]

ki-csigázol: [extorqueo; erpressen]. Az alamisna azt kívánja, hogy örömet adakozzunk, ne láttassunk, mint ha erővel csigázolnák ki tőlünk (Tarn: JóÉl. 173).

CSIGET: **1**) sibilo Helt: Bibl. IV.218. [pfeifen]. Minnyaián azoc, a kie mőlled elmennek, őszne ütő kezeket, es chigetuen, feieket chaulalyé Jersalemece leányán: planserunt super te manibus omnes transeuntes per viam, sibilaverunt et moverunt caput suum super filiam Ierusalem (Helt: Bibl. IV.218). Minnyaián a te ellenségid meg tátytyá teread szayokat, chigetnece es fogokat vigyorgattyá (219). **2**) [excito; aneifern?]. Chigetett az aszhony 1608 (Nyr. XIII.228).

CSIGÉR (*tsigér* Kísv. Adag. 530. *csigér* Adámi. *csigör* Major: Szót. 295. Cserei: Hist. 237): lora, lorea, posca C. vinum, deuteria, secundarium vinum MA. [lauer, nachwein, tresterwein]. Tsigér, etzettel elegyített vizítal, lőre; posca PPBl. Az dagat lepet el ronttya, ha lőrében az az esigerben vagy vizes borban meg főződ (Mel: Herb. 38). Az io bor esigerő és más-lássáua lőtt (Dáv: Kker. Vj). Ha ehygerben aagy vizes borban főződ az iglieze gyökeret, fog fúast gyogit (BeytheA: FivK. 65). Tyk hur, ha az fynet esigerben főződ, igőn io zarassagh ellen (H1. 134). Ha bort nem ad, hiszem ad lőrt, ezigert avagy sért (MA: Scult. 751). A szőlő magokból avag' törkölyökből lőre avagy esiger, másllas (lora seu posca) léssen (Com: Jan. 85). Hogy ha a vetni valo csinált esigerben vagy ezetelt meg-főződ, a kigyó marását meg-orvosollya (Nad: Kert. 319). Ott ittam olyan csigört, a jó borhoz szokott urak sem ismerték meg, hogy csigör volna, olyan édes csipőse vala (Cserei: Hist. 237). Csigér, nyír s afféle csinált vizeket megilattam (Bethl: Élet. 198). Wres lajtth 2. harmadikba ehyger wagyony (Radv: Csál. II.64). Alább való tségért isznak barátságért (Kísv: Adag. 530).

{CSIGOLYA}

nyak-esigolya (nyak-*higolya* Helt: Bibl. I. Zz3): [vertebra cervicalis; halswirbel, genick]. Szeggye meg a nyakat a nyak-ehygotat (Helt: Bibl. I. Zz3). Az csikán nyaka-esigolájánál ment az derekában fogik (ErdTörtAd. I.346). Az nyakam esigolyájatul az fülekre szolgáló erekben volt az uehézség (Monlók. XV.381).

CSIHŐ: [?]. Ha mit értek s megmondom, visszamagyaráz-zák; engemet költenek esilőban (MonOkm. XXIII.399).

{CSIHOL}

Csiholás: [?]. Az hadamat megszállítottam, dolhánycsiholást megtiltván (Kár: Élet. 191).

CSÍK (*csék* Adámi): **1**) lampetra, poecilias, lacertus, humbricus aquaticus MA. [schlammbeisser]. Kítsin avagy tsík-szómw: lucinus C. Sitan az az tokerges, czelezapo, czyk természető, ezalfa, hazug (Mel: SzJán. 310). Tokereg minden felő mint az ezik (Deesi: Adag. 216). Csikért választig türekedénk, de semi képen nem foghatnak (LevT. II.29). Csikokat küldöttem, kd költse jó egészséggel (219). Mint egy tokergő sík chik ismét el-szaladot (Veresm: Tan. 200). Az kik csikot fognak vészszel, mind nagy- és kis-szeresiek, minden ember egy-egy veder csik-kal tartozik az várhoz (Gér: KárCs. IV.291. 304. 306). Némellyek a híg sárban lakoznak s ilyen tsiga nemek a mi tsikjünk (Misk: VKert. 576). **2**) [undel]. Czik-mák: coetum MA Tészta-ból való tsíkok: *offae, quibus capones saginantur PPBl.

[Szólások]. Nyerne benne, mint Bertok a csikban: operam et oleum perderet (Czegl: Japh. 196). Nyertes vagy benne mint Bertok a csikban (Sím-b: Isp. 25).

Csikász: [lampetras capio; schlammbeisser fangen]. (Az irigy ha mit vehet táled, azon horgász, sűrű kassal csikász, te szűrdődn rákász (Thaly: VÉ. I.401). Halászó víz ninesen, hanem csikászó rét vagon (Gér: KárCs. IV.291). Halászó víz ezen a határon az várhoz ninesen, hanem csikászó helyek valnak az rétségen (303. 306).

CSIKAR: exprimo, extorqueo SI. [erpressen].

ki-csika: ∞ Ezen aggtól sok száz forintot tsikarok ki (SzD: MVir. 46).

{CSIKÉSZ}

Csikészés: [racematio; nachlesen]. A szőlő fejeket le-met-szetvén, a megérlelt avagy csikészést a szegőnyeknek engedvén: racematione pauperibus reliata (Com: Jan. 84). [Vö. CÍKA.]

{CSIKKENT}

Csikkentő: [tendicula; sehlinge]. Meg vető az lalo, ezie-kentő, a lep, ackiba meg fog (Mel: Préd. 298). [Vö. CSEKLYE.]

CSIKKENY: [numus aureus; goldmünze, zeehin]. Vottem fel Posten 6 nagyságától kétszáz csikkeny aranyakat (MonOkm. II.136).

{CSIKL-IK}

Csikló (*tsillo* GKat: Vált. II.454): [junctura; bug]. Tsiklója a lónak: sufrago PPB. Vállai tsilloiból kimozdulnak (GKat: Vált. II.454).

Csiklós: titillosus, titilicus, sufragineus; kitzelig PPB.

CSIKLAND: titillo C. MA. [kitzeln]. A ki tsiglandgya az ő szinét, amne indulatit meg mozlittya (Kár: Bibl. I.665). A disznók, mikor vakartatnak és csiklandatnak, magokat le-eyteni künnyen meg-engodik (Mad: Evang. 812). Illy gondolat kezdő elméjét csiklandani (Megy: 6Jaj. II.16). Az éteknak látására nyelvemet avagy inyemet csiklandó nyál (Com: Jan. 172). Füleket tsiklando dolgok (Drég: Spec. 14). Egy kicsidég csiklandja (Bethl: Élet. 37). A hívásos dícséret a kevélyt csiklandgya (Illy: Préd. 1.350) Fül csiklandó, hízelkedő beszéd (Szeg: Aqu. 30).

még-csikland: [vellico; kneipen, beissen]. A jesuitákat is meg-tsiklandotta vala (Czegl: Japh. 155).

Csikland-ik: titillor C. [kitzeln]. Jót érzek, igen csiklandik az iob szómón (Deesi: Adag. 111).

Csiklandás: titillatio C. MA [das kitzeln].

Csiklandós: [titillosus; kitzlich]. Chiklandos szók ezek és mind esztelenek (Zrinyi I.101).

Csiklandoz: **1**) [titillo; kitzeln]. Gyönyörködött s fül csiklandozó kellemetes szép musikák (Bíró: Préd. 10). **2**) [titillor; es kitzelt]. Az fülünk csiklandoz (Börn: Préd. 620).

Csiklandozás: [titillatio; das kitzeln]. Az belső, akarat nélkül való chiklandozasnac büntetese (Mon: Apol. 326).

Csiklandoztat: [titillo; kitzeln]. Fület kell tsiklandoztatni az órátorinak: auribus *morigerari debet oratio PPBl. Hogyan csiklandoztathassák halgatoiknak viszketeges füleiket (Csizi: Síp. 691). Füleit hívsággal tsiklandoztattya (SzD: MVir. 174).

Csikló (*tsillo* GKat: Vált. II.454): [junctura; bug]. Tsiklója a lónak: sufrago PPB. Vállai tsilloiból kimozdulnak (GKat: Vált. II.454).

Csiklós: titillosus, titilicus, sufragineus; kitzelig PPB.

CSIKÓ, CSITKÓ: equuleus, mamulus C. pullus equinus MA polyedro, pultrus PPBl. [füllen]. Vad szamár tsikóia, fia: lalisio C. Kis lovatska, tsikó: mamus; gyanisco: *pullus equae; tsikó-fogak: *pullini dentes PPBl. Es vőn harmintz szoptató teutő mind chikóival egyetembe: triginta camelos cum pullis suis (Helt: Bibl. I.Q). Nem tudom neucemet, mert igen kis csitko voltam, hogy mind apám s mind anyám megholt. Mikoron tovább ment volna, találta egy kabalát egy csitkossal (Helt: Mes. 295. 296). Az csitkoe verouel, katzyvae teieuol szegenyeket itattyac (Börn: Ének. 311). A ló a meddig még vehem, tsiko, tsitko, az az ő körmeire patkók nem fittetnek (Com: Jan. 42). Az én szerelmes atyámia hozott akorbelt csitkót tizet (Radv: Csál. III.250). Tavalí kis bíró urunktól vőtünk egy csikó lovat (MonTME. I.116). Csikaimat herélttem (Gér: KárCs. II.47).

[Közmondások]. Hamarább léssz a tehénnek tsikója (Kísv: Adag. 297).

élőfánt-csikó: pullus elephantis DBenkő: Flór. 65. [elefant-füllen]

paripa-csikó: [equuleus; junges reitpferd]. Miesoda az ifu, ha nem zabola nélkül nyargalódzó paripa csikó? (László: Patr. 8).

szamár-csikó: [pullus asini; eselsfüllen]. Az szamár csikó példázattya az pogánuságnak, ki minden isteni törvényec zaboláia nélkül szabad életben volt és talydon szine takadmanin akarattya szerint nyargalódott (Zvon: Post. 115. MA: Bibl. 229. Megy: Dúl. 229).

Csikós: [enstos equorum] stutereiwürter Adámi.

Csikóz-ik: pario huiumum SI. [füllen werfen] A ló csikózik (Corp/Gramm. 316).

még-csikózik: ∞ Minek előtte a kabalák meg-tsikóznának: equae priusquam *generant PPBI.

CSIKORÍT: [stridere facio; knarren]. Ezenközben Tysbe ajtót tsikorítá s mond: szalad a lator (Gyöngy: Char. 29).

[CSIKOROD-IK]

Csikorodás: [stridor; das schrillen]. A denevéreknek siketes szólások avagy inkább tsikorodások hallatik (Misk: VKert. 498).

CSIKOROG: strideo, concrepo C. MA. [knarren, knirschen]. Tsikorogo a tsiga: *gemit trochlea; tsikorgó ajtó: postes *rauci; nem tsikorgó ajtó: *taciturnissimum ostium PPBI. Miként cikorg a zenauul megterbeltetet zeker (BécsiC. 218). Szeme fényes mint kigyónak, foga tsikorog mint erdeinek (Pázm: Préd. 799). Az szélveszec előzúdulnae, cikorganae (MA: Seult. 191). Az ajtó sarkae hogy ne csikorogjanac, lassan mozíts meg (Com: Jan. 107). A szekér tsikorog (Czegl: Japh. 128). Csikorgó nádsippal kioztad versedet (Fal: Vers. 911). Tsikorog a kerék: megitta a kotsis a háj árát (SzD: MVir. 45)

[Szólások]. **Cicorog** [iγy] mint a kenetlen zekerbe való kerek (NagyszC. 247). Csicorog mint a kenetlen kerek (DebrC 600).

Csikorgás: stridor C. strepitus MA. [das knarren, knirschen]. Az heyth bolondnak ő zywe gongya mykeppen az zalma hordoz zekernek cikorgása (ÉrsC. 213). Kigyónak tsikorgásuinal gyóttretvén (Kár: Bibl. 1616). Fogok cikorgásával mardosnak minden követ (Pázm: Kal. 170). Kenetlen tengelyű fakó szekérnek tsikorgása (Misk: VKert. 499). Eljön az idő, mikor ez az istentelen vigadozás keserves sirásra és fog-tsikorgásra fordul (Fal: NE. 53).

Csikorgat: stridere facio MA. [knarren, knirschen]. Fogam tsikorgatom: infrendeo C. Fogait tsikorgatni: *stridere dentibus PPBI. En cikorgatoc tñ reiatoc (BécsiC. 218). Valahol ötet ragadanga, le eiti ötet es fogainal cikorgattatta (MünchC. 89). Cikorgattak vala fogokat hw reaya (JordC. 731. ÉrdyC. 233). Az orozlan meg haraguet, kezdé pokol zemmel reya nezny ees fogat chykorgatny (Pesti: Fab. 78). Mikor meg eszesfil, meg gyogyul és gonosz lészen, cikorgatu fogu, mint ha az őrdőgtől vétetet volna környül (Cis. K). Morgo, fogo, cikorgato eb (Mel: Sám. 436). Az képmutató galibác fogokat rám cikorgattyác (MA: Bibl. V.17). Agyarkodó, fogát csikorgató vad kan (Com: Jan. 80).

Csikorgatás: stridor MA. [das knirschen]. Ot lezen siralm es fogacnac cikorgatasa (MünchC. 27. JordC. 376). Siuas riuas es nagy fog cikorgatas, az pokolban leszen őrdőc kinlodas (Born: Ének. 91).

Csikorgó: 1) stridulus, stridens MA. [knarrend, knirschend]. Csikorgó tél (Csúzi: Tromb. 322). 2) velum MA. [wetterhahn]. Csikorgó, szél anyja a ház tetején: velum MA.

Csikorgós: [stridulus; knarrend]. Mennel nagyobb der avagy fagy vagon, amal csikorgosb az út (SalMark. 13).

1. **CSILLAG** (tsilog SzD: MVir. 24): [mico, cornseo; glän. zen, straliden]. Az en cillago zep keth zömeymeth bekőthee (NagyszC. 17). Kerül vett enghemet feenlő es cyllago draga gyengekkel (ÉrdyC. 198). Pagimontoma mynt az cyllago zeepp feenes arany (511). Az isteni világosságnac fenyessegeuel chilagnac (Mon: Képt. 56). Szent lélek malaszttyával felövedzettek és az isteni világosságnak fényivel esillognak (SzD: MVir. 24).

2. **CSILLAG** (tsillág C. Com: Jan. 6. chillág Zrínyi: ASyr. 3): stella, aster C. MA. [stern]. Tsillag repülés, lüdtért: trajectio

*stellae; tsillagoknak el-lövöldések: stellarum *trajectiones PPBI. A cillagoe attanac vilagot ő őrizetekben (BécsiC. 105). Hol vagon, ki záletet, sidocnac kirafa, mert latoc ő cillagot napkeleten (MünchC. 16). Megh sokasoytom az thy nemtőketi, mynth az egh cillagokathi (JordC. 68). Mykoron kőzelgetneenek Bethlem felce, nagyon kezdé zykrasny az cyllag (ÉrdyC. 66). Jelek lésznek a napban és hőlőban és tsillagokban (Pázm: Préd. A). A Mercurius kalmároce tolmácsoló tsillága (Com: Jan. 6). Ne rőpály el tülem o ragyogo chillág (Zrínyi: ASyr. 8). Sír-nak a csillagok bujdosvan folyókben (Thaly: Adal. 173). Katona-csillag földerül, zabot ő akkor nem koldúl (241. 245). Sokan a csillagot csillagnak csillangó állandóságáról nevezik (Csúzi: Sip. 38). Szevendéssel adgyák s nem páruásnak nyújtják a beesület csillagát (Kisv: Adag. 158).

[Szólások]. Mintha a tsillagokból olvasnám, mtskos lesz ennek a vége (SzD: MVir. 438). Tsillagot rugatni valakivel (uo.).

állandó-csillag: stella fixa Com: Jan. 7. [fixstern]. Az állandó tsillagok nem egyenlőképpen tsillámlanak (Com: Jan. 7).

bolygó-csillag: [planeta]. (MA: Bibl. IV.239).

bujdosó-csillag: planeta C. Com: Jan. 5 A bujdosó csillagok heten vannak, ki ki az ő magán való kerekéségeben (Com: Jan. 5). A bujdosó csillag semmi jót nem jelent (Kisv: Adag. 229).

cimérés-csillag: [cometa]. Mi legyen az cometa, kit őstőkes anagy cimeres czillagnac neuezfinc (Misoc: Progn. 2).

éb-csillag: Sirius Com: Jan. 6. [hundsstern]. A Sirius, nap után jár eb tsillag hévséget indít (Com: Jan. 6. Klőse. 1676. 47).

est-csillag, esteli-csillag: [Hesperus; abendstern]. Az esttsillag, esteli tsillag, kezdí fényét elő venni (SzD: MVir. 438).

esthajnal-csillag, esthajnali-csillag: vesper, vesperugo MA. abendstern Nom. 1. Venus: ezt estve est hajnali, estvét hozó csillagnak hívák (Com: Jan. 6).

északi-csillag: [stella polaris; nordstern]. Az északi tsillagra fordíttya a mágnes a vasat (Pázm: Préd. 1045). A hajó, ha az északi tsillag után okosan el nem igazodik, úttját veszti (SzD: MVir. 204).

futó-csillag: [cometa]. Vestőkős, futó tsillag: acontiae C. Lüdtért, futó tsillag: bolides PPBI.

futosó-csillag: ∞ Lövöldék az égen. futosó üstökös tsillag: acontia PPBI.

hadakozók-csillaga. A Márs, hadakozók tsillaga, kőrül-járását majd két esztendőbe futtya-el (Com: Jan. 7).

hajnal-csillag, hajnali-csillag: lucifer C. phosphorus PPBI. [morgenstern]. En vazzyok a feness es haynaly cyllagh (JordC. 929). Zent orcaya tellyes fenessseeghel feenleenek mynt az nemes hajnal cyllag (ÉrdyC. 41). A setet hajnal-csillag-után budoso lutheristak vezetője (Pázm: 5Lev. Cím.). Az hajnaltsillag fel támad az ti szüetekben (EszT: IgAny. 300).

kométa-csillag: [cometa]. Egikometa csillag ielőnek (DebrC. 208).

levegő-csillag: sidus volans Nom. 2 5.

medve-csillag: [ursa; heerwagen]. Medve-tsillag útát a bús révészeknek igazitva mutat (Fal: Vers. 903).

réggi-csillag: [lucifer; morgenstern]. [Mel: SzJán. 545]

rőzsa-csillag. Az eghbeli iegynec, kit bikúnac neuezneec, 10 gradusa alatt feulic vala ez a rosa czillag (Misoc: Progn. 18).

szakállas-csillag: pogonias PPBI. [komet].

szarvaslegeltető-csillag: [Hesperus; abendstern]. (SzD: MVir. 438).

szerelém-csillag: [stella Veneris; abendstern]. Az ékes Vénus, szerelémnek tsillaga (Com: Jan. 6).

üstökös-csillag: cometa C. Ló serenyw üstökös tsillag: hippens C. Cometa avagy üstöges csillag (Helt: Krón. 67). Az eglén látsz nagy üstökös csillagot (Cis. 63). Az üstökös csillag hadatis jegyez (Cis. J). Az üstökös csillagok föld siriabol löt nedhessegek (Mel: SzJán. 121). Az üstökös tsillag avagy farkas avagy üstökös avagy gerendás (ACsero: Enc. 107).

vadak-csillagja: [Hesperus; abendstern]. (SzD: MVir. 438).

világosságához-csillag: [lucifer; morgenstern]. (Com: Jan. 6).

Csillagász: [astronomus]. Te pedig tsillagász rokonidhozz tüstént vissza mehetsz (Orczy: KültSz. 239).

Csillagatlan: anastrum PPB. [sterilus].

Csillagl-ik: effulgeo C. [glänzen]. Deminutiva sunt nonnulla, ut csillagic: micat instar stellae (CorpGranum. 239).

Csillagos: stellatus, sidereus C. stellatus, stellis interstinctus PPB. [sternvoll, gestirnt]. Tsillagos ég: firmamentum PPB. Fel kyaltnan mind az csillagos egiklen dieheruen istent (VirgC. 57). Olyanak leeznek mynth az cyllagos eglének eekössége (ÉrdyC. 560). Tsillagos hátú álnok gyék (Com: Jan. 49). Siet a setét ey tsillagos táborival (Fal: NA. 190). Minl a páva leüti sátorát kiterjesztett tsillagos farkát (SzD: MVir. 304. 438).

[Csillagoz]

még-csillagoz: [exorno; auschnücken]. Az pártája ékes szép koronákkal, megcsillagoztató drága kövekkel (RMK. IV. 213).

Csillagz-ik: stello PPB. [fulgeo, mico; strahlen, glänzen]. Tsillagzó, tsillámzó: stellans; tsillagzó: sidereus; szép tsillagzó ég: nox sideribus *illustris; aranyal tsillagzó római köntös régen: patagium PPB. O zizleo zep zomok, csillagozo fenesseggel csillagozuun (NagyszC. 119). Kövekkel csillagzó gazdag öltözete (Gyöngy: KJ. 8). Az helynek asszonya mint az csillagzó ég vagyon oly fényesen (Thaly: Adal. 1148). Igen drága szék igen drága kövekkel csillagzik (ÉrdTörtAd. 1198). Az régiek csak akkor tudtak éjjel járni, mikor csillagzott (Fal: TÉ. 725). Lámpásoktól szelylel tsillagzott a tenger (SzD: MVir. 204).

ki-csillagzik: [effulgeo, enico; hervorglänzen]. Lá ottan ottan az ő isteni dñtsősége ki-tsillagzott (GKat: Váls. 1122).

Csillagzás: 1) [sidus; gestirn]. Ezek nem az egész szent Iván havában a q csillagzás az égi rák jegyben jár (KNagysz. 1658. 35). Nem egy tsillagzás alatt születettek ő ezek, ha az égi tsillagzásnak az ember születésébe bé-járulható valamely titkos ereje vagyon? (DEmb: GE. 85). Többlöt tartozik emez amamál hazájának, minthogy egynek a másikinál jobb, életök éggel, szerentsésb tsillagzással kedveskedett (Fal: UE. 367). 2) [fulgor; glanz]. Gyözi Jupitert is ennek [a holdnak] csillagzása (Thaly: Adal. 1134). 3) constellatio MA.

Csillagzat: sidus, astrum MA. PPB. [gestirn]. Csillagzatoc és planetac (MA: Tan. 146). Az csillagzatokat sines mind csak egy ereje (Thaly: Adal. 1115). Ved észre jó tsillagzatodat (Fal: UE. 1169). Le nyugszik szerentsés tsillagzatja (Fal: TÉ. 675).

fiastyük-csillagzat: vergiliae PPB. [siebengestirn].

kaszahügy-csillagzat: orion, jugula, suculae PPB.

medve-csillagzat: [ursa; bär]. Medve csillagzatja az ég felső sarkán magát ragyogtatja (Fal: Vers. 902).

CSILLÁM: 1) splendor, fulgor, micamen, coruscamen SL. blitz Adáni. 2) nitidula Com: Jan. 43. [glühwurm]. Fényes bogarak avagy tsillánok (Com: Jan. 13).

CSILLÁM-IK: [mico; glänzen]. Az nap feniétül teke-téssen csillamo eghek (Lép: FTük. 4).

be-csillámik: [ilabor; bineinschlüpfen]. Csakhanar becsillámék Gövgy György diák az házban (Nyr. XI.31).

Csillamás: [nitör; glanz]. Az v isteni diczsőségénc egy csillamását, tündöklését láttatta (MA: Scult. 365).

Csillámít: [praestringo oculorum aciem; blenden]. Anemóné az ő világos vörös színével még az embernek szemvilágát is csillámítja (Lipp: PKert. 65).

Csilláml-ik: mico, splendesco, praefulgeo, pelluceo C. stello, corusco MA. [glänzen, strahlen, leuchten]. A levegő égh gyakor villamasokkal csyllámlik (Lép: FTük. 113). Az állandó tsillagok nem egyenlőképpen tsillámlanak (Com: Jan. 7. Com: Vest. 22). Csak a csillámló látszatos tisztségekre vágyódnak (Fal: NL. 348). Tízeti a magas kék égnek csillámó fényességgel égnek (Fal: BE. 591). A számtalan sok boltok vígan csillámlanak küölmb-főle árakkal (Fal: TÉ. 776).

Csillámlás: enicatio C. [das glänzen].

Csillámz-ik: [corusco; strahlen]. Csillámzó villámás: fulgor coruscans (Land: UjSegits. II.802).

CSILLAPÍT (csüllapetés RMNy. II.123): placo, sedo, mitigo SL. [beschwichtigen, besänftigen]. Tsillapíták a vadak nyugtatatlanságát, igazgatták a lámpásokat (Moln: JÉpil. 96).

lő-csillapít: ∞ Az kössegek zöndölését le csillapettanaik (Lép: FTük. 1199). Baviáriában lecsillapított az motus (RákF: Lev. I.181). Hét száma sem kérlelnék, tsillapithatnák le egyszer morgó, korogó gyomrok panaszt (SzD: MVir. 381).

lőcsillapítás: [placatio; beschwichtigung]. Az utolsó hazinkban föll rödzentt tumultusnak le csüllapétése (RMNy. III.125).

még-csillapít: [demitigo; beschwichtigen]. A föl zöndült népet meg csillapéták Zrínyi 179).

[Csillapod-ik]

ol-csillapodik: [quieti se tradere; sich zur ruhe begeben]. A sötétben mindenek ol tsillapodnak, de tudjuk, ha világ virrad, még az ártalmas állatok-is fel-támadnak (Pós: Igazs. 1275).

még-csillapodik: [defervesco; ausbräusen]. Az ő fenn leköz elméje kétség nélkül menten meg-tsillapodik (Misk: VKert. 314).

Csillapodás: [minutio; das nachlassen]. Háborúságnak csillapodása (Tarn: JÓAk. 60).

CSILLEL-BALLAL: [pedetentum; langsam]. Lassan és csillel ballal jár, részenként-is és gradusonként ballag (KBödr: HÖszt. 20).

CSILLYE. Boronabol rot haio, tsillye baio: ratis C.

CSIMA (cima C.): [cyma; stengel]. Igyenessen fölműd czima: thyrus C. Répa-csima: rapacium PPB. Az chymait (az répának) ha meg főződ es meg esződ, vizeletöt indit (BoytheA: FivK. 32). Csima pasit vyzet el kiildtem, az ur isten adja, hogy senkinek ne kelessék. (LevP. II.29).

CSIMARIN: [simarre; schleppkleid]. Grünát csimarin angliai felső ruhának váltása 2 ft (MontME. 1101). Egy vég statet, alias csimazin (VecTrans. 6).

CSIMASZ: cimex C. MA. wauze PPB. A papának az ő pilésses csimasz és hoheri (Helt: Háló 1). Büdös csimazok az

parton valának, nagy sok legyek az égből leszállanak (RMK. II.236). Vgyon csima bízi á keule (Mel: Hrb. 58). (Az bolha fű) elhazoktat az agyból ki űz (BeytheA: FivK. 51. 89. 133). Megveri az isten Pharaót bekáckal, czimmbazokkal vagy tetveivel (MA: Bibl. 155).

CSIMBELKED-İK (*csimberkedik* MHeg: TOSzl. 66): [prenso, adhaerescio; sich anklammern]. És magának lá válasz. tya a Christust és ő belé tsimberkedik (MHeg: TOSzl. 66). Szárnyait apó porral és homokkal megtölti, úgy tsimbelkedik osztán a szarvasnak szárvai közötté (Misk: VKert. 279). [Vö. **CSÉ-MÉSZKED-İK**]

Csimberkédés: [praelensio, adhaerentia; das anklammern]. A Christusbán való tsimberkédésnek actusa az ertelemnek actusa, teledkedése lehetne (MHeg: TOSzl. 54).

CSIMBÓZ: [nodo; knoten machen]. A kárhozatnak köteleiből álnok mesterséggel össze-fűzetett és tsimboztatott s megvetetett főrei (Nagyari: Orth. 3). [Vö. **CSOMBÓK**]

CSIN (*csinyos* Pázm: Kal. 350. Laskai: Lips. 373): **1)** ordo SL. [mores; ordnung, sitte]. A romai udvarnak csinyát kívül belül jól tudta (Fös: Igazs. 1381). **2)** [vis, numerus; kraft]. Úgyekszik ezt a bizonyoságot tsinyából ki tekerni (GKat: Titk. 56). **3)** concinnitas MA. PP. concordantia, decor WF. cultus, elegantia SL. [leutseligkeit, dienstfertigkeit, schönheit, anmut]. Minden kedves csintúl el-esett kedvével (Gyöngy²: KJ. 76). Nem kap az szép csinon, lustáu jár s mosdatlan (Thaly: VÉ. II.166). A nem akaromra mutató válasz szinte úgy maga tsinál jár, mint a reájáulás. (Fal: UE. 402). **4)** factum, facinus SL. [tat, schandtat]. Morvában sok csinyt cselekedett az ellenség (LevT. II.239). Gonoz régre fordulo chynt szerzt (Balassa: Camp. 30). Ha kik csint Szászágos cselekedtek is, megbélettek veleik (MonOkm. XXIV.485). Az egyéb kár- és csintételeit átváztatik (RákF: Lev. 1501). **5)** [situs, natura; lage, natur]. Alkalmatlan es fáradtságos vala el-hagyni a járt útát, melynek innár tsinyát meg-vették vala (Pázm: Préd. 191). Az tartományok csinyauak tudoj leven (Forró: Curt. 712). En itt mind jól tudom körüli a föld csinyát (Zrínyi I.158). A kertésznek első gongya légyen az, hogy a földnek csinyát meg-ösmérje (Lipp: PKert. 16). Kiki mind alkalmaztassa magát az földnek csinyához és az ének szokott folyásához (Lipp: Cal. 9). Az országnak csinyát tudgya vala (Balog: Corn. 137). Ő nagy-ságok tudják az földnek csinyját (MonBrók. XXIII.473). Két embert, a kik ezen pusztá helyeknek csinyát mindenütt tudhassák, küldgyetek ki hozzám (KecsTört. IV.366). Az ilyen alkalmatosságban ismértette meg magát az ember, mi tsinya légyen szívének (Fal: UE. 411). **6)** [structura; schragen?]. Egy öreg nyári szekér csinyával 5 f. Nyári elő csin 1 f. Utolsó csin 84 d. (TörtT. XVIII.265). **7)** [enlmen, caeumen; spitze?]. A szomorúságnak éppen tsinyára tétetődtem (SzD: MVir. 78). **8)** silentium, tranquillitas MA. stille, ruhe PPB

csin-bin: [modus et ordo; art und weise]. Csinyát-binnyát elő jól fogja tudni (Czegl: Sion. Előb. 28). Sejdí passa Tömör-hoz akar jőni, megtanulván innár két ízben Erdélynek csinyát-binját s mindenkor triumphálván (RédTem. 158).

Csinnyábban: [tranquillius, moderatus; ruhiger, mässig]. Az tób vitézeknek, hogy rajtok csinnyábban leménék, például lőnek: ceteris ut pareius instarent, fuere documentum (Forró: Curt. 528). Tsinyábban beszéllett (GKat: Titk. 262). Ezek ha szemekből kiálló gerendájokat megtekéntenék, tsinyábban piszkálnának mások szemétén (SzD: MVir. 253). Tsinyábban szólnának, ha magokat látnák (304).

Csinnyán: tranquille, sedate MA. ruhig, gestillt PPB. Csinnyan beretvally, mert megakadsz: sub omni lapide scorpius dormit MA. (Deesi: Adag. 27. SzD: MVir. 324). Csinnyán kell

a varas főjét borotváhi (GKat: Váls. II. Előb. 58). Meg kell inteni, hogy csimnyán beretvallyon (Czegl: Japh. 103). Csimnyán beretvally barátom (Czegl: MM. 188).

Csinogat (*csinogat?* Kisz: Adag. 98. 182): [polio, orno; poliren, schmücken]. Tsinogatni, fűslni a haját: *commodare capillum PPB. Tévolgyésének otrombaságát szinlette, csinogatta (GKat: Titk.14). A furagó mester kezdi a fát csinogatni véséssel s furagással (Hall: Paizs. 58). A magát tsinogató leány gyakorta szajlja (Kisz: Adag. 98). Nem illik fertőnek magát (sokat) tsinogatni (182).

föl-csinogat: [adorno; ausschmücken]. Egy esztendő telik bele, míg magokat föl-csinogattyák (Kisz: Adag. 182).

neki-csinogat: [exorno; ausschmücken]. Tsak mi olly fő emberrel való beszélésre is neki tsinogattyák az emberek magokat (MHeg: BTan. 84).

Csinogatás: [exornatio; das schmücken]. Az rút ember maga csinogatásával szépmek akarja magát tettetni (Alv: Post. II.35).

Csinos: **1)** compositus, ordinatus, concinnus MA. [wolgeordnet, niedlich, anmutig]. Vallyon sült paraszt vagy eszefordult pevet nem viselne-e, a ki tsinyosab? köntösébe nem öltöznék, mikor királyt fogadgya? (Pázm: Préd. 84). Ez előiben egy kevesse csinyosban írak az confessiót (Pázm: Kal. 350). Csinos öltözeti néki-is változtak (Gyöngy²: KJ. 59). Az aszszonyok a tziira öltözetben tsinosbak (Misk: VKert. 680). Egy keveset tsinosabban tartjuk magunkat (Mik: TörL. 116). Szállj le Varsávnak tsinos mezejére (Orczy: KöltSz. 33). **2)** pacatus, tranquillus MA.

Csinosocska. Tudákos szépletske, tsinosotska: scitulus PPB.

Csinosgat: **1)** concinno, decoro MA. [schmücken, zieren]. Maga tsinogató: mundulus PPB. Minden eretnecség az sz. írást tsinogatta, ezzel csinyosgatta rúttságát (Pázm: Kal. 287). Vitézt arannyal, ezüsttel ékesítettet fegyverekkel csinyosgatta (Laskai: Lips. 373). A róza is tsinosgatja levelét (Fal: Vers. 870). **2)** complano, paco MA.

Csinosgatás: [exornatio; ziererei]. A leányok nevelésében nagy gondviseletlenség vagyon; mert tsinosgatás, ruha tziáfázás, ganszon lépés az-az kerélýségre-való tanítás minden nevelések (Pázm: Préd. 1124).

Csinosit: decoro, concinno MA. [schmücken, zieren].

föl-csinosit: instruere; zurichten, zuriisten PPB. Meg-kívánja az vr, hogy asztalát fel-csinosítsák (Pázm: Kal. 735).

Csinosság: mundities, elegantia, concinnitas Kr. [zierde, schmuck]. Most-is sokan vesztegetésnek tartják, a mit az egyházak tsinyosságára fordítanak (Pázm: Préd. 494. Pázm: KT. 570).

Csintalan: **1)** inordinatus MA. [unordentlich]. Alazatosan kerem ngodat, kegyelmesen megbocsasson, mert az posta nem var, azért írok ily csintalan allappottal (RejtLev. 16). Csintalan írás (Megy: SzAÖrme. 79). **2)** [pravus, improbus; schlecht, ruchlos]. Kiváltképen-való tsintalan ember: *singulari nequitia homo PPB. Csintalan bolondság az ellen vetekedni, az mit az egész anyaszentegyház bizonyosnak tatott (Pázm: Kal. 106). Szükség, hogy az ő tanítása szenségre, s nem valami csintalan szabadságra vigye az embert (638). Az ellen tusakodni, a mit teleszeszik az egész ecclesia, tsintalan bolondság (Pázm: Préd. 1204). Csintalan ember (MA: SB. 37). A vízőzön után az embelek csintalanbak és kevélyebbek lőttek (Illy: Préd. 1456). **3)** [lascivus, petulus, protervus; mutwillig, ausgelassen, unzüchtig]. Vásoit, tsintalan: petulans; felette tsintalan: *effuse petulans PPB. Csintalan dolgozokth tő ne zerezetek, fodor hayatokth meg sée fesslyetek (PeerC. 338). El kell ruháját változtatni,

hogy fabulált tsintalan állózatival meg ne mentskollya az igazságot (Pázm: Préd. 2). Ne legyen immár oly tsavargó és tétovázó lélek, mely a testnek tsintalan feslettségibe merüllyön (83). Tsintalan szállásokon erköltstelen vendég-fogadókkal kell vesződni. (85). Csintalan fartyeli és hazug czigansagy (Zvon: PázmP. Címnap). Az lovaknak nagy csintalan, vidám voltak (MA: SB 253). Immár úgy el latrult és oly csintalan az ördög, hogy sokat torkon fog az állhatatlan (KTör: SzJán. 4). Tsintalan. vésot és szilaj gődölve: haedo petulans (Com: Jan. 43). Én valék csintalan, nedénges minden útáinban (Thaly: VÉ. I.100). **4)** tumultuosus, turbulentus, inquietus, intranquillus MA. auf-rihrisch, unruhig PPB.

Csintalanka: improbulus PPB.

Csintalankod-ik: eurybatizo Deesi: Adag. 15. tumultuor MA. [unruhig sein]. Tsintalankodni: *vivere petulanter PPB. Te csintalankodol (Czegl: MM. 47). Ne csintalankodjgyal! (Széll: Dáv. 423).

[Csintalankodtat]

Csintalankodtatás: [improbitas; untrieb]. Marhabajtó latrok csintalankodtatása miatt sokat szenvedtünk (Nyr. X 121).

Csintalanság: petulantia MA. [protervitas; ausgelassenheit, unzuht]. Tsintalanságról álmodozni: *somniae ineptias PPB. Utlan valo csintalanságokrul (a bucsujáróknak) soc bálványozásokrul (Zvon: Post. II 293). Nintsen Európának oly szego-lika, hol a jesuitae tsintalanságokrul ne panaszkodgyanac (Czegl: Japh. 67). A kunok nagy hatalmaskodásokat és csintalanságokat cselekesznek vala a magyárokon, nem csak marhajokban, hanem feleségeken és leányokon is erőszakot tesznek vala (Pethő: Krón. 52).

CSINÁL (ezenaltat WeszprC. 105. érnal 10. 72. 87. 119):

1) paro, architector C. fabrico MA. [bereiten, schaffen, machen]. Barázdát tsinállok: strig; négy szegre tsinálni: quadrare; barázda hátat tsinállok: imparco; ablakot tsinállok: fenestro; ösvényt tsinállok: semito; szentséget tsinállok: sacrifico C. Tízet titni, tsinálni: procedere ignem; mustárból tsinált, ember bőrit fel-lőjogoztató orvosság: sinapismus; határ-árkot csinálni, határ-követ tsinálni: hnmum *signare limite; a körös-főlől minden munkát tsinálhatni: fraxinus *obedientissima in omni opere; jó léli köntöst tsináltatni: *instaurare tunicam adversus hyemem; vágottból tsinált éték, tünd kása: insitum PPB. Egy czolnokott czynala (FhrC. 26). Czinaltata magának az hely oldalán egy cellaczkat (VirgC. 39). Jo enneköm ew benne harom baylokoth ehenálnom (WinkC. 289). Kötélből ezenalt ostor (WeszprC. 15). Pilatus nag hamar egy tablat ezenaltata (105). Erős varat ezenaltata (DebrC. 87). Tevrt ehenalanak en labaymnak (KulesC. 136). Vegyed te hozzá az en ehinaltam étket (Hoffr. 79). Bar ees valamé ehynalt italt nem ilyk (Pesti: NTest. 113). A mindennapi sátoros is mind bársonból czinaltata vala (Helt: Krón. 132). Minden foggyort el veznece; capat, szanto vasut ezenalnak benne (Mel: SzJán. 509). Fejér lábaidat szépen kiterjezzed, ha akarsz, hogy (urad) egy fiat czináljon (PortSzer. L3). Kéd jól tudja az okát, hogy miért tsinálják oly magasra az ablakokat (Mik: TörL. 30). **2)** pono, colloco; legen, stellen]. Ha zurokkal az hainkra chynald az vízi főköt, azokat meg vastagítja, hogy le ne koppaggyanak (BeytheA: FivK. 90). **3)** facio MA. [ago; machen, tun]. Valaki ilyent ehinaland, kiszaggattat az ő népe között (Helt: Bibl. I Kr.). Meszlágtól vezér reggel részeg vala, úgy hogy nem is tudá maga mit csinálna (Zrinyi: Symb. 43). Az érvágás a szomorúkat vigakd csinállyá (Felv: SchSal. 45).

[Szólások]. Kötelessége és liti ellen a bírót a maga részére csinálta: a fido iudicem *abduxit PPB. Mindazonáltal addig csinálván elméje ket s fáradván megis közöttök ma mind előnök (Monlörk. XVII 112). Egyikből sem tsinálhatunk magunknak kívánatos emlékezetet (Zrinyi: Symb. 11).

Mit felelhetnél a te magadtol magadnak csinált galybád-ból (Bal: Csik. 43). A leugyel nem oly securus, hogy más gondolatokat tsinálhasson (Zrinyi: Symb. 11). Miklos deakne Bonyháura megyen volt vasarra, es az katonak oth cnyaltak nek a gyermekot (RMNy. III.41). Hogy fekete vagyok, azt tudod, vad ember chynált Lybiában (Zrinyi: ASyr. 17). Ne szidd kurva fattyának, kurafi csináltának (Thaly: VÉ. I.424). Hasonlást tsinálni: facere *partes PPB. A jégon ti házát csináltak (RMK. II.205). Lakodalmat czenalunk ő wala (Mel: SzJán. 125). Ihas esztendőben akar mester remeket tsinálni (Kisv: Adag. 176).

[Közmondások]. Egy fetske tavaszt nem tsinál: una hürundo non facit *ver PPB.

bc-csinál: [occludo, operio; zumachen, zudecken]. Az fazek zánt iol be chynallyad, hogy az ercie ki ne menyen (Frank: HászK. 30).

[Szólások]. Bő-t-sinálta magát a tisztségbe: *obrepere ad magistratum PPB.

becsinálás: conditura Sl. Ha ki ételre vagy bé-csinálásra akarja a mustár magot, jobb ha el-palántállyá a kinőtt mustárt (Lipp: PKert. II.116).

el-csinál: [occucia corrumpto; bestechen]. Valakit hűségó mellől pénzzel el-tsinálni: *labefactare fidem alicujus pretio PPB. A bírót pénzzel, adománnyal el tsinálni (SzD: MVir. 16).

föl-csinál: **1)** erigo, aedifico MA. [aufstellen, aufrichten]. Lycerus kyal (Aesopus) kepet aramból ewtette wala meg ees fel ehynaltata wala az regenyeknek zokasok zeren (Pesti: Fab. 9). A poolk menyzer haloyat fel chynalllyá wala, a zolgak annyoz le sewpryk wala (60). **2)** [praegnantem reddo] schwängern Adami.

haj-főlesináló: *concinuator capillorum PPB.

ki-csinál: **1)** [elaboro, efformo; ausarbeiten, bilden]. Kikövátolom, tsinálom: succedo PPB. Az lathatatlan istent ki ne csinálunk es ki ne írjuk (Fél: Tan. 350). Körül renddel vagyon sok kádakkal rakva, rézből, vasból vadnak ezek kicsinálva (Thaly: Adal. II.358). **2)** [elaboro; ausarbeiten]. Egy jó farkas bőr nyersen fl. 1. Kicsinálván az farkas bőrt fl. 1. d. 16. Egy kicsinált ökr bőr d. 80. Egy kicsinált tehen bőr d. 60. (ErdOrszgy. II.380). **3)** [expello; entsetzen, vertreiben]. Valakit titkon a főjelelemből ki-tsinálni: *submovere aliquem principatu PPB. Birtokunkból törvénytelenül ki tsináltak (SzD: MVir. 66).

[Szólások]. Nosza csinál d ki már innén a concelsiót (Makó: BCsók. 53). A többit megszorították, de Epicurus ki tsinállyá magát: kivágja magát (SzD: MVir. 416).

lő-csinál: **1)** [compesco, placeo; besünfigen, beschwichtigen]. Coriolanus tsak hamar kegyetlenül foggyverrel boszszút állott volna, hanemha az amya Veturia sirásával le-tsinálta volna (?). nűdön már zúslós táborral felindult vala (DBenkő: Főr. 74). **2)** [abduco; verführen]. Pénzel valakit le-tsinálni: auro aliquem *compecere; pénzel le-tsinálni valami szándékot: abduci ab *institutis pecunia PPB. **3)** [construo, redigo; aufsetzen]. Hozván leveleket, hogy ha mód volna benne, az fővezér elméjéről csinálunk le azt a conceptus (Monlörk. VII.330).

még-csinál: **1)** [perticio, perago; tun, machen]. Ha ezt megtsinálják azok, a kik mi nálunk hatalmassabbnak és rossz-szunkat kívánják, oda leszünk (Mik: TörL. 50). **2)** [construo; aufbauen]. Megtsináltatom: confio C. Meniel, czinald meg az en hazamat (VirgC. 25). A prédikátor galamb güezit csináltatuk meg (MontME. 124). **3)** [elaboro; ausarbeiten, fertig machen]. Megh csináltatgya az farkas bewrekeki (RMNy. II.60). Az óráts megtsinálván az órá, aztat fel tekeri (Mik: TörL. 121). **4)** [compono, condo; bereten, mischen]. Az egességnek kenőtgy meg-

chínálni (DomC. 36). Drága fűvel meg csinált bor (Kár: Bibl. 1.639). **5)** reparo MA. [restituo; aushesseri]. Igen szabados az menyeezeti az házunknak, hanem megkellene csinálni (ÉvK. XIII.52).

öszve-csinál: **1)** [compono; zusammenfügen]. Kevés, az ki jót íó hírrel öszve chinálhattya (Zrínyi 1.95). **2)** [miscere; mischen]. A fige succusit a mustárral ha öszve csinálod, az fül czeugését meg állattya (Mel: Herb. 2).

Csinálás: factus, factura, confectura C. [bereitung, verfertigung]. Méreg tsinálás: veneficium; méz csinálás: mellificium; liarsnya csináláshoz való: tibialis C. Kezde gondolkodni, hagi miképen vrnak paranczolatyat be teljesyche az egihaznak czinalasara (VirgC. 25). Az penz, kit adot vala az egyhaznak czinalasara (26). Kezde őket igen sunyargatnia téglaverésekkel, sarscsinálásokkal (RMK. II.14). Az jalenk chynalasara ith az kernylvaló falukat mynd reya izetem (LevT. 1.265). Leg ottan az uy kovásztalan téasztának chénálásához készülyünk (Tel: Evang. II.31). A gyermek chenalasrol beszéllez mochkoson (Mon: Apol. 299). Tiszteletes volt mindenha isten előtt az kepec chenalasa (Mon: Képt. 6). Az varosis penig mind czinalassal mind penig helyvel erős volna (Decsi: SallJ. 63). A kenyér csínálásról, sütésről (Com: Jan. 76). A város pöséti csínálásátul fizettünk a kecskeméti övesnek (MonTME. 1.24).

Csinálgat: [conficio; verfertigen]. Csinálgatjuk vala részünkre őket (MonIrók. VIII.357). Az régi kopják el-vesztenek, csínáltasson három százat, sőt had csínálgatának többet is (Gér: KárCs. IV.243).

Csinálmány, csínálvány: opificium C. fabrica, factum MA. [werk, arbeit, tat]. Tsinálmány, alkotmány: plasma PPBl. Hetedic napon isten megszűnéc minden csínálmányátul (MA: Bibl. I.2). Gyönyörködénec az ő keze csínálványában (IV.113). Az csínalmannak foglalasi gyakor babokkal csapkodtatvan, meg tagulanak (Forró: Curt. 115). Csinálmány, tétemény, a mi lőtt (CorpGramm. 702). Bástyák, kikhez hasonlókat csínálmányban nem láttam (MonIrók. VIII.309).

Csináló: opifex, conditor C. factor MA. [arbeiter, verfertiger]. Valami nagy dolognak csínálója: melior; kolbász töltelőköt csínálók: fartores C. A haraglab csínáló izrael mestörnek fizettünk 20 ft. (MonTME. 1.87). Ugyanezen palotának ablakainak rámái csínáló pataki Asztalos Mártonnak fizettem (Radv: Csal. III.25).

ablak-csináló: fenestrarius PPBl. [glaser].

ampolna-csináló: ampullarius C.

cipellős-csináló: crepidarius PPBl. calcearius Com: Jan. 98. [schuster]. A cipelős csínáló avagy saru mives árral, sertével és szurkos fonallal a varga műhelyben cipellősöket csinál (Com: Jan. 98).

csmöge-csináló: cupidinarius PPBl. [delicatenessenbe-reiter]. A csmöge csínáló, pagácsa sűtő a malomból hozott ros lisztből kívánatos édes csemegéket (cupedias) csinál (Com: Jan. 76).

edény-csináló: vascularius C. [geschirrfabrikant].

eledel-csináló: opsopoetus; koch C.

erösség-csináló: munitor Com: Jan. 146. [sapper]. Jelen vadnac még az áll lyukat ásók is, számszerigyesec és erősség csínáló avagy sáncz rakóc (Com: Jan. 146).

fegyver-csináló: armamentarius Com: Jan. 104. 128. [waffenschmied]. Ide tartozic a lakatos, fegyver csínáló, tűzes labta mives (Com: Jan. 104).

fegyverdérék-csináló: [loricarum fabricator; harnischmacher]. (TörtT. XVIII. 230).

fűrész-csináló: serrarius Com: Jan. 104. [schlosser]. Ide tartozic a fűrész csínáló és csiszár, a ki reszelővel reszel (Com: Jan. 104).

gyapju-csináló: lanificus C. [wollenfabrikant].

gyoles-csináló: stropharius C. [leinwandmacher].

gyűrű-csináló: annularius C. [ringmacher].

hajó-csináló: naupagus MA. PPBl. [schiffsbauer].

háló-csináló: reticularius MA. netzsticker PPBl.

hám-csináló: sutor bolearius PPBl. [pferdegesschirmmacher]

határ-csináló: finitor C. [ingenieur].

hintó-csináló: lignarius PPBl. [wagner].

hordó-csináló: dolarius C. [fassbinder].

imög-csináló, ing-csináló: indusarius C. PPBl. hemdmacher PPBl.

irha-csináló: alutarius MA. weissgerber PPBl. Az irha-csináló, erszényjártó irhakat ad elő (Com: Jan. 98).

islóg-csináló: bractearius, bracteator; blechmacher PPBl.

kapta-csináló: crepidarius MA. [leistenmacher].

kártya-csináló: chartarius MA. [kartenfabrikant].

kenet-csináló: ungventarius MA. [salbenmacher].

kés-csináló: [cultarius; messerschmied]. Kés csínálónak attunk az Nazur kési nyele czifrálni 1/2 t. (MonTME. I. 161).

keszkenő-csináló: lintearius, stropharius C. [leinwandmacher].

kocsi-csináló: faber essedarius MA. [wagemacher].

korsó-csináló: amphorarius C. [hafter].

könyv-csináló: librarius Com: Jan. 160. [verfasser]. A grammaticusnak szolgál a könyv csínáló és könyvnyomtato, ki könyveket nyomtat és a könyvkötőnek békőtni adgya (Com: Jan. 160).

láda-csináló: arcarius PPBl. [kistenmacher].

lódíng-csináló: [opifex lorotum; riemer]. (TörtT. XVIII. 270).

madzag-csináló: zonarius C. [gürtler].

melkötő-csináló: stropharius PPBl. [brustbindenmacher].

mérég-csináló: venenarius C. [giftmischer].

méz-csináló: mellarius, mellificus C. [honigmacher].

olaj-csináló: olearius Com: Jan. 71. [öhlmacher]. A fa olaj az olaj fákból az olaj csínálótól sajtoltatic (Com: Jan. 71). Olaj csínáló pineze (Nad: Kert. 192).

óra-csináló: automatarius Com: Jan. 104. [uhrmacher]. Óra, magától mozgó szekér csínáló: automatarii (Com: Jan. 104).

orgona-csináló: organarius MA. [orgelmacher].

orsó-csináló: fusarius PPBl. [spindelmacher].

orvosság-csináló: medicamentarius C. [apotheker].

öv-csináló: zonarius Nom.² 295. [gürtler].

pántófély-csináló: crepidarius C. [schuster].

papiros-csináló: chartarius MA. PPBl. [papierfabrikant]. Papiros csínálók is jüttek volna hozzánk (RákGy: Lev. 229).

paróka-csináló: [tonsor; pertickenmacher]. Ismértem egy vidéki ifj legényt, ki órákat töltött valamely parukacsínálóval (Fal: NU. 257).

pérgamina-csináló: membranarius MA.

posztó-csináló: panifex Com: Vest. 54. [tuchfabrikant].

puska-csináló: faber catapultarius PPB. [büchsenmacher].

rosta-csináló: cribrarius PPB. [siebmacher].

saru-csináló: calceolarius C. [schuster].

sátor-csináló: scenofactor Kr. [zeltschneider]. Az ő mesterségén való volt, tudni-illik sátor csináló (Mad: Evang. 561).

serpenyő-csináló: [faber lebetibus; pfannenschmied]. (Mészék. 31).

sólya-csináló: solearius MA. [schuster].

szag-csináló: odorarius C. [parfumeur].

számszérij-csináló: bullistarius C. [büchsenmacher].

szög-csináló: clavarius, clavicularius PPB. [uagler].

szekér-csináló: plaustrarius C. [wagner].

szekérnye-csináló: ocrearius MA. stiefelmacher PPB.

szekrény-csináló: areularius, scriniarius MA. [tischler]. A szekrény csináló avagy asztalos: scriniarius seu areularius (Com: Jan. 104).

szita-csináló: [cribrarius; siebmacher]. Ha sockaig így meg vackarnac, farkad az szitta csinálóknae iút (Helt: Mes. 121).

szőnyeg-csináló: [artifex parietis tapetis exornandi; tapezierer]. Délután az felséghez fejedelem volt az felséghez király szőnyeg-csinálónál, az holott az egész munkát megnézte urunk ő felsége (Thaly: RT. 1287).

szősz-csináló: minator MA. krämpler PPB.

szűr-csináló: [sartor; schneider]. (TörtT. XVIII. 239).

taliga-csináló: plaustrarius C. [wagner].

tégla-csináló: laterarius PPB. [ziegelmeister]

tü-csináló: acicularis PPB. [nadler].

üveg-csináló: vitrarius C. [glasfabrikant].

üveglablak-csináló: specularius; spiegler C.

vendéghaj-csináló: comae subdititiae textor PPB. [perückenmacher].

vers-csináló: versificus; versmacher C. Magához hivat egy levél hordozó poetát vagy-is vers csinálót (Fr: Szám. 137).

zsindeily-csináló: scandularius PPB. [schindelmacher].

CSINCÁSÉR: boja C. manica MA. [fessel, kette]. Mikentli birnac az rabbal; labain, kezen ezinezer, láncz (Mel: Szám. 494). El kopót a rabszagnac csincsére (Prág: Serk. 1008). Pokálban sok békó, czynesér, láncz vagyon (Lép: PTük. 1240). Lámbin vas lévén, kezén tsintsér függvén (Tyúk: Józ. Előb. 17). A nem jámboroknak megbüntetésére és megfenyítésére vannak a vesszőc, korbácsoc, csincsérec, beléncsac: manica, numellae (Com: Jan. 136). Tsintsérben és kalodában fekszik (VSzentyl: Pat. 31). Szégyen vallásoknak csincsérjében hánja őket (Megy: 6Jaj H.26). Tömlőcse fenekén a vasuk és csincsérek közt solátoznak (IV.18). Az kezeket is csincsérral bé-zárják (Konst. 28). Keze, lába, dereka erős lánczokkal, csincsérekkel és kalodákkal kötözve vagyon (TKis: Pan. 30). Szíraz malom két ember hajtó, nyakravaló csincszer (MonOlm. VII.528). Az öreg kapuban: ezinezer három, lakatosú (Gér: KúCs. IV.451).

Csincsérös: [catenatus; gefesselt]. Keze volt csincseres és nyaka volt lánczos (Prág: Serk. 737).

Csincséröz: [cateno; fesselo]. A foglyok lánczon tartatnak, kalodáztatnak, tsintséreztetnek (Pós: Igazs. 1665). Egy brassai szász fogattam meg; kalodáztatam, tömlőczettem, csincséreztettem nem kevés ideig (RákF: Lev. 171).

CSINGA, CSINCSA: [tibia; pfeife?]. Ő kolozot, ő miszkált, ő chingát tuda (Zrínyi: ASyr. 186). Az vezér is nagy sok dob, csinesa, török sipok zengése mellett indul (Szal: Krón. 581).

(Csincsás), csinziás: [tibicen; pfeifer?]. Siposokkal mennek már a trombitások, dobosok az-után és a csinziások (Gyógy: KJ. 112).

CSINGOLÓD-ÍK: [amplctor; sich umfassen]. Répa, reték tsingolódnak, tök és diunya hason jár, az ugorkák forgolódnak, kiki mohón lejtöt vár (Fal: Vers. 571).

őszve-csingolódik: ~ Két foenix őszve chingolódik (Zrínyi: ASyr. 220).

CSÍP: 1) pugno C. vellico, mordeo, carpo MA. [stechen, zwicken, beißen]. Az ballác ha igen csipnek és marnak, eső lézen (Cis. G. 4). A darázsok csipni kezdék a testet (Helt: Mes. 291). A so eszi és csipi a lust (Boru: Préd. 306). Gyakom, szürom, tsipöm: pugno (Com: Vest. 143). A jámbor még hírt sem hallotta, mely fájdalmas legyen, mikor embert belől tsipi a gonosz és szíve gyökerét rágják az elkövetett fertelmességek (Fal: NE. 77). Látnom, tsipi az asszonyokat az igazmondás, s még-is vitatták, hogy semmi rosszat nem telekesznek (Fal: NA. 147). Csipnek a bolhák, tetők, legyek (Adáni: Sprachk. 190). 2) [arripio; aneignen]. Mikor a tiszték késlelik, magoknak tsipik a kevés söldöt, el-busul magában, meg unakodik a katona, ott hagyja tisztit, sátorát, mezeit, 's el-tova szökik (Fal: NA. 215).

[Közmondások]. Az őh szűnyog nehezet tsip (Kisv: Adag. 211). Tsip az igaz mondás (SzD: MVir. 211).

el-csip: [capio, intercipio, tollo, avello; wegnehmen, weg-fischen, wegfangen]. Ezer öt-száz ötvenegyben Tömösvaratt és Szólnokot el csipé (Pázm: Kal. 441). Hozzás adott az szent iráshoz és elis csipett benne, nyírte, szabta (Bal: CsIsk. 427). Mintem szántóföldemet, kaszálómát a máséval szaporítsam, inkább elszenvettem, hogy más az enyimből elcsipjen, melyért éhiettemek is mondattam némelyektől 1759 (Hazánk. 1219). Az hosszából bizvást el-tsiphetünk negyven egész könyökök (Moln: JÉpül 77). Az görög betőkből, ha némely tszifratokból valami keveset el-tsipünk, könnyen zsidó bető keresedik (261). Reá köszörülük a prokátorokat, hogy el-tsiphessék valamely jámbornak mezejét, szántó-földét, mert szomszéd darab és jó falat (Fal: NE. 102). Azt kívánám, hogy a dának ne nevellyék a magok fő-pénzét usorával, hogy el ne tsipjék felét harmadát, mikor a mester vagy kalmár embert ki kell fizetni (Fal: NA. 172). Bédog isten, el tsipni a soldgyát a katonának, az után méltó panaszt szájában verni, he nagy bűn! (216). Sentségtörés-sol együtt járó orság a szent irásból valamit eltsipni (SzD: MVir. 300).

[ki-csip].

kicsipés: morsinacula C.

lő-csip: [decerpo; abpfücken]. Ezt az érdemes kisasszonyt virágjában csipte le a halál (Fal: NU. 313. SzD: MVir. 208).

még-csip: [pugno, mordeo; stechen, beißen]. A hangya a nudarásznac a lábán fel mászkálá és erőssen meg csipe azt (Helt: Mes. 391. NémGl 348). Ugy csip meg engemet mint a kigyó (Boru: Evang. 1. 210). Az ilyen családok, mely előbb hogy sem mint meg-csipjen, énekeldegl (Land: Újségis. 1337). Krini-tatár kancsuka töböt fog rajtok, ha kétszer s háromszor elevenen meg-csipi (Fal: NU. 296). Az urtit megcsipvén a Vénus tsalánnya, vezett szorelembe esik (319).

[Közmondások]. A kit egyszer a kigyó megcsip, még a gilisz-tától is fél (Thaly: Adal. 179).

mégcsípés. Szóval való megezipés: hystericis seta (Decsi: Adag. 278).

Csipdel: [vellico; sticheln]. Czipdel minket az istennek törvénye az mi meg vétetett természetünk miát (Soós: Post. 204).

Csipéd: [vellico; sticheln?]. Mindenkoron ugyan vesztene és csipedné a keresztényeket (Titk.Jel. 89).

Csipdés: vellico, pavello C. [kneipen, sticheln]. Mikor az meghaló ember csipdesi az ruhát és tisztogatja, mintha szemetes volna: carphalugia (Sziksz.). Tspidesem, tépem, fürdölöm: vellico; tspidesem, gyötröm: pavello PPBl. Adot énekyl az ikv isten cypdesw, furdalo lelket, zelleteth, zemeketh, hogy ne lasanak mynd ez may napyglan (Komj: SzPál. 84). Elöl, oldalól népében czipdesnek (Bfáz: Castr. 64). Mérges kígyóval hagyod hívetit csipdestetni (Czepl: MM. 118). Sok szikra csipdeste föl-tűrött karokat (Gyöngy?: KJ. 52). Okot adnak nagyot haragosunknak, hogyitt isanoman is tspideshessenek rajtunk (Fal: UE. 376).

el-csipdés: [abripio; wegfüschen]. Az tölök el ne lopattassék, el ne csipdestessék (MA: SB. 126).

még-csipdés: [pungo; stechen]. Az ő gyenge tsirkéit ha a tsalán megtsipdesi, halálos az ő nékiek (Misk: VKert. 314).

Csipdésés: [punctio; das stechen]. Kitétetven a méhek csipdesésének (Mad: Evang. 404).

Csipdéz: [pungo; stechen]. Aemilia sebes nyelve tíz mért-földel előbb futott eszénél, tízes fogókkal csipdezte, akasztotta, kérékre törte Eusebiust a dámák előtt (Fal: NA. 129).

Csipdőzés: [vellicatio; das zwicken]. Onnét az holló ismét ki tekergett a dög tspidezésre (Moln: JÉptül. 99).

Csipéget: [pungo; stechen]. Az irigység s nyelvesség tsipeget (SzD: MVir. 187).

Csipés: vellicatus, vellicatio, punctio C. MA. [das stechen, beissen]. Tspés, szaggatás: vellicatio; tsalán-tspés: uredo PPBl. Eg mak szem io, eg leg czipesni gonosz, soha senkin nem eshetik isten akarattianekül (Mel: SzJán. 8). Minden fele ostort eg bolhas cipesig szemőigiz [?] isten bochathia (183). E csipések ellen egy rezgelődöl (Czepl: MM. 131). Szunyog csipés (SBalog: TemK. 79). Egy szunyog csipésben is meghal az ember (Kisv: Adag. 34).

Csipeszkéd-ik: obhaereo PPBl. [sich anklammern]. Vala, kihez ragaszkodom, csipeszkedem: obhaereo PPBl. Anyó ne járj ki Gondoshoz, mert az himlő Zsigóba csipeszkedik s onnat Misuba s osztán meghal 1759 (Hazánk. I.144).

Csipet: [fragmen; bischen]. Egy csipetnyi: so viel man mit den äussersten fingeru fassen kann: une pincée (KirBesz. 139). Csipetenként osztogatjuk a kenyeret (Sam: Cer. 93. 100).

Csipekéd: carpo, vellico MA. [sticheln]. Ezek lőnek feleleti, mellyekkel csipekdi az mi ellen-vetésinket (Pécsv: Fel. 93).

[Csipledőd-ik]

még-csipledődik: [laxor; locker werden?]. Ajándékért ajándékot nem küldött; ezzel is megcsipledődött a kötés (MontME. V.79).

1. **Csipő:** pungens C. [vellicans, carpens, mordax, acris; stechend, stichelnd, beissend, scharf]. Czipő-láb, rük-láb: chelae (Major: Szót. 137). Csipő iz (Nad: Kert. 73). Irtózat a tsipő-mondásoktól (Fal: NA. 126). Az ifjuság egyszer-kétszer fel-veszi a tsipő veszsőt, a pirongatást, az után meg sokallya, rugóldoz ellene, megkötöi akarattyát (Fal: NA. 204). Eltűnni a csipő tréfát és nem adni mássát (Fal: UE. III.84).

Csipős: mordax, acerbus MA. [beissend, scharf]. Tspős izű: acidulus PPB. Sár fysz. Az levelei darabossak es chypős izűiek

(BeytheA: FivK. 18. Zvon: Post. I.121). Luther szokás szerint csutós, csipős (Bal: CsLsk. 85). Ott itam olyan csügört, a jó borhoz szokott urak sem ismerték meg, hogy csügör volna, olyan édes csipős vala (Cserei: Hist. 237). Istenemnek tsipős bora büneimért juttatott siralomra (Thaly: Adal. 155).

Csipősség: acrimonia C. acritas, acritudo, mordacitas MA. [schärfte].

[Csipetet]

Csippető: 1) pertica Com: Orb. 105. [volsella; zwickzange]. Csippető vas: harpago C. MA. Kemény csipetetűel meg szorítottát a nyelvet (Helt: Háló 229). Csippető forma horogra, fogóra nem volt szüksége (MA: SB. 144). 2) [tendicula; schlinge]. Csipetűbe eyt (MA: Préd. 298).

Csippetőd-ik: [coarctor; eingeklemmt werden]. A fa hasadás-közé tsipetődök karja (Pázm: Kal. 664).

CSIPA (czip-szomó FortSzer. chypa BeytheA: FivK. 135. copas TihC. 46): gramine MA. [augenbutter]. Szemnek száraz tsipája: xerophthalmia PPBl. Czigámál talalod meg elveszett marhadat, czip[?]szomó kirázza borzos szakállát (FortSzer. K3). Az tñ szőlő levet ha borban meg izol, kiűet ront, zőmeidnek chyp-pait el vezti (BeytheA: FivK. 135. MNYil: Irt. 170). Csipáját törtötte alsó üngivel (Thaly: VE. II.34).

[Csipalagos]

Csipalagoskod-ik: [lippio; triefaugen haben]. Csipalagoskodni kezdet a szeme (Laud: UjSegits II.81).

Csipalyagosság: [lippitudo; triefängigkeit]. Nézz a szem-füokra, tsipalyagosság, s vér száll az olyanokra (Gyöngy: Char. 108).

Csipás: lippus, lippusos, graminosus MA. [triefängig]. Az kised germőknek igón art az napnak fene, mert zőmeit copassa tezi (TihC. 46). Czipas szemű, czomos hatu, santa es pelp (Szék: Krón. 171). Az csipás, könyves szemöt mosd vele (Mel: Herb. 6). Czipas, pillagos, szandal (Born: Evang. III.400). Csipás és vakos ember (Decsi: Adag. 155). Szemec czipas, pecezenies (Decsi: Préd. 31). Az palma fa gyömölche maguat főzd meg egy fazekban, eghesd meg, borban oldh meg, az chypas es könyves szemöt moshatod vele (BeytheA: FivK. 19). A csipás szeműek a napnak ágaira vakolnak (Mad: Evang. 284). Az meg-sertetet tsipas szemek nem szenvedhetik a ragyogó napnak tündökletet (DBón: Részegs. 110). Annyira győzőm én az rut chipás ebet (Zrinyi II.124). Nyisd fel mar a csipás szemeidet (Matkó: BCsák. 226). Az alma-fát a csipások és borbélyok-is, a mint szokták mondani, esmérli (Nad: Kert. 130). Hogy nyitod föl csipás szemed hitvány molárlegény (Thaly: VE. II.69). Nyughatatlan derekával, csipás szeme forgásával szeme úgy jár miut a csép (Fal: Vers. 882).

[Csipásit]

Csipásítás. A szem sirással, pokol füstinek tsipásításával szünetlen tellyes (Pázm: Préd. 1080).

Csipásod-ik: lippior MA. [triefängig werden].

Csipásság: lippitudo MA. [triefängigkeit]. A szem csepegő csipásság a vakságnac elől járó készítése (Com: Jan. 56).

Csipáz-ik: [lippio; triefen]. Csipázik a szeme (PP: PaxC. 54).

Csipázás: [lippitudo; triefängigkeit]. Orr, szem-folyás, tsipázás: lema PPBl. Szeme tsipázása (PP: PaxC. 6).

CSIPEG, CSIPOG: pipio MA. [zwitseren]. A madár fiak tsipegnak, sibognak, pipegnek (Com: Jan. 35). A veréb tsippelel avagy tsipeg (39. Diós: Préd. 250). Tsipogó rigó, mely alkora mint a kőzönségés rigó, igen hangosan szokott tsevegni (Misk: VKert. 461). Házmunknak garadján fiatal vererek tsipognak fészkekbe (Gvad: RP. 25).

CSIPKE: 1) rubus MA. [hagedorn]. Czipke-bokor: rubus MA. PPBl. Czipke-bokros hely: rubetum MA. PPBl. Rósnak neve, tsipke: spineolus PPBl. Meta incipit ab una dumo que wlo czipkebokor appellatur (Wenzel VII.213. 1246). Meta venit ad chypkebokor (X.68. 1291). Čipke bokorrol nem zednee zölöt (MünchC. 122. JordC. 511). Az eghő cypke bokornak tyze (72°). Moysesys meg mutatta az chypke mellett (Pesti NTest. 149). Kupa egy chypkehez, mely az ew teneryt igen meg serte ees altal gyaka (Pesti: Fab. 71). Szódd meg az chypke es gelegghy-nye bimboit, nagy laput es szep szőlőt, ezeket föld őzne (BeytheA: FivK. 10). Chypke, isten atkozta tönisk (101). **2)** fructus rubi MA. [rosenbeere]. Az rosszina a czipkeje, a ki az virága vtün ott marad, az veseiken könet ront (Mel: Herb. 24). Sokan kőket, vadalmat, czipket, peniszes turot keuantac betegsegekben (Born: Préd. 317). Az rosanak az chypkeket föld meg es ha meg izzod, azzony embernek feier vere folyasa ellen io (BeytheA: FivK. 15). Galagonya s czipke volt gyakrab (bédében (Szentm: Tfü. 12). **3)** fimbria claviculata, limbus denticulatus PPB. [spitzen]. Tsipke a kötösön: patagium PPB. Czipke, fodor, gallér (MA: SB. 220). Czipke, retze, tzerma, galand és pántlika, börtben ezekért pénz tsúsz (Szólódó: Kalu. 7). Az galléra selyommel csinált czipkéből volt megrakva (MonIrók. XI.343). Széles arany-czipke rajta hat sorral (XXIV.176). Két vége czipke (Radv: Csul. II.201). Terzenall váll arany czipkével; narancs szín bársony váll arany czipkével (II.355). Egy fátöl előkötő, szőrselyem czipke körülötte (Gér: KárCs. IV.270. 273. 460). Terzenallja szoknya arany s ezüstből, egyveleges czipke két renddel az allyán (461. 462). Czipke-művből, kövekből és más raritáshol válogat valamit (Fal: NA. 143). Durva fátöl váltja, bija tsipkéinket (SzD: MVir. 454).

[Szólások]. Elsőben javalloja vala ugyan a jesuitai szerzetnek, de végtére eszére jüvén czipkérő tapá fiket (Czegl: Japh. 147). Elsőben föld ide kegyelmét s után csajja czipkéro a vétkeket (Czegl: MM. 297). Az hamis tanítókat czipkéro kell csapni, ha jól nem akarnak élni (Czegl: Tromf. 40).

[Közmondások]. Nem bátorságos a czipke-bokor árnyékában aludni (Hall: Paizs. 67).

eb-czipke: rosa canina, caninus rubus Beythe: Nom. 7. Az egyie rubus cypke, az masic eb cypke az az galagonya fű (Mel: Herb. 11).

Czipkés: clavatus, crenatus C. fimbriatus MA. [zackig, gezackt]. Hasogatott, tsipkés, darabokkal, fűrtökkel ékesített, turkán szőtt, tsonttal rakott: segmentatus PPBl. Czipkés szoknya (Radv: Csul. II.336). Reczés, czipkés, ahrosz alá valo kendő (Gér: KárCs. IV.272).

Czipkéz: [dento, serro; zacken]. Tsipkézett: pinnatus, dentatus, serratus; tsipkézett kötös: vestis patagiata PPB

még-czipkéz: ∞ Meg-tsipkézi a fát: crenis incidit; meg-tsipkézi a ruhát: limbos adsuit PPB.

Czipkézés: intersectio PPBl. [das zacken].

Czipkézet: crena MA. fimbriatio; kerb, spalte PPB. A karimája és külső befolyó tsipkezeti iránt még nem tud magával meg békélleni; ki fölybe ki aláb szereti merevenyíteni (Fal: NA. 142).

2. CSÍPÓ (chipebe Jésus Sirah. ES): femur, coxendix MA. [hütte]. Illete Jacob chiponee forgo chontyat (Holt: Bibl. Q). Ha az barom az had czipőyén felaszik, tiszta föld lézen (Cs. G2). Mikor valami dolog vagon a bolondnac szűnebe, szinte olyan, mint a chipébe akadot nyil (Jesús Sirah. ES). Ha meg föld az leuel az kakiknak, ha az forgó chyntnak az chypben leusego vagon, kösd roia es igen io (BeytheA: FivK. 39). Czipéjére sántál vala (MA: Bibl. 130). A járovány kőszvény a forgó tsontokban, tsípő tsontokban, tsípő fájának mondatik (Com: Jan. 70). Tsípejének forgó-csontya (Megy: SzAÖrűme. 1061) Meglüté

az ő csípőjének inát (Illy: Préd. II.526). A tsípő-tsonttyát talállyá (Hall: Hllist. III.222). Az mely része az csípőjőket érte, azt ott megakasztották tövel (MonIrók. XI. 314). Megsebesítettnek Jákóbbal, és tsípőjőkre sántálnak (DEmb: GE. 195). Csípőjére tévén kezét, imigyen szóla (Fal: NA. 128). Ha külömben cselekedszünk, heába támasztynk mind a két kézzel tsípőnket, heába tokerjűk ráró módra nyakunkat, mert allatomban derekassan gnyol, katag, gyaláz bennünket a világ (Fal: NA. 181). A munkám tsítsípejű (Gvad: RP. XIV). Sok oldal dült karját tsípejére tette (Gvad: Orsz. 69).

CSIRA: germen MA. sureulus, cauliculus PPB. [keim]. Csírác: thali, aspargi MA. Hagymának a közepin zöldellő tsírája: thalli, thallus; egyenesen fel-nőtt tsírája vagy kórózása valamely fűnek: thyrsus PPBl.

[Szólások]. Szándékodat még tsírájában megfojtják (SzD: MVir. 19). Tsírájában megpashadt írás (246. 269). Vesztette volna-el Isten még tsírájában ezt az erkölcsök veszedelmére nevededett gaszitot (48).

Csírás: germinosus MA. [keimicht].

Csírásod-ik: [evolvor; sich entwickeln]. Az fejedelem dolgai nem igen jó terminusokban vannak, az mint hallom és az mint naponként az dolgok csírásodnak (TörtT. XV.123).

Csíráz-ik: germinasco C. pullesco, pullulo MA. [keimen, ausschlagen]. Ismét meg-növök, ki növök, tsírázom: regermino PPBl. Mikor az Luther és Calvinus győlekedőze csírázni kezde, mind külömbet tanit anuál, a mit az egész kereszténység akkor javall vala (Pázm: Kal. 600). Lassu csírázni az anti-cristusi tévelygés (TükJel. 161). Abból a mit meg rutét, lép (ragado-vány) tsírázik, az bonnan lézen a lép avagy ragado-vány, madár fogó enyv (Com: Jan. 38). Megírni az ariusmus vallás miképpen szakada kétfelé és csírázék a szombatos vallás belőle (ErdTörtAd. 134). Mikor már tsírázik és kiszínlik valami eszetske belőle, akkor sietve sietnek véle a mamma belső kamarájában igyenesen a tűkör eleibe letzkére (Fal: NA. 155). A finom és nemes nevelés nem minden után tsírázik és bimbózik (SzD: MVir. 318).

ki-csírázik: pullulascio, pullulo, progemma, egermino, progermino C. germinasco MA. [hervorsprossen, hervorschiesen]. Elöl kitsírázom: praegermino; ismét kitsírázom: repullulo, repullulascio; viszontag kitsírázom: regermino C. Elöl ki-tsírázom, bimbózom, idején ki-zöldellem: praegermino; ki-tsírázom, kibimbózom; progemino; ki-tsírázom, bemegetem: pullulo PPBl. Az magh ki csirázik (Fél: Tan. 58). Hogy a buza mag ki ne tsírázze a földben, el-harapdálllyá a buzának pupját és tetejtskéjét a hangyák (Tyük: Józs. 303). A kender magot föld meg, míg kitsírázik (Szakácsmest. 127. Land: Uj-Segits 1578). Kicsírázott ob-agyara az magyar cipóra, de megváslík foga bele, lézen még oly óra (Thaly: Adal II.90).

kicsírázás: egerminatio MA. [das hervorsprossen]. Újoman kinövés, ki-tsírázás, meg-bimbózás: regerminatio PPBl.

még-csírázik: [egermino; hervorsprossen]. Ismét meg-tsírázom, bimbózom: repullulascio PPBl. A meg-aszalt lisztből avagy megcsírázott szaldból és komlóból ser főzetetetik (Com: Jan. 85).

[Csírázdogál]

ki-csírázdogál: ∞ A veszet bűnös természetnek munkái ki csírázdogálnak belőle (Fés: GBot. 20).

CSIRÁK: [clens; schützling, glinstling]. Tégedet az fényes portának hű szolgálatjában igazgysok csirák közé számlálván (MonIrók. VIII.111). Hatalmasságunk csirákját meg bősitlik (MonTME. VI.11).

CSIRÉZ, CSIRIZ: colla farinacea; mehlpappen PPB. Csírész, enyv: collabus (Major: Szót. 147). A deszkákat csírész-zel avagy enyvel és hevederekkel edgyben eresztik (Com: Jan.

104). Gyakorta értötven vargák csirizéhez megkopott fogyerét, kaptája széléhez (Thaly: Adal. II.380). Csirézt minden reggel megkellottet keverem (ÖtvMest. 76. vsz.).

CSIRHE: ? La! tiszta fölékben esnének azok a szók, nem költethétk olyan nagy csirhéjét (Pós: Igazs. II.558).

CSIRIPPÉL, CSIRIPPOL (*cherypalees* ÉrdyC. 570. *sirippol* TelC. 24); pipio, fritino, passeris instar strepo MA. minurio PPB. [zwitschern]. A verebcs sirippolum es tollazkodnan (TelC. 24). Kezdenek a pachyria fity nagy rezkettove chyrppelny (Pesti: Fab. 61). A veréb ha reggel igen zayog, visit és csirippel, esőt váry (Cis. G1). Csiripelték ez-előtt-is imez-amaz tudatlan sóczék a Kalauznak némely cikkekolyin aprólékos papírossacsákban (Pázm: LuthV. 2). A ki ellen csirippelték sziszekték (Bal: CsIsk. 198). Ellenkedőt csirippelnek (Mad: Evang. 574). A veréb tsirippel (Com: Jan. 39). Mig Jenőn csiripol, elmulik az idő (RákGy: Lev. 555). Addig tsiripola és tsuszolá a dolgot, míg el nem áltá a királyt (SzD: MVir. 244).

még-csirippél: [effutio; ausplaudern]. Eztyz meg chyrypelek es sybogak az madarfayak az amynoknak (Pesti: Fab. 62).

Csirippelés, csirippolás: [minuratio; das zwitschern]. Mykoron az nagy cherypolestevl egy mas zawaat nem erthetneek, paranchola az zent atya, hogy egye keweesea veztegleleneek (ÉrdyC. 570. Megy: 3.Jaj. II.87). Verebeknec csirippelése (Czegi: Enoch. I.135. Misk: VKert. 476).

CSIRKE (*czerke* Mih: ÖrökÉ. 226. *tsurke* PPB. Tohr: Vigaszt. 5. Illy: Préd. I.494): **1**) [pullus; junges geflügel]. Vess emi a tsirkéknek: *obsipa pullis escam PPBl. Kakas-tsirke: pullaster gallinaeus PPB. A kotlo tik a czirket a gazba meg őrzy (Mel: SzJán. 317). Az fias tiknak tsirkei (Kár: Bibl. I.455). Az fias tikot chirkeivel magunknac peldaul vegyike (Pécsi: SzűzK. 2). Miképpen az fias tiuk az ő apro czerkeivel czelekedik (Mih: ÖrökÉ. 226). Pipe, ludesirke (ACsere: Enc. 231). Az hollók az ő csirkéjeket el szokták hadni (Álv: Post. I.208). Az őlvök el-hadgyák csirkéiket, hogy ragadozásokra szokianak (Illy: Préd. II.276). A jó fias tyúk az emberek között tsirkével bátran sürrög forog (Misk: VKert. 363). **2**) pullaster C. pullas gallinaeus MA. [hühnen]. Tsirke, tik-fi, tyúk-fi: pullaster PPBl. Az tic egybe hija es kotyogia az ő chirkeit (Tel: Evang. I.99). A csyrek el reytlének, ki szalmában ki az csadéban (Lép: FTük. 112). A tyuk, ha csak egy csirkét hordoz is, egyenlőképpen szorgalmatos (Illy: Préd. I.494).

[Csirkéz-ik]

ki-csirkézik: [pullulaseo; hervörspossen]. A szemtelenségnek kotlása által minden kicsirkézik és sibog (Sám: 3Fel. 550).

CSISZLÉR: [lignarius; tischler]. Cszizmazia, csiszlér, pintér csak megcsöndüsedjél, az deáknak egy szavára engedelmekdjél (Thaly: VÉ. II.70).

CSIT. Tarka rumeli vászon, alias tsit (VectTrans. 14).

CSIVOG (*tsivag* Ker: Préd. 399): pipio, pipilo MAI. [zwitschern]. Madárfi-módra szólok, 'zibogok, tsivágok, sivok: pipio PPBl. Czivagni kezd mint az daru és az fecske (MA: Scult. 135). Jeremias ugyan tsivagot mint a fecske (Ker: Préd. 399). Mint a daru és fecske akképpen tsivogok vala (Kül: DobK. A1). Mint a fetske akképpen tsivog vala (Szok: Bals. 151). Mint a daru és a fecske akképpen czivog vala (Nógr: IdvK. 143). Tsziz madaracska még nem tsivogott nálunk (Gvad: Időt. 109). [Vö. CSEVEG]

CSÍZ: *acanthis* C. zeisig Com: Vest. 29. 117. A tsiz avagy páris nevű madárka igen vékonyon és siketen énekelgedel (Misk: VKert. 466). Tsziz madaracska még nem tsivogott nálunk (Gvad: Időt. 109).

Csizike: *acanthis*; *zeichen* Com: Orb. 43.

CSIZMA, CSIZSMA: *cothurnus* C. MA. *calceus obliquus* Nom. 20. *calceus turicus* PPB. [schuh, stiefel]. Tszizma, paputs: *cothurnus*; tsizma vagy saru szára: *sura* PPBl. Tszizmába esett kd: *scrupulus*; tsizma sarkát el-yomni: *calcei talum atterere* PPB. Mezeytelen labbal, nem aranyas chyzmaban (ÉrdyC. 384). Szakada csizmája és ő kapezája, azért meg nem sebesüle ő lába (RMK. III.187). Az csizmabol jisznac (Born: Evang. 1.60. MA: Scult. 224). Akár mellyic lábra illendő és alkalmas csizmak (Com: Jan. 100). Vassal patkollyák csizmáknak az talpát (Szentm: Tűt. 22). A tsizma a törököktől jött a magyarok közzé, az előtt viseltenek sarút (Bod: Pol. 85). Vöttünk egy csizmat, papucsat kapezástul 4 ft 25 d. (MonTME. I.14). Maga számára [vett] egy fekete csizmat 1 ft 35 d. (20). Ajándékban való csizmákat vásárolt Király János Jakab zsidótól 2 csizma 5 ft (34). Bélet szárú csizma (281). Lakatos Mihály patkolt két csizmat (297). Sokan nem csizmat viseltenek, hanem amaz rúncos veres sarut szász módon (MonIrók. XI.342). Mind elrothasztotta az csizmatát nagy sár (Thaly: VÉ. I.219). Sárga csizma, veres nadrag (283). Csizma helyett topányod lész, az is elől hasított lész (284). Réz-sarkantyús sárga csizmam (311). Csak úgy van a ti dolgoatok, mint a kit fel-akasztanak a piros csizmat vonnak a lábára (Thaly: Adal. I.84). Az asszony népének leperses nagy lába, mert tiz esztendeig vagyon egy csizmája (Thaly: Adal. II.350). Magyar katonának félköblös tarsolya, sok lyukú lödginga, kurta szár csizmája (388). Tyzma azoni alattnac való (Radv: Csál. II.8). A hol patkos tsizma nem hág palotában, van ház, hol a gazda megáll pítvarában, s bé memi ha akar, öltözik kapzabam (Orczy: KöltH. 201). Megnem tisztítottad a tsizmatát, sarumat, tzipellősdmet (KürBesz. 16).

[Közmondások]. Illik a lábához a tsizma: *convenit ad pedem *cothurnus*; in *vaginam machaera* PPBl. Fél lába csizmában, fél tzipellésben vagyon (Decsi: Adag. 311). Ha csizmad niucs, bocskort hordoz (Kisv: Adag. 58). Botskorban keresni a tsizmában költeni esik becületre (387).

karmazsin-csizma: [cothurni e corio Carmasino; karmoisinstiefel]. Két karmasin csizmat vöttünk 5 ft (MonTME. I.13). Az kapitány képebeli Kovács Pálnak adott ő kigyelme egy pár karmozsin csizmat 3 ft (100). Noha rossz légyen az ő gatyája, mégis szert tesz karmazsin csizmára (Thaly: VÉ. II.6).

kordovány-csizma: [cothurni e corio Cordubensi; korduanstiefel]. Kordovány tsizma (VectTrans. 2).

lengyel-csizma: [cothurni Polenici; polniseher stiefel]. A kívántat lengyel-csizmak ne kordoványból, hanem jó erős borjubőrből készíttessenek (RákF: Lev. III.342).

magyar-csizma: [cothurni Hungarici; ungarischer stiefel]. Magyar csizmat viseltek, még azt is többire patkó-nélkül; már most kevesen viselnek azt, hanem német cipelfist s strindet 1759 (Hazánk. I.296).

szattyán-csizma: [cothurni e cori ovillo; saffianstiefel]. Szattyán tsizma, szattyán saru (VectTrans. 2).

Csizmás: *cothurnatus* MA. [mit schuhen versehen].

Csizmatlan: [discalceatus; unbeschuht]. Nemcsak ruhátalanok s csizmatalanok lvin hadaim, de lovok is elveszett és az ki meg maradt is, elbecsüztött, téli quartély nélkül hagyatván az vezértől (MonIrók. XV.25).

CSIZMADIA, CSIZMAZIA: *calcearius, cothurnarius* PPB. [schuhmacher]. Kovács, csizmadia, szöcs, varga czéleknek, ötvös és fazekas, asztalos rendeknek, méltó, hogy neveket felírjuk ezeknek (Nógr: IdvK. 15). Teljességgel nem csizmadia, vagy remek által czébben fel nem szabadtatott (Bethl: Élet. 30). Cszizmazia, csiszlér, pintér csak megcsöndüsedjél, az deáknak egy szavára engedelmekdjél (Thaly: VÉ. II.70. TörtT. XVII.222). Mester-emberek: 4 varga, 1 csizmadia, 1 kovács (Gér: KárCs. IV.293. 305).

CSIZMASÁG: [schisma]. Bizony akoron vagyon chyzmasagnak kyuasaga istennek zolgalo leanyabun, nykoron kyuan tudny reythet awagy tytok dolgokat. Mazzor, gondolyad, ha vagyon awagy ha woth the booned gyenervsegnek kyuasaga awagy hewsagnak chyzmassaga (WesprC. 125).

CSOB (subbant Szal: Krón. 128. *csugog* Thaly: Adal. II 123 *csugog* Czegl: BIdorg. 307: [impetus, praecipitantiā; das herabstürzen]. Mince előtte az szüiret meg érnének, nagy csobbal az koporsóban hullának (Prág: Serk. 796).

Csupog: [strepo, murmuro; platschen, plätschern]. Monostorról ehez farol egy igen szép utca; szélin kopog, közén csupog (Thaly: Adal. II. 123).

Csuppan, csubbant: [undus agito; plätschern]. Éppen őszaka lova hátán ülő és csak néha csubbantván lova a vízben egyet orrával, virradt vala meg (Szal: Krón. 128). Ki tudgya, ha vízben csuppannak, engem is utánnok rántanak (Czegl: BIdorg. 307).

CSOBÁN (csobány Gvad: RP. 247): sextarius Pesti: NTest 84. culigna MA. cirnea Major: Szót. 141. [lágel]. Hordó, kád, tonna, désa, tsobán: orca; tsobán, légely, kárt, rotska: culigna PPI. Poharoknak, chobanoknak mosasy: lotiones poculorum et sextariorum (Pesti: NTest. 84). Cheber, chohan, fa masaar (IRMNy. II.84). Őntőző vödör, csobány (Com: Orb. 91). Volt a grófnak tele tsobány pályinkája (Gvad: RP. 247).

CSOBOLYÓ (csobolya Major: Szót. 141): cirnea Major: Szót. 141. handlágel Nom. 34. Öreg fa-palaczk, tsobolyó, legely: obba PPI. A kulesár bort hoz fel, a pohárnac csobolyóbol awagy kannából meg-tölti s oda nyújtja (Com: Jan. 111). Siet Kees-kemétre, hogy jó bor az torkán folya; nem gondolya, hogy végtére osztán zörgene csobolyó szegénynek hátán (KecsTört. II.498. TörtT. XVIII.265). Bort hozattunk tsobolyokkal (Gvad: RP. 158).

CSODA, CSUDA: 1) miraculum, prodigium, ostentum, signum C. MA. [wunder, wunderzeichen]. Ev eleyben nagy zoksagos czuda: lewence (EhrC. 28). Latuan a papi feidelmece a éudakat, kiket tót, moltatlankodának (MünchC. 52). Zent Ferenc es mind w tarisi a cellából ky hertelenkedének ez nagi czodat latniok (VirgC. 22). Jesus es három napon tób czudakat tón, honnem mint teljes életiben annak előtte (WesprC. 21). Zuntalan sok czodakat melieket (wt legien életének ez rezeben megmondának (28). A sidokat Egyptusból nagy sok chodak által kiboza (Helt: Bibl. I. a3). Szokasa istennek, hogy midőn szokott rendkívül valamit akar, csudával adgya jelenségét akarattjának (Pázm: LuthV. 76. 77). A csudák fő-képpen arra az időre szolgaltatnak, mikor ujjontan építettett az anya szent-egyház (Pós: Igazs. II 361) 2) monstrum, portentum C. MA. [ungeheuer, ungetüm]. Ott czodakat lattwnk, mind nag zalass, nag magass embereket Enaknok nemzeteiből mynt egy oryasok (JordC. 147). Szerelem chudája és monstruma vagyok (Zrinyi: ASyr. 12). A nemzes ha megvesztegetődik, szüfletit tsuda, monstrum és darab has (ACsere: Enc. 152). Ha egyhnehány hím-lével meghiutenénk ámtéllő ábrázattyát, ordei tsudát lát nál az isten asszony helyében (Fal: NE. 19). A hitelenség egy reformált nemzetségben tsuda monstrumra mutat (Fal: NA 134. 3) [virtus; tugend]. Vram, nem de to newedben tettwnk o sok uag czodakat: nomine in nomine tuo virtutes multas fecimus (JordC. 374). Es annakokart lezuok law benne sek czodak: multae virtutes operantur in eo (397). 4) mirus, mirabilis MA. [wunderbar]. Igen tsoda: permirus PPI. Nagy choda amecoldas tanada (ÉrdyC. 511). Eellyen rettenetes choda dolog törteneek (566). Csuda szókkal ők megrutoltatának (RMK. III.238). A mit beszél, melly csuda gustusi vadnak (Szeg: Theoph. 23). Az buza nag mozeiczórázie, hosszú inakat czuda bokrokkal felerez (Born: Préd. 358). Choda forteelyokat wet dologban wran (LevT. I.290). Czuda-czillag vezető az pásztrokat (MA:

Scult. 124). Az éten étzaka felesége czoda almokat látot vala (Hlyef: Jephtha. 3). Az emberből lett barom tsudabarom részegség által (Fal: NU. 306). A bőltsesség hasonlú a kénésőhez, melly ha jó közben vagyon, tsuda hasznót hajt (Fal: BE.623). 5) [insolitus, singularis; wunderbar, ungewöhnlich, ausserordentlich]. Tyztóletes mynd mennyen, földön az ew choda malaztus életének mynta (ÉrdyC. 560). Oly czuda megmondhatatlan keppen szerete minket (Mel: Préd. 121). Czuda igen forgattya bölcsességét (Gosárv: MagyB. Cj). Czuda io szerenczéje neki vala (Valk: Gen. 56). Janos az Christust czuda nagy fel magasztalja (Born: Préd. 26). Iunén vagyon amaz soc könyhullatas es az oc, melyet tsoda felette igen bannac (EszT: IgAny. 271). Az papistae czoda zurzuar ertelenben vadnac az Christus kinszenmedesenece erdeime felől (Magy: Nád. 48). A mit Calvinusban tsuda komor ortzával káhoztasz, azon dologt magadban javallasz (Kereszt: PKer. 39). Leirattatik ama iszonyú, csuda ritka dolog (Hly: Préd. 170). Csuda kurta, de igen veszedelmes éjtszakái commendansak (Bethl: Élet. II.296). Az dicső semmit tsuda nagy drágaságnak itélitek (Fal: NA. 139). A ki a mostani világban tsudákat nem téssen, tsuda annak előmenetele (221).

[Szólások]. Tsuda ha otthon nintsen: nárum ni dmi est PPI. Mikor chak az wylaky egyházat felvagan, mennyi fyrtat, azzon embert kynzanak, csoda (LevT. I.225). Balduinus csuda, mint bánya itt a kalafintát (Pázm: LuthV.112). Czuda, ha inad nem szakadtott és eszed száradba nem szállott (Matkó: BCsák. 409). Nem értünk vélek, nem is tsuda: ab is dissen-timus, *nec nárum PPI. Nem czuda, ha megretent ew zozatyára (EhrC. 45). Ha vétek esett a számokban, nem csuda (Pázm: LuthV.80). Nem tsuda, hogy a pórnpé maga bibójét fájdalja (Fal: BE. 588). Ritkan az ég alatt ilyen csuda esett (Thaly: Adal. II.57). Czudam ezen nekem nagy vagyon (Göres: Mátý. 2). Semmi csudánk nem lehet benne (Pázm: Kal. 682). Mindezekben az a csudám, hogy a német hostilitását a fényes portával meg nem tudjuk értetni (Monlrók. VII.111). Szaporodik tsudám, szaporodik gondom (Fal: Vers. 913). Myt zollatunk teebet chodanak chodáyaat róla (ÉrdyC. 511). Csudanál csudább ez magyar, hogy még sem félsz (Thaly: Adal. I.28). A golyóbisokat a vár piatzára csudára rakták rakásban (Mogy: SzAÖröme. 7). Csudára tart (Dési: Adag. 277). Nagy tsudámra volt az: illud mihi *permirum accidit PPI. Azt veszi tsudára, a mit nem ér fel eszével (Fal: UE. III.103). Levelének mássa jutván kezünkbe csudánkkal olvastuk. (TörtT. X.120). Tsudává lenni: *miraculo esse PPI.

Csodál: miror C. admiror MA. [wundern, sich wundern]. Frater Bernald czudaluala ew nagy zupsegerewl (EhrC. 181. My czodalny es diezernyalvo dolgoth esmersz tebenned (VirgC. 145). Chodal uala azon es, hogh öneky zawath erthene (PierC. 70). Czodalok raytatok oh bölcsessseghes sydo doctorok es byraak (ÉrdyC. 189). Kynek zepsegeget nap es hold chodalnyak (199). Azon ygen czodalnak uala: inde plurimum mirabantur (TelC. 90). Es vgy lón, mellyet igen czodallyae vala mind a kunoc (Helt: Krón. 54). Nem gőz vala Volter eleget chudalni (Istv: Volt. 15). Czodalok hadnagyok en ti raitatok (Hosv: NS. 52). Ezen nem gőzök eleget czodalhom (LevT. I.28). El fel neukedék, minden czodállya (BFaz: Castr. A2). Jeremias illyen szókkal tsudállya a gonoszok szerentsjét (Pázm: Préd. 24). Hogy az nag ki nem kel, azt czudállya akárkiis (MA: Scult. 230). Kit hogy ezekért etnek ez a jesusita, semmire nem csudalom (Czegl: Japh. 152). Ne chudál szívedben, uram, hogy ni ketten jöttünk te elődben (Zrinyi I.158).

mög-csodál: demiror MA. [bewundern]. Oly dologt mielec, kim minden ember megczodál (Mel: Sám. 8).

Csodálás: 1) admiratio C. [das wundern]. 2) spectaculum C. MA. schauspiel PPI. Tsudálás, játék nézés: spectaculum spectamen PPI.

Csodálat: admiratio MA. [bewunderung]. Es mynd bel teleenek csodalattal es amelattal (JordC. 714). Zenth Yanos ewangelista csodalattyaban nem tud vala myth mondany (Apost-Mélt. 23). Es nagy chodalattal megbezelec ewnekyk, mynt yarth vona (ÉrdyC. 633). Tsodáltamba alig vettem párit (Gvad: FNót. 31).

Csodalatos: mirandus, admirandus, mirificus C. MA. mirabilis, admirabilis MA. [wunderbar, wunderlich]. Ez csodalatos dolgot sem a gonto sem a gono nem lattac vala (GuaryC. 47). Zennede nagj csodalatos es erws kesertetet (VirgC. 19). Az fraterök az ő csodalatos zeepsegebből megbotrunkozanak (DebrC. 190). Mynden allatok között chodalatosb Cristusnak kereszt fiaja (ÉrdyC. 537). Az atyafiak közül ha omnak csodalatos látás jelentetett (TelC. 3). Elmeye zerynt gyors ees okos, ees chodalatos myndennemý okos trefa bezednek megtalalasara (Pesti: Fab. 1). E tudomany régi es chodalatos (Helt: Bibl. a2). Az szerencse egy előben csodalatos jó színnel mutata magát (Pázm: Kal. 441).

Csodalatosan: mirifice, mirabiliter, mirum in modum MA. [wunderbar, wunderlich]. Az templomot chodalatosson el vegezcek (CornC. 192). Ev hasa vala chodalatoson megdagadott (DomC. 159). Tetezik nekem ez chodalatossan (Zrinyi: ASyr. 52). Az uristen csodalatosan meggátolá utjokat (TörtT. IV.61).

Csodalatosképen: ∞ Ez chyboryomban chodalatos keppen valanak ky faragtatvan menden tartományok (CornC. 193). Yles profetta myndenben chodalatoskeppen eel vala (ÉrdyC. 348). Fel tamaztad fíjath chodalatoskeppen (LevT. I.25).

Csodalatosság: mirabilitas MA. [wunderlichkeit]. Pyspeche felmagasztaltatec: kinec tetemű tiszteltetnee nag gakorlatossaggal, meglátogatattnac a csodalatosagnac okaert (TelC. 11. 45). Isten sommába foglalta minden tsudalatosságát (Pázm: Préd. 735).

Csodalatos: [mirum in modum; wunderbar]. Ky embe reknek iduessenegenek okat igralmassan chodalatosat myelkedven ez ew zentyben (MargL. 120).

Csodalatosul: [mirabiliter; wunderbar]. Az óra el nem jött, mellyen tsudalatosul megsegítse a szűkölködőket (Pázm: Préd. 254).

Csodálkod-ik, csodálkoz-ik: miror, demiror, admiror C. MA. [wundern, sich wundern]. Csodálkodanac Olofernesnee feieldelmi (BécsiC. 19). Mikor lattakuolna ötet, igen csodálkodac őzepségét (32). Csodálkozniac vala ő tanosagan (MünchC. 26). Elalmelkodék csodálkoduan ez ilieten vigasagnak latasarol (VirgC. 33). Csodálkodanak vala az sokassagok (DöbrC. 306). Ez dolgon az nepek nagyon csodálkoznak (JordC. 377). Igeen chodalakozam az gevreg papnak ew tulaydonsagyt (DomC. 305). Tsaknem panaszkodva tsudálkoztak ezen a világnak fonákulfordult folyásán (Pázm: Préd. 24). Nem győzők eleget csodal kozni (Bal: CsLsk. 302).

el-csodálkodik, el-csodálkozik: [admiror; sich wundern]. Ez igeket mongia vala el amelkoduan el chodalakoduan (VirgC. 82). Meghaborodék, el chodalokodék, el emléke ees földre esek (PeerC. 22). El csodalokozék ez latason (JordC. 729). Haluan az Jezus el csodalokozék (Fél: Bibl. 11).

még-csodálkozik: ∞ Ez latasnak nagy voltan meghodalakozvan, ew anyanak meghlyrdeté (DomC. 6). Oli dolgot teszök, hogi egeezh Alexandria megesndálkozik raita (DebrC. 164. ÉrsC. 107). Az seregek meghodalakozanak az ew tudomanyan (Pesti: NTest. 14). Meg csudálkozam es nagy csudam lón raita (Mel: SzJán. 403).

Csodálkodás, csodálkozás: miratio, admiratio C. MA. [das wundern]. Meg nem zőnem csodalakodastol (NagyszC. 21). Nem győzőm tsudálkozással a mai evangeliomban (Pázm: Préd. 22. 103).

Csodás: 1) mirus, mirabilis, prodigiosus, mirificus C. MA. [wunderbar, seltsam]. A ruhák ne legyenek csodások azaz csodalatosan szemesek vagy hasogattattak (Mad: Evang. 452). Megadtad oltárunknak az ő tsodás erejét (Fal: Vers. 884). 2) monstrosus, monstificus, portentosus C. MA. [ungeheuer]. Csudas gyermek (Sám: Cer. 60). Természet ellen formáltatott, csudás tündér (TKis: Pan. 65).

Csodásan: [mirifice; wunderbar]. Csodásan paranczol, és megszűnic az laboru (Zvon: Post. 1336). Csodásan eselekedik (MA: SB. 53). Csodásan ragyogó fényes csillag (Csúzi: Síp. 38. 246. 280).

Csodásit: mirifico C. MA. [wundersam machen]. Tugátok, hogy vr ő zentit csudaseyta (DöbrC. 17. KesziC. 5. KulesC. 5).

Csodásul: [mirifice; wunderbar]. Te iog kezöd csudasul el vezet tegedet (DöbrC. 100). Ystennek anyanya leányát, keerveen hogy őth oltalmazya, kit adot wala csodasul (ÉrsC. 453).

Csodatekony: miraculosus; wundertätig WF. Tsodatevő ember, csodatekony: vir *miraculose clarus WF.

CSOK: osculum, svaviu C. MA. basium Com: Jan. 183. [küss]. Ott ugyan könnyezvéen mind kettőnek egy-egy csókot ada (RMK. III. 34). I' csak szemmel, czokál, őlelesuel czal, mint Eva Adamot (Mel: SzJán. 249). Minden bája szerelemre való katzérság, csokok, sőt az csmány és fajtalan gondolatok is szentelen orczátlanságok (Com: Jan. 183). Duplazzák chokokat egymás szája körül (Zrinyi: ASyr. 220). Az szép nymphák chókot hánnak rám úton mentemben (Zrinyi II.109). Ottan mely keduesek volnának az szép szók; annál inkább azok közzé egyvelőlt csók (Thaly: Adal. I.132). Egyrül másrul ez-is az-is kérdezek, az kik közzé csók is olykor egyveledik (157). Egyik a másikkal ortzáját tele rakta nyálos tsókkal (Fal: NU. 307). Sok kezek közt vásott nyaka, tsókkal kopott két ajaka (Fal: Vers. 882).

Csókol: basio C. osculor, exosculor, svavior MA. [küssen]. Ez, hog be őttem, nem zönt meg csokolua ew labaimot (DöbrC. 417). Olyan a török nemzet, a mikor jól teszen vele az ember, akkor a földet is csókolja, ha penig valami állapotot ir, akkor könnyen elfelejtkezik (MonIrk. XV.233). Zefirus tsókola szélével (SzD: MVir. 75). Édesse küldötte levelét tsókollyá (95).

még-csókol: osculor, svavior, deosculor, exosculor C. MA. [küssen]. Meg ewlely uala es meg-czokolawala ew labayt (EhrC. 64). Zayath meg-chocolad (PeerC. 138). Az hazy atya veneen az ew fyat ew karyay kevzyben es meg chokolvan hozak zent Margyt azzomnak koporsayahoz (MargL. 160). Valakit meg-czokolandok, az a kit meg-akartok fognotok (WesprC. 63). Chokolvad meg az jazolba fekev gyermek Jezusnak edes labayt (CornC. 78). Zent Damascosnak reyet tarta megchokoluy az eo fíjainak (DomC. 156). Monda ewneky zent Peter: chokold meg ez koporsoot (ApostMélt. 49). Meg czokolya uala labayt (TelC. 41. Fél: Bibl. 47. 79). Itten meg chokolá bék kezét Zrininek, mert engedet az úr méltó kérésének (Zrinyi I.70).

Csókolás: basatio, svavitatio, osculatio, exosculatio C. MA. [das küssen]. Juda czokolással arulod-el embőnek fyat (WesprC. 65). Zent Damascos atyank esueen zent chokolasra monda zent Ferencnek (DomC. 179). Scut Ante azzomnak ő csokolasa es zaruadokasg yarasá (TelC. 141. GümC. 144).

Csókolgat: dissvavior MA. [wiederholt küssen]. Galamb módra csókolgatui: columbare C. Kezde csókolgatni az poklos (VirgC. 100). Orchayat chokolgassad nagy tyztességgel (CornC. 79). Czokolgattyák vala hivet (JordC. 776). Anne edesseget veznek vala, hog az talakat chokolgattyák vala (DomC. 318). Annak wanna fíel kelween megőlegetee, chokolgataa ewket (ÉrdyC. 580). Nagy éhség támadá, kezdék csókolgatni a galambszart, kivél ők sóznak vala (RMK. II.22). A jártok földét is tsókolgattyák (Pázm: Préd. 948). Ma tsókolgat, bolnap siróban juttat

(Bal: TemK. 156). Nézi, ha eleyben futhatna, megölellhetné és csokolgatná ötöt (Lép: PTK. I.136). A dajka csokolgatván az ő szoptatását emlível szoptattya (Com: Jan. 44).

még-csokolgat: desvavio, basio C. MA. [wiederholt küssen]. Kezet fog és megehokolgataa (ÉrdyC. 450). Es mennyei narmattal emegmeth megl ente és megl terelwen en orchamat megl csokolgatá (ÉrsC. 107).

Csokolgatás: basatio Com: Jan. 183. [das küssen]. Ayakak Isten fya cokolgatatasnal megistenesöltek (NagyszC. 119. Pázm: Préd. 1126).

Csokolkoz-ik: dissavioi SI. [einander küssen]. Igasság, békesség együtt csokolkoztak (Gvad: RP. 544).

CSÓKA: gracus, monedula C. [krähe]. Egi csoka kepeben az őrdög kezdé orcaia előtt röpösnie (DebrC. 221). Neki yelenek pokolbely ordergh egy fekete czoka kepeben (ÉrdyC. 244). Az keselyrewl es chokakrol (Pesti: Fab. 13). Mint ég bagoly, ég czoka es fekete meg baza ünnek a papistac a baluanozó mise helye (Mel: Süm. 362). Golya kőröm, variú lab. Az hegy hegős mint a chyokanak az orra (BeytheA: FivK. 88). Bőrdönkődik borzat fekete cziókánk (Zvon: PázmP. 257). A tsoka avagy szajko tsatsog (Com: Jan. 39). Az éjjeli varjak a galamboknak és tsókáknak tojsit felhajlászszák és megisszák (Misk: VKert. 497).

CSOKOLÁDÉ. Eusebius bőcsületesen fogadta, annak rendi szerint kínálta egy csöszö cioccolatával, de a damak mentegeték vala magokat (Fal: NA. 130).

CSOLLONG: [sallang?]. Daru lábat, szarka orrát, nyomorult németé; görbe hátú, mert lenyomta füstös muskotéra. Tízkes madzag, apró csollong, lompos az gatyája, tátva nyitva mindeneknek nagy élhel-holt szája (Thaly: Adal. II.88).

CSOLNAK, CSÓNAK (czanac MA. czolnok EhrC. 26. tsónok C.): linter, cymba, scapha C. MA. [kahn]. Sajka, folyó-hajó, tsónak, halász-hajó; lenbus PPBl. Beytfew zeredara viradolan egy czolnokott czynala (EhrC. 26). Iesus az ő cönokogham uagi halazo hainioqban zaluau, kezdeli a nepet tunitania (DebrC. 3). Myth hattatok tő? egh rozli haloth, lukas czolnokoth (Apost: Mélt. 36). Toldi csolnokból bátran fegyverét kiraká, ő csolnak-ját vizen elboesitá (RMK. IV.245). Aligh lehetének megtartói az cziolnoknak (Fél: Bibl. 226). A gyernekek jádzuai szoktanak a tekét, a tsürkök, tsonokok közötté hajtván (Com: Orb. 279). Men-jetek által a Tiszán, egy-egy csolnokot is vigyetek (Szal: Krón. 70). Tiz csolnokot adussan a keze alatt való csónokokból a kuruczok szükségéire (MonRók. XV.534). Víznek való csónok és nagy szercesen dio (Radv: Csál. III.353).

halász-csoltnak: horia MA. [fischerkahn].

CSOMBOK: [nodus; knoten]. Gyujts fel atyafi szeretet fáklyáját, a szép egyességné késő meg csombókját (Orczy: KultSz. 56). Ki a természetnek addasi vizsgálta, tsombókjának végét sehol sem találta (242). [Vö. CSIMBÓZ]

CSOMBOR (csomba Váli: OrvSz. 56. csombor Fely: SchSal. 30): pulegium MA. [polci]. Pölci, póli, tsombor, putnokfü: pulegium; bors fű, tsombor: saturia PPBl. A csombor két fele; egyik pulegium azaz polay; a másik igen apró leuű, de ez is ugyan csombor, hasonló a polayhoz (Mel: Herb. 107). Chyombor auag közueny menta (Frank: HasznK. 17). Chyombor, közueny menta h. o. podagraria mentha (Beythe: Nom. 7). Rekettye chyombor vízében idd meg az maguut, iol purgal és foyhántul megmeuth (BeytheA: FivK. 16b). A csombor mérges, fekete sárt gyomrodóból elkítol (Fely: SchSal. 30). Csomba vagy csombor fűnek vagy pulegiumnak maguut és virágját horbu inni hasznos torok-gyék ellen (Váli: OrvSz. 56).

CSOMÓ (czimó Bal: CsIsk. 146. fő-csomóz Helt: Mes. 358): 1) nodus C. MA. [knoten]. Gomb, tsomó: nodulus; füstök tso-

mója: *nodus crinium; füstöknek nagy tsomóba kötése: *sug gestus comae PPBl. Az nádnak az gyökereen termő, lagy, list szilbasu gyöngyöket avagy darab chyomokat ha megtörő, az testben szorult vasat es tőüssit ki vonza (BeytheA: FivK. 12b). Életnek chomójában lészen az az erős lészen (MA: Bibl. I.270). Ti nálatok ily kötőm nem kötök az cziomokat (Bal: CsIsk. 116). Azon városban az Gordiusnak bajos csomóját szablyaval el vagdallya (Forró: Curt. 38). Isten oldozza fel ötöt búnei csomóból (Czegl: Jiph. 108). A lelek az élet után életnek csomójában lészen istennél (Czegl: ORoml. 258). 2) tuber C. MA. [geschwür, buckel]. Tsomó, domb, pöfödék: tuber PPBl. Egy gyermek, kynec sem keze sem labay nem valónak, de nem-mew fűl dagadot chomok valónak helyette (ÉrdyC. 404). Görbe hátú es nagy csomoc rayta (Helt: Krón. 45). Bibireső és akar melly csomó, butkó megruténac (Com: Jan. 54). 3) fasciculus PP. [manipulus; bündel]. Kákából kötött tsomó, mellyen úszni tanulnak: scirpea *ratis; türedék, tsomó papiros: segestre PPBl. A meel chomoot talál zaiaban, ad een erettem az ado zeedeknek (ÉrdyC. 552). Kőnyueknek cziomója: fasciculus librorum (Salúki: Erasm. 58). Egy táskát tsomó fűgűel megraká (Kár: Bibl. I.494). Pénzeknek csomója (MA: Bibl. 140). Tegnap egy csomo levélű küldtem Miskolcz felé (KákF: Lev. I.297). 4) [caterva; gruppe, haufe]. Magán ugyan egyike sem bűn, mindazon-által egy tsomóban vevén fele sem ártatlanság (Fal: NE. 84). A világnak egy tsomóban rakott minden vigasztalása tsak iirő (Fal: SzE. 522). 5) geniculum Ver. [condylus; kniebug, blattwinkel]. Az izetseknek botkók, tsomók: articulum *nodi; ujjad izének tsomojok, bökők: condylus PPBl.

[Szólások]. Csomóba foglal (Deesi: Adag. 38). Bír eszt csomóba szedte volna (SzD: MVir. 129). A német csomóban tartván kevés népetet, omét melly felé illantott, nem tudhatjuk (KákF: Lev. 1179). Élet csomójában van (MA: Bibl. I.270). A ki kákán nem akar csomót keresni, el szenvedheti azt az exclamatiot minden gyomroskodas nélkül (Pós: Igazs. 152). Chak kákán való chomókeresés az is (EszM: Lev. 24). Kákán csomót keres (Fal: Jegyz. 925. SzD: MVir. 275). Ezután szorosabban megkötöm tsomóját: kötve hiszek komámnak (SzD: MVir. 285). Az szép igenis seitten csomót lel (GuaryC. 15).

fark-csomó: uropygium PPBl. [bürtel]. *Farkezomo, kin az tükac, ludnak az farka nő: uropygium MA. Fark-tsomó fark-tsik, püspök falatja: uropygium PPBl.

Csomólék: [fasciculus; bündel]. Előbb a földet és csomolyék vesszőket szaporán hozatnék (SzD: Krón. 368). Ha edgy eretnekség elag okot szolgáltat a kárhozatra, mennyivel inkább a fellyebb elé hordott eretnekségeknek csomolyékja (VárM: Szöv. 279). Mikor ötet kezem alá vettem, gazdag csomólékját mindjárt elrejtettem (Gyöngy2: Char. 88).

[Csomólkoz-ik]

őszve-csomólkozik: [confector; sich zusammenwinden]. Meglátod ott az békák között azokhoz hasonlóképpen őszve csomolykozván heverni (DBin: Részags. 66).

[Csomólod-ik]

egybe-csomólodik: ∞ A kegyok, minden nőznek, ugy egybe csomolyodnak, hogy tsak egynek láttassanak (ACsere. Enc. 212).

Csomós: 1) nodosus C. [knotig]. Csomós gyökér: radix bulbosa MA. A gúles földgűn termő és rántos gyfmőléz (KNagysz. 1658). A nádnak csomós izei (Mad: Evang. 275). A nádszálak közben közben csomósak (Com: Jan. 33). Alig támogathatta magát csomós bottyával (Fal: TE. 705). 2) bulbosus C. MA. [knotig, hűckerig]. Csomos huta (Valk: Gen. 22). A keskeny homlok disznói, a kiálló, pupos, tsomós számári elnéne jele (Com: Jan. 47). Csomós kőszvény (Hall: Paizs. 437).

Csomósít: nodo; knüpfen Ver.

föl-csomósít: accomo PPBl.

még-csomósít: [nodosum facio; knotig machen]. A feiedben ftközött, kit vagy megis csomósított, hogy (Bal: CsIsk. 40).

Csomósod-ik: tubero MA. [knotig werden].

föl-csomosodik: [contubero; knotig werden, aufschwellen]. Oly gyakorta ymáthkozik, hogy terdee fél chomosot [így] vala (ÉrdyC. 287).

Csomósság: nodositas MA. [knotigkeit].

Csomóz: nodo, comodo MA. [knoten machen].

belé-csomóz: [intorqueo, concludo; einpacken]. A császár bekességére vivék, az esztendőnként járó 30 ezer aranynak fényes portára való beszolgáltatását is belé csomózáik (Monlrók. VII.31).

öszve-csomóz: nodo PPBl. [knotig machen]. Öszve-csomózom, öszve-gombolom: connodo PPBl.

Csomóz-ik]

föl-csomózik: [extubero; aufschwellen]. Nyaka felliamolt és fél czumózott vala (az ökröknek) (Helt: Mts. 358).

még-csomózik: extubero C. [aufschwellen].

mégcsomózás. Fának megcsomózása, varasodása: articulatio PPBl.

öszve-csomózik: [conglobor; sich zusammen drängen]. Fürtösön öszve csomózott méh: *uber apum; öszve csomóznak a méhek: apes in rotunditatem *compactiles PPBl. Szőrit kefélte, mely öszve csomózott, aztat le metélte (Gvad: RP. 15).

öszvecsomózás: nodatio PPBl. [verknötung].

Csomózás: 1) nodatio MA. [verknötung]. **2)** extuberatio MA. [das aufschwellen].

CSOMORIKA: ramculus sceleratus SI. [wasserschierling]. Ez szinte mint a torsika vagy csomorika, a kívül meghal, valami állat megesi (Mel: Herb. 86).

CSOMOSZOL: frango, quasso SI. [mosten]. A szőlőt megkell szorítani, csomoszlani, minek előtte abból bor szüretnek (Mad: Evang. 192).

CSONKA: mancus, mutilus, muticus, defectivus C. [verstümmelt, mangelhaft]. Az oltarra ne yarólyon szolgálni, ha czonka leend (JordC. 108. 856). Nem lezón oth czonka embőr (SándC. 8). Nagy sok vakok, santhaak, chonkak es poklosok vyagztatanak meg (ÉrdyC. 402). A tsonka toromba vetni (parausolá) mint árulót (Monlrók. III.130). Job tenekd chonkam bemened az eltre (Pesti: NTest. 91). Czonka vagy éktelen tagú (MA: Bibl. 1.109). Veszni tért kis hazánk forogsz mely sok koczkán, régi szép épséged mely miatt áll csonkán (Gyöngy: MV. 12). Fél dügök avagy vakok avagy csonkák (MonTME. I.177). Egy nysztal bélielt czonka uju mentem vagyon (Radv: Csal. III.225).

csonka-bonka: mutilatus MA. [verstümmelt]. Valahol chonkat bonkaat, santhaat, vakot tala[la], mynd chazaar palotaya eleeben gyötee ewketh (ÉrdyC. 468). Mynd chonka-bonka, kloor, beteg el feledween ew nyavalvagokat, hamarsaggal syethnek vala choda latny (514). Velec hozuan czonka-bonkakát (Helt: UT. DS). Azzal káromkodnak, hogy mi a szent írást fogyatkoztnak, tsonka-bonkának, elégtelennek vallyuk (Pázm: Préd. 394). Az papistak az sz. írást csaknem az ispotályban rekesztik, mert ezt czonka-bonkanak, fogyatkozottnak, elégtelennek nevezik (Pázm: Kal. 299). Szegényecz, czonkabonkác, sántác, vakoc (MA: Scult. 710). Mitsoda ortyeaal merük az z írást tsonkanac bonkanac mondani? (EszT: IgAny. 235). Még a tsonkák bon-

kák sem illethnek otthon (Kísv: Adag. 209). Theoretice keze lába lehet beszédednek, mindazonáltal tettében, in praxi tsonka bonka (Fal: NE. 73). Tsonka-bonka udvariasság ez (Fal: NA. 201).

csonkabonkaság: [mutilatio; verstümmelung]. Hálát adok felségednek, hogy a kór betegségektől, csonka-bonkaságtól megmentettél (Pázm: Imáds. 126).

[csonkabonkit]

még-csonkabonkit: [mutilo; verstümmeln]. Igen meg-csonkabonkítá agaitól (Czegl: MM. 20).

Csonkás: [defectivus, vilis; mangelhaft, geringfügig]. Tilalmas erdő egy vagyon, Csonkás nevű (Gér: KárCs. IV.318). Elmerdejek valami litván csonkás vagyon (327).

Csonkásít: mutilo MA. verstümmeln PPB.

Csonkásítás: mutilatio MA. verstümmelung PPB

Csonkaság: 1) [vitium mutilationis; verstümmelung]. Chonkasaag eseeq reea, hogy nem kezdé dolgot tebetny (ÉrdyC. 653). **2)** [defectus; mangel, fehler]. Ha az isteni tiszteletben való tsonkaságot corrigálták volna (Czegl: Japh. 50). Sok helyen tsonkaság vagyon a görög bibliában (Pós: Igasz. I.32).

Csonkit: mutilo, trunco MA. [verstümmeln]. Elmetszem, tsonkitom: praetrunco PPBl. Az élő fákat uesti, csonkítja (Com: Jan. 103). Ösmerjék meg mostis az magyar kard élet, ki régen tartományoknak is tsonkította szélét (Thaly: Adal. I.123).

csonkit-bonkit: [mutilo; verstümmeln]. Hova mégy magadtól csonkítottat bonkítottat definitióddal? (Kereszt: FKer. 315). Csonkították bonkították a szent atyák írását (Toln: Vigaszt. 122).

még-csonkitbonkit: [demutilo; verstümmeln]. Az tagokat enüre meghelionkeliac bonkichiac (Balassa: Camp. 9).

még-csonkit: mutilo, admutilo, demutilo, trunco, contrunco, distrunco, emanco, delumbo C. [verstümmeln, abstutzen, abstumpfen]. Meg-csonkitom, csak a tsutkáját hagyom, el vagdalom: distrunco PPBl. Az szeles praedicatorok azt kárognák ellenünk, hogy az catholikusok az isten ígését megcsonkították (Pázm: Kal. 450). Mi gonosz félre-tenni a charactert és megcsonkítani a nemes privilegiumát (Fal: NE. 62).

Csonkitás: mutilatio MA. verstümmelung PPB.

Csonkul (megcsonkol ExPrinc. 34): mutilor, trunco MA. [verstümmelt werden]. Barát vivé asszont Beszterczébe, sokan csonkulának, halának nagy dörbe (RMK. III.16).

még-csonkul: ∞ Hogy az ceremoniaknak rendi meg ne csonkolna (ExPrinc. 34). A disztelen mód miatt tsonkulnak meg néha helyes végezésünk (Fal: UE. 371). Ezen kötelesség meg-tsonkúl, ha elvesztjük Mustafát (Fal: TÉ. 648).

[Csonkolkod-ik]

égybe-csonkolkodik: convolver DöbrC. 244. [sich zusammenwinden]. En nemzetsegem elvetetet és eltavozott en tölem, égbe csonkolkodott miként pazoroknak hayloky: generatio mea convoluta est a me (DöbrC. 244).

CSONT: os C. MA. [bein, knochen]. Csontyát leszedöm: exosso C. A ki menyült tsonot helyretemi: reponere ossa in *sedem; a tsonatmat járja a hideg: frigus *permanat ossa; vízi moh, mely a tsonokat öszve forrasztja: conferva PPBl. The chontyduak veley meg azanak (WinklC. 259). Csontot hű belőle ky ne törzetek (JordC. 696. 714). A velők is ki jövenek a csontogból (DebrC. 143). A sült báránynak csontyából a velőt kiszedik vala (ÉrsC. 69). Kinek csonttya megtörött, esőt érez (Cs. 63). Ezeknek ő őri minden csonttyókat (Börn:

Ének. 190). Csontal ítétek bokájakat is, az magoktól faragott nyilat melyekre fordíták (Pázm: Kal. 106). A tsont, portzogó, kötözet, iz, rost a testnek részei (ACsere: Enc. 142). Ő chak alig élt, mert feje chontyában nincsen talán egy is, ki volna ép voltában (Zrínyi 165).

[Szólások]. Csak czonttya s az bőre vagyon (Decsi: Adag. 164). Husunk, tsontunk ezt nem tudja, se más párs állat (Fal: BE. 570). Valaki kardjával haszontalanul vág, mondhatjuk föléle: fogatlan csontot rág (Thaly: Adal. II.203).

áll-csont: maxilla C. [kinlade]. Az zamar alla czontya (Vás: CamCat. 644).

boka-csont: talus C. PPBl. [knöchel]. A borgan után a láb talpa vagyon, mely a bokákat avagy boka csontokat, sarkat és talpnak alsó részét a láb újakkal magában foglalja (Com: Jan. 49).

boka-csontocska: talus Com: Jan. 209. [wiirfel]. Boka csontocskackal avagy jegyes tznkosokkal jádzeni a koczkaságér: aleatorum (Com: Jan. 209).

bötkös-csont. Bütökös tsontok, mellyekkel a régiek koczkáztanak: talus PPBl.

csipő-csont: coxa, ischia C. [hüftbein]. Tsipő tsont vápáskája: acetabulum; tsipő tsontnak fájdalma: *ischiadicus dolor PPBl. A csipő csontot alát a forgó csontokon alól a czomboc vadnac (Com: Jan. 48). Far-tsiga, tsipő tsont (Com: Orb. 83).

éb-csont: [os caninum; hunds-knochen]. Valamely eb csonton rágódik, el-hid, hogy húst nem kaphat (Pázm: LuthV. 298. Tof: Zsolt. 36).

[Közmondások]. Eb-tsont hamar bé-heged (SzD: MViv. 91).

élőfánt-csont: [ebur; elfenbein]. Szekere elefánt tsontból készítettett (Hall: HHist. III.114).

far-csont: os *sacrum PPBl. [steissbein]. Mas keppen mettetik az farczont, az kappan (Erasm: Erk. 50).

fiók-csont: os *claviculae PPBl. [schlüsselbein]. Fiók tsont, mely a vállat a mellyékre kapcsolja PPBl. Az gyermeknek az keze tört meg az fiók csontban (FákGy: Lev. 365).

forgó-csont: coxa, coxendix Com: Jan. 58. [hüftbein]. Hátgerentz *forgó czontja: spondylus, vertebra in spina dorsa MA. Mynd az izök, tetemek, forgó czontok heliekből ky menenek (WesprC. 103). A kik az forgó czontba görhéc, nem járhatnak (Mel: Herb. 119). Illete Jacob chipeinek forgo chontyát: tetigit nervum femoris eius (Helt: Bibl. I.G). Az én karom az ő forgó czontairól leszakadgyon (Kár: Bibl. I.530). A tsipő tsontok alatt a forgó tsontokon alól a zomboc vannak (Com: Jan. 48). Ha a buza lisztel a bors fűvet öszvefőződ és a forgó csontra kötőd, farsabát gyógyít (Váli: OrvSz. 49).

hal-csont: [maxilla balaeae; fischbein]. Egy font hal tsontból 1½ den. (VeetTrans. 19).

kérészt-csont: [os sacrum; kreuzbein]. Am az farsabasoknac, kikne az kereszt czont fay, igen io (Mel: Herb. 11). Ha megtörőd (az kereszti tyuet) és vízzel avagy mézzel rea kenyőd, az körözt chont fűdalmaraz igón haznal (BeytheA: FivK. 50).

lapocka-csont: [os humeri; schulterbein]. Finum fringia hegyes töröm lapocka-csontjába akadott (Moulrók. XXVII.47).

oldal-csont: 1) costa C. [rippe]. (Helt: Bibl. I.A4). Felig elrothat oldal czontyai (MA: Sault. 469. Mad: Evang. 119). Az oldal csontot a hónaltól kezdettétvén a szív hártájában végeződnee (Com: Jan. 48). 2) [luxor; gattin]. Az oldal tsontukat tsak kell szeretnünk, vagy akarjuk vagy sem (Mik: TörL. 105). Oldal tsontyával, Zsuzsiával (Gvad: Pösty. 35).

szár-csont: crus Pesti: Nom. 121. tibia PPBl. [schenbein]. Felelele a szakacz a sazar czontot avag velős koczot es az lapiczkan föflül való reszt azaz a szög feiet (Mel: Sám. 35). Vastagabbak az ember szár csontjánál (Hall: HHist. 165).

Csontatlan, csontatlan: exos MA. [knochenlos]. Husos in, tsontatlan falat, husos darab, gyümölsnek héja, a magva között való husos része: pulpa PPBl.

Csontocska: ossiculum C. [knöchlein]. Ven fel egy czontocskát a földről es egy zemesbe varra azt (Helt: Mes. 324).

Csontos: 1) osseus C. [beinig, knöchig]. Az zyz Marianak testhe vote köuer, contos aung őstőuer (TihC. 100). Vagyon egy csontos kalabérom, rakott tatir nyergem (Rady: Csál. II.287). Csinom Palkó, Csinom Jankó, csontos (Thaly: Adal. II.87). 2) [durus; hart]. Kőkény szilvak tsontosok, kemény maguak (Com: Jan. 23). 3) [fortis; stark]. Isakhar chontos szamar leszen es letelepedik két határ között (Helt: Bibl. I.Da1). A peng csontos hazugság, hogy a bérnialást Higimus pápa találta volna (Matkó: BCSák. 417). A furtsaság gyakorta többet végez a tsontos erőnél (Fal: CE. III.47). Baromi tsontos erő (Fal: Jegyz. 933).

CSOPORT (czoport Göres: Mátý. 54. csoport Kőnyi: VM. 77. csoport Helt: Bibl. 1335. csoport MA. PP. MontME. 1363): 1) gleba MA. [scholle]. Hant, tsport: gleba PPBl. A tsportot, göröngyöt ha töröd és morsáld, porrá lézen (Com: Jan. 15). 2) manipulus, congregatio MA. [haufe, gruppe, rotte]. Kőznépnek csoport serege (MA: SB. 47). Tsportban akarják magokat verni (GKAt: Titk. 79). Bátor szóval vitézít biztattyá, csoportyát törökre indittyá (Zrínyi 177). Csoportokban török gyülekezik (108). Olyan fűd talált éppen akkor lemi, kim Bachusnak szoktak áldozatot tenni, es sok csengő-bengő ruhákat felvenni, azokban csoportként farsanglásra menni (GyöngyD: Cup. 627). Az varos töviben lévő szalas erdőben csoporton legyenek (Mon: Irók. XV.133. XXVII.227). Amyi a karucé mint a csillag, csoporton jár mint a galamb (Thaly: Adal. II.308). Ha csoportban létekor az paraszt tisztok ellen valaki beszélne, az olyan törvény szerint megbüntettessek (MontME. 1363—4). 3) [acervus, copia; haufe, menge]. Egy csoport listbe ezerte el magát (Pesti: Fab. 37). Ket szaz csoport tűge (Helt: Bibl. II.210). Oszán az égben nagy csoport tűzeket latsz (Cis. G2). Giapiunak gomboliagia, csoportia (Salánki: Erasm. 58). Tsportra vehetőd sok ohajtásimat, meg-szánnád, olhszem sullyos kinaimat (Kőnyi: VM. 77).

Csoportos: 1) scaber, glebosus MA. [schollig]. Göröngyös, tsportos, hantos: glebosus PPBl. Tövises, köves, tükös, tsportos, mellyen kőnyű megütökzni és el-esü... Sik tér és gyepek út az; nem tsportos, zókógó (Pázm: Préd. 86). Igen sik és tsportos a világ útja (Mad: Evang. 374). A fővényes és tsportos, morsalekos mosó kő a láb tisztásra szolgál (Com: Jan. 14). Esik elődben még oly tsportos út, melyen jó lovad nem oly sebesen fut (Thaly: VE. I.152). 2) cumulus, copiosus SI. [reichlich, vielfach, angehäuft]. Csoportostól öszve-gyülene mindenféle népek (Zrínyi II.30). Tsportos sok szerencsétlenség (Kisv: Adag. 222). Folyogó, csoportos szép sereggel, sokasággal (Bíró: Préd. 126). Csoportos okokkal csak azt vitatod, hogy itthon öszüljenek meg gyermekeink (Fal: NU. 327). 3) complicatus, incomptus PPBl. [struppig, zerzaust]. Nagy az ket cseszi ő neki, haja csoportos, szakalkaja is vagyon mint az kecskenek (SalMark. 4). Ne terítse verő fnyre festet haját, de baglyoson, csoportoson, korpáson és szemnyesen se hadgya fejét (Pázm: Préd. 1133). Nézd csoportos üstökét (Zrínyi: ASyr. 302). 4) [cristatus; buschig]. Tsportos kötszagg-toll fülg alá fejtől (Kőnyi: HRom. 140).

Csoportoz-ik: congregor, convenio Kr. [sich zusammenrotten]. Az római ecclesia tanításának rontására csoportoznak (Pázm: Préd. 294).

egybe-csorportozik: [congregor; sich versammeln]. Tud-ion szoros helyen egybeem csorportozni (Orczy: KöltSz. 152).

ösze-csorportozik: **1)** [congregor; sich zusammenrotten]. Ösze csorportozván Penthesileára rohamak (Hall: HHist. 232). Számítalan sok nép csorportozott ösze (Fal: TÉ. 636). **2)** [con-cervor, accumulor; sich anhäufen]. Ösze csorportozott itletek (Fal: Jegyz. 935). **3)** [complicor; sich zerzausen]. Az szőrt, a ki eszre veszet, ösze csorportozott, el veszi (Mel: Herb. 79).

[Csorportoztat]

még-csorportoztat: [congrego; versammeln]. Jobban meg-kell csorportoztatniunk magunkat (RákF: Lev. II.41).

ösze-csorportoztat: ∞ Seregét szépen ösze csorportoz-tatá, lassu Sziget felé velel el indula (Zrínyi II.110).

(CSOR), CSUR. Ozurviz vagok: permadeo MA. ich bin ganz durch und durch nass PPB.

[Csordit]

ki-csordit: [emanare facio; rinnen lassen]. Jobb kezéből a vért ki-csorditá (Könyi: HRom. 37).

Csordogál: [fluito; langsam rinnen]. Kedvossen csordogáló tiszta víznek forrása (Bíró: Préd. Bb). A vér tsordogál a kardján (Könyi: ÁM. 57).

Csordul, csurdul: effluo MA. PPB. [rinnen]. Épen tsordultig teli edény: cadus ad summo *plenus PPB. Mely bort elhozva, paranchola uele megtevteni egy juég pahart mynd chordultik (DomC. 87). Könnye asszonak rajta nem csordúla (RMK. II.38). Ammely edén csordultig telendik, azt tedd félre (Mel: Sám. 375). Ez vedreket csordultig tölczec (Born: Préd. 94). Vegy ket lat cassiat, tölts faolait chydultig folyól reia (BeytheA: FivK. 75). A mosolygó szemből keserves könyv csor-dul (Gyöngy²: KJ. 70).

[Szólások]. Ha nem csordúl is, czeppen (Decsi: Adag. 326. Kisv: Adag. 202).

alá-csordul: [defluo; herabrimmen]. Az olay fejeről szélllyel alá-csordul (MA: Bibl. V.61).

ki-csordul: [mano; herausfliessen]. A te argumentumod-ból csak értelmének fogyatkozása czordul ki (Bal: CsIsk. 215). A karomkodásnak pohára a tridentinum Conciliunnak átlejeigh meg nem tölt, hanem akkor ngyan kiesordult (VárM: Szöv. 68). Amaz öreg vénasszony hogyha jó reggel fölkel, hurot-tul majd megfúl, a sarkányok dobjaiból sok titty-totty kiesordul (Thaly: VÉ. II.171). Szíve ajakin ki-tsordul (SzD: MVir. 410).

lő-csordul: deflno MA. [herabfliessen]. Atyám elbusula, or-tzján könyve letsordula (Gyöngy²: Char. 18).

Csordulatlan: [non effuse; unverschüttet]. Ezekre az bort nag' kannackal köszönik, kikből csordulatlan, czűppenetlen kellien-hippenteniek (Decsi: Préd. 24).

Csorog, csurog: perfluo MA. mano; rinnen Com: Vest. 135. Hines essőc csorognac (Kal. 1582. Gv). Meliekből artatlan ner chorog (Zvon: Osand. 212). Az hordóból szivárogdik, tsorog (Com: Vest. 24). A nagy sziv, ki előtt bücsülete forog, a mely halált kíván, belőlle vér csorog (Gyöngy²: MV. 14). Ő reá is sűrő zápor csorga (Gyöngy²: KJ. 14). Iveg recipient legyen alatta, kibn csurogjon (Kecs: ÖtvM. 325). Tsorgott szeme egy pár hamis tseppekkel (SzD: MVir. 364).

alá-csorog: [demano; herabrimmen]. Az ő veriteke, mint a vernek ő czűppi, nagi benőn kyőten az ő testen es vgian alá csoroguan raita a földre (WesprC. 59). Es minden felől az en genge testőmön a veer ala csorogva (NagyszC. 36).

el-csorog: diffluo, perfluo C. MA. [zerfliessen]. Dávid is azt kívannya, hogy isten ne engedje az ő könyhullatásit is héjaban elcsorgani (HollPréd. 13).

ki-csorog: [effluo; herausfliessen]. Meltyekből balsamum tsorgott ki (Hall: HHist. I.57).

Csorogás: [fluxus; das fließen]. Az in Jezusom házából ke-gyelemnek csorogásával folytál ki (Ágost: Zur. 274).

Csorgat: [fundo; rinnen lassen]. Zsirját szép fejér tzipónra tsorgattam (Gvad: FNöt. 21).

ki-csorgat: [effundo; ausgiessen]. Ky chorgothath, ky pu-poztath anag klyhamatath: effluentem (NémGl. 263). Veret ki csorgattya (Born: Préd. 58).

Csorgó, csurgó: **1)** fluens MA. [fliessend]. Egy kis csorgó patak egy völgyben vala (RMK. IV.123). Megmossák kezeket a csurgó mősdobul (Com: Orb. 117). A zuhogó, tsorgó patakok, zyorsan alá folyó esső vizek, a mellyektől áradások lésznek (Com: Jan. 11). Miért szépségében magadat el bizad, mint egy czurgo patak, mely vissza nem folyhat, úgy változik szép ortzád (Zrínyi II.102). **2)** fluor, fluentum MA. [bach]. Megszállottam Fejervár felől egy csorgóhoz (MonIrk. XV.436). Egy mély völgyben van ezen hely, de szép csorgók, források benne (XXIII.32). Mikor az ember csorgóból akar inia, meghajol előtte (Mik: TörL. 389). **3)** [tubus, canalis; kanal]. Forrásnak a tsorgója, tsője, a mim ki jó: silanus PPB. Imide-amoda ne ragadtassék kedvünk a világ javainak vékony tsorgóival (Pázm: Préd. 1037). Az Tuncza vize mellett az Szolák nevű csurgón alól (MonIrk. VII.301). Az csorgón véglázadban viz nem jó (XXIV.93). Az melly gazda csorgót akar csináltatni, megalkuszik az mesterral (XXVII.221).

Csorgodoz: [mano; rinnen]. Csorgodozó vízben járó kis halacska halász álnokságát ki sem gondolja (Thaly: VÉ. II.280).

Csurogdogál: ∞ A köszál, kiből csurogdogál, sőt kibuzog, bevelkedve ki forr a Christus (Lép: PTük. I.163).

1. CSORBA: **1)** [mancus, mutilus; verstümmelt]. Nem lezón ott cörba embőr (SándC. 8). Egy öreg, csorba taraczk (Gér: KárCs. IV.580). **2)** lacuna, hiatus MA. [defectus; mangel, lücke, fehler]. Semmi csorba, fogyatkozás nem volt a Christus ald-zatiában (Mel: SzJán. 256). Valamely dolognak csorbaia (Decsi: Adag. 256). Tsorba ne essék ura parantsolatinak végezésében (Pázm: Préd. 708). Csorba nem esett az tudományban (Pécs: Fel. 856). Szégyen nélkül szemlélhetem chorbaimat (Zrínyi I.5). Mind ketten chalatkozunk elménkben; sem te el nem bujtál, sem én jó hitemben: chorbát sem gyalázatot soha nem tettem (II.73). Csorbát tészek ezen hadakban (RákF: Lev. I.627). Bűcsi-letemnek nem esik csorbája (Thaly: Adal. II.111). Alig rőppenik elő a rozsz szó, már is vize tsorbát ejt (Fal: UE. 409). **3)** eden-tulus MA. [zahnlos].

Csorbás: [mutilatus, mancus; verstümmelt, mangelhaft]. El-kezdett, be nem végzett, tsorbás: inchoatus PPB. Fiad nem lészen, csak csorbás leányod lészen (FortSzer. II.3b). Sadechias-nak fejére fordula csorbás hiti jutalma (Magy: ORoml. 42). Csorbás hát-e mondás? (Czepl: BDorg. 171).

Csorbásit: mutilo Kr. [verstümmeln].

még-csorbásit: ∞ Egészből megtsorbásítom, félegitem: deintegro PPB. Ójjuk hát magunkat a gonosztságtól, ha meg-tsorbásítottuk hirünket (Báta: LPrób. 117).

Csorbáság: hiatus, defectuositas Kr. [mangel, lücke]. Fo-gadban is nem lesz csorbáságban másod (Czepl: Japh. 6). Gya-korta eshetik hiba, csorbáság és fogyatkozás a hitben (Pós: Igazs. I.586).

Csorbit: hebeto, hiantem, defectuosum reddo Sl. [verstüm-meln, vermindern]. Kedvet tsorbit a szerentsétsétség (SzD: MVir. 268).

még-csorbit: ∞ Megchorbitaná fényes koronánkat (Zrínyi I.18). Te megchorbitod mi fényes hódnak (69). Másnak jó hírét megtsorbítani (SzD: MVir. 184).

Csorbul: [imminuo; vermindert werden]. Tsorbúlni kezdett köztők a barátság (SzD: MVir. 52).

mög-csorbúl: [mutilor, deminuo; verstümmelt, verkürzt werden]. Valakinek megcsorbult hívsége, lelke ösmérete annak ellensége (Thaly: Adal. II.201). Birodalma megcsorbult, megcsúskénik (Csúzi: Síp. 242). Mivel az egy szerszún nem mind örökén tartó eszköz, megtsorbul, megväsik, ápolgatni kell az megavult jószágot (Moln: JÉpül. 121). Kiigazítani a késnek megtsorbult élet (SzD: MVir. 210).

Csorbulás: [hiatus, defectus; mangel]. Kegyelmes urinkhoz való hívségemnek csorbulása ne legyen (Gér: KárCs. IV.531).

2. CSORBA: jensenum Kr. [suppe]. Ments meg nagy úr isten az inségtől, az hiván, szokatlau, török csorbájátul (Thaly: VÉ. I.155).

CSORBADSIA, CSÖMBÖRDSI: [praefectus militum Turcicorum; jünitscharenhauptmann]. Csömbördsinek az esévi pusztátul attunk 20 ft (MonTME. 127. 160). Abdi csorbacsának ajándékpénzt attunk 4 t. (264). Az fő ispájiak, zalán-csorbadsiaik sarezot füzettenek (Thaly: Adal. I.181).

CSORBAKA: [lactuca leporina; hasenkohl]. Kétféle a disznó kéc; egyik hasonló a rutó fűhöz, emec ezorboka neve. Ez disznókének és ezorbakanak vizét ha iszod, az tőkőrő csö-mört meg gyógyítja (Mel: Herb. 76). Hegyes leude mint az ezorbakanak (90).

CSORDA: 1) grex, armentum C. MA. [herdej]. Lótzorda: equitium C. Az erdőköt el eszik a tsordák: armenta *pascuntur silvas; marha-lópó, tsorda-hajtó: abactor PPB. Barom-tsorda: greguaria PPB. Az pásztorok az felben ezordanal vygызnak vala (ElhC. 49. 88). Megverem a pászort is ellimletnee a éordanne ihli (MűnchC. 64). Lezón Israel nepe tied mikenen apro éorda (GuayC. 56). Angyal a pásztoroknak chordaiek őrizuen nagh örömet lyrdeto (WinkC. 343). Végv fől egy tulkot az byneerth az ezordabol (JordC. 91). E leanyoc én leanyim, e fiac én fiaim, e chordae is én chordaim (Holt: Bibl. I. 13). Ménes csordát ő nagy sokat hajtata, sipost, dobost minden csordának ada (RMK. III.348). Amyin vadnak mint az ezorda (Deesi: Adag. 187). A farkas még az öreg ezordák után is állkodie (Com: Jan. 77). A város ökör-csordája ez idén az tóban vott (MonTME. 130). 2) [grex, caterva, multitudo; menge, haute]. A fiatal dímákat úgy nevelik, mintha a török tsőszár-nak tsordáját akarnák vélek szaporítani (Fal: NA. 154). Nem fáradnak egyébben, hanem hogy tsordával mehessenek az örök büntetésre (Fal: MI. 265). A tsuplások tsordája nagy Párisban (Fal: Tű. 780). Erszény terhelő szolga tsorda (SzD: MVir. 121).

[Szólások]. Derék dolog: három tehén egy tsorda (Fal: Jegyz. 922).

Csordás: armentarius C. [viejhirt]. Az tsordás haláláért az kadianak 1 ft (fűzöttünk) (MonTME. 147).

[Közmondások]. A kinek tehene nincsen, ne fogadjon az tsordást (Thaly: Adal. 180).

Csordásság: pecunia Com: Jan. 77. [viejhesen].

CSORDAK: [cuneus; loge]. Latniia az inték nező kerek gradiesos csordakoknak finyességeket, monda az környit álloknak (Lépp: PÜk. III.67). IV. **CSÁRDA**

CSORMOLYA: melandryum, melampyron, myagros PPB. [külweizen].

CSOROSZLYA: culter praecisorius in aratro PPB plügsch. Az isten haragja éles csoroszlya (MA: Scult. 231). Csoroszlya avagy a metző vas, az eke talpban tétetett lapos szántó lemez felmetti a barázdákat (Com: Jan. 73). Azt írja tsorba tsoroszlyájú azaz fogu Sámbar (Pis: Választ. 75). Item vésit

lapos vas és csoroszla No. 2. (Radv: Csal. II.490). Ökörért isorélni fognak paripákat, a hegyes törökért vesznek tsoroszlyákat (Orczy: KöltSz. 173).

CSOSZ: [traho; schleifen]. Annak rendi szerint tessza s ropja a menettet (Fal: NA. 156).

elő-csosz: [pigre prodeo; sich herschleppen]. Csoszsz elé szívala lő: téged is megborsóznak (Fal: Jegyz. 922).

[Csoszog]

Csoszogás: ambulatio cum leni strepitu Kr. [das schlappen]. Haluan zeut Ferenc az ő labának csezogását, monda neki (VirgC. 42).

CSÓTÁR, CSUJTÁR (tsőtár Pázm: Préd. 413. csütár MonTME. IV.266. tsutár SzBodó: Kalm. 11. Gvad: Időt. 125). dorsale SI. [schabracke]. Chotur egy lora való (RMN. II.170). Utálatos számárta fült, melynek mind-tzapraga, mind-tsőtára, kápja tsak az apostoli köntösök rongya völt (Pázm: Préd. 113. SzD: MVir. 474). Vagyon ketse és tsutár (SzBodó: Kalm. 11). Deák Ferenc uram számára egy tsujtárt vettem (KecsTört. IV.84). Három jeles lovakat, melyeknek egyike aranyos szer-zámmal, nyereggel, ketteje pediglen csujtárokkal felöltöztetve vala, ajándékoza (Moulrók. VII.239). Egy öreg csutár czapragot két forinton adnak (TörtT. XVIII.216). Az ki peniglen elmaradt, ugy mint az rubintok, smaragdok, csutárok, affélét kíváltképpen csutárokat itt nem találhi (MonTME. IV.266). Csujtárt hogy nem vött, azt magunk is akarjuk (282). Tarka csótár és nyereg alá szükséges pakróczok (Radv: Csal. III.360). Parnassuson készült ékes csutár (Gvad: Időt. 125).

Csutáros: [dorsali ornatus; mit einer schabracke geziert]. Két csutáros ló (TörtT. XVIII.68).

Csutároz: [cingo; gürten]. A mi lovaink meg-nyergelve, tsujtározva, és felzabolázva vagynak: unsere reitpferde sind schon gesattelt, gegürtet, und gezümmet (Kirlbesz. 36).

CSÓVA: signum; feldzeichen PPB. A eras, eras holló szava, de olly tsóva, mely sokakat megtsal (Misk: VKert. 397). Révészsd tsóvját üsse fel, Várnánál egyiket, masikat Otkakov sántzániul (Orczy: KöltSz. 154).

Csővél: designo; bezeichnen PPB.

CSÓVÁL (chau tyac Helt: Bibl. IV.218. csóval Kísv: Adag. 71. csavál Gvad: Orsz. 81. 192). agito, moveo, moto, quatio, vibro MA. [schütteln, schwingen]. Tsóválja a fejét: *nutat capite PPB. Mynd karomlak vala hűvet, ezowidwan hű fűyöket (JordC. 511). Fejeiket chaulyalik Jerusalemek leányai (Helt: Bibl. IV.218). Az oroszán megismeré a püszort és farkauul kezdé csóválni (Helt: Mes. 109). Fejeiket csóvallyac, orrolnac (Born: Ének. 190). Tsóvalnámé ti raytatoc az én fejemet? (Kár: Bibl. I.521). Farka tsóváló eb (Megy: 3Jaj. II.62). Ne csóválj farkadat számir (Matkó: B'sák. 224). Farkal csóválni (Kísv: Adag. 71). A fejét csóválta (Gvad: Orsz. 81. 192). Erro tudom tsóválni fogja fejét (SzD: MVir. 143).

mög-csővál: [agito, moto; schütteln]. Megecsóvallya vala fejét (Helt: Krón. 141). Megecsóvalnámé ti raytatoc az én fejemet (MA: Bibl. I.458).

Csőválás: agitatio, commotio MA. das schütteln. Fejöknek csóvalással karomliák és neuetik uala ötet (WeszprC. 100). Fő csóvalással kezczagik (Megy: 6Jaj. 18. Nógr: Idv. 1148).

CSŐ, CSÉV (ch. Ver. csévi Com: Jan. 169. tseő Com: Jan. 97. MA. tsu PPB. MA. tse Com: Jan. 97. cső Lipp: PKert. I.51. MA. tsu PPB. MA. tse Mel: Jób. 17. MA. tsu PPB. MA. tsu PPB. I) tustula C. tubus MA PPB. [röhre]. Puska-tső: catapultarius PPB. Elvagdalni a tsőket, melyeken a vizet valahová bē veszik: *praeidere fistulas, quibus aqua appeditatur; tsőveken üntöző vizek: aquae *fora-

les; sok tsévéjű lámpás: polymyxus PPBl. Haamsokat fel költ, ha orrban finod czéuel vagy náddal (Mel: Herb. 111). A víz mennél magasabb helyről jó, annál helyeb lövellik a tsévében (Pázm: Préd. 675). Ha a forrásunk teljességéből nem szabad merítenem, még is az mennyei csévének likit iletem szájam-nál (Pázm: KT. 431). Sok heleben az kelhekbe ezüst czévek czinalattanae (Zvon: Osiand. 129). Spanyol narcissus, csőve levélű, telles sűrű, hatalmas jó szagú (Lipp: PKert. 151). Pullák vagy polhák: hajduknak való tölesérés csővé, kerekkes hosszú puská (Thaly: Adal. 132). Pár hagymának magvát megégessed, tölesér csőjén ezzel fogaid füstöllyel (Fely: SchSal. 23). **2)** canalis PPBl. [wasserrohre]. Vízhozó tső: tubus C. Tsatornai és tsővéje a Christustul azoknak magadhoz vonásra (MHeg: Preb. 8). A köfal között csőn az víz bé ment az várba (TörtT. IV.53). **3)** siphon C. MA. [heber]. Tsű, tsatorna, fetskendő: siphon PPBl. A ser csapoltaté csővön: promitur siphone (Com: Jan. 85). Nagy hordós borokat fölvonattam, nagy csévéket a fenekékben beverettem (MonIrok. XXVII.101). **4)** fistula C. MA. syrinx, syringa PPBl. [pteife, horn]. Síp, kürt, tső: syrinx, syringa PPBl. Tsőv, síp: fűte KirBesz. 136. Az orgona billegető sípokból, csévékből áll (Com: Jan. 169). **5)** fistula textoria; weberspule]. Az én életem napiai hamarabbakká lőnek a szóvónak az ő vetélőjébe való czűnél (Mel: Jób. 17). Egy forintra arra, és hsz penz arra cheweye (az aranyfonálnak), ez kettőbe egy chev wagon (LevT. I.267). A gyapjú megszövetett és a csővre tekert bél fonalac változnak posztóvá (Com: Jan. 97). Fonalat fouynac a pörgő rockánac tsévé orsójával (97). **6)** [telescopium; fernrohr]. Tsőből nézik az égnek jegyeit (Orczy: Kölsz. 231).

általlató-cső: [telescopium; fernrohr]. Nosza velem edgyűtt nézd meg a sz. írás által láto bosszú csőjén (Szöll: Dáv. 80).

cserep-cső: imbricium MA. hohlziegel PPB.

forrás-cső: salientes MA. springbrunnen PPB.

forrasztó-cső: [tubus ferrunatorius; lötrohr]. Mécsnél nagy lyuku forrasztó csővel meglehet forrasztanyi (Kecsk: ÖtvM. 321).

fuvalló-cséve: [tubus vitro flando] blasrohr Com: Orb. 279.

messzelató-cső: perspicillum TKis: Pan. 62. [fernrohr]. Ezt meglathattuk a sz. írásnak perspicillumán, messzelató csőjén (TKis: Pan. 62).

széleresztő-cső. A nagy lapta felfújatván a széleresztő tséve által (Com: Orb. 273).

[Csévé]

Csévlő (tsorlő PPB. tsüllő PPB. csulő Nom. 50. tsürlő PPB): **1)** [rhombum versans; haspelnd]. Tsürlő asszony: rhombiver-satrix PP. **2)** girgilius MA. stamineus rhombus; haspelspulrad PPB.

[Csővelkőd-ik]

föl-csővelkődik: [surrigor; sich aufbäumen]. Az egerek ket első labokkal az polez felee felcúnelkődnek (SándC. 3). Az egerek, mikorh az polezra fel akaruk menny, az keeth utolsó labokra alnak, az keet első labokkal fel cőuelkődnek (6).

Cséves: tubulatus MA. ausgebohlt PPB. Czéves kút: fons fistularius MA. Tséues, tsatorna módra tsínált: tubulatus PPBl. Midőn a mosdó, vízöntő, cséves edényből magokat megmosta, asztalhoz flnee (Com: Jan. 109). A piazta n vízfogó csatornác cséves kutac szoktanae lenni (Com: Vest. 90).

CSŐCSELEK: [convena, quisquiliae; zusammengelaufene menge, mischmasch]. Könyvi érteni, mit kell állítani az utánnok tödült tsőtselék praedikatorokról (Pázm: Kal. 454). Igazság

nem lehet a római győlekezet ellen támadot tsőtselék újságok-ban (Pázm: LuthV. 36). Csőcselek és gyűlevész gaz sokaságok (GKat: Váls. II.1333). Nem pápa ennek találója, hanem valami csőcselek kösség (Czegi: MM. 114). Az pór tsőtselékek tsak szabad életet kívánnak (Misk: VKert. 246).

CSÖDÜL: confluo, concuro SI. [zusammenlaufen]. Utánnad tsődültenek (GKat: Váls. II.29). Az utánnok tsődült archi-szolgák (Megy: Dial. 49). Nem tudom, honnan csődült érdemek (Jatkó: BCsák. 313).

ki-csődül: [concurro; zusammenlaufen]. A város népe Apollonius látására ki-tsődülnek (Hall: HHist. II.291).

CSÖDÖR (czeder RMNy. III.52. tzedor Helt: Bibl. IV.52. czodur Mel: SzJán. 344): equus, caballus MA. [admissarius; hengst]. Ókrei és tződeri, kie a földet szánttyáe (Helt: Bibl. IV.52). Valluk magunkoth venny aranyath 150 kereskedes feyébe czederekre (RMNy. III.52) Egyetlenlen cződör inasok (Zvon: PázmP. 291). Ifjabb tződört szerzett (Gyöngy: Cup. 17). Lovak száma Mén lo no. 1. Örög kanca no. 27. Negyed fűre kelő csődör no. 1. (Radv: Csal. II.370). Ókrók, fűnbarmok, ménes kocsolák, himlovtól és csődöröktől megvála kivitessenek (ErdTörtAd. II. 373). A tződör paripák kényekben hevültek (Könyi: HRom. 31).

Csődörség: [fornicatio; hurerei]. Ez féle deczeg cződör-ségtől az mi rétfünk tilalmas (Zvon: PázmP. 284).

CSÖG (tseges ACsere: Enc. 230): nodus SI. [knoten].

Csőgös: nodosus SI. [knotig]. A tserfa tseges bogas ágazatú (ACsere: Enc. 230). A puszpáng fának tőkéje darabos és többre tsögös bogos (232). Azt valják, hogy a processio járás, mezt-láb járás, csögös istráng magokban bűn bocsanatot nyerne (VárM: Ször. 41). Így tselekesznek ma a papisták között a franciskanus barátok és amaz csögös istrángot viselő, szemfényvesztő szarandekok (127). Csögös bogas, borges fák (Hall: Paizs. 58). Kegyetlenül megvereté vastag csögös botokkal (Ily: SzElet. III.68).

CSÖK-IK: czecken Born: Préd. 9. meg-csekennek Otr: Róma. 33. csülken MA. tsülken PPB]

ki-csőkkik: [elabor; verrenken]. Urunk úr isten felfile az ő szent szamarának nyergetlen hátára, szent szamarának lába megbotlék, lába kicsőkék (RMK. 1382).

még-csőkkik: [collabor, subruor; sinken]. Mikoron latangyak az poklosságot hű testen es elváltozott zynth, awagy zörth awagy az pokol helth megtagadwan awagy megczökween, az oly ember kywalaztatyk az sokassagh közzöl (JordC. 97). Urunk az isten felfile az ő szent szamarának nyergetlen hátára, elindula paradicsomba; be nem melete paradicsomkapnyán, lába megbotlék, lába meg-csőkkék (RMK. 1382).

Csőkön-ik, csőkken, csőkken-ik (meg-csőkken Csúzi: Síp. 715. Fal: NU. 291: **1)** labasco, supprimor, delabor, subruo, coruo, baesito, titubo MA. [fallen, sinken, wanken]. Tsőkönik a győzedelem: victoria *mutat; tsőkönik a munka: opus *frigescit PPBl. Lábra kel még az elhagyott árva, csőkönik erőnek gyors hamissága (Thaly: Adal. II.291). **2)** zucken Adámi.

lő-csőkken: [decido; herabfallen]. Az egez egekis alab szaltac es le czeckenec (Born: Préd. 9).

még-csőkönik, még-csőkken: labasco, coruo MA. re-ferveo, *cado animis PPBl. [fallen, sinken, den mut sinken lassen]. Minek előtte dolgát véghez vitte, meg-tsőkönt: ante *decursum destitit; meg-tsőkönt: ardor animi, cura, *furor alicujus considit; meg-tsőkentél a régi munkáidban, nem vagy te a régi ember: *agrotant in te artes antiquae; nem tsőkent-meg a szeretet: non *refrixit amor; meg-tsőkönt a te jöveteledről való hír: rumor *raucus est factus te venisse PPBl. Az előtt is sokan rőzölődtek és újságokat indítottak, de tsaklamar meg-tsőköntek (Pázm: Kal. 66). Bosszúban meg fortyana s meg

dermedo Solymán, látván, hogy megcsökönköt szerencséje (441). Ha még az is gyakran megcsökkenik, a ki nagy igyekezettel el-tékellett, mint jár tehát, a ki ritkán és igen lágy igyekezettel szándékozik (Pázm: KT. 61). Nem csökkenet volna-e meg az ő bizodalmo? (MA: Tan. Előb. 21. MA: Tan. 3). Holot az, hun az tagok megcsökönnek, ot az dereg dolognak esze vez (Forró: Curt. 17). Sokan ha egyszer kétszer könyörögnek és mindgyarast jó valasok nem leszen istentől, megcsökönnek es hatra allanak az könyörgesben (Marg: Imáds. 12). Hivataltokban meg ne csökkenyetek (Mad: Evang. 42. 161. 345). Kétségben esni nem egyébb, hanem a reménységben tolyességgel megcsökönni (Megy: 6Jaj. II.28). Vajki sokan jól kezdettek futni, de megcsökkenetek (Báta: IJrób. 114). A fővezér elesése után mindgyárt megcsökönének a törökök (Cserej: Hist. 219). Kereskedésünk igen megcsökönik (Hull: HHist. II.239). Hamar megcsökkennek s hátra állanak az ellen való berzenkedésekben (Otr: Róma. 33). Megcsökönt ismét, mivel fejét félti (MonOkm. XXIII.227). Birodalma megcsorbul, meg-csükkénik (Csúzi: Síp. 242). Az elkezdett jó dolgokban meg ne csükkennyél (715). Helyén hagyom Eusebins urunk jó elméjét, de most egyszer megcsükkent (Fal: NU. 291). Ezeket értvén Normándus megcsükkent elméjében és nem tudta mitévő legyen (Fal: TÉ. 635).

még-csökkenés: [animus fractus; verzagtheit]. Hozódván elő factiójok, a vezér változásával abban való megcsökönésnek, kétségben való esések (Monfrók. XV.376).

Csökkenés: **1)** lapsio MA. [das sinken]. Istemben való bizodalmának és engedelmének csökkenése elmeríti, a kit viz hátán bordon az engedelmesség (Pázm: Préd. 1234). **2)** [animus dejectus; entnütigung]. Oh mely kísértében forog az júnior, csökkenést látsz-e benne valamikor? (RMK. V.26). **3)** haesitantia, titubatio MA. [das schwanken].

Csökkent: [labefacto; wankend machen]. Hogy ha csak egy Görgény elvesztése is annyira csökkenti az szíveket (RákF: Lev. II.225).

még-csökönt. Valakit meg-csökönteni: *debilitare spem, virtutem, animum alieius PPB.

CSÖMÖR (czemer Mel: Herb. 47. *czemer*: SzékOkl. I.314): nausea C. MA. fastidium cibi PPB. [ekel]. Küldök tsömör: *torsioner stomachie PPB. Hűdög czemer miatt meghala (Monfrók II.20). Gyomer fűiát, hastekerő czemert, farsabast meggyógyít (Mel: Herb. 47). Ad meg inya ha fájónak, tökörfő, csömörfi emberne (68). Hűdög chymörnt meg ornosolhaz vele (Frank: HasznK 14b 27). Az feier tónisnek gyökeret ha megiszod borban főne, hastekerő chymörnt es farsabast meggyógyít (BeytheA: FivK 13. 67). Meg az marczappannac is czemert indít az bősege (Prág: Sörk. B3). Az először hajólkázó a csömörnt, gyomor háborgást alig kerülí-el (Com: Jan. 90). A kegyes életről való beszéd merő azon unadalom, csömör nekik (Megy: 6Jaj. II.23). Az étket sokszor foladni merő csömör (Czegl: Japh. 75). A tenger víztől való csömör (Fely: SchSal. 12). Urunk ő nagysága csömörből oly rozsló volt, hogy az lába sem bírta (ErdTörtAd. IV.91). Hogy a szentséges király méltóságunk esemert és megünst ne hozznak (SzékOkl. I.314). A szeretetben sokszor biuttya az irigy tsömör a szíveket (SzJ: MVir. 401).

Csömörli-ik: nauseo C. MA. [ekel bekommen]. Idétlen téjtől betegült, tsömörölt: colostratus PPB. Az fohagyma zagu fyu melegíti az chömörölőket (BeytheA: FivK. 87). A fő asszonyok válogatosabbak, csömörölőbbek (PP: PaxA. 399).

még-csömörlik: ∞ La mely igen szép kée káposzta. Monda á nyíl: Jól láttán, de nem ért meg, nem jó ötlet enni, mert meg csömörölném tőle (Helt: Mes. 177). Etelne, itálnac sokasága az kibe vagon, megis csömörlic miatta (Born: Préd. 561). A kik megcsemerlívén csak semminek tartották az intése-

ket (Ker: Préd. 437). A meglegedett utálya az étkeket avagy megcsömörlik tőlök (Com: Vest. 42). Harmadnapja megcsömörlik, az hoza erőtlenséget az hosszas *eg-szesség* után (RákGy: Lev. 523). Ellené mond a Christus érdemében megcsemerlett római gyülekezett (VárM: Szöv. 30). Az szénától lovaink meg nem csömörölnék (MonOkm. XV.96). Predikációknak bőségétől már ugyan megcsömörölt elmék (Misk: VKert. 16). Ha négyszer látám is kédet napjában, nem kellene megcsömörölni a szememnek (Mik: TörL. 39). A bőtöléshez csak akkor kezdé, mikor valami kedves talátyától meg talált tsömörölni (Fal: NE. 69). Királyi mulatság feladott étkekből jóízűen enni, enni, meg nem tsömörölni (Fal: Vers. 864).

Csömörles: nauseatio, nauseatus MA. [ekel]. Czoklást, okádást, csömörölést gyógyít (Mel: Herb. 5). Az eghesleges embernekis törtenyk chymörörese (Frank: HasznK. 23). A spikamar igón io okádás ellen es chömörles ellen (BeytheA: FivK. 3).

[CSÖPÉVÉZ-IK]

el-csöpévézik: [degenero; eutarten]. A tsemete, ha nem irtogatják s egyenesen nem nevelik, elcsöpévezik és elfajul (Megy: 3Jaj. II.165).

CSÖPÖRÖD-IK: corrugor, nugas contraho MA. [sieh runzeln]. Orézátoc csöpörödött, barázdus (Prág: Sörk. s15).

CSÖRC: [miser, miserandus; arm, armselig?]. Dühös neuet költenec az ebne, ezac hogy megölhesséc; uagy ötte meg a hayat auagy nem, de pálezát kerelne (így) neki. Vgyan búnes a czörtz, uagy ütközet a szegény ember, auagy nem: pauper ubique jacet (Helt: Mes. 14). E mostani veszett időben nem hiszik az emberek; a pap költötte vgy mondak: hayet [hajtsd?] is ez okért a chörtzet (445). Az ötödöt [tölőc] kiveszen, a föld-uamat, asztal búzát is ueszec raytoc, e melet kantor ludat, kappant es tyukot veszec raytoc; chac oda tekintsen a chörtz, bizony behaytom (156).

CSÖRCSENY: [inanris; ohrgelhänge]. Drága függőkcseszepettelec, chorchent es gaytent attan fűleide (Pécsi: SzüzK. 106).

CSÖREGE: polenta, pastillus MA. melklöse, schneekallen PPB. Ilagom készítsón en előttem eg vag ket darab rántott czöregeket (Mel: Sám. 174).

CSÖRGE: cremium lardi MA. gebrannte speckschwarte PPB.

CSörgés: cremium lardi habens Kr. fuit speckgrielen zubereitet]. Tejünk, turók, sajtnak, van öreg gesztenyénk, ómánk, szilvánk, körténk, szép puha berkenyénk, répánk, borsóunk, lentsénk, tsörgés szalannával; szeretem a lencsét csörgés szalannával (Fal: Vers. 903).

CSÖRSZ: [?] E fabula megientli, mint nyomorittya a hamis és kegyetlen emberek a szegényeket, kik ártatlannac kéuen, nem tudgyik gygyokot forgatni; minec okaért szegényec mindenha búnesse es oda kell fűzetniéc a czörtzet (Helt: Mes. 19).

CSÖRTÖL: arma concutio Kr. [strepo; geräusch machen].

Csörtölöz: ∞

Csörtölözés: strepitus; geräusch, getöse WF

[CSÖRTÖZ]

Csörtözés: [strepitus; geräusch]. It órakor tsörtözés hallatott (Gyal: RP. 311). [Vö. CSÉRDIT]

CSŐSZ: vagiator, eustos silvarum et pratorum Ver: Verb. Szót. 33. [schlütter]. Ha az marhánk, azon által meit, mindgyárt elkapták az békési csőszek (BókHajd. II.222). Sam Andris tilalmasban találtatott, juhaitul adott birságot so d kiűzetvén az csősziket (MonTME. 1273).

CSÖTÖR (*csotort* Sziksz.): modius MA. ein korinthischer, schief fel PPB.

CSÚCS: acroterium C. tuber, pinnaculum MA. [spitze]. Hegynek a homloka vagy tsútsa: *supercilium montis PPB. A kethke baknak, tsápnak az álla alatt két tsutsóskának kell lenni (ACsere: Enc. 274).

Csucsorod-ik: tubero, protubero Kr. [hervorschwellen].

Csucsorodás: exerescentia; answuchs). Húsnak kiüvése, tsútsorodása: sarcoma PPB.

Csúcsos: pyramidalis C. turbinens, turbinatus MA. [spitzig]. Görbe, tsútsos: gibber; latáros, tsútsos, felhegyezett: conoides; tornyos, tsútsos, púpos: turbinatus; tsútsoson rakot égő furakás: pyra PPB. Feye chuchos, orra lapos (Pesti: Fab. 1). Az tanács az lovasos rendtől az ő barson köntösökkel és czuczos papucsokkal volt megkülönböztetve (MA: Tan. 1312). A esza púpos, tsútsos, tornyos (Com: Jan. 164). A gyökerek gömbölyű, egy kevéssé tsútsos, belől fejtű rétű (Lipp: PKert. 154). A tsigáknak különb-különbféle nemeket találunk; némelyek kőfő formájokra nézve tornyosok és tsútsosok, némelyek tsudálatos tekervényesek (Misk: VKert. 576).

CSÚCSA (*cucca* CzechC. 21. *cwoeza* ÉrdyC. 538. *tsutza* CorpGramm. 100. *csucca* GyöngyD: RK. 275. *zucca* BécsiC. 24. *corpa* CornC. 73. *zucca* CzechC. 33): [lancea hasta; lanze]. Isr. fia zrcaba sem nilba nem biznak (BécsiC. 24). Az ew czuczaya, ky ew zentseges oldalaban bee gyakatheek (FestC. 150). Ő zenth zyweeth czuczawal megleeklewen (WinkIC. 334). Cristusnak az viteznek čučniaval által öklelt oldala (PecrC. 209). Oldalamat a hegcs čučhauval által öklelek (NagyszC. 106. 277. 387). Annak utana sydo wytez te zent zywedet zuczayaval által öklelee (CzechC. 33). Az sydo witeznek ő cucaya te zent oldaladon melsegős sebőth nyta (21). Ezue veryk az ew tsewreket zanto wasnak azaz zantowasat chynalnak belwe es az ew eucha-yokbol sarloot (CornC. 73). Egy az vitezek közzől hw czuczayawal hw oldalath meghnytaa (JordC. 696). Ecettel, epeuel itatatie, czuczauval által veretie (VitkC. 72). A viteez zent oldaladon atal öklelee ew hegys czuczayawal (ÉrdyC. 142). Kyk kőwől meg latathnak zenth kyrálnak laba nyomaz czuczayanak es saszának helye (404). Harom czuczakot tart kezeeben (449. 265. 501. 538. 555). Czazarral wagyon az chweha, melyet el wőt francyay kyraltol (ÉrsC. 72). Viteznek chuchaya oldaladon mely sebet nyta (PozsC. 13. 27). Ime holoth vadnae a zezeg es chucha (TelC. 262). Sydo wytezeknek ew chuchaya (GyöngyC. 22. 50). Ha ki kedig az c hœlett itt t-et vettend illyen módon luttza, apatza, tsutza, iol tészti, mert másutt kellene az c imillen hewewn gacz, wacz, rácz (CorpGramm. 100). Némely csuczája hegyével, némely dorongos kezével taszigállyá s sebheti (GyöngyD: RK. 275).

[CSUCSOGAT]

Csucsogatás: poppysmata C. [das streicheln].

CSÚF (*megchafol* Helt: Bibl. LJ2. *czuffok* JordC. 860. TihC. 24. ÉrdyC. 419. *czuffos* Ver): **1)** ludio MA. [schauspieler]. Egy ez ylaghy chwf jateekus kezdé magaat hamy (ÉrdyC. 95). Hozata ki czuffokat, tanczolókat (Helt: Krón. 168). **2)** illusor, jocosus MA. [gankler, spassmacher]. Latyuk, hogi ez velagi chufok es fwlđi orakat czodadan dicerik. kik nekik adnak egi seng poztoth (VirgC. 95). Fileim az zidalmas čufoknak műveté-sőkkel betelenec (NagyszC. 35). Azth elezer ezetekbe weveen, hogy yewnek ydőnek vtolsó rezyben czalardsagban ewtőzet czwfok (JordC. 860). Chwf az es nem penitencia tartó, ky meeg azont teezy, kyt ymaron meeg gyonth (ÉrdyC. 419). Az nduarnak čuffi kegek ötet sokkeppen megh čuffoliak uala (TihC. 24). Ő megbizonyítja, hogy ti mind fa papok vagytok, csúfok vagytok, bolondok vagytok és meeg annak felette lopók, latrok, tolvajok és farkasok vagytok (RMK. V. 221). Csúfok, bolondok

(Mel: SzJán. 179). Ihon, a kiket mi tsúfolnak tartottunk, isten fia közé számláltattak (Pázm: Préd. 16). Én irtozzam ötöt megvallani egy vagy két czufoc előtt (MA: Seult. 44). **3)** ludibrium Ver. jocus MA. [holn, spott]. Valakit tsúfnak kitemni: deridendum aliquem *propinare PPB. Olyan vagyoc, mint az ki barátságnae czufia (MA: Bibl. 1455). Chufót én belőlem nem chinalnak (Zrinyi II. 129). Ne legyünk az egész világnak csúfja és példái (MonOlm. IX. 335). Kősség csúfja (Laur: LViad. 220). Kapujára éjjel irtak sok csúfokat (Thaly: Adal. 119). Ifjú vént haraggal, ne illessen csúfál (Kisv: Adag. 10). Víznek, tűznek fut, hogy világ tsufja ne légyen (Fal: NE. 107). A mi igriceink mindenkor készen tarták fűleket, hogy olyast mit találhassanak bennünk, a melyet tsufra szokott fűni a közönséges ember (Fal: UE. 410). Egy része a világnak tsufal nevevi a másikat (417). Az átkozottak tsúfot indítottak az öreg emberből, ki fűtyölve, ki röhögve hátat fordít az isten emberének (Moln: JÉpül. 50). **4)** jocosus MA. [ridiculus; spassig, licherlich]. Azért jöttünk, hogy nyaka-nyírett papokat, heréltelen kappanokat, fa papokat, váaz papokat, csúf papokat ezután nem akarunk tartanyi (RMK. V. 225). Az ordinálás, az mellyel őc az ő pispókjóket felszentelie, ő nalc semmi nem egyéb, hanem mēő czufjátéc (MA: Tan. 1126). Tréfákkal, játékos csúf mondásokkal vinni elmés dolog (Com: Jan. 208). Az orvosokra tréfás, tsúf beszéd az, hogy tsak ő nekik szabad büntetlen megölni (217. 174). Hamarab felejtene a kevély páva a festett farkát, hogy sem ezek a tsúf hivságot (Fal: NU. 259).

Csúfol: irideo, derideo C. subsanno MA. [spotten, höhnen]. Elagyak hwtet ydeghen neepeknec czwfólnya (JordC. 417). Terdet haythwan hw elette czwfóllak vala hwet (446). Az ew rwhaya helyőt teenek azzony állat ődözetét, hogy chwfóllhatnaak ewtet benne (ÉrdyC. 561). Zent Berecz chwfóllya vala ew wraat oly nynt hamysat (626). Kis apro gyermekek czufolyác vala az Eliseust (Mel: Sám. 370). Bár ne czufóld társ az plébánusságot (FortSzer. 114). Czufólljuc mijs az halált (Born: Enek. 33). Czufolnac most mi hitunkbe az poganyoc (471). Azokat mostan csak műetiek es czufólliak, de farkas műetesre fordul dolgok (Kár: Hal. Hlj). Egy tsepyére is egyik rend a másikat nem tsúfolhattya (Zrinyi II. 178). Császár szolgájának újjal csúfolatik (Thaly: Adal. 1101).

még-csúfol: deludo, subsanno C. deludifcor, illudo MA. [verhöhnen, verspotten]. Valamit orra fintorgatásával meg-tsúfolni: naso adunco *suspendere PPB. Latuan, hogy wtet megemeteek es megczufoltak volna, monda az azoni altnak (VirgC. 38). Ty eretetek czufoltatom meg (120). Feyeer ruhában zenwedeed magadath megh chufolny (WinkIC. 238). Myre czwfólz megh enghemet (JordC. 166). Damankost megh chufóllak vala az ernekekv, megpegdevsveen ewtet (DomC. 24). Reiaia giültének bölesek, hogi öt megh csufolnaiak (DebrC. 120). Es láta Sara egyiptusbeli Ifagar fiat, kit az Abrahamnak szült vala, hogy ez meghofolo volna (Helt: Bibl. 1J2). Meg-czufóllác vala az királyt, mintha feléken volna (Helt: Krón. 56). Féryét mindenkor rútul megczufóllya (Cis. J3). Monda az szamárnac: megczufoltál engemet (Kár: Bibl. 141). Ezt az en munkamat awág megvtallyac, awág vgan meg is czufóllac (Deesi: Sall. Előb. 1). Többé meg ne czufóllj: noli ultra fallere (MA: Bibl. 156). Megnézd jól, mit mondasz, mert utánad nyomozzák es megczúfolnak (Kereszt: FKer. 24).

mégcsúfolás: irrisio, illusio C. MA. [das verhöhnen]. Az harag embernek zayat keserejty bozzmondásra es megczúfolásra (CornC. 156).

Csúfolás: irrisus, ostentus C. subsannatio, irrisio MA. [holu, spott]. Száj vigyorítással való csúfolás: sanno C. Patvarkodás, tsúfolás, játszodtatás, meg guggolás: cavillatio PPB. Hog ez hyrtwan zőmelyőők az istenőknek čwfolaas ne meryenek tenny. Varysthal valasztom hoozayok, hog ű kenzaassa fíleth (SándC.

27). Látván minémű sok rít tsüfölosakat kell szenvedni ezeknek gondolkodásból, vérről verítékzeik (Pázm: Préd. 261). Szemmel látott dolog, hogy sok csüfölosakat viselnek (Czegl: MM. 6).

Csüfölköd-ik: jocor, joculor C. MA [irrideo; spotten, lólnen]. Halgatom karomló, csüfölködő bezedeket (VirgC: 4). Nagy sokképen csüfölködő éresek az Krisztusval (RMK: II 220). Csüfölködnek vala nagy víz beszédekel (Helt: Krón. 156). Ne tsüfölködjél az tudatlannal (Kár: Bibl. 1654). A ki a nyelveskedéshez szokott, addig tsüfölködik, míg gyógyulhatatlan lézen (Pázm: Préd. 816). Ezek tsüfölködő trágárok tseltsapási (1219). Hazugság, hogy csüfölködő szó amaz: alumnusát adgyatok és mindenek tiszták néktek (Pázm: LuthV. 209).

Csüfölnöd-ik: jocor, joculor MA. [scherzen, spass treiben]. Az isten igéjévelis czac vásotságot füzec, csüfölnödne (MA: Seult. 415).

Csüfölnödás: joratio MA. [scherz]. A csüfölnödást hevenyében legjobb félben szakasztani (Kisv: Adag. 59).

Csüföndár: [ignominia; ridendus; schimpflich, lächerlich]. A tsüföndár [figy] collectiók között első ez (GKat: Titk. 349).

Csüföndáros: 1) ∞ Vigaságos beszédű és csüföndáros vala (Helt: Krón. 189). Csüföndáros szítok (Zvon: PázmI. 215). A tisztesség temetés nem áll valani csüföndáros czémereknek emberek álmétkedésre való felemeltetésében (Balog: TemK. 10). Tsüföndáros jesuita (Czegl: Japh. 93). Földoklónak, eszemnélkül tsüföndárossan bőföngőnek szűd (Matkó: BCsák. 236). Vávari csüföndáros bolondok módgyára kiáltasz (277). A szent háromságot csüföndárossan képzik vala (Pós: Igazs. 1599). 2) samio Com: Jan. 187. [spüßer]. A mérges csüföndár és hát megfi való meggyógolás a gnyvöl csüföndárossoknak hagyattassanak (Com: Jan. 187).

Csüfos: 1) scurra Ver. histrio MA. [spassmacher, schau-spieler]. 2) jocosus, facetus C. jocularis, facetosus MA. [ridiculus; spasshaft, licherlich, witzig]. Tsüfos, tréfás; jocosus, per-facetos PPB. Tsüfos ruhába öltözteték mint bolond (Pázm: Préd. 52). Azért tsüfien minnyájan olyan tsüfosok vagyunk mint Thales, ki az eget vizsgálván lába előtt nem látta a vermet, melybe esett (63). Csüfos bíró az, valamely ügy nem mond sententiát, hogy a peresek érezék, melyik nyerte vagy vesz-tette dolgát ez előtt a bíró előtt (Pázm: LuthV. 257). Merő hiúságos, tsüfos, játékos ígret ez (266). A jeles tréfác, nyájas beszédben való kedves ékesség és csüfos hozzá szöllőse (fallu-siones facetae) (Com: Jan. 187). Rendetlen öltözeti, csüfos pántlikája, nem érne egy aba-dolománt minden portékája (Thaly: Adal. II 89). Halálra lehetett nevetni, midőn az ember az olly-tén tsüfos majomábrázatitakat megtekéntette (Könyi: VM. 65). 3) [pharmacopola, circulator; quacksalber, charlatan]. Nem orvos, hanem csüfos, a ki beműnk hadgya a betegséget és azzal di-csekedik, hogy meg-gyógyította a beteget (Pázm: LuthV. 432). 4) [imprudens, insanus; unklug]. Azt felelik némely tsüfos és rövid eszű anyák, hogy nem jó egy leányinak, hogy írni tudjon, azért hogy a szeretőinek ne írhasson (Mik: Törtl. 53). 5) [turpis; hässlich]. Ezt az chüfos bahunyozást ki köll gyzolalni (Zvon: Osind. 143).

Csüfság: 1) joens, facetia, ludium C. [spass, possel]. Az zsv Marinak bezedében semmi apróság avagy chüfság nem volt (ComC: 53). Inaduan aytaton az vr istent, hog ev rayta ne latalmazhassék valami eridevghy chüfság (DomC: 302). Monda a farkas: Ha egy szegény koss vagy, mire morészletet eszt raytam művelni? Miért guggoltál oly formán? Felele a koss: Czac csüfságnak minnettem (Helt: Mes. 352). Lésszes csüfságra minden népeknek (Kár: Bibl. I 184). Csüfságra való dolgot csüfáltatni (Deesi: Adag. 93). Fél gnyvörködtető tsüfságokat vagy fabulákat forgatnak (Pázm: Préd. cv. Fel akarám jegyezni az Mahomet álmának czüfságit, melyek a mi igaz

keresztén tudományunk mellé semmi képpen nem férnek (Pázm: Kal. 433. 359). Csüfság az igaz tökéletes ember (MA: Bibl. I 455). Jácztattak, szöktették és minden czüfsággal bolondokdatták előtűe (Megy: 6. Jaj. III 15). Vénus gyíjthat ollyan lingot, melytől Murányon nem soká csüfságit (Gyöngy: 2. MV. 23). Csüfságból mondtam, megbocsássátok (Thaly: VÉ. 1371).

2) ludibrium C. [ignominia; holn, schande]. Semmi tsüfság rajta nem esett: *inactus a sibi; tsüfságból ragasztották reám a nevet: *inveni cognomen ex contumelia PPB. Mynd, kyk látan-gyak, kezgyenek hűnky czüfságit teny (JordC: 589). A col-legium erszénye telvén, írának a Kalahiz ellen, de ollyat, hogy rossz igyeknek fogytokzását azzal csüfsággá tették (Pázm: LuthV. 2).

Csüfságos: jocularis, jocularior C. [spasshaft].

CSUFOROG: [strido; knarren?]. Két kerekünk taktsra tsuforgott (Gvad: RP. 33).

CSUHA (csuha JordC: 349. csuha Monrók. III 55. tsuha C.): vestis C. tunica MA. ein langer baumrock Adami. (gewand, kleid, rock). Eadem die (29. sept. 1495) pro subduccione unius vestis (chula emte sunt uhie 5. Kr. Yme egy messsot mondok, ha heted napgy mezt leelendyték, harmincz gycz ynghet es harmincz ezoha posztot adok tynektek: dabo vobis triginta sindones et totidem tunicas (JordC: 349). A kinec két czuháa vagyon: qui habet duas tunicas (Helt: LT. P2). Kőde az uraknak arany bársan csuhákat (Monrók. III 55). A kinec két czuháa vagyon, adya anna, a kinec minten (Bom: Evang. I 119). Megbe és dolmányba, tsuhába öltöznék (Com: Vest. 82) Bizony jó bor, megigynk ezen az csuhát is (Thaly: VÉ. I 388).

[Közmondások]. Közél az ing az czuhánál (Deesi: Adag. 10). Kisv: Adag. 196. Hítuan czuhát visel az, ki megszokta az delig való alvast (DeesiC: Préd. 33). A szamar nem lársont, hanem hetes vászont érdemel tsuhájának (Kisv: Adag. 39).

szür-csuha: baeta, tunica gausapea MA. [grober mantel]. Szür csuhában felférezék Monrók. III 62. KeeskTört. II 81.

Csuhás: tunicatus MA. Megvetett tsuhás nép földből gyürt fészében (Orczy: Kültl. 128).

CSUHADÁR: [cubicularis; kammerdiener]. Nagyobb pompának kedvért tulajdon udvariaink és szolgálkon kívül a feleséges fejedelem emberei is adjungáltattak, ugymint Kruesay István senatorialis secretarius, Odlik Pál főcsuhadár (Thaly: RT. 137).

CSUK: claudo Kr. [sperren].

be-csuk: [cludo; einsperren]. Bécsnikak, ablakot sem hagytak szoros erkélyemen (Thaly: Adal. I 186).

CSUKA: lupus Pesti: Nom. 62. lucius, lupus pisces MA. [hecht]. A hal, mollyat a chuka meg cwe myndiarast (Pesti: Pab. 14). Ma mint madarat, clowkat, vadat elküldtek (LévT. 1385). Az csukát én édes szerelmes aszszonyom anyám meg-szolgálom Kinek (II. 117). Vegyed az csuka heint és az vízi ezigat (Cs. O4). Ket paytarsosac az egymást megöltee csuka mayian észve veszuen (Bom: Préd. 260). Chyuka hal lári (Frank: hasznK. 21). Soba lőt csukát esznek (Pázm: Fel. 95). Az csukát nyúzd meg, azon csukának testét vagdald meg szépen, és az megvagdalt csukába tégy borsot, süfránt, aztán csüöld be az önni bőrbe (Radv: Csál. III 11. 81). Miulta nem kezdék hazugságot szólni, az szám is nem kezdé tornás csukát emi (Thaly: VÉ. II 81). Halastói lakik: ponty avagy potyka, csuka, kárász, szög (Com: Jan. 34). Valaminthogy a tsuka kegyetlen tiramnis uraknak, azonképen a potyka a kegyelmes fejedelmeknek jeles kiábrizolójok (Misk: VKert. 566).

tengéri-csuka. Egy jó-zú nagy hal, tengeri tsuka: sudis PPB.

CSUKL-İK (csukl, csuklak MA. sokl is DomC: 145) singultio C. MA. schluchzen, heischen, glucksen PPB. Gyakran tsüklom:

singulto C. Tsukló, zokogó; singultusns; tsukolya, akadozva; singultim PPB. A gyomor megfölttétven csuklic és bőfög (Com: Jan. 55). Nem tudom csoklótól-e, nem-e, váltig emlegettelek (Gér: KárCs. IV.392). Nagyon csuklyott mézes s borsos pálinkátu (Gvad: RP. 14).

Csukladox-ik: [singulto; schluchzen]. Kétségbe esések közt tsukladoxrán kárhözatra okádá bűnös lelkét (Fal: NA. 167 SzD: MVir. 460).

Csukland-ik: ∞ Meleggeti, hogy ne fűzzék és tsukland-gyék (Com: Vost. 87).

Csuklás: singultus C. MA. [das schluchzen]. Gyakorta az ev inadságában az ev zuenek kesorev nyevge, fazkodasa es csoklása kezevt ev maganok kevele ragattat (MargL. 8). Mynevev nagy zevegesekkel, soklásokkal mondak meg az megkeserevdevt fraterék az recommendacyot (DomC. 145). Csoklást, okadást gyogyít (Mel: Herb. 5). Minden dagadás, hasfájás, csoklás ellen igen jó (69). Ha meg hízod avagy chyak zaglod is, chykolást le chyendezít (BeytheA: FivK. 78). Olyanok mint a hyaena nevű farkasok, melyek emberi okadást és tsoklást követvén hozzájuk tsallyák a komondorokat (Pázm: Préd. 846). Sok véres chuklásban élete elröpült (Zrínyi I.115). Tsudálatos minéműségek láttatnak az olyaténokban, kikben geleszták vannak, ugymint gyakortai átköndözés, étel nem kívánás, szüntelen való tsuklás (Misk: VKert. 680).

Csuklat: [facio singultire; schluchzen machen]. Nagy kir: a szerelem, sanyargat az engem, tsuklat a szerelem (PhilFl. 34).

CSUKLYA (csoklya MA. tsoklya PPB. kuklya VirgC. 149. NádC. 435. Mel: SzJán. 242): 1) cucullus, cuculio C. Capucium MA. [kaputze, mönchskappe, kutte]. Galer sweg, tsuklya, patyolat sweg, az kit esős wdöbe törökők az patyolat fölibe tesznek: galerus C. Tsuklya, kápa: cuculio PPB. Csuklya leueten vene ez zent engedelmesseget (VirgC. 74). Nagi temerdekseg lezen az kuklyakban, rut miel zerettekben (149). Eufrosina be fede ő orciat az kuklaual, hog valaminekppen fteet megne esmerneye (NádC. 435). Nekik kuklyából varnak idvőséget, nftelenségből sokan kömyebbséget, hús nem ételből jó keresztyéuséget (RMK. II.165). Nag őklelő fájat hog fel hánnya vala, nyakábau csuklyája lobogdogal vala (Illosv: Toldi. 8). Bánta bolondságát, elrugta csuklyáját (RMK. II.230). Bizony én is itt hagyom mind a csuklyát, mind a lapát, ha te szentséges atyaságod reánk nem gondol (V.227). Mast pap vram kuklia fel ál (Mel: SzJán. 57. Mel: Sám. 11). A kuklyarul az a válasz (Tel: Fel. 113). Nőkic zuff ruhát, czafrangot, kuklyat őrmesti viselne (Born: Ének. 387). Egy barat chuklyaban szemermes tisztassagat es szűsesseget meg őrze (Pécsi: SzüzK. 120). Az kuklyaknac es regulaknac erdöme altal... isten szerint valo alnoksagnac neueznee (EszT: IgAny. 97). A csuklyát letett barátok közzül becsüljük Luthert (Czegl: MM. 192). Ma akarmelly lepsi fülű nagy számár, mihelyt a csuklyát nyakában veheti, merő egy egy szent apostolnak tartya magát (Pós: Igazs. II.591). Csuklyát vontak az nyakokban (MonIrók. XI.358). Tsuklyába, szégyenkövin állott (Gvad: RP. 64) 2) capsula chartacea, toga aromatum MA. [diite]. Irnac a papirosra avagy tiszta kártyára, nem kalmári, marha takaró szűrke papirosra, mely a bors és egyéb fű szerszám takaró papiros csuklyára illendőbb (Com: Jan. 155). Papirosból való csuklyatska, melyben borsot takarnak (KirBesz. 142).

[Közmondások]. Mész, bors és a tsukla minden roszot elfödözhet (Kisv: Adag. 318).

barát-csuklya: cucullus monachalis; 'mönchskutte PPB.

lazsnakos-kuklya: bardocucullus C. MA. ein kleid mit einem scapulo, gugel PPB.

Csuklyás: cucullatus C. MA. [kutte habend, tragend]. Tsuklyás, kápás: cucullatus; tsuklyás barátuha: casula PPB. Kuk-

lyás szőrzetese (Mel: SzJán. 413). Kuklyás barátok (Born: Préd. 207). A gardjaene avagy csuklyás barátoknac elei a monostoroknac avagy calastromoknac előtte vanuak (Com: Jan. 127).

1. CSUNYA [csunga?]: antiqu[itus] pro földi magyaró: bulboecastanum, apios; erduisse, erdápfel PPB.

2. CSUNYA: radis, incompositus MA. opicus PPB. [turpis; roh, grob, hässlich]. A külső tekintett szerint némelyec díszelenee és rutac, csunyac, utálatosac (Com: Jan. 53). Mikor szent Péter a földön jára, egy fáradt lószart előtalála, ugy felrugá, hogy előtte hármát fordula: aba csunya bűdös pára, czo-fel, légy tötti (Thaly: VÉ. II.7). Ez a kopasz mentség ki nem szapulja förtőjéből a tsunyát és a goromba erköltsből nem farag udvariságot (Fal: NE. 17). Egy végben három százat hallani, a hol a szem is akad tsunyára, a fül is hall lustost (85). Mintha tsak arra termettek volna, hogy a tsunyát és rosszat vegyék számba és piszkállyanak a gazban (Fal: UE. 437).

Csunyaág: 1) [turpido; garstigkei]. Meltatlan dolog értelmünket kifárasztani minden tsunyaágban (Fal: NE. 36). Ha ugyan azou irtóztató tsunyaágot továbbatská tartya szemén, néki szokik és lelke furdalási meg-szűmnek (68). 2) [stereus; mist]. Vagnak alaton szerű pörvendégek; ezeket arra hajtják, hogy az úteak tsunyaágit őszvetakarják és elbördják (Fal: TÉ. 772).

Csunyit: [foedo; verunstalten]. Ezt az meg alut vért, mely tested chumittya, kichoda belőde fegyverrel ontotta (Zrínyi I.168).

CSÚP: apex, vertex, fastigium SI. [spitze, gipfel]. Eundo ad vnam maguan aciem videlicet ad unum altum chupel (SzékOkl. 201).

Csúpos: [fastigiatus; spitzig]. A fő leányoknak magas, csúpos, hátra függő koronájok volt (MonIrók XI. 341).

CSUPA: 1) [solus, unus; einzig, allein]. Čac čupa halal valaztlat meg engemet es tégédet (BécsiC. 3). Nem illic neki megenni, hanem čac čupa papocnac (MünchC. 35). Imé fut eg ferfi czupa csak egiedül (Mel: Sám. 102). Egy csupa személy, kinek ugy mint egyedül valonak semmi bizonyos örökese nem volna (Ver: Verb. 16). A pápisták-ként a pohárban egy csepp bor sínes, hanem tsupa Christus vére (Pós: Igazs. II.457). Mindaazon által azon kell igyekeznünk, hogy a mely venyikék fellyül vadnak, 'elmetéltessenek, megtartván csupa csak azt a venyikéjét, mely legutolsó volt (Nad: Kert. 77). Más a csupa mondas, más valamit igazán s helyesen mondani (Meiszu: Vál. 41). Nem csupa ember az, hanem hatalmas Isten (Szatlm: Dom. 159). 2) merus MA. [totus; lauter, ganz]. Tsupa, merő, azon: merus; merő részeg, tsupa részeg: *plenus crapula; tsupa bolond: apertissime insanit (*aperte) PPB. Čuppa mezíteleu aal uala a nepnek es az ő zent amnianak előtte (WeszprC. 101). Vr emlekezem te czupa igassagodról (AporC. 23). Az czupa fekete szem erőtlent jegyez (Cis. N3). Czupa merő tizta iv akarat (Born: Préd. 218). Čuppa ígéretekben ugyan kételkedéssel vesse reménységét (Zvon: Post. I.592). Csupa mezíteleu (MA: SB. 346). Čziupa álörcezája az eordőgne (Bal: CsIsk. 147). Csupa sült képmutatók (Toln: Vigaszt. 5). Nem kívánom vissza boldogságot; kevély kívánság volna ez tőlem, a ki tsupa inség vagyok (SzD: MVir. 80).

csupádon-csupa: [totus et solus; ganz und gar]. A lakosa (Szkolya városának) csupádon-csupa sidóság (Thaly: RT. I.235). Tsupádon-tsupa tó volt (Gvad: Hlist. 88).

csupán-csupa: ∞ Tsupán tsupa merő igazság (GKat: Titk. 2). Tsupán tsupa isteni mindenható erőt kévén (94).

Csupádon (való): [prorsus, omnino; ganz und gar]. A poenitentia nem függ az embernek maga szabad akarattyának erejéből, hanem istennek csupádon való ajándéka (Pós: Igazs. I.300).

Csupán: 1) [solum, tantum; einzig, allein]. Ezen zenebonát csupán az parasztság kezdette (Gyal. 242). Semmi nincsen csupán jó (PP: PaxA. 107). Nem szenvedgyúk, hogy az hit dolgában

tsupán tsak a conciliunioknak végezésével busítottunk (Vallást. 39). **2)** mere MA. [ganz]. Emberi természetünk czupan, merőn elmerült az bűnben (Born: Préd. 281).

Csupánvaló: [merus; ganz]. Csupán-való magínosság (Apati: Vend. 163). Szibul acutattából es csupán való kegyelméből választotta (Szatlm: Cuit. 43).

CSUPOR (czopor MA): ollula C. urceus MA. [topf, krug]. Mustos tsupor, must merítő: urceus *mustarius PPBl. Feladá egy kis czuporból az olajos káposztát a tűznél (Helt: Krón. 180). A fazekas csupokat formál (Com: Jan. 105). Ostrom ellen való tilzes csupor egy tomában (Radv: Csál. II.394). Petreselymet, balla füvet egy csuporban rakja vala-el és ezetnek három eszet fellül tészí vala (Nad: Kort. 71). Heringet kézzel-is és tsuprockal a szegények eleget foghatnak (Telek: FLél. 51). Helyes ajándék é egy vezértől es fejedelemnek virágot, tsuprot, vagy öveg korsót küldeni (Mik: Törl. 13).

[Közmondások]. Föld-tsuporhoz fa-kalán: *dignum patella operculum PPBl. (SzD: MVir. 118). Az pirányi csupor kiesőny tűznél fölforr (Ben: Rítm. 174. Kisv: Adag. 203). A szegénynek még a tsuprából is ki forr (SzD: MVir. 125).

Csuporka, csuprocška: [ollula; töpfchen]. Csuporkaba kenetet forralnak (Born: Préd. 393. Born: Evang. III.15). Az vasarhelyi mesternek fel forra czuprotskájá és megmuttávan kurta elmétskeiét, belé vága (Dáv: VDisp. 162).

CSÚSZ (csuszik Tel: Evang. III.465. Fal: SzE. 55): serpo, repo C. labo, labor, elabor MA. [kriechen, schleichen, schlüpfen]. Mykoron ez zoztrak el hoznyak ez betegét az egyházky es az koporsóhoz onven maga eluzna (MargL. 195). Ennek fölette minden, valami e földön elusz, vitalos legyen tünktet (Helt: Bibl. I.CC4). Kigyó azföldet egyed te mindörökké és az melyyeden csúszsz (RMK. II.200). Valanely állat az hasán csúsz (Kár: Bibl. 198). Felec raita, hogy az többi után csúsz (Tel: Evang. I.109). Salamon addig nem nyugodott, míg harmok, rőpálló, tsúszó és úszó állatok mióvtát és minéműségét által nem értette (Pázm: Préd. 62). Galand és püntlika boltban ezekért pénz tsúsz (Szeintm: Kalm. 7). Csúsz haszontalanul rút kigyó az réten, semmit nem tördök unalmas vénségén (Zrinyi I. 124). Ri a quartélyosára, hogy feleségéhez tsúsz gyakran ágyára (Gyöngy: Cup. 22). Nagylustán ágyamban én mellém csúszott Thaly: VÉ. II.33). Hamar tsuszik és szörnyen esik gyarlóságunk, ha nintsen, ki tartsa (Fal: SzE. 559).

[Közmondások]. Sikamlik a titok, a hol tsúsznak a poharak (Fal: Jegyz. 931).

alá-esüsz: delabor C. [herabgleiten].

be-esüsz: irrepo, subrepo C. illabor MA. [hineinschleichen, hineinschlüpfen]. Az a tudomány ide is be-tsúszott: ea doctrina in hanc quoque civitatem *permanavit PPBl. A vétkes szokás lassan esüsz bé (Com: Jan. 177. 220). Alattomban bé csúszott ketellen vendégek (Alatkó: BCsik. 24). Beljebb csúszniának s megis liadzhaniának (RákGy: Lev. 216).

[Közmondások]. Az szokás időt kíván és csak lassan esüsz bé (Ver: Verb. Előh. 54).

el-esüsz: **1)** [delabor; herabgleiten]. Kemon a komondornac a háta és a szőre igen sima, nem io ott flni, mert igen hamar elesüszni róla (Helt: Mes. 219). **2)** [dihabor, pereco; ausgehen, verloren gehen]. Királynak mikoron megmondák, fölföldi vég-lázak hogy elköltök, csusztanak, Elira izene főfő hadnagyinak (RMK. III. 95). Jutának erős Kassából darabantok, kit királ hagyja, Szolnokba bucsissutok; későn jártak, mert már elesüszott Szolnok (115). Peter Váradgya el csusza (Göres: Mity 80). A szeretet el csúszhat azaz lassan lassan elkelhet (DietzGr. 18). El ezaz urasaga mind egyfűtt penzevel (Polki: Virt. 19). **3)** [so subducere; sich wegstehlen]. Azon mesterkedik, hogy az igazság elől útvesztéssel el-tsúszhasson (SzD: MVir. 55).

elő-esüsz. Elő-tsuszok, mászkok, előbb mászkálok: prosergo PPBl.

ki-esüsz: **1)** [exido; entfallen]. Anna keskenője, mely vala markában, ki-esüszá kezéből s marada a sárban (Gyöngy: KJ. 80). **2)** [elabor; entschlipfen]. Sikos ángolba, melyet ha meg fogsz, ki-tsúsz (Com: Jan. 40). Munkával férünk-bé, könnyen tsuszunk-ki az emberek kedvéből (Fal: UE. 426). **3)** [so subtrahere; sich zurückziehen]. Beh szép dolgok ezek, bár most is úgy volna. Már nints úgy! az asszonyosságok ktsúztak belőle (Fal: TÉ. 663).

lő-esüsz: delabor, derepo MA. [herabgleiten]. Az manykának ew wya az karyáról le czwza (Érs-C. 349). Körnöt is ad, hogy ne csúszszon le a fűröl (Thaly: Adal. I.161).

Csuszam-ik, csiszam-ik: collabor, prolabor in lubrico MA. [ausgleiten]. Házasásgnak nem tsak az hűt kötele, mert gyakorta csuszamik hitnek vége (Eny: Gizm. 14). Talán zsírost evett, azért tsuszamik oly nagyokat szűja (SzD: MVir. 225).

el-csuszamik: [labor; ausgleiten]. Enyim a boszszu álas és a viszontac való megtízetés. Az ő ideibe elchuszamiz az ő láboc (Helt: Bibl. I.cccc3).

még-csuszamik: [prolabor; ausgleiten]. Megtsizamék ajaka az confessio szerzőnek (Pázm: Kal. 331). A nyelvét trétis hazugságra szoktató könnyen meg-tsuszamik és ártalmas hazudásba esik (SzD: MVir. 228).

Csuszamár: [lapsio, lapsus; das glietschen, gleiten]. Halbal eu lelken ki ragada, eu zemeimet kövvektől, eu labaimat czuzamastol (DöbrC. 203). Nem homályban és penaa tsuszamásból, hanem közönségesen az előljárók gyakran világosan tanútyák ezeket a gonosz gyűnőles-termő vélekedéseket (Pázm: Préd. 850).

Csuszamékony: [lubricus; schlüpfriq]. Csuszamékony az járásra az ő útá (MA: SB. 197).

Csuszamit: [incito, impello; treiben]. A gonosz tűzet rak szivekben és a gondolonrul az akarnáma tsuszamétya és nagyságokat (Fal: NA. 194).

el-csuszamit: ∞ Ezek a leczkék a példától erői kapvan tsudahanar eltsuszamitnyák (az urít) a tilalmasra (Fal: NU. 261).

[Csuszamkod-ik]

alá-csuszamkodik: [delabor; herabgleiten]. Az meredek közikrlar ala csuszamkodvan, az ot ele folyo vízbe vesznek (Forró: Curt. 509).

Csuszami-ik: lapsio, collabor, prolabor in lubrico MA. [ausgleiten]. Csuszamlai, csuszamni: prolabi in lubrico loco MA. A jég sik, tsuszamló (Com: Vest. 12).

Csuszamó, csiszamó: **1)** [prolabens; ausgleitend]. A gyermekségnek sikos és tsuszamó gyengesége vastagittassék a lelki ellenségek győzedelmére (Pázm: Préd. 336. SzD: MVir. 122). Valamikor a világi eseteket és a magas helyek tsuszamó állapotját tekintik, reszketnek (Pázm: Préd. 626). Sima avagy csuszamó fundamentom (Der: Préd. 476). A pollika teste igen igen őstővér; annak pedig oka ez, mert igen sikos, tsuszamó bélei vannak (Misk: VKert. 307). **2)** lubricum PPBl.

Csiszamós. Tsuszamossá tészem, sikítom: lubrico PPBl.

Csiszamóság: [lubricitas; schlüpfriqkeit]. Szent Jób maga példájával ismérteti a világ hegyének és állapottyának bizonytalan tsuszamóságát (Pázm: Préd. 88).

Csuszamod-ik: [prolabor; ausgleiten]. Onnan elcsuszamodván megsérti oldalát (Zrinyi II.77). Úgy tsuszamodék a völgyek melléyre, hogy történiük vala élte veszélyére (Gyöngy: MV. 95).

[Szólások]. Könnyen eszébe csuszamodik, hogy próbára keljen (Fal: NU. 323. SzD: MVir. 315).

alá-csuszamodik: delabor MA [herabgleiten].

el-csuszamodik, el-csuszamodik: vestigio fallor PP [labor; ausgleiten]. Mikor az apostolok elcsuszamodtak, a Christus amya is meg nem botránkozott (Czegl: Japh. 227). Hogy ne csuszamodlatniának hiát el (Czegl: MM. 73). Nem csuszamodlatniék-e még ez is el (74). Csaknem elcsuszamodtak a lépésün (Illy: Préd. 1.182).

ki-csuszamodik, ki-csuszamodik: [elabor; ausgleiten]. Ez tekergős résen akartac ki csuszamodni (MA: Tan. 1407). Még a kicsuszamodott elméji emberek is azt mondgyák e felől (Czegl: MM. 159).

még-csuszamodik: [caespito; straucheln]. Ki tehet bizonyossá, hogy szízte meg nem tsuszamodott a könyvnek őrzésében? (Pázm: Kal. 989).

Csuszamodás, csuszamodás: [lapsio, lapsus; das gleitschen, gleiten]. Hájában féltenek némolylek az égnek csuszamodásától (Ker: Préd. 202. Hall: Paizs. Előh. 5). Hogy kihágjon, lábát felemel, azonban hirtelen tsuszamodás felé (Gyöngy: 2. KJ. 76).

Csuszamtat: [incito, impello; treiben]. Elmejeiket csuszamtattyák istenre (Pécsv: Fel. 596).

Csuszár: machaeropoec MA. politor Nom. 63. armorum faber, saniator, samarius PPB. schwertfeger Nom. 63. Fegyvertisztító, tsuszár: polio, politor PPB. Véres fegyvert tisztított tsuszárral (Balassa: Ének 27). Csuszár, a ki reszelővel reszel (Com: Jan. 104). Ez az orvos jó szabó, a tsuszár jó bodnár (Pázm: Kal. 869). A fegyvert is addig nem viselik, míg vagy csuszároknak vagy lakatosoknak keze rajta nem tecezik (Felv: Dics. 13). Csuszárok kardokkal engem fölruháznátok (Thaly: VÉ. 1.369). Regiment fegyverét oda vittem vala, sok lakatos, csuszár az városban vala (Thaly: Adal. II.362). Voltam egy tsuszárnál szálláson (ErdTörtAd. IV.19). A chyzarnal fivthatho (Radv: Csál. II.66). Hol vagyon egy tsuszár, az én barátom jó kotzperdet fog kegyelmednek eladni (KirBesz. 87).

bor-csuszár: acratocothon C. philoenus, vinipotor MA. [weinsäufer]. Bortszuszárok, részegesek: acratocothones PPB. Ez keueset ethic vala, de io bor csuszár vala (Szék: Krón. 210). Hirtelen haragukat es nagy io bor csuszárokat szűls ez világra (Cis. F). Ifjak, kik látják, csak megcsufolnak tégödet, monduak jelős boresuszárnak (RMK. IV.80). Az bor csuszárok torok gyékjének orvoslására barom áveg borokat akasztottak (Pázm: Kal. 134). Boldisár, igazabban boresisár (Sámb: Isp. 66).

könyv-csuszár: [mercenarius librorum confector; bücherfabrikant]. Az hamis könyv csuszárok miért nem írják? (Sámb: 3Fel. 254).

Csuszáról: arma polio Kr. [acuo, exacuo; schleifen, schürfen]. Éles pallosok nem csuszároltatnak (Vajda: Kriszt. II.22).

Csuszás: reptatus, obreptio C. lapsus, reptatio per lubrica MA. [das gleiten]. A kegiot rontia hasson csuszással, föld étellel (Mel: Préd. 119).

Csuszdogál: repto C. MA. [schleichen]. Tsuszdogálok, mászdogálok: repto PPB. Mely ezenkeppen lopua tsuszdogalt az emberek elmeieben (EszT: IgAny. 453). Kűszöb alatt tsuszdogállyon (Com: Vest. 65. 143).

be-csuszdogál: [irrepto; bineinschlüpfen]. Lassan, lassan csuszdogáltanac bé (MA: Tan. 1235).

Csuszkal: serpo SI. [schleichen, schlüpfen].

Csuszkalás: [occultus incessus; das schleichen]. Az őrdögnek a földön-való tsuszkalása annyit tézen, hogy e léleknek, ha istentől el nem rugaskodott volna, örökös helye a menybéli boldogság lett volna (Moln: JÉpül. 27).

Csuszkolód-ik: [repto; hin und her gleiten]. Látrán az ő földön tsuszkolódó és mászkáló magzattyát (GKat: Váls. I.39).

[Csuszkond-ik]

Csuszkondó: [solea ferrata; schlittschuh]. Felkőti a czontbol vagy csak fabol csinalt csuszkondot (SzC(omb: Utleir. 152).

Csuszkorál: in glacie decurro SI. [schleifen, gleiten]. Csuszkoráló [c]ipellőssők: schlittschuhen (Com: Orb. 277).

Csuszó: 1) repens, labens MA. [kriechend, schleichen]. 2) lubricus MA. [schlüpfrig]. 3) reptile C. Hánt nevű oklatan csuszónak természete szerént, ki felől azt írják, hogy őt nap kippik egyet (László: Petr. 82).

Csuszós: lubricus MA. [schlüpfrig].

Csuszol, csiszol: [tero; reiben]. Julianus kardinál adig kelepele es csuszola a dolgot, hogy mind a királyt mind az wrakat el áltá (Helt: Krón. 92). A gonosz erköltsű úti-társ a tisztához tsiszollya rútságát (Pázm: Préd. 955). A szent írásnak proba kővéhez tsuszoljuk (GKat: Váls. II.1039). A harmadik oldalához tsiszolván magát egyvalakinek s megszorítván mind a két kezét eképen tudakozódik (Fal: NE. 16).

még-csiszol: 1) [attero; reiben]. Olly olajjal kenem az igát, hogy meglágyul, meg nem tsiszol, meg nem tör, meg nem torhel (Pázm: Préd. 165). 2) [detero; abreiben]. Kezekem meg marada ez edes illat, kyk illetteek zent Damancos atyánk testeet, sevt meeg ha meg mostak, meg chyzoltak kezeket, sem ment el ez edes illat kezekrewl (DomC. 157).

Csuszolás: [frictus; reibung]. Attyámfia, mi lelte nyakadat; igen elment a nyakadon a szőr, sőt a bőrdől csuszolás mint felhámlot (Helt: Mes. 150).

Csuszolód-ik, csiszolód-ik: [teror, atteror; sich reiben]. A földön csuszolódik az orrotok (Bal: CsIsk. 229). Asszonyim, ha latrok vattok és szokott mesterséggel forgolódtok, sokra tsiszolódik a gonosz (Fal: NA. 179). Gyengén kell dajkálnod, kit ha jól felemelve nem tartasz, mind csak a földön tsuszolódik orra (SzD: MVir. 189).

Csúsztat: [repere facio, impello; gleiten lassen, treiben]. Merő pokolbéli gondolat tsúsztatya elméjét az őrdögnek, az ő falatja a földi gyönyörfűséghez kapaszkodó ember (Mon: JÉpül. 27). A hol az őrdög egyik lábát az ajtón bétesz, a másikat is utánna tsúsztatya (SzD: MVir. 475).

be-csúsztat: [irreper facio; hineingleiten lassen]. Más kedvébe magát bé-csúsztatni (SzD: MVir. 266).

Csusztog: strepitum edo vestigiis pedum calceatorum MA. [schlappen].

Csusztogás: strepitus MA. [das latschen].

[Csusztoget]

Csusztogetás: [strepitus; das latschen]. Nem chiac szidalommal, hanem láb chuztogetassal kipirongatnátok (Balassa: Camp. 11).

CSUTA, CSUTAK, CSUTKA (tsita Szukácsmest. 170. czutok Cis. G4): 1) caudex C. petiolus MA. [fruchtstiel, stengel]. Tsutakból való: caudex C. Alma-czutka, körtvély-czutka: petiolus MA. Szalma-tsutak; manipulus stramineus tortus PPB. Meg-tsunkitom, csak a tsutkáját hagyom, elvagdalom: distrunco; tekergés, kerek forma, a ki össze nem akad, mint a szőlő-veszszőn termő tekergős tsutka, kalap-pártája, peretz, oszlop tekergős talpa: spira PPB. Mynt egy zalma czwtat wgyan el ragataa az eress köteleket (JordC. 342). Egyptusnac semmi nem leszen, mely feyet avagy farkat, ágat avagy elutakat nemzen (Helt: Bibl. IV.36). Az disznoc, ha fútnac az szalma czutokkal és elvetic, esőt éreznec (Cis. G4). A mely csutakokat az a víz az hidnak hordván össze gyűjtött s vert vala, azokon hágesálnnk vala életkoczkatató kapaszkodással sokak csudájára által meg által (Monfrók. VII. 352). A tsorenyék boszszú tsutkákon avagy lábatskákon függenek (Com: Jan. 23). Az edényesléce szalma csutackal sikároltatnac (114. Com: Orb. 28). Dinnyének szára avagy csntkája (Lipp: PKert. II.190). A dárdá-

nak egyik darabja benne marad testében; látván pedig a görögök, mint hordozza testében a tsutakat, megijednek (Hall: III. 232). Szódd ki a bírsalmának tsitáját (Szakácsmest. 170). Tekintetes vala szakállal állása, e volt az ő díse; most a temjén lángra ezt tsutává tette (Gvad: FNót. 70). **2)** stipes PPB. [páhl].

CSUTORA: **1)** obba lignea, culigna SI. [hölzorne feldflasche]. Bay László úr katonái számára csutorákat vettem (Kecsértört. IV. 91). Tódd el asszony a csutorát, iből jön a gazda (Thaly: VÉ. II. 387). Vitézt kedven táplálhass tele csutorával (Thaly: Adal. II. 281). **2)** [suprema fistula] mindstnek vom tabakróhr! Adámi.

CSÚZ (*csúsz* Com: Jan. 60): erysipelas Com: Jan. 60. [ignis sacer; rotlauf]. Bayiolo imatsagoc, czuzro! valo bay (Born: Evang. IV. 805a. MF). Chyuz dagadast auagy zont Antal tőzet, vörös közveinek is hújuiak, haznos vele kenny (Frank: HasznK. 15b). A csúz és fel-gyulladtot vérnek fájdalmi igen gyótrótték (Tarn: Bar. 289). A csúz, a fene az álladról a lust éppen megette (TitkRóz. 293).

CSÚZA: [stragulum; pferdedecke]. Vettiünk egy nyeregre való csúzá 2 ft. 25 d. (MonTME. I. 140).

CSÜD (*csud* MA. *tsud* PPB): **1)** [artus; gelenk, sprungbein]. Keze-fejei tsüdjökből ki-mozdulnak (GKat: Váts. II. 454). **2)** astragalus C. MA. knöchel, knorren PPB. [würfel]. Verfölyét iaczom, tsüddel iaczom: astragalizo C. **3)** [astragalus] ringum die siule Adámi.

CSÜGG (aláigucc GuarC. 48. lessigged RMK. V. 81. czong Mel: SzJán. 178): pendeo MA. [hängen]. Tő belölleté czög azoknac lolké (BécsiC. 28). Ez erzes nem belendessegből, de iozagalbol cöguala (31). En nepem cög en fordolatmra: populus meus pendebit ad reditum meum (196). E ket paran-öolatban cög minden törueñ (MünchC. 55). Ha moegh apro wnokay nyakadon cöghneenek ees, megh ees altal hagyhad es fofamyal az zenth keresztbfának zasztoya alaa (ÉrdyC. II. 77). Isten nyomorúságunkat meg látván, minden féle nyaválnak nyakunkon csüggő igitől meg zabadtíván, boldog állapotra dolgunkat fordítva (RMNy. III. 127). Mint az pioka mindenkor raita czög (Decsi: Adag. 152). Kis gyermekeek, kie még az ő annyoc czezein cöghneenek (MA: Tan. 187. 97. 73). A veszedelmec közel vanne, fejére csüggeneek (Com: Jan. 195). Egynehány vereték gyöngye csügg orozáján (Thaly: Adal. II. 25). Még anyja emlőjétől tsügg a gyermek, már is kezd mérgeskedni (Fal: TÉ. 667).

[Szólások]. Es az ő zerető fyán, Yeswson ez wgh wala (ÉrsC. 60). Papa ga ne yn cöngötök (Mel: SzJán. 178). Gyalázat szörzsecc okáért csüggeneek emberen (Zvon: Post. II. 607). Az kincz gyűjtésen czügg szíve (MA: Scult. 877). Bor italos menyegzőkre és vendégeskedésre csüggeneek (MA: SB. 34). Veszedelmes dolog a vendégségre tsüggeni, terkoskodni (Nyr. I. 129). Nem tsügg a királytól érdem vizsgálása (Orczy: KöltSz. 36).

alá-csügg: ~ [dependeo; herabhängen]. Az ő feien alá igucc es ligucc vala zörüñ gicoc (GuarC. 48).

lő-csügg: ~ A gerlice két szárnya le csügge, bögyo meg apadt (Gyöngy²: KJ. 58). It Hilarot jügát megvágott inál, amott Molampus sír le-csüggő állával (GyöngyD: Cup. 601). Magas, sugár fáknak lőcsüggött tetejek, s mint tőlük kitellett, szemorkodott fejek (Fal: Vers. 914).

Csügged: pendeo, propendeo, dependeo, proclino MA. [hängen]. Nyakára cüggede (Nagy: HunyJ. 27). Az ő fánac nyakára tsüggede (Kár: Bibl. I. 484). Az evangelica vallás csak az rongyos papirossoskára csüggedet (Tohn: Vigaszt. 90). A föld felé csügged a szemekkel tellyes gabona fő (Matkó: HRoml.

27). Egygyet ha el felejt, eszibe kettő jut, ez sem mult, újabb bí csüggött szívére fut (Gyöngy²: MV. 28).

el-csügged: **1)** reflector, dependeo, dejicior MA. [herabhängen]. **2)** [elangvesco; ermüden]. Ne hadgy el cüggednőne az menyői ioknac dolgaiban (Born: Ének. 333).

lő-csügged: [reflector, dependeo; herabhängen]. Faye le hayla es le cüggede (Born: Préd. 225). Kezei hogy lessiggednek vala, pogán nép zsidókat megtolja vala (RMK. V. 51).

még-csügged: **1)** [elangveo; ermüden]. Meg-tsüggedtek vala: *obtorpuerant animi; meg-tsüggedni a dologban: animum *remittere PPB. a boeotiaiak valamennyire megcsüggedének (Balog: Com. 157). Hogy sem meg-csüggedgyen szivednek reménye, még most is jobb arról másként gondolkodnod (GyöngyD: Cup. 640). Szükség pihenni is az terhes munkában, másként az termézet megcsüggöd magában (Thaly: Adal. I. 147). **2)** [vapulus fio; zähle werden]. A bor innár kezdett erősen megcsüggedni. (Nyr. XIV. 219).

mégcsüggedés. Elméjének megtsüggedése: *infractio animi. PPB.

Csüggedelém: [fractus animus; verzagtheit]. Eddig vett reményét kétségre, tsüggedelemre szorította (SzD: MVir. 353).

Csüggedés: ~ Maga elhagyása tsüggedés (SzD: MVir. 303).

Csüggedőz: **1)** haereo, haesito PPB. [hängen]. A derekas elme a dolgon inkább mint a beszéden szokott tsüggedezni (Nagyari: Orth. c6). Nem akarja, hogy emberi találmányokon csüggedezzen (MNyl: Irt. 135). Lassan-lassan annyéra építettett a Belus oltára, hogy már a mai pápisták annak felhuzalkodott szarvain csüggedezvén, az isten dűcsőséges székén láttassanak kapdosni (VárM: Szöw. 185). Nyakán csüggedez attyának és sűrű esőket ad mind két orozájának (GyöngyD: Cup. 613). Az Vág mellékére fordúlok s o körül csüggedözöm magam, hogy két felé láthasak (RákF: Lev. IV. 477). **2)** [animo deficio; den mut sinken lassen]. Kételkedő, várakozó, tsüggedező: *suspensus animi; reménytelenség, tsüggedező elme: *aljectior animus PPB. Végy bátorságot, ne tsüggedgy, ébreszd-fel tsüggedező elmédet (SzD: MVir. 351).

Csüggelőd-ik: [se appendere; sich hängen]. János valamennyire cüggelődőc az erdélyi birodalomba (Helt: Krón. 143). Oda szeckölőn, egy igen kegyr lőnac az orrára cüggelődőc, erősen egybeharapván a fogakat (Helt: Mes. 345).

Csüggeszke-d-ik: [adhaerescio; sich anhängen]. A Kristus hoz csüggeszkegyünk (Mad: Evang. 192).

Csüggeszt: [appendo, suspendo; anhängen]. Szíveket az eleségre és jószágra cüggesztic (MA: Scult. 310). Ragasztom, cüggeszttem szívemet az pénzre (885). Könyöklő kezére fejét eresztette, bíratos orozáját bíra cüggesztette (Gyöngy²: KJ. 19).

alá-csüggeszt: [demitto; hängen lassen]. Tudom ő-is fejtő alá csüggesztette, esző szemével orozáját hintette (Gyöngy²: KJ. 59).

föl-csüggeszt: [suspendo; aufhängen]. A tűzekre ő középette felezüggesztettük mē orgonainkat (Apoll. 107).

lő-csüggeszt: [declino, proclino, demitto; herabsenken]. Lefüggeszték, csüggeszték kezeket (MA: SB. 171). Elméjét el-hadgya, le-csüggesztte (Com: Jan. 196).

Csüggő: pendens, pendulus, pensilis C. MA. [hängend]. Más tñan cüggő: post Lesbium cantorem (Decsi: Adag. 41). Egy rakásba romol, valamit irtanac az ilyen vallásos cüggők (MA: Scult. 601).

[Szólások]. Ha egy magas toronynak tetejétől egy kőtélen kieresztene valaki engemet és úgy tartana tsüggőben (Pázm: Kal. 31).

CSÜH ²⁾. Egy hajszin csühből álló asszony ember-cő (Montrék. XXIV. 245).

CSÜLLEKED-İK

CSüllekédés : frisa; hader]. A tévelygőknek, agyaskodásoknak és alkalmatlan tsüllekédéseknek tulajdoníthatjuk (GKat: Titk. 906).

CSÜN-İK : langvesco, tabesco, langveo, aegroto MA. [erschlaffen]. A sok gond miatt fomnyad, tsünik a szíve (SzD: MVír. 182).

CSÜR *cyr* JordC. 256. *cyr* ÉrdyC. 128. *chir* KBécs 1572 F3. *csuro* [?] Lép: FTük. 241): horreum C. MA. tribularium PPBl. [scheuer]. Kong a tsűr földe az erős tséplés miatt: graviter *tunsis gemit area frugibus; tsűr, eszterha, mely alatt szárazban áll, a mit oda hordanak: nubilarium vel nubilar PPBl. Mend addeglan ő veléc arata, miglen az arpa es a buza éfrőbe vetténence (BécsiC. 6). Gófi ő buzaiat ő éfürbe (MünchC. 18). Semmi gabonat nem giwith az chwrbé (VirgC. 92). Aldottak leznek te aklayd es cyreyd es aldottak leznek minden maradekyd (JordC. 256). Sem arathnak sem gyeythnek hew chyregeben (371. 395). A gabonaat győheetek az en aztagomba auagy egyrembe (ÉrdyC. 128b). A menftes, villamas es men-dőrgőc el romtac es meg egetec az ő éfryt (TelC. 85). Átkozott leszen a te csűrőd, minden maradékod (RMK. II.208). Es efele aldozatott vgy tartsatok, mint ha a tñ chfuretekből adnatoc (Helt: Bibl. 1.ZZ3). Az Mátyás király csűriben avagy istálló-jában, akarjuk mondani (MonIrók. III.62). Az cichiri borso szal maual inkább hogi nem mind szemmel tölti az chirt (KBécs 1572 F3). Az le aratot búza az csűrbe vitetic (Kár: Bibl. I.515). Tsiniály képeket és imádgjad kertedben, tsűrődben, város végén (Ker: Préd. 294). Gabna hordasrol, csűrő tölteseről (Lép: FTük. 241). Megtöltetnek a csűreid eleséggel (Illy: Préd. I.431). Még is vagon két asztagom, egyik az falu felől közebben, másik Károly felől a csűr szegeletin (Gér: KárCs. I.438). Végre a csűrbe ment, feküdt szalmára, gondolta, mindjárt jut élete fogytúra (Gvad: RP. 70).

kincsős-csűr : [aerarium; schatzkammer]. Ez kinezes csűr-
enc győkeres őrizeti, azt mondgyác őc, hogy a pápára bizatott (MA: Tan. 700).

pénz-csűr : [arca; geldkasten]. Borzadjon fel rájuk minden szál szőreink, mivel hogy üressen tartják pénz tsüreink (Kónyi: HRom. 3).

szén-csűr : [horreum (carbonarium; kohleneheime)]. (Csik-Gy. 33).

tégla-csűr. Tégla-vető-hely, tégla-tsűr, tégla-égető kementze : lateraria PPBl.

üveg-csűr : officina *vitriaria PPBl. [glashütte].

Csűrös : horrearius SI. [scheune-]. Egy róka be méne egy czüres kertbe, hogy valamit fogna ennyi valót (Helt: Mes. 378). Majorház, csűr, csűrös kert is vagon (Gér: KárCs. IV.318. 335. 452).

CSÜRÖK *(tsülok* Gvad: RP. 20): [conus, metula; kegel]. Ki teket, ki kotzkat, ki csűrőköt jatzták (SzCsomh: Utleir. 269). A gyermekek jádzani [szektanak, a teket, a tsűrők, tsonokok közé hajtván (Com: Orb. 279). Jobb kedvem is vala a karikázáshoz, tsülökhöz, labdához, mint a tanuláshoz (Gvad: RP. 20).

CSÜTÖRTÖK, CSÜTÖRTÖK *(czürttek* EhrC. 65. *chürttek* RMNy. II.57. *csütörtök* Pethő: Krón. 167. *czürttek* KKrakkó 1573. B7. *czürttek* Cis E2.): dies Jovis, feria quarta MA. [domerstag]. Frater Lleo az vaszegeknek sebenek helylyt menden nap meg vyotyauala, tyztoytuan czetertektewl megualuan es pentektewl mend napottesteg (EhrC. 65) Chütörtökön ióveen Betaniából bochata el Peterth es Janosth (WinklC. 145). Irtham Beesben cheterteken zenth Borbara nap eleth walon (RMNy. II.57). Czütörtöken, ackoren ió kemény tél, de szeles tanasz leszen (Cis. E2). Czütörtec fergetes és vzmáros [így] ídő leszen (KKrakkó 1573. B7). Bassa az elmúlt csütörtökön Patakon adta vala meg leveledet RákGy: Lev. 214).

nagy-csütörtök : feria quinta hebdomadae sanctae Kr. [gründomerstag]. A kesernes anyja a zent azzoniatokkal vronkuak Jerusalemben felmenessenek vtauna, nag-csütörtöken ő es felment vala (WeszprC. 74). Nagy-czeterteken regel az edes ydwezytő Iesus az ő zent annyának előtte terdre esee (ÉrsC. 85). Nagy chüwerteken ehera az fezwlet elewt mezeytelen terden alua mongy huzon-keet pater nostert (GömC. 242).

virág-csütörtök : ∞ Azt írhatom kőnek, hogy nagyszombaton hoztak levelet uramtól, a kiben azt írja, hogy istennek hála, békességben ment Kassára; virágcsütörtökön érkezött oda (LevT. II.163).

D.

DAC: [continuacia, insolentia; trotz]. Nag kinba vagionk. Kropne azzon mia az fej helyen, na az vra el mene dachal [?] (LevT. 1385).

Dacos: [obstinatus; trotzig]. Egynyihányan a datzos urac közzül magtanóltanak engemet, ő kiralyokat, beczzülení látván, hogy tégedet olyan fő embert és rokenomot nem kimélettelec (Helt: Krón. 124). Mikoron Mátyás király még is olyan datzoson felelne, mind az atya, mind a fia igen meg-laraguanac (146b).

Dacoskod-ik: [pervicax sum; trotzen]. Ha az ember datzoskodni kezd és mint a szűldisznó a sertőjét felhúmi és minden emberrel egybe veszni, az isten artzol pócki (Helt: Mes. 85).

DADA, DADUK: anus, vetula MA. altes weib, vettel PPB. Dada, igón vén dada: decrepiti C. Te agh daduc, mit szolylac te felölled? Az szeretotert magadat nem kémélled (FortSzer. 113). Száz esztendősnök mondhatlak tégedet es igen potrohos daduk lésson belölled (FortSzer. 1.b).

agg-dada: anus C. MA. [altes weib].

agg-dadácska: anicula Major: Szót. 43.

DADAG: bambalio C. blatero, blatio, blactio, blactero, ob-strepa MA. plaudern, schreien wie ein kameel oder schöps PPB [stottern, stammeln].

Dadagás: blateratio, obmurmuratio, strepitus MA. das plaudern, gemurmel, brausen PPB. [das stottern, stammeln].

Dadagó: blatero MA. bambalio PPB. unflüster plauderer, einer der nicht gut reden kann PPB. [stotterer].

DAGAD: tumeo, tumesco, tubero, extubero, extumeo, extumescio MA. schwellen, aufschwellen PPB. Dagadott erek: varices; dagadott eres: varicosus; dagadott tüdőjü: pulmonarius; dagadott lépü: lienosis C. Ha az marmortica olayt belölöved főzkeendőel a sobben, dagat hasban meg gyógyityta (Mel: Herb. 54). Ha vizét a dagadot faio szemre tésszed, meg szyla (64). Ha meg töröd az rutat, az dagat testre, kozra, himlőre es has folyasra kötdöd, igón hazud (BeytheA: FivK. 76). Az dagat lepet meggyógyityta, ha chygerben auagy vizes borban megfőzöd (83). Az ysop a tūdō dagadóknak s nehéz lehelldőknak hasznos (Nad: Kert. 326). Szolgáló leányimnak midőn az husa dagadna (Barna: Isk. 109). Fojtogsud a kevelységet benne, mert szőnyű nagyra dagad (Fal: NE. 114).

el-dagad: [extumescio, intumescio; anschwellen]. A sok sirásban ortzaj el-dagadott (Pázm: Préd. 686).

föl-dagad: 1) tumeo, extumeo, intumeo, tumesco C. extubero, intumescio MA. extumeo PPB. sich aufblähen, aufschwellen PPB. Egy gyermek, kynek sem kezey sem labay nem valának, nemynemew föl dagadott chonok valának he-

lyette (ÉrdyC. 404). A daganat fel-dagad és leszál (Com: Jan. 58). Miut a fel-dagadott haboktol-valo hajó (Illy: Préd. 1205). A hol egyebet nem látok fel-dagadott hosszsan nyujtott mantó vagy menténél, oda-felé igen restellem vesztegetnem a bősületet (Fal: NA. 131). 2) [superbio; übermiltig sein]. O myt dagach fel ember vagy myt keuelkedvel (CornC. 286).

földagadás: protuberatio, tumor MA. geschwulst, aufblähung PPB. [das anschwellen].

ki-dagad: extubero, extumeo, extumescio MA. aufschwellen, auflaufen PPB. [sich ergiessen]. Valahol bő folyamattyok és futamattyok a folyóknak nintsen, ki dagadnak és a tó állásokban széllyel folynak (Com: Jan. 13). A kidagadó nedvességeknak jelenségi szór fel borzadások, haboru aluások (ACsere: Enc. 189).

kidagadás: extuberatio MA. aufschwellung PPB.

még-dagad: extubero, fermentesco C. extumeo, extumescio MA. aufschwellen, auflaufen PPB. Ez atkozot nedv of igón meg dagada, hog zaiaba be nem vonlata (GuaryC. 12). Kynek ev hasa vala chodalatoson meg dagadot (DomC. 159). Megserte a kezet, wgy annyira hogy meg dagada neky ees meg euesedek (Pesti: Fab. 69). A te libad sem dagadot meg e nyeguen esztendeig (Helt: Bibl. 1.0002). Ha az ló sokat iart volna, lába megdagat volna és sántalna, vond le az patkót lábáról (Cis. O3). Ha az ló szerszáma meg-dagad és nem akarna meg-enyhődni, a szákján által egy toll vastagságnü szór sinort kell által vonni (Cséh: OrvK. 67).

mégdagadás: extuberatio MA. aufschwellung PPB.

Dagadás: 1) tumor C. [das schwellen]. A tenger dagadása (Illy: Préd. 1204). Könnyeb a bus tengernek dagadásit egy belé fivással le-apasztani (Fal: NU. 252). A révpárt felé indult, hogy a tengernek dagadásit, apadásit vizsgálná (310). 2) vomica, struma, extuberatio, apostema C. geschwulst, geschwür PPB. Egy olasz-oroszgi fő, mellytől minden dagadás meg-száll és apad: reseda PPB. Dagadástól megszünöm: detumeo; dagadást lágyító: emolliens; dagadást osztató: discutiens PPB. Léeznek embereken nagy főkevények es dagadasok (JordC. 23). Io heuség-ből támat dagadásoc és fáiásoc ellen (Mel: Herb. 11). Dagadást meg gyógyit, mint az lágy sáit meg gyógyit (14). Minden dagadás, has fáyás, ezoklás ellen igen jó (69). Az olay fa leuolet ha borban egy hetig aztatod, folyo fylet gyógyt, zeint Antal fízet, minden fele dagadasokat (BeytheA: FivK. 61). Az festő fyu az alfelednek sebeit, varat, dagadasat, orlanczat, tüzes, rothiat sebot gyógyit (57). Libaimból minden dagadás és gyomromból minden puffadás azon nap estig ki ment (Gér: KárCs. IV. 169).

ajak-dagadás: aphtae C. [mundgeschwür].

csüz-dagadás: [erysipelas; rothlauf]. Chyuz dagadast, auagy zeint Antal tőzét, vörös közvennekis hyuiak, laznos vele könny (Frank: HasznK. 16).

foljó-dagadás: vomica Com: Jan. 60. [geschwür, abscess]. Midőn a folyó dagadás, tálgyu, fokadéc őszve megyen, varral, kemény bőrrel béborítatit, megcserepesedie (Com: Jan. 60).

gyomor-dagadás: [tumor stomachi; magegeschwulst]. Eger fyl zörös fyu homokos parlagos kemény földön terőm. Igen io az gómor dagadasanak oltására (BeytheA: FivK. 56).

lóp-dagadás: [tumor lionis; milzgeschwulst]. Cher-leuelő fyu. Ha borban főződ, lep dagadast meg gyogit (BeytheA: FivK. 83).

orca-dagadás: [tumor vultus; gesichtsgeschwulst]. Ha tűzességgel vagyon az orca dagadás, hivesítőkkel nem kell hirtelen értetni (PP: PaxC. 83).

torok-dagadás: [faucium exulceratio; halsgeschwür]. Az erdei mel fyu thorok dagadast, nyak tsap le esest, zent Antal tűzot es has fiaiast gyogit (BeytheA: FivK. 84). Ha mezzel őzue főződ es törőd, kősd az gelyvakra es súlyókra (az zent Janos fyuet), azokat el rontya. Thorok alat valo dagadasokat es fyl mellett valo erezkődesőket el ront (89).

Dagadoz: 1) extubero, intumeo MA. aufschwellen PPB. Egyéb rendbeli dagadozot betegsegeketis haznos vele kenny (Frank: HasznK. 15). Gyomra s lábai is dagadoztak (LevT. II.87). 2) [se inflare; sich aufblähen]. Föl fualkodnan dagadozmac (Mon: Apol. 334).

el-dagadoz: 1) [extubero; anschwellen]. Labai mind el dagadozanak, agieka kih rotada (DebrC. 78) 2) [turgesco; sich aufblasen]. Meregh miat eldagadozot vala (CsomaC. 65).

föl-dagadoz: [extubero; aufschwellen]. Sós nedvességekkel testét meg-tölti emberek, lábait fel-dagadoztattya (Pázm: Préd. 1004).

még-dagadoz: extumeo, protubero MA. [aufschwellen]. Mynden teste megdagadozot vala (MargL. 176). Mely kennak myatta Xcnak teste mynd meg dagadozoth wolt (Érsc. 66).

mégdagadozás: extuberantia MA. das aufschwellen PPB. [geschwulst].

Dagadozás: extuberatio, tumor MA. aufschwellung, geschwulst PPB. Ez illyenen igen fogh az hideg betegség, vízkór-ság, dagadozás és azféle aproléc (Cis. F4). Az papa fyunek az vize anagy pora anagy vízben valo főt lene mindön etetest, merget, dagadozt meg gyogit (BeytheA: FivK. 64). Az dagadozásból sokféle gonosz nyavalya szokott következni (Gér: KárCs. IV.111).

Dagadvány: [inflatio; aufblähung]. E magafelmagasztatasuac dagaduanaua annéra emelkedéc fel, hoé múnket orzagonetol erőködikuala mégualaztani (BécsiC. 83).

DAGÁLY: ira, furor MA. [tumor, superbia; hochmut, aufgeblasenheit, grimm, wut]. Byzon akoron vagyon zerzetes emberben a haragossag, mykoron akar myne kys haragoth es zyrebel dagalth fele baratyaua mutath awagy yelent (WeszprC. 126). Haragwygeek megh az een dagalyom lw ellenők (JordC. 68. 722). Az ő atiafyahoz dagalt avag gőlöseget mutat (DebrC. 233). Leuassetek ties az haragot, dagalt (Konj: SzPál. 333). Az ártatlanon kegyetlenkedik ő oagy dagályában, az szegényeken vadnak szömei nagy ólálkodásban (RMK. V.76). Dagalyunknac es haragos mergessegűnkneac miatta soc būne ne indullyuc (Born: Evang. L38). Dagallyal, haraggal mondia (Born: Préd. 23). Nagy dagallyal kezdé Annás kérdezni Kristust, mit tanított (Pázm: Préd. 497). Olly orvosság ez a modicum, mely minden bústólásink fájdalmot eoyhiti, minden világi jóknak tornyozott dagályát mértékli (620). Darás és fulánkös, magokat el feleített dagálybol szoltattk (Bal: CsIsk. 150). Ha az dagálytól és ellenűnk való fortyant gyűlöségtől meg tisztulo szíuel oluasod te ezeket (471). Begyének kin fűl dagályi apattak

(Gyűngy: KJ. 57). A haragnak dagályát gyíllőli: irae tumorem odio habet (Illy: Préd. I.165). Egyenetlensége, dagály negédsége hozta ezt magyarnak (Thaly: Adal. I.181).

far-dagály: 1) [tournée]. Az soc színű kőntöst nagy nyogue fel vené, az fardagalra vona (BfPaz: Asp. 5). Az papi őltőzetekből szoknyákat és fardagályokat csinálnak (Pázm: Kal. 197. SzD: MIVr. 196). Aszszony hőlgyeteknek kuscskat, fardagalt, szoknyát csinállyatok (Bal: CsIsk. 31). Én még csak egy nemes aszszonyon, se praedikátornén nem láttam papi kőntősből szabott szoknyát vagy fardagályt Magyarországon (Pös: Igazs. I.481). 2) postilena, phaleræ MA. schwanzstern am hinterzeig, rosszierde PPB.

fardagályos: phaleratus MA.

Dagályos: iracundus, stomachosus MA. [inflatus, tumens; aufgeblasen, hochmütig, zornig]. Kevély, dagályos szív: sufflatus et *tumens animus PPB. Latuanc eg dagalos nemzetet (BécsiC. 76). Dagalyos: contumax (NémGl. 133). Ne légen az akaratiac dagalos nayaskodasa (NádC. 408). Ne akaryatok dagalyosok lenny wr ysten ellen (JordC. 148. 160. 245). Zoo fogadatlaó, dagalyos lean (SándC. 30). Nywggogyceek raytta dagalyos Lewryncz (ÉrdyC. 469). A garlo test dagalos es kor (TelC. 51). Az hūgc ne legeneac haragosoc es dagalosoc (376). Mérges, dagályos természetű léssen (Cis. L4). Jób lakni a pusztaba, hogy nem mint a versenyes es dagályos aszszonyalattal (SalMark. F4). Ezen dagályos actussok (Nyr. XIV. 514). Az indulatoktol dagályosok és nedvesek az isten tiizes igéjétől fel nem gyuladnak (Illy: Préd. I.413). Csaknem a földszinén mászkálnak a nagy alázatosságból, de azért, hogy más alkalhatossággal egyebek felett jártathassák dagályos kevélységeket (Fal: NE. 39). A slaveerek, kik voltak mindig dagályos emberek (Gvad: RP. 490).

Dagályoskod-ik: [irascor, furo; zürnen, toben]. Dagalyoskodnak vala az azonna (JordC. 503). Czelezapnac, torkoskodnac, dagalyoskodnac (Born: Préd. 81). Dagályoskodnac vala ellene (Land: ÚjSegis. II.104).

Dagályosság: [tumiditas; hochmut]. Haragossagot jelentem dagalyosagal (VirgC. 9). Valyon mi lezen azoknac, kik a zolosmat haragossagnac es dagayossagnac miatta elhagggac (Nagysz. C. 397). Nevezee az helth keesertethnek az Yzrael ftyaynak dagalyossagokertü, myert oth megh keeserteek wr ysteot (JordC. 48. 159). Az eredet bin nem az erzekősegeknek dagalossaga az okossagh ellen (TibC. 65). Lassúsággal megszűnjel az haragtól, megoltalmazd magad dagályosságtól (RMK. V.94). Mennyire ellenkezik az mi dőlős és feu bejazó természetűnknek dagályosságával, hogy más aláb való teremtet állatiak fejét hajcsuk (Pázm: Kal. 4).

[DAGAN]

Daganag: apostema C. [geschwür]. Daganagoc: flucturæ NémGl. 236. Kristos daganagiaval megvizgatónk [igy] (DöbrC. 325). Az nagy daganagnak myatta az ev orchayanak lusa fel neukevduen az ev zemeyt be fedy vala (MargL. 152). Meg ostorozak aduan daganagot daganagra, vak seböt vak sebre (WeszprC. 87). Az ev daganagya le zalla, el muleek (DomC. 315). Reggelre kelve az daganag hat ugán ygón meg szállott (LevT. I.202).

Daganás: [tumor; geschwür]. Látuán a pásztor az oroszlán lábába a daganást, ottan eszszébe véné, hogy valami fa auagy teüss volna benne (Helt: Mes. 107).

Daganat: vomica, tumor, apostema MA. geschwulst, blutgeschwür, enterbeule PPB. Or-daganat, erban való súly: polypus PPB. Valanak sebek es daganatok es fraternek ev feyen es orchayn es kezeyn (DomC. 265). Az daganath, ky tythikon megh nem wrwosolthatytk (Érsc. 227). Mivel gyogyult ő keme ki az daganatból (LevT. II.87). A daganat fel-dagad és le-száll

(Com: Jan. 55). Minden hévség és dagunat ellen való igaz papíom (Cseh: OrvK. 86). A materia jobban való kifolyásával az dagunat is inkább meglohad (Monfrók. XV.454).

DAGÁS [dagadás?]: [tumor; geschwulst]. (Az saphir, ha mérlegnek dagását hamar érik véle, meg-gyógyítja (Keesl: ÖtvM. 270).

[DAGASZKOD-İK]

mög-dagaszkodik: [exardesco; wütend werden]. Az zold-go leant meg főgelmezo binciert, ez kedeg meg dagazkodic rayta es monda neki nag haraggal (GuaryC. 53).

DAGASZT: 1) tumefacio MA. schwellen machen, aufblähen PPBl. 2) condepso C. depso, subigo MA. *subigo farinam PPBl. kneten, teig machen PPB. Az nep veen ifel tagaztot teeztath, mynek előtte megh kelne (JordC. 34). Egi dagazto teknőt köllön keruen az daika, el törtört törtentől (DebrC. 221). A sütő a téstát a dagasztó széken avagy sütő tekenőben fa lapockával dagasztja (Com: Jan. 76. Szűdó: Söldics. A4). A sütő házban egy öreg dagasztó tekenő (Gér: KárCs. IV.151).

föl-dagaszt: tumefacio C. [schwellen machen].

mög-dagaszt: 1) [tumefacio; schwellen machen]. Az vr meg dagaszsa a te hasadat (Helt: Bibl. I. PP41). Ha meg köneztől (az borsot) az az ha az beiatul el valasztod es vgy fő meg, nem dagazt vgy meg mint az bab (BeytheA: FivK. 31). 2) depso C. condepso MA. [kneten, wirken].

őszve-dagaszt: condepso MA. PPBl. [zusammenkneten].

Dagasztás: [depsatio; das kneten]. Az dagasztás könyököm kiette, az tizhely farom szélesítette (Thaly: VÉ. II.175).

DAJKA: nutrix, educatrix, altrix, assa C. süngamme, verpflegerin PPB. Vénen Noemi a gyermekét es vető ő őlebe es daikanae es viselőne tizenel éltettetikuala (BécsiC. 10. 51). Olimpiadis zent Margyt azzonnak daykaya es mestere (MargL. 34). Legottan az gyermek zemei megnytvan kezdte ev daykayanak emlejt zopny (192). Dajkatul el nem valasztatot (DomC. 4). A lit, kyt vött vala a dayeatol (DebrC. 560). Ymaran nem vagyunk daykanak alatta (ÉrdyC. 59). Aldot te leg Jesusnac dayanya (Thevrc. 78). Az daika, anya taplalya, tengety az w fiaitli (Komj: SzPál. 344). Útálják az jó bort az nagy tömlőjű dajkák, tejők jőjön, bort ha kapnak, gyakran kortyantnak (RMK III.268). Az mely dayka az fiaczkamath fel tartotta vala (RMNy. II.204). No daika módgyára jól lakik ő a gyermek mellet (Decsi: Adag. 211). Dajkám mindazáltal leány volt, ha szabad úgy mondani, de talám inkább leányasszony, leány annyéban, hogy ural nem volt, asszony, mert fia volt (Kem: Élet. 42). Őh Sion leánya, gyászban bűntözött szerelmes dajkám (Thaly: Adal. I.49).

gyermek-dajka: puerorum *pedisequa PPBl. [kindsnagd].

száraz-dajka: nutrix Com: Jan. 44. [amme]. A tipláló, szoptató száraz dajka meg-ölgetvén az ő szoptatósát rigottul meg elégit (Com: Jan. 44. Szeg: Áqn. 61).

szoptató-dajka: ~ Caucasus volt anyád, örmény orosz lány volt te szoptató dajkad (Zrinyi II.116). A pápisták ecclesiájok a teljes házugságnak szoptató dajkaja (VárM: Szöv. 61b).

Dajkál: [alo; warten]. Sok álom-szakadással dajkalván (Csúzi: Síp. 504).

Dajkálkod-ik: nutricor MA. süngen, warten, erziehen PPB. Ki micoron zilletöt volna, adatek eg azzonnak, ky v vele dayenleodnak (DebrC. 559). Vellünk is így daykalkodgyec az ő szent fia fel tamadasanae ismeretiben (Born: Préd. 261). Királyok es királynék dajkálkodnak az anyaszentegyház pásztorinak (Pázm: Préd. 922). Igen gyengin kell dajkálkodnod vele mint ilyen minden lépésben botló emberrel (Szl: MVir. 189).

Dajkálkodás: nutritio MA. [ammenschaft]. A szent lelek-nec nagy daikalkodásra vellük az vyomnan való szülésbe (Mel: SzJán. 301). Ti feiedelmek kötel alatt tartoztat a nepnek szalattal, daikalkodással (Mel: Sám. 159). A gyermekek nem születnek, fel sem neveltetnek anyai dajkálkodás-nélkül (Pázm: Préd. 53). Az ő anyok dajkálkodásával gyarapodgyanak (Pázm: Kal. 467).

Dajkálód-ik: nutricor MA. süngen, warten, erziehen PPB.

Dajkálódás: 1) nutritio MA. [ammenschaft]. 2) [cura; das sorgen]. Az termő faul való daykalodást meg mutattya annac gyümöltse (Kár: Bibl. 1.668).

[Dajkás]

Dajkaskod-ik: [nutricem ago; ammen]. A kevélység már jó erejében lévén, többre dajkaskodik, jó tejen tartya az irigységet (Fal: NA. 179).

Dajkaság: [cura, sollicitudo; Sorge, das sorgen]. Azzonywnak hozynak való kegyes es kegyelmes daykasaga (ÉrdyC. 530). A sz. lelek isten daikasagabol es munkalkodasabol fogantatnak (Mel: SzJán. 300). Az daikasagert az mi szüleinknek minden ioual legiünk (Fél: Tan. 555). Alom szakasztó daykaság (Sam: Cer. 57). Fizesse meg isten jó dajkaságodat, hogy nem színdat értem sok munkásságodat (Thaly: Adal. I.24). Az édes tej helyett imé fizet mérget, jó dajkaságomért fültebb keserget (Thaly: Adal. II.415).

Dajkáz: [nutrio; nähren]. Az pusztá hitet daykazuan es neueluen (Mon: Apol. 306).

DAJNA: [femina corpulenta; dicke frau]. Haj vén Sámbar dajna, sokszor meg-dernettél te ugy eddig (Pós: Válasz. 72).

DÁKOS: sica, pugio C. MA. dolch, kurzer dogen PPB. Dakos, rövid kard: sica Major: Szót. 435. Rövid kard, dákos, handsár: sica: handsár, dákos, hegyestőr: pugio PPBl. Be meene wtannok az házban es atal verce ewketh dakosaval (JordC. 173). Dákos kinek a hüvelye ezüstös 1529 (Nyr. XIII. 228). Az egyie szolgália Felician neud az asztalhoz szolgatún, ki ranta dákosát es királyhoz vága (Helt: Krón. 61). Veue az ew dakosat es az ewneon maga terdet megh sebesite (Pont. 74). Két élő dákos (Lápp: PKert. 152). Vagyon nala egy dakos, kynek fekete barson az hywelye (Radv: Csál. II.4). Két igyenes kard, egy igyenes dakos, ezüstös, aranyas (Gér: KárCs. III.365).

1. **DAL:** cantus, modulamen MA. gesung, melodie PPB. Harczias dal kezdés: praecertatio C. Inmaran az fának pinket mótattia [figy] bimbóit, holnap mast dalliat zep plüemile gögi (KBés. 172. B3). Keszseris szép verses danloddal [figy] (Gvad: Idét. 156).

[Szólások]. Minnyájan ezen egy dalt tőjják (Veres: HitMegt. 49).

Dali: [canorus; wohlklingend]. A mezőben kiteríti aranyos zászlóját, Apollóval sipoltatja dali, vig nőtáját (Thaly: VÉ. I.319).

(Dalo), danol: modular, cano MA. [singen]. Ettünk, ittunk, csak danoltunk, vigadtunk (Thaly: VÉ. 155). Bő kezű, szeret, vig, színe pirosan áll, danoló es mérész, testes s kedvel szolgál (Fely: SchSal. 26). Azt danulták, a mit a mostani világ-leányi (Fal: NA. 140). A kis leányt tántza s musikára bajtyák, mikor már annak rendi szerint tessza s ropja a menettet, es a kőta-bőtükön fel s alá tud vakantiskét danolni (Fal: NA. 156). Sőt a ni előttem nagy tsuda, vigan fohászknodnak es danulva kinlődnak magok károkon (199). Danló muzsák serege (Gvad: FNót. 153). A dának a ritmust szeretik danlani (Gvad: RP. Előb. XX). Mátka mütájának hívését danol (Orczy: KöltSz. 199).

Dallás: [cantus; gesung]. A ki ezen jó dallást hallja füleivel, pénzt, pótmát, petáktot nem ad kezeivel (Thaly: VÉ. II. 172).

Danolgat: [canto; singen]. Ha jó bor palaszljokban, ők danogatnak, szakálokat borzogatják, ők esméig isznak (RMK. III.265). Danogato ember (Sám: Cer. 44). Mi vitezink danogatnak (Vás: Ep. 13).

2. DAL. Dalgús: scalmus MA. ruder-ring, daran man die ruder bindet PPB. Dalvezető: tonsa C. MA. ruder, die schaufeln an den rudern PPB. Tíz dalgúsos: decemscalmus C. MAL. Tíz dal-gúszos hajón indult ki (SzD: MVir. 203).

DÁM (dán vad Helt: Krón. 7): [dama; damhirsch]. Danvad: platyceros PPB. strepsiceros PPB. Erdély környűl takállyi kőlemb kőlemb fűle soc vadakat, serényes őkrőket, vad lonakat, iaurokat, dín vadakat, belenoket (Helt: Krón. 66). A drágább dām-vadat nem-de ol-múlattam (Gyöngy: KJ. 15). Sok a hajtó, zeng a liget, hull sok drága dāmfulat (Fal: Vers. 875).

DÁMA: mulier WF. femina praenobilis SI. A míg legény voltam, becsületet kaptam, főri dāmákkal, kegyes kisasszonyokkal szerelmet cseréltem (Thaly: VÉ. II.290). Dámák is bűvön vannak; én pedig azt bánom, hogy az cavalleroik igen erre járnak s néha udvaroskodnak is (Gér: KárCs. IV.590). Én már nem óltalmazom a dāmákat, kevesestkén vannak közzőlők valami bűn nélkül, fogyatkozás nélkül pedig még kevesebben (Fal: NA. 150). Ezek a nem szinte szűzen elő-kapott és bátor tsak játék-keppen gyakorlott mulatások igen sebesítik a fiatal dāmákat (157). A dāmák a ritmust szeretik danlani (Gvad: RP. Előb. XX).

DAMASZ (domasz Lipp: Cal. 42. domosz Cseh: OrvK. 36): [sus, porcus; schwein]. Végy éget domosz tsontyát (Cseh: OrvK. 36). Hízalt ártányok és damaszok (Lipp: Cal. 1). Az damaszokat hajcsd bé az ölben (34). Hízaló domasz (42). Az erdej damaszoknak vadászása elkezdetik (55). A babbal igen jó téiben a teleneket és őkrőket hízalni; a damaszoknak is igen jó, de előben őregen meg-kölli őrletni és vízzel öntözni (Lipp: P'Kert. II.200).

DAMASZKA: [damast]. A küz beszédben a mai világban inkább a damaska szó gyakoroltatik, én is azért a kamuka szó helyett damazkát tettem verseimbe (Gvad: FNót. 79).

DANCIA. Szent László fiúe, entzián-fű, dantzia: gentiana PPB. Dantzia gyökér: gentiana PPB.

DANDÁR (dondár? Cserényi: PersF. 18. Zvon: PázmP. 221. Lép: PTük. 1.232): phalanx, cohors, caterva, exercitus MA. [truppe, schaar]. Dandárra vitezők ké sem öklelének, mert kevesen arra elegek nem lőnek (RMK. III.291). Legelő állatú a nyílásokait, számszeriyeseket, parittyásokat, azok után pedig a dondár hadat (Cserényi: PersF. 18). Nemely doudarimot ezeknek vyobban valo meg erőssítésere hallasztom (Zvon: PázmP. 221). Nagy dondárval azon voltanak, hogy lelkemet magokkal az pokolnak zaváriában be éytenek (Lépp: PTük. 1.232). Elrendelni a sereget dandárookra (Com: Jan. 145). Ide merlek jőnni, hon az mi dondárunk (Zrinyi: ASyr. 60). Olyan volt itt Vénus, mint jó elő-járó, szerenese próbáján dandár-hagyigáló (Gyöngy: MV. 102). Török dandároknak kőborlása (Thaly: VÉ. 182). Lesben, martalékban, dandárban fél verettetek (Thaly: Adal. I.194). Oda nemnek egyruhány jó katonák, dandárját az németnek ott megnyomák (II.186).

[Szólások]. De ezek tsatázó martalékok, jer, mennyünk a dandárra (Pázm: Kal. 456).

DANDIA. Oly kevély a jezsuita, mint ha mind övé volna a diofágh; de inkább a dandiának (Czegl: Japh. 143).

DARA: 1) ptisana, athara, granula, polenta MA. gries PPB. Pép, dara, lisztellhabart: pulmentum PPB. Dara-kása: ptisana PPB. Az aszszoniállat kedig valami fedéllel befedé a kútnac a száit, és darát terieszte rá, hogy senki eszébe nem vehetné (Helt: Bibl. II.213). Hozának Davidnac piritott darát,

tudni illic riskasat, arpa kasat es kőles kasát (Mel: Sim. 198). Zomok hort, olayt, darat, paret, saytot ada (Pécsi: SzűzK. 126). Dara, mellyből a pépec csináltatnac (Com: Jan. 75). Mint reszke a pitlo, mikor őrel darát (Gvad: FNót. 112). 2) pruína MA. reif PPB. [schlosse]. Az eegnek daráit ki szálte? (Kár: Bibl. I.536).

árpa-dara: [ptisana] gerstengruppen Nom. 78.

búza-dara: polenta MA. [korngrütze].

hó-dara: [pruína; schlosse]. (Kalendáriom 1719. 9. Kr).

zsémlye-dara: [polenta]. Hozanak Davidnac buzat es arpat, lisztet, polentat, az az semlie darát (Mel: Sám. 198).

Darál: 1) [frendo; schroten]. Darált árpa: bordenum contusum, molitum MA. Daralt gabona, aragó arpa kása (Mel: Sám. 53). Őrlenec, darálnac vala darabos kása lűkövel a száraz malomban (Com: Jan. 75). 2) [garrío; schwatzen]. Előbb jól meg-rágd a szót, hogy sokat ne darály (SzD: MVir. 324).

[Szólások]. Sokat darál ugyan, de majd merő korpát: sok szavít kevés savú (SzD: MVir. 97).

Daráló: mola miliaria MA. grütmühle Nom. 36. lűrsenmühle PPB.

DARAB (derabol Erasmus: Erk. 50. derables EhrC. 131. dirib MiinchC. 41. drab Helt: Krón. 1): 1) pars, erustum, frustum C. portio, fragmen, fragmentum MA. [teil, stück]. Darabonkint: minutatim, laciniatim, assulatim, frustatim; romladozott darab: fragmen C. Kőfal-darabok: moenia *diruta, rudera; darabokban szőlai, a szót félbe harapni: loqui amputata et *infracta PPB. Darab, esőlék, metélék: segmentum; darab fonal: convoluti filii spira; darab lűs vagy hal: carnis vel piscis segmentum PPB. Es felneuc a derebecnek maradékat tizenket fűles kosarocot telleseket (MiinchC. 41). Lattatyk vala ennekem en bozjam jeony az en apatomat vagy feyedelmemet es hozny ennekem jgeen fekete kynyvernek darabyat (DomC. 307). Lassan lassan apro darabonkeed zaal alaa (FrdyC. 455). Darabokból egybe szedegetfűc (Helt: Krón. 1). Egy darab széckel be ronta a feiét (48). Az fractio és részre valo szegdelés semmi nem egyéb, hanem az egésznec részei és darabai (Helt: Arithm. JS). Egy darab kenyeret nem adnék raíta (Decsi: Adag. 23). A nemzes ha meg vesztegetődik, szűletik tsuda és darab hus (ACsere: Enc. 152). A fejedelem kívált egy darab időtől fogvást igen sűrgödik (Mik: TűRL. 408). 2) [caput; stück]. Őt darab galócát küldöttem kőnek, költse kd. jó egészségben (LevT. II.299). 3) [tomus; band]. Yrtam egy darab könyvet; a királytól kezdve az ajtó állóig mindeniknek tetszett (Fal: TÉ. 772). 4) [pars temporis; zeitabschnitt]. Ezeket ballván és mind a tsizta igazságot bé fálván, jódarabig gázolt zavaros gondolatiban (Fal: TÉ. 634).

dirib-darab (deréb-darab Mad: Evang. 141): fragmenta, segmina, minutiae MA. abgebrochene stücke, kleine stücklein, bisslein PPB. Dirib darab kő: caementitius PPB. Tzédula, papiros, dirib-darab írás: scheda PPB. Ennyi sing és dirib-darab poszto egy sommában mit tészen? (Helt: Arithm. M). Deréb-darabra vagdaltassunk (Mad: Evang. 141). Dirib-darab, rongyos kőntős (Tof: Zsolt. 36). Dirib darab igikkel úznek ők őrdögöket (Czegl: Dág. 75). Dirib darab foltok (Dial. 121).

[dirib-darabol]

még-diribdarabol: [diminuo, discindo; zerstückeln]. Ocskai brigádája alkalmasint megdirib-darabolatott (RákF: Lev. II.281).

diribél-darabol, diribol-darabol: ∞ Jámorság-ez te tőlled, hogy diribolva darabolva hozod elő az Origénés szóvait (Bal: CsIsk. 353).

el-diribéldarabol: ∞ Megszegte a megaldatott kenyeret azaz eltőrdelte eldiriblette darabolotta (GKat: Vált. II.86).

dēreblés-darablás: frusticulum EhrC. 131. [stücklein]. Tegyen nyuket ystent zereitny, az gyewnewlezcwkeblewl auagy az dereblesdarablásból ewremest es gyczewseguel enen: faciat nos de illis frusticulis gaudere (EhrC. 131).

diribos-darabos: [particulatus; zerstückelt]. A föld e föld kerekéségének diribos darabos és igen egybe szerkeztetett részeitől áll (ACsere: Enc. 116).

szó-darab: syllaba Com: Jan. 159. A grammaticus a betűket és szóac darabjait helyessen ki mondani meg tanítja (Com: Jan. 159).

Darabosa: particula WF. [frustillum; stücklein]. Egytűn-nen-is másman-is addig metéli és furaigja darabtsáit, míg ábrázat nem tetszik rajta (Pázm: Préd. 712). A töredék darabtsáik hét kosírt teli töltöttek (833).

Daraboska: frustulum, particula C. [stücklein]. Bányászának darabotskája: lamella; darabosküinkt: frustillium C. Darabotska föld (Ver: Verb. 139). Az égő fa égő fűszögnek nevezetik; a meg öltött fűstőlóg fűszögnek; annak darabotskája holt szénnek (Com: Jan. 8).

Darabol: partior C. in frusta divido MA. zerbröckeln PFB. [zerstückeln]. Darabolva: frustatum, in frusta secundo MA. Fogolnak bárdgyával darabolják (Pös: Igazs. II. 499).

el-darabol: in frusta *seco PFB. concido, conscindo, disseo, discerpo PFB. [zerschneiden, zerstückeln]. Eldarabolván az tulkot részekre az feicuel és kőnériuel egybe (Kár: Bibl. 1.88).

eldarabolhatatlan: [infragilis; unzerbrechlich]. A test egysége sem fűg a helynek egységétől, ennek felette az euber lelke eldarabolhatatlan (Pázm: Kal. 860).

föl-darabol: [concido; zerstückeln]. Föl nem darabolthatik az hallhatatlan és innmár szevedhetetlen test, mikor az kenyérnek színe eltöretik (Pázm: Kal. 703). Mindenestől föl darabolatom, ebek ebédgyére el-szórva adatom (Gyöngy: Cup. 629).

még-darabol: concido in frusta, comminuo MA. [zerstückeln].

Darabolás: [fragmentum; teil]. A lélek minden tagokban darabolás nélkül jelen vagyon (Pázm: Préd. 1089).

Darabos: 1) frustulentus C. [stücklicht]. 2) asper, inexplanatus, illaevigatus, fragosus, scrupulosus, scaber, apocrotus, ostreatus C. confragatos MA. [holperig, rauh, hart, grob]. Darabos hely: aspretum C. Darabos, borzos: rudis vel ruvidus; tsigás, darabos, keményháttú: ostreatus; rút daraboson vakolni a lált: parietem *asprime trullisare PFB. Léznee darabosoe egéses vtacka (MünchC. 113). Eén yarek darabos wtakath (KulesC. 23). Az vnicornis te utinnad iarion a boronálásba és darabos föld törésekbe, hogy a völgyekbe való darabos baráz-dákat törje (Mel: Jóh. 95). Ez fetske fűy, az tőue függő, darabos mint egy földi magyaroknak (BeytheA: FivK. 56). A bővöl-kődő komorság jegyei: bőfentések keresői, testek állása ősztvér, darabos (ACsere: Enc. 188). A szalamandranak darabos és bibortsós bőri vagyon (Misk: VKert. 253). 3) [asper, rudis, horridus; rauh, roh, grob, grausam]. Darabos, otromba, tudatlan: rudis PFB. Mikoron a kőcsete Bets orszagba mentenee volna, Német wylhelybo találé a csaszárt; es mikoron szőmbe lőtte-nee volna, eszokbe vőné, hogy nem olly igen darabos a csaszár, mint az előt (Helt: Krón. 121). Nem érdemli a tekéletes aszszony nevet, valaki darabos-erköltsű urának-is inkább nem kívánnya eltét hogy-sem holtit (Pázm: Préd. 141). Szivac valamennyire darabossabbac es parasztab szabásuac (MA: Tau. 52). Tertullianus néhanéla darabos és akadékos az ő boszédében (137). Mődfelet darabos vagy vakmerő, szorgalmatos kérést ne támaszszunk (Mad: Eyang. 411). Végeztre ha mi darabos nehez-

sége lézen-is, egy először lézen (Com: Jan. 1). 4) squalidus C. [schmutzig]. Darabos vagyok: squalo C.

[Darabosít]

még-darabosít: exaspero C. [rauh machen].

Daraboska: [non expeditus; schwerfällig]. Ha hol daraboskábban eset feleletem, vétekné ne tulajdonics (Matkó: BCSák. Előb. 4).

Darabosos: scabrosus C. [raub].

Darabosság: scabritia C. asperitas, aspreto MA. [rauhig-koit]. *Szenhéljának belső-darabossága: trachoma PFB. Az gdes mondola olay minden szárazságit és darabosságit a mellynee meg meg lágyittya (Mel: Herb. 13). Semmi darabossaga nem lévén: nihil habens asperitatis (Com: Jan. 165. ACsere: Enc. 29). Darabosságit simogattynk (CorpGramm. 589).

DARÁZS: vespa C. MA. wespe PFB. Bogarak, mellyek közép-aránt mint-egy bé-vágattak, a minémű a darás: insecta PFB. Az darasok ees az foglyok meg zomywlozanak (Pesti: Fab. 87). Darást is bochatoe én te előtted, mely ki őzzi te előtted a heueusokat (Helt: Bibl. I. Nn). A tükas sebes testere kezdénee sietni a legyee és darázsoc és mardosni és czipui kezdék a testet (Helt: Mes. 291). Darás és fulánkoc dagályból szőlottak (Bal: Csksk. 150). Mint a darás a mézre, vgy repdéssel (Bal: Epin. 2). Ne féljünk sárkánna hegyes fogaitúl, sem az darázsokna mérges fullánkójoktúl (Thaly: Adal. 1.47). Lepkét, pókot, darást őszvehord az ő tsirkéneek eledelekre (Misk: VKert. 477). A darázsok, lepkék, tsere-bogarac a nagy istennek vitézi (668). Mint dong mint a darás (Kisv: Adag. 470).

[Közmondások]. Nem ió az darast szurkálni (Dersi: Adag. 65). Darast ne szurkály (81. Kisv: Adag. 221). Haragost ne ingerelly, darázst ne szurkály (SzD: MVir. 216).

légý-darázs: vespa Com: Jan. 42. A légý darásoc hegyes, sőt felettéb-is hegyes fulánkuae (Com: Jan. 42).

ló-darázs: erabo C. asilus Nom.² 145. [horniss]. Mérges féreg, ló-darázs: buprestis PFB. A ló darásoc felettéb hegyes fulánkuae (Com: Jan. 142). Solha nem hiszem, hogy a ló-darások nem csipek-meg Szamár Mátyást, hogy illyen igen tapod, kapál (Matkó: BCSák. 297. 296. Apaí: Vend. 955). A lo darások a kőz darásokkal igen közel való rokonságok (Misk: VKert. 650).

DÁRDA: pilum Ver. hasta, lancea, bolis C. MA. spear, spiess, lanze PFB. Vasas darda: verutum C. Mosár-törő, híd-láb, rakott-oszlop, golyóbis, dárda: pila PFB. Varsányi Vas Miklóssal hármán Egré menének, az terekek megérték banar-ságvál, egyiket megölék dárdával (RMK. III.146). Az őztántis és a dardác hegiéjít megl élesiteneic (Mel: Sám. 49). Most azert lathateza, hol vagion á kiraly dardaia? (111). A vitézee az harcznak kezdeti tselekszie közelről dárdáiekal, dőgenyeckel, lanze fúckal által vervén (Com: Jan. 149). Ismeg kezében van kemény dárda (Zrínyi: ASyr. 63). Nagy dárda kezében hasonló tölgy-fához (185). A dárdának egyik darabja benne marad testében; látván pedig a görögök, mint hordozza testében a tsutakat, megijednek (Hall: III.182). Kezdének bé szurkodni a hordók közé a dárda nyelivel (Bethl: Élet. 261). Hegyes dárdájához ragaszkodik, a fárat szeretsen után ragaszkodik (Könyi: HRom. 159). Hátul mint a paraszt szokta hordani a dárdát (Kisv: Adag. 470).

hajtó-dárda: [pilum; wurfspiess]. Nagy hajtó dárdák és szabályk által estek el (DBenkő: Flor. 120).

szőges-dárda: spiculum C. [wurfspiess].

szigonyos-dárda: spurus C. MA. spurr PFB.

vadász-dárda: venabulum MA. PFB. jägerspiess PFB. Molye-kés, vadász-dárda: culter *venatorius PFB. A vadkan

a vadász dárdával által voretettvén meg-öletie: vonabulo (Com: Jan. 80).

Dárdácska: hastula, lanceola; spießlein PPB. Fentő, zigo-nyos dardatska: sparus C. Lövellő dárdácska, nyíl és kópia vas: spiculum PPB.

mezei-dárdácska: gladiolus, xiphon BeytheA: FivK. 99b. [seiwertel]. Mezey dardatska, tör formái fny, egy korozal nő-fő közep irramt (BeytheA: FivK. 99b).

Dárdás: lanceatus, lancearius, verutus, contophorus C. hastatus MA. spießknecht PPB. [mit spear bewaffnet, lanzenträger]. Fejedelem őrző dárdás: doriphorus; dardas fejedelmő őrző katonak: spiculatores C. Dardas emberek menek Petnyhaza fele (RMNy. II.168). Azok mellé két száz dárdásokat szerez (RMK. IV.191).

DARÓC: stragulum MA. allerlei deck-zeug PPB. [fries, grobe leinwand]. Daróc-szokmány: symbolota MA. Darotz, szűr, szokmány: laeta, *sagulum gregale PPB. Daroczbau, szűrben öltöztetettek (Lép: FTük. 36). Toldozott foldozot daróc-zeuc (Com: Jan. 101) A test töröl szőrrel, darócczal dörögöl-tetik (114). Zsakoknak való darócot vettem hét őrten ötvenkilencz pénzen és egy batkán (Radv: Csál. III.31. Monlrók XXIV.129). Némelly régi prófétáknak szűrös darótz forma öltöztetjek a sz. írásban így adatik előnkbe (Misk: VKert. 218).

DARU: 1) grues C. kranich PPB. Daru módra szollok, korrogok: gruo C. Darul kiült: gruit MA. Reya byra [a farkas] az darwt, hogy az ew hozzá nyakat torkaba nywtana ees a tetemet ky wenne (Pesti: Fab. 12). Kiáltoc vala mint à daru es à fetske (Helt: Bibl. IV.64). Ha az elewen nesten flattzyan, oztban tyz fogol, byzon darwath fokhatnank wele [így] (RMNy. II.31). Két vigyázó daru strásűlya szvégét, a kikkell tollazta feje gömbölyvegét (Gyöngy: KJ. 111). Varga Istvánnak hozott jáándékban való fejer daru tollakat 3 ft (MonTME. I.22). Az hol kel, mint daru oly szemes figyelme, csendes erkölcsében nincs negédes elme (Thaly: Adal. I.221). A darvak mind tsak dru, dru, drut kiáltanak, innét költ a daru nevezet (Misk: VKert. 318). A darvak bárom szegletű formába rendelik magokat (320). 2) [sidus; ein gestirn]. A nem régen találtatott déli jegyek ezek: a daru, a tarkabarka vad, déli barom, szegelet, szarnyalo hal (ACsere: Enc. 101).

[Szólások]. Dar-ti-lá-b-ú, szarka-orri nyomorúlt német ség, fut előtűnk, retteg tőlünk, nyomorúlt nemzetség! (Thaly: Adal. II.88). Ebeuér darua, ki kopár helyen totot, semmi hauasi szarvasback nem ér az mi Kalauzunkkal (Zvon: PázmI. 209). Ma-is köz-beszéd képen ludak vagy darvak dévánnyának szoktuk nevezni az olyan gyűléseket, a kiből mindenek rendetlenül és értelem nélkül való kiáltásokkal mennek véghez (Misk: VKert. 348). Láss darvat: halmozd össze a biu dűsireteket (SzD: MvIr. 88).

DARVADOZ: obversor: vor augen schweben WF.

DASZTIKÓC: [apage; weg damit?]. Az magyar coronat labok ala tapodgyak, daztikotot mondnak (Debr: MCongr. 2).

DATÁL: [diem inscribo; datiren]. Tudja már kód, honnét datálom leveletem (Mik: TörL. 35).

DE (dee PeerC. 6. LányiC. 224. CzechC. 28. Pesti: NTest. 9. deh LevT. I.203. RMN. II.37. PeerC. 80. ge HB.): 1) sed, verum, ast, atqui C. aber PPB. [sondern]. De azért: verum tamen; de lám: verum tamen, sed tamen; de úgy: papae; de ugy-e: obscuro, itane vero MA. Titulota vvt izz fa gimilec-tvl, ge munda neki, meret num eneyc. Hadlava boltat, ge feledve. Num heon mugane, ge mend vv foianec halaltut evec HB. Nem csak kynyrral eel ember, de minden yghevel (JordC. 362). Nem bolt meg az leán, de alwzyk (380). Nem ada semy

erolkeghe, de ygyerec myndenesthl fogva lwtet hnyeky adny: nec dedit haereditatem, quamvis pollicitus esset so illam daturum (726). Immar lattal engem arczul, de lass hatul es (BodC. 6). Hasonlatos lezen a fiu ő atyához vagy anyához, de miért Kristusnak kellett lenni igen zepnek, azért ezenkeppen volt igen zep az ő anyja is (HorvC. 52). Szepe vala orczabau, de szebb vala hittel (53). Vgy tetteit, hog nem hal, de igenis hal (Decsi: Adag. 141). Nem hogy bánná, de sőt kedvelli (Pázm: Kal. 1). Ha pedig csak az sídókat mutatták ezekre, de miné-künk továbbis kel neznünk (492). Anyától született, de száztól; de sérelem és fájdalom nélkül született (Pázm: Préd. 152). Imádságra tanítá nem csak nyilván a sokaságot, de titkon taut-nyút is (Pázm: Imáds. 1). Ketske sem lenne vasárna, de titik hátul (Czegl: Japh. 130). Noha azért Samuelnek beneztetic, de azért vgyan nem az igaz Samuel volt (Magy: Nád. 32). Ha nem részeges, de ugyan játékos volt (MA: Tan. 1125). Receptát nem adnak, de csak halomra hagyják (Felv: Dies. 50). Jóllehet pedig disztelen termetű, de azonban igen sokat próbált vitéz (Ács: BHal. 3). Büncimet ugyan nem tagadom, de hogy az én uram azokért szenyvedett, azt jól tudom (205). Leopoldus prímus magyaroknak királlyá, de ugyan maga nem magyar, hanem német nemzet (Lásny: Krón. 8). Azt gondolod, minden ugy lesz, de bizony még foltos is lesz (Thaly: VTé. I.284). 2) [quam! wie!]. Ab Etebutadis dicit genus: de régi nemzet (Decsi: Adag. 199). De jól járt (PhilFl. 60).

nem-de: nome? MA. [nicht? nicht wahr?]. Nemde gyarka-karta mondam te neked (EhrC. 45). Nemde eneo? nonne ego? (118). Nem de az nyilvan valo bynesek es azt teyzk? (JordC. 368). Nemde az lelek melto, honnem az eétel (371). Nem de az kowacz ftya ee ez? nonne hic est fabri filius? (397). Nem de yme ezek mynd anyan, kyk zolnak, galylenbelyek ee? (710). Nemde ezee az en italutam (DebrC. 574). Nemde mytben vagywnk ee azoknal (ErdyC. 579b). Nemde így vagyom? (Helt: Bibl. IV.48). Nemde micne leszneké? (MA: Bibl. I.32).

mi-nemde: ∞ Minemde hirtelen tamadnac ő fel, kie meg-marnac tegedet? numquid non repente consurgens, qui mor-deant te? (BécsiC. 272). Minem de feyerb volte az en ruham az honal? Minem de megmondottam es immar en teneked (BodC. 24). Minem de hetven harom ezendeie vagion, hog te az vristent zolgalod (DebrC. 249). Mi nemde eleg volna eh enneköm amed-dősegnec zidalma? (TelC. 23. 254).

ügy-de: ast, verum, atqui SI. [aber]. Ugyde miért vetetted uram meg őket? (Csúzi: Sjp. 72).

DEÁK (dejak MiinchC. 165. diak RMNy. II.44. LevT. II.97): 1) diaconus EhrC. 155. Dyakok egybe gyewluen egy evel zolga-latra (EhrC. 155). Az időben kűlönnek sídók kerosalemből papo-akat es diakokot lanoshoz (DöbrC. 262). Vala egi ayetatus deak, ki meeg ez velagbi voltaban es zokoth vala kötni kozorot (NagyszC. 292). Sok nagy deakokat es mestereket vonna az zer-zetre (DomC. 207). Egi deakbol ki fűzte az őrdögöt es meg parancsolta, hogi papi zencsegöket fel ne vennék (DebrC. 224). 2) literatus MA. [scriba, secretarius; gelehrt, schreiber, sekre-tär]. Menthwl hytwanb saytarwnk es el wetet roz deakwnk (ErsC. 481). Báchy Ferenc deákot négygé vágatta (Monlrók. II.201). Gergely dyak zabadosa tartya kezűnk magat myndenbe (RMNy. II.62. 93). Ha büdös bort adnak Sebők deáknak, azzal ő uroktul elbücsűztatnak (RMK. III.317). Deyakom az deznara vagyon (LevT. I.99). Az testamentumot mind az egész jelen való írak es aszszonyok előtt adtam es az ország diákja meg-olvasta (LevT. II.49). Megboesássa kd, hogy ily későn ad-hattam választ a kd. levelére, mert ha diákom itthon lött volna, mindjártást bizonyossá tettem volna kdét (II.97). Ez világi élet-nek szertartasa nem lehet wr, szolga, király, bodná, barbel nekül, deac nekül (Bom: Préd. 572). 3) scholasticus MA. schüler PPB. Az keuely marczonác, katouác, miuesek, mostan támat

kenely, semmi tudó, ifjú deakoc a vén iambor es tudos embert ezufolláe (Mét: Sám. 370). A deaknac (studiosus) könyvtartó póleza író penma csináló késecskével edgyütt légyen (Com: Jan. 157). A deáe gyakorolva az iskolat (Com: Vest. 71). A deákok pedig és oskolamesterék skatuliás süvegöt ne viseljenek, melly tsáikóra vagyon vágya (Bod: Pol. 85). Elérkezett a molnár is egy aszsonynyal, melyet el akara venni a molnár fia deák korában (Fal: TÉ. 734). **1)** latinensis C. latinus MA. [latéinisch]. Vala a felfől írt irat iratuan eber bőfőckel, görögőckel es deakóckal (MünchC. 165. 211). A soltar kőmet Jeroninus görög nieluról deak bőfűre magiaraza (DebrC. 88). Jeles deak és görög vala (Helt: Krón. 144). A predikazió is nagy részrel rövid eb lészén, ha a deák mondások el-hagyatnak (Pázm: Préd. b). A deak nyelvnek aranyas ki nyitattott ajtaja (Com: Jan. 1). Ezekfől vettek nevezeteket a deákoknál az heteknek napjai (7). A kik a deák fordítást helyesebbnek tartják a görögnél, nem jól eszelecsák (Czegl: MM. 44). Púrdi Mátyás, tudész deáku? (Matkó: BCsák. 12). Paraszt-deáku szőlőnuak (Pós: Igazs. II.416). Deáku berbitének a tudatlan nép hallására, mint ha azzal lenne könyörgések hathatosabb istennek előtte (VárM: Szöv. 125). Vagyon a kőrös-bogár neme között való egy olly bogár, melyet a deakok siltásnak heveznek (Misk: VKert. 154). Érdemes-e valylyon, hogy kilencz esztendő gyermek deák nyelvért veszejtse az időt, ki jövőn ne tudjon, hanem csak veszendő? (Orezy: Költ. 1156).

[Szólások]. Az ő kellemős tanítvány előtt mint az sziszegő deneknél kész bagholy deák híronak mutatnia maghat (Bál: Epín. 1). Ki sir a szájából a deák szó: *abhorrens os ab latinum vocum pronuntiatione PPBl. A pápa is valala csak egy deák volt (Kisv: Adag. 299).

[Közmondások]. Nem a deak szohan vagyon az oruossagnak ereie (Frank: HasznK. 51). Szómérnök deáknak hew tsákáia (Decsi: Adag. 136). Szemérnes deáknak fves tsákáia (214). Nehezen lészén jó deák, az ki sok külömb külömb seholákat válogat (206).

garaboncás-deák: necromanticus Com: Jan. 217. [todtenbeschwörer]. A bűjös bájosoc és őrdögösöc, garaboncás deákoc az őrdögőckel együtt jádzadozván önnön magokat és egyebeket is meg-esztelenítnee (Com: Jan. 217). Sylvia nem tudott egyebet mondani, hanem hogy éljen a garaboncás deák (Fal: TÉ. 717).

harangozó-deák: [campanitor; glockenzieher]. Harangozó deáknak attunk 90. d. (MonTME. 124).

író-deák: grammaticus, scriba, amanuensis C. [der gelehrte, schreiber, notár]. Író-deák, notárius; tabularius PPBl. Vyd a Teofilus író deáknak (DebrC. 187). Gáspár az menyői úrnak jó íródeákja (RMK. IV.261). Író deak auagy cancellarius (Beythe: Epist. 39). A notárius, város író deákja rostéllyal könyfűl keréttetvén a végzett dolgokat fel jelzi (Com: Jan. 131). Kalmár is panaszzol író-deákjára (Gyöngy: Csup. 19).

íródeákság. Nem volt mésszáros, de egy szegény íródeákságból vette fel a tsászár (Mik: Törl. 26).

kancellarius-deák: cancellarius C.

komornyik-deák: [camerarius]. Az komornyik deákkal adass édesem hruminczkét forint ára tallért neki (RákGy: Lev. 7).

pap-deák: [clericus]. Bol mene frateroknak gyewlekezett hazaba sok vyzetokuel es pap dyakul, hogy meglatna az baratoknak halo-hazatt (EhrC. 86).

sajtár-deák: [homo rudis, illiteratus; ignorant, idiot]. Io aszsonyom, ne rugad az te vradat öklölésben; im te-néked szép kis fiad lészén, kambat vary neki, mert saytardeak lészén (FortSzer. O). Furfánt elnéit sajtár deáknak nevezziük (Zvon:

PázmP. 251). Czac tanítvány auagy saytar deák vagy (Vás: CanCat. 473). Kit akar mely saytar deak olvashat (572). Mely tsiztre minden saitar deaknak szabad vta vagion (627).

számtartó-deák: antigrapheus PPBl. [rechnungsführer].

tanuló-deák: **1)** [scholasticus; schüler]. Tanuló deákok társasága: condiscipulatus C. Bevelkevdyk Palenciabely tanolsag hely myud tanolo deakoknak nagy sok zamanal (DomC. 6). Vala Anglia országban egy zeeoen eeggyew tanulo deak (ÉrdyC. 672. MA: Tan. Előb. 5. MonTME. 115). **2)** [sapient; der weise]. Micoron ezökröl gondolkodnyee a bölcsesegne fia auagy tanulo deakya, istenhöz fel vete bizodalmat (NagyszC. 1).

titkos-deák: cancellarius Ver: Verb. Szót. 3. Cancellarius, az fejedelemnek titkos deákja (Ver: Verb. Szót. 3).

tógás-deák: [togatus]. Háznál voltak szállva valami kolosvári tógás-deákok egy Cseli Mihály nevű cancellistával együtt 1760 (Házánk. 1372).

Deáki: literarius, Latinus, Latius MA. [lateinisch, wissenschaftlich]. Kyrevl byzonsagot tev magá Alexander vr dyaky nyelven (MargL. 187). Zent Tamas hogi fel serdült volna, deaki tudomarra ada magát (DebrC. 79). Adaak oskolaban deaky bölcsessege (ÉrdyC. 152). Deaky tudomannak bölchessege vyragozneek (573). Illeten nemes vriath az deaky tudomanyra tanoytani (Komj: SzPál. 4). Te szent neuedben ő ajánlott vala deáki tudomarra (RMK. II.8). Tanulatyok a deáki nyelvet (Com: Vest. 1).

Deákos: literator C. [gelehrte, der gelehrte]. A deákos embereket elő-venni: *provelero studiosus PPBl. Mivel hogy a deákococ, tudóoc mindeneke alkalmazatosoknae talaltatnae, az oskoláe szükségessce (Com: Jan. 153). Deákos formán-való szállás (Megy: Dial. Előb. 12). A kortsnáros deákos ember lévén, meg tekinté írásit az abbének (Fal: TÉ. 733).

Deákság: **1)** [scientia, artes et literae; wissenschaft]. Nyilwan meg ismertetyk zyz zent Catherina azzonnak nagy deak-saga es bölchessege (ÉrdyC. 663). Minek utunna megl haladtak az tizen nagy esztendő, arra intetnek, hogy deaksagra adgyak magokat (Ver: Verb. Szót. 32). Sok deákság tanulással törtétek az feieteket (Bál: CsIsk. 34). A ki mellett a musie vaiudnak, az deakságnak aszsonyi (Bál: Epín. 7). Anyám gondviseléséből tanítottam az kiesin deákságra (Gér: KárCs. IV.201). Deáksága s esze is lett volna, de hijába való embernek a jó lat hámos ló, ha kocssáa nincs hozzája vido 1761 (Házánk. II.54). **2)** latinitas C. Igaz deákság: *integritas incorruptae latinitatis PPBl. Nyucz oly bewlez ez országban, ky meg gyözzen dyakságban: latinitate (ÉrsC. 460).

Deáktalan: **1)** illiteratus, amusus MA. [unwissend, ungebildet]. Az köszegi otromba es deaktalan soce (Bál: CsIsk. 166). Ő mint deaktalan domine (Bál: Epín. 3). Oly deaktalanok, hogy a grammaticat egy esepnyére sem tudgyák (Toln: VigK. 151). A tudosok a deáktalanokkal (Mad: Evang. 818). Hámis Matkónak s deáktalan bányásznak szidál, elég mosdatlan ember vagy (Matkó: BCsák. 433). **2)** [barbarus]. Deáktalan szó: barbara lexis; deáktalanul: barbare MA.

Deáktalanság: [latinitas depravata]. Deaktalanságot a mi bibliunknak nem okosan rágalmazzák az újítók (Pázm: Kal. 366).

Deáku: Latine C. MA. [lateinisch]. Igazabb deáku: Latinus; deáku tudás: Latinitas PPBl.

[Szólások]. A ki deáku tud, a pappal is szállat (SzZD: MYir. 442). Ha deáku tudsz: ha helyén van eszed (uo.). Deáku sem tud: nem igen derék ember (uo.).

DEBERKE: scaphium, orca; tome PPB. Az deberke valamennyi lészén, négy penzt minden vederért (TörtT. XVIII.230).

DECEMBER: [december]. MünchC. 12. Karaczon hava december (Kal. 1582. Dv.3). December. Az suba jó borral tested melegítő (Kal. 1620. B5).

DÉD-: [avus; ahn]. Dedesem: proavus Pesti: Nom. I.26. Dédős: atavus, tritavus MA. Dedük: atavia MA. Atfa volt Chusi Godolias, dedős Amasias (BécsiC. 275). Nem lattanak sem the atyayd sem dedősöyd (JordC. 26). Az ő déd úsi, szultán Mehmedh (MonIrók. III.152). Ősödenis es az dedősödenis ez lett (Born: Préd. 573). Déd anyja: grossmutter Com: Orb. 244.

DÉDERÉG (dereg? Pázm: Préd. 168. *dödörgök* C. MA. *dodorgás* Fal: NA. 157): frigitio C. [vor kálte zittern]. Vagon koronked egő tűz, dedergő es rezkető hidegség (NádC. 109). Hagi lata volna, hagi ymatsagban magát foglaluan dedergene, monda nemeli emberuek (VirgC. 101). Hidegekben szilett és dedergett (Pázm: Préd. 107). Midőn hideg téiben látta-vólna szent Ferentzet deregni és alélva menni, tsüfolván ötet hozzá futtatá szolgáját (168). Hó vízben dedergett (Czegl: Tromf. 163). Dedergő hideg (Gvad: FNót. 152). A menyő s lánya főkép dederektek (Gvad: RP. 164).

[Dédérgés], **dödörgés:** [vagitus; das winseln, wimmern]. Hogyha a jó méltóság meg rivasztotta volna hevemiyében a mérges gyermeket és szokott helyén tapogatta volna sudaras tsipő veszőszővel, elfelejtethe volna a dödörgést, és se maga se a komornék leány számára nem kellett volna orvosért futtatni (Fal: NA. 157).

DEFTER: [liber rationum, tabulae, index; rechnungsbuch, liste]. Eodem die ott kelle maradni Alsó urannak egy vagy két hálásig az falukról való tefterért (MonIrók. VIII.302). Az vezér passának az defter tibája az mely deákkal levelet íratott volt, attunk annak a deáknak 30 d. Az defter tibája szolgálja hogy velünk járt a levél végett, attunk annak is 75 d. (MonTME. I.27).

DEFTERDÁR: [tabulator, rationarius; rechnungsführer]. Az defterdár keze által hatalmas császár szükségére elkel (MonTME. IV.23).

DEGET: axungia, terra pingvis; wagenschlurier PPB.

DÉKÁN: decanus MA. dechant PPB. Nekykett tyzedesse theen, nekykett decanina (JordC. 51). Az ydeeben feyedelme-keth zerzeek, decanokath, tyznagyokath, zaznagyokat es byrokat (199). Az ekklesiákat igazgatják vala az eseprestek, a kik dékánoknak vagy régi nevezetek szerint árkidiákónusoknak hivattattak, mind a magyaroknál s mind a szászoknál (Bod: Pol. 9).

[Közmondások]. Süldők között dekan lehet az kan (Bal: Epin. 11).

DÉL (dēlle nec Mel: Sám. 316. *dēl* kor Kár: Bibl. I.326. *dil* Sylv: ÚJT. I.19): **1)** meridiēs C. MA. mittag PPB. Nappali dél: sol *meridies; szinte dél vagon: ad *umbilicm dies deductus est PPB. Immáron lám az dél felmelegül vala, őket az szent Illyés így csüfolja vala (RMK. V.120). Immar a souány del is el mult vala (Görös: Mát. 5). **2)** [regio australis, meridiēs; süd]. Déltre fekvő hely: *pronus ad meridiem locus PPB. Megbatorodik delzezi királ (BécsiC. 161). Biriac delzegne varosit (237). Delzezi kiralne felkel ítéletben e nemzetnek ferfiaival (MünchC. 137). Ystennek eltetew zent lelkew tegewd az altal fwa del zel keppen (PozsC. 44). Az wr ystemek eltető zent lelke teghed altal fwa deel zeel keppen (ThewrC. 99). Meny deel ftelee az vitra, ky Gazarbol Jerwsalemben zaal le (JordC. 734). Az zent-egyhaznak delfelől walo oldala (TelC. 281). Dilszehről valo kiralne asszón (Sylv: ÚJT. I.19). Eléb eléb mene dēlfelől mind Bételig (Helt: Bibl. I.E4). A kiraly laza oldalan del felől arniék es néző írott ora vagon (Mel: Sám. 452). Meguntálta-é délszak, kévánnya észak (Ker: Préd. 208). A földnec délről északra

egyenessen ellenben fekvő lakozók: autoeci (Com: Jan. 171). Övé már napkelet, övé léssen az dél (Thaly: Adal. I.165). **3)** [medium; mitte]. Életek délyében el nyugotá (Czegl: Enoch. 10). A tudatlanságnak északiájából a tudománnak délyére által vezéreltettemek (Martonf: Szllist. 4). Az életnek dellyén (Tof: Zsolt. 699).

[Szólások]. Dél hasadtában reá szaporodnak pajtási, hogy jó napot mondjának (Fal: NE. 259). Szemérmes vétkeket dél színre hoz és szem-eleibe terjeszt (Pázm: Préd. 15). Délszínre jövő nap felderült homloka (Thaly: Adal. I.140). Mikor el rémülnek az emberek valamely helyesen végzett és nem remélett dolognak dél színre keletin, szintén akkor szüli maga részére a bűsületet (Fal: UE. 363). Mykoron eu Damascosban menneek deelnek zyweeben: media die (JordC. 780). Atyamfiya ha meg akuraz lathny, yewy eede ezen herre harmad napnak deel zyweeben (ÉrdyC. 509). Masod napon esmeg deel zyweeben ywtot vala hazahoz (514). Az íók es igazak az menyei paradicsomnak delére dölnek, hogy őtt örökke nyugóddyanak (Lép: PTük. I.315).

Délben: meridie MA. zu mittag PPB. Délben gyuytasz gyertyát: Lucernam adhibes in meridie. Lumen soli mutuas MA. Délben gyuytasz gyertyát: *aquam in mari quaeris PPB. Nem volt higyjed délben módja az gyortyagyutásnak (RMK. IV.256. Decsi: Adag. 51. 117). Reggel s délben nyugovással is ki akarván heverni az mult napok beli postálkodást (MonIrók. XVIII. 71).

Delel, délel: meridiore MA. PPB. [mittag halten]. Délelni, ebéd után ahnni: meridiore (MedLat. 352). Az barmok déllelnak uala (TihC. 52). Mely mellet harom falka iuh dél vala (Helt: Bibl. I.914). Boryinc legelmec es déllelec ot (IV.46). Sok helyen az disznoe, az bikác, louak déllelec es miset faragnac benne (Mel: Sám. 316). Könű tinektek japoknak a templomba délle-netek, mert elég jövedelmeket vagon (Tel: Evang. II.447). Jelents-meg, hol legeltetz és hol délleltetz (DKal: Ker. 37). Itatni készülvén delelő belyéről, leakart szállani tízes szekéréről (GyöngyD: Cup. 652). Hejában ne deleljünk, ugyancsak kiteleljünk (Thaly: VÉ. II.73).

Delelés: meridiatio C. [mittagsruhe].

Delelő, déllő: [tranquillus ad quietem locus; ruheort]. Budanac vara ket heetig minden őrizesuelkül pusztan alla mint egy czorda deellő hel (Szék: Krón. 112). Barmoc delő helyeue tegyétec (Vás: CamCat. 497). A mely helyre (az elefántok) gyak-rabban mintegy déllőre szoktanak gyűlekezni, az alatt igen nagy püztét szoktanak ásní (Misk: VKert. 25). Ér az hevült medve a híres déllőre (PhilFl. 44).

Délelőtt: antemeridie Kr. [vormittag]. Az k. leuelet vem ma tiz oran del elet (LevT. I.385).

Délelőttvaló: antemeridianus MA. vormittagig PPB.

Délest: a meridie MA. nachmittag PPB. Delig kereszten, deliest rezege diszno (Mel: SzJán. 103). Az ki sokat ezik az figeben, dellest art az gyomornak (BeytheA: FivK. 27b). Délest 3 órákor jüttem ide igen esőben, most is arra áll az üdő (RákGy: Lev. 62. 93). Leveledet im most délest óra után fertályal adá az Rákóczy György szolgálja (279). Ő nagysága terminált más napra vasárnapra, hogy dellyest elébb harangoz-tat s prédikáció után el-igazítja (Bod: Pol. 116). [Vö. **EST**]

Déllesti: pomeridianus, postmeridianus MA. nachmittagig PPB. Sohult prédikáció végéig a vásárok meg-ne szabadítás-sanak, se bort sohult delyesti prédikáció végéig ne áruljanak (Bod: Pol. 65).

Déli: **1)** meridianus C. mittagig PPB. Deli nyugonas: meridiatio C. Déli alvás: meridiatio PPB. Ky hozza the ygas-sagodat mykenh dely ydeeth (KülesC. 86). Déli harangszó (Vás:

Canth. 128). Az deli nap fennelis lattatosb es nyilhabban valo (EszT: IgAny. 36). A jó-selekedet az uri-palotákban jobban fénlük, ott mutatja ragyogványit mint a déli magasságra emel kedett nap (Fal: NE 9). **2)** australis, austrius MA. südlich PPB. Déli szél: Auster C. MA. Páddogal a déli szél: Favonius *insuraturat PPB. A régi déli jegyek ezek: loember, farkas, déli korona (corona austrina), a déli hal (piscis austrinus) (ACsere: Enc. 100). A nem régen találtatott déli jegyek ezek: a duru, a tarka barka vad, a déli haromszegelet (triangulum austrinum) (101). Mikor repülnek, akkor tsevegnek, kiváltképen ha déli szél fú (Misk: VKert. 436).

Délig, déliglen: [usque ad meridiem; bis mittag]. Az fvl-dev feleek mynd delig (VirgC. 35). Holváltol fogva deligen az zent eglázol el nem tavozie (NádC. 534). Sabót más nap délig megvivá (Monrók. III.16). A mostani fiatal-rend keveri a természetnek rendit, szép dolognak tartja a délig-való heverést és paraszt közönséges erkölcsnek úgy élni mint a többi (Fal: NE. 3). Szent Pál cöl leveleiben dicséri s javallja a mértékletességet, a tiszta életet. Ez pedig nem fér össze az délig való heveréssel (65).

Délker, délkort: [meridie; zu mittag]. Ki ménéne délkor (Kár: Bibl. I.326). Am meg jelenec Adamnac mint egy setalo ember delkort az kertben (Mon: Képt. 8).

Déllel: [meridie; zu mittag]. Van elég eszköze s helye játéknak mint a déllel játszó nap ragyogványinak (Gyöngy: KJ. 114).

Délután: post meridiem Kr. [nachmittag]. (Az nehezsék) del wthan három ora eleoth wth raythia (RMNy. II.221). Az akasztásra rendelt lopót nem köttette-fel hajnalban, hanem el-tova messze, délre vagy délutánra halasztotta (Pázm: Préd. 29). Dél után az óra már ütöt kettőt meg; lobognak az zászdlók, fénelnek gygyverek (Zrínyi 150). Dél utánól fogva egész ez ideig: diesen ganzen nachmittag (Kirábesz. 71).

Délutáni: postmeridianus MAI. [nachmittägig].

DÉLCÉG (decegh Frank: HasznK. 118. Zvon: PázmP. 284. *décegh* Major: Szót. 70. *dilezeg* Csúzi: Síp. 710): **1)** lascivius, refractarius MA. widerspenstig, geil PPB. [unbändig]. Az engedetlen fiu olyan mint az delezeg ló (Kár: Bibl. I.671). A mit az teroh viselő számar es az ii delezeg uelme iegyzennece, azt agyuc ii neki (Tel: Evang. I.163). Decegh ló (Frank: HasznK. 118). Keduetlenekke es delezegekke lesznee, szofogudatnakokka (Pécsi: SzázK. A2). A mi déltzeg keménységünket senmi úgy zabolán nem hordozhattja (Pázm: Préd. 2). Déltzeg iñn valék, de te uram meg-ittogotél engem és meg-találék (120). A lélek a testet déltzeg rugódozásra, vágyódlási-után ne bocsássa (631). Hogy ily delezegé lőtt az jóra természetünk, az gonoszúságra pedig ily lagy és gyeuge (Pázm: Kal. 359). Könyörgünk néked, hogy a mi delezeg és ellened tuszkodó akarunkat lágyítsd meg (Pázm: Imáds. 19). Ez fele deceg ezódörsegtől ez mi irtót réttünk tilalmas (Zvon: PázmP. 284). Szájára eresztett delezeg ló (Mogy: 3.áj. II.35). Uram egyedül zabolazhatod meg delezeg nyelvenet (Elm. 267). A delezeg erkölcs félre rugott (Gyöngy: MV. 13). Delezeg Mehemetet lovárul öklöljük (Thaly: VÉ. 131). Delezeg, vad ló félben szegi kedvedet (Kisv: Adag. 528). A vissza rugó delezeg testen diallaknassum gyözedelmeskodulunk (Csúzi: Síp. 96). Vagy a vissza-rugó delezeg test vagy a tiúder világ incselkedésivel környékez (275). **2)** argumentum, equaria MA. [heerde]. Tsorda, delezeg, barom: argumentum Major: Szót. 70. Andreas delezegthameytho officialis egregii Johannis de Kalló (Nyr. VI. 36). A mit iobbagytóknak szanto földölön, csordayban, delezegiben meg sydehattuk, tölök el vénni es magatokéva tenyi igyekedtek (Láp: PTTik. II.227).

[Szólások]. Ha az Luther vagy Calvinus méteyében kaphatuk, tellyességgel delezegben bocsáttatunk es semmi

törvényel nem köteleztetünk az isteni szolgálatra (Pázm: Kal. 592. Szd: MVir. 491).

Délcégöd-ik: [effrenor; entfesselt werden]. Ugy nevezi bűnök az eredenő vétekből delezegedet, testi kívánságokra vágyódo hajlamódóságot (Pázm: LuthV. 164).

Délcégös: [petuleus, effrenatus; unbändig, ausgelassen]. Vonnak-el tsak delezeges Bonásusnak az abrakát, meg-válnék, ha szótén annyira hánna a praestár (Pós: Válasz. 36). Göresős bot amaz delezeges Bonasusnak a hátára, mellyel többi száladkodása tétül megegyengettetik (Pós: GBot. Cml.). A ló delezeges indulatja szerint ne járjon (Bod: Lex. 206).

Délcégésköd-ik: [effrenor; entzügelt werden]. A ló meg-hérléttettven vadaskodni, delezegeskedni meg-szúnik (Cm: Jan. 42). Alhatatossak legyenek az isteni szolgálatban, ám kár rugódozzon es delezegeskedgyők a viszketegees test (Csúzi: Síp. 114).

Délcégi: armentalis MA. [zur heerde gehörig].

Délcégesség: [effrenatio, jactatio; unbändigkeits, ausgelassenheit]. Minden-napi veszezhözéssel es koplakással szelidítették testek déltzegségét (Pázm: Préd. 353). Todd félre nemzetem ezt a delezegséget (Gyöngy: MV. 13). Bé jött a hazilaban minden féle hiúság s követte nyomában delezegség, romlottság (Orczy: Kétsz. 42).

Délcégül: [effrenate; unbändig]. A vilagnak delezegül gerjedező hévségét megnyitáta (Szd: MVir. 463).

DELFIN: [delphinus]. Delfin hal: delphinus C. MA. A czipen alol mint ha sűrűny vóha, delphin hal módgyára vagyon farka (Huszi: Aen. 15). Balénák, cethalak és görbe delphinok Cupidonak barachot fizesznek (Zrínyi II.104). Az ő fájzatit delfin avagy tengeri disznó annyira szereti, hogy az anyok inkább magát is elfogatja, hogy sem mint azokat prédára hagyja (Misk: VKert. 540).

DELI, DELIA, DALI, DALIA (*d-lelben* Fal: NE. 30): **1)** strenuus MA. miles, satelles; tapfer, held, trabant). Ez igen deli papa vala, mer joban tud vala hadakozni honnem mint tanított (Szék: Krón. 224). Kéltitce az egyház iszogat az hízalkedő daliakra (Mel: Szám. 458). A Goliat rutollya a sidokat mint a mostani hayduk es szegedi deliak (Mel: Sám. 69). Ezthar kedigh hogy kegelmed ext montha volna, hogy nem akarna kegelmed, hogy delyak laknának a wag legenek ha warasha, yol twlgya, hogy en delyakath nem tharthatvm (RMNy. II.38). Arra tanította az ő deliát (Pázm: Kal. 442). A tudatlan deli her-telen szerszemégét arulta akkor is (Zvon: PázmP. 102). Ti daliákban gyönyörködő, nem Sámson praedikátorok (Bal: Csks. 138). Négyszáz válogatott dali togyveres jó lovakkal sieto szolukon által Budara (Szal: Krón. 70). Deli Kortván tógot kezfuikbe keritsünk (Thaly: VÉ. 131). Ammit nyomsz a világ-deliáj mértékeken, a mennyire segít böltsőségnek ereje (Fal: UE. 364). Ezek a daliák nyoltz magzatot nemzetek (Moln: Éjpiil. 142). **2)** insignis, celebris MA. [conspicuous, elegans, ornatus; stattlich, schön, zierlich, geschmückt]. Deli-legény: strenuus et egregius juvenis PPB. Deli-modra, uri-modra: amplifice Major. Szót. 35. Agya fyrtt, doli, cillra szenteghazi szolgac (Mel: ATam. 112). Delj modra tezőn walathz (LéVt. I.204). Kewlyediek négy kapezt, kethety zarus legyen, kethety dely legyen (320). A talpu, deli saru. (MNyil: Irt. 132). Az kik akkor vótték volt dali térd haytással, mostan azok kisírik sűrű hagyatással (Szentm: TFiin. 12). Van keche, mindenem deli tekinteti (Zrínyi: ASyr. 74). Minden termete daliab nálánál (212) Szép virtusokkal vala ékosítve, többek között a minémű vala a dali szép ternet (Szal: Krón. 29). A püspök lábain delissarut viseltyen (Pós: GBot. 15). Termetre deliáb, elmére fontosabb (Gyöngy: KJ. 102). Egy kocska hóból csinált czepeklit avagy deli sarut adjanak d'lo (Erdőszeg. 11380). Az dali eszínát sem viselő más senki, hanem amaz nagy endékezetű úr, Kornis Gáspár (Monrók. XI.349). Sürge

karmasínból tsizált jó öreg deli eszmat – egyet egy forinton adnak
Tört. XVIII.223). Dali termető, nagy szál ember (Misk. VKert.
231). Jelyes és deli két leányi magzat (Szeg. Aqu. 36). Hogy
ezt többen követik, nem jámborság, sem deli erkölcs (Fál. NE.
33). *) [calcus; halbstiefel]. A jószágok nem a mente ujáiban,
sem a skótiommal varrott deliekben, hanem a szívőben
lagnak az embernek (Fál. NE. 30. Szd. Mvir. 472).

Deliácska : [adolescentulus ; bursche]. Maga hanyó deliatskák (Soos; Post. 431).

Dalián: [superbe; stolz]. Országgyűlésére nagy tollasan, dalián bementek (Szal: Krón. 27).

Daliás : [strenuus; heldenmütig]. Daliáson fel-készül fényes fegyverekben (Hall: Hlist. III.59).

Deliség (*deliség* Pázm:Préd. 1176): **1**) [species, formositas; schönheit, schöne gestalt]. Nyilas Diáúának delisége, felmúllyá ezeket termete, szépsége (Gyöngy: KJ. 5). A sűgár termetnek lankad delisége (70). Az emez annaz komornik leányzóban jobban megvagyon a deliség (Fal: NA. 180). **2**) [ornatus, ornamentum; schmuck, zierde]. Az én religióm szépen mosdott, újdón új és merő módideliség (Fal: NE. 61). Ugyan tsak mentek s mennek mások sereggel a templomban ünneplő szép ruhákat látni, umódi deliségeket kapni, meg is-mérkedni (Fal: NA. 145). **3**) [effrenatio; ausgelassenheit]. A táborokban mulatóság és deliség nyilván és szégyen-nélkül uralkodnak (Pázm: Préd. 1176).

DĚNÁR: [denarius]. Az gabonának becslése egy denaron, az arpanak három becslése egy denaron (Sylv: ÚjT. 1315b). Mell az denarnak tizedik részit írí vala (II.170). A denarius az vir hazához való huzonöt pénz (Mel: SzJán. 181). Sicius neg denar nyom anagy háromzaz nyoleczvan neg magot. Az mel pezen az Cristust Judas elarivta volt, ketaminak lattatik lenni mint az denar (RMJ. II.51). Végy ki az istenfizessébből néhány denárt (Syr. XIV.460).

DENEVÉR (*denouer* Cis. H. PPB.). vespertilio C. MA. fledermaus, speckmaus PPB. Ő testeken és ő fejekén deneuerec és feček és madarac repölnek (BécsiC. 112). A sziszegő deneuerek (Bal: Epin. 1. Markó: BCsák, 108.) Szárgul az bástyához, az kapitányt szidja, esti denevérnek és lopónak hija (ZrínyiT. 43). A denevérneknek siketes szőlőnek auagy inkább tsikorodások hallatik (Misk: VKert. 498). Turit esti denevérnek s lopónak potkolja (Kónyi: HRom. 11).

[Szólások]. Oly könnyen fordul mint esti denevér
(Zrínyi: ASyr. 31).

pup-denevér: vespertilio Pesti: Nom. 64. MA. [fledermaus].
Denevér, tenevér, puppenevér, szárnyas-egér: vespertilio PPB1.
Amaz esteli pubteneuer ha io ideyen ki iő az fészekből és
tétona fűtos, bizonyos ielo az io időnee (Cis. H). Disputálják
ma-is egymás között a tudósok, valyon a denevér avagy pupe-
nevér madárnak tartathatik-e inkább vagy egérnek (Misk:
VKert. 498).

DÉR (*dər* Helt: Krón. 21, SalMark. 13): algor C. gelu MA. Dér el-sütötte: pruina adustus PPB. Vruak dere es hidege dičer (BécsiC. 132). \hat{V} zederieket derbe es \hat{v} barmokat k \hat{v} esnek ada (DöbrC. 148). Az nagy szelec szűkűtneć mintend, ha tölbe d \hat{e} rr \hat{e} l finac (Cis. H). Mennel nagyob d \hat{e} r avagy fagy vagyon, annal esikorgosb az ut (SalMark. 13). A pokol derével meg-hervasztatott ágakat le nem vagdallya (Pázm: Préd. 26). Az rogya meg veri, az d \hat{e} r meg sűti, az férgek meg vesztegetik (Pázm: Kal. 21). Kit a halál meg-fomnyasztó derével meg-her-vasztott (Triumph. 13). Oda van virágunk, d \hat{e} r azt el-sütötte s már kóróvá tette (Thaly: Adal. L180). H \hat{e} jába pótolja két melyje tzapját, űszve lözte v \hat{e} nség dere már pofáját (Gvad: FNót. 115). Őszülni kezd a vén kor derétől (SzD: MVir. 200). D \hat{e} r gyenge virágunk bús vége (208).

[Szólások]. Elűtötte a dör az ő szabadságokat (Helt: Krón. 21). Az nímre nagy dör juta (MonIrók, III87). A fagyos dör után meleg nyarunc lesz meg (Börn: tEváng. 140).

[Közmondások]. Nehéz a dér a békának (RMK. V.186, Pázm: 5Lev. 262, SzD: MVir. 315).

Deres: 1) gelidus, congelatus MA. PPB. frostig Adáni. 1deress zuznaráz (MA: Bibl. V.66). Virag vasarnap tiszta, heftő, deres szabos (KNagysz. 1621.1). Mint deres hó harmat nap melege után (Zrinyi II.116). Zúttál a fű deres (Gvad: RP. 506). **2)** murinus SL. mausfürbig Adáni. Deres szín: *color murinus PPB. Deres-szörű: murinus PPB. Deres paripa (Kem: Élet. 54). Fekete magam alá való eziktus [így] lovam, fűkéles szürke, lovász alá egy takó, hegedtösöm alá pej, inasom alá egy kis deres és egy kis öszvérke, ki sátor szélek ollárokat hordoz (Radv: Csal. III.359). Deres kaneza ló (MontME I.294). Déres[?] nagy szemű ugyan ki-fűltenek (Könyi: HRom. 13).

[Közmondások]. Margit asszony, deres ló, ritkán válik abból jó (Thaly: VÉ. II.265). Kicsin csikó nagy derestől hánnot vonni tanul restől (Kisv: Adag. 3).

Deresül: [gelidus fio; frostig werden]. Múl az ősz kedveskedő ége, deresül az idő, távozik melege (Thaly: Adal. I. 153).

Dérlet: [gelo; frieren machen]. Dérlető hidegség fagyalt szívedet (Gyöngy: Char. 48. SzD; MVir. 208).

Dérség: [gelu; reif]. A tölgy-fa keménységet mutat az hideg dérségen (Kónyi: HRom. 1).

DÉR-DÚR (*dírrél-dúrral* Thaly: VÉ. II.32): morosus, rixosus PPtB. [müitírsch, zornig, trotzig]. Nagy tsetépatéval, nagy dérrél-dúrral: pertumultuose; dérdúrral, beszszísággal szólani: dicere 'odiosus PPtB. Megbocsáss, hogy ilyen dérrél-dúrral szóltam véled (RMK. V.13S). Búzáát kérének tőle, ő pedig dérrél dúrral, keménységgel felele (Pázm: Préd. 656). Haragosan fél kiált, hogy az követeknek ilyen felelet adatott volna, nagy dérral dúrral pattannac fel (MA: Scult. 55). Nagy dérral dúrral, ezatépatéval rohan felebaráttýára (977). Sokaknak othon veszedő dérdúr feleségek vagyon (DBón: Részég. 37). Meg-vallom, hogy sok embereket a szép szó meg-ejtett, kiket a dér dúr beszéd meg sem mozdíthatott (Illyef: BCSomp. 101). Meg híllánk egy dér-dúr gazdánál (MonIrók. VII.367). Azok, akik nem adnak, mégis dérrél-dúrral adják ki a választ (Mik: TörL. 424).

1. **DERCE:** appluda PPB. fufur; kleie PPB. [fufsmehl].

2. **DERCE:** fribusculum MA. kleiner zank PPB. [trotz].

Dercés: rigidus, morosus, stomachosus MA. kalt, miirisch, zornig, feindselig PPB. Nincs oly dercés ember, kinek nem illenék szerelmes tőrüsnak ily keserűségén meg nem elégednék (RMK. II.405). Paráznságot tanít Luter és Baldouinus, mikor azt vitatták, hogy ha kinek dercés felesége vagyon, szolgálójával éllyen (Pázm: LuthV. 139). Ha valamely engedetlen dercés aszszonyember vonogatya magát urátul (Pázm: Kal. 275). Nem követem az ő orrában uető dagállynak dercés prosmítálását (Zvon: PázmP. 68).

Derceség: [contumacia; trotz]. Alhokságok, derzessegek, kegytlenségek (Ompr: GonAssz. 11).

Dercésköd-ik: [contumax sum, responso; trotzen]. Nem dercésködnél ilyen mód nélkül és nem hámnál másra köueezikeket (Bal; CsIsk, 104).

DĖREB [?]: dorsum MA. rücken PPB.

DĚŘECE. Vizi-torma : becabunga, deréczének-is hívják (PP; PaxC. 263).

DĚRĚDUCSÁL: futilater argumentor, blatero Kr. [schwätzen]. Zacharibul így dereducsál (Czegl: Tronf. 167).

DÉRÉK (*dérék* Monlrók III.95. *drecaba* GuaryC. 35): **1)** corpus, dorsum NémG. 189. membrum MA. [rumpf, loib]. Nem égh éppenet veret ada, de incab égh éppenet veret drecaba nem haga, do mind ki outa (GuaryC. 35). Az zent lelkedi ky zakada derekadob (PeerC. 284). Az derekathi égbe zoroyttja (JordC. 82). Wala ez nemes zwznek nemely was retezze, kywel az ő gyengeseges derekat által zoroyttja wala (ErsC. 397b). Akar mint szepelkegiek is (az őrdög), erőtlon az ő dereka az ő nékül (RMNy. III.88). El ne szukaszsa az galambnak fejet az derekától (Kár: Bibl. I.91). Az fuknak derakin sürű gőczök nőttek vala (Porró: Curt. 307). A halac felhasíttatnae avagy derekón szogdeltetne (Com: Jan. 83). Férfiui őltözet: a derék szorító köntös, fősál (121). Leszegett nyakn, görbödtt dereka vén ember (GKát: Váls. II.1269). Zríni szalylját vitézül derekában vágván vérét látván örül (ZrínyiT. 102). Czédus az dereka, tekintete ráró (Thaly: Adal. I.121). Mikor derékannak kard vólt ővedzete, rettent attól minden szomszédság nemzete (PhilF. 12). **2)** [pars principalis, praecipua, media; hauptteil, das beste, mitte]. Ymátsagra vete w magát az egyház derekaba egy fősáwt elwt (VirgC. 63). A templomnak soparlaliba a vagi kő fala, ky a sanctoriumot az egyház derektól el valasztja (WeszprC. 108). A seregnek a derekaba egy szép beszédi praediciót kezdte tőnni (Helt: Krón. 17). Szackala az viadal az hadnac belső derekára (158). Az jaszagnak dereka bokovel maradvan (Ver: Verb. 139). Az falu derekan kőről (219). Épejteni kezdeti és ott lakott, még az épőtésnek dereka meg-készülti (Monlrók. III.180). Az isten giakorta az nepük színet és derekat az fogsagra vitette (Fél: Tan. 160). Czac reszet vigye el a bűnec, nem az egész derekat (Mon: Apol. 329). Bőjtnek dereka (Fal: Jogyz. 936). **3)** summa MA. [vis, sententia; wesen, inhalt]. Tanachot vehetewik az zent yrasnak derekabol (ÉrdyC. 22) Soc declaratiót el lagyan, de csak rywyleden az derekat ky yelenthween (565). Az keresetnek dereka, summája (Ver: Verb. Szót. 17). Az leuleket esmet be kywanya, azoknak az derekat az az sentenzia (RMNy. II.151). Minden foglalatosságunk dereka az légyen, hogy isten kedvében álljünk (Pázm: Préd. 1030). Könyvednek dereka nem egyéb mint szemétre vettett fogisotkák gyólvész mosléka (Illyef: BCSomp. 23). **4)** [tenor, stabilitas; dauer]. Tartja pedig e bírodalomnac a dereka ezer három száz ötven esztendeig (Szék: Krón. 49). A harmadic monarchianac a dereka ezac het esztendeig tartja (58). **5)** [praecipua, insignis, incultus, praeclarus, summus; haupt-, vorzüglich, vortrefflich]. Derék tőiben: *summa hieme; gyermekek és djákák háló háza a derék háló ház mellett (Lutherlalmus PPBl. Hazassagra kere, giögögis anyadekokat küldo, de a nőfős zűz áll kőnetőket derek valazzal bocsata (DebrC. 143). Az deereek yarh wt mondalyk orzang wtanak (ÉrdyC. 35. Helt: Krón. 166). Derék ostrom vecsernyekorig tartja (RMK. III.154). Amháld passa irkozik az császár dirik erejével (Monlrók. III.95). Az harmad részetek legien fundamentom es derek kapun, acki nap kelet felől vagion (Mel: Sám. 109). Az deré házat meg bétlett legienye fűkál (Kár: Bibl. I.378). A ki pénz vett-fel interessére, nola minden esztendőben fizet, de mindenkor fennmarad derek adóssága (Pázm: Préd. 1082). Ki nem írja, amiben vagyon velőji és derék ereje ezeknek (Pázm: LuthV. 3). Az hun az tagok meg csőlőnek, ot az dereg dolgunk esze vez (Porró: Curt. 17). A kéz-fogis és derék házasság között szoktunk bizonyos időt rendelni (Sam: Cer. 118). Talán ninesen derék kelete bírodunak a czégér alatt? (Matkó: BCSák. 320). Derék pénzünkhez nem nyúltunk (RákGy: Lev. 246). Belől vannak a regularis derék bástyák (Monlrók. VII.309). Meg levén a derék pénz, az számvetés után való interestes adós maradtunk (MonOkm. I.117). Thales Memphis városában bé-szállott a derék utzában (GyűgyD: Char. 355). Főképen derék nyárban másfél százan is a nagy halastókon szélt forognak (Misk: VKert. 314). Nyilván az nem derék summában áll? (Fal: NU. 283).

[Szólások]. Az actionak az derekát be agyak (RMNy. II.152).

[Közmondások]. Tőb vagyon a saroglyában, hogy nem mint a derekában (Pós: Vetékl. 14).

Ágy-dérék: torus Com: Jan. 112. [bettkasten]. Az ágy oldal az ágyat avagy ágy derekat tartja (Com: Jan. 112).

fégyver-dérék: aeneum pectoris *tegumen PPBl. [panzer]. A magyaroknak fégyvere kedig nala egy fégyner derék auagy egy püntél (Helt: Krón. 14). Egy fégyver derek arawal ados (RMNy. II.237). Vitézek mind egyik s nem fégyver derékkal s pajsal fődőznek, sem sürű paucérral (Zrínyi: ASyr. 31). A nyakló vasat, mely a fégyuer derékon folyúl a nyakát és vállát bé-fedte, leszaggattja róla (Hall: III.ist. II.226).

hajó-dérék: [carina; kiél]. Hajó-dérék mogygyára tsinalom: carina C.

oszlop-dérék: scapus C. [schaft der säule]. Oszlop-dérék, fű-szár, szőlő-nyele, két botkónak egyenes közti mint a nádon: scapus PPBl.

szekér-déréka: *alveus currus PPBl. alveus, scutabulum currus PPBl. [wagenkasten].

szoba-dérék: [oecus judicialis; gerichtssaal?]. Proclamatio: szolitas, neven való be hívás abban az szoba derekben, az hol az törvény tevők ülnek (Ver: Verb. Szót.).

vas-dérék: cataphracts PPBl. [panzer]. A vaseréku fégyveresek környös körül püntélosok (Com: Jan. 180). Vaserék, két bokor (Radv: Csl. II.393). De az magyar korbács német vaserékban halált tudott okozni (Thaly: VÉ. I.125). Gondolám, hogy előb fér őszve a pitzin David Saul vas derékjával, mint sem a gyenge tüvel varrott ruha a smyarusággal (Fal: NE. 63). Szépen pallérozott vaserék és kar vas volt rajtok (Fal: TÉ. 637).

Dérékas: **1)** membrus, corpulentus MA. gross, stark PPBl. [schwerleibig, dickleibig]. **2)** solidus MA. [bonus, probus, firmus; fest, tüchtig, brav]. Semmi derekas fogyatkozást hozzi nem látunk (Nyr. XIV.462). Most semmi derekas szükségben nem vagyok (515). Olyast értettem, hogy nem szünte derekas egészséged szolgálja (LevT. II.364). Ne tsak derekas dolgokban, de akármí külsinben is kedvét keresse urának az aszszony (Pázm: Préd. 215). Derekas hazugságok az római ecelésianak vallásáról (Pázm: Kal. b1). Sola nem történt, hogy az ecclesia a hitnek derekas dolgában tévelyget volna (Pázm: LuthV. 149). Derekas, tzégeres vétke (MA: Scult. 761). Csak a főbbekre, a derekasblakra vettyük kezünket (Mlad: Évang. 191). A sarkaltos, derekas szelek: venti cardinales (Com: Jan. 11). Nem lesz ez eyel kichin chatunk, nem hogy lenne járása derekas hadnak (Zrínyi: ASyr. 54). Ez a derekas dolog, a többi gezemize Kereszt: VKer. 315). Derekas választ nem irhatok, mert sok rajtun az dolog (RákGy: Lev. 127). Ana körnös sas él, mert zsák is gyoma miatt kas is megüresült, ugyan derekas is (Thaly: Adal. II.154). Az múlt éjdel derekas fagy volt (Monlrók. XVII.14).

Dérékasán, dèrekason: solide, nervose MA [firmiter, recte; fest, tüchtig]. A tudós doktor akkor kezdi dèrekason gyógyítani a betöget, mikor minden erejét ki-mutatta és magát megismértette a nyavalya (Pázm: Préd. 94). Mihent dèrekason megvirradot, chendessen ballagván muttaták magokat (Zrínyi: ASyr. 59). Fogarust igen megrakjátok éléssel dèrekasan (RákGy: Lev. 171). Most kellene dèrekasan az ellenségen rajta lennünk (181). Ha az török az ném-tben ugyan dèrekasan kapna, talám nekünk az is fogna segíteni (212). Szükség, hogy magok dèrekasan fel-fegyverkezzenek (Fal: NE. 69). Eő kezelmek dèrekasan játszottak a borral, de valóban a bor-is jó formán játszott: verek (Fal: NA. 121). Az álom rajta dèrekason el-hatalmazott (Könyi: AM. 9).

Dérékasint: ~ Ha a falu dèrekasint meggyul (Bethl: Élet. 324). Delután ötöt estig dèrekasint vert bennünket az eső

(MonIrók. XVIII. 40). Az hideg is derekasint ellevén, vacsorát sem ettem (51). Ma kezdették derekasint hányatni az németek derék sünczeit (NXIII. 432). Be vívén az lovanat, megakasztám s derekasint állthajtám szüntén a tulso szélire a víznek a hidast 1759 (Házánk. I.140).

Dérékatlan: [inceptus, inutilis; unfähig, ungeschickt]. Derakas, de nem derekatlan dologra megtanította (Sall: Vár. 181).

Dérékképen: in solidum, ad summam MA. [apte, recte; im allgemeinen, geschickt, richtig]. Kétképpen osztom én is a credot, egyicé osztas derékképen valo leszen, másik kiáltképpen önön magaba valo (Bas: Credo. 130). Az isten derékképen es leg műhalban az emberekhez valo akarattiat az Christus által jelentette ki (Fél: Tan. 17). Azért valaki az elő hozott bizonyságoknak erejét meg érti és derék képpen csendesz elmével által látta (Pázm: Kal. 78). Csudákat nem kel várni, minekutánna egyszer derékképpen meg-erőssített az ecdlesiának igaz tanítása (575). Az czászár az dologról derékképen nem értekezuén (Sim: Evang. 133). Hogi kiálcsanak derék képpen az pápisták ellen (Bal: CsIsk. 396). Ha az egieb orszagokrol akarunk derek képpen emlekeznünk, nagyra teriedne irasunk (Lép: PTiik. II.100).

Dérékszerűt: [praecipue, apte, recte; besonders, richtig]. Valaki a zűzességét el vezti, artatlansagban nem iuthat, de maga a derek zerent valo bodogsagat a keresztsegnek megveheti (DebrC. 142). Az Euphrates vize vagyon derek szerent Babiloniaba, Chaldeaaba (Mel: SzJán. 258). Senki hat meg nem veri derek szerent a törököt, hanem csak az isten (509). Derék zerint nem érthetem, mit zereznek (LevT. I.10). Mi magonkat az halal ellen derek szerent vigasztalni nem tuggink (Kár: Hal. F).

DÉRÉLYE: [cibi genus: piroge]. A szalonmát, ha egyre füstölök is, nem válik belőle derelye (Fal: Jegyz. 920).

DERES: [equuleus; peimbank]. Érdemes arra, hogy a deresen areül fekke járja a lapiekás táncot (Fal: NE. 81. SzD: MVir. 83).

DÉRHÁS: [2] Bezzeg öldöttam én a tzigány kereket mihelyt láttam, hogy a dérhás komát egygyezni kezdette (Könyi: ÁrtM. 71).

[DERHEN]

Derhenő: [serenus; heiter, hell]. Ő felelven monda azocnac: Este lenen ug mondote, derhenő lezen, mert vérhenő a men (MűneC. 44). [Vö. DÉR]

DERÍT: sereno, illustro, clarifico, illumino SI. [aufheiteren, klären]. Reá függesztettem elmémet, hogy ügyetlenségét tellyes napra deríthessem (SzD: MVir. 243).

ki-derít: [exhilaro; aufheiteren]. Még az örvendetes világság sem derítheti-ki lelkemet (SzD: MVir. 77).

mög-derít: dissereno C. [aufheiteren].

DERÜL: serenor, illustor, claresco, illuminor, mündor SI. [sich aufheiteren, sich klären]. Ha derült egetek az ő szeme látja, Kumilla szépségét nagyobbabnak gondolja (ZrinyiT. 148). Vig is s kedvetlen is, dörül s borul kődben (Gyöngy: KJ. 63).

[Közmondások]. Nem ragad eb-ugatás az derült égre (Zrinyi: ASyr. 239).

föl-derül: [disserenor; sich aufheiteren]. Fel-derült, feltisztult: disserenat PPBI. Földerült itéletű (Zvon: PázmP. 282). Fel derül és szép üdö lezen (Alv: Post. I.30). A reggeli szivárvány felleges, homályos időt, az estveli tisztá, fel derült időt jelent (Com: Jan. 10). Az igazságnak fényes csillaga derűlyön-fel szivedben (MHegz: Töszl. II.106). A fényes nap az égben hogya piroskodva láczanak, más napra az égh fel derül szépen (KNagysz. 1671. B). Valamennyire felderült s alkalmas derecske is lön (MonIrók. XVIII.6). Éjjel a csillagok vidítják szívemet, a hajnal felderül, meghozza kedvemet (Fal: Vers. 879).

ki-derül: ∞ Ki-derül a te napod-is és ugyan tsak arra szárad a gyalázat, a ki gyalázott (Fal: SzE. 538). Jó barátokra tégy szert ki derült idődben (SzD: MVir. 51). Ki-derült kedvem vastag homályba borult (76. 79).

mög-derül: ∞ Mast im jómra vagyon szépen meg derült ég (Zrinyi: ASyr. 84).

neki-derül: ∞ Ide sok eső jára, im most derült volna neki, az víz is nagy (RákGy: Lev. 248).

DERMED: obriresco, exanimor, emorior MA. [erstarren, entseelt werden]. Azt akarod, hogy erdőt, mezőt, majorságot kitálaljam egy ebédre, hogy dermedjenek a hivatalosok a sok fálatok miatt (Fal: NU. 305).

mög-dermed: ∞ Kanczait meghozták, az egyike itt vagyon, a másika megdermedt (LevT. II.299). Boszszúban meg fortyana s meg dermede Solymán, látván hogy meg csökönt szerencséje (Pázm: Kal. 441). Amaz étel-közbe megdermedet (Pázm: KT. 91). Haj vén Sámbar dajna, sokszor meg-dermettel volna te ugy eddig (Pós: Válasz. 72).

[DERMESZT]

ki-dermeszt: [exstingvo, exstirpo; vertilgen]. Ártalmasabb pestisünk nincsen ő nállánál, az ur isten csak dermesztené ki ez világból (MonTME. IV.249).

DÉROGÁL: [detestor; abwehren]. Az ő felséges voltának derogalna, kissebségére volna (GKat: Titk. 86).

DERVIS: [monachus Mohammedanus; mohamedanischer mönch]. Egy derwys therekem vala (RMNy. II.180). Hogy der-vissé legyön, egy sehílez megyen a derveisek közzé (MonIrók. III.189). A pilis a pap barátoc, deruisec, kalugernk formaia, billege (Mel: SzJán. 489). Bugyogós kontótsbo öltözött deruisec (Mel: Sám. 235).

DÉSZKA: assis, asser C. bret Com: Vest. 120. Nem egieb wala ew agia, hanem csak kemensesz dezka (ÉrsC. 397). Szent Mathyasnac feiet elrontattac deszkac közet lebochatot vas su-lockal (Helt: Bibl. I.63). Budáról Pestté hajón, deszkán általmenni kezdének (MonIrók. III.54). Az kie vzni tudnac vala, deszkan es gerindan el kő memec vala (Ilosv: SzPál. 22). Meg béli az háznac falait belől cedrus fából csinált deszkákkal (Kár: Bibl. I.307). Sok deszkát, taligát és égni való fát, salétumot, kénkút s éget mogyoró-fát (Zrinyi: ASyr. 99). Némellyec a vizet-is, mellyel meg-mostad, ellenkezőnc gondollyac annac természetivel (Nad: Kert. 28). Gyergyó fenyő-fákat szálítson tutajokon. Udvarhely-szék létzet, zsindelt, deszkát adjon s hozzon (Bod: Pol. 60).

ál-deszka (ált-deszka?): transtrum Com: Jan. 89. [ruderbank]. Az evező legényec az ál-deszkákon ülven evezne (Com: Jan. 89).

által-deszka: transtrum C. [ruderbank]. Hajóbeli által-deszka: catastroma; által-deszka a bajóban, mellyen az evezősök ülnek: transtra PPBI. Evező-legények ülven az által-deszkán (Com: Orb. 179).

bél-deszka: dentale Nom². 117. [pflugbrett].

csalóka-deszka: [asser versatilis; fallbrett]. Ládáchkát csinálnak, a kiben a csalóka deszkán bé mégyen (az egér) a pirtott saytra (Lipp: PKert. II.288).

elcsapó-deszka: bostorium C. [streichholz].

formáló-deszka: [formbrett]. Az formát tedd az fővenyre és egy darab papirossat és az formálódeszkát borics rea (Kecsk: ÖtvM. 298).

fűrész-deszka: assis; dielentafel C. Még az előttük levő hosszú bikfa válut és fűrész deszkát is elrágta (Bethl: Élet.

1267). Kívánt fűrészeszkát, a mennyit a városon találunk, erővel is elveszszük s elküldjük (RákF: Lev. 168). Fűrészeszká csináló (Tört. XVII.237).

kormány-dézska: [stiva; pfugsterze]. Kormány deszka az ekén: aures aratri MA.

oltalom-dézska: pluteus PPB. [schutzdach].

padló-dézska: assis PPB [bodenbrett]. Az házi padló deszkáiára (MA: SB. 73).

Dézska: [e tabulis factus, tabulatus, ligneus; bretttern, bülzeru]. Dézska hajó: emphracta C. A deszka meg taszszíta a farkast és az őrszélbe essébe és a lapítzkáé meg nyomáé áta a deszkás fűnekhez annyira, hogy minden tetemi portogómac beléje (Helt: Mes. 302). A nagy uri rendec hintó szekereken hordoztatnak, a köz népec deszkás szekereken (Com: Jan. 87). Elein sátorokban, deszkás hamorákban laknak vala (102). Dézska egész folyosója nagy altánja őrsős olasz fakkal elkészül vala (Bethl: Élet. II.250).

Dézkáz: asso C. [mit bretttern belegen]. Dézkázni való: astanendu C. Dézkázom, deszkával meg borítom, padlom, bélélem: talulo MA. Dézkázott vagy sívényezett hadi-szerszám, ki mellől a várat ostromolják: pluteus PPB. Dézkázott fal: paries contabulatus PPB.

be-dézkáz: coasso C. [zusammenstifeln]. A falakat be-dézkázni: parietes tabulis *vestire PPB.

még-dézkáz: contabulo C. [dielen]. Még-dézkázom, be-padmom: coasso PPB. Még deszkázta az házna hátulsó részében is lúsz singet (Kár: Bibl. 1307). Megdeszkázták az házat, de igen szépen (ÉvK. XIII.51).

mégdeszkázás: contabulatio C. [das dielen]. Meg-deszkázás, padlás: tabulatio PPB.

Dézkázás: tabulatio MA. vertäfelung, tüfelwerk, bodenwerk PPB.

Dézkázat: pagmentum PPB. [tabulatum; tüfelwerk]. Falonvaló deszkázat, eszterhatska, melly az esőt a falról elébb veti, fal párkány: projectura PPB. Dézkázatokkal várak módjára építettett és szének ereje nélkül nem járható hajók voltak (DBenkő: Flor. 322). Cito azt akarta, hogy az alsó deszkázatja kiálló hegyes szegyekből légyen (Fal: TE. 783).

DÉSZPOT: regulus PPB. princeps, tyrannus SI. Immár hallgassátok ti rácz deszpót (RMK. III.349). Király udvarába deszpót jött vala, mert török császártól igen felt vala (350). Megesula ölt, mert az rácz deszpótnek Szenderőben bévivé (IV.34). Itt adták meg ő felségének az erdélyiek a rácz deszpót arany koronáját, ugyan ezen rácz király deszpót arany övét is (TudTár 1839. 372. 373). Rácz-országi deszpót: Rasciae despotus (Ver: Verb. 244). Deszpót lév (Nyr. IX.72).

Dészpotás [?]. Szégyen[?] német kijönni Váradról, az deszpótás városáról Aradról (Thaly: Adal. II.341).

DÉVAJ: petulans, nequam, dissolutus, devius SI. schlan, listig Adami [mutwillig, unbüdig]. Kár bizony, amaz ember-szeges ember hogy olyan kutya dévaj eb! (Thaly: Adal. LS1). Lator Ámor, ha elvetted, ha megloptál engemet, mond meg dévaj, hová tetted és add vissza szívemet (Fal: Vers. 880). Hannis, titkos, dévaj szív (881). Kést vertél szívembe! mint vihette végbe? Nem tőlt sokba, csak egy dévaj mesterségbe (909).

Dévajság: petulantia, nequitia SI [mutwilligkeit, schelmerei]. A hannis udvariság olly rossz, mint a derék dévajság (Fal: UE. 463).

DÉVÉR: cyprinus; karpf PPB. Az öreg tsukákat, többi potykákat és dévér koszegeket efféle főreg nem állja (Misk: VKert. 682).

DÉVERNÁL: [heluo; zechen]. Világos virradtig devernálnak (SzD: MVir. 357).

DÉZMA, DÉZSMA: decimae, vectigal C. [zehent] Húszad, dézma neve: vicesima PPB. Dezmát adóc mindenekből, melyeket bíroc (MünchC. 152). Deezmayat ky zolgaltataa (JordC. 809). Dezmak adattassanak egihaznak epiletere (DebrC. 93). Az egyhazy cembeer, ky el dezmából, meg köl fizzetny az zolomakat (ÉsC. 369). Udvar biránon és szabadosíkon ne vegyen dézmát (LevT. II.48). Az izraeliták között két rendbéli dézma volt 2 ft (MonTME. II.47). Az dézma asztagon harminezhut forintot árultam meg (Gér: KárCs. III.139).

[Szólások]. Az ő szaván dézmát kell venni (Fal: Jegyz. 921).

Dézmál: decimo C. [zehenten]. Yay tynektek yrasthwok, kyk dezmallyatok az meentaath, kőmeenth (JordC. 428. 567). Ő keme hagyja meg dézmásnak, hogy az ni jobbagyinkat dézmálja előbb (LevT. II.47). Elfoglalták az adósságokat is és dézmálni sem hadnak (Gér: KárCs. IV.175).

még-dézmál: ∞ Jay tynectec irástudoc, ki megdezmallyatoc a mentat, a kaprot (MünchC. 57. ÉrdyC. 173. Helt: UT. S3). Mikoron a gabonat megaratytk, meg dezmalom előszer, annak atuna az ötdödöt kivesezm (Helt: Mes. 456). A dunaföldvári aga, ugyan az, mely csasz volt, az borok végefélől hogy megdezmalja, azok is ittanak 2 ftr 64 kr (MonTME. L31).

[Közmondások]. A barát barátot meg nem dézmálja (Kisv: Adag. 93).

Dézmálás: [decimatio; das zehenten]. Reya kewlgy az dezmalásra, ha ozban ky very az my embewrynek, jwynek ky belowle (RMNy. III.75).

Dézmás, dézsmás: decimator MA. [zehenter]. Benedek deak chazur desmassa (RMNy. II.24). Így jryanak el az dezmassok az dologba (73). Dézmások meg dézmáltak, meg kilenezedeltek (Gér: KárCs. IV.171).

DÉZSA: scaphium C. MA. orea PPB. scheffel Nom. 34. Két füllü tober, désa: capedo; fejő zsujár, fejő-odény, désa: muletra PPB. Vnő és iuh fei saytár és désza az ő pohár székee (Helt: Krón. 81). En be megyee a faluba és egy dészát lopok és ki szedek a halakban (Helt: Mes. 283). Porutna, moslekos desa (Mol: SzJán. 551). Désa vízbe fojtta (MA: SB. 342). Moslékos désa (GKat: Váts. 1992). Az ligaknak, folyo állatoknak mértéki ezek: két füllü desa, fertály akó, fél meszely (Com: Jun. 205. 166). Egy bocsa nagy désába rakatván (ExPrinc. 218). Gábor Pál désájáért vöttünk egy désát 24 denár (MonTME. I.14). A süttő házban egy lábas üst, egy süttő désza, egy szita, két kis szákasztó tekenő (Gér: KárCs. IV. 451).

DIADALM, DIADALOM: 1) pugna EluC 50. [kampf]. És ez ew diadalmat (pugnam) zent Ferenczecz zegenyulna meg mondany (EluC. 50). 2) praevalentia, victoria MA. sieg PPB. Diadalmat venni: vincere, triumphare PPB. Hadka es viasodasba diadalmat vezón (GuayC. 52). Dyadalmat veween az zeint augyalon (ÉrdyC. 387). Dyadalma leen az hytetlen eretnekőknek (516). Dyadalmath week w rayta (KulesC. 50). Isten, ky adez dyadalmath nekem esz nepelketh wethcz een adam (KazC. 32). Nagyob diadalommal el törellye eszt a kis szőmérmet (Helt: Krón. 120). Sirással, könnyörgéssel jutott a diadalomhoz (Pázm: Préd. 648). És mostis kétséges, kié volt az diadalom (Pázm: Kal. 411). Kin még az pokolna kapui sem vehetne diadalmat (Zvon: Post. I.12). A győzedelmeknek fosztott marhákkal terhesek lévén, avagy a diadalomzúslókat fel-emelve, haza meg térnek (Com: Jan. 188). Az eklésiat le nem tapodgya, diadalmat nem veszen ő rajta (SzD: MVir.

35). **33** [trophaeum; siegesdenkmal]. Csaszár ifjüdelmét magoknak hagyja, diadalmát az városból ki hányja (Cseng: Jer. A3).

Diadalmas: 1) victoriosus MA. siegreich, sieghaft PPB. El hagiak vezni tősteketes az nagi diadalmas givzwelmert (VirgC. 89). Mikoron minden vitez toborzol iarna, intec az vitezec Künisi Pált is, hogy ő is mutatna az ő diadalmos vigaságát (Helt: Krón. 159). Azokat a diadalmas iokat, az igazságot senki Christustul el nem veheti (Mel: Préd. 127). A régiek fegyver-háziból vett diadalmas kardokkal nyaka szakasztatik ennek a vélekedésnek (SzD: MVir. 140). **2)** devictor MA. [sieger]. Diadalmos lón (Helt: Krón. 15). Végezetre ő diadalmas lészen (MA: Bibl. I.47).

Diadalmaskod-ik: [vinco; siegen]. Diadalmaskodván, a pokolbéli sárkánknak hét fejét össze rontotta (Csúzi: Síp. 132).

Diadalmasság: [victoria; sieg]. Királyok és császárok halálát és diadalmasságokat igyekeztenek haszontalanul jövedőlni (KBécs. 1666. C3). Ad isten kezemben diadalmasságot (PhilFl. 72).

Diadalmaz: [vinco; siegen]. Dyadalmaz ő ellensegírlő (BécsiC. 40).

még-diadalmaz: defendo BécsiC. 12. [schützen]. Nabukodonozor hog megdyadalmazna őmagat (quod defenderet se), őhozia hiua mend azflettel nagobbakat (BécsiC. 12).

Diadalmi: victorialis, triumphalis Kr. [sieges]. Diadalmi vers: epinicion MA. A győzedelmesec győzedelmi dicsőretet enekelve diadalmi pompával haza meg-térnec (Com: Jan. 152). Ditsőség szekerén, országos diadalmi pompával ment a városba (SzD: MVir. 88).

DIALEKTIKA. A dialecticáról avag votélkedésnec tudományáról (Com: Jan. 160).

DÍB-DÁB (déb-dáb Radv: Csal. II.315. Fal: TÉ. 735): **1)** buttubata MA. unnütz zeug, lapperei PPB. Csak kapcza foltokkal es szemetes díb dabokkal volt rakua (Bal: Epin. 1). A templomot egy más díbdábbal meg mocskolokat a templombul ki kel rekeszteni (Diósz: Delib. A2). Czédula pénzeknek exigálásával terhelik az ott való szegénységet akármi díb-dáb edgyet-mástol-is az ott való harminczadosok (CompConst. 44). Nem terhelik magokat minden díb-dábokkal (Sbalog: TemK. 155). Holmi aprólékos déb dáb (Radv: Csal. II.315). Legyen irlgalmassággal hozzá és holmi díb dabját adassa meg nyavalyásnac (MonOkm. XIX.112). A nemes emberek nem tartoznak nem kötelessek a jóságos tselekedetekre, tekéltetességre és szűz tőb efféle díb-dábra (Fal: NE. 62). **2)** vilis, nauci, flocci SI. [unnütz, geringfügig]. Sok díb-dáb agyaskodásokat hintegetett Calvinus írásban (Pázm: Kal. 417). Efféle díb dab rendtartásokat sokakat szerzet (KCsipk: Pápst. 502). Becsüldödő bőstelen díb-dáb csésért el ad (Laud: UjSegits. II.81). Díb-dáb febérruha (RákF: Lev. V.512). Az itt való déb-dáb marhákat mind eszeverettem (Thaly: RT. L93). Rest ókrőket a huzásra díb dab ostorral kénszeressen (László: Petr. 29). Szedjük el tőle minden déb dab írásit, leveleit, passusit (Fal: TÉ. 735). A tölgy-fa meg-nem indul minden díb-dáb ledérségen (Könyi: HRom. 1). Tudod-e te díb dab ember, kivel beszélsz? (Gvad: FNót. 113). Díb-dáb podgyászszal terhel-tetik lelke (SzD: MVir. 425).

Díbdáboeska: [quisquiliae; unnützes zeug]. Belső fiókban egynehány francia pénz és holmi déb-dáboeskák [vannak] (Radv: Csal. III.352).

Díbdábság: [quisquiliae; lapperei]. Inkább díb-dábságokra vesztegetik pinzeket (Nyr. IX.413). Ezen díbdábságnak még is meg kell lennie, e nélkül kszelsoftba bé nem lehet menni (Gvad: FNót. 99).

DICSEKÉD-İK: gloriör C. MA. sich rühmen PPB. Győzedelmesen ditsekődöm: triumpho C. Dičekédik vala monnal ő seregenec hatalmaban (BécsiC. 11). Dičekégée te raitad lrlm. (32). Isteni iozagoknak viragual dichekédői (VirgC. 66). Ky hoza Bela koral yo Magyarorszagba, hogy dychekeduel the keth orzagban (PeerC. 312). Dychekedytetek mynth zywbely ygazak (KulesC. 72). Ne dychekedyel, ne negydeskedyel az aguk ellen (Komj: SzPál. 86). Kimondhatatlan nagy predálul meg terénec, nagy erőssen dúczkődnén (Helt: Krón. 43). Heiában diczekedik az papa, hog Peternek helieban szállott (Fél: Tan. 228). Ditsekedett, hogy semmi nélkül nem szűkös d'ázm: Préd. 644). Ha guzdagsággal bővelkedel, abba ne dicselkedyél (Pázm: KT. 21). Miben dicskedjem, ha nem te keserves, nehé keresztedben (Thaly: Adal. I.21). Hajatlan fejével agyatlanul ditsekedett (Fal: NA. 182). Dicsekedjék én szerelmem szerel-med mértékében (Amade: Vers. 62).

[Szólások]. Dicsekedik mint varju a galamb tollakkal (Matkó: BCsák. 184).

föl-dicsekedik: [gloriör; sich brüsten]. Feldicsokedett a vezér kegyelmességével (Moulrók. XV.554).

Dicsekedés: gloriatio MA. [prahlerei]. Az my hyv dichekedswik meg nyomoreyatyik (CornC. 10). Az Babylon az chaldéusoknac szépséec és dicsekődésce volt (MA: Bibl. II.13). Píperes dicsőkődes (Aly: Itin. 98). Áhétatosságok hívságos dicselkedés (Fal: NE. 39).

Dicsekédet: ∞ Job ennekem inkább meg halmom, hogy nem mynth ez en dychekedetemeti valaky hyaba valoya tenne (Komj: SzPál. 155).

DICSÉR (gyezer EhrC. 139): laudo, collaudo, probo, comprobo, suborno C. loben PPB. [rühnen, preisen]. Igen ditsírem: percelebro; erőssen ditsírom: dilaudo; énekelve ditsírom: de-canto; tapsolásonnal diczíróm: complaudo C. Gyakorlom, ditsírem, birdetem: celebro PPB. Tartozzatok gyczerny az zabadsagert, kyt vallotok mindenewt respewlest (EhrC. 139). Dyczer nagy felseges dyczeretel (VirgC. 13). Kezde dychyryn Bela kyal az menyekvezvekn haznalatossagat (MargL. 29). Dycheertetyk kedeeg kereztelew Janos lelky nemes yozagos mywelkődeseknak nagy voltabol es nem ew testy állapotyanak mynoe voltabol (ÉrdyC. 350). Dycheeryeek az ty mennyey atyotokit belőlee (389). Dycheerem felseges wrnak neueth (KulesC. 11). Bodoqh az ember, ky nem ityly wnwñ magath abba, kyth ewwmaga dychyrr, ioua hagy (Komj: SzPál. 98). Vadnace olyfele emberek, kie semmit nem dicheérne (Helt: Bibl. Le3). Jobb szoretem, hogy gyalázzanak a jóriul, hogy sem ditsírjenek a rosziul (Fal: NU. 309).

[Szólások]. Ő maga ditséri magát: ipse sibi tibenen est PPB. A kinek pokol szomszédgya vagyon, ő maga dicberi magát (SalMark. A5). Hítuan szomszédgya vagyon, mert ő maga diczeri magát (Decsi: Adag. 125).

[Köszmondások]. Estue szokták diczérni az napot, nem reggel (Decsi: Adag. 30). A munka ditséri mesterét: *artificem commendat opus PPB. Barütidat titkon ítsed, nyilván ditsírd (SzD: MVir. 51). Végin szokták a napot ditsérni (87). Napot nem felkeltén, hanem le-fektén szoktanak ditsírni (no).

még-dicsér: allaudo, collaudo, dilaudo MA. loben PPB.

mégdicsérés: collandatio MA. [lob].

[mégdicséret]

mégdicséretés: [laudabilis; preiswürdig]. Széq, megdiczéretes magasztalás (MA: Schl. 1013).

Dicsérés: laudatio, collandatio, comprobatio C. [das loben, rühnen, preisen]. Az fel tamadas vtan lezón az zentőkben zozereuth ualo isten diceres (SándC. 20). Homérus penájá és ditsírse terjesztette világ-eleibe tselekedetit (Pázm: Préd. 37).

Dicséret: laus, laudatio, gloriatio, elogium, hymnus, enco-mium C. collaudatio MA. [lob, lobspruch, lobgesang]. Dicséretre méltó: commendabilis; dicséretre méltatlan: illaudatus; dicséret nélkül való: inglorius C. Dicséretet vadászni: *servire gloriæ; dicséretet nyerni: *adsciscere sibi laudem; halotti dicséret, halotti oráció vagy versek: *laudatio funebris PPB. My vronk-nac Iesus Cristusnac gyezeretyre yrtattanak meg yttegyel nem-y rasok (EhrC. 1). Fogaduan ötöt koronackal es diéerecekkel (BécsiC. 14). Kezdetik zent Ferencnek dyczerety (VirgC. 13). Dychereteket ne keressovnk (CornC. 12). Kereztekekkel es kylemb kylemb zoep isteny dycheretekkel yewnek vala az zent zyznek koporszoyhoz (ÉrdyC. 341). Dycheretoth mondok the newednek (KulesC. 13). Az én dichiretem ne legyen az ő gyűlekeozetekbe (Helt: Bibl. 1Aa4). En munkálottam benne, magának veszi a diczeretet (Deesi: Adag. 165). Mikor olyat tselekedett Kristus, mellyből ditséreti származott, meg-parantsolta, hogy titkon tarisák (Pázm: Préd. 53). A gyűlekeozetben saltárok es ditsiretek énekeltenek (Com: Vest. 94). Ditséret-névben veszszük az ő gyalázó beszédekot (Fal: NE. 34). Addig patvarkodom a himes, színes ditsirettekkel, a míg önként számomra könylik erszények (Fal: TÉ. 773).

[Szólások]. Más dicséretinek színe alatt magát ditsíri (Deesi: Adag. 212).

Dicséretés: laudatus, laudabilis, celebratus, inclitus C. [lobenswert, rühmlich, löblich]. Dicheretes eétel ez vilagbol kymulanak (VirgC. 50). Dychyretes eétel frater (DomC. 273). Mynew rendhely zyzek dycheretesők w istennek eétel (ÉrdyC. 590). Diczeretes az gyermek, ki nekűnc születet (Born: Préd. 32). Az ű elmeye diczeretes vala, verseket szerezheth vala (Deesi: Sall. 19). Minden állatnak tsak az ditsiretes java, a mi annak tulajdon természetéhez illik és a mitűl jónak mondatik (Pázm: Préd. 312). Diczeretusb lészec az leányoc előtt (MA: Bibl. 1282). Nem dicséretes néked halált kívánni (ZrinyiT. 82). Dicsiretes kedvozni az atyafiaknak (Illy: Préd. 167). Enféle ditsiretes találmányokkal minden koron talász magadnak helyt a híres emberek lajstromában (Fal: UE. 398).

Dicséretlen: illaudabilis, illaudatus SI. [rühmlos, unrühmlich]. Szalad serege nagy dicheretlenül (Zrinyi 177). Dicheretlen ágyból hogy életemet kiűljem (122).

Dicsérő: laudator, comprobator, encomiaster C. [lobredner]. Kiáltó, hirdető, dicsérő: praeo PPB.

DICSŐ (diche GyöngyC. 69. dyches RMNy. II.284. diceseb RMK. II.52. dycethelen ÉrsC. 515. duccu MA: Tan. 3): gloriosus, glorificatus MA. ruhmwürdig, rühmlich, herrlich PPB. Yne hol vagyon a my dychő kiryalvuknak zerehmes lakodálma (ÉrdyC. 536). Zeobbek, eekősbek, fomesbek es dychőbbek (661). Oh diche zenth lelek, kinel iob ayandokoth soholt nem lelek (GyöngyC. 69). Dicső leány, szép jegyesem, szent nevéért jó vitőzöm! (RMK. 1134). Felséges, dicsőli méltóság (MA: Tan. 3).

Dicsóit: glorifico MA. rühmen, preisen, verherrlichen PPB. Dicőneítec istent, ki adat illen hatalmat embérecne (MünchC. 20). Cellaiaba tere az aldot istent dicőituen (VirgC. 103). Vylag-sowillyon ty vylag-sakotok, hođ dycőewyzecek ty atyotokat (JordC. 366). Az engemet dichőét, mert az enyéből veszi a mit tenétek hirdet (Tel: Exang. II.151). Az alázatos szívűeket fűdvőziti és ditsóiti (Pázm: Préd. 56). Egyenlőképpen egyszíjjal dicsóitséec az istent (MA: Bibl. IV.149).

még-dicsóit: ~ Jacobnak ystene megh dycőwytette az lw fílyath, Jesuth (JordC. 715). Wrvnk Iesus megh dycőyteteeek az fenes napnak megh sototowleeseben (ÉrdyC. 182). Meg-dicőittem Pharaónban (MA: Bibl. 161). Atyam dicsóitsd meg az te fiadat (Lép: PTük. II.53). A mely test itt sajldott, jöven-dőben a ditsóitséék-meg (Pös: Igazs. II.637).

Dicsóités: glorificatio MA. verherrlichung PPB. Meg nytom dychewytsbe en tekeletes bezedemeth (KulesC. 117. Zvon: Post. 1551). Mély szemermességgel szenved a dicsóitést (KNagysz. 1613. D3).

Dicsős: gloriosus MA. ruhmwürdig, herrlich PPB. Kerem ty keketh, hogy ty ktek ez fellywl meg irth napra lene jellen dyches es ekes teob wytező wrym es barattym kezeoth (RMNy. II.281). Minden ékességgel kedvesb, dicesb vala (RMK. II.52). Világi marhaval ékes, dicős vala (Born: Ének. 501). Dicős nevedet örömmel diezjűic (MA: Scult. 758). Igen dicőösen tudgyic őc az anya sz. egyházokat diczérni (MA: Tan. 1031). Ez számláltatta az angyali dicős b karok közé őtet (Csúzi: Síp. 160).

Dicsósit: [glorifico; lobpreisen]. Fel magoztat es gyczewseyt tegedet ewrewkowl ewrewkke (EhrC. 35). Dychewsyhlyk az ty mennyey atyntokat (CornC. 157). Bodog Floryan dyczewsytte ystent (ÉrsC. 354). Minket dichósitett vitőz véretek (Zrinyi 167).

Dicsősköd-ik: 1) [glorior; sich rühmen]. Myt dyches-köttök beeyyaban (ÉrdyC. 72). 2) [glorifico; verherrlicht werden]. Inkáb akart az isten népével gyalázatban élni, hogys em udvarul királyi állapotban ditsősködni (Pázm: Préd. 1067). Egybe-foglallya nem tsak a zsidók es pogányok győlekeoz-tit, hanem a földön vitőkedő es mennyországban ditsősködő ec-clesiát (1240).

[Dicsósiul]

még-dicsősül: [beor; selig werden]. A megdychewsvlt test meg alla az coporson (ComC. 104).

Dicsőség: gloria C. [ruhml, herrlichkeit]. Idején meg-kiseb-bedett annak a győzedelemnek ditsőége: gloria ejus victoriae *praeformita est PPB. My vronk-nac Iesus Cristusnac gyczew-sogere yrtattanak nem-y rasok (EhrC. 1). Ő zekinee dicősege (BécsiC. 11). Felséges isten, diczwesnek kiralya (VirgC. 25). Az en zerzetemnek tyztasagat es vylagnak dychewsegeert sem zegnem meg (MargL. 31). Reezth ad ew neky az erek dicző-seeghnek eromeeben (ÉrdyC. 108). Az aszszonyiát a férfinac ditsősege (Helt: UT. n7). Az isten ditsőségét ne lássik, a kik a szentek földén latról élték (Pázm: Préd. 20). Meg íresítvön magát Christus az ő isteni dicsőségétől, az szolgyi abrázátot fel őltőzé (Alv: Post. 1371). Inkáb veti abban kiki dicsőségét (Thaly: VÉ. 124).

[Közmondások]. A ditsőség meredek uton jár (SzD: MVir. 904).

Dicsőségés: [gloriosus; rühmlich, ruhmvoll]. Feluala, hogy ew gyczewseges tarsasagat ne veztene el (EhrC. 44). Ez diclwseges zent semit reá nem telele (VirgC. 41). Jeyel dicheesegehes zenth loelek (WinklC. 37). Meel dichőseeges az meennyey zent orzág (ÉrdyC. 605). Vegre íőuendőt mondot a Christus Iesus dichő-seges orszagarol (Helt: Bibl. I.g4). Minden ditsőségés felségének lába es fundamentoma sár (Pázm: Préd. 94).

Dicsőségésit: [glorifico; lobpreisen]. Nem-mynt istent dychwysgeysetytek, sem hala adok nem voltanuk (Konj: SzPál. 17).

Dicsőségésköd-ik: [glorior; sich brüsten]. Keveset tud-latott benne, mi bírtetések telnek másvilágon azoknak fejekre, a kik ebben mód nélkül dicsőségésködnek (Fal: NA. 168).

Dicsótelen: ingloriosus WF. [rühmlos]. Oh emmekem nyaa-walyasnak, oh lam wazyok dycethelen, myt zeryek mynd ezewk ellen? (ÉrsC. 515).

Dicsóul: glorifico MA. [beor; verherrlicht, selig werden]. Felseltwauzen ystent gyczewytetek (EhrC. 59). Ees dychwltethnek the benned myndenek (KulesC. 7). A dicsóult szentek-ellen-való káronkodásit Baldminusnak elő sem hozom (Pázm: LuthV. 93). Meg pecsételte isten a dicsóult szentek segítség-hívását (318).

még-dicsőül: ∞ Zellet nem adatotuala, mert meg Iesus megnem dičovl-tetettuala (MünchC. 184). Inmaar megli dichöwl embörnek fya (WinklC. 152). El vagón az reytenven, kiuel meg-vagón dyčovlven (NagyszC. 10). Az ygazak megli dychöwl-tetnek (ÉrdyC. 133. Ozor: Christ. 28).

mügdicsöületlen: [non glorificatus; unverherrlicht]. Az megdicsöületleneket Christus megdicsöiti (MA: Scult. 34).

mügdicsöültség: [glorificatio; verherrlichung]. Meg dicö-ültségét erőtlenségeknee homállýával földte bé (Zvon: Post. 199).

Dicsöülés: ∞ Az humak vonasa lezón testben es lelökben ualo dicöülés (SándC. 17).

Dicsöületlen: [non glorificatus; unverherrlicht]. Dicöületlen test (MA: Scult. 1052).

DIÉTA: 1) **dieta** Com: Jan. 172. [diät]. Az egésségeseke-nee leg jobb orvosság a **dieta** (Com: Jan. 172). 2) [comitia; reichstag]. Bizonyos napra rendelt ország gyüles: **dieta** (Ver: Verb. Szót. 7). Supplicálni kel ő felségheinek, ez **dieta** alatt lathassa megli ő fölseghe az bírákkal (RMNy. III.60). Ez el mult **dieta**n Rezenbe megy (LevT. I.233).

DIFFÁS: [?] Szítkaival chak annyt gondoltam, mint valami bodázot gunárnak diffás pösztögetésével (Zvon: PázmP. 206).

DÍJ (dēj Adámi. dya LevT. I.319. diű Kász: Kit. 6. 147): auctoramentum PPBl. valor, pretium, homagium, sacramentum submissionis SI. [preis, lohn, gebühr] eid, huldigung Adámi. Békítató avagy avató pénz, zöld. Item. Díja: auctoramentum; díja a meg-ölt baba-fjának: *auctoramentum jugulati civis PPBl. Hw vrat megli kel őny, hogy ha dyaath akaryak megli vemy (JordC. 56). Az megli holtinak dyaath se vegyeetek (194). Dyba fizeteth (Ver: Verb. 102). Wa[la]mely kezembe akad bennethke, thahat dya zerynth megyen el (LevT. I.319). Olyan aldozat, mely az emberi nemzetségnek díját és satezát megfizette, csak egy vólt (Pázm: Kal. 741). Melyben diűt az az két száz forintot kel le-tenni (Kász: Kit. 6). Így az alperes fél díju lejárval, az tsak fél din szerént valo hittel ménti meg magát (147). Diát és satezát fizette (Bátai: LPrób. 295). Drága sebeiből foly lelkünknek díja (Ágost: Zar. 392). Az Györgyöt hogy felakasztották, annak az díjában fizettünk az tatáréval öszve 88 ft. 42 d. (MonTME. L22).

[Szólások]. Dián maradion (Helt: Krón. 166). Az szemelyeknek dykon maragyon (Ver: Verb. 74). Az kik az arvakat törvenyre híjak, az arvának dian maradnak (209). Dijon-maradást is felelt hozzá (Nyr. XIV. 219). Ha valaki orvnak mond valakit, ki ötet nem illeti és reá nem bizonyithatja, a más fél meg menti magát tölle, eleven díján marad érette (SzékOkl. II.121). Díjjan marasztó gira (Ver: Verö. Szót. 16).

embör-díja: homagium MA. [huldigung, lehnspflicht].

vér-díj: pretium sanguinis JordC. 445. [blutgeld]. Nem yllyk ezt vethuy az ysten zekenyeiben, mert veer dya (JordC. 445).

DIKK: [involverum, tegumentum; hütle, bemd]. Csínály deszkából dikket az ezüst környül, az viasszat olvazd öszve, keverd öszve jól az téglaporrall (Keesk: ÖtvM. 298).

DIKIS: linea sutoria PPBl. schuster-polier-eisen PPB. [schneidknep].

DIKTÁL: dicto; sagen, vorreden, diktiren PPB. Fiam halgas rea, mit dictaloe néked, az akasztó fítol téged igen feltlek (FortSzer. H2b). Az test és vér gyakorta az isten akarattya ellen szokott dictálni (MA: Scult. 976). Az igazság diktállya (Illy: Préd. II.197).

Diktálás: [dictatio]. Apolló félbe-hagygya dictálását, változatni kezdi a műzsák szállását (Gyöngy: KJ. 36). A maga tulajdon érzékenségeinek dictálása szerint (Illy: Préd. I.555).

DINNYE (dynya JordC. 139): pepo C. melo Beythe: Nom. 6. melone PPB. Kezünkbe ywthnak az yo yzew (dynnyak (JordC. 139). Dynnye, ygorka, tök böw lehet (Kal. 1582. Fij). Az dinnye magot mikor meg tördöd, meg szytallyad (Frank: HasznK. 22). A dinnye a napot és meletet igen szereti (Lipp: PKert. 177). Ugyan hőmpölyög mint valami máty, dinnye (Kereszt: FKer. 2). Albert király a dinnye ételfül vérhasban esék (Pethö: Krón. 82). Dinyemagból és téjből s valami viola gyüleföl csinált italt itatott volem az doctor (MonIrók. XV.105). Az tavali dinnye pásztor vett ő kegyelmökön 3 ft. (MonTME. I. 140). Egy váljut avagy egy öreg csöbröt új, dinnyének való földdel töltö meg (Radv: Csul. III. 53).

bórhéjú-dinnye: melopepo diuore cute Beythe: Nom. 6. [hartrindige melone]. Bórlajú dinnye. Eanek kemény, fejár a bőre, a béli zöld (Lipp: PKert. II.177).

capa-dinnye: melopepo viridi carne BeytheA: FivK. 41. (Lipp: PKert. II.177).

cserhéjú-dinnye: melopepo dura et fusca cute Beythe: Nom. 6. [hartrindige melone]. Az hejokrúli (a dinnyéknek) külfömb-külfömb féle nevek vagyon, ki sárja sima, ki cser-hajú, ki fejár, ki czapa-dinnye (Lipp: PKert. II.177).

görög-dinnye: melo PPBl. anguria, Graecus melo Beythe: Nom. 1. [wassermelone]. A dinnye közönséges Magyarországon. Ez enyhány féle, de kiváltképpen nyári avagy sárja dinnye, mint az föl földön nevezik: ősz, telelő, görög dinnye (Lipp: PKert. II.177).

muskatály-dinnye. Vannak apró gömbölyű muskatal dinnyék is (Lipp: PKert. II.177).

nyári-dinnye: [pepo; sommermelone]. (Lipp: PKert. II.177).

örvári, érvári-dinnye: melopepo, qui suprema parte veluti corona insignitus est, castri oriensis Beythe: Nom. 6. melopepo coronatus BeytheA: FivK. 41. [herbstmelone].

ősz-dinnye: pepo serotinus Kr. Az ősz dinnye jobb részére zöld ho-zsúkkás, fejár béli (Lipp: PKert. 445). Háronféle dinnye, kivált most az ősz dinnye, amely decemberben is tart. Olyan ősz dinnye pedig, mint itt vagyon, nem adatik sehol (Mik: Törl. 445).

sárja-dinnye: pepo MA. [zuckermelone]. Nyári avagy sárja dinnye (Lipp: PKert. II.177). Az gerezdes ősz és immár eljött vala, az bol az tábor jár, van szállóknek dolga, az görög- és sárja-dinnyéknek hordása (Thaly: Adal. II.363).

telelő-dinnye: [melo hibernus; wintermelone]. Ha yo telelew dynnyenek zereh tehetine kegelmetek, kyalne azzon-nak azzal kedveth lelhetbenek (RMNy. II.31) A telelő dinnye inkább sárja, sima és zölde sárja, fejár béli és a csicsan mint egy rovácskos pilise vagyon, sokáig eltart (Lipp: PKert. II.177).

Dinnyés: [cucumerarius; melonen]. Dinnyés-kert: cucumerarium MA. Dinnes kertben a vaz semmit nem őriz (BécsiC. 116). Dinnyés kerbeli hayléc (Helt: Bibl. IV.12. Megy: 3Jaj. II.103. Czegl: Enoch. I.12).

DINOM-DÁNOM (dánom-dánom Kem: Élet. 16): [compotatio; gelage]. Ha ma dánom dánom, holnap valóban bánom bánom volt (Kem: Élet. 16). Sárosi János igaz bazatia azt dúdolta magában: dinom dánom, holnap bizony bánom bánom (MonIrók. XI.339). Az öreg ember mond: A te dolgod-is nem tsak dinom dánom (GyöngyD: Char. 91). Ha megverik vállom, hasznáért elállom, héj dinom-dánom, töltöd tele, nem bánom! (Thaly: VÉ. II.387). Csak dinom csak dánom, gaz népet szánom (Amade: Vers. 239).

DIÓ (diu Helt: Mes. 30): nux, juglans C. muss PPB. Dióból való: nucus C. Dióhártya: nauci; diót kopátsohni: nuees puta-

mine, cortice nudare; diónak zöld haja: calix nucis PPB. Ávas-dió: *nux rancida; fűs-dió: *nux sine medulla PPB. Byzon' kevesebbet gondolja a dyo belinec edős voltat, az ky ákorta megkostolta (NagyszC. 33). Micoron a mayom a dyola zakazt meg harapja (DebrC. 601). Papa fyue szedőlgő feiet gyogit; ha borban ized az porat, fel dyo heynyt, hideg leles, rólhat betegség ellen io (BeytheA: FivK. 63). Magad akarod-e az dió székít hajáncz törőse nélkül meg omi (Prág: Serk. 944). A fakusz az orrával a dió héját megtöri (Com: Jan. 38). Válogassz tíz diót, kiket harmad napig mind harmatozz (Radv: Csal. III.52). Az savóért igen vonakoznak, két dióért kertet ugrádoznak (Thaly: VÉ. II.1). Ha ételt dióval, húst rekesz bé sajtal. Egy féle dió jobb hasznod leszen azzal; más ártalmas (Felv: SchSal. 13).

[Szólások]. Egy férges diót sem adnék érte (Kisv: Adag. 71).

[Közmondások]. Törd meg a diót, ha a bélit meg-akarod enni (SzD: MVir. 110).

ciprus-dió: galbulus MA. cypressen muss PPB.

egyiptomi-dió: pistatium C. [pünpermuss]. (Com: Jan. 24).

fenyő-dió, fenyőfa-dió: conus C. pinea *nux MAI. nux *sapinea PPB. [taunzapfen]. Fenyőfa dió, teke, tsúsossága valaminek: conus PPB. Ha őszue törőd az fay fönnyű diót, rut körmöt el vét (Mel: Orb. 9). Az fenyő fanak diójt ha vgora maggal főzöd meg, vizeletnek clópfőgeset allattya (BeytheA: FivK. 7). A fenyő fa fenyő-diót avagy hosszú fenyő bugát terem (Com: Jan. 24. 164).

magyar-dió: [nux; muss]. Az magyar dióc az gyomorban sárt és hurutot csinálna (Mel: Herb. 14).

olaj-dió: olivae Com: Jan. 111. [olivenbeeré]. A sültkehez adattatna tálcákban salátáé, retkeé, olajdióc (Com: Jan. 111).

olasz-dió: *juglans, *basilica nux PPB. welsche muss Com: Vest. 26. A diót meg-törje, a ki dió bétl akar enni, akar öreg, olasz dió legyen, akar mogyoró (Com: Jan. 20).

öreg-dió: nux juglaus; welsche muss Com: Orb. 29.

szerecsen-dió: myristica; muskat muss C. A szerecsen dió ige jó cteken (Mel: Herb. 14). Nux myristica sine moschata, zerechön dió, quo etiam nomine nux maior India appellatur (Beythe: Nom. 6). Ha az varaditsot (sanacetum thium) borban zerechön dió virággal őzue meg főzöd es gyakran adod inya az azzonyallatnak, meg meglehiti mehet (BeytheA: FivK. 72). Az gyomromat szerecsen dió virággal meg konetten (MonIrók. XV.382).

Diós: 1) [nuceus; muss]. Le zallek az diós kertbe, hog végleknek almaít latnam (DöbrC. 480). Diósmok (RMNy. II.4).

2) nucetum MA. [mussgarten].

DIPLOMA: [diploma]. Inezédi Mihály jött a diploma párvál (Bethl: Élet. II.33).

Diplomás: [diplomaticus]. Tzimeros, diplomás nemes ember: amalista PPB.

DIRIBOL: [consecro; zerstückeln]. Diribol: in frusta condeus (Otr: OrigHung. II.155). Ivé is úgy ettem, ha más diribolt előmben (RákF: Lev. I.186). [Vö. DARAB]

[el-diribol]

eldiribolás: [divisio; zerstückelung]. Hadainkuak eldiribolása mely hasznatlan (RákF: Lev. I.621).

DIRIGÁL: [dirigo]. Az ország dolgárúl papok dirigálnak (Thaly: Adal. I.9).

DISKURÁL: [colloquor]. Valamely dolog fölől chnéssen discuralni (Czegl: Japh. 3). Az parton discurali Károlyi Sándorral, az commendót neki hagyja hadaival (Thaly: Adal. II.356).

ol-diskurál: [discutio; besprechen]. Az mint pedig én sajditottam, azt is eldiskurálták, mit engedjenek el adónkban (MonOlm. XV.52).

DISPUTÁL: disputo PPB. Erősegekkel disputálni: agere *argumentis PPB. Mongya istennek igyet, auagy disputal vala, auagy bezel vala istenrel (DomC. 118). Azon vezedelmes ereth-nőkség ellen sokayg disputalt (ÉrdyC. 520). Mikor Alexandriába a disputalo helyre menne (Helt: Bibl. I.44). Sz. Pál három hónapig mind ott disputált vala (RMK. IV.184). Királné asszony csak arra napot hagyjon, hogy valaki akarja én velem szemben álljon, vélem disputáljon (V.250). Ez példa cselekeszi, hog nekem nem szükség többé disputálnom (MA: Tan. 1185). A disputáló akar-melly feltölt dologról beszédet indítván, az edgymásból folyó erős okokat edgymás követő formákban beköti, foglallya (Com: Jan. 199).

Disputálás: disputatio PPB. Harmad kérdés leen az disputalásban, mykeppen lehet az istenséghben három zemeel (ÉrdyC. 663). Lattaak az dysputalast es yly crews argwálást (ÉrsC. 182). Disputalásomat es az en ayakaymnak pörölődését vegítek iol eszetekbe (Mel: Jób. 32).

Disputálód-ik: [disputo]. Többé veled nem disputálódok: non *luctabor tecum amplius PPB. (Zvon: Post. I.12).

Disputálódás: [disputatio]. Ne legyen Christus istenséghről disputálódásunc (Zvon: Post. I.109).

DÍSZ: decus, ornamentum SI. [zierde, pracht, schmuck]. Díszére lenni: *ornamento esse; örök díszé, ditsősege: *aeternum decus PPB. Te dízzedel es te zepseggedel zerencésöl végekezel (DöbrC. 100). Sionból é keskesegenek dízzee: ex Sion species decoris ejus (106). Oh howa meenek az eelien anygal dyzew neepok (ÉrdyC. 559). Wyrag dyzowd waltoztattak (ThewrC. 295). Az jó asszony díszí az ő urának (Thaly: VÉ. II.19).

Díszös: decorus MA. venustus, elegans SI. hübsch, zierlich, fein PPB. Díszesen: ornate PPB. Egh nemes, dysces kerbe feyer lylyomok es feyer rosak közbe wynek (PeerC. 42). Igeen kedues, dyzes veragoknak veraganal veragozeek (DomC. 11). Zep, dízs tekintesre (DebrC. 400). Az meennyey zent orzaghnak dyzös volta (ÉrdyC. 526). Kőzwymyetek az en rokon-sagymoth es en velem egyetembe valo foglyokoth, kyk yelessek, dysezek [izy] az apostolok kőzwth: qui sunt nobiles in apostolis (Komj: SzálP. 105). Az ifju Volter magatartással díszes, nemes vala (RMK. II.27). Ez díszes gyűlekedet (Helt: Krón. 48. 113). Nem az viseli jobban magát, a ki királyi személyt visel, hanem a ki díszesben meg-felel hivatallyának (Pázm: Préd. 276). Az ő díszes, feltölt szindókában elő megyen (Com: Jan. 196). Job a tar áll a szakállal díszesnél (Czegl: MM. 145). Rajtam díszesen nem áll a ruha (Felv: Dies. 49).

[Díszésít]

még-díszésít: [decoro, exornio; schmücken, zieren]. Az eget megdíszésítte égben zariálkódó madarakkal (NagyszC. 121).

Díszésköd-ik: [splendo; prangen, glänzen]. Zöldellő füvekkel díszésködött a föld (Pázm: Préd. 1269).

Díszesség: [decus; zierde, schmuck]. Zent Katherina parádychomnak díszessége (ÉrdyC. 657). Tizemegyedie io erkölch-e az szűkekie az ragyasszag auagy díszesség (Pécsi: SzálK. 102). Az isteni tiszteletben a díszesség, illendőség igen megkivántatik (Bod: Pol. 70).

[Díszésül]

még-díszésül: [exornor; geschmückt werden]. Oh fönös éllagokkal meg díszésült nemes, magassagos lakodlnak (NagyszC. 52).

[Díszí-ik]

Diszlet: [valor; wert]. Hogyha az profeciának folyása és diszleti vagyon közötti (MA: Tan. 1095).

Disztelen: incandidus, insubidus C. indeceus, insulsus, immodestus MA. ungebührlich, unanständig, abgeschmackt, ungereimt PPB. Disztelenül: insubide, insulse C. Illetlen, rendetlen, disztelen: inconditus PPB. Mikor a hamisság mind széllény áradand, egy disztelen ember akkora feltámad (RMK. 11108). Szomorú helyen vigsgos dolgot beszélni föltöte igen disztelen (Zvon: Post. 19). Disztelen dolog (MA: Tan. 1273). Disztelen éltöt (MA: SB. 217). Disztelen dolog volt az (MA: Scult. 603). Disztelen szollás (CorpGramm. 311). Külső tekintet szerint némely-lyec ékesec, egyebec disztelenec és rutak (Com: Jan. 53). Többekne edgyütt éneklése, edgyező zengése kedves, kölfömböz zengése peng disztelen (169). Miért kívánsz a királyoktul disztelen tiszteletet (Czegl: MM. 17). Disztelen magaviseletével felebarátját guggolja (134). Jóllehet disztelen termetű, de azonban igen sokat próbált vitéz (Ács: Btlal. 3). Boszszújokban majd meg-repedtenek, hogy Sarmánt király az illetén kegyelem-mutatásnak oly disztelen meg-vetője lón (Könyi: VM. 15).

Disztelenség: insulstas, immodestia MA. [ungereinheit, abgeschmacktheit]. Ostobaság, disztelenség, izetlenség: insulstas PPB. Az eget, a földet, a tengereket, kiket isten teremtet, pro, méllyekeket és több eféle disztelenségek (CorpGramm. 313).

Disztelenül: [indecenter; unanständig]. A fejek disztelenül ne csavarogjon (JTársReg. 42).

DISZKE: agnus annotinus PPB. [einjähriges lamme].

DISZNÓ (giznav, gizno, giznou CodDipl. 1390, giznoowl Jern.): 1) porcus, sus C. schwein PPB. Disznóból való: porcarius; moslékkal hizalt disznó: colluvaria; kan, diszno zar: succerda C. Vadkantól és szelid emétől fajtott süldő, disznó, malatz: hybrid; oldal-pecsenye, disznó-oldal, disznó-tompor, disznó-láb: petaso vel petasio; fel-türom mint a disznó: suffodio: disznókat őrzeni, legeltetni: *pascere sues; a disznók a füvet ki-túrják: sues *ruunt herbas PPB. Gyznoowl 1228 (Jern.). Locus qui Giznav dicitur 1055. Giznou-er 1248. Gizno-eer 1299. Disno 1233 (CodDipl. 1390). Ne erezieter fő gőngyőftöket diznoc eleibe (MünchC. 25). Vala kedeg nem meozse ő föllőc soc diznocnac čordai (28). Iwnek vala ő kvzykben rutsagos es fertezetes diznok (VirgC. 112). Ez diznocon ertemec mind az torkosoc es rezőgősők (GuayC. 4). Olán mint az diznocnac röhögese (61). Azok ky menuen az emberekből, nemiek be az dyznokban (JordC. 377). A disznókat nem győzem meg tisztítani a soc sertőktől (Helt: Mes. 336). Az dyznonalis alab való vagy (RMNy. III. 40). Az diznoc ha fűtnac az szalma czutocakl és el vetic, esőt éreznek (CisG. 4). Az ő bőfentésével röhögő him disznó (Com: Jan. 43). A diszno röhög (Com: Vest. 30). Külömben nem szólott, hanem tsak disznó módon röhögött (Hall: HHist. 54). A disznók rettenetesen kezdetek röhögni (Misk: VKert. 34). 2) [vox contumeliosa; schimpfwort]. Csóka bátrón az királynok ezt mondá: mint olyan eseb disznót ű nem uralná (RMK. III.337). Delig kereszten, deliest rezeg diszno (Mel: SzJán. 103). Inkáb kedveztél disznodnak, roshat vén tes-tednek (Czegl: BDorg. 115).

[Szólások]. Egygyvé röhögnek mint a disznók (SzD: MVir. 118). Sűrűsől sz mint az diszno (DBón: Részegs. 4). Válogat az ételben mint a disznó a makkban (SzD: MVir. 110).

[Közmondások]. Ne vessetek ty gyengyeteket az dyznoknak eleykben (JordC. 372). Nem io a diznocnac a gyömbér (Dáv: Kker. V3). Es nem kell az gyüngyöt a diznoc eleibe hinteni (Tel: Evang. 1331). Nem illik disznó orrába az arany peretz (Decsi: Adag. 27). Illik mint az arany peretz az dizno orrában (49). Disznóra gyömbért ne vesztegess (51). Disznót hárszony-

nyereg nem illet (Thaly: Adal. 1175). Disznón keres gyapját (Kisv: Adag. 2). Disznóra ne vesztegess gyömbért (74). Hárszony nyereg számdíra, arany percz disznóra (Fal: Jegyz. 921). Nem hintik disznó eleibe a gyömbért (928). Sok lúd disznót gyéz (SzD: MVir. 366).

eme-disznó: scrofa, porca C. [sau]. Eme diznok paztora: scrofpascus C. Eme-disznó, kotza, gőnye: porca PPB. Nem ezac az ártán, hanem még az eme disznó is szép makot tud találui (Helt: Mes. 56). Tonáb menuen talala egy réten egy eme disznót het malatzal (300). Az romabeliek ha frigyét szerzet-tenec nalakiuel, egy eme disznót öltenek meg annak erőssété-sére (Tel: Evang. 1180). Az pápa egy nagy eme disznón fűtén vastagon döfölte (Pázm: Kal. 129). Az eme disznónak tsőtsős hasát a malatzok szopják (Com: Jan. 36).

him-disznó: porcus Com: Jan. 43. [eber]. Az ő bőfentésével röhögő him disznó, meg-herélt kan nem kérőt rágóc mint egyéb hasat kőrműek (Com: Jan. 36).

kan-disznó: verres C. [eber]. Kandisznóból való: verrinus C. Ártány, kandisznó: verres PPB.

mag-disznó: scrofa C. MA. [mutter Schwein]. Magdiszno, eme-diszno: scrophla (Major: Szót. 427). Eme disznó, mag disznó: scrofa PPB.

pázsit-disznó, pázsitos-disznó: [?]. Tized diznoth, se penigh pasyth diznoth, nagy tereóm az eő erdeiekeón az mak, nagy nem tereóm, sola ne adgíanak (Radv: Csal. III.169). Száz pásitos disznó (VetTrans. 1).

sül-disznó: hericicus, herinaceus, hystrix C. [schweinigel]. Az zvl dyznoknak beoret chynaltata meg es ez zvl dyznoknak bevreiben chynalt evnel ev magát mezehtelen lusan serteenel befordeethvan igen keumenyen magát vele meg zorehgya vala (MargL. 86). Ha el kezdű magát himni és mint a szüldisznó a sertőit fel banni, az isten artzól pőcki (Helt: Mes. 85). Sül disznó avagy tövisses borz (Com: Jan. 47). Ott van verme a sül disznónak (Illy: Préd. II.64).

süldő-disznó: nefrens C. [frischling].

tengéri-disznó: [delphinus]. Tengeri disznó-hal: *porculus marinus PPB. Az ő malatzit a delfin avagy tengeri diszno anyyira szereti, hogy az anyyok inkább magát is elfogatja, hogy sem mint azokat prédára hagyja (Misk: VKert. 510).

tenyésző-disznó: porcestra C. [zuchtschwein].

tökemetszett-disznó: [verres castratus; castrirtes schwein]. A meg berélt kan, ártány, tőki metszet disznó nem kérőt rágóc (Com: Jan. 36).

tövisses-disznó: [hystrix; stachelschwein]. Kőszála és oltal-mazoja a tövisses disznoknak, az az befogadoja a tövisses gudzoknak (Illy: Préd. 1.559).

vad-disznó: aper PPB. [eber]. Vad disznó orja: *callum aprugnum PPB. Vadász embereim vaddisznót, szarvast ésszarvas-borjút vertek el (Monlrók. XV. 391).

váltó-disznó: [?]. Az pázsiton való váltó disznótól 6 pénzt adnak (Gér: KárCs. IV.306).

verő-disznó: [porcellus; frischling]. Vottem vágó barmokat 20 dbot; ürüket és kosokat 200 dbot; verő disznókat 13 dbot (Radv: Csal. III.28). Bronza turó 108 font, verő disznók 5 drb (Radv: Csal. III.66). Verő disznó 6 ft (Évk. XIII.71). Conventióm: verő disznó nro. 4 (RákF: Lev. 1172).

Disznócska: porculus C. porcellus MA. [ferkel]. A farkas egi diznoeskaikat el ragatta uala (DebrC. 176).

Disznódi: [improbis pravus; schlecht, gottlos]. Rútalmas disznódi gaz élet (SzD: MVir. 102).

Disznói: suillus Com: Jan. 47. [schweinartig]. A keskeny-homloe disznói (suilla), a püpos szumári (Com: Jan. 47).

Disznós: suarius, porcarius MA. [schwein-]. Nem annygy tisztességgel állott ez disznos emberhez, hogy meg fogadta volna alkalmu szerint ötöt, hanem rá kötötte magát (Mogy: 6Jaj. II 112). Az disznos tolvaj rab megfogásáért fizettünk a szubasáknak 18¹/₂ t. (MonTME. I 316).

DIVÁN, DÍVÁNY, DÉVÁN, DÉVÁNY: 1) [sum-mum consilium Turcicum; türkischer staatsrat]. Az diványban tavaly elvégeztek, Erdélybe törököt hozznak (LexT. II. 253). A tatárok divánba gyűlének, hogy ő is be menyen, érette kiüldének (Gyöngy: KJ. 64). Bárkőzi Ferenczet kiüldi Dunántúl hogy az alfld is mindjárt azontúl egyetértsen, ne is féljen, tartson dévántul (Thaly: Adal. I. 174). A diván vagy főtanács végez mindenekről (Fal: TÉ. 720). **2)** [consilium, consultatio; beratung]. Ludak vagy darvak deványának szoktuk nevezni az olyan gyűléseket, a kiben mindenk rendetlenül és értelem nélkül való kiáltásokkal mennek véghez (Misk: VKert. 348). **3)** [torus; sopha]. Az szentegyház előtt egy deván szőnyegre az vitéz holt testek renddel vannak téve (Zrinyi: ASyr. 76). Déványszőnyeg, déványvankos (Fal: Jegyz. 933).

[Szólások]. Az német penig az harczan, török harc előtt diványban foglalják a kását (Thaly: Adal. II. 339).

[Közmondások]. Mihez kardal férhatsz, nem kel ahoz sok deván (Kisv: Adag. 449).

Divánkoz-ik: [consulto; sich beraten, beratschlagen]. Mit mondana az muszurman nevezet, ha előbb diványkoznék volém, mint sem az tatár chámmal (Montrók. XV. 444). Azok a dolgok az vezérnek is szívében voltak, azért azoknál a dolgoknál ma divánkozik (570).

Divánkozás: [consultatio; beratschlagung]. Ma sok dolgokban voltak implicatusok és divánkozásokban töltötték el az napot (Montrók. XV. 259).

Diványos: [senatorius; rats-]. A divános házhoz a mikor érkezik, hogy közlőbe híjják, az urak végezék (Gyöngy: KJ. 64).

DIVAT: valor, pretium MA. [mos; wert, gebranch, sitte]. A hadakozás épen divatjában volt (Nyr. XIV. 461). Nem így értenek a mostani pápisták a felől a könyv felől; hanem úgy hiszik és hitetik a balgatagokkal annak minden fabuláit, mint a tiszta szent írást, nagy divatja vagyon náluk igen (GKat: Váls. II. 1257). Ma az ecelésziában tovább ennek divattya nincsen (Apati: Vend. 632). Tülem is kért pénzen abrakot, de nem volt, mert az hadak divatjában elvesztegették (MonOkm. X. 205). Ha isten lesz attyok, léssen még divattyok mint régenten Saulnak (Felv: Dies. 54). Néha oly divattyok vagyon (a gödnyeknek), főképen derék nyárlban, hogy százan avagy másfél százan is a nagy halastókon szélt forognak (Misk: VKert. 344). Valameddig Bódog szerepsének divatjában szolgál (117). Foghagymás kolbásznak drága szép illatja bőséggűt gyomrukából, mert nagy volt divatja (Gvad: RP. 13).

1. DOB, TOB, TOP: [jacio; werfen]. Tobni, vide topni; topni, letopni: deponere invite MA. ungern nieder tun PPP.

[lő-dob], lő-tob, lő-top: invite depono MA. PPP. [deleicio; niederwerfen]. Tobd le barát a vakarót! Monacho depono, quod sustulisti. Fur ablatum restituit MA. Der dieb gebe zurück, was er entwendet hat PPP. Tobd le barát a vakarót! (Czegl: Japh. 134).

Dobban, toppan (megdöbben Fal: TÉ. 634. Fal: NU. 252): **1)** [subito adsum, inopinato occurro; plötzlich erscheinen]. Meeg hogy mesterh ezt mondana, a hírmondo ott dobbanna (ÉrsC. 453). Addig kerengél ez kerekdél hidon, miglen eszodben sem vehetéd jó szerivel, hogy ott dobbanál, a homnan elindultál volt

(Matkó: BCsók. 226). Legottan itt dobbanának a fejedelem mandatumával (ErdTörtAd. 132). Rajtam toppanának az sok idegen országi levelek (RákF: Lev. III. 112). Három vasas német a szobába dobban (Gvad: FNót. 16). **2)** [palpito; schlagen, pochen]. Szűnnya magát ebben, de Amáját jobban, tudván, szíve mely nagy félelemmel dobban (Gyöngy: KJ. 81).

el-dobban: [terrefio; erschrecken]. A mint a maga ellázása a hadi tisztnek tábori nagy vétek, úgy eldobbanni szívében tortelmes kártékony alávalóság (Fal: NA. 225).

még-dobban: [permovere, contremisco; bewegt werden, erbeben]. Megdobbant lelkeben: *perterritus conscientia PPP. Meg dobban a szüec (Born: Préd. 252). E méltatlan hamis szófáson is megz nem dobban szíve (Czegl: Japh. 219). Nints oly el-vetemedett, istentelen ember, ki valamikor az ő lelki isméretiben meg nem rettenne es dobbanna (Dös: Igazs. 17). Amazok csak megdobbanván a nagy véletlenségén, sietséggel megírak apjoknak (Szal: Krón. 69). Szívek megdobbanak (Teleki: FLA. 212). Mindjárt megdobbanék s vóm eszembe, hogy egyáltalában nincsen jól dolga az urnak (Montrók. VIII. 376). Ez dolgot hallván, nem kevésé dobbanék meg rajta (MonOkm. XIV. 218). De megdobbant szívem, hogy juta eszemben (Thaly: Adal. I. 221). Kétség kívül az akaratos kisasszony megdöbben reá (Fal: TÉ. 634).

megdobbanás: [animi percussio; betroffenheit]. Ezeket is hívén recenseáltam, kit megdobbanásokkal értettek reminkedvén, tegyek jól az zofiaikkal (Montrók. XV. 376).

Dobbanás: 1) [palpitatio; das klopfen]. Több győtrelem szuggat, mint szívem dobbanást adhat (SzD: MVir. 75). **2)** [terror; schrecken]. Intettetel, hogy ily véletlen dobbanásra ne juss (Kereszt: FKor. Előb. 3).

Dobbant (toppant C.): **1)** [percello; erschüttern]. Véletlen hír dobantya a fildet (Hall: III. 64). Szépen összevilló vezetőék szók: szívdobbantó hír. Szívdobbantó izenet (Fal: Jegyz. 935). **2)** [supplodo C. [stumpfen]. Toppantó lovamat magyar paripákkal pályafutni becsátim. (Thaly: VE. I. 124).

még-dobbant, még-toppant: [percello; erschüttern]. Valakit lelki-esméretében meg-dobbantani: *perfundere aliquem religio PPP. Bizony csak megtoppantja egyszer az uram magiót (Nyr. XI. 31). Meg-kell őket lelkok-ismeretiben dobban-tani (GKat: Váls. I. Előb. 47). Meg-dobbantya a lelket (Tof: Zsolt. 515). Szívünket megdobbantó hír hallás (MonOkm. VIII. 211). Meg-döbbentettek a vársi kísértetek, holott jó atyám már nem kellene félned (Fal: NU. 252).

Toppantás: [supplodio C. [das stampfen]. Io szorencesejében azzal kezdö kérkedni, hogy lába toppantásával egész Itáliat megtölthetné néppel (ExP. rine. 234).

Dobog (dobog Moln: JÉpül. 90. Kónyi: HRom. 13): [palpito C. klopfen PPP. [pochen]. Mozgok, lebegok, dobogok: palpito PPP. Mikor szemeid el-fordulnak, rekedez hörgő torokod, dobog mellyed, eljő maga a halál (Pázm: Préd. 74). A dobogó szívet meggyógyított (Ker: Préd. 106). A szív melegséggel dobogván elevenítő lelket nemz (Com: Jan. 52). Némely emberekben igen vigyázó szív lakik, megérzik a jövődöt, dobogva intgeti, serkentü őket, hogy ébren légyenek (Fal: UÉ. 456). Emelkedik, esdik bús fűje, dobog szíve, nem találja nyugtát keservében (Fal: BE. 598). Meg-vallom, dőlőgítem szívem amaz ügyefogyottak szomorú sorsára szemeim emel-vén (Moln: JÉpül. 90). Remegett s dőlőgött a szív is olylyik-ban, sokban már vér sem volt mint az ijett tikban (Kónyi: HRom. 13). Lovam rikkatván a hátán, lejtőt járt, dobogott (Gvad: RP. 95). Szavára a szívem dobogott (SzD: MVir. 109).

Dobogás: 1) [palpitatio C. [das klopfen]. Szív-dobogás: palpitatio cordis MA. Szív lebegés, dobogás: palpitatione PPP.

Zabadic' megli engömet Jesus ez időben, kiben diérem nemelethi zyeenmek dobogásával (DebrC. 562). Az utálatos ördögnek jelen-léte-is elégséges szív-dobogásra (Pázm: LuthV. 102). Leveledet elég szívem dobogásával vártam, mert na volt szinte tízed napja, hogy nem irtál (RákGy: Lev. 57). Senki ahétatosabbán nálánál (Cythiánál) nem tutta volna forgatni szemét, ajakaja-járási, forró-fóhúszkodási, szíve-dobogási miatt álmélkoltak minnyáján (Fal: NA 176) 2) plangor, sonitus, strepitus MA [das pochen, geräusch]

Dobol: 1) [permovere, persuadeo, adigo: bewegen, überreden]. Sok ígéretekkel arra doblották, hogy Mauritius herceget orozva meg ölye (Pázm: Kal. 234). A parasztságot írásival és sok arra-kiszetű predikációival ő doblotta vala pártolkodásra (Veresm: Lev. 188). A satan mikor az embert a meg tiltatott fiának gyűmötsébből való ételre akarná doblani (GKat: Titk. 56). A sátni izgattá az fiait, ugyan a doblotta a Judas Isenriostest-is az ő mesterének el-árulására (GKat: Vált. II.37). Isten az embert a bünye doblaná (Pós: GBot. 98). A fejedelmet arra doblák, hogy ne kinélje a pénz (Cserei: Hist. 109). 2) pulso, tundo MA. schlagen, klopfen PPB. Az ő ket teneret nagy erőssen veri vala egybe es dobollya vala az ő melyet (SalMark. D2).

be-dobol: [irruo: hineinbrechen]. Bástia pedig Mihály vajdával bédobolának Erdélybe (ErdTörtAd. 160).

egybe-dobol: [concurro, confingo: aufeinanderstossen]. Mikoron immár a del előt volna, egybe dobolának és trombitának a két seregec (Helt: Krón. 17). Egyben mind két seregec dobolának (Gosúrv: MagyB. Dji).

ki-dobol: [evado, exeo: hinausgelangen, heranskommen]. P'raga alatt akarnának lenni, de én nehezen hiszem, hogy őszig is kidobolhassanak azok az nagy pompalkodás miatt (ErdTörtAd. II.394). Lássuk, miként dobolhat ki a német tábora (Thaly: Adal. I.102).

még-dobol: obtundo, totum seu circum percutio, rumpo: zerbleuwen, wol stumpf machen C.

neki-dobol: [permovere, adigo: bewegen, überreden]. Maróthi György több hasonló belső tanácsosival neki doblották Székely Mojsést, menjenek be a portára (Szal: Krón. 85).

réa-dobol: [cogo, adigo: zwingen, nötigen]. Nem hagyja bizony nyugodni, hanem ha kedve nem volna hozzá is, réjá dobolja, s ha nem cselekszi, kirúzza állapotjából (EszT. 181).

[Toplakod-ik]

Toplakodás: [tremor: schrecken]. Meg hirdettette, hogy szörnfi halállal köll egynek ki vezetetni ez világból, gondolatod, mely nagy toprakodásban volna az a város (Lép: PTük. I.404).

Doboltatás: [beluatio: schwelgerei]. De ők szokott vendégeskedéseket, magok doboltatását nem hagyhatván, csak a fejedelemhez bíznak vala (Szal: Krón. 380).

[Toborz]

Toborzék, toborzok: tripudium, chorea, saltatio MA. [tanz]. Toborzók-járás: tripudiatio PPB. Az ő vitézivel toborzok tánczat alias hajdó tánczat jártata (MonIrk. III.11). Nemelly igen meg vakult lator toborzekot nyom es meghagyigattya magát az hobar előtt (Börn: Préd. 574). Tánczokkal, ugrálásokkal, toborzikokkal a fajtalanoc gyakorolyác magokat (Com: Jan. 209).

Toborzékol: [palpito: pochen]. Toborzikol a mellyekben a szívek (GKat: Titk. 354).

Toborzó: [tripudium: tanz]. Mikoron minden vitez toborzót iarna, intec az vitezec Kinissi Pált is, hogy ő is meg mutatná az ő diadalmos vigasságát (Helt: Krón. 159).

Toprong: [palpito: trippeln]. A farkas toprong, mert föl (Gvad: Időt. 28).

Dobsa: [immodicus, effrenatus: ausschweifend]. Jozan életi s nem valami dobsa fejedelem volt (Megy: 3Jaj II.19). Minden fenn köpő, szüléjek nem becüllő, tisztelő dobsaiaknak, fiaknak őrk emlekezetre való példajokra a völgyek hollói váják-ki szemét (Megy: 6Jaj. II.13).

[Dobz-ik]

Dobzód-ik, tobzód-ik: luro, lurcor, nepotor, ingurgito, erapulo, beluo, congraeor, pergraeor C. luxurio MA. [schwelgen, prassen, zechen]. Igen dobzódom: perbachor C. Egyfűtobzódom: congraeor MA. Igen dobzódom, dősölök: perbachor: nyalakodom, tobzódom: popinor: dobzódom, lakozom: pergraeor: lakozó, vendég-társ, dobzódó: symposiastes; dobzódom, torkomat meg-töltöm, mohon zabálódom: ingurgito; borban dobzódni: *ingurgitare in se merum PPB. Komplarkodic, tobzodic, penzt gyűt plebanos vram (Mel: Sám. 317) Rendi fölöt ne dobzódgyék (Tel: Evang. 425). Esznek, isznak, dobzodnac (Mon: Apol. 516). Az attia bízza az ő kencez az fiara, hog' immar abbol tobzodik (Fél: Tan. 114). Minden etkekkel vgy élyen az ember, hogy nedobzódgyék (Bal: CsIsk. 324). Tobzódó torkosok felkészült jó lakási, a borral töltözö iszákok tombolási nem kiszik torkomat (Fal: Vers. 879).

[még-tobzódik]

mégtobzódás: ingluvies C. [geträssigkeit].

Dobzódás, tobzódás: laemargia, popinatio, asotia, erapula, gastrimargia, heluatio C. lusus, luxuries MA. [das schwelgen, zechen]. Tobzódásra való: popinalis C. Dobzódás, veszedés: bacchatio PPB. Az tobzodas tarsul hozza vonza az bwyasogoth (Komj: SzPál. 112). Az nagy tobzódás miatt az nagy ételben italban több holt meg düggel húsz ezernél (MonIrk. III.116). Gondod vagyon neked csak tobzodásra, etelre-italra (FortSzer. G3). Tobzódás nélkül evett (Pázm: Préd. 147). Mit mondgyc az emberekneec testi bátorságban valo el merüléséről, az tobzódásnac, részegskődésneec sokaságárl (Zvon: Post. 131). Az tobzódás semmi nem egyéb, hanem amaz szüntelen valo nyalás falás (40). Rend nélkül viselte magát; nagy dobzódásokban es mertekletlen lakozásokban foglalvan minden nap magát (Lép: PTük. 1311). A melly minémű jövedelem legyen, ha a bujálkodással tobzódó által látni, buja tobzódással attya keresményét nem tékozlaná (Com: Jan. 189). Tobzódásban merült részeges (Czegl: Japh. 17). Hej Ocskai László, a nagy tobzodástól kelj föl immár. Érted elgyöttünk Ujvárból (Thaly: Adal. II.272). Olvassuk az írásban Babilon eme királynának tobzódását, amannak telfuvalkodott kevélységét (Mohn: JÉpil. 245). A tobzódásból ki nem fogynak (SzD: MYir. 433). A bujaság olly pokolbeli tűz, mellynek gyújtogatása tobzódás, szikrája otmány beszed (447).

Dobzódó, tobzódó: nequam, gluto, lurco, catillo, popino, asotus, imtemperans, degulor, gulosus, gulo, heluo C. luxuriosus, epulo MA. schwelger, schwelgerisch, schlemmer PPB. Dobzódó, borisák, vendégeskedő: asotus, comessans MAI. Tekozlo, tobzódó (Mel: SzJán. 23). Tobzódó avagy vendégeskedő nagy falatoc nyelésével és teli toroc ivással önnön magát meg tölti (Com: Jan. 181. 189). Az tobzodok részegeskednek (Com: Vest. 101).

2. DOB: tympanum MA. trommel, pauke l'PB. Kezgetec vrmac dobochan, éneclotec istennee cimbalomocban (BécsiC. 44). Föl kezewle nagy trombita zowal, syp, dob, heghedew, kyntornalyas (ÉrdyC. 315). Kezgetec ineket es ágatoc dobót (Szék: Zsolt. 84). Dobokat ftténeec és ftközetec, es hertelen egybe roppona á két sereg (Helt: Krón. 88). Kuldéneec dobokat, sípokat (150). Dobot, trombitát ribasztának (RMK III.343). Imi előttem vagyon esiszár tábora, úgy tetszik fülemben ő dobjá

szava (IV 92. 221). Dob, trombiták mind belől jönnek (Cseng. Jer. 21). Jól pörgesse dobját (Zvon; Post. II.237). A doboknae zörgésevel, isztogósával a serénységre, elővenségre gerjesztene (Com; Jm. 119). A dobok zöngének (Com; Vest. 97). Hangad, trombita Apollot nem hűja (Zrínyi; ASyr. 160). Parolláma megütötték az dobot (RákF; Lev. V.186). Verik az réz dobot, fújják az trombitát, az sok nyalka kurucz üli az paripát (Thaly; Adal. II.117).

[Szólások]. Kőfalok valának rontva, az tereknek vadnak dob-jok fakadva (RMK. III.115). Szégyenükre eltágnának, dob-jok fakadva elbúsulának (175). Az igényes útból kiténtorítsák, eszközt veszessék, megháborítsák s így dobja fakadva bosszúsák, hogy bosszunkoljanak (Veres; Lev. 218). Mikor a dísekedő mindent dombra ver, annak is végére mégyen a világ és talpig legyalazza (Fal; BL. 597). Ezt a gonosz nyelvek hangos dombra verték (SzD; MVir. 233). Mint fogja az dobot pergetni, ezután elvállik (Monfrók XXIII.201). Ha tii egy bizonyítottat volna dolgokat mint ő, régen a dobot megütötté volna (Dáv; VDisp. I.129).

[Közmondások]. Ha ki nyulat akar löni, ne üssön ahhoz dobot. (Thaly; Adal. 157).

fül-dobja: [tympanum auris; ohrtrommel]. A fülben legbelül egy bőrtöské vagyon, mely fül dobjának hívattatik (ACser; Enc. 157).

madaraszó-dob. Kiföldene szép madaraszó dobokat és sü-nöket (Helt; Krón. 150).

török-dob: [tamburin?] Játszik már az oelo a török do-bokkal (SzD; MVir. 259).

víz-dob: [?] Szépen öszveillő vezetékszók: világonta ember. Visszaváló nevetés, vízdob (Fal; Jegyz. 936).

Dobol (*dobol* MA P1B); [tympanis MA P1B [trömmeln]. Lármát fűni vagy dobolni: "bellieum canere P1B. Valamiket az ép ember két kezeivel véghez szokott vinni, mind azokat a lábaival véghez vitte: dobolt erősen, a puskát megütötte, a zélt eldölte (Bad; Pol. 194).

[Szólások]. Maga nőstény népével lármát dobolt (SzD; MVir. 18).

vissza-dobol: [revoco; zurückziehen]. A mit itt amott ellene mondottak, utérán, piacon visszadoboltassák országos gyalá-zattal (Fal; NE. 94).

Dobolás (*doblás* MA P1B); [tympanisatio, pulsatio MA P1B [das trommeln]. Hegedőleest, sípolást, dobolást, táncot három eztendő meg tyltottak lemy (ÉrdyC. 190). Nincsen vogo az lantolásra, hegedőlesnek, dobolásnak (Kár; 2Könyv. 111). Mentől továjabb volt országunkban, az gyűlt öszve a mi dobolásunkra (Zrínyi II.170).

Doboló: [tympanista, tympanistria MA. [trommelschläger].

Dobos: [tympanista, tympanistes MA. tambour. Lezén oti hegedős, lantos, dobos (SándC. 16). Trombitás és dobos (Mon-frók. III.148). Dobosok és trombitások ltközöstre való készült fű-ján a serénységre gerjesztene (Com; Jm. 119). A vándával vele téven trombitást, sípist, zeneznésist, két löfark (Monfrók VII.303). Legyen egy zászlójuk és Nagy István dob sok (Rudy; Csal. II.10). Hat magyar trombitás ékezte ruhában, az trombitákon fekete tufota, az réz dobos is feketében, azonképen a dobja is (366).

DOBÁZ: [ventrosus; dicklebig. Az ő dobáz voltak és kovér haspökszók (Dávi; Részegs. 72).

DOBORSA: [lage, agite; wohlun. Fekete a Lancip: Dob-sor, jól vagyon; no vigyetek a lantokat a fűrésdoba (Helt; Mes. 474).

DOBOSSÁG: [?] Ez asszony a sórtartót bal földl kötötte és az rézdobosságot tegezben fölvetto (Thaly; VÉ. I.118).

DOBZÓ: [prunum cerinum; wachspflaume. Duránczi szil-vác, tengeri barackkoc, leves barackkoc, tejér szilvác: doboz, apró szilvác, kökény szilvác csontosok, kemény magvak (Com; Jm. 20).

DOD: [upupa Otr; OrigHung. II.86. [wiedehopf]. Dod, cum epitheto bűdös, h. e. sordidus, significans avem quandam, quae dicitur upupa (Otr; OrigHung. II.86).

Dutka: [epops MAL. [wiedehopf. Szarababuk, dutka, bűdös babuk, szarakakota: epops MAL.

DOH (*dobol* Bethl; Élet. II.17); [putor MA gestank P1B [mül, geruch]. Bor' dohát fűni: "putere vino; bánya doha: "virus aeruginis P1B. Az te illatozodó zegenyeknek dohat elnem zemedtet (ComC. 175). Töllyes való minden ez földi rthssággal és fertőzetheték dohával (JordC. 915). Ez földyek-nek dohaból fűl emelnek embert (ÉrdyC. 141). Felmégyen az ő doha, felmégyen az ő bűzi (MA; Bibl. II.183). A tömlőzme dohára és setőségére vetetett (Tyúk; Józ. 147). Tömlőzme szemye és doha (250). Mikor megcsókolám a homlokát, olyan nehez doha üte meg (Bethl; Élet. II.17). Tálaltos bűzi, szaga, doha (Tó; Zsolt. 602). Bűneidnek dohában meg ne utáltassál (DKal; Ker. 113).

[Közmondások]. Rest annak a dolga, régi búza doha kinek járja údvárát (Kisv; Adag. 220).

Dohl-ik

még-dohlík: [putesco; müßig werden]. A gabona meg pos-lik, meg dohlík az veremben avagy szűriya kél (MA; SB. 133).

Dohos: [putidus MA. übelriechend, stinkend P1B. dumpfig, müßig]. Dohos pára: mephitis P1B. Vram ymar dohos, merth negeð napy halath (WinkC. 325). Dohosb a koporsóval (WesprC. 1). Fekvnek három helyg és oly igen dohos való mynd evnen magának (DomC. 228). Az eredet bűn dohos és vitalatos (DebrC. 90). Dohos vitalatos nálok (222). Ty ez dohoss yazollan keres-tyek (ÉrdyC. 121). Testy dohos, zeplős eegnek gyenervsegle (506). Az testenek csak az hamma nágon, mel uala dohos muth az pokol (TihC. 12). Immar dohos, mert negeð napy vagyon (Pesti; Evang. 212). Hoszsa a szemőleke, dohos es eles mint a dízonak a sorteie (SalMark. 3). Szája es lehellel dohos-volta (Veres; Hltmagt. 75). Véres, mérges tajték foly ki az két szemén, dohos kénkő pára jün ki rút gégején (Zrínyi? 34). Az haskum megtartott kőválygó, dohos szél (Fely; SchSal. 9). Torkodba verik dohos kőrődesidet (SzD; MVir. 185). Sok bor-ítalt dohos agyvelejek (357).

Dohosit

még-dohosit: [putefacio; dumpfig machen]. Utaltossa teszi az asszonyokat a kendő, léleketit megdohosítja, abra-zattyát tőporódteti (Dávi; Préd. 114).

Dohosság: [putor MA. mül]. Zainae elviselhetetlen dohos-saga (GuryC. 2). Az nagy dohosangert ez soror Alinaha föle-vona magat (Margt. 35). Aggott bimec dohossaga aag ze-plőie (NagySzC. 107). Feletek, hog ha valami dohossz es helyre ky jenne (DomC. 153). ÉrdyC. 11. Úinek vlet eg sytet bolre, hommet nag dohossagh zarnazik uala ky (KazC. 133).

Dohosságos: [putidus; dumpfig. Mynden test fögöknek etke es dohossagos gane (Virgt. 115). Hat embőrokrék dohos-sagos tetemek (KazC. 100).

Dohosul: [putesco; dumpfig werden]. Búza vermekben vagy az féle megallott dohosult mely gödrökben (ÉrdPrtAd. II. 1).

még-dohosul: [?] Olyha behelylik neked meg dohosultnak (DomC. 150). Bimec nyatta meg dohosult (DebrC. 183). Mind el lantolásra es egotembe meg dohosultásra (Szék; Zsolt. 23).

DOHÁNY: tabacum, nicotiana PPB. tabak PPB. Találsz elég dohánt (Szólók: SÓDics. 11). Az hadamat megszállítottam, dohányseselőst megfíltam (Kár: Élet. 192). Dohányt vőtünk 1 t. (MonTME. 1277). Elek Pál katonának vöttem dohányt 6 d. (308, 309, 318). Végoztetott az is, hogy senki vármegyénkben akár nemes akár nemtelen, dohányt ne ... gyék, ezíra nadrágot, szalavárdit és hosszú füstököt ne viseljen (366). Pipaszár, dohányból torika közé ennek (Thaly: Adal. 11388). Az dohány diczisiből eredett diffcultások (RákP: Lev. II.249). O dohány, o nádméz, o colfé s indigó! (Orszy: KöltSz. 234).

(Szólások). Pál Szepessy titulusa mikor változik, nagy pipájú kevés dohányú Pálnak hívatik (Thaly: Adal. 141). Vélem, hogy azon versek fündölője, ki új házassokat versével gyakorja, egy pipadohányt ért ő katonasága (II.380). A dohánt is nem szagáról, hanem áráról betsülli (Fal: NU. 257). Dohányt lehet aprítani a hátán (SzD: MVir. 381).

Dohányos: 1) [nicotian habens; tabak-]. Fejtő dohányos hójagra 17d. (MonTME. 1318, 365). Hív tarsum, dohányos bőrbőntzém! Te tisztított tejemet (Fal: Vers. 60). **2)** [fumans; raucher]. Nagy dohányos volt a szegény mr (Mik: Törl. 180).

Dohányoz, dohányoz-ik: tabaci fumum e fistula haurio PPB. [rauchen]. Kim az ijedti tatár apaszi potóját, el-ejté, dohányoz vala, a pipáját (Gyöngy: KJ. 87). Dohányozok, midőn éhezek (Thaly: VÉ. 1229). Csak úgy dohányozom, a midőn éhezek, úgy az többivel majd én is kitélelek (Thaly: Adal. 1231). Csak úgy dohányozom midőn megéhezek, más szegény legény-nyel én is elteugódek (234). Tudja kéd, meddig szeretem kédet? míg dohányozhatom (Mik: Törl. 49). Nap lementig se nem esznek se nem isznak tsak egy tsep vizet is; még tsak nem is dohányoznak (57). Tüzelője mellett földgélvén dohányozott vala (Fal: TÉ. 630).

Dohányozás: [fumatio; das rauchen]. Édes magyar nemzetem, minden mostani szokásod idegen nemzetektől vött: Nagy hajad, nyakravadól, kalapod, térd hajtasod, dohányozásod németektől (Misk: VKert. 230). Az kártyát elhúvát kezd az kezéközshöz, kezéközisa után a dohányozáshoz (Thaly: Adal. II.271). Az hadamat szép renddel megszállítottam, dohányozást keményen megtűtvén (Kár: Élet. I. 91).

DOKTOR: 1) [doctus; der gelehrte]. Aranyas bezzedw zeut Janos doktor (VirgC. 14). Kyk vülanak fevryeen keynben zentelt doctorok (MarzL. 122). Ezeket haluan ez doctor meg rettene (DomC. 217). Mert doktorokat nekünk be hoz es nyneekwnk egy hazvado (ÉrsC. 479). Luther azt mondja, predi kálhatnak a doctorok és pásztorok, de tartoznak azzal, hogy a juhok ifle-tihez halgassanak (Pázm: LuthV. 159). Rekeszszük-bé már az 6-dik numerust is Ágoston doctornak im ez mondásával (Matkó: BCsik. 95). **2)** [paedagogus; magister; lehrer]. A gyermekeknek doctori tanadának ellene (Belt: Krón. 64). **3)** [medicus; arzt]. Az doktorok azt mondgyak, hogy chak az nyakara körs valaki ez fymek az gyökeret, zömnek homalyat el vey (BeytheA: FivK. 80). Édes tejből s viola gyülepből és még valanival össze temporált ittall életett az doctor (MonTrók. XV. 104). Az ifjú doctor volt itt (RákGy: Lev. 186). Négy szegit doctor sapka vagyon a fejeken (Fal: TÉ. 782).

orvos-doktor: [medicus; arzt]. Az orvos doktorok il her-telen egészezen chodalkoznak (DomC. 37, Posti: Fab. 22, 38). Az orvos doctorok több betegséget találtnak az emberi testben, hogy sem napot az esztendőben (Pázm: Préd. 68. Illy: Préd. 1324).

tanító-doktor: [magister; lehrer]. Ez életnek tanító doctora (VirgC. 121). Minden tanító doctoroknak tanulo deakocká kellene lennie MA: Scult. 51). Illic tenéked tanító doctorodat szorgalmassan követned (Com: Jan. 156).

törvénytudó-doktor: [juris consultus; rechtsgelehrter]. Szolam a törmen tudo doctoruac kérdéséről, mit kellene che-lekehu, hogy az örde eletet bírhatna? (Tel: Fel. 86). Az idvösség dolgának fundamentomát rövid igékkel jelentette ki, egy törvény tudó doctor kérdésére felelvén (Zvon: Post. 116).

Doktorság: [dignitas doctoris; doctorat]. Az keth coromnak zyssegeghnek es doctorsaghuak dyehősege (ÉrdyC. 565). Harmad doctorsaghuak es predicatorsaghuak koronaya (589).

DOLMÁNY [dolmán MonTrók. XI.319]: tunica, indusium, subucula C. poderis MA. leibroek Nom. 21. Ujjatlan dolmány neme: adasus; dolmány-alatt subitzás, foszlános; subuculatus; meg-földozott dolmány: tunica *resuta; szorító foszlány, dolmány-alá való subitzá: subuculae *thorax laneus; dolmány hasítékja vagy széli: *lacina togae PPB. Janos tyammak hagyom az wy granath dolmanth (RMNy. II.216). Scarlath aut saya feyer pro dolman et swpytha ac nadragh hwz syngeth thyndekeoth (RMNy. III.4). Készitessen kegyelmek 100 kék dolmányokat és melljéket (Nyr. XII.416). Várja dománnak valót (LevT. II.365). Nagy korában mind mentejét, dolmányját le ne tegye (Prág: Sork. 645). Dolmányok, hosszú köntösök (Com: Jan. 100). Spindlertől [vettem] a menyének szoknyára, fiamnak mente és dolmány alá vont aranyat, annak fölötté fekete bársonyt jankernek, kis subának (Radv: Csál. III.21). Rédei Ferencz urammak hagyok egy metszett hamuszín tar bársony dolmányt (288). Szép arany lazdia fűg alá válláról, az dolmánnya is szüntén olyan kaftánból (Zrinyi. 133). Mestör urammak dolmánja földozni Budáról hozott bíró uram posztót 35 d. (MonTME. 141). Rongyos az dolmányom, ki van az oldalán (Thaly: Adal. 1227). Prémezett dolmánja, salavárdja is sok zsinórral hánya (II.387). Angliai posztot ajándékton úgy osztogatta, kinek egy mentére, kinek egy dolmánra (MonTrók. XI.319).

(Szólások). Fakó kotsi, kender hán, nem esember, szűr dolmány (Fal: Jezyz. 923). A ki a szolgának dolmánt igér, mértékét véteti, felfüggeszti a szegre, s már dolmánja vagyon (Thaly: Adal. 182).

[Közmondások]. A rongyos dolmányba, földozott nadrághban sokszor van okos legény (Kisv: Adag. 463).

francia-dolmány. Minden napra kék francia dolmány és egy fehér nyári dolmánka (Radv: Csál. III.359).

némét-dolmány. Hasogatott, német dolmány: paraganda PPB.

török-dolmány. Török dolmány varrati ezérnát 1d. (Mon. TME. I.183).

Dolmányos: subuculatus C tunicatus MA. mit einem rock bekleidet PPB.

DOLOG: 1) negotium C. MA. [officium; geschäft, beschlütigung, pflicht]. A te dologd: *tuum est PPB. Akaryanala lathiy ewtett, hogy minden nyelnekedeseben es dolgyban magat hozza hasonlana (ElnC. 100, 136). Menietek dologokra (VirgC. 47). Mikepen lenne dolog ez bodog atyanak az fene farkasal (54). Holott lakozwan felette ayors vala mynden dologhoz (ÉrdyC. 338). Kegyelmetek dolgait forgattuk mindenekben (Nyr. XIV.219). Ne róstekegyfne semmüemű ioba, hanem az vr dolga munkálkoagyon (Born: Préd. 63). Látván, hogy folyása vagyon dolgnak, eléb rugaszkodik és azt mondgya (Pázm: Kál. 408). Ez az dolog erőm fölött vagyon (MA: Bibl. I.130). Nem io embernek isten dolgaila practicalai (Vás: CanCat. 114). Szorgos és siető dolgai érkezhettek (Megy: 3.Jaj. II.20). A fejedelmnek is pedig veszedelmeskedni fog minden dolog (Szal: Krón. 492). Az mire az úr isten segít, eljárunk dolgunkban (RákGy: Lev. 267). Az irigy szerentse keresztül áll dolgában (Fal: UE. 131). **2)** quies, labor MA [arbeit]. No kowlay ez do-

logra (EhrC. 56). Alázatosságnak dolgy: humilitatis opera (117). Paraszt dolgára jó (Cis. 13). Házi munkát vagy paraszt dolgot tevének (Mad: Evang. 561. Illy: Préd. 1.269. **3**) [factum; tut, begebenheit]. Végfedtetébe vizzel, hogy éac égsem maradna, ki adolgot ómaradékoknac mégizeméie (BécsiC. 18). Irok en te nekőd igőn zeep dolgokath (SándC. 1). A füzzevsok halwan ez dolgot, mondanak (JordC. 389). Mint ezt az isten zamtalan leth dolgokat meg mutata (DebrC. 133). Es meuenek oda az hazhoz nagy syethseegel, hogy latnak ny dologh volna (ÉrstC. 158). Az igaz nemessyig wytezew dolognak altala kerestetik (Ver: Verb. 87). Azokatis az két dolgokat nem az oo testamentomnak könyveiből, hanem csak tradiciókból tudták az sídők (Pázm: Kal. 473). Mindennapi dolgokat fel jedző könyv: diarium (Com: Jan. 158). Ötet mondgya lemi mindezek okának, nanga meg vallója szertelen dolgának (GyöngyD: Char. 69. **4**) [sors; los, schicksal]. Tyronnak es Sydomnak kynnyeben lezen dolgok, honnen tynektek (JordC. 387). Ezenkeppen leezen ez atkozot nemzettnek es dolga (392). Ha az wr be lewend, akkoron walyk meg dolgot (Pesti: Fab. 26). **5** res C. MA [gegenstand, object]. Valamely dolognak tartó helye: conceptaculum; hiábavaló dolgokat árúló: ungivendus C. Egy dolgról sok szót szaporítani (Deesi: Adag. 86). Humissan citállya Calvinst mind az helye smind az dologra nézve (Czegl: Japh. 93). A sarkesélyő tisztátalan és büdös dolgokat keres (Illy: Préd. 11.363). Ez a korona leg-inkább három dolog-gal volt fel-ékesítve (Csúzi: Síp. 690). **6** fres; suche. Halgatásban van a dolog: res *obmutuit PPB. Ha téged rokonszagnac törőne zórent akarand megtartani, iol lőt műnelkedet lézen edolog (BécsiC. 7). Ez világi per-patvarban sem adunk helyt annak, a ki magával ellenkező dolgokat forgat (Pázm: Kal. 443). Nem szabados dolgokat kívánni (Com: Jan. 178). **7** fres magna, magui moment; etwas grosses]. Ha ettől a bolondságtul ment, dolog, ha himet nem keres magának (Fal: NA. 200). A ki szűszándékkal kóteskedik és vak-kérdésekkel szorongatgya túsát, dolog, ha nem látsar-ki valamit belőle (Fal: UE. 111.34). Dolog, ha még nintsen itt itt helybean, mert tsak tegnap barkedőzt ide (Fal: TEl. 730).

[Szólások]. Akar iól, akar pokldi esssék a dolog (Fal: Csisk. 243). Rák hátan jár a dolog (Fal: NE. 358). Hát mélyebben járó dolog a pápák uralkodása a bányász kalapátánál (Matkó: Bőcsik. 154). Tsé p, kapa ezeknek dolgok (Pós: Igazs. 1.140). Cziga biga az ő dolga: polyp caput (Deesi: Adag. 80). Merő azon nevetség dolga: est *deridiculum PPB. Minden dolgot csak pírónság (Sám: 3Fal. 169). Szorgosa a dolog: *impudent negotium PPB. Gonoszul vagyon dolgoz (MA: Scult. 917). Nem iól vagyon nekőd dolgot (Deesi: Adag. 213). Szorosan van a dolog (Misk: VKert. 227). Mongyafok, mert wrnak dolga vagyon velők (ÉrdyC. 103). Törőkköl livm dolgnak, az ki ökör alatt is borjút kereshet (Montrók. XV.26). Messzebb menni a dologban: *longius discedere. Egy dologban igen el-mények: luxurio PPB. Most alkalmasint vagynnk a dologban (RákGy: Lev. 225). Már nem apró a politica dologában, elmélet a hét kántorhoz Helvétia (Fal: NE. 320). Chwda dologh essőt raythunk az too dologaba (LevT. 186). A váradik igen megszűkillek ő lés dologából (RákF: Lev. 1.322). Minden ember egy provisóval indüljön ezen helyből fő s fa dologából, hogy holup is vele megérhesse (Montrók. XV.521). Bosnyák uramat a frigy dologából ma besátottam a vezérhez (TudTár. 1839. 315). Kenyér dologból igen megfogytakozott vala (Kár: Élet. 1.83). Meny dolgozra: apage hinc in beatum (Dees: Adag. 90). Így járják az erdő dolgát (Fal: Vers. 876). Wyss gond az doro dolgára es az zuka ytátására (LevT. 112). Bátor tartsa dologát minden vigasztalás, csak legyen ott sósvíz, kenet, olajozás (RMK. 11.182). Reá fogták volt, el is vélto volt az dolgot (RákGy: Lev. 198). Futásra vonni a dolgot: *conficere se in fugam PPB.

környüllő-dolog: circumstantia; umstand. A dolgot a környüllő dolgoekal megmagyarázza; rem simul cum circumstantiis interpretatur (Com: Jan. 172). A csudátételnek né-melly környüllő dolgai (Illy: Préd. Előb. 1.4).

Dolgotlan: aponos MA. [üntätig]. Dolgotlan barátok (Tol: VigK. 73). Dolgotlan ember (Alv: Post. 11.217). Sok dolgotlan ember volt (Gvad: Hist. 67).

Dolgotlanság: aponia, laboris carentia MA. müssiggang PPB [üntätigkeit]. Dolgotlanság miá el-pubuhni: otio *tabescere; a feltétlő-való dolgotlanságból: ex *nimio otio PPB.

[Dolgód-ik]

Dolgódás: [labor; arbeit]. Ifjú korában munkára es dolgodásra szoktatnia magát (Pécsi: SzűzK. 71).

Dolgozód-ik: laboro, operor, occupo MA. arbeiten, sich beschäftigen PPB. Sem dolgozodnak, sem főnnak (JordC. 371). Mig meg gyurapodnac az szűles vtan, addig hazokból ki ne larianac, se ne dolgozodgyanac (Born: Préd. 54b). Elfeleeknek pedig parancziuk es kerifik az mi wrnk Jesus Cr által, hogy czendessegel dolgozoduan az ómrón tulaidon keniereket egiék (Fal: Bibl. 11.108).

Dolgozódás: laboratio, operatio, occupatio MA. arbeit, beschäftigen, bemühlig PPB. Azt pedig meneszhetik dolgozodasac, midőn emler magát görmeksegetül fogva munkára es dologra szoktatgya (Pécsi: SzűzK. 70. MA: Scult. 897).

Dolgos: **1**) negotiosus C. MA. [laboriosus, industris; arbeit-sam, fleissig]. A hangya kitsinyke, de munkás, dolgos (Com: Jan. 52). Még az livalkodásban-is munkás, dolgos (197. **2**) [studiosus, occupatus; beschäftigt]. Gondola azt, hogy meg keser-ező mi dolgos volna (VirgC. 81). Csuda zep termetű embő a te vrad, kirali el vagi mi dolgos (DebrC. 38). Nem twdom gyermek ny dolgos vagy (ÉrdyC. 436). Mondd meg, mi dolgos vagy, miőle ember vagy? (RMK. 11.90). Mi dolgos vagy? mi-czoda tudomant es mesterséget tudtz? (Hell: Mes. 249). A róka kiáltani kezd: Hallodé, hallodé, kiezoda? vagy? czoda dolgos vagy (291). Nem thwdom, mi dolgossa legen Erdewdy Peter-nek (LevT. 130). Meg kérdőttec, mit akar, mi dolgos, s ug kő-szöntek nekő (Mel: Sám. 20). Kiezoda tehát ő es mi dolgos? (Born: Préd. 21). Uallyon az jerusalemi teuplom mi dolgos naki, mikor Christus ez ulagra főne? (Tel: Evang. 154). Mi dolgosok azok, kik az oltár-előtt őltözve forgódnak (Veresm: Lev. 249). Az űr Teleki Mihály uram mi dolgos? (Montrók. XXIV.590). **3**) actor, provisor, administrator MA. verwalter PPB. [aufseher, hofmeister]. Het udvar birak anagi dolgosok kiket az őzeagi azzoni allatok zolgaltatara valasztottunk (DebrC. 64). Mykoron az kyrál meg twtta vona az dolgot, az dolgot temleczebe vettete (ÉrdyC. 168). Istennek elyelekedő dolgossa (Konj: SzPál. 93). Ada azt az wr egy hazy dolgos-nak (Pesti: Fab. 1). Egő gazdag ember vala, kinek egő házi dolgosa vala (Sylv: ÚjT. 1.109). Jó kedvvel fogada es békeségbe tarta, mert József is vala Izrahuek fia es az Farahónak dolgosa, tanácsosa (RMK. 11.13). Szent hozza vevé az esiszir dolgosa, őket beszállita magának való házba (IV.205). Es az es hazam dolgosnaci fia vagyon (Helt: Bibl. 1F3). Az királynac dolgosi (MA: Bibl. 1.384). Irtham Isthwannak, az ny dolgos-ságnak oda Wyzaknara (Gér: Kárt's. 171). **4**) [actor; ur-heber]. Kie az előt is fő dolgosnaci valának a Károly királynac be-fozassában (Helt: Krón. 74). Artatemes ebben fő dolgos vala (Serényi: PersF. 53). **5**) [emmixer; henker]. Hozza hvyata a dolgosokat es parancsola, hogy nelnet ki messek (DebrC. 765).

Dolgozód-ik: [operor; sich beschäftigen]. Valamikor dolgozódik aungy nyugszik, szűne istentől el nem tauozik (Pécsi: Agost. 173).

Dolgoosság. Mikoron az dolgozságot elveszik en főlem, az emberek hazokba fogagynak enghemet (Sylv: ÚjT. 1.108b).

Dolgoz-ik: operor, laboro MA. arbeiten, wirken, geschäftig sein PPB. Ha valaki vásárlap ökrön dolgozik, ha lovon vagy egyéb szerszámon is, még a ruháját is elveszik (Ver: Verb. 5). Egy jó esmerőn dolgoz most egyet [egy társalgó könyvet] (Kírbesz. 46). Igen szépen ügyekezéél, az mint lehet hamar is igen dolgoznyi (Kecsk: ÖtM. 263). Sokat felettébb az munkátul fizetést ne végy, engedelmessen dolgozzál (263).

Dolgozás: operatio, commercium MA. [beschäftigung].

Dolgozkod-ik: [operor; arbeiten]. Munkalkodunk tulajdon kezeinkel dolgozkoduan (Tel: Evang. II. 140).

Dolgozód-ik: ~ Egy orakor el oszollyunk, három orakor dolgozodyunc (Prág: Serk. F2).

Dolgozódás: [operatio; beschäftigung]. E világi dolgozódás el-vomá elméinket a sz. ahitatosságtul (Megy: Bayle, 560).

DOMB (*dumb* ZichyC. II.574): tumulus, monticulus, grumus C. tuber, tuber terrae MA. [hügel, anhöhe]. Terra eminenti vulgariter dumb vocata (ZichyC. II.574). Monticulum vulgariter dumb dictum (597). Tumor tere vulgariter dumb dictus (III.535). Az dombon fel meue (Flofigr. 206). Kapu-palánk mellett egy nagy domb uala (RMK. III.105). Menyfel amoda a dombra és onnég megnézzed mesterségemet (Helt: Mes. 345). Czenk ffele tőn az dombon egh nehan belőn föl fakatt az to wyze (LevT. I.86). Hegyes domb meg alaczenodie (Born: Evang. L120). Az all-töldön menvén meg láttam egy dombot, alatta egy posványt, abban a sok zsombot (Gvad: RP. 34). A rakott tarisznyák dombbrul gömbölygöttek (35).

ganáj-domb: fimetum, acervi *stereoris PPBl. [mishäufen]. Noha genetségit cserép darabokkal vakarná le, az gané domban üle (Hall: Paizs. 12). Az ágyban fekszik és nem a gané dombon (Mik: Törl. 176).

határ-domb: terminus SK. [grenze]. Hunyadi István s Kostyán Sándor uramék az ónodi határdombokat mérték meg (Kár: Élet. II.19).

szemét-domb: aggestitia purgamenta PPB. [mishäufen]. Szent Jób a szemét dombon fivén, meg nem ismértetett barátaitól (Hall: Paizs. 454). Mitsoda gyönyörűség valakinek a szemét dombon mulatni (Bod: Pol. Előb. 12).

Dombocská: 1) [tumulus; kleiner hügel]. Judit asszon egy kis dombocskára szépen felállapék (RMK. V.151). Az hüelked alat való domboczkát az bőlezec mons Venerisnee nenezic (Cis. M4). Arkádi dombotskák hol vagytok, hol vagynak a birke juhotskák? (Orczy: KöltSz. 192). 2) [umbo; erhöhung]. A mint kis abroncsa hajlik a gyűrűnek, dombocskája körül, kinn a kövek ilnek (Gyöngy: KJ. 31).

Dombol: [acervum construo; aufhäufen]. Friss, kerek dombon all tegnap nap űlta, nemcsak az sátor, a domb is azólta, jó kuruc vitézek csak tegnap dombolták a földjét kezekben, síveggel hordották (Thaly: Adal. II.116).

Domborod-ik: turgeo, turgesco MA. auflaufen, anschwellen PPB. Erszényünk fogytig való apadása nem minden fiálással domborodik (SzD: MVir. 120).

föl-domborodik: ~. A folyóknak föl-domborodott árjai (SzD: MVir. 470).

Domború: convexus, subvexus, folliculus C. turgidus, tumidus MA. [rund, hügelförmig]. Domború, láttas, püpos: subvexus PPBl. Domborub kenyered legyen (Born: Préd. 394). A golyobis külső részéről domború, homorú (Com: Jan. 164). És domború volta mint kerék kis alma kitetszik gallérbul (Thaly: VÉ. II.237). Domború mellýében bátor szívet zár (Könyi: HRom. 1).

Domborúság: convexio, protuberantia, convexitas C. [erhabenheit].

Dombos: 1) tumulosus C. grumosus MA. hügelig PPB. Temetséges, dombos, hápi-hupás hely: tumulosus PPBl. Dombos hátú görbeség (Com: Jan. 51). 2) [tuberatus; knotig]. Hátulról azért dombos a hajam, mert fekszik fejelkén (Gvad: FNót. 94).

[Dombosod-ik]

föl-dombosodik: [tumesco; anschwellen]. A folyóknak föl-dombosodott árjai (SzD: MVir. 470).

Dombosság. Az földnece két barázda között való dombossága: poroletum MA.

Domboz: [rotundo; runden]. Mint egy görög-dumye hátulról vólt dombozva (Gvad: FNót. 89).

[föl-domboz]

földombozás: suggestus PPBl. [erhöhung].

DOMIKA: pulmentum, túsós éték MA. jusculum, intritum casarium PPB. küssuppe Adáni. Domika, olajos domika (Nyr. IX.72). El nem uyelhettem semmiképen a túsós étket, domikát, hanem bálmot botsájt, jugatát igen szerette (Bethl: Élet. L190).

DOMÓ: tuber, tumor, gibbus, tumentia, protuberantia SL. [erhöhung, höcker].

(Domós), dumós: [protuberans; erhaben, erhöht]. Dumós keuyeret tett az asztalra (Pós: Válasz. 41).

DONG, DONOG, DÖNG: bombilo, resono MA. summen, brummen PPB. Hordo moggyara döngők: biblo; dongó bogár: bombylus C. El iő eg döngő leg es (a halot) mind el zagatta (BodC. 8). Eszt a méhec igen szeretic, dongyác, igen hordnac erről (Mel: Herb. 118). A közel-való klastromot mint a sűrűsleges raj úgy dongotta a sok ördög (Pázm: Préd. 887). Öregb dongo bogarac (Zvon: Post. 1526). Mentől inkább holt elevenné tehetik az pokolbelieket, ánni sok körülők döngő rusznya arnyékok es iszonyu abrazatok (Lép: PTük. L229). Aristaeus nyaja sem donogh mezon most (Liszi: Márs. 67). Télben posvány szönyog s dongó légy sem bolyog, el-bijnak reves fában (Ben²: Ritm. 23). Dongván a sok gond, szaporét sok fajt (GyöngyD: Char. 348). Zúgnak a pörölők fel-emelt kezekben, a repülő szikrák donognak a műhelyen (Gyöngy²: KJ. 53). Mint dong mint a darázs (Kisv: Adag. 470). Zeng dong körülötte a méhek rajzatja (Falv: Vers. 909). Dongnak bogarai fágyos Boreasnak, repdesnek darázsai hideg szent Andrásnak (SzD: MVir. 383).

környül-dong: [circumsono; umsäuseln]. Az darasok környil donganak az ew zewlewyet ees nem hadnak el lopy az orvoknak (Pesti: Fab. 87).

Dongás, döngés: bombus C. MA. [strepitus; das sumsen, toben]. A mi jó szép, könnyen ahoz nehéz jutni, méh dongása nélkül mézet nem szedhetni (Gyöngy: MV. 16.). Ezen hír halásra nagy döngésben, tombolásban vóltak (SzD: MVir. 233).

Dongat, dönget: 1) [quatio, verbero; schlagen, pufen]. Oláh merte a hátát dongatni (Gvad: NótVégr. 121). 2) [intono; krachen lassen]. Magos kő falakról ágyúkat döngötnék (Orczy: Nimfa A2).

Döngetés: crepitus C. [das klappern].

Dongdogái: [bombilo; sumsen]. Tésis dongdogally Daris Mátyás (Matkó: BCSák. 110).

Döngeszt: [crepare facio; knallen lassen]. A bástyanak fal törő ágyút néki szegeztette, mind éjjel és nappal sűrűn döngesztette (Könyi: HRom. 121).

Dongó: 1) bombilans, resonans MA. [summend]. 2) crabro Nom. 100. [brummfliege]. Szárnya szeggett dongho (Bal: Epin 2). Illyeten ennek a madárnak az össze fűződött és meg rot-hadt fa levelekhől való termése, minémű a hernyóknak, dongóknak és kő darásoknak eredetek (Misk: VKert. 144).

Döngöl: [istucco; stampfen, eben]. Meg-vert, döngölt föld, szerű: pavimentum PPB. Döngölő fa, sulyok: pavicula, schlegel PPB.

DONGA: assereulus, assiculus MA. dolarius assis, commun; fassdaube PPB. A dongákból csinál hordókat és tungokat (Com: Orb. 163).

DORBÉZOL (dombéroz; SzD: MVir. 357. torbeszol Mel: SzJán. 442): bacchanal exerceo PPB. helluor; schwelgen, schlemmen, prassen PPB. Torbeszoltac, tobzottac és parazaulkottac (Mel: SzJán. 442). Nem azért híják, hogy bizonyosságok legyenek gondviselői, hanem sokat hívt, hogy velük dorbezelhasson (Djós: Préd. 171). Őtet, midőn dorbézolta, Zimri megülte (Martouf: SzHist. 84). Nosza csak ígyünk, mert itt jó helyen vagyunk, estig dorbézoltunk (Thaly: VÉ. 1276). Ittak, dorbézoltak (MonOkm. XXIV.169). Némelyek addig ittak, hogy meg is holtak bele, eggyessel egynást erőltették két-három hétig is elittak, torbézoltak egyúttal végtében 1759 (Hazánk 1295). Egész éjszakákön dorbézolni (Orczy: Köhl. 152). Világos virradtig dombéroznak (SzD: MVir. 357).

Dorbézolás: [helluatio; das zechen]. Némelyek az ezekakat dorbezással, koczká, kártya jádzással mulattya el (Prág: Serk. 764). Musica szónál való dorbézlás (Matkó: BCsik. 299). A jól tanult vitézeknek nem kell a bonyérlásban és dorbézolásban gyönyörködniük (Misk: VKert. 128).

DORGÁL: castigo, adjuugo, culpto, increpito C. reprehendo, objurgo, corripio MA. [rügen, verwaisen]. Wg mond dorgálván ílvoyeztenk az iras twdo sydokat (ÉrdyC. 366). Égh zömetől megf hozlatum kezdé magat dorgálnia (ThC. 110). Predicalloti vala vnaulik, naha naha vreyaynk kemenkövnen, megf fehven, dorgálván es fényvgethven (Konj: SzPál. 111). Az hajósok hallván mind megfélemlének, miért akart futni, dorgálnia kezdék (RMK. 1190). Házaslársu ezen igen megindula, őtet dorgálja, feddi, pirongatja (327). Érté az levelet Tholdi György s olvasá, öccsét igen feddi, erősen dorgálá (IV.244. V.144). Dorgállunk és fél-kelésre osztenezzük a bűnbetetteket (Pázm: Préd. 43). A jó nyelv alatt méz és tej vagyon, ha énekel, gyönyörködött, ha dorgál, jobbit (809). Calvinus sok helyen dorgálja az ő pájk-társával egyetemben az szent lelket (Pázm: Kál. 112). Dorgálja a szent atyákat traditioságokért (Pázm: LuthV. 228). Az haragost egy félől dorgálni, más félől babogtatni semmi egyéb hasznelésnél (Prág: Serk. 411). Haragos szoval riogattya, dorgálja (Megy: Buj. 1110). Ha valakit dorgász es vétkéért rongász, dorgállj motok nélkül (Kisv: Adag. 377). Dorgálj harag nélkül, ítélj hasznelkedést (Orczy: Köhl. 43).

még-dorgál: inclamo, corrigo, corguo, objurgo C. [verweisen, anschelten]. Igón meg dorgala őket, mondan, ti isten kesetők (GyaryC. 55). Nem dorgala sem poyyta megf őket (DebrC. 613. ÉrdyC. 377). Az vrtul meg dorgaltunk, hogy e vylaghoz ragazkodó hitetleneknek egyetembe ne karhoztassunk (Konj: SzPál. 107). Meg dorgalt tegedet tegnap (Holt: Bbl. 146). Megdorgáltatott, hogy egyes életét jobbita meg (Nyr XII.364). Ha egy hája-szála jól nem áll fejében, ottan meg-dorgálja (Pázm: Préd. 200). Őtet megdorgálták, riogattya, veresseli fénygette (MA: Scult. 252). Látod a bint avagy vért? ne tedszess-el, íts-meg, fedd-meg, dorgáld-meg (Com: Jan. 256). Szemtel szemben is meg dorgálta (Laud: ÚSegis. 1111).

mégdorgálás: reprehensio, correctio, castigatio C. correptio, reprehensio MA. bescheltung, verweis PPB. [rügen]. Megh engezlet az félvyl való dorgálásnak kemenesgeth (Konj: SzPál. 195). Herides Keresztelő szent Jánost szükséges dorgálásért fogságba vété (Pázm: Préd. 100). Istennek sok szép ígérti szállanak a

dorgálással jobbulókra (66). Az intéseikkel avagy dorgálásokkal nem gondol (Com: Jan. 154). A szükséges dorgálásoktól megszűnnek (Illy: Préd. 181b).

Dorgáló: castigato, corrector, objurgator, corrector C. reprehensor MA. [züchtiger, tadler]. Isten áldása gerjed a dorgálóra is (Pázm: Préd. 46).

Dorgálód-ik: reprehensio; wiederholt rügen, tadeln. Feddődgyél, dorgálódgyál (Zvon: Post. 17). Feddődgyél, dorgálódgyál, ítsed a halgatókat (Sám: Cer. 51). Feddődgyél, dorgálódgyál, ítsed a halgatókat minden szelídséggel és tanítással (Nógr: IdvK. 102).

Dorgálódás: [objurgatio; rügen]. Senki igazán az dorgálódásnak tisztiben el nem jár (Prág: Serk. 661).

Dorgol: [reprehendo; rügen]. (Göres: Máty. 59).

Dorgolás: [reprehensio; rügen]. Dorgolásoknak nem akar engedni (Holt: Bbl. 1.Mm3). Dorgolással feddi (Mel: SzJán. 61).

DORGÁLY: [?] Rontsa el szívemnek dorgállját, töröld-el jóknak akadállját (Rim: Ének. 355).

DOROMB (drombol; Gyarm: Fel. 56): crepitaculum, cruma C. sistrum MA. maultrommel Com: Orb. 202. Sámbar könyvskéjének exemplarit osztogatta még azoknak-is, a kik tzigány dorombon nem igen szoktak kapni (Pös: Választ. 31).

Dorombol, dörömböl: 1) [sistro, hulo; auf der maultrommel spielen]. Sípoknak, doromboknak (Gyarm: Fel. 56). 2) [mussio, murmur; brummen]. A szőrös medve dörömböl és kőrnével kapál (Com: Jan. 38. Com: Orb. 1). Herreg, dunog, dorombol magában (Matkó: BCsik. 238). Dorombol Sámbar ezon-is, hogy én azt írtam (283). Csak deák nyelven dorombolnyon (447).

Dorombolás, dörömbölés: murmur; das brummen. Hozattathatik a medvére is ann két nemekről való tagadásból állatásképpen a bömbölés avagy dörömbölés (GKt: Tirk. 294). Magának gyur hallatlan orvosságot, melyet köz-helyen le-ülvén nagy dorombolással edgyben rág, melyet kellett korán torka által 77szer megszárvén azt hirdeti (Kereszt: FKer. Előb. 2). Zajgás, dörömbölést eleget kell hallani, az grádus is alkalmatlan helyen vagyon (RákGy: Lev. 129).

Dörömböz: pulso, strepo, intono MA. rauschen, klatschen. geräusch machen PPB. Kerítetek, keresettek es dörömbözettek (Sib: VigK. Ex).

DORONG: phalanga, pedanga, fustis, pertica, palus MA. walze, stange, hebelum PPB. Dorong, rúd, tseber-rúd, terel emelő-rúd: phalanga PPB. Judas, egy a tyzenkette kezzel, el yvta sok sereglek flégverekkel es dorongokkal (JordC. 141). Mynee kybmbsogh wayon az zalka es az dorong kezth (ÉrsC. 191). Felrohannak minyáján és pártzákat, dorongokat és karókat raggadán a patakra kezdéne futni (Holt: Mes. 284). A pórac kitámadának a házakból pártzákat, dorongokat, tustélytáit, dorongokat es erősen megverte a farkast (305). Dorongokkal rongáltaton, hogy ők vereség nélkül maradjanak (Pázm: Préd. 196). Az jobbal vastag es bőcsős dorongot visel vala (Forró: Curt. 582). A szamárotska a lovásznak, barommal bünönök fustélytáit, dorongjátul osztóztóztóvén ordít (Com: Jan. 40). Lésznek nektek dorongok szeméiteken (Illy: Préd. 1192). Csérti vagy dorongra ístüktet kántórt (KeeskTört. IV.110). Hogyha ki nyakon vert s föléd görtst nyert, mászszor dorongot hoz rád (Kisv: Adag. 528).

emelő-dorong: vectis; hebel. Többet vihet, a ki az hóm-pályógre tett terhet hengergeti, hóm-pályógrati emelő doronggal (Com: Orb. 133).

DOROZSBA: sodalis, socius; gesell. Hej immis dorosba (Pös: Gbet. 60).

DOS: [dos; brautgeschenk]. Dosth esz így rívalthi kellyene fízethty (Ver: Verb. 138). A mi peng két leányom dossit illeti, hagyom, hogy fiaim kinek kinek tíz tizezer forintot adjanak (Radv: Csal. III.317). Három ezer forintot emlegetett, hogy rendel nékie az ő dossiért (318). Az esahulyi jószágot, az dost le tévén, tudom vissza veszik Kapy uraim (Gér: KárCs. IV.107).

DÓSA: [animus; scele]. Nagy dósá-hítvel a'ra kötötte magát, hogy (GKat: Váls. II.186). Nagy dosa hitre esküsznek (228).

DOSZT-IG: [copia, sctietas; genitig]. Ne költse pénzét a borra, elég ha Pap uram dosztig iszik (Pös: Igazs. II.138).

DÖCÖG: [succutio, jactor; stossen, wackeln]. A tövisses bereketet irtogassák, a dötöztetők köveket félre-hajtogassák (Pázm: Préd. 86). Nincs a vizsában a kereked, hanem ezzel edyáftt így dőczögz (Czegl: Dág. 32). Szépen öszveillő vezeték-szók: dőcöztetők, zükögők (Fal: Jegyz. 933).

DÖF [deflent Helt: Mes. 197]: arieto C. quatio M.A. stossen PPB. [stechen]. A kos dőf (Com: Vest. 31).

még-dőf: quatio PPB. [stossen]. A kos ingereltetvén meg dőf (Com: Jan. 43).

Döffent: [pungo, tundo; stossen, stechen]. Ha nem műneled, bezeg meg erzed a döffentő vassat az oldalaltban (Helt: Mes. 197). Minnekinc iő ködmeneinc és szaruainc vadnac; ha el iő a farkas, iőt deflenttyne az oldalait, hogy mind el harnya a nem vgy (207).

Dőföl: [identidem pungo; wiederholt stossen, stechen]. Kiket az őrdögis dőfölt szinókben (Born: Préd. 78). Mennyiszor dőfölték, rivogatták az ő fíradott és szakaszkodott testét a hóhérok (Pázm: Préd. 510). Így dőfölt ezt a cardinál: Teli torokkal kiáltynac, hogy az isten szent bibliája nem fígh az eclesia mel-tóságátul (Czegl: Japh. 104). Fiát siettetik s dőfölik, hogy nem mehet; ezt keserves anyja láttja, fáj a szíve, mert sajáttya (GyöngyD: RK 282).

még-dőföl: [quatio, pungo; stossen, stechen]. Midőn valamely hajó az forgó szélveszekitől és zugo haboktól meg dőföltetie, ostromoltatnie (MA: Scult. 609). Muskatélyokkal fejét s oldalait meg dőfölvén (Czegl: Sion. 13).

Dőfölés: [ictus, plaga; stoss]. Ösztökével vagy puskával dőföléssel-való büntetés: supplicium *stimuleum PPB. Sok dőfölések, pökdösések között le rántzágálák rola azt a bársony kőntöst (Pázm: Préd. 509).

Dőfölőd-ik: [ferio; stossen]. A kos ingereltetvén ökleldődik, dőfölődik (Com: Jan. 43).

DÖG [megdegeseyt NémGl. 110, megdegleek KeszthC. 291]: **1)** cadaver C. M.A. aas PPB. Lata Olofermesne dögét fele nélkül (BécsiC. 42). Raknac halotaknak dögeynel (VircC. 145). A földre vetik miképen meg-bőzhált dögöth (TelC. 247). Mikoron lehetet nem érzene, el hagyá őtet, meg holt dögnece alitán az embert (Helt: Mes. 411, 462). Mint ha egy oktalau állatnac a dögöt vondoznác a földön (Helt: Háló 317). A dögnek meg semett vere (Mel: SzJán. 389). Bűdös dög, átkozot es vltalatos mint az dög és az ember alto simöltese (Mel: Sám. 455). Lazar kiütl fértehnac dögnece tettzet (Born: Préd. 390). Mint az variu az dögöt vgy vária (Desi: Adag. 47). Elég nagy haszontalan dög (106). A régice az holt testeket, dögöket sítógeticé vala (Com: Jan. 212). Valami rothad, rusnya mint a ganej és dög (Com: Vest. 44). A papisták olyanok mint a kivül fejé-rittetett koporsók, melyek belöl rakva vannak döggel (VárM: Szöv. 115). Mint amaz dögparát utczákon hureczolják, rút kaplár páczával, kobácsesal kinözzák (Thaly: Adal. II.426). Dögöt érez a fogára (Könyi: HRom. 6). **2)** lues, pestis C. M.A. seuche PPB. [pest]. Dög-balál, veszedelem: pestilentia; a dög-halál bé-latott Olaszországba; lues *irrepsit in Italiam PPB. Döggel

holt: morticinus PPB. Az zegenecze elsegnac dewge ifames pestilentissimá: mellet ystentövl nem hagyattatykuala meghalny (EbrC. 62). Tartatnakuala az anna dewben és felelemben (146). Jay teneked paraua varvs, kybe mend seclős wylagnak ő dög futtanak (PeerC. 79). Meli keep ellen az egnac dögih el tisztul uala (DebrC. 215). Nemei dög halalnac myatta, nemei foguer-nece myatta, nemei tolvainac myatta vezőt el (245). Az ő lema miképen dögnece anag merignece nem tidoya mindenestűfogua meg gognuon felkele (TelC. 131). Döge Arríusnak hogy táma-dott vala, Alexander pispék ellene szól vala (RMK. V.159). 160). Ne bocsáss közünkben kérlek ily nagy dögöt, tarts meg liveidben az egy igaz hitőt (179). A döggel meg holtnac minden kőnerségével szűköstekre élhetek (Helt: Bibl. I. A.A4). Igen adgyac emi a döszo és jub baromnac a dög ellen (Mel: Herb. 157). Az hamis tékete hmyorral az juházoc a juhoc dögét ornosollyac (187). Hozzád ragazttya az wr a dög halált (Kár: Bibl. I.184). Aszt kellene meg bizonyítani, hog az dög halál ollian ragado legyen mint az lepra (Fél: Tan. 499). Igen io minden has faias, dög és egyeb has tekeres ellen (BeytheA: FivK. 56). Bezzeg jól járanak, a kik meghalának, az dög-halál miatt elragadtatának (Thaly: Adal. 172). **3)** [venenum; gift]. A gyökere a holnod allyánac dögét el viszi (Mel: Herb. 48).

Dögl-ik: [putesco, putresco M.A. [vermodern, faulen]. Moso-lyog Alexis, tapsol vig kedvében, és a bolond pászor döglük örömében (Fal: Vers. 910).

[Közmondások]. Döglött lóra patkót ver (SzD: MVir. 220).

el-döglük: 1) [lue inficior; von der pest angesteckt werden]. Jeremiásnál in az isten hogy mond, mind az fejedelmek elhajlottak és mind családsággal ezek járnak, elkegyetlenedtek, eldöglettek (RMK. II.171). **2)** [perero; verenden]. Négy csigázott lova, kiknek ketteje tülem eldöglött (Radv: Csal. III.357).

még-döglük: 1) [putesco, putresco M.A. stinkend werden PPB. [faulen]. Jot akara ez megl dvglyt es oly mely ez elue-zet velagnac w miatta teuni (VircC. 82). Az keepnek elevte az meg devglevt eeg meg tyztultatyk vala (DomC. 100). Aley-tatneek leuny megdevglevtnac nemely poklossággal (305). Meg degleek weer mya (KeszthC. 291). A sok temetetlen tes-tektül ott a mező szinte megdöglenék (Szal: Krón. 510). Az meg döglött levező egh. egy kelevényes embernek lehellet eléyt labúnkrol (Lép: PTük. I.321). Minden ez vilagi döglok idővel meg rossádnac es döglenek (II.159). Hamissággal megdöglött agya veleje (Pös: Gbot. 23). Óhajt az szegény nap, az kód es megdöglött keserűségében (Thaly: Adal. 173). **2)** [exspiro; ausatmen]. Mérges nyilat bocsát agyékában s ugyan ott megdöglük az ebek szájában (GyöngyD: Cnp. 601).

megdöglés: [putredo; fauhis, vermodernung]. Az dög halál szarmazik anagi eredetet vezen magának az egnac meg dögle-seből (KBécs. 1572. F).

Döglet: [putrefacio, lue inficio; faul machen, verpestet]. Juhoc és egyéb féle barnoc, nyávoc igen dögletetnece (Cis. E2). Illetlen rút usorákkal és hamis taládsággokkal dögletik az eget (Pázm: Préd. 615). Az ő hitec csak Africát dögletette (Pázm: Kal. 583). Továb ne döglettyék káromló szidalmokkal az egeket (662. SzD: MVir. 408). Sokan az monoteliták és iconomachusok eretnekségével kezdiék dögletni az ecclesiát (Pázm: Kal. 678).

még-döglet: 1) ~ Az dögös embert es eghet meg ne dögletessünk (Fél: Tan. 499). Kertühi fogom Londrát, hogy meg ne döglettyen, ha ugyan ilyen (Fal: NU. 264. SzD: MVir. 271). **2)** [morior; verenden]. Sok ezer tevéje, őszvérje megdög-levén marada útjában el (MontFrk. VII.36).

megdöglelés: [depravatio; das verpesten]. Az dög halál-nak külső eszköze lehet az egnac meg dögletetese (Fél: Tan. 495).

Dögletés: [pestis; seuche]. Felek, hogy meg laboritia dögletessel azon orszagnak főb részeit (KBártia. 1583. Cüij). Sokaknak halálat jelentí dögletésből főkeppen őszszel (KBártia. 1583. Cvi).

Döglet: pestilans MA. [pest]. Nem árt néked az éjjele döglet (MA: Bíbl. V.43). Sok ártalmas dögletet omlott ez világra (MA: Tan. Előb. 19).

Dögletetés: pestiferus MA. pestilens PPB. pestilentisch PPB. [verpestet, ansteckend]. Dögletes ember az Pál jól megérted, sok háboruságnak okának itéljed (RMK. IV.192). Ez az dögletés ferti (Fél: Bíbl. 223). Meg hamissították azokat az dögletes tudományokat, melyek ő időkben szarvut neveltek vala (Pázm: Kal. 90). Dögletes betegségek ragadóságát reánk ne kennyék (Pázm: Préd. 802). Nem hányom vetem szavait, hogy dögletes bűze ne terjedgyen (SzD: MVir. 186).

Dögletesség: pestilans MA. [seuche]. Mench meg dögletességtől, ky ne rekedigen maniegből (ThewrC. 167). Az napkelleti szél pedig mindenféle baromnak dögletességből halálát iedzi (Cis. E). Mikor a dögletés idő vagyon, igen haznos, tanasztatja a dögletességet (Frank: HasznK. 27). Az dögletesség örökös szállást láttatik egy fogadot országnunkban (Zvon: Post. 131). Őstökös csillag soha feletet, hogy valami soványságot avagy dögletességet nem süfött volna (Com: Jan. 10).

1. **Döglet:** pestilans MA. [pest]. Kiben menyí szöglet, benem amini döglet sebheti én színemet (Balassa: Ének. 3).

Dögletés: pestilans MA. [verpestet]. Dögletés idő vagyon (Frank: HasznK. 27). Pokolból dögletes tudomány (Vallást. b). Az időben a manikeusok dögletes eretneksége kiterjedet volt Afrikában (Hly: Szélet. IV.33).

Dögletesség: [pestilentia; pest, seuche]. Megh meretyk hymek poklaval awagy dögletesseeghewel (ÉrsC. 231).

2. **Döglet:** [hne inficio; verpesten]. O keserű merög, cizdagasagokne bösege, mire döglet ezne embőrköt (NádC. 310).

el-döglet: [depravo, hne inficio; verpesten]. Az förtelmess byness természetnek hayslaa oly ygen el döglette es el ragatta ez vylagot (ÉrdyC. 25). Meg keseretik, el dögletik az élő vizeket (Mel: Szám. 236).

még-döglet: corumpo, inficio, pestem induco MA. anstecken PPB. [verpesten, verderben]. Meg dögletek az eget (DebrC. 214). Az binnel meg dögletett test azt kináma mindenha, mi a leleknek art (BodC. 10). Az hitelenseget, ki meg dögleti mind az ekek keresztenséget (18). Ky nagy sok orzagoat meg dögletőt atkozot lytetésesewel (ÉrdyC. 31). De az sathan meg dögletet kylemb kylemb eretnőkségek vezedelmes twdomanyawal (85). Meel nagy bynben esenek az elssow zyleek, hogy mynd eghez emberi nemzötöt meg dögletek (91). Anya zent egyházak nagyob rezeet meg döglette (605). Igyekezky theged yzherleny es meg dögletnye (ÉrsC. 288). Hogy mind az egez corintombelyeknek sereget megh ne ruhessyenek es dwgletnek, zenth Pál ezfele oruosságokkal ellene tamada (Konj: SzPál. 115, 117). Senkit meg nem dögletünk (Sylv: ÚJT. II.47). Igen jára esiszár a bolond néjjevel, a ki megdögletett az eretnekséggel (RMK. V.176, 181, 202). Felesége Árrius mérgével megdögletett vala (202). A nap az előt elotti, a holtat meg dögleti, elrontia (Mel: Szám. 50). A kőket peniglen hamis tudomanyal el nem bítehet, azokat erkölctükbe es kilső etekked dögleti meg (Tel: Evang. I.295). A melly isten az éghet, azon isten dögleti meg ez földetis (Frank: HasznK. 45). Egy gonosz riühes szolgál megdögleti a többit, egyről-másról s megtelik az udvar vele (Fél: NU. 295).

mégdögletés: [depravatio; das verpesten]. Tfi felesigtek legetek az színek embere, titkon valo es megdögletés nélkül valo enghedelmes (Sylv: ÚJT. II.121). Az égne megdögletése is ilyenkor jelenik meg (Tel: Evang. II.215).

Dögös: pestilans C. pestifer MA. [verpestet]. Dögös-ido: *adspiratio coeli pestilens PPB. Az eredet zereut valo bin igen dögös es utalatos (DebrC. 96). Vala nykoron természet zereut valo celtetew allatoknak parancholt, nyinth tyznék, vyznék, dögös eglnék, syrtalan földnek, vadaknak, akarattyara haytotta ewket (ÉrdyC. 570b). Dögös kórsigomban fekvén senki meg nem láta engemet köztetek (RMK. II.148). Jó vize nincsen, dögös föld vagyon (V.131). Igen jó belső dögös dagadás ellen (Mel: Herb. 89). Ha soc pfrűczök vagyon, dögös es halás őszzendőt jegyez (Cis. 62). Senyuet, holt testtől az város dögös vala (Cseng: Jer. E2). Meg eméztő, dögös betegség (Kár: Bíbl. I.114). Az dögös embert es eghet el kel tanasztatni (Fél: Tan. 199). Az dögös nednességből sok fele betegség lezön (Frank: HasznK. 32). (Az tyk zón minden dögös belső has faias ellen io (BeytheA: FivK. 54b). Angelica: angyal tyu, letelei hozza zabasak es az környekők roabos. Dögős időben ha eszöd gyakran az gyökereit anagy rola izol, igón haznal (BeytheA: FivK. 117b). Dögös fekélyo a bűmek (Ker: Préd. 61). Dögös értelmért az akori tanítóktól a szent írásokból sürgtetvén, ravasz esellengésekkel élt (GKat: Titk. 11). Ragadó dögös mirigy (Com: Jan. 59). A papais a feljebb el mult sok száz eszendők alatt élt eretnekeknek dögös tudományát szivta ki már vegtőremegh avult-kaponyajokból (VárM: Ször. 139). Uram! már megelégettem, ne beszély többet a hit dolgáru; bűdős, dögös lehelleted, féltom az igazságot s az evangéliumot (Fél: NE. 76). Dögös egő föld (Fél: Jegyz. 933).

Dögösít: interficio Némtil. 283. [verderben].

még-dögösít: [hne inficio; verpesten]. Megdögösíttek: te interficio (NémGl. 140). A kigyónac természeti szerént meg dögösíti mind az egész eghet (Misoc: Progn. 23).

[Dögösöd-ik]

még-dögösödik: [hne inficio; verpesten werden]. A gonosz példaktól megdögösödik (SzD: MVir. 343).

Dögösség: [pestilentia]. NémGl. 182. Megvér lüdeséggel es nagy dögösséggel (RMK. II.208). Igen feltem kdet ott a dögösségbe (LevT. II.32). A ragadó dögös mirigy az ő dögösséggel (contagione sua) nagy népeket el-pusztét (Com: Jan. 59).

[Dögösül]

még-dögösül: pereco; zu grunde gehen. Meg ne degeseljenek: ne inficiatur NémGl. 141. Leked meg-dögösül s meghal (Nán: Szift. 200).

DÖGÖNYEG [dögenyee Com: Jan. 149. dögenyee Bor. Ének. 131]. dolon MA. dolch in einem stab PPB. Dögönyeg, handsár: dolon Major: Szót. 201. A szegeny rabokat verie dögönyeg fákkal (Börn: Ének. 131). Lánesákkal, dáblóákkal, dögönyekek, lutz fákkal által vervén (Com: Jan. 149).

DÖGÖNYÖZ: verbero, fustigo; prügeln. Noha fustélyokkal dögönyöz, halatzással türfü (Prág: Serk. 805).

még-dögönyöz: [nullo, verberibus caedo; abprügeln]. Veszszonek el az ördögök minden kinzó szerszámokkal, mert megdögönyözhetik valamikor azt a szabadon futkározó, lezozog új ezimborát (Fél: NE. 63).

DÖJT [döjt JordC. 542. Pest: Fab. 51b. döte Helt: Mes. 118. döftöte Helt: Mes. 179. döjtet Zvon: PázmI. 303. küft Matkó: BCsák. 352]. deturbo, defundo MA. hinalstürzen, hinalschütten PPB. Ottan rügni kezdte a lő es a sírba döte a szamárt (Helt: Mes. 118. Güres: Máty. 18). A harag bűnökre es veszedelmekre döjt a szíves embereket (Pázm: Préd. 801). Haragjának tüze rügne döjté (MA: Bíbl. V.37). Diptomg ő or somum sum in triptomg constanter retinent, ut: döjtöm devoldo, deturbo (Conq4ramm. 121).

el-döjt: profundo, deturbo MA. [umstürzen, umwerfen]. Beel ada Danielus hatalmaba, ki el döjt őtet es ő templomat

(BécsiC. 175). A galamb arolocae zekeket eldöjté (MünchC. 32). Az vyz az hazath el nem deythety (JordC. 542). Ha a variu erőnel el döjtötte volna a vedret, etzersmünd kiöttlett volna a víz (Helt: Mes. 179). Soc helyen árvicez az keuekotis es meg az asztalokat is eldöjtie es el hordgyac az Duna es az Morua mellékebe (Born·Préd. 457). A keresztyén ecclesiát a pokolnac kapuja el nem döjthette (Pös: Igazs. II.366).

eldöjtés: profusio, eversio, deturbatio MA. [das umstürzen].

föl-döjt: resupino C. everso MA. [umwerfen]. Föl-döjtüm, hanyattá fordítom: resupino PPBl. A mi megváltónk Hierusalemnek templomában bémennén, a galambárulóknak aszta-
lokot feldöjté (RMK. V.232. Hofgr. 72). Az aszta-
lokot feldöjté (Tarn: JöÉl. 91).

földöjtés: deturbatio, eversio MA. [das umwerfen].

ki-döjt: [everso; anstürzen]. Zelek fwvan es az hazat ky deythwen, es len felette nag hwnely romlása (JordC. 374). Fundamentomából döjté-ki (Markó: BCsák. 352). Ki-döjtük fejéből sisakját (Hall: HHist. III.213). Szívét, bélit ott döjtse-ki (Trinmt. 7).

lő-döjt: defundo, deturbo, demolior MA. [niederwerfen, niederstürzen]. Le döjtüm, a földhöz verem, le-teritem: prosterno PPBl. Miklos szömbé öklele vele és le dötte ar Ikaczo-
t a loról (Helt: Krón. 7). Hozzá kapuán le dötte a szegény kost és meg foyta is meg éné (Helt: Mes. 353). Ezeket a gyermeki alakoskodásokat oly püposon mustrálhattya Vitteberga, mintha le-döjt-hetné véleke a Roma falait (Pázm: LnthV. 8). Az lovat jól meg-kötözvén le-döjtse (Cseh: OrvK. 40). Le-döjtött bástyá (Markó: BCsák. 412). Sok dulakodás esik köztök, míg a farkas le-döjteni, a borjú pedig magát szájából ki-menteni igyekszik (Misk: VKert. 185).

lődjötés: [deturbatio; das niederwerfen]. Az erek, melyek az élő-fák alatt vadnak, gyűkerestől való le-döjtéseket okozzák (Teleki: FLéI. 45).

Döjtet: [prosterno; stürzen]. Ő innár mind földet, mennyet reaiok döjtet (Zvon: PázmP. 303).

lő-döjtet: [deturbo; niederwerfen]. A hegyen-való fűkat nagyobb szelek ingattyák és gyakran le-döjtetik (Pázm: Préd. 88).

mög-döjtet: [prosterno; umstürzen]. Meg dilytéc ötet miut egy el hailot falt és meg döjtetet gyepőt (Kár: Bibl. I.564).

[Döjtöget]

lő-döjtöget: [demolior; niederstürzen]. Azokat a fundamentumokat, melyeken ez mesterséges hazugság fundáltatik, mi is ledöjtögettük (Pös: Igazs. II.410).

DÖL, DÜL: rue, labor MA. [fallen, sinken]. Haylasából eszében vészi a fának, mely felé dölendő (Lép: PTük. I.316). Egy nagy iegenye dült fát nem meszi láta (Zrínyi: ASyr. 1). Az dült fáru mostan így kezdé el versé (Zrínyi. II.100). Szó-
lájára dült és elszenderede (Fal: TÉ. 697). Egy szép pásirta oldalaslag dültüm (Kónyi: HRom. 189). Egy terepély fának törzsükéhez dült (SzD: MVir. 79).

[Szólások]. Döllyön dugába minden rosz mesterkedése (SzD: MVir. 487). Hagyj békét neki, hanem oztán egyszersmind nyakában dölj (ZrínyiT. 272). Királyi mulatság eszem izsom után könnyökére dölni (Fal: Vers. 864. SzD: MVir. 111). Ha a lator farkas ream talál, vgyan szömbé megyec vele es vgy öklelem az én szép magas szaruammal, hogy mind-gyárást tona se gre döl (Helt: Mes. 268).

be-döl: [corruo, collabor; einstürzen, einfallen]. Ha azt akard, hogy be ne döljön az oldala az fának, támaszt vess belől neki, de minden tavasszal meg köll az ágat mesni [így] (Radv: Csal. III.50). Bé-diült a vízbe (Gvad: Pösty. 29). Be-dölt artája (SzD: MVir. 437).

el-döl: 1) delabor, corruo MA. umfallen PPB. Mulato haza leg-azonnal eldöle (DobrC. 224). Hamar el döl annak haza (ErdyC. 82). Mikoron el érsz, tásítsad orroddal az oldalamat és el dölly, mint ha erőtlenségnee miatta nem birhatnál velem (Helt: Mes. 315). Midőn elő igyeköznéc menni, nem teheté, hanem eldöle (364). Ne niargulliatok hat ti a ciganak louan, a szerencze kereken az törtenet szekerebe, mert el dölök (Mel: SzJán. 7). Az választottak ecclesiája le nem omol; de az láthatu ecclesia el-dölhet és elis fogyhat (Pázm: Kal. 342). Te felségod nélkül kitsínségem el-döl, tántorog s veszekedik (Ben: Ritm. 6). 2) [profundor; verschüttet werden]. El devle az etek-nek ev leue (MargL. 52).

eldölés: prolapsio C. umwertung PPB. [umstürzung]. Az halál miatt el dölés után kellene az fel-támadásnak lenni (Pázm: Kal. 417).

[elő-dül]

elődülés: prolapsio PPBl.

félre-döl: [collabor; umfallen]. Hajlok, félre-dölök, alá felé függök: vergo PPBl. Uram már nem birván magát, fére dölé, kit-is nagy hamar három vivát-kiáltással a pad-alá temetének, s belé botsátván a Morpheust, kedvére hortyogtatták (Fal: NA 121).

föl-döl. Arczal feldölt: resupinus C.

ki-döl: excedo, elabo MA. anfallen PPB. [umfallen]. El-sorvadott, töből ki döl vén fa: arbor afflicta tenio PPBl. Az varasnak kew faly ky dewnek (JordC. 295). Gymelcznel kyl valo meddő ffaak, kethzer holtak, töweeből ky dewitek (881). A gazdam melet a szomszédnac ki döl a pintzenec az egyie fala (Helt: Mes. 318). Az kew fal az iel fundamentomabol ky dwle (LevT. I.264). Veres, nagy szemei ugyan kidültenek, szája tajtéket vér mint vizi istennek (Zrínyi. I.32). Leoreos kádak, de egyknek kw dölty az feneke (Radv: Csal. II.65). Fortuna sze-
kerén okosan illj, úgy forgasd tengelyét, hogy ki ne dülj (Fal: Vers. 882). Ki dült a hurkája a második tsapásra (Kónyi: HRom. 183).

[Szólások]. Hogy tellyességgel ki ne düllyön belöle (alája ne fekügyék), alább hadja és meg nyug-zik edgy kevéssé: ne penitus succumbat, remittit ac quiescit parumper (Com: Jan. 244).

kidölés: prolapsio, delapsio MA. [das herausfallen].

lő-döl: procido, decido, delabor, corruo MA. niederfallen, umfallen PPB. [einstürzen]. Ledölt prolapsus C. Le dölit szölő-t: vitis constrata, prostrata MA. Le-borúlok, le-dölök: procido PPBl. Meg szackada a hid es le dölle (Helt: Krón. 2). Te vtán-nam iöy nagy sebességgel, de a fél vton le dölly és vgy tettesd, mint ha az eszteuerségnee miatta elnem mehetnél vtánnan (Helt: Mes. 313). A komender a fel vton le dölle mint ha eszte-
uerségnee miatta touább nem mehetne (uo.). Az egyic társ el futamée, a másic kedig látván, hogy el nem szálladbatna, le dölle a földre és hólttá teué magát (Helt: Mes. 411). Állandó és az ördög erejével le nem dölendő épület az ecclesia (Pázm: Kal. 532). A mi szabad akaratunk olyan, mint az mely ember hosszu betegségben ugy el-sülett, el-szakaszkodott, hogy nola magán le-dölhet, de sem fel nem kelhet, sem nem járhat (760). Tovább nem tarthattya kibon innár magát, le dült és dülvé is még vágia az lábát (Zrínyi. II.77). Mint ledült fa, kin valaha madarak fészket raktak (Thaly: Adal. I.1).

neki-döl: [avide arripio; berfallen]. Nagy molón neki düle a játéknak (Fal: NU. 292). Vessük szemünket a bákára; fel-fogák azt az háborgó vizek, neki düllének a nagy forgó szelek, hányák, veték (Moln: JÉpül. 94).

Döldögél: [vacillo, labor; wackeln, wanken]. Döldögél, hayla-
doz az mi hitűnc (MA: Tan. 1302).

Döled, dölled, döllyed, düled, dülled, düllyed: protubero MA. [hervorstehen]. Döllyedt szemek: oculi eminati PPB. Gyomrok döllyeteig töltöznek (GKat: Váls. L1078).

el-dölled: [promineo; hervorstehen]. Két szeme el döllet [Illyef: Jephth. 27].

föl-dölled: [protubero; herausschwellen]. [P]upos, fel döllyet hátú teve (Com: Jan. 42).

ki-dölled: extumeo, protubero MA. [hervorstehen, hervorragen, herausschwellen]. Elő-utok, ki-döllyedek: procurre; ki-felé döllyedt kősziklák: saxa *procurrentia; ki-döllyedt-szárú: valgus PPB. Az eszner vgy ruga homlokba a farkast, hogy mind a két szőme ki döllyede (Helt: Mes. 229). Bizony igen meg szackadozott a subád, igen ki döllyedett a két szőmod (257). A hegyes fejűoc és ki-döllyet nagy homlokúat a bolond bagymázra hajlandoc (Com: Jan. 53). Nagy hegyesenn ki döllyett, görbe hátú hazugságid (Bal: CsIsk. 385). Ki-döllyet nagy homlokkuak (Com: Jan. 53). A ki döllyet holt tetem még sem akarna meg-fordulni (Cseh: OrvK. 33). Ki-döllyett szemnek természet szerént használ (KeesK: ÖtvM. 278). Ha felettéb bőves tagaidban véred, im ilyen jelekből könnyen meg-isméred: orczád hogyha veres, ki-döllyedt két szemed, ezek-is puffadtak s meg-nehezült tested (Felv: SchSal. 28).

Döledék: [ruina]. El-hadták még a vadak-is az átkozott helyet s tsak a kigyókra és skorpiókra maradt a falak döledéke (Meln: JEPül. 250). Régi királyain mulatságos épületének szomorú döledékei (SzD: MVir. 80).

Döledöz: [vacillo; wackeln]. Miker a sokaság lába-alatt a föld tétova dölödözne, nagy sirással és jajgatással könyörgöttek istennek (Pázm: Préd. 1205). Dölödöztek a le verettetett fák (Halt: Tel. 318. Land: ÚjSegít. 1.61). Ebéd felett a fák is kezdenek tántorlói, mi is döledözékn (Mik: TüRL. 50). Szín búrsony bérl hintódlat, magad vont aranyban döledözel (Bal: NU. 290).

Döléköny: [caducus; hinfallig]. Az igasságnak oltalma sokkal felfyl haladgia a ti hamisságtoknak dölékény gyamolga, tását (Bal: CsIsk. 166).

Dölöngöz, dölöngöz: [vacillo; wackeln]. Dölöngözni kezd a hajó (Halt: HHist. III.67). A pápának és az ő országának dölöngöz, miszéd papoknak sigó igek által meg szenteltetett edgyetmásoknak meg szentelése csak bővölés, bájlás (VárM: Szöv. 245).

lő-dölöngöz: [prolabor; niederfallen]. Es sokan feltekben az földre le dölöngöztenek vala (Forró: Curt. 463).

Dölös: prolapsio; das fallen PPB. És már dölöshez, készül eséshez, gyökerei felfordulni készek azonnal (Thaly: Adal. I.1).

Dölöszt: [protuberare facio; schwellen lassen]. Nehezes aszszonyoknak akarnak láttatni, azonban párákkal döllyezteték ki hasokat (PP: PaxA. 563).

Dölös: 1) [ruens, labans; hinfallend]. Dölös-félben álló: prociudus PPB. Iharadik úttya a világnak tövissé, köves és igen dölös (Pázm: Préd. 90). Dölös félben ál az fal (MA: Bibl. V.29). Dölös félben álló sővényedhez támaszkodom (Czegl: MM. 203). Dölös-félben vagyon a régi palota (RákF: Lev. 1.386). Lyukatsos bástyájok dölös-félben vagynak (Kőnyi: HRom. 3). 2) [confinium, collinutium; anwand]. Az molly uthely mellet a szántó-földek döllei vannak, az határ (BékHajd. II.253).

Dölög: [vacillo; wackeln]. Kezd vére csueregni, hol ide hol tova jobban tintorogui, már erre már arra dölögve forogni (GyöngyD: Cup. 606).

Dölögél: [vacillo; wackeln]. Szorgalmatossággal és tördes-sel igyekoznekis lamogatni az ő dölögélis szekeket (EszT: IgAny. 451).

Dölög: ∞ Kezdet az Romanus kapuja le felé hajolni és dölögni (Konst. 11). Habok dölögnek habokra (SzD: MVir. 196).

Dölögöz: [vacillo; wackeln]. Hazugságokkal támogatott dölögöz és porló tudomány (SzD: MVir. 227).

ki-dölögöz: [collabor; niederstürzen]. Útokban is sokan csak kidlöngözven az utbul, halva, mezitelen, tetmetlen hagyattak (Szal: Krón. 628).

lő-dölögöz: ∞ Az épületnek oszlopi le kezdenek dölögözni (SermFun. 11).

Dölt: [turbo, dejicio; stürzen]. Egy magas tornyot ők reájok döltnék (Huszt: Aen. 10). Egy szovaddal is hanyat döllet el-lenségidet (Land: ÚjSegít. 1.391). Kartsu derekon vala vál fel dölve, közepe kevésbé volt test felé dölve (Gvad: FNót. 44).

el-dölt: [subverto; niederwerfen]. És ti barattokat el döl tenetek inelkettek (DöbrC. 522).

ki-dölt: [eurn effundo; umwerfen]. Ki döltec a királyné aszszonyokat mind leányostol (a szekerből) (Helt: Krón. 69b).

lő-dölt: [subverto; niederwerfen]. A gyengo szízet addig hánnya veti, le dölti végtére és meg-fertőzti (GyöngyD: Cup. 621). Mindent az halál ledölt (Thaly: VÉ. II.28).

DÖNT: [dejicio; stürzen]. Próbakkal tudgyuk azt is, hogy mikor valamely erőseget meg-szorítván az ellenség már bástyát dönti s falait hágja, minden bizonyly meg veszi (Fal: NE. 70). Döntöltem falait, megvettem várait ellenségnek (Fal: Vers. 885).

föl-dönt: [subverto; umstossen]. Fel döntötte a szérdékes fazekek (SzD: VMir. 163).

lő-dönt: [subverto; umstürzen]. Le döntötték már gyarló árbotz szálókat (Fal: TÉ. 655).

DÖLLE (*dulles* Sib: VigK. IIj): [fastus, arrogantia; hochmut, übermut]. Nagy döllyewel hentelenkődyk, ky zarmazyk kewelseeghnek twaydonsagabol (ÉrdyC. 208). Az kyal az ew haragos kegyetlen döllyeyoeben tyz anne zernyweegdt kezdte tenny (299).

Döllyés: [elatus, arrogans; hochmütig]. Kőnélyek es döllyesek (Helt: VigK. 57). Nem gondol az urakne fenytésekel sem a döllyeseknek haragiaual (Sib: VigK. IIj).

Döllyesség: [arrogantia, fastidium; hochmut]. Igaz az isten; mind a kegyetlenséget, mind a döllyességet meg vtállyá (Helt: Mes. 41).

DÖLYFÖS: sciolus, elatus MA. [hochmütig]. Az kazdag dölwes, ki eg czeppenit vizet nem nyerhet vala (BodC. 12). Azt halwan az dölös feyedelem ottan megh haraghlweek (ÉrdyC. 330). Ne larsalkodgyuac egybe a nagy dölwesekel és döllyfössekel (Helt: Mes. 202). Isten a döllyfösseket és kegyetleneket megrontotta és el vesztötte (225). Nagy döllyfössen visal-kottoc (Mon: Apol. 286). Az mi döllyfös és fen hejazó természetűeknek dagályossága (Pázm: Kal. 4). Fel-fuvalkodot döllyfös jesuita (Czegl: Japh. 83). Csak ugy döllyfösnek a sz. Péter szekivel és pásztori szemellyével mint anaz döllyfös phariseusok (VárM: Szöv. 93). A pokolnak döllyfös kapui hatalmukba nem ejtik (SzD: MVir. 36).

Döllyfösköd-ik: [superbio; sich hochmütig benehmen]. Üdvösségre szükséges irtatlanság nélkül szökölködven kevélyen döllyfösködtek (Csúzi: Tromb. 75). Minnyájan fel-fuvalkodot kevélyességgel döllyfösködtek (Csúzi: Sip. 257).

Döllyfösség: superbia, arrogantia, elatio MA [hochmut, übermut]. Meg-waltuak ez vlyaghy pompaságot és kazdagyságot döllyfösséggel (ÉrdyC. 618). Harag, mersegeség, döllyfösség, bosz-

szonkodas esigaz beunfinc (Born: Préd. 618b). Houmét származnae az viszsa vonyasoe? Az dölösségből, kevélségből (MA: Scult. 55).

DÖNG: significat sonum, qualis est vacui dolii percussio, vel similis ei sonum Otr: OrigHung. II.45. [hohl klingen].

[**DÖRDÍT,** derghees JordC. 432. dörget Gvad: RP. 391].

még-dördít: [intono; ertönen lassen, donnern]. Es az wr még dördíti felöttee a mennyet (Helt: Bibl. II.114). Megdördítik Jevőt awagy inkább ő magát Erdélyt Jenőért (ErdTörtAd. II.129).

DÖRDÜL: intono MA. ertönen PPB. Czac meny dör-düllyönis, rőytec helt keanunc (Born: Préd. 618). Az urnac dördölő szava (MA: Bibl. V.14). Minemű mendörgéssel dör-düllyön az Moses mi ellenfinc (MA: Scult. 919). Ama rettenetes sententia ő reájok dördüllyön (Illy: Préd. I.8).

még-dördül: intono MA. ertönen, donnern, toben PPB. Meg-dördülve ői rémitem: atono PPB. Az ur szava megzendől, az vizeken megdördöl (MA: Bibl. V.14.) Mihelt az ég megzendül awagy megdördül (Tyuk: Józ. 477). Meg dördülnek a terbes felhők között a haragos egek (SzD: MVir. 95).

megdördülés: intonatio MA. [das ertönen].

Dördülés: [tonitru; das donnern]. A villamást nag dördüléssel ki boczatod (Mel: Jób. 94). Meny ítő kőnc dördülése (MA: Scult. 283). A felybők rettenetes dördüléseket tésznek (Drég: Spec. 63).

Dördületlen. Elig hiszem, hogy dördületlen menny nem ítne a hátokonn a gallért (Bal: CsIsk. 319).

DÖRÖG: tono, intono, protono, retono, tonesco, reboo C. murmuro MA. [tönen, donnern, brummen]. Főlytül dörögök: super-intono; környül dörögök: circumtono C. Dörög sip: ntrculus PPB. A farkas wyzontag kemenyen dewrewg wala (Pesti: Fab. 10). Késértő mérgében előbb-előbb hörög, miként az fellegeben az menny igen dörög (RMK. II.43). Az meni igen dörög (Istv: Volt. 16). Nem kel semmi kednenec, czac dörög es feddözie magában (Szeg: Theoph. 23). Mit dörgez mint az malom (Deesi: Adag. 187). Nem hogy nem futna-el az eg, mely csak dörög, de meghasad szomra, ama nagy erős rög (Czegl: Dág. II.53). Dörög ő magában s a fejét logettya, azonban az hálót tűzi s foldozgattya (Gyöngy: Char. 198).

[Közmondások]. Nem mindenkor esik le a menkő, mikor az ég dörög (Thaly: Adal. I.82).

ménny-dörög: tono MA. donnern PPB. Meny dörzeni és villamlani kezd (MA: Scult. 282). Ha ebben az hólnapban gyakran mennydörög, sovány esztendő következik (Lipp: Cal. 26). Menydörög, villámlik (Tarn: Jóak. 121). Hogy ők-is mennydörög-jenek a gonoszak főleiben (Laud: ÚjSegíts. II.210).

ménnydörgés: tonitru, tonitruum, tonitrus MA. donner PPB. Az mendörgésön veletyők awagy ertethyők mind az ot gőleközteknek egimastol elulását (VirgC. 16). Az harmad mendörgesen ieczetetik Cristus kenyanak iegynek meg mutatasa (120). Az felsew zékéből meny dörghceek es villamasok zarmaznae (JordC. 892). Kezde nagy meendörghees hallathny (ErdyC. 338). Menydörgéskor szömedet be tapazd és füleidet, mert megvakit (Cis. H3). Hetfőn kemeny veszet, menydörgest es villamast vary (Kal. 1582. Güijj). Miképpen szoktak a chartzon kiáltani, úgy szöll nekik; ezt a szózatot rettenetes menydörgésnek nevezi a szt. irás (Pázm: Préd. 17). Menydörgeskor minden érzekenséginak az félelemnecc miatta elámulnae (MA: Tan. 200). A selyem bogarak az menydörgest nem halhattya (Mad: Evang. 626). Az elmúlt éjjel villámások s menydörgések voltak (MonIrók. XV.122).

ménnydörgő: 1) [tonans; donnernd]. Ielőnte nagj men-dörgő zoual (DebrC. 106). 2) [tonitru, fulmen, fulgur; donner,

blitz]. Orozlannal feenebbek, sőtli meeg az mendörgőnel eos rettenetesebbec (NagyszC. 68). Menydörgők kezdeenek hallat tathny (JordC. 52). Latom vala az satlant nykeppen az meny dörghőt az egből le esnyo (560). Oli nagj vellamok, mendörgők lőnek (DebrC. 189). Az mendörgő meg úte es meg halt (568). A meñtes villamas es meñdörgőc meg egetec az ő cőry (TelC. 85). Neuze mendewrgewnek fyaynak (Pesti: NTest. 74). Zozat iewe mennyorzagból mondwan: Megys wylagositlak. A sereg azert a ky hallya wala, azt mongya wala, hogy mendewrgew lewt volna (215). Nevezé őket mennydörgőnecc fiainae (Helt: ÚT. J.6). Sok országok tőlők rettentek vala, mint egy mendörgőtől ők félnek vala (RMK. III.207). Dárius népével őszveérének, nagy meñdörgőképen megtűközének (IV.95).

Dörgés: tonitrus C. crepitus MA. donner, das krachen PPB. Az menyey derghees napkeleten tamad (JordC. 432). The dergesednek zozatya vagyon kerekseegbe (KeszthC. 194). Ked esős, az melegob helyeken dörgessel es felhő zugassal (KBártia. 1583. Dii. Zvon: Post. I.384).

Dörget: [tonare facio; donnern lassen]. Ágyukkal ellene dörgetett (Gvad: RP. 391).

Dörgő: 1) [tonitru; donnernd]. Változik az idő néha dörgő és pászás esőre (KLőse. 1671. B6). Dörgő és zapor eső (KLőse. 1674. 31). 2) [durus; hart]. Az anyanyelvünk igen kemény és dörgő (Orczy: KöltH. 11).

Dörgölőd-ik: murmuro C. increpito MA. [brummen, murren]. Mykoron zenth Peter Jerusalembé mēnth, dörgwőlődnék wala ő ellene (Komj: SzPál. 21). A magyaroc keresztýenség ellen kezdőnecc dörögelődni (Helt: Krón. 38). Igyen döröölődik, feddődik ő magában (Ilosv: Toldi 8). Azon döröölődünk, hogy sokáig balasztya isten a gonoszok rontását (Pázm: Préd. 29). Akar mint döröölődgyék, éllyen minden az ő idejebéli időnecc javával (Prág: Serk. 12). Ne döröölődgyél, ha halogattya isten a gonoszok rontását (SzD: MVir. 84).

Döröölődés: murmur, murmuratio MA. geräusch, gemurmel PPB.

DÖRMÖL: [murmoro; murmeln]. Mint dörmölt, ásitott, mint húzta derekát (Orczy: KöltSz. 162).

Dörmöld-ik: [fremo, murmoro; brummen, murren]. Bel-larminus cardinál dörmöldőve enléti (Pós: Igazs. I.555). Azon dörmöldődik Kalauz ellenünk (II.513). Zenebonáskodó és az isten titka ellen dörmöldő ember okoskodás (DEmb: GE. 19).

DÖRE: insipiens, stultus MA. uärrisch PPB. [dumm].

Döreség: [insania, stoliditas; albernheit, tollheit]. Döreség volna vaktában fegyverfogásra elszánni magát (SzD: MVir. 396).

DÖRGÉCSE: [acerina cernua; kaulbarsch]. Gobio piscis est parvus pisciculus, forma rotunda, squamis parvis argenteo similibus, hic ubi aquas arenosas lapillis in nutrimentum habet, accomodatiorem utique cibum prebet. Is apud nos est qui vulgo dicitur dergeze, ut videtur; vel fortassis sipher. Secundum Isidorum dicitur perca, de qua infra . . . Est piscis quidam in fluvio habens acres squamas et pinnulas, scilicet nomine dergeze, vel siger vel perca . . . Dor[g]lice alias thok in zerge cepte (Szilády: Pelbárt élete 67). Sűgér a vagy dörgeze nevű tűskés szárnnyu halacska (Land: ÚjSegíts. II.831).

DÖRGÖL: contero, detero MA. [reiben]. Az szemét dör-geli (Kár: Bibl. I.665). A test lyukacsos mosó kővel döröölített (Com: Jan. 114). A ki az álmos betegségtől mélyen aluszik, annak törött mustár maggal dörööllyék a tenyerét, föl-sörkenik (Lipp: PKert. II.117).

el-dörögöl: [attero; zerreiben]. Az ujjadon vedd fel az levél képiró aranyat, dörögöl el az ujjaddal az csészében (Kecs: ÖtvM. 306).

lő-dörögöl. Meg-ítom, tisztítom, le-dörögölöm: repumico PPB.

még-dörgöl: [defrico; abreiben]. A kristály üvegek és ücszkök tövises geszteye butkóval megdörgöltetvén, pohár székből le rakattatnac (Com: Jan. 111).

Dörgölés: attritus, contusio MA. anreibung, zerstoßung PPB. Dörgölésec, vakarásoc, melegítő orvosságoc nem veszik el a fájdalmat, hanem enyhítie (Com: Jan. 173. 215).

Dörgölőd-ik: [se terere; sich reihen]. A ló ha a heruys fölül talál dörgölődni, minden bőri felborsózik (Misk: VKert. 676)

DÖRÖCKÖL (deretzel Helt: Mes. 73. doretzel Helt: Háló. 10. dorroeskol Radv: Csal. II.396. doroskol TörtT. XVIII. 239. doretzel PPB. Durczukol Nyr. XIV.459): **1)** [subigo; walkeu]. Öszve-verem, mint a nemezt diürtezkölöm: pilo PPB. **2)** [plagis irrigo; prügeln]. Rutsagos bűnekben mind addig dörtezkeli őket méglen el veszi őket (Helt: Háló. 10). A házi nép tasszi, hagyigál, és nem veszszéuel, hanem páltzuál deretzel (Helt: Mes. 73).

még-döröcköl: **1)** [subigo; walken]. Ha az szürt az rá-máról levezszi, megdöröckölük (TörtT. XVIII.239). **2)** [plagis irrigo; durchprügeln]. Mince vtánna iól meg deretzköltée volna (a számarat), el vonnác ötet az istálóba (Helt: Mes. 47). Látván ott az ablac alat a farkast, kiáltani kezdénc és szekerézéssel hagyigáli fogánac és páltzácal a farkast iól megderetzkölhi és czac ali szálladhat el (102).

Döröckölő: **1)** [terrens; reibend]. Vagyon 37 dörreosköl kalán, ágyúhoz való (Radv: Csal. II.396). **2)** [fullo; walker]. Megalánac a felső tónak árákín mellet, mely a deretzkölő szántó földhac vta mellet vagyon: quac est in via agri fullonis (Helt: Bibl. II.343b). **3)** [fullonica; walke]. Elfoglalván az malmot, tanáltunk benne egy szukmány diürtezkölit is (Nyr. XIV.459).

DÖRÖKÖL: [caussitudo inuero; brummend hineinpropfen?]. A miséző papok a kösségnek szájköbün döröklük a kenyeret (VárM: Szöv. 47).

DÖSÖL: percolo MA. [zechen]. Együtt-dözsöl: graeco, compoto MA. Igen dobzódom, döszölök: perbacchor PPB. Eyfelig döszölt volna (Born: Préd. 460. 399). Ezne, iznac, döszölne (Born: Evang. III.4). A gazdag minden-nap frissen öltözött, vígan döszölt és lakozott (Pázm: Préd. 31). Dösöl és zabálódik (MA: SB. 18). Éjfel nappal csak döszölés (Poenit. 26). A gonosz társaság kaczer bordelyokkal, a lívalkodás is a döszölő torokkal távozzanak (GyöngyD: Cup. 651). Dösölök, iszálkok (Kisv: Adag. 62). A lí a döszölő és haszlúzláló nyalakodókkal társalkodik. rosza szokik (SzD: MVir. 51)

föl-dösöl: ligurio MA. MedLat. 345 [abligurio, disperdo; verprassen, verschwenden]. Atyai keresményét tisztátalan személyekkel föl-dösölé a fesselt itü (Pázm: Préd. 424). Mindene- ket felzabálnac és azt vélic, hogy czac arra ternett, hogy őc földösölne (MA: Scult. 310). Ő mindene- ket feldösölt, elpazarolt (728). Mindenap jól lakást fűnce és mindent földösölne (797). Nagy munkával kell keresnie, az mit az nagy vrak föl döszölnek (MA: SB. 114). Ha az vármegyének valami kis jövedelme esik, nem köll azt föl döszölhi (Kecsk: Tört. II.491).

földösölés: [dispersio; das verprassen]. Megtelvén esztendöllel, heveréssel, örökségének földösölésével se jeles hirt, se derék hasznót nem hagyván maga után, in glorie fogja végezni életét (Fal: NU. 272).

Dösölés: [computatio; das zechen]. Az ő döszöléseket déltől fogva mind éyfélkorig elnyutnac (MA: Tan. 1271. Alv: Post. I.243). Teli toroc ivással, döszöléssel önnön magát meg-tölti (Com: Jan. 181. GKat: Titk. 1117). Az hoszszu időiglen való döszölés által otrombák és bufák lesznek (Dibón: Rézsögs. 86). A vásárnapok nem vendégségre, döszölésre szenteltettec (EgyhKendt. 157).

[Közmondások]. Urak döszölése parasztnak nagy bűja (Kisv: Adag. 194).

DRABANT, DARABANT (garaban RMNy. II.97. garabont Mel: Sám. 411. grabont Mel: Sám. 465): stipator, satelles MA. trabant PPB. Sereg drabant: satellitium MA. Darabantok, gyalog husok: circumpedes; darabant, poroszló: accensus; test őrző drabant, udvari katona: satelles PPB. Eleg ióságok vagon, eleg garaban vagon benne. Az garabont few few. Komarom fewle kewtlek garabontert és husarert (RMNy. II.97). Don Gispár háromszáz spanyollal vala, háromszáz cseli drabant, némöt csak száz vala vélok, háromszáz magyar drabant vala (RMK. III.78). Gyiijtsd bé az zsidókat és te papjaidat, övödöl-száz hannis profétáidat, Jézabel drabantit (V.118). Azonnal választi egyik fő szolgáját és melléje adá ötven drabantját (128). A szolgáló népnek és drabantnak posztót köldél vót (MonIrk. III.182). Jüüön alá az szen az égből es egyen meg mind teged-s mind até ötven garabantitad (Mel: Sám. 366). Az lozag huszárok és gyalog drabantok (411). Az ezer kapu álló őrző grabontokat el viuc a babyloniay kiraly rabsagra (468). Az Pilátus darabantitól, katonáitól eltaglatolt, verettetött (MA: Scult. 607). Darabantoc avagy ör álló strásac (Com: Jan. 141). Nincsen Ignatiushnak anyi drabantya, a ki ebből a veremből tégedet ki-buzhasson (Matkó: BCsák. 230). Darabantit háza elejébe rendelte (Ily: Préd. 170). Az bírák, kerülő, drabant és lovas szabados senmi adót nem ad (Gér: KárCs. IV.290). Persiai és aegyptombéli drabantokat tartott (Balog: Corn. 39).

Drabantság: **1)** [satellites; trabanten]. Boros az Duna mellékét járja el, az drabantság, kalarasság arra lakott, az vajda boérok akaratjából mindene- ket felprédáljon (RákGy: Lev. 194). Ezen Zecezi Máté volt a számos újár praesidiumhoz akkori időben feygyverekkel szolgáló, háromszáz számból álló drabantságnak főhadugya 1759 (Ila. 132). **2)** [satellitio; trabantschaft]. Csak drabantságban áll minden szereczéd, más fele rendre ne legyen szándéköd (FortSzer. N).

DRÁGA (daraga CorpGramm. 122. deraga Endlicher 723. derága LevT. II.8): **1)** pretiosus C. [teuer, kostbar]. Fülre-való hoszúka drága-gyöngy, mint egy szép tessp: stalgumini; drágakő áros, gyöngy-áros, jubiler: gemmarius; bösös, drága: est in auctoritate PPB. Minden iozagat el arula, kik valának sokkak es draga marlak (VirgC. 84. 149). Nem vizagztalyak meg Cristushnak poztoelkay draga ruba viselőket (CornC. 91). Megh aranyaswlth vala arannyal, gyengyel es draga kewekkel (JordC. 919). A Siomac leanyi keuleyek es draga saru vagyon labokba (Helt: Bibl. IV.16). Ila nagy tornyokat ft meg az meny és házakat gyaltran, azon esztendőben nagy drágat jelent (Cis. 114). Ez igen drága pilula minden belső rothat betegség ellen (Mel: Herb. 84). Hogy a gazdag drága ruhákban öltözöt, testén gyengén tartotta (Ily: Préd. I.35). Frághz menő leánynek drága ruhájának több szekrinye számánál (Kisv: Adag. 497). Ha ily drága a szalma, hogy lészen a széna (484). **2)** carus NémGl. 138. MA. [lieb, geliebt]. Szadbol szarmazot draga igeddel (Born: Ének. 31). Az isten földhenc maguoc állandó és drága azoknac palúntoc (Kár: Bibl. I.656). **3)** [penuria, inopia; teuerung, uot]. (Az országot) dragával, aszallyal, deoggel pusztítia (Nyr. XVII.560).

[Szólások]. Az élet, a mely nekem oly drágába telik (Mik: MN. 189). Az czufolás és gonyolás drágán esic nékic (MA: Scult. 693).

Drágáll: carum puto MA. teuer halten, wert halten PPB. Tehát mit drágállod? (SzBodó: Kalm. 11). A gombokat drágállom: die knöpf dunken mich alzu teuer (KirBesz. 22).

Drágálatos, drágálatos: **1)** pretiosus MA. teuer, köstlich PPB. Moabnac istena tiszteltette aranyal es ezüstel es drágálatos könel es drágálatos vagúkkal (BécsiC. 165). Lelue: eg drágálatos köuet, megen es elágga (MünchC. 39). Lata zeket minden drágálatos nemes kvekel meg ekeswluc (VirgC. 63). Serkegetesben lelz wy keneleth es drágálatos el reyeth

kenethet (WeszprC. 128). Ruhában, oltározóban, surukban, hazukban drágálatosokat és hetságokat vallany eltavoztat vala (DomC. 136). Az ty hiteteknek byzonsaga nagygyal drágálatosb legyen az arinnal (JordC. 844). **2)** [speciosus, carus; prächtig, schön, lieb] Mikor allandaz ő zemele előtt, iol tézen te nekéd és igen drágálatos lez ő zvučen (BécsiC. 33). Tíz megmarita a kietlen drágálatosít (205). Valuan eg drágálatos fiat, erezte ő hozniac (MünchC. 95). Anya zent egyházat, kyt az ev drágálatos zent verouel evze gyvhtet (MargL. 83). Ertsük meg, homian tamadot és mely igen hasznos és drágálatos tudomány legyen (Helt: Bibl. I. A2). Az isten őket drágálatos és gazdag földre vinné (Kár: Bibl. I.165). Ila a Jesus sebeihez és drágálatos helyeihez áitátossággal folyamlassz, háborúságidban nagy vastagítást érzesz (Pázm: KT. 115). Élet illatn és údvösség hozo drágálatos fő (GKat: Vált. II. 1050).

Drágálatosság: [pretium, excellentia; kostbarkeit, preis] Az aran ruhakba sola semi drágálatosság ne legyen (VirgC. 126). Dyczertetyk az giwngwknek és erczeknek drágálatossaga (145). Az agynak, lepelnek drágálatosságot meg feddyk ny bemievnk Crístusnak lytuan poztochky (ComC. 88).

Drágálatosságos: [honestus, sanctus; tugendhaft, heilig]. Drágálatosságos és dychevseges elete nem jratot meg (ComC. 13).

Drágás: cara omnia vendens, care aestimans MA. der alles tener anhielt PPB.

Drágaság: **1)** caritas C. MA. [valor; preis, kostbarkeit]. Az aran földimulat drágasagana mindön ertőkedő (TiliC. 9). Zríni megyen az gazdag tárházban, minden drágaságot ő rak egy rakásban (Zrínyi II.80). **2)** [penuria, inopia] teurung PPB. [not]. Az vr isten ő reaioc nagy drágaságot és szűkséget bochat (Helt: Bibl. I.6). A drágasag meg emeszi ő földet (Helt: Bibl. I.V2). Feletthe nag drágassag wagon raythwnk; egy ludath adnak az wajarth [igy] nyolec krayczaron (RMNy. II.55). Elestis bozzon kegelmetek eg kocin, mert it zertelen drágasag wagon (III.60). Ama ő forinttal vehetne könnyen őt köből bizát, nieg hatot is, ha drágaság nincsen (ZrínyiT. 401).

Drágaságos: [curissimus; liebster]. Szentely meg engem édességes, hatalmasságos, drágaságos, teynel és hónal feierb (Pécsi: Ágost. 54b).

Drágít: [pretium intendo; teuern]. Búzadrágítók: dardannari MA. Búzat nyereségre beszédők, drágítók: flagellatores *annonae PPB.

még-drágít: *arrogare pretium rei PPB. [verteuern]. Még-drágítani a búzát: incidere *annonam PPB.

Drágód-ik: pretio augeor PPB. [teuer werden]. Drágódik a búza: *ingravescit annona PPB. Itt drágódik a bór, nyolec, kilencez, tiz poltarán nem derék bort árulnak (LevT. II.381). A búza drágódik vala szörnyen (ErdTörtAd. I.87).

el-drágódik: [nimio pretio venire; im preise steigen]. Minden eldrágódik (MonOkm. IV.292).

még-drágódik: ∞ A búza iol neukekedi és meg nem drágodik (KNagysz. 1579. E2). Minden igen megdrágódott Vidinbe is (Monlók. XXIII.148). Itt is a portéka meg fog drágodni (698).

[Drágul]

el-drágul: ∞

[Szólások]. Az nevetés eldrágnit nála (MA: SB. 331).

DRAGÓN (daragon Thaly: Adal. II.302. dragonyos PPB): **1)** [dimacha; dragoner]. Kinek vala egynehány száz lovasa és dragonya is (Kem: Élet. 506). Fridrik Augustus saxoniai uram, electorum ő felsége méltóságos Veinszenfel obstersége alatt való zold dragony regimentének egyik l. utinonja vagyk (Radv: Csal. III.349). Tiffenpach uram is valami dragonokat fel vert

mostan (Gér: KárCs. IV.242). A lovas seregek, köztök a dragonyok, ezek ntim az muskatérosoknak egyik része megyen be az várba (549). **2)** [lancea; lance?]. Szaladj kurucz, jön a német, látd mely bűdös lompost éget; biidd el, ha elérhet téged, dragonvégre hány ő téged nyalka kurucz (Thaly: Adal. II.298).

Dragonynos: dimacha; dragoner PPB. Ez dragonos volt, mondurja a felső rokján kívül fejr, de az veres volt feketé hajólkával 1759. (Hazánk I.283). Dragonyosok kapitányja: ein dragonerhauptmann (KírBesz. 147). Ezen általvitetés éjszakának idején történt, nem késérvén őtet más egyb, hanem a kapitány, egy tizedes, két dragonyos (Fal: TÉ. 766).

DRINC, DRINCS (drintz PPB. drints MA. PPB): permutatio, commutatio MA. [tansch]. Csere, drincz, tokma: combiallis permutatio (Ver: Ver. Szót. 5).

DRÓT: filum ferreum SI. [drat]. Drót, melyet a sarkára tsinálnak a vargák: cheuleuma PPB. Egy meleg drót vassal súd meg a lyukat (Csel: OrvK. 63). Mikor drótnűvet akarsz csinálni, az gummit ástasd meg vízben (Kecsk: ÖtvM. 299. 300). Egy kristály ablak, drótból csinált vas rostély rajta (Gér: KárCs. IV.445. 450).

DRUSZA: homonymus SI. [namensbruder]. Szent [István] királyunk azt mondgya sz. István első mártyr druszájával (Bíró: Ékesség Előh.).

DSIDA (chid? Zrínyi I.136): missile; wurfspiess PPB. [lanze]. Ezek Kazul Basra jártak Szulimannal, ezek Lajos királt verték chidakkal (Zrínyi I.22). Ezeket meg mondván, maga kirobbana, kezében pörögven egy szép tollas chida (51). Kis fejr patyolat (a Hajnalnak) fejében, de az ő orczája van nagy fényességben; ő maga öltözöt arany pánczér ingben, két szál hebanum chid van fényes kezében (136). Csidával át veretettén (Kár: Élet. I.19). Az el-vetett csidáknak siürűsege, mint a felhők bomálylyal bé fedte az egész viaskodó seregeket (Hall: Tel. 280). Almodni sem tudtam Cupidó tsidáját (Gyöngy: Cup. 4). Tizen-két spajja fényesöltözeten mégyen, egy-egy dsida a kezekben (Gyöngy: KJ. 114).

Dsidás: [hastatus; lanzenführer]. Mások felett igen tudós nyilasok és dsidások, kik ritkán vették el a tztét (Hall: III.11. II.99).

Dsidáz: missile torqueo; den wurfpfeil schieszen PPB. Gyakorta el-lóvi csidázó kopját (Gyöngy: KJ. 108). Ebéd után hatvan paripással dsidáztatott a basa (Mik: TörL. 399).

DÚC: tuber PPB. [brodrauft]. Kenyér dúcza: tuber panis PPB. Ez is szeret oly kenyeret, mellynek forrott duceza (Thaly: Adal. II.123).

DUCOLTAT: [oscillo; wiegen]. Ám ducoltassák a Christust a Maria karján (GKat: Vált. II. Előb. 35). Énekldével szép gyengédeden ducoltatya s a tseudesz halálhoz magát készíti (Megy: 3Jaj. II.9).

1. DUD: [scapus; stengel?] A ketske szakálú fő leuele ollyan mint a dutkorona (Mel: Herb. 81).

2. DÚD: [moduli, cantus; melodie]. Dudgia: Erős várunk nekünk az isten. Tudgia: Christus feltámadá (MZsSzemle IV. 141).

Dúdol: incino, minurizo C. modulor MA. [dndelu]. Azon regét dudolui: antiquam occinere cantilenam MA. (Kisv: Adag. 31). A vendégségben dúdolták: haec in epulis sunt *cantitata PPB. Ez éneket azolta dudoljja (Nyr. XVII.568). A dúdoló felét fordította az asszonynak (Nyr. XII.80). A babuk dudul (Com: Orb. 4). Az cseber-rud után ezt dudolnak utánad (Czegl: Tromf. 54). Mind halálíg ezt dudoljja (Czegl: Dág. Előb. 32). Hazafelé menvén, útyokban dúdolnak (Gyöngy: Char. 2). Az után nótáunkat vígan dúdolhattuk, hogy a lionályt szép nap követi, mondhattuk (236). Sárossi János igaz hazafia azt dú-

dolta magában (Monlrók. XI.339). Tartozál jó Örsék', dudolván mondják (Thaly: VÉ. II.54). Hej dudoljunk, dudoljunk! (73). Ezeket koholtam, toldoztam, notúnra csináltam s magamban dudoltam (Thaly: Adal. I.193). Meg veti a tanácsot, nem agg a fenyegetéssel, csak a tékozló fínak nótáját dudolja (Fal: NE. 110). Clarisának ilyen irányálkam, dúdol (Orczy: KöltSz. 183).

el-dúdol: [decanto; absingen]. Az éneket mayd el is dudolom (Fely: Dies. 8).

ki-dúdol: [ad finem usque canto; aussingen]. A sír szelíhez közelítvén magokat mintegy kidudoltak (Martouf: SzHist. x3).

Dúdolás: minurisatio MA. [das dudeln]. Ének előtt való dudolás: praecento C. Sánez, uess eleget, dudolással nyomád okedet (KNagysz. 1579. B2). Semmi musikás nem ér asszony-nak szavával, kedves éneklésével és dudolásával (KTör: Assz. 9). Ezeket siralmas dudolással kell mondani (MzsSzemle V. 336). Ily keserves dudolást indita (Kereszt: FKer. Előb. 2). Ökör módon való dúdolás (Kisv: Adag. 101). Rendetlen dúdolás (205).

Dudodlogál: [cantito; dudeln]. Molnár Albert éneke, melyet csinált és dudodlogált (ÚjMMuz. III.1. 571).

Dúdolgat: ~ Keserves énekét dúdolgatja (Thaly: VÉ. I. 250). Sétálok dudolgatván vagy sippal sipolgatván: curas pello canendo (ÚjMMuz. III. 1. 571).

Dúdoló: modulator C. [dudler]. Dúdoló és czúfáló emberek (Jób. 70). Jó dúdoló, jó hőppeutó (Kisv: Adag. 57).

DUDA: 1) tibia utricularis Major: Szót. 470. dudelsack PPB. Készen volt az hegedű és duda (Monlrók. XI.331). Ha a duda meg-telik, el kezd a hangzást, úgy a teli gyomrú ember a szóllást: wann die sackpfeife voll ist, so fanget sie an zu spielen, und ein satter mensch zu reden (Kírbesz. 112). Királyi mulatság pásztor után sétálgatni, meghallgatni Korydon dudáját, Mopszus furuglyáját (Fal: Vers. 865). Puffaszd-fel dudádat, mond el a minapi vég lengyel nótádat (904). 2) [vox contumeliosa; schimpfwort]. Ifjuságodban dolgot restellettél, mostan immáron igen aghi duda löttel (FortSzer. I.2). Azért érkezett-e az én királyi felségem napnyugatról napkeletre, hogy az pogan ven dudaktól magamat megtrefaltatni lassam (Forró: Curt. 734).

[Dudál]

Dudálás: [das dudeln]. Más bírójárása, kapálás s dúdálás, mi nem csak tántszolás (Kisv: Adag. 17). Dudálás szerint kell tántzólni (Kisv: Adag. 544).

Dudás: [utricularius; dudelsackpfeifer]. A nyanyát semmiképpen el nem vehetni, hanem a dudás musikájával (Tel: Fal. 190). Meliboeus nevét számtalan sok dudás ézig magasztalja (Fal: Vers. 905).

[Közmondások]. Két dudás nem fér el egy kortomán: *duos fures non alit unus saltus PPB. (SzD: MVir. 151). Nem illik két dudás egy kortomára (Kisv: Adag. 134. 541).

1. **DUDOROG:** [tumesco; schwellen]. Cadentiád rosziú dudorog fejedből (Orczy: Költ. 17).

2. **DUDOROG:** [conquiesco; kanern]. Mit dudorgasz, hogy nem ugrasz, kurva volt az bábad! (Thaly: Adal. II.96).

DUDVA: vepres, vepretum, sentes, senticetum, caretum MA [herba inutilis; unkraut]. Az te orezidnak verejtékével konyerudet egyed, töviset, dudvát neked teremtsen minden ilotedben (RMK. II.200). A gonoz föld ezac duvaut terem (Mel: Sz. 551). Töviset, dudvad neked teremtsen minden ilotedben (Korn: Ének. 384). Az ő földéből ki irtson minden ártal-

mas dudvát (DBón: Részezs. 58). A sik, hol bojtortán, esnáll, dudva termett, abból kenyér mezd im hogy kerekedett (Orczy: Ním. Asb).

[Dudvás]

Dudváskod-ik. A rosa, lilium és a viola helyett Adonis és Venus csipdező esalányi dudváskodnak (Csúzi: Sip. 245).

DUFÁL. Az miért ügyekia szemérmet kellene dnfálni, őszntődni, vgyan azért az szegény asszony nepeket oerdőg hadnagyanak nouzi (Zvon: PázmP. 86).

DUG (bedagazwlonak KeszthC. 144. ÉrsC. 121. KulesC. 137. ki gyuk Lipp: PKert. I.13. II.178. bel ugazwltok ÉrdyC. 96): oculo C. stipe MA. oculo, abscondo; stopfen, verbergen, einstecken PPB. [verstecken]. Duggia, hasonlítja (Fél: Tan. 325). Inkáb' akarja Kristus, hogy a bűnben-hólt lelkeket tanításával fel-támaszsa, hogy-sem a hólt testet föld-alá dugja (Pázm: Préd. 13). Dugy egy sákot az másikban (MesésK. 25). Kamarákat házi eszközökkel dugva meg-rakottakat birván (Com: Jan. 188). A lakó helyeknek dugva s telő lévő minden szegletei (Gyöngy: Char. Előb.).

be-dug: obturo, obstruo, ingero, stipo C. verstopfen PPB. Bel dugak az sebnok helyt ruhaual es gyapotal (EbrC. 68). Füleit bédugta és nem hallgat engem, semmit rajtok nem fog lán az én beszédem (RMK. II.173). Vizes juh-bőrrel likakat bédugnak (II.139). Hasábfákat oda sokat hányuak, lévő helyeket zsákokkal bédugának (141). Be dug az ablakokat, hogy az világosság be ne mehete (SalMark. 19). Az aspis kigyoról írják, hogy ő az egyik fület az farkával dugja be, az másik fület az földhez nyomja az varaslonak szavára (ExPrinc. 197). Tséjét bédugta (GKat: Váls. I.31).

[Szólások]. A sidok beh dugak fülöket (DebrC. 66). Egyebet nem akar, hanem ezac az auditoroknac a füleket be dugni (Dáv: VÍsp. 1129). Bel dugod az fület (Deesi: Adag. 279). Az ő gyakorlatossággal tett kiáltása, hívása és kérése előtt be dugtuk füleinket (Lép: ITük. I.165). A papisták egy bebiscummal (mint a kösség szől) be dugjak szegényeknek fülöket (VárM: Szöv. 17). Ha Ulysses okos félelemmel bé nem dugta volna füleit a Syronák édes énekekre, gallyája s maga oda veszett volna . . . A jó uraim és asszonyim nem fül bédugva mint Ulysses, hanem szem-bélmunyva meunek a pro-kakra setétes órákban (Fal: NA. 164). Az ánnító gyönyörűség-gekhez jó korán láttal kell fordulni, szembe hunyva, fül be dugva tőlek futni (Fal: BE. 586). Aleg zolgalhatnak vala neky kevelben, hanem orrok be dugna (DomC. 22s). Bédugni valaki száját, hogy ne szólhasson: vocem alieni *praecludere PPB. Be dwgtauk oroziának huc zayokat (JordC. 823). Bee dwg'a az ő zaiokat (DebrC. 279). Oroziánaknak zayokat bel dugtauk (ÉrdyC. 521). Hogy a sadduceusoknac bédugta volna száiokat (Helt: ÚT. F7). Bédugták ennek az száiat egy darab subául (Deesi: Adag. 48). Azoknak száiokat be dugja erős bizonságoval (Fél: Tan. 325). Minden szay be dugattasok (Der: Préd. 114). Ajándékkal a bíró száját bédugni (SzD: MVir. 16). Ha szeméiket be nem dugják, könnyen az igazat meg esmérhessék (Pázm: Kal. 165).

bedugás: obstructio MA verstopfung PPB.

bedugó: obturamentum C. [stöpsel].

bele-dug: [inmitto, inserto; hineinstecken]. Alúl hordanak földet s abban vetik a diuyc magot, nem belé gnykván, hanem oldalaslag fektetvén (Lipp: PKert. II.178).

el-dug: celo, abstrudo C. oculo MA. verbergen PPB. [verstecken]. El-dugták, elrejtették az fogvert (KTör: Assz. 15). Az őrdög dugta azt el (Matkó: IIRoml. 36). Mennyi roménységot dug el egy koporsó (SzD: MVir. 109).

eldugás: occultatio, abscondio MA. [das verstecken]

föl-dug: [retineo; aufhalten]. Sok vitézek a vízben állván a folyó-vízet kezekkel és páisokkal felakarták dugni (DBenkő: Flor. 175).

ki-dug: [erigo; ausstecken]. Ki-gyukják a napra nyakokat (Lipp: PKert. I.43).

még-dug. A vizet megdugni, gátolni: aquam *coerere PPB.

[Dugánt]

el-dugánt: [recondo; verstecken]. Cuemon Theogenes kardját nagy lassan ki rántta és magához vévé, ki fut s el-dugántya (Gyöngy: Char. 47).

Dugás. Dugás, dugósap: obturamentum PPB.

Dugasz: obturamentum MA. [stöpsel].

[Szólások]. Kápat nem adunk szemünknek, dugaszt füleinknek (Fal: NE. 99. SzD: MVir. 387).

csap-dugasz: epistonium: fass-zapfen PPB. Az hordóbul ki vetetik hébérrel avagy csapon, csévén, a melyben csap dugaszsa vagon (Com: Orb. 115).

[Dugaszol]

be-dugaszol, be-dugaszul: [obturo; verstopfen]. Yiedes nekik kígnak kepezeseint, mikent siket parlag kígoe es földet be dugazoloie (DöbrC. 116). Vnekyk haragyok kygyonak hasonlatossaga zereuth mykeppen sykethi paragy kygyonak es w fyley bedagazwlonak (KeszthC. 114).

[Szólások]. Az aldót Cristus Jesusnak fezfölety ky vonyaa kezeyt az vaass zeeget kövöl es bel dagazwlaa ew fyleyt (ÉrdyC. 95). Bel tagazwltok elette fyleynket, hogy ne hallhassok ny idesseegewnknek tanwsagaat (96). Azoknak szaiok be dugasztolassok, kik miért hogi lattiak, hogi az taneozt külömben nem oltalmazhattiak, ezzel akariak az nepet el amitani (Deesi: Préd. 60). Mindön zay bé dugazulassék (Beythe: Epist. 32b). Ha valaky the atyad ftya kezzöl zegen-seegre jutand, ne dagazwlyad be ew elewte the zywedeth: non obdurabis cor tuum (JordC. 232). Kába bolond doktorok torkát bedugaszolják, onnet feljül leránták (RMK. V.260).

el-bedugaszul: [opturo; verstopfen]. Földnee kütfeyeit el be dagazula (Sztár: Vízöz. A4).

[Dugaszt]

be-dugaszt: [obturo; zuspünden]. Az borok forrottanak, semmykeppen az borok zadayt be nem dugazthattak (LevT. I.295).

[Dugasztal]

be-dugasztal: [occludo; zustopfen]. Arriusnak a szaiát be dugasztala (Dáv: VDisp. I.47).

Dugasztó. Zorító, dugasztó: stipticus MA.

[Dugaszul]

be-dugaszul: [obturo; verstopft werden]. En ygassagom nem zenwedhety eez yly be dagazwlt zwveth (ErsC. 421). O Adamnak kemen es meg kemenyevlt be dagazvlt es értelmi nekevl valo ftya (HorvC. 271). Vnekyk haragyok kygyonak hasonlatossaga zereuth mykeppen syket paragy kygyonak es w fyley bel dagazwltanak (KulesC. 137).

Dugat: [stipari curo; stecken lassen]. Egy rusnya tyükkösárba dugatván, a város piaczn levő akasztófa alá viteté (Szal: Krón. 29).

Duggat, dugogat: occulto, abscondo frequenter MA. verbergen, fleissig verstecken PPB. Valamit kilentz esztendeig magánál benn tartani, duggatni: *premere aliquid in nouum annum PPB. Valamine vagon, ne dugogassuc (Born: Préd. 456). Dugogattyák és rejtegetik tudományokat (Pázm: Kal.

271). Dugogattyák, földozzok az hajót (Huszt: Aen. 16). Orvos előtt nyavalyúját duggatya, rejtegeti (Ker: Préd. 666). Volnának valami intercipiált levelek, kiket is duggatnak (MonOlm. XIV. 352). Dugatták szélyel az úr javait (Gér: KárCs. IV.581).

be-dugogat: [obturo; verstopfen]. Ennek a patvarkodásnak forrásit innár fellyobb bé-dugogattuk (Pös: Igazs. I.678).

el-dugogat: [abscondo; verstecken]. A Jamnia városának praedójában el-dugogattak vala (Pázm: Kal. 808). A pénz el-dugogatják (Misk: VKert. 385).

Dugdós: [occulto; verstecken]. Könyvemet odgyftt is másutt is rejtegettem és dugdostam (DKal: Ker. 31).

be-dugdós: obstipo C. [verstopfen].

Dugó: 1) stiparius MA. PPB. 2) obturaculum, clausula MA. PPB. [stöpsel]. Dúgó, kepez: clausula (Ver: Verb. 4).

[Dugód-ik]

be-dugódik: [obturo; verstopft werden]. Haiszálad hullani, füled bedugódni kezdettek (Illy: Préd. II.327).

[Szólások]. Így be dugodnac az hazug phariseusoknak szaioc (Born: Evang. III.45). Sok gonosz akaróinknak bedugodék szájak (RákGy: Lev. 417). Rágalmazáshoz szokott szája bé dugodgyék (Matkó: BCSák. 10).

Dugul: obturo SI. [verstopft werden].

be-dugul: ∞ Megeléglem panaszol, bedugultak vele füleim (SzD: MVir. 96, 268).

bedugulás: obstructio SI. [verstopfung]. A fejér vizelet oka az utnakak, melyeken az által megy, bedugulások (ACSere: Enc. 180).

DUKÁT: [nummus aureus; goldstück]. Bela kyrál kezdé verethny apro peuzt, garasth es ducatot (ÉrdyC. 397).

DÜL: 1) depopulo, deprador MA. [verwüsten]. Azon ydőben Atyla keral olaz orzagotb dwlyta vala (ÉrdyC. 360). Én, ki valék Szendörőben, egy haragos nagy bánusok dúltani minden-fél az én lovam hátán (RMK. II.366). Dulák, felszákmáulák az Lippa városát (III.48). Egy kerített várasra találnak, Elsőcz váras hóstádjában dúlnak (197). Es nagy soc kazdagságokat dúlnak a földai kalastrombol, es az vitan mind meg égetéc aszt (Helt: Krón. 23). A hatalmassok és kegyetlenec czipe, mellyeszit, nyuzác, róiac, dúllyác, fosztýác a szegény ártatlan-nokat (Helt: Mes. 221). Szegény ország, kit számár hátan dúlnak (Deesi: Adag. 41). Kineses jószágodban ő kedve szerént dúl, minden dolgaiban, tanácsodban pap tőr (Thaly: Adal. I.8). Rajtunk német dúl, rajtunk török jár, tűz vassal pusztúl ország és határ (31). Szép szót ada ueki, hogy hátra szállana, ne dúllaná az keresztény vért (MonIrók. VII.92). Az olvadott havak dúllyák az hegyeket, vívják sok lehozott kővel a völgyeket (Gyöngy: KJ. 133). Még is ölyv az ölyvre, sas nem támad sasra, a sólyom, a karoly nem dúl a héjára (Orczy: KöltII. 216). 2) [mulctari irrogo; mit geldstrafe belegen]. Valaki pedig ez ellen tselekednék, nemes emberen flor. 6. paraszt emberen flor. 2. dúljanak az ispánok a vármegyéken (Bod: Pol. 65).

el-dül: deprador MA. berauben, plündern PPB. El-dúltui a várost: diripere, *vexare, spoliare urbem PPB. Es minee barmok vala, mynden yozagokkal eegyetembe el ragadoztaak es el dwlak (JordC. 181). El dulac minden marhaiokot (Szék: Krón. 14). A fű fű sidokot mind le vagata, touaba marhaio-kotis el dúla (64). A többit mind eldúla és elégeté (Helt: Krón. 16). Mindenütt el dúlac az tartományokat és el rabláca azzokat (19b). Isten ellen Joas el dúlá é penzt, azért istenis meg öleté érte (Mel: Sám. 415). Minden templomokat el dúlta (Kár: Bibl. I.489). Eldulattatnak az ő házok (Illy: Préd. II.203).

eldulás: depradatio, depopulatio MA. beraubung, plünderung PPB. Ez, a kit Abraham meg veert vala Sodomának el

dulasa koran (Szék: Krón. 10). Eldulás, elosztás (MA: Bibl. Magy. 1).

föld-dül: deprædor C. expilo, compilo MA. berauben, plündern PPB. Meghgyőzök az Assyria belyeketh, sydosagot és föld dwlyak (JordC. 172). Elezer Erdelthi föld dwlan es mynd az Nyrbattorsagot (ÉrdyC. 401. 398). A város fel-dulattat (Com: Jan. 151). Az ellenségek sok gályát fel-dülnek (GyöngyD: Cup. 609).

mög-dül: deprædor MA. berauben, plündern PPB. Azzokat nem ezte megdultak, hanem vgyan magoknac foglalták (Helt: Krón. 9). Illiria országra méne és mind megdulta és elpusztította azt (16). Várostit meg dula (Kár: Bibl. L448). Az ő hazat meg dulla (Föld: Bibl. 57). A tenger meg-dulla a több folyó vizeket nagyságával (Gér: KárCs. IV.57).

mög-dulás: deprædatio, depopulatio MA. verheerung, beraubung PPB.

Dulakod-ik: luctor, concerto SI. [kämpfen]. Midőn látja, hogy a borjú véle oly vakmerőképen dulakodik, a farkas telles ereje szerint hátra húzza (Misk: VKert. 185).

mög-dulakodik: ∼ A madarász a háló között megkötö a szelid foglyot, molly a több foglyokat össze hívja; elsőben a hímek repülnek hozzá, hogy véle, ha hím lejendő, meg-dulakodjanak (Misk: VKert. 372).

Dulakodás: [luctatio; kampf]. Sok dulakodás esik köztök, míg a farkas le dőjteti, a borjú pedig magát száájából ki nem-tenü igyekszik (Misk: VKert. 185).

Dulás: depopulatio C. deprædatio MA. verheerung PPB. [verwüstung]. Dwlasth ne tegyetek, de meg olegogyetek ty soldotokkal (JordC. 527). Mykoron az orozok be yöttek Magyar orzágban, nagy dwlas wtan nagy nyereséggel hazatertek (ÉrdyC. 403). Semmit nem félték uszorastól, hamis dúlástól (RMK. II.206). Minden helyre rakuac valának dúlásokkal és kborlásokkal (Helt: Krón. 80). Ti kegyetlen rokiac, farkasok, a ezanába kel vogre atti börtök, az vr a dúlasert, kborlasert vagre el veszt (Mel: Sám. 399). Magyarországra tölt dúlást (Monfrók. III.183).

Dulat: [depraedor, devasto; verwüsten, plündern]. Soc latariansággal népét sokasítja; az Mátyus földet égete, dulata (Temesv: Béla. 61).

el-dulat: ∼ Templomnak szépségét mind eldulatá (RMK. V.29). Kiket mind el dulatá és rablatá (Gosárv: Magy. B. Eijj).

Duló: depopulator C. vastator, praedor MA. [verwüster, räuber]. Nagy szégyenségben fedelmek vagytok, dúlók, kborlókknak, lopoknak mondatok (RMK. II.170). Imnár török kézben az kegyetlen dúló, hol mit használ neki az kborlott sok jó (175). Az isten es az aniaszenteéghaz ellensegire szalad az hűeknek hadakozni, de az hamis, kaitor, kobzo, dúlo hadba nem szabad (Mel: Sám. 374). Az esztendőbe ifítte vala be rablani az Moab lator, dúlo, ezatizo haiduj az Israel földére (418). Jezsaviták viték rá az templomra dúlókat (Thaly: Adal. I.291).

Dulód-ik: [certo; streiten]. Ha az vitézlő rend dúlódni akar, ha birak vrle, megh intessenek tölök (KeeskTört. II.490).

Dulásg: [praedatio;raub, verwüstung]. Elfoglaltat vala dúlásokkal mind azokat az vármegyéket (Helt: Krón. 100). Hazam nagy dwlsagoth tölttenek (RMNy III.46).

DUNA: [sella familiarica; abtritt]. Ez zent zvez az zvksegek helyet, kyt dunanak hyvonk, nagy gyakorta meg tyztelegya vala (MurgL. 26).

DUNNOG: muginor; murmeln, brummen PPB. Magamban birbitélek, morgolódom, dunnogok: d-murmure; magamban dunnogó, kinek szavát nem érthető: submussus PPB.

Dunnogás: mutio PPB. [das brummen]. Valamit késődelemmel, magamban dunnogással viszek végbe: muginor PPB.

Dunnogó: muginator; tiefinniger PPB.

DUNHA, DUHNA (donyha Com: Jan. 112. duhyna Radv: Csál. II.8): matta, pulvinar MA. toges Com: Vest. 148. euleitra; polster, matratz PPB. Ágy duhna vagy gyökény (Som. 44). Ha éyel a jó duhna hál, nem alhattic, hanem ezac füreg, forog rajta (Helt: Mes. 161). Az jó lágy lepley duhna el szederíti (Csáki: Assz. 12). A párna, donyha pilhes (Com: Jan. 112). Pula duhnából vetett ágy (EnyF: MSzó. 40). Nem kellett akkor donyha, derekalj a vendégek számára (Monfrók. XI.157). Registrum super vestes: derekal 2, duhyna 1, térfü engy 6 (Radv: Csál. II.8).

Duhnás: habens mattam Kr. [polster-]. Duhnás, paplanos ágy (GKát: Váts. I.540).

DUPLA (dufla Bethl: Élet. 373. VeetTrans. 81: duplex; doppelt). Kanavátz, dutla tafota: *taphetum duplicatum PPB. Dupla tafota fültözet (Mel: SzJán. 402). Meghid, hog duplálal adod meg emek az árrát (Bécsi: Adag. 202). Dupla veszedelem (MA: SB. 142). Az sz. léleknek ajándéka duplával szilyon ő reá (Alv: Post. I.705). Nagy, öreg, dutla fégla (Bethl: Élet. 373). Duplán adván mindenét vissza (Land: ÚjSegít. L584). Eg veres dupla tafota vaukos hey (Radv: Csál. III.109). Egy dupla fekete bársony kis suba (Gér: KárCs. I.429). Ha már felül megféle szép értéked bölcsességednek, dupla leszen benned a tekintetre méltó jószág (Fál: NE. 23). Eő kegyelmek tartják, hogy ott vagyon a dupla igazság, a hol sok duplont rakogataunk tenyerekre (Fál: NA. 212). Ugy tetszett neki, mint ha valamely éneket dupla szóval énekelni hallott volna (Könyi: VM. 42).

Duplál: [duplico; verdoppeln]. Nagy sebességgel siet siet aszszonyához, duplált öröm járul ottan jutalmához (GyöngyD: Char. 167).

mög-duplál: ∼ Duplalliatoc meg es ket annet aggiatoc neki a büntetésben (Mel: SzJán. 438).

Duplás: [duplex; doppelt]. Duplás apostata: ein doppelter mameuck (KirBosz. 145). Duplás ároc vagyon környüle (Helt: Krón. 4). Duplás sarut kell lábokba adni (MA: SB. 141). Nem következik hát, hogy duplas avagy rétes Christus legyen, az mint te monded (MNYil: It. 188). Duplás áldás (Alv: Post. I.464). Dupláson vétkezett (Tyuk: Józs. 222). Téteménye meg-érdemli a duplás bolondság nevet (Matkó: BCsák. 217). Dupláson megtáiták az árrát (Hall: Hllst. III.25).

Dupláz: [duplico; verdoppeln]. Duplázák ebókokat egy más szüa-körül (Zrinyi II.29). Mikor ez a két dolog együtt vagyon, mindenik az másikat duplázza az erejét (ZrinyiT. 316). Duplázott örömmel megvan kívánsága (PhlF. 108). A felelő echo felkapja, duplázza, csak az egy irigység kapja fejét rázza (Fál: Vers. 905).

mög-dupláz: ∼ Én arra rövideden megfelelek, meg-is duplázom kiáltásomat (Zrinyi II.172). Mikor rossz időben lenni találattnak, megduplázák a nagy szorgalmatosságokat (ZrinyiT. 317). Ez bolondságát inkább meg-duplázza, azt mondván hogy az előt is meg-irta volt (Matkó: BCsák. 217).

[DUPLOM]

Diplomul: [dupliciter; doppelt]. Diplomul vezem meghajtatok (KeeskTört. III.367).

DURÁL: [duro; danern]. Világ végezetiig fog durálni (Czegl: MM. 240).

mög-durál: [obfirmo; beharren]. Mög durálván magát, szívét bátorítja (Könyi: HIR-m. 181).

DURÁNCAL, DURÁNCI: duracinus. Duránczi barack: duracina persica C PPB. Duránczi szüla: prunum durantium

MA. Kérem kdet, hogy kd küldjön nekem duránczai barackz és nagy bírsalma oltó ágakat (LevT. II.152. Com:Jan. 23. Lipp:PKert. II.12).

DURBANCS (*durbanci* Bal: CsIsk. 150): [satelles; trabant]. Lutheris, mikor innár az ő durbanci rebellioia forrott, az isten seregében zenebona támadás szerző néu alatt liber discordiae volt (Bal: CsIsk. 150). Kegyességtől üres durbantsok birtokokban került a Christus köntöse (GKat: Váls. II.467). Vad természetű durbantsok (570).

DURCA: inobedientia; ungehorsam PPB. Szoba közepére áll a nagy durtzával (Gvad: NótTest. 130).

Durcálkod-ik: [pervicax sum; trotzen]. Durcálkodik Moyses magát vonogatgya (MolnF: LTárh. 9).

Durcás, durcos: asper, inobediens; grob, ungehorsam PPB. Ha valakinek olly engedetlen, maszlagos és durczás házassársa találkoznék, a ki semmi úttal nem akarna férjével együtt lakni a házasságnak rendi szerint, nyilván az anya szent egyház előtt panaszkodgyék annak vakmerőségéről (Pós: Igazs. II.557). Sztojka Simonnak népe másfelé ment, mint a ki vízben felfelé keresi abban holt durczás feleségét (ErdTörtAd. IV.234). Durczás akarotodért megrontom testedet (Thaly: VÉ. I.424). Jaj én szerencsétlen, be rosra találék, egy ágyubavaló durczos kofát vevék (II.253). Sóbálynnyá változtatott a durczas és félre farago asszonyoknak nagy példájára (Csúzi: Síp. 627).

[Durcáskod-ik]

Durcáskodás: [pervicacia; trotz]. A durczaskodásnak és kemény engedetlenségnek békét hagyván, az isten beszédének és sz. parancsolatjának fejet hajt (Alv: Post. I. 159).

DURDU: [kanonad]. Én bizony azt akarnám, bölnap kezdetnék az durdut (Thaly: RT. I.509).

DURRAN (*megdorran* Moln: JÉpül. 186): tono, crepo SL.

meg-durran: [increpo: erdröhnen]. Morganak egyszersmind és meg dorrannak az égen az siető felhők (Moln: JÉpül. 186). Meg-durrannak a terhes felhők között a haragos egek (SzD: MVir. 95).

DUROG: [crepo; knallen, krachen]. Az szentegyház előtt gyalog puska ropog, az bástyán sok ágyu iszonyuan durog (Zrínyi I.67).

DURVA: rudis, indigestus, impexus PPB. [roh, rauh, grob]. A palástiais durva volt (Bal: CsIsk. 142). Ighen durva innár, és rostas a palást is (Bal: Epin. 6). Durva száli hatos patyolat (VectTrans. 12. 14). Durván bánnak velünk (Mik: TörL. 407). Pál patriárkának durva köntösében remete szent Antal ünnepeken czeremoniáskodott (Csúzi: Síp. 576). Durva fátyol váltja bújja tsipkéinket (SzD: MVir. 454).

[Durvás]

Durváskod-ik: [asper, immodestus sum; grob sein]. Hogy a bosszúságot torlaná, tovább és fennyebben durváskodott (Fal: NA. 218).

DURVASZ [?]: [rudis; roh, grob]. Igasság szerető ez a tanács házban, de durvasz izetlen a kő társaságban (Orezy: Nímf. A6).

DÜS (*dusz* ÉrdyC. 447. *dusz* TelC. 84. *dusz* Helt: Krón. 43. 64): locuples, opulentus, pdiver C. dives MA. reich, wohlhabend PPB. Egeasnak felesége, kih romai dús leania uala (DebrC. 5). Testet a Sephonia romai dusne fel ueuen haioba ille vele (194). Romai dusnak nemzésegeből tamada (212). Ez keermelmeesb vele valanak mynd az romay dwsok ces (ÉrdyC. 356. 395. 409). Vala Constantinopolban egy yeles, dús polgar (447). Vala neminemű nag, kasdag duznac eg fia (TelC. 84). O romay nagy, few dwsok, kyk mindenen wralkottok (ÉrsC.

486). Királynac halála vtán soc kegyetlen duzs-oe támadána a királné asszoura (Helt: Krón. 43). Mathé duzs mindiarást hadat támaszta (64). Egy kasdag dus leányát vőtte vala (Valk: Gen. 32). Őh ti világ szerető dúsok (Pázm: Préd. 316). Az arabiai dúsoc ayándéckal jőne (MA: Bibl. V.33). Ama pompás, kasdag dús, ki őltőzik vala bársonyba és bilorba (EnyF: MSzó. 48). Más világon nem fogadgyák Ábrahám kebelében azokat, a kik ebben a dús-gazdaggal mind a három jajjal bélyegesek (Fal: NE. 84).

Düsság: opulentia MA. reichum PPB.

DUSKA (*tuskázás* Fal: NA. 121): poculum religiosum, haustus votivus, hospitii cyathus MA. der willkommen PPB. [willkommbecher, willkommtrunk]. Duskát innya: amyst de bibere, saufen wie ein ochs PPB. Mikoron nagy vigan laekot volna az vendégeekel és duskát iyut volna veelec (Helt: Krón. 20). Az Baclus őrdög asztalán a duska iuo reszegseg (Mel: Sám. 401). Haggia el az feiedelmec az duska italt, reszegseget (Kár: 2Könyv. 115). Duskát inni es frissen tanzolni akaroc (Szeg: Theoph. 24). Eg köszönettel egesz asztal nepet az duska italra betoglalnak (Decsi: Préd. 24). Örömben soc duskát kezdé innya (Gosárv: MagyB. Eüij). Duskát auagy versent innia (Salánki: Erasm. 45). Erős bort ne kívánnyanak, duskát ne igyanak (Elm. 329). Ittálé duskát auagy égygyest P (Vás: CanCat. 233). Az bort egyyes duskával hatyta (Prág: Serk. G2). Ittálé duskát auagy egygyest? (Agend 100). Bor forr a fejekben és onnét származott, hogy egymás vérére szomjúhozott, ugyanis a duska ilyen az átkozott (GyöngyD: Char. 286).

Duskálkod-ik: [omnium rerum copia affluo; im überflusse schwelgen]. Tanully te minden világi jókban uszkáló, turkáló és kincsekben, gazdagságokban duzkálkodo dúz kasdag ettől a kegyes és irgalmas Jesustul (Biró: Micae 234).

Duskás: **1**) [poculi; becher]. Az duskás ivástul nem akar vallni kárt (Thaly: VÉ. I.387). A mikor vendégit mód nélkül való bor itallal akarta meg-terbelni, olyankor az ő torka vőlt a duskás mérték (Misk: VKert. 231). **2**) [ebrius; trunkenbold]. Rezeges, tobzodo, duskas voltam (Kár: Hal. Xijj).

Duskáskod-ik: [compoto; zeehen]. Bezzeg semmi jót nem cselekedett, hanem csak evett, ivott, duskáskodott (Csúzi: Tromb. 110).

Duskásság: [compotatio; trinkgelage]. Nemesek asztaltit trágyázza inkább a majd mindennapi duskásság, tobzódás, hogyseni sovány profontalaszegények alacsony székét (Csúzi: Síp. 661).

Duskáz: [compoto; zeehen]. Duskáz és zabálódik (MA: SB. 18). Duskáznak egymással nagy vigadozással (Gyöngy: Char. 218).

Duskázás: [compotatio; trinkgelage]. Duskázás, tobzódás (Megy: Bayle. 504). Egy-két nossza rajta után ízibe visszatérének az előbbi kortyokra és tuskázásra (Fal: NA. 121).

DUTKA: [nummi genus; geldsorte]. 1 dutka térszen 3 garast (PractAritm. 11). Arany, dutkámatt mind őszue szereszt (Szentm: TFiú. 2). Pengeti sok réghí dutkáiat (7). A hártya szorosan egygyeshitetet dutkákra, kileucz-pénzes garasokra irattassék-bé (Mad: BHal. 46). Mi többet tízezer tallérnál, tízezer ó dutka pénznél nem adunk (RákGy: Lev. 32). Dutka pénz nem adja meg, mert egyzer megéri a portát vele (418). Végy két dutkán ros kenyeret (Warm: Gaz. 101. KecK: ÖvM. 317). Testemnek tisztességes temetésére az ó pénzben háromszáz magyar forintot apró pénzt és két száz ó dutkát hagyok (Radv: Csal. III.264). Egresi László urannak bátyámnak ó dutkát két száz magyar forintot hagyok (265).

[DÚZ]

föld-dúz: [suspendo; aufwerfen]. Fel-dúzni az orrát: nares *corrugare PPB. Ha úrnak nem mondd, feldúzza az orrát (Monlrók. XI.357).

mög-düz: ~ Meg-duzza az orrát rajta (GKat: Váls. II.63). Az orrát némi némi képpen düz (293).

Duzma: 1) flatus, spuma MA blast, blähung, schaum PPB. 2) [cerevisia; bier]. A ser főzöttől duzma, szalad ser (zythm seu cerevisia) avagy ser főzetetté (Com: Jan. 85).

Duzmad: 1) turgeo Kr. [sich aufblasen, aufblähen]. Duzmatt: inflatus, tumidus MA. Ysten ellen yarvan ty nagy dwzmadot keweelsegtekben föl meeneetek az hegyre (JordC. 202). Ez vylaghy gyarló ember az nagy dwzmadot keweelsegnek három rendbely köteleben kewerődött vala bel (ÉrdyC. 48). Hogyha azok a te duzmadt nemesséid ome keresztýén aláza tossághoz nem akarják magokat alkalmaztatni, oda való, a hol bottal verik az észet az emberben (Fal: NE. 95) 2) [reclumito, resisto; sich empören]. Isten paranczolatya ellen teezünk, mykoron feyedelefünk ellen dwzmattak vagyunk (ÉrsC. 230).

föl-duzmad: extumesco MA. [sich aufblähen]. Földuzmadt: flatus, infatus MA

mög-duzmad: [ira incendior; aufgebracht werden]. Polemius keral meg keresztöltödoek felessegevel es az varas hely nepekkél. Azt lathwan az papy feyedelmek, meg dwzmadanak raytta es el meeneenek Astyagas kyrálhoz (ÉrdyC. 508).

Duzmadoz: [inflor, turgesco; sich aufblähen]. Kevélységgel puffadoz, duzmadoz (SzD: MVir. 276).

[Duzmaszkod-ik]

föl-duzmaszkodik: [offendor; anstoss nehmen]. Es ow fel dwzmaszkodek magaban es nagy bahotat tewn az hiazban (ÉrsC. 485).

Duzzad (durzat MA. PPB): inflor, intumesco, ira turgeo, stomachor MA. aufschwellen, aufblähen, zornig werden PPB.

föl-duzzad: 1) contumesco, effervero, exandescio MA. sich aufblähen, ergrimmen, zornig werden PPB. Bynbokkal föl duzzadwan megh vyragozeok (JordC. 158). Tszdálom felduzadt kedvedet (Fal: Vers. 903) 2) [extumesco; sich aufblähen]. Kortsos magyarság ez is: a pogányok bíznak az ő lovokban, mint ha valamennyin vagynak, mind csak egy lovok volna, s-arra duzzadának fel biztokban (CorpGramm. 698)

mög-duzzad: [offendor; anstoss nehmen]. Hozia mene eg azzoi ember draga kenet alabastrummal es ő fiteben feiere őtte; latvan kedeg taneitvaók, megduzzadanak (DübrC. 431).

Duzzaszkod-ik: inflor, intumesco, ira turgeo, stomachor MA. zornig werden PPB. [sich empören, sich ärgern].

Duzzaszt (megdurzast MA. PPB): tumefacio, info SI. [aufblasen].

föl-duzzaszt: ~ Felduzzasztják orrokat a helvéták (Pázm: Kal. 523. SzD: MVir. 337).

mög-duzzaszt: [effero, suspendo; emporrichten, aufwerfen]. Megdurzastya az orrat: tollit supercilium MA Meg duzastotta szakállát (Szeg: Theoph. 30). Megduzzatja az orrát (Deesi: Adag. 343. Kisv: Adag. 512).

DÜH (megdühödött Hofgr. 194. dűhes MA: SB. 155. gyűhesít RMK. II. 107. dys GuaryC. 12. gőhössig Szék: Zsolt. 34. meggyűhőnek RMK. II.326): rabies, furor, mania SI. [vut].

Dühöd-ik: insano, furore corripior MA. wüten, insinnig sein PPB. Az vr isten megh zabadyt az pokolbely diht farka soknak torkából (VirgC. 57). Mynden synagogak zerent gyakorita konzottam hűket, kezereythwen karomlany es nagyoban reak dyhedwen yldozem vala hűket (JordC. 792). Nem tsak dühödik, hanem gonoszságában inkább el általkodik (Pázm: Préd. 16). Ezec reim dühöttebec es kergetnee (MA: Bibl. V.19). Tedd szerenességé ellenséged ellen, kik most dühöttebec szegény

hazánk ellen (Thaly: VE. I.94). Sok jó vitéz legények, kik mezőn nyargaltak, dühödt rácsot vágta, vattok bátorszívűek (Thaly: Adal. II.76). Antiochus inuigen sinkedvén jó darabig, sok dühödött harag-átok és iszonyu kétségben-esések közt tsuklodozván kárhozatra okádi bűnös lelkét (Fal: NA. 167). A mólnár tsak nem ördög-nek szánta magát dühödött mérgében (Fal: TÉ. 734). A baglyok hulognak, rút ebek ugatnak, farkasok dühödnék, juhokat szaggatnak (Fal: Vers. 912).

el-dühödik: [furore corripior; in wut geraten]. Teljességgel eldühöttec és nag kiáltással rohannak elő (MA: Scult. 411).

mög-dühödik: insano, insanus fio, furore corripior MA. rabio PPB. wüten, rasen PPB. Ket feketű meg dühűt ebec, az ő feien ala őigne vala zamtalan sar gicoc (GuaryC. 48). Az w meg dyhtw zayat be rokeszte (VirgC. 54). Mi keppen meg dühűt kezdle layat zagatni (DebrC. 567. ÉrdyC. 627). Kín az Akhab kiraly inkab meg dühödéc (Hofgr. 194). Igen meg dühedet vala a köseeg a békességnec cickelhért (Helt: Krón. 194). A bögly, petsik, baromkergetű fene bogár miat fel inditattot, fel rezzent barom ugrál es mint egy megdühödött futos szélyel, futkároz, bogároz (Com: Jan. 51). Nyőlezadik Bonifacius mint egy fele allatt megdühödek s abban vesze el (Pós: Igazs. I.457). Eb anyáju, hitetlen, bestye kurva fiai, megdühödött anyáju lélek bestie kurva fiak (MonTME. I.77).

neki-dühödik. Neki dühödött: accensus in rabiem [*accendo]; valakinek neki-dühödött ember: homo furore *instinctus PPB.

reä-dühödik: [furore impellor; von wut getrieben werden]. Okosan viselvén kis-számú hadait, kerűli Alinak rá dühödött vadait (GyöngyD: KJ. 521).

Dühödés: [rabies; wut]. Az melaucholiából bolondulás, hagymász, kórság, ebeknee dühödésse leszen (Cis. I.). A minden eszéről megfedelett dühödés kardját ugratya hüvelyből (SzD: MVir. 140).

Dühödt: furiosus MA. wütig, rasend PPB.

Dühödtség: [furore; wut]. Nem hiszem, hogy ezt a Jézus Christus ellen való dühödtségből írta legyen (GKat: Titk. 54).

Gyölhődőség: rabies EhrC. 146. [wut]. Ily gonoz zerencenek nyatta elewllewlyal, nem menekethetivala fene gyewlhewt-segetew: ne valeant truculentam rabiem evadere (EhrC. 146). Farkasnak gyewlhewtsége (rabies lupi, ky lelket megmen ewlhet, hanem czac testet (151).

Gyölhözés, gyűlhözés: ~ Vala egy zornyw farkas testenek nagysagaual es gyewlhewtsenek elsegeuel kemenseseg: ferocissimus rabie famis (EhrC. 146). En byzem, hogy te valamyt gonozol twetel, te chsegednek gyewlhewtségeert twetd (149).

Dühös: rabidus, rabiosus, furiosus, furialis C. furibundus, vesanus MA. toll, rasend, wütig PPB. Az dys ebnee zaiaba es fogaba merűg vagón (GuaryC. 12). Ha vala meely barom dyhes awagy zeles leend, megh kel kewezy (JordC. 56). A ragalmazok es az iregők mikepen az dihes bestyae az nag taidalmac es keserwsegnec nyatta orditnac (DebrC. 277). Myut az dyhes eeh farkasok (ÉrdyC. 592). Szitasd ki a mérget a dühös eb harapásanac (Mel: Herb. 142). Ne szenuedgyenec dühös martalekot szerezni az istennec nyaiaba (Mon: Képt. 3). Dühös erköltsének inditattyát követvén egy éjjel sok helyen meggyujtatá Róma városát (Pázm: Préd. 285). A dühös eb az ő narásával viztűl félő beteggē tézi az enbert (Com: Jan. 44). Őrizd Rustán vezér iől ettűl magadat, mert mint dühös farkas lesi halálodat (Zrínyi I.21). Bástyája is kívűl belől mind fel vagon turva, mert valamit érzett benne az dühös morva (Thaly: Adal. II.131). Tisztesség s haszonnak dühös kívánása (Orczy: Kold. 146).

[Közmondások]. Dühös neuet költnee az ebnee, czac hogy megölhesséc (Helt: Mes. 13). Az mely ebet meg akarunk ölni, annak dühös neuet költik (Deesi: Adag. 62. 87).

Dühösít: furio MA. toll machen PPB. Az ő seregít hadra gyilösi, kiknek sokasága tengerek fövényi (RMK. II.107). Seregét hadra gyilösi (Hollgr. 4). A vad pogányoknak némely szilajabbát reá dühösítvén (Tarn: Szens. 145).

még-dühösít: furio C. toll machen PPB. Megdühösített: furiatu C.

Dühösköd-ik: rabio, furo, perfuro, desaevio C. vesanio MA. wüiten, toben, unsinnig sein PPB. A kegyetlen pogán rajtnak dühösködik, mert az mi életünk lám soha nem jobbodik (RMK. III.61). Dühösködüen ellensegim haborgatnac szertelen (Born: Ének. 184). No bator dühösködgyec, no fenekedgyec ez világ vra (202). Nem hadlac titeket szabadon dühösködnötöc az istennek aklaba (Tel: Fel. 6). Az ég alatt niuczen nagyobb tolvaj barlang, az melyben az tolvajok szörnnyebben latorkodnának és dühösködnének (MA: Tan. 1135). A dühösködő eb idestova széllel fútkos (Com: Jan. 37. 178). Szűz sz. Catalin ellen dühösködött a bálványozás kimondhatatlan fenességgel (Fal: NA. 152). Fegyvert ne nyujts azoknak, kik ingók, szeretetrül szeretetre vándorlók, pártoló szökvevények, mert el-végre dühösködnék (Fal: UE. III.11)

Dühösködés: 1) [rabies, vesania; raserei]. Hatalmas ereje és végetlen böltsége tündöklük istennek az eretnekségek dühösködésében (Pázm: Préd. 297). Nagy dühösködés, dúlás-fulás támad ez gyermek ellen (MA: Seult. 91). **2)** bacchatio MA. unsinniges wesen PPB.

[Dühösöd-ik]

még-dühösödik: insanio, furio, insanus fio, furoro corripior MA. [wüiten, rasen, wütig werden]. Ördög lelke miatt meg gyűbösödny (Born: Préd. 247. 295).

Dühösség: rabies, furor C. MA. das wüiten, raserei PPB. Herthelen wáló dyhesseg: rumpens furor NémGl. 300. Az

sydok mynden kegyetlensegeknek dyhessegeet fordoytatn zen Jacabra (ÉrdyC. 287. 468). Kemien bezeed dyhessegetli rezzetli (ÉrsC. 189). Szűnnél meg az haragtol es had el az göhlössiget (Szék: Zsolt. 34). Az ördögneec mynden gyűbösseget meg győzie (Born: Préd. 19). Nagy dühösséggel reia rohananac (Tel: Evang. I.95). Megfogytakoztunk isten az te haragodban és az te dühességödtil meg rettentünk (II.141). A Saul vitézi bé-rohanván a házba, minden dühösségeket a képre fordíták (Pázm: Préd. 1272). Nem szégyeulettée ez világ dühössége ellenis az Christust megvallani (MA: Seult. 9). Sárkány dühösséggel teli kapóül az ölében viseli a magyar koronát (Zrinyi: Symb. 10).

[Dühösül]

még-dühösül: [rabidus fio; wütig werden]. Mennyiszer mondták, hogy meg-bolondúlt, meg-dühösült (Pázm: Préd. 52).

Dühösz-ik: furio Kr. [rasen, toben].

még-dühöszik: [rabidus fio; wütig werden]. Es ő ewel meg dühözie (GuaryC. 12). Az chazar azonnal meghdevebek (DebrC. 550). Ezen meggyűbűvék, öleti az szenteket, Tobiás es mert ám ott szám-kivettett (RMK. II.326. Zvon: Post. 1.579).

Dühül: [furo; wüiten]. Dühült: furiosus MA. wütig, rasend PPB.

DÜHENT: [tundo; schlagen]. Ha ugyan továbbis ember-telenkedik, végre a csákány fokát is hátához dühenti (Matkók: BCsák. 159).

DÜNDENDŐR, DÜNDÖNDÖREM: [strepitus; geräusch?]. A fő vadász nagy dündendőrrel kimondia a törueynt (Helt: Háló 139). Ottan nagy dündöndöremmel és moddal felel az vadász (204).

E. Ę. Ę.

Ę, Ę (vagytoki Sylv: UT. 124. 28. vagyony késed? Heyd: PCF. 29): **1)** an, anne, neene, num, utrum Sl. [ob]. Vallyon néki adjáké férjhez? daturne haec nuptum illi? Légyené vagy ne? fiat neene? Ęn-é? egono? PPBl. Nemde mondameo neked: nome dixi tibi (EhrC. 53). Nem tudom hogy testembenee auagy testemkewnewlee voltam (74). Nemde harom férfiakat ereztenc a tñz közepibe o? (BécsiC. 133). Nemde tñ nagobbac vatoc azocnal o (MünchC. 24b. 32b). Nem de kewuet ad ee? num quid lapidem porriget? (JordC. 373). Ertheetókee mynd ezeket? intelligistis haec omnia? (397). Nem zenel ee? non cessabis? (752). Az zentők tudde myth eznek (SándC. 2). Megh esmerhetieh ember kiket valasztot isten (DebrC. 129). Halalos bñmel elvezeh a tisztas auagi nem (141). Keralno azzontol vagyon e a wagy entelen e (492). Az en gyermekeket megvygazthatod ee? (ĘrdC. 337b). Te totted ee ez gonossagot (339b). Tisztan viseltede magadat (ThewrC. 177). Korjek kd, irna kd. az my dolgoik felew, lezene fñyzetessenk wag nem lezen (LevT. 190). Ze(d)teke, neme, en byzonyal nem twdom (197). Irya meg, ha meg kelle dwlhy wag nem (162. 210). Symon alwzco? dormis? (P'esti: NTest. 104). Szép tanulság adatik arról, lehet-e az isteni tisztéletben változtatás (Tel: Evang. 160). Választhatnak az sídők, ha az Izrael istenét akarják-e uralni, vagy az pogány isteneket (Pázm: Kal. 757). Második gondolkodásom arról volt: ha csak egy rövid praedikatiót nyomtassak-e (Pázm: Préd. a1). Holnap nem tudod, nem lézen-e késő (Fal: SzE. 513). **2)** [si; wemi]. Hízteké istenben, en bennem is hígtetee (MünchC. 200). Lafa az istent lelki zómeinel, kit sohha meg nem bantot, es ha vetközötte, rola penitenciát tartot (GuaryC. 6. NádC. 131). Ha w iozagaba valamit el nem athate, tbat ez mezzwnck meg veteleert meg vtlando (VirgC. 33). Hogi ha neked gonozt monde, te mongi ammal gonozbat teniadrol (88). Az zent zizesegit ha meg ferteztete volt, demaga az wagi zeutseges eletenek myata esmeg meg epito (130). Eua nohae vetközök de maga ha Adam az binre nem engedöt uona: nem uontokuona az eredet biut (TihC. 62). Ha kewely wagy es alazatossagot kewanzo tbat gondollyad az artatlan Crystwnak kennyat es az o nag alazatossagot (ĘrsC. 19). Ha zywedben zomorw wagy, lelkdőben el keserőtthele, zyötlen es aytatlan wagy gondollyad az wrnak nagy zomorwsagot (20). Távol vannak-e a jók, ohajtja azokat (Com: Jan. 68).

ĘB (ebb JordC. 30. 331. ĘrdyC. 167. 551. sat. CornC. 325. DomC. 302. DebrC. 5. ebec MünchC. 25. 43. ebek Mel: Ęnek 3. ebb Com: Vest. 121. cp 31): canis; hund Ver. MA. Ebthw, locus? (1247). Spina quae Eba dicitur? (1264. Knauz). Sem ebek sem emberek tuaba nem ewznek [űznek] (EhrC. 149). Az ebeknek vettetho (NádC. 166). Egy eeb kevtovsenek nagy rezeet el zaggata fogayval (DomC. 302). Soha w ellene ezak egy ob sem vगतot es nem morgot (VirgC. 38. 55). Ne adgiatok az szentet az ebeknek (Fél: Bibl. 10). Szoptatos eb (MA: SB 76). Hólt eb (Káldi: Bibl. II 273). Dühös eb: canis rabidus (Com:

Jan. 44). Hajtó eb (Gyöngy: KJ. 11). Mindenestől fel darabol-tatom, ebek ebédgyére el-szórva adatom (GyöngyD: Cup. 629).

[Szólások]. Buydosik ide s toua mint az éget lába eb (Decsi: Adag. 186). Eb oda fa nélküli: nem tanácsos oda közölíteni üress kézzel (SzD: MVir. 92). Eb hűdgye, hanem ha meg bizonítod (Decsi: Adag. 194). Eb hidgye azt (Matkó: BCsák. 114). Eb ki hidgyen, tsac Cassanis (Czepl: Japh. 40). Irigyek egymáshoz, mint a kontzonn az ebek (SzD: VMir. 91). Vgy felti ő azt, mint az eb az kontzot (Decsi: Adag. 255). Úgy van mint az eb a lántzonn: kedvetlen, kelletlen (SzD: MVir. 92). Vgy illenok őzue mint az eb s az matska (Decsi: Adag. 34). Eb utóli ki a világból (SzD: MVir. 93). Eb! terek császár foglya vagy (MonIrók. III. 76). Nem igazin esküdtetek meg, eb anyáju, hiüetlen, bestye kurva fia (MontME. L77). Reia kerül meg az ebek harminztadgyára: canis vindictam (Decsi: Adag. 50). Eb helye minem én dolgom (165). Az igaz hitet tudomant ebhitnek mongya (Mel: SzJán. 407). Eb módra tselekedő: catulaster PPl. Ebmodon vitték-el a rabságra (Megy: 6Jaj. 16). Monda a maiombiró: eb őtse bátyja, mennyetec el agebec (Helt: Mes. 102). Eb szavát szőlöd (Sall: Vár. 159. Matkó: BCsák. 303). Megadózol ezért eb tartotta! (Kőnyi: HRom. 115). Eb vendégség: Phoci convivium (Decsi: Adag. 150). Hiszen megsétál, mint a kúnok ebe a homokom (SzD: MVir. 90). Ebenn gubát tserélni (93). Ebnek mondgyák, eb a farkának: eb a farkával tanátskozik: henyé, lusta, dolgot kerülő (92). Ebre bízni a hájat; ebet kretetzbe rekeszteti: ketskét kertészé tenni (90). Ebrőlebre marad (93). Rajta érték, v. kapták az ebet a szalonmá v. hájonn: meglepték a tolvajságon (90).

[Közmondások]. Dühös neuet költneec az ebneec, ezac hogy meg őlhesséc (Helt: Mes. 13). A mely ebet megakarnak ölni, veszett nevét költik: wem man den hund schlägen will, kriegt man schon ein holz PP. Ebnek az fiais eb: mali corvi malum ovum (Decsi: Adag. 65. 112. 250). Az eb ha által vszsa az Dumatis, vgyan eb: podex lotionem viuüt (79). Az mely ebet botual haitnak az nyúl wtán, soha az nyúlát meg nem fogja: invitis canibus venari (52. 123). Az eb meg tér az ő tulajdon okadására: canis reversus ad suum vomitum (Fél: Bibl. II 154). Az hamis tudomant mint eb okadast be sziaik (Mel: SzJán. 195). Gubás ebnek fános eb túrsa, lator latornak barátja (Nyr IX.68). Ebet eb lével kell főzni (Matkó: BCsák. 5). A mely ebet meg forróznak, az hideg vízfűlis fél (ReudÉL. 186). Az ebnek ha arauya volna is, hájat váltana rajta: asinus stramenta mavult quam aurum Pl. Nem lessz az ebbil szalomna (Kisv: Adag. 14). Nemcsak egy ebnek neve Korodon (133). A bottal hajtott, v. őlbem vitt eb nyulat nem fog (SzD: MVir. 90). Az ebnek sem jó első kölyke v. fia. Messze Buda sünt ebnek v. embernek. Ebre korpát, lúdra szénát, disznóra gyömbért ne vesztegess. Nem mind bors v. gyömbér, a mit a kalmár ob-

hüllat (91). Meg nem eszi eb a maga fáját: eb ebnek barátja. A sokat ugató eb ritkán mar. Ebből volna a sánta, az is meggyógyulna: bőldog volna, ha... Fogas eb kell a tsont-rágáshoz: fogas ebnek való a tsont-rágás. Egyszer esett Bétshennu eb-vásár: nem mindenkor pup-sajtja. A ki ebet akar tartani, korpája is legyen (92). A ki ebbel játszik, bot legyen kezében. Nem egy ebnek kurta a neve. Eb ura farkó: ebnek parancsol (93).

agg-éb: 1) canis vetulus; alter hund MA. Hozzá mene egy aggeb, s monda neki (Pesti: Fab. 127. mesi.). 2) [senex nequam, perfidus; alter spitzbub]. Vyweek el ostan az Jupiter templomához az aghebet (ErdyC. 337). Latról jártál ageb (Helt: Mes. 302). Egy fesűen ageb gazdát szolgálóc (311). Agg eb legyen a neved, ha a mit mondasz meg-is-nem bizonyítod (Veresm: Lev. 278. 185). Marhád másra marad, ki él belőle felettéb tobzodva, agéb kereste, nagy vigan aszt mongya (Adami: Bar. 11). Aghelno mint az vén aszszony (Bal: Epin. 13).

[Szólások]. De első ageb ő immár a többi között: alpha penulatorum (Decsi: Adag. 109). Ageb bűl j á r t (Helt: Mes. 399). Agebül őrszsz táborodlan, mert tegnap mind őt öltem sátorod előtt, és árpát ároltam (Helt: Krón. 179).

[Közmondások]. Nem illet agebet hintó szekér: nihil graculo cum fidibus, mysteria Eleusina profanos celanda; was hat ein Narr mit Büchern zu tun? (MA. Decsi: Adag. 27). Agebet nem illet a hintószekér (Helt: Mes. 47). Az is agb eb az ki téiben ezínál házat (Decsi: Adag. 39). Ageb utól: occupet extremum scabies, mihi turpe relinquere est, der ungeschickte gehört zu unterst, der lezt beim haar MA. A ki nyárban nem gyűjt, téiben agg ebül bánkódik (Fal: Jegyz. 919).

fűrésző-éb: canis molitaceus Nom.² 131. [wachthund].

házi-éb: [canis domesticus; haushund]. Valaky meg az el mult binre terend: ofan mint a házy eb ky ő vndocsagat fel hálya (DebrC. 382).

komondor-éb: molossus MA. [schäferhund]. (Com: Orb. 95). Soha roz emberrel mint komondor ebbel, te ne tarts társaságot (Kisv: Adag 534).

kopó-éb: [canis venaticus; jagdhund]. Az élesen szagló kopó-ebek: canes sagaces (Com: Jan. 80).

vadász-éb: [canis venaticus; jagdhund]. A vadaz elrewl. A wadazo eb meg aggot (Pesti: Fab. 18).

Ébéske: 1) entellus Ver. canicula C. caniculus; hündlein MA. Aszszonyok 'zebben, kesztyűben hordozható játszó ebetskék: *melitei catuli PPB. Lata ev almban, hog meheben viselne egy kysded ebekheket (DomC. 2. MesésK. 18). 2) [canicula; bundstern, Sirius]. (ACsere: Enc. 100).

Ébélkéd-ik: [morem caninum sequor; sich wie ein hund benehmen]. Ne ercz bat azt, hog valami barát varazslással oldasok vag kötessek meg a satan, mint a papok ebeltettek az misenel szentelt vízzel (Mel: SzJán. 257. CorpGramm. 237).

Ébész: canarius famulus; bund-kuppler, hund-besorger; petzer PP. Az majommal banók, és az ebészek, sokkal bütsületesebbek legyenek ezeknél (DBón: Részogs. 56). A szagló ebeknek ebész-is kúrtele (Gyöngy: KJ. 9). Ebészek és lovászok (Fal: NE. 20).

Ébbendi: [nequam; nichtswürdig, hundsfoßt]. Végezék, hogy fejedelmet hoznának Báthori Sigmundot, az ebbendit (ErdTört. Ad. I 183).

Ébi: caninus MA hündisch PP. Az atkokat, melleket eby zokas zerint az ő tulaydon inhayra rem zegenl vala vetnye (TelC. 112).

Ébség: canem esse, mos caninus PP. [hundgemeiner charakter]

Ébül: canine, instar canis MA. [male, pessime; hundemässig, hundgemein, niederträchtig]. Jól kezd, s ebül végzi (Decsi: Adag. 72). Ebül lazud (Matkó: BCsák. 56). Ebül járál (165). Ebül irtad a mit irtál (226). Azok ott magokat emberül viselték egy ideig de az Szerencsében valók ebül (RákGy: Lev. 170).

[Közmondások]. Ebül kereset marhának ebül kel el vezni (Decsi: Adag. 53). Ebül gyűjtött marhának ebül kell elveszni: male parta male dilabuntur IP.

EBÉD (ebid Sylv: UT. I.101): prandium C. mahlzeit Pesti: Nom. 47. mittagsmahl Com: Vest. 142. En ebédem kez (MünchC. 54). Mykoron ebédkorra ywtottanak (ErdyC. 472). Atyam az ebédre variakh az atyafiak atyasagodat (VirgC. 35). Ebeden velek tartak wtet (87). Ezenkeppen jmadkozyk mynd ebédevd-chaka etel nekevl (MargL. 71. 117). Ebéd korra tudom hog ennallam lezen (Isty: Volt. 20). Ebédőmet el készítöttem: paravi (Fél: Bibl. 37). Fölöstököm vagy ebéd előtt (Bal: CsIsk. 325). Marasztja őket ebédre. Semmit pedig drágábbat nem készít, hanem csak mint egy kicsid köz ebédet (MA: SB. 150). Ebédem Ugrán cszva az bosenyei csere alatt (ErdTörtAd. IV.72). Mindenesztől fel darabolatom, ebek ebédgyére elszórva adatom (GyöngyD: Csup. 629).

szántó-ebéd: prandium circa nonam matutinam, mert a szántók kilenc óra tájban szoktak ki ereszteti és etetni Kr. [frühlstück]. Mykoron az nap felkevit..., nemely emberek mondak hog az ev fya meg eleuenerdet. Zanto ebéd elvtt ez gyermekket eleueneren hozak zent margyt koporsoyához (MargL. 160).

Ebédécske: prandiolum; kleines mahl zu mittag MA.

Ebédi: pransorius; zur mittagsmahlzeit gehörig MA. Sz. Dávid házasság-törése esék: mert ebédi jó-lakása-után szemléle Betsa-beet (Pázm: Préd 437).

Ebédli-ik, ebéll-ik (ebédellenec MA: Bibl. I.41. ebellenec Sylv: UT. I.101). Ebédlium: meridio; ebéllem: prandeo C. Ebédlem, ebéllem: ich esse zu imbiß oder zu mittag MA. Ebédlendő vagy királlal: cum rege pransurus sum (BécsiC. 60). Keré őtet hog ebéllene ő nele: ut pranderet apud se (MünchC. 137b). Holnapon egieth aztahal ebélőnk my ketten (WeszpC. 30). Akara ebelleny: voluit capere cibum (JordC. 741. 546). Ebélwen edesen ywanak (PeerC. 85). Kere ewtet hogy nala ebellenek (Pesti: Evang. 146. Helt: UT. S3. Fél: Bibl. 110). Kő-zükbe téteté asztalát, és őt ebéléc barátinal (Helt: Krón. 127). Ebéllyel, es meg latod mi marad abbol az mid vagyon (Sal. Mark. B). Vigan ebédgyel [így] és vacsoraly (KDebr. 1619 BS). Mindennap ebözze, s mindennap ebédliel (Zvon: Osiand. 216). Az király őt ebéllik (Zvon: PázmP. 297). Vki őnd-olött-ebédlík: nem kell mingyart kárhözatni (Veresm: Lev. 175). Aristoteles ebédlík mikor Sándor akarja (RendÉl. F10).

Ebédlés: meridiatio C. [das speisen] Hall: Paizs 440).

Ebédéletlen: impransus C. Ebelletlen MA.

Ebédlegél-ik (ebéddegelem PP. PPB. PPB). Ebéddegelem: pransito C. őft zu mittag essen MA.

Ebédlő, ebéllő: pransor C. der zu mittag isst, ein gast zu mittag MA.

Ebéd-után: postprandium, pomeridie MA. [nachmittag]. Ebéd-után fe[?] tere (EhrC. 38). Az ebédnek vtmia (VirgC. 59).

Ebédutánni: pomeridianus C. nachmittägig MA.

ÉBÉR (ewbrenw EhrC. 35): [vigil, vigilans; wach, aufgeweckt]. Legyetek ébrek a halgatásban, és tanulásban (Pázm: Préd. 293. 869).

Ébred: expergecio MA. [erwachen].

föl-ébred: expergecio MA. [erwachen]. Felebred: evigilans (NémGloss. 116. ErdyC. 417b. 561). Ebregyel föl halalodbol

(Mon: Apol. 520). Elaludt vala, de a béles szagára felébredett (Kisv: Adag. 197). A nagy sinistra Vid-is felébredett (Könyi: HRom. 158).

még-ébred: expergeo MA. [erwachen].

Ébredt: [experfactus, vigil; erwacht, wach] Ébrett elővenség (Fal: UE. 430).

Ébredtség: evigilantia Kr. [das wachsein]. (Bíró: Micae. 113. Kr).

Ébrékény: qui facile ex somno excitatur Kr. [leischnläfig]. Ébrékény vigyázás, várakozás (Bíró: Micae. 2. 50).

Ébrékénység: [vigilantia; wachsamkeit]. Ébrékénységre és ébrékény vigyázásra serkentget (Bíró: Micae. 4. 62. 114).

Ébron: vigilanter MA. [wach]. Ebronualo latasual (EhrC. 5). Maradnak ebronu: vigilēs permauserunt (35). Inadkozok es marad ebron vygyazvan (DomC. 15. CsomaC. 61). Ébron vigyázó (Pázm: KT. 440). Jó szemesen és ébron levő elmével olvassa (Pázm: Kal. 419). Ébrennen [igy] lenni (Lép: PTük. L389).

Ébrenség: vigilantia Kr. [das wachsein]. A mi lelkeinknek fűvösségére, szükséges gondosságra, szorgalmatos ébrenségre és vigyázásra ébregettetvén, őszönőztetvén a mennyei vélegénynek eleibe kezdetfünk menni (Bíró: Micae. 15).

Ébreszt: exsuscito, expergefacio, excito MA. [wecken]. Az maga cselekedetivel, ébresztő őszönt hagyta nekünk (Pázm: Kal. 37). Az embernek lelkét jőre ébresztené (Fal: NE. 78).

főlébreszt: refoillio C. expergefacio, exsuscito MA. ⁴ [aufwecken]. Magát az ellenség ellen főlébresztetni: concitare se in hostem PPBl. Kit meg őlenek fara fezeitven, ezt isten főlébreztette: suscitavit (DóbrC. 318). Ébrezd fel bozzád az én szívemet (Pázm: KT. 427).

még-ébreszt: recreo C. expergefacio MA. [erwecken].

Ébresztés: [expergefacio; das erwecken]. Lactantius és a több atyák nem oly maga-feledettek voltak, hogy Balduinus ébresztése-nélkül szűkölködtek volna (Pázm: LuthV. 127).

Ébresztget (ébreget Bíró: AngySzöv. 19. 24. ébregezsd [?] Megy: 6.laj. II.42): identidem suscito Kr. [wiederholt wecken]. Christusként álomból serkentető és ébregető szava (Debr: Ker. 310). Kedveskedő ajándékokkal a bíró jó akarattát ébresztetni, ki-édesgetni (SzD: MVir. 16).

Ébreget: ∞ Hidak szerzésére serényen ébregeté (Liszi: Mírs. 28).

Ébrül: expergecor Kr. [erwachen].

főlébrül: ∞ Feriyc az azonallatoc az onlasnac zozattyatol fel ebronnen yde stona futan az kewueket emolgettek (EhrC. 161 CsomaC. 101). Oh mely szemérem ez az keresztényeknek, hogy ily nagy vakaságból fel nem ébrülhetnek (RMK II.186. 224. 226). Midőn Chalaris főlébrülte, félelem gördőle szívére (Gyöngy: Char. 299. Thaly: VÉ. 139).

még-ébrül: expergeo MA. [erwachen]. Az álom-után felserken, meg-ébrül (Mad: Evang. 161).

EBEVÉR: [?] Ebevér darva, ki kopár-helyen tejott (Zvon: PázmI' 209).

ECET (iept BécsiC. 5. eeth CzochC. 16. heet PeerC. 207. e hel 127): acetum; essig Pest: Nom. 16. Ecetzel elegyített viz ital: posca C. Egél kömeret es marád az ecetbe (BécsiC. 5. MünchC. 69. JordC. 129. ErdyC. 189). Rutás etzel (ACsere: Enc. 240). Orvos eczet lészen a retékből ily módon (Nád: Kert. 322). Gyöngy olvad etzettől (Kisv: Adag. 173).

[Szólás]. Erős mint az oláh ecet (Fal: Jegyz. 923).

alma-ecet: [acetum pomi; apfelsäfig]. Gér: KärCs. IV.446. 451.

bor-ecet: acetum e vino SK. [weinessig]. Bor etzeth (JordC. 921). Az bor etzetet es az részegítő állatnac etzettét ne igya (Kár: Bibl. I.123. Radv: Csál III.64).

len-ecet: [acetum lini; leinessig]. Gér: KärCs. IV.446.

rózsa-ecet: acetum rosarum Kr. [rosenessig]. Az baraszknac maguait rosza etzettél ha meg főzöd, fő fafást gyógyít (Mel: Herl. 4. Rim: Ének. 319).

sör-ecet: [acetum e cerevisia factum; bieressig]. (Radv: Csál III.64).

Ecetél: [aceto tingo; mit essig benetzen]. Szép vékonyan kend be az [aranyozandó] művet, aztán ecetzel is ecetzel (Kecs: ÖtvM. 297).

Ecetős: acidus C. acetosus MA. das nach essig schmecket. sauer schmeckend PP.

Ecetősöd-ik: acesco SI. [zu essig werden].

még-ecetősödik. Meg-etzetesedik a bor: vinum acescit; der wein wird sauer, zu essig PP. A ser meg ne eceteszodjék (Thaurzó: Lev. I.71).

Ecetösül: vertitur in acetum Kr. [zu essig werden].

el-ecetösül: ∞ Borunk el eceteszült (LevT. II.26).

még-ecetösül: aceo, coacesco, exacesco C. acesco; sauer werden, zu essig werden MA.

[Ecetöz]

még-ecetöz: [aceto conspergo; mit essig begiessen]. Ha arányzod, hogy megfő (a pecsénye), ecetezzed meg, de meg ne ülyed az ecetzel a levét (Vasárnapi Ujság, Képes Folyóirat I.53).

[Ecetöz-ik]

még-ecetözik: [vertitur in acetum; zu essig werden]. Szakácsmest. 134.

ECSELL: pecto; kämnen MA. die haare streben PP. Eczellert: pexus; gekämmt MA. gesträht PP. Etsellet hay: coma C. Etsellet etshui: scopula pectere; mit der büste büsten oder kämnen PP.

még-ecsell: ∞ Meg ecsellteté fejét, szakálát (Helt: Krón. A gyapju meg fűsültetie, ecselltetie: lana pectitur (Com: Jan. 97).

Ecselletlen: impexus; ungekämmt MA. ungestreht PP.

Ecsellő: pectens Kr.

gyapju-ecsellő: wollenkämmer, gerebellő KirBesz. 150.

ECSET: setaceum, pecten MA. peniculus Major: Szót. pecten setaceus PP. kratzbürste, kamm MA. büste PP. Etsettel etshui: scopula pectere; mit der büste büsten oder kämnen PP. Ruba tisztító etset: muscarium setaceum PPBl. Az hosszú kopiasoc etsetet csináltac vala az kopiákból, azzoc meget az lőnc erőssen lőnc vala az városbeliket (Helt: Krón. 189). Az fűsü avagy ecset ki őzi az tetvet az embernek fejéből (MesésK. 20). Addig még feleletedet ki adod, istennek io akarattyal mas etsetet készítönc (Vallást. Ffif). A ruházatoc meg-sepertetöcc ecsettel, sertés fűsüvel (Com: Jan. 114).

festő-ecset: peniculum MAL. [pinsel]. (Pázm: Préd. 712. Kr).

moszó-ecset: penicillus tectorius PPI. [weisspinsel].

sérte-ecset: setaceum, sáprű MAL. büste Nom. 48.

[Ecsetécske]

festő-ecsetécske: penicillus PPI. [pinsel]. Festő-etsettske [igy]: pinsel (Com: Orb. 159. Land: UjSegits. II.279). Kép festő etsetétske (MAL. Com: Jan. 167).

[Ecsetél]

el-ecsetél: [pectino; kämnen]. Vagyon louatoc allyát ki meg vesse, az ő állásában ki meg törlegesse, serényét el eczetelje (Csákt: Assz. MF. Pod. II).

Ië-ecsetél: [pectine detongoe; abbfirsten, mit einem pinsel reinigen], Tarsa a széiben aranyas művet, oszton vedd ki az tégelyből és ecseteld le az aranyat (Kecsks: ÖtM. 313).

mög-ecsetél: [pectino, illino; bepinseln, mit einem pinsel bestreichen], Török szénporrall kell ecsetelni meg az ötvös-művet (Kecsks: ÖtM. 302).

ÉDÉN: paradisus Kr. (Helt: Bibl. I.A3. MA: Bibl. I.2. GKat: Titk. II.453).

EDÉNY (*edij*, Sylv: UT. I.22. 178. *edny*: vas Ver. MA. *eldij*? Sylv: UT. I.19) vas C. instrumentum PP. gefäss MA. geschirr PP. Agyagból csinált edény: fidelia; labmosó edény: pelvis, pelluvium C. *Sárból csinált edény: vas fictilis; *két fülű edény: amphora MA. Fazakas edény: fictile PPBl. Labmosó-edény: pedoniptrum PP. Ereztetec nil edenbe: in urnam (BécsiC. 55). Mehet erősnek hazaba es elragadozhaffa ő edénét: vasa ejus (MünchC. 36). Nemi töltyk az wy bort az reghy edenben: in utres veteres (JordC. 379). Az ev zent melie zzessegnek edenye (CornC. 89). Az lampasnak iverge az ev edenebevi nagy rezebevi kiesekek (DomC. 55. 9). Wr istennek lyw edenye (ÉrdyC. 72). Ennekóm valasztot edeniöm (Saul, DebrC. 155). Zentlekeknek edeny (VirgC. 135). Tisztessighe tiün az aszoniállati erőtlén edinnek: vasi muliebri ut infirmiori tribuentes bonorem (Sylv: UT. II.121). Rittenetes haraggal tekinti, testi bűnnee kie voltae edeni (Born: Ének. 452) Az bñm tétel oka az satanba, az harag edénybe (Mel: SzJán. 204). Az vetkező szemeliec vag valasztottak, vag haragnak edeni (Fél: Tan. 205). Az leuitác visellye az sátozt és minden ő edénit: et omnia utensilia eius (Kár: Bibl. I.118). Kenyeres edény, kenyér tartó edény (Kár: Bibl. I.183). Lábmosó edény (MA: Bibl. V.28). Feredő edény (MonOkm. XVIII. 236). Nem üres eden a keresztseg (Agend. 43). Tűz tarto eden (FelsőB: UK. 154). Azt mondgya amaz választott edény Szent Pál (László: Petr. 159). [Szólások]. Be üres edény vagy! Miért nints itéleted (Ker: FelsK. 387).

arany-edény: vas aureum Kr. [goldenese gefäss]. Kie binatalosoc valanac, aran edénecből iznakuala (BécsiC. 48. Káldi: Bibl. 240).

bor-edény: oenophorum, vas vinarium Nom.² 317. [wein-gefäss].

boros-edény: cinrea C. vas vinarium; weingefäss MA. Boros eden (Kulcs: Kész. 20).

cserép-edény: vas fictile, vas testaceum Kr. [irdenes geschirr]. (Ozor: Christ. 105. Fél: Bibl. II.55. Kár: Bibl. I.97. Com: Jan. 105).

ecetés-edény: acetarium MA: Com: Jan. 57. acetabulum Major: Szót. [essigfläschchen].

érc-edény: vas aereum Kr. [elermes gefäss]. (Pesti: NTest. 84. Erczből zerzet edeenyek: aeramenta JordC. 476).

ezüst-edény: vas argenteum Kr. [silbernes gefäss]. Ezisthi edenek (KazC. 64).

fejó-edény: muletra, mulctrum; melkkiibel, melkgeschirr MA. Az ő fejó edeni téiel telic (Kár: Bibl. I.524. Misk: VKert. 221).

föld-edény: vas fictile MA. testa PPBl. fidelia Com: Vest. 129. irden gefäss MA. Romlando föld edény: frivola C. Ez fevld edent es ez gyarlo testevt vgy ekesepte meg az terevntevnek keze (DomC. 128. Mel: SzJán. 93). A tiszta jó bort kedvesen iszszuk a föld edényből (Pázm: Préd. c).

huddó-edény, hügyó-edény: matula C. lasanum; nachtopf, nachtscherbe MA. nachtscherbel Com: Vest. 81. Kammer-scherbel, kammerbecken 135. Hügyó edénescke: matella C.

huddozó-edény: matula; nachtscherbe MA. matella; brunz-kachel Nom. 33. (Com: Jan. 113).

hügy-edény: matula Ver. [nachtgeschirr].

hütő-edény: aquimarius PPBl. [kühlfass].

ivó-edény: patorium C. patera, scyphus; trinkgeschirr PP. (MA: Bibl. I.392. MA: SB. 158. Teleki: FLél. 100).

merítő-edény: antlia C. haustorium MA. eimer, schöpfрад PP. Merítő edénnyel merits (Com: Jan. 115).

mosdó-edény: trolleum PPBl. [waschgeschirr]. (Erasm: Erk. 33).

olajos-edény: olearia lagena; ölgeschirr PP.

öntöző-edény. Kerti öntöző edény: clepsydra hortensis; gartenspritze PP.

réz-edény: aeramentum PP. [kupfergeschirr].

szűrő-edény: colum PPBl. [seihgefäss].

ténta-edény: atramentarium C. tintenfass Com: Vest. 120.

víz-edény: aquimiale, guttulus PPBl. weihwasserkessel KirBesz. 119. (Viz tartó edény: lavacrum Kár: Bibl. I.685).

vizellő-edény: matula; nachtpott Com: Orb. 147. Huddozo avagy vizellő edény: matula vel matella (Com: Jan. 113. ACsere: Enc. 182).

Edényecske: vasculum C. geschirlein MA. Eczet martogató edényecske (Com: Jan. 111). Az edényecske szalma csutackal sikároltatnac (114).

Edényke: vasculum Kr. [kleines gefäss]. Edénke (Zvon: Post. II.603). Egj rez uiz merítő edínke (Radv. Csál. II.104).

ÉDES (*ides* Helt: Mes. 30. Szék: Krón. 9): **1)** dulcis, musteus C. [stüss]. Édes falat: pulpa MA. Rivulus Ydesnyz alio nomine Libsyff (1290. CodPatr. VI.355.). Valentinus edes, jobagio (1422. Nyr. VI.36). Ez keserőt edesert vegied (VirgC. 100). Edesek meeznek fellette (KulcsC. 35). Mezeel edesb (PozsC. 32). Edős izó (Frank: HasznK. 31). **2)** snavis, lepidus C. lieblich, kedves Com: Vest. 147. Ides ének: melodia C. En iarmam edes: jugum meum suave est (MünchC. 34). Meely edes legyen az wr ysten: quod bonus sit dominus (JordC. 846). Az my edes ydwezytteneknek ny keztvnk walo mwlatlasi (ErsC. 132). Edes bezedev (CornC. 62). Edes illatya (DomC. 11). Kegessegnek lelkebevi jnte ez nomiciust edessen (112). Éddősn szollás (DebrC. 65). Eyel nappal edes ymachakban zolgálnak az aldort ur istent (ÉrdyC. 338). Lassad eedes leanyom hogy meg ne chalassal (339). Az dychoseegnek eedes malaztyta (315). En edes vram kegies cristus kerlek (VirgC. 16). Edest mosoliodok (CsomaC. 110). Kérem mint szerelmes én edes bizodalmas asszonyomat (LevT. II.66). Továbbá szerelmes én edes szívem uram (II.67). Soc szép edes beszede (Mon: Apol. 421). Edessen halgattia: libenter (Fél: Bibl. 62). Hitegető edes szavu czalogato madarac (MA: Scult. 31). Édes ének (Illy: Préd. II.524). Édes pájtásom (Tbaly: VÉ. I.218). **3)** genuinus, germanus, naturalis MA. [recht, wirklich]. Édes atya: pater genuinus; edes anya: mater germana; edes bátya: frater germanus MA. Ha zylew zyloed eletted allana es eedes atyaad az aytoon atal fékvneek (ÉrdyC. 118). O aldort Cartusya, melto vagy hogy mynden zerzeteknek eedes anyának lywattassaal (ÉrdyC. 581). Erre tanichad a te edes magzatidat (Helt: Bibl. I.a). Egy kis leanka, melly a porozlónac ides leánya vala (Hál. 188). Idős apam uram (Czepl: Japh. 67). **4)** amasia, amata; geliebte). Édeso mellett áll (Gyöngy: Char. 6). Örményesről edesem ezután sem leszlek feledékeny (RákGy: Lev. 85).

[Közmondások]. A mi savanyó nem vólt, nem lehet az edes (Kisv: Adag. 309).

Édesd: dulciculus Kr. [svavis; süss, lieblich]. Édesden: dulciter, suaviter MA. Nag. edesden zolgaltalak (WinkC. 92. 290). Zent Ferenc az twz anyon edesden el aluck (VirgC. 39). A fylemle nagy edesden enekel (Pesti: Fab. 366). Idesden szoltottane egymással (Helt: Krón. 195). Édesden meg töröltette mindeniknee labait (Born: Préd. 216). Édesdebben megnyug hatie (MA: Tan. 730). A catholicusok is édesden olvashatnák irásit (Czegl: MM. 5). Az emberi természetnek édesden esik (Sámb: 3Fel. 150). Senki nem-lehet istennek édesdebb, és vészerént közelebb való atyafiságában, mint a ki szülője (Csúzi: Sip. 264).

Édesded: dulcis, svavis SI. [lieblich, angenehm]. Édesdeden: dulciter, suaviter MA. Édesdeden éneketec vy psalmot: modulamin psalmum (BécsiC. 44). Nagi edesdeden meg vigasztalan (DebrC. 202). O keges isten, mely edesdeden vonzaz mynket (ComC. 14). Édesdeden mosolyodot (Born: Préd. 17). Lágyan és édesdeden viszen véghez mindeneket (Pázm: Kal. 36). Hogy mélyebben és édesdedben értsük elrejtett titkait (Pázm: Préd. 99). A kutfőből édesdedeben ilatni vizet (Udv: Dáv. 15).

Édeseske: dulciculus C. MA. [süsslich].

Édeséd-ik: allicior, pellicior, pertrahor SI. [angezogen werden, sich angezogen fühlen]. Azokhoz edesedneme (a bűnökhoz) (Born: Préd. 24. 236). Az emberek akarattya edesedgyék a jóm, idegenedgyék a gonosztól (Pázm: Préd. 44). Mi módon edesedhetünk emek a sanyarú metélsnek gyakorlására (160). Az elefántok vért látván edesedtek a harezoláshoz (283). Ha valami eledelt találunk, annak edesedvén, mind addig mulatoznak rajta, míg (Hall: Paizs 39).

el-édesédik: 1) [dulcesco; süss werden]. Az tekeelletes isteny zeretelmek és lelly elmeelekődesnek el eedősdöt tyzeseegeből kyben akoron volt foglalatás (ÉrdyC. 480). 2) [pellicior; verleitet werden, sich verleiten lassen]. Az kevsseg el edesedeth az Myhaly Gerg dolgan (LévT. 1309).

még-édesédik: obdulcesco C. MA. [süss werden]. Az wr mutata öneki egy fát, azt á vizbe tőve és meg édesedde: aquae in dulcedinem versae sunt (Helt: Bibl. I. Kk. Pázm: KT. 388).

Édesget: 1) perlicio, allicio, illicio, illecto C. [locken]. Az fayedelm az zizeknek zerelmében meggyeredőtvale, aleyta hog az zizet edősgethaio (NádC. 474. Zrinyi II. 195). 2) [mulceo; liebosen, schmeicheln] Szűlőtyűket nevelie, apolgattyác, édesgetic, esőkolgattyác (Com: Jan. 118). A kegyetlenkedés, melynek edősgetheti, enyhélteti kellene: crudelitas, quam mulceri oporteat (199).

[Közmondások]. Mágnost a vas édesgeti, vizesip követ megödzheti (Amade: Vers. 173).

ki-édesget: [eblandior, elicio; abschmeicheln, entlocken]. Kedveskedő ajándékokkal a bíró jó akarattját ébreszgetni, ki-édesgetni (SzD: MVir. 16).

Édesgetés: illecebrae, illex, perlecebra C. [lockung]. Hozzá édesgetés: allectus Maj: Szót. Hízlekődő boszédeknek édesgetésével való beléne szűnlése az igazságnak (Zvon: Post. II. 196). A madarász az édesgetésce által magához hitegettetett madar kákat meg-fogja per illicis allectas (Com: Jan. 81).

Édesít: 1) dulco C. [versüssen]. [Jézus igéi] eleytnek vala es az zűneketh zeretettől epytytk vala (ApMél. 46). Tanak ditséréssel hiteti, de maga tel kedősével nem édesíti a kereszt (Pázm: Préd. 91). 2) allicio, pellicio SI. [suziehen, locken]. Magához édesítőttó vala az köz népet (Kules: Evang. 402). Olvasásra édesitené az embereket (Pázm: Préd. 44). Magához édesíti a juhokat (Mad: Evang. 347). Ez, a kit minden jó erkölcs ékesített, haza szerelmére királyt édesített (Orczy: Nimf. A1).

még-édésit: indulco, indulcoro, eduleo C. [versüssen, mildern]. Cristus ki zokot kesernes lelket megédesíteni neki jelenek (VirgC. 23). Édessegzed szent Lőrinczecz rostelliat meg edesette (Pécsi: Ágost. 117).

Édeske: 1) dulcienlus Kr. [süsslich] (Szakácsmest. 106). 2) poienta, panis dulciarius MA. zuckerbrod PP. 3) [amasia; liebeln]. Így az én levelem késedelmekedne, s az én édeskémnek kezéhez nem menne (1675. Figyelő II. 153).

Édeskéd-ik: 1) [delector; freude haben, sich ergötzen]. Ha acarz iedősdőnee őleletuel gőnerkődni es é vele edőskődni (GuarC. 63). Eedeskődween az yllatban (ÉrdyC. 645b. 385b). Tegedet őkolgatvala es teveled edőskődievala (NagyszC. 136). Bonne edőskődnie es gőnerkődnie (NagyszC. 185). Idwskwduen isteni gondolatokba (VirgC. 18. 76). Igeieben edeskedjete (CsomaC. 101). Iatekra, rőstsegre attá magat, ezekben felőtteb edeskedie, győnyörkődie (Born: Préd. 410). 2) [adulor; schmeicheln]. Hízlekedgyec, edeskedgyec (Born: Préd. 24).

Édeskődés: [delectatio; das vergnügen, ergötzen]. Az innadsag istennel való edőskődest ad (GuarC. 52). Istenbe való edőskődees (WinkC. 286). Zwtelen való edeskedeseert igen elmerwt vala istenbe (VirgC. 68). Istenni edeskedesre keuan-kozui (144).

[Édesl-ik]

Édeslő: [dulcis; süss]. O meezi edesseggel folyo, augé edeslő zeep ayakak (NagyszC. 119).

Édesség: 1) dulcedo C. dulcor MA. [süssigkeit]. 2) svavitas C. svavitudó MA. [lieblichkeit, annehmlichkeit, vergnügen]. Istensegbeli edesség: contemplatio (EhrC. 9). Edessagnec menden fia: omne lignum suavitatis (BéziC. 109). Istennek edessegeről es a menyozagnak zeepsegeről (ÉrdyC. 370b). Sok tanwsagot es lelly edessegeőt талаа beuna (510). Aytatos leleknek kouansag es edeseg es lelly wrwm ezt meg tudnya (VirgC. 33). Telyes vala bezedo kegiessége es isteni edessege (16). A kik isten előtt nagyok, nem a világ édességi-között, hanem a sanyaruságokban vastagodnak (Pázm: Préd. 5). Hogy az isten jó-volta avagy édessége tőlünk meg kőstőltathatnák (Mad: Evang. 461). Mivel annyiszor édességekből semmit sem vesztenek, magok erejéből, újságokból tetzenek Ovidius versei (SzD: MVir. 123).

Édességés: 1) dulcissimus Kr. [sehr süss, honigsüss]. Edősegerős eledel (ÉrdyC. 619). Edesseges ital (DomC. 85). To vagy ama drága fa, melynek magassága felséges, levele szépséges, gyümölese édességes (Pázm: Préd. 513). 2) [svavissimus; lieblich, lieb]. Edesseges zagok: svavissimí odores (EhrC. 93). Edesseges illat (MargL. 104). A the edesseghes anyad (WinkC. 41). Edősegerősön vizih őleben Jesust (DebrC. 100). Kezde halgatny az w edesseges zent eneket (VirgC. 17). En edesseges istenem (41). Oly édességes és szorgalmatos magyarázója az írásnak (Czegl: MM. 5).

Édességű: ∞ Edessegew orchadnak zeepsege (GyöngyC. 9).

Édesül: dulceo, dulcesco MA. [süss werden].

még-édésül: dulceo C. [süss werden]. A keserő forrasoc megődesőltenee (BéziC. 18).

EDZ (eczenyi Keck: ÖtvM. odz Gvad.). Edzeni: ferrum induraro; das eisen härten PP. Edző viz: aqua ferraria; löschwasser PP. Vassut vagy acézt eczenyi (Keck: ÖtvM. 299. 324). Mégis hiyan tecezek, hogy ha jól nem edezik a szükségessébb fegyvert (Féy: Dics. 33). Kemény természetet ődzőttek beléje (Gvad: Kár. 16). Debreczenba farom jól ődzőttek megverték (Gvad: RP. 119).

még-édz: retingo C. chalybem solido, induro; den stahl härten PP. Az gywlősegeh mondathyk meg egyzeth haraghuak (ÉrsC. 191).

1. ÉG (*causd.* *egghw* JordC. 729. 640. *eggew*, *eggd* ÉrdyC. 72. 337b. 559b. *iget* RMNy. II.225. Mel: SzJán. 181. *igés*, *igett* Mik: TLév. 55. 67): **1)** ardeo, flagro C. uror MA. [brennen]. Egő zóuetneke (MünchC. 140). Lampas eg vala (VirgC. 81): Eghew kemenche: clibanus ignis (KulesC. 38). Jobb meg-házasodni, hogy nem mint égni (Apati: Vend. 889). Keresztelő János magában égett, és azért fényeskedett egyebeknek (Pázm: Préd. 64). Égni való fa (Zrinyi 1.91). **2)** [cremo, accendo: brennen, anzünden?]. Meg yntee ewket hogy vylagot eglemeenek es vyzaznanak... Azonközbe nagy zeel vesz tamada es az vylagokat meg oltaa (ÉrdyC. 442b).

[Szólások]. Szívüink örömeben ég (Fal: Vers. 893). Szívét rágtá a ditsőségnek valami kis ferge, mindég szagatott, égott a ditsőségre (SzD: MVir. 89). Én ugyan tehetséggel, valaméi körmemre nem ég, itt nem hagyom (Csáktornyát, RákF: Lev. I.107).

égtőn-ég: [incessanter ardeo; ununterbrochen brennen]. Mig az nagy bíró ítél, addig mind égtőn égni fog a tűz (Lép: PTük. II.75. MA: SB. 363).

el-ég: conflagro, retorresco C. [verbrennen].

[Szólások]. Az had az országnak nem kedves vendége, mert már ettől soknak a szája el-ége (Könyi: HRom. 13).

előégett: perustus, retorridus C.

ki-ég: exuror, comburor MA. [ausbrennen].

még-ég: exardeo, deflagro, torresco C. aduror MA. [verbrennen]. Tizen negyed napon mynd az neegy eeltetew allatok es föld meg eegh, es meg tyztwl (ÉrsC. 573). Meg kezdé égni az város (Helt: Krón. 40). Nem papirosból csinált könyvbe, mely meg-éghessen. szakadozhasson, hanem két állandó könyvbe írja (Pázm: Préd. 14).

mögégés: deflagratio, exustio C. [das verbrennen].

Égdögl: exardeo MedLat. 227. [langsam brennen].

Égdödöz: [ardeo; brennen]. Vala égdödöz ő kénansagabai: erat ardens (BécsiC. 37). Égdödöz vala: ardens erat (MünchC. 167). Az irizysseggel égedöz semmi uódon nem őrl (Prág Serk. 878).

mög-égdödözik: ∞ Az isteni edesseggel el boritozom, es az f buzgosagual meg egódödöz (NagyszC. 116).

Égés: incendium, flagrantia C. ustio, ardor MA. [das brennen, der brand]. Tawoly allanak lathwan az ew (a város) egheesee-nek helyeeth (JordC. 919). Nagy kárt tőn égésseckel és rablás-sokkal (Helt: Krón. 62). Szoros helytt vagyunk, és ha igés volna, másbóvá nem szaladhatnánk, hanem a tengerbe kellene ugor-nunk (Mik: TLév. 55).

harap-égés: [incendium silvae; waldbrand]. A csipke-bokor-nak a tűz ellen erős természeti vagyon; ugy hogy a rajta el-fűtő barap-égés után-is megmarad (Hall: Paizs. 66. 27).

Éget: cremo, uro, ustulo MA. [brennen]. Csőpőgetéssel lán-gúl égetőm: ustulo: tűzzel égetött festék: encaustum C. A poluacat egeti tűzbe: comburit (MünchC. 18). Verteket tyzel egeti: seuta comburet igni (KulesC. 113). Egettetneek hydeg-lelesnek hevsegenel (DomC. 140). Égető indulat (MA: Bibl. 1.569). Az avart szagatják, azt égetik (RákF: Lev. III.65).

be-éget: inuro MA. [eübrennen].

égettőn-éget: [incessanter cremo; ohne unterlass verbrennen]. Egetten egettec az philisteusoknak vetesit (Mon: Apol. 13).

el-éget: peruro, concremo C. [verbrennen]. Malom el egetes (RMNy. II.321).

föl-éget: exuro PP. [abbrennen, einäschern]. Feel egbety ez vylagot [az utolsó ítélet tüze] (ÉrdyC. 17b). Forgács Sigmond égette fel Upport 10 asztagunkkal együtt (RákGy: Lev. 176).

ki-éget: exuro MA. [ausbrennen, einäschern]. Meggyújtata, és ki-égeté nagyrésze Róma városát (Pázm: Préd. 285).

környül-éget: amburo MA. [ringsum aubrennen].

még-éget: uro, comburo, aduro, deuro, exuro, eremo, concremo, retorreo C. [verbrennen]. Kevéssé megégetem: suburo: uaptül megégetött: solatus C. Zegégetec a konkolt megégettetni: ad comburendum (MünchC. 29. JordC. 395). Anak zentsége engemet meg eget es igen gwtwr (VirgC. 73). Isaak az rakas fara midőn fel téteték, hogy meg íletvén megis égettetneik (Tel: Evang. II. 7).

mögégetés: ustio C. concrematio, combustio MA. [das verbrennen]. Tizőnalo megh egetes (TibC. 4).

Égetés: adustio C. [concrematio; das brennen]. Ítéltetennek egetesre (DomC. 77). Egetest teth testen (DebrC. 184). Temieő égetés (Pázm: KT. 363). A corgas fákat csak tűz égetésre tartotta meg (Hall: Paizs. 58).

Égetetlen: [crudus; ungebrannt]. Égetetlen fazék: olla eruda; égetetlen téglá: later crudus PP. Borkövet söprőből csinálni: Az söprőt, akar égetett, akar égetetlen légyen, egy széles deszkára terics ki (Kecsk: ÖtvM. 325).

Égető: flammifer, urens; ustor MA. [brennend; auzündend]. Gyutogató, égető: incendiarius Ver: Verb. Szót. A keresztyénekre fogá, hogy győjtogatók, égetők (Pázm: Préd. 285). Égettbor-égető (Tof: Zsolt. 594).

ház-égető: incendiarius Ver: Verb. 433. [brandstifter]. (Erd. Orszg. 1.394).

mész-égető: [candelabrum; leuchter]. A gyertya tartó, méts égető, függő légyen: candelabrum, lychnuchus (Com: Jan. 158).

mész-égető: caementarius, calcarius MA. [kalkbrenner]. Mész égető hely: calcaria PP.

szén-égető: carbonarius MA. [kohlenbreuner, köhler]. Szén-égető hely: carbonaria MA. Scenegeteu zormou [helynév 1222] (Jern.) Zenegetewpotok rivulus (1285. Wenzel XII. 440). A ruha feyerytewt hywa ecer a zeen egetew bazaba hogy wele egywt lakoznak (Pesti: Fab. 31. Matkó: Biny. 452). Szénégető tőkét nyedegél az erdőbe (Kisv: Adag. 161).

Égetlen: [crudus; ungebrannt]. Eleven égetlen timsó: apyron Major: Szót.

[Égette]

tűz-égette: [formula execrationis; fluchwort]. Megmondám, tűzégette, hogy (Thaly: VÉ. II.72).

Égett: **1)** crematus, ustus, ustulatus MA. [gebrannt, verbrannt]. Buydosik ide stoua mint az éget lábú eb (Decsi: Adag. 186). **2)** [aquavitae; brandtwein]. Summája az égettnek ejtel nro 754 (Monlók. VIII.424).

Égéttség: [incendium; brand, verbranntheit]. A fodorgatot hay helyébe koposság léssen es a szépség helyébe égetség léssen (Helt: Bibl. IV.16).

Égevény: [facilis ad exardescendum; brennbar]. A tűz minden égevény materiát meg emészt (GKat: Titk. 331. Corp-Grann. 312).

2. ÉG (*egebe*: in aërem EhrC. 132. *eget*, *egből* Helt: Krón. 107. az égecken által Helt: UT. Gg8. *eget* Born: Préd. 404b): **1)** aer, dium C. aether MA. [luft]. Egbee felemelttetet: in aëra (EhrC. 41). Meg dögletek az eget (DebrC. 214). Az meg devg-levt eeg meg tyztultatyk (DomC. 100). Engede neki mind ez negy fw alatok twz, viz, eg es fwld (VirgC. 36). A doctoroc aszt adác neki tanáczul, hogy váltosztama az eget, hogy ot valami vy egből meg vyitana testét (Helt: Krón. 107). Az ő szárnyának czattogásuál az lágy eget meg báboritván: ver

herans leuon ventum (Kár: Bibl. I.638). Hasonlatos az lagi eglőz kit he szünnek (SalMark. Cs). A házban levegő ég sűrűn teli sok apró porotszákkal (Pázm: Préd. 15). Az fulladozó igen kapja szívalja az eget az széllőt (MA: Scult. 81). Égnee nevezetivel gyakran nevezetie az aeris, az éltető ég (Zvon: Post. I.384). A bé-szivandó és kibocsátandó hig ég (Folv: Val. 10). Hig ég (GKat: Titk. 40). A pogány romai dámák akkor időben leeticeában vitették magokat friss égre (Fal: NA. 136). A szivárványból, lopóbból ki-szivód az eget, levegőt (SzD: MVir. 95). **2)** caelum MA. [himmel]. Nemde az eghygg fől magzatatot ee? (JordC. 387. 709). Mene zopseg vagón az egön es földön (SándC. 2). A fűje zinto az eget eri vala (DebiC. 103). Seemeyth eghe fel emeluen (PöerC. 25). Az egheknek felső vighitül fogua (Sylv: UT. 139). A napot sem allathatya meg az égbe (Helt: Bibl. I.6). Az ti intalmatok sok az egeghben: in caelis (Fél: Bibl. 6. 16). Az eeg és az egegeknek égvi be nem foghatuac tégedet: caelum et caeli caelorum (Kár: Bibl. I.311). Az reggeli piros égl, hadat és gonosz vdtó jelent (Cis. E3). Egebből való záporosság: pluviae (MA: Bibl. I.7). Az eg dörög (Czegi: Dág. II.53). Nem mindenkor esik le a meukő, mikor az ég dörög (Thaly: Adal. 182). Záporozott az ég (SzD: MVir. 96).

[Szólások]. Oly igen különböz tőle, mint az ég a földtől (Ker: Préd. 111). Az ciralni kijárók az ki menéssel eget szoktak venni megpihenni (Megy: Dial. 57). Ha ez nem bálványozás, nem volt soha az ég alatt bálványozás (GKat. Váts. Előb. d).

csillagos-ég: firmamentum MA. (ÉrdyC. 560b).

éltető-ég: [aër; luft]. (Kár: Bibl. I.645. ExPrinc. 162. GKat: Váts. I.808).

éltető-ég: aër C. Com: Vest. 118. [luft]. Ez eeltetew egnek zyne (ÉrdyC. 18. 159. Zvon: Post. I.384. Com: Vest. 5). Egynek a másikánál jobb éltető-éggel, szerentsébs tsillagzással kedveskedet [hazájá] (Fal: UE. 367). Jó éltető ég, levegő (SzD: MVir. 96).

levegő-ég: aër, atmosphaera Kr. [luft]. Elaszlatni széllal a levegő eget: propellere aërem PP. A levegő-ég lélekzetekre, a folyó-vizek szomjúságok óltására szolgáltak (Pázm: Préd. 8. Pázm: KT. 328). Levegő égben magokat fel-függesztő: petaristae (Com: Jan. 209). Hogy az eget ne lássák; a levegőeget ne szíják (Illy: Préd. I.11. 10). A mértékletesség, mint szép levegő ég hoz kívánt egésségre (Kisv: Adag. 116).

ménny-ég: caeli, sedes beatorum Kr. [himmel]. O angyalok, o meny egh, o ellilagok (WinkC. 166). A mi atyánk, ki vagyon mennyégben (Illyef: Tomp. 15). Mi atyánk ki vazy menyégbe (Úzoni: Dáv. 14. 191. Land: UjSegits. 1414. II.40). Fölmentél menyégben (Tarn: Bar. 38). Mindenkor lútyák az atyám orezáját a ki menyégben vagyon (Csúzi: Síp. 466). Övék a menyégnek országa (Fal: SzE. 561).

Égbeli: [caelestis; himmlisch]. Eeg bely czyllagoknak isten neewot attatok (ÉrsC. 475b). Égbéli változás (Pázm: Préd. 185. Kr.). Az egék-béliek (Gyöngy: MV. 10).

Eges: [aëreus; luftartig]. Fén-termő, tűzes, és eges állatok, meteorumok (GKat: Titk. 330).

Égi az heet eegül állagok SándC. 99. egi laboru KKrakkó 1573. A2) caelestis, caeleus MA. [himmlisch]. Égi járás: cursus orbium caelestium MA. Tekeonzetek az eghy menyey madurakat: respicite volatilia caeli (JordC. 371). Az eghy keselyw madar liord vala eeltelt ewneklyk (ÉrdyC. 337b). Nagy eghy clattogaas (Hord). A nömös zűz egi zopsegben ül (DebrC. 122). Soc bűlez tyrtiac irtac az églü madarak tulajdonságokról (Mel: Herb. Aij). Fel jöven a mi zenitünkro, fejünk felett való egi pontra (Com: Jan. 7).

Égség: [caeli; himmel]. Te is nap, hold, s szép czyllagok, tuis kek egsegh, erdők s mezők, s nagy kő zalak, teis vilagsagh, hald meg az mit neked mondok (VásKer: EpKat. 10).

EGÉR (égheret fog Alv: Ifm. 267): **1)** mus, sorex C. maus MA. Indiai egér: ichneumon. Egérhez való: murinus C. Egéri: murinus MA. Az egerec ki földön ő likocbol (BécsiC. 42). Az egerec azt meg erzyk, es ha melyk éak egzör chessek benne, nem gondol oztan sem eger fogoual, sem macskauat, de mind halalalan rea syeth (SándorC. 2. 3. Helt: Bibl. CCc3). Látván játszó társai, hogy nincs több, ott hagyák, mint a tengeren a törött gallyát az egerek (Fal: NU. 292). **2)** [gelenkmaus, flech-sengalle]. Az mely lónac egere leszen, egy lórécél az kele-ent egyben szorituán, meg nyisd, s meg gyógyul (Cis. O2).

erdei-egér: mus silvestris Nom.² 139. [waldmaus].

fejér-egér: mus ponticus Nom.² 139. [weisse maus].

havasi-egér: [mus alpinus; murmeltier]. (ACsere: Enc. 209).

hgyi-egér: mus alpinus Com: Jan. 48. [murmeltier].

mezei-egér: mus rusticus, mus agrestis SK. [feldmaus]. Mezői egér (Helt: Mes. 30).

öreg-egér: [mus ratus; ratte]. (Misk: Vadk. 269).

Egerecske: **1)** musculus C. [mäuschen]. **2)** [musculus muskel]. Az innkba és inon valo husokba, egeretskébe. Az egeretskek más kemény reszekhez nőt poronyob husu reszek (ACsere: Enc. 160).

1. Egerész: **1)** [mures capio; mäuse fangen]. A macskának még a külke is örömet egerész (Kisv: Adag. 71). **2)** quaero, insidior; suchen, auflauern, zu erbeuten suchen. Ne egerész masutt idődséget (Mel: Préd. 164). A figyelmezésnek se elmélkedésben, se külső érzékenységben nem kell széllal bujdosni, egerészni (Komár: Imáds. 39). A búcsületnél látván alkalmatosságát killyebb szokta nyujtani ujait, és az idegen erszény körül egerész (Fal: NE. 25).

[Szólások]. Io aszszouy ez nyáron leszen meg házassulásod, de az dolgot tréflára ne vegyed, hogy oztan mással akarnál egerészned (FortSzer. H4).

2. Egerész: muriceps, mures captans; mäusefinger MA.

Egérke: [musculus; mäuschen]. Zylenek az hegyek, ees egy egerke ieuwue ky belewlewk (Pesti: Fab. 18).

Egérő: **1)** [mureula; balskette]. Arahas egerőket gar-tonk neked: mureulus aureas faciemus tibi (DöbrC. 473). **2)** circumvagus, insidiarius; umberschweifend, auflauernd. Mint Samsón, kinek egérő szemében tűnén sunda Dalila, ez tetszik, ugymond, szemeimnek (Csúzi: Síp. 6). Ellene mond a ravasz hízlekedésekkel és tündér szín-hünyással palástolt hamis praktikának, a dölczeg test és az egérő szemek kívánságának (64).

ÉGER, EGÉR: alnus Kr. [erle]. Juxta ripam in arboribus egur et wenz sunt metae (1257. Wenzel VII. 470). Eger, arbor (1260). Egyr, silva (1272. Czin). Duae arbores eger (1293. Jern.). Locus Thamasagre (ZichyC. 122). Stagnum Thamas Egrevocatum (51). Silva paludosa Egeur dicta (III.56).

Egrés: alnetum; erlenwald MA PP. Egruspotoka (1267. Jern.). [Locus] Horuasegres (1371. ZichyC. III.419).

EGERCSEL: [insidior; auflauern]. A kik az efféle tsemegék körül egert-elni gyönyörűségnek tartják (Bod: Math. Eger-tés a marha, midőn ágak után jár, kápdos SzD).

EGÉSZ (egezen Margl. 59. DebrC. 11. DomC. 330. egezenen Illy: Préd. 1162): **1)** totus C. ganz, völlig MA. Mind az egész: universus C. Ky megen egheez Jerussalem es mynden tartoman: Jerosolyma et omnis regio (JordC. 361). Egheez egybaz: tota

ecclesia (721). Kynek egez lytyk vagyon vronk Iesusol (CornC 14). Lele mynden zakadas nekevl egezne az kovntevst auagy az capat (DomC. 302). Zenth eghaznak edenith: kyket Ieronimus el tórdelt uala mynd egezen talalak (KazC. 69). Mynd egehez ez vylaugh (ÉrdyC. 520). Egez keresztyszene (VirgC. 15). Kikről ez egez hetetzelaka rendel leszne predicatione (Bom: Evang. III.99). Az evangeliom tanittya mind egészszen azt, a miért megjelent az idvezítő (Illy: Préd. I. Előb. 3). Megtelepednek egész táborostól (Hall: III.1st. III.86). Fél egész esztendeig [egy fél évig] (Tarn: Szents. 62). Mellyen, miut edgy erős fundamentomon, úgy állott az embernek egész minden dereka (TKis: Pan. 49). **2)** [omnis; alle]. Imatkozáll egez közönséges keresztienekert (VitkC. 22). Az egész mácsai jobbágyok (LevT. II.104). Az egész hadak szállanának táborban (Zrinyi I.17). Az egész tiszteket láttam, csak éppen azt a Kermet nem láthattam (Mik: MulN. 33). Apollóval együtt az egész Nymphák (Orczy: KöltH. 52). **3)** integer C. MA. sanus, valens, incolumis SI. [unversehrt, gesund]. Egez barátok es betegek (EhrC. 91). Nem kellő egezenne vruos: non est opus valentibus medicus (MülnC. 29). Nem zikseg az egez embereknek az oruosag (VirgC. 48). Az ygaz hyth atta ez egehez eghessegét: fides dedit isti integritatem hanc (JordC. 715). Zent Thamas egezen kiöue a kemőnczeből (DebrC. 44). Tellyesseguel erozreen ev magat egeznek, az ev betegsegenek agyabol felkele (MargL. 175). Ha ma egez vagy: netaalam honnap meg korwlv (WeszprC. 143. 55. 89). Hog ev neki egezen megadnaja az ev fiat (DomC. 67). Egezek es erevssek (132). Megvigasztalna es egeesse tenne (NagyszC. 12). Ezzömnnek egezwoltha (391).

Egészéd-ik. Integrasco: megeppülőc, egeszszedem, meg-uy joloc MAI.

Egészit: integro MA. ergänzen PP.

még-egészit: ∞ Meg egezte a [törött] tekdőth (DebrC. 221).

Egészlen: **1)** integre; ganz, völlig MA. Egezen tele tewlt: totus plenus (EhrC. 51. 54). A pečetőc egezen megmaradanac (NagyszC. 222). Egészlen égő áldozattal áldozik (Kár: Bibl. 1.88). Az isten egészen egész (KCsipk: Woll. 17). Chr. nem rész szerént, banem egészen megfészítettett (Illy: Préd. II. 43). Inkább aktarták a könyvet tsónkán mint egészen kiadni (Tus: Apol. 163). Egészlen eleget télt (Ker: Préd. 65). Egészlen csak erre kel adunk minnen magunkat (GyöngyL: KVall. 200). **2)** [totus; ganz]. Ha vkinek a meg-szentelt ostyából olyan darabocskát adnának, mint egy lentse, adná-e neki egészen a Krisztus testét, vérét? Egészlent adnának (Barna: Isk. 334).

[Egészlenség]

Egészlenséggel-való: [totus, integer; ganz, vollständig]. Jesus anyay banatodon könyörölween egezlenséggel való ő zerethő wykariossaanak zent yanosnak tegődet hozzaad laataasaara ayanla (CzechC. 42).

Egőzség (egéség): **1)** integritas C. [ganzheit, totalität]. Tőlkéletesseg az, melly szerint vmelly egész dolognak minden maga egészségét tévő részei meg-vannak (Apati: Vend. 752). **2)** incolumitas, valetudo, sanitas, salubritas C. gesundheit, wol-fahrt MA. Egezeguel ternekuala meg: remedium reportabant (EhrC. 76). Egesseg adatek hw neky (JordC. 389. 715). Hog en evket nem seghetewm egessegekre (MargL. 59). Talpatol fogva teteiglen nem vot egesseg (DebrC. 320). Jó az szép ábrázat, és gazdagság, de nincz job az ő egezeguel (Decsi: Adag. 184). Gyenge és bádgyat egéség (Com: Jan. 55).

[Szólások]. **Egészsegsben vagyok:** valeo C. salveo; ich bin wol auf, gesund MA. Egészsegsben lévő: sospes, superstes C. Mikoron egessegsben vág, soha job kenert ne valogas (VitkC. 48). Egessegsbe leny (TelC. 57). Akar elamelkogyunk, akar egessegsbe iozanok legyunk: sive mente excedimus, sive sobrii

sumus Komj: SzPál. 214). Chak az te fejed legyen egéssegsben (Zrinyi. ASyr. 101). Iszom a kegyelmed egéssegséért: auf seine gesundheit (KirBesz. 33). Ha úgy tetszik, mondjon kegyelmed is egéssegsét: tue er bescheid (74). **Egészsegsel:** ave, salve C. sei gegriist, ich wünsche heil und wol-fahrt MA. Egessegssegel gyermekek: salvete puiri (Com: Vest. 1).

Egészsegsbeli: [sanus; gesund]. Nem zyksegh az egehessegsbelyeknek orvoss: non est opus valentibus medicus (JordC. 379. Helt: UT. BS. P8. Kulcs: Evang. 407). Nem kel az oruos az egessegsbeli embereknek (Kár: Hal. V).

Egészsegsés: **1)** incolumis, colomis, sanus, sospes, valens, vegetus Ver. sospitalis, valetudinarius C. gesund, wolauf, kräftig, unversehrt, frisch MA. Egessece tenne, az ő betegsegsenel korsagaual egeessegsossece tenne (NagyszC. 12). Hagya, hogj kerdezsem keg: a patikaryostvl, hogy ha vagyon jo egessegsben, kyt mykor megh kerdeztem volna, es jo egessegses hyrt montam volna aszonyomnak the keg: telewl... (LevT. I.339). Egészsegses, ép, sérülhetetlen az egész test (Pázm: Préd. 756). **2)** saluber C. heilsam MA. Annus *salubris: egéssegses esztendő PPBl. Egessegses viz (DomC. 309). O egessegses tanalc (CornC. 4). Az gyenge gyomornac nem egessegsess (Mel: Herb. 14). Meg nem vettyik az egéssegses orvasságot (Pázm: Préd. c). Nem lenne egéssegses esonka adóval eleiben menni (Monlrók. VIII.321).

[Közmondások]. Nem egéssegses minden igazságot kinondani (Fal: UE. 458). Három dolog egéssegses: eleget nem emni, dologtól nem futni és nem bujálkodni (SzD: MVir. 110).

Egészsegsételen: insalubris C. MA. ungesund PP.

Egészsegsételenség: invaletudo, invalentia C. ungesundheit MA. Kegeylned egéssegsételenséget kedvetlenül értjük (MonTME. V.201. Com: Jan. 173. 215).

Egészstelen: [non integer; nicht ganz, mangelhaft]. Az istenek fényességét tsak mint egy burok alol pifogatják és egészstelen szentségeket az ő szentséges orczája előtt szomérmosen takargatják (GKat: Ttk. 313).

EGRÉS: **1)** omphax, omphaces; unreife traube MA. PP. Az ő ezimotája meg nem virágic. Mert az isten mint az szőlenc egresét, vgy el veszi: laedetur quasi vinea in primo flore botrus ejus (Kár: Bibl. I.521). A honnan szőlőt várt, egrest szedet (Pázm: Préd. 557). Mikor az szőlő egres korában vagyon (Radv: Csal. III.53). Az attyak öttek meg az egrest és az fioknak fogok vasot megh bele (FelsőB: UKöls. 57). **2)** labrusca MA. wilde weinrebe PP. A vad szőlő, egres, keserű, fojtós: labruscae fructus acerbus (Com: Jan. 61). **3)** agrestum; agrest Pesti: Nom. 46. **4)** uva crispa, grossularia; stachelbeere PP.

fái-egrés: uva crispa, grossularia PP. [stachelbeere].

szőlő-egrés: agresta PP. [agrest]. Verj vékony rezet, metéllyed aprón, szőlő egrest végy hozza, erős eczettel csinálđ üszve (Kecsk: ÖtvM. 322).

Egrésös: omphacinus C. MA. von unreifen trauben gemacht PP.

ÉGZÁMEN: [examen; prüfung]. Az elsőbb orák szerint való tanításokat vegyed exámenre (CorpGramm. 600).

ÉGZÁMINÁL: [examen; prüfen]. Az zent kiral meg latogatta ewket, visitalta, examinálta, ha yol eel awagy gonozwl (ÉrdyC. 497. Zrinyi. II.180). A vocalisokkal lerakott consonán-sokat a consonánsokról irott régulák szerint kell examinálni (CorpGramm. 600).

ÉGYÉB (egyéb Helt: Krón. 34. Toln: Vigaszt. 67. egyeb JordC. 151. 717. ÉrdyC. 512. ygeb WeszprC. 131): alius, ceteri, cetera MA. [ander-]. Egyebeknek felette kyyun tyztaságot (EhrC. 122). Né méü egeb mezőre se meü el ebelről (BécsiC. 4. 86).

Nemeflec estenec az vt fölen, egebi kedeg estenec a kónesre (MünchC. 37). Az zelőt eegyebeknek aggya (JordC. 599). A leveleket egyébtől el nem mertem küldenem (LévT. II.15). Myt akartal volna egyebet teny (KrizsC. 46). Egyebet semit nem mond (VirgC. 82). Egyebek kwzwt hat vagion, kibe al embernek bizoni alazatossga (95). Az yzessek istemmel nem kedues az egeb jozagos minelkötetők nélkül (TihC. 2). Kyhöz sem eegyebe sem töb nem keel (ÉrdyC. 610). Ky vagyon egyeb ysten my wronkual (KulesC. 31). Senki egyeb ne egyébe a szenteltbe; nemo alienigena (Helt: Bibl. I.32). Az ő erdöme szerint meg veretee, jól lehet egeib modon iambor vala (Szék: Krón. 35). Beszél egyéb, de észem én: aliis lingua, aliis dentes (Deesi: Adag. 190). Egyebet czüfölsz: alios irrides (Kár: Bibl. I.518). Nem teremthette egyéb végre ez világi állatokat, hanem csak az ő jó voltának kinyilatkoztatására (Pázm: Kal. 22). Nem kel egyébtől az anyaszentegyháznál várni az írásnak bizonyos magyarázattát (518). Egyebeket, másokat megfertelmesítee (Com: Jan. 183). A kötélen járóc, és a több, egyéb körüljáróc (209). Nem vagyok mint egyéb emberek (Illy: Préd. II.370).

Egyébaránt: ceteroquin C. [sonst]. Kristus egyébaránt is megérdemlette a dütsőséget (Pázm: Préd. 41). A mélyen fundáltott báz megáll ilyen sokáig éppen: egyébaránt, különben, leomlic (Com: Jan. 105). Azokhoz barátságosan magadat ne adgyad: egyébaránt, másképpen (ceteroquin, alias) utálásba mégy (206). Hadel a gonosz társaságokat, mert egyébaránt bizony val készesz (Illy: Préd. I.193). Az igazságot nem látyák, egyébaránt elég szemecek (1284. II.499).

Egyébféle: [alius generis; anderer art, anders geartet]. Hw velők sok santak es eegyebelee sok beteghők (JordC. 403). Rwhayt es egyeb feele marhayath elvezthette (RMNy. II.166). Ne engedgyed hogy a te barmod egyébféle általlat közessfilyen: cum alterius generis animantibus (Helt: Bibl. I.HIb). Kurbelyoc, kalmaroc, es egeb félec (Born: Préd. 295). Ez gyűlésének oka hogy mi volna, sem magyar sem egyébféle nem tudja vala (Thaly: VÉ. I.57).

Egyébként: [alias, alioquin; sonst, anders]. Tű igazságotat ne tégétee emberec előtt, egebként érdemét nem vallatoc (MünchC. 23). Az keekben olusac, kie egyébként oluani nem tudnac (Mon: Kép. 59). Nem minlen sacramentom mindenkorra való, egyébként a keresztiséggel is többször kellene élnünk (Matkó: BCsák. 409). Ha a veres hagyma levélvel írsz, a betűc nem látzanac egyébként, hanemha a papyrost meg-melegeted a tűznél (Nad: Kert. 71).

Egyébképpen: alioquin Ver. alias, secus, sequius MA. [sonst, anders]. Vygyaz petőr egebe keppen feleők hogh raitad keesertet ne hatalmaziek (WinkC. 156). Meg nem zabadeytathatneyek egyeb keppen (CornC. 176). Soc hadakat visselt, és egyeb képpen is soc icles dolgokat czelekedet (Helt: Krón. II). Ez igen kegielmes ember vala a sziginiekhez, de egebe kipeen nem vala iambor (Szék: Krón. 212).

Egyébkor (egekboronn-es LévT. I.224. egyekboron ÉrsC. 128. egyeb kortis Born: Préd. 458): cetero C. alias MA. [sonst, ein andermal]. Meliet nem latot egekbor (VirgC. 104). Egyébkor is láttam én ágon tar variut: complurium trium ego strepitum andivi (Deesi: Adag. 79).

Egyébkori: [alius temporis; sonstig]. Egyeb kori szokásunknál nagyobb (MA: Tan. 1266).

Egyébnemü: [alius generis; anderer art; sonstig]. Tarczon meg mynden gonoszwt, deghhalatwt es eegyebe nemew halalos ellenseget (ÉrdyC. 197b. 357b. PozsC. 5).

Egyébül: [alioquin; sonst, anders]. Nem tuttanac egyébül karunkodni, hanem elac nemely papuknac gonosz etelekrül (Mon: Apol. 28).

Egyébünne (eegyebennek JordC. 661. eegbünne MünchenC. 190. NagyszC. 110. TihC. 74. DomC. 27. eegyeünne! Toln: Vigaszt. 94. eegyeünne! MA: Tan. 743. Matkó: BCsák. 68. eegyeünne! MA: Scult. 146): aliunde, aliunde; anderswoher MA. Be nem meegyen az ayton, de eegyebennek haagh be (JordC. 661). Istennek orzaga nagyob reezre meg heewt vala az gonoz angyaloknak le hwlásokeert, kynek hewlása eegyebewenne megb nem telletyk vala, hanem Iesusnak érdeme myat (ÉrdyC. 37. DöbC. 346). Egyébünne is megszaporttatuan az ő seregét (Helt: Krón. 192). Egyébünne nem tudhattyk (Pázm: Kal. 518). Mellyeket nem egyébünne, hanem traditióból tudtak a sidók (Pós: Igazs. I.104).

Egyébütt (eegyebü! Born: Enek. 318. Beythe: Epist. 231): alibi; anderswo MA. Az capitulum hazban a nagy eegyebü (MargL. 20). Sohul eegyebü ne aldozzanac hanem czac az istentől arra rendeltet helyen (Kár: Bibl. I.104). Az épületec néhol magassac, eegyebütt alacsonoc (Com: Jan. 102).

Egyébüvé (eegyebüvé Megy: SzaÖröme. Előb. 13. eegbüve DebrC. 362. eegyebü Tel: Evang. II.243): [alio; anderswohin]. Nem eegyebüvé, hanem az áltarra teszák (Pázm: Préd. 646). Romába avagy eegyebüvé (MA: Scult. 642). Egyébüve hova tudnek menni? (Debr: Christ. 163).

ÉGYÉM (egém TelC. 35. egem MonIrók. III.58): **1)** nempe, scilicet MA. videlicet; nämlich WF. Vallatoc egém atf gömböcötöket scentségbe es veget az öröc életre (TelC. 35). Ig eckepen egem valami vagon e földön mend azoknac oka isten (73). [Zent Anna] a keroknac goncat viseli senkit őbenne bizot eluemet: ez egem az ő kőnörgesinel vrone cristulot ségedséget fier (90). Homat vagon tűnekőc egem ez ezeleneg (103. 109). Mert s egem az frater Gyergy szerzetes és nem nő (MonIrók. III.58). Azért, egem, hogy tiszta légyen lelkében, s mind testében (Pós: Gbót. 3). A fizek, egem minden kereszttyen lélek a mely néha jo tselekedetekkel töllyes, néha azokul üres, az az nem tökéletes (Pós: Igazs. I.145). Akarmi aprolékért el-valaszttyák egem a házásokat (239). Miért keresztelsz, egem, ha Christus nem vagy (403). **2)** inquam MA.

[ÉGYEN]

Egyenés, igenés (igenus MontME I.336): **1)** rectus, directus, irretortus C. gerad MA. Egyenesen: recta C. recte, directe; schmusstracks, gerad MA. Atkozot ördögi nyel, ki igenős scitton comot lel (GuaryC. 15). Igyenessen jár: erectus (JordC. 114). Az én kévém felemelkedőc, es egyenesen ál vala (Helt: Bibl. I.Sz. Az linea alá igyenesen az többi alá ird (Helt: Arim. 6). Az mi borgas, igyenesse legyen (Born: Préd. 25). Az igenestis meg görbői (Mel: Szján. 310). A ki nem járhat igyenesen meg gyogyitya (Mel: Herb. 171). Atfele magva szakat joszag igyenesen az fejedelmet nezne (Ver: Verb. 127). Restség, hidegség és nem igyenes tzélra néző rendelés volt benne (Pázm: Préd. 59). Igyenesen ellenkeznek az új tanitók a sz. írással (Pázm: LuthV. 27). Ti rollatok szoll egyenesen (Matkó: BCsák. 46). Egyenes jó széllel hajkáz: vento secundo (Com: Jan. 90). Ennek materiaja, két egy-mást egyenesen vagy oldalaslag is általvago lineák (Fomár: Imáds. 130. **2)** planus C. aequus; eben, glatt MA. Igyenésé tenni: adaequare C. Zerzette isten megalazni minden heget es völgeket betölteni földneec egyenesseigen: in aequalitatem terrae (BkésC. 109). Meni az igenős uczara (DebrC. 154). Syethnek az ygyenesre: per plana (JordC. 292). Ygyenes wt (763). **3)** simplex; einfach). Mikor á kösségneec őszue kel győlni, egyenesen trombitalyanac: simplex tubarum clangor erit (Helt: Bibl. I.Ss4) Czac egyenest kőrtöllyetec (Kár: Bibl. I.128. **4)** [aequus, justus; gerecht, aufrichtig]. Az gonozok ygyenesse leznec: erunt pravi in directa (JordC. 526). Az ygyenesen yaroknak ygyassagok (ÉrdyC. 521). Az egebes es tizta igekőzet (TihC. 45). Egebes es iambor glető (Mel: Jóh. 1). Igyenes törvenyt igyekeznek tenni (Ver: Verb. Előb. 2). Isten

az embert igyenes igazságban teremtetve (Pázm: Préd. 161). **5)** [aequalis; gleich]. Egyenes vele: conequalis (NémGl. 363). Az égezz kenyér ő kézekben keeth egészes resre valek (PeerC. 85). Tüged á földdel egyenessé tesz nec (Zvon: Post. II.243). Nyelvűne cselekedetűnkel egyenes légyen (1.60). **6)** concors MA. NémGl. 108. [einträchtig]. Legőn bekesseős istent zerető es affatáinal igenős (GuayC. 67). Az igyenes athyafywsagos barathsagra mentlewak (RMNy. II.32). Nem mind egyenesec löne, mert őe egymasnál külömbet értene (Valk: Gen. 57).

[Közmondások.] A beszédnek az igyenesse jó, s az manónak az horgassa (Pázm: Kal. 153. Illyef: Tomp. 296).

Igyenéséd-ik: **1)** rectus fio PP. [gerade werden]. **2)** aequor; complanor PP. [sich ebenen]. **3)** convenio PP. [übereinkommen].

föl-egyenésedik: [se erigere; sich aufrichten]. Fel nem egyenesedjhetic vala: nec poterat sursum respicere (Helt: UT. SS).

mög-egyenésedik: [convenio, paciscor; übereinkommen]. Ezőn igyenesedenek meg (DebrC. 195. 115). Az kunok most egyenesedtenek meg Karoli Györggyel (LévT. II.70). Minnyüan meg egyenesedene rayta, hogy László löne magyar király (Helt: Krón. 95). Conciliom lón, kibe á görögök meg igenősödene á hit felől á romaialak (Szék: Krón. 183). Istennek nem vólt szüksége rea, hogy meg egyenesednéek az emberrel, hanem az ember szádkölködöt az istennel való békéllés nélkül (Tel: Evang. II.69). Doboz határ felől volna neműnemű egyenetlenségek, egymás között meg nem egyenesedhetek (Bék. Hajd. II.221). Bátyámvál ilyenképpen egyenesedünk meg néminemő juhoknak bajtásiból (Gér: KárCs. 270).

Egyenésget: [complanare; ebenen]. En ellenseginnec előlő egenegeesset az en vtamat (VitéC. 60).

Egyenésit: **1)** complano C. aequo, adaequo MA. [ebnen]. Egyenőszietek az utat (Fél: Bibl. 139. Pázm: Préd. 48). A sindeleket gyaluval ki-gyalululla, egyenesiti, simittyá: edolat, planat, laevigat (Com: Jan. 104). **2)** [collimo, collimeo; richten]. Ennek a bárom dolognak magyarázására igyenesitem a mai tanításomat (Pázm: Préd. 64).

el-egyenésít: [compomo; ausgleichen]. Jőne Jerusalem ala, hog e dologot el igenőszice (Szék: Krón. 72).

föl-egyenésit: erigo, surrigo; aufrichten MA.

mög-egyenésit: **1)** aequo C. complano MA. [ebnen, eben machen]. Ygeneseyezetek meg lw esveñet (JordC. 361). A város földig le-vonatic, földel meg egyenesittetic (Com: Jan. 15). **2)** [absolvo, satisfacio; befriedigen]. Ha meg egyenesythenek benónk io, ha nem hat isten igazsaga zeret [az örökséget] kezűnk meg ozok (RMNy. II.22).

öszve-egyenésit: [reconcilio; versöhnen]. Isten hatalmas uraknak pártolő szűvüket nagy hirtelenséggel öszvő egyenesiti (RMK. II.24).

Egyenésitős: aequatio C. complanatio MA. [das ebenen]. En zivemnek egeneseitesebe vallok neked: in directione cordis (DöbrC. 54).

Egyenésitő: aequator Com: Orb. 210. ACsere: Enc. 93.

Egyenösség: **1)** [rectitudo, aequitas, justitia; gerechtigkeit]. Az eredeth zeret ualó igazsag az emberi természetnek neminező, laevnőssége (TihC. 63). Ityletnel egyenessege nekevl el vezenek (MargL. 80). Ytely mynd ez wylagoth egyenessegbe (KulcsC. 14). Az ityletnel egyenesseget regen meg horgasetotta übenne á mi ellenőne való gyűlölség (Tel: Fel. 18). Az isten il egenegeget kuan, hog meg az oktan allattul se vonnia meg ember az ő etlet (Fél: Tan. 332). **2)** concordantia, aequalitas: übereinstimmung, gleichheit MA. Yrygsseeg nynchen de

zeretet es ygyenessegeh (ÉrdyC. 565). A meg busult nepeth igenőssege hozza (DebrC. 18). Miczoda egyenessége vagyon á Christusnac á Beliallal? (Helt: UT. 22. Sylv: UT. II.47). Soha egy igyenessegen nem vattoc, egyet nem tartotoc (Mon: Apol. 14). Békesség és iő egyenesség lészen az emberek között (Cis. E). Egyesség igyenesesség megtartya az polgárságot (MA: Scult. 80). Egenessege mentonk egenlo akaratal az my hassank jawnerth (TörtT. 1877. I.183).

Egyenést: recta MA. [gerade]. Igyenest vetette semeyt az kyalneuzonra (EhrC. 122). Egyenest [így] a kiraly satorara méne (Helt: Krón. 48). Egyenesth nezewen es nem odalfelt (Ver: Verb.² 105). Egygyik hit által egyenestben mehet menyországbán (GKut: Titk. 272).

Egyenésül: Egeneswl: obtempero NémGl. 355.

el-egyenésül: [complanor; sich ebenen]. Heegyek halmok eligenewswlnek (ÉrdyC. 8).

mög-egyenésül: [reconcilior, paciscor; sich ausgleichen, übereinkommen]. Egenesöl meg te affadfiaval: vade reconciliari fratri tuo (DöbrC. 358). Richard es Agoston meg egenesewl tenek rayta (TelC. 250). Szóllani kezd az ő tarsinal az várnac meg adassa felől; egy nyhány nap mulua meg egyenessülene raytta (Helt: Krón. 125b). Az marhanak mennysyge szerynt meg egyenesewlwen a peres (Ver: Verb.² 51).

Egyenésülés: **1)** [aequatio, exaequatio; ausgleichung]. Mind á meg testessülés, mind az egyenessülés, auagy egyic állatnac á másba valo változássá (Vallástétel Ff: ij). **2)** [pacum, conventio; vertrag, ausgleich]. Az regy mod szerynt legyen, az igenesewles es az fizetes (Ver: Verb. 51).

Egyenetlen: **1)** iniquus, inaequalis, inaequalis, dispar C. disparilis, indirectus: ungleich, uneben, krumm MA. Hetedik egyenetlen mondásban azt hirdeti az confessio (Pázm: Kal. 336). Egyenetlen [faragatlan?] cződör inasok (Zvon: PázmP. 291). Egyenetlen erő (Zrinyi I.111). Egyenetlen tsere (Kisv: Adag. 121). **2)** discors MA. [entzweit]. Egyenetlenfél: inconciliata C. Versengő, egyenetlenc vattoc (Mon: Apol. 13). Az urak egyenetlenek ünköztek hozzád engedetlenek (Monlók. III.64). Egy más között egyenetlenek: dissidentes (Illy: Préd. II.93). Az emberi tetezésnek sok részre szaggatatott magátul külömböző egyenetlen vélekedése, bizonyos úton nem vibet az isteni igazságra minket (Pázm: Kal. 42). Nem egyenetlen az szerelem vitézséggel (Zrinyi I.6).

Egyenetlenkéd-ik: [discordias foveo, rixor; uneinig sein, hadern]. Egyenetlenkédvén ezen titoknak szolgáltatasában külömbözne (Bíró: Angy. 245. Bíró: Micae 297. Kr.).

Egyenetlenség: **1)** inaequalitas C. MA. [ungleichheit]. **2)** discordia MA. [zwist, zwietracht]. Bátyám az kertet, az kin egyenetlenségünk volt, nekem megengedte (RMNy. III.59). Az evangelisták irásában nincs semmi egyenetlenség (Pázm: Kal. 45. BékHajd. II.221).

Egyenget: **1)** plano Ver. complano, conequo; eben machen, ebenen MA. Egyengetnéte, készitenéte az utat (MA: Scult. 55). Egyengető sulyok [a virágágyak egyengetésére] (Nad: Kert. 99). **2)** [dirigo; richten, leiten]. Te egenges engömet te zerezd meg enuelem a mit akarz (TelC. 48). Öhozza egengesed atte zodat (106). Ammendónható istenhöz igengetesec napunkent atte fohazkodasot es siralmad (DebrC. 246). Minden io erkűczre itet egyengetne (Istv: Volt. 12). Anglia bírálkodott s egyengette az udvarok dolgait (SzD: MVir. 68). **3)** [corrigo; berichtigen]. Ugy egyengette az szent irasokat: modificavit (MNYil: Irt. 97). Ez kopját egyenget, amaz puskát töröl (Gyöney: KJ.² 37).

el-egyenget: paulatim complano Kr. [ebnen]. Ezt ugymint által utat megszerezvén es eligyengetvén (MA: Tan. Előb. 29).

mög-egyenget: **1)** complano C. adaequo MA. [eben, gerade machen]. Feicé huiát kőrsőkörnyűll ollóul meg egyengesce (Kár: Bibl. II.151. Czegl: Dág. II.21). **2)** [corrigo, compono; ordnen]. Ortázókat a földre leltik: ruhájokat ékesen meg-egyengetik (Pázm: Préd. 1172). **3)** [verbero; schlagen]. Górtós bot amaz déltzages fekete Bonasusnak a hátára, melylyel többi szilajkodása té-túl megegyengettetik (Pós: Glót. Címl.).

Égyengetés: **1)** complantio, aequatio MA. [das ebenen, ausgleichen]. **2)** [directio; das richten, anleitung]. A mit az iskolai theologiában erköltsiünk egyengetésére alkalmasnak üttem (Pázm: Préd. a3).

Égyenit: [aequo; ausgleichen]. Hoziánk őköt egzeneit: pares illos nobis fecisti (DöbrC. 192).

lő-égyenit: ∞ Elejét vegye az artza gyalázó himlőknek, le-égyenitse a ki-ülő fakadékokat (Fal: NA. 155).

mög-égyenit: [complano; ebenen] Igyenitsétek-meg az ur nót (Illy: SzÉlet. I.89).

[Égyenl, igyenl]

1. Égyenlet: [comparo, assimilo; vergleichen, gleich machen]. Kyk valameli zenteketh meerne egyenletny az apostolokkal malazban es dyczősegeben (ApMét. 41). Teuelyeznek kyk egyenletnek vala meli zenteketh ő hozzayok (42). Leen az isteny méltosagának kysselésegere hogy my hozzánk egyenlettee ennen magaat (ÉrdyC. 55).

2. Égyenlet: [aequitas, justitia; gerechtigkeit]. Az ygaz feyedelmeknek wr istentewl kyadot parancholat, hogy myndenek ygassagot es egyenletet teegyenek (ÉrdyC. 391).

Égyenletlen: [dispar; ungleich]. Zent zyzek ymattnak eerettewk myh hozzánk egyenlők romlandok voltanak; haat myth gondolhatwnk ymarim mykoron myndenben my hozzánk egyenletlenne lettenek (ÉrdyC. 328b).

Égyenletlenség: [jurgium, rixa; zwist]. Ha jobbagynk kewzewth walamy (egyenletlenség) egyenletlenség thewrtnek az fogoth emberek által igazan el wegeztessek (RMNy. II.33).

Égyenlő (egellő DöbrC. 312. egyenle KulesC. 118. egenlő Mel: SzJán. 211. egygyenlőség Fal: NA. 135): aequus, coaequus, coequalis, compar, parilis C. aequalis, aequabilis MA. par Com: Vest 139. [gleich]. Igyenlőképpen: pariter, adaequate, conjunctim, concorditer C. aequaliter, aequaliter, aequé MA. Igenlővé teszem: aequiparo, aequo, exaequo, coequo MA. Mend israel égenlő elmduel fuólts urhoz (BécsiC. 77). Tű zemeltce őztőuerbek egőb ifiaktol tő égenlőitektől: prae ceteris adolescentibus coaevus (118). Velőne égenlőcke tötted azokat (MünchC. 50). Igenlő kinnal kiznatnac (GuayC. 14). Egyenlew törwen: eadem lex (JordC. 35). Ygyenlők az zent angyalokhoz (601). Igenlő akarattal pispóke valaztak (DebrC. 30). Te hozzád egyenlő embereknek es zolga tarsidnak uag feiedelme (Ozoni: Christ. 212). Egyenlő szöböl: unanimiter (Helt: UT. h6). Egyenlől meg marat (Mon: Apol. 9). Sz. Pál egyenlőképpen kőnőfőrg az Christusnak és az attianak (Fél: Tan. 39). Az nép egyenlő szóval felel: una voca (MA: Bibl. I.70). Végy aromakat, balsamokat egyenlő mértékel: (MA: Bibl. 177). A kik okos életre tanítóink, azoknak egyenlő eleget nem tehetünk (Pázm: Préd. 631). Nem egyenlőny köz-nőptől, hanem egysz zsidóságnak egyenlő tanátsából küldetnek (Pázm: Préd. 49). Négy öhnyi dárulaja egyenlő volt nyárshoz (Könyi: HRom. 65).

Égyenlít: [aequo, comparo; vergleichen]. Kihez hasonlítottos es egyenlőttőe ti engemet? (Mon: Kép. 131).

Égyenlítő. Egyenlítő, egyenesítő: aequator Com: Orb. 210.

Égyenlőség: aequalitas, paritas C. aequabilitas MA [gleichheit]. Nem vala ygenlőség h w keztek: schisma erat inter eos (JordC. 659). Az akaratoknak ygyenlősege (ÉrdyC. 613b). Az éneklés egyenlőségét, és kedves musikat ki ne bo-csása (Illy: Préd. I.18). Kiknek éneklésben való egyenlősége kedves: quorum harmonia grata (Com: Jan. 169). Rút az nem-egyenlőség, az is, hogyha hátraczföl az elsőség (Thaly: Adal. I.144).

képes-egyenlőség: proportio. Nintsen közel való képes egygyenlőség, proportio, köztetek (Fal: NA. 135).

nap-éj-egyenlőség: aequinoctium Com: Jan. 7.

Égyenlőz: [aequo; gleichen, gleichkommen]. Az isteni csudákat sem emberi, sem őrdőgi, sem anyagi erő nem egyenlőzheti (Barna: Isk. 204).

EGYEPETYE: [appetitus; appetit, lust, begierde]. Jobb egyepetyéje vagyon az ételre (Mik: TLav. 1). Ma éppen nagy egyepetyém vagyon keddel beszélgetni (13). Soha olyan nagy egyepetyém nem volt, mint ma a hosszú levél írásra (298. 140). Etyepetye (Csizi: Tromb. 247. Kr.). [Vö. HETYEPEITYE]

ÉGGY (egy JordC. 211. stb. ErdyC. 165. 513b. stb. stb. egy LevT. II.84. Vás: CuCat 679. 680. PHorv: Apol. 1. egyget KCsipk: Woll. Előb. 8. yg fa, yg ember HB. ygy EhrC. 15. ygyen ygyen KulesC. 74): **1)** unus C. [solus]; einer, eine, eins MA [alleinig]. Egy sem: nullus MA [kein]. Heon tilutoa iz fa gimilectvl. Es num igg ember mulchotia ez vernut HB. Ne engedgen te zómód sem eg orzagnac: non parcat ulli regno (BécsiC. 12). Tű eggiter el arol engemet: unus vestrum (MünchC. 64). Egítők mustokat segituen (KazC. 8). Nincen éak eg es: non est usque ad unum (DöbrC. 111). Negeven éapast vőttem eg hian: una minus (293). Egygyek leegyenek ygassagban: sint unum (JordC. 687). Eeggywnk sem twggya (ÉrdyC. 578). Az zenth apastalok kwzwl egyet sem olvasunk (VirgC. 27). Az egi rend ől [fil] az birokat illető zekőkön (117). My magunk keozzul egyuk (LevT. 304). Ime: Adam olyanna lőt mint egyűnc: quasi unus ex nobis (Helt: Bibl. I. B2). Egyűnc à másinkat ingerlenűe: invicem provocantes (Helt: UT. Bb7). Az ő enekinec őtuen egy reszeben (Born: Ének. 213). Ki vagy egygy állatban es három személyben (297). En es az en attiam eggiek vagiunk (Mel: SzJán. 6). Eggink az masunknak vallast teyen (Fél: Tan. 245). Haeziak eggieknek adnam, es az többiteknek nem (Pont. 12). Egyitec ezt tézsi: mastoc azt (MA: Bibl. IV.155). Azt javallotta, hogy egy sincs igaz az sz. Pál írásában (Pázm: Kal. 513). Ők az isten követi, és egyebet nem mondanak az egy tiszta igazságnál (Pázm: Kal. 601). Ő nem Kristus, nem Illyés, nem egy a régi proféták-közül (Pázm: Préd. 50). Edgyinkre, vagy másinkra (Vszentyel: Pat. 129). Az isten tsak égy (PHorv: Apol. 1). Az attya, az ige, es az szent lelek, ez harmak egygyek (Szá: Cat. C3). Tű mindnyajau egy vadtok az Christus Jezusban (Der: Préd. 38). Soha valami nekűnk istent engesztelhetelenné nem teszi, nint az egy kétségbeesés (Illy: Préd. I.4). Ekkor e világon edgy nemzet a magyarnál gazdagab nem lehetett (Lászy: Krón. 262). **2)** [idem, aequalis; identisch, gleich]. Eg az istenséggel: est in aequalitate dei (NémGl. 199). Mykoren vag eg wton hw vele: dum es in via cum eo (JordC. 367). Kywel egy istenséggé vagy (PozsC. 9). Az ki plántál és az ki őtőz egygye (MA: Scult. 1056). Mind egygyet érek vele figy se lenne jobb a dolog amugy se (KCsipk: Woll. 8). Mutasól meg miben egy a kettő a bérmlás és az apostoli impositio (Matkó: BCsák. 416). Nem egy az őldőklés s a korbácsolás (Czegl: MM. 196). Egy az ember, s a barmok halála (Illy: Préd. I.288). Nemesek, és a köznépek ugymint egynek láttatának (II.370). Edgy méltóságunk (Megy: SzAöröme. 156). Ő véle egyállatu (GKat: Tük. 829). **3)** [frater, soror; geschwister]. Pereunyn es egh szegyen hogunk [szegény huzink] volth, ky mynekunk hatta az ny kewes jozsaga wolth.

My aban is wer agak wagyunk, merth azal is egyek woltunk (LevT. I.89). A kic edgy máshoz vérrel foglaltattac, edgyeknek és egy test véreknek (cognati et consanguinei) mondatnac (Com: Jan. 119). **4)** [quidam; einer, jemand]. Monda azert lwnke egy: dixit quidam (JordC. 392). Megint nas egy monda (Tel: Evang. I.565). **5)** [articulus; ein, eine, ein]. Ila eg zór awag hay zalon ketnenek eg golobist fel (BodC. 1). Vyve az erdeg eg magas hegynek teteyere: in montem excelsum (JordC. 363). Yme egy poklos eleyben ywen ymagya vala lwet: ecce leprosus (JordC. 375). Atyanak kenczebwl egi tiwz penzth vwn el (VirgC. 25). Te eg keuel azzoñallath wag (NagyszC. 367). Latba egy sathort, mintha egy eekes vaar vona (ÉrdyC. 511). Ila egy ez vylagrol tamadot zentlnek [innepét] ellyen nagy tyz-összeeggel yly[k] tyztöl[n]y (ÉrdyC. 553b). Egy leantzot keresetet vala, kinek magassaga Grisoldel eg vala (Istv: Volt. 5). Szilágyi egy kastélos úrnak látogatására rándula (Fal: TÉ. 630). A hercegasszony körül sok nemes ndvarló kisasszony tartzkodott, a többi között egy Angelica nevű (632).

[Szólások]. Senki egy hirtelen leg utolsó gonozsza nem leszen, hanem gradiconként megyen az tetőre (Tola: Vig. Előb. 9). Egy huzomban Murányaljáig jötemi tegnap (LevT. II.251). Ők majd egy olyan formán éltek, mint az barátok (Pázm: Kal. 269). Itt is majd egy a képen esik a dolog (635). Szakasztott egyek valának ábrázajókra nézve (Fal: TÉ. 762). Eyet napat egyé tészen: labore laboriosus (Decsi: Adag. 170).

[Közmondások]. Egy az szoba az kementzéuel: τὰ τῶν φίλων κοινά (Decsi: Adag. 1); unum idemque alveare (244).

azon-eggy: [idem; derselbe, dieselbe, dasselbe]. Az tanitasha azon egy lelek által iartanak, nem külömbözésebe (Vás: CanCat. 685). Azon edgy nemzetből (Ver: Verb. 7). Mántha az okoskodo lelek és a szollo azonegy volna (Illy: Préd. II.231). Azon egy viragrol a meli mézet, a pok penig mérget szí (Páp: KeskUt. 48). Személlye s tanitása azon egy idegenség valának előttem (Fal: NA. 124). Változhatatlan [a lélek], mindenkor azon egy (Fal: BE. 573).

[Szólások]. Azon egy bordo sipot nyomú (Mon: Apol. 333).

eggy-eggy: [singuli; je einer]. *Egy-egy pénzt vetni minden főre: nummum in capita indicare PP. Eg eg penzt vőnek: singulos denarios (MünchC. 50). Micoron egég kenet arattae (GuaryC. 26). Ha vr isten megybwl oly kw eset boczatna, mynt egi egi malomkw (VirgC. 91). Egynek egynek egy rauazsága többet haznál, bogy nem mint másnak sok (Decsi: Adag. 31). Minden napra egy egy hordó bort extorqueált rajtok (Rumy: Mon. I.102).

eggyetlen-eggy: unicus C. unigenitus Ver. [einzig]. Egyetlen eg fia (MünchC. 123). Zylee hñ első egyetlen eggyeet (JordC. 522). Az wr ysteonek egyetlen eggye wr yezus (ÉrsC. 279). Az ő egietlen egi attiafy (DebrC. 6). Egyetlen egyem (KrisztL. 15. Gyöngy: Char. 12).

[Szólások]. Egyetlen-egyig: usque ad unum Kr. Egyetlen egyig fogua tartatunc (Born: Préd. 240). Egyetlen egyig haszontalanúá lótt az ember (Alv: Post. 147). Egyetlen-együl: unice PP. Az isten is az ő nepenek egyedül es egyetlen együl mindenkor és mindenekre elégséges (Gyarm: Fel. 59b).

mind-eggy: [nihil interest, nihil refert, aequale; gleich, gleichviel, alles eins]. Mindegi, akar zoual, akar festekkel aggiae ezeket az binec eleibe (Pázm: Fel. 264). Talám mind egy ez nála (Czegl: Japh. 153). Az ember testi élete az oktalan állatával mindegy (Bethl: Élet. 178). Mind egy; azt adjad, a melly először akad a kezeden (KirBesz. 11).

mindén-eggy: [omnis, unusquisque; jeder, jede, jedes]. Ezek vakmerő istentelen mondások. Mindenegy pár bötüből

ugyan kifort a teljes átok (Fal: NE. 18). Minden egy asszony legio, és ha egygyetske maga bibéjét fíjdallya, már az egész nemzetségen meg fordult a nyavalya (Fal: NA. 132).

mint-eggy: **1)** [quasi, tamquam; gleichsam]. Iláruzl házra járnak mintegy koldusok (LevT. I.272). Mintegy ódétlen születetnek (Helt: UT. x6). Az bálványokat nem külömben tisztelik, mint egy isteneket (Mon: Képt. 75). Csak magoknak vannak mint egy özveyi ürgék (Pázm: Kal. 420). Fonyattae mint egy vázae (Com: Jan. 53). A lúis mintegy hull róla (Mik: TLév. 409). A nyolcz boldogságok, melyeken mintegy a Jákob lajtorjáján fel lehet menni (Biró: Préd. D). **2)** praeterpropter PPBl. [circiter; beiläufig, ungefähr]. Embere mintegy éjtélkor juta ide (LevT. I.256). Azután kérdé mintegy keményen: homnét jösz Cleoden (Mik: MulN. 322).

olymint-eggy: [quasi, tamquam; gleichsam]. Mózesnek oly mint egy felesége vala a sinagoga (Tel: Evang. I.59).

[város-eggy; vö. város-eggyik]

város-eggyesség: [civitas; bürgerrecht]. Mikoron thi kegték kewzze een be adam magamat, az varas egiesseget kegték nekem fel ada, nenemet az varas kewnyueben be iratuan (RMNy. II.125).

Égygaránt (egy eránt Helt: Mes. 433. egyeránt Szeg: Aqn. 74. egy irant Frank: HasznK. 73. edgyiránt Liszny: Krón. 253): pariter Ver. [gleichmässig]. Egyaránt nyomó: aequilibris C. Legyen egy arant eteltek (EhrC. 86). Mikoron a mertegben tettiek volna, egi arant kezdé a binókel niomnia (DebrC. 161). Aíandekit nem egyarant osztogatta (Helt: Bibl. I. c2). Egyaránt vágáe mind a törőkeket, mind a várasbelieket (Helt: Krón. 156). Egyaránt kérhetz mindent (Bern: Préd. 313). Christus mindenőt bir es egyarant vrlakodie az ő szent attyául (Kulcs: Evang. 262). Királynak sincz mindeokor egyaránt (Decsi: Adag. 111). A plebánosok nem egyaránt tudósok (Pázm: Préd. a3). Lehetetlen, hogy mindeneket egyaránt ne tudal: ex aequo (MNYi: Irt. 98). Senki ket vrnak nem zolgalhat egyaránt (Vás: CanCat. 610).

Égygaránt-való: [aequalis; gleich, gleichmässig]. Eg arant valo el vegezett tanaezbol (RMNy. II.1). Hogy ha egy aránt való szám marad meg fen és alat, tehát igazán sommáltad (Helt: Aritm. B3). Abrazattyek az embereknek nem egyaránt-való (Frank: HasznK. 14). Az mag nem mindenütt terem egyarántvaló szaporasággal (MA: Scult. 239).

Égygarántvalóság: [aequalitas; gleichmässigkeit]. Egyeneség és egyarántvalóság vagyon mind az kettőnek megírásában (MA: Scult. 4).

Égybe (egyben): [in unum, con-; zusammen]. Artzal egybe valának az cherubimac: semutuo respicientes stabant (MA: Bibl. I.84). A szegényec ne társolkodgyanac a dúsockal: mert nem egybe valóc (Helt: Mes. 202). Vö. egybe-ad, elegyül, elegyít, enyvez, fog, foglal, gyül, hasonlít, hí, hord, kel, szed stb.

Égyben: **1)** [simul, una; beisammen, zugleich]. Egbe őrvendeznek uala vele: congratulantes ei (BécsiC. 10). Egbe issal: cum Jesu (MünchC. 29). Ellenségesek valának egybe: inimici erant ad invicem (JordC. 612). Ez vylagby ewróm es az vr istenben valo lelky ewróm ellenségesők egyben (ÉrdyC. 34). Lataa ewketh atyokkal egybe: vidit eos cum patre eorum (146b). Az ő kénzcét feleségeiuel egybe néki adgya (Kár: Bibl. I.326). Előőrölnek engemet mind házamnépével egybe: delebor ego et domus mea (MA: Bibl. I.32). Mindnyájan kie velűne egybe itt vattoc: qui nobiscum estis (IV.130). **2)** [continuo, statim; sofort]. Midőn valami törtent a toronyban, egybe azt vélte, hogy ő érette jöttek (Kányi: VM. 58).

Égygyecske: [unicus; einzig, nur ein]. Egy népet szerzel magdanc. Ez egi győkerre miért raktál idegen fákat, és az te

eggyezkedést miért oszlattad el az sokas között (Kár: Bibl. 1.460). Rövidségnek okáért csak egyezkedést hozunk elő (MA: SB. 72). Lag alább egyetkéről [egy törtéiről] tudósítson (Fal: TÉ. 631). Ha egygyetske maga bibéjét fájddallya; már az egész nemzetsegen meg fordult a nyavalya (Fal: NA. 132).

[**Éggyedl**]

tizēnéggyed, tizēnéggyedik: undecimus; der eilfte MA. Capitulum xj-d (BécsiC. 161). Tizōn eggedic (TelC. 107).

Egyedül (*edgyedül* Szathm: Dom. 184. *eggyedül* Úzoni: Dáv. 15): solus C. [solum, solitarie]; allein MA. Ő maga egyedül: solus (Com: Vest. 146). Eggedyl yöttem es uelagra (DebrC. 161). Eggedewl maradot (ÉrdyC. 644). Az papoknak egiedül: solis sacerdotibus (Fél: Bibl. 18). Eggyedül az az ű tisztek (Czepl: MM. 76). Tsaē eggyedül szakadt, nintson segedelmē (Balassa: Ének. 12).

eggyes-eggyedül (*egyesen eggyedül* Megy: SzaÖvöme. 148): unice, solitarie prorsus, solus omnino PP. [ganz allein]. Egyes eggyedül voltam azon vokson (Bethl: Élet. II.33). Hōg egyes-eggyedül csak azokban állyon a vigasztalás, nem igaz (Hajnal: KCég. 17. 60). Eggyes eggyedül maradván (GKat: Váls. I.154. GKat: Titk. 277. 950).

Egyedül-való: solitarius C. allein, einsam MA. Ollan lōk mikent haz heian eggedül való verēb (DöbrC. 179). Hōgy ha eggyt fűkeszic az kettő, meg melegeszne. Az eggyedül való pedig mimōden melegedhetic meg (Kár: Bibl. I.626). Az irgulmasságnak eggyedülvaló megmondolásából ne jőveudőlyünk (Illy: Préd. I.3).

Egyedülvalóság: [solitudo; einsamkeit]. Az őrdög késértetnee súlyossága őregbétetni szokot emberceē eggyedül valóságal (Zvon: Post. I.473. Mad: Evang. 232). [Vö. Eggyedül voltomat (MA: Bibl. V.11). Eggyedül létel (Pázm: KT. 66)].

Egyedülség: ∞ Egyedülségében szépen mulatta vala magát (Fal: TÉ. 702. 693. Fal: Jegyz. 936).

Egyembe: [con-; zusammen-]. Myndeneket egyembe gyuyttwen (ÉrsC. 11).

Egyemben, egyembe (*egyenbe* EhrC. 41. *egenben* NagyszC. 111): [simul, una; beisammen, zugleich]. Egyenbe mondanának veternyet: simul dicereut matutinum (EhrC. 41). Egyembe menenek: pariter incesserunt (61. 86). Mielőt emberek egembe egymast megismerne: se cognoscerent mutuo (BécsiC. 7). Vele őzud egembe őndkneē: simul recumbentibus (MünchC. 81). Zent lélekkel elz cas orzagolz egyemben: in unitate spiritus sancti vivis et regnas (FestC. 139). Az vele egemben való kesergesth (NagyszC. 156). Meg erőlkedem zolgahy az aruakual egembe (RMNy. II.63). Hailyon meg en lelkem egyemben Jaszokkal (Hofgr. 95). Wraual egyemben nagy hálakot adā (Kák: Sám. A2). Igyemben mi lūzünk mind az szent lélekben (RMK V. 169).

Eggyen: singulatum CorpGramm. 169. singillatim SI. [einzeln].

eggyen-eggyen: singulatum PP. [einzeln]. Zent egygyzewknek edanybe egyen egyen ewtevttek balsamomat (EhrC. 136). Zerzetidhe yzen yzen en zyweketh: tinxit singillatim corda eorum (KulesC. 74). Külōn külōn, eggyen-eggyen, az ecclesia doktori tēvelyeghetnek (Sall: Vár. 153). Életed nem tied, hanem eggyen egyen minden embere (MNYil: Zsolt. 77). Sem közōnségessen, sem edgyen edgyen (Pós: Igazs. 263. 134). Mert egygyül egygyik, s eggyen eggyen mindenek, naponként lēznek (KCsipk: SzTük. B). Kinek-kinek eggyen-eggyen meg kell jeleneni az evangeliumnak titkait (Udv: Dáv. 84).

mind-eggyen: [omnes ad unum, in universum; insgesamt]. Mynd eggyen el karhozunk es mynd fāttyg lyttok wohnak (ÉrsC. 175).

Éggyenkent (*eggenked* TelC. 8. 175. *eggenked* Sylv: UT. I.139): singulatum C. singillatim Ver MA. [einzeln]. Ezeket mynd meg gyewzed es mynd egyen kent zenthe tezed (ÉrsC. 482). Egyenkent: unum ad unum (Deesi: Adag. 93). Doctorink eggyenkent meg-eggyeznek abban (Pós: Igazs. 465).

Éggyes: 1) singularis, simplex C. simplex, unicus, solitarius MA. [einzeln, vereinsamt]. Egyes űlō kar szék: sella Major: Szót. Egyessen: uniter C. solitarie MA. Remensegben eggyesen zerzettel: singulariter in spe constituti me (DöbrC. 18). Igaz őzuegy és eggyes: vere vidua est et desolata (Helt: UT. Kk.6). Ollyan vagyok, mint ā heazaton való egyes verēb: passer solitarius (Helt: Zsolt. 203). Irgalmas ennekem: mert en eggyes vāgoc es szigin (Szék: Zsolt. 23). Az isteni termēszetnek egyes voltaért, az ā harom, egy isten nem lehet (Vallástétel Oo). Ha az eggyes intésre meg-nem tér, a kettő s-larom előt inkább meg-szēgyenyile magát (Megy: Dial. 16). A mondás egyes (simplex) avagy foglalás (compositum axioma ACsere: Biles. 15). Eggyes magānvaló: privatus (Apati: Veud. 63). Eggyes, magānos, és tisztōl űres ember (Web: Amul. 6). 2) [concors; eintrāchtig]. Hywssceges tarssassagban eggyesek valának (ÉrdyC. 359b). Kyrlyk tykteketh... hogy eggyesek legyetek (Komj: SzPāl. 125). Eretnekekkel eggyesee voltatoc (Mon: Apol. 13). Az eggyes szeretetet nem talalni az atyafiak között (Vás: CanCat. 553). Noha külōmb nemzetekből állottak, de okos vezér alatt eggyesek voltak (Zrinyi L23). Semmi, kettő, nem oly barātságos, és eggyes egy-mās-között, mint a jāmōrság, és igazság (Veresim: Lev. 273). Ha eggyesek lēztek, győzhetetlenek maradtok (Illy: Préd. I.100). Boldogul, ha az tanácsok a tanácsot egyes szīvel adják (Mon: Irók. VIII.202). Jó barátok lévén Akántussal eggyes értelemben lett volna (Hall: Tel. 273). 3) [aequalis; gleich]. Eggyessē istenuel az embereket semmi teremitt alatt nem telete (Boru: Ének. 15). Azért tett a világi uraság rendetlen kívānsága és az akasztō fā között eggyes hasonlatossāgot (Csūzi: Sip. 231).

4) [amasia; liebchen, einziger schatz]. Nem irigyled nekem az én eggyesemet [kegyesemet?], inkább hozzá segēcz, szeressen engemet (Zrinyi: ASyr. H). [Szólások]. Duskat es eggyest isznak vala (DeesiG: Préd. 29). Ittālē duskāt, aungy égyest? (Vás: CanCat. 233). Igaz mondás ez: De plenis cyathis multos perisse sciat: Sokan a kik eggyest ittak, életüket megfosztattak (Web: Amul. 107). Edgyest isznak az eszszir eggyessēgeért (DBön: Részogs. 26. Huszti: Aen. 25. Czepl: Dag. II. 71. Mon: Irók. XI.325). A ki māsōl vár ebēdet, nem mindenkor lakik jól, nem oszik eggyest a hasīval: der wird oftmals schmal beissen (Kirbesz. 108). [Vö. **Éggyesēz, eggyes-ital**]

Éggyesēd-ik: 1) [conjungo; sich vereinigē]. Nem akara az ő feriehez eggyesōdni (DebrC. 42). El hagia istent s őrdōghōz eggyesōdik (142. 110). Az istensēg az emberseggel eggyesēdet (Tel: Evang. I.226). 2) [par sum, similis sum; gleichen]. Magunk tartāsy eggyesēdgenek oluēnkēl (Beythe: Epist. 215. 208). Lēlek-szerēut istennel eggyesēdünk (Pázm: Préd. 255).

mēg-eggyesēdik: [paciscor; sich einigen, übereinkommen]. Meg eggyesōttunk rayta, hogy senki euel az igenel (chac) ne elne (Mon: Apol. 311). Az tudōs fō emberek, ekkorāig meg nem eggyesēdhettek, memyi esztendō előt teremtetett ez világ (Pázm: Kal. 232). űgy meg-eggyesēdik az isten akarattāval, hogy kedvesen vēszi, valamit reā bōtsāt isten (Pázm: Préd. 264). Az őreg kō templom felōl egyarānt igr eggyesōttūnc meg, hogy nekūnk engettōk (Kersktört. II.225). Azon tōrekedic vala, hogy le esūdnesednēnek, meg eggyesēdneēk vele (Pothō: Krōn. 245).

őszve-eggyesēdik: [convenio, concordo; übereinstimmen]. Cūdakepen őzō eggyesēdenek az istensēg s az embōrsēg (DebrC. 53). Mely igen nagy boldogsāg az, mikor az ember ő istensēgeuel őszve eggyesēdic (Helt: Bibl. I. 14).

Éggyesöz: [compoto, potando certo; zeehen, um die wette trinken]. Istvánval eggyesztülünk csak ketten s megittasodván Borsára jöttem (Ilaz. 1380).

Éggyesít: [unio, conjungo; einigen]. Éggyesehed te magadat en lanimnal (BécsiC. 4). Melfet isten éggyesítet, ember meg nem valafza (MünchC. 91). A tanoythvanoiokhoz eggyesyeten: adjungere (JordC. 738). Emen magához eggyesyetyes zeretettel (ÉrdyC. 368. 389b). Egesitetek lelke es istenhöz (TilC. 89). Még Pest várossat-is hozzá eggyesyedit [Budához] (Gvad: FNót. 39).

még-éggyesít: ∞ A magiarazat melle kinantatik az ertelennek es az valasztasnak lelke, hogy az mellyek latatnak külömbözni, azokat meg eggyesyitce (Fél: Tan. 11). Ha azt rendelték, hogy csak fiammal légy szerencsés, megegyesyitnek vele (Mik: MulN. 173).

Éggyesítés: [conjunctio; vereinigung]. (Pázm: KT. 483).

Éggyesség: **1)** unio C. unitas MA. [einheit]. Nepeketh hitnek eghghesseghere geytheel (WinkC. 37). Az eggesseg haremsagban: es a haremsag eggesseben böcöltessek (AporC. 123). Elhez a háromhoz ad hozzá ámaz meg tartot eggyességet és 4 leszen (Helt: Aritm. B). Ót eggyesség vagyon az ötben (GFrís: Aritm. A). Vagyon az istennek csupán való magánossága, edgyessege (Apafi: Vend. 163). **2)** concordia, consonantia, C. concordantia MA. [übereinstimmung, eintracht]. Meuden nemzeteknek eggessege (BécsiC. 76). Az zent bekeseg es eggyesség (GuaryC. 67). Eegyeseeghben eelyenek (ÉrdyC. 168). Christus hozzá eggessege az embert az istennel (Mel: SzJán. 538). Nag eggyességgel igazgattyac az orszagot: placide modesteque (Deesi: SallJ. 35). Eggyesség, igyenesség gyámolittya és megtartja az városi polgárságot (MA: Scult. 80).

Éggyességés: **1)** [uniformis, concors; einförmig, einig, einträchtig]. Eggyeseges vygasag: uniforme jubilm (EhrC. 72. 91). Lehetetlen, hogy az soc híveknek eggyességes könyörgése meg ne hallgattassé (MA: Scult. 282). Szeressic az eggyeseges társaságot (362). **2)** [singularis; einzig]. Eggyességés szíz, minden kezűtt kegyes: virgo singularis, inter omnes mitis (RMK. I 189).

Éggyességi: [concors; einträchtig]. Szép eggyességi hasonlatosságban vagyon ő véle (MA: Scult. 490).

Éggyesül: unio, convenio, coalesco MA. [sich vereinigen]. Rut éggyesüle ő napanal: adhaesit socrai (BécsiC. 2. 6. MünchC. 48). Eggyesült en lelkem te vtannad (AporC. 9). Feleseeghez eggyeswl (JordC. 413. 721). Hazassagkepen eggyeswt fríthúoz (TelC. 14). Ky vr istenhez eggyesewl zeretethen: qui adhaeret deo (ÉrdyC. 100. 538). Az leelek eggyesewlend az testel (563b). Hogy az te leg közelb való rokonsagoddal titkon: eggyesüllyec: occultum matrimonium paciscar (Mon: Apol. 396). Férfiual ne eggyesülly vgy mint az asszonyi állattal: cum masculo non commiscearis coitu femineo (Kár: Bibl. I.105).

égybe-éggyesül: **1)** [conjungo, commisceo; sich vereinigen]. Külömböző állatoc egybe ne eggyesüllyenek (Kár: Bibl. I.178). **2)** [concordo; sich vertragen]. Vgy eeggyesewlhet ember egyben ha monno fíel eegyet akar (ÉrdyC. 389b).

még-éggyesül: **1)** [foedere conjungo, foedus facio; sich verbünden]. Anacletus papa engede, hog Nauffredus keral Dómótör házarral meg éggyesüllyen (NádC. 609). **2)** [concordo, reconcilior, consentio; sich vertragen, übereinkommen]. Men éggyesül meg te atadfiual: vade reconciliari fratri tuo (MünchC. 21). Zent doctorok nyilvan el weeggezteek es meg eggyesewltenek rayta (ÉrdyC. 530). Magoc közzött könnyen meg eggyesülnek (Zvon: Post. I.537). E világi kívánságok meg-nem eggyesülhetnek az igaz igazsággal (Tarn: Mest. 93). Véle megedgyesülly, békéleni ne szégyenlyed (Com: Ján. 201).

Éggyesülés: **1)** unio, adunatio MA. [vereinigung]. Adamnak es ewának egy testben való eggyesewleesekről, kylemb kylemb zemeel alat (ÉrdyC. 343. 657b). Vronkhoz való eggyesülés (DebrC. 130). Az híneknek az Christussal válbatatlan eggyesílesok vagion (Fél: Tan. 421. 460). Törnűtelen eggyesülésből származott magzatok: qui ex iniquis somnis nascuntur (Kár: Bibl. I.637. 105). Asszonyi állattal való eggyesülés: fornicatio (MA: Bibl. I.265). Hazassagban való eggyesíles carnis unio (Ver: Verb. 94). Kivanta jelenlétét, es eggyesílesét tantványival (Illy: Préd. I.518). **2)** [consensus; übereinstimmung]. Egyházbeli iras tudoknac könyueiben eggyesíles vagyon erről (Zvon: Osiand. 28).

Éggyesület: [conjunctio; verbindung]. Erezte nag vendégséget kézeitetni Hestérnek ménékézeiert es éggyesületiért: pro conjunctione (BécsiC. 53).

[Égyetēm]

Égyetēmbeli: [conjunctus, simultaneus; vereinigt, zugleich geschehend]. Egetembeli tiztelet: collaudatio (DöbrC. 79).

Égyetēmben (eggyetemben 1ép: PTük. II.190. eggyetemben MA: Bibl. I.155. Fél: NU. 327. 331. 334. egyetembe KulcsC. 21. egedōmbe TelC. 29. egyetembe ? Born: Préd. 288. egyetemben ? ÉrdyC. 19. eggyetembe KBécs. 1572. D2. egyetembe Born: Evang. c2. igetombe RMNy. II.46. igetemben 71. igetōn ? GuaryC. 37b): simul, una MA. [con-; zugleich, zusammen]. Mynd egyetemben meg eskevek (MargL. 105). Egyetemben zyneddel es zaddal enekelnen (CoruC. 81). Egyetemben az fraterrel ez veen frater es vontatyk (DomC. 252). Felele az neep egyetembe: respondit populus una voce (JordC. 61). Meg talalaak az germekek hw zyleywel egyetemben (359). Egyetemben gywleenen: conuenerunt (449). Kellemetes len az Herodesnek es egyetembe mynd a vendegheknak (473). Egyetembe reea rohananak: impetum fecerunt unanimiter in eum (ÉrdyC. 172b). Egyetemben Phylep es Andraas mennenek (534b). El veznek egyetēmben az testőkkel (Beythe: Epist. 236). Tartoztattya magát eleségtől, es egyetembe minden féle dologtul, ki a testet gyűndörkötteti (Tel: Fel. 27). Herodiással egyetemben örök számkü-vetésbe küldeték (Pázm: Préd. 33).

Égyetlen: [unicus; einzig]. Jesus athya vr ystennek egyetlene (CzechC. 20. ÉrsC. 1). Zabadohad meg yregynek markabol egyetlenemeth: unicam neam (KulcsC. 41). Mind egyetlenig el vezte ölköt (Szék: Krón. 169).

Égyetlenbe: [simul, pariter; zugleich, gleicherweise]. Valamykoron vagyonk egyetlenbe (simul), fégy meg engemet (EhrC. 12). Vr ystent egyetlenbe gyczerek: pariter laudauerunt (92).

Égyetlenség: **1)** [unitas; einheit]. Eeggyed bódog háromság, aggyad eggyes egyetlenség (RMK. I.183). **2)** [discordia; uneinigkeit]. Az nrak valának nagy kegyetlenségben, Tállyán az polgárok nagy egyetlenségben (RMK. II.177. Helt: Zsolt. 111).

Éggyez: **1)** convenio MA. [sich vertragen, gleichen]. Az tagok eggyeznek az testben (Fél: Tan. 295). Egygyez a rókával sok ravasszágiban (Czegl: Japh. 16). A kegyérnek Christus testévé változása némely dologra egyez a teremtéssel (Illy: Préd. II.15). **2)** concordo, astipulo C. consentio MA. [übereinstimmen, sich verständigen]. Az isten ki ielenti, az miről az bölczek ez előtt nem eggyezhetenek is (Fél: Tan. Előb. 3). Ez beszéddel eggyezne az angyaloc, az kie imigyen szólnac (MA: Scult. 22). Nem hiszem, hogy szive eggyezzen szájával, mikor azt írja (Matkó: BCsák. 119). **3)** [verbero; schlagen]. Bezzeg öldottam én a tzigány kereket, mihelyt láttam, hogy a dérhás komát eggyezni kezdette (Könyi: Árt.M. 71).

még-éggyez: **1)** [conuenio; gleichen, übereinstimmen]. A régi ecclesiának tudományával meeggyez a vallás (Czegl: MM

245). Meg egyez te veled minden gondolatim (Orczy: KöltH 119). **2)** [paciscor; übereinkommen]. Az árráról meg-egyezni: *decidere pretio cum aliqno PPB. A helység tanácskoztott s azon egyezett meg, hogy gyászba öltözzön mennének a tsászár előibe könyörögni (Fal: TÉ. 647). **3)** [conjungor; sich vereinigen]. Siessenek velem megegyezni (XVII. száz. Nyr. X.469). A több csehországi hadukkal ismét megegyezvén, Prágában szállottanak mindnyájan (MonTME. III.226). 19-d. egyeztünk meg az szokereinkkel is (TörtT. I.231. Thaly: Adal. I.151).

Éggyezés: analogia, convenientia, consensus, consensio, astipulatio C. conventio MA. [übereinstimmung, übereinkunft]. Ha musicas vagy, har eggyezésében farszod magad (Tör: Ján. 24). Ellenkezték hát, ha eggyezéseket nem mutathtyátok a szent írással (Matkó: BCsák. 415).

Éggyező: **1)** concordatus C. [gleich, übereinstimmend]. Egyező szó: euphonia C. Egyező énekés: concentus MA. Egyező harmonia (Illy: Préd. II.206). **2)** assensor C. concurs, consensuens MA. [einträchtig, gesinnungsgenosse]. Nem szolgálók, hanem eggyezőjők vagyok a régieknek (Pázm: Préd. a3). A eselekedők és egyezők: agentes et consentientes (Illy: Préd. II.274).

Éggyezőlen: [aequaliter; übereinstimmend]. Szóról szóra, oly eggyezőlen valának fordítva, mint-ha csak egy ember munkája lett volna (Vörösm: Lev. 155).

Éggyezőség: [concordia; übereinstimmung]. Miben áll a megszenteltetés? Az egész életnek az isten törvényével való eggyezőségében (MHeg: TÖszl. I.111).

[Éggyeződ-ik]

még-éggyeződik: [concordo; übereinstimmen]. Tudomány léttel széjen megygyeződyék (Kisv: Adag. 393).

[Éggyeztet]

Éggyeztető: libramentum C. [wagestange].

Égyféle: **1)** [unius generis, alicujus generis, aliquis; eine sorte, ein gewisser]. Egynee egyfelet, másnac masfelet adot (Helt: Bibl. I. c2). Mint egy félét szőről, ugy Sámhárt is morgásirol ki-esmértük (Matkó: BCsák. Előb. 2). Ezt az agazatot, mint egy-féle állatt a győmbért turkállyá, undokittya (Pós: Igazs. 1.658). Hihető, hogy Lybia fera, sok küszöböt nyalt egy-féle része (Czegl: Japh. 166). **2)** [par, aequalis; gleich, einerlei]. Egy fele Pharaonac mind két álma: somnium regis unum est (Helt: Bibl. I. V2). Mind egy fele: omnia idem pulvis (Deesi: Adag. 49). Az egyféle szín jele az egészégnee (MA: Bibl. I.99. Zrinyi I.151).

Égyig, égyiglen: [ad unum; insgesamt]. Ninczen ki iot mülkegkik, ninczen mind égyiglen es: non est usque ad unum (Sylv: UT. II.7). Egyie mind le vágáe öket (Helt: Krón. 59). Benne valóe egyiglen meg halnának (Göres: Máty. 52). Öket mind égyig le vágáe (Kár: Bibl. I.391). Ha mind égyig elvesztenéd az népot (MA: Bibl. I.132). Egyigh mind ketseben kollene esnünk (EplPrinc. 6).

égyen-égyig: ∞ Minden császarak, királyok nagyobb és kisseb földi urak, egyen egyig, egy szóval minnyáján koldusok vagyunk (Biró: Angy. 121).

égyes-égyig: ∞ Egyis egyik [igy]: usque ad unum omnes PPB. Minden válogatás nélkül egyes egyik: nullius inspecto elogio (Deesi: Adag. 246). Majorok, csőrök, melyek egyyes-egyik, mind az ő költségén épülték-fel (Szeg: Aqu. 100).

égyül-égyig (egyrül egyg Fal: NU. 262): ∞ Az régi sz. atyák együl-égyig tövélyeztek (Pázm: Kal 607. Pázm: Préd. 41). Együl egyie el szemmedee (EszT: Any. 80). Együl egyig, mind egy alcaraton vadnac (Czegl: Japh. 10). Együl-égyig össze rontja tojásit (Misk: VKert. 249).

Égyik (egigüről masikra Zvon: Osiand. 135. egyie Megy: 3.aj. II.84): [alter eorum] unus eorum; einer von ihnen PP. unus ex duobus aut pluribus MA. Egyik sem: neuter; egyik felé sem: neutro C. Egyikűne: unus nostrum; egyiktee: unus vestrum MA. Kettőnek egyike: duorum alter. [Egyik a másikat keresi: se invicem quaerunt: sie suchen einander. Egyik kéz a másikat mossa: manus manum lavat, gratia gratiam parit; eine hand wäscht die andere PP. Kikűne eggie Maalonna: hiuattice, es masie Celiomae: quorum alter M vocabatur et alter C. (BécsiC. 1). Ki égűlő te zalgalo laudnac eggiekel nem vágoe: quae non sum similis unius puellarum tuarum (5). Haron keppen való gyonas vagyon. Egyk gyonas mondatyk byneknék meg vadolasanak. Masik gyonas Harmad gyonas (CsmC. 28). Ő a ualazottak közül egik (DebrC. 125). Myndön tagaidban zenvedel, kyknek egik sem maradot eep alapatyabam (KrizsC. 20). Yucab ylyk teneked, hog el vezzen egik tagod, honnem tellyes teted vetteseg pokorra: perat unum membrorum (JordC. 367). Egyk vona az regly profettáknak: unus de antiquis (553). Az zeutők közöl eggyk az zeut Jeronimus doctor (ÉrdyC. 564). Mikor egyk mind ez[t] zolnaya az ketty monda (VirgC. 19). Eggykwfűkkes massynk hyrenekewl nem zall zerzesekre (RMNy. II.32). Mel szoknak az egik kopazagot igez (45). Tinekűs fűnkotetec egyic az masiknac lábait meg kell mosnotec (Born: Préd. 216). Azoknac az Christus meg ielenésűnek eggyik adatik előnkbe az mái evangeliomba (Tel: Evang. II. 47b). Ha nem egyik, másik: aut cucurbitae fiores, aut cucurbitam (Deesi: Adag. 141). Ket keppen chynalhatod meg; egyk keppen imigy (Frank: HasznK. 20). A bermálás egie a szentsegeknee (Agend. 45). Eggyic vétekből soe egyéb vétkee származnac (Vás: CanCat. 239). Az tanitók közöttis, ezeknek eggyike sem érkezik arra (Pázm: Kal. 91). Azis eggyik az irásnak parancsolati között (493). Kettőt állatnac elő, hogy az sors ez kettőne az eggyikre esée (MA: Tan. 1106). Eggye helyből masba kergettesél (Zvon: Post. 1.228). Eggyikhezis nem hasonlito penámat (Zrinyi: ASyr. Előb. 1). Az önek eggyike (Matkó: BCsák. 157). A ket Scipionak eggyike (Hall: Paizs. 279). Nicolaus a hét diaconusok között eggyik volt (GKat: Titk. 13). Neutralistáknak, az az, egyik sem-nek neveztetnek (Misk: VKert. 275). Egyik kökény, a másik galagonya (SzL: MVir. 118).

égyik-égyik: [singuli; je einer]. Az fűleim oly drága két győny fűgűt, melyeknek eggyik eggyik harmad fél toma aranyra hecsültetett (MA: SB. 224). Vegyetec egyegy fűrdat eggyie-eggyie nemzetségből: eligite singulos viros per singulas tribus (MA: Bibl. I.196). Egykrt egykrt adok tyzen nyolez nyolez déniirt (Új Magyar Múzeum III.1: 357).

tanács-égyik: [senator; ratsherr]. Tanác egik vala (Sylv: UT. I.122).

váras-égyik: [civis; bürger]. Gaspar, ky thy kegelmetek kezeth varasogk vona (RMNy. II.71). Ben varas egik lewt-tem; nenenet be iratta kegte az varas kewnnyube s meg ez mai napis ugim azon varas feel vagiok (125).

Égyikféle: [alterius generis; von der einen art]. Két-féle bűnűkrül emlíkezik; eggyik-félék azok, melyek az igazakban talíhtanak (Pázm: Préd. 723).

Égyként: **1)** [pariter; gleich, gleicherweise]. Szegény, gazdag koldus egyként születtemek (Lászl: Petr. 112). **2)** [par-tem; teils]. Melly observatiokat egy-ként a maga írásának ment- ségére s másként az ifjúságnak oktattatására, ki-botsott (GKat: Titk. 1097).

Égyképpen: **1)** [altero modo; auf die eine weise]. Kinec egyképpen, kinec masképpen vesz el míg az királyokis (Born: Préd. 347). Azon igyekedie, hogy vág egyképpen, vagy mas keppen eszűnket vehesse (Agend. 40). **2)** [pariter; gleich, gleicher

weise] Asszonyt, leánt, férfiat mindegyképen vágta (MonOkn. VII.119). **3)** [partim; teils, einerseits]. Herodes nem tehetye vala egykeppen fíelewen az kőz neptől, maskeppen kedeeg ew ees twgya vala hogy zent es ygaz istennek embőre volna (ÉrdyC. 524). Egykeppen ew aldót wroknak tyztősceegheere, maskeppen az wy vendeeghnek erwendetősceegheere zozattyokkal nagy vygasagot jelentnek (511). Egy képpen aszt vallyáe, mas felől tagadiac (Vállástétel Oo:ij).

Egykor *(egy koron* ÉrsC. 471. *egykorban* Lép: PTük. III.6. Petbő: Krón. 49. Kem: Élet. 15. *egykorba* Hung: Trója 5. *egy-kort* Petbő: Krón. 256): quondam, quandoque, aliquando; einst MA. Egy-kor-is s más-kor-is (Megy: 3Jaj. II.180). Szelek jollehet funak mindenkoron, de egykor inkább hogy nem mint neha (KDebr. 1619. C5). Egykorban kért fél akó bort (TörtT. VII. 109).

Egyre: [continuo, incessanter; in einem fort, fortwährend]. A szallonnát ha egyre füstölök is, nem válik belőle derőlye (Fal: Jegyz. 920).

eggyül-egyre: [ad unum; insgesamt]. Megváltontól tanult könyörgésnek kérészi eggyül egyre igen rövidék (Komár: Imáds. 79).

mind-egyre: **1)** perpetim PPBl. [fortwährend]. Mind egyre ostromolnak a kísértetek (Hall: HHist. II.64). **2)** [ad unum; insgesamt]. A matska sokszor a kigyókat és varas békákat is mind egyre szokta mardosni (Misk: VKert. 168). A jó fias tyúk nem tsak a maga tsirkéit, hanem más egyéb tőle ki-költetett rétze és páva fiakat is mind egyre szereti és táplálja (364).

Egység: [unitas; einheit]. I g istent haromsagba es három sagot egsegbe becéfllónk (DöbrC. 56). A testnek egysége sem fűg a helynek egységetől (Pázm: Kal. 860). Imez sido ige elohim, nem egysegnee számában, de többekuek számokban mondatik (MNyl: Irt. 176). A háromságot az egységben imádgjuk (Bíró: Angy. 177).

Egyszer *(ec'ör* TihC. 7. 18. *ec'ör* KazC. 153. *eczer* VirgC. 143. Lép: PTük. I.179. 92. *eczer* LevT. I.264. *etzer* 47. Helt: Mes. 72. *egcyer* Ozor: Christ. 88): **1)** semel C. [einmal]. Egy-szeris másszor: semel atque iterum MA. Egizer napiaba (VirgC. 40). A Christus eczer valo aldozattiaul mind öröcke az idő-zülendőket tekintetesecke tette (Fél: Tan. 246). Ezen szentségeket egyszernél többször nem szabad venni (Bíró: Angy. 252). Meleget egyszer mikor esziünk? (Gvad: RP. 34). **2)** [aliquando; einst]. Egyszer el yewe (ÉrdyC. 568b). Mykoron egizer meg fogatot volna (VirgC. 100). Samsón eczerz nag soc rokakot fogata (Szék: Krón. 25). **3)** [simul; zugleich]. Testők ees eggyűt wngoduek es egyzör tudadna fíel (ÉrdyC. 515b). Egyszer, és azon szempillantásban tsak eggyűt lehet, s többűt nem (GKat: Váls. II.1221).

Egyszerbe: [simul; zugleich]. Ellenségét olly erőssen vágta, hogy egy szerbe nyakát két kezét eltsapta (PhilFl. 49).

Egyszeri: [semel factus; einmalig]. Kedvellyed az ő egy-szeri elégséges áldozattját (Técsi: Lil. 112).

Egyszerű: simplex MA. [einfach] (Csúzi: Tromb. 676).

Eggyül *(egyel* EhrC.): **1)** [semel; einmal]. Tertenek egyel: accidit semel (EhrC. 20). Tawbzer ne menne bozzaya hanem csak egyel (41. 60). Egyel-sen: nulla vice (9). **2)** [simul; una; zugleich, beisammen]. Menyewnk egyel által: transeamus simul (EhrC. 19). Kik harmyucz extendeig egew [így] voltak, el valaztatnak (VirgC. 119). Mihelt az testből ki mulnak, ottan az Christussal eggyűl lesznek (Fél: Tan. 488).

[Szólások]. Czak eggyűl eg ember sem mielheti ezt (Mel: Jób. 35). [Vö. **eggyül-eggyig**, **eggyül-egyre**]

Eggyűnne *(eggyűnne* Ver: Verb. 267. Hall: HHist. III.73): alieunde. ex uno loco; aus einem ort MA. Mik ppen mehetne

eggyűnne masua (NádC. 82). Eggyűnne-is, másunna-is addig metéli, míg ábrízat nem tetszik rajta (Pázm: Préd. 712). Holni hírekis lengedeznek mind eggyűnne s-mind masunna (TörtT. VII.67). Ha eggyűnne ki topyis, masut megent föl nő (Lép: PTük. II.76). Nem fagonik meg a plánta mely eggyűnne má-síva gyakorta vitétik (Laskai: Lips. 184).

Eggyűt *(eggyűt* WeszprC. 39. *eggyűt* Frank: HasznK. 2. *eggyűt* Lép: PTük. I.182. Megy: 3Jaj. II.154): **1)** [mo loco, alieubi; an einem ort, irgendwo]. Mondotta nem čak eggyűt, de zent lúkaé ewangelionaba es (GuaryC. 52) Hését czászárnac eggyűt el fogá (BFaz: Castr. D3). Eggyűt így ír Luther (Pázm: Kal. 104). Mellyekről ennee utinna is egyűt-is másut is írni fogunc (Nád: Kert. 17). Egyszer, és azon szem pillantásban tsak eggyűt lehet, s többűt nem (GKat: Váls. II.1221). Eggyűt azt írják, hogy elveszett, másut azt, hogy halálos sebben esett (MonIrók. VIII.214). **2)** una Ver. conjuncte, con-, cum C. miteinander MA. Eggyűt élnee s halnac őe: nunc duo concord-des anima moriemur in una MA. Eggyt lakozanac (TelC. 16). Ky teeveled eggyűt lakozyk (JordC. 232). Nem oknekél voltunc ennyin munkaba egyűt (Helt: Bibl. I. c2). A földi, réti kis lapút ha megfőződ eggyűt, hidegen az fogad mosod vele, meg gyo-gyit (Mel: Herb. 42). Minden dolgaiba istennel eggyűt jár (Szék: Krón. 32). Eretnekezo ki királyával eggyűt (Czegl: Japh 156). Lovastul es kotsitul eggyűt jővőnk (NótFM. 23. 24). **3)** simul; zugleich MA. Kristus előt tédet haytnak, de eggyűt verik-is, mint a Pilátus vitézi (Mad: Évang. 384). Kristus nem csak ember, hanem eggyűt isten-is (532). Bizonyos dolgaintul, s-eggyűt előtem jároimnak is parancholattyátul viseltetvén, kén-szerétettem Győré alá rándulom (Felv: Dics. A2). Ezerszer is áldott légy, s eggyűt ezer átkot végy (Amade: Vers. 193).

Eggyűttvaló: [conjunctus; vereint]. Egywt valo kezesek: consporores C. Egyűtt való munkálkodás (Illy: Préd. I.164).

Eggyűttvalóság: [societas; das Zusammensein]. A lutheranusok a Christus testének és a kenyérnek eggyűt való léte-lét (mely némellyeknek tetszik hogy nevezessék hozzá-valóság-nac; mi semmi nem egyéb más értelemmel azt testi eggyűt való-ságnak nevezéhk) taníttyák (Apañ: Vend. 563).

Eggyűvő *(eggyűve* Kules: Evang. 267. *eggyűve* Frank: HasznK. 79. *eggyűve* JordC. 662. 719. *eggyűve* Sylv: UT. I.162. *eggyűve* Kules: Evang. 324): simul, una, in unum locum MA. [zusammen, in eins]. E kettő eggyűve való (Born: Préd. 26). Christussal eggyűve, ű véle egy testé leszűne (Tel: Fel. 84). Aszt az hetet ird le eggyűve (Helt: Arim. J). Az ti hólt testeiteket az ti báluánitockal egybe eggyűvűe hányatom (Kár: Bibl. I.114). Őt ezer ember fűl eggyűvő (MA: Scult. 308). Aekoron járulunc osztán eggyűvő és egymásnac őrvendezőne (860). Eggyűvő testesedic (943). Eggyűvő-is, másuvé-is (GKat: Váls. II. Előb. 32). Eggyűvő röhögnek, mint a disznók (SzD: MVir. 118).

EGYVELEG, EGYVELEG: [promiscue, mixtum; gemischt, vermischt]. Egyeleg, ha rajta állana, minden calvinistákat és lutheranusokat Magyarországból kihajtana (Pós: Válasz. 57). Arra sem kötelesek az hívek, hogy egyveleg akar melly tanítókat halgassanak (Pós: Igazs. I.336). A nagy zápor essőle egyveleg hűllani szokott apró békátskák (Misk: VKert. 259). Fénylenek rubintok szép piros szemekkel, és fejér gyémántok egyeleg ezekkel (Gyöngy: Char. 85). [Vö. **Elegyedik**, **Elegyít**]

Egyvelegős, egyvelegős: [promiscuum; gemischt]. Egyvelges: vermenet KirBesz. 132. Virrel egyvelges vizellet (MonIrók. XV.105). Sok ellenséges, egyveleges hírek lévően azokrul conferentiák tartattak (MonIrók. XXIII.20).

EGYVENG: [?] Egyvenghy (egyvengye), atyam egyvenghy: patruelis (1350. Kovachich: Formulae Solennes XIX. Nyr. XIII. 323).

EH, EE: papao! CorpGramm 78. Ee te baatyá nam myn dennek meg mondod (Pesti: Fab. 66). Eh! ba ez a böcsületes ember nem járt volna annyit az ebek s vadak nyoma után: alkalmatos személy vált volna belőle (Fal: NE. 21—22). Eh dús asszonyim! emez okoskodás csak az előknek hívságos álmadozása (Fal: NA. 169). [Vö. **EHE, EJ**]

1. **ÉH, IH, JOH, JUH** (*enh* WinkC. 191. *inh* 213. *yoh* EhrC. 3. *ionh* MünchC. 20. NádC. 217. 271): **1**) [intestina, venter, stomachus; das innere, bauch, magen]. Megh rosszangyon az te eehod, be hassanak ez keserwes athkozozt vyzek the meehedben (JordC. 128). Leon Yonas az cethbálnak eebaban: in ventre ceti (JordC. 391). Megh keserey te eehodath, de te zaadba cedes lezen (902). Walamyghlen az zentsegnek yze es zemelye embernek zayiban awagy eebaban meg nem emeztetyk yol, mynd addeegh zentseeghnek mondatyk (ÉrsC. 561).

2) [cor, mens; herz, sinn]. Monda ewn yonhaban: dicit in corde suo (EhrC. 3). Johbom bátorsága: audacia cordis mei (11). Kysaltatykuala ew yonhaban agg elleneseg: suggerebat cordi ejus (50). Kemeneduen yonhaban: in mente (50). Yonhabely teredelmescok: contriti corde (72). Mend yonhokual tyztelnek: toto corde (76). Ayoyatos yonhual zolgalam (156). Tizta ionhouac: munde corde (MünchC. 20). Nagy búsjonhbal visszatérének, viadalt kezdeni sem mérének (RMK. 126). Emericus The[ref] kewzewin Krysthlynnak, leghen kenweb ynhamak, zaaz yo napat keth zaz yo eeth hozyaya (1485. Nyr. VI.110). Read neznek zenteknek zemey, es veneknek keserwes zöwey, es arwakknak nyomorolth yhay (PeerC. 332). Megh haboroedeek en zyewm awagh een enhom (WinkC. 191). Nem könyörölz en raytam inhodnak keserőseghewel (213). Meg haboroela en ionhom (NádC. 236). Yohomnak akaratyat lassad. Idwőzleg yrnak edős zywe en yohomnak yo őrdöme. The yndobad en yohomath hogy kywaunon enne nagy yoth (CzechC. 6). Leesonok emberek kőnyrwlesnelkyl valok, kemen johok (Komj: SzPál. 392). Kőnyrfületes szánék es iohának általa (Sylv: UT. 182). Legetok kőőrfületes iohuk: ad misericordiam proui (II.121). Nagy siketség, vakság szállott reátok, hiszem isten keménitötte johotok (Tin. 208). Ifjúságotnak keserűségi johomat iudíták (363). **3**) [lumbus; lende]. Legyenek az thy ehotok (lumbi vestri) fel ewedezwen (JordC. 571). Az lw eebahan gymelezee (712). Meeglen ennen attyaunk eebaban vala, mykoron eleybe kele melchysedek (810). Leegyen ty eehotok fel ewedezween (ÉrdyC. 155b. 414b). Adam es ewa kyknek oldalokból awagy eehokból zyleteek es tamada anyja zent egyház (343. 362b). **4**) Joh: hepar, jecur; juha embernek: epur hominis; iohafajo: hepatus MA. [Vö. **ÉHOM**]

[Szólások]. Meg nem esik ioha rayta: clausurit viscera sua coram eo (Sylv: UT. II.130). Szép az szaua, de őrdög az eha (Decsi: Adag. 76. 117). Ilat az augustai confessio emelié johát a romai gyűlekezetnek? (Pós: Igazs. 1313).

2. **ÉH** (*éhség* BécsiC. 1. MünchC. 58. *ehen* 43. *eség* Mel: Jób. 69. Mel: SzJán. 37): **1**) [fames; hunger]. Ehet zenugegnek ment ebok (AporC. 4). Kynzanayak ehuel es zomelszaggal (DebrC. 544). Éhnek halálával had-meg (Megy: éJaj. II.30). **2**) famelicus, jejunos MA. impastus C. [hungerni, hungrik]. Ket eh orozlanokat bucsatta ő reiaia (DebrC. 168). Eh valeec, nem eltetetők (NagyszC. 327). Dyhes eeh farkasok (ÉrdyC. 592b). Ehet orozlan: leo rapinus (KulesC. 40). Az ew tanytwany ehok walanak: esuriebant (Pesti: NTest. 23). Hona ehebbe (a hiuec, ez barany) annyinal edesbnecc tettzie (Born: Préd. 404). Az ő eh torkokba azert taszitottad (Born: Ének. 260). Nehéz az éh embernek az várakozás (Decsi: Adag. 152). Mint az éh farkas vgy vária (170). Eh emberuel őzne ne vez: esurienti ne occuras (324). Patkányok közzé vetették, hogy az éh patkányok lassú halállal őlnék meg őket (Pázm: Kal. 54). Talám éh vagy? (Thaly: VÉ. II.240). Szigetváriban dűhös éh farkasok laknak

(Kőnyi: IRom. 25). Ha anyyi álnokság, és éh has nem volna (Gvad: RP. 30).

[Szólások]. Eh hel oluezee: fame pereio (MünchC. 147). Ehel halna megh (ÉrdyC. 154). Eiel halnac vala (Hofgr. 209). Éhel hala (Tel: Evang. II.421). Az ehező és mezitelen köldust had megh halni éhel es hideggel (Lép: PTük. 14). Elvel meghalni (Mad: Evang. 271). Ehel megh őlny: fame occidere (JordC. 44). Tömlőczben rokeztete, hogy ehuel őletneiek megh (DebrC. 123). Ehel akarának megh őlni (Alv: Post. 1217). Éhen u: jejune PP. Éhen szomjan: sobrie, jejune PP. Ehen őket elereztenem nem akarom: dimittere eos jejunos nolo (MünchC. 43). Futos vala ehen zomelon (DebrC. 342). Előn nem io az tancz (SándC. 11). Eehen zomeehon (ÉrdyC. 50b). Ehenmis el maradt (Born: Préd. 400). Éhen szomjan haza jó (MA: SB. 138). Meg várd étlen, itlan, éhen, szomjuhon (Com: Jan. 215).

[Közmondások]. Az káposztás kertet éh kecskére nem jó biziya, sem a lúd fiakat pásztorra (Magyar: Ország-Romlás. 58).

Éhéz-ik (*ehőz-ik* ÉrdyC. 559b. 601b. *ehőz-ik* Mel: SzJán. 33. *ehő-néte* Kár: Bibl. I.455): esurio C. fameo, famesco PP. [hungern]. Éhező: esuritor, famelicus C. Éhező napok: esuriales feriae PP. Ehező lélec: anima esuriens (BécsiC. 100. MünchC. 62). Bodogok kyk ehez-ik es zomelozyak az ygassagot: qui esuriunt et sitiunt justitiam (JordC. 365. WinkC. 278. WeszpC. 20. ÉrdyC. 601b). Az en lekem ehezte zomelozta istenek igeyet (VirgC. 10). Ehezem es ennekem enem adatok (117). Az eliec megh szűntec eheznyi (Helt: Bibl. II.113). Az kie észnec engemet, annál inkább eheznek engemet (Kár: Bibl. I.668). Tiszteséget, diczsőséget eheznek (MA: Scult. 265). A gyomor fires lévén ehezic és szomjuhozic (Com: Jan. 55). Szíve szerént ehezte az ő megh maradasokat (MNyl: Zsolt. 75).

[Szólások]. Vgy ehezik mint a farkas (Decsi: Adag. 19).

el-éhez-ik: 1) [diutius esurio; längere zeit hungern]. Harmad nappgyes el eheznek (ApMél. 45). **2**) [famesco, esurire incipio; hungrik werden]. Amyira elfáradott és eléhezett, csak nem éhel megholt (Hly: Préd. II.62).

még-éhez-ik: esurio, esurire incipio PP. [hungrik werden]. Meg ehezniecc kezdenek gabona fölket zagatnioc (MünchC. 34. JordC. 388. 741). Meg ehőz-ik az vton (WespC. 17).

reá-éhez-ik: adesurio C.

Éhézés: esurito MA. [das hungern]. Az banatnak olinak kel lenni, ki az isten kegielmenek ehezessere es keresesere vigen (Fél: Tan. 245).

Éhézttet: [fame torqueo; hungern lassen]. Eehezttety emnen magaat (ÉrdyC. 619). Sok napeeglan ehőztete (Pétert) (DebrC. 195. Born: Préd. 227). Tiszti a jó pásztorinak, hogy ne éheztesse, felettéb' ne fáraszsza a juhokat (Pázm: Préd. 1100).

Éhom, éhjom, éjom (*ehera* GömC. 240. 241. Frank: HasznK. 15. *ehera* Mel: Sam. 357. *ehóra* Helt: UT. i5. *eh iohra* BeytheA: FivK. 25b. *ehorra* Cis. K2. *ehóra* Zvou: PázmP. 114): **1**) jejunitas, media MA. PP. jejunium PPBl. [nüchternen magen]. Éhomra-való: jejunos C. MA. Nagy kedden ehera mougy negyuen pater nostert (GömC. 240). Mind ez horaiglan ehiora valée (Helt: UT. i5). Az wy figée igen ői éhyomra enni (Mel: Herb. 2). Egyek megh reggel ehora ez kenyetben fel latot (Frank: HasznK. 15). Forrásból ehorra imya nem haszontalan (Cis. K2). Egyél cseresznyét éjomra (MesésK. 27). Éhomra vadnac még (MA: Tan. 1286). Hogy az vr vacsoráját éhomra kel venni (Pázm: Kal. 472). Az étel megh kívánást megh várd éhjommal: appetitum expecta jejunos (Com: Jan. 215). Hogy az ur-vacsoráját éhomon kell venni, mutassatok szent írást rúlla (Pós: Igazs. I.91). Idd-meg éjomra (PP: PáxC. 9). Éhomra lévő ember (Misk: VKert. 592). **2**) jejunos MA. [Vö. 1. **ÉH**]

Éhség (*eheseg* Helt: Mos. 151. *eheseg*: fames Töln: Vigaszt Előb. 19. *essig* KazC. 111. *éssig* Mel: SzJán. 257): fames, esurries C. [hunger]. Elhsegtewl sok emberek fognak meghalni (EhrC. 63. 30). El fogjot az uagi ehseegnek myatta (DebrC. 195). Ehsseg es zomehsag (VirgC. 129b). Eltesse wkethi elshege: alat eos in fame (KulesC. 75). Semmi nem ad iob izz az éteknék, mint az éhség (Deesi: Adag. 143). Látom az isten igéjének éhséget (Pázm: Préd. a3). Az isten igéjének éhsége, az áldvségnek kívánsága nincsen nekik (Illy: Préd. I.416).

Éhtelen: [non esuriens; nicht hungrig]. Ehtelen madarak minket nem éjstnek (Zrínyi I.75).

Éhül: [famesco, esurire incipio; hungrig werden]. Az éhült élpre kardot bár ne vonnyunc (BFaz: Castr. G4). Éhült ökör (Ben: Rithm. 163). Téged kíván, hogy abban segítsed, az rá éhült sasok szemit szenderítsed (Thaly: Adal. I.133).

még-éhül: ∞ Megfordoluan a városba megehölő: esuriit (MünclC. 52). Kazdazok meg zegenwlnek es meg ehwlnek (KulesC. 77). A psychek meg ehyluen kezde a hangyanak kewnyergen (Pesti: Fab. 55. 28). Megczendesedék meg-éhült elméje (Liszt: Márs. 4).

EHE! vah! ohe, botz! ein wort der verwunderung oder freud MA.

EJ (*éja* Thaly: VÉ. I.397): exclamatio admirantis v. suspirantis Kr. [ei.] Ej bátya, csak a csattih vonnyad (Illyef: Tomp. 296). Ej, herteg! ha nem elég, a mit mondottam, kénytelen vagyok véle, hogy kezdedbe adjam Zoé tsászárné levelét (Fal: Const. 827).

ÉJ (*ee* JordC. 75. *ee'* 362. *ev* EhrC. 74. *y* Sylv: UT. I.141. *ynek* 23): nox C. nacht KirBesz. 125. Ki-aluszom az éjet: perdomismo PPBl. Ez evnek minden tyztessége: omnia solemnities noctis (EhrC. 74). Mend étaltal ymadkozanae: per totam noctem (BécsiC. 23). Mynd eethi alal bozzusagokathi zenvedeel (WinklC. 237). Beytelt negyen ee es napaa (JordC. 362. 75). Leen Yonas az cethalnak eelaban harm eel es nappa (361). Negyven ee es nappa beytele (ÉrdyC. 137). Mind ey nappa el munkalkodik (BodC. 8. 17). Az eyet alom nekevl viseli vala el (DomC. 8). Azon eyen mikorou imatkozniek (DebrC. 102). Ewneky yelenel hswetwnk eeyen (ThewrC. 210). Fel kele agyabol eynek melseges veztegebe (VirgC. 82). Eyeket alomekewl mulat (133). Ey eynek mwtath twdmanth (KulesC. 34). El ifi az y (Sylv: UT. I.141). Az ynek neged vigiliája (23). Harom eyg, ees harom napk (Pesti: NTest. 25). Kit be fedez ey vtau az nap vilag (Born: Ének. 299). A nap el nyugszik, es az ey el közelitend (336). A mely eijön el árultatik vala (Beythe: Epist. 95). Éjjekek, napokat alutlan vigyázva töltött (Tam: Szents. 125). Negyven éyet és napot bőitöle (Vás: CanCat. 160). Éjjekek által kerestem (Land: UjSegits. II.46). A nappal ki-fejtődzik az éj barna pólájából (SzD: MVir. 314).

[Szólások]. Magyarországnak mondjato k jó éjet (RMK. IV.239). Éjjet nappá téssen (László: Petr. 235).

Éji: nocturnus Ver. [nächtlich]. Ewywaryw: noctua (NémGl. 283). Ey es napy kenyerym (Gömc. 120).

Éjjel (*euel* EhrC. 3. 41. *yel* WeszpC. 92. Sylv: UT. I.119): **1)** noctu C. [nachts]. Késő éjjel: *multa nocte PPBl. Hogy euel, egyebek aluan, fel kelne (EhrC. 143). Booz az eyiel (hac nocte) az arpanac zöröiet zoria (BécsiC. 6). Lez harom nappal es harom eyél földnek zűneben (MünclC. 36). Veve az gyermekek eeyel (JordC. 359). Az augyal is pasztoroknac eijel ielenuen (Born: Ének. 11). Éyjel balázóc (MA: Scult. 752). **2)** nox PP. [nacht]. Vruuk ihs fel tamadasanak napyanak eyyelen (Gömc. 328). Ez következend éielnek ideien (Kár: Bibl. I.462). Telbe a napok rövidebbek az éjjeleknél (Illy: Préd. II.21). A gyarlo testnek nyugodalmára rendelt az éjjelt (DKal: Ker. 41).

éjtén-éjjel: sera nocte, media nocte, ad multam noctem SI. [tief in der nacht]. Nyugszik reggel, hol viradt, midőn éjten éjjel csata viseléssel mindenik lankadt, fáradt (Balassa: Költ. 96). Éten éjjel tsak nyugosznak (Misk: VKert. 666). Éjten-éjjel tigris-bőren Rákóci nem nyughat (Thaly: Adal. II.119).

Éjjelőd-ik: noctesco MA. Com: Jan. 7. [nacht werden].

Éjjeli: nocturnus MA. [nächtlich]. Eyely idevben (DomC. 14). Eyelih veternei zolosma (DebrC. 45). Eeyely setetsseeg (ÉrdyC. 588b. 434). Éjjeli puppenevér (Com: Jan. 36). Labanal éyeli kannáia, ki iaro czippelöse (SzCsomb: ULeir. 174).

EJT: **1)** sino labi MA. fallen lassen Adami: Spr. 190. Vket kfre eiti: allidet eos ad petram (DübrC. 215. DomC. 227). Az ki sokat farag sok forgáczot eyt (Deesi: Adag. 17). Ne habahurgyalkodgye, magát nyakra före ne ejtse: ne se praecipitet (Com: Jan. 179). **2)** facio cadere MA. [zu fall bringen, fallen machen, füllen, stürzen]. Mendenth the eytez ky teweled kűzdyk (PeerC. 319). Tholdi Miklós cselet térdére ejtő (RMK. IV.245). Az ő nyaualyaiában eyti magát az istentelen (Kár: Bibl. I.611). Az élő fakat a földre teríti, ejti avagy le vágja (Com: Jan. 103). Űtést, csapást ejt (210). **3)** [facio accidere, efficio; geschehen lassen, hervorbringen]. (Az isten) ten nagy eekesse, twdomanyal yl nag bölce, es yol lehet ezt gy eyte, hogy magat twlem el reyte (ÉrsC. 456). Nem akar bit eyteni czelekne (Güres: Máty. 67). Alig rőppenik elő a rossz-zó, már is nagy tsorbákat ejt (Fal: UE. 409). Ez reménység szivben vigasztalást ejtett (Orczy: KöltH. 51). **4)** [profero, pronuncio; ausdrücken, aussprechen] Jól ejteni a magyar szót: in ungarischen eine reime aussprache haben. Roszszúl ejteni a német szót: das deutsche nicht rein aussprechen (Adami: Spr. 190). Jol eytet mondásoc (Zvon: Post. I.576). A szállásokat magyarul igyekeztem volna ejteni (Megy: Dial. Előb. 11). A felső mandát [= az előbbi] így lehet lágyabban ejteni: Inkáb' okosan a többivel, hogy-sem magán esztelenül (Fal: UE. 433).

[Szólások]. *Imibe ejteni vkit.* Adósságba ejtik urokat, hogy ök frissen öltözzenek, és gazdagon lakozzanak (Pázm: Préd. 250). Nagy bajba ejtette magát: incidit in difficultem *nodum PPBl. Csálárdtságba ejteni: lacio C. Vgan ezen teorek forteltul felwen, akbye ereolkeodel mynek eyteny (RMNy. III.38). Gyanóságban eytenéje magát (Deesi: SallC. 17). Hálóban ejteni: irretio, obretio C. Nagi karban akarya eöket eyteny (RMK. III.97. Fél: Tan. 505). Ez vylag meg keserőyt, hogy erek feelelemnek ketsegegeben eychen (ÉrsC. 80). A setétség hatalmából szeretetlenség országába hozott, nagy kötélességbe ejtett, hogy szőlályunk istenek (Pázm: Préd. 81). Az iszonyú öldöklések, melyek egyéb országokat pusztaságba ejtettek volna, az anyaszentegyházat éppítették, szaporították (284). Teuolgesbe senky ne merie e'teny (KazC. 122). Teuelgesben eitenek sokakat: seducunt multos (Fél: Bibl. 41). Törbe ejtő: illaqueo C. Siemet ellensegim titkon törbe eyteni (Born: Ének. 183). A madarakat törbe ejti (Com: Jan. 81). Vetekben eytheti magát (Ver: Verb. 96). *Vmiben ejteni vmit.* Téged uram, Volter, fejenként követünk, kegyelmes légy nekünk, ha mit szókunkan ejtünk (RMK. II.28). *Vmire ejteni vkit.* Mértékletlen italodból ha mi nyavalyád lenne, oly lábra ejtenél, az érné végét életünknek (RákGy: Lev. 243). Rabságra ejtőnek (Thaly: Adal. I.69). *Vmit ejteni.* Hogy ellenségünk állapotát kitanulhassuk; hogy gondviselatlenségünk miatt fortélyt rajtunk ne ejtsenek (Hall: HHist. III.28). Ha módgyát ejtheti (Barna: Isk. 264). Akarja azt adni Keménynek magának, ha módját ejtheti szemben jutásának (Gyöngy: KJ. 75). Sebet eythwen hw reaya: plagis impositis (JordC. 562). Sebhetni, sebesíteni, valakin sebet ejteni (Bod: Lex. 165). Sőt kicsinke, hogy Macskási uram suspnst nem ejte rajtam (1673. Nyr. XIII.227). *Vmire ejteni.* Minden dolgot en ream akarának handoretany

es mindenben engemett akarának hynesse egyeny (LevT. 1350).

be-ejt: [incidere facio; hineinfallen machen]. A veremből ki akarván szepelkedni, mást is magához öfo bé (Czegl: Japh. 91).

el-ejt: 1) sino labi, decidere sino MA. [fallen lassen]. Ha ky zyssegeget el eytendy (ÉrdyC. 590b). Elejtötte az erszént: zomam perdidit (Deesi: Adag. 31). Változó ügyedben el ne ejtsd kedvedet (Orczy: KöltH. 91). 2) dejicio, facio ut cadat MA. [abscido, occido; zu fälle bringen, abhauen, erlegen]. Ezek azok kyk el eytyk az zerzeteseket (CornC. 555). Megli vagaa az foyedelem zolgayat, es el eyttee hwnegy yob fyleet (JordC. 689). Nynehen oly bölich kyt [a kísértet] el nem eythi (ÉrdyC. 82b). Fegyuer által eytem el (Helt: Bibl. IV.61). Végre mind le patskoláe őket környüle, ömagát is el eytée (Helt: Krón. 85b). A krokodilus az ösvényeket meg-sikítja, hogy az úton járókat azon inkább el-ejttesse (Misk: VKort. 250).

[Szólások]. Elejtötted az kést: post festum venisti (Deesi: Adag. 67). Az ki későn megyen az asztalhoz, el eyti az kest, es etlen marad (SalMark. 12).

ki-ejt: dimitto, amitto 1P. [herausfallen lassen]. Magát isten kedvéből ki eytheti (Zvon: Post. 1.475). Hogy a törökök ellen hadat indítsanak, s a Canahán földet a törökök kezéből kiéjsék (Lászy: Krón. 291). Sokan vannak, kiket a külső erőszak, és felfegyverkezet irigység ki nem ejthet a hertzei személylek kedvéből (Fal: UE. 385). A hőség ki ne eitse kezéből a mértéket (Fal: BE. 580).

lő-ejt: [dejicio, occido; stürzen, füllen]. Moses Amélehet ő erciebe bizot le eyte: dejeicit (BécsiC. 16. 30). Ehed lé azoknac tehetségeket: allide virtutem illorum (30). Zoreteel le eytew bezedeket: dilexisti verba praecipitationis (KeszthC. 131). Ezwe-gyet es yvmenenti meg elenek es nepeketh le eytenek: occiderunt (251). Lő eytel engemet: allisti me (266).

még-ejt: 1) cadere facio MA. [zu fälle bringen]. Soc fele töröket kezdö vetni az ösuenneken, hogy ha valami képpen meg eythetné az oroszánt (Helt: Mes. 355). Az ördög szent irással lartzolt, hogy Kristust megejtsse (Pázm: Préd. b2. 345). Azért éhelekedték, hogy az egyfegyű olvasót, mingyárt a küszöbön megejtsék (Pázm: LuthV. 7). Csalóka meg eytő vélekedés (Tola: Vigaszt. 202). A hitetető romélység után vígam el-induló embert, gyakorta igen meg ejti a szerentse (Fal: UE. 374). 2) [ferio, sterno; erlegen]. A szűz Diána, vadat kergetvén, sokat megejtvén, eggy kanhoz lőtt (Fal: Vers. 867).

Ejtés: inductio in lapsum MA. [das fallen lassen, füllen].

szó-ejtés: [dialectus]. A görög nyelv négyféle szó-ejtésre osztott (Moln: JÉpil. 171).

Ejtdő-ik: cado, labor, projicior, dejicior SI. [fallen, gefüllt werden].

még-ejtődik: [macesco, enacior; abmagern]. Se apád, se te ne állnéte a számarra, mert, ki tudgya, meg-ejtődneé, s-nehezen kelue el a sokadalomban (Czegl: Japh. 68).

EJTTEL: justa, media, cotula MA. ein mass, adótló 1P. Itze avagy meszely vagy ejtel (Com: Jan. 166). Egy veder vajtól 16 denár, ejteltől 2 denár (Veet: Trans. 18). Igen sok buza és bor lőtt, egy ejtelt egy pénzen is adtak (ÉrdTörtAd. IV.172). Nyólez lőt nyomó rósa víz, mely mintedgy fél ejtelnek negyed részét teszi (1P: PaxC. 53. 130). Egy erdélyi rendes ejtelben fer 36 közönséges tojás hajjal (Bod: Lex. 119. 24). A savanyú vízből meg-ivott tizenkét ejtelhyit (Mik: TLev. 85). Negyven ejtel víz (237).

Ejtelés. Choenix: mint egy itzás, vagy ejteles mérték 1P1B.

1. **ÉK:** cuneus, epischidion C. [keil]. Ékecske: cuneolus Ék-szabású: cuneatus, cuneiformis C. Mykoron a fűzfat wagna,

eketek elynala wgyanazon fűztaból, es aul kezdé a fűzet hasogatny (Pesti: Fab. 85b). Vas ék (Helt: Mes. 383. Radv: Csál. II.396). Sulyockal az éket erőlteti, belé veri (Com: Jan. 103). A seregec hegyessen ék formában szorittatnac (148).

[Éküz]

még-éküz: cuneo C.

2. **ÉK:** decor, venustus, elegantia, ornamentum SI. [zier, schmück].

Ékes (ekessen Tel: Evang. 161): decorus, formosus, speciosus, venustus, elegans, eximius, concinnus, graphicus C. [zierlich, geschmückt]. Ekessen: belle, spectate, polito, festiviter, diserte, facunde, oratorie C. Ékes termető: speciosus. Ékes mondás: sententia, dictum MA. Kirali öltözetel es kezzel ékésen plantaltatot (BécsiC. 48). Nem ekesen bezellekv (CornC. 158). Ekees vala lelknek es testnek tyztasagaul (DomC. 127). Ekes zemey (ThewrC. 228). Zep vagiok es ekes (DebrC. 250). Ekös ruha (TihC. 5). Ekees ew tekeentetyben (ÉrdyC. 514). Ekees dycheeret (657). Ekesec a czillagoc (Boru: Préd. 9). Az madaraknac ékes szauoc (Kár: Bibl. 1617). Ékes beszédő: eloqueus (MA: Bibl. 147). Ékes tekintető: pulcher aspectu (1259). Ékes dolog diezérni uram fölségedet (V.43). Ékes, szép termető szűz leány (Com: Jan. 116). Az ő dízes, ékes feltött szándékában elő megyen (196). Ékes, jó ízű tréfác legyener (203).

Ékésőcske: politulus C. [zierlich]

Ékésőd-ik: [pulchrior fio, decoror; sich schmücken]. A szép sik mezők ekésednek (MA: Zsolt. 89). Egyház dolga vagyon virágjában, ekésedik, szépföl jelesebb tagokban (Orczy: Nimf. A7b)

Ékesget: [orno; schmücken]. Mikor isten az eget és földet teremte, mingyárt a földet kezdé ekésgetni (Pázm: Préd. 104). Magát tükkörre tette, melyre nézvéen ekességük erköltsünk (117). Sibvásáros martalocz, ruha tisztító és ekésgető (Com: Jan. 98). A lengyelec az fűrt hajakat fűsültetie és ekésgettetic (115).

Ékésít: decoro, orno Ver suborno, polio, expolio, redimio C. [schmücken, zieren]. Hajamat ekésítöm: como. Ekésített: praeditus, insignitus C. Paraznakat ekeseitnec (BécsiC. 110). Ekewseytyk vala emnen magokat (JordC. 849). Ez zent alazatossag wtet minden isteni izogal ekesityk vala (VirgC. 76). Thyztessagel ekeseyttetted: honore coronasti eum (KulesC. 12). Beszéddel diezérvén és ekésitvén őtet (MA: Bibl. 1147). Vitézit arannyal ezüstel ekésítettet fegyverekkel esnyosgatta (Laskai: Lips 373).

föl-ékésít: adorno MA. [schmücken]. Fűnekkel föl ekesity (Mon: Kép. 2). A fiu isten a kannei manyezőt maga jelenlétével fel ekésété (Mad: Evang. 117).

ki-ékésít: [exorno; ausschmücken]. Zöld ágokkal bé vala fonyva (ernyős lókása) és kivül belül eleven virágokkal kiékesítve (Fal: TÉ. 709).

még-ékésít: orno, perorno, exorno, decoro, condecoro, venusto, insignio, depolio C. [schmücken, zieren]. Mégékésítő ő magat (BécsiC. 31). Mely helt zent marzyt igen zepen meg ekesehtven iesznak kepeuel tárgya vala (MargL. 136). Az ekös ruha megh ekösött embört (TihC. 5). Haiát ékes beretrommal meg ekésztüen (Kár: Bibl. 1499).

még-ékésítés: expolitio, perpolitio, illustratio C. [das schmücken, verzierung].

Ékésítés: exornatio C. [das schmücken].

Ékésitetlen: inexcultus C. acosmus MA. inornatus, inelegans, incultus, impolitus MA. [schmücklos, ungeziert].

Ékésköd-ik: niteo SI. [prangen]. Az ruhákban ekészkodnac (MA: Scult. 882)

Ékesség: decus, decor, ornamentum, ornatus, comptus, formositas, bellitudo, elegantia, venustas, concinnitas, condecencia C. [schmuck, zierde, schönheit]. Nyaki drága ékesség, arany lántz: monile PPB. Ékességeműe diéssége (BécsiC. 139). Karyayrol mynd zeppseggű ekkösseggűt le hanyot (ÉrdyC. 640). Myndent oly nagy tisztósseggel moddal meg zeroz (509). Lata zekeket minden ekesegei meg ekeshwen (VirgC. 63). Az tyszassnagk ekessége (135). Ékéséggel be ment Laszlo kiraly Szeke Feyervárba (Helt: Krón. 188). Mihent a musika megszünik, el-felejik annak ékességét (Pázm: Préd. 461). Sfvegek és nyaki ékességek: hüte und krägen (Com: Vest. 83).

fő-ékesség: redimiculum C. Com: Jan. 101. anadema PPB. [hauptschmuck].

homlok-ékesség: frontale C. [diadem].

kari-ékesség: brachiale, cubitale, ornamenta cubitalia, brachialia MA. [arnschmuck, armband]. Láta a kari ékösseget az ő huganac kezsein: armillas (Helt: Bibl. I. K4. MA: Bibl. I.151).

ló-ékesség: phalerae C. [kopfschmuck eines pferdes]. perpulcher, perbellus SL

Ékességös: [zierlich, prachtvoll]. Minemw dichwseges helth es ekessages zeket az meniorzagba tartnak neky (VirgC. 64).

Ékességtelen: inornatus C. inelegans, inuentus MA. [schmucklos].

Ékességű: [speciosus; zierlich, schön]. Igén felétte ékésesgő uala: erat formosa valde (BécsiC. 53).

Ékésül: [decoror, ornor; sich schmücken]. Zent sebeknek helyuel ekesevlt: insignitus (EhrC. 66). Sok meltosaggal eke-sevlt zemely (MargL. 38). Arany szál hajakkal haja ékesülve (Huszt: Aen. 26). Jersalemnece kőfalaji ékesüllyenec magas tornyockal (MA: Bibl. V.25).

ki-ékésül: ∞ Nints oly fel-épült, és ki-ékésült palota, mellyhez valami szép ne férne (Fal: SzE. 551).

mög-ékésül: ∞ Sokkepen valo meg ekeshwlt zekek (VirgC. 63). Zepességgel vagón meg ekősilve (NagyszC. 11. 10). Vyraghywal meg ekesewltetűt (ÉrdyC. 35). Az völgec meg ekeshiltenece gabanaual (Szék: Zsolt. 62). Meg ékösülllyünec az istenec ismeretiuel (Kules: Evang. 346).

Ékít: [orno; schmücken]. Az isten őket éltesse, földön nyomosokká tégye, a jó erkülsen ékítse (TörtT. 1.350 [versben]).

Éktelen (egtelen PeerC. 44. DomC. 186. SándC. 23. *egtelen* Land: ÚjSegits. I.89 II.138. *iktelen* DóbrC. 22. Sylv: UT. II. 125): indecorus, inuentus, inconcinus C. [turpis, infamis; hässlich, schändlich]. Ektelen dolog: res turpis BécsiC. Éktelen dolog: nefas (JordC. 299). Testhnek eektelen gyenyervseeghe (ÉrdyC. 165b). Eektelen fertelmes gondolatok (ThewrC. 236). A zolgak elew futanak ees az egtelen zamart yol meg palczalak (Pesti: Fab. 15. 12). Nem kellene őt illy ektelen meg tör-tösztetni (Hofgr. 157). Sánta, czonka, vagy ektelen tagú (Kár: Bibl. I.108). Éktelen, mikor a nyelv felségesen beszél, és a kéz hivolkodik (Pázm: Préd. b4). Meg számúec ily éktelen forrai (MA: Tan. Előb. 13). Az a tévelygés ektelenül ellenkezik a szeut irással (Mátók: Bány. 355). Az majom éktelen, rütmertű: deformis (Com: Vest. 8). Éktelen szitkokkal (MNyl: Zsolt. 7). Judás ékte'enfil édes mesterét el árulván (Ily: Préd. I.6).

[Éktelenít]

föl-éktelenít: [turpo, deforme; verunzieren, schänden]. Ha hozzá illendő nevet találuc, véle föl-éktelenítenece (Kereszt: FelsKer. Előb. 9).

mög-éktelenít: ∞ Az fekete ruhazath meg egtelenyzen (VirgC. 122). Vétokkel életedet meg ne éktelenítbesed (Ily: Préd. I.31).

Éktelenség: dehonestamentum C. acosmia MA. indecorum, inconcinmitas MA. [hässlichkeit, schändlichkeit]. Ellene mondwau myyuden eektelensegnek: abnegantes impietatem (ÉrdyC. 43. 73b). Az ő első fia Annon nagy éktelenséget tselekiük a királyi házban (Pázm: Préd. 196). Monstrum csudálkozást érdemlő szörnyű éktelenség (Pázm: LuthV. 7).

Éktelenül: [turpor; hässlich werden, geschändet werden].

mög-éktelenül: ∞ Az een tyam meegh eektelenywlh (WinklC. 98).

EKE (*েকে* Helt: UT. R6): **1)** aratrum C. pflug MA. Erezty ő kezét az ekere es hatmege nez (MünchC. 133. JordC. 559. ÉrsC. 247b). Ammyra el pwtztlwlh az wram jozaga, hogj myyden nyayan somogjak s Báthorynak három eke barnot hagyoc. Gér: KárCs. I.468. ErdTörtT. I.52). Hath eke barommal thewbeth (LevT. I.262). Ugarlásra, forgatásra, egy ekét száutani küldet-tek (TörtT. VI.116). Vagyon nala tyzenhat ekewr keet ekebe valo (Radv: Csal. II.5). **2)** oeca PPB. [egge].

király-ekéje: [aratrum regalis mensurae; ein königliches joch]. Egy kiraly ekejeben vagyon mas fcl szaz bold föld: num aratrum continet in se centum et quinquaginta jugera terrarum regalis mensurae in aestimatione rerum (Ver: Verb. 217). Harom kiraly ekejeni földön: in spatio vel quantitate trium aratrorum regalis mensurae (213).

EKECSÉL, EPECSÉL (*epétsel* Fal: NU. 253. 263). Epe-czel: gesticulo MA. [mutwillen treiben, tändeln, mutwillig betasten]. A parazna ferfi a mas embör felesegenel ekeczel (Mel: SzJán. 87). A mint ők szoktak az udvarokban a dajkákkal szemtelenül eketseunie (GKAT: Váls. II. Előb. 34). Ezer veszedelmek között vigan s epéselve sétálnak (Fal: NU. 253). A ki leggyengédebben fityüli, legtermetesebben epéseli [a dalt], leg hangossab' javallással fogadtatik (263). [Vö. **PEPECSÉL**]

Epecséldéggel. Epeczeldegelő: gestuosus MA.

Epecséldéggelés: [gesticulatio; tändelei]. Mayomnac epe-czeldegelése (MA: Tan. 1270. 1128).

Epecsélés: gesticulatio MA. [tündelei, tand]. Az keresztsé-gnec sacramentomát gyalázatosá tötté soc bővös bayos epecezléssel (MA: Scult. 853. MA: SB. 10).

ÉKHÓ: [Echo]. Juranich! Juranich! sirüi erdőu kiált, de nem más chak Echo néki bús választ ad (Zrinyi. I.163).

ÉKLÉZSIA: [ecclesia; kirche, kirchengemeinschaft]. Pápista catholica ececlésia (Mátók: BCsák. 7). Az ecclesiából ki-rekeszt (29). Haragjában [a pap] kibontakozott az eklézsiából (Nyr. X.471). Mivel kálinista volt, azért tsuklyába szégyen kövön állott az eklézsiába (Gvad: RP. 64).

EL (*ely* amulas NémGl. 51. *ely* pusztyt RMNy. II.14): **1)** a, ab, praefixum verbis MA. [fort, weg, ab-]. Sönt ferench nagy vigy arczuual el mulykuala: facie hilar pertransibat (EhrC. 3). El ki mene: abiit foras (MünchC. 52). El bellye ment (PeerC. 75). E velagbol el kimultal (NagyszC. 36). El hozzaya ment (VirgC. 31). El houa idő hngom (Helt: Mes. 249). Egy példat el kezdesz, és el végig így, az mint mutatám ki irod (Helt: Aritm. F3). Egy pogán országban Samson el be iuta (Kák: Sám. A3). Louarol le szalla szablaiat elle hania (Nagyb: IlunyJ. 10). Es benne valókat el le vágatám (Gosárv: NagyB. Cijj). Hegyre el fel iartatá (Cseng: Jer. 13). El haza menénece: abierunt in locum suum (MA: Bibl. I.246). Bújdossot el-hova, bizony más nem tud-gya, hanem csak én (Hall: Paizs. Előb. 8). Talaltatnac nihol es el szellel, kie tisztaltban es igazban ertenece (EszT: IgAny. 103). El táuolly nésztec (Vallástétel H4). [Vö. el-bocsát, búj-dosik, dug, jó, kerget, küld, mégy, szöki, távozik, vissz. sat.] **2)** [continue, diutius, tandem: fortwährend, längere zeit, endlich]. Sokáig el-áll: durabilis PPB. Elváróm: expecto, praes-

tolor, expectando persevero PP. Sokaygh nem zolhata es el nemykort monda (ÉrsC. 86. 93). El nagy soc ideig az víz állá (Sztár: Vizöz. A3). El régenten (Hofgr. 127). Az akasztásra rendelt lopót nem köttette fel hajnalban, hanem el-tova messze, délre, vagy dél-utáura halasztotta (Pázm: Préd. 29). El-utóllýára véghez menván a szentség, az egyházi szolga megáldgya az egész gyülekezetet (Pós: Igazs. 1303). El-utóllýára szólók arról-is röviden (DEmb: GE. 45). Aereas Sylvius mindeneknél nagy betűletben volt; s el végre pápává is tetetet (Czepl: Japh. 43). El későre az meldei gyűlésben kőrdőtetet (Zvon: Oslaud. 120). El igen előve volt egy groff (ExPrinc. 217). El legyen nalam nekül es az en hazomhoz ne időyn (HollPréd. 39). **3)** [valde; sehr]. Csak el néha néha mutatott ki (Zvon: Post. 19). Az szégyenség oly dolog kit el igen ritka ember az ki szégyenlene (43). Csak el ritkan emlekezünk meg rola (Lép: PTük. II. 117). Itt mi állunk tsak elvélté találkozik deákos, tudós (Megy: Dial. 95). [Vö. el-hérvad, híresődik, romol, ront, rothad, sárgul sat.] **1)** [prorsum, penitus; ganz, völlig. Vö. el-ajul, aluszik, csügged, ég, lankad, olvad, olvas, szárad sat.]

mint-el: [circiter, fere; beiläufig, ungeführt]. Az eghry törők mint el harmincz szamu gyulogh ki jűuen Gyeőr ala. Harminczszor az eghry törők mint el tizenhat loasok, Gyeőr ala ki jűuen. Ki jűuen mint el mas fel szaz loasok. Az törökök ezer torintban summáltak meg es abban tartották meg az varost mint ell negy esztendeig. Mint ell hat esztendeig ebben summáltatták eöket (1641. 1642. RMNy. III. a. 277b).

1. ÉL: **1)** acies, cuspis C. acumen Ver. [schneide]. A fegyvernek hegyes éle: mucro C. Meg sebhőt az lánának kemen eluel (AporC. 132). Az vas zegheknek meny egy nem vala (WinkC. 206). Beretvának éli (Com: Jan. 115). Forgo éli pallos (GKat: Titk. 73). Ösmerjék meg az magyar kard élet (Thaly: Adal. I.123). **2)** [acrimonia, sagacitas; scharfsinn]. Elmének az éli: *ingenii acies, ingenii *vigor PPBl. Tagadhatatlan, hogy vagy nintsen olevenséggel hitünk, vagy élével eszünk (Fal: NA. 134). Se tudományad kintse, se friss elmédnek éle hozzá nem jutat (Fal: UE. 393). **3)** [acies; schlicht-ordnung]. Az tudósokat ki akarják itni elekből, hogy az sok részre osztolt vizsgálódásnak valamely ágaira ereszkedjenek (Pázm: Kal. 110). A rendelt sereg élit megzavarjá: aciem disturbant (Com: Jan. 115).

[Szólások]. Az újonnan kezdett tudomány az régi keresztyének vallásával éllel áll össze (Pázm: Kal. 141).

két-élű: bipennis C. [zweischneidig]. Két élű kard: anceps. Két élű hegyes tör: framea PP. Kéth elű törnel elősb: gladio ancipiti penetrantior (JordC. 805). Keeth elw tör (KulesC. 27). Az istennek beszéde két gló törnel hathatatos (Helt: UT. 6g7). Két élű szekerze (Com: Jan. 150). Nagy széles két élű pallos (Halt: III. list. II.338).

Élés: **1)** acutus, cuspidatus, ostreatus C. acuminatus Ver. [scharf, schneidig]. Ad unum lapidem Jelsky vocatum 1283. Elees kew 1299. (Jern). Elees kep: lancea (JordC. 191). Hol valaunk jgeen elevs kovnek (DomC. 120). Zayok olyan vala mynt az előss es meg sykarkot tör (ÉrdyC. 343). Elws nylyad: sagittae acutae (KulesC. 110). Banatnak elős töre (ThewC. 110). Elyes fogo farkas (Mon: Kép III). Éles éhség (Hly: Préd. II.32). **2)** perspicax C. [sagax; scharf, scharfsinnig]. Éles szaglás: sagacitas C. Az élesen szagló kopók: canes sagaces (Com: Jan. 80). Elmeycenek előss voltaorli értelmes ember leen (ÉrdyC. 519b). Eles elmejó (TihC. 20). Nem vigyáznak az tanitor élesen arra (MA: Scult. 207). Éles elme (Com: Jan. 163). Éles tudomány (Hly: Préd. 12). Élesen eszébe veszi itt sz. Agoston (158). A mint élesen feljedzi Origenes (II.251). Igen élesek másoknak eselésekötöt szemlélni, es megítélni (II.358). Éles hallással bíró a vakondok (Misk: VKert. 270). **3)** [acer; scharf, pikant]. Éles lével csuka (Radv: Csál. III.43).

[Közmondások]. *Két éles tör nem fér egy hivelybe: unum arbustum hand alit duos Erithacos; unus mundus non potest duos soles ferre MA.

Élésécske: acutulus MA.

Élésít: acuo Ver. MA. [olio; schärfen, schleifen]. Hamissagyal elesít nyelveket (Born: Ének. 219). A hideglelésnek kint elesítő nevelkedés (Com: Jan. 58). A vargához vinni az ekevasat elesíteni (Kisv: Adag. 263). Földnek melly hatírt bírt, ékesíté, esinos épülettel rendben felesíté, a mesterségeket így úgy elesíté (Orczy: Nimf. B). Elme elesítő vetekedések (SzD: MVir. 115).

ki-élesít: ~ Ki-élesített és hegyesített hosszú merő kopjával (Com: Jan. 149).

mög-élesít: exacuo, peracuo, exaspero, cuspido C. [schärfen]. Meg elesyeteek w nyelveket (KulesC. 148. AporC. 10).

Élésítés: [acuitio; das schärfen]. A nyelv szollásának megengedése vagy elesítése (Hly: Préd. II.230).

Élösség: **1)** acumen MA. [schneidigkeit]. **2)** [acrimonia; scharfsinn]. Az bölcsességben-való élösség (Pázm: Kal. a2).

Élésül: [acuor; scharf werden]. Nem akarom, hogy tizenkét óráig megkössd a tanulót, mert az elme nyugodalommal élesül (CorpGramm. 592).

Életlen, éltelen: hebes C. [stumpf]. Életlen tompa vagyok: hebeo C. Életlen fegűer (Mon: Apol. 42). Vagyon keesd? wagyon de yghen éltelen (Heyd: PCF. 29).

Életlenéd-ik: hebesco, hebeo, hebetesco MA. [stumpf werden].

Életlenit: hebeto MA. [abstumpfen]. Megéletlenítm: hebeto; életlenítés: hebetatio C.

2. ÉL [elönc, /lő BécsiC. 84. /lét MünchC. 112. /lezie, /nie HB. /lethi PozsC. 32. PeerC. 19. /l 55. /lthenek LevT. 1.225. /ltemben RMNy. II.81. /lezt Komj: SzPál. 71. /llet 323. /llet Sylv: UI. 109. /l RMK. II.157. 484: **1)** vivo, dego C. [leben]. Sokat élők: diurno; mezőn elők: rusticor; tékozolva elők: nepotor C. El vr (BécsiC. 7). Leegen seghődelem eelween es ky mwlan (ÉrdyC. 595). Meel tewőgesben kylence ezen-deeg eele (519b). Eely meeg egy kewes ydőt (563b). Zerzetes kepen nem eltem (VirgC. 3). Az kyk ez velagnak elnek (144). Kegyessen élik ezee ez vilagot (Born: Ének 255). Elők emnen magamban (Mol: SzJán. 53). Nagy ezendezségben élz (Deesi: Adag. 132). Igen könnyen élz: melle teipsum perungis (166). Sanyarón élni (289). Ha két ezer esztendő élneis: si 2000 annis vixerit (Kár: Bibl. I. 627). Az ny esztendőt az ő akarattya szerint kezhdésétek, élhossétek és végezhdésétek (MA: Scult. 99). **2)** [vescor; sich nähren]. Elem: vescor MA. Élem, étellel élek: vescor MA. Azzal élek, a mit ragadozhatnak: *vescuntur ea quae rapuere PPBl. Hussal élő: carnivorus; mindennel élő: omnivorus C. Egy asztalról élők: syssitii PPBl. Mend gimineietul munda neki élnie (HB). Pogazawal eeltők: comeditis azyrna (JordC. 32b). Nem csak kynyrral eel ember (362). Eetellel es yttall eelneenek (ÉrdyC. 506). Nyuchen honnan elny (516b). Kwdwlum away fónsomwal eltem (ÉrsC. 426). Az humoc vadászással éltenee (Helt: Krón. 9b). Köz kenyérral élnee (167). **3)** utro, fruor, fruiscor, fruiscor C. Igeniesen, benützen, gebranchen]. Vmivel gyakorta élek: usurpo C. Gonoszul-élni vele: abuti Ver. A sidokane illee élnie ő törnénekel: uti legibus suis (BécsiC. 84). Iozagual el (TelC. 16). Eeltok az ty feldetők: messuerint regiones vestrar (JordC. 841). Tanichau mind az varosbeli palozok elnek (VirgC. 81). Adoth nekem retheth es ordewth, hogy ilhem mynth enymeth (RMNy II.16). Feleségét éli (Helt: Krón. 65). Sba nem élte, urasagaban sem volt ez földeknek: nullum usum ac dominium penes illas

habuit (Verb. Verb. 155). Illyen mértéssel éle (Kár: Bibl. I. 377). Holophernes Judithnac vele hálasít igen kénnámi, és módot keres vala abban, hogy vele gonoszúl élhene (497). Az isten él az ördögöknek szolgálatyokkal az büntetésben (MA: Bibl. I. 448). Eel az isten egyéb eszközökkelis (MA: Scult. 118). A folyó vizen által gázlunk, avagy csónokkal, hajotskával élünk (Com: Vest. 52). Igen szép felesége vala Feliciánnak, kitt a királyné eocse el esalt vala tüle, és azt éli vala (Pethö: Krón. 65).

[Szólások]. Ne éljek bár, ha: *ne vivam PPBL. Éljen vigaság! (Orczy: Költ. II. 115). *Vivam ébri*. Minden az isten tőrinin ilen (Sylv: UT. 6). Kik a pápa zsoldján élnek, pártját tartják (RMK. II. 182). *Vivam ébri*. Büntettség (Mold: Szán. 169). Aki a büntetést es el, ördögül vagyon (82). Koldús életet ne élly (Kár: Bibl. I. 679). Az mely életet élek most, azt testben élem (Szár: Cat. C). Illyen nüre, haszontalanságra nem kellene élni a világot (SzD: MVir. 101). Tőlbem éli világát a paraszt ember (102).

által-él: vivendo supero Kr. [überleben]. Hőgha ez velagot által elnem enen nag' bintől nem voluec eleget rola temőm (GuayC. 37). Az ő tanítói soba meg nem szűnnek, hanem egymásután-való következőkkel által-élik ez világot (Pázm: Kal. 580). Ha a világot által élnek is (SzD: MVir. 102).

el-él: 1) [vivo: leben]. Wnala nekwl semikepen el nem elhetne (VircC. 12). Az ember el nem eelhet ha nem nag' mwkawal (ÉrdyC. 516b). Azon vagyok, hogy szolgatium vthan el ilyek (LovT. L227). Az léssen barátai, a ki egyéb módon el nem élhet (Decsi: Adag. 102). Az ki az sokból el nem tud élni, hogy tudna az kenésből? (Decsi: Adag. 237). El élne és nem éhezne (Zvon: Post. II. 186). 2) supervivo PP. pervivo: erleben). Még meg-, el-élem v. -érem azt az időt (SzD: MVir. 102). 3) depascor MA. adedo MedLat. 19. abutor; verbranchen C [verzehren]. El életec az en szőlőmet (Zvon: Post. I. 146). Minden baromlélsűnket, elélték (Fábó: Orsz. 262). Gabonát élél (RákGy: Lev. 341). El-élik, -fogyasztják a barmok a mezőt, takarmányt (SzD: MVir. 102).

éltén-él: usitor; oft gebranchen). Éltén él vele (Fal: UE III. 129. Kr.).

ki-él: *vivendo vinco PPBL. [überleben].

még-él: 1) pervivo C. supervivo MA. [erleben, verleben, am leben leben]. Meg-éltem időmet: *aetas mihi acta. Nem hiszik, hogy meg-éljen a fejedelem: *desperant vitam principis PPBL. Az élnek sem él meg az első fia (Decsi: Adag. 93). A hattyük életeket meg-élvén és végeket közel lenni érezvén, szép nótát énekelnek (GKat: Vált. I. 112). 2) [consumo, comedo; verzehren]. Velembe, ki rakua vala sarkaiókkal, hog' azok elnyek meg őket, az ő mardosásoknak miatta (BodC. 12). Ti meg éltétek az én szőlőmet (Tel: Evang. II. 997b). Rakásra ztyft és nem tudgya kiezoda éli meg azokat (MA: Bibl. I. 496).

vissza-él: [abutor; missbranchen]. Vmely dologgal gonoszul visszaélek: abutor Major: Szót. A ki a tudományyal vissza él, élnek és tsalárd (Com: Jan. 66). Az y-val j vagy i helyett nem kell visszaélni (CorpGramm. 297. Mik: TörL. 241). A ki a betsületet erőlteti és vissza él vele, annak gyalázattal borítja artzáját (Fal: BE. 594).

visszaélés: [abusus; missbranch]. Vissza való élés (MA: SB 351). Ezen tudománnyal nyilván való vissza élés, holott a bűnnek szolgálatában Christus érdeme által magokat megigazítottaknak állították (Bél: Comp. 71).

Éldégél, éldéget: 1) victito C. MA. [still dahinleben]. Éldégetnek edgyfgyüképpen (Com: Jan. 181). Éldéget egy napról a másikra (Land: UjSegíts. II. 112). 2) usitor C. [gebranchen].

Éled (elled MA. Mad: Évang. 814): revivisco MA. [aufleben, aufgesticht werden]. Az oltvány éled: planta viget (Com: Jan. 20). Az szén igen lassan éledgyen (Kecsk: ÖtvM. 291). Éled a tűz, vetemény (SzD: MVir. 102).

föl-éled: ∞ Két cserepet tapasz egymásra, rakd be az kolban, had éledgyen fel magában, mikor feléled, rakd bele az aranyat (Kecsk: ÖtvM. 290, 286). Fel-éled, -elevenedik, magához tér a veszni indúlt fa, virág (SzD: MVir. 102).

még-éled: revivisco MA. [refocillor, recreor; aufleben, aufstehen, zu sich kommen]. Megéledett: redivivus MA. Meg-elede ky meg holt vala (ÉrdyC. 453b. 609b). Testem lewlkem zenth zeretethnek myati meg elegeyenek, erewsewtessenek (PozsC. 46). Amnyira megéledött, hogy innár szólhatna (Montrók. III. 160). Az lekasztál szóna meg nem éled többé (MA: III. 160). Nem ájúnak el, hogy meg nem pihenének és éled-nének (MA: Tan. 162). Meg háborodott lelki ismeretec, meg éled:ec, és ny örömmel bé telne (Zvon: Post. L711). Uram, a leányom most holt-meg: de jere, tedd reá a kezedet, és megéled (Mad: Evang. 814). Saul megéled vala, és könnyebben vala (Illy: Préd. I. 78).

mégéledett: [grandaevus; bejahrt]. A meg-éledett emberek nem is élnek, hanem hasacskaiban halni kezdettenek. A vén emberek nem amnyira élnek, mint halálhoz közelgetnek (Hall: Paizs. 425).

Éledelmes: ∞ Éledelmes es idős emberek (Lép: PTük. II. 247). Kerem az véneket: Oh eledelmes emberek (III. 14).

Éledés: senex MA. verültet, verjähret, bedacht Adami: Spr. Eledesb: senior MA. Major: Szót. presbyter MA: Bibl. Magy. 4. Az isten az gyermek Jezust előszer Bethlehemben az pasztoroknak, amnakutáma az vén Simeonnac, és az eledes Anna aszszomnac megjelentette (MA: Scult. 118).

Éledés: reviviscentia, respiratio MA. [das antleben] Éledés vészen vidult személyében (Gyöngy: KJ. 89).

Éledetlen: [gliscens; glimmend]. Tedd egy cserépfen, tedd éledetlen szénben, hadd fülljön magában fel (Kecsk: ÖtvM. 299).

Éledéz: [revivisco; aufleben, zu sich kommen]. Az evezők [ajultokból] előbb éledezvén, a két hertzegi személyt tovább vitték (Fal: TÉ. 700).

Eledel (eledel JordC. 8. 83. 398. ÉrdyC. 16b. 93b. 526. edel Pázm: Kal. 705. Zvon: Post. I. 41. 554. II. 171): esca, ediliun, victus, alimentum, opsonium C. [speise, nahrung]. Ló eledel: pabulum C. Tejes eledelek: lactentia PPBL. Zent fierec semmi eledelt vele nem vyn, hanem czac ket kys keneret (EhrC. 27. 99). En vagók a iuboknac aitaia, en altallam ha ki be menend, eledeleket lel: pasena (MünchC. 191). Elfogyarkozot eledelnel kyl (ÉrdyC. 526). Czemegei eledel (MA: Tan. 1269). Szű eledelnek való tölgy és cserfa (Matkó: BCsik. 46). Hus eledel (Hall: Paizs. 84). Eledel keresni ki-mennek a fenevadak (Misk: VKert. 3).

csaló-eledel: [esca; lockspeise]. Csaló eledel [a madarászásokr]: esca; die atca (Com: Orb. 105). A halász horogra az étető maszlaz, csaló eledel tétetie (Com: Jan. 81).

Eledelés. Eledeles kamara: speis-kammer (Com: Orb. 110). Konyhák és eledelő[s] kamorák (Konst. 25).

Eledeli: escalis PPBL. [essbar, das essen betretend]. Eledeli drága pompá-kodás (MA: Tan. 1269). A fűvek eledeliek, emi valok avagy nem azok (ACsere: Enc. 237).

1. **Éléget:** [victito; still dahin leben]. Az anyját is Szathmárról, az holott is mint igen szegény asszony élegetett, bebozta (Haz. I. 368).

2. **Éléget:** [excito; beleben, ermuntern]. Reménségeket élegetné, gerjogetné (GKat: Vált. II. 1121). [Vö. **Éleezget**]

Élőkény. Ha igaz magyar szó a félékény, miért nem ez-is élékény? (GKat: Titk. 1118).

Élőketlen. Némely compositumok egy igével mondhatnánk ki, noha a község nem él vélek. Mint hasonlatlan, szőlőketlen, nemzőketlen, élőkétlen (GKat: Gramm. 13).

Élőlem: *élemény, eledel, eleség (Szl.) victus SL [nahrungs-mittel]. Birodalmának minden részéből élést, életet, gabonát, életmet hajtja, parantsola (Szl.) MVir. 102.

Élelmény: [victus, fruges; nahrungsmittel, frucht]. Az eljő-zőt élelményeknek takarításokban tárazdottak (Könyv: HRom. 2). Nem vala már élelmények (Szl.) *élemény.

Élem-ik: consensesco; alt werden]. Ez életetűala sor napokban: processerat in diebus multis (MünchC. 112).

még-élemik: [consensesco; alt werden]. Mégélelmet élettel valo fűtív: aetate proventus (ÉlesC. 90). Ő napokban megéle-mettec volna: processissent in diebus suis. Mégélelmet: proces-sit (MünchC. 107). Arra alkalmatosabb szolgálja nem is vala, ki már megélelmettyebb [megélelmettyéb]?, s nagyobb experien-tiával is lárván (Szl.: Krón. 104).

Élemőd-ik: 1) grandesco, aetate provehor, consensesco MA [alt werden] 2) [revivisco, vigeo; aufleben, munter sein]. Fárul-jon testünk, élemedjen lelkiünk (Fal: SzL. 521).

még-élemedik: [revivisco, convalesco; aufleben, sich erman-nen]. Mondta: ne akarj felned, batorogdál meg; es megélemed-ten (evanhil) es monder: zol en vram, mert megbatoroitál engemet (ÉlesC. 160).

mégélemedétt: [grandaevis; bejáhart]. Meg-élemedett idejű (Tof: Zolt. 799). Meg-élemedett, öreg rendű emberek (Lászl: Petr. 169).

Élemedétt: grandaevis C. [bejáhart]. Élemedett ember (Mel: Jób. 37). Élemedettek valának: processissent in diebus suis (Fél: Bibl. 84).

Éleμές: meg-élemedett, vénhedett (Szl.) grandaevis, annosus, aetate proventus SL [bejáhart]. Oly élemes, éltos, hogy veltünk egykorunk mondhatnók (Szl.: MVir. 101).

Éleμές: victus; nahrung, unterhalt. A sok termés inkább rövédlti időfűket; úgy hogy a mit élemezőkre fősvényen el-dugaszoltok abból előbb törtönyék halálotok (Vajda: Kriszt. 1585). Ő reá bízta az alamsia pénznek gondviselését, hogy abból a többi apostoloknak élemezőkre szűksé es dolgokat bé-szerezné (III. 207).

Élemet: victus; kost Com: Orb. 90. Élelt italt, élemetet keresünk Com: Jan. 70.

Élemetés: grandaevis, proventus aetatis MA. [bejáhart, bo-tag]. (Mel: Jób. 76). A doktorok és élemetes jámbor mesterek (Pázm: Préd. 197). Atyáknak kel tartanunk az élemetes vén embereket (214). Az élemetes régi sz. atyák. Pázm: Kal. 341. 411. MagyarNyelvészet VI.396. Illyef: Pomp. 1275. Koros, idos, élemetes jámbor emberek (KriesB. 1).

Élés: 1) vita; leben]. Mynekynk io eolesnek peldayath mutattyak (ÉstC. 219). Isten vagók, ki testöt, lelket, mozzast, elést attam mindennek (Mel: Szám. 72). Nincs is tovább fűd az mezon-élésre (Thaly: Alal. 1155). 2) annona, panis, victualia MA. [lebensmittel]. Sok bort es sok elést lágia a taborban (SomaC. 115). Vegy voled minden fele élésből, mellyel élme: ex omnibus esis (Felt: Bibl. I.C.3). Hazaid raknac éllessel Born: Ének. 514). Négy rész légyen fűtöte élésekre: in cibum MA: Bibl. 115. 38. Uti vagy tabori élést, eleséget (Com: Jan. 147). Minden barom élésünket élélték (Fábó: Orsz. 262). Élőség, es az élésnek drágasága következik (Illy: Préd. 1578). 3) usus; gebrauch]. Vele élés: usus Vmivel valo élés: usura. Vmivel

gyakorta élés: usurpatio. Vmely dologgal valo gonozul élés: abusus C. Bölchesseggnek yegye tanacchal valo eoles. Erdyt. 517b). Az okosságunk éléséül meg-bosztatnak (Mad: Evang. 453). A sz. írásnak igaz értelemben éléséül szakkadtak el (Veres: Lev. 27). Fordis élésedre, a mit olvastál (Mileg: TÖszl. II.119). Az öveg sok jeles élésre alkalmas (Illy: Préd. 1380). Az embert az isten az okosságunk élésével megajándé-kozta (239).

Eleség: [elesa]. Born: Préd. 150. [elesa]. Tel: Evang. 1200. [elesa]. Fr: Szám. 41. [elesa]. MA: SB. 1041: victus, cibis, ali-mentum MA. [lebensmittel]. Petrus filius Elesegh jobagio? (1281. CodPatr. VI. 113). Ez barin adatot köz nepnek elesegero (Ést. 65b). Aztalokra zolgal es kilenced ora koron fies elesegöt nezon (TihC. 20). Bőti eleség (Tel: Fél. 105). Egyre igen gyenge eleséget (Mel: Herb. 31). Uti vagy tabori élés, eleség (Com: Jan. 145). A tevék kevés eleséggel megelégedők (Misk: VKert. 15).

bőjt-eleség: [cibus jejunii tempore licitus; fastenspeise]. Bőjteléség igazán nincsen e világon. Mert enni és bőjtálni ellen-keznek egymással (Matkó: BCsák. 100. 1).

hús-eleség: [carnes; fleischspeise]. Hús eleséget nem esz-nek (Vás: CamCat. 100).

lő-eleség: [pabulum; pferdefutter]. Meg gyuladéc a paska por, és az fel geriszte a palánkokat és az lő-éleségeket, és nagy tüz kezdé lőni (Holt: Krón. 202). Tegnap bocátották lovaimat, fűszvéreimet a mezőre, a lő-éleségnek szűk volta miatt. Mondrok XV.340.

Éleszt: [eleszt]. MA. Derk: Ölet. Előb. 50. [eleszt]. C. vivifi-co MA. [vegeto PP. beleben, lebendig machen]. Umozogtuc, hug ur vrt abram beleben helhezic, hug birsag nap ivna mend w szentii euzicum lov felelv lochtotnia ilozie vrt (HB). Hallottakát tanazt es eleszt (ÉstC. 609). A gyenge szello midon bogedez, éleszt minket: fecillat nos. Com: Jan. 10. Tuz ütő, elesztő szer-zam (158). Az nedvesség az ékát éleszt (MA. Scult. 237). Az életen érnek nemeljek élesztő erőt, az melly meg lazik minden teremtett állatokban (Tör: Eny. 167). Lat-ván tanuló kedvetem, mindenkép élesztő igekezetemet (Gyal. KP. 68). E két testet egy lélek elesztő bírja: egymassert élnek halnak (Szl.: MVir. 102. 11).

fél-éleszt: [refecillo, vegeto; beleben, erwecken]. A jonak izét valakiben fél-éleszteti (Szl.: MVir. 102). Bátorításával fél-élesztő 103.

még-éleszt: [refecillo C. revivifico, fermento MA. beleben, lebendig machen]. Az lelky halálból meg elesztet (ÉstC. 480. 509). Oh még holtaknak meg elesztöje (ThoyC. 153). Vízzel es legyezéssel megélesztik (Mondrok. III. 100). A szent lelke lelki munkajával meg eleszt az hínoket (Mel: Szám. 19). Te magu-dat meg élesztzed: te refecilla (Com: Jan. 218).

Élesztget: [excito; beleben, aufleben]. Élesztgetek 1020 (És: Igazs. 626). Megy: Maj. II.8. Meg-eleveniti avagy me-eríti a lelket, midőn édes ígeretivel a fájdalomtól el-yomottat-t és el-lankadt lelket meg-újítja, eleszteti (Apati: Vend. Előb. 9. V.3. 2. Éléget

Élesztés: animatio C. [vivificatio, refecillatio MA. beleben,

Élesztő: fermentum MA. [hefo, germ]

sör-élesztő: fermentum cerevisiae; bierhefe. A szent istőkben megozik, amig oly a sör nem lesz, mint a sör-élesztő (Mk: Illy. 71).

Élesztos: fermentatus MA. [mit germ zubereitet]. Keresz-tangy elesztos kenyér. Bayth: Epest. 1.

1. **Élet:** alo; währen Com: Vest. 130. Alynk hogy valaky evet tythkon edete volna (Dobz. 70). W eloty földnek nepo-populus pascano óus KosztC. 274. KulesC. 130.

2. Élet: **1)** vita C [leben]. Hosszú élet: longaeuitas. Együtt való élet: convictus. Istenes élet: pietas. Gond nélkül való élet: securitas C. Agya ydneceythönk elthönkben malakthüth (PecrC. 35). Leznek az embernek ytolsó ecelety moxissima hominis) gonozbak az elsőknél (JordC. 392). Nagy yo eceletben ky mvelek (ÉrdyC. 339). Azonképpen táplála vala eceletet (339b). Zereteskepen nem eltem sem bezedeml sem eceletenl (VirgC. 3). Artatlan eceletet visolt (VirgC. 36). Kezdetyk zent ferencznek eceleté es az w eceletbw példak (399). Kit wk mind w eltekbe zeretek (110. 329). Sanyarú eceletbe cel (Born: Préd. 21). Halálból eceletre megyíne (Born: Ének. 23). Eceletet gonosszágban fogíatta (Fél: Tan. 505). Közpolgári ecelet (MA: Tan. 757). Hájósi-ecelet (Mad: Evang. 151). Éltének utóllia (Zrínyi. II.78). Egész életyeg vakon maradt (Hall: Paizs. 161). Olyan békesség köttessék, mely ne csak magunk, gyermekink és feleségink éleletknyi idővel termialtassék (Monfrók. VII. 117). Éleleted alkotnyodik (Fal: BE. 574). **2)** victus MA. [unterhalt, lebensmittel]. Éleltre való: victualis C. E zegen öznegey ereztette mend ő eceletet: in gazophylacium misit victum suum (MünchC. 98). Kőh eső Konstantinápoli vidékenek eceletet mind el uert (DebrC. 159). Hlik lemy wala my marhanak eceletetekre (VirgC. 125). W magokat gyevtrik hog eceletet lelyek (129). Prédálással kereső eceletet (Helt: Krón. 122). Sok az aratni való élet: messis multa (Sylv: UT. 115). Bégyfűtőd az te éleletet: fruges (MA: Bibl. I.173). Az ezerehogár és az hernyó az éleletet megóttéc (II.184). **3)** [usus; gebranch]. Hasznos élet: usio. Éleletnkre való: usualis C. Ádámot és Enát nem az alma rutitá meg, hanem az almával való nem io élelet (Fal: Csisk. 359).

árnyék-élet: [umbra vitae; schattenleben, irdisches leben]. Nem argott evvel az árnyék élelettel, nem félt a haláltól (Fal: NU. 312).

hosszu-életü: longaeuus C. [langlebig].

örök-élet: [vita aeterna; ewiges leben]. Az örök eceletnek vaty: via vitae (JordC. 712). Erék eceletnek teremtéye: princeps vitae (715). Örök éleletet vehessetek: vitam habebitis (ÉrscC. 127). Lathassam cristust örök eceletben (NagyszC. 355).

özvegy-élet: vidua vita Nom.² 205. [witwenstand]. Nincz iob az öznegey eceletnél: libero lecto nihil iucundius (Deesi: Adag. 329).

szent-életü: [pius, sanctus; fromm, heilig]. Zent eceletw iambor (VirgC. 61).

Éleltéske: [vita brevis; kurzos leben]. Hátra maradt éleltéskejét írásokban tölti el (Czegl: Japh. 73).

Éleltrevaló: [vividus, vegetus; lebenskräftig, tüchtig]. Nem éleltrevaló: in communi vita *rudis PPB. (TörtF.² 1184).

Éltes: grundaevus MA. [bejährt, betagt].

Éltesöd-ik

még-éltesedik: [consenesco; alt werden]. Ezekben megagami és meg-éltesedni kívánsz (SzD: MVir. 102).

Éltig [etiglen RMNy. II.303]. [per totam vitam, perpetuo; zeitlebens, immerdar]. Éltiglen való hívsoges zolgalatunkatt ayandlik (RMNy. II.303). Éltig való zolgalattját izene (Comfal. 20). Éltig tart (Pázm: Préd. 235). Meg odék nyelve s éltig szolt azontul (Szenhn: TFű. 5).

mind-éltig [in edltig Monfrók. III.74]. perpetuo, perenne MA. [zeitlebens, immerdar]. Az varos nepe fogadást twp hogi az farkast mind eltyg eltrtyak (VirgC. 57). Gyászolod mind éltic á te férjednee halálát (Helt: Krón. 110). Vala Roboam és Jeroboam között hadakozás mind éltig: emetis diebus (Kár: Bibl. I.320). Megengedi, hogy mind éltiglen lakjam ő házában (MA: Bibl. V.12). A ki egyszer vétkezett, mind éltig bűmösön marad (Pázm: Kal. 411). Mind éltig a szegénység nádom stráisl (Lászl: Petr. 110).

örök-éltig [örökkéig Fal: NA. 195. örökkéig Fal: TÉ. 777]. x Ewrökeltigh való zolgalatom wthan (JavT. I.258). Nem ugy adám tanátsomat, hogy örökkéltig könyveket forgassanak (Fal: NA. 195).

Eleven [elevengey] DomC. 265. elevenen kenier DebrC. 541; vivus, vividus, superstes Ver. vegetus, pervigil C. vitalis MA. [lebendig, lebhaft]. Elevenen plánta: viviradix. Elevenen égetlen tiúsó: apyron Major: Szót. Elevenen veer: sanguis vivus (EhrC. 67). Akarz engemet elevenen lewhewd (111). Cúpasor reia vetnen elevenenec fel elevenen haguan: semivivo relicto (MünchC. 134). Adoth elevenen vyzeth (WinklC. 295). Elevenenl meg adatek az gírmek (VirgC. 108). Elevenen thüzet hozattata (DebrC. 167. 180). Felelyőn nekőnk vmen elevenen nehvend (NagyszC. 142). Ha elevenen hús volnais á fakadékbán: caro viva (Kár: Bibl. I.399). Nyeltyic azokat elevenen és egészen: deglutimus eos vivos (602). Elevenen szén: pruna (605). Tödd egy füzékba leve nélkül, tödd elevenen tűzre, vess vajat bele (Radv: Csul. III.47). Egy szép elevenen forrás fakada (Pázm: Kal. 172). A halottakért-való imádság az eleveneknek használ (Pázm: LuthV. 202). Tűdvőzül, az ki elevenen lätel hiszen (Lép: PTük. I.170). Minden elevenen és hathato vigasztalástul meg fosztatnak (Toln: Vigaszt. 208). Elevenen gyömbér, zadura, Sina országában terem (ACsero: Ének. 245). Elevenen sővény (Lipp: PKert. I.11). Elevenen emlékezem (Csat: Mlist. 287).

[Szólások]. Ha valaki orvnak mond valaküt, és reá nem bizonyíthatja, elevenen díján marad érette (SzékOkl. II.121). Addig kerül bennünket elenségünk, addig forgat, a míg az elevenenre nem talál, azaz a mit leg-nehezében érzünk (Fal: UE. 439).

éltén-eleven: [pervigil, vivax; vollkommen lebendig]. Ne elégedjünk meg azzal, hogy megvagyon bennünk a hit; arra igyekezzünk, hogy éltén elevenen légyen (Fal: SzE. 543).

holt-eleven: **1)** exanimus, semimortuus C. semianimis, intermortuus, enectus MA. [halbtot, scheintot, ohnmächtig]. Myképpen holt elevenen a földre magath leuthe (WinklC. 76). Holt elevenenl hagyak el: existimantes cum mortuum esse (JordC. 562). Rea esek holt elevenenl sywan es oahythwan (ÉrdyC. 411b). Holt elevenen feksic (Helt: Krón. 107). Meg sebbósitven el hagyak holt elevenen (Szár: Cat. 13). Meg rettenence, és földre dőlven, holt elevenen fekiüdene (Zvon: Post. I.151). Az oroszának az ő orditásokkal az apróbb állatokat anyira el-rénitit, hogy előttök holt-elevenekké lévén, tsak meg-lippenek (Misk: VKert. 54). A planta állatok, avagy holt-eleven állatok (582). **2)** Holt elevenen, vizontag meg vyitatot: redivivus C.

holtelevenség: [animi deliquium; ohnmacht]. Még tsak kütása miatt-is holt-eleveneségre jutottanak (Hall: Mlist. 153).

Elevenöd-ik, elevenész-ik: vivisco, revivisco MA. [aufleben, erwachen]. A ki így hal meg, job élellet elevenedik (Fal: SzE. 535).

föl-elevenedik: [revivisco; aufleben]. Fel éled, -elevenedik a veszni indúlt fa, virág (SzD: MVir. 102).

még-elevenedik, még-elevenészik: vivisco, revivisco C. [zum leben zurückkehren, auferstehen]. Ky megholt nala meg eleveneydeek (DomC. 173). A meg azot menta meg zöldül es meg elevenedik (DebrC. 56). Az földben hintet meg először meg rohdad, es az után elevenedik meg (Fél: Tan. 517). Reiatoc lelköt hozoc es meg elevenőztoc (Kules: HKész. 55). Lipp: PKert. II.235).

Elevenít: vivifico MA. [beleben, lebendig machen]. Zollet ki eleveneit: spiritus est qui vivificat (MünchC. 182b). Halottakat eleveneytez (WinklC. 280). Kristus mindönköeth eleveneeth (SándC. 3). En ölhetec, es en eleveníthetec: vivere faciam

(Helt: Bibl. Lecce3). Christus kőntösének elevenítő ereje (MA. Scult. 1022).

még-elevenít: ~ Megelevenítés: animatio C. Az binnel meg both lelkőket meg eleveneytő (GuayC. 43). Meg eleveneytez mylket: vivificabis nos (KulesC. 303). Te magadat meg-elevenits: te refocilla (Com: Jan. 208).

Elevenkéd-ik: [vigeo; im schwange sein]. Más tudomány, elevenkedet a pápuságban Lombardus idejében (Toln: Vigaszt. 68. MA: Tan. 23).

föl-elevenkédik: [revivisco; auflieben]. (Hall: Paizs. 97).

Elevenkédttet: [excito; beleben, aufmuntern]. Minden iora elevenkettet, es gyorsalkottat (Born: Préd. 393).

Elevenség: vitalitas C. alacritas MA. [vita; lebendigkeit, leben]. Az ireg masnac eleuenségből meghal (GuayC. 4). Eleueni kenier az ötet meg enőket eleuenségre vízi (DobrC. 51). Az törökök csak kevesen maradtak meg elevenségbe (Monlók. III.155). Serénységre, elevenségre gerjesztence: ad alacritatem (Com: Jan. 149). Tagadhatlan, hogy vagy nintsen elevenséggel hitünk, vagy élével eszünk (Fal: NA. 134). Ébrett elevenség (Fal: UE. 430).

Elevenségös: [vividus; lebenskräftig]. A malasztol meg-elevenítettett lélek minden elevenséges eszelekedetet téssen (Illy: Préd. II.70).

Elevente: [vivens, in vita; am leben, noch lebend]. Meg eleuento vő mondol: dixit adhuc vivens (MünchC. 70). Vgh mondolna eleunte: harmadnapon fel tamadok (WinklC. 229). Ez éakard mondotta meg eleventebe (adhuc vivens): három nap után fel tamadok (DobrC. 443).

Elevenül: revivisco, vivifico MA. [aufleben, lebendig werden].

még-elevenül: ~ Fel kele az gyermek es byzonyoyta magát meg holtnak es meg eleuewltnek lenny bodog serencz-nek myatta (EhrC. 158. ComC. 415).

Élevény. Ha szabad ezt a deak szót: vivus vagy vividus, így kimondani: eleven, miért nem ezt-is vivax, így élevény? (GKat: Titk. 1118).

[Élhet]

Élhetetlen: [miser, improbus; erbärmlich]. Egy gonoz eelhetetlen keveel feyedelem (ÉrdyC. 549). Amiya halála után hozzá fogott az országhoz, vagy-is inkább az országba-váló he-veréshez az élhetetlen Ninias (Moln: JÉpül. 195).

[Élhető]

Élhetőség: vivacitas MAL. [lebenskraft].

Élő: 1) vivus C. [lebend, lebendig]. Sokaig élő: vivax C. Élő istennek fia (MünchC. 44). Eskeozom elew ystenre (RMNy. II.20). Meg eskőek elő istenne (VirgC. 114). Elew kwth fee (JordC. 925). Honnan vagyon elő vyzed (WinklC. 296). A Christus elő világossig (Fél: Tan. 288). Élő szó: vox viva (Dési: Adag. 10). Kegyetlenül leant előn temető (Huszi: Aen. 34). Élőven nézők ezt o mi szerencsetlen ifjunkban (Mogy: 644j. II.19). 2) [ad cibum pertinens; Nahrungs-]. Élő-föld: fundus, ager MA. Elew kenyervánk, kywel lelek zereut eszünk (ÉrdyC. 127b). W elew földenek yholoy: ovos pascuae ejus (KulesC. 137. FestC. 2). Az ő teste elő kenyérme, es az ő vere elő italme (Born: Préd. 283). Lövegő élő ég: aer (EsPrinc. 158). Élő pára (162). Memyei élő ital: neetar (Com: Jan. 220). 3) vitalis C. [vitan; lebens-]. Fyrovkelew ydvossog: salus vitae aeternae (EhrC. 71). Semmyh nem lazualtanak volna az apostolok ez vylagy dővezőseggel, ha az örök élő köiben be nem irta volna ysten az ő neneketh (ApMét. 2). Az mennyey elő kenyben bel yratatott (ÉrdyC. 571). Yelenez megh en elew napynnak zumath (ThewrC. 247).

Élőd-ik: [victito; das leben fristen]. Azon vylgyön törtett a bors-is, mellyel a kigyók élődtek (Hall: Hllist. 165. II.27. Hall: Paizs. 21). Csak füvel élődvén, penitentiát tartott (Martoni: Szllist. 98). [A békák a vizek szélén élőd méhek után insel-kednek (Misk: VKert. 261).

Élődés: [victatio, commensus; lebensunterhalt, verproviantierung]. Mindenütt az ingen élőds, és quartilyozás tollalassék (CompConst. 30). Az had széllal nem élhet, és élődsé is olykor alkalmatlanság nélkül nem lehet (MonOlm. XIV. 158).

Éltelmes, éltetés: [senex, grandaevis; bejahr, betagt]. Az balgatag fyak, kyk walthozo ezthendowkre es idewnek elthel-mes walthira iwlhny nem aleythatnak: nunquam ad amos discretionis et perfectae aetatis pervenisse existimantur (Ver: Verb. 1. kiad. M2b). Mondotta Emre deak nekyk, bogh hath ember az eltemesebe eskweneke megh raytha (RMNy. II.199).

Éltet: 1) vivere facio MA. [leben lassen, leben machen]. Mindeneknek eeltetője (ÉrdyC. 536). Az istenne lelke, mely a vizet eltet, a szent lélek (Helt: Bibl. I.22). Az verből eltető lelec lesz: spiritus vitalis (Born: Préd. 158). Éltető lélek, minő-mű vagyon a fűvekben (Misk: VKert. 10). 2) alo C. [nähren]. Éltető: almus, nutritus C. En eltetem ewket: pascum eas (EhrC. 112. 145). Éltetné te vénségedet: emutriet senectutem (BésiC. 10). Damascos eltotyk keues borral es kenyerral (Dom. C. 290). Kyketh toyyel eeltetnek: quibus lacte fit opus (JordC. 806). Gonozw keresőt yozaggal, morhawal eeltette fyayt (ÉrdyC. 12. 544b). Eeltete föld: pasena (KulesC. 43). Előzöt eltes (Nagysz. C. 358). Pásztorom engem gyönyörű szép mezőn éltet (MA: Bibl. V.11). Oly gazdag hogy az szántalan sokaságot az pusztában elteméie es taplalnúa (Lép: PTik. III.253). Meg éráz az tojen az éltető abrae izi (Prág: Serk. 479). 3) [feco, adjuvo; pflegen, unterstützen]. Az ov vizgatalasyval eltet (DomC. 223). Eeljen yo tanachokkal eeltety ewtet (ÉrdyC. 554). Szivők eltetik öröm-el (MA: SB. 93). Im tanátsal éltetlek jó feleségem (Hall: Hllist. II.260). Azzal a quantitás administratióval, melyet elétől fogva magok is tudnak, éltetjük (Monlók. VIII.196). Az docto semmi orvossággal nem éltetett estig (XV.89). Rosz tanátsal éltetsz, a tsászir így felel (Könyi: HRom. 133).

el-éltet: [alo; ernähren]. Ysten tytelket eeltet: deus vos pascit (EhrC. 140. 79). Necept el eeltette az kyedtemek pwt-yabán (ÉrdyC. 579b). Az angiolok el eeltetek eh zűzet (DobrC. 185). El eelteth tegedet: te emutriet (KulesC. 132). El élteti, táplálja őket (Helt: VigK. 6). Az ti memyei atyatoe el élteti őket [a madarakat] (Born: Préd. 553. Thaly: VÉ. 141).

föl-éltet: ~ Maria zent teyewel föl eeltette Jezust (ÉrdyC. 117b. 211). Megh éltet az ghonoz gondolatok kyk mynnenben-mwnk neveknek es fel eeltetnek (ÉrsC. 181b).

még-éltet: [vivere facio; am leben erhalten]. Bochatok oggeth een tanytwanyw közzöl ky tegődet megh vizagyon es megh eeltessen (WinklC. 282).

Éltetés: alitura MA. [ernährung, unterhalt]. Istentil varuan testi eltetesfinkro valótis (Born: Préd. 752. Zvon: Post. 1552. ACsere: Enc. 141).

Éltető: nutrimentum C. [nahrung]. Tyz eeghyen es az pap koronked eeltetőh vessen alyay: quon nutrit sacerdos subji-ciens ligna (JordC. 86).

Éltet-ik, éltettet-ik: [utor; gebrauchen]. Eltettessolmázol-galatonckal: utero servitio nostro (BésiC. 14. 10. 52). Kezej-tetek pisloktel keves borral eltetni (DomC. 7. ComC. 42. 357. 358).

vissza-éltetik: [abuter; missbrauchen]. Vizha éltettee ke-velségben: abusi sunt in superbia (BésiC. 82. 75).

ÉLEFÁNT elefant JordC. 918. elefant Land: Fysgits. 1226. élefánt Illy: Préd. 1254. elefánt Döbök5: Flor. 65:

elephas, barrus C. [elefánt]. Elefánthoz való: elephantinus. Elefánt ordítás: barritus C. Elefánti: elephantinus MA. Salamon csüátlatot egy szőp termít elefánt teténből (ÉrsC. 70). Dragalatos miként elefánt (263b). Két leányt hozat elő a király, a kik ének szóval édesgetnék az eléfántot (Halt: III. Hist. II. 204).

[Szólások]. Szűnyogot hasonlítani elefánthoz (Kisv: Adag. 98).

ELÉG (eleget JordC. 127. 160. 786, elegh 608. 852, eleghet ÉrdyC. 633b, eleeg 58b. 598, elegh Ózör: Christ. 12. GyöngyC. 15. LavT. I. 15. megleghéghytem LavT. I. 332): **1)** satis, sat C. genug MA. Elegen: sufficienter, multi satis MA. Elég vagyok: sufficio C. Eleget teszce: satisfacio; ich tue genug. Elégia: sufficit quod, verumtamen MA. Nem akar eleget teny ystennek EhrC. 102). Nem lézen elég (az olin) nekőne es nekte (MünchC. 61). Eleg az tanoyt wannak, hogy csak olyan mynt low mesterec (JordC. 383). Ezek hűneky eleghok: his contentus (876). Embery nemnek veetkeeről chak ew tehete eeleget (ÉrdyC. 58b). Hiram a Tyrusnac kirallia igaz eleg fut igire a templom ezenasra (Szék: Krón. 29). Koz vagyok nekod mindenwl eleget tennem (VirgC. 17). Az a föld nem vala elég őnekie (Helt: Bibl. I. 14). Jol tött én velem az isten, es mindenbe elegen vagyon (Q2). Vagyon elege, de más bir véle: Tantali horti (Decsi: Adag. 86). Torkig elég: ad satisfatem usque (153). Elegen vannak (Mon: Apol. 46). Ha ezec nem eleget, ezer sem leszen eleg (319). Egy tanu nem lehet eleg egy ember ellen hogy meg hallyon (Kár: Bibl. I. 155). Az isten igazságának nyz lón elég (Pázm: Kal. 37). A kinek ezek nem elegek, heiban nutattyk őket töb tanikkal (698). A kik okos életre tanítóink, azoknak egyenlő eleget nem tehetiink (Pázm: Préd. 631). Eléged vagyon (977). Mint kellyen azt mivelhűne hogy semmiből szükségűne ne legyen, osztán öröcké elégűne legyen (MA: Seult. 876). Oh tozodásban be mérőlít emberek, kik soha nem tudgiatok elegeteket (Lét: PTiik. II. 245). Elég mosdatlan ember vagy (Matkó: BCsik. 433). **2)** [aptus; tauglich]. Nem volnauk elegek te dychyretvedre (CornC. 35). Nem vagyok alkalmas es eleg reaya (VirgC. 69). Latuan csazur kepe az ő eleg voltat mindőre (DebrC. 18). Emnenmaganoth mentem vala, hogy nem volneek eleegh rea (Komj: SzPál. 8). Kinek en erre eleg (dignus) nem vagok hog saruit bordonzom (Sylv: UT. I. 5). Latta ez orszagnac birodalmara nem eleg voltat (Szék: Krón. 203). Magatok is eleget lénén reaia, hogy egymást inczetece (Helt: UT. 83). Nem elég ember rea, s mégis kaptos raita: puer glaciem (Decsi: Adag. 93). Elég ember, de nem mindennél job azért (201). Te magad nem vagy elég arra: solus illud non poteris sustinere (MA: Bibl. I. 65). Tudom, hogy elég ember nem vagyok az közbenvetett dolgoknak derék értésére (Pázm: Kal. 567). **3)** [valde, nimis; sehr]. Mynden karachen estyn mond vala ezer pater nostert es bevitel vala vizzel, meeg ha eleg erevtelen volt es (MarzL. 15). Az pogánok szoktak nagy sok istent imádni, az árnyék világon mindent eleig [igy?] kívánni (RMK. II. 319).

[Szólások]. Keveset, az az tsak fél eleget egyék (GKat: Váts. I. 1069). A tekenősbéka hűsában ha tsak fél eleget eszik ember, megnehezíti a gyomrát (Misk: VKert. 264). Hagy' valamit hónapra-is, most únos úntittig elég (SzD: MVir. 96). Elég az a zon, hogy szót tett íranta (97).

Elégéd-ik, elégész-ik: 1) [contentus sum; zufrieden sein]. Azockal es nem elégedűen esec kirahacz labailhoz (BécsiC. 64). Nem elégőznek vala conventben lakoz, de meeg az pwtzakat es megh veragosyotttaak (ÉrdyC. 508b). Rőnűdeden elégedgyűnk a mai euangelionnac tanításual (Born: Préd. 16). Elegedeyűne azzal, hogy az szent iras igy vallya (31). Nem elégedék ezzel isten: hanem az égből megküiltatta, hogy itilet lésszen (Pázm: Préd. 3). **2)** [saturor; sich sättigen]. Valaki meltan comonical, ennek ő lelke betelic malzatal es elégődie isteni edősséggel (NádC. 19).

még-élégődik: 1) contentus sum MA. [zufrieden sein]. Monda ha tobet akarz meges tobet adok; de az megelegedűen elmene (EhrC. 7. 89). Mind vgi feiti ő nekik hogy meg elégődnek ő raita (WespC. 21). Elegegegyzel meg ymaran en fölelőm (ÉrdyC. 408b). Elégődjél meg mar nyomoruságinkal (Born: Ének. 151). Nem elégedel meg ezer ketcezer erről tudakozuod (Mon: Apol. 288). Meg elégeszem te veled (Pázm: Kal. 25). Kevéssel meg-élégődie (Com: Jan. 189). **2)** satur, saturor MA. [sich sättigen]. Nem volna homat auag eő napon elégődnűne meg (BécsiC. 24). Myndiyayan eleghet enek, es megh elégődenek (JordC. 554. 403). Keneyrel meg elégedtee (Helt: Bibl. I. Kk2). Naphtali meg elégődie isteni ió keduel: abundantia perimetur (Helt: Bibl. I. dddd2). Háromszor napjában megelégedni es megtöltőzni: felettéb való és árt (Com: Jan. 112). Megelégesztek kenyérrel (Illy: Préd. II. 22).

még-élégődés: saturitas C. satietas, saties MA. [sättigung]. Az éhség visszahija, a kit a megelégedés elvitt vala (Illy: Préd. II. 452).

még-élégődött: 1) contentus MA. [zufrieden]. **2)** satur C. [satt]. A meg elégedett ntállya az étkeket avagy meg tömőrlík tőlők (Com: Vest. 42).

még-élégődöttség: contentus; zufrieden. Megelégedettség es vagyok benne (GKat: Váts. Előb. d).

Élégendő, elégendő (elegendū MesésK. 10. Pázm: Kal. 489. GKat: Titk. 216, elgendū Mon: Apol. 436, elgendū Com: Jan. 67. Pázm: Kal. 749): **1)** sufficiens, competens MA. [genügend, genug]. Az ő bűnőkert elegendő keppen meg fizetet halalaual (Born: Préd. 283). Elégendő magoss (MesésK. 10). Az isten haragjánac le szállittására nem lőtt volna ezac az emberiség elegendő (Zvon: Post. I. 118). Nem elegendűl téged nyelvem áldhat (Zrínyi. I. 158). Elégendő okát adgyák (Czegl: MM. 17). Tudgyanac igaz, es elegendő vallast adni (Pécsi: SzűzK. 58). Elegendő segítséget igérnek (MonOkm. XXIV. 116). Elégendő szép (Mik: TLev. 92). **2)** [aptus, capax; tauglich, fähig]. Nem volt elegendő menyországnak elnyerésére (Illy: Préd. II. 81). Ha Zríni kardya ellen nem vagy elegendő (Zrínyi. II. 38). Nem szüntén elegendő es alkahnatos ember (Thewr: Nyelv. 26).

Élégendőség: sufficientia, temperantia; hinlänglichkeit. genügsamkeit). Ki arrul elegendőséggel szolhasson (Zvon: Post. I. 112). A magának való elégségről avagy elegendőségről: de autarreja (Com: Jan. 187).

Élégődés: satietas; sättigung. Crysthws eelő kyuyer anyaloknak eleghedeese (ÉrsC. 181). Kazdagnak elégődese nem hagya ötet alony (539). Szélre tattya száját, s azzal akarja gyomrát tölteni, valaki a világ javaiban elégedést keres (SzD: MVir. 97).

Élégedetést: sufficienter; genügend. Ky yelenthety megh elégedetűst az te monthatatlan nag zeretetűdeth (ÉrsC. 63b).

Élégődött: satur; satt. Nem egyaránt enekel az chező az elegettel (SalMark. 10).

Élégődhet-ik

Élégődhetetlen: insatiabilis; unersättlich. A testi buja ságról írja Salamon: hogy telhetetlen, és elégedhetetlen (Pázm: Préd. 976).

Élégődő: contentus; zufrieden. Az iámör házasc egy mással elégődie legyenee (Zvon: Post. I. 187).

Élégél: satis existimo, contentus sum MA. [für genügend erachten; zufrieden sein]. Az gonosz Wlisses eszt nem elégő (SzFabr: AmAff. 3). Nem eléglette, hogy (Pázm: Kal. 1766. 352).

még-élégél: ∞ Életem isten meg eléglette (Eny: Gizm. 19. LavT. II. 437). Meg elégelte innár az aranyat (MA: SB. 138).

Elégöld meg az származ napokat (Thaly: Adal. I. 30). Sok volna még hátra, de nyilván ezt is meg elégették az aszszonyok (Pál: NA. 189). Meg eléglen, -hosszállom panaszkod (SzD: MVir. 96).

Elégge *elégge* GKat: Titk. 230. *elégge* Lászl: Petr. 15. 212). sat, satis, sufficienter MA. [genügend, genugsam]. Baltazar királ elégge meghabo rodeo (BécsiC. 111). Az nyt cmesben meg gondolt vala, annak ev mogya nyképpen jobban lehetne, meg az ev zvyvben elégge nem jott (DomC. 122). Elégge meg nem gondolhattya (Bom: Préd. 78). Oda föl elégge meg bizonyítottam (Mon: Apol. 275). Tudod a letzkédet? Egy-elégge (Com: Vest. 60). Aból is elégge kiteszik (Misk: VKert. 8). Tudom magamat elégge hólesnek lenni (Lászl: Petr. 15). Mit izemnyenek nekem elégge tudom (212).

[Szólások]. Wr ysten az kesvesben es az yo zandekot eléggece vozy (ÉrdyC. 558b).

Elégit: satio, saturo MA. [sättigen]. Az kowbowl meze-eleghyth ewketh (WinklC. 29). Ayoytatus zywel ylyk az erwendetesseben magunkat elégítetnyek (ÉrdyC. 383). Az igazakat díltőségbe fogadgya isten, és mennyi boldogsággal elégíti (Pázm: Préd. 30).

Ki-élégít: exsatio, exsaturo MA. [befriedigen, zufrieden stellen]. Ez három gyermek az assion fiaival egytembe ky elegettek mind jozzagból (RMNy. II.120).

még-élégít: 1) satisfacio C. satisdo MA. [befriedigen]. Valakinek kárt tett, meg elégíte azt (Kár: Bibl. 1120). Álmokban látott jók az ő javok: meg nem elégítik; hanem az üres lelket tsalárdul játszottattyk (Pázm: Préd. 36). Mindenkőről megelégitke: omnia debita reddam tibi (MA: Bibl. IV.20). Szükség, a kit meghántottunk, megelégitünk (Illy: Préd. II.93). 2) satio, exsatio, saturo, exsaturo, obsaturo C. [sättigen]. Bódók kik eleznee es zomihoznne igazságot, mert be megelegetetnee (MünchC. 20. 13). Az ehező lelket meg elégítette jókkal (AporC. 76). Megelégetyllech: reficiam vos (NémGl. 359). Ky eleghythty meg ezeket kynnnyrel? (JordC. 179). Hw hasaath meg eleghythtye: implere ventrem (258). Az heet aya kenyeregből evt ezer emberet elégítte meg (ÉrdyC. 509).

még-élégíthetetlen: inessaturabilis MA. [unersättlich].

még-élégíthető: satiabilis C. MA.

Elégítés: satisfatio, satisfactio MA. [genugtuung, abfertigung]. Meg kellett zerzednem es elégíthethi thuenem (LévT. 133). Tegyetek elégítest wneki es bozzamatot koryetek w töle (Radv: Csld. III.91).

Elégképpen: sufficienter C. MA. [genügend]. Sem meeny sem föld elégképpen nem dycheerlthy (ÉrdyC. 382b). Nem győző elégképpen köszönni (Szeg: Aqu. 74). Az ő szűléi tisztoknak elégképpen meg felelnék (Kereszt: CsKer. 1).

Elégnyire: [sufficienter, satis; genügend, genugsam]. Professori bűségessen megírja és elégnyire commendálljác az ő irasokban (KCspr. 1635. D).

Elégség: 1) sufficientia PP. [genüge, zufriedenheit]. Nem vala egy poztya kyben elégseggertem be takarhatta volna lyat (ComC. 30). Hol örömmre tökéletes elégsege leszen (Bom: Evang. III.27). Az elégseg földtiss akart biztonságokat adni (MA: Scult. 617). A bőségen avagy kitalyó minden elégseghen: in copia seu ubertate (Com: Jan. 188). Igazgatá az anya szent-egyházat, mindennek nagy elégsegére (Illy: SzElet. III.117). 2) satio C. saturitas MA. [sättigung]. A hol elégseg anag forkossz, vagyon, buyasag vralkodie (VitéK. 12). Megtoltunk az te ezereid elégsegel: implebuntur horrea tua saturitate (MA: Bibl. I.62). Legyenek te nekem mindennapi boldogság és elégseg tanoztat-eledeled (Zvon: Osind. 16). Hogyha elégsegre eszel sós káposztát (Foly. SchSal2. 23). 3) facultas; föligkeit, vormüze.

Nem hog ny elegok voltak valamy iot gondolny, de mendea ny elégsegevnek istent-él vagyon (ComC. 15). Nem minden elégsegtel tagad ná bennünk lenni szent Pál (Tel: Evang. II.691). Christusa lakik istenek mindenre valo elégsege (Mel: SzEln. 3). Erre ison, hatahnam, elégsegem vagyon (552). Ha nüt ő felsége parancsol, elégsegemig illendőképén akarom azt követni (MonOkm. XIX. 597).

minden-élégsegű: omnino sufficiens; völig genügend. A léleknek bizonyításai szükséges, és nyan tsak azis elég tehető a végre és minden-élégsegű (MHog: Preb. 3).

Elégségés: 1) sufficiens MA. [genügend]. Revid igenel elégsegesen mindeneket mond (ComC. 10). Nem elégseges víz fölté? (Kár: Bibl. 1455). Az istenek esmereti semmikeppen elégseges nem lehet az idősegre (Fél: Tan. 10). Elégseges kenyeret eszte (MA: Scult. 506). Nem elégseges felelet az (Pázm: Kal. 129). Nem tsak az emberek, de az oklatan állatok is elégseget ihatának (Pázm: Préd. 540). Mind azokra elégsegesen meg-felelhetünk (Pázm: LuthV. 21). Mi nekünk elégsegképpen meg bizonyítne (EszT: IgAny. 11). Egy nyelvet sem találni magában elégsegesebbet a magyarnál (Hall: Paizs. Előb. 1). 2) contentus; zufrieden. Valaki takarékos, lehetetlen hog az elégseges ne legyen (Pécsi: SzűK. 122). Elégseges az ő dicőségében (MA: Scult. 607). 3) idoneus, dignus MA. [fähig, würdig]. Ők bizony arra nem elégsegesek (Bal: CsIsk. 380). Noha itéltetnek elégsegesnek lenni valamely tisztre (Illy: Préd. 18). Elégseges ember lenne reá (Gér: KárCs. IV.374).

Elégségtelen

Elégségtelenség: insufficientia, impotentia; unfähigkeit. Amak hátlára elégtelenségeket meg kellene vallaniok (MonInk. VIII.61).

Elégtelen *elégtele* MNyil: Irt. 80. 1) insufficient, non sufficiens, non satis MA. [ungenügend]. Elégtelenül: non sufficienter MA. 2) impotens, non aptus, indignus; schwach, unfähig, unwürdig. Eleegtelenek vagyunk rean (ÉrdyC. 530). Elégtelen vagyok a meg trüfolásra (Czeg: Japh. 6). Az oklatan állatok elégtelenek a tudományokra (Illy: Préd. II.55). Isteni jótétemnyekre elégtelenné tessén téged (589). A neveletlen es elegtelen iskoláknak tutorusg alatt kellesek lenniok: impubes res non illiguitur aetatis pupilli (Ver: Verb. 189). Az ellenség erejéhez magát elégtelennek itéli lenni (Com: Jan. 141). Én magam erre elégtelen vagyok (MA: Scult. 282).

Elégtelenség: insufficientia, inertia, indignitas; unfähigkeit, unwürdigkeit. Elegtelenséget es ereynek kydséget gondolni hyunya istent (ÉltC. 5). Hogy ezek az keglelemből adatot az idősekre, annak egyik oka az ná elégtelenségünk, kik semmi érdemünkkel nem merlhetünk az eletet (Fél: Tan. 249).

Elégül: saturor; sich sättigen. Borral elégülth: obruns (KeszthC. 208).

még-élégül: x. Elsegnek ydeyen meg elégülhetnek (KeszthC. 88. JordC. 300).

még-élégülhetetlen: insatiabilis; unersättlich. Megelégetlhetetlen elmekvadás (DomC. 13. 11).

ELÉGY, ELVEGY: 1) promissio C. mixtum MA. 20. misela, vermaut. Myndenth -sval eleg aldoozal: sale coudes (JordC. 83. 117). Oldakimból ky iene aniz vorel elegi (TelC. 268). NagyszC. 13. Werd vyzzel elwegy nekewuk adal (Thewrt. 29). Szent Gellérd bögyére az némüt szorula. Budáról sok magyir aktoron kizsalu, elve y terekkelv együtt sokszor ostronla (Tin. 27). Mud elegy meg olle vala a keresztvéneket (Holt Krón. 4. 189). Tarkassagod, hinaszod elegy leszne keserseguel (Bom: Préd. 8. 28). Es kemeny szoleket es böw essoket hinaszaggal elegy tart (KGál. 18. 67).

A számtó-föld a világ, melyben elegy vannak a jók és gonoszok (Pázm: Préd. 301). A régi törökök tatárokkal elegy laktanak (Lászy: Krón. 181). **2)** promiscuus, mixtus MA. Elvegys: vernischt Adámi: Spr. Bal és job kézzel elegy aránt élő: ambilexter (Major: Szót.). Elegy nép (JordC. 34). Mas hatalma vagyon stennek, vrkozebeli pohar tollés el véggel erős bornak: calix n manu domini vini meri plenus misto (DöbrC. 111). Az győlekezett példázta, mely elegy ferfiakkal és asszonyokkal (Börn: Evang. 1364). Soc elegy nép jöve ki (MA: Bibl. 160).

Elegy-belegy: [promiscuus; gemischt, vernischt]. Az emberi társaság földi istennélkül csak zuzavár, elegy-belegy veszesség (MNyil: Zsol. 7). Sok elegy-belegy vallások vadnac e világban (Pós: Igazs. 111). Elegy-belegy zuzavár materia (Ker: Préd. 166). Főképen gyalogját minden elegybelegy nemzetségekből nagy számra nevelte (Szal: Krón. 280). Az elegybelegy had nekünk fordúla (MonOlm. XXIV. 579). Elegybelegy nép ErdTörtAd. IV. 232. Sok elegy-belegy híreket hall (Haz. 1111).

Elegybelegység: [mixtura, collavies; gemengsel, durcheinander] (Megy: 6Jaj. 31).

Elegyéd-ik, egyeléd-ik, egyvelédik, ölgyeléd-ik *egyedlesz* Zvon: Post. 124. 761. *elegyészik* LevT. II.140. *elgygyed-ik* Keesk: ÖtM. 297. *ögyeledetlen* GKat: Titk. 23. *ögygódót* Tel: Fel. 166. *ölgödnen* Mon: Apol. 466: misceor, commisceor MA. [sich mischen, sich vermengen]. Egyedett: permixtus MA. Egy nem hely erekegegh masba egeledyk: confunditur sortum: distributio (JordC. 195). Özzel egyedetöt zakala (ÉrdyC. 507). Gonosz személyekkel ölgödnen (Tel: Evang. 1249). Aszony emberrel ölgödnen (Mon: Apol. 466). Ez föld népének tisztátanságába egyelednénk? (Kár: Bibl. 1453). Midőn megolvastott áuszt masba ínt, együkne az másikkal öszve kell ölgyelődni (MA: Tan. 1434). Egi háborúval elegyedet meleg (KNagysz. 613. 14). A rágalmazokkal ne egyeledgyél (Elm. 271). Török lárda, kopja, szablya elegyedve (Zrinyi. II.88). Az kik ündök létékben ölgyelődnek (Lép: TTük. 1124). A bűnben ölgyleteket meg hilegitti (178). Mások nyomorúságiban nem ögyeled-él (Bart: Debr. 83). Ne egyeledgyetek az ő bűnökbe (Illy: Préd. 190). Együt vldogalnak es egynelednek az gonoz halak az iökkal (Mih: ÖrkÉ. 116). A tekingetés, azzal egyveledett nyájos beszélgetes (PhilFl. 65).

Szólások: Vronk egyik tolnyal elegedek zóban (PeerC. 196). Philo Peterrel szoba egy[e]lletenec ketten (Mon: Apol. 32). Versengő szókban elegyedni (Pázm: KT. 321).

be-elegyedik: [immisceor, intricor; sich verwickeln]. Gonoz tyvaszásokban be egyeledwen meg folytatyak az ystemek egybeeyet (JordC. 465).

egybe-elegyedik: [commisceor; sich vermengen]. Ky mynd w nemzeteelöl vegyen felet magának, hogy az erekegegh egybe ne egyeleggyeek (JordC. 196). Egyben elegyedés (Alv: Post. 1378).

el-elegyedik: ~ El-egyedtek a viláasztottak között (MHeg: TÖzl. 1114). Az írásban ez kifőlőmségis gyakorta elegyelfődic és elkél (MA: Tan. 95).

közbe-elegyedik: [immisceor; sich vermengen]. Az közbe egyelődött alnokság (Zvon: Ösänd. 32).

mög-elegyedik: [permisceor MA. [sich vermischen]. Zent vere meg elegyedwen az nyallal (CornC. 211). Seth nemzetének Chain nemzetivel való megelegyedése volt egyje oka az özöfánvzne (MA: Bibl. 16. TörtT. 1204).

öszve-elegyedik: [commisceor; sich vermischen]. Az ket természet az Christushm nem egeledet öszne (Fél: Tan. 429). Betelek az egez varos özne elegyődnessel: confusio (Fél: Bibl. 214). Már az török sereg öszve egyedet az két száz vitézzel (Zrinyi. II.17). Hogy a vér a téjjel öszve ne egyelednők (Illy: Préd. 1156).

Elegyedés: [mixtio, commixtio, confusio MA. [vermengung]. Emberek erkölczesne gonosz dolgokban való egyeledése (Zvon: Post. 127).

Elegyedetlen: [impemixtus; unvermischt]. A sído nyelv tiszta, szűz, ögyeledetlen (GKat: Titk. 23).

Elegyēs, elvegyēs, egyvelēs, ögyelēs *egyveles?* MNyil: Irt. Előb. 10. *vegyelést* KeeskTört. II.510: miscellaneus C. promiscuus MA. [impeditus; gemischt, verwickelt]. El-vegyes: vernischt Adámi: Spr. Zentőknec zykegegkben egyelősők: necessitatibus sanctorum communicantes (ÉrdyC. 73b). Mind ez kettőfél öszne elegyesen szoloz (Börn: Préd. 209). Vasarnap szoloz es nednes, elegyesen tiszta eggel (KGalg. 1582. F4. F2). Megakadékozott, elegyes dolog (MA: Tan. 189). Elegyes képmutatóssal az ő dologoz (MA: Scult. 110). Elegyes mondás: axioma compositum (ACsere: Enc. 18). Elegyes okoskodás: compositus syllogismus (ACsere: Biles. 94). Emleltünk elegyesen idegen szokat-is (Sam: Cer. 41). Nyugodalommal egyeles munka (RendÉl. 10). Aranyal és selyemmel egyveles rojt (MonÍrók. XXIV.615). Addig züggessünk eő fölséghe kegyelemmel s igazsághal egyeles kapuánál (Felső Magyarországi Minerva. 179). Villámásokkal elegyes jégessők (Illy: Préd. 113). Némely dolgok szépek, de nem szépekkel egyedesek (II.26). Láng szímmel elegyes barna ábrázattya (Gyönyg: Úrp. 3).

Elegyēsleg, egyelēsleg, egyvelēsleg, elegyēslen: [promiscue, mixtum MA. [gemischt]. Az józ és gonoszoz elegyesleg vadnac (MA: Scult. 202). Minden elegyēsleg valot megvilágosítasz (Lép: PTük. 1187. 234). Calvinus nem érti azt egyelesleg minden emberekről (Pós: Igazs. 1873. 302). Három ezer lovagh, s egyeleslen gyalogh, vala segétségre (Liszt: Magyar Mars. 45). Kéményt látot línghal elegyesleg füstölgeni (Czegl: Tromf. 208). Egyeleslég kinszerítettnek lakni az hamisságnak fiaival (Szatin: Dom. 18). Személye s tanítása azon egy idegenség valának előttem: zsidó és keresztény, phariszeus és stoicus egyelesleg nézetenek ki belőle (Fál: NA. 124). Némellyek mindent egyvelesleg gyermek játéknak tartanak (Fál: UE. 427). Oda ínt a nép, a hová a többi fódúl: egyvelesleg a támadott hír hordozza őket (442).

Elegyít, elvegyít, egyelit, egyvelit, ölegyít, ölgyít *edgylyt* Gvad: Kár. 15. *ögyit* Pós: Igazs. 179. *ögylyt* GKat: Titk. 35. Ker: Préd. 126. *ögylyt* Pázm: Kal. 261: misceo C. [mischen, mengen]. Elegyítve: congesto C. Elvegyitem, egylytem, egylytem: misceo, permisceo, commisceo. Elegyítve: mixtum MA. Epénel elegyitet bor: vinum cum felle mixtum (MünchC. 68. 142). Egelehek [egy]: misceamus (NémGl. 125). En verenekemet sirással el végeitem (DöbrC. 179). Kethkeepen egyelölheetek ewneky: duplicate duplum (JordC. 918. 859). Babonasagath az Jesusnak tudományaval el negeytyk vala (Konj: Szál. 322). Nem ölegyefi az ez vilagi dolgokba magat. Lelki dolgokba ölygetie magokat (Tel: Evang. 1117). Az a test minden fértni magnac ölygylése nélkül szíftül szíletet ez nílagra, minthogy a pogachaba nem ölygettetet semmi konasz (1477. 478b). A rutot a szépnec közibe ölygetem (Tel: Fel. 4. 13). Elzettel, peppel ölgiet (Mel: Herb. 9. 21). Ne ölgiez semmit a Christus erdemehez (Mel: SzJán. 281. 438). Nem io az bagolynak a solnac közibe olygettetni [egy] magát (Pécsi: SzálK. 107). Angyalok közé ölygylitvén magát (GKat: Titk. 35). Nem akarja magat ezeknek dolgában egyveliteni (MonÍrók. XXIII. 174). Némellyek a barmok kedvével egyvelitlik kedveket és azonféle gyönyörtségeket után lazzadnak (Fál: SzE. 535). Öseinek erkölcei edgyelítetttek benne (Gvad: Kár. 15). [Vö. Ögyelget]

be-elegyít: [immisceo, intermiscio, ingero MA. [eimmen-gen]. Magat be-ölgiete az keresztényne győlekezte közzé (Mon: Kép. 29).

bele-elegyít: ~ Belé egyelíti magát az versengésbe: miscetur contumelios (MA: Bibl. I.565).

égybe-elegyít: [commisceo; vermengen, vereinigen] Füg istent háromsága és háromságot egészebe beékeklők, sem zomleket egbehegegetven, sem állatot meg valasztvan (DöbrC. 56). Éretnekségnek rongyos tudományát össze főhazván egybe élye-lítette (Pázm: Kal. 261). Az hallattatott ige nem vala hittel egyben elegyítettven azokval az kik hallottak (Szár: Cat. C).

el-égyelit: [permisceo; vermischen]. Hív nemzetet ydogenen nemzettel el ne egyelőhe (JordC. 108. MA: Bibl. IV.15).

hozzá-elegyít: admisceo MA. [beimischen]

közbe-elegyít: intermisceo C. [beimischen].

mög-elegyít: promisceo, diluo C. permisceo MA. [vermischen, vermengen]. Ismét meg elegyitem: remisceo. Móg-elegyítettet: miscellus C. Az oluazott on leyn olyan nykeppen egy zepen meg elegyített fevdey (ComC. 271). (A penitenciát) zent romcensegnek eedessegheovel kel meg egyelőtyeny (ÉrdyC. 432b). Megegyeltítez magatokat ő vélez: amicitias copulatis cum eis (MA: Bibl. I.211). A göröngyöt ha meg egyelited, habarod, és vízben ásztatod, sikamló, hig sára leszén (Com: Jan. 15).

össze-elegyít: commisceo, permisceo, immisceo, confundo, condepo C. [vermischen, vermengen]. Öszve-elegyített: promisceo MA. Nyess, es elegits őszue három mértée semlye lisztet (Helt: Bibl. I.64). Lán kő esső, es szén, es ezek vérrel valanak őszue elegyítettek (Mel: Szék. 228).

összeelergyítés: commixtio, permixtio, confusio, concretio C.

Elegyítés: mistura C. mistio, permixtio MA. [mischung, vermengung]. Konaznac elégítose (BécsiC. 189). Zyessegnek zep egyeleytése vagyon az alazatossaggal (WeszpC. 148). De bár tiszták, és elegyítés-nélkül vólnának is a világ javai (Pázm: Préd. 70).

Elegyül, elvegyül, egyelül, egyvelül, ölgylül: commisceo, permisceo MA. [sich mischen, vermengt werden]. Hip-pocentaurus awagh loval elégült ember (PeerC. 62). Zadot a merőggel elégült becttel kevergetec (DöbrC. 5). Az alazatosság egyelvlth az zyesseghez (WeszpC. 148). Köz sző, a sido melbe a sirány niellől ölgült (Mel: Szék. 252). Akar kinel barnul törény kiűl öglyulyene (Mon: Apol. 397). Láttad az vasat elégylűne a földi czeréppel (Kár: Bibl. I.157). Lölke örök éjre sok mással elegyült (Zrínyi. II.93). A ferfin többet ne esmerien az ő felesegenel, es senkiel egybebel ne öglyüllön (Agend. 60). A fel-fakadt fágyok sárral egyelűlnek (Gyöngy: KJ. 133). Mint a fel-kelő nap fénlik kőntőseben, rosa szín egyvelült egyene személyében (Gyöngy: Char. 4). Kedvesek az szép szől amálunkább azok közzé egyvelült esők (Thaly: Adal. I.132).

égybe-elegyül: [commisceo; sich vermischen]. Igon zep eghe egyelvos az zezesseg az alazatossaghoz (DebrC. 263). A gonoz pokolnak ő tizehez egbe elégwl (TelC. 250).

el-elegyül: ~ El elegetlenek nemzetei kezeth (KeszthC. 290). Az Abrahamnac maradéki Aegyptusha el öglyülltek az poganoz között (Tel: Évang. I.316).

mög-elegyül: commisceo, confundo; sich vermengen, sich verwirren. Móg elegyüle az varas előt a had (Helt: Krón. 100).

össze-elegyül: ~ Öszve elegyült: concretus C.

Elegyülös: [commixtio; vermengung]. Ember minden földyolostól, őszue keuerestől tisztán tartia magát (Pécsi: Szék. 115). Pécsi: Ágost. 8. Az io mag között el hintetett konkoly, az buzmac azzal az o elegyülösenel lattasec artani (KeszT: Ig-Any. 51).

Elegyület: mixtura; mischung. Hoz mirzmac es aloesnece elégölötet, monad zoz fontal (MünchC. 212).

ELÉMENTOM: [elementum]. Eltető állatoc, lételnece kez-dei anagy adamoto [alamontom?]: elementa C. Az elemento-mok hatalmas tselekedetekkel meg-előznek minket (Pázm: Préd. 66). Általlato elementomot, a levegőnek alta nekikül (Illy: Préd. I.382). Leg alacsonyabb elementombul, földből, és sárbul alkotta az embert (Laud: Újságis. I.408).

ELENKÉS [?] Elenkes pénz: species monetae deterioris argenteae sub Ludovico II. Erről Sigler Mihály [chronológiájában] így ír: Eodem anno (1525) nova in Hungaria moneta euditur Elenkesch vocata (L. Belli Apparatus 66. Kr.).

ELL. Zsók, ellők: pario C. [gebären, werfen]. Ellőc: pario MA. Ellő ihuk (Born: Préd. 282). Az bírány, mince vtánna elletic, légyen az ő anyja alatt heted napig (Kár: Bibl. I.109. 632). Kettőst ellő fias juhok (Debr: Ker. 249). Az öker egy barant ott ellet (Cseng: Jer. 26). Az elephant tsak egyszer szül, ell (ACSere: Enc. 203).

[Szólások]. Eb ellette fia! (Thaly: VÉ. II.256).

Ellés: [partus; Geburt, das Werfen]. A nyul az ellés után számtelen bagzik (ACSere: Enc. 209).

Ellető: [ort, wo schafe zur zeit des lammens gehalten werden]. Korja Mihóknak az elletően való juhász-ságáért fizettünk (MontME. I.297).

Ellő: [foetus; jungel]. Nirett córdak, kik mosodobol haganak, es mindenik ket ellővel es közzűtők nincen meddő (DöbrC. 176. 480).

ELL-İK: [ascendo; steigen]. Lora ellő nem zabadoithatta meg ő felket: ascensor equi (BécsiC. 218. 290. 291). Megverec menden lovat es ő ellőket (312). El aluttac mend kik ellettek louacra (AporC. 31). Lovakra ellettek (DöbrC. 141).

föl-ellik: ~ Fel ellet te louadra (BécsiC. 274). Ő föl ellic a zamarra (307). Louaknac fel ellőy: ascensores equorum (309). El zenderedenek mind kyk fel ellettek vala lovakra (KeszthC. 191. KulesC. 183).

ELLEN: 1) in contrarium; in entgegengesetzter richtung, ins gegenteil. A hiočka a haboctol háigalaticuala a tenger közepet, mert a zel ellen vala: erat contrarius ventus (MünchC. 41b). Ime a tengeri halnak edes zananac hangossgat mutatall, de magát fulacodath lelni jeltűtűt, es inne mind ezők vizza ellen fordulnace (NagyszC. 66). 2) [postp.] a) le gegen, ob-viam; gegenüber, entgegen. Meimyetek el ez városban, ky ty ellentek vagyon: ite in castellum, quod contra vos est (JordC. 418. 596). Ellenem iw kolduhan tuskaiaten kinirt (VirgC. 78). Bnda mellet ellene Scambriane magyaroc az Duna melle szál-lúne (Görsz: MagyB. A.3). b) [adversus; gegen, gen]. Mikor lézallana a hegről naqtamadat ellen: circa ortum solis (BécsiC. 32). c) contra, adversum C. [gegen, wider]. Ellene, ellened, ellenem: contra se, contra te, contra me MA. Te towtel gonoz mynelkedeteket ysten ellen (EluC. 43). Ellenem ne mery monadod (103). En ellenem ki ment vrnac keze: egressa est manus domini contra me (BécsiC. 2). Ne tunggatoc gonoz ellen (MünchC. 22). Kedne ellen: ab invito (NémG. 363). Papanak akarrattanak nem allana ellene (DomC. 99). Meg haragyt emberey nem-zetnek ellene (181). Termezetynek ellene valok valanak (222). Elenem veteteknek meg nem bochtani (VirgC. 11). Sola w ellene csak egy ob sem vztot (58). A szel elenece vala: erat contrarius ventus (Helt: UT. De). Meg az Antal fizűne is ellene igen jó (Mel: Herb. 90). Melyec ionra valoklöl ellenem valokna lätence: quia ex necessariis adversa facta sunt (Dees: SallJ. 12). Ellenem való yton akarsz iarni (Kár: Bibl. I.141). Ellenek nagy haraggal fonk fogokat (Pázm: Kal. 11). Meg haragnék ellene (444). Semmit ne higgyen az ellen, a mi a sz. irásról eliben adatik (507). Az vesszekelence ellene veti magát (MA

Bibl. I.136) A kétséges kérdésekről, érette és ellene (pro et contra) argumentálván (Com: Jan. 160). Kijöttél parancsolatom ellen (Mik: MnlN. 202). **1)** (erga; für). Mikor Judith leült volna, fél gerjede Holophernesnek szíve ő ellene, hogy az ő véle hálását kéanúni (Kár: Bibl. I.197).

viszon-ellen: vice versa; hinwieder. Mel vezedeleure meennek az nyavalyas hynések ew halakolnak wtama, vyzon ellen meel erek emre meennek az ygazak (ÉrdyC. 4). Vala ky az mariat tyztely: esmegh vyzon ellen tyzteseeghet teozen ewneky (160b).

Ellenbe, ellenébe: e regione, exadverso, econtra PP. adversus Com: Vost. 118. [gegenüber, entgegen] wider Com: Vost. 118. Ellencbevetettött: contrapositus. Ellenbe votés: oppositio C. Be fevdveen ev orchavat menneen az menyey jerusalem ellenben (DomC. 147). Ellenbe valo varoska (Sylv: UT. I.114). Réresekkel állattya ellenbe (Tel: Evang. II.107). Ellenbe veti hozzá maga mereteset (Beytho: Epist. 22). Ellenébe veti magát isten a bálványoknak (MA: Bibl. II.39). Ellenébe vitte a kulczokat, és az várost kezében adta (KBécs. 1666. C8). Szél ellenébe mennek (Misk: VKert. 321).

Ellenbeli, ellenebeli: [contrarius; gegenüber befindlich]. Az ellen hely zomzedhoz menhenek (RMNy. II.191). A két ellenbeli vár (MontME. III.156). Menhietec el inez ellentőkbéli faluba: in castellum quod contra vos est (Kules: Evang. 7).

Ellenben, ellenében, ellenbe, ellenébe: **1)** e regione, exadversum C. contra MA. [gegenüber]. Kíral haza ellenébe: contra basilicam regis (BécsiC. 59). Ménnietec a kastelba ki ellentecbe vagón: in castellum quod contra vos est (MünchC. 51. Pesti: NTest. 165). Ylwen a koporsonak elleneben: sedentes contra sepulcrum (JordC. 449. Helt: UT. 117). Az nagy kő hazynak ellenbe (RMNy. II.14). Ki ott ellenbe áll vala: qui ex adverso stabat (Helt: UT. NS). Eggyic ajtó a másickal ellenben vala, azaz egymásnac ellenebe valanac (Kár: Bibl. II.146). Attyafainac ellenebe lakozic: e regione fratrum (MA: Bibl. I.13). A földnecc délről északra egyenesen ellenben fekvő lakozóc: autoeci (Com: Jan. 171). Tőb rövid dardak alluak vala ki ellenben: plura spicula eminebant in adversum (Forró: Curt. 154). **2)** contra MA. contrarie: ungekchrt. Tölbe tölbet egyél mint iszol, nyárba ellenbe (ACsere: Enc. 173). De nunc ellenben tanét (Pós: Igazs. II.114). És így egyenesen ellenben a cselekedeteknek érdeme az idvőizilendő hittel ellenkezik (Ker: Préd. 113. 336). **3)** [verum; hingegen]. Hogy la ellenébe szunyadozol, maradunk (Illy: Préd. I.25). Azok pedig ellenébe igen alávalók (H.13). Hogy az éhségről tegyük nem telik sokba; ellenben sokba telik a kényes appetitus (Fál: SzE. 519).

által-ellenben, által-ellenében: e regione; gegenüber. Által-ellenében: e regione PPBI. A várossal által-ellenben szakad a Dunába az édes Ölt vize (Mik: TLcv. 411).

Ellenére: [certatim; zum trotz, um die wette]. Itt vidám ifiak csolnokokra féltek, egy más ellenére sebesen evectok (Orczy: Nimf. C2).

Ellenez: abmo, refragor MA. reluctor PPBI. [widersprechen, sich weigern, bekümpfen, hindern]. Sok szóval ellenzeni: *consumere verba in disuadendo PPBI. Az ő fogadása elleni út, es nem eresztí házasságra (Tel: Evang. I.210). Így ellenec az kepeket: ut oppugnaret imagines (Mon: Kép. 21b. Mon: Apol. 141). Kianac meg halni, hogy az Christust latlassam, ellenez ehni, hogy az Christussal elhessec (Pécsi: Ágost. 81). Ellenez-hetnéjé, midőn ilyen házassággal kínáltatné? (MA: Scult. 947). Láta a madarakat állaszállani, hogy ötet ellenzenék (Illy: Préd. 1335). Bár ha ellenzenek, hogy téged szeretlek: de én aztat nem bánom (Amade: Vers. 151).

még-ellenéz: [abmo, recuso; zurückhalten, bekümpfen]. Az kyralt erről nem merik nala vk meg ellenzenie (KazC.

39). Mindenekben meg ellenzette az ő tanáczt (Helt: Krón. 15). Igaz magyarázattal meg ellenzic, és vissza verfic a szent írisből ki vött külemb fele mondásokat (Dév: Kereszts. A5). Csak egy fátul ellenzette meg őket (Megy: 6Jaj. II.14). Midőn aldozatokat kezdettem vala temi, az paptol meg ellenzettetem (Forró: Curt. 737).

mégellenézhetetlen: [invincibilis; unbestreitbar]. Bezedőnk meg ellenzhetetlen legión (DebrC. 98).

Ellenzés: repulsio, refragatio, cohibitio MA [widerspruch, widerstand]. Nagy ellenzeest zenvedet (JordC. 824). Mondasi ellenzeest zenved (ÉrdyC. 621). Erdelgnek ellenzeeseből kesecrty (653. 533). Fegyverrel valo ellenzes, hatra lizes, vissza veres: repulsio (Verb: Szót. 27). Az akaratnak ellenzése: obstaculum voluntatis (Illy: Préd. II.87).

Ellenző: **1)** adversus, contrarius Kr. [inimicus; widerstreitend, widersacher]. Ellenző víz: aquae contradictionis (JordC. 277). Mynden ellenzew hal[al]os bynt ky yz emberből az zent zeretet (ÉrdyC. 166). Kyt meny ellenzew kesecrttel meg nem bantatnak (590). Pál és Barnabas mynd egyetwben az ew reytyw vido ellenzőkkel Jerusalemba memmenek (Konj: SzPál. 23). Kyt ellenző wrnac nem szolgallatsz (Born: Préd. 546). Az igazság ellenzőknecc vallások (Mon: Apol. Cím.). **2)** [contrarius; gegensätzlich]. Ellenző képpen ez a planéta sok hadi nyomoruságokkal illettek (KBécs. 1666. C4). Alig találtatott vagy egy hires familia, a ki fondációkkal nem színdékozott volna gyarapítani [papi tisztunket]; most pedig naponként ellenzőt látunk (Csizi: Sjp. 42).

Ellenkőd-ik: repugno, adversor MA [widerstreiten, sich feindlich benehmen]. Ellenkedve: repugniter C. Né ellenkőggöl ennekem: ne adverseris mihi (BécsiC. 2. 3). Kik ellenkedne nem magaztatnak fel önön bennek (AporC. 12). Akarnak ellenkődn the ellenő (WinklC. 281). Ellenkedyk az evrek bodogszaguk ellene (ComC. 36). Ellenkődyk vala eerette ew reea (ÉrdyC. 522b). Ellenkedyk tythkon: insidiatur (KulesC. 16). Vettek, kik ellenkődnk istennek tárnyével (Beytho: Epist. 4). Ez láttatik ellenkődni az angyal mondásával (Lép: PTük. I.276).

Ellenkődés: adversitas, repugnantia MA [Gegensatz, widerstreit, widerspruch, streit]. (Ez világ) ellenkődest zerez isten között es ember között (BodC. 1). Ky zabadeytaz engemeth nepeknek ellenkedesetvl: eripies me de contradictionibus populi (KulesC. 33. 70). Ellenkődeseket szerze te köztetted, es az asszonyállat között (Helt: Bibl. I.B.). Kaba ellenkedesecc vadnac mi bemünkis az istennecc tanaczinal (Born: Préd. 217).

Ellenkődő: adversus C. adversus, repugnans MA. [widerstreitend, widersacher]. A sidoc ellenkődő: insidiatores Judaeorum (BécsiC. 65). Ne legyenek gonoz nemzet es ellenkőd (Apoll. 39). A te nagy felesges votaldalt forgattad fel a te ellenkedeidet: adversarios tuos (Helt: Bibl. I.13). Ellenkődő es patuarkodó (Mel: SzJan. 306). Batorsaggal iarnac ellenkődőcc előtt (Mon: Apol. 418). Arra-is kell nézni, la jó akarónk-e vagy ellenkedőnk (Pázm: Préd. 444).

Ellenköz-ik: adversor, inimicor C. rebello MA. [widerstreiten, sich feindlich benehmen, abfinden]. Ellenközve: contrarie C. Senkivel nem ellenkezie: nemini adversatur (Com: Jan. 185). Az atyac nemely irasokban ellenkeztenecc egymással (EszT: IgAny. 91). A pápások a szent írással ellenkeznek (Matkó: BCsák. 400). Eggyik szél a másikkal ellenkezik (Mad: Evang. 277). Egynehány lovas kiment ellenkezni a némettel (Monrók. XXIII.416).

Ellenkezés: contrarietas, inimicitia C. repugnantia MA. [Gegensatz, widerstreit]. Természet szerént valo ellenkezés: antipathia C. Czac ellenkezést keres az gonosz: jurgia quaerit (Kár: Bibl. I.613). Ninczen ellenkezés ez beszédben (MA: Bibl. I.127). Nem csak a jótéteményekért, hanem az ellenkezésekért is hálákat kel istennek adnunk (Illy: Préd. II. TartJ. 2).

Ellenkéző: adversus, oppositum, contrarium (C. contrarius, repugnans, repugnans, adversarius, rebellator, rebellis MA. [widerstreitend, widersüchlich]. Ellenkezőbe vagy tisztaságonnaki CsomaC. 21). A sátn: ellenkező, perős, laborusag szerző (Mel: SzJán. 495). *Leg bekosagos az te ellenkőződdel* (Fél: Bibl. 6). Ellenkőző ember: inimicus homo (22). Versenyos es ellenkező nemzetiség: populus non credens et contradicens (MA: Bibl. IV.115). Ellenkező egymással a nevést és sírás (Com: Jan. 62). Ezbe egymással nem ellenkőznee ellenkőzőkeppen, hanem egymás után, es együt valoc (EszT: IgAny. 12).

Ellenség: 1) inimicus, hostis, perduellis, adversarius MA. [gegner, feind]. Kysaltatyk ew yonhaban agg ellenség (ELrC. 50. 149). Zeressetec h ellenségetek (MünchC. 22b). Legy engedelmes te ellenségednek: esto consentiens adversario tuo (JordC. 367. 368). Minden ellenségedet meg giwzwd (VirgC. 91). Nemely része az városnac larnadnapra vette eszébe az városnac ellenség kézbe jutását (Zvon: Post. II.255). Külső ellenség: hostis externus (Com: Jan. 114). 2) Ellenségeth [ellenségek]: inimicitia NémGl. 322. [feindschaft].

[Közmondások]. Ellenség megvetés sokaknak volt veszés (Kisv: Adag. 216).

Ellenségös: hostilis, hostiens C. [feindlich]. Ellenségessen: hostiliter, inimice C. Ellenséges ember: inimicus homo (MünchC. 38. 164). Az zel ellenséghe vala: contrarius (JordC. 399. 612). Ellenség ellenségöst (NagyszC. 17). Soc helyeket ellenségessen loungekcal el dnlata (Deesi: SallJ. 18). Erről az kérdésről, ellenségeskeppen patuarkottanac (Zvon: Osiand. 29). Felőtte igen ellenségesec volnac egymással (MA: Scult. 863).

Ellenségösség: [contrarietas, inimicitia; streit, feindschaft]. Ellenségösséget szerzek te közetted (Helt: Bibl. I.42).

Ellenségi: hostilis [feindlich]. Ellenségi lélek: animus hostilis (Hly: Préd. I.165).

Ellent: [contra, adversum; entgegen, zuriick]. Ellent állók: contrasto, resisto MA. Ellent felöl: contrarium dicit (ELrC. 33). Ellent mond: contrarium dicit (51). A test semmit ellent neki nem tart (NagyszC. 198). W teneked elben ellent tARTH (VirgC. 20). Nem vigyáz hogy ellent vessen mesterséglül (Zrínyi. II.77). A szél, északról támadván ellent fúj azoknak: adversum tenet illis (Balog: Corn. 2).

Ellenül: [ex opposito; von der entgegengesetzten richtung]. Iminnen heleség, ellenül hideg, oldalul betegség (Deesi: Ágost. 84).

Ellen-való: [contrarius; entgegengesetzt]. Ellenvaló okok (Apati: Vend. 1113).

ELME (elmőködi TihC. 52, elmienket ÉrdyC. 3, elmőnket DeesiC. Préd. 47. Kibartta 1583. C. Takarékos életések és jó elmők Cs. F3): mens, ingenium, memoria C. Ver. MA. [sensus, sententia] gemit Com: Vest. 136. [seele, sinn, meinung]. Élesem: perspicacia. Nagy elme: magnanimitas C. Elmének az élt: *ingenii acies, *vigor; ez vala az elmém: *sic cogitabam P13B. Elmo nélkül való: demens Com: Jan. 178. Világosolt elmeiey ember: homo illuminatus (ELrC. 77). Alhatatos elme: obstinatus animus (DeesiC. 3). Eg elmő: aequo animo est (25). Zeressetec minden zfind es minden lelekedel es minden elmőel es minden értelmel es minden erőmel (MünchC. 97). Nyomorvlythert walo ymadsg nykorth zomowr elmowel volna (AporC. 61). Imadsag az elmene istenből fel emelése (GuayC. 51. 52). Zeresset istenth inuiddn te teljes zyvedből mynd te teljes elmőedből mynd te thielies lelkődből (WinkC. 311). Istennem nem zerettem teljes züemel, elmőmel es teljes erwmel (VirgC. 51. Meg vala setetwlen w lelkebe es elmőbe (20. 30). Lelket oeltetwten ayotwten ymadagokkal, elmőyot memyoy gondolatokkal (ÉrdyC. 495). Ki érthőtte meg az wmac elmőet? quis cognovit sensum domini? (Helt: UT ró

Ostoba elme: Boticium ingenium (Deesi: Adag. 99). Az isten őrféke való elme, az ionak oka az természetben (Fél: Tan. 19). Jollehet szunyad, de elmőenee szeme világos (Kár: Bibl. I.143). Az igaz nemesség vitezsegnek gyakorlasival, es egyeb fele testi elmének jóságival szokot nyeretetni (Ver: Verb. 8). Elmőjét elhadgya: animum despondit (Com: Jan. 196). Osudalkozára méltó és elmével bírt (Czegl: MM. 5). Az allegátat helyeken ez Calvinsnak igaz elmője (Pós: Igazs. 1626). Én a ki azelőtt ifiu elmével játéztottam szerelmnek édes versével (Zrínyi. I.1). Kinagyarázza a maga elmőjét (DEmb: GE. 121). Vadászattyában egyszer hall igen kedves citara zengést jobbközé felől, a ki miatt elmője kívül ragadtatik (Hall: III. Hist. II.156). A királynak elmőjét helyben hadgya az egész környül álló tanús (III.12). Ritkán találkoznak magok elmőjéül, újminka-szerző emberek (Hall: Páizs. Előb. 3). Az elmének természeti helye az agyban vagyon (ACser: Enc. 161). Az álmalás az elmének belső teolekedete (164). Az elmének indulati: animi pathemata (Fely: SchScl. 4). A sz. atyánk közzsenges elmőjek [közös véleményük] szerint (Hly: Préd. II.455). Inczédnek ha volna anynyi elmője s felelet, melylyel meg tudna felelni annak az hivatahnak, jó volna (RákGy: Lev. 241).

[Szólások]. Elmője nem bomlott, mint eséppel a kéve (Gyöngy: MV. 14). Nem egy itt az elme [nem egyértelműek] (Czegl: Dug. Előb. 1). A magad elméd fel nem éri (Fely: SchS. 2). Másut iár most az te elméd: mens peregrinatur (Deesi: Adag. 220). Jól szóllott Georgius ha elmője itt jart (Czegl: MM. 199). Azon egy helységben sokáig ne mulasson; ha már látta szemmel, és meg járta elmőjével a méltól dolgokat, induljon (Fél: NU. 152). Mindent megért, elmőjében foglal (Fél: UE. 392). Ha mi eszedben jutott avagy elmőben őtlőtt (Com: Jan. 158). Az leuelt olvasd, had végyük elmőkben (Zrínyi: ASyr. 28). Minden sokasag meg győlekezek, es elmőkben meg bomla (DöbrC. 349). Gyakorta ez kérdés fordul elmőkbe (MA: Scult. 12). Elmőkben forgatom: reputo C. Nappal nem azt forgatnioké elmőkben (Lép: P13k. II.118). Elmőkben tartom (Czegl: Japh. 130). Elmőjét a dologtól el-fogni: evocare animum a negotio P13. Elmőjét futtatni, űzni, fűrasztani, gyakorolni (SZD: MVir. 133). Függedben vett elmével vízgallya a dolgot (Matkó: BCsák. 257).

esekély-elmőjü: pusillaninus Com: Jan. 136. [kleinmützig]

élős-elmőjü: perargutus C. [scharfsinnig] (DebrC. 61. TihC. 20).

emlékőző-elme: memoria MA P13B. gedächtnis Com: Vest. 40. 136. Az nr elmődt világosaca, értelmedet élesítése, és emlékező elmődet erősiése (KCSipk: Woll. Előb. 11. K3). Idv. 58).

furfánt-elmőjü: [versutus, callidus; schlan]. E káromkodó tévelygés alkalmasint el temetődven, egy furfánt elmőjü Arius nevű ember a pokolból viszi-hozá (GKat: Titk. 14).

gyors elmőjü: sollers Com: Jan. 66 [gewandt, witzig]

hamar-elmőjü: versutus P13B. [gewandt]

hőgyös-elmőjü: [perargutus; spitzfindig]. Ana hegyeselmőjü és nyughatatlan emberek mindenüt azon vadnak, hogy a földalatt es égb-fellett lévő dolgokat megtudhassák (Laskai: Lips. 146).

ítélő-elme: [intellectus; verstand]. Az itélő elme bijálem itél okossan, ha az emlékező elme jól magánál nem tartya azt (PP: PaxA. 231).

jó-elmőjü: [intelligens; verständig]. Yo elmőif yfyn es nag tanult ember (TelC. 69).

nagy-elmőjü: magnanimitas C. Com: Jan. 19. [grossmützig]

nyughatatlan-elméjü: curiosus C. Com: Jan. 185. neu-
rierig, wissbegierig.

serény-elméjü: [sollers; gewandt]. Álnökságra serény el-
méjü (MA: Sent. 996).

tüz-elme. Tüz-elmék, gyors elmék, sebes elmék: *praepro-
pera ac fervida ingenia PPB.

változó-elméjü: [inconstans; wankelmütig]. (Czegl: Japh.
18).

viz-elméjü: [stupidus; dumus]. Viz elméjü ember (Kom:
Élet. 419).

Elmebéli: mentalis, memorialis SL [im gedanken]. A szűz
lelőnek meg kell vallani ha elmebéli törvéntelen egyesülése
vált valakivel (Czegl: MM. 272). Elmebéli elragadtatás: extasis
(CsiziCseh: Edom. 10). Műló fölben minden könyvhöz bé-kő-
szőntenni meg-veszett kőstől iznek és elmebéli gyarlódott erő-
nek jele (SzD: MVir. 124). Elmebéli vagy kézi munka (134).

Elmécske: ingeniolum, memoriola MA [geringer verstand].
Minden elmécskénem arra fordítottam, hogy ő felségének sin-
cerissime szolgáljak (MonOkm. XIX.44). A te elmécskéd szerént
(Czegl: Japh. 33). Az isteni felséget befőzja ő az arasznyira
ki-terjedett elmécske (SzD: MVir. 132).

Elmei (elméjü Mik: TörL. 111): [mentalis, memorialis MA.
im gedanken, gedanken]. O vram Jesus ky vagy elmey wigasag
(WeszC. 143). Engedyed hogy elmey ees testy erek egesseggel
ervlyenk (KeszthC. 436). Mench meg mynden elmey es testy
bőnektől (GömC. 142). Elmei fajzat (GKat: Titk. 327). Hála-
adással tartozunk az urnak, aki megszabadított az elméji inség-
ből, anelly nem könnyebb, mint e testi inség (Mik: TörL. 111).
Elmei késedelmes tompaság a maga hasznára és szükségére
nézendőkben (SzD: MVir. 130).

Elmélkéd-ik (elmélkedni Mik: TörL. 72): contemplor, ratio-
cinor, imaginor C. meditor, considero MA. Elmélkődő: contem-
plativus C. meditatundus, considerator MA. [sinnen, nachdenken,
spekuliren]. Az bevlchesseg csak az evrevkevet elmeelkedy
es azokban gyenyervekdyk (ComC. 168). Az istenreyl elmel-
kedev (231). Elmélkődő életre ada őmagat (TelC. 125). Ez nagy
dolgoknak elmeelkedyere (DomC. 185). Leegyetez tizelőye
es aoytatossaggal valo elmeelkedye (ÉrdyC. 537b). Beytelt,
vygyazot, elmeelkedyót (ÉrdyC. 561b). Maria elmelkedyi uala az
istennek nagh alazatassaggy (TihC. 52). Eiel es nappal az vruak
törveniben elmelkedik (Fél: Tan. 334). Az apro gyermekeseket
mikor csokolgattyuk, az istennev uy kezeit elmelkedgyúe (Prág:
Serk. 453). David, midőn az mennyei dűcsősegről elmelkedniek,
csak csudálkozva, es föl kiáltva szol felőle (Lép: PTük. III.11).

Elmélkedés: contemplatio, contemplatus, theorema, ima-
ginatio C. meditatio, consideratio MA. commentatio PPB. [das
sinnen, nachdenken, ersinnen]. Vala egh kert elmelkedesre
alkolmas (DebrC. 611). Gonoz abrazatoknak elmelkedyest el
keel tawoztatny (ErdyC. 619b). Az bolčekhez illik az nag dol-
gokrol valo elmelkedes (RMNY. II.44). Nem kel alitanunk hogy
az isten hasonlatos legyen az aranyhoz, avagy ezűstőhoz, avagy
mesterseggel faragot kűhöz, avagy egyeb valami emberi elmel-
kodeshöz (Szár: Cat M3). Fel nem érvén elmelkedésinkel, mint
lehessen az isten emberre, az igaz-mondó isten szavára meg-
alizzuk okoskodásunkat (Pázm: Préd. 101). Igyekzetünk Jesus
életének elmelkedése légyen (Pázm: KT. 2).

Elmés: ingeniosus, scitus, memor C. [witzig, sinnig]; sinn-
reich Nom. 12. Nem elmésen: inargute C. Olyan ezes ees
elmes mynth te (DebrC. 504). Elmésen nem tudnak gondol-
kodni (Czegl: MM. 250). Valamely dolog felől elmésen discu-
ralni (Czegl: Japh. 3). Kiuánsze meg emelís elmésb argumen-
tonot hallani? (Güntz: RReb. 91). Tréüäckal, játékos mondásokkal

vani, elmés dolog: ingeniosum est (Com: Jan. 208). Nem voltak
elmés philosophusok azok a görögökis (Bal: CsIsk. 21). Jóbará-
tosoknak jó elmés indulattya, és akarattya nem megvetendő
(Illy: Préd. 167). Juliáms nagy elméjü volt, de mennél elmésob
volt, annál ártalmasb (II.219). Elmés rövid vers: epigramma
(SzD: MVir. 131).

Elmécséske: acutus C. [witzig].

Elméskéd-ik: ingenio ludo, argutor Kr. [witzig sein, schluss-
folgerungen aufstellen]. Elméskédne, philosophahae (MA: Tan.
173. GKat: Titk. 226).

Elméskedés: ratiocinatio GKat: Gramm. C. [das schliessen,
das folgern].

Elmésség: 1) [ingenium; witz, scharfsinn]. Éleselmésség
keresés (MA: Tan. 1313). 2) [industria; vorsätzlichkeit]. Keu-
etkből elhessetée elmésséggel: de vestris manipulis projicite de
industria (BécsiC. 5).

Elméetlen, elmételen: demens, hebes, insipiens MA. [un-
sinnig]. Elméetlen: amens (EhrC. 57). Elmételen: insanus (Ném.Gl.
144); insensate (127). Elamit es elmételeenne tezen (NagyszC.
141). E bizonytságot olyan elmétlenül nem bolygatta volna
(GKat: Titk. 208. Czegl: BDorg. 123).

Elméetlenkéd-ik: [desipio, ineptio; unsinnig sein, unsinnig
handeln]. Elméetlenkedik, esztelenedik (GKat: Titk. 226).

Elmételenség: 1) deliramentum Ném.Gl. 175. [wahnsinn].
2) [amentia; unverstand]. Elmételenség és itéletlenség (Corp:
Gramm. 699).

ELŐ (előzzer JordC. 395. ÉrdyC. 505b. eleszer MA: Bibl.
Előb. 2. előbe SándC. 8. előse ÉrdyC. 573. előben LevT.
I.42. előtt 221): 1) [locus anticus; vorderraum]. Kyk mynd
eleyben ylnék eg maasnak (SándC. 10). Amazoknak eleit
megh alla (CsomaC. 42). Előmbe itőttel (Helt: Bibl. II.167).
Voltak eleitül tova nag elmék, kik nepeknek törvényeket
szabtak elejekben (Ver: Verb. Előb. 1). Az tekintetes ezimert
kel homlokotok eleire tenni (Toln: Vigaszt. 65). Esztergam elein
most itnek fiivelő-tábot hadaink (Thaly: RákT. II.112). 2)
[pars antica; vorderteil, vorderes]. Elei: primordium, principium
MA. Elei: initium; anfang Com: Vest. 133. A zertetnek eleyu
kezdetyu (DomC. 313. 218). Haynal eleyu tamada fíel (ÉrdyC.
142). A hitnee tyztasagos elei es kezdety (NagyszC. 29). Pe-
loponesos, melnee az elein vagion Corinthomna varosa (Szek:
Kron. 9). A dolognak mind eleit, középit iol meg kel erteni
(Helt: Bibl. I. e4). Minden dolognac elei es vege vagion (Mel:
Sam. 8). Tanaz elei: nova hirundo (Deesi: Adag. 42). Ez ám
minden háboru-ágnak kezdeti elei: hinc belli initium (211).
Az isten az meg teresnek eleit, középit es veget ő maganak
veszi (Fél: Tan. 241). Környűmetűllyétec férfui testeknek bőré-
nece eleit: carnem praeputii vestri (MA: Bibl. 114). Béakarván
menni a ház elein, színén, folyoson által a házban: per anticam
(Com: Jan. 106). A 2. snak elein (Matkó: BCsák. 112). 3) [an-
teius; vorder]. Colles Eleimokok (1222). Elewer, Eleeer
[határ] (1248 1299). Vinea in monte Elevma (1402. 1269.
Jeru). Egy nyári szekér csinyával 5 forint, nyári elő csin 1 f,
utolsó csin 84 denár (TörtT. XVIII.265). 4) [primus; erster,
erste, erstes]. Elew kezdet: principium (EhrC. 13). Elewfű:
primogenitus (23). Ki elő vag: qui prior es (BécsiC. 8). Az elő
irgalmassagot fellőmulad az vtolsoul (7). Az előnce XXII.
napiban: XXII. die mensis primi (12). Mel akaraud elő lenni
(MünchC. 51). Ez az elő parucolat es méntől nagob (55b).
Az irastudó zeretic az elő fől hefeket vacorakon es az elő
zekeket sinagogacban (56). Előuec lézuue vtomac es vtolsoc
előűse: erunt primi novissimi et novissimi primi (92). Egbe hinau ő
vrauec adosit mond az előnce: Meneuel tartozol? (148). Elewbaj-
nal: primum diluvium (JordC. 40). Elew tyk zoig (MargL.

11). Elej es utolsó (DomC: 30). Napnak elej horayan (329). Ninesen ő nyedje az elő könyben meg iruan (DebrC: 388). Elő oc, mas oc (407). Elő dolganal megzentőle nr isten, mas dolganal yr isten tisztőle (NagyszC: 181). **5)** [primitiae; erstling]. Földet gyomolezenek elej (JordC: 59). Munkásoknak eleje: primitiae laboris eorum (136bC: 148). Az olaynak minden eleit toucked altam: onnem mednham olei tibi dedi (Helt: Bibl. I. 77z). Elő buzza, azaz a búzána eleje seugeie (Helt: UT: 55). A te gabonádnak eleiből agy a szegényeknek (Tel: Evang. II. 493). Mindenne az eleit az te uradna házába vigyed (MA: Bibl. I. 69). **6)** [princeps; vornehmster]. Népene elei avagy nagy urak: proceres principes (Com: Jan. 142). A kősegece elej: princeps plebis (Helt: UT: 78). Gazdagok, varas elei, gondviselő (Mel: Szálán. 196). Keszde ő maga az bal kez felől való lovagokkal lenni, kic az seregben ellőke lettece: qui in agmine princeps facti erant (Deesi: SallJ. 13). Az népene tekintetesh elei, fejei (MA: Scult. 995). Az népene elei (Zvon: Post. 119). Gardjánoc, avagy esuklyás barátokna elei (Com: Jan. 127). Elei vagynuk az országnak (Zrínyi H. 198). **7)** [majores; vorfahren]. Eleynk, atinók: majores; eleinknek elé számlálása: genealogia C. Megh vialhatnak az atyáinknak így es eleinknek zokasyth (Konj: SzPál. 25). Az ő eleinknek historiai (Helt: Krón. 1). Meg visgald az te eleinknek endekezetit (Mon: Apol. 3). Az mi eleinknek ideitől fogva (Kár: Bód. I. 152). Maghala és takaritatée az ő eleihöz: appositus populo suo (MA: Bibl. I. 33). Számtalanszor a gonosz fiaikat érdemek-szerént nem biinteri jambor elejokra nézve (Pázm: Préd. 28). Ősöd apjánac ősi, főköd anyjánac őki; ő mi ezen földyl vagon eleinknek hivjuc (Com: Jan. 119). Eleinktől maradt örökség (Zrínyi II. 59). Atyllának régi elei Nimród mókái (Lászy: Krón. 8). **Vö.** **ELDŐ,** **elő**

[Szólások]. Sem elei sem vtóllja: sine capite fabula (Deesi: Adag. 2). Sem elei, sem utóllja szállásnak, tsak haboz (Pázm: Préd. 63). Ha ő meg nem állja vala eleiket az törököknek, lát vala Erdél nagy veszedelemeket (Tán. 185). Könnyen idűszíthet akit akar, senki eleit nem állhatta (Mel: Préd. 138). Elejét venni: praevenire SI. Ha azt mondod, elődet veszie az Arianusoc es azt nitattyak (Tel: Evang. I. 207b). A régiségből akarne eleinket venni (Mon: Kép. 173b). Ornossággal az merőnek eleit vesztetik (Frank: HasznK 28. 60). Mongyátok meg Péternek, hogy elotóköt vészi Galilaeában: praecedet vos (Hly: Préd. 191). Eleitvévé Jesus Péternek: praevenit Petrum (II. 199). Hogy az remédségeket megli orosoldhasunk, es az kóboroknak, s chintakuságh teüinknek eleit vesessük (Thewr: NyelvK. 19). Elejét vogye az artza gyalzó himfőknek, loigyenitse a ki-ülő fukadékokat (Fál: NA 155). Elejét erejét veszi (Fál: UE. III. 23. Kr.).

bőjt-elő: [tempus ante quadragesimam; zeit vor den fasten]. Bőjt előlő [így] hettőn (RMNy. II. 301). Bőjt elő vasarnap (Tel: Fel. 27). Vagyon egy öreg bonesok és egy brávaló köves homlok elő (Radv: Csál. III. 313). Főlelece, főre való, homloc elő (Com: Jan. 100).

homlok-elő: [frontale C; analema PPBl. [diadem; stirnbinde] stirntuch KirBesz. 131. stirnriemen Com: Orb. 168. Egy fíeo keotheo mynd homlok eleostwl; massyk homlok eleo fíeo keotheo nelkw (RMNy. II. 65). Ket gyngyös homlok elő (199). Egy őrgg hegyes aranyozott homlokölő lóra való (TörtT. 1878. I. 142). Vagyon egy öreg bonesok és egy brávaló köves homlok elő (Radv: Csál. III. 313). Főlelece, főre való, homloc elő (Com: Jan. 100).

kéz-elő: [manschette]. Egy eubör kezere való gyngyös kezelow (RMNy. II. 216). Három bokor arany kézelő (Radv: Csál. II. 123). Az egy bokor kézelőről is ne feledkőzzék el kezelmed (TörtT. 1878. I. 54).

szügy-elő: [antihena, pectorale MA

Eldődi: antiquus; alt, früh, vorzeiten. Azon ügyeoznünk kell, hogy az eldödi ecclesia vitez bajnakinak nyomából kimenet lépven (Hlyef: Tomp. 17). A régi sz. atyáknál és eldödi keresztényeknél (62). A mostani ecclesia vette a szent írásnak igaz értelmét az apostoloktól és az ő fölőlök fündält eldödi ecclesiától (Sámb: 3Fel. 152).

Eleibe, elejébe (előmbe, elődbe sat.): [ante], obviam MA [vor—hin, entgegen]. Elődbe: obviam C. Vette leonak zyue elejbe: ante cor Leonis apponebant (EhrC: 65). Eleibe keléne (BécsiC: 18). Kyket isten eleynkben vetet (JordC: 351). Fel vyzedte ayandekodat az ölthar eleeben (366). Mynd az telles waros kywe ywe elejben Jesusnak (378). Ky hoztam ty eleitken: ad vos produxi (791). Eleegybe yweuenek (794). Mykon eleeben hyvatta volna az ey leynyat, nem mere menyey atyanak elejben (MargL: 38). Gölének az en fyaym en előmbe (TelC: 224). Kyknak nag zetettel elefőkben zolgal (KazC: 70). Az kyal eleebbe uleed el megők (108). Ne yweuenk en eleemben (ThewrC: 237). Jer el az páspéknak előbe (VirgC: 27). El hoztak az etketh elejben (111). Ne vessetek a ty draga kewayteket dyznok elejbe (Pesti: NTesl. 12). Mellyeket előtekben teszne: quae apponuntur vobis (Helt: UT: R7). Folyanume az isten eleibe (Börn: Préd. 127). Az zent írásban mind azok adatnak eleinkben (Beytho: Epist. 7). Az iras kinalt-keppen harom dolgot tanaszt eleinkben (Fél: Tan. 260). Azt adgyak előnkben, mint es mi modon hittene az régi keresztények (Mon: Apol. 119). Akir melly felé fordécsam szemem tényet, bú, bánat tünik elejbem (Szeg: Aqu. 3). Bizonyos tiszteket [közösségeket] rendel azokna eleikbe (MA: Bibl. I. 136). Egyebet nem görldithetnek előnkbe (MA: Tan. 719). Az mostani találmányoknak alkalmatlanságát világ-eleiben terjesztem (Pázm: Kal. a2).

Elein, elején: antiquitus, quondam MA [im anfang, früh, vorzeiten]. Elein érd, éret, ért: praematurus, praecox MA. Eleyn yghen zegheh vala (ErdyC: 362b). Az keresztének elein eggüt laknak vala (RMNy. II. 45). Vissegrád város, hol elein lakohellyec volt a magyar királyokna (Helt: Krón. 4). Elein valme nagy halvány inadashan (Hofgr. 63). Elein megg Christus szöletese előt (Börn: Préd. 31). Uze az eleinis vétközni: in limine deficiere (Deesi: Adag. 36). Elein (primitus) a barlangokban lakna vala (Com: Jan. 102). Elején érd gyümölcs (Bethl: Elet. II. 333). Elein érd tseresznye, dnyne (Bód: Lex. 32).

éggy-elein: [initio; anfangs, vorläufig]. Noha még akkor egyelein nem gondolta, hogy az által a vetélkedés által nyítások út és ajtó a dorék reformatoriá (Pós: Igazs. I. 60). Sokat meg-engedet egy elein Luther a pápásáknak (I. 450).

Eleinte, eleintén [eleynen ErdyC: 314. *temt* KCsepr. 1626. 192. Gyöngy: MV. 28. *eleinten* Toln: Vigaszt. 205. PPBl. *eleinte* Mik: TöRL. 165. *eleinten* MA: Tan. 1981]. antiquitus, quondam MA initio PPBl. anfangs. A régi törökök tatárokkal elegy laktmak eleintén (Lászy: Krón. 181). Oly nagy sebességgel futásom kezlettem, hogy eleint kevés esapás ért engemet, de harmadszor futván, gyakran orronra hullottam, a majoer vigatott, míg föl nem ugrottam (Gend: RP. 119).

éggy-eleintén: [initio; anfangs]. Az felsőes fejedelem kívánta mindjárt egyeleintén is propositiók folytatásának alkalmatossággal, hogy ki-ki az maga opinióját szabadon jelentse meg (Mon: Irók. XXVII. 143).

Eleinte-való: antiquus; alt. Az oldári szentségnek inaddis szokásában volt immár az eleinte-való ecclesiában szentiv. Verseng. 72.

Eleitol-fogva, elotol-fogva: ab initio, primitus MA [von anfang]. Bolog atya bunkodykuala, ha valaky az hynatban nem lakoznak, kybo hyuattatodna elototwlóguan (EhrC: 109). Elejtlw foghuan en velem vattok (JordC: 68).

Eleytelv fogva valasztatot istentevl (ComC. 13). Az vnae igaz tudománua az mely előtül fogva adatot (Mon: Apol. 3). Az én ellenségünnee eleitől fogva való bűnkért bosszút állac (Kár: Bibl. I.190). Jot tótt az isten ez vilaggal eleitől fogva (MA: Bibl. Előb. 1. Pázm: Préd. 23).

Elesztőbb (*eleztebe* EhrC. 15. 67): [prius; früher] Ydenek eleztebultá; prioritás temporis (EhrC. 2. 117). Vessed ky elezteb az zelemet le zemedől: ejice primm trabem (JordC. 372. 407. 746). Fel tanadasat elezteb noky meg yelente (ÉrdyC. 369. 156b). Az elezteb valo tudatlansagodath le vesset (NagyszC. 23). Ha teneköd elezteb feel nem fogattam nona (KazC. 86. ThC. 66).

Elesztőbbi: [prior, pristinus; früher, vorig]. Elezteby tarsy (EhrC. 19. 10). Eleztebi tisztossegöd meg adattatie (GuaryC. 15). Delh hogh esmeg az elezteby beseendemhez teryek (PeerC. 57). Vega az elezteby egessaget (MargL. 131).

Elesztébeli (**elesztőbb-beli** ?): ~ Nezenmala a zaruakat, es ime ő középekből tanada mas kičenod zaru, es ő orcaia elől az eleztebéli zaruakban harmae el esenec (BécsiC. 149). Ma kedég en nem az eleztebéli napoc zérent tézec emép maradekinae (305).

Eleve, előve (*elève* Pázm: Kal. 43. Káldi: Bibl. 211. *elév* 272. Illy: Préd. 200. 238. 239): **1** [prae; hervor]. Menyi milostben teremtete eleve adamut (HB). Nekyk vonzonvala hat mege s nekyk eleve: quidam trahebant retro, quidam ante (EhrC. 21). Eleve haladt: praecedebat (28). Az eleve vetenec koiere: panes propositionis (MünchC. 75). Előve hywan hűket: vocatis ipsis (JordC. 718). Jwta előve egy neező leany: ancilla occurrebat nobis (763). Eleve iarola az ziz Maria es monda (BodC. 32). Előve kenaukonak menny (SándC. 6). Előve indult (KazC. 75). Előve allanak (ÉrdyC. 661). Hozasd előne az en kúrtómet, a kit niakambol ki vőttee (Szék: Krón. 153). Az nagy Goliath előne all vala (Bom: Ének. 601). Elveszött és soba többé előve nem jütt (MonIrk. III.181). Haznayt zam lallya előve (Beytbe: Epist. 26). Ottan vajda népét előve szőlítá (Thaly: VÉ. I.65). **2** primitus, antiquitus, prius MA. [voraus, imvorhinein, zuerst]. Eleve meglátom: praevideo. Eleve megindom: praescio. Előveérő: praecox; előveért: praematurus MA. Eleue zylettet: primogenitus (EhrC. 21). Eleue megmunda zerzetnek yevnendew tevredelmit (110. 124). Ez prior eleue meglata az ey halalat (DoniC. 337). Az rovas lón előve Cirinos esjantol: haec descriptio prima facta est praeside Cyrino (DöbrC. 266). Elévé és utólban sanyargat (MA: SB. 65). Előve bévett képző vélekedések: praekoncepta imaginatio (Com: Jan. 11). Előve gondolkodván: praemeditate (162). Elévé meglásd (178). Eleve-meg-érző álmok (Mad: Evang. 86). A veszedelmeket elkerüli, mert azokat eleve el láttya (Teleki: FLÉl. 26). A fátensket megintsék eleve (Bethl: Élet. II.332). A vitézek jó-eleve beiratnak az ő kapitányoknak zászlójok alá (TKis: Pan. 21). Jó eleve a földet meg-szántod (Diósz: Préd. 271).

Eleve-való: [praecedens; vorhergehend]. Az istenmec örökke valo tanacza eleue valo esmereti, szerelme (Mel: SzJán. 412). S-tiria, iezgi minden reseit, rendit az idnesegnee tudni illie az himec eleue valo latasat az elete (464). Eleue valo elrendelés: praedestinatio (DEmb: GE. 29).

Elő, elé: prae, ante MA. [vor, hervor]. Kelyffel iew elew: surge in medium (Pesti: NTest. 73). A kojják lobogói a szétül eléféle nagyon kezdetek fuvattani (Szal: Krón. 148). Megyünk, de nem elé, hanem hátra (Mik: TitrL. 31). Vegyük elé a pennát (65). A ki a maga kötelességét mindennél előtette (Mik: MulN. 240). [Vö. **Eleve, elő-ad, -áll, -állat, -hi** sat.]

Elő-való: **1** [prior, praecedens; vorhergehend]. Az elő valo napon (Helt: Krón. 97). **2** [princeps; vornehm]. A nemzet-ség-eknek elő-valóit egyben gyűjtén, e volt akarattok (Martonf: SzHist. 52).

Előbb, előbb: **1** [porro; mehr vorwärts, weiter hin]. Előbb-üzün: propello. Előbbindítom: promoveo. Előbbmegye: progredior. Előbbviszem: proveho MA. Előbb betsilöm: antehabeo P138. Eléb memem: procedens (MünchC. 20). Magokat ott nem felejtik: hanem előb' ballagnak (Pázm: Préd. 163). Az akloc előbb mozdítható olac (Com: Jan. 77). Ballagjunk előbb az hidon (Matkó: BCsák. 225). Eléb-is kell menni a futásban (Mad: Evang. 80). **2** ante, prius, antea MA. [früher]. Ew eleb kezdula teny: prior incipiebat (EhrC. 129). Eléb israelben pap volt (MünchC. 71). Meenyele eleeb meg enghetzehy fe-tyatiffyat (JordC. 366). Mert eleb meg zokta vala emy az lvst (DomC. 267). Az diuisort előb irom, mert 30 kisseb szám az 32-nél (Helt: Aritm. 66). Ollian lehetnék mint előb (Mel: Jób. 67). Sem előb, sem vtolban (Kules: Evang. 8). Mint az előbb meg mondine (Zvon: Post. I.173). Nálamnál-is előb tudgya (Hall: Paizs. Előb. 7). Meg-hallád hiszem az előb, mint bizonyítók-meg (Matkó: HRoml. 27).

[Közmondások]. Az ki előb fő, előb őrá (Decsi: Adag. 166).

előbb-előbb: [porro; vorwärts]. *Eléb előb' mászoc esuzoc: proserpo, preropeo MA. Es előb előb mene delfelő mind Bételig (Helt: Bibl. I. E4). A bolondságban előb előb mennén: amplius inaniens (Helt: UT. 63). Eléb előb memec á gonosz szandeka (Bom: Préd. 426). Előb előb teriedő győlősegek ingerlesse (Erasm: Erk. 52). Előbb előbb mendegelnek (GKat: Titk. 275).

mi-előbb: [mox, brevi; bald, in kurzen]. Mielőbb indül is dolga rendesebben (Thaly: Adal. I.151).

Előbbeli. Előbbeli: prior MA. [früher]. Eleeb hely tyztós-segre (ÉrdyC. 658. 15b). Előbbeli igék: verba superiora (JordC. 221). Elleeb hely testamentom (814. Helt: Aritm. 8. Hofgr. 298). [Vö. **Előbéli**.]

Előbbeni (*elebbeny* Pázm: KT. 58. Bíró: Augy. 132. *előb-bennyi* Káldi: Bibl. 397): pristinus MA. [früher]. Ez esztendőben is az előbbeni szokás szerint megadtam az árát (LevT. II.102). Előbbeni lako helyére térjen (MA: Tan. 157. Zrinyi. I.150. Zvon: Post. I.111. 538). A képetis előbbeni helyére tevék (EszP: BSzűz. 139). Előbbeni helyére vissza vitte (Misk: VKert. 52. GKat: Titk. 17. 83). Az ellenség még is az előbbeni helyen vagyon (Ráktgy: Lev. 284).

Előbbi (*elebbi* Sylv: LT. II.106. *előbbi* C): prior MA. pristinus C. [früher, vorhergehend]. Lezen az vtolso feuelges gonozb az előbbinél (MünchC. 70). Az elebi prophetac közzől költ fél eg (130. JordC. 73). Melyeket twt az elwbi gyonasanak utana (VirgC. 1). Az elwbi baratsagra hozza wketh (17. 36). Elebi heliere tere (DebrC. 222. 381). Ez embernek vtolso dolga nehezebben lezen az elebbynél (Pesti: NTest. 25). Előbbinél ékesb vala (Göres: Máty. 96). Az atya isten nem előbbi, sem nem véneb a fin istennél (Barna: Isk. 3).

Előbbre: [porro, pro; weiter vorwärts]. Kevéssé előbbre kellett itt állanom és szentencziámat még egyszer hallanom (Gvad: RP. 144).

Előbbség: [prioritas; priorität, vorzug]. A ki előbbségre emeli a testi kísztő érzékenységeket, s csak utána lantol az okosság: kitudja s igazítja közülünk azt, a mi az enbert a barontól választja (Fal: NE. 106). Ollyas eszközökkel igyekezzél előbbségre, a melyeket a jámbor igazak is javasolnak (Fal: NA. 238). Londrának fiatalai a rút erköltsben előbbségre igyekeznek (Fal: NI. 263). A legnemtelenb hellyel megelégedni, semmi előbbségre nem igyekezni, utolsó alávalóság emberben (Fal: UE. 373). Már azért hiábam kotlik az eszek az előbbségre (Fal: TF. 666).

Előbbször: [prius; erst]. Kit kit széken köressenek előbb szor (SzékOkl. II.122).

éggy-előbször: ~ Oly nagy sebbel rohannának a derokas nagy dandárjokra is, hogy egy-előbször az erős török seregek láttatának hátat adni nekik (Szal: Krón. 262).

Előbb-való: **1)** prior; fröhler]. Kyk az előb való feleségletwl vonnak (ÉrdyC. 356b. 541b). **2)** praestantior; vornehm]. Azzal kezdetek, hogy őe előb valóe minden pogányoknál (Kár: Bibl. I.113). Az isten nem tereutette semmiből ez világot, hanem valami előb-való materiából (Pázm: Kal. 497).

Előbe, előben: in antecessum SI. [voraus, imvorbinein]. Előbe erő gyfmölde teue fiket (Tel: Evang. 1136). Előben való igret: promissio (Ver: Verb. 332). Azoknak volt szükség kedvezőre előbe (Csikl: AlT. 20). Előben-tudandó dolgok [a bevezetés címe] (Megy: Szöv. 1. Edgnyehany előben-való tudásra szükséges dolgokul (Megy: SzaÖröme. 1).

éggy-előbe: prima vice MA. [zuerst]. Egy előbe az szepot nalogattiac do negre meg az disznoknal utalatosbac leszne (Born: Evang. 160. Born: Préd. 38). Egy előbe sok emberne tetzie vala (Kules: Evang. 193. Pázm: Kal. 91). Mindnyárist egy' előben, előre, a pogányságnak varas fekély'ibe nem merie mélyen ereszteti körmeit (SzD: MVir. 113).

Előbeli: [prior, praecedens; fröhler, vorhergehend]. Te töltöd az előbeliket (BécsiC. 30). Ég az elebelicheeli irastudocbol: unus de primioribus scribarum (90). En elebeli forim (192. MünchC. 53). Tuziok az elebeli dolgot (DebrC. 155). Elwbely restancia (LéwT. 138). Vgan azon elewbelyi heteksegben vagyok (254). Meg szála, szinte az előbeli helyen (Helt: Krón. 81). Az előbelj büntkne beozavrttya (Helt: UT. p7). Nem nézuén az ő előbeli búnes életét (Helt: VigK. 73). Nagyon változtata előbeli igeiet (Sztár: Akhab. 15. TörtT² 1190). [V8. **Előbbeli**

Előbeni (elghen Alv: Post. II.273): ~ Az előbeni napoc az profeciának uapjai voltaue, az utam valoc az beteljesedésue uapjai (MA: Scult. 21). Előbeni életed megjobbitására szolgálhat (Uly: Préd. I.298). Előbeni férjem (Thewr: Nyelv. 15). [V8. **Előbbeni**]

Elődeden, elődedin: [primitus; anfünglich]. Az elődedin-való anyaszentegyház (Megy: Dial. 110). Ezekhez hasonlókvai toldotta meg tsak az elődedin el-vegezett regveli buzgo imádt-kozást (Megy: 3.hj. 17). Kiteszik azokból is a dolgokból, a melyeket oda folyebb még elődedin le-írunk (Komár: Imáds. 63). Az elődedin lévő ecelesiának kezdetiben, nem volt semmi nusok, nem éltenek vélek (KCsikl: Pápiat. 128). Az elődedin lévő keresztényeknek az apostolok voltak az atyok (Matkó: BőcsiK. 185. Pósz: Igazs. II.244). Rákóczi Ferencz eskühamar attyanak fejedelemsége elődedin megholt vala (Szal: Krón. 84). Krisztus az ő apostoli által tanította a primitiva, elődeden-való ecelesiát (Bethl: Élet. 50). Szent Márton nap elődedin haza érkezé-nek (ErdTörtAd. I.45). Csak az elődedin ígertem az én nagyobbik leányomat Balog Lászlónak, elég nagy kedvetlenül (II.234).

Elődedi: preicus, votustus Kr [alt, fröh, vorzeiten]. Kenyérrel és borral osztogatta a jóes sacramentumot a Christus az elődedi anyaszentegyházban is (Czegl: MM. 261. 268. Czegl: Dag. II.183. Czegl: Tronf. 26). Amaz elődedi természet szerén való tisztasággal ellenkezik (Pósz: Válasz. 294). Az elődedi tisztu magy meg vala elegyítve (Pósz: GBot. 8). A catechizálándó személyeket az elődedi ecelesiákban egy szóval minék neveztek? (Pósz: Igazs. 12). A martyromokat igen bőcsülék vala az elődedi ecelesiákban (Fely: Pestis. 103). Dávidnak elődedi állapotjában Achis király volt protectora (Mon: Irók. XXVII.191).

Elődi [?]: ~ Az elődi elődedi? ecelesiák is akképen esekedtelnek (Pósz: Igazs. 135).

Előképpen: primum; zuerst]. N'olez keppen lezón nehez embőrne az első netközetinel az utolsó vetközeti. Elő keppen lezón embőrne nehez zónatsegne meg töresene oenert Masokkeppen komozó a megónt bíne terni (DebrC. 405).

Elől (elcs. KulesC. 13. 112): **1)** adv, praef. **2)** [ab ante ab initio; von vorn]. Ez igekeet esmeg elwl kezdli vala (VirgC. 11). Ez mai napon kezgyic elöl az új esztendőet (Tel: Evang. 1170). Elől kezdeni (Decsi: Adag. 12). **3)** priusum C [voran, vorn]. Az korec menual elől ala iar, ameneal iar fel ntol (GnaryC. 28). Kezde az ifly elvotvekk elwl menny (DomC. 111). Mykoron menne, elwl lele ez frater zent domonkos atyaukat (DomC. 221. 216). Mykoron ez keet atyak kezvezt volna vete-kevdcs egy mast elwl venen tyztessg telletl (305). Micoron elől talalta (DebrC. 568). Elől á snuagen telöl löve az arany lánát az szent coronat (Kár: Bibl. 194). Előlfitó postaia az szerencsétlenségnek (MA: SB. 90). Elől fűl igazgató (MA: Tan. 1159). Valakiket elől ntól talál, őli, vája (Hall: Hllist. II.30). **4)** [pro; vor]. Egyeleket is látott, snuagket elől sem beszéltet (Hall: Hllist. 167). V8. elől-boesát, hagyít, -vet, -ugrik MA. **5)** [prius; vorher, zuerst]. Előlmntem: praemonstro. Előlszelett: primo collectus MA. Zyw elől elő (principium vivens) es wtto megl hallo: az az előzör elevenődik megl es wtto hal megl (KazC. 184). Kiket elől meg ismert vlt: praecivít (Helt: UT. q8). Mikoron Giszla eszt meg értőtte volna elől elkűlde Se-bust (Helt: Krón. 32). Leg elől te hadgyad el az ételt (Kár: Bibl. 1671). Igy, iöl elől el láttya az következendőket, hogy el távoztassa (Lép: Pfltk. I.197). Az asztalnac az elő hozott étkeket elől meg izelti, meg-kostollya: praelibit delibat (Com: Jan. 110). Az büntis elől meg láttya, minék előtte meg légyen (Pázm: Kal. 376). Nem tudtam, mit nézzek elől utóljára (Gvad: FNót. 35). **6)** [post; praef] prae, ante C [vor, vorweg]. Előlem, előled, előle: prae v. ante me, te, se MA. Mardocheus a palotából királnac zéméle elől kimenneu ténikuala kirali ruhachau: de conspectu regis (BécsiC. 68). Ky meuween hw vranak előle (JordC. 412. 707). El yzee lavket előle: abegit eos (770). Az tanachnak előle ky mennek vala (ÉrdyC. 61b. 578). Eleneze-nek az fratereknek elwle (VirgC. 61. 73). Ne vess el engemet előled az en vensegemnek idején (Szár: Cat. 4). Kiméne az Pharaó elől nagy haraggal: exivit a Pharaone (MA: Bibl. 158). Kénszeréti az ő tanévünit az laiora filii és maga elől által menni azon vizen (Zvon: Post. 1556).

Előlbeli: [prior; fröhler]. A mincnu erkölczet hozott az előlbeli wrától, aszt sola el nem hadya (Helt: Mos. 404).

Előlvaló. Előlvalók: primores C. MA [V8. **Elővaló**

Előlso, első (elcsok JordC. 416. elcsok HorvC. 128. elcs JordC. 358. 763. NagyszC. 215. LéwT. I.255): primus, primitivus C. primarius, principalis MA. primulus 114Bl. der, die, das erste, vorder. Adami: Spr. Martinus cum uxore sua Else nomine (1293. CslPatr. VI.102). Elseh (Nyr II.16). Kykkezowl elwlelew: quorum primus (EhrC. 2). Királnac előlső fejedelmi közzöl: primus de regis principibus (BécsiC. 62. MünchC. 50). Zylee hw tyat első zylőtteet (JordC. 358). Leznek az embernek utolsó eelety gonoszabk az elsőknél (392). Az vtolsokrol mynd az elsőkyglen (JordC. 416). Elsew fröderik ehazar (DomC. 1). Habel is hozza az ő juhainak elsőből: de primogenitis gregis (Helt: Bibl. I. B2). Ég második fidneppen: sabbato altero primo (Sylv: UT. 189). Az agoston barotc elhastromba monta az ő első miseyet (HollPréd. 3). Az tób tevelgyeseknek ki útatisdábanis, első rész vlt az római ecelesiác (Pázm: Kal. 632). Első és első embere (Pázm: Préd. 1170). A törtni szemérem testnece első börtit praepositu környöl mellele vala (Com: Jan. 130). Az első fogok: dentes priores (50). Lögelső kezdet (Czegl: Japh. 80). A mint ő volt első és leg hatalmasabb birodalom (Babylon), ugy első veszett el Land: UjSgrits. I.399). Maurus egyike volt azoknak a szerzeteseknek, kik legelsők laktak abban a klostromban (Taru: Szents. 91). A tartománynak elsőjéde rendeltettem (Lászl: Petr. 49).

Közmondások. Még az ebnek sem jó az 'első fia: posteriores prioribus potiores PP.

Elsőbb: [prior, prius C. MA. ersterer, vorheriger Adami: Spr. [früher, vorangehend]. En nálam sem elsőb sem utolsob isten nincsen (Mol: Szálán. 35). Soha elsőb nagyobb hatalmasb nálamul nem volt ez en szent atiam (Mol: Ének. 8). Leg-elsőb hadakozása Atyillának, mely lön (112). Nimród a ki az első assyriai s babylóniai birodalomban leg elsőb monárcha volt (Liszny: Krón. 8).

Elsőbben: [primus; zuerst]. Elsőbben deáknul, most pedig magyarul (Illy: Préd. I. Előb. 1). Kivánnán elsőbben megrettenni, hogy sem megölni (13. 7. II. 176).

Éggy-elsőbben: ∞ A keresztes mezejét ott hagyván egy elsőbben Főjérvára takarodik (ErdTörtAd. IV. 292).

Elsőbbség: [primatus; vorrang]. A ki ennek (a pápának) nem adgya az elsőbbséget, vagy tellyességgel istentelen, vagy a tudatlanság fenekére nyakra töre eset (Pázm: Kal. 1766. 785).

Elsőben, elsőbe: initio, primo MA. primodum PPBl. [zuerst]. Soc nép hullá el elsőben (Helt: Krón. 91). Valaki elsőben eleibe ki jó, azt megáldozza (Alv: Post. I. 128). A testről és elsőben a külső tagokról: de corpore et primus de membris externis (Com: Jan. 46). Mi szeretjük őtet, mert ő elébb vagy elsőben szeretett minket (DEmb: GE. 151). Elsőben is az asztalra sőt tégy (Felv: SchSal. 24). Gergely pápa kezdé elsőbe a képeket parasztok könyvének vagy bibliájának nevezni (Pós: Igazs. II. 659).

Éggy-elsőben: ∞ Luther magais megvallyá, hogy egyelsőben mikor az pápát elhagyá, sok hamisságot tanított (Pázm: Kal. 121. 683). Meg-mutatván, hogy ő edgy-elsőben az ecclesia szavára indult légyen (Megy: Szöv. 142. CorpGram. 591). Most is egyelsőben küldünk tíz ezer tallérokat (EszM. 415). Egyelsőben szól alázatosan, aztán kérkedvén mond (Thaly: VÉ. II. 167).

Elsődik: [primus; erster]. Soc mesterségi közt az sátánnac gyakran fordul elő ez az kettő s-veszedelmesbis az többinél: kinek elsődike az elménec kételkedése arról, ha az Iesus igaz isten legyene? (Zvon: Post. I. 48).

Elsőn: primodum PPBl. [zuerst].

Elsőség: primatus C. MA. [vorrang]. Az elsőséget valakinek engedni: *primatum dare alicui PPBl. Christus anyagnac neveztetik az ő elsőségéért, az melly elsősege minden anygaloc és emberek fölött vagyon (MA: Tan. 153). Méltóságokat és elsőségeket nyernek (Illy: Préd. II. 371. Gyöngy: Char. 31).

Elsőször: [primus; zuerst]. Elsezer hagiok az esztalba az ew zwkségekre ft. 5 (RMNy. II. 66).

Előre: in antecessum PP. [voraus]. Előre ki ne híresítsd szándékodat, hogy több szegyet ne valy, ha meg nem felelhet sz ígértednek (Fal: UE. 733).

Előség: [prioritas; priorität]. Előseg avagy utolsag: prius aut posterius (DöbrC. 43).

Előst (elesth Nyr. VIII. 552): [pro, porro; vorwärts]. Yereel előstl ymez által wthra, nethalantal megb lathathtyok az en edes fymat (ÉrsC. 98). Kiáltani kezdé: Emberke, emberke, így glost (Helt: Mes. 364). Immár igen elesth mondod: jam verba precipitas (Nyr. VIII. 552).

Először (elestert CoruC. 19. TelC. 53. először Sylv: UT. I. 136. KNagysz. 1621. H2): primo, primum, principio C. zuerst, erstens). Legelőször: inprimis C. Ha vized te aiaandokodat az oltarra, meñ előzer egésedl meg te atadfaual (MünchC. 21. 45). Boezas el enghemet elezer el mennem: permítte me primus ire (JordC. 376). Amne nagynak kel lemy az hytnak hog elezzer vetesseek el az élet embertel homem az hyt (CoruC. 67). Kywe meene elezer reegghel hollal: exiit primo mane (ÉrdyC. 130. 344). Az igaz mondásra legelőször is, mindenec felett igekezé: veracitati inprimis stude (Com: Jan. 202).

Előszörbeli: primus, antiquus: erster, früher. Elezzer hely egyházak mynden allathiban wallanak yobbak mynth mostan (ÉrsC. 309).

Előszöri: ∞ Az első üntést által üntött piskhocezal öncsed, még ha van előszöri üntésed régi, még az is jó lesz előszöri üntésnek (Keesk: ÖtvM. 290).

Előtt (eleth DomC. 105. 164. JordC. 386. 408. ÉrdyC. 145b. eleth LevT. 13. ThC. 157. eleth DeesiG: Préd. 22: 1) ante C. coram MA. vor Com: Vest. 119. a) Uronc scine eleut (Hls: Paratolknak elewte: coram fratribus (EhrC. 64). Kep elewt: ante imaginem (68). Vallast teszök hw rola en atyannak előtt (JordC. 384). A zent zerzetet gonoz hyrben ne keweröyched mynd istennek mynd az zent anygaloknak elette (ÉrdyC. 339. 526). Zynednek előtté allnak (513). Mondta myndennek elette es halasura (574). Igy volt kellemetes te előtted (VirgC. 113). Vala egy kizalag királyság régenten, kinek két fia áll vala előttén [igy] (RMK. II. 261). E tudomany minden tudomanyac előttévaló (Helt: Bibl. I. a2). Szerezzaunc előttünk iárot: constitutus nobis ducem (Kár: Bibl. I. 132). Az emberi eszesseg az istennek előtté bolondsg (Fél: Tan. 20). Az mennyozrag az lüveknek meg nyitattik; az hitetleneknek penig előtté be tetetic (Szár: Cat. K3). b) Az ördög el enizek előttök (DebrC. 8). Az pestis előtt való bndosamukban (RMY. II. 321). El se fuss á Christus előtt (Helt: VigK. 58). Kenamiak az halalt, de el fut előttök (Mol: Szálán. 245). Ha ki nem tert volna az en ortzum előtt: nisi declinasset de via (Kár: Bibl. I. 142). Oly niluan való bizonsagoc ezec, hogy semmi képpen elette el nem mehez (Men: Apol. 313). Az akasztó fa előtt szaladott Matkó István (Matkó: BCsák. 7). Abbul egy fekete eb jfve; mely előtt el fut a pap (Czegl: Japh. 151). c) [idő]. Ezenkeppen haborgattak az profétákat, es kyk thy elettek voltak (JordC. 365). Ede ywtel ydönek elette: ante tempus (377). Az hosveth ynyepeenk elette való napon: ante diem festum paschae (674). Ez vylagnak előtté valaztatot (ÉrdyC. 531). Ezendönek előttö hort ne legien zabad arulny (RMNy. II. 2). Holtanak elette (519). Idő nap előtt ne szamlallyne memyi boruc, buzanc terem (Bom: Préd. 552). Az Omri király gonosságául meg halada mind az ő előtté valókat (Kár: Bibl. I. 322). Keresztelő Jánosnak előtté, nem volt senkinek János neve (Pázm: Kal. 444). 2) [priorum, initio; vorn, am anfang?] Ki nem telné az proba egyékként, az mint im látod it előtt [elő] hogy 1 marada meg (Helt: Arithm. E5).

Elővel: [mature; früh]. Ammyra kíványa az újonnan született gyenge gyermekeknek elővel-érő jószágokat, hogy, noha megvárja okosságra jutásokat, de az-után halogatás-nélkül meg kívánja magoktól a gyümölcsöt (Pázm: Préd. 337). Találkozna mind elővel-érők (almák), nyáriak, ősziek, telelők (Lipp: PKert. III. 142). Mellyet még elővel észlehe vévén ezen hazánk-nak baynakia a pogánssággal szemben szál (Erdödy: SDics. 26).

Előz (nem előzi meg Ver: Verb. Előb. 55): 1) [praevonio, praeverto, supero: zuvorkommen, übertreffen]. Előzni, előre szünni: providemare PP. (Paralipomena). Melyben urunknak az ítélet előz rettenetes jelei foglaltatnak (Pázm: Préd. 3). Az okatlan-állatoktól okossággal különböz ember, és ezzel előzi a barnokat (235). Ezennel majd előrandulok magam is Gerencsérre; azelőtt hadl előzze levelem (Thaly: RT. II. 41). Elben meg kell magát győzni és az istennek haragját előzni (Gyöngy: Char. 35). Sok köz ember haladja hadiaggyát, több hadnagy előzi commendérozóját (Orczy: Köfll. 123. 132). 2) [condono; beschenken]. Mit mivelne más, ha ilyen áldásokkal előzhetnék istentől (Pázm: Préd. 62).

még-előz: 1) [praecedo, supero; zuvorkommen, übertreffen]. Meg-előzni a követeket: *praegredi nuncios. Valaki szándékát megelőzni: ire *obviam conatibus alienis Az ellenség szándékát meg-előzni: consilia hostium *praeripere. Valami büntetést halállal meg-előzni: nefas *praevertere morte. Meg-előzőm,

hogy az ne légyen: ne id accidat, *providēdo PPBL. Az vizet vérré, vagy borra változtatta, és tőb eiféle természet folyását meg előző dolgokat alkotott (Pázm: Kal. 31). Tőb hasonló mely dolgoknak felséges tudományi nagyon meg előzik a mi értelmünket (506). Az babonásságot előzőbe meg és verjűe hátra (MA: Tan. 153). Ha irásodban, az lud toll, meg nem előzte az elmédet (Bal: Csik. 102). Valaki mindeneken uralkodó papnec hívattya magát, fel-fuvalkodtsággával meg előzi az az Antichristus (Czepl: Japh. 131). Az egész föld kereksegének királyin minden birodalmukat meg előző birodalma vagyon (Toln: Vigaszt. 237). Meg-kell előzni siralommal a sirást (Hall: Paizs. 483). **2)** [condono; beschenken]. Az isten kegyelméne kell minden bűnöst megelőzni, hogy az, igaz penitenciára meg-nijjassée (MA: Scult. 400). Noha az ember sok jótéteményekkel megelőztetett légyen istentől, a szabadság mégis elválhatik ő tőle (Illy: Préd. 241).

Előzés. *Előzés, szíret előzés: providētia IP. Parali-pomena 268.

ELV, ELÜ, EL: [pars ulterior; entferntere seite, jenseitsige gegend]. Tengerelvén való, tengerentúl való: transmari-nus; Havaseli, Havas imeti: cisalpinus; alpesi népec, havaseli: acitavones MAL. Terra Keurusely nominata (Vas vármegyében a Répe mellett 1221. CodPatr. VI.15). Possessiones Gepevely et Felneupfi in comitatu de Ung (1284. no. VII.186). Districtus gepuelue, gepelue, gepueuly, gepuel, provincia gepol: terra ultra indagines (Pesty 447). Inter Thiscium et silvam Igton, quae jacet ad Erdeuelu (Anon. 11). Julia in partibus Erteuelu habitavit (Kézai: Gesta 2:1. Endlicher 103). Ex obrupto ad Erdevelen intrarunt. Qui civitatem Albam in Erdewel in venatione sua invenerat. Hungari ingressi sunt Pamponiam et de-venierunt in herdowel. Ipse (Stephanns) regnum Erdewel monar-chiae Ungariae adjunxit (Pozsonyi Krónika; Pesty 312). Erdewelke, Erdeel (Töröczy, no.). Moldouit és hausa eluēt (Oláhország) haddal hayta a magyar coronának engedelmere (Helt: Krón. 67). Őzeo Havaseliöl el ki rekedo (Güres: Máty 3). Havaseliöld (Valk: Gen. 34. RMK II.441). Az moldvai és havaseli vajda (Monfrók. III.66). Sz. Vid napján kiűzék Havaseliöl Moizla vaj-dát. Sz. Ágoston napban Majlál bevív Havaseliben Moizla vaj-dát; ott megverék őket, Majlál is fogva esék és az törökök vélek Fogaras alá hozzák, Fogarast meg nem adák; betérének Havaselié (1530. TörtT. 1880. 635). Havaseliéek (RejtLev. 44). Katonákat gyűjt Moldvában és Havasalföldjében (Mik: TörtL. 89).

Elvé: trans MAL. [jenseits]. Mikor intotvolna Iesus tenger elue (trans fretum), elibe kelene nekí ket emberec (MünchC. 28). Inttae ő taneituaní tenger elue: cum venissent trans fretum (44). Iutanae ludeane vidékebe Jordan elue: venit trans Jordanem (48b). Meünöne el a to elue: transfretum trans stagnum (126b). Ki mene ő taneituaníal Cedronae arradattu elue: egressus est trans torrentem Cedron (207). Ew fayóketh Gedeon-nak vywek az Jordan vyzo elwee: trans fluenta Jordanis (JordC. 333). Meene-nek az tenger elwee: transierunt per medium mare (188. 194. 105). Az tenger elwe talaltak vona megi: trans mare invenissent cum (113). Semmit nem keresvük az Jordan vyzo elwee (186). Ezek le-nek Jordan vyzo elwee, hol ott Janos keresztöl vala (ÉrdyC. 109). Az tenger elwee Tersona zygetben zanyk vethne (655. 601). Zečinek, Oročnek ott fejeket elvövék és Jordan elve Gedeonnak küldék (RMK. II.79). Az Kidron patak elvé gyűl, fogsígot lézus szemel, az ártatlan, kínzatik és veretik (138). És lín mikorom elvighezte volna az Jesus ez beszédekot, elene Galilyabol az Jordan elue (Sylv: IT. I. 29b). Jordan vize elue való tartományok (153). Az Galileának tengerre elue mene: abiit trans mare Galilaeae (134). Mikorom ezeket meg mondotta volna, ki mine az ő tanytuaníal az Kidron noní vövének patak elue (153b). Mondsd az atkot Ebnl hegyén, melyec Jordan elue valuae,

az utfelé (Helt: Bibl. I. 49q2). Az ő nemes chimotai szélel hányattattanac, és tenger elue vitettetenec (IV. 3). Etemetec azt ő Duna elue, ő fahuban (Helt: Krón. 35). Megabizus, ki az tenger elue helytartó vala (Cserényi: PersF. 49).

Elvö: ulterior, tulsó, túl eső, túl való SL. [jenseits befindlich]. Ott hausa elü földben fejedelmül hadi Zoltán (Helt: Krón. 31. 72). Indulla Sándorra, az Hausa elü waydára (65. 92b). Nagy gondot kezdé visselni ő Duna elü felső Magyar országra (98b).

Elvöl: [de trans, trans; von jenseits, jenseits]. Mykron lakoznak hegyek eluewl: quum consisteret ultra montes (EhrC. 66. 18). Kie valuae Samariaban és Jordannae folua eluöl: trans flumen (BécsiC. 11). Kőntec ötet soc gölekezeotec Galilea-bol és Jordan eluöl: de trans Jordanem (MünchC. 20. 75). Nagy zeel tanada és sok flyr madarakat fel ragadwan az tenger elvöl mynd az Yzrael taborara hozza (JordC. 142). Izrael flyay, kyk megi yrattatának Moysesöl Moabnak mezeyu Jordan vyzeeen elvöle: in campatribus Moab supra Jordanem (176). Ezek lőnek Betaniaman Jordan elvöl, hol banos keresztel vala: haec facta sunt trans Jordanem (DöbrC. 263). Gyűlhi kezűnek Duna elvöl, Győrlöl hadnagyk szép hadval (Tin. 96). Begterbékkel, Amhát basa hadával, tenger elvöl bekökkel, juta sokasággal (127).

ÉM-İK (ymleti KönigsLT. ömlő Kules: Evang. 217. ömlő Egyet. Philol Közöly N1343. ezőczőmó WessprC. 16. esőczőmó Biró: Préd. 17. 114). **1)** [lacteo; saugen, trinken]. Czőze-mő-gyermeck: infans, lactans MA. Az emlő kiket emtel: ubera quae suxisti (MünchC. 137. 52). Amymae emleiet emi uala (DöbrC. 333). Ki emte az en emleimeth (TibC. 26). O bodog emlők kyketh emek athyának bölcsesége (FestC. 5). En zöl-telek, es az en emlőimeth emtel (KrisztL. 15). **2)** [edo; essen]. Ezek is anyra meg jettek az oda való jarastul, mert keussen vannak, mas az nyuchen myt emnyk [emnyk? 1577]. Higje [kegyelmed] hogj seukjuek sem barnat, sem marhaját el nem vesik, agának emnyk [emnyk?] egi keones ideig (1606. RMNy IIIa. 280). [Vö. Csőcsőmő]

Eml: √ Mutatod aiai edős emlő emlenőm (NagyszC. 21). Emlelt emle (TibC. 50).

Emlélt: ubere lacto Kr [säugen]. A pogányságnac erőseget és hatalmat nyeldekled, de az királyoc emlelnee tegedet: suges lac gentium et mamilla regum lactaberis (Mon: Apol. 56).

Emlélés: [lactatio; das säugen]. Mit chelekedene az Nimé-beli iamboroc? az artatlanokat meg tiltac az emlelőstől, az oktanul allatokat edeltől (Mon: Apol. 129).

Emléltot: [ubere lacto; säugen]. Daikai emleltetői (Mon: Képt. IV. Pécsi: SzűzK. 130).

Emléltetés: [lactatio; das säugen]. Emleltetésöl el választás (KNagysz 1613. A3).

Emlet: [lacto; säugen]. Furisete etety ymlety, ug hug ana seilutet (KönigsLT). Az emlők kyk wr christush emletek (WinkC. 444). Zyz marianak theyenek nyatta mell elletie my wronk iesus cristusth (PeetC. 274). Lutharssum az en fiamath, kit emlettem az en emleymvel (NadC. 795. 254). Bodog a meci ki tegődet viselt, es az emlők kiket te emtel; o bodog emletek az vr iesus (NagyszC. 120). H keges aia, ki földne meimec vrat zite emlette (NagyszC. 150). Emlewyd, kykuel istennek fyat emleteed (Günt? 301. 40). Bodogok a magtalanok, és a melék, mellyek nem szültek, és az emlők, mellyek nem emleltettek (Tol: Evang. 1483. Kr). Bechy kőmeny, az emleltőnek teőket zuoritya (Beytho? FivK. 78).

Emletés: [lactatio; das säugen]. Emleltésöl választás (K. Nagysz 157. A).

Ēmlō (*emlōek* JordC. 565. *emlōek* Tel: Evang.² 1838): mamma C. [brust, zitze]. Az emlōc (ubera) kiket emlōl (MünchC. 137). *Ēmlic ēmlīc* emlōet, es az masic masic emlōet *zopyac* (GuaryC. 18). Zopta az en emleineth (PeertC. 25). Zent emloyyddel emtetted (CornC. 100). Ha zyleed theged eoltētōt emleyeewel eletedd allana (ĒrdyC. 118). Melly napokon czak egyzer veezy vala zayaban ew amyanak emleth (157). A poganolnac toyēt zopod, es ā királyoknak emleyeekel emtetel (Helt: Bibl. IV.98). Nēki-is két emlēje vagyon, az ō és ij testamentom (Pázm: Préd. 390). Száraz emlēje vagyon (MA: Tan. 188). Emlōivel, csecseivel szoptattya (Com: Jm. 44).

Ēmlōcske: mamilla, mamma MA. [brüsten, zitzen].

Ēmtet (*emplet* ĒrdyC. 44. 103b): lacto Kr. [säugen]. En emtetem ōtet (BécsiC. 183. MünchC. 165). Mikent emtetetett ō annan (AporC. 102). Ō leant emtete (TelC. 35). Zyz emlekkel emteteel (TihC. 186. 38). Emleid kik emtetthec mēmeik keralat (NagyszC. 119. RMK. 1367). Sara gyermeket emtetue (Helt: Bibl. I.12). Jay az emtetőkneec: vae nutrientibus (Helt: UT. G3. Y2).

el-ēmtet: ablacto. Elemtete ki vala irlalmassagnalkül: ablatavit eam, quae erat absque misericordia (BécsiC. 181).

Ēmtetō: [lactans; säugling]. Emtetőknek zayok (JordC. 120). Ylween az zamaron es ew emtetōt fyan: sedens super asinam et pullum filium subjugalis (ĒrdyC. 103).

EMBER: 1) homo C. [mensch]. Fēlig ember: semihomo C. Ember emberrel jó: homo homini deus PP. Wmaggomue ez scegin ember lilkiert (HB). Ember Paulus 1247. Ez betek Eursebetjgen nagy ember vala (MargL. 56). Kynyrrel eel ember (JordC. 362). Az mas embōreel el ne venneek (ĒrdyC. 562b). Mynden iot ki vagion emberbe es embernel, tudajdonila istennee (VirgC. 96). Embert barnot atkoztam (5). Embert wtem (7). Mas embernek feryet gonozol keuantam (8). Ottan meg valtozek oly mynt mas emberre (102). Ez betegsēg nikoron emberre esik, emberrel ighen kuanat (RMNy. II.50). Sōkan a ven emberekbem meg hahnak bele (KBártfa. 1853. Cv2). Az balat az emberne minden nyomoruginae veget vet (Decsi: SallC. 38). Szep dolog baziainae szolgalmi emberne (2). Hārom rendbēli haszon szarmazhatik az emberbe (Pázm: Kal. 9). Minden isteni fēlelmet, és jōra valō igyekezetet meg fōjt emberben (365). Nōs ember (Pōs: Igazs. 553). Vetō ember (Land: Segits. 1570). Szāntō vetō ember (Nōgr: ltv. 1217). Saepē nostri snos servos vel subditos dicunt az én emberem (Ōtr: OrigHung. I.295). Nagysāgodhoz én nem tehetem magamot: mert nagysāgod nem ember, hanem ūr (Thaly: Adal. I.79). **2)** [vir: mann, tiehtiger mann]. Ember vagy: laudo, *vir e: Ember légy fiam: *macte nova virtute puer PPB. Legyiink embōrök (Monlrök. III.167). Minden dologra ember wgyon bennem (RMNy. III.11). Ember mōdra szōmbe szalla vele (Helt: Krón. 45). Emberebb mōdra megviselhetnik az szerencsētlen-sēget (MA: SB. 51). Ember ērette, a ki hazāja mellett fel serken (Fal: UE. I.20). Fēl emberek vagyis herēltek (Mik: TörL. 136). **3)** [auctor: gewährsman]. Emberét mutassād, a ki látta hallotta, tenēked mondotta azt, a mivel ōtet terbeled (Pázm: Kal. 613). Sola pedig nem nevezētēk, sem idejēt, sem emberēt, az római pāpāk tanitāsa változāsának (661). Nem lēn embere meg-ekültt szavának (Zrinyi 1855).

[Szólások]. Hozzā se fogj, ha nem vagy ember hozzā (Decsi: Adag. 122). Hozzā se kezdgy, ha nem vagy ember reia (242). Ha nem ember hozzā, māsōlt halgasson (144. Kisv: Adag. 529). Embere leszek ezen dolognak: végbe viszem, végre hajtom, meg-felelek neki (SzD: MVir. 105). Dicimus ex more de homine forti vel ad res magnas idoneo et expedito, sive vir, sive femina sit: ember ez: huc spectat et proverbium illud: Embert választanak a gátra, h. e. hominem delictum ad impediendās agere aquas (Ōtr: OrigHung. I.292). Ember kell

a gátra: ész és erő viszen nehéz dolgot elő; ember ő a gátom (SzD: MVir. 104).

[Közmondások]. Valahány ember, annyi értelem: *quot homines, tot sententiae PPB. Mivel szegény ember szándékát boldog isten bírja, régi példabeszédként, émekek is szándékom kénytelenségből megváltozott (Figyelő 1880. IX.151). Szegény ember szándékát boldog isten bírja (SzD: MVir. 382). Minden ember ember: de nem minden ember ember: mert nem minden ember bēsitlletes ember (104). Embertől embernek mindig kel tartani: annak óva, kötvē kell hinni (no.). Ember emberrel jó: attól várhat viszonyos segedelmet (no.). Minden ember ember, de nem minden ember iāmbor (Helt: Mes. 205).

áros-embēr: institor, mercator MA. [handelsmann, kaufmann]. Hōg az orzag vtan iūnenec aros embōrēc (GuaryC. 24. LevT. I.236). Hārom aros ember nyert 54312 (Helt: Arith. D6). Kalmarok es aros emberek (Bat: KTud. 30). Aros-emberrē lehetz, iōzāgnak gazdagsāgnak szerēt tehetz (FortSzer. K3b). Petron Arzēn nevű aros embertől vásāroltatott (Radv: Csal. II.143). Emnyi szōrnyű habok és veszedelmek-között keresi az áros-ember a gazdagsāgot (Pázm: Préd. 89).

asszony-embēr: femina, mulier MA. [weib, frau]. Asszony ember moggyāra: muliebriter, effēminate. Asszony ember szeretō: mulierosus C. Ezben volnek ygen meg pyroytando, hogy en, ky vagyok egy hytuan azonymben (muliercula) mernek tenny yly aldomasth (EhrC. 75. 58). Sēmī ferfynak vezedelmesb azonymbernel, es azonymbernel ferfynal (VirgC. 135. JordC. 610). Az aszszonyember el ne vālylēc az ō fēriētől: uxorem a viro non discedere (Helt: UT. t7). Aszszony ember erkōlcezet veszen magānac (Helt: Krón. 27). Bizony lātszik, hogy aszszonyember szāueteak wgyon (Decsi: Adag. 220). Geriedežō aszony emberek (Mon: Apol. 314). Az aszszony ember fēri emberből vētetett: virago de viro (MA: Bibl. I.3). E vilāgi nyavalyāktól aszszonyember mōdra ne rettegjenek (Pázm: Préd. 35).

asszonyembērēs: mulierarius C. MA. [weiberfreund]. Sarmapalus rendkīvīl valō aszszonyemberes, s a frajoknak tāmborija volt (Misk: VKert. 63).

asszonyembēri: femineus, femininus, feminalis MA. [weiblich]. Asszonyembēri ēkessēg: mundus C. Ez istennek szolgalo leanynek egyben gylkezeteben nynden azzonyembery gylasogh ky wzeseek (VirgC. 140).

barom-embēr: [homo immanis, monstrum hominis; unmensch]. Az oktan állatokhoz hasonlított; az ilyen nem ember, hanem barom ember (Land: Űjsegits. II.108). Könnyel az alsō vilāgon (autipodes) a barom emberekkel megalkudni, hogy sem ezekkel az ēppen nem emberekkel (Fal: UE. 477).

bor-embēr: [potator; trunkenbold]. Ha ez ilyen vilāg fiaival és bor-emberekkel kītēszfūnk (GKat: Vālt. II.312).

ēgyhāzi-embēr: sacerdos, clericus, ecclesiasticus MA. [geistlicher].

erdős-embēr: [saltuarius; forster]. A ki az sok kerengő versengésből rövideden ki akar feselni és kevés munkával véget érni az igazsāgnak esmérētibem, az okos erdős embert kōvesse (Pázm: Kal. 456).

ferfū-embēr: [vir; mann]. Feryfū embōrēc soc gonoz binne miatta esuec pocolnac vermebe (GuaryC. 49).

fogott-embēr: arbiter, kōz bírō Com: Jan. 133. [schiedsrichter]. Az fogot emberek tel ne ōlhessek e zerzet (RMNy. II.22). Az egyenlethlensēg az fogoth emberek által meg lattas-seek es el wegeztasseek (33).

fő-embēr: praestes, optimas, magnates, summates C. [herr, vornehmer mann]. Fő ember légyen az nemzetsēgben (MA: Bibl. I.131). Nemes és beezūletes főemberec (MA: Scult. 7).

Kedves udvari fő ember szolgája (Köl: Idv. 5). Ugy éltem kedvemre mint főember fia (Thaly: VÉ. I.236). A fejedelem a lengyel urakkal 's fő-ember-szolgáival leült (Thaly: RT. 71).

futó-embër: [cursor; linier, courier]. Az posta futo embere (RejtLev. 66).

gaz-embër: vulgus MA. [gemeiner mensch]. Nem gaz ember ezeknek hadnagyok, hanem fő rendbeli (Gyöngy: Char. 31).

[Közmondások]. Ott is terem a gaz ember, a hol nem vetik: gyomrot mindenütt találsz (SzD: MŰr. 101).

gazda-embër: [colonus, agricola; landwirt]. Alkalmas-érteklő gazda-ember (Nyr. X.122). A tseléd-szerető gazda-ember messze útra akar indulni (Pázm: Préd. 619).

hadi-embër: [miles; kriegler]. Ha szünte jó hadi ember volna is (Mik: TörL. 17).

hajós-embër: nauta Nom² 365. [schiffer].

házas-embër: conjunx MA. [pater familiaris; verheirateter mann, familienvater]. Hasonlik megítélnek orszaga házas emberhez, ki ki mene műveseket fogadnia 's zölöbe (DöbrC. 291). Feleséges, házas ember vagy férj (Com: Jan. 117).

isten-embër: theanthropos Kr. [gottmensch]. (Pázm: Préd. 1185 Kr.). Isten-ember egyben nőtt szó (KCsikp: Woll. Előb. 8).

katona-embër: [miles; soldat]. (GKat: Ttk. 1117. Hall: IIIlist. II.155).

király-embère: homo regius, commissarius regius SI. statthalter, königlicher kommissär]. Király embere, vag' udor ispant: homo regius aut palatialis (Ver: Verb. 287).

köz-embër: ignobilis Ver: Verb. Szót. 11. [plebejus; gemeiner mann]. Alávaló köz emberek: capite censi PPB. Nem illik az keresztsegnek tisztí egzőb köz emberekhez hanem az kezelem hirdetőfőz (Fél: Tan. 101). Az egyigylő köz ember az isten ígejének predikáltatásból megértheti az mi igaz avagy nem igaz? (MA: Scult. 37). Emberséges köz ember (GKat: Ttk. 271). Sok köz ember haladja hadnagyját, több hadnagy előzi commandénzőjét (Orczy: Köhl. 123).

lő-embër: [Centaurus, nomen ejusdam sideris; name eines gestirns]. A régi déli jegyek ezek: loember, farkas, déli korona (ACsere: Enc. 100).

major-embër: [colonus, villicus MA. [moier]. Amaz gazdag major ember, igen örvendez az ő gabonájának bő termésén (MA: SB. 52).

mestër-embër: artifex, mechanicus C. opifex MA. künstler Com: Vést. 120. [handwerker]. Mester ember: artifex (NémG. 231. JordC. 256). Hogy kegelmetek adnaya ky az mester embert az hobert (DMNy. III.26). Mies mester ember (Mel: Szék. 151). A mester ember elinal képet, es az őtues meg aranyozza (Holt: Bibl. IV.67. Kár: Bibl. I.75. Zrínyi. II.197). Ötves mesterember (Mik: TörL. 101).

műves-embër: operarius, mechanicus MA. artifex Ver: Verb. Szót. 2. [handwerker]. Ézelkennis az vrak és műves emberek csaknem szüklő vonsznak (Pázm: Kal. 131. 155). Műves emberek, ngymint timárok, szűesők, szűbők (Markó: BCsik. 153. Megy: Dial. 13. CsikGy. 15).

nēmēs-embër: vir nobilis; edelmann Kirbesz. 145. Nobilis armatus decoratus yocamus ezimenes nemes ember (Otr: OrigHung. II.156).

[Szólások]. Fakó koesi, komder hūm, nemes ember, szűr dolmány (Fal: Jegyz. 923).

özvegy-embër: viduus MA. witwer Com: Vést. 150. Völt kedig özvegy ember akkoron (Holt: Krón. Előb. 1).

paraszt-embër: agricola C. [landmann, Bauer]. (ÉrdyC. 346).

szántó-embër: agricola MA. rusticus Ver: Verb. Szót. 5. landmann (MA: Bibl. II.182. Lászl: Petr. 101).

szérzetés-embër: [monachus; mōnch]. Ez vylagyakat neztm, fértyakat azzonyallatokat, zerzetes embereket, kyklyl zplvstetm znetm (VirgC. 1. DomC. 37).

szolgáló-embër: [servus; knecht]. Darabanc, katonae és szolgáló embere (MA: Tan. 117).

szőlős-embër: vinitor; winzer]. Az szőlős embert Krisztus hozzája hasonlja (MKK. II.135).

úr-embër, úri-embër: [optimus, magnus, dominus; vornehmer mann, herr]. Jeles vr emberré lézen (MA: SB. 53). Emlekezetes boldog ur emberek (Megy: Szöröme. Előb. 9). Caracciolus nevű olasz-országi ur ember felől írják (Köl: Idv. 5). Vitéz úrember (Kem: Élet. 51. Hall: IIIlist. II.153). A szegény nemes-embert bár ne lassa valami úri-ember részegen (Ház. I.295). Két úri emberek érkeztek, az őlyvhöz szállottak (Kirbesz. 61).

űti-embër: [viator; reisender]. (Hall: IIIlist. II.141).

Embërreeske: homuncio, homunculus MA. [männchen, kleiner mensch]. Emberke, embereeske (Com: Jan. 15). Indiálan két könyöknyi emberetskék-is termenek (Hall: IIIlist. II.334).

Embërél

mög-embërél: 1) humaniter suscipio, honorifice habeo SI. [ehren, ehrend belandeln]. Mindjárt is a ráznak pénzét ő letette, köszönte felette, hogy megemberlette (Gvad: RP. 65). 2) Meg emberli magát: virum se praestat Kr. [ehrlich werden, sich anständig benehmen]. Ő igaz hívink vala s már igen meg is kezd vala magát emberelleni (RákGy: Lev. 113).

Embërésit: [humanum facio; menschlich machen]. A megtestesített és emberesített isteni ige (Mly: Préd. II.32).

Embëri: [humans; menschlich]. Embëri módra: humanitus C. Humëry teredelmesség (ÉhrC. 5). Embëri nemzet (WesprC. 20). Tanoytwan embëry thwdomanyokat: doctrinas hominum (JordC. 401). Embëri olme kezzelb az gonozra (BodC. 3). Embëri test (ÉrdyC. 519b). Embëry allat (516b PozsC. 1). Kít embëri nyelv meg nem mondhat (VirgC. 88). Embëri-kort ért (Hall: IIIlist. II.18). Meg-festette a földet embëri vénel (314).

Embërke. Kis emberke: homunculus, homuncio Nom² 174. [männchen]. Homat te zegen es emberke háburaltatol? (ÉhrC. 10. VirgC. 143). Chodalkoznak wala rayta hogy ez fekete emberke emy egy volna (Pesti: Fab. 4). Egy emberkeröl és egy orszálanról. Vala egy zomok emberke; ez erős helyen lakie vala (Holt: Mes. 371. 364).

Embërköd-ik: viriliter agere, virum se praestare MA. se confirmare, animum erigere; sich-mann stellen, sich hervortun, sich ermannen. Nosza emberkedjél: *macte virtute PP. Kyt byztat vala az ew zyleye mondwan: Embërköggel zerelmes leanyom; twagynad, hogy az te celatódnek otalma wr isten (ÉrdyC. 307b). Trójayak igen emberkedének (CsonaC. 37). A görögök is az ő haloidból meg akarék égetni az nagyoknak hait, és minden felő igen emberkedéne (Holt: Krón. 10. 96). Embërköggél, hog' ez vtius maradgyon meg hírel nemel (Deesi: Adag. 233). Gara Miklóst, ki mind halálig, a királyne asszonyok mellett emberkedett, lekonzolá (Pös: Igazs. 1189). Nagy sok sírt testek egymáson hevernek, vtrból úgy emberkednek (Puskó: Esir. 1.). Addig förgöködék és emberkedék (Lászy: Krón. 162). Szent Eresbet, te viriliter egisti, ember kedtél (Csúzi: Síp. 583).

föl-embërködik: virilem aetatem attingo Kr. [aufwachsen, grossjährig werden]. Az egész summa pózt tartsi maguk kezokul mind addig, míg föl-embërködnek az őt gyermek

(RákF: Lev. 15). Szűnyünk megh a chóchemó gyermekesgtől, emberkedgyünk föl (Lép: PTük. III.271. Prág: Serk. 232).

még-embérkedik: ~ Az igaz isten esmen-tire valo okosság akkor kezd erőt venni, midőn innar meg emberked-nec (Décsi: SzűK. 32).

Embérkedés: **1)** [virtus; nünliches benehmen]. Minec utána penig az veszedelmet magoktul emberkedésekel el tomoztatja volna, az is friges tarsoknac, es barattyoknac nisz: nec uala segitseget: ubi pericula virtute propulerant (Deesi: SalkC. 5). Az vitézek serénysséggel harczolnak, midőn lattyák, hogy az ő királyoc szemé nézi emberkedéseket (Pázm: Kal. 37). **2)** [aetas virilis; grossjährigkeit]. A Kristus váltása böv-séges forrás, de nyíla kell ebből kisdédségünkben kereszt-ség-által, emberkedésünk-után igaz hit és szeretet-által (Pázm: Préd. 82).

Embérnyi: [adultus; grossjährig. reif]. Ne mennyen valami játékos, részeges, fájtalan ifiúhoz: hanem józan, és igényes-erköltsi embérnyi embert keresen (Pázm: Préd. 149). Józan-erköltsi embérnyi embereket, nem érelen nyalkákat hívni a tanúskozásra (SzD: MVir. 103).

Emberség: **1)** humanitas C. [das mensch-sein, mensche-liche natur]. Mykoron ydvezeytenk ew embersegehe zerenth volna harmyncz harom ezendős (ÉrdyC. 103). Teste lelke es embősege nyuenew isteny hatalommal teremtetee (529b. 533b). Krisztusnak eleto meliet visele az embőseghen (DebrC. 2). Az isteni természet nem lő eégie á Christosba az emberséggel (Szal: Krón. 120). Nem cselekeszem emberségem által, hanem istenségem által (Ily: Préd. 1167). Vette érdemét ros ember-ségnek (Zrínyi. 136). Magatok ros emberiségének tulajdonítsátok (KecskTört. III.354). **2)** humanitas, civilitas, urbanitas, decorum, honestas, modestia, fragilitas C. [menschliches behandeln, ehre, ehrlichkeit]. Emberséggel: humaniter C. Nyilván vagyon embersege: *lucent ejus officia PPI. Emberséget czelekesznee vala nő velünk (MA: Bibl. IV.135). Hon hitünk s emberiségünk, hogy soha tovább ezek-ellen nem tusakodunk (Pázm: Kal. 684). Ne hazudgyn, hogy nints hova menni emberség tanulni (Zrínyi. II.197). Kölcsön nem kaphatok, emberségim itt nem nagyok (Thaly: Adal. 1250). Hegedőst hozattam s olyan táncot indítottam, hogy a mi az emberség (Ház. 1380). Pallérozottabb emberséggel bími: fel-kendett, szépen mosdott ndvirág jeleit adni (SzD: MVir. 104). **3)** [virilis aetas; manesalter]. Az meg allapodott férfini emberség (Prág: Serk. 787). **1)** [virtus, virilitas; tapferkeit]. Ew benne emnee embersege volt (ÉrdyC. 616). Soc népec támadtanac vgyan gyakorta ellenec, de nagy emberséggel megöltalmaszta magokat (Helt: Krón. 8). Ott ieles emberségeket czele-ködet (83). Maganc nag birodalmat, sereget, es vy hadat kivan vala, iz hol embersege ki jelentettene (Deesi: SalkC. 15). Az embersege nem az nagy letelben áll (Frank: Házuk. 61). Minec nagy emberséget és vitézi voltát látván (Pethő: Krón. 119). **5)** [genus humanum; menscheit]. Ilendő-nek iflte a mennyei bőltsesség, hogy veszni ne bósassa, és or-vosság-nélkül ne hadgya az egész emberséget, mint az ürdögöt (Pázm: Préd. 79).

Szólások. Kiadni az emberségen (SzD: MVir. 12). Egy pénz arra emberséget sem hagyott rajta (WF. 299).

[Közmondások]. Pénz emberség: census dat honores PPII. Pénz emberség, ruha tisztesség (Deesi: Adag. 116).

Emberségös: humanus, civis, civilis, officiosus, infestivus modestus C. [human, redlich, anständig], bescheiden, züchtig (Com: Vest. 136. Emberségessen: urbane, hospitaler, honeste C. Emberséges beszéd: urbanus MA. Emberséges jó maga viselés: modestia Com: Jan. 181. Yeles feyedelmeknek ember-seeges teetemenyeket istoryakban yroak (ÉrdyC. 512). Az ifni Tobiasba jozan es emberseges ifniunc peldaiia adatic előnce

(Helt: Bibl. Lh2). Vele emberségesen czelekedgyée (MA: Bibl. 120). Boszszonto általkodást, hogyenni emberséges alázatosságot mutatnac (MA: Tan. 1259). Tisztesség adassac az emberséges személyeknek (Zvon: Post. 1186). A putaki jesuita nem ember-seges könyvében (Czepl: Japh. 13) Emberséges és szelid vala (Ily: Préd. 11270). Emberséges ember (Matkó: BCsik. 89. Gér: KárCs. IV.109. Mik: Türl. 3). Kár bizony amaz emberséges ember hogy olyan kutya dövj eb! (Thaly: Adal. 181).

Emberségtelen: inofficiosus, immodestus, indecor C. [un-human, mauständig] Emberségtelenül: criminaliter C.

Emberségtelenség: immodestia C. [maustündigkeit].

Embértelen: inhumanus, inurbanus, inhonestus, impensus C. incivilis, inurbanus MA. [unmenschlich, unredlich, maustün-dig]. Embértelenül: immodeste, irreverenter C. Ti pedig ember-telen latrok, jóvoltomért boszszusággal illettetek (Pázm: Préd. 18). Ha barátomat hívom hozzám, s jól nem tartom, embertelen-nek tiltetem (237). Embértelen ember (MA: SB. 302). Embertelen szívvel (Ily: Préd. 11503). Embertelen, minden emberségből ki-mosdott (SzD: MVir. 101).

Embértelenkéd-ik: inhumaniter ago Kr. [sich mauständig, unmenschlich benehmen]. Most, hogy-ím tudta, hogy Bécben la-kom, távüllévre embertelenkedett szívál és írással (Veres: BitMegt. 17). Ha t. vább-is embertelenkedik: a csákány fokát hátához dűhenti (Matkó: BCsik. 159. Csúzi: Síp. 553).

Embértelenség: **1)** inhumanitas, irreverentia C. inurba-nitas MA. [unmenschlichkeit]. (Comat. 31). Szokot embertelen-ségű jesuita (Czepl: Japh. 13). Minden emberségből ki-vezetett, kiki az embertelenségnek pályáját néki egedi (SzD: MVir. 101). **2)** [ignavia; feigheit]. Nem azt fogják mondani, hogy szükség miá adtuk meg a várat, hanem embertelenségünk miá (Mondrók. III.175).

Emberül: viriliter C. MA. [tüchtig]. Emberül czelekedjetek (JordC. 269. ÉrdyC. 22). Nőszá neki, emberül viatoc (Helt: Krón. 88). Emberül tartotta magát (Mondrók. III.160). Emberül megfizette ex az jo tétémént (Deesi: Adag. 107). Déceseí magi-nak is használ vele, ha emberül felel meg parancsolatunknak (RákGy: Lev. 271).

EME: **1)** porca Peresz: Gramm. 7. [sau]. Eméhez való: porcaris MA. Vad kantól és szelid emétől fajzott süldő, disznó, emaltaz: hybris PPI. Az erdei-között sints agyara az emének (Pázm: Préd. 248). Zúg az eme, görög a kau (SzD: MVir. 93). **2)** femella, animal femineum SI. [weibchen]. Ez az első ha-zugság, mint egy eme állat, terhes sok hamis mondásokkal (Pázm: Kal. 1766. H6. 137).

EMSE: sus, serofa SI. [sau]. Örög emse (Radv: Csál. II.370).

EMEL: **1)** levo Ver. MA. [heben]. Nem czeletem volna en kezemet arra (DécsiC. 33. VirgC. 33). The raad emeltom wrum een lelkemeth (KulesC. 45). Az Mahomet találmányinak követőiben minden oktalun gonoszság zászlót emel, és országot (Pázm: Kal. 448). Böltségesednek útára emeltél (Rim: Ének. 71). **2)** [erigo; erichten]. Ágyúzók halmokat, az hol kell, emel-jünk (Könyi: HRom. 104). A maradékok szívében emlékeztető követ, oszlopot emelni (SzD: MVir. 107). **3)** [exalto, eligo; er-höhen, erwählen]. Meltsagra emeltetül (ÉrdyC. 636b). Emelylunc hadnagyot, es menyéne vissza Egiptusba: constitutus nobis duce (Helt: Bibl. LVV3). Kapitánokat köztöce emelēne (Valk: Gen. 7). Az Ionasból fi ember en emelők (Türl. 4). **1)** [aufero; wegtragen]. Ha megnyűzzuk [a lopott ökröt], húsát majd haza emeljük (Gvad: RP. 116).

[Szólások]. Tz é g é r t e m e l t é l volna tudományod gyalá-zására (Czepl: MM. 13). Hát az angustai confessio emelje jó b á t a romai gyülekezetnek? (Pós: Igazs. L313).

Által-emel: [elevo; ins jenseits erheben]. Gondolatimát ez életből által emelné az örökké valóra (MA: Scult. 11).

el-emel: amoveo, dimoveo, tollo MA. [forttragen]. Jupiter módját lőli, hogy Agenor lányát lopva elemeli (Gyöngy: KJ. 32). Harnintz nap múlva a nyertes Julius elemelte társát, és meg indult hajóval, hogy maga országába vissza menne (Fal: TÉ. 680-I). Ez te szívél, emeld-el, tartsd magadnak (Fal: Vers. 881).

föl-emel: 1) levo, sublevo, elevo, allevo, tollo, sustollo, extollo, contollo, surrigo, astolo C. erigo MedLat. 213. [aufheben]. Felemelt fővel jár: *erectus vagatur PP. Emellétée fel ő zúzókat (BécsiC. 28). Felemeluen ő zemetek (MünchC. 45). Kezezt fogvan fel emelleo hwtet (JordC. 376). Fel emelwen Jesus hw kezezt meg fogva (JordC. 400). Fel emeleo hű zawaat (710). Fel emelween polasttyaat lataa haat azzony allat volt (ÉrdyC. 349). Testeet emelnee föl zent János capohayaból (631b). Adam fel emelo ev magat isten ellen kevelsek mya (CornC. 208). Felemele az agybol az zagen regy veen beteget (MargL. 55). Fel emeluen ev magat ev agyaba (DomC. 247). Elmeyeket a menyey gondolatra fel emelyk (VirgC. 30). Lata az w orezayat menyekben fel emeluen (41). Hogy az ő lelke oda volna felemeltöven, a hol az isten lakozik (Tel: Evang. II.184). Két szárnyon emeltetik-fel ember a földtől, az együgyűségen és tisztaságon (Pázm: KT. 124). Letaszigállya az kit el-felemelt (MA: SB. 50). Házzadnál czéghért emelök fel (Bál: Epin. 11). Fel-emelünk táborát, és hazra menünk el (Zrinyi. II.18). Felemelék az ő szívőköt, és el-felelkezének én rólam (Illy: Préd. II.450). 2) exalto C. (eligo; erheben, erwählen). Emelhetneek föl az wrasagra (ÉrdyC. 561). Az eleeb hely tyzfőssegre emely föl (658). Mardokeust felemelte és országába fejedelme tőtte (Helt: Bibl. I.83). Könyű istennek mind fel emelni, mind le vetni (Deesi: Adag. 235). Superintendenseket emeltek föl, s azokot főeknek vallyátok lenni köztetek (Bál: CsIsk. 405). Zágrábi pápsökségre felemeltetvén (Szeg: Aqu. 51).

föl-emelés: sublatio C. [erhebung]. Eképen szenteld meg a felemelésnek melyét: sanctificabis et peccatum conseratum (Helt: Bibl. I.Q2). Parokat föl hányták fark fel emeléssel (Gvad: FNót. 10).

fölemelet: ~ Czudalatosok teugernek fel emeleti (AporC. 53).

föl-emelő: 1) subduetarius C. [zum aufziehen bestimmt]. 2) primitiae. Mind ezeé közzöl egyet felemelőül aldozzam az wrac: ex quibus unus pro primitiis offeretur domino (Helt: Bibl. I.AA3).

ki-emelő: elevo, extraho MA. [herausheben]. Ha az veremben esendyk nemdo kywe emely hwtet (JordC. 389). Az embereket, az búnuék sarából ki emelheie (Lép: PTük. III.11). Szükségekből benneteket ki-emellek (Halt: III.11. II.267).

Emeleső (emeléső Tin. 109): [pons qui descendit ad murum; fallbrücke], schlagbruck Pesti: Nom. RMK. III.125. Az kapwth es az emelyethy lyzony az kappwn allowal fel wonatthywk (LévT. 114). Háttat ada, vár föld fut vala Ezt jó Lasonozó lútá, nem mólata, ugyan inokban emelesőre jata (Tin. 75). Az törökök a Sokoró kapujának emelesőjét elbontották volt (Montrók. VII.53. 16T. 1.192).

Emelesős: [mit einer fallbrücke versehen]. Emelésős ellenségrontó rostély: fallgatter Com: Orb. 251. Egy emelésős kapu, kin az külső várba ki s bejárának (Tin. 109. 111). Czimeresen építettett kapuja emelesősön észak földl vala (Szal: Krón. 209).

Emelés: levamen, sublatio, elevatio MA. [das heben]. Hogy fiadat melledben meg ne banezd, haragtól, emeléstől magadat meg óvad (FortSzer. N6). Szent kereszt emelése: testum exaltationis s. crucis (Ver. Verb. 265). Süveg emelés (Thaly: VÉ. I.104).

Emelget: [supinus levo; wiederholt heben]. Pakot es kowuakat emelgetek (HirtC. 101. Czegl: MM. 36).

föl-emelget: ~ A hol el fogyatkoznak ny gyarlasagwnak myatta, föl emelget (ÉrdyC. 622).

[Emelint]

mög-emelint: [emel levo; einmal heben]. Ő ágyaról leplét megemelinté (Tin. 248).

Emelit: ~ Azon [a terhen] emelytnek (Pesti: Fab. 54b). Az örök életért sokan alég emelítik egyszer lábokat a földről (Pázm: KT. 177). Süveget emelítünk (NyKözl. XV.333. Pázm.). Emelíti lapáttyát (Matkó: BCsák. 207). Emelíti a pörölyt a vitéz (Halt: III.11. II.248). A levegő égbe emelíti (Gvad: FNót. 52).

el-emelit: [anfero; forttragen, stellen]. A lőts-el elebb áll, valamit orozva el-emelitt (SzL: MViv. 301).

Emelkéd-ik: [levo, elevor, erigor; sich heben, sich aufrichten]. Vylaghyaknak zereimeet el hagywan az isteny zere-tetre emelkődeek (ÉrdyC. 588). Te nágsagod nemeknek felette emelkedet (DöbrC. 22). Miert emelkődte eképen az wrac gyülekezeti fölbe (Helt: Bibl. I.XX.1. Helt: UT. r6).

föl-emelkédik: ~ se erigere PP. Ő zvuđ fel-emelkédék (BécsiC. 11). Elléne emelkédél fel (143). Emelkedyetek föl ereek kapwk (KulesC. 15). Octaninus chazar fel emelkedyek kemel-segben (CornC. 75). Magos pólczokra fel emelkedni (Pázm: KT. 4). Vallásodnak minden vallásoknál fel-emelkedettebb voltát mihez hasonlitsam (Matkó: BCsák. 123).

fölemelkedés: erectio, elevatio PP. [erhebung]. Minden vezedelmek chak fűnek fölemelkedesből hwték (VirgC. 95).

Emelőd-ik: [elevor; sich erheben]. Nagyobbra emelődnek (Laud: I.3.3.178). Emelődnek [emelkednek?] a tornyok melyeket le vetettek (RendÉl. E).

mög-emelődik: [levo; sich heben, gelüftet werden]. Bizony meg emelődnek a teteieken a kalap (Bál: CsIsk. 319).

Emeltet: [levare facio; erheben lassen]. Ewtet kirallyaa emeltetnee (ÉrdyC. 395. 188).

ÉMÉLY: [nausea; übelkeit]. Gyomor háborgást és émelyt szereznek (Lászl: Petr. 82).

Émelyöd-ik: [nauseat; übel werden]. Az ő leg nagyobb gyönyörűsége volt a leg alább-való szolgálók munkáiban foglalatzkodni, konyhát tisztogatni, és mindent olytat, valamitől a gyomor émelyedik, nagy kedven s vígan véghez vinni (Tarn: Szents. 72).

föl-émelyödik. Föl émelyödöm, emelygök: nausea C. [übel werden]. Fel-émelyödvén a gyomra, okádozni kezd (Halt: Hist. II.262. 32. Prág: Sork. 681).

Émelyödés: [nausea; übelkeit]. Gyomorbéli émelyedés: anorexia Nom² 413. Gyomorbéli emelődés (Web: Amul. 91. Fely: SchSal. 26).

Émelyög (emelyeg Pázm: Préd. 244. Pázm: Kal. 159. Matkó: BCsák. 5. 108): fastidire, nauseare MA. [übel werden]. Midőn kostonlód az io izh éltet italt, ottan emelgesz belé (Börn: Préd. 412). A kik okádnak, gyomroc emelög, meg gyogyittya (Mel: Herb. 116). Imhol az tökéletlen barátnak emelög euangelionna mit beszél (Mon: Apol. 206). Emelygökké lesznek es o kimeset meg-vetik (Mad: Evang. 736).

Émelygés: nausea, anorexia, fastidium MA. [übelkeit]. Emelygéske: nausea MA. Vnas es emelges (Börn: Préd. 247). Gyomornak emelgési (Kár: Bibl. I.672). Gyomor-émelygés (Pázm: Préd. 823. Kr.). Gyomorbéli emelygések (Szathm: Cent. 41).

[Émelyget]

Émelygető: nauseosus C.

gyomor-émelygető: nauseam causans Kr. [übelkeiten verursachend]. Gyomor-émelygető, okádást indító orvosságok Com: Jan. 174). Nemzettség ne emelgesed, mert ez gyomor-émelgető és minden ulvariságból kinosdott rasz szokás (Fal: NF. 13).

Émelygos: nauseosus C. [übelkeitén verursachend].

[**Émelyít**]

föl-émelyít: [nauseum causo; übelkeit verursachen]. Fel-émelyítik gyomrokat (Mey: SzaŰröme. Előb. 5).

EMÉN, EMÉNG, EMIN, EMING: 1) [inspector Turcarum; türkischer Güteraufseher]. Az zohnaki emünek meg ados tyz ezör forintal. Azt az emient es az többit mezelegliten. . ezön zohnaki emünek Hochya Hazannak az attiafia (RMNy. II 230). Mynd emeyvök [sic?] kadyak mastan az Dymai memek volta ala, es oth fogdassak [sic?] el evkethi, egy emerny [sic?] es egy kadya ith wasyon (LévT. I.285). Békek emingekkel passik vezérekkel rabokká estenek (Thaly: Adal. I.181).

2) Eméng: dictator C.

Eméngi, eménglőz való: dictatorius C.

Eméngség: dictatura C.

ÉMENDÁL: emendo, corrigo MA.

Émendálás: correctio MA.

Émendáló: corrector MA.

EMÉSZT *emésztenek* Szék: Krón. 15. *emészthete* 32. *eméti* Fél: Bibl. 112): **1)** consumo MA. [edo; verzehren, essen]. Ez soror jata anyye erevtelenszegr es veer lasra, semmyt nem emezhet vala (MargL. 54). Emeztetennek kwhz ketelezwen w nekyk ythelew byroy: absorpti sunt jmeti petrae judices eorum (KulesC. 353). **2)** concoquo MA. [verdanen].

el-emészt: [consumo, absorbeo; verzehren]. El emeasztetennek kwhz ketelezwen wuekyk ytlew byroy: absorpti sunt judices eorum (KeszthC. 389). Paat fywet es heegyeket el emeaznek (a tüzek) es le olwazniak (ÉrdyC. 17b).

még-emészt: 1) consumo, absumo, depasco, peredo, devoro, macero C. [verzehren]. Megemésztetöm: tabesco C. Test meg-emésztő terjedő fekélyek: nomae; fájdalomokkal meg-emésztetni: doloribus *confici; az idő megemészt mindeneket vestustas *consumit omnia PPl. Az éhség meg routtoia, emésztette: fames *absumpsit WF. A tűz fellől éreztetet hog meg emezien hegeket: ut consumat montes (BécsiC. 115). Meg emezytek őzwegyeknek hazokat: comeditis domos viduarum (JordC. 127). Harnad napon megheemeztetem: tertia die consumor (577). Megh emeazty az thy testeteketh: exedet carnes vestras (840). Oknal kyl heyaba emeasztöttem meg az en erősszghemet (Érd. 342). Zykra zeen zarmazeek ky az feredew alol es azonnal meg emeazty (a bálványisten papját, 551b). Nem akamadee hog ötet menyei főz meghe emezheneye (WinklC. 169). Hatal emeazty meg ököt (DöbrC. 105). Ez testi tyz mindön rosdath meghe emeazty (TihC. 10). Zeen meg emeazty wketh: devorabit eos ignis (KulesC. 38. 138). Kesornesen lelkem gyötrődik, mert meg emeazt nagy boszu (Börn: Ének. 339). Meg emisztenec mindent a mit annac előtte valo eszendőkbe takartac vala (Szék: Krón. 15). Az moli es az rosda meg emeazty: erugo et tinea demolitur (Fél: Bibl. 9). Az moli meg nem emeazty: neque tinea corruptit (112). Csőtörtökön nem bagynak húst vágni, hogy az hów halat meg emeazthessék (Pázm: Kal. 252). A sok hadakozások megemésztették alkalmasint az ő tárházait (Zrínyi. II.167). Igy chekély munkánat czorba meghe emeaztheti (Liszt: Márs. 8). **2)** (deleo, interficio, neco; ausrotten, niedermachen, töten). A tatíroer mind elrablanac a kunokat, es megemészteneéc öket (Helt: Krón. 53b). Megemésztlee tégedet: delebo te (MA: Bibl. I.80). Az authornak nevét itt, székség, ne tudja: mert megemészteneé papoknak fullánkja (Thaly: Adal. I.13). Zrínyi magasi tulajdon kezével sokat meg-emésztett és vesztett (Könyi: II. Rom. 102). **3)** concoquo C. *mitificare cibos PPl. [verdanen]. Megemészteti az edelét: *conficere cibos PPl. **4)** (concoquo, patior, fero: verschmerzen). Megemészteti a gyűlölséget: *concoquere odium PPl. Achab ölete meg az igaz Nabothot, de

nem emeazthete meg emeac az ő halalat, mert ki ontatoc az ő veero az ebeknee mialasara (Szék: Krón. 32). Az ér-vágás után testednek adgy nyugvást; s így emeaztheted-meg könnyon az ér-vágást (Félv: SchS. 46). Ki rozsz gyomra wasyon a mostani világnak! Nem tudja megemészteti a szaraz igazmondást (Fél: NA. 353). Gyomor kíváratik ahoz, hogy ember meg emeaszty, a mit a szerentse elejbe vet (Fél: UE. 417).

mégemésztés: 1) consumptio, absumedo C. [verzehrung]. **2)** concoctio C. [verdauung].

mégemésztetendő: [facilis concoctu; verdaulich]. Meg emésztetendőleg (Medgyesi, Imre 8: Nyelvtörténeti Tanulmányok 39).

mégemésztethetetlen: inconsumptus. C.

mégemésztethető. Könnyen megemésztethető étel: cibus facilinus ad *concoquendum PPl.

mégemésztő: consumer, confector C. [consumens, conficiens; der verzehrt, verzehrend]. Pokol leszen meg emesztőd (Börn: Ének. 45). Az istennek meg emesztő haragianaal rottetettek az hitetleneket (Fél: Tan. 258). A sasnak tollai annyira meg-emésztők, hogy egyéb nadarak tollai köze elegyítettvén, azokat megemésztik (Illy: Préd. II.274).

Emészték: [excrementum]. Egy féle állatok a jo szagu füveket ingyen sem illatozák, hanem a kertesznek es egyeb munkásoknak emésztékjeket és bűdös hányadékjokat szagolják (GKat: Váls. II. Előb. 63).

Emésztés: 1) consumptio MA. [verzehrung]. Tyzzel emeaztes: exustio (JordC. 807). **2)** concoctio MA. [verdauung]. Nehezen való emésztés: apesia C. Nehéz emésztés: dispesia Nom. 345. A fűdő könnyebb emésztési, s hamarébb el sorvad gyomorban, mint a szű (Félv: SchSal. 22). **3)** [excrementum]. Az emésztéssel egygyút a béli-s a pervatálan omia (GKat: Titk. 15).

1. Emésztet: concoctio, digestio Kr. [verdauung]. A must mozdít emésztetet (Félv: SchSal. 21).

2. Emésztet: [consumere facio; verzehren lassen]. Polivaynt tyzzel emeazty: paleas combure igni (JorC. 362).

még-emésztet: ~ Feneketh kijvagattink es az bort földnel meg emeaztettiwk (RMNy. II.1).

Emésztethető: [concoquere potens; verdanen könnend]. Ki etelt itál, hitván, nem emeazthető gyomra wasyon, meg gyozyttya (Mel: Herb. 116).

Emésztő: [consumens; verzehrend]. Az tűznek emesztő ereie (Fél: Tan. 325. Zrínyi I.115).

könnyen-emésztő, könnyü-emésztő. Könnyen emesztő étel: cibus facilis PPl. Könnyű emésztőkkel élylen (PP: PaxC. 11).

nehéz-emésztő: cibus gravis PPl. [schwer verdaulich].

Emésztőd-ik: [consumor; verzehrt werden]. Az ő vlatokos dögök bűszödik, es emeazten emesztődik (Bal: CsIsk. 343).

el-emésztődik: tabeo C. [verzehrt werden, verwesen].

ki-emésztődik: [concoqui; verdaut werden]. Az mi az ember száján bé megyen, hasába megyen, es ki emésztődik (Alv: Post. I.418).

még-emésztődik: [consumor; verzehrt werden, sich aufzehren]. Ereie meg epett es meg emeaztötet (Börn: Préd. 238).

EMÉTT, ÍMÉTT: 1) [vigilans; wach]. **a)** Émetten, vigyázván: vigilanter, vigilando MA. 3 PP. Néha mikor émettek voltak, vigyáztak (Báta: I. Prób. 192). De a kik émet es józan elmével vadnak, afélét a Calvinus mondásából ki nem hozhatnak (Pós: Igazs. 1676). Valamit álmodban láttál, én-is azt láttam émetten

(Hajl): Hlist. H.321. Tudom, ez éjél émetten is, álmanban is megfordúl elmében (Fal: TÉ. 767). **b)** Émette, vigyázván: vigilanter, vigilando MA. [wach, in wachem zustande]. Vettektem álmatam, emetem, tungsasagomnak miatta (VirgC. 13). Émettem ver az vr (Mol: Jób. 18). Nem alom latas az apocalypsis, hanem émette latott, jelentőt dolog (Mol: Szám. 11). Azért ez az Zvinglius tanítója nem egyéb volt, hanem ugyan azon, az ki Luthert inette oktató (Pázm: Kal. 195). Inettünk-e, vagy aluvásunkban léssen halálunk, senki nem tudhatta (Pázm: Préd. 990). A mely dologról émettek gondolkodtak és törődtenek, évezaka-is gyakorta az főrg phantasziájokban. Ember gyakorta álmanban-is azon tépődök, a mivel émette vagyon gondolja (Pöc: Igazs. I. 175. Alv: Itin. 139). Álmaid között való fortelmességekben gyönyörködte, imedtet anagy azokra attálie okot (Vás: CuiCui. 221). A miről émette gondolkod, és a mit igen kíván, gyakorta álmanban-is eleiben tónic (Tynk: Józs. 281). **2)** [vigilare; das wachsein]. Álmat inettétől megkülömböztethetné (ACsere: Enc. 1).

ÉMÜL: [expergiscor; erwachen?]. Mykoron ember yo bezedet haz az erek bodogsaghuak eremecről, zeep voltáról es vygasagáról, es ember fiel emül [épv? ebrv?]? rayta, es gyakorta gondolkodik fohazkodik mennyeknek orszagura (ÉrdyC. 110b).

EMING: muria [serum; salzwasser, molken]. A habozó tenger sós, mint a sós nedvesség, eming, a sós hahnak keserő leve gyanút; mare fluctans salsum est ut muria, muriae instar (Com: Jan. 14).

EMLELKED-IK: [2. Emlélkodem; invito Nyírkállai XXVIII.

EMLÍT (emlittendy JordC. 213. *emlittween* ÉrdyC. 640). **1)** memini, memoro, recorder MA. [sich ins gedächtnis zurückrufen, sich erinnern, gedenken]. Sonla ew eltyben oly nagy vygasagot nem emleyt vallot lenny (ÉhrC. 132). Vol emleyttöm es teb vagyon annak harinyez eteynel (ÉrdyC. 127). Tudatlansagimat ne emlehed; ignorantias meus ne memineris (DöbrC. 48). Ha jól említem (Pázm: Préd. 631. 196). **2)** indigito C. [commemoro; erwählen]. Hogy ingyen se emléchem az nyaválakat, melyek alá vettetet az ember itt ez világon (Tel. Evang. H.70). Az folyó-említett edények (Illy: Préd. H.205). Belé avot ez az emberekben, hogy minden dolognak kezdetiben isten nevét említik (MNyl: Zsolt. 54). Mint légyen dolga az említett városnak (Fal: TÉ. 770).

[Szólások]. Mielta én eszemet emlétem, tudom hogy mind feljebb-feljebb vereték adónkat (TörtP. VI.157).

még-említ: **1)** [memini; sich erinnern]. Emleyez meg (memento) es ne feleld el (JordC. 218. 589). **2)** commemoro, mentionem injicio MA. [erwählen]. Hogy Jézusi isten s ember csak kevesen értik; de kik nem hiszik, bizony megemlejtik. Az zsidó nemzet Krisztus halálát bizony megemlejté (RMK H.206. 207).

mégemlítés: [mentio; erwählung]. Megemlítésre méltatlan: inmemorabilis C.

Említés: mentio MA. [erwählung]

Emlitet: [memoria; Erinnerung]. Ezt tegyetek en emleitemre: in meum commemorationem (DöbrC. 311. 21. 82).

Emléget: comminiscor MA. [üfter erwählen]. Emlégetnee valahol: stermitaverunt amores MA. Neveet zeretettel emlőgesetek (ÉrdyC. 61b. Ver: Verb. 110. Pataki: Reg. Előb. 19). Nemzetiséged ne emlegessd, mert ez gyomor-émlégető rossz szokás (Fal: NE. 13). Ne emlegessd, mit eszelkedjenek a nemesek (ib.).

[Közmondások]. Farkast emlegetnek, kert megett jár: lupus in fabula PL.

Emlégetés: memoratio, commemoratio, recordatio MA. [wiederholte erwählung].

Emlékez-ik (emlékeztet MünchC. 44. *megemlékeztet* v. *emlékeztet* MA. PP. *emlékeztünk, emlékeztet, emlékeztetett* Pázm: Préd. 837. *emlékőztet* TihC. 116. *emlékeztet* Ver: Verb. 589).

1) Emlékezem rea: memini C. memoro MA. [sich erinnern, gedenken]. Emlékező: inoblitus C. memor MA. Veterie koron emlekezem te bemed (AporC. 9). Nem emlekeztök ez róla? (ÉrdyC. 29b). Nyichen ky rokad emlekezyek: qui memor sui (KulesC. 8). Emléközzel róla: mert en ezért iottem ez világra (WeszpC. 20). Lata nagy aytatossaggal mendeneknek emlekezyendv dolgokat (DomC. 197). Istenek ionaltol nem emlekeztem (VirgC. 6). Emlékezzek regiekrel (RMK 13). Felőlök emlekezném (Thaly: Adal. 161). **2)** [commemoro; erwählen]. Nekyk emleközsemek az templomról: quibusdam dicentibus de templo (JordC. 602). Ez may epistolaban zool es emleközyk zeit Isayk ket yeles zemelyekről (ÉrdyC. 312b. 341). El felettem volt kegielmes azzoniom emlekezu keznek, hogy (LevT. 129). Oly dolgokat ad előnkbe, melyről az egyéb irasok semmit nem emlekeznek (Helt: Bibl. Ia2). Az keresztieni tudomauk agairól eg helyen rövidlebb emlekesztém (Fél: Tan. Előb. 8). Ha az egyéb országokrol akarnunk derek keppen emlekeznünk, nagyra teriedue irasunk (Lép: PTük. H.100b).

még-emlékezik. Megemlekezem rea: recorder MA. [sich erinnern]. Megemlékező: memor C. Nem emlekeztet meg őt keñereeről (MünchC. 44). Ezenkeppen emleközöl meg hw róla? (JordC. 800). Ne leegyenik halatlanok es el feletköztek, de ynkaib megemleközendők (ÉrdyC. 532b). Meg emlekwznek zeit fereneknek w nagy zensogewl (VirgC. 58). Meg emleközöl honnan ki wzetel (147). Az el múltakról nem kel meg emleközni (Deesi: Adag. 89). Meg emlekezzel magadat fortunae lenni: memineris te virum esse (Deesi: SallC. 31). Tett gonoszságyrol emlekeznének meg (Lép: PTük. 1392).

mégemlékezés: recordatio MA. [erinnerung]. Az kenyeret az ő testéne nevezte, hogy az kenyér ő teste legyen megemlekezesképpen, emlekeztető mód szerint (MA: Sault. 620).

mégemlékezet: ~ Szent Pál megemlekezte (MünchC. v. 63). Ezt tegyetek en meg emlekezyetvme (CornC. 23). Az istennek jo tetemniük gyakorta nado meg emleközete (TihC. 15). El vezti az meg emleközetét az az nem emleközik meg (DöbrC. 271).

réa-emlékezik: recorder, recomminiscor C. reminiscor, recorder, commemoro MA. [sich erinnern].

réaemlékezés: reminiscencia, recordatio C. MA. [erinnerung]. A rea emlekezés az, melyel az egyszer meg ismert dolgok, az ő az agy velőben maradt nyomok által a lelkek által ismét a köz érzőre vitetnek (ACsere: Enc. 158). A dolgokra erős rea emlekezésé vagyon az elnek (Misk: VKert. 193).

vissza-emlékezik: reminiscor C. [sich erinnern, zurückdenken].

Emlékezés: [memoria; Erinnerung]. Tewrtetek nem ezadatlansag es tytes emlekezésnel melto. Eugubia varasaban (ÉhrC. 116). Hét állandó könyvbe írja; első könyv az isten emlekezésének változhatatlan tudománya (Pázm: Préd. 11). Midőn emleközéssel, eszemben, forgatom a régiek forrásigát, pirilt artzával nézem a mi üdünknek késedeleses restségét (Szöl: MVir. 107).

Emlékezet: **1)** memoria MA. [erinnerung, gedächtnis]. Emlekezetre felírni: in commentaries, in tabulas referre. Emlekezetre vert pénz: symbolum numisma: denkmünze PP. Te neudne emlekezte (DeesiC. 30). Hallottaknak emlekezyetvilly (ÉrdyC. 607. 533b). Templomat eszaltatnak ő emlekezetere (DöbrC. 121). Az farkasnak kepet fel tiragtatak wryk

emlekwetne (VirgC. 58). El weze w emlekezetek (KulesC. 13). Ki gömlalia az ő emlekezeteket az földről (Szék: Zsolt. 31). Emleközethe marad (Helt: Krón. II). Az boldog emlekezető Heltai G. meglagytot felesége kénin jó egésseget (Mel: Herb. A2). Az hitetleneknek emlekezetek az halál atal ki töröltetie (Pál: Tim. 272). Égesse az oltáron emlekezetnece okaerth (MA: Bibl. 189). **2)** mentio C. MA [erwähnung]. Senny emleközet nem lett vala a mennyeknek orszagrol (ÉrdyC. 350b). Koporsóyara eeliven emleközetőt yranak (582). Jó emleközetet tesszete felőlőne (Helt: UT Ff1). Ugyan erről vagon emlekezet (Judas levelében (MA: Bibl. 1129). Mellyic evangelistánál találta valaha emlekezetit a misének? (Matkó: BCsák. 436). A testi menyegzőről vagon emlekezet a mai evangeliumban (Illy: Préd. 1167). **3)** memoriahum C. [denkmal]. **4)** [donum monumenti causa datum; andenken]. Deli Vid az ajton ki-késéré őket, mindeneknek ada szép emlekezetet, aval ajándékozá az vitőzoket (Zrinyi. 1159).

[Szólások]. Nem olly régiség, hogy a még élők emlékezetin túl volna. A mennyire nyújthatnyuk emlékeztünköt. Szent oldalán marasztotta emlékezetül, olly tágason táva a darda lyukasztását (Sz1): MVir. 106).

Emlékeztetés: memorabilis MA [denkwürdig]. Emlekezetes igéc (MA: Scult. 813). Emlekezetes mondások: vocabula emphatica (Com: Jan. 159).

Emlékezteti: memorialis MA [erinnerungs-].

Emlékeztetlen: immemor MA. [meingedenk]. Vala ky az ladottakrol emleközetlen cel (ÉrdyC. 610).

Emlékeztetlenség: [immemoria; keine Erinnerung, das vergessen]. Régi nagy nyájasság (vala Grizeldisben), semmi szomorúság, semmi idegenség, kis leányról való emlékeztetlenség (RMK. II 40).

Emlékeztet: [admoneo, commonefacio; erimern]. Hogy jóvetelinek bőséftillet fogadására igazsagon, arra emlékeztet, mennyi királyok és próféták kívánták ezt látni és nem láthaták (Pázm: Préd. 834).

még-emlékeztet: [commonefacio; erimern, mahnen]. Emlekeztesséte meg egymást (MA: Scult. 86).

megemlékeztetés: [admonitio; mahnung, Erinnerung]. Gyakorta való intésce és megemlekeztetésce vadnac ez. prédikációkban (MA: Scult. 19).

réá-emlékeztet: [commonefacio; erinnern]. Nagy kötelességgel veszem, hogy réá emlékeztetett az asszony (Pál: NA. 145).

Emlékeztetés: [admonitio; Erinnerung]. Ezt tegyéte az én emlékezetemre; azaz, en nevezem ez szent kenyeret én ti erőttetec adatott testemnece, emlékeztetéskeppen (MA: Scult. 54. Pázm: Préd. 1058).

Emlékeztető: [monitorius], monumentum, monumentum MA. [erinnerungs-, denkmal]. Emlekeztető épület: monumentum C. Emlekeztető elme: reminiscencia (Com: Jan. 158). Emlekeztető jel (GKat: Titk. 237). Emlekeztető oszlop légyen a maradvokok előtt (77).

EMLŐ: lorum, habena MA. PP. zügel Ver.

eremlő (*eremlőjét* Czegl: BDorg. 423): ∞ Lova féke eremlőjét gyalog tartotta (Czegl: Dag. II.20). A pápa azt kíváná az imperatortul, hogy kengyelét, vagy lora fékje eremlőjét tartsa (Czegl: BDorg. 423). [Vö. **ERE**]

fék-emlő (*fékemléje* MonOkm. VIII.176): habena, fékszár Major: Szót. [zügel]. (Cserényi: PersF. 36). A lovat zabolával és fékemlővel, fékszárral hajtogatny (Com: Jan. 86). Oly lóra is tiltem, kinek fékemléje más kezéből igazgattatik (MonOkm.

VIII.176). Ragadgya a Hektor lovának fékemlőjét (Huny: Trójai Had. 155). A lova fékemlőjét vagy zaboláját fogta (Nyr. IX.68). Akkor sarkantyúval meg foglosa az fekemlőt gyengen hajtogatny (Forró: Cirt. 10). Kapja a lónak fékemlőjét (Hall: IIIlist. II.315). A mi gyarló életünknek zabolázatlan lig fekemlőjének tigan való megeresztése (Rim: Ének. 83. 4ér: KárCs. IV.219. TörtT.2. I.178).

ÉN (*en* BécsiC. 23. sat. MünchC. 16. 18. sat.): ego C. [idi]. Azert akarom enu, mert on nyhuda latlak (EhrC. 52). En keresztöllek (JordC. 361). Monda hewnekky: Yewyetek on vtamam (364). Teey en atyámuak akarattyat (374). Kyezoza az en anyam? (392). Irok en te neköd (SándC. 4). Emalamnaal eegye idwözöytw münch (ÉrdyC. 60). Wnagat alta emekem (VirgC. 2). Vayha lennél nékem én atyámfia (Kár: Bibl. 1.634). Jöjtek én atyámuak áldottai (Pázm: Préd. 17). A ki barátom, az más én (140). Ez én enyi fíratáságos budosásom (MA: Scult. 4). Te hozzádból én hozzáimot ezámalandasz (10).

Engém, engémet (*enem* LevT. 1385. *engemet* 1716. PhiloKözl. VIII.48): me MA. [mich]. Té getrelnetéce engemet inkab nehezeit (BécsiC. 2). Meg tyzotyliacz engemet (JordC. 375). Az en testemet adam engem verevnek kezében (CornC. 174). Jay engöm [?] bodogtalanuac (NagyszC. 60).

Ennén (*enen* BécsiC. 307. *enen*-magam [?] Pázm: Préd. 163. [mens; mein]. Enen zenemmel láttam (BécsiC. 307). Ennén vallaym (NagyszC. 19). Enen lelkem (VirgC. 10). Eneu atyámfyaynak is twtem ektepen (7). Eenen bemem bekesegol eel ulwzok (KulesC. 6). [Vö. **enném**-magam]

Enyém, enyim (*enem* MünchC. 183b. *enem, eným* 204b. *enim* DomC. 53. Ozor: Christ. 335. Sylv: UT. 1150. *enim*; meus Kár: Bibl. 1.303. MA: Bibl. 1.556. *eným* 60): meus C. [mein]. En vram tyed azt ewrzeny es valasztani de enem volt bezedet mondany: meum autem fuit verba proferte (EhuC. 123). Az enymők myndenek tyedek: omnia mea tua sunt (JordC. 583). Kyk enym valnak (DomC. 107). Valauit az eneim közül leg kissebnece töttető (DebrC. 547). Enem Galad es enem Manasses (KulesC. 168). Nem jelentetem gonozsagot sem enymet sem maset (VirgC. 11). Atte benned való lelki izogot nem tezem enyme (94). Enyim vgy mint tied (Deesi: Adag. 78). El valasztotalac fiteket egybe nemzetségtől, hogy enim legyetec: ut essetis mei (Kár: Bibl. I.108). Az te szép fiand enimec: filii tui optimi mei sunt (326). Akarok én jó erköltsel tekintetben lenni az enyimeknél (MA: SB. 225). Nem engedvén, hogy valaki az enyimek közül megbántatnék (Illy: Préd. I.497).

ENCÉN-BENC, ENCÉN-BENCÉN (*entzenbentz* Prág: Serk. 350. PP. *encemberes* Haz: 1.296): mude, buttubata MA. [bagatelle, unniizes zeug, possen]. Lám nyugen esseid [őseid] halászszás nélkül tudtanac el élni: te kedig eszesbe tötted magadat azoknál, és immár entzenbentzet kénántál (Helt: Mes. 285). Az emberi szörzessece, es soc entzenbentzce anyyira el hatalmasztanac a szentegyházba (Helt: Háló. 198). A pharisaeusok traditioji emez anaz enczen-beuczen, gyermeki játékos dolgokról voltanak (Pós: Igazs. I.79). Ne vélye senki, hogy tsak valami aprólék s-entzen bentz dologról volna közzöttök a villongás (517). Enczenbencz ceremoniák (613). A ti szent írás kívül való sok enczenbencz traditioitok (Pós: Válasz. 203). Sok enczen-benczeket keverik a szent dolgok közzé (Szob: Diav. 178). E szent békességgnek bontogatására enczenbencz dolog ne lehessen: ok (MonTrók. VIII.119). Oh te enczen-benczen beste kurfia (Thaly: VÉ. II.258). Sokféle enczenbenes módi vagon még az úri asszonyok között (Haz. 1.296).

ENCIÁN. Entzián fő: gentiana PP.

ENDIVIA: intylus, endivia PP. 268b. Fejér endivia: scariola PP.13.

költöt isteni jelenéssel meg tsalta, hogy a pápaságot néki engednéje (Pós: Igazs. II.130). Füleinket mind a két résznek kell engedniük (Nyr. X.120). **4)** indulgeo C. parco Ver. nachgeben Adámi: Spr. 191. [nachgiebig sein, vergeben]. Engedé rokonság törődés: cedo iuri propinquitatis (BécsiC. 9). Ne engéggem te zéméd: non parcat oculus tuus (12. 40). Engégy uram (207). Legi dyczeretes mind azokba meliebbe kegielmez es engez enekem (VirgC. 16). **5)** lento Ver. [nachlassen].

el-enged: **1)** condono MA. [vergeben, nachsehen]. Ila a gonozt el engedik, kiről tehetneek, gonozzul tezik (WeszprC. 26). Kellyen zeertelen dolgokat el enghedny (ÉrdyC. 612b). Gonoz bwnt el engetem (VirgC. 11). **2)** condono MA. [remitto; nachlassen, erlassen]. Azt is eldiskurálták, mit engedjenek el adónkban (MonOkm. XV. 52). **3)** [concedo, do, dono; gewähren, geben]. Izráel mestörnek boritaljára engedünk el 8 ft. (MonTME. I.87).

mög-enged: **1)** permitto, concedo, sino C. [erlauben, zulassen]. Enged meg hogi aianlhasok a mi fölkönket ate zeut kezében (TihC. 110). Ezt en neked meg engedem hogi en velem lakozal (VirgC. 25). A templomnac epítése az ifjú Dariuszt megengettetet (Helt: Bibl. I.3). Követem a szabados elmékedésekben azokat, kik előttem írtak: de magammak is megengedem hogy valamit hozzáadgyak (Pázm: Préd. a3). Engedgyde meg az biblia olvasatát a kösségnek (EszT: IgAny. 304). Megengedik éhel meghalni (Illy: Préd. II.53). **2)** [concedo; zugeben, einräumen]. Ezt, te hanemha erős bizonsagocek es peldaekal meg mutatod, külföldben könnyen meg nem engedie az pápasoc (EszT: IgAny. 276). **3)** condono MA. [überlassen, gewähren]. Erekest meg ees enghette vona Salamon kyrálnak az orzagot, elak az wrak akartaak vona (ÉrdyC. 400). Bányám az kertet, az kin egyenetlenségünk volt, nekem megengedte (RMNy. III.59). Az királ talám meg engedi életedet: salvabit animam tuam (Kár: Bibl. I.327). Ugy engedtetett-meg élete (Matkó: BCsák. 7). Semmi boszut nem álván életed megengedé néki (Illy: Préd. I.258). **4)** indulgeo MA. [dimitto; erlassen, vergeben, verzeihen]. Az haragot meg-tartóztatni, megengedni: iram colibere, ignoscere Com: Jan. 193. Apro germőkők hamar megh engednek (ÉrdyC. 49b). Engedd meg mñ nekünk az mñ adossaghiunkat (Sylv: UT. I.9). Talam meg enged emekem: propitiabitur mihi (Helt: Bibl. I.Q). A fejedelmek a gonoszté-vőknek néha a halált meg-engedik (Pázm: Kal. 1766, 1000). A felesége az nranak mikeppen engetheti megh jegyruhaját: relaxare possit (Ver: Verb. 178). Adgy bocsánatot, engedgy meg néki (Com: Jan. 201). Isten kegyelmes midñ a vétkeket megengedi (Illy: Préd. I.37). **5)** [oboedio; gehorchen]. Kévnám, hogy én szép szónak megengedne, de ha hozzája szó nem elég, ottan kénok engeszteljék (RMK. I.88). **6)** [regelo; aufbauen]. A tseméték a téli jeges fagyosságból megengednek (GKat: Vált. I.896).

mögengedés: **1)** permissio MA. erlaubnis Com: Vest. 150. **2)** indulgentia MA. [vergebung, ablass]. Byneknak meg enghede (ÉrdyC. 61). Mely adossagnac meg engedese az búlnőknek ingyen valo meg bortsatasat, vgyan szemñe eleiben adgya (EszT: IgAny. 223).

oda-enged: [concedo, trado; überlassen]. Még a feleségét is oda engedte pénzért (NótPM. 28).

reá-enged: [consentio; einwilligen]. Az fejedelem nagy nehezen reea enghede (ÉrdyC. 340). A zűseseg meg törtettetik mind annizor menizer az akarattal reial engedőt (DebrC. 142). Hogy magyar nyelwre fordítottam, reah engedek (Komj: SzPál. 146). Mind az két fel rea enged (Ver: Verb. 297).

Engedelém: **1)** [oboedientia, obsequium; gehorsam]. Az testet az leeleknak enghedelmeere laythatnaa (ÉrdyC. 615b). A kince attátoc tñ magatokat engedelmeire (Helt: UT. 94). Erdöl hayta őket a magyari coronának engedelme allá (Helt: Krón

65). Köteleztetünk az anyaszent-egyház engedelmére (Pázm: Kal. 191). Ezek tudták, mint kell a szűzességet őrizni, mint kell a testet engedelme-alatt viselni (Pázm: Préd. 148). **2)** permissus, concessus, concessum C. [erlaubnis, nachlass]. Az anya az ő magzatit engedelmeben tartóztassa (Matkó: BCsák. 412). Tudom is fiam hogy mindenkor hozzáim engedelemmel voltál (Ilyef: Jephth. 10). Az test meg nem förtöztetk az akarathnak enghedelmeirel kyl (ÉrdyC. 59). Harom gyrat kellien az hyronak adny minden engedeleml nélkül (RMNy. II.2). **3)** indulgentia MA. [dimissio; vergabung, verzeihung]. Tugya vala lesus hogi petör egyhaznak fővendő páztor lenne ees komek lenne enghedelmeire (WinkIC. 153). Esküvéssel ígérénec ezeknek királyi engedelmet (Helt: Krón. 33b). **4)** [mitigatio; das nachlassen, besänftigung]. Frater Leo mendemapon kevtewzyuda sebek helytt vernek meg tartasara es sekelemnek engedelmeire: ad mitigandum dolorem (EhrC. 65).

[Szólások]. Engedeléméből az urnak: mein herr, mit ihrer erlaubnis (Adámi: Spr. 191). Engedelém mel legyeu mondva (NótPM. 49).

[Közmondások.] Az szolga dolga csak engedelme: omnis herus servo monosyllabus (Deesi: Adag. 199).

Engedelmes: **1)** oboediens, obsequens, morigerus C. [gehorsam, gehorchend]. Kyk hñekey enghedelmesek (JordC. 723). Myden dologban enghedelmes vala az fejedelmek (ÉrdyC. 339). Enghedelmesők vagywnk az te tanachodnak (576). Alazatosbak es engedelmesbek legienek (VirgC. 75). Engedelmesec löne a királyi paranczolatnac (Helt: Krón. 32). Az asszony nepek engedelmesec legyenek az n feriekhez (Tel: Evang. I.179). Az anyaszentegyháznak tanítását engedelmesen kel vennünk (Pázm: Kal. 489). **2)** indulgens, mitis, lenis, mansuetus, placatus, placidus, remissus C. propitius, exorabilis MA. [nachgiebig, sanft]. Engedelmes vr (BécsiC. 27). Engedelmes zenuged: patienter sustine (87). Legy enghedelmes te ellenszegednek: esto consentiens adversario tuo (JordC. 367). Saulus vala enghedelmes hñ: halalaban: ultro consenserat ipsius caedi (732). Moses minden é földön valo embereknél engedelmesb vala (Helt: Bibl. I.TT4). Oly engedelmes mint az viaz: cera tractabilior (Deesi: Adag. 187). Akar sullyost, akar engedelmesb legyen az első szerzesel az wj törvény (Ver: Verb. 224). Isten mi hozzáim engedelmes (Zvon: Osiand. I.854). Némelly fával engedelmesen kel bánni, úgy-mint az olay-fával (Mad: Evang. 20).

Engedelmesség: **1)** oboedientia, obtemperantia C. obsequentia, obsequium MA. [gehorsamkeit, gehorsam]. Frater Bernaldnak alazatossagarol es engedelmessegerowl (EhrC. 8). Lasatok alazatos engedelmesseget (VirgC. 69). Mongyad meg nekem zeut engedelmesegre ha valamit lattal (43. 59). Mind írásomat, s mind értelmemet az anyaszentegyháznak engedelmessége alá hajtom mindenekben (Pázm: Kal. a3). Kötelesek voltak minnyájan, hogy az papi fejedelmek és tunitóknak engedelmességgel lennének (484). **2)** placabilitas, placiditas, lenitas, lenitudo, indulgentia, mansuetudo C. [nachgiebigkeit, sanftheit]. Zent Ferencz megmondoluan ez zent atyafunak a nagi engedelmesseget kezdte magat feddeny (VirgC. 69). Valaki az istennek boszu engedelmessegeuel gonoszul el (Tel: Evang. I.108). A magzatolnac a szűléc sokat engednee: a felettéb való engedelmesség penig el-veszti a gyermekeket (Com: Jan. 122). Bizakodik vala a gonosz lator mesterének engedelmeségében (Illy: Préd. I.7).

Engedelmességes: [mitissimus; sehr sanft, gnädigst]. Engedelmesseges vram iesus yrgalmaz enneköm (KrizaC. 36).

[Engedelmetlen]

Engedelmetlenked-ik: [inoboediens sum; sich ungehorsam benehmen]. Ne engedelmetlenkeden urának (Pal: NA. 218)

Engedelmetlenség: [inobedientia; ungehorsam]. Kik ő engedelmetlenségeket vr ellen mondottak, ki ittattanak (BécsiC. 28). Az engedelmetlenségnek példája (85).

Engedés: concessio C. concessus MA [erlaubnis].

Engedet: 1) ∞ Azert az ew gondolatyt zent Margyt mynd megismeré isteny engedethel (Margl. 117. DomC. 94. DöbrC. 60). 2) [consensus; einwilligung]. Bünre nalo engedetre vonzuala (KazC. 131). Az nág halalos bünökre valo engedetőt az akaratbol mindönöstől kivezi (NádC. 25).

Engedetlen: imparens, inobsequens, refractarius, contumax C. inobediens MA. [unfolgsam, ungehorsam]. Engedetlen fia (JordC. 245). Attyoknak engedetlenők (ÉrdyC. 524b. 217. DelnC. 35). Az ew ellenségly es engedetlensy (RMNy. II.20). Szüleiknek engedetlensy (Mon: Apol. II.424). Engedetlensy voltatok az én számmak: increduli fuistis ori meo (Kár: Bibl. I.139). Visza rugokka ez engedetlenekke talattanak (Pécsi: SzűzK. A2). Megkeményitote isten az királynak lelkét és engedetlenné tette az ő szívet (MA: Bibl. I.158. Zrínyi II.202).

Engedetlenkéd-ik: [inobedientem se exhibere; widerspenstig sein]. (Zvon: Post. II.253). Kezdet isten ellen engedetlenkedni (Hall: IIIlist. II.258).

Engedtelenség: contumacia C. [inobedientia; widerspenstigkeit]. De az engedtelenségnek binének utanna következnek het fogatkozások (BodC. 3). Keuelseget jelentetem engedtelenségem (VirgC. 8. ÉrdyC. 370). Az őrdög addig kísérgette, míg isten ellen való vétetre, az engedtelenségre bírta (Hall: IIIlist. II.262).

[ENGESZT]

még-engeszt: [placo; besänftigen]. Halgas meg vram, engesztel meg: placare (BécsiC. 157).

Engesztel: 1) [subjugo, subicio; unterjochen, unterwerfen]. Minden köfölos varost emmekem engesztel (BécsiC. 12). Kic Asuerus parancolatia ala engeszteltetec: qui subiacebant imperio (66). Baluonoknak keuansagi ala engesztelte valo ő magát (179). Parancola, hog mindön varasocat engesztelen ő hatalmanac alnia (GuayG. 55). Mindent ő labai ala engesztettel (DöbrC. 23). En alam nepeket engesztelz (39). Kévámám, hogy én szép számmak megengedne, de ha hozzája szó nem elég, ottan kénok engeszteljük (RMK. 188). Téged meggyőzőnének és császárnak engesztelnének (97). Nekik nagyot ígértél, hogy ha engem meggyőzőnének és hozzád engesztelhetendnek (98). 2) mitigo, demitigo C. placo, concilio, propitio MA. [besänftigen]. Könyörgéssel, áldozattal engesztelöm: lito C. Zent tyadot engesztelled, amen (PeciC. 283). Zent Ferencz imagya valo az vr istent hogi a zyneket engesztelye (VirgC. 49). Sok fáradság-után sovány eleddel engesztelik ugató gyomrok rágását (Pázm: Préd. 31). 3) [mollio; erweichen, weich machen]. A sütt nap az agyagot keményíti, a viaszt engeszteli és lágyítja (Fal: BE. 573).

[lő-engesztel]

lőengesztelés: [pacatio, complacatio; das schlichten, beruhigung]. Bochtattanak az gevrevgevknek teuelgesovknak le engesztelésekre (DomC. 301).

még-engesztel: 1) lenio, placo, complaco, reconcilio, concilio, interconcilio, propitio C. [besänftigen]. Vkit meg-engesztelni magához: *mitigare sibi aliquem PPEI. Megengesztelhető: placabilis Com: Jan. 199. Meenyel elecb meg engesztelny te atyattitj (JordC. 366). Megengesztelée hvket bekességghel (728). Az twz w heuseget meg engesztelo (VirgC. 36). Meg engesztelye az zemermességet az zerelm, az felednet elevezze az keuansag (ComC. 80). Diezietyuel megn engesztely az yntisnek sanyarúsagath (Konj: Szálal 35. 193). Meg engesztelo az ő busulását szép beszédecel (Helt: Krón. 187). Megengeszteli isten haragját (MA: Bibl. I.78). Semmi istent ugy meg nem engeszteli mi hozánk, mint a szabad akaratt szerént felvállalt disciplina (Czegl:

MM 114). 2) [emollio; erweichen]. A kemény vasat, ha tüzhez tartynk, ugy meg engesztellyük és lágyitjuk, hogy gyenge vas fonalokra lehet nyujtani (Fal: NU. 266).

mégengesztelés: mitigatio, placatio, conciliatio, conciliatur: reconciliatio C. [besänftigung]. Hatalmok vagyon mynd eeghy mynd pokolbeli, vezedelmes laborwnak meg engeszteléeen hogy ne arthassnak (ÉrdyC. 557b. Pél: Bibl. II.57).

mégengesztelhetetlen: inexorabilis C. [unerbittlich].

Engesztelés: placatio, mitigatio, propitiatio MA. [besänftigung].

Engeszteletlen: implacatus C. MA. [unbesänftigt].

Engesztelhetetlen: implacabilis, illacrimabilis C. inexorabilis MA. [unerbittlich, unversöhnlich]. (Born: Préd. 318).

Engesztelhetetlenség: implacabilitas MA. [unversöhnlichkeit].

Engesztelhető: placabilis, exorabilis C. MA. [versöhnlich].

Engesztelő: mitigatorius, conciliabundus C. propitiabilis, propitiatorius, mitigatorius MA. [besänftigend, versöhnend, versöhnungs-]. Engesztelő hel: propitiatorium (Sylv: UT. II.106). Az engesztelő nyelv az élet fűja: lingua placabilis ligum vitae (Ily: Préd. II.231).

Engesztelőd-ik: placor, mitigor Kr. [sich versöhnen, sich erbitten lassen].

még-engesztelődik: ∞ Könyörgéssel megengesztelődött: exoratus C. Mikor a zidő-népre meg-haragudt-ala, egy kis temjén-gyujtással meg-engesztelődél (Pázm: Préd. 543).

ENŐP ENŐP Debut facere communem araturam, qui [igy?] dicitur eneu, de in quoque mense X jagera (1233. Jerney 165). Communem araturam, quae vulgariter eneu dicitur, facere non debent. Araturam communem, quae vulgariter eneu dicitur, omnino facere non debent (1240. Szilády Á közlése).

ENY: [praesidium; schutz]. Többire mindnyiaan fejünereket el hanyuan, az halomnac es yneac emnyeben, mely immar jelen valo, bekeuel el menene: perique abjectis armis collis aut noctis, quae jam auxilio, integri abeunt (Deesi: SallJ. 45). Az szelidek enieben nyugosznak az hitotlenek is (Pél: Tan. 459). De mihelyt a mezüril az erdő sarkalattjához érkezének, ottan a vihos emnyeben azon lövések is semmit nem árthatnak valo (Szal: Krón. 402). Ezen kívül, vannak több hegyeydis, kiknek enyekben meg oltalmazhatod magadat (Lép: PTük. II.221). [8. eny-hely]

Enyett: 1) [sub; unter]. Tatár korbács enyett vérral fordult testek igen sajtoltatnak (Paskó: ESir. A3). Csak élnee a szent hivatal enyet (Mey: 6Jaj. III.38). Erdélynek török császárval való frige szövetsége enyett romlása nem volt (Szal: Krón. 17). Könyörgés enyett tunya életet élnak a barátok (GKat: Vált. I.1136). 2) [per; mittels]. Egy szável-lélekkel, váttatottak engemet fejeikké, ki enyet immár az én állapatom is közöttök bizonyosabb (TörtT. XIX.117). Városinkban egy-egy kis kunyótkban, arnyék alatt kutognak, egy kicsiny gálitzkó, timsó matász vagy tő, mik enyett hírt suttognak [a kalmároknak] (Szentm: Kalm. 2). Jakóbnak ez hüvből szőlőtye-is volt [József]: bátyjai gyűlölték, kik álmából érték, hogy nekik igazat szolt: isten után kalmárt imádozt hogy ott járt, s enyettek kútban nem holt (4). Minden erőjéből meghurza iját-is bár a sátán, tsak ezt a lelki pajost vesd eleiben, sértetlen marad szíved enyette (GKat: Vált. 137). A kőrőszálhoz is ragaszkodik, hogy enyette magát megoltalmazza (176). Mi ő enyette a péntekes-ségtől megmenekesztünk (II.111). 3) loco, pro, vice MA. [anstatt]. Enyette, enyettet, enyetteim: loco illius, tui, mei MA. Bár tovább állott fenn a második templom, ismét az enyett amnyi változásokat szenvedett (GKat: Vált. 1685). A vétkes természetet,

mint egy bűdös ezondorát levessétek; az enyett pedig a Christust az ő igazságával felöltöztétek (920). A székelek noha sok tsufos és mi fölönk értetlenül szokva is élnek ugyan, de az enyett igen ékesekkel és jegyzőkkel is (GKat: Tük. 1120). Mind pohárnokok borteöltek szokassá uedtek, hogy darabontok által visznek minden szolgálatot négeben, magok az enyett hevernek, széllal járnak (TörtT. XI 175).

Enyves: [opacus, umbrosus; dunkel, schattig]. Ez vlagly enyves eeltelmek zorossaga (ÉrdyC. 516b). Mindenek telik sikos és enyves setétséggel (Pázm: Préd. 417). E lútván enyves világot mint tsak a ganajt ugy tartották (Megy: 3Jaj. II.54). Holott az előtt szép mező, és enyves források voltanak (Otr: Besz. 65).

ENYÉGET (enyhegetés MA: Scult. 796): **1)** pallio, celo, occulto MA. [verbergen, bemänteln]. Ew az nary Gergelyerth sem kezes nem wolth, sem el nem zoektette es nem enyegette (RMNy. III 66. 65). Sok által látó általmazgatásnak pók háló-jával enyegetik és földözgetik veszett igyeket (Pázm: Kal. 113). Nem kel csak arra nézniünk, hogy valaki igen emlegeti az írást; és az ő fenéjét enyegeti az isten szavaival (456). Az istentelenek az ő büntetéseket ezzel akarják enyegetni és mentegetni (Pós: Válasz. 285). Az bűnőknek moczkolia es sebey, nilvan nem láczanak meg ez ielen valo életben, mert nagy ravaszul enyegtetetnek, az gonoszszag tevőkől (Lép: PTük. II.214). Vetkeket szépegetik, enyegetik (Ker: Préd. 989). **2)** protego, foveo MA. [schützen, beschirmen]. Éttess, itass és enyegess nímket (MA: Scult. 723). Gondviselése által enyegettessenec és vezéltessenec (MA: Tan. 187). Hatalmas erők és tsudák által enyegette (Komár: Imáds 191). Eretnেকেket az ellenkezők hol bűntetnek s hol enyegtetnek (Veresm: Tanácsk. 316). Mint ha bűn enyegetni jött volna ő e vilagra (Megy: Bayle. 227).

el-enyéget: [celo, pallio; verheimlichen, bemänteln]. Ha javallotta volna gonoszszagokat, inkább el-enyegette és fedezte volna (Tyük: Józs. 21).

Enyegetés: [protectio, excusatio; schutz, bemäntelung]. Min- ket semmi emberi enyegetés nem segíthet (MA: Scult. 796). S vallyon találnaké valami mentséget magoknak álljat, mely ellegendő légyen az ő igyeknek enyegetésére (Lép: PTük. II.141). Elélbeni életének minden enyegetés nélkül meg-vallása (Megy: 6Jaj. II.44). Akár-kinek is enyegétése mellett akarja magát általmazni (Veresm: HitMegt. 98).

ENYÉSZ-ÍK (enészne Born: Préd. 8. *enészek* Syly: UT. I.124. *enyéstóm* ÉrdyC. 506b). **1)** abscondor; sich verbergen]. Kerlek nekők baath yelönyvel, zent kenodban ne enyeezzel (FestC. 30). Zent lelek tyzkeppen feyere zalla es beleo enyezeek (ÉrdyC. 625b). **2)** occido, evanesco MA. [verschwinden, vergehen]. Enyészik a nap, enyésznek a tsillagok: dies *cadit, stellae ca- dunt PPI. Esmeg ottan az fölbe enyzyk wala (PeerC. 52). Ne bizzatoc az patuarba, es az ragadozasha, hog ne enniszetőc byusagga (Szők: Zsolt. 60). El föl magassagra hirtelen enyyes- sec ő szemec lattara (Born: Ének. 669). Rothadando test eneszic (326). Nap tamad 7, eneszik 4 oran (KBécs. 1572. a4). Megba- lunc es mint az vizec föld alá enyszunc (Zvon: Post. II.37). Az ajtók deszkáin által enysziet (Alv: Post. I.585). Az ekének vas horga alattomban enyészik a szántó földben (RendÉl F11).

be-enyészik: illabor, immittor, imbibor MA. *inshnor* PP. [sich verbergen, eindringen]. Mynd bel enyeztének az erőss kew zyklaban (ÉrdyC. 404). Goliad homlokat oll erőssen ite (Dávid), hogy kő homlokaban szépen el be enizec (Hofgr. 140). Az pa- takokban télben az hó be enyészik (Kár: Bibl. I.515). Az földnek gyezmabánis be enyészik es szivárvodik (Lép: PTük. III.49). A vér a tsetsek makotskái apro likait meg nyithattya és azokba be enyeshetik (ACsere: Enc. 150).

el-enyészik: **1)** [abscondor, lateo; sich verbergen]. Isten, kinec semmi nemű dolog előtte el nem enezhetic (GuaryC. 46).

Az oly varass el nem enezhetyk, ky az hegynék felette helhez- tetőt (JordC. 365. 478). Nyncezen oly el enyezet (occultum) ky kynem yelentosseek (549. 552). **2)** evaneo, revanesco C. occido Ver. disparco, evaneo, evanesco PP. [vergehen, verschwinden]. Elenyésző: evanidus, dispurens PP. Ha a so elenezendik, mibe sozatic? (MünchC. 20). Elenyészik a nap: occumbit sol (JordC. 309. 456). Ez mondasok wtán esneeg el enyezewen Jezus (ÉrdyC. 91). Az vylagrossag el enyezeek (562b). Ez latas el enezeek (DomC. 148). El enezenek az fratreknek elwle (VirgC. 61). El enezek az zozat (77). Előtőc az vad el enyészet vala (Gosárv: MagyB. Aij). El enyésző félben vala immár az nap (Kules: Evang. 226). Az para keues ideig tart es az wtan el eneszik (Fél: Tan. 459). Az nap el ne enészszéc az mi hara- gunkon (Zvon: Post. II.160. Illy: Préd. II.94). Mibelyt akarta ottan el-enyszhetett és láthatatlanná lehetett a Christus (GKat: Vált. II.1166). Ila mi eszedben jutott, héjában veszni, el enyészni ne engedjed (Com: Jan. 158).

elenyészés: evanescentia, disparitio MA [das verschwinden].

[Enyésződ-ik]

el-enyésződik: [evanesco; verschwinden]. El ne enyszied- gyéc (MA: Tan. 40. MA: Scult. 960).

elenyésződés: [evanescentia; das verschwinden]. Az Christus nembyben menetelből eltűnést, elenyiszedést akarnac eználni (MA: Scult. 600).

Enyészékény. Tűnékeny, enyszékény. GKat: Vált. II.1166).

Enyészet: **1)** occasus MA. [sonnenuntergang] (Kal. 1582. B). **2)** [occidens; west]. Oh mely nagy sok romlás az miatt indóla, napkelet, enyszet ezen megindóla (RMK. V.161).

nap-enyészet: **1)** [occasus solis; sonnenuntergang]. A nap enyészetet követi az est hajnal (Com: Jan. 7). A haragot ne tápláld nap enyészet után (Illy: Préd. I.102. 522). **2)** occidens Ver. [west]. Az menyey derghees napkeleten tamad es meghallattyk mynd nap enyeztyk (JordC. 432). Az varnak nap enyetztrwl valo fala (LevT. I.264).

napenyészeti: [occidentalis; abendländisch]. Az kősegguc kegyetlen serego bochatatik az nap eneszeti egyhaznac minden orszaga ellen (Zvon: Osiand. 78). Napenyészeti országok (MA: Tan. 1156).

Enyészit: [abscondo, recondo; verbergen, bergen, verwahren]. Quod duos boves ipsius Dominici subtraxissent et ipse Nicolaus occultasset, seu vulgariter enezette (1342. RMK. I.245). Az ed- gyetmás dolgoknak tartására be-fogado, enyészitő, tartó és el- rejtő helyec vanna (Com: Jan. 108).

el-enyészit: **1)** abdo C. [verbergen]. El enyezte magát (EhrC. 131). Elméiét elehezti vala: celabat animum (BécsiC. 81). El enyezettette az kőweteke (JordC. 296). El eneztötted ezeket az bölcektől (387). Kywe nytom az el eneztetteket: eructabo abscondita (395). Azonnal az cyllag el enyeztetee magat előlők (ÉrdyC. 66b). Ez yghe el vala enyetzethween ew tewlők (134b). Lassatok istent embery abrazat alatt el enyetzethween (542b). Az ygassagot el enyeztewy (597). Ez oltary zenthsegen vagy el enyetzetwen (TihC. 160). Hasonlatos a menyeknek or- zaga az kowazhoz, melyet wezen az azonyalat, ees eleneezt: harom merczo lyzt kewzet (Pesti: NTest. 28). Az gyilkosok na- gokat elenyésziték (Tin. 159). Az isten minden bűnnek meg itelő, meg mutato es bűntető igaz biroia, ki semmi bűnt el nem enezt (Mon: Apol. 18). **2)** [evanescere facio; verschwinden las- sen]. Az isten az csillagot ismét elenyésziti az pasztoroe elől (MA: Scult. 121). Sérélmét elvagyed es elenyeszszed (646).

elenyésztes: [occultatio; das verbergen]. Teen homalyo- sagokath w el enyeztessere: posuit tenebras latibulum suum (KulesC. 29).

ENYELEG: halbutio, gmuio MA. PP. [ungor, jecor, joca ago: schwaten, posson treiben, scherzen]. Háborog az magyar (a táborban), az olasz bujálkodik, enyeleg az tót (RMK. 1340). Ha az keresztyéni szabadságnak serelme nélkül az magistratus törvényének tartozunk engedni: mit enyelegnek tehát az egyházi magistratus pancholati-ellen? (Pázm: Kal. 598). En bizony nagyobb esztelenséget nem tartok, mint mikor valaki magát catholicusnak tartja és azon enyeleg, hogy önelki két színt adganyac (732). A szomszédok itt is titik-vétik a dolgot, és csak enyelegni és költödni akarunk velünk (Pázm: Kal. 1766. 969). Enyelgő aszszony ember (Bal: CsIsk. 138). Brixbe fogok menni, a gróf kisasszonyomk köszönetet tenni. Kapitányom megint, mint szokta, enyelgett. Hogy köszönd meg azt, Palkó? engem kérdett (Gvad: RP. 151).

Enyelgés: [ingae, ineptiae; geschwätz]. A váradi könyv meg-bűszböt fogásocskák gyólvész mosléka, melyet morgással, enyelgéssel, rágalmazással trágárzot, hazugságokkal születt a váradi predikátor (Sall: Vár. A2b). E keresztyenni igazságot Enyedi imilyen fortélyos enyelgésekkel és patvaros fogásokkal akarja megezáfolni, s előle el-hárítani (GKat: Titk. 280).

ENYELÜLETÉSSÉG: [ingae, ineptiae; posson?] El veznek gyenyerűseghnek alythiwan ez napy fertelmesseghnek es bynek enyelületesseghnek, mynden gyenyerűseghnek egy-lethween hű lakozásokat palazokodwan ty veletek: peribunt volhptatem existimantes dei delicias, coquinationes et maculae delicias affluentes in convivii suis, luxuriantes vobiscum (JordC. 859).

ENYHĚD-İK: mitigor, lenior, respiro MA. [besüfñigt werden, nachlassen]. Ha enyhedne az bűnőc, enyhedne az nyauyalakis (Born: Préd. 297). Bűn tengere nem szokott enyhedni (Philost. 4).

még-enyhĚdik: [meg enhed? Kal. 1582. Fv3]. ∞ Haraghya nem wralkodhatyk, daghallya meg enyhedik (ÉrsC. 143). Hol meg enhed [enged?] hol hauat, hol ho harmatot erezt (Kal. 1582. Fv3). Egy alműcskával meg enyhedne (D'rág: Serk. 468). Nagy örömben szívem, tudom, meg enyhednék (Thaly: VÉ. I 195).

ENYHĚSZ-İK: ∞ Kibe (az isten igéjébe) hova inkább foglalatos az ember, annyal inkább enyhészik az testnek gonosz keuansaga es meg épül romlása (Born: Préd. 547). Csak úgy szeressen, hogy el ne felejtsem, mégis enyhészik kínom (Balassa: Költ. 37).

még-enyhĚszik: ∞ Valamibe meg enyhenezec, de azonban soe keppen epedne (Born: Evang. III.305).

ENYHÍT [ehñeitheti MünchC. 78. ehñeyt CornC. 296. ehñyt ÉrdyC. 650. MargL. 83. Pesti: Fab. 88]: 1) castigo C. [domo, refreno; züchtigen, zühtmen]. Enyhítő: domitor C. Elmetetnek: compescuntur (NémGl. 147). Jntal fene vadak közzé kylet iesus ehnyte ees meg zelydeite (WinklC. 349). Ha akarz penitentiat tartanya, meg kell a te testedet tagadnya, gőtörnye es ehneytene es temen magadat itelnye (BodC. 9). A bõitis jó, a végre hogy ember testét enyhécs és szelédéche véle (Tel: Evang. II.643). Kivel ogheketic, földi népeketic tud ehñiteni battni (Balassa: Ének. 6). 2) commitigo, circummulceo C. mitigo, lenio, paco MA. [besüfñigen, mildern, erquicken] A kegyetlen-ség, melynece ehñéttetni kellene (Com: Jan. 199). A madarkák a vendégeknék fűlket ehñitik vala (Telek: FLÉl. 101). Miként ehñithetné ő felségét (Nyr. X 469). Mondjam meg okait bátran szökésennek, ehñithetem. súlyát így bñtütetésemnek (Gvad: RP. 125).

[lő-enyhít]

lőenyhítés: [pacatio; beruhigung]. Haborusageknak vege-delmenek leelnytese (MargL. 29).

még-enyhít: 1) domo, edomo, perdomo, donito, compesco C. [züchtigen, zühtmen]. Farkast megehnyett (EhrC. 148). Vas

megtör es megehñeit mindeneket (BécsiC. 123). Senki ötet (a fertezetes zellető embert) meg nem ehñeitheti vala: nemo poterat eum domare (MünchC. 78b). Első lelki izagot aleitok lennye a nyelwet meg ehñeitheni (WinklC. 133). Megh ehneythwen az hű nyelweeth (JordC. 834). Testy gyenyerewseegyt meg ehnyhe (ÉrdyC. 619). Az farkasnak feneséget meg ehñite (VirgC. 54). Haborgatokath ehñeyh meg (ThewrC. 134). Ugi ehñitõttek meg a testi kevansagot (DebrC. 183). Az sidoknak negedűseghketh meg ehñty es meg tilthya (Konj: SzPál. 25). Meg ehñitem az én testemet: castigo corpus (Helt: UT. 14). Ezokaért ő neki is fogyerhöz kellettéc nyuhni, hogy erőuel meg ehñithene az ő Gyula bátyját (Helt: Krón. 31). Oly igen el bírna es meg ehñithene mindeneket, hogy senki meg chak motczanni sem merne ő ellene (Tel: Evang. I.146). Minden állatoknac természetec megeñhitec az emberi természetől (MA: Bibl. IV.221). 2) mitigo, demitigo, delenio, mulceo, commulceo, concilio C. [besüfñigen]. Kenyérrel ehñitheni meg éhségét: *consumere fímem iñ pane PPl. Az te nagy haragodat elnyhed meg (ÉrdyC. 619). David az őrdögös kiraltis Saul (laujával) meg ehñitette (Born: Préd. 79). Ez negyednek vege fele meg ehñittek az heuseg (KBártá 1583. Diiij). Az ő reá nehezeltõket keves munkával megeñhiti (Pázm: KT. 120).

mégenyhités: 1) domitus, domitura C. [zühtmung]. 2) lenimentum C. [besüfñigung].

mégenyhitetlen: [etfrenatus; zügellos]. Ne leletesel meg ehñytetlen nyeluwnek (VirgC. 134).

Enyhítés: 1) [castigatio; kasteiung, züchtigung]. Testnek gyevtrelné auagy ehneytese (CornC. 242). 2) delinimentum C. mitigatio, mulceo, lenimen MA. [besüfñigung].

Enyhítetlen: etfrenatus, defrenatus, intractabilis C. [zügellos].

[Enyhithet]

Enyhithetetlen: indomitus C. [zügellos].

Enyhithető. Hízelledéssel ehñithető: delenificus C.

EnyhĚget [enyeget MA: SB. 132]: [placo; beruhigen]. Szívket azzal [a kincsessel] enyegetik vidámtyák (MA: SB. 132). A te keserűség miatt elalált lelketet akarám ehñegetni (Megy: 3Jaj. II 18).

még-enyhĚget: [exhilare; ermuntern]. Készít egy lakodalmat, az melyel az ember az ő életét megeñyegetné, megvidíthatná, eltáplálhatná (MA: Scult. 713).

ENYHŐ: [mitis; mild]. Nem értem, miért kelljen hozzánk ily nagy idegenséggel lennetek s eretkekeznetek; mi veletek egy istent hiszünk, melyre képest hozzánk enyhőbbeknek kellene lennetek (Veres: Lev. 150).

ENYHŐD-İK: consido MedLat. 123. lenior, placor, mitigor SI. [sich besüfñigen, besüfñigt werden]. Enyhődék isten haragja a föld-ellen (Pázm: Préd. 302). Gondolá sok buja talán mint enyhődnek (Zrinyi II 24). Idővel szokott a nyavaya enyhődni (Kisv: Adag. 117). Enyhődik mérge-is (Gyöngy: KJ. 88). A tölségesnek méltán bosszszűllő haragja könnyűlletességre enyhődék (Csúzi: Síp. 656).

még-enyhődik: ∞ Haraghya nem wralkodhatyk, daghallya meg enyhedik (ÉrsC. 143). Nincz oly kemény ember, az ki meg nem enyhődik (Bécsi: Adag. 279). Meg enyhődik az ő fel háborodott elméjeknek habja (Pázm: Kal. 170. 310). Ha szomjúhozik lelkiünk: nilhent a Jesus nevét elő-vészi, megeñyhődik szárazsága (Pázm: Préd. 157). Az ő szent atyának haragja megeñyhődött (515). Megeñyhődik az ő lelkece esméretinec insége (MA: Tan. 9). Az szomorú aiton allo, az arauyal meg enyhődik (ÉsZtT: IgAny. 399).

Enyhődés: levamen, lenimen, mitigatio SI. [besüfñigung, erquickung]. A romai fejedelmek-előtt erőssen össze-kötöztetett

veszszát és fegyvert hordoztak, hogy a miú azt aldozták ideje lenne a harag enyhődésének (Pázm: Préd. 804). Testi enyhődés: voluptas (MA: SB. 25). Nyugodalmat és bátorságot enyhődést engedtet (EnyF: MSzÖ. 24).

ENYHÜL: lenior, placor, mitigor SI. [sich besänftigen].

még-enyhül: ∞ Az Judánc intésére valamennyire meg-
enyhültene [József agyarkodó testvérei] (MA: Tan. 1076).

Enyhület: [mitigatio, lenimen: besänftigung]. A hideglelésnek könnyebbülése, enyhületi vagyon (Com: Jan. 58).

ENNYE: au! eheu! PP. [ei!] Enye: interjectio admirantis CorpGraunm. 252.

ENYV, ENYŐ, ENYŰ (enben NémGl. 163. ennyű Mel: Herb. 13): gluten, colla Ver. ferrumen, litumen C. glutinum MA. leim Com: Vest. 131. Kő enyvezni való enyő: lithocolla: fának az enyve: resina C. Eneben ragadoth: inviscata NémGl. 163. Ki az madaraknak zepen enekeluen kezereyti őket be menye az törbe awag: az enőbe (BodC. 7). Hurut ellen jó az cseresznye fan termet enyuet ha borban megiszod (Mel: Herb. 3). El ragad ám az vétek mint az enyű: corruptum mores bonos colloquia prava (Decsi: Adag. 78. Kisv: Adag. 133). A deszkákat csirézrel avagy enyvel edyben ereszi (Com: Jan. 104). Az torony enyvel es keukóvel meg kenettetett vala: bitumine ac sulphure (Forró: Curt 137). A szilva fabol kifolyo gonj, enyv az árenásoknak sokat használ (ACsere: Enc. 227).

arany-enyv. Arany enyő, verhenyő sárga föld: ochra chrysocolla Com: Jan. 20.

csere-enyv: [resina cerri; zerreichenharz]. A tsernek természetes gyümöltse makk, nehai gyümöltse penig gallos és tsere enyv (ACsere: Enc. 231).

fa-enyv: [viscum; vogelleim]. Feűő zurokkal fa enővel. zöttrette (DebrC. 570). Fa enyv, fa gyöngy (Misk: VKert. 460. Nyr. VII. 83).

fejér-enyv: bdellium JordC. 139. [weisses harz]. Vala az man, mynt az koryandem mag, feyeer enyv zynő: erat man quasi semen coriandri, coloris bdellii (JordC. 139).

hal-enyv: ichthyocolla C. hausenblase SI.

Enyved: glutinor Kr. [kleben, ankleben, klebrig werden]. Az ő vállain levő sebekhez hozzájok enyvedett, úgy hogy fájdalom nélkül le nem tehetta a palástot. (Vajd: Kriszt. III.518). A vér ereibe, mint a lép, úgy enyved (Gvad: Időt. 45).

Enyves: glutinosus, resinosis, resinaceus, bituminus, teuas C. bituminatus, bituminosus MA. [leimig, geleimt]. Minden enyves turhát ki viszen az gyomorból (Mel: Herb. 42). Enyves madaraszt pózna (MA: SB. 218). Enyves lép (Com: Orb. 27). Jóságodat őrizd az enyves kezeiktől (Kisv: Adag. 456).

[Enyvesit]

mégenyvesítettett: resinatus C. [geleimt].

Enyvesség: lentor PPBl. [klebrigkeit].

Enyvez: bitumino C. glutino MA. [leimen]. Szomorúsághoz szomorúság enyveztetik: tristitia conglutinetur tristitia (Ily: Préd. II.259).

égybe-enyvez: [conglutino, combino; vereinen]. A bol szeretettel egybeenyveztetnek a szívek, ott egyéb törvény és parancsot nem kívántatik (Pázm: Préd. 241). Az ostya list laug hartya, mely az beű vas közt meg szorittatván enyveződik egyben (MNYil: Aged. 81).

föl-enyvez. Fel enyuezem, fel oluaztom: reglutino C.

hozzá-enyvez: agglutino C. MA. [anleimen].

még-enyvez: glutino C. [leimen]. Megenyvezni a fát: glutinare lignum PPBl.

őszve-enyvez: conglutino, combino C. [zu-ammeneimen]. (Com: Vest. 121).

összveenyvezés: conglutinatio C.

Enyvezés: glutinamentum, gummatio C. glutinatio MA.

EP (épp MA: Scult. 11. MA: Bibl. 159. éppát 7. épp Batai: VTárgya 46. GKat: Váls. II.1376. éppól Fél: Tan. 317. Fél: Bibl. 76. éppilet Pázm: KT. 151. épp MNYil: Irt. 90. éppól Peer C. 238. épythetem LevT. 1264. éppen Sylv: UT. I.17. épyt 37. épp II.46): integer, incolumis, intaminatus, indelubatus C. sincerus Com: Vest. 146. [ganz, vollständig, unversehrt, fehlerlos]. Eep rosa vyraag (ÉrdyC. 640). Ép kézzel (Thevrc. 171). Egessege valo es eph (TelC. 29). Épep sator: tabernaculum perfectius (Helt: UT. II.6). Lón épp: restituta est sanitas (Fél: Bibl. 19). Az bárány épp légény: absque macula (MA: Bibl. 159). Épkező, lábú, szemű, fűlű ember (Zvon: Post. II.315). Tekélletesek legyetek és éppek (Ily: Préd. 133). Feje chontyában nincsen talán egy is ki volna ép voltában (Zrinyi. 165). Született egy kis fiacskánk ép kézzel-lábbal (Haz. I.143).

Épen: 1) integre, inviolate, incorrupte C. [ganz, unversehrt, fehlerfrei]. Oth vagyon zent testhe olyan eeppen, mynt ha ezen napon tetteeek vona oda (ÉrdyC. 169b. 530. 647b). Eppen egezen megmarad (DomC. 115). Éppen szól vala: recte (Helt: UT. L2). Az Moyses által lett az törüenyec eppen valo be tellyesitese (Born: Préd. 43). Senmit sból ha ki veszec, éppen megmarad a 8 (Helt: Arithm. 7). Peteruec meltosaga eppen minden ha meg marat (Mon: Apol. 27). 2) [penitus; gänzlich, völlig]. Éppen-égő áldozat: holocaustum (Káldi: Bibl. 240). Éppen megemésztenő áldozat (MA: Bibl. 1148). Ha vki az szent írást, avagy eppen, avagy reszeben tagada (MNYil: Irt. 69). Vagy éppen és egészen, vagy bár czac resz szerint is helyt adnac az őrdögne (Zvon: Post. 1537). Éppen immar bordély Roma varasa: Roma est jam tota lupanar (Toln: Vigaszt. 231). Éppen (ex toto) meghalljunk a bűnnek (Ily: Préd. II.43). Hogy Gallia országát éppen elpusztitaná, magában erőssen eltökélle (Liszny: Krón. 151. 152. 261). Neha olly kitsiny a lélegzet, hogy ember éppen holt számban vagyon (PP: PaxC. 29). Könnyeb' az alsó világon (aintipodes) a barom emberekkel megalkudni, hogysen ezekkel az éppen nem emberekkel (Fal: UE. 477). 3) [potissimum; eben, just?]. Camillának hasonlatosképpen szívét által lűvé rak nyilával éppen (Zrinyi: ASyr. 215).

Épésséggel: absolute Kr. [penitus; ganz, vollends]. Az belső chiklandozasnak büntetése epésséggel az keresztseg által eltörtlettetet (Mon: Apol. 326). Epésséggel sem fanac, sem künc nem aletottac őket (Mon: Képt. 75). Az fejedelmeket az igazságnak értelmétől épésséggel elidegeníték (Dial. 3).

Épésségesen: ∞ Hogy a te akaratodat épésségesen be tölteni igyekezem (Tarn: Bar. 275).

Épit: 1) [restauro, corrigo, corroboro; herstellen, gut machen, stärken, erbauen]. Epyti azaz octotyá: aedificat (NémGl. 188). Az chazarok, kyk az kösseget éppeytk (ÉrdyC. 516). Eppey-totte anya zent egyházat idvesseeges tanwsagawal (625). Az fraterőket bezediuel epith (DebrC. 119). Tudomant nem predicalloc, mellyel a bűnt eppenem (Kár: Bibl. III.170). Tudomaniokkal egieb attiafiakat epiczenek (Fél: Tan. Előb. 4). Az tudomán fel fualkottat, az szeretet pedig eppit (296). Irmós borral épicz gyomrodot, hogy ha lebet (Cis. F3). Vigasztallátoc egymást és éppecséték egymást (Zvon: Post. II.258). A catechizálás kiváltképpen az elmét építi (Pós: Igazs. I2). Allapotom nekem ő feliebb emelne, hásszammak romlasat azal epetene (BáthBúcs. 2). 2) struo, aedifico, architector, fabrico, fabrefacio, figulo C. [bauen, construiren]. Mellé építom: astruo. Főlie építom: superstruo C. Eppehetek varasokath (JordC. 186). Ev hazokat epejten (DomC. 68). Horthwk az eppiteuy valo fat (RMNY.

II.311). Az ember testből és lelekből építtetet (Fél: Tan. 85). Sok erős okokal, ezel ellenkőző ertelmet epet (Zvon: Osand. 16). Az vár koritéseonis sokat eppite (Kár: Bibl. I.397). Földből sárt csinála, és abból építé az első ember testét (Pázm: Préd. 67). Künnyeb volna az igazsággal ártani a hamiságnak, és annak minden erősen építettek lattatott alkotmányát elrontani (Pázm: Kal. 81). Isten azt a csontot építé asszonyi állattá (MA: Bibl. I.176). Ficavit costam in mulierem (I.13). Selyem s vont-arany, és vont-ezüst matériákkal építetett drága ruhák (Tótf: Pan. 64). **3)** [planto; anbauen]. Szőlőt építtetec: vites plantavit (MA: Bibl. I.176). **1)** [como; schmücken]. A frantzia udvari leányzó építi fijét a gazd-aszszonyinak (Fal: NU 325).

[Szólások.] Ha a'bol (a hitből) ki-kopnak, vagy hogy ők is az apostoli tanításnak rendit vészik-elé, vagy ha nem, csak jég hátán és fűvényen fognak építenie (GKat: Vált. II.d).

föl-épít: **1)** [restauro, corroboro; herstellen, stärken, erbauen]. Eppohen fíel tyeket mynden yoban: compingat vos ad omne opus bonum (JordC. 830). Az istennek neuen oli istensenek telliesége ertenek, meliell az attia az ember Christum építette fel (Fél: Tan. 30). Az vy lelec ü beune fel építtetik (318). Miklóst ő két lóra fel építtette (Illosv: Toldi 4). **2)** exstruo, exaedifico, instauro C. [erbauen]. Ujjonnan felépítöm: reaedifico, redintegro. Visonntag fölépítöm: reconchino C. Ez kövön epeytem fel az en egl hazanát (JorC. 405. 731). **3)** orno [herrichten]. Fíel keelenek es fíel epeyteeck ew lampasokath: surrexerunt et ornaverunt lampades (ÉrdyC. 150).

még-épít: **1)** consolido, obmolior C. [corrigo, emendo; stärken, wieder herstellen, gut machen]. Meg epevhteny az bekeseget (CornC. 178). Bela nagyon meg epeytee az orzogat (ÉrdyC. 397b). Az angaly romlasth meg epewhe (558. 596). Az cristonak johayt ezeneken meg epiteek (VirgC. 71). Meli mendelek leuelet erősettem es epeitettem meg pechetemel (RMNy. II.155). Mikoron á nagy seregnece valami hiya essé, ottan az iffiakból aszt esmét meg építé, hogy mindenkoron a nagy sereg ép lenne (Helt: Krón. 14). Elmet erősit, hallást meg épít, ha iszod a vizét (Mel: Herb. 45). Kinek inay ha meg sugoroznak, azokat vele kemny, meg epity (Frank: HasznK. 15). Hitőmet meg epeitettem (11). Hol nű vétkes volt az irasban, meg epitetőt es meg corrigaltatot (MA: SB Címl.). **2)** construo, exaedifico, restauro C. [erbauen]. Ujjonnan megépitem: reficio C. Halath agyanak ew neky mert ysnegh megh epythy yerusalemewth (AporC. 119). Epicz meg az en hazanát (VirgC. 100). A templom megépíttetet (Helt: Bibl. I. 3). Eszt a templomot kezdete Mátyás király wyonnan meg építeni (Helt: Krón. 3). Anno 1635. építettem meg az pajtát (TörtT. 1880. 773).

Építés: **1)** consolidatio, refectio C. [stärkung, herstellung]. Epeytes: reparatio (NémGl. 201). Mindennek adatic a léleknee czelekődő oreie építésre: ad utilitatem (Helt: UT. x1). Igen hasznos a lelki ismeretnek építésre az írásokat vizsgálni (Pós: Igazs. I.132). **2)** aedificatio, exstructio C. [das bauen]. Kezde zorgalmatos lenny az egl haznak epitescert (VirgC. 101). **3)** [cultura; das bauen, anbauen]. No gyűlölyed az nehéz munkálkodást és az mezőnce építtését (Zvon: Post. II.237).

Építmény: **1)** [aedificium, structura; bau]. Noha tsont-építmény az aszszony-állat, de minden puha húsánál lágyab' szíve indulásai nézve (Fal: NA. 199). Szeme kökény, csillag fénye, Ámor csoda építménye (Fal: Vers. 861). **2)** [ornatus; schmuck]. Az asszony sok táírával és drága ruházattyának kevés építményivel hoába ül kerékbe, ha nem tud a beszédhez (Fal: NA. 195).

Építő: structor, conditor, fabricator, fictor C. [erbauer].

föld-építő: [agricola; landbauer]. Hozata íeles föld építőket Olasz országból (Helt: Krón. 167b).

ház-építő: aedificator MA. [baumeister]. Haz építőknec io keduet adna (Born: Préd. 551). Az ötvös ezüstöt nem terem, sem a ház-építő követ és fát (Pázm: Préd. 1088. Zvon: Post. 17).

[Építtet]

föl-építtet: [reaedificari curo; erbauen lassen]. A templom pusztá voltából föl-építteti (TürkRész. 23).

Épség: integritas, sinceritas C. incolumitas, sanitas MA. [gänze, unversehrtheit, gesundheit]. Meghala az ő királyságának 21. esztendőben, mikoron tiszteségesen bírt volna az országnai épségével (Helt: Krón. 19b). Az en testemben feleses isten semmi epség nintsen (Born: Ének 166). Senki nem nevezhetnek, a ki ezt a corpus doctrinaet, tudomány épségét hirdette volna (Pázm: Kal. 1766. 1021).

Épségös: sanus, incolumis MA. [unversehrt].

Épül: **1)** [confirmor, restitutor in integrum; gestärkt werden, wieder hergestellt werden, reconvalescent sein]. Zyzsesgedben íppöel (PeerC. 238). Epollionk es nőfink az ioban (Mel: SzJán. 400). Az hűnek az isten igeiben épüllíenek (Fél: Tan. Előb. 3). Az isteben épült és meg erősödött ember-ek kevésék nem lehetnek (Pázm: KT. 151). Ha böldegül akarsz elő menni, épülni: si felicitat vis proficere (Com: Jan. 156). Bormenisz uram most épül; vajha lábot, egészséget pénzen vehetnének neki, bizony kiandék az sárgákban érette (RákGy: Lev. 158). Már istennek hála, jobban épülök (188). **2)** [aedificor; gebaut werden, zusammen-gestellt werden]. Az ember testből és lélekből épül (Pázm: 5.Lev. VIII). Előb épül a ház, az után száll belé az ura (Fal: BE. 571).

[Szólások.] Éppül mint a tzigány gyermek a lopásban (Ker: Préd. 246).

föl-épül: **1)** [restituor, corroboror, confirmor; gestärkt werden, erbaut werden]. Soc iokba fel épülnee (Born: Préd. 264). **2)** [aedificor; gebaut werden]. Temploma negyven ezteendegh éppwlteteeck fíel (ÉrdyC. 136b).

még-épül: **1)** [restauro, confirmor; hergestellt werden, erbaut werden]. Igen megépült: re fortunisque auctor P.P.1. Ky nyat angaly romlas nyind embet eset tellyességgel meg epewhe (ÉrdyC. 46. 537b. 515b). Az sebőket meg eppölve vallamaia (DebC. 34). Halluan az ő predikacioiat nagion meg épülíenek belőle (120). Gondot visele rea, hogy az ország esmet meg-épülne (Helt: Krón. 59b). Meg épüle az ő keze (Helt: UT. Q1). Enheszic az testnek gonosz keuansaga es meg épül romlása (Born: Préd. 574). Megy gyógyula az ő keze, és meg eppüle mint az masic (Kár: Bibl. III.33). Az őrdk pusztaságok meg-épülínek (Pázm: KT. 560). **2)** [aedificor; gebaut werden]. Megkel épülni a templomnak (Helt: Bibl. I.b).

még-épület: [restitutio, herstellung]. Angaly romlasnak meg eppewlety (ÉrdyC. 37. CornC. 95). Leozón mindön embőri tagoknak megh epőlettek (KazC. 186).

Épülés: **1)** [restitutio, confirmatio; herstellung, besserrung, stärkung]. Az Messiasert az te nepedet terítis épülésre (Born: Ének. 138). Sántaknac láboc épülílését megadta (Zvon: Post. 1304). Minekntünna éri az aszszonyi állat az ő testében való épülílését (MA: Bibl. 198. **2)** [aedificatio; das bauen]. Vwn zent damian egl haznak való segedséget az epülésre (VirgC. 81). Az kő fáhuac epülílése neuekedie (Kár: Bibl. I.430. MA: Bibl. 1383).

Épület: **1)** [restitutio, confirmatio; herstellung, besserrung, stärkung]. Anya zent egl haznak eppwletyben myndennel beewben mwkalkodott (ÉrdyC. 387. 567b). Embery nemzetnek hazmalatiara es epwletre (VirgC. 17). Betegsegekből orossag által legyen kemnyebsegek es epőlettyek (Frank: HasznK. 15). Országoknak epőletiert, tanaczokathi tartnak (KBács. 1572. P5). Épületre-való dolgokrul beszédges (Pázm: KT. 20) Docto-

rokat rendelt az Christus testének épületire (Pázm: Kal. 127). Épületet vehetünk e törvénytudotól (Illy: Préd. II.263). **2)** structura C. [n edificatio; das bauen]. Dezmak adattassanak egyházak épületre (DebrC. 93). Hatalmas épülete vala Jerusálemnek, nagy erős kőfal, nyolczvan torony vala körülötte (Zvon: Post. II.255). Az napot, mellyen az templomnak épületi véghez vitették (Pázm: Kal. 781). A mi testünknek épületi: structura corporis nostri (Com: Jan. 46). **3)** aedificium MA. [bau, gebäude]. Épület avagy ház (Com: Jan. 124). Gyenge épület az, melly lirtelen bomlik (Gyöngy: MV. 14). Roppant épületeket eregettek isten tisztességére (Fal: NU. 269).

kő-épület: [aedificium lapideum; steinbau]. (TKis: Pan. 7).

temető-épület: [mausoleum]. Ditséri Arthemisiát: való jót tett urával, olyk költséges temető épületet tsínáltatott neki (Fal: TÉ. 668).

Épületéske: [aedificiumcula C. [kleines gebäude]. Elöl-függő épületéske, erkely: podium PIBI.

Épületés: [utile; nützlich]. Minden ecclésiákat azon szertásokhoz kötni nem illik, nem szükséges, nem is épületes (Pós: Vételk. 18).

[Épületlen]

Épületlenség: [unfertigkeit]. Látá az várnak nagy épületlenségét (Monfrók. VII.69).

EPÉ, EPPE: fel C. [galle]. Adanac neki inúa epéuel elegetet bort (MünchC. 68b). Epywel ytattatek (PeerC. 127). Hogy legyen ty keztekek eppee es keservseegh zylew gyeker (JordC. 264). Orozlannak epseye (275). Eppewel elég (447. PozsC. 17). Uv zelew merkes eppew zelew es keserwes zelew korezd: uva eorum uva fellis et botri amarissimi (KulcsC. 284). Ne legyen tû köztetek epe es irem termő gyökér (Helt: Bibl. I. 2223. Fél: Bibl. 49). Ördög epéje a bor (Pázm: Kal. 897. Kr.). A haragban szívünk-körül meg-melegsik a vér, az epe megmozdul (Pázm: Préd. 800). A vízbe ne vigyed, mert a sok víz a lónak ártalmas, a sok járás miat, és onnét származik a folyó és kő epe (Cseh: OrvK. 24).

földi-épe, föld-epéje: fumus terrae MA. centaurea Nom. 86. centaurea PP. [tausendguldenkraut]. Kis földi épe [igy]: centaurium minus. a babác föld epejének és hűdeglelés ellen való tűnec hiyác (Mel: Herb. 67). Fumus terrae, föld epeye, h. e. terrae fel (Beythe: Stürp. 5). A földben is teremnek férgnek, mellyek föld epéjének vagy esső féregnek nevezetnek (Misk: VKert. 683).

Epés: felleus C. amarulentus, acerbus MA. [gallig]. Az epés holyagotska: vesicula fellis (Com: Jan. 51).

Epéskedik: [?] Heába epéskedik [igy] (Káldi: OktInt. 13. Kr. Fal: Jegy. 936).

Epesség (epesség Pázm: 5Lev. XVIII. MA: Bibl. V.28): sollicitudo, acerbitas, amarulentia, anxietatula, naeniae, negotia MA. [erbitterung, kummer, kummernis, besorgnis]. *Epesseget hanui: amarulentiam, sollicitudinem jactare, querulari MA. Ez vylagy sok epeseegh (ÉrdyC. 487b). Nagy epesseget teenek (578). Es zwnada epeseegeoben neky yeleneek az zent kyrál (617). Ewrmewrl epesegerwl nem emlekeztem (VirgC. 6). Minemű keserűségős epesege volt az keresztia alath allasakoron (NagyszC. 113). Emleközzel meg atte ziledne minden keserűsegeről es epesegeről, kiket zenvede (137). Kerlek tegőd az epesegödérth, kyth wallaal auagy zenvedeal (CzechC. 5). Marianak őth epesegyről walo ymadagok (37). Gondolkodik vala Sámson feleségén, hogy ily hamar vette volna epességét (RMK. II.293). Boldog asszonynak hét örümenek és hét epességének emleketire (Pázm: Imáds. 207). Ha én nagy epességgel kérném barátomat, hogy imádkozzék érettem (Pázm: 5Lev. XVIII). Ugyan

nagy epességgel vitattya az Luther (Pázm: Kal. 167). Az emberi segétség hijában való epesség (MA: Bibl. V.28). Több mesterség, merő tsak epesség (Felv: Dics. 52).

Epétlen: [felle carens; ohne galle]. Epétlen galamb (Csizi: Tromb. 304. Kr.).

EPED (epedeel ThewrC. 189): marceo, marcesco, exaresco, contabesco MA. [sich verzehren, schmachten]. Ne akaryatok egy masra haragb keppen epedny: ne suspirate alius adversus alium (JordC. 841). Epedel myrayttvuk walo banatodban (ThewrC. 187). Banat myat epedeel (189). Soc kinba epednec (Born: Evang. III.305). Az nap délben leg hevebb, melly miatt epednec az élőc (Zvon: Post. I.397). Ehség miat epedet, alig vala (Cseng: Jer. D).

el-eped: adareo, exaresco, contabesco MA. [sich verzehren, verschmachten]. Az zenetlen valo olwasasnak es yrsnak myatta ameera el epedőt, hogy mynt egy görbe ember soha feel nem haythattya magant (ÉrdyC. 561b). En ziuen el eped ő rola valo keserűsegről (DebrC. 611). El epettél és elfáradtál: eras fame et labore confectus (Kár: Bibl. I.181). Ehség miatt a kőz nép el epedett vala (MohnF: LTárh. 67). Mi elepedünk az sok gond miá (MonOkm. XXIV.541). Nagy szonjúsággal epedett-el (Hal: IHist. II.323). Tsak a te emlékezeted késlelteti lelkemet, melly az életnek határára el-epedve ohajtya utolsó áldásodat (SzD: MVir. 108).

még-eped: adareo C. marcesco, aresco, deficio, contabesco MA. [sich verzehren, verschmachten]. Megepedett: tabidus, tabefactus MA. Orzatoec meg esic, es lelketc meg eped (Helt: Bibl. I. LL44). Koplallasból, és nagy munkából meg epettec (Helt: Krón. 97). Amaz őrdögi kigyónac mérge, es eroie meg epett es meg emeztődett (Born: Préd. 238). Őh én kemény szívem, mikor epedsz-meg bánatodban, ha akkor nem bánkold, mikor a te istened meg-bal éretted? (Pázm: Préd. 516). Törődelmes, és az isten haragja miatt meg epedett szív (MA: Scult. 602). Gondold meg a koporsót, halált, poklot: akkor a te lelked megeped (Illy: Préd. I.434). Sok sebekkel meg epedteben az ővei el hadtak: multis vulneribus confectum deseruerunt sui (Forró: Curt. 140). Én, hívem, égek s megepedek (Amade: Vers. 113).

Epédöz: [moereo, sollicitus sum; bekümmert sein]. Kyth te zizenth zyleel, annak kemyan keges anya epédőzeel (WinklC. 335).

Epedt, epedett: contabidus MA.

Epedség: [contabescencia; das verschmachten]. Éjjeli s nappali siralmival rubáját és nyoszolyáját ásztattya, amyira hogy a nagy keserűség es szívbeli epedség orczáját meg-hervasztya (Toln: HBék. 16). A te irtalmasságod enyhítse meg, az én szívemnek epetségét (Bíró: Angy. 156). Jó barátom, mostani eseted oly nagy epedséggel nem keseregheted (Kónyi: HRom. 201. Told).

EPEKED-IK: [supplicio; flehentlich bitten]. S epekedik is, hogy az szerdárnál segitenők, oltalmaznók (MonTME. IV. 205). Hogy ha nem tudom mint epekednénk-is, ha lelkiünket ki adnánk-is, de az egyházi szolgálatnak végét nem gondollyák meg (Nógr: Idv. 74).

EPESZT: angó, affligo, amaritudine afficio Kr. [kränken, schmachten lassen].

még-epeszt: tabefacio MAI. [kränken, verzehren]. A gadságért való vigyázásoc meg epezic az testet (Kár: Bibl. I.671. MA: SB. 127). Hoé a te szüenedt megh kesereiczem es meg epeszszem (Mel: Sam. 5. TürtT. 1.228).

EPÉR, EPÉRJ (epergy BeytheA: FivK. 103b): fragum: erdbeere MA. Epőry: fraga (Beythe: Stürp. 4). Szép eperjet szettem (Zrínyi II.126). Eperj levele (PP: PaxC. 267). A ki

lassan kullog, a nem sokat bolog, epret szedhet mentében (Kisv: Adag. 298). Ki bújik az eperj (Fál: Vers. 907). Eperjet szedél, vígan nevetél (867).

[Szólások]. Egy kús eperjért nagy kosárral ne menjek (Folv: Dies. 47). Nem széd a török-is mások kosárjába eperjet (ÉszM: Lev. 8). Addig szedének az kereszténynek eperjet az más ember kebelében, hogy csak el lépé őket az török (Pázm: Kal. 438). A magad kosrában szeded az eperjet (Czegl: BDorg. 270).

[Közmondások]. Híres eperre nem kell kosárral menni (Decsi: Adag. 64. MA.).

csattagó-epérj: fraga alba [grosse erdbeeren, klitschen] MA. (Fál: Jegyz. 933).

földi-epér: [fraga:] erdbeer Kirbesz. 153.

leány-epér. Leány eperj (Fál: Jegyz. 242).

Eprës, epërjes: fragis abundans Kr. Ecclesia de Eperies [in Transylvania] (1219. Knauz). Meta tendit ad Pysagthu, deinde vadit ad Epyriesthu (1252. CodPatr. VI.73). Eperjes: Grapopolis, Comaropolis MA. Eprës szálos erdő (Fál: Jegyz. 933).

EPLÉNY: forale Nyirkállai XXVII. [transtrum traheae; querbalken, lastbalken über dem schlitten]. Eplény: a száznak két keresztfája, melyre a teher tétetik Szl).

EPP? EPPŐ?

ablak-epők: jugamenta C. Jugamentum: iga vagy járom modra való kötőzet, mint az ablak epőc, rámac MA.

1. **ÉR** (ér Helt: Krón. 208. Sylv: UT. II.116): **1)** vena C [ader] Torokban való erek: carotides C. Étel szopo erec: vena mesarnicae Com: Jan. 51. Fáknek ereik: *vena arborum PPBl. Eret hű testen ne vaghyon (JordC. 108). Kezenek teneroben nagy sok erek jevnek evze (CornC. 202). Nag fayadalmal zakadoznak az érék [így] (PeerC. 126). Erekeith eertől, ynakath yntol el zagath (WinklC. 204). Mynd izról izre, erről erre, inrol ynra östeth nyoytak (205). De hogy holtod után sebedidet nézzem, üres ereidet számlálva szemlélyem (Zrínyi II.35). Székely ér magyar vér (Thaly: Adal. I.6). **2)** flument MA. [bach]. Honuser, piscina (1067. Wenzel I.25). Ad venam Er (1225. Jern). Eer rivus (1249. Czánár). Vena aquosa vulgariter er dicta (ZichyC. II.400). Rivulum fyzes eyr vocatum (III.33). A quadam vena quae Er vocatur. In quodam fluvio qui vulgariter Er vocatur (Jern.). Vizeknek ery ehergetogy (DomC. 120). Elhaágam az elő vizeknek eryt (NagyszC. 54). Az kutfü vígan azon érből (foramen) eresztheti ki ides es keserű vizet (Sylv: UT. II.116). A föld alatt lévő nedves erekből ki buzgó kútfejek (Com: Jan. 12). Ki száradt bennük a kellemes beszédnek minden ere (Fál: UE. 392).

élet-ér: arteria MAl. arteria; pulsader WF. Élet ér avagy lelek tarto ér (ACsere: Enc. 142).

életérző-ér: arteria Nom. 18.

elő-ér: arteria, pulsus MA.

ezüst-ér: [silberader]. Ezüst-ér ómal-elegy a bányában; molybdaena PPBl.

félverő-ér: arteria PPBl. pulsader WF.

húgy-ér. A savós rész az húgy éren (per uteros) a vesékre megyen (Com: Jan. 51).

kapu-ér. Az elődel a vér tsínálk érből a kapu érbe és abból ismét a majba foly (ACsere: Enc. 115).

mozgó-ór: arteria, pulsus MA

öreg-ór: *cava vena PPBl

szív-ér. Eret váguss szű éren (Folv: SchSal. 46)

teke-ér. Ér az lónak szárán, kit teke érnék lónak (Cseh: Orvk. 5).

Eres: venustus C. [aderig].

2. **ÉR** (ér Sylv: UT. II.137. ér RMNy. II.67. Mel: SzJán. 203): **1)** [pervenio, pertingo; reichen, erreichen]. Eddig ér a a rúd: pertica huc usque pertingit PPBl. Az mas tanoythwan eleb eere oda peternel (JordC. 697). Ha azth eeregyek: si vivamus (840). Hogy mynekewn emy yot enghedlt eernewn (ÉrdyC. 71b). Az madarak őryzyk vala ew zent testeket mygen ember eerne es el temethnee (338). Mikor innár Jerustemet értec volna (Born: Préd. 78). Soha nem éröd azt: mare prius vitem tulert (Decsi: Adag. 114. 207). Ha közel értem a jesuitát, meg-tudakoznám tőle (Czegl: Japh. 113). Az étzaka ott érné őket (Mad: Evang. 325). Érnék egy szép mezőt (Hall: III.18. I.55). Az isten emberkört ad erni és meg házasodik (Gér: KárCs. 376). Gyógyulásokat Nagy-Váradon érek (Kónyi: IIRom. 18). **2)** tango, contingo MA. [berühren]. Meüiet oruála (BécsiC. 136). Ha az veer rwiath eerené (JordC. 86). Away csak hű arnyeka eerne vala meellyeth hű közzölők: vel umbra inun-braret aliquem eorum (721). Menelaus erte zűsessegem (CsomaC. 18). Felne menyetez a hegyre, alat se éryiítez őtet (Helt: Bibl. I.113). Nem vélnéd hogy éri földet [a lónak] száraz lába (Zrínyi: ASyr. 41). **3)** [τογγάζω; casu facio; zufällig tun]. Ruffinus, hogy feiet fűsöllene, ére meg nüzallani feiet a fűsőnek foga, el veszte életet (Lép: FTük. 31). A kit megl érnez nyoméntani, el köll annak romlani (Lép: FTük. I.259). **4)** [valco; wert sein]. Myndemik tiz pent eer (WesprC. 28). Menyorzog ameez eer (CornC. 185). Mit er atto iozagod (VirgC. 98). Bár egy rab száz arannyál többet ne érjen (Pázm: Préd. 81). **5)** [possum; im stande sein, tun können]. Hol a szent írással nem érik, a szent-ségelen írássalval toldják a dolgot (GKat: Tük. 51). A maga hátán termett rühét nem éri vakarni (Matkó: BCsák. 171). **6)** [aequo; erreichen, es einem gleich tun]. Senki nem éri vitéz-ségből Stzipiót: nemo ad Scipionem *aspirare potest PPBl. Noha Macria bír vala Misiával Pannoniával de mégsem ér vala az magyarokkal (Helt: Krón. 11b). Semmi eziga biga nem ér ezzel: Labyrinth involvitur (Decsi: Adag. 2). Nem tudom ki érne az ő nyeluenel (157). Semmi tzigán nem érne vele (225). Ez világ test zerint való bölchek nem ernek a lelki bölchelekkel (Frank: HasznK. 12). Semmi muzsikás nem ér az aszszonyinak szovával (KTr: Assz. 9). Másim olygy gyengén eraszi verseit, hogy Gvárini, ama híres olasz, sem ér velem (Fál: TÉ. 772).

[Szólások]. *Vmibe érni.* Ő kemének jó akarója vagyok és az gyűlésen azt akarom, hogy mi miattuk semmi a kadalýba ne érjen ő kemo (LevT. II.47). Emek az épületnek méltósága a mi mesterségünknek, minden dűtsőségét messze fellyül-műlyen: árnyékába sem értünk (Moln: JÉpül. 291). A zarvas az iwhot tevrnenbe ere, hogy egy kewbowl bawzal volna neky ados (Pesti: Fab. 19b). *Vmítig érni.* Csak addigh nyujtoz-zé, meddig a lepel éri (Czegl: Japh. 156). Tsak addig nyűj-tózzál meddig a lepel éri (Kisv: Adag. 247). *Vkire érni.* Reám ért az álom (Gyöngy: Char. 23). *Vmit érni, rkt érni.* Egy holnapot nem ér, Erdely hataraiba 50 azwagy 60,000 tatar be erkezyk (RMNy. III.92). Egyie nyaualya az másikat ott éri (Decsi: Adag. 40). Egyik hazugsága a másikat ott éri: fallacia alia alium trudit (96). Az ew dolgában jo vegot írek (Lev. I.337). Hogy egyszer végét érlessük (Pázm: Kal. 456). Érd végét halállal [öld meg] (Göres: Máty. 21). Az halál éle-tednee végét éri (Zvon: Post. II.162). Mértékletlen italodól ha mi nyavalyád lenne, avagy egyéb alkalmatlan magadviseleésél, oly lábra ejtenél, az érné végét életünknek (RákGy: Lev. 243). *Vkivel érni.* Semmi tzigány nem érne vele (Kisv: Adag. 20). *Vmivel érni vmt.* Láttátoké, hogy semmit nem érte vele: videte quia nihil proficimus (Helt: UT. c7). Lasset yammir K-myth erunk my oth az ho pyuzel, ny semyth awal nem erunk

(RMNy. II.155). A jesuitaé elmével nem éric (Czegl: Japh. 32). Ej, bátya, csak az csattig vonnyad, és amyira nyújtózzál, mig lepleddel éred (Pázm: Kal. 151. Illyef: BC&Tomp. 296).

alá-ér: dependo, pertingo deorsum Kr. [hinunterreichen]. Hogy ha mynd az földet cernee alaa (ÉrdyC. 77b). Az ruha az h lábaiglan alá ír vala (Sylv: UT. II.137).

által-ér: circumcingo Kr. [umfassen]. Ket aga oly nagj vala hogi mynd az zeles vilagot által erik vala (VirgC. 85. TörtT.² I.553).

be-ér: 1) [pervenio; ankommen]. Menealus hazához hogi be ere (CsomaC. 9). 2) [circumplector; umfassen]. Az öntött tengecc kerületit 30 sinor éri vala bé (Kár: Bibl. I.309).

[Szólások]. *Beérni vele:* sufficere, contentum esse MA. Elede-lünk vagyon ezzel szinte be érűc (Born: Préd. 391). Talán itt is bé éred egy pajkos szitokkal (Illyef: BC&Tomp. 200). Egy kevés ronggyal is be érem én (Fal: Ének. 64). A kevésel béérő (Illy: Préd. I.350). *Beérni vele emít.* Csak az traditioókalis bé érnők minden lelki szűkségűnk et (Pázm: Kal. 488). Sokan, a kik kézi munkáikkal, sőt kuldulásokkal alig érik bé szűkségeket (Pázm: KT. 81). Van két ezer arany s több-is nálók készen, ha pedig a' kevés, szert többre-is téssen, a kivel utyokat bé-érik egészen (Gyöngy: Char. 329).

égybe-ér: contingo Kr. [zusammenkommen, aneinander reichen]. Szárnyoc az házuc közepin egybe érne vala (Kár: Bibl. I.307).

el-ér: 1) [pervenio C. [einholen, erreichen]. Fntással elérők: percurro C. El ereek evket az heegy alat (ÉrdyC. 398b). El ére ötet Gileád hegyen (Helt: Bibl. I.12). Az agarac a vadakat kergetik és el-éric (Com: Jan. 80). 2) [assequor C. [obtinere; erlangen]. El nem eervenaz gygeret: non obtinuerunt promissum (JordC. 824). Ha iámorbó volna egy álllyért sem érne el (Decsi: Adag. 265). 3) [complector; umfassen]. 12 sing sinor éri vala el az oszlopoknak kerületit: ambiebat columnam (Kár: Bibl. I.308). Kell vala a fölt, de nem éré el a szakadást (Matkó: BCsák. 133).

[Szólások]. Esnek hitetlenségnek notajában, az kik ez ország-belieknek varait meg lopják, es ez dolgot raytok el erik (Ver: Verb. 28). Hogy méltatlan birja az jozsagot, az biro által vegere menven el éri rayta: indebite bona definire per judicem compertus fuerit (284).

föl-ér: 1) [assequor, pertingo, attingo MA. [erreichen]. Az bestyeknek nyuassok az egeeth feel ery (SándC. 38). Ewtet az vyz özön feel nem eerite (ÉrdyC. 18). Az eglhet ery föl (576. VirgC. 85). Be-telic kívánsagod, fel ert istenhöz az te imátsagod (FortSzer: Ib). 2) Vkit munkáiban fel-érni: *aequiparare aliquem factis PPBl. A forgó ég alatt nintsen olly lát-szatos teremtmény, se kints, melly (lelkednek) árát fel érje (Fal: BE. 570). Kőtségesb a konyhája, hogysen erszénye fel-érje (SzD: MVir. 120).

[Szólások]. *Vmivel fölérni* [=beérni]. Ne hagyja kegelmeteket penz nekewl, kyuel az nep fewl irien (RMNy. II.97). Jozsagot, valamig fel éric vele, tartozik az biro meg bősülni: possessionaria, quae ad compensam ejus summae se extendere sufficereque videbuntur (Ver: Verb. 119). Ha az ő maga resze jozsagaval fel nem érne (112. 92). Az kinec egy tehene leszen, annac zsirájával minden szűkségét feléri (MA: Bibl. II.9). *Vmit fölérni.* Ha a magad elméd tel nem éri, tudakozzál (Fely: SchSal. 2). *Vmit vmivel fölérni.* Az én vékony elmém-mel én fel nem érem (Pázm: Kal. 498). Észszel valamit fel-érni: animo aliquid *consequi PPl. Tsuda, hogy fel-érted észszel: je suis surpris que vous en ayez eu l'esprit (KirBesz. 12). A ki a régi mértékhez nem tud, fel-nem érheti eszével Noé birkájának temérdek nagyságát (Moln: JÉpiil. 68). Feleletűnket nem

érik fel festekkel (Czegl: Japh. 32). Még gondolatla-t sem éri fel az emberi elme (Alv: Post I.372). Okossággal fel nem éred (Ker: Préd. 206).

[hozza-ér]

hozzaérő: tangens [a geometriában] (ACsere: Enc. 67).

ki-ér: emineo, promineo MA. [herausstehen, hervorragen].

[Szólások]. Meg szaparitta keues lisztit es olaia, kiuel oztan mind a dragasagnac ideiet ki ere (Szék: Krón. 32).

még-ér: 1) [consequor; einholen, erreichen]. Iizem een ellensegymeth ees meg eerem wketh: comprehendam illos (KulesC. 32). Megj indulit wtanna megis erthe wolth őket (RMNy. II.69). Hamaréb meg érnek egy hazug embert, hogy sem egy sánta embert: mendacem memorem esse oportet (Decsi: Adag. 105). Kergesd meg őket, mert kétségnélkül meg-éred őket: comprehendes eos (MA: Bibl. I.274). Az ő attya előtt ugy állott, mint az mely gonosz tévőt meg érnek vétkében (Pázm: Kal. 390). 2) [obtinere, assequor; erlangen, erleben]. Hagyaa meg eerny tyztösségeeth (ÉrdyC. 615). 3) contingo MA. [berühren]. Melegseg erveem meg az fazeekbol ky fwt es ky forrad (ÉrdyC. 420b). Kezeuel wtet megery vala (VirgC. 40). 4) [valeo; wert sein]. Alitom hogi ezer gerat meg erne (VirgC. 98. Vás: CanCat. 223).

[Szólások]. *Megérem vele:* contentus sum, sufficit MA. Ammit én hoztan, en awal mastan meg eröm (GuaryC. 57). Kwlgen hordot, mert nem eryek meg hordowal (LevT. I.261). A tengernec minden halai őszue gyűlnek, hogy meg eryiee vele: ut eos satiet (Helt: Bibl. I. TTt3). Meg érem én vele, és igaz elég én nekem az mellyec vadnac (Kár: Bibl. I.657). Midőn azon törődnec hogy czac egy kenyerec leuen, tizenketten nem érne meg vele, Iesus monda (Born: Préd. 456). Amivel eginahan hetig megh erneie, azt ég nap el vesztegeti (DecsiG: Préd. 33). Az ideig valo jokban amiyit ad tünéktec, az memyi-vel megéritec (MA: Seult. 884). Érd-meg awal, hogy emberi állapatra teremptettél (Hall: Paizs. 222). *Megérni vmivel vkit.* Hazanal ami morsalec vesz el, ha fel szedneiee, egynehany szegent meg ermenec uele (Tel: Evang. I.428). Vagyon 32 szolgám, mindemikne adoc nyölczad fél forintot, vallyon minel érem meg őket? (Helt: Arithm. M8). Ha en zom az, feyem el ilyem meg (LevT. I.282). Valaki kapitányához fegyvert vonszon vagy megöli, fejével éri meg (MonOkm. III.52).

rajta-ér: deprehendo in flagranti Kr. [erwischen]. Raita érték ipse foltost itt-is, ugy-é? (Czegl: Japh. 94). Rajta érték v. kapták az ebet a szalománm v. hájonn, a matskát a tejes fazékkom: meg-lepték a tolvajságon (SzD: MVir. 90).

utól-ér: assequor Sl. [einholen]. Utánna eredvén, utól érte (MonOkm. IX.367. Matkó: BCsák. 36). Nem olly idegen, isméretlen-szabású ez előttem, hogy utol v. fel ne ériem eszemmel (SzD: MVir. 132).

Érdégel, érdégél: contrecto, saepius et leniter tango Kr. [öfter berühren]. Nagy hasznót kítsiny kár érdégeljen-is bár, azzal el nem fogyatja (Ben: Rithm.² 218). Kít érdégél vénség napról napra alá száll (Kisv: Adag. 179).

Érdék: contingo, pertingo, percutio MA. [öfter berühren]. It giözködec meg Laszlo ég kunnal, ki hata megót egy szíp léant viszen vala á lon, kit a berczeg hatul a hellebardal erdekni kezdte (Szék: Krón. 168). Nyugbatatlan fáradságoc, és soc féle változásoc, hogy érdekje az híveket, az ur isten elvégezte (Ujf: HÉnek. 36). Az erős tornyot mikor kívül nézed, gyözhételennek tetszik, de ha nagy kosokkal érdeknie kezdik, igen hamar megtörik (Balassa: Költ. 192).

Érdékel (értékel Illy: Préd. I.30. 439). ∞ MA. Érdeklek, verem: adverbéro. Sarkantyúval érdekelni: agitare equum calcaribus. A fájdalom érdekel: dolor fodit PPBl. Az havas eső

érdekli nyakunkat (MonIrók. VIII.383). Sok szítók s halálai való fenyegetés érdekli éltedet (Czegl: Sion. 21). Midőn az ellenség érdekene: quum hostis urgeret (Forró: Curt. 207). A lelkiismeret bibéjének sunyari mérges szokval való érdekeltetése (GKat: Váts. II. Előb. 58). Nyomorúság az hívoket kerengik és érdeklik (Megy: 3Jaj. II.162). A csapásokban, melyekkel bennünket az isten csapdos és érdekel (Tof: Zsolt. 828). Az inát érdekli szűriya czafragának (Gyöngy: KJ. 107). Ha mikor érdekel vkit betegség (PhilFl. 19). Oh! mely keserves szók érdeklik főleimet (74). Nem árt kevés barnat ezt is ha érdekli Thaly: VF. II.237). Sereggel érdeklik a kísértetek, a kívánságok tartalék-nélkül járják szívét (Fal: NA. 156). Ha nem érdekl-e szűgyen szíveteket, hogy meg-nem szűnyátok ez egy hivateteket (Könyi: HIRom. 139).

mög-érdékél: ∞ Ostora hegyi gróf Druget Jánost is anyyira megérdékeltte, és meg is sanyaritotta (Szal: Krón. 185).

Érdős: pertingo, palpo, tango frequenter MA. [öfter berühren].

Érdöz: ∞ Gyöndörű voltával az egekre erdez (Liszi: Märs. 63).

Éreget: ∞ Ki a melly fiát inkább szereti, azt több csapásokkal éregeti (Tarn: Szents. 125).

Éréli, érel: ∞ Meg haraguek reiaja [a kigyóra] ees kezdé zokerczenel erehly (Pesti: Fab. 20). Pálczával kel éréli, s nem bizonyosságokkal oktatni az isten tagadókat (Pázm: Kal. 1). Valaki cheldgyét a vagy vesszővel is vagy korbáttal éréli: ne itélj kegetlennek (Versem: Lev. 175). Az hust, mikor metéli, és osztja (a szakács), nyáival ne érélye, hanem villácskával avagy késsel vigye azt végbe (J'árs.Reg. 95).

Érént: attingo, pertingo MA. [berühren].

mög-érent: ∞ Ezek a könyörgésnek a müi szent evangeliomban meg-érent[ett] hasznai, gyümöles (Mad: Evang. 398).

Érköz-ik: 1) pervenio C. evenio MA. [ankommen, anlangen]. Oda eerközik vala (ÉrdyC. 656). Nem érkezet az zerzetnek vtara (VirgC. 130). Melly gywlessre mi ess reaja erkeztynnk ews elelytywl főgwa wegezetyk otth woltnk (RMNy. II.130). Bapatunc vtan örömfine érkezie (Born: Préd. 293). Nagy sokra szűkseez érkezik (397). Betegség immár reánk érkezett, és meg nehezített (Pázm: Préd. 620). Az étzaka rajoc érkezie (MA. Senlt. 32). A hová nem érkezik az oroszán büre, bé esűsmázot a róka kötőse (Czegl: Japh. 1). Nem érkezhetek oly szorgos dolgai (Megy: 3Jaj. II.20). A mig nem érkezik reád a reszketés (Felv: SchSal. 32). Fel nevelkedék, két esztendő korban Hector eérkezék (Huny: Trója² A2). Nem szintén maga színében érkezik, jó a való, ha távúrlól jött és sok ajakokon ment előbb (SzD: MVir. 114). A mi látásunk nem érkezhetik tovább a külső színnél (uo.). 2) Varo, vacat mihi MA. [dazukommen, zeit haben]. Ugyan bizony érkezhétel magad dolgaid miatt anyyira? tantumne ab re tua est *otii tibi? PPBl. Reia nem érkeztek teoni (RMNy. II.161). Amii sok gondba foglalatos, hogy nem érkezhetik a predikálláshoz (Tel: Evang. II.443). Sok fele dolgnak gondviselésere nem érkezhetik: variis negotiis incumbere nequit (Ver: Verb. 197). Anyyi dolgom vagyon, hogy még ételhöz sem érközöm (Decsi: Adag. 100). Nem érkeztek egyebek eselekedetűnek rostáláshoz (a szentek, Ny. Köz. XV.334. Pázm.). A menyire terhes szolgálatom között érkezhettem, írásút meg-rázogattam (Matkó: HIRoml. 11). Nem érkezik buzújokat bé hordani (Czegl: Dág. Előb. 8). Sok foglalatosságid miatt nem érkezhétel mind ezekre (Megy: Bayle. 274). Leírni nem érkeztam (GKat: Váts. I. Előb. 47). Nem-hogy azoknak el-olvasására eérkezék (Hall: Paizs. Előb. 3). Az ember ölméje annál inkább nem érkezik az isteni dolgokra, mennél

több-felé oszttya vágyódásit (SzD: MVir. 114). 3) [sufficio, idoneus sum; im stande sein]. Ha oly hálákat nem adlatok a minémőkkel tartoznám, olylat adok a minéműre érkezik az én gyarlóságom (Pázm: Imáds. 456). Senki ereje es tehetése arra nem érkezik, hogy az isten szolgait meg-fosztassa örömitől (Pázm: Préd. 618). Ha nem jobbláthatz nűndeneket meg, leg alább annyit, a menyire érkezel (Land: UjSegits. II.3). Vallástoknak jobb voltát meg nem mutathattjátok. Arra soha sem érkeztek (Matkó: BCSák. 145. 269). Nem mindenkor szégyen, mikor vét beszédben valanelli aszszony, mert vagy nem érkezett anyyra eszével vagy főlével, vagy szemével, hogy jobban tudná (Fal: NA. 188). Ki sok rendbéli tudományra vagyon embernek szűksége, a melyre maga erejével nebezen érkezik (Fal: UE. 371). Értelmünk, szállásunk, senki ereje arra nem érkezik (SzD: MVir. 114). Mivel kezes volt Kristus érettünk, s mi nem érkezhettünk a fizetésre, meg-kellett halnia (115). Nem érkezhetik minden mindenne: nem telik minden mindentől ki (uo.). 4) [aequo, supero; gewachsen sein]. Senki véle nem érkezett (Hall: Hlist. II.68). Még megfelel szívem istenemnek, bátor erszénym ne eérkezzék adosságimmal (Fal: NU. 285). Nem lehet ő-velek eérkezniem, énem, ki-kötnöm (SzD: MVir. 113. 114).

[Szólások]. Egykor kedve érkezik arra (MA: SB. 326). Nagy kedvem érkezett, hogy ezen harmadik századdal végét érjem munkámnak (Fal: UE. 467). Kárban érkezett állapotom (LévT. II.99).

be-érkezik: [intro; hereinkommen]. Egy holnapot nem er, Erdely hataraba 50 azwagy 60,000 tatar be erkezik (RMNy. II.92).

el-érkezik: 1) pervenio, appello MA. [ankommen, anlangen]. Lassan ifi az isten büntetése, de vgyan el érközik azért (Decsi: Adag. 78). Lassan jár ő, de el érközik (82). Mince vttama az Antonius kezdé az sereggel el érkezni (adventabat): az Catilinais kezdé az hegyeken menni (Decsi: SalIC. 47). Nem érkezik el a pap [nem jön el] (Vás: CanCat. 676). Minthogy az út hosszú nem volt, azért csakhamar is elérkezének (Mik: MulN. 257). 2) [valeo; in stande sein]. Tartozunk is azzal, hogy az menyire el érkeztünk, ő rólla gyakran tudakozunk (Pázm: Kal. 24). 3) [aequo, supero; gewachsen sein]. Hadviselésben el-érkezik véle: par illi est in belligerando (PPBl). Oly emberi okoskodás és mesterség nem lehet, mely az isteni tanubizonyásnak méltóságával el érkezhessék (Pázm: Kal. 516). Hiszem nem lehetnek minnyáján doctorok az ecclesiában, hogy egy-aránt el-érkezzenek az írás visgálásban (567). Oly szűryen kioztatnak az purgatóriumban, hogy ez világnak minden nyavalyái sem érkezenek-el ezzel (805). Az ifjú támad egyenesen Nestor ellen: de nem eérkeznél-e a nagy vitézzel, leveri őtet Nestor (Hall: Hlist. III.30. II.256).

érkeztén érkezik: [frequens pervenio; massenhaft kommen]. Erkeztén érkeznek (Born: Préd. 295). Érköztön szoktat érközni (Zvon: Post. I.314).

ki-érkezik: [exeo, edor; herauskommen, erscheinen]. E gyűlésről búvón láthatz, az hamar ki-érkezendő Dagor le-dőlésében (Czegl: Japh. 155). Erdélyből kiérkeztek (Liszy: Krón. 103).

Érkezhetés: [pervenire facio, appello; gelangen lassen, ankommen lassen]. Erews ytelotnek kemenségere eerkewztety őtet zűkség (ÉrsC. 576). Irjátok, hogy főkövetet készítettetek, melyben éjjel nappal munkálkodtok, hogy megindíthassátok s ide beérkeztethessétek (MonIrók VIII.66) Mentem az hajóknae a partra érkeztetni kell (Tom: Jan. 91).

Érkeztet: [pervenire facio, appello; gelangen lassen, ankommen lassen]. Erews ytelotnek kemenségere eerkewztety őtet zűkség (ÉrsC. 576). Irjátok, hogy főkövetet készítettetek, melyben éjjel nappal munkálkodtok, hogy megindíthassátok s ide beérkeztethessétek (MonIrók VIII.66) Mentem az hajóknae a partra érkeztetni kell (Tom: Jan. 91).

Érlel: pertingo, attingo, contrecto MA. [wiederholt berühren]. Tővis gyenge testét érleli (Eny: Gizm. 6). Az szél érleli hányta az hajóczkát (MA: Scult. 192). A szántó emberek az ökröket ősztilnével érlelik (Nyr. IX.68).

még-érlel: pertingo, attrecto MA. [wiederholt berühren].

Érő: valens Kr. [wert]. Bethwen garass eerő pohar (JordC. 132). Keth zaz forjnth erw lowath ker (LevT. I.223). Fedel, ky három vagy negy foryntara erw volna (RMNy. II.70). Sok verebeknél nagyobb írők vattok tū (Sylv: UT. I.102). Jozsaga kevesb érő volna (Ver: Verb. 135). Hasonlo jozsagot amyi szamut, es amyi érőt tartozik adni (137). Száz talentom érő ezüst nūu (Kár: Bibl. I.425).

Érölen.

[Szólások]. Arius az a'kori tudos tanitoktól a szent irásokból sürgettetvén, és erőlen érdekeltetvén ravasz tsellengésekkel élt, és róka módon a tselt egy felé-is s más felé-is hányta (GKat: Titk. Előb. 14). Az róka hányta az eselt, és ide s tova evez farkával, midőn az lesre vészik, és erőlen viselik (Pázm: Kal. 151). Mikor a győlekezeten egy bölts filósófus olly tudóson forgatná igyeket az arianusoknak, hogy semmi-képpen meg-nem győzethetnék: sőt midőn úgy tetszenék, hogy szinte erőlen viselnék az ő meg-győzését: olly mesterséges felelettel ki-fejti vala magát, hogy mindenek álmélkodának rajta (Pázm: Kal. 1766. 189. 1145).

Ért-emre: [ut mea memoria est, quantum memin; seit dem ich mich erinnere]. Tsak az én értemre sem mindenkor követ kezet így a dolog (Megy: 3Jaj. II.34). Tsudálhatni, hogy sok istenes dolgokat, tsak a mi értünkre, az irigy sátány zene-bona nélkül, bé engedet jőni ecclesiainkban (Megy: Dial. Előb. 8). Tsak a mi értünkre a jövendő veszedelmet nagy tsudák által meg-jelentette szegény nemzetünknek (Ker: Préd. 391). Cerinthus és Ebion, kik az ekklesiát, még az apostolok között nénellyeknek értékre, tsudás etretnekiségivel igen meg-zavarák (GKat: Titk. 13). Az én értemre is magyarnak bundát hírül sem láttam, mostan pedig nem tartja magát embernek, ha csak farkaskőr bundája nincsen (Haz. I.295).

Érték, érték: 1) vires, facultates MA. [fihigkeit]. Ha er-teke vagyon rea ymazagot es alamysnalkodasth tegyen (ErdyC. 137b). Ne szandekozkodgyec idő nap előt érteke felőt igen nagyra (Born: Evang. III.264). Minden ember seghellye az ű érteke szerént az anya szent egyházat (Bat: KTud. 3). Ennekem nem kel Dios Győr, kirali ha el akarja venni tőlem, vagyon er-tekem rea es értelmem hogy meg tarthatom (ComBal. 19). Senki ebből meg ne jegyezze az igaz tudományt, mivelhogy, nem ennek erőtlenségéből, hanem az én érnem értékeimből esett az fogyatkozás (Pázm: Kal. a2). Mind űdejeknek, s-mind penig er-tekeknek viragaban levő gyermekink: liberi in flore et aetatis et rerum (Forró: Curt. 244). **2)** [opes; vermögen]. Az menire érteked lészen, tennen magadual iöl tégy (Kár: Bibl. I.658). Vegeztek aztis hog az hasartosok Capuanban es egyeb kőrül valo varosokban, kinec kinec az ű érteke szerent, el oz-tattatnanac: uti gladiatoriae familiae distribuarentur pro cuius-que opibus (Decsi: SalIC. 22). Az atyák átkozzák a fiakat: kiknek hogy érteket hagyhassanak, magok lelket el-vesztették (Pázm: Préd. 20). Tartozunk irlgalmasan cselekedni az szegény-nyel is: de értékünk és akaratum szerént (Pázm: Kal. 773). Nagy értékű gazdag dús emberek (MA: SB. 247. Hall: HHist. II.317). Az én sok értékem, van jó lovam, eles szablyám, szép szerelmem (Zrinyi. I.48). Bar teis borsos czukat egyél, czak legyen érteked réa (Vás: CanCat. 567). Reá érkezzünk a fele-letre: házunknál vagyon értékünk, hogy meg-felelhessünk, nem szorultunk költsön feleletre, házunktól is ki-telik (SzL: MVir. 115).

Értékös: 1) habens facultates, pollens MA. [vermögend]. Ha most értékes állapotban vagyunk, bizonytalan, mire jutunk holtunk napjáig (Pázm: Préd. 73). Intse ez világi gazdagokat, hogy az ő értékes voltokhoz képest semminkne no tartsák az szegényeket (Zvon: Post. I.147. II.33. 37). Okos hadviselő fér-fink és igen értékesek a király mellett (Pothó: Krón. 26). Értékes nemes emberek (Lép: PTük. 133). Olly értékes, gázdag es bővölködő, hogy az számtalan sokaságot taplaháia (Lép: PTük. III.253). **2)** momentosus MA [praeclarus; gewichtig, hervorragend]. Értékes okai vadnac (MA: Tan. 62). Értékes beczületűec az te igyekezetid (1309). Valaki eret vagatni akar, éreze, azt, hogy (a mint a bölcz és értékes orvos-doctorok ren-delek) minék előtte vágat, purgatiot vegyen magához (KBécs. 1666. a8).

Értéketlen: inops, destitutus omni facultate PP. [unbe-mittelt, unvermögend].

Értet: facio ut contingat Kr. [facio ut perveniat; berühren lassen, zukommen lassen]. Bozwszagokkal yllettetel, zomorvsa-gokkal érteteel (ThewrC. 191). Oltalmával értessen (LevT. II.100). Myket ennen ertes hyrel (I.386). Irtessem walmy wjsagat (RMNy. II.210). Kegelmetet esmegh embereimel érthethem (72). Elvégezék, hogy Buda alá menjenek, mert ismég új követtel értette vala őket az erdélyi fejedelem (Monfrók. VII.46). Ére-lővel értette a borbily (a daganatot, XV.401). Ki asz a palánt ha vizzel tövét nem értetie (Szentn: TFiú. 3). A szőlőt értetett tűz nevededik (Hall: Paizs. 20). A fene az egész tagot érzéket-lenné teszi, hanemha hamarvaló orvossággal értetik (TKis: Pan. 29).

ÉR-IK (meg-ér Mad: Evang. 191. irt erkölczű Sylv: UT. II.95. irten irnek Mih: ÖrökÉ. 166): matureasco MA. [reif wer-den]. Az bor schon sem érvén (LevT. II.48).

értén érik: [frequenter matureasco; massenhaft reifen]. Nyár-ban minden fele állatok neueketten neuekednek, irten irnek (Mih: ÖrökÉ. 166).

még-érik: matureasco, ematureasco C. [reif werden]. Szinte megérem; permatureasco C. Myert te kazas vagy, azért te en-nekem ne kazaly, mygnem meg eernek (PéldK. 51. Helt: Bibl. I.T4). Had eriek meg (Frank: HasznK. 33). Megért a gabona: maturavit messis (MA: Bibl. 184). Igen megértene, rögzőtenek volt az büntetésre (MA: Scult. 820). Az föl fuakodott ifiūu mig meg nem éric, sok kárt téssen (Zvon: Post. II.271). A szőlő mennél magosban fűg annál hamarab meg-ér (Mad: Evang. 191).

mégért: maturatus C. [reif]. Ne czazozgyathok heyt mon-daskath; kyketh zolny akarhok megh eertth keppen legyenek (ÉrsC. 312b). Ky vala nagy meg eert erkevlchev (DomC. 198). Nagy meg ért vénség (Zvon: Post. I.3). Mint kellyen tisztelni koros és meg ért szülejeket (Pázm: Kal. 12). A férfini meg-állapotot idő a meg-ért koros időre hajol (Com: Jan 45).

mégértség, megéröttség: [maturitas; reifheit]. Nevelked-gyeneac az Christus ideiéneac tekkéletes meg értségére (Zvon: Post. I.68). Inkab ieleni az bölczesegneac meg eretseget, hogy sem az testneac őszüleset (Zvon: Osiaud. 98).

Érdégel: [lente matureasco; nach und nach reif werden]. A jóban érdégellyél (Diósz: Préd. 294).

még-érdégel: ∞ Az a gyűmöltsözés tsak nevedő félben volt, és az után lassan lassan ugy érdégeltenek meg (Ker: Préd. 141).

Érel: maturo Otr: OrigHung. II.210. [reif machen].

még-érel: ∞ Hogy a meleg jobban megérelhesse (Mik: TörL. 152). A nap a szőlőt mindennütt egy időben érelleje meg (175).

Érés: maturatio, maturitas MA. [das reifen]. Az ezüstök vagion éröss helie, a honnat ki hozzak es ássák (Mol: Job. 64). Szőlő érés (Kár: Bibl. 1.637). Nem vala még az tige érésnec ideje: tempus fiorum (MA: Bibl. IV.43).

Éret: ∞ Figeéret (MA: Scult. 794).

Éretlen: immaturus C. [unreif]. Éretlen eues, könyetseges: saniosus. Eu, gónietseges eretlenni: sanies C. Érethlen gyermek: abortivus (NémGl. 197). Éretlen gyewmewleh (PéldK. 51). Azoknac éretlen gyümölcsözde meg emi nem ió (Kár: Bibl. 1.637). Az boszszu állási éretlen buzgóság miatt az igaz utból ki ne tántorodgyanac (MA: Scult. 210). Éretlen elméj (Matkó: BCsák. 4. 178). Éretlen kolés (Megy: 6.Jaj. II.42). Éretlen halállal elragattatnak: immatura morte praeripiuntur (Ily: Préd. II.278). Éretleu korában meghalt (László: Petr. 179) Józan-erköltsű embernyi embereket, nem éretlen nyalkákat bioi a tanátskozárs (SzD: MVir. 103). Éretlen eszű (133).

Éretlenség: immaturitas C. [unreifeit]. Az ifjú Bátori Sigmund éretlensége s állhatatlansága miatt Erdély háboruságba borúla (Bod: Pol. 42).

Érlel: maturo MA [reif machen]. *Evesitöm, érlelem: supuro MA. Érlelni a kelevényt: suppurare PP. Gyemelchöket eerlele (ÉrdyC. 613). Az serapiom igön erleli es kiunya a merget a sebből (Frank: HasznK. 14). Érlelővel értette a borbély (a daganatot, Monlrók. XV.401).

még-érlel: maturo, malasso C. maturescere facio MA. [reif machen]. Meg-érleli a kelevényt: movet *pus PPBl. Meg kol orleloi minden munkákat, nem siöttetni (Toln: Vigaszt. 11).

Érlelés: maturatio MA. [das reif-machen]. En elől völek irlelisbe es évvölte: praeveni in maturitate et elamavi (DöbrC. 68).

Érletés: [maturus; reif?] Érletes buza (Nyr. XVII.182).

Érő: maturescens Kr. [reifend]. Idején-érő elme: ingenium *praeox PPBl. Némellyek (gyümölcsök) korán érők, előve érők, némellyek későn érők avagy telelők; oémellyek mindenkoron érők, mint a gyalog fenyő magvai: quidam sunt praecoeces alii serotini sive chordi; quidam sunt perennes (Com: Jan. 22).

elől-érő, elő-érő, eleve-érő, elein-érő: praematurus, praecox MA, praecoquus PPBl. [frühreif]. Előve érő, korán érő: praecox (Com: Jan. 22). Elővel érő gyümölcs (Pázm: Préd. 334). Minden elől-érő, és tavaszi gyümölcs (KNagysz. 1613. E2). Elő-érő fügetek kívánt az én lellem (Ily: Préd. I.139). Elő érő gyümölcs (Tarn: Jóak. 117). Elein érő tseresnye, elein érő dinnye (Bod: Lex. 32). Találkoznak (almák) mind elővel-érők [jgy], nyáriak, ősziek, telelők (Lipp: PKert. III.142. 92). Előőrö körtvél (NádT: Lev. 41).

Eröd-ik: [lente matureasco; nach und nach reif werden].

még-erődik: ∞ Kik mintegy idő előtt megérődnek keresztényi tudománnyal tanítatván (Ily: Préd. 139).

Ért (értelmség Fal: UE. 507): maturus C. [perfectus; reif]. Ért erkölcsi öreg ember: gravastellus C. Eerth wgorka (JordC. 139). Nemes eerth gyemelchökeith teremtee (ÉrdyC. 381) Yo es eert tekoelltes eelet (347). Fenlik vala nagi erth erkwelez (VirgC. 78). Iozomok leöenek, irt erkölczűek, mod tartok; sobrii sint, venerabiles, temperantes (Sylv: UT. II.95). Szép termetű vala, ért beszédű (Helt: Krón. 47). Ért sujt (Pázm: Préd. 679). Ért szőlő fejek (Józs. 230). Ért szőlők (Mik: TörL. 5).

elő-ért, előve-érött: praematurus, praecox C. [frühreif].

Értés: [maturus, perfectus; reif]. Mykoron eertes eeletben volneek; quando factus sum vir (ÉrdyC. 97) Kelemen magyaráztatyk eertesnek; eertes elköchew (653. 245b).

Értség: maturitas C. [reife]. Vezette ezeket tanult értséggel (Gyöngy: MV. 15). Az embert erkölcsének megállapodott értségre tessz érdemessé a színes világ előtt (Fal: UE. 507)

ÉRC (érc BécisC. 86. 122. 252. MünchC. 81. ertz Born: Ének 550): aes MA. metallum Ver. [aereus, metallens; erz, ehern]. Érczek, bányászniak: metalla Com: Orb. 21. Te körmidet vetem ercecke: ungulas ponam aereas (BécisC. 252). Minden ercz engednek[i]; cuncta metalla domat et mollit (NémGl. 197). Érczből zerzet edsenyek: aeramenta (JordC. 476). Díczertetik az erczeknek dragalatosága (VirgC. 145). Minden fele ertz es vass mibe mester: malleator et faber in cuncta opera aeris et ferri (Helt: Bibl. I.34). Bőwelkódik arannyal ezüsttel oinal vassal (értzel lonal öreg barmockol (Born: Ének. 550). Az oszlopnac ercz gyomra peldaza az Görög ország hatalmat (Mon: Apol. 486). Én a felemelt ertz kigyóra tekintek (Czezl: MM. 118). Corinthiai ertz nem egyéb, hanem mindentőléből az olvasztó kemeutzeben egybe forrott bányászua (Fal: NU. 263). Ércz táblát tesszünk szívünk köztépeben, ott maradgy nemzeted emlékezetében (Orczy: Nimf. B4).

arany-érc: auraria PP. [goldertz].

ezüst-érc: argentarium metallum PPBl. [silbererz].

Ércös: [aereus; aus erz, erzhältig]. Vala hassa ercesz: habuit ventrem de aere (EhrC. 126). A velentei sárga réz edgy némi némű ertzsz kövel meg illottetett réz (Com: Jan. 19).

[Ércsűl]

mégércsűlt: [ferratus, aere munitus; mit erz beschlagen]. Megérczesűlt szekernyék fedik szárait, érczből csinált paizs fedí vállait (Tin. 229).

Érci: metallicus MA.

ERDÉLY. Erdely: Transsilvania, Dacia MA [Siebenbürgen]. Vö. **ELV, ELÜ, EL**

Erdélyi. Erdélyi: Transsilvanicus, Dacicus MA [siebenbürgisch]

Erdélyizmus: [idiotismus Transsilvanicus; siebenbürgische ausdrucksweise]. Örömet látnám etlékrül, mint a föltöldismus, alföldismus, és erdélyismusnak özvebékeltetéséről is valamely uramnak hasznos oktatását (CorpGramm. 706).

ÉRDÉM (erdelm EhrC. 41. erdelmes 110): **1** [merces; lohn]. Érdem nélkül való: gratuitus. Érdem nélkül: gratis C. Telles érdemöt vég (BécisC. 4. 61). Mi érdemet vallatoc: quam mercedem habebitis (MünchC. 22. 50). Veed el érdemet coronayaat az te mwkadnak (ÉrdyC. 562b). Thy erdemetek bewsesges menyorságban (JordC. 365. 841). Egyenlő árrú avagy érdemű parís valoris (Com: Jan. 190). **2** meritum Ver. MA. [verdienst]. Érdem szerint való: meritis C. Erdemöt ozt kynek mynd ow eerdere zereut (ÉrdyC. 59). Kyknek erdemeknek myatta otalmazzon meg mynket mynden gonoztwl (338. 515b). Alyta iduessoget kewuetui wwn erdemebwl (VirgC. 11). Ne bizzam emberbe, erdemünkbe (Born: Ének. 27). Az ő erdeme szerint meg veretee (Szék: Krón. 29). Ezeknek jünborságok érdemére nézve jött Kristus e világra (Pázm: Préd. 100). (Vö. **2. ÉR**)

Érdemöl (erdelm ThewrC. 200. Koles: Evang. 423. erdöml DebrC. 443. erdelm [?] VirgC. 114 buchanatot nem erdemnek ÉrdyC. 46. 28b. 353b. erdönnec DebrC. 393. eerdemhety ÉrdyC. 414 617): **1** emereor, domereor C. [verdienen, sich verdienen erwerben]. Zsöldöt erdemlek: stipendior. Vereség erdemöl: verberabilis C. Ez malaszt keryok Cristostol, hogy erdemlyownk lenuy (mercamur esse) anyaly zegenesegnek byzon tartoy (EhrC. 133). Minden világi tsapásoknál többet érdemel minden vétek (Pázm: Préd. 33). Vétkesek és harag érdemlők leszünk (60). Ugi ki ne őssen, es rohamyon, mint az bűnösök erdemlenéice (Lép: PTük. II.188). Hogy az örök életnek erdemölő legyenek (Ily: Préd. 1520). Ha a paraszt ember az ő papjának hiszen, érdemel azzal (Pés: Igazs. II.283). **2** [nanciscor: empfangen, bekommen]. Érdemölőnk menyeknek országaba jwthly (Czecl.

C. 59). Erdemlee az gyveretdēt: nactus est promissum (JordC. 508). Azomai erdemle menyből zozatot (ÉrdyC. 49b). Mit erdemle ez alazatos engedelmeseg, lasatok es vegietek iol ezetekbe (VirgC. 59). Christus az ű keresztelkedesuel azt erdemlette mi nekűne, hogy istennee fia legyűnk (Tel: Evang. I.211).

[Közmondások]. A ki keveset el-nem vesz, sokat nem érdemel, vagy nem kap (SzD: MVir. 112).

el-érdémél: [nanciscor; erlangen]. Az en ellensegym el ue eerdewmlyenek az ew kerelmesssegeu meg halgathatny (PozsC. 40).

még-érdémél: mereo, emereo, promereor, commereor C. (verdienen). Meg nem erdemlevtem ez martyromsagnak hialalat (DomC. 25. 7). Nem erdemlyűe meg bűnűnkneec botaanattyat (EszT: IgAny. 234).

Érdémöldégel: merito PPBI.

Érdemlűs: [meritum; verdienst]. Nem-is olly tűkűlletesek, hogy érdemlűs-képpen fontban vettethetnűnek az elvejdűnd jutalommal (Pűs: Igazs. 317).

Érdemlet: [nanciscendum; das gewinnen]. Haznalyon eez ielűn-űalo idűben malazthnak eerdűmletire (WinkIC. 268).

Érdemletlen: érdemetlen SzD: MVir. 112. [immeritus; unverdient].

Érdemlű: promerens, meritorius MA. [verdienst-]. Az poenitentia tartas nem szerzű sem erdemlű oka a bűn boczanatnak (Fűl: Tan. 243). Ila valaki űrűksűgneek megnyerűsűneek okaűrt megyen, az ut avagy menetol eszkűze ngyan, de nem erdemlű oka az űrűksűgneek (KCsipk: Woll. 323). Érdemlű vagy érdemes oka nem lehetet az idűvűssűgneek (Mad: Evang. 518). Az ű (a szenteknek) érdemeknek űs esedezűseknak erdemlű űs megnyerű ereje az egy Kristus érdemeibűl, mint elűd derűk erdemlű okbűl szűrmazik (Szentiv: Verseng. 81).

Érdemes: meritorius MA. [verdienstvoll]. Zent eerdemes eelet (ÉrdyC. 516). Olly eerdemese leen wr istennek (519). Isten-elűtt érdemesek az hűvek jű cselekedeti (Pűzm: Kal. b3). Kűtsűda panaszkodhatik kűzzűllűnk, ha mit szenved gonosz-sűgiűrt érdemesen? (Pűzm: Prűd. 504). A vűtezkesdűsbűl ki-aggott érdemesek nyugodalmas szabadsűggal meg-ajűndűkozthatnac: emeriti ruce donantur (Com: Jan. 153). Nagy bűneinkűrt ennek rűgtűl fogva voltunk mi érdemessi (Pűskű: ESir. A2).

Érdemeskűd-ik: meritis excello Kr. [sich verdienste erwerben]. Ama nem tudom felajűnlűssul érdemeskűd cselekedetekhez se szűndűkom, se kűzűm (Fűl: NE. 82). Nem tsak pecsűtre metszetjűk rűgisűgűt nemes tzierűnkneek, hanem ahoz illendű űri, vűlogatott erkűltsel is érdemeskűdűnk (Fűl: NA. 181. Fal: UE. 11.15. Kr. SzD: MVir. 115).

Érdeműssűg: [meritum; verdienst]. Ez harom lelly gyműlch yegzy az harom rendbely erdemesseegűt kykkel wr isten koronazya Adamnak fűyayt (ÉrdyC. 645. Pűzm: KT. 201).

Érdemetlen: immeritus MA. [unwűrdig]. Erdemetlenűl: immerite, immerenter MA. Erdemetlenűl reűm kegyetlenűlsz (Zrinyi: ASűr. 9). Mentűl erdemetlenebbnek tartod magadat a kirűlyi szűkhez, annűl inkűbb kűzelites ahoz (Mlik: MulN. 276).

Érdemetlensűg: [demeritum; unwűrdigkei]. A mi erdemetlensűgűnket nem nűzvűn (Ker: Prűd. 925. Illy: Prűd. 11.210).

Érdeműz: [aestimo; schűtzen, wertschűtzen]. Ű coronűzza, es erdeműzi en bennem az ű aianűkűt (Tel: Fel. 82. 49). Megtetűzűdűtt jutalmakra fogtok érdemeztetűi (MonOkm. XIV.391).

még-érdeműz: ∞ Ott (Krisztus szűke elűtt) meg aldatyk es meg eerdemeztetyk es eerdeme zerent űalo karban allattyanak (ÉrdyC. 555b).

ERDű (erden KulesC. 121. erdebűl Ver: Verb. 80. űrdű Kűr: Bibl. I.314): silva C. saltus Ver. [wald]. Szabad erdű: silva caedua. Gyakor erdű: lucus Nom^a 125. Erdew (1093. Jern.). Mons Warerdey (1265. Wenzel XL547). Kirűly-Erdeje, silva regis (1291. Czinűr). Asquthi Erdew (1299. Jern.). Silva quae vatha erdey nominatur (ZichyC. I.184). Frater Bernald lakyk-űala erdewben (EhrC. 9). Be mene az erdwybe (VirgC. 77). Nagy ho esek es nem mehetneuk fel az fűyatols erdeekre (RMNy. 11.318). Akkoron űrlűne az erdűkneec minden fűi (Szűk: Zsolt. 99). Vaden-erdűkűn lappanganak (Derk: űElet. 25). Az varos tűviben livű szűlas erdűben csoporton legyenek (Monfrűk. XV.133).

[Szűlűsűk]. Erdűre vinni fűt: in silvam ligna ferre MA. Akkor leszen az, mikor edgyetlen egy fa erdű leszen (Matkű: BCűk. 219).

[Közmondások]. Egy fa nem erdű (Decsi: Adag. 55). Egy szűlfa nem erdű (Magy: Nűd. I.22).

bűkk-erdű: [silva fagina; buchenwald]. Silva fagina vulgo hykerdew vocata (1335. Szűzadok XXII.149).

eresztvűny-erdű, eresztvűnyűs-erdű: [silva sueres-cens; niederwald]. Eresztvűny erdű: silva permissoria (Ver: Verb.^a 200). Eresztvűnyes erdűnek űs bereknek bűcsűje: supputatio silvae permissoriae vel nemoris (Ver. Verb.: 214).

fenyű-erdű, fenyves-erdű, fenyűs-erdű. Fenyű erdű: pinetum C. MA. [fichtewald]. Veres fenyű erdű (MesűK. 26). Fenyűes erdű (ExPrinc. 33). Fenyűs erdű (Zrinyi. 186).

gyerműk-erdű: [silva succrescens; niederwald?]. Usque ad insulam germerkew (1386. Nyr. VI.124).

liget-erdű (ligetes erdű Gyűngy: Char. 303. Vajda: Kriszt. II.392): [lucus; bain]. Liget erdűk zep leuelecek (NagyszC. 121). űltűtűneec lűgget erdűket minden magas halmakon (Helt: Bibl. II.339). A nagy szűles mezű s a szűp liget erdű sűtűl palotű-jok (Balassa: Ének. 29).

makkos-erdű: silva glandifera, glandinosa [igy?] Ver: Verb. 213. [eichwald].

szilfa-erdű: ulnarium C. [ulmenwald].

tűlgy-erdű: ilicetum C. [eichenwald].

vadas-erdű: [silva saepibus circumdata, saeptum venationis; wildpark]. Vadas erdeiűt el adgya (MA: SB. 72).

Erdei: 1) silvester C. silvestris, silvaticus MA. [wald-]. 2) [verres; wildschwein]. Sem zarwast sem erdeyt nem lwtek (LevT. I.215). Szeme fűnyes, mint kigyűnac; foga tsikorog, mint erdeinek (Pűzm: Prűd. 799). Egy gonosz erdei-kan ntűn Jonatűs mind addig leskűdűtt, hogy a bal-fűlűt el-vűgta. Azzal a sebbel bűsilva el-szalad a vad-disznű. Nem talűlvn a tűllan az erdeinek szűvűt a csűszűr, meg kűrdeti a szakűtűtűl, hovű tűtte-el? A vad-kan pűldűzza a bűnűkre vetemedett elműt (Hall: HHist. II.154). Szűlűjűt a kanok űs erdei-ek pusztittűk-el (Land: UjSegits. I.39).

Erdűcske: silvula C. MA. [wűldchen].

Erdűl, erdűll: (erdűrlű: arborator Major: Szűt) silvam caedo PP. [umhauen, holzen]. Kűnyszerittettek űala szűllűni a városnak gyűműlcsűs fűs kertei kűzű, az erdűket nem erdűlhetvűn (Szal: Krűn. 129). A Morva vize partjűn erdűlleni űalű fa is elegendű volna (199).

Erdűllűs: [lignatio, frondatio; das holzen]. Erdűllűsben segűtűt a kocsi-^anak (XVII. szűz. Nyr. X.470).

űg-erdűllűs: frondatio MA. [das holzen, das abstreifen des laubes].

Erdőllő: frondator, arborator C. MA. lignator Otr: OrigHung. II.34. [holzsammler]. Az erdőllő, fákkal bándó: arborator (Com: Jan. 71). Az épület fát kereső fáészó, erdőllő: materiarius, lignator (103). Az erdőllő parászt ember, mikor az fát le akária vágni, ottan haylásból eszében vézi a fanak, mely felé dőlendő (Lép: P'Tiik. 1316). Erdő, ez-is két fele: makkos erdő, es erdőllő erdő, tűzre avagy öröksegre kit hordnak (Ver: Verb. 30).

ág-erdőllő: frondator MA. [holzsammler].

Erdős: silvossus, silviger C. [waldig, bewaldet]. Erdős hely: arbusta C. Vala egy zomoc emberke; ez erdős helyen lakik vala (Helt: Mes. 354). A Dán erdősire menének: venerunt in Dan silvestria (Köldi: Bibl. 290).

Erdősöd-ik: silvescit CorpGramm. 238.

Erdősül: silvesco MA. [sich bewalden].

még-erdősül: silvesco C. [sich bewalden].

ERE: 1) camus, frenum; zaum oder halfter MA. PP. [Vö. EMLŐ, eremlő] 2) [postinis] knebel Adami: Sprachk.

ERED: 1) progredior, procedo MA. [gehen, sich auf den weg machen]. Eredgy: i, ito. Eredgy dolgokra: apage MA. Zarandociani eredo: peregre profectus est (MünchC. 53). Ereg, nem hízók nekőd (SándorC. 34). Azonnal wttra eredeenek (ÉrdyC. 65). Fel kele Jesus Bethanyából es erede Jerwsalembe (103). Ottan hamar wtannok eredeenek (398b). Raytta eredőt [meg-támadta] (526). Az nemes kyaloc eredeenek Betlehem fele, (DebrC. 335). Macedoniaba erettem (Konj: SzPál. 366). Eregg hatam meghe (Sylv: UT. 186). Királtul búcsút sem vevének, Jázon Médiával onnan eredenek, nagy vigan tengeren fűk el-eredének (Tin. 381). Ereggietec az örök tűzre (Mel: Préd. 152). Nem eredhetünk ő útjára bátorsággal, és kétségnélkül való járással szaván el nem indulhatunk (Pázm: Kal. 123). Eregicze [eredisze] mondhezza szemekben (Bal: CsIsk. 319). A ki tengerre ered, szenvedni kell annak a tenger háborút (Thaly: VÉ. II.165). 2) orior MA. [entstehen]. Nagy zeelweez erede (ÉrdyC. 543b). Míngyárt poklossig erede a homlokára (Ily: Préd. I.194). Minden dolog ered az illendőségtől, el nem megyen senki ennek törvényétől (Orezy: Nimf. C3b). 3) [incipio; anfangen]. Futni eredene (MA: Bibl. I.200). Azt erodem megmutatni (GKAt: Váls. II. 466). Josne tettétvén, hogy félni, futni eredett (Marton: SzHist. 39).

[Szólások]. Midőn szó ered az menyeyi boldogságról (Alv: Post. I.41). Akármely kérdésről beszélet indítván, szóban eredvén (Com: Jan. 160). Gonosz életnek eredet ember (Land: UjSegits. II.207).

átal-ered: [transgredi incipio; hintiberzugehn anfangen]. Keth felee ozla az víz, es atal eredveen az Yzrael ifyay, közepth zarazon atal meeneenek (JordC. 39).

be-ered: [ingredior; hineingehen]. Kyt (gyerneket) mykron vallara vett vona es istapyaat kezében bel erede vele (a vízbe, ÉrdyC. 436).

el-ered: 1) procedo, progredior MA. [sich auf den weg machen, sich entfernen]. Eredj el: abi, abito MA. Eregyel fiam: vade fili (EhrC. 52). Ereggel hyad yde a te feriedoth (WinklC. 296). Monda pilatus eregietek el vele (WeszpC. 91). El erede, ifel menwen Jerwsalembe (JordC. 596). Nagy syetetesseghel elerede az zalasrol az veenhez (DebrC. 518). El eredveen Jerwsalem flelee megyen vala (ÉrdyC. 384b). Ky menween ew közzöllyök el erede az wton (539b). Eregyetek el ti atkozot nepek az örök tűzre (Mel: SzJán. 33). Kezdenek el eredni: coeperunt prægredi (Fél: Bibl. 55). Ha az ember az bűnben eleredet attiafiat meg nem inti, gyilkosa leszen neki (Fél: Tan. 235). Hogy jó módgyaval eredgyünk el az dologban

harom részben osztom ezt az kérdést (Pázm: Kal. 457). A vitorlákát megeresztvén a mély tengeren el-erednek (Hall: Illist. III.83) 2) [orior; entstehen, entspringen]. Ha az megh allanasnak [igy] vtanna esmegh el eredend hűv raytta: si post emundationem rursus creverit macula in carne (JordC. 98). Neha olly dolog leszen, hogy az vízec egy helyről ki száraduán másit eredgyenec el (Cis. G2).

[Szólások]. El erede esmét a h asa (Helt: Krón. 47). Al-maba el erode az orra vére és a torkába méne allá (20).

eleredés: progressio MA. [abgang].

föl-ered: [ascendo; hinaufgehen]. Fel ered az hegyre (JordC. 62. ÉrdyC. 189b).

ki-ered: 1) [egredior; hinausgehen, ausgehen]. Kierede ő zarandoklatának helyéből (BécsiC. 1). Erede ky ew lazabol (ÉrdyC. 384). Patfombol ky eretennek: procecti Papbo (JordC. 752. 763). Eregy ki a földéből (MA: Bibl. I.10). 2) [orior; entspringen]. A Duna, mely a német országi hegyekből ki ered (Helt: Krón. 1).

Eredendő: originarius, oriundus MA. [ursprünglich]. Az testi halálnak szerző es eredendő oka az satunak alnoksága (Fél: Tan. 482). Nemde nem nagyob hel adatneke az eredendő leuolne, hogy nem az idegön massanae (EszT: IgAny. 55). Az ő eredendő igazsága néki (Ádámok) mind éltig meg-tartja vala a boldog békességet (PP: PaxA. 10). Kevasen vagyunk minden eredendő vagy reink ragadott valami fogyatkozás nélkül (Fal: UE. 428).

Eredet: ortus, origo, originatio C. [ursprung]. Merhettetlen kegyelmessognek kuthföye es eredetheye (Krisztus, FestC. 16). Ewt (szent Domonkos) az zenth predicator zertzethnek elsw eredety atya es zörzőye (ÉrdyC. 451). Zent Bertalan apostol eredet zerent tamada indyay orzagbol (506b). Az emberi zwletnek auagy eredetynek mogyat az ifyv zwzeknek zyuek ne tuggy (VirgC. 138). Manna sido szo, ennen vagon eredete ez szonak mimia (RMNy. II.47). Szóllanom kel az Hunyadi Jánosnac eredetiről (Helt: Krón. 81). Az kegielemnek eredeti varyon nem az embertől, hanem az istennek io voltabol (Fél: Tan. 248). Az hit eredeti es kutfie az szeretetnek (296). Szitkozódásoknak, pántolódásoknak oka és eredeti a részesség (Pázm: Préd. 230). Miképpen eredeti volt ennek az világnak, azonképpen végénekis kel annak lenni (Zvon: Post. I.32). A bűnnek sokasága és rűtsága, mikor erumpál, eredetben van, meg-indúl, nem tud meg szűnni (Tof: Zsolt. 602). A jesuitae korhácsolása 1346. esztendőben vót eredetet (Czepl: Japh. 76).

Eredeti: originalis MA. [ursprünglich]. Igen jól tudván az eredeti nyelveket, a sz. írásokban sokakat adott elő (Bod: Pol. 100).

Eredetség: [integritas, conditio virginis; ursprünglicher zustand, unbeflecktheit]. Ez neegy okaert (szereti isten a sz. tisztaságot): Elezer az menyey bodog termeezethnek hasonlattyaeert. Masod okaert az menyey bodog zeer tartasoeerth. Harmad okaert eredetseegnek állapotyaert, mert az zeploteleseeg mynden dolog közöt yelesb (ÉrdyC. 405).

Eréget: 1) [missito; nach und nach loslassen]. Unum berch qui vulgo Eregetenlig vocatur 1265. (Wenzel II.267). 2) [paulatin aedificare, plantare etc.; nach und nach bauen, entstehen lassen]. Roppant épületeket eregettek isten tisztességére (Fal: NI. 269). A kertekben szép sétálló lugosokat eregetett (Fal: TÉ. 645).

ki-eréget: exmitto Kr. [nach und nach herauslassen]. Ak-lainkból ökreinket kieregették (KecsKürt. IV.104).

Erégetés: missitatio Kr. [wiederholte absendung]. Ezeknek (propositióknak) erégetésében táradoz (Günt: Rbab. 133).

ERESZ: **1)** projectum tecti PP. [traufe]. Az eresz ala megyec és el nyítyózm, mendzja a komondor (Helt: Mes. 149). Háiz földénc ki-állól ereszi (Com: Jan. 107). **2)** porticus, porticus rustica PP. praestega, szín, hajlék, tornázt, léjázatos fedett hely, hol ember beszélésnek kedvoért öszvegyül PPl. [vorhaus]. Mell viz mellett őt eresz (porticus) vala (Sylv: UT. I.132). Iár vala a templomba, a Salomonnac ereszébe: in porticu Salomonis (Helt: UT.a). Egy tőc, melynecc őtt ereszeze vagyon: piscina, quinque porticus habens (ZS). Valami oldal nélkül való roz eresz alá kelle az hitvány lovainkat kötöttünk (Moufrók. VII.354). **3)** schlenze, **4)** pass, **5)** entlassung, abschied Adámi: Sprachk.

ERESZT: **1)** mitto, emitto MA. [schicken]. Erezte mendenék-léz: misit ad omnes (BécsiC. 11). Erezte igen nag vendégseget kézeiten: jussit convivium praeparari permagniticum (53). Köüetseget ereztven (legationem mittens) kéri azocat meffec bekesege (MünchC. 146b). Eressied Mihál arkangialt, ky engemet oltalmazion (PeerC. 186). Minden fele hamar köüetet erezte (Sztár: Ath. 5). **2)** sino MA. [dimitto; lassen, loslassen]. Nem lezen te-neked nül köüetelenec ereztőő: non erit tibi mittens funiculum sortis (BécsiC. 248). Tyzes ystókókethi ereztnek ez földre (ÉrdyC. 8). Fyat az byneseknek kezekben ereztne (536). Erezte v ny-layth: misit sagittas suas (KulcsC. 29). Zayabol langos tyzet erezt (ComC. 406). Az isten sok csapasokat erezt e földre (Fél: Tan. 84). Az betegsegi istentől ereztetik gyakorta az emberre (Frank: HasznK. 5). Ha isten előtt kedves vólna ez az vallás, ily szörnyű nyomorúságot nem eresztene az ő követőire (Pázm: Kal. 56). **3)** [concedo; gewähren]. Az clastromnak nynden jozagit az cardinalisoknak adnyak avagy ereszteneyek (DomC. 104). Az anygalim által deréc gyomlalat es választást eresztet (MA: Scult. 209). **4)** [profero, crescere sino; hervorbringen, wachsen lassen]. Az veező leveleket erezt (JordC. 158). Éktelen legyen a férfinac, ha nagy hayat ereszt: ignominia sit viro, si comam nutriat (Helt: UT. u7). Tiz föld szől egy bath bort ereszt, egy bath egy czebet teszen (MA: Bibl. II.7). Selyem eresztő, szaró bogarak (Com: Jan. 50). Hogy a féc sznat ne erezenec, szuasac ne legyenec (103). Noha Músám énekre nem temett, olyly gyengén ereszt verseit, hogy Gvarini, ama híres olasz, sem ér velem (Fal: TÉ. 772). Eresztett sárja haját szelek ingattyák (SzD: MVir. 113). **5)** Ereszt a méh: rajzik SzD. Hogy a méhek idején ereszenek (Lipp: Cal. 29. GKat: Titk. 106). Reá sereggel jó, mint egy eresztett raj (Thaly: Adal. 159).

[Szólások]. A h a j ó t szabad szakállra, történetre, szerentsére ereszteti, bótátani (SzD: MVir. 113). Mindyarást egy előben a pogányágnak varas fekélyibe nem merite mélyen ereszteti körmeit (uo.). Madzagot, köüetet ereszteti, verni, sodrani v. gyártani (uo.). Ne erezed a l o m n a k m a g a d a t (ÉrsC. 287b). B a n a t n a c eresztetted magadat (MA: Bibl. II.197). Bánatnak ereszteti magát: dedere se aegritudini PPBl. Az ven aszonyok ne legyenec vadasoc, az bornac se eresszec magokat (Born: Préd. 652). Szakállat ereszteti nevelni (SzD: MVir. 113). Eresztett zászlók alá rendelt sereg (uo.). Jól ereszt, fizet a gabona (uo.).

be-ereszt: inmitto C. intromitto MA. [einlassen]. Beereztet forrásokat völgekbe (AporC. 66). Erezdbe azokat a lada oldalan valo karikakba: induces per circulos (Helt: Bibl. I.Cc2) Irigység e helyre be nem eresztetett, mert egy szív másíknak mindent ki jelentett (Orczy: Nimf. C).

beeresztés: immissio MA [einlass].

belé-ereszt: indo C. [hineinlassen].

egybe-ereszt: [conflo, confundo; einschmelzen, zusammen-schmelzen]. Tudgyuk, hogy a meny-kő tíze az aranyat egybe-eresztí erszény sérelme-néül (Pázm: Préd. 706).

el-ereszt: **1)** emitto MA. [aussenden]. El ereztven hwket betlehemb: mittens illos in B. (JordC. 359). Ő fyanak el

menesseről igen fohazkodwan mentli [mond] ez velaghszerenth zolgayt ol eresthe, kyk keresnek (PeerC. 6). **2)** dimitto C. [entlassen]. Eresztel engemet előzer nemem (MünchC. 28). A gölekezetec elereztuen: dimissis turbis (39). Mire eresztettéec el őttet? (Helt: Bibl. I.Cc2). Eleresztettem az örökseget: dimisi hereditatem meam (Illy: Préd. 471).

eleresztés: dimissio, amissio MA. [entlassung].

föl-ereszt: **1)** [profero; hervorbringen, treiben]. Az buza-mag hoszu inakat czuda lokrockal felerezt, hogy könnyebben megallhasson (Born: Préd. 458). **2)** [diluo; verdünnen]. Kénkő, sulétrom, só, ezeket szép lágyan öszve törd, tiszta vízzel kond be az művet vélle, badd megszáradniyi, de fel ne erezd, hanem hogy felszárastod, mosd ki sós vízben (Kecsk: ÖtvM. 287). Mihelyt feleresztet csak egy forradásig (Szakácsmet. 28).

ki-ereszt: **1)** emitto MA. [hinanschießen, aussenden]. Mas wton ky erezt: alia via emisit (JordC. 836). **2)** [emitto, dimitto; fahren lassen, loslassen]. Vetkezz le kiskorig püspöky ruhából, arany kamós pálczad ereszt ki markodból (Orczy: Nimf. B3b). **3)** [edo; herausgeben, erscheinen lassen]. Régi magyar írást öszve kerestetet, aztat új formában ismét ki eresztet (Orczy: Nimf. B5). **4)** [explico; (sich) anlassen]. Az idő nem engedi hog itt magunkat messze kiereszszük [a tárgyak elbeszélésé-ben]. (MA: Scult. 1075).

kieresztés: emissio MA. [aussendung].

lő-ereszt: demitto MA. [herablassen]. Ty le ereztőt kez-tök: manus remissa (JordC. 825). Hogy fejedet a felső küszöb-böz ne csapjad, erezd le, bocásd alá (Com: Jan. 106).

lőeresztés: demissio MA [das herablassen].

lőeresztő: der schlag in einer kutsche; la portière KirBesz. 135. [Vö. lőeresztő-hintó]

mög-ereszt: **1)** remitto MA. [zurückschicken]. Heiam erezték még: remiserunt eos vacuos (BécsiC. 12). **2)** [remitto; zurück-geben, zurückschicken]. Az ew részek eneknek per nélkül megh ereztetett (RMNy. II.28). Tartozek kj botjatny kezebol es meg ereszt (57). Mátyás király el uővé minden várását, és iőszágit; esmet megereszté minden iőszágait (Helt: Krón. 4b). A fejedelem adandgya az kegyelmet, es meg eresztendő a jo-szagot (Ver: Verb. 40). **3)** laxo, relaxo, retendo C. MA. [lockern, schlaff machen, laufen lassen]. Megereszteti futásra a lő száját: immittite equum PPBl. A buroc meg-eresztetec (Com: Jan. 169). Megereszttem a zabolát kívánságimnak (Illy: Préd. 15). Ha hizelkednek az emberek, akkor igen zabolán kell tartani a hitelt, hogy meg ne csalattasunk; ha pedig kedvetlen dolgokat emeletnek, akkor meg lehet eresztini, hogy másoknak elle-nünk való szívek járását jobban ki tanulhassuk (Fal: UE. 377. 8). Nem esze híre nélkül, hanem előbb elméjével tanácskozván, akkor is nagy figyelemmel ereszt meg nyelvét (387). **4)** [crescere sino; wachsen lassen]. Haiat megh eresthuen (PeerC. 25. TilhC. 26). Megh ereztőt hayawal (ÉrdyC. 118 50b). Az asszony allat haia hozzu, meg ereztett (Mel: SzJán. 249). Hajokat, szakállokat megeresztvén (Sam: Cor. 155). Meg-eresztett hajok a sar-kakat érte (Hall: HHist. I.65). **5)** [conflo, confundo; schmelzen, auflösen]. Ezüstöt aranyul meg-ereszteti: silber und gold zusammen vermengen Adámi: Sprachk. 191 Vagion az aranunk is helie, ahonnat ki vájják es meg eresztik (Mel: Jóh. 64). Olyly tisztac, mint az ezüst, kit földből ol valasztuak, az őtűőőc kohoban olasztottac es hetszer megeresztuen tisztítottac (Born: Ének. LXXXVI). Az arany, kit az őtűőőc kohokban tisztítottac es kétszer megeresztetec (MA: Bibl. V.7). Hetszer meg ereztetet finum arany (MNYil: Irt. Előb. 1). Soc féle patika szer-zámból ki-vont, megeresztet italoc: extracta (Com: Jan. 175. 218).

mögeresztés: relaxatio C.

neki-ereszt: [laxo, relaxo; laufen lassen, schiessen lassen]. Néki erezteti a zabolát: laxare fibulam (Deesi: Adag. 237).

[Szólások]. Nem keel magaat neky ereztény [elhagyni, kétségbe esni] (ÉrdyC. 26b).

öszve-ereszt: committo, conjungo Kr. [zusammenfügen].

öszveeresztés: missus C.

reä-ereszt: admitto Kr. [zulassen, einlassen]. Test szerint minden nyuualyara reä erezte ő magát ön kéjen à Christus (Born: Préd. 241).

vissza-ereszt: [remitto, reddo; zurückgeben]. Kételnek leszünk megbékélni s visszaeresteni az bét vármegyét (RákGy: Lev. 163).

Ereszkéd-ik: 1) demitto, promoveo me, devolvor MA. [sich niederlassen, sich hegeben]. Homlokra ereszkedő fűrt hajak, eresztett hajj: anteventuli PPBl. Mellé ereszkédöm: assido C. Vtáma kezd ereszkedni à törőc bassanae (Helt: Krón. 85). Az pestis az kinek a színében ereszkődik az olyan gyógyulatlau (Frank: HasznK. 38). Magát ugy meg nem mértékelléti, hogy az gonoszra ne ereszkedne (MA: Tan. 1282). Az tudósokat ki akarják ütni élekből, hogy az sok részre osztott vizsgálódásnak valamely ágaira ereszkedgyenek (Pázm: Kal. 110). Magok könnyén ereszkedtek ebbe a galyibás zendülésbe (EszM: Lev. 51). Nem méltó ezzel terjesztetni a dolgot s nalmat talám gorjeszteti, azért tsak a badra fogok ereszkedni (Kónyi: HRom. 129). 2) [emano; herausfließen]. Gyakorta kell hintetni rosa vizzel, hogy olaja ne ereszkedgyék (Szakácsmest. 111).

[Szólások]. Hajókázásnak, bánatnak, alkura, vélekedésre, beszédbe, alkuba ereszkedni (SzD: MVir. 113). Vmirel való beszédbe ereszkedni: *delabi in aliquem sermonem PPI. Szóba ereszkedik (GyöngyD: Char. 430). Zomorus agnak ereszködnek (Beythe: Epist. 78).

be-ereszkedik: [ingredior; sich hineinbegeben]. Ég szigetben beereszköduen: insulam quandam decurrentes (Fél: Bibl. 226).

ki-ereszkedik. Igen kiereszkedett örvendező: effuse laetus [ausgelassen] (Com: Jan. 203).

neki-ereszkedik. Aszszonyi módra néki ereszkedni a sírásnak: muliebrites se lamentis dedere PPBl.

le-ereszkedik: 1) sido, residuo, subsido C. me demitto MA. [sich niederlassen, sich hinablassen]. Le ereszkedett es le fektút mint oroszlan: requiescens acubuit ut leo (Helt: Bibl. 1Aa4). A nyomorúság állapotokban le-ereszkedvén, sillyedvén (Com: Jan. 196). 2) [descendo; sich herablassen]. Ez az igaz nagyság, ez jele jobb szívnek, mikor a nagyok is le ereszkedhetnek (Orczy: Ninf. B3).

Ereszkedő: descensus ex monte SI [abhang]. Fel mennee vala az varac ereszkedődiere mint ég garadiczon (Mel: Sam. 19). A halmok és meredek hágók, a hegy tető-felé menőknek vonatások, ereszkedők, lejtőzök vissza (Com: Jan. 15).

Eresztés: missus, dimissio MA [das lassen].

Eresztetlen: [inconfatus; ungeschmolzen]. Eresztetlen értz kő: cadmia PPBl.

Eresztött 1) Eresztett hajak: anteventuli, antiae pendentes, propendentes cirri PP. [Vö. Ereszt 1]. 2) Eresztett méz: mel transcolatum Kr. Mint az eresztett méz, olly édes éneked (Fél: Vers. 907).

[Szólások]. Ne bizzál édes-beszédő emberben, tizta eresztet lator ő dolgában (FortSzer. M4b).

Eresztget [erzeget Kal. 1582. G]: missito SI

ki-eresztget: [exmissio; nach und nach herauslassen]. Niha az napis kedues fenyet ki erezteti (Kal. 1582. G).

méz-eresztő: meliturgus, mellitarius MA. PP. [honigmachend].

Eresztős: 1) [uber, opimus; ergiebig]. Mündentéle mezei vetemény igen bővön volt, csak hogy nem mindenütt volt eresztős az buja idők miá, (ErdTört. IV.60). 2) [ad denitendum paratus; zum herunterlassen eingerichtet]. A magyar hintó is kétféle vala, egyik kétfelé eresztős, az másik orsós (MonIrók. XI.364). [Vö. eresztős-hintó, lő-eresztő]

Eresztvény (erestewen 1265. erestewen 1293. erestewen ÉrsC. 182): 1) silva succrescens MA. [niederwald]. Saltus qui vulgo Eresten[?] dicitur (1231. Jern.). Parva silva quae vulgo vocabulo Erestewen dicitur (1254. Jern.). Ad potok qui est prope Benkeerestewen (Wenzel. XI.546). Sub quodam nog erestewen, abinde intrat in unum Kusereztewen (X.132). Silvula vulgo erestewen vocata (ZichyC. II.99). Silva vulgo Erestewen dicta (III.263). Permissorium vulgo erestewen vocatum (Nyr. VI.123). Ó erestewének ki vagdala: lucos eorum excidit (BécsiC. 15). A kertnek es erestewennek gadoraban: in vestibulo memoris (48). Lee zalteek az kertenben hogy megh thekentewen almanak erestewenyethi es megh lathuan, hogy ha meg wyraghzottak az zölők, ha nemzettenek az ponika almaak (ÉrsC. 220b). Nagy erdő, mellyet erestewennek huan: silva magna, quae alias permissorium dicitur (Ver: Verb. 213). Erdow kewz erestewynnek kyth hynak (Ver: Verb. 199). 2) [canalis; rinne?]. Erestewenywyz (a Zagya mellett 1265. Czín.). The foyednek ystbók nykeppen kyalry barson thakaroythwan eresteweenben (comae capitis tui, sicut purpura regis vineta canaliculus). Ew feyeenek istbók mondatnak ghondolathoknak, kyk erestewenyeknek bóklyben meg zoroytatnak (ÉrsC. 182).

EREKLYE (öréklyeyet (ÉrdyC. 631. öröklye Helt: Krón. 30. öréklyet 70): reliquiae sanctorum MA. [reliquie]. Yllat marada az ew zent testeinek ereklyeenel (ÉrdyC. 562b. 123b). Hamisan eskwtem ereklyen (VirgC. 5). Zent Sebóstiének oltart nem raknanak s az ő öröklyeit oda vinneiek (DebrC. 139). Zent Anna azzomac erecley tuna nynt az ő vya colonia nevy varasha hozatanak (TelC. 142). Vagyon Parisban eg penz, ereklebe foglalva, mellet azt mongyak hogy eg legen az harminc penznek kozole (RMNy. II.51. 142. Pázm: Préd. 213).

Ereklyés: sanctus; geheiligt]. Ereklys ez e fa: melly igen hamar meghallgattatnac az imádságoc e fa alatt (Helt: Mes. 308). Sok erekles dolgot őc el pusztitanac (Tin: Zsigr. 9).

ERETNÉK (erethnekseegh, herethnekseegh ÉrdyC. 114. herethnekseeg Helt: UT. n6. herethne Helt: Háló 226): haereticus MA. [ketzer]. Isten csináló eretnőkök: anthropomorphitae C. Erethnech: Arianus (NémGl. 232). Nemynemen eretnőkök tanachot tartanak (ÉrdyC. 451b). Arianos eretnőkök (DebrC. 129). Erethnecek es a kezgyeten feidelmece által kerget es haborgat (Helt: Bibl. b4). Tulaidoma az eretnekeknec, hogy a szent irast fitogassac (Mon: Apol. 285). Erethne tudomanyoc (Zvon: Post. II.267).

Eretnekész: haereticum voco, pro haeretico habeo Kr. [verketzen]. Gyalazza, eretnekezi, karomlya (Born: Evang. III.507). Azt írja Sándár, hogy eretnekezi Matkó a pápistákat (Matkó: BCsák. 217). Né eretnekezte a pápistákat (Czepl: Japh. 103. 129. 152). En soha nem értem, miért kellyen, pápista uram, hozzánk ily nagy idegenséggel lennetek s eretnekezzetek (Viresm: Lev. 150). A jesuitak minket eretnekezznek (GKat: Titk. 875).

Eretnekiség: haeresis C. MA. [ketzeri]. Kyk mynd valanak az Saduceosoknak erethnőksegekből: quae est haeresis Sadduceorum (JordC. 722. DomC. 3). Erethnekseegnek teewéghese (ÉrdyC. 517b). Vala nagy erethnekseeg kereztyen hyt ellen (624b. Fél: Bibl. II.74).

Eretnekiségős: [haereticus; ketzerisch]. Erethnőkseeges tudomában esek (ÉrdyC. 519b).

ÉRÉZ mégérzice BécsiC. 46. érzie 111. érhethie 113): sentio C. sentisco MA. [fühlen]. Igen érzem: persentio. Érzem a szagot: odoror C. Érzem szabású: subsentio MA Azuma aoytatossagot ezuala [igy]: tantam devotionem sentiebat (ElnC. 65). Erze az ev halalat kezvel lenny (MargL. 93). Éhségiet, zomeehsaghot hydeghsaghot erőzve (JordC. 794). Kezdeh halgatni ha valamit ot erőzne de nyert setet vala megüteh a labat egi kőbe kit meg erőzuen zent pal. (DebrC. 114). Ew testeelből nagy zeep yllatt eerzetteteeek (ÉrdyC. 379). Eremet erzeek (565). Kezde el memy hogi zent Ferencz ne erzene (VirgC. 42). Givnwörseget erzek (143). A tñio illatotokat nom akarom éreznem (Helt: Bibl. LMMm. Pázm: KT. 2. Illy: Préd. 1137).

még-éröz: persentio, persentisco, praesagio MA. [fühlen, bemerkén, wahrnehmen]. Előbb megérezem: praesagio, praesentio C. Az egerek azt [a kalácsot] meg erzyk (SándC. 3). Az zelement te zemedben meg erzed (JordC. 372). Yllattyat megh erzewen (ÉrdyC. 613). Szagot megérezni: odorari (Helt: Bibl. ID2). Vgyan meg érzette vólt halalát (Decsi: Adag. 12). Eleve meg-érezvén, jóvendőlén: praesagiens (Com: Jan. 180).

mégérzés: [sensus, perceptio; gefühl, wahrnehmung]. Meg-érzés, értés, kívánság [lelki tehetségek] (MA: Tan. 180). Az álmok származnak a jóvendőlésnek vagy megérezésnek kívált-képpen-való erejéből, mely a jóvendő történeteket meg-érzi (Mad: Evang. 85).

[Érészhet]

Érészhetetlen: **1)** [sensus expers; gefühllos]. Az lelkőden es erezhethetlen állatok (ÉrdyC. 17). **2)** insensibilis, insensilis C. [nicht fühlbar].

Érészhetetlenség: insensibilitas NémGl. 355.

Érészhető: sensibilis, sensilis MA. [fühlfar, wahrnehmbar]. Ez érezhető egész világ (Illy: Préd. II.22).

Érészttet: [sentire facio; fühlen lassen]. Az fáyalmakat ereztessed es zenyetessed my velwnk (Gömc. 37).

Érészttető: [sentiens, sentiendi; fühlend, wahrnehmungs-]. Érzettő lélek, minémű vagyon az oktan állatokban (Misk: VKert. 10). A léleknek ereji, avagy csupán ezköziek, mint az nyeresitő, és az érzettő erő, avagy... (KCspik: Woll. 54).

Érzékeny, érzéken: sensus praeditus, vim sentiendi habens, facile movendus; empfindsam SI. Masod napon penig az Sirius nenő jegi meg haborittia az eget erzekekenne (KBécs. 1572. D7). Keddőn erzekekenne meghidegszik az egh (Ev4). Nem vagynuk érzékenee (Nógr: IdvK. 749). Érzéken taplók vagy spodiák (Mad: Evang. 230).

Érzékenyös: [sensibilis; empfindlich]. Az a kegyelem nem hivalkodó az választottakban, hanem érzékenyes és hatható (Pós: Igazs. I.355). Annak mi érettűnk való érzékenyes szenvedése facsarta-ki ő felségéből a véres veritéket (657). Adgya, hogy a mi bűneinknek bótánattya felől naponként inkább bizonyossak lehessűnk, azt érzékenyessen meg-tudhassuk (II.711. Megy: 3Jaj. II.115).

Érzékenység: sensus C. Ver. MA. [sinn]. Szaglasra való érzékenység: olfactus. Kostoló érzékenység: gustus C. A külső érzékenységek: sensus externi (Com: Jan. 61). Mynden erzenkesegyd ystennek zolgalyanak (WinkC. 365). Az halal he ment amy ablakynkon, az az, az evt erzenkesegevnken; meg evryzendevk mynden erzenkesegevnkn, nemehak az kvlevk, de meeg az belsev erzenkesegevnkn es (CornC. 243. 242). Emberi zivnek erzenkesége es gondolatja (BodC. 3. SándC. 8). Ha een erzenkesegem een raytam nem uralkodandnak (KulcsC. 35). A testi keuansagnak oruossaga az erzenkeségeknk meg enihitese (DebrC. 184). Egyket elmeieuel, masikat erzenkeségeuel foghattya meg az ember (Tel: Evang. I.158). Hát vgy én-

nékom sem fülem sem érzékenységem nem vóna: nec aures habeo, nec tactum (Decsi: Adag. 216). Lelki érzékenység (Pázm: KT. 19). Az pogánság imádgya az érzékenység és okosság nélkül valo állatokat is (Zvon: Post. I.808). Bizonyosabban megismerjűk, kiket érzékenységűnkkel meg tapasztalunk (Czepl: MM. 282). Minden érzékenységid meg-fogyatkozni kezdettek (Illy: Préd. II.327).

Érzékenységes: [sensibilis; mit sinnen begabt, empfindsam]. Vízből lettek elsőben érzékenységes állatok (Pázm: Préd. 335). Az akaratnak tisztességes indílatya elég az írgalmassághoz érzékenységes bánkodás-nélkül (443).

Érzékenységi: [ad sensus pertinens; sinnlich]. A test alkalmas az érzékenységi cselekedetek tételire (Illy: Préd. II.70).

Érzékenységtelen: [sensus expers; gefühllos]. Isten az emberek bűnéért az érzékenységtelen állatokat is ronitya (Pázm: Préd. 7. 66. 487. 517).

Érzékenységű: [sensualis; sinnlich]. A lelkes állatok nem-bek a plántáknál, mert érzékenységű életet is viselnek (Illy: Préd. I.363).

Érzékenytelen: [sensus expers; gefühllos]. Mind az érzékenytelen, mind az érzékenyes oktan állatoktól meg-különböztetűnk (Pós: Igazs. 18).

Érzékenytelenség (érzékenetlenség Com: Jan. 64): insensibilitas Com: Jan. 64. [fühlflosigkeit]. (Pázm: Préd. 7. 8. Kr). Ho vagy jögesső vala Saulus a hideg érzékenytelenség által (Illy: Préd. II.41. 458).

Érzelm: [sensus; sin, gefühl]. Igaz érzelmű: orthodoxus C. Mfdőn a fekőnek sem eg mozgását füleknec erzelmeuel: (sensu aurium) foghatna, közölben vépce (BécsiC. 42). Erzelmet nem valnac az ő istenec: sensum non habent (113).

Érzés: sensus MA [gefühl]. Iz érzés: gustus; geschmack Nom. 12.

Érzési: [sensualis; sinnlich]. Érzési kívánság (ACsere: Enc. 159).

Érzet: [sentire facio; fühlen lassen].

még-érzet: ∞ Sdög incab meg erzedess velem, mert zent fyadnac kiát nem erezhetem, mint kovanom (VitkC. 84).

Érzethetetlen: [exanimis; gefühllos]. Holth elewen wala erzethetetlenne leth wala (ÉrsC. 313).

Érzetlen: [sensus expers, sui non compos; gefühllos, ausser sich]. Wala frater Rufen az keppen ystenben el merewltetet hogy hana voltuolna erzetlen: insensibilis (EhrC. 56).

Érző: [sentiens, ad sensum pertinens; fühlend, sinnes-]. Érző indulat (ACsere: Enc. 159). A látási és hallási érzőtag ugy alkalmaztatot, hogy egyik ne érezze azt a mit a más (155).

köz-érző: [sensorium]. Az elmének természeti helye az agnak abban a részben vagyon, melyet köz-érzőnek és fényő makkotskának hívunk (ACsere: Enc. 161).

ERGELŐTYE: [homo plumbeus; töpel]. Sok guggoló és tsífoló értelmetlen szók vagynak mint: izgálgalkodik, ergelőtye, áli, gézenguz (GKat: Gramm. C3. CorpGramm. 323).

ÉRGOJÁS: féleszű SzD: MVir. 134. [stultus, stolidus; dumm, töpel].

ERKÉLY: podium, exedra, pergula MA. ecphora, menium PPBl. erker Nom. 31. Ha k'kfal, rakione raita ezst erkeleket: propugnacula (DöbrC. 483). Az templomnak erkeli pinnaculum templi (Fél: Bibl. 4). A te nyakad olyan mint Daudnac tornya, mely erkélyeckel felépítetet: sicut turris David collum tuum, quae aedificata est cum propugnaculis (ÉnÉn. M3). A folyosón való erkély (Gér: KárCs. IV.447. Lipp: PKert. I.23).

Erkélyös. Erkélyes épület, erkély, mely a háznál küllyebb áll: menianum PPIB.

Erkélyke: podium Nom³. 371. [kleiner erker].

ERKÖLCS (*elkch* ÉrdyC. 244b. *elkch* GuaryC. 15. *elköz* ÉrdyC. 232b. *elkülch* WespzC. 130. *elkölch* ÉrdyC. 84. *elkülle* DehrC. 79. *erkecz* ÉrdyC. 242b. *erköch* ÉrdyC. 646b. *erköz* KazC. 21. *erköz*: Istv: Volt. 12. 17. *erkülle* NagyszC. 264. *erköles* Szár: Cat. K3): mos C. sitte Com: Vest. 136. Paraszt erkölcsi: barbaricus. Erköltslőz való: moralis C. Jó erköltslőkről tinitő-mester: ethicus, sitten-meister (Com: Vest. 128. Yo erkewlczewk: mores boni EhrC. 101. Elkölchcl yo eellettlettaatyk vala félh mulny (ÉrdyC. 573). Erköciben tekelletes (KazC. 21). Nagi ert erkwlzel es eddeszes kegiesszel folet neki (VirgC. 72). Penlik vala nagi ertth erkwlzel (78). Hythiwan erkewcjw (LevT. 1.251). Megirta a Patriarkaknac erkölcheket, ielles beszedeke (Helt: Bibl. I 64). Igen iámbor vala, czendeszk erkölczli (Helt: Krón. 26). Angyal erkölcsi, tiszta élet (Born: Préd. 18). Nem tudom, ki szennedhetne el az ő erköltsét: quos non tollent centum Aegyptii (Dees: Adag. 212). Ne üzd tovább feslet erkölczedet (Fortiszor. G4). Az sárba leuerő disznó maga szokasa és erkölczéhez képest, azt tudgya hogy mindenek egy kel heueni a sarba (Vás: CanCat. 621). Erköltsünk-viselesével, vagy pokol vagy mennyország-fél közelgetünk (Pázm: Préd. 86). Az erkölcsöt pallérozza (Land: Újségits. 715). Szépség, jó erkölst nélkül (Tyuk: Józs. 144). Ennek paraszto egygytiségére panaszol, és udvartalan erköltsére (Gyöngy. Cnp. 25).

ért-erkölcsi, értes-erkölcsi, megért-erkölcsi. Ért erkölcző ember: rhamnusius MA. [sittlich, sittig, reif]. Ért erkölcsi öreg ember: gravastellus C. Yo eertes elkölczew vala (ÉrdyC. 245b). Vala meg-ért erkevechev (CornC. 43). Ért erkuunek keel leny (KazC. 154). Ért erkölczőnek: pudici (Fél: Bibl. II 121).

feslött-erkölcsi: pravus Com: Jan. 177. [unsittlich, verlottert]. Feslött elkölch (GuaryC. 15). A feslett erkölcsi társalkodásoc meg-vesztegetic, vétkestitie a jó erkölcsöket (Com: Jan. 206).

gonosz-erkölcsi: protervus Kár: Bibl. I.178. [verworfen].

jó-erkölcsi, jóságos-erkölcsi: moratus C. Com: Jan. 187. [sittig, gesittet]. Nagy yo elkölchiv germök (ÉrdyC. 519). Kegyes és kedues lészen, az ő iámbor és jó erkölczli voltáért (Cis. M). Isten a boldogságot nem ígérte a gazdagoknak, nemeseknek, hanem a jóságos erköltslőknek (Pázm: Préd. 313).

nehéz-erkölcsi: [morosus; schwermühtig, griesgrämig] (Tel: Evang. 1.785.3 Kr.). Az melancholicusokat, az az 'fekete sárral búuelkedőket, szomorúknak, és nehéz erkölczőnekne mongyue (Cis. N2).

némés-erkölcsi: ingenuus, ingenuatus C. [edelmühtig].

Erkölszi: moralis MAI. [moralisch]. Tanítása mennydörgés volt: mivel erköltsi villámások voltak (Pázm: Préd. 64).

Erkölsös: 1) dycolus C. morosus MA MAI. CorpGramm. 169. [mürrisch, störrig]. Erköltsös lö: equus retractans, refractarius PP. Erköltsös, komor urok vagyon azoknak, a kik a búnlőknek kedveznek, engednek (Mad: Evang. 136). A mely abra-kot az erkölcsös barnokra költűne, azt csak heába vesztűe el (Prág: Serk. 315. 426). Itt erkölcsös az nép, vermet kell bontani, mert jó szívvel semmit ez nem akar adni (Thaly: Adal. II.350). 2) [moralis; sittlich]: A komédiák le-hordgyák a hallgatókról az erköltsös jóságot (SzD: MVir. 118). Ártatlan lelkeknek belső erköltsös ékessége (120).

Erkölcösség: morositas C. MA. [störrigkeit]. Az mikor bészallánk, az nagy erkölcsössége miatt sem bort, sem borra való pénzt nem akara elvonni az itt való rendelés szerint (ErdTört. II.24). Az asszony jó kedvel engedjen férjének, ha szintén tudgya is erkölcsösségét (Nyr. IX 68).

Erkölcstelen: male moratus MA. [unsittlich]. Erkölcstelen mocskosság (Fal: Jegyz. 933).

Erkölcstelelenség: [immoralitas; unsittliekkeit, unsittel]. Ha valany erkevchtelenséget latnak vala egymastol (MargL. 60. Pázm: Préd. 1200. Kr.).

ERNYŐ: tegulum, tegumen MA. [schirm]. A szekerekre ernyőket czínálnac es kasokat (Helt: Krón. 8). Az ostiánac utzárol utzára való hordozása ernyő alatt (Dial. 148). Sátor-ernyő (Zrinyi. 148). Az evet az ő szép bojtos farkával a napnak felett-több való lévsége ellen árnyék-tartót, sőt miutegy ernyőt tsíml (Misk: VKert. 234). Magas hegyek, szelid erdők, Pán istennök sátorai! hantos lalimok, líves ernyők, Diánának udvara (Fal: Vers. 873).

Ernyős: habens tegumen Kr. [mit einem schirm versehen, überdacht, schattig]. A betegesec borított ernyős kocsiokon hordoztatnac (Com: Jan. 87). Sylvia Thirsist elvezeli nyári ernyős lakásába; zöld ágokkal bé vala fonyva és eleven virágokkal kiékesítve (Fal: TEl. 709). Királyi mulatság erdőkben sétálni, Diána udvartár látogatni, ernyős sátoriban mulatni (Fal: Vers. 864). A kiterjedt búkkifák ernyős sátorában pásztori versekkel mulassuk magunkat (905). Ernnyős berkek (Fal: Jegyz. 933).

ERŐ (*erisseg* WespzC. 137. *eressen* CornC. 46. *eressiben* JordC. 800. *erethlen* S96. *herres* WinkIC. 363. *erres* GyöngyC. 19. *erultet* Ver: Verb.⁴ 132. *erzejt* Felv: SchSal. 8. *erros* Szék: Krón. 47. *eré* Mel: SzJán. 249. *erüssen* MA: Bibl. V.36. *erres* DomC. 84. meg *erösödni* KBécs. 1572. EvI. *erueuthlen* Ver: Verb.⁴ 147: 1) vis, valentia, energia C. robur Ver. vires MA. [kraft, macht]. Nyers erő: vigor C. Meg nem alhat ereyben az orzag (JordC. 462). Erővel maganak twlyadonoytaa (ÉrdyC. 523b). Az isteny ygaz sentencyának ereyt ew zolgaltatta ky advan az karhozandokat Lucifernek (555b). Olly nagy ereye leen bezedeenek (636). Istenemet nem zeretem teljes ziuemel elmemel es teljes ervmel (VirgC. 5). Paranczolok az vr iesus cristusnak ereere, hogy (42). Ez zent igeknek haznalatyt es ereyt erezneek (52). Az sebeknek ereyemel mynd az otualo foglyokat meg zabadytam (61). Evmagokat ereyek fewltes gyewtrik (129). Mikor a földet müeled, ne adgya teneked az ő ereyt: non dabit tibi fructus suos (Helt: Bibl. I.133). Szeresd istenedet teljes ereiduel (Born: Ének. 319). A léleknek ereji avagy csupán ezközik, mint az nyersesítő és az érezető erő, avagy csak rész szerént, és bizonyos ideig olyanok, mint az értelem, és akarat (KCsápk: Woll. 54). Ez az dolog erőm fölött vagyon (MA: Bibl. I.130). Ninczen erőmben az álom magyarázis (38). Méne amac az étehece erejével (in fortitudine cibi) negyven napal éyjel (327). Az óltó ágazeka nedvességet és nyers erőt vonson az tőketül törőktül (MA: Seult. 490). Baroni tsontos erő (Fal: Jegyz. 933). Tsontos, baroni, vas-patkó-törő, velős, bialul győzőbb erőnél-is többet végez az ész (SzD: MVir. 121). Jaj ott az igazságunk, a hol több az erő, mint az ész (uo). Nagyobb erő van a látásban, hogysen hallomásban (uo). Egyenetlen erővel kapni másba (125). Magok erejét valók (uo). 2) virtus Ver. [tugend, tüchtigkeit]. Assirisoc ereienec mestere: magistratus virtutis Assyriorum (BécsiC. 12). Fel vetted az te nagy erődöt: accepisti virtutem tuam magnam (ÉrdyC. 14). (Az okosság) mondatyk az leleknek erey (25). Ysteny erő: virtus dei (JordC. 443. 560). Mennyey erő: virtutes coeli (432). A mennyei erő megrendülnee: virtutes quae sunt in coelis movobuntur (Helt: LT. n1). Ez földnek kalmari az ő gümörködésenek ereieiből (de virtute deliciarum ejus) meg kazdagultnac: mercatores terrae (Fél: Bibl. II.180). Az aranyban egyéb pénzek ereje, és haszna talitatik (Pázm: Préd. 153). 3) [copiae; hoerschar, streitmacht]. Az mennyey zent erő az az anygalok feolelemben esnek (ÉrdyC. 19). Phriziai erő ot vala (CsomaC. 35). Egytőket en az vizi erőmel bozatom (79). Egybe roppana a két vizi erő (Helt: Krón. 106). Szent Palis szol az hatalmas-

sagokrol, urasagokrol, es erőkről kik nem egiebek hanem az angialok (Fél: Tan. 81) Az töröknek teengeri erejét meg veré (Pázm: Kal. 441. 4) [opes; vermögen]. Ninczen arra való erieie hogy iuhot vagy keczkét viheme az áldozatra (Kár: Bibl. I. 91).

[Szólások]. Erdőmben vagyok: valeo. Erejében levő: vigens C. Erdőmbé, job-koromba vagyok: vigeo; ich habe kraft Com: Vest. 150. Amaz jó erőben vagyok: ille viget Com: Jan. 197. Ez fineket akkor szedgyed mikor erejekben vannak es mikor viragozny kezndek (Frank: HasznK. 29). Erejében, virágjában volt az igazság (SzD: MVir. 123). Mivel annyiszor édességekből semmit sem veszteuk, magok erejékből, nem újságból tet-szenek Ovidius versei (no.). Más-felet magok erejékből kell hozzá tudniok: hason részt magokéből kell hozzá adniok (no.). Menyeknek orzaga erőth zenwed: vim patitur (JordC. 386. Fél: Bibl. 17. Pesti: NTest. 22). Mynden hw raytta erőt teezen: omnis in illud vim facit (JordC. 385. ÉrdyC. 591). Erőt nem vehetnénc az ellenségen (Kár: Bibl. I. 430). Erőt vesznek, vastagodnak a gonosz indulatok, sereggel érdeklik a kísértetek, a kívánságok járják szívet (Fal: NA. 15b). Tanácsos, hogy elő s hátra tekintsiunk, kikeressük magunkban áruol indulatokat, elejét erejét vegyük; ember, a ki ezeket zabolán tartja (Fal: UE. 472). Gyonast elmulatam erwu el (VirgC. 8). Erdőnel való sirás: Megarensium lacrimae (Decsi: Adag. 119). Ugy tetszik, erőn-erővel csak azért tanultak, hogy kevesebbet tudjanak (Fal: NE. 5). Mikor erőn-erővel jóra ösztönözik a gyermekeket, akkor tebetik rosszszá (Fal: NA. 204. Fal: BE. 605. Fal: TE. 634). Erő-hatalommal, erőn-erővel, erőnek-erejével, erőszakkal támadnak ellenünk a ki tsapó indulatok (SzD: MVir. 123).

cselekedő-erő: effectus Com: Jan. 169. [wirkung]. A csil-lagok forgásából jövendőlő azonoknak edyben folyását es cselekedő erejét gondollya-meg (Com: Jan. 169). Az szent lélekuec bennem cselekedő ereje szerzette ezt (MA: Scult. 639).

dérék-erő: [summae belli moles; hauptmacht]. Ahmád passa írkezik az császár dirik erejével (MonIrk. III. 95). Derek erő az lesben marada (Tur: Hal. 3). Középre a derék erővel, dandárral (SzD: MVir. 125).

emlékező-erő: [memoria; erinnerungsvermögen]. Elmed-nek emlekező erejét istenbez emeld-fel (Otr: Tökél. 19).

értő-erő: [intellectus; verstand]. (MA: Tan. 180).

férő-erő: [mascula virtus; manneskraft]. Meglankadni erejében s teljesen elhagyni magát, mikor férő-erővel kifeselet-hetünk a veszedelemből, tunya restég (Fal: NE. 96).

igéző-erő: sympathia Kr. (Fal: UE. I. 114. Kr.)

ítelő-erő: [vis judicandi, iudicium; urteilsvermögen]. (Fal: UE. I. 20. Kr.)

képző-erő, képzelő-erő: [vis imaginandi, imaginatio; ein-bildungskraft]. Képző-erőnk állhatatlan; úgy, hogy egy mi-atyánk mondasában alig tarthatyuk vesztég, bogy a világot bé ne járja (Pázm: Préd. 161). Az imaginatio az képzelő erő csuda szemfényvesztéssel tündérkedik (Fal: NE. 45). A theatrumok meg vesztegetik a képzelő erőt, fel keverik a tízes nedvességeket, serkentik az indulatokat (Fal: NU. 263).

választó-erő: [vis discernendi; unterscheidungsvermögen]. (Fal: UE. I. 20. Kr.)

Erejbéli: [vigens; kräftig]. Erejbéli emberkor (Megy: 3Jaj. II. 132). Nem kell alamisnalkodni az erejbéli család koldusoknak (Szathm: Cent. 181).

Erejű: [efficax; wirkungsvoll]. Az istennec beszéde élő es erőü es két élő törnő hathatosh (Helt: UT. Gg7).

sém-mi-erejű: [impotens; ohnmächtig]. Meg-tapasztalyuk, hogy sém-mi-tehetők, sém-mi-erejük vagyunk (Pázm: Préd. 71).

Erőcske: viriculae C. MA

Erőlköd-ik, erőköd-ik: emitor, conmitter C. nitor, conor, molier MA. nitor PPBl. [sich anstrengen, sich befeissen]. Erő-köducevala elzaladnioc: festinabant evadere (BécsiC. 43. 251. MünchC. 142). Erőlködm me diczeretredre (AporC. 23). Matool-fogva incab erewkedem een magamat neky zolgalatra adnom (WinklC. 111). Mynden zerelmeul tehetszeuul azon erevkev-dyk (DomC. 116). Kyt k[egyelmednek] ercke meg erőlkedem zolgalny (RMNy. II. 63). Az te wradnak kedwybe erőkögy lenny (LevT. I. 28). Az erőlködk ragadgiak el azt: violenti rapiunt illud (Fél: Bibl. 17). Nem akar arra igyeközny sem erőlköduy, hogy eletit meg iobitana (Frank: HasznK. 26). Az adot poeni-tentiát be erőlkedgye tölteni (Vás: CanCat. 207). Erőlködtében meg-fakada Arius (GKat: Titk. 350). Fellyebb erőlködunek, ipar-kodnak, hogysen repülhetnek (SzD: MVir. 123).

Erőlködés: enisus MA. nisus PPBl. [anstrengung]. (Toln: Vigaszt. 97).

Eröltet: urgeo C. cogo Ver. [zwingen, gewalt antun]. Vkit erőltetni: vim alicui afferre PPBl. Vonznak kezereytnek es erőltetlnek (ÉrdyC. 559. DomC. 45). Mynden testesben [tes-teeben?] nagy nehezes wala, de megys erőltety wala az ew-testet az ystemnek zolgalattara (ÉrsC. 550). Erőltetiki vala ötet (Sylv: UT. I. 119). A lovat sarkantyuekal izgattya, erőlteti (Com: Jan. 86). Sulyockal az éket erőlteti, belé veri (103). Kötelessé-gen erőltet, hogy azoknak-is meg-mondgyam az igazat, a kik-nek nem tetszik (Pázm: Préd. 44). Hatalmával, és büntetésével erőltesse, hogy életeket itesenen visellyék (45). Isten a mi szükségünkhoz alkalmazattya malasztyait, soha sem erőltet a hartzra igyenetlen erővel (Fal: NE. 9).

még-eröltet: ~ Azokat a játékokat meg se izelitsed, a hol a nyereség csak a vak szerencsétül függ; ha peniglen ugyancsak ott szállana meg kedved, legalább duplával, tripla annyival meg ne erőltess (Fal: NE. 26).

Erőltetés: coactio, impulsio MA. [drang]. Hasmenésre haszontalan erőltetés: tenasmus PPBl. Has menésre, szarásra való erőltetés (Com: Jan. 57).

Erős: 1) validus, pervalidus, firmus, robustus, fortis, strenuus, acer, infragilis C. efficax Ver. stabilis MA. [stark, fest]. Erős fogak: solidi dentes. Erős száju ló: equus durior loris PP. Ereus (személynév 1220. körül, VReg. 161. 1229. 1237. Czin.). Erős kőzirt (MünchC. 26). Epeyty bw hazat az erőss kew zyklan (JordC. 374). Eröss, hatalmas mygd bezeedeben, myud teetemeenyeben: potens dietis et factis (728). Eröss zere-tet (ÉrdyC. 65). Kilde bozza az Izraelnek flyayt Faraho kyal-nak erőss fogssagabol (341b). Mykeent engedetlenek erőss ytee-lethnek terheeben esewnk (550). Nagy erőss sayaraw penitenciat tartanak (566b). Erössesb vyaskodaas (591). Eröss haraghya (647). O Jesus erews orozlan (PozsC. 11). Nagy gyakorlatos ereus zerelm (DomC. 193). Meg nem vouhatya az w erws akaratyarl (VirgC. 27). Alter Hercules: erős ember (Decsi: Adag. 50). Az nepuec erőssit meg őli (Mon: Apol. 470). Meg kerített erős város: urbs munita (Kár: Bibl. I. 152). Erős űtköz-zet lóu azon az napou (330). Ha az sídók, Holefernes ellen roppant seregekkel mentek volna, es erős harczal ötet meg gyözték volna (Kéz: Kal. 47). A kik erősek a bűnre, erőssennis kőnoztassanak (803). Nintsen erőssesb erő, mintsem az, mellyet nyújt a szükség (SzD: MVir. 121). 2) [probus, pius; tugendhaft]. Eröss elmeiő nemberi: mulier virtutis (BécsiC. 7). Sz. Gellert nagy erőss eeletlen eel vala (ÉrdyC. 544b). 3) [asper; beschwerlich, rauh]. (A kiellenmek) be menyty nagy erőss nehez (ÉrdyC. 579). Egy erős üdő vagy egy fergeteg éri, s elrontja őket (RejtLev. I. 54. Kecsk. Ötv. 265).

[Közmondások]. Nincz oly *erős, kinec társa nem válnéc: fortis in alium fortioem incidit MA. (SzD: MVir. 124).

[Erősb, erősebb; erősbül, erősebbül]

még-erősebbül: praevalesco PPBL.

Erősbülés: [confirmatio; erstarkung]. Az anyaszentegyháznak őresbülésére (Bál: Cslsk. 430).

Erösen: [valde, acriter] magnopere C. [stark, fest, sehr]. Erössen őryzneek hűket: tuto eos asservare (JordC. 764. ÉrdyC. 594). Eressen tagadnaa (627). Erössen predicaally Cris tusnak hytyt (512). Erössen kel hymy (CornC. 9). Erössen disputal az ő tarsuul (Helt: Bibl. I. b4).

Erösget: **1)** vegeto PPBL. [kräftigen]. **2)** [identidem firmo; wiederholt bekräftigen]. Szépen erőseti it egy tied az én e val lómat (Czegl: MM. 188).

Erösgetés: [iterata firmatio; wiederholte bekräftigung]. Hozzátko való barátságunknak erősetésére is a mi illik észázi ri méltóságunkhoz férlietképen ölkövetjűc (Moulrók. VIII.165).

Erösit: **1)** firmo, fortifico, munio, roboro, vegeto Ver. stabili MA. [stärken, kräftigen, befestigen]. Vala ystény belzeeseguel yzzessellett es sent leleknek senderetessegevel fundaltatott es eresseytetett (EhrC. 2. 54). Engemeli eresseyeh angyaloknak myatta (FőszC. 13). Ez zent alkotatossag wtet minden isteni io zagal ekesyti, zenteli es erwyty (VirgC. 76). Az istentől adatot sententiat erősitet (117). Mind ezecek erősiczed gyenge hitedet (Born: Ének 101). A magnát ha iszod, szuuet erősit (Mel: Herb. 110). Az kik erősitik vala az ő haloioakat: reficentes refia (Fél: Bibl. 5). Hogyha sokat termet szőlő, hordok erősicze (KBártf. 1583 B4). Senmit a mi másé te magad nac ne tulajdonies, hírinces, erősisits avagy foglally (Com: Jan. 190). **2)** affirmo PPBL. Esküvéssel erősitom: exjuro C. [bekräftigen, bestätigen]. Végezésemnel erősitem, végezem, rendelem: sancio PPBL. Az gonoz mondásokat erwytyik (VirgC. 140). Azt kérdi: Ha nehezebbek-e a lelki betegségek a testi nyavalyáknál? És azt erősit, hogy veszedelmesb és sérelmesb a lelki betegség (Pázm: Préd. 29).

még-erösit: **1)** firmo, confirmo, circumfirmo, fortifico, munio, communico, permunio, emunio, roboro, corrobora, vegeto, solido, consolido, stabilio, praefulcio C. conforto MA. [stärken, kräftigen, befestigen]. Isten megerősölhe en tanácsmat: firmum faciat (BécsiC. C. 29. 165). Megerősölythwen az hyveket: confirmantes animos discipulorum (JordC. 758). Megeresseythwen az zent egybazat (763). Zent keresztnek ygyeevel meg eresseytöet ewnen testet (ÉrdyC. 549b). Istennek testének zent communicoal megerwstythwen az wdrgwknk varaba bemenyenek (VirgC. 136). Hogy meg erősitetec a tñ szűneiteket: confortate (Helt: Bibl. I. G4). Erösits meg magadat és lásd meg mit kelyen czelekedned (Kár: Bibl. I.327). Erösitsétec meg az étellel sziveteket (MA: Bibl. I.14). Megerösíthven magát az beteg, felfile az ágyon (45). **2)** [affirmo, sancio; bekräftigen, bestätigen]. Végezésemnel megerösitem: sancio; végzéssel megerösítettett: sanctus C. Ygyeeroty meg eresseytöe (ÉrdyC. 621b). The thanachyodath meg eereseho (KulesC. 36). Meg erősittem (statum) az én kötesemet én közettem s te közzetted (Helt: Bibl. I. G2). Az mit tanit, az szent írásbol tudgia erősiteni (Fél: Tan 324).

megerösítés: **1)** confirmatio, consolidatio C. [stärkung, befestigung]. Előbb való megerösítés: praemunio C. **2)** Végzéssel megerösítés: sancio C. [bestätigung, sanction]. Az ő bölcsesége meg-erösíttésének mezeje volt ezen baj-vívás (SZD: MVir. 124).

Erösítés: **1)** munimentum Ver. [stärkung, befestigung]. Sem volt ev zovkos zent leleknek erouseytesenel (CornC. 21). Ki meg jelencho az Christusnak tel tanadását az mi hitűnknek erősttésére (Fel: Evang. II.12b). Az isten szőlő gájúnak vastagittására, erősttésire bátorító sz. lélek kívántatott (SZD: MVir. 122). **2)** [affirmatio, argumentum; bestätigen, beweisen]. Győzhetetlen erősttesek, hatalmas bizonyítások ezek,

melyekkel biztattyta isten reménységünket (Pázm: Préd. 179. Illy: Préd. II.256).

Erösítelen: [non munitus; unbefestigt, unbeschützt]. Sziveinket nyomoroc hayléka az őrdőgne ostrolása ellen igen erősitelen (MA: Scult. 303).

Erösítő: **1)** [firmans] firmator C. [kräftigend, befestigend]. Erösztö szentseg: confirmatio (Agend. 38). **2)** [affirmans; bestätigend, beweisend]. Erösitő beszéd: argumentum MA: Scult. 180. Erösitő bizonyságok (Mad: Evang. 577). Erösitő okoskodás (Pázm: Kal. 658).

szív-erösítő: [corroborans; stärkend]. Doctor uram is jegyzett holmi szíverösítő electuariumokat, vétesse meg azt is (LevT. II.258).

Erösöscke: fortienus C. valentulus MA.

Erösöd-ik: corrobora, fortresco, vigesco, valesco MA. [erstar- ken, stark werden]. Azvtn zerelunnek erewsewduen owkett tyztelymala: in caritate firmatus divina (EhrC. 70). Az gyermek newekődyk vala es erőssődyk vala lelekben (JordC. 521). Adgy értéket, hogy a belső emberben erőssedgyem (Pázm: KT. 269). Miért élnek a gonoszok? még pedig felomeltetnek, és gazdag- ságokkal erőssölnék (Pázm: Préd. 24). Lelki eledellel erőssödyék, vastagodzyék akaratty az isteni szolgálatok munkálására (SZD: MVir. 123).

még-erösödik: valesco, solidesco, fortresco C. [erstar- ken, fest werden]. Innet es innet a vizee még erőssödnének: solidarentur (BécsiC. 18). Valamyt az őrdög tett eegzer, oly yghen meg erőssödött benne, hogy myndenkoron yonak twggya (ÉrdyC. 45b). Meg eres- seudek lelekben (DomC. 110. 179). Az isteni zeretben meg erwseudek (VirgC. 23). Megerősödött elmével van; obstinato animo est (MA: Bibl. I.241).

ösze-erösödik: [consolidor; fest werden]. Eresvsseges mez [mész] nykeppen ki tyzenharom eztendeg erevsevdevt vala evzve (DomC. 154).

reá-erösödik: [se obstinare; daranf bestehen]. Haj néked, ki meg itatod fel-barátodát, s-ki reá erőssödlő hogy meg részegiesed ötet (Czegl: Olroml. 18). Reá erőssödik, hogy neki is teli társzekereket adnának (Bartha: Krón. 25).

Erösödöt: firmamentum. Lezen erőssödöt földén hegeknek magassagaban (AporC. 25).

Erösség: **1)** firmamen, firmamentum, munitio, stabilitas, stabilimen, fortitudo C. firmitas, firmittudo, vis, robur MA. [stärke, kraft]. Asuerus királ minden földet tene ado ala, kinee erőssége (rujus fortitudo) es feidelemsege megrattattae modo- soknac kömőciben (BécsiC. 72). Eresseg yew ty reatok menyből: induonini virtute ex alto (JordC. 620). Az martyromok oly erősséggel veeteteenek körewl hogy semy ez vylaghy hatal- massaghy ewket Cristustwl el nem zaggathatau (ÉrdyC. 506). Az eeggygyewknek eressegök wr istennek wta (521). Een eressegem wr: dominus firmamentum meum (KulesC. 27). Nagi erősség embernek wmagat meg gywzui (VirgC. 91). Ez ny wegezetűnknek emlekezeteyre es erősségere, atuk az ny lewe- lűnk (RMNy. II.3). Szeressed az te istenedet tellyes lolked- lől es tellyes erősségedből: ex tota fortitudine tua (Kár: Bibl. I.163). Ne ditselkedgyék az erős erősségében (Pázm: Préd. a2). Mozduillatlan erősséggel istenhez ragaszkoelván, nem inga- dozott tétova nád-szál módgyára (37). A barom jó-volta munká- lethető erősség (312). **2)** strenuitas C. [strenge]. Zeretnek erő- segeből hyvatassanak penitencia tarto remete fratereknek (ÉrdyC. 580b). **3)** [violentia; gewalt]. Erösség tselekedő: extoror C. **4)** argumentum Com: Jan. 161. elenchus C. [beweis]. Gyenge es helytelen erősség vagy ok: *argumentum frigidum. Erös- ségekkel disputálni: agere *argumentis. Valamit erősséggel elő- hozni: in *argumentum ducere rem aliquam Bizonys erő-

ségekkel meg-tálatolni: *argumentis refellere PpBl. Meg-győző erősség: argumentum GKat: Titk. 1119. Kwlwmb kwlwmb erősségekkel vallyá az halottaknak föl tamadasath (Konj: SzPál. 121). Két erősséggel menti magát (MA: Bibl. 156. 450). El díl penig az jesuitae amaz erősségene alkotamniais meliben ig szolnac (Zvon: Osland. 3). Argumentálván, erősséggel állatván (Com: Jan. 160). Írásbeli erősségekkel kell az eretnekek ellen élni (Czepl: MM. 232). Más erősségével disputál (Kist: Adag. 22. 197). **5)** firmamentum C. munimentum, fortalitium Kr. [festung, feste] Erős varat csemltata es Daidnak erősségenek neuezik (DebrC. 8). Chac azokat a fakat veszesdel, es vágdle, a melyeket ismerst, gyfmöchtelenec, es chinaly erőséget ezökből: succide et instrue machinas (Helt: Bibl. 1Uu2). Erősségekel, sánczokkal, árkoekal magokat kőnyfúl venni: munitionibus sese vallare (Com: Jan. 147). Fokos erőssége, fő vára, fok- vagy vég-helye az országnak (SzD: MVir. 124). **6)** [firmamentum, caelum: firmament, himmel]. W kezeynek mwyakath eresseg meg hyrdety: annunciat firmamentum (KulesC. 34). Légyen kiterjesztett erősség az vizek között: fiat firmamentum in medio aquarum (MA: Bibl. 1.1). Az égi firmamentum, erősség, kék-színű (Com: Vest. 9).

Erősségös: 1) [pervalidus: sehr stark, sehr fest]. Az zent alazatosagnak ervseges fundamentoma (VirgC. 62). Kezde nagy ervssseges hydeg lelly (DomC. 306). Erősséges kötélssel kötötte Istenhez (Zvon: Post. 1.117). **2)** [pius; fromm, tugendhaft]. Eresseghez yozagok: virtutes caelorum (JordC. 604).

Erősségű: [pervalidus, fortissimus: sehr stark, am tapfersten]. Tőn nağ vendégsegét persayaknac erősségöynec: fecit convivium fortissimis Persarum (BécsiC. 47).

nagy-erősségű: ~ Nag erősségő varos: civitas potentissima (BécsiC. 11).

Erősül: roboror, firmor Kr. [erstarken]. Thamady fel wram, né eresulyen ember the ellened: non confortetur homo (KeszthC. 36). A gyermek neukedik es erewssyl wala lelekbe (Pesti: NTest. 118). Az en kezem erőssültötötű n raitta (Szék: Zsolt. 92). Igen nagy soc néppel erősselene (Gosirv: MagyB. A3).

még-erősül: corroboror Kr. [erstarken, stark werden]. Meg hagywaan erősewly az gonossagban az gonozokat (ÉrdyC. 557). Meg esmere hogi melseges alazatosagba volna meg erewswluen (VirgC. 50). Meg erőssültötöt az en szüem (Szék: Zsolt. 55). Erőssen meg erőssültötök az belső ember szerint az ő lelkenek általa (Szár: Cat. J2).

Erőtlen, erőtelen (erwttelen [?] PozsC. 44. megerőtlenítelenec [?] Vás: CanCat. 157): **1)** infirmus, invalidus, instrenuus, inermis, imbecillis, debilis, languidus, sublestus, elumbus, delumbis, enervus, impotens, inefficax C. imbellis MA. [kraftlos, entkräftet, schwach, machtlos]. Erötelen: debilitatus (NémGl. 305). Erötelenne teeznek embert mynden yonak ysmeretere (ÉrdyC. 517). Erötelenek vagytok: segnes estis (JordC. 806). Ereutelen beteeg (DomC. 142). Az aldozatoe erőtelenee voltanac az ndvezesre (Helt: Bibl. 1. d4). Testec a nésseg mia erőtlen uala, de az fi elmeice bölzesseggel erős nala (Decsi: SalC. 6). Ez erőtlen bizonsag (Fél: Tan. 509). Vannak erőtlenek az hazassagra: sunt enpuchi (Fél: Bibl. 32). Egy ros sz eszteke, badakozásra erőtlen, alkalmatlan eszközzel (Tof: Zsolt. 634). Erötlen kérés: inefficax petitio (Illy: Préd. 11.205). **2)** [irritus; ungültig]. Az lewelek erevтеленek leznek (Ver: Verb. 1. 165). Erötlemé teszi fogadását (MA: Bibl. 149). A kötéseket erőtlenecké teüni, felbontani, megszegni nem illic (Com: Jan. 199).

Erötlenécske: languidulus C. [schwächlich]. Erötlenetske: inerticulus PPl.

Erötlenéd-ik: [debitor: schwach werden]. Erötlenedik ünün-magában (Pázm: KT. 11. 338).

el-erötlenédik: langvesco C. [entkräftet werden, schwach werden]. A sok sebektol el bädgyodván, erőtlenedvén el-esett: vulneribus exhaustus *eccidit WF. Az mi ellenségu az venseg es kazdagsag mia el erötelenettec: annis atque divitiis conserunt (Decsi: SalC. 16. Pázm: Préd. 179). Az ellenség bizony valóban elerötlenedett (RákGy: Lev. 197. 279). Étlen el-szakaszkodni, -erötlenedni (SzD: MVir. 124).

még-erötlenédik: 1) [debitor, infirmus fio; entkräftet werden]. Akaratunk meg-erötlenedett a jóra (Pázm: Préd. 161. Zrínyi 11.167). **2)** [irritus fio; die gültigkeit verlieren]. Hány keppen erőtlenedik meg az privilegium? quot modis carebit privilegium sua firmitate? (Ver: Verb. 239).

Erötlenit: enervo, infirmo, debilito Kr. [entkräften, schwächen]. Ereutelenytetek: debilitavit (NémGl. 126). A melly jegyzésemet nemely rövid feletekkel akart erőtleneteni, auagy semmivé tenni (Megy: SZAÖröme. 97. Zrínyi 11.177). Mikor bajt akart viüi az ördöggel, elöbb 40 napi böjttel erőtlennitette ártatlan testét (SzD: MVir. 123).

el-erötlenit: langvefacio, collabefacio C. [entkräften, schwächen].

még-erötlenit: enervo, subnervo, infirmo, debilito C. [schwächen]. Meg-erötleníteni a leányt: solvere *cestum PPl. Az fer-tezetesseg az testeet meg erevтеленeyty, az lelket meg evly (CornC. 167). Ha valameeł martyr ifel tamaztassanak wtanna masodzor martyromsagot zenweden, auagy valamely zent zyzet akarattanak ellene meg erőtleneyteneenek, kettöztetöt lenne koronayok az meennyey bodogssagban (ÉrdyC. 354b). Meg-erötleníteni, meg-gyengíteni, erejéből ki-ütni, kétségbe hozni valaki szavát, hitét (SzD: MVir. 124).

Erötelenítés: debilitatio. C. infirmatio, enervatio MA. [entkräftung, schwächung].

Erötlenkéd-ik: 1) [debilis sum; schwach sein]. Ezt a Christust neked tiedde kel tenned; mert valameddig tiedde nem teszed, mind addig tantorog, erőtlenekedik es ingadoz (MNYil: Agend. 149). **2)** [agrotó; unipässig sein]. Az el-múlt napokban erőtlenekedik, de már jobban vagyon: er ist die vergangenem tage etwas unipässig gewesen, aber er ist wieder besser (KirBesz. 4).

Erötlenesség: infirmitas, imbellia, imbecillitas, impotentia, debilitas, langvor C. [schwäche, ohnmacht]. Juta annya erev-telensgre es veerhasra (MargL. 54. ÉrdyC. 5). Meg mutattatit é könyöbe szent Jobnak erőtlensége es gyarlosaga (Helt: Bibl. 1f3). Erötlenessgünket viselte: iufirmitates nostras accepit (Fél: Bibl. 12). Senki sem vette el ti fegyveretek, nem tett erőtlenséget senki bennetek (Zrínyi. 11.65).

Erötlenül: debitor, enervor Kr. [entkräftet werden, schwach werden]. Azt parantsolta isten, hogy ne áldozzanac néki betegséggel erőtlenült tulkokkal (Pázm: Préd. 836).

el-erötlenül El erőtlenült: defectus C.

még-erötlenül: infirmor, enervor MA. [entkräftet werden, schwach werden]. Az fortunak megerötlenölnek (KBécs. 1572. F). Az ő kezee megerötlenölne (MA: Bibl. 113). A harmadik parantsolat, melly a szombat szentelését rendeli, megerötlenült, és szombat helyében vasárnapot akarta isten, hogy szentellyük (Pázm: Préd. 1018).

ERRÉGET. Az eb erreget: canis ringitur: der hund murrete Com: Orb. 5.

ÉRSEK: archiepiscopus, metropolitanus MA. [erzbischof]. Villa Érsek? (1299. Knauz). Senonia-beli érskő (GuayC. 37). Mynd érsekev es pisepek (MargL. 80. CornC. 30). Az varasbely patriarcha erzekekkel [így] pyspekekkel es papokkal be mennek (ÉrdyC. 169b. 547). Pál érsek levelére való felelet

1548. (RMK II.214). Püspök Erdődy László és érsek Erdődy Tamás (Szeg: Aqu. 66). Az érseknek szolgálai és udvara nepe (Ver: Verb. 251. Zrinyi. 173).

Érseki: [archiepiscopalis; erzbischöflich]. A treviri érseki megyében fekszik Koblenz városa (Fal: TÉ. 743).

Érsekség: archiepiscopatus MA. [erzbistum]. Mikoron sem ersekeeg, sem püspökeeg nem volna az országban, vr papay aldonasat kyldoe az orzagnak, hogy Craceonak varasaban leeme fíve püspökeeghnek helye (ÉrdyC. 296. 581b). Az böles népeket ő (a pápa) magához hajtá, kinek érsekséget, püspökséget ada, kinek kusztósságát, prépostságot osztá (RMK. II.109). ÉrdyC. 296. 581b). Érsekség helyly, holot ersekec laknac (Helt: Krón. 3).

ERSZÉNY (erszeny WinkIC. 142. ersziñ Sylv. UT. I.103. 149): ermena, marsupium C. locus MA. saccipio PPBil. [geldbeutel, börse] Ne akaryatok byrny se ezyset, se erzent az wton (JordC. 382. ÉrdyC. 497). Erzenet őuet es melleket valuala elarula (TelC. 98). Züncnek zekrenieben tulaydon akaratianak erzeniet tartangia (VirgC. 33. 106. 131). Az eottwen pínzt az wr az eömmaga erszenebul megadna (RMNy. III.119). Iljún erszénnel eltérnek, fohászkoznak (RMK. III.314). Káldöttelec erszeny, az az penz nélkül (Born: Évang. II.272). Egy erszény pínzt vón kezézhő: sacculum pecuniae (Kár: Bibl. 1.606) Coram quidem gestas, ceterum sili perditus: vagy vagyon az erszényben, vag' nincz, de ugyan iszik azért ő (Deesi: Adag. 91). Meg nisd az erszént, s meg léssen az mit kívánz (140). Iol bé vonnya erszénye szaiát (Bal: CsIsk. 85). Bársony erzín (Radv: CsII. 22). Adgyák ki az szakátsnak a borsolo erszényt (Szentm: Tfiú. 15). Derekasit főzet a vendégfogadóval, de mind az én erszényemre (Bethl: Élet. II.120). Nem a te fejedhez való az, mert néked se eszed, sz erszényed hozzá (Thaly: Adal. 180). A lapos erszényt arany'al dagadtá, domborítvá tenni (SzD: MVir. 121).

[Szólások]. Még megfelel szívem istenennek, bátor erszényem ne érk ez zék adósságimmal (Fal: NU. 285). Erszény terhelő szolga tsorda (SzD: MVir. 121).

[Közmondások]. Csak addig tart az szeretet, míg nem füres az erszény (Deesi: Adag. 16). Egyik csinál erszént, másik lemettzi azt (Kisv: Adag. 18). Rokonom a kas, barátom az erszény (SzD: MVir. 121).

pásztor-erszénye: bursa pastoris Baythe: Nom. 2. [taschenkraut, tischelkraut, hirtentasche]

pénzös-erszény: [crumena; geldbeutel] (Fal: NE. 92).

Erszényöcske: locellus C. [beutelchen].

Erszényös: crumenarius PP. 268. [taschner].

Erszényke: [locellus; beutelen]. Meg nitad az en szíuem kőrnül való erszínkeket, ki az vígasagnac kut feie (Szék: Zsolt. 158).

1. ÉRT, ÉRÉTT: ő erlee DécsiC. 18. azokert 28. méniékkézért 53. én értém MűnchC. 32. sat. hideg ért, diadalom ért Helt: Krón. 150. sat. azert DebrC. 132. bynekert VirgC. 49. yerthe LevT. I.268. irtettek DebrC. 185. yrettem PozsC. 36. atamert, irtellem Sylv. UT. I.136. sat.): **1)** [luco; anstatt]. Halban, hoq Archelaus orzaglana Judeaban Herodesert ő atfaert, (József) foelemec oda memi: audies, quia A. regnaret pro Herode patre suo (Műnch. 17b). Semmiert véné ez egyre erzeni ő kezét: pro nihilo duxit in unum Mardocheum mittere manus suas (DécsiC. 55). Keepöket ew eerettök tyztölhy (a szentek helyett ÉrdyC. 538b). Bodog ember kit bűnös emberit nem viszen az uristen (Sylv: TU. II.8). Nem igyekezném az bizonyosokert bizantalnokra: neque ego incerta pro certis captarem (Décsi: SallC. 15). Az job kez az erőert es bírodalomert vetetik hasonlatossag színt (Fél: Tan. 279). Az írásban gyakorta bizonyos színt vétetik

bizontalanért (MA: Bibl. I.132). Hallván, hogy Archelaus uralkodnék az ő attyáért Herodesért, féle oda memi (Pázm: Préd. 169). Maga-után Peterért fizete Christus, úgy mint az apostoli eselédnek fejiért (Pázm: LuthV. 345). Valakitől nagy summa pínzt vennél fel költsón, es oztán más fizetné meg erőtt (Kules: Vetek. 55). A tsuhát palástert sokszor el tseréli (Orczy: KöltII. 128). **2)** pro C. [für, im tausche]. Ada ennem magath ny heeretheneli (WinkIC. 367). Azért bochtá ez világra isten az ő fiát, hogy árról [árul] adatnók ez világrt (Tel: Évang. II.310b). A quártélért tartoznak (LevT. II.263). Ha az ő szolgájának fogát kiütendi, bocsássa el azt szabadon az ő fogáért (MA: Bibl. 168). Bochtanatot nem kér az igazságban való fogatkozásért, hanem az nyelvnek nem szinte oly fényesen folyásáért (Pázm: Kal. 809). Készb vagyok agyon veretni azt a fejer lovat, hogy nem az országot érte adni (Liszy: Kron. 212). Országért országot nyer (Csúzi: Sip. 363) Kolbászért infulát adt a káplánnak (Orczy: KöltII. 130). **3)** pro C. [für, im interesse]. Wimmaguc isten kezimert ez lelciert Wimmaguc mend angelet hug wimmagucoc erette. Scerelmes bratim, wimmagucoc ez szegim ember lilkiert (HB.). Keerjetez ty en orettem vr ystent, hogy semy ne yeyen ezekben en ream: deprecamini vos pro me apud dominum, nequid superveniat mihi (JordC. 734). Egyhazhan valo es kynevel fekw halotakert nem yuatam (VirgC. 6). Meg eretwnk meztelen fige az keresztán (24). En w erete kezes lwtem (57). Valaki bekeseget zenedne az haborusagot istenert (88). Tyertetek lwtem emberre (120). Ertewnk zenwedel (PozsC. 11). Ű ertek ki megiek es ű ortók aldozom (Mel: Szán. 5). Az isten kevés jámborokért, soc gonoszokat megtart (MA: Bibl. I.15). Eggycne az masikert köllöt könyörgeni, es egymast szóval valo intes által építeni (Zvon: Osiand. 211). Bornemisza uram most épül, vajha lábot, egészsedget pénzen vehetnéki neki, bizony kiadnék az sárgákban érte (RákGy: Lev. 158). Színig tele lévén, meg ita értem (Gvad: FNót. 30). **4)** ob C. propter; wegen Com: Vest. 142. **a)** Bozzw bezeduel illetend erette (RMNy. II.3). Meg giótrendő a keresztien hitert (DebrC. 12). Ah böttert meg nem bochtia az uristen bñwñket (Ozor: Christ. 138). Vádolatom az halottac felől valo remenseget (Born: Préd. 270). Piszok esik rajta nyelveskedésért (Mtkó BCák. 10). Szürkállýatok az isten ecclesiájáért. De meg-emész az isten haragjának tüze erette (90). Merő eszteleneknek mondgya a sidokat erette, hogy ez a bñtseség benne nintsen (Megy: 3Jaj. II.105). Az isten Ádámot örök munkára es izzadásra kárhoztatta egy alma kostolásért (Ily: Préd. I.4). A hidegért (propter frigus) nem akart szántani (285). De én ezt mért érdemlettem? Azért talán hogy szerettem? (Anade: Vers. 74). **b)** Zewkseget feldwew nuzoznak uala: propter penuriam in campo quiescebant (EhrC. 143). Megh zomorodeek az hozyw wteert: taedere coepit itineris (JordC. 162). Meg zomorodeek az eskeweessert (ÉrdyC. 523). Az kördzfának nehességeert sokszor az földre le esel (CzechC. 32). Az wton kyn egyb nem zokot vala iarni az farkasnak felelmeert (VirgC. 54). Tonab nem mehets az nagy fájdalomkert (DomC. 228). Ott a szigetekben nem maradhatnac semmi méhec A felette valo nagy hideg ért (Helt: Krón. 16). A tü szíveteknek kemény volháert, ita tülektet azt a parancsolatot: ad duritiam cordis vestri scripsit vobis praeceptum istud (Helt: UT. I.8). Keszdettől fogva az tavaszi időben, hidegöt, es nedves időt remelhetni, az hideg ködökert (Kíbes. 1572. Ds). Az fele derek irasbol az ű vekon értelmeért keues hasznot vehetnek (Fél: Tan. Előb. 4). Ez világi fejedelmeknek engedgyünk, nem csak büntetésstül-raló félelemért, hanem lelki ósméretünkért (Pázm: Kal. 483). Szintén oly komor a mi jesuitánc, a meg nem felelhetőségert (Czegl: Japh. 114). A parancsúgért kinek kinek felesége légyen (Apti: Vend. 888). Isten ezt kíváltképpen két okért eselekedte (Ily: Préd. II.271). Ugyan ezen okért is őrlílenek a vadasszonyok (Mik: MulN. 328). **c)** Ki elueztendi ő felket en értem (propter me, megfeli őtet (MűnchC

32). Maria ellene zolván Moysesnek az ew zerecen felesége-
 ert): locuta est M. contra M. propter uxorem ejus Aethiopicam
 JordC. 143). En ream es megh harangheek ty erottetek: mili
 quoque iratus est propter vos (201). Zolandnak mynden gonozt
 ty ellenetek hazwdwan en erettem: dixerint omne malum ad-
 versum vos mentientes propter me (365). Kyaloknak eleyben
 vittettek en erettem lwncky byzonsagokra: ad reges ducen-
 mini propter me in testimonium illis (383). Meg kóuteo hogi ő
 rőtte tetőt volna a tőmlőczben (DebC. 43). Az ew marhaya.
 nyellet en erettem wettenek el (RMNy. II.106). Bőtsülletest.
 atrok lántzaival Krisztusért kötöztetni, hogy sem királyi ko-
 onában tündökleni (Pázm: Préd. 37). Mas ember feleségeért feiet
 vőttek (Vás: CanCat. 640). Érted, érted, már éretted, ah,
 mennyit kell szenvednem (Amade: Vers. 86). **5)** [causa, gratia;
 wegen, halber, helyűs]. Teben ezudaert (pro miraculo) tonaba
 megtartottak nala a kenyereket (EhC. 76) Az evkret hozta
 vala az zentséges zevleteso való kevltségert (CornC. 85). A
 varandokert küldeh (DebrC. 8). Lászlo ért küldénec (Valk:
 Gen. 33). Es országoknak epőletiert tanaczokath tartnak (KBés
 1572. F5). Az hazassag az istentől rendeltet az emberi reme-
 netnek szaporodasaert (Fél: Tan. 460). Látá hogi az gyümölcs
 kévánatos volna az bölcseségnek megnyeréseert (MA: Bibl. I.3).
 Helbezete cherubimokat az életnek fájánac őrizetiért: collo-
 cavit cherubim ad custodiendam viam ligni vitae (4). Aaron
 vesztéje megvirágoz az Aaron pap tisztínez a méltóságának
 megerősítéséért (136). Akár békéséért, akár viadalért jötte-
 nek fogjátok meg őket az követeket (328). Folyamhatunk segít-
 séért (Bal: CsIsk. 260). A paráznaságnak el-távoztatásiért min-
 den férfinak tulajdon felesége légyen (Matkó: BCsák. 237). Nem
 áratossáért járnak a templomban, hanem gonosz szándéko-
 kért (Land: ÚjSegits. II.208). Hogyha bor italtól fejed fáj erő-
 sen, meggyógyulásáért igyál a szép vizben (Felv: SchSal. 35).
 A fájdalomnak jeléért hammut hintett fejére (Illy: Préd. I.89).
 Idő töltésért ment hozzá (Mik: TörL. 93). Szabadságot kér a
 bor árrulásért (95). Kardokat nem más véért rántották ki
 hüvelyéből, hanem hogy lűsegeket mutassák fejedelmekhez
 (Fal: NA. 210).

[Szólások]. Istennek kedueyrt kere amore Chr. (EhrC. 26).
 Mulatas kedveyerth: causa recreationis (NagyszC. 228). Jobb
 is volna kdnec vasárnapi szombaton ide jőni isteni szolgálát
 kedvéért (LevT. II.296). Kétszer szolták a ludakat meg-mel-
 jeszteti a tolla kedvéért (Misk: VKert. 351). Az te zenczegős
 sebeyderth kerlek uralm Jesus (CzechC. 22). Kérem te
 Kdet erők való szolgálatomért (LevT. I.6). Istenért is kérem
 Kdet, elvégezvén dolgát, öcsém uralm ő kménél a késék
 (II.254). Annak idejekor kiteszen magáért a discursusban
 (Fal: NA. 195). Fejére tellett a büntetés, hogy mindent meg-
 fizessen, a bosszuságért is tégyen (Fal: TÉ. 748). Érte
 vagyoc: vigilo, conor studeo, satago MA. Erthe leszvink.
 hogy megh vevgyvk (LevT. I.55). Minden módon erőtte akara
 lőnni, mint békéséget szőrezhetne (Helt: Krón. 193). Ha lehet
 tőlem érte készek (Decsi: Adag. 233). El-is bitesd magaddal,
 érte lesznek, hogy minden képes udvarisággal magokhoz tsal-
 hassanak (Fal: NE. 3).

2. ÉRT (ért BécsiC. 83. MünchC. 38. 44. sat. er/elem Helt:
 UT. n6. s3. L1): **1)** intelligo C [verstehen]. Bernald mendent
 latuan es megmondot bezedeket yol ertuen bozzahyrya zent
 Ferencett (EhrC. 5). Hóg ne latnanac zemeckel, se fülöckel
 hallananac, se zúnöckel ertenene (MünchC. 38). Halgassatok
 es ercezetek (JordC. 401). Az tyz zyzeken mynden ember
 ertetyk (ÉrdyC. 150). Myt ertez rayta nykor azt mondod (568).
 Elmeegyen, erched: az zernyw balarra (505). Ewncky, erthween:
 az vr istennek (55-b. 14b). Ez zent igeknek haznalatyat es
 ereyet vizeznek es értelme erteneiok es tudnak (VirgC. 52).
 Az folio ezen emuillagh ertetik (110). Ökh nem erthek ez beze-
 dedh (PozsC. 21). Beszellek neki, semmit nem ert benne (Mel-

Sz.Ján. 213). Olyrol irsz, kit sem to, sem a te feled nem erte-
 nec (Mon: Apol. 332). Oly nyelven beszéllett, az mellyben az
 nép semmit nem értött (MA: Scult. 854). Az darázsonok érti
 mardosást (MA: Bibl. I.70). Mit értesz azonn, mikor azt mondd,
 hogy... (Bal: CsIsk. 324). Christus olviselt kereszti érted a
 szenvedésen (Czegl: MM. 185). A mélységnek kutyán érti a
 világot (Illy: Préd. 174). Ez aldozaton értetik az oltári szent-
 ségnek áldozatya (II.93. 164). In principio creavit deus caelum...
 Itt az istenek neve által értetik az atya, a kezdeten a fin:
 az istenek lelke által pedig értetik a szent lélek (Bíró: Préd.
 109). Mikor a fél így s amugy böltsmézre valamit, arra értsed
 hogy bötsüllí (Fal: UE. II.99). **2)** persentisco C. [erfahren].
 Erty vala anya zent egy bazat elnyomottatny es zagattatny
 (MargL. 81). Vala menec yrasok vannak, erched zent leelek
 vr isten myat zerezettween (ÉrdyC. 4). Erchee kynek erteney
 keel (505b). Jupiter akarattiat erti vala (CsomaC. 7). Ha kd
 mit ért Ferencz uralm fölől (LevT. II.50). Iőuendő dolgokat
 akarsz én tőlem érteni, melyeket senki meg nem érthet (Helt:
 Krón. 16b). Isten azokat a kik igazat akarnak érteni, az tör-
 vényhez igazittya (Pázm: Kal. 487). Ebből erteufnk adatik, hogy
 Christustól el nem szakadhat az ő teste (532). Ha Béciben
 indúlnék, és az útát nem tudnám, akarnám érteni, melyre
 kellyen mennem (592). Eorőnest érteuém, hol olvasták az irás-
 ban, hogy ezeket az szókat kell mondani mikor keresztfelnék
 (742). Abraham nem tudot minket, es az Iszraél nem ertet mi
 felőlőnc (Zvon: Osland. 197). Ez esztendőben is azonokat ércezd
 leendőknec (KCsepr. 1626. D7). Noha vétben sokan fektűznek,
 halnak is, de dőghalált még nem ertettem (RákGy: Lev. 224).
 Im értettünk innám a külső urakról s azoknak hallatlan mar-
 tyomságokról (Thaly: Adal. I.19). **3)** [puto, opinor; meinen].
 Nem értünk vélek, nem-is tsuda: ab iis dissentimus, nec mirum
 PPBl. Külömbet értőc: absentio C. Nemelliek azt ertik, hóg
 az isten teremti az lelket (Fél: Tan. 92). Az igaz poenitentiának
 eggic reszeről sem ertenec igazat az papistak (244). Senki ő
 maga felől keuellien ne ercen, hanem vg ercen hóg mertek-
 letes legien (457). Ezent kel a conciliomokrol ertenőnc es tar-
 tanuoc (Mon: Apol. 275). A mit ez egy tévelygésnek példájában
 mondok, azont ércesd akármely ujonnan gondolt gaz tudomány-
 rul (Pázm: Kal. 569). Ne érts, mint ha szent Pál maga ejtete
 volna magán azokat a bályegeket, és lupi kékeket (Pós: Igazs.
 II.129)! Giakran az istennec draga z. emberi őmőn köztőc
 eggic az masic felől igen iol ertnec, es iol itelnec (EszT:
 IgAny. 23). Ha mind az egész világ papa ellen erteneis, de
 mégis az papa itelele mellé kellyene allani (423). Photinus az
 ur Christus felől még Ariusnál is böstelenbbül értett (GKat:
 Titk. 15). Ne érce magad felől nagyot (Megy: 6Jaj. II.134).
 Tulajdona az alázatosoknak, hogy magokrol alább értsenek
 (sentiant) hogysen vannak (Illy: Préd. II.20). Alázatos volt, és
 keveset értet ő magáról (209).

[Szólások]. Igen ért hozzá, mint az bagoly az Ane Mariához
 (Decsi: Adag. 2). Nem értünk vélek, nem-is tsuda: ab iis
 dissentimus, *nec mirum PPBl.

[Közmondások]. Mit ért az hajdú az harangöntéshez? (Thaly:
 Adal. I.80).

által-ért: *cerno animo PPBl. [begreifen]. Hamar által-érti
 a dolgot: vir acutae naris PPBl. Az emberi elme soc száz eszt-
 endőket által ért és megemlíti, midőn akarmely időt, napot, és
 esztendőket az ő helyére szab (MA: Tan. 170). Az illyen tanító
 szentül és mélyen által-értette hivatallyát (Pázm: Préd. c). Által-
 érti, hogy ember a gonoszért nem düstőséget hanem gyaláza-
 tot érdemel (57). Ki értheti által, hogy a ki születik, annak
 más természete nincsen a szülőtől? hogy az atya nem időb a
 fiúnál? (Bíró: Préd. 110. 128). A ki ezt jól által-érti, bahl mit
 nyer is urán, mentegetni és titkolni fogja (Fal: UE. 366). Hogy
 a böltsek irásit által-értsed (SzD: MVir. 115).

általértés: [perceptio, cognitio; das begreifen, verstehen]. Az emberek értelme telhetetlen a természet titkainak és felső-es dolgainak általértésében (Pázm: Préd 62. Hall: Tel. 2).

ögyget-ért: [concordo, consentio, assentio, astipulor C. [ein-verstanden sein, eines sinnes sein]. Az én fiúmmal egyetértésen ő keme és egymás előmentinek örüljenek (LevT. II.47). Eggyet értenek az hivek (Fél: Tan 295). Szent Pál sem értet volna Péterrel egyet (Mon: Apol. 347). Tsak szó-fia beszéd az, hogy az apostolokkal egyet értenek (Pázm: Kal. 1766. 163). Igyekd-zetekben egyet értnie (Zvon: Post. 1.537).

ögygetértés: [assensus, astipulatio C. [eintracht] (Com: Jan. 67).

el-ért: [mento assequor SI. [begreifen, verstehen]. Hogy mind-dön embőr el értenie ebből hogy Maria oli fenős és tizta a bintől. (DebrC. 174). Mi dolog legyen ez, én el nem érthetem (Illyef: Jephth. 10).

elértés: [enthymema ACsere: Enc. 22.

fönn-ért, fönnen-ért: [superbio; hochmütig sein]. Fönnven magoc és érdemec felől ne értenéne (Zvon: Post. 1.396). Szem-ben ugrie veled ez ily ember és azt mondgya: Tehát miért érted oly fönyen? (Kereszt: FelsK. 130). Fenn ne érts, hanem felly (Mad: Evang. 571. Sám: 3Fél. 586).

fönnérti: [superbus; hochmütig]. Ezzec igen fen erti emberec, és föltöte bölezec (Dáv: Kker. Q7).

mög-ért: **1)** intelligo MA [verstehen]. Könnyen megérthető dolog: *cadit in nostram intelligentiam PPL. Hoé niuaban mégerértéce mit tanoitane (BécsiC. 83). Megh értliween magyazatzat (ÉrdyC. 600). Nem értöttem meg magamat (NagyszC. 51). Meg erced een ohaytasomath: intelligo clamorem meum (KulesC. 6). Hallottam, hogy az álmot megérted és megtudod magyarázni (MA: Bibl. 138). Ebből aletom hogy könnyen meg érthetie mely igen roszes legyen az romai vduar az ilyen kereskedesne vndoc förtelmessegeben (Zvon: Osiand. 69). **2)** comperio, rescisco C. rescio MA. [erfahren]. Ha akaryatok meg erteny hew az yllyes: si vultis recipere, ipse est Elias (JordC. 386). Meg erte heg fogarta volna hog keresztet neven ellensegre menno (DomC. 240). Hogy betsülhessie a tellyes szent irast, értsük meg, hounan tamadat (Helt: Bibl. 1.22). Azt nem tudta, hanem az vtán értette meg (Kár: Bibl. 1.91. 532). Örizet ala vetek ütet, míg megh ertenejek az urak akarattyat (Szár: Cat. M4). Jó volna, adná megérteni az franeziúznak (RákGy: Lev. 151).

vissza-ért: [contra intelligo; umgekehrt verstehen]. Ezt az velekedest vissza kel érteni: contraria opinio intelligenda est (Vor: Verb. 158). Ha ezek ditséni kezdik a virtust, vissza-értsed: mert tsútképpen mondgyák, úgymint már régi barátai a látorságnak (Fál: NE. 58). Még nem érkezettek annyira eszetekkel, hogy ezt jól meg föltnátok, és azért mind vissza értitek a dolgot (Fál: NA. 139).

Érteget: [rescisco, saepius audio; öfter hören]. Ha lutherista volnék, s azt kezdeném értegetni tanítóimtól, hogy az egész ecelesia el-tévelyedhetik minden pásztoralval egyetemben (Pázm: Kal. 553. TörtT. 187).

Értekez-ik: **1)** [intelligo; verstehen]. Halwan nem halnak es nem értekeznek: audientes non audiunt et non intelligunt (JordC. 393). Ablytta vala hű atya llyayt ezen ertöközi: existimabat fratros suos intelligere (728). Myndentők azonképpen ertöközween egy masrol: idipsum invicem sentientes (ÉrdyC. 73b). Nem ertekeztek az kenyerekről: non intellexerunt de panibus (ÉrsC. 4). Bodogh kly ertekezyek nanalyason: beatus qui intelligit super eogenim (KulesC. 100). Értekezem a fertezetlen vtban, mikor idz en hoziam (AporC. 61). **2)** scrutor MA [sich

erkundigen, erfragen]. Szorgalmasan értekezöm: percontor, percontor C. Tanul, értekezie, tudakozik: discit, percontatur, sciscitatur Com: Jan. 154. Értekezie, végére megyen: percontatur rumores 185. Ez velagyakrol kynneb embernek ertekeköznye honnem az menyeyekről (SándC. 1). Arrol ercehetők es erteközvetek ky meenyben vazon (ÉrdyC. 391b). Kd értekezik az egészsegem fölöl (LevT. II.112). Akarván hirmeket értekezni (306. 97). Lehetetlen hogy nem értekezet volna ráita, mi okból öltöte meg őket Herodes, es ottan meg montae neki az okat (Tel: Evang. 1.135). Halgassatoc őket, kergyetec es ertekezelec ő föltöce (213). Jo let volna Georgius maiortul erkezne (Tel: Fel. 64). Az irast ertekezi en fölölem (Born: Préd. 16. 82). Értekezzetec az irasokból, mert ezec teszne tanulizosagot fölölem (Pécsi: SzűzK. 34). A mellyeket által ismérni gyönyörűseges, visgálluc, értekezzuc, tudakozuc: quae per-moscere volupe est, rimamur (Com. Jan. 67). Kedvesen venném, ha értekezhote kd az kahnárokkal, nem adott-e el nekik valamely ezüst darabot (LevT. II.400). Neander értekezik Eusebiustól a főrendnek kötelességéről (Fál: NE. 3). Értelem nélkül nem lehet élni. Ha otthon nintsen, kérj költsön, az az, ha nem érted, értekezéssel (Fál: UE. 455).

mög-értökézik: **1)** [intelligo; erkennen, sich vergewissern]. Megertekezem az igeről: cognoverunt de verbo (MünchC. 111. ÉrdyC. 112b). Kezde gondolkodnya kyth Ioseph lathwan esz róla megh ertekekezeween, monda (WinklC. 109. NádC. 379). Nem ertekeztenek vala meg az kynerekből: non intellexerunt de panibus (JordC. 475). Mykoron ember tyztösszegeben volna nem ertöközöek meg róla az az nem tartaa magat reca: cum in honore esset, non intellexit (ÉrdyC. 7). Ottan meg ertöközöenek raytta hogy az volna (66). **2)** perscrutor MA. [sich erkundigen, nachforschen, erfragen, erforschen]. Az byzon bölcseseg, mykoron [az ember] emnen magarol megh ertöközyk (28). Minden nehcz dolgokban meg ertöközie vala a tudos emberektől (Helt: Krón. 28). Mellyről a magnusoktól megerte-közet vala: quod exquisierat a magis (Helt: IT. A4). Kerdőt kerg az előtt való nemztségekről, értekezéll meg ami eleinkről (Mel: Jób 20). Értekezéll meg róla, hogyha igaz-e a hír (MA: Bibl. 1.171). Megertekezwén azoc én fölölem: interrogationem de me habentes (IV.135). Értekezzic meg, micsoda életben élt az Simeon (MA: Scult. 130). Az tengernek természetit meg ertekezek: naturam maris noscerent (Fórró: Curt. 597).

Értekezés: [scrutatio, scrutinium, percontatio, percontatio, perscrutatio MA [erkundigung, nachforschung]. Szorgalmas értekezés: percontatio C.

Értekezhetetlen: [inexplicabilis; unerforschbar]. Ha az ur istennek értekezhetetlen szentségének mélységes fűlségét meggondoljuk (Rim: Ének. 88).

Értekező: percontator C. scrutator, percontator MA [nach-forscher].

Értelēm: **1)** intellectus, intelligentia C. [verstand, verständnis]. Meg tū es értelmekül vattoc ő? (MünchC. 42). Bolondok vetteek értelmeknek egességeet (DonC. 161). Vilagossich meg kérélek vram az én értelmemet (ThewrC. 173). Magzattyatok ertelemre és bölezeségre tanyitsic (Helt: Mes. 81). Értelēm nélkül vattok: imprudentes estis (Helt: IT. 1.1). Nizezen ő benne értelem: absque prudentia est (Kár: Bibl. 1.189). Ada az isten Salomonac bölezeségeet és igen nagy ertelmet: sapientiam et prudentiam multum nimis (306). Az en elmenne nizez anni ertelme, amminem ennoe az dolognac nagy volta kiuan (Zvon: Osiand. B2). Meggondolb értelem (MA: Tan 180). Egyigyű rövid értelmű emberec (MA: Scult. 77). Feleleti elég világos, és könnyű értelmű volt (57). Itéllye-meg a leg kisseb értelmű gyermek (Matk6: BCsák 13). Vakok az értelemben (Illy: Préd. 1.203). Az emberek elméje és értelme meghomályosodtak (II.2) A főnce első része, homloka, vak

szarva alatt vagyon a közönséges értelem: sub simplice sensus communis (Com: Jan. 64). Az értelem ért, az okosság okoskodik (Com: Vest. 39). **2)** [sensus; sinn]. Felelem megkérdeztél: tremor invasit sensus eorum (JécsiC. 15). Vth értelm laathas hallas nyelődökles illatozas illethes (NagyszC. 359). Őt kapui az őt értelmeknek (ÉrsC. 531b). **3)** [sensus; sinn. bedeutung]. Az zent yrashan mynden hamiss értelmeket ygaz erterleme ygazgathya (ÉrdyC. 560b). (Az epistolanak) rywyleden valo erterle (521). Az te latasodnak ertermet byzonnal meg mutatom neked (DomC. 318). Meszeb nem vitata ennek ertermet (CsomaC. 99). Igaz ertermet és magyazattat, el akarnae nyomni (Helt: Bibl. 1.b2). Mi módon mehetünk végére az biblia bötijének igaz értelmének (l'azm: Kal. 457). Ez könyv világos értelemmel vagyon írva (MA: Scult. 8). Világos értelmű (1030). **4)** sententia C. [meinung]. Értelmem kimondása: suffragatio C. Hmms erterlem, tévelygés: error Com: Jan. 66. Külön értelem: dissensio (202). Vmi értelemre állani: *addicere se alicui sententiae PPBl. Lón az bölcséknek erről értelem (CsomaC. 6). Nincz igaz erterlem az isten felől (Born: Préd. 301). Közönséges erterlem hog' az angialok az vilagossaggal egyfűt teremtettenek (Fél: Tan. 80). Meg halgatni kől az kösségnek ertermet az gyülesben (Zvon: Osiand. G4). Az lűt dolganac el rendeleseben az ő ertermet meg mondgya (C4). Ez vagy amaz vélekedés erterlem mellett megmaradnac (MA: Scult. 13). Az ur feleletéről különb-külömb értelemben vadnac az bölceze (MA: Bibl. 448). A pápisták majd minden nemzetségből vontanak a magok értelmére, mert pápista hitre térítettek minden pogányokat (Matkó: BCsák. 216). A szent atyáknak, és az anyaszentegyháznak közönséges értelem az, hogy e példabeszéd által jelentetik a szentséges vacsora (Illy: Préd. II.1). Ellenmondással se színt, se jelét nem adgya különbözö értelmének (Fal: L'E. 389). **5)** [consensio. conspiratio; einverständnis]. Miért hog az várasbelieckel erterle vala, azzonnal meg véné az váras (Helt: Krón. 127b). Titkon a törökkel értelem volt és barátságot tartott vala (MonIrók. III.184). Egy ember el-rontá jó értelműket (Zrinyi. II.47). **6)** [instructio, cognitio; kunde, kennis]. Héjános értelem vminek: manca cognitio PPBl. Az oluaso nagyob ertermet vehessen belőlle (Helt: Krón. 2). Básty György mint hogy értelem volt császártól is, mindjárt indula az fizetett néppel (MonIrók. VII.80). Illyen dolgot ada mindgyárt értelmekre (Gyöngy: Char. 24).

[Szólások]. Megállani maga értelmében: *constare in sententia. Az ő értelmén állottanak meg: sententia illius *praevaluit PPBl.

[Közmondások]. Mennyi ember annyi értelem: quot homines, tot sententiae (Deesi: Adag. 18). Mennyi feo annyi értelem (Vás: CamCat. 460). Sok fő, sok értelem: quot capita, tot sensus (Kisv: Adag. 513).

eggy-értelmű: consensus, consensio, unanimitas C. [einverständnis]. Az kösségnek alattomban valo egy értelem: tacitus consensus populi (Ver: Verb. Előb. 53. Szót. 6).

eggyértelmű: concors C. [übereinstimmend, einverstanden]. Judas levele egy értelmű sz. Péter második levélével (MA: Bibl. IV.239). Ez szent emberek gyakorta egymás között nem egy értelműek (MA: Tan. Előb. 16).

Értelemes: **1)** intelligens C. intelligens, sapiens, cordatus MA. [verständig, verständnisvoll]. Oly értelmesek sem vannak, hogy csak azt mondjuk nekik: my es elmegvünk alanyzaert (EhrC. 81). El eneztötött ezeket az értelmesekthwl: abscondisti haec a prudentibus (JordC. 387). Elmejeenek előss voltaertb mondhatatlan nagy értelmes ember leen (ÉrdyC. 519b). Értelmes akarát (533b). Deaky twdomanban értelmes (615b). Oly tekeelletes es eertelmes eoleteu volt (647b). Bölcz értelmes férfiac (Kár: Bibl. L452). Értelmes eszesség: prudentia (650). A k sokat tud, ismér, tudós, értelmes: gnarus (Com: Jan. 66). Az

borbély értelmes, avagy tudatlan (Com: Vest. 15). Adgy a te szolgálának értelmes szívet: cor docile (Illy: Préd. L56). **2)** [intelligibilis; verständlich, bedeutungsvoll]. Értelmes summás beszéd: lemma PPBl. Értelmes magyazaty (ÉrdyC. 535). Az ew kereszt nevezetynék értelmes voltáról (560). Értelmesen zolas (596b). Idejekorán való értelmes beszéd (MA: SB. 139).

Értelmesked-ik. Értelmeskedni, böltsolkedni: sapero Com: Jan. 224. 180. Mostan ez értelmekedőket szőlítom meg, az kie az ravasz okoskodásra adgyac magokat és az Aristotelesne mondását horgas tekeréssel oda akarnae foszteni, hogy az lelkek halhatatlanságát tagadgyac (MA: Tan. 22).

Értelmesség: sapientia, intelligentia MA. [verstand, verunft]. Azt hatalmas értelmesseeggel teremtee (ÉrdyC. 532b).

Értelmesül: [prudens fio; verständig werden]. Elméjében is öregbült, értelmesült (GKat: Válsz. I.44).

Értelmetlen: sensu carens Kr. [sinnlos] (Fal: UE. I.15. Kr.).

Értés: intellectio, notitia Kr. [das verstehen]. Vissza való értés: antiphrasis C. Ő benne csak egy el oszolhatatlan értés vagyon (Pázm: Kal. 35).

[Szólások]. Értésenre a d: notitiae dat Kr. Adgya erteseonkre es tudasunkra (RMNy. II.324). Így adom értésedre (Zvon: Posst. II.284. Cegl: Japh. 123). Melly mondásával azt akarta értésünkre adni (Tarn: JÓÉl. 94). Es ett értésünkre, hogy az laza dolgait igen restesen effectuálna (KeeshTört. IV.304). Tuttokra vagyon telát és értékre az szentek kérése (Pázm: Kal. 789).

[Értet]

még-értet: [intelligere facio; verstehen lassen, zu verstehen geben]. Miueünk istennek titkait meg értetőd (TibC. 10). Mind-ezekben az a csudám, hogy a német hostilitását a fényes portával meg nem tudjuk értetni (MonIrók. VIII.111).

Értetlen: inconsideratus, stolidus, imprudens MA. [unverständlich, albern]. Értetlen, eszelős: stolidus Com: Vest. 147. Értetlenek: insensati (NémGl. 282). Vetkeztem ertuen ertetlen (VirgC. 13). Nagiob bwnwbsb es vlatatoslat es ertetlenbet en nalummal nem lele (80). Nemellie ertuen iletet tesznek (Fél: Tan. Előb. 8). Tehetségre nézve tudatlan, szegény, értetlen (Báta: VTárgya 181). Az hadakozásnak dolgaiban tudatlanok és értetlenek ne legyenek (Teleki: FLél. 216).

Értetlenked-ik: imperite v. intelligibiliter loquer Kr. [unsinn schwatzen]. Szintén olyan édes választ tudunc neked tenni, mint te szollasz, ha bolondoskodni es ertetlenkedni akarnéd (Tel: Fel. 68).

Értetlenség: inscitia, imperitia, ruditas Kr. [unverstand, albernheit]. Emlékezel meg the bozwsagyrol es wnekyk ertetlenséggel; insipientia (KeszthC. 188. KulcsC. 180). Értetlenség és tudatlanság (MonIrók. III.125. MA: Tan. 73. MA: Senlt. 512). Így azoknak értetlenségeket megmutatná (Illy: Préd. I.22).

[Érthet]

Érthető: intelligibilis C. MA. [verständlich].

Érthetős: ∞ Hogy meüfil világosan, érthetősben esnek tanításom (Megy: Dial. Előb. 11). Érthetősben ki-főjtgették (GKat: Titk. 906).

Értő: **1)** intelligens, doctus, peritus; kenner SL. [verständig]. Az byre mykoron ew nagy regulayanak alatyat meg oluastuolna, ygen meg yzanyudak, mert uala ertew ember: intelligens (EhrC. 22). Ki adott az elmének es ertő résznek értelmet (Mel: Jóh. 94). Irás értő (Zvon: Post. I.526). **2)** [concors; einverstanden]. Myndenel ertew wagyok az byrowal (LevT. I.15).

ÉS, S (es ÉrdyC. [a mai 'is' uo. rendesen: es]. eis ThewrC. 105—109. 125—126. ew RMNy. II.64. III.29. 31); et, atque, que, ve C. ac Ver. [und]. Pur es chomuv vogmuc. Engede ur-

dung intetvénce es evec oz tilust gimils tvél es oz gimilsben halalut evec (HB). A te népéd en népém es te istened en isteném (BécsiC. 3). Testoua iar (168). Ha a nyers fan ezt tozik, smint lecen az azzunac dolga (WeszpC. 101). Meg merek ötöt a keresztfaboz mint hozzat smind zelet (102). Nem viseli az ő keresztet s engőmet nem követ (DebrC. 2). Kristus kirali s Horodes (109). S elfutának s zozat lőn (118). En ees wtannatok meogyeek es vala hol leeztők eeltők lakoztok, ott akarok lenny es meg bahiy ty veltők egygetembe (ÉrdyC. 577b). Testestől es lelkestől felvitettett (KazC. 24). Enne senne iozagot hozot (VirgC. 128). Ez igek embert igeyeznek, akar együtt vettossonek es akar külön (RMNy. II.12). Hogy tarezta, s eeltesse, s hamar fel nouellye (Komj: SzPál. A3b). Megh tarezta, s ewryzze sotalmazza (A7). Vallyon s-mit miuelnee ez nyomorult sidő? Vallyon s-meg engediké ezt ő nékie? quid judaei faciunt imbeciles? Num dimittent eos gentes? (Kár: Bibl. I.430). Vallyon s miülen ingerel engemet ez nép? Usquequo detrahet mihi populus iste? (MA: Bibl. I.132). A melyi fín meg-lágyúl a gyüimölts; és mihent szakasztyuk, ottan megehetyük (Pázm: Préd. 26). Mennyki hamar a váras útszúra és szorossira, és szegényeket, és erőtlenekeket, és vakokat, és sintákat hozz-bé ide (744). De jaj, s meg jaj! melyi nagyra bősüllitük, és mennyi fáradsággal keresik a világ javait! (319). Ki egyképpen s ki másképpen veszi (Pázm: 5 Levél. 276). Kerülük is minden úttal és móddal (Fal: 565). Ő'r a szakács és nem szolgál, konyhájában kis király (Fal: Vers. 578).

1. ES: [iururandum; schwur]. Fratereknek essy: fratrum professio (EhrC. 104). Essebolewl [igy] tartoznak tartany: ex professione tenentur observare (111). Esuel erőseituala őt kazzdagga tonni (BécsiC. 88. 274). Hazug ost ne zeressetec (306). Meg aggad te esedet: reddes iuramenta tua (MünchC. 22). Esuel fogada (40). Az esuec őruene (40). Esuel megtagada, mert nem esmerte volna az embert (66). Megzomorodec a királ az esert (182).

Esküsz-ik, eskösz-ik, eskész-ik: iuro, ejuro, dejero C. [schwören]. Erős esküvéssel esküszöm: dejuro. Hamissan esküszöm: perjuro, pejero. Hamissan esküvő: perjurius C. Eskewm az zerzetet tartanom: professus sum religionem tenere (EhrC. 119). Eskéuéc ő zekire: iuravit per thronum suum (BécsiC. 12). Ne eskőggél hamissan (MünchC. 22). Valaki eskendie az oltarra, a semmi; ki kedeg eskendie a genőrdősegre, ki raita vagon, a tartozic (57). Kezde zidalmazni es eskenni, mert nem esmerte volna az embert (66b). Esköttem en haragomban nem mennék be ingalmamba (AporC. 56). Ne eskőgyel hamissan (JordC. 367). Eskeznek hű őregbőkön: per eum iuravit qui fit major (808). Eskeczyk w baratyanak (KulesC. 23). Eskvznek w benne: iuravit in eo (148). Eskyvek nagy lytre (Pesti: NTest. 61). Itt az Jehovara esküszik Saul, nem Peterre, Palra (Mel: Sám. 81). Gonoszul ne esküdjyel (Fél: Bibl. 7). Az seregoczke, az melly Christus alá eskütt (MA: Scult. 18). Két ember a király voszedelmére eskütt (Hall: III.137).

bé-esküszik valami társaságba: iuramento se adstringere alicui societati MA. [beim eintritte einen eid leisten, sich eidlich verbinden]. Predicator zorzetnek professiot tev, be eskövt (MarL. 28). Zorelmes leonim kyk be eskövtötek (VirgC. 138). Somogyi Ferencz, Nagy Tamás huszonögy gyalogval Egré érének, Szolnok szállása előtt béeskőnek kiráhnak, országnak és a püspöknek (Tin. 114). Az szerzotesknek rendibe be eskütt (Tel: Evang. I.240). Ha fél keduel vagyon az szerzethez, soha nem szenved, hogy bé esküdjgyék (Pázm: Kal. 335).

egybe-esküszik: conjuro C. [sich verschwören]. Egybe eskünének, hogy megakarnák őhni a királyt (Helt: Krón. 10). Ez wrac közzül négyen egybe eskünének a király ellen (31). Minden teremtetállatok ellenek felfegyverkeznek és egybe esküsznek (Illy: Préd. I.12).

egybeeskütt: conjuratus C. [verschwörer].

egybeesküvés, egybenesküvés: conjuratio, conspiratio C. [verschwörung].

el-esküsz(ik): abjuro C. MA. MedLat. 5. [abschwören]. Nala le tőt marhat el esküt vala: creditum abjuraverat (Deesi: SallC. 19). Ötlet három izben megtagadta és eleskütte (MA: Scult. 100). El esküzi magát magatul, minden tehetsegeul az késégeve tezi magát (MNyl: Zsolt. 77).

elesküvés: abjuratio MA. [abschwörung].

ki-esküszik: ejuro MA.

mög-esküszik: 1) jure iuro C. juro MA. [schwören]. Meg eskewm en haragomban (FestC. 5). Meg eskettel ennekem az en seregomnek ereyre (CornC. 366). Ha meg eskedendevl ennekem, hogy en tevelm el nem tauozol, es az en gevzedelm vete le[m]nek ereyet neked meg mondom (365). Damancos atyank ellene alla, meg eskevuen erowssen, hogha meg predicalhayak, tehat az tengeren altal menne (DomC. 68). Ysten megh eskwth hűneky (JordC. 712). Meg eskegyel hogy a mit ennekem fogatal abban erwsen meg alaz (VirgC. 55). Meg eskőnek elő istenre (114). Mondotta hogh bath ember eskwuenek megh raytha (RMNy. II.190). Választac az Albirt hertzeget királlyá, es kezér megesküfuénec neki (Helt: Krón. 76b). Akar nú legyen az min meg eskütt volt hamissan (Kár: Bibl. 1.92). Ollyan dolgon meg esküszik, a melyet maga sem tud (Matkó: BCsák. 332). Meg eskünnél mellette hamissan: falsum testimonium diceret pro eo (MA: Bibl. I.66). Megesköttem felemelt kézzel istennek (12). Az wr választ magának tégedet miképpen meg eskütte néked (183). 2) [copulor; getraut werden]. Ember feleségével meg esküdjgyék (Pázm: LuthV. 222).

mögeskütt: juratus C. [der geschworen bat]. Meg-eskütt és liit barátom: *alter ego, alter ipse. Meg-eskütt ellenség: *adversarius acerrimus, capitalis PPBl.

őszve-esküszik: conjuro, conspiro MA. [sich verschwören].

őszveesküvés: conjuratio, conspiratio MA. [verschwörung]. (MA: Tan. Előb. 19).

Esküt, esköt, esköt: 1) [jurare facio, iuramento adstringo; schwören lassen, beschwören]. Uy vitezsegre esköte (NádC. 461). 2) [copulo, connubium sancio; trauen]. Eskütneec, keresztelneec (Bor: Préd. 460).

mög-eskütt, mög-esköt: 1) jurare facio, iuramentum exigo, iuramento constringo MA. [schwören lassen, beschwören]. Meg esküté a papoknak fejedelmüt (Kár: Bibl. I.426). Az én wram meg esküttet engemet es ezt mondotta: adjuravit me dominus meus dicens (Helt: Bibl. I.F). Izrael Józsefet azon megesküté, testét Egyiptusba hogy el nem temetné (RMK. IV.26). Hogy megeskessetec az urra: ut adiurem te per dominum (MA: Bibl. I.20). Megeskütöm, hogy én szerelmemet soha el ne felejtse (Balassa: Költ. 176). Megesküté a maga bűségére (Mik: MulN. 198). 2) [sollemnibus dictis connubium sancio; trauen]. Megkéré a (hercegnek) hűgát, és a durhám püspök megesköté őket (Mik: MulN. 297).

mögeskütés: [sancio connubii; trauung]. A püspököt hívata, hogy készüljön a megeskütésre (Mik: MulN. 283).

őszve-eskütt: [societatem sancio; feierlich vereinigen]. Őzue költi, es esküti a hűneket (Mel: SzJán. 470).

Eskütés: [sancio connubii; trauung]. Ez szerze a hazussag koron a templombeli eskütést (Szék: Krón. 100. Mel: AT. 110. Bes: HÉnek. 2).

Eskütt: juratus MA. Otr: OrigHung. II.187. [geschwornen]. Fw biro, eskütték es minden tanaczok polgarok (RMNy. II.1). Esköt uraim (16). Az isten a bíróságot soha ki ne hagyja tölteni sem esküttinek, sem bírójának (MonTME. I.79).

Esküttet: adjuro, juramento adstringo Otr: Origllung. II.187. [beschwören, beeidigen]. Myketh azon esgewtetet, hogy ev felsegenek haznoth thegewth [thegewnik] (LévT. I.16).

be-esküttet: ∞ Azokat ott béesküdtették volt, viadalhoz holtig ott minden kész volt (Tin. 115).

mög-esküttet: ∞ Vevée fíel Moyses Josefinek hű testeet, nyert meg esküttette hűket (JordC. 37. 128). Ott reea fogaank, myceert eskewtette volna meg az embert bamysan (ÉrdyC. 526. 636).

Esküdtetés: adjuratio Kr. [das schwören-lassen]. Az ember ölénél nagyobb bűn a hamis esküdtetés (Pázm: Préd. 666).

Esküvés, eskövés, eskévés, eskés (*esküvés* Kules: Evang. 20. 320. *esküvés* JordC. 179. 808. *esküvés* DebrC. 617. *esküés* Pázm: Kal. 383. *esküvés* MA.): jusjurandum, jurandum, juratio, juramentum C. [schwur, eid]. Hamis esküvés: perjurius. Hamissan esküvés: perjuriatio C. Eskees kyt eskewt Abrahamnak (FestC. 270). Hamys eskees (CornC. 125). Az eskeweest meg zomorodeek (ÉrdyC. 523). Zerzetbe eskes (DebrC. 629). Nag esküsel fogadast tñ (Sylv: UT. I.23. 82). Esküedet lássad hogy meg ne rontsad (RMK. II.128). Feddic a hamis esket (Helt: Bibl. Ig. K3). Eskünessel fogada neki (Fél: Bibl. 23). Igaz esküvés (Decsi: Adag. 158). A kevélységet, esküést és egyéb vétkeket távoztassanak (Pázm: Préd. 45). Eskövés és szitkok (NótPM 13).

Esküvetlen (*esküvetlen* [MA]: injuratus C. MA. [ungeschworen]).

Esküvő: 1) jurans MA. jurator C. [schwörend]. 2) [nuptiae; trauung,] ehettidigung, les épousailles KirBesz. 129.

[Esküz]

Esküzöd-ik: [identidem juror; immer wieder schwören]. Ibon ezek a bonta keresztyének, az anabaptisták, mel' előbbeni vallásban voltak, hamis esküződést tőlők nem hallottunk, rézeget közdők ritkán láttunk. De mióta Sámbar konkolyt vete közikbe, azolta azok-is már szinte olly rézgezések, lelkezdők, hamis esküződők, egy-más között veszekedők (Pós: GBot. 25).

2. ES (*ees* KeszthC. 202): [pluvia; regen]. Urmac essi es hamati: omnis imber et ros domini (BécsiC. 132). Esset zomihozo zero: area sitiens imbrem (205). Menne aggac ő eseket: rorem suum (305). Zallot le es (MünchC. 26. Apoc. 24). Meg bewillyen mynt az ess en tudományom, folyon mynt az harmat en bezeedem (JordC. 272). Ty atyotok, ky esseth aad ygazakra es bamysakkra (368). Essek esween, zelek fawan, es az hazat fundamentomabol ky deythwen, es len felette nag hwneky romlása (374. 113). Vyllamasokath esre változtata (KulesC. 339). Lezal mykeppen ess gyapywra: descendet sicut pluvia in vellus (172).

kő-es, köves-es: [grando; hagel]. Meg őltő ő zölőfőket kő essel (AporC. 37). Él weee kwes ees w zeleyketh (KeszthC. 202. 23. DöbrC. 148).

1. ES-İK, ES, ÉS (*essyk* JordC. 394. *essött* 14. 248. *esseenek* 147. sat. *essek* DebrC. 299. *essic*: accidit Helt: VigK. 27. *esik* Istvf: Volt. 13. *esuek*? JordC. 374): 1) cado, labor MA. ruo Ver. fallen Adami: Sprachk. 192. Mellé esöm: accido. Gyakran esöm: caso. Gyakran eső: casabundus. Alatta esöm: succumbo C. Magas helyről esni: alto *cadere; lóról esni: de equo *cadere PPI. Ő félelem eséc földnek menden lakozoyra (BécsiC. 13). Ha a vac a vakot vezetendi, monnaic a verembe esic (MünchC. 42b). Ha az veremben esendyk, kywe emely hwtet (JordC. 389). Legottan essek az ev supporianak labához (DomC. 315). Nagy feelemen essek ew reea (ÉrdyC. 344b). Halalatlanságban ne essewnk (372). Az myeynk vtannok leuen el ertek, mind az kji [két] felben estenek (RMNy. II.250). Ez zegen

nyawalyas wranak labayhoz esek ees kezdé neký kewnyergený (Pesti: Fab. 1b). Sok seb viadalban esék Porusra (RMK. IV.140). Gyomorfájás esék reám (LévT. II.32). Szamára anagy őkre a kiútun esik (Tel: Evang. II.778). Az tagot, melire az éne essik, szükség el vagnunk (Fél: Tan. 319). Valami betegséggel esne reá az hidegtől, vagy az víztől (Cis. K3). Abramra nagy álom eséc (MA: Bibl. I.12). Esic ő reájok félelem és rettegés (62). Féveg esett az munába (64). Haragod esic rayot (V.26). Az egésségtelenség elérkezett, rád esett, jött (Com: Jan. 173). Zrinit nem ijesztheti gond s rettetés, mert állhatatosra az félelem nem és (Zrinyi. I.80). A kegyetlen sarkanyoknak szaiokban esueiek (Lép: PTük. I.320). Nagy köbűgés esvén reám, igen rossz voltam miája (Monfrók. XVIII.36). Légy este kép (Fél: Jegyz. 934). Esőben vagyon már Szigetvár (Könyi: HRom. 152). Mikor légy este áldozattát, el-űzte s dolgát folytatta (SzL: MVir. 126). 2) pluo C. es regnet Adami: Sprachk. 192. Eső és: imbres cadunt. Esőt esem, mint az eső úgy esem: pluo. Ilól esem, hó módra esem, havazok: ningo; a szarú-fára és az eső: tigua *perpluunt PPBI. Eső es. kő es (Sziksz. MAKadÉrtésítő. 1847. 331). Essőt essem: pluo; ich regne Com: Vest. 141. Az hó és: nix ningit 24. Havulesöm: ningo 37. Eső és, hó és, kő és: pluut, nungit, grandinat Com: Jan. 10. Fel fenleti ő napiat iocra es gonozocra, és es igazacra es hamissacra (MünchC. 22b). Mel napon ki méne Lot Sodomabol ese tüzet es bűdös kenesőt meñből: pluut ignem et sulphur de caelo (MünchC. 151b). Essev ees vala (DomC. 120). Eső ees (DebrC. 387). Az eső beuűbben ees (NagyszC. 262). Esyk bynesekre tewr, zeen, ken kw es laborgato zeel w kenoknak reze: pluut super peccatores laqueos, ignis et sulphur, et spiritus procellarum pars calicis eorum (KulesC. 18). Medardus napya felől némullyec imeszt tartyac, hogy ha az nap eső leend, negyven napig az vtán mind és (Cis. F). Ha az napon eső esik, gyakran történik, hogy szűntelen egész egy hólnapig essék (KNagysz. 1613. E3). Találd micsoda ez, ha eső és, tebat nedves, ha hó és, fejr (Meesék. 8. 11). 3) [incido; geraten]. Nekem is esett benne, belíle: ich hab anch etwas davon bekommen Adami: Sprachk. 192. Az atokba ne essek (DomC. 136). Esőth vala ez zentseghnek zeryhen: sortitus erat sortem ministerii hujus (JordC. 708). Essek az sors Matyasra (709). Essek nagy zomorvosagban felől (ÉrdyC. 338b). Erethnikseges twdomanban essek (519b). Az erek keenra ne essem (551). Ember esik rementelensébe istennek irlalmassagáról (VirgC. 11). Egy nemimű ember alá migyen uala Jerusalemből Jerichoba es a tolvajok közben esik (Tel: Evang. II.682). Az időzőt ő nyomorusagban esteket meg szabadtia (Fél: Tan. 25). Az embereknék gondolattiban sem eshetet (513). Kivánságba eséc: flagrant desiderio (MA: Bibl. I.129). Nem sűtik-le fejeket, mint a szomorodott és gondbaesett búslakodók (Pázm: Préd. 11). A keresztlő János állapotját szemlélvén, gyanúságba eséne, hogy ő a Messias (49). Nints olly gonoszság és véték, melybe nem esnék, ha istennek kegyelmes kezei nem őtalnazzák (56). Szentség törésben esik (Czegl: Japh. 137). Laktam gombkötőnél, de hogy oda estem. sinört kellett vernem, a melly nagy zörgéssel jár (ÖtvMest. 43. 44. vsz.). 4) obtingit C. [accidit; es geschieht, es trifft sich, es kommt vor]. Kedvesen esett: accidit mihi gratum. Jelesem esett: belle cecidit. Reménységem kívül esett: praeter spem *obtingit PPBI. Hallanya esek hogy (ÉrdyC. 358). Egienetlenség esek (CsomaC. 7). Nem az zegen ember wethkywel esett az lohozás (RMNy. II.81). Nem restsegetwtl eseth az dologh (LévT. I.245). Soc akadállyoc esne benne (Helt: Krón. 2). Erdőntesegemert, mikor ver is, kedue ellen esic (Born: Ének. 263). Gyakran esic olly nap, hogy tiz, husz fele banatunc vtan ket annyí örömműnc érkezie (Born: Préd. 293). Te tudod minden nyomoruságinkat melyec mi raytunc estece (Kár: Bibl. I.139). Meg mondtam ezt, es czac egy sem esic heibán az én beszédembe (491). Ez éne szepen esic, és gyönyörűséges nótiaa vagyon: suavi, dulcique sono emitur (II.140). Tudatlanságból

esett bűnőc (MA: Bibl. 190). Nagy keserűségem esée (97). Irégy-ségből esett (MA: Scult. 7). Nem tudom, mint esie, de látom, hogy kedvesek a világ előtt (Pázm: Préd. c). Az anya-szent-egy-ház mezejében tsudálatos változások esnek (27). Heában esett munkája, mert egy halat sem foghatott (780). Eheti azért valaki azt a kenyeret, de tüdősségére nem esik, hanem kúrhzozattýára (Pázm: Kal. 725). Ezen dolog lótt és esett az mi urunkonís (Zvon: Post. 1529). Magyarul így esie értelme (Czepl: Japh. 15). Az édes atyám uramon esett gyalázát (80). Azok meg-bocsássák az isten ellen esett bűnőket (Matkó: BCsák. 343). Versengésec, hogy közben ne essenek és ne történnyenec, alig lehet-meg (Com: Jan. 202). Ez esztendőben az napban es holdban nagy fogyatkozás esik (KNagysz. 1621. 64). Mit kel czelekedni ha pűzkölőnd esik: si incidat sternutatio (Erasm: Erk. 6). Örök búcsút esik szerelmedtől veined (Gyöngy: Char. 43). 5) [misereor; sich erbarmen]. Nem haszual mi nekünk szerelműnk nálok, sem könyörgés, nem esnek rajtunk, bár kiut valljunk, sőt nevetkeznek velünk (Balassa: Költ. 20). Az jó isten, ki az híveken esik veszedelmekben, engemet nem hagyja (101).

[Szólások]. *Ími esik*. Csorba ne essék ura parancsolatának végezésében (Pázm: Préd. 708). Gyakorta eshetik liha, csorbaság és fogyatkozás a hitben (Pós: Igazs. 1586). Héja [hija] esik (Tolu: Vigaszt. 213). Szíve raita esek (CsomaC. 110). Népne szűkölködésén szíve eset (Kulcs: Evang. 422). Ha magát nem szűmnya, essék szíve feleségé, gyermekin (Pázm: Préd. 95). Arul is szó esett: von dem ist auch meldung geschehen (Adáni: Sprachk. 192). Naponként közöttök ilyen sok szó esik, nem értem, ezekből végre mi történik (RMK. II.40). Ha vétek esett a számokbam, nem csuda (Pázm: Luth.V. 80). *Vmibe esik*. Ágyban esett vesztég fekvő: decumbens (Com: Jan. 56). Egyic ítendi a masikat, úgy hogy meg nem hal bele, hanem ágyba esie: jacuerit in lectulo (Helt: Bibl. IMm2). Vkinék barátságába esni: *aggregare se ad amicitiam alterius PPBl. A kapitány, a kivel az atyám nagy barátságba esett volt (Mik: MulX. 312). Másnak beszédében ne essél (Com: Vest. 103). Vkinék beszédébe essem: interpello, ich falle in die rede (133). Viszontag betegségbe esem: relangveo C. Betegseegben esnyi (ÉrdyC. 573b). Nagy kiáltás lón, mindnyájam esének ők bolygóban (RMK. V.154). Benvbe nem hagyja esny (EhrC. 71). Luther addig hánya az eselt, hogy csávában esik (Pázm: Kal. 153). Ez midőn fűlemben esett voha, kezdék gondolkodni az dolog felől (Pázm: Kal. 672. Zvon: Osiand. 85). Az te sulykod gazban esett (Bal: CsIsk. 112). Gyűlölségbe esem: *invidiam incurri WF. Haragokban esem az isteneknek (ÉrdyC. 546). Kárba esnek (MA: SB. 33). Kárba és gonoszokba esik (Ily: Préd. II.182). Kéthseegben esenek (ÉrdyC. 512. Vö. kétségsbe-esik). Tatár kézben esett (Gér: KárCs. IV.375). Istennek hatalma, Magyarország hogy esék mi kezünkben (Thaly: VÉ. 150). Sógorságba esni a majmokkal: minden újságon, módin kapni (SzD: MVir. 126). Nymnemew wton yarotwl zeplőben esek az leany (ÉrdyC. 339). Nagy szerentsétlenségbe esni: cadere graviter in adversis PPl. Így esec terehbe (conceperunt) a Loh ket leanya az ő atyától (Helt: Bibl. I.111). Terhben esie, méhében fogad (Com: Jan. 118). Tőrbbe esőt: laqueatus C. Tőrbbe-esni: induere se in *laqueos PPBl. Veszedelembe esöm: periculator. Vizi. veszedelembe esett: naufragus C. Esenek nemzetek az wezedelmbe (KulcsC. 11). Nem essiet veszélybe (Meg: 6Jaj VI.37). *Íkin esik*. Innár felhúzza kardgyát, megvonta kéz-ját, azért fusson kiki, hogy rajta ne essék [pöröl ne járjon] (Pázm: Préd. 7). Megvidül ellenséged, hogy rajtad esett (Fal: UE. 471). *Vminek esik*. Mivel csak jó lakásnak estetek, országok rabságra adatott (Pázm: Préd. 223). Estelé föltőbb penz és marha keresésnek? (Agend. 96). *Vkinék chogyan esik*. Az czulolás, gnyolás drágán esik nekíec (MA: Scult. 693). Vallyon s jól esik-é? (Czepl: Japh. 49). A mi Szulimánának esett keservesnek.

(Könyi: HRom. 161). Az szegénység ő nekíec nehezen nem esnie (MA: Tan. 739). Egy rőppenő ígécse oly keserves nehezen eshetik annak, a ki gyanósan vézi fel, melly vígan és könnyen más részről ki volt mondva (Fal: UE. 472). Ugy esett [látszott] nekíec, mint az étzaka bémegyen egy nagy palotába (MA: Scult. 503). *Vmire esik*. Avag esik-é betsteleségére? (Czepl: Japh. 80). Botskorban keresni s tsizmában költeni becsületesdre (Kisv: Adag: 387). Esett értésünkre, hogy az haza dolgait igen restesen effectuálná (KecsTört. IV.304). Kedvemre esik: es ist nach meinem willen (Adáni: Sprachk. 192). Kínöz kegyetlenül, mert bűm esék kedvére (Balassa: Költ. 86). Terdeere eswen: positus genibus (JordC. 732. ÉrdyC. 44b). Terdre esek (VirgC. 79). Tudásodra esett vmi titoc (Com: Jan. 203). *Vmerre, vmennyire esik*. Merre esik a Posony? wogegen zu liegt Pressburg? Meszze esik-é Posony Bécsitől? wie weit ist von Wien auf Pressburg? (Adáni: Sprachk. 192). *Vmivé esik*. Foglya esenec (Göres: Máty. 54). Louát által veréc, eséc gyalogla (69). Ali vajda inassáual rabba eséc (Salunki: CladTure. C3). *Vmi alá esik*. Bűnös a fiad és törvény alá eset (Fal: TÉ. 648). *Vmin kívül esik*. Reménységen kívül esett: praeter spem *obtigitt PPl. *Vmi szerint esik*. Kedved szerint esett a dolog: *obtigitt tibi ex sententia PPl. Kedvem szerint esik: es ist mir lieb (Adáni: Sprachk. 192). Kedvek szerint esik a szó (Hall: Hllit. II.311). *Fekánni esik* [megbetegszik] (III.167).

[Közmondások]. Másnak gyakran a kit ember kíván maga esik bele (MontME. V.498). Az essőt kerülő sokszor vízbe esik: kitsínyből nagy galiba (SzD: MVir. 125). Örömelebb esik, a hol nedves: a kinek van, annak adatik: oda győl, a hol ugy-is van (uo.). Ne ugrándozz árkonni, nem esel beléje: si taciisses . . (127).

alá-esik: 1) delabor C. decido MA [herunterfallen]. Az gyermek alá esek, nynt az haznak fundamentonayg (DomC. 171). Az dagadísnae színe alá eset az bűnnél: locus leprae humilior carne reliqua (Kár: Bibl. 199). 2) humilior; herunterkommen. Most oly alá-estem, hogy a nyalka ifiak tsúfolnak (Pázm: Préd. 88).

által-esik

[Szólások]. Az tösvénykedés mindenkor fél azon, hogy által esik az földön, és soha nincsen eleje (MA: SB. 136). Nem szeghettem (kedvetem), hanem heven belé kapván sebesen folytattam és reménységemen kívül hamar által estem rajta (munkámon, Fal: UE. 467). Valanin futólag által-esni (SzD: MVir. 126).

be-esik: 1) [incido; hineinfallen, einfallen]. Bé-esnek a szemei: lumina *cadunt PPl. Keesertőkben essendetek be: in tentationes incideritis (JordC. 83). Ördögnek töreibbe esik (DebrC. 283). Az Vizsolya folyó egyenest foly a Scandinavia szágotra és ugyan ottan csakhamar be esie a tengerbe (Helt: Krón. 1). Béessett arczaja, elaludt szeme fénye (Fal: NU. 316). Erzenyem meg-horpadt, bé-esett, -omlott oldala, meg-saványodott (SzD: MVir. 120). 2) [irruo; sich hineindrängen]. A pape be esséne az egyházba, a tatíroc kedig első ostrommal megvéve az egyházat (Helt: Krón. 56). A törőke nagy sűrűséggel be estene az várasba (106. RMK. IV.63). 3) [occupo, operio; bedecken]. Hóval bé-esett helyek: *amicta loca nive PPBl. Egy-néhány helyt bé-este a téreg (Könyi: HRom. 11).

beesett: [eingefallen]. Bé-esett szemek: oculi *cavati PPBl. Beesett orca (Pázm: Préd. 446. Kr.)

belé-esik: 1) illabor C. [hineinfallen]. 2) [comprehendor; mit inbegreifen werden]. Az izrael nepeiről kyben nyílván bele estenek az keresztények es (ÉrdyC. 541).

el-esik: 1) cado, concido, intercido, labor C. [fallen]. Az egyenes földön elesni: *cadere in plano PPl. Ottan el esenek az halvagok ow zemeiről nynt az hal hegy (ÉrdyC. 375. El

nem eseeek, mert fundamentoma vala az kew zyklan (JordC. 374). El eseeenek az laiczok hűv kezeyről (749). Az hűv vyraga el esyk (832). Lona hatara filuen el esek rola (DebrC. 120). Jóh, feiem eseeek el (Decsi: Adag. 230) Egy szompillantisig tarto, elfolyo, és eseső dolog (Illy: Préd. 1357). Egy keze lába el-esett benna tsig-big ember (GKat: Titk. 37). **2**) [deficio; abfallen]. Ez eczaka tñ mind el estők en mellőlem (DebrC. 609). El tawoz-zek een twlen, aky ystentwl el esőt (ÉrsC. 357). **3**) [pecco, delictum committi; eine sünde begehen]. Eett eseeenek el az keweel anyyalok (ÉrdyC. 556b). Meg bizonyítottam, hogy még az valasztottakis neha el eshesseenc (EszT: IgAny. 121). Hasznosban meg-isméri és jobbittya véték el el-esett ember (Pázm: Préd. c2). **4**) [prior; darum kommen, verlieren]. El-esni tzéljától: *aberrare a proposito PPBl. Azon zentsseegben teremtettenek kyből soha el sem esenenek (ÉrdyC. 553b). Az joszagnak idevel reja valo szallasa mellől el eset: a jure successionis cecidit (Ver: Verb. 196). Házasságtól elesni (Mik: TörL. 26). Az orrára nem tolyták az erszényt, sőt arról le-is vonták: el-esett, -maradt a pénz-gyűjtéstől (SzD: MVir. 121). El-esett kedve minden ékesgetéstől (126). **5**) [pereo; verfallen, vergehen]. El nem esett egy beszéd mind azokból az jó beszédekből (MA: Bibl. 1214). Vig éneklésed elesett: non jubilabis (II 15). Nem esettel kedve (Illy: Préd. II.238).

[Szólások]. El-esett kezéről a királyi hatalom (SzD: MVir. 125).

[Közmondások]. El- vagy meg-esik egyszer a lúd a jégen (SzD: MVir. 127).

elesés: 1) lapsio C. casus MA. [das fallen]. **2)** [debilitatio; entkräftung]. Ebből lésznek a fő fájások, köszvények, kólikák, kezek lábok el-esési (Pázm: Préd. 800).

esetet: 1) [casus, ruina; fall]. Vettető ez sokaknak el esetőkre es feltamadásokra (JordC. 524). Az esetenec előtte a mű szűleünc ártatlanoc valanac (Dáv: Kker. F3). Első ember esetét miért engedte meg isten (Apati: Vend. 1117). Masodik Lajos király töb régi eleinkel Mohách mezején el esetekről irok (Liszi: Márs. a4).

eleshetendő: 1) [labilis, caducus; hinfällig]. Az embery termeszet el eshetendő (ÉrdyC. 90).

eleshető: ∞ El eshetők vagyunk (Beythe: Epist. 105).

estén-esik: 1) frequenter cado Ott: OrigImig. 1314. inces sauter cado Kr. immer wieder fallen). (Born: Préd. 318). Fenn vagyon a mostani világban a szabad akarát, de még-is eseten esnek az Ádám fiaí és szaporitják Lucifer országát (Fal: NU. 266).

fői-esik: 1) [ascendo; aufsitzen]. Aranyas szekérből el-kiszűköllék, egy jó fő lovára ottan felesék (RMK. IV.96).

hátra-esik: 1) recido C. [zurückfallen, zurückfahren]. Monda nekik (Jézus): En vágok, és ők hátra esenek (DebrC. 615). Az ispan hattra eseeek mynt egy holt (ÉrdyC. 103b. MA: Bibl. 147).

kétségbe-esik: 1) despero C. MA. [verzweifeln]. El futtok en tñlem mert en felőlem mindnaian kezegheh estők (WesprC. 50). Kethseegben eseenek (ÉrdyC. 512. 528).

kétségbeesés: 1) desperatio C. MA. [verzweiflung]. (Mel: SzJán. 245). Abból ismészik kétségbe esésről-való kisírtetnek az őrdőgi vetekedés, mert Luter azt írja, hogy szűve dobogot és izzadot ebben a beszélgetésben (Pázm: LuthV. 102. Kaldi: Bibl. 267). A minden reménés kívűl valo félsz kétségben esésnek mondatik (ACsere: Enc. 152). A tékozló fiú, a gyalázat, inség és kétségbeesés közt nem tudja: mi tévő legyen (Fal: NE. 110). Teli vólt maga el szánta kétségbe eséssel (SzD: MVir. 125). Artzámon fel-borzadt kétségbe esésem (125).

kétségbeesett: 1) desperatus MA. [verzweifelt].

ki-esik: 1) excido C. [herausfallen, entfallen]. Az apostolsag, homan kyesscek Judas (JordC. 709). Az esew gyyekezethnek meltosagabol ky nem esőt (ÉrdyC. 573). Az zeretet sohomany ky nem esyk: caritas nunquam excidit (97. Komj: SzPál. 173). Elnem feledköznee rola, es az ő magnuinae ki nem esic szaitabol: quod nulla delebit oblivio ex ore seminis sui (Helt: Bibl. 1.11114).

[Szólások]. Ki-hűlni, -fogyni, -esni az emberek emlékezőéből (SzD: MVir. 108). Az istemec io kedveből ottan elki esenc (Born: Ének. 38). Isten kedvéből ki-esnek, Pázm: KT. 5. Pázm: LuthV. 105. 117).

kiesés: 1) elapsio, elapsus MA. [das herausfallen]. Fogkieséssel álmodtam (Kár: Élet. I.146).

lő-esik: 1) decido, concido, ruo, corruo C. delabor PPI. [fallen, niederfallen]. Magas helyről leesni: *cadere ab alto PPI. Leesőm alatta: succumbo C. Essék le ő ereiéc: cadet virtus eorum (BécsiC. 30). Leesuen kerí őtet (MünchC. 48). Az frater ottan leeswen labay előt monda (ÉrdyC. 338b). Lee eswen kezdce mellycet es fyeet verny (340b). Mynd te neked adom ha le eswen ymadandaz enghemet (JordC. 363). Fwdre le esuen kezdce az w bwnit mondani (VirgC. 21). Látván á számár az urnac anygalát, leeséc Balaam alat (Helt: Bibl. 1.11113). Istent chenal-nuac, le esnec előtte (Mon: Kép. 105). Zrinit nem íjesztheti gond s rettentés, ha Atlás le romlik, ha az nagy ég le és (Zrinyi. 180). Hogyha az eghből egy malomkő le esnieiek az földre (Lép: PTük. VII.42). **2)** [occido; untergehen]. Míg a nap le nem esik (GKat: Titk. 1117). **3)** [pario; niederkommen]. Nem soc fűd muhua le eséc á szép Morzsain és igen szép fiat szűle (Helt: Krón. 81b).

[Közmondások]. Nem mindenkor esik le a menkő, mikor az ég dörög (Thaly: Adal. 182). Nem minden vágással (vagy -ra) esik le a tserfa (SzD: MVir. 128).

léesés: 1) [delapsio; fall, sturz]. Az palotanac leesese (DomC. 172). **2)** [debilitatio; entkräftung, entmutigung]. Az főnyű fa olaia igen jó á tagoknac le esésénec gyógyitassara (Mel: Herb. 18). Hogy rab s koronája akatt más kezében, hogy a gonossag nem szerez szívében (Gyöngy: KJ. 62. SzD: MVir. 126).

még-esik: 1) [labor; fallen, zu fall kommen]. Ne magaztald fel tenen magadat, hogy meg esűen ne hozz az te életedre gyalázatot (Kár: Bibl. 1.650). Az kevelyec keményen megcsnec, mi pedig megállunc (MA: Bibl. V.10). Lábam megbotlanéc, vagy megcsnéc (19). Könnyebben meg-esnek, a kik futnak, hogy-sem a kik ballagnak (Pázm: Préd. 329). Szükség, hogy a gonossag meg-essék és nyaka szakadgyon (PP: PaxA. 15). Christuban sokan megcsnec, az kie ő ellene támadtanac, ugymint Herodes, Pátus (MA: Scult. 93). **2)** [labor; pecco; fehlen, einen fehler begehen]. Addig el nem tántorodhatik, és meg nem esetik az sinat, mig az sz. írást követi (Pázm: Kal. 504). Ha újonnan meg-esünk, módot adott a bűnökből való ki-tisztúlásra (Pázm: Préd. 9). Ha meg-esik és el-romol ellenséged, örülly rajta (124). Akárki melly jámbor legyenis, mégis hol itt hol amott ugyan megcsic és megbotlie (MA: Scult. 151). Mutassatok e széles világon csak egy pápistát olyat, a ki beszédében meg nem esett volna (Matkó: BCsák. 266). A pápa maga a közönséges gyűlekezet nélkül megcsicet és hamissat tanéthat (Pós: Igazs. 1134). Meg-esett szemly; meg-esott tölle (SzD: MVir. 128). **3)** [concido, detumeo, deminuo; fallen, einfallen]. Myre essőt megh az the zyned? cur concidit facies tua? (JordC. 14). A vyz meg esek (DebrC. 214). A vizec meg esénec (Helt: Bibl. II). Meg latogatlac tuteket, regegesszel, keleenyekkel, melyec miatt ortzatoc megcsic (LL4). **4)** [occupo, operio, opprimo, invado; besetzen, bedecken, überfallen]. Nem hadgya a hust hamar légyneec meg esni (Mel: Herb. 102). A madarak megcsic lépék a tagokat (Komár: Imáds. 62). Az penész meg ne esse pad alatt

az tálat (Thaly: VÉ. 1421). Bé szokták fõdni gyenge patyolattal, hogy a szellõ meg járhassa, és felfill por vagy más hulladék meg ne eshesse (Fal: NA. 128). Meg-este, -szállotta, -pökte a lóist a légy (SzD: MVir. 126). Meg-esték, lepték az adóst a költsõnözõk (no). Valami szeplõ meg ne esse az ártatlanságnak tiszta kontússát (127). **5)** cadit, történik WF. [obtingit, accidit; geschehen, vorfallen]. Ritkán esik a meg: das geschieht selten KirBesz. 9. Ennek ha eleit nem vesszed, heabon folyamodol az tõruenire, ha azonban meg esik: ubi evenit (Decsi: SallC. 41). A mi meg-esett, meg-esett és meg orvosolhatatlan dolog már (Zrinyi. II.161. Pös: Igazs. 627. Misk: VKert. 331). Protúz kiállott: gráciázt kérek én szegénynek! Szólt a májor: meg nem lehet esni ennek (Gvad: RP. 145). **6)** [misereor; sich erbarmen]. Ábrázatja lelkedbül már soha, míg élsz, ki nem kophatik, földön szerteszert csak érte vallasz kint, míg rajtad meg nem esik (Balassa: Költ. 86). Meg-esni, -illetõdni, -szomorodni egymásnak személyén (SzD: MVir. 127).

[Szólások]. Meg ertuen, hogi sok binõket tett, meg esik zine (DebrC. 23). Hector szive ottan meghesek (CsomaC. 44). Meg esne szine rayta (Boru: Préd. 427). Szive meg esic az szegényen és meg fogyatkozotton (Zvon: Post. 1197). Nem sokban esett meg, hogy olyan mesterségre nem állék (ÖtvMest. 51. vsz). Meg-esne, ha úgy volna: wenn es so wäre, so wäre es aus (Adáni: Sprachk. 192). Ha ki végsõ szegénységre nevezettic, meg-esett õ neki: actum est de eo (Com: Jan. 209). Megesett néki a diósi vásár (Könyi: HKom. 159). Meg-esett neki a diószegi vásár (SzD: MVir. 128).

[Közmondások]. Meg esic egyszer az lúd az légen: vereor ne in nervum erumpat (Decsi: Adag. 130. SzD: MVir. 127). Kerkedeken leányok hamarab meg esnek (Huszt: Aen. I.3b).

megesés: **1)** lapsus, casus MA. [fall, sturz]. **2)** [lapsus, vitium; das fehlgehn, fehler]. Igen könnyû a meg-esés, ha ki vakmerõ-képpen itélend könnyen történhetik, hogy a jó gonosz-nak mondassék (Mad: Evang. 498).

megeset: [delapsus; das vergehn, fülligwerden?] Uaria uala az oranak megh esetit: hog az barátokat az neterniere fecl kötene (KazC. 68).

megesett: [qui cecidit, vitiatu; gefallen]. Christus nem feletkezie el az szegény, megesett Péterrõl (MA: Scult. 403). Könnyebb megfõddeni, mint épségre hozni a már megesett szûzet (Kisv: Adag. 420).

neki-esik: [incumbo; sich eifrig daran machen]. Nám oly mohón esel néki, mint az disznó a maknak (Decsi: Adag. 123).

rêa-esik: **1)** incido C. [daraufliegen]. **2)** impluo C. [daraufgehen].

vissza-esik: relabor C. recido MA. [zurückfallen].

[viszontesik, viszontag-esik: ~]

viszontesés: [recidiva; rückfall]. Nagy bûnbe viszont-esés (MHeg. TÖszl. 40).

viszontagesõ: recidivus C. [rückfällig].

Esd-ik: [caso; wiederholt fallen]. Egynehány vereték gyöngye csügg orcáján, egy szunyog is esett annak szép rózsáján (Thaly: Adal. 1125). Emelkedik, esdik bús fiú, dobog szive, nem találja nyugtát keservében (Fal: BE. 598).

Esdögel, esdögél, esdögél-ik. Esdögélom: caso, ocaso, labo MA. [wiederholt fallen]. Esdögélem: labo MAI PPI. Nappal aprónként esdögelt a hó (Monlrók. XVIII.9). Midõn a részegség miatt ottan ottan esdögélnék: cum subinde erupula et capitis errore lapsaret (Dáln: Flor 130). Világ mérges mézére ne esdögelly mint a légy (Bíró: Angy. 69). Vannak közzülök, a kik némely híresnek lábaithoz esdögelvén térdén könyörögnek s ekképpen gyalázzák uri nevezeteket (Fal: NE. 7). A sok jó eledelektõl távol mûlalogasz, esdögölsz (SzD: MVir. 110).

Esdök [esdök-ik ?]: [se admovere, appeto, studio alicujus rei trahor; sich herandrängen, versessen sein]. Hogyha csak attyaktokján esdektek: si complexi fueritis fratres vestros solum (Pesti: NTest. 9). A horogra voutt hõson igen esdeknek a halak (Misk: Vadk. 522). A legyek a szép tiszta étket gyakorta félrelagják, és inkább a büdös seleben esdeknek (657).

ki-esdök: [eruptiones facio; wiederholt hervorbrechen, ausfalle machen]. Csoportonként mindenféle kiesdeknek, török követeket, leveleket elfogdosnak (Szal: Krón. 455).

Esdökl [esdökl-ik ?]: [appeto, studio trahor; versessen sein, verlangen]. Meg-értvén a király, ki légyen, annál inkább kezd esdekleni rajta; úgy hogy országának egy részét néki engedte volna, ha nála meg-maradtott volna (Hall: HHist. II.326).

Esdös: [caso; wiederholt fallen]. Esdösõ: casabundus MA. caducus MAI.

Esedökény: mobilis WF. [labilis, casabundus; hinfällig]. Meg-szegényit hogy ily esedékeny vagyok (Pázm: KT. 237).

Esedöz-ik: [appeto, studio alicujus rei trahor; hangen an etwas, versessen sein]. Nincs ki rajta immaran esedözök (CsomaC. 2). Mongyae az tigris esedözik õ fián, nem gondolja õ halálát halálán (Bac: HÉnek. A3). Semmi jószágunkon ne esedezzünk, ne kapdossunk (Pázm: Préd. 1155).

Esemény: [ruina, successus nullus; verfall, das misslingen, misserfolg]. Hogy sem meg-csüggedgyen szivednek reménye s kövessõ dolgoznak azt rút eseménye (GyöngyD: Cup. 640). Hittel s jó reménnyel vagyok, hogy feljövend már napom szép fényvel, de hogy ne lehessen még az eseménnyel, nincsen elvégezve bizonyos törvényvel (Gyöngy: Char. 293).

Esendõ: caducus, decidivus MA. [hinfällig]. Mindenec ideig valóc, esendõc (Com: Jan. 213).

[Szólások]. Még a forró szerelem is bûl, ha a felek-közül egyikének esendõben vagyon szerentséje (Fal: UE. 428).

Esendõség: [caducitas; hinfälligkeit]. A lelki teremtésben hány esztendõvel láttad elõbb az esendõség-et az esetnél? (Monlrók. VIII.255).

Esés: lapsus, casus MA. [fall]. Örölt Babillon te romlásodban es vigadot te eseseden: in casu tuo (BécsiC. 108). Az feledelemségbe trvtenik az esese (VirgC. 67). Zent Damancos el tauoztata az essevnek eseseet, es csak egy cheep sem illethete ovket (DomC. 273). Látták, hogy az õ esésekbõl az istennek irgalmassága ismértetik (Pázm: Préd. 16). Setét és sikos út az, melyen könnyû az esés, nehéz a felkelés (87). Örül a szereche ember esésében (Zrinyi. 162).

[Közmondások]. Gyakor eséssel a kitsiny tsepp-is likat ver a kón (SzD: MVir. 125).

lõ-esés: [lapsus equi; pferdesturz]. Lõ-esés vagy mértékletlen italodból ha mi nyavalyád lenne, az erné végét életünknek (RákGy: Lev. 243). Ez sok-féle veszedelemtõl, leg-inkább szerenésletlen lõ-esésektõl sokakat meg-szokott menteni (Csúzi: Síp. 130).

térd-esés: [genuum flexio; kniefall]. (MA: SB. 343).

Eset: **1)** labes, casura C. lapsus MA. [fall]. Az imadsag mag esettül meg tart (GuaryC. 64). Teeneked esettõre legyenek: sint tibi in ruinam (JordC. 74). Essety nagy lezen: ruina illius magna (542). Az isten myndent fíel tamazthat, de az ryzet ev esotynek wtanna soha nem (ÉrdyC. 590b). Az eredet binbe ualo esettül megh tartozatha (TihC. 75). Mynden vezedelmek es minden nagy esetwk csak fwnek fíel emelkedesebwl lwtek (VirgC. 95). Megszabadítottad lábainat az esettõl (MA: Bibl. 1505). A kúrgót meg-átkozta, mivel ördög eszköze volt az ember esetire (Pázm: Préd. 8). Senki ne vágyódygék a felségre: mert

nagy esetek vannak abban (88). Magas helyre azért viszen, hogy eseted nagyobb legyen (Tótf: Préd. 41). Az apostolokat tudatlansággal és nagy esetekkel vádolta Calvinus (Pós: Igazs. 1224). A jó szívű kegyes emberek másoknak esetén hamar siránkoznak (Kisv: Adag. 533). Hirtelen boldogságom véletlen esetemmel fenyeget (SzD: MVir. 126). **2)** casus, eventus C. [fall] zufall Com: Vest. 122. Isten a szomorúságos esetetec vigasagos véget adgya (Helt: Bibl. 1:2). Minden-fele esetit elő szümlálya (Vás: CanCat. 206). Kár, bosszú és hatalom eset: dauna vel injuria, actus potentarii perpetratio (Ver: Verb. 294). A testnek külső esetiről: de accidentibus corporis (Com: Jan. 52). **3)** occasus solis; sonnenuntergang]. A nap esethre kewezelgeth (WinklC. 103).

bal-eset: [casus adversus; unfall]. Ezt a bal-esetet sok volt ki gyűlölte (Könyi: HRom. 158).

nap-eset: [occasus solis, occidens; sonnenuntergang]. Nap esetiglen: usque ad occasum (FestC. 7. 54). Mene nap esetre (TelC. 218). Nap kelet es eseth, deel es eezak (ErdyC. 602b). Futhnak nap esethre es megternek nap tamadatra (DebrC. 534). Sz. Sztanizlo napian, nap esett szelekkal valo veszes essőt remelhetui (KBécs. 1572. E2, Mel: SzJán. 526). A ragyogó nap nap keletről nap esetre fordul (Com: Jan. 6). Nap-kelet, nap eset (Gyöngy: KJ. 145). [Vö. **EST**, **ESTVE**].

napeseti: [occidentalis; westlich]. Nag sereg tamada nap esset felől, de a nap tamadati meg gőze a nap essetit (Szék: Krón. 71).

történet-eset: [casus, fors, fortuna; zufall, unfelühr]. Arrul sem vádolbattyuk, mintha csak szerencse s holmi történet esetre hagyta volna idvességünket (az isten, Fal: NE. 37).

Esetlen: **1)** [non cadendo; ohne zu fallen]. Minden ember ütet keserűli vala; egy kőnyveesetlen száraz szemmel vala asszony, hogy házához haza megyen vala (RMK. II.47. más kiadásban: egy könyű esetlen 407). **2)** improporcionatus Kr. [missgestaltet, abgeschmacket]. (Vajda: Kriszt. II.23. Kr.)

Esétt: [qui cecidit; gefallen]. Esett fa: arbor *caduca PPI. Esőtteknek emelőye (FestC. 29). Az estekek föl emoli (Zvon: Post. 149).

Eséttség: [tò cecidisse; das gefallen-sein]. (GKat: Gramm. A2. Corp. Gramm. II.296).

Eshendő: [quod fieri potest, quod effici potest; möglich]. Conferentziára gyűltek, dolgoztak, mind király, úgy ország hasznára, egybe kapcsolhándó s eshendő javára (Gvad: Orsz. 78).

Eső, esső (esschőz MA: Bibl. Előb. 2. essjébfől Zvon: Post. 1.13. essit Mel: Apol. 61): **1)** [cadens; fallend]. **2)** pluvia C. imber MA. [regen]. Apró tsep esső: psecas PPBI. Lengedező eső, harmatozó eső: psecas Nom. 7. Esseveknek sok arradasi (DomC. 92). Essew esvek: descendit pluvia (JordC. 374). Adot fwlwl zarniat ugy mint esvtwl oltalmazó palastoth (VirgC. 51). Az vr esőképen bochata menyből kénkőuet es tűzet Sodomara es Gomorrara: dominus pluit sulphur et ignem (Helt: Bibl. I.H3). Ez földet essővel öntözöd (Born: Ének 221). Szapora neneli esső (Mel: SzJán. 351). Eső es, kő es (Sziksz). Esőt ad: pluit (Fél: Bibl. 7). Az esők és harmatok, felhők és egek szakadása-nélkül, tsendesen esnek (Pázm: Préd. 103). Essőfi man-ná ada nékik eledelre: pluit illis manna (Illy: Préd. I.136). Néha néha parahlalt az eső (MonIrók. XVIII. 5. 28). Ha szinte varró tő esső volna (Mik: TörL. 89). Lanyházó, tsendes, per-metező, paráboló, tsepergő, lanyha eső (SzD: MVir. 127).

[Szólások]. Esőben van fényes coronájok (Zrinyi. 119). Eső félbe v a g y o k: labesco C. Eső félben való: succiduus, succidivus MA. Sok eső jára, im most derült volna neki (RákGy: Lev. 248). Delután sőtét estig derekavert bennünket az eső (MonIrók. XVIII.40). Essőre álló idő volt (MonIrók. XV.382). Esőre-álló ég: aer *pluvius PPI.

[Közmondások]. Sok tsőp vízből gyakran nagy eső támadhat (Kisv: Adag. 202). Sokszor egy kis felhő nagy essőt vet. Az essőt kerülő sokszor vízbe esik: kicsinyből nagy galiba. Esső tavaszkor mint annyi arany tsepp (SzD: MVir. 125).

dara-eső: psecas; graupenregen PPIB. [staubregen].

dér-eső: [pluvia pruinos; reifregen]. Igees dér esső nem bant meg taborba (Petki: Vrt. 6).

havas-eső: pluviae nivibus mixtae Kr. [schneereg]. Némely lelkeket ott az havas eső vér (Czepl: MM. 252. Bartha: Krón. 77. Thurzó: Lev. I.235). Az havas eső érdekli nyakunkat (MonIrók. VIII.383. Orczy: Költl. 200).

jég-eső: grando MA. [hagel]. Jég eső verte, gyakran veri-el a jég eső; calamitosus; háborus jég esőt hozó ég: *calamitosum caelum PPI. Villámlásokkal elegyes jégessők (Illy: Préd. I.13).

jégesőz: [grandino; hagel]. Istennek ítéletével jégeslősz-tetnek [így]: dei iudicio grandinantur (Illy: Préd. II.277).

kénkő-eső: [pluvia sulphuris; schwefelregen]. Kénkő eső (Sylv: UT. I.111). Kénkő esső (Zrinyi. II.71).

kő-eső, köves-eső: grando C. [hagel]. Kőeső esik: degran-dinat C. Kő eső és: grandinat Com: Jan. 10. Iuhayt a kőeső megőlec (TelC. 85. JordC. 25. 309. DebrC. 154). Zeel veez es nagy köves esew tamada az egben es meeny dörghees (ErdyC. 270b). Ha vr isten menybwl kw eset boczatna, ez nektek nem artana (VirgC. 91). Az ének szenvedé szertelen vészét és keves essőnek nagy hidegségét; az nagy kő essőtől így szabadula, egy bő tartománra Sándor kijuta (RMK. IV.132). A gifmőlcet nem haggya ragyanak, kő essenec, cyayanak el veszteti (Mel: SzJán. 182). A kő esső auag a rogya vetésünket el veri (Kules: Evang. 257). Eő sem fél azon, hogy kő eső szőlőit el verneie (Decsi: Adag. 319). A jég-esőre kő-esőnek nem szintén jól mond-ják (GKat: Titk. 1129). Szapora zápor- és kőeső vere meg be-nünket (MonIrók. XVIII.47. 54).

kőesős: grandinosus C. MA. [hagel].

ónos-eső: [pluvia pruinos; reifregen]. Most fársángban tsak hozzák nekünk a sok tűzokot halva és elevenen, a kiket az ónos essőkben fogták (Mik: TörL. 447).

pázmás-eső: psecas; graupenregen PPIB. [strichregen].

pásztás-eső: ∞ Ismét változik az idő jomeleg napokra, és néha dörgő és pásztás esőre (KLécs. 1671. B7. 1674. 31. Kalend. 1716. Kr.).

sebés-eső: [nimbus MA. Nom. 2. 7. [platzregen]. (ErdyC. 17b). Az eső le-tsepgő lassan, a zápor sűrűn, a sebes eső zuhajál (Com: Jan. 10).

termő-eső: [pluviae; landregen]. A szőlő néha néha hasznos termő-esső nélkül szűkölködik (Mad: Evang. 192).

vér-eső: [pluvia sanguinis; blutregen]. (Bíró: Micae. 216).

zápor-eső: imber, nimbus C. platzregen Com: Vest. 132. Zapor eső kezdle leh zakadni (DebrC. 162. 189. Born: Préd. 282). Hertelen mint egy zápor eső: repente tanquam procella (Decsi: Adag. 261). Űldőzéseknek zápor-essei (Pós: Igazs. 330).

záporesős: imbricus, nimbosus C. [regnerisch].

Esői: pluvialis, pluvialis, pluvius MA. [regen].

Esős: pluviosus, pluvialis C. MA. [regnerisch]. Esesv jdeu (CornC. 85). Ez az ödő a mint remenlettetik essős leszen (KBécs. 1572. Ev3); Essős idő vagyou: tempus pluviae est (Kár: Bibl. I.426. KDebr. 1619. B).

[Esősöd-ik]

még-esősödik: [pluviosus fio; regnerisch werden]. Az idő igen megesősödék (MonIrók. XVIII.83. 61). Megesősödvén az idő és az út is megnyálasodván, nehezebb utunk volt (XV.281)

neki-esősödik: ∞ Az idő igen neki essősödött (MonIrók. XV.670).

Esőtlen: [sine pluvia; regenlos]. Essőtlen: esső nélkül való MA. Bibl.: Magy. 3.

Esőz, esőz-ik: pluo Kr. [regnen]. Mennat essez enniek: pluit illis manna ad manducandum (186rC. 146). Az égh mannával essőzött a pusztában (Mad: Evang. 458). A Jehovai esőze kin-követ, és tüzet Sudomára (GKat: Gramm. B4). Mikor a bús Anna ezeket hallgatja, sok formában indult s láttatik bánatja, szeme is essőzik keservesh könnyével (Gyöngy: KJ. 49).

Esőlék: scobs C. ramentum, fragmen, fragmentum, putamen, minutia MA. recisumentum PP. [abfülle]. Darab esőlék, metélék: segmentum PIB. Étök esőlék: analecta C. Asztal alá való esőlék, étek seprőlék: analecta Major: Szót. Az öreg darabok, eggyűre szep rendel költetnek, az apro darabok es esőlekek pedig szelylev idestova haniattának (Lép: PTük. II.54). A mit Krisztusnak akarunk adni, jó és válogatott légyen, és nem valami szemétre-való esőlék (Nyr. IX.68). Sok ideig az surga gyanta az tengernek ki forro esőléki közül való volt (Prág: Serk. D4). A fát a fűrészlő fűrészlő, az esőléke avagy fűrészlő hulladékja, fánac ondoja leessen: scobe vel serragine decidente (Com: Jan. 103. Com: Orb. 129. Megy: SzaÖröme. 273. CorpGramm. 167). Aprólék, estőlék [igy?] nuszlok (MonIrók. XXIV. 211).

Estet: [?]. Bonumit tartásba estette [ejtette?] lefoglaltatta XVII. száz. (Nyr. X.469).

2. ES-İK: [obtestor, oro; dehen]. Ha hozzád *esnek a szegények, adgy SzD. Jövetek inadozionok es essőnk es sirionk isten előtt (AporC. 55). Miltó az minden felségnek: nagy kegyelmes legyen ellenségnek! jelesöl kediglen mindazoknak, kik kegyes kegyelmnek esni szoknak (RMK. I.27). Az gyermek anyjához esk és ő neki reménködök (65). Megkenik az Krisztust és szent városba megyen be, szent atyjához esk (II.138). En te hozzád esőm es te hozzád futok irgalmassagat attya (NagyszC. 80). Az harmadik része Atila seregének vissza nem mere esmet hozzá ióni, hanem Eciushoz és Tormundus királyhoz esének és lakóhelyeket kérének (Helt: Krón. 18b). Ihon mint járék veled, én urammal, még sücs mit tennem, hozzád kell esnem én imádsággal (Balassa: Költ. 109).

Esd (*esd-ik* ?): ∞ Hozzád tért esdőket fedező irgalmaddal (Ben: Ritm. 103. 1753-ki és 1806-ki kiad., így 1728-ki kiad. 78. Hozzád terő bűnöst 1679. 97). Neked esedőket, oltalom kérőket (Rim: Ének. ImreS: Nyelvtörténelmi Tanulások 82).

Esdék-ik: ∞ Esdekik az isten előtt, könyörögve a vigasztalásért (MHeg: TOSzl. 60). Esdekten-esdeknek (GKat: Váls. II.1247). Esdektem nékie, kértém erresszen el (Gvad: RB. 21). Előtte mimáján esdegtek (407).

Esdékés: [obtestatio; das flehen]. Egy folhaszkodásunk-is tellyes esdekésint gyandút [igy] való hasznot hoz istennek kegyelmétől (Rim: Ének. 175).

Esedéz-ik: obtestor C. rogo obnixo, supplico, intercedo MA. [flehen]. Archangel essedezetek en erettem (PeerC. 186. CornC. 61). Kezde flyanak essedőzny (ÉrdyC. 337). Zent egydek esedőzneek (528). Essedőzyeek Cristusnak elotte (530b). Eeretownk esedőzót (571b). Mindaz zentek esedezzenek (VürcC. 119). Essedőzyetkek en eretthem (ÉrsC. 127b). Mő erőttűnk essedezőc (Dáv: VIisp. 117). Christus mi érettűnk egyedül esedezik az égben (Czegl: MM. 37). Nagy iagyatva esedezneiek annak, ki őtet az ezerna szálon tartanáia (Lép: PTük. I.320). Esedezett az istennek (Bal: CsIsk. 307). A bíró is esedezett értem hathatós szavával (Gvad: RP. 132).

Esedezés: obtestatio C. obsecratio, intercessio MA. [das flehen]. Kery vala ez zenteknek esedewezseiket (MargL. 48). Kynek zent essedőzcese mynt az kegyelmes wr Jesus Cristus mynden zyzeknek byzon yegyse es wra (ÉrdyC. 341. 525. 538b).

Esekéd-ik: esenkedik, rimánkodik, könyörög SzD. supplico, obtestor, rogo obnixo sL. [flehen]. Követésben küldetett a török fényes portához, hogy az haza megmaradásáért esekedjék (Bod: Pol. 91).

Esekédés: [obtestatio; das flehen]. Az panaszkodó keserűs azony esekedesere könniorgesere parancsolhank (Thaly: TörtK. 101).

Esenkéd-ik: [supplico, obtestor; flehen]. A nagy Mahometnek sokat esenkettem vesztéért (Könyi: HRom. 146).

ÉSPÉRÉST (*esperes* PPBl. *espórús* Dial. 180. *esj öröstök* Zvon: Osind. 117): autistes dioecesis PP. archidiaconus PPBl. [unterdechant, senior]. Ewsebius pyspek yaar vala processiot, azonkezben eedes anygyal eenekleest halla, monda az esperesthnek: hallaz es vala myt? (ÉrdyC. 616b. Helt: Háló. 12). Nem értűnk az esperestet ő magát (Pós: Igazs. 544. TörtT. 1731).

fő-éspérést: archidiaconus Nom. 253. [erzdechaut, ober-senior].

Éspéréstség: [diaconatus, senioratus; dechanei, seniorat]. Esperestség alatt levő egyházi rend (Évk. XII.66).

ESSE: [vox increpandi; scheltwort]. Houa mentek kurna kereső esse lelket [lelkek] (RMNy. II.169). Ez esse fia eltrték az én uti kamora széketet (Nád: Lev. 18). Megszidván őket mondá, hogy ezek az essék nimetek vónának (MonIrók. III.19). Esse, bestye-fiával ebet tapongassatok (Thaly: VÉ. I.389).

EST, estve, estvel, estvéle (*esthwefele* LevT. I.227. *estvé* PhilP. 5): **1)** Estve: vesper, serum C. Est: vesper. Estve: vespera, serum MA. [abend]. Estve lessz: advesperascit PPBl. Gyfűtő a mezőben mend esteg (BécsiC. 5). Estueleiglen es holaliglan (153). Estue leuen hozuac soc őrdög vallokat (MünchC. 27). Reeghtwl foghwa esthweleg (JordC. 49. 95). Estweltawl fogva (135). Mykoron estwe letwona, hozanak hweky sok erdegheseket (376. 404). Ymaran estwe vala (716). Husvet napjának esten (DebrC. 20). A bodog zűzh innepének esti (25). Estvelere marad ev neky syralm es reglere vygassag (DomC. 44). Mind ezaka es mynd estyg egi zot sem zolhat vala (VürcC. 40). Estuere iutun kezdé azt gondolny myt az napon twt volna (85). Mykoron estwefele volnának: cum serum diei esset (Pesti: NTest. 15). Sötet estvelig velel vivanak (CsomaC. 53). Az mezei virág holval reggel megvirágyik, estvére elhervad (RMK. II.70). Mind estvelig mulatoznak (Zvon: Post. I.44). Estvélere közelét az idő (680). Ieles nap, kinec ninczen estueye, sem nyugonása (Vás: CmCat. 285). Mikor az mi életünknek estvelejeis elközelitend (MA: Scult. 511). Ez estvén egy leány magzattal látogatott meg bennünket (Radv: CsL. III.6). Ez lewel kelt senth Byrthalan estyn (Gér: KärCs. 186). A mái napnak esti felé (Mad: Evang. 323). Délután sötét estig derekasint vort bennünket az eső (MonIrók. XVIII.40). **2)** vesperi C. vespere MA. [abends]. Estue (sero) completa monduan (EhrC. 143. BécsiC. 52). Reggel es estue azt mondyad (BodC. 1). Estwe hazi menenek (ÉrdyC. 527b. 554). Estve Bergenyesen szolgálmat megriogattam (ErdTörtAd. IV.43). **Vö. nap-eset]**

dél-est, dél-estve, déllyest, delylest (*delyesd* MonIrók. III.22. *delyesdi* XV.111): a meridie MA PP. [nachmittag]. Reggel vyragozyk es ol mwlyek es delesthwe le essek es meg azon (KulesC. 224). Delig keresztien, deliest rezeg diszno (Mel: Szán. 103). Az ki sokat észie az tigeben delylest, art az gyomornak (Mel: Herb. 2). Ma hettűn delylest (Born: Evang. III.99). Egi deliest palotaiabol ala kezdet kakuezozni (Decsi: Préd. 10). Szerdán delyest sz János nyakavágási napján (MonIrók. III.22). Mikor delyest sz 3. es 4. ora közben imatsag lenne ő nagyságawrt (Magy: Nád. 89. 9). Az árnyék delic udó, delylest apad (Pázm: Préd. 70). Sz. David estve, reggel, delylest, nap-estig hetszer könyörgött istennek (652. Pázm: Imádk. 118). Delylest tizenkét

órákor [délben] (MA: Scult. 217). Az mit reggel kérted, dellyest el vitetie (Prág: Serk. 440). Tizenkét óra után dellyest jelen lélek (Pós: GBot. 79).

délesti, dellyesti, dellyesti: pomeridianus, postmeridianus MA. PP. [nachmittags-]. Dellesti aldozat: sacrificium vespertinum (DöbrC. 219). Dellyesti tanusagrat intes (Born: Préd. 14). Dellyesti aluas tiltatie (KGalg. 1582. Cv3. KCsepr. 1626. B7). Dellyesti avagy estveli inádság (Sam: Cer. 41). Dellyesti avagy dél után való nyugovás (Com: Jan. 113). Dellyesti nap fényénél világosb (GKat: Titk. 310). Delyesdi álmom után (MonIrók. XV.111). Dellesti három órákor (Bod: Lex. 134). A musika az udvar fiatalinak a, b, c-je, könyörgő könyve, dellyesti s esti gyönyörűsége (Fal: NA. 230). Dellesti álmom (Fal: TÉ. 696. SzD: MVir. 32).

estén-estig: [ad vespertum, in noctem: bis zum späten abend]. Esten estig munkalkottanac (Tel: Fel. 161).

étén-estig: ∞ Erre [a bívásgra] virradnak, éten estig, sőt holtig benne születnek (Fal: NU. 270).

karácson-est: [vesper, qui praecedit diem natalem Jesu Christi; christabend, weihnachtsabend]. Az angyaloc karatsen esti (MA: Scult. 62).

nap-este: [solis occasus; sonnenuntergang, abend]. Űdeje érkezett hamar nap-estének (Gyöngy: KJ. 141).

napestig (mend *napot esteg* BécsiC. 22. *napothesteegh* predicalia WinklC. 139): usque solis occasum Kr. per totum hodie Ver: Verb. Szót. [tota die; den ganzen tag, bis zum abend]. Ysten, bozyad kayaltok nap estyg (KeszthC. 38. JordC. 416). Mykoron három nap estyg] eehen zomeeoon lett vona (ÉrdyC. 374b). Mit álotoc ei mint napestig hiualkeduán?: quid hic statis tota die otiosi? (Helt: UT. F1. Helt: Krón. 11). Nap estig valo fardaság (Born: Préd. 405). Töried egy nap estig (Frank: HasznK. 23. Pázm: KT. 55). Félnapestig munkálkodván, az ő munkájokért az félnap jutalmat elvegyéc (MA: Scult. 218). Mikor ember vagy nap estig, vagy több ideig nem észik (Bal: CsIsk. 325. Mik: TörL. 48).

[Szólások]. Egész napotló nap estig munkálkodni (SzD: MVir. 314).

sirató-este: [trauerabend]. Sirató estire én is hivattatván, igen reggel nem indultam (MonIrók. XVIII. 32).

ur-esti: [vesper is, qui praecedit diem per corpus Christi mortuum; sacram; vorabend des frohnleichnamsfestes]. E könnűcke 1526 eztendőbe irattatott es vr estyn vezetettől el (TelC. 149).

Esteléd-ik, estveléd-ik, estvelész-ik: vespasco MA. vespéro, advespasco PPBl. Estveleszic et estveledic: vespascit CorpGramm. 238. [abend werden]. Recayok estvelődeek (ÉrdyC. 666).

be-estelédik: vespéro, vespasco, advespasco C. invespasco MA. Com: Jan. 7. [abend werden]. **a)** Mikoron be estvelődött volna (WeszprC. 19. JordC. 618). Maragy ny velwnk, mert bee estveledyk es le haylot ymmar az nap (ÉrsC. 124b). Be estvelőduen: cum sero factum esset (Fél: Bibl. 33). **b)** Reggelt ha éred, azt gondollyad hogy estvét nem érsz, ha pedig bé estveleszel, reggelt ne igird magadnak (Pázm: KT. 87).

el-estelédik: invespasco C. advespasco MA. [abend werden]. **a)** Azonkozbe olesteledek (TelC. 288. DebrC. 114). El esteleduen: vespere (Fél: Bibl. 24. Zvon: Post. 683). **b)** Egy zsidó el-estveledvén, az Apollo szent-egy-házába tért (Pázm: Préd. 887).

Estvelet [P]: [vesper; abend]. Jó estveletek [estveletet?] (Heyd: PCF. 1552. Nyr. VIII.552).

Estënnen: circa vespertam, crepusculo Kr. [gegen abend]. Reggeliel azt mondd: vallyon ky aggya eerhoethnem osthvet, esttemen megh azth mondd: vallyon eerhetem ee vyrrattaath (JordC. 262). Megbeszélőtték estemmen való szavát (MonIrók. III.179. 143). Estve, estennen (GKat: Titk. 1117).

Esti, estvéli, estveli, esteli (*estuei*: vespertalis C.): vespertinus, serotinus C. [abend-]. Veteriei barnat es esti: imber matutinus et serotinus (BécsiC. 207. 226). Megzegődüen a mű-nesockel ég esti penzbe: conventione facta ex denario diurno (MünchC. 50). Esti idő (CornC. 392). Estvely aldomas: sacrificium vespertinum (KeszthC. 388). Oly könnyen fordul mint esti denevér (Zrinyi: ASyr. 31). Estveli megjelenés (Mad: Evang. 323). Estveli kilentz óra (Misk: VKert. 358). Estvéli vendégség vacsora (Bod: Lex. 197). Esteli tsillag (SzD: MVir. 438).

Estőni: serotinus [abendlich?]. Az bvwza es borssó meg nem serűttek merth estőnyek veltanak: quia serotina erant (JordC. 25).

Estül: [advesperascit; es wird abend]. Uram maradj velőnk mert immar estől es nap ala haylot (DöbrC. 320).

[**Estvehész-ik**]

még-estvehészik: ∞ Megestuehezic (advesperascit) es immar a nap lehailot (MünchC. 167).

Estvényen [?]: crepusculo MA. [gegen abend].

ESTER. Ester paréj, izetlen paréj: blitum PPBl. [mangold].

ÉSZ (ez *ÉrdyC.* 69b. *eszről eszre* Eny: Gizm. 18. *esszel* Misk: VKert. 659. *eszet* JordC. 263. Helt: Mes. 145. Czegl: Dág. II.14. *ez'őt* GuaryC. 14. *ezzebe* VirgC. 76. 83. *ezzőnkbe* DebrC. 237. *ezződbe* 323): mens, dianoea, animus C. prudentia, sapientia MA. [vernunft]. Ezebe veue (EbrC. 9. 68). Kiben ez'öt elmet latnac, azt mēgac, hōg ahoc (GuaryC. 14). Keth ezew ember: vir animo duplici (JordC. 832). Jo eszev bevlehesseg (CornC. 167). Ne vedel ezőnek elmenket (ThewrC. 109). Vetkeztem ezemnek tauoztatasaual (VirgC. 9). Ezel auag bewlczegegel kelyen az istennek vtan iarnod (133). Bar paraszt eszuel figyelmez reia (Tel: Fel. 44). Kiczoda immar az az ember, a kinec isten valami eszt adot, a ki inkább nem keuáma az őrécke ualot az el mmlandalon? (Bas: Credo 119). Ha emekem engedni nem akarz talam tam valami okoszasos ezbeol nem engettetik (Pont. 26). Tiszta eszű: sanae mentis (Ver: Verb. 83). Esz-nélkül sokat szól beszél (Pázm: LuthV. 30). Esz-nélkül szöllana (Sull: Vár. 134). Adgy eszet nékiec (MA: Scult. 75). Eszneec el-távozásával nyavalygóe: ecstasi laborantes (Com: Jan. 59). Az isten adgyon eszet a tévelgőeknek (Matkó: BCsák. 100). Esze-nélkül írja, hogy (257). Álmos eszszel keresztül találja lábát a szekérnek vetni (Misk: VKert. 659). Kiadni az emberségen, udvari erkölcsön, fél eszén (SzD: MVir. 12). Könnyű, nyílt, eleven, szapora, tűz-, v. szaporatlan, termékenytelen, meddő, késedelmes, pitzny, éretlen eszű (133).

[Szólások]. Azt gondolták, hogy az *esze* bontakozott (Könyi: HRom. 155). Megbomlott esziünk (Fal: NA. 134). Ha deakul tndsz: ha helyén van eszed (SzD: MVir. 442). Helyéből kibillent az esze (134). Iay bolond vallyon hol sőtál az eszed (FortSzer. Mb). Szárában szállot innár szegének az esze (Decsi: Adag. 202. Laskai: Lips. 315). Ezed vezet el: insanis (JordC. 749). Eze el vezet (VirgC. 26. 70). Mikor tsak esze-ágában tűnik is meg-szegése valamely parancsolatnak, meg-félemlik szívében (Fal: NE. 67). Volt okod a figyelnenre, hogy előbb meg ne csallattál, bogysen eszed ágába tűnt légyen is (Fal: UE. 377). Könnyen eszébe csuszamodik, hogy próbára kellyen (Fal: NU. 323. SzD: MVir. 345). Eszembe jut: meminī, memoro, recordo MA. Jut eszembe, hogy mondtam: *memini me dicere. Sokszor jut eszembe a te emberséged: venit saepe in *mentem aequitatis tuae PPBl. Terteenek egy napon hogy ywthna ezebeben az

ew zerelmes leánya (ÉrdyC. 338b. 42). Eszembe nem jutna most (Czegl: Japh. 28). Ha mi eszedben jutott avagy elmédben űltött (Com: Jan. 158). Jutassuk eszünkbe, mennyiszer vétkezünk ezekben (Pázm: Préd. 73). Juttass eszébe, elméjében azt (Com: Jan. 200). Mykora ezebe zette volna magát a farkas monda a mynt mondhatta, o Jupiter isten (Pesti: Fab. 66b). Ezebe zede magát (78). Eszembe veszem: noto C. animadverto, percipio, observo MA. Eszébe vétel: observatio MAI. Fölven, ne azt ezekbe vennek: timentes ne illud perpendere (EbrC. 689). O zerelmes atyam zelytet ezewnknben vehetők ur istennek tykon valo malatos nywelködetyt (ÉrdyC. 340). Vegyotek yol ezetekben: attendite (JordC. 369). Mind ezből ezzükbe vehetők (DebrC. 237). Vegetec eztöbebe (320). Ued ezedbe (Ozor: Christ. 171). Igen okes vala és hannar eszébe veszen vala mindunt (Helt: Krón. 45). Az gerendat az te szemödben eszedben nem veszed: non vides (Fél: Bibl. 10). Keresem, és nem vehetem eszembe ötet (Kár: Bibl. 1526). A régi tudós major a rossz fivek temérdekségéből eszébe veszi a földzirosságát (Pázm: Préd. 26). Jól eszébeveszi [megjegyz] Rupert (Illy: Préd. 157). Ha ezeben vennee magaatfelette kellene zolgalny az istent (ÉrdyC. 596). Ha my ezenknben wylzewk magonkath, elwezunk (RMNy. II.119). Vedd eszedbe magadat, és lásd meg mit kellyen ezeledkedni (Kár: Bibl. 1327). Eszenben veszi magát, meog meg iamboroszi (Born: Préd. 430). Az míg magát eszébe veszi, addig el költi az mie vagyon (Decsi: Adag. 213). Eszébe vőve magát és istenhez tére (Pázm: Kal. 803). Talán fordúl az is e mellett eszedben, hogy első szerelmed kedvezvén mindben (Thaly: Adal. 1.143). Ez paraszt magyazatotis eszünkbe forgassuc (Born: Préd. 283). Nem tarttyátok ezetekben (JordC. 404. 433). Annak szaván meg nem indulunk, mert tudgunk, hogy nem eszén beszél (Pázm: Préd. 789). Eleyt wezy dolganak ezen ky akar chelekedny (Pesti: Fab. 68). Eszen járj (Pázm: KT. 326). Bár eszén is s nem tsak kedvén járt, indült-vólna (SzD: MVir. 129). Nem byzom bogy ezeden zolaz (ÉrdyC. 651). Eszén vagyon: *mentis compos PPBl. Eszemem vagyoe: sapio MA. Ez vtán eszmőn lézsek (Decsi: Adag. 113). Mig az ember eszen vagion es az betegseg mint fölötto el nem nehezede (Fél: Tan. 504). Szóknak folyó-vize, esznek eszepe (Pázm: LuthV. 4). Vaj egyszer valamikor az okosságnélkül-való nép jőne észre (Pázm: Préd. 837). Eszemre térek: resipio, respisco MA. Bár eszt elő vette, gondolkodásit haza hította-vólna (SzD: MVir. 129). Miolta én eszemet emlétem, tudom, hogy mind feljebb-feljebb vereték adónkat (TörtT. VI.157). Törte fejét, forgatta eszt (Fál: NU. 304). Ezekről erőn erővel le verted eszemet (Fál: NA. 231). Oh hova tötted volt eszedet akkor? vagy talám fel tötted volt az Orbán süvegét (Czegl: BDorg. 92). Eszt vesztőm: turbo, conturbo, perverte MA. Az ellopot marhanak laba nyomát ki el tovesztí, avagy annak eszt veszti, ketsegesse teszi magát (Ver: Verb. Szót. 33). Veszessüe eszt az ő nyelvöknee: confundamus linguam eorum (MA: Bibl. 1.9). Az ellen irigykedik ama három doctor, és minden mesterségekkel eszt akarják veszteti és másoknak-is gyűlölségben kíványák hozni (Hall: Hlist. II.239). Az setetsegnek zorzőye semmy-nemw keserethi myathi embert nem kezeryethi, mygh ember ezoewel byr (ÉrsC. 274). Még eddig nem érkezettek annyira eszetekkel, hogy ezt jól megfontolhatók, és azért mind visszaértitek a dolgot (Fál: NA. 139). Ésszel valamit felérni: animo aliquid *consequi PPl. Tsuda, hogy fölérted ésszel: je suis surpris que vous en ayez eu l'esprit (KirEsz. 12).

[Közmondások]. Mence few, anno ezz (ÉrdyC. 69b). Esz iob erőnél: velocem tardus insequitur (Decsi: Adag. 52). Az esz nagyobb az erőnél: Romanus sedendo vincit (73). No adgy eszedben, ezek adgy pénzödben (111): ne sit mili tutor, ne sis parvus mili P! Az kit akar isten földön megbüntetni, annak eszt szokta előszer elvenni, azután önmagát esudájul veszteti

(Tin. 53). Hazul vitt ésszel — azt szokták mondani — nehézz adat verni (MouTME. V.250). Ésszel indúlly, okkal járj (SzD: MVir. 131).

egész-eszü: plenae mentis Kr. [bei vollem verstande] (Pázm: Kal. 176b. 758. Kr.).

éretlen-eszü: [immaturus; unreifen verstandes]. (SzD: MVir. 105).

fél-eszü: semistultus Kr. [nicht recht bei verstand]. Fél eszü es tudatlan népek (Frank: HasznK. 109. Pázm: Préd. 655). Fél eszü ember (GKat: Váls. 1325. GKat: Titk. 82. Kem: Élet 288).

gyermék-eszü: immaturi iudicii Kr. [unreif, unmilldig] (Matkó: BCsák. 134. Thaly: VÉ. 191).

visszafordult-eszü: [stultus; töricht] (Czegl: Japh. 18).

Eszécske: [aliquantula mens; etwas vernunft]. Oly kéfchin gyermekekt sem kel bernalásra vinni, a kinec anni eszecheke nem volna, hogy (Agend. 53).

[Eszód-ik]

mög-eszédik: [ad sanitatem redeo; zur besinnung kommen, zu sich kommen]. El hala az asszony mint egy agyon űtő. Hogy meg eszedheté, tekinté leányát (Illyet: Jephia. 27).

[Eszől]

Eszőlködik: [argutor; klügelu?] Mi okbul eszelkötöttek? hogy országom és tiszteim ellen fölül való esztendőben támotatok volt (BethlTám. 44).

Eszelős (eszélyös PP. Ver: Verb. 105. eszélyös Pécsv: Fel. 198): stolidus C. vesanus, delirus, insanuens, insanus, fanaticus MA. vesaniens PPBl. vecors Com: Jan. 178. [töricht, nährisch, wahnwitzig]. Eszelős, istentelen ember: Diagora deterior (Kisv: Adag. 116). Vagy eszelősöc, vagy sült bolondoc (Czegl: Japh. 42. ACsere: Enc. 232. GKat: Titk. 259). Az új keresztényec eselősöc, bolondoc: anabaptistae fanatici sunt (Com: Jan. 131).

Eszelőske: [aliquantum stolidus; albern, ein wenig nährisch]. Meg kel annak a felyét rázni, mert eszelőske (Czegl: MM. 106).

Eszelösköd-ik: vesanio, insanio, deliro MA. [sich nährisch benehmen, töricht sein]. (MA: Sent. 425. Matkó: BCsák. 217).

Eszelösség: deliramentum, delirium MA. [nartheit, unsinn]. Fejünknek meg bodettatásával eszelősséget támaszt (Lap: FTük. 27). Bolyokás eszelösség: mania (Com: Jan. 56). Eszelösség a részről az egésze tagadás képpen argumentálni (Pós: Igazs. 186).

Eszelőz: [deliro, stolide cogito; fantasieren, töricht denken]. Az isten igéje nem holt betű, a mint az anabaptisták eszelőzik (Mad: Evang. 205).

Eszés: prudens, perspicax, exporrens, consilius, consideratus, cautus, sapiens, animatus C. consultus PPBl. klug Com: Jan. 186. Eszessen: consulte, gnare, prospicenter, provide, providenter, cordate. Igen eszössen: argutissime. Eszes vagyok: sapio C. Eszes és alkalmatos ember: homo *emunctae mris. Ha eszes vagy, ne tedd bolondá magadat: *Syrus cum non sis, ne syrisa PPBl. Ezes zolas (CornC. 289). Meg ragad eszeteket önön okoskodasokban (DebrC. 519). Eszős vala fölkeben (DebrC. 202). El reitetted ezeket a bölcséktől és eszesektől (VirgC. 113). Az eszes es jó gondolús (prudens et circumspectus) Szabo Bertalon es mindniajan, kik akkor Debreczennék bíray es eskütti miltanak (1531). Tudománytár 1839. X.264). Eszesh ezelededé (Helt: Krón. 201). Eszesen chelekődgyetec valamit chelekődtec (Helt: Bibl. I. 2222). Eszes tanácsokkal viselhetsz az te hasznodra ladat (Kár: Bibl. 1617). Nehézz dolog, eszesnek bolondul veszekődni (Decsi: Adag. 135). Magit eszesen viseli vala: prudenter se agebat (MA: Bibl. 1262). Végeztünk egyszer eszesül (Zrinvi. II.47). Ezt a ki eszes, nem tagadhattya (Czegl: MM. 104). Bol-dog a ki eszesen gondolkodik a szülőkölködől: qui intelligit

tsordák: armenta *pascentur silvas PPBl. Orrat ortzaiat el étte az frantzú (Börn: Préd. 218).

éttén-eszik: [identidem edo; immerfort essen]. Étten eszic: esitat, itton iszic: potitat CorpGramm. 279. 325.

föl-ész. Fel emni-innya minden jószágát, örökségét: *consumere patrimonium suum WF.

ki-ész: exedo C. MA. [ausessen, ausfressen]. Kievő: exesor C.

[Szólások]. A világ bőltséi gyalázzák Mitridatest, ki versent-ett és kiett akár-melly ehető embert (Pázm: Préd. 836).

lő-ész: derodo, abrodo, exedo, devoro, ambedo MA [abessen].

mög-ész: peredo, subedo, devoro, manduco C. comedo MA. [verspeisen, verzehren]. Meg étetött: peresus, depastus. Mindent megevő: omnivorus. Félíg meg őt: senesus C. Az elő vető kenereket meg őtő, kiket nem illik vala neki megenni (MünchC. 35. 56). Vegyed ez kenyeret es egyed meg (DomC. 330). Minden fívet meg őn: comedit omne fœnum (DöbrC. 187). Eed meg (JordC. 741). Meg eette az moly (840). Chak az testwt ewhely meg es nem az lelket (VirgC. 56). Meg eue az almat (Ozor: Christ. 62). A hal melyet a choka meg ewn myndiarast (Pesti: Fab. 14). Ki zemedbe zejet zol, de hatul meg ezen, az weled egywt soha sokayg nem lezen (53b). Ha engemet inneg towa az palota elewt találadz, hator egy meg nyndiarast engemet (78b). Meg észitec az őznegyeknek házait: comeditis domos viduarum (Helt: UT. F8). Kit sem a rosda meg nem emeszt, sem a moly meg nem eszic (Tel: Evang. II.532). Az ebec meg éuec (Börn: Ének. 372). Meg ette az minel meg kol halni: voravit hamum (Decsi: Adag. 124). Az disznoknak valo mosle-kotis meg ennée, ha vólta (Lép: P'Tiik. I.137). Semmit sület-lenen a bírányban meg ne egyetec, reggelre abban semmit ne hadgyatok (MA: Bibl. I.59). A farkas minden-fele juhokat megeszen (Mad: Evang. 577). Megőtt étket (Illy: Préd. II.236). A juh igen kényvos, nem eszik meg mindent (Misk: VKert. 204).

[Közmondások]. A mit aprítottál, magadnak kell meg-enne-d: colo quod aptasti tibi pendum PPBl. Meg nem eszi a farkas a tolet: a tél mérgessége előbb utóbb kiüt (SzD: MVir. 110).

mögéhető: esculentus C. [essbar].

mégétel: [esus, comestio,] depastio C. [verspeisung]. Az o törüenbeli huseti barannak meg etele (WespC. 10). Hlyvntok engemet kenyernek meg etelere (DoniC. 307). Ne fértetessétec meg magatokat semmi allatnac meg ételével (Kár: Bibl. I.98). Az hus megeteltis megengedi (MA: Bibl. I.8). A tanyványoknak adta megételre es megitalra a kenyeret és bort (Szob: Dáv. 95). A meg-ételre alkalmas madarak (Folv: SchSal. 15). A tevének megétele miért tiltatott volt a sidóktól? (Misk: VKert. 45).

mégétendő: [edendus; zum verspeisen bestimmt]. Próbállya meg magát az ember és úgy egyék abból a kenyérből. De mondod: A megétendő éteknek kell megpróbáltatni, nem a megevő embernek. Az asztalnak a megétendő étet próbállya, nem az urát, a ki megészi (Illy: Préd. I.434).

mégévés: esus, esio, comestio, devoratio MA. [verspeisung].

Éddégel-ik: esito, pascito C. [wiederholt essen]. Brasiiliomot eddegelic (Nád: Kert. 31). Eddegelek, iddegalok, járdogalok, azaz kitsinyt kitsinyt észem iszom, lassan-lassan járok (CorpGramm. 325). Lát két juhott, kik a fívet eddegelik (Hall: III.13. II.305).

Éddégelés: esitatio, esus MA. [wiederholtes essen, lang-sames essen].

Éhet-ik: 1) [possum edere; essen können]. 2) Ehetném: osurio. Ehetném mint a farkas: autumnalis appetentia, bulimina MA. Megértvén a fatenség panaszát, hogy ehetnék volna, kivéve a pogácsát (BékHajd II.271).

Éhetés: potestas edendi, appetitus ciborum MA. [appetit].

nagy-éhetés: [edacitas, voracitas; gefräßigkeit]. Nagy ehetőst, íhatást esinalo őrdög (Gyulai: Tanc. B3).

Éhető: [capax edendi, vorax; grosser esser, gefräßig]. Mitridates versent-ett és ki-ett akár-melly ehető embert (Pázm: Préd. 836).

jól-éhető: avidus cibi PPBl. [mit gutem appetit begabt].

nagy-éhető: vorax, edax, edo, comedo, mando, polyphagus, hurco C. homo multi cibi PPBl. bucco Com: Jan. 54. [grosser esser, gefräßig]. Ez féle ember ezelczapo, maga hányo, hamar tanól, hamar el feleyti, nagy ehető (Cis. F4). Nag ehető, nag ihato (DecsiG: Préd. 33. Fél: Bibl. 17). A nagyob ebetőc, etke-sbeec főlstőkőmőzecz: edaciore tentant (Com: Jan. 112).

nagyéhetőség: edacitas C. voracitas PPBl. [gefräßigkeit].

Enni-való: escalis C. [zu essen, essbar]. Vagon e itt valami enni valo: habetis hic aliquid quod manducetur (DöbrC. 322). Zerezewuk valamit emedvalooth (WinkC. 116). Az gargyantol kenieret es enik valot kerenek (VirgC. 47). Enni valo faolaj (Bethl: Élet. 11). Vessen nékiek valami enniek valót (Misk: VKert. 348).

[1. Ét, még-ét]

mégetés: [intoxicatio; vergiftung]. Fianac mérőggel meg eteset meg monda (GuaryC. 44).

2. Ét: 1) esus SI. [das essen, speisen]. Hoé tettetné étet: ut simularetur manducasse (BécsiC. 91). Mértékletes légy etőden és italdoban (ÉrsC. 62). Ha az lő meg zabállic étében: azon meg ismered, hogy meg dagad (Cis. O3). Éte, itta is barom módon vala (Tiu. 344). Mindeneket, és étét és itát-is az apostol intése szerint az istennek dicsősségére egyengetvén (Nagyari: Orth. 80). Megh tiltot almának lőn győmőlechében étte (Liszi: Mars. 41). 2) cibus SI. [das essen, speise]. Mint leuue, fiam, az én étim itom (RMK. II.213). Csak étéjért az szakácsokat szolgállya vala (Hosv: Toldi. 4). Három napra adnac étetre itamra 60 pénzt (Helt: Arithm. G5). Eletűne e földőn mitsoda esac főgság, mellyben etűne itűne bánat, szomorúság (Ujf: HÉnek. 58). Legyenek nekem sz. parantsolatid, etem és itom draga szép hagyásid (Jim: Ének. 330). Etéd, itod, vigasságod (Thaly: VÉ. II.208).

[Szólások]. Ete hazna s aluta bére: anima sui pro sale data (Decsi: Adag. 251). Semmi nyeressege egyéb amál, etőd bérőd, alutod haznod (Fortszer. K4). Bár csak éti lehetet volna béri s alutta hazna, de a sem volt (Megy: 6Jaj. II.12). Eteieért felis hadná magát akasztani: e flamma cibum petere (Decsi: Adag. 266).

hus-ét: esus carniū, pascha MA. ostern Adámi: Spr. Husit az hus itelről, nem husuit az hus vitelről, anaé az husnak el vitisről, sidoul pascha (Sylv: UT. II.167). Husit napia (I.41. 118).

huséti: [paschalis; ester-]. Husiti bárán (Sylv: UT. I.118). Husiti vaczarat eszik (RMNy. II.40).

Étlen (étlen és italan SzCsomb: Utleir. 80. *ulen* itlan lūn Sylv: UT. I.176): jōjunus MA. [nlehtern, olne zu essen]. Étlen itlan tartata (DebrC. 185. ÉrdyC. 666b. 512b). Étlen nem: akár-rom őket el bozatanai tőlem (Ileh: UT. D8). Étlen itlan könyveze (Bfáz: Asp. 3). Negyven egész napig étlen imádkozott éjjel nappal érettűnk (Pázm: Préd. 401). Az egy napi járó földet étlen megjárni (MA: Tan. 1271). Étlen keltem fel az asztaltól, nola ettem leg alább nyoleczvan tál étékből (Mik: TörL. 5. 49).

Étlenség: inedia MA. [hunger]. Étlenség miatt el-vajutt: vesculus PP. Étlenséggel avagy éhséggel vetné végét (ExPrinc. 110). Az étlenség nem olly igen erőtelent-meg mint az ál-matlanság (Com: Jan. 65). Negyven napi étlenség (Illy: Préd. II.32).

Étek (*etelek, etek* DomC. 123. *etek* RMNy. II 209. Sylv: UT. I.178. II.103): *cibus, cibatus, epulae, opsonium, ferculum* C. *esca, cibarium* MA. [speise]. Fris éték: *daps, cupedia*. Főt éték: *cocatura*. Étekhöz való: *cibarius, cibalis, epularis* C. Gyümöls-től éték: *secunda mensa*. Három fogásban vitték-el az étket: *caenam tribus *ferculis praebebat* PPBl. Ky nezuula az tal-ból az etkett (EhrC. 103). Adot volna önékie etkeket (BécsiC. 1). Ada neki étkéncé maradékát (MünchC. 41. 60). Embery elmeenek oetke istennek ygheye (ÉrdyC. 93). Fergeknek etke (VirgC. 145). Az madar etket kereswen törben esik (BodC. 2). Etket kizítenenek. Az etők el kezül (WespzC. 17). Jacob egy étkét főze: *coxit pulmentum* (Helt: Bibl. I. L4). Mínemű vendége, étke meg olyan: *Cyprio bovi merendam* (Decsi: Adag. 80). Ha etők nincz, borral hozzá (113). Főt étkec (Kules: Evang. 246). Ha vagyon mit enned, nem panaszos étked (Ben: Rithm. 101). Megtöldani a szokott etket (SzD: MVir. 109)

Ieves-éték: *juscum, sorbitio, sorbitiuncula, jurulentum, cibus elixus* PP. *offa; suppe* Com: Vest. 138.

tejes-éték: *lactinia* MA. *lactaria* PPBl. [milchspeise]. Hus-
uet napian: *boriu hus, parey orial, teisetek* (LevT. I.43. Radv: Csal. III.41).

tészta-éték: [*cibus e farina paratus; mehlspeise*]. Asztalhoz üle a császár, előkertüle a szép tésztaéték (Fal: TÉ. 654).

túrós-éték: *tyrotaricum* MA. [topfenspeise]. (Megy: Dial. Előb. 2).

[Szólások]. Azt sem tudja tők-e vagy túrós éték (Kisv: Adag. 341).

utól-éték: *bellaria* MA. Com: Vest. 121. *mactean* PPBl. [dessert]. Végre az utól étkeket, gyümöls-tálakat szedd fel (Com: Vest. 85).

Étkei: *cibalis, epularis* MA. [speisen-].

Étkeske. Fris étkeske: *cupedula* C. Ieves étkeske: *sorbitum, sorbitiuncula* PP. Szükség, hogy a leány tanúlylon étkeskéket-is főzni (Pázm: Préd. 1127).

Étkés: [vorax; geßrüssig]. Nagyob ehető, étkessebbec: *edacior* (Com: Jan. 112. Felv: SchSal. 39).

Étel (*eteleiben* SándC. 7. *itel* Sylv: UT. II.106): **1)** *esus, opsonatus* C. *comestio, esio* MA. [das essen, speisen]. Ételre gerjesztő, betyepetye: *ein beiessen* KirBesz. 126. Elhagyni az ételt: *decedere a *pastu* PPl. Etelnék ydeye (EhrC. 84). Etélet megvégeziendi (BécsiC. 6). Telepöttesteetek le hwket eetterre: *facite eos discumbere per convivia* (JordC. 554. 707). Étel után almat emeiek (DebrC. 79). Vaggy es készits ételre valot (Helt: Bibl. I. X4). Halálnak halálalul holtanak meg a meg tiltot fanak gyümölschyeből valo etelert (Frank: HasznK. 29). Az ördög ingerlé ötet az tilalmas gyümölsnek étélre (Pázm: Kal. 186). Ételemre való kenyeret adand: *dabit panem ad vescendum* (MA: Bibl. I.25). Kellve, még az ize százunkban lévő, hagygyuk el az ételt (SzD: MVir. 109). **2)** *esca* C. *cibatus, cibus, epulae, obsonium* MA. [das essen, speise]. Nemde az lelek melto, honnem az eétel (JordC. 371). Melto az mywes hw eeteleere (382). Az eghy keselyw madar hord eetel ewnekyk (ÉrdyC. 337b). Te legy eetelem es ytalom (TihC. 159). Étel keresésre kü röpülnek az madaraskák (Mih: ÖrökE. 112). Válegat az ételbenn, mint a disznó a makkban (SzD: MVir. 110).

[Közmondások]. Szegény ember étel helyetis aluszik: *vulpi esurienti somnus obrepit* (Decsi: Adag. 132. Czegl: Japh. 144). Ama közmondás szerint: 'Étel', ital, álom, szükséges e három az emberi életre (Biró: Angy. 139).

hús-étel: *esus carniu* Kr. [fleischgenuss]. Hus étel távoz-
tato böyt (Zvon: Post. I.473). Mellyik vallásban tartják inkább

bfinnek a pénteki hús ételt (Matkó: BCsák. 23). Csak akkor mondgyuk, hogy bfin a hús étel a mikor bfin a bor ital-is (405. Czegl: MM. 48).

hús-nem-étel (*hus meg nem etel* Mel: SzJán. 397): [abstinentia a carne; enthaltung vom fleischgenuss]. Hus nem ételt fogadott (MA: Tan. 1283). A hus nem étel felülvádkodtat (Czegl: MM. 178). Hol javallya a pénteki hus nem ételt a szent írás (Matkó: BCsák. 400. GKat: Vált. I.1044).

kényér-étel: *manducatio panis* Kr. [brodgenuss]. (MünchC. 13). Meg vasnak fogai bele, ugy anyyra hogy alkolmatlan legyen az kenyér etelre (Lép: PTük. III.112).

nagy-ételü: [edax; geßrüssig]. Nag' iteli (Sylv: UT. I.17). Melly igen nagy ételi ember es bor iuo: *ecce homo vorax et potator vini* (Helt: UT. C6).

szű-étel: *caries* C. [wurmfisch].

tejes-étel: [*lactaria; milchspeise*]. Hus s tejes étel tiltatik meg (Czegl: MM. 187).

Ételés: [*cibarius; speise*]. Mire moczkolodtoc az en véres áldozattal és ételes áldozattal (Mel: Sam. 7).

Ételi: *vescus, emni-való, ehető* PPBl. [speisen-, ess-]. Ételi rendtartás: *diaeta* MA. Ételi dobzódás (Pázm: Préd. 435). Ételi kívánság: *appetitus alimentarius* (ACsero: Enc. 144. 235. 239).

Étet (nem *itetetek* sem *itatatok* TelC. 265. *itetés* BFaz: Castr. A4): **1)** *cibo, imasco* C. [ätzen, speisen]. **a)** Vetésőn étetők: *impesco* C. Furiscte etety ynleti, ug hug ana scilluttet (KönigsbT.). Etettőne tegedet: *pavimus* (MünchC. 62). Eetet ytat (ÉrdyC. 569). Eetes engömeth te zeut testödwel (FestC. 34. TihC. 121). Ehezvket nem etetem (VirgC. 10. 90). Kelletlenfil etette magát [evett] (Born: Préd. 260). Tisztatalan döggön ne etettesec a közseget (Mel: SzJán. 409. Konyeréből étette, polarából itatta, és ölében alutta (Pázm: Préd. 138). Könyhul-latásoknak kenyérével étették ötet (Illy: Préd. L89). Ez étel lelkeiteket csudálatosképpen táplallattya és étheteti (II.17). **b)** Hítván avarat etetnek (Monlrök. XXIII.481). **2)** [rode, aduro; ätzen, ausätzen]. Lágy orvossagokkal gyógyíthatatlannak láttya sebeinket: azért rettenetes fenyegetésivel eteti vad-húsunkat (Pázm: Préd. 7). Ezüstre etetnyi: 1 lot válaszó vizet, az közzé fél nehezék kénest, így jó etető viz leszén (Kecsk: ÖtvM. 314).

el-étet: [depascere facio; fressen lassen]. Jol thewttd, hogy az rethet meg kazaltatd, tsak imar hordasd be, hogy ott kyn ne vezzen, hogy ne etesseek el (RMNy. III.86).

mög-étet: **1)** *obesco* C. [edere facio; füttern, essen lassen]. Eva anyankal az ördög éteté meg az almát (Pázm: LuthV. 202). **2)** *inesco* C. [durch eine lockspeise fangen]. **3)** *veneno* interimo Kr. [vergiften]. Ha kit méreggel megétetnek, ha meg-issza ezt az követ, megfojtya az mérget (Fűsüs: Királyok Tüköre. 260). Werbeczyt megítetik, meghala (Ver: Verb. 83). Megh éteté, el veszté méreggel (Dial. 153. Mik: TörL. 178. Mik: MulN. 224).

Étetés: **1)** *cibatio* MA. *pastus* PPBl. [speisung, fütterung]. **2)** *veneficium, intoxicatio* MA. [vergiftung, giftmischerei]. Étetés ellen való orvosság: *amuletum* MA. Elhetes: *veneficia* NémGl. 134. Tarczagh megh magokat eteteesektől es verontastól (JordC. 761. 778). Meg hala etetes miat (Szék: Krón. 58). Az kinek gyomra meg vész, anagy etetes vagyon raita (Frank: HasznK. 15). Etetéstől ne fély, mérget el ront (Mel: Herb. 14). Étetéstől félvén, orvosságok vétele után minden-nap mérget ett (Pázm: Préd. 202. Pázm: Kal. 1766. 242). **3)** [erosio, maceratio, opus erosum; das ätzen, beizen, geätzte arbeit]. Vdvarj pohar, fedetlen, melnek etetés az oldala (Radv: Csal. II.96).

vas-étetés: [erosio ferri: eisenbeize]. (Kecsk: ÖtvM. 312. 322).

Étető: **1)** esca MA. [lockspeise]. A vízben ha étetőben ezínálod, az halac meg bolonduhac vele (Mel: Herb. 85). Az íj lepebe madarat az etetőfűhöz hasonló tudománnyal nem foghatnak (Mel: SzJán. 344). Olyan, mint a halász-horgon az étető (Pázm: Préd. 230). Merges etetőfűvel és őrdőgi hazugsággal hitetenez el minden nemzetet (451). Vadász és madarasz etetője (MA: Scult. 114). Mitha etető volna ő szemekben, úgy meggyőztem ettől: inescant homines vestra matronae (Balassa: Költ. 213). **2)** venenum Ver. [pharmacum C. [gift]]. Szerelemre gerjesztő etető, melynek neve jere ntámam: plitrum PPl. Ékesen szállásával, mint egy szerelemre gerjesztő étetővel vont magához halgatóit (Tarn: Szents. 151). Etető ellenvaló orvosság (Illy: Préd. I.21). Etetőt ivott (Mik: TörL. 177. Mik: MulN. 201). **3)** [veneficus; giftmischer]. Ne leelettesseek thebenned se eetheu, se kyayto: nec maleficus, nec incantator (JordC. 239).

embér-étető: [veneficus; giftmischer]. Isten teged vgy seggyen, hogy minden ornot, toluait, gyilkost, kacsert, ember étetőket, bűnsoket, baiosokat igazan meg mondd es ki add (RMNy. II.336).

mérég-étető: [venenum; gift]. (Kem: Élet. 26).

[Étte]

fene-ette: [carcinodes; krebsartig]. Íné kioldoztam s te elődbe hoztam fene-ette sebemet, kít csak te gyógyíthatsz (Balassa: Költ. 144). Fene ette seb (MNyil: Irt. Előb. 7).

féreg-ette: [a vermibus abesus; von würmern zernagt]. Féreg ette buza (Bethl: Élet. II.92).

rozsa-ette: [robiginosus; rostig]. Rozsa-ette vas, fegyver (SzD: MVir. 110).

szű-ette: [cariosus; wurmstichig]. Szű-ette, rothadt férges fa: *lignum vitiosum PPl. Szű ette hávely (László: Petr. 92). Régi, szű ette volt a padlás deszkája, láttam, hogy porhanyú, bár jó gerendája (Gvad: RP. 22).

Évékény: edax GKat: Gramm. C3. [gefrässig].

Évés: esus C. esio MA. [das essen]. Fene évés (Klős. 1676. 44).

Évő, évő: **1)** comedens MA. [essend]. Rutul évő: manduco, manducus PPBl. Az évőknek Maria von eg fouth nar-deeba alkotott nemes kenetöt (WinklC. 142). Testet által-rágó, évő, orvosságok (Com: Jan. 216). **2)** esculentus MA. [essbar].

hal-évő: ichthyophagus, piscivorus MA. [fischesser]. Hal-évó nap: dies pisculentus PP.

hús-évő: **1)** carnivorus MA. [fleischessend, fleischfressend]. Hús-évő madarak (Mad: Evang. 483). **2)** Husevő napok: caruarii, obsonii dies PP. Mynd bewth nap mynd huseewe nap (LányiC. 318).

kényér-évő: panivorus, paniperda Kr. [taugenichts]. Kész kenyér évő: asini mandibula (Decsi: Adag. 195).

kész-évő: parassitus, assecla mensarum Sl. [schmarotzer]. Kez evők: nos munus sumus et fruges consumere nati (Decsi: Adag. 100).

Évős: [rodens, urens; ätzend, beissend]. Ezetnél száróssabb és évősebb boszontásokval sebhetik (GKat: Vált. II.561).

Évődik: consumor, absumor Sl. [sich abhärmen]. Soha semmi új kedvet ne mutassunk, hanem mindenkor komorkodjunk és évődjünk (GKat: Vált. I.1000).

mégővődik: ~ Tsak nem meg-évődnek magokban (Komár: Imáds. 29).

ÉSZKÁBA: fibula; klammer, band PPlB. Addeuda.

Észkábáz: fibulis adstringo; mit klammern befestigen, verbinden PPB. Addenda.

ESZKÖZ (ezkez Zvon: Osiand. 15b. ezküz Mel: SzJán. 525. *észkesz* Cs. II.3): **1)** medium MA. instrumentum C. [mittel].

Eszköz nélkül: immediate C. Ewk hordozzaak az en eegyliazamuak mynden eszközeeth: utensilia (JordC. 121). Kézde azon bankodny, bogh nem volna semmynemő eszköze awag zezama, kywel serth ashatna (PetrC. 101). Idwez legyetek thestenek mynden tagay ysteny chelekewdethnek ezkeuze (JozsC. 45. TilC. 101). Az őrdég az ő eszközi által semmi fele tudomant ugyan nem haborgatot, miképen (Helt: Bibl. I. b3). A siposnac eszköze a sip a sípolásra (Born: Préd. 306). Némellyeket bochatot elejn unnen maga magától kezbe vtes es ezküz nélkül (Tel: Rövr. 28b. 29b. 31b). Istenis eszköz által czelekődik (Decsi: Adag. 102). Az kereký iozagom semmi hazban leweő ezkeöz marhatul megh ne foztassek, hanem mindeneök az attyafike legienek (Kadv: Osal. III.173). Nincs más eszköz az igazuláshoz, hanem csak a hit (Pázm: LuthV. 118). Christus őt ezer embert pusztában kevés eszközzel meg eléget (Zvon: Post. I.544). Meg-nézzed az eszközőket: provide media (Com: Jan. 178). Részegítő eszköz (Zrinyi. I.31). A szélvész az igazgató eszközőket ki-ragadgya az révéznek kezéből (Hall: Paizs. 22). Takaródzó eszköz (375). Nincs olly bitván eszköz, hogy annak hasznát ne lehetne venni (Kisv: Adag. 502. Kr.). Konyha eszköz (Mik: TörL. 60). Lővő eszköz (Szeg: Aqu. 32). **2)** res MA. [sache].

gyógyító-eszköz: [medicina; arznei]. A tanult orvos azon mesterséggel tudgyon adni, és ne adni a gyógyító eszközből (Fal: UE. 435).

házi-eszköz, ház-eszköz: supellex, vasarium C. supellex domestica MA. hausrat Com: Vest. 147. A keues házezköződe melleet elhytnala (TelC. 92. JordC. 182). Tyteket sem tyaidnak, sem ház ezköznek gonnya nem bant (VirzC. 138). Minden házi eszközemet meg tapogattad (Helt: Bibl. I. P2. Z Ver: Verb. Szót. MA: Bibl. I.13).

író-eszköz: [instrumentum scribendi; schreibzeug. Hozz-ném-téntát, papirossat, író eszközt (Kírbesz. 84).

kinzó-eszköz: tormentum, equuleus PP. [martenwerkzeug].

mérő-eszköz: [instrumentum metiendi; messinstrument]. (GKat: Tít. 1120).

ótalom-eszköz: [res defensionis apta; schutzmittel]. Fegyvert, ótalom eszközt kívántam a hamis világ ellen adni (Fal: UE. Előb.).

uti-eszköz. Úti eszközök: vasa viatoria PPlB.

Eszközötlen: [immediatus; unmittelbar]. A teremtes az istennek eszközötlen munkája (GKat: Tít. 384. Eszközötlenül, közbötlenül (1119).

Eszközi: [indirectus; mittelbar]. Az anyalok az embernek teremtetésében még tsak eszközi okok sem lehetnek (GKat: Tít. 38).

Eszközös: [materialis; sachlich]. Az ügynek eszközs oka (causa materialis), a miből az ügy avagy pör indul és támad (Kász: Kít. 2).

[Eszközösít]

Eszközösített: [materialis; materiell]. A lélek az eszközsített testnek formája (Illy: Préd. II.153).

Eszközösség: [effectio, intercessio; bewirkung, vermittlung]. Nagyob gond vyelecek vagyon az ny idwesseegewknnek eszközsösségheeben, homien egyebeknek (ÉrdyC. 557b).

ESZMÉL, ESZMÉLL (eszmelekedik Fal: UE. 392): reputo, considero MA. [denken, bedenken, auflassen]. Nem kell itt valami varásló guggolást eszmellenfene és képpenünk (MA: Tan. 1410). Úgy eszmélem a szent írásból, hogy az isten mindeneket hív magához a kegyelemre (DEmb: GE. 18). Mehmet a keresztényt keves eszmélet (Könyi: HKon. 26).

fől-eszméll: evigilo Kr. [erwachen]. (Csizi: Tromb. 123. Kr.)

még-eszmél: reputo, considero MA. [bedenken]. Miert kel-
len nékűne azokat meg-eszmélleűne (MA: Tan 29. MA: SB. 141).
kemenetelűne megírását jól meg-eszméllyűne és jól meg-eszméllyűne
MA: Scult. 4). Ott vala bezeg a dolognac bökkenője, melyet
his meg-eszmélvén, téríti lova száját (GKat: Titk. 96).

[Szólások]. Ha a bődög asszony tanúját követed, és maga-
lat meg-eszmélvén abban eljárás, a mit az ő szent fia paran-
sol, foganattya léssen a szűz könyörgésének (Pázm: Préd. 254).
Annak-utánna eszméllek-meg magokat, és recutálák tévelygé-
seket (Pós: Válasz. 199. Pós: Igazs. 1.62. II.51. Megy: 3Jaj. II.119).
Oh uram bár csak most az meg látogatásnak napján eszmélhetők
meg magunkat (Szeneci: RészPol. B2). Azonban meg-eszmélvén
magadat így szollasz (Báti: LPrób. 53).

mégeszmélés: consideratio, reputatio MA. [das bedenken,
bedacht]. (MA: Tan. 143).

Eszmélkéd-ik: [cogito; nachdenken]. Minden állapotul
vágatott gondolatokkal eszmélkedik (Fal: U.E. 392). Mikor
izzaszt munka vagyon előttünk, nem jó sokat eszmélkedni
íránta (470).

föl-eszmélkédik: se recolligere, ex deliquo redeo, compos-
tio mentis SI. [zur besinnung kommen]. Fel-eszmélkedni vmi
ijetségből: *attollere oculos PPBl. Fel-eszmélkedik bánattyaiból
(Hall: HHist. II.144). Ezekre fel-eszmélkedik Apollónius és job-
ban meg-szemlélvén a leányt, meg-köszöni a vigasztalást néki
(287). Andalodottságából fel-eszmélkedni (SzD: MVir. 134).

még-eszmélkédik: ∞ (Hall: HHist. III.223).

ESZTEN: 1) Esztenez nap: octavo ab hiuc die MA. PP.
Teleek be az vtan ezten nap, mykoron megh vertte vona ysten
az folyo vyzeketh; impleti sunt septies dies, postquam percussit
dominus fluvium (JordC. 19). Ewezenek Troyaban es oth ezten
napy lakozanak: ubi demorati sumus diebus septem (773).
Oman meenenek Puteolosba, es oth eztennapy lakozanak az
zeghen attyafyaknal: venimus Puteolos, ubi inventis fratribus
rogati sumus manere apud eos dies septem (794). Kezert engö-
möt ez te nap'an [így?] mind octauaigh (NádC. 8—9). Az zent
testöt egeez ezten napy temetetlen hagyaa (ErdyC. 412b).
Ezten napra esmeg el yween zent Ganahel, mouda. Harmad
ezten pentőkön esmeg neky yeleenek (446b). Innepe es zenwe-
desenek napya ez may napnak elette ezten nappal esyk (627b).
Hamwal meg hynte magath es egy ezten napygh etlen ytlan
zenwede (ÉrsC. 346). Hir ez, hog Derwis beg ezten ez napon
indvlt fel Bwdara (LevT. I.73). Ezten vasarnapra kegélmed
kwygön egh kochyt az marlaert. Wespemben zent Sophia
azzon nap vtan valo zombaton 1555. (153). Ez kj vasarnap
jy estenre, hattunk gulest Somkerekre, bnnot az kjral meltosaga-
rol szollunk (TudTár. IX. 69). Kiből Janosnak is ezudalatos
alazatossga tettzec ki, a mint az wr is diczere ezten wr-
napian (Born: Préd. 24). A mint ezten wrnapian mind udvös-
segeket az hiveknek megballotht Lazarrol (412). Az elmult
ezten vasárnap meghallottuc (MA: Scult. 964). Harmad ezten
napig 32 kalongia bwzat adgion (SzékOkl. II.302). In generali
diacta kellett annak (a császár diplomájának) promulgálásának
lenni, melyre mi ibon ez jövő eszten keddet rendeltük az vár-
megyéknek (RMNy. III.306. [szombati napon írja]). Ezten ez
napra, legtávob való terminusra itt legyen (TörtT. 1878. 16).
Úgy reméllyük ezten napra vagy szombatra kezünkben hozzák
őket (RákGy: Lev. 96. [csütörtöki napon írja]). Az cserépvető-
ket küldjétek ki hamar, mert mi ezten szombati felé Filek felé kü-
zelitünk (134 [szintén csütörtöki napon írja]). Az új vezért ezten hétfőre
várják be Budára (146 [szerdai nap írja]). Az számvő emberek
ezten napon Lindván lesznek, osztán onnét oda mennek (Nád:
Lev. 99). Abban maradtak hátra, hogy tengelyek törött el, ki-
nek ma ezten napja vagyon (209). 2) [annus; jahr?]. A tíle
eretnekeztetet Joachim Camerarius penig élt 1530 eszten tájban
(Czegl: Japb. 133).

ESZTENDŐ (ezdendore? TelC. 2. ezendeytlen ThewrC.
205. eszendőtül Sylv: UT. I.105. ezendeeben DomC. 39. ezendeben
RMNy. II. 57. ez ezendube LevT. I.260. estendű KBécs. 1572.
D2. esztendő Szék: Krón. 27): 1) annus C. [jahr]. Őt esztendő:
quinquennium. Száz esztendő: saeculum. Esztendőként: an-
nuatim; minden esztendőként való: restibilis; száz esztendő-
ként való: saecularis C. Az esztendőként lőtt dolgoknak emlékeze-
tira írott könyvec: annales Com: Jan. 172. Ő ifiosagoknak ezteidei
(HécsiC. 1). Ev eleteknek harmynad ezteideygen (CornC. 219).
Ewthen ezteendő meglen nynezen: nondum habes 50 annos
(657). Mykoron ymanak ketli zaaz harmyncz esztendőben (ÉrdyC.
452b). Tyztólnee az ew ky mwlasanak napyaat nagy meltosagus
zolgaltattl mynden esztendőn keel (452b). 300 ezteendey mwlt
el (511b). Symeon igön veen, tób zaaz esztendőel (NagyszC. 373).
Az farkas ket esztendwt eluen nagi zeretuel tartatek (VirgC.
58). 17 ezteendek megl maradt (TibC. 22). Esztendyg zolgat-
um kegelmedet (LevT. I.75). Isten elteszen sok esztenden (332).
Isten sok esztendőkre boldogul éltesse kedt jó egészességben
(II.356). Birodalmanac nlecz esztendeie koriba meg haita a
földet (Szék: Krón. 42). Scythyába vissza menni akará, eszten-
deiglen oda intot (Gosárv: MagyB. F). Esztendőként rendelt
jövodelme vagyon: habet deputatum proventum annualem (Ver:
Verb. 216). Ket esztendőfíl fogua: a binatu (Fél: Bibl. 3).
Soc esztendeifl venség (Kár: Bibl. 1.637). Menne minden esz-
teudőként Jerusálembe (III.52). Minden férfít, esztendőben
háromszor, fel mennyen az vrtül választott helyre (Pázm: Kal.
473). Calvinus és Luther oly purgatorium készített, melyben
nem esztendeig, kettőig, hanem ítélet napig kellett bevernie
(799). Esztendőkkel, törődésekkel és sok betegségekkel terhes
állapotom nem biztat (Pázm: Préd. b2). Az keresztyénségnek
első száz esztendőieben (Toln: Vigaszt. Előb. 12). Esztendő által
minden pénteken veszőkkel szaggatta testét (Czegl: MM. 202).
A scholának jó rend-tartása szerent, esztendő által való közön-
séges examen volna (Pós: Igazs. I.120). Egész esztendőt által
(Ily: Préd. I. Előb. II. Előb). Ez történt Christus hatszáz esz-
tendejekor (II.548). A heringek a városiaknak is esztendőként
való ételek szóva (Teleki: Fl.Él. 50). Minden esztendőként sző-
rét elhányja (Misk: VKert. 285). Ez olyan kevés esztendőffl
asszony (Mik: MulN. 202). Benned száz esztendőt török uralko-
dott (Orczy: Nimf. C5b). 2) [tempus; zeit]. Ezenképen kell menni
vigan főkéletes szeretetnek hajfájára, mikoron vagyon alkohas
ideje avagy esztendeje. Külemb-külemb időben, avagy eszten-
dőben és külemb-külemb módon hittam embereket szent szer-
zetre (ÉrsC. NyKözl. III.337).

[Szólások]. Esztendő az nap: hoc ipso anni die MA. Esztendő
ez napig, sokan ezek közziül, kik jelen vannak, megrothatnak
(Pázm: Préd. 1210). Esztendő ez-korra (Szeg: Aqu. 133). A
golya-fiak esztendő tavaszra a meleg tartományokról megér-
kezően (Misk: VKert. 331. 335).

apród-esztendő: rudimentum, tirocinium artis MA. PP.
[lehrzeit, kindesalter]. Senki mesteré ne tege magát, minec előtté
ki nem szolgált az apród esztendő (Helt: Mes. 231). Ha az
posztmetőket 7 esztendeig híven szolgáltól apród-esztendőffl,
meg tanólhad (Helt: Arithm. G8). Az műves-emberek mestersé-
gébennis apród esztendőffl kel tölteni, az czéhben vétel előtt
(Pázm: Kal. 455). Nincs tudomány, melynek apród esztendeje
nem volna (Udv: Dáv. 3). Apród esztendőben királlyal nevelke-
det (Liszi: Mars. 18). Magister novitiorum, az-az apród-esztendő-
bélieknek mesterjek (Szeg: Aqu. 114).

apródesztendő: [tirocinus; lehrling]. Az országoknak
és városoknak sints semmire nagyob' szükségek, mint az apród-
esztendőffl jó nevelésére (Pázm: Préd. 195).

apródesztendőség. Apród esztendőség tudományok első
kezdetén: rudimentum C. [lehrjahre].

inas-esztendő: [tirocinium; lehrjahr]. Inas esztendőben akar mester remekét csinálni (Kisv: Adag. 176).

öröm-esztendő: annus jubileus Kr. [jubeljahr]. (EszT: IgAny. 483. Kr.).

próba-esztendő: [tirocinium; probejahr]. Az clericusok rendiben egy nyihány proba esztendőket megállott (MA: Tau 1119. Mik: TörlL 119).

szökellő-esztendő: [annus bissextilis; schaltjahr]. Zekellew esztendő, azth lywy dyncol bysextilynek (LányiC. 102).

űjesztendő: annus novus MA [neujahr]. Sok új esztendő napokat kívának kédnék (Mik: TörlL 43).

űjesztendő, űjesztendői: [ad annum novum pertiens; neujahrs-]. Új esztendői ajándék: strenua, apophoreta MA. Com: Jan. 194. Új esztendei ajándék (MA: Seult. 124).

Esztendei: annalis, annarius MA [jährlich, -jährig]. Ez esztendei: hornus C. MA. Tíz esztendei: decennale C. Megőő menden gyermekeket két esztendeiket es alab: omnes pueros a bimatu et infra (MünchC. 17). Vala tizenkettő esztendei: erat annorum duodecim (80). Vala nemy nemű embőr ottl harmyncz nyolcz esztendőy koor (WinkC. 315). Hatlwán esztendey őzwegyek valasztassuak (ÉrdyC. 353b). Harom esztendey koor megvygazta (527). Hafiad esztendei koraban thamad embőr fel (NagyszC. 332). Ez esztendei hűneink (Mad: Evang 4).

Esztendős: amicus C. [jährig]. Fél esztendő: semestris. Kétesztendő: biennis, bimulus. Tíz esztendő: decennis, bilustris C. Mykoron ez zent vzw volna evt esztendővs (MargL. 2). Az te esztendő korodat ezodnek alatta latom lenny (ÉrdyC. 200). Mykoron yvta tyzen neegy esztendő koraban, kezdee evtet az ew attya tanoytani (339). Énnékem szaz esztendőneec születtené e gyermek? (Helt: Bibl I. 63). Menyi esztendő korokban kezdgyée és végezze az ő szolgálatyokat? (Kár: Bibl. I.126).

ESZTŐP (eszű? Toln: Vigaszt. 136): [annus; jahr]. 38 esztey vona az beteghségiben: 38 annos habens in infirmitate sua (JordC. 638). Yol emleyttöm es teb vagyon annak 30 esztey-nel (ÉrdyC. 127). Az előt 400 eszdővel (Toln: Vigaszt. 136).

ESZTÉNA: septum ovile SI. [hürde]. Majorok s esztenák (ACsere: Enc. 269).

ESZTÉRGÁ (eszterga C. szterga? Kecsk: ÖrvM. 344): [machina tornatorum; drehbank]. Iszterga vas: tornus Isztergaba megfaragom: torno. Isztergaba tsinált edény: toreuma C. Az esztergában forgattya gömbölyű fáját az esztergályos (Land: ÚjSeg. 1860. Mik: TörlL 362).

Észtergál: [torno; drechseln]. Esztergalot: tornalis MA. Vö. Esztergárol.

Észtergáz. Meg esztergáz: detorno C. MA. [drechseln].

ESZTÉRGÁR (esztergdlos Mik: TörlL 387. esztergárdban Pös: Igazs. 1.115. esztergdáros Pös: Gblot. 15. esztergárdol Pös: Válasz. 126. meg esztergályoz: torno C.): tornus, torum MA. [dreheisen, drehbank]. Esztergarban ezinált mű: toreuma MA. Esztergarban szépen metszetett ki: *perfectus in torno PPBl. Villa wzturgr 1270. 1281. (CodPatr. III.17. 34). Possessio Esztergar 1401 (II 167). Esztergarba metzet szep szelente (Sal-Mark. 23). Igaz esztergárdban formáltatott syllogismus (Pös: Vetélk. 9). Látod Sámbar-Mátyás! az magad esztergarjában semmire kellő az syllogismus (Pös: Válasz. 122). Olly szép finom kalánotskakat tsinal, minémieket esztergárból is mester-ség volna ki-metszeni (Misk: VKert. 626).

Észtergári. Esztergari, faratskalási mesterseg: toreutice MAI.

ÉsztergároI: torno MA [drechseln]. Esztergárolt: tornalis MA. Bezzeg rosszul esztergárdol itt (Pös: Válasz. 127).

Észtergáros: 1) tornator MA. tornarius Otr: OrigHung. II.100. drechslar Com: Vest. 149. Com: Orb. 140. 2) tornatus MA. [ad toreuticen pertiens; gedrechselt, drechsel-]. Esztergaros tudomány: toreutice MA. Esztergáros miv (Com: Orb. 141).

csont-észtergáros: cornuarius, cornarius PP. [horndrechslar].

Észtergároz: torno MAI. PPBl. detorno MA. [drechseln]. Elefánt tetemből esztergaroztatott bőltű (GKat: Váls. 1803).

mög-észtergályoz. Meg isztergályoz: torno C.

ÉSZTÉRHA (észterhájában Bartha: Krón. 20. eszter heia-ban [gy] DecsiG: Préd. 24. eszterhajrul eső csepeg Czepl: MI. 144): interspersiva, suggrunda, suggrunda MA. mubiliarum PPBl. ora tectorum inferne prominens Otr: OrigHung. II.100. [dachvorsprung, traufe]. Ő eszterhájában vigad ezemetező: in stillicidio (AporC. 11). Ormozatoc, parkanyoc és eszterhác (Com: Jan. 107). Eszterhán termett gabona mellyben semmi haszon nincsen (Matkó: BCsák. 123). Eszterhán termett gabona fő (Matkó: II Roml. 46). A más eszterhája alá állott bé az eső ellen (Nán: SzűT. 529). [Vö. **észterha-alja**]

[Szólások]. Az ajtó megett a füstély; azért tsepeg az eszterha (Pös: Igazs. II.225).

Észterhás: [suggrunda ornatus; mit einem dachvorsprung versehen]. Amaz eszterhás épületen csak ki nézee (Prág: Serk. 405). Zsendelyes hí, eszterhás, ég a város, ég az ház (Thaly: Adal. II.262).

Észterház. Eszterházoc, párkant ezináló: suggrundo MA.

Észterházás: suggrundatio MA. subgrundatio PPBl.

ESZTRAG, ÉSZTÉRAG (eszterág Gosárv: MagyB. F. isztrag Helt: Mes. 59. usztrag Ver.): ciconia C. pelargus MA. [storch]. Ezek az madarak, kykkel nem ylyk eelny: heeyaath, helyoth, malan fekwth, ghemeth, eztragoth (JordC. 95). Roka az ezteragot vachorara hywa (Pesti: Fab. 20b. 16b. 34b). Az esztragnakis iegerie fiaia vagon holot lakozzee (Szék: Zsolt. 106). Látá, hogy egy estrac bemenne az várasba, és az egy várai toronyból kihordana az ő fiát (Helt: Krón. 19). Ezee a melyeket meg ne egytee: kakne, karuly, hattyu, eszterag: onocrotalus (Helt: Bibl. I. CCe3). A golya, esztrag kelepel (Com: Jan. 39). Esztrag, fetske, meg-érzik a telet (Megy: 3Jaj. II.33). A golyának gyenge fiaia az ő anyuktól várnak kész eledel, maga begyiből étetvén őket; mellyről esztragnak-is nevezetük: mert esztrag annyit téssen, mint kész rág (Misk: VKert. 330).

ESZTRÉNGA (sztrengahajtó Evk. XIII 86): claustrum ovilis, locus mulctus MA. [hürde].

[Szólások]. Esztrengára haytani: pecus ad mulctra cogere, ad claustrum pellere MA. Tolyonganak, mint az esztrengára hajtott juhok (Fáz: Kal. 353). Nagy Károly esztrengára hajtatta a magokat korlátsolokat (Czepl: Japh. 78). Nem bajtot-ták volt esztrengára a hamis Matkót (Sám: 3Fel. 61). A juhait hajtá esztrengára (Gvad: FNót. 31).

Észtrengáros: [?]. Az előtt esztrengáros volt Sámbar (Pös: Gblot. 55).

1. **ÉV** (ev): pus, sanies C. [eiter]. Év, gőnyetség: pus MAI. Év: pus, sanies PPl. Évét ki nyomom: ex[s]anio C. MA. Év, genetség, evetség, genyetség SzD 21. Vynak vere es ew: sanguis et sanies digitorum (EhrC. 103). Eewwel es weerrol megh zerneyteenek engemet, nehez sokokkal meg tekeytenek engemet (FestC. 395). Lo zórból éenalt ciliciomot of sokaja visel, hog ő raytha löth sebőc ugan meg evesdneec es evel folnec (NádC. 537). Ha az lönec en lár ki az lábából, nisd meg egy keuesse az lábút (Cis. O3). Az hussal egyben teke-relet és őszvo nőt évből apro mirigy lészen (Com: Jan. 60).

Eved

mög-oved. Meg-ovett, meg-ovesült, meg-ért: suppuratus PPBI

[Evedt]

Evedtség: pus, sauius PP. [eiter] Ev, genyetség, évettség [igyl: tabum PPI. (Helt: Mos. 107). Evedtség avagy genyetség nem jó a kelevényéből (Web: Amul. 69).

Eves: purulentus C. saniosus MA. [eiterig] Eretlen eues: saniosus C. Az főnee nedves varassága, éves kosz: achoris MAI. Eves var: vomica MA. Megli veszet eues sebeit meg gyogítani igyekdöznek (EszT: IgAny. A4). Testek oly bűdös, oly éves (Lép: PTük. 42). Jóh annira nyavalyodot, hogy az sok rút éves kelisékben törtöngene (Fép: PTük. I.352). Eves rutság, törtött vér (Com: Jan. 60). Eves kelevény (Ker: Préd. 38). Eves genetség (Tük: Rózs. 366). Majd sok török test lesz éves (Thaly: VE. I.216).

Evesöd-ik: suppuror SI. [eitern]

mög-evesedik: ~ Ó rayta lóth sebőc megevesödne (NádC. 537). Teste a folyastol meg euesödik (Helt: Bibl. I. EEe4). Az alol meg-evesedet fekély folyini kezd (Com: Jan. 59). Az pokolbéli meg rothadott, meg veszett, meg evesedett testek (Lép: PTük. I.115).

Evesödés: suppuratio MA.

Evesít: suppuror MA. [eitern machen]. Evesítő, kelis lágyító: suppuratorius MA.

mög-evesít: suppuror; megevesítő: suppuratorius C.

Eveesség: purulentia MA [eiter]. Eveességet kinyomom: exsanio MA

Evesül: [impuror, pure et sanie inficior: eiter]. Evesült, megevezet, ért: suppuratus MA. Evesült sebeit törli (Gyöngy: Char. 6).

mög-evesül: impuror, pure et sanie inficior MA. [eiter]. Megevesült: suppuratus PPBI.

Evez-ik: suppuror Kr. [eitern].

mög-evezik: ~ Megevezett: suppuratus MA

megevezés: suppuratio C. [eiterung].

2. ÉV (etől DöbrC. 387. heted *ynoen* RMNy. II.167): **1)** annus SI. [jahr]. [Ez éven: hoc anno MA. Kylechwen hatod ewy palmafának lewelel fedeztetet wala (PeerC. 91). Harminczbarom ewgleen [te neked zolgala (WinkI. 121). Tizenkettő etől fogvan: duodecim annis (DöbrC. 387). Eewnek mynee es mynemew ideyben zylettenek ez zentők (ÉrdyC. 40). **2)** [aetas: alter]. Nem akaraa bertelen newekődny öreg embernek ewe zerenet, de lassan lassan (ÉrdyC. 56b). Innár nem gyermekégnék évében, avagy idejében, de megért vénségnek mivelkedetében láttatnék állani (ÉrsC. NyKözl. IV.335).

Évi: **1)** annus Kr. [jährig]. Ez évi: bornotinus, bornus MA. Elyg uala beted euy gyermeky erkewlczuel (EhrC. 158). Thyzen hathodli ewy ember wala (PeerC. 47). Az edes zeep Jesuth tyzenkettő évi koraban el weztettet wala (ThewrC. 141). Az harmad évi birot Kántor Andrást házához vitte, ott szolgáltatja (NyKözl. III.336). **2)** [aetatis: — alters, -alt]. Atya, fyw soha zent lelekneel kyl nem voltanak: bogy kedeg mynd eegy eewyek leegyenek, pelda róla (ÉrdyC. 116).

ÉVAD (óvad WinkI. 62): [tempus; zeit]. Felkelek es meg keresőm en fiamaath, de enek ewada wágon, nem illik nekem azzonállath valvan budosom (DebrC. 611). Felkelenek es elmenenek enek ő ewadan, a keppen nag sissall keresic wala idueziteuk iesost (623). Őnek [éjnek] óvadaban, (WinkI. 62. Nyr. IV. 78). A syrusoc el futának enec ewadán (Mel: Sám. 391)

EVANGÉLIOM, EVANGYÉLIOM: [evangelium]. Predicalwan menyorzagnak ewangeliomat (JordC. 381). Az feioldeln kezd halgatny az w eneket wgian mikenen vrnak zent ewangeliomat (VirgC. 17. sat. sat.).

Evángéliomi: [evangelicus; evangelisch]. Euangelyomy dragalatos kev (CornC. 93). Az zent ewangelioi zegeni (VirgC. 86). Ez zerzetet az ewangelioi zegenesen w kezte el (86). Az ewangyéliomi telődes gazda ur meszi földre meuvén egygyik szolgájára egy talentot biza, hogy kereskedne véle (Fal: NA. 138).

Evángéliomos: evangelicus. Mendenestewl foguan zegenne es ewangelyumossa leuen, ystentewl ezenne malastot erdenle (EhrC. 8).

Evángéliomosság: [mos evangelicus; evangelische art]. Igeu jo ewangeliomosság az hogy ha az ember az isten irlalmasságával diczekedic (MA: Scult. 764).

EVANGÉLISTA: [evangelista]. It kez[de]tic s. Marc ew[angelis]ta kőnuő (MünchC. 71). It kez[de]tic s. Lukač ewan[gelis]ta kőnuő (106). Zent Mathe ewangelista (VirgC. 117. sat. sat.).

EVANGÉLIZÁL: [evangelizo; das evangelium predigen]. Men fel a magas hegre, te ki ewangélizal (BécsiC. 213). Zegenne ewangélizaltatnac: panperes ewangelizantur (MünchC. 33). Vr aad íget ewangelizaloknak (AporC. 15).

EVET (euét Zrinyi: ASyr. 41. *evét* Com: Orb. 53. FortSzer. 1757. Cb. D3. sat. sat.): sciurus C. MA. Major: Szót. 425. eichlőrnlein KirBesz. 158. Ab occidente terra quam aqua ewethes dividit [?] 1318. (Cod: Patr. I.111). Fluvius Euetes [?] 1322. (116). Pirolus vel spiroilus, vulgo eueth 1503 (Szilády: Pelb. 67). Kőnyű euét ugrik fáról fára (Zrinyi: ASyr. 41). Suba, eweth beőrrrel bellett (Radv: Csal. II.56). (A mokus) ewetnek nevezetik, mert a hevet igen szereti (Misk: VKert. 234). Olly szőrnű árkokon, és pedig olly ewet-könyűséggel szőlők által, hogy teljes álmélkodás (Fal: NA. 122). Gyors ewet módjára lóra fel-ugrottam (PhilFl. 12). Szőkött, mint az ewét, ugrik fáról fára (Könyi: HRom. 14). Ut-fut, mint fák közt az ewét (51).

EVEZ, EVEDZ (evedeztek Matkó: BCsák. 112. *evedz*nek Gvad: FNót. 38. *évez* Helt: UT. Q8): remigo, subremigo, velifico C. navigo MA. [rudern]. Onan ewezeenek Cipromban: abnavigaverunt (JordC. 751. ÉrdyC. 79b). Valamellyeket az emberec szantnac, eweznek, eynec: quae homines arant navigant aedificant (Decsi: SallC. 2). Elvesztí életét, walaki ellene ewezend a vizeknek (Balassa: Kült. 213). Itt widám ifiak csolnokokra álltek, egy más ellenére sebessen eweztek (Orczy: Nimf. C2). Heába ewez (a szarka), nem birja a farka (Fal: Vers. 912). Tsendes idő lévén, hátrau ewedzhettem (Gvad: FNót. 21).

[Szólások]. Mint a vak veréb, ewez tétova (Sall: Vár. 5). Az róka hánya az csolt, és ide s tova ewez farkával, midőn az lesre vészik, és érőlen viselik (Pázm: Kal. 151). Egy hajóban ewez (Pázm: Kal. 1766. MNyelvészet VI.403).

által-evez: transfreto C. [hinübersteuern]. **a)** Bel zalwan Jesus az hayoczkaban, által eweze (JordC. 378. 399). Bizonyos révén által kölletvén ewezni (Tarn: Szents. 164). **b)** Az haiot által eweznie (TibC. 85). Juta egy hajóval halász, megsegéllé, Kamber békét ötöd magával bévévé, békével Maroson el-által-evezé (Tin. 43).

általevezés: transfretatio C. [das hinüberrudern].

be-evez: [adpello; hineinsteuern]. Mykorou be eweztenek vona 30 lepesneere, latak Jesuth yarwan ah tenghereu (JordC. 643).

el-evez: praenavigo, enavigo, abnavigo MA. [sieh rudern entfernen]. Itt ne szemetezzünk, hanem el-evezzünk innét men-
nél előbb (Gyöngy: Char. 204).

föl-evez: [sursum navigo; hinaufsteuern]. Király meg hatta
nékiec, hogy a Duna vizen fel euezuénec (Cserényi: Persf. 42).

ki-evez: eremigo, enavigo C. MA. [hinaussteuern]. Az hajókat
az partra ki euezuén (Kules: Evang. 401).

rőá-evez: adnavigo MA. [lossteuern].

vissza-evez: renavigo C. [zurücksteuern].

Evezdégel-ik: [huc illuc remigo; hin und her steuern]
Ama révész, a ki a temérdek széles tengeren tevezése szerint
evezdegelik a merre akar (Szeg: Aqu. 17).

Evezés: remigatio, remigium, velificatio C. [das rudern].
Evezésben valának éyel nappal (Huszi: Aen. 32).

Evezet: ∞ Latuan azokat munkalkodattoc az euezzettel
(in remigando) mert uala ő ellenec zel, iőu ő hoziaoc a ten-
geren ianu (MünchC. 83). Egeb taneituahoc euezzettel iutanac
el: navigio venerunt (214b).

[Evezhet]

Evezhetetlen: innabilis, innavigabilis C. [unschiffbar].

Evezhető: navigabilis C. [schiffbar].

Evezkél: navigo C. [hin und her steuern, schiffen]. E világi
nyomoruságoknak tengerén evezkélőknek vezérlő csillaga (Pós:
Igazs. 1569. Czegl: Dag. Előb. 16. Alv: Post. 1281). Elmerülés-
hez közelgető hajókban evezkélvén (Rumy: Mon. 175).

által-evezkél: [transfreto; hinübersteuern]. Néha régi tőre-
dezett hajón is által evezkélhet ember a tengeren (Pós: Igazs.
1316).

Evező, evedző: 1) remex C. [ruderer]. Euezek: remiges
(NémGl. 354). Euzûk [igy] kormanos nekûl zallitak a tengőrré
(DebrC. 31). Két szaz euezőket meg foga (Helt: Krón. 154).
Az euezdőc fűl helyec (Kár: Bibl. II.133). 2) remus C. MA.
[ruder]. Két evedzőjű vagy lapátu hajó: biremis PPBl. Euezey:
remi (NémGl. 354). Vesseetek az euezvények yob felől ah halot:
mittite in dexteram navigii rete (JordC. 700).

dal-evező: tonsa C. MA. ruder, schaufeln an den rudern
PPB.

Evezős: 1) remex SI. [ruderer]. Közép evezős: mesonauta
C. (Hall: Tel. 37). 2) [-remis; mit rudern versehen]. Náva:
két rend evezős hajó: biremis MA. Az három rend evezős
hajó: remitriremis (Com: Jan. 89).

Eveztet: [remigare facio; rudern lassen]. Eveztet erősen,
siet vitézekkel Feirvár ótalmára (RMK. IV.37).

EZ, E (ez FestC. 13. WinklC. 111. 127. ÉrdyC. 342. 540b.
GömC. 120. 191. ez DebrC. 497. KazC. 199. ezek DebrC. 229.
sat. Helt: UT. Előb. 2. ezhez CornC. 10. DomC. 96. LevT. 113.
MA: Scult. 30. ezrevl MargL. 67. LevT. I.142. MA: Bibl. I.129.
ezre LevT. I.122. ezből TilC. 19. VirgC. 125. ezűl Born: Préd.
17. Erasmus: Erk. 6. ebbe VirgC. 61. eblv 22. 35. erwl 23. enek
32. ehez 97. euel 76. ezel 111. előz Helt: Krón. 98b. eh holt
DebrC. 73. eh biria 75. ehbl 125. eh barat ErdOrszgy. 1308.
é kez, é bezéd BécsiC. é-zérent MünchC. 13. é kőuéc 20. é
lön Tel: Evang. II.615): 1) hic, haec, hoc C. isto, ista, istud;
dieser, der MA. Ez s ez: hic et haec, ille et ille MA. [der
und der]. a) [főnévileg:] a) E törven: haec est lex (MünchC.
25). Ő e gondoluan: haec eo cogitante (16). Ky el zaggyatta
az sówenh ezt megh marya az zoniak (WinklC. 134). Nem de
ez ee az dauid fya? (JordC. 389). Tuduan ezt hogi a sidoknak
haragja zaul vala remiok (WespC. 44). Ez az kezdety (ÉrdyC.

607). Nemellyec ezen valuac hogy vissza mennéne (Helt:
Krón. 93). Ezen kérlec téged, mint iő atyafiát, ez nagy szük-
ségembe visszelled gondomat (Helt: Canc. 90). Masut is ezet
bizonytya (Vás: CanCat. 685). A te izeneted előt e vagyon
(Czegl: MM. 47). E lészen azoknak története (Illy: Préd. II.427).
3) Egy lineát szoktac vonni ezek az számoc alá (Helt: Aritm.
A6). Ennek az daraboknac diuisioyának probaya lészen az mul-
tiplicatio által meg (N5). Ez a rabnak kötelessége tak abból
vagyon, hogy száz aranyat adtál érte (Pázm: Préd. 81). Tsz-
dálkoztak ezen a világuak fonákul-fordult folyásán (24). Eblől
azért az sok egyenetlenségekből ki nyilatkozik (Pázm: Kal.
507). Ennek pedig az gyölekőzetekben-való végezéseknek pél-
dáját, az apostoloktól vőtték az lívek (549). Legfőképpen Sz.
Agostonhoz támaszkodnak ezekért az ő mondásiért (586). b)
[melléknévilleg:] Ez illyen: hujusemodi, hujusmodi; dergleichen
MA. Veteve vvt ez munkas világbele. Ember nem mulchotia
ez vermut Vimaggomuc ez seegin ember líkiert (1113). Thy
vattok ez vylagnak vylagossaga: vos estis lux mundi (JordC.
365). Mongvad, bog ez kövek kyűerek legének (362). Ez eellyen
dolgaidbol leezzen teenedek graciad (ÉrdyC. 340). Valakye e
híndőben muelcodnac (DebrC. 393). Ez may napon (VirgC. 2).
Ez illyen agya-fűrtéságokat vallyon jóvá hagynák az atyafiak
(Pázm: Kal. 706). Nézzétek széles ezt világot (Alv: Post. 97).
Ez nem igaz patvarnak folytatását már meg-állattuk (Pós: Igazs.
349). 2) [articulus; ein, eine, ein]. a) Ez rezőgseg ondacsagnac
aztaga (GuaryC. 5). Ez ellensegnek zeretete istennek igón ked-
ves (42). Iarula ez ő urához (44). Vrnac neuebe kezdetic tanol-
sag ez zent bekesegről (64). E mi hitőnket zidalmazniak
(DebrC. 19). Nem balz meg ez agadban (369). Meg kertől őket
e haborosagnak kerteuel (596). Sent Anna ette hazas tarsad
(TelC. 26). Kimenuen e hazból Peter el kezdé (184). Eh beze-
dőknek vtama az angal ada azzononknak eh palma agat es
eh ruhát (176). Ezenkeppen e teljes pohar is veuen meg alda
(WespC. 48). Ez ersék wram leuelet olwassa megh kmed
(LevT. I.29). Ez ny napon [a minap] (298. Thaly: VÉ. II.187).
E viz el omol, s meg issza a föld (Mel: Sum. 15). 3) Ez ewt-
tez az aytot rea zege (GuaryC. 45). Ez e leuel adassek Akacius-
nak (LevT. I.7. 75). Ezt ez dolgot tudni akarom te fűlled [Istvt:
Vult. 6]. Ez ő Bela kiraly isten fűlő fűrtu vala. Mindeukoron
é szent Dauidnac mondasit forgattya vala (Helt: Krón. 47).
Föl vőtteu eszt e munkát (Helt: Mes. 2). Ez eh hely pwzta
(Pesti: NTest. 30). Ez e választás igen ellenők volt (MonIrók.
III.145). Ez é czőrgő patak verne be telic vizecek (Mel: Sám.
373). Üressé lészűnc mi ettűl ez eskűnostűl: erúnus mundi ab
hoc iuramento (Kár: Bibl. I.195). Ez ez rothadando test rotha-
dalsagban őltőzik (Szár: Cat. 62).

im-ez, em-ez: iste C. der MA. a) [főnévileg:] Masodik
kordes ymez (DebrC. 210). Elsők imezők (SándC. 14). Műcoda
az? Mondá az caazuar: imez az hog (22). Vadolom magamat
bwnwkbe kyk ymezek azok (VirgC. 11). Az ő mondasokat
biznotottak imezek (TilC. 2). Moudom imemek: menni (Fél:
Bibl. 11). Némellyec imeszt tarttyac, hogy (Cis. F.). Imennek
igy tezik, másíknak masképven (Vás: CanCat. 457). Ez nehez,
imez kőind (Zvon: Osiaud. 3). b) [melléknévilleg:] Weed fűl
ymez kenetűt (ÉrdyC. 519b). Imez veunek mosam en meg labat,
te kedig az masíknak (VirgC. 60). Imez kőuek (Sylv: UT. 15).
Most imez, most amaz nemzetsegők (FszT: IgAny. 36).

Ebbéli: [ad hoc pertinens; diesbezüglich]. Ezbéli nagy
kenodert kerlek (PozsC. 1). Hogy e-béli fáradságunk jutalmát
értenők (Pázm: Préd. 40. TörtT. 1287. 605)

Eddig, eddiglen (eddig Csákt: Assz. 2. edzig WespC. 75.
Born: Préd. 17. ecczigen Sylv: UT. I.120. edzygh RMNy. III.38.
eczig II.94): 1) haecenus C. [bis hieher]. Ez eddiglen min-
en az heberec kőuene (BécsiC. 133). Galileeatwl fogwan eddyglen
(ÉrsC. 95). 2) adhuc C. bishor MA. Még eddig nem intatoc
a nyugadalomra (Helt: Bibl. I.493).

ëggy-ëddiglen : usque huc. *Èg çapa a papoc foiedelmenee zolgaiait es el vaga ô io g fîlêt. Iesus monda: Haçgâtoc el eg ëddiglen* (MünchC. 162b).

mind-ëddig : [usque ad hoc tempus; bisher immer]. Mind ëddig lelki ismeretem gyötör (Illy: Préd. I.100). Mindëddig egy-szôdnek nem állál (MonIrók. VIII.68).

Eddig-való : hucusque pertingens Kr. [bisherig]. Eddig való beszédûne (MA: Scult. 288). Kôrôm kellene, de patkósabb az ëddig-valónál (Matkó: BCsák. 312). Im elmények országomból, ëddigvaló hajlékomból (Thaly: Adal. II.322).

Efêle : hujusmodi; dergleichen MA. Ezfele bozzoságokra myndenkoron mutatuala habarolatlan elmeet (EhrC. 21). Ez fele miltosagzal tellyes volt Maria (CornC. 33). Tõb e fêle iok (ThewrC. 172). Ne bantananak ehfeleyekkel (LevT. I.329). Bizie ô magában, mert bûntelen ez fêle lopásban (Born: Ének. 345). Efêle giermôkze: parvulus talis (Fél: Bibl. 29). Nem völt ám még énnékem efêle fôltos berhém (Decs: Adag. 98). Efêle dib dab rendtartásokat sokakat szerzet (KCspik: Páp-Ujs. 502).

E-fôlött, ennek-fôlôte (ez felett C. fölött Pázm: Kal. 713. *ezek felôt* Decsi: SallC. 22. *ezeknek felôte* MA: Bibl. 120): praeterea C. insuper MA. ad haec Com: Jan. 184. [überdies]. Az ioszagot, kit benne lattac, mind gonozra itelte, es ennee fôlôte ez velagbol ki verec (GuaryC. 14b). De meeg ennek felette nagy nemes evzveg azzenyok junek (MargL. 5). De meeg ennek felette az zvksegnek helyet meg tyzteghya (25. Helt: Bibl. I.a3).

Ekkëdig (ekékig MA. MA: Scult. 638. Misk: AnglInd. 90. *ekkidig* Nyr. IX.68): hactenus, adhuc, hucusque; bisher MA. Ne aldozyeek az erdegheknek kykkel ekedygh vethköztek (JordC. 101. 103. 275. ÉrdyC. 356b). Meg ekedyg nem jât (RMNy. II.62. Helt: UT. C1). Ekedig semmit nem kertetec (Born: Préd. 321. 313). Ebben ekediglen alhatatosan meg marattanak (Fél: Tan. Elôb. 10). Ezec az ekkëdig elôszámilált küilômségec (MA: Tan. 1292. MA: SB. 32. 88). Nem olly lehetetlen ô néki-is az idvesség, mint e'këdig itélte (Megy: 6Jaj. II.43). Meg ekkedigis esztelenül jarnanak (Forró: Curt. 181. Haz. I.364). Ekedig az elô fakrol, következik a bokrokrol (ACsere: Enc. 233. TörtT. 1.379. 598). Légyen ezután-is, mint ekkëdig volt (Bod: Pol. 67).

Ekkönt : [sic; so]. A republica ekkint meg nem álhatna (Felv: Dics. 12).

Ekkeppen : sic; also MA. Ez keppen evletevt meg (MargL. 1). Meg ostoroztata es ekkepen ada az ô iegiósenek (DebrC. 192. CornC. 1. Fél: Bibl. 1).

Ekkor, ekkorban : a) hoc tempore, tempore isto; zu dieser zeit MA. Ekorban vizzel bort elegytuen igyad (KBártf. 1583. B). Ezkor vagyon 29 nap az febr. (Cis. B. KCsepr. 1626. D3). b) Ekorig: hactenus; bisher MA. Eez korai gh zolga leanya voltam, matoolfogva inkab erewekdem magamat neky zolgalatra adnom (WinklC. 111. ThewrC. 172). A mit e koráig cselekedtem (Pázm: Kal. 60). Valamit ekkorig nem alkutot, ez után sem alkut (Pós: Igazs. 1.625). Ekkorra gyüféléközött Jerusálemben nagy sokaság (Zvon: Post. II.258) Efêlét még ekkoráig el nem követtek (Rák. F: Lev. I.124).

E-közben : [interea; inzwischen]. Eh közbe a keresztfa meg zereztetuen (VitkC. 88).

Ennyi (ënnè MünchC. 27. *enne* WeszprC. 70. TelC. 20. VirgC. 20. *eni* ThewrC. 123. *ennyi* ÉrdyC. 520. 532b. VirgC. 4. *enni* Kár: Bibl. I.305). III.103. EsztT: IgAny. 15. *ennyie* PozsC. 15. Decsi: SallC. 2. *ennie* Ozor: Christ. 166. *ennyie* Valk: Gen. 4): [toť, tantus; so viel, so gross MA. Ennyi ileig: tam diu;

so lang MA. Enne lelkek: tot animae (EhrC. 114). Enni sok bezed (BodC. 36). Hol vcegywnk my anny kynyeret, hog enny sok nepet meg celegheyczwnk? (JordC. 403). Enny ydeygleu, enny sok ydeyg (ÉrdyC. 514b). Chak ennyen volnanak (553b). Enne senne iozagot hozot (VirgC. 128). My zyksegh ez nagh pwztaban enny kevesen laknonk (LevT. I.272). In anno dni 1510. enne ezthendewben hozthotham megh paxy Janossal (RMNy. II.9). Ennyi közel legyen mi hozzanc vizagtalas (Born: Préd. 293). Ezec vadnac szám szerint ennyen, mint im látod (Helt: Aritm. K5). Te ennyi sokszor nem akartad ôtet hallani (MA: Scult. 837). Lehetetlen hogy ennyi sokan, illy küilômbözô helyeken ennyi ideig egy értelemben maradtak volna (Illyef: BCsTomp. 90). Az apostalec után enni kesôre (Dial. 148).

ez-ennyi : [tantus, tot; so viel]. Ezenne kycnuezesekuel neguen: cum tantis lacrymis et genitibus (EhrC. 4. 59). Nem leltem ezenne hûtôt Israelben: tantam fidem (MünchC. 122b). Ime ez enne ezendôcben zolgaloc teneked es souha te parancolatodat el nem mulattam (148). Mikor ez ennen volnanc (a halak), nem zakadoztomeg a halo (214b). Kyczoda az lugi zenuethesse ez enehi nagi keseruseget (VirgC. 35). Ez enne nagi zeretet (75).

im-ennyi : ~ Valóban ékes vallástétel és imennyit teszen (MA: Scult. 251). Ennyi es im-ennyi kárt tôt (Ver: Verb. 391).

Ennyicske : tantillus C. tantulus: so klein MA. Enniczken, kieczinken: tantulum, tantillum MAI.

Ennyiszër : [toties; so vielmal, so oft]. Eunezer meg tyttotalak tegedet, es harmadzer leltelek tegedet engedetlennek (DomC. 50). Bocasad meg ennekem, hogi emiszor meg bantotalac (ThewrC. 175).

Erre : hac C. isthac MA. [in dieser richtung].

Ettôl-fogva (entzulenfoghwa [igy] JordC. 606. *ettûlen fogua* Fél: Bibl. 119): abhinc C. von jetzt an, von stund an MA.

Ez-aránt : ratione hujus, respectu hujus Kr. [diesbezüglich]. Myt mond ett ez arant (ÉrdyC. 28). Ezaránt akár kiis azt mondhattya, az mit sz. Agoston maga felôl (Pázm: Kal. 58). Ezaránt jól meg kell gondolni hogy (MA: Tan. 1193). Julianust követi ezaránt (Czeig: Japh. 2). Az apostoli vallástól el szakadván initt amott vándorolnak. Enis kívánom ezaránt, hogy az isten nyissa meg szemeket (Matkó: BCsák. 101).

Ezelött, ennek-elôte : antea, pridem C. antehac MA. [vorher, bisher]. Ezelött nem régen: pridem MA. Menden bûnôket mefeket ennee elôtó valo gonasodnac vtanna tôtel, ehmedba gývéd (VitkC. 24). Mikeppen ez elôth meg montham (TelC. 297). Ennekutánna polyvát ne adgyatoc, mint ennekelôte (MA: Bibl. I.53).

1. **Ezën** : hac C. istac; hier durch, da durch MA [hier vorüber].

2. **Ezën** (ezzen EhrC. 52. DebrC. 296. RMNy. II.116): 1) [hic idem; dieser selbe]. a) [rônévileg:] Judas es ezôn mondah (WeszprC. 49). Ezôn ielônti a pelda is (DebrC. 35). Mellyet vaiha lathatnac, hog ô is ezeneket tetetne: utinam illum eadem haec simulantem videam (Decs: SallJ. 13). Ezeuról ír beuebben Baruch propheta is (Mon: Kép. 73b). Az bölclis ezenre tanet bennünköt (Mon: Apol. 25). Az ország szüksége is ezent mutatja (Erdöszgy. I.571). Ezent írja Epiphanius hogy tselekedte Ebiionnal (Pázm: Préd. 137). Szinte ezen az oka (MA: Scult. 10). b) [melléknévilleg:] Ezen hitnek batorsaga (WinklC. 39). Ezôn doctor esmeg igmond (DebrC. 597). 2) hic, iste SI [dieser, diese, dies]. a) [rônévileg:] Ezenhez hasonlatos (DomC. 181). Ezennec dolgot meg iria Nicephorus (Mon: Kép. 31). Szép lányok titeket is kérlek ezekben: ne bizzatok az vén emberekben (Thaly: VÉ. I.360). b) [melléknévilleg:] Kímôkat meg ielôntôte meg ezôn velagba (GuaryC. 11. 17. 35). Ezôn okaerth teneli

DebrC. 99). Ezen hónapnak tyzen neegyed napyan (JordC. 134. 176). Csakugyan ezen az egy okból eszelekeszem (Mik: MulN. 26. 235).

ugyan-ezén: [idem hic, hoc idem; dieser selbe, dasselbe].
a) [főnévileg:] Ugyan ezenek megismeretnek (CornC. 43). Wgyan ezenről profetalt zent David (ÉrdyC. 343). Vgan ezénrol mond zent Agoston (DebrC. 446). Ugyanezent tanittia sz. Pál másuttis (Bal: CsIsk. 334). **b)** [melléknévilleg:] Ugan ezén ziz (TelC. 134).

Ezenben: [interea; indessen]. Mind ezembe megvirrada (RMK. 153). Ezenben egy angyal emele fel egy követ (Mel: SzJán. 450). Ezenben érkezett Pálty is (Monlrók VII.7).

Ezén-fölött: [praeterea; überdies]. Mind eggyig fel-akasztatá a nép fejedelmít: még ezen-felett 23,000 embert öle-meg (Pázm: Préd. 347).

Ezenképpen: [sic; so]. Ezenképpen ymatkozyatok (JordC. 370). Ezenképpen leezen ez nemzethnek es dolga (392). Ezenképpen yew, mykeppen latatok hűtet melnwen menyozzagra (707). Ezwnkepen az farkas az w iob labat fel emele (VirgC. 56). Ezen keppen vagyon irua Oseasualis (Holl: Préd. 13).

Ezén-közben: [interea Kr. [indessen]. Ime ezenkwzbe lata ala zallani egi angialt (VirgC. 33). Ezenkwzbe hozza zoryta ez bodogh atyat (22. 35. MA: Seult. 36. 960).

Ezénnel (ezennejd Nád: Lev. 46. ezennen KecsTört. III.335): statim, confestim, janjam, mox; alsobald, ohne verzug MA. Ha fegywerem vona, ezennel megh ölnecek teghedet (JordC. 166). Ez lewel latwan ezennel hozzam yeoy (RMNy. II.159. LevT. 1269). Az Tersiekyt ezennejd kiüldd ede fel hozzám (Nád: Lev. 46). Vayha fegyner volna kezembe, ezennel meg ölnéce (Helt: Bibl. I.Bbb3. Mon: Apol. 10. 308). Ezennel ki kell innen mennetek (Pázm: Préd. 85. Pázm: Kal. 24). Ezennen megyek az generalisokhoz, amuak is végét szakasztom (KecsTört. III.335). Ha ez aranyos alkalmatosságot elmullatták, ime ezennen mindnyáján az német prédíja leszünk (TörtT. XVI.224).

Ezéntől: statim, illico, aetutum MA. protinus MAL. [sofort]. Imar az nemethék raythok vaduak, es a therekek ezenthel raythok leznek (LevT. I.9). Legy szerzetes pappá, im ezéntől inthatz nagy meltosságra, be szerzűne ot teged az bordely hazba (FortSzer. G4). Szenteltesd magad, ezéntől lésszen jó plébánusságod (N3b. MA: Bibl. V.26. Megy: 6Jaj. II.23).

Ezént: [sic; so]. Zenth Pal ezenth zol mondwan (ÉrsC. 213b).

Ezért: [propter hoc; darum, daher]. Ezerth: ex hoc (NémGl. 271. ÉrdyC. 514b. CorpGramm. 252). 850-t külön állatának, ezért, hogy, ha a tatárokbán ol-esnének, amazokból menten ki-pótoluak (Liszny: Krón. 197).

Ezután, ennek-utánna: dehinc, exinde, deinceps, posthac, postmodum, in posterum; hernach, fortan, hinfür MA Ennek vtanna kezdé predicallanya. Ennek vtanna esmeg yve az ordog (JordC. 363). Ez wtan yarvluak hozya keresztől Janosnak tanoytlwany (379). Ezutan el vevék foiet (DebrC. 177). Soha emee utánna: jam non amplius in aeternum (Helt: UT. M3). Valamit ekkorig nem alkotot, ez után sem alkot (Pós: Igazs. I.625).

Ezután-való: futurum, sequens; künftig, folgend MA.

EZÉR: **1)** mille C. [tausend]. Tiz ezer: myrias C. Ezeren: milleni MA. Ötzer ezer: quinque milia (MünchC. 41). Ezer lepes: mille passus (JordC. 368). Valanak ewt ezeren: quinque milia viorum (399). Ezért kerdne, csak egro sem fellehet (DebrC. 392). Nem felek nepnek ezertwlt: non timebo milia populi (KulesC. 4). En vagyoc a nagyfűrheto isten, ki megtartom irgalmassagomat ezerig (MA: Bibl. El5b. 1). Az ellenségek ezereken voltak körűlűtte (Hall: Illist. III.213). Tízszázezer

(Illy: Préd. II.431). **2)** [chilius, legio; regiment]. Ezek vannak az Pongrácz uram ezerében, az déceiek az Kis Péter zászlója alatt (LevT. II.462). Valamely regement, avagy ezer (Rák: Art. 25. RákF: Lev. II.71). A magyar generálnak gróf B. F. urnak ezerében (Gyöngy: Char. El5b. 13). Késziti biveit, hires vitézeit, Fodor és Révay hajdú-ezereit (Thaly: Adal. II.119). Vacsorára menék az Berse Andrásához, palotás ezernek colonellusához (350). Flintákat vegyen ezertűnk számára (365).

lovas-ezér: [legio equestris; schwadron]. (RákF: Lev. II.139).

Ezéréd. Ezredik: millesimus C. [der tausendste]. Yar vala ymaron ezered ezendew Romanak kezdetűtől foghva (ÉrdyC. 467). Ezred része sem tanit oly dolgokat (Czegl: MM. 162).

Ezérédös: chiliarcha, chiliarchus MA millenarius P148. alpheus, ezernec hadnagya MA: Bibl. Magy. [oberst]. (Helt: Bibl. II.12. Kár: Bibl. I.151. Káldi: Bibl. 257). Ezeredes kapitány (Szeg: Aqu. 33).

Ezères: milliarius, millenarius MA [tausender]. Ezeres szám: eine zahl von tausend KirBesz. 137. Völtanak, a kik azt mondták, hogy idvözitünk láthatóképpen jó a földre, és ezer esztendeig fog élni, kiket az-okáért chiliastáknak, vagy millenáriusoknak, ezereseknek neveztenek (Mad: Evang. 310). Ezres hadnagya (Thaly: VÉ. I.288). Ezeres kapitány (Thaly: RT. 496).

Ezörűlő: tribunus BécsiC. 42.

Ezörnyi: millenarius, millenus SI. [tausendfach]. Ezerni-ezeren részesűllyenek a bódogságban (Pázm: Préd. 340). Ezerni ezer képpen (Pázm: KT. 349). Teremtőjöknek királyi széki környűl ezer szerte való ezerni ezeren (tiz ezerem) álván: milia millium myriades (Com: Jan. 216). Ezerni ezer világ (Illy: Préd. II.22). Kiteszel ezernyi veszélyre (Orczy: Költl. 24).

Ezørször: millies C. [tausendmal]. Ezerzer való ezer (JordC. 894). Ezerzer kiseb (VirgC. 98). Ezerszer is áldott légy, s egyiütt ezer átkot végy (Amade: Vers. 193).

Ezørszörte: ∞ Ezerszörte fellyebb vagyon (Megy: 3Jaj. II.122).

Ezörte: ∞ Ezerte ezerszer rosszabb (Fal: NU. 306).

EZFÉK (ezfek BécsiC. 13. 23. 45. ezfek 304): **1)** [partes Aquilonis, septentriones; norden]. Jöud Assur ahécecből ezfeker-föld: venit ex montibus ab aquilone (BécsiC. 45). Latam a kost zarauial tekozlot napkelet ellen es napbugat ellen, ezfec ellen es dol ellen (151). Delzegi királnae leaña jó ezfeknek kiralához: filia regis Austri veniet ad regem Aquilonis (161). A fekete louae ki memeevala ezfeknek földbe (in terram Aquilonis, es a feieree ki menenee delnece földere (301). Ime kie ki mentenee ezfeknek földere, megnugottac en zelletemet ezfeknek földén (302). Elvalaztatie ő hegenee fele ezekre es ő fele delre: separabitur medium montis ad Aquilonem et medium ejus ad meridiem (316). **2)** [partes Austri, meridies; süden]. Is[mael] fiayt megfözta kie valanac akietlen orcaia ellen es zelon földene ezfeker: qui erant contra faciem deserti et ad austrum terrae Cellen (BécsiC. 13). Megfoglala őhatarit Ciliciatol foguan raphetnece vegékiglen kie vaduac ezfekre: qui sunt ad austrum (uo.) A forras ő vizenec folasat a varos kűűl vízi vala ezfeker föld: a parte australi (23). Isten ezfekeről jó: deus ab Austro veniet (273). Mikor meg Ierusalem lakoztatúe es ő kazdag volna es vrusoc [varosoc] ő körűlűl ő ezfekre es a mezősőkön lakoztatúe: ad Austrum et in campestribus (303). Vr isten trombitaban enekel es megen ezfeknece forgo zeleben: vadet in turbine Austri (308). Minden föld megföldet a kietleniglen es Remmonac halnáról ezfekiglen: de colle Remmon ad Austrum Jerusalem (316).

EZÜST (ezysth, esyeth KulesC. 19. ezist JordC. 55. ThC. 28. Frank: HasznK. 27. ezisth RMNy. II.170. ezüst C. 1. EzstM. 1319. ut Monlrók III.202. Mon: KépT. 73b. argentum

ezüst [argenteus; Silber, silbern]. Pallérozott ezüst: *argentum asile PPBl. Ezüstöt arannyal meg-ereszteti: Silber und gold zusammen vermengen Adami: Sprachk. 191. Lacz engemet zewstewn el arolny es ezokolasnak myatta eladny (EhrC. 154. 0. 126. MünchC. 31). Ha valaky felwl rya rakandh eh fondamentomra aranyath, ez wsteth [így], dragalatos kőweketh (Komj: SzPál. 133). Hogy az mi üstet, aranyat találának, elviunnék Monlrók. III.202). Ezüst miv (uo.). Arany kepek es az üstbül phenaltatot baluanoc (Mon: Képt. 73b). Megrõnidûlne az ezüst tõtel (Kar: Bibl. I.630). Mind bora, mind ezüste elegyes (l'ázm: Préd. 96). Ezüst stater (Káldy: Bibl. 242). Bányabeli ezüst, comstom-ezüst, pénz-ezüst (Kecsk: ÖtvM. 345). Pallérozott ezüst (Hall: IIHist. 158). Egy ezüst perspectiva (Gér: KárCs. IV.225). **égetés-ezüst**: [brandsilber, kapellensilber, feinsilber] (Kecsk: ÖtvM. 343).

finum-ezüst: [feinsilber] (Kecsk: ÖtvM. 294).

mű-ezüst: [werksilber] (Kecsk: ÖtvM. 319). Tartozik a becsülletes czéh az (kontár) ifjat megbüntetni egy gira mű-ezüstre, akár penig ft. 8 (359).

víz-ezüst. Eleuren kén eső avagy víz ezüst: argentum vivum seu hydrargyrum Com: Jan. 19. [quecksilber].

vont-ezüst: [aurum ductile; gesponnenes silber]. Harom partha ű, egyik vont ezüsth (RMNy. II.88).

Ezüstös: argentatus C. argentosus MA. [versilbert]. Zeph ezüstös ekes thű zablyatok (PeerC. 338. ÉrdyC. 446b). Szép szekérben ül vala, az kerekei is ezüstösek valának, de nem tudom, ha képiró ezüst-e vagy finom fõle (Monlrók. VIII.293). Egy ezüstös szablya; egy sisak, ezüstös, aranyazott (Gér: KárCs. 325. SzékOkl. II.85).

Ezüstösöd-ik: [deargentor; versilbert werden]. (Bíró: Préd. 9).

[Ezüstösül]

még-ezüstösült: deargentatus. Galambnak meg esystwlsulth [így] tollay (KeszthC. 164). Galambnak meg esystwsulth tollay (KulesC. 157).

Ezüstöz: inargento SI. [versilbern]. Ezüstöznyi rezet (Kecsk: ÖtvM. 345).

még-ezüstöz: inargento MA. [versilbern]. Megezüstöztetött: inargentatus C. Ő fauoc a kouactol galultatot meg es azoc meg aranyasztatnan es meg ezüstöztetuen: inargentata (BécsiC. 110).

[Ezüstöztet]

még-ezüstöztet: [inargentari curo; versilbern lassen]. Egy pallos vasat küldött vala, én megezüstöztettem meren (Radv: Csal. III.226).

F.

FA: 1) arbor MA. [baum]. Jöfője élő-fák: generosae arbores; meg-levelezése az élő-fának: foliatura; az élő-fának levelei a melegen kinyílnak: oscitant *folia ad solem; fákkal bé-ültetni a kerteket: *inserere hortos; körül kapálni a fákat: *marare arbores; a fáról le-szállani: *ducere se deorsum ab arbore; vagdalással ki-aggott, ki-aszott fa: arbor vulneribus *evicta; vén roskadt fa: *defecta senio arbor PPBl. Nyárfa arbor ut meta 1209. Meta sub arbore nyírfa 1247. Tölgyfa arbor 1255. Egerfa 1266 (Czinár). Heon tilntoa wt igg fa gimilce tvl (HIB). Meg-foyta ő minden fiaikat: arbores (BécsiC. 13). A fackal plantaltatott kertbe: in hortum arboribus consitum (63). Fanak lenely lassu seel mya ingadoz (PeerC. 43). Az feyzy az fának lw gyökerehez vettét: securis ad radicem arborum posita est (JordC. 361). Mynden yo fia yo gymelezet terem: omnis arbor bona fructus bonos facit (373). Az tanak zep nira (TihC. 33). Zwd fa (VirgC. 65). Leli vala az erdw fayannak fwlvte (41). Az vad faban szilid oltatik (Fél: Tan. 318). Az fának lenelénee zördölése (Kár: Bibl. I.115). Az nagy fát szeliddé változtatni (Radv: Csal. III.51). Gyümöleshozo fa (Illy: Préd. I.363). Leveledeznak a fák (Tof: Zsolt. 590). El-ágazott bugázott nagy fa (Megy: 6Jaj. IV.17). A fák zöldülnek (Mik: TörL. 443). Fel-éled a veszni indúlt fa (SzD: MVir. 102). **2)** lignum C. [lignous; Holz, hölzern]. Fából való: ligneus; fához való: lignarius; fát szedők: lignor C. Szíjos, nehezen törő fa: lignum *lentum frangi; szű-ötte, rothadt férgesfa: *lignum vitiosum; egy ől-fa, memyit egyszer fel-felhet ember: *complexus lignorum; a fa talp: *calceus ligneus; ostábla fíji: scrupus; virgína hillegető fa: chromata PPBl. Szekér fa: lignorum vehes PP. Falid, possessio in Com. Alb. Trans. 1393. 1397. (Czinár). Füstölő fát meg nem olt (MünchC. 35). Agya csak azon azyw dezka es egy reneek fia feye alat (ÉrdyC. 276b). Myre hog nem meeg te el a fraterekkel a vasaarra hogy faat hozzaal; el meene az tenger partyara ffa hozny (339). Ell haytottak benneonkeot fa hordany (RMNy. II.309). Szunnyad, véti ő nőfáját, vonszja az fáját (a hegedős), meg is ütök bottal az hátát (Tin. 268). Tekerges fa: lignum curvum (Kár: Bibl. I.643). Az predikállo szec nem márvánkból való, hanem kőz fából, fenyőviaszos deszkákból (MA: Scult. 748). Papalaczk (Radv: Csal. III.61). Szekérfa 12 (Évk: XIII.85). Attya szivára a kötés fát hátára véve, fel-vivő a hegrye (Pázm: Préd. 210). Rakás fákon elevenen égettetnek meg (Com: Jan. 137). A kürt (Lehelé) fából való, vastag és edgy ölni hosszú vala (Liszy: Krón. 255). **3)** [dolium; fass]. Pétor Balázsna attunk egy egyes fabort 65 ft (MonTME. I.23). Vezér számára felküldött egyesfáknak általvitelésére az budai bírónak fizettünk 80 d. (307). [Vö. karika-fa]. **4)** [hasta, lancea; spear, lanze, pike]. Kardos Józsa fáját felveté, az tereken b kopjáját eltöré (Tin. 186). Az vitézők ottan fát felvetének, az lövésre arezul ők öklelének (203). Vessük fel mi fáinkat, Jézust, Jézust üvölsünk, ropp, esatt, patt (253). [Vö. öklelő-fa, lanc-fa, lanckenet-fa]

[Szólások]. Mint az fa egy nem mér szőlani; magis mutus quam scapha (Decsi: Adag. 150). Ti mind fa papok vagytok, esűfok, bolondok (RMK. V.221). Heréltelen kappanokat, fa papokat, váaz papokat ezután nem akarunk tartuyni (225. 240). Fa legénykék és asszonykák (Matkó: BCSák. 79). Bálványozók, fa legények, szenteket imádók (Veresm: Lev. 244. RMK. V.364). Fanál fább, kőnél kövebb (Fal: Jegyz. 936). Erős fába vagnad az feiszét: scaperdam trahis (Decsi: Adag. 241). Nagy fában vágád, rokon, a fejszét, nem tom, hogy fitheted ki (Czegl: BDorg. 265). Nagy fába vágád tompa szekerczédet (Matkó: BCSák. 371). Ha a nyers fán ezeket mívelik, mi leszzen az asszu fán (Tel: Evang. 2.1888). Bizony dolog, nagy fát mozgattak le-dőjthették (Czegl: BDorg. 51). Maga a latt vágna akkor az fát, a mikor azzal vádolna (MonIrók. XV.427). Lássuk, ha a magok historicusit meg-hazuttyollák, s a fát magok által le-vágják (KCsipk: Pápiszt. 1). Fától szakadt ember: ex quercubus ac saxis prognatus (Decsi: Adag. 61). E b o d a f a n é l k ü l (Kisv: Adag.): nem tanácsos oda közelíteni üress kézzel (SzD: MVir. 92).

[Közmondások]. Egy fa nem erdő (Decsi: Adag. 55): unus homo, nullus homo; una lúruudo non facit ver (MA). Az ki bolondul s ebnel akar iádzani, kezében legyen faia (Decsi: Adag. 209). Az ki ebnel iádzik fáia legyen kezébe: fumantem unum ursi ne tentaveris (244). Az aszú fa mellett az nyers is megig (MonIrók. III.93). Fát gyümölséről ismértünk (Pázm: Préd. 68). Idején meg-tetszik a melly fából bot válik, a melly tejből turó leszzen: curvum se praebet, quod in unum crescere debet PPBl.

ablak-fa: [margo ligneus; fensterstock, fensterpfosten]. Az ablacfac megrothadnac, az ajtóe meg töredőzne: computrescent fenestrae, fores franguntur (Prág: Serk. 251).

ábrahám-fája: vitex PPBl. [keuschbaum].

ágy-fa: sponda PP. [bettstatt, bettgestell]. A háló ágy nem csak pusztá ágy-fából áll (DKal: Ker. 229).

ajtófél-fa: [postis januae] die türseiten Nom. 31.

akasztó-fa: gabalus, patibulum, crux C. [galgen]. Valakit akasztófára itélni: *dare crucibus aliquem PPBl. Arbor platani, qui dicitur akasztófa (1291. Weizel. X.60). Az akasztó fara akasztatéc: appensus est in patibulo (BécsiC. 54. JordC. 245). Az keresztának akasztó fája (VirgC. 120). Fywggh nykeppen a tolvni az akasztófan (WinklC. 98). Akasztó fát, prengert érdemlettel volna (Börn: Préd. 428). A keresztnek akasztó-fáján függ lator (Bíró: Angy. 283).

[Szólások]. Tarczon akasztó fa meg (Decsi: Adag. 183).

akasztófára-való: crucifer C. homo trium literarum MA. cruciarius, patibulatus PPBl. [galgenschwengel]. Mi dolog to akasztó fara való (SalMark. 30).

akó-fa: [virga arithmetica, doliaris; visirrite]. Az én tompa slémnek akó-fája, vagy tudományomnak mérő-kötele, rövidéb Veres-m: Lev. 106).

akólló-fa: ∞ Akolló fa (1586. Nyr. XVI.132. Radv. Csál. 160. 400).

alás-fa. Sál fa, alás fa: ulmus; ulmenbaum, rüstholtz Mel; Herb. 12. és TartJ.

alma-fa: pomus C. malus MA. [apfelbaum]. Vadalma-fa: comarus C. Almafai: malinus MA. Almafa (1225. Jern.). Vetsednek wala a punyka almafa ces maas almafa egymással, melyk wolna masykual zeeb (Pesti: Fab. 86. Kár: Bibl. 1.631. Lép: FTük 3. Com: Jan. 21).

áloős-fa: tarum PPl. [aloe]. Tóth: IstN. 47.

által-fa: transtrum Kr. [querholz, querbalken]. Atal-fa: ligum transversum NémGl. 335. Az által fa (a keresztő) őti sengh velt (ÉrsC. 67).

aranyalma-fa: [orangenbaum; arbor medica] Váli: OrvSz. 7.

árboc-fa: (arboz ffa ÉrdyC. 314b. 578. arboz fa Helt: Mes. 93. arboz fa Tin. 247. Kules: Evang. 164): **1)** malus C. malus navis MA. [mast]. Az árbocz-fához a vitorlát kötik: fumes qui antennis ad malos *destinant PPBl. Ottan nekewnk yelet az arboz fának felette (ÉrdyC. 314b). Egy szép egyenes fennőfa monda: arboz fat chinalnak belőlem (Helt: Mes. 93. fab. MF. 142. Fél: Bibl. 227. Kár: Bibl. II.133. Com: Jan. 89). Kormányunk elromlott a sok habozásban, és vitorlánk, s árbocz-fánk is van romlásban (Gyöngy: Char. 208). **2)** abies MF. [tanne]. A penitencia egy nemyemew fíel magaztatot arbozfa, kyt yltetót Jesus, kynek eelő gyökere zywbely töredelmesséeg, leweley tytza gyonaas, gymölcze eeleg teetel (ÉrdyC. 578). **3)** [columna; mast, stange]. Az szép Judit bicez batorsagara, banar fel tekünte az arboz fara (accessit ad columnam, Judith 13. 8), az kiralnac szép aranyas kardiara (Tin. 247). [A sátornak] a külső kerítését leszédtek vala; de az árboczfái, vagy oszlopainak mondjám, ott fenn valának (ErdTörtAd. I.131). Nézd az árboczfáját mint fel-sátorozta (Gyöngy: Cnp. 18. MF. 142).

ászok-fa: cantherius PPBl. [ganter]. Ászok-fa, mellyre bórdót vagy ládát tesznek: fulmenta PPBl. Az öreg szórós bórdókban jobb ízű a bor, mert erejét ki nem bocsattya, kivált-képpen a nagyobb gantár, ászoc fákön: praesertim cantherius altioribus (Com: Jan. 85).

bájfű-fa. Bayfű fa: laurus; lorberbaum Mel; Herb. 7.

barack-fa: persica arbor MA. pfirsichbaum. Tengeri baratzk fa: barillenbaum [igy], abricotier KirBesz. 152.

barkóca-fa: [sorbus torminalis; elsebeerbaum]. Egy Zakeus new ember бага fíel egy bacolcza fíara [igy], hogy oman lathath naa ewtet: ascendit in arborem sycomorum, ut videret eum (ÉrdyC. 140). Sorbus torminalis, plerisque Pannoniae silvis familiaris est; ungari barkoczafa vocant, germani adlasbeer (Clus: Stírp. 8). Barkocza-fát nem igeu ültetik a kertekben, hanem a magas hegyekben a bik-fák között terem (Lipp: PKert. III.195).

berékénye-fa: sorbus MA. [sperberbaum] speerenbaum KirBesz. 152. Berkenye fa: sorbus; speierling Mel; Herb. 26. Erdei berekenye fa: sorbus silvestris Com: Jan. 24.

birsalma-fa: [cydonia] quittenbaum KirBesz. 152.

bodza-fa, borza-fa, boz-fa, bozza-fa: sambucus MA. [hollunder] massholderbaum KirBesz. 154. Bodza-fa, borza-fa: sambucus; borza-fának neme: opulus PPBl. Meta venit ad duas arbores nyrfá et borfa [bozfa?] vocatas (1269. Wenzel. VIII.251). Arbor bozfa (1339. CodPatr. V.114). Az időben, melben ballangatóc a trombitanac es bozfaban alkotot igrec késsegnec zozattat (BécsiC. 125). Meleghytő es zuzarto az bozza fa (BeytheA: FivK. 128b). Keeskerágó vagy bocczafából csinállyon penczelt (Keesk: ÖtvM. 316).

borona-fa: [tignum; balken]. Az törőkök nagy borona fikat s vastag gerendákat vitetnek a sáncz felé (Monfrók. XV.535).

borostyán-fa: **1)** laurus MA. Com: Jan. 24. lorbeerbaum KirBesz. 154. **2)** [hedera; ephen]. A borostyán-fa meg állittya a hasmenést: alum citam *cmeudat flos hederac PPBl.

bors-fa: piper C. [pfefierbaum].

bükk-fa, bikk-fa: fagus MA. Com: Jan. 21. [buche] buchsbaum KirBesz. 154. Bikkfából-való: fageus, tiginus; bükkfából tsínált pohárok: pocula *fabricata fago; bik-fa berek: lucus *fageus PPl. Bykfa: fagus (1499. ÚjMMúz. VII.467). Az mely vizet az bikfa odubán találunk, mindőn fele varat meg gyogit (BeytheA: FivK. 18). A kiterjedt bükkfák ernyős sátorában pásztori versekkel mulassuk magunkat (Fal: Vers. 405). Fünkéből sem lehet bik-fa vagy vad kender; ha a szülők bölcsek, fiók is lézen bölcse (Grad: RP. 40).

cédrus-fa, cédör-fa. Cedrosfa: cedrus MA. [ceder]. Satoryd Izrael mykeut az vyz mellet newekódótt cedrus faak (JordC. 171. ÉrdyC. 454. 535). Wnak zana cedrus faaknak meg tereye (KulesC. 62). Cederfác a Libanuson (Helt: Zsolt. 209). Az király el bñuite a cedrus fákat, mint az vad fige fákat (Kár: Bibl. 1.377). A Libanus hegyén termő ceder-fa (Szeg: Aqu. 16).

ciprus-fa: cupressus C. MA. Beythe: Nom. 4. cyparissus PPl. [cypresse]. Hegyes tziprus-fa: cupressus acuta; fekete tziprus-fa: cupressus atra; kerti tzipros-fa: sabina; vad tzipros-fa: thya; a tzipros-fákat többől kivenni: *eximere cupressos cum radicibus PPBl. Ha az győmölchet az cyprusanak meg izod borban, meg törnen: ver bast, hurutot, fuladast, es ver pókest gyogyt (BeytheA: FivK. 72). Ciprusfa tavaszkor mint ujul az kertben, cédrusfa virágzik az plántált helyében (Thaly: Adal. II.276. Balassa: Költ. 31. 265).

citrom-fa: citrus C. malus Assyria v. Medica PPl. citro-nenbaum KirBesz. 152. Citrosfa: citrus: citrom fából való: citreus MA.

cubor-fa: licitatorium, jugum textorum MA. [weberbaum]. Magas kopja-nyele oly temérdök vala, mint az szővő czaborfa olyan vala (Tin. 229). [Vö. zugoly-fa]

csapó-fa: hostorium MA. PP [streichholz].

csatló-fa. *Kötőfa, cztalofa: subscudes MA. [leiste, querholz].

cser-fa: quercus, robur C. [eiche]. Tseve fából ki-faragni: *ex[s]culpere e quercu PPl. Arbor Cherfa 1296. (Knaus) Nemy keueset egy czerfa tewueben nyugottak (EhrC. 40). Cedrosok-nae magassaga ő magassaga es ő erős mornal čere fa (BécsiC. 217). Aldozaevla čerfa alat (186). Ordehac Basannac čer fay (310. JordC. 329). A czer fának leuelét főzd meg, borban igyad, a vér folyast meg állattya (Mel: Herb. 15). Czattog mint egy tűzen égő czerfa (Decsi: Adag. 138). Cser-fa levél (PP: PaxC. 255). Cser-fa levélű tű: chamaedris (284. Com: Jan. 28). Cserfa törők (Tarn: Szents. 107).

cserfás. Czerfas erdő (Mel: Sám. 37).

cserésznye-fa: cerasus C. Mel: Herb. 3. Com: Jan. 21. kirschbaum KirBesz. 152. Cheršnye fa: cerasus dulci fructu Beythe: Nom. 3. Vad tseresznye-fa: chamaecerasus PPl. sam-kirschbaum KirBesz. 152. (Lipp: PKert. II.163).

csipke-fa: cynorrhodos; hanbitten Mel; Herb. TartJ. hagen-afelbaum KirBesz. 152.

csirke-fa: querquedula, italice cercerella, gallice cercerelle C. [entenbaum]

csuda-fa: palma Christi; kreuzbaum Nom. 91. ricinus: wunderbaum 92. ricinus Mel: Herb. 82. PPBl. Csuda fa, kit a deákok ricinusnak neveznek (Lipp: PKert. II.223).

dérék-fa: [truncus; Stamm]. Az élő fa három részéből áll, egyik az gyökere, másik az törője, avagy az derék fa, harmadik az ága boga (Alv: Post. I.234).

dió-fa: nux MA. PP. juglans; nussbaum Mel: Herb. 13. A mayom a dyofara haag (DebrC. 601. Zrínyi. II.119. Bal: Epin. 8. Lipp: PKert. III.203. Megy: 3Jaj. II.168).

[Szólások]. Nám oly keüé, mint ha őné volna az dió fáig (Decsi: Adag. 150): tanquam Argivum clypeum abstulerit MA. Mind a diófaig öuek (Mel: Szlán. 443). Talán azt tudgya, hogy: abstulit Argivum clypeum; mind övé a diófáig? (Czepl: Japh. 108. 143). Ne verjed a diófát (Kisv: Adag. 52).

[Közmondások]. Az diófának veréssel veszik hasznát (Decsi: Adag. 57).

diófás. Diófás hely: nucetum PP.

éb-fa: chamelaea, földi olayfa; seidelbast Mel: Herb. 20. In quo dumo est spina, quae ebsa dicitur 1264. (Knauz. Jern).

ébénom-fa: [ebenus]. Ebenum fa (GKat: Váls. I.803). Hébénom-fa (Hall: III.159). [Vö. Ebenus: indiai tekete fa PPl.]

édős-fa: adiposus MAL. glycyrrhiza, liquiritia SI. [süssholz]. Édesfa gyökere (MA: Scult. 373. Cseh: Orvk. 3).

egér-fa: 1) alnus Ver. MA. Beythe: Nom. 1. Com: Jan. 21. erlenbaum KirBesz. 154. Arbor ikrus egurfa 1260. (Nyr. VII.317). Egerfa, egerpha, arbor 1266. 1275. egurfa 1269. 1294. (Czinár). Arbor egurfa vocata (ZichyC. II.127). Arbor egurfa nuncupata (II.148). Arbores vulgariter egerfa nominatae (III.266. IV.183). Egerfa: erulus, alnus (UjMMúz. VII.467. ACsere: Enc. 232. Lipp: Cal. 61). Egy nagy hegyzett egerfa káro vagy czölöp véget be is küldött (Szal: Krón. 230). **2)** Fraxinus: egerfa auagy gyertyáufa C.

egérfai: 1) alneus MA. von erlen PP. **2)** fraxinus C.

egérfás. Egerfás hely: alnetum MAL.

egrés-fa: alnus MA. PP. [erle]. Egresfai: alneus MA. PP.

élet-fa: lignum vitae [lebensbaum]. Az győzedelmesnek adok az eelethi tanak gyemelcezeben (dabo ei edere de ligno vitae), ky az en ystenemnek paradyezomaban vagyom (JordC. 887).

élő-fa: 1) arbor C. arbor viva MA. [baum]. Jóféle élő fák: *generosae arbores; megnyesni az élő fákat: *circumcidere arbores; olly nagyot nő, mint egy élő-fa: planta *assurgit in arborem PPl. Az épület fát kereső fájészó, erdőllő az élő fákat a földre le-éjti: lignator arbores in terram sternit (Com: Jan. 127). **2)** [arbor vitae; baum des lebens]. Az élő fát (a paradicsomnak) közepette fílteto (Born: Ének. 342).

előtő-fa. Előtő fa, mértéket egyenesítő: hostiorum PPl. [streichholz].

enyves-fa: [lentiscus; mastixbaum]. Moudl meg, micsoda fa alatt beszélteni látád (Zsuzsánna? Az enyvesfa alatt láttam (RMK. II.87).

epér-fa: sycaminum; maulbeerbaum MA. Eperjfa: morus Mel: Herb. 1. Mongyatok eg eperfaanak (arbori moro): zakagy ky tövedből es yltessel az tengherben (JordC. 587. Tel: Evang. II.995. Gyöngy: Char. 300. Mik: TörL. 153).

épület-fa: [materia, tigna; bauholtz]. Épület fát kereső fájészó, erdőllő: materiarius, lignator (Com: Jan. 127).

evező-fa: [tonsa; ruder] (Sim: Evang. 10).

fagyal-fa: ligustrum, alcauna MAL. ligustrum Beythe: Nom. 6. BeytheA: FivK. 11. beinhöltzlin Mel: Herb. 25. steinweide KirBesz. 154. [hartriegel]. Igen szárazsózó az virága bogioya az fagyol fának (Mel: Herb. 25). Tudodé, fagyal fának fejer virága le lal az foldre s nem lesz senmi haszonra (Zrínyi. II.117. Lipp: PKert. I.16. II.241).

faragvány-fa: [lignum ad aliquid exsculpendum; schnitzholz]. A koesist küttést-küttük faragványfiért az erdőre (Nyr. XIV.461).

fenyő-fa: 1) pinus C. pinea PPl. abies PPl. Com: Vest. 117. fichtenbaum KirBesz. 153. Fenyő fán nőtt hosszú buga: strobilus Mj: Szót. Duae arbores feneufa vocatae 1269. 1297. (Weinzel. VII.251. X. 254). Ordeh fene fa (ulula abies), mert a cedrus le eset (DecsiC. 310). A fennyifáról és galagányáról. Egy szép femüfa alla egy galagonya teus mellet (Helt: Mes. 420). A fenyő-fa fenyődiot avagy hosszú fenyő bugát hoz (Com: Jan. 24. Mik: TörL. 214). **2)** lignum abiegnum Kár: Bibl. I.306. [fichtenholz]. Fenyőfa stempelyek (CsikGy. 32).

gyalog-fenyőfa. Gyalog fennyő fa: juniperus; weckholderbaum Mel: Herb. 9. wach- oder weckholderbaum KirBesz. 152.

luc-fenyőfa. Luz fenyőfa: *abies enodis PPl. Jegylene, lucs fenyőfa: abies; tannenbaum Nom. 82. Lucz fenio fa (Pont. 31. Káldi: Bibl. 379).

szurok-fenyőfa, szurkos-fenyőfa. Szurkos fenyőfa: piceaster PPl. A jegylene fa magas, mint a szurok fenyő fa is: abies procera est, ut et picea (Com: Jan. 22).

vad-fenyőfa: pinaster C.

fiatal-fa: [frutex, viridix; setzling, jungér baum]. Fyatal fanac moga zerent fel emelkedhetic (VitkC. 7). Sokakat egybevonterős fiatal-fák ágaihoz két-fele kötöttek és úgy szaggattak darabokra (Pázm: Préd. 282). A fiatal fákat, a kik magon nőhetnek, el-fűthetnei januariusnak végén (Lipp: PKert. III.112).

forgács-fa: schidia C. [spanholz].

francos-fa. Frantzofa: guaiacum; franzosenholz Mel: Herb. 31.

füge-fa, fige-fa: ficus MA. arbor fici PPl. feigenbaum KirBesz. 152. Füge fából való: ficulneus C. Latuan eg fige fat (fici arborem) az vt felen mene ő hozia es semmit sem lélo ő raíta haneméac leueleket (MünchC. 52b). Fige fann leueles aganaul fedezec be az ő zemernöket (TelC. 210). Az fighe ffa ky hozta ow gyengyeckeyth (ÉrdyC. 379b. 381. 517). JordC. 838). Leueleiből leuelest kötenek magoknak (DebrC. 148). Lakozik vala az ívge fába egi puczók (VirgC. 104). Meg asza mindgiarast a fige fa: aretacta est continu ficulnea (Fél: Bibl. 35). Az király el bönite a cedrus fákat mint az vad fige fákat (Kár: Bibl. I.377). Az figefa bimbózie (MA: Scult. 25). Adam a figefa leveleivel befedeze magát, és gagyát csinála magának (Illy: Préd. I.448).

vad-fügefá: caprificus PPl. wilder feigenbaum.

fügefás. Fügefás hely: ficaria C.

füz-fa: 1) salix C. [weide]. Fűzfából való: salignus C. Jó karónak-való füz-fa: *perticalis salix PPl. Köz füz fa: salix vulgaris rubra Beythe: Nom. 8. Arbor silicis füz), vulgo füzfa 1386. (Nyr. VI.124). Sokan vadnak ollatenok mynt a füz ffa, kynek leueleh hasonlatos az olay fflához, de gywmölezötlen (ApMél. 17). Az füz faknac középire: tel fügestörne az mi hegedlünköt (Szék: Zsolt. 144). A fűzfá leuelét föld meg borban, collica ellen lo (Mel: Herb. 10). Egy fűzfá gúst tekert, sonyakarra akarja fajtani (Matkó: BCsák. 335). **2)** [ad milium rem utilis; nichtsnutz, wertlos]. Edőlo bakbázú fűzfá versek alá Beythe István írta novét (Pázm: Kal. 221). Füz-fa logicus (Czepl: Dag. 14). Fűzfá logicija szerent Matkó: BCsák. 691. Fűzfá, taplós és gyermekekhez is illetlen distinetó (270). Latrikámos fűzfá poéták (GKat: Gradual Ajánl. InnoC: GKat. 27). Fűzfá vers (Pal: Vers. 908).

[Szólások]. Füzfa-jankó (Thaly: VÉ. II.257). Füz-fakatonaság (Csáizi: Tromb. 310). Füz fa súlyok ez, azaz, igen igen nagy hazugsághoz illendő mondás (Matkó: BCsák. 9).

Fűszfa szilyokkal láptárol (127). Fűzfából faragot vers: deductum curmen (Decsi: Adag. 351).

[Közmondások]. Fűzfa hegedűhöz nád vonó illik (Szirmai: Hungaria in Parabolis 125. Kr.).

galagonya-fa : spinus, cynosbatus MA. hagedorn Mel: Herb. TartJ. Galagonya fa: oxycantha (Beythe: Nom. 6). Gelyegenyefia: cornus 1499. (UjMMúz. VII.467). Galagonya fa (Com: Jan. 33. Lipp: PKert. 1.13).

gantár-fa : cantherius Com: Jan. 85. [ganter, lagerholz].

gánya-fa : genista C. giustern, pfingstblume PPB.

gesztenye-fa : castanea, echinus C. castanea arbor MA. kastanienbaum KirBesz. 152. A gesztenye-fát másuvá nem tilthetnő el: castanea nescit *hospitari PPI. (Lipp: PKert. III.216).

gesztenyefás. Gesztenyefás hely: castanetum C. MA.

görgő-fa : hypomelion [hypomochlion] PP. [walze, cylinder]. Hőmpölygő, hempergő vagy görgő fa: cylindrus PPI.

gummi-fa. Hévséges gummi-fa: euphorbia PPI.

gyak-fa : palus acutus, verutum PPB. [spiess] spanischer reiter SI. Nyr. XIII.558.

gyertyán-fa : 1) ornus MA. hanbucheu Mel: Herb. 17. [hagebuche]. Duae arbores assignate pro metis, quarum una Hungarice dicitur hasfa et altera gertianfa (Szilády: Temesvári Pelbárt 69). Sub duabus arboribus vulgo gyertianfa vocatis 1364 (Bebek István oklev). Carpinus, ostria aliis: gyertyan fa, quasi dicas candelae arborem, quod ejus ligno facum vice utantur (Beythe: Nom. 3). Az gyertyánfa gyümölcze houitő szárazto (Mel: Herb. 17. Com: Jan. 21. Nad: Kert. 203). 2) Fraxinus: egerfa auagy gyertyánfa C.

gyümölcs-fa : arbor fructifera SK. [obstbaum]. Ez neimes gyümölcs fakath meg muttatta ysten latasban esdras prophetának (ApMél. S). Akoron yo gyümölcs, ha a gyekere yo leend az gyümölcs fanak (ÉrsC. 542b). A gyümölcs fáknak nemzések-ről (Lipp: PKert. III.89). A gyümölcs fáknak nemekről (136).

gyűrű-fa : 1) Gywrefia: corillus 1499 (UjMMúz. VII.467). Virga sanguinea, gyűrű fa, nehezkő az zonyallatoknak artalmas (Beythe: FivK. 24). 2) thymelea; kellerhals Mel: Herb. 20.

hadaró-fa : [flagellum tribuli; dreschflegel]. Vegyen az or-us doctor dorong peczenyét, sulyoc máiat, mosófa lepént, czép hadarófa fánkot (1550—75. Toldy: Adalékok a Régibb Irodalom Történetéhez 23).

hagyító-fa : [jaculum; wurfspiess]. Heges hagitto fakat vagdalt meg (RMNy. II.169).

hajtó-fa : [tudicula] triebel Com: Orb. 163.

hályog-fa. Haalyag fa: staphis C. staphys, nux vesicaria MA. [pimpernussbaum]. Hályagfa: pistacia; pimpermüsslin; az mogyoroi ez halyagfának melegec (Mel: Herb. 15). Hályagfa: staphyloedron (Beythe: Nom. 8). Ez hiden láttam egy halyog fa fiatalit kinek temérdekségbe nem vőlt nagyob az embernek őreghbik vyanal (SzCsomb: Utleir. 61).

hám-fa: helciaria machinula MA. trittel, zugscheit SI. Hámfa linczostól (Radv: Csal. II.397. TörtT. XVIII.235. Thaly: VÉ. II.19).

[Szólások]. Kivül ugrott az hám-fán (Czegl: Japh. 234). A jó fű, ba hám fán kívül hág is (Ker: Préd. 313).

hanga-fa : myrica MA. [tamariske]. Hanga-fa mellyből ruha tisztító seprűt csinálnak: brya [kleine tamariske] PPB.

haraszt-fa : alnus C. [erle]. In summitate montis est arbor qui vocatur harast 1232. (Wenzel. VI.513). Meta venit ad arborem horozt (VII.291). Ad duas metas ubi sunt sex arbores virgultinorum, quare iste locus vocatur Hotharasth (X.231).

Harasztfa, arbor (Czinár). Duae arbores Harasthfa dictae (Zichy C. I.94. 95). Egy szálas széles haraszt fa deszka (TörtT. XVIII. 264).

hárs-fa, hás-fa : tilia C. Beythe: Nom. s. linde Mel: Herb. 17. Duae arbores assignatae pro metis, quarum una Hungarice dicitur hasfa et altera gertianfa 1239. (Szilády: Temesvári Pelbárt 69). Tilia, vulgo hasfa 1503. (no.) Helt: Bibl. IV.20. Frank: HasznK. 18. TörtT. XVIII.266. Lipp: PKert. II.100. Lipp: Cal. 34).

[Közmondások]. Addig hánts a hás fát, míg hámlik (Kisv: Adag. 310).

hasáb-fa : assula PP. PPI. [scheit, holzscheit]. Egy hasaab fával agyon ytee zent Iacabot (ÉrdyC. 288). Hasul fakat [igy] hányának (Tin: Ének. 174).

[Szólások]. Az őmen szemében az gerenda hasáb fát látua nem akará (Décs. DB. 11).

hasábfáz : [assula verbero; mit einem holzscheite schlagen]. Midőn valakit erőssen hasápfázának; s-azon teprenkednék, honnan mennyen végére, ha ugyan verik őtet (Megy: Szöv. 150).

heveder-fa : clathrus C. [leiste, querholz]. Hevederfa a gerendákon subscudes MA.

isten-fa, isten-fája : abrotonum C. MA. [eberwurz, stabwurz]. Isten fával csinált bor: abrotonites; istenfája forma fűt: adonium PPB. Végy fél fél marockal kakuc fűvet, isten fayát egy marockal (Mel: Herb. 112). Isten fája, mely nőstény és him: abrotonum foemina et mas (Com: Jan. 29. Misk: VKert. 511).

iva-fa : [taxus; eibe]. Arbor quae iwafa dicitur 1264. (CodPatr. VI.127).

járom-fa : [jugum, tignum transversum; joch, jochholz]. Paranchola az ő nyakaba iáromfakath auag köteleketh vetny (KrisztL. 14). Felküldöttük volt Fűlekben az palánkkaró és járomfa végett (MonTME. I.115. KolTört. 400).

jávor-fa, juhar-fa, ihar-fa. Javorfa: acer C. Major: Szót. acer major, platanus germanica MA. acer latifolium Beythe: Nom. 82. Fodor javorfa: platanus crispa MA. Ihar fa: platanus MA. acer minus Beythe: Nom. 1. Fodor jauor vagy juhárfa [igy]: acer; ahorn Mel: Herb. 19. Meta vadit ad silvam arborem ibor. De inde aliam arborem ihorfa 1251. (Wenzel. VII.328). Signum in arbore javor vocata (VIII.123). Hyhor arbor (X.221). Signu hegyéről való fodor iauor fából (abietibus) építették tenéked minden háidodat (Kár: Bibl. I.133). A jávorfa és az erdei berekenye-fa apró gyümölcsöket hoznak: acer et sorbus silvestris baccas ferunt (Com: Jan. 24).

jegénye-fa : 1) abies C. populus nigra, abies MA. populus alba Beythe: Nom. 7. pappelbaum Mel: Herb. 11. Arbor jegenyefa 1387 (CodPatr. V.176). Abies vulgo nominatur jeghenefa 1503. (Szilády: Temesvári Pelbárt 70). Az esztragnak iegefe faia vágon holot lakozzec (Szék: Zsolt. 106). Az ieghőnye fanak heiabban törgy meg nyolcz penz nyomonit es id meg borban (Beythe: FivK. 10b). Jajgatja a jegenyefá, hogy ledőlt a cedrus (Pázm: Préd. 886. Kr.). 2) Jegenyewfa: platanus 1499 (UjMMúz. VII.467). Super arborem platanu jegenyefa dicti 1386. (Nyr. XVI.124. Kár: Bibl. I.666).

mérges jegényefa : smilax C.

jegényefás. Jegényefás hely: populetum PPB.

jegy-fa : [palus metalis, stipes terminalis; grenzpfafl]. Meta transit publicam viam et progreditur super jegfa, et de ligno prefato vadit 1224. (Wenzel. VI.424. CodPatr. IV.12).

jujubák-fa, jujuba-fa. Juinbac fa: ziziphus, hrustbeerlin Mel: Herb. TartJ. Jujuba-fa: brustbeerleinbaum KirBesz. 152

kala-fa: [mumella, vinculum, pedica; ganteu, stock, strafklotz]. Bé jött s felállott új prédikálásnak módja, a mely kalafával tanítja a hitet (Bod: Pol. Előb. 3). [Vö. **KALODA**]

kalafáz: [mumella pumio; einblocken, in den stock legen] (Csúzi: Tromb. 678. Kr.).

kankarik-fa: tollonen C. [brunnenschwengel] Kankarikfa, kankarik emelkedő fája: tollonen MAL.

kánya-fa: genista MA. [genst; glinster].

kapornya-fa: capparis; capres oder cappern Mel: Herb. TartJ.

kapu-fa: postis MA. [torpfosto, torsäule].

[Szólások]. Kapufától vett búcsút: postico discessit, vasis non conclamatis abiit MA. A kapu-fától bútsúzni (SzD: MVir. 306).

kapufél-fa: ∞

[Szólások]. Kapu-félfától bútsút vettek (Barth: Krón. 21). Máltán mondgyák az özvegy aszszonyinak, ha a kapu-fél-fája aranyas-is, de csak özvegy (Szathm: Cent. 155).

kar-fa: crepido; lehne wo man sich anhielt PP. [geländer]. *Karfája a padlónak: crepido pontis PP. Az várakra járó grádsok karfái (KolTört. 401). Rosz folyosó, kell hozza édgý rend karfa (103. MonIrók. VIII.336).

karfáz: [erepidine munio, lorica munio; mit einem geländer versehen]. 128 öl kőfalt karfizni és behéjazni, ehcz kívántatik (KolTört. 408). Kőfalnak karfázása (106).

mög-karfáz: ∞ Az hidnak két széle meg lévén karfázva, a karfán kívül gyalog ment ő nga (MonIrók. VIII.336).

karika-fa: [dolium; fass]. Benedök második karika fájából ittak a követők (MonIME. 114). Ittanak bort 80 pint; az után való karika fából 25 pint (uo.). Vettünk egy karika-fa bort (292. 299).

karó-fa: [stipes, palus; päh]. Holnap vitéz fejét meg láttyuk karó fán (Zrinyi: ASyr. 72). Palánknak való karó fákat szolgáltatassatok ki (KeeskTört. III.351).

kecskerágó-fa: 1) Evonymus: kechke rago fa, h. e. arbor quae a capris roditur Beythe: Nom. 4. [spindelbaum]. Ketske rágó taból nyársatskát faragtam (Gvad: FNót. 21). 2) Kechkeraágó-fa: caprificus [wilder feigenbaum] 1499. ÚjMMúz. VII.467. 3) Ketske rago fa, szűz fa: agnus castus; schafmülle Mel: Herb. 10.

köröszt-fa: crux C. [kreuz]. Kristus az keresztfán (NádC. 11). Az kereszt fán sotut tenen magad faharal (GömC. 119). Az körözfium te előttd zyz Maria ocs mynd az kőz neep előth fygo (CzechC. 44. 22). Mykoron kereszt fának sajtyaban ten magad ydvessegvniknek borth the dragalatos weredet ky fahyaraad (PozsC. 13. GyöngyC. 50. ÉrdyC. 16b) Fél fygghezthwen az keresztifára: suspensum in ligno (JordC. 723). Meztelen fize az keresztfán (VirgC. 27). Tagagya meg magat es vegie fel keresztifayut (84). Christus az keresztfán kimondhatatlan nagy ismeres kinban (MA: Seult. 844).

kés-alja-fa: talea PPBL. resex; rebschoss PPB.

kinzó-fa: [patibulum; päh], galgen, kreuz]. Latha harem kenzozathi feel igazoitwan (WinkC. 76).

kisa-fa: [ortscheit, zugscheit]. Kisafa, fürhécz (Com: Orb. 171).

kősefás: [equus funalis; riemenpferd]. Az felejtár mellett való ló rendszeréut ménlő volt, gyakrabban az kőse-fás is (MonIrók. XI. 373).

kopja-fa: hastile, nyele vagy fája a dárdának PP. [spießschäft].

koszoru-fa: nutuli MA. [kranzholz, mauerbank]. Azon kapban a strisa háznak ellenében levő folyorszhoz [így] kell két koszoru fa lat üles (KolTört. 401. 402. 403).

kőkény-fa: 1) spinus C. prunus silvestris MA. [schlehdbaum]. (Beythe: Nom. 7. Tel: Fel. 62. ACSere: Enc. 227). 2) acacia C. Egyiptomi kőkény-fa: acacia KirBesz. 152.

könyöklő-fa: [crepido; brustlehne]. Az ablak takarója könyöklőfán függött (MonIrók. XI.365. TörtT² II.185).

köris-fa, körös-fa: 1) fraxinus MA. Beythe: Nom. 5. Com: Jan. 21. [esche]. Mezei körösfa, fraxinus campestris; nagy körös-fa: bumelia; a körös-fából minden munkát csinálhatni: fraxinus *obedientissima in omni opere PPBL. Arbor kwertusa 1270. (Nyr. VII.318). Fraxinus vulgo kerusfa 1503. (Szilády: Tem. Pélb. 70). Az mely lónac az lába meg varusul, vagy meg tetuezie, vegyed vizét az körös fának és azzal kenyed, meg gyógyul (Cis. O4. Lipp: PKert. II.211). 2) Arbor aceris vulgo keurusfa dicta 1364. (ZichyC. III.268).

körtvély-fa: pirus MA. Com: Jan. 21. birnbaum KirBesz. 153. Körtvélya, arbor ut meta 1228. (Czinár). Végy körtvély-fa imelyét (Cseh: OrvK. 17. Káldi: Bibl. 270. Lipp: PKert. III.38. 416).

[Szólások]. Iob ifuságodban meg házassulnod, miglen az kertvely-fát iól meg rázlatod (Fortszer. H3).

vad-körtvélyfa: pirus *silvatica PPBL. [holzbirnbaum].

kötő-fa. *Kötőfa, czátlofa: subscudes; *ragasztó, kötőfa: subscus MA. [eiste, querholz] (KolTört. 400).

láb-fa: [subiculum, statumen; unterlage, ganter]. Láb-fa, ászok, mellyen valamit tartnak: fulmentum PP. (KolTört. 401).

lanc-fa: hasta [lanze]. Lánésáccal, dárdáccal, dögönyeekkel, lancz fákkal által vervén: lanceis hastilibus et hastis mucronatis transverberando (Com: Jan. 149. TörtT² II.185).

lancfás: [hastatus; lanzknecht]. Hátad meget az lancz fás, melletted az muskotéros (Toln: Vigaszt. Előb. 17).

lanckenet-fa: [hasta; lanze der lanzknechte] (Tin. 411).

lapító-fa: sodrófa, tésztanyujtó, nyújtófa SzD. [walgerholz] (Szakácsmest. 9).

lémonya-fa: [citrus, malus medica] limonienbaum KirBesz. 152.

lencse-fa: lentiscus MA. [mastixbaum]. Az mienmő enyuet terőnt az lentsefa, annak lentiscinus neve, ezt io innya azoknak kik vert hanyuk (BeytheA: FivK. 7b). Mástik, lentsé fának enyve: mastiche (Com: Jan. 25).

luc-fa. Sina, nem görtsös luz-fa, luz fenyőfa: *abies enodi PP.

mag-fa: arbor proletaria PP.

magyal-fa: esculus, ilex aquifolium; stecheiche SI. Arbor magyalpha vocata 1320. (Nyr. VII.318). Arbor ulmi, quae vulgari nostro dicitur magolpha 1256. (Knausz).

makk-fa: esculus C. quercus SI. [eiche].

makkfás. Makkfás hely: esculum C.

makkos-fa: quercus Com: Jan. cirnebaum, me cerre KirBesz. 154. A makkos-fa, tölgy-fa és tser-fa bugát s makkot hoznak: suber, ilex et quercus gallas et glandes ferunt (Com: Jan. 24).

málna-fa: rubus idaeus PP. [himbeerstranch].

mandola-fa, mondola-fa: amygdala, amygdalus MA. mandelbaum KirBesz. 152 (Mel: Herb. 12. Kár: Bibl. 1630. Lipp: PKert. III.198).

mangorló-fa: *teres lignum PpBl. [mangelholz, walgerholz].

méggy-fa: cerasus macedonica MA. cerasus nigro et acerbo fructu, quam Ungari latine merasum vocant Beythe: Nom. 3. [weichselbaum] (Lipp: PKert. III.169).

mirha-fa: [lignum myrrhae; Holz der myrrhe]. Zent ember-séged magas keresztfaú fygwen gyzaban ewltezek, holoth kegyes Iesus olyannak yelenel mynth myrra funak ő nyalabya (ThewC. 30. GyöngyC. 22. PozsC. 14).

mirtus-fa: myrtus C. Myrtusfák között álló szent ferfiu (Czegl: MM. 26. Illy: Préd. II.289).

mirtusfás. Myrtos fás; myrtatus; myrtos fás hely; myrtetum MAI.

mogyoró-fa: 1) corylus C. MA. haselnussbaum KirBesz. 152. Mogyorófából csinált; columnus C. Mogyoró-fa virága; julus PpI. Corylus, nux avellana sive pontica; monyaró-fa (Beythe: Nom. 4. Zrínyi. 191. Lipp: PKert. III.212). 2) [lignum coryli; haselnussholz]. Boccazfából vagy mogyorófából csinállyon pen-ceit (Keesk: ÖtM. 316).

mosó-fa: [malleus lotricum; waschblümel]. Vegyen az orvos doctor dorong peczenyét, mosófa lepéut, szép hadarófa fánkot (1550—75. Toldy: Adalékok a RMHdTört. 23).

narancs-fa: [malus medica; orangenbaum] pomeranzenbaum KirBesz. 153. Narantz fa [gy] (Mel: Herb. TartJ. Váli: OrvSz. 7).

naszpolya-fa, noszpolya-fa. Nespoliafa; mespilus C. MAI. Nyospolya fa; mespilus Mel: Herb. 3. Naszpolya fa; mispelbaum KirBesz. 152. A nyospola-fürdül; nyospola vagy nespola, alacson fa és olyan színű mint a berkenye, csak hogy az ke-rekded és fölyül mint-ha koronás volna (Lipp: PKert. III.190).

nyár-fa: populus alba MA. [pappel]. Fejér nyárfa; leuce C. Fejér nyárfa, fekete nyárfa; populus alba, populus nigra Com: Jan. 21. Nyárfa, arbor 1209. 1277. 1388. Nartfa, arbor 1263. 1295. 1388. (Czinár). Arbor nyárfa (1270. ZtychC. 1.22). Arbor populus vulgariter náárfa dicta (L95). Az nyár-fáknak leuelét czegeged az fűlben, használ (Mel: Herb. 11). Főzd meg az nyár fanak bimbóit mezben es homalyos szőmőt gyógyitnak (BeytheA: FivK. 10. Cseh: OrvK. 23).

[Szólások]. Nyárfa sulyok ez, szemtelen Mátyás (Pós: Válasz. 216). De hallyc kép-faragó Fűbjánt, mint bárdollya a nyár fát (183).

nyárfás: Nyárfás hely; populetum C.

nyereg-fa: [lignum sellae; sattelholz, sattelbogen]. Bakor nevű rabkatonának vöttem egy nyeregfát (MonTME. 1.265). Mind elűredezett szegen az nyeregfám, mind lekopott róla az sok szép nyert szerszám (Thaly: Adal. I.228).

nyir-fa: betula MA. Mel: Herb. 17. birkenbaum KirBesz. 154. Meta sub arbore nyirfa 1247. 1288. 1294. (Czinár). Arbor quae dicitur nyirfa 1252. (CodPatr. VI.71). Sunt metae inter frutices versus orientem sub Nyirfa (157). Arborea buricum [gy ?], quae vulgo nyirfa et egerfa vocantur (1288. Réső Ensels: HelynevekMagy. 183. Mon: TME. 1.68. Keesk: ÖtM. 323).

olaj-fa: olea C. Ver. MA. őlbaum KirBesz. 153. Vad olajfa; oleaster C. agrielaeta MAI. Olajfa gyümöltse; oliva MA. Földi olajfa; chamelaea Mel: Herb. 20. Gyemelcheze olayfa (KoszthC. 132). Olay faath yltet es nem kened magad ew zyryawal (JordC. 260. 59. ÉrdyC. 475. Komj: SzPál 86). Te mikoron vadolayfa vonal, az olayfaba oltalt (RMNy. II.43). Az olayfa szinusb a több fűknál (Helt: Mes. 146. Mel: Herb. 7). Az olai faknak begie; mons oliveti (Fél: Bibl. 34).

olajfás. Olajtás hely; olivetum C. Ment az olayfás hegy oldalon fel (MA: Scult. 507).

oldal-fa: [postis; tüpfosten]. Az aytónac két felől való oldal fái: duo postes ostii (Kár: Bibl. 1.308).

oltás-fa: [surculus] pfropfreis KirBesz. 152.

orsó-fa: fusus torcularis Nom.² 105 [triehstock, kelterbaum]. *Sajtónak orsófája: cochlea, sucula MA.

ostormén-fa: viburnum lantana MA. PP. [seldingbaum, schlingstrauch]. Ostorménfa, ejus fructus meliár cherősnya appellatur: opulus quorundam, sambucus aquatica (Beythe: Nom. 6).

öklelő-fa: [hasta, lancea; spear, lanze]. Oktalan ő néki nagy öklelő fája (Hosv: Toldi. S. RMK. IV.251. 253).

ör-fa: malus navis SI. Söktéle VI.102—107. [malus exterior; vordernast, segelbaum]. A hajó, mely mennyivel inkább hanytatatik az laboktnl, annyival inkább egyenesebben álló őrfűkkal viseltetett vitorlák által igazgattatik: hoc erectiore velificatur supparo (Prág: Serk. 37. MF. 114).

ösztrő-fa: [palus, patibulum; pñdl, galgen]. Az vár hidja előtt való piacon két ösztrő-fák ásatván a török tők naponként abba akgattanak vala (Szal: Krón. 408).

palánk-fa: [tabula saepibus erigendis; plankenholz]. Az falakra mindenwt palánk fát wytet, veeztöt böwen; ő azt mongya hogy Zohnokot chynaltattya (RMNy. IIb.224). Palánkfa hordásra kiűdöttik Varga Ferenczek (MonTME. 1.26). Az palánkfűjért Király Gergőlynek fizettünk egy karmasin kapezát (38. KolTört. 400).

palma-fa: palma MA. Mel: Herb. 5. spathe PpI. palmenbaum KirBesz. 153. (JordC. 43. 189. ÉrdyC. 436. Beythe: Nom. 6. Kaldi: Bibl. 299). Pálmafa annál erősebb, mennél hajlób és terhesebb (Amade: Vers. 197). Pálma fáról ágat nem hoztam (Thaly: Adal. 1.41).

palmafás: palmosus PpI. Pálmafás hely; palmetum C.

palmafásos: palmosus C. MAI.

pamut-fa: Gyapott, pamut-fa: gossypium PpI. [baumwollenstrauch].

pántofély-fa. Suber: igen vastag héjú tölgyfa, pantofély-fa PpI. [korkeiche]. Pántófél fa: pantoffellholzbaum KirBesz. 154.

platán-fa, platánus-fa. Platanus: ki terjedt, leveles, kedves árnyékú platános-fa PpI. [platane]. Plátánus fa [gy]: platanus Com: Jan. 22. Platán-fa (Nad: Kert. 213). Platanus fa (Illy: Préd. II.229).

pomagranát-fa: [arbor Punica] granatapfelbaum KirBesz. 152. (Kaldi: Bibl. 246).

puszpáng-fa. Puszpán fa: buxus; puszpánfűhoz hasonlatos: buxus C. A puszpáng fa tőkéje darabos és többire tsőgős bogos (ACsere: Enc. 232. 269).

ragasztó-fa. *Ragasztó, kötő-fa: snbscus MA. [leiste, querholz].

rakottya-fa, rekéttye-fa: silerPpI. [bachweide]. Rekéttye-fa: vimen (1499. UjMMuz. VII.467). Rakottya-fa: salix aquatica latifolia (Beythe: Nom. 8. Nad: Kert. 30). Uő követic az ő faytalan kívánságnac indulatit, a mint a rakottya fác szoktác követni az folyo vizec árknit (Prág: Serk. 315).

sám-fa: regula PpI. [richtholz, stieffelholz]; sarút kifeszítő fa SzD.

sátor-fa.

[Szólások]. A kalmár haza ment minden sátorfástul (Gvad: RP. 52). Felszedni a sátorfát, készült tűni: *conclamare vasa PpI.

sébástián-fa: Mel: Herb. TartJ. (Damascusi mogyoro: mixa; sebasten Jo ha kaphad az győmőlezet, mellyet sebastiánnac híuac a patricariusoc Mel: Herb. 27).

sodró-fa. Agas-bogas fa, sodró-fa: rudicula PPBl. (rihrstock).

som-fa: cornus C. BeytheA: FivK. 23b. Mel: Herb. 3. kornelbaum KirBesz. 152. Erős mint a somfa: corna fibra (Deesi: Adag. 50. Zrinyi. 152. 115). A som fa somot terem (Com: Jan. 24). A tomós somfa kópiák, egy s más részről darabokra törnének (Fal: TtÉ. 637).

[Szőlások]. Vajki szereti a szép szót és szeléd intést a kőzatoná; jobban s vigabban enged néki, mint sem a somfabotnak (Fal: NA. 217). Somfánál főző: avarus, tenax, parcus MA. Viasz fazékban es somfánál főzet (Helt: Krón. 1. Helt: Mes. 312). Somfánál főző sobrák (MA: SB. 129. Kisv: Adag. 100).

sóska-fa: [berberis; sauerdorn] saurach KirBesz. 152.

spanyol-fa: spanischer fliederbaum, lilas KirBesz. 151.

sulyok-fa. Sulyok-fa, tőzekek verő bot: tudes PPBl. [schligel].

szálfa: [arbor decisa, trabs; gefällter baumstamm, laugholz]. Nagy szál-fakkal erős fált csináltanak (Tin. 131 145). Egy szál-fát harang lábnak vöttünk (MontTME. 123).

[Közmondások]. Egy szálfa nem erdő (Magy: Nád. 122).

szaru-fa: delicia, tibicines, sublaquearia, tigna MA. trabe-cula PPBl. [sparren] querbalk KirBesz. 133. A szarú-fára és az eső: tigna *perpluunt PPBl. Hordo fált vagy zarvfiat hoz volt (RMNy. II.313). Gerendáknak, szarúfiáknak való fálkat hozatunk az erdőhatárol (MontTME. 150). Az ászok, talpak, szarufák merő cedrus gereudák voltak (MA: SB. 260. Com: Jan. 102).

szédő-rfa, szédő-rfa: morus C. sycaminea, sycomorus MAL. [maulbeerbaum]. Michael de Zederfatelek 1377. (Czinár. Rim: Ének. 412). Kétféle közönségesen a szedery-fa: fejr és feteke; noha harmadik is találkozik, a ki vörös (Lipp: PKert. II.158).

szégező-fa: claustrum, clostrum C. [riegel].

szent-János-fája. Szent-János fája, tengeri-szőlő: ribes PPBl. [johannisbeerstrauch].

szil-fa: ulmus C. MA. Beythe: Nom. 8. [ulme]. Ágas-bogas szilfa: fecundae *frondibus ulmi PPBl. Arbor zylfa 1114. (Szilády: Temesvári Pelbárt 73). Zylfa, arbor 1209. 1294. 1344. 1431. (Czinár). Sub arbore laticis scylfa 1256. (Knauz). Arbor ulmi vulgariter zylfa dicta; arbores zylfa vocatae (ZichyC. 194. 95). Zylfa: ulmus 1499. (UjMMuz. VII.467). A szilfa levele kesvé foder, fája méz színű, kemény (ACsere: Enc. 232. MA: Bibl. II.34. Lipp: PKert. 114. Mik: TörL. 5).

szilfás. Szilfás hely: ulmarium, ulmetum MA PP

szilva-fa: prunus C. MA. Mel: Herb. 27. [pfleumenbaum]. (BécsiC. 172). Prunus silvestris vulgo zyl[va]ta 1503. (Szilády: Temesvári Pelbárt 72. Com: Jan. 21). A szilva fabol ki folyo gomi az árenásoknak basznál (ACsere: Enc. 227. Lipp: PKert. III.173. Mik: TörL. 414).

szitő-fa: rutabulum, batillum PP. [ofengabel].

szolga-fa: üsttartó fa Szl. [hölzerner haken, um den kessel darauf zu hängen]. Pásztorok szolga fának híják azon fát, a melyre a tűz mellett ha főznek a bogratsot akasztják (Gvad: FNót. 8). A meg-tölt bogratsot a szolga fára akasztottuk (Gvad: RP. 80).

szőlő-fa: vitis, palme C. [weinstock]. Gyenge bort termő szőlő-fa: *inerticula vitis; burkos szőlő-fa, sok levelű: vitis *luxuriosa; szőlőfa bőkője: suffrago; szőlő fát vagy akár mi gyümölcs-fát támasztó gyámol: cantheriolus PPBl. (Bal: Csisk. 123. Hall: HHist. 156).

szömörke-fa: pinus, picea; fichtenbaum Mel: Herb. 17.

szüz-fa: vitex PPBl. [keuschbaum]. Ketske rago fa, szüz-fa: agnus castus; schafmille Mel: Herb. 10.

talp-fa: [substructio lignea; schweller, unterholz]. Vezér istállójának való talpfát és gereudákat hordat (MontTME. II.72).

tamariskos-fa: tamarice, tamarix, tamaritinus PPBl. Tamariskos fa: tamariskenbaum KirBesz. 153.

tartó-fa: tenakel, halter Com: Orb. 188.

terjesztő-fa: tenakel, halter. A könyv-nyomtató, az eleiben adot írás szerint, a mely a terjesztő, tartó fán előtte áll, a szokat őszverakja (Com: Orb. 188).

termő-fa: arbor fructifera PPBl. [obstbaum]. Termő fátska: arbuscula PPBl. A termő fáról érthetjük a jó léleknek ádvós-séges munkáit, melyek a jó tselekedetek (Hall: HHist. II.335).

ternyő-fa: taxus MA. [eibenbaum].

terpentina-fa: terebinthus: terpentinbaum Mel: Herb. 19. Terpentina-fából való: liginus PPBl. Terpentinát tsepegő fa: lürchenbaum KirBesz. 154.

tető-fa: daphne mezereum SL [seidelbast]. Tőtfi fa, gyalog olaj fa: chamelaea; seidelbast, menschenmörder Mel: Herb. 20.

tilalom-fa: arbor vetita Kr. [verbotener baum]. Az ördög kiszűréséből a tilalom-fa gyümölcsét isten parantsolattya ellen megkóstolák (Pázm: Préd. 772).

tisza-fa: taxus MA. Beythe: Nom. 8. Com: Jan. 21. eibenbaum Nom. 83. Taxus: tiza fa: murgős fa, hasonló az borostyan fenyőhöz (BeytheA: FivK. 111. Ott: OrigHung. II.125).

tölgy-fa: 1) quercus, ilex C. MA. suber C. steineiche KirBesz. 154. Makkos tölgyfa: cerrus PPBl. *Harum thulfa 1015. Harom togyfa 1228. (Jerney). Arbor quae dicitur tulgfa 1252. (CodPatr. VI.71). Tölfa arbor 1255. 1283. (Czinár). Sub arbore ilicis, scilicet thwlfá 1256. (Knauz). Smith taulgfa, arbor 1268. (Wenzel III.95). Arbor Tulfá 1310. (ZichyC. 1125). Arbores iliceae vulgariter taulfa vocatae (III.267). Magna arbor vulgo twlfá vocata (Nyr. VII.318). Ilex: theulfa 1484 (Nyírkállai, Kovachich, Formulae solennes XXVII). Az tewlyfárol ees nadrol (Pesti: Fab. 42). 2) [lignum ilicis; eichenholz]. Tölgy fával meg-lágyítottat patsmagoc, papuscoc (Com: Jan. 100).

tölgyfás: quercetum C. MA.

tömő-fa: [pavicula; schligel]. A padimentom tömő fával tömöttet, jaskoltat, sulykoltat (Com: Jan. 108).

tővis-fa: 1) [spinaj ein dorn, une épine KirBesz. 151. 2) eine acatia, un acatia, akátzia KirBesz. 151.

tudomány-fa: arbor scientiae Kr. [baum des wissens]. Adamot tilt, hogy a tudományfának gyümölcséből ne egyek (Pázm: Préd. 794).

turbokló-fa: [contus piscatorius; störstange]. A halászok a halakat az ő eny-helyekről turbokló fával a hálora kergetik (Kornár: Imáds. 225).

tűz-fa, tűzi-fa. Tűz fa: lignum focarium SL [brennholz]. Udvornici eccl. de 5. Monte Pannoniae debent dare tres carratas lignorum, quos vocant tyzfá 1240 (Wenzel VII.97). Tűzfá (Kur Élet. 140).

ugorka-fa.

[Szőlások]. Igen fel-is akarnál te az ugorka fára hágu (Pós: Válasz. 113). Amaz híres Esztergom is, nem látd mikén jár a? a ki régen hágott vala nagy uborka fára; de már szegény visszasett a fejelágyára (Thaly: Adal. II.130). Az érdemeket fölül való nagy polezra, és uborka-fára vág y ó dó, föl fúval kodott dagályos kevélyek (Biró: Ünep. B2b). De mi történt: le esett az eb az uborka fáru, még arrul a helyrük le-vettett, le-esett, a hol előbb állt (uo.).

várta-fa: [2] Nógrádban az várta fára adott kis biró uran 33 ft. (MontTME. 157).

verő-fa: [tympani militaris plectrum; trommelschlägel] (Com: Orb. 202).

vetelő-fa: alabrum, rhombus [haspel]. A fonál peretz gombolótóra, vetelő fára tétetve (Com: Jan. 97).

villa-fa: [cervus; stützgabel]. Háló terjesztő pozna, villa fák (Com: Orb. 107).

vitorla-fa: antenna C. antennae, malus MA. [segelbaum]. A vitorla fákra a vitorlákat ki-fejté (Com: Jan. 89. Erasm: Erk. 19).

zárló-fa: claustrum PPl. [riegel].

zelnice-fa. Zelnice fa: cerasus avium, sive racemosa Keythe: Nom. 3. [vogelkirschbaum, traubenkirschbaum].

zugoly-fa: licitatorium MAI. jugum licitatorium MA. [weberbaum]. Takács zugolyfája: jugum MAI. (RMK. III.450). A szövök zugolyfája (Moh: JÉpül. 54). [Vö. eubor-fa].

Fácska: 1) arbuscula C. MA. [bäumchen]. Vad cypros alazon faczka (Mel: Herb. 20). 2) ligellum MA. [hölzchen]. Kénköves fátskák, mellyekkel gyűjtünk valamit: eremium PPBl. Metelget faczkat (Born: Préd. 410). Az mi nepeinc heyelessel faczka metelgetessel, ragalmazással es ezer hitsagnal mulattac el ünnepet (Born: Evang. IV.521).

Fáész: [lignor; holz holen]. Az épület fát kereső, fűjeszo, erdőllő, az elő fákát a földre leejti: materiarius, lignator arbores in terram sternit (Com: Jan. 127).

Fái: 1) arboreus C. [baum]. Nem fái tewysk wala, hanem tengeri tewysk (AporC. 185). Ha őszne törőd az fay főnyfi dioit, rut kőrmőt el vett (Mel: Herb. 9). A mi illeti a táplálást, nézzed az égi madarakat; közülök ki földi, ki fái maggal él (Pázm: Préd. 971). Fáj-szederjek (Com: Jan. 24). Az fai gyümölcsök aligh maradnak kár nélkül (KBécs. 1666. B8). A fái sós-kárul (Lipp: PKert. III.224). 2) ligneus [?] MA.

Fánya. Meta exit ad lignum fānya vocatum 1272 (Cod-Patr. V.17).

Fára-való: [furciifer; galgenschwengel]. Fredj fára való: abi directe PPBl.

Fás: 1) arbustivus: mit bäumen bepflanzt. Cum medietate paludis nomine Fas 1221. (VReg. 361). Faashalom, mons 1283. (Czinár). Locus fas-fien, locus geres-fuen 1291. (Nyr. VII.175). Neezyetek yol megh az feldet, ha syros awagy meddow, ha pwzia awagy fās: nemorosus (JordC. 145). 2) lignosus C. durateus, durus MA. PPl. [holzig, holzartig]. *Fás dió: durateo nux MA. *nux sine medulla PPBl. Saláta cikória gyökérből: hámozd szépen meg, a fását hánd ki (TörtL.² I.579). Midőn az agat bétészik a földbe, az izeu, a füssän fölyül bé-messék (Lipp: PKert. III.88). 3) [asper, morosus; rauhl]. Vgyan ilyen fās ő: totus echinus asper (Decsi: Adag. 161). Azért nem érdemli a tekelletes aszszony nevet valaki az igen fās vagy darabos-erköltői urának is, inkább nem kívánja éltét, hogy-sem báltát (Pázm: Préd. 144). De meg kellene e féle fās kereszténynek tanulni, hogy (Megy: Bayle 209). 4) [hastatus; mit einem wurf-spieße bewaffnet]. Sok gyülevész népek seregében lésznek, fāsok, kopások, pánccelosok lésznek (RMK. II.106).

[Fásod-ik]

még-fásodik: [arboresco; baumartig werden]. A tárkony szírai gyöngék elsőben, az-után meg-fásodnak (Lipp: PKert. II.114).

Fásos. Palma fásos: palmosus C. MAI.

Fátalan: [arboribus carens; ohne bäume]. Fátalan hely, a kerteket égetik 1674. (Nyr. XII.228).

FABULA: [fabula; fabel]. E fabula erre tanít, hogy bölcses- es eszesec legyűne (Helt: Mes. 205). Fabulac, az az, biaba való

teretelésecc es kába beszédec (Helt: UT. KK1). Immár csak lütságos mulatságra vágyodnak mindennek főlei, bába beszédre, áhokul költött fabulákra (RMK. I.340). Emberektől talált fabulákkal terheli az ecclesiast (Czegl: MM. 32). Aesopus fabulája (I58). Magam személtjé e világnak fabulájában nem elég alkotomasson viselni lattatom-e? (Illy: Préd. I.357).

[Fabulás]

Fabuláskod-ik: [fabulor; fabuliren, schwatzen]. Az vr szőlőjébe mennyünk, nem fabuláskodni, hanem munkálkodni (Illy: Préd. I.275. II.213).

FÁCÁN [futzany Moh: JÉpül. 82. fűczányozni Monlrók. XV.300]: phasianus C. MAI. [fasan]. Fachan lwny ala hyttum (LevT. I.215). Elewen nesten fűtzyan, oztban fűt fogol (RMNy. III.31). Faczamuak [jgy] farka (Pont. 158). Fűtzyan hus (ACser: Enc. 216). Ki ki már két gyenge fűtzyumal bűlelt meleg italokat vett bé (Fal: NA. 130).

Fácánka: [phasianus parvus; fasanehen]. Fenyős, császár-madarakák az ebédnek ékessége, fogoly, vadkan, fácánkák (Fal: Vers. 878. Gvad: Püsty. 4).

Fácános: phasianarius MAI. [fasanenzüchter].

Fácánosod-ik: [putidus fio; stinkend werden]. A hus elkezdett fűczánosodni (Nyr. X.470).

Fácánóz: [phasianos venor; fasane jagen]. Kimentem nyulászni és fűczányozni (Monlrók. XV.300). Reggel fűczányozni megyünk (RákGy: Lev. 385).

FACSAR: obtorqueo C. premo MA. [winden, drehen]. Facsart: obtortus C. tortivus, tortus MA. Ez zölöt ég poharba facára (GnaryC. 18). Az kereszt fan totnt tenen magad facharal (GömC. 119). Hogy olayt faczarna az kewből (JordC. 273). Az régiek másuvá facsarták az Christus reudelését az vr vachorájában (Pázm: Kal. 148). Igen vélte vagon oly világos mondás a sz. írásban, mellyet másuvá nem facharlat az emberi elme (Pázm: LuthV. 238). Ide fatsarják ama példabeszédet (Ker: Préd. 19). Maga elméjéből facsar valani bolond consequenciákat (Matkó: BCsák. 428). Azt tartya, hogy a hit dolgát ki-ki maga feje szerint fatsarhattya (Fal: NE. 60).

[Szólások]. Igen faczaria az pareit: φίλαντος (Decsi: Adag. 24).

ki-facsar: exprimo, extorqueo MA. [auswinden, auspressen]. Ki facsart: expressus, extortus MA. Kinec gerezdí a ziz Maria es ő belőle kyfacsart bor az ő fia (Fél: Bibl. 89). Kerezt fanak saytoyaban ten magad ydvessegvinknek bort, the draghalathos woredet ky fachyaraad (PozC. 13). Ha ki faczarod és meg izod az rossa bugia succussát, ver folyas ellen ió (Mel: Herb. 24). Micsoda facsart-ki tehát szemeiből ily sürű könyveket? (Mad: Evang. 596). Végy parét, tödd föl vizbe, forrald meg, vödd ki onnet, facsard ki levéből (Radv: Csál. III.47). Csak egy igaz anagrammot sem tudott az Pazmany Peter uram neueből ki facsarni (Bal: Epin. 4). Kerti bogáncsnak levét facsard-ki (PP: PaxC. 269). Úgy bámul az emberrel, valamint a tüztronnal, a mellyből a levét kifatsarván azután elvetik (Mik: TörtL. 64).

kifacsarás: expressio, extorsio MAI. [das auspressen].

még-facsar: comprimo, contorqueo MA. [pressen]. Kyt te mykeuth megh fachart zölő feből bewön ky őtteel (WinklC. 258. CzechC. 21). A bys almat meg kely törny es fachárny es annak elák a fista hiját kely reá tölteny (Frank: HasznK. 216). Végezetre a pogany tatár ercz sajtója alatt mayd négy osztendők tölteigh megh facsartatott (VárM: ÉgőSzöv. Bevez.).

vissza-facsar: [detorqueo, perverse interpretor; verdrehen]. A dolgot visza fatsarja, és máson pepetel (GKat: Tük. 322).

Facsarás: contorsio, compressio MA. [das winden, pressen, verdrehen]. A pomagranát facsarással jó it lt szolgáltat (DKal: Ker. 410). Az te argumentum facsarásod és chiglázásod (Bal: CsIk. 246). Minden tekerés, facsarás nélkül megérthetjük (Otr: Besz. 151).

Facsarék: [expressum quid, succus; etwas herausgepresstes, saft]. Vegyen az ornos doctor bott lenet, pátiza facsaréket, dorong peczenyét (1550—75, Toldy: Adalékok a Régi Irodalom Történetéhez 23).

Facsargat: [exprimo; pressen]. En kezeym facsargatanak zeppylatow nyrra newó keneteth (ÉrsC. 219).

Facsarit: [detorqueo; verdrehen]. Az isten igéjének viasz orrat tsinált és szintén oda fitorítja s fatsaritja, ahová akarja (GKat: Váls. II 1313).

Facsarod-ik: contorqueor, comprimo, exprimo MA. [sich auspressen, trüffeln].

Facsarodás: [extorsio, expressio; das trüffeln]. Fatsarodásig szultaték (a szőlő, GKat: Váls. II 121).

Facsarog: [torqueo; sich winden]. Facsarog tekerég a nyárs előtt (GKat: Titk. 935). Nosza facsarogó Mátyás, mondgyad itt-is, hogy hannis a fordítás (Matkó: BCsák. 322).

Facsaros: tortus, contortus, intortus Kr. [gewunden, verdreht]. Akaratod tekeres, facsaros lészen (Halk: Paizs. 81).

1. FAGY (*faagy* NémGl. 336, *fogy* ÉrdyC. 628): gelasco, glacio MA. [friieren]. Borzos hajai merőbe fagytak: hirsutae *diriguere comae PPBl. Ő neky ruhay testeethöz ees az sebdkhöz ragattanak es fagytnak vala (WinklC. 204). Ki al vala a nagh hidegre, es a vizes ruhát magához haágga vala fagnia, es hog megfagvala, be megen vala a nag heusegen (NádC. 84).

[Szólások]. Vereeben fogywan halwa fekszyk (ÉrdyC. 628. NagyszC. 86). Verben fagnan fekszik teste (BáthBács. 3). Vérébe fagyot ruhayt zent testérő levonyák (MarosvásárheliG: Evang. 307). Azon vérben fagyva téteték el (Ker: Préd. 428).

be-fagy: congeo MA. [einfrieren]. Az tenger be fadua (Mon: KépT. 296).

el-fagy: congeo MA. [abfrieren].

környül-fagy: circungelo MA. [ringsum anfrieren]. Környülfagyott: circumgelatus C.

még-fagy: congeo, congelacio, obrigeo, gelasco C. [einfrieren, erfrieren]. Megfagyott: gelidus; megfagyható: gelabilis; megfagyhatatlan: incongelabilis C MA. Meg fagyok, meg-gömbösrödöm, giberedem, meg-aluszom a hideg miatt: dirigeo PPBl. Megfagy (NémGl. 336). Ég too ungyon, közéep arant meg fagythi (SándC. 37). Az északi tengerben szigete vadnac hol meg fagy a tenger (Helt: Krón. 16). Meg fagya és be álla a Duna (114). Megfagyott sokaknac szivekben az atyáini szeretet (MA: Scult. 27). A zuzmariz meg fagyott barnat (Com: Jan. 10). El hülnek az étkek, meg-fagynak: die speisen werden kalt (KirBesz. 98).

mégfagyás: gelatio, congelatio C MA. [das einfrieren, erfrieren].

ösze-fagy: congeo C. concreseo MA. [zusammenfrieren].

öszvefagyás: congelatio, concretio C MA.

Fagyás: gelatio PPBl. [frost].

Fagyhatatlan: ingelabilis, incongelabilis MA.

Fagyható: gelabilis MA.

Fagylal: gelo, glacio, congelacio MA. [gefrieren machen]. Inkab hannis es essős lészen, hogi nem mint fagylalo (KBács. 1572. 1b). Szent Benedek meztelen testét sűrű tövisben szag-

gatta, szent Ferentz havak-közzé fagylalta (Pázm: Préd. 346). A fagyos szellő fagylal minket (Com: Jan. 10). A gonosz idő számtalan folt juhokat is mindenfelé a mezőre szoritván, mind pásztorstól sok ezerekig rakásba fagylalt (Rum: Mon. 181). Fagylaló nagy szél kezdett fúni (MonIrók. XV.36). Éjszaki szeleknek fagylaló tüvéisa (Orczy: KöltSz. 224).

még-fagylal: gelo, glacio C MA. perfrige-facio PPBl. [gefrieren machen]. A vén feleség meg-fagylalta az urát vagy férjét *congelat uxorem amicum PPBl. Saturnus az eget megl hősetenie es fagylalta (KBács. 1572. E2).

[Fagylalód-ik]

még-fagylalódik: [congeo; gefrieren]. A víz meg-fagylalódik (Pós: Igazs. II.196).

Fagylat: [gelo, glacio; gefrieren machen]. Mkwawal ew ereyket zaggattaak es veereketh fogylatnak [igy] (ÉrdyC. 155).

még-fagylat: ~ Chak emlékezeteis a vért elaluttya, a tagokat meg fagylattya (Lép: PTük. II.164).

2. FAGY: algor, gelu, gelicidium C MA. [frost]. Fagyat kivonsum: egelido PPBl. Vettetenec eynece fágara: in gelu noctis (BécsiC. 101). [A völgynek] egész oldala telyos vaia tűzzel es ammasic nag hidegregeős havas fágga (NádC. 85). Ég too nagyon közep arant meg fagythi es fagyon yl eg bestye (SándC. 37. KBács. 1572. D7). Fel bontya az üd le-padlott fagyait (Gyöngy: KJ. 132). A fel fakadt fagyok sárral egyfűlnek (133). Ellenségem győzöm mind melegen s fagyon (Könyi: HRom. 20).

[Szólások]. Mi-keppen ha d g y u k v é i b e n f a g y b a n, nagy irgalmatlanul (Csázi: Síp. 682).

Fagyos (*fagyos* Kibirtia. 1583.D.). **1**) glacialis, praegelidus C. glaciatus MA. [froztig, eisig]. Fagyos, hideg Saturnus (Com: Jan. 8). Kő-esső, fele-fagyos (semigelata), hó (Com: Orb. 19). Rögös és fagyos helyek (Misk: VKert. 55). **2**) [geformes, fagylalt]. Enyhülnek fagyossal. s mondola tejével (Gvad: FNöt. 39). Egygyik lemonádét, másik fagyost kér (106). **3**) Fagyos lev kotsonya: gallerte KirBesz. 126.

Fagyosod-ik: glaciator Com: Jan. 10.

3. FAGY (*fagy* ?): [reficio; herstellen ?] Lata keth atyafyákat ew attyokkal egybe fagywan ew haloyokat: vidit eos reficientes retia sua (ÉrdyC. 146b).

FAGYAL (*fagyolla* Mel: Herb. TartJ., no. 25): [ligustrum vulgare; hartriegel]. A fűz s fagyal keserű embernek (Ker: Préd. 220).

FAGGYU (*fadgyu* Com: Jan. 80. *fágu* Szék: Zsolt. 127. *fgyt*: Helt: Bibl. I.108): sebum, sebum C MA. [talg, mcsallit]. Fagygyból való: sebaceus, sevacus MA. Myndennek hű kövery, haysa es faggya: pingvedo (JordC. 83). Tyz yewe ky es megl emeeztee az faggyat, ky az aldozatnak oltaran vala (92). Zent Lázlo raytok rohana es mynt az köwer faggyw az tyz ellen wgyan el olwadának ellene (ÉrdyC. 400b. RMNY. II.98). Meg temerdekül az ű színee mint eg fagutol (Szék: Zsolt. 127. Göres: Máty. 18). Annakutanna ved a kosnac fagyat farkát: tolles adipem de ariete, et caudam (Helt: Bibl. I.Q12). Az gyertya el aluszic ha el fogyna az kőnésege, fagya, viasz (Bom: Préd. 297). Zarus faggyu (Frank: HasznK. 21). Hoz az fagyat földültik, attunk költséget (MonTME. I.129).

[Közmondások]. Ökör ikra, rák fadgyu, a vén aszszony csak süd ki pattantyn (Mon: Apol. 45).

kecske-faggyu: sebum caprinum Kr. [ziegenunschlitt] (Thaly: VÉ. I.368).

Faggyas: sevosus C MA. adipalis PPBl. [talgig]. Stannum faggyasto vocatum [?] 1374. (ZichyC. II.536). Blasius faggya jobagio 1413. (Nyr. VI.36). Fadgyas bőr (TörtT. XVIII). A mely új fázékban fagyú volt, mindenkor fagyas szag (Kise: Adag. 450).

Faggyaz: sevo C. sebo MA [mit talg beschmieren].

még-faggyaz: sebo C. MA [mit talg beschmieren].

FAJ: genimen C. stirps MA. genus PPBl [art, geschlecht]. Androgynus: az kinek az természet mind kétféle fajt adot, asszonyférti: caprigenus: ketsze faj C. *Egy fajból való: congener MA. Mend vv foineu balatit evoc (HB). A selyemeresztő bogár a hernyoknak néminemű fája, kik közöttül némelyek fragebbek, némelyek apróbbak (Misk: VKert. 676).

[Szólások]. Nemzetsége hozta, fajra von: *gentilitium hoc illi est PPBl.

[Közmondások]. A jó faj idején kimutatja magát (Kisv: Adag. 234).

[Fajdul]

el-fajdul: [degenero; ausarten]. Hommét vagyon, hogy a zab vad zabba változzék, el-fajdullyon: ut avena in avenam fatuam degeneret (Com: Jan. 27).

[Fajit]

el-fajit: [degenerare facio; ausarten lassen]. Christustvl el-fajito és el-furtato veszedelmes értelem (GKat: Váls. 126).

[Fajonod-ik]

el-fajonodik: [degenero; ausarten]. Az el-fajonodott romano-papistia ecclesiában a szent biblia meg-maradott (Pós: Igazs. II.367). Haj minden keresztényi szeretettől el-fajonodott lélek (Pós: GBot. 73).

Fajos: [pueros habens, paterfamilias; mit kindern gesegnet, familienvater? nobilis; edel?]. Azt igen jól tudod, ha kezdünk meghalni, feleségünk, gyermekünk nem kezd maradni, tisztartók, fajosok viszszt kezdnek vomni (Tin. 12).

Fajt, fajta: generatura, prosapia, foetus Kr. Fajt, faj: samen-zucht, Adami: Sprachk. Hogy illyen io fajtának magna ne sza kadna (Zvon: PázmP. 205). Dervis [kutya] egyik farka nagy lompot eresztett, török országi fajt, visel kövér testet (Gyöngy: KJ. 10).

Fajtalan: lascivus, petulans, petuleus, protervus C. fescenius PPBl. [unzüchtig]. Fajtalan gyermek: catamitus PPBl. Ez neop felette fajtalan vala es haylando minden gonossagra (ÉrdyC. 498b). Az fajtalan hajdik reá haragvának. Lám az pesti lelek megjedti! ott mondának (Tin. 69). Beszéde neki lebet vala auagy tisztességes, auagy lagy, auagy fajtalan: sermone uti vel modesto vel molli vel procaci (Decsi: Sall. 19). Had el ama fajtalan nyájasságot vagy részegséget (Pázm: Préd. 342). Szemérmét mutogató fajtalan (GKat: Titk. 230). Fajtalan gondolatok (Com: Jan. 183). Tánczokkal a fajtalanoe (lasciv) gyakorlyac magokat (209). Fajtalan szemek (Drög: Spec. 35). A páva igen buja és fajtalan madár (Misk: VKert. 311).

Fajtalanokod-ik: lascivio C. protervio MA. [unzucht treiben]. Fajtalanokod: lascivibundus C. MA Kyk en magokkal fajtalanokodnak (SándC. 39).

Fajtalanod-ik]

még-fajtalanodik: [degenero; ausarten]. Megfajtalanodásnak, elszakadásnak attyoktól, bűnös néppé és álnak magga lévőnek (Tel: Evang. 1380).

Fajtalanság: lascivia, petulantia, protervia C. [unzucht]. Testi fajtalanság (DebrC. 142). Harom byn: keuelesség fosnenség fajtalanóság (TelC. 319). Az dohos testy fajtalanóság (ÉrdyC. 517). A bor föl gereszt minden fajtalanósagra (Mon: Apol. 139). Senki közölünk ne legyen az ő fajtalanóságánélkül: nemo nostrum exors sit luxuriae nostrae (Kár: Bibl. I.636). A szitkos-ságról, és fajtalanóságról (Pázm: LuthV.170). Czac az testneec dolgait ezelekeszi, az mineműek, az parasztság, fajtalanóság,

babonálkodás (MA: Scult. 683). Egy nap sem füzec több süságot, fajtalanóságot (907). Tiltva az szabadiaban bagzo fajtalanóságot (Zvon: PázmP. 80). Magok az pápák sokan utalatos mogorva fajtalanóságoknak voltak adattatvan (Toln: Vigaszt. 230).

Fajtalanóságos: lascivus, unzüchtig. Eez ilyek folyon drágálitos ruhák] nem zerzetes azzonoknak valok, hanem fajtalanóságos kunnaknak es rutsagos parazsánaknak (VingC. 149).

Fajul: [degenero; ausarten]. Feltó hogy végtére a külvínis-taságh a Mahumet tévelygésére ne fajullyon (Mad: Evang. 570).

el-fajul: degenero MA. [ausarten, aus der art schlagen]. El-fajultak a maradékok az ő eleiktől: degenerarunt eorum *posteri PPBl. Onszollya kedgyh mynth fajtly hogy athyoktul, az az ő tle erkőllyel el ne fajulnanak (Konj: SzPál. 117). Az isten igietul el fajult, vetekben meg kemenyedet (Mon: Képt. II). Mikor fajultok el ez világi örömmek es testi gyönyörűségnek teétől? (Lép: PTük. III.274). Az élő istentől el-fajult sokaságot eszre akarván hozni Ezechiás király (Pázm: Kal. a1). El-fajult fia vagy a romai háznak (Czepl: MM. 213). Anyira el fajult és meg-változott erkölse (Csúzi: Síp. 235).

elfajulás: degeneratio MA. [ausartung].

még-fajul [P]: [obduresco, obfirmor; verstocken, starrsinnig werden]. Keménységgel megfajulnak, lágyssággal elkényesednek az ifjak (Fal: NU. 330).

Fajz-ik: 1) parturio MA. foetifico Kr. [gigno, pario; zeugen, gebären]. Chaus: λογονάττης, párdocztul fajzott furkas C. Vadkantól és szelid emétől fajzott sülős disznó: hybris PPBl. Meddó tehen nem leszen, hanem fajzik (Mel: Jób. 53). A szarna-sok mikor fajznak (95). Mikor az szaruasoc fajzanac (Kár: Bibl. 1536). 2) [gignor, nascor; gezeugt werden, geboren werden]. Hinnus: a mi számártól és lőtől fajzott, és az anya számár, öszvér PPBl. Ördögült fajzot (Zvon: Préd. 1884). Mond-hassák igazán fajzottál Zrínitől (Zrínyi 194). Az elevenen fajzók: vivipari (Com: Jan. 40). A sok szeléd nép közt vadon fajzott emberek-is vannak (Fal: UE. 403).

el-fajzik: [degenero; ausarten]. Mivel Vénius asszony ten-gerből született, anyjának elfajzott lánya nem lehetett, hanem hasonlatos erkölcsöt követett, minémű szüelje, tart oly természet (Gyöngy: MV. 84).

Fajzás: 1) [partus; das gebären, werfen]. Tartya az ekét és minden beszéde vagyon az teleneknek fajzasokról (MA: Bibl. III.175). 2) foetus, genitura PP. [brut, sprössling]. Az oroszlán az ő fajzását holtul fiazza (Ker: Préd. 409).

Fajzat: genimen, foetus PP. [brut, sprössling]. E fajzat sem-miuel ki nem vettethetic hanemcáe bötlet: hoc genus in nullo potest exire nisi in oratione (MünchC. 99b). Porban peselő kis fajzat Matkó: BCsák. 5). A vakmerőség a bolondságnak fajzattja (Fal: NA. 223). Megtörténik még a szerentsének saját fajzat-in-is, hogy a ditsőséges kezdetnek örömi keserves siralmokra olva-dozzanak (Fal: UE. 396).

FÁJ: dolet MA. [weh tun, schmerzen]. A fejem fáj: *dolet mihi caput; veséje fáj: ex *renibus laborat PPBl. Ez soror kezdé erzeny nagy faydalmat az ev job vallaban, vgyan azon helyen, hol zent Margyt azzomnak faj vala (MargL. 64). Monda zent Damancos, hog feye fay (DomC. 139). Színe faya rayta: tactus dolore cordis intrinsecus (Helt: Bibl. I.C2). Nagy lelke fájva keresi az orvos Christust (Zvon: Préd. 1301). A szivem fáj rayta: proli dolor (Ver: Verb. 296).

[Szólások]. Veszem eszembe, mitől fayon bibeje (Zvon: PázmP. 225). Ó tót latról, s másnak fái az feie belé (Decsi: Adag. 284).

[Közmondások]. Kinek kinek az ő petőrkéie fáj: suam quisque rem meminit (Decsi: Adag. 286). Kinek kinek az ő bibeie fái

(248). Kinek hol fáj, ott tapogatja: ubi dolor ibi manns PPBL. Nállunk-is, a kinek hol fáj, ott tapogattya, a hol vizket, ott vakarja (Pázm: Kal. 1767. MNyelvészet. VI.404). Az kinek az foga fáj, rajta tartja az nyelvét (Gér: KárCs. IV.175).

Fájás: dolor, dolentia SK. [schmerz]. A fő fél-részének fájása: hemicrania PPBL. Ez igen io lepnek, száncne faíassa ellen (Mel: Herb. 19). Az bal oldalomnak fájása s nyilallása is volt rajtam (Montrók. XV.35).

ágyék-fájás: lumbago MA. Com: Jan. 57. [lendenschmerzen].

bél-fájás: chondapson PPL. bauchweh]. Béli-fájás (Diósz: Fal. 152).

comb-fájás: lumbago, ágyéki fájdalom PPBL. [lendenschmerzen].

csipő-fájás: ischias Com: Jan. 58.

fog-fájás: odontalgia Com: Jan. 68. [zahnwel]. Jó fog-fájástól: *prohibet denticum dolorem PPBL. Fogfayások, főfayások, közönök (TelC. 143. DebrC. 575). Fog fájás léssen, mikor az nyec rothadnae (Com: Jan. 56. Gér: KárCs. IV.470).

fő-fájás: cephalalgia C. [kopíweh, kopfschmerz]. Megaggott főfájás: cephalaea; náthátul való főfájás: gravedo C. Részegség miatt való fő-fájás: erapula MAL. Fél fő fájás: hemicrania PP. Ki-aluszom a bortól való fő-fájást: *edermiscum erapulam PPBL. Symonnak hű yppa nagy fő fájdalomban fekszik vala, es megl alwan hű felette, paranczola az fő fayasnak es elhagya hűtet (JordC. 533. DebrC. 575). Fe fayas wayon rajtam (LevT. 1.254). (Borsfű) fő fő faíastul (Mel: Herb. 121). Fű fájást von magára (Czepl: MM. 185). A részegnek büntetésére avagy meg-lakolására a bortul való fő fájás (Com: Jan. 181). Uralkodny főg az hymű, chez [csécs] es harmadnapí hideg feifájások (KBécs. 1651. 45).

gyomor-fájás: cardiogmus C. [magenschmerzen]. Gyomor fájás esek vala ream (LevT. II.32). Gyomorfaíast, has tekerő czemert meg gyógyít (Mel: Herb. 47).

has-fájás: tormina ventris MA. [bauchweh]. Ez bőnei has fájást es vér folyást meg állat (Mel: Herb. 184). Ha gyakran szonjuzol, s ganejed hig siros, has-fájás-is olly jel, mely (Fely: SchSal. 23).

méhe-fájás: [morbus uteri; Gebärmutterleiden]. Méhe fájás avagy anyaméh gyógyító orvosságok (Com: Jan. 217).

mell-fájás: [dolor pectoris, mammae; brustschmerz]. Cynamonom fa meel fayastul felette hazual (ÉrdyC. 479b).

oldal-fájás: pleuritis C. [seitenstechen]. Oldal fayas auagy nyilalas miat meg betegülnek (Kkrakkó. 1573. A3. Com: Jan. 57).

szém-fájás: ophthalmia C. [augenschmerzen]. Vala egy nomes leau kynek oly nagy zeme fayasa vala (ÉrdyC. 403b). Fő, főg, szem faíus (Born: Préd. 13). Szem fájás ellen való (Com: Jan. 174).

szív-fájás. Szív fájás: cardialgia Com: Jan. 57 [herzleiden]. Szív fájás, keserülés: cordolium PPBL. [herzweh]. Zyw fayastul testy reezketegőt meg vyaszt (ÉrdyC. 465b). Melyec, szív faíassat, hurutot gyógyít (Mel: Herb. 177. LevT. II.248). Szív fájás ellen való (Com: Jan. 175. Sim: Evang. 176).

Fájdal: doleo, indoleo Kr. [über etwas klagan, beklagen]. Lata lw napát vezteg fékven, feyet faydalwan: vidit socrum ejus febricitantem (JordC. 376. 456). Feiet faydallya (Frank: Hasznk. 32). Ott kemy a hol faydallya (15). Bankodol de nem faydallas, haragszol de chendes vagy (Pécsi: Ágost. 42). Rabságit fajdalva érzi kedvessének (Gyöngy: KJ. 64). Filéit fajdalta a sok jövő menő zörgölődő kocsik miatt (Fal: TE. 773). Balsorsom szívből fajdaltatok (Könyi: HRom. 163). Kunüllaja felett igen nagyon fájdot (155).

[Szólások]. Ha egygyetske maga bibéjét fajdallya már az egész nemzetségen megfordult a nyavalya (Fal: NA. 132). Nem tsuda, bogy (a pór nép) maga bibéjét fajdalja (Fal: BE. 558).

Fájdalom (fayudalmayrth PozsC. 23. fayadalmal PeerC. 126. fájdalommal Cis. 1.4. faydambol NagyszC. 4); dolor, dolentia C. MA. [schmerz]. Fájdalom nélkül létel: indolentia; gyermek szállás fajdalma: puerperium C. Szemnek könyvező fajdalma: epiphora PPBL. Meg toglaytatec nag faydalmackal (TelC. 227). Bekevtyk vala az ov kezét az nagy faydalmert (MargL. 23). Azon keserűségben, kit a nag faydambol viseltel (NagyszC. 4). Munka, faydalm es korsag (DodC. 3). Nag fayadalmal zakadoz nak wala az ynak (PeerC. 126). Mikor a varosbelice fayda lomba volnane: quando gravissimus vulnerum dolor est (Helt: Bibl. 1.R). Kettős gyermeke léssen, nagy fájdalommal hozzá az gyermeket (Cis. 14). Minden nevettség fajdalommal elegy és az öröm vége sírás (Pázm: Préd. 469). Szabados voltát a faydalommal-való szülések átkátul (Pázm: Imáds. 37). Szűbél fajdalom (Toln: Vigaszt. Előb. 19). Az tigris nem örül nagy véres praedában, mint te, oh kegyetlen, lölköm fajdalmában (Zrínyi: ASyr. 3). Veséc fajdalma: nephritis; has rágo fajdalma (Com: Jan. 57). Szívét nagy fajdalom szállja (GyöngyD: Char. 74).

ágyék-fájdalom: [lumbago; lendenweh] (Nad: Kert. 306). Ágyéki fájdalom, zomb-fájás: lumbago PPBL.

fő-fájdalom: [cephalgia; kopfschmerz]. Symonnak hű yppa nagy fő fájdalomban fekszik vala (JordC. 533. 258. 456). Főw faydalmat kezdé zenwedny (ÉrdyC. 543b. 248. ThewrC. 217).

oldal-fájdalom: dolor lateralis PPBL. [seitenschmerzen].

öklelet-fájdalmú: pleuriticus MA.

szém-fájdalom: [ophthalmia; augenschmerz]. Nagi zen faydalm (VirgC. 104). Szem faídalom igen uralkodik (Cis. E2).

szű-fájdalom: cardialgia, cordolium Kr. [herzweh]. Hom lokom veritékében fúradok, szű fajdalommal kínlódom (Pázm: KT. 432. MA: SB. 113. Tof: Zsolt. 55).

Fájdalmas: dolore affectus, dolens, aernmimosus, sauciis MA. [mit schmerzen behaftet, schmerzend, weh, leidend]. Béli fajdalmas, bél-fájó: iliosus PPBL. Nézed faydalmas kötme (VitkC. 18). Az fajdalmasoc mikor fűznak erőssen, hideg dör léssen (Cis. H). Nékem uram légy igralmas, mert vagyoc nagy faydalmas (MA: Bibl. V.5). Soc betegce és faydalmasoc vadnae (MA: Scult. 61). A ki fajdalmas szemre néz, tsak tekint tettel-is szem-fájó léssen (Pázm: Préd. 955). Feje fajdalmas keze reszket (233). Fajdalmas szem (Hall: Paizs. 72). Fajdalmason mondotta (Illy: Préd. II.209).

Fájdalmatlan: dolore carens, quod est absque dolore Kr. [schmerzlos]. Adgyon az isten tenéked faydalmatlan, gazdag örömű örát (MA: Scult. 14).

Fájdalmatlanság: indolentia MA. PPBL.

Fájlal: 1) doleo, indoleo MA. doleo, indolesco PPBL. [über etwas klagan, beklagen]. Fájlalom, hogy elválsz tőlem: lacrimas non teneo, cum a me *abjungeris WF. Gionrat igón faíalva vala (DebrC. 157). Hasat kezdé faíalni (Helt: Bibl. 1. b4). Ha ki nehezen lehelletet vehet, es mellét fájlallya, ez igen használ (Cis. F2). Faíalni kezdette fejét (Toln: Vigaszt. Előb. 9). Bibéjét faíalni (Czepl: Japh. 3). Meltán faíallya, és panaszkodik (Illy Préd. II.295). Ha edgyik kéz beteg, a más kéz is-fájlallya (Tof: Zsolt. 51). A víz szélén szedegető melhetskék után igen intelkednek [a békák], mellyek akár mint tsipkedjek is öket de ök azt nem fájlalják (Misk: VKert. 260). 2) [dolore afflicto, schmerzen verurachen]. Ertem mi faíallya a te gyomrodát (Tel: Fel. 6). Mi ezután nagyságod fejét írisunk által nem akarjuk faíalni és busítani (MonTME. III.328). Talaydona a tűznek, hogy faíallyon (Lép: PTük. 196).

Fájlalkod-ik: [queror, conqueror; klagen]. Mint az arany a tűzben nem fájlalkodik, úgy az igaz a háborúságokban (Illy: Préd. 132).

[Fájlód-ik]

Fájlódás: [passio; das leiden]. Lelkem fájlódása készte ez panaszra (Szöll: Dáv. 3).

Fájó: dolens Kr. [schmerzend, weh]. Fajo lab, fayo kar (ÉrdyC. 561b. 638b).

[Szólások]. A fájó tetemét érintet (Kisv: Adag. 340).

ágyéka-fájó: iliosus MA.

bél-fájó: iliosus PPBL.

béli-fájó: alvinus PPBL. [wer bauchweh hat]. Mykora bely fayo vona (egy király), meene zent Marthanak koporsóyához es ottan meg vygazek (ÉrdyC. 443).

foga-fájó: [cui dentes dolent; der zahnweh hat]. Foga-fájó ember (PP: PaxC. 80).

fő-fájó. Feje-fájó, náthás: eravedinosus PPBL. [kopfleidend]. Kit (a tejet) főfájók, s hideg lelők kerfilyenec (Felv: SchSal. 17). A juhok gyenge fejűek, fő fájók (Misk: VKert. 204).

gyomor-fájó: stomachiens MA. [magenleidend].

has-fájó, hasa-fájó. Hasfájó, az kinek a hasa uagyon: alvinus C. hentericus MA. [an bauchweh leidend]. Édes körtényű jó hasafájónak (Mel: Herb. 1). Hasa-fájó ember (Halt: Paizs. 230).

inai-fájó: nervicus MA. [nervenleidend].

joha-fájó: hepatus MA. Nom.² 349. [leberleidend].

lába-fájó. Egy lába fáiu férfin: vir infirmus in pedibus (Helt: UT. E6).

lép-fájó: lienicus PPBL. [milztüchtig].

máj-fájó: hepaticus C. PP. [leberleidend]. Mayafaju: hepaticus MA.

oldal-fájó, oldala-fájó. Oldala-fájó: pleuriticus C. Sarga repa oldal fiuknak haznal (BeytheA: FivK. 77b. Felv: SchSal. 29).

orra-fájó: polyposus C.

szája-fájó: stomaticus C.

szem-fájó: cui oculus dolet Kr. [angeuleidend]. Szem-fájó ember (PP: PaxC. 48). Szem fájókká vadokká lesznek (Csanaki: Dögh. 8).

Fájós: [dolens; schmerzend, weh]. Azért is fel-fütk a mi lovainkra, meg a nagy veréstől fájós inainkra (Gvad: RP. 83).

fő-fájós: crapulosus PPBL. [kopfleidend]. (Tarn: Szents. 39).

lépe-fájós: [lienosis; milztüchtig] (ACsere: Enc. 240).

Fájtat: **1**) [dolore afficio, schmerzen verursachen, ein leid zufügen]. A szőrből-kötött imeg a testet sanyargattya és fájtattya (Pázm: LuthV. 298). Micsoda gonosz vagyon a disciplinában, hogy a mezitelen testet fájtattya (Czegl: MM. 112. 116). Estvéli bor-ital ha fájtattya fejed: si nocturna tibi nocent potatio vini (Felv: SchSal. 10). **2**) [doleo; über etwas klagen]. Lábat gyakran fájtattván, jókor fekszik vala le (ErdTört. L14).

FAJD: urogallus MA. Major: Szót urogallus minor Nom.² 163. [auerhahn]. Bonosa vulgo faid 1503. (Szilády: Temesvári Pelbárt 68). Fajd vagy fogoly, valamicsoda madár leszön (Radv: Csal. III.39. 68). Vöttiok prédikátor uramnak egy fajdot (MontME. 132. 31. Com: Jan. 16).

gatyás-fajd: lagopus C. PP. [schneehuhn].

FÁJIN: [primae notae, bonus; fein]. Fayn poszto (SzCsomb: Utleir. 200).

FAJLANDIS (fajlendis Thaly: VÉ. II.111. fajlongus Gér: KárCs. IV.27. 214): [pami genus; eine art tuch]. (VecfTrans. 6). Kanavázt fajlandis, renk és közlandis (Szcutin: Kalm. 7). A fővezér ezer sing fajlandis posztót rendeltetett (MonIrók. XV. 46).

FAKAD (fakadék KKrak. 1573. B3. fokad Mel: Sám. 185. Szathum: Cent. 607. ki-fokad Hall: HHist. Szath: Cent. 67. fokadék K1debr. 1619. D8. Nad: Kort. 283. fokaszt Pös: Igazs. I.46. foggat Derk: ÖElet. 74. Gyöngy: Cup. 16): **1**) erumpo, pateo MA. [ausschlagen, treiben]. Bimbóval fakadok: gemmasco; fakad a szőlő: *progeninat vitis PPBL. Wyionnan fakadot szőlő vesző (Born: Préd. 210). **2**) mano MA. [orior; entspringen, entstehen]. Nem közösűgesek az új gyökekezetek, mert minden földök forgásában nem vóltanak, hanem a minap, bizonyos időben fakadtak (Pázm: LuthV. 297). A romai ecclesia nem ujonnan fakadot: hanem, minek utánna egyszer az apostoli predikállással fel-állatot, számtalan földözések-közöt, mindenkor meg-maradot (322). Valjon mitől fakad ez a tudomány? (Fal: BE. 570). Mind ez (emlékezet, értelem sat) nemi a valóságos vagyonsága a léleknek, hanem tsak töle fakadó kiűs foglatatossági (572). Jessének gyűkeréből fakadt Kristus (SzD: MVir. 137). A templomból egy arany koronát ki-vin, de nihent fejébe tévé, pokolvar fakada fejéu (uo.). **3**) [vertor, fio; werden]. Azt sem tudta mire mégyen, és hová fakad az dolog (Pázm: Kal. 122). Az ő betegségek hagymázra fakad (Fal: NU. 252). **4**) [venio, immergo; hineinfallen, geraten, einsinken]. Az út Debreczenbe fakad (NyKözl. XV. 334. Pázm.). Munkács felé süir erdőkben fakadtuk (MonIrók. XXIII.440). Lépési mélyen fakadának [a stüppedős helyen] (Gyöngy: KJ. 74).

[Szólások]. Kőfalok valának rontva, az terekek vadnak dob-jok fakadva (Tin. 145). Szegényökre eltágulának, dobok fakadva elbúsulának (175). Az igyenes útból kitántorítsák, eszket vessessék, megbátorítsák, s így dobja fakadva bocsássák, hogy bosszszonkodjanak (Veresm: Lev. 218). Fakad, mint a hajnal, a szerentséje (SzD: MVir. 137). Sirásba és fohász-kodásba fakada (Mad: Evaug. 596). Bolondságra fakadni: *ahire ad ineptias. Úgy megharagutt, hogy fenye-tődésre fakadott: haetenus excaudit, ut minaretur; haragra fakadni: *erumpere stomachum in aliquem PPL. Tudton tudván azt-is, hogy, ha kérdésre fakad a dolog (SzD: MVir. 137). Panaszra fakadnak (Szathum: Cent. 607. GyöngyD: Char. 106). Rendetlen dologra kelle fakadnom (Nyr. XII.80). Illyen szóra ne foadgynak (Szathum: Cent. 116). Ez igikre fakadot (Illy: Préd. L43). A község azonnal zendülésre fakad (Kónyi: HRom. 62). Orra eleibe fakadott az igazság (SzD: MVir. 136).

el-fakad: [incido; einsinken]. Hogy miár el-fakadgyon, nem fél, lékes semlyékeken (Gyöngy: KJ. 90).

[Szólások]. Elfakada mowetwe (ÉrdyC. 654). El-fakadok rajta nevetve hangosan (Gyöngy: Char. 86). Majd hogy el nem fakadok nevetve (Thaly: VÉ. II.386). Elfakad nevetve, mondván, hogy néki lehetetlen, hogy holmi nevetésges dolgok ne jussanak eszébe (Mik: TörL. 61). El-fakattak nevetve, hogy ez a vén ember illetén firtsaságra magát kiteszi (Kónyi: ÁM. 89). Örömebe el fakada syral (KazC. 12b. 16). Elfakada azonnal syrwa: coepit flere (JordC. 509. 71). Ottan el fakat syrwa (ÉrdyC. 544b. 502. 578. VirgC. 107). Elfakada syrwa Jesus: lacrimatus est Jesus (Pesti: NTset. 212). Elfakad sirva és keservesen sir (MA: Scult. 812).

föl-fakad: **1**) [ebullio, maneo; hervorbrechen, hervorquellen]. Fel fakada az vyz (a köből, ÉrdyC. 580b). Kwth few fakada ifel (655b). Egd vas pléhőkön kezde mezitelen labbal iartatni, de eg kwf fakaduan fel meg olta az vasnak thűzes voltat (DebrC. 44). **2**) [regelor; auftauchen]. A fel-fakadt fagyok sárral egyelűnek (Gyöngy: KJ. 133).

ki-fakad: **1)** [rumpor; aufbrechen, aufgehen]. Mind ki-fakadt abban a nyavalyában az ajaka: morbus labra foedis ulceribus *obseidit; kifokadott kelések: *pustulae ruptae PPL. Hogyha figét tésszesz fekélyre, kelésre, vagy ki-fakadnak vagy eloszolnak (Felv: SebSal.² 14). **2)** erumpo C. ebullio MA. [her-
vorbrechen, hervorquellen]. A gonoszság ki-fakadott: suspicio *increpuit PPBl. Ha ki nem monthatnánk, az oldalannak ki fa-
kadna (GuaryC. 13). Meegb az útra nem mertem kifakadni (Monfrók.
XV. 159). Itt fokad ki az élet forrása (Ágost: Zur. 57). Ki fa-
kad mint egy reggel az the velagosságod (Beythe: Epist. 79). Azt kér-
di: Ha az Calvinus tanításából, ki fakadé azis, hogy (Pázm: Kal. 424). **3)** [pullulo; ausschlagen]. Ky fakad a vetett
mag (ÉrdyC. 132). Mikoron innár az fák ki fakadnak: quum jam
arbores emisericint folia (Sylv: UT. 1.118). Az kelő fát sohelt ki
ne haggyad fakadni (Radv: Csal. III. 51). **4)** [evado; hinaus-
kommen]. Lelki sőtéttségből világosságra fakadnak ki az éberek
(Czepl: MM. 28). Solum az útra nem mertem kifakadni (Monfrók.
XXVII. 34). Isten segítségévelből mezősegre ki igyekezem fakadni
(XXIII. 31). Az ki kibolyoghatott Moldvára fokadván ki. (Kem:
Élet. 31). **5)** [pateo, liqueo; klar werden]. Ezekből ki nem fa-
kad, a mit akar (Pázm: LuthV. 430). **6)** [stomaehum erumpo;
ausbrechen, seinen zorn auslassen]. Nem lehet, hogy ki-ne fa-
kadjak: non *possum quin exclamem PPL.

[Szólások]. Hogy barátom ellen holni átokra ki ne fa-
kadgyak (Hall: Paizs. 229). Irégység re fakadott
ki (Hall: III. list. III. 2). Arra fokadnak ki, hogy isten elhadtá
őket (Szathm: Cent. 67).

kifakadás: ebullitio, eruptio MA. [das hervorquellen].

még-fakad: [disrumpo, crepo; hersten, zerspringen]. Meg-
fakadott kelés: pustula *rupta PPL. Az tömlök meg fakadnak:
rumpuntur utres (Sylv: UT. 1.14). Csak nem fakad meg mér-
gében (Decsi: Adag. 172). Buburék, vagy víz színén való tatyéls,
melly mingyárt meg fakad vagy el-oszol (Mad: Evang. 821).
Erőlködésben meg fakada Arius (GKaz: Titk. 350). Addig füvé-
fel magát, hogy meg-fokada, és oda lén (Hajnal: KCég. 251).
Miel addig szonjúhozattya, s mindaddig itattya, míg a sok
italban meg-fakad, és meg-hal (Csúzi: Síp. 148). Tsak nem meg-
fakad, dermed, mérgébenn (SzD: MVir. 137).

[Szólások]. Ennek első részének, ha meg-fakad, sem
árthat Sámbar (Czepl: Japh. 238). A sár nem ragad, nem, ha
meg-fakadez is (Matkó: BCsák. 26). Ha meg-fakadnak, -hasad-
nak, sem tehetik szerét (SzD: MVir. 137).

Fakadás: **1)** eruptio C. ebullatio, irruptio, promptio MA.
[das ausschlagen, das entspringen]. **2)** gemma C. [knospe, aus-
trieb]. **3)** lepra [ausschlag] Helt: Bibl. I. Ddd.

Fakadat: [pustula; blatter, ausschlag]. Az bal szeme mind
kidagatt és szernü mérges fakadatokkal kifakadozott (LevT.
II. 390).

Fakadók: **1)** pustula PPL. [blatter, pustel, hitzblätschen,
ausschlag]. Apró köles-forma fakadékok: herpes; ortzán-való
fakadók, libirtó: jonthus PPL. Folyó dagadás, tárgyu, fokadé
Com: Jan. 60. Nemelliek csak kiezín fakadok mint is hirtelen
meg halnak (Fél: Tau. 497). Merges kelevények és fakadékok
(Frank: HasznK. 15). Lassan mulik az fakadók rólunk (LevT.
II. 121). Fakadé vagy szopló: lepra (MA: Bibl. 199). A fakadé
varral, kemény bérrel béborittaté (Com: Jan. 60). Himlők,
fakadékok, rüh (ACsere: Enc. 186). **2)** [gemma; knospe, aus-
trieb]. A hideg meg kezd foytani mind a fakadékokat, mind
a szőlőket, mind az olay fákot (KKrakló. 1573. B3). **3)** sca-
turigo Kr. [quolle]. A szomszéd tisztá fakadéknak ment, mosó-
dott, rendbe szedte köntösét (Fal: TÉ. 155).

Fakadékoscska: [pustula; pustel, blatter]. Jobb kezem
feje livín fájdalomabb és dagattabb, ott is rettenetes vízketeg-
séggel sok fakadékoscska fakadott ki (Monfrók. XV. 103).

Fakadékos: pustulosus MA. [pustulös, warzig]. Fakadékos
orr (Derk: ÖÉlet. 35).

Fakadoz: **1)** dissecor. Halwan az eelien bezedeketh fa-
kadolnak vala ew zywőkben: audientes haec dissecabantur
cordibus suis (ÉrdyC. 172b). **2)** [progermine; hervorschiessen].
Üdö jártával újon fakadott, hajtott, tsemetézett, fattyú-veszűk-
kel fakadozott, a gonosz tudomány (SzD: MVir. 136).

ki-fakadoz: **1)** erumpo [pullulo; ausschlagen]. Kifakadoz-
nak ő gőkeri: erumpet radix eius (BécsiC. 200). **2)** [exulceror,
suppuro; schwären]. Az bal szeme mind kidagatt és szernü
mérges fakadatokkal kifakadozott (LevT. II. 390).

Fakadozás: [germen; trieb, schössling]. A gonosz szokások
fakadozási aprónként elnyomják, és fojtyják, a mi jó van ben-
nünk (SzD: MVir. 136).

[Fakadoztat]

ki-fakadoztat: [erumpere facio; zum ausbruch bringen].
Mellyünk, vállunk, tomporunk fájdalmat ki-vonsza és ki-faka-
doztattya, ha reá kötetik (Pázm: Préd. 321).

FAKASZT: **1)** [progerminare facio; spriessen lassen]. Ha
egyszer el-vagdallyuk-is a test vágódását, gyökere meg-marad,
és szünetlen újab jövéseket fakaszt (Pázm: Préd. 165). **2)** [ma-
nare facio, effundo; hervorquellen lassen]. Ily keserves igyünk
bár özönt fakasszon, bár tengert áraszson, nintsen benne haszon
(Fal: Vers. 913). **3)** [cogo; zwingen, treiben]. Haladmat incon-
venientiára fakasztotta a szükség és fizetelenség (Monfrók.
XV. 371).

[Szólások]. Könyveit árasztja s keserves beszédite szókra
fakasztja (Thaly: Adal. II. 416). Ezt (az igazságot) más-
nak orra eleibe fakasztani (SzD: MVir. 136).

bé-fakaszt: firumpo; einbrechen]. Nem lehet ugyan, hogy
mikor a víz árad, valahol be ne mennyen, s bé ne fakassza
a töltést (Zrínyi II. 290).

föl-fakaszt: refigo C. aperio, manifesto MA. [aufbrechen,
öffnen].

ki-fakaszt: **1)** [eruo, eripio; ansreissen, herausreissen].
Kiwe fokasztatik emberi zywnek zöme (Sim: Evang. 191). **2)**
[erumpere facio, manifestum facio, declaro; zum ausbruch brin-
gen, zum ausdruck bringen]. Völtak olly tudós emberek, kik
értették, és ki-fakasztották néha, hogy nem lehet a világunk
töb istene egynél (Pázm: Préd. 371). De nagyobb része azoknak,
kik két színnel éltek, ezekben semmit sem hittek; mint ödövel
magok ki-fakasztották (Pázm: Kal. 731). Néha néha ugyan ki
fakasztátok az igazságot (Bai: Csik. 434). Ez ki fakasztja ha
mi gonosz telben el rőtyezet volt benned (KCsepr. 1626. A7).
Előtte való napokban is tett vmely szót ugyan, de most ugyan
nagyobb mértékben fakasztottam ki (Monfrók. XV. 12). Uram,
a te beszédet eleven ereket mozgat, s minthogy már kifakaszt-
tottad, meg kell vallanom (Fal: NU. 287). Lator ellenségünk
oly nyílást tehet szívünkben, hogy szinte fenekére lásson és leg-
mélyeb titkainkat ki-fakasztassa (Fal: UE. 472).

még-fakaszt: **1)** erumpere facio MA. [hersten machen].
Az vybor meg fakasztja a tömlöket (Mel: Jóh. 77). **2)** exulcero
MA. [zum schwären bringen]. Ezen víz a sült is meg fakasztja
(Mel: Herb. 149).

[FAKGASZT], FAGGASZT: [corrumpe, vexo, macero;
zerreissen, peinigén]. Akár mint törjük, faggaszszuk elménket
(Tarn: Jóak. 138). Az juta eszembe és nem keveset faggasztja
szívemet, ha tége elvesztlek, hová lések (Fal: TÉ. 678).

FAGGAT: **1)** macero, divexo, contero, corrumpe MA.
[zerreissen, zerleischen, folttern]. Faggattya vala hönem magát:
concidens se (JordC. 467). Kezde hayzat zúkolat zaggathny
es emen magát tőny faggathny (ÉrdyC. 411b. 307b). A Chris-

tus faggattatott az mi vétkeinkért (Dév: Orth. 19). Fogattyák, faggattyák testeket (MA: SB. 127). Faggatta az apostol testét (Czepl: MM. 200). A nemességnek privilegiumit faggattyák (Pal: NE. 60). **2)** vexo MA. vexiren Com: Vest. 150. [peinigen]. Azon sokáig töri, faggattya magát (MA: Scult. 883). Ha jutalmazó haszna nincs a jó cselekedetnek, és istentől semmit nem érdemel nehéz el-hitetni az emberekkel, hogy haszontalan fáradsággal faggassák magokat (Pázm: LuthV. 111). Némellyt az epeszti s faggattya kimyában (Gyöngy: Cyp. 16). Soknak szívét a félsz is faggatta (Konny: II Rom. 51).

által-faggat: [transfigo; durchbohren]. Az tviskel által faggatao vala mind az ő aga veleiglen es naddal verie vala (DebrC. 315).

bc-faggat: [caedo, comminuo; einschlagen]. Amac vtmna Numerarius cazar feye befaggatvan zörnű halálal hala (NádC. 518). Sok utazó embereket is csaknem megölt a rettenetes nagy jégeső, sívegeikkel is magokat nem oltalmazhatván, fejüket befaggatta (Runy: Mon. I. 128).

el-faggat: contero, corrumpto MA. [zerreissen].

mög-faggat: [macero, excrucio; zerfleischen, peinigen]. Az őrdögöl szörnven meg faggattatot és meg rutéttat vala (Zvon: Post. 1519). Betegséggel meg faggattatói (IL36).

Faggatás: maceratio, vexatio MA. [folter, peinigung].

elme-faggatás: [sollicitudo; kümmernis]. Valamint a szolgák mezei a-vagy házi munkával terhelettek, úgy az urakat sokféle gondviselés fárasztja és elme-faggatás (Csizi: Tromb. 116).

FÁKLYA: fax, fumalia, torris C. taeda MA. [fackel]. Szurkos fényő fáklya: taeda PPI. Halotti fáklya: *fumerea fax; a fáklyákat meg-gyújtani: *inflammaro taedas PPI. Ki iöttetec mikent toluaihoz törőckel es rudackal es fackalackal megfognotc engemet (MünchC. 102). Egő fakliakkal kezdé az ő oldalat etgettetni (DebrC. 12). Egő fakliak es zőnetnekők (173). Fakliakat egetenek (TihC. 180). Fakliák ug lidérczek acki alá esik az égből mint eg cyllag (Mel: SzJán. 94). Tőletek gyujtattak háború fáklyái (Orczy: KöltH. 45).

Fáklyácska: facula C.

FAKÓ: **1)** gilvus PPI. fahl Adámi: Spr. Fakó szín: *color gilvus PPBL. Ad metas terrae Foccon (? 1307. Knauz). Fakó [vezetéknev XVI. sz.] (Nyr. IX.365). Egy fakó paripa (Radc: Csal. II.299). **2)** [equus flavus, equus glaucus; fahles pferd, fálbe]. (RákF: Lev. I.347). Meg tsapkoztam fakómnak a farát, hogy jól szaladhasson, nem huztam agyaráát (Gvad: FNót. 11).

[Szólások]. Nem wala modya fakó az te kenansagodnak [mondja a kutya önmagának] (Pesti: Fab. 11b). Fakó kocsi, kender hám, nemes ember, szür dolmány (Fal: Jegyz. 923). Eb ura a fakó; te túl s én innen (Thaly: Adal. 188). Vonszon a fakó, de ismeg vonszack fackót (Helt: Mes. 221). Fakotis vonnyák, de fakois vonnya: Dedi malum et accepi (Deesi: Adag. 97). Fakó-is vonná, s fakó-is vonnák (Czepl: Japh. 113). Többet kült a fakóra, mint érdemli fara (Kisv: Adag. 454).

[Közmondások]. Késő akkor zárnod, ajtót lakatolnod, mikor oda a fakó (Kisv: Adag. 5).

cseri-fakó: [Franciscanus]. Minden szeles szonak, tudomának, es cseri-faco eretnek szonak ne higgiünk (Mel: SzJán. 43). Tótoe és barátoc saláta [igy], mert igen eszic a tótoe és czeri-fakoc (Mel: Herb. 183).

zsufa-fakó: [equus flavus; fuchsfalb, schmutzfalb]. Sufa fakó lovam (Gvad: FNót. 2).

FAKTOR. *Faktora a kereskedő embernek: institor; factor, ladendiener PPB.

1. FAL: paries MA. [murus; wand, mauer]. Falba csinált láda: riscus MA. *Boromából rótt fal: coneratiuus paries PP. Tapasztos fal: delutamentum; bé-irt és festett falak: *deformati parietes; fal tapasz, kárpit deszka: *crustae parietum; falt vinni-el rájta: parietem *ducere per locum; kosokkal töretnek a vár falai: halista *concutiuntur arcus; romlott falnak hulladékját ki-tisztítom: erudero PPI. Zent Dámasos az ev vallat vete az egyház falának, ezenkeppen mynd az tellyes egyháznak romlasat meg tarta (DeuC. 15). Kynek (is)toroknak falay ha mynt aranyas byborral bel vontak vona (ÉrdyC. 511). A fundamentom a háznak erőssége; az tartya a falakat (Pázm: Préd. 305). Az falak mesterségesen iratosok (MA: SB. 264). A ház le-onlic és lesznecl fal romladekoc: rudera (Com: Jan. 105). A falt vagy aszalt, ha megtapasztalja az ember, melegséget érez (Mik: TörL. 30).

[Szólások]. Hirdettetet az evangeliom abban a városban, és a pápistaság falba omított vótt (Pös: Igazs. II.165). Sok helyekben, falukban, városokban falba romolván a pápistaság (Matkó: BCsák. 121). Agoston a Manicheusokat falban rugta és keresztyénné lőtt (Pös: Válasz. 233). A falba ütni a fejét: caput parieti *impingere PPI. Az ti capitánitok Luther és Caluinus falban verték az feiket (Bul: CsIsk. 136). *Falra mit hánsz borsót? gallos exsecas MA. Eseedett értem hathatós szavával, de ez is csak fára hánya itt a borsót (Gvad: RP. 132). Anagy igyál, anagy vakary falt: aut bibe, aut abi (Deesi: Adag. 75).

fő-fal: [murus principalis; hauptmauer]. Evte feyet az fev falhoz (CornC. 354).

hordó-fal: [doli lamina; fassdaube]. Hordo falt hortunk Kyss Istvan vrannak (RMNy. II.809).

kő-fal: moenia, murus C. MA. [mauer]. Kőfalhoz való: muralis; kőfalon belül való: intramuranus C. Kőfal melléke: pomerium MA. Kőfallal kerített: moenitus; kőfal ormozatja: muralis lorica, pinna, crepido; kőfal-darabok: moenia diruta, rudera; a kőfalra lajtorjákat támasztani: erigere sculas ad moenia PPBL. Nég zégő kőnecből raka ő kő falit: muros ejus (BécsiC. 11). Kő falath rakuak (AporC. 61). Hogy meg epwtessenek Jerusalemnak kőfaly (KeszthC. 130. JordC. 738. LevT. I.264. 265). Rettenetes keppen le onla Hierikónak erős kő fala (Tel: Evang. II.221). Végy magadnac egy vas serpenyőt, és állasd fel azt vas kő fal gyanánt te köztéd és az viros között (Kár: Bibl. 112). Köz kő fal (II.148). Hermionis vice erit, mint egy kőfalhoz vgy támaszkodhatol (Deesi: Adag. 124). Kőfal között [bőrőnben] tartatja ma is, az hol sem él, sem hal (Monfrók. XV.479). A házam négy kő fálból áll, azon egy fa táblás ablak, azon a szél mind szélire, mind hosszszira be jöhet (Mik: TörL. 21).

kőfali: muralis C. MA. [maner-].

kőfalos: muratus MA. [mit mauern versehen].

köz-fal: paries, sepimentum, dissepimentum, interseptum C. paries intergerinus MA intergerium PPI. mittelwand Nom. 31. (Born: Préd. 261). Kőzfalt annak körműle vete: sepeim circumdedit (Fél: Bibl. 36). A Christus az ű halalanac általa az ellenkezezt es az köz falt el rontotta, az poganiokat es az sidokat őszue bekeletette (Fél: Tan. 269). Véghetetlen köz fal vagyon az isten és az emberek útai között (DEmb: GE. 161).

Falatlan: [pariete destitutus, sine latere; ohne seitenteil, ohne leiter]. Miért kell a piacra vonni falatlan taligáján bűdös borát (Matkó: BCsák. 54).

Falaz: [rotam curvatura instruo; ein rad mit neuer felge versehen]. Az kinek az apja kereket falazott is, most a fiu megharagudnék ha urnak nem binád (Monfrók. XI.356).

2. FAL: sublabro MA. glutio; schlucken PPI. voro; fressen Com: Vest. 151. Egi komondor a kezét zayaba faluan a ven-

degők közze hozza (DebrC. 34). Az tobzodok, részeskednek, nyelnek, fálnak és isznak: die schleimner schleimnen, fressen und saufen (Com: Vest. 101). Urak lalnak, inas fal (Fal: Vers. 878). Gyöngyöt fal a nyájam, hízik, szaporodik (907). Ezek a bűsület-vadászó kis munkás hangyák [emberokról] mind untalan bajnoki magasztalásokat akarnak fahni (Fal: UE. 508).

[Szólások]. Fald bellyeb [hallgass], ha vezni nem akar: cave toracem (Decsi: Adag. 112. Ker: FelsK. 170). Fald bellyebb a sípot (Matkó: BCsák. 179). Fald belylyebb sípodat, ha nem tudsz szobeket (Fal: Vers. 908). Szulikár földet fal [meghalt] (Zrinyi: ASyr. 193). Bánom, magam majd megcsaltam és majd gyilkos horgot faltam (Amade: Vers: 193). Falta a könyveket (NótiP. 27).

be-fal: 1) sublabro C. devoro, deglutio MA. verschlingen, hinunterschlucken PPB. Befalylác az özevgyökneec házakat: devorant domos viduarum (Helt: UT. M7). Ki tudgya! talán semmi rosznak nem mondánatok, ha tuzin-szúmrá nyelnétek s fálnátok bé az öreg búneket (Fal: NA. 147). 2) [ore continet; in den mund nehmen]. A kis gyermek az ő anyának ömlőit szajával be fallya, de azért nem a húsával él, hanem az tejét szája ki abbol (MNYil: Agend. 102).

félbe-fal: [devoro, opprimo; verschlucken]. Vala halgatása félben falt szavának (Gyöngy: KJ. 17).

föl-fal: deglutio MA. devoro; fressen, verschlucken, verschlingen PPB. (GyöngyD: Char. 396).

Falás: [devoratio, hellatio; das fressen]. Zabállás, evés, ivás, falás ellankaszttya a testet (Kisv: Adag. 239).

[1. Falat]

be-falat: [devorare facio; verschlucken lassen].

[Szólások]. Ha valamit szegény após szóllánd, befalattyá fér-jével asszonyom a nyelvet (Ker: Préd. 235).

2. Falat: buccella, buccellatum, bucces, frustum, crustum C. offa MA. bolus; ein bissen PP. *Jó falat: portio delicata, bolus delicatus, ein guter bissen; *jó falatokkal élni: ventre duci, sich mit leckerbissen speisen PP. Tsontatlan falat: pulpa PPL. Marcad te falatodat: intinge buccellam tuum (BécsiC. 5). Vón Daniel zurkot es zórt es égbefoze es alkota falatokba (fecit massus) es ada a sarkának zaiába es megzakadoza a sarkán (175. MünchC. 200). Ees az falat kenyeer vtaun bo mene ludasSatanas (WinklC. 150). En egy falat kenyeret hozoe tünelték: ponam buccellam panis (Helt: Bibl. I. G1). Collatoria valo falatok (Bal: Epin. 1). Serponyben rántott gömbölyű falatokat csinál (Com: Jan. 79). A kenyerec darabonként, falatonként szegdeltek (109). Sokszor az évő falattal együtt az embernek szájába is bérepül (a légy, Misk: VKert. 655). Csömögös falat (Thaly: VÉ. II.176). Fut a szarvas, vad-kan iget, rókák féltik farkokat: sok a hajtó, zeng a liget, hull sok drága dám-falat (Fal: Vers. 875). Minden pitzin erdei falat dítséri teremőjét (Fal: NA. 190).

[Szólások]. Mind egyebet megszerze az oppugnationhoz; [de] látá, hogy nem neki való falat (Buda ostromlása) (Monlrók. III.79). Nyalánk vagyok, szeretem a jó falatot: ligurio PPB. Ne tsak lolkével, hanem testével is tégy jót szomszédodnak, ne tsak akkor, mikor már se falattya se földtya, hanem mihielyt észreveszed, hogy reá nehezedik a szegénység (Fal: NE. 116. SzD: MVir. 379). Kenyer haj-is mézes falat gyanánt vagyon éhező embernek: *jejunos stomachus raro vulgaris tenuit PPB.

[Közmondások]. Job egy szároz falat békességgel, hogynem mint a meg vágot barmockal töllyes ház sembőllessel: melior est buccella sicca cum gaudie, quam domus plena victimis cum jurgio (SalMark. E3).

Falatka: offella, offula MA. [bissen].

Falatoska: offella C. [bissen].

Falatoz: mando, esito; kauen, beissen, oft essen PPB. Elkészült az ebéd: jertek falatozzunk, ketskével bárányal vígan vagdalkozzunk (Fal: Vers. 905).

Falatozás. Falatozás vacsora előtt: anteaenium MA. Falatozások, nyalakozások, kortyozások (Fal: NU. 304).

Faldok: [ingurgito, devoro; verschlingen, fressen]. Faldokua ne nyelled (Kár: Bibl. 1.671). Ismét régi okadását faldokj: (Matkó: BCsák. 251). Ne faldokd mohen (Még: 6Jaj. II.20). Faldoksz mind az medve (Dőn: Részegs. 4).

hozzá-faldok: [hiante ore capto; schnappen]. Hozzá faldok [a kutya a futó őzhöz], kapni az inát taláta (Gyöngy: KJ. 12).

Faldokol: 1) ingurgito, deglutio; hinunterschlucken, verschlingen PP. Faldocolo ember: homo vorax (MünchC. 34. Kisv: Adag. 130). A ló faldoklya abrakát (Gyöngy: Pal. 1). 2) [mordeo; beissen]. Noha az ersek minket karhozta, hogy a közsegek megengedgyük az szent könyvekbe tekintést: mindazonaltal maga ellen fordulván, rutul arcal faldoklya erseki személyet, mikor azt írja: mi sem tiltjuk hogy a hívek ne olvassak az irast (Pécsv: Fel. 198).

Faldoklás: ingurgitatio, voratio; das hinunterschlucken, fressen PPB. Megelegíthetetlen faldoklás (MA: Bibl. III.175. MA: SB. 36).

[Faldos]

Faldosás: [captatio hiante ore, morsus; das schnappen, beissen]. Az őrdög olyan, mint amaz orozva harapo komondor; de ha színten kaptos is raytuk, soha nem lebet kárhözatos az ő faldosása (MNYil: Agend. 181).

[Faldoz]

Faldozó: [vorax; gefrissig]. Ne legy faldozo [így], mint egy oktalan állat (JesusSir. J3. Pécsi: SzázK. 83).

FALKA (folka LevT. 121): 1) frustum, frustum, portio, offa, crustum MA. pars; teil Com: Vest. 140. stück, teil PP. a) Falka föld: tractus Ver. Lata neg' tizet, kik neminemű falca földön (aliquibus spatiis) valanc tőle (NádC. 679). Iwtank egy falka swrev erdő közbe (TelC. 279). Ew batgya yumar el ment az wton egy falka földet (ÉrsC. 390). Elő megyc egy falkáig (Helt: Mes. 274). Terek Bálintot egy falkáig vele viszen (Monlrók. II.169). Vonnak nagy falka földeket (MA: SB. 218). Ő kegyelmének késért adasson ő nagysága Szólnokig, onat is egy falkáig (MontME. IV.221). Azután az városbeli emberek kísérek ki az városból egy falkáig (ErdTörtAd. IV.170). Az gyermektől az kőpát el vevé, és az uram szolgál felé egy falkáig ugyan elő hajtva vivé (Gér: KárCs. III.329). b) Ezek vtaun egy falka földel (Helt: Bibl. 1.62). Erős viadalt tartának egy falka földig (Helt: Krón. 56). Jo falka ideig a tömlőczbe fle, de osztán onnet ki netetlen (Tel: Evang. 1.288). Jo falka idővel azután (II.397). Jó falka időtől fogva (II.613). Egy falka ideig affélle sem megyen (Frág: Serek. 463). c) Falkánkint: frustillatim MA. Az lewelekezh eg folkayath Polany Ferencz kylte fel (LevT. 1.21). Acker emlékezece szanarol ugyahue szűneben, egy falakat tűzre vetue halac (Hofgr. 267). A tanévtvány nem tanul mindenek egészer s mind, de részenként, falkanként (Com: Vest. 74). 2) [auterva; schar, horde]. Egy falkán: *aliquam multi PPL. Krisztusról, kit egy falka balgatag nép isten fiának mondják (RMK. 1.104). Az hírre egy falkán indúltac (Güres: Máty. 67). Cornelius neuű százados abból a falka seregéből, mely olasz falkának hivatik: Cornelius centurio cohortis, quae dicitur Italica (Helt: UT. 13). Elő talál tégedet a prophetáknac egy falkán (Helt: Bibl. II.129). Egy falka sereget uő melle (Tel: Evang. 1.557). Jo falka hadat hagyja (Güres: Máty. 63). Egy falka törőe 660. Ma már egy falka lengyel tisztet fogok ke-

gyelmedhez igazítani (RákF: Lev. III.98). Meg paranczolja az ur, hogy az nép falkáinkat letelepedgyéc (MA: Scult. 778). **3)** pars bonum vel ovium SI. [hanfen, trieb, rudel]. Falka barom: armentum Ver. Egy falka ray méh (Illy: Jephth. 31). Falkástul hajtatom az marhát (KeeskTört. III.337). **4)** [acervus; haufen]. Hagya Istias, hogy vennéuec egy falka őszue töröt figét, es kötneie az ő mérigyére, hogy meg gyógyulna (Helt: Bibl. IV.65). Bevittek egy falka szalmát, azon jo izűt aludt (Monlók. XI.359). Im küldtünk egy falka levelet kegyelmednek felőle (TörtT. 1878. I.72). **5)** [pars temporis, aliquod tempus; eine zeit lang]. Jo falkaig vezteg alla (VirgC. 79). Arabyaba es Damascomba egy falkayg predykalotta az Crystosth (Konj: SzPál. 118). Sírkvzyt gályára vetik egy falkaig; oztm őneki adának szabadságot (Monlók. III.103). Vala mulatsaga ott io falkaiglan (Illosv: SzPál. 4). Egy falkaig az lovát vezesse (Alv: Post. 167). Mert az apostolok idejében, es az-után jó falkával, az római páspökök antichristusok nem vólnak (Pázm: Kal. 670).

FALKONY: [bombarda muris rumpendis; mauerbrecher]. Harmincz falkonyokkal a jancsúrok között a kő falra fel-lőnek (Paskó: ESír. Ei. Könyörgésecel, büntlésekkel, mint meg meg anyi lelki falkonyokkal, csatázta a test ellen (Czegl: Japb. 246).

FALU (Joens *folutolde, folufelde* 1268. Knauz. Hutensfolua 1350. *Chezfolua* 1351. ZichyC. II.421. 447. *Wegfolu* 1343. no. 89. *folnagy* VitkC. 45. sat. *folo* MargL. 139: colonia C. vicus MA. [dorf]. Faluként: vicatim, pagatim C. MA. Falun lakó: vicanus, paganus MA. Falu szabadj: ager *compascuus PPI. Rivulus Wyzffalw theutonice dorfsayff vocatus (1290. CodPatr. VI.355). Adryanfalva, villa (1299. Knauz). Possessio Nogfalw (1313. 1381. ZichyC. I.145. IV.182). Mykoron kezelet vala faluera: quando appropinquabat castris (EhrC. 36). Megkőrne-kézec ő faluikat: circumdederunt vicos suos (BécsiC. 15. MünchC. 54). Vala mel falvban be menendetek: in quemcunque castellum intraveritis (JordC. 382). Janan városokrol városokra falukrol falukra (VirgC. 106). Yevenek egy faluba bee (DebrC. 515). Ezen dologért falujul fizetnek egy Nagy Ferencz nevű katonának (MonTME. I.225). Rongyos falu (Pécsv: Fel. 678). Az falukat elfoglalják (RákGy: Lev. 159).

[Közmondások]. Egy fa nem erdő. Egy ház nem falu (Decsi: Adag. 55).

Falubeli: vicanus C. paganus MA. paganicus PPI. [dorf-inwohner]. Falubeli paraszt (RMNy. III.88. Vás: CanCat. 675).

Falucska: viculus MA. [dörfflein]. Egy kysded faluchka (DomC. 243). Mit arthat egy faluczka (Bál: Epin. 8).

Falus: **1)** [paganus; dorf]. Falus bíró: epistates C. comarchus PPBL (Bod: Pol. 109). Minden jóakaróimat s faluseleimet közsöntöm (TörtT. XIX.220). **2)** possessionatus [mit gütern begabt, besitzend]. Wadnak sok wrak, nemessek ees ez orzagb bely falvs emberek kewzewl, kyk az kyraly iussath az az igazsagat gonozzwl magoknak thwlaydoneytottak: sunt plures dominorum et nobilium, ac regnicolarum, possessionatorum scilicet hominum (Ver: Verb. 107).

Falusi: villicus, paganus Otr: OrigHung. 1296. Falusi komondor: canis *villicus PPI.

Faluz: [circumeo pagos; die dörfen besuchen] (RákF: Lev. IV.482). A törökök éjtzaka faluznak (Kónyi: HRom. 9).

FAMILIA: [familia]. Valamelly familiában első török: princeps *familiae; nagy familiájú, igen atyafias: *fortis familia PPI. Ha tizen vannak is egy familiában, senki nem tanul jó tudományt (Zrinyi II.179). Hogy egy jó-akaró a másikának erszényét itregesse, maradekit, familiáját le-nyomorítsa (Fál: NC. 308). Bé-iktatjuk őket a fő s fő familiák házaiba, reájok

osztjuk a tisztségeket (326). Alávaló ember volt apja a Bánfi familiához képest (Illy. I.298). Alig találtatott vagy egy hires familia, a ki fondációkkal nem szünetkezett volna gyarapértani (a mi fő-tisztünket, Csúzi: Síp. 42).

Familiás: [famulus]. Egy deák professor szájból hallotta, hogy az iskolába más nap megvirgáztat, már a familiás vízbe vesszöt áztat (Gvad: RP. 73).

FAN: pubes MA. Com: Jan. 48. lanugo prima adolescentis Nom.² 189. [schamhaare].

Fanos: [pilosus, capillosus; haarig].

[Közmondások]. Gubás ebnek fanos eb tőrsa, lator latomnak baráttya (Nyr. IX.68).

Fanosod-ik: gallulo, gallulasco MA. [schamhaare bekommen].

FANCSAL: [invidus; neidisch]. Haborusag ezinalo fanczal őrdég (Mel: SzJán. 491). Minden fimesal firkálást ellenünk el-tesztek (Czegl: Tromf. 113).

Fancsalog: [torqueor, volvor; sich krümmen, sich winden]. Mint imez gilizta fereg fantsalog, fetreng, veczkendik (GKat: Váls. II.115). Nyughatatlankodik, feszeng, veczkendik, fantsalog (II.633).

FANCSALL (*fancsarold* meg Keesk: ÖtvM. 294. *fancsullott?* 308): [amalgamiren]. Az fancsallott ezüstöt vedd az aranyazó árra (Keesk: ÖtvM. 294). Az finum fancsallott aranyat szárazd fel és törd meg jó lágyan vízzel (308).

még-fancsarol: ∞ Az finum ezüstöt szép aprón reszeld meg, úgy fancsarold meg (Keesk: ÖtvM. 294).

FÁNK: frimum PP. pastillus, scriblita, buccens bolus SK. [krapfen]. Panis in patella coctus vulgo fank 1503. (Szilády: Temesvári Pelbárt 68). Vegyen az oruos doctor páltza faczáréket, dorong peczenyét, czép hadarófa fánkot (1550—75. Toldy: Adalékok a Régibb Irodalom Történetéhez 23). Hugom a Thamar, készitsön vgyan en előttem ég vag két körtüely vag szűn formaiu darab rántott czőregeket vag fánkot es vgyan kezéből meg eszöm (Mel: Sám. 174. Radv: Csál. III.44). Az kosár, az kiben fánkot adtál volt (Thurzó: Lev. 153. Thaly: VÉ. I.372).

bába-fánk: kugelhopf Kassai: Szókönyv (Szakácsmest.).

folyó-fánk [toló-fánk?]: [spritzkrapfen?] (Szakácsmest.).

főkötős-fánk (Szakácsmest.).

körtvély-fánk: pastillus, frimum PP.

mozsár-fánk: [prügelkrapfen?] (Szakácsmest.).

süveg-fánk (Szakácsmest.).

tojásos-fánk: eierkuchen, omelette KirBesz. 127.

zsállya-fánk. Sállya fank (Nyr. IX.73).

FANTASZTIKUS: [ineptus, portentosus; phantastisch]. Ugymondnak ők, az ruházat, ha szinte kábává téssen-is, ugyan ékesít azért, hogy az madár az ő tollain, az eb szőrén esmér-tethessék meg. Mert nem tudná ember, hogy oly kába galád fantasztikus légy, hogyba az tárafarán szabott metélt, vagdalt, prémezet, boncsokos köntösödről meg nem esmértetnél (MA: SB. 218).

FANTÁZIA: [phantasia]. Elhez tartsd magad, hogy a phantasiád helyén maradjon (Czegl: MMI. 106).

FÁNTON-FÁNT (*fántom-fánt*): malo nodo malus quae-rendus cuneus; non ut prior laedam, sed ut injuriam retalem MA. eandem reciprocas serram PP. [gleiches mit gleichem, auf einen groben klotz ein grober keil]. Mynd addygh seh had, myglen bozsoth allaz; tantom fánth; ha ő azth mertel tenny

te raytad, nyre nem merned teh, ky többeth teheteh? (Apost. 27). Fanton fant: malo nodo malus quaerendus cuneus (Deesi: Adag. 9); non ut prior laedam, sed ut injuriam retaliem (275). Látom én, hogy: malo nodo malus quaerendus cuneus; tsak finton-fánt a mi jesuitane dolga (Czegl: Japh. 217). Az calvinistákis fántom fántal fizetnek az saxoniai serfőző predikátoroknak (Pázm: Kal. 255). Ha ugyan tsak fánton fántval kellene egymásnak meg felelnünk, mi fontosabban is tudnánk syllogisticálni (GKat: Titk. 350). Veghet-e-ton fántom-fántban ne edgyezkedjünk (Megy: SzaÖröme. 105). Fántom fántal nem fizetnek (Sámib: Isp. 90). De ez mind csak így maradt a pántolódás és fántofánt [igy?] (ErdTörtAd. 158). Sok fántom-fánt beszédlünk lön (II.171). Tudták, hogy másékéit nem szabadlunk, ha tsak ők fánton fánt fegyverhez nem nyúlunk, azért is jó rendbe szedték fegyvereket (Gvad: RP. 297).

FANYALOG, FANYAROG (fanyalg MünlchC. fonyalog Szal: Krón. 497. fonyolgás Bal: CsIsk. 1251. 1) Fanyalgoc, fanyargoc: stringor, gemo, ingenisco MA. [vultus acerbos sumo]. ächzen, winseln PP. [eine saure miene machen]. Hazud, hüzelkedik, faniarog unnt á kego (Mol: SzJán. 310). Czac meglekiaból sem ada az előtte fanyalgo szegemec (Born: Pród. 388). Fanyaloguae, simac, orditac (246). Ételet unalemmal s fanyalogva ették (Fely: SchSd. 41). Igen nehéz betegséget, megvettséget szenvedni; ez ellen fanyalog az test és vér (MA: Scult. 371). Csak szíved dobogására és fonyolgo telergésekire intottál (Bal: CsIsk. 44). Noha fanyologsz. és tekergessz magadban (125). Az ellenvetéseket meg nem fejtheti, de mégis fanyalog [igy] előtte (Ker: Pród. 592). Kiknek a kapitány nagy fonyalogva elmeneteleket megengedni csak tetetetésképen akarja vala (Szal: Krón. 497). 2) litigo [streiten, zanken]. Fonalgnacuala egmással monduan: mikeppen adhatta ő testét műnekőne megennőne? (MünlchC. 182).

finyorog-fanyarog: [vultus acerbos sumo; saure miene machen]. Finyorog fanyarog: nem jól esett, ha így esett (RákF: Lev. IV.192).

Fanyalgás: [vultus acerbi; saure miene]. Ki nem iméc örmest utána minden fanyalgás és irtózás nélkül (MA: Scult. 375). Imide amoda fonyolgással budokló hazugságokat (Bal: CsIsk. 314).

FAR: 1) clunes, podex C. nates MA. arschbacken KirBesz. 128. A farak, segg pofü: die arschbacken Com: Orb. 77. Com: Jan. 49. Farát le-törni: delumbare PP. Le-törni a tsípőjét, farát: *coxam frangere; faromat mozgatani: erisso; ki a járás-közbén hajtja a farát, risszöl: *formicinus gressus PPI. Az ebnek faraba lüt ül (GuayC. 9). Mynden ember farára kessee hű fegyveretli: ponat vir gladium super femur suum (JordC. 70). Tenőn faroden övezzeel meg, tenőn törőddel (DóbrC. 100). Olyan feleséget találz el venni, az mely másnak kezdi farat tartani (PortSzer. N4b). Tükörben akarsz nézni s fúrodra téved (Matkó: BCsík. 30). A ló farán való czafrag (ErdTörtI. 113). Farban lőttek Petki Istvánt (Kem: Élet. 59). Mások alá veté farat feleségem (Gyíngy: Csup. 15). Egyszer a lónak fara felé vetemedett, a ló pedig ugy rugta oldalban, hogy elterült (Kónyi: ÁM. 21). 2) [pars postica; hinterteil]. Hajó-fara: puppis C. Com: Jan. 88. Az hajónak farára ül (Megy: 6Jaj. VI.16). Nem messze az öreg templom faránál üntödtől ki (a forrás vize, Szal: Krón. 35). Az harmadik [piacz Koleszvároft] Tordára megy farall (Thaly: Adal. II.122).

[Szólások]. Farr tova gonosz állat! (Matkó: BCsík. 89). A barnok egy hajsz, tsáh, hóla, fartova mondáson melly hamar engednek (Misk: VKert. 10). Farba rugta: longum valere jussit (Deesi: Adag. 99); renunciat ei PP. Az igazságot farban rugják (GKat: Titk. 8). Farba rugta a mátkáját (Kisv: Adag. 3). Jobbátusok farban maradnak (Megy: 3Jaj. II.39). Maga

farára kötött róka farkat és magát tsáfoltatja (GKat: Titk. 352). Valamimű ockal emec ne voss fart (Born: Ének. 559). Az isten beszedenek hatat, fart ne vessünk (Mol: SzJán. 43). Fart vetet nekí (Göres: Máty. 71).

[Közmondások]. Nem csak egy ebnek neve far (Kisv: Adag. 133). Nem tsak egy ebnek fari [igy] a neve (Fal: Jegyzőkönyv 928).

lapos-farü: [qui clunes strigosas habet; wer einen mageren hintern hat]. Laposfari Dorkó (Thaly: VE. I.344).

tar-far: [anus; der hintere]. Apadt melljét kifeszíti, tarát farát ékesíti, vitorlút kiteríti, arra nyert a ki szép (Fal: Vers. 882).

Faratlan. Gulya, faratlan: depyga, vol depygis PPI. [mit mageren hinterbacken].

Farcsok, farcsik (far csiga: coxa; hüfte Nom. 21. Com: Orb. 83. fark-tsik: uropygium PPI. farczyka ÉrdC. 232. farczika MA. farclik Helt: Bibl. IV.164. farkok MünlchC. 71): uropygium C. MA. coxa, coxendix MA. os *sacrum PPI. [der hintere, bürzel, hüfte]. *Disznó farczikaja: perna MA. Valvan ő farcokan (super lumbos suos) ciliciomot, bőrtől vala (BécsiC. 26). Zfznee farcoka: femur virginis (29). Kődmén ruha vala ő forcoka körül: circa lumbos suos (MünlchC. 71). Legenec tő farcoktok megzoreitnan: lumbi praecincti (140b). Myudeneknek török ő farczykayan, merthi zentli egybznak feyedelny ő farczykokon thöröketh tartlnak, merthi testy hynnek förtelmeeth kel el hasoytunyek (ÉrsC. 232b). Az wr megszazasztassa a te farclikodat: putrescere faciat femur tuum (Helt: Bibl. I.1P4). Hogy befedezzék az ő szemérnüket, ágyékioktól fogva mind farclikig: ut operiant carnem turpitudinis suae, a reibus usque ad femora (I.1Qq). Minden firhu farclikara vetőtte kezét, mint a szőlő aszsonyálát (Helt: Bibl. IV.164). Erdey retők, ki fartsikak vele kötőznyi igen io (BeytheA: FivK. 28). Megilleti abban a győzedelmes hucában farcsokát (Tof: Zsolt. 673). A nyakától fogva a farcsokiug (PP: PaxC. 11).

Farocska: clunulus C. PP.

Farogat: [averto, fide dimoveo; ablenken, abwenden, abtrümmen machen]. Sokkal többeket farogat es vizza fördyt az ördög kazdagsagal, heuolkodasal, gyöndrősegl (Beythe: Epist. 159).

Farol (fural Helt: Krón. 48): posticum verto, recedo, retrocedo Kr. [den rücken zukehren, sich abwenden, sich seitwärts wenden]. Hlmi kezdő az wrakat az hadba; de az wrac faralni kezdőne (Helt: Krón. 48). Nem mind vásárol, ki satorloz farol (Szentim: Kalm. 12). Farola szegény farkas, miéne az konyhára (Thaly: VE. 348). Monostorról elhez farol egy igen szép uten (Thaly: Adal. II.123).

Faros: chimus SI. [mit starken hinterbacken]. Testes, faros fedny: filia bene *curata PPI. Cziőzds faros aszson (Zvon: PázmP. 117. Thaly: VE. 1345). Isnérem én faros Honat (PhilP. 58).

Fartol: cessum eo, ad latus declino; auf die seite weichen PPB. Addenda. Hátra másni, vissza térni, fartolni: redire *cessum PPI.

FÁRAD (farrad BécsiC. 37 MünlchC. 174. fírrad Deesi: Adag. Zvon: Post. II.185): defetiscor C. lassescor, fatigor MA. [se frangere; milde werden, sich abmühen]. A fáradt ákröket a járomból ki-fogui: demere *juga fatigatis bobus PPII. Az ty faradt testetek nywgomlat anagy meg vydanmulast keuanyon (VirgC. 131). Bolond halgatagségeert sokak sokat mwkalkodnak yarnak faradniak (ÉrdC. 517). Ne fargy reank, merth ny az ny dolgwnkath el wegeztlwk (LevT. I.334). Fíradgyunk miis az anyszentegyháznak esmerésében (Pázm: Kal. 535). Fíradgyon lelki életének meg-tartásában (Pázm: Pród. 39). It vendég-fogadoban vátok; mi szükség tehát építésben vagy élésszerzésben

fáradnotok? (85). Fáradjon testiünk, élemedjen lelkiünk (Fal: SzE. 521). Nem fáradnak egybén hanem az ördög dolgában (Fal: NU. 265).

el-fárad: lassesco, elassesco C. [ermüden, ermatten]. El-fáradott: defatigatus C. Az utazásban el-fáradni: *langvere a via; nem fárad-el a munkában: *indefessus agendo PPL. Ostorozak ötet nyind adzeg míg a verők el fáradniának (WeszpC. 88. ÉrdyC. 482). El fáradtae vala az nagy bor italba: erant fatigati a vino (Kár: Bibl. 1497). El-fáradtam egész éjjel sirtomban (MA: Bibl. V.5). Az saylodással el fáradot vitezek mindnyjan az közel valo hasznót kevanak: militem, labore defatigatum, proximum quenque fructum expetere (Forró: Curt. 544). Ha a hintó meg-rázza, el-fárad, és jobb egyepetyéje vagyon az ételre (Mik: TörL. 1). Ha ezek el-fáradnak engem kintzani (NótPM. 53).

elfáradás: defatigatio C. [ermüdung].

elfáradhatatlan: indefessus PPL. [unermüddlich]. Elfáradhatatlanul: indefesse C. (Kules: Evang. 263).

ki-fárad: 1) elassesco MA. PP. [ermüden]. Ki-fáradtak a sok bajból: *fessi rerum PPBL. A tisztességes munkából ki ne faradgyunc (Helt: Bibl. I. f2). Némellyek ki-fáradnak az tutásból (Pázm: Kal. 766). Most sem fáradt ki az kezdett munkából (Thaly: Adal. 1.130). Ma kifáradnak a sok térdepelésből, bolnap a tünzből (Fal: NE. 40). 2) [exeo foras; herauskommen, sich herausbemühen]. Ő sem győz minden esztendőben ki-fáradni, és az magyarok sem elégségesek, hogy az német ellen országot általmazhassanak (Pázm: Kal. 441).

[Közmondások]. Az ki hamar kezdő, hamar ki fárads belőle (Decsi: Adag. 184).

még-fárad: lassesco, defatigor, defetiscor MA. [ermüden, ermatten]. Még-fáradt, bádját: defessus; az utazásban meg fáradott: *fessus via, vel de via; siralom miatt meg-fáradt szemek: lumina fessa *fletu PPL. Ygeu meg fáradott, mert vala gewnge ember (EhrC. 81). Megfarrattac a bortól: erant fatigati a vino (BécsiC. 37. MünchC. 174). Vronk Cristust zemeid előtt valad ostorozasoknac soksagana meg fáraduan (VitkC. 39). Megh se farag mykoron hűw töwe megh feddetől: neque animo frangitor quum ab eo argueris (JordC. 824). Nagh nyomorsagaban eerteed megh farrada (WinklC. 121). Tagyd meg farrattak (CzechC. 27). Meg nem faradanak een yarasyu: non sunt infirmata vestigia mea (KulesC. 32). Aratni fogunk, ha meg nem farradunk (Sylv: UT. II.60). Imatkozzy kellene, ees soha meg nem farradny (Pesti: NTest. 161). Es iő vala Esau a mezőről es meg fáradot vala: cum venisset Esau de agro lassus (Helt: Bibl. II.4). Meg ne faradgyunc az Christus ismeretnee tanulasaban (Born: Préd. 284). Sem nyugtathatlansagga, sem munkaua meg nem farad vala (Decsi: Salic. 20). Gyönyörködtecekel te magadat meg-fáradtat meg-ijits: oblectamentis defatigatum te recrea (Com: Jan. 208). Ipának gondviselése körül megfáradott (Illy: Préd. 1.131. II.62).

mégfáradhatatlan: [assiduus: unermüddlich]. Meg fáradhatatlan kezdők vagyon (SándC. 18). Az ördögnek meg fáradhatatlan igyekezeti (EszT: Igány. 254).

Fáradás: fatigatio C. lassitudo MA. [műhe]. Azokat nag farradasokkal, munkaua lelhesse (NagyszC. 28). Természet indítalival tusakodó igyekezet és fáradás kívántatik annak szerzésére (Pázm: Préd. 310)

Fáradatlan: [indefessus; unermüdet, unermüddlich]. Fáradatlan kevanagsz (CzechC. 21). Faradatlan igyeközet (Beythe: Epist. 220).

Fáradékony: qui cito et facile fatigatur Kr. [schnell müde, schwach]. A külső, és testi szemmel-nézhető állapot ismérésére fáradékony és erőtlén az emberi elme (Fázt: Préd. 383. Corp-Gramm. 312).

Fáradhatatlan (fáradathatlanul DomC. 140. fáradhatlanul Zrinyi. 1.154): [indefessus, assiduus; unermüddlich]. Ragazkoduan isteniez fáradathatlanul (DomC. 140). Mel sok es fáradhatatlan vezedelmek vannak embernek jdvessége ellen (ÉrdyC. 80).

Fáradoz: desudo C. lassesco, fatigor MA. [sich mühe geben, sich abmühen]. Ezert fáradozok, hogi az en zolgalatomban el-fáradatknak nyugodalmat adnek (WeszpC. 20. VirgC. 106). Jő s megyen, fáradoz Compostellába (MA: Scult. 1018). Fáradoz azon, mint tellesen pénzre szert (MA: SB. 103). Ezeknek eregetésében fáradoz (Güntz: RBab. 133). Setőben fáradoz (a hamis ember) miut a vakondak (Fal: BE. 548).

még-fáradoz: ∞ Meg fáradoztonk azért az alnokságnak es vezedelmeknek vtan (BodC. 7).

Fáradozás: fatigatio MA. [műhe].

Fáradoztat: lasso, fatigium alteri causo Kr. [sich abmühen lassen]. Az kie ebben elméieket fáradoztattyáe, Christus vélece szokot lenni (Zvon: Post. L271).

Fáradtság: [virium contentio, opera et labor; mühe, mühsal]. Fáradtsággal adják a tudományt: gaudet sudoribus artes PPBL. Veed el erdemet mwkadnak es faradsagoduak (ÉrdyC. 562b). Meg haragot uton valo járasnak farratsagaert (DomC. 119. NagyszC. 30. PozsC. 1). Nekyk kemed meg fizety farradsagokat (LevT. I.216). Nag farratsagall nythattam vtat, de meg azt es lee vaktak (317). Nagi munkaua es faratsagall hozzák megh az listet a profontra (RMNy. II.264). Enym az munka es az faraczaaghi (Komj: SzPál. 12). Tisztességes fáradtsággal, hasznos zolgalatokat tselekedhetik a közönségnek (Pázm: Préd. 27). Haszontalan minden fáradtságunk, ha tsak a világot és a külső hasznót tésszük télyül (780). Semmi fáradtságokat költségeket nem számnyáe (MA: Scult. 464). Sanyarogion, fáradtsággal munkalkodgyée (749b). Az ember ilyen nagy gonddal faratsággal, álom szaggatással, éyel nappal örüztetik (Mih: ÖrökE. 121). Kérem ő kegyelmét, hogy az kevés fáradtságot felvegye, és asszonyomat, anyámat és tégedet is meglátogasson (Thurzó: Lev. I.133). Köszönöm azbul való fáradtságodat (280). Gondos fáradtság (Derk: ŐÉlet. Előb. 3). Fáradtságom nem lészen gyümölt telen (BethlTám. 72).

[Közmondások]. Hasznos munkának soha nincz fáradtsága (Decsi: Adag. 123).

Fáradtságos: [operosus, laboriosus; mühevoll, mühsam]. Ez világi mód-szerent, háboru, nyugtathatlan, fáradtságos értelmek és gondviselések nincs immár az világi dolgokra (Pázm: Kal. 796). Fáradtságos munka (CsúziCseh: Edom. 223. Tof: Zsolt. 610).

Fáradt: lassus, fessus C. defessus MA. [müde]. Fáradott: lassus, fessus MA. Fáradtan utámok ur-is nehézkedik [lassau ballag] (Gyöngy: MV. 83).

[Közmondások]. Fáradt lónak farka is nehéz: longo ex itinere etiam palea oneri est MA.

Fáradtaeska: lassulus C. MA.

Fáradtság: lassitudo C. MA. [müdigkeit, mattigkeit]. Ha szagolod, nállad hordozod, farratsagot el fz (Mel: Herb. 44). Ha fáradtságunk el-szakaszkodtat, erősti szívünköt (Pázm: Préd. 156).

Fáradtig: [usque ad lassitudinem; bis zum ermüden]. Fáradtig törekedett, farattig könyörgött, farattig szenvedett (MA: Scult. 133). Mikor fáradtig taglották-vólna Kristust, el-olák Kristust az oszloptól (Pázm: Préd. 504). Elméjek fáradtig munkalkodtak (Alv: Post. I.610).

FÁRASZT (járaszt Zrinyi. II.42. Bíró: Ékesség. D2): fatigo, lacesco C. lasso MA. [ermüden, bemühen]. Fárasztatott: fatigatus C. Farasztom magamat sok mwkaua (ÉrdyC. 606). Mit farasztatkok magatokat? (MargL. 30). Heaban farasztiak mago-

kat (Fél: Tan. Előb. 4). Ne fáraszd magad ebben, hog' meg gazdagulj (Kár: Bibl. 1.616). Az ő tellyes életénec napiam fárasztotta magát (626). Nem azon fárasztanátok-e éjjel napul elméteket, hogy (Pázm: Préd. 11). Dionisius Tirannus, a kít szokatlan kénokkal akart illetni, szomjúsággal és alatlansággal fárasztotta (556. 1100). Nem valóságos, de oly tettetes ellenkezések látszanak a sz. írás szavaiban, hogy a tudós emberek értelmét is fárasztják (Pázm: LuthV. 241). Mondá, hogy pénzbeli ajándékkal magát többször ne fáraszt (Monlrók. VIII.365). Nehéz járó lovon az szerszám igen fárasztott (Kem: Élet. 50). Az aszszony-nal nem kell félben hagyatni a játékot, és bosszú levéllel nem fárasztani (Mik: TörL. 27). Minden gondolatit abban foglalta, fárasztotta (Bíró: Ékesség. D2). Hírét is adom: mihen nuként fárasztják ezeket a külső nemzetségek (Fal: UE. III. Előb.). Veszem észre, hogy fiadat a végre fárasztod messze földre, hogy honvalót szerezzen magának (Fal: NU. 321).

el-fáraszt: defatigo, delasso C. [ermüden]. El-fárasztott, fáradt: fatigatus PPl. Igen elfárasztod tenagadat: stulto labore consumeris tu (Helt: Bibl. 11.12).

ki-fáraszt: ∞ (Gér: KárCs. IV.402). Minden békességes tűréséből főtig ki-fárasztott (Fal: NA. 205).

még-fáraszt: lento C. defatigo, delasso MA. [ermüden]. Megfárasztott nyúl: lepns *exagitatus PPl. Sététegec még farraztat őket: tenebrae fatigaverunt eos (BécsiC. 30. NémGl. 336. NagyszC. 37). Az erőseket meg farraztat (Mon: Apol. 285).

mégfárasztás: defatigatio MA. [ermüdung, abmühung].

Fárasztás: fatigatio PPl. [ermüdung]. Testemne szeméinnec fárasztásával munkálkodtam (MA: Scult. 6).

elme-fárasztás: addictio mentis Kr. [sorgo, besorgnis]. (Pázm: Préd. 692).

Fárasztthatatlan: indefatigabilis, infatigabilis MA. [unermüdlieh].

FARAG: 1) [sculpo; schnitzen, meisseln]. Képet farag: sculpo, imagino; esztergában faragott: diatrotus C. Faragott életfűtetem: asperum signis *elur PPl. Neg' zegő kövek es faragottak (BécsiC. 11. JordC. 53). Kewből faragot capolia (ÉrdyC. 656). Faraggy teneked két kő tablat: praecide tibi duas tabulas lapideas (Helt: Bibl. 1. Ss3). Irt kepeket, ki moczet kepeket, szep faragot szerszámokat veszne: tabulas signa toreumata emunt (Decsi: SalC. 16). Az nagy vad fát két arasznyira hosszu hámozd még, de ugy hámozd, hogy még az fájába is hozzá faragjon kiesint, mintegy ujnyi temérdöken mind környül (Radv: Csal. III.51b). Gömbölyögeknek nevezvén kezét, és mint egy esztergályba foragtaknak [igy] (Csúzi: Síp. 273). Öröklékig faragnak, bárdolnak, színlenc rajta a gyermekén Fal: NA. 205). 2) [squamis exuo; die schnuppen abputzen]. Éles lével eszka: az csukát faragd szépin, hasad ketté, sözd meg (Radv: Csal. III.43). 3) fabrico C. MA. [bearbeiten, bereiten, machen]. Magának veszedelmot farag, készit: sibi perditionem machinatur Com: Jan. 204. Új-hit faragó, a ki megészívja és új kaptára vonja az apostoli tunitást: haereticus WF. Kie ezüstöt faragac: qui argentum fabricant (BécsiC. 104). Tyed nap es tyed ay, te faragatd a hainalt es a napot (AporC. 29). Te faragtal laynalt: tu fabricatus es aurorum (DöbrC. 140). Hanz faragatyk vala: domus apparatur (JordC. 802). Hamis vy tudomant faragot (Mon: Apol. 4).

[Szólások]. Végozetre, akarnám érteni, hol olvasta Balduinus az obsequium emlekezetit? Ha csak maga fejében faragta, tartsa magának (Pázm: LuthV.107). A hajadon-nép leginkább ollyas fogatkozisokat kap fel, a melyekből vagy vár, vagy maga tréfát farag (Fal: UE. 110). A szepfölden szűz Máriának sz. fiát ama bűdösnek öldákhöz alkalmaztatták, a leg méltóbb szentségekből faragtok tréfára és szemtelenségre valót (Fal: NA. 123).

[Közmondások]. Az ki sokat farag, sok forgáczot eyt: non est ejusdem et multa et opportuna dicere (Decsi: Adag. 17).

el-farag: [deleo; wegkratzen, auslöschen]. Az nírgot elfarága es az helön almat ira; inasnap az almat el-faraktak es az helöt arannal nírgot irtak (TihC. 192).

fölre-farag: deflecto Kr. [auslenken]. Félrefaragás (Csúzi: 627. Kr).

föl-farag: [exsculpo; meisseln, aushauen]. Az otaron narnan kőből azzomunknak kepe felfaraktatot (TihC. 84).

für-farag: [sculpo; schnitzeln]. Ő néki minden templominak szegi szugolyája teli vagyon irott, furott, faragott képekkel (Pós: Igazs. 11.355). Ezek ellen furt faragott egy idetlen syllogismust (Matkó: BCsák. 72).

[Szólások]. Sololt sem bírnak több jószágot két házhelynél; Diószegi igen politikus, ravasz ember lévén, valamint másokat, úgy minket is kifűrt-faragott belőle (Haz. I.135).

ki-farag: 1) exsculpo, caelo C. [schnitzen, ausbauen]. Falmak erdeiebon feizekkel ki faragak ő aitaít (AporC. 28). Hazok kyket ky faraktanak (DomC. 131). Aytokat kyfaraganak: ex-ciderunt jamas (KulesC. 178). Az istennek kepet semmi teremtet allatban ki ne faragjuk se ki ne iriuk (Fél: Tan. 551). Helyhezete azt küből ki faragatott koporsóban (Szár: Cat. E3). 2) [deleo; auslöschen]. Mi nemő allat az, ki el törölheti az irast a te kőüemből? Felele az ördög: Semmi azt el nem törölheti, hanem csak isteni szeretet; vala ki az isteni szeretetet valland'a ő zinoe, akar mell nag' bines legyen, leg ottan ki faragtatik az en kőüemből (BodC. 32).

még-farag: 1) Igen megfaragok: perfrico; isztergaba megfaragok: tonio C. [schützen, behauen]. 2) [squamis exuo; die schnuppen abputzen]. Az halakat megfaragva vala (MargL. 22). 3) perfabrico C.

Faradék: putamen, segmen MA. [abschnitzel, späne]. Faradék, metélék, hmladék: segmen; faradék, le-metélék, forgás: reccissamentum PPl. Faradék, forgás: scidium Major: Szót. Bernoldus nem keltekedet az ostyakat megh utalasképpen minutias numularias, penszhez hasonló faradékoknak nevezni (MNYil: Agend. 225). Egy pár arany függő az ő ajándéka, a mely Arachának [igy] régi maradéka, igen tsudálatos munkás faradéka, sokféle színekert mert visel árnyéka (PhilFl. 29).

köröm-faradék: *segmina ungium PPl. [nagelschnitzel]. (Alv: Itin. 171. 287).

[Szólások]. Annyit sem adott, mint egy köröm faradék (SzD: MVir. 13). Ki nem veszi eszében, hogy már őis ezzel hallhatatlan neuet szerezhetne, auagy valami köröm faradéket nyerhetne (Zvon: PázmP. 278).

Faragás: 1) asectio MA. [das schnitzen, schnitzwerk]. Hazok kyket nagy pompauul megekesyteotteek faragásokkal es iratásokkal (DomC. 132). A taragó mester kezdi a fit csinogatni, véséssel, s faragással (Hall: Paizs. 58). 2) fabricatio C. [das bereiten, die konstruktion]. Faragással elkészitem: perfabrico C. Tekeuchi megh meenynek földnek faragasaath es teremtesseeth (ÉrdyC. 115).

hit-faragás: reformatio Kr. [glaubensreformation]. Nincs hatalmunkban a hitfaragás, annak ágazatit se ide, se oda nem tekerhetjük (Fal: NE. 74).

kép-faragás: sculptura C. MA. [bühnauereij. Kép faragás: tudomania (Mon: KépT. 77. KTrör: SzJán. 24. Matkó: BCsák. 31).

Faragatlan: 1) [non sculptus; unbehauen]. Tavok egy otromba faragatlan kevet az zekrenu (MargL. 107). 2) [rudis; roh, ungehobelt]. Éretlen-eszű, durabos, bárdolatlan, faragatlan (SzD: MVir. 105). 3) infabricatus MA

Faragcsáj, faracskál: sculpo, scalpo Kr. [schmitzeln]. (Helt: Háló. 141. Pös: Igazs. 339). A pésztor kezdő pohárkákát faracskálni (ÉszP: 13Szűz. 19).

Faragcsálás: [fabricatum; fabricat]. Írásbeli faragcsálásonmt kezelmeteknek akartam ajánlanom (Ács: Bihl. Előb. 17).

Faragcsálási. Észtergári. faratskálási mesterség: toreutice MAL.

Faragmány: toreuma; geschnitztes bildwerk PP. 1801. (Káldi: Bihl. Sap. 14. 16. Kr. GKat: Titk. 1119).

Faragó: caelator C. [schnitzer, bildhauer]. Blasius faragon 1329. (Czinár). Faragó Máté 1435. (Nyr. V.510).

bálványkép-faragó: statuarius MA. [bildhauer].

hit-faragó: reformator Kr. (Pázm: Kal. 1766. 581. Kr.). Az új hit faragók (Illyef: BCSTomp. 11). Ez ilyen új hit-farago predikátorok (Tas: Feuk. 6).

kép-faragó: sculptor, significus, anaglyptes C. statuarius PP. [bildhauer]. Kép-faragó, formáló, valamint szerző: fictor PP. Kép-faragó avagy oszlop öntő: sculptor vel statuarius Com: Jan. 168. A kép-írók és faragók ezek gonoszságának ábrázásában mutogatták mesterségeket (Pázm: Préd. 91). Kép-faragó ácsok (Matkó: BCsák. 425). Az isten más agyagból formálta a nemesekeket, úgy bányán vélek, mint a kép-faragó valamely oszloppal (Fal: NE. 64).

[Szólások]. Már ebből van kép faragó Fábián (Matkó: BCsák. 127).

kő-faragó: quadratarius PP. caementarius Com: Jan. 102. [steinmetz]. Az kew nyweseknek es kewfaragonak megh fizessetewk (RMNy. III.75). Egy kőfaragónál laktam én olyan-nál, a ki kőfált-is rakott (ÖtvMest. 39.vsz). Képiroc, kő faragoc (MA: Scult. 856). Kő farago, kőmives (KolTört. 400).

köröm-faragó: scalprum ungulare, fabrile PP. [nagel-zwicker].

márvány-faragó: marmorarius MA. [marmorschneider].

márványkő-faragó: faber marmorarius PP. [marmorschneider, bildhauer]. Socratesnek márvány-kő faragó volt az apja (László: Petr. 100).

zsindely-faragó: [faber scindularum; schindelmacher] Com: Jan. 105.

[Faragód-ik, össze-faragódik]

össze-nem-faragódható: [insociabilis; unverträglich]. Alkhatatlan, békételen, össze-nem-alkható, -faragódható (SzD: MVir. 105).

Faragtat: [sculpi curo; schnitzen lassen, aushauen lassen]. Váltókat-is faragtatott (Moln: JÉpfil. 85).

ki-faragtat: [excidi curo; aushauen lassen]. Helt'heté azt ő vy koporsoiaba, kit ki faragtatottuála a közirtbol: quod exciderat in petra (MünchC. 69).

lő-faragtat: [descindi curo; abschneiden lassen]. Az ő húsát éontyától le faragtattha (NädC. 649).

főlfaragtat: [exsculpi curo; aushauen lassen]. Feel kellene kepet faragtatny, hogy ymaduak (ÉrdyC. 542b. 671). Az farkasnak kepet az varasba fel faragtatnak (VirgC. 58).

Faragvány: sculptile, simulacrum [schnitzwerk, standbild]. Ő menden faragvány leessac: omnia sculptilia eius concidentur (BécsC. 247). Nem val faragványokat: non habet simulacra (116). Alasztassanak meud kik imadnak faragványokat (AporC. 58. 38).

FARASZJA: [?] Gomboth irtham wala wörösseth, selen gomboth kilenczeth. faraszjara valoth hog' weg' (LevT. 127).

FÁRÉ

[Szólások]. Midőn fáréra fogatnak, és erős bizonyságokkal sürgettetnek, mindgyárt nyomot vesztenek (Pázm: Kal. 1766. 407. NyKözl. XV.369).

FARK (Berefork 1270. Codl'atr. VI.171. Fyzuforku 1224. Knausz: 1) cauda C. MA. [schweif, schwanz]. A páva kiterjeszti a farkát: *explicit pavo caudam PP. Bestyeek lyknek faurkokon sok zömök valnak (SándC. 38). Az farkas farkának ezauargatasuul azt mutata (VirgC. 55). Macskadnak farka (D. brC. 104). Az farkaba vagyon a mereg (Mel: SzJán. 242). Samsonnac rokai, kiknee farkoc őszne volt köttöznen (Mon: Apol. 13). Az pána madár farkán czodálkozic (Illyef: Jephita. 9). 2) penis, veretrum C. [männliches glied]. 3) [pars postica: letzter teil]. Szoknya farka: synna MA. PP. Szoknya farkát hordozó inas: symatophorus PP. Makrafarka, terra 1214. (Czinár). Silva, quae vulgo Fyzuforku dicitur 1224. (Knausz). Locus qui Berefork vocatur 1270. (Codl'atr. VI.171). Possessiones Zeulens, Olsonkekeche ne Farkberen vocatae 1385. (Hil.223. 224. 236). Meeg az feyeo kosarys az kawa beercz farkon volth (RMNy. II.310). Az eördög halálos betegségeinkben életünk farkát és utólyát ostromollya (Pázm: Imáds. 248). Az ruhának hozzu farkát, alliat vonni (Erasm: Erk. 27). Csak mindenkor a farkát, és nem a fejét illetők a dolognak (Pécsv: Fel. 219). Fársáng farka előttvaló napon (Lipp: Cal. 5). Farsang farkán (Amadé: Vers. 141). Nyargalva mentem ki a falu farkára (Gvad: FNót. 3). 4) [comites, satellites; gefolge]. Királyi székenben bálványok tartottam magamat, megvártam, hogy nagy udvari farkkal késérjenek (Fal: TÉ. 708. Fal: Jegyz. 936). A legkissebb gonosznak sem kell ajtóit nyitni, mert a többi is nagy tsorda farkal utánna tolikozik (Fal: UE. 381). [Vö. FAR]

[Szólások]. Sem eloi, sem vtöllyá, auagy sem füle, sem farka: sine capite fabula (Decsi: Adag. 2). El mehech hiteddel, kinec sem fele sem farka (Mon: Apol. 420). Ez az idő hosszabbnak tetszik nekem, mint egy nyúl farka: de mit tehetesz annak, mondják a tótok (Mik: TöL. 47). Még a nyúl farkánál is rövidbbek (a levelek, 130). Főtdő fogva farkig ki-ki úgy cselekedjék, a fark a főnek úgy supplantáljon, a fő is a fark aránt úgy animadvertaljon (Monlók. VIII.261). Ittas állapotomban proclivis voltam amaz büre, melyben az egész világ fülig-farkig hever (Ház. 1219). Büszke de fülig-farkig adós (L365). Az én szekereim farkán fli: in aere meo est (Decsi: Adag. 51). Más ember szekere farkán fli (316). Kár ilyen jeles ifjunak más szekere farkán ülni (Megy: 6Jaj. II.15). Jaj annak, valaki fogálynak ül szekere farkán (Thaly: Adal. I.182). Itt a replicában ki-kaprán egy kis mezőre, esuda mint csavarja farkát a hamis sophista (Pös: Válasz. 168. 174). Ugyan még sem szűnöl meg nagy farkát tsinálni a Calvinus „szent”-ének? (Veresm: Lev. 145). Rókák tsóválllyák itt farkokat a bárány alatt és farkasok mardoznak (Fal: NU. 172). A ki most itt csóválja róka farkát nem kerül el annak idejében a csávt (344). Csak farkval sem csavarítás s úgy is eljősz (RMK. V.364).

[Közmondások]. Annak énekét mondgyad, kinek szekere farkán vltz (Decsi: Adag. 193). Ha fő vag', ne kívány fark lenni (270). Kisv: Adag. 99). Száradt lónak farka is nehez: longa ex tinere etiam palea oneri est MA. Ebet szőrűl, rókát farkáról megcsémrheted: cauda de vulpe testatur PP. Az élet szőrűl, a rókát farkáról könnyen megcsémrheted (Kisv: Adag. 71). Az fejét is megeszik annak az kigyónak, kinek az farkát elvagták (Monlók. VIII.381).

borjú-fark: [verbasum; königskerze]. Borjú vagy kis ökör fark (Mel: Herb. 146).

egér-fark: 1) cauda muris MA. [mausschwanz]. 2) achil-leos MAL. millefolium Frank: HasznK. 18. [schafgarbe]. Mille-

folium: eghér fark, h. e. muris cauda (Beythe: Nom. 6. Com: Jan. 29).

féske-farkú: [caudae hirundinis formam habens; schwalbenschwanzförmig geschwüft]. Féskefarkú czifra czafragi nyergeknek (Thaly: Adal. II.388).

föstő-fark: penicillus Com: Jan. 167. [pinse].

hal-farkú: [caudam piscinam habens; mit einem fischschwanze]. Halfarku tengeri lovak: hippocampae C.

juh-fark: [syringa; spanischer flieder, hollunder] schafinseln [így], lilas Kirbesz. 155.

ló-fark: **1)** cauda equi MA. equina cauda PP. [pferschwanz]. Boncsok azaz lófark zászló (Monlrók. VIII.363). **2)** equisetum MA. [kannenkraut]. Az edényeeskée túl mosó fűvel, ló farkal sikároltatnac: vascula equisetu stringuntur (Com: Jan. 114).

őkor-fark: **1)** cauda bovina Kr. [ochsenschwanz]. **2)** tapsus barbatus Mel: Herb. 146. [wollkraut, königskerze]. Verbasum nigrum: fekete okor fark (Beythe: Nom. 8). Borju vagy kis őkor fark (Mel: Herb. 146). Hegyi őkor fark (uo). Fekete őkor fark gyökere (Frank: HasznK. 19).

[Szólások]. Ala nő, mint az őkor fark, nem fel (Deesi: Adag. 139). Vgy látom, hogy a mi jesuitánk imitatur nepam, alá nő, mint az őkor fark (Czepl: Japh. 142).

róka-fark: **1)** cauda vulpina Kr. [fuchsschwanz]. **2)** alopecurus Com: Jan. 29. [fuchsschwanzkraut].

[Szólások]. Maga farára kötött roka farkat, és magát tsufoltatja (GKat: Titk. 352).

ruha-fark: syrma Kr. [schleppe]. Páva-hosszan ereszteni a ruha-farkot kevésység (Fal: NE. 85. Fal: TÉ. 778).

szekér-fark: postica pars curus MA. [hinterer teil des wagens, schragen].

tehén-fark: [cauda vaccae; kuhschwanz]. Olyan nyelvére nézve, mint a legyező tehén-fark, mely mindent befűtsekend (SzD: MVir. 104).

űnő-fark: [verbasum; königskerze]. Őkor fark, ez sok fele: egyic fű fark, a feyér virágu (Mel: Herb. 146).

Farkaska: funiculus [quaste]. Apro farkackakat zerez the palasthednak neegy zeghen: funiculos fucies per quattuor angulos pallii (JordC. 246).

Farkall: [vagor; umherschweifen]. Ha gyakorta az templomban jár, kin farkallonan mondatie, és hogy magát mutogattya (Fark: Serk. 910).

be-farkall: [pervagor; begehen, umherschweifen]. Használ az özvegy aszszonyi állatnac az városnac minden uczáit be farkallani? (Prág: Serk. 925).

Farkallás: [vagatio; das herum-schweifen, umschweife]. A pápasok az ádupeeknek megillettetéseket tsak miszézéseken, egygyik templomtól másikhoz való farkalásokban helyhezteit (GKat: Váls. I. Előb. 34). Processio-jarás, széllel farkallások (I.1126). Azután a bétsi lidaknál, meg hamar Bétis alá való farkallásban nemyi vele lévő keresztyént hagyja el (BethiTám. 33). A világi méltóságot meg Kristustól kéri, hanem tiltott utakon és tsavargó farkallásokkal akar ahöz jutni (Vajda: Kriszt. II.402).

Farkas: **1)** caudatus C. [geschwänzt, mit einem schwanze]. Az üstökös tsillag avagy farkas avagy üstökös (ACsere: Enc. 107). **2)** penitus C. [mit einer rute].

Farkatlan: minus, cauda destitutus SI.

[Szólások]. A fileten farkatlanu reluctatiónak continuáciáját két esztendőre veres viasszal pécsettől be (Monlrók. VIII.171).

[Farkaz, mēg-farkaz]

mēgfarkasztatott, farkas: caudatus MA.

FARKAS (farkos, filius Poznan 1165. Knauz. 1210. Nyr. II.167): lupus C. [wolf]. Nőstény farkas: lupa; farkashoz való: lupinus C. Farkasul ordítok: ululo, exululo MA. Farkasnak gyewilhewtsege (ElhrC. 151. MünchC. 25). Mikep lenne dolga ez bodog atyának az fene farkasal (VirgC. 54). Az városba iwne az farkasal hogy ki igen fene vala (56). Ragadozo farkasok: lupi rapaces (JordC. 373). En kyldék tyeteket, mykent yuhokat az farkasok kezze (382). Agh farkas (Czepl: Japh. 91). Ordít a farkas (Com: Jan. 77). Nyőstény farkas (DBenkő: Flor. 5). Báránybőr volt ruhájok, rókával béllelve és farkassal perémezve (Fal: NU. 340).

[Szólások]. Farkas barátság: leonina societas (Deesi: Adag. 54). Ehetném, mint a farkas (SzD: MVir. 111). Mohácsnál a uemesség színe farkas kaszára vetteték (Pázm: Kal. 1766. 541. Fal: Jegyz. 923). Ugy vagyon dolga, mint a fabula mondja a bárányról, mely a szükséges oltalmón kiadott, és a farkas hűségére bizván magát, kaszája alá került (Fal: NU. 260). Mind ezek (az őrdög tagyái) rakuac soc iszonkodással és farkas neuetessel (Born: Préd. 573b). Mikoron elfogy tinétek borotok, farkas poenitentiát ti tartotok (RMK. IV.341). Ugy állak meg hitőket, mint a farkas a húsétől való bítöltést (Szék: Krón. 200). Az farkas szájú tanítóknak minden rongyes patvarokat csak ezekkel az álló seregekkel is esőpülhettyük (Pázm: Kal. 499). Tudóst tanítasz, farkasnak mutat sz törét: aquilam volare doces PPBl. Farkasnak mutat sz őrdőt: doctum doces (Deesi: Adag. 9). Farkasra bíztad az iuhot (25). Farkasra bizni báránt (221). Farkast emlegetnek, kert megett jár; farkast emlegetnek a kert alatt jár: *lupus in *fabula PPBl. Ezekből azért ezennel rea iuthatne, honnet esmerhesse meg a farkast a barantól (Mon: Apol. 20). Békéltesse egyben előb a bárányt a farkassal a jesuita (Czepl: Japh. 110). Mint a kis pracko a nagy farkassal szinte vgy iacznak (Mel: SzJán. 87).

[Közmondások]. Akar mit mondasz és predicállasz a farkasnac, ő mind éltie czac báránt mond (Helt: Mes. 377). Farkasnak mondják: pater noster, azt feleli: bárányláb: cancrum ingredi doces MA. Homo homini lupus: ember embernek farkassa (Deesi: Adag. 6). Csak szőrit veti el a farkas, nem természetit (194). Egyik farkas a másiktól tauul: aspis a vípera (296). Lagy pasztor előt az farkas gyapját szarik (SalMark. 12). Nem bátorságes soha az bárány az farkassal azon egy alkotban (Prág: Serk. 355). Ordítas ha farkassal lakol: consonus esto lupis, cum quibus esse cupis PPBl. Farkasnak farkas a fia (Fal: Jegyz. 923). Meg nem eszi a farkas a telet (SzD: MVir. 110).

Farkasi: [lupinus; wolf's] Farkasi természet (Misk: VKert. 214).

Farkaska: lupulus Nom. 139. Kr. [kleiner wolf].

FARLAFÁJ: [lugae; larifuri]. Farlafaj beszédek, agnók költötte regék (GKat: Váls. II.1131).

FARSANG, FARSÁNG, FÁRSÁNG, FASSANG, FASSÁNG: dionysia, dies bacchanalici, bacchanalia MA PP [fasching]. Geytreimeket zenetto vala fásangtyl fogua zent georg napgy (MargL. 172). Meg leely zent petor apostolnak ympepen fassangban (ÉrdyC. 504b. 1503. Sziládi: TemessPelb. 68). Utolsó fásangnak [így?] napian holt meg (Mon: KépT. 51). A fásangokat az áll orzások viszi végben: bacchanalia larvati peragunt (Com: Jan. 211). Felette igen tetszett volna nekem, hogy ha még ez farsangban az kéz fogásnak színe alatt lehetett volna meg az kemetek lakodalma (Radv: Csal. II.32b). Most farsangban tsak hozzák nekünk a sok tűzöket halva és elovenen,

a kiket az ónos éssőkben fogták (Mik: Tört. 447). Csináltatott czafrangot, közel érzi farsangot (Thaly: VÉ. 1342).

[Szólások]. Farsangot iartam (VirgC. 5).

[Közmondások]. Rövid farsang, kinos keserűség (Fal: SzE. 546).

Farsangi: baccheiternalis SI. [faschings-]. Farsangi jólakások (Pázm: Préd. 987 Kr.) Maga tudatlanságának rongyos zászlóját, farsangi szellőre tész ki (Illyef: BCsomp. 64).

Farsangol: dies lupercalis colo, bacchanalia vivo MA. [fasching halten]. Farsángolok napok: dies *stulti PPBL. Otho király a coronát feiébe vévén, nagy sereggel vitzáknékt farsángola (Helt: Krón. 64. LevT. II. 130. Mad: Evang. 212). Vasárnap hip-hoppolunk, farsangolunk (RákF: Lev. V. 365).

Farsangolás: bacchanalia, bacchatio MA. [táschingsunterhaltung]. Hogy annak altala is intemenec a fassangosok a fassangolásnac elhagyására (Tel: Fel. 26). Farsángolás, bordély és ha mi rosszabb nevet tudnék találni ennyi meg-feslett erkölcsnek (Zrinyi: Symb. 25). Sok tsengő pengő ruhákat fel-venni, amazokban éjjenként farsánglásra menni (Gyöngy: Cup. 64).

Farsangos: [bacchanalicus: faschings-]. Edonides: farsángos aszszonyok voltak régen PPL Farsangos ál ruhá (MA: Scult. 427). Fásángos játék (MA: SB. 30. Megy: Bayle 15). Farsangos köntösben öltöztetett bolondok (GKat: Ttk. 347. Mad: Evang. 215. Land: UjSegits. II. 511). A farsangosok meg vendégelések felől tettem rendelést (MonIrók. XV. 317).

Farsangoskod-ik: [bacchanalia colo: fasching halten]. Latom hogy farsangoskodol az irással (Mon: Apol. 513). Farsángoskodni, tobzódni (Mad: Evang. 542). Egy fertőből a másikba hanyatolván farsángoskodik (Fal: NU. 261).

Farsangoskodás: [bacchanalia: faschingspossen]. Az új találmányok vagy aprolékok vagy farsángoskodásra valók (Fal: NU. 321).

Farsangoz: [bacchanalia colo: fasching halten]. Farsangozó hazugságot gondoltac (Born: Préd. 303). Bolondok es farsangozoc (Mel: SzJán. 179).

főlfarsangoz: [larva induo: maskieren]. A superintendentus nénel felfarsangozott praedikátor (Bal: CsIsk. 381).

Farsangozás: [bacchanalia: faschingspossen]. Az Krisztus mondja: Jertek én hozzám. Mit futunk Rómába, bolcsós helyekre? Hol taníta minket az Krisztus ez fassangozásra? (RMK. II. 204).

FARTAT, FIRTAT (fértat Csákt: AU. 6. fértat Agend. 42. Pó: Igazs. II. 313. ne firtess. RMNY. II. 222. firtat MA. PP.): interrogando extorqueo Kr. cogo, adigo, torqueo MA. [ansforschen] nőtigen, peinigen PP. Firtattya Janost, hogy mondja meg, ki ő? (Born: Préd. 24). Meg kerdezik és firtattya szegént (Helt: Háló. 110). Mind addig firtattá (Csákt: AU. 6). Mi es annal inkább könyörögné es firtassac az mi istenünknek irgalmas uoliat (Tel: Evang. 12862). Firtacz eugemet, hogy meg mutassam (Tel: Fel. 28). Azon firtattuk őket, hogy mutassák meg igaz pásztorságokat (Pázm: Kal. 110). Azon nyomon Costerus jesuita fertattya (Pó: Igazs. II. 313). Az szegény embert, feleségét ne saczortassa, ne firtassa (MonTME. V. 316). Haza menvén a gyermek, az anyja firtatni kezdi a titokról (Hall: HHist. II. 229). A nyüző fosztó tisztak a szegénységet nyüzni meg nem szűnek, mint a Farabo firtatói (Bod: Pol. 111). Tanítóm, hogy hol voltam, keményen firtatott (Grad: RP. 72).

Fartatás, firtatás: [vexatio: vexirung, sekatur]. Elő! kezdetik adosságokert valo firtatások (Lép: PTük. 1335). Az ti tudományokat, heában való dolognak és firtatásnak híja (Bal: CsIsk. 419).

FASINA: [crates, fasciculus ex virgis alligatus: fascine]. Fasínán általverekedvén a Dunán (RákF: Lev. 1633). Hogy

pedig hertelen gerjeszthessék a tüzet, szurkos fassínákat kellene készen tartaniok (III. 168).

FASZ: [penis; münliche rute]. Az te ifinsagodban az dologot te röstellettél, mostum immár igen agh faszszá [2. kiad. J2. agh dudu] lőtél (FortSzer. 113). Az én f. . . . végett vonakodunk az kurvák (Tört. 1362). Vagyon egy rongyos gatyája, abból is mind kíván [kivan] a fa fa baltája, el-fordulván tőle nem nézhettem rája (PlálF. 60).

FÁTA: [puella Valachica; wallachisches mädchen]. Ha fátúr fátját vezetí kezénél, mosolyog s meg lesi bikfa töviskenél (Orczy: KöltSz. 165).

FATTYÚ (fatty MonIrók XV. 331): **1)** spurius, nothus, adulterinus C. MA. bastardus, mancer PPBL. [bastard]. Fattyú gyermek: adulterinm PPBL. Fathw: illegitimus filius NémGl. 261. mamzer, scorto natus JordC. 246. 334. Fattak vattok nem fiak: adulteri estis, non filii (Sylv: UT. II. 110. Helt. UT. II. 5. Kár: Bibl. 1.179). Seruetus fattiai (Mel: SzJán. 18). Az ho, hideg art a meztelen fattiaknak, a kiket Christus meztelen talal (47). Az réz oltart el vévén az vr elől az őrdőget tené helibe: mint most papa az ő fattiayal (Mel: Sám. 4. 31). Horvát Ferencztől való az fatty (MonIrók. XV. 331). Az ő magzatit, nem bitang fattyait, az anyja engedelembe tartóztassa (Matkó: BCsák. 412). A fattyak es tisztátalan ágyból való zab gyermekek (Com: Jan. 120). Szokatlan, hallatlan contributioját és ennek az fattyját: terhes accisáját, hazánkából kiviszi nemetők quárterját (Thaly: Adal. 1.90). No kurv' aszszony fattya hol levél eddig? (Fal: NE. 16). Noha rád, kis fattyú! haragszom kevesbet, de mind azon által el töröm tegzedet (Orczy: KöltH. 117). **2)** [spurius, falsus; unecht, falsch, after-]. Az fattyu czenetéc mély gyökeret nem verne: spuria vitulina non dabunt radices altas (Kár: Bibl. 1.637). A fattyú ágak mély gyökeret nem vernek (Pázm: Préd. 283). Egy rossz fattyú követ jó gyanánt kezd venni drága pénzen (826). A fattyu napok az igaz napnak az ellemette való sugár által ki fejesztetése (ACsere: Enc. 140). Ha az égen a holdhoz hasonló ábrázat tetszik, fattyu holdnak nevezetik. (uo.).

[Szólások]. Ne úgy köj ilyen teremteté fattya, hanem így (Haz. 1.225).

Fattyas: [qui nothum habet; wer einen bastard zum sohne hat]. Fattyas anya (Sám: 3Fel. 13).

[Fattyaz-ik]

még-fattyazik: spurium foetum edo Kr. [einen bastard gebären]. Te hyres kurua meg fattiaztal, es fattyadat el haúan ide jewttel (RMNY. II. 40. 41). A parazna buya aszszon bamar a paraznatul meg fattiazik (Mel: SzJán. 262). Az terhes anyatskak meg fattyazvan (Pécs: Fel. 724). Felesége ide baza, latra lett, talám meg is fattyazik (RákGy: Lev. 528).

Fattyúság: **1)** [stuprum; unucht]. Lezen ew eredeti fattywsagbol, leezen kedyg foganattya attyanak es leyananak bynebowl tewrwen kywól (ÉrsC. 571). **2)** [conditio nothi; bastardentum]. Kurvasszony fattya! ezek az igék nagy mérészséget mutatnak, de egy csepp emberség sem. Vagy de talán azt kellene mondanunk, hogy a fattyúság ebben a nemzetségben jele valami nemességnak (Fal: NE. 17).

FÁTYOL: **1)** calyptra, rica C. fascia MA. Fére való fátýol: instita C. Fátýol avagy reczés főlkötő: vitta sive reticulum Com: Jan. 100. Cristus mikoron zent ziuet zent Wernike azonnak ada az fatolon (TibC. 104. ÉrdyC. 456). Angelica borító fátýolát le tevő (Fal: TÉ. 639). **2)** [byssus; feine leinwand]. Ket fátýoly előlkötő, az eggik ueres fátýol, főzes az feie, az másik szederies fátýol, szewes az feye (Radv: Csál. II. 16). Egy selyem csipkes fejer fátýol előruha (1659. ÚjMúzeum. IV. 171). Vagyon egy aranyas fátýol ingváll (Gér: KárCs. 418).

gyászoló-fátyol: [velamen lugentium; trauerschleier]. Fejét gyászoló fátýol rongya kerítette (Gyógy: Pal. 4).

rece-fátyol: [velamen; schleier] (VectTrans. 12).

Fátyolat: [byssus; feine leinwand]. Az mely janesárság fogta az bársonyt, átlátszott fátýolatot, perzsiai szőnyegetek, ezer és nyolczvan száma volt (TörtP. III.247).

Fátyolka: [rica parva; kleiner schleier]. Egy gyongyeos fátýolka, arany boghilarok rayta (Radv: Csal. II.75).

FÁZ-ÍK: frigeo, frigesco, algeo C. MA. [frieren, es ist ihm kalt]. Igen fázom: perfrigeo C. Rezkessenec es fazyanac mag kanzo hidegsegbe (NádC. 81). Fazom nala s befödözet engömet (DebrC. 162). Itt az keteputa hideg is vala, s az penna fázik vala (Montrók. VIII.383). Ázok, fázok, izzadok (Amade: Vers. 235). Jó Batavus, tsak tizikül éltében, más eg alatt fázik, fázik (Orezy: KöhSz. 22).

mög-fázik: defrigesco MA. PP. [sich erkälten]. Fejenkint megfázottok, mert nem fűszitek, hogy csak az jégén ti lázat csináltok (RMK. II.205).

Fázékony: algiosus MA. algidus Nom.² 343. [gegen die kälte empfindlich, erfroren] verfroren KirBesz. 36. Az igón feier testő embörök igón fazekonok (TihC. 102). Hogy az szegeny gyermeczken ily nyomorulton, fazekonon, mezetelenen örven-dezhessenec (Born: Evang. I.255. RákP: Lev. II.112).

Fázékonytság: [frigoris impatiencia; erfrorenheit, empfindlichkeit gegen die kälte]. Az hűnak igón fódorsága wágon az fazekonságnak hősegeből (TihC. 103. Pázm: Préd. II.75).

[Fázit]

Fázító: algificus MA. [frostig].

Fázlal: falgere facio; erkálten]. Hidegi, fázlaló: querquerus PPB. Szentséges gyengo testét is a hideg istállóban fázlalallyk, és szanygassák (Pázm: Préd. 1273).

mög-fázlal: ∞ Az eozakai hideg az vitezeknek testeket meg fázlala: nocturnum frigus horrore corpora afficit (Forró: Curt. 500).

Fázlaltat: ∞ Ez az hideg az embert nem igen rázza, hanem csak fázlaltattya (PP: PaxC. 270). II degségével testét fázlaltattatá (Liszt: Más. 41).

Fázód-ik: [algeo; frieren]. Teneked fázódnak az szonjú halászok, neked sütközödnak az futó vadászok (RMK. II.196). Botages vitézet fázóda láta (Pázm: Préd. 272. 882). Az kemény hidegekben fázódtam (Prág: Sark. II.2). Akár minéni kemény téli időt is minden fázódás nélkül szenvedhet (Misk: VKert. 343. CorpGramm. 325).

el-fázódik: [perfrigesco; sich erkälten, von der kälte leiden]. Egyebe nem lévén mivel fedezné fázékonyágát, kapá kardját, két-felé metszé kőpönyegét felével az el-fázódott embert bé-takará (Pázm: Préd. II.75).

FAZÉK, FAZAK, FAZOK: olla C. MA. [topf]. Fazék esereje: testa, testaceum fragmen PP. Fazykgyaró Istvan 1470. (Nyr. V.509). Az colnyan valo fazekoknak es egyeb edeknek mosasa (MárgL. 3). Moab en remensegemnek fazoka: olla spei meae (ApoC. 6. DebrC. 119). Kezdenek az fazokak eg masra zökdöny (sándC. 25). A fazakokat is eluine a lapátoekal, az villáekal, a kalánokal egyetembe (Helt: Bibl. II.362. Etel után személyes fazakokat moss vala (Hosv: Toldi 4). Nem iöl fészto az thastromot, noha vgiun nagy konyhákras hordosza az iras fazakat (Bal: CsLk. 142). Mindezeket egy fázakam tévén (Csch: OrvK. 26). A fazakas az agyagból fazakakat formál (Com: Jan. 105). Süből fazakakat csinálhat (Pós: Válasz. 24). Serfőző fazék is, bor-hordó palack is, bolya teljes ilyenmel (ÖvMst. 32. vsz). Ne adgyunk sok terhet gyomor fazekának (GyógyP: Char. 291).

[Szólások]. *Rezeg a fazék: olla sonat vitium PPB. A kinek fazekában főtt, az érzi az efféle kint, jó atyámfia (TudTár. 1839. 177). Viasz fazékban és somfájal főzet (Helt: Krón. I. Helt: Mes. 312). Lencséd sincs, már fazakat készítesz neki (Czegl: Tromf. 57). Fazék mellé szító barátság: olla amicitiae (Decsi: Adag. 32. Kisv: Adag. 24).

[Köznondások]. Minden ember az ő maga fazeka mellé szít: sum cuique pulcrum (Decsi: Adag. 10. MA.). Ne szies csak magad fazaka mellé (Czegl: Japh. 248). Igen szítanál a magad fazekad mellé (Matkó: BCsák. 258). Igen a magok fazeka mellé szítanak itten a romniak (Pós: Igazs. I.711). Tsorepen esmérem, minemű fazék volt (Kisv: Adag. 153). A mely új fazékban fagyú volt, mindenkor fagyas szagú (450).

érc-fazék: olla aenea BécsiC. 86. vas aeneum Kár: Bibl. I.93. [eiserne topf]. A királ parancsola serpenőket es érc fazakakat meggeriezteni (BécsiC. 86).

föld-fazék: vas fictile JordC. 86. *olla fictilis PPl. [irdener topf]. Az föld fazokat el töríe: vas fictile confringetur (Kár: Bibl. I.93). Föld fazék, vass fazék (1.658. MA: Bibl. I.93). Föld fazekak, sárművek (GKat: Váls. II.403. Nad: Kert. 76).

főző-fazék: coculum C. cacasus PPl. [kochgeschirr].

hűgy-fazék: [natula; nachtopf]. (Warm: Gaz. 249).

hús-fazék: olla carnis JordC. 44. [fleischtopf].

káposztás-fazék: [krauttopf] (Mik: TLev. 16).

lábás-fazék: chytropus Erasm: Erk. 46. [pfanne].

pépés-fazék: olla pulmentaria MA.

réz-fazék: lebes Káldi: Bibl. 236. ahenum; kessel Com: Vest. 119. Öblös réz fazekak (ComJan. 82).

vas-fazék: cacasus, cucuma, coculum, lebes C. [eiserne topf]. Három lábu vasfazék: tripus C. (JordC. 86. LevT. I.274). Vagyon nala sok was fazek (Radv: Csal. II.5. Kár: Bibl. I.97). Vas-fazék avagy serpenyő csináló (MesékK. 31).

vasfazékas: ahenarius Major: Szót.

Fazécska: [ollula; tüpfchen]. (Radv: Csal. II.244. Thurzó: Lev. I.28. Lipp: PKert. I.88).

Fazékaeska: ollula C. [tüpfchen].

Fazékas, fazokas (fazékas Pázm: Préd. Megy: 3Jaj. II. 172): figulus, ollarius, plaster C. faber vascularius PP. [töpfer]. Fazekashoz való: figularis C. Fazekas 1417. (Czinár). Venec a harmic ezüst penzt es attac azokat a fazokasnac földőiert (MünchC. 67). Mennyájan olyanok vagyunk, mint a sár a fazékas kezében (Pázm: Préd. 63). Ugyanezen fazekasaknak (fizet-tem) két kemenczének földözisítől másfél fírtot (Radv: Csal. III.26). A fazakas akarattján kell járni a fazékának (Mik: Törl. 16).

Fazékasi: figlinus C. figularis MA [töpfer]. A fazakas fazakakat es egyéb fazakasi vagy eserepédenyeket formál (Com: Jan. 105).

Fazékasság: figlina, plastic C. Fazékasság: figulina PPB. [töpferel].

Fazéki: ollaris MA. [topf].

FÉBRUÁRIUS: [februarius]. Szökő nap, mely minden negyedik esztendőben februariushoz adatik: embolinus PPB. Februarius (MünchC. I).

FECS(tj): [colostrum; biestmilch]. Fets(tj), mindjárt a szülés vagy ellés után: colostrum, lac a partu primum PP.

FECCSEN, FÖCCSEN: erumpo PP. [ersilio] spritzen Adami: Sprachk. A kin valami fetscent moecok vagyon (Nán: SzT. 254).

Fēcseenés, föccsenés: eruptio PP. [das spritzen].

[Fēccent: spargo; spritzen].

ki-fēccent: effutio Kr. [ausschwätzen]. De az deák elme nem viszi azt vásárra; kiért ki fecsesentse (a titkoti), vagy kinek meg séjtse, nüntsen annyi borárra (Fely: Dics. 44). [Vö. 2. Fēcscség]

1. FÉCSÉG: [prosilio; spritzen] Nyálad fetség szájában (Fely: SchSal. 42).

FÉCSÉR: [spuma; schaum?]. Gaueynac, feczerneq, mosleknac tarttya áffele igereteket, hízeldeseket (Born: Préd. 23). Feczer moslekká es porrais változic (43).

Fēcseréli, fēcseáll: prodigo, dilapido, profundo, consumo SI. [verschwendung]. Chak fēcseréli görbe mondásit (Czepl: Japli. 156). Mit nyertek fetsélve pazarlott kintsekkkel, azt, hogy idegen had osztozott ezekkel (Orczy: KöltSz. 42).

Fēcserlés: [dissipatio; verschwendung]. Ezert effele fetsérlést a mi nem szükséges elkerüli (Ker: Préd. 865).

FÉCSKEND, FÖCSKEND (*föcskandé* Helt: Bibl. II. 322. *föcskándotrák* ErdTörtT. II.39): [aspergo; bespritzen]. Anyjának vérével fetskendik ruháját (Orczy: KöltH. 30).

széllyel-fēcskend: [dispergo; verspritzen]. Még az bélt is széllyel nyomodták, föcskándották az maga féle hadnak lovainak az lábai (ErdTörtT. II.39).

Fēcskend-ik, föcskend-ik: prorumpo, prosilio MA. [spritzen]. A vére fotskandé a falra (Helt: Bibl. II. 322)

ki-fēcskendik: erumpo, ejaculor, exsilio MA. [heraus-spritzen].

Fēcskendéz-ik, föcskendéz-ik: aspergor Kr. [spritzen, gesprengt werden]. Vér a köfalra föcskendezék: aspersus est sanguine paries (Káldi: Bibl. 4. Reg. 9:33. Kr.).

[Fēcskendéztet]

széllyel-fēcskendéztet: [dispergo; verspritzen]. Látodé mint fecskendézteti széllyel a bányász csákány a sár golyóbit? (Matkó: BCsák. 232).

Fēcskendő, föcskendő (*föcskandó* Mel: Herb. 86. 168. Gér: KárCs. III.365): siphon MA. clyster Szaksz. spritze KirBesz. 136. Ha lika vagyon az sebnek, föclikendőnel erezd bele (Frank: HasznK. 34). Ha a mamortica olajt belé löved föczkendőnel a sebben, datag hasban, meg gyógyittya (Mel: Herb. 54). A vizét föczkandóval a testében löüsd (168). Fa fecskendő, borsoló, bórzsák, vas csákány, fekete tábla (Radv: Csal. II.115). Egy réz föcskandó (Gér: KárCs. III.365).

Fēcskendős: [siphon praeditus; mit einer spritze versehen]. Fēcskendős merítő szerszám: antlia Com: Jan. 90.

FÖCSKENT: aspergo MA. [spritzen, sprengen].

2. FÉCSÉG, FÖCSÖG: effutio C. fritinnio, blatero MA. [schwätzen] plappern Adami: Sprachk. Fecske módgyára föcsögök: fritinnio C. MA. Föcsögve: futile; fetsөг, föcsөг: multiloquus, futilis C. blatero MA. Hiában fecsegő: inaniloquus C. A fetske fíterékel, fetsөг: hirundo trinsat Com: Jan. 39. Fecsegő csécsapoc: gerones 141. Sokat fetsegni, tsátsogni: multa *effutire PPBl. Czak nem tudgya mit föczög: nil intra est oleum, nil extra est in nucis duri (Decsi: Adag. 69). Föczög mi ellenőnk: garriens in nos (Fél: Bibl. II.161. Zvon: Post. 1526). Föcsөг, és frasca léssen az szent írásnak hitele (Toln: Vigaszt. 91).

ki-fēcseг, ki-fөcsөг: futio C. effutio, eblatero MA. [ausschwätzen]. Valamit ki-fetsegni: proferre *foras aliquid; barátnak titkos tanácsit ki-fetsegni, el-árulni: *evuntiare consilia

amicorum; valamint ott-kim ki-ne találjatok fetsogni: ne vos imprudentes foris hoc *effutiat PPBl. Nem kell mindent ki feczegned (Decsi: Adag. 234). Minden dolgaimat kiföczөгtгe (MA: Bibl. V.20). Nem tartöztathattya meg, hanem ki fecsegi (FelsöB: UKöltS. 155).

Fēcseгés, föcsөгés: futilitas C. deblateratio PPB. [geschwätzt]. Nykorgo bába fecseгés (Bal: CsIsk. 45. 239).

fөcske-fөcsөгés: [fritinnitus hirundinum; schwalbengezwitscher]. (Megy: 3Jaj. II.87).

[Fөcsөгet]

Fөcsөгetés: ∞ Halgattam fetsөгtөtssеket (a fecskéknek) (Helt: Mes. 331).

FÉCSE-LOCSA: [garrulus; schwatzhaft]. Fecse-locsa kapzsi pattogó ember (RákF: Lev. IV.477).

FÉCSÉREKÉL, FİCSÉREKÉL, FİCSİRİKÉL (*fіrsіkél* Gyöngy: Char. 225. *fіtyіrіkél* Misk: VKert. 452): fritinnio, minurio PP. zwitschern PPB. Fritinnio: fetske módon fіrsіrіkélі PP. fіserékelnі mint a fetske Major: Szót. A fetske fіserékél, fetsөг: hirundo trinsat Com: Jan. 39. Fetskének fіtyіrіkélése (Misk: VKert. 452). Fіrsіrіkél [a pacsіrtа] (467). A fetske sokat fetsерékél (ACsere: Enc. 216). Felkelni kezdettek a fetské és fіrsіkelnі (Gyöngy: Char. 225).

FÉCSKE, FÖCSKE (*feske* EhrC. 138): hirundo, cypseli, apiatra C. [schwalbe]. Fecske módgyára föcsөг: fritinnit C. *Fөczkél föczөг. Csak csacsog, mint a *fөczke: threicia hirundo labis instrepit MA. Elmeinek a fetské: hirundines autumnio *evanescent PPBl. Praedicala fөcskelnek czudayaban (EhrC. 138. BécsiC. 112. VirgC. 106). Az fetske ha az viz felet repes, tollálual nagy hasálual veri az vizet, essöt hoz (Cs. G3). Fөchke hoszu jaigatással olajtya társát (Zrinyi: ASyr. 232). Mint a fetske sibog (Megy: 3Jaj. II.157). Házának minden szögegykát a fөcske megjárja (Hall: Paizs. 362). Jeremias ugyan tsivagot mint a fөcske (Ker: Préd. 399). Annyi, mint a mennyi vizet fetske szájban vөssen (Könyi: HRom. 20).

[Közmondások]. Egy *fөczke tavaszt nem szerez MA. Egy fetske tavaszt nem tsinal: una hirundo non facit *ver PPBl.

havasi-fөcske: cypselus apus Nom.² 155. [mauerschwalbe, turmschwalbe].

házi-fөcske: hirundo domestica Nom.² 157. [hausschwalbe].

látatlan-fөcske: apus MA. [mauerschwalbe, turmschwalbe].

mezei-fөcske: hirundo agrestis Nom.² 157.

parti-fөcske: merops C. hirundo riparia MA. cypselus PPl. [immenvogel].

Fөcskei: hirundineus, hirundinus MA. [schwalben-].

FEDD (*fөddy* ErdyC. 524. *fөdd* Mel: Jób. 62. Mel: SzJán. 139. *fөdhetlen* Biró: Angy. 256. 258): **I**) oburgo, adjurgo, culpo C. increpo MA. [tadeln, schelten]. Feddő: oburgator C. Fedden, pirongatom: incilo PPBl. Igaz engem igrálmba fedd es meg zegeget (DöbrC. 220). Zent ferenez meggoudoluan wmagának nagy kemeny paranczolatyat kezdé magát feddeni (VirgC. 70). Magat kezdé feddeni az fwsuensegnek bwnerwl (80). Kezde feddeni az fejedelmet az ő halatlanságarol (DebrC. 218). Pether hwttet kezdé feddeni (JordC. 406). Kezdeek feddeni es gyettreny az gonoz leant (ErdyC. 339). Feddy vala ewket ew gonoz lelky ysmeretökből (416b). Wram ne fөgy engemelh the haragodba: domine, ne in furore tuo arguas me (KulesC. 8). Feddic a hamis esket (Helt: Bibl. I.g). A köznépet feddi, miért hogy barmoknac nem a iaunt vittec aldozatra (b). A nép feddi vala öket, hogy veszteglenéec: turba increpabat eos ut tacerent (Helt: UT. F2). Fedd, dorgal (Born: Préd. 555). Fөddő es dorgáló (Mel: Jób. 62). Bűnekfl senkit nem fөddőc

(Mol: SzJán. 139). Hogy ha azt művelnéje, feddenéik ötet úgy mint az innepuck meg szegőit (Tel: Evang. II.780). Az prophetak az baluán imadást feddik (Fél: Tan. 12). Mást fed, s ő maga torkig él benne (Deesi: Adag. 187). Fedgéc, inchee, orczazac (Mon: Képt. II.). Nem okosság a predikátióban nagy embereket nevezet-szerént feddeni (Pázm: Préd. c2). Mindeneiket fedd, rág, nyelvél rongál (Com: Jan. 186). Atyai-képpen feddi őket (Mad: Evang. 284). Feddik vala ötet, hogy halgatnia (210). Feddgyúé, dorgálljuk (Sam: Aegud. 51). Se nem dicseim, se nem feddem (Tarn: Jófél. 125). Az akkori clerust, mind restsé gérül, s-mind gonosz életérül, feddette (Czegl: Japh. 122). Az igazságot hazugságról feddik (Ily: Préd. Előb. 13). Barát nevére méltatlannak feddetik (1348). 2) castigo C. [züchtigen].

még-fédd: 1) arguo, redarguo, coarguo, reprehendo C. objurgo, adjurgo, increpo MA. corripio PPBI. taxo; tadeln Com: Vest. 148. [schelten]. Megféddő: reprehensor, correptor C. objurgator MA. Megfedtetőt: increpatus, argutus C. Peter kezdte őtet megfedteni (MünchC. 45). Kenyereghy stennek az profeta, hogy az hytewtlenekekh meg fegy (AporC. 53). Minden nétekről meg feddi (ThewrC. 174). Megfeddettetec az engedetlensegről (TelC. 194). Kyzoda fied meg enghemet lyuból (JordC. 656). Mykeppen merőd te az wr istennek yteletyt meg feddeny es gonozra veelny (ÉrdyC. 570). Uram the hertelen haragodba meg ne fegy engemeth: domine ne in furore tuo arguas me (KulesC. 91). Nyiluan meg fedvte őtet (Konj: SzPál. 24). Babonasagok gyakorta megh feddettetvth (27). Megfedde a hideglelést: imperavit febrí (Helt: UT. P5). Megfedde az szeleket: imperavit ventis (Fél: Bibl. 12). Kitsoda feddi meg őtet szemben az ő vtairól? quis arguet coram eo viam ejus (Kár: Bibl. I.525). Megfeddi a világot a bűnről, és az itéletéről (Ily: Préd. I.23). Ki fedd meg engem köziletek a bűnről? (I.442). 2) concastigo C. castigo MA. [züchtigen]. Az ő bűnöket niiluan meg feddi valah, mikentli az igaz bíróh, azért mynden dolgot banniak valah (WespcC. 7).

[Közmondások]. Könnyebb megfeddeni, mint épségre hozni a már megesezt szűzet (Kisv: Adag. 420).

mégféddés: 1) reprehensio C. objurgatio MA. [tadel, das schelten]. Ténélő lélkeneec mégféddése: correptio animarum errantium (BécsiC. 34). Ergalmassaggal enghōmet magam megh feddesre varal (WinkC. 245). Az sok zenthek nagy megh feddes zerent valo bezeddel kayatanak az pokolnak (ÉrsC. 115). Megféddést, dorgálást érdemel (Com: Jan. 192). 2) [castigatio; züchtigung]. A ki pedig nem akarna imadni, tahat azt az egő vas kemencezebe vetnee, a kit ot annac meg feddesere szerzetec vala (Szék: Krón. 14).

mégfeddetlen: [non castigatus, non culpatus; ungescholten]. Meg thanwlyad te magadat semmykepen meg feddetlen nem hadnod (ÉrsC. 374).

mégféddhetetlen: [irreprehensibilis, inculpabilis; unanfuchbar, unbescholten]. Noe imbor ember vala es meg feddhetetlen: justus atque perfectus (Helt: Bibl. I. C2). Megfeddhetetlen anyaszentegyházat allatna (Mon: Apol. 356). Éltetket meg feddhetetlen jó erkölcsben foglalván, őrnimmel mentek az halálra (Pázm: Kal. 51).

Fédd-ik: [jurgor, increpito; schelten]. Fedik vele: cum eo contendendo (NémGl. 102). Myden ky megh gondollya ew zyweben, mely nagy weetekben esyk, ha ez wylagy morhaert feddyk awagy zwgodyk (ÉrsC. 213). Mykoron feddeneek ew reea az wrak (ÉrdyC. 360b). Kegyelmed en ram igen feddik (LevT. I.147). Eleget feddem roja, hogy mynden lagy szonak enged (RMNy. II.172). Melly dologért igen feddie vala rea az Gerar, az ot valo púspce (Helt: Krón. 99). Fednee vala az ő tunyaságára (196). A tanitanyoc feddenee vala a gyermetskékre: discipuli increpabant eos (Helt: UT. E7). Hogy az apád

ne fegyen reád...; mint ez senkire ne feddik, úgy az én apám is én reám ne feddhessen (Born: Evang. IV.857). Miért feddette én volem? quid jurgamini contra me? (MA: Bibl. I.64). Feddenie kezdé Dalida Samsonra (Kák: Sám. B3). Az erős Samsonnac nagy haraggal feddée (no.). Minden háborog, veszedik, zaiog, feddik maga, felebaráti es rokonsági ellen (Lép: PTük. I.367). Az tükörre se fedgyol, mert ő csak olyan kepedet mutathattia, a minemő allattya szerent vagi (II.250).

Féddéget: corripio, carpo, culpo Kr. (wiederholt tadeln, schelten). Feddgette, hogy ilyen latroknak ad helyet maga udvarában (Fal: TÉ. 640).

Féddés: objurgatio, culpatio C. jurgatio increpatio MA. [tadel, das schelten]. Féddéshez való: objurgatorius C. Fedesege [feddség?] contentio NémGl. 322. Az igaz feddesnek zabadosa rea felel (BodC. 15). Feddesek uissza uonyasoc, haragoc, titkon valo gyűlölsége az ellenséggel nala nekie: jurgia, discordias, simulates cum hostibus exercebant (Deesi: SallC. 7). Az vöröngésérül, melyet igyeközie köztöc feddésképpen leszállítani (Zvon: Post. II.434. I. 566).

Féddégél: culpato C. MA. (wiederholt tadeln, schelten)

még-féddégél: reprehensio MA.

[Féddet]

el-féddet: [defendi jubeo, arceri jubeo; abhalten lassen, verbieten lassen]. Arrol keményen el inteti, el feddeti, el tiltja (MA: Scult. 1005).

Féddhetetlen: irreprehensibilis, inculpabilis, probus, innocens SI. [unbescholten]. Legyen tynekhek feddhetetlen thy nyelwethék (ÉrsC. 184). Oh mely ygen feddhetetlenők lebhethwnk wona (222). Feddhetetlen élet (Born: Préd. 458). A ki maást akar feddeni feddhetetlenek kel lenni (Pázm: Fél. 120). Szent és fűdhetetlen légyen az ő élete (Bíró: Angy. 256. 258).

Féddhetetlenség: irreprehensibilitas, integritas, probitas Kr. [unbescholtenheit]. (Pázm: Préd. 548. Kr.)

Féddheto: [quod reprehendi potest, culpabilis; was man schelten kann, anfechtbar]. A fariseus pedig úgy tetszik, emberi itlet-szerint, feddhetőt nem beszél (Pázm: Préd. 880).

Féddőd-ik: jurgor, increpito C. MA. [schelten, zanken]. Feddődöm, zörgüldööm: increpito; igen feddődöm vkire: reprehensio PPBI. Ezokaert elhagytom őket, sem feddődem az én lelkeim által ennekutannu őuelec, sem dorgalom őket (Helt: Bibl. I. C2). Jacob meg haragoc es feddődée Labannal es munda neki: tu mens Jacob, cum jurgio ait (I. P2). A nép feddőduen Mosessel munda: versi in seditionem, dixerunt (I. Aaa). Erőssen feddődöt a királlyal érötte (Helt: Krón. 30b). Feddőlől azon is, hog megszororéom az hűeket (Tel: Fél. 23b). Jacob feddődéven Labannal mondá: (MA: Bibl. I.29). Az isten nem mind őróké feddődie: non irascitur (I.528). Nemis feddődée az vendeg fogado kaszdanal, valami főlöses, friss es kaszlag kamaraert (Pécsi: SzűzK. 125). Nem kiáltott nem feddődött; nem volt kegyetlen es haborgó (Pázm: Préd. 13). Feddődgyél, dorgálodgyál, intsed a halgatokat szelidséggel és tanítással (Nógr: IdvK. 102). Már nem feddődik, hanem őrók kárhozattal állja bosszúját (Csúzi: Síp. 178).

Féddődés: jurgium, adjurgium C. contentio, rixatio MA. [das schelten, zanken]. Feddődésről szótokra mégyen a dolog Pázm: Préd. 1011. Erasmus: Erk. 68).

Féddődő: jurgiosus C. rixosus MA. [zänkisch]. Feddődő, garázdas, zsémbes, versenyes: litiosus PPBI. Feddődő és haragos: rixosus et iracundus (MA: Bibl. I.566).

Féddőz-ik (b. lelezik Prág: Sork. 347): jurgor, increpito MA. Feddözée az nép Mosessel: versi sunt in seditionem (Kár: Bibl.

1138). A bűnben elők ellen nem feddőznek (Szathm: Dom. 168). Rút dologh az házásoknac feddezuai egyebeknek hallására (Präg: Særk. 347).

Féddőző. Mindenkor prédikáló és feddőző vén ember: *conclonalis senex l'PBI.

FÉGY (freg NádC. 431 *fedgyelem* RMK. IV.225): {1} reprehenda, corripio, animadverto SL [tadeln, schelten]. Fegyevt zent Ferencz: arguit eum (EhrC. 80. 57). Erősse fondaltad hoğ fégnel: fortem, ut corriperes, fundasti eum (BécsiC. 270). {2} castigo SL [züchtigen]. Az prior mend az conuent helyekuel magat le utkeztettuen zent fterezcnek kepe elwtt magokot fegyuen (se disciplinantes) kerek bodog ferenczett, hogy ez vetket meg bocatzia (EhrC. 68).

még-fegy: {1} [increpo; schelten] Megfegyuen magat (redarguit se) fesenssegerewl (EhrC. 7. 12. 80). Minek okáért valjia ő a halált földue, azzal téged akar megh fégny (ÉrsC. 113). Mely nagy gondal egyebeketh megh feddwk; de ha mi magwnkath yol meg gondolok, bizonyawál my magwnkba sok dolgokath meg fegyethwnk (222). Meg fegyel nemzeteketh: inepasti gentes (KulesC. 13). Meg fegyee ez vylagoth: correat orbem terrae (132). {2} [castigo; züchtigen]. Isten akkitt zeret, azt meg feeg (NádC. 431). Az őrdők bölcseseg amnegg vizagztalasban amnegg feğő vezzőuec sauarn voltat es elő fűtja (NagyszC. 124).

mégfegyhetetlen: irreprensus C. MA. [unanfechtbar, unbescholten, tadellos]. Megfegyhetetlen életet visylen emberrekl (CornC. 157). Yfiusaganac napit meg feghetetlen a parancolatoknak meg tartasaba visele (TelC. 15). Megfegyhetetlenec legyetec: sine crimine (Helt: UT. 87). Es hogy be hozatie az ecclesia, az diczőseğs, zent es meg fegyhetetlen jegiősnec szemelie (EszT: IgAny. 19).

Fegyedelm: disciplina. Nem azokat valasztotta isten, sem leltékmeğ fegyedelmnek vtat: viam disciplinae (BécsiC. 104).

Fegyedez-ik: [increpo, jurgor; schelten, zanken]. Fegyedeznek vala hw rea: improperebant ei (JordC. 448). Mikoron azert ilyen beszedekekkel egymassal fegyedeznenek (ÉrsC. 114). Mykoron ezenkeppen fegyedeznek pokol a sathan fegyedelmre (118). Fegyedőző nyelw meerdőgyl rakwa (224). Az mi bűneinkért reáne fegyedezic (Szár: Vizöz. B4).

Fegyelm: redargutio, disciplina, correctio MA. [tadel, rüge, zucht]. Zegyenkedyk uala az fegelmert (EhrC. 102). Ysteyet valami uenew fegelemmel (correctio) megbantanya (12). Mert čak te vağ erős es az te fegelmel el hűhűt mind közönseğs tartomaogba: disciplina tua praedicatur (GuaryC. 56). Az bynwsek inkab ternek istenhez az kegies bezedel bouem az kemeny fegyelme (VirgC. 48). Taneygya vala az zerzetnek fegyelmere erkevlchere (DomC. 107). Kynek zayaba nyneben fegyelw: non habens in ore suo redargutiones (KulesC. 93). The gywleled en fgyelmemet [igy]: tu odisti disciplinam (121). W zekynek fegyelme: correctio sedis ejus (133). Sz. János a hitnek fgyelme [igy] volt: Joannes fuit fidei disciplina (Illy: Préd. 1.27).

Fgyelmez: [reprehendo, castigo; schelten, züchtigen]. Attiafiat bineről fegyelmezi (GuaryC. 15). Mykett igen meltañ fegyelmeze (VirgC. 49). Miniuel yonkab fegyelmeztetik, anneual nagibon kemeniul (WeszC. 50). Valaky yth a byneerth magzath megh nem fegyelmezi, azt fduendőben az igaz byro meg fegyelmezi (WinklC. 287). Meltañ fegyelmezi emberi vaksagot zent Anselmos doctor (NagyszC. 208).

még-fgyelmez: ∞ Az zolgaló leant meg fgyelmeze bineiert (GuaryC. 50). Se valakit meg ne strófol vağ meg ne fgyelmez (VitkC. 64). Mikoron te meg fgyelmeztetel (65). Az gargyan az toluayokat igen uagi kemeni bezedel meg fgyelmeze (VirgC. 47). Tugia gonossagot meg fgyelmeztui es iora változtatui (94).

Fgyelmezés: [reprehensio, castigatio; das schelten, züchtigen]. A ki bűnben meg kemeniul, a fgyelmezessel meg nem lagiul (WeszC. 50). Mongi culpat neki az uagi kemeni fgyelmezésrwl melyet twtel nekik (VirgC. 48).

Fgyés: increpatio [das schelten]. Meg fogyathkoztam fgyesekbe: defeci in increpationibus (KulesC. 96).

Fgyhetetlen: irreprensibilis C. irreprensus MA. [unanfechtbar, unbescholten]. Fgyhetetlen vagiok (Mel: Jóh. 78). Fgyhetetlen élet (Kár: Bibl. 1.639). Fgyhetetlenők legyetők az mi urunk Jesus Christasnak napján (Szár: Cat. G). Igazán, es fgyhetetlenül élt (MA: Scult. 131). Kiben makula ninesen, hanem zent es fgyhetetlen (Der: Préd. 25). Meg tarczad az paranczolatot, makulanékül, fgyhetetlent (Vás: CanCat. 552). Fgyhetetlen es ugyan kemény életet él vala (Mad: Evang. 40). Járjunk előtte minden igazságban fgyhetetlenül (Sámb: 3Fel. 507). Fgyhetetlen szent élet (TKis: Pan. 50). Fgyhetetlen életű ember vólt Luther Marton (Zegl: Japh. 19). Most már helyes, fgyhetetlen papot hozattunk (Nyr. XIV.461).

Fgyhető: [culpabilis; anfechtbar] (Toln: Vigaszt. 61).

FÉDEL, FÉDEL, FÉDÉL (fydel Komj: SzPál. 161. 165): velamen, tegmen, velum, integumentum, operimentum, calyptra, obstragulum C. velamentum, calyptrum, calantica MA. integumentum, cooperimentum, rica PPI. [schleier, kopfbinde, kopftuch]. A fedélét leszaggatni: *deripere velamenta PPI. Fedelec, főre valóc, homloc elő Com: Jan. 100. Meg tevry vala ev feyenek fedeleuel (MargL. 12). Az ő zentseseg fedelet oda kűlde ees igen kesereg wala (PeerC. 124). Fedelet feieről le veve (TihC. 55). Dragalatos es ekesitet poztok, vekoni fedelel fel neult koutiokai (VirgC. 149). Kiny [könnyű] az cristos-uac zolgaló leianinac az ő zömőkneec eleiben tenye az fedelet, de az bizon alazatost meg bizomitia az bekeseğ (DebrC. 262). Le vonya a feedeleet feyeeről (ÉrdyC. 50b). Harom feyer, feköthow [féjkötő] ala walo fedel, egyken aran hym wagyom, az ketheyn selyem (RMNy. II.35). Sara leanyomnak bagyom az masyk nywlbőr gereznath ees az egyk gyöngyös fedeleth (216). Az azzonyallath hatalmat, hatalmassagot, az az fydelek [fydelet] valyon az ewfeyebe az angyalokyr es: debet unlier potestatem habere supra caput propter angelos (Komj: SzPál. 164). (Az aszony) hozzu haya fedezsyrty, fydelyrty ew neky adatatoth (Komj: SzPál. 165). Kinec saruiat, kinec fedelet hurtzolyak (Born: Préd. 431). Ine ez legyen a te szőmednec fedele-yű mind azoknal kie teneled vadnac: hoc erit tibi in velamen oculorum ad omnes qui tecum sunt (Helt: Bibl. I. J). Fedelet teszen vala az ő ortzaiara (uo. Tt). El vduéc az én fedelemet: pallium meum (Kár: Bibl. 1.633. MA: Bibl. II.6). Midőñ ruhaia el fogyot, tulaidon fedelet el szaggatuan (Pécsi: SzűzK. 44). Inneplő ruhák, palástok, fedelek (Zvon: Post. 1.71). Ha fedel nem volna szemeken (Ker: Préd. 189). Paraszt módra való fedel, kit száz huszonöt pinzen vesznek (Gér: KárCs. III.419). Piros saru, csillagos fedel immár ő ruhájok (asszonyoknak) (Thaly: VÉ. 1.362). [Vö. Födél, fő-födél]

FÉDERBAJSZ: [federweiss]. Vassat aranyaznyi: másfél lat két gálczkövet, fél lat témsót, ezeket egy messzely vízben főzd, egy nehezék federbajsz (Keesk: ÖtvM. 308).

FEGYVER: gladius, ensis, arma C. MA. [gewehr, waffe, riistung]. A fegyvernek hegyes éle: mucro; szolgaóhoz illendő fgyver: famularium C. Fgyverrel hatalmas: armipotens; fgyvert tisztitoc: polio; fgyverét elveszem: exarmo; fgyverétől megfőztom: dearmo MA. Meztelen-fgyver: *gladius strictus, vagina vacuus; könnyű fgyverű vitéz: ferentarius; kasza-fgyverű emberek: falcarius; fgyver miatt el-esui: armis *concidere; el-messzére villog rajta a fgyver: *conspicuus longo fulgentibus armis; nem tud a fgyverhez: armorum *inscius PPI. Elűezi mend ő tőgerit (MünchC. 136. BécsiC.

41). Öltöztetése magokat hűtne fegnérebe (VitkC. 70. JordC. 441). Fegvert ragada (TibC. 19). Megrontá Amalec népét fegyverrel (MA: Bibl. 1.65). Fegyver hordozó apród: armiger (227). Fegyverébe bocsátkozék és meghal: irruit super gladium suum et mortuus est (276). Az ördög-gel-való hadban erőtlén, és haszontalan minden emberi tsnálmányok fegyvere (Pázm: Préd. 405). Fegyvereket írmae Mária körül, kikneve és hege vamae fordítottán Mária szíve aránt (Zvon: Post. 1.175). Akár a fegyver continuáltassék, akár megbékélni igyekezzenek, el ne felejtkezzenek féllelem (MonIrók. XV.640). Ellenség fegyvere nem ártott nekünk, hanem az akadályos, lápos utak (MonOlm XXIV.523). A fegvert meg pallerozzák s oldalokra úgy kötök (Fely: Dies. 13). Több száz esztendőnél fegyverben nemzetünk (Thaly: Adal. I. 95b). Fegyvert, általom eszközt kívántam a hamis világ ellen adni (Fal: UE. Előb.).

[Szólások]. Fegyverhez fogni: bellum *sumere PPBl. Fegyver fogni most elegek nem vagyunk (Szöl: Szen. 7). Cseccsém magzatinkat fegyverre hányák (Megy: 6Jaj. IV. 16). Fegyverre kelni: ad saga iro MA. Fegyverre kelnek: consurgitur PPBl. (SzD: MVir. 98). Vájjék el a dolog fegyverrel: capite meo *decernam PPl.

[Közmondások]. Egygyik fegyver tartóztatja a másikat hüvelyében (Kisv: Adag. 518. Kr.).

hajító-fegyver: telum C. PPl. [wurfspiess].

oldal-fegyver: gladius, ensis, telum laterale Kr. [seiten-gewehr]. Horpadni kezdett a vasderék, a kopják pedig töredezni; elvété azért mind a kettő és oldal-fegyverhez nyúlta (Fal: TÉ. 639).

Fegyverés: armatus, cataphractus, crupellarius C. [bewaffnet]. Fegyveresök: dimachae; fegyverős vitéz: elibanarius C. Fegyveres ház: armamentarium; fegyveres kézzel: armata manu MA. Fegyveres fő: equus armiger, cataphractus; fegyveres táncz: bellierepa PP. Erős fegyveres őrizi ő gadorát (MlinchC. 136). Valogata tizünket erős fegyverős lovagocut (GuayC. 55). Egy angyal hetvenötli fegyverőst megli verth (WinkC. 163). Fegyverős nitezők (TibC. 178). Ne memión elől a fegyverős zolga (NagyszC. 24). Fegyveres kezzele yowe reynak (LeyF. 1.84). Adnak nyvezet lowen valo fegyveresre penzth (RMNy. II.130). Fegyveres tárház (MA: Bibl. 1.315). Egy keselyőss kinek orra körme fegyveres és horgas (Zrinyi. II.11). Hét szövétnekkell kell fegyveresnek lenni (Illy: Préd. II.509). Fegyveres tolvaj (Fal: NA. 214).

Fegyverésit: [armo; waffnen]. A fejét kel fegyveresíteni sisakkal (Illy: Préd. 1.595).

Fegyveröz: [armo; waffnen]. (Zrinyi. II.183).

Fegyverözös: [armatura; rüstung]. Tábori fegyverezés (Pázm: Préd. 314. Kr.).

Fegyveri. Fegyveri öltözet: armatura MA.

Fegyverküd-ik: [se armare; rüsten]. Fegyverkedni mednek nala: ibant muniti (EbrC. 146). Kiket fegyverkedni halottaknala: quos armatos audiebant (BécsC. 43. 30. PeerC. 45). Magoc közt szam nekül valo kérdőzködesekkel fegyverküdne (Zvon: Osiand. 19). A vér szomiuhozo hadakozásnak föl indult keménysége semmi akadályt nem tézzen országunkban és nem fegyverkedik (KBécs. 1666. C3).

fői-fegyverküdik: armaturam induo, armo me MA. [rüsten, sich rüsten]. Fel fegyverkedet angialoknak serege fölönök (DobrC. 156). Fegyverkettenece uolna fel ellene (Tel: Evang. 1.590). Felfegyverkedve logyence (MA: Tan. 164).

még-fegyverküdik: ∞ A narosbol senki nem mer vala ky iwni, hanem csak meg fegyverküdnen (VirgC. 53).

Fegyverküdés: [armatura; rüstung] (Pázm: Préd. 941. Kr.).

Fegyverküdttet: [armo; waffnen]. Ellene az ő atfafiait fegyverküdttetho (NagyszC. 301). Zen keresztnek ieginel magat meg fegyverküdttete (VirgC. 54. Born: Préd. 263).

Fegyverküz-ik: armo, arma capio, sumo, induo Kr. [rüsten]. Mykent ember ellene fegyverküzöyek (ErsC. 530). Nagy menykövekkel fegyverkozot rátok (isten, Zrinyi II.85).

fői-fegyverküzik: armaturam induo, armo me MA. [rüsten, sich rüsten]. Tű is azon gondolatall fegyverkezecet fel (VitkC. 71. ErdyC. 547b). Választánue ezokaert mindenie nemzetségből ezert, tudni illic tizenkét ezert hadra felfegyverküdttet: duodecim millia expeditorum ad pugnam (Helt: Bibl. I. Pd7). Paraszi komor keménységgel fel fegyverküdött tanetoc (Zvon: Post. 1.55. Káldi: Bibl. 289).

még-fegyverküzik: ∞ (CsomaC. 39).

Fegyverkezecet: armatura [rüstung]. Elegendő fegyverkezecet léssen, ha bé fidezett léssesz pántzálall, zokével (Com: Jan. 146).

Fegyverküzttet: [armo; waffnen]. Ótalmazza, fegyverkezeceti magát az Isten igazével (MA: Scult. 238). Moyseset egy veszőszállal fegyverkezecet Faraó-ellen (Pázm: Préd. 111).

fői-fegyverküzttet: armo, obarmo C. M [waffnen, ausrüsten]. Felfegyverküdttete az ő hazanal neuekődet szolgai közül baromszáz tizennyoltzat: annuavit expeditos vernaculos suos trecentos decem et octo (Helt: Bibl. I. P2. Zrinyi. II.202).

Fegyvernök: machaeropolis [igy] MA. [machaeropolis, machaeropoens; waffenschmied, schwertfeger].

Fegyvertelen (fegyvertelen Com: Jan. 148): inermis C. MA. [imbellis; unbewaffnet, unkriegerisch]. Fegyvertelen ember: homines inermes (BécsC. 20). Az magyart cselök semmiuek vélék, igen fegyvertelen népek itélék (Tin. 197). Oda hátra az fegyverteleneket fegyverszerzésre erőltessék, jóra penig (RákGy: Lev. 257). Fegyvertelen kémec: inermes exploratores (Com: Jan. 148).

FEJ: mulgeo C. immulgeo PPl. molken PP. Az ánaút fei vala (Helt: Mes. 462). A tejet a szolgáló leány feji a fejdő sajtarban (Com: Jan. 78).

ki-fej: emulgeo C. MA. ausmelken PPB. Illike ruhaddal orrodát ki feini? Decetno veste nares emungere? (Eras: Erk. 5).

[Szólások]. Kinek kéntsét igen kifejték: *depressa opes civitatis PPBl.

még-fej: mulgeo, emulgeo MA. ausmelken PPB. Meg feytée az ánnöket (Helt: Mes. 326).

[Szólások]. *Meg feinek még tégedetis egy tal korpán: Oetaurus genius (Decsi: Adag. 221. MA).

Fejdögél: saepo mulgeo Kr. [längere zoit molken]. A ki erőltetve fejdögél, a téj után vértis tseppent (Fal: UE. 407).

Fejés: mulctus MA. das melken PP.

[Fejet]

ki-fejet: [emulgere facio; ausmelken lassen]. Chac nem uerrel fölötti ki szegényekneve teiket (Tel: Evang. 13. ob).

Fejő: 1) mulgens C. der melkt PP. 2) locus mulgendi; melkstüttel. Fejőre kijött juhok száma: Jitt az fejőre fiatlan juh (MonTME. 1.286).

keoske-fejő: caprimulgus C [ziegenmelker]. A ketske-fejő madár az ő nevezetü vütte az ő tolvaj tselekodottól, hogy alattomban a ketskéket megszopja (Misk: VKert. 472).

Fejős : 1) mulgibilis Kr. [melk-] Fejős tehén: vacca lactifera; melkkuh MA. PP. Feyws inew (LevT. 186). Fejős juh (Radv. Csal. II.405). Fejős ketske (Misk: VKert. 224). Fejős tehén (Még: Szöv. 89. Nögr: IdvK. 67. Bod: Lex. 204). **2)** [locus mulgendi; melkstütte]. Az mizsei felyőssön [így] alol és nagy erdő végén falyúl levő tövis bokor mellett történt (MonTME. 1.403).

FEJÉR, FEHER (feyr Helt: Krón. 22. feir Pázm: Préd. 408). **1)** albus, candidus, exalbidus C. [weiss]. Igen fejér: per-candidus C. Fejér szabású: albidus, subalbidus; fejérbe öltözött: candidatus; fehér szilva: prunum ceruum MA. Fejér tajték borította-el a vizet: spumis *incanuit unda PPBl. Feheruarn 1055. (CodDipl. 1391). Feier [férfinév 1210. körül] (VReg. 86). Fehera [nőnév 1220. körül] (no. 255). Fluvius Feyerpotok 1291. (Knausz). Feherkeo meta terrae 1299 (Czinár). Feier lonac: equi albi (BécsiC. 301). Feierre tenned: album facere (MünchC. 22). Feyerben ödőzt (ÉrdyC. 546b). Liliummal feyerbh (PozsC. 32). Feiérón es verhenőn fímen (TelC. 162). Honal feyerb lezek: super nivem dealbabor (KulesC. 124). Egy hayszálat nem tehetsz sem feyré, sem feketé: non potes unum capillum album facere aut nigrum (Helt: UT. B1). Es adánac a Kusinac egy szép feyr lonat (Helt: Krón. 22). Az ő ruhái feirek lének, mint a hó (Pázm: Préd. 408). Legyec feiérb hónál (Balassa: Ének. 9). A teynel feyerben iőnek ki (Lép: PTük. I.177). Feiérb lézecz az hónál (Nögr: IdvK. 888). Haja szálai feirek valának mint a feir gyapju (Illy: Préd. I.107). **2)** Szemnek és tyúkmony-nak fejiéri: albugo; a fúnak a fejére, a héja és fája között: alburnum PP. Tikmonnak az fyeire (SándC. 3. Frank: HasznK. 36). Az bal kezem hüvelyke jobban megdagadván, valamely timsós tyúkmony fejiérel beköttetvén az tűzességet kivette (Mon-lrók. XV.315).

[Szólások]. Féltél hogy hamisságnak ki-teteczik ugy foga-fejire (Matkó: BCsák. 158). Kiből igen kitetszik német urannak foga fehérre (RákF: Lev. V.567). Ficus ficus ac ligouem nominans lignonem: az feiért vgyan feiérnek, az feketét vgyan feketének mondgya (Deesi: Adag. 99).

görög-fejér: pigmentum C. cerussa, psimythium PPI [weisse schminke]. Kendőző görög-fejér (Com: Jan. 20. KeesK: ÖtM. 305. 310).

hó-fejér: [nivis colorem habens; schneeweiss]. Hívság és szemfényvesztés; hó fejjérel borítot ganéjnak mondhatnánk, a mely körül a semmire kellők bálványoznak (Fal: NA. 182).

szém-fejére. Szöm fejiéri: albugo C. MA. [das weisse im auge].

tej-fejér: [lactis colorem habens; milchweiss]. Táj fejjér szín jegyez lágy szívet (Rim: Ének. 230). (Mellének) tejfejjér-szín volta kitetszik gallérbul (Thaly: VÉ. II.237).

Fejérbeli: albus MA. PP

Fejérecske, fejérecske: candidulus C. subcandidus PPI. [weisslich] (Szakácsmest. 32).

Fejéred-ik: albesco, candeo, candesco MA. [weiss werden].

el-fejéredik: exalbesco MA. [weiss werden, erbleichen]. Elfejedett: exalbidus MA. Hol el sárgódott, hol elfejédett (Mik: TörL. 198).

még-fejéredik: exalbesco, inalbesco C. incanesco PP. [weiss werden, erbleichen]. Fejér, megfejéredett: exalbidus PPBl. Hol Cristwsnak nyakat yllate az kötél megh feyeredett wolt (ÉrsC. 134). Zekekben evl vala kyrál, meg feyredet ferfyalnak sokas-sagatal meg kevrnyekveztetet (DomC. 346). Te-általad a sze-retsenek meg feirenek (Pázm: Préd. 423).

Fejérés: subalbus, subcandidus C. albidus MA. [weisslich]. Fejéresen: subalbide MA. Fejéres mohú fívek: incanae berbae; kimetelt fejéres varrás: acu fureculatum opus linteum PP. Virága feyérés a czombornac (Mel: Herb. 103).

Fejéréséd-ik. Közöslög fejéresedem: interalbico C. PPIBl.

Fejérésés. Fejéreses varrás, kimetöltt fejéres varrás: acu fureculatum opus linteum PP. Párnahaj 6; négye fejéreses, ket-teje reczés (Századok XXII.157).

Fejéresl-ik: albico C. [weiss scheinen, weiss aussehen]. Fejéreslő: subcandidus PPI. Tíz esztendő mulva is ugyan fejé-reslett az embercsont ott (ErdTört. 150. Tel: FLél. 11).

Fejéresz-ik: albico MA. [weiss werden]. Azért fejjérnek, vagy feketének nem mondhatni, a mivel nem fejéreszik vagy feketeszik, a miben vagon (Pázm: Préd. 1157).

[Fejéront]

meg-fejérent: [albo; weissen, weiss anstreichen]. Yay ty-nektek yrastwdok, kyk hasonlatosok vattok az meg feyeeren-tett koporsóhoz (ÉrdyC. 173). Egy vegh vaznat kere te k. hogy feyrentesse megh (RMNy. II.104).

Fejérit: albo, candefacio, candifico MA. [weissen, bleichen]. Fejéritett: candidatus, albus MA. Fejéritő mész: albarium C. Mal. Feyereteth: albus NémGl. 337. (Fél. Bibl. 40. Illy: Préd. I.33). Szurkos az ingem, nincs ki fejjérite (Thaly: VÉ. I.220). A házak tejjellevl lévén fejjéritve, semmi csuda, bogy így el van vára híresitve (Thaly: Adal. II.141).

be-fejérit: inalho Kr. [einweissen, weiss anstreichen]. (Vajda: Kriszt. II.86. Kr.).

még-fejérit: albo, dealbo, candido, candefacio C. [weissen, weiss anstreichen]. A meg-feiéreitet koporsok: sepulcra dealbata (Münch. 57). Hasonlatosok vattok az meg feyereyitet koporsokhoz: similes estis sepulcris dealbatis (JordC. 428. ÉrdyC. 590). A szépség a jó erkölts nélkül nem egyéb, hanem csak meg-fejérittetett koporso (Tel: Evang. 144). Meg-mosták s meg-fejéritették az ő ruhajokat (Matkó: BCsák. 305).

Fejérités: dealbatio MA. [das weissen].

Fejéritetlen: [non albus; ungebleicht]. Hat asztalra valo feyeretetlen abrosz (Radv: Csal. II.81)

Fejéritő: smegma [seife]. A ruházatot mosattatnac ruha moso fejjéritővel (Com: Jan. 114).

Fejérekéd-ik: [albeo; weiss scheinen, glänzen]. Reves tö-kének setétben fejérekédő világoskaja (Pázm: LuthV. 3).

Fejérl-ik: albico, candico C. subalbico, albeo, albesco MA. [weiss scheinen, sich aufheiteren]. Ha fejjérlie, tiszta édot váry (Cis. F4. Zrinyi. I.83. 120).

Fejérség: candor, albedo C. albor MA. [weisse farbe]. (ÉrdyC. 47. 347). Mindent a melybe valami feiárség vala, es mindent valami fekete vala a baranyoc közet: cunctam gregem unicolorum, id est albi, et nigri velleris (Helt: Bibl. I.04. Pázm: Préd. 66. Mad: Evang. 175).

hó-fejérségű: [nivis candorem habens; schneeweiss]. Hó fejérségű atlaz (MA: Scult. 882).

Fejérségés: valde albus, valde candidus Kr. [ganz weiss, schneeweiss]. Az ő feyerseges teste meg veresítetté (VitK. 81). Feyerseges ruba (CornC. 98). Lattatnac uala fordultatny mynd feyerseges geuge [gyengygyé] (MargL. 42). Rosanal pyrosh, liliumnal feyrbseges [feyersegesb?] (TelC. 354).

Fejérül: albor Kr. [erlassen]. Teged dícer martiroknak feiért serege: te martyrum candidatus laudat exercitus (DöbrC. 233).

el-fejérül: elactesco C. exalbesco MA. [weiss werden, erbleichen].

még-fejérül: inalbesco PP. [weiss werden, erlassen]. Holwal [így] meg feyrlwtetnek; nive dealbabuntur (KulesC. 157). Kyúl meg feyrlwtetnek miken az koporsok (VirgC. 145).

FEJSZE (*fejzy* JordC. ÉrdC. *fiszre* Sylv. UT. II 164); *securis* MA. axt, beil Com; Vest. 145. Feize: *securis* MünchC. 18. Ymarium az feyz az fíának hlv gyökerehez vettető: iam securis ad radicem arborum posita est (JordC. 361). Az favago feyz a fanak gyökerehez közelget (ÉrdyC. 349. 578). Feyznel el vagiak feiet (DebrC. 203). Fejszeket boczat vala az égbe nőt fakra (Szék: Zsolt. 74). Ha a feyszét meg mosod velle, az atzélhul is kemémb lészen (Mel: Herb. 80). Az szekéren fejsze, fűró légyen (ErdOrszgy. II.287). Két élő szekerczéekkel, persiai fejszéekkel, mellyec nagy erővel villogtatnac, által vervén: bipennis magno nisu vibratis transverberando (Com: Jan. 150).

[Szótlások]. Igen nagy fába vágta az fejszéit (Helt: Krón. 49). Nagy fába vágta az fejszét: Atlas caelum (Deesi: Adag. 6). Oly fába vágta az fejszét: ea tela toxicur (84). Erős fába vágta az fejszét: scaperdam trahis (241).

bárdoló-fejsze: [ascia; zimmeraxt]. (MA: Tan. 705).

erdőlő-fejsze: arboraria *securis PPl.

faragó-fejsze: [ascia; zimmeraxt] (Radv: Csal. II.333). Faragó fél fejsze (TörtT. XVIII.231).

irtó-fejsze: runcina PPl. [hauel].

kötő-fejsze: securis arboraria, bipennis: breite und zweischneidige axt, bundhacke PPB. PPl.

szinlő-fejsze: ascia MA. zimmeraxt PP. (Fal: Jegyz. 935)

Fejszés [vezetéknev XVI. sz.] (Nyr. IX.365).

FEJTT: **1)** explico, enodo, resolvo MA. aufwickeln, auflösen PP. zertrennen; mesét fejteni: rätsel auflösen Adami: Spr. 192. Nem iöttem törtent feitenem: solvere legem (MünchC. 21). Mind (a kérdéseket) vgí foiti vala ő nekik (WespC. 21). **2)** [diffundo; abziehen]. Borfejtt [vezetéknev XVI. száz.] (Nyr. IX.364). **3)** [caedo; brechen]. Az épületre való fejtett kő itt igen drága (Fal: TÉ. 780).

el-fejt: [resolvo; lösen]. Orchayarol haynt el feytho (TelC. 285).

föl-fejt: dissepio, retexo C. dissuo, resolvo MA. auftrennen, auflösen PP. Fel feyti az én szönetsegemet, mellyet én ő vele szerzettem: irritum faciet foedus, quod pepigi cum eo (Kár: Bibl. I.188).

fölfejtés: enodatio, explicatio Kr. [zergliederung, auflösung]. Ez könyv az egész embernek mind külső és belső indulatinae nyavalyáinak mint egy felfejtése es előmutatása (MA: Bibl. I.477).

ki-fejt: extexo, extrico, dissuo, evolvo, explico, replico C. effilo MA. zertrennen, auftrennen PPB. A bajból kifejteni magát: expedire nodum PPl. Az ő gondolatokból nem feythetic ki magokat (MA: Scult. 235). Kétségbe eséséből ki feise (Zvon: Post. I.718). A nyugtót meg-tartóztatott madár magát ki-szabadítja és kifejti (Com: Jan. 81). A vitorla fákra a vitorlákat ki-fejti (89). A varrásokat kifejti (98).

kifejtés: explicatio MA. [entwicklung, entwirrung].

kifejthetetlen: inextricabilis PPl. [unentwirrbar]. Ky feythetetlen [így] es testowa kerengv labyrinthusba teuflylyg (Konj: SzPál. 41).

kifejthető: explicabilis C. MA. leicht aufzulösen PPB.

lő-fejt: devolvo, replico, resolvo MA. abwickeln, auftrennen: le fejtem a prémet: dissuo limbriam PP. Lele egy zolgalo leynamak zoknyayath, kynek ew wyath lefeyto (ÉrsC. 417. Radv: Csal. III.176b).

mög-fejt: **1)** [solvo, dissolve; auflösen, befreien, auflieben]. Nezet es megfeitet nenzeteket: asperit et dissolvit gentes (BécsiC. 273). Ki megfeitend (qui solverit) égget e kús parandolac között (MünchC. 21). Fehetőc meg (solvite) e templomot

es harmadnapocban felköltöm azt (172). Atkozot fiely, te vag az ki io zönetsegöt es io baratsagot meg feytet (GuaryC. 16). Kerlec vram isten, hog ez bozzusagnac köteleből feyő meg engömet (53). Az inadsag binnee köteleit meg feyti (64). Ne alohatoc velny, hog yewttem az tervent meg feytény: nolite putare, quoniam veni solvere legem (JordC. 366). Meg feyteteek hlv nyelweenek kötele: solum est vinculum linguae ejus (479). Az yumpeth meghefty: solvit sabbatum (639). Pokolnak keserwseghyt megh feytwen: solutis doloribus mortis (711). Mynketh batalma vagon meg feytény mynden byneynkből wr istentewl vett oldozatnak kwlechawal (ÉrdyC. 364b). Bőtyöket megh feythnek (ÉrsC. 254). Fertezetessegnek bevre menden zerzetet meg feyt (CornC. 167). Az egy hűted lassad hogy meg ne feytseid (Born: Ének. 81). Meg sem vialom, bogy meg emészténem öket, es az én ő velec valo kötesemet meg feyténem: neque sic desepi, ut consumeretur et irritum facerem pactum meum cum eis (Helt: Bibl. I. MMm 2). **2)** perputo C. explico MA. erklären, auflösen PP. Megfejtő: explicator C. A homályos dolgot megfejteni: involutum evolvere. Az álom-látást meg-fejteni: promissa somni evolvere PPBl. Inadsagnac miatta ketsegős dolgot jobban meg feytetnee hog nem irasoluasnak miatta (GuaryC. 54). Feyczed meg mynekwnk ez peldat: edissero nobis parabolam istam (JordC. 401). Kylemb kylemb yrasoknak megh feytöye (ÉrdyC. 519b). Meg feytween az kerdeest (570). Meg feit vala mindeneket: disserebat omnia (Fél: Bibl. 59). Okos kérdés bizonyára, mellyet en az szent atyknak irasokból akarok meg feyténem es világóssa tennem (Lép: PTük. I.279).

mögfejtés: explicatio C. [lösung, erklärung]. Vizsgálás, megfejtés, magyarázás: discussio PPl. Ez kerdeesnek meg feytseere harom ygassagoth keel megh lathwnk (ÉrdyC. 556). Ellyen sentencianak meg feytsees (606. Helt: Bibl. I. Tt).

mögfejthetetlen: inenodabilis, inexplicitus C. inexplicabilis MA. [unlösbar, unerklärlich]. Megfejthetetlen profetelas (EhrC. 63. JordC. 797). Megfejthetetlen kérdés (Kísv: Adag. 198). Megfejthetetlen tsomó (SzD: MvIr. 61).

vissza-fejt: retexo, dissuo C. PP. [auftrennen].

Fejtőget: solvo, explico, enodo, eruo, extraho, retexo; interpretor SI. Kr. [trennen, lösen, erklären]. Fejtőgető: explanator C.

Ki-fejtőget. Valami szövvényes dolgot ki-fejtetetui: *contextum alicuius dissolvere PPl. Ki fejtőgetween ew helyből (a szentirást), hogy meg ysmerneek erteneek (ÉrdyC. 75).

kifejtőgetés: evolutio MA.

mög-fejtőget: sensim solvo, explico Kr. [nach und nach auflösen, erklären]. Ezekből mind igen szépen megfejtőgetetui az sz. atyák mondásit (Pázm: Kal. 497). Az miénni bizonyosságokkal Rómát akarják Antichristus lakóhelyévé tenni az atyafiak, azokatis ezenel meg-fejtőgetessük (667. 542).

mögfejtőgetés: replicatio, explicatio MA. [lösung, entwirrung]. Az ellenkező bizonyosságoknak meg-fejtőgetési (Pázm: Kal 53).

Fejtekez-ik: [creasco, adoleo; sich entwickeln]. Tudgyad a benned fejtekező édessebb vétkeidet (Fal: UE. 447).

Fejtés: explicatio, resolutio MA. auflösung, entwicklung, erklärung PP. Ne togallyad magadat nagy meedsseges okoknak feytzeeben [így], kynek vegheere nem mehet (ÉrdyC. 469b). Az II. oknac fejteseben meg felettem (Mon: Apol. 380). Nehéz kérdések fejtése (Pázm: LuthV. 247).

mese-fejtés: solutio aenigmati; die auflösung der rätsel PP.

Fejtetlen: inexplicitus MA. unauisgelegt, unerläutert, verwirrt PP. A fejtetlen mese legtöbb hűtsötlet vall (Fal: UE. 413—4).

Fejthetetlen: inexplicabilis MA. inenodabilis; unauf löslich, das nicht leicht zu erklären ist PP. Az tób görösös kérdések között, mint valami fejthetetlen esomót forgatták az vr vacsorájának két szín-alatt vételét (Pázm: Kal. 719).

Fejtő: solutor, interpres Kr. [deuter].

álom-fejtő: somnii interpres; traumdeuter PP. Álom fejtőt behivatá (Cserényi: PersF. MI⁷). Álom fejtő bölcses (Liszny: Krón. 177).

mese-fejtő: interpres aenigmatis; rätseldeuter, rätselausleger PPB. interpres fabularum MA: Bibl. I.230. (MNyl: Irt. 90).

Fejtőd-ik: [dissolver; sich auflösen]. Délszínre kelvén alkalmatlan fejeskedések, rajta vesztenek, fejtődnek a chymaerák példás gyalázzattal (Fal: UE. 477).

ki-fejtődik: extricor, eliberor, evado SI [sich losmachen]. Sok hamiságokban keveredél, ki nem fejtődhetel belőle (Land: UjSegits. II.57. Mlég: Töszl. II.294).

Fejtőz-ik (*fejtelez* Born: Ének. 89): se eliberare; sich loswinden, sich frei machen PP. 1801. Tiszttaly bűneidbül, fejtőz-zél adósságidből (Fal: SzE. 553). Fejtőzzék adósságiból (Fal: TÉ. 695).

ki-fejtőzik: ∞ Bűneidből hamar ki nem feytezel (Born: Ének. 89). Az kic tévelgésbe esnek, igen nehéz azoknak abból ki fejtőzni (Zvon: Post. 1.53). Semmi jó módgyok nincsen kételkedésekből való kifejtőzésekből (Pázm: Kal. 102). Az bűnökiből ismeg ki fejtőzhetic (MA: Scult. 676). Törbe ejtettük magunkat annyira, hogy abból ki nem fejtőzhetünk (Szok: Bals. 171).

kifejtőzhetetlen: [inextricabilis; unentwirrbar]. Ki-fejtőzhetetlen erdő akad vala előmbe (Veresm: Tanácsk. 37).

FEJTŐ: filum coloratum gossypii; farbichtes garn von baumwolle PPB. Egy oka kék, vagy veres fejtő (VectTrans. 22) 2 vég s 2 sing vörös fejtőt vettem (KecsTört. IV.84). Haszeki aga által posztót s veres fejtőt küldett az fővezér hadai szükségére (MonIrók. XXIII.22). Egy fejtő szoknya (MONTME. L291. 231. 278. 282).

FÉK: frenum, aerae C. canus MA. zaum, gebiss PP. zigel, halfter Adami: Spr. A fék tartóztatja a lovakat: frenis impediuntur equi PPB. Negy fecek valanac a vadon: erant in bestia quatuor capita [!] (BécsiC. 148). A louac feken: super frenum equi (318). Lo feeke (ÉrdyC. 293). Egy skarlat fek (RMNy. II.170). Az allokot meg kel szorittani szabolaual, es fekkal (Szék: Zolt. 29). Az en erős fékómet vetöm a te ayakidba (Mel: Sám. 216). Lova féke kezében vala (Huny: Trója. 33). Czapa fek (Radv: Csál. II.28. VectTrans. 22). Lova féke eremlőjét gyalog tartotta (Czegl: Dág. II.20). Fékelmlővel, féc szárral a lovat hajtogattya (Com: Jan. 86). A lovat fékinél fogva tartják (Hall: HHist. II.297). Ezüstszinoros fék, szigvellőstül (MonIrók. XXIV.140). A szerelem ottan gyarapodik s épül, hol az isméretség van vezető fékül (PhilF. 8).

[Közmondások]. Fék a számárnac (Czegl: Japh. 63).

kantár-fék: ∞ (Csúzi: Tromb. 239. Kr).

kocsis-fék: [?] Kochys fek (RMNy. II.85. Vö. láncos-fék)

kötő-fék: capistrum C. halfter PP. (VectTrans. 22).

láncos-fék: capistrum C. hamus Nom² 421. zaumgebiss PP. Het lancoz fek, kethew fek, kochys fek (RMNy. II.85). Egy láncos fek, bagaria boglárokkal szépen rakva (Gér: KárCs. III.365. MonTME. I.318. IV.146). (Láncos kötőfék Com: Jan. 85. VectTrans. 22).

paraszt-fék: [?] Egy öreg paraszt féket adjanak harmincz két pénzen (TörtT. XVIII. 225).

zabolás-fék: orea C. gebiss an zaum PP.

Fékés: frenatus MA. gezaumt PP. Metszetlen és fékes lovaimat főre eresztém (MonIrók. XVIII.30).

Féketlen: efrenus C. infrenatus, infrenis MA. zaumlos PP.

Féköz: infreno, capistro MA. zümen, den zaum anlegen. PPB. Fékezett: frenatus PP.

még-féköz: freno, infreno, capistro C. zümen, den zaum anlegen PPB.

Féközetlen: infrenatus, infrenus C. ungezügnet PPB.

FEKÉLY (*fekély* JordC. 23. Zvon: Post. Lép: PTük. I.1. Ily: Préd. I.315): ulcus C. MA. geschwür Com: Vest. 151. Test megemészto terjedő fekélyek: nomae PPB. Tellyes vala sebekkel es fekélyekkel (DomC. 288. DöbrC. 347). Minden feketeséget, rutsigot, fekélt el tisztit, ha kened (Mel: Herb. 8). Főkélyekkel teljes vala (Zvon: Post. II.25). A fekélyekről: de ulceribus (Com: Jan. 59). Sebeknek és főkélyeknek meg gyógyítása (219). A fekély, kelés, gónetséggel foly-ki (Com: Vest. 44). Fekély, súly, var, vizketeg (Sám: Cer. 177). Hójagazó fekélyek (Diósz: Tal. 158) Varas fekély (SzD: MVir. 113).

füge-fekély: [ficus, condyloma; feigwarze]. A kornyol [karniol] a havi folyas és a füge fekély meg állatására igen jo (ACsere: Enc. 253).

Fekélyes: ulcerosus C. apostematicus MA. voller schwären, schwärig PP. Fékelyes halál (ThewrC. 217). Meg veré undok, főkélies, es gonoz kozuarral (Mel: Jóh. 5. Fél: Bibl. 120). Fekszic főkélyessen (Zvon: Post. II.31). Fekélyes koldus vala (SBalog: TemK. 90). Semnyedékes, fekélyes seb (Horv: MulF. 22).

[Fekélyesöd-ik]

még-fekélyesödik: [ulcerosus fio; von geschwüren bedeckt werden]. Megh főkelesedik az lowam (LevT. I.103. Csúzi: Tromb. 538. Kr.)

Fekélyet [?]: [ulcus; geschwür]. Az isten engemet meg osztorozot rut fekkeltetekkel, varakkal (Kár: Hal. X2).

FEKETE (*Fekety, Feketeu, Fekethew, Feketyu* Czinár. *feketi* GuaryC. 48. *feketf* WinkIC. 211. *Fekety* Czinár; *feteke* Pesti: Fab. 47b): ater, obater, niger, obniger, subniger, coraciatus C. pulvis MAL. ater, fuscus PPI. [schwarz]. Igen fekete: penniger; fekete színű: obater; fekete festék: atramentum; fekete vagyok: uigreo C. A feketét a fejtőtől megválasztani: alba et atra *discernere; a habnak feketéje: lilum PPB. Fekety, villa ad Eccl. Vespri. 1082. (Czinár). Villa Fekety, nigra villa vocata (CodPatr. IV.6. 3). Fekete séd, locus 1233. Feketew holm 1265. Feketewygh, castrum 1267. Fekethen holm 1268. Feketewnép, terra castrí Sirmiensis 1272. Feketyuhelm 1273. Feketouherdeu, terra 1283. Feketeu erdeu, silva 1286. Fekethetov locus ad Agriam 1261. Feketheholm castrum 1268. (Czinár). Feketeu erdeu, possessio 1280. (Knaus). Petrus dictus Fekete 1312. (ZichyC. I.137). Fekete lonac: equi nigri (BécsiC. 301). Duae vaccae, fekethe charna et alia 1475. (Nyr. VI.124). Két feketű meg dihut obec (GuaryC. 48). Ket feketű kigo az f nacet altal tekertec (uo). V fírti feketetiek (DöbrC. 479). Nem tehez egy hayzalat feyeert awag feketet: non potes unum capillum album facere, aut nigrum (JordC. 368). Hóg ha a feteti [gy] melle vetic a feiert (NagyszC. 216). Fekete ruhazath (VirgC. 122). Béla sánta és fekete szeg ember volt (Helt: Krón. 38). Fekete czióka (Zvon: PázmF. 257).

[Közmondások]. Az igaz baratsag rytka nynt az fekete battyw (Pesti: Fab. 47b).

[köröm-feketéje]

körömfeketényi: [quantum sub ungve continetur; so viel unter einen nagel geht]. Egy köröm feketeni meltsaga sincsen (MNyl: Irt. 63). Ehez csak egy köröm feketényi kőzi se legyen (Matkó: BCsák. 106). Ezekben sem szabad csak egy köröm feketényire is el-tározni (Megy: Dial. 68).

szēm-feketéje: nigrum oculi Nom. 177. [pupille]. A szeme feketéjét, a szeme bimbóját bántaná (Tof: Zsolt. 512).

[Szólások]. Mint szemefeketéjét őltalmazza (Czegl: MM. 23).

Feketécske: nigellus C. schwärzlicht, ein wenig schwarz PPB.

[Feketéd-ik]

mög-feketédik: [nigresco, nigrefio; schwarz werden]. Az ired masnac zepsegeből meg feketődik (GuayC. 4). Lassan lassan ő fogai meg feketednek (BodC. 22). Ortzaioc meg feketődik az füstől (Kár: Bibl. II 108).

Feketell-ik (*fekethalalyk* ÉrsC. 303): nigricio, nigreo C. MA. schwärzlich sein PPB. Közötte feketellő: internigrans C. O pokolnak thawa es melseges verem holoth az nap feketihwlyk (ÉrsC. 303). A szurok termő fa feketellő (ACsere Enc. 231). Az föld igen feketélik (Thurzó: Lev. II 22. Lipp: PKert. 149).

Feketés: infuscus C. subniger MA. schwärzlicht, etwas schwarz PPB.

Feketeség: nigror, nigredo, atror, atritas C. nigritia MA. schwarze PPB. Zerezennek feketesége (ÉrsC. 312). Az szerecsőn ő feketesegeth meg nem haghatta (DebrC. 379). Ha kedyglen őtet bal kezre itelendi az ő erdemének feketesége (BodC. 23). Mindenkor az földnek és napnak fekete és zöldsege esőt hoz (Cs. H).

Feketeségös: [perniger; sehr schwarz]. Az feketeseges es hydes kenyér (DomC. 308).

Feketeségű: ∞ Kyknek vala jgeen feketesegev orchayok (CornC. 117).

Feketész-ik: [nigresco; schwarz werden]. Azért fejérnek, vagy feketének nem mondhatni, a mivel nem fejéreszik, vagy feketeszik, a miben nagyon (Pázm: Préd. 1157).

Feketít: nigrofacio, nigro MA. fusco, schwärzen, schwarz machen PPB.

mög-feketít: nigro, denigro, nigrofacio, infusco, offusco C. [schwärzen, schwarz machen]. Megfeketített: denigratus MA. Fizekaknak mosással es sepréseknek porával syeti vala megfeketelteni (ruháját, Margl. 3). Az ew bwreth megfeketettete wala (ÉrsC. 333).

Feketítés: nigratio, denigratio MA. schwärzung PPB.

Feketül: nigrefio MA. schwarz werden PPB. Mynd veervel megf. verősfülth vala es feketül vala (WinkC. 211).

mög-feketül: nigrefio, nigresco MA. [schwarz werden]. Megf. feketülő nekőn az nap es ez velag megf. fogya (WinkC. 217. PéldK. 38). Meg feketülth ho lewő tested (ThewrC. 295). Nap meg feketüle (ÉrsC. 58). Thy yo hyretek newethek wala nyneemő dohossagal megf. no feketültessek (222). Az ew orchaya meg feketüle halálnak keserwsege mya (363).

FEKÜSZ-ÍK, FEKSZ-ÉN (*feküny* PeerC. 24. *fekich?* LavT. 169): **1)** a) jaceo, cubo C. MA. liegen PP. Alatta fekszem: subjaceo; fölött fekszem: supercubo; rajta fekszem: indormio; együtt fekszem: concubo; hanyatta fekvő: supinus C. Hanyatta fekvőn: cubitus supini; liegend rücklich Com: Vest. 81 Ott fekegy penitenczedert (ElhrC. 11). Betegewl fekwk: infirma jacui (74). Oloternes fekvén vala az agbau rözégséggel el bagóduan (BécsiC. 37). Lata ő napot feketto: vidit socrum ejus jacentem (MünchC. 27). Hozanak hw neky eg közwenyesth agyaban fekween: offerebant ei paralyticum jacentem in lecto (JordC. 378). Gyermekem közwenben fekszyk (375). Latlak tegőd az úozoliaba fekfűnd (TihC. 26). Hyvya vala hog fekemeyek ot ev vole (DomC. 235). Az calastronnak portaya előt fekween (ÉrdyC. 310). Zent férencz fekszyk korszaga (VirgC. 16). Latuan wtet az földyn feken monda wmagának (35). Bumba feksze, benne heuerz (TelC. 253). Az mely ember mas lazas ember agyaban fekendyk, megf. ferteztetj az

az io jambor vranak agyath (RMNy. II.266). Fekűve talala Saul: invenit Saul jacentem (Land: TjSegits. II.118). Kór agyaban mint bolt elenen fekszőe (SzVer: Bar. 6). Fekűvő bitét felállatta (Hly: Préd. 1340). Ezt sok rettenetes állatok őrizték, minden szeglet részét oly bikák fektűtték (Gyöngy: MV. 12). Homályos kőd fekszi a szép vidékeket (Orczy: KőltSz. 185). **b)** [sich legen]. Pérfi alá fekszőm: succubo; reá fekszik: incubo, incumbo C. Job vag bal oldalra feken (VitékC. 58). Meztelen reá feken (VirgC. 38). Agyara fekuek (82). Fekűdgy az bölczőbe (Decsi: Adag. 139). Oda fektűk (Káldi: Bibl. 234). **2)** [situs est; liegen]. A napnak fekvő hely: *pronus soli, ad solem locus; tengerre fekvő magas hely: promontorium PPB. Ez fálw feken wala az hegy oldalán (ÉrsC. 78). Czoda szép helyen Eger vara vagon, az völgyre fekszie egy hegy orozatan (Tin: Ének. 136). Szeglet nagy parton fekszik az lires Nándorféjérvár (Monfrók. VII.384). A treviri érseki megyében fekszik Koblentz városa (Fal: Tő. 743). **3)** [castra tendo; lagern, liegen]. Az görögök ez időbe iöuenec Troiara, ki allat tiz esztendeig fekfűnek (Szék: Krón. 25). Bihar-Várad alatt IX hónapig fekfűnek (Monfrók. II.99). Az ellenség Halmaj és Aszúl között fekszik (RákGy: Lev. 255). Az ellenség mégis Aszalónál fekszik (262). **4)** [praejaceo; vorliegen]. Én úgy értem a Luther szavait, a mint fekfűznek (Pázm: LuthV. 138). **5)** [consisto; in etwas bestehen]. Mely beekeseegh ebben fekszyk, hogy nem ellenkedwnk ystenel (ÉrsC. 150). Nyndememő iokat tegetetek; ebben fekszyk istennek thörwenye (215). Miért nem irod le ezeket; hadd látanak a pápisták-is, hogy fekszik a nise? (Matkó: BCsák. 438). **6)** [lateo; lappang]. E két szók alatt homályos értelmek fekszenek (Pós: Igazs. 1587). Reá vigyázzatok, valami czigánysság alatta ne fektűdjék (RákGy: Lev. 151). Mindenek benn a közepben fekszik igaz vagonságra (Fal: UE. 440). Hamisság fekszik az ndvárság alatt (463).

[Szólások]. Ferkő gyerekvány hidegben fekszik, mindnap vagon rajta és fölötté nehezen fekszik (LavT. II.43). Halálán fekszik, szemei megomlanac, homályosodnac (MA: Scult. 638). Nem akarván az roz hir alatt fekfűni, evocáltatták Boér Zs-t (Monfrók. VIII. 342). Fekűnni esik lebetegszik (Hall: Hiltst. II.167).

[Közmondások]. Veszteg fekfűő ókrón nem szoktak földöt szántani (Decsi: Adag. 195).

el-fekszik: [jaceo diutius; längere zeit liegen]. Janai Mihály: ezt a golyóbis nem járta meg, de ha mikor megtalálták lőni, elfekűdt benne néha harmad nap (Keesk: ÖtvM. 254).

kérésztül-fekszik: [impedimento sum, impedimentum affero; hinderlich sein]. A város javának előmozdítására [igy 2] keresztül fekfűznek (Nyr. XII.266).

ki-fekszik: **1)** [hinausliegen]. Tengerre fekvő város: urbs *projecta PPB. **2)** [sich hinauslegen]. Tudom, mint halok meg; vannak még havasok, kifekszem, megesszek ottan a farkasok (Fal: Vers. 911).

környül-fekszik, körül-fekszik: circumjaceo C. MA. umherliegen PPB. Körül fekszenek téged chasurok es jobbagy wrak (PeerC. 315). Köröghl őrdög nyith nagy kw falokat környül fekw ollenseg (ÉrsC. 531. ÉrdyC. 29). Az en nyemdekinnac hamissaga körül fekszen engemet (Szék: Zsolt. 47).

környülfeke: obsidio [belagerung]. Juda tezen körül feketben hrlm ellen: Juda erit in obsidione contra Jerusalem (BécsiC. 312).

környülfekvés: ∞ Ki őrizze a körül fekest: qui custodiat obsidionem (BécsiC. 260).

közbe-fekszik: interjaceo C. [dazwischenliegen].

le-fekszik: cubo, decubo, decumbo C. sich niederlegen PPB. Elöl lefekszik: praejaceo; gyakran lefekszen: cubito; ismeg

necessarii P. P. Feleinek gyalázatajokra lenni: *dedecori esse suis. Sokan a mi feleink közül Törökországba telepedtek: magna vis civium nostrorum in Turciam se effudit. Örömet fogadja a maga feleit: *hospitatis in suos P. P. Latitue feleym zumtuekel nie vogime (HB). Nem bezillene öfeléül (BécsiC. 13). Elerezte minden embereket egmündent ő fele ellen (305). Zeresed te feledet: diliges proximum tuum (MünchC. 49). Kyathwan hw feleymnek mondnak: clamantes coequalibus dicunt (JordC. 386). Myndön allatoc az ő felékhöz zerköznee (DebrC. 138). Az kereszegi barátok felévé lettem volt (LevT. II.17). Ellenségtöknek megbocsásatok, feletöket ti bátorítsatok (Tin. 251). Mint te vagt a ti feletekkel (Mon: Apol. 311). Olyról írsz, kit sem te, sem a te feleid nem ertence (332). Attyántiaim és feleim (MA: Bibl. V.59. MA: SB. 107). Az immár az te feletek-fölis meg vallott dolog (Bal: Csisk. 34). Nem voltac azoc tudatlan papistár: mivel hogy eze, magoc feleitöl-is, így ditsirtene (Czegl: Japli. 13). **3**) [conjug; ehelülte]. Kyzoda az ember ky feleth veth ew maganak: qui es homo, qui despondit uxorem (JordC. 241. 339. 425. 600). Ky attyanak feleewel haal: qui dormit cum uxore patris (255. 285). Veen felet maganak, oroz herzegnek leanyat (ÉrdyC. 397). Ez az zeplöden zyz, ky bynben felet nem ysmert (490). A heyac az ő palotáiokba gyflier özne mindenie az ő feléül (Helt: Bibl. IV.58). Meg Adam fel nekül vala (Born: Ének. 305. Matkó: BCsák. 144). **4**) [par; seines gleichen]. Myndön madarac es egebe allatok az ő felékhöz zerköznek (DebrC. 438). Ew hozyan ez vylagon fele es massa nem volt (ÉrdyC. 560b). **5**) [altera pars, adversarius, alter sexus; partei, gegenpart, geschlecht]. Frigy hadakozó két-fél között, bizonyos napig való szövetség: inducine P. P. Hw vadolo fele: accusatores (JordC. 785). Mind a két fél viudne nagy erősen (Valk: Gen. 8). Az engesztelőnek ollinak kel lenni, az ki mindenik feleket természetiben reszes legien (Fél: Tan. 253). Peres fél: pars litigans (Pázm: Kal. 1766. 653. Kr). A ki minden fűd szerint való állapotot és félt, férfiat és aszonállatot, meg koronáz: qui omnem aetatem et sexum quasi diadema coronat (Bal: Csisk. 356). A megbíutott félnek segéljünk (SzékOkl. I.314b). Ha a más fél megbizonyítja (II.121). Az ellenkező félne (adversario) pörölődés levelet ír (Com: Jan. 133). Két fél között szövetségbe ha vettetne (148). Két haragos fél közt békéséget szerző ezimborác (202). Mind a két félben igen sokan elhullának (Liszy: Krón. 115). Mi az két féltől ezekből bizonyosságot kérünk (Gér: Kár's. III.320). Mondák, hogy ám öszve ütközének, egywdl kettő leesek az más félben (328). Tudjuk, hogy az az aszony kereszturi fél (Nyr. XI.30). Mely dolgokat ne fészegess mikor nem érti a fél: il discorso deve essere adattato alle persone (Fal: NE. 22). Erő dárdájával sokat földre vere, maga feleynája vérében hevere (Kónyi: HRom. 52). **6**) [pars; teil]. Ez vylagnak kewlewmb kewlewmb felelet meg yegyezette: partes orbis varias (EhrC. 129). Elimelel mezeiene fele: pars agri (BécsiC. 81). A felső feletől fogvan mend az alsóiglan: a summo usque deorsum (MünchC. 69). Az arwnak fele: allata pars aliqua (JordC. 720). **7**) [pars, latus; seite]. Fél-félé való út: *devium iter P. P. Wzaya keth feleem (ÉrdyC. 537. 597b). Semmit az félfélel nem bír (LevT. II.37). A pitvarból a több félben rekesztet házakban menetel vagyon (Com: Jan. 107). **8**) [regio; gegen]. Az apostolok elozolwan myuden ferre predycalvan (Érst. 129). Egy pap jambor ees azon zent istony malaztot keressewen ment vala oda a ferre penitencia tartany (ÉrdyC. 426). **9**) [medium; mitte]. Az yokat vzyz [Mihály árkanygal] istennek eyleben, felbe valokat pvrigatoriomba, meg heewltakat az erek tyzre (ÉrdyC. 555b).

[Szólások]. Fél fogra nevet (Mik: Törl. 173). Ha fél kedvel vagyon az szerzethe, sola nem szevedj, hogy be esküldgyék (Pázm: Kal. 335). Fél lába az koporsóban vagyon: alteram pedem in cymba Charontis habet (Deesi: Adag. 86. MA.). Fél lába az koporsóban lészen (Kár: Bibl. I.630). Fél szája l

szólnac, fél fülle hallanac (MA: Scult. 368). Czac fél es sandal szemmel nézie (Born: Préd. 410). Fel szemre nizi egebekeket: alios intortis oculis intneri (Erasm: Erk. 14). Fele sem tréfa: asperiores *facetiae P. P. Magán ugyan egyike sem bün, mindazon-által egy tsomóban vévén fele sem ártatlanság (Fal: NE. 84). Fele sem emberség dolga, mert hitét szegi (Fal: NU. 326). Félében harmadában mondja el az igéket (Sam: Agend. 56). Felébe harmadába öltözötek aggatván (Moln: JÉpil. 36). Az ellenmondást elő veheti a tanítvány, mikor mestere tsak fele félben tanít (Fal: UE. 475). Mi itt a tagadó felét fogjuk és Calvinssal edgyütt állhatatossan azt vallyuk (Pós: Igazs. 173). Édes vigasztaló és felünk fel-fogo procátor (Megy: 6Jaj. II.21).

ajtó-fél: antae MA. postis P. P. tüpfosten P. P. Az ajtó-felit megszurkozni: *indere postes pice P. P. Közel vagyon az aytó-felt: in proximo est in ostiis (JordC. 502). Petőr alh vala kinul az aito felön (WespC. 71). Templom közepire tétetvén, és mint bé-megy, az aito felre (Cegl: Dag. II.10). Fel-ird ezeket az ajtó feleldre (Tof: Zsolt. 668).

al-fél, al-fél: **1**) podex, chunis, nates MA. annus Com: Orb. 83. gesäss, hinterbacken P. P. Alfelnek föltörése: intertrigo; der wolf vom reiten, das vumdein P. P. Egő györtyákkal középegete az alfelé (Helt: Krón. 46). Al felét megtörli (Helt: Mes. 74. 214). Melegen ad be egy meszszelvel clysternec az al felön (Mel: Herb. 72). Alfél, vagy segg (MészK. 12) Ruhaokatis szintén alfelekeig mind el metzette vala (Deesi: DB. 2). Őzne szorítuan alfeledet: compressis natibus (Erasm: Erk. 21). **2**) [accusatus; der geklagte]. Formátlan protestációjokra az alfeleket ezeket fölelem (Nyr. XII.415).

[Szólások]. Sok küszöböt nyult az ő *alfele is MA. Rauaz hainual kenték volt meg az al felét: Cassioteus nodus (Deesi: Adag. 120); pulere fallit vulpem (294).

[Közmondások]. Kegyelmes tolvajnak hegyes nyárs az alfelében (Kisv: Adag. 78).

őj-fél, őj-fele (őjfele) RMNy. II.220. Forró: Curt. 206). media nox: halbe oder mitternacht P. P. Nem nytya meg nekewnk, de allat mynkett az hydegen efelyglon (EhrC. 30). Efel koren lön iultes (MünchC. 60b). Immar kevel vagyon ey felehez (DomC. 110). Efeleyn (in matutino) meg elek mynden bynseketh (KozsthC. 265. 234). Az nehezsek kesdeteth wramon effely wtham (RMNy. II.220). Efelekoron a tibort megitték (RMK. II.78). Csak efféli korig Sámson ott nyügövék (342). Eyfelikor ki megyec Egiptusba: media nocte egrediar (Helt: Bibl. I. Gg3). Ey felikort indulanc a Kálmán király taborára (Helt: Krón. 45b). Efelikort üntempesta nocte nag birtelen muidaknac sokasagaval az Anlus taborat körül vena (Deesi: SallJ. 33). Ey-félkort egyedül nem kel hadni (Cis. T.4). Mint egy eyfelikort tybam Arbollara juta: media fere nocte Arbellam pervenit (Forró: Curt. 206).

ellen-fél: pars adversa, contrapars; gegner, gegenpartei P. P. Minden győzelem gyűlöléses az ellenfélnél (Fal: UE. 365). Helyes okkal s móddal még eszközét is elrendeli a nem első szándékknak, hogy az ellentél megjatsztassék (370).

harmad-fél: [duo semis; driththalb] (JordC. 63). Némellyek esztendeig, némellyek kettőig, harmad-félig, négyig beszélik, hogy pápalkodott (Pázm: Kal. 635).

hason-fél: medium, media pars, dimidium MA. hálte P. P. Mynden yozagomnak hasonfeleeth adom (ÉrdyC. 140b. 186. 543). Jozagomnak hason felet (dimidium bonorum meorum) az zegenyeknek adom (Pesti: NTes. 164). Az Izrael fiaian hason fele része: media pars filiorum Israel (Kár: Bibl. I.151). Jó kedvel meg-kinálá az augyalt minden javainak hason-felével (Pázm: Préd. 83). Továbbá hagyom az kishaludi adom hason-

nának hason felét az vásárhelyi barátoknak (SzékOkl. II.84). Eperjes városának hason fele mégég ebben az esztendőben (Cserei: Hist. 255).

kapu-fél: [postis portae; torpfosten]. Hátra eséc az székből az kapufélen: cecidit de sella retrorsum juxta ostium (MA: Bibl. I.248). Az Eli papis hatra esek az székből, az kapu félen, es megh szegék az nyaka (FelsőB: UKöls. 32. Hall: IIIHist. 264)

kilencod-fél: [octo semis; neunthalb] (TihC. 99).

más-fél: sesqui MA. anderthalb PP. másfél font: sesquilibra; másfél véka: sesquimodius; másfél napi munka: sesquiopera C. Másfél annyi: sesquialter; másfél esztendő: semialterius anni; másfél fillér: sesquibolus; másfél hold föld: sesqui jugerum; másfél hónap: sesqui mensis; másfél köből: sesqui modius; másfél lábnyi: sesquipedalis; másfél óra: sesqui hora MA. Másod-fél oder más-fél: anderthalb oder halber zwei Adami: Sprachk. 113. Zent Ferencz masfel eztenideig elt az sebeket viseluen (VirgC. 29. CzechC. 66). Irnac vala, más fel ezer negyven nyoltzba (Helt: Canc. 126). Más fel ezer betuen négy esztendőben (1574. Eny: Gizm. 27). Más fel sing: unus cubitus et dimidius (Kár: Bibl. I.309). Másfél százan (Misk: VKert. 344).

monnó-fél: [ambo; beide]. Monnofelnek engedelmessege, zerelme, bekesege es alazatossaga elewillele egymast (EhrC. 12). Kyknek eeg wolth elethők, ezenkeppen legön halalok es monnofelnek eggh (WinkIC. 83). Wgy eegyesewlhet ember egybe ha monno fél eeggyet akar es nem akar (ÉrdyC. 389).

oldal-fél: [latus; seite]. Oldalfél: lateraliter, oblique ex obliquo Kr. Óldal-félt el-hanyatlott: *dexterus in latus PPBl. Látnán a kuno, hogy kőzbe véne volnának, oldlal félre szac-kadának (Helt: 43). Óldal félt erőssen kezdéne vini az ellen-ségre, nem czac elől (50). Óldal félt meg kezdéne a törökeket (91). Azon jországok az két ágat illetik de az egyes lineaban, es nem az oldal félt valokat: directe et non collateralis modo (Ver: Verb. 40). A mi vitorláunkat oldalfélt fűtta a szél (Bethl: Élet. 309). A mi kevesen valának, oldalfélt az kerevet mellett állának vala udvart rendben (MonIrk. VIII.364). Az egész tatárságot oldalfélt rendelték hogy felüljön (ErdTörtAd. I.47).

össz-félt: [medio autumnus; bis zur hälfte des herbstes]. Egész nyáron és összfélt onnan csatáztak bé a bassa hadára (ErdTörtAd. I.30).

ötöd-fél: [quatuor senis; fünftal] (ÉrdyC. 634).

tavas-z-félt: [medio vere; in der mitte des frühjahrs, im frühjahre]. 1600 esztendőben tavaszfélt Mihály vajda nagy hadal Moldnára mene (ErdTörtAd. I.54).

út-fél: [viae vicinia SI. [des weges rand, die streeke an der strasse]. Útfélen: juxta viam, secus viam MA. neben dem weg PP. Nemellek (magvak) estene az vtfélen: quaedam ceciderunt secus viam (MünchC. 37. JordC. 392. ÉrdyC. 132). Nemellek esenek az vtfelre (Fél: Bibl. 20). Látá egy fügefát az vtfélen (Helt: UT F3. Kár: Bibl. I.327). Kettős ut félen ül vala: sedebat in bivio (MA: Bibl. I.36). Szeretne bádgyvart számárunk csak lógón, ut félen járnai (Matkó: BCsák. 278). Útfélen nőtt ág (Thaly: VÉ. II.264).

[Szólások]. Mert rekráziókra mi az egész télen a korcsmákat jártuk, úton és útfélen (Gvad: RP. 70). Szemérem nélkül való asszony vala; mint a férjfiak szoktak, úgy szitkozódott, nagy lármájú vala, de mikor az ördögök elmentek az útfélről, igen jó asszony volt (Haz. I.292).

[Közmondások]. Ki útfélen épét, sok mestere vagyon (Kisv: Adag. 447).

ülő-fél: [nates; gesäss]. Ülőfél: alfél Kr. Az ev teerdey az ev mellebez es az ev sarkay az ev utolsó evlev felebez ragat-tak (MargL. 139). Ezenkeppen az evlevfelen az fevden vonza vala magát (195).

várasfél: [civis; bürger]. Iwt my elenke az ty Kegelmetek varas fele es polgar tarsa somos Bertalan (RMNy. III.77. 124. 125). Megbocsástatok szomszédim, városfeleim (Thaly: VÉ. I.246).

városfélésg: [civitas; bürgerrecht]. Een varas eggik lewt-tem, s meg ez mai nap is ugian azon varas feel vagiok; ha az el mult idewben kezerittem zewksgees okokert keesse haazon kyuel lennem, azzal nem veettem semmit sem keg-gelmeteknek sem senkinek, sem az varas feelsegnek (RMNy. II.125).

vő-fél [vőfély MA. vőfény Amade: Vers. 171. vő-fér Mad: Evang. 119]: architriclinus, paranymphus MA. [brautführer]. Tar-czay Görgöt vőfelnek fogom fel vinmem velem (LevT. I.93). A núznag az attia isten, a szent lelec belső es el foglalo vőfel es hopmester (Mel: SzJán. 470). A vő legényec vőfélye edgy-ben szerző násznadgya avagy leány kérő öröm atya vagyon (Com: Jan. 117). E vő-fért valaszszad magadnak (Mad: Evang. 117). Öszveád minket bari pap, ki eziüst es aranyokon kap, lészen is úri vőfényünk (Amade: Vers. 171).

vőfélység: paranymphatus Kr. [brautführerschaft]. (Káldi: Préd. 359. Kr.)

Félben: 1) [dimidiata, in medio; halbt, in der mitte]. Félben való: dimidiatus; halb geteilet, in zwei teile geteilet; félben való bér: dolium partim exhaustum PP. Félben-félben fektűznek a testek: procumbunt *dimidiati PPBl. Ruhájokat félben elmettzté mind az alfelekig: praescidit vestes eorum medias usque ad nates (MA: Bibl. I.285). Vőltak olyak, kiknek mezitelen testeket körül mind bé rakták félbe félbe hasogatott nádakkal (Pázm: Kal. 54). Kőuetínecz szakállait félben metélte vala (DeesiG: DB. 2). Kőntőőket félben vagdaltatta (Hall: Paizs. 280). 2) [in medio, semi-; halb, zur hälfte, unfertig]. Az el-kezdett dolgot félben bagyni: *desituere rem inchoatam, desistere *incepto. Félben maradt munka: opus mediis ablatum, *incubi-bus. Valakivel való barátságot félben-hagyni: *distrahere amicitiam cum aliquo. A gond, dolog, félben-szakaszítja az álmat: cura *divellit somnos. PPI. Félbe maradt az építés (Helt: Krón. 3). Omer Agával való negociációt hogy félben ne omoljon (MonIrk. XXVII. 228). A dolgot félbehagyván (Ily: Préd. I.412). Ha egészen s nem félben töltyük bé akarattyat (Land: UjSegits I.385). Köznép is, ki félben itél a dologról, s gorbombál beszél néha hatalmadról (Orczy: KöltH. 127). 3) [postp.: in, in pro-cinctu; in, im begriffe]. Haló félben való: moribundus PPBl. Indwlo félben vagiok (LevT. I.73). Nyereségünk veszszó félbe vagyon: periclitabitur nobis pars in redargutionem venire (Helt: UT. m3). Rőtenec törőkec, futamánc, íző félben nagy sokan meg halának (Göres: Máty. 16). Fia Laios még czac futoso félben [még csak gyermek] (77). Igen rövideden, és mint futó-félben, keveset szól a Kalauznak utolsó három könyveiről (Pázm: LuthV. 407). Nem mondbatott ellene Matkó, hanem azon aka-doz, hogy csak haló félben valónak adgyuk ezt a kenetet (Matkó: BCsák. 440). Nem igaz az egyik ága, másik is dőlő félben áll (Czegl: MM. 203). Szaladó félben van [az esze] (Gvad: FNót. 105).

[Szólások]. Félben harapással hozuam elő az szent Cyprianus mondását (Bal: CsIsk. 389). Ily útna vétue s félbe harapna hozod elő az sz. írást (400). Félbe-harapot beszéd (Mad: Evang. 597).

[Féle]

Félényi: [dimidium; hälfte, so viel wie die hälfte]. Oly yghen meg zaradot ew halala felee, hogy ew testee féleny sem vala, mynt meeg ew kysded leanzo koraban esz volt (ÉrdyC. 277). Félenyn sem waygonk mostan (LevT. I.162). Félenyre el főyön (Frank: HasznK. 35). Félenyit sem vittek végben, mint ő (Megy: ÚJaj. II.35). Félenyre sem kinözának (Hall: Paizs. 448).

Féle (*aefeleket* Helt; Mes. 139. ilyen *féljek* MA; Tan. 1493. két *féllek* Toln; Vigaszt. 18): ex tali, ejusmodi MA. von der art, dergleichen PPB. Ő féle zolgac: conservi sui; az ő féle zolga: conservus ejus; te feled zolga: conservus tuus (MünchC. 48). Milyhlyen azt lattya: ráta, hogy valakitől mi feleukttól iratot (Tel: Fel. 17). Tiz féle halakra kötözet emberce volnane, első, isten karomloc, masod félec . . . harmad félec . . . negyed félec . . . (Born: Préd. 245). Még a maga-féle [az ő valásán levő] predikatorok-is ellenzették (Sall: Vár. 5). A jó tiás tyúk nem bak a maga neme-féle tsirkeit, hanem más egyéb tőle ki-költetett pávatfikat is mind egyre szereti (Misk: VKert. 364).

Félék: ∞ Mi félékünk: nostras; ti-félék, ti félék: vestras PPB. Byzon tys ew felek: vagy: vero et tu ex ipsis es (Pesti: NTset. 62). Az törce es sido: meg őne ha az ő felekne hirdetned, hogy őc tenelgenek hitekben (Born: Préd. 75). Mi félékünk: nostrae firinae est (Deesi: Adag. 212). Az magok felekinek lovasiloz gyűlekezven az velenlen veszelytől kőnyűl vetettetet macedonokon rohananak: aggregati suorum equitibus Macedonas accipiti circumventos malo invadunt (Forró: Curt. 197). A tsuka, ha meg elűl, még a maga félékireis kegyetlenkedik (ACsere: Enc. 219). A menyhal a vipérával nőzik, bagzik meg, mivel nintsen az ő felekji közt him (uo.). Mert gondolta, magok féle lovasok; mikor szaladni akart, akkor ismérte meg hogy nem ő félék (MonOkm. VII.118).

Feló (*feele* ÉrdyC. 556b. *felew* LevT. II.5. *feló* Helt; Krón. 87): **1)** versus MA. [gögen] **a)** [helyről:] Az felé: istorum; mely felé: qua, quorsum C. **a)** Francia tartomány fele (versus provinciam) vewn vtatt (EhrC. 129). Méműne tengor fele (MünchC. 78). Meny deel felee: vado meridiem versus (JordC. 734). Ywtanak az tengher mas felee: venerunt trans fretum maris (167). Mennek a városfele (WinkC. 109). Zemeit fel emelhen menioraz fele magát rea kwtelaze hogi . . . (VirgC. 76). Chac vgy vetette előnkbe mint egy czélt, hog tudgyuc, mely felé kel futame (Tel: Fel. 92). **β)** Napingat felévaló országoc: omne regnum occidentis (BécsiC. 12). Mely fele volna az orzag (CornC. 193). Harom felee yeweneek [három felől] (ÉrdyC. 63). Anyira viuanac, hogy mind ket felé a nép mayd mind el fogya (Helt; Krón. 64). Egyik jobb kéz felé állatik, másik bal kéz felé (Tel: Evang. II.153). Bal felé ninesen szive, mint a bolondnak, hanem jobbjára (Land: Újségis. 1383). **b)** [időről:] Esthwa felee: ad vespem (JordC. 31, KulesC. 139). Hanyal [hajnal] fele el farada (DebiC. 516). Mert mi ezten szombat felé az úr isten áldásikól Filek felé közelitünk (MonOkm. XXV.134). **c)** [átvitt értelemben:] Két keze egygyaránt disputalhato dolgok, melyeket, éggyk egy félé, másik masfélé magyaráz (KCsipk: Woll. Előb. 12). **2)** éireiter MA. [beilíniig]. Az ellenség XXV ezer feli vala (Monlók. III.82).

fél-felé: [in obliquum, in latus, seorsum; bei seite, seitwärts]. Fél felé való: devius C. Tahat jmo ielenek theophilusnak ez félyevl meg mondot gyermek, feel fele hyva theophilust es mouda neky (CornC. 252). Feel fele vonvan evet (DomC. 300). Abraham állata hét ihot félfele: statuit Abraham septem agnas gregis seorsum (Helt: Bibl. 1 J3). Lépiene félfele egy kunesse (Deesi: SzázK. 84). Házoc népét fél felé tengerre külté (Castriota 64). Meg sem eméztetik, hogy fél-felé vetődűk (Pázm: Kal. 703). Nemelylek az fel fele való helyekre, es nagy pusztaságokra futanak (Forró: Curt. 352). Fél felé való hely avagy anyéce széce: secessus seu latrina (Com: Jan. 113).

Félogit. Egészéből meg-tsorbasítok, félegitek: deintegró PPB.

Felekéd-ik: [coo; beischlaf halten] Semty nem haznal testh zorent való zyzességh ha elmooyeben felekédyk (ÉrsC. 252).

Felekedés: [coitus; beischlaf]. Érkeznén a bakja, meg-érzi rája [a nőstényen] a felekedésnek szagát (Hall: IIIHist. II.344).

Felekéz-ik: **1)** amico; socior, conversor, amicitiam inco, contraho, colo SI. [sich verbinden]. Valaky arról, ny legyen ez wylag el nem feletkezyk, io ees gonoz zerencheud egy arant felekezyk (Pesti: Fab. 75). **2)** [coo; beischlaf halten]. Felekezöt: conjugis C. Sem feleköznek, sem hazassagra nem mennek: neque nubent, neque nubentur (ÉrdyC. 152). Az maas wylagon sem felekewznek, sem hazaskodnak (ÉrsC. 570). Az esztragnak balja míg oda mulatott, addig a nősténye mással felekezett (Hall: IIIHist. II.152. 344).

Felekőzés: [coitus; beischlaf]. Ott semy testy felekőzes nyuchen (ÉrdyC. 406). Az zizessegh köz az meheknek: mert egyik masiknak felekőzése-nyelk nag bertelesenegel tőlök magot azaz ráth boctatnak (ThiC. 49). Himnek es az nősténnek felekőzése: maris et feminae conjunctio (Ver: Verb. Előb. 31).

Felekézet: **1)** ∞ Az természet neminémő lelkős állatokat nemzet egnas feleközethielkil, mint példank uaon az mehről (ThiC. 49). **2)** [genus; geschlecht, art]. Mi félékünk, felekeztünk: nostras PPB. Myudón állat az feleközötit zerey (DebrC. 438). Az ew azzonyallaty felekezetek elvaltak természeteknek iarasath az dologra, ky termyzet ellen vagyon (Komj: SzPál. 47). A fyrtfyak, kyk fyrtfy felekezetuel zertelen parzauyul egywth halnak, isten orzaganak wrésygyth nem vallhattak (142). A szamár szereti nemét, s-felekezetit (Czegl: Japh. 61). Ki-fizetetéek az emberi felekezet közzől, és lakása lön a mezőnek vadaival (Megy: 6Jaj. III.16). Az angolna a maga felekezeti ellen kegyetlenkedik (ACsere: Enc. 220). Az előfautok a magok felekezetivel is felettéb nem hajálkodnak (Misk: VKert. 29. 267). **3)** [pars, globus, grex; partei, schaar]. Az őmön magoc felekezeti ő magokat meg ismérie a katonák: sui se recognoscunt (Com: Jan. 148). A fejedelem a bujdosó felekezeti közé visszatért (Mik: Törl. 382). Tódult a pogány nagy felekezettel (Könyi: HRom. 55).

Félen: **1)** oblique MA. [in latus; seitwärts]. Félen vinen (adsumens cum) Peter kezdé őtet meg feddeni (MünchC. 45). Zrinj wramat félen vyn (LevT. 1314). Félen tekerni: transversum agere (Deesi: Adag. 155). Az Jordan vize félen fordula (MA: Bibl. V.53. MA: Tan. 729). Bizonság tetelit félen teszic szemec elől (MA: Scult. 332). Egykevesse félen szolittya és valamit sug az fülébe (977). Nemelyleket testenek félen való haytasaval tavoztat vala el: corpore alia vitabat (Forró: Curt. 284). Félen tévén irdemet, rád hagyom én is igyemet (Rim: Ének. 83). Fejét s nyakát imide-amoda kezdvén félen hajtogatni (Hall: IIIHist. III.23). Félen úgy áll az hajlott síivego (Thaly: VÉ. II.5). **2)** seorsim MA. [abgesondert, einsam]. Magún, félen élő barátoc: anachoretiae (Com: Jan. 128). Az orvosságoc, melyeket félen és magún (seorsim ac singulatim) el-tésznez (175). Ki ugrot a tőb papisták korláttyából, s csak félen beszél (Czegl: Japh. 175).

Feles: par C. compar; gleich, paar PP. Felesé vagy feletlené: par impar Com: Jan. 209. Feles, igyenő, hasonló: par, gerado Com: Vest. 139. Feles százm gherliezo: par turturum (Sylv: 1T. 133). Nem jó felesen innya: aut quinque bibae, aut ne quatuor (Deesi: Adag. 98). Minden állatból felest viagy bé az bärkaba: ex cunctis animantibus bina induces in arcam (MA: Bibl. 16). Az állatoc felesen menének bé az bärkaba: bina et bina ingressa sunt (L7). Nyölézt botlik nagyot, hogy mind a négy lábára feles botlás jusson (Markó: BCsák. 287). Feles magával lakni (Misk: VKert. 694).

Feleséd-ik: [socior; sich gesellen]. Az okulan állatok magokhoz hasonló barmokkal járnak és felesednek (Pázm: Préd. 957).

Felesít: pario MA. gleich machen PPB.

Felesség: paritas, parilitas MA. gleichheit PPB.

Felesség: uxor, conjunx C. marita MA. eheweib PP. Unokám felesége: promurus; méltóságos emberek feleségi: heroides; feleséghez való: uxorius; egy feleségű: monogamus; két feleségű: digamus, bigamus C. Feleséget eljegyez: despono; feleségemet el hagyom: repudio MA. Nehézkes felesége (MünchC. 110. 22. 40). Ne akar' felmond Mariat the feleségheddé vennem: noli timere accipere Mariam conjugem tuam (JordC. 358). Vala ky hew feleségehet el hagyangá: qui dimiserit uxorem suam (367). Zent Margit azzont ev neky feleségevl azya (MárgL. 28). Más embernek feleséget gonozul kenantam (VirgC. 8). Mas embernek feleségeth ue kianyakad (Komj: SzPál. 68). Tñ feleséghek birtokok alatt legetek az tñ fíryeiteknek (Sylv: UT. II.121). Dávid kirali nemzötte Solomont az Urias feleségétől (Fél: Bibl. 1). Hítán feleségre talált (Decsi: Adag. 302). Semiramis az Ninós királnak felesége (Szké: Krón. 9). Férjenc és feleségnee mondatnac (Com: Jan. 117). Én Guthi Országgh Ilona, néhai tekéntetes és nagyságos Perényi Gábiel meghagyott felesége (Gér: KárCs. III.379).

asszony-feleség: ∞ Micoron kel vala ē azzon feleségenee penitentiaiat tartani (GuayC. 45). Az ew azzon felesége magzatot zylt (ÉrdyC. 386b). Ew azzon feleségewel nagy balaa adasban es isteny dycheeretben mwlatak ky az eeyet (ÉrdyC. 456. 510. 519. Pesti: NTest. 89. Kr. Thaly: VÉ. I.417).

sok-feleségű: [polygamus; wer viel weiber hat]. Titok bonto s nem erősítő az sok feleségű ember (MNyl: Agend. 338).

sokfeleségűség: polygynaeia Kr. [polygamia; vielweiberei]. A sok feleségűség-is szabados volt (Bod: Lex. Előb. 5).

Feleségűcske: uxoreula C. kleines weib PPB.

Feleségül: [uxorem nomino; gemahlin nennen]. Én tégedet miként nevezzetek? Mátkályalak, avagy feleségellyetek? (Gyöngy: Char. 48).

Feleségűs: uxoratus, maritus SI. [verheiratet]. Feleséges gazdát nem kel szolgálod (FortSzer. I.4). Feleséges, házias ember avagy férj (Com: Jan. 117).

[Feleségűsít]

meg-feleségűsít: [matrimonio jungo; verheiraten]. Az római pápát is meg tudná nőztetni, feleségűsíteni (MenOkm. XXIII.508).

Feleségűsköd-ik: [nubo; heiraten]. A gonosz végre feleségűsködök (Csúzi: Tromb. 415. Kr.).

[Feleségűsül]

mögfeleségűsül: [uxorem duco; heiraten]. Talam iob volna, ha sok papoc feleségűsülenc meg (Zvon: Oskand. 107. Thaly: VÉ. II.165. 293).

Feleségi: uxoris MA. zum eheweib gehözig PPB.

[Feleségtelen]

Feleségtelenség: [caelibatus]. Papoknak feleségtelenségek (Czegl: Japh. 237).

Feletlen (*feletlenség* Gyöngy: KJ. 18): impar C. ungleich PP. Az egyice (szám) feles, ut 2, 4, 6, 8; az másik mindegyice feletlen, ut 1, 3, 7, 9 (Helt: Arithm. F2). Két fele a fractio, feles és feletlen (GFrís: Arithm. A3). A szám feles vagy feletlen: numerus par vel impar (Com: Vest. 8). A vagy feles bütikből áll az szó, avagy feletlenből (ErdTörtAd. IV.103).

Feletlenség: 1) imparitas MA. ungleichheit PP. 2) [status viduae; wítvenstand]. Nem sokáig fagytal az hideg özvegység, víg felét találja a mord feletlenség [így] (Gyöngy: KJ. 18).

Félig: ad medium, dimidiatum MA. [zur hälfte, halb]. Féligvaló: semiplenus C. Félig-férjű, félig-asszony: semimas PPB. A kie az viadálból el szallattannac vala, felic sem meheténece által a Dunán [fele sem] (Helt: Krón. 89). Ez aekü ollian felig, mint az aran, felig, mint a pár hagma ollian színű (Mel: SzJán. 531). Jól feleslen főz rákot vizben, mikor félíge megfőne (Szakácsmest. 102). A férfiak mondák félíg a mi atyánkat (Bíró: Angy. 105).

Félöl (gondolkodgiék *fölöle* ThewrC. 174. az messias *fölöl* ualo lüt Tel: Evang. I.71. irt *fölöle* Mon: Apol. 11): [a, a parte; von, von — her, von seiten]. a) [helyről]: α) Nyumotuan te labaydnal egy felevl mas ferre: ex una parte ad aliam partem (EhrC. 11). Egybe gyeitlyk az hew valazottatyt neegy zel félöl: a quatuor ventis (JordC. 432. DomC. 148). Az poklosság elfogallja annac bórét tetőtől fogva talpig, valamely félöl az pap nézendő (MA: Bibl. I.99). β) Scenti encium iov felevl iochotnia ilezie vvt (HB). Yogom felevl wagon: a dexteris est (KeszC. 46). Az ő annya félöl haytuan az ő fejet ol mint bulezut veuen ő föle ki boczatta az ő lelket (WeszpC. 109—110). Napkelet félöl vannak (ÉrdyC. 603). Egzik te nekod iob félöl ülőn, es az masik balfélöl (Sylv: UT. I.32). Királylyal az szót indíta, az vizen más félöl hogy mi föld volna (RMK. IV.146). Az oltárnac észac félöl való oldala: latus altaris, quod respicit ad aquilonem (Kár: Bibl. I.88). Assyriánac napkelet félöl való részére foly Hidekkel folyóvíz (MA: Bibl. I.3). Istennek iobia félöl helylesztetet (Vás: CanCat. 662). Mostan nagy cserefikkal bérlik a vár falát bétőlől és keményen töltik földel (ErdTörtAd. I.98). Látom az ember fiát az isten jobja felül allani, adstitit regina a dextris suis, és is-meg ennek jóbja felül áll az ő sz. annya (Bíró: Ékeség. Eb). γ) Elerede ő es iőű Angenac hegere kie vadnac Cilicianac balfélől: a sinistro Ciliciae (BécsiC. 13). Jordannak mas félőlee: trans Jordanem (JordC. 461). b) [átvitt értelenben]: α) Egy félöl: ex una parte Kr. Más félöl: ex altera parte SI. Egy felevl eleyben adatyk vala az testy gyenyerevseg, mas felevl meg evlesnek tevre (DomC. 235). A mit egy félöl egyszer vall, más félöl meg hazugya (Mon: Apol. 19). Egy képpen aszt vallyác, hogy..., másfélöl tagadiac (Vallást. Oo2). β) Valakiről, vagy valami dolog félöl gondolkodni: *cogitare de aliquo, vel de aliqua re; sokat itél maga félöl: immodicus *aestimator sui PPB. Jewendewth mond az profeta az babylonnyabely rabsagh felevl (AporC. 106). Mygh valamyt nem hallok az edes hazas vram félöl (PeerC. 9). Czűft beszédekert hintec vala félőlle (Helt: Krón. 72). Itt az uraknak és vármegyéknek segítség félöl levelet küldének (Tin. 163). Az L. Luenllus félöl azt iriac (Decsi: Salic. Előb. 3). Arra ualaztot szamos emberee az orszag félöl tanaczkoznae uala: delecti rei publicae consultabant (6). Ne igery sokat magad félöl: ne magna loquaris (Decsi: Adag. 94). A tanito ne legien magának kellő, az az ercen ű maga félöl kenelien (Fél: Tan. 328). Ne szölly én nékem többet efélöl: nequaquam ultra loquaris de bac re ad me (Kár: Bibl. I.160). Tudakozám az fogságban meg szabadult maradéce sidőce félöl (427). Kikben bennec wagon az isten félöl való tudatlanság: in quibus non subest scientia dei (643). Afélöl minket tudoséthatna (Zvon: Post. I.118). Ez félőle meg volt iővendőlve (I.587). Te nem érted még-el a tiz esztendő, hogy valamely dolog félöl tudhatnál elmessen discurálni (Czegl: Japh. 3). Távozzál el tőlem mert ellidd félőlem hogy csak heába furdalsz (Balassa: Ének. 155). A köznépnee félőle való dicséretit nem sohajtya: vulgi praeconia non affectat (Com: Jan. 187). Izentem neki a leveles katonának félöl (MonIrok. XV.516). Nagyszombatban nyargaltam be az frigy dolga félöl beszélni (TudTár. 1839. 254). A szent írásból végére nem mehetni, hanem ecclesiastica historiákat kell félőlők tanácslani (GKat: Váls. I. Előb. 49). Ne talántún valaki azt gondolhatná félőlem (Szeg: Aqu. 30). Mikor a félöl szót tézsek (DKal: Ker. 457). Nagy keserűséggel látom, hogy micsoda gondolattal lesznek félőlem

(Mik: MulN. 262). Jobbat nem hirdethet felőled a fama trombitája, hogy sem mikor okosságodról hangoskodik (Fal: UE. 413). Minthogy pedig a mi istenünk mind azon jóság, nem forgathat felőlünk gonosz szándékokat (Fal: NE. 43). γ) Concilium lőn Lugdunomba, kibe a görögök meg igentelődének a hit felől a romaiakal (Szal: Krón. 183). Az öreg kő templom felől, egyaránt így egygyesszöttünk meg, hogy az öreg kő templomot nekünk engedték (KecsKürt II.225). Ezek mind consentáltak Szakolcza megsegítése felől (TudTár. 1839. 180). ζ) En felőlem mindnaian kezegbe estők (WespC. 50). Nag' bizodalman vagón emekek tñ földetek (Sylv: UT. II.47). Az uram nem kiesiny reménységét helyeztette vlt kdben, ez dolognak gondja viselése és fáradsága felől (LevT. II.185). Jo remenségünk lehet minden gyfmöltsek felől (KlDobr. 1619. 17). Amazok-felől ne kételkedgyünk (Mad: Evang. 144). ε) Emelyetec fel a kőneket, melyec felől én na tünetek parancsol: erigite lapides, quos ego hodie praecipio vobis (Helt: Bibl. I.Yyy4). Szerencsen létünkben is könnyörgötték vala szegények az kiszállás felől (LevT. II.202). ζ) Christusnak felele paranczolok: ex parte Christi praecipio (EhrC. 148). Az isten felől parancsolok te nekőd (DebrC. 206). Mongiad ő neki en felőlem [nevemben, meghagyásomból] (301). En felőlem ezt mongiad neki (VirgC. 102). γ) Mynd keth felől nagy veer ontas lenne (ÉrdyC. 598b). Igen nagy nép veszet vala ez viadalban mind keth felől (Helt: Krón. 12). δ) Gondolcoággal az isteni felségről, menere földet lehet (GuaryC. 68). Kyrkről, mynere földre lehet, halaat aggyen (ÉrsC. 271b). Aa felvletek leend (Komj: Szál. 224). z) Ecelegyel meg ymaran en felőlem (ÉrdyC. 408b). Wrdlök ty felvletek (107). Ez oztoc meg Carolliul a birodalom felől (Szék: Krón. 143). Oly szorgalmatos kezdé felőlde lenni (Tel: Evang. I.230). Igeretennek valóságát az Chanaan felőldec megadás felől nem mutattam meg (MA: Bibl. I.53). Mit ecelekedgyünk az mi lúgonc felől? quid faciamus sorori nostrae? (Kár: Bibl. 1.635). Mit nem fog ecelekedni felőlom? (Hly: Préd. 1.4). Ha valaki abban meghal, ha szinto penitentiát nem tart is, meg-igazul a felől (Czegl: MM. 114). Nograddá az várta-fahordás felől hogy Borbély György oda volt, mind az költséggel együtt költött 17 frt (MonTME. 1.11). Bessus magát az családságnak tanácsa felől menti vala (Forró: Curt. 271). x) [ok:] Honnan lön ez? ez lön az istennek hatalmassága felől, ki csodálatsképen tevő ezt az szűzzel (TihC. 35). Cristusnak ez vylagra kollettek jewnje embery természetnek földre [azért mivel az ember bűnbe esett] (ÉrdyC. 4b). Eseek nagy zomorwságban földre (335b). Kynek mynd jamborsaga felől, mynd bölchessege felől megh kellene hynny (575b). Az vr isten a végre hatta az pásztorokat az ecelésában, hogy az hamis tudományok szelétül el ne ragadtassanak az hívek; ol ragadtatának pedig ü-felőlők, ha minnyájan el-tévelyednének az pásztorok (Pázm: Kal. 550). Annyéra elhatott némellyeket a tevelgyésnek ereje, hogy ugyan nem hümének affelől (Pós: Igazs. 1180). Soha a barnok támadást pásztorok ellen nem csinálnak, sem bérek sem kóstyok felől (PP: PaxA. Előb. 2). λ) *A felől: eo non ostante PP. A felől bele kaplatnak, ha nem féltik kőrőnöket (Bal: Bpin. 8). Felejs el annak is háladatlanságát, ámbár élye vigan felőlem világát! (Balassa: Költ. 118). Hány ezer ember veszt és vész mindennap a tengeren? A felől elegen mennek a tengerre (Mik: TLév. 85. lev.).

Félre: oblique, in obliquum, recondite PP. [seitwärts, abseits, weg]. Féltre vinni: *abducere in secretum PPI. Féltre légyen omét minden szomorkodás, helyet sem találjon sirás és bánkodás 1660. („Figyelő” 1880. IX.155). A hosszan nyújtott beszédből sok megy félre és vész (Fal: UE. 419). A számárt kifogtam, pányváztam én aztat jó félre (Gvad: KP. 34).

Félre-való: 1) [obliquus; schräg, seiten-]. Semmit nem ecelekeduen félre való hálás szerint: nihil faciens in aliam partem declinando (Fél: Bibl. II.113). 2) devius, remotus, abditus SI [abseits liegend, einsam]. Félre való hely (Érasu: Erk. 21).

2. FÉL (fél DöbrC. 17. LevT. I.52. *fylyed, fy/elmekre* Komj: SzPál. 93): timeo, metuo, trepido, paveo, subtimeo C. formido, pavesco MA. fürchten, befürchten, besorgen PPB. Igen félek: extimesco, permeluo, praetimeo, praeformido; félve: pavidus C. De ew félhen, hogy valamit nagywt neky ne vetne (EhrC. 11). Féluala istent: timebat dominum (BécsiC. 26). Menden nepec, nemzetec és nelnek remőlde vala és félve vala ötet (143). Ne akarih félhed: noli timere (MünchC. 16). Ne felettetec azotol: ne timeritis eos (MünchC. 32). Felik nemzetek te neudet (AporC. 62). Ne haborigon, se félőn (TelC. 160). Fellee az kőz nepet: timuit populum (JordC. 398). Feelnek vala az neptől: metuebant populum (722). Feelven halálnak vezedelmet (MargL. 157). Az festenség tezen enibert myndenkoron marhayanak elfogyasarol feelny (CornC. 100). Feelheen hog ezbevl valamý alkalmatsansag ne kevnetkevznoyek (DomC. 125). Meg halny nem fel (144). Bizon félőnk kel raita hog (WespC. 90). Nagial inkább kellene felnetek az pokolbely farkasnak fogatul (VirgC. 56). Fele a hatalmas isten (NagyszC. 161). Ne feel ew zynektewl (ÉrdyC. 341). Törveenyet feelyk (629). Felven az halat (ÉrsC. 113). Nem felek nepnek ezotetwl: non timebo millia populi (KulesC. 4). Felytek een wramath: timetis dominum (12). Félek, hog meg fogia zawarnia (LevT. I.52). Az isten fölőte igen feletetic az szenteknek gülekoztatibe (Szék: Zsolt. 91). A babac felec az istent, azért el nem vesztet ököt (Szék: Krón. 17). Kikimind félőe az ő amyat és attyat: unusquisque patrem summi et matrem suam timeat (Helt: Bibl. I.4). Igen felic az istennek bünteteket (Born: Evang. I.233). Ha azon félz, hogy meg kel ébel halnod (Tel: Evang. II.113). Félec raita hog nem az aiton hanem masunnt lagtanac bo az akolba (Tel: Rövr. 32). Semmit ne fellietek (Mel: SzJán. 312). Ott félz, a hol nem kellene félhód: inuam metuis metum (Deesi: Adag. 105). Azon félz biszem, hogy alád ne őnczék (270). Semmit ne fély azokban, az melyeket szenvedendő vagy (MA: Bibl. IV.242). Félec rayta, hogy soc lészén ez (MA: Seult. 370). Hallván, hogy Archeláus uralkodnék az ő attyáért Heródesért, féle oda menni (Pázm: Préd. 169). De félek rajta, hogy a fatum meg-tompittya (Zrinyi: Symb. 11). A batorságos semmit nem fél: tutus timet nihil (Com: Vest. 41). Herodes féluala Jánost és bősállivala: mituebat Joannem et custodiebat eum (Hl: Préd. 147). Csekély és alacsony elmét illet attól félni, a mi még el-nem érkezett (Hall: Paizs. 219). Félhetik el-kezdett dolgok vesztését (György: MV. 73). Al- s felvilág félté erődöt (Thaly: VÉ. 1.286). Félek rajta, hogy elveszted (Könyi: VM. 55).

[Szólások]. Teleki Schertenbergtól olyan halálba félt, hogy (Bethl: Élet. II.67). Ő sem fél azon, kő eső szőlőit el verneie (Deesi: Adag. 319).

[Közmondások]. A mely ebet megh forróznak, az hidegh víztől is fél (RendÉl. Bb). A kit egyszer a kigyó megcsíp, még a gilisztától is fél (Thaly: Adal. 1.79).

Féldégél: [identidem timeo; sich wiederholt fürchten]. A kajnekám basinak adánk ötszáz tallért, mivel ettől féldégélünk vala is (Monrók. VII.319).

Féledelmes: [formidolosus; furchtbar]. Féledelmes my sok yzamatwne, rettenetes nekwnk bay wywasswnh (ThewrC. 81).

Félékény, félékén: pavidus, timidus MA. furchtsam, erschrocken PPI. Mire vattoc félékénec? timidi (MünchC. 78. GuaryC. 14). Ember féleken mykenth nywl (ÉrsC. 288). Ez szinte vgy lenne, mint ha a félékény embertől kordenél tanachot, miképen kelyen az ellenséggel meg ütközni (Jesus-Sir. K7). Féléken mint az eb: Epeo timidior (Deesi: Adag. 151). Nyúlhalis félekenb (241). Féléken nyulak (Zvon: PáznP. 162). Az felekenyee az nyakra főre banyattakat szorongattya (Prág: Serk. 911). Nem a féleken [gy. szív, de a ki kétor, mehet a tilalmasban] Kisv: Adag. 41).

Félelem *(ő feletemől)* MünchC. 70. *felemből* DebrC. 243. *felelemnek* VirgC. 101. *felemlwel* LevT. I.116): timor, metus, formidatio, trepidatio C. formido, pavor MA. fureht PP. Ő félelem esée földnec menden lakozoyra (BécsiC. 13. 14. 15). Ki melenec hamar koporsóból felelmel es nag' őrmöml (MünchC. 70). Soha ne legy oly igen bator, hog magadat feygelimben auagy felelben [így] nem tartanad (HorvC. 241). Tamad vala lelelmnek feelelme: obortus est metus (JordC. 713). Yar vrnak feelelmeelben (739). Wt istennek feelelmeelben es zerelmelben tekeelletes (ÉrdyC. 338b). Feelelemnek ydeyn ez győződelmes yegyet vetyk homlokyokra (537). Feelelmők vagyon azoknak (521). Therekek mondotak feld felelmek (RMNy. II.6). A ketskec félelmec miatta bégni kezdénc (Helt: Mes. 304). Kinec kinec az ő oldalán feyguere az etzakánac felelme ellen (Kár: Bibl. I.632). Meg-rettenek, és reszket minden testem félelmeben (Pázm: Préd. 24). Annak tellyesítésére erős fenytékek félelmével serkeget minnyájunkat (39). Bizonytalan végünk félelmek rettegésével kinez (74). Ez világi fejedelmeknek engedgyfuk, nem chak büntetéstül-való félelemért, hanem lelki esméretünkértis (Pázm: Kal. 483). Az isten félelme vala az városokon: terror dei invasit per civitates (MA: Bibl. I.32). Ha én úr vagyok, hol az én félelmem? (Illy: Préd. I.368). Valami következendő gonosz-nak félelme miatt (II.182). Úgy leszen ő jó, ba félelme leszen (RákGy: Lev. 201). Ha valami félelme volna is, maga magában el-áltya (Tof: Zsolt. 603).

[Közmondások]. A félelem soha jót nem jövendől: pessimus in dubiis augur *timor PPBL Holott a félelem, ottan a becstület (Kisv: Adag. 522).

isteni-félelem: religio C. pietas, cultus et timor dei MA. frömmigkei, verehrung und furcht gottes PP. Isteni félelemmel: religiose C. Isteni felelmet nem kevantam (VirgC. 12). Haznaltta ez isteni felelme [így], mert menéi izagot gyóit embőrcen (NagyszC. 185. DebrC. 265).

Félelmes: **1)** formidolosus, formidatus C. fürchterlich, erschrecklich PPB. Félelmes zéméllel: terribilis aspectu (BécsiC. 81). Igaz és félelmes: justus et timoratus (MünchC. 111). En vagyok a te vrad ystened, eress, felelmes: ego sum deus tuus fortis, zelotes (JordC. 53). Eez masthani idew felelmes (WinklC. 110). Hyróms masth njachen olj, ky felelmes volna (LevT. I.204). Félelmes és veszedelmes dolog volt (MA: Scult. 13). Semmit se gondolkodjál, nincs félelmes állapotunk (RákGy: Lev. 260). Hogy ne volna félelmes a halál (László: Petr. 223). Tekintete félelmes mordságot mutat (Kómy: HRom. 72). **2)** [timendum; zu befürchten]. Felelmes vala, hogy az philosophosoknak myatta az Christus Iesusnak zeplýnelkwl valo testamentosynak el ydegvwnlmenek (Kómy: SzPál. 110). Az varnak az theb falay nem felelmesek [nem kell félhí, hogy összedőlnek] (LevT. I.265). **3)** meticulous, trepidus MA. furchtsam PPB. Felelmesen: trepide, formidolose, diffidenter C. timide, pavidus MA. Myre vattok el felelmesek? quid timidi estis? (JordC. 377). Felelmes zónék enghem aleytatok (PeerC. 337). Teged felelmes zerelmel zolgalyalak (PozsC. 16). Bodog ember az ky koronkeed felelmes (ÉrdyC. 106). Az zegen felelmes kereszttyeneket bazahoz gyótyt vala (413. 568b). Nem twda felelmesen egyebet myt felelly (640). A ki félelmes es nem bator, mennyenel: quis est homo formidolosus, et corde pavidus? vadat (Helt: Bibl. I.Uun). Miért vattok felelmesek? (Fél: Bibl. 12). Mennél tudatlanb valaki, annál vakmerőb: de mennél eszesb, annál felelmesb (Decsi: Adag. 297). Inkáb felelmes vala, hog nem mint kitől félhí kellene: metuens magis, quam metuendus (Decsi: SallJ. 18). Az el-vetett felelmes [így] emberek rosszágát nevezték humilitásnak, alázatosságának (Pázm: Préd. 50). Reménységre izaattya, és nagy bizodalommal támogattya felelmes szívünket az istennek irlgalmassága (177). A nyúl-zóví félelmeseket kardosokká tézsi (1112). Mondgyátoc azok-nac, kiknec szívec felelmes: legyetec erősecc (MA: Scult. 40).

A nyúlnál semmi nintsen félénkjebb, és félelmessebb (Com: Jan. 47). Félelmes a követ, alig mér szállani (Gyöngy: KJ. 20). Nem is kell félelmesnek lenni: man muss auch nicht zu furchtsam sein (KirBesz. 41).

Félelmesked-ik: timoo, trepido Kr. [sich fürchten, sich furchtsam benehmen]. Kiczoda félelmeskedné az öldözésben? (MA: Scult. 773. GKat: Titk. 56). Az félelmeskedésnek békét hagynának (Szal: Krón. 77). Chlóris bátran kertészkedett, hadi veszélyektől nem félelmeskedett (Gyöngy: KJ. 36). Annak (a holdnak) fénye alatt ne félelmeskedjél, akárki ellen is bizvást keménykedjél (Thaly: Adal. I.167).

Félelmesség: timiditas MA. furchtsamkeit PP. Felelmesseg az szolasban (Fél: Tan. 326). Az isten fia azért jött a világra, hogy bátortalan félelmességünket biztatásával vastagítsa (Pázm: Préd. 108). Aszszony-embernek nevezék, mivelhogy félelmességből meg-hagyá magát győzetni az herél Fótistúl (Pázm: Kal. 678). Félelmesség, és az veszedelem ideien valo rötteges (Zvon: Post. I.709). Sem félelmességiünk, sem hűségtelességiünk nem visel (Szal: Krón. 178).

Félem-ik: [pertimesco; erschrecken]. Kit az haluan igen féllette felelme: illico obstupuit (BécsiC. 63). Haluan, hog Archelaus orzaglana Judeaban, felelme oda menni: timuit illo ire (MünchC. 17). Felelmeek mynden ember (KulesC. 149).

mög-félelmik: ∞ Ne felelmyel megh: non timebis (JordC. 241). Az Myska herczeg mynd ew fyyawal meg felelmetenek (ÉrdyC. 395).

Féleml-ik (*felelmik* CC. meg *felelőmnec* Szék: Zsolt. 51): compavesco C. pertimesco, pavesco MA. [erschrecken]. Az baratok mynd ygen felelmenek: omnes fratres plurimum timuerunt (EhrC. 108). Igazak lattiak es felelmeek es vrbán remenkednek (DibrC. 93. 105). De téteti magát, hogy ő nem felelmet (Zrinyi: I.71). Ha én halál előtt oly igen felelmelek (94). A mi a félemlő irigységet le szokta nyomni, ugyanaz neveli a nagy emberekben a bátorságot (Fal: UE. 404).

el-félelmik: ∞ El-félelmenek és azt mondgyák (Ker: Préd. 416).

mög-félelmik: pavesco, pertimesco C. extimesco, expaveo MA. expavesco; erschrecken PPB. Még felelmenec ő ocaiatol: timuerunt a facie ejus (BécsiC. 15). Meg felelmelek atthwl hazayaban ywny: timuit illo ire (JordC. 300). Az sereghek meg felelmeenek: turbae timuerunt (378. 643). Pal nem felelme meg az profetanac ő mondasatol (DebrC. 309). Termezet zerenet valo rettenetességgel meg felelmelek (VirgC. 37). Berecz ottan megfelelmeek (ÉrdyC. 626. 593). Megh felelmeenk mynd ez napygla (ÉrsC. 107). Ezt halwan az sydok meg felelmeenek (108. 158). Meg latiac az igazac, es meg felelőmnec [így] es meuetuec ű raita (Szék: Zsolt. 51). Meg felelmelec: timore perterritus est (Kár: Bibl. I.390). Megfelelmelec ő tőle: coepit cavere eum (MA: Bibl. I.262). Nagy félelőmmel meg felelmelec (Zvon: Post. I.132). De Hervoich immár meg felelmet dolgán (Zrinyi: I.184).

Félénk: timidus, pavidus, trepidus, metuens, meticulous, micropsychos, inandax C. trepidulus MA. ignavus, exiguus animo; furchtsam, erschrocken PP. Igen félénk: performidatus; félénkül: timide C. Felelkenel hogy bator legyen nem fog semmy intes (Pesti: Fab. 80b. 83). Miért vattok félénkek, kitsiny-bítiék? (Pázm: Préd. 280). Minden állatoknál félénkjebbek (Zrinyi: Symb. 9). Nintsen nálunknál félénkjebb állat (10). A nyúlnál semmi nintsen félénkjebb (Com: Jan. 47). Félénk galambok (Szeg: Aqu. 65. Misk: VKert. 248. Tof: Zsolt. 549. László: Petr. 59).

[Közmondások]. Száz félénktől sem fél egy merész (Kisv: Adag. 543).

Félénkecske: trepidulus C.

Féltéknység: timiditas C. MA. furchtsamkeit PPB.

Félés: metus, timor, formidatio MA. furcht PPB. Tanítsa, oktassa, intse isten félésére, és tisztelésére alattavalóit (Pázm: Préd. 270).

[Féletlen, féletlenség]

isteni-féletlenség: [impietas; gottlosigkeit]. Elmenek rakua hitelenséguel, isteni féletlenséguel (Born: Préd. 619b).

Féltő: 1) verens C. metuens, timens MA. der sich fürchtet PP. Vrat félő: timeus deum (BécsiC. 29). Attal örökölt te neuedet félőknek (AporC. 7). 2) metuendus, timendus MA. [zu befürchten]. Féltős volna, hogy gonoszul ne élne (MA: Tan. 1123. Mivel hogy mind fel nem jegyezhetjük, félő hogy az leg szükségeseb dolgokat halgatással el ne mulassuk (Pázm: Kal. 58). Ha meg maradna benne az szeretet, félő volna, hogy imádkozni fogának az vitézkedő hivelért (418). Féltő, hogy a feddés gyűlölséget, nem jobbúlást indít benne (Pázm: Préd. c2). Ne legyen félő hog az arvak jövót el idegenítsék: de alienatione bonorum pupillorum non timeatur (Ver: Verb. 188). Féltő, hogy te fogod mondani: „seduxisti“ (Matkó: BCsák. 204). Mi háladatlanok vagyunk; melynek félő olyan büntetés ne legyen, mint a miünemt említ Amos (Bátai: VTárgy. 6). Féltő, hogy azt ne cselekedgye (Czegl: MM. 10. 33). Féltő rajta, sahnétrom iránt fogyatkozás ne essék (RákF: Lev. I.283). Szerencsnél nem volt oly helyen ő kegyelme, hogy félő lőtt volna (RákGy: Lev. 186). Az után ha nem félő a dértől, mind edényestől a földbe áslatni a növényt] (Lipp: PKert. I.44). Féltő helyekre mégyek: pergam in regiones metuendas (Ladányi: Deor. 17).

isten-féltő, istent-féltő: religiosus, pius C. gottesfürchtig, fromm PPB. Hat embereket miképen gonoszokat megvetvén, a hetediknek birattake, istentfélőknek (KazC. 44). Nynchen isten feelőknek bátorsága, holott meg maradiassanak (ÉrdyC. 40b. 209b. 399. 520b). Nem zúgóldó és istentfélő ember (RMK. IV.62. JordC. 740. ÉrdyC. 40. 399). Hogy istentfélő s gonosztutáló volna (Megy: 3Jaj. II.154). Imádkozó és istent félő ember (Ács: Bihál. Előb. 24).

istentfélőség: [dei metus, pietas; gottesfurcht]. Az Jüda országaban penig, az kiralyoknac istentfélősegec auagy istentelensegec szerint meg gyűkorezet köztőc az baluanyozás (EszT: IgAny. 80).

Félsz: timor; furcht PP. 1801. A minden felsz kívül valo remeules batorságnak mondatik; a minden reménlés kívül valo félsz kétségben esésnek mondatik (ACsere: Enc. 152). A karcheden a szomorúságot es a félszet el űzi (252). Rettog a szőlisban (Veselésny), nagy akadály a félsz nyelvnek mozdulásban (Gyöngy: MV. 97. 38). Nagy félszre jutának (Gyöngy: Char. 183). Hátha meg gyönyörűségünk nem lett volna melegeyítve a félszet (Mik: TLev. 123. lev.). Ezek a vitézek még meg sem gondolták, hogy mi legyen a félsz? (Thaly: Adal. I.64). Ez némétotta meg őket; és tollyes félsz-el ez környékezte meg (Csúzi: Síp. 522). Melly boldog kimenetelét várhatyuk annak, a mellynek már születesekor meg ártot a félsznek hídage? (Fal: UE. 113). De már Keretsényt a félsz billegeste, Petrafal az alkut hamar olvégette (Kónyi: HRom. 17). Soknak szívét a félsz-is faggatta (51). Meg mutatom néked, hogy mit téssen a félsz (Gvad: FNót. 113).

1. **Félt-**: [timor; furcht]. El felette walla marya felteth, el felette walla evmagatnes (ÉrsC. 318). Élttem nyugott lész, mellettek nem lesz bajtól félttem (Gvad: FNót. 147).

[Szólások]. Féltében: in timore, prae timore MA. Félttem meg-dobbania a szívem: cor in pectus *emicat I'Bl. Nem mere menny az ev atyátl valo felteben (MargL. 38). Az ifaryseosoktól való felettekben nyhvan nem vallak vala: propter Pharisaeos non contitebantur (JordC. 673. ÉrdyC. 31). Az ki

féltében meg bal, tudod minel harangoznak annak: incus maxima non metu it strepitus (MA. Decsi: Adag. 16). Féltében kiált ember (Decsi: Adag. 53). Az oroszlan el nem fut senkitől való féltébe (MA: Bihl. 1573). Ő meg remült, és reszketet féltében (Pázm: Kal. 473). Szörnyti rettenésben, éjjeli féltünkben, megindítá a szelet (TKis: Pan. 9).

2. **Félt:** metuere sibi de re quapiam MA. befürchten für jemanden PPB. Valakit félteti: vereri alicui; félttem életét: vitae *timeo I'Bl. Elereszteti félti: amittere metu it Com: Jan 68. Ez azzonyallat feltuen ev leanyanak meg meteleseet (DomC. 162). Feeltly wala az ő edes fyath (ÉrsC. 79). Háat myre feeltly ember az olyan yozagaat elveztee tartany, kyt wr istemnek neweeben ad (ÉrdyC. 414). Kassath nem kellene felthenwuk, hanem ha valamy arwo volna benne (RMNy. II.151). Cezáreába küldé, mert hogy elragadnák szent Pált, azon félté (RMK. IV.191). Az wr reád fordittya Aegyptusnac minden betegséget, az mellyektől féltetted magadat (Kár: Bibl. I.185). Ezeket az ő országoknak vámos adljokat féltik az fukar arendáló bíró pápista papok (Toln: Vigasz. 207). Megesőkönt ismét, mivel fejt félti (MonOkm. XXIII.227). Miért félted ebaracteredet vagy privilegiunaidat? (Fal: NE. 62). Féltetek bemeteket Londrának leányi, hogy úgy haltok meg, mint ők (Fal: NA. 145).

[Közmendások]. A ki feleséget nem félti, nem is szereti az: qui non zelat, non amat (Decsi: Adag. 306).

Féltő: 1) pretiosus, carus SI. [wofür einer zu fürchten hat, teuer, lieb]. Nincz az szegének féltő marháa: centum viri unum pauperem spoliare non possunt (Decsi: Adag. 260). Féltő marháddal nem hagyod bírnya szolgálát (Pázm: Préd. 274). Az [Déva vára] nem lévén most féltő (nem kell félteti) (MonOkm. VI.325). Ő legyen leg drágább, és e szerent féltőbb marha (Megy: 6Jaj. III.17). 2) [metuendum; zu befürchten]. Ha tsak el-kezdod s nem léssen bizonyság, féltő, meg ne ártson az helytelen vadság (I'hl'f. 67).

FELCSÉR: [chirurgus; feldseher]. Az ágyába ötet lefektet-tük, inassát szaporán felcsérért küldöttük (Gvad: RP. 101). Daganattya gyúlt matériával, fel-vágta a felcsér aztat lántzétával (119).

FELED: 1) obliviscor Kr. [vergessen]. Hadlava eboltat ge feledve (IIb). Engedelmességnek feledve: obedienciae neglector (ÉhrC. 93). Hamis velekedéseket vesznez, mellyeket magoc feledne vesznez (Mon: Képt. 120). 2) tarde, somnolenter age; zögeru, zaudern PPB.

[Szólások]. Miker feledtében egyet vitsorodik, gyomort kever (Fal: NE. 18). Ezek mellet tsak felettében néz az ember az ég felé, akkor-is tsak úgy, mintha nem szorulna reá (Fal: SzE. 551).

[Közmendások]. Az isten sem siet, sem feled (MA: Tan. Előb. 1).

el-feled: obliviscor MA. vergessen I'Bl. Franciaba menny elféletteneukala: oblití sunt in Franciam ire (ÉhrC. 131. 67. BécsiC. 106). Ne akariad el feledned mend ő forbatlatit (AporC. 64. JordC. 833). Az menyey iokra keuanokoznak menny elfeleduen myndönőkeeth ez vylagy iokat (SándC. 6). Legottan el felede evnen magat, elfeledé az ev keynyeyt (DomC. 216). Nalad leeteth wgy zeresse, hogy ew magat el felegey (ThewrC. 289). Ennen magokat ces el feletteek, testy esterre ytarra nem gondolnak (ÉrdyC. 559). El feletek wala keynyeyt wynny (Pesti: NTest. 87. Fél: Bibl. 27).

[Szólások]. El feledtem mint a holt: illud devoravi inprudens MA.

elfeledékény: [inmemor; vergessend, uneingedenk]. Ky félől, hizzák, hogi az mi feyedelwük el feledikön nem lezón (RMNy. II.254). En is az kegyelmed jonkaratja félől nem leszek elfeledékény (MonOkm. VII.406).

elfeledet: [oblivio; vergessenheit]. Elfeledetnec kireköztése: anathema oblivionis (BécsiC. 46). El feledetnek adassok en iogom (AporC. 107. 43).

Feledédköny: obliviosus, immemor C. vergesslich, der etwas leicht vergisst PPB. Nem feledédköny: inoblitus C. Feledékeny elme: ingenium *immemor PPB. Rolad ur isten illy feledéken többbe en nem lenne (Born: Ének. 210). Hivénkhez is nem voltunk feledékenyek (RákGy: Lev. 173). Valakik szolgáltak, nem leszünk feledékenyek róla (249). Az írásról feledékeny nem voltam (272). Hílenárlól sem feledékeny Anténor, hanem emlékezetbe hozza (Hall: III. 111. 244).

Feledéknység: oblivio C. MA. vergessenheit PPB. Feledékenysébe mégyen a dolog: memoria rei oblivione *extinguitur; feledékenysébe ment dolga: *jacet in oblivione PPI. Jó tétományknec feledékenysége (Kár: Bibl. I. 644). Hogy feledékenysébe ne mennénc dolgai (MA: Scult. 630). Sokszor kell azon egy hasznos, és szükséges tanítást fülbe rágni az emberek feledékenységének (Pázm: Préd. a4). Hozzu feledékenységhen niomódót (Toln: Vigaszt. Előb. 16). Róma talám akkor feledékenysébe vólt? (Matkó: BCsák. 372).

Feledéknységös: [immemor; vergesslich]. Ez tudomának nem feledékenységes halgatoya leyend (WespC. 119).

Feledet: [oblivio; vergessenheit]. Sonha sem ég feledet el-nem töről: nulla unquam delevit oblivio (BécsiC. 71). Eg azoc közzöl niné feledetben isten előt (MünchC. 139).

[Feledött, feledt]

maga-feledött, maga-feledt: sui oblitus Kr. [selbstvergessen]. Maga feledet ember (Tel: Evang. I. 245. Mon: Képt. 3b). Nem vagyok oly magam feledeti ember, hogy kognek nem irnek (LevT. I. 305). Vaonak oly maga-feledettek, kik örömmel látták férjek halálát (Pázm: Préd. 144). Maga feledett bolond (Fal: Jegyz. 935). A ritka bóts meg nem nyugszik azon, mikor sok tanulatlan elme, maga feledett álmélkodásra veszi dolgát és ujjal mutogat reája (Fal: UE. 280).

Feledköz-ik: obliviscor MA. [vergessen]. Kötelességemről nem feletkeztem volna (1663. FelsőMagyarorsz. Minerva I. 477). Ne feletkez hiv szeretetéről (Megy: 6Jaj. VI. 36). Bűnőkről kérélek feletközzél (Zrinyi: ASyr. 47).

el-feledközik: ∞ Elfeledkeznen elfeledem őket: oblivione obliviscor oblitus (BécsiC. 181). Elfeletkeztee kenereket velec venni: eorli sunt panes accipere (MünchC. 44). El feletkezének kyneret vyny h w velők (JordC. 404). Ne leegyevük halalatlanok es el feletköztek (ÉrdyC. 502b). Mind addig járjon hegyről balomra, míg az okokról el feletkezzék, s el veszzen (Pázm: Kal. 244). Valaki azokról szerével elmélkednék, könnyen ez világiakról el feletkezhették (Lép: PTük. III. 115). Soha az míg élek el nem feletkezek (Thaly: VÉ. II. 195).

elfeledkezés. Az meglet buzzuságról elfeletkőzés: amnestia C. **rőa-feledközik:** adstupeo MA. [anstaunen].

Feledkezés: [oblivio; vergesslichkeit]. Mond meg neki: minchen feletkőzés bennem (Zrinyi: II. 10).

[Feledkített]

el-feledkített: [oblivisci facio; vergessen machen]. Az aszszonyallat vigasztaloja es minden szomorú dolgoknak el feletkítettője (SálMark. 25).

Feledség: oblivio MA. vergessung, vergessenheit PPB. Kykneg yassaga felecheegőt nem vótenek (ÉrdyC. 355). Az my feletseegwnknec es restseegwnknec oka (602. 611. Helt: Mes. 227).

[Feledtet]

el-feledtet: [oblivisci facio; vergessen machen]. Ne gondolyad faradsagod, mert neked wgy meg theryttek, hog weled el felettettyek (ÉrsC. 450b).

FELEJT: [obliviscor; vergessen]. Vagy felejtében, vagy történetből esett valamiske szájából (Fal: NU. 301). Hamarab felejténé a kevely páva festett farkát, hogy sem ezek a tsuf hív-ságot (259).

[Közmondások]. Könnyen felejt ember a más nyavalyáját: cito *arescit lacryma in alienis malis PPI.

el-felejt: obliviscor, dememini C. vergessen PPB. Idővel elfelejtik a bánatot: dolores *mitigantur vetustate; véték volna el-felejtenuen: *nefas mihi oblivisci PPB. Ne tanulnak az Corintombelyek oly tanusagot kytl hamar esmeglen el kellene felejténye (Komj: SzPál. 117). Minket miért felejtessz el? (MA: Bibl. V. 22). Istenét el felejtén (SzékOkl. I. 307). Prima majra kellene 30 gira préselt aranyat adni, el ne felejtésd, édesen (RákGy: Lev. 139). El felejtnek minden gondokat (PhilF. 102).

[Szólások]. Magokat elfelejtők, bámulók: exstatici PP. El feleited magad: de curru delapsus (Deesi: Adag. 100). Eer vágás, vigaság, legyenec most szép lakodalmoc, istenedet s magadat időlehet el ne feleicz (Cis. A4).

elfelejtés: oblivio C. vergessenheit PPB. A szegényről nem lészen elfelejtés (Ily: Préd. I. 219).

elfelejtetlen: inoblitus MA.

felejtten-felejt: [celeriter obliviscor; schnell vergessen]. Feleiten felejt, a mit tudot is (Czegl: Japh. 91).

föl-felejt: [patibulo suspendo; hängen]. El ne szőkj, mert higgyed, hogy felfelejtenek (Gvad: RP. VI. cikk).

[Felejtés]

gond-felejtés. Gond-felejtés, pihenés: *aberratio, avocamentum a dolore WF.

Felejtet: [oblivisci facio; vergessen machen]. Búját itallal felejtetni: animo molestias viui haustu *abigere WF.

el-felejtet: ∞ Bűnösse hagom magamat mend azokbanis, kiket az pokolbeli őrdög en velem el felejtettet volna (VitkC. 31). Minden teremtet állatot feleites el velem (Pázm: KT. 482). A bőség és úri állapot ölejteti az istent (Fal: SzE. 554).

[Felejtött]

esze-felejtött: [amens; töricht]. Kik az isten igéje nélkül tisztelik az istent azokat az írás esze felejtetteknek nevezi (Czegl: MM. 136. 12. 71). Mi nem vagyunk oly esze felejtettek (GKat: Titk. 208. Ker: Préd. 18. Hall: III. 170). Ki-katzagnak s mint éppen egy esze felejtettet ki-nevetnek tégedet (DeákiF. S. Rhédei Pál felett mondott oratio 1765. 12).

[Felejtkezés]

el-felejtkezés: [obliviscor; vergessen]. Elfelejtkezett: oblitus C. Valakiről el-felejtkezni: *delere memoriam, nomen alienius PPB. Szolgájokról el ne felejtkezzék (MonOkm. VIII. 169. IX. 335).

még-felejtkezés: ∞ Ott kin ne badd az aító küszöhnél szolgáddal a szemérmes tisztességet, meg-ne felejtkezzél a jámborságról, mikor szemben vagy valamely méltóságos kis-aszszonyal (Fal: NE. 18). Szűzességekről meg felejtkeztek (Fal: TÉ. 643).

[Felejtőd-ik]

el-felejtődik: [in oblivionem venio; in vergessenheit kommen]. A leugyelországi szófogadatlanságból való siralmas expeditió is elfelejtődött volna (MonIrok. VIII. 172).

[Felejts]

nő-felejts: [memoria; Erinnerung]. Ezeket hogy irám, nagy gyászt is vonyék rám és szürkénen öltözvén kiendrüül emlékezőn nefejejsét kérvén szívít hozzáim övedeszvén maradtam Gr. Zichy Péter 1701. (ÚjMagyarMúzeum II.275).

Felejtség: [oblivio; vergessenheit]. Felejtségbé itnánac (Helt: Krón. Előb. 1). Isten előtt ninczen felejtségbé: non est in oblivione coram deo (Helt: UT. S.5). Meg irattyá levelben, hogy felejtségbé ne mennyen (Ver: Verb. Szót. 27).

esze-felejtség: [amentia; torheit]. Esze felejtségből eselkedte ű azt (Czegl: MM. 215). Hogy nem vádoldod praeeptorodat esze felejtséggel (291). Nem hiheti oly esze-felejtséget (Sám: 3Fel. 104).

FELEL: **1)** respondeo MA. antworten PPB. Mykoron az barátok kernenek nemy zekeret, balgatagol felelwala nekyk (EhrC. 157). Feleluen monda: respondens ait (BécsiC. 17). Az ydöben felelelenek nekyk az yrasthwok kezzel (JordC. 391). Ky nem felelee hwneky bezedet: qui non respondit ei verbum (402). Felette [így] ottan: tyztöfendew atyam, nem mondottad emek elette (ÉrdyC. 339). Felette [így] ottan es monda nagy folazkodással (339b). Így felelenek reaya (VirgC. 62). Bodogsagos zent Ferencz semit neki nem felel vala (87). Emenmagha reaya felel es wy mond (ÉrsC. 138). És felelvén Jesus, monda nékik (Pázm: Préd. 21). Tamillyne Moysesből felelnéne (Zvon: Post. I.492). Jonásnak hogy az ő beszéde bé-nem tellyesítettett volna, a feleltett: a meg-térőktől nem tagadatit-meg a botsinat (Martonf: Szlíst. 73). **2)** Felelek felőle: spondeo, fide jubeo; sich verbürgen, für etwas gutstehen PP. Hanemba felelsz felőle: *nisi eaves; valaki felől felelni: *superstitem esse alicui PPB. Az jobagy felwl mind feyeyg felele (RMNy. II.113). Csaszar leanya, teged elvezlek, en felelek arra (CsomaC. 121). Az attyok fioknak terhet magokra vehetik, es felelhetnek felőlek (Ver: Verb. 100). Mi nem felelünk felőle (RákGy: Lev. 259). Felelek, meg adod magadat (Megy: 6Jaj. II.27).

[Szólások]. Oka én nem voltam az eretnekségnek, kit az én peresim fejemhöz felelnék (RMK. IV.193).

be-felel: [respondeo, causam dico; antworten, sich verantworten]. Helyesen bé felel a törvénynapon (Csúzi: Tromb. 199. Kr.).

befeledés: dicaeologia C.

ellent-felel: [obloquor; widersprechen]. Mydenkort ellent felelwala (EhrC. 33). Jay nyaualyas ember te ky vagy, ki elleno felel az vrstennek (Komj: Szlál. 78. Ver: Verb. 194).

hozza-felel: [respondeo, causam dico; antworten, entgegen]. Do gyann perrel hozzá felelhetünk ittis, az gonosz bordában szótt emberhez (Pázm: Kal. 417).

mög-felel: **1)** respondeo C. antworten PPB. Irással megtelelek: rescribo C. Meg-felelni az ellenvetésekre: diluere *objecta PP. Megli felelők honap: respondeo cras (JordC. 165). Felely emekem arol meg, hogy mit er atte iozagod (VirgC. 98). Felelyekek meg az kérdesre (ÉrdyC. 598b). Kiáltozának, de semmi szózat nem vala, sem pedig ki megfelelné nekíe (MA: Bibl. I.326). Minek előttő imel tovab lepiem, egy ellen vetesre akarok meg felelnem (LéplTük. II.216). Meg-kell ű kegyelméne hát felelni (Czegl: Japh. 25). A kérdőnece felely meg édesdeden (Com: Jan. 200). Minden kérdéseit majd meg-sem felette (Könyi: HRom. 53). **2)** [respondeo; entsprechen]. Szavának tettében meg-felelni: die rede mit der tat beweisen Adami: Spr. 192. Betsületinek meg felelni: *dignitatem tuam; megfelelni emberiségének: *constare suae humanitati PPB. Inczédínak ha volna anynyi elmdő, mellyel meg tudna felelni az hivatalnak, jó volna (RákGy: Lev. 241). Megfeleltünk mi annak, az mit az svédeknek ígértünk volt (269). Az újárí extractust látjuk, Dései magának is használ vele, ha emberül felel meg parancsolatunknak

(271). Nem felel meg kötelességének (Fal: NU. 308). Még megfelel szívem istennek, bátor erszényem ne érkezék adossággimmal (285). Előre ki-ne híresítsd szándékat, hogy utóbb szegényt ne valy, ha meg nem felelhetsz ígératednek (Fal: UE. 373). Ne becstől mindjárt nagyra, a mi pompával kezdődik, mert vélte felel meg vége (Fal: BE. 611). **3)** [adversario non cedo, aequo; seinen mann stehen, gewachsen sein]. Felelj meg azoknak a kik ki-hínnak, vagy feltélsz velel: responde iis a quibus *provocare PPB. Valakinek megfelelni: jemanden sich ins gesicht, zum fechten stellen; én neked mindenkor megfelelek: ich bin dir allezeit gewachsen (Adami: Spr. 192). **4)** [spondeo; sich verbürgen]. Maga el-vétében boldog lehet, de ki felel-meg tekintetülről és bösületeülről (Fal: UE. 420).

mögfeledés: **1)** responsio MA. antwort PPB. Irással való megfeledés: rescriptum C. Ila kezldyük: ime megfeledése (Illy: Préd. II.30). **2)** [conservatio; ertüllung]. Fenyegetésével szokta ingatni az ő tisztöknek meg feledésre (Ker: Préd. 417).

ösze-felel: [disputo; einander antworten, disputiren]. Próbára kelének, ösze-felelének, nagy sokat egymással ök veteledének (RMK. V.168).

reá-felel: **1)** assono C. [harmoniren]. **2)** [spondeo; sich verbürgen]. Az bassa reia felelt es meg eskwtt, hogy kyz menigast embort kewdenie, miholt hir jöne (LevT. I.52 RMNy. III.56). Reá felelek, hogy különbben sem találod (Pázm: Kal. a2. Apafi: Vend. 29).

vissza-felel. Visszafelelő szózat: echo (Káldi: Bibl. Sap. 17. 18. Kr.).

Feleldögél: responso MA. zurückantworten, widerreden PPB. Feleldögélő: responsator MA.

Felelés: responsio, dica C. das antworten PP. Felperesnek valakihez való felelése: *actio actoris PP. Meg monda frater Ilyesnece feleleset (EhrC. 16).

Felelet: responsum C. MA. antwort PPB. Kétséges felelet, nem egész felelet: *medium responsum; maga mentő felelet: apologia PPB. Eluenene feleletyt frater Bernaldnac (EhrC. 15). Felelet vővén: responso accepto (MűnchC. 17). Feleletöt veth az angyalvt (JordC. 742). Hagi halla ez zent atyának feleletit, elchodalkodek (VirgC. 80). Semy feleletöt reea nem tőnek (ÉrdyC. 547). Chwdalkoznak vala az o bolchéseghen ees felelethyn (PozsC. 20). Immar az isteni feleletnek helyelhez nem messze valuak: haud procul oraculi sede aberant (Föró: Curt. 145). Sovány felelet (GKAt: Titk. 289). A ki a beszédet csak felében érti, tellyes felelettel mássüt nem adhattya (Fal: UE. 377).

Felelget: responsio MA. oft antworten PPB. Felelgető: responsator MA.

mög-felelget: responso C.

Felelő: [?] Valaki az elmúlt vásárhelyi gyűlés után lőtt felelővé, az megbüntetésnek (ÉrdTört. I.297). Az égetőknek, orgazdákknak, felelőknek és étetőknak sola ne legyen gratiájok (ÉrdOrszgy. II.501). [Vö. Felelt].

Felelt: [?] Az gonoszúl élő emberöket igazán megmondják, orvokat, orgazdákat, felelteteket, tolvajokat (ÉrdOrszgy. II.341). [Vö. Felelő].

[Feleltet, ki-feleltet]

kifeleltetés: [?] A királybirák ellen való panaszkodásokat is értették, kik az kifeleltetésnek idején a község között járván, szokatlan üzésekkel térhelnék őket (ÉrdTörtAd. II.364).

mög-feleltet: [in jus voco, lege interrogo; zur verantwortung ziehen]. 1563 esztendőben feleltettük meg a várost, és mentették magokat a gonosztevő emberek (ÉrdTörtAd. I.21).

FELESEL: [obloquor; widersprechen, streiten]. Teis ő rea hadtat hogy azokra megfelelően, vagy hogy inkább csak feleslelyen (Bal: CsIsk. 39). Irással nem akarunk feleselni (RákGy: Lev. 180). Ne felesellyünk és ne kapoldgyunk azon (ExPrinc. 202). Ne merjetek a pápistákkal ebben feleselni (Verešin: Lev. 167. Gyöngy: Char. 22).

Feleselés: [disceptatio; streit]. Örömet kegyelmezzel erről is feleselést nem indítanánk (MonTME. V.333).

FÉLHŐ, FÖLHŐ (*felyhő* Káldi: Bibl. 288. Ily: Préd. I.1. Hall: Paüz. 420. Com: Jan. 10. *folyhő* Frank: HasznK. 10. Zvon: Post. I.23. Land: UjSegits. I.2. Barna: Isk. 213. Thaly: VÉ. I.394): nubes C. wolke PP. Főlhő nélkül való: innubis C. Homaly es felhő: caligo (JordC. 859). Mykőron az egh felhőneel kyl vagyon (ÉrdyC. 469). Nap íngat felől felhőt láttok hog tamad: videritis nubem exorientem ab occasu (Sylv: UT. I.104). Még mikor szállana, inné fényes főlhő körül-fogá őket (Pázm: Préd. 409). Vyz nekül való főlyhőknee neuzte (Mon: Apol. 346). Az lágy főlyhőkis engemet bizatnak, mert lá hogy chak innár essőben állanak (Zrinyi: ASyr. 54). Az irigységnek minden felhője elszélesztetett (Ily: Préd. II.79).

Főlhőske: nubecula C. wölklein PPB. Tsak főlhőske, tsak egy kis burhőska ez, mely rövid fűdön el-oszol (GKat: Válts. II.41). Tsak egy kis felyhőske, mindjárt elmulik (Kisv: Adag. 269).

[Főlhőd-ik]

még-főlhődik. Meg főlyjődöm: adnubilo C.

Főlhős: nubilus, nubilosus MA. wolkicht, trüb PPB. (KNagysz. 1613. D8. 1621. J. KCsepr. 1626. D8).

[Főlhösit]

még-főlhösit: [nubibus obduco; umwölken]. Saturnus az eget megl főlhöseteneie, es fagilalnaia, de Juppiter nem haggia azt miuelnie (KBécs. 1572. kij).

Főlhösöd-ik. Főlhösödik az fűd: caelum *nubibus obducitur WF.

Főlhötelen: innubilis MA. ohne wolken, klar PPB

Főlhöz: [explico; entwickeln?] Ha ebből való az traditio, ebből kel nyomozni annak igaz voltát, nem masman főlybőzni fundamentomat (Pécsv: Fel. 534).

Főlhöz-ik: nubilor Kr. [sich umwölken]. Szomorú homályal felbőzik homloka (Gyöngy: Pal. 4).

Főlhözet: nubilum MA. [gewölkt].

FELLEGE, FÖLLEG (*fellyeg* Pös: Igazs. I.375. *föllyeg* MA: Bibl. I.220): nubes C. wolke PPB. Nem egyaránt dörög az ég, nünthogy nem mindenkor egyformán ütődnek egymásba össze a fellegek: dissimilis crepitus fit, ob dissimilem *impactionem nubium PPB. Mikoron fellegeket fen erősséi vala (DöbrC. 407). Mikoron oli tizta volna az (ég), hogi csak egy kicsin fellege sem volna raíta (DebrC. 189). Fellege wagyon w labay alath (KulesC. 28). Az én íyemet helyhesztetem a fellegebe: arcum meum ponam in nubibus (Helt: Bibl. I.D3. Kár: Bibl. I.636. MA: Bibl. IV.239). Hiszszé emyi bizonyosságok fellegeinek? (Czepl: MM. 181). Fellege a fenn-levegéstől (GKat: Tirk. 1120). Bánatinkat nevelő fellegek (Thaly: Adal. I.58). Itt várjuk, hogy hová fog vetni bennünket a fellege, valamint az israelitákat a pusztában (Mik: TörL. 55).

Fellegecske: nubecula C. wölklein PPB. A nagyob fellegetsko: nubecula major [csillagcsoport] (ACsere: Enc. 101).

Fellegecs: nubilus, nubilosus C. wöllicht, trüb PP. Felleges az idő: *nubilat a-r PPI. Fölleges, bomályos idő (Com: Jan. 12. Felv: SchSal. 46).

Fellegecsöd-ik: nubilo C. [sich umwölken].

be-fellegecsödik: ∞ Egészen befelegesedett az ég (Mon-rók. XVIII.64).

Fellegez-ik: nubilo vel nubilor PPI. [sich umwölken]. Fellegez-ik: in nubes cogitur aer PPII.

be-fellegezik: ∞ Minden apro kód ha alá tart, megtisztul, ha penig fel tart, be fellegezik. (Cis. 74).

Fellegetz: nubilum MA. [gewölkt].

FEN (*fenik* ACsere: Enc. 210. *fen*-követske Mad: Evang. 360. *fenyi* Csúzi: Síp. 55): **1**) acuo, alido MA. schürfen, wetzen, spitzen PP. Nem gondolok vele, kiral fennie kargiat (Kák: Ast. 3). Fénik, köszörfőlik (ACsere: Enc. 210). **2**) [conficco, perungo; einreiben, anstreichen]. Hegedűs vonóját gyantával feni (Thaly: VÉ. II.121). Szín-lányó kendővel fenyi rüt orcáját (Csúzi: Síp. 55). Azért aztat szírral végétül-végig kente, a kormos bográcsot osztán hozzá fente (az inghez, Gvad: RP. 76).

[Szólások]. A disznó fogait feni: *exacuit dentes sus PPII. Fogat fennek vala: dissecabantur (Fél: Bibl. 187). Az ördög rám fogat fent (Thaly: VÉ. I.130). Azon fenték nyelveket, hogy (Kár: Élet. I.40). Élesen feni-é nyelveket az kigyónac fulánkjánál (MA: Bibl. V.64).

ki-fen: spiculo C. [spitzen].

ken-fen: unctio PPI. [beschnieren].

[Szólások]. Ne kend, fend, őnszinte tanetz (Mel: Préd. 111). Hazugságát mentegetni, kenni, fenni (Bal: CsIsk. 142). Gyűlölséges, iszonyatos vétkeket kene fene az bivekre (Pázm: Kal. 224).

még-fen: exacuo, aculeo C. schürfen, wetzen PPB. Elő meg-fenem: praeacuo C.

mégfenés: exacutio C.

Fenet: [ungi curo; salben lassen]. A kik a betegek körül forgódnak, azok dolga volna, hogy kenetnéjék és fenetnéjék testüket (Tel: Evang. II.841).

Fent: acutus MA. geschärft, gewetzt PPB. Minden éppfület nélkül való fent kérdéseket támasztanak arról a titokról (Pös: Igazs. I.605).

[Szólások]. Fenén fentt boszniai kasza (Csúzi: Tremb. 45. Kr.). Ollyan foga-fent distinctiot nem ismer (Pös: Igazs. 377).

FENE (*fené* PeerC. 39. *feene*hek Nagysz. 68. *fenée* SándC. 7. *főne*, *fené* Mel: SzJáu. 247. *fenye* EsztT: IgAny. 52. *fenyeköd*: interminor C. *fenyekedés* Zvon: Post. I.922): **1**) effusus, immanis C. ferus, feralis, taeter, trux, truculentus MA. wild, gräulich, grausamlich, scheusslich PP. Nem hogy emberhez illenék, sőt ellenben fene kegyetlenség: non humanitas, *imo saevitia est PPII. Nem menekethetkuala fene gyewilhwetsegetewl (EhrC. 146). Fene ember: homo austerus (Münch. 155). Fene chodanakh varasa: expectatio signorum terribilium (RMK. IV.271). Féné habvrwsaghi sokh eghazakathi puszteitot el (PeerC. 39). Fenee orozlanok (SándC. 7). Egy nagy fene sarkany (TelC. 278). Paztor nekywl valo baran ky teel a fene farkasnak zajatol (WinklC. 114). O keőtlen fene haragos kemei vad (NagyszC. 66). Az gonoz fene Vyd yzth vezte köztők (ÉrdyC. 398b). Fene es kemeny bezedekel predikal vala (VirgC. 46). Ragattatek fene zelnek mya (RMNy. II.26). Tenghernek fene habai (Sylv: UT. II.135). Ez fene ember leszen: hic erit ferus homo (Helt: Bibl. I.G). Vad es fene tekintetűec valának (Helt: Krón. 14). Fene képpen viúának (91). Pokol fene bika szarvon kőve vala (Ilosv: Toldi 3). A fene tatárok (54). Ördögnek kemeny fene mérge (Born: Préd. 78). Fegy meg miunket uram, de ne fene haragodban (619). Fene indulat (Tel: Fel. 121). A szelidek fenékké, a tsendesek haragosokká, a mértékletesek bujjakká lesznek (Pázm:

Préd. 224). Az fene tigris (Zrínyi 155). Két fene ló meg szabadt (75). Nem fenéb ennél az oroszán (88). De mi vagyou fenéb iszonyu medvénel (II.104). Erdei és fene ökrök: urus sylvestris et fori boves (Com: Jan. 46). Fene, vad természetű (199). Foeter taeter, der gestank grünlich, az bűz, bűzlösség fene kedvetlen (Com: Vest. 11). Kényőrgy előtte, ha valamint meg szűma, szonal sírásóddal fene vas elmeye hozzád ha meg lágyúlha (Ilyef: Jephita 31). Kik az ő fene nyelveket megszelidíthetik, azok tölthetik bé szíjokkal az isten főrvényét (Matkó: BCsák. 279). A mi leg gyűlöltebb, leg fenébb ellenségünk (Megy: 6Jaj. IV.7). A nőstén mindenkor fenébb, s kegyetlenebb a himmél (Misk: VKert. 9). Az oroszán fene és kegyetlen (64). Fenén feut boszniai kasza (Csúzi: Tromb. 45. Kr.). **2)** gangraena, carcinoma C. MA. carcinus MAL. phagedaena PPI. krebs Pesti: Nom. 80. wurm Nom. 73. faul fleisch, wild fleisch, krebsgeschwür PPI. Fene seb: cancer Com: Jan. 60. Testöm nagyon kénztatik, fene farkasnak sebével gyöttretik (RMK. I.11). Fenéről auagy rothadásról való oruosság (Frank: HasznK. 34). Az tagot, melire az fene essik, szűkség el vagunk (Fél: Tan. 319. Fél: Bibl. II.117). Ime ki odoztam fene ötte sebetet, kit csak te gyógyíthatsz (Balassa: Ének. 63). Fene módgyára mászkál a kálvinisták tévelygése (Mad: Evang. 570). A csúsz, a fene az álladról a hust éppen meg-ette (TitkRózs. 293). A mely sebre reá esik a fene, először azt érzéketlenné teszi (TKis: Pan. 29). A borbélyok erős szerszámokkal élik-meg a fenét az ember testében (DKal: Ker. 238).

folyó-fene: [cancer, carcinoma; krebs]. Meg gondold, hogy folyo fene ellen vagyon ez a sültögetés (Bal: CsIsk. 150).

holt-fene: gangraena, pustula PP.

Fenekéd-ik: interminor C. infenso MA. comminor; groll auf einen haben, anfeinden PPIB. Amazokat vakságokban hagyta teuleynni, dühöskedni és fenekedni (Born: Préd. 412. Born: Ének. 202). Kie korgetic életemet és reám fenekedne (MA: Bibl. V.17). A zsidók fogok tsikorgatásával fenekedtek ellene (Pázm: Préd. 123). Az tanétora fenekedgyene, és azon valo boszu állásra igyekezzenec (Zvon: Post. 169) Ezekre fenekedik, hogy az próphétákra támad (Toln: Vigaszt. Előb. 6). Sem felet-téb való kemény indulattal nem fenekedie, szítközödic senkire: nec vehementer invehitur in quenquam (Com: Jan. 198). Valakire iovez vagy amaz dologért fenekednek (Komár: Imáds. 76). Az okatlan állat ha ingereltetie, ő is fenekedie (Prág: Serk. F3). A többi nagyon is invehálódni, fenekedni is kezdett vala (Szal: Krón. 494).

Fenekedés: fremitus, infestatio, comminatio, insectatio MA. brausung, drohung, scheltung PP. Szertelen fenekedés: immanitas Com: Jan. 199. A farisaeusok és papi-fejedelmek fenekedésétfil sem tartottak (Pázm: Préd. 472). Anya szent egyházát, ez ilyen farkasoknak fenekedése ellen oltalmazza (Zvon: Post. 1922). Ezek is bizonyítják az ő fenekedéseket (MontME. V.437).

Fenekédő: infestus C. infensus MA. erzürnt, feindlich PPIB.

Fenekéd-ik: saevio [wüten]. Mē rojane kezdét fenékdéni: in nos coepit suovire (BécsiC. 79. 152).

Feneség: feritas Kr. [wut, grausunkelt]. De maga ezeket tőden sem engedtettemez ő mellfene feneseget: ferocitatem ejus pectoris (BécsiC. 14—15). Az farkasnak feneseget meg elmite (VirgC. 54). Nagy fenességgel reáioc rohama (Helt: Krón. 159). A tornászettel ellenkező bolond feneseget-is dütsőséges jónak tartotta (Pázm: Préd. 375). A tigris fenességgel mindeneket fellyül mül (Com: Jan. 45). Erdei fenesség szívemben induljon (PhilFI. 70).

Feneségős: [ferocissimus; wltend, grausam]. Fenesegős oroszlanok (ÉrsC. 30).

Feneségü: ∞ Feneseghw farkasok (ÉrsC. 30).

[Fenül]

el-fenül: [in gangraenam abire; krebsartig werden]. Az íy seb könnyen gyógyúl, a rothadásra menendő el-fenül (Fal: NE. 5).

neki-fenül: [atrox fio; wütend werden]. Valahol kit benne kaplmanánk, mind levágyák vala: annyira neki fenőjölvén [így], hogy a kiket magok a generálisok meg akarnának is hagyni, alig oltalmazhatuák meg tőlök (Szal: Krón. 174).

FENÉK: **1)** fundus C. grund, boden PPIB. Fenekétfil fogva funditus C. Fenékig: funditus MA. Fenekestől fenékig, egészen: funditus MA. PPI. Fenékét kiütöm: fundum excutio, eximo PPI. Kővi halatska, mely a fenéken hever: fundulus PPI. Zarraz labbal a tengérmec fenekét iarum altal ménénec: fundum maris perambulando (BécsiC. 18). Tenger feneké: profundum maris (MünchC. 47). Immar harmadzer vetevtte vala fel az vyz az sorort az kwtnak fenekerewl (MargL. 133). Tartateek ez alexander vr nemely toromnak feneken nagy visban három egez eztendeyh (185). A veremnek feneké (BodC. 14). Az tñnlőcz fenekere bocassatok (DebrC. 167). Pocolnac feneké (429). Pokolnak feneké (JordC. 274). Temlecznek also feneké: intimus earcer (764). Az viznek feneken iar vala (VirgC. 108). Feldnek feneky: fundamenta orbis terrarum (KulcsC. 29). Ziles fenekw pohar (RMNy. II.88. Radv: Csál. II.9). Nám az feneken sem hadz benne (Deesi: Adag. 289). A magok erőtlenségenek alsó fenekérfil fel-emeled (Pázm: KT. 430). A must fel-forja, és kihánya, valami rúttság a hordó fenekén találtaik (Pázm: Préd. 231). Ha meg bémült, ha ágy feneken heverő kór-beteg; egygyütt kell tűrni (239). A fekete föld, melyben a borozda feneké kövér, igen jó a veteményeknek (ACsere: Enc. 268). Vassal keresik fenekét aknának, ezüst és arany kincső bányának (Szentin: TFü. 21). Lator ellenségünk olly nyilást tehet szívünkbe, hogy szinte fenekére lásson, és leg mélybe titkainkat ki fakasztthassa (Fal: UE. 472). **2)** [pars postica; hinterteil]. Totaf, homlokon valo ekességh vala az sidoknak, ez ekességhben hatul az feneken gomb vala (RMNy. II.49). Ruhaii kurta es chak a bal fenekéig ér vala (SalMark. 3). **3)** [palus, lutum; morast]. Meta vadit ad locum qui fene vocatur 1269. (CodPatr. 141). Vallis, quae Fenektu nuncupatur (1291. Knanz). Possessio Egbazafenek 1351. (ZichyC. II.421). Poss. Belfenek 1351. (447). A Kis András szigette balkányi föld; a sziget alatt egy fenék van, az határ (BékHajd. II.253). **4)** [basis; postament]. Az álló képet az oszlopra, álló helyre, lábra, fenékre helyhezetti: super basim (Com: Jan. 168).

[Szólások]. Fenékéig ki-ismoz: obbiblo PPIB. Az álnokság fenékig ki keres bennünket, és arrul végez, mi tévő legyen (Fal: UE. III.123). Vannak a kik szép eszek élével még a szíveknek gyöckerét is által járkák, és mint a szemes rárók, szündéink fenekére látnak (Fal: UE. 377). Az emberi természet fenékre ment volna es semmivé lőtt volna (MA: Seult. 370). Nagy feneket kerit beszédnek (Hall: III.11. 11.242). Most is csak az ágy fenekét nyomom, nehezen esik szólanom (LevT. II.365). A végbeli dolgokat teljességgel fenékekkel fordítják fel (Montrók. VIII.179).

al-fenék: [anus; der hintere]. Az mely aszszonyi-allat kedvet nem akarja tenni, azt költi hogy turos az al fenéke (SalMark. 8).

hajó-fenék: carina C. schiffboden PPIB. Az hayo feneknek ressen az vyz beo megyen (ÉrsC. 533).

hordó-fenék: comma; fassboden PPIB. PPI.

sár-fenék: caenum SK. Kr. [morast, kot]. Sár fenek hajlék (Czegl: Enoch. 11).

víz-fenék. Gázoltató hely, esékély víz fené: vadum Com: Jan. 91.

Fenekes: fundum habens MA. was einen boden hat PPB. A fenekes láda Kolozsvára [így] Kalmár Lászlónál vagyon (Gér: KárCs. II.369).

Fenekest: funditus; von grund aus. Oly nagy szélvész támaszta az isten, hogy egy sátor sem volt, az mely megállította volna, hanem mindenik fenekest feldőlt (Thurzó: Lev. I.182).

Feneketlen (*fenektelen* Bern: Fñek. 373): **1)** fundo carens MA. was keinen boden hat, ohne boden PP. **2)** [profundus, immensus; unergündlich]. Istenek itéleti feneketlen (TelC. 17). Bücsilletlen kirhozattással illetné azokat, kik feneketlen munkával, sok vigyázással, siralommal mi reánk szállították az igazságot (Pázm: Kal. 170). Istennek emberré létéből leginkább ismerszett az istennek feneketlen böltsége (Pázm: Préd. 114). Volt egy meredek hegy, kinek a tetején feneketlen tó volt (Hall: HHist. II.304).

[Szólások]. Ha eltékozol a mi morháinkat, ifjak kik látják csak megcsúfolnak, tégedet mondnak feneketlen kasnak (RMK. IV.79. Thaly: VÉ. I.419).

[Fenekli-ik]

még-feneklik: fundo adhaereo Kr. [auffahren] zu boden fahren, sich zu boden lassen PP. 1801. Ha az északi tsilagtűl nem igazgattatnak, vagy meg-feneklik hajójok a fövényesben, vagy megromol a kő-sziklában (Pázm: Préd. 1189). Meg-feneklic a hajó (Com: Ján. 90). A hagyományos főben bekroson feneklik-meg a bolondság (Matkó: BCsák. 241). E nyavalyában igen meg-feneklik a sár (PZ: PaxC. 283). A rosszban meg-feneklett, el-sílyledett (SzD: MVir. 115).

FENTÉREG (*ventereg* Lép: PTük. I.123. 129. Thaly: VÉ. II.213): **1)** [voluto; sich wälzen]. Az ember lab nekül nem iarahat, hanem chac fentereg (Mon: Apol. 114). Ő magais halalos sebben ventereg vala (Lép: PTük. I.123). A gázdágnak áytaia előlt ventérgett (I.299). Földön fentereg (Gyöngy: Cup. 9. Gyöngy: Char. 49). Étel-ital annak méreg, rossz asszonyynál ki ventereg (Thaly: VÉ. II.213). **2)** [titubo; taumelu]. Szlamenovitsnak is lába térdben törött, tsak a holtak között fel s alá fentürgött (Könyi: HRom. 125).

FENTŐ: sparus C. MA. ein sparr oder eine gattung Pfeil PPB. wurfspiess Adami: Sprachk. Fentőszabásu részetskék [hó-pelyhekéj] (ACser: Enc. 137). Fentőben tevék fejét jobbitóknak (Thaly: VÉ. I.151).

FÉNY (*fen* Ozor: Christ. 91. *finies* ThewrC. 125. *finie* Szék: Krón. 38. Mel: SzJán. 173. *finies* Born: SzJán. 2. [kétszer; de uo. *fenlik*): splendor, fulgor, nitor MA. radius PPI. schein, glanz PPB. Sok fényű: radius C. Fényvel kitündöklő: radiatus MA. Nappnak fene (EhrC. 49). A nappnak fene be ifi az ablakon (SándC. 2). A nappnak feneh el vezeli (DebrC. 217. KazC. 49). Istennek allattyanak fene es dychevsego (DomC. 308). Mikor az hod fenet kiboczata volna (VirgC. 41). A hod nem agya az ew fenet (Pesti: NTest. 101). A nappnak telliessigel el fogia finie a tiszta egőn (Szék: Krón. 38). A menifűtő kü fenie (Mel: SzJán. 51). Fennel tündöklő neved (Zrinyi: I.41).

nap-fény: radius C. [sol calidus; sonnenschein]. Az ho a nap fenen meg nem maradhat (TelC. 84). Az ideő az napfentől meg világossal (PeerC. 214. DomC. 11). Az nap fen fenlik; ha nem fenlik, nem nap fen (Ozor: Christ. 91). Az nap fintis befődik (Pázm: Kal. 304). Azt az íget, mely az isten szainabol zarmazic, nap fenül belhezettik (Zvon: Osíand. 8).

[Szólások]. Delszinben lévő, napfénynél-is világosabb dolog (Misk: VKert. 424). Ki-tudótni, nap-fényre jóni: *erumpere ex tenebris PPB. Már mindenek nap-fényre jöttek, mi haszna néki-is tagadni? (Hall: HHist. II.233). Nap fin előt futo baglyok avagy puppeneverők (Alv: Itin. 172). Bujdokik a bagoly a nap fény előtt (GKat: Titk. 350).

napfényös: [apricus, calidus; sonnig]. Időnk tiszta és napfényes volt, de már fogas kezd lenni (MonIrók. XVIII.72).

szēm-fény: pupilla, pupula C. pupilla oculi MA. angsteru, augapfel PPB. (Mel: SzJán. 48). A szem fejrőbe fűl és ahoz ragadott szem fény, tükör, mely az eleiben vettettett dolgoknak képoit magában vőzi (Com: Jan. 47). Bésett arczája, elahudt szeme fénye (Fal: NU. 316).

[Szólások]. De isten szemeknek az fényét elvette (Zrinyi II.40). Őriz meg engem ment zemődnec finit (DöbrC. 33). Meg erze nykeppen w zeme feneth: custodivit quasi pupillam oculi sui (KulesC. 177). Oculis carius: szómóm fényét sem szeretem vgy (Decsi: Adag. 346). Szem-fény-alá veti minden gyalázatos kissébségeket, hogy pironkodgyanak (Pázm: Préd. 15). A ki lélekvesztő karomlásit szem-fény eleibe hozuá, bősztületes köszönet venne az calvinistáknak (Pázm: Kal. 420).

verő-fény: sol, solis radii; die strahlen der sonne PPB. 1801. Valamit a verő-fényre ki-temi: *exponere aliquid in sole PPB. Az verőfenben ki az ablakon be iő (NádC. 22. Frank: HasznK. 23). Egyiptomban a 'zidék házainál fényes verő-fény világoskodott (Pázm: Préd. 10). Verőfényen fűnec (MA: Scult. 18. Land: UjSegits. II.56). Szerden fogas verőten (KCsepr. 1626. E4). Délután estve felég verőfény szolgált (MonIrók. XVIII.12). Élek a mint élek, kivetem hasamat a jó verőfénynek (Thaly: Adal. I.236).

[Szólások]. Az el-temetett apostoli tudományt ők hozták ujjonnan verő-fényre (Pázm: Kal. 744).

[Közmondások]. Az esőt verőfény szokta követni (Kisv: Adag. 54). Az esőt verőfény követi, így szívódást barátság (97).

verőfényös: [apricus; von der sonne beschieneu]. Verőfényes héjazatlan helyen: in aprico (Com: Jan. 207). Verőfényes idő szagatni a köpönyeget (Kisv: Adag. 262).

Fényes: **1)** dilucidus, radiatus C. splendidus, fulgidus, radiosus MA. glänzend PPB. Fényesen: dilucide C. splendide MA. Fényes szemek, kedveskedő szemek: lumina *excitatoria PPB. Fényes, johagio Zaladiensis 1265. (CodPatr. VI.131). Fűnes kód: nubes lucida (MünchC. 45). Fenesen latna: videret clare (37). Az fenes kód el fogaa hwtet hv: zómőknek előlee: nubes susceptum eum abstulit ab oculis eorum (JordC. 707). Fenes rwha: vestis splendida (834). Feniős nap: sol lucens (DebrC. 55). Nappal feniös (ThewrC. 125). Az setet temlec nagy fenesen vylagsggal bel teleek (LéyC. 337b). Fenesen arany (511). Fenesen cyllagok (516). Meg iegzetetet ket zep fenes kereztel (VirgC. 104). Fenesben leznek az nappak fenenel (120). Az ő őltőzeti fenesec lőnec: vestimanta eius facta sunt splendentia (Helt: UT. L5). A sas-keselyű mindeneknél fényesebben lát (Pázm: Préd. 134). Esőben van fényős coronájok (Zrinyi: ASyr. 27). **2)** praeclarus [glänzend, hervorragend] BécsiC. 46. Johirrel vala fényes (DomC. 32). Mel fines engem rezegeitő pohar: calix meus inebrians quam praeclarus est (DöbrC. 46). Az ev eletenek zentseget es az ev kemen és fenes myelkevdetyt meg irtak (CornC. 7). Meenyyey zent wdarnak fenes bodegsaga (ÉrdyC. 567b). Az Christns Jesusnak twndwklef fenevs euangelionya megh ielwneue (Komj: SzPál. 29). Isten hozza mind az lutheranusokat fényes ighassághra (Bal: Epin. 9).

[Szólások]. Fényes délben részeket (Laskai: Lips. 265).

Fényesöd-ik: splendesco, fulgesco SI. [leuchten]. Csodalatos uelagossag fenőődek ő neky (DebrC. 118).

el-fényesödik: [splendesco; erglänzen]. Orcaia el fenőődek mint agialnak (DebrC. 66. 52).

még-fényesödik: ∞ Orchaya ygen megh fenesedeth vala (ÉrsC. 330). El változtataa emmen magaat ew előtők es meg fenesődeek (ÉrdyC. 458. Sylv: UT. I.27).

Fényésít: nitido, polio MA. glänzend machen, poliren PPB. Fenesched vram az the zenth orchadath (GyöngyC. 26).

el-fényésít [splendescere facio; erglänzen machen]. A köz-helt igen el feűsíték [az anygak] (DebrC. 52).

még-fényésít: [nitido; reinigen]. Meg mosag az ev ruhakokat es meg fenesceytek evket (CornC. 66).

Fényeskéd-ik: splendo, splendide incedo MA. glänzen, schimmern, herrlich einhergehen PPB. Elöl fényeskédem: praeradio C. A nap es bódít fényeskedett a gonosz-tétetre (Pázm: Préd. 8). Bozdog Keresztelő János magában égett, és azért fényeskedett egyebeknek (b4).

Fényeskédés: [splendor; glanz]. Minden böltsék irási, mint a tsillagok a nap-mellett, fényeskédéseket el-rejtik (Pázm: Préd. 387). A tsillagok fényeskédése különböz egymástól (751). Ez sem csillag, hanem ignis fatuus, afféle bűjdosó kised fényeskédés (Pázm: LuthV. 3).

Fényesség: claritas, splendor C. fulgor MA. schein, glanz PPB. Fenesseguel meg yelenek enel (EhrC. 49). Istenecs fenessege: claritas dei (MünchC. 110). Legottan ez zentséges tzynek ev orehaya eludalatos fenessegel meg fenesedek (MargL. 97). Fenessegnek thyköre (CzechC. 14). Orczayabol fenessegge zar-mazyk vala ky (ÉrdyC. 540). Asz napnak fenessege ygen nagy (RMNy. 1160). Oil nag finiesig lön eyel az egből, mint ha a nap finet volna (Szék: Krón. 70). Ti vattok az uilagnak fenessege: vos estis lux mundi (Fél: Bibl. 6). Világosság, lámpás, fényesség a sz. irás (Pázm: LuthV. 242). Csillagzó fényesség (Gyöngy: KJ. 3).

Fényességös: 1) splendidus, radius MA. glänzend PPB. Kcet fenesseges laytoryak (DomC. 147). Fényessege tengemec szillaga (Bom: Ének. 122). Fényességes koronát tézen fejekbe (Pázm: Préd. 17). A tiszta napnak aranyas tűndöklését, és fényességes sugárit szemlélteték-e valamikor? (747). 2) illustris 1P. [glänzend, hervorragend]. Az fenesseges alazatosag ow lelkeben (EhrC. 71). Teged dycher mártíromoknak fenesseges serozhy (AporC. 137). Istennek fenesseges anya (CornC. 6). Iwözleg fenesseges vram Iesus (CzechC. 19). Fenessegees dychoseeg (ÉrdyC. 561b).

Fényességű: [splendidissimus; glanzvoll, leuchtend]. Ő ygen fenesseghe zemey meg yndwlanak (ÉrsC. 28).

[Fényösül]

még-fényösül: resplendo [erglänzen]. Meg feneswle hw zyne, mykeppen az nap: resplenduit facies ejus, sicut sol (JordC. 406). Isten meg fenesöl éubenne (WinkC. 152). Mynden fenesseguel meg feneswlth (ÉrsC. 336).

Fényl-ik (femles KBécs. 1572. B2. fémlét Szentiv: Ver-seng. 10. fémlen Gyöngy: MV. 35. Gyöngy: KJ. 25. femlek KuzC. 11. femlen 27. TelC. 162. femlek VirC. 145. CornC. 234. féncelyetek ÉrsC. 221): 1) fulgeo, fulguro, niteo, eniteo, eluceo, reluceo, coluceo C. splendo, splendescio, niteo, radio MA. gleissen, glänzen, schimmern, leuchten, funkeln PPB. Setétes, mikor a bódít nem fénylik: illunis. Fémlen kezlettek a szemő: lux nova oculis *effulsit 1PBl. Tisztittya, hogy fényléc: polít, ut niteat Com: Jan. 191. Fémlikuala kirali ruhacbam: fulgebat vestibus regis (BécsC. 67). Mőn fémlé: rutilat caelum (MünchC. 44). Az é lenely femnek ula miken az csillagok (KuzC. 11). Nem tudgva vala, hogy az ő ortzianae bőre fémlenec ezirt, hogy az istenmel szolot vala: ignorabat, quod cornuta esset facies sua (Helt: Bibl. I. Tt). Az aloó az io, a ki tiszta, fémlé (Mol: Herb. 58). 2) [eniteo, eluceo; sich auszeichnen]. Virtusokkal fényleni: *elucere virtutibus 1PBl. Fémlenec yelnességes malustud (EhrC. 2). Az ygazak fémlen: josti fulgebunt (JordC. 396). Maria ame tyztassagual fénylik (CornC.

43). Choda tételevklk fémlen (DomC. 2). Zsopseggzel bőlehe-seeggel fénylik (ÉrdyC. 591). Fémlé vala nagí orth erkölczel (VirC. 78). Prophetalnak malaztyanal fémlen (109). Kewanom hogy féncelyetek istennek zolgalo feany közölth (ÉrsC. 221). Tizta, mint cristaly, előttem egy feule (Bom: Ének. 417). Szil-letése sok tsudákkal fénylott (Pázm: Préd. 22). Nagy isten irgalma, nagy kegyelmessége fénylik abban, hogy az igazakat zabolából itattya (23). Fémlé és tűndöklől istennek előtte (Lj: HÉnek. 34). Első remete szent Pál szerzete példás magaviselésével dicséretessen fémlé (Csúzi: Sip. 41). Szünetlen fémlét példadáv-sával (349).

[Közmondások]. Mikor fémlé Vintze, akkor felic az pintze (Cs. E3). Hogyha nem mind arany, a mi fénylik, bár meghige minden ember, hogy nem mind szent, a ki papságot visel (Pázm: 5Lev. 169). Nem minden arany, mely fénylik a napon, azon palást sem pap, mely vagyon a papon (Gvad: RP. 46).

ki-fénylik: effulgeo, eniteo, esplendescio MA. hervorglänzen, hervorscheinen 1PBl. Kytvel ky féncely mykeppen tykerbevl tyztassagual zeepse (CornC. 4). Az eo orchayaban kifemleneek az vydamsag (DomC. 43).

környül-fénylik: circumfulgeo C. MA.

még-fénylik: resplendo [erglänzen]. Megfémlé ő oreiaa mikent nap (MünchC. 45b).

Fénylőkédés [?]: [splendor; glanz]. Mind végben viszi ezen munkát maga méltóságos emlékezetének dicsőséges fénylőkédésére [fényeskédésére?] (TörtT. XV.163).

Fényledőz-ik [?]: [splendo; glänzen]. Orchanal fémlendev-uen, rubazatal fémlenen (HorvC. 100. 195. 198).

Fénylés: radiatio C. nitor, coruscatio MA. fulgor; glanz, das schimmern, blitzen, wetterleuchten PPB. Kynek atala myndenek ky yelentetű az erek dychoseegnek voeghetetlen féncelyese (ÉrdyC. 483b). Gyémántnak fémlése (Nógr: IdvK. Előb. 7).

Fénylet: [splendore facio; glänzen lassen]. Fémlessed az te színedet, es megtartatune (Szék: Zsolt. 83).

föl-fénylet: [resplendere facio; erglänzen lassen]. Fél fémlé ő napiat iokra es gonozocra: solem suum oriri facit (MünchC. 22).

Fénylő: radius C. [glänzend]. Ew arczaya lewn ygen fémlé (EhrC. 25). Lata egy zopp fewzeslangot ygen fémlé (43). Fémlé velagosság fénylik vala (DomC. 127). Nag fenesseggel fémlé palota (302). Fémlé corona (CornC. 202). Fémlőb (Zvon: Post. I.112). A tiszta veres márvány fémlő: porphyrites rutilus est (Com: Jan. 16).

Fénylőség: [?] Elmeyeben testeben tyztassagus zyz vala fémlőseeggel [tollhiba e h. fénylő?] wé mond isteny bőlehes-seeggel (ÉrdyC. 469b).

Fénylőd-ik: [fulgeo; glänzen, leuchten]. Kyk bőlehek lemlen, fémlődnek, nynt az feneses cyllagok (ÉrdyC. 103. 601b).

FENYÉGET (fennyegetes EhrC. 154. fennyegt Helt: VigK. 105. Helt: Krón. 100. fennyegetes Vör: Verb. 204. fenegt Kár: Credo. 24. MA: Seult. 13. KNagysz. 1621. H3): minor, minitor, comminor, intento C. drüen, drohen PPB. Fenyegeto: minuter C. Akasztó-fával fenyegeti: *minatur illi erucem PPL Isten nem fémlőget: deus non comminabitur (BécsC. 27). Teged halallal fémlőget vala: tibi interitum minabatur (40). Senkyt nem fényeghet vala (JordC. 848). Kezde fűketh zydnya es fémlőgetny (SándC. 29. PeerC. 78). Terekechtwl norel ayandokokath, ne fenyegedned w chazarakath (RMNy. 115). Predicallth vala wmluk, nla nla wraayuk kemenkwdnen, meg fcdwen, dorgalun es fényeg-geven (Komj: SzPál. 111). Jait kiált azokne, a kie meuetne

es anal fenyegeti őket (Tel: Fel. 24). Édes uram, Kd engem ne fenyegeessen, mert én bizony olyan embertől, mint maga, meg nem ijedek (LevT. II.321). Az szegény rábaköziéken vagyon már az rend, kiket fenyeget az török (TörtT. XV. 22).

[Szólások]. Sarkával fenyegetni az ellenséget: cavum pedis ostendere (Deesi: Adag. 257). Nem sarkával fenyegeti az olyan ember az ellenséget (Czegl: Japh. 216).

még-fenyéget: ∞ Igen keményen megfodde és meg fenyegete evket az silenciomert (MargL. 77. WespC. 92). Meg ees fenyegetee ewtet, ha tanachot nem adna (ÉrdyC. 424). Meg fenyegete őket: comminatus est illis (Fél: Bibl. 14). Az papa egynehanszor meg fenyegette chaszart (Mon: Apol. 470). Megfenyegeti isten Pharaót minden elsőszülöttének megölésével (MA: Bibl. 158).

Fenyégetdégél: minitor MA.

Fenyégetés: minae, minatio C. comminatio; bedrohung, drohung, drohworte PPB. Ott nagyon ewuwltes, meg mewuwtes, fenyegetesnek kemensege (EhrC. 154). Fenyegetésekről (de crudelitibus) kégtlenségekről elég mondatot (BécsiC. 90). Kemén fenyegetést, ha meg nem őriznéd, rajtad teszen vala (RMK. II.7. Toln: Vigaszt. 70).

Fenyégetőd-ik, fenyegetőz-ik [fenyegetődzom PP. IIall: HHist. III.92. EsztM. II.49]: eminor C. jacto minas PP. minor, minitor Com: Jan. 198. [drohen]. Kemény és fenyegetőző parantsolat: inmite et minax *edictum PPI. A ki ellenségét véletlen akarja vesztetni, nem fenyegetődik (Pázm: Préd. 7). Hadd fenekegyé fenyegetőgyé az sátán (MA: Scult. 259). Nem fenyegetődött (Tam: JóEl. 91). Hogy veszszóvel fenyegetődnék (Ily: Préd. II.166). Igen rezgelődnék és fenyegetődznek (EsztM. II.49).

Fenyégetőzés: [minae; drohung]. A vádolónak fenyegetőzését haszontalamá tenni: *elndere accusatoris minas PPB. Fenyegetőzések, ármások és török vitézek által ez mai napig is hódolatja (MonIrók. VII.419). Nagy fenyegetőzéssel vagyon (RákGy: Lev. 141).

FENYÍT: minor, comminor Kr. [drohen]. Feleite őket is iesus: comminatus est illis Iesus (MünchC. 30).

el-fenyit: ∞ Elféneite vala a hozokat: comminabantur offerentibus (MünchC. 91).

még-fenyit: comminor, increpo MA. drohen, dräuen PPB. Megféneitenen őket monda: comminatus est ei dicens (MünchC. 72). Meg fenyegetee: comminatus est (JordC. 456). Meg fedde s meg is feniteh, hogi istennek haragia zallando feiere (DebrC. 120). Meg fenethethem azokath, akyk nekem mondothak (LevT. I.270).

Fenyíték: 1) disciplina C. comminatio MA. bedrohung, zucht PPB. Nagy fenytékben nevelte attya: severa *patris disciplina *eductus; már ki-költünk az iskolai fenyték-alól: manum *ferulae subduximus; jó fenytéki had: *acies frenata PPI. Mynd megh yelenteke hű nekyk, myth es meene fenyegeteet az fegyedelmekttwl hallottak vona: annunciantur quae primarii sacerdotes ipsis dixerant (JordC. 718). Nagi fenitekkel iruan a királnak (DebrC. 82). Nem kell el hanni a feniteköt a gonoszoktól (127). Erdegeknek leen fenyegetee (sz. Mária, ÉrdyC. 659b). Megli sem erkeke veeth fenyegetekb: neque in aeternum comminabitur (KulesC. 143). Paxy Ferencz hwy forynthoht keer raythwnk nagy fenyethek alath (LevT. I.324). Mostan az ioc fegyelmben tartatnac es fenitekben (Born: Ének. 248). Gyermeket fenitekkel tartia (Frank: HasznK. 118) Az emberölést megtilta nagy fenitekkel (MA: Bibl. I.8. 105). Kemény fenytékben éltenek (Pázm: KT. 58). Nevelletők őket az tudomanyban es az urnak beszédinek intésiben, az urnak fenyekeben [igy] intésiben (Szár: Cat. a4). Hozzá kell adni a tuin-

táshoz a fenytéket-is (Com: Jan. 154). Sátorokban lakott kemény és böles mesterek fenytéke alatt (Ily: Préd. II.62). 2) [castigatio] züchtigung PPB. Ez világnak vezérő istene az gonoszoknak fenytékére és büntetésére lehetetlen dolgokat is chelekeszik (Pázm: Kal. 5). Az isteni igazság és fenyték [igy] ollen nem züglódtale (Bíró: Angy. 292).

hadi-fenyíték: disciplina militaris PP.

Fenyítés: disciplina, correptio, comminatio MA. bedrohung, zucht, züchtigung PPB. Fenyeyteesth teen hwnyeky Iesus: comminatus est illis Iesus (JordC. 380). Bátorssaggal meg wtalom az te fenyegetesedet (ÉrdyC. 200. Fél: Tan. 553). Sűrű fenytések-nee el-siketlése s meg nem gondolása (Megy: 3Jaj. II.103).

Fenyítéség: [disciplina; zucht]. Az polgari fegyedelm bírya az külső fenytéségöt (Beythe: Epist. 11). Az iflyusagot fenytéség alatt tartyak (122. LevT. I.327).

Fenyéköz-ik. Fenyeközne: minaciter; fenyekező: minax, minans C.

FENYÉR: [campus incultus; heide]. Meta tendit ad aruk que vocatur wyzes fener 1239! (CodPatr. IV.23). Fenyér, terra 1291. (Czinár.) A törököket a Tisza mellett levő tágas fenyéren avagy pázsiton lerakattatván (Rumy: Mon. I.114).

FENYŐ [fene fa BécsiC. 310. fejó fa 201. feneufa, arbor 1270. Czinár. fennufa Helt: Zsolt. 209. fennüta Helt: Mes. 420. fenyefa 1332. Czinár. fennyufa Helt: Mes. 420. fennyü fa 222. fonyufa Helt: Bibl. IV.91: 1) abies; tanne Mel: Herb. 18. tannenbaum Adámi: Spr. Fenyőn nőt mag: strobilus MAI. Feneufeu, locus circa Sárvíz 1223. Fenyő, arbor 1300. Fenyew, silva in comitatu Sáros 1412. Fenyewerdew, silva regia 1435. (Czinár). Possessio fenyefew vocata 1438. (CodPatr. II.282). Hagyaa hogy fenyew zwrokkal es olwaztot olayyal agyon enteneek, hogy hamarab az tyz meg emeeztenee (ÉrdyC. 171b). Fenyü bokor (Sztár: Akh. 6). Egy fenyő kádat vöttünk 7 ft 50 d. (MonTME. I.45). Hozzanak 50 szál fenyő gerendát is: a mellett az ide való jószág hozzon 200 szál tölgy fa gerendát is, szaru fát 300 szálát (Radv: Csál. III.313b). Leboosztkozott német fenyő hajókon (MonIrók. XV.534). 2) pech Adámi: Spr.

apró-fenyő: juniperus [wachholderbaum]. Teuiskes fenyő, apró fenyő, h. e. spinosa juniperus, minor juniperus (Beythe: Nom. 5).

borostyán-fenyő. Taxus: tiszta fa; megős fa, hasonló az borostyán fenyőhöz (BeytheA: FivK. 111).

földi-fenyő. Mezei tzipros, földi fenyő: ajuga PPB. (Nad Kert. 454).

gyalog-fenyő: juniperus C. wachholder PPB. A cedrus fa a gyalog fenyőhöz hasonló (ACsere: Enc. 225. Káldi: Bibl. 317. Lipp: PKert. III.126).

köréztés-fenyő. Köréztős fenyő: picea (Beythe: Nom. 7).

luc-fenyő: pinus picea; weisstanne PP. 1801. Luch fenyőfa, melynek a levele egy felől all (Beythe: Nom. 1).

szurkos-fenyő: sappium PPB. [pechtanne, weisstanne]. Fáklyae, szövétkoec, szurkos fenyőc: tedae (Com: Jan. 158).

töviskés-fenyő: spinosa juniperus Beythe: Nom. 5. [wachholder].

vad-fenyő: pinaster C. Kr.

vörös-fenyő: larix Com: Jan. 22. [lärchenbaum]. Larix, voros fenyő, kiből terebinthina lezón (Beythe: Nom. 6).

Fenyős, fenyves: 1) pineus PPB. pinetum Kr. [fiechten-, fichtenwald]. Possessiones Jakabjanusfalua ponsfalua et fenyfend vocatae 1371. (CodPatr. IV.209). Fenyenyserdeje [?] piscina

1261. (Czinár). Ninc sem jegénye, sem fenyős, sem egres [erdő] (Zrinyi: ASyr. 9). Ott a fenyősbenn, vagy a füzesbenn eperjet szédelt (Fal: Vers. 867). Fenyős, füzes, gyűrűs erdő (Fal: Jegyz. 934). **2)** [turdus; krammetsvogel]. Későn érkeztek haza, egy bokor fenyőssal és egy pár nyullal gazdálkodván a konyhának (Fal: TÉ. 644. SzD: MVir. 17). **3)** pechig Adámi: Spr.

FÉR: 1) Férek valamibe: in capacitatem me recipio, capior a capacitato PP. [hineingehen, platz haben]. Sokan gölekezenev egbe, ug' hog' sem a hazba, sem az ajtohoz nem férnének: ita ut non caperet neque ad januam (MünchC. 73). Melly ösüire egy ember nyomdéknaál tőb nem fér (Kár: Bibl. 1463). Hogyha egy öreg barom tő-fokban férhet; mit csudálkozol, hogy az öreg test egy morsa ostyában vagon (Pázm: Kal. 703). Csudálkoztam: hogy rád ennyi rossz fért (Czeg: Japh. 6). **2)** [pervenio; kommen zu etwas, gelangen, erreichen]. Kihez az halalos bin semiképpen nem térheth (ThC. 3). Keresghet vala bewelcheseogót ha nykeppen az ygassaghuak es byzon eelethek helyhöz feerhetne (ÉrdyC. 560b). Látták, hogy hozzájok nem férhetnek (Monrók. II.185). Ő mind örökké él, és papi méltósága máséhoz nem férhet (Pázm: Kal. 742). Soc vagon az szent irásban, az mellyekhöz az tudos emberekis nem mindenképpen férhetne (MA: Scult. 38). Az ellenséghez nem férhetiünk Lévánál (RákGy: Lev. 146). A malomhoz nem férhetek (177). A holdon innen nintsen oly szentséges helység, melyhez valami rendetlenség ne férne (Fal: NU. 272). Ha egy-képen nem, más-képen férjen [e könyv tartalma] mind eszéhez, mind szívéhez az áhétatos olvasónak (Fal: SzE. 511). Királyi mulatság erdőben sétálni, ebédre megtérni, jó lakáshoz férni (Fal: Vers. 864). Vagy veszt, vagy nyer, felsőbb polezra akar férni (Orczy: KöltH. 111). **3)** [capio, percipio; auffassen]. Bolondok ehhez nem férnek es nem tugiak (VirgC. 97). **4)** convenio PP. [passen]. Mikeppen fér az istennek igazságához hogi a fiakban az attiak alnoksagut meg büntesse (Fél: Tan. 352). Beteges vagy vén emberhez nem fér a mindennapi dobzódás (Pázm: Préd. 31). Fere ez az istenhöz? (Der: Préd. 29).

[Szólások]. Nem fér e ez az tanéványoc elméjébe (Zvon: Post. II.183). Nem férne ezec nekem fejembe, nem érten ezeklőz (MA: Scult. 39). Hogy hogy fér ilyen képtelen nagy vakság a feietekben? (Bal: Csik. 99. MNyl: Irt. 174). Meltán gyanó fér hozzá: suspiciois *affinis PPB. Ketség fér hozzája (suspicio de illo habetur, hogy az arvak jogszagat is el vesztegetne (Ver: Verb. 196). Semmi rossz szó nem fér hozzá: *infactus infamia PP. Nintsen oly ékes, okos, erkölcsi nennzet-ség széles e világon, melyhez szó nem férne (Fal: UE. 367). Nem fér fogokra az újitoknak, hogy virág-vasárnap barkát szentelnek (Pázm: Préd. 485).

[Közmondások]. Két első tör nem fér egy hűnelybe: unicum arbustum haud alit duos eritlacos (Decsi: Adag. 92). Mihez kardal férhetsz, nem kel ahoz sok déván (Kisv: Adag. 449).

be-fér: 1) in capacitatem se recipere, capior a capacitato MA. [hineingehen, raum haben]. Eg' asztalhoz beférünk az menyyn wazyonk (LevT. 1463). **2)** [pervenio; hineingelangen]. Vallyon tagadhatod-e, hogy a parantsolatoknak meg-tartásával bé-férhetünk a mennyországban? (Fal: NE. 66. Fal: UE. 426).

beférhetőség. Béférhetőség, tagasság: capacitatis PPB.

egybe-fér: [convenio, consentio; sich vertragen, sich verständigen]. Byneuk myatta sola isten es ember egybe nem férnek (ÉrdyC. 148). Az yok az gonozokkal egyben nem férnek (597b). Az ő varázslott is meg kezdte, hogy ha egybeférne mindket felé az ő feleletek (Helt: Krón. 17). Mikoron ott soekaig tanácskoztanak volna, végre egybe férnének (63b. 75). Ezen egybe férnének (Helt: Mos. 57). Tagadgya, hogy a törmenyel egybe ferien a testi ertelem (Tel: Fel. 75).

ér-fér: [pervenio; gelangen]. Jobbára a kik nem tudnak igaz utakon valami érdemes tselekedettel érni-férni el-táizott szándékokhoz, azok tértek a tsavargóra (Fal: UE. 438).

föl-fér.

[Közmondások]. Nincz oly rakot szekér, kire egy vella széna fel nem fér Decsi: Adag. 523.

hozzá-fér: 1) [pervenio; gelangen, dazukommen]. Portélyt fognac, ha különben hozzá nem férne (Mez: 6Jaj. 19). **2)** [capio, percipio; auffassen]. Ellene mondottanak, mynt hozyan feertenek tornezet zarent valo bülchességgel (ÉrdyC. 529b). Az homalos helieket vilagoson igiekeszem rendelni, hog' a kik ebben is még nem giakorlottak magokat, künniebben hozzá ferhessenek (Fél: Tan. Előb. 5). **3)** convenio MA. [passen].

hozzáférhetetlen: [quod hand adiri potest; unanbar]. Hoza ferhetetlen vilagossagban lakozik (Mon: Képt. 7).

ösze-fér: consentio, convenio, concordo Kr. [sich vertragen]. Barátság, ártalom ösze nem férhetnek (Zrinyi: ASyr. 117). A hideg öszség és a forró vér nem férnek össze (Fal: NU. 253).

öszevferhető: [proximus; nah]. Az apúczák a nőtelen barátok kalastroma mellett közel, és öszev ferhető szomszédságban laktanak (Matkó: BCsák. 25).

Férhető: 1) capax MA. fähig, fassend, geräumig PPB. **2)** [conveniens; passend]. Hozzátk való barátságunknak erőse-té-sére is, a ni illik, esaszári méltóságunkhoz férhetőképen el-követjük (Monrók. VIII.165).

Férhetőség: capacitas Kr. [fassungsraum, geräumigkeit]. Inkab chudalkoznak raita, hogy sem meg írhasak áunak bönseget es ferhetőseget (Lép: PTük. III.45).

Férköz-ik, férköz-ik: 1) se insinuare, accedo, ingeror MA. [hineingelangen, dazukommen]. Mikoron a esaszarsagba ferközött volna (DebrC. 134). Thamas nagy byzonsaggal es pelduzattal ferkezeek az flol tamadusnak ysmeretyre (ÉrdyC. 166b). Közel ferközött az ellaw artatlansaghoz (Mária) (530). Ew myattok az elawary tyztben ferköztem (358b). Lassok meg mynemew erdemekkel ferközhetnek halando nepek az zent angyaloknak turssisagokban (558. 607). Mynden tudomanyat roya wetette, mynt azokhoz ferkezetnek (a szőlőfajokhoz, Pesti: Fab. 84. 84b). Hogy könnyebben ferkezeek azon jóság-hoz: ut citius faciliusque bonorum impetratorum adispiceretur (Ver: Verb. 57). Ha az isteni tiszteletben valami meg vesztegetés esik és ferkezik (KCsipk: Woll. 338). Mint ferkeztél a pesédhez (Hall: III.182. II.232). Nyulasság ferkezett hozzája (Könyi: IIRom. 17). Hatalmas erődél en mellém ferkezzél isten! (21). **2)** [convenio; passen]. A metaphora-is ide ferkezik (Pós: Igazs. 466).

be-férközik: insinuo, ingeror, includo MA. [hineingelangen] sich einschmeicheln PPB. Menyországban bel ferkezoyn: intrare in regnum dei (JordC. 592). Roman az hataal előzőr bel ferközött vala ez vylagra (ÉrdyC. 64). Zozattyanak ereye lelkeben bel ferközeek (540b). Gondola, hogy be ferkezetne a királyságban (Helt: Krón. 68). Valamely emberbe be ferkezik a kevélység (Tel: Evang. II.449). Be ferkezik az haz nepei közé: penetrant domos (Fél: Bibl. II.118). Az euangelium sok idővel az papistasag előtt hirdettetett es az vitan ferkezet be az Antichristus (Fél: Tan. 228). Ezeiken, az ablakokon, az szemeken, gyakorta be ferkezik az bünre kiszó ellenség (Lép: PTük. I.112). Nem volt olyan ház, kilen a siris bünem ferkeztet volna (Hall: Paizs. 35). Mikor a bíls vagy epasir a vér közzé elegyedik ottan a harag is be-férkezik a lélekben (PP: PaxA. 388).

egybe-férközik: [convenio, consentio; sich vertragen, sich vereinigen]. Ha az lengelekek (a törökök) eglyben ferkeznék, mew kewesek wazyonk ellenh (LevT. 129). Az házasság előtt ferkezetnek egyben, es az ő paraznasagokat az sz. házassaggal akartak el fedezni (MNyl: Agend. 316).

hossa-férkőzik: [peruenio; gelangen, dazukommen]. Az Christnasc niaiat, valamiképpen hozzá férkezhetne, szaggatt-
ia (Mon: Apol. 3). Hogy a pátos ember hozzá ne-férkezne
(Bar: LPar. 2).

hosszáférkőzhetetlen: [quod haud adiri potest; unahbar].
Az isten hozzá férkezhetetlen világosságban lakik (Iks: Credo.
232).

Férkőztet: insinuo C. [gelangen lassen, vorwärts bringen].
Valaki esméretségébe férkőztetni magát: *insinuare se ad ali-
quem PPL. Férkőztette magokat az te lábaidhoz: appropin-
quant pedibus tuis (Kár: Bibl. I.190. MA: Bibl.191). Kit hogy
a munkási főkapitányságban férkőztethessen, valóban vala rajta
Szal: Krón. 67). A keresztyénséget is erősebben férkőztették:
christianismum firmitus stabilierunt (Illy: Préd. I.201).

be-férkőztet: insinuo C. [hineinführen]. Az hívéknek löl-
kök ugyan ezen helyben férkőztetnek be (Lép: PTük. I.37).

egybe-férkőztet: [compono, reconcilio; ausgleichen, ver-
söhnen]. Ki férkőzteti ez külömbözést egybe? (MA: Scult. 360).
Magával egybe-férkőztetbetne (Sám: 3Fel. 6).

össze-férkőztet: ∞ Az szűkség igen össze tudja az
embereket szerkeztetni, férkőztetni (MA: Scult. 863). Ezért-is
férkőztetem össze a keserűséget a vigasztalo borral (Csú: Sip.
19).

Férő: [capacitas; fassungsraum]. Megbékélénk ily formán,
hogy 90 köbölre válót a küzőségéből szakaszunk ki [a kü-
zősből] az ő fáradságoknak recognitiójában; minthogy a proce-
susunk elomlott volna, accedáltunk s megígértük a 90 köből
féréjű földet (Haz. I.373).

Fértet: 1) facio ut recipiatur a loco Kr. [hineingeben,
placiren]. (Tasi: Feukt. 76. Kr.) 2) [apto, accommodo; anpassen].
Meg kel latunk azokat az irasokat, az kiket elő hoz, igazau
fertessek [így?] az ő. kaptajara, hogy azokból az szenteknek
segitsegét bizonyitsa, avagy nem igazan (Gyarm: Fel. 116).

be-fértet: [facio ut recipiatur; hineingeben, fassen]. Aloytad
eehogy az kysded edeenben mynd az egleez tengört be feertet-
hetöd? (ÉrdyC. 563b). Magában bé fertetője lehetne az irlal-
masságnak (Bók: Lämp. 129).

egybe-fértet: concilio Kr [versöhnen]. Szépen egybe ferteti
a két mondást (Sall: Vár. 38).

Fértethető: capax MAL. [geräumig]. Fértethető hely: capa-
citas MA. Nem csak magas az egl, hanem bővis es fertethető
töltött igen (Lép: PTük. III.42).

FÉRCSEN: [effervesco, excalesco; aufbrausen]. Mind
kettőnkre fertsent fel-lobbant titzében (PhilFl. 74). [Vö. For-
tyan].

FEREFERENCSE: calamitas [unfall, ungemach]. Fere-
ferenchenek prophetaya: propheta suae calamitatis NémGl. 111.
Emberrel mikor vagon minden io zerenche, magát el ne higye,
mert utánna fereferenche, oztan alavala lezen, mint etők
kewzewt a lencbe (Pesti: Fab. XXIII.fab). Gyakorta binen iew
emberre oly fereferenche, kybe egy zalnyra se bynes a zegen
zerenche (76).

FÉRÉG (fērgēkēt BécsiC. 46): 1) vermis C. wurm, insect PPB.
Ips: szőlőbimbó rágó fereg C. szőlő szem rágó fereg, szű PPL.
Őzi fereg: gryllus C. MA. grille PPB. Sok-lábú fereg, papmats-
kája, sok-lábú: multipeda, multipes PPL. Ruharágó-fereg: blatta;
motte (Com: Vest. 121). Alkorta isten ferget: paravit deus ver-
mem (BécsiC. 244. MűnchC. 90). A vyuz kit a zegen fergek a
mehők giútenek (DebrC. 174). Az fergektul meg ragando (TihC.
338). Vagiok igen vialatos fereg (VirgC. 44). Lelky ysmeretők-
nek margo feerghe meg nem baal (ÉrdyC. 25b). Az legyee,
szumyogoe, és egyeb fergee, télben szűnnee, hevernee (MA:

Scult. 292). A hus ha meg nem sózatik, fergekké változik (Illy:
Préd. I.30). 2) [fera, bestia; wildes tier, bestie]. Czuzo mazo
leerghek: quadrupedia terrae (JordC. 741). Kyo, sarkany, es
sok egyeb meres fergek (TelC. 273) Moerges forgók: serpen-
tes (ÉrdyC. 61b). Mykoron el alwt, meene kygyo feeregh zaya-
ban; és ky meene az feereg zayabol (546b). Az kyetlenben
valo feerghekkal es vadakkal lakozot (561b). Az orozlmys gon-
dola magaba hogy senmy dycherot nem volna benne ha ilyen
kys ferget (egeret) meg ewhne, elbochata azert (Pesti: Fab. 15b).
A farkas a legtorokossabb fereg, bestye, fene vad (Com: Jan. 77).

[Szólások]. Keresztyéneket minden tartya tornában eset fér-
geknek (Zrínyi: ASyr. 108. SzD: MVir. 128).

bab-férég: mida Nom² 149.

bor-férég: eulex vinarius Nom.² 147. Bor fereg vala az
borban (DomC. 58).

búza-férég: eis C. eurenlio; kornwurm PPB. Nagy tolvaj
v. búza-férég a henye ember (SzD: MVir. 104). Mint a papok
szólgái: lusták, renyhék; búza-férgek a háznál (415).

büdös-férég: cimex; wanze PPB. Com: Vest. 122. Bidős
ferget bočata f riok: misit in eos coenomyam (DöbrC. 145).
Poloska avagy bűdös-férég (Misk: VKert. 633).

disznó-férég: verticia Nom.² 151. Sok lábú disznó fereg:
porcellio PPB. Com: Jan. 52. [assel, kellerwurm].

esső-férég: [lumbrius; regenwurm] (Misk: VKert. 683).

fa-férég: cossus; holzwurm PP. termes Nom.² 149.

fülben-mászó fereg: fullo (Com: Jan. 51. Kem: Élet. 379).

gabona-férég: curculio MA. [kornwurm].

hús-férég: tarmes PPL.

kigyó-férég. Mikor az ló tsomokat vét-ki a szűgyén, kit
kigyó feregnek hinak (Csel: OrvK. 10).

körös-férég: cantharis PPB. [spanische fliege]. Légy, fé-
nyes bogár, körös-férég (Misk: VKert. 636).

moly-férég: [tinea; motte] MA: SB. 244.

ősi-férég: cantharus PPB.

palack-férég: cimex C. [wanze]. Ha az ágyat, falt meg
őtőzed vele, meg őli a ezimazokat, az palasz-férgeket (Mel:
Herb. 40). Palackza fereg (Nad: Kert. 90).

papmacska-férég. Szörös papmatska fereg: oniscus PPL.
[kellerassel].

pillangó-férég: [papilio; schmetterling]. A pillangó fergek-
is kedvellik a gyertya világát (Land: UjSegits. II.231).

sörke-férég: [lendes; nisse] (Nad: Kert. 314).

sik-férég: [?] A selyem eresztő bogár olyan lészen, mint
edgy kis sik fereg (Ker: Préd. 410).

skarablya-férég: scorpio JordC. 564. Az kwthnak fysty-
ból sasskaak tamadnak ky ez feldre, es hatalom adateek azok-
nak, mynt ez feldy scarablya feereghnek hatalma (JordC. 900.
ÉrdyC. 594).

szalonna-férég: tarmus, vermis lardi MA.

szőr-férég: crino, comedo; dürrmaden Sl. Kis gyermekek-
ben termő szőrférég: colubra PPB. Az zör fereg, mellyet
vizes tetőnekis hinnak (Frank: HasznK. 16).

szű-férég: [bostrichus; bolzkiifer]. A szűak avagy szű fér-
gek (Com: Jan. 50. Thaly: VÉ. II.171).

tetű-férég: [pediculus; laus]. Az en testem vgian fel őltöz-
tetett a sok tetű fergekkel (Mel: Jób. 17).

torma-férég

[Szólások]. Mint a torma féreg, szerelem hogy méreg, mézbe kapott (Kisv. Adag. 374).

Férgecske: vermiculus C. wurmlein PPB. Nehenec alatta férgecskek vadnac (Guarv. C. 12. Corn. C. 148. 181). My vagiok en fergechke? (Virg. C. 41. DEmb. GE. 17).

Férges: verminosus C. MA. voll wurmer, wurmicht, wurmstichicht PPB. Férges fül: *verminosae aures PPL. Meta vadit ad rivulum qui fergerher dicitur 1228. (Cod. Patr. 113). Nem volt szavaiban semmi férges (Pázm: Préd. 500). Férges hus (Com: Jan. 60).

[Szólások]. Egy férges diót nem adnék raita: vitiosa nuce non emam (Decsi: Adag. 55). Czak amit sem adok raita, mint egy férges dión (57).

Férgesed-ik: vermicular MA. wurmstichicht werden PPB. Hamar férgesedő gyümölcs: fructus obnoxius *vermiculationi PPB.

még-férgesedik: vermicular C. [wurmstichig werden]. Hogy a fű sziasoc ne legyenec, avagy megszuasodgyuac férgesedgyenee (Com: Jan. 103). A máma, a melyet parancsolat felet szednek vala telhetetlenségből, megférgesedik vala (Matkó: BCsák. 56). A Christus teste megh férgesednék: ha tudniillik az otya Christus teste volna (VárM: Egő-Szöv. 214).

mégférgesedés: vermiculatio C.

Férgesedés: vermiculatio MA. schaden von wurmern PPB.

[Férgesül]

még-férgesül: [vermicular: wurmstichig werden]. Boroc meg bűdösül, buzaiee meg férgesül (Born: Préd. 546b).

[Férgez-ik]

Férgezés: vermiculatio Nom.² 81.

FÉRGÉS. Férgeteg a fergestől származik (GKat: Titk. 1120).

FÉRGETEG, FÖRGETEG (*feryeteg* RákF: Lov. V. 500. *fergetek* Megy: 6Jaj. 51. *fergetek* Gvad: Időt. 3): tempestas, intemperies, procella MA. hiens PPB. sturmwind PPB. Estue leuen derhenő leuen es holual fergeteg (Münch. C. 44. Apoc. 18. 78). Ez habos tengernek ow fergetegy tanyhanak uog nyomodny (Virg. C. 142). Nag fergeteg: procella magna (Pél: Bibl. 59). Fergeteg a fergestől származik (GKat: Titk. 1120). Sulla Marius-al hajdan tukajdon hasznát keresi, és mely nagy fergetegli a város közepibe! (RendÉl. A2 Zrínyi. 148. Land: UjSegits. I. Előb. 3). Zur-zavaros fergeteg (Hall: Paizs. 223). Zápor vagy fergetek verje bár (Gvad: Időt. 3).

Férgetegés, Förgetegés: 1) nimbusus, tempestuosus MA. megüstim, stürmich PPB. Férgeteges fűd (Helt: Krón. 191). Czö-tertec, fergetes [igy]és vzmáros fűd leszen (KKrakkó. 1573. 17). Az tőb napok lauasok es fergetegessok (KNagysz. 1621. J). Fergeteges havat szenvedek (Hall: Paizs. 87). Dőlőket és fergeteges indulatokat tsilapítsák (GKat: Váts. II. Előb. 63). 2) Férgeteges ember: *cothurno versatiliu PPB.

FÉRJ (*fery* Komj: SzPál. 67. *fry* Sylv: UT. II. 121): 1) maritus C. chemann PPB. Unokainnak férje: progener C. Férjem luga: glos PP. Vő, leányom férje: gener; kinek a férje elveszett: conjugo *dejecta mulier; ki mint férje, úgy viseli valamely asszonynak gondját: commaritus PPL. Feleséges, házias ember avagy férj Com: Jan. 117. Ágdon tñektée üngolmat lőhetée tő ferieteknee hazocban (BécsiC. 2. 4. 26). Joseph Marianae férje (Münch. C. 15). Ky el hagyta feleségeth a wag feryet en erteem (Sind. C. 33). Az azzonkak az wferyekrvl czacoguan, az wbezedy el wtrosenek (Virg. C. 111). Tő feleséghek

birtokok alatt legetek az tő fryieteknek (Sylv: UT. II. 121). Soha nincz fer nekül, ha szinte az vra meg halis, hanem feriet talál (Mel: SzJán. 414). Az diaconusoc egy feleségnee férjei legyenec (Kár: Bibl. III. 189). Az vr penig nem karhoztatta az ket ferinet (Zvon: Osiand. 174). Mint jó férj, körülötte bűs-réz (a kakas a tyúk körül, Misk: VKert. 356). Az asszonyállat, élven a férje, mást nem szerethet (Illy: Préd. 1365). 2) (uxor: gemahilin). 2000 forint, melyeket én alább irt (Szály Ádám) az midőn Csák Justina leány asszont magamnak örökös társnak eljegyztettem, azon okból, hogy előbbényi férjemtől naradott gyermekeimnek galibás dajkázkodása és gondviselése hiatalságában reá háramland, megnevezett jegyesemnek szabad dispoztiojára moringoltam 1750. (Nyr. XIV. 132).

[Szólások]. Férhez adni (Mik: TörL. 300). Férnec adni: elocare, nuptum dare; férnec adható: nubilis MA. A leányok csak meg sem kósthathatták az bort, valamig férnek nem adtának (Pázm: Kal. 729). Az apázakát ki-öltöztették, és férjnek adták (Pázm: LuthV. 133). Ne rakj férjenedk szarvakat (Orczy: Költő. 156). Akar fernel, akar leany legyen (Born: Evang. 1357).

Férji: maritalis MA. (férjhez való C.)

FERLORUM, FLORUM: [perditus, perditio; verloren, verlust]. Ex Teutonicis sine numero ceciderunt. Unde idem locus ubi proellum est commissum eorum lingua usque hodie florum páiur est vocatus, et wenzemut nostra lingua (Kézai: Gesta. 2. 2). Az anyali tisztaságot ilyen hamar el-vesztegeté, ferlorumba veté (GKat: TörL. 11835).

FÉRMÁNY: [edictum imperatoris Turcarnm; fermam]. A fermányok elérkeztenek, a melyekben olyan rendelés vagyon (Mik: TLev. 418. 371).

FÉRTÁLY: 1) quadrans MA. quarta pars Otr: OrigHung. 1271. der vierte teil PPB. Három fertályui: dodrantalis PPL. Egli fertal ora (RMNy. III. 29). Ewk aduak nekem egy fertalt benne (a szarvasból) LévT. 1216). Fertály mélyföld (MA: SB. 258). Arra, merre Sziget fekszik és tart éppen fertály mérföldet (Zrínyi: ASyr. 59). Fertály oraig beszél (Czege: Dág. Előb. 30). Fél fertály mérföld egy futamás (CsiziCseh: Eödm. 66). Fertály oka (Com: Jan. 166). Vagy egy fertály feut popiomot (Cseh: OrvK. 71). A hal a vizekből ki fogattatván, egy fertály ora alatt megszenyved (Illy: Préd. 11209). Egy fertály ora múlva asztalhoz ülünk: in einer viertel stund (KirBesz. 72). Három fertály ora: drei viertel stunden (121). 2) Fertály, véka, negyed rész kőből: quartale Com: Jan. 166. Bwzath atham 11 fertállal (RMNy. II. 15). Vettünk posznegnek való öt fertály búzát (Montf. 1285). 3) Fertály vagy tízed a városban: civitatis regimcula; viertel, zehendschaften in einer stadt PPB. Romulus a népet tőzekre, fertályokra osztotta: Romulus distribuit populum in *curias PPL. 1) [lunae luminum varietas; mondviertel]. Első fertály: das erste viertel; utolsó fertály: das letzte viertel (KirBesz. 122).

[Szólások]. Három fertály ötro (Mik: TörL. 80).

FÉRTEHETÉS: foedus, scelestus; unrein, lasterhaft. Fertehetes: mala pax (NémGl. 123).

FÉRTÉHÉTT: pollutus [befleckt, geschändet]. Aiamlotoc en oltaromra fertehet keüeret (BécsiC. 321).

FÉRTELEM, FÖRTELEM (*fértelmes* Born: Préd. 307. 427. MA: Bibl. 198. *förtelm* Beythe: Epist. 221. Szár: Cat. R): inquinamentum, spurcitus MA. unlat, unsauberkeit PPB. Förtelm nélkül való: intemeratus, intactus C. incontaminatus, immaculatus MA. unbefleckt, unbesudelt PP. Meg nehezöttel förtelmnek nyatta (ÉrdyC. 532. 640b. 658). Förtelem nélkül való, szépfőtelen (Born: Evang. 1366). Mert illik vala hogy ilyen tő papunk lenne mi nekünk, kegyes, artatlan, förtelm nélkül való (Szár: Cat. K). Az bűnöknek fertelme (MA: Seult. 685). Ha azon

piteregsz, magad fertelmét nem nézed (Czegl: MM. 288). Fertelem és moesoc nélkül való (Com: Jan. 177). Tiszteletes a fertelem-nélkül való ágyas ház (Matkó: BCsák. 237).

FÉRTELMEK: **1)** inquinatus, contaminatus, conspurcatus, pollutus MA. foedus; besudelt, befleckt PP. Külömb különb fertelmes gondolatokat boctottam be az en elmembe (VitkC. 29. 38). Ada hwekyk hatalmat az fertelmes lelkeken: dedit illis potestatem spirituum immundorum (JordC. 381). Fertelmes alatt: impurum (742). Fertelmes lelki esmeretöt ualnak (TilC. 14). Fertelmes eeletben eelz fogja szegyeniteni (RákGy: Lev. 149). **2)** Fertelmes, parázna, buja: incestus PPl. [unzüchtig]. Förtelmes parázna bezedőc (GuarC. 48). Förtelmes ifjak (DebrC. 29). Parancsola hogi vinneiek ötet a förtelmes hazba [bordélyba] (194). Az azzonyallatnak förtelmes ylteese (ÉrdyC. 627). Fertelmes, anagy parazna (Mon: Apol. 300). Parázna förtelmes élet (Zvon: Post. II.262).

[Förtelmesit]

mög-förtelmesit. Másokat meg-fertelmesítne: alios inquinant (Com: Jan. 183).

Förtelmeskéd-ik: **1)** polluo, inquinor MA. befleckt, besudelt, verunreiniget werden PPB. **2)** [fornicor; unzucht treiben]. Az ki fertelmes akar lennie am fertelmeskegek (Born: SzJán. 3). Az önnön mostoha anyával fertelmeskedett (MA: Bibl. IV.151). Aszonyval fertelmeskedni (Czegl: Japh. 231. Czegl: MM. 140).

Förtelmesség: **1)** inquinamentum, foeditas, spurcities MA. unfest, undühtigkeit, garstigkeit PPB. Förtelmességekkel fertelmezettel meg (VitkC. 72). Alombely fertelmesség: nocturna pollutio (JordC. 248). Ő gonoz tetemenének ondokságos fertelmessége (BodC. 23). Ada az vristen ewketh az ew zyueknek kyansagy zerynth fertelmességbe (Konj: SzPál. 47). Kilemb kilemb fertelmességekből való megszabadulas (Helt: Bibl. I.e1). **2)** fornicatio JordC. 102. [unzucht]. Rokonság közt való fertelmesség: incestus Com: Jan. 183. A förtelmességnek haza [bordély] imacsagnak hazana let (DebrC. 145). Förtelmességen eele (ÉrdyC. 636). Az hazasság az istentől rendeltet az fertelmességnek el tanoztatasaert (Fél: Tan. 460).

[Förtelmesül]

mög-förtelmesül: [inquinor; befleckt werden, besudelt werden]. Ki illetend valami férget, mellynece általa megfertelmesül, tisztátalan (MA: Bibl. L109).

Förtelmetés: **1)** [foedus, immundus; befleckt, unrein]. Fertelmes testi biu (DebrC. 298). Semmy fertelmes, adkozoth önmagatul nynehen, ha nem annak, a ky aleyth valamith fertelmesnek lenni (Konj: SzPál. 97). Fertelmes élet (Hofgr. 77). **2)** [incestus; unzichtig]. Semmi fertelmes be nem megen meñ orzgba (BodC. 14). Atkoznak förtelmetösvyketh, balwany-imadokath (Konj: SzPál. 26).

Förtelmetösség: sordes JordC. 833. [schmutz]. Hannywnk el ny tewlwnk myndden fertelmességeket (ÉrdyC. 575. 222).

Förtelmetlen: intaminatus, impollutus MA. [unbefleckt, unbesudelt].

[Förtelmez]

mög-förtelmez: [contamino, inquino; besudeln]. Fertelmességekkel fertelmeztetel meg (VitkC. 72).

Förtelmezke-d-ik: [fornicor; unzucht treiben]. A parázna mind addig fertelmezke-dik, míg agyekjanak erei tartanak (DBón: Reszgs. 111).

Förtelmeztet: contamino, polluo MA. [besudeln, verunreinigen].

Förtelmeztetés: pollutio, contaminatio MA. besudlung PPB.

FÉRTENG, FÖRTÖNG; FÉTRÉNG, FÖTRÖNG (verteng NádC. 356. vertenges GümC. 92. förtöng KazC. 18. Zvon: Post. II.322. Sam: Cer. 157): volutare se coeno MA. sich im morast, im kot wälzen PPB. Förtöngő sáros hely: volutabrum MA. Immar en zerető fiam latom hog haladodna vtolsó horaian, ideien vertengez (NádC. 356). Az földhöz ite es mouda neky: förtögy keuel ördögh (KazC. 18). Az tömlöczben immar ot förtöngh vala (CsomaC. 2). Az fevldre eswen, ot ferteng wala taytkeot weerven (Pesti: NTest. 89). Lehetetlen hogy ne vétkezzün, míg az halando testben fetrengünc (Boru: Préd. 426). Az földre leesvén ferteng vala taytéket turván: elisis in terram volutabatur spumans (MA: Bibl. IV.41). El ió megh valaha az föld, mikor amaz dögeletes anyukszékékben fülig förtöngöftök es úsztok (Lép: PTLik. I.116). Betegesec, ágyban fetrengő lecciasoc: cluici (Com: Jan. 56). Miut imez giliszta féreg fantsalog, fetreng, veczkendik (GKAt: Váts. 115). Ugy íté agyon, hogy sokaig förtöngbe belé (Pethő: Krón. 134). Nem nyugszik, sem vigyáz, csak fetreng álmában; ide s oda fordul, tőrdök magában (Gyöngy: KJ. 9).

[Szólások]. Bűnben-élő, fetrengő: *gurges vitiorum PPBl. Bűnöknece ganéjában fülig förtöngvén (Zvon: Post. II.322). Fertenge soc nyaualyában (Boru: Éuek. 33). Ferteng az részegsegnek undok nyavalyájában (DBón: Részgs. 21). Nyomoruságban förtöngő emberek vagyunc (Zvon: Post. II.318). Nyomoruság volt ez, mellyben fertenget (Mad: Evang. 261). Vereeben förtöngh (ÉrdyC. 652). Hattatok volna fevertvengeni az en testemet az ev vereben (DomC. 27) Förteng tulajdon véreben (Gyöngy: MV. Előb. 6). Késsel metelik vala magokat, míg nem vérekben förtöngének (Sam: Cer. 157). Vétkekben fertengenece (MA: Tan. 1186). Kik az paraznasagnac vetkeben förtöngenece, meg tiltioc azoktul az egyházba valo menetelt (Zvon: Osiand. 117).

[mög-fétréng]

mög-fétréngés: [vitatio; schändung]. Ki kiáltották más ember feleségének meg fetrengését, szüzek rontását (Pázm: Kal. 215).

Férténgés, förtöngés: volutatio, volutatus MA. wälzung PPB. Az felden valo vertenges (GümC. 92). Sebesen, kez lab nélkül fertengesece (Born: Préd. 78).

Férténget, förtönget: voluto, volvo MA. wälzen Adami: Spr. Förtöngetve: volutatio MA.

FÉRTŐ, FÖRTŐ (fertepatak 1291. Czinár. fertőzée Valk: Gen.31. megfertéztet Born: Préd. 237. MA: Bibl. I.155): **1)** lacus, palus; see, pfütze, lache PP. 1801. Ferteve, fertew [locus] 1193. (Knauz). Ferteve, Fertew lacus 1217. 1237. 1281. (Czinár). Weres-ferteffen, vallis 1293. (Wenzel. X.119). Ki hoza ingemet az rettenetös tobol, es az saros fertőből (Szék: Zsolt. 178). Egy fertőhöz jutnak, mellynek az erdő közt sok a kerületi, vizekkel, nádakkal nagy a kerteleti (Gyöngy: Char. 9). **2)** coenum, lutum; mist, morast PP. Fertelem, fertő, moslék: inquinamentum PPBl. Az sarnak förtőie: volutabrum luti (Fél: Bibl. II.154). Förtőre tőrö disznó: sus in volutabo coeni (Decsi: Adag. 284). Egy rit mocsáros förtőben szállanak (Pázm: Kal. 82). Hogy a förtőben-hevert ember meg ne sárosítsion, leg-job elkerülni (Pázm: Préd. 355). A bűnec fertőjébe keveredőnc (Megy: 3Jaj. II.43). Sárnak fertője (Illy: Kat. 208). Szánszándékból keresi a förtőt (Ker: FelsK. 8). Talán véteti benne a természet, s nyilván makra s moslékra akarát alkotni, mikor ember lettjébelőlek, más különben vagy meg utáhnák a förtőt, vagy leg aláb nem kéredőnek véle (Fal: NE. 92).

Fértös: paludosus, coenosus MA. sumpficht, schlammicht, morastig, ketig PPB. Pervenit ad unam vallem, quae vocatur Fortes 1268. (Wenzel. VIII.195). Fertews meta 1296. (Czinár). Végy ki engemet ez főtös sárból (MA: Bibl. V.32). Fértös oldalakkal hozzájók tőrlesszkedvén (GKat: Váls. II. Előb. 63). Könnyeb' lágyulást a gyémántban találni, mintsem előle vitézkéséget és ladi-bátorságot a molskos-lelkű és bűnnel fértös katonában (Fal: NA. 209). A ki rut főtös helyeken molskolódván magához lijj, nem egyébért tselekszi, hanem hogy te is főtözöl és ő ki-nevethessen (Fal: UE. 504).

Fértöz: [inquinio; besudeln, verunreinigen]. Ha valaki az isten templomat meg fertözi, el vesztí azt az isten (Elm. 211).

Fértöz-ik: in coeno volutor, polluo, fuedor Kr. [sich herumwülden, sich sühlen]. Felette ferteztem een byneymnek saaryban (FestC. 377). Kyketh hog lata az aytatos frater igen meg vízeswlou es sarban fertezuen, raytok kwnywrwle (VirgC. 60). W lelkek gonosagba ferteznek vala: anima eorum in malis tabescebat (KulesC. 164). Förtöznek Baptista halálában (CsomaC. 3). Vitezők ferteznek szantalan verben (Hosvai: NS. 2). Sok vérbe fertezvén (Balassa: Ének. 29). Heábum mondgyák, hogy az ő nyelvek tiszta minden epétül és kezek nem förtözik vérben (Fal: NE. 57). A bordélyokban förtözünk mint a bűdös lakok (Fal: NE. 106). Fel forgatják a reánk fenekedő szomszédok országunkat, nemzetünket, vértünkbeu fognak fertezni (Fal: TÉ. 648).

még-fértözik: [sordesco, inquinor; sich besudeln, besudelt werden]. Ky förtözethen vagyon, förtözyeek meeghen: sordescat adhuc (JordC. 928). Az een fyam embereknek nyálával vagyon meegh fewrthezveu (WinkC. 98). Nem förtözik meg a test ha az akarat reáia nem enged (DebrC. 29). Meg fertözének w wtyai mynden ydobe: inquinatae sunt viae illius (KulesC. 15). Meg fertözéc miképpen sárban az ló (Valk: Gen. 31). Lelkem meg-förtözött (Bar: Lihar. 155).

Fértözet: inquinamentum Kr. immunditia JordC. 253. [besudlung, schmutz]. Fértözetet nem vallottanak: non sunt inquinati (909). Förtözethen vagyon: sordidus est (929). Az hazaasznag testnek förtözöettye (SándC. 32). Te benned förtözet anağ zeppöl minden (NagyszC. 350).

Fértözetés: **1)** [sordidus, immundus, pollutus; besudelt, unrein]. Az assiriosoc kőzöt fertözetest őt: pollutum comedit (BécsiC. 192). Fertözetes ruhák: vestes sordidae (297). Fertözetes zellek: spiritus immundi (MünchC. 30). **2)** [incestus] scelestus, sceleratus SI [unzüchtig, lasterhaft]. Fertözetes gondolatok (FestC. 160). Fertözetes zerelen (CornC. 343). Fertözetes velag (NagyszC. 62). Torkossagomat byzonitotam fertözetes parazna bezedekel (VirgC. 9). Fertözetes emberek (28). Ha fertözetes zemekuel ileneek titeket nezyo (149).

Fértözetesség: [libido, fornicatio; unzücht]. Ő förtözetességben (in coiminatione) mégmezeitelenéitette a zúzne farokot galazuba (BécsiC. 29). My fertözetességhből nem zylettvink: nos ex fornicatione non sumus nati (JordC. 655. 761). Fertözetességet jelentem elmembé ez vylagnak zerelenel (VirgC. 9. 130).

Fértözetességés: [pollutus, sordidus; besudelt, unrein] (CzechC. 5).

Fértözetességü: ~ Te fertözetességő (tu scelestissimo) valóbizon o világban mfinket eluoztez, de ez világnak kiralja mfinket felkölt (BécsiC. 87).

Fértözetlen: impollutus PP. unbefleckt. Fertözethtlen aldozat (GünC. 311). Fertözetlen artatlan barom (ÉrsC. 528).

Fértözköd-ik: [inquinor, polluo; sich besudeln, sich wülden]. Hüségokban és buja szeretetekben förtözködni (Csúzi: Síp. 656).

még-fértözködik: [inquinor; sich besudeln]. (Csúzi: Tromb. 361. Kr.).

Förtözöd-ik: ~ Ganeba es verbo förtözödöt (Mel: SzJán. 24). A bűnbe ne fertözegezenec (172). A ki ebben a mirigyben fertözödöt, alég választhatni el tőle (Elm. 212).

Förtöztet: inquino, contamino, polluo, foedo, funesto, conspurco, violo, vitio, temero MA. freventlich schänden, beflecken, besudeln, verletzen PPB. Förtöztetett: violatus C. besudelt, befleckt, geschändet PPB. Kyk buyasaagal magokat förtöztettek (SándC. 37). Házzasságtöréssel fertözteti az isten igéjét (Pázm: Préd. c). Mit mivel azzal, a ki ágyas-házát fertözteti fele-barátjának? (19). Vérbe förtöztetett öltözet: vestimentum uistum sanguine (MA: Bibl. II.19). Mit akarsz? Talán török verben kezod förtöztetni? (Zrinyi. IIS).

be-förtöztet: inquino C. [besudeln]. Beförtöztetett: inquinatus; beförtöztetve: inquinatus C. Sisak meg-alut vérrel van be förtöztetve (Zrinyi: ASyr. 174).

még-förtöztet: coinquino, scelero, incesto, temero, contemero, profano, funesto, contamino, attamino, commaculo C. polluo, inquino, conspurco MA. [besudeln, beflecken, verunreinigen] entweihen, entheiligen PPB. Megförtöztető: contaminator, violator; megförtöztetett: contaminatus, incestus, temeratus, profanatus; meg nem förtöztetett: inviolatus, incontaminatus; latorsággommal megförtöztetöm: conscelero C. Más ember ágyát megförtöztetni: embile alterius *inire; Sodomitától meg-förtöztetett: *exoletus puer PP. En agyamot ne fertöztess meg (EhrC. 123). Mi zan be megen, nem fertöztet meg embereket: non coinquinat hominem (MünchC. 42. JordC. 401. 691). Az ev ruhay megförtöztetven az nagy rutsagokkal (MargL. 26). Embörnek raia meg fertözteték az hewsagus zolással (WinkC. 125). A lelök a testhöz való egiesülésből meg förtöztetik (DebrC. 171). The nowednek lakodalnath meg fertöztettek: polluerunt tabernaculum nominis tui (KulesC. 178). Bynnel meg förtöztetöt zyw (ÉrdyC. 590b). Ruhayaat meg nem förtöztette (614). Az zent zizeséget megförtöztete (VirgC. 30). Josias kiral meg fertöztete ez helt (RMNy. II.45). Az Salomon templomat alkotanak meg förtöztetni (Konj: SzPál. 26). Meg-förtöztetett a föld a benne lakók gonoszságával (Pázm: Préd. 8). Megförtöztetie az igaz religiot (MA: Tan. 33).

mégförtöztetés: contaminatio, profanatio, violatio C. pollutio MA. entweihung PPB.

mégförtöztethetetlen: inviolabilis C. [unbefleckbar] (Sylv: UT. II.119).

Förtöztethetlen, förtöztetlen: intaminatus C. intemeratus MA. unbefleckt, ungeschändet, unverfälschet PPB.

Förtöztethető: violabilis MA. befleckbar PPB.

FÉRTON (ferdung, ferdunk Com: Jan. 206): **1)** fertum, furtum, egy márkának negyed része, egy magyar forint PPB. Nyr. XVII.560. Fertonem aut datus uncius auri in rigell... ad pondus Hungariae (Endlicher 217). Tuca impetitur de Edd, pro marca et tribus fertonibus 1210. (VRég. 33). Datus marcus et fertonem (94). **2)** Ferton avagy lótnac föld része: drachma: két fillér nyomó vagy drachmae fertonae harmad része: serquulum (Com: Jan. 166). A tereli nyomó nehézségek ezek: sziz funtos mára, negy funtos, három funtos, egy egész font, fél font, ló, fél ló, ferdunk avagy lótnac föld része, két fillér nyomó vagy drachmae, ferdungnak harmad-része (206).

FÉRULA: **1)** Ferula, kömény forma fű: ferula PP. **2)** [ferula; rute]. Ezy ferula alatt tanóltak (Kise: Adag. 141).

FESÉL, FESL-İK (jesel GuaryC. 43. KazC. 10): solvor, rumpor, dissolver, corrupor SI. [sich trennen, sich lösen. Vö. FEJT]

el-fesöl, el-feslik : ∞ Ha a kötő vezzők meg feslendnek, az abronchokos el feselnek (WinkC. 125). Ha el feslyendez az ábrífwytwl [férjettől] halálnak myatta (SándC. 33). Az abronchok el feselnek (ÉrsC. 259).

föl-fesöl. Föl-feslett : dissutus, dissolutus MA. aufgetrennt, zertrennt, aufgelöst PPB.

ki-fesöl, ki-feslik : extricor, expedio me; ausgewickelt werden, sich losmachen PPB. Kifeslett : extricatus, explicitus MA. aufgelöst, aufgetrennt PPB. Az adósságból ki-feselni : *exire aere alieno, *argentarium dissolvere PPI. Soha belőle (a bűnből) ki nem fesölhet (GuaryC. 51). Nem akarwan ky fesleny az gonoz zoretetnek köteleiből (ÉrdyC. 524). Az papa serege az sz. írást haszontalan es homalios igeckel annira be kőerte, hog soha ki nem tud belőle feselni (Fél: Tan. 14). Mely veszedesből soha ki nem tuttat feselni (Dáv: Préd. 129). A kinek az örök ige szól, sok féle vélekedésekből ki-feseli (Pázm: KT. 9). Fesellyél-ki efféle haszontalan mentségekből (454). Sok példakkal meg mutathatnám: de hogy egyszer ki fesellyünk [így] az vj tudományok szemetiből, rövideden csak egy néhányat említek (Pázm: Kal. 128). Oly sok veszelty hoz magára, hogy rend szerént ki nem feselhet (Megy: 6Jaj. II.13). Egy altaliban nem mondtam, hogy azoe az vetkökből ki nem fesölhetnec (EszT: IgAny. 61). Ha vétkebe esnek, azokból mingyárt ki-fesellyenek (Veresem: Tanácsk. 16). Ollyan dolgokat sújték fejedhez, melyekből csak nem tudal még ki-feselni sem (Matkó: BCsák. 256). Magunk erejéből nem is feselhetünk soha ki az őrdögnek töreiből (Uzoni: Dáv. 39). Ha töb vétkeket magához foglal, oly erőssen megköti embert, hogy nehezen feselhetik ki (Illy: Préd. I.183).

kifesélhetetlen : [inextricabilis; untrennbar, unlösbar]. De sőt, azoknak kifeselbetteken kötelében verődővén, nyakokra főtötták (Pázm: LuthV. 2). Meg-lásd, hogy a számadás ki-feselhetetlen ne légyen; és ne talám atyai ősdöt, fejedet-is belékeritese (László: Petr. 43).

kifeslés : extricatio MA. auffrennung PPB [loslösung]. Bűnök-ből való ki feslésekért volt az imádság (Bal: CsIsk. 60).

mög-fesöl, mög-feslik : [solver; aufgetrennt werden, gelöst werden]. Örög között es az binős ember között való baratsag meg fesöl (GuaryC. 43). Meely haaz ennenmagaban meg feslend: domus super semet ipsum dispartiat (JordC. 462). A templomnak hw lallaba meg feselek: velum templi scissum est (512). Vay keuannek en az testul meg fesölőnm (KazC. 10). Az barlangh feyen felyül meg fesle (TelC. 303). Kenannak meg fesleny az testbe balal mya, es lenny cristussal (CornC. 132). Zyvében meg feslik vala és olwada syrmakakra (PéldK. 85). Edes zerelemes zywe meg feslyk (ÉrsC. 267). Es az írás meg nem fesselhetic: non potest solvi scriptura (Helt: Bibl. III.2).

mögfeslés : [dissolutio; trennung, auflösung]. Byzonyosvagok benne, hogy hamar legyen ezen hayloknak megf feselese: cito futurum ut deponam tabernaculum meum (JordC. 856). Megmonda az ev testenek megfeseleeset kevel lenny (MargL. 93. TelC. 38). Erze testenek megfeseleeset kevel lenny (DomC. 142). Twdom hogy közel vagon az en hayloknak az az testennek meg feselese (ÉrdyC. 376b).

Fesélhetetlen : [inextricabilis; untrennbar, unlösbar]. Valhatatlan es feselbetteken örömök (WinkC. 144. Pázm: Kal. 104. Kr).

Feseltet : dissolvo. A könyűség feseltet : levitas dissolvit (Illy: Préd. I.449).

ki-feseltet : [extrico, dissolvo; lostrennen, erlösen]. A kiket meg szabadtott vala az purgatórium íjesztéséül, ki feseltetné (Pázm: Kal. 407). Feitett és feseltett volna ki a nyavalya baszn kőniut (Bal: CsIsk. 148).

Feslős : fissura, ruptura MA. spalte, ritze, riss, bruch PPB [Feslet-ik]

mög-fesletik : [solver, dissolver; gelöst werden]. Ő veseincc izi megfeseletnecuala (BécsC. 141). Ne fesslossenec meg te kezeid: non dissolvantur manus tuae (283). Nem feseletbeticmeg az írás: non potest solvi (MünchC. 192).

Feslött : 1) dissolutus MA. zertrennt, aufgelöst PPB. 2) Feslett erköltsű : dissolutus PPB. [ausschweifend, liederlich]. Tekéltetlen feslett erköltsű : pravus Com: Jan. 220. Szájokra bótstott, feslett gyermekek: soluti et *fluentes pueri PPB. Feslőt elködű (GuaryC. 15). Fesleteknec tarsasagot el tauoztas (VitkC. 63). (Az lelki ember) nem sokat gondol az feslet emberecnec ő zertelen iarasokkal (DebrC. 291). Feslőt erkölch (ÉrdyC. 101b). Feslőt eelet (561). Ez fele varasokha valo erkölchwék nagyval fesslőttebbek es gonozbak (Konj: SzPál. 109). Az tanitok feslet erkölcheert az istennek igeiet nem kel meg vtni (Fél: Tan. 327). Papakban feslet erkölch talaltatot (Mon: Apol. 27). Mivel azért belső indulatunk igen megbontakozot, következik, hogy ebből származot cselekedetünk is feslettek (Pázm: KT. 285). Fársángolók bujasága es feslet élete (Mad: Evang. 212). Feslettől élt a kurva aszszonnal (317). Feslet életű papok (Czegl: Japh. 140). Feslett életti : luxuriosus (Illy: Préd. I.413). Ott hagyja a jót, a maszlagon kap, feslett legény lesz belőle (Fal: NU. 129).

Feslőtség : 1) dissolutio MA. trennung, auflösung PPB. 2) improbitas, corruptela, perversitas MA. unart, verderbung, bosheit PPB. Iregseg, bekotelenség, feslőtség (DebrC. 263. ÉrdyC. 547b. TelC. 85). Ne légyen immár olly tavargó, és tétovázó lelek mely a testnek tsintalan feslőtséigbe merüllyön (Pázm: Préd. 83. 197).

[Fesül]

ki-fesül : extricor, me expedio MA.

FEST, FÖST (feselek EhrC. 67. feseltőc MünchC. 88 föseltés Zvon: PázmP. 282): 1) tingo, coloro MA. manganizo C. depingo PPB. färben, anstreichen, eine farbe geben PPB. Festetett: tinctilis C. Haját festeni, hogy mást mutasson: *dissimulare capillos PPB. Fűvjon, és fessen a szél bennünket (GKat: Váls. I.533). 2) Festem, kendőzőm : fūco PPI. [schminken, beschönigen]. Nem kell festeni a tisztítást: non est fucanda purgatio (Illy: Préd. I.101).

be-fest : inficio C. intingo, colorem induco MA. färben PPB.

föl-fest : [fūco; schminken, beschönigen]. Ékessebb színnel tudta az ő tudományát felfesteni és himesíteni (MA: Tan. 31).

lő-fest : [depingo; darstellen]. Fő tölja az, hogy a réformata vallást fesse-le igen kormos festékkel (Bod: Pol. 185). A dolgot elevenen le beszálleni, -ábrázolni, -festeni, -képezni (SzD: MVir. 59).

mög-fest : tingo, coloro, fūco C. [anstreichen]. Bárson festő csiga vérével megfesteni: purpurisso; megfestett: infectus C. Ez dragalatos rwha meg festetet, ba weerben martottak volna (ÉrsC. 131). Az ember hayát az leuele lugban czinaluan meg festi (Mel: Herb. 8). Meg festem loamat kereszteny vér-tóban, városokat rőjtök bamuban (Zrinyi: ASyr. 26). A ki leg-bőveben festette-meg a földet emberi vérről (Hall: Hllist. II.314).

mögfestés : infectus PPB. [tinctus; das färben, schminken]. Nem szűkség volna annak több bersen orcázia meg festésére (Bal: CsIsk. 166).

Festék : tinctura, color MA. purpurissum PPI. farbe PPB. [schminke]. Veres festék : *miltus, assyrium *venenum; indi, indégó, kék festék : indicum PPB. Kynaya az keprewl feseleteket: effudit de pictura colorem (EhrC. 67). Rutat irsz főtékel (Zrinyi: ASyr. 298). Orzáioakat kendőző festékkel ne festenek (MA: SB. 221). Orcázioakat idegen festékkel ne parázítsák

(GKat: Váls. II.1104). Láttással a festékeket (colores) különböztetjük meg (Com: Jan. 63). Festékekkel meg színlék kívül az oldalát (Huszt: Aen. 4). Indi-festék (VocTrans. 26).

[Szólások]. Magára hamis festéket kenni (Kisv: Adag. 196). Nagy erővel igyekezik B. erőltetni azokat a bizonyosságokat, melyek az ecclesiának igazságát ki-mutatják: de csak igyekezik, mert fel nem éri a festékekkel a mire igyekezik (Pázm: LuthV. 299). Feleletünket nem érik fel festékekkel (Czepl: Japh. 32. Szl: MVir. 131). A világnak kevés ajándékja nem egyéb, hanem szép festékekkel mázolt semmi (Fal: NA. 170).

[Közmondások]. A mint ér a festék úgy építünk: *pro opibus nostris aedificamus PPB.

ál-festék: fucus MAI. PPB. [schminke]. Mint a mely orczat meg kennek az áll festékekkel tündöklök: így a [Jób] leánia orczája szép volt, mint ha kente fente volna (Mel: Jóh. 42. magyarázat 104. MF).

bársony-festék: [purpurissum; purpurfarbe]. Bársony festékekkel megfestem, kendőzőm; purpurisso PPB.

lazúr-festék: armenium, color armenius, caeruleum; asurban PPB.

nyomtató-festék: [druckschwärze] (Com: Orb. 189).

olaj-festék: oleario dilutum pigmentum; ölfarbe. Olajfestékekkel festett kép: imago oleo subacta PPB.

skarlát-festék: eocinum, coccineus color PP. [scharlachfarbe].

varga-festék: chalcantum, atramentum suterium; schuster-schwärze; gálitzkő PPB. (Cseh: OrvK. 9. Kr. EsztT: IgAny. 300. Kr.).

Festékes: encausticus C. [coloratus, fucatus; gefärbt, geschminkt]. Orzadnak rutsaga kenővel festékes (Petki: Virt. 9). Iratos, festékes bölcsök (GKat: Váls. 1398). Festékes jovain kapdoznak (Csúzi: Síp. 603).

[Festékezés]

Festékezés: [tinctura; das tünchen]. Súlyos prélium vonás, betű festékezéssel, engem elvadított [a könyvnyomtatástól] (ÖrvMest. 25. vsz).

Festés: 1) tinctura C. [das tünchen, färben]. 2) pictura MA. gemälde PPB. Iratos festés (MA: Tan. 78). 3) fucatio; das schminken, beschönigung. Szűnyél meg enni sok ezürcsinar tőstéstől (Zvon: PázmP. 282). Ezen festésnek ellene áll a iudicale prothocollum (Nyr. XII.363).

üveg-festés: vitrorum variegatio; das malen der gläser PPB. [glasmalerei].

Festet: [tingi curo; tünchen lassen, färben lassen]. Az főjén csak fátolt viselni, ha nem vázson az ing válla; ha ingválla vázson, valami közönséges-patyolatot festessen a tetetésre (LévT. II.325).

Festetlen: intinctus, abaphus, non coloratus MA. ungefärbt, nicht gemalt PPB. Festetlen posztó: pumus radis (Fél: Bibl. 55).

Festött: 1) tinctus MA. gemalt, gefärbt PPB. Festött írás [kép, festmény] (MA: Scult. 856). Bulvány képec, az melyeket legsikosban festöttékne lát (MA: Tan. 81). 2) fucus C. fucatus MA. [geschminkt, heuchlerisch]. Festőt beszéd: allegoria; hiába-való festőt beszéd: logodaedalus C. Festőt vagy kép-mutató szeretet (Mad: Evang. 701). Noha most szép színt oszt festett szöknak pompája (Thaly: Adal. 12).

Festítő [?]: A posztót a festő avagy festékben-mártó (tinctor seu infector) a festítő [festő?] katlanban meg-mártja (Com: Jan. 98).

Festő: fullo, infector C. tinctor MA. färber PPB. Violaszin festő: violarius; sárga-festő: flammearius; festőhöz való: fullo-nius; festőláz: fullonia C. Ruhai lőne fenesce, miként ho, es mel fenesceko o földön valo festető nem tehetie (MünchC. 88). Minden festők szeretik: minimumot, indit, bersent és bányait, mind kalmárnál keresik (Szentm: Kalm. 9). A posztót a festő meg színesíti (Com: Jan. 98). Takácsok, festők, kenők (Illy: Préd. 1381).

gyapjú-festő: infector lanarum PPI. [wollfärber].

posztó-festő: fullo PPI. [färber].

ruha-festő: tinctor, fullo MA. färber PPB. (Kár: Bibl. III. 19. MA: Bibl. IV.40).

üveg-festő: encaustes; glasmaler PPB.

[Festőz-ik]

Festőzés: [fucorum usus; das schminken, kendőzés] (MA: SB. 239).

FESTOM: [jactatio; praherei, das grosstun]. Ki inue Agag nag festommal es kenelyön (Mel: Sám. 61). Ezt csuda mely nagy festommal mustráltatya egy nehányszor Balduinus (Pázm: LuthV. 398).

[Szólások]. Nagy festomra pökő akaratos (világiai, GKat: Váls. 1535).

FÉSŰ (fész; pecten PPB. *fysyw* Pesti: Nom. I. 10. *fűsű* Cseh: OrvK. 5. *fűsű* Czepl: Dag. 30. Hall: Paizs. 366); pecten C. kamm PPB. Az fűsű avagy ecset ki fűzi az tetvet az embernek fejéből (MosesK. 29). Szerető mátkájának tiszta aranyból fűsűt elhívaltatott (Prág: Serk. D4). Az inas nyakában volt az úr mosdó aranyos csészéje, az orczatörülövel, fűsűvel (Monlrók. XI.369). A ruházatot meg-sepertetne ecsettel, sortés fűsűvel (Com: Jan. 114).

hajbontó-fésű: discerniculum Nom.² 381. [auskämkkamm].

hajválasztó-fésű: discerniculum, discriminale Kr. Discriminale: haj választó tű, fűsű C. Rendre rakván a sűrű és hajválasztó fűsűket, melléjek a vendég-haját s hajport (Fal: NA. 141).

Fésűl: pecto C. pectino PPB. kämmen PPB. Hozzá fűsűlöm: propecto C. Tsinogatni, fűsűlni a haját: *commodare capillum PPB. Tuládon kezeivel hajat fűsűllött (Pécsi: SzűK. 44). Hogy feiet fűsűllöné, ére meg muzállani feiet a fűsűnek foga (Lép: FTük. 31). Fűsűvel fűsűlli az fűsűköt (Com: Vest. 82). Haját fűsűlte (Tarn: Szents. 39). Olly nagy lág gerjedett, vállaira fűsűlt haja is perzedett (Gvad: FNót. 69).

alá-fésűl. Hoszszan alá-fűsűlt: propexus PPB.

még-fésűl: depecto C. kämmen PPB. Meg fűsűlött: de-pexus C. Fodor layatokth meg sée fűsűlyetek (PeerC. 338. CsomaC. 74). A gyapjú meg fűsűltetie, ecseteltetie: pectitur lana (Com: Jan. 97). Meg fűsűlt fei (Erasm: Erk. 40). Hajad meg fűsűlni akkor ne mulasd-el; fogaid meg tisztisd vízzel, vagy kezeddel (Felv: SchSal.² 4).

vissza-fésűl. Visszafűsűlni a haját: adverso capillo pectere PPB.

Fésületlen: impexus C. MA. ungekämmt PPB. Fésületlen és rút szírtos ruhában öltözött, meg-esett ember (Ker: Préd. 670).

Fésűs: pectinifex Kr. [kammacher]. Fűsűs, Fűsűs [vezetéknev XVI.sz.] (Nyr. IX.365).

FÉSZÉK: 1) nidus C. MA. vogelnest PPB. Ravazaknac fikai vadnac es mémei ropesőnece fezke: habent volucres cooli nidos (MünchC. 27. JordC. 376. 577). Ravazoknak likok es egy madaraknak fezkek vagion (VirgC. 32). Fezkeből ki megő (TibC. 16. ComC. 90. 120. 230. Fél: Bibl. 12). Ne tol-

laskodgyál fézködön kfüöl: penmas nido majores ne extende (Deesi: Adag. 45). **2)** [sedes, domicilium; sitz, wohnsitz]. (Lucifer) lee vettoteek feezkeböl (ÉrdyC. 556b). Secundum sub-jectum, fézkére nézve, különböznek az edyező akarók (Ker: Préd. 137). **3)** [alveus aquae; flussbett]. Az víz ki árad, el hagyua az ő feszkét (Kár: Bibl. 1528). Az víz, mikor ki-mégyen fézkéből, az egész mezőket el-fogja (Pázm: Préd. 615).

[Szólások]. Fészket rakok: nidifico C. nidulor MA. Rak feezket: ponit nidum (JordC. 172). Rakot vala feezket egi feezke (VirgC. 106. Pázm: KT. 198). Nagy feezket vere a török Európában (Pázm: 51.év. XXX. Thaly: VÉ. II.235).

féske-fészék: nidus hirundinus PPBl.

füge-fészék: nidus mira arte constructus aviculae sycalis MA.

gyűrű-fészke. Gyűrű fészke, a melyben a kő áll: pala annuli, unibo; das kästlein eines ringes, wo der stein hinkommt PPBl.

hangya-fészék: nidus formicarum Kr. [ameisenhaufen]. Hangyál fészék (KBécs. 1651. 9. Pázm: Préd. 95). A hangyá fészket meg-bogzatták (Könyr: HRom. 80).

madár-fészék: nidus avium MA. [vogelnest].

Fészkecske: nidulus C. [nestchen]. Az en fészkeczémbe [így] es ágimba bocziátom ki az en lölkömet: in nidulo meo moriar (Mel: Jóh. 68).

[Fészkel]

Fészkei-ik: [sedem habeo; nisten, seinen sitz haben]. Ennek egy-ik oka a fejben v. főben fészkelik, vagyon, a másika pedig a szívben (SzD: MVir. 332).

mög-fészkelik: [sedem figo, inveterasco; sich einnisten]. Megfészkelik a tisztátalan kívánság titze (Csúzi: Tromb. 199.Kr).

Fészkelőd-ik: 1) A madarak fészkelődnek avagy fészket raknak: nidificant sen nidos struunt Com: Jan. 35. Valaholott az őrdög fészkelődik, bárics-el es roncs-el azt (KBodor: HÖszt. 25). **2)** se rotare, inquietus sum Kr. [sich unruhig hin und her bewegen]. Az ágyban a feredő után fektüvén, igen kezd fészkelődni (MonIrók. XXIII.707). Hatalmas sebes folyamat ellen evezvén, akár mint fészkelődgyenek, elébb nem melhetnek (Fal: UE. 182).

[Szólások]. Nem ülhetél a lapáton, simmár az asagomis fészkelődnöd kel (Czegl: Japb. 219).

be-fészkelődik: [sedem figo; sich einnisten] (Megy: Dial. 43).

Fészkeltet: [locum do; wohmen lassen]. Mint kegyes zsel-lyériünket bennünk laktattya, szívünk kamarájában fészkelletti (Csúzi: Tromb. 176).

Fészkes: [nidum habens, nidi modo factus; ein nest enthaltend, nestartig]. Fészkes hely: nidamentum MA. Kr. Minek előtte dér akama lenni, fészkesen föld el minden szálát, rakd jól föl környül, hogy az föld magasan legyen az káposztánál, de úgy hogy a káposztát meg ne érje az föld, az kit felraksz (Radv: Csal. III.53).

Fészkez: [nidifico; nisten]. Ot verebek feezkeznek (AporC. 67). Amot verebek feezkeznek (DöbrC. 183). Az galamb zokot feezkezný kerlykakban (CornC. 136. 137). Adot nektek hegyeket, mezvket feezkezný (VirgC. 51). Az fákon fészkező madarac (MA: Scult. 882). Az égi madarac az ő ágni között fészkezzene (972).

FESZENG: [inquietus sum; unruhig sitzen, sich unruhig hin und her bewegen]. Feszeng, suhajt kénjában (GKat: Váls. 1802). Nyughatatlankodik, feszeng, veczkéndik (II.633). Az isteni szolgálat alatt olvastok, feszengetek, nyughatatlankodtok (Tof: Zsolt. 797).

Feszenget: [perquiro; nachforschen, untersuchen]. Régi dolgokat emlegetsz, el-múltanak azok, melyeket feszengetsz (PhilFl. 49).

Feszengetés: [scrutatio; krittoleij]. Csak áskálással, feszengésekkel akarják ezt a sz. írának némely cikkelyéből ki-hozni (Szentiv: Verseng. 89).

FESZÉS: angustus, constrictus; tensus, expansus SI. [gespannt, straff]. Oly fézesőn feziket a keresztfára, oly nag kent zenuede (VitkC. 103). Akaratod gonozra legyen wgyan fezes [erős, állhatatos, mint az ebé a lopó ellen volt] (Pesti: Fab. 17b). A mi feszessen, szorossan áll, meg-eresztani, tágtítani (SzD: MVir. 113).

FESZÍT: tendo, expando, configo MA. spannen, ausstrecken, ausdehnen PPB. Fel-akasztani, kereszt-fára feszíteni: suffigere, affigere *cruci PPl. Ket embört fezihtenec (VitkC. 91). Boács meg engemet fezihtőknee (104). Mynek vtanna a fezeitewk a kenzofanak alola el thawozthak volna (WinkC. 76). Kit meg ölenek, fara fezeitven (DöbrC. 317). Kerezt fara fezeyteek (GyöngyC. 11). Fezyhed azt: crucifige eum (Pesti: Evang. 107). Christus az feszítőkert is kőiórgőt (Fél: Tan. 269). Mostan ez értelmeskedőket szállítom meg, az kic az ravasz okoskodásra adgyác magokat, és az Aristotelesnek mondását horgas tekeréssel oda akarná feszíteni, hogy az lelkec halhatatlanságát tagadgyác (MA: Tan. 22).

be-feszít: distendo C.

el-feszít: distendo MA. ausdehnen, spalten PPB. Es ekepen aña szült mezihtelen elfezihtuen, a keresztán fel emel-tetec (VitkC. 89).

fől-feszít: expando, configo; ausbreiten oder strecken PPB. [kreuzigen, aus kreuz schlagen]. Te vag az ki istennek fiat es az akasztofara fel feieyted [olvasd: fezeyted] (GuaryC. 17). Fezeheek föl: crucifigatur (JordC. 446. ÉrdyC. 546). Christus urune az magas keresztfara felfeszettetec (Tel: Evang. 1.288). Azoc peniglen kialtanac: Veszed el, veszed el, feszech fel ütet (582). Fől fezetöttet az törüeni be töltőiet (Zvon: Osiand. 19).

ketté-feszít: [fundo; sprengen, spalten]. Mellyét fényes kardal ketté feszíti (Zrinyi: II.78).

ki-feszít: 1) intendo C. distendo MA. extendo; strecken, ausdehnen PPB. [anspannen]. Sömörgését, rántzolását el-vészem, ki-simítom, ki-feszítem: erugo PPBl. Egy régi könyvet feszítet ki, görögül, deakül annyi afforismusokat aprétot belőle, hogy már meg-is unták (Fal: NU. 215). Apadt mellyét kifeszítte, tarát farát ékesítte (Fal: Vers. 882). **2)** Ajtót kifeszíteni [moliri fores; die türe aufzwängen] Adami: Spr. 192.

kifeszítés: distensio, distentus, intentio C. ausdehnung, ausspannung PPB.

mög-feszít: crucifigo C. extendo MA. kreuzigen, ausstrecken PPB. Ágyad őtet a poganoacnak meg ostoroztatni es megfezeitetni es harmad napon felkel (MünchC. 51). Gondofad terem-tődet meg fezihtenec es meg kynzottatnac leni (VitkC. 39. 73). Ved fel, ved fel, feszihé meg őtet (82). Megh fezeythwen meg őleetők: cruci affixum interemistis (JordC. 711). Veddel, veedel zómónk elől, fezisid meg őtet (WespC. 91). Kealtvan es monduan, fezié meg a gonosz teuoth (NagyszC. 191). My predykalyuk hyrdetywk a meg fezeyteth Christust, az az zydoknak meg botrankadosokotk (Konj: SzPál. 127). E tudomannac vallasert szent Petert meg feszítetec (Helt: Bibl. I. b2). A meg feszítetett názáretbéli Jesust keresitek (Tel: Evang. II.2). Az sz. írás sokszor parancsollya, hogy testünket öldököllyük, és meg-feszítsük (Pázm: Kal. 596). Adgyad, hogy én a világnak, és a világ úkém meg-feszítessék, mert nem akarok ezzel semmi frigyet (Pázm: Imáds. 241).

Feszítés: intentus C. [spannung].

Feezőget: **1)** diffindo, extraho MA. zerspalten, zerstückeln PPB. **2)** perquiro, disquiro SI. [nachgrübeln, untersuchen]. Mellyeket halgatásnak burokjával akarok inkább bétakarui, mint sem számlálgatással fesegetni (Megy: 3Jaj. II.34). Oly kérdéseket feseget (Sall: Vár. 43). Ne is fesegetsd feletted, mert haszontalanul fáradozol (Fal: BE. 572).

[Szólások]. Nagy dolgokat fesegetsz te, halandó! (Fal: NU. 335).

elő-feseget: [perquiro; untersuchen]. Három dolgot kell itt elő fesegetnünk; mert ezeket mind össze áspalta a jesnita (Güntz: RBab. 133).

ki-feseget: **1)** distento C. MA. ausdehnen, ausspannen PPB. **2)** elicio [herauslocken]. Még a mellyec [hírek] titkoltak-is, ki-fesegetvén: etiam quae caelantur eliciens (Com: Jan. 185).

Fesegetés: [scrutatio; krittelei]. Nem elhalatkozhatiké meg az írásnak fesegetésében (Pázm: Kal. 420).

[Feszőgető]

[Szólások]. Feszőgető munka az igazán hozzánk hajló sziveket feltalálni, de könnyű marasztani (Fal: UE. 423).

hajszál-fesegető: [in pusillis occupatus; haarspalterisch, silbenstecherisch]. Hajszál fesegető tudósok (NótPM. 58).

FESZÜL (*fészül* PeerC. 192. meg *fészül* DebrC. 305): tendor, distendor, expando, constringor, configor SI. [gespannt werden, gekreuzigt werden]. Meg yelenek neky Kristus mykeppen fezewlettet (EhrC. 49). Ky fia fezewle aldott ysten (ÉrsC. 496). Embere lön, fészül mi erettvén, puncio pilatusnak alatta lala es el temettetek (PeerC. 192).

el-feszül: [protendor, se projicere; sich ausstrecken, sich niederwerfen]. Ágán urunk Kristus Jesus elfezölne fezik (TihC. 19). Az fezewleth előth az fowlden el fezwlen mongy harmecz pater nostert (ThewrC. 54). Terdeire esnen sel fezwlenh monda: halakat adok temetküd vram (DebrC. 74. ÉrdyC. 582).

ki-feszül. Kifeszült: distentus C.

mög-feszül: **1)** [crucifigor; gekreuzigt werden]. Ew es ew tarsy valának mend meg fezewltettek: crucifixi (EhrC. 19). Mi o emberünk vele özve fezőlt meg: vetus homo noster simul crucifixus est (DöbrC. 357). Mend azokert, kikert meg fezwltel, kerlek (PeerC. 212). Jesus keresytek, aky meg fezewlt, feltamadott (CornC. 106. 323). Ammegfészült Jesusnal megfészülve alannal (NagyszC. 98). Lata hogy az hat zarniak kwzt az vr Jesus meg fezwluen nagion (VirgC. 34). Monda Peter: haat en meg terök, hogy te veled egyetemben meg fezwltessem (ÉrdyC. 377). A kereszten megfeszült (Pázm: KT. 158). A pápa fészült meg a jesuitákért (Czegl: Tromf. 370). **2)** [protendor, se projicere; sich ausstrecken, sich niederwerfen]. Mindön pater nostert megfészülve [mondj el] es az aue Mariát terdepölve (NagyszC. 277).

mögfeszülée: [crucifixio; kreuzigung]. Crystwsnak bynwnek-eert walo meg fezwleeso (ÉrsC. 534. ÉrdyC. 571). A kinéc meg fészülésenec historiait jegyezte az fészület (Mon: Kép. 8b).

mögfeszült: [crucifixus; gekreuzigt]. A megfészült J[su]s: Jesus crucifixus (MünchC. 106). Meg fezőlt üdnozhitónk (VitkC. 91). En ees az meg fezewlnek barattyá keezek (551). O megh fezewth lbus Kristus (GyöngyC. 28). Ielenek neki az meg fezwtnek kepebe (VirgC. 19). Az megfeszült isten (LevT. II.22). A meg-feszült Kristus árnyéka alá futok, hogy ott meg nyúgodgyék fáradságom (Pázm: Préd. 536).

mögfeszültség: [crucifixio; das gekreuzigt-sein]. Az kereszt az meg fezewltseegnek abrazattyat yelenche (ÉrdyC. 538)

Feszület: crucifixum MA. crucifix PPB. Vronknak fészülete a zent egi hazagban zömeink eleiben tetetik (DebrC. 36. 497). The zent fezewletöd előth földre estem (CzechC. 12). Meg alla az zent fezewltnek elwte (VirgC. 25. 63). Fabol chegnalt fészület (Mon: KépT. 1). Feszület hordozas (Mon: Apol. 335). Feszületet halot felet hordozni (Czegl: MM. 100). Háromszor láttatot Zrini-nek fészület (Zrinyi: ASyr. 49).

Feszületés: [crucifixo ornatus; mit einem crucifix geziert]. Híre sem vala a régi sz. vallásban a fészületes ostyának, hanem Sándor pápa műhelyében kele ki 119. esztendő tájban (Matkó: BCsák. 430).

Feszült: extensus, crucifixus MA. ausgestreckt, gekreuzigt PPB. Fezewlewt Krisztus: crucifixus (EhrC. 50).

FEZ: [?] Horogvev isten es veteve wt ez muncas vilag-bela, es levn halalnec es puculnec feze [fezke? fésze?] es mend w nemenev (HB).

FI, FIÚ (*feyaynk* LevT. II.12. *atyafejotok* 37. *feyam* RMNy. III.87): **1)** filius, natus, gnatus MA. solm PPB. Unokám fia: pronepos C. Com: Jan. 120. Anyám bátya fia: matruelis MA. mutter-bruder-kind PP. Modoros Dedfia vinitor 1255. (CodPatr. V.28). Terra nobilium kyalryfia diorum 1287. (VI.329). Zál fiat: pariet filium (MünchC. 16). Maria az földről fel emeltetie es vitetie az ő zeretű fyahoz (VitkC. 76). Rakel syathwan hv ftyat (JordC. 360). Tekozle ftyv (CornC. 142). Janost hagyam aiamnac ftyl (NagyszC. 91). Mas embernek ftyat gonozol keuantam (VirgC. 8). Meg sokasyta vr isten zent ferencznek ftyath es leant (15). Vagiok elw isteunek fya (20). Atya, ifyw, zent lelek (ÉrdyC. 508). Dycheseg atyanak ees ftynak (KulesC. 2). Az mell oraban ingen nem allitatok az embernek fia igaz szünte az oraban ifu el (Sylv: UT. I.39). Minden várait engedé leányinak, fiakká tevő ő sok jószágának (Tin. 88). Fiakat és leányokat nemesz: filios generatis et filias (Kár: Bibl. I.184). Akkor a fiak átkozzák az atyákat (Pázm: Préd. 20). Jussom eszünkbe, minémű szeretettel látá a tékozló fiat sok gonoszágintán (180). Ez istentelen fi (Absolon) (Illy: Préd. II.66). Kinek fiuja nintsen, a'nak atyája sintsen (GKat: Titk. 16). Nemi is fog felelni, levelébe mondja, nintsen illy rozsz fira, mint én vagyok, gondja (Gvad: RP. 104). **2)** liberi C. [kind]. Mert mindön embőr tervezet zerent zerey azt a kitől uagón: mint az fiak zileiöket (TihC. 7). Zerelmes leunim, nam tyeket sem ferfynakh gongya, sem tyaidnak sem laz ezkwnek gongya nemi bant (VirgC. 138). Ftyam Erseböt howa meegy (ÉrdyC. 639b). **3)** pullus MA. [junges]. Galambfi: pipio; tikt: pullaster, pullus gallinaceus; keczke-fi: haedulus MA. Lúdfi: anserculus PP. Nyomorék poszáta madár, mellynek fiait más neveli fel: curruca; kányafi: pullus *milvinus; fetske-fi: *pullus hiru-dinis; béka-fi: *pullus ranae PPB. Az vipera az ő fiait ki költi (GuaryC. 13). Az madar ftyat: pulli avis (JordC. 246). Vgan ftyóltók, mikent fecke ftyv (DöbrC. 244). Akara keet ga lamb ftyal uagi gerliezo ftyal aldohnah (DebrC. 172). Nemeli oktan alattnak első ftyat meg keli vala valtani (173). Az tiknonzekben uagón elete az tyk ftywnk (SündC. 3). Talaltok egy zannaryat meg kewtwo (Pesti: NTes. 165. 166). Eg kis niul fi (Kák: Ast. 7). Oroszlán-fi (Holt: Mes. 362). Az vad keczkéknec fioe (Kár: Bibl. I.536). Oroszlány-fi (514). Rókafi (632). Idei gyermeked bárányfiak (Rady: Csál. III.270). Szamárnac fián iláen (Kules: Evang. 10). Napfényre néző szem mntattia sas fiát (Zrinyi: ASyr. 248). A madarak fiakat költenek (Com: Jan. 35). A pava-fiaknak tsak a tsalán tsipés-is halalos (Misk: VKert. 317). Homét veszünk kappanokot, tyukfiakat (Illy: Préd. I.419). Fűrjfiak (GKat: Váls. II.1121). Fetske fiú (Mik: TLev. 353). A tyukfiak igen kövérek lésznek és a galambfiak igen ősztvérek (Fal: NA. 143). **4)** [particeps, obnoxius; teilhaftig, unterworfen]. Vilagossagnac ftyai (VitkC. 2). Haragnak ftyay vagywnk (ÉrdyC. 574b). My vagionk wrwk vezedennek

fiai (VirgC. 49). Szerencse-fia (Fal: Jegyz. 935): albae gallinae filius Kr. 5) [civis; landsmann]. Ez vylaghy kiralyok kyken veeznek adoot, az ilykon ee awagy az ydeghienekhön (ÉrdyC. 552b). Ezt hallá szizados, hadnagyak megmondá, hogy szent Pál római ember; hadnagy megkérdeze tőle, ha római polgárfi volna: tu Romanus es? (RMK. IV.189). Amaz híres neves esoh fi, Zischa János (Czegl: Japh. 124). Az Erdélyben bejött nyegédes magyarországi, tótországi újjak miképpen zaboláztsanak meg kérdésekről (Thaly: Adal. II.344). 6) mas, masculus MA. münlein PPB. Az rabságból bazi iött fiac (Kár: Bibl. I.426). 7) [parvus; klein]. Egy erős palánkot alkottanak, mellette fin palánkot állattak, azt erősen földdel megrakták, nyomták, gyakor bástyákat abban alkottanak (Tin. 110).

[Szólások]. Ne szidd őket, ne mondjad bitangoknak, se disznófiaknak (Thaly: VÉ. I.424). Nem tudom, ki lona fia vagy; egyezzenre sem esmérlec: *albus an ater sis, nescio MA. Tuduc, ki lona fia vagy (Dáv: Vall. Hhh2). Te voltálé anya, az sarkany-fia az boszorkany (Szeg: Theoph. 24). Ha a tsászár vagy király, téged fiává fogadott volna, olly feu' néznél, hogy alig szőlhatnánk veled (Pázm: Préd. 1094).

[Közmondások]. Az ebnek sem él meg az első fia: canis festinans coecos parit catulos (Decsi: Adag. 93). Nemi eszi meg az eb az ő maga fiát (184). Az káposztás kertet eh kecskére nem jó bíznya, sem a lúd fiakat pásztorra (Magyar: OrszRoml. 58). Farkasnak farkas a fia (Fal: Jegyz. 923).

ablak-fia: fenestra parva in maiore fenestra Kr. fenestella, fenestra foriculi; fensterlein PP. 1801. Az ablakon, ablac fián ki-néz (Com: Jan. 106).

Ádám-fia: [homo; mensch]. Ez vylaghy bolond Adam fiyay (ÉrdyC. 557. 367. 649). Meg waltad vram zegeny bynős adam-fiyath (CzechC. 70).

asztal-fia: riscus, capsula mensae, cista mensaria; tischlade PPB. schublade KirBesz. 134. Mely levelok ennalam wona [igy] oth Kassin az azhel [igy] fyaba (RMNy. III.53). Egy asztalfira vagy asztalra való pléb két tompa lövővel és két oldal kilincsel (Nyr. XI.525).

atya-fi, atya-fü: 1) frater; bruder PPB. Azon méhből való atyafiak: uterini C. Egy hassal lett atyafiak: fratres, sorores *geminae; két testvér atyafiú, ötsém, bátyám: frater; öszveveszteni az atyafiakat: fratres *committere odiis PPB. Atyafiuképpen: fraterne MA. Ew atyafiyag megen ualanak kewsdedek (EhrC. 99). Lata két atyafiat (MünchC. 20. 22). Idegön lettem eu atamfiainak es zarandok en aniam fiaimnak: extraneus factus sum fratribus meis, et peregrinus filius matris meae (AporC. 18). Cayn Abelt atafiat meg öle (GnaryC. 20). Ez tizőnkot atafyu [József és testvérei] (26). Lata ket atyafiyakat (JordC. 364). Lazart Martanak es Magdalanak attiokfia halataiból fel tamazta (WeszpC. 7). Meg esmerőd attyadat, anyadath, attyadyayth (SándorC. 1). Elualaztatik az atyafyu az atyafutol (VirgC. 118). Wgy tarchad mynt atyad fyaat: sicut fratrem tracta (ÉrdyC. 78). Jakob nemzötte Judat es az ő atafiait: Jacob genuit Judam et fratres ejus (Fél: Bibl. 1). Eot atyafiaknac vagyon 75 forintoc (Helt: Arithm. E5). Kain Abelnec atyafia (MA: Bibl. I.4). A testvér szerent való atyafiak (Czegl: MM. 277). Amaz két atyafiak Esau, és Jakob (Ily: Préd. II.61). Te nékem testvér atyámfia vagy (Hall: HHist. II.195). Két-egytestvér-atyafi (Mik: TLev. 247). 2) cognatus C. consanguineus MA. blutsfreund, verwandter PPB. Ki vala ő neki atyafia avag rok[on]saga (DebrC. 569). Eggik sem osz[ta]los atyámfia az en iozagomba (Radv: Csal. III.108b). Atyankrol való atyafu[n]kfiai: agnati (Ver: Verb. Szót. 2). Osztalos atyafi [az örökségből] (Szeg: Aqu. 29). 3) [proximus] necessarius C. PPB. amicis; freund Com: Vest. 119. The atyadfiya tart valamyt

te ellened: frater tuus habet aliquid adversum te (JordC. 366). Ha ezak ydwezlytek ty atyatkoffyat, myt tezek towaba? si salutaveritis fratres vestros, quid amplius (368). Ew atyafiyaat zerety: diligit proximum (ÉrdyC. 79b). Haragot tartotam atyamyfynak ellene (VirgC. 9. 90). Atyamfiay dicherietek az vr istent (37). Halgassátoc az ti atyatkoffiainac ügyeket (Kár: Bibl. I.157). Kedves jó akaró barátunk s atyánkfia (BethlTám. 47). Pápázó atyafiak (MNyil: Irt. Előb. 2). Ur isten ő szent felsége az ő kegyes áldásából ez elmúlt napokban látogatott meg bennünket az atyám fiával [feleségemmel] egy kis fiával (Radv: Csal. III.5). 4) [frater, monachus; bruder, mönch]. Nem tezik enekem, hofi en legyek kiseb atyafin (VirgC. 66). Zent Ferencz meg gondolnan ez zent atyafyunak w nagí engedelmesseget, kezde magat feddeny (69).

[Közmondások]. Atiafi atiafiával ió: frater viro adsit (Decsi: Adag. 54).

atyafias: 1) consanguineus MA. [verwandt]. Az zent apostoloknak ydeyőkben valanak keth yeles zyzek atyafiyasok (ÉrdyC. 413). Ők atyafiasok az ezigánokval (Tin. 316). Az rokonságoc, atya fiasoc, az ő öveiket sirattyác (MA: Scult. 442). Vér szerint is atyafiasoc voltac (Prág: Serk. 336). Egy nohany atyafias ember: plures personae fraternae (Ver: Verb. 126). Cognatusok-is, az az atyafiasok (192). Vér szerint való atyafiasok: personae consanguinitate conjunctae (335). Az két tsászár atyafias vala (Huny: Trója. 2 A2). 2) habens cognationes MA. der verwandschaft und bluttfreunde hat PPB. Nagy familiájú, igen atyafias: *fortis familia PPB. Báthory atyafiasb az vrak között, hogy nem ő (MonIrók. III.135).

atyafiság, atyafiúság: 1) fraternitas C. bruderschaft PPB. A mi vronk Jesus Christusnak atyafysaga (ComC. 1. PeerC. 49. JordC. 848). Az egész emberi természet nagy méltóságra jutott; mert Krisztus atya-fiságában öltözött (Pázm: Préd. 116). 2) consanguineitas C. [verwandschaft]. Vér szerint való atyafiság: parentela C. A rokonságot avagy vér szerent való atyafiságról (Com: Jan. 119). 3) necessitudo C. [amicitia; freundschaft, freundlichkeit]. Ha kegelmetek atyafisag kepen nem akar segiteny (RMNy. II.97). Soha nenem nekewm nagyob atyafiyssagoth nem teheteti, mynth ezth, hogy oda menth (RMNy. II.87). Atyafiúsagval es akarattal, io szinel leolekel vadnac egy mashoz (Börn: Ének 255). A szívek, elniek és indulatok közt-is találkozik nem ritkán szoros szerelmes atyafiúság (Fal: UE. 389). 4) [societas monachorum; ordensgemeinschaft]. Kic egy szerzetben, atyafiúsagban elnec (Mon: Apol. 260).

[Szólások]. Hyzóm erty ty zerelmes atyafiywsagtok (ÉrdyC. 597b).

atyafiságos, atyafiúságos: 1) [fraternus; brüderlich]. Atafiusagos zeret (GuaryC. 66. DöbrC. 284. DebrC. 212). Atafiusagos egeñlöseg (BodC. 14). Igyenes athyafiywsagos barath-sagra menthewnk (RMNy. II.32). Atyafiúságos szeretet (Kules: Evang. 494). 2) consanguineus C.

[atyafiúságosod-ik]

ösze-atyafiúságosodik: [consanguineus fio; verwandt werden]. A magyarok az idegen nemzetekkel ösze atyafiúságosodának [házasság által] (Liszny: Krón. 303).

atyafiúcska: fraterculus C. MA. brüderlein PPB.

atyafiúi: fraternus C. brüderlich PPB. Atyafuini szerelem: amor fraternus (EhrC. 70). Atyafiny zeretet: caritas fraternitatis (ÉrdyC. 73). Megesmere az atyafiakba az atyui [igy] zent zeretet (VirgC. 75). Atyafuini fogadás (fraternalis adoptio) ez, mikor valaki lattya hogy vér szerint való örökös nincsenek, mas idegent engedelensből atyafiava fogad es jóságaban bé bocsat (Ver: Verb. 127).

barom-fi: pecus MA.

egyház-fi: **1)** aedituus C. aedituus MA. kirchner PPB. Egyház fia, egyház őrző: tutelarinus C. Egyházfiú: kircheuwater Nom. 67. Egyház fia: aediles C. Egyház fia: aedituus Com: Jan. 124. Váradon az odaváló püspök az egyházit meg-égette igen alváló dologért (Bod: Pol. Előb. 4). **2)** [hídelis; gläubiger, mitglied einer kirche]. Az ekklesia javai légyenek az ekklesia és egyház-fiak szabadságokban, nem az esperest és pap dispositiójában (Bod: Pol. 86).

fattyú-fi: [nothus; bastard]. Fattyúfi: nothus, de cuius parente non dubitatur; zab gyermek: spinus, qui non audet suos parentes nominare (Sziksz. M. Akad. Értes. 1847. 332. MA: Tan. 1130). Kurvatul való fattyúfia (Dial. 154).

fér-fi, fér-fiú (férjfi PPB. s. v. genitale, concubitus, expertus): **1)** vir MA. mam PP. Férfiakként: viritini; férfi módjára termett asszony: virago C. Azon ember es ferfyu: mulier et vir (EhrC. 90). Igaz ferfyu: vir justus (MünchC. 81). Tyteket férfyuakhoz gongya nem laut (VirgC. 138). Minden ferfyu forchikara vetőtte kezét, mint a szülő asszonyát (Helt: Bibl. IV. 164). Hasonlító fűtet az eszes ferfyuhoz (Pél: Bibl. 11). Az ferfyu elő vonnia szolgáló leányt (Mon: Apol. 396). Nemes ferfyu (Káldi: Bibl. 242). Termesztos ferfyu (László: Petr. 203). **2)** mas C. masculus MA. [männliche person, männchen]. Férfi nemző része: genitale; férjfi után járni, kötni magát valakire: petere *concupitus; férjfiat esmért leány: puella *experta virum PPB. Mend ferfyu (mares) es azonember, kyk ottogyl meg gylekeztenek (EhrC. 58). En solha ferfiat nem kiuntam (GuayC. 53). Keuntam ferfiakat (VirgC. 9). Minemew zert kelyen tartany az ferfyakhoz (136). Nyoltz napi ferfyu [nyolcz napos figyermek] (Born: Préd. 25). Ferfyu es asszonyalatt olkotta őket: masculum et feminum fecit eos (Helt: UT. E7). (Josapat) a ferfi kuruak maradékis ki tisztítá a földről (Mol: Sám. 362). Minden ferfiat születése után nyoltzad nappal környül kellett metélni a 'zidók-nak (Pézm: Préd. 158). Ferfi személt (Monkré. VIII. 120). A virasnak minden ferfi es leány gyermeki, es nevedékeny ifiai az egerek után indultanak (Liszny: Krón. 244). **3)** [maritus; gemahl]. Ferfiamat hazastarsul vöttem (TelC. 25). Az en ferfiamat elűtetted (48). A feleség parancsol férjének, a szegény ferfi pedig asszonyi nyeret visel (Misk: VKert. 362). A mit az ferfi keres, másfelől az asszony, mint bitangját ugy osztja (Thaly: VÉ. II. 420).

[Szólások]. Nem egész ferfyu az ki csak otthon rothad (Szentm: TFü. 2).

asszony-férfi: androgynos C.

férfiás, ferfyás asszony: virosa mulier MA. mamsüchtiges weib PPB.

férfiú (ferfyu: masculinus MAL): **1)** virilis C. männlich PP. Ferfiu megállapodott idő: virilis aetas Com: Jan. 45. Sok leányok ferfyu lelekkel vitessegetv tevttenek (CornC. 275). Oly mynth ferfyu wyaskodaas koppen aly ellene az őrdóghnek (ÉrsC. 275). Ezert ferfyuina neneszetie: hanc vocabitur virago (Helt: Bibl. I. A4). **2)** masculinus C. [männlich]. Az ferfiu magot hozza veue (Mon: Apol. 466). Midőn le vágott volna minden ferfiu nemet: cum occidisset omno masculinum (Kár: Bibl. I. 315).

férflúság: **1)** virilitas MA. männheit PPB. Emberkor, ferflúság: virilitas Com: Jan. 45. Ki minélkőttel erős ferflúsággal: viriliter (GuayC. 59). **2)** virilia MA. priapus, pyga (männliches glied) Nom. 21. Kötelet köttenek a latrok az ő ferflúságára (ÉrsC. 66). Bódog az ferflúság nélkül való, ki az ő kezéül hamisságot nem ezeledett: beatus est spado, qui non operatus est per manus suas iniquitatem (Kár: Bibl. I. 37. Pázm: Préd. 282).

férflúságtalan: eunuchus Kr. (Káldi: Bibl. Mach. 19: 12. Kr.) Vannak ferflúságtalanok, kik magokat meg-herélték (Veresm:

HltMegt. 63). Látták vala ötet ferflúságtalannak lennyi (Fr: SzJan. 98). Kappan-ember, herélt, ki-metszett, ferflúságtalan (SzD: MVir. 106).

fogadott-fiú: adoptatus C. adoptivus Ver: Verb. Szót. 1. [adoptivsohn]. (Illy: Kriszt. 57).

fogadottfűság: [conditio adoptivi; eigenschaft eines adoptivsohns]. (Zvon: Post. I. 196. Mad: Evang. 17. Mleg: TOSzl. I. 104. PP: PaxA. 325).

gyermek-fi: [puer; knabe]. Hozzá vőtte az ő gyermek fiát (Helt: Mes. 3).

haza-fia: patris filius; einheimischer, landeskind PPB. Az othon született városnac haza fia: indigenae Com: Jan. 123. Haza fia volt s-ma is haza fia (Matkó: BCsák. 12). Meszléni derék ember, igaz hazafia (RákF: Lev. I. 111). Az nemes országi nemesi renden lévő hazafiai számok közé incorporálthassanak (II. 21). Nem őrmest forgott hazafiainak szemek előtt: non libenter erat ante oculos suorum civium (Bal: Corn. 115). Már nem vendégek, nem jövevények, hanem örökös haza fia i vagyunk (Bíró: Préd. 19).

hazafiúság: [popularitas; landsmannschaft]. Ez (a favágó) a hazafiúságtól viseltetvén gyakran látogat minket (Mik: TLev. 14).

hazafiúságtalanság: incivilitas Csúzi: Tromb. 471. Kr.

[hazafiúskod-ik]

hazafiúskodás: [rei publicae studium; patriotisches wirken]. (RákF: Lev. III. 417).

hűg-fi. Hűg fy: consobrinus Nyirkálai XIX.

í-fi, ia-fia: [liberi, proles; kinder]. Mynden yozagtok, felessegtok, hyatok [fy], fyatok es ty barnotok magoknak leegyenek addegal az varasokban: absque uxoris, parvulis atque iumentis, pecora in urbis remanere debebant (JordC. 206). Ha mykoron yyatok fyatok el zaporodandyk: si genueritis filios et nepotes (210. 259. 261. 285). My hazna vagyon benne az zyleknek ha az ew yay fyya zysesseget tarthnak (ÉrdyC. 471). Ne kewannyad te baratodnak yaat fyyat: non concupiscas domum proximi tui (523b). Kynek maradék vanak, ya fyya, felessege (612). Yozagant morhayaat yaat fyyat, kyket vele el nem yyhet halalanak ydeyn (645. Komj: SzPál. 94). Gyermekinek gyermeket, ijait fiait láthatta (MA: SB. 44). Szűléjek nem becsálló doba iaknak fiaknak emlekezetekre (Mogy: 6Jaj. II. 13).

[Szólások]. Apróstól tsepistől, iastól-tüstől, ebéstől-matskástól ki-vesztek (SzD: MVir. 37).

ias-fias: **1)** [liberis praeditus; mit kindern gesegnet]. Ugy vagyon a dolog, mint valamely ias-fias tselédés gazda hazában (Nagyari: Orth. 184). Apródos, ias-fias, porontyos, sok apró-gyermekű feleségétől nem érkezet az olvasásra (SzD: MVir. 37). **2)** [multa membra habens, in multas partes divisus; mit vielen abtheilungen]. A tevének sok ijas-fijas gyomrai vannak, mivelhogy tövisses eleséggel szeretnek élni, melykhez illendő hűtos nyelve es kemény nyelési vannak (Misk: VKert. 39).

isten-fia: [filius dei; gottes sohn]. Midőn Judaeaban egytembo lakniának az isten fia, és az ő szolgálja és előtűtője (Illy: Préd. I. 70). Így vagyunk isten fia i, és szabadosok (286).

jobbágy-fi, jobbágy-fiú: **1)** [adulescens nobilis, homo nobilis; junker]. Törteneek, hogy egy iobaglyv romában meue, terce be az hercezhöz, es az iambor herceg nagy yo koddal fogadaa; es mykoron lakozna[nak], keres az wr fyy, hogy erdemlonee lathatny zent Ersebeteth (ÉrdyC. 643). **2)** [jobbágy; frohnbauer]. De eadem terra serviet, sicut alii de Thurocz, qui iobaggy tin dicuntur 1258. (Jerney, Czinar, Czegl. Dág. II. 71). Övszeirt jobbágyfiak száma 96, lovak száma 17 (Gér: KárCs. IV. 298). (Az amuzghnok, id est, az desma fiak, kiket az keresztényektől dezmaiban el-vontak, Konst. 251).

kérészt-fiü: filius lustricus; tauftint, der aus der taufe gehoben wird PPB. Scent Marc ewangelista volt Peter apastalnac kereszt fia (MünchC. 71).

király-fiü, király-fia: **1)** filius regis, princeps regius SL [könnigsohn, prinz]. A köder lo nem gondol aval ki rayta il, bator királ fiu lögen es, hog meg serzik (BodC. 10). Ky lygen ez keral fyv (DebrC. 513). Szulimán császár indúlása, királ fiát meglátása (Tin. 7). Mi dolog hog te király fia napról napra igen el östüerőszől es el heruacz? (Mol: Sám. 174). Egy Apollonius nevü fő királyfi érkezék Tyriabol (Apoll. 5). **2)** [2]. Terra nobilium kyralyfia dictorum 1287. (CodPatr. VI.329).

[Szólások]. Fabula Milesia, király fia Kis Miklós beszéde (Deesi: Adag. 341. MA.); ein märlein PPB. Immár csak lütságos mulatságra vágyodnak, költött fabulákra, királyfia Kis Miklós-ról, poéták óriásiról (RMK. I.340).

kurva-fi, kurva-fia, kura-fi (*karafia* ? Gvad: RP. 42. *korafia* ? Gyöngy: Cup. 21): [meretricis filius; hurensohn]. Zydnya kezdettek besthye, kwrvafyanak (RMNy. II.189). Mondta az ifiü oroszlan: Bizony ezennel meg állom boszszudat az perentel kurua fián (Helt: Mes. 358). Meg araszola a gyermek oroszlan a nyomdeket és monda: O kurta kurua fia, ki reuid lábotskáia vagyon (359). Bestie arolo kurua fi (ComBal. 18). Nosza az beste lélek kurva fiának ne hadjuk elvinni az lovakat (MonOkm. VI.60). Nem igazán esküdtek meg, eb anyáju, hitetlen, bestye kurva fia (MonTME. I.77). Ne szidd kurva fattyának, kurafi csináltának (Thaly: VE. I.424). Igy vér meg az isten, beste kurva fia, pernahájdér luzó-vonyó, ördög fia! (Thaly: Adal. II.106). Beste karafia (Gvad: RP. 42).

láda-fia: locus, forulus SL. arcua cistae Kr. [schublade in der truhe]. Az arany szerszámokat tegyéték a láda fiába (Helt: Bibl. II.121). Az elseo láda fiaban egy erzeniben vagion hat zaz hoszonnegi arani förent (Radv: Csal. II.27. 315).

madár-fi: pullus, avicula SL. [junger vogel]. Madár-fiü: *proles volnerum PPI. A madárfi pipég: pullus pipit (Com: Jan. 39). Madár fiak, toronkatzok: pipiones (35. Kár: Bibl. I.178).

mostoha-fiü: privignus C. der stiefsohn Com: Vest. 142. Tiberius Augustosnac mostoha fia romai imperator regual huszan három esztendeig (Szék: Krón. 81). Hogj megh hallotta wohia az en mustoha fiának megh ieoveset (Pont. 23).

ös-fi: **1)** haeres, indigena, domesticus MA. erb, hausgenoss PPB. Kananeus nemzeth, kyk ewssy zerent valanak Noé nemzeteéből, kyknek attyok vala kanaan Noenak eegyky fíya (ÉrdyC. 435). **2)** [frater, monachus; mönch]. Kyt meg tartának mynd ez may napýglan az ew zent zer[z]eteiben jambor ewss fíyak (ÉrdyC. 632).

pártos-fi: desertor Illy: Préd. II.529.

szó-fia. Szófia-beszéd: fabula MA. [juuniltzes gerede].

szófiás: [fabulosus; fabelhaft, unsinnig]. Immár régen azokat mint szófiás beszédeket által-nyársolta szent Jeronymus (Pós: Igazs. I.22).

tábla-fia: [assessor; beisitzer, gerichtstafelbeisitzer]. Fő directorá tészik, vagy szék bírójává vagy tábla fiává (Felv: Dics. 58. TörtT.² I.153).

unoka-fi: nepos Com: Jan. 119. [enkel].

úr-fi: herulus Kr. [junker, junger berr]. Attia ötet egy nőmös ur fyunak adnak (DebrC. 190). Ez zent wr fífw (Jézus) (ÉrdyC. 33b. 615b). Három nemes wr fífw (549. 509. 642b). Wettem az wryfaknak atlachot [egy szolga írja haza Bécsből nagyságos asszonyának] (RMNy. II.108). Az Amhát basa szót beadott vala, az császár hitit úrfinak (Losoneczinak, Temesvár kapitányának) ajánlá (Tin. 82. 85). Hogy az jambor úrfiat Báthory

Istvánt a naderspánságból kivethessék (MonIrók. III.138. Tin. 81. 82. 85. MA: SB. 141). Féltyén a reá bizott urfit, jött onnan Norinbergába, oman Prágába (Bod: Pol. 73). Fz az asszony kis-asszony korában ment völt gróf Bethlen István urfihoz (205). Az urfiak magok egymástól ugy megrilhesedtek, hogy már minden kitellhető gyalázatnál feljebb vagyon dolgok (Fal: NU. 264).

úrfiság: [habitus nobilis; junkerfigur]. Az egész fejemet bé is püderozta, s így a csikós-bojtárt úrfiságra hozta (Gvad: RP. 84).

vásár-fia: mundinale, donum mundinale Kr. [jahrmarkts-geschenk]. (Gér: KárCs. IV.396. Thaly: VÉ. II.79). Az asszony-ság a legujjab módi formára le tözött és fél szárnyozott bubokat, kézre valót azon opera s tsipke-műből, utólyára az kövekből és más ráritásból is válogat valaniit; s a kalmároknál hagyván alkalmas adosságot, hazatér, hogy lerakhassa a vásárfiat (Fal: NA. 143).

világ-fia: vanus, mundanus, studiosus rerum mundanarum SL. [homo voluptatibus deditus; weltkind]. Ha ez ilyen világ fiaival és bor-emberekkel kitészünk (GKat: Váls. II.312. Thaly: VÉ. II.64).

Fiacska: **1)** filiulus C. MA. söhnen PPB. Vgy mond: Fyachkaymaragytok evbenne (ComC. 146). Fyacskaime zeresse-tők egimast (DebrC. 71). Egy kyssed fyachkam vagyon az varasban (ÉrdyC. 338b). Fyachkaim, az vtolso ora ielen vagyon (Mon: Apol. 460). Dávid könyörgése fiatkájáért [így] (Szathim: Cent. 74). **2)** pullus C. pullulus MA [junges].

Fial: **1)** filiulus [söhnen, kind]. Fialim, meI nehez penzbe bizocnak be menni istennek orzagaba (MünchC. 92). Fialim, meglen keusesenneiglen tñ uetec vagoc (200). **2)** Fyal: privignus [stiefsohn] Nyirkálai XIX.

Fias: **1)** foetusus C. [junge habend]. Fias tik: gallina pullos habens MA. Fíyas tyk (ÉrdyC. 173). A fías orozlan a halot zagattya, micoron meghe akad (NádC. 594). Giermeket eg fías kamondor [így] körül forogia (Kák: Ast. 4). Fias szamar (Mel: Préd. 125). Fias juh (Radv: Csal. II.403). Fias farkas (Misk: VKert. 180). **2)** [liberos habens; söhne habend]. Nem levén soha nő, sem fias ember (MonIrók. III.58). Vanuak olyak kiknek fia magzatot ad Isten, ne jöjj koma közel hozzám, fias vagyok mostan (RMK. IV.257). **3)** loculatus PPI. [mit fíachern versehen]. Fias-láda, fiókos: loculata arca v. arcua PPI.

[Szólások]. Nám anni fia vagyon mint egy fias disznónak (Deesi: Adag. 157).

Fiatlan: sine filio, destitutus pullis SL. [ohne söhne, ohne junge]. Jütt az fejőre fiatlan juh (MonTME. I.286. GKat: Váls. I. Előb. 11).

Fiaz-ik, fiadz-ik: pario, gigno MA. pullulasco PPBI. gebären PPB. Vvölč ki nem fiazs: clama, quae non parturis (DöbrC. 308. Sylv: UT. II.114). A szfildisznokis ot alomot gyűyt-nec es fiaznac (Helt: Bibl. IV.57). Ludoc, tyukoc mikor fiazic (Born: Préd. 34). Calinius maga tudomania által szült es fiazot maganac fiakat (Mon: Képt. 77). Az ő wñdie fiazic: vacca peperit (Kár: Bibl. I.524). Fíadzik a nyul (Misk: VKert. 172). Az oroszlan az ő fajzását holtul fiazza (Ker: Préd. 409).

[Közmondások]. Nem sokat fiazik a hamis kereset (Kisv: Adag. 357).

mög-fiazik: ∞ Az dyzno meg fiazik (RMNy. III.40). Űneiek nağ békéuel fiazik meg (Mel: Jóh. 51).

Fiazás: [partus; geburt]. Meg az vadakatis az fiazás meg szelediti (Prág: Serk. 323).

Fiazat: [fetus; brut]. Fajzati vagy fiazati (GKat: Titk. 275).

Fiazmány: ∞ Ez a vélekedés nem egyéb, hanem az által-
állatozásnak tsudás fiazmányja (GKat: Váls. II.1208).

Fiazó: [fecundus; fruchtbar]. Bűn fiazó es szaporodo (Mel:
SzJán. 444). Capra, fiadzo ketske; caper, ketske bak (Com:
Vest. 13).

Fiasztal: pullifico [junge gebären]. Az madarak fiaztálnak-
nala: aves pullificabant (EhrC. 145).

Fiaztat: [parere facio; werfen lassen]. Az ivhokotis fiaz-
tattam (RMNy. II.311). Az boldokevwyffalwssy mezeon fiaztat-
tak az baskayak (317).

Fiók: 1) [pullus] avis plumescens SI. [junges]. Fiók rétze:
anaticula PPB. Fiók ölyv: neopterus accipiter PP. Egy borju
fiókot, se marhájokat el nem vitték (MonTME. III.41). Akkor
fogathatnak pedig könnyebben meg a róka, míg tsak fiók és
kücsind (Misk: VKert. 162). Alig kelhet-e ki csöcsömös korá-
ból, mint fiók kérezevén fészke kosárából (Gyöngy: KJ. 102).
2) mensae v. cistae loculus, arcula, forulus SI. [fach, schublade].
Hogy a tevék a kemény eseséget jobban meg emészthetnék,
szükség volt, hogy gyomroknak sok fiókjai lennének, hogy a
megótt eseség színtelen egyikből másikba által menvén, jobban
meg emészthetnek (Misk: VKert. 39). Szívemnek minden fiókja
tele a kélhez való szeretetemen (Mik: TLev. 18). Adhassak
pogását fehér liszt lángjából, lovaknak abrakot pajta fiókjából
(Orezy: KultSz. 153). 3) subalternus SI. [untergeordnet, filial].
Fiók tsont, molly a vállat a melyhez kapcsolja: clavicula PPB.
Mind az fiók s mind az csoporos strásákat revideáltam (Mon-
lók. XV.145).

Fiókos. Fias-láda, fiókos: *loculata arca vel arcula; fiókos
vagy kalamáris láda: *arcula loculata PPI.

[Fióka]

Fiókás: [puellus, puellula; kindchen]. Szerelmes fiókásom! ...
A te apókád (Nád: Lev. 15).

Fiúti: 1) filialis MA. kindlich PPB. Fywy feelelem (ÉrsC.
535). Fywy zent feelelem (ÉrdyC. 559). Fyuy zeretet (DoBrC.
419. CzechC. 42). 2) [masculus; männlich]. Zyl teeneked fywy
magzatot (ÉrdyC. 344b). Szűlo fyui magzatot (Mel: SzJán. 299).

Fiúság (elky *fyassag* CornC. 144): 1) filatio, filii dignitas
MA. die erkenntung fiur einen sohn, die würde eines sohnes
PPB. Az isteny fyvsagnak valasztasa (CornC. 1). Lelky fyusag
(VirgC. 137). Meeg minagunk se minagungba ohaytunk az
lelki fyusagot varuan a mi testünknek meg valtasat (Komj:
SzPál. 73). Isten fiúsaga (Mel: Ének. 30). Minket az isteni fiu-
ságra el-petsétel (GKat: Titk. 265). 2) [sexus masculinus; män-
liche linie?]. A Mágocsi familiájának itt szakada magva a fiúságon
[fiui ágon? fiágon?] (TörtT. IV.75).

FIAT: [abundantia; reichlichkeit, ergiebigkeit?]. Ha most
az halfogásnak jó fiatja volna, hagyjad meg az praefectusnak,
mind kecségét, tokot, vizát fogasson számunkra (RákGy: Lev.
383).

FIATAL (fiotal Czinár): 1) novellus, germen, stirps MA.
junger baum, neuer stamm PPB. Tul fiotal [tölgy] arbores 1302.
(fzinár). Kiknek fiay mikent plantatának fiatal (AporC. 116).
A lelec az fyatal fauac móga zorent fel emelkedhetic (VirgC.
7). Az te feleséged ollaan leszen mint a termő szőlő té, es az
te fiad mint az olai fauac fiatal (Szék: Zsolt. 138). Az ő gif-
korence fiatalat hagiatoc a földön (Szék: Krón. 45). Az mel
vad faban szilid oltatik, giakorta az tőuen vad fiatalok ünnek
ki (Föl: Tan. 318). Úgy őrzí s neveli isten a gonoszok szeren-
tségét, mint a jó gazda bekérített kertében neveli és őrzí a
szép fiatalokat (Pázm: Préd. 24). Mint az tőkében oltatott fiatal,
meg foganodnék az keresztység (Pázm: Kal. 471). Az jóság-
nak keresésében az fundamentomra, es az jóság gyűkerere
kell tekintenünk es nem az ágra vagy fiatalyara (Ver: Verb.

42). Ez liden láttam egy halyog fa fiatal kinek temérdek-
ségbe nem volt nagyobb az embernek őreghbík yuanel (SzCsomb:
Ütleir. 64). Az ferfi az erdőn le vágja az cserfű fiatal, mellyol
osztán meg orvosollya az gonosz aszszonyiálatot (MesésK. 31).
Ültess egy barack fiatal; mikor látod hogy meg fogott (Radv:
Csál. III. 63). A fiatal nevendékeket és fátyti ágakat marius-
ban (ültetik, Lipp: PKert. III.112). Siess teremő uradhoz
szépen fel-serdült ifjúságonak első fiatalival s uydón-ny zsen-
gével (Fal: NE. 54). Kertnek fiatal (Fal: Jegyz. 936). 2)
juvenis Oertel: Harm. 138. [jung]. Gyermekek fiatal authorok-
nak hija (Tohn: Vigaszt. 147). A musikáru szolván: tudgyuk
hogy az udvar fiatalnak a, b, cje, könyörgő könyve, dellyesti
s esti gyönyörűsége (Fal: NA. 230). Az őregség és a lehílt
vér már nem indul a fiatalok felforrására (Fal: NU. 252). A
fiatal rend vigan és böcsülettel multhat (226). Fiatal világ,
ne dicselkedjél ifjúsággoddal (Fal: BE. 574). Fiatal szép (Fal: Jegyz.
934). Tekintek alak gardistákra, fiatal gróffokra (Gvad: Orsz.
47).

Fiatalka. Ifjacska, fiatalka: julia (MA: Bibl. Magy. 3)

[Fiatali-ik]

ki-fiatallik: egermino MA. hervorsprossen, herauswachsen
PPB.

Fiatalos: [sucrescens; jung, frisch gewachsen]. Nem me-
hetneonk fel az fiatalos erdeekre (RMNy. II.318).

Fiatalosod-ik: [vestior; bewachsen, bewaldet werden].
Majd mennyi linea benne vagon, unnyi mérges gyűkerű tse-
metekkel fiatalosodott könyveskének erdejében vadászdogalna
(Pós: Válasz. 19).

Fiataloz-ik: [egermino; hervorsprossen]. Ismét más hét
buzafejek fiataloztak ezek után (Pécsi: Biblia. 1634. Nyr. XVII.
573).

Fiatalság: juvenia, juvenus Kr. [jugend]. (Bíró: Micae. 190.
Kr.) Csák Justina leány aszszont magunnak eljedgyzettem,
előbbenyi férjemtől maradt gyermekeimnek gondviselése fiatal-
ságában reá háramland 1750. (Nyr. XIV. 132).

[FICAMÍT]

ki-ficamít: luxo C. [verrenken]. Tsak nem kifíttzamítták
szomeket egymásra néztekben (Fal: NA. 189).

mög-ficamít

[Szólások]. A sok gyenge ortzák, s ártalmas képek meg-
vesztik szemeket, és a sok hamis principium meg-fítza-
míttya eszekot (Fal: NE. 70). A kevésység fíttzamíttya
meg eszt az embernek (99).

Ficamítás: luxatio Kr. [verrenkung]. Angliában a hajlagó
testnek nyughatatlansága, ide s amoda ficamítása, térdnek láb-
nak változó rángatása, a mértékre szabott és kinzott lépések
mind azon csútságok (Fal: NU. 320).

[FICAML-IK]

ki-ficamlk: eluxor MA. sich verrenken PPB. (GyöngyD:
Cup. 597). Egy árokba bédílt deresélt egyíltt, lála kifczam-
lott (Gvad: RP. 99).

kificamlás: eluxatio MA. verrenkung PPB. (Mogy: Sza-
Öröme. 111).

Ficamlás: luxatio [verrenkung]. A sántáknak sántétásoc a
ki-menyírléstől, ficamlástól vagon (Com: Jan. 55).

[Ficamltat, ficamltat]

ki-ficamltat, ki-ficamltat. Ki-fíttzamtatni valami izét:
*extorquere articulum PPI [verrenken]. Forgó tsontyát edgy
illetéssel kifíttzamtatá (Mogy: SzaÖröme. 119).

FICAMOD-IK: luxor Kr. [sich verrenken]. Fíttzamodott,
iszamodott, ki-menyíltt: luxatus PPI.

[Szólások]. Semmi mutató bizonyosságot nem hozhata, hanem csavargásra ficzomodék, s-azt mondgya (Matkó: BCsák. 171).

ki-ficamodik: eluxor Kr. [sich verrenken]. Kificzomodott: eluxatus; kificzomodot lábú: scaurus C. A kificzomodott tagokat helyére allattya (ACsere: Enc. 237). Kificzomodt a balkezem vállamban (Monlók. XXVII.119).

ki-ficamodás: luxus, chalais C. [verrenkung].

még-ficamodik: luxor; verrenkt werden PPB.

Ficamodás: luxatio; verrenkung PPB.

Ficamodott: luxatus PPl. [verrenkt].

esze-ficamodott: [demens; albern, verriekt]. Nevetik az esze-fitzamodott urfiatskát (Fal: NE. 34). Esze-fitzamodott az, a ki mindenre nevet (Fal: UE. 473. Fal: Jegyz. 933. SzD: MVir. 133).

[FICEML-IK]

ki-ficemlik: [eluxor; verrenkt werden]. Az ki ficzemet tagot meg gyógyította (Mel: Herb. 14).

Ficemlés: [luxatio; verrenkung, verstauchung]. Ficzemlést, heuségből lőt fő favást gyógyít (Mel: Herb. 140).

[FICEMÜL (*fecült?* Mel: Herb. 41)].

ki-ficemül: [eluxor; verrenkt werden]. A ki ficzemült tárgokat gyógyította (Mel: Herb. 119). Ezen tört leuelét (a keserű lapumak) ki fecült [így] és töröt tágra ha kötőd használ (41).

FICERE: ornatus, ornamentum Sl. [putz]. Kólt tobzodásra, ficzerere (Born: Préd. 399).

Ficeréz, ficseréz: orno, polio, como MA. zieren PPB. aufputzen Adami: Spr. Így ficzereztec az Christusuac dolgait szepituen világi modra (Born: Préd. 77). Ficzereztec magokat ruhazatokkal (391). Ficzerézöd magad, mint az aszszony ember: e Massilia venisti (Decsi: Adag. 336. Kisv: Adag. 139). Feleségünkre, hinto szekerekre, abronczos szoknyákra, azt az mit országunk oltalmára költöhetnénk, ne ficzerezzük (Soós: Post. 300).

fői-ficeréz: ∞ A hid széleit és végeit faragott képekkel, ékes tornyosakkal fel-ficsérezték [így], fel ékesítették (Moln: JÉpül. 221).

FICKÉZ: [orno, como; zieren]. Magokat felettébb ne ficz-kézzék (GKat: Váls. II.1104). Ne kentefitél, ne ficzkézd azokat [arczfestéseket] az orczádra (1109).

FICOMA: [ornamentum; putz]. A királyi menyaszzszonynak minden ficzemája [így] egy páva farkának árnyéka sem lehet (Bethl: Élet. 180).

Ficomás: [ornatus, comtus; geputzt, geschniegelt]. Vetkőztesse ki a religiót abból a ficzomás, kendőzött, pénzázott maga találmányi köntöséből (Bethl: Élet. 53).

FICKÁNDÓZ-IK (*fickándozó* Matkó: BCsák. 230. *fitskándozék* Szentm: TFü. 6. *vitzkándozók* GKat: Váls. I.1063): **1)** saltio, petulcio, lascivio Kr. [umherspringen]. A bakoc ha rutül fitskándoznac és öklelnec, nagy vész leszen (Cis. G). Heában ficzkándoztok (Bal: CsIsk. 144). Ha az ő ficskándozó kérdéseire meg nem felelek (Matkó: BCsák. 230). Könnyen iáró pey lován csak el fitskándozék (Szentm: TFü. 6). **2)** exsilio Kr. [spritzen]. Annyi vér ment-ki a szent György testéből, hogy azokra-is ficzkándozot [így?] a kik jelen voltak (Illy: SzÉlet. III.55).

1. FICKÓ: cotula, caliculus ligneus MA. guttulus PPBl. [fläschchen]. Kristály üvegek és fickóké (vitra crystallina et cululli) pobár székben le rakattatnac (Com: Jan. 111).

2. FICKÓ: adolescentulus: kleiner knabe PP. 1801. [kerl]. Bort fitzko! wein her, jung KirBesz. 63. Fitzko, gyermek, adj

innunk: gargon, donnez-nous à boire (98). Ficzko koromban (Bethl: Élet. 193). A mig a fitzkónak szárnyát ki nem tépik, sok felé el repdes, mindenütt bé lépik (Fal: Vers. S99). Felyebb hágott ficzko már két garádicsesal, az oskolát járja több nagy kamazokkal (Orczy: KöltH. 56). [Vö FI]

FICSÓR, FICSÚR: [puer Valachicus; wallachischer bursche]. Egy more, egy oláh ficsor, egy cigány gyermek nem születethetik, sem meg nem halhat az ő akarátja nélkül (GKat: Váls. II.19). Ha ficsur fátáját vezet kezénél, mosolyog s meg lesi bikfa töviskenél (Orczy: KöltSz. 165).

Ficsórka: ∞ Az haricska határ-buza vajki jó puliszka! az kötes-liszt ficsorkának igen jó malajka (Thaly: Adal. II.103).

FIGURA: [nugae; possen]. A calvinistak a testen test jelét, a vizen szent lelket magyaráznak: a luteristák ezt a figurát pókik (Pázm: LuthV. 240).

Figurás. Figurás kötő: bunt band; du ruban figuré Kir-Besz. 132.

FIGYELEM (*fügelmes* Born: Ének. 139. *fügjelmetes* Land: ÚjSegits. 3. *fügjelmezni* Zvon: Osiand. 9. *fügjelmezzen?* Erasim: Erk. 31. *figyelmetesen* Kár: Bibl. I.520): attentio, vigilantia Kr. aufmerksameit Adami: Spr. Fölöttébb-való szemességes figyelem kívántatik bennünk, hogy ebben a gonosz világban se isten, se ember ellen ne vétünk (Fal: SzE. 522). Nem esze hire nélkül, hanem előbb elméjével tanátskozván, akkor-is nagy figyellel ereszi meg nyelvét (Fal: UE. 387). A sok monda-monda közt figyelem kívántatik, hogy végére mehess a való-nak (406). Figyelem, szorgalom, vigyázó okosság (Fal: Vers. 900).

[Szólások]. Ötet figyelembe veszik az emberek (Fal: UE. 363).

Figyelmés: propensus, attentus MA. [aufmerksam]. Igen figyelős: perattentus C. Figyelmesen olvasni az újságokat: *devorare res novas PPBl. Mykoron nagy figyelmesön es eedes leelekkal halgatnaa (az evangeliom olvasását ÉrdyC. 572). Halgass meg, vram, legy engedelmes, vram, legy fügelmés (Born: Ének. 139). Fügyelmessen oltalmaznak magokat (KNagysz. 1621. H2).

Figyelmetés: intentus MA. aufmerksam PPB. Figyelmetesen: attente C. intende MA. aufmerksam PPB. Ha figyelmetősön gondolandó (ÉrsC. 47). Atyafyut zeretnek általa egy-mas zerelmyre figyelmetesek (Komj: SzPál. 91). Figyelmetessen: purgatis auribus (Decsi: Adag. 116). Az népet intette az énekek figyelmetes hallgatására (Kár: Bibl. I.188). Hallyátoc meg fegyelmetesen [így] az én beszédemet (I.520). Légyetek figyelmetesek a halgatásban (Pázm: Préd. 23). Ha ezeket figyelmetes és által-ható értelemmel oluasad (Bal: CsIsk. 124). Czoda nagy ohaitassal es kiunassagall valanac innac varasaban figyelmetessec (EszT: IgAny. 110). Figyelmetes meggondolás (Illy: Préd. I.3).

Figyelmetesség: attentio Kr. [aufmerksamkeit]. (ÉrdyC. 345b. 523. 564). Az én irasomat figyelmetességgel oluassa (Mon: Apol. 429). Figyelmetesség vagy igyekezet (Illy: Préd. II.207).

Figyelmetlen: inattentus, non attentus Kr. [unaufmerksam] (Csúzi: Tromb. 68).

Figyelmetlenség: inattentio Kr. [unachtsamkeit] (Csúzi: Tromb. 516).

Figyelmez, figyelmez-ik: attendo C. ausculto MA. genau auf etwas merken PPB. Reá halgatóc, figyelmezőc: intendo MAL. Fügelmezied a pagimentomot: ecce pavimentum, animadverte (BécsiC. 174). Fügelmezjetek a hamis prophetactol: attendite a falsis prophetis (MünchC. 26). Rea figyelmezveen monda (ÉrdyC. 417). Ez yeket en zerető attamfya ygen figyelmezzed (ÉrsC. 28). Kyknek ertbelmeth yghen figyelmezzed

(33). Figyelmezyed, my wagy, myre wagy (528). Figielmeszik vala reaiok: intendeat in eos (Fél: Bibl. 183). Figyelmezzel az tudomanra (Beythe: Epist. 46). Az wr nem figyelmező az ti beszédetekre (Kár: Bibl. 1.158). Figyelmezie vala az ő szájára: observat os ejus (MA: Bibl. 1.244. II.36). Az iras kihez figyelmezőne (Zvon: Post. 1.697). A pápások ilyen eslekedetekkel őrdőgi tudományhoz figyelmeznek (Matkó: I3Csák. 400). Figyelmezzouee, vigyázzuane, halgassanac (Com: Jan. 151). Figyelmezz az alkalmatosságra (Com: Vest. 99). A szóló istenre figyelmezzék (Mad: Evang. 200). Figyelmezzon reá (Tof: Zsolt. 635). A világi dolgokra figyelmezzék (Bothl: Él-t. 6). Ragadozásokra és lopásokra figyelmeznek (Illy: Préd. II.162). Trágár beszédekre nem figyelmezz (Hall: Paisz. 467). Fialat világ, figyelmezz a böltsék intésére (Fal: BE. 574). Olly keservesen jajgatott, hogy a király őtet figyelmezte (Könyi: VM. 2).

Figyelmezés: attentio C. auscultatio MA. aufmerkung PPB. Rea figielmezés (ThewrC. 180). A beteget nem kell sok olvasással terhelni, avagy sok figyelmezéssel (Tarn: Bar. 63. Land: Ujségits. I.14).

Figyelmező: [attentus auditor; aufmerksamer zuhörer]. Százezeren lettek volna prédikálásának figyelmezői (Tarn: Szents. 151). A tanításra figyelmezőbbé kezd lenni (Megy: 3.Jaj. II.39).

Figyelmeztet: facio attendere MA. aufmerken machen PPB.

FIK, FÉK: [coeo cum femina; beschlafen]. Pap fők lonat s őrdög bűnös, vel: ő tőtte s másra kenni: hec calecamentum consuit Histiaeus, Aristagoras induit (Decsi: Adag. 204. Kisz: Adag. 211).

[Szólások]. Azt sem érdemled meg, hogy a kufya-fikfát uramnak nem hívom (Thaly: VÉ. II.259).

Féköd-ik. Féködni: verbum obscenae significationis, futuo MAL. [unzucht treiben].

Fikolód-ik: [identidem coeo; unzucht treiben]. Ugy a leányoddal is fikolódhattál [így] volna (Nyr. XIV.461).

FIKA: gregarinus pedestris miles SL. [infanterist]. Asztalos Mihály haláláért attunk az kadinak 7 ft.; fika haláláért 99 ft (MonTME. I.19).

FIKARC, FIKARTY: [fibra, fimbria; faser, franse]. Fikartz: fikarty, rojt, rost, szál SzD. A vizelet közepiben szőr és pokkáló szabásu fikartyókis neszalnak (ACsere: Enc. 283). A békának szeméről két fikarty függ le (221). A gyökerecs allatok részei nedv, lév, fikarty (222). A sáfrány fikartyai (145).

[Szólások]. Egy *fikartzt sem adok; egy fikartz sem maradt SzD.

FIKE: [?] Im csiodalkosom az Kys Marton dolgan, hogj megis sőmy jo vegeth nem vezethető az fike velo; kögelmedeth kerőni, hogj kgmedys erőltesse az fiketh, hogj adig ne hagian nugodny, hanem oel napal raitha legiőn, hogj vőgie ky azt az onath imar raitha, ha az tőby nem leheth (RMNy. III.6).

FILAGÓRIA, FILEGÓRIA: stega PPI. nubilarium; wetherhütte, luthans PPB. Filegoria, szín, molly alá eső-ellen ember vonja magát: nubilarium vel nubilur PPB. Filagoriac haz földénece ki-álló ereszi (Com: Jan. 107). Az házaz nélkül való ház filagoriának (subdiale, altan) mondatik (Com: Orb. 135). Le filhetünk az árnyékon a filegóriában, kinyhoban: wir können uns an schatten setzen, ins garbenhäuslein (Kírlész. 89).

FILÉGRÁM, FILIGRÁM. Filigrám munka: opus phrygium aurifabrurum SL. [filigran]. Filegrám munka (Gvad: FNót. 43).

FILLÉR (feller MA: Tan. 1128. fellér Kisz: Adag. 138. fillér Pázm: Préd. 266. Pázm: Kal. 599. Illy: Préd. II.94. filler RMNy. II.171. filler Zvon: Post. II.162. Com: Jan. Land: Ujségits 1.527): teruncius C. obolus MA. assarius PPB. heller, pfennig PPB. Fél fillér: semiobolus; más fél fillér: sesquiobolus C. Két fillér nyomó vagy draehmānae, fertonnac harmad része: scrupulum Com: Jan. 166. Ég őzneq azzon, kinek čak kot fillere vada (GuayC. 39. JordC. 127). Agion neked egi filelr [így?] arat (VirgC. 101). Hogy mynden renes forynthra egy hethen wswrath tartozzam adny egy egy magyar fyllerth (RMNy. II.57). Az obulus tett eg oszporát s-eg fyllert (Mel: Sám. 37). Az abrnghányaiaknak egy fillért so adass edesem, valamig eleget nem tesznek kötéseknek (RákGy: Lev. 159). Mind egy fillérig küldd ki memél hamarabb (237).

[Szólások]. Ennet ki nem meg, mig nem az utolsó fillérig eleget tesz (GuayC. 9). Onnan ky nem yewz, myglen meg nem fizeted az vtolso fyllert es: non exies inde, donec reddas novissimum quadrante (JordC. 367). Minden byne meg boczatatot mynd az vtolso fillérig (VirgC. 36). Vólt azért két tillyérrel a vásáron: acetum habebat in pectore (Decsi: Adag. 603).

[Közmondások]. A félér is pénz (Kisz: Adag. 138).

Fillérecske: terunciolus PP. [heller] (Fél: Tan. 149).

Fillérés. Két-fillyeres: diobolaris MA. Négy filleres kurva: *quadrantaria meretrix PPB.

Fillérke: [obolus; heller, pfennig]. Egy füllérke sem uala, hogy valami étket vehetett volna a vásárt a kuffároktól (Helt: Krón. 126).

Fillérez: 1) [obolus do; hellerweise geben]. Nem úja-között fillérez, hanem ki-terjesztett teli marókkal adakozik a szegényeknek (Pázm: Préd. 250). 2) Fillérezní avagy a vendégség árát meg-kérni: *collectam a convivis exigere PPB.

Fillérezés: collecta, symbolum; die zusammentragung der zeche PPB. Szegény barátunk lakodalmát segítő fillérezés, ajándék adás: eranus PPB. Ha fillérezessel, misenel ellene alhatonk volna az örök balálnak (Kár: Hal. II.4).

FILOZOFIA. Az elmét készíti a filosofia: animus *fabricat philosophia PPB.

FILOZÓFUS: [philosophus] (Pázm: KT. 5).

FINCÁROZ: petuleio, lascivio SL. [mutwillig herumspringen]. Ezt azért az testy szabadságnak finezározását, az vj evangelistákbanis chuda meny nyilván meg tapasztalhatnyk (Pázm: Kal. 312). Erőt köll venni a dőltség testnek finezározásán: cupiditates *donandae sunt (WF).

FINCOL: ∞ (A madarász) kezdé az ő lepes veszezeit itt a madarac melet a fáknac ágaira fel rackogatni es a tice alá flúen sinóltetni kezdé es külemb külemb módon fintzolni (Helt: Mes. 184). Organálnac, fintzolniac, énekelnek néki (Vallást K3) Ezekhez hasomlo finezolásokkal göriesztí fől Pázmán az ő olvasoit: cziőczőzés, bagzódás (Zvon: PázmP. 104). [V8. FÜNCÉS]

FINDSA, FINDSIA (finsal Czepl: Dag. Előb. 30. finchán Zrinyi: 147): scyphus indicus; tasse PPB. Ali passa le-filteti s mindgyárt az ő szokások szerént való vendégséget indit, es egy egy finscul cavét, s az után serbetet hozat (Czepl: Dág. Előb. 30). Kávét kichin finehánból körpsőgetének (Zrinyi. 147). Egy pipa dohánnyt ál (a török), egy findsa kávét (Mik: Törk. 82). Az három atyafi adott egy-egy pár porzellán findsiát (Haz. 1378).

Findsányi: [scypho: eine tasse voll]. Három öreg findsányi vért boesztattam ki (Montrók. XV.88).

FING: ereptus ventris MA. peditus, visium PPB. bauchwind PPB. Bűdös ting a képeknece neue (Mel: Sám. 438).

[Szólások]. Tisztelességgel monduán, egy fingbe vettötte vala remenségét (Helt: Mes. 309).

[Közmondások]. Az ki féltében meg hal, tudod miuel harangoznak annak, fingual (Decsi: Adag. 16). A ki féltében meghal, annak fingual harangoznak (Kisv: Adag. 411).

Fing-ik: peditus PPBl. [bauchwind, fűr]. Hasadnak szelít fingasodat megtartani: retinere flatum ventris (Erasm: Erk. 21).

[Szólások]. Mikor a bika fingik, akkor szólj, akkor is azt mond: hallom uram (Fal: TÉ. 927).

Fingás: peditus PPBl. [bauchwind, fűr]. Hasadnak szelít fingasodat megtartani: retinere flatum ventris (Erasm: Erk. 21).

FINOM, FINUM (*finnum* Megy: Dial. Előb. 3. Megy: Szöv. 28): clarum, purum, praestantissimum Oertel: Harm. 49. purus, electus, callidus SI fein Adámi: Spr. SI. *Finnum arany: aurum obryzum, purissimum MA. rein und lauterer gold PPB. *Finum ezüst: argentum pustulatum, argentum excoctum; geliutertes silber PPB. A finum vékony posztóból készült kötő: um drap fin KirBesz. 17. Finum aranynak kell lenni a prémjének, a varrásának, a fransen mítissen fein sein (60). Hozzon egy finum tiszta gyolstot ingnek valót: qu'elle m'apporte de la toile fine pour des chemises 93. Finum arany: aurum purissimum (Kár: Bibl. 1307). Ha az ő szállásának ékessége nem szinte finom és választot, arrúl kér bocsanatot (Pázm: LuthV. 474). Mindenfélét igen finumokat s friseket, finum kamuka paplant egészen uszttal bélleltet s derekalyokat (MonIrók. VIII. 224). Elég szép szekérben ül vala, az kerekei is ezüstök valának, de nem tudom, ha képirő ezüst-e vagy finom féle (VIII.293). Finum fringia-hegyestöröm lapoczka-csoutjába akadt (XXVII. 47). Oltalmazod vala tiszta finum igyét (Czegi: MM. 3). Finum keresztyéneknek állittatnak (GKat: Titk. 7). Kötözgettek ugyan az istennek finum beszédén: de tsak kákom-bikok voltak azok többire (Megy: Szöv. 28). Igen finum élesen látható madár ez (Misk: VKert. 377). Olly szép finum kalauots-kákat tsínál, minémőket esztergárból-is mesteriség volna ki-metszeni (626). Finom jó bor (Illy: Préd. I.159). Az evangéliomi tiszta finum igazság (DEmb: GE. Előb. 30). Finum fő ezüstuec találá (Fr: SzJán. 31). Finom és fen-járó böltselkedés (Fal: NA. 123). Válegató finom íz (Fal: UE. 386). Nem volna finom állapottal a jeles tselekedeteknek dolga és érdeme, ha valami zajos hitván magasztalástul függene (Fal: BE. 594). Igen finom ember volt, jó hogy tőlünk elpatkolt (Fal: Vers. 872). Finom ara-nyos ruházattya (Bíró: Préd. 17).

FINTORÍT, FITORÍT: curvo, flecto, inflecto SI. [krümmen, drehen]. Az isten igéjének viasz orrat tsínált, és szintén oda fitorítja, s' fatsarítja, a bová akarja (GKat: Válts. II.1313). [Vö. FITÍT, FITOS]

föl-fitorit: [sursum flecto; hinaufdrehen]. Nagy munkával hátra fűsültetett, sok fodorgatással fel fitorittatott fűstök (GKat: Válts. 1923).

[FITOROD-IK]

félre-fitorodik: [flector; sich seitwärts krümmen]. Láttam fris hős ifiát, kinec az orran vegre nagy szűl neukedett, félre fitorodott az orra és megis szegenyedett (Born: Evang. IV.599b).

FINTOROG (*fitológ* Zvon: PázmP. 162): [nasum crispo; die nase rümpfen]. Az kyk azaru darab kenyerrrel megh eleget-tenek voluab, ymmar az semlyen fíntorogyauak (Apost. 13). En azt sem hihetem el, hogy ezekkel szembe mert volua lenni fitológ somolygás nélkül Kalauzunk (Zvon: PázmP. 162).

Fintorgat. Orrát fintorgatni: nasum *crispo PPl. [die nase rümpfen]. Fintorgattya orrát (Matkó: BCsák. 161). Azomnis fintorgattya orrát, hogy irását tsalóka könyvetskének nevezték (Pós: Válasz. 30).

Fintorgatás. Valamit orra fintorgatásával meg-gúnyolni: naso *adunco suspendere PPl.

FINYÁKLÓ: [?] Magneskö az vasat, sardius az fát miként hozzája szija, szintén így az finyákló gazdagság avagy kincs az embereket (Fűstis: Királyolnak Tűköre 1626. 135).

FINNYA: fastidium in cibo et potu delicatum PPl. [delicaciesse, laune], niedlichkeit Adámi: Spr. Valaki finnyáját el-állani: ferre *fastidium; nem tudod a római finnyákat? nescis *fastidia Romae? PPl.

Finnyácska: nasutus PP.

Finnyáklod-ik (*finnyáklodik* Vallást. Hhl2): [fastidiosus sum, nasum crispo; wählerisch sein, die nase rümpfen]. Vgyan finnyaskodua el megyen mellőle (az isten igéje mellől Born: Evang. I.4). Az gazdagoc finyákloduan meg vtallyac az nyomorultat (Born: Préd. 391.396). Az lelki gyűdőrűseget ha ballyukis, czac finnyáklodunc rea (561). Ne iázdodál és ne finnyankodial ecképpen (Vallást. Hhl2).

Finnyás: fastidiosus PP. spernax PPl. nasutus Com: Jan. 186. [wählerisch, naserümpfend]. Finnyas, kenél föuel (Mon: Képt. 129). Finnyas gyomra vagon (Zvon: PázmP. 224). Amaz finnyás Erasmus is meg vallya (Bal: CsIsk. 370). Ha igen kedvére tartod, ottan erkölcsösse és finnyassa leszen (Prág: Serk. 426). Finnyás gyomrú (GKat: Válts. 1536). Valakit finnyá-san meggúnyolni (Kisv: Adag. 6). Finnyás izellet (Fal: Jegyz. 934). Finnyásak az asszonyok, aprólékra is fel ütök orrokat (Fal: TÉ. 659). Kóta-betűkre szollani, erőltetve, finnyáson (SzD: MVir. 412).

[Közmondások]. Tót nem finnyás (Thaly: VÉ. II.4).

Finnyáska: nasutus MAL. [naserümpfend].

Finnyáskod-ik: [fastidiosus sum, nasum crispo; wählerisch sein, die nase rümpfen]. Ha finnyáskodic és az ebrendelt vtól kibág, ottan ki tör belőle a kőuélység (Helt: Mes. 410). Azért így egygyűsegre nem finnyáskodol (Veres: Lev. xx3). Vad-nac ollyakis, kik finnyaskoduan imeszt anagy amaszt nem ehetic (Vás: CanCat. 569).

Finnyáskodás: [fastidium; leckerheit]. (Toln: Vigaszt. 156). Meg se gondollyad, hogy a finom íz valami finnyáskodás-bau légyen helyhezttetve (Fal: UE. 399).

Finnyásocska: nasutus PPBl. [naserümpfend].

Finnyáság: morositas, fastidium Kr. [leckerheit, laune]. Az igen szükséges eledehek-is izt kell adni az emberek finnyaságáért (Pázm: Préd. b). Nincsen olly finnyás kény s olly ké-nyes finnyáság (Gyöngy: KJ. 53). Lágylt is már a kegyes, de melegen reá, aszszonyi finnyaságtól viseltetvén, neki kemé-nyedett, más kőnél kövebb (Fal: TÉ. 633).

Finnyázólan: [nasum crispando; naserümpfend]. Valamit írtan, haragossan, és finnyázólan megveted (Veres: HitMegt. 20).

FINNYAL: cum fastidio Kr. [häkelig, delikat, affektirt]. Egy tsak minap himlőzött fiatal-író-deák jóddőgele előnkbe finnyal, büszkeséggel (Fal: NA. 234).

FINNYOGAT: [crispo; rümpfen]. Tudgyuk pedig miért finogattia ebben az orrát (Zvon: PázmP. 261). [Vö. Fintorgat]

FIRHANG (*fürhang* Warm: Gazoph. 219): [cortina] vorhang Warm: Gazoph. 219. Vond-bé a firhangot: ziehe die vorhänge vor KirBesz. 105. Virágosan szüitt firhang; tarka paplau-forma firhangok 1708. (Századok XXII.157).

FIRIS, FRIS (*ferys* JordC. 184): pectorale femineum, thorax, luteus muliebris MA. brustkleid der weiber PPB. hals-schmuck Adami: Spr. Firis, aranyas him: muraenula C. MAL. PPB. No hol vannak a nag telkő, kiket gődytőttel, a gőngőc, a firisők, kősdöntőc (NádC. 317). Ayandeeok adunk, aranyat, ezysteth, ferysekoth, nyakba vetew lanczokath, kylemb kylemb zeep kar ődözdöket, es myndden azzonnyallat fyszőth ekesseghet, fylben hordozo kyrőkoth: offerimus quod in praeda auri invenire potuimus, pexicelides et armillas, annulos et dextralia, ac muraenulas (JordC. 184).

FIRKÁL: 1) scribillo Kr. nachlässig schreiben PPB. Firkált levelek (Ver: Verb. Szót. 14). Lángnak adom eddig firkált verseimet (Orczy: KöltSz. 226). Kik arany betűkkel szép verset firkálni szoktak és a ritat meszsze hagyigálni (Orczy: KöltH. 17). **2)** frico, rado MA. kratzen, schaben PPB. Firkált: rarus, frictus MA. gerieben, gekratzt PPB.

Firkálás: [scribillatio; geschreibsel]. Minden tancesal firkálást ellenünk el tesztok (Czegl: Tromf. 113). Firkálás, kákom-bák (Matkó: BCsák. 241. 122. RákF: Lev. V.183).

FIRKOL: [saltito; herumhüpfen]. Az vízben eleven apró halak úgy firkoltanak (Monfrók. XL397).

FISKÁLIS: [fiscalis]. Mikes Mihálylyal a fiscalis produktiókor Grof Jean és egész concessus előtt igen méltatlan vesze őssze (Bethl: Élet. II.344). Mezei István a közép-szolnok vármegyei fiscalis procurator (Haz. II.58).

FISKUS: fiscus [írar]. A fejedelmet nem-is úgy gazdagították a fiscusoc, ország tár házái, mint az alatta valóknac szereteti (Com: Jan. 141). Az magok fiscusa, kéncz tartó háza (Toln: Vigaszt. 230).

FITAKOS. Fitakos orrú, felítült orrú: silus PPl. [stülpu-nasig].

FITÍT: [crispo; rümpfen]. Sem szegényt, sem gazdagot, fitított orral meg ne utálluc (Tyuk: Józ. 16).

ki-fitit: [ostendo; hervorkehren]. Ki-fitított és fel fordult kártyákkal játszadozni se mulatság, se haszon (Fal: UE. 363).

Fitogat: ostento MA. prangen, prahlen PPB. [zur schau tragen]. Ő magoc keueyseget akarác fitogatni (Born: Préd. 548). Magad tudományt fitogatót (Mou: Apol. 43). Tulaidona az eretnekeknek, hogy a szent irast fitogassac: ut scripturas obtulaut (285). Külösképpen az isteni felelem szerint való életnek színét fitogatták (MA: Scult. 789). Czehbeli mesterségloket akarác fitoghatni (Bal: Epin. 5). Közönséges amiaszent-egyhaznac akarác fitogatni (EszT: IgAny. 40). Mitsoda hitelek lehessen a pápistaságban fitogatott csudáknak, arról-is bőven szállottunk (Pós: Igazs. II.361). Gazdagságát lánya, fitogattya (Mad: Evang. 388). A magát tekozló módon nem mutogatya, fitogattya (Com: Jan. 186). Szópompával fitogatták tudományokat (Fal: NU. 324). Ezt nem gőggel fitogattya, hanem tondesen, alkalmatossággal, módgyával rakogattya elő (Fal: UE. 398). Vannak magokat reá-tartó, és valami fellyebbséggel fitogató nemzetségek (501). Soká fitogattya kütsének-is százát (Könyi: HRom. 119).

künn-fitogat: ∞ A virtus hasonlő a tiszta kristaly-üveg-hoz, könnyen hozzá fér a motsok, ha kin-fitogatták és a világ tüsti érdeklő (Fal: NA. 177). A magokat kin-fitogató indulatunk s induló vágyódásunk árnyakkal el szívünket (Fal: UE. 115).

Fitogatás: ostentatio Kr. [prahleri, ostentation]. Tudományoknak fitogatásból beszelle (Mon: KépT. 54). Elme-fitogatás (GKat: Váls. I. Előb. 22). Bőltességek fitogatattása (GKat: Titk. 79). Fitogatás, nyálas dísekedés (Fal: NU. 181).

Fitogató: ostentator MA. pranger, prahler PPB.

FITOS: silus, canarus PPl. dem die nase anfwärts geborren ist PPB. [stülpu-nasig]. Fitos orrvak: simones PPl. Fitos orr (Com: Jan. 47). A majomnak rút fitos orra vagyon (Misk: VKert. 225). Tiszta pásztor gyermek, kondor lajű, fitos (Fal: Vers. 907). [Vö. **FINTORÍT, FITORÍT**]

[Szólások]. A királyt fitos pélbátrnak nevezte tréfában (Pethő: Krón. 143).

Fitosocska: simulus, simus PPl.

[**FITUL**]

föl-fitul. Föltitült orrú: silus MAL. Fel-fitült, fel-borgadt orrú: silo PPl.

[**FITÉL**]

föl-fitél. Eliarom, meg nezegetem, fel fitelem: perlustro C. [aufsuchen, aufreiben].

FITET: [indago, quaerito, scruter; forschen, durchsuchen, aufstöbern]. A pogányság a várban lévén, mindent fitet eb módjára kimélletlen dől (ErdTörtAd. IV.272).

föl-fitet: ∞ Mint valami kopó ebek az ellenség fel fitetvén és találván őket elrablák (ErdTörtAd. IV.306).

FITYERÉSZ: [sagio, indago; anfsuchen, nachspüren]. Addig fityerész gyors futosásával, hogy egy fáczán nyomát veszí-fel orrával (GyöngyD: Cup. 605).

föl-fityeréz: ∞ A viőlák mindent fel-fityeréznek, ki-vakar-nak, el-árulnak (Nyr. IX.68).

FITYÉSZ, FÜTYÉSZ: sagio, ruspor, scruter, quaerito MA. wol spüren, suchen, erforschen, durchsuchen PPB. Kutya módon bizlőgetni, nyomozni, keresni, fityészni vadat, madarat: uieto PPB. Tévelegenc az sidő, kie más messiaszt, és idvőzét-tőt fityészvec (MA: Scult. 8). Ellenne mond az uy világot füttyező romai püspök synattya (VárM: ÉgőSzöv. 33). Némellyek a fő jót a tisztességekben fityészik, vadászik (GKat: Váls. I.878. II. Előb. 63).

föl-fityész: ∞ Mint az tatskók vgyan fel füttyezik: cybaritici canes (Decsi: Adag. 177). Fel fityézte az historiákat (GKat: Titk. 204).

Fityészés: sagacitas MA. die kraft scharf zu spüren PPB.

Fityésző: éles szaglő, sagax MA. der wol spürt, listig, verschlagen PPl. Fityésző mesterségek (Magyari: OrszRoml. 31. Kr.). Rejtező-helyek mint valami fityésző vizsláktól mindenütt felbujtatának (Szal: Krón. 389). Fityésző tatskő (Fal: NA. 122).

FITYÉG (*futyog* Zrínyi: ASyr. 186): pendeo, haereo, laxor, moveor MA. hängen, anhängen, bewegt werden PPB. Kemény bagdati kard fityög hüvelyében (Zrínyi: ASyr. 186). Az két üjja úgy fityegett az földig (Monfrók. XL350). Czegl: Dag. Előb. 19. Bethl: Élet. 89).

[Szólások]. Keuésért fityeg vdvarában: leo cordula vinetus (Decsi: Adag. 298).

Iő-fityég: dependeo Kr. [herabhangen]. Az eziist tők omnan fityegtenek le (Monfrók. XL353). Lefityegő ajakok vagyon (Hall: Hllist. II.333). Az őkömek a torka-alatt le-fityeg a bőri (Hall: Paizs. 414). Nem hall fityetek, le fityeg ajakotok, le tsapja husát artzitok (Fal: NU. 308-9).

Fityegő: pendulus; hangend PPB. [gehänge]. Egy násta, három őrig gyöngy az fityegőin (Radv: Csul. II.278).

FITYÖLÉK, FITYÉLÉK: sarcina, sarcinula, appendicula MA. kleiner anhang, zusatz PPl. Fürtők, fityélékek [ruhűn] (Com: Orb. 125). Az elefántnak az orra végiből jó ki egy olyan fityélék, valamint a pújkának (Mik: Törl. 387. 342).

FITYFIRITTYELÉS: [cantis coturnicis; wachelschlag]. Fity-firittyeléssel keresik fel társaikat (a fürjek, Misk: VKert. 432).

FITYMA: praeputium Kr. [vorhaut]. Megkőrnekeze ő fitமானae lusat: circumcidit carnem praeputii sui (BécsiC. 41).

Fitymány, fiesmány: ∞ Két szazut veré meg David a philistensokba, es el metefuén Danid az ő fitmanyokat vag szerszamok löret, be viué azokat (Mel: Sam. 39). David ket szaz fitymant ad a királynac (77). Az kis gyermek fiesmányát vagy süégét, a kit az sidóe el metzettec, meg gyógyit (Mel: Herb. 57).

FITYÖLT, FITYÓT (fűgyöltés Misk: VKert. 182): [ob-servo, animadverto; aufmerken, merken]. Luther előtt nem litte volna az kereszténység, hogy Sz. Pál írta az rómaiélel-hez szöllő levelet: soha senki ezt az Luther szavára-való képest, ingyen sem fityöltötte volna (Pázm: Kal. 619). Meg-tanulja a pásztori fűgyöltéseket-is (Misk: VKert. 182). A hasznos dolgokat benne csak nem-is fityótk (GKat: Váls. II. Előb. 63).

Fityődtdögel: [specular, insidior; lauern]. A tekenős béka a'dig fityődtdögel tekeneje alól, hogy a sass kőrmei közzé aka-dott (Megy: 3Jaj. II.15).

Fűtyötözik: ∞ A héja nagy fenn jár az ég felé a föld fölött, de a földön való praedára fűtyötözik (Nagyari: Orth. 157).

FIFTY: 1) talitrum MAL. das schnalzen Adámi: Spr. nasen-stüber, schnelling PP. 1801. **2)** medius sextarius SI. ein trunk Adámi: Spr.

[Szólások]. Fittyet hány az orra alá: contemnit PP. Mit vártok az ordélyi fejedelemtől? Az újjával fittyet hányván „ezt adom rajta” nygomond (EszT. II.247). Ménta, Pluto szolgálója a borsókra fittyet hány (Fal: Vers. 871). Bár fittiet végi [végy] az orromon (Bal: CsIsk. 336). Fittyet vét az magok praedikátori orra-alás (Pázm: Kal. 453). Ő neki fittyetis vetnek orra alá (Zvon: PázmP. 91). Ez nagy fyttyel elew alla es az ezazaruak ygyen monda (ÉrsC. 508). Ha egy valaki tsak egy tseklyé dolgot visz is véghez, nagy fittyel ki-trombitál-tattyák (Gvad: RP. IX.).

koty-fitty

[Szólások]. Ha Balduinus kotyfittyet vét Later orra-alá, és mondásit meg-hazutollja, jámborúl cselekeszi (Pázm: LuthV. 119).

kótyon-fitty: qui nec sibi, nec aliis prodest SI. [unnütz, taugenichts]. Nem lehetnének szép vagy vitéz legények, ha az isten úgy segillyél el nem tudnák minden kótyon fityre mon-dani (Ker: Préd. 761. GKat: Titk. 1118).

Fittyen: 1) [decido; unversehens herunterstürzen]. Ládd-e, maga-is predikátor bátyám, melyet fittyen onnan, a hová a parasztságot hágtatván, parancsollya, hogy ott erőssen tartsa magát (Veres: Lev. 46). **2)** fingerschnalzer [?] Adámi: Spr.

[Szólások]. A kiun fittyent: carbunculus MA. (*Fittyenés).

ki-fittyen: [excido, decido; unversehens heransfallen]. Le esett a lórlól, ki fittyent a nyeregéből: ex equo *decidit WF. Nem mindennek fér feyében, és ha meg tanulta is, ki fittyen csak gyorsan elmeyéből (Helt: Arim. k7). Vitéz uram ki-fittyen a nyeregből (Nyr. IX.69. Kaldi). Az Apollinaris gőzölgő agya velejéből ki-fittyent tévelygés (GKat: Váls. I.151). Embri agyak-ból ki-fittyent hiúságok (II.1033).

lő-fittyen: [decido; herunterfallen]. Kevély emberfűnek le-kell a felső polezrol fittyenni (GKat: Váls. II.127).

Fittyenés: carbunculus MA. [karfunkol, innerliches ge-schwir].

Fittyent: 1) concrepo digitis PP. schnellen mit den fingeru PPB. [schnalzen]. Fittyentvén jelt adnak a több vitézeknek (Gyöngy: MV. 89). **2)** [pervenire facio; geraten lassen]. Majdan-ság itt lészen társam Camilla, ide fittyentette szép hűre histo-riánknak (Fal: TÉ. 659).

ki-fittyent: [jacio, inero; fallen lassen]. Vakmerőnek mon-dunk minden fogadást, a melyet hirtelenségből csak ki-fittyent ember (Pós: Igazs. II.595).

Fittyentés. Fitty, fittyentés, vyral valo pattantas, pitzoe: talitrum MAL. [das schnalzen, nasenstüber]. Fittyentés, ujjal való pőczkölés, trefa dolog (Com: Jan. 138).

ujj-fittyentés: ∞ Csac egy hitván uy fittyentés miatis mindgyárt egyben törnee (Prág: Serk. 373).

FITU: [?]. De qua terra nos huiusmodi fecimus dispositio-nem ut ipsi primitus terram reginae de communem assensu re-staurarent, ita quod de quadraginta funiculis, quod vulgo flu vocatur, sex darentur populis reginae 1248. (Wenzel VII.278). In eisdem literis comperimus ipsam particulam terrae infra Dorog esse mixtim, quod vulgariter flu dicitur 1297. (X.277). [Vö. fluon-osztás]

FIZET, FÜZET: 1) compenso C. solvo, expendo MA. bezahlen PPB. Addeeg fyezsen adossagarol, myg morhaya vagyou (ÉrdyC. 22). Alapi wram nepe az kyknek az közosztí-lyok fizetnek (LevT. I.354). Ezzyrth fyeztyetek a vamat, harmyn-ehadot, ryuet es (Komj: SzPál. 93). Révésznek fizettem (MonTME. I.183). **2)** [retribuo, reddo; vergelten]. Ördögöt ördöggel ker-getui; rosszért gonoszkal fizetni: *daemonem daemone pellere PPBI. Erdeme zerenet fizetnek (ÉrdyC. 566b. 614b). Fyzeth nekem wr een ygassagom zerenth: retribuēt mihi dominus secundum iustitiam meam (KulesC. 30). Meg nylatkozyk az istennek ygaz itylete, ky fyzetendű lyzen myndennek az ew chyelekedety zeryuth (Komj: SzPál. 49). Smég-is jó-tételében, gonosszal fizetünk (Csúzi: Síp. 104). A meg-salalkozott remény-ség szemben száll a képes ditséretekkel, és ezen bosszuságért gyalázattal fűzet a hamis hir-bordónak (Fal: UE. 388). Minden-ért tsak szó-pompával fizetnek (Fal: UE. 463). A vakmerőség veszélyt fizet (Könyi: HRom. 75). **3)** [reddo; abstaten]. Istennee fyzetöt diceretők (TelC. 38). **4)** [rationem reddo, poenam luo; rechenschaft ablegen, büssen]. A bűnért fejével fizetui: poenas *expendere capite PPBI. Seny okot nem vethet, semyről nem fyzethet (ÉrdyC. 23). Ehen szonjan fizetünk-e mind örökkén, hogy kedvünk szerént találunk ebédleni? (Fal: NE. 83).

[Szólások]. Ez idei buza jól fizet: der heurige weizen giebt gut aus (Adámi: Spr. 192). Reggel veleni elősz, mutatok arra való helyt; kit nagy isten fizessével meg-köszön a szarándok néki (Hagy: Hist. II.151). Ha engőttec jó, ha nem, börtetőkkel fűzettec (Helt: Mes. 61). A bűnért fejével fizetui: poenas *expendere capite PPI. Budai mérték-kei fizet (Fal: Jegyz. 921). A ki illyen pénzel fizet, nyil-ván való joles lator (Fal: NE. 289).

[Közmondások]. Ne szolgálj, csak fizet: ne verba pro farinis (Decsi: Adag. 128). Kezes fizet: debet *satisfado PPBI. Sarka-lással szokott adós jól fizetni (Kisv: Adag. 55).

el-fizet: 1) expendo MA. auszahlen, bezahlen PPB. **2)** consummo [?] MA.

fizettén-fizet: [identidem solvo; fortwährend zahlen]. Sot-rohodgyanak, fizetten fizessék az adósságot (Lép: PTük. I.335). Ő is nekik az egyegy tallért fizetten fizeti vala (Szal: Krón. 500).

ki-fizet: [persolvo; auszahlen].

[Szólások]. Ki ne hadd magadat fizetni merő udvarisággal (Fal: UE. 463).

még-fizet: 1) persolvo, rependo, repenso C. bezahlen, abtragen PPB. Idő nap előtt meg megfizetem: praerogo C. Te nemnyemew kewekre! nem fizettel teljesseggel meg (EhrC. 7). Nem fizeti meg a didragmát (MünchC. 46). Temleczbe vethet hwtet, myglan az adossagotb meg fizethnee: misit eum in carcerem, donec redderet debitum (JordC. 412). Nem fizette meg az adot (ÉrdyC. 552). Mivel nekik tartoztam, meg nem fizetem (VirgC. 6). Adossaginkat nagy gazdagsággal meg fizeti értfno (Boru: Ének. 5). Árvám pénzéből megfizettem (LevT. II.57). Mind az utolsó állýeriglen megfizetsz: reddas novissimum quadrantem (Helt: UT. B1). László király megfizetűen a fekete sereget [megadván nekik a hópénzt] (Helt: Krón. 189). Az boros embereknek is, kitől hitelbe koresomára bort vett, ő tartozik igazán mindennek megfizetni (Radv: Csál. III.302). 2) retribuio, satisfacio C. [gratiam persolvo; entgelten, vergelten]. Te attyaad meg fizety te nekod: pater tuus reddet tibi (JordC. 370). Byzon jambor vala atte atyaad, de te gonozwl fizeted meg (ÉrdyC. 339b). Zileinknek megh nem fizethetők, mit uelők töltenek (TihC. 80). Fizes meg az mi ellenséginknek héképpen: redde inimicis nostris septuplum (MA: Bibl. I.518). 3) luctio C. [reddo; abstatten]. A haladásoknac törvenyt keünone meg fizetnone (TelC. 34). Ő zerőt zolosmayokat ajatossággal megfizossez az vr istennek (NagySzC. 397). Az en hugaym az madarak, az w teremteiket diezerik, menyőnk nyies oda es az isteni zolosmat fizesők es mongiok w köztők meg (VirgC. 105). Istennek az zeut zolosmath meg fizetők (106). 4) [punio; bestrafen]. Meg fizetem az arulokat (Helt: Krón. 76). 5) luo C. [abbüssen]. Az ő báta fizet-meg ezért a lauzságért: in tergo illius ista *expetent mendacia PPB. Kőuelsegődnec igaz getrelmēt megfizetőd (BécsiC. 90).

mégfizetés: 1) exsolutio C. solutio, pensio MA. [bezahlung]. Az adonak meg fizetese (CornC. 85). 2) praestatio, hostimentum C. vergeltung, belohnung PPB. Lezen te nekod megh fizetoes: fiat tibi retributio (JordC. 578). Enyim a boszszu alas es a viszontas valo meg fizetés: mea est ultio, et ego retribuam (Helt: Bibl. I. cccc3). 3) luctio C. [das büßen].

mégfizetetlen: [non retributus, sine mercede; unvergolten, unbelohnt]. Az wr isten a keresztyeni iamborsagot nem badgya meg fizetetlen (Helt: Bibl. I. 112).

mégfizethetetlen: irremunerabilis C. unbezahlbar, unvergottlich PPB. Meg-fizethetetlen jó-akarát: *insolubile beneficium PPI.

mégfizető: compensativus C. [zahl-, vergeltungs-]. Meg fizető nap: dies retributionis (JordC. 531).

vissza-fizet: retribuio, rependo MA. zurückzahlen PPB.

Fizetdögél: pensito [tributär sein]. Az Arachosinoknak mind az ket nemzetseg fizetdegel vala: Arachosius utraque natio pensitabat (Forró: Curt. 580).

Fizetők [?]: [solutio; zahlung]. Ez jambor engemeth megh chala, engemeth nagh ifyzetekben [ifyzetesben?] oythe (RMNy. II.71).

Fizetés: 1) pensio, compensatio C. solutio MA. bezahlung PPB. Fizetés nélkül: gratuito C. Engesztelyed meg wtet vag zep zodal auagy fizetese-dnel (VirgC. I. ÉrdyC. 79). Behozatá azzokat nagy kölczéggel, és böw fizetésre (Helt: Krón. I.15b. 1). Fizetéssel büntessé meg: subiacobit damno (Helt: Bibl. I. Mm3). Nem kétkedem, hogy meg nem mivelé az őt lora való fizetést (Uér: KárCs. III.435). A fizetés, tunitismac béri: salarium, didactrum (Com: Jan. 154). 12 ezer kozák had tartassék fizetésen (Monlók. VIII.168). 2) [retributio; entgelt

Cac ez eg vacoranol is mēto fizetést nem tehetne (VitkC. 96). Szantalan es veghetetlen fizetést kellett Christusnac tenni az bünert (Boru: Ének. 16). Engedelmlink fizetésében örök életet igér isten (NyKözl. XV.217. Pázm.).

[Közmondások]. Pap paplól nem kér fizetést: clericus clericum non decimat PPB. Azt szoktuk mondani, hogy a lopásnak akasztás fizetése, a lopónak akasztófa ezimere (Csúzi: Tromb. 97).

adó-fizetés: [tributum; steuerzahlung]. Sok adófizetéseket rakni az alattvalókra (Illy: Préd. II.505. Liszny: MKrón. 228).

hó-fizetés: [stipendium unius mensis; monatlicher sold]. Vettek fel hat hó-fizetést (RákF: Lev. V.143).

ravás-fizetés: [tributum; steuerzahlung]. (MA: Scult. 1004). Adó ravás fizetés (MA: SB. 115).

zsold-fizetés, zsoldos-fizetés: [stipendium; sold]. (Telekesi: FLÉl. 10). A világi vitézeket zsoldos fizetéssel szokták egybegyőteni (Pázm: Préd. 288).

Fizetésécske: pensiuncula C. kleine zahlung PPB

Fizetetlen: non solutus, insolutus, cui pretium non est solutum MA. [unbezahlt]. Kewesen vagyunk, es fíwzetetlenek vagyunk (RMNy. II.147). Az neep theel kedwél wagyun, az ith walo meg maradasra, hogh kewesen wamak, ees hogh fizethetlensk (LevT. I.279). Az isten igazsága sem jót, sem gonoszt nem hágy fizetetlen (Pázm: Préd. 33). Most magok szolgál fizetetlen élnek; hol lenne élése ennyi sok vitéznek? (Thaly: Adal. I.103b).

adó-fizetetlen: [immunis; steuerfrei]. (Köldi: Bibl. I. Reg. 17. 26. Kr.). Házit adófizetetlenmē teszi (Illy: Préd. I.378).

Fizetetlenység: [defectus stipendii; mangel an sold]. Ez ideigh valo nagh fewzetethlenségeket el vuthak ees nyomorosságokath, mert immar a nag zevksegeth ees koplakassokth nem zenwedhetyk (RMNy. III.108). De az fizetetlenység miatt Africában meg búsulának az ő vitézi (Pázm: Kal. 435). Se magyar, se török fizetetlenlégek miatt nem akarnak szolgálni (TudTár. 1839. 318. 257). Az nagy hó, lovatlansárok, fizetetlenlégek is ellenzik (MonOkm. XV.123. Land: Ujságits. I.387. Monlók. XV.371. TörtTz. I.88. 555).

[Fizetget]

még-fizetget: luto C.

Fizető: [solvens; zahlr]. A kömnyen igérő, nehezen fizető (Kisv: Adag. 440. Kr.).

adó-fizető: vectigalis, tributarius, stipendiarius C. MA. zoll-oder zinsgebend PPB. tributis serviens (Kár: Bibl. I.609). Adó-fizető ország (MonOkm. VI.81).

zsold-fizető: stipendiarius MA.

Fizetőd-ik: [solver; bezahlt werden]. Ottan fizetődik most világi munkid (Zrínyi: I.125).

még-fizetődik: ∞ Kazdagon meg fizetődne ezec (Boru: Préd. 78). Meg fizetődik a munka nagy béuen, de nem az ő érdemebe (Tel: Fel. 141b). Az ilyen bötsű szerint fizetődik meg az jegyruha: juxta ejusmodi possessionariae aestimationis seriem erit restitutio dotulitorum (Ver: Verb. 219).

Fizetség: [pensio, solutio; bezahlung]. Lett fizetségünket össze summálván esett mirünk ez fizetésben 102 tallér (MonTME. 163).

Fizettet: [solvere facio; bezahlen lassen]. Mennyit fizettet kegyelmed vélünk a borét? combien nous faites-vous payer pour le vin? (KárBesz. 100). Az urfi tanácskozok hol egygyikkel, hol másikkal: kiki mást mond, taak abban egygyeznek meg, mint fizetethessenek leg-többet véle (Fal: NU. 256).

FLASTROM (*flastrom* ACsere: Enc. 240. Nad: Kert. 321. Land: Újségis. 1.276. II.127): emplastrum MA. Sebire való ír: epithema; pfaster PPBl. Flastromot tón a feiere (Helt: Krón. 16). Isten után az fűrdő és az zablisztból csinált flastrommal élven, derekasan ez elmúlt éjjel 12 óra után szűnik meg rajtam [a fájdalom] (RákGy: Lev. 186. Frank: HasznK. 32. Rim: Ének. 319).

Flastromoz: [emplastro obduco, fuco; mit einem pfaster verbergen, beschönigen]. Hazugságát mentegetni, flastromozni, kenni, fenni (Bál: CsIsk. 142).

bé-flastromoz: emplastro obduco, malagmate obligo MA. (Pázm: Kal. 1766. 86. Kr.).

Flastromozás. Padimentum, flastromozás: das pfaster; le pavé Kirlesz. 134. A házak, a boltok, a sétáló portiensok, bé-fedett tornáczok, a flastromozások, padimentumok: die häuser, die lauben, das pfaster 68.

FLINTA: catapulta longior, manuaria, venatoria; flüte PPB. Megsütő a szakács a flintát (Bethl: Élet. 324). Egy ember sok pénzünk vitte oda, hogy flintákat vegyen ezerünk számára (Thaly: Adal. II.365). Flintákból és apró ágyútskákból télték lőttek (Mik: TLev. 48. 71).

FLÓTA: [tibia; flüte]. (Thaly: VÉ. II.316).

1. **FODOR:** [crispo; kräuseln, zwirnen]. A pálma-fának leveléből kötelecskéket fodrott (Hall: Paizs. 472). Fodrot, kamoka zoknya (Vás: CanCat. 470). Fodrott török selyem (VetTrans. 10). A czérna czérnához foglaltatik, és azután többek többekhez fodrattatnak (184).

öszve-fodor: ∞ Láng perzse haját öszve fodor (Gvad: RP. 482).

Fodorgat: intorqueo, crispo MA. einbengen, krümmen, kräusen, kraus machen PPB. Fodorgatván: crispans C.

Fodorgatás: intorsio, cincinnus MA. krümmung, krausung PPB. Nem a hajok fodorgatása, aranyok fényeskedése, öltözetek tizfrásága ékesíti a keresztény aszszonyt (Pázm: Préd. 1132). Haiknak fodorgatásával akarnak tetzeni (MA: SB. 222). Nagy munkával hátra fűsöltetett, sok fodorgatással fel fitorítottatott fűstök (GKat: Váls. 1.923).

szó-fodorgatás: [detorsio verborum; wortverdrehung]. Nem követte, sőt kerülte szent Pál a világ nyelvésinek szófodorgatását (Pázm: Préd. 1246). Tullius szó-fodorgatását meg-néméttya (Csúzi: Síp. 213).

Fodorgatott: tortus, crispus, crispatus MA. krummgebogen, kraus, gekraust PPB. Fodorgatott hay (Helt: Bibl. IV.16. Fél: Bibl. II.110). Azt találta, hogy ő sem vehet győzedelmet az ördög-ellen, míg fodorgatott és tornyozott baja fen'-marad (Pázm: Préd. 1229). Öreg aranyláncz, fodorgatott (Radv: Csal. II.123). Meliben vagyon 16 fodorgatott arani remek (TörtT. 1878. II.149).

2. **FODOR:** 1) crispus C. MA. kraus, falticht PPB. Fudur [nomen viri] 1305. Fodor 1307. Markus Fodor de Wilk 1315. (Knauz). Vgyan metelt vagy reszelt fodor a széle (a sulyonnak, Mel: Herb. 41). Ez igen keserű, fodor a lenele (77). Az lágy és ritka baj, tompa álmet [elmét] jelent; az fodor félénket, és nyereség keuanót (Cis. N3). Haia fodor vala (Nagyb: HunyJ. 20). Fodor baya és fekete mint az hollónac (Kár: Bibl. I.633). A szakálla és hajszálai fodrok és rövidiek voltak (Ily: SzÉlet. II.16). Török zablya, fodor [habos vasu] dömöczki három völgyti vasa (Radv: Csal. II.177). Szélyes kiterjesztett ágakkal fodor fa (Ily: Préd. I.60). 2) [instita; krause, fraise]. A gallérok, fodroc megkeményítetnek (Com: Jan. 144). Nagy fodor vagyon niakokon es kezeken (HollPréd. 20). De a szűzet ezek

közt sem felejtethi, kérdi hol van; melyre ez a feleleti a bűtynak: hogy a fodrát egyengeti a kamarában, s a dob szót fülegeti (Gyöngy: Char. 38).

Fodorit: crispo, calamistro MA. kraus machēn, krausen, kräuseln PPB. Fodorított: crispatus C. Haját fodoritok: calamistro PPBl. Az hajam, mint szoktuk, úgy volt fodorítva. bé vala porozva, s szépen csinositva (Gvad: RP. 152).

föl-fodorit. Fel-fodorítani a haját: comam *frangere in gradus PPBl. Tsigásan a haja volt fel fodorítva, egy font hajpor vala tzojfabá szorítva (Gvad: FNót. 51).

még-fodorit: crispo C. MA. krausen, kraus machen PPB. Megfodorított arany lantzoe (MA: Bibl. I.74). Meg fodorított, egybe ranczollja homlokot (Lép: PTük. I.233). Kiket illet orrokat meg fodorítani? quos decet crispare nasum (Erasm: Erk. 6).

[Fodoritás]

haj-fodoritás: [crinium tortio; das haarkräuseln]. (Alv: Post II.35. Hall: Paizs. 366).

[Fodorító]

haj-fodorító: 1) Hajfélsínáló, hajfodorító: *concinator capillorum PPBl. [frisenr] Szakállverő, hajfodorító inasok (Fal: NE. 34). 2) Haj fodorító vas: calamistrum, calamister; tűz rakó inas, lév nyaló inas, hajfodorító vasat melegítő: ciniflo, meleg hajfodorítóval haját tizfrázni: comere comas inustas *acu PPBl. Hajfodorító szerszám Nom. 2 381.

Fodorított: crispatus, calamistratus, tortilis MA. gekraust PP. Fodorított haj: cirrus MA. baarzopf PP. Fodorított ál-hajok: ficti *cincinni PPBl. Haj fonó, szkofia, fodorétot haj koronka (Com: Jan. 100). Fodorított haj (Tyuk: Józ. 145). Hall: Paizs. 366).

Fodorka: chamaedrys, trixago, querculus minor; klein batengel, gamanderle Mel: Herb. 37. (BeytheA: FivK. 134b).

kerti-fodorka: chamaedrys vulgaris Kr. teucion; gross bathengel Mel: Herb. 38.

Fodorod-ik, fodorosz-ik: [crispor; sich kräuseln]. Ha fodorodott-is néha a víz jéggel (Gyöngy: Cup. 1).

még-fodorosz-ik: ∞ Megfodoroszik a levele (Lipp: PKert. II.68. Kr).

Fodorság: [crispitas; krausheit]. Az hainak fodorsága (TibC. 103).

Fodorul: [crispor; sich kräuseln]. Fodorúlt hajában szedtek rendes ránczot (GyöngyD: Cup. 611).

Fodroeska: 1) crispulus C. Fodorotska: krauslicht, der krauslichte haare hat PPB. 2) [instita; krause, fraise]. Selyemből kötött sűrű fodroeska (Radv: Csal. II.286).

Fodros: crispans PPBl. [kraus].

1. **FOG:** 1) dens C. Zahn PPB. Kiálló fogak: dentes emulni PPBl. Kitört fogú: edentatus C. Fogát ki-töröm, ki-tűtöm: edento PPBl. Fogayal megrag: dentibus conterit (EhrC. 93). Nagial inkább kellene felnetek az pokolbely farkasnak fogatul (Virg. 56). Byneseknek fogay: dentes peccatorum (KulesC. 4). A hiünösök fogait összeverontottad: dentes contrivisti (Ily: Préd. I.24). Az alsó rend fogam küljebb volt a felső rendnél (Bethl: Élet. 152). 2) [gradus; grad]. Fellyeb fültetik meg egy foggal (Dial. 89). Hámán, mikor a tisztességnak leg-felső fogán volna, akkor akasztaték fel (TKis: Pann. 43). [Vö. FOK]

[Szólások]. Foga has ad: dentit PPBl. Fogam kéli: dentio MA. Bizonyécz meg te inkább hogy ez mondasod is fogban áll (Zvon: PázmP. 223). Nem fér fogára az apostolok tudománya (Czegl: Japh. 121). Fél fogra nevet (Mik: TörtL.

173). Tsattogtatni fogait: *crepitare dentibus PPBL. Cykorgattak vala fogokat hű reaya: stridebant dentibus in eum (JordC. 731). Chykorgatak een reyam in fogokath: frenduerunt super me dentibus suis (KeszC. 82). Ot lezen siralm es fogaknak czikorgatasa (VirgC. 118). Bárány bõrrel fedezi farkas fogait (SzL: MVir. 349). A disznó fogait feni: *exacuit dentes sus PPL. Rám fenik fogokat, látom agyarakat igen közöriük (Thaly: Adal. 187). Kiszedte a sok péntek szájából minden fogait [az öregnek] (Fal: NU. 352). A Kalauz negyedik bizonyosságának is fogát ki nem vonta, aót vastagította Balduinus (Pázm: LuthV. 95). Agyarkodva köszörülilik fogokat (Pázm: Kal. 1.1). Az alázatosság és szelídség meg rontya, el oltja a gyűlölséget, fogát törri az irigységnek: molestia *invidiam lenit WF. Ellenünk való fogatok vicaorítására ingherlenének velle benneteket (Bal: CsLsk. 34). Ő fogainal czikorgat (AporC. 85). Őnön fogokul en ram cikorgatának: frenduerunt super me dentibus suis (DöbrC. 84). Foga között mondja (Pázm: Préd. 383. Kr.).

[Közmondások]. Fogat fogert: dentem pro dente (MünchC. 368). Ajándék marjának nincs odva fogának (Ben: Ritm. 203). Az kinek az foga fáj, rajta tartja a nyelvét (Gér: KárCs. IV.175).

agyar-fog: [dens apri; hauer]. Minden állatra osztott az isten fegyvert, kinek ökklő-szarvat, kinek agyar fogat, kinek körömöt, kinek mérget adott (Fal: SzE. 519).

élőfánt-fog: [obur; elefantenzahn]. (KeszC. ÖtvM. 315. 344).

elő-fog, első-fog. Novető-fogak, első-fogak: *gelasini dentes PPL [vorderzähne]. Az első fogokkal: dentibus primoribus (Com: Jan. 59). Lónak előfogai (Cseh: OrvK. 1. Kr.).

farkas-fog: aizoon; hauswurz Nom. 84.

garádics-fog: [gradus; stufe]. Az zerzetnek leg felső garadycz fogára meeg nem utotatok (VirgC. 122. Toln: Vigaszt. Előb. 22).

hügyös-fogak: eynodontes MA. spitzzähne, hunds Zähne PPL.

kan-fog: brochus PPBL. dens apri SK. Kr. [hauzahn]. Kan-fog vagy agyar (PP: PaxC. 114. 290).

metelő-fog. Első metelő fogak: dentes primores, tomici PPBL. [schneidezähne].

nagy-fogú: dentatus C.

nevető-fog: *gelasinus dens PPL [vorderzahn]

örló-fog: [molaris; stockzahn]. Az eledel a zap, örló fogakkal meg-rágattatik (Com: Jan. 50).

szēm-fog: dens caninus PP. [augenzahn].

záp-fog: molaris C. dens molaris, maxillaris, genuinus; backzahn PPBL. Orozlanoknak zaphi fogyt wr meg tery: molas leonum confringet dens (KeszC. 145. KulesC. 137. JordC. 342. DöbrC. 116. MA: SB. 35. Väs: CamCat. 644).

Fogacska: denticulus MA. kleiner zahn PPL.

Fogacos. Fogaczos vas, gerehlye: irpices MAL. [eiserner eggel].

Fogas: 1) dentatus, denticulatus C. [mit zähnen versehen], was gute zähne hat PPL. Fogason: peccinatum C. Fogas borona: *dentata crates PPBL. Oly zewrnyew fogas vagj, hogj egj zal aya-kayd synchenek, de az te fogayd mynd kyn vannak (PéldK. 49). Fogas komondor (Thaly: VÉ. I.417). 2) serratus C. [gezúht]. (Itrom funak levelei fogasok, fűrészesek (ACsere: Enc. 225). 3) [difficilis; schwer, hart]. Valóban fogas kérdések ezek (Matkó: BCsák. 351). Nehéz és fogas dolgokat vetek-elő (Mád: Évang. 645). Ugyancsak fogason viseli magát az hesezas és unalmas téll (MonIrk. XVIII.16). Nappal is igen fogas verőfény

(uo.). Időnk egyébiránt tiszta és napfényes volt; de már fogas kezd lenni (72). Mely kérdés igen fogas és foglyos vala (GKat: Váhta. II.227). 4) assula dentata, asser clavatus parietali affixus, quo appenduntur utensilia MA. eine rahme, Brett mit Nägeln, wo sichen aufgehangen werden PPL. (Radv: Csal. II.115).

[Szólások]. Harmad nap múlva a fogasra akasztja (a hozott francia cerimoniát), mert nálunk nincs kelető (Fal: NU. 320).

[Közmondások]. Fogas ebnek való az ezont rágás: ab asino delapsus (Decsi: Adag. 49); pingvis venter non gignit sensum temem (216); non cuivis homini contingit adire Coriuthum; lippus oculus solis radios non fert; gravius est id, quam Trojam capere MA. Fogas állatnak való a tsont rágás (Czegl: Japh. 109).

Fogasocska. Fogaczka, fogasoczka; denticulus MAL.

Fogasos: denticulatus MA. MAL. gezúht, was kleine zähne hat PPL.

Fogatlan: edentulus Ver. MA. zahnlös, zahnlückicht PPL. A mit feletem az újítók bizonyítására, melyekkel a kenyérnek változását ostromolják, azt akarja bontogatni Balduinus: de rosul és fogatlanul (Pázm: LuthV. 379). Lássuk mint törölheted fogatlan innyeddel el a Matko rothatt almáját (Matkó: BCsák. 189). Kopasz fível és fogatlan jűnek ide (NótPM. 44).

[Szólások]. Valaki kardjával haszonfalanul vág, mondhatjuk félle: fogatlan, esontot rág (Thaly: Adal. II.293).

Fogz-ik: dentio C. MA. zahnen, zähne bekommen PPL.

Fogzás: dentitio C. MA. das zahnwachsen PPL.

2. FOG (faga, fagada DebrC. 83. fagantat Born: Préd. 29. fagó MA: Bibl. II.4. faggantatott ErdyC. 384b. faggadas RMNy. II.40): 1) capio, prehendo, apprehendo MA. [fangen, fassen, ergreifen]. Mással kezét fogni: conserere *dextras PPBL. Kezett foguan: apprehensa manu (EhrC. 19). Foga ő kezét: tenuit manum (MünchC. 30). Istókn foga flet (GuaryC. 58). Kit a sídős fogua tartonac (VitkC. 76). Kezeet foguan fel emeleé hwtet: erexit eum et tetigit manum ejus (JordC. 376). Vrank Iesus foga zent Ferenznek w ob kezét (VirgC. 34). Veva vagy foga az fratert pokolbely evrdg labanal fogva (DomC. 250). De nem szaladliata, mezőben ellepék, mind nyolead magával fogva elviteték (Tin. 93). Az ő hadnagyoc is és mayd minden té népec fogua esénec (Helt: Krón. 23). Fogua küldette vala aszt Nyitrába, az ő vásotságaért (31b). El viné fogua az madiantákuaie feleségit: ceperunt mulieres eorum (Kár: Bibl. I.150). Ilyen csekel vízben olyan nagy halat foghatna (Gyarm: Fel 198). Búza-vermekben vagy azféle megállott dohosult mély gödrökben hogy ember az dohától lehlétől belé ne haljon, nagy orvosság egy lepedővel szelet fogni azféle gödörbe (ErdTörtAd. II.64). Inmar ugy el ltrult és oly eziutalun [az ördög], hogy sokat torkon fog az állhatatlan (KTör: SzLán. 4). Hal fogni való vrsákat rakni (Lapp: Cal. 8). A Duma padlanába mit fogul (Gvad: NótTest. 183). Fog majd sarlójához (Gvad: Pósty 6). 2) [ad currum jungo; anspannen]. Máromba fogatott: subjugis; egy szekérbe fogott négy ló: quadrijugi C. A szekérbe két borjus telienet fogjatok (Káldi: Bibl. II.240). Magát hámban fogvín kiméltetlül gyorsalkodik (Fal: NE. 20). 3) accipio, sumo MA. [nehmen, annehmen]. De tő latuatoe ingén penitenciat sem fogtatoc: vos autem videntes nec penitenciam habuistis (MünchC. 53). Ennek utama kemeib eleőt foga magának (DebrC. 117). Bizommal thwdom ezt, hogy sonba bologkeohez tyalmast es awast nem fogtak, sem nem byrthak (RMNy. II.308). Ezt en elegseseg oknac itilen lenni, tanacz vrain, hog vy tanaczot magunknac ebben az dologban ne fogiune: hunc ego causam, patres conseripti, qui minus novum consilium capiamus in primis magnum puto (Decsi: SallJ. 40). Ez wezedelmes szokas

igen nagy newekedesth fogoth (Ver: Verb. 159). **4**) [concupio, empfangen]. Ha nappal es eyiel foghatnec es fiakat zölhetnec: si possem concipere, et parere filios (BécsiC. 2). Hogy fogna es zülnd: ut conciperet et pareret (10). Es foga es zülö neki fiat: et concepit et peperit ei filium (181). **5**) [occupo; befallen]. Nem fogjaé szégien vitéz szíveteke? (Zrinyi: ASyr. 207). E beteg-ségtől fogattatván, fekvéké (Mad: Evang. 137). Veszedelmes kár fogá határunkot (Könyi: 11Rom. 16). **6**) [capio; fassen, umfassen]. Kyth egek nem fokhatnak wala: quem coeli capere non poterant (FestC. 16). Kyth feewld menny ees a thengheer nem foghatwala, azth eez napon az kew koporso magaba rekezthee (WinklC. 117). Hat kew tydrek, foghwan myudenyk koth awagy harom merteketh: lapideae hydrae capientes singulae motretas binas vel ternas (JordC. 627). **7**) [duco; führen]. Fögazda volt [a temetési pompánál] gróf Székely László, Keceli János, Sándor s magam subalternusok; én keserves-fogó voltam Décsi László urammal, fogtuk a nagyasszonyt (Házánk. 1158). **8**) [emo; kaufen]. Sámson feleségét meglátni akará, ajándékon neki keeske oltó foga (RMK. 11339). Pipét fogtunk az piacon (Nyr. X.469). **9**) [percipio, intelligo; auffassen, verstehen]. Midőn sem ég mozgásat fűlekneec értelmezni foghatna: cum nullum motum sensu aurium caperet (BécsiC. 42). Riüden zol, de igőn ugót es igőn socat fog (GnaryC. 30). Ha ki fokhatta, fogya (VitkC. 96). Foghatyak ez bezedet: capiunt hoc verbum (JordC. 413). Az okosság szerént való ember nem fogia azokat, a melyec az istennek lelkei: animalis homo non percipit ea, quae sunt spiritus dei (Helt: UT. 2). A mit elmédben akarsz fogni, bé venni, olvasd-el gyakorta (Com: Jan. 155). Valamit elmédben fogtál, megértettél: quicquid comprehendisti (156). Álmos vagy s mindenkor csak édes a nyálad, a mi édes, azt-is keserűnek fogtad (Felv: SchSal. 28). **10**) Valamit fogni valakire: aliquid de aliquo *criminari PPBL. jemanden etwas aufbringen Adámi: Spr. 193. [andichten]. Az farkas zauria volt fel az vizet es az baranyra fogta (Mon: Apol. 1). Mi azt nem tanítottuc a mit te mi reuc fogz (Pázm: Fel. 172). Senkire semmit hamissan nem szabad fogni (Pécsv: Fel. 60). Nem kel az ő életkre fogot gyalázatokat semmiképpen meg-engedni (Czegl: Japh. 20. 127). **11**) [cogo, dedo; anhalten, zwingen]. Dologra fogni valakit: jemanden zu einer arbeit aufspannen Adámi: Spr. 193. Fogiok ioh miuel-ködötőkre magonkat (DebrC. 174). Zykseegh, hogy magaat penitentiara foghya (ÉrdyC. 108). Erdegh tanachara fogaa magaat, hogy annak atala zerelmeere ywthatia (549b). Ez frater meg gondolnan az w byneynek sokasagat, ilyen penitentiara foga magat (HargC. 50). Ha a lyhelkedesnek illyen¹ iwtalma waygon, te hat enys kezdem magamat arra fogny (Pesti: Fab. 15). Az kinek mi tizti vagyon, arra fogd: conto naviga (Decsi: Adag. 186). A gyermeket mindjüarst a maga anyya tejére kell fogni (ACsere: Enc. 172). Poenitentia tartásra fogiuc magunkat (Vás: CanCat. 179). Bűneidből meg teruen, iob életre fogod magadat (256). Akkor magaat az könyörgésre és az szent életre fogom (Irat: Perk. 89). **12**) [incipio; anfangen, beginnen]. **a**) Néléz dologhoz fogok: commolior C. Valamelly dologhoz fogni: *imponere manum alicui rei, erumpere in actum; más úton fogunk a dologhoz: alia *aggreddiemur via; hartzhoz fogni: *capessere pugnam PPBL. Tanakchoz foguan: consilio accepto (MünelC. 70). Titkon ő töle, semmihez ne fogj és ne kezdgj: clam illo nihil occipe (Com: Jan. 204). Örömmel fog a dologhoz (Tarn: Szents. 141). Ne mondgyátok kérélek, hogy a mire bérlek, ahoz magam sem fogtam (Felv: Dics. 11). Úthoz fognak szarándokok a hajnali hivesben (Fál: Vers. 889). **b**) Almmi fogok: dormisco; szeretni fogom: amasco C. Hozzaia futuan a lonak, mardosni foga őtet (DebrC. 181). Hagi őt extendős foga lenny, egi apaturnak ada [anyja a gyermekei] (204. 181. 215). Koldus ruhaba öltözven, egyeb szegyekkel azzonyonk zyz Marianak egh haza élőth foga lüny (PeerC. 5). Ottban foga-el vytebhny, az byrak az wdvar nepewel kezdenek erettem kenyergemny (RMNy. 1176). Eleibe futa urának (a számár), kezdé

rá szókni; és az ura ivölteni foga (Pesti: Fab. 15). Az orozlan a tewrbo esek, ordyanyag foga (15b). Az egész község fegyverrel fogtak járn (Monlók. 11112). Megélesztik, amiyra bogyszólni fog (160). Az törökők fogiuc meg rémfülni (Szöll: Szen. 5). Azelőtt hivatnak téged Noéminak, sokan a világon becsülni fogának (Thaly: Adal. 124). Csakhamar másképen fogott fordulni a koea 1759. (Haz. 1289). **13**) [verbum auxiliare futuri; hilfszeitwort der eintretenden handlung und der zukunft]. Nem fog sok költségben telni: *constaturns minimo impendio fructus PPBL. Kevés napiglan oly esudák láttatnak ez hegyben, hogy mind ez világ esudálni fogja (ElrC. Szarvas: Magyar Igeidők 280). Kérjed, hogy mikoron lelke testétől el fog távozni, kárhozatra ne vettessék (NádC. no.) Végre sem foguue vele együtt maradhatunk (Pesti: Fab. no.) Gyümölcsfűdát ragya meg-emészti, olajának ő zsírával nem kezdsz meghízni, leányiddal nem fogsz nyájaskodni; mert mind kezdnek rabbá lenni (Horvát A. no). Akadozva es pelpen fogna szólni (Bom: Préd. 322). Ők mégis azon tudakoznak, mikor fognája meg éppéteni Israelnek országát (Tel: Evang. 11242b). Nem tudgyatok mikoron fogyon meg iöny (Frank: HasznK. 70). Azt fogom nekie mondanom (Mon: Apol. 307). És fognac te előtt félni és rőttegni (Kár: Bibl. 1159). Ki fogna ülni az ő székiben? qui sessurus esset super thronum ejus? (MA: Bibl. 1304). Reménlem, hogy némelly hiveknél kedves fogjon lenni (MA: Scult. 9). Azt alitjáe vala, hogy Christus földi fejedelem lenne, és az világi uraságban fogna élni (Zvon: Pöst. 1675). Ketséges tátor fogna lenni: suspectum tutorem futurum esse considerans (Ver: Verb. 187). Másod s harmad izing rossz bitangnak helye sem fog látszani (Kisv: Adag. 111). Két nap mulva érkezik Pasarsik város-hoz, az hol egy hétig fog naplani (MonOlm. VIII.14). Gyakorta fog vadászni menni (Mik: TLöv. 60). Nem is mertem jól rá nézni, mert féltem, hogy talán meg fognáni igézni (Gvad: RP. 11). **14**) [verbum auxiliare verisimilitudinis; hilfszeitwort der wahrscheinlichen handlung]. Ez az Gyalui fogott Ördög-Kereszt-úron is pap lenni mert ilyen írást láttam: in honorem dei renouare curavit hoc templum Georgius Tharczali, tempore Johannis Gyalui tunc praesbiteri (Házánk. 1370). Enyedi István sógort kitevé a főispán a szolgabíróságból, kinek demotora nem hiszem hogy Keceli Sándor nem volt, mert rettenetes hamar ád tanácsot akárkinek, s perinde a főispán úrnak is ő keryelme fogta tradeálni hogy ő tétetődjék ki (374).

[Szólások]. *Fog valami*. Az en bezedem nem fogh ty ratatok: sermo meus non capit in vobis (JordC. 655). Ez illyenen igen fogh az hidegh betegség (Cis: F4). Ezt fegyver nem fogja: dieser ist fest, wider das gewehr gefroren (Adámi: Spr. 193). Az fegyver tsak tollokat sem fogja vala (Huszt: Aen. 15). Kézucl hozzá, ha az kés nem fogia (Decsi: Adag. 298): destitutus ventis remos adhibe PPBL. Nem fog vala immar semmit a kőnyörgés (Helt: Canc. 19). Könyörgéneec neki, de semmit nem foga nálla (Helt: Krón. 70). Nálam nem fog semmi könyörgés (Apafi: Vend. 28). Foghion raitad az emberekől való szégien (Bal: CsIsk. 311). Ezeken nem fog az zentelh vyz (LevT. 1226). Nem fog rajta a szó: er gibt un keine rede (Adámi: Spr. 193). A szó a rest lovon nem fog, hanem ostorral kell a vonásra megindítani (Gvad: FNót. 11). Semmi fáz nem fogott azon az értzen: metallum nullis formacibus *victum PPBL. Nem fog semmit az Jacob nemzetiségén a varásás: non est augurium in Jacob (Kár: Bibl. 1142). Mint ha az köuet v e r n é d, szintén annit fog rajta: verberas lapidem (Decsi: Adag. 124). *Fog valamibe*. Kit, hogy csak gondolkodásba fogjunk-is, általmazzon az igazságnak istene (Pázm: Préd. 281). Melly mondásban egy igába fogja a részegséget a bujassággal (Pázm: Préd. 223). Egy járomba fogottak, egy hüromn pendülttek, egy gyékényen árulók (SzD: MVir. 118). Pörben foghatni: in causam attrahere poterit (Ver: Verb. 131). Minthogy aszszonyim pörben fogtatok, rajtatok állana a próbabizonyítás (Fál: NA. 132). Fogaa

törweenben (ÉrdyC. 526). *Fog valamiben.* Kyth az sydok erystus előth hynden foghwan wadholnak wala (ÉrsC. 270). Ez az azzonyallath ma paraznasagha fogatot: haec mulier deprehensa est in adulterio (JordC. 652). *Fog valamihez.* Fegyverhez fogni: bellum *sumere PPB. Alig pedig munkához fogtaknak volna: az publica sessio az ország sátorában béállott (Monfrók. XXVII. 140). Serkenj, övezd ügyekodat, fogj serényen munkádhoz (Fal: BE. 571). *Fog valamit.* Immár ugy el latrult és oly czintalan, hogy sokat tor kon fog az állatlatlan (ördög) (KTör: SzJán. 4). Istőkön fog étet (GuarC. 58). *Fog valamiért.* Nám Garai veyét fogá *beszedre: lépyél alá, visely gondot végekre (Göves: Mát. III. MF). Ő nem tudván, hogy a bizonyági mindeneket igazán meg-beszélették, igazságát kozdi állatni, és fog a bizonyásigira (Hall: IIIlist. II.233). Nem volt foganatsz méntsége ura előtt, ki étetet ugy mint tékozló, kárteköny emberét kemény s hosszan büntetésre fogta (Fal: NA. 138). Midőn fáréra fogatnak, és erős bizonyásokkal sürgöttetnek, mindgyárt nyomot vesztenek (Pázm: Kal. 1766. 107. NyKözl. XV.369). Szóra fogác étet (Helt: Krón. 186). Virganez furesaságát zabolára fogni (Tam: Szens. 11). *Fog valamit.* Hamar fogja a dolgot: *promptus ingenio PPB. Nagyön is mellette fogta a dolgot (Nyr. XIV.220). Mivel erősségekkel semmit sem használnak, elmennék és patvarral fogják a dolgot (Ker: Préd. 551). Másnak akarsz patkánt fogni s magadnak egoret sem foghatsz (Kisv: Adag. 16). Tizenkét asztalra főznek az háznál, s annyi asztalra is főgnak étket (Thurzó: Lev. 1.8). Ebédre érkeztem, midőn szinto az étket fogták volna (Monfrók. XVIII.69). Fegüert fogni (WeszpC. 65). Fogion fegüert (CsomaC. 29). Kyhez fogyam feyemeth (WinkC. 97). Hova foggiók feyűnket (WeszpC. 70). Nem wala zenth feydedh howa fognodh (PozsC. 25). A kösség ioszogat penz nekül vészed ol, hamissan, fortelt fogsz hozzá (Mel: Sám. 353). Fortélyt főgnak, ha külfömben hozzá nem főnek (Megy: 6Jaj. 19). Szokatlan és majd hallatlan dolog is annaz magyar mondás szerint hálb előtt halat fogni, avagy megfogatlatni melyszteni (MonTME. V.242). Yegősül walazta es kozet foganac (TelC. 64). Madaratis foglatuul véle: Xenocratem modestia superat (Doesi: Adag. 252). Fogták osztán magokat a regalisták nagy résznét és kérezetnek a gyűlést odahagyták (Bethl: Élet. II.193). Fogja magát, a hintőjába ol (Mik: Törl. 407). Zent laioshoz faga [igy] magát (DebrC. 83). Hova fordolam feyemeth es magamath kihöz fogyam (NagyszC. 56). Ky az wr istenhez foghya magant oz vylagban; ky ez alnok vylaghoz foghya emen maganth (ÉrdyC. 147b). Nyoluet [híradót, tudósítót] akarának foglmi a Kalauz allapatia felől (Bal: Epiu. 6). Pártját fogni valakinek: jemanden sich annehmen (Adáni: Spr. 193). Párttyokat fogja vala (Helt: Krón. 55). Azok főgnak papa partiat (Mel: SzJán. 195). Pártját fogja, általmazza (Szatlam: Dom. 514). *Fog valamit.* Bizonyáságn fogom: attestor C. Nem a végre támogattyuk tanításunkat az ő írásokkal, hogy az sz. írás-ellen bizonyáságn főgnók őket (Pázm: Kal. 553). *Fog valamire.* Bűnössé fogok: comminutor C. *Fog valahová, valamire.* Nem tudja hová főgn: *exipere consilii PPB. Legynék tanácsesal annak, ki halbó elmével vagyson s nem tud hová főgni (Pá: PaxA. 469). Nem tud mely felé főgni (Hall: IIIlist. II.217). Mindenkoron az ok levelekre kell főgni: semper ad originalem literas recurrendum est (Ver: Verb. 135). Ő maga könnyű szerrel való haddal az hegyeknek teteire főga: ipse cum expedito agmine jugum montium cepit (Farró: Curt. 232). *Fogja valahová.* Nagy eset ez, s még is gyémántban foglalod s az én definitio-nat rutitod; fogd hát rá b (Ker: FelsK. 301). *Fog valahogyan.* Szopora esső esett, hidegen fogott az idő (Monfrók. XV.550). *Fogja valahogyan.* Kik keményen főgnak, vitőznek mondja, félt-meset erősen párogatja (Tin. 132).

[Közmondások]. Nem fog aranyon rosda: frustra Herenli calumniam struxeris (Doesi: Adag. 130. Czegl: Japh. 121. Kisv:

Adag. 190). Nehéz ugyan ártatlanul rágalmaztatni, de a finom jó aranyat rozsdá nem fogja (Thaly: VÉ. II.135). A bottal hajtott eb nyulat nem fog (Sz1: MVir. 90).

be-fog: 1) *comprimo, connecto, claudio, comprehendo* MA. [zuhalten, zudrücken]. Zőmeit niha befogvan (WeszpC. 109). A Irochilus a krokodilus száját, ha szintén be-fogná-is, felszokta petzkelni (Misk: VKert. 474). 2) *jugo* MA. unter ein joch spannen, zusammenkoppeln oder binden, bündigen PPB. Lovat befogok: dextro C. Az igazan két-két barmot zoktanak befogni (DebrC. 15). Az ökröket befoghwan el meene az tengher parttyara fia hozny (ÉrdyC. 339). 3) *occupo, cperio;* einnehmen, bedecken]. Mind az földet be foga, amnet, unikeppen az sasca (GuarC. 55). Az kőd myndent be fogoth: nube operiente omnia (JordC. 80). Vala ez palastnak aine ugy bevsge, hog mynd az telles menyey vdnart edesseggel evlelueen be fogya vala (DomC. 188). Zeep orandath saar be foghia (CzechC. 33). Myndeneketh bel fogoth myndenlatho wr istennek felsceges wolthia (ÉrsC. 182). Nagy teemessege be fogua az cellat (ÉrdyC. 563b). El indita seregét, melly mind be foga az egész mezőt (Helt: Krón. 96). Talám a bor-hályog fogta be a jesuita szeméit (Czegl: Japh. 230). 4) *capio; fassen*. Az cegkekce égi be nem foghatnac tégedet uram: eadeli caelorum te capere non possunt (Kár: Bíbl. 1.311). Oly sokan vannak a kárhezottak, hog a pokol láttatik őket bé nem foglatni (Illy: Préd. II.435). Azt uem foglatuának be magokban teli voltak miat (Lép: P'fik. II.243). Egyarint használnak rosa és rúthia, a kinek a szemét az homály bé-fogta, ezeknek vedd vizét, világát meg-hozza (Felv: SchSal. 23. 5) *percipio, intelligo; aufassen, verstehen*. Elmeye alig foghattya beeh (ÉrsC. 135. 561). Ky nyat lettenek mynd ezek, valamith embernek zywe, elmeye bel foglath (ÉrdyC. 115). Es ez testamentonban zegensegnek hagyasaban nyvan be fogatly az engedelmessege (DomC. 135). Többce mutattattanac meg néked, hogy nem mint az emberi elne be foghatná: plurima super sensum hominum ostensa sunt tibi (Kár: Bíbl. 1.651).

[Szólások]. Vár avagy eastély, az hová magokat az hadban megverettette futással bé-fogták: se receperunt (Dom: Jan. 151).

befogás: interceptio C.

befogható: comprehensibilis C.

befogó: interceptor C.

egybe-fog: *jugo* C. [conjungo, casero; zusammenfassen, verbinden]. Kezeid egybe foguan terdölpegele le (VitéC. 24). Ne fogyd te kezedet egybe: non junges manum tuam (JordC. 58). Kezezt egybe foguan nagj buzgossal kezdé imatkozni (VirgC. 82).

egygyüvé-fog: *adjuugo* PPB.

el-fog: 1) *comprehendo, sumo* MA. ergreifen, nehmen PPB. [fängen, verhaften]. Utat el-fogom: obstruo C. El-fogni a hadi sereg útját, útját bé-vágni: excludere exercitum: a terhes hajókat mind el-fogta az ellenség; onerario naves omnes sunt *exceptio; valaki levelét el-fogni: *intercipere literas PPB. Föld árnyékvetése el-fogja a holdnak világát: umbra terrae lunae *lobetatrix PPB. Az Kaposwarba jó reczt az tewrekek el tertenek, Kechyelnel az wyzetys el fottak aloa (LévT. 1.62). Uta el ne zároltassé, el ne fogassé (MA: Sent. 725). 2) [disjugo, arceo; znieckhalten, abhalten, entziehen]. El-fogni valakit az ételtől: *deducere cibum; valakit valaki barátságától el-fogni: *disjungere aliquem ab alienius amicitia; magától szűnni, el-fogni a mit szeretni: cum *genio suo belligerare; valakit maga értelemétől, szándékától el-fogni: *abducere aliquem; minden ételettől el-fogni: *prohibere aqua, commeatu; elméjét a dologtól el-fogni: *evocare animum a negotio PPB. Az fenes kőd el

fogaa látet lő zömöknek előlee: nubes susceptum eum abstulit ab oculis eorum (JordC. 707). Czak fogaya el rolam az eg atkozot emberth (LevT. 161). Az hit mint eg erős pais el fogia az satan tüzes nilait (Fél: Tan. 200). Az igazakat a világi jóktól el-fogván, sok keserű tsapásokkal látogatya (Pázm: Préd. 23). Szívedet a láthatandó állatok szerelmétől el-fogtat (Pázm: KT. 4). A sz. atyákat követték a barátok, midőn az emberi társalkodástól el-fogták magokat (Pázm: LuthV. 17). Az romai aszszony állatok el valának fogaa az bor italtal (Zvon: Post. 231). Meg sajátván, és tudván, hogy Mauritíust fel-tett szándékjától el nem foghatná (Tarn: Szeuts. 115). Rész-szerént-való a gutta-fítés, ha a mozdulat-is csak valami rész-szerént fogattatik-el (Mad: Evang. 137). Tartozik magát el fogni az isten beszédének olvasásátul (Toln: Vigaszt. 31). Az ételtől magokat el-fogják (Misk: VKert. 41). Ha a megsűtött biblíának a füst el nem fogta volna szeme világát (Matkó: BCsák. 412). A villámok sértegetik és el-fogják az emberek szemét (Hall: III. list. 11.83). **3)** accipio C. [übernehmen, empfangen]. Ha neked nyugtuan el nem fogod tőle (Born: Préd. 265). Egőz kulesít tisztűséggel megadja, kit az király képe tőle elfoga, király kegyelmét mindenben ajánlá (Tin. 157). Az kenieret Christus paranczolatia szerint el vegyük és kezünk el fogjuk (Fél: Tan. 411). **4)** [occupo; einnehmen]. Kertyt hatalmaswl el fogta es almayatys el hordotta (RMNy. 11.46). Az mező, mely a sűrű tőnűsestől el fogattatik (Kár: Bibl. 1.476). Ha egy folyó víz eleiben hegyeket hánának: nincs oly nagy ország, melyet eszteundeig el nem fogaa (Pázm: Kal. 16). Az ur isten tizet bostit, mely el-fogja az egész földet (Pázm: Préd. 6). Hogy az arianismus az egész világot el-fogta (Pázm: LuthV. 355). Egy fő nemes aszszomnak emlőjét el-fogta vala tellyességgel az orbáncz (Illy: Kat. 5). **5)** [opprimo, invado, implico; befallen, befangen]. A tsudálkozás el-fogta: incessit admiratio PPB. Az itélő bíró patvaros rágal-mazóc árulkodásátul el-fogatattván: occupatus (Com: Jan. 134). Mihent a harag elfogja a szívet (Illy: Préd. 1191). A csudálkozásitól el fogattattván (Hall: Tel. 3). A szerelem, hű szerelem szívemet elfogta (Thaly: VÉ. 1.311). **6)** [percipio, capio, intelligo; erfassen, auffassen]. Az mit te okossággal el nem foghatsz (MA: Scult. 20). **7)** [appono; anfragen, serviren]. El-fogták az étket: *coena apponitur; mikor a második fogást el-fogták: *apposita secunda mensa PPB. Ezemben egy kevés vártatva az étket elfogák, és az mosdás után az asztalhoz ülnek (Kopasz.). Borban és serben morsolt kenyér-tziberée kálanockal fogattatuae-el (Com: Jan. 110).

elfogás: acceptio, comprehensio, interceptio MA. ergreifung, empfangung, annehmung PPB. A téj gyenge eledel, mellyel a gyerneknek tápláltnak, mind addig, a míg me-erősödnek a keményebb eledelnek-is el-fogására (Bod: Lex. 183).

elfogatattás: [ablatio; entziehung]. Ez semmi nem egyéb, hanem az nap fenyenek szemünk elől el fogattatasa (KDebr. 1619. D1).

elő-fog: apprehendo, probrabo MA. ergreifen, hervorziehen PPB. Meeltan fogaa előwee ez zeegeen bynős embery nemzetet (ÉrdyC. 46). A főb pártolókat is elő foga és mind feieket szedete (Helt: Krón. 76).

elől-fog: antecapio, anticipo; vorkommen, vorauswegnehmen, voran nehmen PPB.

előlfogás: praeoccupatio, anticipatio MA. zuvorkommung, voranwegnehmung PPB.

föl-fog: **1)** suscipio, contollo, elevo, allevo, comprehendo MA. aufheben, aufangen PPB. Le esec előtte az földre és az vitező fel fogac fter vroknae parancolatfara (GuaryC. 56). Az vtban fel fogac a köuertet mind leuelestől (Helt: Krón. 55). Valamerre járt és lépet, drágaságokat vetettek eleibe, sőt még nyálát-is arany és ezüst tsészék fogták fel (Fal: NA. 193). **2)** [suscipio;

aufnehmen, annehmen]. Valakinek ügyét fel-fogom: *advocatus venio cuipiam PPB. Te [istenem] fogjad föl minden igyem, általmaz meg szegény fejem (Thaly: Adal. 11.2). **3)** [occupo; einnehmen, bedecken]. Meg tetők hog az ő házát sem forogia sok ember, mert fel fogta az gye (Decsi: Adag. 245).

fölfogó: excipula adipis assarii, cucuma, scutra, peccenye alá való PP.

hátsul-fog: [a tergo aggredior; hinterrücks aufallen]. Az táborból ezel had hogy táuoly volna, Kínisi meg körülé, hától foga (Göres: Mát. 67).

hozzá-fog: **1)** adgredior, apprehendo MA. angreifen, anfallen PPB. **2)** occipio, incipio C. [in angriff nehmen, anfangen]. Az compendium által foghy hozzá, és ne mulas sokat (Helt: Arim. C8). Későn fogtál hozzá: senis doctor (Decsi: Adag. 13). Két kézuél fogni hozzá: ambabus manibus haurire (64). Hozzá se fogy, ha nem vagy ember hozzá (122). Egy jesuita egy apátzítul hivatattván, hogy az ő benne lévő őrdőghőt ki-fogy, hozzá fogh a doctor, s-addig űzi az őrdőghőt, hogy kis-gyermekeket teszen helyére (Czepl: Japh. 148).

hozzáfogás: aggressio MA. das anfallen, angriff PPB.

hozzáfoghatatlan: incomprehensibilis MA. incomparabilis PPB. [unvergleichlich]. Hozzá-foghatatlan jó órátor: *divinus in dicendo PPB.

hozzáfogható: compar, aequipollens, aequabilis MA. gleich, ähnlich PPB. [vergleichbar]. Senki nem vala ő bozza fogható (NádC. 607). Nynce fowlden hozyank fogható (ÉrsC. 480). Hozzá fogható, és hasonló nincsen a földön (Land: UjSegit. 1.18). Ha praedicatori hozzá foghatot találnának, igen io fizetest rendel-nec (Vás: CanCat. 474). Nincsen a szerelemhez hozzá fogható igaz bűjös bájosság (PP: PaxA. 306). Hozzá fogható hadakozó és vérszopó császár nem vólt (Petliő: Krón. 261).

ki-fog: **1)** [exeipio; herausnehmen, herausgreifen, herausfangen]. Hozyaa yarwlwaan wr papa ky fogaa kezeeből a levelet (ÉrdyC. 411). Ki foga Simeont közzűlec es meg köteze az ő latasokra: tollensque Simeon et ligans illis praesentibus (Helt: Bibl. 1.X). A hal a vizekből kifogattattván egy fertály óra alatt megsejnyved (Illy: Préd. 11.219). **2)** deijugo C. [ausspamen]. Hám-ból, járomból, igából ki-fogom, ki-botsátom: deijugo; a járomból kifogni az ökröt: *abjungere bovem, *disjungere jumenta, boves PPB. Egyik bé, másik ki fogta a lovat (Kisv: Adag. 504. Kr). A számárt kifogott (Gvad: RP. 34). **3)** [exeipio; ausnehmen]. Sz. l'ál azt mondgya: a paráznaságnak el-távoztatásáért minden férfinak tulajdon felesége légyen. NB. nem fogja-ki a patereket (Matkó: BCsák. 237). **4)** [appello naven ad terram; landen]. Souán helyen fogtál ki (Decsi: Adag. 28. Helt: Krón. 36). **5)** [aequo, aequiparo; überlegen sein, beikommen]. Jelesen ki-fogott rájtok: *facete irridebat eos; máson izesen ki-fogó: *cavillator facetus PPB. Hány vakon fogot ki (Hall: Paizs. Előb. 8).

[Szólások]. Ne fogj itt ki arra, hogy ha hiti vagyon, ugy bocsátod meg (Ker: FelsK. 345).

kifogás: exceptio PP. [einwendung, ansrede]. Kifogás a törvénykezésben: decipulae strophae, antistrophae forenses, exceptiones: spitzfindige ausflucht, besonders vor gericht PPB. Tudgyuk ugyan azt; hogy e nemes hely ellen: Boldogok ettől fogva az halottak; vagyon ilyen ki-fogás, mint ha (Czepl: ORoml. 285). E keresztyéni igazságot Eneydi inullyen fortélyos enyelgésekvel és patvaros ki-fogásokkal akarja meg-czafolni, s előle el hárítani (GKat: Titk. 280).

körül-fog, környül-fog: amplexor MA. [umfassen, umgeben]. Az kód körwl foghaa fter (ÉrsC. 134). Kerewl fogaak ewket (ÉrdyC. 545b. 592b). Előbenec Sodoma varosnak firtiai es környülfogae a bazat kitsintőlfogaa mind nagyig: viri civitatis

vallaverunt domum (Helt: Bibl. LH2). Fohaszkodas körül fogh mind enghemet (CsomaC. 12). Az pusztá környülfogta őket: conchisti eos desertum (MA: Bibl. 161). A bünöknek kötelei környülfogtak engem (Csúzi: Síp. 111).

lő-fog: detraho Kr. [herunternehmen, niederhalten]. Segeluen ötlet le foga [a keresztfáról] (WeszpC. 111). Le fogaak es vereek (ÉrdyC. 526. 137. 561b). Az magas keresztfáról meg haluan: en elemben le-fogalak (ÉscrC. 262).

még-fog: **1)** capio, prehendo, comprehendo, deprehendo C. fassen, erhaschen PPB. [fängen, ergreifen]. Még akarnae őket foguoc: eos vellent capere (DécsiC. 18. 20). Mikor megfogand-nak tőföket: cum tradent vos (MünchC. 31). Meg-fogan meg foifaula ötlet: tenens suffocabat eum (48). Mykoron hallotta vona Jesus, hog Janos meg fogatot vona: quod Joannes traditus esset (JordC. 363). Megh fogaak hlvkth: injecerunt eis manns (716). Meg fogyak es meg wlik (VirgC. 92). Meg ne fogatasa! eleusegektewl (133). Megh talalalám, es wrwnk ő felsége newere megh fogham (LevT. 183). Ha az ornot a ház megasasaba meg fogandgyac: si offingens fur domum suffodi ens fuerit inventus (Helt: Bibl. L.Mm4). Igyeköznec vala azon, hogy megfoguac: quarebant eum tenero (Helt: UT. M5). Igen vala Hunyadi János vátma, hogy ha valamiképpen meg fokhatna a lassút (Helt: Krón. 88). Az taplo az kiezm szákratis meg fogia (Fél: Tan. 183). A kovács a fogóval meg-fogatott vasat az fűlő vason veri (Com. Jan. 104). A madarat a fián, sikatván ezt, szokták meg fogni (Megy: 3Jaj. II.168). A szegény fogja meg a madarat, és a gazdag eszi meg (Mik: Törl. 116).

2) [circumvenio, decipio, incesso; täuschend fangen, betriegen, befangen]. Csalárdssággal megfogom: irretio C. Hogi vronk Iesust bezodleben meg fognaik (WeszpC. 21). Legottan az cheh kyal meg fogattalhek zent Margyt azzonnak zepsegeben (MargL. 27). Latuan ez frater ew magat lenny meg fogotnak bynben (DomC. 221). Az alhokok ownen calarchagokbam meg fogattatnak (ÉrdyC. 521b). Prini Pétörhöz sok fortélt mondának, kút szép beszédekkel ott megfogának (Tin. 299). Az igaz tudomnac ellensegit sokszor el gyözte, meg fogta, meg nemította (Magy: Nád. 84). Az Judithnac szépsége amac (Holophernesnek) szinét meg fogá: pulcritudo ejus captivam fecit animam ejus (Kár: Bibl. I.499). Testi gyönyörűségektől megfogattatván (Mad: Evang. 161). Édességes megvátotak, ki a nő szerehmünktől megfogattatván, néktük világaságos mmisákt rendel (Illy: Préd. I.19).

3) [arceo, prohibeo; abhalten, zurückhalten, entziehen]. Meg-fogni az indulatit: contrahere et sedare appetitus; meg-fogni a lélekzet-vételt: *continere animam PPB. Meg foga az varasnac elesetet, vizet (GuaryC. 55). Az holdnak homafios teste meg foghya towlewnk az napnak feenect (ÉrdyC. 5). Szorítani kezdte az gubernátor seregét és meg foga mind az vizet, mind az állést földet (Helt: Krón. 96). Iamborul birya Bola országtát, meg nem fogia senkinec igassagát (Valk: Gen. 24). Ne fogl meg az ió téténiet azoktól az kie szüklöködnec (Kár: Bibl. I.604). Valamit kévántac szemeim, meg nem fogtam azoktól azokat (MA: Bibl. 576). Nem kel az püzzenst meg fogni (Erasm: Erk. 6). Szükséges, hogy a hódolástól a falukat meg-fogjuk (Zrínyi: Symb. 57). Meg fogják magokat bizonyos ideig minden ételtől (Sam: Agend. 155). A bñjt abból áll, hogy ember magát minden ételtől italtól meg fogja (Czeg: MM. 68). Egészen megfogta magát a szolgálattól (Nyr. X.470). **1)** [capio; fassen]. Kit föld, menny, eg es a tenger meg nem foghat (ÉscrC. 102). Ózne giölenek sokan: el amira hogy többbe meg nem foghatnak meg az általvala heliekis: convenerunt multi, ita ut non caperet neque ad janum (Fél: Bibl. 54). A világ sem foghatni-meg azokat a könyveket, melyek ezekkel meg-telének (Pázm: Préd. 154). **5)** concipio C. [percipio, intelligo; begreifen, auffassen]. Az ertelen, hog ki meg foghatnaia (NagyszC. 190). Az veeghetetlen senki meg sem foghatja (ÉrdyC. 662). Elmoddel meg nem foghatod (ÉscrC. 274). Különbfele formakat gon-

dolnac vala, melyec által meg foghatnac személyet az istennek (Mon: KépT. 197). Az istent az emberi elme az ő allattiban meg nem foghatta (Fél: Tan. 23). Még a bibákis úgy olvassák az szent írást, mintha mindent mindjárást meg értenének, és tellyességgel megfog[h]jattának benne (Bal: CsIsk. 418). Nem minnyájan fogják meg ez ígét: non omnes capunt verbum istud (336). Addig tsndálluk, az embert, a míg fenn forog föléle a meg nem foghatom (Fál: UE. 414).

[Szólások]. Megfogta őket a félfnalkodásnak fiistye (Fál: NU. 266).

[Közmondások]. Az harist az ő maga nyelnén fogiak meg (Decsi: Adag. 22). Az úkrót a szarván, az harist a szaván gyakorta meg foghatod (Kisv: Adag. 93).

mégfogás: **1)** comprehensio C. MA. [das fangen, die gefangen-nahme]. Cristus imada, hogha lehothsegies volna, mwheyek el ő zentsegies kynya ew megh fogasaerth, kedzeseyerth, megh ostorozatasaerth (DoszC. 26). Meg-fogása-kor mint verto földhöz egy szavával a 'zidókat (Pázm: Préd. 135). **2)** captus; verstand Com: Vest. 122. begreifung PPB. Értelmelem való meg fogástok szerént: pro vestro capto Com: Vest. 2. Nagy dolgok megfogására alkalmasok: sublimium rerum capaces (Illy: Préd. II.10). Igen nehéz mese légyen megfogásra (Illy: Préd. II.3). **3)** [abstinentia; enthaltsunket]. Ételől magát meg-fogás: inedia PPB. **4)** Álnok megfogás: captivmcula PPB.

mégfogatlan: [non captus; nicht gefungen]. Szokatlan és majd hallatlan dolog is amaz magyar mondás szerint: láál előtt halat fogni avagy megfogatlatl melyeszteni (MontME. V.242).

mégfoghatás: [capacitas; fassungsvermögen]. A nő meg-foghatásunkra nézve (Matkó: BCsik. 390).

mégfoghatatlan: incomprehensibilis, incomprehensus, impensibilis C. mbegreiflich PPB. Meel meg foghatatlanok éwneky ptelety (ÉrdyC. 67b). Mely igen meg foghatatlanok, meg fey-tethetetlenek az ew ityety, es járhatatlanok az ew vtyat (Konj: Szál. 89). Az istennek megfoghatatlan bölcsesége, legfőképen őt dologból nyilatkozik ki (Pázm: Kal. 35).

mégfogható: comprehensibilis MA. begreiflich, was man leicht begreifen mag PPB.

mégfoghatós: [capax; empfänglich]. Meg-foghatós elméjű halgatók (GKat: Váls. I. Előb. 46).

mégfoghatóság: [capacitas; fassungsvermögen]. Isteni el-melködlesne helyet zerette koruac megfoghatóságuac fölötte (TelC. 15).

mégfogva: [ab, ab—usque; von—angefangen]. Minden prophetac Samueltal meg fogva es annak utama valok, valamemin szollottanak, ez napokat meg jóvendöltek (Szár: Cat. B1). Nap kelettől meg fogva, mind nap nyugotiglan ditsiretes az urnak neve ez világban (MohnF: LTárh. 94).

öszve-fog: **1)** consero C. comprehend MA. amplexor PPB. zusammenfassen PP. Midőn süveg-veve a papnak labaihoz esvén, fojánk-hajtvn, kezünk öszve fogva, és több efféle kereszt-yéni áitatosságnak jeleit adván, vallyuk bñmeinket (Illy: Kat. 397). **2)** [conjugo; zusammenspannen]. Öszvefogott két ló: bñjugi C. **3)** [consentio; einig sein, zusammenhalten]. Nem köll magyarnak magyarrá tñmadni! de egy szívvél-lélekkel öszve-fogni (Thaly: Adal. II.11).

réa-fog, rá-fog: **1)** [impello, compello; anhalten]. Aalkol-mas lenne, hogy zolghayt rea fogna es ő föfők ezth meg twdha, myt kellene neky tenie, hogy halalanak wtama orzaga yol megmaradna (ÉscrC. 448). **2)** insinuo, attingo MA. beschuldigen, andichten PPB. Azt fogod réam: id me *accusas PPB. Az nem-baráti bñzt és íeslet erkölzet tgnac réa (Cs. K3). Hogy

színesben kiromkodhassanak a literisták, mást fognak reánk (Pázm: LuthV. 80). Én-reám hamissan fogja, hogy a másét, engesztelő áldozatnak nem tartom (107). **3)** [oljicio, objurgo; vorwerfen]. Rea fogaak [szemére veték] nyeert eskevettette volna meg az embert hamyissan (ÉrdyC. 526).

ráfogás: calumnia, calumniatio Kr. [andichtung]. (Czegl: ORom. 122). Szemtelenül, minden orte nélkül valakire valamit fogás: *jeuna et frigida calumnia PPBl.

viszsa-fog: [retineo, retraho; zurückhalten, zurückziehen]. Viszsa fogni az ló száját: vertere vela, funem reducere (Decsi: Adag. 68. Kisv: Adag. 555).

Fogás: 1) captio, captura C. fang PPB. **2)** exceptio, praetextus, praetextum C. vorwand, vorschüttung PPB. Ez fogásra imjőn felclhetünk (TihC. 69. 273). Ez eelyen fogasnak eelyen okay tamadhatnak embernek zyweeben: elsew mondhattya vala, masod oka (ÉrdyC. 606). Abba wayda kylemb kylemb fogassokat thesen (LevT. 1.23). Külöm-külömféle fogásokkal mentette magát (Monlók. III.184). Irigységnek nem itillyük azt lenni, hogy az vr isten ugy nem iratta az sz. írást, hogy minden tévelygésnek eleit vőtte volna és iittyit s fogását bé árkolta volna (Pázm: Kal. 498). Hogy valaki fogást ne tegyen, hogy sz. Pál volt, ki akkor prédikállott (Illy: Préd. 1.312). **3)** captio PPBl. [kniff, kunstgriff]. Meli kérdésre esodaltos fogásokkal es bizonisagokat felelt (DebrC. 206). Ewrdvznek okos fogasy (VirgC. 137). Fortélyokat, ahoc fogásokat talál (MA: Scult. 19). Csálóka fogások alá földzik az ő sententiájokat (Toln: Vigaszt. 118). Hamis fogásnak mondod (Matkó: BCsák. 226). Gonosz fogásokkal szegényt elhitették (Thaly: Adal. 1.10). **4)** Fogás, egy rendbéli tál éték: missus PPBl. [eine tracht speisen]. Három fogásban vitték-el az étket: coenam tribus *ferculis praebat PPBl. Első fogás: primum ferculum, primus missus, gustatio; der erste aufsatz, speise, die erste tracht PPB. A gazdagon készítettet lakadalomban friss étkek vannak, nem-is vad lus nélkül, és még külömb külömb fogásoe: opiparum convivium habet epulas, et quidem diversos missus (Com: Jan. 111). Sokszor az első fogásbeli vastag étkekkel ugy laktam, hogy osztán akár mi szép étket, csemegét csak néztem (Bethl: Élet. 189). Altera navigatio: második fogás (Decsi: Adag. 206).

elme-fogás: [captio; kunstgriff]. Jóllehet a gonosz világ (a haunisságot) hol szép elmefogásnak, hol szemeségnek, hol serény számvetésnek mondogassa; de ugyan csak ocsmány vétek és fertelmes bűn (Fal: NE. 104).

fegyver-fogás: militia urbana, városi támadás PPBl.

fortély-fogás: [captio, dolus; kniff, finesse]. Fizetett reá való bántalom fortély fogása miatt hir felvitelekor 1 tallért (MonTME. 1.180).

hal-fogás: captura piscium Kr. [fischfang] (Pázm: Préd. 780. MA: Scult. 746).

kérszt-fogás: [captio, dolus; kniff, finesse]. Hogy az igazságot be halolhassad e kereszt fogással (Dáv: VDisp. 177). Mesterségöckel formallýac az ő kérdéseket es kérsztfogásokkal fogdossá a szegény foglyot (Helt: Háló. 157). A szent írásnak ez maga felől tótt világos tanubizonyságát néinnely kereszt-fogásoknak fűstével akarják meg-homályosítani a pápisták (Pós: Igazs. 1.125). Az ellenkezőnek kereszt fogásit el odozám (GKat: Titk. 209). Fortélyos kereszt-fogások (Misk: VKert. 710).

kéz-fogás: 1) [dextrarum junctio; händedruck]. Ha találkozik két ember együitt, nagy eremouiaával hajtogatván egymásnak magokat, kézfogás nélkül így szólnak (Haz. 1.293). **2)** sponsalia MA. vermählung, verlobnis PPB. verlobnis Kir-Besz. 129. (Mel: SzJán. 470). Az én szerelmes leányomnak kézfogására való rendelés (Radv: Csál. III.8. 32b). Kez fogasanak

es gyűrd váltasanak idejen: tempore desponsationis vel subarationis (Ver: Verb. 163. ACsere: Enc. 339).

kéz-fogási. Kéz-fogás, kéz-fogási lakadalom: sponsalia PPBl.

róka-fogás: stratagema fraudulentum Kr. [kniff, hinterlist]. Azt akará, hogy a szem-kőzt bátorzkodó vitézség lenne a nyertess, és nem a hát megett kullogó róka-fogás (Fal: NA. 238).

szű-fogás: 1) deliquium animi, ájulás PPBl. [ohnmacht]. **2)** [dolor, cordolum; herzwel]. Ki tudná meg-mondani, mely keserves szű-fogással jajgatnak, siránkoznak a gonoszok (Pázm: Préd. 19). Nagy szű-fogással jajgatunk, mikor az ellenség földűlly keresményünköt (Fal: SzE. 525).

vitéz-fogás: militaris audacia Kr. [bravour]. Ha mikor maga mutattya magát a szép alkalmatossá, javasollya a vitéz-fogást a józán ész, kínál véle a fő-tiszt (Fal: NA. 222).

Fogásocska: [captiuncula; kniff]. A váradí könyv megbűszhőt fogásocskák gyűlvész mosléka, melyet morgással, enyelgessel, rágalmazással trággyázot, hazugságokkal szűndet a váradí predikátor (Sall: Vár. A2b).

Fogat: 1) [capere jubeo, capi curo; fangen lassen, erfassen lassen]. Kecsegét, tokot, vizát fogasson számunkra (MonOkm. XXIV.383). **2)** [opprimi sino; befangen lassen]. Ne fogasd [fagasd?] magadat bánattal (Kisv: Adag. 90).

[Szólások]. Sok étket fogatni az asztalra: ampliter apponere in coena PPBl.

el-fogat: [capi sino, capi curo; fangen lassen]. Az ő fujzatit delfin annyira szereti, hogy az anyok inkább magát is elfogatja, hogy sem mint azokat prédára hagyja (Misk: VKert. 540).

[Szólások]. Istennek hálákat ada és az-után el-fogatá királyi ebédét (Pázm: Préd. 115).

[Fogaték]

Fogatékos: [aptus; fasslich, handlich]. El-tsábbitatásokra igen nagy tüles, és fogatékos alkalmatossá adatott volna (GKat: Váts. II.173).

[Fogatkoz-ik]

még-fogatkozik: [inficior [angegriffen werden, befallen werden]. Ó teste meñnce harmafauul fogatkozot meg: rore caeli corpus ejus infectum est (BécsiC. 139).

Fogatlan. Járomba fogatlan: injugis C.

szó-fogatlan: [inobediens; unfolgsam]. Szófogatlan [fogadatlan?] maga hitt gonosz (Megy. 6Jaj. IV.21).

Fogató (fogattyó MA. fogató MA; Bibl. 1.219. fogtő * Adami: Spr.): ansa, capulus, manubrium MA. handhabe, heft, griff PPB. Hagiók egy chezet, az zile arános, fogatoia arános (RMNy. II.67). Fazek fogatoia (Mel: SzJán. 559). Killyeb vonác az ládánac fogatóit (Kár: Bibl. 1.379). Az kardnuc fogatója: capulus sicae (MA; Bibl. 1.219). Kés, melynek az fogatója merő arany (Radv: Csál. II.183). Az beolchieonek nagy hoszu fogatói valanak (Pont. 42). [Vö. **Fogató**]

Fogatós: ansatus MA. was eine handhabe hat PPB. Fogatós tál v. medenceze: scutella v. laux ansata, auriculata PP.

Fogdos: 1) capesso, preheuso C. begreifen PPB. [oft angreifen]. Hattam magamat zeretönnec zertelen fogdosua (GuaryC. 48). Mel nag zeretettel tapogattya es fogdossa (DebrC. 341). Kezeket fogdosa (ÉrsC. 86. LevT. 1.69). **2)** [excepto; nach einander auffangen]. Fogdossa vala palastyaval az ala bwllo zentseghes veerth (WinkC. 78). **3)** [capto; nacheinander, öfter, in menge fangen]. Kezdek ewket (a madarakat) fogdosny (Pesti: Fab. 16). Fogdasni [sic] kezdék az hadnagyokat (Helt: Krón.

38). Erevsen hynytetyk wleth, fogdosstak, nyasbanys wonnyak (LevT: 1379). Fogdosnak az harács szedő törökökben (Monrólk. XV.578). A fetskéek nappal méheket, darásokat fogdosnak; a denevérek pedig éjjel intselkednek a szúnyogok és egyéb bogarak után (Misk: VKert. 12). Elhihetetlen dolog, mely nagy sokasága volt az halnak azon vízben, igen sokat fogdosnak mindeütt (Házánk. II.55). **4)** [tracto, sollicito; bearbeiten, behandeln]. Bo tere Beatrix királyné asszonyhoz es szép szonul kezdte ot ötet fogdosni és vigasztalni (Holt: Krón. 192). Lágyan fogdosni: plumbeo jugulare gladio (Deesi: Adag. 118).

ol-fogdos: [capto; nacheinander fangen, verhaften]. Mynd emgyék [emengék] es kadyak fenepék, mastur mynd az Dwnan mennek volth ala es oth fogdassuk [sic] el ewketh, egy emerny [emeng] es egy kadya mynd feleségével ithi wagoon (LevT. 1276. TörtT² 1276).

még-fogdos: ∞ Iob hog mégfogdosuan alánk 'még az urat: melius est, ut captivi benedicamus dominum (BécsiC. 25). Kyk meg fogdosstaak wala wketh: qui ceperant eos (KeszthC. 292. DebrC. 152). Hyrt hoztak, eremet, hogh Fylep kyal meg werte franczyay kyal nepet, meg fogdosta fefe vrakat (LevT. 1255).

Fogdosás: [prensatio MA. [captatio; oftmaliges greifen, fangen]. Nagy iayvezik lezón az é (sátánnak) fogdosása (GuayC. 2). Meleg legyené vagy hideg valami, fogdosással (prensando) tudhatni meg (Com: Jan. 61).

Fogdosgat: **1)** saepius preso Kr. **2)** Szóval fogdosgatni, és meg-rázogatni: vexare et exagitare Com: Jan. 204. Az hamis-ságot állító patvaros fogdosgató: sophista captiosus 186.

Fogdosó: **1)** captator C. prensator MA. laurer, nachsteller, werber PPB. **2)** [captiosus; verführerlich]. Fogdosó kérdést vetnek eleiben (Mad: Evang. 798).

Fogdosat: [prensare sino; betasten lassen]. Hona lehet ektelenb dolog az azzonállattul, mint mikor magokat fogdosattak (Deesi: Préd. 56).

Fogdoz: [preso, capesso; öfter begreifen; nacheinander fangen]. Fogdoz nadarakat (Com: Orb. 105. Land: ÚjSegíts. II.215).

[Foghatandó]

Foghatandóság: [capendi potestas, percipiendi potestas; möglichkeit des erfassens, erhalten]. Ez may zent ewangeliumot (az epistola) mellee hasonlyok nagob tanwsagának foghatandósagaert (ÉrdyC. 9).

[Foghatás]

olme-foghatás. Könyvi olme foghatás: capacitas animi PPL.

Foghatatlan: **1)** incomprehensibilis MA. unbegreiflich PPB. Az eegnek es ez velagnak teremtye nagy es foghatatlan (ComC. 165). Moely yghen foghatatlank wr ysten yteotly (ÉrdyC. 574). Az foghatatlan zent haromsag (ÉrsC. 136). Foghatatlan istenségi az Christus (Mel: Szám. 173). Bűsülhetetlen, és emberi elmével foghatatlan ajándék az isten békessége (Pázm: Préd. 589). **2)** [integer, non reprehendendus; tadellos, vorwurfsfrei]. Lágyen beszédetek foghatatlan es fedhetetlen (ÉrsC. 184). **3)** [inutilis; unwirksam]. Vgyan tezen a ky minden iora tanythatatlan, kynel io tanach esy tudoman foghatatlan (Pesti: Fab. 53).

Foghatatlanság: [incomprehensibilitas; unfassbarkeit]. Az isteny dolognak foghatatlansága (ÉrdyC. 11).

Fogható: **1)** [capax; empfindlich, fassen könnend]. Az imadsag lelki aiandoeceera foghatona es moltona tezon (GuayC. 54). Az a kinez mindenkoron jelen vagyok velem, de az fogható

kéz neha meg lankad (Zóly: Elm. 194b) **2)** [compas, acquipollens; vergleichbar]. Josephből sem volt fogható férfiú, ki az ő bátyjainak vezerec volt (Kár: Bibl. I.685). Adherbal magát nem itili vala fégnelrel foghatomac lemi Jugurtahoz: ille neque se parem armis existumabat (Deesi: SallJ. 18). Az kik hozzájár: gazdagsággal nem foghatók (MA: SB. 106). Orgona oly vagyok benne, kiléz fogható mincen (SzCsomb: Utleir. 78).

fegyver-fogható: bellator, aptus ad militiam, idoneus ad capiendum arma MA. wallenfähig PPB. Fegyver fogható neep: armati (JordC. 318). Feguer fokható embőr (TihC. 28). Mind fegyuer foghatok, paissoc leszuec (Hofgr. 2). Fegyuer fogható nép: multitudo pugnatorum (Kár: Bibl. 1.199). Az aquileának a vitézi s fegyvertfogható (Liszny: Krón. 152).

írás-nem-fogható: [illiteratus, indocilis; ungebildet, ungelehrt]. Ezök igen gorombak es iras nem fokhatok (TihC. 103).

Fogó: **1)** capius MA. [fingend]. **2)** laqueus [schlinge]. Az fogora kötelet hveznak: funes extenderunt in laqueum (DöbrC. 218). **3)** forceps; zange Pesti: Nom. I.47. C. MA. Tűzes fogó (Born: Préd. 228). Fogo módra rendeléc seregeknek az eleit (Helt: Krón. 88). Csipetű horogra fogóra nem volt szükséges (MA: SB. 144). Fogoval nyúl, mert egyébként a kezben sílné (GKt: Váls. 1201). Fog-vonó fogó (Gyarm: Fel. 46). Vond-le a patkot fogóval (Cseh: OrvK. 47). A lelki ismérnek győtrelni, mellyekkel a esigák, hév fogók és egyéb tűzek nem érnék (PP: PaxA. 17).

[Közmondások]. Az mig isten nem akaria, fogóval sem vo[n]-latiák ki az fluet; de a mikor vdeie vagyon, vas porólyel sem verhetik bé: annus producti, non ager (Deesi: Adag. 103). Asszonyt tsinosgatás, férfiat dolgozás illet mint fogó kovátt (Kisv: Adag. 319).

bárány-fogó: pedum C. [hirlenstab].

egér-fogó: decipula, maseipula C. mausfalle PPB. (Az egér) nem gondol eger fogóval (SindC. 3). Eger fogója nala zenth lörinczek az rosteel (7. Lipp: PKert. II.228).

eső-fogó: **1)** imbrex, tsörép tsutorna PPL [hohlziegel]. **2)** cisterna, lacus compluvius SL [cisterne]. Kut, essőfego verem: beera MA: Bibl. Magy. 21.

esővíz-fogó: impluvium Com: Jan. 108. [rinne].

éték-fogó: dapifer MA. essentliger PPB. [truchsess]. Fő éték fogó: archidapifer PPB. Asztalnoc, tálnoc, étec fogó: structor Com: Jan. 110. Archidapifernek, azaz, Pharao fő étec fogójának mondgyac (Tel: Evang. 184). Asszonyom anyám hoffmestere, és az többi urak és asszonyok hoffmesterei, ezek rendelék meg az keányasszonyok éték-fogót és bor-töltőt (Radv: Csál. III 7). Az urúnnak étékfogót rendelék meg az uráinak gazdái, az mi szolgálóknak szolgáló közül, úgy mint lovas legényekből és egyebekből (III.18). Leveledet 5¹, órákor hozt meg étékfogód (RákGy: Lev. 110. Gér: Káres. IV.282. TörtT² 1.167. III.184).

fazék-fogó: pamiculus, linteolum focarium, saccovia MA. [küchenfötzen]. Orezaat valami fazek fogóval bekötnie (WeszfC. 78. Pázm: Kal. 1766. 1965. Kr).

fegyver-fogó: [armiger; wehrbar]. Mindnyáian fegyuer fogoc, az hadakozásban békzeec (Kár: Bibl. I.632. Káldi: Bibl. 325).

hal-fogó: verriculum C. rete MA. everriculum; netz, fischer-garn, zuggara PPB. Hal fogo, kúrtó: loca sugonarum Ver: Verb. 33).

harapó-fogó: volsella, forceps clavaria; beisszange PPL (Radv: Csál. II.396. Szentm: Kalu. 11. Hall: III.18).

keserves-fogó: [qui lugentes ducit; begleiter der trauernden bei einem leichenbegängnisse]. Gyulai Ferenc özvegye temette-

tett diéséséges solenitással, az holott magam is szegül-végül szolgálatban voltam, a többi között keserves-fogó, s fogtam báró Wesselényi Polixena kisasszonyt (Haz. I.290).

légy-fogó: [decipulum musci capiendis; fliegenfalle]. Im küldtem három légyfogó üveget, kikben az legyeket ekképen kell fogni (Nád: Lev. 26).

madár-fogó: decipulum PP. [vogelschlinge]. Madár-fogó hálóklika (Zrínyi: II.110).

nyél-fogó: [mannbrum; griß, stiel]. Melyik mesterség esénál több nyél-fogókat? Felelet: Az kalán esénálók és az vas-fazók avagy serpenyő esénálók (Mesésk. 31).

párt-fogó: [defensor, patronus; beschützer, gönner] (GKat: Váts. II.a3b).

szén-fogó: pruniceps MA. feuerzange PPB.

tűz-fogó: pruniceps MA. feuerzange PPB.

víz-fogó. Viz fogo-tsatorna: cisterna; wasserfang Com: Vest. 90.

[Fogód-ik]

ki-fogódik: [subtrahor; abgerechnet werden]. Summa 1752 ít. Ebből kifogódik Bene Berta maria számja (MonTME. I.18).

[még-fogódik]

[Szólások]. Még-fogódik a basa: alvus consistit PPB.

Fogódz-ik, fogóz-ik: adhaereo, adhaerescio SI. [sich anhalten]. Fogództam egy fenyőfátskának galyához (Gvad: RP. I.00).

öszeve-fogódzik: invicem jungere manus Kr. [einander bei der hand nehmen]. (GKat: Tirk. 50). Öszeve-fogozással táncolnak (Nán: SzűT. 347).

Fogoly: captivus C. ergastulus; gefangen PPB. [gefangener]. Az ymep nap vtan zolta uala a fedelm hoq a nepne eg foglot elerezene (MünchC. 67). Tömlőbe barom foglac tartatnac vala (GuayC. 17). Predicallany foghlyoknak meg zabadwlasth, vakoloknak latasth (JordC. 531). Fogloknae meg zabadyttoyta (TelC. 89). A fogol keresztienök (DebrC. 59). Pokolnak foglyay (CornC. 97). Ymadlak tegedeth pocolra léézállottot es foglyokoth ky zabadeitottath (PeerC. 180). Az fogol soha nem teheti azt ammit akarna temie (BodC. 4). Az fogloth ky wotek az kalodabwl (RMNy. II.31). Foglia tézen (Ozor: Christ. 45). A szegeny fogoly soe fdög a temlőzbe tartatott (Helt: Iláló 129). Fogoly ember (Hosv: Szűl. 15). Hat ezer ifiū legény fogoly küldetött Achajába rabul munkára (Zvon: Post. II.257). A foglyoc eserélésel ki szabadittatnac (Com: Jan. 152).

[Szólások]. Harom száz bennee foglya akada (BFaz: Castr. C). Foghlá nem eseth (LevT. I.103). Foglya esenee vgy mint két százan (Helt: Krón. 122b). Az többi meg futamodek s valami kevesen foglya esenek (Forró: Curt. 22). Foglya wet-hety (Ver: Verb. 122).

Foglyocska. O frater rufine foglieczka, kinek hitel [hittél]? (VirgC. 21). Én babácskám, hív foglyocskám (Amadé: Vers. 111).

Foglyos: [captivus, difficilis; verfänglich, beschwerlich]. Foglyos vala a kérdés, melyre az választétel minden felől kárt szörözhet vala (Zvon: Post. II.602). Miért választya a pap a könnyebbik részt, csak ballyára menvén az oltárnak, s nem a foglyos utra (Czezl: Dag. 15). Molly kérdés igen fogas és foglyos vala (GKat: Váts. II.227). Foglyos nehéz kérdések (Megy: Szűv. 129). Im a szegényeket rajtunk (a gazdagokon) uralkodó bíráknakrendeltes; jobb nekünk a halál az ilyen foglyos éhenlél (Hall: III.182 II.238).

Foglyosit: captivo [gefangen nehmen]. Captivantes intellectum, fogságban vivén értelmeket, az-az, megzabolizván, és Kristusnak, saz igaz hitnek engedelmére foglyosétván, aláztossan kívántak tanulni (Kózi: Tromb. 193).

még-foglyosit: persequendis et captandis praedis initio; abrichten zum raube oder fangen PPB. Az ő okosságokat megfoglyositván, a bálványokat farban rugnáik (GKat: Váts. I.156).

Foglyosság: [difficultas; beschwerlichkeit]. Az utnak foglyossága miatt nagyságodnak is nem irhattunk (MonTME. IV. 461).

[Fogot-ik]

még-fogotik: [radices ago; wurzel fassen]. Yltessed el az te estapodat hazad előtt es meg fogotyk es gymelchet teremth (ÉrdyC. 436).

[Fogotoz]

még-fogotoz: [prehendo; fassen]. Czwezayaat erossen meg fogotozwan, neki eklelee es az sarkant az feldre le cytee (ÉrdyC. 265b).

Fogott: 1) prehensus, comprehensus, captus MA. ergriffen, gefangen PPB. **2)** Fogott ok: causa fictitia, practextus Tasi: Feuk. 50. 52. Kr. **3)** [compromissarius; schiedsrichter]. Fogott bírák 1630. (Tört. és Rég. Értesítő IV.36). Mi felül megírt kézfogott bírák 1618. (IV.35).

Fogság: vinula, captivitas, custodia MA. gefängnis, gefangenschaft PP. Valakit fogságból meg-szabadítani: *eripere aliquem e custodia PPB. Soc őközőlőe fogsagba vitetete: plurimi eorum captivi abdueti sunt (BécsiC. 19. 103). Mynd fogsagban leeznek ees siranbam (WinkC. 158). Sebőkét faiadalmakat zemedel a te fogsagodnak ideim (WespC. 70. 54). Kywe hozta az Izraelnek ftyayt Egyptombol Faraho kiralnak erőss fogsagbol (ÉrdyC. 341b). En lelkeim kor volt es fogsagba (VirgC. 10). Meg zabadita az zegen lelket wrldwgnec foksagbol (73). A sido népet az egyiptusbeli kemény fogsagbol kihoza (Helt: Bibl. I. d3). A sido nép a fogsagbol megszabadul (g2). Akaratia szerint való fogsagban vagyon: aureae compedes (Deesi: Adag. 110). Hivet le hadgya tsöplüni, fogsaggal, tömlőzcel, fogyatkozással sanyargattya (Pázm: Préd. 23). Az isten esak azért emelte tel őtet, hogy az sidoak fogságát felszabadítsa (Pázm: Kal. 452). Megyerit erős fogságban kell tartani (RákGy: Lev. 194).

[Szólások]. Teremteednek eseeol foksagaba (WinkC. 121). Ha en fogsagban esnem (RMNy. II.208). Fogsagba vetem: captivo MA. gefangen nehmen oder führen PPB. Kemen foghsagban vety vala hűketh: illos in custodiam conjiciendos (JordC. 732). Az ezudánál az ember az ő okoskodását fogsagba vesse (MA: Seult. 777).

Fogságbeli: [captivus; gefangener]. Vala a fogsagbeliee zama közzöl: erat de numero captivorum (BécsiC. 73). Fogsagbelieket nem zabadytotam (VirgC. 10). Nahum vigasztalya a fogsagbeli sidokat (Helt: Bibl. I. g4).

Fogságos: [difficilis; beschwerlich]. Mert affele fogsagos szolgálatot, még ő magokis az apostoloc nem szemmednece vala (EszT: IrAny. 280).

Fogt-a: [captus; gefangen]. Kellyfel, füle es egyél az én fogtam vadba: surge, sede et comede de venatione mea (Helt: Bibl. I. M4). Ha meg fereszted gőrez fogta inac meg vono betegséget, meg gyógyittya (Mel: Herb. 112).

füst-fogta: [fumosus; rauchig]. Alattomban azt gondollyák, hogy az urfira reá maradt nyagan sok kőzről a régi füst-fogta nemeslevél, de bezzeg nem a nemes szemérem (Fal: NE 13, Fal: Jegyz. 934).

[Fogtat]

még-fogtat: [captivus; gefangen nehmen]. Mint fogtathat-
tyak meg azt kin fejen marasztottak? quomodo poterit defi-
neri in sententia capitali convictus (Ver: Verb. 341).

mégfogtatás: [captivatio; gefangennahme]. Az kiraly Dym-
musnak meg fogtatására katonákat küldven: rex, ad comprehen-
dendum Dimum mihiis satellitibus (Forró: Curt. 323).

Fogtatás: captivatio Ver: Verb. Szót. 4

Fogtató: captivator Ver: Verb. Szót. 4.

Fogva, fogván: 1) apprehensive MA. [mitteist]. Valakit ha-
jánál fogva le-húzni valahonnan: *deripere aliquem capillo de ali-
quo loco; valakit oránál-fogva hordozni: *ducere aliquem frustra
PPI. Hajnál fogva vonau (DebrC. 11). Mikoron kezón fogva
vinneik (DebrC. 70). Latua edent le zallany, oly mynt egy
leellahot neg zeghenel foghvan boczatunának ala: conspexit
vas ut linteum magnum, quatuor extremis devinctum (JordC. 741).
Kezón fogván ötet: apprehendens dexteram ejus (Kár: Bibl.
1483). Kézen-fogva vigyenek a vacsorára (Mad: Evang. 467).
Láboknál fogva akasztották-fel (Megy: Szöv. 113). **2)** a, ab
usque MA. von PPIB **a** [térre vonatkozva]. Meñnee neg zelitől
fogván: a quatuor ventis (MünchC. 59). Az folo víztől fogván
mind föld zilenek vigoig a flumine usque ad terminos orbis
terrarum (DebrC. 135). Talpattal fogva tetedyzen (PozsC. 5).
Egőcie tengertől fogván az masie tengőrig vagion (Kules: Evang.
10). Tetetel fogván talpig (Frank: HasznK. 36). Sin pusztajától
fogván mind az Rehobig (MA: Bibl. 1.131). **b)** Nagytól fogva
mind kysdedik (VirgC. 56). Szímlállátoe meg az Israel fiát
husz esztendősi fiutól fogván és fellyel (Kár: Bibl. 1.116). **c)**
[időre vonatkozva]. **a)** Wylag kezdetünál fogva rohtone ez nem
levt wala (KönigsTör.). Abrahamtól fogván Daidiglan (MünchC.
15). G'ermekesegentől fogván ez oraiglan (VitkC. 25). Esthwe-
től fogva: a vespere (JordC. 109). Janosnak ydeytlv foghva
mastanig: a diebus Joannis usque nunc (386). Yfysagymnak
napytlv fogván ez oraygla (CzechC. 35). Ez napságtól fogva
(LányiC. 112). Mind ifusagatál fogva ismertem (Born: Evang.
III.5). Leutől fogva Moses megied nometz wala (Szék: Krón.
17). Reggeltől fogva estig (Mik: TLov. 49). Ifjúságunknak zsen-
gejtől fogva esmerővén együnást (Gvad: FNót. VII. 3). Tizenket
esztendőstől fogván (MünchC. 29). Sok ydőtől foghva: a multo
tempore (JordC. 733). Tizenhőlez esztendőstől fogva (Sylv: UT.
1.195). Az ő kimenetele őrcé napoktól fogván vagyon (Zvon: Post.
1.388). Egy darab időtől fogva (Tof: Zsolt. 599). **γ)** Azóltátul
fogva: ex eo tempore MA. seit der zeit PPIB. Ez utótól fogván
(Pethő: Krón. 36). **δ)** Tizenket esztendő wla fogva weer kor-
sagot zenwed wala: sanguinis fluctum patiebatur duodecim
annis (JordC. 380). Harmanhap wla fogva vannak en velem:
triduo perseverant mecum 193). **3)** Mindenestől fogva: omnino,
prorsus MA. in allem und mit allem, gänzlich PPIB. Ekessel
teremtetet teste iclenne mendenestől fogva veresnee (VitkC. 88).
Ez wylagnak zerelmoth te zeint malazodnak hywsegewel myn-
dónostól fogva meg oltad (CzechC. 16). Myndenestől foghva
el feletközöt wala az ew yo voltárol (ÉrdyC. 4). Myndenestől
foghva anyalom en maguam (ÉrsC. 266). Ha Adam és Eva
az fát mindenestől fogva megóttée volnais (MA: Bibl. 1.4).

Fogvást: 1) [ab; seit]. Az apostolok idejétől fogvást (Ilyef:
BCSTomp. 16). Ifjúságatúl fogvást (Laud: UjSegits. I. Előb. 1).
Emyí soc időtől fogvást tartot az paxusag (ÉszT: IgAny. 151).
Két naptól fogvást levélét nem vettem (Mik: TLov. Előb. 34).
Már két hónapot fogvást itt táborozunk egész ház népestől (106).
Eszendőtől fogvást (Mik: MulN. 328). **2)** Mindenestől fogvást:
[omnino, prorsus; ganz, vollständig]. Kétségbe esvén mindenestől
fogvást a győzedelemtől (Hall: III. 204). Mindenestől-fog-
vást néked hagyom magamat (86).

Fogad: 1) suscipio, recipio MA [excipio; empfangen, auf-
nehmen]. Mollum fogadon: asciscio C. Frisen fogadni valakit:

*elegantur aliquem accipere; örömet fogadja a maga feleit:
*hospitales in suos; házához szállásra fogadni: *excipere hos-
pitio PPI. Fogaduan ötet koronákkal és díczetekkel (BécsiC.
14). Kie keserteteket nem fogattanac vnae felolmóben: qui
tentationes non susceperunt cum timore dei (28). Ki fogad
tűtőket, engemet fogad (MünchC. 32). Engemeth fogada the
yogod: me suscepit dextera tua (FestC. 39). Fogaduan az
megh zabadwlasti: acceptata liberatione (JordC. 823). Hogy
meg thőkeeleneceye gyarló testet reaya fogadni (Krisztus)
(CzechC. 8). Timoteost hazaba fogada (DebrC. 89). Marianak
kepoet fogadak, veneek nagy aytatossaggal (DomC. 106). Az
ev zallasara fogagya wala az fratereket (171). Nagy eremest
fogadua tőletők ez nemes ydwőzetőt (ÉrdyC. 23). Tzótőseeggel
fogadnaak (509). Az myndenható ysten... kegyelmesseeggel hozya
fogadya (ÉrsC. 12). Fogagya lolkemeth ő hozya (302). Hogy
az zeint kenestet es aytatossaggal rea fogagya (271). Oh mely
ygen wygh wala Marya Ersebeth... latogathasrol, nynek
wtama fogada ystennek ygeyeth (321). Te kedyg wram wagy
engemeth hozyd fogado: susceptor meus es (KulesC. 4). Fo-
gadook isten the yrgalmassagodat: suscepimus dens misericor-
diam tuam (116). Terdet haita az chiazar eleot es közene:
monda az chiazar: isten nekod iot ne agion; monda az mester:
azt bizem wala, hogi az en keozónethemet iobban fogad-
nad (Pont. 52). Atyai keduemben ügyedet fogattam (Zrinyi:
ASyr. 49). Vallyon sült paraszt, wagy eszetfordult nevet nem
vislue-e, a ki tsinyossal' kiöntésébe nem őltöznek, nikor királ-
lyát fogadgya? (Lázm: Préd. 84). A tiéd őrvendeze fogadnak
téged (Com: Jan. 115). Mely jo akarattal fogatta isten Mag-
dohát (Ily: Préd. 193). **2)** [concipio in utero; empfangen,
schwanger werden]. Fogattatne meheben: in utero conciperet
(MünchC. 111). Fogaduan zeint lelekthwl: habens de spiritu
sancto (JordC. 357). Yme zyz meheben fogad: ecce virgo in
utero habebit (358). Zyz anyatwl atyannal kyl fogattatott (ÉrdyC.
154b). Mel napon fogattam te felsegődet wzven (Mária mongya
Jézusnak) (WeszpC. 39). Semmynemv azzonyallat nem wala
melto evet illelhy, sem fogadny, sem vyselny, es nekevnek
zvhly iduessegevnyre (CornC. 90). Fogada alnoksagoti ees zyle
kegyetlensegeth: concepit dolorem et peperit iniquitatem (KulesC.
11). Yme fogattatam kegyetlensegebe es bynek miatta fogadott
engemet az anyam (123). Atkozot volt meli nap engem fogada
anyám, UsomaC. 25). Az Rebeka neuw azzonyallath az ew egy
Isaak neuw vratul, my atyanktul magot fogadot wala (Komj:
SzPál. 77). Fiat fogadott: concepit filium (Helt: UT. O4). Pá-
dalmat fogadott: concepit dolorem (Ily: Préd. II.62). **3)** [conduco;
düngen]. Hadat fogadni: *exercitum cogere, scribere PPI. Ka-
tonákat fogadni: soldaten werben Adami: Spr. 193. Myveseket
fogadny: conducere operarios (JordC. 415). Az dolog, kyre
fogattam hőköt: opus, ad quod eos advocavi (751). Kezlenek
hauos tanokat reaia fogadnia (WeszpC. 76). Hamis awagy
rea fogadot tanut ne állassanak (Ver: Verb. Szót. 24). Szokások
völt a régiknek, hogy a fogadot szolgákat gyermekelnek hínak
(Mad: Evang. 136). Látom, megbolondultam: egér módra ele-
fántra hadat fogadtam (Thaly: Adal. 138). **4)** [sequor, obtine-
re; befolyon]. Szót fogadok: obtempore, morigeror C. Vala-
kinek szavát fogadni: morem *gerere alicui PPI. Földeset nem
fogagynak (ÉrsC. 226). Bozeedeth nem fogattad (277). Fogad
thannazomat (456). Ha en zomath fogagyatok (186). Fogagyd az év
intetet (CornC. 1). Ez zeint atyának mondasat es intetet wrymet
fogagyak (VirgC. 52). Fogadnak mindenben ő paranesolását (Tin.
275). Abram szuat fogada Sarainae: cumque illo acquiesceret
deprecanti (Helt: Bibl. I.G). Királyodnak tartozol szavát fogadni
(CsizCsch: Edom. 225). Ha jót mondok is, nem igen fogadjak
némelyek (RákGy: Lev. 110). Nem kíván egyebet tőllink hanem
hogy szeressük és szavát fogadgyuk (Fal: NE. 38). **5)** promitto,
pactiscor MA. verheissen, versprechen, einen vertrag machen
PPIB. Kötésalatt fogadom, ígérem: instipular PPI. Az ezüstöt,
mellet fogaz: quod tu polliceris (BécsiC. 56). Esénel fogada:

cum juramento pollicitus est (MünchC. 40). Fogadának hwnegy harmyncz penzt: constituerunt ei triginta argenteos (JordC. 439. 605). Fogadának neky penzt (WinklC. 111). Paradíomot neki fogadam es neki igerem (NagyszC. 88). Ewtwen doctort ew hozatot es nekyk sokat fogadott, hogy csak teged meg gyewzzenek (ÉrsC. 481). **6)** devoveo, spondeo C. geloben PPB. Fogadek neked engedelmisséget (EhrC. 12. 71). Pethör oktalun fogada halalara, hogh nem tagaggya meg (WinklC. 170). Hyt zerent fogatta (ÉrsC. 356). Zyzesseget fogadot wr istennek (ÉrdyC. 356b). Engedelmisséget fogadnanak (580b). Az my mesterwnk kinek euangelíomat fogatuk tartani (VirgC. 48). Amit egymasnak fogatunk, telyesilhwk (56). Engedelmisséget fogadot (93). Valamit fogadni, meg állod (Mel: SzJán. 383). Hitet fogadgyunk, és a fogadtatt meg-tartsuk (Mad: Evang. 376). **7)** [pignore contendo; wetten]. Száz forintba mernék fogadni: ich getraute mir um hundert gulden zu wetten Adámi: Spr. 193.

[Szólások]. Valaki δ neki köszön vala, δ az köszönetet felel vala: vr isten fogadia (DebrC. 273). Kegelman az myth hyd on fogad, fewldenys meg tellesetty (LévT. I. 48). Az mit leuon fogad, gyalog meg nem állja: claudicat incesso, pedibusque vacillat utrisque (Decsi: Adag. 223. MA). A mit lovon fogadtunk, gyalog nem állsunk, az ország lakosinak meg nem hallgatásunk (Thaly: Adal. II. 41). Mikor valaki az wrnac kinaltképen valo fogadast fogadand, tudni illic, életét, e legyen bechűe: homo, qui votum fecerit, et sponderit deo animam suam, sub aestimatione dabit pretium (Helt: Bibl. I. MMm3). Fogadasokat fogadgy: vota vove (Com: Jan. 276). Fiam má fogadom: adopto C. nehme an für meinen sohn Adámi: Spr. 193. Király téged fiává fogadott (Pázm: Préd 1094).

[Közmondások]. Jámber fogad fogadást, agbeb állja meg (Decsi: Adag. 91).

be-fogad: excipio, recepto, coopto, admitto C. suscipio MA. [aufnehmen, annehmen]. Gyernek szülésért befogadott asszony: matrix C. Be fogadtatoc engemet: collegistis me (MünchC. 62). Es vala ky be nem fogadand tyeket, razyatok le: qui cunque non recepit vos, excutite (JordC. 382). Ky be fogadand egi ellyen kysdedet: qui suscepit unum parvulum (409). Eefney ewtet bee nem fogadaak: sui eum non receperunt (ÉrsC. 1). Yuteesymet bel fogadny (ÉrdyC. 575). Hazához be fogadana (644). Nem volnatek ara meltok hogy titetek az fvlde es be-fogadna es meg tartana (VirgC. 47). Vton jaro vadek es engemet hazatekba be fogadatok (117). Sigmnd fel méne Chel országba, és nagy pompával és tiszteességgel be fogadac ötet (Helt: Krón. 76b). Ez az istenes lelek, soba úressen nem me, gyen be, a hova szállóvul be fogadtatik (Lép: PTük. I. 183). Istennek báza, és az isten ígejének be-fogado helye az ecclesia (Mad: Evang. 737).

befogadás: receptio C. susceptio MA. aufnahme, beherbergung PPB.

befogadatlan: insusceptus C. MA. nicht aufgenommen PPB.

befogadó: receptor C. Gazdálkodó, örömet bé-fogadó: hospitalis PPI.

el-fogad: **1)** suscipio C. recipio, percipio SL [annehmen, empfangen]. Thlantan azt elfogadnak a hatalmas istennek (ÉrsC. 448). **2)** [conduco; dengen]. Senky nem fogadot el minket: nemo nos conduit (ÉrdyC. 130).

elfogadás: susceptio C.

föl-fogad: **1)** suscipio, recipio MA. auf sich nehmen PPB. A dolognak végbe-vitelét föl-fogadni: suscipere *exeutionem negotii PPI. Oly zokasth hyrdethnek mynekűnk, kyt nem ylyk

mynekűnk föl-fogadunk: ritus, quos non licet nobis recipere (JordC. 764). Nem egyebek egyöztetnek azeert ez egyhazbeely kvlabakon, hanem egyhazy feyedelmek, kyk byrodalomnak zorgalmatossagath fel fogagyak, mykeppen az kw ozlopok hordozak reok wettőth therhet (ÉrsC. 227). Fel fogadac az papoc az aranyt (Kár: Bibl. I. 452). Fogad föl igyemet, uram, ez kegyetlen nemzettség ellen (MA: Fogad. V. 21). **2)** paciscor, depaciscor C. fide jubeo; stipulor, promitto, voveo; verheissen, geloben PPB. Viszontag fölfogadom: restipulor, reponnitto C. Attyanak ezeket feel fogada (DebrC. 504). Fel fogadak, hog őrk tyztassagath tartananak (KazC. 71). Ew neky zolgdwan az tyzta zeplóteleensegben mynt ymaran fel fogattatok (ÉrdyC. 41b). Az yo zandokot, kyt az wr istennek ffeel fogadot (581b). Fílenek es feienek intesenel fel fogada (VirgC. 57). Kyk az zegend cristust kwetny fel fogatak (124). Fel fogadta hogy hazassag nélkü való tizsta eletet uisel (Tel: Evang. I. 240). Igazán mongya-meg véték; és fogadgya-fel, hogy többé a-félét nem tselekszik (Pázm: Préd. 181). **3)** pignore certo PP. [wetten]. Fel fogadom velled egy hordo-borban, nagy kárt vallaz vtdoban (FortSzer. H2b). Fogadjuk fel, hogy kéd azt nem tudja (Mik: TLev. 132). Fel-mernék fogadni tiz aranyal egybe; se imen se tul az oceanum-tengeren bősületes aros embert nem talál (Fal: NE. 17).

fölfogadás: susceptio, receptio, pactum, stipulatio, votum MA. aufnahme, das auf sich nehmen, verpflichtung, angelöbnis, gelübde PPB.

fölfogadatlan: insusceptus PPI.

fölfogadó: conductor; der etwas dinget, pächter, mietmann PPB. A ki a fel fogadónac (stipulanti) fogadást tött, meg-kötelezte magát (Com: Jan. 190).

még-fogad: **1)** accipio; annehmen]. Megh fogadak az hű bezedet: acceptum sermonem ejus (JordC. 713). Mynden kegyességhele fogaggyatok megh tyektek ky yelenet ygheet: cum leuitate excipere insititium illum sermonem (833). Meg fogagyatok őnekyk thwdonanyokat (ÉrsC. 239). A my tanwssagot adnak, alazatossaggal meg fogadny es tartany (ÉrdyC. 393b). Meg fogadna tanachaat (544). Az δ attyafai meg fogadac bezedet: acquieverunt fratres sermonibus illius (Helt: Bibl. I. 83). Fogadgyuc meg a bölcbnek tanachát (Tel: Evang. II. 680). Az ki meg fogadgy az dorgálást, tiszteletic: qui acquiescit argenti, gloriificabitur (Kár: Bibl. I. 610). **2)** conduco MA. mieten PPB. [dingen]. Ismét megfogadom: reconduco C. Senki minket meg nem fogadot (MünchC. 50). Berben megfogad (Fél: Bibl. 33). Az kőmivest megfogattuk, foglaló pénzt attunk neki 1 ft. (MonTME. I. 149). **3)** [promitto, spondeo, voveo; angelen, ein gelübde tun]. Az megfogadot euangelyony zegeneg (DomC. 262). Meg fogada Adam hogi Eant nem akarnia meg esmerü (DebrC. 149). Mykenh megh fogatta wr isten (ÉrsC. 562. ÉrdyC. 531).

[Szólások]. Aggion isten io napot kegielmes vram. Isten meg fogadja io Balassa vram, kegielmedne (ComBal. 21).

Fogadás: **1)** receptum C. [annahme]. Kevzevnetnek fogadasert felel vala (ComC. 54). **2)** Málben való fogadás: conceptio C. empfängnis im mütterleibe PPB. A magzatnak δ zeut meheben valo fogadasah (DebrC. 219). Méhedbeu való fogadásod: conceptus tuus (MA: Bibl. I. 4. ACere: Enc. 151). Látni való dolog, a terebbe eső asszonyi állatolacne méhekben fogadasoktor bolyongo elmélkedése mit hozzanac a magzatolacne (Magy: 3Jaj. II. 61). **3)** [conduco; das dengen, mieten]. Sok munkásnak fogadása: conducta multitudo PPI. (*conduco). Az zalas fogadast el ne feleggyeetek (ÉrdyC. 441). **4)** pactio, re promissio C. stipulatio, votum, sponsio, pactum, promissio, promissum MA. verheissen, zusage, angelöbnis, verpflichtung PPB. Fogadásból-való: votivus MA. Nem bizhatni fogadásához:

*fluxum fidem habet PpL. Magat kowteleze erewss fogadasul: voto (EhrC. 71. BécsiC. 46). Hw fogadasanak okaert hağa adny: propter iuramentum jussit dari (JordC. 398). Hogy az en professionat, az en fogadasomat, hytemet zvumbevl, lelkiembevl vr istennek meg zenteltem (MargL. 30). Lennenek az ev fogadaskobol megoldoztak, rea ne tartoznanak (DomC. 101). Mel fywnak adasa vthan magokathi thyzta elethre fogadassal erösseytek (PöerC. 1—2). Hanyss ygyeoret awagy fogadás (ÉrdyC. 525b). Zyzesseghnek fogadasa (648b). Lóth rygy zent atyakuak fogadásynak meg erösseytyssyre (Konj: SzPál. 100). Akar fogadashol, s' akar szabad akarathol való aldozat legyen (Helt: Bibl. I. AAa3). Minden, valamit fogadásból adnac az Izrael fiaí, tied legyen: omne quod ex voto reddiderint filii Israel, tuium erit (ZZa2). Tévelygést ne taníthasson, minthogy az istennek fogadás-szerent nemis taníthat (Pázm: Kal. 658). Azt fogattyn, hogy a pápa isten parancsolattya-ellen szabadiitya-fel az istennek tett fogadást (Pázm: LuthV. 231). Az atya felbontya leányuac fogadását (MA: Bibl. I.149). Fogadasa kívül megházasodik; fogadasa kívül avagy fogadasa ellen? (Sámb: 3Fel. 679—680).

[Szólások]. Székelly fogadás: Phoenixum pacta (Deesi: Adag. 213. Kisv: Adag. 408). Ha az svezkusok ezután is így fogúnak megfellelni fogadásoknak, én nem tudom, mi hasznát venném (ItékGy: Lev. 269). Fogadasat ő wgl a l-hassa (CsomaC. 8). Nem fogad olyan fogadást, hog kyt meg nem alhat (RMNy. II.138). Nehezteléssel állod meg fogadásodat (MA: Tan. 1283). Fogadását bétölteni: *complevere promissum PpL. Fogadást fogad: paciscor C. voveo MA. geloben, versprechen, ein gelübde tun PpB. Szent Marton páspokneec is igen esedezie es nagy nagy fogadásokat fogada neki (Helt: Krón. 28b). Fogadást fogad: votum vovet (MA: Bibl. I.149). Az eu fogadásomnak meg zegese (VirgC. 2). Jázodnac fogadásoknak meg-zegésével (Tel: Evang. 470). Taneyt fogadasokat meg tartani (WespC. 118). Een fogadasomath meg telyeseytem: vota mea reddam (KulesC. 42). Fogadasomat megtörttem (VitkC. 26). Ha fogadasttend: si votum voverit (BécsiC. 113). Mykoron ez gyermeknek zyley fogadas tenen hoznyatv evet zent Margyt azzon koporsyához (MargL. 173). Fogadast tegy arol, hogi seminenw lelkest meg nem bantaz (VirgC. 55).

[Közmondások]. Jámbor fogad fogadást, s ag eb a ki meg állya (Czegl: Bldorg. 81).

fiú-fogadás, fiúvá-fogadás. Fiú fogadás: adoptio Ver: Verb. 1. 13. Fiú fogadás (Sylv: UT. II.13). Az tiui fogadasnak lelke: spiritus adoptionis filiorum (Fél: Bibl. II.13). Az leleknek első seugeit biran magunkban nógúnk, varuan az fiasagra való fogadást (Fél: Tan. 291). Atyafiu fogadás (fraternalis adoptio) ez, mikor valaki lattya hogy vér szerint való örökösi ninesenek, mas idegent engedelemből, atyafiava fogad, es jóságában bé boesát (Ver: Verb. 127).

szó-fogadás: obsequium, obsequela C. morigeratio, oboedientia, obsequentia, obtemperatio MA. das willfahren, gehorsam PpB. Engedelmes zoo fogadás (ÉrdyC. 77). A kényszerítettett szófogadásoc veszedelmesec (Com: Jan. 142).

vendég-fogadás: [hospitium; gastfreundschaft]. Vebottyók yo vendeeg fogadasnak peldyaat (ÉrdyC. 441). Vendig fogadás: hospitalitas (Sylv: UT. II.111).

Fogadásos: [votivus; einem gelübde entsprechend, angebot]. Fogadásos nóteléség (Pós: Igazs. 568).

Fogadat: 1) [captura; fang]. Vessotec meg tñ halotocat a fogadatra: laxato retia vestra in capturam (MünchC. 117). 2) [votum; gelübde]. Teneked illik diczeret isten syoulam, es teneked megadatik fogadat ierusalamben: tibi reddetur votum in Jerusalem (AporC. 10).

Fogadatlan: 1) [inoboediens; unfolgsam]. Fogadatlan, anağ nizzalkodo fiok: filii contumaces (Ozor: Christ. 392). 2) [non rogatus, invocatus; ungerufen, unerbeten]. Tudom, mire értsem, fogadatlan jó lelki gondviselőm! (Fal: NE. 83).

szó-fogadatlan: inmorigerus, inoboediens MA. ungehorsam, unachtsam PpB. Zoo fogadatlan leam (SándC. 30). Sola nyehen bekessegek az zo fogadatlan lyneseknek (ÉrdyC. 341b. 647). Azok leg-siketekbeek, és szó-fogadatlambak, kikhez küldötte követit (Pázm: Préd. 116). Mivel szó-fogadatlanok vattok, nem pásztorkodom tovább' vletek (698).

szófogadatlanokod-ik: [inoboediens sum; ungehorsam sein]. Szó-fogadatlanokodván valamely böcstelenséggel nem illetod-e? (Biró: Angy. 296).

szófogadatlanság: inoboedientia MA. der ungehorsam PpB. Tyteketh meg wereentnek ty zo fogadatlansaghtokrol (ÉrsC. 229). Az alazon és fellyíl teres fő szó fogadatlanságac, és fasletségneec ieie (Cis. N3). Saul es Phurao ő magok kerestek magoknak az vezödelmet az ő hitetlen zo fogadatlansagokkal (Frank: HasznK. 28). Irtam urunknak ő felségének az hajdúságnak fizetotlensége miatt nagy szó fogadatlanságokról, az töröknek is az ő nagy hitelenségek miatt hozzám való kétséges voltokról (TudTár. 1839. 257). Nem istené, a ki szó-fogadatlansággal isten-ellen rügöldöz (Pázm: Préd. 79. Hall: Paizs. 18. GKat: Titk. 76).

Fogadkoz-ik: [vota voveo; ein gelübde tun, versprechen tun, schwören]. Menyit kell istenhez folázkodni, remékedni ő néki, fogatkozni ő előtte (Megy: 6Aj. III.24). A nagy Mahumetre, Allára hittel fogatkozának (Paskó: Esír. G).

Fogadkozás: [votum; gelübde]. Az özvegy életre nines semmi fogadkozása (Sámb: 3Fel. 466. Pós: Igazs. II.563).

Fogadó: 1) [receptor, susceptor; aufnehmer]. En erősségemet te hozniud őrizem: mert isten engemet fogado vagy: susceptor meus es (AporC. 4. 5). Vram, te engem fogado vag (DöbrC. 17). En oltalnam es en időséggemneec zutva es engem fogado (34). 2) [susceptor; unternehmer]. Munka-fogadó: susceptor C. 3) Bérbe-fogadó: conductor C. Pp. pensionarius MA. dinger, vendinger, mieltnam PpB. Vitézeket-fogadó, hadi komissarius: delector PpL. 4) sponsor C. promissor MA. zusager, verhoisser PpB. 5) xenogogus; schenk, gastvürt PpB. 6) caupona Kr. [gasthaus]. Tántzra jártak hol egj, hol más fogadóba (Gvad: Rpl. 71).

mag-fogadó, magzat-fogadó: [concipiens; empfangend]. Matul fogva mag fogado lesz: concipies (TelC. 28). Magzat fogadó méh (Mel: Jóh. 73).

szállás-fogadó: 1) [hospitális; gastfreundlich]. Legetek egymásnak zallas fogadok morgasnal kél (DöbrC. 337. Konj: SzPál. 91). 2) stabularius C. [wirt]. Az zallas fogado korchomarnosnak vala egy hayadon leánya (ÉrdyC. 339). Az zallas fogado embernek ey leanya flyrtfjw magzatot zylt (339b). 3) [contubernium, deversorium] statinus C. [gasthaus]. Az barátok elastroma nem egyeb, hanem hitölen es erkülestelen egyhazi rendeknek szallas fogadoja: monasterium monachorum est contubernium clericorum perfidorum ac male moratorum (Álv: Itin. 321). [Vö. szállásfogadó-ház]

szó-fogadó: obsequilis, obsequiosus, morigerus C. oboediens MA. obsequens; gehorsam Com: Vest. 138. Szó fogado lézek (Thevrc. 172. Helt: Bibl. I. 142). Szofogado, engedő: semei (MA: Bibl. Magy. 4).

szófogadóság: [oboedientia; gehorsam, folgsamkeit] (MA: Seult. 104).

vendég-fogadó: 1) [hospitális; gastfreundlich]. Egétek az másoknak vendig fogadoit legen: hospitales estote alii

erga alios (Sylv: UT. II.122). Vendég fogadó aszszoni állat: meretrix (Kár: Bibl. I.194). Az vendégfogadó Rahab: Rahab meretrix (MA: Bibl. I.198). **2)** caupo Ver. pandochus, hospes publicus MA. gastwirt PPB. Vendég-fogadó gazda: diversitor PPl. Az vendeg fogado Mykalanak [ügy] attam buzat (LevT. I.341). A mit vrunk monda amaz vendég-fogadónak: quodcumque supererogaveris, reddam tibi (Pázm: Kal. 482). Szakáchy auagi vendégli fogado, a ki kolletlen vérét veszi egi kappannak (Balassa: Camp. 66). Az vendég fogadó és az csaplárok, az kik vizet elegyitnek az bor köziben (MesésK. 10). Derekasint főzet a vendégfogadóval, de mind az én erszényemre (Bethl: Élet. II.120). **3)** [deversorium; gasthaus]. Szállason élek, vendégfogadóban lakom: diversor; szállás, vendégfogadó hely: hospitium PPl. Vagyone atyadnac vendeg fogado helye? Felele az lean: hazunknal vagyon soc polua, soc szena, ot az teuek-nec leszen nagy io szállasa (Hofgr. 29). E világ az embernek nem hazája, hanem csak vendég fogado szállása (SBalog: TemK. 104). Múltatóván örömet a vendég-fogadókban (Hall: III.11. II.116). [Vö. **Vendégfogadó-ház**]

[Köszmondások]. Vendég fogadóban mások példáját kövesd (Kisv: Adag. 100). Vendég fogadóban, vagy pedig templomban, ha mások fizetnek, avagy énekelnek, neked is kell követned (479).

vendégfogadós: diversitor, caupo Kr. wirt KirBesz. 65. Egy papült a kocsimba, de megint kiszállott, annak kell lenni: a furti vendégfogadóné láttá és bizonyosan annak tartja. Mentést mentek, a vendégfogadósoktól azt tudták meg, hogy elérkezett ugyan, de el is ment Salsig felé (Fal: TÉ. 730).

vendégfogadósod-ik: exerceo *stabilium PPBl. [gastwirt sein].

Fogadott: **1)** optivus C. **2)** conductus, assumptus Kr. [gedungen]. Bérbe fogadott: conductitius C. Fogadott, bérbes énekcsekkék: empti et mercenaria cantilena (Illy: Préd. II.538).

Fogadottság: adoptio Kr. Fiaká való fogadottság (Zvon: Post. I.110).

[Fogadság]

fiúi-fogadság: [adoptio]. Az fiúi fogadsagnac lelket el veszne (Born: Préd. 218). Finvá fogadság (Megy: 6Jaj. III.17).

[Fogadtatás]

fiúvá-fogadtatás: [adoptio]. (MHeg: TOszl. I.105).

Fogan, fogan: [concupio; empfangen]. Okossag felőt való, hogy szűz fiat fogannyon (Born: Préd. 30). [Vö. **Fogatant-ik**]

mög-foganik: **1)** ∞ Az gonosz kiuánság, mikorom meg fogot (posteaquam concepit), bünt fiazik (Sylv: UT. II.114). **2)** [obsequor; befolgen]. Ennek az szolgálának valamiket írt, megfoganója leszen (MonOlm. XXIII.256).

mögfogonó: qui pythones consult. Ne leelettessek the bemed eetethew, se kyayto, se meg fogono, se ysthen latho: nec inveniatur in te maleficus, nec incantator, nec qui pythones consult, nec divinos (JordC. 239).

Fogan-ik: concipior Kr. [empfangen werden]. En hamos-sagobza foganam: in iniquitatibus conceptus sum (DöbrC. 108). Mielőt f añának mehebe foganneiek (278). Mint foganac egy mehben, nyugosznac egy sërben (Balassa: Ének. 16). Mikor én anyámnak méhébe fogontam (Rim: Ének. 70).

mög-foganik: [concupior] *capio radicem PPl. [empfangen werden, wurzel fassen]. Meg-foganik a fa: arbor *concepit radices PPl. Mig megfogonik: quousque convaluisse videamus (NémGl. 198). (Az oltott ág) megfogonuan giúmölcsöt terömt (DebrC. 149). (A fa) neha mondatyk azywnek, neha meg fognthnak (ÉrdyC. 535b). Nem foganik meg a plánta, mely

egyfűnen másúvá gyakorta vitetik (Laskai: Lips. 184). Űtess egy barackz tiatalt, mikor látod, hogy megfogont . . . (Kády: Csal. III.53). Egynehány szőlő fát ültettem, meg is foganak (Mik: TLov. 419).

Foganás: [concupio; empfangnis]. Meddű erdemle fogan-asnak ereyth (JordC. 821. 13). Mykeppen az foganásban semmyneműw teremeth allath nem mywelkedek walamyth, azonkeppen az zwletesben sem zwksegh segedelme (ÉrsC. 330). Vylagra foganasoknak eleyuden valo eztendeyben (ÉrdyC. 344).

Foganat: **1)** conceptio, conceptus MA. empfangnis im beischlaf PPB. Crystusnak foganathya (ÉrsC. 323). Leezen kedgy foganattya attyanak es leyanyanak bynebewl (571). Cristus mynd ow tekeelletes foganattytwl foghwan myndent twdot (ÉrdyC. 58b). Zyz Marianak foganattyanak ynuce (530. 649). Zent fyad foganatyanak ydeyen (PozsC. 46). **2)** efficacia MA. wirkung, erfolg PPB. Zemeelyeenek böehewlety es foganattya vagon az isten előt (ÉrdyC. 648). Semmi foganattia nyincien (RMNy. II.450). Az euangelionnak foganattiat adta az isten az hiuekben (Fél: Tan. El3b. 3). Nints olly foganattyok akaratumk ébresztésére és életünk jobbítására, mint kívántamék (Pázm: Préd. 77). Minthogy a vasnak a vason nem volt foganatja, jó darabig forgatják egy mást kemény tsapásokkal (Fal: TÉ. 637).

Foganatlan: inefficax MA. das keine kraft oder wirkung hat PPB. Imadkozastokis foganatlan (Born: Préd. 562). Azok az elmének elvonodási tészik a könyörgést foganatlauná (Komár: Imáds. 40).

Foganatos: **1)** [acceptus, acceptabilis; annehmbar, annehmen]. Hoziatoc fakat es rakiatocmeg a hazat es foganatos lezén ennekem (acceptabilis mihi erit) es megdičőnőltetem (BécsiC. 287). Vrnac foganatos eztendeie: annus domini acceptus (MünchC. 115). Sem eg propheta foganatos ő hazaiában: nemo propheta acceptus est in patria sua (116). Foganatos időben meghalatalak teged: tempore accepto exaudiui te (DöbrC. 301). En nyayasagom legyen tenekőd kellemetős es foganatos (CzechC. 22). Kellemetősök auag foganatosoc (NagyszC. 40). Meely foganatos (a szűzesség) istennek elette (ÉrdyC. 149). Hoğ praedikkállam az vristennek foganatos esztendeit: ut praedicem annum domini acceptum (Sylv: UT. I. 86). **2)** efficax MA. kräftig, gut wirkend PPB. Foganatos aldozat: proficiens (JordC. 81). Az isten igeie sem minden kezebe es keze által foganatos (Mel: Sám. 378). Szavok foganatos vót (MonIrók. III.131). Az bitnelkűl az Christus halala nem lehet senkiben foganatos es idűs-seges (Fél: Tan. 270). Foganatos könyörgés: Achilleum votum (Decsi: Adag. 242). Foganatosb az dorgálás az eszernél: plus proficit correpto apud prudentem (Kár: Bibl. I.613). Foganatos leszen, és jobbítást szerez feddésünk (Pázm: Préd. 46). Az értelem szívbeli foganatos erő nélkül tenyészetlen, és meddű (Fal: UE. 364). Egy mosolygás, egy udvari térd hajtás előbkelő, megfogatossab, hogy-sem a nagy érdem (Fal: NU. 352). A fenyegetése Zrinynél még sem foganatos (Kőnyi: HRom. 163).

szava-foganatos: [potens; einflussreich]. Szava-foganatos ember (ErdPorta. 96).

[Foganít]

mög-foganít. Megfoganítja az oltoványt: plantam facit coalescere Nom.² 79.

Foganós: efficax; kräftig, gut wirkend PPB. Neha nem foganos az ő intesec (Mon: KépT. 1b). Semmi foganós erő nem talaltatic irastokban (Mon: Apol. 346).

Foganósság: [effectus; wirkung]. Noha eleget kialtnac az népnec, de vgyan semmi foganóssaga munkaoknac nűchen (Mon: KépT. 2).

Foganod-ik, foganosz-ik, fogansz-ik: concipior Kr. [radices capio; empfangen werden, wurzel fassen]. Foganodni: coallescere MA. Tanítók praedikállása által foganoszik mi bennünk az igaz vallás (Pázm: Kal. 41). A kertész sem vizsgálódik azon, mikor kezdett a talán és dudva a kertben foganodni (Pós: Igazs. I.162).

be-foganszik: ~ Milyet a képes ditséret bé foganszik a szívekbe, ellátalmazik és kívánt magasztalásokra válik azoknak a kiknek részekre mondattak [így] (Fal: UE. 385).

még-foganodik, még-foganszik: [concepior, radices capio; empfangen werden, wurzel fassen]. Ezök (a barackfák) tavasszal mind meg foganaszuk [így?] és össze köll fonní, mint az leány haját (Radv: Csal. II.51). A io lútól való gyakorlatos inatsag meg foganoszik (Frank: HasznK. 112). Adgya az úr-isten, hogy a szent atyák szép tanítás meg-foganodgyék (Pázm: Préd. 149). Meg nem foganodik, és ki sem kél a jó mag (344). És mint az ag tökében ótatott fiatal, meg foganod-nék az keresztyénség (Pázm: Kal. 471). A szelid ágatska a vad fában megfoganodván (OKal: Kor. 225). Hogy könnyebben megfoganodgyék (az oltás, Lipp: PKert. 171). Immár isten kegyelméből a keresztyénség eléggé meg-foganodott (Pós: Igazs. I.93). Az emberszülés szívünkben foganszik meg s nyelvünkön forr-ki (Fal: NE. 99). A sympathia kész alkalmas arra, hogy a külső magát ajándó erő benne meg fogaszson (Fal: UE. 390).

Fogant: concipio SI [empfangen]. Az ő lelke által fogant-ezon, es szűllyőn szűtől fiat (Vallást. Vv2).

Fogantó: ansa C. capulus, manubrium Ver. handhabe PPB. (Káldi: Bibl. Exod. 26. 5. Kr.). [Vö. Fogató]

Fogantócska: ansula C.

Fogantós, fogantyús (*fogantós* C.): ansatus C. [mit einer handhabe versehen]. Fogatós v. fogantós tál v. medentze: scutella v. laux ansata, auriculata PP. Egy ezüst kannát, egy réz, herbatbejhez való fogantyús ibriket s holni efélét vettem volt (Hazánk. 1283).

Fogantat: [concepere facio; empfangen lassen]. Megh zen-tőle a feleségis isten az ő hailakat, az az az ő zent amiat eredet binnékl fogantata, hogi melto lenne ő reiaia (DebrC. 22).

Fogantat-ik, fogontat-ik: concipior Kr. [empfangen werden]. Fogantatott, méhben fogantatott mag: conceptus C. (Némós embőr) ehlől fogantatek zent Barbala (DebrC. 9). Ez aapon fogantatek az az lökösítetek (22). Fogantatek zent lélektől (PeerC. 192). Az my ew nala fogantatott: quod in ea genitum est (Pesti: NTest. 2). Almokságban fogontattam (Fél: Tan. 204). Fogontatnac fíri magból (Kár: Credo. 238). Módi-urfiaink minnyájan Megárában fogantattak a sűrű setéségtől (Fal: NE. 4). Vélek termett némely emberekkel az okosság, vélek fogantatott a tudományokhoz való hajlandóság (Fal: UE. 397).

Fogantatás: 1) conceptio Kr. [empfangnis]. Jesusnak fogantatása (DebrC. 226. WesqC. 42. Fél: Tan. 44). Járully hozzá ezer háladással mindazokért a jókért, a melyeket tőle vettél fogantatásodnak első szempillantásitól fogva (Fal: NE. 41) **2)** [foetus; brut]. A sűldiszo igen nagy fájdalmokat érez, midőn fogantatásit szűli, ugymint mindenfelől tövisekkel környülvétet teket (Illy: Préd. II.64).

boldogasszony-fogantatása: conceptio beatæ dominæ Kr. [Marine empfangnis]. Boldogh azzon fogantatása (KBécs. 1572. Ev. 4).

Foglal: 1) occupo MA. sich bemächtigen, in besitz nehmen PPB. [besetzen, einnehmen]. Lelevezetekkel foglaltac: langvori-

bus comprehensi (MünchC. 20). Mit foglal földet? quid terram occupat? (142). Myre foglalh away csak feldet es? (JordC. 574). Eleyben hozak mynd kylemb kylemb korsagokban foglal-takat: obtulerunt ei omnes variis langvoribus comprehensos (364). Wadnakh walakyk örögy tewelgesben foglaltak kyk balwanth ymadnak (PeerC. 81). Ne foglalya beyth gondolath elmethet (ÉrsC. 182). Mith hazualnac a nag palotac, mit a nag hazac, micoron atto seröd csak aleg foglal heth lab nom-dokot (NádC. 315). Helth foglal (ÉrdyC. 529. 567b). Kyket az mostany yoblaghwak es nemessek fleel oeghetnek el pwz-toythnak es magoknak foglalnak (496b). Mely keth ezer foryn-thok nyneheuek, kyerth az jozagoth akarthak foglaly (LevT. 133). V is be kapoth eg falvmba, erevel akaria foglalnj (235). Foglallyac magunknac az öröcséget: habebimus haereditatem ejus (Helt: UT. F5). Meg szentelhí valamit semmi nem egyéb, hanem istennek foglalni es tulajdonétani (Tel: Evang. II.782). Az báluániozis az istennek tiszteletit el vézi, és az teremett allatnak foglallya: idololatia dei honorificentiam usurpat et vindicat creaturae (Bal: CsIsk. 21). Semmit a mi másé te ma-gadnac ne tulajdonics, hárics, erőssits avagy foglaly (Com: Jan. 190). Gondollattatyátok, mely nagy felelem, reszketes es iszonyodás foglalnáa szivet annak az embernek? (Lép: PTük. 1320). Elészámaltatásával nem akarok helyt foglalni (GKat: Titk. 334). **2)** necto C. jungo MA. zusammenfügen PPB. [fügen, verbinden]. Gereadóhoz foglalom: contiguo C. Birodalmahoz foglalta: imperio Cilicium *adjunxit PPB. Jezust nyayas baratwl akarya maganak foglalnj (ÉrdyC. 663b). Egy czomóba foglalni (Decsi: Adag. 38). Ezeé lassan lassan hazassag által az getulusokat magokhoz foglalac: ei paulatin per combia Gae-tulos secum miscuere (Decsi: SallJ. 16). Tagjaid erőssége, hűsöd szépsége, ezek tsallyák, és földhöz foglallyák az emberek kedvét (Pázm: Préd. 69). Az syagóga, csak egy nemzetsegre, és az ő isteni szolgálatya egy helyre vala foglalva (Pázm: Kal. 544). A kie edgy másöz vérel foglaltattac, edgyeknac és egy test véreknc (cognati et consanguinei) mondatnac (Com: Jan. 119). Adgy bocsnatut néki, és igen magadhoz fogladod ötet és kötelezed (201). A nem egy korac nem jól foglaltatnac egy társaságban: dispares non bene sociantur (208). Istennek tetszik a musika, csakhogi istennek igéjéhez foglaltassék (Illy: Préd. 178). A czérna czérnához foglaltatik, és azután többek többekhez fodrattnak (184). A tobzodásokhoz mindenféle bű-nökök foglalt (II.219). Ajándékkal maga részére foglalni (Szl: MVir. 16). **3)** [despondeo, despono; verloben]. Az örök életre foglalom: praedestino (Mel: SzJán. 125). Foglalo gyfő [jegy-gyűrti] (470). Az Messias minket isten szamara foglal, hog ne ellőnk az testnek, hanem vy életben iariunk (Fél: Tan. 43). Az pűspök foglallia önön magat tizta hazassagban (327). En titeket egy ferühöz foglaltac, hogy egy mutatnatec mago-akat, mint az tizta szőz az Christusnac (EszT: IgAny. 159).

4) [claudio, includo, comprehendo, contineo; fassen, einfassen, endhalten]. A smaragdot aranya foglallják: smaragdi auro *includuntur PPB. Kynest testet foglaltak arañban es ezüstben (PeerC. 114). Versekbe foglata (CsomaC. 84). Foglalyátoc ezokaert ez igiket a ti szűnetekbe: ponite haec verba mea in cordibus (Helt: Bibl. Iqqq). Aequa proportioban vadnac ezeé ezak foglálnak [így] (Helt: Arithm. k3). Foglalni való kövec az ephodnac: gemmae ad ornandum ephod (MA: Bibl. 171). Szent Hieronymus, tizenöt karban foglallya az itelet elst meg leendő ieletek (Lép: PTük. II.60). Ez könyvben foglaltatott dolgok (Pázm: Kal. 44). Ez igik nyilvánvaló ellenmondást foglalnak magokban (Illy: Préd. 190). A má szent evangélium két fele képírást foglal magában (Mad: Evang. 501). Festét sotóban foglalták (Falb: Orsz. 258). Mindent megért, elméjében foglal (Fal: UE. 392). **5)** [dego, transigo; tempus; die zeit] verbringen]. Az orákna zeryt alkalmas munkacba inelőkölst foglalni (TelC. 52). My oka annak leegyn arról ydnt nem keel foglalnj (ÉrdyC. 69b). Azert kell az fimepeket imatkozásban

es sacramentumot éleseuol foglalnunc (Born: Préd. 86). Minden fertelmesség életet foglalja (Szék: Krón. 141). Világi gazdagságnak telhetetlenségében foglalnók életünket (Pázm: Imáds. 14). Az imnapot fertelmességekben mulattatja, foglalja (MA: Scult. 907). Életünknek rövid idejét felebarátunknak épíltetve foglalhassuk, fogyathassuk (927). **6)** [occupo; beschäftigen]. Foglalt: beschäftigt, begriffen PPB. Mendenkoron imaágba foglaljad magadat (VitkC. 14). Maria zovvesnek dolgaiban foglalja vala magát (ComC. 38). Mindönkor teegi valamit hogi az ördög mindöha foglalna lelőn (DebrC. 184). Az tev fraterok jnadsagokban es predicalásokban foglaltatának (DomC. 124). Az kristosh kenanook küül ualooknal nem foglaljaak magokkath (SándC. 5). Isteni garapodásokra foglalja ömagat (TelC. 25). Heetköz napon mykoron ember dologban foglalja magaat (ÉrdyC. 68b). Ila ky tytőket zolgalathan foglal: si quis vos in servitum redigit (92). Kenyveknec yrasaban foglalwan emen magokat (580b). Yoban foglalja emen magaat (606b). Hogy foglalna wmagat ymatsagba es isteny gondolatokba (VirgC. 40). Ilogi nagi knyvhullatasba magat foglalta volna, ime twrtenek (77). Mywelkedetekben foglaltat ember (ÉrsC. 533). Munkálodásba foglalom magomat (Sylv: UT. I.133). Iuti fala, hogy tisztességes és igaz életbe foglalna magát (Helt: Krón. 52). Reménségben foglallyuc szűnünk (Helt: Mes. 78). Az cichiri borso, eleitől fogva nagi eőrmöbe foglallia az eő munkasit (KBécs. 1572. F3). A tiz parancholatra nezzen; a mit ot talal, abba foglalja magat (Tel: Evang. 1.319). Foglallyuc az ő szolgalattara mimagunkat (Tel: Evang. 1.470). Isten igéjének hirdetésében foglalta magát (Pázm: Préd. b3). Tanátsodat, és tehetségedet abban foglallyad, hogy nyomodokimba lépjél (Pázm: Préd. 131). Szent munkákban kell magat foglalni (Hall: Paizs. 16).

alá-foglal: [subsumo; mit einbegreifen]. Szol nem ezac azokrul, mellyec lettenec Christuson, hanem ala foglallya az evangeliomnac tellyes folyásatis (Zvon: Post. I.175).

be-foglal: **1)** [occupo; einnehmen]. Ezek (a vendégek) be foglalnanak egj hazat (ÉrsC. 328). A harag befoglalta őket mind végig: praevēnit ira dei super illos semper (Helt: UT. I. Ff3). **2)** comprehendo C. complector MA. umfassen, umfassen PPB. A világ mindeneket bé-foglal: mundus complexu continet omnia PPB. Az setetluseghek lwtet (a világosságot) be nem foglalhataak: tenebrae eam non comprehēdiunt (JordC. 623). Yaryatok addeeg mygh vlyagtok vagyon, hogy az setetsegh be ne foglaljon (ÉrdyC. 534b). Ila valam parancholyath vagyon, yme bezedben fewkypen be foglaltatyk, erthetyk, ymebbe: zeresseđi atte fele baratodoth mykypen tynuen magadoth (Komj: SzPál. 94). Az botrankozas kiultkeppen harom dologban foglaltatik be (Fél: Tan. 232). Az prophetak szoluan az meg szabadasrol, az vtolso feltamadasit niha be foglalliak (515). Ez könyvben Moses igen keves időnc historiáját foglalja bé (MA: Bibl. I.88). Az az igeis bolond, bé foglal minden szitkokat (Zvon: Post. II.151). Az irasban nincz befoglaltatuan, sőt azal ellenközé (Zvon: Osand. 26). Elő számlálvan azokat a kinkokat, két kiultkeppen valo karban foglallya be őket (Lép: PTük. I.118). Olyan sok eszköz ily kicsy helyben be ferhetne, es be foglaltatbatnén? (III.199). A sima (planum) az, a mely sima szenektől [szélektől?] foglaltatik bé (ACsero: Enc. 76). Ali kijövetelétől fogva az medgyesi gyűlés, mely tíz hónapokat foglal be (MonIrók. VIII.420). Addig sehova ne menjünk, míg Budáról az követek meg nem jönnek, az mely legalább egy holnapot be fog foglalni (RákGy: Lev. 13).

befoglalás: comprehensio, complexio C.

egybe-foglal: connecto, unio C. conjungo MA. verbinden, vereinigen, zusammen knüpfen PPB. Önnal egybe-foglalom, forrasztom: implumbo PPB. Akara a budai várat a pesti várral és várossal hiddal egybe foglalni a Dumán által (Zsigmond)

(Helt: Krón. 77). Az horgoezakkal foglald egybe az kárpitokat: ansulis jungatur mutuo cortinae (MA: Bibl. I.72). Az sz. irásban amaz ige (és) nem mindenkor egybe-foglallya a mit egymás mellé vetnek (Pázm: Kal. 723). Ila nem akarjátok az uri házi-gazdának és jóra való vezérnek tisztjeit egybe-foglalni, legalább ne foraszsztátok-öszve a nemes embert a kísértő ördög (Pál: NE. 72).

egybefoglalás: conjugatio C. connexio, conjunctio MA. egybefűzés; implexus; vereinigung, verbindung PPB. (Káldi: Bibl. 299). Ennek az egybefoglalásnak nagy szentség van (Ily: Préd. I.366).

egybefoglaló: **1)** conjunctio CorpGramm. 9. [bindewort]. **2)** conjunctivus CorpGramm. 53.

el-foglal: **1)** occupo C. [einnehmen, besetzen]. Arquatus morbus: olly betegség, kiben az sárvíz egyéb tetet is elfoglalja (Sziksz. M. Akad. Ért. 1847. 327). Az poklosság annac bűrét el foglallya tetetül fogva talpig: operuerit omnem cutem a capite usque ad pedes (Kár: Bibl. I.99). Titeket az félelem el foglallyon (111). Mindeneket el foglalt az vér és a gyilkosság: omnia commista sunt, sanguis, homicidium (644). Hosztanac egy embert, ki az ördögűl el rutátott vala (Zvon: Post. I.519). Ker. atyáktól származott magzatokat az ördögűltől el foglaltaknak alittyák lemmi, az ő berbitelésőknek előtte (Ker: Préd. 569). A párazatok nagyobb helyet foglalnak el mint azok a testek a melyekből kimentek (ACsero: Enc. 134). Az idő munkával foglaltatik el (Bod: Lex. Előb. 8). Igen nagy köszvény foglalt-el engemet (László: Petr. 192). **2)** occupo, confisco C. arresto MA. sich bemächtigen, in besitz nehmen PPB. Elöl el-foglalom: anteoccupo, praecoccupo MA. voreinnehmen PPB. El foglalaa az kyralsagot (ÉrdyC. 398). Nemynemew öröktől el foglalt vala (21). Nicsođa banat illetend benneteket, hogy az ti győzedelmeknek jutalmat Bessus foglalta leszen el? quo dolore afficiemini, Bessum praemia vestrae occupavisse victoriae? (Forró: Cirt. 297). Tatay Istvännének tegyék le jegy ruháját, és az juszagot foglaljátok el tőle (Radv: Csal. III. 220b). Az Csákiaknak minden jószágokat elfoglalták (RákGy: Lev. 222). Az erősségek, ha mellyek az előtt voltak el-foglaltatva, vissza foglaltatnak (Com: Jan. 188). **3)** [colloco in matrimonium, nuptum do; vermählen]. A náznag az attia isten, a szent lélec belső es el foglaló vüfel es hojmester (Mel: SzJán. 470).

elfoglalás: occupatio MA. [einnahme, eroberung]. Elöl-el foglalás: praecoccupatio MA. voranwegnehmung PPB. (Helt: Bibl. I. Nnn2).

elfoglalatoság: [occupatio, negotium; beschäftigen, inanspruchnahme]. Nekem is más sok elfoglalatoságim voltanak, nem mehettim el (MonTME. II.195).

elfoglalható: occupativus MA. das sich in besitz nehmen lässt PPB.

hozzá-foglal: annecto C. anhängen, anknüpfen PPB. Az akarat azt szeresse, a mi leginkább hozzája foglaltatott (Ily: Préd. I.368).

ki-foglal: [excipio; herausnehmen, herausfangen]. (Díráink) meg ne egedgyék sepkinek in praedjudicium juris nostri csak maga auctoritásával zeinkből kifoglalni (1662. Felső-Magyarországi Minerva I.477). Elvégezték, hogy hozzá memének a toronyba, és ötet minden képen ki-foglalnak (Könyi: VU. 41).

körül-foglal: circumdo [einfassen, umfrieden]. Sewemysel körwl foglalaa: sepem circumdedit ei (JordC. 426).

még-foglal: **1)** [occupo; einnehmen, besetzen]. A hernuad mel te orcadat megfoglalta: pallor, qui faciem tuam obtinet (BécsiC. 20). Czalardsagokathi, kykkel akaryanak meg foglalnyi en zywennek vtayt ees sewenyt (CzechC. 71). Az ydekert zent-

seges nyelvelkedetekkel megh foglalyatok (ÉrsC. 296). **2)** [capio, occupo; einnehmen, erobern, fangen]. Nem voltakoiha megfoglalt helyok: capta loca (EhC. 13). Kiket megfoglaltuala a fogsag: quos occupaverat captivitas (BécsiC. 23). Kőeti ő zeretőit es nem foglalla meg őket: et non apprehendit eos (182). Meg foglala a földm: accepit finem (MünchC. 123). Kye őrdőgi őnlardsagal vannak meg foglalttatac, hiuataſſanac hűtnee ő vilagossagara (VitkC. 23). Hydegleleſſel foglalytatee [igy] meg (TelC. 139). Hog az sokſag penznek kenauſagaba meg foglalttaneek (PeerC. 32). Az ő nezesehli ſőtetſeg meg foglala (75). Annara foglala meg ő dekuak lelkeet őz gondolat, hogy emel egyebet ſem zollat (DomC. 259). Mert nagy bánat foglalt meg nūndhyájau azért hogy őtmetted Jeſusnak teſtét (ÉrsC. 107). Hogy az nap tytekehly myut az orli meg ne foglallyon (Konj: SzPál. 352). Nag' őmilködőſ foglalta meg őtet: pavor occupaverat eum (Sylv: UT. 187). Tűtőket kedigen keſerűſig foglalt meg: vos igitur tristiſtia tenemini (152). **3)** [cingo, includo; faſſen, einfaffen]. Ereſſ törweemysel es kerekſeűgghel megh foglallya vala az meelſeegghet: certa lege et gyro vallahat abyſſos (ÉrdyC. 159). **4)** [occupo; beſchäftigen]. Nem akara, hogy az oly fraterok, kyk alkalmaſok az predicaſſura, hogy ez velagy es kylov zorgalmatoſſaggal meg foglaltatvan, egyebekre vontatnanak (DomC. 124). Ez meſter vala ſokkepen megfoglalttatot (209). Egyeb haſnos dolog meg foglallyon (VirgC. 131).

őszve-foglal: copulo, consero, compagino, iungo, conjugo, conjungo, internecto, ferrumino, pango C. combino; zuſammenfügen, binden PPB. Ōszvefoglaltatott: copulatus, junctus, conſertus, comexus, continens, pactilis C. Közűnſeűgeſen mindent őszvefoglalni: amplecti omnia generatim PPB. Szegekkel őſ verőkkel őszve foglalta: clavis et malleis compegit (Laud: Uj-Segits. II.244. Illy: Préd. I.184).

őszvefoglalás: copulatio, connexio, connexus, contextio, commissurae, suffrenatio, coagmenta, coagmentatio, cohaerentia C. compages, commensura MA. zuſammenfügung PPB. Teſtűnknee őszve foglalása, alkotmánya: corporis nostri compages (Com: Jan. 46. Illy: Préd. II.257). Az ki hajót keſzit-is azon munkálódik, hogy az hajónak őszve foglalási ellene őhassanak minden vízi háborúknak (Hall: Paizs. 33). A hajók őszvefoglalási ſzakadoznak egymától (II.67).

őszvefoglalhatatlan: incohibilis MA.

őszvefoglaló: **1)** conjugator, conſertor C. **2)** copula C. band, mit dem man zuſammen hanget PPB.

őszvefoglalt: [concretus?]. Midőn valamely mondás csak őszve foglalt értelemben igaz, nem az el-válban (Illyef: BC's-Tomp. 11).

viſſza-foglal: recupero MA. [wieder erobern, ſich wieder bemächtigen]. Az erőſſeűgek, ha mellyek az előtt voltak elfoglaltatva, viſſzaſzfoglaltatnak: recuperantur (Com: Jan. 118).

Foglalás: **1)** junctura MA. [gefűge]. Gerendához foglalás: confignatio; gerenda foglalása: ſubſeus MA. hőlzernes band, womit die balken zuſammengefügt werden PPB. Hazamka melto miikeppen cedruſnak őkoſeűge es cypreſſuſnak foglalása (ÉrsC. 248). Bővűſeűgeſen ſzerze ſzegeſtűne, aytőknac ő foglaláſoſknac (MA: Bibl. I.378). Az eſnalmannak foglalási gyakor habokkal eſpuklodtatvan meg tagulanak: erebris fluctibus compages operis verboratae ſo luxavere (Forró: Curt. 115). **2)** [compages, funda annuli; einfaffung]. Ōnazás, őnnal foglalás: plumbatura PPB. Az ſiderites gyémánt nehezebb az jó gyémántnál, az igaz gyémánttal megfűrhatják őſ az foglaláſban őſ hamar eltűrik (Kecsk: Ōrv. 267). **3)** [apprehensio; fang]. Mykoron el yw ő neky kewety, nem thwgyatok, az halahak foglaláſta, eyel awagy eűűűly koron (ÉrsC. 268). **4)** [occupatio;

beſchäftigung]. Egyeb foglaláſnak okaert nem akaryanak halgatni iſtemek yghyeet (ÉrdyC. 94b). Yo dologba magat foglalaaſ nykent pays őrdőg ellen (ÉrsC. 534). Iſteni ſzolgálatban valo maguac foglalása őrvendeteſ légyen (Zvon: Poſt. II. 292).

dolog-foglalás: [occupatio; beſchäftigung]. Dolog foglalaaſban zetetlen (ÉrdyC. 647).

Foglalat: **1)** [captivitas; gefangenſchaft]. Meg menekődőek az zopletelen ygaſſaagh myndden vezedeſmes tytkos tanacznak foglalattyabol (ÉrdyC. 179). Mynekth pokolbely erdeűnek foglalttyabol ky zabadoyſtal (ThewrC. 254). **2)** negotium, occupati Sl. űbung, beſchäftigung Adámi: Sjr.

Foglalatos: occupatus MA. diſtentus; beſchäftiget, unniűſſig PPB. Ymaczágban lezwak foglalatoſok: in precibus perdurabimus (JordC. 725. 124). Mind az etzaga imacſagban lőn foglalatoſ: erat pernocians in oratione (DebrC. 114). Yo mywelkődetőkben leegen foglalatoſ (ÉrdyC. 33. 412). Az ew vya dologba foglalatoſ (LevT. I.56). Ne alyuca reſteſegennek, hanem ſok foglalatoſ dolgaimeak (60). Midőn az eűgházi ſzolgálatban foglalatoſ volna az ő nap ſzám ſzerint valo rendűben: cum in ſacerdotio fungeretur (Sylv: UT. I.89). E munkaba voltűne foglalatoſoc (Helt: Bibl. I. c2). Foglatatoſ valami vétékben: praeoccupatus in aliquo delicto (Helt: UT. I.367). Foglatatoſ leg az oluaſban: attende lectioni (Fél: Bibl. II.112). Vgyan azon meſterſeűghen foglalatoſ: ejuſdem Muſae aemulus (Decſi: Adag. 84). Memyuel unaki eſzeſb uala közőttőc, ammyal foglalatoſb uala az dologokban: prudentiſſimus quiſque maxime negotioſus erat (Decſi: SallJ. 7). Sok foglalatoſ dolgaime miat netaſan keűűben lehetet, hōg nem mint kenantatot volna (Kár: Hal. A3). Az dolog tételben legyeűne foglalatoſoc: expleant opera (MA: Bibl. I.53). Életűnknee minden ideje abban légyen foglalatoſ, mint őpűlleſűne az őrdőc életre (Zvon: Poſt. II.12). Ha iſten tēged foglalatoſnak talál azokban, mellyek az iſtené (Illy: Préd. I.426). A paraſztoc a mezőn foglalatoſnac: ruſtici ruri occupantur (Com: Jan. 142).

Foglalatoſkod-ik: occupor, diſtineor Sl. [ſich beſuſſen, ſich beſchäftigen]. Ebben a dologban kell foglalatoſkodni: hoc negotium me *definet PPB. Az ő leg nagyobb győnyőrdűzeűg volt a leg alább való ſzolgálok munkában foglalatoſkodni, konyhat tiſztogatni, őſ mindent ollyut, valamitől a gyomor őmelyedik, nagy kedven ſ vigan vėghez vinni (Tarn: Szents. 72). Levelekre való válaſztételben foglalatoſkodtam (Monrók. XVIII.7). Ila tēged a bűnökben foglalatoſkodni lát (Illy: Préd. I.426). Rendeűzerint a geometriában őſ mathematikában foglalatoſkodott (Mik: MulN. 22). Ollyas dologkben foglalatoſkodik, a mellyek vėgbe menetokről közűnſeűgeſ várakozás vgyon (Fal: UT. I.363). Ila módgyával foglalatoſkodol, arany őrdemre őmeled a ſalakot-is (371).

Foglalatoſſag: occupatio C. [beſchäftigung], geſchäft, uruho, unmuſſe PPB. Az ergalmagaűnak dolgaime valo foglalatoſſag (DebrC. 134). Ev neky az ew allapagyat őſ foglalatoſſagat mynd meűmouda (DomC. 249). En nem certűthem, aluagy az őn tudathlanaſagomeerth, auagy ſokkeppen valo foglalatoſſagomeerth (Konj: SzPál. 13). Sok foglalatoſſagid miatt nem érkeűhetel mind ezekre (Megy: Bayle. 274). A kűnek a foglalatoſſagoktól őrűſeűge vgyon: cui ab occupationibus vacat (Com: Jan. 206). Foglatatoſſagiból iſmértetik meg a gyomeűk; őſ az ő kezeiből láttyuk az ő terméſzeti indulattyát (Illy: Préd. II.152). Mind ez (emlékezet, értelem ſtb.) nem a valóſagaű vgyonſagaű a léleűnek, hanem taűk tőlő fakadó kűlőſ foglalatoſſagid (Fal: BE. 572).

Foglalható: [comprehensibilis C. occupativus MA. das ſich in beſitz nehmen laűſt PPB.

Foglaló: **1)** [junctura; gefűge]. Meg vgyon mindenkėnek az eű egybe illő helyeű érteleme, jól lehet neha nem

láttszik foglalója, mert mélyebben fekszik (Fal: l'E. 468). **2)** [contineus; enthaltend, behälter]. Cloaka, kamora zeek ky minden fertezetthes ganeiak foglaloya (ÉrsC. 533). **3)** occupator (prædii) Ver: Verb. 130. [besitzergreifer]. Hatalmas foglaló: violens occupator 317. **4)** arrha, arrhabo Kr. pfánd, darangeld Adami: Spr. Az kömvést megfogadtuk, foglaló pénzt adtunk neki 1 ft. (MonTME. I.149).

Foglalós: compositus [zusammengesetzt]. A mondás egyes (simplex) avagy foglalós, egybe foglalt: axioma compositum (ACsere: Bölcs. 45).

[Foglaltat]

el-foglaltat: [capi jubeo, occupari jubeo; fangen lassen, confiscieren lassen]. Jobagymat el foglaltatta (LevT. I.363). Minden jószágát foglaltatd el s az hova mennék inventorok, statorok inventáljanak, commueráljanak (RákGy: Lev. 152). Csiki Istvánnak minden jószágát, javait elfoglaltatd (206. 216).

FOGYOLY: perdix MA. reb- oder feldhuhn PPB. Nesten fiatyan, oztlan tegy fogol (RMNy. III.31. Pesti: Fab. 63b. Nád: Lev. 30). A meg-ételre alkalmatossabb madarak: tyúk, galamb, fogoly s hiúros-madár (Felv: SchS. 2. 10). Fajd vagy fogoly, valami- esoda madár leszön (Radv: Csál. III.39. 61). Itt igen sok fogoly és nyúl vagyon, veres fogoly több vagyon mint szürke (Mik: TörL. 81).

Foglyász: capio perdices SL [rebhühner jagen]. Mulat- ságnak kedvéért foglyászni kiment elő felsége (Thaly: RT. 36).

FOGY [fodajtkozzam, fodatkozom LevT. I.40. 41]: decreso, consunor MA. abnehmen, verzehrt werden, schwinden PPB. Nagy dolog, ha apróként nem fogyot esze a feleletben-való fő-tőressel (Pázm: LuthV. 132). Szenlátomást fogy és mintegy olvad (Mik: TörL. 113).

el-fogy: 1) deficio, defio C. decreso, consunor MA. abnehmen, verzehrt werden PPB. Ha az [az eledel] el fogand, megfogó az vtan nekőd? (GuaryC. 57. JordC. 171). Nem lezen soha ew nekyk jól dolgok, míg az magyarok el nem foignak (LevT. I.232). Sokszor ártalmas azt jelenteni, hogy némolly jószágok el-fogytak a halgatókban (Pázm: Préd. c.2). El-fogy a az idő, ha mind elő akarám számlálni, mely nagy szentségre nevelt a mi urunk (180). Azért, ha el-omol és romol az ecclesia, el-fogy és el-vész az igazság (284). Az ő nemzetec el ne fogyon (MA: Bibl. V.24). El fogyot életek (Zrinyi: I.67). El-fogyván a nap, és lé-sététedvén, estvéledvén (Hall: HHist. III.141). El ne fogyon a te lited (Ily: Préd. I.91). Minden beszéde, csak maga dicseretében fogy el (Laud: ÚjSegits. I.46). A ki lővöldöz, mely lővés miatt valakinek esik halála, élete fogy-el (Rák: Art. 6). Pogány örömére elfogyunk magunkban (Thaly: Adal. I.11). **2)** [tabesco, evanesco; vergehen, sich verzehren]. El fogiók az nagi ehseegnek myatta; khi mikoron elfogyot volna ereiben (DebrC. 195). Ne akary eh kesalkodásban el foginod (WespC. 57). El fogiot szegéniek (Mel: Jóh. 73).

[Közmondások]. Késő szükön költeni, mikor minden el-fogyott: sera in fundo parsimonia PPB.

elfogyás: defectus, decrementum, consuntio MA. mangel, das abnehmen PPB. Az felesseeg tezen embert marhayanak elfogyasrol felny (CornC. 160). Hűségünkben életünk elfogyá- sával és vértünk hulásával is megmaradunk (MonIrók. VIII.431).

elfogyhatatlan: inexhaustus, indeficiens MA. was nicht abnehmen kann PPB. Keserves banatot agy az nagy veeget- tetlen érmeert, mwkalkoggyal az el fogyhatatlan nywgodalo- meert (ErdyC. 643. Fél: Bibl. 112). Elfogyhatatlan kénez: infi- nitus thesaurus (Kár: Bibl. I.639).

elfogytig: [usque ad finem, usque dum deficiat; bis etwas gar ist]. Főzd meg lassu szennél fele el főtig (a rózsát, Mel: Herb. 106).

fogyton-fogy: in dies deficio Kr. [rasch abnehmen, ver- gehen]. Fotton foggyanak (Born: Préd. 391). Folyton-foly és a főlső üvegéből fogyton-fogy a por (Pázm: Préd. 987).

ki-fogy: 1) [consumor, deficio; ausgehen]. Ki fogyna min- den és (Helt: Krón. 93). Le kell ott apadni a beszédek folya- minak, a hol ki-fogyott forrása az elnés leleményeknek (Fal: l'E. 392). **2)** [privor, nudatus sum; entblößt werden]. Minde- nemből kifogyván, nincs mire kezeimet vetnem (MonIrók. XV.209). Édes teremptő jó atyám, minden költségből kifogytam (Thaly: Adal. I.250).

[Szólások]. Ki fogyni beszédből: im reden stecken bleiben (Adami: Spr. 193). Olly feleletből ki fogiótt ember vagy te (Bal: CsIsk. 149). Vastag reménységemből már kifogytam (Fal: UE. II.Előb.). Ki fogyván igyéből, ismét arról nyargallódik (Sámh: 3Fel. 623).

még-fogy: deficio SL [ausgehen, vergehen]. Wr isten kere- sőknek nem fogyk [igy] meg nynden (ÉrsC. 215). Tör mia elleusegek fogatlan meg fogának (DöbrC. 24). Borok meg fogyot az hordobol (DomC. 84). Megh feketélt nekőm az nap ees ez welagh meg fogya (WündC. 217).

Fogyás: [consumtio, consummatio; das abnehmen, ver- gehen]. Minden fogásnak veget latam (DöbrC. 64). Myuden fogyasnak vegeeth en meg lattam: omnis consummationis vidi finem (KulesC. 313. Zrinyi: ASyr. II.133). Holdnak fogyása (Keesk: Ötv. 272).

[1. Fogyat]

idő-fogyat: [caducitas; vergänglichkeit]. Kynek yrgalmas- saganak semy mertőke nynden sem ydó fogyattya (ErdyC.580).

2. Fogyat: 1) consumo, absumo MA. verbrauchen, ver- zehren, abnutzen PPB. Minden eletet gonossagban fogiatta (Fél: Tan. 505). Hogy ez kívánatos időt jól és igazán fogyat- hassuc (MA: Scult. 1). Életünknek rövid idejét felebarátunknac épületire foglalhassuc, fogyathassuc (927). Azért fogyatta életét sok kínokkal, hogy a bűnök nyavalyájából lelkeket szabadítana (Pázm: Préd. 43). Közöséges való értékét is országunknak láthatós mint fogyatja (BethIám. 68). Minden ionak meg ma- sában fogyatod eletedet (Lép: PTük. II.88). Hogy haszontalanul fogyassam életmet (Zrinyi: I.122). A melyek gonoszul gyiit- tetenek, gonoszul fogyattanak: male paria male dilabuntur (Ily: Préd. II.278). Életét fogyatná azért (RákGy: Lev. 168). Rákkel bánattal ő magát fogyatja, fonnaszítja (Thaly: Adal. I.60). **2)** [minuo, debilito, infirmo; vermindern, verringern, schwächen]. Magát munkával fogyatni: *frangere se labori- bus PPI. Meg verenece engőmet, es megsebbitetenece fogatanae (NagyszC. 35). Az isten az emberekben az mionorusaggal az bűnt fogiattia, az ő aiandekít neueli (Fél: Tan. 433). Szabad- gyában rontyák, fogyattyák a gonoszok az isten-főloket (Pázm: Préd. 24). Az új tanítások útát nyitnak a szabados életre, mely a hitet fogyattya (Pázm: LuthV. 56). Nem köll azokat ölni, főzzel, vassal fogyatni (Zvon: Post. II.203).

el-fogyat: 1) [consumo; verzehren]. El-fogyatni az ország jövedelmét: *atterere opus imperii; életét el-fogyatni: vitam *perdere PPB. Minden élésünket elfogyatták (MonIrók. III.116). Ha gyakran el vele, a nemző magot elfogyattya (Mel: Herb. 132). Életemet tévelygésben és vétkekben fogyattam el (MA: SB. 331). Meszsze vtiakban, csatákban fogyatta el egész életét (360). Istennek itéleti vagyon a mi urainkon, kiknek annyi van, hogy az egerek s az ebek el nem fogyatbatják (Bod: Pol. 111). **2)** [debilito, refringo, consumo; schwächen, zu grunde richten, verderben, zu nichte machen]. El fogyat engem a bánat: moeror me *conficit; el-fogyatta a bű, boszszúság, éhség, nyavalya, a sok tanulás: *consumtus dolore, literis, injuria, fame, morbo PPB. Boczátoe reátoc kegyetlen vadakat, hogy az ti barmai- tokból titeket kipusztítsauac, és titeket elfogyassuac (MA: Bibl.

1114). Meg nem nyugottam míg nem elfogyattam őket: non sum conversus, donec consummaverim eos (300). Az egész kereszténység közül eretnekségek ki gyomláltattak, és el fogyattattak (Pázm: Kal. 157). Az erőt és szépséget egy hideglelés el-fogyattya (Pázm: Préd. 70). Házi ellenségeinket megfolytattuk, de el nem fogyathattunk (165). Meg emésztí az országot, és az embereket elfogyattá (KCsepr. 1626. Di). A betegségek elfogyatnak, megölnék, megemésztenek (Com: Jan. 56). A hosszú napot az éjszaka követi és el fogyattya (Megy: 3Jaj. 11.134). Ő kegyelme kész hűségünk mellett életét is el fogyatni (MonOkm. XXIV.14).

elfogyatás: [consumtio, refractio; verzehrung, vernichtung]. Sola az Antichristus sem találhat erősebb eszközt az jó cselekedetekben-váló igyekezeteknek el-fogyatására (Pázm: Kal. 673). Az pápi rendeknek el fogyatása (Zvon: Post. 11.262). Akor nincsen a fejedelem oly szükségben, mely az ő hivat kötelezne életének ő érette való el-fogyatására (JesTittk. 128).

ki-fogyat: [deleo, exstingvo; vernichten]. Könyörgő az istennek, hogy vagy ötet, vagy Ariust fogyatná ki ez világból (Pázm: Kal. 191). Hálókát szerzet és négy pár agarat, kikkel a király berkéből ki-fogyassa a vadakat (Hall: Illist. 11.250).

[Szólások]. Utóljára midőn alkalmasint kifogyatta volna magát mind az atya, mind pedig a jószág keresményéből, gondolta, hogy házassága után ismét pénzre kap (Ilaz. 1.299).

még-fogyat: [consumo; verzehren]. Latom magad meg fogyatad (CzechC. 5).

Fogyatás: [debilitatio, exstinctio; schwächung, verzehrung, vernichtung]. Életünk és egészségünk fogyatása a harag (Pázm: Préd. 800. MA: Scult. 231).

Fogyatatlanság: [indiciens; unerschöpflich]. Fogyatatlanság [fogyhatatlan? kiöntvén] malazniak bowségis vyvlasath (CzechC. 37).

Fogyaték: **1)** [defectus; mangel, abnalm]. Ha meg esztendőig volna az nagy lakodalom meg es mindenben bowség awagy somy fogyaték nem lehetett volna (ÉrdyC. 509b). Látván kütsünek, és hadának fogyatékját (Mik: TLav. 127). Éppilyön istennek az mi fogyatékára jutott nemzetünkben lévő anyaszentegyháza (Alv: Post. Előb. 3). **2)** residuum, reliquiae, faex MA. die befe, das überbliebene PPB. **3)** [exilis, exiguus; gering]. Az én fogyaték eszennek úgy tetszik, hogy nem nulla avagy semmi-vétek a templomot illetén-képen förtöztetni (Fal: NA. 147). Ki sok rendbéli s nagy tudományra vagyon embernek szüksége a melyre fogyaték életünk rövidsége miatt maga erejével nehezen érkezik (Fal: UE. 371).

Fogyatkoz-ik (fogyatkozom Lev. 140. el fogyatkozék Kár: Bibl. 1629. meg fogyatkoznae 619. fogyatkozó 109). **1)** deficio, consumer MA. mangel, abnalmen, verzehrt werden PPB. Fogyatkoz az erő: *inclinatae vires PPB. Mely eelet yonkat new, amul yudab fogyatkozék (ÉrsC. 263). Fogyatkozó vagy állkolmatlan tagú inli (Kár: Bibl. 1109). **2)** [ego; mangel leiden, entbehren]. Vr bir engem, semmibe nem fogyatkozom (DábrC. 46). Veszni kell az országnak, mely ebben a két dologban fogyatkozék [igy] (Pázm: Préd. 165). Sz. Pál azt mondá: ha bevelkődik, a mértékletességet; ha fogyatkozék, a békesség-tűrést el nem vesztí (Pázm: LuthV. 415). **3)** [infirmus fio, consumer; ermatten, zu grunde gehen]. Zegoukegenek es fogyatkozának, kik engemet akarnak elnevetni (PecC.). Senki ne sápolód- gyék fogyatkozott állapottyalam (Pázm: Préd. 761). A fogyatkozott szegény eszűk szerentsétnek (Fal: UE. 363).

el-fogyatkoz-ik: **1)** deficio MA. abnalmen PPB. Elfogyatkozottabb: defecior C. Az bor el fogyatkozva: deficiente vino

(JordC. 627). Kyben ezek el fogyatkozannak: cui haec non adsunt (856). Az zeret soha el nem fogyatkozék (TihC. 6). Kynek kazdaghsagy soha el nem fogyatkoznae (ÉrdyC. 199). Remeen-segők el fogyatkozék (521). Az lelki izagokban semy el ne fogyatkozék (VirgC. 146). Ha ez ydő zerentli walo eeletnek boldoghsagath nykeppen el fogyatkozko fystethi es semyo lewő port alytandotok (ÉrsC. 210). Elfogyatosztanne [igy] vala ő erey (Hofgr. 93). Az olay az te feiedről el ne fogyatkozék [igy]: olenm de capite tuo non deficiat (Kár: Bibl. 1629). **2)** [infirmus fio, defatigor; schwach werden, ermatten]. Nem akarom buket ehlen el boezatany, hog el ne fogyatkozynak az vltan: dimittere eos jejunos nolo, ne deficiant in via (JordC. 403). Zykseegh nyndenkoren ymátkozny es el nem fogyatkozny: oportet semper orare et non deficere (590). Nem fogyatkozta el: non es defatigatus (886). Az ew zentli fya mendenesteel fogva el fogyatkozott (WinkC. 82). Essegnek miatta el fogyatkozuan (KazC. 111). Ha luttad vona az balalokna moggyat, hyzom, hogy el fogyatkozta vona keserwseghnek nyatta (ÉrdyC. 378). David keral el fogyatkozot volna eeledehel kyl (526). Ahol el fogyatkozannak ny gyarlosagunknak nyatta, fl emelhet (622). Az egieb martirok akenban el fogyatkozta (VirgC. 29). Szemeim elfogyatkozannak, ugy nézic és várjác engedelmedet (MA: Bibl. V.57). Az menő hadban el fogyatkozék es el bagyad, vagy az harczen veszedelmiek (Forró: Curt. 363). A mely hivatalt 16 esztendők alatt igen nagy haszonnal viselt, a mig osztán el-fogyatkozott (Bod: Pol. 74). **3)** [consumer, exstingvor; verzehrt, aufgerieben werden]. El fogyatkozék byneseknek alnokaga: consumer nequitia peccatorum (KulcsC. 11). A kösség is igen el fogyatkozék es a nagy sok kazdagsag mind el veszesz álllec (Helt: Krón. 21). Nagy éhség vala, hogy elfogyatkozék Egyptum földje: oppresserat fames terram Aegypti (MA: Bibl. 1.45).

még-fogyatkoz-ik: **1)** [denimior, deficio; sich vermindern, vergehen]. Megfogyatkozó, felszeg: defecitivus PP. Kewsded fratereknek zerete es ossy nem fogyatkoznae meg ytellet napiglan (EhrC. 104). Meg fogyatkoznae átornae: defecerunt cisternae (BécsiC. 24). Ha megfogyatkozandnae nékéd ezéc: si defecerint tibi illa (36). De maga meg sem fogyatkozának az nagy bozzvasg totelevk (MargL. 88). Cristusnak viteze sem lehet haznalatos, ha evneky meg fogyatkozék, hog ev benne nem leynd vala mely lelky izag (ComC. 55). Holoth embery seghedsegh megy fogyatkozék (ThewrC. 31). Ha az ferfynban az yamboisag megy fogyatkozandék (VirgC. 137). Az fáe mikor meg fogyatkoznae [igy] az tűzőn, meg aluszie az tűz (Kár: Bibl. 1619). Mely nemzetség fia ágrúl meg fogyatkozott (Gér: KárCs. 11.294). **2)** [infirmus fio, conficior; schwach werden, ermatten]. Megfogyatkozott: impos C. Venséggel még fogyatkozta: senectute confecta sum (BécsiC. 2). Micor megfogyatkozta: volna: dum mente consternata essent (MünchC. 166). Hog meg ne fogyatkozannak az utban: ne deficiant in via (43). Meg fogyatkozannak az zameim (AporC. 18). Ne vessel engemet ven-segnek ideieben: mikor meg fogyatkozék en tehetsegem, ne hag meg engemet (22). Elmult az en emlekezetöm, meg fogyatkozott az en elmem (TelC. 134). Nincsen gonosz mint ki az zeretbe fogyatkozék meg (DebrC. 240). Ereyben kozlevt meg fogyatkozny (DomC. 142). Ez ember soha az habornsigla meg nem fogyatkozék (VirgC. 90). Meg fogyatkoznae istennek dyelwysgytl (Konj: SzPál. 55). Vysel ol gondot rya, ky nyath ne fodayt-kozann meg tyztessagombo LevT. 140. Meg fodaytkozom tyztessagombo (11). Ercio sem fogyatkozot vala meg (Helt: Bibl. 1.4443). Az angialok soha meg nem venhesznek, meg sem fogyatkoznae (Fél: Tan. 81). Nem isten az, a ki alatsomb renden vagyon, és meg-fogyatkozék az isteni felségben (Pázm: Préd. 719). A bor pedig, hogy igyék a ki megfogyatkozék a pusztában: si quis defecerit (Káldi: Bibl. 281). Mi, a mint eddig, ez utanis kezteknék meg nem akarunk fogyatkozni (TürtE. VIII.15). Mintha essetül meg fogyatkozván kiáltani

kezdet [Zvon: Post. II.252]. Kulon Péter teljességgel elalkalmatlanult, s majd eszében is s memoriájában is meg kezdett fogyatkozni (RákGy: Lev. 172). Hivatalljában meg fogyatkozni (Ily: Préd. II.160). **3)** [ego, inopia laboro, detrimentum capio; mangel, schaden leiden]. Nem fogyatkozom-meg a tejben: non *dehit mihi lac PPBl. Semyben meg ne fogyatkozwan: in nullo deficientes (JordC. 831). Sok kar mia megis fogyatkoztak (RMNy. II.91). The k sem fogyatkozik meg, ha the k. ys iger zuzhoz jogagiot (LevT. L23). Vagy glesők meg szükül, anagy nagy nehez satzoltatasok által meg fogyatkoznak (Kikirtfa 1583. Cy2). Semmi nélkül meg nem fogyatkozt: rerum omnium abundantia perfrueris (Kár: Bibl. I.166). Szive meg esic az szegényen és az meg fogyatkozotton (Zvon: Post. I.147). Jó akaratját megigerte s nem akarja azokat is megfogyatkozni jó reménységek felől (MonTME. III.465). Eddig sem fogyatkozott meg az mi atyai gondviselésünkben (RákGy: Lev. 208).

Fogyatkozás: 1) defectus, deliquium C. [macula, delictum]: mangel, abgang, abbruch PPB. [fehler, sinde]. Fogyatkozás napban, beszédben: eclipsis; a természet fogyatkozásait mással ki-pótolni: superare *impedimenta naturae; a háznak minden fogyatkozásait helybe állítani: *lacunam rei familiaris explorare PPBl. Fegy meg engemet en fogyatkozásomból (EhrC. 12). Penetenczett valasztottam teny ez fogyatkozast (103). Az istennek malasztja telleseybe be a my tvdatlansagwnk fogyatkozast (ÉrdyC. 533b). Tudom hog az en erdmöm nem eleg enneköm, de ammi fogyatkozás ebbe vagón, ezt en magammac ki vezom en vramnac sebeiből (NádC. 57). Az fogyatkozások laytork az pokorra ala menesre (VirgC. 97). Hozyw wtra es enye feldre nagy kelceagwnk fogyatkozásara munkalkottunk (RMNy. II.55). Vegyetec fogyatkozásnekül valo him es egy esztendős barant: erit agnus absque macula (Helt: Bibl. I.G4). Hogy a tñ hiteteknee fogyatkozásait beteljesithessüc: compleamus ea, quae desunt fidei vestrae (Helt: UT. Tf. 4). Emendalandó vagy megjobbítando fogyatkozás (MA: Bibl. Magy. 5). Az isten minékűne mindeneke minden fogyatkozás nélkül megmondott vala (MA: Bibl. Előb. 1). Kiben valami fogyatkozás lezend, ki vagy vac, vagy sánta: omnis qui habuerit maculam, si caecus fuerit, si claudus (MA: Bibl. I.109). Úgy vagyon: a világon semmi nints fogyatkozás nélkül (Pázm: Préd. b4). Leg-kissebb fogyatkozásunk isten szene előtt vagyon, isten könyvébe íratik (Pázm: Préd. 14). A világi fogyatkozásoknak emlekezeti szemérmet nem szerez a szentekben (16). Az te argumentumból csak értelmeknek fogyatkozása cziordul ki (Bal: CsIsk. 215). Ha ki vétkezik gondatlanságból, tudatlanságból, fogyatkozás az: delictum (Com: Jan. 219). Fogyatkozast nekik ne tegy (Radv: Csal. III.178). Elő elrendelteknek fogyatkozásait és vétkeket megbüntesse (Ily: Préd. I.48). Fogyatkozást láták a szemeid: imperfectum meum viderunt oculi tui (II.80). A tűz közepett járnak, és semmi fogyatkozás sincs benne (Ily: Préd. I.525). Egy jószág sins fogyatkozás nélkül (Kisr: Adag. 533). **2)** penuria MA. [mangel, dürrigkeit, entbehrung]. Yukab tyzteltety fogyatkozásual (inopia) es zegenesuegel (EhrC. 85. JordC. 47). (A lakodalomban) senkinek semyben fogyatkozasa nem vala (ÉrdyC. 509b). Semybe nekem fogyatkozásom nem lezen: nihil mihi deerit (KulesC. 43). My legyen emekem fogyatkozásom: quid desit mihi (95). Nagyssagod fogadasth thewn hogy en nekem az en fiztetessemből semmy fogyatkozásom nem lezen (LevT. I.112). Hogy semmiből fogyatkozásoc ne lönne (Helt: Krón. 10b). Hol semmy fogyatkozás nincsen: rerum omnium abundantia perfrueris (Helt: Bibl. I.Ooo3. Fél: Bibl. 76). Híveit le hadgya tsöplüni; fogászag, tömlöttzel, fogyatkozásokkal sanyargattya (Pázm: Préd. 23). Az sido népuec nem volt profétákból fogyatkozásoc (MA: Scult. 55). Nem volt semmi fogyatkozásunk az ilyenekből (Zrínyi II.196). Éléséből ha fogyatkozás vagyon, adassa meg, ne kellessék utána sugorgani (MonTME. IV.278).

Az szénából, abrakból leszen inkább hamarább fogyatkozás (RákGy: Lev. 270). **3)** Fogyatkozás a napban: eclipsis PP. [finsternis]. Vannak az egeknek felhői a hóltnak és napnak fogyatkozási (Pázm: Préd. b4). Az napban valo két fogyatkozásokat meg nem láttoc (KCsepr. 1626. D4).

Fogyatkozásos: defectivus MA. mangelhaft, unvollkommen PPB. Fogyatkozásos és tellességtelen az szerencse (MA: SB. 93).

Fogyatkozat: defectio BécsiC. 261. [mangel, fehler]. Fogyatkozatot tőzéc: defectionem vestram faciam (101). Mi meg ennekem fogyatkozatom? quid adhuc mihi deest? (MünchC. 49). Az ő eleytben semmy egyeb fogyatkozatoti nem esmertem (SándC. 40).

Fogyatkozatlan: non deficiens [unvergänglich]. Fogyatkozatlan kenő: thesaurus non deficiens (MünchC. 10). O Jesus, fogyatkozatlan feyezeti es kymeerhetetlen kegelmesség (PozsC. 8).

Fogyatkozatos: [deficiens; mangelnd]. Mend ezec ő bőül-kődetekből ereztetec isten aiaandokit, e kedeg abból, mel ő neki fogyatkozatos (quod deest illi) ereztette mend ő életet, mellett vallot (MünchC. 158).

Fogyatkozhatatlan: [indeficiens; unversiegbar]. Azt mondják: Pecunia nervus belli. Ezt is meg kell találunk, még pedig fogyatkozhatatlanképen, annyit, a mennyi szükséges (Zrínyi II.198).

Fogyatkozott: defectivus C. [egens; dürrtig]. Másokra bizván a fogyatkozottak gond-viselését, magok prédikállottak (Pázm: Préd. b3). Fogyatkozott szegénységek nem enged, bogy táplállják, vagy ruházzák a szükölködöket (43). Chekely és fogyatkozot tudományomban nem bizakodhatom (Pázm: Kal. a1). Testekben fogyatkozott gyernekek (Ily: Préd. I.172).

Fogyatkozat: 1) [consumo; verzehren]. A jövedelmet fogyatkoztatja (LevT. II.97). **2)** [desituo, inopia premo; verlassen, darben lassen]. Ilendőb' az isteni felséghez, a jó maradékért segíteni a gonosz atyát, hogy-sem a jámbor fiat fogyatkoztatni a vétkes szüléért (Pázm: Préd. 28).

még-fogyatkozat: [minuo, destituo, frustra; schädigen, verlassen, täuschen]. Valakit reménységében meg-fogyatkoztatni: *decipere alienius spem vel expectationem PPBl. Hareztaltaban ötet meg fogyatkozattak: destituere pugnantem (Forró: Crnt. 284). Ha e nem leszen, az donatio level-is haszontalan leszen es erejében meg fogyatkozatvan marad (Ver: Verb. 65). Meg nem gondolom, bogy (az úr isten) megfogyatkoztasson minket az ő felségében vetett bizodalunkban (RákGy: Lev. 179). Mivel mind ezekben a nagy hatalmú úr isten öket meg fogyatkoztatta, ő már elmegyen házához, mert vő ember (194).

Fogyatlan: [sine fine; ohne ende?]. Tör mia ellensegek fogatlan meg fogának: minici defecerunt frameae in finem (DöbrC. 24).

Fogyatlanság: [infinitas; unendlichkeit]. Kynek [hatalmúnak] veegetetlen fogyatlansagaat meg ysmerveen (ÉrdyC. 452b).

Fogydogál [foddogál RákGy: Lev. 178]: sensim deficio Kr. [nach und nach abnehmen]. Jövedelme lassan lassan kezdene fogydogálni (MA: Scult. 333). A búnek motska-is naponként fogydogál a meg-szentelő kegyelem által (Pós: Igazs. 209. Tof: Zsolt. 21). Isten kegyelmességéből ugyan foddogál az ellenség (RákGy: Lev. 178).

Fogyhatatlan: [indeficiens, infinitus; endlos, unvergänglich]. Meny orzag bely fogyhatatlan vygasag (ÉrdyC. 559). Fogyhatatlan üdvösség (Pázm: KT. 335). My fogyhatatlan, és hervadhatatlan koronát várunk (Pázm: Préd. 167). Fogyhatatlanképpen meg marad (Bal: CsIsk. 406). Azt is a sok fogyhatatlan szükség nem engedte mind eddig is effectuálnom (Radv: Csal. III.342b).

Fogyhatatlanság: [infinitas; unendlichkeit]. (Pázm: Kal. 1766. 666. Kr).

[Fogyial]

el-fogyial: [consumo; aufwenden]. Ky ydeyett gonossagban fogyialta el (ÉrdyC. 19b). Sokak penitencyara yndwlnak, de yay, hamar veegre vyzlyk, el fogyiallyanak (65b).

[Fogyott]

esze-fogyott: [insipiens; schwachsinmig]. Vallyon találattok-e olly esze-fogyott közöttök, ki ezt a vallástételt sajnálná? (Pázm: Préd. 10). Hát megett nevetik az esze-fogyott v. fitzamedott ifjat (SzD: MVir. 133).

nappa-fogyott: [verbum corripienti; schmähwort]. Alwzz eo te kegyetlen? O the gonoz nappa fogyot, myre gyettről keenzod az en flyamat? (ÉrdyC. 633b).

ügye-fogyott: [miser, inops, derelictus Kr. [unglücklich, verlassen]]. Ügye fogyott a vallások (Kal: Epm. 3). A lengyel ügye fogyattul [igy] van, meg sem állhat (Monrók. VII.153). Igye fogyott gyámoltalan állapotra jutottam (MonOkm. VI.395). Illyen ügyem fogyottá most azért-is löttem (Szentm: TFü. 14). Özvegyen s árvákon, ügyefogyottakon könyörült-e szívem? (Thaly: Adal. 1203).

ügyefogyottság: [miseria, inopia, egestas SL [unglück, not]]. (Megy: 3Jaj. II.64. Matkó: BCsák. 445).

Fogyt-, fott- (fattyk, fattyg ÉrsC. 418. 469. fattyklan 449. fattyg Holgr. 70. 174.): [inimutio, defectio; abnahme, ende]. Mind élete fogytáig: ad exitam vitam PP. A fogytán vagyon az érték: opes *affectae PPBL Eghmash meg nem hagygyok nyomortany nyud életewik marhaank fothagy (dMNy. II.33). Mind fottaig jó szagn lésezn (Mel: Herb. 110). Tudtát az bor fogytát (Zvon: Post. 1303). Az első világ fogytan az özön víz-áradásnak idején (Matkó: BCsák. 21). Ézer hatzáz után kilenczen nyolez fottán (Fely: Dies. 61). Az fejes káposzta magvát vesd el kisasszony havának a fogytára (Radv: Csal. III.53). Majusnak fottára az egész hadak szállának táborban (Zrinyi: I.17). Már életének fottára kezdettenek jutni (Hall: Paizs. 430). Életem fogytáig meg igyekezem szolgálni (RákGy: Lev. 69). Történt, hogy szent Simon és Júdásnak ujján Szakszón vásár esett, vakáció fogytán (Gvad: RP. 47).

hold-fogyta: [neomenia MA. luna deficiens, lunae defectio PP. *ultima luna, *luna silens PPBL novissima luna Nom.2 der abnehmende mond PPB. [mondfinsternis]]. Hold fogytán láthatatlan a hold (Pós: Igazs. 317). A mi hold fogytára jutott, és fatalis terminusszhoz, utolsó veszedelméhez közelgető magyar nemzetünk (Megy: 3Jaj. II.103. Hall: Paizs. 310).

Fogytára: [penitus; ganz und gar]. Vgy ainyra nynchen ty kövzöttetek bálch fottára chyak egy es? Sic non est inter vos sapiens quicquam? (Komj: SzPál. 112).

Fogytig, fottig: [finaliter, perpetuo MA. [sine ulla exceptione, penitus; vollends, ganz, ausnahmslos]]. Mind fattyk föl hazadának (ÉrsC. 448). Mynd fattyg meg kaazdagyltok (469). Mynd fattyklan yonak walla (449). Derek nepek fottig meg életnek (CsomaC. 48). Kiáltasd meg szellel a te táborodba a kik felelmesce fittig hatra tényenek (Holgr. 70). Nem leszen esső fi malatoc, élmei szomynal fittig meg[h]altoc (174). Szinte fottig es emésztésig meg emésztett volna engemet (Mel: Jób. 73). Ha meg főzed harnad vizénel fottig, vagy míg két polatni marad benne (Mel: Herb. 60). Az istennek tüzes haragja fottig meg emésztett volna: usque ad perditionem (Kár: Bibl. 1530). Engedd, magyar kéztül fottig el-veszszonék (Zrinyi: ASyr. 144). Örömet mind fottig csak disputatíóban maradtak volna (Pázm: Kal. 112). Scótiában kilenczen királyok, mind fottig az római ecclesiának tagjai voltakam (630). Mind fogytig megemésztő tűz: ignis est usque ad perditionem devorans (Illy: Préd. I.196). El hullának a szerencsenyek mind fottig (Land: Ujságis II.349). Minden békességes türesemből fottig kifűrasztott (Fal: NA. 205).

[FOHÁSZ-]

Fohász: [suspirstio, gemitus; das seufzen]. Zent Ferencz zok kevnuezesekeul monda es fohazasokual: cum suspirstis (EhrC. 33).

Fohászod-ik (fahászodás Szeg: Aqu. 111. fahászodó 13. fahzodyk HoryC. 94. fahzodas 18. CornC. 77. fahzodas MargL. 8. 18. fahzodyk DomC. 119. fahzodyk Komj: SzPál. 73. fahászodék Megy: 6Jaj. IV.22. fahászodók Szathm: Cent. 238. 269. 270): gemo, ingemo, suspiro C. gemitio, congemisco MA. seufzen, ächzen, tiefen atem holen PPB Fohászodó: gemebundus C. suspirosus MA. Mince előtő ezen, fohazkodom (VitéC. 46). Laterdepechen kezdé nagyon ohaytany, fohazkodny es syrna (DebrC. 515). Hogy az te kezelevőnek keserevségeen ev vele evaze nem fohazkodhatol (CornC. 155). Az zentsegek zandokarol fahzoktatok auagy bankottatok (DomC. 103). Halyak vala etet ohajtani ur istenhez és fahzodny zvyvnek gevke-rebevl (119). Ez eellyen nemes idvesseegnek kvchait fohazkog-nyak (ÉrdyC. 387). Een wramhoz fohazkodam: ad deum clamavi (KulesC. 28). Mynden tereuptethi allati fahzodyk, ohajt (Komj: SzPál. 73). Éggitek az mastoknak ellene ne fohazkoggyik (Sylv: UT. II.117). Memnon az eghre fohazkodék (CsomaC. 42). Nyögne fohászodtóc (Kár: Bibl. II.131). Fahászodó rekedezés (Szeg: Aqu. 13). Gécz lamentabiliter szabódván ártatlanságában, fohászodva mondja (Monrók. XXVII.57). Hozzúd fohászodom, te légy úti kalauzom (Thaly: Adal. 1267). Szegény vagyok, tudod; én mást nem adhatok, esakhogy isten áldjon, így fohászodlatok (Gvad: RP. 93).

föl-fohászodik: [ingemisco C. suspiro MA. seufzen, tiefen atem holen PPB. Az bodogtalan lelek gárlóságoson fel fohazkodik, rettenetes siralmal monduan (BodC. 24).

fölfohászodás: [suspirium, gemitus MA. seufzer, das seufzen PPB.

Fohászodás: [suspiratus, suspirium C. suspiratio, gemitus MA. das seufzen PPB. Tartozonc nehez fohazkodásokat es sirasokat temőne (VitéC. 15). Az ev zuuenek keserev nyevgeze, fahzodas es sokhas (MargL. 8). Syralmban es fahzodásban vala evnagaert es az istennek nepeert (CornC. 77). Ky az zego-nyeknek fahzodasat meg nem utalya (DomC. 145). Nagy syris-sal fohazkodással hozyna fogadaa (ÉrdyC. 339b. 511). Meelseg-geos fohazkodas (658). Hogy melseeghess fahazkodásokkal, buz-egasoss olútasokkal kialthasom istenhez (Bat: KTud. 81). Szűbéli fohászodás (MA: SB. 81). Ázik a város, úgy mondod, siralommal, és aggódik forró fohászodással (Fal: TF. 649).

Fohászodtat: [suspirare facio; seufzen machen]. Ez világi nyomorúságnak sanyarusága fohazkottasson minket az örökké való életnek bódogságára (Tel: Evang. II.146).

FOJLÓD-IK: [suffocor; ersticken, daem ersticken nahe sein]. Fojlódik a torkom: occupat fauces amor PPBL. Vad fáktól fojlódni ne had örökötök (Nyr. XVII.568).

[Szólások]. Kelepezzének írja Matkó a meg czafolhatatlan argu-mentumomat: érzi nyilván, hogy torkára fojlódott (Sámh: 3Fel. 153).

bele-fojlódik: [aquis submergor; ertrinken]. Belé fojlódtak a vizekbe (Bod: Lex. 23).

még-fojlódik: [suffocor; ersticken]. Addig nevelkedik tövis közt lilium, végre meg-fojlódik (Czecl: Düg. II.209). Meg-fojlódik lélekzeti (Derk: ŐÉlet. 18). Az jószágok és bilesességek mag-va meg-fojlaltanak (PP: PaxA. 13). A kik veszedelmében forog-nak, úgy látszik, mintha meg-fojlóttak volna (Hall: Paizs. 97). Lelkében meg-fojlódott bűnös (Megy: 6Jaj. II.37).

FOJT, FUJT (meg ne foha NémGl. 260): előző C. strangulo MA. ersticken, erwürgen PPB. Lelkeketh inkább akar

vala foythanya (PeerC. 40). Az fojtót allat: suffocatum (Fél: Bibl. 206). Sz. atyák parancsolattya szerint, ők mind ez ideig sem esznek fojtottat (Pázm: Kal. 156). Fojtás roszra hajló gonosz kívánságát (Orezy: Küthl. 61). Fojtó mély álom (Fal: Jegyz.).

(Szólások). Labayra lancozt fuitottak vala (CsomaC. 61). Egy fűzta gúst tekint s nyakamra akarja fojtani (Matkó: BCsák. 335). A vad mennél inkább' verődik, annál inkább' nyakára fojtja a kötölet, és nagyob' kínnyát érzi (Pázm: Préd. 262). Kötletek az ló nyakára fojtának (Huszt: Aen. 8).

el-fojt: praefoco Kr. [unterdrücken]. El fojtak azokat: suffocaverunt ea (Fél: Bibl. 21). Hogy az konkolytal el ne fojtassanak a gabonán (Com: Jan. 74).

ki-fojt: effoco MA. [ersticken]. Ne foyez ky lelkeeth (JordC. 58). Fejec vetetet, es rettenetes kinzasokkal ez világból ki fojtattanak (EszT: IgAny. 526).

kifojtás: effocatio MA.

még-fojt: suffoco, praefoco, strangulo, obli-do C. ersticken, erwürgen PPB. Meg-fojtani hurokkal: fauces elidere PPI. Meg ne folia: ne suffocetur (NémGl. 260). Esenec a tuúissebe, es a tuúissec felneuenec es megfoitac azokat (a magokat): creverunt spinae et suffocaverunt ea (MünchC. 37). Hogy az vtolso napon meg ne foyezon enghemet: ne novissimo die suggillet me (JordC. 590). Az őrdög meg foytaa nauálás embert, annéra hog' ingén nem zolhatna (ComC. 419). (Az orozlanok) meg foitak őtet (DebrC. 168). Meg foyt az keulesek (PeerC. 195). Halálnak ő merhe meg ne foyca (ÉrsC. 270). Zywm meg kezl foytathnya (302). A hideg meg kezdí foytani mind a fackadékokat, mind a szőlőken, mind az olay fákon (KKrakkó. 1575. B3). Az vízbe bugtatván meg foytanak (MA: SB. 365). Vaj fojtotta volna meg ne vr isten még pássityában ezt az jó erkölcsök veszedelmére nevededett gaszágot! (Pázm: Kal. 203). Az egész világ-előtt tudva lészen, a mit mívelsz, és ezzel a gondlattal fojtád meg a gonosz kisírteteket (Pázm: Préd. 16). Minden érdemet, és győfteményidet, melyet ifűságotól kerestél, meg-fujtottad (73). Vtolso visgalaskor meg foitottac magokban, es el enyészettec amaz veszedelmes teuljegéseket (EszT: IgAny. 112). Azt cziefőgi, hogy Luther ő maga fuitotta meg magát (Zvon: PázmI. 332). Hogy a nyeldekliót meg ne fojtja: ne fauces strangulet (Com: Jan. 57). Ha a mely borban meg fojtattott (a harsa), valaki meg issza, bornemissza lészen (ACsere: Enc. 219). A ki titkon halált nyűjt, pillantással, olajtással, csalárd kötéllel meg fűjt (Amadé: Vers. 177).

(Szólások). Szándékkodat még tsirájában megfojtyák (SzD: MVir. 19).

mégfojtás: suffocatio, strangulatio C. MA. erstickung, erwürgung PPB. Eeletek megfojthtasa (ÉrsC. 301). Kyn magyarázatyk testy nyawalyassagnak meg foytasa (ÉrdyC. 67). Nagy bánatban eséc, annéra meg magánac meg fojtásarul gondolkodnéce (Kár: Bibl. 1480).

Fojtás: 1) suffocatio, strangulatio; erstickung, das erwürgen PPB. Lón kedig az Andras királynac foytassa Auers városban (Helt: Krón. 66). 2) [das pfaster im gewehr, der vorschlag zur ladung]. A tanulást én félbe is hattam, könyveimet is már fojtásnak szaggattam (Gvad: RP. 38).

[Fojtó]

Fojtós: 1) [suffocans; würgend, erstickend]. Hamisság, csúfolás, húság minden feletek, nincs-is egyéb módgyok, az igazságnak fojtósan nyakokba-vetet idegének öldozgatásában (Pázm: LuthV. 480). Fűjtósan őszve szorétott csomó (Szeg: Aqu. 84). Kötleteknek fojtósan kötött cziomóia (Bal: CsIsk. 148). Fojtós sárban heverni látjátok (Thaly: VÉ. 1395). 2) austerus PP. acerbus, praecerbus PPI. herb. scharf, streng PPB.

Savanyu foytos kökén (MA: Scult. 236). Fújtos bor (Land: UjSegits. 1397). A vad szőlő fojtós (Com: Jan. 61). Fojtós vad-alma (GKat: Váls. II.123). Fojtós vad körtvély (Lápp: PKert. III.153). Be fojtós ital ez (Gvad: Püsty. 22).

Fojtóság: austeritas PPB.

Fojtód-ik: [astringor; fest angebunden werden]. Míg gégyekre reá nem fojtódik a kötél (Land: UjSegits. II.912).

még-fojtódik: [suffocor; ersticket werden]. Az mi igazságunk megfojtódik (Monfrók. VII.450).

Fojtogat: suffoco, strangulo, jugulum peto; ersticken, erwürgen PPB. Herodes kyal zent zakarias papot kezdee kérdőzny es foytogatny hol volna az ew fya (ÉrdyC. 628). Őtet fojtogatnia vala: suffocabat eum (Fél: Bibl. 31). A kik sanyargattyák teste- ket, fojtogattyák kívánságokat: azok igazán szeretik magokat (Pázm: Préd. 164). Gonoz gondolatoktl fojtogatattik (Pázm: KT. 36). Vadnak ugyan, vadnak kaján irigyek, a kik fojtogatnak mint a mirigyek (Amadé: Vers. 147).

Fojtogatás: strangulatus; erwürgung PPB. Az soc egi szcl veszec es habornac minden vetemenybe soc foytogatast szereznece (Kal. 1582. F).

FÜL: suffocor, praefocor Kr. [ersticken]. A fulva holt állat (MA: Bibl. I. 105. MA: Tan. 1237). Fülva holt állatnak húsától tiltotta (Illyef: BCsTomp. 17).

(Szólások). Ez az dolog kegyelmes uram ebben holt-fult, senki azután egyet sem szolt felőlle (ErdTört. II.134). És a pisztráng helyet torkotokra ne fullyon az istráng (Csúzi: Síp. 178).

dül-fül: fremo, infremo MA. brausen, brummen, tosen PPB. [wüten]. Zúgolódni, dúlni fűhni: minitari Com: Jan. 198. Dül-fül most a feleségem otthon: tota mihi *turget nunc uxor PPB. Dvlnak fvlhuk vala emnen magokban: freudebant (JordC. 723). Mikor halál fenyegetéssel dülva fülva menne, meg-jelenék Kristus néki (Pázm: Préd. 1244). Emberség czéllján tul mind csak rutul dulfül (Matkó: BCsák. 460). Dulfullyon, morogion (Illy: Préd. II.97). Rettenetes méreggel dulfűlván (Hall: HHist. III.133). Némely örveudez, némely komorkodik, az frizyesség dül-fül, nyughatatlankodik (Thaly: Adal. I.149). Dulfülő haragjába (Fr: SzJán. 78). A kis urf, mint az oroszlan kölyök dül fül fel s alá a házban; az aszszony fej-lógatva mosologia tsintalan erköltsét (Fal: NE. 112).

dulfülés, dúlás-fülés: fremitus MA. [das wüten]. Lelkec rakna panaszal, dulfúlással, félelemmel (Bom: Préd. 258). Nagy dűhűsködés, dúlás fulás támad ez gyermek ellen (MA: Scult. 91). Ez az oka a mái dül-fülésnak (Csúzi: Síp. 515).

még-fül: suffocor MA. ersticket werden PPB. Meg-fulanac: suffocati sunt (MünchC. 79). Meg fwlh vala, ha fejet a vízből fel nem emeli vala (WeszcP. 68). Hogy vegre oztaman banat- tal meg fullyon (Pesti: Fab. 62b). Nem sokára fel-akasztanak; de mivel barátom voltál, el-kísérlek az akasztó-fág, és midőn meg-füladt, három vagy négy sin posztót adok testednek el-takarítására (Hall: HHist. II.235). Vizes lasnackal főtte be, hog' meg fullion (Mel: Sám. 201). Meg-fűhna, ha nem bőfientene atf- léket (Matkó: BCsák. 241). Tengeri szőlő akada torkokon s megh fulanak (Lép: FTük. 31). Hurottal majd megful (Thaly: VÉ. II.171).

Fülad, fullad: suffocor, effocor MA. ersticket werden PPB. [ersticken, ertrinken]. Melly sokan vízben vesznee, fulladnac (MA: Scult. 132).

még-fülad: suffocor MA. ersticket werden PPB. [ersticken]. Meg füladanak: suffocati sunt (Fél: Bibl. 60). A meg-füladott vagy meg-rekent tűz, ha fel-szabadulhat nagy lángal szokta

magát fel-ütni (Tyuk: Józs. 475). Ott komlós kenyérre mikorön rákaptak: éhen-mohón ették, majd mind meg fulladtak (Thaly: Adal. II.346).

mégfuladás: suffocatio MA. erstickung PPB.

Fuladás: suffocatio, efflocatio MA. erstickung PPB. Ha az győnmöhelet az cyprusinak meg izod borbán, meg törten: ver hast, hurutot, fuladast es ver pőkest gyógyt (BeytheA: FivK. 7). Melly-szorítás, fulladás ellen való (Com: Jan. 174). Szív fuldással való súlyos tereh szokott elménkre rakodni (Rim: Ének. 174).

Fuladoz: [spiritum angustum duco; erstickungsanfälle haben, beklemmt sein, schwer atmen]. Belől hurutni, fuladozni: ducere *ilia; fuladozó mely: peetus *oppressum PPI. Fuladozó: dyspnoeus MA. engbrüstig, keuchend PPB. Az fulladozo igen kapja, szivallya az eget az szellőt (MA: Scult. 81). Akarni tudománynak csak kicsid áriábanis mindgyárt fulladoztok (Bal: CsIsk. 229).

Fuladozás: dyspnoea MA. orthopnoea PPB. engbrüstigkeit PPB. (LévT. II.126. Tof: Zsolt. 605).

Fulás: strangulatio, strangulatus MA. erstickung PPB.

Fulászt, fullaszt: efflaco, sufflaco MA. ersticken PPB. [erwürgen].

még-fulászt: efflaco C. MA. ersticken, machen dass jemand erstickt PPB. Meg fullasztá Atillát aluttában (Gosárv: MagyB. E4).

Fulásztás: suffocatio MA. erstickung PPB. Harmadszor futván, fullasztás szívemet elfogta, és gyakran orromra bullot-tam (Gvad: RP. VI. cikk).

Fulásztó: [suffocans; erstickend]. Fulásztó hurut: *anhela sitis, tussis PPB. Sz. László kirali napian, fulasztó egő ödö leszen (KBécs. 1572. E4. Pázm: Préd. 312. Kr).

Fuldok: [spiritum angustum duco; beklemmt sein, einen erstickungsanfall haben]. Fuldoktak ám a vízben (Czegl: MM. 226). Nagy fuldokva folyászorog (Misk: Anglud. 149).

Fuldokol: ∞ Fuldokolui étel közben: praefocari PP. Fuldoklónak, eszem-nélkül csufondórosan bőfőgőnek szól (Matkó: BCsák. 236).

FOK (hogyfuch Czinár. fuk Knauz. Wenzel. X.39: **1**) ora SI [promontorium] claustrum, sinus MA. [landspitze, mündung]. Ubi de fluvio Nytra exit fukher 1261 (Knauz). Hegyfuch, mons 1265 (Czinár). Transit Danubium subitus quoddam fuk 1291 (Wenzel. X.39). In quodam loco per meatum aque, qui fok dicitur 1300 (395). Stagnum una cum duobus introitis [így] aquae vulgariter fok vocata [vocatis?] 1322 (Herman Ottó: M. HalászatKönyve 786). Unum Er Thonfok appellatum (ZichyC. III.419). Piscina sylwimus; meta venit usque ad sylwimufoka 1386 (Nyr. VI.168). Quandam venam, quam ipse sydalinthav . . foka vocari dixisset 1415 (169. Vö. Mérnök-Egyesület Közlönye 1880. 201). **2**) propugnaculum, munimentum, specula MA. festung, bollwerk, schanze PPB. Erősen oltalmazták mind a törést [a bástya rést], mind a fokot (Monlrók. III.164). Rettenetes viadal lón az nagy fokokon, az Uriás így vi vala fen az kőfodon (RMK. II.255). Gerendákat fokról nyakokban le hanyanac (Göres: Máty. 18). Kénköcs szurkok fornak minden fokaidon (Gvad: Nánd. 22). **3**) dorsum cultri, malleus securis MA. der rücken am messer, an der axt PPB. Kés foka: dorsum cultrilorum PPB. Foka [dükosunk]: obtusum; der ruck Pest: Nom. 51. Az csákán nyakacsigolyájánál ment az derekában fokig (ÉrdTörtAd. 1346). **4**) foramen aenis, securis MA. űr an der nadel PPB. Kymyeb a tevenek a tew foka atal menny: facilius ost per foramen aenis transire (JordU. 415. Zvon: Post.

II.240. Kisv: Adag. 63). **5**) Fokhagyma foka: nucleus, aglidia PPB. **6**) [gradus; stufe, grad]. Ma felbillelt első fokra, ápolgat és mosolyog [a szerencse] (Fal: Vers. 868). **7**) hiatus, caverna MA.

[Szólások]. Az én szekertzémmekis nagyon ám foka (Deesi: Adag. 16). Mind nyeléstfil fokostul: una cum ipsi manipulis (129). Nem vált se oka, se foka, kire függeszthették volna bizakodásokat: nulla vel causa vel praetextus fuit (Fal: UE. II.155).

[Közmondások]. Elveszett fejszének bár csak foka fordúlyon vissza (Kisv: Adag. 115).

[balta-fok, baltafokoz]

még-baltafokoz. A varga leányát-is hogy az úton kapta, le-nyomta jól-meg ba baltá fokozta [így] (PhilF. 60).

csákány-fok: [dorsum ligonis, bicelli; rücken der rodehacke, helm der streitax]. Csákányfokot, furatot, löczt érdeml (Matkó: BCsák. 14). Meg-érzed a bányász csákány fokot-is (105). Balta, csákány fok (Hoffin: Préd. 22).

fejsze-fok: dorsum securis Kr. [rücken der hacke]. Fejsze-fokkal vereté agyon (GKat: Váls. II.307). Izzad a homloka, mikor fejsze foka fa súlyokkal üttetik (ÖtvMest. 46. vsz.).

[Szólások]. Én sem vagyok jobb uszó a fejszefokuál (RákF: Lév. V.426).

garádics-fok: [gradus; stufe]. Tizenkét könyökni magossan építette királyi székit, és tizenkét garádics fokon mentenek-fel reája (Hall: IIIHist. 169).

hegy-fok: [promontorium; landspitze, vorgebirge]. Hegyfuch, mons 1265. (Czinár).

kard-fok: dorsum ensis SK. Kr. [schwertrücken]. Nyakon ytyk vala ötet kard fokkal valközbe (WinkIC. 166).

tű-fok: foramen aenis SK. Kr. [nadelöhr]. Kőnueb a tevenec a tő foc által menni, hoğ nen a kazdagnac bemenni mennece orzagaba (MünchC. 49). Christu mongya, hogy a nagy teve, egy tő-fokon által-mehet, isteni erőfől d'ázam: LuthV. 31. Pázm: Kál. 30. Pécsv: Fel. 250. Hly: Préd. II.443). A tő fokon teve által bívik (László: Petr. 49).

vár-fok: ora propugnaculi Kr. [schanze, rondelle]. Az ellen-séget ki-tudgya a várból és a maga zászlót fel-rakja a vár-fokra (Hall: IIIHist. II.237). Felfut a vár-fokra (TKis: Pan. 48. KoltTört. 401).

Fokos: **1**) clava, cambuca Kr. [streitax]. (Radv: Csál. II. 19. 23). Az árn egy bundát vettem s egy kaczagányt, kezembe visoltam egy jó fokos csákányt (Gvad: RP. 76). **2**) habens propugnaculum; mit einer rondello versehen. Olasz fokos bástya (KoltTört. 405). Fokos erőssége, fő vára, fok- v. véghely'e az országnak (SzD: MVir. 124).

FÓKA: [phoca, vitulus marinus; seehund, meerkad]. Tengeri borjú vagy foca (Misk: VKert. 542). Egyéb tengeri halak, kiket fokáknak és murénáknak hívnak (Hall: IIIHist. 165).

FOLD, FÓLD, FÓD: sarcio, suo MA. nāhen, flicken PPB. Fodatot földalék (Toln: Vigaszt. 218). Homét földád ide földöző Mátyás? Nem fölt-e ez? (Matkó: BCsák. 304). Itt a csakot, csak a Luther lompjából földod a szent írshoz (307).

be-fold: [resarcio; flicken]. Senki nem földgya vy posztó föltal be az hituán ruhát (Kár: Bibl. III.9). A rést beföldani ne késsetek (Monlrók. VIII.256).

hozzá-fold: subsuo C. [antlicken].

még-fold: resarcio C. MA. resuo PPI flicken PPB. Az varga mesterek tartoznak meg földani az városbelleknek scru-iotot (CsikGy. 16)

told-fold: [consarcino; zusammenstückeln]. Bolondság azt minden nap áldozni, ki már soha meg nem hal; a sem tőkél-letes áldozat, mely minden nap toldatik foldatik (Czepl: Dág. II.193. Vás: CanCat. 115).

Foldalék: [consarcinatio; stückwerk]. Foldalék, toldalék (GKat: Váls. II.1310).

Foldás: sutura, consarcinatio, assummentum MA. nat. das zusammenmahen PPB.

Foldogat: consuo, sarcino MA. flicken, zusammenflicken PPB.

Foldogatás: sarcinatio, sutura MA. das flicken, nähen PPB.

Foldoz: sarcio MA. suo PPl. [reparo]; nähen, flicken PPB. [herstellen]. Foldozott: sartus, consutus MA. ausgebessert, geflickt PPB. E penzel fodozzáé es vtytiák vala meg az Jehova hazat (Mel: Sám. 414). Foltozot ruházat: vestes sartitae (Ver: Verb. 165).

[Szólások]. Fodozzatoc a misset, feielitec, aggatiatok (Mel: Préd. 116). Kőröm kellene, de patkosabb az eddig való-nál, ha mit akarnál házadban földozni (Matkó: BCsák. 312).

még-foldoz: resarcio MA. [flicker]. Megfodozzad: corrigis NémGl. 332.

toldoz-foldoz: [sarcio; von allen seiten flicken]. Toldozott, földozott lasnak, pokrotz: cento PPB. Tulaidon tudomantis akartak magoknak toldozni, földozni (Bal: CsIsk. 135). E tsak olyan igaz mint az, a mit azon krónikának toldozója-foldozója ír gróf Bethlen Miklósról, hogy Rabutin generális fejét vétette (Bód: Pol. 94).

Foldozás: sartura MA. [flickarbeit].

[Közmondások]. Veszett dolog, mikor foldozásra jut a dolog (Kisv: Adag. 441).

Foldozgat: [sarcino; flicken]. Hálót tanultál te kőtni és földozgatni (Land: ÚjSegits. I.680).

Foldozó: sarcinator MA. flicker PPB. A ki az ó ruhakat varja és meg-foldozza, ó szerszámos, foldozó (Com: Jan. 98).

FOLT, FÓT: 1) supplementum, appendix MA. assumen-tum, additamentum PPB. zusatz, flicklappen PPB. Senki nem varia vy otromba poztonec foltat (commissuram panni rudis) o ruhaba, mert ng elnétetic az vy folt az otol, és nagob rés lézen (MünchC. 74. 21. Fél: Bibl. 13). Kőntősnék fottya (Toln: Vigaszt. 27). **2)** portio MA. [pars; stück, teil]. Tahat azon zolga ennen ingebewl egy fotot zakazta ees be ketbe zemet (AporC. 171). Mynd folttra zaggataa az orozlanth: dilaceravit leonem (JordC. 339). Meteltettem volna izenként, foltonként az en vram Jesusnak zerelmeert (MargL. 20). Folt poztodikkaban takara be evet (CornC. 90). Zár foltokkal törőlnieiek a testet (DebrC. 12. 193). Egi tekőnt el törőrt, zent Benedők vene ah ket foltat a tekenőnek (221. 550). Az zőuendőknek egik fottia kezebe uagon (TihC. 186). Egy kőtel fottal ewedzee be ennen magaat es azonkeppen az mezeytelen Cristus Jesusti mezey-telen akaraa kőwethny (ÉrdyC. 569b. 429). Oly nagy kennal ew meg halyon, hog foltonket zaggatassek (ÉrsC. 508b). Az borjn kép mind foltra töretteté, darabonként az vízbe bányat-taték (RMK. II.240). János királynak Erdélyország megadá az kirett pénz, kinek főtjät vezir-passának küldé meg (MonIrk. III.43). A császár levelét mind foltonkint szagatják (180). Mig isten egy foltját tartya az en fogaték életennek, semmi mun-kát és fáradságot nem kíméllek az igazság őltalmától (Pázm: LuthV. 12). **3)** [srex, agmen; herde, schwarm, horde]. (A rá-czoknak) egy foltját megveré (MonIrk. III.7). Podmanyeczky,

Markos jó főtja terekkel bevivék a várba (62). Az jancsár aga egy főtja nippel eljárniak vala a várost (63). Egy folt őket, nyaj juhót ki ne merjen haytani: oves, boves gregatim expel-lere nemo anderet (Ver: Verb. 228). Az őkrőkben választva nem adhatunk, hanem az mint folthan vannak, ha ngy elveszen beemek: eladunk 300. (MonTME. V.303). Azon gonosz idő szá-m-talan folt juhokat is mindenfelé a mezőbe szorítván, mind pász-torostúl sok ezerekig rakásba fagylalt (Rumy: Mon. I.81). Folt-vaiként számlakoznak, mint az vert hadak (Pázm: Kal. 369). Vagyon ió folt barnod (Illyef: Jephth. 22). Kiváltképpen az kie az előt Iphissel esmeretesen éltec, mint egy farka ray méh, sirua nagy zengéssel foltonként fell iőuénec (31). A népet mint valami csordát foltonként hajtották-el (Mogy: 3Jaj. II.32). Ko-losvár felé és a Szilágyságra foltonként mentek (Szal: Krón. 369). **4)** macula C. flecken PPB.

[Szólások]. Ne tsak lelkével, hanem testével-is tégy jót szom-szédoknak, ne tsak akkor mikor már se falat tya se folt tya, hanem mihelyt észreveszed, hogy reá nehezedik a szegénység (Fal: NE. 116). Rongyba őltőztette a szegénység, sem falatja, sem folt tya (SzD: MVir. 379). Sák meg lelte folt ttiat (Decsi: Adag. 35).

kapca-folt

[Szólások]. Az kőszegi kapca folt soce (Bal: CsIsk. 185).

posztó-folt: [commissura panni; tuchfleck, tuchlappen]. Senky sem vety az kemeen poztó fotot az oob ruhaban: nemo immittit commissuram panni rudis in vestimentum vetus (JordC. 379). Kyczinded poztó foltok, mellicbe be polalta (DebrC. 339). Senki nem foldgya vy poztó folttal be az hituán ruhát (Kár: Bibl. III.9).

varga-folt: [appendix; anhängsel, schuhfleck]. A feiedelmec mellé veti magát minden varga folt, ott hazudoz, kenneget (Helt: Mes. 192). Ambrosius dicit: Sola fide etc. Nosza Mátyás mondgyad, hogy varga folt itt-is a Sola (Matkó: BCsák. 265). Nem Varga Mátyás vagbá foltyaé (220).

Foltoeska: Kemenb ruhakat és nemykoron cíliom foltoch-kakat mezehtelen husan lassan lassan zokot vala viselny (MargL. 2. Mik: TörL. 383).

Foltos: 1) consutus, pannosus, lacerus, consarcinatus MA. geflickt, zerlumpt, zusammengeflickt PPB. Egy gazdag vr meg hal, reiad marad az ő foltos kaptzája (FortSzer. K2b). A sza-kadozott szukmány, rengye, rungya, foltos czondra az embert disztelenvé teszi (GKat: Váls. I.917). Tsmályatok a kardokbul keresztetek, a hollandiai gyóltis végeket szabjátok a szegényekre, magatok bujjatok foltos 'zakba (Fal: NA. 125). **2)** maculosus C. [befleckt]. Cselekedését pápának im megmondom, hogy liti foltos, szüvesztő, azt mondom (RMK. II.181).

[Szólások]. Nem vólt ám még ennékem effele foltos berhém: in alieno foro litigo (Decsi: Adag. 98); fuit et Man-droni ficulna navis MA. Nem volt még a jesuitának ily foltos berhéje (Czepl: Japh. 147). Vólt ő néki is foltos berhéje (Kisv: Adag. 191). Raita értéc ipse foltos-t itt-is, ugy-e? (Czepl: Japh. 94).

Foltos: sarcio, consuo MA. flicken, ausbessern, zusammen-nähen PPB.

még-foltos: consarcino, consuo MA.

őszve-foltos: consarcino C.

toldoz-foltos: [sarcio; flicken]. Mintha külömb-külobb-féle darabokbul kecbét toldoznának, foltoznának (Veresm: Lev. 153).

Foltos: sarcinator C. [flicker, flickschuster]. Foltosó asszony: sarcinatrix C.

FÓLIOS (*folium* Matkó: BCsák. 47): [*folium libri*; blatt]. Könyvek, s nem folyosok, köllének ahöz (Szeg: Aqu. 24). A papiros foliosonként, árcusonként adattatik-el (Com: Jan. 155).

FOLY (*follyas* Kár: Bibl. 1.13. *folly* Mel: Herb. 70. *follyik* Oreczy: Költl. 87): **1)** *flu*, perlabor C. decurro MA. fließen PPB. Bővön folyok; profúno; belé folyok; infúno, illabor; alatta folyok; subterfluo; vérrel folyok: sangvino; mellette folyok: praeterfluo; idestova folyok: diffluo C. Foly a hordóból a bor: vinum *effluit; folyrak a könyvek: lacrimae *fluunt PPB. Judanae minden érgetegiben vizec fluat: per omnes rivos ibunt aquae (BécsiC. 210). Cristusnak mynden tagyay folrak igralmuagnal (CornC. 139). A kut vyzli helieber olay folia es zarmaza magabol (DebrC. 55). Az vyz a begről fol az vögekre (260). Föl vala a dragalatos ver az ő homlokara (Weszc. 89). Egyföli az Tisza alatta foly nala, mas föli az Zagya alatta foly vala, vör alatt az két vyz öszveszakadva vala (Tin. 102). Sokat szép fiának ő nem szölhat uala, mert nagy keserőség szívét folta uala (278). Ha foly a szemed, ió enec a vízéul a szemedet mosni (Mel: Herb. 117). Csak én nevem alat folyanak könyveim (Czegli: Japh. 6). Vérben kevert tajtéek folja ajakamak (PhilFl. 70). **2)** *curro*; laufen, reimen]. Lata keeth orozlat folnan yónny nagh serenséggel (PeerC. 103). Eg eyel es eg napon ő ol igón nagot es ol igón sokat fol (NagyszC. 222). Folia bocsták az ő jó lovokat, mind ottan elhagyják ő sok jó rabokat (Tin. 285). Az ő jó lovokat folni bocstátá (295). Folia bocstá jó lova száját (RMK. IV.96). Hogy az égben sebesen folyó napot, gyors menésebe meg tartoztathassa (Alv: Post. 1.453). Az ördög ordító ői oroszán módjára alá s fel keresztül-kosul koslatván folyván közöttünk (GKát: Váls. 1.541). A leg-aláb-való is köztetek, minden félelem 's béchület nélkül, a sz. írást, folya 's túrja (Veresni: Lev. 104). **3)** [*emano, orior*; sich ergiessen, entspringen]. Mykeppen az vyz foly az weggyekre: okkepen zenth lelelemek malaztya foly az alazatosakra (Weszc. 144—145). Istenseegeet, kyből mynden bölchesseegők folnak es tanulnak (ÉrdyC. 557). Hogy kezei igralmasságot folyanak (Illy: Préd. II.268).

[Szólások]. Foly a beszéd: oratio *fluit PPB. Az én riszomról a csaták járása csak ugyan folyt [én folytattam a csatázást] (Montrók. XV.449). Ha reánk foly is a gazdaság, szívünket ahoz ne kaptsollynk (Pázm: Préd. 358). A mint a hír foly: ut *fluna est PPL. A mint foly az hír (Foly: Dies 10). Foly ugyan az hír eléggé, hogy jünének, de ezt mi bizony nem tudjuk, mikor leszen (RákGy: Lev. 199). Mindenütt közönségesen foly az híre (261). Ez (a pénz) nem két íten, nem foly: das ist ein stück, welches hier nicht gangbar ist (Kür-Besz. 22). Vgyan reád foly az jó szerencse: bonorum glori (Decsi: Adag. 116); Gygis amlus (8). Egy inon folyó igassagban tanít (MNyl: Irt. 58). Egy pór ázon foly: eodem cubito (Decsi: Adag. 74). Ny állal folyó szőlai (Bal: Epin. 2).

[Közmondások]. Kedves napok hamar folynak: *rara hora, brevis mora PPB.

alá-foly: *demano* C. [hinunterfließen, abfließen]. Aláfolyó: dilabidus C. Hógi vere ala folna (Weszc. 4). Zenth vere ala foly wala (ÉrsC. 405). Az vizek ala folnak veolgyekre (CornC. 131. Káldi: Bibl. 256). Folyovizek, a mellyek szüntelenül az ő partok között alá folynak: flumina, jugiter intra ripas suas decurrentia (Com: Jan. 13). A zuhogó, torgó patakok gyorsan alá folyó eső-vizek: torrentes sunt aquae pluviales, rapide defluentes (uo.).

által-foly: **1)** *transflu*, *interflu* C. durchfließen, durchrinnen PPB. Által folyó: interfluvium C. A folyó vyz által folia az orzagot (DebrC. 112). Ha az szüüm által folyais, többet kináma: nihil siccis hydropico (Decsi: Adag. 241). **2)** *translabor* C. [transco; durchdringen]. Tör által folia: pertransibit gladius (MihelC. 112). Lelkődet keserűségnek töre által folia

(GuaryC. 40). Ziveth tör keserűsége által folya vala (NagyszC. 91). Az the lelkdöt atal folya banathnak töre: tuam ipsius animam pertransibit gladius (ÉrdyC. 117). Az törnek faydalmart ky akoron az ő zivet által folya (KrizaC. 29). Vallyon mikkeppen folta által az vilagot Luther talalmánya (Mon: Apol. 418).

altalfolyó: [*bibulus*; fließend, fluss-]. Által folyó, ivó papiros: charta bibula Com: Jan. 155.

be-foly: *imneo*, *immergo* C. *influo* MA. fließen, hineinlaufen PPB. Bő-foly a városba: fluvius *illabatur nrbi PPB. Kynek mynden yo zerenca befoly es az ghonozrol yugyen sem emlekezik meg (ÉrsC. 292). Ime némikoron az víz megtere, a tengerre vissza befolyjni kezdé (RMK. IV.154).

befolyás: [*influentia*; einfluss, das einströmen]. Minden jó-nac bő-folyása, sőt ki árradása: abundantia, imo redundantia (Com: Jan. 188).

egybe-foly: *conflu* Kr. [zusammenfließen, zusammenwirken]. Annak megszerzésére sok chudák folyrak egybe (Pázm: Kal. 696).

egybefolyás: *influxus* [einwirkung]. A chillagoc forgásából jövendőll azonoknak hathatóságát, egyben folyásit gondollyamag (Com: Jan. 169).

egygyütt-foly: **1)** *conflu* C. [zusammenfließen]. **2)** [*concordo*; übereinstimmen]. Az instrumentum egyben konkordalt legyon: ezönkeppen ű nekik (a szenteknek) mynd testők mynd kelők egygyütt fol, nem terth egyik massiknak ellent (SándC. 18). Enel egyft folnac a prophetákua mondási: hinc concordant verba prophetarum (Helt: UT. k5).

el-foly: **1)** *deflu* MA. *difflu*, *dimadeo*; zerfließen PPB. Mellette elfolyok: praeterlabor C. El folyt a víz: *aufugit aqua; a búza el-folyt az úton: frumentum *constravit viam PPB. Atal hattyak, el folyrak ewtet az vyzek: pertransibunt cam aquae (JordC. 129). [A gondolatok az] isteny zenth irasokbtu hogy haznalatilan el ne folnak, megi zoroytatnak (ÉrsC. 182). Egy cheergheteg foly el (ÉrdyC. 519b). Az markát elfolyá piros vére, ő kezéből kiesék hegyös töre (Tin. 312). Az myrrha melly kezeimről czepeg vala, az aytónac záriát el folta vala (Kár: Bibl. 1.633). Neméte el foliak (risu difflu), meg fakadok (Eraso: Erk. 11). A víz a lapály helyen tsak el-foly (Megy: 3.Jaj. II.168). A libertinismus, mint a vízőm, elfolyta az orzagot (Pal: NU. 326). **2)** [*praetereo*; vergehen]. Az engedelem rendelt esztendő száma el-folyván (Pázm: Kal. 731). A Dánieltől jegyzett hetek el-folytak (Pázm: Préd. 19). Életünknek rövid esztendei elfolyne (MA: Scult. 1088). Alig folyel egyfertály óra (Illy: Préd. II.249).

[Szólások]. El folt az dolgoknak hire szüntén az hűtőltenekig (Zvon: Osiand. 66).

elfolyás: *defluxus*, *defluxio* MA. das abfließen PPB.

elfolyó: **1)** *fluxus* PP. [abfließend]. El-folyó bor: *fugiens vinum PPB. Elfolyó szem: deficientes oculi (JordC. 262). **2)** [*fugax*; vergänglich]. Elfolyó esztendők: anni *fugaces PPB. Mindene el-folyóc és el-mulandó (Com: Jan. 213). Egy szempillantásig tartó, elfolyó dolog (Illy: Préd. 1.357).

folyton-foly: *flu* incessanter Kr. [fortwährend fließen]. Folyton folyó: profluus MA. flüssig, immer fließend PPB. Folyton-foly és a felső üvegéből fogyton fogy a por (Pázm: Préd. 987. Derk: ÖElet. 16).

föl-foly: [*se circumvolvere*; sich hinaufranken]. Földi tők, azis föl foly a kortre (Frank: HasznK. 17).

főlfolyó: [*convolvulus*; windel]. Főlfolyó, sárga főlfolyó: nasturtium indicum, convolvulus PP. Török-kab, főlfolyó: snailax PPL.

ki-foly: effluo, emano, dimano, seateo C. [herausfliessen]. A kút ki-foly: fons *emanat; szélllel ki-folynak a vizek: *evagantur aquae; a tó zúgója, a hol belőle a víz ki-foly: *effluvium laeus; lábnak fel-törése, mellyből sár-víz foly-ki: flemen PPBl. Az ostorozásnak myatta kifolt ver (VitkC. 88). Wer es wyz zarnazek awagy ky folya (szivedből, ThewrC. 116). Parady-chombol ky folyo Nylus (ÉrdyC. 547). Az isten beszéde kifoly az világnak minden szegeletire (MA: Bibl. II.5). A kősziklából patakka ki folyo olayrol meg emlekeznek (Lép: PTük. I.103). Gyermekek lovaidd edesem egyébképen jól vannak, de az fekete megholt, az szernei folytanak ki (RákGy: Lev. 62). Most más csatornákon foly ki pénzük, ki játékra, ki asszonykákra vesztegeti (Fal: NU. 329).

[Szólások]. Vgyan ki foly az szép szó szaiaból, mint az méz (Decsi: Adag. 247):

kifolyás: effluvium, effluentia C. das ausfliessen, ausfluss PPB. Zemeim vyzekneek kifolast hozie (VitkC. 20). Vizek kifolyási: exitus aquarum (DöbrC. 68).

kifolyó. Böveü kifolyó: profluens C. [überfliessend]. Jo merteket es nemottat: pvpoztat es ki folot adnak ti előtőgbe (DöbrC. 353). Ki folyó mértékkel: mensura effluente (Pázm: Préd. 1258. Kr.). Meg-rázot és ki-folyó mértéket adnak (Mad: Evang. 488). A bőséghen avagy ki-folyó minden elégségben: in copia seu uberata (Com: Jan. 188).

kifolyt: ∞ Merteketh... ky folthat adnak: mensuram... superfluentiam dabunt (JordC. 541). Yo merkekeeth tellyest, teztet es ky folthat (ÉrsC. 554).

környül-foly: circumluo C. circumfluo MA. umfliessen, umrinnen PPB. Környül folyó: circumfluens, circumfluus C. Körül-folya a víz a várost: fluviu urbem *cingit PPBl. Melly környül folya egész Henilathnac földet: qui circuit omnem terram (Helt: Bibl. I. A3).

környülfolyás: circumluvio C.

közbe-foly: interfluo C.

lő-foly: defluo C. decurro MA. abfliessen, abriunen PPB. Lefolyó: defluus C. Leg ottan kezdé az ő zentseges vere a a keresztfolat a földre le folni (VitkC. 40). A veriték le foly az testén (Hall: III. list. III.157). Szalkán, a Vág le-folytában (Tarn: Szents. 107).

még-foly: [pervado, penetro: durchdringen, erfüllen]. Mynd ez wylageth még folya az ő hyre (ÉrsC. 449). Te edős fyad kennyia lathwan te zűwedeth elős tör meg folya (WinklC. 329). Mely isteny edőseegh zywed lēkdō megh folta (346). Epesegeh ky zyweht teer keppen [törképpen] megfolya (PozsC. 7).

őszve-foly: confluo, constagno C. zusammenfliessen PPB. Két őszvefolyó víz árka: confluent C. Holot evzve folnak ze-relemmek enne nagy jegyey (CornC. 62).

vissza-foly: refluxo, remano C. zurückfliessen PPB. Vissza-folyó: refluxus C. MA. zurückfliessend PPB. Földek megindultak, vizek visszafoltak, nap, hold világától es meg fogyatkoztak (RMK. III.375. Zrinyi: II.102). Vissza foly a víz (Páp: Keskűt. 28).

[Szólások]. Aekor lészzen az, mikor az Dúna vissza foly, auagy el szárad (Decsi: Adag. 276).

Folyam: fluentum, torrens, rivus C. fluxus C. MA. gang des flusses, bach Adami: Spr. Hét folyamti: septemfluus C. Ez világi jók, chak ollyanok mint az zavaros patakoknak rút folyami (Pázm: Kal. 25). Ha részes akarsz lenni ama bődög örömben, melynek bővséges folyamit, csak meg sem gondolhattya (Pázm: Imáds. 10). Mind kötele ennek a Christussal valo egzjesfle-sűnknek a Christusnak lelke, mind penglen minemő folyamja,

ki által valamie vagyen, mi reánk szarnmazik (MNyil: Agend. 140). Nints semmi állandó: tsak elme java, s vitézséggel talált jó hitnek folyamja: mens manet et virtus (Balassa: Ének. Előb. 1). Az békételenség az maga kut fejéből minden-főle gonosszágának folyamit bocsátja ki (Hall: Páizs. 15). A föld gyomrából ki forró folyamok (Fal: UE. 367). Le kell ott apadni a beszédek folyamának, a hol ki-fogyott forrása az elmés leleményeknek (392).

Folyam-ik (folyammec, folyamonic Tel: Evang. 1.230. folyomny ÉrsC. 569. fol'anz Orthillung. 10. folamiae Szék: Zsolt. 69. folyam és származie MA: Scult. 483): **1)** [curro, fugio; laufen]. Hozyayok folyamek mynd az sok neep: cucurrit ad eos (JordC. 715). Nag syrassal az zenth testhez folyameek (DeerC. 100). Martha azerth, hogh halla, hogh ilus el iőth, eleybe folyameek őneky (WinklC. 322). Eleybe folamneiec (TelC. 24). Az temlezhez folyameek (ÉrdyC. 428b). Az vytezők folyamának Belahoz Endre kyralt el hagywan (397b). Hamar folyomanak frater yeronymosnak cellyaban (ÉrsC. 523). Taunl eleibe folamek: cucurrit (Sylv: UT. 1.55). **2)** confugio, conflo MA. seime zuflucht nehmen PPB. Gondolnak zent Ferenczhez folyamnya: cogitaverunt ad S. Fr. recurrere (EhrC. 68, 79). Latuan vetkeztet folyamák boczanatra: cucurrit ad veniam (EhrC. 80). Az the seghedelmed ala folyamonek (WinklC. 40). Folamec sent anna azzonnac oltalma ala (TelC. 136). Vram te rad folyamtam: domine, ad te confugi (DöbrC. 222). Istennek yrgalmassagahoz keel folyamny (ÉrdyC. 266). Az zenth yrasra kel folyomny (ÉrsC. 569). Te hozzyad fiordulwan es folyamwan (PozsC. 51). Azerth folyamyk the hozyad mynden tiszta: orabit ad te omnis sanctus (KulesC. 71). Valaki hozzád tisztá szívvel folyamik (CsomaC. 107). Zenth Paul magyar nielen valo olvasasara zorgalmatossagual folyamymnak (Komj: SzPál. 15). Ha ez'ac az fiulhoz folamz, istenhez iuthatz (Orthillung. 10). Leg emekem erőš kű sziklam, melhez folamiae mindenkort (Szék: Zsolt. 69). Benne bizunc, es hozza folyamunc (Born: Préd. 237). Folyamiunc az isten eleibe (427). Helt szerzet teneked, bona folyamiéc: locum, in quem fugere debeat (Helt: Bibl. I. Mm2). Kie ide folyamunc: qui confugimus (Helt: UT. II.2). Szabad városoc legyenec, az bona folyamiéc az ki törtinetből őlend valakit: urbes esse debeant in praesidia fugitivorum, qui nolentes sanguinem fuderint (Kár: Bibl. I.155). Mit czelekedgem? anag bona folyamiam en bédogtalan ember? quid agam? aut quo potissimum infelix adcedam? (Decsi: Sall. 12). Nyomorúságunkban kihez kellesséce folyamunc (Zvon: Post. 1315). Sanyaruságban istenhez folyamié (Ily: Préd. II.523). Folyamom segítségédhez (Toln: Vigaszt. 241). Az vr segetsegehez folyamek, alazatosan könyörögven, hogy az veszedelmekből őtet ki szabadittaná (Lép: PTük. 319). Az tū kezeitekhez, az tū fegyveritekhez folyamom (Forró: Curt. 337). Könyörgéshez kell folyamniuk (Mad: Evang. 5). Nem de nem az zent irasra kellie nekünk foliamunc (EszT: IgAny. A5). Folyamihatunk segítségért (Bal: CsIsk. 260). **3)** [pervenio; gelangen]. Ez eellyenek az archangyalok zamokban folyamunak, jutnak (ÉrdyC. 558b). **4)** [orior; entspringen]. Innén folyam és származie amaz háládása szent Péternek (MA: Scult. 483).

el-folyamik: [curro, fugio; weglauten, flüchten]. Ezőket halvan Agapitus es megismerven ő sirasane nag csodolatos okat, el amelkodec, es el folamvan, megmondia mind ezőket az apatnac (NáidC. 452). Tenger lathia es el folyamek: mare vidit et fugit (KulesC. 188).

ki-folyamik: [effluo; herausfliessen]. Bowseseg kwt few ky folyamek (ÉrsC. 355). Hw belőle voer es vyz folyamek kywe: exivit sanguis et aqua (JordC. 696). Ime őte az kűszalat, es az vizek ki folamnac es patakoc aradanac (Szék: Zsolt. 79). Az ő méhéből egy nagy szép folyó patak folyamék ki (Pethő: Krón. 12).

kifolyamat: effluvium PPL [ausfluss].

Folyamás: 1) [concursum; zulauf]. Mikor az pap el hozta volna cristusnak testeit levni az ev iobaratnyak folyamasa, zolgaynak syralna (DomC. 260). Nagy folyamasa vala (az ő) latogatasa (ErdyC. 631b). **2)** perfugium MA. zuflucht in der not PPB. Mely zentseges tagokhoz es sebekhez legyen mynekevni folyamasonk (ComC. 139). A tiszta lelki ismeret, nagy bizodalmat ad istenhez-valo folyamásra (Pázm: KT. 6). Hogy semmi részinc, folyamásinc ne lehetne az hitelenségünknek szépegetésére (MA: Scult. 617). **3)** [rogatio, supplicatio; das bitton, flehen]. Chananaebeli asszonyállatoknak az Christushoz könyörgő folyamása (Bal: CsIsk. 310). Támaszt isten közöttet vissza vonást, ha nem látand kösztetetie is indulást, fejedelmetekhez nagy io folyamást (Cseng: Jer. F2).

Folyamat (folyamat RákF: Lev. III.608. Könyv: HRom. d): **1)** amnis C. fluentum, rivulus MA. fluss, kleiner bach PPB. Folyon, mykenh ez kut főből az folyamath (ComC. 197). Az kútfőtől szakad el az folyamatott, és meg kell annak száradni (MA: Tan. 1087). Mely kut főnek job a vize, hogy nem folyamattya (Czegl: MM. 41). Bűdös e kútfő, ebből származot folyamattis meg veszet (Czegl: BDorg. 96). A vizet az hol foly folyamattya, a hol kereng őrvénynek mondgyad (Com: Jan. 13). Akar melly felé legyen az viznek folyamattya: quocunque aqua seu fluvius labatur (Ver: Verb. 158). A több fordítások csak folyamatok, amazok a kútfőjek (Pós: Igazs. 1.29). Az melynek (tudomány) gazdagságos folyamattya még az poganyokra is ki áradot (Der: Préd. 118). Ebből a kútfőből származnak Frantzia országnak túrlázának annyi sok arany-folyamattya (Teleki: FLél. 54). A homét Kalauz ez patvarkodásnak folyamattya szívirogtattya, annak kút-fejét eléggé bédngtük folyob (Pós: Igazs. 1.612). El-apad Kalauznak itegeyen-való zavaros folyamattya (H307). **2)** [refugium; zuflucht]. Tehozvad walo kegyős folyamatom (CzechC. 71). En paysom, en üdüsigemnee szarua es en folamatom (Szék: Zsolt. 14). **3)** [cursus rerum; lauf der dinge]. Dolgoznak folyamotja (RákF: Lev. III.608). Az nagy dolgok nehéz folyamatján ne essünk kétségben! (Thaly: Adal. 1.150). Kedves folyamottya dolgaiddnak el ne felejtse, hogy forgandó a szerente (Fal: UE. 396). Más folyamottya láttya a dolgoznak (402). **4)** [menstruatio]. Asszony folyamattya (Nad: Kert. 299).

Folyamatos [celer, volubilis; geläufig]. Folyamatos beszédű (MA: Tan. 731).

Folyaml-ik: 1) fluo, mano Kr. [fliessen]. Minden órának legkisebb folyamló részetskéjét rendire igazított mértékkel föltegetik és ugyan azért szeretik a maga talpán álló, vagy más, függő es 'zeb-órákat (Fal: NA. 111). A kegyos rendben folyamló beszéd nyertessen játszik a szivekkel (Fal: UE. 371). Elég szaporán folyamló dolgod, ha jól (Fal: UE. 395). **2)** [decurro; flüchten]. Leg ottan Cristus vronkhoz folamlal (VitkC. 68). Hozzam folyamlának (RMNy. II.75). Ha maradandó igazsághoz folyamlol (Pázm: KT. 315).

[Folyamlás]

idő-folyamlás: decursus temporis Kr. [zeitverlauf]. Napjaink egyenlőny szempillantásból álló időfolyamlás, mely a feneketlen tengerbe szakad (Fal: NA. 159).

Folyamod-ik: 1) [curro, diffundor; laufen, sich verbreiten]. Az hit és gyakram folyamodni kezdet köz híreket nem hirdeti, terjeszti: fiam et rumores crebrescentes non vulgat (Com: Jan. 185). Zoroaster után a napkeleti országokban igen hamar el hatalmazott ez a mesterség, és tovább is folyamodott (Fal: TÉ. 688). **2)** confugio ad aliquem, asylum, juvamen quaro SE [supplicor; flüchten, seine zuflucht nehmen, ansuchen, beten]. Minden nemű szükségemben csak te Kdhez

kell folyamodnom (LévT. 1.9). Mikor halálos ágyokban vannak, keresik az urat és jó reggel hozza folyamodnak (Pázm: Préd. 220). A nyavalyás poklosok nem kerestek babonát és bájost tzedulatkat, vagy boszorkányok berbitélését gyógyfűszakra, hanem igyenesen istenhez folyamodtak (953). Nincsen annak mitől félni, a ki ennek őltalma alá fűdjén folyamodik (Land: Ujség. 1.8). En szegény ember, hova folyamodgyam, hanem csak te hozzad en istenem (Debr: Christ. 97). Ur isten, ki azt parancsolád, hogy szent fiad által bátran folyamodgyunk és könyörgjünk néked, alázatos szível kérünk (Bíró: Augy. 205).

[Szólások]. Soha csak elménkben sem folyamodott, gondolatunkban sem jött olyan igyekezet vagy szándék (Monte. IV.397).

ki-folyamodik: [effluo, diffundor; herausfliessen, sich ausbreiten]. Annak kut feje az hegnek szinte az leg felső tetejéből ki folyamodvan: fons ejus ex summo montis cacumine excurrent (Forró: Curt. 35). Minden nemzetségekre ki kellett folyamodni az ecclesiának, és nevekedi kellett mind aratásiglan (Pázm: Kal. 583).

Folyár: lascivus, salax, venerus SI. [geil, unzüchtig]. Lassadza hova megyen minden jelen való elew ember, mert az folyar en velem mondhattya: el megyek meg halny (PéldK. 57).

Folyás: 1) [cursus; lauf, gang]. Húgyoknak folyasí: stellarum cursus (EhrC. 29). El veegezween eeleteenek folyasat (ErdyC. 655). Ez ydv folyasaban mynden emberek meghalnak (ErsC. 17). Napnak folyasa be helyesödeth (26). Kileve hónapoknak folyasa vtan (TelC. 35). Az innepnap a hódnac folyasa által jelentetie meg (MA: Bibl. III.179). A föld folyásának esztendeje csak 354 napot foglal magában (Pázm: Imáds. 27). Egy forgó órának áthatatos folyással járó kerekít látod; ottan tudhatod, hogy értelmes és tudós igazgatója vagyon (Pázm: Kal. 3). Az órát folyásában egy peezketsoben-való fogyatkozás megakasztja (Vereem: Lev. 259). Az időnek folyását mértékellyék (Com: Jan. 6). **2)** fluxio, profluvium C. das fließen PPB. Szemnek folyása: hypochylis: hasnak folyása: diarrhoea; víznek valahová leesése, folyása: illapsus PPB. Az vernek folyása: fluxus sanguinis (EhrC. 68). Vyznek folyása: fluvius aquae (JordC. 927). Valamely férfinnac testéből folyas vagyon, fertelmes: vir, qui patitur fluxum seminis, immundus erit (Helt: Bibl. I. EE4). A fűszia helyét ros' a vízzel föld őszue, az föld fűassát, és az folyasat meg állattya (Mel: Herb. 10). Mely folyása (Keesk: ÖtM. 284). Ott vagyon hosszú hid egy folyó viz által, de mint lap, nem látszik folyása (MonOkm. XXIII. 378). Hasoknak mód nélkül való folyása miatt bamar meghalnak (az erekek, Misk: VKert. 267). Soha muszarmány vér nagyobb folyásokkal nem folyt, mint a magyar kard által (Zrínyi: Symb. 22). **3)** fluvius Com: Jan. 13. fluss Com: Vest. 129. A forras ő vizenee folasat mesterseges alkotással a varas kúfól vízi (BécsiC. 23). Réti arany virág, az folyáson, réten terem (Mel: Herb. 70). Styx, Léthe folyásnak iszonyu gondossa (Zrínyi: H62). **4)** [cursus rerum, processus, natura, contextus; lauf der dinge, ablauf, gang, natur, zusammenhang]. Által-látod a dolgoznak folyásokat: praesapieis "cursum rerum PPB. Menere az legendának folyasa targa (MargL. 99). Nynchen semny nagyob termeezetnek folyasa zereut mynt az halnal (ErdyC. 559b. 512b. 523b). Mel levelek megya, folyasa azth tarthana hova hogy . . . (RMNy. II.96). Az szolasnak megüt minden üelwben iol meg kell érteni, es akkippen kell szolui mint minden üelwnek folas vagon (Sylv: UT. II.164b). Az sz. irasnak igaz értelme es folasa szerint nemzetünknek epüfletire itum (Fél: Tan. El5b. 1). Az szolasoknak modgyat es folasat érteni kell (11). Az euangelionmac folyasa es zengese: vox et textus evangelií (Mon: Apol. 40). Az magyar szónac oly ékessen folyásával nem fordíhattam (MA: Scult. 9). Mikor azért valamit

nem értünk, az isteni gondviselésnek szépen össze szövött folyásiban, ne kárhoztassuk az istennek gondviselését (Pázm: Kal. 36). Látván, hogy folyása vagyon dolgának, eléb rugaszkodik, és azt mondgya (408). Az sz. írásnak folyása-szerént, az pokol kapuján értetik az sátumnak minden ereje, mely az pokolnak kapuján ki-rohanhat (540). Az vr vacsorájában ugyan ezen szó-járásnak folyása találtatik (700). Z. Agoston önműn ő magatolís az vallásnak folyasaban, neminemű helen külömböz (EszT: IgAny. 90). Szabados folyást adgyon az ő beszédének (Matkó: BCsák. 71). Az sido nyelvnek folyása szerint rages annit tézen, mint commotio, föl indulás (Lép: PTük. I.13). Látván, hogy folyása vagyon dolgának, nagyobbbat mond (135). Világi dolgoknak szüntelenvaló folyása örök kárhoztának jelo (Illy: Préd. I.50). **5)** [consequentia; anschluss]. Az atiafiúi szeretet foliasa az isteni szeretetnek (Fál: Tan. 340).

ér-folyás: [rivulus; bach]. Általánnak hegyeket völgyeket: felkeresik az földnek mind érfolyásit (MA: SB. 122).

has-folyás: lieutertia C. MA. ventris fluor; bauchfluss PPB. (Nad: Kert. 307).

határ-folyás: cursus metalis [flurgang, grenzbesehtigung]. Hatar folyások es az hataroknak fel hanyasok: cursus et distinctiones metales (Ver: Verb. 156).

havi-folyás: menstrum SL [menstruation]. Havi folyásban betegeskedő aszszoni állatok (Kár: Bibl. I.460. ACsere: Enc. 167. 253).

havifolyásos: [menstrualis; menstruiend]. (Mad: Evang. 289). Cselekedetünk olly förtelmessek, és tisztátlanok, mint a havi folyásosnak rubaja (Biró: Angy. 287).

idő-folyás: [tempus, aetas; zeitlauf, zeitalter]. Mitsoda idő folyásbéli kezdetet tulaydonét vala neki (Megy: SzAÖröme. 243).

kút-folyás: [fons; quelle, springbrunn?]. Vannak Konstantinápolyban feredők, kut folyások, malmok (Konst. 7).

mag-folyás: fluxus seminis Káldi: Bibl. Levit. 15: 2. Kr. [samenfluss].

nátha-folyás: rheumatismus, cursus pituitae SL [schuupfen]. Meg-szűnik a nátha-folyás: cursus pituitae *consistit PPBL.

ondó-folyás: gonorrhoea C. MA. MAL. PP. tripper PPB.

orrvére-folyás: [profluvium sanguinis e naribus; nasenbluten]. Az hosszasa orr vére folyás gyakran vízkórsággá válik (PP: PaxC. 69). Az orra-vére-folyásáról (Web: Amul. 103).

pör-folyás: processus litis Kr. [process]. (Ver: Verb. 88. Kász: Kit. 1).

szém-folyás: fluxus oculorum Kr. [augenfluss]. (Pázm: Préd. 74. Kr.).

tó-folyás: [emissarium lacus; abfluss des teiches]. Tómat és azon való malmomat és azon tó folyáson való több malmomat Balassy Jánosnak hagyom (Radv: Csál. III.197).

törvény-folyás: juris processus, decursus Kr. [process]. Mynden therwen folyásnak kywele lassá meg wrong ew felesége (LevT. I.33). Keresse tewrwen folyásuwal (RMNy. II.152. 160). Minemű törvény folyást tartson ő (MA: Scult. 1038). Josszagat törvény folyas nélkül magának foglalhattya: bona, absque omni processu juris, pro se vendicabit (Ver: Verb. 129).

vér-folyás: haemorrhagia C. MA. *profluvium sanguinis PPBL blntfluss PPB. Havi vér-folyás: muliebria PPBL. Ha ki faczarod és meg iszod az rossa bugia succussát, ver folyas ellen jó (Mel: Herb. 24. Fél: Bibl. 60).

víz-folyás: fluvius; fluss, wasserfluss Com: Vest. 129. meatus Ver: Verb. Szót. 17. Kert helyett való árkok, vagy víz-

folyásnak tekergő árka: curipi PPBL. Az víz folyásoc helyen elég terem, mezei lapu uene (Mel: Herb. 41).

Folyáska: rivulus, amniculus MA. flüsschen, kleiner bach PPB.

Folyásocska: ∞ Patakok és folyásotskák: rivi et rivuli Com: Jan. 13.

[1. Folyat]

vér-folyat: fluxus sanguinis MünchC. 128. [blutgang, blutfluss].

2. Folyat: **1)** catulio PPBL. [läufig sein]. Folyat fnd: vacca lasciviens (BécsiC. 186). **2)** equito, circumcurro; reiten, hin und her laufen PPB. A kikuek nincs otthon dolgok, az utcákon szerről-szerre járnak, folytatnak és mindeneket megnézegetnek (Mad: Evang. 496).

ki-folyat: erivo; das wasser ableiten PPB.

még-folyat: [lascivio in venerem; rindern, brunften]. Meg-űzekednek, -folyatnak a tehenok, -sárlanak a kantzák (SzD: MVir. 93).

mégfolyatás: [admissura; beschälung]. A kosnak a kéts-kével való meg-folyatásából igen tsudalatos fele-más állat származik (Misk: VKert. 273).

Folyatás: [continuatio; gang, fortsetzung]. Ez nem igaz patvarnak folytatását már fellyebb meg-állattuk (Pós: Igazs. II.349).

Folydogál: fluio C. MA. stetig, oder fort und fort schwimmen PPB. [fliessen]. Hol kiessen folydogált úr Jézus beszéde, ott mast bestiáknak megbillegzett népe (Thaly: Adal. 1291).

ki-folydogál: [effluio; stetig abfliessen]. Az kutfú ng lehet tiszta, lia mindenkor ki földogál (Fél: Tan. 452).

Folyó: **1)** [currens, cursor; laufend, läufer]. Királnak folyó: cursores regis (BécsiC. 56. Pesti: Nom. Nyr. II.316). A sebesen folyó hajót avagy sajkát a szél fuvallásoc gyorsabban űzie: velocem seu lembum flabra velocius impellunt (Com: Jan. 89). A folyó évi hadjárat (MonOkm. VIII.323). **2)** fluidus, liquidus C. fluens MA. flüssig, weich PPB. Tűzzel folyó: ignifluus C. Mézzel folyó: mellifluus MA. honigfliessend PPB. Folyó has, el-tsapott has: alvus *cita PPBL. Folyó kenyvek (ÉrsC. 171). A som, nyospollya, kőkönye a folyó vérhasat meg állatyác, ha meg főzed eső vizben (Mel: Herb. 3). Teyvel, mézzel folyó föld: terra fluens lacte et melle (MA: Bibl. 151). Folyó méz (Káldi: Bibl. 247). Az eleven kén eső lig, folyó: hydrargyrum liquidum est (Com: Jan. 19). Az ligaknae, folyó állatoknak mértékei: mensurae liquidorum (165). Mig a viz lig és folyó (Pós: Igazs. 496). Mézzel-folyó doctor sz. Bernárd (Illy: Préd. I.582). Tejjel mézzel folyó lett kövér földetek (Orczy: KöltSz. 236). **3)** [fluvius, flumen; fluss]. Jordannac foloia eluól: trans flumen Jordanem (BécsiC. 11. 72). Urnac folyó: flumina domini (132). Viznec foloi: flumina aquae (MünchC. 184). Vala a folo igón sebes (TelC. 230). Mynt eg el yaro folyó, wgy zola (ÉrdyC. 171). Az Vizszollya folyó egyenest folya a Scandinavia szigetre, és vgyan ottan csakhamar be esic a tengerbe (Helt: Krón. 1).

böven-folyó: largifluus MA. das überflüssig daher fliest PPB.

fára-folyó: arbustivus MA. [rankend, schling-]. Convolvulus hispanicus, fára folyó harang virág (Lipp: PKert. I.93).

has-folyó: coeliacus PPBL. [an diarrhöe leidend].

magva-folyó: [profluvio genitali laborans; mit tripper behaftet] (Tohn: Vigaszt. 231).

vére-folyó: [profluvio sanguinis laborans; an blutfluss leidend] (Alv: Post. I.257).

Folyócska: rivulus C. [flüsschen].

[Folyós]

hasa-folyós: [diarrhoea laborans; an diarrhoea leidend]. Sík-hasi, hasa-folyós, hasa-elcsapott (SzD: MVir. 217).

Folyóság: [fluiditas, profluvium; fluss, flüssigkeit]. A gyalog fenyő magja temjen porral és tikmony főjérel a hasra kenetvén annak folyóságot meg keményíti (ACSere: Enc. 229. 127).

Folyos: curro, discurro Kr. [laufen, eilen]. Elereztec (az új levelet) a folctól, kic minden vidéc zorent folosuan (discurrentes) az o leteleket vy köntetségekel elől kelnéc (BécsiC. 66).

körül-folyos: [circumeuro, circumdo; umherlaufen, umgeben]. Az a gályán szép nagy, de igen mesterséges és drága, kívül-belül aranyos körül-folyosván ... (TörtT.² III.351).

Folyosó: 1) xystus, ambulacrum, pergula MA. podium PPB. Com: Jan. 132. [gang, flur] ein grosser und weiter spaziergang PPB. Föld alatt való járó folyosó: cryptoporticus; folyosóval környül vőtt udvar: cavedium PPB. Ilatwl alwan egy folyoson (ÉrsC. 559). Allattataak ewtet az templomnak folyosoyara (ÉrdyC. 287b). Király folyosorol lam etzer le esee (Hofgr. 200). Vala az palota ekesen alkotua, környül folyosóya nagy szépen csinálván (Kák: Sám. B1). Solarium, foliosoya az laznae, ki nező, sétáló hely, felház, kyes hely (Mel: Sám. 37). Az udvarban való folyosó csináló ácsoknak fizettem 14 fit (Radv: Csal. III.27). Bé akarván menni a ház elein, színén, folyoson által a házban (Com: Jan. 106). A folyoson sétálok (Tarn: JóÉl. 129). A folyosóhoz [?] kell két koszu fa (KolTört. 101. 403). 2) cancer, carcinodes C. [krebsgeschwür]. Magyar királyok-közt Mátyás nem utolsó, pogány romlására halálos folyosó (Lászt: Mars. 38).

Folyosós: [pergula instructus; mit einer galerie versehen]. Folyosós es kerengős tornacz (Mel: Sam. 139). Folyosós padlás (MA: SB. 12). A magas házak köröskörül majd félig erős oszlopokon állnak, felül galeriások, azaz folyosósak (Fal: TÉ. 795).

1. **Folyt:** [quod fluit, quod processit; geflossen, erflossen]. Nyujcsd hozzám vérrel-folyta [?] kezeidet (Tarn: Bar. 230). Vérésgünket megmutatják az perfolyta levelek [a pöriratok] (Kem: Elet. 7).

2. **Folyt-a:** 1) [fluxus; fluss]. Erressen wier folytlygt ostonoztat (ThevrC. 192). Négy száz elasz mélföldet az viz folytában mind alámenének tartományokban (RMK. IV.159). Gerendre-is bé-tér erdélyi útjában, Aranyos vizének folyzik ez folytában (Gyöngy: KJ. 7). 2) [continuatio; verlauf, fortsetzung]. Idew folytában (ÉrsC. 450). Lézené kedves folyta örömöknek (MA: SB. 126). Kezdetit és folytát, végét meg áldgyad ur isten ez esztendőnek (KCsepr. 1626. E4) 3) [caducitas, fragilitas; vergänglichheit]. Tudván a minden pompás világi dicsőségnek sebes foltát, el tőkéli, hogy Dávid eleibe memyen (Felv: Dies. 7).

[Folytában]

égy-folytában: una pertica Decsi: Adag. 295. [in einem fort].

Folytat: 1) [fluere facio, fluere sino; fliessen lassen]. A kösziklás ugyan patakka folytattya vala magából ki az olayt (Láp: Pük. 1132). Alatta piazon kádakat vonattam, és folytattam a bort kádakban (MonIrék. XXVII.101). Ama diis gazdag aranyát szegényekre folytattya (Pázu: Préd. 706). A nap mihelyt teremtetett, mindgyárt folytatta sugárit magából (Sárp: Noe. 244). Az isten a király szívét, mint edgy olyan kis folyamatot, csak ugy folytattya (Tof: Zsolt. 62). Olait folytatnyi (Fr: SzJán. 211). 2) [continuo; fortführen, fortsetzen]. Valakinek megengedni, hogy törvényt folytasson: dare alicui *actionem PPB. Igen egymás inyo szerint folytatják a dolgokat (MonOkm. IX.112). Eusebius

imígyen folytatá: egyetlen egy lelketekre kinszerítlek benneteket; oktassatok róla, mint fér ez a két dolog össze? (Fal: NA. 118). Nem szeghettem kedvem, hanem beven belé kapván sebessen folytattam munkámat és reménységemen kívül hamar által estem rajta (Fal: UE. 467). Az egész faluban nem volt oly tanult fő, minden currenseket csak ő olvasott el, azért is a helység becsülte, tisztelte, úgye folytatóját mivel benne lete (Gvad: RP. 2). 3) [curro; laufen, eilen]. A király ez hallván nagy örömmel az urakhoz folata, és megbeszéléll nekik, mint járt (Szék: Krón. 219. RMK. IV.375).

be-folytat: [facio influere; einfliessen lassen]. Az elephant azt hiszi hog' a Jordan vizét az ő szájába be folytathattia, es szíhattia (Mel: Jóh. 99).

[el-folytat]

elfolytatás: derivatio MA. ableitung PPB.

ki-folytat: erivo C.

[lő-folytat]

lőfolytatás: [derivatio; ableitung]. Az által barázda keresztül lézen a vizes seppedékeknek le-folytatására (Com: Jan. 73).

[széellyel-folytat]

ezéellyelfolytatás: [aquaeductus; wasserleitung]. Eppitenek, mesterségesen vizeknek felviteleit, széellyel foltatás (MA: SB. 248).

Folytatás: continuatio; beharrung, vollführung PPB. [fortsetzung].

FON (fanal LevT. I.267. MA: Bibl. I.12. PP. fonyott MA: Seult. 980. fonyván Ily: Préd. 1331. fonyatos Com: Jan. 76): neo, contexo C. filo, necto, texo MA. spinnen PPB. [flechten]. Sem fony nem tuttok, sem zewny (EhrC. 140. MünchC. 24). Sem fonnak, sem zwnék (JordC. 371). Nemykoron kedeg gyapjat fon vala (MargL. 25). A fono aszszony gusalyon, rokkán a lenből fon (Com: Vest. 54). A fűzfá vesződkből kosúrok és kasok fűzettenek, fonyattatnak (Com: Jan. 21). Fohatnak [igy?] szőhetnek (GKát: Vált. 110). Pásztor! kinek fonyod szörnos ostonodat? (Fal: Vers. 913). Roma szalmás házból téve vezérek, font kapura tette hatalom jeleket (Orczy: Nimf. B6b).

[Szólások]. De tudom miért fonyod ez előtt az igazság előtt az inadat (Bal: CsIsk. 132). Ebből oster heget fonsz (Czegl: MM. 184).

be-fon: renodo, sepio C. complico, contexo MA. weben, zusammenwirken PPB. Bőfont hay: coma C. bostrychns MA. cincimi MA. geflochtenes oder gekräuselter haar PPB. Be fonta a hayat es feltőtte masfayat (Hofgr. 250).

égybe-fon: contexo MA. in einander, zusammenweben PPB. Egybe ragadnak (az kötelek) mynth ha eegybe fontak volna (ÉrdyC. 445).

égybefonás: contextus C. contextio, connexio MA. zusammenwebung, wirkung PPB.

el-fon

[Szólások]. Azt halwan pokolbely sathan nagy zeegyeneseeggel el fonna onnan maganth (ÉrdyC. 502b).

lő-fon. Lefonni a gu'zalyról: plenas exonerare *colos PPI.

még-fon: perneo MA. abspinnen, spinnen PPB.

őszve-fon: connecto, complico MA. spinnen, zusammenziehen PPB. Figefta leuelet fonanae őszve: conserunt folia ficus (Helt: Bibl. I.B).

sző-fon: [texo et neo; weben und spinnen]. Eretneségnek vétké, melyet az csalárdok szőnekfonnak (MA: Tan. El5b. 25). Akar-mint szőjjesl fonyvad sillogismusodat (Pés: GBot 81).

[vissza-fon]

visszafont: [pravus, depravatus; verderben, verworfen]. Egy olyan vyzzaa fonth harattyawal, ky koronkeed aztalan eezyk zyk vala, az vylaghy dolgokrol nyayaskodwan (ÉrdyC. 673).

Fonadék: filamentum, filatura, netum Kr. [geflecht]. Az haját az fonadékból kifonták (Monlrók. XI.387).

haj-fonadék: cincinmus Kr. [haarflechte, zopf]. Mesterséges haj fonyadék (Fal: Jegyz. 935).

Fonál, fonál: filum C. MA. faden PPB. Szőni való fonál: stamen MA. weberzettelt PPB. Kössd be zayaat fonállal (ÉrdyC. 190). Elszakasztá az gúsokat, miképpen elszakad az czőpűből font fonál: rupit vincula, quomodo si rumpat quis filum de stuppaē tortum putamine (MA: Bibl. I.232). Vég-fonalok, pereczek: strehnen (Com: Orb. 119). A varga szurkos, sörtéses fonállal (filis picatis) csinál cipelléseket (129). A fono aszszonyoc fonalat vonszauc, fonynac (Com: Jan. 96). Gyapott és fonalak (VectTrans. 11). A fonalat hamuban meg-szapűlyák (Lipp: Cal. 6).

által-fonál: [trama; eintrag]. A takáts a szövő székben az álló melléc fonálnac bél fonalat avagy által fonalat (tramam seu subtegmen) szűven alája (Com: Jan. 92).

arany-fonál: aurifilum, aurum textile; goldfaden, gewebtes gold PPB. Aranfonálval kozoroba kőti vala (DebrC. 630. LevT. I.267. II.64). Egy font arany fonal (Radv: Csal. II.219).

bél-fonál: strama, subtegmen C. eintrag Com: Orb. 121. A gyapjú meg-szövettetic és a csővre tekert bél fonalac változnac posztóvá (Com: Jan. 97. Prág: Serk. 190. Kr. Misk: VKert. 489).

ezüst-fonál: argentum in fila tenuatum, argenti filum; silber in faden gedehnt, silberfaden PPB. Attam ezűstli fonarra fr. 1 d. 25. (RMNy. II.108).

gyapjú-fonál: [filum laneum; wollefaden]. Gyapjú fonalból szőt ruha (Kár: Bibl. I.100).

gyapot-fonál: [filum gossypii; baumwollefaden]. Fejér gyapot fonal, kék gyapot fonal (TörtT. XVIII. 216).

haj-fonál: cincinmus Nom.² 383. Kr. [haarflechte].

kendőr-fonál: filum cannabinum Kr. [hanffaden] (Dáv: Útm. 93).

kénköves-fonál: ramentum sulphuratum Com: Jan. 158. [schwefelfaden].

mellék-fonál: trama MA. stamen SK. [eintrag]. Mikor valami ruhán poklosság vagon, mint len vagy gyapjú fonalból szőt ruhúnac mellyéc fonalán vagy bél fonalán: vestis lanea sive linea, quae lepram habuerit, in stamine atque subtegmene (Kár: Bibl. I.100). A takáts a szövő székben az álló melléc fonálnac bélfonalat avagy által fonalat szűven alája (Com: Jan. 97. Prág: Serk. 190. Kr.).

nyálás-fonál: stamen C. MA. [eintrag]. Nyálás fonál szál: filum de stuppaē tortum putamine (JordC. 344).

nyüst-fonál, nyüstös-fonál: licia C. licium MA. diejenigen fäden, welche von den webern in den aufzug eingetragen werden und mit demselben eigentlich das gewebe ausmachen, der eintrag, einschlag PPB. Lép: PTük. 154). Nyüstös fonalak: zotten (Com: Orb. 121). Hármás nüstös fonal: triplicatum licium (Com: Jan. 97).

selyém-fonál: [filum bombycinum; seidenfaden]. Az zyzes-seeg hasonlatos az tyzta selem fonalhoz (ÉrdyC. 590b).

szurkos-fonál: filum picatum sutorium SK. [pechfaden] Szurkos-, sörtéses-fonal (Com: Orb. 127). A varga szurkos fonallal dolgozik (Com: Jan. 95).

vas-fonál: [filum ferreum; drat]. Vas-fonállal őszve-fonti heveder (Szeg: Aqu. 41). A kemény vasat, mellyet se emberi, se baromi erő meg nem törhet, ha tűzhez tartjuk, úgy meg engeszteljük és lágyítottuk, hogy gyenge vas fonalokra lehet nyujtani, sőt maga magát ki űnti az elejbe adott formákra (Fal: NU. 266).

Fonalit: [plecto; flechten]. Ha en feyemnek keet hay zalaat egy karohez fonalaytandó: si cum licio plexueris (JordC. 344b). Hogy a karhozatnak köteleeben fonalohon (ÉrdyC. 80).

Fonalod-ik: [simplicor, illaqueor; sich verwickeln, sich verstricken]. El vegezettőt ur istentewl mynden embernek egyszer megl halny, yelessen ymez harom bozyaa fonalodot keserweegőkkel (ÉrdyC. 479). Bodog az, a ki meg oltalmaztat a mérges szaytol, annak igaitat nem viseli, annak haloiaba sem fonalodie (JesusSir. H5).

Fonás: filatura MA. das spinnen, zwirnen, fadenwerk PPB. Fonasomwal eltem (ÉrsC. 426).

haj-fonás: cincinmus; krause haarlocken, gekräuselter haar PPB. [haarflechte, zopf].

Fonat: [plexus; geflecht]. Isteni szép fonatokkal őszve szőt font tudomány (Mezy: Szöv. 38).

haj-fonat: [cincinmus; haarflechte]. Kezde megmosni ő la-bait, es ő hay fonatual (capillis capitis sui) megtörli vala (MünchC. 124).

Fonatos: tortus, connexus, textus MA. gewunden, geflochten PPB. Rétes bélesec auagy fonyatos kalácsoc (Com: Jan. 76). Ki-keresem sorját e'nek a fonatos kötéléknek (GKát: Váts. I.7).

Fonaték: cincinmus, contortum MA. [geflecht, haarflechte]. Az te baidnac fonatekin (Kár: Bibl. I.632). Elnyiret fejénc hét fonatékját: rasit septem crines eius (MA: Bibl. I.233). Így a masodik fonatéka e három águ ellenvetésnek hamis lészen (GKát: Váts. I.66).

Fondogál: [neo continue; längere zeit spinnen]. Pergetné az orsót, s véle fondogalna (Land: UjSegits. II.305).

Fonó: 1) fila ducens, netrix MA. spinner, spinnerin PPB. A fono leanyok a gusaly alatt igen szunyodnak (ACsere: Enc. 290). **2)** Fonót kötni gu'zalyra: linum aptare *colo PPB. **3)** [locus netricum; spinnstube]. Mint az fonóban késett leány, futva megyek baza (RákF: Lev. V.378).

arany-fonó: [qui fila aurea necit; goldspinner]. Ev vala arany fono (MargL. 172).

haj-fonó: crinale C. ligula cincinnatoria, redimicula; haarbinde, zopfband PPB. Hajfonó, szkofia, fodorétot haj koronka: crinale Com: Jan. 100. Az hayfonó hvzon egy penz arra [ára] (LevT. I.267).

kas-fonó: [vitor; korbflechter]. Kasfonó Máté (udvari ember 1531. Nyr. V.509).

Fonóka: [effeminatus; weibisch, verweichlicht]. Kőtné hiszem a szőst a gusalyhoz fonóka Mátyás (Pós: Válasz. 232).

Fonogató: [tortus; gewunden]. Báthori István uram pedig fonogató szóval megköszöné választását az gyűlésnek (ErdTörtT. I.109).

Font: textus Kr. [geflochten]. Tűüsben font koronat vete-nek ő feiere: plectentes coronam de spinis (MünchC. 68). Thöwyskból font korona (ÉrsC. 46). Reggel font gyapjúbann, delest selyembenn járnak (Fal: TÉ. 779).

Fontányi

[Szólások]. A világ piatzán mindemnek vagy on fontányi szösze [megvan a baja] (Pázm: Préd. 332). Elég fontányi szöszt szerzettem néked, csak fionhassad (Bal: CsIsk. 183). Volt fontani szösze szegény vén iümbornac, morgo feleségi mint öt tartottát (Pécsi: HÉnek. 9). Mivel reformatoriuinknak semmi fontani szösök nem vólt, a váznat sem szabhattya reijök (Pós: Igazs. 1541). Tovább szövi még is fontáni szöszt Takáts Mátyás s' így hánya a vetéllöt (Pós: Válasz. 138).

FONA: [pars aversa; kehrseite]. Az konstnak az fonáját avvagy az másik oldalát, hátul az tisztáját szitált szénporrall lünes be (Keesk: ÖtvM. 311). [Vö. visszafont]

Fonák: pars aversa; kehrseite, gegenteil PPB. Fonákul: inverse; verkehrt, umgewendet PPB.

[Szólások]. Fonáku lesik azt mondani (Pós: Igazs. 364). Tsak nem panaszkodva tudálkoztak ezen a világnak fonáku fordult folyásán (Pázm: Préd. 24). Fonáku fordult, és vissza járó képtelenség vóna, ha ki önön urának uraságára ásitozna (Fal: TÉ. 366. SzD: MV. 380). Dolgok szomorúan és fonáku vagy on (DEmb: GE. 170).

FONAL. Fonalokath: rixas NémGl. 300. [Vö. FANYALOG]

Fonalság: [rixá; zank]. Wetekedes habornyth nemz, vete-kö-es fonalsagothi zyl (ÉrsC. 225).

FONCSIKA: vestis lacera; fetzen, lumpen PPB.

FONDOR (*fondorlas, fanderly* Helt: Mes. 136. 92. *fondarlo, funderló* Helt: Krón. 37. 123. *funder* DictaGr. 15.): calumniator, susurro, iniquus delator SI. ohrenbläser Adami: Spr. Többet hat egy fondor, hog nem mint sok iümbor: plus potest una Ate, quam centum Litae (Decsi: Adag. 294. Kisv: Adag. 414). Az sugarlot, fundert hazadbol ki fzzed: susurronem ex aedibus ejice (DictaGr. 15). Fondor pantolodás (Zvon: PázmP. 215). Titkos fondori által immár a királtis a kösség előtt vadolta (Misk: AnglHud. 61). Magok sorsokkal meg nem elégedő fondor emberek (MonIrkó. VIII.195). A fondorok és irégyek (GKát: Váls. II.302). Bótsületi nagy vagy on fondoroknak (Rim: Ének. 293). Nézd, mit hoz red is irégyek morgása, tudós tudatlanok fondor susogása (Orczy: KöltII. 13).

Fondorkod-ik: filum contentionis duco, spiro caecias MA. hadern u. zanken; durch verlüumdung untergraben PPB. Köz-pálkódni, fondorkodni: filum contentionis ducere (Decsi: Adag. 198). Ő cinciuskodott, fondorkodott (GKát: Váls. II.37). Fele-baráttjára fondorkodva kigyot-bekát kiált (Csúzi: Tromb. 175).

Fondorkodó: [calumniator; ränkeschmied]. Nyelves fecsegő, ezinezuskodó, fondorkodó vala (Szal: Krón. 622). Ha buja része-ges, oroz, s esempész, hazug vagy fondorkodo (Csúzi: Síp. 744).

Fondorl: [calumnior; intriguiren]. A fejedelmec mellé vetti magát minden varga fölt és ot himez-hamoz, hízeltködie, fanderly (Helt: Mes. 192).

Fondorlás: delatio C. susurratio MA. gemurmel, das ohrenblasen PPB. (Helt: Mes. 136). Az ellenfuk támasztott sok hamis fondorlásokat s káromolnyveskedéseket megfójtván (Pázm: Kal. al. Zvon: Post. 1341).

Fondorló: delator C. susurro MA. ohrenblaser PPB. Imez embör irég fondorlo (GuayC. 8). Te fondorlocat meg vitalz (66). Lönec fondarlóc a király és Bela hertzec közet (Helt: Krón. 37. 123). Monda a bac: Egy hógyagzó és fondarló martzana latorka vagy (Helt: Mes. 373. RMK. 1340). Az fondorlónac beszédec [jgy] hasonlatosac az vereségekhöz: verba susurronis quasi supplicia (Kár: Bibl. 1619). Irigy szemek és fondorló nyel-vek között forgolódunk (Fal: UE. 409). Fel-kél tellyes fondorló gondolatokkal (Kónyi: ÁrtM. 68).

Fondoros: [calumniator; ränkeschmied]. Rágalmazok, fon-dorosok, hamis kívánságot mondók (SzÖtv: TitkJ. 304).

FONT (*font* Frank: HasznK. 17. MA: SB. 99): **1)** libra, pondo C. MA. pfund PPB. Két font: dispondium, dispondius MA zwei pfund PPB. Száz font, egy mása: hundert pfund, centner KírBesz. 138. Nicodemos iöt hozuan mirranac es aloes nec elégőletet monnal zaz fontal: libras centum (MünchC. 212). Az evőknek Maria vön eg' fonth nardosba alkotott nemes ke-netöt (WinklC. 142). Szaz font olai: centum eadi olei (Fél: Bibl. 119). Egy font haltsont (VeetTrans. 19). Tizenöt font parnazin (Radv: Csál. III.58). **2)** Font, serpenyő, mérő serpenyő: bilauz PPB. [wage]. Meg-nyomja a font: *deprimitur lanx in ea parte; nem üti a font, mérték: *libella claudicat PPB. Két serpenyőű fontba vettetnéék (Mel: Jóh. 14). Egy font vala az ő kezében (Mel: SzJán. 176). Justus trutina: az fontális igazb (Decsi: Adag. 125). Az álnok fontok utálatosok az vrnal, az igaz mér-ték pedig kedves ő neki (FelsőB: UtKölt. 47). Álnoc font (MÁ: Bibl. 1565). Így jár az a szegény fejedelem, a kitől el vévén isten, nincsen elég fontja az sokféle censuráuk felsér-penyőzésére (MonIrkó. VIII.172). Kettős font serpenyő (Com: Jan. 166). Ket serpenyőű font (Mad: Evang. 141). Az isten, ki igaz fontal rendel mindenekeket (Illy: Préd. II.331). **3)** [pondus, momentum; gewicht, wichtigkeit]. Ennek az oknak micsoda fontja lehessen, imént eléggé megmér[s]ék]elők (Pós: Igazs. II.567).

[Szólások]. Ennek az életnek állapottját ha fontba tészük, meg láttjuk melly igazat nyom mind két részről (Hall: HHist. II.61). Vesd fontba az mi álnokságinkat az egyebekéuel (Kár: Bibl. 1458). Vajha szorgalmasabban fontba vettetné az én boszorkodásom (MA: Bibl. 1451). Ha fontban veted a régi metéléssel a te korbácsolásodat (Czegl: MM. 144). Vajha font-ban vettetné az én bűncim (144). Tíz-ezer erős bajnokokkal vetette egy fontban (Csúzi: Síp. 41). De ha beljebb nézed még az anglusokat, fontra, lotra veted véghez vitt hartzokat (Orczy: KöltSz. 18). Ne versengy véle, hogy valamiképpen ne nyomia meg te ellenc az fontot: non contendas cum eo, ne forte contra te constituat litem tibi (Kár: Bibl. 1654). Az on font-al mérni: eadem pensare trutina (Decsi: Adag. 30).

fél-font: selibra C. semissis, semilibra MA. halbes pfund PPB. (Com: Jan. 206).

függesztő-font: statera Major: Szót [wage]. Fel-függesztő, állító font: statera (Com: Jan. 167).

láncos-font: statera C. Major: Szót.

réz-font: [pondus ex orichaleo factum; messingenes go-wicht]. Mérni való réz fontok (MonOkm. VIII.528).

Fontnyi: libralis C. MA. pfündig PPB. Egy fontnyi nehéz: librarius; öt fontnyi: quinquelibralis C. Két fontnyi: dipondia-rus MA. zwei pfündig PPB. Legalább két fontni egész-séggel többet kívánn kédek, hogy legalább 100 gráunál jobbita meg kéd a hozzám való szeretetét (Mik: TLov. 8).

Fontocska: libella; wäglein C.

Fontol: **1)** libro, pondero, expendo MA. wägen PPB. Mérni, másálni, fontolni: wägen KírBesz. 138. A szelek az szálkákát a magasságba fel-ragadgyák, és az égh magassága szerént fontolják (Mad: Evang. 41). **2)** [penseo, considero; erwägen, bedenken]. Isten az igyekozetet fontolja (Pázm: KT. 132). Szent Ágoston midőn az eselakedetet fontolná (Illy: Préd. 115). Fon-tolja amaz igét: hoc, ezt, és kérdi: (II.483). Néha valamellyik zoltárt fontolják (Illy: KrÉlet. Előb. 1). Csak magamban elít-ko-lom, szívem latjában fontolom (Amadé: Vers. 138). **3)** [pon-dus habeo, ponderis sum; wiegen]. Jeronymusnak monda-mon-dása ebben az ügyben nálunk igen keveset fontol (Pós: Igazs. II.574).

még-fontol: [penso, considero; erwägen, bedenken]. Eleit utóllját a sz. írásnak által-látui, derekasan meg-fontolni a fráséseket, én bozzeg kűnyűnek nem tartom (Pázm: LuthV. 241). Az okosságának igaz mértékével fontollyátok meg, es az itéletnek őlevel refellyetek (Lép: P'Tük. 1333). Fontollyátok meg mind-nikünk írását (Matkó: BCsák. 33b). Fontollyátok meg, helyyesen szűnyözi a búnt? (445). Nem akarják meg fontolni, mi követ-kezik belőle (Fal: NA. 134). Hihető kedves édes aszszonyim, hogy még eddig nem érzetetek annyira eszetekkel, hogy ezt jól meg fontolnátok, és azért mind vissza értitek a dolgot (139). A mit mond lelkesen meg-kell fontolni, nem-is múlt félben, vagy sietve, hanem mélyebben bótstván és ott marasztván az elmét (Fal: SzE. Bovez). Fiam, istennek hatalmát csudáljad, veled tett dolgait fontold meg s vizsgáljad (Gvad: RP. 146).

Fontos: 1) liberalis MA. pfündig PPB. Három fontos trili-bris C. Két fontos: bilibris MA. zwei pfund schwer PPB. Négy fontos: quadripondium Com: Jan. 166. A tereli nyomó nehezé-kek ezek: száz fontos mása, négy fontos, három fontos, egy font 166. Mint-ha job' világ nem volna, melyben isten fontosbá tészí az igazak mértékét (Pázm: Préd. 32). Fontos alma, nagy öreg, mindeneknek egy egy fontosnak kellene lenni, bor ízű (Lipp: PKert. III.143). 2) gravis, ponderosus, momentosus SI. ponderosum quid vel magni momenti Otr: OrigHung. II.228. [wichtig]. Fontos, pontos beszéd: *gravitas verborum, sententia-rum PPI. Fontos nagy okokból lett, hogy isten embert, a tőb' teremtet-állatok-felibe helyezteté (Pázm: Préd. 2). Minden mértéket meg-baladó örök dütsőségnek fontos böldogságát szer-zik magosságban (622). Ezeket fontoson meg-gondolván a poeta, fel-kiált (357). Nem fontos embereknek tartatnak, nem nagiot nyom előttünk az ő itéletek (Bal: CsIsk. 87). Mind ezekre igen fontosan és bőségesen meg felel Hoornbeek János (Misk: Angl-Ind. 22). Ésaías az Édom veszedelmét betűsön s fontoson le-rajzolta s le-írta (DEmb: GE. 152). Egy nyomatniak és fon-tosok-e mind az indulgentiák? (Pós: Igazs. II.131). Ha ngyan tsak fänton-fäntval kellene egy másnak meg felelnünk, mi fon-tosabban-is tudnánk syllogisticalni (GKat: Tük. 350). Okokkal erőssen, valóban, fontosson világossitya (Com: Jan. 162). Termetre deliáb, elmére fontosabb (Gyöngy: KJ. 102).

Fontoz: [?] Praebendátokban a mit el nem költettek, inkább küldjétek ki Erdélybe, mint sem ott fontozzátok (Mon-lrók. VIII.260).

FONNYAD (meg sem fonnyadhat Com: Préd. 237): flaccéo, flaccesco, marcesco MA. immarcesco; welk oder schlaff werden PPB. Lucia embert tartot Páris-várossában az udvar-ban, hogy az uy fenforgó módíruł hét-számra tudositaná, mely színben őltözzön egy 40 esztendő dáma, mi illic a már fonnyadni induló szépségre (Fal: NA. 127).

el-fonnyad: distabesco C. MA. trocken, matt werden, schwinden, welken PPB. A veragok elfonnyattanac es el aztanac (NagyszC. 46). Látván az emberek gonoszágát, el-fonnyadtott, el-száradott lelki fäjdalmiban (Pázm: Préd. 47).

még-fonnyad: marcesco, aresco MA. welk werden, ver-trocknen PPB. Megfonnyadtott, megfonnyadt: marcidus, vietus, arefactus MA. welk, vertrocknet, verschrumpft PPB. Me[g] fonnyad: arescit NémGl. 137. Meg fonnyada az ifygeffa: arefacta est ficulnea (JordC. 420. 393). Tetemydek veleje meg fonyada (KrizsC. 61). Meg fonnadtott fák: arbores autumnales (Fél: Bibl. II.163).

mégfonnyadhatatlan: [quod nunquam marcescit, aeternus; unverwelklich, ewig]. Munkaynac meg fonnathatlatu intulmat meg here (TelC. 121).

Fonnyadás: anger C. marcor, flacciditas MA. verwelkung PPB. (Káldi: Bibl. 276).

Fonnyadékony: [quod cito marcescit, marcidus; verwelklich] (GKat: Gramm. B3. GorpGramm. 312).

Fonnyadhatatlan: invietus, immarcescibilis MA. unverwelklich PPB. Bizodalmas & fonnyadhatatlan dicősegeről (DőbrC. 498). Bírson szép, amaranthus görögül, az az fonnyadhatlatu fű, ázhatatlan fű, szeretőc fűuo (Mel: Herb. 92).

Fonnyadt: vietus, flaccidus, marcidus, strigosus, tabidus MA. welk, verschrumpft, dürr PPB. Fonyattac mint egy vázac (Com: Jan. 53).

Fonnyadtság: marcor MA. verwelkung PPB. (Krisztus) nem ysmer sem halalt, sem fonnyattsagot (ÉrdyC. 536).

Fonnyan [?]. Olly örökse, mely el nem veszhet, meg sem fonyauhatie [olv. fonnyadhatik?] (Born: Préd. 249).

Fonnyaszt: macero MA. [welken machen]. Illy nagy dolgon banat mi ziuñket fon maztia [olv. fonniaztia] (Vás: Ep. 10). Bánattal ő nagát fogyatja, fonnyasztja (Thaly: Adal. I.60). Felő-lők mikor emlékezném, fonnyasztó bánattal azonnal bételém (61). Zúz és fonnyasztó dér borit ligeteket, homályos küd felszi a szép vidékeket (Orczy: KöltSz. 185).

be-fonnyaszt: [vulnus ad cicatricem perduco; vernarben machen]. Csac íres ruhával kötőc bé az sebet, az mely azt bé gyógyityta és bé fonyasztja (Prág: Serk. 639).

el-fonnyaszt: tabefacio MA. [welken machen].

még-fonnyaszt: tabefacio MA. [trocknen, dörren]. Ha ispinác agg volna, telhät mindenekelőtte föltennéd, egy kevésé megfonnyasz, hogy egyitt érközzön az csukával megfőzni (Radv: Csal. III.38). Az bélt tisztits meg szépon, aztán hányd forró vízben és fonnyasz meg (44). Böjtölésekkel meg fonnyasztott test (Illy: Préd. 379). Némelyek a laskát nem fonnyaszttyák meg, hanem vajban vagy zsírban megrántják (Szakácsmest. 9).

FORA: [apage! fort! packe dich!] Nem kelly ám mi közüt-tünk családtkodnotok, hanem fora innen, hogyba hamissak vagytok (RMK. V.223).

FORBATOL (meg *forbotla* Helt: Krón. 120b. meg *forbottla* Helt: Mes. 62): penso, compenso, retalio, retribuio MA. vergelten, ersetzen PPB. Forbaton vr tenekéd te mñuelkédésé-dért: reddat tibi dominus pro opere tuo (BécsiC. 4). Földnec meddősege mertecletic auag forbatlatie barmeknek sokassaganal: sterilitas terrae compensatur pecorum multitudine (214). Az en kezeimnec tisztasaga szerint forbatol, fizet ennekem (Szék: Zsolt. 15). Forbatolnac vala emekem gonoszt az ioert (32).

még-forbatol: retribuio, rependo, retalio MA. vergelten, erstatten, belohnen PPB. Isten őneki megforbatluan (reddente deo) mñellet érdemlöt (BécsiC. 84). Ila valami iot zennedne valakitől, nem forbatlhaftac meg: non poterunt retribuere (113). Ninc honnan megforbatlbassac tenekéd (non habent retribuere), mert tenekéd megforbatlatie (retribuitur tibi) az igazacnac fel-keleteeben (MünchC. 145). Ecképen meg forbotla a csaszárnac rayta vött diadalmat (Helt: Krón. 120b). Sockolnac nem ió a iámor feiedelem: de az isten meg tudgya forbotlani (Helt: Mes. 62). Feguernelkült mennec baza Romaba, kit rőuid napon meg forbatlanac a romaie esmet azon samnteseknek (Szék: Krón. 59).

mégforbatlás: vicissitudo [retributio; vergeltung]. Megadom nektek a megforbatlat: reddam vicissitudinem vobis (BécsiC. 209).

mégforbatlat: retributio [vergeltung]. Eliőttenec a megforbatlatnac napi (BécsiC. 193. MünchC. 115. 145). Legen ő aztalok törben es meg forbatlatban es meg gonozbolatban: fiat mensa eorum in laqueum, et in retributiones et in scandalum (AporC. 20).

Forbatlat: compensatio, retributio Kr. [vergeltung]. Ő meg aianlekozo te neked ez forbatlatot: vicissitudinem (BécsiC. 22). Meg látod bűnösöknek forbatlatfát: retributionem peccatorum videbis (AporC. 51. 53). Ne akariad el feledned mond ő forbatlatit (64). Mikent emeltetett ő annian, vgan forbatlat en lel-kemben: ita retributio in anima mea (102).

FORDÍT: **1)** *verto* MA. *obverto* C. [wenden, kehren]. Másfelé fordítom: *averto*; fordítottat: *volutus* C. Fordítja a ló száját: *caput v. freum equi vertit* PP. Fordíhad te törődöt ő helyre: *converte gladium tuum in locum suum* (MünchC. 65). Az te irgalmas zeineydot mi reuk fordíhad (DomC. 185). Fordégya vala magat ez fraterhez (220). Hova fordíhalm feyemeth? (NagyszC. 56). Nem vala houa en magamat fordítanom (89). Myre fordíoytód vala zynedet az föld felee? (ÉrdyC. 566). Fordíoyta feyekt az fíal felee (645b). Vr fordíha teread w zent zinet (VingC. 19). Fordíz neki az masikátis (arcodat): *praebe illi et alteram* (Fél: Bibl. 7). Abacuc proféta fordítyta szemét az istenes omberek nyomorgatására (Pázm: Préd. 24). A reá fordítót kővel bé nem zúroltathatott volna (Udv: Dáv. 67). **2)** [dirigo, attendo; richten, wenden]. Legottan az jmadsgnak hydelmenek zokasura fordeyta ev magat (DomC. 41). Tyreatok fordíha az ő haragyat (ÉrsC. 216). Fordíha ő elmeyeth az zenwedő Ioswsnak zenth kemyara (271b). Fordíh engem the hozzad (PozsC. 14). Fordítám én magunat és az én zsinemet az bölcseségnek tudására (Kár: Bibl. I.627). Minden elmecském-et arra fordítottam volt, hogy ő felségének igen sinnerissime szolgáljak (MonOkm. XIX.444). Mikor elmédet egyenes dolgokra fordítod (Illy: Préd. I.247). Fordítván beszédét a pogányokhoz (I.497). Szerelmét másra fordítja (Kónyi: VM. 9). **3)** [verto, muto; wenden, ändern]. Tréfára fordítani: *vertere in ludibrium*; vmit maga hasznára fordítani: **derivare in donum suum aliquid* PP. A vas, az érc, az aran fordeitatanac momal úari zerőnee perneibe (BécsiC. 122). Ki frömbe fordeíta az iteletet: *qui convertit in absinthium iudicium* (222). Fordeíta tengert zurrabza (AporC. 12). Fordeíta verbe ő folioikat és ő harnat-fokat (37). Fordeytanaa banattyokat vygasagra (ÉrdyC. 512). Yora fordíoycha (619). Az átkozast teneked áldásodra fordíta: *vertit maledictionem ejus in benedictionem tuam* (Helt: Bibl. I.Xxx2). Minden keserősegők öröme fordéttatik (KBécs. 1572. D5). Imátságra fordítytya beszédét (Má: Bibl. IV.149). A másika tűz esik a tengerbe, és azt vérré fordítytya (Pázm: Préd. 6). Sz. Narcissus, az vizet olajjá fordította (Pázm: Kal. 63). Az fűd ezüsté fordítytya szép arany hajadat (Zrinyi: II.203). Vig száre fordítja setét dltözetét (Orezy: KéltSz. 204). Akármely káres valamelly fű, még is pénzre tudják fordítani (NótPál. 47). **4)** [adduco, converto; führen, bekehren]. Az asszonyemberi gyengeségre fordítom: *effemino* C. Könyörületességre fordítani valakit: **flectere aliquem oratione* PPBl. De maga vegezetre overt cristusnak hytyro fordeyta zent iustina azzon (CornC. 341). Zent hytre fordíoytot (ÉrdyC. 542). Kykwel sok nepet fordeythá (ÉrsC. 493). Kyketh az kőrvázhyen hytre fordíoythi wala (Könyj: SzPál. 19). **5)** [verto, interpretor; übersetzen]. Sydo nyelvről fordíoytanam (ÉrdyC. 560b). Tonisses lapu, ezt seint Jeronimus az ő nyelveken ghelegheinek fordíoytotta (RMNy. II.49). The nagysa[go]l ongemeth keerny kezdé, hogy ennen magam magyar nyelvre fordíoytanam [sz. Pál leveleit] (Konj: SzPál. 8. 10). Az zenth Paul leveleyth magyarul fordíoytottam (11). Sokat nem jól és alkalmatlanul fordíoytane (Má: Bibl. El5b. 3). Magyarra fordíoytatot és ki nyomtatot (KNagysz. 1621. Cím). Nem tudod az essentialibus szót magyarra fordítani (Matkó: BCsák. 157). Vagy olvasott vagy könyveket fordíoyt (Cserei: Hist. 196). **6)** [applico; verwenden, anwenden]. Közösleges pénznek másra fordítytya, lopítytya, pénz-lopó: **aversor pecunie* PPBl. Az esztendőnek nagy reszet kophalásra, btytölesre fordéttottak (Tel: Evang. I.16). Az tunito az istennek igeiet kalmarsagra es hasanak töl-tesere ne fordítytya (Fél: Tan. 328). Most-is sokan vesztegetésnek

tartyák, a mit az egy-házak tsínyyosságára fordítanak (Pázm: Préd. 294). Az aranyat és az ezüstöt, magatok szükségtekre és hasznotokra fordítytyotok (Bál: CsIsk. 31). Ha az 40 ezer tallér-nál tíz ezeret megtarthatnak, könnyű az kit bevisznek vissza-hozni, avagy az adóra fordítani (RákGy: Lev. 135). Az esztengalosok sok szép drága munkára fordítytyák [az elefántesontot] (Mik: TLév. 387). **7)** [refero; beziehen]. Az inuap napok rendelésének másik oka pedig reá fordítytya az ember hasznárol vétetik: *secunda autem relative ad utilitatem hominis sumitur* (Illy: Préd. I.129).

[Szólások]. Mi mind nyakában fordítytya isten ezeket a jesuitá-nak (Ozegl: Japh. 133). Az elfogott leuelekből valóban sok czigányságok tetszett ki, kit az úr isten mind magok nyakára fordíoytott (RákGy: Lev. 194). Bizvást hátat fordítytyunk Erdélynek, annak a kedves tiündér országnak (Mik: Tórl. 28). Ha a forrásból jól iszunk, azután annak hátat fordítytyunk (64).

alá-fordít: *deorsum vertere* Kr. [abwärts wenden]. Alaa fordíoytaa zemezt ez földre, hogy ne lathnaa az eghet (ÉrdyC. 524b. Zrinyi: I.73).

el-fordít: **1)** *verto, averto* C. *develvo* MA. *abwenden* PPB. [verdrehen, abkehren]. Elfordítytya: *averse* MA. Tynektek kyldette el tynektek meg aladstokra, hogy ky mynd fordeoycha el ennen magat lw gonossagot: *vobis misit qui benediceret vobis, in quoque se avertente a pravitatibus vestris* (JordC. 716). Ky fordeoytya el az kőwet? *quis revolvit lapidem?* (513). Wallyon ky fordítytya el nynekekwk az nagy kőwet az keporsonak aytayarol (ÉrsC. 562). Fordíhad el the elmeedeth az beketbelen-seghről (281). Myre fordítytyothad el the zenth zynedeth en thwlem (172). Fordíhad el te zynödeth wr: *averte faciem tuam* (ÉrdyC. 64). El fordeoytya w orchayat: *avertit faciem suam* (KulesC. 16). Mygen fordeoytód el the orchadath een twlem? *usquequo avertis faciem tuam a me?* (20). Ne légyen köztötec az kinec szíue el fordítsa magat a mi wrunktól: *non erit inter vos cuius cor aversum est a domino* (Kár: Bibl. I.186). **2)** *de-moveo* C. [ablenken]. Elíktatni, el fordítani: *avertere* MedLat. 67. Ág ennekem alhatatosságot en lelkemben, hog megutállam azt, és ő tehetesget, hog elfordeham azt (BécsiC. 30). El is az syonrul (az illé isten) ky megszabadeytya es el fordeytya a kegetlensegeketh, az bwnékweth (Konj: SzPál. 88). Fordíhad el tőlem nyelhemec zablatatansagat [így] (Pécsi: Ágost. 2). **3)** [abalieno, abduco; abwendig machen, verleiten]. Hogy ha wala mely emberth ygaz hytheből el fordítytyhatnaa (ÉrsC. 274). Erket el fordeytny az hytrei (DomC. 305). Vgy leltűc, hogy ez a népet el fordítytya: *hunc invenimus subvertentem gentem* (Helt: UT. X.8). Az nepet el fordeytya es tiltya meg adni adot chaszarnak (Tel: Evang. I.573). Ennekem előmben hozatok ezt ez embert, mint ki az nepet el fordítanaja (Szár: Cat. E2). A[z] eretnee embert el tánoztasd; mert el fordítytyot az olyan és vetődő (Vás: CarCat. 69). Az egygyűveket el nem fordítytyták (Udv: Dáv. 5). **4)** *interverto* C. *perverto* MA. [verdrehen]. Rokalkodom, el hazudozom, az igazat hazugsággal el fordítom: *vulpinor* C. Megveszegetem, hamisan el-fordítom, rontom, bontom: *depravo*; minden igazságnak el-fordítytyja: **eversor juris humani* PP. Ezt törvényőnk el fordíoytoyának es nepynknek hytétídenek leltők (WinkIC. 184). Az törten tizít el fordíoyt (Mét: SzJán. 213). Az igazságot el nem fordítom (Deszi: Adag. 258). Ne fordítytyad el az istenűmecs és az áruinac igazságot: *non pervertes iudicium advenae et pupilli* (Kár: Bibl. I.181). El ne fordítytyad az törűent: *non mutabis legem* (Má: Bibl. I.173).

elfordítás: *aversio, eversio* MA [verdrehung]. Törvénybontás, elfordítás: **dissolutio legum*; hamis elfordítása a törvény értelmének: **mutatio juris interpretatio* PPBl. Az igaz törűennek el fordítása (Fél: Tan. 494). Az igazságnak elfordítás (Má: Bibl. I.69).

elébe-fordit: [respondeo, oppono; entgegen, einwenden]. Mit fordítottam volna elébe és mit feleltem volna [Mel: Jóh. 73]. Azt fordította elébe, mondván (MA: Scult. 136).

elő-fordit: [profero, ostendo; hervorkelhen, zeigen]. Előve fordítottam az ew nagy isteny igazsagait, kyt annak előtte el reytót volt (ÉrdyC. 12b. MA: Tan. 1198).

félén-fordit: [averto; abwenden]. Félén fordítottunk az igaznak meg ismérésétől (ACsere: Enc. 1).

föl-fordit: subverto, procello C. evertó, perverto MA. umkelhen, umwerfen PPB. Arczal felfordítom: *supino C. Fordolatok föl az keresztli ffaat laabbal föl es fewel alaa (ÉrdyC. 375b. Káldi: Bibl. 274). Az sandal Mercuriussal mindent ismét felfog-fordítani (KCsegreg. 1635. D8). E fele vallas-tetelt igen es méltan-is megli hihatnak es fel fordíthatnak: revocare et retractare possunt (Ver: Verb. 184).

hátra-fordit: [retrorsum verto; umkelhen machen, zur umkehr zwingen]. Hátra fordeytwan een ellensegemeth: in convertendo inimicum meum retrorsum (KeszthC. 12. DöbrC. 25).

ki-fordit: **1)** evertó, invertó MA. umkelhen, umwerfen PPB. Tüvéből ki-fordítom: evertó C. Kifordított: eversus, inversus MA. umgekehrt, zerstört PPB. Száját egykij mindjárt mint sátán tátotta, két szeme piléjét más kifordította (Gvad: RP. 163). **2)** Valakit helyéből, javaiból ki-fordítani: *exturbare aliquem loco, bonis; szépen ki-fordítom én ötöt javaiból: *extexam ego eum pulere; valakit jószágából ki-fordítani: *evertere aliquem fortunis PPB. Az ferfiakat meg ezalliak, es minden marhaiokból ki fordíttiak (DecsiG: Préd. 39). Noha életek megengedetnék, de mindenekből kifordítván hazájokból kibujdosni kényszerítettek (Szal: Krón. 19). Szeben lakosit minden javaikkól kifordította (MonIrók. VIII.56). Hogy öket nagy tsarládul minden pénzekből kifordíttáskák (Misk: VKert. 342).

kifordítás: eversio, inversio MA. das umkelhen, umwerfen PPB. Tüvéből kifordítás: eversio C.

lő-fordit: devolve MA. [demitto]; hinabwälzen PPB. [ablegen, niederschlagen]. Le fordoytaa palastyaat es kezeeben ragadaa az asooth, es el kezdee asny az zent egyhaznak fundamentomaat (ÉrdyC. 186). W legottan le fordyta az w palastyat (VirgC. 88) Ees thekintwen latbak lefordítottat az keweth (PozsC. 22). A fejedelem asszony erre meg meg tizesüle, zsemeit lefordítá, de kényszerítetvén a feleletre, megvallá, hogy (Mik: MulN. 113).

még-fordit: **1)** invertó C. converto MA. umkelhen, wenden PPB. Meg fordeyta az w zemeyt (CornC. 110). Bieket, es a szekerezetis meg fordítam (ComBal. 32). **2)** [adduco, transduco; bekelhen; megtérít]. Kyvel az ev nemzetet az pogan magerokat meg fordehta (MargL. 46). Mely diaconustul meg es fordeytatek zent iustina azzon cristusnak hytyre (CornC. 340). Mykoron az yndyaykat meg fordoytandó (ÉrdyC. 167. 508). Een lellemeth meg fordeta: animam meam convertit (KulesC. 43). Magokot meg-fordétták, meg-jobbétták: se convertant, emendat (Com: Jan. 273). **3)** [verto, interpretor; übersetzen]. A minemü jegyzést küldtem Kőnek megfordítani, küldje el mind deakul és mind magyarul (LevT. II.46). Cicerot, Virgiliust az ű nyeluekre fordíttiac (Decsi: SallJ. Előb. 6). Scultetus postilláját forditanám meg (MA: Scult. 8). Meg fordítám ez kis munkátskát (Szob: Dáv. 3). Ez az könyv, mellyet meg fordítottam (Tolu: Vigaszt. Előb. 3. Hall: HHist. III.1). **4)** compenso C. [ersetzen, erstatten]. Meg-fordítani a kárt: rescire *damnum PPB. Hogy az ő sok károkat bővséges arannyal meg-fordítsák néliek (Hall: HHist. III.244). Az ajándékok ajándéckal meg-fordítani avagy vissza adoi: munera remunerari seu retribuere (Com: Jan. 194). Maradgyon fegyverünk, mellyel vallott kárunkat meg-fordíthassuk (Fal: UE. 460).

mégfordítás: **1)** inversio, replicatio C. **2)** [adductio, transductio; bekehrung]. Kynek meg fordoytasara az zenth apostolokath bochataa (ÉrdyC. 104) **3)** [versio; übersetzung]. Az biblianac egészen valo megfordítása (MA: Bibl. Előb. 5). Az biblianac amaz köztűnc forgo közönséges meg fordítása sok helyeken homalyos (Zvon: Osiand. 15). **4)** [compensatio; das ersetzen]. Kétség-kívül tartozol nem tsak a fő-pőnzuek, hanem az utama következő károknak meg-fordításval-is (Fal: NE. 102).

viszza-fordit: **1)** perverto C. proverto MA. zurückkelhen PPB. [umkelhen, zurückwenden]. Fertezetessegnek bevne minden állapotot vizza fordeyt (CornC. 167). Az ő száját fölynitá, az ő nagy szentségét visszafordítá, együgyitőségét hozá átkozásra (RMK. IV.64). Czevegőce, ragalmazóc es mindent viszza fordítóc (MA: Scult. 297). A bün a véget és rendet visszafordíttya (Illy: Préd. II.481). **2)** [refuto; widerlegen]. A vádot viszza fordítani: dissolvere *contradicta PPB. Ez velekedest az keresztien embernek vizsa kel fordítani (Fél: Tan. 507).

viszzafordíthatatlan: [irrefutabilis; unwiderlegbar]. Viszzafordíthatatlan sententia (MA: Scult. 1048).

Fordítás: **1)** inversio MA. das umkelhen PPB. **2)** versio MA. übersetzung PPB. Mondom vala the nagsa[godnak], hogy az zenth Paal leveley magyar nyelvre valo fordoytasara eleegh nem volneek (Komj: SzPál. 9). Nem chae a köz deac bibliat köuettűc a magyarul fordítasba (Helt: Bibl. Le3) Semmi nines ot az-aránt a Molnár fordításában (Sall: Vár. 53). Csak egy fordítás sincsen magan-biteles, ha nem az mennyiben [az eredetivel] egygez (KCsipk: Woll. 10). Nem csak káros, sőt szemérem is volna a jövő török leveleket mindenkor idegen országha küldeni fordításért (MonIrók. VIII.313). **3)** [transmutatio, metaphora; übertragung]. A szókat változtattya tulajdon értelmenee más értelemre való fordításival (Com: Jan. 161).

[Forditogal]

föl-forditogal: subverso; oft umkelhen oder umwenden C.

Fordítható: volubilis C.

Fordító: **1)** versor Kr. [übersetzer]. A mely tolmachlo auagy iras fordito eszt nem miueli (Helt: Bibl. Le3). Görög fordító [görögéből fordító] (Matkó: BCsák. 36). **2)** vertebra in sera januae, quae pessulum attollit Kassai: Szókönyv II.221. [reiber, riegelwender an der türe]. Hagya zent damancos atyank bort hozny, kybevl elevzer zent damancos atyank juek. Ennek vtanna hagya az fordeyton nyuden sororoknak jnyua (DomC. 87). [Vö. **Fordítás**] **3)** verticillum; wirbel an der spindel PPB.

Fordítás: [janitor; pfürtner]. Es meeg maas jdeybe zent damancos atyank menueen az sororok clastromanak fordeytoyara, es keerde harom sororokat az fordeytestwl, hog ha egessegeben volnanak, monda az fordeytos, hog hydeg kelnee evket, kynek monda zent damancos atyank: menyuel es mongyad nekyk, hog en parancholok nekyk, hog tonabba ne lelye evket az hydeeg; melyet mykoron meg tevt volna az fordeytos, az beteg sororok hamarsaggal fel kelneek (DomC. 109).

Fordított: versus MA. gekelrt, umgekehrt PPB. Bé font, fordítot hajac (Com: Jan. 101).

FORDUL: **1)** vertor, vertere se Kr. [sich drehen, sich wenden]. Kikre fordola vronc Jesus, monda (VitkC. 86). A ragyogó nap nap keletről nap esetre fordul (Com: Jan. 6). Oly könyven fordul, mint esti denevér (Zrínyi: ASyr. 31). Fordóltam másfelé (Gyöngy: Cup. 12). Volt követsége hozzánk, ki Ónodig el is jött volt, de mi erre fordulván, Egerre ment (RákGy: Lev. 160). Ha ez 4 nap alatt az ellenség vissza reánk nem fordul, az hadakkal Rozsnyó táján szálljunk quár-

télyokra (288). Hogy megismérje magát ember, az ő jó tört urához forduljon, és lolkének idvességet nyerjen (Hall: III. 11. 250). Aemilia Neanderhez fordula ily ádvőzléssel (Fal: NA. 149). A nyoszolyásszony és leány egymás kezét fogván táncoltak, nemcsak ők pedig, hanem mások is táncoltanak; a vőfély a menyasszony kezére vévén kettőt-lármát vele fordult (Haz: I. 364). **2)** [revertor; zurückkehren, umkehren]. Legottan hamar yarasul frater Bernaldhoz fordola, hogy magát elezteby gondolasarwl neky alazatosat vadlana (EhrC. 10). Sem kizete öveyhez fordulni: nec ad suos reditum persvadere (BécsiC. 3). Eg pillantathan fordult haza: ad momentum domini reversa est (I). Megőrizöt engemet omat ide fordolattam: custodit me inde luc revertentem (39). **3)** [devolver, rejicior; gewilzt werden, sich gegen jemand wenden, aufgebürdet werden]. Kinec kegetlensége kirakra fordult: ejus crudelitas redunt in regem (BécsiC. 13). Reatek fordwllyon mynden teremöt allotok atokya (ÉrdyC. 13b). Reikánk fordult az gonoz szerencse (Deesi: Adag. 168). Ebből semmi gyalázat és kissebség az igazakra nem fordul (Pázm: Préd. 16). **4)** [vertor, mutor, fio; sich wenden, sich ändern]. Jolabra fordult a dolog: incipit res *melius ire; rosszul fordult a dolog: *male cecidit PPBl. Ty mevetestek syalomra fordwllyon: risus vester in luctum convertatur (JordC. 839). Ha meeg myndden testwnk tagwnk eelő nyelvre fordwlhatna, sem volnauk eeleghk zolara (ÉrdyC. 382b). Zent Margyt azzonnak ev fergety tetemy lattatnak vala fordultatny mynd feyerseges genge [gyöngygyé] (MargL. 42). Vigasztalasa fordula ev neky keserevségre (DomC. 236). Keserevsége fordula nagy evrevmre (ComC. 98). The halalodnak ideien a nap velahg sotheetsegre fordula (WinkC. 101). Az istentl zeretőknek myndönök yora fordulnak (286). Az szerencse esudalatos magában, mely hamar a jóból fordul gonoszba (Tin. 159. 326). Ha száraz vólt, meleg telec fordult; ha nedves vólt az forgác, hideg telec löt (Cis. F3). A fák-között nagy küllömbözés vagyon, míg meg nem égne; de mihent hamuvá fordulnak, semmi választás nem lehet közöttök (Pázm: Préd. 75). Ez pedig nem tándér, avagy táfos, hogy természetit most el-változtatván, láthatatlanná fordult volna (Pázm: Kal. 560). Gonoz végre fordulo chynt szerzet (Balassa: Canp. 30). A fel gerjedett haragot meg agganí ne engedgyed, hogy gyűlölségre által ne mennjen, ne forduljon (Com: Jan. 202). Siralomra fordula az táncz (Szentm: TFü. 110). Tisztára fordult az idő (Montrók. XVIII. 68). Az lábom sebe is már fordulni kezdett (Montrók. XV. 394). **5)** [con-vertor, respisco; sich bekehren, sich bessern]. Legyen te akaratod mykentli menyben, az az yo emberekben, es fewden, az az bynes emberekben, hogy te hozjad fordwllyának (ÉrsC. 164). Kel hog sytelmes legyen (a gyónas) mert why mondatyk: ne keessel whoz fordwlhod! (ÉrdyC. 537). Az zent lyttre fordwlának (625. 656). **6)** [vertor in aliqua re; von etwas abhängen]. Az atya-fiúi szeretetnek és egygességnak meg-tartása, úgy tesz, tellyességgel az alízatoságon fordul (Pázm: Préd. 54). **7)** [evenit, accidit; geschehen, vorkommen]. Főléstökönözünk, mert úgy fordulhat, nem eszünk ma ebédet: lasset uns frühstücken, ess kann sich begeben, dass wir nicht zu morgen essen (KirBesz. 63).

[Szólások]. Jó! fordul a koczká, szerentsénk is perdül (Zrinyi: Symb. 64). Ezzel sem sokra fordult a koczkája (Könyi: IRom. 183). Gyakorta inez kérdés fordul elméjökbe (MA: Scult. 12). Talán fordúl az is e mellett eszedben: hogy első szerelmed kedvezvén mindenben (Thaly: Adal. I. 143). Fejem szédlült, kicsinyben is fordult, hogy nem estem a földre (ÖtvMest. 28. vsz.). Hector lovára fordula (CsomaC. 29). Az katona lovára fordulván által ment az Dunán (Gér: KárC. IV. 396). Hirtelen téltre fordultvala: hiems *praecipitaverat PPBl. Az áuitó gyönyörűségekhez jó körin háttal kell fordulni, szem bé hányva, fül bé dugva tölek futni (Fal: BE. 584). Forduly ortzul az te uradhoz istenedhez (Dial. 118).

el-fordul: 1) avertere se, avertor MA. sich abwenden PPBl. Ki kér tölled, ag neki, es tölled kölön veutól el ne fordul (MünchC. 22. JordC. 368). A lazsnak elfordult és a szablya az eleivel áll föl (ErdTörtAd. III. 216). El fordul az wr haragjánac fel gerjedese az Izraelth: avertur furor domini ab Israel (Kár: Bibl. I. 114). El fordulván tőle nem nézhettem rája (PhilPl. 60). **2)** [evertor; umgeworfen werden]. Mikoron egi vizen által ment volna, az hiao el fordula, w kenig az vizek fenekere mene (VirgC. 108). Ha az a kis bajó el találta fordulni, jó éjszakát az egésségnek, és miúndennek (Mik: TLav. 18). **3)** [declino de via; ablenken, auslenken igendwolin]. Már az dolognak ideje bejött, azért forduljon el hozzá estve ő kegyelme, s meg fogja mondani (Montrók. XV. 519).

elfordulás: versura C. MA. abkehrung, abwendung PPBl. Ábrázatjának meg-vessése, el-fordulása: *depravatio oris PPBl. Predikalva az elfordulást (BécsiC. 239). Térjete meg, és meggyógyitom a ti elfordulástokat (Hly: Préd. I. 178).

elfordult: 1) versus, aversus C. um und um weggekehrt PPBl. Elfordultabb: aversior C. **2)** [perversus, depravatus; verkehrt, verdorben]. Az eretek embert eg anaq masod iutes vtan el tanostassad, tudnan hogy ez fele el fordult (Fél: Tan. 235). Catilina mind elmeieben es mind testeben igen erős, de felette igen gonoz es el fordult természetel uala: fuit magna vi et animi et corporis, set ingenio malo pravoque (Deesi: SallJ. 4). Iteletnekül valo el fordult elme (Mel: SzJán. 545). Elfordult elménec adta őket: tradidit illos deus in reprobum sensum (MA: Bibl. IV. 137).

elfordultság: [perversitas; verkehrtheit]. Ha ki vétkezie, ha hogy nehézség cselekedgyeé valakinek, el-fordultság: perversitas (Com: Jan. 176).

elő-fordul: prodeo, provenio, evenio, devenio SL [vorkommen, begemen]. Eleiben akado, ottan-ottan előfordulo: obvius, begenend, enegen kommend Com: Vest. 138. Ottan elő fordul ilyen okoskodással [azonnal ilj okoskodást hoz föl] (MA: Scult. 19). Az tél után elő fordul az tavasz (240). Soc mesterségi közt az sáttinnac, gyakran fordul elő ez az kettő s veszedelmesb az többinél: kinec elsődike az elmené kételkedése arról, ha az Iesus Christus igaz isten legyen? (Zvon: Post. I. 18). Itt egy olyan kérdés fordulhatna elő, hogy most városinkban van német nagy erő (Thaly: Adal. I. 96).

félén-fordul: [se avertere; sich abwenden]. Az Jordan vize félén fordula (MA: Bibl. V. 53).

föl-fordul: 1) evertor, sursum vertor MA. umgekehrt werden, unter und über sich gekehrt werden PPBl. [umgestürzt worden]. Arezzal fölfordulok: supior C. Nagy dolog az, hog ez világ immár föl fordul (Deesi: Adag. 19). Ki-fűtöt és föl fordult kártyákkal játszadoni, se mulatság, se haszon (Fal: UE. 363). **2)** [fölfordul lóra: conscende in equum; zu pferde steigen]. Gyorsan ő jó lovokra fölfordulnak, az ellenségnek hamar areul állnak (Tin. 308). Földmány Péter lovára fel fordulván keményen szágodik (Lós: Veték. 18). Lován kapdos, hogy arra ismét föl-fordulhatna (Hall: III. 121). Jó lovára ő fölfordult (Thaly: VÉ. I. 78. Thaly: Adal. II. 148).

fölfordulás: inversio MA. das umkehren, die verdrehung PPBl. A dolgoknak fölfordulások: *iniquitas rerum PPBl.

fölfordult: [interversus; verkehrt]. Föl-fordult okoskodások: rationes *interversae PPBl.

fölül-fordul: supervertor se, fio superior altero Kr. [obsiegen]. Mikoron fük ezeket magokban forgnac vegezetre az romaiknac szerenczeie tellyöl fordula: haec illis volventibus tandem vicit fortuna rei publicae (Deesi: SallJ. 29).

hátra-fordul: converto C. [sich umwenden]. Hátra fordwlwan, monda: conversus dixit (JordC. 406. KesztC. 314).

Kynök ev labay hatra fordultanak vala (DomC. 162. Fél: Bibl. 14).

kerül-fordul: [versor; herumkommen]. Valamelyre került fordult, mindenütt nagy jószágot birt (MA: SB. 41).

ki-fordul: **1)** egredior, foras se recipere MA. hinausgehen, wieder hinauskehren PPB. [sich hinauswenden]. Elky fordola az zygethelewl: recedit (EhrC. 27). Az gyonrom megveszvin az hús és kenyér ugyan ki fordult az szájaból (MonIrók XV. 409). **2)** [evertor; umgestürzt werden]. Az egy-házi gond viselés fundamentomból ki-fordult vala (Pázm: Préd. 78).

[Szólások]. Kifordultunk mindentinkből: *absunti sumus; minden jószágából ki-fordult: *eversus fortunis; mindenéből ki-fordult ember: homo *dissipatus, *diruptus homo PPB.

kifordulás: inversio, eversio MA. umkehrung, umwerfung PPB.

lő-fordul: **1)** devolvor, desilio, deorsum se vertere MA. hinabgewälzt werden, sich abwärts kehren PPB. Lefordula: devertens NémGl. 116. (CsomaC. 30). **2)** [descendo; herunterkommen]. Mit ér, ha aszszonyom hat misét napjában hallgat, le is fordúl betegek házában (Orczy: KöltH. 191).

lőfordulás: devolutio MA. herabwälzung PPB.

még-fordul: **1)** converter, convertere se C. sich umwenden, umgekehrt werden PPB. Karingóson meg-fordulni a lóval: equum in orbem *flectere PPB. Az németnek bántat adtak, meg nem fordult, csak lódult (Thaly: Adal. II. 338). **2)** [revertor; zurückkehren]. Fordollatok meg en leanim (BécsiC. 2. 3. 19. 62). Megfordulatoe tizzer inkab megkeresitec ötet: decies tantum convertentes requiritis eum (108. MünchC. 17). **3)** [convector, recipisco: sich bekehren]. Mongyauala: penetenczet tarczatek; mend elmenek vy felelmeben megfordolanac: conversi sunt (EhrC. 58. 59). Zent iustina azzon meg fordult cristusnak hytyre (CornC. 340). Azert ez etetnek cristushoz meg fordula (DomC. 302). Meg kel fordwlly ez lyttre (ÉrdyC. 169. KulcsC. 11). **4)** [immutor; sich verändern]. Egembe megfordolt en bankodasom: pariter confurbata est poenitudo mea (BécsiC. 196). Meg fordolt te merged ees vygaztaltal engem (AporC. 139). Vay ki hamar meg fordul az szerencze: pro virgine cerva (Decsi: Adag. 243). Megfordula szívec az nép ellen: immutatum est eor eorum super populo (MA: Bibl. I. 61). A crisis, derék itéletnek napja a 14-én vagy 21-kén fordul meg (Fal: NU. 215). **5)** [versor; sich auhalten, irgendwo hinkommen]. Egy gonosz kívánság és gondolat se fordulny meg szíveken (Matkó: BCsk. 267). Verseket kellene tsinálnom, de semmiképen nem fordul-meg a fejemben (Hall: HHist. II. 306). Sok ellenség és pogányság fordulta meg egynehány ízben Erdélyt (Thaly: TörtK. 31). Halhatta aszszonyosságod gyakrabban, hogy sok átféle gongolatok fordulnak-meg szívünkben (Fal: NE. 81). Ha egygyetske maga bibéjét fájdallya, már az egész nemzetségen megfordult a nyavalya (Fal: NA. 132). Nintsen reménységemen kívül, hogy hazánk dái erköltös kegyességgel ne vegyék ezt a könyvet és magokat véle ne mulassák, akkor leginkább, mikor se más munka kezeken, se egyéb gond nem fordul meg szíveken (119). Nebéz próba-kövön fordul meg a szeretet, de ha megállja, élt kap (Fal: SzE. 537). **6)** [compensor; ersetzt werden]. A kölcsen adot feyszénec ió, ha ezac a nyele megfordul (Helt: Mes. 111). **7)** [verter in aliqua re; von etwas abhagen] Nagyhadakban-is kevesen harcolnak: azért az okos hadnagyok első útközetre leg-erőse seregeket válogatnak, a kiken szeket megfordulni a győzelem (Pázm: LuthV. 7). Huszt vára körül sok építés kelletven, annak nagyobb része mű rajtuk fordul meg (Mon-Okm. VII. 94). Indulattal és esszel: e kettőn, mint-egy anyyi sarkokon fordul meg minden teklétesség (Fal: UE. 363). Alkalmas mesterségen fordul meg a dolog, hogy edtet [a sym-

pathiát] ember szomszédgyában meg ismérhesse (390). A többi mások emberségén fordul meg, hogy híven fileinkbe hordgyák [a hűreket]. (406).

[Szólások]. Theopompus Histicus, akarván sok dolgokat az bibliából könyvében írni, meg fordula esze (Pázm: Kal. 452). Megfordult a feie (Tel: Evang. I. 141).

mégfordulás: **1)** conversus C. conversio, versura MA. umkehrung PPB. Immar a még fordolasnac vtan vetteten: jam in via revertendi posita (BécsiC. 1). A komédia avagy megtett dolgot szem eleiben mutató játék keresztül kasúl egyben fűződőzt ezelekedetet mutat, de gyönyörű meg-fordulással avagy kedves véggel: sed cum jueunda catastrophe (Com: Jan. 211). **2)** [morum mutatio, ad verum deum conversio; bekehrung]. Gyarlo hyweknek meg fordulasok (ÉrsC. 217). Beviesnek meg fordulasa (CornC. 197). Zent Pal meg fordulasa napja (DomC. 309). A meg fordulasban keresztölteteek Paalnak (ÉrdyC. 372. 671b).

mégfordulat: [morum mutatio, conversio; bekehrung]. S. Pal megfordolatta napja (Jan. 25. MünchC. 1). Az ideghen nemzetnek megh fordwlatty: conversio gentium (JordC. 759). Zent Pal apostelnak megh fordulatia napyanak epistolaya (ÉrdyC. 205).

mégfordult. Meg-fordult bor: vinum a calore *confusum PPB.

[összve-fordul]

összveforduló: [cohaerens, contextus; zusammenhängend]. Ezek egy-másboz költsönösen, és össze forduloképpen vagyunk (GKat: Titk. 295).

térül-fordul: [circumeo; umhergehen, hin und hergehen]. Terrül, fordul, ualtig kerengi a dologt minden felől (Tel: Evang. I. 151). Ezek olly eszesek, mint a ki előtte tartya a tőkört, és abban nézi motkosságát, de le nem törli; hanem térül fordul, és el felejt, minémű ábrázattya látszott (Pázm: Préd. 461).

vissza-fordul: **1)** revertor MA. zurückkehren PPB. Vissza nem forduló: irrevolutus C. Ismét vissza-fordulnak mindenek: vicissim retro *commean omnia PPB. 5, 6 nap alatt vissza-fordulunk talám (RákGy: Lev. 191). **2)** evertor, pervertor MA. Vissza-fordulva: perverse C. Szemfényvesztés csak Jóbnak szolgálja, add kezembe, vissza fordul ő dolga (RMK. IV. 60). Az ő beteg testekben jó egészséges lelcek lótt volna. De vissza fordult náloc az dolog. Az test meggyogyul, de az lélec meg vész (MA: Scult. 870).

vissza-fordulás: perversitas C. [verkehrtheit]. Mely igen nagy vyzba fordulas (WeszpC. 47).

vissza-fordult: perversus, praeposterus C. transversus MA. verkehr PPB. Vissza-fordultul: praepostere, perverse, perperam MA. Vyzzaa fordult nemzet: perversa generatio (JordC. 408. 557). Ziletese förtelmes vala, elete vizza fordult, halala veződelmes (DebrC. 58). Gonoz vyzza fordult emberek (CornC. 157). Mindenkoron a szenteknek maradéki leg gonosz tyranosocka es vissza fordultacka lóttenee (Helt: Bibl. IC2. jegyz.). Visza fordult természeteket igyekezzinc meg változtatni (Born: Préd. 460). Vissza-fordult rendetlen böltsesség a meglótt tselekedet után eszkeskedni: praepostera sapientia est post factum sapere (Com: Jan. 224). Az atyám vissza-fordult és gonosz ifúságában: pater meus perversus et pravus fuit in juventute sua (Illy: Préd. I. 6). Vissza-fordult itéletet formáltak az isteni szentségről (575). Vissza-fordult kívánság: perversus appetitus (IL64).

vissza-fordultság: perversitas MA. [verkehrtheit]. E fabulál a bölcz meg akarta jelenteni az embereknek vissza-fordultságokat (Helt: Mes. 191). Iay e nagy vissza-fordultságnak (270. MA: Tan. Előb. 15).

Fordulás: 1) conversio C. versura MA. umkehrung, umwendung PPB. Eztendőnek fordulásának elűtő (RMNy. II.2). Pallagát bé-boromállya a barázdákön és fordulásokon: per liras et versuras (Com: Jan. 73). Sztójka Simonnak szép népe, valamelyfelé hallotta az ellenségnek fordulását, más felé ment, mint a ki vízben felfelé keresi abban holt, direzsis feleségét (ÉrdTörtAd. IV.234). 2) [morum mutatio, conversio; bekebrung]. Kerezttyssegre valo fordulas (ÉrdyC. 651). Meghala Tiberius esaszár, azonban hat esztendő vala szent Pál fordulása (RMK. IV.178). (Szent Pál) az sidesagban mondatot Saulnak es az megf teres fordulvas után newgthes el változtatta lenni (Komj: SzPál. 17). 3) [mutatio; veränderung]. Sz. Ambrus említi az Moyses vesszejének kígyóvá fordulását (Pázm: Kál. 715).

szém-fordulás: [aspectus; blick]. Az nagy mindenható egy szem fordulásból világot meg nézé (Zrínyi: ASyr. 19). Nem minden szem fordulásért keveri bősületét társának (Fal: NE. 111).

Fordulat: 1) catastrophe MA. versura Kr. [drehung, wendung]. Ha ember myuden bezedere es fordwlattyara valtozly, nem mondatyk bölelnek (ÉrdyC. 517b). Kýchöz hasonlatosth mynd eztendő fordwlattyaban alygh találwnk (523. 602). Tizen négy esztendő fordulatban vala [tizennegyedik esztendejében volt] (Hofgr. 256). 2) [mutatio; änderung]. Halalanak dychössrege valo fordwlattya (ÉrdyC. 523). 3) [mutatio morum, conversio; bekehrung]. Ez Sawlos, kynek fordwlattyat ez may napon anya zent egyház yly (ÉrdyC. 205).

Forduló: conversus C. vertens, volubilis, versatilis MA. umkehrend, beweglich PPB

napra-forduló. Napra járó fő, napra forduló: *solaris herba PPL

Fordult: versus MA. umgekehrt, umgewendet PPB. Másfelé fordult homályos-beszéd: *intorta oratio PPBL

[Szólások]. Tsak nem panaszkodva tudálkoztak ezen a világnak fonákul-fordult folyásán (Pázm: Préd. 24). Fonákul fordult, és vissza járó képtelenség volna (Fal: UE. 366).

esze-fordult: mente captus, vesanus MA. der nicht bei sinnen ist, unsinnig PPB. Nem pápista, hanem esze-fordult bolond, aki ezeket vallyá (Pázm: LuthV. 27). Vallyon sült paraszt, vagy eszefordult nevet nem viselhe-e, a ki tsnyessab' köntösébe nem öltöznék, mikor királyát fogadgyn? (Pázm: Préd. 84. 176). Mindezek esze-fordult kábolgyaskodások (Pázm: LuthV. 98. Pázm: Kál. 138). Esze fordult bolond (MA: Tan. 59. Derk: ŐÉlet. 74).

eszefordultság: [ineptiae; unsinn]. Ennee az eszefordultságnak, amnyi szent írásbeli bizosságc mondanak ellene (MA: Tan. 151).

feje-fordult: [vesanus; unsinnig]. Balgatagok, feje fordultak es eszelenek volnátok (Lép: PTük. I.19)

kedve-fordult: [iratus, stomachosus; unwillig]. Olly dara-boson, olly keményen, olly kedve fordultul mutattya magát (MA: Scult. 964).

FOROG: 1) [se versare, circumagor, rotor; sich drehen, kreisen]. Forog a malom: mola volvitur; die mühle geht PP. Megtallhatatlan renddel forognak a tsillagok: incredibili *constantia sunt cursus stellarum PPBL. Imáčagod forogyon az isteni szeretetnek aiandokához (VitkC. 16). Az keeth kerek fel forogvan, az kethely kedghl ala foroghvan (DebrC. 549). (A keréknek) forgassa yllyen legyen, hogy kettéy fel forogyon és kettéy alla forogyon (Érsc. 508). Nem akartoc forgani a nyásba (Helt: Mes. 186). Az őrdögöc, kie az gonosz keausagoknak miatta hatalmat utelenee ű rátoe, mint a soc dongo legy, ugy forogiác fíket (Tel: Evang. I.334). Forogiác mint az megehűlt holloc

(Dial. 175). Mint az aytó forog az ő sarkában, vgy az rest az ő ágyában: sicut ostium vertitur in cardine suo, ita piger in lectulo suo (Kár: Bibl. I.619). Mindenik malom három-három körre forgó (Gér: KárCs. IV.318). 2) [currit, accidit; seinen lauf haben, geschehen]. Mynt aal, mynt yaar es forogh ez vylagh (ÉrdyC. 524b). Hyusagos nyelkedet ty kewztetek ne fogyon (VirgC. 131). Ertem ili nagi haboru forogna (CsomaC. 25). Sz. Mihály napian vizes időe forognak (Kál. 1582. Gv2). Mind az értelemre, s mind a tselekedésre-néző dolgokban sok bizonytalan viszázkodás forgott (Pázm: Préd. 383). A fő tötő alat lakie az ember elméjében forgó látás, belső nézés: sub vertice habitat phantasia (Com: Jan. 64). Az ide alá forgó dolgokat candidie declarálja (MonOkm. XIV.110). Mi látván az mi nemzetünknek veszedelmét forogni, az végetlen hadakozásból kijűni meg kell békélnünk (RákGy: Lev. 199). 3) versor C. MA. [sich irgendwo bewegen, befinden] beschäftigt sein PPB. Szűntelen a térvényháznál forogni: *habitaro in foro PPB. Az ellen-seg ceyel nappal körűlván forogh (ÉrdyC. 554). Mikoron az magyaroknak beemenése után Scithiába, háromszaz esztendeig soc nemzetec egy más után forgottanac volna a birodalomba (Helt: Krón. 21). Es forga a kiralyi birodalomba harom esztendeig [3 évig uralkodott] (Helt: Krón. 42). Halgattya is az isten igeit, ott forog az predikatiomis (Born: Préd. 410). Akar mely keuesse forgot legyenis valaki az theologiában (Mon: Apol. 301). Nevezőm az könyuet életnek es igazságnak könnyunek, ez okaiert hogy chyak embörök életiben iár es fóg [arról szól] (Frank: HasznK. 5). Meg tetzik, hogy az ő házát sem forogja sok ember, mert fel fogta az gyp (Deesi: Adag. 245). Maradéki, attya-fiai, barátai, sereggel forognak előtte (Pázm: Préd. 24). Egyéb helyeken, az hól forgott vala: in reliquis locis ubi commemoratio fuerat (MA: Bibl. I.275). Az személyec, kie az wr temetése környül forgottanac (MA: Scult. 461). Sok jövő-járók forognak ottan-ottan szegény fejünkön (Nyr. IX.29). Az oroszán kegyes szeretettel szereti azokat a kickek forog (ACserc: Enc. 204). A kivel forogsz, ahoz nyilván való légy: cum quo versaris, erga illum apertus sis (Com: Jan. 204). Zarándokságh országában forognak (Mad: Evang. 182). Cobb ezintalankottatása s az tokay commendansnak alkalmatlankottatása már es föl-séghe előtt forogh 1664 (FMagyMinerva. I.479). Masutt forgott, széllyel bogarozott, túrje kárját (Hall: IIIIs. II.306). Sok harczokon forgott (RákGy: Lev. 196). Bizonyágot tehetnek mellettünk forgó becsületes híveink (267). Anyai kegyességgel az es igyeket kell forognom (Csúzi: Síp. 274). Az én Szeretesenemet [ő neve] 100 aranyon vettem Londriában, kilentz iskolákon forgott az országban, mikor iránbik, jó korán látra hanggya a legsebesebh szeleket is (Fal: NA. 122). A társalkodás belénk avattyá azoknak esztét, erköltsét, indulatit, a kik közt forgunk (Fal: UE. 421). A pogányok soba nem nyugottak, hanem tsak a város vételen forgottak (Kónyi: HRom. 158). 4) [positus sum, pendeo; abhangen]. Az ő eletek hatalmok ő magokon forog (Mel: SzJán. 443). Reputatióm s parolám foregván az Solari dolgában, voltam nem kiesny elmebeli nyugtatatlansággal (Mon: Irók. XV.52).

[Szólások]. Abban forog őneki minden gondgya (MA: Bibl. V.6). Másban forog gondgya, s másra mutat kűlő képen (Fal: UE. 369). A felek együtt valának, újra forrott forgott a pör (Fal: TÉ. 767). Betsülletben forgó, jó hírből forgó: homo *incolumi fama PPBL. Emlékezetében is forgok (Gér: KárCs. VI.360). Gyálázatban forog: infamia *notatus PPL. Háborúságban forgo hívec (Zvon: Post. I.682). Kik gonosz hírből, nevben forognak: qui infames essent (Ver: Verb. 193). A rossz hír névben forogtúl meg őjad magadat (Com: Jan. 206). Kérdésben forog ez a dolog: *controversia est de hac re; ez a dolog kérdése jó, tétetik, forog: hoc venit in *disquisitionem; a mi most kérdésben forog: quaestio quae nunc in *manibus est PPL. Kérdésben forgott:

(Kér: Préd. 2). Azon nyomorúságban forogni: eodem bibere poenulo (Deesi: Adag. 60). Perben forogó: controversus PPl. Chac ezek forognak szájában (Mon: Apol. 288). Zent lakabnak ev bezedy gyakorta ty zuetekben forogyon (VirgC. 140). Adnaia isten, hogy színedben is forgana (Tel: Fel. 7b). A mik szívében forognak (Hly: Préd. I.291). Így vagyon szóban forgó Salmeron mondása (Czegl: Japh. 228). Vgy tet-zic, hogy vgyan ezen vélekedésben forgot (FszT: Igány. 94). Vérben forognak szemei (Czeg: Japh. 247). Veszede-lemben forgó dolog: res *dubia PPBl. Veszedelembe forog az mi ígync (Tel: Evang. I.25b. II.322b). El-jütetik magokkal, hogy böldogul légyen dolguk, mikor szörnyű veszedelemben forog lelkek (Fal: NA. 138). Vétékben forgó dolog: *crimi-nalis causa, criminale negotium PPl. Nem melyen, hanem che-kelyen es chac a karaian forog a dolognak a te pen-nad (Tel: Fel. 188). Sokban tehetők volnánk, melyek még eddig nem forogtak kezűnken, minthogy nem tüntek eszünkbe; a ki azért reájok emlékeztet, szerencsénket, hasznunkat fízi (Fal: UE. 400—401). Veszni tért kis hazánk! forgasz mely sok koezkán, hányfelé vetett már a szerencse sarkán! (Gyöngy: MV.12). A világ fiai bánattya és siránkozása a világi kárvallá-sok sarkán forog (Pázm: Préd. 611). Szem előtt for-gok: obversor C. Szemeim előtt forognak: obversantur oculis v. ante oculos PPBl. Az ű píróságok immar ez vilagnak szeme előtt forog (Fél: Tan. 470). Szükség, hogy az keresztyén ember-nek szeme előtt forogjanak az keresztyén hitnek derék bizony-sági (Pázm: Kal. 40). 7 die sept. botorkázók csak obiter az fülembbe, hogy az titkon forgott tractában előforgott Báthori András dolga (ErdTörtAd. II.53).

el-forog: [praetereo, defluo; verlaufen, vergehen]. El forgo napok (Komj: SzPál. 29). Esztendő elforogván (Káldi: Bibl. 274).

elő-forog: [occurro; vorkommen, begegnen]. Eszt az tanu-ságot igen jól meg tarcz, mert minden operatióban egy néhányszor elő forogh (Helt: Arithm. KS). Semmi maid oly gyakran elő nem forog az szent írásban, mint az poenitentiára idézés es inté (Lép: PTük. I.325). Ez tamság ezntánnis elő forog (MA: Scult. 176). Melly tizelece gyakran elő forognak (862). Minden elő forgó iméplő nap (904). Nem belső titkos bősire, hanem külső kellő, tetsző színére nézve nyeri érdemét, akár mi elő-forgó állapot (Fal: UE. 415).

forogton-forog: [continue se versare; sich ohne unterlass drehen]. Mint egy kerek minduntalan forogton forog (Lép: PTük. II.179).

fűrög-forog: [versor; sich hin und her drehen, sich herum-tummeln]. A félelme meg főzie és meg emésztie az ő szímet; ha éyel a jó duhnán hál, nem allhattie, hanem ezac fűrög forog rayta (Helt: Mes. 161). Ti köztetek menyí fő, annyi ítélet és szent írásbeli magyarázat fűrög-forog [így] (Bál: CsIsk. 392).

fönn-forog: supersum, existo SI. [vor augen, vorhanden sein, obwalten, vorwalten]. Igen fenn forgó szók: verba *excul-tata; sok esztendőkig fenn-forgott veszekedés: dissensio multis annis *exagitata PPBl. A régi szentek is forognak fenn előttd (Czegl: MM. 70). Az itt kinn fennforgó dolgokról búven irtam (MonOkm. VIII.194). Az ő hopmesterségében kezdetődék az femtorgó dolog (338). A hertzegek és fejedelmek mindenkor arra arányzanak, hogy fenn forogjon a világ előtt méltóságok (Fal: UE. 366). A kiben más meg más tisztességes jószágok tet-szenek fel, arról álhatatosan fenn forog a ditséret (396). Addig tsudálljuk az embert, a míg fenn forog a meg nem foghatom (Fal: UE. 414). Ha fennforog a szabadság, szabad a szabadságról is beszélgetni (Fal: NE. 62). A kinek ditséretesen s jóbül fen-forog híre, böldog ember (Fal: NE. 89). Angliában fenn-forgó közmondás (Fal: NA. 123).

fönnforgás: [usus; mode]. Még a legfővebb tökéletesség-nek-is, tsak addig tart érdeme, fen-forgása, a míg meg nem unya a szokás (Fal: UE. 375).

kering-forog: [circueo; umkreisen, umlauern]. A tű ellen-segítő őrdög, miképen riao oroszlan kering forog testoa (VitéC. 68).

körül-forog: ∞. Körül forogia vala: et circumibat in cir-cuitu (Fél: Bibl. 61). Az őrdög az ti ellenségek körülül forog, keresuen & kit be niellessen (Fél: Tan. 201). Giermeket eg fias komondor körül forogia (Kák: Ast. 4).

még-forog: [coeo; beischlaf halten, sich begatten]. Hogy meg forogjanak a komondorok (ACsere: Enc. 277). Minekutánna a him vipera az ő nőstényével meg-forgott (Misk: VKert. 604. SzD: MVir. 93).

sűrög-forog: [nimio ardore negotior; sich umtun, sich herumtummeln]. Az őrdög az isten népe között véghetetlen inselkedéssel sűrögforog (Misk: VKert. 250).

sürgés-forgás: [frequens commercium; reger verkehr]. A mely (testi) okosság és bölcsesség) ez világi sok ideig való társalkodó sürgés forgásból szerzetetik (Toln: Vigaszt. 268).

Forgandó: volubilis MA. leicht zu bewegen, beweglich PPB. Az ydő forgando (ÉrdyC. 19b).

Forgás: 1) versatio, conversatio MA. umwendung, verkehrung PPB. Gyors forgás: volubilitas C. A csillagoc forgásából jövőndőlő: astrologus Com: Jan. 169. Az eghez zeker nég kerekeknek forgása myat vyseltetyk (JordC. 355). Eegnek for-gasat twdna (ÉrsC. 450). Az feenes napnak alaya ywt ew forgasa zerent az holdnak homalios teste (ÉrdyC. 5). Meglátatta az csillagoknac forgását (Helt: Krón. 164). Nem változtatta el ember ew yo zandekaant mynden gondolatnyanak forgasaara (ÉrdyC. 517b). Zerencha forgasa (655). 2) [cursus temporis, delapsus; lauf der zeit, zeitauf]. A krónikák időc forgásáról irt könyvek (JordC. 172). Mynden eeleutenk forgasa (352). Az esztendőnek zamlalasa es forgasa ez may napon kezdetyk el (ÉrdyC. 60b). Három száz esztendő forgásában lett dolgoc (Kár: Bibl. I.331). Idő forgásában az esztendőc be töltenec (458). Lón pedig idő forgásában: et factum est post circulum dierum (MA: Bibl. I.245). Űd forgásában hol állapodnak meg, csak isten tudgya (Pázm: Kal. 351). Ezen tizen-bét esztendőc forgásában, sz. Péter mind Jerusalemban lakot (Pázm: LuthV. 9). Száz esztendőc forgásában alig látunk egy léte vóltaképen való nagy vezért (Fal: UE. 469). 3) [actio; wandel, tätigkeit]. Érzen-segednec forgasat buzgosagat erőssen megzorícdá (NagyszC. 85). Légy okos minden forgásodban (Kár: Bibl. I.481). 4) [usus, circulatio; öfteres vorkommen, umlauf]. Az deák szónak az magyar nyelvben való forgásának miatta (KCsipk: Woll. Előb. S). Minden jóban egyetértsetek, embereknec nyelven gonoszul való forgástól magokatol oltalmazátok (Radv: Csál. III.292).

ég-forgás, ég-forgása, égi-forgás: caeli motus, cursus caelestis MA. himmelslauf PPB. Nem tud az ég forgásához: *indocilis caeli; ég forgásának tudománya: astronomia PPBl. Azon kere, hogy ewneky azth meg lelne, ha volna eeg for-gasatwl awaye ew termezeetektwl, bogy magzatothi nem byr-tanak (ÉrsC. 451). Ég forgasnac mesteri [astronomi] (Born: Préd. 9). Egi forgasnac mesteri (77).

égforgási. Égforgási tudomány: astrologia, astronomia MA. sternkunde PPB.

idő-forgás: [aetas, seculum; zeitalter]. Sokan lakták e világot, de nem minnyájan éltenek oly idő forgásban, minéműet megérdemlettek volna (Fal: UE. 374. 477).

Forgat: 1) volvo, convolve, voluto, roto C. verso MA. hin und her kehren, wälzen PPB. Forgatva: volutatim MA. For-

gassatok nagy kewekeket az wdnak aytayara (JordC. 82). Feyeet zemyet teetowa forgathwan (ÉrdyC. 566). Nagy szeretetuel oluassak és kezokban forgattyak (Komj: SzPál. 15). Gusaliat és orsot forgata inkap homem mint feguert (Szék: Krón. 35). Mi ellensegine eles szabjakot teifine felett forgatnac (Born: Ének. 133). Fegyvert sem forgott [igy ?] ellene (MonOkm. VI. 65). Könyvetskét tisztán tartsa, illesse, forgassa (Com: Jan. 157). Bibliát forgasson [igy] (Felv: Dics. 12). A módi szokásokról írott könyveket nem forgattam (Fal: NE. 3). Ha előb a bor beszéltet belőlök, most ugy tetszik valami gonosz kísértet forgatta nyelveket (Fal: NA. 122). (Vétek) a szemeket nem oda elő, a hová kellene, hanem ide oda s amoda hátra forgatni (147). Ollón szítát forgat cathecismus helyet, hogy tegnapí almát fejtegesse (158). Faragják, és forgattyák a menny-kőt, bujtattyák az ürdögöket hol egygyik hol másik szolgába (Fal: NU. 299). A bölts, ha hol valamit sajdít, annak fenekére száll, fel s alá forgattya (Fal: UE. 384). Nem a kintsért teszünk hadakozásokat, hanem a jó hírért forgatunk vasakat (Könyi: IRom. 113). **2)** [everto; nmstürzen, zerstören]. Ellene törekednek, és alattomban forgatják szerentségét (Fal: BE. 578). **3)** traeto, pertracto C. [behandeln, handhaben, betreiben]. Azt forgatják, arról tanácskoznak: *agitant hoc PPB. Vagyunk nemely heleek az zenth Paal apostal leneleybe, eertelenre ygen neheznek, lyketh az gyarlo koor emberek forgathnak az ewnén vesedelmekre (Komj: SzPál. 9). Az álnok felette ravaszúl forgat mindeneket (Com: Jan. 180). A kalmár kalmár marhát forgat (Com: Vest. 53). A dolgot mind azon vak próbákkal forgattyák (Fal: UE. 435). Valami titkos vendég-szint kíván, melynek tekintetére nézve el-hitesse magával a fél, hogy a mit forgatunk, az ő hasznára válik (439). **4)** [dictito; im munde führen]. Gyakor köszönetiben békeségüel egyebet nem forgatott szájában (Pázm: Préd. 564). Közöséges felelet azokra, a miket Balduinus a Kalauz második könyve ellen forgat (Pázm: LuthV. 20). Azt forgattya B., hogy sz. Pál az ő leveleire felt vetet (153). Nehézellek, ha mikor az predicationban ezac az Christust forgattya az tünéto (Zvon: Post. 1177). Mondotta, ő megtartja az ő adta hitit, fogta az szakállát, öreg emberségit forgatván (Mondrók. XV.229). Semmi más ige nem forgattatik a világ iskolájában, mint elvészem, elvészéd (Jly: Préd. 172). Igaz helyes ítéletet forgat földre (Fal: UE. 392). **5)** Elmében forgatom: reputo C. [bedenken, sinnen]. A rösset keresi es azon valo be járásnak szokását forgattya (Dial. 72). **6)** [verto, applico; wenden, anwenden]. Az bizonyosságokat, minl reájok forgathattuk az lutheristákra (Pázm: Kal. 364). Igy mind rendel ide forgathattuk azokat az bizonyosságokat, melylyekkel az írásnak igaz magyarázását az anyaszentegyházra mutatók (Pázm: Kal. 529). **7)** [forgatja magát: se gerere, agere; sich benehmen]. Cicero ez időbe forgatia magát nađ diciziretel a romai tanaczba (Szék: Krón. 72). Azt az ecclesiát, melyben nünt kellyen magát forgatni Timotheusnak, fel-jegyzi (Pázm: Kal. 547). Érte ne heveskedgyél, akármely szemfényvesztő tündérséggel forgassa magát előtled a bűsület: vaj ki hasznos leczce az a mostani világ oktanitotta orkölrese (Fal: NE. 31). **8)** [urgeo, premo; bedrängen]. Minthogy pedig a vassnak a vason nem volt fogatatja, jó darabig forgatják egymást kemény tsapásokkal (Fal: TÉ. 637). Addig kerül bennünket ellenségyünk, addig forgat, a míg az elevenre nem talál, az-az a mit legnehezebben félünk (Fal: UE. 439). Addig forgattyák, addig vjúnak meg erszénnyével, a míg száj-tátna ki adgya lelkét (Fal: NU. 262). **9)** agrum itero MA. den acker umdrehen oder zum zweitemal bauen PPB.

[Szólások]. Világnak mely részén forgattyák a szelek? (GyöngyD: Char. 131). *Valamiben forgatni*. Elmében forgatom: reputo C. Mykoron ezeket forgatnaya eo elmében zenvetlen (DomC. 202). Mykoron en ezth ygh forgattam volna elmembe (Komj: SzPál. 5). E z e b e n forgatya vala gyakorta (Margl. 46). Mikor az apostolok üdvezitöket feltünadását nuég

gyanuban forgatták, Magdolna volt tanuja (Fal: NA. 153). Ky wr istennek yowoltaat, zyleteset lelkeeben forgattya (ÉrdyC. 35). Zent zyweeben forgattya es hamya vety vala (386). E beszédekert forgattya vala szövébe: verba haec confers in corde suo (Helt: UT. 07). *Valamit forgatni* Marsalk nram igen forgatá d o l g á t leányomnak (LeVT. 11.49). Töb dolgot forgattam a Kalauzban, melyeket nem szükség leirnom (Pázm: LuthV. 150). Fontos dolgokat forgattam s itéltem (Könyi: IRom. 110). Tanácsit, es zét olly igen forgattya (Göres: Mát. 54). Törte fejét, forgatta eszt (Fal: NU. 304). Fegyvert sem forgott [igy] ellene (MonOkm. VI.65). Olly fogásokat forgat, melyek úgy illenek a dologhoz, mint a bot a tegezhez (SzL: MVir. 21). Abban forgatom minden gondomat, hogy ezelekedgyem paranczolatidat (MA: Bibl. V.58). Mert én tudom az g o n d o l a t t y o k a t, melyet mostis forgatnak: scio enim cogitationes ejus, quae facturus sit hodie (Helt: Bibl. Ibbbb4). Nem helyes gondolatokat forgatnak a más világról; talán azt vélik, hogy lelkek füstbe mégyen lótlók után, s tsak úgy fújják-ki, mint a barmok (Fal: NE. 76). Kardot forgat (Keesk: ÖtvM. 267). Szintén ugy forgatta az iro pennat, mint az pallost (Prág: Serk. 11). Valaki perit jól forgató prókátor: *concinctor causarum PPB. Vegyének eszettekben prókátorok, kik az hamis pert is forgatjátok pénzért (RMK. IV.193). Vki előtt d o l g á t á g á l n i, ü g y é t forgatni: *adire ad causas orandas PPl. Annrya gyíkketh ne forgassak, hogy pogán byrok eleybe menenek (Kom: SzPál. 118). Oltalmaz es prokatorokodik, ígyünkert forgattia (Mel: SzJán. 350). *Előtte forgatni*. Halalaat előtte forgassa [szem előtt tartsa] (ÉrdyC. 524b). Vegyék észre s forgassák előtök e két tükör-példát (Fal: NE.54). Szemünk előtt forgassuc az szent Pal intését (Zvon: Post. 144).

el-forgat: perverso, pervoluto C. everto, inverto, roto MA. umkehren, umwenden wie ein rad PPB. Forgassad el the z e m e y d e t: circumfer oculos (JordC. 107). Az bezedniek el forgatot es ezwe elegitwth reude (Komj: SzPál 37).

elforgatás: [distortio; verdrehung] Ravasz az iol ki mondot szoknac el forgatásában (Zvon: Post. 1576).

elő-forgat: retraeto C. [öfter oder mehreres vorbringen, anführen, wiederholen]. Ha mynden teremteth allatoknak zertassyt előwe forgatmaam (ÉrdyC. 115). Menec chodukat töt leegyen, sok volna mynd előwe forgatny (655b). Megemlitem hegödömet, néhai éneklésimet, szivem egész é t z a k a e z t m i n d előforgattya (MA: Bibl. V.36). Mely dologról, minthogy ez-előtt bőven szóllottunk, nem szükség azont elő forgatni (Pázm: Kal. 584). Sok-képen menté magát, alatsony állapottját, tudatlanságát, nyelvének rebegését mind elő-forgatá (Pázm: Préd. 1191). Forgassunk elő az historiákat, meg-találjuk (Zrinyi: Symb. 13).

föl-forgat: **1)** interverto C. perverso, everto MA. umkehren, zerstören, verderben PPB. Felforgattatott: supinatus C. A te nagy felségsé völdotald forgattad fel a te ellenkeideit: in multitudine gloriae tuae deposuisti adversarios tuos (Helt: Bibl. IFT3). Azon esztendőben oly nagy víz völt oth, és az Tyberis egy ki árrat, hogy egy néhány várost fel forgatot (Cis. G3). Az éppileteket fel-forgattya; az fákat gyökerestül ki-törí, és az torhes szekereket el-ontja (KNagysz. 1613. E4). B. nem tud elő-nagyszodni hamis vallásának őtalmában; hol egyet mond, hol mást a mit egyszer tanít, azt meg fel-forgattya (Pázm: LuthV. 235). Ha szavát meg nem másolhattya nem lehetséges, hogy az ő tanítása magát fel forgassa (Pázm: Kal. 166). **2)** [verso librum; aufrollen, aufschlagen das buch]. A Romában küldött levelet forgasd fel (Ker: Préd. 16).

ki-forgat: evolve MA. herauswölzen, auswickeln PPB.

[Szólások]. A gonosz pör ki-forgat értékünköl (Fal: SzE. 525). Az értékből kifosztott s forgatott nemesség teljes gyalázat a mostani világ előtt (Fal: NE. 24).

körül-forgat: circumverto, circumverso C. circumvolvo MA. herumwölzen, umwickeln PPB.

mög-forgat: 1) converso C. [verso librum; öfter umwenden, (Thaly: Adal. I.48). Tekints meg az könyvet, forgasd meg szívesen (Thaly: Adal. I.48). Hogy ha az egész evangéliumot megforgattuk (Illy: Préd. I.93). 2) [considero; erwägen]. Forgasd meg gyakorta az te zínednek reytekeiben, mit monda az vr isten (VirgC. 132).

mögforgatás: [versio; das übersetzen]. A leveloknak megforgatására törik deakunk nincs (Monlrók. VIII.201).

öszeve-forgat: [convolvo; zusammenfalten?] Reczés rézzel vagy fával forgasd öszeve (Szakácsmest. 100).

vissza-forgat: [everto; umwenden, umkehren]. Mert azoc az okoc nem ezac meg nem szüntene most, de vgan vizháis forgattattanac (Zvon: Osiand. 110).

Forgatás: 1) versatio, volutatio, tractatio, pertractatio C. volutatus MA. wölzung PPB. Szeme forgatása: *versatio oculi PPB. Iñu legényi forgatása a dolognak (Pataki: Reg. 145). Elmében való forgatás; magában való el-mondás (Com: Jan. 156). Végezven tanulásmat és elmémnek forgatását, lábaimat kezdem megindítani; nints is nagyobb gyönyörűségem a sétálásnál (Fal: TÉ. 771). 2) iteratio agri MA. zweiter ackerban PPB.

fegyver-forgatás: [armorum exercitatio; die kunst mit gewehren umzugeln]. (Zvon: Post. I.491). A fegyverforgatásban nagyon elméntenek és messze elhíresedtek (Fal: TÉ. 632).

Forgatdotal: verso C. MA

Forgaték: volumen [band]. A Valtság Titkanak második volumenje, forgatékja (GKat: Váts. II. Cím.).

Forgatható: versabilis, versorinus, versatilis; tractabilis C. versabilis MA. leicht umzuwenden PPB.

Forgató: versatilis. Forgató tör: gladius versatilis (JordC. 13).

pecsenye-forgató. Petsenye forgató, a ki maga meg-síti: ein bratenwender, bräter; un tournebrotche KirBesz. 136.

Forgattyú: verticillum, verticulum SI. [drehling, kurbel]. A tetsnek ingatagságával járó játékban gyönyörködtem, mint a laptá, forgattyá [igy?], parittyá (Bethl: Élet. 168).

Forgó: 1) versatilis, volubilis C. beweglich PPB. Nap után forgó fő: heliotropium C. Pusztá malom hely, alat forgo: locus molendini deserti, subtus currentis (Ver: Verb. 215). Egyszermind kitérén, mint forgó lab, örvény körösként úgy veszejtik (Thaly: Adal. II.279). A forgó eg a tsillagokkal, nappal, bódal el olvad, lelkednek nem léssen bántása (Fal: BE. 569). 2) [vortex; wirbel, wasserstrudel; vö. Herman Ottó: Magyar Halászat Könyve 787]. Zenth Gergen az mvrá forgoyan sok halath fogthanak (LevT. I.270). 3) [cardo; tñrangel]. Palotára való ajtóra [csinál a remekelő lakatos] négy dupla pántot, és mindenik pánt forgójára söveg légyen forrasztva (1701. Nyr. XI.525). 4) Forgó a süvegen: pilei crista versatilis SI. [federbusch.] 1 aranyozott huzárforgó (Radv: Csal. II.12). Egy forgóval, egy varrott lódinggal pipeskedni (Zrinyi: Symb. 26). Csanádi fia forgójához adtuk 40 [denár] (MonTME. II.22). Szintay badnagy elvitt egy forgót, s igért érette két ökröt (RákF: Lev. I.248). Az udvari leveseknek csak forgója fémlik (Thaly: VÉ. II.66).

[Szólások]. Nem nézik borá valok a szolgálók, csak legyenek szépek, sarkon forgók (Matkó: BCsák. 39b).

[Közmondások]. Forgó az szerentse: fortuna aestuaria (Decsi: Adag. 221. MA.).

Forgós: 1) [dispensator; verwalter?] Margita asszony monában Rác Péter forgósnak szállott, azt mondják heted magával,

két taraczk is vagyon vele (LevT. II.52). 2) [cardinibus munitus; mit angeln versehen]. Egy rostély, ha nyoltz az ága és forgós, 24 [denár] (TörtT. XVIII.271). 3) [cristatus; mit einem federbusche versehen]. Én mind paripán jártam forgóssan, hol sas, hol darn-tollasan (Bethl: Élet. 365). A legények kalpagosok, forgósok (Haz. 1884. 301).

Forgód-ik: 1) [versor, circulo; sich wenden, die runde machen]. Mendenéenc zaiában gákonta forgódicuala: per circulator ora volutabat (BécsiC. 68). Ez keppen kel az the gondolatodnak forgodni az the twynasagtyhoz (WeszpC. 125). Genoz gondolatok kewansaghok ő zyweeben forgodnak (ÉrsC. 533). Noe hogy születéc, ezer öttuen hat esztendő forgodéc (Valk: Gen. 4). A dolgok csak rész szerint forgódtak a gyűlés előtt (Nyr. XII.415). 2) versor in opere MA. sich beschäftigen in einer sache PPB. Pattantyúsok csak kilencen valának, forgódának, jámboril szolgálának (Tiu. 122). Hopmester forgódic, igen öklelnee (Gosárv: MagyB. C). Jó kedvvel is forgódnak (LevT. II.37). Negyven napig az övéi közt forgódék (Tel: Evang. II.11). Mikor ök forgódnának Galilaeában: conversantibus eis in Galilaea (Fél: Bibl. 29). Az régi katonac előbbi embersegekről meg emlékezzen kezdenec erőssen forgodni az ellenség körül: comminus acriter instare (Decsi: SallC. 50). Bódogok, a kik te-körűled forgódnak; áldottak, a kik néked szolgálának (191). Mindenkor ugy élylünk, müntha valamely nevezetes fő ember szeme előtt forgódnánk (Pázm: Kal. 33). Lelkek üdvösségére szükséges dologban forgódtok, valakik a predikáló-székből tanítotok (Pázm: Préd. b3). Ott esett bűnbe Ádám, ott forgódott a kigyó (104). Ezek a királynak tanácsi követségekbén, és egyéb országos dolgokban forgódnak (Pázm: LuthV. 347). Mert, mikor ember halálos bűnben vagyon, akár-mint forgódgyék egyéb aítatos cselekedetekben. (Pázm: Imáds. 52). Leshelyből az szegénre oláldok, hogy azt megkaphassa, azon forgódic (MA: Bibl. V.6). Christus paranczol az halottnac, hogy felkeljen és forgódgyéc (MA: Scult. 893). A serényec, dieséretessen forgódott, erős gyors vitézec (Com: Jan. 152). Az apród esztendőben forgódó, tanuló gyermekek: tirunculi (Com: Jan. 156). Az anya-szent-egybaz amott meg-alázás, itt fel-magasztalás állapotjában forgódik (Mad: Evang. 187). Fel-puszdrazodva forgodik (Megy: 3Jaj. II.84). A németnek, magyarok! soha ne higgyetek — csak jól forgódjatok, csak emberkedjete (Thaly: Adal. II.207). Történetből osztán álomban merítle, hol tsalárd Kupido forgoda körülle (Kónyi: HRom. 142).

Forgódás: 1) versatio MA. umwendung PPB. 2) occupatio, actio MA. beschäftigtig PPB. Hamarság, könnyen forgódás: agilitas PPB. Hallottatok az en regen valo nyaiassigomoth, forgodasomoth az sidesagba (Komj: SzPál. 253). Igyekeztek azon, hogy egybe hozzák az nap-keleti és nap-nyugati ecclésiát de az ő forgódásoknak kevés haszna lehete (Pázm: Kal. 678). Nám rettenetes volt Hector haragja, fõrgo szólnél sebessebb forgódása (Huny: Troja. D).

Forgódatlan: [inexpertus; unerfahren]. Az dolgokat törvén tudó személyekkel, nem törvényben forgódatlanokkal ítéltesse meg (ÉrdOrsz. II. 302)

Forgolód-ik (forgolódik Fal: NA. 145): ago, illaboro, oceupor, operor, versor in opere MA. [um etwas beschäftigt sein, sich bemühen]. Mellette foglódóm: assessor C. Az my drabantink ky aratokual, ky egmasnal kywvl forgolotak (RMNY. II.175). Lattam nemely egygyeweknek, kyk az udvarba forgolottanak, czuda keppen valo erkölczékkéth (Komj: SzPál. 5). Mikoron Sigmond király fel ment volna Németszágba, és ot allá és fel forgolódné (Helt: Krón. 76). Az mit Christu cselekedet abban io keduel forgolodot (Fél: Tan. 271). Erösen forgolódának ő véle az országért Israel ellen: adjuverunt eum contra Israel (MA: Bibl. I.369). Az predikatori rendben ezec forgolódtanac szeretettel állapotomnac jobbitásában (MA: Scult. 7). Davidis

mely igen forgolódott abban, hogy népe bű legyen (MNYil: Zsolt. 111). Azon forgolódni, hogy ezeknek praedává ne legyen, igen szükséges (Zvon: Post. II.206). A catechizálás kiváltképpen a gyengék körül forgolódik (Pós: Igazs. 12). Addig forgolódik és emberkedék, hogy (Liszy: Krón. 162). Az istentelenek házai mellett forgolódnak: conversantur secus domos impiorum (Illy: Préd. I.190). Egy duma frissen forgolódzott a tűtában egész héten (Fal: NA. 145). Asszonyim, ha lakot vattok és szokot mesterséggel forgolódtok, sokra tszolódik a gonosz (179). Irigy szemeik és fondorló nyelvek között forgolódunk (Fal: UE. 402). A thronus-székek körül forgolódunk (418).

Forgolódás: industria, occupatio, actio, versatio in opere MA. fleiss, beschäftigung PPB. Mellette forgolódás: asectatio C. A beszédben való szorgalmatos forgolódás: *instantia orationis PPB. Hallottatok az en forgolodasomat: audistis conversationem meam (Fél: Bibl. II.68). Hadnagyaim jó forgolódását és gondviselését fellyebb magasztalják (MA: Bibl. 261). Azok a pápák a sz. lélek által választattanak sz. Péter helyében pápaságra, a kik erő-hatalom, csalardság, ördöngösség, híres kurvak forgolódások által és minden egyéb gonosz uton módon másztak be a pápai székben (Várm: ÉgőSzöv. 89). Ne irigykedjél értvén másnak jó forgolódását és előmenetelés érdemét (Fal: BE. 581). A lengeteg igyekezeteknek, és középszerű mérték után való forgolódásnak nintsen hangos hirt (Fal: UE. 397).

Forgott: [versatus; erfahren, gewandt]. Hadakban forgott régi vitéz: veterani (Com: Jan. 146). A tekkéletes élet sokakban látottá s forgottá teszi embert (Ázam: KT. 16). Sok harczokon forgott vitéz szerekenek (Zrinyi: I.22). Kik a historiákban nem forogtak [igy] (Balog: Corn. 160). A forgott okos mind a százból (gondból) alig ártja magát egybe (Fal: UE. 497). Bernárd tanult forgott ember volt a fűzes mesterségben (Fal: TÉ. 652).

Forogdogál: [se versare; sich fortwährend langsam drehen]. (ACsero: Enc. 192).

FORGÁCS (*fargács, fargács-hulladék* MA.): assula MA. rocisamentum PPB. span, brettlein PPB. Szőlő karó forgács: calumetum PPB. Forgácsolati: aliquam partem NémGl. 198. Egy arany láncz, kibén vagion hetuen niomo arany, forgach modra chinalti, lagiom nagubbik mostola fiamnak (Radv: Csdl. III.161b). A mely forgács arany lánczot feleségemnek jegybe adtam volt, avval szabados legyen (Radv: Csdl. III.344). A forgácsoc széllel repedvén hulván, vágot hulladékok és forgácsoc (Com: Jan. 103). Aprólké fa, forgács (Alv: Post. I.475). Az koporsónak az feukiere némelykor tettek gyalu alól kihullott forgácsot (Monlrók. XI. 401).

[Közmondások]. Az ki sokat farg sok forgácsot eyt: non est ejusdem et multa et opportuna dicere (Deesi: Adag. 17). Nem esik a forgács vágás nélkül (Kisv: Adag. 166). Nem esik a forgács vágás nélkül: non mozog a levél szél nélkül (SzD: MVir. 128).

gyalu-forgács: raptus runcinae PP. [hobelspan]

kéneköves-forgács: *sulphuratum ramentum PPB. schwefelholzlein Kirlész. 113.

FORINT (*forentokot* PeerC. 341. *forént* Fel: Fel. 150. Pethő: Krón. 168. *forynal* LevT. I.3. *forpora* 123): florenus Kr. [gulden]. Forint-pénz, mellyet Florentzia városra kezdott elsőben virág-zánnérrel vezetni: florenus PPB. Mely olezon adad a nag dragalatos marhat, kyt, ha ezer forinton battal volna is, meg attak volna (Veszpc. 29). Zörze aranos kupakot, kiket forintok [igy] be tötte [olv. betölte] és ezöket aiandekön ougeniának küldö (TihC. 308). Hazwnkat negy zuz forintban bochwlték (RMNy. II.121). Vagyok ados Posenba az bolthos legynnek tyzen nyolez forynttal (235). Megölköd azt, aeki toluay, parazna, bár

czae eg forint árra marhat lopionis (Mel: Sám. 355). Hat-tam negh ezer foryntoth aranyol, mastel ezer foryntot apro penzol (Radv: Csdl. II.3). Az ki akkor kisebbik atyámfia maradna, hirom ezer forintot hagyjon annak, vagy annyi erő jöszágot (II.253). Marad meg sziz kilentzuen kilentz forintot [igy] és nyöltzuan nyöltz pénz (Helt: Arithm. 8). A sárig arany másfél forintba láttam, hogy járt (ÉrdTörtAd. 192). Ha arányzák, hogy valóban miénké tehetik, adják oda ezt az kétezer forintot (1331).

arany-forint: florenus aureus MA. aureus PPB. gold-gulden PPB. Ezer arany forith awagj penz (ÉrsC. 298). Aranyos orzeenye tellyos volt arany foryntal es peenzel (ÉrdyC. 497. 314). Harom arany gywrem, kybe nyind haromba wagyon tyzen haruadfelel arany forynth (RMNy. II.57). Ő magut ezer arany forinttal meg aiaudékoza, mindenie leányt is ezer ezer forinttal (Helt: Krón. Előb. 1). A soc draga kénczet széllel takuriac vala, arany forintokat, ezüst oszporákat (Helt: Cauc. 102. Pázm: Préd. 1165. Kr. Vajda: Kriszt. II.165. 389. Kr.).

bomlott-forint: 35 polturát értt; ez a számlálás nemo kezdődött 1694-ben, de 1695. cassáltatott, l. Runy: Mon. I.125. 131. Kr.

magyar-forint: cruciferi 50 Kr. [ungarischer gulden, 50 kreuzer]. Harmintz magyar forint: mina argenti PPB. Valet mille nummus *sesteris: mintegy hetvenöt magyar forint PPB. Harmynt öt magyar foryntot fel wettem 1544. (RMNy. II.56). Harom száz magyari forintok aranyul és tallérul (LevT. II.314. Babocsei: Fata Tarzal. 46. Kr.)

némét-forint: florenus rhenensis, 60 kr. Kr. [rheinischer gulden]. Egy német-forintot adott az ebédért: drachmis *obsonatus est decem PPB. (Epistolae Archiepiscoporum e comitibus Szécsényi II.308. Kr.)

rénés-forint (*renis forint* LevT. I.222): florenus rhenensis, 60 kr. Kr. [rheinischer gulden]. Attak nekem hwzon negy renes foryntho e zerzes alati, hog minden renes forynthra egy hethen wswrath tartozzan adny egy egy magyar fyllyerth (RMNy. II.57). Atum woth borbara aszszomnak negven magyar foryntho, az lowasz mesterwelys küldöttem woth negven magyar foryntho N-nak; az teszen za renes foryntho (108). Rab atyánk fiának nyomoruságán megindulván, löttiunk kezesek száz rénes forintig ily conditio alatt: hogy ha ellábalna, azon summat ő kegyelme (Bessenyei Zsigmond) rajtuk megvehesse 1727 (Ügyvédek Lapja 1888. dec. 23).

Forintos: florenarius Kr. [gulden köstend, mit gulden]. Forintos bizonyság: Tenedius tibicen: (Deesi: Adag. 126). 70 forintos zacsokpénz (Bethl: Élet. 165).

FORMA: 1) forma MA. form, gestalt PPB. Tekergős forma: spirae; párna formájára való: pulvinatus; szőlő levél formájára való: pampinatus; tük formájára való: euenbitinus; üllő formájára való: verveceus C. A tagokat formával megékesíteni: formam *inducere membris PPB. Emberi forma (DebrC. 98). Formája ollen vala mint ég kerozt [kereszt] (RMNy. II.49). Mondolának formájára formáltatott tállaczka: scyphi instar meis (MA: Bibl. I.72). A tudatlan ember esik formával különbözik a vadállattól (Illy: Préd. I.135). A gömböljog, és negyszögletű forma között különbség vagion (II.157). 2) figura C. figur, bild PPB. Formára metesztett kő: *scetypa gemma PPB. Az gomboc meg ékesitettec vala lilium formákkal (Kár: Bibl. I.308). Cherubim formákat czinály az kárpitokon (MA: Bibl. I.72). Minden képek és formak, olly meg határozottattak és zünboratlatlanok, hogy midőn egy állatot előideutének, mast jelenem nem teléknek (Lép: Tük. II.203). 3) exemplum; Vorbild, [muster]. Vargák kaptájok, formájok: forma sutorum; forma, a mellyben a sajtot nyomják: formella. Az előnbe adatot forma szerint esküszöm: *juro jururandum conceptis verbis

PPL. Hogy azon forman tñl epeytenec lñvñt, mynt latta vala: ut faceret illud secundum exemplar, quod viderat (JordC.731). Kyben (Máriában) meg neezhetytők es ysmerhetytők mynddenlely zepsoegnek es yozaghnak formayat es peldayant (ÉrdyC. 647). Legy forma, pelda az hyneknek besedbe, nyaiaskodasba, seredtebe: exemplum esto fidelium in verbo, in conversatione, in caritate (Komj: Szál. 375). Ny adyatok tymmagatokat ez yvagnak formayara, abrahazattyara: nolite conformari huic saeculo (89). Az gyergyatartót arra a formára és példára czinállynd, mely néked mutattattott: fac secundum exemplar, quod tibi monstratum est (MA: Bibl. I.72). Varrani való formák és missilisek (Rady: Csul. III.355b). **1)** [modus; art und weise]. Erre a formára: ad hunc modum; oly formában: eo pacto. Szólásnak formája: loquendi *norma PPBl. Soha eg nyomon eg formaba szava nem iar (Mel: SzJán. 310). Mi formában légyen azon dolog nem tudhatjuk (LevT. II.343). Isten bizonyos formát, rendet és módot rendel, melynek általa hadgya hogy a levitákat felszentelje (MA: Bibl. I.126). Főnnét való szollasnac formáival élnek (Zvon: Post. I.399). A phrasesek, avagy szollasnac formái (Com: Jan. 159). Hol egy s hol más részét kezdte jáni a lábomnak a egyene formába való fájdalom (MonIrók. XV.311). Az lábom egy formában van, megven a ritság belőle, kérőt tartván benne az borbily (402). Illyen formában nem igen jól folynak a tsászár dolgai Olaszországban (Mik: Tlev. 304). Arról gondolkodik, hogy mi formában távozathatná el azt a házasságot (Mik: MulN. 289). Nem látá, mi formában lehetne az meg (222). Utra készülő formában kellett lenni (Bod: Lex. 71). A szállások formái, a melyekkel élt, hathatóság voltanak (Bod: Pol. 112). **5)** [ad formam factus; -gestaltig, -artig; formájú, -féle]. Apró kölesforma fakadékok: herpes; új forma szolás: *insolentia sermonis PPBl. Nem eggy volt inumár tenéked efféle forma köntösöd (Bal: CsIsk. 112). Némelly házának falai nagy szép forma virágokkal rakattattak és borítottak meg (Szal: Krón. 202). Ragya forma esső is esett (MonIrók. XV.399). Genetség forma matéria jött belőle (401). Igy küldött egy törökforma szekeret és négy eszéltebeli lovakat (KéMtdipl. 144). A hodnak négy lábai vadnak, kettei lúd lába formák (Misk: VKert. 243). Kora-forma s reménytelen látogatás ez (Fal: NE. 1).

[Szólások]. Olyan bőr ruha, a melynek galléra két-felé hasítva a hátán fetske-farka formálag le-bocsáttatik (Bod: Pol. 5). Micoda formálag érezné magát (Gvad: Hist. 19). Régi formán obsolete C. Sok-formán: multiformiter MA. Őszi formán vagyok: autumnum PPBl. Új formán: nove PP. Az ember oly czuda forman ki nem írhatta, az mellynél czuda modosban az mise ne szolgáltatné (MA: Scult. 853). Négy szegű formán volt éppitette (MA: SB. 258). Midőn ezelőtt egy ideig, az egyik külömb értelmű formán iratott evangéliomot tisztelték, akkor meg chatlattak az hívek (Pázm: Kal. 349). Külömb és külömb formán hitetünk (Bal: CsIsk. 14). Szolnac illyen formán (Zvon: Post. I.570). Igy jünnek a lölkök, és más ezer formán (Zrinyi. II.65). A mely asszonyi állat az ő férjét valami forman meg kisebiti (Tyuk: Józsa. 156). Tudni egy kevesé a világ dolgát, ne csak gondolom formán, hanem tetteben is (Fal: UE. 483).

egy-forma: [uniformis, aequalis; gleichförmig, gleich]. Egy formák: sunt uno *exemplo; nints nagyobb egység az egy-forma erköltsnél: nihil est *copulatus, quam morum similitudo PPL. Egyformán: uniformiter C. Az kúrtnek egy formán való hosszú zengése (MA: Bibl. I.66).

Formácska. Negy szögű formácska: tessella C.

[Szólások]. A bagolynek fülei körül valami szárnya formácska vagyon (Misk: VKert. 434).

Formaiképpen: [formaliter; formell]. Megbocsítaná a bűnököt formaiképpen (Illy: Préd. II.174).

Formaiság: [formalitas]. Az ember formaisága abban áll, hogy az isten kepe és hasonlósága légyen néki (Illy: Préd. I.134).

Formájú: [formam habens, ad modum factus; -förmig, -artig]. Egy formájú: uniusmodi; két formájú: biformis, biformatus; három formájú: triformis; sok formájú: multiformis; fűsű formájú: pectinatus; kés formájú: cultellatus C. Egy szárdi formájú lovak: equi *gemelli PPBl. Úy formáiú köntös: Thessalorum alae (Deesi: Adag. 18). Szép formájú és tekintető vala: pulchra facie et decoris aspectu erat (MA: Bibl. I.36). Az istent ember formájúnak tartották (Matkó: BCsák. 40). Könyörögés formájú kívánság (GKart: Titk. 264). Igen kis formájú két ládácskák (MonIrók. VIII.45).

Formál: [figuro, configuro, conformo, fingo C. formo, informo MA. gestalten, bilden, eine gestalt geben PPB. Formáltatott: fictus, conformatus C. Formála két értz oszlopokat: finxit duas columnas aereas (Kár: Bibl. I.308). A hegyec kebeliben formáltatott zengő szó: resonans de altissimis montibus echo (647). Az isten lelke az mi szívünkben hitet formál (MA: Bibl. Előb. 2). Formált [festett] kép (MA: Scult. 1026). Czfírás és ékessen formált szókbá foglalná tanítását (Zvon: Post. I.10). Isten az embert mikoron formálá, férfiuvá s asszonnyá alkotá (KTör: Assz. 3). Igaz esztergárdban formáltatott syllogismus (Pós: Vetélk. 9). Formályuk szája izint a syllogismust (Matkó: BCsák. 27). A végre rontatik meg hogj jobra formáltassék (Illy: Préd. I.38). Anyám méhében formáltattam testé (138). A bitor lenből formáltatik (560). Az értelem által az igik formáltatnak, és a kidondolások (II.466). A keresztény embernek az isteni akaratához kel magát formálni (Illy: Préd. II. Tart. 3). Az isten más agyagból formálta a nemeseket, úgy bányván vélek, mint a kép-faragó valamelly oszloppal (Fal: NE. 64). Böltséseg formál tanítókat (Orczy: KöltSz. 206).

által-formál: [transformo; umwandeln]. Kegyetlen fenevaddá általformálta magát (Illy: Préd. II.90).

el-formál: [efformo, conformo MA. abbilden PPB. Az álc mester elformállyá azt cicalommal, mind addig mignem emberi formára formállyá (MA: Bibl. II.37). Kőnyű az fazelek jartanak az sart forgatni és azt el formálni (Szár: Cat. C4).

ki-formál: [effugio C. effingo, efformo MA. bilden, entwerfen PPB. Hasítva kiformál; intaglio C. Az fát ki formállyá, és emberi ábrázattal meg ékesíti: lignum figurat et assimilet imaginis hominis (Kár: Bibl. I.643). Mint az pogányoc Jupiteret szoktác kiformálni, úgy írta ki egy képiró az Christust (MA: Scult. 400). Hogy jobban kiformálhatná az ő szavokat (Illy: Préd. II.91).

kiformálás: [effectio, efformatio MA. formatio; abbildung PPB. Erkölcsnek és természetnek kiformálása: ethopoeia C.

még-formál: [informo C. performo MA. eine form und gestalt ausmachen PPB. Magas hegyre hordozhattya (az ördög) ez világ országit és azoknac dicsőségét egy szempillantásban meg formálhattya és mutathattya (Zvon: Post. I.490).

mégformálás: [informatio C. efformatio, conformatio MA. abbildung PPB. Az vass műnes az czínálendő állatnac meg formálására függettete az ő szemeit (Kár: Bibl. I.677).

Formálás: [conformatio C. formatio, formatura, figuratio MA. formirung, gestaltung, bildung PPB. Az sátor formálása (MA: Bibl. I.72). Az ő buzgo imádsága magának az isteni akarral örökös formálása (Illy: Préd. II.224).

Formáló: [formator MA. formirer, bilder, gestalter PPB. Erkölcs-formáló: ethicus C. Kép faragó, formáló, valamit szerző: fictor PPBl. Az ur az te teremtőd és az te formálód (MA: Bibl. II.36).

pél-da-formáló: [proplastes MA. formschneider PPB.

Formálód-ik: [formor; sich bilden, entstehen]. Hogy felelem ne formálodgyék szívében (Nógr: IdvK. 313). A nemzeshöz járul az alkotás, mellyel a mag az élő testnek tagjaivá és részéivé leszzen és formálódik (ACSere: Enc. 141).

Formás: formalis PP. [formatus; gestaltet]. Utálatos ördögi formás öltözet (MA: SB. 233).

Formátlan: ineffigiatus C. informis MA. ungestaltet PPB. Formátlan protestációjokra az alfeleknek [alpörösöknek] ezeket felelem (Ny. XII.415).

FORR (fooras DebrC. 119. für Gyöngy: KJ. 41): **1)** ferreo, sufferveo, bullio, inestuo C. bullo MA. sieden, strudeln PPB. [gähren]. Igen forrok: efferveo; együtt forrok: conferveo C. Forró ist: fervens *ahemum; vinum *fervet: forr a bor PPB. Forró bor (WinkIC. 132). Az hordo, kyben az forro bor wagyon (ÉrsC. 261). Mykoron (a fenőzwrok) nagy bwzgosaggal forrana (ÉrdyC. 429). Az borok forrottanak, semmykeppen az borok zadajtt be nem dwgazhattak (LevT. I.295). Forr és buzog (az étel, Com: Jan. 82). **2)** [redundo; wimmeln, sich drängen]. Gondold meg a te berned való vndolsagokat, kibe mint az nucec fornae (Born: Evang. III.33). Vannak boltos utcák, Cheapside egyiknek a neve a mellyben ugyan forr a nép (Fal: NU. 267). Az adós urak házánál ugyan forr a ki és bé-járó ember; ki ki a magát keresi (282). Minduntalan háborgatja a mindenféle reá-forró vendég (300). **3)** [tumeo, moveo, ardeo; in gähnung sein, gähren, arbeiten, titig sein]. Mykoron az keresztyeneknek ovdvezések el nagyon forrana (CornC. 274). Szívemnek keserve, melly für a melyemben (Gyöngy: KJ. 41). Van szíve, fejében forr az ész (Könyi: HRom. 14).

[Szólások]. Ugyan rám forr az sok galiba egynehány helyről (LevT. II.254). Torkára forr néked elegített bora (Könyi: HRom. 201).

Égybe-forr: [conflor, conferruminor; verschmelzen, zusammengeleitet werden]. Corinthiai ére nem egyéb, hanem minden-félebből az olvasztó kemencében egybeforrott bányászna (Fal: NU. 263).

föl-forr: **1)** efferveo, efferveo, ebullio MA. inferbeo, infervesco PPB. aufwallen, aufsieden, strudeln PPB. Ismét felforrok: reffervesco C. A koporso teljes maunaul kyh mind ez ideig ugyan ottan for felh (DebrC. 75). A folyó víz békákat forr fel: ebullit fluvius ranas (Helt: Bibl. Ee1). Kut, a ki fel for (Born: Préd. 283). Az víz az izraelitáknac vtna ment az föld alatt való ereken, homét nagy könnyen fel forrót (Kár: Bibl. I.140). A must fel-forja és ki-hányja, valami rütség a hordó fenekén találtaik (Pázm: Préd. 231). **2)** [effervesco; aufwallen, aufbrausen]. A gonosz akaróra felerjed haragja, de nem forr fel, buzdul ki a bosszú állásra: non efferveoit in vindictam (Com: Jan. 98). Ezek a mulatságok igen sebesítik a fiatal dímákat, fajtalan képeket irnak elméjében; idővel fel-forráv a gerjedelmek, lesz kínok s gondok nagy-is miatta (Fal: NA. 157). Az öregség és a lehiült vér már nem indul a fiatalok felforrására (Fal: NU. 252). Fel forrott mérgeben (Fal: TE. 640). Ártanak mind amazok (indulatok), mind ezek (test nedvességi), mikor mód nélkül szaporodnak és föl-forriak (Fal: UE. I.121).

[Közmondások]. A kicsiny csupor csakhamar felfor (Kisv: Adag. 203). Az parányi csupor kicsiny tűznél felfor (Ben: Ritm. 174). Az vasarhelyi mesternek fel forra czuprotskája (Dáv: VDisp. 1.62).

ki-forr: **1)** ebullio, efferveo, effervesco, senturio C. wallen, sieden, dass es überläuft PPB. [hervorquellen]. Isten vala kyt nyukab zereth, annawal nyukab meg haggya kesertethny, hogy az temptacionak fizekekabm ky folyon, tyztwlyon myndden bymek tnyteeka (ÉrdyC. 573). Az Vízolya folyó viz melet, mely az

lengyel nagy hegyekből ki for (Helt: Krón. I). Hagyd ki forráni a kut feiket, hogy vízee folnc a hegyec kezét (Helt: Zsolt. 208). Ki forro forras (Born: Préd. 283). A kőszal, kiből csurogdogal, sőt ki buzog, bevelkedve ki forr a Christus (Lép: PTük. I.163). A föld gyomrából ki forró folyamok (Fal: UE. 367). **2)** [exundo, abunde producer; hervorwimmeln]. Az ev mellyelvel fergeknek sokasaga ki for vala (DomC. 88). A vízee foryanak ki ehuzo maszo eleuen allatokat: producunt aquae reptile animae viventes (Helt: Bibl. I. A2). **3)** [effervesco; aufwallen, aufbrausen]. Utólyára ki for boszija, filija a sok szitkot átkot, öl, vág, gyilkoskodik (Fal: SzE. 534). Ez istentelen mondásokban minden egy-pár bőtfübl ugyan ki-forr a telylyes átok (Fal: NE. 18). Az ember-szólás a szívünkben foganszik-meg leg elsőben, az után a nyelvünkben for-ki (99).

[Közmondások]. A szegénynek még a tsuprából is kiforr (SzD: MVir. 125).

kiforrás: [scaturigo; quelle]. A Tanaiz folyó vizről, mellyek eredeti és ki forrása vagyon a Ríplei nagy hegyekből (Helt: Krón. 1).

még-forr: **1)** conferveo MA. sieden, heiss werden, kochen PPB. Meg-várják, hogy jól megposhadjon a hordóban, vagy meg-forjon: sinitur *fermentari in dolio PPB. A must, minek utána meg-tisztult és meg forrott, bornac mondatic (Com: Jan. 84). **2)** [tumeo, moveri coepi; in gähnung geraten]. Ez a liga megforra, és tovább való respiriumra Báthori G.-nak csak jó szó sem adaték (Monlók VIII.65).

Öszve-forr: conferruminor Kr. [conjungor; zusammengeleitet werden, sich verbinden]. A sokszor felkapott, megerősödött rossz szokás öszveforr csontunkkal s mintegy megtestesül velünk (Fal: NE. 49). Mikor az öszveforrott barátságos szeretet ketté szakasztja az isteni szeretetnek arany láncát, nem jó (Fal: NU. 307).

Forrad: coalesco, concreasco Sl. [gelötet werden, verwachsen] Az bün belene forrad (Born: Préd. 228).

be-forrad: [ad cicatricem venio; vernarben, verwachsen] Meg-nyilatkozattak, ismét megújultak, bé forradot sebeim (Pázm: Imáds. 470).

Égybe-forrad: coaleo MA. zusammenwachsen PPB. Egybeforradott: coalitus MA. zusammenge wachsen PPB. Leghottan egybe forradanak hű czontyay es talpay: illico solidatae sunt plantae ipsius ac malleoli (JordC. 714. ÉrdyC. 322b).

föl-forrad: [ebullio; aufsieden, aufkochen]. Fel-forradok valami kevéssé: subferveo PPB. Luszsz szennél főzd meg, farradgyon [így] fel (Mel: Herb. 106). Hagyá az fizekakot felforradni (MA: Bibl. III.123). A haragban szívünk-körül megmelegszik a vér, az epe meg-mozdul és fel-forradván, elsőben megtelik sár-vízzel a gyomor (Pázm: Préd. 500).

ki-forrad: effervesco MA. aufsieden PPB. [übersprudeln, entsprudeln]. Melegseg erveen meg az fizekekből esz ky fvt es ky forrad (a víz, ÉrdyC. 420b).

még-forrad: **1)** [conferruminor, coalesco; zusammengeleitet werden, verschmelzen]. Az veres rezet rákd az vásra, jó sebes szében fujad mindaddig, míg megolvad az réz rajta, megforrad jól erőssen (Keesk: ÖtM. 305). **2)** Megforrad a seb: cicatrix *coit PPB. [vernarben].

Öszve-forrad: **1)** [conferruminor, coalesco; zusammengeleitet werden, verschmelzen]. Mint az vas az sárral öszve nem forradhat, azképpen ez ország egység nem lehet (RMK. II.102). Nagy tudatlansággal öszveforrad esztelenység azt mondani (SzD: MVir. 133). **2)** coaleo, coalesco C. MA. [cicatricem duco; vernarben, verwachsen]. Az lábomon lévő sebeske annyira szivódott, hogy az tlastroim alatt is öszve forradott s bé állott (Monlók XV.421).

ommal és aggódik forró főháskodással (Fal: TÉ. 649). Forró csókok (Fal: BE. 611). Még a forró szerelem-is hűl, ha a felek közül egyikének esendőben vagyon szerentsége (Fal: UE. 428). **1)** [fervor, aestus; lúte, glut, brunst]. A kinn már rajta a pestis, annak a vére forróba vagyon (PP: PaxC. 315). Nyúghatatlanok szíve forrójában (Gyöngy: KJ. 26). Amazt az irégytség forroja emésztí (Csúzi: Síp. 421). Hogy ha a nagy heves kezdetek már imigyen tétovázna, mi lesz belőle, mikor meghűl forrója (Fal: UE. 1195). Óhajtok igen keservesen, lévén gyenge szívem melyekben sebesen, mellynek forrójában minden tagom lankad (Phil: F. 5).

[Szólások]. Lészen forród az igazságtól, csak állasz, ha meg koppadezis (Bal: CsIsk. 36). Forródt önteni alája, borsot törni orrába, tornát reszelni orra alá, eczettel lebenteni (SzD: MVir. 337. 20). Régi ravasz alájuk téski, önti a forródt a nem okossáknak: astu imposit incantus (Com: Jan. 225). Magad alá öntöd a forródt (Matkó: BCsák. 177). Kerüli a forródt (Fal: Jegyz. 925). Tanúly többet Matkó, hogy magad forródjával ne koppaszta magadat (Illyef: BCsTomp. 129).

Forróság: fervor PP. [lúte, brunst]. Zynek aythatos forrósgával meg emlékezőssem (ÉrsC. 39). Bywasagunak forrasagat [sic] meg oltya (538). Forróssággal gyötri (a betegség, Nyr. XII.13).

Forróságos: valde fervidus, nimis aestuosus Kr. [heftig, inbrünstig]. Az ember maga magának se adgyon mindent kezére, némelly buzgó s forróságos kivágyásiban önnön kedvét szegedellye (Fal: UE. 382).

Forróz: ferventi aqua eluo Kassai: Szókönyv. mit heissen wasser ansbrennen Adami: Spr.

lő-forróz: [aqua ferventi perfundo; abbrühen]. A keserő füvet lúggal forrózák le (Kisv: Adag. 156).

mög-forróz: ∞ A mely ebet meg forróznak, az hideg víztől is fél (RendÉl. B6).

Forróz-ik: aestuo SI. [wallen, heftig entbraunt sein, fiebern]. Tudom, hogy eléggé forrózik ettől az fejed (Zvon: PázmP. 214). Nagy forrózó hideglelés (Pázm: PaxC.² 156). Egész teste forrózik (256).

Forrózás: [aestus, febris ardor; fieberlúte]. Igézeti forrózás (PP: PaxC. 324). Forrózás vesztegeti a betegot (PP: PaxC.² 241). Forrózással és elme-busúlással vagyon (156).

Forróztat: [aestuaré facio; in wallung bringen, erhitzen, fiebern machen, schütteln]. A hideglelés étel után leginkább forróztatya az embert (PP: PaxC. 120).

FORSPONT: [jumenta; vorspann]. (Thaly: VÉ. II.380). Kapitány hajtatott forspont szekereket, a melyek Budára felvígék ezeket (Gvad: RP. 88).

FÖRTÉLY [förtély Zvon: PázmP. Címl. förtély Szeg: Aqu. 70. förtily MonIrók. II.74. förtilozzatok Fél: Bibl. 90]: machinatus, technae MA. ein künstlicher und listiger anschlag PPB. [vorteil, finte]. Hadi okos förtély: stratagemata MAI. Hadi okosság, förtély: stratagema Ver: Verb. Szót. 29. (Helt: Krón. 149). Vgiam ezen teorek förteltül felven, akybe ereolkeodel nyunket egytöny (RMNy. II.38). Gondolnám, hogy magának előmenetet megszerezni ilyen förtellyel (MonIrók. III.74). Markali gondolkodik vala, micsoda förtelt teltetne (SalMark. 31). Attul tart, hogy förtély ne essék rajta (MonOkm. XIX.271). Förtélyokat, ahoc fogásokat talál (MA: Seult. 19). Praktika, ahoc förtély (996). Csintalan förtélyi es hazug czigansagy (Zvon: PázmP. Címl.). Hadi okos förtélyoekal élni: stratagematibus uti (Com: Jan. 117). Förtélyt fognak, ha különben hozzá nem férnek (Megy: 6Jaj. 19). Érttem célját, o förtélyát (Amade: Vers. 17).

[Szólások]. Székely förtély: Thracium commentum (Decsi: Adag. 73); Megaricum machinamentum (104). Székely förtély: ulyseum commentum (153). Hogy ellenségünk állapattját kitanúlhasunk; hogy gondviselatlenségünk miatt förtélyt rajtunk ne ejtsenek (Hall: III.18. III.28). A kösség iozagat pénz nekül veszed el, hamissan, förtelt fogsz hozzá (Mel. Sám. 353). Förtélyt fognak, ha különben hozzá nem férnek (Megy: 6Jaj. 19).

szalonna-förtély: [?]. Az budai salétromos csaszna az szalonna förtélyért fizettünk 97 ft. 50 d. (MonTME. I.127).

Förtélyos: machinosus MA. künstlich und listig, zum betrug gerichtet PPB. [plüfig, schlau]. Praktikus, mesterséges: machinosus PPB. Förtélyos practica (MA: Tan. 1183). Förtélyos és szűlő ló (Alv: Post. I.162). Förtélyos vizsgálások [szigorú vizsgálatok, iskolában] (Szeg: Aqu. 70).

Förtélyoskod-ik: machinor, aliquem dolo circumvenio MA. eine list anrichten, hintergehen PPB. Székelyesködni, förtélyoskodni: siculicare (Decsi: Adag. 214).

Förtélyoskodás: [machinatio; kniffe, listige anschläge]. (Matkó: BCsák. 11. Illy: Préd. II.64).

Förtélyosság: machinositas MA. die kunst, listige anschläge zu geben PPB. Förtélyossággal: arte Pelasga MA. mit betrug und falschheit PPB.

Förtélyoz: machinor, aliquem dolo circumvenio MA. [listig vorgehen, zu übervorteilen suchen]. Ados tíz forentommal, förtelőz, de hamissan (RMNy. II.94). Senkit ne förtelőzzatok: nemini calumniaré faciatis (Fél: Bibl. 90). Ha helyén hagyják ezeket, mit förtélyoznak tehát, midőn ezekért minket rágalmaznak (Pázm: Kal. 175). Förtélyozo tanács (Foln: Vigaszt. 36). Azokkal a miert veszekedel és förtélyos [így?] velek, oka mi legyen nyilván vagyon (MonTME. IV.22).

mög-förtélyoz: ∞ Megförtélyozzák, terhelik a szegénységet (MA: SB. 106. MA: Tan. 1174).

Förtélyozás: cavillatio, sycophantia MA. betrug PPB. Megsajdíták, hogy ez így lévén, könnyen nyaka szakad az ő förtélyozásolnak (Pázm: Kal. 432). Sok förtélyozási után előle el szidogatya (Bartha: Krón. 50).

FORTI: [?]. Ez fele értetlen forthy embernek paraszt szítka (Zvon: PázmP. 65). Mit itelhet ember ez fele nyalus forthy hadari czeleczapásból (287).

FORTYAN: **1)** [ferveo, efferveresco; sieden, brennen, aufbrausen]. Azon kimondhatatlan fortyanó nyári nagy lévségben a kegyetlen tűznek elhaltalmazott ereje a szép templomokra is elhatván (Rumy: Mon. 153). Buza szerelemben torkig fortyant (Bal: CsIsk. 112). Ha az dagálytól és ellenünk való fortyant gyűlölségtől meg tisztuló színel olvasod te ezeket (471). **2)** crepo, crepito, rumpor MA. plätzen PPB. Amyira fuvalkodnak, hogy tsak nem fortyannak (Fal: NA. 181). Bátor fortyanjón a a sok átokkal, egy pénzcsokját sem szólíthatja vissza (Fal: NU. 262). Ezeket olvasván, tsak nem fortyant mérgében (Fal: SzE. 654). **3)** singultio MA. schluchzen PPB. [Vé. FORR].

el-fortyan: [efferveresco; aufbrausen]. El fortyana a lelkem (Bethl: Élet. II.19).

föl-fortyan: ∞ Kik vagy egy görbe szóra mindgyárt fel-fortyantok (Csúzi: Síp. 116). Fel-fortyant ellenek mérgében (Gyöngy: Char. 58). (Az aszszonyok) ha meg-sáiditják, hogy meg-salattatnak, tengeri bábnak merülnek, és tsak nem fel-fortyanak mérgében (Fal: NE. 19).

fölfortyanás: [exandescencia; das aufbrausen]. Haragra való fel-fortyanás (GKat: Váls. 1941).

mög-fortyan: **1)** [efferveresco; aufbrausen]. Boszszóban meg-fortyana s meg dermed Solymán [Szolimán], látván hogy meg-

csőkönt szerencséje (Pázm: Kal. 441). 2) [?] Egy igaz baráttya sem volt, megh-fortyant mindenek gyűlölségében (RendÉl. B6).

FOS: foria C. durchlauf, durchbruch, dümmer kot PPB. Kin a *fos vagyon: foriolus PP.

Fos-ik: forio, foria ejicio MA. den unrat des leibes von sich lassen PPB. Fosó helyec: foricae (Com: Jan. 124). Ténta fosó sopia nevíl hal (Misk: VKert. 521). A gólya a toronyban mégyen, ódalba fossa s ott hagyja (Thaly: Adal. I 80).

ki-fos: ∞ A varas béka az ő mérgét nagy meszsze ki-fossa (Misk: VKert. 262).

még-fos: conforio PP. mit kot besudlen PPB.

Fosábos. A ki fosik, fosos, fosábos: foriolus PPI.

Fosos: foriolus MA. der den durchlauf hat PPB. Gonoszúl kel az fosos kuruák mia vezned (FortSzer. I). Te ochman, rut, fosos kurua, mit mondhatnal, ha senkinek semmit nem vétetem (SalMark. 20). Ő fosos, dohos, iprikáló, ganéjos nevezetekkel felel (Pós: GBot. 82).

FOSZL-IK: attoror, detoror, dissolvor, laceror Kr. [sich fätern, sich schleissen, sich auftrennen]. A miut kopik, foszlík a kötös, úgy kopik milik az adósság (Fal: NU. 283).

el-foszlik: ∞ Meg sem harmath, sem essew nom erthe (a paizsokat) es imar az beór egynehany helen mynth egy tanymny zele el fozloth rolok (RMNy. III70).

föl-foszlik: ∞ Köröm mellett bór fel-foszlása, szálkázása: reduviae PPBl.

Foszlás: spolia [beute]. Čak alig gýtetetheténec be az Assiosoknak fozlasi (BécsiC. 44).

Fozlat: spolia. Ő fozlatit elozfa (MünchC. 136). Őrölök en te bezededin, miként ki lelt sok fozlatot (AporC. 98. 15). A tenyeren száraz lábbal, altal hozott gazdagsággal, Egyiptus fozlattyával (Elm. H).

FOSZT: nudo, orbo, spolio MA. [deghubo]; berauben, entblößen PPB. Tollat fosztani: federn schleissen Adami: Spr. 193. Senkyt törweemmel kyl ne őlneenek, se foztananak (ÉrdyC. 349). De kik másét lopják, koborolják 's fosztják, nagy szűkséget szenvednek (Ben: Ritm.² 215). Nem tudja, ha éle, vagy éltét fosztotta az ellenség (Könyi: IIRom. 157). Bár édes atyádat lassankint fosztottad, szép keresmenyedet velem fosztottad (Grad: RP. 66).

alá-foszt: [cutem detrabo; abschälen]. Mesd meg fejénél az angullát és az bőret foszd alá (Radv: Csal. III38).

dűl-foszt: [spolio, populor; plündern]. Dulo foszto nep: spoliatores Ver: Verb. 27. Monda a nemes ember: Meg elégődnem feleségemmel egy feredő kaddal, minek valo egy egesz to? Felele az hispan: Minek a to? Meg az is kichin immar. Mert ennyi sok vrakat, nemesseket, kegyetleneket, verszoppokat, dulo-fosztokat hordottam bele (Helt: Mes. 464). Dűlnak fosznak (Decsi: Adag. 225). Látod ama feslett ifiát, ama dűlő fosztó gonosz embert, hogy büntetését nem vérsi vétkeinek (Pázm: Préd. 28).

el-foszt: [eripio; entreissen, rauben]. Az embereknek munkayt es iozagat elragadozatok es el fozzatok (VirgC. 47). Vala my yozagunk wolt, mynd el veszy, el fozttya tewlwnk (ÉrdyC. 389). Sok kincset elfosztanak, népit vágják halálra (Tin. 209). Arany kupankot, lantzunkat, nasfankot, gyűrnűköt bonezogunkat lator szolgaine, szomszedaine varunkal egyetemben elfoztattyac (Born: Evang. IV.310). El fosztotta az más ember marháit: nudavit pauperes (Kár: Bibl. I524). A mely marbát attol el fosztott (Zvon: Post. I516). Ajándékít tőlök elfosztvwn (Ker: Préd. 51). Az ur vatsorájából a bort elfoszttyák (604).

elfosztás. Eldulás, elfosztás, elkoborlás: azotus (MA: Bibl. I. Magy. 1).

föl-foszt: discooperio, denudo, retego MA. [auftrennen].

ki-foszt: [exuo; entblößen, ausplündern]. Kifosztottam magamat: exui me (BécsiC. 107). Jhr[usa]lm foziad ki to magadat: exue te (108). Wrasagol ky foztaak (ÉrdyC. 525). Az értékből kifosztott s forgatott nemesség teljes gyalázat a mostani világ előtt (Fal: NE. 24).

lő-foszt: ∞ Ellenségünket le-fosztotta erejéből (Csúzi: Tromb. 128).

még-foszt: spolio, expolio, despolio, privo, exuo C. oxpilo MA. berauben, plündern, benebmen PPB. Szépségétől megfosztom, virágától megfosztom: defloro C. Valakit életétől megfosztani: *exheredem aliquem vitae suae facere; kőfalaitól megfosztatott városok: oppida *eruta muris PPBl. Megfosztó: spoliator PP. Tarsisnac menden fiayt mégfozta: praedavit omnes filios Tharsis (BécsiC. 13). Meg fozta ő menden gazdagsagokat: praedavit omnem locupletacionem eorum (uo.). Megfoztvan haga: depraedatum reliquit (NémGl. 120). Embőr meg foztatit az bodogoknac dícesegetől (VitkC. 69). Meg foziatok a thű testő-tőket az ő keuasagatol (DebrC. 98). Az korokat megh fozam az zent gonastul (TihC. 336). Meg foztateek zemenek vilagosagatwl tonab harom eztendevnel (DomC. 158). Embőri segedemől meg valec foztatoth (NagyszC. 104). Yghen el zeegeenyettewnk es myndden yotwl meg foztattwnk (ÉrdyC. 88). Ha zent egyhazat meg fozt (612). Embery dycheeretneel kyl [dicsérettől] meg foztathneek (632b). Te zent fa walwad agaydobl meg foztatol (ÉrsC. 48). Meg fosztatoc az én gyermekintől: absque liberis me esse fecistis (Helt: Bibl. I. x2). Nagy kart teszen a keresztyeneknek, meg fosztuan őket az irasnac igaz ertelmetől (I. c3). Miért foztyac meg az kősséget az biblíanc olvasásától? (MA: Bibl. Előb. 3). Eljővének hogy megfosztanác az bōlt testeket (MA: Bibl. I.276). Az tiz király meg-foszttya és hamuvá téski a várast (Pázm: Kal. 663). Meg-fosztotta, és fel-prédálta minden ellenségít (Pázm: Préd. 111). Nem szabad az egyik oltárt megfosztani, hogy a másikat felékesíthessik (Nyr. XIV. 565). Ne nehesztellyűc, ha mikor az szűkség kívánnya, marhánkntul magunkat meg fosztanunc (Zvon: Post. I15). Emec az szentsegnek reszesülesetűl meg nem foztatit (Zvon: Osiaud. 135).

mégfosztás: spoliatio, privatio, despoliablum C. beraubung, plünderung PPB. Negyed dologh ez az ew testy vylagossaganak megh foztasa [megvakulása] (ÉrdyC. 374b). Oh őrdmőknek el veztese, o minden vizagztalasoknak megfoztasa (NagyszC. 55). A lágysság (lenitudo) az igaz haragtól való megfosztattatás (ACsere: Bölcs. 116).

nyűz-foszt: [spolio, exuo; plündern]. Zeegeenyőket nywznak fosznak (ÉrdyC. 26). Zolgayt nywzta, foztotta (79). Másik tisztí a jó pásztornak, hogy ne éheztesse, felettéb' ne fárasztza, ne nyízza-foszsa a juhokat (Pázm: Préd. 1100). Usura nélkül eszi kenyérét; ez illy kenyér sokkal job izű, hogy nem az nyuzott fosztott (MA: Scult. 79). Az mit hamissan egyebeken vont, nyuzott fosztott (804). Nyuzo foszto, koborlo: praedo (Ver: Verb. 21). Uton-álló nyuzó fosztó emberek (Rim: Ének. 412). Mit itil a ragadozásról, nyűzás-fosztásról, szegény emberek vére szopásról? (Pázm: Préd. 19). Innen vagynak a sok számtalan nyűzó fosztó tiszték, a kik a szegénységet nyűzni, húzni meg nem szűnnek, mint a Faraho fartatói, még magok is el nem vesznek, meg-nem halnak (Bod: Pol. 111).

Fosztás: populatio C. spoliatio MA. compilatio; beraubung PPB. [das plündern]. Foztasra: ad depredandum NémGl. 140. Vr megmeneti a puztolatot az erőssön es a foztast (depopulationem) a hatalmasra hozia (BécsiC. 222. JordC. 260). Keresztýénségtelen fosztás (MA SB. 120).

Fosztatlan: inspoliatus C. MA. unberaubt PPB.

Fosztó: spoliator, populator, expilator C. räuber, plünderer PPB. Briccius foztlow familiaris? 1409. (Nyr. VI.36). Legem en payzom bekeseget menden en ellensegymnek, lathatandoknak es nem lathatandoknak ellene, foztoknak ölknek ellene (PöerC. 259). A szegenőknek atfa nem voltal, de incab foztoya (NádC. 521). Sokaknak romlására tétetett ez, a kinek neve rontó, fosztó; de sokaknak fel-kölésére-is (Pázm: Préd. 143).

Égyház-fosztó: spoliator ecclesiae Kr.[tempelräuber](Pázm. Kal. 1766. 76. Kr.).

templom-fosztó: ∞ (Pázm: Préd. 1168. Kr.).

[Fosztogat]

el-fosztogat: [spolio; wiederholt plündern]. Iarunk kelwnk atyankfiának lozagat el foztogatuan (VirgC. 49).

Fosztott: spoliatus MA. beraubt PPB. Fosztott marha: spoliun, praeda MA. raub, beute, geplündertes gut PPB. Meg-föltűsü az mi házainkat fosztot marhákkal: implebimus domos nostras spoliis (MA: Bibl. 1.551).

[Fosztoz-ik, fosztóz-ik]

föl-fosztozik, föl-fosztózik: discooperior, demdor parte inferiore MA. aufgedeckt werden, am untern teil entblösset werden PPB. Felfosztozot, mint szünte valami bolond szokott felfosztózni: nudatus est, quasi si nudetur unus de scurris (MA: Bibl. I.522).

[Fosztozód-ik]

föl-fosztozódik: ∞ Mikol monda: Melly dichőséges volt ma az izrael királya, föl-fosztozódván az ő szolgáinak szolgálói előtt, és meg-mezítelenült, a mint meg-mezítelenül-egy a csufok-közül (Káldi: Bibl. 271. Csuzi: Tromb. 594. Kr.).

FOSZTÁN, FOSZLÁN, FOSZTÁNY, FOSZ-LÁNY: 1) exomis PP. leibroek ohne ärmel Adáni: Spr. Fosztány, újatlan kötös: exomis PPI. Császár királinak küldte vont aran fosztánt, az Pertuínak es aranyas fosztánt küldte (Tin. 23). Az sok drága kincset széllel takarják, posztokat, drágákat, gazdag fosztányokat (64. 125). A Christus foszlánya Rómában (mutogatattik, Czegl: Dag. 29). Az kamuka foszlánt hagyom Lázár Istvánnak (SzékOld. II.85). Katonáknak foszlányt vöttünk (Mont-TME. I.318). Az atlász fosztánakat, esemeletet kiküldöm az társzekeren (V.105). Dolmány alá való bagazia fosztán (TörtT. XVIII.216). Narancs szín tafota, és más atlácz hosszú török foszlány, pamuttal béltet (MonIrók. XXIV.142). Boklág van foszlán atlácz foszlányának (Gyöngy: KJ. 112). 2) [serica; seidenstoff]. Vettem föl egy veres foszlán atlácz dolmány (Erd-TörtAd. IV.41. VectTrans. 9. 11).

I. FŐ (fetal GuaryC. 35. *fee* ember LevT. 1.61. 266. *fenkynth* Komj: Szál. 97. 99. 145. *femet*, *fetec* MünchC. 125. 32. *femet* DöbrC. 46. Szék: Zsolt. 21. *fetek* Sylv: IT. 1117. *fédet* 10. *fem* Heyd: PCF. 60. *török fei* Zrinyi. 1.65. *fej* helet Com: Orb. 35. *tök fejfel* Orcey: KöltH. 56. *fiulaj*, *fiuly* Radv: Csál. II.85. *fiv* ok GKat: Tük. 9. *fivék* SzCsene: Conf. 107. *fü* RMNy. II. 40. 15. Matkó: BCsák. 61. sat. *füny* Nád: Kort. 278). 1) caput, calva C. haupt, kopf PPB. Kinek feje elnehezodik: gravedinosus C. Vála ew feye aranyozot (EhrC. 125). Fejének üstöke: coma capitis ejus (BécsiC. 38). Te vag az aran fő: tu es caput aureum (123). Pá feteence menden fürti meg zmulaltatnac (MünchC. 32). Olajal en fomet meg nem kenetöl (125). Isten meg zegi ő ellenseginek feiket (AporC. 16). Az eleuen fetül el zacadot tag meg hot (GuaryC. 35). Foye le haytuan bočata ki lelket (VitkC. 72). El borotvallya fejét (JordC. 130). Lata hw napat vezteg fokwen, fuyet fnydalvan: vidit soerum ejus jacentem et fabricitatem (376). Zvkseg volna ev hayyat el

beretualny ev feyerevl (DomC. 174). Ez eneklees fraternek fyleben es feyben zvetnen valanak (252). Zent feyedet en ölemb meg nywgosad (ThowrC. 284). Myndenyknek keraly korona feyeeben (ÉrdyC. 511b). Az testel az few eagyetembe temetessek el (521). Foyet zemyt teotowa forgatban (566). Fewel intettenek: moverunt caput (KulcsC. 40). Az feem nedves wala (Heyd: PCF. 60). Kend meg kenetuel az te fétet: unge caput tuum Sylv: UT. 1.10). Feieteknek haia száli: vestri capilli capitis (102). A fő föieteken [gy] valo hayszálac (Helt: VigK. 25). Losonezi fejét vagy magát előmbé neküm iktassad (Tin: 77). Giermee Syriaba elefant fűnel szálateg (Szék: Krón. 57). Nám olyan az feidő mint az erdő: multum silvam gestas (Deesi: Adag. 220). A hól az fő meg víz, tagokis meg vzeuel ok: piscis primum a capite foetet (279). Koppa-vason mindenek török fei rá tüve vagyon (Zrinyi. 1.65). Hol a fő el esik jaj ott a tagoknak (Matkó: BCsák. 61). Fejét meg-lodítván, semmit sem felele (Czegl: Dag. Előb. 31). Bibirkálj már a fejedben (Czegl: MM. 143). Meg-rögözöt, örekedett főnce fűdalma (Com: Jan. 56). Főnce nátha miót való nehezülése (Com: Vest. 131). Az ő fejét a Péter ölében hajtá, és kezdé alunnia (Tess: SzMag. Ds). Versekot kellene tsinálnom, de semmiképen nem fordúl-meg a fejemben (Hall: HHist. II.306). Angyali koronád, ki fnyeltett fejedbenn, második Józsefnek nyombassuk fejedbenn (Orcey: KöltSz. 238). A frantzia udvari lányzó építi fejét a gazd'asszonynak (Fal: NU. 149). 2) [vita; leben]. Se eskoéggel te fedre (MülichC. 22). Se temen feyedre ne eskoéggel: neque per caput tuum iuaveris (JordC. 368). Adaseek kegyelem feyednek (CornC. 1). Nagyban iar dolgom, feiem, iszogam vesztebe (Born: Préd. 410). Feied vezét keresed: in Catonium tendis (Deesi: Adag. 243). És valaki zászlóját elbagyja, fejét veszessze el érette (MomTME. III.52). A király ki-hirdette, hogy a kit a loány meg-győzne futissal, ez fejével fizetne (Hall: HHist. II.100). 3) [pro nomine personali, homo; mensch, person]. Minden fűtől szedett pénz: stips C. Egy-egy főre, személyre: in capita; főre, házra vetett adó: *exactio capitum, ostiorum PPB. Hoz engettessek malazh te feyednek (ÉrsC. 226). Bynes feywnknek idvessegere (ÉrdyC. 505b). Nem tudom, mit tegye, feyemet kire byzzam (Hofgr. 257). Felsőged gondollya föl meg holt hinet, föle marat en vén öznegy feyemet (Göres: Máty. 22). Szűmlállatoc meg minden férfiat az ő feice szerint (MA: Bibl. I.117). Szállichon szerenche minden veszedelmet en ifjú fejemre (Zrinyi. I.157). Maga két száz feyel palotából jön-ki (28). Chak az te fejed legyen egéssegben (Zrinyi: ASyr. 101). Azok uermet astak viteszy fejemnek (BáthBücs. 2). Néha-néha vigasztalni méltóztassék szomorú feyemet; végezvén levelemet, ajánlván kegyelmedben feyemet (Fügylő 1850. IX. 151). 4) [mens, intellectus, ingenium; sin; verstand, vernunft]. Gajdult fő: subebrius, mens vacillans; eszölösség, főnek meg-hűllése: delirium PPB. Az rézősges főnce meg haboroitoia (GuaryC. 5). A lingo az ő feyence elbuldulusanac alyttac vala ezt (TelC. 137). Minden vez-delmek chak twnek fel emelkedesből lytek (VirgC. 95). Boros főnel (Mon: Apol. 142). Ehcz chaz egy kukot sem ertesz, mert nem feiedhez való (342). Az szölec nyughatatlan fejölk, haborgoc (Pécsi: SzfzK. A2). Emberi fő-től gondolt (Zvon: Post. 1.906). A Luther és Calvinus értelme magok feje alkotmánya (Pázm: Préd. 397). Meg átkaldott fő, ki a Vulgatát Hieronymusnak állattya (Czegl: MM. 223). Feiűnknek meg bodettatasa (Láp: FTük. 27). Nem valami értelmes főnel írott fontos tudomány (Bal: CsIsk. 146). Ha valamely jo indulat öklök fejekben (Megy: Bayle. 16). 5) [racemus, spica, paniculus; traube, ähre, kolben]. *Egy fő len: manipulus lini facti PP. Parahipomena. Hogy az purazt ember zewlowya beuen teremne ees telley few zewlewot hozza (Pesti: Fab. 87). Leue-lében az víz meg áll, a főnce olyan a feye mint egy ezet (Mel: Herb. 43). Erős malva rosa, mint az kendőnek olyan bútos az fői es magna (BaytheA: FivK. 94). A veteményes magok kalászokat avagy fejeiket hoznak (Com: Jan. 26). Némely-

nek (gabonának) a fej helet vagyon bírkéjek (paenula, köll-lein), a mely a szemeket magában foglalja ugy mint: a zab, köles, hajdina (Com: Orb. 35). Az olasz káposzta főben mégyen (Lipp: PKert. II.121) Egy fő vörös hagyma (Szakácsmest. 22).

6) [caput ferum exanialium; oberster teil lebloser gegenstände]. Oszlop feje: epistylum C. Oszlop feje: epistylum, ágas pótza; knopf oder krone auf eine säule PPBl. Orso fejére függesztő hőmpöly, kivel az orsó inkább pördül: spondylus MA. Kikötő helynek feje: cornu portus PPl. Arukfee [helynév] 1055. Azofew 1158. Aszoufee 1211. (Jerney). Vallis, quae Vlnozowfey nuncupatur 1257. (Knausz). Ayfey [hegy Abaujban] 1255. (Jerney). Terra in Thouff 1209. (VReg. 1). Az vitézők az tör feyewel tyk vala őteth (WinklC. 201). Parthaőnenek clathyath ees feyeth neky tharthany adja (PoerC. 3). Egy ezüst aranyas sarkanthw fyw (RMNy. II.199). Arany gywrwt zomanczos feywel feketuei (Radv: Csál. II.94). Mennyetec el az utának fejeire: ite ad exitus viarum (MA: Bibl. IV.23). Az szogeknek feje hozatska volt (Gyarm: Fel. 274) Keze-fejei tsádjókból ki-mozdulnak (GKat. Vált. II.454). **7)** [pars antica; vorderteil]. Zent Dumanicos evle ez apatnak agyanak feyehez es az ev tarsa labához (DomC. 170). Agyának feje: búrula: conversus est ad lectuli caput (MA: Bibl. I.45). **8)** [fons; quelle]. Ad caput voraginis quod dicitur Churchufen 1086. (Wenzel. I.31). Ad pratum Sedfen nuncupatum 1292. (X.94.) Fluvius Isuafev 1272. (ZichyC. L30). Fluvius vkurfen 1319. (164.) Egy kis csorgó patak egy völgyben vala, vitéz víznek fejét keresi vala (RMK. IV.123). Az vér foliásos aszszoni állat Jezus ruháát illete és azonnal meg szárada az vércnek feié (Kár: Bibl. III.36). Azonnal meg szárada az aszszoni állatnak vér folyásának feje (MA: Schl. 1017). Ugy hogy az folyóvíz négy folyó víznek lenne feje: ut fluvius iste esset caput quatuor fluviorum (MA: Bibl. I.3). Az őrvényeknek fejei: fontes abyssi (7). **9)** [initium, principium; anfang, quelle]. Neuet meg jelenté verseknek feieiben (Kár: Ast. 12). Akármelkik cselekedetek feje maga az elme Illy: Préd. I.585). A ki rosszat mond, töb rossz mondásnak a feje (Fal: UE. 481). Avval kérkedik, mintha ő volna feje-oka, néked pedig semmi részed azokban (441). Magamam vagyon méltó közöm és pöröm, magam vagyok mind ezeknek feje és oka Fal: TÉ. 703). **10)** [summa, essentia; hauptsache, wesen]. Ez a feje a dolognak: hoc *caput est PPBl. Az melleket monduk, ez az feje, hog: eorum, quae dicimus, haec summa est (Sylv: UT. II.105). Ez vtolso feie ninden tanusaginknac (Born: Préd. 456). Ez feie keresünknek (Born: Evang. II.373). Innét azért meg-tetzik, mely álnokul tege fel ellenünk Kalanz a kérdésnek fejét ilyen formában (Pós: Igazs. I.70). Egy gyenge, de tanulni igyekező megtanztatik a vallás fejeire (MHeg: BTan. 2). A dolognak fejeéről semmi nem végezethetett vala (Szal: Krón. 358). **11)** primarius C. coryphaeus, primus MA. [der vornehmste, haupt, oberhaupt, anführer]. Valamibe fő vagyok: praesideo, praesum C. Valami dologban fő: excellens in aliqua re; tanátsnak feje: *columen senatus; társaságnak feje: *columen republicae PPBl. Nepeknek fey: capita populorum (BécsiC. 224). Nemzeteknek fey: capita familiarum (JordC. 131). Meg valaztakh a ket embőrt, kik közül egyik es feh zent Istvan nala (DebrC. 64). Kit az ű vra házabeli szolgálón fűe fűtt (Sylv. UT. 139). A szolga, kit az vr az ő háza népén főűtött: servus, quem constituit dominus super familiam suam (Helt: UT. G4). E tanátsba feiee valának Janos, Imre (Helt: Krón. 141). Őtet adta feül az gyűlékőzetnek (Dáv: VDisp. I.111). Mert azok közt feyec, nem szolgáló lesznek (SzépÉnek. 4). Az pogányokon fővé téz engem (MA: Bibl. V.9). Lehetetlen, nem-hogy az ecclesiát, de csak egy faluskát-is móddal és ész-szel vezérteni, ha feje nincsen (Pázm: LuthV. 347). A jesuiták feje, Bellarmius (Czegl: Japh. 12). Superintendenseket emleket fel és azokat főeknek vallyátok lenni köztetek (Bal: CsIsk. 405). Midőn egy mindeneckel bír, monarchának, egy főnek mondatie (Com: Jan. 138). Kain, ki első ugy mint károhoztoknak és

megvetetteknek feje megátkozottat az istentől (Illy: Préd. I.4. II.456). Fővé lőttél Israel nemzetségiben: caput factus es (Illy: Préd. II.209). Az ki fő volt köztök, egynek vagy kettőnek, egy-egy dolniának való posztót adattunk, kinek jobbat, kinek alja-sabbat (RákGy: Lev. 190). Komissiót rendelt az udvar Erdélybe, a melyben fő volt G. Zeon Fridrik (Bod: Pol. 141). **12)** praecellens, eximius, praestabilis, praestans MA. [summus, supremus] vornehm, vortrefflich PPBl. [vorzüglich, ober-, haupt-, erz-]. Fő módra: generose PPl. A fő venec: seniores (MünchC. 87). Fe angelok: archangeli (NémG. 216). Vala eegy fiew yeles doctor (ÉrdyC. 573). Embernek harom fő ellensege vagón (BodC. 1). Mind meg irta azokat, a minemű fő dologc lőttec o világ kezdetitől (Helt: Bibl. Ie3). Az bak iegy alat kellemetes fő és hőczületes dolgokban foglalatosnac lenni (Cis. L2). Az igazulás iegyezeti között az kettő fő; először (Fél: Tan. 297). Az embernek fő hőczesége esmerni az istent es főnök magat (547). Az vala a sidóságban leg fő varos (Born: Préd. 78). Diczeri, hogy ieles es fő bor (94). Fő étec: deorum cibus, Jovis lac (Decsi: Adag. 61. 308). Vgyan fő ő ebben: Roscius est in hac arte (256). Vala akkor egy fő foglyoc: habebant tunc vincum insinem (MA: Bibl. IV.30). Egyűgyűek vóltauk ugyan o világi hőtsességben, de fővek (excellentissimi) az isteni tudományban (Vallást. 211). Frigyet nyere az chászártul, ilyen okkal, hogy esztendőnként háromezer aranyat s nyolcz fő lovat adna az chászárnak (Pázm: Kal. 435). Mint a fő gyümölcök, úgy a nagy emberek, idővel érnek (Pázm: Préd. 26). A ki valamely kézi-munkának mesterséget fő-módon tudta, ki-tanul mind ezekből, ha naponként nem gyakorolja (323). Az viaból lőtt bort kostolván igen fő bornak találta (Zvon: Post.I.303). Hust nem esznek, mind az által másféle fő étkecel, drága halackal torkig főltőzne (474). Philep Melanthon vőlt pedig fő egybe zagyulója az Augustana confessionnak (Bal: CsIsk. 242). A szükség igen fő tanító mestere az imádságnak (Mad: Évang. 112). Melly mesterségben igen fők a jesuiták (577). Eledel, és őltőzet körül igen fő gondviselő volt (Illy: Préd. II.161). Választot fő bor legyen tizenkét hordoval (Szentm: TFü. 8). Fő praedaval meg terhelhetve az taborba érkezem (Forró: Curt. 729). Bor ide sem leszen bőven, de igen fő leszen (RákGy: Lev. 281). Sok leg fő katona (Gyöngy: KJ. 38). Az istenes erkölcslet néző tudományak leg fővebb czikkelyi: primi principi nella morale (Fal: NE. 37). A főveb parlamentum-nak belső secretarinssa posta napokon nem izenget aumyt, se nem fűttat-tya olly sürden inasit minden-felé, mint ezek (Fal: NU. 256). A legfőveken ellenkeznek (Gvad: Lev. 61).

[Szólások]. El mehech hiteddél, kinec sem feie sem farka (Mon: Apol. 420). A maga fűrt feje szerint magyarázta amuz igéket (Matkó: BCsák. 248). Pártos erkölcs szorult fűrt fejekben, harag és irigység vert fűszket szivekben (Gyöngy: MV. 14). H a j a d o n f ő : caput undatum PPl. P a t i k a az ő feie, mindenkor talál valani fracturát: semper affert Libya mali ac novi quippiam (Decsi: Adag. 224). Semy fűzesthi sem thet senky z e g e n f e y e m n e k (LevT. I.61). Ne vűld meg szegény feiemet (Helt: Krón. 82). Szegény feiem uramhoz ohajt (Rim: Ének. 289). Jaj szegény fejem! (László: Petr. 208). Vert viszen veretlent, agya-feje t ő r e t l e n t (Czegl: BDorg. 413. Veresm: Lev. 292). Ezek sem estek volt fejek l á g y á r a (Czegl: BDorg. 98). J ő b f e i e m e s s e k e l : mox caput hocce aliquis mihi barbarus ense recidat (Decsi: Adag. 230). A kiket ha meg-győzhet, az ellenségnek el-esik fejek (Hall: HHist. II.101). A fejem fáj: dolet mihi caput PPl. Fejem fen áltáig leszek én veletok (Zrinji: L86. TörtT. 1.224). De hadgyán, tudoni, hogy elégge f o r r ó z i k e t t ű l i s az feied (Zvon: PázmP. 214). Egyedül szegény fejem főtt, magamét költöttem (RákGy: Lev. 269). Megbomlott s z é d e l g ő beteg feietek (Bal: CsIsk. 219). M e g f o r d u l t a feie [megbolondult] (Tel: Evang. I.144). Nagyban iar dolgom, fejem, iszazogom v e s z t e k e (Born: Préd. 410). Soha olly feje-

delmet nem hallottam, kinek csak az olyan szolgálat eset volna kedveszerént, melyet feje-vesztésben parancsolt volna (Pázm: Kal. 1766. 583). A vendég azt tartja, hogy nem fogadták jó szívvel, ha pótroha nem pufadtott annyira, mint egy akós hordó és a feje nem zúgott úgy, mint a szélmalom (Fal: NU. 303). Nem fér uala feiekkbe, hogy aetlul ualami nagy io szarnazhatneiek (Tel: Evang. I.10b). A mértékletesség egy nem bor-nemisza anghusnak nem fért fejébe; hol nevette s hol gyalázta (Fal: NU. 303). Az olasz káposzta főben megyen (Lipp: PKert. II.121). A dolgot mélyen feiekkbe szegezni akarja vala (Illy: Préd. I.442). Im sapkát tőt fejében e jámbor (Czegl: BDorg. 195). Csak ezis szegzet űthetet volna feiedben (Czegl: BDorg. 154). Én uram tegnap olyan beszédet hallottam két ifjútól, melyek nagy szegzet űtöttek fejembe (Halt: HHist. II.196). A mely tollas botot kezében hordozott, aval űti főbe Troilust (Halt: HHist. III.140). A fejébe vernia páltzát: *ineutere seipione in caput PPl. Bár felliasiezek az en leg dragáb orromat, ha feiedbe nem vonszák az barát kapáit (FortSzer. II). Végezetre, akarám érteni hol olvasta Balduinus az obsequium emlekezetit? Ha csak maga fejében faragta, tartsa magának (Pázm: LuthV. 107). Halálós, főben-járó: peremptorius PPl. T. sola nem tiri, hogy meg nem izeunje az portára, hogy uram irta volna ezt meg, és érti kd. az uram leveléből, hogy ő künének fejében jár ez dolok (Nád: Lev. 138). Fejében járó dolognac tartsa: capitale sibi ducit (Com: Jan. 172). Ez ideig is T. tartott ellent, innét tova is mindaddik azt műveli, míg azt ki nem veti fejből, hogy nekik [így] nem kell félni az én szekén uramtól (Nád: Lev. 128). Kik az ő cselekedeteket tulajdon feiekből és ítéletekből művelik (Illy: Préd. II.71). Melyet fejeért sem merné állatni a jesuita (Czegl: Japh. 108). Ezeket én fejemért sem merném ám a jesuitákra foglmi (152). Oka én nem voltam az eretnekségnek, kit az én peresim fejemhez felelnék (RMK. IV. 193). A lutheristák Husznak eretnek nevet sújtának fejéhez (Pázm: Kal. 1766. 170). (A perentelek és apró nyilas emberek) haunya vettic magokat, mint ha ő nekik is a Salamon töckét a feiekhöz űtöttée volna, maga csak az alfelekhöz, tisztességgel mondva, űtettée azt (Helt: Mes. 214). Haraghiokban meegh az feleseghek asaghiaitis mind az fejehez verik szeghennek (Bal: Epin. 7). Halál az fejen (Gér: KárCs. IV.411). Az törvény fejen itili: in sententia capitali convincti debet (Ver: Verb. 131). *Fején keresni *accersire capitis; *fején keresés: accersio capitis PPl. Mel ember egebe ezazart nevezne romai ezazának; legottan fejen mara d (DebrC. 331). Az mi fejedelmünk fejen nem maradhat: princeps noster capitalem sententiam incurrere non potest (Ver: Verb. 315. TörtT.² I.190). Mint fogtathatták meg azt, kit fejen marasztottak: quomodo poterit detineri in sententia capitali convinctus (Ver: Verb. 311). Fejémis maraszták Jeremiást hogy az ő elpusztulásokról profétál (Pázm: Kal. 550). Türi isten, hogy a gonoszok a jámborok fején szántsanak (Pázm: Préd. 25). Kévánni, hogy valami gonosz fején teljék: *destari omen PPl. Aeláb királynak ez jaj fejen telék mert Jézabéllal nőstől megöleték (RMK. II.193). És felő, hogy fejedem ne tellyék a mit monddt szd. Dávid, hogy, el-vesznek, a kik ő-tőle távoznak (Pázm: Préd. 324). Megvallották, hogy nem király, sem hetman akarattjából, hanem fejökre jöttek ki az tengeri kereskedőre (MonTME. V.72). Az nagy háznak gondját csak egy főre birja, minden tisztességét rendonként megadja (RMK. II.49). Noha csak egy főre [más kiadás: egyedül] nemzetéből vala, szabad ember voltát igen félti vala, azért jó ideig nőtelen élt vala (395. 28). Nyakra-főre [l. alább]. Sokat főre lábra lenni megengedne, hogy az nyúzásra és bírságlásra annyival több alkalmatosságoc lehessen (Prág: Serk. 688). Mint az ő feje, oly fejet nem láttam, bár sok asszonyoknak gyermekét vizsgálta. Neurég kemenezénről fejére leesett, sirt ugyan, vérzett is, de csak egy keveset (Gvad: RP. 40). Önön fejére esett a másnak tsinált súlyok (SzD: MVir. 20). Az isten ráfordítja még ő

fejére (Thaly: Adal. I.32). Sodechiásnak fejére fordula csorbis hiti jutalma (Czegl: ORoml. 42). Mindenket fejére itiltek: omnes simul capite damnati sunt (Ver: Verb. 348). Egy embert fejére keresnek: (Ver: Verb. Előb. 64). Vytetek (dolkem) wr istennek vteletyre; és előbe hozának egy nagy könyvet és feyemre olwastak (ÉrdyC. 634). Nem szabad senkit abból itélni, a mit ellene mondanak, hanem a mit hiteles bizonyosságokkal fejére raknak (Pázm: Préd. 505). Azokat a kinokat öszvöséggel, melyekről eddig szollottunk, eezersmind fejünkre szállittya (Fal: PTük. I.275). Myndennek ew magat iol meg kel rostalni, ha zogyent feyere nem akar zyrkalni (Pesti: Fab. 21). Fejekre telik az istennek fenyegetése (Pázm: Kal. 244). Gond telik fejünkre (Fal: NU. 279). Fejedre telik a párlug (Fal: Jegyz. 924). Fejére tellett a büntetés, hogy mindent meghzessen, a bosszúságot is tégyen (Fal: TÉ. 748). A férfi feleségét fejére ne hadgya űlni (Pázm: Préd. 245). Maga feiére vakarni port: irritare erabrones (Decsi: Adag. 6). Noha főre főre, külön külön egy egy emberek vagyunk, de azért ugyan csak egynek kol lennünk az igaz szeretetben (MNyl: Agend. 63). Főrdő-főre: capitatum Kr. Vagyon-e minden embernek főről főre egy őrdő angala (Pós: Igazs. II.61). Hogy akarmelly paraszt ember-is főről főre az irásokat a maga értelme szerint magyarázhatná (GKat: Váta. II.1319). Ha többet nem nyom a férjhang érdeme, leg-alább egy arányul oszlik az aszonyok érdemével fejről fejre (SzD: MVir. 112). Tsóválja a fejét: *nutat capite PPl. Mynd karomlak hűtet czovalwan hűvőyök (JordC. 511). Megezovahnámé ti raytatok az én fejemet? (MA: Bibl. 1458). Erre, tudom, tsóválni fogja fejét (SzD: MVir. 143). Mikoron az fiamak nem wolt volna howa feit fognia, es nemet királnak nem volna keruye (LevT. 151). Ninesen kihez az én árva fejemet fognom (II.17). Ninc houn ő feiet haitani: non habet ubi caput reelinet (MűnehC. 27). Térdet és főt hajt vala (Helt: Krón. 30). Az durczaskodásnak és kemény engedetlenségnek békét hagyván, az isten beszédének és sz. parancsolattjának fejet hayts (Alv: Post. I.159). Midőn süveg-vetve a papnak lábához esvén, fejünk-hajta, kezünk ösze fogva, és több elfőle keresztényi áitatoságnak jeleit adván, vallyuk búneinket (Illy: Kat. 397). Egy ember jött-bé, kinek mindenek fejet hajtnak, oly hasonló hozzád, esűszár (Halt: HHist. II.98). El-betsméllek azokat, a kik nekik fejet nem hajtnak (Megy: Dial. 229). Bonja [így?] fejét sem hajta reá [fel sem veszi, nem ügyel reá] (Nyr. X.496). Fejem lehaytom: conquinisco MA. Ninez hol ezac feiet le haythassa is (Zvon: Post. 116). Fejemet kötődm én, hogy régen lesben van (Zrinyi: ASyr. 53). Mihály fejét kötötte, hogy 8 ezernek feletle nines az had (TörtT.² I.279). Lesütötte a fejét: *dejectus vultum PPl. No bizony igen poznállják az te feiedetis (Decsi: Adag. 169). Házi gondtartásban pörseitem fejemet (Megy: Gaj. V.18). A pártolok elő föga es feieket szedete (Helt: Krón. 76). Az hat s őt szóm nekod prophétálly, hogy heában t őrdőd feiedet raíta (FortSzer. K2). Lupul is miben törheti most fejét a portán, abban is talán érthet valamit (MonTME. V.35). Némely-lyek untig törik fejeiket, s tsak nem őlik magokat a tanulásban, még sem érdeklik a tárgyát (Fal: UE. 395). Eszétől elbucsózt, tökköl ütötték a fejét (SzD: MVir. 134). Fejét venni: *desecare collum alicui, *decutere ense caput PPl. Mas ember feleségeért feiet vőttek (Vás: CanCst. 640). Ighen rea feiele hogh myden feilem nekwl hozad hyven vzy ez levelet, es wgh vntem feilemth rea (LevT. 154). Valaki szerenchére vetvén fejét a varasból ki lappant és füvet szedet magának (Tel: Evang. II.618). Egyedül maga fejétől tselekedte: sino *arbitris feit PPl. Az írás értelmében ha mi akadéjkok találkozt, azt nem akarták a magok fejúktől érteni (Veres: Lev. 116). Figurákat, és egyéb banis magyarázatokat fejúktől gondolván (Pázm: LuthV. 400). Innár Rudolffus esűszár meg-szalkatására csak maga fejétől ígéretet tett (Szal: Krón. 19). Maga fejétől es latalmabol meg nem foghattya: propria sua

autoritate non habet captivandi facultatem (Ver: Verb. 336). Nem maga fejetől száll úgy, hanem szent Pálból (Matkó: BCsák. 255). Fel-emelt fővel jár: *erectus vagatur PPi. Az fyr-tiak hozzá hayuk ne legyenek, és az azzonyallatok hayadon fevel ne legyenek (Konj: Szlál. 120). Az egész község előtt mezt fővel áll vala, csak egy hajszál ő fején immáran nem vala (RMK. V.257). Meztelen lábbal indula útára, mezítelen fővel váras kapujára (II.47). Ha en zom az, feyemeliryem meg (LevT. I.282). Valaki kapitányához fegyvert vonson vagy megöli, fejevel éri meg (MonOkm. II.52). A király ki-hirdette, hogy a kit a leány meg-győzne futással, ez fejével fizetne (Hall: HHist. II.100). Nyakkal fővel levetni valakit: *jacere aliquem in praeceps PPBi.

[Közmondások]. Mennee few, anne ezz (ÉrdyC. 69b). Menny fő, anny értelm (Frank: HasznK. 14). Sok fő, sok értelem: quot capita, tot sensus (Kisv: Adag. 513. Kr.). Ti köztetek menyi fő, annyi ítélet és szentírásbeli magyarázat íróg forog (Bal: CsIsk. 392). Minden botnak az végün az feje: finem vitae spectra (Deesi: Adag. 20). Ha fő vag, ne kívány fark lenni (Deesi: Adag. 260. Kisv: Adag. 99). Főtül árad a víz: ubi papa, ibi Roma MA. A ki igazat mond, annak bé-török a feje (Hall: HHist. II.89).

ágy-fő: cervical, pluteus, lecti colophon PP. sponda PPi. hauptbrett am bette PPB. A melly háló-házba viszik az új királyt, ott az ágy-fejénél egy erős oroszlánt lát, lábánál sárkányt (Hall: HHist. II.170).

árpa-fő: spica hordeacea MA. gerstenähre PPB.

asztal-fő: [caput mensae; oberes tischende]. Le ylteteek az asztal feere (ÉrdyC. 515). Az asztal főre főálllyenec (MA: Scult. 285). Az asztalfőn eset mondás: quod super mensa dicitur (Prág: Serk. Előb. 67. MF). Hogy valami asztal főre való, nemes és válogatott magyar szókkal eelnél írásodban (Bal: CsIsk. 185). A kutykából az asztal főre (ugorni, Vallástétel 380).

barát-feje: erigeron C. [kreuzwurz].

böjt-fő: [iitium quadragesimae, dies cinerum sacrorum; fastenankang, aschermittwoch]. Nemy emberrel huszlagyo napba vendege hyuatott, kyt zent flerenz kere, hogy ewtett vetne altal az tonak zygetebe; ez vala beytfew zeredara viradolan (EhrC. 26).

búza-fő: spica, spicilegium C. MA. kornähre PPB. Tar búza fő: *spica mutica PPBi. Búzafőből való: spiceus MA. Az búza-főkről az kalaszokot kezdék lesznedi: coeperunt vellere spicas (Sylv: UT. I.18). A búzais meg fejezet búza főnel neuekedic fel (Born: Préd. 275). Pergelt búza fejec (MA: Bibl. I.110). Szálkás és tokos búza fejek (GKat: Váls. II.1148).

[Közmondások]. Könnyű a kepe mellett búza fejet szedni (Fal: Jegyz. 926).

búzafeyes: spicatus C. MA. das ähren hat PPB.

éb-fejű: [canis caput habens; was einen hunds-kopf hat]. Ez ebfeywt [Aesopust] arra hoztat, hogy engemet ky yz [űzz] hazattol vele [mondja Xanthusnak felesége] (Pesti: Fab. 6). Ebfjű fő: cynocephalaea (Mel: Herb. 165). Plinius írja, hogy a világnak némelly részein eb fejű emberek termenének (Hall: HHist. II.332).

eke-fő: dentale PPBi. [pfughaupt].

előköttő-fő: [pars suprema praecinctorii; oberteil der schürze]. Az elewkwetew fewth megcsináltatta (LevT. II.24). Tyz elewkwethe, az negyenek aranyas feye (RMNy. II.35).

ember-fő: [caput hominis; menschenhaupt]. Vala király cseszéye ember főből (Valk: And. 12). Emberfő [Huszti várában egy bástyának a neve] (Radv: Csál. II.393).

főlfeljü: [dimidium tantum capitis habens; halbköpfig]. Sigmond királynak öregbik pecseti alat, kiből fél fejű sas vagyon: sub sigillo cum medio capite aquilae facto (Ver: Verb. 268).

fő-fő: [summus, princeps; oberster, eberhaupt]. Sídóc közzül a ki fő fő volt (Born: Préd. 81). (A törökök közül a feje-feje mind Mátyás királynál maradt (MonIrk. III.159). Minden főfő nékie bizonyos adót ad (MA: SB. 100). A Christus után fő feje a pápa az ecclesiának (Matkó: BCsák. 168). Minden írásmiak az főfeje most az Startzer urammal való tractánk (ErdTörtAd. II.57). A népnek a feje feje, elő-kelhetői, megűtközének (GKat: Váls. I.1229). Az Esztergamhoz való faluk biráinak és feje-fejének szükség leszen megesküdtetni (KétMDipl. 264).

furcsa-fejű: [versutus; listig, verschlagen]. Virág hozo vigasztalo Sz. György huaában születel gyermek furcsa feű, faitalan erkölczű, tekkéletlen (Cis. E4).

fürt-fejű: versutus MA. listig, verschmitzt, verschlagen PPB. Nyughatatlan furt feű emberek (Eny: Gizm. 18). Poetak fabulája, vagy valamely furt feű embernek találmanya (Derk: ŐÉlet. 54).

gabona-fő: [spica; ähre]. Gabona-fő formára metszem: inspicio PPBi. Al a gabona fő es niné ő benne nemzes: culmus stans, non est in eo germen (BécsiC. 191. MünchC. 34. 77). Kezdeek zaggathny az gabona feyet: coeperunt vellere spicas (JordC. 388. 460). Az buza nem tetethetyk az kasban, hanemha az gabona fev leyend elewzer erevssen meg chepletev (CörnC. 259). Het gabona fő neuekedneice fel egy szárból, szép és tyeles (Helt: Bibl. I.V). Gabona fejeket szedek (Káldi: Bibl. 232). Az füres hodó kongás és eszterhán termett gabona fő pharisausi kérkedségednek jeles czimerei (Matkó: BCsák. 124). A föld felé csügged a szemekkel tyeles gabona fő (Matkó: HRoml. 27).

gyöngye-fejű: [ingenii imbecillis; schwachköpfig] (Pázm: Préd. 694. Kr.).

hagyma-fő: caput allii, bulbos cepae Kr. [zwiebelknollen]. Egy hagyma fejet sem adna: no allii quidem caput (Deesi: Adag. 228).

három-fejű: triceps C. tricephalus MA. dreiköpfig PPB.

hét-fő (hettwen LevT. I.374. hethwen RMNy. III.25): dies lunae, feria prima MA. Montag PPB. Terrae Monyorokerek, Hettfehelly, et Kewiked . . . Meta Hettfewhelly incipiens a Pinkona pervenit versus orientem 1240 (CodPatr. VI.13). Ez ywe hethffen (RMNy. II.131. 301). Még betfen elindult (LevT. II.10). Husuét het feyen (Beythe: Epist. 236). Hettfön Saturnus az eget ködökkel be burittia (KBécs. 1572. D8). Első negyede böyt masnak leszen böyt elő hetfön szeles lagyulással (KNagysz. 1621F). Ide érkeznek ez jövendő hétfőre (KeeskTört. 426). Hogy hétfön indúlunk, azt nagyon akartam (Gvad: FN6t. 128).

nagy-hétfő: dies lunae in hebdomada sancta Kr. [montag vor ostern] (GümC. 239. ThewrC. 52).

hosszú-fejű: eilo C. [spitzköpfig]. Hegyes, hosszú fejű: cilones (Com: Jan. 53).

jó-fejű: [boni ingenii; wer einen guten kopf hat]. Jófejú Imre [név] (Radv: Csál. III.277).

két-fejű: biceps C. MA. zweiköpfig PPB. Kynec ez velagon volt fogatkozasc testőben, minth őnkaac, vako, keth feyők (NagyszC. 332).

kéz-feje. Keze feje: carpus; handgelenk, faustbeuge PPB. handwurz; le poignet KirBesz. 128. Keze fejevel csapta: aversa manu ictum infixit; mit umgewandter hand schlagen PPB. Nem yóhet ver az ő kezeh feieből (Weszpc. 102). Keze fejei el vágva valának (Káldi: Bibl. 239). Terjedett az kezem

fejeire és csuklyójára s boka csontjára a fájdalom (Monlrók. XV.315). Jobb kezem feje livin fájdalommal és dagattabb, ott is rettenetes vizketegséggel sok fakadikoscska fakadt ki (103).

kormány-fő: [gubernaculum] leibrett Pesti: Nom. 68.

kút-fő: scatebra, fons C. scaturigo MA. [quelle] quellbrunnen PPB. Meríteni a kút-főből: laurire ex fontibus; a kút-fő ki-lővelli a vizet: fons egerit aquam PPB. Meta incipit a cut-fen 1193. (Knausz). Usque ad kutfeu 1268. (Wenzel. III.195). Kút feenek vyzo: fons aquae (JordC. 925). Ky folyo kút fe: fons aquae salientis (634). Ky ad en scemeyennek kón hullatának kut feyth (PeerC. 28). Kút feyek: fontes aquarum (KeszthC. 28). Az evrek bevichessegnek kut feje (DomC. 8). Ergalmassagnak kút feie (WinklC. 356). Azon nap a nagy melsegnek minden kutfeyei meg szakadának: rupti sunt omnes fontes abyssi magnae (Helt: Bibl. I.C4). Az lit eredeti es kutfeye az szeretetnek (Fél: Tan. 296). Fél zavarata kut feiedet (Mon: Apol. 12). Mint valami kút-főből arattanak a soc teuelyesee (133). Tizen két kút feie: duodecim fontes aquarum (Kár: Bibl. I.152). Láta egy kutfejét: vidit puteum (MA: Bibl. I.18). A föld alatt lévő nedves erekből ki-buzgó a vagy buzgó kút fejek fel-szökdétsenek (Com: Jan. 13). A kút-főből édesdedben ilatni vizet (Udv: Dáv. 15). Az békételenség az maga kut-fejéből minden-féle gonoszsgnak folyamit bocsátta ki (Hall: Paizs. 15). Az istent hiszi, minden juknak elő kutfejét (Illy: Préd. II.523).

[Közmondások]. Az minem az kut fő ollian az foliasis (Fél: Tan. 203).

forrás-kút-fő: scatebra, scaturigo, fons MA. brunquelle PPB. (Pázm: KT. 150).

kút-fői: fontalis, fontanus MA. aus der quelle PPB.

láb-fő, láb-feje: tarsus, sufrago SL. [fusswurzel, oberist]. A láb isom, huzból [olvast: tzomb, hutzbol], szárból és láb fejből áll (ACsere: Enc. 142). A láb feje: convexum plantae (Com: Jan. 49).

lő-fő, lő-fejű. Lő fő emberek: antepilani PPB. Demta possessione alioquin vt lwtfew libera (Szék.Okl. I.63). Mátyás király idejében volt egy jó szolgabíró lőfő ember Kásonban (I.297). És ugyan azou széken lőő löfejek köztül tizenhárom bírának rendeltünk (307). Siculi dicuntur trium generum. Alii enim sunt potiores vel primores, alii primipili, vulgo loffew et fowlo appellati (II.80). Lő feyek: primipili (II.108). A magyarok látván a székelyeknek az hadban való serénységeket, a székelyeket primipilusokká, primipilarisokká, avagy lő fő nemes embereké csinálták és nevezték (Liszny: Krón. 203). Az egésségre vigyázzunk, édes néném, és nyg lesznek mindenkör a kéd nem lő fejű, hanem lő fő székelye (Mik: TörL. 89). Látod kuncuz a löfejő, ő Atilla igaz vérő (Thaly: Adal. II.190).

lőfőség: quoddam totale officium suum primipilatus in vulgari lofwseg appellatum Szék: Okl. I.288. II.108. Az fő népek az ő fősegekben és az löfejek az ő löfőségekben minden széken szabadon éljenek (ErdOrszgy. II.203).

malom-fő: caput molae Kr. [vorderteil der mühle]. Elyen lődegel az malom fejeth meg nem thjzthethjok (LevT. I.219).

nagy-fejű: capitosus C. capito MA. gross-kopf PPB. [grossköpfig]. Nagy fejew bot: baculus nodosus (EhrC. 31). Nagy fejű (Helt: Krón. 168). Nagyfejű [vezetéknev. XVI. sz.] (Nyr. IX.366).

őn-fejű: [capito plumbeo praeditus; mit einem bleiernen kopf]. Őn fejű hadi botok (Com: Jan. 150). Őn fejű domine (Bal: Epist. 4). Őn-fejű, esztől üres v. el-butsózott (SzD: MVir. 134).

Péter-fejű: pervicax, sui capitis Kr. [eigensinnig, starrköpfig] (Tel: Evang. 1.776. Kr).

száz-fejű centiceps. C. MA. das hundert häupter hat PPB.

szőlő-fő: racemus, botrus MA. traube PPB. Niné zölő fő: non est botrus (BécsiC. 255. JordC. 104. 275). Te allatod pal-mahoz hasonlot es cecid zölő főhöz: erunt ubera tua sicut botri vineae (DöbrC. 181). Verőd kyt te az te testedből, nykent az meg nyomot zölő főből oly bewön ky ontal (KrizsC. 60). Laat wala az roka igen zeep zowle foyeket (Pesti: Fab. 84). Az ő szőlő főie epe, es gerezdec méreg: uva eorum uva fellis et botri amarissimi (Helt: Bibl. I.1ccc3). Ért szőlő fejek (Tyúk: Józs. 230).

szőlőfejes: racematus PPB.

tők-fej: [caput stolidum; dummkopf]. Egy könyvből másik-ból ír occupatiót, üres tők fejjel vár két hó vacatiót (Orczy: Kúthl. 56).

tők-fejű: caecus auribus et mente SK [dummkopf]. Egy-ügyű személyem ellen kákosz X. ut tők fejű irásodban (Matkó: HCsk. 42. Kisv: Adag. 60).

vastag-fejű: [capito; dickschädel]. (Pázm: Préd. 694. Kr.)

vers-fő: [caput versus; versaufang]. Minden részeknek és pársoknac versfeiei szép módon folyannak (Görös: Máty. Cím.). Nagy Péter én nevem, versfejek mutatják (Thaly: VÉ. I.193. 389).

víz-fő: [fons aquae; quelle]. Fődeyta kw zyrtok [zyrtot] ky folyo vyz feyekre: convertit rupem in fontes aquarum (KeszC. 314).

závár-fő: [claustrum; vorhängeschloss]. Ezen pincének külső ajtajára csináltatunk egy reteszt és egy závárfejet (Mon-TME. I.302).

Fejében: 1) ként, gyanút SzD. [instar; als]. Mustra feiebe vette el (a kopját, RMNy. II.27). Kéri jó atyját, fizesso meg Nevel urnak a hatvan forintokat, ki annyit adott uéki kölcsön fejében (Fal: TE. 761). 2) nevében SzD. [vice; in namen, in vertretung]. Felállá végtére a komák fejébe Filzes András s így szolt azoknak nevébe (Gvad: RP. 11). Ennek fogok írni az atyám nevébe s három száz forintot felveszek fejébe (54). 3) [pro; für, um]. Kegyelmetekoth kerem mynt barathymoth, hogy the kegyelmetek az en barathsagom fejében adatna ide az the kegyelmetek mestherot az holárh [kölcsön] (RMNy. II.111). Elegeth kevlöttöm ees fwtottam jáz ew iozagaerth sönny feyeben (212). Híjában és haszontalan semmi fejében ne munkálkodjál: ne frustra atque incassum labores (Com: Jan. 178). Áttale bor feyébe annyig gabona feyébe pénst valakinek? (Vásárh: CanCat. 222). Elárulják magokat, urokat, országotat ingyen fejébe (Fal: NU. 322). Nem ingyen fejében hajlik egy ember másához (Fal: UE. 428). 4) [pro; um, wegen]. Atkozot ky anyadeekot vezen az feyeben, hogy elenyeeze ew baratyanak veereeth: maledictus qui accipit munera, ut (JordC. 256). Mindeneket isten ezac az feiebe nieltet, hogy az iduozit Christu ismertesse meg (Born: Préd. 24). A harmadic mon-dást is változtatod, nem tudom, mi feiébe (Tel: Evang. 78). Ha szoretz, ne legyen az haszon fejében, engedj baratodnak csak isten nevében (Orczy: Köthl. 43). Dandárját ne hagyja nyereség fejében (Orczy: Köthsz. 152). Úgy én is jó remény fejében hajóimat el oldám, bostátam szélnak vitorlámat (187). 5) [ob; halber, wegen]. Szégyen fejében bujdosóba indul (Fal: NU. 285).

Fejecske: capitulum, capitellum C. [köpfchen]. Kicsiny fejecskeje, eláris szimű ajakacska, kettős gerezdű állacska (Prág: Serk. 263).

Fejedelm: (fődelme BécsiC. 270. fődelmeket MünchC. 16. fejedelmek VirgC. 16. 133. fejedelmeg VirgC. 67. fejedelmekyék ÉrsC. 377). 1) princeps, tetrarcha C. [fürst]. Fejedelm bejárú: nobiles cubicularii PP. Erősség fedelmee: tyranni (BécsiC. 270). Fő fedelm: princeps muus (MünchC. 29. 35). Az erdhegeknek fejedelmében yzy ky az erdhegeket: in principie daemouum

ejicit daemones (JordC. 381). Fejedelmeknek eleyben vytettek : ad reges ducenini (383). Ez földy kyaloknak fejedelmé (ÉrdyC. 552). Az pisepek kwzwt es az varosnak fejedelmé kwzwt igen nagi haborusag tamada (VirgC. 15). Meg vala setetwhien w lelkebe es olmeiebe az setetsegnek fejedelmétwl (20). A fejedelm az az Pylatos (NagywC. 18). A negyedes fejedelmű Herodas : Herodes tetrarcha (Helt : UT. D5). Galileiua negyedes fejedelmé Herodes volna : tetrarcha Galileae Herode (Helt : UT. P1). Egy fejedelem sem lehetne nyomos az ő birodalmában, ki nem félne az istent (Helt : Krón. 28). Meg békéléc az Albirt fejedelemmel (35). Lón azonközbe, hogy a romai papa az ő bulezniánal soc keresztýén fejedelmeket fel lezesztene (52). Kéuannac neki, hogy az isten olyan fejedelmé töme ötet, mint a Nagy Sándor (129b). Az pénzen a fejedelmek képe, avagy címere vagyon (Tel : Evang. II.474). Isten bir titeket fejedelmek (Mel : SzJán. 23). A nagy fejedelmek levelek kezdetűre szokták írnyia leg-nagyob és bötsülletes titulussokat (Pázm : Préd. 37). Augustus esisár az sido népnec ngymint felső fejedelmé (MA : Scult. 68). A fejedelmé kisebb, alatsonyb a vezérnél : princeps est minor atque dux ; ein fürst ist weniger, denn ein herzog (Com : Vest. 96). (Ezek után meg) az erdelyi fejedelmé ő nga fia (Radv : Csal. III.381b). 11-ma februar. választotta az ország fejedelmé Rákóczi Sigmondot (ErdTörtAd. IV.169). A fejedelem előtt is igen intro ember (GKat : Titk. 18). A fejedelmeknek adozzféseket kel a néptől venniuk, ngymint szolgálattoknak zoldgyát (Hly : Préd. II.500). A természetűi historiánac fejedelmé Plinius azt írja (L253). **2)** imperator C. [dux ; oberster eines kriegs-heeres, heerführer PPB. Mend ő hadakozo fejedelmi : omnes duces et bellatores sui (BécsiC. 12). Yarwla lw hozya centurio fejedelmé : accessit ad eum centurio (JordC. 375). Száz ember előtt iáro fejedelmé vala (Sylv : UT. I.178). Hananias, ki vala az király fejedelmi között egy : qui erat de ducibus regis (Kár : Bibl. I.396). Az romai hadnac vezérő fejedelmé Titus (MA : Scult. 517). A hajó sereg, kinec az ő eleiben rendelt gondviselője avagy tengeri fejedelmé előtte vagyon : classis navalis, cui praefectus ejus, seu archithalassus praest (Com : Jan. 146). **3)** Egyházi fejedelem : regnans, princeps ecclesiasticus Kr. praelatus (EhrC. 116) [kirchenfürst], A papoenac fejedelmé : princeps sacerdotum (MünchC. 16. 66) Az szerzős az 5 fejedelmenec alaija vőti acarattat (GuaryC. 37). Imadkozal aña zent eg haznac közönséges fejedelmirt (VitkC. 21). Vsmertes vala az fejedelmeknek : erat notus pontifici (JordC. 690). Az provincialis fejedelem (SándC. 40). Az en apatom vagy fejedelmem (DomC. 307). Oda hvyata az ev fejedelmet, az p[ri]orissat (MargL. 95). Fejedelem avag priorissa (LányiC. 416. 417). Az kolostoronnak fejedelmé (TelC. 343). Az monostornak fejedelmeth feel kőte (KazC. 68). Ottan meg yzeneek az fejedelmek, frater Marinos megholt (ÉrdyC. 340b). Egyhazy fejedelmek (601). Alig vagion szerzetes ember ky iol es twkelletesegel engedelmes volna w fejedelmek (VirgC. 65). Meg eskűtő a papoknac fejedelmít (Kár : Bibl. I.426). Annás és Kaifás papok fejedelmi alatt lett az isten szava Jánoson (Pázm : Préd. 76). **4)** praetor, praeses C. [vorsteher, vorgesetzter]. Fejedelem háza : praetorium C. Sido fejedelmek : primores (JordC. 717). Zacheus, a publikanusoknak fejedelmé (Tel : Evang. II.991b). Az kie azokban az bűnőkben fejedelmec voltanac, azokat fel akasztattya (Kár : Bibl. I.144).

gyermek-fejedelmé : [princeps puer ; ein kind als fürst]. Gyermec fejedelmeknek mondatnac nem czac azoc, kie idő szerint gyermekek, ha nem az kie okossággal értelemmel gyermekek (MA : Bibl. II.6. Kem : Élet. 24). Ne adj nekiink ur isten, gyermek fejedelmeket, p[er]ba asszonyi-ember természetűieket (Thaly : VÉ. I.91).

hadi-fejedelmé. Hadi fejedelem avagy ország kapitányja, had viselő generalis : imperator seu generalis Com : Jan. 145.

Fő hadi fejedelmé : general Com : Orb. 289. (Laskai : Lips. 393. Hly : Préd. II.525).

papi-fejedelmé : princeps sacerdotum MünchC. 51. pontifex maximus JordC. 726. 194. [oberpriester]. Vrone Cristust zemeid előt valad a papi fejedelmektől meg karomlattatvan (VitkC. 39). Egbe gyeyten az papy fejedelmeket : congregans principes sacerdotum (JordC. 358. 441). Vala herodes ydeyben nyenyemew papy fejedelem, newezettel zakaryas (ÉrdyC. 314. 507b). Kár : Bibl. III.100). Az Africában lévő püspökök, kik között senköt nem akartak papi-fejedelmek nevezetűi (Pázm : LuthV. 131). Papi-fejedelem vagy pápa (Mad : Evang. 409).

papifejedelmes : hierarchicus Megy : Dial. 52.

Fejedelmekéd-ik : regno, dominor SI. [herrschen]. A birac fejedelmekédnece vala : judices praerant (BécsiC. 1). Az test zolgalyon es senmykepen ne fejedelmekyek, hogy az lelket meg ne gyewzye (ÉrsC. 377).

Fejedelmésség : **1)** praesidatus C. principatus ; obergewalt, herrschaft, fürstentum PPB. Fejedelmésséghez való : praetorius C. Teneked atyafyknak győlekezetnek fejedelmésségth kel byrnod es wiselnd es öneky zeutseges peldath mwatthud (PeerC. 89). Az első seregnek fejedelmésségth nekik attak vala (DebrC. 134). Az fejedelmésségbe twrtenik az esees (VirgC. 67). Az Cartusian szerzet nyuden aña zent egyház hely szerzetek között eelsew helt es fejedelmésségth tart zentsseeges elletnek meltosagawal (ÉrdyC. 573). Az szent bayléc mellett vigázoknac fejedelméssége légyen ő rayta : erit princeps super excubitores custodiae sauctuarii (MA : Bibl. I.120). Negyedes fejedelmésség : tetrarchia (Pázm : Préd. 78. Kr). **2)** Fejedelmésség, tisztbéli-személy : magistratus ; obrigkeit Com : Vest. 135. Azok kyk nepek kezét fejedelmésségthl vannak : qui videntur principari gentibus (JordC. 491). Ky wagy mynden fejedelmeknek fejedelméssége (ThewrC. 299). Akarogy hogy ne fyllyed a fejedelmésségth, a fejedelméti ? ris non timere potestatem ? (Kom : SzPál. 93).

[Fejedelmételen]

Fejedelmételenség : anarchia Major : Szót.

Fejedelmeskéd-ik : [dominor, principor ; herschen]. Valami utavétet cudar tolvajokat gyűjtje maga mellé, s azokkal fejedelmeskedik rajtuk (MonIrók. VIII.56). Fejedelmeskédő emberek (Vajda : Kriszt. I.185. Kr).

Fejedelmi : imperatorius MA. [fürstlich]. Bocskai István fejedelmi támadása (MA : Scult. 6). Fejedelmi székkal, bottal, zászlóval megajándékozottat (MonOkm. IX.431).

Fejel : renovo caput cothurni Kr. [vorschieben, vorschleichen]. Sarut feyelnd (FortSzer. G4b). Fodozzatok a miset, feielitec, aggattiatoc (Mel : Préd. 116).

még-fejel : ∞ A Genebrardus költvénye, melyet Kalauzis még-fejel, a sido anyaszentegyháznak két féle laistromarul, azon merő hívság (Pós : Igazs. I.24).

Fejelés : capitis cothurni renovatio SI. [vorschieb, vorschuh]. Szekernye-sarú egy pár, item egy fejelés (MonIrók XXIV.129). Benesú béri kész pénz 10 ft, két fejelés (MonTME. I.291). Egy aszszonyállatnak való sarut d[enár] 18, egy férfinak való fejelést d. 16. (ErdÖrszgy. II.380).

Fejenként (fejenkéd, fénként, fénként) : singuli, capitulatin C. viritum, cuncti MA. ein jeder besonders, man vor man PPB Igón meltosagossok ; merth istennek feyenkeed leany es fyay (SándC. 2). Kiket peldaznak tonaba ez madarnak fia ? feienked minketh (TihC. 16. 17). Yesws mynd feyenked az zent aszszonyoknak kezeket fogdossa (ÉrsC. 86). Ha mynd ezöke thel helyesyttyendy thek mynd feyenketh, kyketh mondottham (179). Myndenynk fenkyuth (Komj : SzPál. 97. 99). Feienkid ezt

kezdék mondani: coeperunt singuli eorum ipsi dicere (Sylv: UT. 142). De énnékem fejeként meg eskedjete; zsidók ezen neki fejént megeskőnek (RMK. II.341). Gyűlénec fejenként az Izraelnek fiait az királyhoz: venerunt ad regem omnes viri Israel (Kár: Bibl. I.379). Hlyenek az vj tanítók mind fejeként (Pázm: Kal. 135). Kivánc kegyelmotekne mind fejeként idővösséges ny osztendőt (MA: Scult. 99). Urak, nemesei, parasztok főfőnként feltámadának (Monlrók. VII.31).

Fejes: 1) capitulus C. capito, capitosus MA. der einen kopf hat, ein grosskopf, grossköpfig PPB. Petrus dictus feyes 1354 (Zichy C. II.551). Feyes Bálint 1440 (Nyr. V.510). Fejes, farkós bot (Com: Orb. 107). **2)** Tsomós fejes fő, mint a hagyina: bulbosus PPI. **3)** [pertinax, obstinatus; eigensinnig]. A túzok rejtendő fejes, makacs állott [igy] (Mik: TörL. 447).

Fejesős: bulbosus C. Cimos, fejesős: bulbosus MAL.

Fejeskéd-ik: sum pertinax, obstinatus Kr. [trotzen, eigensinnig sein]. Fejeskedett; nem hajtott szavára (Gvad: FNót. 20).

Fejeskédés: [pertinacia; eigensinn]. Mennél nagyobb a tudatlanság, annál nagyobb a fejeskédés (Fal: UE. 159). Gyenge ész, s a fejeskédéstől nem ment (481).

Fejesség: pertinacia, perricacia Kr. [eigensinn]. Az akarat és csak maga eszén járó fejesség (Fal: UE. 451).

Fejetlen: acephalus C. anarchus Kr. [kopflos, anarchisch]. Afőle fejetlen, gyűlevész nép (Monlrók. III.158. Zrinyi: II.80).

[Szólások]. Hihetetlen, hogy isten az ecclesiában semmi módot nem hagyott volna, hanem mint fejetlen lábakat bizonytalanságra eresztette volna fiait (Pázm: Kal. 1766. 605. NyKözl. XV.369. Bal: CsIsk. 302). A vármegyé minden tiszték nélkül fejetlen-lábos maradott (Szal: Krón. 259).

Fejez: 1) [respondeo, refero, revoco, transero; darauf bezüglich sagen, drauf beziehen]. Zent David wgy mond [33. zsolt.]: Ky vagyon oly ember, ky eoletehi kywan? Az wtan onnen maga reea feyeze es wgy mond: teryen el az gonosagrol (ÉrdyC. 254). Ha ezekben a hat dolgokban csavarognak a calvinisták, bár fejezd-rá osztán, hogy farkasok és sátán szolgálai (Pós: Igazs. I.122). Akar mi legyen annak a vége, elég az, hogy a reformata vallásra edgyiket sem fejezhetik (I.485). Nagy mód nélkülül mi reánk akarják viszont fejezni ezt a bizonytságot (Pázm: Kal. 222). Igy rájok-is fejezik a köz íreteleket a térdőkre, s-ekképen a fenyegetéseket-is a tértelenekre (Megy: Bayle. 843). Mostan immár ugyan ezen örveletes hír hallást kel en-nékem is ti reátok fejeztem (Szok: Balzs. 15). Azokat a zikkelyeket magadra fejezzed avagy magadra szabjad (Ker: Préd. 121). **2)** [firmo, constituo; befestigen?]. De isten fűtötte lábára, és wgy ráis fejezte, hogy ninesen erő ellene (Bal: CsIsk. 346). **3)** recapitulo, capitulum facio MA. [einteilen]. Az isteni szolgálatot ez négyekre fejeztem, melyekben gyakorta vétkeznék (Bát: VTárgya. 42).

be-fejez: recapitulo MA. finio, concludo, finem facio [be-schliessen, abschliessen, beendigen, zum schlusse bringen]. Annak wtana be feyezo mondwan (ÉrdyC. 159). Vegtöre wgy fejezi be [mondását] (Mon: Apol. 269). Bő-rekeszti, fejezi a tanácskozt (Com: Jan. 131).

befejezés: conclusio, epilogus SI. [beendigung, schluss]. (Pázm: KT. 169). Tóhát mimodon a béfejezést a halgatokra igazittya? (Ily: Préd. I.81).

ki-fejez: 1) exprimo MA. [ausdrücken]. Három szóval fejeztetett ki a tsászár győzelmi pompája: *ferculum trium verborum tulit Caesar: veni, vidi, vici PPB. Ky feyezt sententia (ÉrdyC. 10b). Kynek sentenciayaat mynd aldomásra mynd atokra ky feye[ze] (57b. 614b). Mint hőtnek ágút, a ki irua

és ki fejezne s magyarázna nem volna az sz. írásban (Bal: CsIsk. 452). Az derek pénz, ki az kótes levelben ki leszen fejezve: pecunie summa, in literis fassionalibus specificata (Ver: Verb. 115). Tsak azt tartozunk hitágazatól hiáni, a mi ott ki-fejezve vagyon (Megy: Szöv. 129). A meghatározott ezéli verseknek summáját az határon kívül való szókkal kellett volna ki fejezni: és így annak rendi meg-bomlott volna (Fely: SchSal. 2). Itt ki fejezet képpen ki nem rekesztetne a bar-mok (Vallást. Dd3). **2)** enodo, explano MA. erklären PPB. Fel-tett tölom az leszen, hogy ki-fejezzem, miért akarta isten, hogy az ember fia legyen itőlő-bírója a viláznak (Pázm: Préd. 4). Es ezekből azt fejezi ki sz. Ágoston, hogy... (Pázm: Kal. 65). Sok káromlók szája bé-dugatik, ha igazán és vóltaképpen meg-magyarázzuk az római győlekedzetnek ez dologrul való tanítását; ezt kel tehát győkeréből ki-fejeznünk (801). Csak magán a sz. írás, minden szükséges tudományt ki fejez. Sok dolgokat számlálánk, melyeket a sz. írás magán ki nem mutat (Pázm: LuthV. 233). **3)** [creo, perfabro; schöpfen, zutage bringen]. Isten ez világot semmiből fejezte ki (Prág: Serk. 929).

kifejezés: expressio, interpretatio SI. [ausdruck]. [A testből kiváló lélek] siratta az istennek bozzu allusának ki feyezset ielen lennie (BoD C. 22). A mely nyelven azoknak a logicus terminusoknak) tudása vagy jo kifejezése nintsen, ott azok mind a külső mind a belső jo dolgokban valoba nagy akadályok (CorpGramm. 700. 708).

még-fejez: [exprimo, explano; ausdrücken, darlegen]. Harmad reeze bezedewunknek nynt fewl meg vala feyezween, leezen az Maria ky mwlasuának moggyarol (ÉrdyC. 482b).

Fejezés: [relatio; beziehung]. Kristus jölnék ábrázolás szerént nevezetlik, az igének tulajdon jegyzése másra vonysát, fejezését, a lövöldözöktől vévén, kiknek jelek a ezél (Mad: Evang. 78).

Fejezet: 1) [caput, frons; hauptstelle, front]. A könet kit a rakoc megutaltanak, ez lőt a zogeletnece fejezeteben: in caput anguli (MünchC. 54. JordC. 817). Az keweth, kyth meg wtalanak a myvesek, az alkottateek az zogeletnekek feyezetye (ÉrdyC. 226). Az sereghnek feyezety: frons exercitus (JordC. 301). Az capitulumnak feyezety [elején] (ÉrdyC. 62b). **2)** capitulum SI. [kapitel, hauptstück]. Kewnynek feyezety es rubrykay: capitula et rubricae libri (Pesti: Nom. 5). Zykseogh gyakorta meg hanny vetiny az zent parancholatokat feyezet zeren (ÉrdyC. 392). **3)** [fons; quelle]. Vere folyasának feyezety: fons sanguinis ejus (JordC. 469). O Jesus fogyatkozatlan feyezeth eos kyme-erhetetlen kegelmesség (PozsC. 7. ThowrC. 16). Mynden bnynek feyezety (ÉrdyC. 18). Ondokaság gondolathnak feyezethyth wzyethek kywe thy zywetekből (ÉrsC. 182).

[Fejezget]

ki-fejezget: [enodo; entwickeln, nach und nach aufklären]. Ugy meg-czirkáltam írásit, hogy ad rei veritatem ki-fejezgettem elnéjét (Nógr: IdvK. Előb. 19).

Főbb, fővebb (log *fejebb* Com: Orb. 15. *főbb* Frank: HasznK. 66. Zvon: Osiand. 131. Tarn: Ják. 17. leg *főbb* Lásny: Krón. 2. Toln: Vigaszt. 33. *főbb* Pös: Igazs. I.261): [superior; höhergestellt]. Magut még annális fölne aletani, az mi isten (Mon: Apol. 496). Nem a méltóság teszi fővebbé (Pös: Veték. 21). A főbbiek között a leg főbbiek: potissimae; die vornehmsten (Com: Orb. 15). Christus valóságos és főbbik elevenítő és életető feje az ecclesiának (Ilyet: BCSomp. 100). Még főbb utat mutatok néktek: excellentiorem viam vobis demonstro (Ily: Préd. II.75). Fővebbképpen nem öneki, hanem a Davidnak mondatott (GKat: Titk. 225. 18). Fővebbik része amaz vitéségnek ez, hogy (PP: PaxA. Előb. 15). A Dárius fővebbik gene-

ralissa (Hall: Hllist. 124). A legfővebbik rablény (Mik: MulN. 205). A fővebbeknek alta értése (Gvad: RP. 345). A jó választás leg fővebb áldomása az égnek (Fal: UE. 393).

Főbség: suprematia, primatus Kr. El-veszté atya-fiai között való főbségét, és papi méltóságát (Pázm: Préd. 214). Az-elfött külömbet tanított az római pápának főbségéről, hogysen mostan (Pázm: Kal. 631). Az római pápa főbségéről (Bal: Csik. 371). Kötelezetnek az pápa méltóságos főbségének meg ismérésére (Toln: Vigaszt. 81). Légyen jeleskedő érdemére nézve; nézzen ki belőle valami főbségnek képe (Fal: UE. 418).

Főbségös: [summus; erlaucht]. Főbséges pispóc (MA: Tan. 1160).

Főbségű: ∞ Főbségű lelki pásztorság (Matkó: BCsák. 221).

Főbeli: [ad caput pertinens; kopf-]. Főbeli kenet: ungventum in capite (DöbrC. 211).

Fői. Fői ékesség: anadema MAL.

Főképpen: 1) praesertim, maxime, principaliter C. praecipue, imprimis MA. sonderlich, vornehmlich hauptsächlich, besonders PPB. Kire ne az vr isten főképpen (GuaryC. 62). Főképpen köüettűc a sido bibliai (Helt: Bibl. c3). Ezt az dolgot en főképpen itilem emlekezetre meltonac lenni: id facinus imprimis ego memorabile existumo (Deesi: SalJ. 4). De főképpen az nemesseg akaria vala az Catilinauac inditását (13). Het varasokba tanitot tū keppen (Mel: SzJán. 38). Maid meg sem esmerhettyűc egymást, főképpen az leanzo rendet (Pécsi: SzűzK. 109). Az spárgát nem köll öntözni, főképpen őszel (Lipp: PKert. II.85). Leg főképpen meg lásd hogy barátságos emberből ellenség ne légy (Kár: Bibl. I.653. Zvon: Post. I.17. Toln: Vigaszt. 213). 2) [capitulatim, viritim; einzeln?]. Gersomnak nemzety feekepen ezek: Lobny, Ebrony, Moly, Musy, Chory (JordC. 176).

Főképpen-való: principalis MA. [hauptsächlich, vorzüglich]. Főképpen valo fegyuerők az igaz hit volt (Frank: HasznK. 72). Az kit te az te fiaddal egyenlőne es az orszagnac örökösőne teuel, az legen főképpen az te nemzetsegednee fogiatóia: is potissim stirpis tuae extinctor sit (Deesi: SalJ. 11). Nagy barcza volt, de főképpen valo bainuasa akkor lőn, mikor (Mel: SzJán. 307).

Főképpenvalóság: principalitas MA. baupt-anfang, erster grund PPB.

[Főre]

nyakra-főre: praecipitanter MA. unbedachtsam, über hals und kopf PPB. Nyakra-főre hányom: disturbo MA. herabstürzen PPB. Nyakra főre vetem: praecipito MA. Nyakrafőre az ablakból leesett vala: cecidit deorsum (RMK. IV.186). Niakra főre az tőmlőczben be haita (CsomaC. 2). Az emberek nyakra főre omolnac minden gonoszra (Tel: Evang. L94). Nyakra főre hányatni: in caput praecipitari (Deesi: Adag. 199). Az kő szikla teteiéről nyakra főre le taszigálák őket: de petra praecipitaverunt eos de summo in praecipua (Kár: Bibl. I.395). A ki valamely meredek helynek szélén áll, akár-melly kistsny taszigálák, nyakra-főre mégyen alá (Pázm: Préd. 230). A tőb vétkek kiszűtnek és taszigálnak a gonoszra, a harag nyakra-főre taszig (801). Ne hebeburgyalkodgyéc: magát nyakra főre ne ejtse (Com: Jan. 179). Te magadat veszedelemben niakra főre ne eic (DictaGr. 10). A lélek nyakrafőre hányattatik, és minden módon vész (Ily: Préd. I.179). Mind töröknek, mind Tököli uramnac nyakra-főre rosul folytak dolgai (MonIrók. XXVII. 33). Mind a ketten visszaestünk nyakra-főre (Gvad: RP. 5).

Főség: principalitas C. excellentia, praestantia, primatus MA. höchste würde PPB. [suprematie]. Az pápa főségéről (Zvon: Post. II.209). A pápának sem fősége, sem pásztorsága nem ta-

lálthatik a sz. írásban (Matkó: BCsák. 171). Főség vagy elsőség (Pós: Igazs. 389). Anya-szent-egy-házban való főség (Mad: Evang. 569). Az fő népek, az ő főségeiben, és az főfejek az ő főfőségeiben minden széken szabadon éljenek (ErdŐrszgy. II.203).

Főtül: [a capite; am kopfende]. Az coporsóban lata keet angelokat evluen egyik fevtel, masyk latvl (ComC. 108).

2. FŐ: coquor Kr. [gekocht werden, kochen, sieden]. Főve: cocte, elixe MA. gekocht, gesotten PPB. Ne egyetec nyersen, se főne: non comeditis ex eo crudum quid, nec coctum aqua (Helt: Bibl. I. Gg4). Mikor meeg a lús fő vala (Mel: Sám. 4). Főve job, hogy nem nyersen (Nad: Kert. 314). Egy szép gulóczát küldtem főve (Thurzó: Lev. I9).

[Szólások]. Egyedül szegény fejem főtt, magamét költöttem (RákGy: Lev. 269). Censabriának is már reménye nőfőn, már ezekért szív e senkinek se főjőn (Gyöngy: KJ. 35). A kinek fazekában főtt, az érzi az effőle kint, jó atyámfia (Tudománytár. 1839. 177. NyKözl. XV.369).

el-fő. Elfőtt: decoctus MA. éingesotten, abgekocht PPB.

ki-fő: efferveo MA. [ausgekocht werden].

lő-fő. Lefőtt: decoctum C.

még-fő: inferveo C. Félig megfőtt: semicoctus C. Megfőtt: concoctus MA. gar gekocht PPB. Hol vagón az io meg főtt etek es venerek? (BodC. 21). Ez keményebb a másiknál, és nehezebben fő meg a káposzta, Lipp: PKert. II.121). Belső részin majd ugyan meg-főnek (PhilP. 3).

Főtt (főtt MonIrók. III.166. Biró: Angy. 327): coctus, coctilis, elixus C. MA. gekocht, gesotten PPB. Főtt etek: coctura; főtt víz: apozema; lébe főtt: jurulentus; vízbe főtt: lixus C. Lisztból főtt gombóda pép: fareum PPL. Hussal fevt etek (DomC. 123). Főteth nem evth (ÉrsC. 338). Élésük valami régi főlt [gy?] kölesnél egyéb nem volt (MonIrók. III.166). Soba főt cziunkat emne (Pázm: Fel. 95). Főt italoc: potiones decoctae (Com: Jáu. 173). Egész hónapig főttet nem ettem (Thaly: Adal. I.39). Nyers vagy főlt has, avagy egyéb testi eledel (Biró: Angy. 327).

[Szólások]. A szaruas maknac a gyökerét vízben fele főttig főzd meg (Mel: Herb. 62).

Fővés: [coctio; das kochen]. Mikor a borju hus jó fővésébe vagyon, vedd ki, vágd apróra (TürtT. 2. I.570).

Fővetlen (főetlen, főtelen): incoctus; ungekocht PPB. Amaz saytalan, imez főetlen (TelC. 361). Főetlen etel (Frank: HasznK. 103). A répa fővetlen hasfájást szerez (Felv: SchSal. 21). Főve lesz orvosság körtvély méreg ellen; ártalmas peniglen főtelen és nyersen (Felv: SchSal. 2. 13).

Fővő: coctivus C. gekocht, was sich kochen lässt PPB. Hamar fővő: coctibilis C. Eleve érv, fővő: praecoquus PPB. A páva husa nehezen fővő (Misk: VKert. 314).

Főz (fej JordC. 700. ÉrsC. 397): 1) coquo, lixo, elixo MA. kochen PP. Bele főzöm: incoquo MA. einkochen PPB. Sert főzni: coquere cerevisiam PPB. Főzött borhoz való: defrutarius C. Meg elegegel a kősség etkeuel es a mi a kolm'an főztetic (VitkC. 53). Ne főzyed az ghedőleth: non coques hooedum (JordC. 59). Fezmy nalotok van ee? pulmentarium habetis (700). A ki mast főze a konihaba, el futa (DebrC. 163). Zenth Janos mykoron olayba főztek [máj. 6.] (WinklC. kalend). Fez vala az sororoknak (MargL. 22). Te fvw az atiafyaknak (VirgC. 74). Sziaa főzere tud főzni (Helt: Krón. 124). Ha emy akarok, en magamnak kel feozneoni (LevT. I.361). Kd most is ser főzni [árpát] akar venni (II.28). Jacob egy étket főze: coxit Jacob pulmentum (Helt: Bibl. I. L4). Ha borban főszed, sőmört, fekélt gyógyit (Mel: Herb. 13). Ha cteken észed gyakran, telén

húst főz [főzsz] vele, szemet világosít (119). Főzzed ezeket hogy ir legyen belőlök (Cseh: OrvK. 22). **2)** [concoquo; verdaunen]. Ott hidegbitette volna iol főző konyhas gyomrát (Bal: Epin. 7). **3)** Tanátskozni, egy követ főzni, titkon főzni valant: capita conferre, offensare WF.

[Szólások]. Somfánál főző: avarus, tenax, parcus MA. Somfánál főző sobrák (MA: SB. 129). Viasz fűzékben os somfánál főzet (Helt: Krón. 1). Rákóczy Györgyöt obsequiumra Jenő ali hivatja, de azt a húst sokféle lével főzik Váradon s Patakon, melyben senki nem vete jobb borsot, mint amaz extraneus hajdú (Monlrók. VIII.71).

[Közmondások]. Az bahot sem az leveiért főzik (Decsi: Adag. 188). Elbet tsak eb lével kell főzni (Matkó: BCsák. 5). A bolondok bolond dologban főzik fejeket (Kisv: Adag. 227).

el-főz: decoquo C. MA, percoquo PP.

ki-főz: excoquo C. auskochen PPB.

kifőzhető: [coquendo aptus; zum kochen geeignet]. Hozas ki-főzhető lombikokat, melyekben destillálhatnád agyud velejét (Matkó: BCsák. 279).

lő-főz: decoquo C. [abkochen]. Törd meg erősen az mondotát, de lefőzd az hóját róla (XVI. száz. Vasárnapiújság, KépesFolyóirat L53).

még-főz: **1)** concoquo, incoquo, discoquo, excoquo C. percoquo MA, decoquo PP. [kochen, abkochen, absieden]. Vízbe meg főzöm lixo C. Egy azzony allat meg feyze ev fyt (CornC. 171). Forro olayban meg főzven (Apost. 22). Az lenelet főzl meg, la nem alhatol, el alut (Mel: Herb. 64). Ha egy marockal a chelidoniában rósa etzettel meg fősz s meg szűröd (179). A főlelmec és rettegősecc meg főzie és meg emésztie az ő szűnét (Helt: Mes. 161). A juh fél, hogy a fi a fagytol megfőzetvén, minden fi elfogy (Illy: Préd. II.13). **2)** [concoquo; verdaunen]. A mely gyomor nem főzheti meg, a mit eszie (Mel: Herb. 105).

mégfőzés: **1)** concoctio C. MA. [das kochen, abkochen]. **2)** [concoctio; verdaunung]. A gyomorban lészen az első megfőzés, emésztés (Com: Jan. 50). Nemeljek vacsora után eszik a retket, étel megfőzés segitséért (Nad: Kert. 320).

mégfőzött: concoctus, decoctus MA. volgekocht, eingekocht PPB.

őszve-főz: [concoquo; zusammenkochen]. Az fyz fa heiat főzd őzne rosa vízzel os pomagranaua, lyhek faiasat os folyasat meg allatya (BeythoA: FivK. 17).

Főzdögöl: coquito MA. oft kochen PPB. Főzdögöld szápen (Radv: Csál. III.38).

Főzelék: obsonium Ver. Kr. pulmentum, edulium coctum, cibus elixus MA. decoctura; gekochte speise PPB. Walunyemő főzelek oly mint fertelmeseg volna (Érsc. 313). Az ew aztala myndennek nyhvan os kezenseges volt, yollohet kewes volt az főzelek, de maga myndent meg elegőytöt az Cristusnak zeretely (ÉrdyC. 299. Kaldi: Bibl. 327). Gyökere főzeléje (a spargináty) a nehezen vízellőknék használ (Nad: Kert. 301). Nincs mit adni főzeléknek, nem mond semmit, hogy főzzenek (Thaly: Adal. 1844).

Főzemény: ∞ Elkészíti főzeményét, egynelány tál étkét, nyársra való süteményét (Fal: Vers. 878).

Főzés: **1)** coctio, coctura, decoctus C. kochung, das kochen PPB. Bort főzéssel apasztani: defrutare C. Szabó Balázsna betegségekben szolgált éték főzéssel (Radv: Csál. III. 270b). Szappanfőzés (Thaly: Adal. II.121). **2)** [concoctio; verdaunung]. Gono os nehezen valo gyomor főzés: dyspepsia C. (Acsero: Enc. 148).

[Közmondások]. Könnyű az nőzés, de nehéz az ketször főzés: facilius est uxorem ducere, quam curare (Decsi: Adag. 167. Kisv: Adag. 163).

1. Főzet: [coqui curo; kochen lassen]. Sokat főzete, sok vigasságot tétete (Tm. 246). Főzetett volt egy öreg kandér káposztás húst az útra, azt ragadván az sok török szolga, melegitelen hapsolni s hordai kezdék (Monlrók. III.377). Derekasint főzet a vendégfogadóval, de mind az én erszenyemre (Bethl: Élet. II.120).

2. Főzet: [coctio; das kochen]. S. Janos olayban főzeto [május 6.] (MűnchC. 5).

Főző: **1)** coctor MA. koch PPB. Tejes étők főző: lactarius C. Páp-főző: pultarius PP. Csanki István főző béri: Három sajt, három gomolya (MonTME. I.291). **2)** [coqua; köchin]. Az minéműt küldött kd, bizony az főzők is szebbet viselnek nálunk (LevT. II.280). Szakats avagy főző asszony: coquis vel coqua (Com: Jan. 82). Felesége mellé efféle főző s mosó asszonyra, szolgálóra volna szüksége (Monlrók. XV.555).

éték-főző: carnicoctor Nom. 277.

feketevíz-főző: [kalteesieder]. Attunk az deákrak 10 [fallért], az fekete víz főzőnek attunk 2 t. (MonTME. I.160).

kávót-főző: ∞ Haupt quartély: földhadszállást térszen, mivel itten lakik a komandírozó generális, itten vannak a sok traktérek, kávét főzők, itt áll mindentéle játék, tántz, s más mulatások (Gvad: RP. 113).

sőr-főző: coctor cerevisiae MA. corevisarius MA. zythopepta Com: Jan. 85. [bierbrauer]. Az calvinistákis tñt-mfántal fizetnek az saxóniai sertiőz praedicatoroknak (Pázm: Kal. 255. Bethl: Élet. II.204).

Főződik: [coquor, fingor; gebrühtet werden, ersonnen werden]. Eljött vala Kereszturi László uram, ki által az magyarországi behódolás főződék vala (Monlrók. VIII.333).

ki-főződik: [deducor, consequor; sich ergeben]. Vallyon nem ki-főződénék már az én consequentiám a föllem citált locusokból? (Matkó: BCsák. 279).

Főzőget: coctito C. [langsam kochen].

Főzött: coctus; gekocht Com: Vest. 123. Főzet etkeb akar mynemew letlegen, lassan lasan ewmagat twle el tazoztatya wala (Érsc. 397).

FÖD, FÉD: obnubro C. velo, tego MA. Födve: aperto C. Ház fedni való asszún kérgék, sündelek: asserus (Com: Jan. 104). A szalmával fedett házának pernyéit a göréből nézné (Szul: Krón. 502). Semmi szagol, vagy rejtek sem fedheti úgy dolgunkat, hogy ő előtte nyilván s tudva ne legyen (Fal: SzE. 525).

[Szólások]. Figyelemmel és szíve fedve kell embernek a tsalárd mustani világgal banni; mert igen vigyáz a beszédre, és igen kukutsil szívünk titkaira (Fal: UE. 415).

[Közmondások]. Sással fődött házban bátorosig aludni (Kisv: Adag. 217).

be-főd: velo, tego, praetego, obtego, itego, operio, adoperio, nubo, obnubo, erusto, obduco C. [bedecken, zudecken]. Haj módra befédetem: eruior PPB. Kie befédde földne oreait (BécsiC. 13). Befédde ciliciummal: operuerunt cilicio (16) Feie befeduen: aperto capite (62). Be nem feydek fevdel zent margy azzonak testet (MarzL. 103). Monnotoknak oreaynt be feyge (VirzC. 137). Egy rézével fíte feyot be (Érsc. 68). Myuden imatkozo a vagy profetalo fyrtu be fedeth fínd meg rutetya az ew feytl (Komj: Szál. 163). Lesuetvén az ő ősznysegenec ruhniat, befede magát egy ruhaua es beborita: depositus viduitatis vestibus, assumptis thestrum (Helt: Bibl. I. 84).

környül messetee atte szemerem tostekneec felső os befődő
 űret (Mol: Préd. 164). Az czet halnak teste mint egy paissal
 és erős peezzáttal be fődötetett (Kár: Bibl. 1.538). Nagy szégyen-
 stemben, ortzumat bé kell fednem (MA: Bibl. V.22). Az isten,
 z ki előtt az menyeyi lelke az ő színeket be fedie (MA: Scult.
 57). Az nap tintis be fődik (Pázm: Kal. 304). Előbbi gonosz-
 ágít bé-fedgye következő életének telékletességével (Pázm:
 Préd. 27). Nem be-fedetnek-e tölben a szőlők? (Mád: Evang.
 87). Halálnak árnyekával vagyon be fődő az a föld (Lép:
 Tük. 1.57). A férjnek tulajdon tiszte: a feleségnek erőtelen-
 égét, mint gyengébb edénynek, befedni és igazgatni (Apati:
 Vend. 887). Menyvi módon igyekezik a vétkét befedni (Illy:
 Préd. 1.449).

befödés: obductio, opertus C. [das zudecken].

befödetlen: inopertus MA. [unbedeckt]. Be nem fedek
 viddel zent margyt azzonnak testet; ezenekpepen alla be fove-
 den 12 napiglan (MargL. 104).

el-föd: contego MA. [verdecken]. Elfödött: tectus, velatus,
 bscouditus, coopertus MA. El-fedni a szőlőt: infodere vineam,
 amare tales PPBl. Födgyőe el (Zvon: Post. L135).

elfödés: tectio, velatio, opertio MA. [das verdecken].

föl-föd: develo, retego C. detego MA. exsinuo PPl. [auf-
 decken, enthiüllen]. Felfedetett: reiectus C. Jőy es felfegged ő
 elasztat: venis et discooperis pallium (BécsiC. 6). Fel fedet
 ortzuual (Born: Préd. 322). A leplet a mikor fel-fedi (Gyöngy:
 Csup. 16). Fel-fedi a toelletta asztalt (Fal: NA. 141). Többszer
 yli színet adgya dolgának, mint ha innen-is, amonnan-is, fel-
 vedve kitetszenék belső titka (Fal: UE. 370).

fölfödés: detectio, relectio MA.

fölfödetlen: non revelatus Káldi: Bibl. 2. Corinthi 3. 14.
 Kr.

ki-föd: retego Kr. [aufdecken, enthiüllen]. Ki-fedem, hadd
 ássa minden (Czegl: MM. 171). Mire szükséges a tetetés, ha
 egymásnak elegendő hiszünk? Ez az, mely orczádat ki-fedi,
 zivedet bé-zárja (Laskai: Lás. 279). Urunk egy alkalmatosság-
 ban azt tanítá, hogy bé, más alkalmatosságban, hogy ki-födgyük
 ő téteményünket (Fal: NA. 178).

környül-föd: circumtego C. MA. [umhüllen].

Födél, fédél: 1) operitorium C. operculum MA. Meg oltal-
 maztatom te zariának fedeleben (AporC. 7). Száz vörös fedélű
 zékér (Monlrók. III.118). Meg nitó edény, az mellyen nem
 eend fedél: vas, quod non habuerit operculum, nec ligaturam
 lesper (Kár: Bibl. 1.138). Az isteni szeretet-is az alázatosság
 fedele-alatt bátorságos (Pázm: Préd. 54). Mindenek nyilván és
 fődél nélkül vannak ő előtté (Pázm: Kal. 34). Jlat eziüst czapa
 pohárkák födelestül (Radv: Csal. 35.3). Burok és fedél tétetett
 az ő szívekre (GKat: Váls. II. Előb. 10). Azt gondollyák né-
 mellyek, hogy ha a tizimerek tetején korona látszik, már elég
 fedele vagyon paraszt erköltsőknek (Fal: NE. 12). 2) tectum;
 las dach Com: Vest. 148. A zsv villántozók a ház fedelén
 splendor aquae *dissultat per tecta PPBl. Menenek egi kőz
 helire, meli ket haz között vala es fődél alatt (DebrC. 51).
 Kettő szakada az templombeli fedélis (Born: Préd. 26). A házunk
 fedele (Gér: KárCs. IV.536).

[Szólások]. Se háza se fedele; szükülködik mindenből
 Fal: NA. 215). Addig vegyük fedélalá a majort, míg
 ő idő vagyon: *pertegamus villam, dum sudum est PPBl.

ágy-födél: cadureum PPBl. [bettdecke].

asztal-födél: [inappa; tischttuch]. (ACsere: Enc. 257).

csöcs-födél: mammillare C. MA.

fő-födél: (jefödél WespC. 101): [velum, rica; schleier
 kopftuen]. Ania ő főfödület oda vete es fyanac zemermetesse-
 get vele be fődőze (VitkC. 89). Az zolgalo leyanynaknak goromba
 fev fedeleket keery vala el es azt visely vala (MargL. 39). A
 kesernes anya veuen az ő fő-födület be kötteteli vele az ő agie-
 kat (WespC. 101). Nala wagyon bodogh azzonnak egy fő fedele,
 ky bodogh azzonnak feyen wolt (FrsC. 146). Az főfedeleket,
 misfikat, palástokat eluészi (Helt: Bibl. IV.16) [Vö. FÉDELE].

ház-födél: culmen PPBl. [tectum; haushach]. Hegyes ház
 fedelek: *fastigiata tecta PPBl. Ház fődélnek ki-álló ereszi
 (Com: Jan. 107).

mell-födél: pectorale MA.

paplan-födél: [opertorium lecti; bettdecke]. (VectTrans.
 14).

szém-födél: 1) [vestis feralis, tegumentum capuli; leichen-
 tuch]. Legottan ki fődő, ki meg holtuala, kezei es labai meg
 kötőznén mazzagockal es ő orcia zém fedellel (sudario) vala
 meg kötőznén (MünclC. 194). 2) *Szem hea, fődèle: cilium MA.
 [augenlid]. Ő zemei zegenre neznek, ő zemfedeli (palpebrae)
 emberfiut kerdezik (DöbrC. 27).

[Szólások]. Holtnak szóm fődélet vonni el: vel a mortuo
 tributum auferre (Decsi: Adag. 87). Még szóm fődélere való pénz
 sincz (Decsi: Adag. 220).

[Fédelecs]

szém-fédelecs: [velum monialium; nomenclschleier]. Be
 nem fedek feoldel zent margyt azzonnak testet, sem valamiyyel
 egyebel, hanem csak az ev zem fedelechecevel (MargL. 104).

Fédelecske: tegillum C.

Fődeles: tectum habens Kr. [überdacht, mit einem deckel
 versehen]. Fedeles hajók: naves *constratae PPBl. Fedeles
 zéker: plaustrum tectum (JordC. 131). Gyermekeknek való ros-
 télyos és fődeles ágy (Radv: Csal. II.399). Fedeles kammácska
 Gér: KárCs. IV.460). Fedeles és bombaris hajóim is az Dunán
 elkiszülték (Monlrók. XV.68). Megindulának az Dunán három
 fedeles hajókkal és egy fedeles lidaskával (69). Fedeles kupa
 (GKat: Titk. 37). Fődeles füveg (Fal: NA. 122). Fődeles hintó
 (144).

Fődelet: [tectum; dach]. Az iskola födeletét, és a fedeletét
 is helyesen megigazitotta (Nyr. XIV. 460).

Fődeletlen: [sine operculo; ohne deckel]. Fedeletlen hajo:
 aphraeta MA. Talpatlan fedeletlen aranyos pohár (Radv: Csal.
 II.383. 96).

Fődelez: tecto tego Kr. [tego: überdachen, bedecken, ver-
 hiüllen]. Homályos borítóval fedezett koporsó (Horv: MullP.
 3). Szegénységnek fődelezése (Let: Hittag. Előb. 5).

be-fődelez: ∞ Ezel fődelezém bé épületecskémet (Bíró:
 Ünep. IV).

el-fődelez: obtego Kr. [verhiüllen]. Agya Cristus mynekevük
 az ev zent testet eledelevi elfődelezet tevtrenetek alatt, az az:
 kényernek zemelye alatt (ComC. 171. Zvon: PázmP. I.912. Kr.).

föl-fődelez: [detego; den deckel wegnemen, enthiüllen].
 Föl-fődelezték a szövetségnek szekrényét, avagy ki-nyilatkoz-
 tatták a sz. háromságnak dicsőségét (Bíró: Préd. 137).

Fődélke: [kleiner deckel]. Hosszukas trójai pohár fődélké-
 jével (Radv: Csal. II.11).

Födés: obtectio, operimentum MA. [das bedecken, die be-
 deckung]. The zarnyaydnak fedesebe remenkednek: in tegmine
 alarum tuarum sperabunt (KeszC. 85).

Födetlen: intectus C. inopertus MA. [unbedeckt]. Fedetlen
 hely: hypaethrus PPBl.

Födö: operculum, cooperculum C. opertorium, operimentum MA. [deckel]. Kezdenek az fazokak es az földök eg masra zökdönsy (SándC. 25). Mint egy kis földé, olyan keréc leudei vannak (Mol: Herb. 36). A fazokas földöket főmál (Com: Jan. 105).

fazék-födö: testum, testus MA

has-födö: ventrale MAI.

váll-födö: humerale C.

Födököz-ik: [operior, obruor; verbergen werden]. Az germeknek teste nala födekezet az fewnen alaa (TelC. 161).

Födődöz-ik: [operior; sich zudecken]. Födődözvel földődzik (Fr: SzJán. 72). [Vö. Födődz-ik]

Födöget: [identidem tego; eine zeit lang verbergen, verhillen]. (Laud: UjSegits. 185). Tar-fejének hajatlanságát borostyán koszorúkkal földögette (Fal: UE. 376). Szándékát földögeti, álnokul hátráb vonnya magát véle, és érett korát látván, előrándul győzedelmessen (475).

Födöz: 1) operculo C. operio, tego MA. amicio Com: Vest. 119. [bedecken]. Födözött: tectus, opertus MA. Födöztetüen sélém palastal: amictus serico pallio (BécsiC. 67. MünchC. 24). Ne legyenek zorgalmatosok ty testeteknek, mywel fedeztessetek: induamini (JordC. 371). A sydook tegődet oda nem eretzének, hogh fyadath felezyel, folyo vereeth törőllet, faratsagaatl kényobehed (WinkC. 334). Latainak eg ifiat földöztet feier tizta öltözethe: viderunt iuvenem coopertum stola condida (DöbrC. 315). Sisak, oroszlány bór, mely ötet földözte (Zrinyi: ASyr. 174). 2) [oculto, abscondo; verbergen]. Semmi of fedezet, ki nem meg jelentetie es semmi of titoc, ki nem megtudatie (MünchC. 32). Akariac hamissagokat földözni (Mon: Apol. 304). 3) [defendo, fūco; entschuldigen, beschönigen]. Ninczen minel bűnököt fedezzik (Sylv: UT. 1151). Nincz minel fedezze az ő bűneket: excusationem non habent de peccato suo (Helt: UT. IV.7). Bűnét földözi es masra ken (Mol: SzJán. 76). Ila meg esaltnak a testi gyönyörűsügtől, fajtalan vétkeket a házasságnak tisztaságos nevével fedezik (Pázm: LuthV. 186). Abban az itéletben semmi fedezve es színlve nem lehet (MonOkm. XIX.366). Hogy az törvény bűnburító, fertelmesség fedező ezköznee tartassae (MA: Seult. 682).

[Szólások]. Bárány bőrrrel fedezi farkas fogait (SzD: MVir. 349).

be-födöz: operio, cooperio, pertego, contego, protego C. [bedecken]. Befödözött: tectus; befödöztetött: coopertus, opertus C. Ily fedeztetébe vizzel: aquis coopertus est (BécsiC. 18. MünchC. 62). Be fedezetek engemet (JordC. 436). Kezeovel sebet bel földözee (ÉrdyC. 511b). El betettek az koporsóban, hogy be földözeeek (633b). Öltözettel bel földözeeek (625b). En orchainak zemeremsege bel fedező engemet: confusio faciei meae cooperuit me (KulesC. 108). Az hely, hol cristus zvetet, volt be fedezveem keet haaz kezev (CornC. 85). Be fedeztetik az te tested es te zined az koporsóba (Bödc. 8). Orendat galazat fedeztho be (TelC. 22). A vizee olly igen eláradnac, hogy minden magas hegyec minel az egész ég allat befedeztetetnee (Helt: Bibl. 1C4). Befödözni orczait: velare faciem (Fél: Bibl. 80). Az wr kegyelemmel be fedezi az ő földét es az ő népét: dominus propitius erit terrae populi sui (Kár: Bibl. 1190). Az ő hitce az ceremóniákkal néminemöképpen befedeztetet volt (MA: Bibl. 171). Az ágy leplekel es esörgékel befedezze magunkat (Com: Jan. 112). Szemelen szemérmünknek mezételeo el-befedeztetett (Csúzi: Síp. 418).

befödöző: velamentum C. [decke, hülle]. Ő minel azoknac szemének befedezője, kie te veled valnac: hoc erit tibi in velamen oculorum ad omnes qui tecum sunt (MA: Bibl. 117).

el-födöz: 1) convelo C. [verdecken, verhillen]. Elfödözött: tectus, velatus, coopertus MA. El fedeztetőt vala: erat velatum

(JordC. 557). Mynth lla el fedeztethwen vona ty zabadsagtok gonossaggal (848). Eynek setetsegeth el födezed (ThewrC. 132). Az ő ellenségeket el földöz az tóngör (Szék: Zsolt. 89). 2) abscondo C. [verbergen]. Elfödözött: perconditus C. Elfödözött: absconditus MA. Sem nynez vg elfedeztetven, hog ky ne nylatkoztatseek: nihil est opertum, quod non revelabitur (JordC. 383). Ez nyomorúsagokat el kel földözni (Baythe: Epist. 208). Egyik latorságot másikal el földözni: lutum luto purgare (Decsi: Adag. 77). Az én vétkeimet az képmutató ember módgyára el fedeztem (Kár: Bibl. 1531). El fedezi másnak vétkeit celat delictum (613). Elfedezted minden ő bűnökét: operuit omnia peccata eorum (MA: Bibl. 1520). Bődog az, az kinek bűnei el valnak fedeztetuen (Szár: Cat. E).

[Közmondások]. Mész, bors es a tsúkla minden roszt elfödözhet (Kisv: Adag. 318).

fölfödöz: detego, revelo, aperio MA. exinuo P'Bl. [aufdecken, enthüllen]. Parancólanac, hog fel fedeztetnee (Susanna): ut discooperietur (BécsiC. 170). A te szőrmémed felfedeztesset: ne reveletur turpitude tua (Helt: Bibl. 1Mm). Fel ne fedezzo az ő attyának szemérménee fedezőjét: non revelabit opertimentum patris sui (Kár: Bibl. 1179). Az te hugodnac szemérmességét fel ne fedezd (MA: Bibl. 1105). Emlőjéket fel fedezik [hogy lássék] (Szathm: Cent. 45). Nagy tudatlanságokat nekik fel fedezi, mind azaltal hieit csak gyengén csépli (MolnF: LTárh. 112). A harmadikat pedig fényes öveg-től lévén, nem vala szükséges felfedezni (Csúzi: Síp. 219).

ki-födöz: ∞ Mindeneket neki nyilván kifedezvén: detegente ei omnia manifesto (Illy: Préd. 11281).

Födöz-ik: [operior; sich bedecken, bekleiden]. Ne akariac azert zorgalmatosok lennetec monduatoc: mit ezöce anaú mit izone, anaú miuel fedező? quo operiemur? (MünchC. 25). Nem fedezhetiké selyennel (MA: SB. 220). A tisztatársaság a mostani világban nem szurdék-vétek, hanem himes es varrott ágyokban földzik [igy?] (Fal: NE. 105). Vö. Födődz-ik).

be-födözik: ∞ Ily es felfedező ő palastat laba föld, kiuel befedezét: operitur (BécsiC. 6). Terehed ki te palastodat, kiuel befedezel: quo operiris (7).

Födözés: 1) [obtectio; bedeckung]. (Az asszony) hozzu haya fedezsyr, fydelyrt ew neky adattatott (Komj: SzFál. 165).

2) [absolutio; entlastung, entbindung]. Az itt lakó városi rendnek élésekből a várat megtakarija, la kívántatik, fedezést adván mindennek, kitől miesoda es mennyi életet szedet be (MontME. 111.107).

Födözet: [amictus, velum; bedeckung]. Ighen kenyw orchat befedezny es fedeztetet vethny zemeknek elette (WeszpC. 146. 138). Mynt az földözöt el változtatod ewket zyveken (ÉrdyC. 53).

Födözetlen: [inopertus; unbedeckt]. Fedezetlen ortza (MA: Tan. 1).

Födözget: operio MA. [verhüllen, bemänteln]. Nem fér az igaz tanítóhoz, hogy halgatói fogyatkozásit fedezesse, vagy azokra hunyoritson (Pázm: Préd. c2). Éjjel születik, s éjjel setétséggel fedeztetü méltóságát (Csúzi: Síp. 649).

be-födözget: velo, operio, obtego frequenter MA. [bedecken decken]. (CsonaC. 110). Födözgess-bé szárnyalddal, ápolgassjó voltoddal (Bíró: Augy. 64).

el-födözget: ∞ A bűnt ne fedezgesd, palastold el: ne dissimula (Com: Jan. 205).

Födöző: tegens, tegumen Kr. Fel ne fedezzo az ő attyának szemérménee fedezőjét: non revelabit opertimentum patris sui (Kár: Bibl. 1179). Antichristus oka minden bűnec, es földöző (Mol: SzJán. 458 507). Ágyának leple, fel, fedezője (DKal: Ke

33). Földszóvel földődzik (Fr: SzJán. 72). Mérges téiben semmi földője nem lévén egy marok szalmánál egyéb (Fal: TÉ. 736).

1. FÖL, FÉL: 1) superficies, stymma MA. [pars superior] berfläche, oberer boden, das auswendige eines dinges PPB. [as obere]. Megföldözzen hegeket ő fölökéből: rigaus montes de superioribus suis (AporC. 67). Az palma gymelclmok a felyt es az mondolanak a helyt mynt [mind] meg eue, az maguat egyg az palmanak es az heyat az mondolanak wyne az [utarra (Pesti: Fab. 67b). Meg elegődött az en lellem, mint eg fölöl és köuerssiggel (Szék: Zsolt. 61). Vendue eszt tiszta ranyal, felit, oldalait köerskörnyül es szaruait: vesties illud uro purissimo tan craticulam ejus, quam parietes per circumum, et cornua (Helt: Bibl. I.Gg4). Egh zoknya mynd allya egy barsonnyal wetteth (RMNy. II.34). Egy viselő veres purumal szoknya, allya feli zöld atlaczzal vetett (Radv: Csul. I.6. 211). Egy szoknya, a feli zöld bárson, allya zöld atlacz Gér: KárCs. III. 228). Egy asztal-kés, az föli eziütes (365). Az templomnac kárpittya ketté hasada, az felitül fogva mynd az also részeg: velum templi scissum est, a parte summo usque deorsum (MA: Bibl. IV.31). Az fölin levének [boritékján] ly bötök valának: Adassék . . (Zrinyi II.53). Az ajtó fölüt, ház eleit tekintsd-meg (Com: Jan. 106). Ágyának leplét, felit, fedőjét (DKal: Ker. 233). Meg-igyesenitsek föllyül a földet, és apu ganéval elegytsék a fölüt (Lipp: PKert. 85). **2)** [quod unperest; rest, das übrige]. Az mynt el adhatta az marhat [az enyemet] el adya, es az felyt [mi még az adósságból bátramarad] rayta akarya keresny (RMNy. II.78). **3)** [superior; ober-]. Villa Fehérviz Badensis 1277. Felwynch [locus] 1291. (Knausz). Magister de felzeckhu 1378. (ZichyC. IV.48). Fel gnyuta wy Budának az hofistattytát, a fel hew viz melet (Helt: Krón. 80). Vö. föl-ház, -föld, -szél sat.]

ház-föle. Házföli, házfeli: tectum domus MA. dach eines Hauses PPB. A ky kegyg a ház fölyn leond, lene zallyon a házba: qui vero fuerit in solario, ne descendat domum (Pesti: NTes. 101). A ki az ház feliben vagyon, le ne szállyon (Sylv: UT. 138). A házmac felirülés predikállyátoc: praedicate super tecta (MA: Bibl. IV.11).

tej-föl, tej-föle: cremor, flos, pingve lactis PP. milchrahm, salme PPB. Teeyfel: milchrahm Pesti: Nom. 46. Tej fele, tej-föl: milchraum, de la crème; törött tej fel: geschlagen raum; crème lounette (KirBesz. 127). Weczorara: sült, tej felle galamb, paroy tej felle milbus (Levt. I.44). Egy nagy szep teyjer belest kere megh szep tejfölel (SalMark. 16). Tejfelt vötem 2 denárért (MonTMEI. 179). Téf-felből avagy téj szinből: (e cremore seu flore lactis) vaját csinál (Com: Jan. 78). Szereti a téjfelt, de nem akarja enni a szerdekét (Kisv: Adag. 92). A házak is mind tejfellel lévén fejeitve: semmi esuda, hogy így el van vára híresítve (Thaly: Adal. II.141).

tejfölös: flore lactis conditus SI. [rahm-]. Tejfelyes [veze-téknév XVI sz.] (Nyr. IX.367). Az teyfeles fazakat míg tele, igen kel a matskatol őrizni (SalMark. A5). Téfjeles lépén (Ben: Rittm. 203).

2. Föl, fel (feel ÉrdyC. 496. 509b. 514b, feel ÉrsC. 508. DomC. 121. NagyszC. 110): **1)** sursum C. supra; über sich in die höhe PPB. [hinan, herauf, empor]. Fel mene: ascendit (MünchC. 18). Felemely wolt hegyba (NémGl. 83). Felebred: ewigilans (116). Felserdwl: adultus (186). (A keréknek) forgassa illyen legyen, hogy kettye feel forogyon és kettye alla forogyon (ÉrsC. 508). Menee magassagra fíel es alaa keel meg tyztwly ez vylagnak (ÉrdyC. 17b). Akkoron yeleneek megh fél halottaybol az harom Mariaknak (142). Az harmadykat el fíeel Györree kyldoe 496). Feel legen neköd ígéközetöd atyahoz (NagyszC. 110). Christu urunk keresztre feszítettet, Peter es András-is, meg penig lábbal fel (Megy: Szöv. 109). [Vö. föl-akaszt, -áll,

-duzzad, -emel, -kel, -még, -ül, -vész, -vot sat]. **2)** [vigilans; auf, wach]. Látván, hogy csak maga volna fel már (Gyöngy: Char. 10).

[Szólások]. Nitua az aito, akar fels akar alá: Coreyra libera, caces ubi libet (Deesi: Adag. 264). Elizeus prophéta kopasz volt, kinek mondják vala az gyermekek, no fel kopasz, ne fel kopasz; de az isten megbíutotté azokat (Kopasz).

alá-föl: [sursum et deorsum, hac atque illac; auf und ab]. Ala fel yarvan ew collayaban (ÉrsC. 406b). Allá fel szaguda az országba (Helt: Krón. 85. Helt: Mes. 150. Mel: Préd. 110). Ala fel buydosanac (Bom: Préd. 276).

alá-s-föl: ultro citroque, susque deque, sursum et deorsum, hac illuc MA. [auf und ab, hin und her]. Alasfel imnac vala (Vás: CanCat. 498).

ide-föl: [hic supra; hier oben]. Mint edefel megh mondatek [a könyvben] (TihC. 36). Mykeppen megh halothtok idefel (DebrC. 511). Ide felis mondam (Mel: SzJán. 14). Ide fel nyilvan megh mondottuk (Ver: Verb. 160).

oda-föl: supra, superne, superius; droben, oberhalb PPB. Oda fel [a könyvben] megh mondotam (Helt: Krón. 10). Oda fel az eghben vadnak (Fél: Tan. 551). Az szemedesről oda fel emlekeztünk (436). Kikről oda föll eleget szollottam (Mon: Apol. 260). Ninczen te hozzád lasonló isten, sem az eegben oda fel, sem az földön ide alá: non est similis tui deus in caelo desuper, et super terram deorsum (Kár: Bibl. I.311). Az nicaeabéli szent gyülekezetnek vallását, meg-találod oda fel (Pázm: Imáds. 159).

odaföl-való: [supernus; was oben ist]. Oda fel valókra visellyetec gondot és nem ez földiekre (Kár: Bibl. III.182). Oda fel valókat keresetec, az holott az Christus vagyon (MA: Scult. 491). Hadyuk-e az földieket és emelkedgyünc-fel oda-fel-valókra (Mad: Evang. 11).

Följebb, féljebb (feellyeb ÉrdyC. 58. 164. feell'ebben JordC. 351. feleb LevTár. 15): **1)** superius, altius MA. mehr hinauf, höher PPB. **a)** Gyakorlatosan felyeb (altius) emelkedykuala fsewtewl (EhrC. 63). A földről keth tengeli felyeb al (NádC. 661). Az tonyoknak temérdekségek hová felyeb mind inkább vékonyodtanak (MA: SB. 259). Osztán felyeb serdülvén (MA: Scult. 3). **b)** Feelyeb vagyon ez földtewl es az egehez közelben (ÉrdyC. 601). Ezerszerete felyebb vagyon (Megy: 3Jaj. II.122). Felyeb-is meg-irtuk (Hall: Hlist. III.184). Itt-is azon östzövére bakot nyúzza Kalauz, mellyet felyebb (Pós: Igazs. II.277). **2)** [magis; mehr]. Mit becsüllesz felyebb annál a felestökömnél? quid antepones illi jentaculo? PPB. Hanem ha bevelködendyk ty ygassagtok felleb mynt az yrasthude sydokee, nem mentek be menyeknek országaban: nisi abundaverit justitia vestra plus quam scribarum, non intrabitis in regnum caelorum (JordC. 366). Zerecz ee enghemet felyeb ezeknél: diligis me plus his (701). Nem akar felyeb dyczeretni, hanem csak amera menere wtet isten hatta (FéltC. 96). Szája oly bides, hogy féljebb nem lehet (Levt. II.27). Nem tudnac ezt felyeb ottalnazni, hogy nem mint a görögoc Constantzínápol (Helt: Krón. 106). Ha szinten also es felső rendek volnais az angialoknak nem szükseg arrol fellieb tudakozni (Fél: Tan. 81). Ne felyeb barátom, auagy fölöttéb: ne quid nimis (Deesi: Adag. 45). En nálammál felyeb ki élhetne az gyönyörűségekkel? (MA: Bibl. I.577). Az ő mindenható ereje szerint sokkal felyeb megezelekedhetic mindene- ket, hogy nem az mit mi kérünc (MA: Scult. 991). Ugy, és ne felyeb, bősüllyenek, a mint méltók vagyunk (Pázm: Préd. 57). Semmit az érzékensegek majd föllyeb nem ézenek, mint az lángot (Láp: 1Tük. II.118). De te föllyeb szeretted a teremtet allatot a teremtnél (II.155). **3)** [supra, ad altiora, ad meliora; höher hinauf, wichtiger, in höherm rang]. Akara, hogi az isteni iozagra felyeb felyeb neukeknek (VirgC. 73). Fellieb [a bor-

nak] iezyet ne kezdhesse [árulni] meg penznel (RMNy. II.2). Iesus fölyeb volt mynden teremót allatoknak (ÉrdyC. 58). Kyk [milk] feelyeb vannak [valók] es zyksegesbek (78). Az tanytuan az ű mesterinél föllebb ninczen: non est discipulus supra doctorem (Sylv: UT. 16). Fellyebb valónac [győztesek] a viadalban (Helt: Krón. 88). Mindemél fölyeb tartom azokat (MA: Bibl. V.57). Az okosság mutattya, hogy az anya fölyeb légyen az fiúnál (Zvon: Post. I.300). Feljebb és alsóbb rendek a kunczok közül tölem el állanak, egy szón vadnak (Monrók. XV.680).

leg-följebb: 1) [in summo loco; am höchsten]. Leg fölyebb lévén nap meg állapodást ad [a nap] (Com: Jan. 7). 2) [maxime; am meisten, hauptsächlich]. Császár a várat mindünfől töretni kezdi, legfölyebb kedig a vízvár felől (Monrók. III.168). Étföl retteg vala legh fölyeb szent David, midőn erze-neie magában, hogy búnynek ostorozásit köllene szenvedni (Lép: Ptiik. I.135). 3) ad maximum [höchstens]. Csak egy, avagy leg fölyeb két köz vallató lovellet alhat elő: unicam duntaxat, vel duas ad maximum literas inquisitorias produxerit (Ver: Verb. 309).

Följebb-való: superior, sublimior, altior, eminentior SL [höher, vornehmer, stärker]. Az egyenlők között fölyebb való: *excellens inter aequales PPIB. Felyeb való helt erdemle (ÉrdyC. 516). Kyknek kwzwo lata egyet fölyeb valot (VirgC. 63). Hol a keresztyénecek valónac fölyeb való [győztesek], hol a pogánac (Helt: Krón. 88). Salomonac legfölyeb való eneke (Helt: Bibl. I.63). Felyeb való szóval mondani: apertis tibiis (Ducsi: Adag. 37). Az te wrad ez földnecek minden népénél fölyeb valóná téssen tegedet: faciet te dominus tuus excelsiorem cunctis gentibus (Kár: Bibl. I.183). Az ember formásága nem csak abban áll, hogy fölyebb való teste légyen, hogysem egyéb állatoknak (Illy: Préd. I.134).

Följebbvalóság: [primatus, superioritas; vorrang]. Az étekek fölyebbvalósága igen jóles (Illy: Préd. II.22).

Följebbocske: [aliquanto superius; etwas höher hinauf]. Egy darab által volt rekesztve olyan aranyos faorsókkal, övig vagy valamieskével fölyebbocske érékkel (Bethl: Élet. 314).

Följebbed, fölyebbedén: 1) ~ A minémőkről fölyebbed (a könyvben) emlékeznék (Kász: Kit. 110). 2) [altiore voce; lauter]. Azokat jodig, a kik a templomban fölyebbeden szollanak, meg intse (JtársReg. 73).

Följebben: 1) altius, eminentius, excellentius, sublimius MA. höher PPIB. Tekiné föleben es ved iol exódlia (GuayC. 13). 2) [magis; in höherem grad]. Yncez owt yozagok feelyeben valának ow benne (ÉrdyC. 569). Az hol az bün bővölködik, ot felliebben bőnelkedik az kegielem (Pál: Tan. 268). Nemis terhell fölyebben, hanem esse az memire el szenvedhettye (Zvon: Post. I.144). Drága halackal minden nap torkig töltözne, memél nagyob papi urac penig, amál fölyebben eseleközje ezt (471). Boldogoc vattoc fölyebben azoknál (II.835). Meg kent tegedet az isten vígasagnak olajaval fölyebben az te tarsaidnal (Száir: Cat. D2). Felyeben kel keresnünk az szent irasnac meltosagat (MNYil: Irt. 94).

Följebben-való: [superior, eminentior; höhergestellt, vornehmer]. Felleben való vag mindeneknél (JodC. 13). Egyet fölyebben valóna töttek az többi közöt (Boythe: Epist. 10). Egyebeknél fölyebben valoknak lenni keünának (207).

Följebböz: [so oltre; sich überheben]. Felyebb erőlködnek, hogysem repülhetne; magasbra arányoznak, tovább fölyebbezek, mintsem birhatták szányaik (Szd: MVir. 123).

Följebbözö: superbus Kr. [hochmütig]. A deákok a kevészt fölyebbeöznek nevezik: superbus, supra vult videri, quoniam est (Pázm: Préd. 57). A köznép megtanulná, ha látná az egy-

űgyű és nem fölyebbeöz maga viselést, a tsondességet, a bötsülethez szabott, testeket bé, nem ki-fődö köntöst (Pál: NA. 178). Természet szerint irtóznunk minden urallástul, és kívált képpen a fölyebbeöz parancsolóknak a mennyire lehet rázogattyuk nyakunkról igáját (Pál: UE. 366). Lelkel feljebbeöz kívánságit le nem nyugosztalhatja (Pál: BE. 570). Felyebbeöz kevésység (Pál: Jegyz. 934).

Följebbekébb: [aliquanto superius; weiter oben, etwas höher]. Ez tsak réánk költött hazugság; mint nem régen feilyebkébb ezen részben bőven meg mutatók (Pós: Igazs. I.270).

Följebbség: [primatus, superioritas; vorrang, würde]. Egyik a kevésység, az-az fölyebbségnek, tisztnek, tisztességnek és ditsírsének rendetlen kívánása (Pázm: Préd. 87). Még irigyei is érdemesek tartják vala lenni, hogy minden fölyebbségre emeltetne (Pál: NU. 278).

Fölibe, fölyibe: in summum ejus Kr. [super; über]. Fölibe írom: inscribo; fölyibe teritem: supersterno; fölyibe teszem: superpono MA. Jordanak fölyben: super Jordauem (JordC. 196). Oltaranak feelyben raktauk (ÉrdyC. 545). Egy malom fölyibe [igy] viud (Helt: Mes. 301). Ágai a kút fölyibe érnee vala (389). Feie fölyibe tönécek: imposuerunt super caput ejus (Helt: UT. II.5). Néha feltekintett feje fölyibe (MA: Scuit. 854). Fel megyek az égben, az isten csillagi fölyiben (Land: Újság. 180). Koporso fölyiben való verseket ki-gondol (Com: Jan. 163). A szalmával megterítettet ágy fölyiben vettetnecek lasnakoc (112). Ne emellye fel magát a feleség ferienec fölyibe (Sam: Agend. 215). A város felliben egy vár építettett (Gyöngy: KJ. 59).

Fölíro: [super; über]. Ő fégét megírta ű feie fölyre vetee (MünchC. 68). Feye feelyre teeweek: imposuerunt super caput ejus (JordC. 447). Porth hanyatlanak ew föyek feelyre: injecto capitibus pulvere (919). Menyeknek fölyre: supra caelos (KeszthC. 11). Alla az koporsonak fölyre (ÉrsC. 346). Eggé pontot veténe fölyre (a g fölé, Dév: Orth. 7).

Fölő: [super; über]. Készek (ét) fejek föli [fölybe?] venütek, és a tisztbe is bé fogadniok (SzékOkl. I.298).

Fölös, fölés (felyes LevT. II.114. felyesheben BékHajd. II.225. fölylesleges Bíró: Augy. 132.). 1) numerosus MA. zahlreich, viel PPIB. Felyes gabonánk van (LevT. II.114). Eö fölyshege profontin gabona nélkül megh fogátkozoth az nemeth witezeknek föles woltok miuth (RMNy. II.272). Feles vedreket raktae le az soc nepécek (Boru: Préd. 94). Feles néppel indulhatna (Helt: Krón. 93). Az gyülekezetnecek feles szanu serege (Zvon: Post. II.291). Mivelhogy a mi argumentálásunkban feles vétée vagyon (Czepl: Japh. 71). Az ösvényekre föles vizet boid (Misk: VKert. 248). Végy feles paprossat és égesd porrá (Csah: OrvK. 35). Kopját küldjetekek felest, mert arra nagy szükségünk vagyon, vasa is legyen, s fölyözögező szög is (RákGy: Lev. 133). Nem tsak hirrel, hanem föles levelekkel jöttek (PhilFl. 51). 2) [flore] lactis conditus; mit salus zubereitet] Barassónak az kúfda pogácsából rakva, jer ki Kata, ha kell a föles haburnieza (Thaly: Adal. II.98).

Fölösen: numerose SL [in menge]. Menyezőbe felessor mentee (Boru: Préd. 94). Hagynak fegyveres őrző népet felesen. (Monrók. III.61). Az kie felesben vadnak, meg iobbicizotoc az ő őrköléseket, és, a kie kevésben vadnak, azoknac kissel őrköléseget adgátoc (Kár: Bibl. I.153). Nemis egygyen ketter völtanak, hanem felessen egész gyülekezetekkel (Pós: Igazs. I.304). Felessen gyültünk ebben az istennek templomában (Hoffin: Préd. 3). Nem őtyenen, sokval felessebben el-jöttete (Megy: 3Jaj. II.1). Ők mindenkor felessebben veltak mi nálunk nál (BékHajd. II.25). A törkök lakos itt felessen vagyon (Mik: TLav. 94). Ezt látván a többi, felesen hozzá részelkednek és hatalmasan szaporodik a nem jó (Pál: NE. 71).

Fölösleg: nimium, supra modum, superflue SI. [überflüssig, im Überfluss]. Az istennek irtalmasságával fölösleg biztattyá magát (Ušizi: Edom. 136). Felesleg [igy] való adakozás (Laud: Ušegits. 1385). Ha mi a font felesleg meg-nyomáson kívül hozzá adattatt, szerzés: si quid praeter superpondium adicitur, mantissa est (Com: Jan. 167). Nagy boldogtalanság, fölösleg nagy gondság, bánat szomorúság (Thaly: Adal. I.201).

Fölöslegős: redundans, supervacaneus, non necessarius SI. [überflüssig]. A Kristus érdemiért és föllösleges elégtételeért bűneink meg-bocsáttatának (Bíró: Angy. 132).

Fölösöd. Felesed-magával: [cum multis sociis; mit vielen begleitern, geführten]. Kesztyűhez felesed magával szállott (TudTár. VIII.16). Felesed magával megindult az kastélyból (MonIrók. XI.338). Felesed magával ki-mevén (Megy: SzA-Öröme. 2). Egy kapcsi passa feles [igy] magával Hallér Gábor után küldeték (Czegl: Düg. Előb. 33).

Fölösöd-ik, főlösöd-ik: angeor, multiplicor Kr. [sich vermehren]. Kegyelmes urunk elő nagysága hadai felesödnek s sokasodnak (KecsTört. IV.34). Hada bővöl s felesedik (Gyöngy: KJ. 99). Népe felesedik (Gyöngy: Char. 42). Nagy rossz fog ráuk felesedni (GyöngyD: Char. 83).

még-főlösödik: ∞ A scholabeli deákok megfelesedvén, a schola mester ellen kezdének pártelkodást forralni (Barth: Krón. 14). Ez által ment szép had majd mind oda veszett: mert az német reja úgy megfelesedett, még az föld népe is mind fölfegyverkezett (Thaly: Adal. II.360).

neki-főlösödik: [congregor, congloror; sich zusammenthaeren]. Az város népe az sok zajra csate patera fel zendülvén, az deakoknak néki felesedik és az scholára viszsza verik (Barth: Krón. 21). Hogy a lengyelek nagyon neki felesednének, igen károsan esék csatájok (Szal: Krón. 313).

Fölösség, főlösség: numerositas MA. vielheit PPB.

Fölött, főlött (*felötté* BécsiC. 5. *folette* JordC. 415. *felött* Born: Préd. 459. MA: Bibl. I.130. *felöt* Zvon: Osiaud. 43): super, supra; über PPB. **a)** [hely:] Fölötté jár: supergraditur; fölötté nő: superescit C. Fölötté repülő: supervolite MA. A haz felet (MünchC. 16). Azoknak felette memi repölők lakoznak (AporC. 67). Myglen ythrawn felette allana: usquedum veniens stare supra (JordC. 359). Az oly varass el nem enezhetyk, ky az hegnek felette helhezettöt: non potest civitas abscondi supra montem posita (365). Az ur házának hegye minden hegyeknek felette helyhezettöt (Matkó: BCSák. 106). Mi lehet e széles föld felett szebb dolog a végeknél? (Balassa: Költ. 95). **b)** [átvitt értelem:] **a)** A mit Luter ebéd-felett beszélt, azt nem ő írta könyvbe (Pázm: LuthV. 168). Asztal felett való beszédek (Misk: VKert. 341). Midőn ebéd felett ülének, kérdezősködik a gazdától Gergely (Hall: IIIlist. II.146). Leveletet basa estve adta vala s vacsora felett is olvastuk meg (RákGy: Lev. 142). Rót Mihály urammal, már asztalhoz ültünk, uri titulusal ebéd felett éltünk (Thaly: Adal. II.348). Az ő anyjának temetés felett avval dicsekedt, kit 90 esztendő szorában eltemetett (Balog: Corn. 261). Egy hertzeg-asszonynak szemébe jóvendőlék sokan, Logy előbb utól' ugyan tsak a játék-felet fog meghalni; ug-yis történt (Fal: NA. 146). **β)** Nagy ysten hű mynden isteneknek fölette (JordC. 49). Nyezen az tanoythw hű mesterének felette: non est discipulus super magistrum (383). Yme zerzettelek tegedet eez may napon neepeknék es orzagoknak felette (ÉrdyC. 342). Az egy-házi szolgák közzött fölsőség és alsóság lenne, mely egy-más felett-való házajást még tanítványiban sem szenvedhetne urunk el (Pós: Igazs. II.373). **γ)** Ezec mendénec felét (prae omnibus), kie lakoznac napkeletre, megutaltanac engemet (BécsiC. 17. 39). Ky ezeknek felette bewelködik, gonozthwl vagen: quod his abun-

dantius est, a malo est (JordC. 363). Meg lagyulanak wnoxy bezedy olaynak felette: molliti sunt sermones ejus super oleum (KeszthC. 138. 381). Minden dolgoknak fölötté az élet meg jobbitando (DebrC. 210). Marhat isten fwlwt zeretem (VirgC. 8). Mynd aysz sem tewn zh forynthnak felethw (LevT. I.15). Annibal egy tal etec felött tőb felebből nom őtt (Born: Préd. 549). Sz. Pál az írást egiebb ánidekoknak felette magasztallia (Fél: Tan. 14). Az ki on felettem szereti attiat aug' anniat, nem lehet en tanituanom (291). Meg halnac, kie lusz esztendőnc felötté vadnac: qui sunt plus quam vincti amorum (Kár: Bibl. I.131). Átkozot légy minden barmoknak és mezői vadaknak felötté: maledictus es inter omnia animantia et bestias terrae (MA: Bibl. I.4). Ott lészen az nyavalya felött való nyavalya, ott indul az keserűség felett való keserűség (MA: Scult. 965). Az elégség felöttis akart bizonságotat adni (617). Tékozlás az, mikor szükség fölött költenec az isten iavai (Zvon: Post. 1560). Mindenec felett dühöttebbül morgolodott (Czegl: Japh. 26). **δ)** Lelkőnc felet mindent kapsira vettek (Eszth. 14). Minden törvény felett úgy veretél arcel: contra legem jubet me percuti (RMK. IV.190). Az hitetleneknek reménység felett elvesztette isten ez világot (MA: Scult. 20). **ε)** A hit dolgainak semmi annyit nem ártott, mint a felsőség felett való koczódás az ecclesiában (Matkó: BCSák. 153). Kít (Tarsiat) meg látván egy borbély-mester, árúban indúl felette; . . . megalkuván a leány felett, viszi házához (Hall: IIIlist. II.281).

[Szólások]. Erdőm fellötté vagen: gravis est mihi (Kár: Bibl. I.129). Azokra nodíttya-föl az embert, a mellyek ereje fölött vannak (Komár: Imáds. 226). A mi ereyneknek soklak fölötté helhezettöt (Baythe: Epist. 204). Őc még ereje fölöttis, értekelknélis fellyeb adakoztanac (MA: Scult. 1003). Minden világi fejedelemségnél határ-felett sebz', és bütsíletesb (Pázm: Préd. 974). Ereje-felett, mód-felett terhelte-tett, úgy hogy életét is megúnta (165). A föld reszketni fog rendfelettvaló földindulással (Ily: Préd. I.10).

Fölötté: nimis C. supra modum, nimium PP. immaniter PPBl. über die mass[en] PPB. [höchst, überaus]. **a)** Felette tsintalan: *effuse petulans; felette szegény: *egentissimus in re sua; felette nagy lator: *immanior, immanissimus scelere PPBl. Felette vig: effuse laetus Com: Jan. 203. Felette eress lakosok: fortissimi cultores (JordC. 146). Felette kegyetlenek: saevi nimis (377). Felette nagy gond (ÉrdyC. 68). Fölötté gonozul ne czelekegyel (Mel: SzJán. 419). Felette tudós ember (Czegl: Japh. 45). Felette ő orvos atféle nevolák ellen (Thurzó: Lev. II.206). **b)** Felette kívánja a királyoknál: *impense regnum affectat PPBl. Felette el terwl byre: valde divulgatur fama (JordC. 532). Az őrdög mindennemő io dolgot felette ban (TelC. 329). Felette őryzed magadat pokolbeli erdegnek kyzleletyawl (ÉrdyC. 339). Eleget és felette is hadakoztunc ittigen (Helt: Krón. 108). Az írásban nem fölötté giakorlotta magát (Fél: Tan. Előb. 5). Felette izzadosz [te] (Czegl: Japh. 157). Felette megtzirkáld magadat (Ker: Préd. 509). **c)** Akky felette vagen bymne luezen: quod est nimium, vertitur in vitium (ÉrdyC. 26b). Az kinek sok vala, annak semmi felette nem vala: qui multum collegit, plus non habuit (Sylv: UT. II.49). Felette lenne ez immár ti fölletek (nagy dolog lenne fölletek, mit nem is váránk) (Bal: CsIsk. 31). **d)** Igen felette: multipere PPBl. Igen fölötté aitatossok es haznatatossok az embernek (DebrC. 274). Igen felettén [igy?] hidegen fűtt az északi szél (ErdTört. I.248). **e)** Fölötté igen: admodum, praemodum, plurimum, multipere C. etiam atque etiam PPBl. Felette igen sokassal vala: valde multiplicatur (JordC. 725). Felette igen alazatos volt (CornC. 19). Felette yghen kezdé hydegődny (ÉrdyC. 520). Ha felette igen latorkodnac az barmoc, esőt jelent (Cis. G4). Inti Moses az izraelitákat, hogy fölötté igen meg óltalmazzác magokat az báluány imádstul (Kár: Bibl. I.164). Meg félemlének azok

fölte igen (Káldi: Bibl. 333). Felette igen nagy gyülekezet (HollPréd. 4). A tschek Magyarországot olyan felette igen elpusztíták, hogy... (Liszny: Krón. 318). **1)** Leaat en nalam-nale felette zerey: annt illiam super me (JordC. 384). Fölte zerekk zylenkuel az eedes Crystwt (Sim: Evang. 238b).

Fölte-való: 1) [nimius; übermässig, zu viel]. A módját megaladta, felette való erő: virtus *egressa modum PPB. Vgy alytom hogy te meg holtal az felete való zennedesnek miatta (VirgC. 35). Ne végy vsurat töle, se felette valót: ne accipias usuras ab eo, nec amplius, quam dedisti (Helt: Bibl. I. 1112). Fölte való nehezec vólnánac (Helt: VigK. 69). Az fölte való mondékonástul és heába való szo szaporétástul meg olassa magát (Zvon: Post. 111). **2)** [superfluus; überflüssig]. Az alaminabol kégek: amymnet esmer uala maganak zylsegniek lennie: azt maganak tartja uala: az fölte ualoeat zeigeti tarsainak ozogatya vala (KazC. 42). Nem beuelkevűnek az felette valokon (ComC. 8). Semmy fölte ualo raylok nem lezön (SándC. 8). Az feultwenalobol feultalkodasnak helye ne legyen (VirgC. 125).

Föltevalóság: nimietas, excessus; übermass, überfluss. Nem lezön az zentőke az fölte valosagnak awagh kevessegek rwtasaga (KazC. 192).

Föltebb: nimie C. nimium, nimis, impensius, immodice MA. [fiberaus, ansserordentlich]. Felettebb örülni: lactitia *impotenti efferrí PPB. Zentsegesz azzonyalat, fwlteteb, honem ylenyek mondaný (VirgC. 137). Abbol wetenek, a ny nekýk feleteb vala: omnes hi ex eo, quod sibi redundat, imminerunt in gazophylaciū (Pesti: NTtest. 169). Hogy felettebb [így] el ne hinném magamat a jelenésnekne nagyvólta miat: ne magnitudo revelationum extollat me (Helt: UT. Aa4). Mikor wotkezie az ember leg fölteb? (Tol: KerK. 78). Ez ieket leg fölteb hannyac wetic az erőnekek (Mon: Kép. 22). Melly juhokat ha fölteb haytanae mind meghalnae: quas si plus in ambulando fecero laborare, morientur (MA: Bibl. 131). Feletteb és mód nélkül eselekeszel (MA: SB. 136). Az mi lehetelen az emberek íleti szerént, föltebbis lehetséges az isteni erőfűl (Pázm: Kál. 31). Az isten törvényét szerzette, és őrzötte, vehementer, nimis, feletteb' és tollietetlenűl (Pázm: Préd. 822). Rea tudnac készölni föltebbis, hogy nem mint kellyene (Kules: Vetek. 7). Ódal fűjásokat föltebbis nagyokat szenvedet (Tarn: Bar. 11286). Feletteb igen el-teweztassa (Com: Jan. 134). Tégedet feletteb igen fog dicsérni (203). Jaj nekem, mert halgattam. Vagy hogy más alkolmatosságokban feletteb nyelwes volt (Hly: Préd. 199). Felettebb emberek kiáltúnak (NótPM. 39).

Föltebb-való: 1) nimius MA. zu viel, mehr als sich gebührt PPB. Meg reszegűl töle, nem a bortul, hanem a föltebvaló italtul (Tel: Fel. 108). Fölteb való sonal es szerzammal meg wész az étee (Born: Préd. 408). Az fölteb való igazság fölteb való bosszúságis: summum jus, summa injuria (Deesi: Adag. 73). Sokan azt feletteb valonakis itilik lenni, hog nem mint kellene: multi eas gravius aequo habuere (Deesi: SallJ. 37). Ez bezzeg nimia supereminens charitas, feletteb-való, mindeneket tollýfű-haladó szeretet (Pázm: Préd. 112). Ezeknek meg-gondolása alább hagyat velűnk az előttűnk kellemetes személynek feletteb való nagyzásában (P: PaxA. 301). **2)** [superflus; überflüssig] PPB. A magasságbeli istomél fellýeb való lenni hűbaja sietűl, mert a tö igyekzetű fölteb való (Kár: Bibl. 1159). Háromszor napjának megelégedni és meg tölözni feletteb való és árt (Com: Jan. 112). Meleg időben az emberek felettebvaló ruhájokat elvetik (Hly: Préd. 1120). A sok szollás, felettebvaló beszéd: superflua locutio (11218).

Föltebbvalóság: nimietas C. excessus MA. überfluss, übermass, ummass PPB. A jószerencsének feletteb valósága (Hly: Préd. 1107). Így a földi dolgoknak felettebvalóságát el

kell metszeni (277). Feletteb-valóságával (a szolgálatnak) magunkat erőtlennékk ne tegyük (Mad: Evang. 783).

Fölöz

Fölözet: stymma MA. acus PP. das dicke se überbleibet, wenn man etwas ausdrückt; spreu PPB. Malata, iegez ez ighe minden állatot, melluel dísznot tartanak, akar törköl legen, akar bor seprű, akar ser seprű, akar felezet (Sylv: UT. 11167. 168. RMNy. 1147).

Fölség (feelseegh JordC. 731. ErdyC. 487b): **1)** celsitas, celsitudo, excelsitas MA. höhe PPB. Aa tekente wnen felsegebwl: prospect de excelso sancto suo (KeszthC. 289). Úrnak zaun felsegen vyzeken: vox domini super aquas (KulesC. 82). Fel magaztateek mynd menyf the yrgalmassagod es nyud felsegyf the byzonsagod: usque ad nubes (136). Fenn az felsegbe (Born: Préd. 708). **2)** [sublimitas, eminentia; Höheit, erhabenheit]. Yozagnak felsege: sublimitas virtutis (EhrC. 128). Az isteni tudomány felsege tzifra szók-nélkül kellett magát (Pázm: Préd. e). Életének és tudományának felsegiért: propter vitae, et doctrinae eminentiam (Hly: Préd. 1130). **3)** majestas C. primatus MA. majestät, Höheit PPB. Harom foglac, ezek közzűl eggie wetecek ki az tömlözébűl acztofara; harmadie igűn felsegre es wrasagra (GuayC. 18). Ky atlhad nekeenk felseghednek lathalmassagaba eggesseghet ymadonk (WinklC. 38). Ez ieket mongia vala el amelkodua az felsegnek ionoltan (VirgC. 82. ComC. 195. DomC. 130). Világ wégen nagy hatalommal, és dütsöségű felseggel másodszor jó hozzánk (Pázm: Préd. 13). A gazdagságot egy szikra megemésztí, a felseget egy óra föllöz wri (70). Akkor emeltetének királyi felsegre (23). Ennél inkább meg nem alázthatat az isteni felseg (53). Ez nagy királyi felsegre töled emeltetec (MA: Bibl. V.10). Istennec szent felsege (MA: Scult. 4). A felseg, méltóság irigység alá wtetet: majestas invidiae obnoxia est (Com: Jan. 111). Krisztus felsegűre néwe királynak nevezetetik (Mad: Evang. 749). Az uralkodásnak negédes kívánásával magoknak wették az anstriának a királyi felsegnek jussát (Rák: Manif. A3). **4)** [homo regius; majestät, fürstliche person]. A királyi tyztössceggel fogatta, mynt olyan feelsegeűt (ErdyC. 528). Ezeket emelgöűnek tyztössgöűre mind megh egetnem (TilC. 8). Zabod ő felsege nölűne (DebrC. 332). Hög kellemetes lehessek ew felsegenek elewte (ThewrC. 136). V felsegje az buday passa (RMNy. 1130). Kyraly w felseghe nazados hadnaghya (101). Wronk ew felsege ez orzangebly hyweyt yo akaratul es keggemesseggel latta es foyenkent kezeket fohdossa (LevT. 169). Kyralnak ew felessegenek [így] (99). Ez level adassyk kyrál ew felsegy few kapitanyanak kezýbe (256). Adja ő szent felsege [isten] minden jótekat (1120). Díczertessel attia isten menynekben, halat adoc felsegednek mindenben (Born: Ének 531). Korán regvel a felölűt megfujatván őő felsege (RákGy: Lev. 26). Egészsegetken örüllök, s ez után is engedje ő felsege, ezent hallhassuk (29). Ő felsegek méltóztassanak az én testamentomat meg confirmálni (Gér: KárCs. III.296). Ha ő szent felsege akaratý, hogy ez mostani hadi hivatalom szerint bílkűm testemtűl megváljék (Radv: Csál. III.349). Isten ő szent felsege sok íleti közzűt fozogtunk (Nyr. XII.79).

Fölségűs: 1) excelsus C. celsus MA. höch PPB. Felseges magassagokban szerzettűt (BécsiC. 276). Minden felsegesűd (excelsa tua) es te habet en raitam myltak (DebrC. 96). **2)** magnificens, illustris MA. herrlich, gross PPB. [erhaben]. Veddert mertek zereit, miképen íleti felseges zezegűseggű zereűyűt (VitkC. 53). Alazatosságul vala felseges (DomC. 116). Mykoron az ew felseges y woltabol meg gondolta wna ez wlyagot vilagosytny es walthany (ErdyC. 342b). Díczert nagy felseges díczertűt (VirgC. 11). Ez isteni embernek felseges tyztűsege (30). Ha w felseges keggűseggűnek kellemetes wlna (77). Ki eleb vala anglaknac közzűt felsegűb, ten őrdűgűkűne közzűt zernűseggűb es wlatosb (NagyszC. 265). Éktelen, mikor a nyelv

felsősen beszél és a kéz hívóködök (Pázm: Préd. 64). Megtetszik, mely felsőes dolog a lelkek segítése (40). Negyedik felsőes tealekedete az alázatosságnak (59). Christus, valami kiváltképpen-való bőséflletit jelenteti sz. Péternek, azokkal a nagy felsőes szókkal (Pázm: LuthV. 339). Adgynd uram hogy tégedet felsőesen diezöthessün (MA: Scult. 16). Felsőesen magasztallja az Christos feltámadásának hasznát (490). A mit felsőeseképpen magyarázott sz. János (Illy: Préd. 1262). Püneyris, vagy-is felsőes ditséreteket (Fal: NA. 228). **3**) majestaticus, augustissimus Kr. [majestätisch, allerhöchst, allerdurchlauchtigst]. Felsőes isten: altissimus deus (EhrC. 22). Valamit ifelsőes ysten yllene: quicquid altissimus inspiraret (56). A felsőes yr isten: dominus deus excelsus (BécsiC. 39). **4**) **5**) **6**) A felsőeshez: clamabo ad altissimum (107). Felsőes istenne fia: fili dei summi (MünchC. 78). Iuölők felsőes istenhez, ki ol tött ennekem (AporC. 1). O ky nag euda ez, hog il uag felsőes kyráli magzat ilyen geuge germeksegenek ideoben ezenekppen geterye magát (MargL. 2). Felsőösuek eroi: virtus altissimi (TibC. 32). Felsőös athya yr ysten (CzechC. 20). O Jesus, felsőes atyanak abraza (GyöngyC. 20). Feelseeges kyrál (ÉrdyC. 543). Az my felsőes wrunkath akarwm megl hely es semelem sserinth akarom panazolnwm (RMNy. II.58). Fejlses kyrály (LevT. I.5). **7**) **8**) A felsőes felsőegne jóbiára: sedit ad dexteram majestatis in excelsis (Helt: UT. Gg.3). Felsőes vram (Pethö: Krón. 48).

Felső, felső (fölsö NagyszC. 254): **1**) **2**) **3**) **4**) **5**) **6**) **7**) **8**) **9**) **10**) **11**) **12**) **13**) **14**) **15**) **16**) **17**) **18**) **19**) **20**) **21**) **22**) **23**) **24**) **25**) **26**) **27**) **28**) **29**) **30**) **31**) **32**) **33**) **34**) **35**) **36**) **37**) **38**) **39**) **40**) **41**) **42**) **43**) **44**) **45**) **46**) **47**) **48**) **49**) **50**) **51**) **52**) **53**) **54**) **55**) **56**) **57**) **58**) **59**) **60**) **61**) **62**) **63**) **64**) **65**) **66**) **67**) **68**) **69**) **70**) **71**) **72**) **73**) **74**) **75**) **76**) **77**) **78**) **79**) **80**) **81**) **82**) **83**) **84**) **85**) **86**) **87**) **88**) **89**) **90**) **91**) **92**) **93**) **94**) **95**) **96**) **97**) **98**) **99**) **100**) **101**) **102**) **103**) **104**) **105**) **106**) **107**) **108**) **109**) **110**) **111**) **112**) **113**) **114**) **115**) **116**) **117**) **118**) **119**) **120**) **121**) **122**) **123**) **124**) **125**) **126**) **127**) **128**) **129**) **130**) **131**) **132**) **133**) **134**) **135**) **136**) **137**) **138**) **139**) **140**) **141**) **142**) **143**) **144**) **145**) **146**) **147**) **148**) **149**) **150**) **151**) **152**) **153**) **154**) **155**) **156**) **157**) **158**) **159**) **160**) **161**) **162**) **163**) **164**) **165**) **166**) **167**) **168**) **169**) **170**) **171**) **172**) **173**) **174**) **175**) **176**) **177**) **178**) **179**) **180**) **181**) **182**) **183**) **184**) **185**) **186**) **187**) **188**) **189**) **190**) **191**) **192**) **193**) **194**) **195**) **196**) **197**) **198**) **199**) **200**) **201**) **202**) **203**) **204**) **205**) **206**) **207**) **208**) **209**) **210**) **211**) **212**) **213**) **214**) **215**) **216**) **217**) **218**) **219**) **220**) **221**) **222**) **223**) **224**) **225**) **226**) **227**) **228**) **229**) **230**) **231**) **232**) **233**) **234**) **235**) **236**) **237**) **238**) **239**) **240**) **241**) **242**) **243**) **244**) **245**) **246**) **247**) **248**) **249**) **250**) **251**) **252**) **253**) **254**) **255**) **256**) **257**) **258**) **259**) **260**) **261**) **262**) **263**) **264**) **265**) **266**) **267**) **268**) **269**) **270**) **271**) **272**) **273**) **274**) **275**) **276**) **277**) **278**) **279**) **280**) **281**) **282**) **283**) **284**) **285**) **286**) **287**) **288**) **289**) **290**) **291**) **292**) **293**) **294**) **295**) **296**) **297**) **298**) **299**) **300**) **301**) **302**) **303**) **304**) **305**) **306**) **307**) **308**) **309**) **310**) **311**) **312**) **313**) **314**) **315**) **316**) **317**) **318**) **319**) **320**) **321**) **322**) **323**) **324**) **325**) **326**) **327**) **328**) **329**) **330**) **331**) **332**) **333**) **334**) **335**) **336**) **337**) **338**) **339**) **340**) **341**) **342**) **343**) **344**) **345**) **346**) **347**) **348**) **349**) **350**) **351**) **352**) **353**) **354**) **355**) **356**) **357**) **358**) **359**) **360**) **361**) **362**) **363**) **364**) **365**) **366**) **367**) **368**) **369**) **370**) **371**) **372**) **373**) **374**) **375**) **376**) **377**) **378**) **379**) **380**) **381**) **382**) **383**) **384**) **385**) **386**) **387**) **388**) **389**) **390**) **391**) **392**) **393**) **394**) **395**) **396**) **397**) **398**) **399**) **400**) **401**) **402**) **403**) **404**) **405**) **406**) **407**) **408**) **409**) **410**) **411**) **412**) **413**) **414**) **415**) **416**) **417**) **418**) **419**) **420**) **421**) **422**) **423**) **424**) **425**) **426**) **427**) **428**) **429**) **430**) **431**) **432**) **433**) **434**) **435**) **436**) **437**) **438**) **439**) **440**) **441**) **442**) **443**) **444**) **445**) **446**) **447**) **448**) **449**) **450**) **451**) **452**) **453**) **454**) **455**) **456**) **457**) **458**) **459**) **460**) **461**) **462**) **463**) **464**) **465**) **466**) **467**) **468**) **469**) **470**) **471**) **472**) **473**) **474**) **475**) **476**) **477**) **478**) **479**) **480**) **481**) **482**) **483**) **484**) **485**) **486**) **487**) **488**) **489**) **490**) **491**) **492**) **493**) **494**) **495**) **496**) **497**) **498**) **499**) **500**) **501**) **502**) **503**) **504**) **505**) **506**) **507**) **508**) **509**) **510**) **511**) **512**) **513**) **514**) **515**) **516**) **517**) **518**) **519**) **520**) **521**) **522**) **523**) **524**) **525**) **526**) **527**) **528**) **529**) **530**) **531**) **532**) **533**) **534**) **535**) **536**) **537**) **538**) **539**) **540**) **541**) **542**) **543**) **544**) **545**) **546**) **547**) **548**) **549**) **550**) **551**) **552**) **553**) **554**) **555**) **556**) **557**) **558**) **559**) **560**) **561**) **562**) **563**) **564**) **565**) **566**) **567**) **568**) **569**) **570**) **571**) **572**) **573**) **574**) **575**) **576**) **577**) **578**) **579**) **580**) **581**) **582**) **583**) **584**) **585**) **586**) **587**) **588**) **589**) **590**) **591**) **592**) **593**) **594**) **595**) **596**) **597**) **598**) **599**) **600**) **601**) **602**) **603**) **604**) **605**) **606**) **607**) **608**) **609**) **610**) **611**) **612**) **613**) **614**) **615**) **616**) **617**) **618**) **619**) **620**) **621**) **622**) **623**) **624**) **625**) **626**) **627**) **628**) **629**) **630**) **631**) **632**) **633**) **634**) **635**) **636**) **637**) **638**) **639**) **640**) **641**) **642**) **643**) **644**) **645**) **646**) **647**) **648**) **649**) **650**) **651**) **652**) **653**) **654**) **655**) **656**) **657**) **658**) **659**) **660**) **661**) **662**) **663**) **664**) **665**) **666**) **667**) **668**) **669**) **670**) **671**) **672**) **673**) **674**) **675**) **676**) **677**) **678**) **679**) **680**) **681**) **682**) **683**) **684**) **685**) **686**) **687**) **688**) **689**) **690**) **691**) **692**) **693**) **694**) **695**) **696**) **697**) **698**) **699**) **700**) **701**) **702**) **703**) **704**) **705**) **706**) **707**) **708**) **709**) **710**) **711**) **712**) **713**) **714**) **715**) **716**) **717**) **718**) **719**) **720**) **721**) **722**) **723**) **724**) **725**) **726**) **727**) **728**) **729**) **730**) **731**) **732**) **733**) **734**) **735**) **736**) **737**) **738**) **739**) **740**) **741**) **742**) **743**) **744**) **745**) **746**) **747**) **748**) **749**) **750**) **751**) **752**) **753**) **754**) **755**) **756**) **757**) **758**) **759**) **760**) **761**) **762**) **763**) **764**) **765**) **766**) **767**) **768**) **769**) **770**) **771**) **772**) **773**) **774**) **775**) **776**) **777**) **778**) **779**) **780**) **781**) **782**) **783**) **784**) **785**) **786**) **787**) **788**) **789**) **790**) **791**) **792**) **793**) **794**) **795**) **796**) **797**) **798**) **799**) **800**) **801**) **802**) **803**) **804**) **805**) **806**) **807**) **808**) **809**) **810**) **811**) **812**) **813**) **814**) **815**) **816**) **817**) **818**) **819**) **820**) **821**) **822**) **823**) **824**) **825**) **826**) **827**) **828**) **829**) **830**) **831**) **832**) **833**) **834**) **835**) **836**) **837**) **838**) **839**) **840**) **841**) **842**) **843**) **844**) **845**) **846**) **847**) **848**) **849**) **850**) **851**) **852**) **853**) **854**) **855**) **856**) **857**) **858**) **859**) **860**) **861**) **862**) **863**) **864**) **865**) **866**) **867**) **868**) **869**) **870**) **871**) **872**) **873**) **874**) **875**) **876**) **877**) **878**) **879**) **880**) **881**) **882**) **883**) **884**) **885**) **886**) **887**) **888**) **889**) **890**) **891**) **892**) **893**) **894**) **895**) **896**) **897**) **898**) **899**) **900**) **901**) **902**) **903**) **904**) **905**) **906**) **907**) **908**) **909**) **910**) **911**) **912**) **913**) **914**) **915**) **916**) **917**) **918**) **919**) **920**) **921**) **922**) **923**) **924**) **925**) **926**) **927**) **928**) **929**) **930**) **931**) **932**) **933**) **934**) **935**) **936**) **937**) **938**) **939**) **940**) **941**) **942**) **943**) **944**) **945**) **946**) **947**) **948**) **949**) **950**) **951**) **952**) **953**) **954**) **955**) **956**) **957**) **958**) **959**) **960**) **961**) **962**) **963**) **964**) **965**) **966**) **967**) **968**) **969**) **970**) **971**) **972**) **973**) **974**) **975**) **976**) **977**) **978**) **979**) **980**) **981**) **982**) **983**) **984**) **985**) **986**) **987**) **988**) **989**) **990**) **991**) **992**) **993**) **994**) **995**) **996**) **997**) **998**) **999**) **1000**) **1001**) **1002**) **1003**) **1004**) **1005**) **1006**) **1007**) **1008**) **1009**) **1010**) **1011**) **1012**) **1013**) **1014**) **1015**) **1016**) **1017**) **1018**) **1019**) **1020**) **1021**) **1022**) **1023**) **1024**) **1025**) **1026**) **1027**) **1028**) **1029**) **1030**) **1031**) **1032**) **1033**) **1034**) **1035**) **1036**) **1037**) **1038**) **1039**) **1040**) **1041**) **1042**) **1043**) **1044**) **1045**) **1046**) **1047**) **1048**) **1049**) **1050**) **1051**) **1052**) **1053**) **1054**) **1055**) **1056**) **1057**) **1058**) **1059**) **1060**) **1061**) **1062**) **1063**) **1064**) **1065**) **1066**) **1067**) **1068**) **1069**) **1070**) **1071**) **1072**) **1073**) **1074**) **1075**) **1076**) **1077**) **1078**) **1079**) **1080**) **1081**) **1082**) **1083**) **1084**) **1085**) **1086**) **1087**) **1088**) **1089**) **1090**) **1091**) **1092**) **1093**) **1094**) **1095**) **1096**) **1097**) **1098**) **1099**) **1100**) **1101**) **1102**) **1103**) **1104**) **1105**) **1106**) **1107**) **1108**) **1109**) **1110**) **1111**) **1112**) **1113**) **1114**) **1115**) **1116**) **1117**) **1118**) **1119**) **1120**) **1121**) **1122**) **1123**) **1124**) **1125**) **1126**) **1127**) **1128**) **1129**) **1130**) **1131**) **1132**) **1133**) **1134**) **1135**) **1136**) **1137**) **1138**) **1139**) **1140**) **1141**) **1142**) **1143**) **1144**) **1145**) **1146**) **1147**) **1148**) **1149**) **1150**) **1151**) **1152**) **1153**) **1154**) **1155**) **1156**) **1157**) **1158**) **1159**) **1160**) **1161**) **1162**) **1163**) **1164**) **1165**) **1166**) **1167**) **1168**) **1169**) **1170**) **1171**) **1172**) **1173**) **1174**) **1175**) **1176**) **1177**) **1178**) **1179**) **1180**) **1181**) **1182**) **1183**) **1184**) **1185**) **1186**) **1187**) **1188**) **1189**) **1190**) **1191**) **1192**) **1193**) **1194**) **1195**) **1196**) **1197**) **1198**) **1199**) **1200**) **1201**) **1202**) **1203**) **1204**) **1205**) **1206**) **1207**) **1208**) **1209**) **1210**) **1211**) **1212**) **1213**) **1214**) **1215**) **1216**) **1217**) **1218**) **1219**) **1220**) **1221**) **1222**) **1223**) **1224**) **1225**) **1226**) **1227**) **1228**) **1229**) **1230**) **1231**) **1232**) **1233**) **1234**) **1235**) **1236**) **1237**) **1238**) **1239**) **1240**) **1241**) **1242**) **1243**) **1244**) **1245**) **1246**) **1247**) **1248**) **1249**) **1250**) **1251**) **1252**) **1253**) **1254**) **1255**) **1256**) **1257**) **1258**) **1259**) **1260**) **1261**) **1262**) <

(Decsi: Adag. 23). A tegnap jő-lakás le-nyonja a lelket, és ugyan földhöz szegezzi (Pázm: Préd. 233). Földhöz vorem: sterno, prosterno MA. A gazdagságot egy szikra meg-emésztí; a felséget egy óra földhöz veri (Pázm: Préd. 70). Földig gazdag: Cinyrae opes (Decsi: Adag. 183). Talán azt tudod vala, hogy földig meg gazdagodol immár (203). Földig való gyászba ültöztvén (Pal: TÉ. 647). Az fővénykedés mindenkör fél azon, hogy általalesik az földön, és soha nincsen elege (MA: SB. 136). Szulfkár földet fal [meghalt] (Zrínyi: ASyr. 193). Földet rágván [meghalt] (Zrínyi: 159). Földtől mentőtől tagadgya (a gazda), hogy a dologban semmit nem tudna (Hall: HHist. II.209).

al-föld: 1) pars inferior regni Sl. [unterland, tiefand, niederland, Niederungarn]. Olfeld [boszniai zsupánység, Dolni Kraj, 1244.] (Pesty: Helyn. 5). Az alföldön az duna mellett (ÉrdyC. 290b). Temeteeek el ewtet taxont az alföldön az pogának között (396. 548b. Valk: Gen. 52). 2) [anus; der hintere]. A kire Fereuzet bizod, vagy másod vagy harmadnap az te eljövésed után megsujtsa az alföldet, hogy feljen tőle, bizony különben nem jó leszén (Nád: Lev. 64).

alföldi: incola partium regni inferiorum Kr. [unterländer, niederungarn]. Az alföldi vytezók (ÉrdyC. 594). Alföldi nrak csak követőt bocsátta vala (Tin. 15). Jó Hunyadi János ottan béhivatá az alföldi hóseket, hogy hon nem volnának, de ók az felföldön vinák örökségeket (RMK. IV.35).

alföldizmus: [idiotismus partium regni inferiorum; niederungarische ausdrucksweise]. Örömet látnám efélekürl, mint a felföldizmus, alföldizmus, és erdélyizmusnak öszvebékeltetéséről is valamely urannak hasznos oktatást (CorpGramm. 706).

baromélő-föld: pascua MA. Ver: Verb. 20. [weideland].

búza-föld: [ager tritico consitus; weizenfeld]. A masodic estzendőbe azt eszítec ammi a vetetlen buza földeken ő maga cízrázic (Mel: Kir. 447).

derék-föld: [continens; kontinent]. Mely föld, miért hogy az derek földel öszve ér, szügetnek kepet mutattna: quae quia continentia adhaeret, speciem insulae praebet (Forró: Curt. 37).

dűlő-föld: iugerum SK. Kr. [confinium; anwand]. Fimata terra, quae dulemföld appellatur 1276. (Nyr. VII.174). Egy dűlő földnyire terjednének (Helt: Arithm. 6).

elő-föld, élető-föld: fundus, ager MA. [ackerfeld]. Ew nepey, ees ew elewfeldenek ywhay: oves pascuae ejus (FestC. 327. KesztC. 263). W elew feldenek nepe es w kezenek yohy (254). Bodogok az kegyessek mert ewk byrynak az eelő földet (ÉrdyC. 601b. 515). Az varasnak belől nagy elő földé vala (Hosvai: NS. 20).

fél-föld: pars regni superior Kr. [oberland, hochland, Oberungarn]. Senkhyt nem latok ez egez' fhelfhewldrewl, hog lhy meg el ment volna (RMNy. II.52. 323. LevT. I.49). Mig alatta lenne Amháit Temesvárnak, addig Ali basa fel föld tartománnak ő rontója lenne (Tin. 90). Egész felföld terekké lésszon vala, az palaszk ornnakról elesik vala (136). A budai vár, a fel föld is, és az vármegyec, mellyec Morna felé vadnac (Helt: Krón. 75).

felföldi: incola partium regni superiorum Kr. [hochländer, oberländer, oberländisch, aus Oberungarn]. Fel földi magyaroc (Helt: Krón. 75). Az Szérem bora, az Makra bora, az Somogy bora, az fel földi io bor (Borna: Ének. 550). Felföldiecs al-földiecs (Mel: SzJán. 563). Az felföldiecs hivek-e? (Thaly: Adal. 194. II.348).

felföldizmus: [idiotismus partium regni superiorum; oberungarische ausdrucksweise]. Örömet látnám efélekürl, mint a felföldizmus, alföldizmus, és erdélyizmusnak öszvebékeltetéséről is valamely urannak hasznos oktatását (CorpGramm. 706).

gabonás-föld: terra frumenti, terra frugifera, ager frumentarius MA. kornacker, fruchtbarer acker PPB. (Kár: Bibl. I.352).

irtóvány-föld: [ager extirpatus; rodeland, nenland]. *Irtóvány földet csinál: agrum silvestrem extirpare MA.

járó-föld: [iter; weg, marsch]. A zerecsőnőkel harmad napi iaro földön mene belieb a puztaba (DebrC. 119). Neegh napy yaro föld (PeerC. 102). Had menyűne ez okaert harmad-napi iaro földent a pusztaba: ibimus viam trium dierum in solitudine (Helt: Bibl. I. Ce4). Az egy napi járó földet étlen megjárni (MA: Tan. 1271). Oh édes kedves Évikám, de ha csak harmad-napi járó föld volna köztünk, bizony se kik, se mik, se semmi meg nem tartóztatna a te szép szemeidnek ndvarlásától (Figyelő. 1880. IX.151). Madányi járóföld (Pal: Jegyz. 935).

király-földe: fundus regius; königlicher boden oder grund PPB.

köz-föld: [terra communis; gemeindeacker]. Bőtszítetik mint köz-föld, egy kiralyi ekei: aestimatur sicut terra communis, ad unum aratrum videlicet regalis mensurae adjacens (Ver: Verb. 213).

kül-föld, ki-föld (kü földi Mel: SzJán. 39): 1) terra antenlana, vicina MA. [flaches land, provinz]. Elindola Hierusalem-ből, mindeneket fogva hozzon az kőtőlről [kölföldről?], kik vallást tennének az megfeszült Krisztusról (RMK. IV.175). Még ki földekről is kie hallottac vala, mind be gyűltenece vala (Ilyef: Jophta. 31). Hárad teli sok gondokkal; a mező hyaban valóságokkal; a kül-föld ostoba parasztsággal, a városok egyenetlenséggel (Megy: Bayle. 74. Megy: 3Jaj. II.135). 2) [terrae externae] ausland, fremdes land PPB.

külföldi, kiföldi: 1) paganus C. anteurbanus MA. paganicus PPB. [landmann, dorfbewohner]. Az oláh érsek haddal kezdőtte a szegén kiföldi plébánosokat kergetni és ayirnyi (RMK. V.210). Mint ime ráczok, kü földiek, isztok, tobzottok (Mel: SzJán. 39). Ki földi szanto ember: rusticus (Ver: Verb. 28). Ha az városban árrások nem találkoznék, külföldieknek is szabadon eladhaszák (TörtT. XXII.252). 2) extraneus C. exterus, extraneus MA. ausländ, fremdling PPB.

lakó-föld, lakt-a föld-e: [domicilium; wolnsitz]. El bozattaa hű yppanth, ky hű lako földeebe teree bekesegghel (JordC. 51). Az ő ellenségeknec lakó földé: regiones hostium (MA: Bibl. I.115). Az te laktad földedről (CsomaC. 12). Isten szavára el-hagyá laktá földét, és bújdosóba méne (Pázm: Préd. 188). Az ő elébbeni laktok földére (Ker: Préd. 453). A gepidák az ő régi laktok földökben, úgy mint a Tiszától fogva alsó Magyar-országban és Erdélyben menének (Liszy: Krón. 180). Lakó földünket el-hagytuk s édes nemzetünket (Gyöngy: Char. 11).

ménő-föld: [iter; weg, marsch]. Huz napy menea feld (DebrC. 556). Egé napi minő földet meninek el (Sylv: UT. I.84).

mér-föld, mély-föld, mért-föld (mily föld CsomaC. 33. mily föld Sylv: UT. I.8. mért föld Pázm: Kal. 15. Czegl: MM. 194. Land: ÚjSegits. II.207. GKat: Válsz. II.1221. Hall: HHist. II.151). miliarium C. miliare; mile PPB. Anyi mélföldet el-járni: *conficere tot stadia PPB. Ki vagón ket mel földön Sephorim-tól (BécsiC. 239). Ilwz mely feld (TelC. 271). Ezen országban vagyon ő zent teste budanak felől eg kws mel földön (PeerC. 114). Tiz merföldön Romahoz temete el (DebrC. 124. 26). A tengőrhöz egi meer földön el temete (194). Meene el az zertben nagy tavof felden, barminez keth meef felden az varas-hoz (ÉrdyC. 335b). Kinek negi mily föld ő kerülete (CsomaC. 33). Valaki thigedet egé mily földint valo vtra kiszeryt: quisquis te angariabit ad miliare unum (Sylv: UT. 8). Huz mély földén Pestről már a tatár vala (Helt: Cane. 11). Kő vt megyen ki, es

allá megyen Desig, mayd bet mély földie (Helt: Krón. 5b). Hogy ha két hétig 79 mély földet járok, 9 napig mennyit me-
letné? (Helt: Arithm. 64). Az ellenség táborá Kassáboz fél
mely földön vagon (RákGy: Lev. 178). Holnap Enieskére me-
gyünk, az hova Kassa egy kis mélyföld (263). Egy egész mé-
földet [így] mező szélessége tart (Thaly: VÉ. 163). Erdők két
mélföldig testekkel rakodtak, mezzők két mélföldig vérrel virá-
goztak (Thaly: Adal. II.145). Hány mért-föld volt a közi? s hány
nap tölt útazásában? (Csúzi: Síp. 261). Három kis mért-földre
számlálja hazáját (Orczy: Költ. 40). Egy mért föld a hosszok
(Gvad: FNót. 37).

magyari-mélyföld: [miliare hungaricum; ungarische meile].
Az kylenechdyk eeg ez földnek kereskeghehez zaz ezerzer
walo ezer magyary mely feld (ÉrsC. 135). Heet magyary meel-
föld (ÉrdyC. 50).

olasz-mérföld: miliare Italicum Kr. [italienische meile].
Nyolcz olasz meel földön (ÉrdyC. 547). Egy olasz mért földni,
az az, egy futamatni (GKat: Titk. 80).

posta-mélyföld: [postmeile]. Svábóczhoz szállott volt, ki
Lécseñ felül két posta mélyföld (RákGy: Lev. 198).

mérföldnyi: [mille passus, milia passuum; meilen weit].
Tizen öt mély földniire (Born: Préd. 28). Husz mély földniire
(MA: Seult. 145). Két mély földniire (RákF: Lev. 1619). Egy
mért földniire el-távozik (Rák: Art. 21). Hány mért földni lehet
száraz kereskege, polustól polusig mit tesz szélessége (Orczy:
Költ. 50).

mező-föld: [campus, ager; land, fruchtbare ebene]. Az
mező földre mennee vala (Born: Préd. 229). Siroz mező föld:
ager (MA: Bibl. 143. MA: Zsolt. 89).

mezőföldi: [campestris, paganus; ländlich, land-, dort].
Egy mezőföldi curiában tennett és neveltetett úrri, ha egyre
othonoskodik, vad, erkölestelen, izetlen (Fal: NU. 271). A ne-
messég kiköltözött mezőföldi lakásából, ellepte a várost (325).

örök-föld: praedium PPBl. [besitzum].

parlag-föld: [ager desolatus, vevactum; trischfeld, brach-
feld]. (MA: Zsolt. 92). Ninesen oly parlag föld, hogy jóra való fő
ne teremne azon (Kisv: Adag. 374).

szántó-föld: ager, arvum MA. acker PPB. Termő szántó
föld: ager *dives frugum et frugibus; a bab kövériti a szántó-
földet: fabis terra *gliscit PPBl. Magyarul mondatyk weernek
zanto földnek meghi ua ces (WinklC. 180). Köz föld, mely
egy kiralyi szanto földet meg touno: terra communis vel ara-
bilis, ad unum aratrum regalis mensurae sufficiens (Ver: Ver-
b. 212). Az új mező és a pallag, az az nyugott szántó föld: novale
et vevactum (Com: Jan. 72). Az embernek úgy tetszik, mintha
minden szántófölde bé volna szalomával terítve (Mik: TLv.
13). Mintsem szántóföldemet, kaszálómát a máséval szaporítsam.
inkább elszenvedtem, hogy más az enyimből elesijjen, melyért
élhetetlennek is mondatam némelytől (Házink. 1219).

szántóföldes: agrosus MA. der viel äcker hat PPB

száraz-föld: [continens; festes land, kontinent]. A viz oli
komeñiñ kezdé maradni mint a zaraz föld (DebrC. 177).

szoros-föld: isthmus SI. Keth tengvñr kövñthi valo zoros
föld, mynd az egez Asiának igvñ idős gazdagsagos marha
valczghel es kereskódv komplarkodo varas (Corinthus) (Konj:
Szál. 109).

születte-föld: *genitale solum PPBl.

temető-föld: [sepulcrum; begräbnisort]. A penzen vőnek
zarandokolnak valo temető földeth (WinklC. 179).

tér-föld: regio plana Kr. continens MAI. [ebene, flachland].
Aktor Moses valasztá három várost, Bosort a pusztába a tér

földen: tunc separavit Moyses tres civitates, Bosor in solitudine
(Helt: Bibl. I. Mhm3). Meg ala egy tér földen: stetit in loco
campestri (Helt: UT. 61). Soc nyáia vala mind az völgyekben,
mind az tér földön: habebat multa pecora tam in campestribus,
quam in eremi vastitate (Kár: Bibl. 1396. MA: Bibl. 1161). A
hegyeket gyakrabban itti a menny-kő, hogy-sem a tér-földet
(Pázn: Préd. 88). Emez halmok el nem dülhetnek, s tér-föld
nem lehetnek (Tof: Zsolt. 39). Az egyben foglalt merő tér föld:
continens (Com: Jan. 171). Javaltá Döszeg táján az térföldön
az végbeliekkel való megegyezésemet (Monlrók. XVIII.92). Tér
földé változnak Párnásus hegyei (PhilFl. 11).

ugar-föld: nyugodt-föld, vevactum PPBl. [brachfeld]

vendég-föld: [terrae externae; ausland]. Vitezkedek sokat
vendeg földekben (Güres: Máty. 2). Eöznegy aszszont fiaul
helyeből ki üzed, oett extendeig vendeg földön kesergeted (Csan:
Ján. 4).

[Földel]

környül-földel: circumobrio PPBl. [ringsum mit erde
bedecken].

[Földem]

Földembéli. Az én földembéli, földim: *popularis meus
PPBl. [mein landsmann].

Földemi: conterraneus, sympatriota [meus] MA. [mein] lands-
mann PPB. Nem tetezie cz levelemben titeket enlekezetnem
barátim és földemim (Prág: Serk. 802).

Földes: 1) terreus MA. aus erde PPB. Földesvar docus
metae 1193. Knauz. 2) [terrestris] irdisch PPB. Földes bol-
dagságot nyomozván hijában a napot el vesztém hívsgos mun-
kában (Orczy: KöltSz. 150).

Földetlen

[Szólások]. Incáb akarok földetlen földre menni: in Aegypto
optarim esse potius (Deesi: Adag. 219).

Földi: 1) terrestris, terrenus C. irdisch PPB. Földi lakos:
terricola C. Menden földinömenzetec: omnes tribus terrae (MünchC.
59). Feeldi kiralyok: reges terrae (KeszthC. 2). Földyekhez
valo zerelőm az myndenhato wr ystenthwl el zakat (ÉrsC.
289). Ha földet mondotam nektek: si terrae dixi vobis (DebrC.
396). Semmy fevldyekre ne jryektezyek (ComC. 42). Teremte
az menyieket es fvdieketh (VirgC. 2). Földi állatoc: animan-
tia (Kár: Bibl. 198). Az földi lakás-után mennyei éppületben
vitetünk (Pázn: Kál. 815). A mi illeti a táplálást, nézzed az
égi madarakat, közzülök ki földi, ki fü maggal él (Pázn: Préd.
971). Földi borostyán (ACsere: Enc. 236). Hogy a hívok innep
napokon a földi dolegtól megvonnák magokat (Illy: Préd. 1126).
Tellyességgel elmerültek a földiekben (II.356). Földi indulatok
(II.510). Földi bolla (Lipp: PKert. II.241). Földi gyümölcsök:
uborka, dinnye, tök, bab (Lipp: PKert. II.171). 2) conterraneus
C. [landsman, compatriot]. Az én földembéli, földim: *popularis
meus PPBl. Bár a mi földünk azon volnának, hogy idegen nyelve
tanítaták gyermekeiket (Mik: TLv. 52). Földi, ezt az ágyat s
ezt a két átalagot neked hagyom, ha elindulunk, viselj gondot
rei (Házink. 1282).

e-földi: [hujus terrae; von dieser erde]. Az en országom
nem e földi (WeszC. 84). Myadden ez feldy madarak (ÉrdyC.
535. 537b). Ez földiek semik az menyiekhöz kepest (VirgC. 190).

[Földünk]

Földünkbeli. Nem hasonlít a mi földünkbeli leányokhoz:
haud similis virgo est nostrum PPBl.

Földünkí: [nostrae terrae, nostras; unserer erde od. unserm
lande angehörig]. Mivel a mennyei dolgok felségét a mi szá-

vainkal voltaképen ki nem mondhattuk, ezekkel a mi földünk szókka! árnyék és példa-által jelent a szent írás az inádság drága-voltát (Pázm: Préd. 646).

FÖLHÉRC [jugum; die wage um fuhrwerk]. Kotsi kerékben kültől három pénzért, egy öreg fölhertzat lat pénzen (TörtT. XVIII. 235).

FÖLÖSTÖKÖM [feleste] LevT. II.13. felestelem LevT. II.13. felestelek Helt: Mes. 329. felestelek Vás: CamCat. 572. PP: PaxC. 10. felestelek Szentm: TFü. 7. 10. flöstelek Gyöngy: KJ. 141. Gyöngy: MV. 55. füröstököm Nád: Lev. 63. Warm: Gaz. 229. forostokomöz Monlrók. XVIII.3. frostokom Gvad: FNót. 57): jentaculum C. MA. frühstück PPB. Fölöstökömet eszem: jento C. Minden reggel az felestekeket marának kepe elehen tezy (CornC. 319). Waj pakolt fel es felestekeket ewen ma elment mindiurast (RMNy. III.114). Felestehekewmeth eszem: sumam jentaculum (Beyd: PCF. 24). Hwl ewl felestekeket: ubi jentasti? (26). Mindgyárist felesteckeke mentem, minden gondomat feleségemre és béresüre luttam (Helt: Mes. 329). Nő ides kereszt fiam, iól lakálé? Miut tetzic é nazi feleste? (439). Ha akkoron kellyen szegényeknee felestekeket hozni, mikoron innár lattyac az halált szömece előtt . . . Mikoron innár szegényeket meg cuzfoltac a felesteckeke, nagy procioual? in-dittyac öket (Helt: Háló. 215). A felestekeket ebéd, az ebédet osorua, az osorúat vatsora érte asztalán (Pázm: Préd. 435). Fölöstököm vagy ebéd előtt (Bal: Csik. 325). Maradj-meg egy felestekekre (Megy: 6Jaj. II.18). Egy felestekeket készis az asztalra (Szentm: TFü. 10). Tsak egy fölöstekeket lészen neki (Kisv: Adag. 431). Fröstökömöm a tejfeles kává (Gvad: FNót. 57).

[Közmondások]. Tsont a flöstekeke a későn járónak (Gyöngy: KJ. 141).

Fölöstökömöz: [jento; frühstücken]. A nagyobb ehetők fölöstekekeke: edacioreis jentant Com: Jan. 137. Fölöstökömözünk, mert úgy fordúllat, nem eszünk ma ebédet: lasset uns frühstücken, es kann sich begeben, dass wir nicht zu morgen essen (KirBesz. 63). Ma jó reggel felkelvén, füröstökömöztem, füröstököm után száukáztam (Monlrók. XVIII.3). Füröstekekeke, általmentem Ali passábe (XXIII.22). Frühstük, vagy magyarosan flöstekekeke, nagy lövödözéssel a lakadalmas hához felmentek (Hazánk. 1884. 362).

FÖSVÉNY [fesueny] DomC. 172. fesuen Helt: Krón. 122. Mel: SzJán. 67. 447. Cis. L3. DictaGr. 19. fesuenysg Komj: SzPál. 48): avarus, pareus, inunificus C. tenax MA. geizig, karg PPB. Fösvényen: parce, sordide C. avare, avariter MA. geizig, sparsamlich PPB. Fösvényül: avare C. avariter, parce MA. geizig, sparsamlich PPB. Fösvény úr: *esuriens dominus; fösvénynek soha nem elég: avarus semper eget PPB. A leualtne fösvények (MünchC. 149). Jay az fösvényeknek (BodC. 3). Buia es fösvény embör vala (DebrC. 178). Telhetetlen fwsueny (VirgC. 32). Hogy el ne elegyolnytek a buya paraznakual, a vagy zynar fösvényeknek (Komj: SzPál. 140). Az igen őszsze szedetet és egyben gömbellyedet vnyak fösvény és genoszra szándékozót iclentene (Cis. O). Nem ajtatost indúlathól, hanem a világ javainak fösvény kívánságából indittatnánk az isteni szolgálatra (Pázm: Préd. 32). Bünökbe esvén, tudni illik a fösvény sobrák-ságba (Pázm: Imáds. 408).

[Szólások]. Békánális fösvényne: Patrocle sordidior (Decsi: Adag. 200).

[Fösvényed-ik]

el-fösvényedik: [avarus fio; geizig werden]. Ki niemél inkább gazdagod [így], annál inkább el-fösvényed [így]: quo quis fit ditior, hoc illiberalior (Kisv: Adag. 452).

Fösvényél: ex avaritia non facio Kr. [zu geizig sein zu etwas]. Meg kimélli, fösvényli az önön testetől az ő jovait (MA:

SB. 129. Prág: Serk. 847. Kr.). Fösvényled igen pénzodot költeni (KT: SzJán. 26). Fösvénylik az isten könyvét megvenni (Ker: Préd. 236).

Fösvényes: subavarus Kr. [ein wenig geizig]. (Pázm: Préd. 825. Kr.).

Fösvényked-ik: [avarus sum; geizig sein, kargen]. Meltatlanul vádoljuk az istent, mintha fösvénykedne velünk (Fal: SzE. 536).

Fösvénykedés: [avaritia; knickerei]. Az fösvénykedés mindenkor fél azon, hogy által esik az földön, és soha nincsen elege (MA: SB. 136).

Fösvénység: avaritia, tenacitas, illiberalitas C. parcitas MA. geiz PPB. Iaj ki gonoz fösvényesegét gñit: vae qui congregat avaritiam malum (BécsiC. 272. 229. MünchC. 85). Gñial az fösvényesegről (VitkC. 35). Vetkeztem keufeléből, fösvényesegből (104). Masnak gonozal kenautam iozogat fwsuenysig (VirgC. 7). Fösvényes ingen se nevezessék hi köztetők (Beythe: Epist. 80). Sibrák fösvénység (TóthJ: IstN. 122). Micsoda bünök szivárkodnak a fösvénységből? (Barna: Isk. 262).

FÖVÉNY [feveny] JordC. 277. fuen Wenzel, Knuaz. fuines Knuaz. fuin KBécs. 1572. A7: 1) arena C. sand PPB. Fövénytől tisztitom: exareno MA. Fövényét ki-hányom: exareno; aranyak fövényből vízzel való ki-mosása: elutio PPB. Ad quoddam vadum quod Fuen-zoim [zorm?] dicitur 1256. (Wenzel. XI.126). Feovenyer (meta poss. Deák. 1268. Czín.). Fuen (villa 1289. Knuaz). Geresfuen, Fasfuen 1291. (Wenzel. X.39). Crea [locum] Fuvu 1351. (ZichyC. III.3). Az germeket az sebes viz el nyeluen az halottat eltemet az föveny ala (ElrC. 160). BécsiC. 129. MünchC. 26). Rakta hw bazat az fewenyen: aedificavit domum suam super arenam (JordC. 374. 907). Mindön armii ő hozzaia kepöst egi kis föveni (DebrC. 211). Az tengörne fövenne (362). Meg sokasytem atte nemzetydet, nykepen egnek ezillagith es tengernek fvenienet (VirgC. 15). Ha az izrael fyaynak zama lendh, myknytl az tengernek fövenye (Komj: SzPál. 79). Ha meg szamilalom azokat, az fövennel többec leszne (Szék: Zsol. 146). Mint fövénynek mondgyák szanát pogánnak (Zrinyi: ASyr. 102). Ujokban akarja ragatni fövenyen épitetett háza romlását (Matkó: BCsák. 8). A meg aprétatott kő föveny: lapis communus arena est (Com: Jan. 16). Kővecses fövennyel (saburra) terhelteic a hajó (90). A tengernek fövényi számláhatatlanok (Ily: Préd. II.455). Le száll a földnek gyomrában, ott a fövényeknek sok réttü ágyában (Orczy: Költész. 231). 2) [arena, calculus; steinkrankheit]. Kőet és fövénit rout az vesekben (Mel: Herb. 21). Fövény ellen való kő (Kecsk: Ötv. 253). A vizeletne megzornulása a kőnee, fövenynee kezdeti (Com: Jan. 57).

[Szólások]. Ha abol (a lütbl) ki-kopnak: vagy hogy ök is az apostoli tanításnak rendit vészik-elé, vagy ha nem, tsak jég hátán, és fövenyen fognak éppitenie (GKat: Váls. II.4).

Fövényese: [arenula; sandkorn]. Mindön arai ehöz kepöst kis fövenese (DebrC. 583. NagyszC. 257).

Fövényeske: arenula C.

Fövényés, fövenyös: arenarius C. arenosus MA. sandig PPB. Fövényes verem, ásett viz gödör: dioryx PPB. Fövényes mész: mürtel KirBesz. 133. Fuines, fuines, pradium 1193. (Knuaz). Fluvius Fuenies 1321. (CodPatr. IV.130). A földnee fövenes nolta (BécsiC. 214). Falon az fövényes vakolás (Kár: Bibl. 1665). Fövényes tatyek (MNYil: Irt. Előb. 3). Ha az északi tsillagtól nem igazgattatnak, vagy meg-feneklik hajójok a fövenyesben, vagy megromol a kő sziklában (Pázm: Préd. 1189). Maydan a kő-sziklákba ütközvén a hajó kettéhasad, vagy a fövényesen meg-ál (Mad: Evang. 151). A fövényes földet némelly fiák, úgy mint barack kajsi barack mondola, nem oly igen ellenkezik (Lipp: PKert. III.5).

Fövényi: arenaceus MA.

Fövényezött: arenatus MA. mit sand vermisch P/B.

FRAGMENTA: fragmentum, segmentum, analecta MA. (fragmente, abfälle).

FRAJ: [mulier; frau]. Annóka, mit haragszol, hogy nem játszol velem, kivel egy fraj szól (Balassa: Költ. 160). Sardana-palus rend kívül való aszszony emberes, s a frajoknak tizborája volt (Misk: VKert. 63).

FRAJCIMMÉR, FRACUMMÉR (*franczimmer* Radv: Csal. III.375): [mulier; franczimmer, kammerjungfer]. Az mi illeti, hogy alá kívánczik az városba, eddig is hogy ott volt az én tisztességes franczimmeremben, bánom (LevT. II.118). Eljegyezvén magának jóvendőbeli örök házastársul fra-cimerim közöl, nemzetes Sárbokréty Annát (307). Fráwezimer [asszony] (MesékK. 18). Fraczimmer (Poénit. 22. Szentim: TFü. 8). Franczimmereknek adtuk egészen, ez két véget hagytuk leányasszonyokért (Radv: Csal. III.375). Frantzémér [gy](Gyöngy: Cúp. 26). Frajzimer (Konst. 20). Frajzimer (PhilFl. 40).

FRAJTÉR: [gefrierter]. Frajter két katona hóhért körül vette, katonaság után őt hátról vezette. Frajter vizez-káplart tézen (Gvad: RP. 144).

FRAKTURA: machinatio, dolus PP. erfindung, list P/B. Patika az ő feie, mindenkor talál valami fracturát: semper affert Libya muli ac novi quippiam (Deesi: Adag. 224).

FRANCISKÁNUS: [Franciscanus]. Ezeket követik az franciscanus barátok az magok habitusokban (Radv: Csal. III. 380).

FRANCU: morbus gallicus, elephantiasis, lues venerea MA. [syphilis; venerische krankheit]. Orzaiat elette az frantzu vagy farkas seb (Born: Préd. 218). Franczut vele kenny es kötőziny hasznal (Frank: HasznK. 15b). Nilum vagion, hoq az lepra es az franczn az illetesből el ragad (Fél: Tan. 499. Deesi: Préd. 49). Jobb volna meg házasodni, hogy sem egy fertelmes-kedni az mellyből az frantzu következik (Szöl: Dáv. 48). Nyereséggől csak franczut tudot haza hozni (Szentim: TFü. 17. MouOkm. VII.69. Megy: 6Jaj. III.33).

Francus: gallico morbo infectus MA. [syphilitisch] mit venerischer krankheit angesteckt P/B. Kiüefl szép mint a kurua, belől dög franczus (Mel: SzJán. 408). Koszos, frantzus, poklos, tőrös emberek voltak (Born: Préd. 218. Born: Evang. IV.477). Szükség az franczus es rühes embertől magunkat onne (Fél: Tan. 499).

[Francusit]

mög-francusit: [gallico morbo infectio; syphilitisch anstecken]. Ez egész világ job részét meg francusította es döglete az ő hamis tudomaniaval (Mel: SzJán. 405).

Francusság: [morbus gallicus, syphilis]. A parazsa rut belől, azért hogy francussága meg ne tessce, áltózzettel es soe szaggal orvosollia magát (Mel: SzJán. 407).

FRASKA (*fráska* ErdTörtAd. III.136. *fráskás* Pös: Vetélk. 63): [ingae, ineptiae; possen, narrenpossen]. Ez fele fraskaval rakua az pap minden dolga (Born: Préd. 77). Fráskának nevezed, a mit erről irtam (Tel: Fél. 116). Szem-fényt tsalo fráskák es tündéreskedések (GKát: Válsz. II.313. I.1181). A kik abban a szivetséghen, fűvén valami fitkos alatta fekvő fráskától, velek meg nem egyezzenek (Misk: AnglInd. 67). Az papista vallásban lélegzeni nem valami frasca (Toln: Vigaszt. 30). Pőcsőgő es frasca [így] lézen az szent írásnak hitelo (91). A mi fraskával szoktál élni (Pös: GBot. 9). Csak az egygyűfiek esábitására való fraska ez (58. Pös: Igazs. II.341). Csak fraska hát ezaránt is dolgoz (Sám: 3Fel. 443). Ez a mi atyáinkainak engedelmei tsak fraska talál lenni (Megy: Dial. 108). Hasznat is hozza ez fráska hír (ErdTörtAd. III.136).

Fraskás: [ridiculus, homo ridiculus; possenhaft, possen-reisser]. Azokat a fráskás kalauzi exceptioit le tapodám (Pös: Vetélk. 63). Be fráskások vadtok (Czegl: Dág. II.69).

Fraskáz-ik: [ridicula jactito, mugas ago; possen treiben]. A mint fráskázik Posuházi (Sám: 3Fel. 553).

FRATÉR: [frater, monachus; münch]. Az angyal azon [asszony] zemelben frater Bernaldnak jelenek (ElrC. 18). Fratereknek essy: fraterum professio (104). Mind el iara az frater-örket (DebrC. 130). Es predicator zerzetbeli fratereknek nagy tyztes tarsassagy (MargL. 3). Vala egy frater praedicator zerzetbeli, es ez vala parazt fra[ter] (134). Két parazt frater (DomC. 40). Papa ada az fratereknek lakozásra zent Sabina egyházat (106). Az frater ottan leesween labay előtt monda (ÉrdyC. 338b). Be terenek az vendeg fraterekkel (VirgC. 60. 73). Kéncz tarto barátal, Frater Györgygel el iőue (Valk: Gen. 63). Gyóbónnyál meg frater Posuházi (Pös: GBot. 10).

[kosta-fratér]

kostafratér-ság: [praesidium rei cibariae in monasterio; aufsicht über die kost der münche]. Ha szerzetes lézen, ő gvárdiúságra felmelhet avagy is kosta fraterságra (Gvad: RP. 40).

FRICSKA: percussio nasi Kr. [nasenstüber]. Frískát adott (Gvad: FNót. 17).

FRÍGY (*fyrgy* JordC. 212. *fyregy* KeszthC. 433 *fyrgy* Komj: SzPál. 76. *frigy* Monlók. III.108): **1)** induciae C. [waitenstillstand]. Ideig való frigyec: induciae Com: Jan. 148. Ellenséggel szerzett ideig-való frigy: *pactae cum hoste induciae PPB. Az két fegyedelem között waleo frigy fel nem bmul. Az frigy alatt az fegyedelmek zökön fizetnek (a katonáinak) (LevT. I.335). Ha hywen akaryatok az mi kegyel-mes fegyedelmönkel az frigyet meg tartany, tehát nyinden ellen-kezeknek nydtyasly le szallyeeyatok (RMNy. III.92). Felt valany cialardsagut, es vigiazasnak okaiert vgi giwlt volt föl, de nincen lülke arra az beknek, hagi az frig ellen valamat meriön probalhy (101). Es előszer a nándorteiariariaknac meg küldec [visszaküldték, fölbontották] a frigyet, miért hogy őc utat altanac vala a bolgároknac es altal menvén a Száun, meg szálá Nándorfoirvárát (Helt: Krón. 39b). Huszonkéttd napig frigyök lön az békkel (Tin. 49). Város beliektől frigyét kért vala ott az hídon, hogy békével bocsátuák; megengedék, hídon általbocsáták (191). (Isten) császírok közt békeségűt szál-lita, az frigy alatt egy ostorát bocsátá (209). Friget kire a Laszlo kiraltol, kit a kiral meg engede (Szék: Krón. 206). Terek császár követöt küldc az mi urunkhoz frigyért (Monlók. III.104). János király fia az frigy alatt hadat indíta (108). Hogy az frigy magyar, németh, es toőrök között egyszersmint tractát-tassék (Tudománytár III.231). Több száz osztendjénél már, hogy a frigynek neve alatt minket (a török) nem nyugott, hanem rontott (Zrínyi: II.165). Agamemnon a görögök részére két hólnapig való frigyét kíván, kire nézve őszvegnyűnek a fegyedelmek, es azoknak tetszésekből frigyet engednek a görögöknek Priamus király es Hektor (I.111. III.136). **2)** foedus C. pactum MA. biündis, bund, vertrag P/B. Az testam-entomok, az íjrygek (Komj: SzPál. 76). Ez ewnyeky entwien testamentum, fol fogadot frigh (88). Az szent keresztységben frigyet es ködēt szoktume tenni istennel az őrdög ellen; ezt azért igen bosszullja az sátin [ez bosszuntja a sátánt] (Zvon: Post. I.472). Űgy tartják, mint ha örökén való frigyek volna vele (TörtT. XV.55). A betsmitak-közül ötven-ezert isten szörnyő halállal megölt; tsak azért, hogy a frigyszekrényét nézéltek (Pázn: Préd. 860). Az frigynek szekrényét arany korona vészi környöl, kőrösköröl azzal peremeztetik meg (Lép: PTük. III.21).

Szólások. A másíknac feladom mindiárt a frigyet, es az ellene inditom minden népemet (Helt: Krón. 16). Azonközbe

meg iárác a frigyet az wyhely város közet és Mátyás király közet (Helt: Krón. 171). A magyar neuzeitel való frigyet igen kezdő jártatni (TörtT. IV.66). Frygot zerzetem: pepiri foedus (JordC. 75). Feryget zerzet nyvelünk: pactum inuit (212). Zerezye bekesegecnk fyrygeth (KeszthC. 433). Frigyet tenüi: inducias *paugero PPBl. Frigyet ütök: foedero C. Frigyet veter: foedero, foedus inco, pango MA. *sacrare foedus, *percutere foedus PPBl. einen bund machen, allüren, alliance machen PPBl. A vetett frigyet félbontani: *conceptum foedus excutere PPBl. Talám ott vetet isten frigyet az emberekkel (Kereszt: FelsK. 113).

Frigyes: foederatus: mit verbunden, mit in bündnis stehend PPBl. [verbündet, bundesgenosse]. Frigyes népek: foederati, socii populi; bundesgenossen, vereinigte völker PPBl. Megparantsolták a frigyeseknek, hogy hajókat készítsenek: naves *imperatae sociis: két egymással frigyes nép-között való hadakozás: bellum *sociale PPBl. Még házokban se bocsátassanak frigyes urokkal bé (Czegl: MM. 140). Szalonnája lett ő frigyesének [tetszése szerint bánbatott vele, pusztíthatta, vagdalhatta] (Könyi: HRom. 17).

Frigyesség: [foederati; gesamtheit der allürten]. Kín (az esküvő hírére) némely örvendez, némely komorkodik, az frigyesség dül-fül, nyughatatlanokodik (Thaly: Adal. I.149).

Frigyezés: [confoederatio; verbindung]. Az ur vacsorája igen gyönyörűséges frigyezés, melyben az istennek fia tézsen mi velünk kötést (MNyl: Agend. 89. Ker: Préd. 513).

FRINGIA, FRINGYIA: [eximius ensis; vorzügliche sibelklöge]. Szablya, az vasa fringia (Radv: Csál. II.177). Fringia kard (Zrinyi: ASyr. 5. 62. Kr.). Finum fringia-hegyestőröm lapoczká-csontjába akadott (Monlrok. XXVII.47). Mi jóvadra vagyon, ha hüvelyében hever s rosdásodik dömöczki s fringyia fordorított vasad? (Csúzi: Tromb. 659. Kr.).

Fringiai. Minémű szép sárga réz a hasa, minémű kemény fringiai vas a lába szárjai (Biró: Préd. 7).

FRISS (friss Fal: NA. 155. friss Adami: Spr.): 1) lautus, eximius, egregius, politus MA. sauber, zierlich, herrlich PPBl. Igen fris: praelautus, persolemnis C. Frissen: dapsile, pollucibiliter, genialiter C. splendide MA. sauberlich, berrlich PPBl. Friss lakodalom: lautitia C. lautum convivium MA. herrliche und köstliche mahlzeit PPBl. Fris éték: cupediae, dapes MA. leckerbisslein, nüdliche speisen PPBl. Frissen jár, mint egy ür: Euparyphus ex comoedia MA. Frisen vendégeskedni: saliare in modum *epulari; bő szálláson frisen lakni: *diversari laute PPBl. (CsomaC. 74). Nem viselt sem friss öltözetre, sem friss lakasara gondot (Born: Préd. 18). Ez friss aszonyert nem szanec poklara menni (393). Sos friss es gógós emberee iartac igit (457). Friss louac tartasara költi marháiat (548). Nem mentem nagy friss auagy bölcz beszéddel: veni non per sublimitatem sermonis aut sapientiae (Helt: UT. 1). Fris palotához viúé (Görös: Mát. 24). Igen jó az friss aszonynepec ortzaíat vele mosni (Mely: Herb. 148). Nagy frisen, nagy csüfranal, sok koronazással es pompaul valasztac (Mel: SzJán. 421). Az ti frissen lepő kontyos felesetek (Mon: Apol. 335). Az rhodusbelice nagy es fris varosoc: Rhodiorum civitas magna atque magnifica (Decsi: SallJ. 36). Félőttéb való frís lakodalom: Sybaritica mensa (Decsi: Adag. 96). Ez világi királyoc fő lovakon friss szekereken járnac (MA: Scult. 8). Friss öltözet (889). Minden frís épületeket, minden kintseket, minden élő állatokat megéget (Pázm: Préd. 6). Palotában laktak, frissen öltöztek, kedvekre tántzoltak (23). A számtalan sokaság, szerén-szerte az országbán fírad a királyért, ő azonban frissen lakik, iszik, aluszik (1112). Megölette a királyt; és maga sok esztendőkig frissen bírt az ásiái királyságot (1222). Elein gyakrab templom epe-tese, több fundalások az egyházaknak frisseb ayandekozási vol-

tanac (Zvon: Osiand. 58). Ha nines frís kötősfődis, ugyan elég akár mi vászonbul avagy szűrbül csinált öltözetis (Zvon: Post. II.402). Kedve szerint frissen vendégeskedik, és nagy idő lakik vala (Lép: PTük. 1.1). Nem mutathac e világon olyan vallást, a melyhez ez megfővendőlt dolgok olyan frissen ilyenek, mint a papista valláshoz (Matkó: BCsák. 23). Ha fősvényekben ebédeltél volna, frissebben vacsorálnál (Mlad: Evang. 560). Frissen lakozván, iván, jáczodván (Illy: Préd. II.157). Igen frís formájú két ládácskák (Monlrok. VIII.45). Nagy frís fejedelmi pompás épületű házakat építtetett (Szal: Krón. 31). A frís palotában, szép kárpitos házbán ritkán látsz egységet (Kisv: Adag. 45). Drága frís öltözet, mely s penész miatt vesztet (528). Szépét az szűzeknek s az frís menyecskeknek forgatják kedvessen (Thaly: Adal. I.197). Ez a friss tútkör-pélá légyen előtted (Fal: NA. 205). Népes, ékes, pénzes városokban sok friss arczák ellenében szűzen, tisztán tartani magát, meg nem indúlui, ez a virtus (Fal: NU. 265). Mászorra hagyd azt, ha frissebbet, fürtsábbat nem tudsz mondani: so du keine andere kurzweilige reden weisst zu sagen (Kírbesz. 13). Friss itt lenni, kies hely ez: hier ist es sehr lustig (70). 2) alacer, agilis SI. munter, hurtig Adami: Spr. Frissen: strenue MA. Nyers makacs frís erőben lész: vígebis (Com: Jan. 172). Fris forrásu vér (Zrinyi: I.124). Hogy frissok legyenek a lelki dolgokban (Illy: Préd. I.119). Friss jó egészségben (RákF: Lev. III.279). A magyar gvardia friss szürke paripái (Haz. I.379). A királyné aszszony-nak friss életet, hoszasos országlást (Biró: Préd. C2). Se gazdag tudományod kintse, se friss elmédnek éle hozzá nem juttat (Fal: UE. 393). Egy dáma frissen forgolódot a tántzban (Fal: NA. 145). Irene leányod él, felisemus fiad frisen vagon (Fal: TÉ. 706). Lépett mint barizda friss billegetője (Gvad: FNót. 90). 3) recens, novus SI. frisch Adami: Spr. Fris emlékezetben tartja (RákF: Lev. III.246). Eretnekeknek kegyetlensége, nagy barbarussága frís emlékezetben találatnak (Illy: Préd. I.609). Még frís emlékezetek lévén a vízőzömről: babentes adhuc recentem memoriam diluvii (II.456). Fris tojás (Fal: NE. 60). Mostani legfrisseb levelében azt olvassa, hogy a király megiltotta az arany gallant a dámáknak (Fal: NA. 127). Lecticiában vitették magokat friss-égre [levegőre] (136).

[Szólások]. Fris hazugság: bullatae nugae (Decsi: Adag. 223. MA.). Fris hazugságokkal forgolódik (Czegl: Japh. 104).

[Frisséd-ik]

még-frissédik: [se reficere, recrear; sich erholen]. A szemek felettéb való fényességtől megbántatván, a zöldségekke fordítyuk azokat, hogy megfrissedgyenek (Illy: Préd. I.317).

Frissél: renovo, polio, repurgo MA. verneuen, ausbessern PPBl. [frischen, erfrischen]. Harmadszor frisselt fejtérő: *tertium stannum PPBl. Termetiben jeles, dolgában serény, gyors, természet frisselte, mint jó étket a bors (KecsTört. IV.405). Kötelezém magam, végezője annak lennék, frisselője ez drága gyémántnak (Czegl: Sion. 2). Probáltassék, frisseltessék, buzgó főbázkodásra (SzÖtv: TitkJ. 4).

még-frissél: repurgo, renovo MA. verneuen, erfrischen, reinigen PPBl. Megfrisseltetnec, az az meg probaltatnac sokan: probantur multi MA: Bibl. II.172). Aczélt vagy vasat forraztani: az aczélt vagy vasat szépen meg kell frisselni, az tiszta veres rezet frisseld meg, metéld peltetben, rakd az vasra (KecsÖtv. 305). A sz. Pál tize a cselekedeteket koholhja, égeti, vagy frisseli-meg (Pós: Igazs. II.630). Ő a mi meg tisztúnk s meg frisselők (CsúziCseb: Edom. 165). Ezt kívánta, uram, a lelkem tetőled, hogy még e világon ötet megfrisselj (Thaly: Adal. I.21). Mint aranyat tűzben, ugyan megfrisseli [igy?] (II.284). Megfrisseli öregeségedet a mezei levegő ég (Gvad: Hist. 25).

Frissélköd-ik: [laute vivo; üppig leben, luxus treiben]. Mit frisselkedel pompáskodol? (MA: Scult. 889).

Frisselőködés: [cultus effusior, laetitia; luxus, gepränge]. Frisselőködése és jóllakásos (MA: Scult. 698).

Frisseltet: [ostento; prangen?]. Frisseltette fejének ide s tova való forgatását (Könyi: VártaM. 15).

Frissít: [recreo; erfrischen, erquicken]. Ott vala egy naranas, azt veszi kezében, epedségét akarván enyhíteni, elszáradt nyelvét harmatként frissíti (Gyöngy: KJ.2 76).

mög-frissít: renovolet PPBl. [auffrischen].

Frisség, frissesség: 1) [laetitia; glanz, pomp]. E vilagnac az ő frissége, szépsége (Born: Préd. 258). Ha szinten ezaszari kinczed es frissesged volnais (546). Az gazdagoc ne élylenee hatalmaskodásra frisségre és minden napi jóllakásra (MA: Scult. 697). 2) alacritus, agilitas SI. [munterkeit]. Egasséggel, frissoséggel meg-ildotta isten (TtkRözs. 151).

Frissül: [renovor, juvenesco; sich verjüngen]. Indúl Pandionnak ezen nagy vigsága, Féüxként frissülni láttatik agsága (Gyöngyl: Cnp. 610).

Frissülés: [recreatio; erfrischung]. El-is ájul, de kezd ő magához térni, és frissülésére hideg vizet kérni (Gyöngy: Char. 45).

1. **FÜ:** fulien, anas silvestris, lacustris anaticula; vad réczse MA. wilde ente PPB. wasserhuhn KirBesz. 159. Bolondoc vagyne mint a fuac (Helt: Mes. 131). Bölcs ember csak kevés vagyon közöttök, vagyon ki még fiat is imád közöttök [az indiaiak közt] (RMK. IV.134). Mint sólyom kis fiat, bús lokkem magadat szerelmében így üldöz (Balassa: Költ. 88). Madarak, talám fuvak vagy száresák voltak (Czegl: Tromf. 164). Későn repülő madarak, fuvak, fújdok (Com: Jan. 36). Fú avagy vízi tyúk (Misk: VKert., I. RMK. IV.318).

Fuvaska: fulicula PP.

2. **FÜ, FÜJ, FÜV** (fónak, fónas [fónak, fónás?] KBeés. 1572. D7. D8. fónán Com: Jan. 149. fuank Tel: Fel. 68. fónis Sylv: UT. I.135. Land: UjSegits. I.14: flo, spiro, aspiro, afflo C. MA. blasen, anblasen, anhauchen, anwehen PPB. A zel menden videche fü: spiritus in omni regione spirat (BécsiC. 115). Pattanac zelee: flaverunt venti (MündiC. 26). Latangatóc anstert fuatta: austrum flantem (142). Fwa del zel keppen (PözsC. 44). Az szelek sobessen fúnak (Sylv: UT. I.11). Az eszaki szelek fónak (KBeés. 1572. D7). Az déli szel fuy (Kár: Bibl. 1633). Az szel jobban fú (Deesi: Adag. 19). Lángot fújni (Zrinyi: II.14). Jaigatással fúja porban lelkét (II.17). Fny a szel (Mad: Evang. 429). Az szel az houá akar fúnni, fú (Zöly: Elm. 97). A szelek futtak (Hly: Préd. 1411). A megéget virosok a szel által fújtattván: agitantibus ventis (DBenkő: Flór. 148). 1781. 25-ta Máj érő Nemere fútt és nagy hó esett; 29-ikre virradólag erős hóharmat esett (Századok XXII.357).

[Szólások]. Szegény Omfrinus fratert is megkapták, öreg volt, de mégis forgatták, rángatták. Atyám látta, megszabadította. Az öreg udvarra kiment, csak alig fújt, többször így ne járjon, a hűdöbba bebújt (Gvad: RP. 15). De az hamar meg lézen, ezak fuind s törőnyed: Tarichus assus est simul atquo viderit ignem (Deesi: Adag. 106). Mindnyáján ezen-egy dalt fújják (Veresm: HltMegt. 49). Az gallus virágéneket fú, tozódik az anglus (RMK. I.340). Zrinyi mint az áspis fúja a fuflánkat (Könyi: HRöm. 178). Tudulót fúne: conclamant vasa MA. Az német a harezon, török harez előtt diványban: fújják [így?] a kúráat (Thaly: Adal. II.339). Készülőt fúni: classicum vel bellicum *canere PP. A trombitásoc átközetre való készült fónán (Com: Jan. 119). Máskép fúja osztán: Szulimán a követ (Könyi: HRöm. 161). Az palatinus intenciája, meglehet az, fúhat követ; de talám az ördög olviszi, ki halálos betegségben (RákGy: Lev. 561). Tanátskozni, egy követ fúni, titkon főzni valamit: *capita conforre, offensare WF. Az

kyrteteketh fúnaak (JordC. 899). Lärmát fúni: *canere classicum, *canere signa, *bellicum canere, *praeludere ad pugnam PP. Utólyára ki-for boszija, fúja a sok szitkot, átkot, öl, vág, gyilkoskodik (Fal: SzE. 534. Fal: NE. 7). Törrel tömlővel taiteket turime, fúme arra a seregbe, melybe ti vattoc (Tel: Fel. 68). Trombitát fua: clangebat (Sylv: UT. II.144). Trombitát fújni (144b).

[Közmondások]. Mint a János fúja, Janesikó úgy ropia (Kisv: Adag. 3). A mint atyák fújták, fiak úgy megrojják (176).

által-fü: perspiro PPBl. [durchblasen].

be-fü: inspiro, inflo C. [einblasen, einhauchen]. Befúna az ő orrába az elő lehellet: inspiravit in faciem ejus spiraculum vitae (Helt: Bibl. I.A3). Isten jólke elmémben be-fúna (Zrinyi: ASyr. 248).

befúvás: inspiratio C. [das einblasen].

belé-fü: inspiro MA. einblasen, einhauchen PPB

el-fü: perflo, difflo C. deflo MA. wegblasen, zerwehen PPB. Kyth zeel el fúth feldnek zyuerel: quem projicit ventus a facie terrae (KulesC. 1). Elfúhattya ellenségit, azt véli (MA: Bibl. V.6).

elfúható: perflabilis C. was man wegblasen kann PPB

elfúvás: perflatus C. proflatus MA. das wegblasen PPB

föl-fü: inflo, sufflo C. MA. aufblasen PPB. Fel-fúni a pófát, tüzet: *excitare buccam, focum; pófát felfúvó bolondok: buccones; a hasát fel-fúni: *distendere ventrem PPBl. Fel fútt hoigok (Mel: SzJán. 237). A nagy lapta fel-fújtattván a szél-eresztő eséve által (Com: Orb. 273). Azt a tüzet az isten lehel-ése fúja fel (Czegl: MM. 253).

[Szólások]. Fel-fútt a reménység: inflatus spe; haszon-talan reménység fútt föl: spe vana evectus PPBl. Wnnwm-ma g u k a t h f ő l f u u y a k v a l a s k e n e l y k ö d n e k v a l a (Komj: SzJal. 112). A több tudományok fel-fújnak, és kevéslyé téssne (Pázm: Préd. 63). Gondold meg igazán és nem föl fújt szüvel (Zrinyi II.52).

fölfúvás: sufflatio C. inflatio, sufflatus MA. aufblasung PPB

fujton-fúj: [incessanter flo; ohne unterlass blasen]. A haragot fújton-fúja, a bujaságot naponként, sőt óránként gerjeszt (Pázm: Préd. 1222). Fújton fúja kigyó mérgét (Fal: TÉ. 799).

ki-fü: efflo, prospiro, exhalo, mungo C. ausblasen, schmeuzen PPB. Orromat kifúvom: emungo C. Ki-fúni az orrát: pñuitam per nares emoliri PPBl. Ha toged cezer a zeel towstowl ky fuuand [a tölgyfűt] (Pesti: Fab. 12b). Orrodát ki fúnam (Erasm: Erk. 5). Mihelt lelkedet kifúvod: ut expiraveris (Com: Jan. 212).

[Közmondások]. A ki erőssen kifúja orrát, vért ereszt belőle (Kisv: Adag. 143).

kifúvás: emunctio C. efflatus, exhalatio MA. das ausblasen, schmeuzen PPB

környül-fü: circumflo MA.

lő-fü: doflo MA. ausblasen, wegblasen PPB

mög-fü: perflo Kr. [blasen, anblasen, anwehen]. Lumpasokot a zel megh fua (ErsC. 93). Orpheus-is meg fúja gordóját (Gvad: FNót. 38).

[Szólások]. A készülő megfúvatása után gondja legyen, hogy kinek-kinek marhája befogva legyen; avagy ha a felülő előbb megfúvatatnék, azt kiki a szerint szorgalmaztassa (TörtT. I.162).

öszve-fu: conflo MA. zusammenblasen PPB

öszvefúvás: conflatio, conflatura MA.

vissza-fü: reflo C. MA. zurückblasen PPB.

visszafüväs: reflatus MA. das entgegenblasen PPB.

Füdogal, fúdogál: flo sapiens, sed leniter Kr. öfter und sachte blasen, wehen Adámi: Spr. Füdogal a déli szél: Favonius *insusurrat PPI. Annak örüllőfine hogy ha az északi szél fúdogal, mert bőséges és ezende esztendőt hoz (Cis. E).

Füható: flabilis C. was man blasen mag PPB.

Fütat, fujtat: **1)** facio flare Kr. [blasen lassen]. Az üstökét széllel fütatni, lobogtatni: comas *diffundere ventis PPB. Az vr napkeleti szelet fütata a földön, mind az egész napal es eyel: dominus induxit ventum urentem tota die illa et nocte (Helt: Bibl. I.Gg). Akor fütatad a te szeledet: flavit spiritus tuus (H4). Venus es Jupiter kies tiszta ezendes hűseséget tartnac Boreas szelet fütatvan (Kal. 1582. Fv4. Gv3). **2)** jubeo canere; (auf der trompette) blasen lassen. Az orgonát es fütatá a kápolnába (MonIrók. III.69). Az vtan nag' hirtelen trombitat fütatvan az ellenségre rohana: dein repente signo dato hostis invadit (Decsi: SalL. 43). Az isten Jerichót akarván rontani, hét trombitát fütatott (Pázm: Préd. 6). Trombitat fütatnak (GKat: Titk. 361).

[Szólások]. Az harez után készülőt fütata és egy fél félé való pusztában menvén (Kopasz). Meg terét fütatnac a trombitásokkal (Helt: Krón. 120).

be-fütat: insufflo [hinein blasen, das feuer anfachen]. A kovács a vas levétő tűzhelyen a fújával bé-fujtat: ferrarius in ustrina follibus insufflat (Com: Jan. 104).

föl-fütat: [canere jubeo; (die trompette) blasen lassen]. Az trombitat feel fütata (KazC. 99).

Fütató: [follis; blasbalg]. Az chyzarnal fütathlo (Radv: Csizi. II.66. NöPM. 30).

Fuvas [?]: blasbalg Adámi: Spr.

Fuval, fuall (fuálkodgyam Bíró: Angy. 189. fel-fuálkodott Csizi: Síp. 13. fuyallyon MA: Tan. 189. fuálló Com: Orb. 279): **1)** inflo MA. blasen, aufblasen, anblasen PPB. Reá-fuvallok: aspiro PPB. Fwal wreky zele: flabit spiritus ejus (KeszthC. 405. CzechC. 57). Az nad, kit az saeel oda hayt, az homnan fuallja (Born: Préd. 17). Az ur zele reájoe fuall (Tyuk: Józs. 125). Trombitákat táborban fuállának (Szöll: Szem. 13). **2)** [conflo; schmelzen, giessen]. Erezből fuallot ystenek: dii confatiles (JordC. 104. 219).

föl-fuval: [conflo; anfachen]. Ew olyan lezen mynt az fél fuallot tyz, es mynt az fvillo tyztotyto flyew, mert le yl fwy ky valasztvan az ezystek [ezystet]: ipse quasi ignis confans, et quasi herba fullonum, et sedebit confans, et emundans argentum (ÉrlyC. 209).

ki-fuval: efflo MA. hinausblasen PPB. Behoztatoc a habza es ki fuallottam azt: intulisti in domum et exsufflavi illud (BécsiC. 287). Lelket ki fualla: expiravit (Fél: Bibl. 186).

még-fuval: **1)** [perflo; anblasen, anhauchen]. Az fű meg szarad, mihelt az urnak szele meg fuallia (Fél: Tan. 459). A hattuk életeket meg-elyén és végeket közel lenni érezvén, azt birbetik és hitetik a természet titkait vizsgálók felőlők, hogy a halgatást el-bagyván gégejük sípját meg-fuvalják, és szép nótát énekelnek (GKat: Válts. I.712). **2)** [cano; (trompeten) blasen]. Trombitákat hamar megh fuallanak (CsomaC. 30). Az trombitát meg fuallja (Kár: Bibl. II.139). Mikor az én kürtömet meg-fuallom: cum clangorem tubae audieritis (MA: Bibl. II.16). Es fualljad meg fölökben azt az rettenetes decretomot (Lép: PTük. II.165).

Fuallás: flatus, afflatus MA. das blasen, anblasen, anwehen PPB. Zent Ferencz emele fel fuallással frater masseust

(EhrC. 128). Felemele az fuallással egebe: levavit ipso flatu in aeren (132). A hotedik fuallással nagy menny-dörgések léznek (Pázm: Préd. 6). A föld indulás lézen a földalatt lévő lehelletekből, fuallásokból (Com: Jan. 15). Jövendőfinec vala nem isteni izgatásból avagy fuallásból (130). A fuallás tulajdonképen az ő foglatatosságok, mindazáltal a nagy erőszak miatt, mellyel fúniok kellett... (NöPM. 30).

Fuallat: ∞ A mindenhatónak fuallatja élesztett meg engemet (GKat: Titk. 43).

Fuvalkod-ik: **1)** turgere, turgesco MA. aufgeblasen werden PPB. [sich aufblasen]. Ugy annyira fuvalkodnak, hogy tsak nem fortynnak (Fal: NA. 181). **2)** [sese efferre; sich überheben]. A bölts meg-állja azon vidám ortzával mind a két szerentsét, nem fualkodik a jóban, nem ütközik-meg ha gonosz, senki indulást, vagy szín-változást nem tapasztal rajta (Fal: UE. 393).

föl-fuvalkodik: **1)** turgescere C. tumeo MedLat. 513. aufgeblasen werden PPB. [sich aufblasen]. Föl-fuvalkodva: flate C. Az ew emly fél fuvalkodnak (ÉrlyC. 371b). Midőn a béka igyeköznéc fel-fuvalkodni, hogy aekora legyen, mint az öcker (Helt: Mes. 105). **2)** ampullor, efflor MA. stolz sein PPB. Kevélykedik: *effert sese, vel animos; fel-fuvalkodva, kevély, negédes beszédekkel él: ampullatur in arte PPB. Fel fuvalkodnak es fel magzttatnak egyebeknek nyelvedesebevel (EhrC. 113). Fel fuvalkodes az ő zivebe (DebrC. 229). O navalias, mire fuvalkodik fel? (257). Föl fualkottanak vala arról, hogy mindőnnemw faytalansagnak vetkebe bvebe benem esnenek (Komj: SzPál. 28). Fel ne fualkogyk egyik a másik ellen (186). Az te szüed felne fualkodgye: ne elevetur cor tuum (Helt: Bibl. I. Ooo3). El fel fualkodek nagy hatalmassagaban (Nagyb: Huny. I. 15). Mind ezekre-nézve az igaz alázatos fel nem fuvalkodik (Pázm: Préd. 61). Hogy az emberi elme a hívásnak lengedezésétől fel-fuvalkodyék (Hly: Préd. I.278). Ezek mi reánk nagy fel-fuvalkodva jűnek, örömet derék conflictusra adnának okot (RákGy: Lev. 152). Jó szerencsémben föl ne fualkodgyan [így] (Bíró: Angy: 189). Ötet környékezi inkább a feltűl-fuvalkodott kevélység, hogy-sem mint a szegént (Csizi: Síp. 13).

föl-fuvalkodás: **1)** inflatio, tumor MA. aufblasung, geschwulst PPB. **2)** arrogantia, elatio MA. übermut, stolz PPB. Felfuvalkodas vala ő benne (DebrC. 229f). Az felfuvalkodasnak az sororok kwztwt helye ne legyen (VirgC. 125). Maga nagy-zás, fel-fuvalkodás (EnyF: MSzó. 89). Meg fogta őket a fel-fuvalkodásnak füstye (Fal: NU. 266).

föl-fuvalkodott: **1)** turgidus C. inflatus, tumidus MA. aufgeblasen, geschwollen PPB. **2)** superbus, arrogans, elatus MA. hochmütig, hoffärtig PPB. vermessen Com: Vest. 120. Minden békéségre valo eszközt fel-fuvalkodtul [így] mordul megvetőtteneo (MA: Scult. 817). Bezzeg nagy feltuvalkodott gorombaság az (Ker: Préd. 76). Igen feltuvalkodott állapattal vagyon (RákGy: Lev. 173). Így cselekszik a mindenható szent úristen a feltuvalkodottakkal, a kik az ő erejekben, pénzekben, jószágokban, és nem ő felségében bíznak (Házánk. I.300).

föl-fuvalkodottság, fölfuvalkodtság: arrogantia Kr. [aufgeblasenheit, hochmut]. Valaki, mindeneken uralkodó papnac hivattya magát, fel-fuvalkodottságával, megh előzi az Antichristust (Czeg: Japh. 131). Jöttünk szaladva, kit nem kell tagadni, mert isten így akarta a mi feltuvalkodtságunkért (TörtT. I.234).

még-fuvalkodik: tumesco JordC. 128. [sich aufblasen, sich blähen]. Merőgben megfuvalkodvan (NagyszC. 18). Ascites: mikor az bas, az sár miatt ugy meg fualkodik mint egy megtöltött tömlő (Szikszai FB. M. Akad. Értes. 1847. 327). Az erek is meg fualkodnak es morgesednek az tobzodastul (Frank: HlaskK. 24).

Fuvalkodás: inflatio MA. aufblasung, geschwulst PPB. Ez igen jó fuvalkodás ellen, lépnee, szűnee íaiassa ellen (Mel: Herb. 19). Minden fuvalkodást, dagadást, szőmőleczőt meg gyógyít (59).

Fuvalkodó: 1) tumidus, inflatus MA. geschwollen, aufgeblasen PPB. 2) [superbus; stolz]. Fuvalkodó kevéll (MA: Bibl. V.46).

Fuvalkodott: turgidus, turgidulus MA. aufgeblasen, aufgelaufen, aufgeschwollen PPB. Fuvalkodot tudoman: scientia inflativa (EhrC. 108).

[Fuvalkodtat]

föl-fuvalkodtat: [info, effero; aufblasen, hochmütig machen]. A tudomány föl fuvalkodtat, keuylye tyzen, az zeretet kedgyh ipeytsyth tyzen: scientia inflat, caritas vero aedificat (Komj: Szál. 151). Az tudomán föl fuvalkodtat (Fél: Tan. 296).

még-fuvalkodtat: intendo. Mihelt el faradtan lelekzetit meg tigita, melyet az felelem es az veszedelem meg fuvalkodtattanak vala, meg bala: ut primum fatigatus spiritum laxavit, quem metus et periculum intenderat, exanimatus est (Forró: Curt. 151).

[Fuvalkoz-ik, föl-fuvalkozik]

fölfuvalkozott: [elatus, superbus; aufgeblasen, übermütig]. Tudományokat ne tanuljatok, hanem ezüligy keuolyeknek es felfuvalkoznak hagyatok (VirgC. 130).

Fuvalmány: [nivium moles vento cumulata; verwehung, windwehe]. Olvadnak az havak fagyos fuvalmányi (Gyöngy: KJ. 133).

Fuvalló: inflans, inspirans, sufflans MA. flator PPB. Blas ein- oder aufbläset PPB.

Fuvalom: spiraculum, flamen Kr. [hauch, das wohnen]. Fagylaló fuvalmai az orós szeleknek (Gyöngy: KJ. 130). Fuvalma majd föl is ébreszt (Thaly: Adal. I.124).

Fuvaltát: [cauere jubeo; blasen lassen]. Az nagy zengő trombitát fuultatá (Salunki: Clad. B).

föl-fuvaltát: [info; aufblasen, blähen]. Az lenegő ég meg betegesít, az étel föl fuultat (Pécsi: Ágost. 32).

még-fuvaltát: [cauere jubeo; blasen lassen]. Trombitát gyorsan meg fuultatá (Humy: Trój. 2 B).

Fuvás, fujás: flatus, flamen, aspiratio C. afflatus MA. das blasen PPB. The haragodnak zellette fuvása: inspiratio spiritus irae tuae (KulesC. 29). Az szelnee fuvása (Kár: Bibl. I.458). Szeleknee fuyassi (Kules: Evang. 19). Az ujonnan eloltatott szövőtnék könnyű fuvással meggyulad (Illy: Préd. I.352). A hajo a haboknak es fuvásoknak engedvén (444).

[Közmondások]. Nem indul meg nád szál fuvás nélkül (Deesi: Adig. 39).

szellő-fuvás: flabra PP. [lüftchen, wind].

trombita-fuvás: bollicia C. [trompetenstoss].

1. **Fuvat:** [nives vento cumulatae; windwehe]. Any nag ho vagyon a földön, hog a fvatnak nyata föl Ujoma sem mehetnek (LevT. I.211).

2. **Fuvat, fujat:** [cauere jubeo; blasen lassen]. Meg parancsolá, hogy egész táborban készült fujatna (Zrínyi: ASyr. 113). Trombitát fujata (Laud: UjSegis. II.9).

még-fuvat (CsomaC. 3).

[megfuvatás]

felülő-megfuvatás: [classicum quo milites suscitantur; trompetensignal zum aufsitzen, reveille]. A felülő-megfuvatás után a táborn járta elő felsége (Thaly: RT. I.145).

Fuvatag: flabra C. procella MA. wind, sturmwind PPB. Zelnec nag fuvataga: procella venti (MünchC. 126). Ackoron nagy hosszu tél, sok jó hauer, és nagy fumatagoc lesznee (Cis. I22). Gonosz széllal indult fumatag (Bal: Csisk. 36. RákP: Lev. IV.291).

Fuvatagos: procellosus MA. angestüm, windstürmig PPB. Az többi [napok] fumatagosoc, haueroc lesznee (Kal. 1582. Fv4). Fumatagos északi szel: tempestas aquilonis (Kár: Bibl. I.681). Fuvatagos hideg tél (MA: Scult. 240).

Fuvó (fujó Com: Jan. 104): 1) flator, flans SL [blasend, wohnend]. Nagy fuvó szel (Mel: SzJán. 190. 198). 2) follis C. Pesti: Nom. 38. 48. blasbalg PPB. A fuvónak vége vagy orra: acrophysium PPB. A kovács a vas levető tűzhelyen a fujóval bé-fújtat: ferrarius in ustrina follibus insufflat (Com: Jan. 104). Kérd ki a vas hámoron lévő nagy fuvókat (Matkó: BCsák. 376). A fuvó gégyé körül szit ez tűzet, pemete bojjával az hint reá vizet [kovácsok] (Gyöngy: KJ. 50).

kovács-fuvó: fabrilis camini follis PP. blasbalg wie die schmiede brauchen PPB.

[Fuvód-ik, fujód-ik]

föl-fuvódik: turgeo C. [sich aufblasen]. A buborék el-vész, mikor fel-dagadot vagy fujódot (Mad: Evang. 690).

FUCSI: mértékeszköz, 1/2 része a pozsonyi mérőnek Tsz. (Nyr. XVII.565). Fognak in natura adni két fucsi mazsola szőlőt, két fucsi rigét (KeesTört. III.65).

FUJ: pfuj Adami: Spr. Fuy (Helt: Mes. 267). Fúj! esztelen vakság (Sall: Vár. 64).

FUKAR (fukkar Mel: Sám. 151. fu kar Helt: VigK. 73).

1) publicanus, dardanarius C. MA. wucherer, aufkäufer Adami: Spr. Szent Mathe fukarbol apostollá linu (Sylv: UT. 7). Jesus látta egé embert ki az fukaroknak asztalánál vesztog ül vala: kinek Mathe vala newe (13. RMNy. III.60). Nende az fukarok is ezent escelekedike: nonne et publicani hoc faciunt (Fél: Bibl. 7). Nende a fukarok is nem azont mivelik é? (Kár: Bibl. Máté 5. 46). Kereskődő fukarok (Mel: Sám. 151). A kinec ház helyec és ahoz tartozó szántó földec s-rétee árendáltatnak, fukar, közös, árendás: nanceps (Com: Jan. 72). Tizedlőc, fukaroc: decumani, publicani (140). Fukar publikanus (Tof: Zsolt. 30). Ezeket az ő országoknak vámos adójokat féltek az fukar arendával bíró pápista papok (Toln: Vigaszt. 207). 2) [fúr; dieb?]. A rest fukar ember nem akar munkához nyúlui (Misk: VKert. 3). Ama közmondás szerint: a parizsának bázában szegénység vagyon, mellytől indítatván az ilyen fukarok lopásra s tolvajkodásra adják magokat (180).

Fukarság: [feneratio; wucher]. Fukarság, es kalmarság a satui haloin es lepe (Mel: SzJán. 435).

FULÁK: [convolutus; winde]. Convolutus major: feyer venijt, nagyob fulak; convolutus minor: fulik, zulák (Beythe: Nom. 4).

FULÁNK, FULÁK (fulánk Com: Vest. 118. fulánk Balassa: Kült. 29. Adami: Spr. fulák PP. fullánk Thaly: VE. I.399. fulyák FestC. 243): aculeus C. Ver. spiculum MA. stachel spize PPB. Méri fulák: aculeus apus; méri fulákja: spiculum PPB. The megh byrwanu halahnak tylyakjaat: tu devicto mortis aculeo (FestC. 143). Meg towre kewwelsnegnek tylyakyaal (ErsC. 383). Iregsegnee fulancyanal fuldaltatie [furdaltatik] (TelC. 107). Eyrdvegnek fulakya [DomC. 219]. A halálnac fulákia a bün: stimulus mortis peccatum est (Helt: UT. 8). O pokol hol vagion az te fulakod? (Fél: Tan. 268). Hol vagion halál az te fulakod?

(Tel: Evang. I.74b). Meg győzhessék az régi kigyónac minden fulánkút (Pécsi: SzűzK. 34). Mérges állat fulakat ki hozza (Mel: Herb. 82). A scorpio fulaka (Mel: SzJán. 243). A pokol-béli kigyónac első és veszedelmesb fülákja a méltóságának kivánása volt (Pázm: Préd. 464). Scorpio farkad vagyon s benne fülákja (Czegl: Tromf. 51). Kigyók fülájokkal [igy ?], bikák szarvokkal sértnek (Balassa: Költ. 113). A méhek fülákat viselnek farkokban (Mad: Evang. 810). Kigyónac fülákja (Péray: Lf. 62). Nintsen már fülákja a baláhnac, semmit nem árthat (Kereszt: FelsKer. 96). Mérges füláku darás (GKát: Váls. I.939). A halak a vasmak [horognak] fülákit hamar megérik (Illy: Préd. I.152). Az authornak nevét itt, szükség ne tudja, mert megemészténé papoknak fülákja (Thaly: Adal. I.13). Volt fülákja szavának (Fal: Nl. 296). A ki füláknját könnyen bortsátja másra, nyilatkat várhat helyébe (Fal: BE. 580). [Vö. FÜR]

[Szólások]. Zrínyi mint az áspis fúja a füláknkat (Könyi: HRom. 178).

Fulánkös, fulákös: *aculeatus* C. MA. spitzig, scharf PPB. [stachelig]. Aboloth vagyon az fulánkös yryghsegh (Komj: SzPál. 34). A fulákös nyelvek szidalmút nagy alázattal viselte (Pázm: Préd. 52). A praedestinationnak az a nome, melly elhagyásnak, reprobationnak nevezetik, szulákösabb és fulákösabb e világ szemei előtt, s majd több nehézségekkel elegyített-is meg, mint az elválasztásról való tudomány (DEmb: GE. 18. Bal: CsIsk. 150).

FULKA: duckentel Adámi: Spr.

FULLAJTÁR (*felejtár* MonIrók. VIII.314. *fellaitar* DeesiG: Préd. 20. *felajtar* RMK. V.251. *felrajtar* Évk. XII.99. *forreiter* 1759. Haz. 1884. 301. *föllaytar* Tolo: Vigaszt. 127): [praecurrens, satelles] vorreiter KirBesz. 146. Fellajtar: superjumentarius MA. Az Misó az felajtar valami félelem miatt haza szűkött (LevT. II.27). Az legkülsőbb fellajtaromnak is egy pénzét tudomásom szerint meg nem tartottam ez ideig (Radv: Csál. III. 299). Bator ördög legien fellaitar benne [a bűnnel elkövetésében], de nem tagadható, hogy teis akaratos nem volna hozzá (DeesiG: Préd. 20). Az kocsisok s felejtárok maradának (MonIrók. VIII.374). Kocsisoknak felajtarostúl egyenként nyaranyyi fizetés (Évk. XII.99). Lován tilve megvőtte az fullajtárt az hideg, halva esett le (Kem: Élet. 64).

FULLÉR, FURÉR: furier KirBesz. 146. Rendeltetik melléke két furér: egyik alatta levő furéri közzül azon udvari rendeknek ossza az szállást (TörtT.² LI.59).

FUNDÁL, FONDÁL: fundo, aedifico Kr. [gründen, festigen, stiften]. Várost fundál: *institut civitatem; valami gonoszt fundálni, forralni: *struere aliquid. Vala ysteni belczesegeuel yzzesellest es sent leleknek senderetesegeuel fundaltatott (fundatus) es eresseytetett (EhrC. 2). Te fondaltad a földet (AporC. 64). Clastrona, melyet zent damankos fondalt (DomC. 107). Ez templom fundaltatott (TibC. 282). Ez zent engedelmessenegon fundaltatek awagy erewsytetek az zeentseges bytnek kewzyklaya (ÉrsC. 385). A ház a köszicklán vala fundaltatuán: domus fundata erat supra petram (Helt: UT. G3). Oztan az Rachel koporsóialnal fondalc Betlehemét (Szék: Krón. 14). A mi vallásunk a szent iráson fundaltatott (Tel: Evang. II.157b). Hogy Egyptum fundaltatott: die qua Egyptus fundata est (MA: Bibl. I.56). Nem kel nagy bizodalmat fondálni a gyarló, a lalánd emberen (Pázm: KT. 113). Tudta az törvényeket az isteneknek akarattokból fundaltattaknac lennyi (Pázm: Préd. I.1). A mélyen fundaltatott ház meg-áll igen sokáig éppen (Com: Jan. 105). Az istenek szegüldésén fundaltatik érdemünk (Pós: GBot. 38). Minden tanúságra alkalmasb másoknál; minden kitsiny okból haragot nem fundál (Felv: SchSal.² 26).

Fundálás: fundatio PPBl. [gründung, festigung]. Tirus ő zepsegeuac fondalasaban: fundata in pulcritudine (DécsiC. 193).

Zentseguac regulaya el aluzatossag fundalasaban (ComC. 49). A világ fondalasatul fogua (Mel: SzJán. 413).

Fundáló: fundator, architectus PPBl. [gründer]. Zereteteknek fondalay (ÉrsC. 394).

[**FUNDÁCIÓ**] **FONDÁCIÓ:** [legatum; stiftung]. Alig találtatott vagy egy híres familia, a ki fondációkkal nem szándékozott volna gyarapítani fő-tisztunket. Most pedig naponként ellenzöt látunk (Csúzi: Síp. 42).

FUNDAMENTOM, FONDAMENTOM (*fundamentum* Szeg: Aqn. 22. 45. *fundementum* MA.): fundamentum, basis MA. grund PPB. *Fundementomot vetec: suffundit, fundamentum jacio MA. El nem esek, mert fundamentoma vala az kewzyklan: non cecidit, fundata enim erat super petram (JordC. 374). Az gyermek es ala esek mynd az haznak fundementomayg (DomC. 71). Völt a hegyben egy szép város, mellynece fundementomi még mind vgyan vadnac (Helt: Krón. 7). Az vérenee többit össze az oltirnac fundementomára: reliquum sanguinem fundet in basin altaris (MA: Bibl. I.90). Ingo bingo fundementomi (MNYil: Irt. 138). A my nyajassagvny azaz eeletvnynek fundementoma mennyekben vagyon (ÉrdyC. 34). Az byzon bölcsegeghnek fundementuma (516b). Döls falt rakunk, la az alázatosság fundementomát meg nem erősíttyük (Pázm: Préd. 1015). Christus, első és fő fundementoma az ecclesiának, de alacsomb renden és módon, az apostolok-is fundementomok, mivel sok gyölekezeteket térítettek, igazgattak (Pázm: LuthV. 335). Erős fundementomokkal megbizonyította (MA: Scult. 725).

[Szólások]. Igen gyenge fundamentumon kárhoztatni valakit: *gladio plumbeo aliquem jugulare PPBl.

Fundamentomi: [fundamentalis]. Az evangelionnak mintegy fundementomi köve (Illy: Préd. II.29).

FUNDUS: [fundus; grund]. Más fundusán építeni: extruere aedificium in alieno PPBl. (Land: UjSegits. II.822).

FÜR (*megfúl* VitkC. 91. JordC. 900. ÉrdyC. 527. *fúl* SalMark. 1744. 13.): foro, terebro MA. bohren, durchlöchern PPB. Ew fúrot karyay es oldaly ez világucak vegere lattatik vala teredyu (EhrC. 8). Az rigo ökröt az ösztömel ketszeris oldalba kell fúlni (SalMark. 1744. 13.; az I. kiad. 7. l.: furni). A fúroval fúr (az ács): terebra terebrat seu forat (Com: Jan. 103).

[Szólások]. Egy üdöben fúria vala a feiet Aluincinek (Bal: CsIsk. 296). Illy mesterséggel fúrom magamat hol ennek, hol annak kedvébe (Fal: TÉ. 772).

által-fúr: perforo, transforo, perterebro C. durchbohren PPB. Az ev kezezt hagyja által fúrni (ComC. 174. JordC. 233). Szígonnia által furbadde az ő pofaját vagó kopóltóitát (Mel: Jób. 99).

általfurható: forabilis C.

be-fúr: inforo, perforo MA. einbohren, durchbohren PPB.

[Szólások]. Magát a sokaság közzé bé-fúrni: in concionem medium se immergere PPBl. Egy kis lynkatskán bé-fúrja magát a fényesség (Pázm: Préd. 61).

bele-fúr: [insero, inlenko; einhalten]. A mit ember a besédhez szer-kivül hozzá töld, vagy homályosan bele-fúr, nem jár illendő méltósággal (Fal: UE. 438).

el-fúr. Elfúrja magát: [permano, penetro; durchdringen]. Kicsiny víz furja el néha magát, de majd arra szakad mind az egész folyó víz (Nán: SzűT. 256).

föl-fúr

[Szólások]. Azoknak példájokkal fél-fúrva [fél-fúván?] magokat mindgyárt hadban kívánczozac (Prág: Serk. G).

ki-fúr: exterebro C. efforo MA. ausbohren, durchbohren PPB

[Szólások]. Soholt sem birnk több jószágot két bázhelynél; Diószegi igen politikus, ravasz ember lévén, valamint másokat, úgy minket is kifürt-fáragott belőle (Ház. I. 135).

környül-für: circumfuro PPB.

még-für: foro, efforo, terebro C. perforo, perterebro MA. fistulo; ausbohren, durchbohren PPB. Meg-fürni a fülét: pertundere aures PPI. Az scarablya megl füllyá az emberth: percussit hominem (JordC. 900). Az keresztűt meg fírak (ÉrsC. 67). Kyt mérges kygyo meg fívt (ÉrdyC. 527). Hogy meg füllyá ewtet es meg ölylye (594). Végy egy arrat, es fúrdmeg az ő fülét az nytoba: assumes subulam, et perforabis aurem ejus in janua (Helt: Bibl. I. 588). A tatúr nemes aszszonyok megfúrnák az örlöket, és egy nagy ezüst karikát vonnak belé, valamint a fülbe való (Mik: TLév. 67).

[Szólások]. Ebben ugyan, ha otthon termett gondolatja, meg-fúrta eszét a mohár, a curiának meg kellett nyugodni feletétér. (Fál: TÉ. 749). Egy két pénzért majl k es k é t i s meg f ú r (Apati: Vend. 45).

mégfúrás: terebratio C. [das bohren, stich]. Ördögi keser-tehee meg fúlasanac ellene mincén iob orvosság, miképen nezüü meg tézölt fúdozhatunket (VitkC. 91).

Furadék: foramen MA. loch PPB.

Furás: terebratio MA. das bohren, boh rung PPB. Űdve-zittünknek az job kezét a fúrásra vonták, mely fúrás igen megszese volt a másiktól (ÉrsC. 696).

csap-furás: fistula, foramen dolii PPB.

Furat: 1) terebratio PPB. [das bohren]. 2) terebratum Kr [bohrlöch]. Az zegheknek fúraty: fixura clavorum (JordC. 699). A bal kéz el nem érré a fúratot (ÉrsC. 98). Jesusnak zent-seges yob laba az witezektol az fúratra kötelekkel vonatatak (PeerC. 125). Azonkeppen labait hwzvan a fúratra köttel, ezönkeppen mag kemensseggel által zegezec (NádC. 260).

Furatos: plaga, spatha; prügel-lapate PPB. Addenda; a középén ki-fúrt kerek-lapát, mellyel valakire rávernek SzD. Csákányfokot, fúratost, löczt érdemel (Matkó: BCsák. 14). A célviústákat ördögöl valoknak szidgya; nem tsak fúratost érdemelne, hanem hogy edgy kitsínyét nyelvétis meg-fáragják érette (Fás: Válasz. 49).

Fürdal, földal (földul Szék: Zsolt. 208. furdul Born: Evang. II. 218. furdalas Mol: SzJán. 245. furdulat Gyöngy: Csp. 18): fodico, perstimulo C. exstimulo MA. compungo PP. [durchbohren, durchlöchern, reizen]. Fergeckek, kik az f német földalac (GuaryC. 12). Pokolba az restök eghő őztönek földal-tatnac (DebrC. 277). Verben tolhetetlen bestye, ky igön kegtölönül földalz engömet (NagyszC. 66). Morges fergeknek ragnyok es földalhyok hadnak (PeerC. 42). Gonor iregsegnee fulancyaral földaltatnac vala (TelC. 107). Oll lelket ala nekik az isten, mellet az banat földal (Sylv: UT. II. 16). Azkoron ez dolgoe igen földallac az en szímetet (Szék: Zsolt. 208). Kiből kemény lelki-fúrdalacos tudnadac, földalhy es fonyegeten bennünk az ördög (Born: Evang. II. 218). Az utolsó üfletnek emlékezo-tivel földalta és igattá őtet a jószágokra (Fáz: Préd. 3). Az szüve földallya (Zrinyi II. 9). Gyakdosó vagy földaló fereg (Mad: Evang. 590). Néléz kísértettel kezd az ostorozni és földalni (Uly: Préd. I. 39).

[Szólások]. Az kis biró erősen földal vala, hogy ily könnyen a mellől el nem kell vala állnom (Fáz: 5Lev. 108). A földaló kis biró, a lelki isméret, haragos pörben szilla véle (Fál: NE. 77). Lelkenec ösméreti földalia (GuaryC. 50). Lelky esmerety földallya ewtet (ÉrsC. 379). Nehézség, mely tudomással szerént földalni lelki esmeretetet (Fáz: KT. 439). Nem földall-e lelked ismérete (Fál: NA. 110). Hibát a con-

scientia is földalta miatta (Házink I. 287). Ily sok kárát ha szümlálja: éppen az fejét földalja, vitézségnek kárát únja, szemét égre fordítja (Thaly: Adal. I. 245). Old a lá t földalni: *fodicare latus PPI.

környül-füerdal: circumforo C. MA. ringsherum bohren PPB.

még-füerdal: [fodico, compungo; bohren, durchbohren]. Mert meg keseröldöt az en szímem es az en veseim meg földaltattac (Szék: Zsolt. 73).

Füerdalag: [aculeus; stachel]. Halálnak földalagiat meg gözven: devieto mortis aculeo (DöbrC. 233).

Füerdalás, földalás: exstimulatio, fodicio MA. compunctio PP. [das wiederholte bohren, stechen] das anreizen, anhetzen PPB. Ystony földalassnak myata mond: stimulus dicit (ÉhrC. 31). Ez alazatos vetkezeseb es földalassnak kennezeseben maradanac ewbren: in contentione et compunctionis lacrimis (35). Penitenciac földalásra adattat (TelC. 47). Ellensegynkek tyzes es merghes földalasyth el tazoztathassok (ThewrC. 255). Testheemek földalassa myat magat gonossagtol meg nem tartotta (ÉrdyC. 108). Az twwysnek földalasa (ÉrsC. 423). Bwueknek földalasa (533). Elmöjöt arra keményitse, hogy lelkeisméretinek panaszira ne figyelmezen; akaratját arra, hogy esip földalásinak ne engedjen (Fál: NU. 261).

lelkiismeret-füerdalás: [angor conscientiae, peccati dolor; gewissensbisse]. Vess ki a hamis vélekedésből származot lelki isméret földalást (Fáz: KT. 453).

[Füerdalat]

lelki-füerdalat: ∞ Kínözván az aszszonyt a lelki földulat (Gyöngy: Csp. 18).

Füerdaló: exstimulator, stimulus MA. [anreizend] anreizer, anhetzer PPI. Adot kwekly az ilw isten cypdesű földalo lelket, zelleteth (Konj: SzJál. 84). Válaszott követek es erre földalók valának (Monfrók. III. 13). Fúrdalo es geriztő oka minden had-ak az satan, es az Antichristus (Mol: SzJán. 399).

[Füerdos]

által-füerdos: [perforo; durchlöchern]. Ha kezeket által földosnyac sem erzye (DebrC. 342).

Füerdható: forabilis MA. leicht zu bohren PPB.

Füro, fúru: terebra, terebrum MA. boh rer PPB. Az olah-sag nagy sok vagyon velek fúrwval, feyzewel (LewT. I. 378). Két fúrt vettem (Hady: Csal. II. 19). Hozza fúrual meg fúrual (Comld. 23). A fejse vagy fúru semmit nem metszeth em-bri mozdítás nélkül (Fáz: Préd. 71). A fúruval fúru: terebra: terebrat (Com: Jan. 103). Az magyarok közt egy Zotmund nevű buár találkozik ki az esűsír hajóyt fúruval mind által fúrta vala (Poth: Krón. 30). Fúrd-meg lézagos fúruval (Cseh. OrvK. 47. Thaly: VÉ. I. 350).

csap-füro: [zapfenboh rer, zwickboh rer] Közép fúro, deszka fúro, csap fúro (TörtF. XVIII. 271).

kalán-füro. Hogy magok Fábri György nalonházához három megújasztott ezüvekek által, mely közönségesen kalán fúruak mondatik, becsüssanak vizet (CsikGy. 40).

kerékagy-füro: [abenstösser]. (Gér: KárCs. IV. 150).

Fürocska: terebellum C. kleiner boh rer]. A tat egy árral vagy fúrocskával meg-fúrnák (Lápp: Cal. 14).

Fürt: foratus, perforatus MA. gebohrt, durchgebohrt PPB.

[Szólások]. Így győzted-meg, így routottad-tiszta mindenkor gonosz kóhóló, és végre önk tizet okadó fürt-agyát (Csik: Síp. 283). Goromba fürt agyú (Com: Jan. 222). Pártos erköles szorult fürtt fejek ben, harag és irigység vort fészket szí-

vekben (Gyöngy: MV. 14). Öszve-rontatott a pokolbeli kígyónak fűrt-feje (Csízi: Síp. 93).

agya-fűrt: 1) cerebrosus, pervicax MA. eigensinnig, hartnäckig PPB. Agyafűrt lelketlen ember (Kár: Credo. 72. 148). Mindenben akadékokat kereső agyafűrt emberek (PP: PaxA. 353). **2)** versipellis Kr. [verschmizt, verschlagen]. A ti agi[a]fűrt gondolatok (Bal: CsIsk. 295). Ha ellenséged agyafűrt, kerüli azt, a mi neked eszedbe juthatna (Fal: UE. 457).

agya-fűrtság: pervicacia, cerebrositas, perversitas MA. [eigensinn, unsinn]. Ez ilyen agya-fűrtságokat, vallyon jóvá hagy-náké az atyáink? (Pázm: Kal. 706).

esze-fűrt: astutus, versipellis Kr. [schlau, durchtrieben]. A ki semm akarja turtani a favorito titulust, böles légyen mint Salamon, esze-fűrt mint Achitophel (Fal: NA. 242). Ő a jóban változhatatlan, és másokra bizza a cigány-üllőn költ, esze fűrt praktikákat (Fal: UE. 380). Hogy olly esze-fűrt emberekre mutatsz Franciaországban, a kik mélyen benéznek a szívekbe, és módját is adják: bár ellidd, mi sem vakoskodunk (Fal: NU. 321). A ravasz ellenség ellen, esze-fűrt ember kívántatik (Fal: UE. 164).

feje-fűrott: furiosus, unsinnig Pesti: Nom. 100.

FURCSA: versutus MA. listig, verschmizt, verschlagen PPB. Kalmant kedig László király az ő furcsa vásotsagaért, papsagaért pappá és váradi püspeké tétette vala (Helt: Krón. 45). Mondana: hogy semmit ne tartanának az Albirt hertzeztől, miért hogy hadot indítot volna az végekben, mert ifiú és furcsa volna (193). Maria Magdolna penigh mint ifiabbbik mindenkor furesa nala (Poenit. 5). Mikor a gyik a kígyót látja a fűben lappangani, amál inkább jádszik az ember körül, hogy atléle fűrtsa mozgása által, a mérges állatból meg-öltalmazza (Misk: VKert. 252). Hallgat a setét éj csendes fűleléssel, még a furesa Hír is jár gyengébb lépéssel, mint nappali időn (Gyöngy: KJ. 10). (Kemény) sokképpen forgatja a dolgot eszével, itt Vémsnak dolga nincs furesa elmével, fontolja a dolgok kezdetit végével (11). Mind fűrtsak, szemtelenek és csikányosok (Csízi: Síp. 583). Másszora hagy azt, ha frissebbet, fűrtsabbat nem tudsz mondani: so du keine andere kurzweilige reden weisst zu sagen (Kírbesz. 13). Ne támadjon olly híred, hogy furesa mesterség minden dolgod: Ne point passer pour homme d'artifice (Fal: UE. 477).

[Furcsálkod-ik]

Furcsálkodás: [securilitas, nugae; possem, possirlichkeit]. Ő maga az ersek tanczolással és egyéb furczálkodással egyebet mind meg igyekezett haladni (MA: SB. 31).

Furcsaság: versutia MA. listigkeit, spitzfindigkeit PPB. Vala pedig Vazul igen szép ifiú legény, kit szent István király az ő vásotságáért, furcsaságáért, és fűfűtságáért, fogságban tartat vala (Pethő: Krón. 23). Virganez furcsaságát zabolára akarván fogni (Tam: Szents. 11). Még csecsemő korában megmutattya vala ritka példájú eleveiségével és idejét felülmúló furcsaságával s maga kelletésével jövendőbeli katona, és vitézi állapottját (Gyöngy: Char. Előb. 11). A fűrtsaság gyakorta többet végez a tsontos erőnél: la ruse est bien plus expéditive que la force (Fal: UE. 478). Halgat meg-kötetett nyelve fűrtsága (PbilFL. 68).

FURDA: [?] Küldtek furdát szedni munkához [a eszmadia-munkához], a kit reggel szedtem, déltűn fejtettem, s vitém mosni a kúthoz (ÖtvMest. 73. vsz).

FURFÁNT: [vafer, astutus; verschmizt, schlaui]. Vallyon miért iót e fűrfánt hozzád? (Helt: Bibl. II.320). Ne ved meg a jó vénék tanácsokat választván az ifiú fűrfánt elmét (Czegl: OrszRoml. 8). A szerzeteseknek pillangós coronát, és más keresztényeknél fellyeb való helyet és szállást fűrfánt elmél-

kedésekkel rendelnek (Pös: Igazs. I.696). Ezeket mint Calv-nus szavait hamissan táblázta-le fűrfánt Mátyás (Pös: Válasz. 279). A te fűrfánt agyad (Pös: GBot. 8). Fűrfánt olmdíji (GKat: Titk. Előb. 11. GKat: Vált. 1306). A papoknak fűrfánt, és tsalatfúrdi szolgálai (II.239).

Furfantság: [astutia, dolus; verschmiztheit]. Kel keduének minden fűrfantság (Cis. L4). A te esabitod ez aránt való fűrfantsága nem tökéletességgel vadollya a szent irást (Czegl: BDorg. 133). Vala pedig Vazul szép ifiú legény, kit szent István király az ő vásotságáért, furesaságáért és fűfűtságáért fogságban tartat vala (Pethő: Krón. 23).

FURKÓ: 1) sparium, viriculum MA. clava Major: Szót. 143. sparr, eine gattung spiess, knüttel PPB. szeges fegyver, görösös v. csörgös bot, fitykes SzD. Szeges furkó, hagyito hadi fegyver: viriculum MA. Kaláczkokat, furkókat, soc tűzes ször-számát el ki hányattya (Tiu: Ének. 180. Tin. 149). Tüzes nyilas furkó (Radv: Csal. II.393). Furkók, fa botok (Com: Jan. 150). Azt vélőd hogy amaz Achylles furkojával fűtöttel agyon be-nűnket (Alv: Itin. 36). Furkók, s karók (Nád: Kert 202). **2)** [testi-culus] hode, das röhlr Adami: Spr.

Furkós: 1) [fuste armatus; mit einem knüttel versehen]. Tabori buzgányos furkós szolgál (Com: Jan. 180). Görösös botnál parasztabb, jó-furkós hajdú (SzD: MVir. 104). **2)** nodosus SI. [knüttel-]. Fejes, furkós bot (Com: Orb. 107).

Furkóskodik: [rixor; raufen]. Nem az korcsomán furkós-kodgyál (Alv: Post. I.158).

FURMÁNY: carruca PP. karren mit zwei rüdern PPB.

Furmányos: carrucarius vector PP. karrenführer PPB. Kompokon általvivén, csak ott raknak föl ő Nga furmányosi (TörtT. XV.174).

[FURTAT]

el-furtat: [averto, fide dimoveo; abwendig machen, verleiten]. Christust el-fajto és el-furtato veszedelmes értelem (GKat: Vált. I.26). [Vö. Farogat, FARTAT].

FURULYA (furyla? Monlrók. XI.331. *furyglya* Fal: Vers. 865. *furyglál* Gvad: Lev. 20. *furylyás* GKat: Vált. II.1317): tibia, fistula Kr. [flöte, hirtlenflöte]. Készen volt az hegedű és dudu, ottan ottan az furyla és cimbalom is (Monlrók. XI.331). Királyi mulatság pásztor muzsikáját meghallgatni, Mopszus furyglyáját (Fal: Vers. 865)

Furulyál: [tibia cano; flöten]. Flótán furygláltál (Gvad: Lev. 20).

Furulyás: tibicen Kr. [flötenspieler]. Furulyás (GKat: Vált. II.1317). Menalcas jó másodmagával, jó sípos, jó lantos, fury-lyás társával (Fal: Vers. 904).

Furulyáz: tibia cano Kr. [flöten]. Baglyok furulyáznak (Tialy: VÉ. II.171). Thyrsi, furyglyázzunk, van most módunk benne (Fal: Vers. 911).

FUSTÉLY (fűstély Pös: Igazs. II.225): fustis C. knüttel, prügel PPB. Mikoron a pörök hallották volna a farkasac ordítását, ki tamadának minyanian a házakból, páltzicekal, dorongokkal, fustélyokkal, és erősen megveré a farkast (Helt: Mes. 305). Soc nép iöue fegyverekkel és fustélyokkal (Kár: Bibl. III.28). Fustély s-görösös paltza kel néki (Czegl: Japh. 61). Nagy bottal és fustélyal (V'Szentyel: Pat. 19). Noha fustélyokkal dögönös, halgatással tífűje (Prág: Serk. 804). A lovásznak, barommal bünönak, fustélylátul ösztönöztetvén: ab agasonis fuste dedolatus (Com: Jan. 43). Ki valamikor bemegyén vala, mindenkor hol fustélyal, bottal dedolálja (Szal: Krón. 28). Nagy görösös fustély (GKat: Vált. II.154).

[Szólások]. Az ajtó-megett a fustély; azért tsepeg az eszterha [bactus in angulo, ergo pluit] (Pös: Igazs. II.225).

Fustélyoz: fustigo MA. schlagen mit prügelu PPB.

Fustélyozás: fustuarium, fustigatio MA. abprühlung PPB.

FUSZULY. Fuszuly, horgas bab: phaseolus, phaselus PPB. bolme PPB. físolej. Török bab, török borsó, oláh borsó, fuszul: phaseolus vel phaseolus PPI.

FUT (megfűt. Kár: Bibl. I.524. fűttak Gosárv: MagyB. A1. futni Hall: III.1st. II.255. fűttunk Bethl: Élet. 289): **1)** fugio, curro C. do tugam; laufen, fliehen PPB. Idestova futok: diffugio; valaki segítségéhez futok: confugio; segítségére futok: succuro C. Belé fut, belé ütközik: incurrit PPB. Die vnger heten getriben, nicht lenger sy beliben; sy spiltten Iruele, Fusto und Mingele (fuscho meyn gele). Richerstorf! sie kriren schriren zehut die unger Fugat fusth mingrel! hie kumt Wuhr krel (1300, körüli német nyelvemlékekben, Jerney 174) Kewueknek sokasága futot: lapidum multitudo thuxit (EhrC. 54). Kinec zarnay alut fűttal: sub enjus confugisti alas (BécsiC. 4). Hozza futának: concurrunt ad eam (38). Legottan futa fratreknék egyházához (DomC. 164). Mykeppen balgatag egyedevel fűt vala (216). Nem thwdok kyhez fűthnom (PozsC. 24). Mynd az eghez lwkna waras fűl reezene wğ anneera, hogy meeg Valerianus fűyedelem oda fűthna (ÉrdyC. 337). En te hozzá esőni es te hozzá futok irghmassagnac attya (NagyszC. 80). Potentia városban fűttac vala (Gosárv: MagyB. A4). Futni eredőnc (MA: Bibl. 1200). Könnyebben meg-esnek, a kik futnak, hogy sem a kik ballagnak (Pázm: Préd. 329). A pusztába-futot ecclesiáruól, írja sz. János, hogy fűdög, fűdögig, fűdönc telég lészen a pusztában (Pázm: LuthV. 358). Nem kél néked fűdnöd vitéz Dolimántul (Zrínyi: II.27). A ki tovább fűtünd (qui ultra procurrit), a játéket el-vesztí (Com: Jan. 210). Seregenként futnak (Mad: Evang. 206). A lovak bizonyos linéara nem tudnak futni (Hly: Préd. 1324). A ki forrón fűttaa az gonoszszágnak ősvényit, hamar el-éri napjait (Fal: UE. 412). Hogy szaporás volna Szalimánnak utja, Drinapolyból hamar Belgrád allyát fűtja (Könyi: HRom. 16). Bus szívetem fűttaa sok véték (Kím: Ének. 289). **2)** fluo [tűessen]. Az vyer fűtuala: sanguis fluabat (EhrC. 68). Vynak vere es eue az talha futu[a]: in scutellam defluit (103). **3)** [vestio; bewachsen]. Szélő vesszők fűtták kívül házokat, belől ékesítik arany madarak (RMK. IV.135). **4)** [vito; meiden]. Gonoszagot fűssanne (Born: Préd. 252). Minden tevelýgost, arianismust, calvinismust es szinten az papistasagot is igen fűtotta es el tanoztatta (Magy: Nád. 87). Sokszor mint vesszedelmest fűttaa és kerűli, a mi javára-való (Pázm: Préd. 131). Ez a bíró szava, mely megjéleñti, mit fűssunk, mit kövessünk (Pázm: LuthV. 253). A fajtalan erezátlanúságot fűttaa, el kerűli (Com: Jan. 184). Az ő reá nézendő, tartozó dolgokat nem fűttaa (195). A részegséget nem fűtták (Mad: Evang. 217). Az ecclesiából ki-vetteik, mint egy eb, és fűttatik vagy fűvozatik (409). **5)** [studeo, colo, sequor; sich hefleissigen, streben, erstreben, befolgen]. Nem zwntek meg fűthny az jo nyweldoketekben (ÉrsC. 218). Azon vagyok, azt fűttom [fűz], hogy zolgalathom vtham el ilyok (LevT. I.227). Békesség dolgát fűtja (Tin. 87). Éjjel nappal csak azt fűtötták, hogy a jámbort megnyomorítsák (MonIrók. III.139). Elégge fűtá, az nevezett János Bécs es egyebek is, az békességet, de véghez nem vñeték (Pázm: Kal. 678). Szabadgyámban fűttat minden gonoszra (Sall: Vár. 192). Senki azt ne fűssa, ne fűzza, mint tehessen soc pénzre, jószágra szert (MA: Scult. 876). Ha arra valo ajándéka nincs is, mégis fűt a papságért (Czegl: MA. 83). Ha a jószaghoz valami közők vagyon, úgy keressék es fűssak: jura sua requirere et prosequi tuerunt (Ver: Verb. 291). Akar mint fűssad fűzzed szerenczedet (Petki: Vrt. 7). Markó uram dolgát most fűssítok valóban (MonTME. III.189). Az ő rendelése után kell jármunk, és azon nem sűtáñi kell, hanem fűtñi (Mik: TörL. 24).

[Szólások]. Mind egy pórázon fűtnak: eadem cera (Deesi: Adag. 151). Az egyházi embereknek kellene mint tsilla-

golnak jó példájokkal ténleni az emberel. előtt: de azok-is igen egy pórázon kezdettenek fűtñi a világ tñával (Hall: III.1st. II. 255). Antal módjára Budára fűttam (Thaly: Adal. I.41). A törvény így hozta azt reánk: hogy száz tíz ember közt farmatringot futtunk, négyszer fel s négyszer le (Gvad: RP. 118). Pállýát fűtñi: stadium *currere PPI. Palliat fűttak (Mel: SzJán. 217). Toppantó lovatam magyar paripákkal pályafűtñi bocsátám (Thaly: VE. I.124). Újjal mutassad az utat, ne magad fűssad a postát előtte (Fal: UE. 101). Verset fűtñi: *contendere cursu, ludo PPI. Közép vesszőt fűtött, ki megpálezáztattott (Gvad: RP. 112). Három dolog egészséges: eleget nem enni, dologtól nem fűtñi és nem bűjálkodni (SzJ: MVir. 110). Mynd az sok seregh barom nyakra az vyzben fűtanak: abiit grex per praeceps in stagnum (JordC. 559). Nyakszakadva fűtött (Kem: Élet. 173).

[Közmondások]. Főszurásért nem szoktunc mindjárt borbélyra fűtñi (Megy: 3Jaj. II.88). A ki sok nyúl után fűt, egyet sem vér (Fal: UE. 109).

alá-fut: decurso C. MA. hinablaufen PPB. Piros zűd vere orozian ala fut (VitkC. 81). Nyala szakalan mind ala fut vala (Born: Ének. 271).

aláfutás: decursio, decursus C. MA. das herablaufen PPB.

által-fut: perfugio C. transcurro, transfugio MA. vorüber-, hinüberlaufen PPB. [durchlaufen]. Ez vylagot atal fűto esz neepk (ÉrdyC. 574b). Átal fűtött pártosoc: transfugae (Com: Jan. 152). Mennyivel serényebben által-fűttaa a dolognak mivoltát, annyival inkább késik maga ítéletének ki nyilatkoztatásával (a bűls, Fal: UE. 389).

be-fut: **1)** incurso Kr. [einlaufen, hineinlaufen]. The tyzhelyedre es the eethkeydnek maradoekayra be fűtnak (intrant es be feerkeznek az bekaak (JordC. 20). **2)** circumcurso Kr. [belaufen, durchlaufen]. Befutann mend a vidéket: percurrentes universam regionem (MünchC. 83). Nag sietetőséggel ez ulagot mind be fűthta (TihC. 253).

egybe-fut: [concurro; zusammenlaufen]. Micor latta volna a gőlekezetneq egbe fűttat: cum videret concurrentem turbam (MünchC. 89). Mykoron latta volna, hogy a sereg egybe fűtña: quum vidisset turbam simul accurrere (Pesti: NTtest 90).

egybenfutás: concursus C.

el-fut: **1)** anfurio, profugio, defugio, suffugio, transcurro C. fugam facio PP. entlaufen, weglaufen PPB. Szeme el-fűtñi: fugere e conspectu PPB. Isrl fűy latuan azokat elfűttatoc lezallnanc: videntes filii I. fugientes, secuti sunt (BécsiC. 42. 41). Azok, kyk őryzyk vala, el fűtnak: qui pascabant, ingerunt (JordC. 550. 772). El fűttok en főlem, mert en főlélem mind naiman keezeghbeh estők (WeszC. 50). Meg yedenek es omag el kezdenek fűtña (TelC. 351). Vetteken el fűtnak (ÉrdyC. 562). W elwlwk el tanozek es el fűta (VirgC. 73). Korumnak az halalt, de el fűt elűttők (Mel: SzJán. 245). Az zasto alol el pultee annzy helyekről el fűttac: signa relinquere aut puls loco eedere ausi erant (Deesi: SallJ. 8). Kristus el-fűta a kiralság előtt (Pázm: Préd. 58). **2)** evito; vermeiden]. Ky mwttatta meg ty nektek el fűthny az ywendő haragot? (JordC. 561). Fűssatok el hew dyczőseghnek kewansagath (ÉrsC. 193). Teged elfűttak (301). O te testy ember fűssad el az testy gyevnyerevességeket (CornC. 92). Mynd ezeket kell cristus yegyesenek el fűthny, eltanoztatñi (WeszC. 126. 148). Az yffu kynansagokat kogig elfűssad (Komj: SzPál. 391). Elfűttak az fűgueniek elyzt (157). **3)** [percurro, circumcurso; belaufen, durchlaufen]. B3r alút el-fűtő senyedeti vízi-körtség: anasarca PPB. El fűttatc mind az egész vidéket (Kár: Bibl. III.37). Az evangeliomnak praedikállása az egész világot elfűttaa (Pázm: Kal. 583). A M3rs az ő körűljárást majd két esztendőbe fűttaa

el: periodum suam biennio ferme percurrit (Com: Jan. 8). Emek a hire elfutotta a várost (Fal: NU. 292). **4)** [occupo, operio; bedecken]. Hóna allyát el futá a szederies orlántz (Szentm: TIű. 10). El nem futhatta egészen a méreg (Könyi: II Rom. 1).

[Szólások]. Ne fuss el világúl a te rád támadt lelkiismeret miatt (GKat: Váls. 1181. ImroS: Geleji Katona István 28).

elfutás: percurso, transcurso C. decurso MA. das weglau-
fen, durchlaufen PPB.

elfutó: fugitivus C. [flüchtig]. El futo, szőlő, bndoso: fugi-
tivus (Ver: Verb. 10).

elő-fut, elő-fut: [praecurro; vorwärts laufen, hervorlaufen].
A zolgak elew futanak és az egtelen zamart yol meg palczalak
(Pesti: Fab. 15). Job vissza menni, hogy nem mint gonoszúl
elűe futni: satius est recurrere, quam male currere (Decsi:
Adag. 66).

előfutás: procursus C.

elől-fut: procuro MA. praecurro PPl. vorlaufen PPB.

előlfutás: praecursus, praecursio C. MA. vorlaufung PPB.

előlfutó: praecursor, antecursor, prodromus C. [vorläufer].
Előlfutó követ (Mad: Evang. 786). János Christusnak előlfutója
(Ily: Préd. I.27). A kívánság az isteni ajándékoknak előlfutója
(601). Az isten fia előtfutója keresztelő sz. János (70).

föl-fut: **1)** ascendo; hinauflaufen PPB. El feel futha az
profétának fyokhoz (KazC. 40). Az városnak nepe fel futnan
az kwfalakra latniok ez chodalatos dolgot (VirgC. 54). **2)** [se
circumvolvere; sich hinaufranken]. Magános fa, melyre szőlő
vagy egyéb fel nem fut: *caelebs arbor PPl. **3)** [transcurro;
durchlaufen]. Az egész táborn föl futnák gyorsasággal [a lovak]
(Zrinyi: ASyr. 84).

futton-fut: incessanter curro Kr. [ununterbrochen laufen,
schnell laufen]. Futton reank futnak (LevT. I.172). Futton fut,
mintha szarnyon iarna (Born: Evang. I.49). Mikor hallotta-vólna,
bogy az Athénás-béliek hadát megverték Sítziliában, futtonfu-
tott a tanáshoz a gonosz bírel (Pázm: Préd. 813. 1115).
Fő-meredek rohannak a veszedelembé és futton futtyák a fer-
telmességnek uttyát (Fal: SzE. 537).

ki-fut: **1)** excurro C. effugio MA. hinauslaufen, entfliehen
PPB. *Kifut az étek: olla effervescit, effervit PP. Az ver, ki
nem futott: sangvis non fluxit (EhrC. 69). Ki futec te hoz'ad
(GuaryC. 56). El ky futha orzagabol (DebrC. 398). Ez vylaghol
ky nem fwthatwnk (ÉrdyC. 575b). **2)** [adipiscor, assequor;
erlaufen, erlangen]. Fussok ki nagy alhatatossággal az mi előnk-
ben adatott tztét (MA: Scult. 628). A mi előnkben adatott czélt
fussok-ki (TKis: Pan. 73).

kifutás: excursus C. excursio MA. das auslaufen, ausfal
PPB.

kifutó: excursor C. MA. streifer PPB.

környül-fut: circumcurro C. [umlaufen].

közbe-fut: intercurro C.

lő-fut: decurro MA. ablaufen PPB.

lőfutás: decursus MA. das ablaufen, ablauf PPB.

még-fut: **1)** percurro PPl. [cursim lego; durchlaufen, im
flug durchlesen]. Fuss meg és olvass meg mindenedet, az mi-
ket az írás megemlít (MA: Tan. 1148). Ha minden példákat
szorgalmason fel-keresünk, vagy meg-futunk, fő képpen négy
nemeit találjuk a csudálkozásnak (Mad: Evang. 66). **2)** [as-
civio in venerem; brunften, rindern]. Az ő főnje megfút, és az
ő magvát el nem veszté (Kár: Bibl. I.524). A meg-futott, üz-
kedet telén, hasas őszőnece avagy bornyas őfnőce mondatie
(Com: Jan. 78).

[Szólások]. Kőrös János uram meg fut á pályáját (Kecsk-
Tört. II.50).

őszve-fut: concurreo C. MA. zusammenlaufen PPB. Láttuk
menyi bűnök járának egyfűt, vagy fussanak őszve e gazdag-
ságban (Mad: Evang. 455).

őszvefutás: concursus, concursio MA. das zusammenlaufen
PPB.

rő-fut: incurro, accurro, incurso C. hinzulaufen, einfallen
PPB. Zamtalan neep reea fwthwan (ÉrdyC. 515b). W nem hogi
el futna es az veresegtwl felne, de inkab rea fut vala (VirgC.
27). Szedic a fő ragadomantokat, miképen a cherebolth: es
mint a siskác idestona futnac, vgy futnac rea (Helt: Bibl.
IV.55).

széllyel-fut: difugio C. MA. von einander hin und her
fliehen, laufen PPB.

széllyelfutás: diffugium MA. das hin und her fliehen PPB.

ut-fut: [cursito; hin und her laufen]. Ut-fut, mint fák közt
az evét (Könyi: HRom. 51).

vissza-fut: refugio, recurro C. MA. zurücklaufen PPB.

visszafutás: recursus C. MA. das zurücklaufen PPB.

Futam-ik (futam Gyöngy: MV. 56): fugito, procuro MA.
laufen, sehr fliehen PPB. Hozzá-futamom: accurro, accurro
MA. hinzulaufen PPB. Midőn ő fejedelmec futamandnac (con-
currerint) Olofernesnek hailakához es lélendie ötet fiakanalkul
(BécsiC. 41). The oltahmad alaa fwthamonk: sub tuum prae-
sidium confugimus (FestC. 42. 165). Serenyen futamnak tanc-
ban az leanyok (PeerC. 339). Kik zent monostorbol ez istentől
fwtamoth wylagra thernek (ÉrsC. 247). Oltahmad alaa fwta-
monk (CzechC. 47). Ottan az temleczhez fwتمانak (ÉrdyC.
168. 412). Ez rettenetes farkas zaya meg tatvan futamek zent
Ferenczre (VirgC. 54). Az Abraham szolgaya kedig eleybe
futamec es monda: occurrit ei servus, et ait (Helt: Bibl. I. K3).
Oda futamék (Ily: Préd. II.459). Érkezik (Mária) végezett he-
lyébe, futam Veselényi, kap a kengyeléhez (Gyöngy: MV. 56).

be-futamik: intro curro JordC. 749. [hineinlaufen]. Bel
fwtameek egy kerben (ÉrdyC. 517b. 594. Helt: UT. 14).

égybe-futamik: [concurro; zusammenlaufen]. Egybe fu-
tamuán a kunoc (Helt: Krón. 56).

el-futamik: [aufugio; weglaufen]. Penztől el futamtak
(PeerC. 340). Igen meggyede es elfutamek az kertbevl (MargL.
128). Elhadia a táborn, minden kereputáln, és elfutaméc
előttéc (Helt: Krón. 7b). Ijettekben el futamtak (Born: Préd.
233). El futamot uolna, ha ellene tusakottunc nolna (Tel: Evang.
I. 298b). Nem futamom el a farkasoc elől (Tel: Fel. 6).

elfutamás: procursio C. [flucht].

föl-futamik: [sursum curro; hinauflaufen]. Hamarsággal
fől fwtameek az varban (ÉrdyC. 399b).

ki-futamik: [excurro, effugio; hinauslaufen]. Harmad nap-
nak elewtte megh wezzewk zenderewth, mert Bebek ottan ky
futamik belewleh (LevT. I.30). Az bassaes kjfwtamoth wolth
az satorbol (242. Helt: Krón. 71b).

kifutamás: excursio, excursus MA. das auslaufen, aus-
streifen PPB. A ki-futamásoc (excursiones) praedánac okáért
lésznece (Com: Jan. 148).

még-futamik: **1)** [fugio; flüchten]. Meg futamec Sodo-
manac es Gomorranac kiralya: terga verterunt (Helt: Bibl. I
F2). Kárt vallának, terekek megfutamának (Tin. 302). Menten
meg futamanac: fugam facinut (Decsi: SalJ. 45). Meg futa-
mánac előttéc: fugerunt coram eis (Kár: Bibl. I.333). Gyalázat-
tal szégyenséggel meg futamac (MA: Bibl. Előb. 31b). **2)**

[aggredior; anfallen, anlaufen]. Meg futamáté őket (Helt: Krón. 97). Az eb az kizót megl futama (Pont. 42). Kit az vad kan nagy rohamassal megl futama (19). Hogy Christust sokan megfutamjác és belé ütközne, azt az emberek természet szerint való vakságának kel tulajdonítani (MA: Scult. 95).

Futamás: 1) cursus MA. lauf PPB. Futamást megtarta: cursum retinuit (EhrC. 148). Az gyors futamas bizonyha az belső zentseget (VirgC. 141). El tawozek fwtamas en twlen: perit fuga a me (KulcsC. 355). Dáriust is, a persiai királyt, eytéc a scitlitiac szégyenséges futamásban (Helt: Krón. 8). A pálya futó a czélhoz futamással sietne (Com: Jan. 209). Futamást tetteven: fugam simulans (Forró: Curt. 93). **2)** Egy futamás, stadium, nyolecad része egy mértöldne (CsúziCseh: Edom. 66). Az kötel kedeg hozyo wolth mynt egy fwtamas (ÉrsC. 65).

Futamás: 1) cursus MA. lauf PPB. Az apostoli predikálásnak első futamattyán azt mondá sz. Péter (Pázm: Préd. 3). Ha valami futamatot enged-is a buzagságnak, de végre az igazságtól meg-győzeti (1119). Nagy futamattal gyarapodott a keresztyén hit az ő tanítása-után (1195). Kezdeti és futamattya az görögök szakadásának (Pázm: Kal. b3). Ha omond nem lehet futamatja az dolognak, az kikeleti gondolkodást kell elővenniük (TörtT. XV.238). El-indúlt és elővette sebes futamattyát (Fal: UE. II.50). **2)** stadium. Száz huszon öt láb nyomni egy futamat föld: stadium (Com: Jan. 165). **3)** [lapsus; felhár, das fehlgehen]. Vagy a nyomtatónak vagy a magam peunájának futamattyából Judit helyébe Susannát nyomtattak (Pázm: LuthV. 15).

Futamatnyi: [stadium; ein stadium lang oder weit]. Vala Betanya Iherlem mellett holmynti tyzón ötth futamatnyi földön (WinklC. 322). Ezer hat száz futamatnyi földre: per stadia mille sex centa (Fél: Bibl. II.178). Hattvan futamatnyi, az az száz huszon öt öhi földön, az mint az stadiumot vagy futamatot Plinius magyarázza (Zvon: Post. 1.673). Egy futamatud, az az egy olasz mért földni (GKat: Titk. 80).

Futamkoz-ik: curro [laufen]. Mindgarast futamkoznaú ég ököszőlők: continuo currens unus (Fél: Bibl. 50).

Futaml-ik: [fugio; zu laufen anfangen, die flucht ergreifen]. Az több seregek meg félemlettek, Benavir serege legelső futamlék (Zrínyi: I.133).

még-futamlik: ~ Ama vitéz herceg öszveszedé megfutamlett seregét (Fal: NA. 225).

Futamlás: [cursus; lauf]. Ő kegyelme nem bocsátja szaladócira és szabad futamlására [futamlásra?] a dámák sokféle igyekező indulatokat (Fal: NA. 173).

Futamó: [currens; fugax; laufend, flüchtig]. Ez vigh es futamo folyo vízben be gázol (Lép: PTük. 114). Szempillantásni csak es futamo ez világiak vigasága (II.69).

Futamod-ik: fugito, procuro MA. vorauslaufen, sehr fliehen PPB. [die flucht ergreifen]. (Born: Préd. 321). Futamodéc azoknac eleibe: eucurrit in occursum eorum (MA: Bibl. I.14). A romlott természetben kedvünk-ellen-is futamodnak első indulatok a bosszúság kívánásra (Pázm: Préd. 800). Amnyi különbség vagyon az Christus serege-között, és az újonnan futamodott győlevészek-között, mennyi az ég és föld-között (Pázm: Kal. 556). A ki csak vakúl akar ítélet tenni, azt gondolhatná, hogy igen messze futamodtak ezek az Luther és Cálvinus újsági (629). Le-öldötték magokat az örlög lántzáru, és az ur Jézus zászlója alá futamottak (Fal: SzE. 551).

[Szólások]. Hír futamodott, hogy elpártoltak a németek: exortur fama de Germanorum defectione PPB. Jó hírneve futamodik (Pázm: KT. 24). Híre futamodik (Hall: III.ist. 172). Jaj, mely hírtelenül rossz hír futamodik (Thaly: Adal. II.32).

el-futamodik: procuro, procuro, refugio C. profugio MA. zurückfliehen, fortfliehen PPB. [über etwas hinweggehen]. Hamar elfutamodom arrul, a mi a szegén éggyű hűneket ep-tené a Christusnak igaz esmeretibe (Tel: Fel. 4. Káldi: Bibl. 244).

elfutamodás: procuratio C.

elé-futamodik: procuro C.

ki-futamodik: effugio repente, subito excurro MA. eilends hinauslaufen PPB.

még-futamodik: [fugio, aufugio; entlaufen, durchgehen]. Hátat adni, meg-futamodni: *convertere terga PPB. (CsomaC. 30. Káldi: Bibl. 265).

[Szólások]. Jó az elme futtatás, de a meg futamodott nyelv rossz (Fal: UE. 486).

Futamodás: procuratio MA. scharnützel, das vorauslaufen PPB.

Futamtat: fugo, in fugam converti, propello MA. in die flucht schlagen, abtreiben PPB. Az ellenség futamtatik: hostis *fugatur PPB. Oeket széllel futamtassa (MA: Bibl. V.17). Űzie, futamtattyác (Com: Jan. 151).

el-futamtat: fugo, propello MA. [vertreiben]. Minden ellenséget elfutamatom te előt: inimicorum tuorum terga vertam (MA: Bibl. I.70). El-futamattyác, kergetie (Com: Jan. 150). Az ott épített kápeluát, mely teli volt arannyal, el-akaráv koberlani, az sokaság mindenünnen az helynek oltalmazására egybe gyűlve, el-futamtatott (Martoni: SzHist. 117).

még-futamtat: converti, impello, conjicio, do in fugam PPB. [vertreiben, in die flucht schlagen]. Feleknel, hogy bator legyen nem fog semmi intes, es az tele bezed mala lezen chak zo lyntes; meg futamtattya azert ewtet chak egy kys legyntes (Pesti: Fab. 80b). Ellenseget meg futamtatta (Born: Préd. 79). Megfutamtattál minket (MA: Bibl. I.498). Mert Bethleheuben találattik ama kenyér, mely a madianiták táborát fel-verte és megfutamtatta (Pázm: Préd. 104). Tehát ennyi keresztyént egy török gyermek meg futamtat mezőben (Zrínyi: I.54). Mi futamtatta-meg országos táborit? (Csúzi: Síp. 84).

[Szólások]. Alig futamtattyák [irj!] meg eszeket, legottan szépen ki igazulnak dolgokban (Fal: UE. 395).

Futamtatás: fugatio, depulsio MA. [das] in die flucht schlagen, abschlagen PPB.

[Futandó]

Futandóság: [fugacitas; vergänglichkeité]. A világi dolgoknak rövidvolta, és futandosága (IIly: Préd. II.567).

Futároz: discurro, divago MA. hin und wieder laufen PPB. Az lovaszok vitezekkel özve elegyednen eyel nappal idestona futároznae vala: laxae permixti cum militibus diu nocturne vagabantur (Deesi: SallJ. 38).

Futározás: [divagatio; das umherschweifen]. Az gonosz aszszoni állatnac futározásra való szabadságot ne adgy (Kár: Bibl. 667. Sirach 25. 31).

Futározó: vagabundus, discurrrens MA. umschweifig, im land umher laufend PPB. (MA: Scult. 326).

Futás: 1) fuga, cursus, cursura, dromos C. flucht, das laufen PPB. Futással előrem: percurro C. Megereszteni futásra a jó száját: immittere equum PPB. Futasnae segedelmet vetec: fugae praesidium sumunt (DeesiC. 13. 218). Az w futasnak seruseget meg tarta (VirgC. 54). A tö futastok ne legyen tölbe (Sylv: UT. 188). Némelyek kifutadnak az futásból (Pázm: Kal. 766). Az maradek hada, az ellenségtől meg iramitvan, futásban vala (Lép: PTük. I.123). Siet szapora futásban (Gyöngy: KJ. 71). Tavalyi futásban juhóm, marhám, ménesemnek felét

kárrá vallám (Bethl: Élet. II.102). **2)** [curriculum, spatium vitae; lauffbahn]. Futásat el vegeszte, es az ű meg oszlasanae ideje ielen vagion (Fél: Tan. 490). Az isteni szolgálat futásába előb kell menni (Mad: Evang. 319). **3)** [evitatio; das meiden]. Az egyedül-valóságnak futásáról, el-távoztatásáról (Mad: Evang. 232).

[Szólások]. Futásra venni a dolgot: *conficere se in fugam; futásra vette az ellenség a dolgot: hostes *versi fuga; futásra venni magát: commendare se fugae PPBI. A romaiac futásra adták magokat (Helt: Krón. 11b). Sámson szamar állal azért agyon veré [olvassd: ezért agyon vere], az több nép ezt látá, igen megjéde, az lón hős közötték, ki futást vehete (RMK. II.296).

[Közmondások]. Szégyen a futás, de hasznos (MA. Czegl: Japh. 151). Nem mindenkor használ a futás: non semper felix est fuga PPBI.

éb-futás

[Szólások]. Egy eb-futáson volt vele [egy híron pendültek] (GKat: Titk. 13).

hamarja-futás: [cursus certamen; wetlauf]. Böcsületes dolgokról beszélgettünk, és pedig böcsületesen, ne olly szörnű sebességgel mint a hamarja futásban (Fal: NA. 189). A felserdült dáma olvasgatja a vitéz urfiaknak diadalma, a hamarja-futás, az öklelés, a lovaglás vagy más egyéb pályajátékokban (199).

pálya-futás: stadii cursus SK. [wettrennen, wetlaufen, lauffbahn]. (Hlov: Toldi. 7). Az pallia futásban mindenkor elő [előre] kel nézni (Fél: Tan. 201). A ki az pálya futásban tusakodie: qui in agone contendit (MA: Bibl. IV.157). A pálya futásnac jutalmát el-viszi (Com: Jan. 209). Nem itleni, hogy el-értem a határt, hanem persequor, ad anteriora me extendo: elő-nyújtózom, és pálya-futásal kergetem a fel-tett tzélt (Pázm: Préd. 322). Az tudománbeli velünk való pálya futáshoz, igen sok terbel vattok (Bal: CsIsk. 37). A keresztényiségnek útában való pálya futást rajszolják ki (Czegl: MM. 189). Hogy pálya-futásokban el-ne-lankadgyatok (Csúzi: Síp. 294). Nehezen vártam én az idő nyílását, hogy Mársnak mezején pályámnak futását kezdhessem (Gvad: RP. 105).

tatár-futás: [invasio Tatarorum; tatareneinfall]. A reformatus uri rendek a tatár-futás és zenebona miatt, el-ronták vala magokat Szebenbe (Bod: Pol. 162).

vers-futás: discursatio, stadii decursio, certamen in cursu; wetlauf SI. (Bethl: Élet. 168).

Futásnyi: [stadium lang, stadien lang]. Ezer hat száz futásne földön: per stadia mille sexcenta (Sylv: UT. II.150). Tizenket ezer futásni földön volna bozzasaga (Born: SzJán. 1). Egb futasne fed [föld] (RMNy. II.46).

Futat: [fuga; flucht]. Nem egbe gőlekezuen futatban menekuala: Assyri non adunati in fugam ibant (BécsiC. 43).

Futdogál: curso, cursito MA.

Futékony: refuga MAI. [wer leicht flieht, flüchtig]. Sokak ony-vel vagy ony-val mondatnak díszesen ki; mint: faredékony, bervadékony, futékony, bottékony (CorpGramm. 312—3. GKat: Titk. 1115. Prág: Serk. 970. Kr.).

Futható: fugax C. MA.

Futkároz: divagor, discurso MA. hin und her laufen PPB. A barom futkároz, bogároz (Com: Jan. 51). Szerzte szerint futkároznac (151). Nelly ina-szakattúl ígethet ez előtt igen begyesen és gőgösen futkározó Mátyás (Matkó: BCsák. 373. Illy: Préd. II.97. Fal: NA. 127).

Futkározás: discursio, vagatio, catulitio MA. das gelanfe, das hin und her laufen PPB.

Futkos: cursito, discurro MA. hin und wieder laufen, herumlaufen, PPB. Fel s alá futkosok: decurro sursum deorsum PPBI. Az eroc, az mellyekben az vér futkos (Kár: Bibl. I.630. Zrínyi: I.108. 171). Szélllel futkosva [lapozva] a szent írást (Matkó: BCsák. 4).

el-futkos: [percurso; durchlaufen]. Az egér az élés házakat el-futkosván: pomaria perreptans (Com: Jan. 48).

Futkosó: **1)** cursor MA. lauffer PPB. **2)** [fugax; flüchtig]. Futkoso főlőlk (KBécs. 1652. 18).

Futó: currens, cursor, fugitor C. lauffer, flüchtiger PPB. Urától-futó: herifuga; futó csillag: acontiae C. Az igen siető, sebesen futo (Com: Jan. 179). Az ellene alloknak az orczajokat, az futoknak az hatokat gyakdossa vala: resistentium adversa ora fodiebat, fugientium terga (Forró: Curt. 203). Az illyen farkasok mind a többinél futóbbak (Misk: VKert. 186). Tsak egy lábok vagyon, de olly futók, hogy egyéb vadakat elérnek (Hall: IIIlist. II.334). Szolgálat útáló és a dolgot futo szabadossá nem lehet (Kisv: Adag. 334).

[Szólások]. Futóba iutatom őket: fugere eos faciem (Kár: Bibl. I.491). Tis a predikáziót ne futó-félben, hanem bosszú ideig-való jobbtásokkal készítsétek (Pázm: Préd. b3). Meg-ójad pedig magadat, hogy csak futo-félben: imigy amúgy és szokásbul ne olvassad a szent írásokat (Mad: Bilal. 174).

[Közmondások]. Nem kel az futónak nógatás (Decsi: Adag. 38). Futó ellenségnek arany hidat kell készíteni: hosti fugienti aureus pons est sternendus PPBI.

előtte-futó: [praecursor; vorläufer]. Midőn Judaeában egytembe laknának az isten fia és az ő szolgálja és előttefutója (Illy: Préd. I.70).

hamar-futó: [cursor; wetläufer]. Jeles hammar futo vala (Kinizsi) (Helt: Krón. 137).

hunk-futó: [hundeläufer]. Erczvágoznak 1 pár ércztől fl. 1 hunk-futóknak egy sit után den. 28, első kovácsnak egy sit után den. 30 (TörtT.² I.377).

kengyel-futó: cursor MA. lauffer PPB. Az nagy Sandornac kengyel futója volt (Prág: Serk. 500). Lovak után mentek ezüst aranyozott kápájú kengyel-futók (TörtT. III.248). Az fejedelemnek kengyelfutója (Kemény: Élet. 62). Kiért kengyel futó fírad sok íggetessel (Félv: Dics. 33. Gyöngy: KJ. 114. László: Petr. 203).

ország-futó: [erro, homo vagus; landstreicher]. Országfutó játékosoc: agyrtae MAI. Ország futó, budosó (MA: Tan. 1293).

pálya-futó: stadiodromus MA. wetläufer PPB. (Mel: Jóh. 23). A palliaban futok: qui in stadio currunt (Fél: Bibl. II.39). Vitezec es pallia futok (Magy: Nád. 79). A pálya futóc a pálya futásnac helyéből a célhoz futamással sietmec: cursores festinant (Com: Jan. 209). Az én napim sebesebbek az pálya futónál (Mih: ÖrökÉ. 120).

vers-futó: stadiodromus, cursor SI. [wetläufer]. Egy-mással verset futó két személy (Hall: Paizs. 234).

Futólag: [cursim; flüchtig]. Tsak futólag szólni valamiről: cursim dicere aliquid PPBI.

Futólan: ∞ Ez könyvemet többire tsak mint egy futólan kellett írnom (Megy: Dial. Előb. 14). Az isteni szolgálatban ne tsak futólan és szokásból gyakorollyad magadat (Megy: Bayle 342).

Futos: curso, concurso, fugito C. cursito MA. hin und her laufen PPB. Futosnac monnal lonagoc: quasi equites sic current (BécsiC. 205). Futos vala eben zomohan (DebrC. 342). Angelok futosnak vala az laytoryakon (DomC. 147). Az te parancholatydnak wtan fvtkosok: vñam mandatorum tuorum cucurri (ÉrdyC.

35b). The walahowa megj, oda zyzek the wtannad futosnak (ÉrsC. 241). Szeréuszerthe futosnac (Helt: Bibl. IV. 57). Az meg gyuladot parac futosnac (Born: Préd. 8). Mikor igen futosnac az ezallagoc, szél leszen (Cs. G). Mikor az héyák futosnac az eghen es iádodnac, tiszta fódót jegyez (G4). Szegény népek úgy rivolkodnak vala, utzakról utzakra futosnak vala (Huny: Trója. 2 D1). Bolondoskodva futosnac (Com: Jan. 182).

[Szólások]. Alá s föl fútos: cursat; idestova fútos: discurret C. MA. hin und her laufen PPB. Kezde ydes towa fútosny az hazban (ÉrsC. 417). Kezdenek feehny es idestowa fútosny (az egerek, Pesti: Fab. 13b). Rá fútosoc: incursio MA. incursio; anfallen, oft hinzu laufen PPB. Eteneezaka a reanik fútoso oroszlanoknak ellenek allunk vala (Forró: Curt. 718).

környül-futos: circumcurso C. umherlaufen PPB. Kerüyel es futosnan meg kereso, senkyt nem lelhethe (ÉhC. 17).

közbe-futos: intercurso C.

közbefutosás: intercursus C.

még-futos: percurso MA. oft durchlaufen PPB.

szélllyel-futos: [circumcurso; umherlaufen]. A barom futos szélllyel, fútlkároz, bogárooz (Com: Jan. 51). Az útzákon szélllyel futosni (Mad: Evang. 217).

vissza-futos: recurso C. MA. oft zurücklaufen PPB.

Futosás: concursatio MA. Alá-föl-futosás: concursatio; idestova való futosás: discursio C. (Ozor: Christ. 312. Born: Préd. 410). A kik gyönyörködnek a vadászatban, vagy halászatban, annyi futosást fel-vállalnak, hogy egyebek azokat lónnak tartanak (Pázin: Préd. 1034).

Futosó: fugax MA. flüchtig PPB. Alá föl futosó: concursator C. Lövéldék az égen, futosó üstökös tsillag: acontia PPI. Chokolyad az angeloknak futoso seregeket (ComC. 81). Sirva apoglatja futosó két fiát, oly igen kosergi urának fogságát (Tin. 276). Mikoron meg hallotta volna az futosó népnek zengését: cum audisset vocem currentium (Kár: Bibl. 1394). Futosó, kit kis biranak szoltak nevezni (Csúzi: Tromb. 184. Kr). Francia muennet első mindeneknél, azt el hagyván kezdnek futosó angliait (Orezy: Költi. 105).

Futott: profugus MA. entlohen, flüchtig PPB. Sog zeken fwithoth nepek wadnak kjwlomb kjwlom warasokból yde bydos-thanak (RMNy. II. 102). Váradon szántalan so futot nép vala (Helt: Krón. 58). Az Bálint pap vala, másik egy futott pap, Márton pap vala (Tin. 116).

Futoz: [curso; hin und her laufen]. Kyeert meemnyet faradot es mwkalkodot, kyeert menyet futozot us haznalt (ÉrdyC. 375). Láttattanak az éghen szekerec futozni (Zvon: Post. II. 252). Járt, költ, futozott (Tarn: Szents. 141). A ezoh kiraly fiát ellenére hozák, országának részét mind addig futozák (Liszi: Márs. 27).

Futt-a. Futtában: in fuga ejus SI [während des laufes, während der flucht]. Fwttaban very vala mellyet ököllel mondwan yay emekem (ÉrdyC. 338). Or holt vízbe király lonon futtában (Göres: Mty. 84). Futtokban megütköznek (MA: SB. 355). Könnyebb lett volna Nagy Sándor paripáját sebes futtában visszafütyenteni, hogy sem asszonyom nyelvét egy kevés pihenésre birni (Fal: NA. 187).

Futtat: 1) fugo MA. jubeo, ut aliquis post alterum fugiat Kr. [laufen machen], flüchtig machen, in die flucht jagen PPB. Futtatni az ebet, morgattatni, heregetetni: comparare canem ad rixam, cursum; futtatni való háttas lovak: coletes PPB. Olvasatylk, hogy egy tehen fwttatnepek az owdtegtwl es zent Marton fele nagy karagal fwtta (ÉrsC. 350). Az vadász nyúl után futtat sok röldeken (Zrínyi: II. 107). A mulatság abból állott; hogy lovakat futtattak (Mik: Törli. 48). Azonközben futtassa az

portát, és vigyázzon magára (MontME. V. 43). A fővöb parlamentumnak első belső secretariussa posta napokon nem izenget annyit, se nem futtattya olly siirteni inasit mindenfelé, mint ezek (Fal: NU. 256). 2) induco, obduco SI. [überziehen]. Van nekem kis baltum: Bagladonn tsinálták, nyelét, markolattját gyöngyházzal futtatták (Fal: Vers. 910). Zomántztzal futtatott filegrám munka (Gvad: FNót. 43).

[Szólások]. Mellyeket vizsgálván szent Agoston doctor, szokásaszerént futtattya elméjét (Csúzi: Síp. 122). Elmémet fel, alá futtattam (Könyi: Ilkom. 117). Mind addig futtattyák s fíraszttyák eszünköt [a képzölések], a míg meg bomlik szívünk belső békesége (Fal: UE. 377). A kecskés gyermekek karikát futtatnak, sokféle játékkal magok közt mulatnak (Fal: Vers. 908).

el-futtat: 1) fugo C. aufero JordC. 39. [in die flucht schlagen]. Meggyőzöttetvén es el-futtatván, Syriaban visszament (Marton: SzHist. 124). 2) [fugio; fliehen]. Joseph nem halgatá meg eleb az ő aszszonyának szavat, hanem el futata attol (DBón: Részegs. 121).

ki-futtat: [pello; vertreiben] Kykkeel [olv. ki kell] fwttatny testy kewanatosaghognak sokasag es el kel wzny ez wylagy kewanatosagognak seregyt (ÉrsC. 367).

[Futtatás]

elme-futtatás: [argutia, dicteria; gedankenspiel, witzel] (MA: Tan. 140). Kik vagy elme futtatásért, vagy a bölcseségben való élességnek mustrálásáért irogatnak valamit (SBalog: TemK.). Jó az elme futtatás, de a megfutamedott nyelv rosz (Fal: UE. 486).

gond-futtatás: [cura; sorge]. Ha mi ez szorgalmaskodástól, gondfuttatástól magunkat meg nem tartóztattunk, meg tudjuk azt, hogy nem vagyunk jóbbak az pogányoknál (MA: SB. 135. Fal: Jegyz. 934).

pálya-futtatás: [cursus certamen; wettrennen]. (MA: SB. 355).

vers-futtatás. Verset futtatás: *decursio equitum PPI. Lovakkal és szekerekkel való vers-futtatás (Hall: Tel. 167).

Futtató: coetizon C.

Futva: 1) [currere, currendo] laufend, laufs- und sprungsweise, in eile PPB. Futva szalada az városba: fugiens ingressus est civitatem (Kár: Bibl. 1327). Moyses se emlitsük, ki futva szalada az isten sátorába (Pázin: Préd. 124). 2) cursim C. [obiter; flüchtig]. Hogy pedig nem rövideden csak futva szállottam az földvösséges dolgokról, okta az (Pázin: Préd. 44). Gyakran elmondjad, nem futva, imigy anugy kordéra: non cursim, obiter et perfunctorie repete (Com: Jan. 155).

Futvást: cursim SI. [laufend, eilend]. Futvást mégyen (Hall: III. 85. Mik: Törli. 198).

FUTA: xylum; barchent, barchet, bamiwollenes zeng, welches auf der einen seite gekreuzet zu sein scheint; gyapott szövemény PPI. 1801. Egy pár paraszt v. barbelynak való futa (Vect-Trans. 11). Vászirlás: egy futa, egy talléros (MontME. I. 278). Benesné béri kész pénz 10 ft, egy egész futa (291). Két selem paplannak való darab futa (Gér: KárCs. III. 365. 222). Vöttem futa szabású rojtos hat keszkennőt (TörtT. 1878. I. 153).

FUTRÁS, FUTRÁZSI: [pabulum; futter, fourage]. Egész corpusával indülté az ellenség, avagy csak valamely része, futrázi kedvéért (RákF: Lev. I. 116). Egy meddő tehenet ki-hoztak, két futrás kötelet szarvára harkoltunk, így osztán prédánkkal innét elindultunk (Gvad: RP. 117). Hasznát vehetvén futrás porázoknak (Gvad: Pösty. 9).

Futrászol: [pabulum, frumentum; fouragieren, futter anschaffen]. Futrásolni gondatlanul jár ki erre-felé egy mérföldhőre is (RákF: Lev. V. 662).

FUVAR: vectura Sl. [fulur, fracht]. Fugarban se szenved-
tenek hiányt (MonOkm. IX. 359).

[Fuvaroz]

Fuvarozàs : vectio, vectura, carrulatio Sl. [landfuhr, landfracht] (MonOkm. VIII.323).

FÜ (fy KeszthC. 86. KulesC. 224. Pesti: Fab. 37b. fire LevT. 1.316. *finek* RMNy. II.49. *fyueket*, *fyuenek* JordC. 371. 816. *fyueen* LevT. I.8. *fyuek* Frank: HasznK. 29. az *fyús* gyökere-ről indultatik 50. *fyuek* ErdyC. 276b. *fóvel* CsúziC. Síp. 222. *harnad fô*, *negyed fô* Cseh: OrvK. 1. *fûet* Sylv: I.T. II.103. *fûeket* Mel: SzJán. 202. *fûet* Mik: TLev. 137): **1)** herba, graminus, olus M.A. krant, gras, gartenkraut P'B. Fűvé lesz; herbescius fűből való; herbacens, graminus C. Harmatos-fűvek: herbae gemmantis rore; hasznos fűveket terem az a mező; ager ille effundit herbas salubres PPBl. Tudna fewueknek ereytt (EhrC. 29). Fewueknek gewkeret es fáknaak kerget meg ezyk (67). Čeppenet a fűre: stillae snper herbam (BécsiC. 253). Vadnac gyöndőseges etkeek, különb különb fűnekel zerezettette (VitkC. 53). Az mezey fyueket isten ruhazza: foenum agri deus vestit (JordC. 371). Az fywnek hű vyraga: flos herbae (846). Hallot-tam az eghesseghőkéről, kyketh orwossagok nekwl ees fyuek nekwl teez (WinklC. 280). Ilatoztam oly alatokat fyueket, ky-bewl twtem keulseget (VirgC. 4). Zeep yllatw fyuek (ErdyC. 510b). Fyueknek lenely: olera herbarum (KulesC. 85). Az borsolo fyuekrwl (Pesti: Nom. 8). Szep legeltető siros fűnön (Born: Préd. 283). Az fűeket akkor szedgyed, mikor ercieleben vannak es mikor viragozny kezdnek (Frank: HasznK. 29). Fűnön iart ôkör: bos pascalis (Kár: Bibl. I.305). Akár hus, akár hal, akár fűbőlvaló étek (Illy: Préd. I.314). Kis bíró uram Ócsára mőnt az kakusi fű megbérteni (MonTME. I.37). **2)** [-jűhrg]. Másod-fű: biennis: harmad-fű: triennis M.A. Hagiók ég tulok negied fűuet veres tareziat (RMNy. II.302). Negy twlok ôtd fűre kelő (Radv: Csal. II.8). Harmad-fű tulok, harmad-fű gyermek ló (VeetTrans. 1). Juh harmad és negyed fűből álljon (MonTME. I.177). Nyuzzáak amaz meg lizot ôtdfű tulkomat (Szentm: TFIn. 15). Mikor az ló harmad fű, akkor az első fogait ki-toldogallya, es mikor negyed fű lészén, hasonlóképeu tolydogallya-ki az elő fogait, es azok mellet horgokat nevel; mikoron az ló ez jegyeket négy esztendeig viselhé, ugyan ezen jegyeket egész heted főig megtartya; az után midőn az ló nyoltzadig esztendőben fog jární (Cseh: OrvK. 1). Negyedfű-izsó, ötödű jarmos tulok (RákF: Lev. I.252).

[Szólások]. Fűvében való, gyenge: herbilis PP131. Még fűvében ionában vagyok: in herbis est (Deesi: Adag. 322). Még a dolog csak fűvében vala (Czegl: OrszRuml. 506). A kő esső még fűvében le-csepülilli (Czegl: Enoch. III.12). Fire akarnak bochtatany, mert niuhen penzek, miel abrakot vegenek (LevT. L316). Lovainuak nagybub ríszit ma bocsátottam ki fűre (MonIrók. XV.66). Lovakat mind fűre ereszték (Zrínyi: L107). Vigyázz Istók! mert rossz fűre hágsz (Nyr. XIV.460). Rozs' fűre tapodott; nem jó helyenn vetette meg hálóját; sovány helyenn fogott-ki (SzD: MVir. 20). Némely annyit állít maga felül, mintha fűvet látna nőni, vagy a bolhát prűcsőgni (Thaly: Adal. :L82).

[Közmondások]. Ot hol fy unyehen, heyaba kazalnak (Pesti: Fab. 37b). Tudtam, nem lesz bajod, a rossz fű nem vesz el, te is mikor menykő megüt, akkor veszel (Gvad: RP. 149).

agár-fü: orehis satyrion MA. pickelhäring, knabenkraut
 PPB.

aggó-fü senecio Beythe: Nom. 8. [kreuzwurz, vogelkrant].
 áldott-fü: carduus benedictus cardobenedict, bornwurz;
 úsipa fü Mel: Herb. 45.

allëluia-fü: oxys Beythe; Nom. 6.

általbűvó-fű: perfoliata PP. Paralipomena; durchwachskrant PPB.

angyal-fű: angelica PP. Paralipomena; Com: Jan. 25.
Major: Szót. heil-geists-kraut PPB.

angyélíka-fű : magudarius 111.

anya-fü: dracunculus major MA. [natterwurz].

arany-fü: hirundinaria, chelidonium majus; schellwurz.
schwalbenkraut Mel; Herb. 178.

aranyfonál-fű: cuscuta Mel: Herb. 119. *Haynevelő, arany
fanálfű: cuscuta, cassuta MA. flachsseide, filzkraut PPB.

bablevelü-fü: fabarium, telephium PP. (Frank: HasznK. 18. PP: PaxC. 94. Frank: HasznK. 17b).

bábaire-fũ: pimpinella PPl, PPBl.

bábakalácsa-fü: chamaeleon, carlina PP. eberwurz PPl.
Bába kalúts fü: chamaeleon PPl.

báj-fű : laurus Alexandrina MA. Bájfű-fa : laurus, lorberbaum
 Mel: Herb. 7. Bájfű-mag : baccæ lauri PPl. Bál-fű mag [igy]
 PP: PaxC. 58. Babir vagy bál-fű mag [igy] (311).

33. *betonica* Beythe : Nom. 2. Fekete *betonica*, bak fin (Frank: HasznK. 18).

bakgyomor-fü: epar hirei PP, bocksleber PPB.

bakszakáll-fű: tragopogon MAL. Bakszakállú fű: barba
hirci; boecksbart PPB.

bakszarvú-fű: foemm Graecum; bockshorn PPB. (ACsere: Enc. 236). Gőrög széna, melyet bac szarvu fűnek-is hívunk (Nad: Kert. 24).

balzsam-fű: *thymus, thymum Pfl. thymus Com:Jan.
23. timian KirBesz. 155.

barátmony-fű: sacerdotis virile, serpentaria, natterwurz, schlangenwurz; kigyo tranek; monya vagyon a tóúénec, mint egy pilisses papnac Mel: Herb. 89. Barát-monvű fű (Phil^l, 58).

baromölö-fü : byrtonum PPL

bazsalikom-fű. Erdei basilicum fű: acinos, acinus M.M.

bécsi-fű. Beci fyű, romai nardus : nardus celtica, salinnea; ruha tisztitany való sarga szőprót chinuhak belőle, igen jó razi es arena elleu (BeylieA : FivK. 2b). Nardus Celtica sive Alpina; Pannones, quibus frequens ejus usus est in capitis lotionibus, betz fiu [igy] hoc est Viennensem herbam vocant, quoniam Vienna copiose ad eos deferitur (Clus: Stirp. 517).

béka-fü: kakasláb; rannculus; bahnenfuss Mel: Herb.
175. Kakas láb, kis bekaü fű: rannculus; wiesenhahnenfuss
Fuchs: StirpH. 85.

belénd-fű : *hyoscyamus* C. *hyoscyamus*; vilsamkrant [bilsenkrant], sewbon [saubohne] *Mel*: *Herb.* 64. Belend fű leule viragostúl: *jusqueamum* (Frank: *Naszn* K. 18. *Zvon*: *PázmP.* 330. *Com*: *Jan.* 31. *Cseh*: *OrvK.* 14). Belen fű, széőrs mint egy habnak az magua, szedőries az viraga (*Beythea*: *FivK.* 108b).

beléndfüves : byoscyaminus C.

bërvéng-fû: [pervinca; immergrün, singrün]. Bërvéng fû
(Cseh: OrvK. 28). Loucz, magyar bóruei [gy] fû: clematis,
vinca pervinca; singrün, magdpalmen (Mel: Herb. 183, 'Com:
Jan. 32).

bibinëlla-fü: teuerion PPBl.

bisziók-fű: ocimum PPBl.

boldogasszonyköldöke-fű: *umbilicus veneris PlBl.

bolha-fü: hydropiper, cimula, conyza C. psyllium PPBl. Major: Szót. *staphis agria PPl. helkine Fuchs: Störhl. Címl. b. wasserpfeffer PPB. pulicaria major Mel: Herb. 140. persicaria 174. Beythe: Nom. 7. Keserű balha fü avagy balhavrág (Com: Jan. 29). Petreselymet, balha füvet, egy eszporban rakja vala-el és eozetnek három részét fellyül tész vala (Nad: Kort. 71. Cseh: OrvK. 30).

bolhaüző-fü: hydropiper Fuchs: Störhl. Címl. b.

bolond-fü: morion Mel: Herb. 52.

bolondító-fü: hyosciamus C. schwarzes bilsenkraut, zigeunerkraut, tollkraut PPB. Bolénd vagy bolondító fü (PP: PaxC. 82).

borjuláb-fü: aron, aros MA. aron, arum; német gyömbér PPl. Borin labu fü, barat mony fü, kigyó tranek: serpentaria, pes vituli, sacerdotis virile; natterwurz, schlangenwurz Mel: Herb. 89.

borjúorrú-fü: bucranium, cynocephalaea; kalbsnas, hunds-kopf; eb feyß fü Mel: Herb. 165. antirrhinum, bucranium, cynocephalaea BeytheA: FivK. 120b. A kigyó tranek, sarkany gyöker ket fele: egyiknek kettős levele vagyon, borivlabu fyú; az másiknak olyan a letele mint az kopotnyaknak (52).

borostyán-fü: [laurus]. Zent Lewryucz veett newezetöt az borostyan fywnek mywoltarol, kyböl zentölt poetaknak kazoroot zoktanak zerezny (ÉrdyC. 464b).

földi-borostyánfü: chamaedaphne, polygonatum; weiss-wurz; feyér gyöcker Mel: Herb. 185. Hedera terrestris vulgaris, fody folyo borostian fü, h. e. terrestris serpens hedera (Beythe: Nom. 5).

bors-fü: 1) thymra MAL. saturea PP. saturoja; sedenei [igy] Mel: Herb. 126. satureja vulgaris Beythe: Nom. 8. saturoja Com: Jan. 25. Lipp: PKert. 58. Boros-fü [igy]: saturoi KirBesz. 156. 2) coriandrum Nom. 87. Com: Jan. 23. A coriandert némelyek bors fünek nevede, nem helyessen (Lipp: PKert. II.92). 3) piperitis PPl. [pfeffermünze].

borsos-fü: piperitis PP. Paralipomena [pfeffermünze].

burongó-fü: caltha, calendula PP. ringelblume PPB.

buzér-fü: rubia PPl.

büdds-fü: anagyris Major: Szót. nasturtium sive thlaspi parvum, iberidi simile Beythe: Nom. 6. Fekete büdds fyú, olyan mint a chyalan: marrubium, ballote (BeytheA: FivK. 85). Lascipitum: egy büdds-fünek összeszűrítet leve PPBl.

büddsfüves: lascapitatus PPl

cámoly-fü. Keselő fü, ezamoly fü: aquilegia, egilops; ackeloí, aglei Mel: Herb. 65.

csába-fü: [pimpinella]. Apro tsába fü (Cseh: OrvK. 17).

csábaire-fü: pimpinella PP: PaxC. 262.

csap-fü: laurus Alexandrina, pagana lingua; zapfenkraut, kehlikraut; toroe fü Mel: Herb. 184. Thorok fyú, tsap fyú: pagana lingua; boingya vagyon mint az pap monyanak (BeytheA: FivK. 124b).

csöngő-fü: hypericum, perforata MA. sz. János füve, st. Johanniskraut PPB. hypericum Mel: Herb. 134. Czeugeo fü: hypericum Fuchs: Störhl. Címl. b. Csengő fü letele vyrazostul: hypericum (Frank: HasznK. 18. Com: Jan. 27). Nagy csengő fü: ascyrum; larten (Mel: Herb. 135). Csengő fünek a ki hasznát akarja venni, szedje meg sz. Jakab havának közepe táján (Váli: OrvSz. 58).

cserlevelü-fü: chamaedrys PPl. trixago, chamaedrys; klein batengel und gamanderle Mel: Herb. 36. Cser-fü levelü fü: chamaedrys PP: PaxC. 284.

csillag-fü: ingvinaria PPBl. asterion, aster Atticus; sternkraut, schartenblumen; béka terlec Mel: Herb. 87. Hollo lab, chyllag fyú: coronopus, pes corvinus, astrion (BeytheA: FivK. 38b).

csimazelő-fü: palasz k fereg fü; splatula foetida; wand-lüskraut Mel: Herb. 40.

csók-fü: sagitta Com: Jan. 27. [pfeilkraut].

csombor-fü: [pulegium; polei]. Csomba vagy csombor fünek vagy pulegiumnak magvát és virágját borban inni hasznos torok-gyék ellen (Váli: OrvSz. 56).

csuda-fü: palma Christi, ricinus MA.

darúorrú-fü: geranium MA. storchschnabel, gottesgnaden PPB.

dicssőségés-fü: veronica; ehreupreis Mel: Herb. 38. Betonia fü, erdei sálya, dicssőségés fü: veronica Com: Jan. 27.

dinnyeszagú-fü: borrago Beythe: Nom. 2. Dinnye szagu fü, melyet pimpinellának hiának (Frank: HasznK. 38).

disznókényér-fü: cyclaminus; saubrod, europäische erdscheibe PPBl. erdapfel; taupinambour KirBesz. 156.

ébfejü-fü: cynocephalaea, bucranium; hunds-kopf, kalbsnas; boryu orru fü Mel: Herb. 165.

ébnyelvü-fü: cynoglossum PP. Paralipomena; hundsunge PPB.

édés-fü. Penz leteleu edös fü: glycyrrhiza silvestris Gesneri, sive foenum graecum sylvestre Tragí (Beythe: Nom. 5).

egérfark-fü: millefolium PPBl. [myosurus; müuseschwanz] (PP: PaxC. 257).

egérfül-fü: pilosella minor, auricula muris PP. Paralipomena.

égető-fü: dreifaltigkeitsblum; penseé KirBesz. 155.

erősítő-fü: amatoria, catanance; orant, stürckkraut; szerotre hayto Mel: Herb. 166. (BeytheA: FivK. 121).

éncián-fü: gentiana, sz. László füve PPl.

észtragorru-fü: rostrum ciconiae; storchenschnabel Mel: Herb. 162.

ezérjő-fü: scordium, asplenium, calcus Mariae, dictamnus, dictamnus MA. dictam, spechtwurz PPB. diptamnus; diptam Mel: Herb. 108. Kis centaurea, ezório fü: centaureum minus (Beythe: Nom. 3). Pseudo damasonium, calecolus Mariae; ezör io fü, h. e. millebona herba (7). Ezer io fünek (igy) gyökere: major centaurea (Frank: HasznK. 17). Ezer jó fü, reptzen: dictamnus, cuscuta, cytisis (Com: Jan. 28). Ezer jó fü, avagy foghagyma illatu fü (31). Az nillal által löttetett szarvas ezer io fünel szokta magát orvoslani (Lép: PTük. I.213).

ezérlevelü-fü: millefolium, achillea; schafripp PPB. stratiotes PPBl. Ezer levelő fü, fodorka, kis sarlo fü: trixago, chamaedrys, querculus minor, trixago serratula, tenerion; klein batengel und gamanderle (Mel: Herb. 37).

fal-fü. Fal-fü, kórontó fü: perdicium PPBl.

farkas-fü: consolida regalis Beythe: Nom. 3. [wolfswurz]. Farkas fü, farkas ölő fü, farkas bab: luparia, lycoctonum, faba alba; wolfswurz, wolfsbeere Mel: Herb. 155.

farkasölő-fü: aconium lycoctonon luteum; wolfswurz Fuchs: Störhl. 19. [Vö. farkas-fü]

fécske-fü: chelidonium MA. chelidonia major PP. Paralipomena; schellkraut PPB. Fetske fü, arany fü: chelidonium

majus, hirsudinaria; schellwurz, schwalbenkraut; azért hiyác fetske fünek, hogy a fetské a fiók szemét ezzel gyógyították (Mel: Herb. 178). Kisseb fetske fü, más neve gelyua ronto fü, sül fü, mezei sül fü, galamb bégynec hiyác (179). Fekhe fü: hirundinis herba, asclepia, chelidonium majus (Beythe: Nom. 2. 3) Fekhe fü: hirsudinaria (Frank: HasznK. 19). Etetes ellen nalo, anag fecske fű: asclepias; schwalbenwurz (Fuchs: StürpH. 71). Kisebbik fetske fü (Com: Jan. 30). Fetske fü gyökér (Cseh: OrvK. 3).

fejérhátú-fü: anserina PP. Paralipomena; gänsekraut, gänserich PPB.

fekély-fü: succisa praemorsa, morsus diaboli; abbiß, teufelsbiß; ördög marta fü (Mel: Herb. 155). Söprő fü avagy ördög harapta fü, fekély fü: scabiosa (Com: Jan. 26).

festő-fü: erythrodanum C. isatis, rubia PPl. struthium, lanaria herba, radicata, herba fullonum; seifenkraut, speichelwurz; szapon fü, taytékozo láb moso fü Mel: Herb. 54. flos tinctorius Beythe: Nom. 4. Mil avagy gyapju festő fü: glastum seu isatis (Com: Jan. 27).

sárga-festőfü: flos tinctorius, tinctorius minor; färbblume, heidschnuck Mel: Herb. 98. Sárgánfestő fü: lutea, lutum PPB.

vörös-festőfü: erythrodanum MAL.

fogasszélü-fü: serratula MA. gummibeerlein, schartenkraut PPB. [betonie].

fogoly-fü: helxine C. MA. st. Peters kraut, tag und nacht PPB. Isten pohárkája, fogoly-fü, fal mellett növé fü: helxine PPB.

foljó-fü: convolvulus; glockenblum Nom. 87. clematis, vinca pervinca; singrün, magdpalmen; lonce Mel: Herb. 183. smilax leve Fuchs: StürpH. Kisfolyó-fü: gifanthemos Nom. 31. Meteng. másik neón folyo fü, bonch (Frank: HasznK. 29). Száraz füvek, mint a folyo fü, lontz, magyar bőrcvi fü, perving (Com: Jan. 27).

forduló-fü: valeriana Mel: Herb. 129. valeriana vera, nardus agrestis; welsch baldrian; maeska gyökér Fuchs: StürpH. 495. aconitum pardalanches; dollwurz 48. Fordult [igy?] fü letele viragostul (Frank: HasznK. 18b). Valeriana nevű füvet forduló fünek hívják a magyarok (Váli: OrvSz. 174).

földifenyő-fü. Ajuga, abiga: vad cypros, infű; Graecis feoldi fenio fű, chamaepitys; jelängerjelleber Fuchs: StürpH. 510. [Vö. földi-fenyő]

földitömjén-fü: chamaepitys PPl.

fügelevelü-fü: chelidonium minus; feigwarzenkraut PPB.

fül-fü: amerimnon, sedum, sempervivum, aizoon, barba Jovis MA. sedum majus; grosse hauswurz Fuchs: StürpH. 17. hauswurz PPB. hauswurz, mauerpfeffer Mel: Herb. 32. Fül-fü, báránytsets fü: sedum, sempervivum; téli-zöld, fülfü: zoophthalmus PPB. Kővér fülfü: sempervivum tectorum; hauswurz PPB. Bárány tsőts avagy fülfü: sedum seu sempervivum (Com: Jan. 25). Bárány tsőts vagy fülfü (Cseh: OrvK. 22. PP: PaxC. 4). Egér-cséc vagy kis fülfü: sedum minus (Nyr. XII.176).

fülemile-fü: juncus; binsen, ruhrkraut [rohrkraut]; sas Mel: Herb. 55. calendula PP: PaxC. 333. Nyr. XII.176.

fürészlevelü-fü: serratula PP. Paralipomena; gummibeerlein PPB.

fürtös-fü: isten kenyere: bothrys; traubenkraut Mel: Herb. 50.

füst-fü: chamaedrys MA. capnion, capnos PPl. fumaria PP. fumus terrae PP. Paralipomena; erdranch, taubenkropf, wilde rauten PPB.

galamb-fü: columbaria, verbena, herba sacra, centrum galli; eisenkraut, taubenkraut, geweiht kraut, eisenhart; szapora fü, szent fü, kakas ciner Mel: Herb. 144.

galambóc-fü: peristerium MA. eisenkraut, taubenkraut PPB.

gálna-fü: pulmonaria MA. consiligo PPl. lungenkraut PPB.

gamandor-fü: trissago MAL [gamander]. Gámándor-fü: chamaedrys; vergissmeinnicht (Com: Orb. 31).

gélészta-fü: aquilegia, aquilina MA. ackelei, narrenkappen PPB. Harang virág, avagy geleszta fü: aquilegia Lipp: PKert. 174.

gélyva-fü: strumea MA. gewisses kraut, so die krüpfle heilet PPB.

golyvarontó-fü. Gelyua ronto fü, sül fü, kis fetske fü: chelidonium minus, scrophularia minor; klein schelwurz, feigwarzenkraut Mel: Herb. 179.

gomba-fü: androsaces PP. mannsharnisch PPB.

gőrény-fü: [cuscuta; filzkraut, flachskraut]. Ha a gőreny füvet vízben meg főzöd es meg nad mezeződ, vizeletoek chýd-pőgő voltat meg gyogitya (BeytheA: FivK. 130b). Ha az gőreny fü magvat sallyas borbau meg izod, az epenek sereset meg gyogitya (no.).

gyapjas-fü: gnaphalium PP. Paralipomena; ruhrkraut, rodekraut PPB. Réti kender, avagy gyapjasfü, róka fark: alopecurus (Com: Jan. 24).

gyapjú-fü: verbascum; candela regia, tapsus barbatus; wollkraut, königskerzen Mel: Herb. 146.

gyapjúfejéritő-fü: struthium PPB.

gyapjűfestő-fü. Mil avagy gyapju festő fü: glastum seu isatis Com: Jan. 27.

gyék-fü: prunella MA. Com: Jan. 24.

gyékény-fü: mariscus, mariscum MA. eine grosse see-oder meer-binz [binse] PPB.

gyógyító-fü: [herba medica; heilpflanze]. Gyógyító füvek (Web: Amul. 141).

gyopár-fü: [origanum; wolgemut]. Isopot eszik a retekre vagy fekete gyopár füvet (Lipp: PKert. II.166).

gyűszű-fü: digitalis; fingerhut Mel: Herb. 51.

haj-fü: haj nevelő fü, callitricha PPl.

hajnevelő-fü: [cuscuta, cassuta; aranyfalu fü MA. callitricha PPl. flachsseide, filzkraut PPB. Haj nevelő fü: cuscuta; filzkraut Nom. 87.

hályog-fü: benalbum MA. ocymastrum Nom. 91. weissblehen, pastinak PPB.

hanga-fü: brya, erix, erica; heide, heidekraut PPB.

harang-fü: volubilis, convolvulus MA. campanula, cervicaria; glockenwind, halskraut; nyakfü Mel: Herb. 184. campanula angustifolia flore caeruleo, sive Mathioli phyteuma Beythe: Nom. 3. mauerkraut, tag- und -nachtschatten PPB.

háromlevelü-fü: trifolium MA. klee Mel: Herb. 93. (ACsere: Enc. 238).

háromság-fü: viola tricolor SI. A lang szinu viola, háromság füve, három szegelőfü, lágy szabásu (ACsere: Enc. 242).

hasindító-fü: [euphorbia, tusa; wolfsmilch, purgierkörner] (Nad: Kert. 81).

haspurgáló-fü: mercurialis Com: Jan. 26. [zungelkraut].

hernyó-fü: oruca Nad: Kert. 20.

hold-fü: lunaria MA mondkrant PPB.

hugyos-fü: herba urinalis, linaria; leinkrant; len lenelő fü Mel: Herb. 164. linaria Com: Jan. 26.

ín-fü: abiga, ajuga; feldecypressen, jelüngerjelieber; vad cypros Mel: Herb. 171.

íneresztő-fü: balsamina; balsamkrant PPB.

aranyas istáp-fü: virga aurea MA. heidnisch wundkrant PPB.

isten-korsókája-fü: laver PPL [wassereppich].

istenszakáll-fü: *pimpinella sangvisorba PPL.

káka-fü. Squinantum: idegen országi, jószági káka-fü PPL.

kakastaréj-fü: gallitricum MA. Nom.² 37. scharleien, scharlachkrant PPB.

kakuk-fü: serpillus, serpillum, sisinbrium C. kostenz, quendel, hühnerklee PPB. serpillum, quendel Mel: Herb. 116. Kakuk fü, zent Benedek füe (Frank: HasznK. 21. Misk: VKert. 511). Végy fél félmarockal kakuk füvet, isten fayát egy marockal (Mel: Herb. 112). Szedj kakuk füvet, ezéklát, ezeket törd jól erősen meg (Vasirupai Újság, Képes Polyóirat 153. Lipp: PKert. II.18. 59).

olasz-kakukfü: serpillum Romanum; welsch quendel Mel: Herb. 118. Olosz kakuk vagy méh fü (Nad: Kert. 105).

vad-kakukfü: zygis PPBL.

kalán-fü: cochlearia Lipp: PKert. II.92. löffelkrant KirBesz. 156.

kalánlevelű-fü: cochlearia PP. Paralipomena; britannica PPL. löffelkrant PPB.

kalános-fü: cochlearia [löffelkrant] Com: Jan. 26.

kalap-fü: *mirig-fü; petasites PP. Paralipomena; pestilenzwurz PPB.

kaláris-fü: asparagus; spargen Mel: Herb. Com: Jan. 25.

kalinca-fü: ajuga, chamaepitys MA. schlagkräutlein PPB. Kalintza fü, földi tomjén: chamaepitys Major: Szót.

kannamosó-fü: equisetum, hippuris MA. equisetum Nom. 88. kámenkrant, katzenschwanz PPB.

kánya-fü: accipitina Beythe: Nom. 1.

kapotnyak-fü: asarum, perpenia PPBL. (PP: PaxC. 275. Cseh: OrvK. 17). Kopotnyak fü [gy]: baldrian (KirBesz. 156).

kecskeszakáll-fü: barba caprae MA. come MAL. das andre geschlecht des geißbart, weissbart PPB. A ketske szakáll fü leuele olyan mint a dutkoronak: barba caprina (Mel: Herb. 81).

kecskeszarnű-fü: foenum Graecum MA. Com: Jan. 25. ziegenhorn, bockshorn PPB.

kelés-fü: scabiosa; apostemenkrant, grindkrant; var fü Mel: Herb. 154.

kérészt-fü: [senecio]. Kereszt-fü, kereszt-gyökér: senecio PPBL. Sok térdű fü, avagy kereszt-fü: polygonatum polygala (Com: Jan. 29).

kérésztés-fü: cruciata, gentiana MA. cruciata; kreuzwurz Mel: Herb. 137. Keresztés fü, sz. Ilony vagy sz. László füve: cruciata, gentiana; kreuzwurz PPB.

keselyű-fü: aquilegia Major: Szót. aquileja vulgaris; gemeine ackelei Fuchs: Stirpl. 56. Keselő fü, ezumoly fü: aquilegia, egilops; ackelei, aglei (Mel: Herb. 65. Com: Jan. 25. Misk: VKert. 511).

keserű-fü: erysimum vulgare Beythe: Nom. 5. persicaria 7. [wasserpfeffer, fohkrant]. Keserű balla fü (Com: Jan. 29).

kigyó-fü: colubrina, serpentina PP. helleborus niger, vetratum nigrum PP. Paralipomena; scorzonera, viperina Lipp: PKert. II.169. [schlangenkrant]. Kigyó-fü gyöker, mely deakul scorzonera hivattatik (Web: Amul. 41).

király-füve: herba regia, melilotus, sertula campana; steinklee, gel[ly]er klee; sárkerep, nagy ló here Mel: Herb. 95.

kocsord-fü: daucus PP. rote wurzel; vad murok KirBesz. 156.

korál-fü: corallium MAL. Koralkő, ki az tengerbe termő corallium fűből változice kővé: corallium MAL.

kosbor-fü: satyrium, crataegonon MA. geilwurz, fohkrant PPB.

kő-fü: [gnaphalium stoechas; reibhlume]. Kő fin avagy sarga gyopár (Frank: HasznK. 18).

kőkörösin-fü: pulsatilla, pilosella major PP. Paralipomena; tagschlaf PPB.

köldök-fü: cotyledon PPL. acetabulum; nabelkrant, donderbolmen; szerelemnec taplóya Mel: Herb. 35.

kőmagú-fü: lithospermum PP. Paralipomena.

kőrontó-fü: parietaria MA. saxifraga Major: Szót. erigeron, senecio; kreuzwurz, baldgreis; szécsős fü Mel: Herb. 82. saxifraga; steinbrech PPB. (Com: Jan. 31). [Vö. rontó-fü]

körtvélyfa-fü: pyrola PP. mangolkrant, wintergrün PPB.

köszvény-fü: chamaepitys PP: PaxC.² 267. Nyr. XII.176.

kötöző-fü: carex MA. grosses ried PPB.

kövér-fü: bablevelű fü; telephium, fabaria MA. fabaria, scrophularia Fuchs: Stirpl. knabenkrant, tomerbolne, fozzwang PPB.

lábmosó-fü: hemerocallis MA [adoddillie, tagblume] goldwurz, heidnische lilien PPB.

légy-fü. Vízi hunyor, eb győmber; hydropijer, zinziber caninum; németül hundspeffer, fohkrant, muckenkrant; az az balla fü, légy fü (Mel: Herb. 174).

lenlevelű-fü: linaria MA. leinkrant Mel: Herb. 164. (Misk: VKert. 350).

lép-fü: asplenum PP. Paralipomena; hirschwurz, steinfarn PPB. Lép küssebitő fü: asplenum MAL.

lőfark-fü: equisetum, hippuris, anabasis MA. [kaunenkrant rossschwanz, pferdschwanz PPB.

lőhere-fü: trifolium pratense MA. wiesenklee PPB.

lósóska-fü: anaxyris; lórom PPL.

lúdláb-fü: chenopus; gänsefuß PPB. (ACsero: Enc. 235).

macska-fü: anarrhinen Major: Szót. nepeta, cataria SL [katzenmilch].

macskafarkű-fü: katzenkrant; quene de chat KirBesz. 156.

mádra-fü, mátra-fü: matricaria MA Mel: Herb. 161. Com: Jan. 30. mutterkrant PPB. Cartaria, nepethae genus: matra fü, h. e. matricis herba Beythe: Nom. 3. Nadra füe [gy]: nepeta Frank: HasznK. 17. Matricaria telles virágú, matra fü, magassan fel nő, nehéz szaga van (Lipp: PKert. 177).

máj-fü: matrisilva, hepatica MA. leberkrant PPB.

májgyógyító-fü: ageratum PP. Fekete gyopár szabas fü avagy máj gyógyító fü: ageratum seu hepatica Com: Jan. 25. Major: Szót.

mályva-fü: malva MA.

Mária Magdolna-füve: salicna PPBl. nardus celtica, salicna; M. Mag(dalenen)-blume, seeliung; római nardus Mel: Herb. 128. [Vö. szent-Mária-Magdolna füve].

medvetalp-fü: paliurns, acanthus MA. spondylium, branca usina PPB. ursi branca Lipp: PKert. II.219. meisterwurz, bärenklau PPB. Törises medve talpu fü (Com: Jan. 33).

méh-fü: melinum, meliphyllon, melissophillon, thymbra, apium C. apiastrum MA. melissa; melisse PPB. thymus, sena, apiastrum Com: Jan. 23. 25. (Frank: HasznK. 20). A mézet kiválteppen a méh fűről, hegyi tsilyánról szedik [a méhek] (ACsere: Enc. 217. Lipp: PKert. II.18. 44).

mérégölő-fü: vincetoxicum Com: Jan. 27.

mérges-fü: aconitum Com: Jan. 27.

méz-fü. Vad-méz fü: oreoselinum PP. bergpetterlein, berg-eppich PPB. (Fuchs: StipH. Címl. b.)

mindéngyógyító-fü: panaces Com: Jan. 27.

kerti mirha-fü: botrys PPBl.

mirigy-fü: flammula apostematica Nom². 37. Mirigy fü, kalapfü: petasites PP. Paralipomena; pestilenzwurz PPB. *Me-
rigy fü: flammula apostematica PP. brennwurzel, blatterzug PPB.

misegyeritya-fü: orobanche MA.

moh-fü: muscus [moos] (Com: Jan. 24. Felv: SchSal. 23).

moly-fü: trifolium MA. trifolium odoratum, lotus sativa; siebenzezeit, wolriechender klee; löhere Mel: Herb. 94.

mustár-fü: lepidium PPBl.

nadály-fü: bellis Com: Jan. 24. [schwarzwurz, wallwurz]. Kis-sebik nadal fű, kerty: bellis minor hortensis; monatblume (Fuchs: StipH. 79). Erdej kis nadal fű: bellis minor silvestris; masslieben (80). Erdey nag' nadalfű: bellis major silvestris; gänseblume (81. ACsere: Enc. 242).

fekete-nadályfü: solidago, consolida major, symphytum majus MA. consolida major, solidago, consolida petraea; wall-wurz, schwarz wallwurz, steingünsel Mel: Herb. 153. Fekete nadály fü avagy köves nadály (Com: Jan. 24).

nagy-fü: solanum letale; nachtschatten PPB.

naprajáró-fü: solaris herba; napra forduló PPBl.

napranéző-fü: heliotropium Fuchs: Stip. Címl. b. solse-
quium, flos solis, verucaria; sonnenwirbelkraut PPB.

naputánforgó-fü: heliotropium C. Nap után forgó fü, katáng-kóró: heliotropium PPl.

naputánjáró-fü: intubus, cichorium; wegwart, sonnen-wurbl [sonnenwirbel]; vad cichoria Mel: Herb. 77. (Com: Jan. 26. GKat: Titk. 18).

nátha-fü. Staphis agria, pedicularis herba; tetű fü; láus-kraut; Latinis pituitaria, az az takony és nátha ki vono fü, turhás fünc, nátha fünc is hiyác (Mel: Herb. 156).

némismerem-fü: opuntia MA.

nősző-fü: satyrium Com: Jan. 26. Major: Szót. satyrium, orchis; geilwurz PPB. (Lipp: PKert. I.74).

nyak-fü: cervicaria, campanula; halskraut, glockenwind; harang fü Mel: Herb. 184.

nyelv-fü, nyelvcs-fü: uularia; halskraut PPB. PPBl.

nyúl-fü: sanchns PP. [olvasd: sonchns] hasenlattich, sandistel, gänsekohl PPB.

nyúló-fü: polygonium Nom. 92.

oroszlántalpú-fü: alchymilla PPBl. löwenfuss PPB.

orvos-fü: herba salutaria, panacea SI. [heilkraut]. Orvos füvek (Misk: VKert. 351). Orvosló füvek: herbae medicinales (Com: Jan. 29. ACsere: Enc. 244).

ökörfark-fü: verbascum, asphodelus, albugum MA. wall-kraut PPB. Ökörfark-fü, lép kisebbítő fü: asphodelus PPBl. (Cseh: OrvK. 68).

ökörfül-fü: intubus maculosa MA. oudvieu, wegwart PPB.

ökörnyelv-fü: euphrosinum, buglossum MA. echium PP. Paralipomena; anchusa PPBl. ochsenzungen PPB. Ökörnyelvü fü: ochsenzung KirBesz. 156.

ökörszém-fü: bupthalmus MA. ochsenaugen PPB. (Com: Jan. 30).

ölyv-fü: hieracium majus; habichtskraut, sandistel Mel: Herb. 75. Borin fyl, ölyu fyu: cicoreum luteum (BeytheA: FivK. 79b). Ölyv-fü avagy erdei saláta: taraxacum seu hieracium minus (Com: Jan. 24).

ördögbordej-fü: filix PPl. [farnkraut].

ördögharapta-fü: succisa PP. Paralipomena; scabiosa Com: Jan. 26. teufels-abbiss PPB. Ördög harapta fü: morsus diaboli, succisa praemorsa; abbiss, teufelsbiss; el harapot fü (Mel: Herb. 154. Beythe: Nom. 8).

ördögmarta-fü: morsus diaboli, scabiosa succisa Fuchs: StipH. Címl. b. Ördög marta fü, el harapot fü, ördög harapta fü: succisa, morsus diaboli; abbiss, teufelsbiss Mel: Herb. 155.

örvény-fü: emula, inula, emula campana, helenium, nectarea; örvénygyökér MA. PP. alantwurz PPB. helenium Beythe: Nom. 5.

palack-fü, palacka-fü: thlaspi MA. PP. wilder seuf PPB.

palaszk-férég-fü: sphatula foetida; wandläuskraut; czimaz elő fü Mel: Herb. 40.

papa-fü: carduus benedictus, acanthium; cardobenedict, bornwurz; aldot fü Mel: Herb. 45. acanthus Com: Jan. 25. Papa fü lenele: carduus benedictus (Frank: HasznK. 17. Lipp: PKert. II.88). Nem kisebb erő taláztatik az angelicaban, papa fűben, sokában (Csan: Dögh. 134).

paperszénye-fü: bursa pastoris PP. Paralipomena; täschel-kraut PPB. (PP: PaxC. 255).

paponya-fü: [solanum] judenkirschen Nom. 85.

páprád-fü. Aranyas paprád fü: chrysanthemum PPl.

páris-fü: herba paris PP. Paralipomena; wolfbeerkraut, vierblatt, einbeerkraut, sterna PPB.

párló-fü: agrimonia MA. angelica Major: Szót. odermen-nig, agrimonium PPB. Apro bojtortján, párlófü: agrimonia (Com: Jan. 25).

pázsit-fü: agrostis MA.

pemet-fü: marrubium album; gottsvergiss Mel: Herb. 100.

fekete-pemetfü: prasium Mel: Herb. 81.

penész-fü: blattaria Beythe: Nom. 2.

pénzlevelő-fü: nummularia PPBl. centummarbia, lunaria; pfennigkraut PPB.

perje-fü, pörje-fü: *parietaria*, *anorgine*; mauerkraut PPB (Com: Jan. 26. ACsere: Enc. 215. PP: PaxC. 196. Nyr. XII. 176).

peszerce-fü: *marrubium* PPBl. [andorn]. (Com: Jan. 26. Lipp: PKert. II.234). Fekete peszertzo fü: *baccharis*, ballote PPBl. Fejér peszertzo fü: *marrubium* PP: PaxC. 217. Nyr. XII. 176.

pipacs-fü: *anemone* PPBl.

porcs-fü, poresin-fü. Ports fü, úti portsin fü: *centinodia* PPBl. Kővér portsin fü: *andrachne* PPBl. Porezin fü, disznó oria: *portulaca*; burgel, grensel Mel: Herb. 33. *polygum* 183. Soc bőkőye vagyon, mint a porezin fünee, czac hogy fel nő (185). Poresin fű: *portulaca hortensis*; heimisch burzelkraut (Fuchs: StipBl. 62). Portsinfü, avagy ports fü (Com: Jan. 29). Ports fü: lahnenfuss (KirBesz. 155). Cyclamen, kit az németek disznó kenyérnek neveznek, magyarul pores fü vagy virág (Lipp: PKert. 164).

putnok-fü: *pulegium* PP. polei KirBesz. 156. Póléj, póljaj, tsmbor, putnok-fü: *pulegium* PPBl. (Lipp: PKert. II.47).

ragadó-fü: *aparine* MA. PP. *asperula* PP. *aparine*; kleb-
kraut Fuchs: StipBl. 29.

rhabarbarum-fü. Rha: sármatszai folyó-víz, melly mellett a rhabarbarum-fü terem PPBl.

ropesin-fü. Érice: reptsinfü neme, hangafa PPBl.

ret-fü: [carex; riedgras]. A rét fü fel nőheté a víznélkül: *numquid virere potest scirpus absque humore, aut crescere carectum sine aqua* (Mel: Jób. 19b).

rókafark-fü: *alopeurus* MA. fuchsschwanz PPB.

rontó-fü: *senecio* MA. Beythe: Nom. 8. **senecio*, saxifraga Fuchs: StipBl. *consolida regia* Frank: HasznK. 17b. *erigeron*, *senecio*; kreuzwurz, baldgreiss Mel: Herb. 82. st. Jakobs blume PPBl. [Vö. köröntő-fü]

ruta-fü: *ruta* MA. *peganon*; raute PPB.

rüh-fü. Nagyob rih fü: *scabiosa major* Matthioli Beythe: Nom. 8. Nem kisebb erő találattik az angelicában, rühfűben, feniő magban (Csanak: Dögl. 134).

rühös-fü: *scabiosa* PPBl. grindkraut PPB.

sár-fü: *pentadactylus*, *catapodia* MA. PP. *ricinus*, *cicinus* PPBl. *pentaphyllum* Major: Szót. fünffingerkraut PPB *catapodia* major, *ricinus*; wunderbaum, kreuzbaum; czodafa Mel: Herb. 82. *ricinus* Beythe: Nom. 7.

sárellonvaló-fü: *gratiola* Fuchs: StipBl. Cml. b.

sarló-fü. Kis sarló fü, fodorka, ezer leuelő fü: *querulus minor*, *trissago serratula*, *tenacion* Mel: Herb. 37. Nagy sarló fü, ezer leuelő fü: *tenacion mas*; gross batengel 38.

sása-fü: *lepidium*, *agriocardium* MA. wilde kresso PPB. *lepidium*, *piporitis*; pföflerkraut Mel: Herb. 174. Vízi sásfü: *amphalis* MAI. Kres avagy sása fü (Lipp: PKert. II.20). *Lepidium* avagy *nasturtium némellyeknél*, sása fü, vagy anint a németek hívják, kres (110). Vízi sása fü: *nasturtium aquaticum*; brunnkress (111).

seb-fü: *betonica* MA. Nom. 85. *bistorta*, *vetonica* PPBl. *betonienkraut* PPB *Rhapontica* fü, *pogan* seb fü: *chironion* MAI. HasznK. a (prunella) virága a sebtü virághoz (Mel: Herb. 88). Az erdei seb fü leve hatalmas az arénásoknak (ACsere: Enc. 243. Com: Jan. 28).

seprő-fü: *scabiosa vulgaris*, *temuifolia*, *artemisia* MA. grind-
kraut PPB *artemisia temuifolia* Nom. 85. Beythe: Nom. 2. sca-

biosa vulgaris 8. *artemisia temuifolia*; reinfarn Fuchs: StipBl. 27. *Seopreo* fü: **scabiosa vulgaris*; ex ea scopas etiam purgatorias faciunt Fuchs: StipBl. Söprő fü avagy ördög harapta fü, fekély fü: *scabiosa* (Com: Jan. 26).

sesel-fü: [sesel, bergfenchel]. A nőstény szarvas a fiazás előtt sesel fűvet eszik, hogy könnyebben szülhessen (ACsere: Enc. 206).

sisak-fü: *napellus caeruleus* PP. [eisenhut].

skárlát-fü: *horinum*, sz. János füve PPBl. [scharlachkraut]. Pítrüszentő gyökér, sárga kökörtis, skárlát fü: *horinum* (Com: Jan. 25).

sömör-fü: *batrachium* PPBl. Major: Szót. lahnenfuss Nom. 85.

spárga-fü: *corruda* MA. PPBl. *asparagus* PP. PPBl. *spargen* [spargel] Mel: Herb. 148. (Fal: NU. 161. Kr.).

süly-fü: *arum* MA. *arum*; aron Fuchs: StipBl. 40. [arons-
wurzel]. Süll fü, mezei süll fü, kis fetske fü, galamb begy: *chelidonium minus*, *screphularia minor*; klein schelwurz, feigwarzenkraut (Mel: Herb. 179).

szagos-fü: *ocymum* Com: Jan. 30.

szapora-fü: *verbena* PPBl. Vasfü, szapora-fü: *sageum* PPBl. Szapora fü, galamb fü, szent fü, kakas ciner: *verbena*, *columbaria*, *herba sacra*, *centrum galli*; eisenkraut, trauben-
kraut, geweihekraut, eisenhart Mel: Herb. 144. (Com: Jan. 26).

szappan-fü. Szapon fü, taytékozo láb moso fü: *lanaria herba*, *radicula*; seifenkraut, speichelwurz Mel: Herb. 54. *struthium sativum*; seifenkraut; taytekozo Fuchs: StipBl. 452.

szappanozó-fü: *saponaria*, *struthium* PP. *saponaria* Fuchs: StipBl. seifenkraut PPB.

szarvaséltető-fü: *elaphoboscon*; *hirschwurz* PPB.

szarvasnyelvű-fü: *asplenium* PPBl. (PP: PaxC. 230. Nyr. XII.177).

szász-fü: **vinca pervinea* PPBl. *sauicula minor*; saucikel PPBl.

szög-fü (székfü Mel: Herb. 131b. SzBodó: SöDics. A4. Lipp: PKert. 180, 89, 98. [solcsor]; *székfü* Frank: HasznK. 22. *székfü* Beythe: Nom. 3. [háromszor]; *székfü* Mel: Herb. 186. *székfü*; *leucoion* C. *szögfü*, *szegfü* MA. MAI. *szögfü* Com: Vest. 122. PP. *székfü* C. Born: Préd. 271. Gyarm: Fel. 62b. MontME. 1.117. *szokfüves* le Radv: Csál. III.41: 1) *caryophyllum* C. MA. Com: Vest. 122. PP. *caryophyllum* C. PPBl. *caryophyllus* Lipp: PKert. 180. *nügelein*, *nelke* PPB. Szeg-fü: *nügelein*; *oeillet* KirBesz. 155. Ha egy kis fekete szökfűnce vagy egyéb maguac olly szép színyeket adhat isten, miért kételkednec istennec meg ekesítő hatalmaba, az mi testünk fel tanasztasabannis? (Born: Préd. 271). Ezek a virágok: zek tin virágia fél lat (Frank: HasznK. 22). Zek fü: *caryophyllus flos* (Beythe: Nom. 3b). Mutassa meg ezeket Monozlai es ha igazan meg mutathattya, mindjara st szökfű avagy rosa kozorint tegyünk az fejeben (Gyarm: Fel. 62b). Micsoda virágokat köll az gaméjos ágyban höld töl-
téro vetni? *Caryophyllus*: szektü; ha lehet együgyü szektüfű, az az, a ki nem tellyes, ne vegyenek magot, hanem a tellyes-
sekbül. Meimel tellyesebb szektüfűl szedik az magokat, amál jobb leszen (Lipp: PKert. 80). Mindenütt a mezők le voltanak terítve virágokkal, hogy esek a szegfüre és a tulipánra léptek a lovaink (Mik: Törl. 423: 2) [*genia caryophyllacea*; gewürz-
nelke]. Szegfü szerszám: *caryophylla* PPBl. Vagy [végy] más-
fel uncia senüt, mosd meg vízben, az szárát händ el, szektüfűet tizenkettőt, kömöny magot két drachmát, az az tizenket penz nyomont (Mel: Herb. 22). Ezetot, confreyet, az jo safrany termő lajnotznak határát, szektüfűce, gyömbérnek minden gaz-

dagságát add szakátsnak (SzBodó: SöDics. A4). Egy mása szegfűtől 4 flor. 50 den. (Vectrans. 24). Küldöttünk riskását, székfüvet, gyömbért (MonTME. I.147). Székfüvet hozattunk az pinczrul (296). **3)** [caryophylli colorei habens; nellenbraun]. Egy zekfő kamoka nestli sába: una saba mardurina damascena coloris caryophylli (RMNy. II.210).

erdei-szegfű: [dianthus Carthusianorum]. (A kakuc virág) virága veres mint az erdei székfüvec (Mel: Herb. 186).

fehér-szegfű. Fehér székfű: leucojon PPB. [levkoje, weisses veichen].

kerti-szegfű: [dianthus caryophyllus; gartennelke]. (A kakuc virágot) vad székfüvec hiyác sokan, mint hasonlo a kerti székfűhöz (Mel: Herb. 186).

mezei-szegfű: caryophyllus silvestris sive montanus Beythe Nom. 3b.

nyúl-szegfű. Lychmis silvestris, vad zek fü, h. e. silvestris caryophyllus, quibusdam etiam nyul zek fü, h. e. leporis caryophyllus (Beythe: Nom. 5b).

pünkösdi-szegfű: caryophyllus plumarius; apróbb az másfélével, barack virág színű, levelei is vékonyabbak, mint más féle szegfűnek (Lipp: PKert. 176).

vad-szegfű: flos cuculi; gauchblume Mel: Herb. 186. lychmis silvestris Beythe: Nom. 5b. superba Fuchs: StürH. armerium Lipp: PKert. 197.

szegfűves: [eugenia caryophylla conditus; gewürznelig]. Igyál borsos és székfűes bort (Cis. K4). Székfűves lével füczán (Radv: Csál. III.41).

[szegfűvez]

még-szegfűvez: [eugenia caryophylla condio; mit gewürznelken zubereiten]. Az új sótan vaját még-szegfűvezték (PP: PaxC. 286).

szegfűgyökerű-fű: caryophyllata PP. Paralipomena [näg-leinkraut] Benediktenkraut PPB.

szegfűszagú-fű. Székfű szagu fű, benedicta gyökér: herba benedicta, caryophyllata; Benedictwurz, nägleinkraut Mel: Herb. 181.

szék-fű: 1) chamomilla Major: Szót. chamaemelum PPB. [chamille, mutterkraut, stuhkraut]. Székfű virág: anthemis MAI. PPB. A székfű sok fele: egyic ám az igen jó szagu a kit az borbellyoc a lugban vetnek ennek chamomilla a neue; az masic fele sarga a virága, széles a leuele, széles a feie mint egy fél garas; harmad fele eb kapor, bűdös (Mel: Herb. 72). Ha meg főzed a székfűvet borban, gyakorta igyad melegőn, az vtau parold vele az aszszonyember testét (72b). A székfű vize a ki lélegzetet nem vehet meg gyógyítja (72b). A virágát meg szedged a székfüvec és etzetben főzd (72b). Aszszonyember matraioknac faiasat gyógyítja a székfű (72b). Szek fü: chamomilla; zek fü virágia, fél funt (Frank: HasznK. 17. 22). Chamaemelum nobile, szék fü, telles virágú fejr, jó illattya van; spanyor székfünek-is nevezik, alacson virág (Lipp: PKert. 176). **2)** [betonica: betonie]. A szek avagy seb fü hegyes, levelű, pasint modon terem, virágia sok fele színűk és szaglok, melyek uj korokban meg törtévé a fő sebeit egybe forrasztjak és azoknak fájdalmat meg enyhitik (ACsere: Enc. 243).

némés-székfű: chamomilla; chamillen Mel: Herb. 72.

szémés-fű: zoophthalmion Nom.² 55.

széna-fű: [foenum; hen]. Ő buzájokat és széna-fivőket, miként a sok sáska, ők mind elvesztik vala (RMK. II.75). Kik az földön hamisan cselekesznek, szénafünek módja szerint meg-asznak (V.93). Mihelt ki nő az széna fü és meg tettett az

gyenge fü, ottan be szedetne az hegyről az fűvec: aperta sunt prata, et apparuerunt herbae virentes et collecta sunt foena de montibus (Kár: Bibl. I.620. MA: Bibl. 571). Egy kasza allya reth vagy széna fü: pratum seu foenum ad unam fulcem sufficiens (Ver: Verb. 215). Széna fűnek módja keppen meg asznak (Bal: Enek. 4).

szent-fű: herba sacra, verbenae, columbaria, centrum galli; geweiht kraut, eisenkraut, taubenkraut, eisenhart; szopora fü, galamb fü, kakas címer Mel: Herb. 114.

szent-Borbála-fűve. Sz. Bar[bára] fűve: herba s. Barbarae; s. Barbaren kraut Mel: Herb. 178. Zent Borbala füve; nasturtium hibernum Beythe: Nom. 6.

szent-Benedék-fűve: 1) caryophyllata MA. **2)** semper vivum, sedum Frank: HasznK. 18.

szent-Ilona-asszony-fűve: polytrichon MA. *Keresztes fü, sz. Ilony vagy sz. László fűve: cruciata, gentiana; kreuzwurz PPB. Sz. Ilonaasszony fűve vagy erdei vad zsálya (Mel: Herb. 124).

szent-Imre-fűve: Cseh: OrvK. 36.

szent-Iván-fűve: carcinethron C. MA.

szent-Jakab-fűve. Erigeron, senecio: kő ronto fü, szőszös fü; kreuzwurz, baldgreis; az egyic (féle) igen szőrös, a másik nem igen szőrös, eszl sz. Jakab fűvec hiyác (Mel: Herb. 82). Herba benedicta, székfű szagu fü; olaszul samamunda neue, az az tisztá io fü, mint egy szent Jacab fűve (131).

szent-János-fűve: hypericon, corion C. horminum, skárlátfü PPI. *Szent-János fűve gyökere, kenyer: polypodium, dioptoris, corion PP. Szent János fűvec neme vagy vér állato fü: androsamon Major: Szót.

szent-László-fűve: gentiana PPB. *Keresztes fü, sz. Ilony vagy sz. László fűve: cruciata, gentiana; kreuzwurz PPB. Gentiana cruciata minor: köröszös fü, szent László fűve. Sancti Ladislai regis tempore gravissima peste universam Ungaricam afflictam ajunt. Eum precibus a deo obtinuisse, ut quaecumque stirpem sagitta in altum emissa feriret, utilem eam ad hanc luem enrandam praestaret. Hanc in cruciatam descendisse perbibent, qua subditos a pestis contagio liberavit (SzikszaiFB. M. Akadémiai Értesítő 1847. 329). Zent Lazlo kirali füenek gyökere: gentiana (Frank: HasznK. 19). Szent-László fűve, melyet gentiana minor-nak hívna (PP: PaxC. 21). Szent László fűve: gentiana major (PP: PaxC.² 390). Kis szent László fü (uo. 396. Nyr. XII.177).

szent-Mária-Magdolna-fűve: spica Celtica, siliquastrum MA. [Vö. Mária-Magdolna-fűve]

szent-Simeon-fűve: herba Simeonis, alcea; sigmarswurz, hochleuchten; erős malua ro'sa Mel: Herb. 169.

szépitő-fű. Lepidium, vulgo piperitis: sása fü, pfefferkraut; lepidium, azaz szépitő fü (Mel: Herb. 174).

szeretők-fűve, szerelém-fű: flos amoris, amaranthus; florum, tausendsclön; bárson szép Mel: Herb. 92.

szilva-fű: prunella MA. Com: Jan. 24. prunus Beythe: Nom. 7. [prunelle, prunellenkraut].

szív-fű, szű-fű: cardiaca MA. PP. Beythe: Nom. 3. Frank: HasznK. 8.

szőrös-fű: pilosella MA. auricula muris; mausohr, hasenpfütlein; egér fü Mel: Herb. 79. mausohrlein PPB. (Com: Jan. 29).

szőszös-fű: senecio, erigeron; kreuzwurz, baldgreis; kő ronto fü Mel: Herb. 82. (Com: Jan. 24).

szü-fü, szurok-fü: *anula bubula* PPL [*origanum vulgare*; waldodsten]. Szü-fü, fekete gyopár: *oritis* PPL. Fekete-gyopár, szü-fü, szurok-fü: *origanum* PPBL. Szurok fü, melyet szü-fünek és fekete gyopárnak-is hívunk (PP: PaxC. 16). Szü- vagy szurok fü: *origanum* (264).

szulák-fü: *clenatis* MAL. [waldrebe]. Szulák-fü, avagy fára folyó, szederjes virág, avagy erdei venyike (Lapp: PKert. 176).

szűkés-fü, [szűkös-fü?]. Szűkes fü, pásztor tarsoly: *sanguinaria, bursa pastoris*; blutwurz, täschelkraut Mel: Herb. 145.

szül-fü: *barba Jovis*; mauerpfeffer. Az harmadik szül fü erdei szül fü, télérdec a szára, kőuér mint az második szül-fünek. Az két első fülfü vagy szül-fü igen hidegítő és szárasztó (Mel: Herb. 32).

tálmosó-fü: *hippuris* MA. [kaumenkraut, zimkraut]. Az edényeseké szalma csutackal és tál mosó füvel, lá farkal sikároltatnac: *vascula stramento, equisetum stringuntur* (Com: Jan. 114. PP: PaxC. 275. Nyr. XII.177).

tavaszfü: *bellis minor, primula veris*; massliebén, zeit-lösen; kisobbie nádaly Mel: Herb. 136. *primula veris* Com: Jan. 24.

tejes-fü: *tithymalus* PP. wolfsmilch PPB.

témondád-fü: *dulceamarum, iberis* MA. *centuncapita* PPBL. *dulce amarum*; theraut Nom. 87. *Iberis*: the monad fin; h. e. tu dixisti herba, eo quod anienlae pueros a febre hac herba curare solent (Beythe: Nom. 5. Frank: HasznK. 18). Gyermekeket meg ne igizhessék, rá gondolnak külszób alá az témondád-füben ott elásmak (RMK. IV.257). The monad fin (*depidium, piperitis, o pio domine*), erdey es mezei vad rétök, bors ereiü (BeytheA: FivK. 28. PP: PaxC. 2 158. Nyr. XII.177).

terjék-fü: *nardus agrestis, valeriana*; tiriakskraut, baldrian; maczka gyökér Mel: Herb. 129.

tetemtoldó-fü: *chamaecystus* PPL. [sonnengünsel].

tetü-fü: *pedicularia* MA. *staphis agria*; bissmünze Fuchs: StipH. 451. Tetü-fü, tetves fü: *pedicularia herba, staphis agria*; lüskraut Mel: Herb. 156.

tim-fü: [*thymus*; *thymian*?]. Timfü jólmark, nap virágnak, fü-kert mélnék, esső rétnék, a kegyes és jó Pán élte életének (Pal: Vers. 916).

tisztös-fü: *heraclea sideritis* MA. wolgemut PPB. *sideritis*; gliedkraut Mel: Herb. 63. PPB. *sideritis heraclea*: tisztos fü; h. e. nobilis herba Beythe: Nom. 8. Tisztös fü: *sideritis, heraclea*; igen is az irban chynaluy, mert chontot es sebt forrazt (BeytheA: FivK. 101. Frank: HasznK. 18).

tisztító-fü: *herba fullonum*. Ew olyan lezen, mynt az fül füllott tyz es mynt az füllö tyztoyto flyow: ipse quasi ignis contams et quasi herba fullonum (ÉrdyC. 209).

torok-fü: *pagana lingua, laurus Alexandrina*; kehlkraut, zapfenkraut; czap fü Mel: Herb. 181.

tövis-fü: *carduus, acanthus* PP. *Paralipomena*; distel, bürenklau PPB.

turbit-fü: *alypion*; vörösfü MAL.

turbolya-fü: *cerefolium* PPBL. körbelkraut KirBesz. 156.

turhás-fü. *Staphis agria, pedicularis herba*; tetü fü; lüskraut; *Latinis pituitaria*, az az takony és nátha ki vono fü, turhás fünek, nátha fünek is hívják (Mel: Herb. 156).

tüdő-fü: *pulmonaria* PP. lungenkraut PPB. Ha vízet vezetd ez tydő fünek es eh iolra izol benne, galiztyakat meg ál (BeytheA: FivK. 105)

tyükbél-fü. *Asyla*: barom orvoslo fü, tükbélü MAL.

ugorkanöszö-fü: *lagopus* PPL. [hasenklee, hasenfütchen].

ujj-fü: *digitalis* MA. fingerhut PPB. Vy fü, gyizeu fü *digitalis* Beythe: Nom. 1.

uti-fü: *plantago* C. *arnoglossum* MA. wegbreit PPB. *Uti-lapu-fü:* *plantago* PP. Hegyes levelü üti fü: *damassonium* C. Hegyes üti fü, báruy nyelv: *arnoglossum* PPBL. *Vizi üti fü:* *plantago aquatica*; olasz üti fü: *alisma* (Mel: Herb. 137). *Plantago*: vti fü; *plantago angustifolia, lanceola*: hozzu vti fü; *plantago aquatica*; vízi vti fü (Beythe: Nom. 7). *Vti fw nagobik*: *plantago major*; *roter wegrich* (Fuchs: StipH. 21). *Közep üti fw:* *plantago media*; *breiter wegrich* (uo. 22). *Apro utj fw:* *plantago minor*; *spitziger wegrich* (uo. 23). *Vízi üti fw:* *plantago aquatica*; *wasser wegrich* (uo. 24). A lentse a hasat meg szorittny, főkeppen a melyben tészla és utifü vettetik (ACsere: Enc. 238. Com: Jan. 29. PP: PaxC. 255). *Üti-fü viz* (256).

var-fü: *scabiosa*; *apostemenkraut, grindkraut*; kelés fü Mel: Herb. 154.

varga-fü: [?]. Kis földi gpe: *centaurium minus*; lieberkraut; ez hasonló az varga fűhez Mel: Herb. 67.

varjúláb-fü: *corenopus* PPBL. [krähenfuss]. *Amatoria*, cantance, szeretetre huto fü, erőssítő fü, hasonló az varin labu fűhöz (BeytheA: FivK. 121).

vas-fü: *sagmen*; szapora-fü PPBL.

Vénus-köldöke-fü: *umbilicus Veneris* PP. *Paralipomena*; meerbolue, nabelkraut PPB.

vére-hulló-fü: *chelidonia* C. *chelidonium majus* SI. A látást meg-erössítő: szapora és vére-hulló fűvek (Fely: SchSal. 23. 21. PP: PaxC. 2 216. Nyr. XII.177. VII.176. Misk: VKert. 451).

vörös-fü, vörös-fü. Vörös fü, turbit fü: *alypion* MAL. *Androsæmum*: fgyfü vér; kuurát; virága veres, festuec is a virágnak könnyet, mint a safrány vgy fogya, innét safrány virágu veres fünek hívják; de az báboe [bábák] az androsæmont veres fünek hívják, maga veres fü volna neve (Mel: Herb. 136).

vérés-fü: *sanguinaria, coronopus, pes corvini*; rappenfuss [rabenfuss]; hollo lab Mel: Herb. 176.

vesztő-fü: *saxifragia* Com: Jan. 26.

vetemény-fü. *Vetemény fünek neve*: *myagros* MAL.

viasz-fü: *cerintha* MAL.

vitéz-fü: *orchis*; stendelwurz Nom. 91. *Vitéz fü* avagy agár mony (Com: Jan. 26).

.zab-fü: *bromus* Major: Szót. [hafer].

Fübeli: [tener; zart, jung]. Fü-béli paréj (Derk: ŐÉlet. 17).

Füveeske: *herbula* C. *kräutlein* PPB. Perje szabású füveeske: *filicium* PPBL.

Füvel: *pasco*; weiden, füttern PPB. Meg-engedetett, hogy Limba ellenében való szagotot irtsák-meg és lovokat füvelhessék rajta (CompConst. 24). Az szándékok (a hajduknak), hogy Tren-esén vármegyébe is bejöjének és itt füveljenek (LévT. II.165). Hivattam oda ki füvelő marhák mellé rendeltetett szolgámat (Monlrók. XV.359). Addig füvelvén, már ebéd-idő felé indultattam meg (XXIII.32). A hol a török urak lovaikat füvelik, a menykő az lovakban és emberekben sok károkat tett (XXIII.624). Pént nem adtak, sem quártyét az lovaknak, mert mind füvellenek (RákF: Lév VII.10).

Füvelés, füvellés: [pastus, pastura; weidung, weide]. Kimentem vala az mezőre, revideálván ezen úttal a füvelésen

lívő hadüimat (MonIrók. XV.362). Az egész cavaleria, füvellésnek nagyobb alkalmatosságáért Székes-Fejérvárnál feködtt (MonIrók. XXVII.40). Az holótt posták vadnak, mindenütt az posta lovak számúra füvellése és fü kaszállásra szükséges elegendő rétet assigálnássalon (KeeskTört. IV.360. RákF: Lev. IV.482).

Füvelő, füvellő. Füvelő-hely: pasenum, da man weiden darf PPB. Nem tart a füvelő már pányvás lovakat, a tél istálóra szoríttya azokat (GyöngyD: KJ. 130).

Füveltet: pasco, herbis alo Kr. [weiden, weiden lassen]. A lovakat füvellették (Fethő: Krón. 167). A lovet nyáron füveltetik (Gvad: GBot. 74).

Füves: 1) graminosus, herbarius, herbídis, herbosus, lymphaticus C. voll gras oder kraut, grascich PPB. Jó füves legelő mező: *pascua herbosa PPl. Villa Füves 1219 (VReg. 127). Locus qui dicitur Fynesuth 1268 (Knausz). 2) [equus pascens; dio pforde weiden]. Az füves katonák nem bátorkodtak az mezőben füvelni lovakat (MonIrók. XVIII. 177). 3) lymphaticus [nährisch, von sinnen]. Füves, havas, nem tellyes eszű, bolondos, eszelős: lymphaticus PPl.

[Füvesöd-ik].

még-füvesödik: oberherbesco MA.

Füvesül: herbesco MA. zu kraut werden, hervor wachsen PPB.

Füvez: 1) [pascio; weiden]. A lovak fejéből-is a fekeket le-szedé, hogy ott füvezének (Cess: SzMag. D8). 2) incanto MA. verzaubern PPB. Vgyan magához tudgya füvezni: cestum habet Veneris (Decsi: Adag. 188). 3) herbis aspergo MA. mit gras oder kraut bestreuen PPB.

Füvezés: [incantatio; zauber]. Akar mi füvezésnélis hathatób: quavis incantatione efficacius (Decsi: Adag. 312).

Füvi: herbacens, herbeus, herbarius, gramineus MA. [gras]

FÜGE (fige MünchC. 26. Born: Préd. 466. Frank: HasznK. 30. sat. *figge* Orczy: KöltSz. 37): 1) ficus C. feige PPB. Éretlen füge: grossus; fügehez való: ficarius C. Füge apró magva: euehraniss MA. feigenkernlein PPB. Kemény-bajú figék: duricoriae ficus PPBl. Minem zednek korokról figeket? (MünchC. 26. JordC. 146. DomC. 83). Az wy figee igen jó éhyomra emi (Mel: Herb. 2). Meg nem vala ideje a fügeknee (Helt: UT. M3). Az boitorjanról figet: de tribulis ficus (Fél: Bibl. 10). Nem vala még az fige érésnee ideje: non erat adhuc tempus ficorum (MA: Bibl. IV.43). Küldöttünk figét, malosa szőlőt (MonTME. I.147). Az fügét aprítsd szép apránként (Radv: Csal. III.40). Öreg füge: ficus grandior (Pázm: Préd. 416. Kr). Előérő fügeket kívánt az én lelkem (Illy: Préd. I.139). 2) [arbor fici, ficulnea; feigenbaum]. Fügenec elő almaia: prima poma ficulneae (BécsiC. 193). El voree v fygeyeket: percussit ficulos eorum (KeszthC. 283). Ket szaz csoport füge (Helt: Bibl. II.210). 3) sycalis, avicula in artificioso victians nido, pendente de arbore celsa MA. *Füge-fészek: nidus mira arde constructus aviculae sycalis MA.

[Szólások]. Függét mutat peres törvény bírójának (Orczy: KöltSz. 37).

asszű-füge: ischades C. Aszsza figék (Ker: Préd. 151). (Száráz füge: aridae ficus PPBl.)

indiai-füge: ficus Indica Lipp: PKert. I.106.

öreg-füge: chelidonia PPl.

vad-füge: caprificus C. sycomorun; wilde feigen PPB.

Fügecske: ficulus C. kleine feige PPB. Éretlen fügecske: grossulus C.

Füges: ficosus, ficaria MA. [feigen-, feigenpflanzung]. Füges hely: ficetum C.

FÜGG (figy CC): 1) pendeo C. haereo; hangen PPB. Főlül függök: suspendeo; fölyfíl rajta függök: superpendeo; földtőte függök: impendo C. Roá függök: impendo PPBl. Cristusual fygenie (ÉhrC. 65). Figuen toluayok kowzt (154). Haianal fogua meg akasztatua figgenie lagia (DebrC. 192). Ez lumpas fevg vala (DomC. 55). Ez az en fyam, ky fywgehi nykopen a tolvai az akasztófan (WinklC. 98). (Krisztus) nagy zemérmisével fygót es nagy serelőmivel megi foyztottót (ÉrsC. 71). Az ki el lopta [marhádat] azzal kel függened, mert az vra felakasztattia ötet (FortSzer. N2b). Koórocszfán függöt bűneidért (Zrínyi: ASyr. 313). Ha arra ingerlencia, hogy az czernat, kiü függ, el meczencia vagy el bocsanátia (Lép: PTük. I.320). Egy nagy örög gyöngyszem függ az közepében és az karaján két kisebb (Radv: Csal. III.320). A cseresénye függ hosszú tsutkán (Com: Orb. 23). Bőron függő ön fejű hadi botokkal (Com: Jan. 150). A menyezet, boltozás reánk függ (Com: Vest. 79). Olyanok-is függnek Angliában az akasztófán, a kik nem annyira erdemesek reá, mint azok, kik kísérik vagy oda küldik (Fal: NE. 102). Hol függnek a hintók jobban a pántsíjakról, Olasz-vagy Franciaországban? (Fal: NU. 331). Képei függnek a falakon (Fal: TÉ. 794). 2) [constat; bestehen]. Minden terven fignek: universa lex pendet (NémGl. 346). Ez ket parancsolatokban az tellyes terven fyg: in his duobus mandatis universa lex pendet (JordC. 425. ÉrsC. 213. WinklC. 311). Ebben fygh az igaz bezeed: in hoc est verbum verum (JorC. 635). Az miben mindennek üdvössighe függ (Sylv: UT. II.2). Meg tanulhad, mi legyen, es mibe fügyen a Christus Jesusnac orszaga (Helt: Bibl. I. g4). Czac ezbe egyedül függ a mi bodogsaguna (Born: Préd. 274). Diezernui az vrat ez uegy dologba füg: első meg esmerni ötet igazan allatiaba (Mel: SzJán. 464). Kömnyű által-látui, miben áll a lelki környül-metelés, mert ez mindentől abban füg, hogy okosság előző vágyódásunkat meg-törjék (Pázm: Préd. 162). Ebben függ a jó életnek fundameintua (Káldi: Préd. 1504). Ebben függ minden győzedelmed (Laur: LViad. 46). 3) [pendeo ex aliquo v. ex aliqua re, vector in aliquo v. in aliqua re; abhängen]. Valakitől függeni, hallgatni: auscultare alicui PPBl. Myndenek zerezethnek egye esew eredetre, kytől fyghnek leetel zarent (ÉrdyC. 662b). Senkjívl nem akarok fyggeni (LevT. I.277). Ez mindenbe az isten száintól figge (Szék: Krón. 30). Az kedig függ az Christusnak fel tamadasabol (Born: Préd. 260). Atyane nagyon, kitől figgunc es igazgattatunc Christus utan (Tel: Evang. I.442b). Az keresztien embernee nem szemeltől, hanem az isten igejétől kel figgeni (Fél: Bibl. 324). Mástól függő ember: subjugus homo (Decsi: Adag. 283). Az mi meg igazulásunk egy csepyére sem füg az igaz es méltó poenitentia tartástól (Pázm: Kal. 348). Ily derék dologban, melyből füg üdvösségünk, oly bizonyos módot mutasson, mellyel . . . (570). Az absolutiounak ereje nem másunna függ, hanem istennek a Jézus Christusban való igralmasságától (Pós: Igazs. I.300). A poenitentia nem függ az embernek maga szabad akarattyának erejéből, hanem istennek csupádon való ajándéka (uo.). Az jó életnek mestersége, mellyből füg az üdvösség (Tarn: JóÉl. 21). Holmi gyűlevészeknek conciliomoknak tetézéseken függőtök magatok-is (Matkó: BCSák. 226). Kinek kezein forogván minden, kész akarattyától függvén minden, nem akar s kíván egyebet az igazságnál (Fal: NE. 9). Embernek emberbe való bizakodása mind azon gyarlóság es bizonytalanság, mert változó kedvéből függ (Fal: SzE. 520).

[Szólások]. Mind egy por azon függnek ők (Decsi: Adag. 171). Melly igaz a mit egy poeta mondott, hogy vékony ez érnán füg' az embernek minden állapattya (Pázm: Préd. 63).

[Közmondások]. Uj szita szegen függ (Matkó: BCSák. 333).

alá-függ: dependeo MA. [herabhängen]. Főlül alá függő: superimpens C. Az v feien ala ügneec es fignee vala zamtalan sar gicoc (GuaryC. 48). Az en nákam le zegeni ala füg

vala (NagyszC. 37). Főlei felőtte szőrósek, es el ala függenek
vala (SzlMark. A3. Zrínyi: 133).

elől-függ: praependeo C. propendeo MA. hängen, vorn
herabhängen PPB. Elől-függő nézésre-való épületettség, erkély,
folyosó: podium PPB. Az elő függő és igen nagy fül, agyat-
lausigot, az igen kerekdíd, tanulatlant jegyez (Cis. N4).

előlfüggő. Ágynak elől függője: vorhang eines bettes Kir-
Besz. 135.

lő-függ: dependeo C. linabhängen PPB. Lefüggő nagyfűlű:
flaccus PPB. Bár az akasztófáról, az kerekéről le függenelís
(Born: Préd. 43).

[Függed]

föl-függed: [haereo; hängen bleiben]. Absolon az földgya
agayban meg akada, es az egh s föld között föl függőde (Lép:
Fűk. 46).

Függeszt: pendo, figo, affigo, appendo MA. anhängen,
anhängen, anhängeln PPB. Ágy eleibe függesztő superlüt: cono-
peium PPB. Függetwen: suspensum Ném: Gl. 156. Labayhoz
függesztet anyakudat (ComC. 80). Kereztre függetőt (TelC. 150).
Malom követ függeszenek ew nákara (ÉrdyC. 552b). Es függes-
tée egy nasphat az ő homlokára: suspendi itaque in aures ad
orandum faciem eius (Helt: Bibl. II.). A miket Luter a biblia
könyvei-eleibe függesztett praefatiókban írt volt (Pázm: LuthV.
256). Pompejus is kardját szőgre függesztette (Thaly: Adal. I.147).

[Szólások]. Nem volt se oka, se oka, kire függesztethet-
ték volna bizakodásokat (Fal: UE. 455). A dolgokra
függesztvén elmédöt, nyomint egy belé-meteszettvén bé-
ragad, megáll, marad (Com: Jan. 155). Istenre függetőt
gondolkodással kell lenni (Zvon: Post. I.810). The
hozad függettem een lelkemeth: ad te animam meam
levavi (KeszthC. 235). A világnak oktalmi fiai ezen költsön-
nel olly kevéden dísekednek, ezekre függesztik, támasz-
ják minden reménységeket, minden boldogulásokat (Fal: NU.
334). Zemeit a feeldre fyggeztbe (WindC. 109). Een ze-
meym fygeztwen vannak myndenkoron wrhoz (KulcsC. 47).
Szemeket égbe függettetté volna: oculos in caelum elevassent
(MA: Bibl. IV.106). Csak az egy igazságunk ismeretire szemem-
tet függesztvén (Pázm: LuthV. 1). Nem függetzik szívöket
az ő javaikra (MA: SB. 105). Szívét az gazdaságra függettöte
(MA: Tim. 1290).

be-függeszt: infigo C. MA. Bé-függestem: heften in etwas,
hincin stechen PPB. Befüggesztetett: infixus C.

el-függeszt: [dependere facio; hängen lassen]. The kegyes
feyedetli hatalmas koserwsegen el fyggeztet (PozsC. 12).

föl-függeszt: 1) appendo, suppendo C. [hängen, henken,
auknüpfen]. Fölfüggesztetett: pensilis C. Kiralnac parancolatla
fölfüggesztetee: edictum regis pendit (BécsiC. 66). Föl fyg-
ghezte enim marat: haqueo se suspendit (JordC. 444). Föl
fygghozthwen az kereztőlára: suspensum in ligno (723). Az
Bertholan magyarazatyat föl fyggeztönek (ÉrdyC. 506b). Föl
fyggeztöt az anya zent egy haz kereztöket zemeyk előt (538).
Az fyezse föl fygeztötek my wigussag towenketh (KeszthC.
378. KulcsC. 343). Az kerezt tura föl fygeztuen (Konj: SzPál.
334). Isten atkaban vagyon az föl fyggesztetett ember (Szár:
Gut. E2). A levegő égben magokat föl-függesztöe (petauristae)
bóldog isten! mely bátrac és merésze (Com: Jan. 209). Két
tölfüggesztő gőmbőlű órák (Monlók. VIII.44). 2) [loco moveo;
suspendiren, aussetzen]. Az isteni sententia föl fyggeztötöt la-
tahatatl (ÉrdyC. 513). Járt némolly réformata ekklesiák szá-
mokra régen a fejedelmektől valami kevés fizetés. Ezt felkez-
dette függesztetni a kincsartó Apor István (Bod: Pol. 141).

föl-függesztés: suspendium, suspensio MA. suspensura;
das aufhengen PPB. Nezed akasztó fara föl fügeztet (VitkC.
15). Fel akasztatnac, föl függesztéssel ölettetnec meg (Com: Jan.
137).

hozza-függeszt: appendo, affigo; anheften, anhängen PPB.
Hozza-függesztett: appendix, affixus MA. angeheftet PPB.

ki-függeszt: [defigo, propono; ausstecken]. Ebben kedves
Neanderem! egyedül csak a virtus és istenes jószágok tárgya és
kifüggesztett tölja a mi kötelességünknek (Fal: NE. 38).

lő-függeszt: facio dependere Kr. [hängen lassen, zum boden
wenden]. Csak lefüggeszték csüggeszték kezeket és semmi
munkához ne fogimnak (MA: SB. 171).

[Szólások]. Az Catilina feiet le függesztuen: Catilina
demisso voltu (Decsi: SallJ. 23). Azért szomorkodnak ily igen,
fejek le-függesztve (Czepl: Japh. 133). Az aztalnal tyztességgel
leg zemeydet lefüggesztuen (VitkC. 47). Legenec vezteg alló
kezeid, le fügeztet vezteg alló zemekel (66). Lee fygghetwen
ew zemeyt (ÉrdyC. 384b). Szemöinket le-függesztjük (Mad:
Evang. 257).

réa-függeszt

[Szólások]. Ne kapj ollyas mulatságon, a mély megkivánja,
hogy ember teljesen réa függesztése elméjét (Fid:
N2. 26). Valami szörög, fűlelt rá függesztí [így], meresztí ta-
nyúl: aures arrigit (Com: Jan. 47). Réa-függesztetni szeméit:
oculis *contemplari PPB.

[utána-függeszt]

utánafüggesztés: appendix; anhang Com: Vest. 119.

Függesztel. Függetelneye: infigeret NémGl. 369.

Függesskéd-ik: adhaereo, se applicare, appendo SI. [sich
anhängen, sich klammern]. Az miseket az papaknac így kől
vala meg szőrzőni, hogy abból valami hazna lenne az nepne,
es ne függeszködnec ezac az külső nezesre (Zvon: Osiand. 115).

Függő: 1) pendens, pendulus C. pensilis MA. hängend,
aufgehängt PPB. Könös függő perénje: instita PPB. Isneg
az igen lapaz hai, és homlokra függő, tisztá szűnűt iolent (Cis.
N3). A gyertya tartó függő légyen: caudalabrum sit pensile
(Com: Jan. 155). 2) inauris; lunula, monile MA. ohreuzierde
PPB. [halsschmuck]. Egy függő, kiben kilencz rubint (Radv:
Csul. II.57). Gyémántos függők (Pázm: Préd. 450. Kr). Egy násta
avagy függő (Radv: Csul. II.149). Egy gyémántos függő öt lib-
entővel (348). Ekweg függew (III. 140b). Egy függő násta
(RMK. II.398). Két arany linczet, egyiken függő vagon (Gér:
KárCs. II.361). Két kis függő, homlokra való (IV.26). Zomán-
czos függő (264). Függő és fülben való (GKat: Titk. 18). 3)
monile MA. pferdeschmuck PPB.

[Szólások]. Függő kétségben vagynuk, lehet-e kerekünk, mi
jó kedvelő fogattatik szándékunk (Fal: UE. 149). Függő-
ben hagyni: in *suspensio relinquere PPB. Életődis függőbe
leszen te előtet: erit vita tua quasi pendens ante te (Helt:
Bibl. I. aaaa2). Hasznos ez akkor, mikor ember függőben vagon,
avagy kételkedik lelki állapotjáról (Nógr: IdvK. 325). Ezen
levélnek ajánlott küldőse függőben maradtott (Kár: Élet.
II.259). Órákig tartó tsondes várakozással függőben marad,
se egyre, se másra nem mutatván hajlandóságát (Fal: UE. 172).
A gyamaságos dolgokban megkivánja az okosság, hogy függő-
ben maradjon ötletünk (Fal: SzE. 513). Valakit függőben
tartani: detinere aliquem suspensum PPB. Függőben tar-
tom elmémet (Mik: TörL. 37). Függőben tartja a szemérem, a
félelem (Fal: NU. 323). Függőben váltam el tőlök, és hozzád
siettem jó nam, hogy ezek íránt értem böles ötletedet és
tanácsaidat (Fal: NU. 318). Függőben vett elmével viszályla a
dolgot (Matkó: BCsik. 257).

arany-függő: inauris, mouile MA. güldnes ohrengehen oder halszierde PPB. Arany lancy, kyn arany fyggv wagon (RMNy. II.199). Kényes aszszonyi állat; kinek homlokán arany függők; füleiben drága lebbentyűvel (Radv: Csal. II.37b).

fül-függő, fülben-függő, fülön-függő. Fülben függő, fülön függő: inauris MA. ohrehänge, ohrenzierde PPB. Fül-függő (Káldi: Bibl. Exod. 32. 2. Kr.). Fülbe függő (uo. Jóh. 42. 11. Kr.). Fülön függő násták (Com: Jan. 101). Arany fül-függőket ada néki és karpereczeket (Ily: Préd. I.385).

mellrevaló-függő: [monile; halsschmuck, brustschmuck]. Egy mellre való függő, melyben vagyon gyöngy libentő három szém (Radv: Csal. II.351).

Függőcske. Két rubintos függőcske (LevT. II.386).

Függőlék: [appendix; anhängsel]. Első volumenje be-foglalja a három első reszket több függőlekekkel egygyütt (GKat: Váts. La2).

Függős: 1) Tsertselyés, függős fül: annulatae aures PPl. Függős tő (KárCs. Lev. IV.264). **2)** [haesitans, dubitans; schwankend?] Függős tanácsok (Fal: Jegyz. 934).

FÜL (*fül* JordC. 386. sat. *fül*kel KazC. 192. *fül* VitkC. 630. CornC. 155. DobrC. 18. Decsi: Adag. 172. KBécs 1572. C): **1)** auris C. ohr PPB. Kajla, le-hajló fülek: demissae aures; leeresztik a fülököt: aures maridae PPBl. Fülét vajni: aures levare PP. Másnak fülébe bé-sügni: insurrare alteri; bolond beszédéről, számár füleiről szokott esmértetni: ex verbis fatius, ex aure tenemus asellum PPBl. Fülecnec erzelme: sensus aurium (BécsiC. 42). Vram az ő zűneknec zerzeset halgata meg a te fűled (VítK. 6). Vagyon fűle hallanya: habet aures audiendi (JordC. 386). Hw fűlökkel nehezen hallottak: auribus graviter audierunt (386). Megh vagaa az feyedelem zolgayat, es el eyttee hwncky yob fűlet: absceidit auriculum dexteram (689). My wysagot yelenthez my fűleynkben: peregrina quaedam infers auribus (767). Wnekyk zywek akaratyath meg hallotta the fűled: audivit auris tua (KulesC. 17). Fűlet onnal be tölteek (DebrC. 566). Wg bezellj, mynth hogy ha fűlewl halotha wona az azonjom zawath (LevT. I.308). Kiknek fűlök szeretik az istentől el idegenítő rűtságus szökat (Tel: Evang. II.50b). Az fűl faíassát és az folyassat meg állattya (Mel: Herb. 10). Az isten nem szol az fűlbe valo gionasrol, hanem az hűnek köztöt valo meg egyiesűlestről es bekellesről (Fél: Tan. 245). Vakarja fűle mellékét (MA: Scult. 775). Az fűleim drága két gyöngy függött (MA: SB. 224). Az külső igét beillieti és ereszi az fűlek által az lelkekbe (MA: Tan. 1310). Sem az hallot és el-hit dolgokat ottan más ember fűlben nem rűpitettik (Pázm: KT. 16). Nyilat idegestűil az fűlehez vonya (Záryi I.164). Kényes aszszonyi állat, kinek homlokán arany-függők, füleiben drága násták vannak (TKis: Pan. 65). A bagolynek fűlei körül valami szárnya formátska vagyon (Misk: VKert. 434). Fűlét fájdalta a sok jövő menő zörgőldős kotsik miatt (Fal: TÉ. 773). Ezek (a kutyák a bikának) fűleire rá tsemszkdtek (Gvad: FNót. 88). **2)** ansa C. MA. handhabe PPB. Edény fűle, fogantója: ansa PPBl. Az edényt fűlenél fogva fogdossad (Com: Jan. 83). A cipelésnec talpai, két fűlei és kötői vannak (100).

[Szólások]. Se fűle, se farka: nec *caput, nec pedes habet; es ist eine ungereimte, ungeschminkte saehe WF. Fűlőc megczendül belé: timent aures eorum (MA: Bibl. I.247). Cseng-e a fűled? (Nik: TörL. 442). Az fűlűnc cziklando (Born: Préd. 620). El-töltek az én fűleim ezekkel a szökkal: *circumsonant aures meae vocibus hī PPl. Zóm nem latta, fűl sem hallotta (SándC. 1). No már az emberek fűle hallattára, mond-meg, ki adott kezébe, hogy minden oknélkül meg-ölly engem (Hall: HHist. II.294). Panaszolkottal nem egyszer, jó uram, fűleim hallattára, hogy a fanatizismus,

libertinismus el-hatalmazott nálunk (Fal: NU. 326). A falnak is vagy on fűle (Fal: UE. 509). Szeméd, fűled legyen minden-fél (RákGy: LevT. 97). No resen vagyon az fűlo [így]: ignem palma (Decsi: Adag. 172). Résen legyen a fűle (Megy: 6Jaj. II.17). Tseng, zeng, zúg a fűlem: sonnt ausen inter se ipsas PPBl. Az egyenletlenség forralt olyan lugot, melytől végre soknak fűle jajra zúgott (Gyöngy: MV. 1). Oly rejték-hely valae Róma, hogy a mi ott történt, senkinek fűl ébe nem akadhatna? (Pázm: Kal. 613). Mert ez dolog esék egy ifjn fűlebe, hadnagynak megmoudá (RMK. IV.190). Ez midőn fűlembé esett volna, kezdék gondolkodni az dolog föl (Pázm: Kal. 672). Nem jó volna, hogy fűleben esnék (Monlrók. VIII. 157). Mely láma ő felsége füleibe hatván, parancsoltatott, hogy desistájának az átfűle verbunetől (Haz. I.285). Mint légyen mostanság dolga az említett módiás városnak, eleget hordják fűleinkbe, a kik onnan érkeznek (Fal: TÉ. 770). Te ydwöztetődnek zozattya yewe en fűleymbé (ÉrdyC. 382). Hol mi fűlben-mász ő újságokat kezdenek benne nézkélni (SBalog: TemK. 11). Zozattyanak ereye fűleeben meene (ÉrdyC. 540b). Sokszor kell azon egy hasznos, és szűkséges tanítást fűlebe rágni az emberek feledékenységének (Pázm: Préd. a4. 979). Tudtára adom, fűlebe rűpíttem: *denuncio, *nuncio WF. Az trombita az ty fűleteken zöngön (VirgC. 148). Vagy enneiek, vagy inneiek mindenkor úgy tecczett ő neki, hogy az iteletre hivo istennek szava zöngene az fűleben (Lép: PTük. II.196). Fűléből kiesik a szó (a hamis bírónak), ha az arany alá nem nyomja (Pázm: Préd. 358). Fűlig fűl az adósságban: demersus aere alieno PPBl. Bűszke, de fűlig-farkig adós (Haz. I.365). Ittas állapotomban proclivis voltam amaz bűnre, melyben az egész világ fűlig-farkig hever (219). Kik e világi nyak szakasztó szorgalmatosságban szintén fűlig merűltenek bé (SBalog: TemK. 150). Mind a két fűleig: ad ambas usque aures (Decsi: Adag. 101). Két fűlének szűkség a bírónak lenni (Gyöngy: Char. 18). Papanak es fűleere jutta, meghalla (DomC. 68). Királyi mulat-ság pinytőke sűrását, gerlicének bűsűlását, társa után bujdosását szemre fűle venni (Fal: Vers. 864). Fel-kapott nyelvére a város, és fűsűvénységet fennyen bordja fűlűl fűle (Fal: NU. 306). A sidok behűguk fűlököt (DebrC. 66). Az ámtító gyűnyűrtűségekhz jó körű háttal kell fordulni, szem bé hűnyva, fűl bűdugva töltek futni (Fal: BE. 556. Fal: NA. 164). Fűleket tsiklando dolgok (Drég: Spec. 14). Véletlen bir dobbantja a fűlét (Hall: HHist. III.64). Fűleinket mind a két résznek kell engednűnk [mind a két panaszos felet ki kell hallgatnűnk] (Nyr. X.120). Oh! melly keserves szök érdeklík fűlemet (PhilFl. 74). Fel nűsd az fűledet: auribus arrectis (Decsi: Adag. 189). Ki nűlt fűllet nem akarná érteni (ExPrinc. 2). Ezzel még csak fűlét sem fogják az dolognak az atyafiak (Pázm: Kal. 96). Valami zörög, fűlét rá fűggesztí [így], meresztí (a nyűl): aures arrigit (Com: Jan. 47). Haycad en hozzam atte fűledet (TelC. 25). Fűleidet hajcs idűbb (Matkó: BCSák. 9). A pártartók fűlököt mind lecsapák (Tin. 136). Ha el hagyod ezedet, fogya kar nagy megnytnya fűledet (Pesti: Fab. 29). Meg rágni az fűlét: aurem vellere (Decsi: Adag. 50). Csak újságokat akarnak hallani, melyek a fűleket simogassák (Ily: Préd. I.81). Vigyázó fűleket kell itt tartani (Nyr. XIV.219). Görög Sándor egy fűlét a fel, s más fűlét az alpűrsnek tartotta (Fal: UE. 481). Swketh fwlewkkel halgathának myndeneketh el (LevT. I.168). Ress fűlekkkel variac vala az emberc: suspensis animis expectabant omnes (Mon: Apol. 8). Ennek a világnak hűtegetését tsak semműnek tartszk, fűlűnk mellet bűtsűssnk, mikor haszontalan kérdéseket támaszt előnkben (Hall: HHist. II.230). Tsak a fűle mellett műlletel a beszéd: *evolavit oratio PPBl. Ezeket olvasta Balduinus, de fűle-mellől bűcsűtotta (Pázm: LuthV. 29. SzD: MVir. 174).

borju-fül. Boryn fil: hieracium latifolium Beythe: Nom. 5.

egér-fül: pilosella MA. pilosella major Beythe: Nom. 7. auricula muris Mel: Herb. 79. mausohrlein, ein krant PPB. (17: PaxC. 255).

medve-fül: auricula ursi, alacsony virágocska Lipp: PKert. 175.

fel-fülű: [situlus, hama; eimer, handkübel]. A tejet a szőlőgő leány feji, a rocskában, fél fülűben avagy fejtő sajtárban véden (Com: Jan. 78). Egy félfüllőt mosdónak valót vettem (MonTME. 1193). Egy félfüllőt [igy?] nazur tatója [török tisztviselők] turójának vöttem (231).

két-fülű: [amphora; zweihenkelig, zuber]. Két fülű föld edény: amphora C. Két fülű tseker, désa: capedo PPB. Két fülű cseber [fenár] 6, egy fél fülű sajtár d. 1 (ErdOrszgy. II. 381).

szem-fül: [curiosus, attentus; neugierig, aufmerksamkeit, vorwitzig]. A hivolkodó, szem-fül emberek gyönyörködtező írásokat is mind meg-égették (Pázm: Préd. 205). Lásy szemfűl és halgass (Felv: Dies. 23). Szemfűl ember (RákF: Lev. IV.163). Szemfűlebb embert szeretnék (V.130).

szemfüles: ∞ Ha ezeket a bizonyságokat híres emberek könyveiben nem találta volna sz. Tzirillus, elő nem merte volna hozni a szem füles pogányok előtt (Moln: JÉpil. 186).

szemfülesked-ik: curiosus est Kr. [spähen, aufmerksamkeit sein]. Mikor Róma virasszában valánk, melly igen curiosuskodtunk, szemfüleskedtünk, de miképp meg-néztük, meg-szemléltük (Börö: Ékesség. B2b). Csúzi: Síp. 631. Csúzi: Tromb. 99. Kr.).

szemfülesség: curiositas Kr. [neugierde, aufmerksamkeit, vorwitz]. (Csúzi: Tromb. 140. 179. Kr.)

szemfűlség: ∞ Amazok látásában gyakorta emberi nyugtalan szem fűlség, és únság látásának kívánsága vagon (Pázm: KT. 412). Ez uton amazoknak szemfűlségek miatt dolgokat végbe nem vilettek (Toln: HBBék. 19).

Fülbe-való: inauris; ohrenzierde, ohrgelüing PPB. Egy fél fülben való, gyémántos (Radv: Csul. II.274). Fülbe való, két örög hiacintuskő vagon benne (231). A tatár nemes aszszonyok megfűrjük az örökat, és egy nagy ezüst karikát vonnak bele, valamint a fülbe való (Mik: Törl. 67. 138).

Fülre-való: inauris MA. [ohrgelüinge]. Fülre-való ékesség (Bod: Lex. 49).

Fülecske: ansula C. Alsó része a fületszéjének: *imula oricilla PPL.

Füfel (fűlöl Zvon: PázmP. 209): taceo, sileo, ausculto MA. erigo aures; stillschweigen, horchen, aufmerken PPB. Füfelteckel füfeltece en hezedimet (BécsiC. 202). Füfeldelel füfeldelel Jakobnak istene (AporC. 39). Siketnece kell lennem és füfelnem (MA: Bibl. V.19). De erre csak füfel, mint egy bagoly, és halgat (Zvon: PázmP. 209). Az gyvernek attya szavát igen füfelő (Zrinyi: ASyr. 101). Közöl szavadra füfelni (Mogy: Gdaj. II.43). Lovam közle füfelni, vigyázni (Kemény: Élet. 73). A mióta a kigyolmed levelekből az ellenség gyülekezeti értottem, csak füfelve vártam az kigyolmed tudósítását (RákF: Lev. I.482). Füfelő a móhár, nem tudván mit feleljen (Fal: TE. 765). Magok damlván és a tsalárd Syronákra is füfelvén, vigan uszikálnak (Fal: NA. 164). Könyvező szemmel néz reám és füfel (Kónyi: HRom. 117).

el-füfel: obtereo, negligo, surdis auribus praetereo MA. übergehen mit tauben ohren PPB. Ha mikor szavokat el nem füfeltek, hogy reám ne kellen szállmatok . . . (Voresn: Lev. 9). Azon ti méltán nem elmdűkozhattok, ha tévelygéstöket el nem

füfeltek (163). Jól tudgya ő, hogy magoc sem járnac itt mind egy nyomban, még is nagy esalárdul csak elfüfeli (Pós: Válasz. 207).

Füfelés: [silentium; das schweigen]. Halgat sőtét étszaka csendes füfeléssel (Gyöngy: KJ. 8).

Füfeldegél: [scapio audio, ausculto; öfter hören; hallo-gat]. Ezen dolgokat Székely-hidbul Boldvai M. csak másoc relatíójából füfeldegeli (Bartha: Krón. 154).

Füfelget: ∞ A dob szót füfelgeti (GyöngyD: Char. 38). Éjjel nappal nyitva (ajtaja), bé sem rekeszteti, hol mi dolgok esnek, onnét füfelgeti (Gyöngy: MV. 11).

Füles: 1) auritus C. der grosse ohren hat PPB. Füles (nomen viri 1188. 1282. Knauz). Zabolázva sanyargassuk, ostorozzuk ezt a Bálaám füles paripáját, az elmés okosság ellen rugoldozó dölczog tetet (Csúzi: Tromb. 280. MF. 162). 2) an-satus C. was eine handlabe hat PPB. Kantso, fűles kaponya: ureus C. El-tsabitattásokra igen nagy füles, és fogatékos alkalmatosság adottot volna (GKat: Váls. II.173).

[Szólások]. Ne hoz még most feleséget magadnak, egyfüld ninczen kopofűlese annak nem vgy adhad vizadsa ha egyszer el vészed, mind holtodig kel éggyűt véle törökédnöl (FortSzer. K2).

Fületlen: inauritus C. ohne ohren PPB.

[Szólások]. A fületlen farkatlan reluctatiónak contumáciáját két osztendőre veres viasszal pészélt be (Monlrók. VIII.171).

Fületlenség (Csúzi: Tromb. 185. 444. Kr.).

FÜL (fűlöl GKat: Titk. 331): caleo, torresco MA. warm werden PPB. [geheizt werden]. Iszonyatosan fűlő kemenczében (GKat: Titk. 331). Társa melegével fűlt nyoszolyájának el alutt a szene, nincs tűze magának (Gyöngy: KJ. 6). Szép Kumilla is majd fűl, majd pedig hűl, semmi iztűl szive fájdalma nem enyhül (Kónyi: HRom. 146).

[Szólások]. Azon egy órában hűl fűl izzad reszket, hol néki bizza magát szerelmében, hol pedig ide s tova szánja lelkét kétségében (Fal: NE. 106). Szulimán hűl, fűl Zrinyi bátorságán (Kónyi: HRom. 93). Némellyeknek azért minden ezek kedvek az világ h o z fűlt és ragaszkodott (Pázm: Kal. 80). Ha semmi úttal nem fűl szive férjéhez, válylékkel tüle törvény-szerént (Pós: Igaz. II.557). Ez az dominium két falunkból épült, az aknai dominium is ide fűlt (Thaly: Adal. II.366). Szegénynek szeme keservvel fűl (Zrinyi 1.21).

be-fül: ∞ A szoba a kemenczével melegedie meg, bé fűl (Com: Jan. 108).

még-fül: [caleo, aresco; warm werden, diirr werden]. Mikorom az nap feltámadott volna, az magok meg fülnék: solo exorto, ardore tacta sunt semina (Sylv: IT. 20). Az üdő foly vala az meleg nyárban, Sándor megfűlt vala az ő útában (RMK. IV.92). A pince rőkenő, és a rosmaringo hamar meg-fűl benne (Lipp: PKert. II.52).

[össze-fül]

össze-fűlt: [concoro; einig]. Közönségesen mindnyájan össze-fűlt szível abban munkálkodgynk (Bátai: I.Prób. 211).

Füldögél: [caleo; sich wärmen]. Gondolnám én, hogy a ki ama kénköves láng mellett füldögél, nem igen kényvén éli napjait, és a ki ebbé lett emberből, annak is elég eből vagon dolga (Fal: NE. 16).

Fűlt: adustus, tostus, torridus, fervefactus, calefactus; besengt, ausgedorrt, heiss oder warm gemacht PPB.

FÜT, FÜJT (fűtölgyk, fűtegyk CC. füteceia DobrC. 395. fűtölgyzen Poth3: Krón. 249): calefacio MA. warm machen,

einheizen, erwärmen PPB. Fűti vala önmagát a tűzhöz: calefaciebat se ad ignem (MűnchC. 102). Ég nas kemőnczet fitteneio (DebrC. 395). Allonak vala kedig akor a tuznel a zolgak futuen őnnön magokath (WeszprC. 71). Fűcsön kementzét (Czepl: Japh. 129). Kezöit lábait fűjté, melleggeté (GKat: Váls. II.195). Kemenczét fűtletue (Lipp: Cal. 8).

be-füt: calefacio, fornacem succendo MA. warm machen, heizen PPB. Fűjts bé: mach feuer KirBesz. 11. Melegeit a be fűtöt kemence (Mel: Préd. 26. Lép: P'Tük. I.10).

mög-füt: ∞ A kemenceeth iol meg fűti vala (NádC. 84). Paranchola, hogy az kementzet igen meg fűtneye, hetszer inkább mint annac előtte (Hofsr. 310).

Fütés: calefactio MA. erwärmung, einheizung PPB. Fűjtés (Pázm: Préd. 480).

Fütő: 1) calefactor MA. [heizer]. Fűtő [vezetékű XVI sz.] (Nyr. IX.365). **2)** Fűtő, kívül-fűtő kementze: aestuarium; ein blinder ofen, wo man von aussen feuer einmacht, dampfloch PPB.

kemence-fütő: fornacarius C. stubenheizer PPB. Ugy tiszteli az apostolokat, mint ha kemenczfűtői volnának (Pázm: Kal. 308). Kemence fűtőzhö illendő consequentia (Matkó: BCsák. 171). Mikor a király udvari méltóságra emel valakit, és hogy bőséletes tisztinek meg-felellessen, tellyes illendőséggel, 1000 arannyal meg-ajándékoz; többre tartozik, hogy-sem kementze-fűtője a királynak (Fal: NE. 64. Fal: TÉ. 785).

Fütöz-ik: 1) calefo C. MA. sich erwärmen, warm werden PPB. Fytezg vala a zennel: calefaciebat se ad ignem (JordC. 507). Pether yl wala kywól fytözwen (ÉrsC. 36). Nyalaab faakat vyzen vala, kyneol fytezneenek (ÉrdyC. 544b). Petőr es oth [a tűznél] al vala es fytözic vala (DebrC. 617). Ky kezeleb az zenzoh, az jonkak fytezyk (LevT. I.23). Mykora latta wolna, hogy Peter fytezneek (Pesti: NTest. 106). Rakásra eleuen szenet hordottanak vala, es fytözneek vala (Sylv: UT. I.154). Kic ott fytöztec, feienkint meg fazyoc (Born: Ének. 388). Czinala egy nagi szenet az varosnak eggik vchaian, holot az zegeni emberek fytezneek (Pont. 127b). Szent Péter a tűznél fytözve megtagadá Kristust (Pázm: Préd. 498). Az ki it fytözic, melegee vagyon (SzFabr: AmAff. 9). Nem mene a sűtő kemenczéhez fytözni (Matkó: BCsák. 396). A tűz mellett fytözött (RákGy: Lev. 46). **2)** [commoror, dego; sich aufhalten]. Egy ideig ott fytözwen Varasd táját el pusztéta (Pethő: Krón. 249). Szabó Péter nam, reservalisa ellen, ma is oda fytözik (Nyr. XIV. 461).

mög-fütözik: ∞ Fyteztek megh: calescite (JordC. 835). Füst nélkül olly tűzet tsinálók, kinél sokan megfütözhetnek (Hall: HHist. II.31).

Fütöztet: [calefacio; erwärmen]. Be wyue (a fázó embert) barlangyaba, ees kezdé az tywznel fytezetny (Pesti: Fab. 53).

FÜLEMÜLE, FÜLEMILE, FILEMILE (főlemile VirgC. 107. *philomela* Helt: Mes. 128. *philemile* Bal: CsIsk. 185): husciniā, acredula C. Com: Jan. 31. *philomela* MA. nachtigal PPB. Filemiléül szóloc: mitilo MAI. Ha valamely ember hal vala mely majdajrkaat edessen enekleny, mynt az fylemyle vagy egyeb madarka, jzeen gyenyervekyd benne (CornC. 165). Az faanak w begien wl vala egi kis madar ki nenezetük főlemilenek; fel tekente ez bodog atia es ezenkepen zola neki: no en io hugom főlemile, ier, lasuk melikönk diezetheti ynkaab az terömöt istent? de ez filemile az w czongó zauauál felieb halada az bodog atih (VirgC. 107. KazC. 103). A fylemyle nagy edessen enekel (Pesti: Fab. 367). A filemle rakua bánattal és iyetiségal énekelni kezdé (Helt: Mes. 128). Immaron az faknak, pinkesd mőtattia [így] binboit, holnapi mast dalliat [holnapi dalliat mast?] zep *philemile* gögi [így]

(KBécs. 1572. B3). Hogy lehet az, hogy az bagoly énekellyen az főlemülének: bubo canit husciniāe (Decsi: Adag. 287). Noha *philemiléknek*is akartok láttatni (Bal: CsIsk. 185). Vagyon meg más hasonló veréb forma madárka-is, melly filemilének nevezetik (Misk: VKert. 466). Egyobiütt az filemilék nem szólunk (RákGy: Lev. 63).

[Szólások]. Kiteszik ott szavából, ha teléné vagy főlemüle (WF. 468).

Fülemilécske: husciniola C. kleine nachtigal PPB.

FÜLLENT, FILLENT: mentior Kr. [lügen]. Még-is illyeneket fillentesz (Czepl: Japh. 222. Matkó: BCsák. 310. Lipp: VKert. I.6). Az utolsó levelét ennek előtte lusz esztendővel írta kéd; de hogy ne fillentsek, ennek előtte lusz nappal (Mik: TörL. 123).

FÜNCES: [agilis, alacer; munter, lebhaft]. Kűldéne ama fűntes czaczago frater Gergel ért (Helt: Hál. 70). [Vö. FINCOL].

FÜRD-IK, FÖRD-IK, FÖRDÖ-IK, FÉRÉD-IK (ferdebe ÉrsC. 396. *ferőttek* DöbrC. 499. *ferődes* MA: Scult. 685. *firedédben* RMK. II.6. *fýredédben* RMNy. II.23. *firedtem* Kár: Élet. I.246. *firedő* IL46. *fírdőd* Szár: Cat. J.1. *főredés* KBártt. 1583. Címl. meg *főrrődes* ThewrC. 120.): lavare se MA. baden PPB. Immar nem ferednek vala (CornC. 330). Mynt ha balsamomban fōrdneenek; (ÉrdyC. 499b). Lelke ayoytassagban fōrōdyk (641). Tudja, hol s mint kell ferdőt készíteni az feredendőknek (Monlrók. VIII.382). Gonosságokban feredvén (Hall: Paizs. 244).

ki-fürdik: [salubrium aquarum usu desino; eine badekur beenden]. Mi itt immár kifōrdőtünk, istennek segítségéből fel akarnánk menni az várba. Irtani Stubnyai bévvizben (LevT. II.122).

mög-fürdik: [se lavare; baden]. Az dyznó megh feredween: sus lota (JordC. 860). Meg akar a giermőkők vereben fōrdni (DebrC. 90). Nem elegh hogy hytben legynyk, de ebbe kel meg feredwnk (ÉrsC. 467. Kár: Bibl. I.494).

Fürdés: lavatio MA. das baden oder waschen PPB. Minden hurutba hasznos a feredés: in omni tussi utilis est natatio PPB. Mosodás, ferődés (MA: Scult. 685. Felv: SchSal. 37).

[Fürdetlen]

Fērdetlenség: [deficiens lavatio; das nicht-baden]. Mibe mastan vagyon Ferencz dolga, jóllehet nem merink szólni, de bizony minékink nem tetszik az feredetlenség az gyermeknek (Nád: Lev. 157).

Fürdő: lavacrum, nymphaeum C. balneum MA. bad PPB. Feredő bányák: caldaria. Meg engedte, hogy feredőt készítsen: indulst balneum fieri PPB. Feredenzyg (metalís név 1256, Wenzel. II.267). Ferdewtha 1418. (Czin.) Locus ferdewhel vocatus prope Balatinum 1458 (CodPatr. IV.393). O zent bekesege te vagt confessoroknak fōrdődíe (GuayC. 65). Egy jzeen szepeen meg elegyetet fevdre (CornC. 271). Zykra zeen zarmazeek ky az feredew alof (ÉrdyC. 551b). The balalodnak wtana egyebek tenneenek fōrdōdth az kenyhwllasbol the eerōtthed (ÉrsC. 258). Keree ew leanyat, hogi ew vele el menne az ferdebe (396). Meg titizuan az viznek fūrdeieuel: mundans lavacro aquae (Fél: Bibl. II.88). Az viznek fōrdōieuel meg tisztit minket az ige által (Fél: Tan. 401). Meleg fōrdōd: Herulanum balneum (Decsi: Adag. 104). Gyenge meleg feredő, vér vételec illnece hōban (Cis. B4). Az inhoknac serege, mellyek az feredőből fel iōnece (Kár: Bibl. I.632). Tsinála szent véréből fōrdōdth lelkünknek (Pázm: Préd. 526). Christus parancsolta az külső viznek fūrōdōjet (Szár: Cat. H2). A fōrdōdōben veritēke-zünk (Com: Vest. 82). A kénkőves fōrdō készen vár (Thaly: Adal. I.64). Vasárnap az városra megyek s bētfőn isten āldo-

másból az gyógyi fürdőben akarok menni (RákGy: Lev. 58). Purgatio s a gyógyi feredővel curála (Bethl: Élet. 209). Ebéd után megindultam sietvén az gyógyi fürdőbe (Monlrók. XVIII. 31. 42). A keresztség, újoman születésnek fürdője (Mad: Evang. 473). Látván, hogy ebből a heves fürdőből [veszedelmes helyzetből] sem gázolhat ki, lassan lassan lágyúla (Fal: TÉ. 767).

gőz-fürdő: thermae, laconicum, balneum sudatorium C. caldarium, cella caldaria PPBL. dampfbad PPB. Az meddő asz-szonyember romlot testét ez olajjal gőz feredőben kend (Mel: Herb. 53). Gőz feredőben magad tisztiezed verítkezuén (Csa J3). Gőz fürdőt szerettek nékiek (MesésK. 14. Com: Jan. 114).

hév-fürdő: [balneum calidum, thermae; warme quelle]. *Hévíz, természeti hév fürdő: thermae MA. warme bader PPB.

kád-fürdő: [lavatio in alveo; wannenbad]. Egy kat fürdőt zárte mynekünk (ÉrsC. 467). Vettete forró kád feredőben (ÉrdyC. 551). Tar Lőrincz egy tüzes kádferdőt ott (a pokolban) látott (Tin. 358).

viz-fürdő: nymphaeum PPBL.

Fürdőcske: balneolum C. kleines bad PPB. Hévíz fürdőcske: thermulae C.

Fürdői: balnearis C. zu den bädern gehörig PPB.

Fürdős: balneator C. MA. bader PPB. Feredős, szór-szedős: alipilus PPBL. Fürdőt hogy kesecen, fürdőt se szolliczad (KNagysz. 1621. F3). A fürdős a köppölyöket fel-vetvén (Com: Jan. 115).

FÜRÖSZT, FÖRÖSZT, FÉRÉSZT (füröst TihC. 18. KazC. 27): lavo, abluo in balneo MA. baden, im bad abwaschen PPB. Fürisete, etety, ymletij, ug hug aia scilutet (KönigsbT.) Kit mikoron az ő daikaia füröztene (DebrC. 204). Testedet gyakorta terezyed (ComC. 162). Weorődben meg fürödesert fürözzed en lelkömet te madzotodban (CzechC. 34). Feyőket mosta es ferezőtte (ÉrdyC. 642b). Meg mossác, füröztie magokat (MA: Scnt. 1033). Gyermeksegtől foguán öröztetik, füröztetik, pákiztatik az ember (Mih: ÖrökÉ. 121).

[Szólások]. Kardomat kurutzok véribé fürösztéim (Gvad: RP. 109). Kolduini szégyel mindegyike, s nem mér, meztelen, pusztán áll mint füröszteött egér (29).

még-füröszte: ~ Megh ferezthwen vízbe hőketh: lotos aqua (JordC. 79. 739). Nemeliek testöket is meg füröztik (DebrC. 47. 191). Kezde ezón kermie, hog ötet önön maga megh füröztene (TihC. 18). Meg fürözt Christusban, az szent vaczora élet beimünk az te szent fiadban (Bom: Ének. 467). Meg füröztetet es tyszultutat (Mon: Apol. 32). A bölcheségnek tavában ugyan nem tégedet füröszteöttek meg (Veresm: Lev. 238).

Fürösztés: ablutio, lavatio MA. abwaschung PPB. (Bom: Préd. 62).

FÜREMD-İK: valesco, roboror, convalesco, couroboror SI [genesen, gesund werden]. A dietával és koplalással füremednek minden részünk (Pázm: Préd. 837). [Vö. FÜRGE].

FÜRÉSZ (fíre: KazC. 188. Mel: SzJán. 173. fyre: Pest: Nom. 49): serra C. runcina PP. síge PPB. Zenth Vsayas prophetat tabol czynalth fíwrezzel metueek által (Apost. 21). Neogy forgo kerekeket szeresztete es vass fyreözökkel be zeegezettee es elős borothakkal meg fyztetö (ÉrdyC. 671b). Isten batoy [botay?], pulezay, tizezi (Mel: SzJán. 258. Erasm: Erk. 37. ACsere Enc. 212). Készít Istvánnak megülő köveket, Ézsaiásnak sok fa-fürészeket (Thaly: Adal. I.293).

deszka-fürész: [brettsäge]. Conventiója deszka fürészek [így] levő deszkahasítóknak (Évk. XIII.82).

Fürészecske: serrula C. kleine säge PPB.

Fürészél: serro, serra seco PP. reciproco *serram PPBL. schneiden mit einer säge, sägen PPB. Szent Simont hosszszara kote fürészlettec (Helt: Bibl. I.63. Káldi: Bibl. 300). A fürészél fürészszel fürészeli (a fát): serrarius serra serrat (Com: Jan. 103). Jákóhalmán a vargák ködmönt közösrülnék, Pusztá-Szik-szon Győr mellett mentét fürészölnek (Thaly: VÉ. II.171).

el-fürészél: serro C. [absägen]. El-fürészelte az ágait: *serravit ramos PPBL.

lő-fürészél: ~ Hahán aszt egy koss monda a pász-toroknac: Nyírféte engemet és szaruimat le fürészellyetec (Helt: Mes. 349).

Fürészés: fogas, serratus PP. wie eine säge mit zähnen PPB. A citrom fanak levelei fogasok, fürészések (ACsere: Enc. 225).

Fürészült: ~ Három leuelő, de metélt fürészült a leuele mint a dutkorónac (Mel: Herb. 94).

FÜRGE (fírge Thaly: Adal. II.95): agilis, celer, vividus Otr: Origlung. II.53. [think, munter]. Nossza hajdn, fírge varjú, jár-junk egy szép táncot (Thaly: Adal. II.95).

FÜRJ, FÜR (fírmadar, fyret JordC. 142. fírj Frank: HasznK. 206. für * Balassa: Költ. 13. 250): ortyx C. coturnix MA. wachtel PPB. Kireek es fír el főve: petierunt et venit coturnix (DöbrC. 187). Ei ywue fyvnek soksa (KeszthC. 281). Az ő kirelmessekre hozza fürökt (Szék: Zsolt. 109). Isten nekik fürlust ada, ki miat meg balanc (228). Fírj bá (Frank: HasznK. 206). Fürjeket is halakká tsinálhattya (Czegl: MM. 56). El tűnsz, mint für karvoly előtt (Zrínyi: ASyr. 14). Utánad én, mint tudatlan für chalogató sip után (Zrínyi II.116). A fürj zizpával s egyeb merges füvekkel szerot élni (ACsere: Enc. 216). Fürj, coturnicis nomen, adhibetur etiam in parvulorum celeriter se moventium ac vividorum descriptione: olyan mint a fürj, similis coturnici (Otr: OrigHung. II.53).

Fürjész: [coturnices venor; auf wachteln jagen]. Fürjészö visla: canis odorarius; spürhund PPB. Kéld emekem egy jo wyslat fyreszny wallot (LevT. I.2. RákGy: Lev. 368).

Fürjészet: [coturnicum venatio; wachteljagd]. Elkel az fürjészet ideje (RákGy: Lev. 60).

FÜRKÉSZ, FÜRKÉZ: perquirio, inquirio, investigo SI [spähen, spähen, hermischen]. Találsak nem leszsz valaki olly vakmerő írty, hogy magát e dibdabságban is a hiba-für-kézéssel fírazszza, máskép szabad akaratiában áll (Könyi: ÁrtM. Előb).

FÜRMENDÉR: [curator; aufseher]. Az fürmendernek egy kupát [küldénk] (RákGy: Lev. 157).

FÜRT (firt JordC. 345): fasciculus, manipulus, lacinia MA. ein bindelchen, eine hand voll PPB. haarlocke, weintraube Adáni: Spr. [büschel, tranbe]. Homlokra ereszkedő firt hajak, eresztet haj: anteventuli; három firtal fel-ékesítettett sisak: galea crinita triplici juba; tszfrangok, koszorún függő firtök: lemnisci PPBL. Firtöknként: laciniatum MA. büschelweis PPB. Borostyán firt hordozó: corymbifer C. Fő firtöt (unum capillum) nem háé ferre teved aug feteite (MünchC. 22). Hét firt haj: septem crines (JordC. 345). V firti feketeie (DöbrC. 179). Főieken három firt hatic ezte vala (Valk: Gen. 14). Neki ezte egy firt haya vagyai (Valk: Bänk. 3). En egy firt gyapját vető a szűríbe (Hofgr. 68). Firt gyapju (GKat: Titk. 435). Le metzénec egy szőlő vesztöt egy firt számbel: abscederunt palmitum cum uva sua (Kár: Bibl. I.131). Firtök, fityelökek ruhán (Com: Orb. 125).

gyapjú-fürt: villus MA [wollzotte].

haj-fürt: villus MA. einimms PPL. haarzotten PPB. [haarlocke]. Elöl fodorított haj fűrjük az aszszonyoknak: antiae PPL.

szőlő-fürt: botrus MA. [weintraube].

Fürtöske: racemus [traube] BécsiC. 234. Zölő zedetnek fürtökei: racemi vindemiae (255).

Fürtös: villosus MA. comosus; zotticht, haaricht PPB. [lockig, traubenförmig]. Fürtös gyajak: villi ovium contexi; corymbus: minden fürtös gyümölcs; fürtösön össze-tömözött méh: *uber apium PPL. Fürtös (vezetéknev XVI. sz. Nyr. IX. 365). Fürtös hancó vala (Helt: Krón. 14). Isopbol csinált fürtös vízhintő (MA: Scult. 923). Nem találhatta kedvít: egyik igen nyujtott vala (paróka), a másik igen rövid, igen fürtös, vagy igen lecsapott, így ócsálkodott (Fal: NU. 257).

Fürtözet: [cirri, capilli; locken]. Fodorult haján-is gyönygös fürtözete (Gyöngy: KJ. 6).

FÜST (*fyst* CC. *fyst* ÉrdyC. 122. *fystölök* JordC. 898. *föstölög* VirgC. 105. *fost* [föst] RMNy. III.60. meg *föstül* Zrinyi I.46): **1)** fumus, capnus MA. Rauch PPB. Füstön megszáraztom: infumo C. Füstön aszalom: infumo MA. A gyertyának füstit nyelni, gyertyánál tanulni: *fuliginem lucubrationum bibere PPL. Statimius, quod iidem populi nec boreum, nec fystpénz solvant 1240. (Nyr. II.401). Feketebecc ő orcaioc a füstöl (BécsiC. 111). Fysthnek arnyeka: fumi (JordC. 711). Mykynt fevst el enezcek (CornC. 348). Az hazath nagy fysth körvltette (ÉrsC. 158). O wylagh, mykoron fel magazthatol, akoron fyst vagy (301). Füstnek párán (Fél: Bibl. 181). Ennek a füstí kigyót, mérges állatot el fű az hasból (Mel: Herb. 60). Vannak a földnek és napnak fűgyatkozási, a tűznek füstei (Pázm: Préd. 64). A bornak füstí-miatt olly töredelmes szűvel nem lehetnek, a minéműt kívánna az életnek utolsó szűköllője (Pázm: Préd. 277). Felméne a kut füstí (Ily: Préd. 171). Füstfogta nemes levél (Fal: Jegyz. 934). A virtus hasonló a tiszta kristály üveghez, könnyen hozzá fér a motsok, ha kin-fűgattyák és a világ füstí érdekli (Fal: NA. 177). **2)** [vapor; dampf, dunst]. Az kűthnak fysty: fumus e puteo (JordC. 900). **3)** [suffitus; räucherwerk]. Rendre járja az asszonyok az áros börtöket, egyikfűl selymeket és azokból szűtt materiákat; a másiktul keneteket, füsteket, kendőző vizeket válogat (Fal: NA. 143).

[Szólások]. Megfogta őket a felfalnakodásnak füstye (Fal: NU. 266). Feye fosti [igy] föl megíön az embernek az minémű nag romlasol puztításol kyaltnak (RMNy. III.60). A fellettéb való gazdagságnak nagy a füstje, keveseb az érdeme (Fal: BE. 53). Ha mind e világ vétékét füstbe bocsáttya, és meg emészti a bennem-ülő hit: mi károm benne ha vétkezem? (Pázm: LuthV. 114). Antiochusnak ezek a fel-tött szándéki mind füstbe mennék: Antiochi ista cornu universa PPB. Nem vala istentől ehrendelve, azért füstbe méné minden szándéka (Cserei: Hlist. 10). Az száz arany füstbe ment (Gér: KárCs. IV.68). Még most is elég biztatást adnak, de a mind füstbe megyen (Mik: TörL. 26). Az irások is, a mellyekből lehetne ki-tanulunk a régi dolgokat, füstbe mentenek és hamuvá lettenek (Bod: Pol. Előb. 10). Meg-akad, füstbe megyen tövegése (SzD: MVir. 21). Addig az adóst sohol meghe tartozathassák, migh füstenn meg nem keresik (Monte. I.16). Az hajdukkal valót az mi illeti, arról az mint most végezés vagon, keressék elsőben füstín, az melyik fél nem igazolja, vigye az vármegyére (TörtT. XIX.38). Megtalálhatja kegyelmeket füstín az embert (Nyr. X.122). Ha nem tetszik, füstín veszhet (RákF: Lev. VII.52). Az elműlt csőtörőkön zallotta meg az thörök Babelchat, azért w nagsaga kyanujja hogy füstönkent feül tamadgyunk; annaksokaert kegték myndjarast füstönkent eyell nappal Berbe syessen gyűly (RMNy. II.334). Az közel való vármegyétet is felvették vala, mind

füstönként, mind urakat, nemeseket és a pórokat (Monrók. VII.15). Füstnek bocsáták az irással egyűtt (Czogl: MM. 181). Bocsássák füstnek nehezebb [ol nem szállítható] jószágokat (Nyr. XII.417. XIII.320). Nagy búzzel, nagy füstöl, nagy pompával voltak előttem egybek ebben a te mostani állapotodban (Pázm: Préd. 88). Jo szerenczűel tars, mit halgatsz füstalat? Látom szeretődött föházkodásodat (FortSzer. K4). Az keresztjének veszekedésének füstí alatt nagyobb erőtt vöttek volna az mahometánusok (Pázm: Kal. 436).

[Közmondások]. A hol tűz, ott füst (Deesi: Adag. 31).

földi-füst: marmaritis Nom.² 41. capnion PPB. fumaría Fuchs: StörJl. Cintl. b. Com: Jan. 26. Major: Szót. fumus terrae Mel: Herb. 180. [erdrauch, traubenkerbel].

föld-füstí: fumus terrae Frank: HasznK. 17b. PPB. fumaría; erdrauch PPB. A lenele olyan mint a rutánac a virága mint a föld füstínek, az az fumus terrae (Mel: Herb. 67).

tömjén-füst: incensum DöbrC. 219. [weilrauch]. Az tömjének fiste (TihC. 22).

Füstí: fumus MAL. fumosus PPB.

Füstöl: **1)** fumigo, fumifico, suffio C. suffumigo MA. [fumo siccio, in fumo suspendo; beräuchern] räuchern, Rauch machen PPB. selchen Adami: Spr. Az zyznek tyztessgereg temyeut fystele anagy ajandekoza (CornC. 83). Sabina, magyarul vgyan az: anag kedigh Bodog azzony agha; lenelenel ha natlasokat füstöl, meg gyogyulnak (BeytheA: FivK. 8). Bechy kőmeny: anisum; füstölly io vele fey faias ellen (78). Az kigyot el bagyasztja, midőn azzal füstölnek (Pécsi: SzűtK. 46). **2)** [fumo] rauchen Adami: Spr. Füstölő: fumidus PPB. Turi kard-vasa meleg vértől füstöl (Kőnyi: HRom. 10). Az orra-lyukain szelek füstöltenek (13).

[Szólások]. A szalonnát ha egyre füstölök is, nem válik belőle derelye (Fal: Jegyz. 920).

föl-füstöl. Föl-füstölt: infumatus PPB.

még-füstöl: suffumigo C. exfo PP. [beräuchern, durchräuchern]. Szerechen téstával sátozt meg füstölőn (Zrinyi I.46). Isten hogy az pestist osztán megszünteti, meg kelle magamat nekem is füstelni (Thaly: Adal. II.363). Ha varontozos bekát, kigyót megfüstölőn, egy szempillantásban azokat megölöm (Gvad: RP. 160).

mégfüstölés: exfusus PPB.

Füstölés: suffumentum C. fumigatio, suffitus, suffitio MA. räucherung PPB.

Füstölő: **1)** suffitor C. [räucherer]. **2)** suffitus; Rauchwerk PPB. Adatanak neky sok füstölő: suffitus (JordC. 898). 1 font füstölőt (vettem) per 1 ft 50 d. (Radv: Csál. III.60). **3)** [thuribulum; räucherfass]. Tömjenező avagy füstölő: thuribulum seu acerra (Com: Jan. 129).

[Füstölőd-ik]

által-füstölődik: transfumor C.

Füstölög: fumo, fumigo C. MA. rauchen, einen Rauch machen PPB. Füstölög: fumidus, fumificus C. Füstölög üszög: titio MA. Füstölög fa: lignum fumigans (MünchC. 35). Ki bégeket illet es füstölögnek (DöbrC. 184). Teeneked es mynd az te füstölög batalmidnak es erdegh seregnynek [az ördöghöz szól] (ÉrdyC. 551). Füstölög zedetnek (VirgC. 105). Fwstewlgew laug (ÉrsC. 37b). A fystelgew leent meg nem oltya: linum fumigans non extingwet (Pesti: NTest. 24). Ime egy kementze füstelg vala (Helt: Bibl. I.F4). Füstelög megh (Helt: VigK. 82). Acker füstelg az wrnac baragja: tunc quam maxime furor ejus fumet (Helt: Bibl. Laaa3). Mikor az hegyec anyira füs-

telegne, hogy alig láttyaé által nappal is, essőne az iele (Cis. 64). A fűlyác fűstölne és fűstölőne (Com: Jan. 158). A ros sz gerjedelmeknek fűzetül fűstölő a száj (Fal: NA. 189). Bellona oltárán a tömjén fűstölgett, véres áldozatja, dörgés közt gödölgett (Gvad: RP. 106).

[Szólások]. Úgy megszédta, hogy ugyan fűstölgett (WF. 471). Ennek csak dűtsőség fűstölő fejében (Orczy: KöltSz. 229).

Fűstölgés: fumigatio MA. [das rauchen] (Káldi: Bibl 379).

Fűstöltet: [fumigari jubeo; räucheru lassen]. Tyzes faklyakkal fűsteltetee eghettetee az ew zyzesseeghes genghe emletoeth (ÉrdyC. 220b.—221).

Fűstös: 1) fumosus, fumeus C. fumidus MA. rauchlicht, rauchericht, voll ranchs PPB. Clemens festus, jobagio (XV. száz. Nyr. VI.36). Fűstes, Fűstös (vezetéknevé XVI. sz. Nyr. IX.365). Hol ni fűstös hazak (Born: Evang. I.174). Egy cellában azaz egy fűstös házban (RMK. IV.240). E kutnac az ő fűstös paraiia szinte vő megen vala fel (Mel: SzJán. 238). Félta az szemét fűstös házban, egyfűlt ki apadna (Cis. K). A mi fűstöt ez ellen tsinála fűstös Mátyás, azt oda fel el pallottuk (Pós: Válasz. 299). Ha olly igen magához édesítette sziveteke a Lucifer fűstös udvara, ám mennyotek (Fal: NE. 73). 2) (fumi-dus; rauehgelb, rauchfarbig). Fűstös róka fark (MA: Tan. 1168). Fűstös farku madár (Com: Jan. 37). 3) [podex; der hintere]. Rotyogott fűstösök (Gvad: Pösty. 25).

[Szólások]. Embertelen; fűstös bottal jár v. áll ki a világ piazára; gőrsős botnál parasztabb (SzD: MVir. 101).

Fűtyöl: minurio PP. zwitschern, wie die vögel [pfeifen] PPB. A ki leggyengébben fűtyüli, legélesebben énekei [a nótát], leg természetesebben építeli, leg hangosab' javallással, egybe zengő röhögéssel, kéz tsatogással fogattatik [theatrubum] (Fal: NU. 263). Almatlan rigókuk fűtyölő szőlása (Orczy: KöltH. 109). Golyóbisok a mint körfütem fűtyültek, véltem, fülem mellett madarúak repültek (Gvad: RP. 108). De a mollyike nyert, illy már feunyen fűtyült, sanpányer, burgunder butellák között ült (112).

[Köznondások]. Megtanyitják a lompost szegény házban fűtyölhi (WF. 538).

ki-fűtyöl: [exsibilo; hinauspfeifen]. Nem lesz szerentsénk a gazda meg udvarlásában, mert az ablakán ki-fűtyölő-basa nem vala otthon (Fal: NA. 234).

Fűtyölés. Madár-fűtyölés: minurissatio PP.

[Fűtyölt] fűtyölt. Fűtyölteni: sibilare, sibilo monere, accersere PP. zischen, pfeifen PPB.

[Fűtyörész] fűtyörész: [sibilo, frimmo; pfeifen] zwitschern Adami: Spr. Im a tavasz eljött, kikirits virágzik, szüntök nőfőket vigan fűtyörészik (Orczy: KöltH. 108).

I. FÜZ (fyzu Czin. fyz ZichyC. II.472. fyzfa Nyr. VI.124. Pesti: Fab. 85b). salix MA. weidenbaum PPB. Fűzből vagy kákából tsinált kas vagy szatyor: scirpea PPB. Fyzu forku, silva prope thuvium Ticiam 1214 (Czin.). Ad quendam arborem, quae kalanda fyzo nuncupatur 1228 (Nyr. VII.318). Ibi est salix, quae surküz vocatur 1252 (uo.). Duo jugera terrae in loco fyzfyzu existentia 1272 (CodPatr. I.57). Fyzberuch, vallis 1287. (Czin.). Arbor salicis antiqua meghelyfyz dicta 1295 (Wenzel X.201). Juxta salices zylfyz vocatus 1297 (CodPatr. VI.424). Unum virgultum fyzzerkth vulgariter nuncupatum 1299 (450). Dumos salicis vulgariter fyz vocatus 1351 (ZichyC. II.472). Babillonnak foli felet ot fűtők es sirtók; a fűzekre ő középette fol czuggettettuk my orgonainkat: in salicibus suspendimus organa (AporC. 107). Mykoron feyze a fyzfat wagna, ekeket chynala wgyan azon fyzfából es anal kezde a fyzet hasogatny

(Pesti: Fab. 85b). Mint az fűszne, olyan a leuele (Mel: Herb. 53). A fűz s fagyal keserű embernek (Ker: Préd. 220). Kortelni, fűz ágakat le-vagdalni (Lipp: Cal. 11).

kötő-fűz: salix amerina, Gallorum osier Beythe: Nom 8. [bandweide, flechtweide, bindweide].

sár-fűz: salix vulgaris lutea Beythe: Nom. 8. gelbe weide]. Sár fysz; az leuelei darabossak es chypós izűiek (Beythe: FivK. 18).

szomorú-fűz: [trauerweide]. Meta pervenit ad salicem Scomoron 1251 (Wenzel. VII.329).

Fűzes: salicetum C. salicetum MA. ein ort, da viel weiden stehen PPB. Fejér fűzes: salicta *canentia PPI. Mons prope Fyzes 1240 (CodPatr. IV.14). Piscina, quae fűzes dicitur; duae piscinae Fűzes nominatae 1268. (Fyzes 1383. egy más átírásban) Alexander, filius Boch de juxta fűzes 1315. (Knauz). Fűzespatak, rivus 1293. Fűzesér 1337. (Czin.). Locus Zylhukuz juxta Fűzesmege existens 1338. (CodPatr. IV.160). Rivulum fyzes eyr vocatum 1356. (ZichyC. III.33). Rivulum fyzeseer 1357. (III.55). Az fyzesbe (in salicibus) fel fyzgettek my vvasu[ug] tewenketh (KulesC. 343). Szeged végén alól a fűzesbe intánac (Helt: Canc. 105). Fenyős, fűzes, gyűrűs erdő (Fal: Jegyz. 934). A fűzesből a fenyősebe, a sírűből a szőlőseba a kicsatlott tacsokkál veritek szakadva fíradozni munka, nem mulatság (Fal: NE. 28).

2. FÜZ (fyz C. fűdzött Thaly: Adal. II.92): plecto, scirpo, vico, texo MA. flechten, zusammenbinden PPB. flechten, binden Adami: Spr. 193. Fűzött: textus, constrictus MA. gewebt, geflochten, zusammengebunden PPB. Rosakoth coronadban fyzed (PeerC. 323). Wtet wlvzteted barsomba es giwngiel fyzwt ruhaba (VirgC. 68). Lanta heet zeep aran feenes cyllagokat, mynt la egymashban fyzettenek volna (ÉrdyC. 579). Draga kewekből fyzót corona (643). Egí fokete barsoni bretra, kinek keoreale vadnak 10 arani gűdreak fűzve (Rady: Csal. II.31). Bátor korona légyen fejedén és gyűngyel fizzett ékesség rajtad, azzal kedvét nem találod (Fal: BE. 569. Fal: NU. 263). A földi gyűngyörűségnek bimbójából nem lehet menyeyi rósa-koszort fizni (Fal: NA. 148). Vajha még egy illyen (ember) volna országodban, nem járna a magyar gyapjas juhundában, nem tapodna fűzött boskor az hig sírban (Orczy: Ninf. B2).

[Szólások]. Menyi kárhözatos bűnöknek lomját és nehez terheit fűzik re ad (SBalog: Temk. 35). Fűzve adhatnék elődbe az e felé példákiból, de nem akarlak fűasztani, minthogy teuner magad liallottál is, olvastál is benne (Fal: TÉ. 649). Akármely derék gazdagság az első mokánál szárnyat fűz magának es el-öppenik (Fal: BE. 591).

által-fűz: [traustigo; durchschlingen]. Széklő nyársatskával a husokat szalonnával által szogezi, fűzi, meg-széklő (Com: Jan. 82).

be-fűz: [intexo, infilo; einschüüren, heften, einheften]. Vállat befüzni: das mieder einschüüren Adami: Spr. 193. Rwhaya draga kewekkel legyen be fyzwen (JordC. 64). Hogy neegy kerekét chynalanak es mynd kewnyel be fyznyek borothvakkal (DobrC. 549). Zent yozagoknak zeep yllatv vyragawal be fyzők es meg hymchők (ÉrdyC. 5. Arany gyűngyökkel az viat be fűze, meg ekesite (Born: Ének. 419). Fyzzetők be engemet zep vyragokkal (ÉrsC. 210).

egybe-fűz: [cousero, complecto; verweben, aneinander reißen]. Nagy ködököt fűzél egyben (Sürp: Noe. 116).

egybefűzés: implexus PPI.

föl-fűz: [infilo; intexo, infigo; anreihen, anknüpfen, aufstecken]. Fel fűz kőpára le vágott fejeke (Orczy: KöltSz. 178). A pejjel is így hánt, ezt maga lovához vezette, és eztet mellője feltűzte (Gvad: RP. 77).

fűztön-füz: [identidem plecto; fleissig flechten, winden]. Valamerre indúlt táborával, fűztön füzte vitéz fejére a laurus koszorúkat (Fal: NA. 166).

környül-füz: [circumsero; einfassen]. Drága gyöngyvel környül fűzetve vala (Gosárv: MagyB. Bii).]

mög-füz: confile Kr. [durchweben, durchflechten]. Araños ruhát göngöckel meg füzven (DebrC. 561). Ninesen istennek olyan hegyes vasaeskákkal megfűzetet ostora (Czepl: MM. 142). Az folyó vizeken barkászo halasz nem esae egy étekneec nevevel fűzi meg az horgot (Prág: Serk. 210).

őszve-füz: consero, connecto, contexo, complico MA. conodo MAL. zusammenrichten, zusammenweben [aneinander reihen] PPB. A kárhozatnak köteleiből álnok mesterseggel őszve-fűzetett és tsimboztatott, s meg-vettetett törei (Nagyari: Orth. 3). Asphodelus liliaceus, hoszaeskán föl nő; a gyökere a kin szaporodik, sok őszve fűzött, mint az retkecskék (Lipp: PKert. 175)

üz-füz: [ago, tracto, continuo; betreiben, fortsetzen]. Törvényes dolgokat asztaluál üzni-füzni: ad mensam leges crepare PPB. Ila üzni füzni akarnók a dolgot (Pós: Igazs. 358). Ugyan üzni-füzni kezdik szorosabban is (Monlrók. VII.339).

Füzdögél: plectito Kr. [langsam flechten, spinnen]. A pók pók-hálót ereszt, füzdögel (Com: Jan. 52).

Füzés: [opus nexum; geflecht, schlingerei]. Ket fatyol előkötő, az eggik ueres fatyol, fűzes az feie, az másik szederies fatyol, szewes az feye (Radv: Csal. II.16).

1. **Füzet:** [fasciculus; bund]. Az gyalog törököknek vöttünk 2 füzet becskor-bórt 40 d. (MonTME. I.120. 85).

2. **Füzet, fűzetet:** [necti curo, conseri jubeo; flechten lassen]. Koszorúkat fűzetetett (RMK. II.31).

mög-füzet: [circumseri jubeo; besetzen lassen]. Neeg forgo kerekéket zerezetee es vass fyreezőkkel be zeegzetetee es elős borothwakkal meg fuzetee (ÉrdyC. 671b).

Füző: 1) [fascia pectoralis; mieder]. A kórót nem szokták a füző mellé tenni (Mik: Törl. 243). **2)** ligula Kr. [nestel, band]. Egy füzőre kötötte a madár lábát (Kónyi: ÁrtM. 37).

gyöngy-füző: bractearius PP. [perlenfasser, juwelier]. Geng füzőne (LavT. 14). Gyöngy füző (Dáv: Utm. 125. Sall: Vár. 15). A gyöngyfüző vagy kő választó ismerteti velünk az ő jószágokat (Pázm: LuthV. 19). Gyöngyfüző Sándornak egy gránát dolmánt hagyok (Gér: KárCs. III.374).

melly-füző: fascia pectoralis PP. schürmieder, schürbrust PPB.

Füződ-ik: [involvor, inmiscer; sich verwickeln]. Anyi veszélyben füződik, hogy rend szerint el kellettük veszni beléjük (Megy: 6Jaj. II.45).

[Füződöz-ik]

egybe-füződözik: [complector; sich verwickeln]. A komeidia avagy meglett dolgot szem eleiben mutató játéc keresztül kasúl egyben füződözöt cselekedetet mutat, de gyönyörű megfordúlással avagy kedves véggel (Com: Jan. 211).

GABANICA, KABANICA: [vestis hírsuta, amphinalla; zottiger mantel]. Egy nyoss galléros kabanicum vagyon, most annak szokták hini, nyusztal bélétt (Radv: Csal. III.225). Bizony jó bor, megígyuk ezen az esuhát is, reá vessük zálogban az gabaniczát is (Thaly: VÉ. I.388).

GABONA (*gabna* Radv: Csal. II.67): frux, fruges, frumentum, seges C. korn, getreide PPB. Gabonához való: frumentarius; gabonából való: frumentaceus; gabonát gyűjtők: frumentor C. Ragyás gabona: *carbunculosus ager; idején három hónapra megérő gabona, mint a tönköly: sitavium; gabona zseuge: frugum *primitiae; óltsódik a gabona: laxat annona PPB. Gabonat Sírínból zérze kézeitetni (BécsiC. 13. 182). Semi gabonat nem givith az chwrbé (VirgC. 92). Zeles földre zérze ötet vr, hog' mozóknek gőmöllet eme es bakokthi gabonának zikevel (DöbrC. 253). Tőtöket Sathanas meg keerth, hogh meg rostalna mykeppen gabonat (WinklC. 153). Ha gyenghe gabonabol akarz aldoznyi, meg persöllyed olezer az langon (JordC. 83. 388. 466). Tuduan ez zentseges atya, hog az egyben gyevhtevt gabonak megrothadnak (DomC. 29). Gabonat tizonket köblöt adnae vala (Hollj. 331). Parancsol vr Jesus, hog az konkolth kywe zeggyeek az tyzta gabona közzöl (ÉrdyC. 129). Ezt reményed az osztendőnce minoltárol: bō bort és minden fēle gabonanae kétségnélkül nagy bővseget (Cis. k). Mikor a gabonanae gyümölts meg mutatya magát, azonnal meg arattya (Kár: Bibl. III.35). Josephnek battyai gabona venni Aegyptomban menteuek (Lép: PTük. I.141). Az eledeli fiúk gabonak avagy paré (ACsere: Enc. 237). Kőles igen szajura gabona (238).

alj-gabona: [retrimentum frumenti; afterkorn]. Micoron a malacka meg nem hyzneyec, de őztőuerb lenne, sem az eleybe tőt algabonat meg nem egy vala (TelC. 126).

elogyés-gabona: farrago PPB. [mischkorn].

nyári-gabona: [fruges aestivales; sommerfrucht]. Nem csak nyari, hanem ősz gabonakat es gyümöltsket isten kegyelmességből be gyfienünk kel (KDebr. 1619. D6).

ősz-gabona: [fruges autumnales; herbstfrucht]. (KDebr. 1619. D6).

Gabonás: frumentarius MA. zum korn, zur frucht gehörig PPB. Gabonás föld: terra frumenti, terra frugifera, ager frumentarius; gabonás ház: granarium, frumentarium MA.

GÁBOR, GÁBORKA, GÁBOS: galbula C. galgulus MA. grünling PPB. Hangos szavnae: a tengolicz, pacsirta, pinyőke, gabor avagy gaborka (Com: Jan. 31). Sárnyál, gáborka: galgulus, emmerling (Com: Orb. 43).

GACSAL, GACZAL: vitis brachinata Nom⁹ 93.

GADAJ: [caverna; höhle?]. Az kőyokhoz közeleite (szt. Antal), kynek az belső gadny gazdaiia ezth felele (PeerC. 78).

GÁDOR: [atrium, vestibulum; halle]. Parancsola a vendégséget kézeitetni a kertec gadoraban: in vestibulo horti (BécsiC. 48). Az oltar es a gador közöt sírnae papoc, vrnae zolgay inter vestibulum et altare (206). Erős fegueres őrizi ő gadorat atriuni suun (MüncC. 136). Vegetek aldozatokat es be menietek ő gadoriba es imagátok vrat ő zent gadoraban (AporC. 57). Vala kedeeplen Irsalyomba megl byzonyoytoth tho, ky neweztetyk sido nyelwón betsaydauae walwan őthi gadortl (WinklC. 314). Te aytodnak gaadori (CzechC. 5). Job eg nap Cristusnac gadoraba it e földön ezer napoknal (TelC. 191). Bel vitetek a csazarok az ő palotaiának gadoraban (DebrC. 138). Marianak eghazanak gadoraba (TihC. 21).

GÁGOG (*gaggogok* C.): glacito, gingrio C. anserum mostrepro MA. gackeru PPB. A lúd zörög, gágog: strepit *anser PPB. Hiában gagogsz mint az lúd (Deesi: Adag. 197. MA). A lúd, gácsa es liba, mellyet metélt morsáckal hizlalnac meg gágog (Com: Jan. 32). A lúd gágog, sibog (39). Gágog a lúd (Com: Orb. 4). Gágogó lúd (GKat: Váts. II.329).

Gágogás: [strepitus anserinus; das gackern]. Tsac lud mod gyára hiában való gagogás (Czepl: Japh. 214). Az ebek senki nek semmi jelet nem adtaak, hanem a ludak az ő rendkívüli való nagy gágogásokkal adtaak hírt a népnek (Misk: VKert. 191). A lúd soha nem észik nagy gágogás és kiáltozás nélkül (347).

GAJD: [canticum; gesang]. Csúfos gjad (Thaly: VÉ. I.341).

Gajdol: jubilo, cano MA. frohlocken, jauchzen PPB. Éneklés és gajdoló részeg embereknek seregek: thinsus PPB. Ha lábam megbotlanéc, gajdolnanae én rolam (MA: Bibl. V.19). Elvilággal akarna vigadni, tombolni és gajdolni (MA: Scult. 32). Mert azt gajdoló (Czepl: Tromf. 68). Igen megbotlott, megesset az lábod, mint másszor is szoktak: gajdolnak te róla (Thaly: VÉ. I.257).

Gajdolás: jubilatus MA. freudengeschrei PPB. A pogány sibban a bérben fogadott sirató asszonyoc jujatnaak, torból gajdolásokkal diesíretit a halotnae elő számlálván (Com: Jan. 213). Némelly deák s magoktúl sem értő énekeknek gajdolás (Pós: Igazs. II.564).

GAJDUL: inebrior; vom wein einen spitz haben PPB. Gajdult fő: subebrius, mens vacillans PPB.

GAJDA: [fistula utricularis; dudelsack]. Az gajdaval, a huszlával uliczában jártunk, holubbakat zabajáltunk, magyart szpiváltunk (Thaly: Adal. II.376).

GAJSZT: spiritus Váli: OrvSz. 96. [geist]. Az (kakukkfő) spiritusnak vagy gaisztanak minden quintilja egy egy arany megér (Váli: OrvSz. 96).

GAJTÉN: [vitta criminalis; haarbinde]. Draga függőccel szepitettelec, chőrehent es gaytent attam füleldre (Pécsi: SzűzK. 106).

GÁLLA: [vestis sollemnis; festgewand, galakleid]. Gyöngyökkel tündöklő, ragyagó, a mint már most szokták nevezni, gallákhán, fényes fűtűzetekben (Bíró: Préd. A). Találunk embereket, a kik belől kívül mindenfönn ékessek és soha sem vetkőznek ki a gálá-szépüől (Fal: LE. 410). Himes, köves, gyöngyös gálában érkeznek főúri vendégnek az ország színével (Fal: Vers. 900). Hercegek s grófoknak gála-ruháival ékesítve (Házánk. 1379).

GALAC SIN: [genus calceamenti; schulgartung?]. Hiszem istent, hogy az én meg-útált galacsinom ellen te-is bizony majd a porba heversz (Veresm: Lev. 286).

GALÁD (*galyad* EhrC. 30. *galyat* SalMark. 23): nequam, sordidus MA. schalk, bösewicht PPB. Rusnyana, zennyesse, galadda lezók: sordio, sordesco C. Menyetekel ymett yeles tolvayok es galyadok (EhrC. 30). Ky nagyok en, haneczak egy kysded fergezcke, galyad es vialatus (46). Az bodog zenek nem látak gonozokkewzt nagyob bewewst es galyadbat es lytvabat ment engemet (127). Meltok nem vagyok ewtett yly galyad edenynkben tartany (132). Hitvan ala valo galyat ember (SalMark. 23). Nem tudná ember, hogy oly kába, fantasticos légy, hogy az tárafarán szabott kontősdőrről meg nem esmértemél (MA: SB. 218). Az játékosoknak nagyobb az istenec ellen való vétkec, hogy az eszes embereket az ő érzékenségektől, az miképen az galád bitangoc cselekesznee, meg-fosztják (Prág: Serk. 974). Kétség nélkül Piri passa is nem tudta soha, mely meszsze legyenek Váradtól be Erdélyben, hanem valamely galád ember szovára írta be Kolozsvárig (MonTME. VI.490). A galád emberek feleségeknek sok szép gyűjteményektől való elrekesztése által magoknak kárt és alkalmatlanságot szereznek (Misk: VKert. 246).

Galádság: [nequitia; niedertracht]. Balgatag galádság (MA: Tan. 740).

GALAGOLYA: [monachus; mönch]. Papok, püspökök, galagoliák es a töb szerzetes latrok (Mel: SzJán. 241). Nem öltözzec szőrös gyapjas lánakba, szűrbe, hogy hazuggyanac benne mint a czeri baratoc, galagolyac (Mel: Sám. 465).

GALAGONYA (*galogonya* Helt: Mes. 420. *ghelegheine* RMNy. II.49. *geleginye* BeytheA: FivK. 13b. *geleginya* Thaly: VÉ. II.73): spinus C. rubus carinus, spineolus, spinulus, rhamnus MA. chamaemespilus PPB. schlehe, weisser stechdorn, haindorn PPB. Galagonya-fa, kökéng: spinus PPB. Tővises lapu, görögül tribulos. Ha ighaz az, mit az totoktól ertek, ezt szent Jeronimus az v' nélweken ghelegheinének fordította, de fwnek neme ez, nem fanak ume (RMNy. II.49). A fennyifáról és galagannyáról (Helt: Mes. 420). Ha az geleginye viragha vizében martod az ruhát es az tagra teződ, kibn tönisk vagyon, bizonytal ki vonyza (BeytheA: FivK. 13b). A bodzafa, szent János fája, galagonya vesszős helyec nevelve dicsekednek (Com: Jan. 27). Gelegonyát bőven, kukoriczát is pénzen még más is tölünk vészec (Thaly: VÉ. II.73). Az nagy erdő végen felyül levő egy némő nemő galagonya tővis bokor mellett rajtam történt testemnek kemény, sanyaru verettetése (MonTME. I.403).

[Szólások]. Most tsak turkál benne, másszor a galagonyán is kapna (SzD: MVir. 94).

[Közmondások]. Egyikük kékény, másik galagonya: meg-lelte a zsák a földtyát (SzD: MVir. 118).

GALAMB (*golumb* MSion. I.291. *kalamb* ÉrsC. 695): 1) columba Pesti: Nom. 61. columbus C. taube PPB. Galambból való: columbinus; galamb módra csókolgatni: columbare C.

Galamb módon: columbatim MA. Galambfi: pipio PPB. Tendit ad viam praecipitem, quae golumbaya dicitur (MSion. I.291). Meta venit ad galambuk berchly (Nyr. VII.174). Tezen uala nyom egyessleges vygasagot es tompa zonal tezy uala nykeppen galamb: v. v. v. (EhrC. 73). Lata istenec lelket mikent galambat ióni ő reia (MünchC. 18). Latam en az zent lolkóth lewe zalwan ő reia ghalannak zemelyeben (ÉrsC. 112). A papok magok vesznee ökröt, geliczet, galambot es tőmiént (Mel: Sám. 416). Az galamb fiét az nyac czigaiánál messe meg (Kár: Bibl. I. 91b). Foglioth, galambot, mészec emni kelleő 1571 (Tud-Tár. II.227). Galambül szőlo, versenyec, tellyes gonosz gondolo (Cis. L3). Ha az halálra kél az dolog, még Ezechiás is nyőgni fog mint az galamb (MA: Scult. 135). Némely szertartások emberi rendelések, az nineművek mai időben-is az pápa országban: pünkösöd napi fa galamb mutogatás, ördög úzes (MNYil: lrt. 132). Lám meg mondám, hogy a tyukfiak igen kővérek lesznek és a galambfiak igen ősztővérek (Fal: NA. 41). 2) [verbum blandum; kosewort]. Yew el en galambom az kew zalnak odwayban es gyepewnek wdwyaban (ÉrdyC. 379b). Azért mondgya Christus az auyaszentegyhaz fölől: egy vagy te en galambom (Mon: Apol. 79).

[Szólások]. Ne váriad a sült galambokat az egből száidabba, hanem munkálkodgyál (Helt: Mes. 332. SzD: MVir. 110).

gatyás-galamb: columba plumipes; rauhfussige taube PPB.

gerlice-galamb: [turtur; turteltaube]. (Czegl: Sion. Előb. 2b).

házi-galamb: columba cellaris PPB. columba domestica SK. [haustaube]. Szeléd mint a házi galamb, kedvét nem veszti, ujjaimon forgathatom mint gyűrűmet (Fal: NE. 80).

kék-galamb: livia Nom.² 157. PPB. Com: Jan. 31. holztaube PPB.

örvös-galamb: palumbes C. palumbes torquata Major: Szót. 344. *torquata columba PPB. ringeltaube KirBesz. 159. Örvös galambból való: palumbinus C. Vad galamb, örvös-galamb: palumbes, palumba PPB. Elmene egy madaraz madarazny, lata tauol, egy magas fan hogy az ewruos galamb feziket rakna. Zeng már minden liget a sok madár-szókkal, nyűgne a gerliczék örvös galambokkal (GyöngyD: KJ. 368). A him nőtén-jének szemeit tsokolgatja és midőn föle egyesülést kíván, laba hegyin körös környül sétálgatván hízlekedik nekic. Ezek pedig főképen az örvös vadgalambok és gerliczék között gyakoroltatnak (Misk: VKert. 405. Fal: Jegyz. 935).

őszi-galamb: vivago Nom.² 163. [holztaube]. Őszi galamb avagy vad galamb: palumbes seu palumbes (Com: Jan. 31).

pár-galamb: [columba conjugalis; zu paaren lebende tauben]. A pár-galambnak együtt vagyon háza (Hall: Püzs. 408).

vad-galamb: oenas, palumbes C. *columbus agrestis, saxatilis PPB. wilde taube, holztaube PPB. Őszi galamb avagy vad galamb: palumbus seu palumbes (Com: Jan. 31).

1. **Galambász**: columbarius SI. [taubenwärter]. A galambok bűgjának fészkeket a galambász minden holnapla kiséperje (ACsere: Enc. 355).

2. **Galambász**: [columbas capio; tauben fangen]. Ide való a sólyom, ráró, keletsen, tsillagos ölyv, vad galambászó ölyv (Misk: VKert. 376).

Galambi: columbaris, columbinus MA. [tauben-]. Frater Leo galamby alazatosagual felele (EhrC. 32). W kedig nagí alazatosagual es galambi nagí egyigiwesuegel elmendegel vala (VirgC. 26). Azzonyonk Maria az ev vyg es galamby orchaya-nal az fratrekree neez vala (DomC. 198). Galambi szelidséget

kíván (Aly: Post. I.608). Galambi testnek képében (GKat: Titk. 211). Galambi szelídség (Tof: Zsolt. 42).

Galambóc(fü): peristerium MA. eisenkraut, taubenkraut PPB.

Galambocska: columbulus MA. taublein PPB. Egy pár gerlitze galamboczkával áldoztat (MA: Scult. 89, MA: Bibl. V. 35).

Galambos: 1) columbinus Kr. [tauben-]. (Csúzi: Tromb. 27). 2) peristerion C. columbarium MA. taubenhaus PPB. Az hely pedig, az hol a galambok neveltetnek, galamb háznak, galambosnak és galambuznak hívattatik (Com: Jan. 31).

GALAND (*galant* Radv: Csal. II.318. *gallan* Fal: NA. 127. *galond* Gvad: RP. 18): taenia, taeniola; haarschnur, baupthinde PPB. Pántlika, galund, prém: taenia; selyem-galand: serica taenia; selyem-galanddal megprémezi, meghányja: bombycinis taeniolis describit, exarat vestem PPB. Szakácsasszony szolgálójának béri: egy fejű szoknya bársonyra galant nélkül minden készszerivel egyült (MonOkm. I.291). Egy fekete kamuka pulást galanttal szegett (Radv: Csal. II.318). Galand és pántlika boltban ezekért pénz tsúsz (Szentm: Kalm. 7). A király megtiltotta az arany gallant a dámkáknak (Fal: NA. 127). Az áldott természetű szülék alá veti, kisdéségbenem dalja galandon vezet (Orczy: KöltSz. 5). Nem vigyáz sok farkú göndör barkájokra, vállonfüggő széles habos galandokra (11). Fekete galondal a végít fodrosau, hátrul béfont hajhoz kötötte tsínosan (Gvad: RP. 18).

Galanos: [linbatus; verbräunt]. Egy viselt, nesttel béltett bársony pulást, arany galanos (TörtT? 1778).

GALANGA: [junceus, scirpus; himse]. Az erdei galanga, mely tulajdonképpen juncusnak, szittyonak neveztetik, par hagyma forma levelet hoz (ACsere: Enc. 246).

[GALÉRIA]

Galériás: [exedra instructus; mit gallerie versehen]. A magas házak erős oszlopokon állnak, felül galériások, az az folyosók (Fal: TÉ. 795).

GALIBA, GALTIBA: 1) perversus, ganeo MA. [schlecht, böswillig]. Ha [az ecclesia] gondviselő nélkül volna, akármely galiba országban aláb-való állapotban volna (Pázm: Kal. 656). Az képmutató galibák fogokat rám csikorgottat (MA: Bibl. V.17). 2) molestia, afflictio, tedium, importunitas Kr. [bedrängnis, plage]. Minden galibából kimenekedem (Pázm: Kal. 169). Házi galiba: afflictio domestica (Pázm: Préd. 456). Észekben veszik az házasságnak sok galibát (Hall: Paizs. 336). Ugy kezdte őket őrizni, hogy csak egynek se lenne galibája (Lend: ÚjSegits. 1390). Nem kevés galibám volt szólnoki és szentniklósi törökkel (Montrók. XXVIII.29). Elég sok galibája vagyon ezekkel az atyafiakkal (Gér: KárCs. IV. 111. 135). Engemet emésztő festem nyavalyája, hogy megszűnjék immár fejem galibája (Thaly: Adal. II.401). Bár sorsomnak rosszul forog taligája, nem veszté kedvemem rám hánt galibája (111). A terhes galyibákat ol akarván kerülni, mint megannyi fűtalan kukukok az ő bujaságokat istentelenül öntik ki (Misk: VKert. 411). Engem a mi illet, vagy kerülémek előbb a galyibát, vagy lett kora után megbocsátnék haragosómnak (Fal: NE. 32). A galibák közt galibátlan lemi (Fal: UE. 391). Nintsen oly egybeveszett, akadékos galiba, a melyből a vídám elmék ki nem tudának felsejülni (395). Megtud menekedni az aggodalmas galibáktól (130). Ezekből a minket terhelő galibáktól mentek akarunk lemi (Fal: SzE. 517). Nem lesz-e galyibánk? (PhilFl. 99).

[Szólások]. Ugyan rám forr az sok galiba egy néhány helyről (LevT. II.254). A gonosz szolgák miatt gyakorta nagy galibában estec (Tyúk: Józs. 130). Kárt szenvedni, galyibában esni (Ben: Ritm. 152). Újabb és nagyobb galibába hoz-

nánk magunkat (EszM. 308). Galibában koveri szomszédját (Pázm: Kal. 438). Mit felehetnék a te magadtól magadnak csinált galyibádból (Bal: CsIsk. 43). Galibát szenved (Pázm: KT. 116). Ha késém sokára s nem indulok útra, félő, galyibát szerez (Ben: Ritm. 84). Miért szereznél magadnak bajt és galyibát (DKal: Ker. 28). Magoknak galyibát szereznek (Teleki: FLé. 26).

[Közmondások]. Egy galibát sokszor sarkán ér más-is (SzD: MVir. 266).

Galibáلكod-ik: ineptio tergiverso MA. narrenpossen treiben, aushucht suchen PPB. Galibáلكodom, gyermekeskedem: accisso PPB.

Galibáلكodás: [ineptiae, tergiversatio; aushucht]. Galibáلكodásodat es chalárdásodat eszedbe veszed (Veresm: HitMegt. 44).

Galibás: molestus, importunus SI. [lästig, beschwerlich]. Ti minnyájan galibás bánatokkal nehezítettetek (Pázm: Préd. 619). Magok kinyírn éreszkedtek ebbe a galyibás zendülésbe (EszM: Lev. 51). Sok galyibás utazások után verednek be a lengyelek táborára (Rumy: Mon. I.76). Galibás természetű (Mogy: 3Jaj. II.20). Sok időtől fogva galibás perci lévén ő kemének (LevT. II.333). Galibás dolgaim miatt nem érkeztem apja atyafiával törvénykezem (Radv: Csal. III.350). Az ki miatt történt ez iránt való galibás kára és költsége (MonTME. II.27). Inkább a világra se lettünk volna, hogy sem nünt ezt a galyibás tisztet visellyte (KeeskTört. III.324). Utszán, piazon lesik, és ugyan szomján várják, hogy valami galibás hírrel térhessenek vissza (Fal: UE. 399). A kész elme is néha meg áll a galibás dolog előtt (403). A maga-megkötés galibásabb tselekedettel, hogy sem beszéddel (138). A galyibás dolgok alatt fekszik magva a jeles tselekedeteknek (Fal: BE. 578).

Galibáلكod-ik: molesto, affligo, lacesso Kr. [belästigen]. Galibáلكodie es hívságos beszedeckel a füleket bétöltic (Com: Jan. 186). Jól lehet egy darabig a fejedelemtől tartván nem galibáلكodjanak, de utóljára példásan törí ki magát valami belőlök (Fal: UE. 466).

Galibátlan: [salvus; unbeschädigt]. Mely játék ez, arra való, hogy ember maga galibátlan maradván más-kít valamire szorítson (Fal: UE. 474).

GÁLIC(kő): [galitzenstein]. Szürke vagy fekete gálitzkő: sory PPB. Vég gálitz követ, abból négy pénz nyomonyít megtörvén, nyolcz löt nyomó rósa vízben, mely mint edgy fél ejtelnek negyedrészét teszi (PP: PaxC. 53). Egy sikárt hozattam az piazetról 6 d. gálitzkövet is Méhesnétil (MonTME. I.294). Vég gálitz követ, grispánt, fa olajt, össze timporálván ezeket (CsIsk: OrvK. 11).

GALLÉR (*galler* Szentm: Kalm. 7): subligar Pesti: Nom. 43. galera C. gallerus, collarium MA. halsband, gallerkragen PPB. Nyakszorító vas, őrv, gallér, nyaki ékesség: collare PPB. El zelesoytyk hw gallecrokat es nagyoboytytak hw rwlaokun peremyt (JordC. 426). Kőlyg emekem egy wegh gylelyoth gallert (KMNy. II.70). Edy gyendyel thewzewth gallér (III.52). Mely nagy gazdagsággal bírja Buda várát, ez országának hatti: nektők töl gallért (Tin. 288). Kőntösómnak a száya es niakan kőrnül való gallera (Mel: SzLán. 71). Az gallernál fogva huzz mint lehet (Turil. 1). Kőlyg emekem egy vég gylecet, gallér es egy aranyas karéj fedelet (LevT. II.24). Szoktae vala hor domi fekető formájú gallert (Prág: Serk. I.1). Az palastual gallera (Bal: CsIsk. 112). A galléro, fodroc megkeményittetne (Com: Jan. 111). És ott találhatz gallert es zinedőföt (Szentm: Kalm. 7). Marada rólad ránk csak rongyunk galléra (Montrók. VII.167). Az galléra szélyesen volt megrakva (XI.343). Senk a jepek közzül hasított ködmönt ne viseljen, azuz olyan bő-

ruhát, a mellynek galléra két-felé a hátán le-botsáttatik (Bod: Pol. 5).

[Szólások]. Csak galléra is alig maradt: vix latinian obtinet (Doesi: Adag. 256. MA). Mi országunk el romlott, ez az az gallera nyakunkon maradot (Valk: Gen. 14).

dolmány-gallér: focale PPB. rockkragen PPB.

fodor-gallér: collarium MA. collare; kragen, halschen Com: Vest. 123.

fodros-gallér, fodoros-gallér: collarium; gekriess am hende Nom. 19. Fodros gallér keményítő: anlyum C.

léhajtó-gallér: [collare inflexum; umlegkragen]. Gallérok, fodrok és taczlik száma: lehajtógallér Nro. 3. (Radv: Csal. II. 286).

miziri-gallér: [collare Croaticum; kroatischer kragen]. A mizári gallért dolmányról és mentéről le-tegyék. A mizári gallér egy átaljában horvát gallér, mivel a magyarok a horvátokat régi nevezetekről Mysi populí, mizer nemzetnek hívták (Bod: Pol. 85).

ormán-gallér: focale C. halsbinde PPB.

pap-gallér: scapularis vestis PPB.

spanyol-gallér: [collare Hispanicum; spanischer kragen]. Gallérok, fodrok és taczlik száma: spanior gallér Nro 3. (Radv: Csal. II. 286).

támasztó-gallér: [collare erectum; stehkragen]. Gallérok és taczlik száma: támasztó gallér Nro 25. (Radv: Csal. II. 286).

vas-gallér: torquis ferreus Com: Orh. 286. [eisenkragen].

Galléros: galeritus Kr. [mit einem kragen versehen]. Tawol vala tölök gallerus kőntösök, veres beretrayok (PeerC. 340). Eleybe kezdte főni egy ember szabasso, veres, nagy agyaru hasított sünekben es egy igen szelles, galleros mente vagon rayta (Helt: Mes. 448). Rövid mentében vala niusztal, hosszú régi forma gallérossal (MonIrók. VII.366). Istvánnak hagyok egy nyoss galléros mentét nyusztal bélettel (Radv: Csal. III. 225). Rédei Ferencz uramnak hagyok egy metszett, bársony, galyiros subat (288).

GALLES (*gallos* ACsere: Enc. 231): galla MA. gallapfel PPB. A tsernek természeti gyümöltse makk, nebaí gyümöltse pedig gallos és tseré enyv (ACsere: Enc. 231). A galles tölgyfán termő cömös és ráncos gyümölcs (KNagysz. 1658. 36). Vegy apro galles és föld porrá (Cseh: OrvK. 35). Mert hól galles terem, s hól galitzkó verem, nem egy mélyföld, se nem négy (Szentm: Kalm. 8). Egy mása galles (VeetTrans. 26).

GALLOS: [?]. Harom gallos giolez abroz, harom gallos giolez kezkenő, harom gallos giolez lepedő (RMNy. II.149). Két vég gallos gyóles (Radv: Csal. II.112).

GÁLNA(fü): pulmonaria MA. lungenkraut PPB. Minden fűrtűs gyümölt, mint a gálna, ostormén-fűn terem: corymbus PPB.

GÁLÓCA: trutta piscinaria MA. trutta salmonata, alosa; lachsforelle PPB. Lazatz, galóca, pisztráng: salar PPB. Az halért minden felé érte voltak, de nem lelének, hanem Benyeczky vett volt egy galoczt magának (LevT. II.12). Hogy Kd. én rólam el nem feledkezett és szép galoczával megajándékozott, Kdnek megígyekezem szolgálui (114). Őt darab galóczát küldöttem Kdnek (299). Az galóczát és az nadarát megbozták (RákGy: Lev. 8). Pénzt a konyhára és fűszerszáma; 70 galóczát, 1600 pisztrángot, 240 apró halat (Radv: Csal. III.56. Sz. Bodó: SöDics. a4). Egy szép galóczát küldtem főve (Thurzó: Lev. I.9).

Galócás: [truttis abundans; lachsforellenreich]. Jaád nevű gyönyörűséges, pisztrángos, galóczás folyó vizet is moghalász-tatván, ment be (Szal: Krón. 232).

GALUSKA: 1) [globulus farinae; knödel]. Lászt galluskának egy szopú (MonIrók. XXIV.135). **2)** [mediocris, obscurus; unbedeutend]. Ezen az hadakozáson general földmarchallienantságra ment volt dolga, pedig olyan gáluska-mihók-forma ember volt, de igen emberséges ember vala, német-fü (Házánk I.376).

GÁLYA, GÁLIYA: triremis, quadriremis MA. drei und vierruderichtes schiff PPB. Gályára vinni: ad cemos damnare, remigum catenis addicere PPB. Egé időnce coraban, micorun soc kerezen menne galakon Ierusalembe, en es elmenec velöc (NádC. 663). Egy nap az gálaba be ilnen io zelök leuen, menenek az tengörön egy urasba (KazC. 161). Gálliakon, haiokon allanak vala (CsomaC. 34). A venecések jüvének 17 gályával (MonIrók. III.16). Sárközyt gályára vetik egy falkáig, oztán öneki adának szabadságot (103). A tengerre szerze sok nagy gályákat és mindez gályákba főhadnagyokat (RMK. IV.84). Szolgáinak Sandor jószágit osztá és a nagy gályákon el-bé-szállítá, Ázsia földére által bányatá (85). Mint ha amaz szabad akarat szerént folio kis galilackal [így] repült volna el (Mel: Jób. 23). Gallyac, nadaszoc égnee (Göres: Máty. 16). Gályájokat, vízi eszközüket Komárom felé kezdé fölvonni az Dunán (MonIrók. VII.13). Gályákbeli evezők (GKat: Titk. 362). Egy hegzen (a tolvajok) a kék tengert vizsgálják szemekkel, ha valamely gályák azon meunének el (Gyöngy: Char. 3). A nagy bányatásban gallya romlodozik (33). A menyí darabját mutogattyák a pápisták (a keresztnek), sok tengeri gályák meghtelnének vellek (VárM: Szöv. 226). A tset annyi vizet okádik ki a mellette elmenő nagy gályákba, hogy sokszor elis mereti őket (Misk: VKert. 536). Okos kormány kell hozzá és a körül való nyughatatlan forgolódás, máskülömben hol késmarkokon törne, hol megfeneklene, hol pedig uttyát vesztené a gallya és nem érkeznék el tüzelt rév-partyára (Fal: NA. 160).

[Szólások]. Ott hagyák, mint a tengeren a törött gályát az egerek (Fal: NU. 292).

hadakozó-gályá: [navis rostrata; kriegsschiff]. Az mikor császár megindula, Halil passa is, az vízi kapitán, az nap indula meg az Fekete tengeren az hadakozó gályákkal (TörtT.² I.639).

lapátos-gályá: [tiremis; dreiruderer]. Csektorek, kiket deakul trirémiseknek neveznek, magyarul pedig tengeri lapátos-gályáknak hívjuk (MonIrók. XV.526).

vitorlás-gályá: [navis velifica; segelschiff]. Ki látta az útra bocsátott vitorlás gallyának, gömbölyeg hajónak birtelen meg-állhatását (SernFun. 87). A hamissag szinte ugy hozzá szegődik a vitorlás gallyákhoz, mint a piatzos boltokhoz (Fal: NE. 104). Eleutherius es Leander sok monda után jó forrón össze veszenek egy vitorlás gallyán (208).

Gályai: [navalis; schiff]. Gályai hadnagy: trierarchus MA. schiffscapitain PPB.

Gályás: 1) ∞ Öreg-atyának nagy-attyá gályás úr volt, sokaknak parantsolt a széles tengeren (Fal: NE. 13). A mi atyánk isten sovány imádság, inkább illeti a szegény egyházi embert, semhogy a kastélyos, földes, vagy gályás urakat (Fal: NA. 123). A martyrok gyalázattal multanak ki a világ szeméi előtt, mint gályás rabokat úgy ostorozván őket (211). **2)** [nauta, nauticus; schiffer]. Nagy sok galiakat es az galiasoknak fő hadnagyokat szerze (RMK. IV.84). Visszajövet néztük meg az öreg gályákat, melyeket ugyan akkor próbáltak, az gályásokat tinitották vonni (TörtT.² III.351).

GALLY: ramus, frondes MA. ast, zweige PPB. Gallyat levágni: defrondare MA. Loveles gallyat készíteni télre az marhának (Lipp: Cal. 48). (A fának) leszogik, törlelek szállás-adó gallyait, elhanyják, nem szűnyják tűzre vetni ágait (Thaly: Adal. I.1). A száraz gallyon énekek keservesen (Orezy: Költ. I. 136).

oltó-gally: talea, surculus, propago; pfropfreis. Az oltó gallyat műdön lemetezik (SBalog: TemK. 144).

Gallyas: 1) ramosus, frondosus SI. [reichbekant]. 2) [asper, molestus; hinderlich, schwierig]. Az engedelmességnek útján, találkozunk galyos és darabos akadályok (Hall: Páizs. 348).

Gallyasít: [frondosum reddo; belauben]. Nehéz gallyasítani, kit a rozsz hirse [hír se?] nyír (PhilFl. 69).

GAMAHÓ: chalazias PPB. [kamee]. Harom arany gywryw, az egyikbe wagon, az nagyobkba egy karniol, a massykba wagon egy gemako (RMNy. II 57). Egy arany gyűrű gamaho benne (Radv: Csál. II.23). Egy szablya gammaoval, türkissel és rubinattal ékesített (178). Egy aranyozott, bogláros lószerszám, gammao kő wagon kormányzabla rajta ezüstös (180). Mind gamaholnak híjak azt, valamelyet emberfő-formára faragunk, akár micsoda kőből faragják (Kecsk: ÖtvM. 285).

Gamahós: [cameo ornatus; kamee-]. Gamahos arany gywryw (Radv: Csál. II.94).

GAMAT: incultus, rusticus; grober mensch, sehr bäurisch PPB.

GAMÓ: baculus, scipio MA. subalare fulcimentum, baculus subalaris, furculae alares; stab, kricke PPB. Mankó, gamó: *subalaria fulera PPB.

GANAJ, GANÉJ, GANÉ (*gené* MA: Tan. Előb. 16. 27. *geny* Frank: HasznK. 21): stercus, excrementum, fimus, retrementum C. lutamen MA. mist, kot, mlat PPB. Tehén gamé: bolbiton C. Embér gamé: oletum MA. Com: Vest. 81. PPB. Elgér ganaj: muscerda Nom² 361. Juh-ganaj: oiptocou 361. Ló ganaj: fimus equinus 117. caballinum, *fimium caballinum PPB. Szamár ganaj: stercus asinuum Nom² 361. Galamb ganaj: *fimius columbinus; ölkör ganéj: *editus boum PPB. Ganaj es pénz zorelunek egy jutalmual mertekletnek (EhrC. 79). Vewn uelo zamar ganajt es ewtet boczata tulaydon zayaba fogayual megragyn (93). Hamual es ganéual tölte be ő feiet (BécsiC. 78. MünchC. 142). Fel emehen zegent ganebol (AporC. 85). Az systelghő ganeot (linum) meg nem ottya (JordC. 389). Alyezetok magatokat es welagon ganeoknak (VirgC. 147). Oly mynth e usylagnak gywluoz ganay lőthwuk (Komj: SzPál. 137). Mivől zsidodik igen a szanto föld? A ganetol (Helt: Mes. 186). E uilag sőpőrio es ganeia wágok (Mel: SzJán. 45). Papa ganeyn ezöngőttök (178). Ganuial ki nem haigalunae az varasbol (Mon: Képt. 18). Meg eszie a ganayokat (Mon: Apol. 398). Az lohere enyues ganet az belből ki hoz (BeytheA: FivK. 86). Szeméten és ganéjon lábaival kapirtyal (Páizm: Préd. 30). Az aranyból genét szedegessenek (MA: Tan. Előb. 16). Az ganéből kivonyatue (27). Az tulokunae bēlit és ganéjāt vigye ki (MA: Bibl. I.90). Job annira megnyavalyodot, hogy az ganében űlne (Lép: PTük. I.352). A szar hajtó bogár ganebol lészen es abholis éi (ACsero: Enc. 297).

[Szőlőisk]. Most válik ki a ganéj a májtól: depugnatur collatis signis, versis gladiis (Kisv: Adag. 113).

őrc-ganaj: [scoria aeris; orschlacke]. A te ezüstet értz ganéua lőc (Helt: Bibl. IV.13).

koh-ganéj: scoria MA [schlacke]. Kohganéj ledzi amaz kohban meg egetet aramue ezüstuee allit, kő ki szoktat a szemetre vetni (Kár: Bibl. II.128).

Ganajol, ganéjol, ganajl-ik, ganéjl-ik: caeo, oletum exerno, alvum vacuo MA. *oletum facio PPB. den leib erleichtern, notdurft verrichten PPB. Tacz meg zadat, ganelyam bele (VirgC. 21). Ott el szenderedék egy édes álomba, szemébe egy fősce akkoron ganéjla (RMK. V.60). Az verebec az én szememben ganéjlinae (Kár: Bibl. I.179). A ki mennyei kenyeret észik, nem törődik azon, mely drága étkeket ganéjollyon (Pázm: Préd. 111). Az oroszluának ganéjja igen száraz, mely miatt igen nehezen is ganéjolhat (Misk: VKert. 49). Mivelhogy a fecs-kék az ő fészkeikből alfeleket kifordítván szoktanak ganéjlaní, a házalnak tornáztai felett szoktak fészek rakni (454). A hűros unadár magának veszedelmet ganéjlik (460). Arra ganajolnak az verebek (MesésK. 21).

lő-ganéj: [concavo; bekaeken]. A madarak fellyül ala tapnak vala, trojabélieket le ganéjlyak vala (Huszi: Aen. 15).

Ganajlás: [stercoratio; notverrichtung]. Be feeggyed feddel te ganelasodot (JordC. 248). Later mondá: hogy a kiben hit wagon, annak bűneit isten csak úgy nézi, mint az anya kisdé tánuak ganéjlását, melyet nevet, mint valami jó dolgot (Pázm: LuthV. 114). Minden vizelleti és ganajlása három betekig elmaradt (BékHajd. II.276). Nem tsuda, ha Tóbiás a fészkének az ő szemébe való ganéjlása miatt megvilágtalanodott (Misk: VKert. 451).

Ganéjlat: merla PPB. [dreck]. Hlig ganélat: foria MA. Én az ő bűdös ganélatyokat nem akarom megingatni (MA: Tan. 1186). A siskák a nő a föld színén fölök megmaradt, az ő temérdeki sok ganéjlatjokkal elundokítják, megbűszhítik (Misk: VKert. 666).

Ganajos, ganéos (*ganés* PP): stercorosus C. mistig, kotig PPB. Az ebec az ganeos belőn űlaleodnak (GuayC. 9). Ganéos porba űl vala (Mel: Jóh. 5). Nem de ganaiosnak mondhaez efflede prophetat (Mon: Apol. 402). Az új tanitók panaszkodva hirdetik, hogy a lutheristák sok vétkekkel ganéjosok (Pázm: LuthV. 115). Ő maga fosos, dohos, iprikáló, ganéjos novezetekkel felel (Pós: GBot. 82). Ki-fogyvín a dologbol, inkább toronyosítsa ganéjos bornyát, az az írást (Nyr. VI.405).

Ganéz, ganéjoz, ganajoz: stercoro C. MA. misten, düngen PPB. Az szumar ahol szarik ott ganéjoz, ahol lugyik ott öntöz (SálMark. 6). Sokan szé fáradsaggal földet ganajozza es megis keueset takar (Born: Préd. 457). A mely földet gyakran ganajoznak, azon gazt aratnak (Kisv: Adag. 173).

még-ganéjoz: ~ Megganéjozt: stercoratus C. MA. A földet jól megganéjozni: *saturare stercore terram; az olaj-fának tövét meg-ganéjozni: oleas *pubulari fimo PPB. A földet meg ganajozom (Pesti: NTest. 151). Megh ganajoztam, hisen, az sovány földre szoktak hordni, hog az vetemennyek tornóbbek legyenek (SálMark. 23).

Ganéjozás, ganézás: stercoratio, lutamen C. lutamen MA. mistung PPB. [das düngen]. A gazda vigyázása a legjobb ganéjozása a földnek: *stercus optimum domini vetigia PPB.

Ganézat: [excrementum, stercus; dünger]. A főrzek a ganézatokat rágják (Com: Jan. 41).

GÁNC (*gánc*: vitium PPB. *gancos*val Com: Jan. 219): 1) mendum, defectus MA. fehler, mangel PPB. Mindenben *gánczat talasz te: nodum in scyrpo quaeris MA. Valamit paranczol, hog legyen, abba ganczat keres, altal al, megűt (Mel: SzJán. 309). Senkit nem latatunek, kibo valami ganczat nem talalunk (Born: Préd. 431). Bencze is vétee és gáncz találtatot (Dáv: Vilásp. 152). Még az angyalokban is találtatit gáncz (88). Mászue esmélmányiban mindgyárt gánczat talált Monus (Zvon: Post. II. Előb. 2). Honnét kullantál ide a csak-ot gánc kereső szamú Mátyás? Mi gáncot talál a folyeb meg lőtt táblázat-

ban (Pós: Votélk. 36). Módos ugrásában nem találhi gáncot (Gyöngy: KJ. 113). Niutsen olly telkéltes ember, kiben valami gánts nem volna (Fál: UE. 417). Kaján szemeivel minden kiben gántsát keres (Fál: BE. 581). Ha valami külső belső gánts az oka, mellyel természeted nem tud megalkudni, vedd észre (602). **2)** trien PPB. [hündernis]. Lábatimnak gáncot vetnek és eltaszítanak lábamról (Mel: Jób. 70). A birkózók azon vadnak, hogy egymasmnak inat lábokkal le fűssék s gántsot vessenek (Czepl: Japh. 247). Kerekdéd helyen bijnokoskodván, mellyic a masikat ölhetné meg, avagy kajmocsal, gáncsoval vethetné le, harcolnak vala a rómaiak (Com: Jan. 210). Ropják a szép tánczat, nem ejtenek gáncot, járják nagy ékesen (Thaly: Adal. I.197).

[Közmondások]. Vén ember tanácsa jobb mint ifjú gánts (Kisv: Adag. 304).

[Gáncsol]

még-gáncsol: [impedio; verhindern?] Látván Turi György, hogy majd meg-gántsoltatik, a barlangból ki-rohan (Könyvi: HRom. 9).

méggáncsolás: [impeditio; verhinderung]. A rossz meg-gátslását [így] tüstént igyekezte (Könyvi: HRom. 159).

Gáncsolód-ik: vitium sedulo quaero, defectum noto SI. (GKat: Titk. 1098).

Gáncsos: vitiosus, mendosus, pravus MA. difficilis, scrupulosus, morosus; voller fehler, fehlerhaft PPB. Gántsos erkölcs: mores *turbidi PPB. Legietek fégbetetlenc az elfordult es gáncos nemzet (natio perversa) között (Fél: Bibl. II.92). Nyilván vagyon, hogy ő neki természeti szerint viszszaforodultna, gántsosna, gonosságosna és hamisságosna kellyen lenni (MA: Tam. 159).

Gáncoskod-ik: in omni re argutias invenio; in allen sachen besondere spitzfindigkeiten finden wollen PPB.

GANGOS: [superbiens; stolzierend]. A leányok nevelésében nagy gondviséletlenség vagyon, mert tsinnyosgatás, ruhatzifrázás, gangoson lépés az-az kevéségre-való tanítás minden nevelések (Pázm: Préd. 1124). Egy tsipőjére téven kezét, gangoson, pávaként sétál (SzD: MVir. 276. 319).

GANTÁR: [cantherius; ganter]. Az öreg szőrös [így] hordókban jobb izni a bor, mert erejét ki nem boesáttya, kiváltképpen a nagyobb gantár, ászoe fálkon (Com: Jan. 85). A hordok a gantárokon a pénzékbe tettétven (Com: Orb. 113). (A káposztás hordókat) úgy tesszik a pinczébe gantárookra, mint a borokat (Lipp: PKert. II.207).

GÁNYA(fa), KÁNYA(fa): genista MA. ginster, pfingstblume PPB. Ganya fa bokor: genista C.

[GÁNYOG]

Gányogás: [mussitatio; das muffeln]. Ez álnok róka! gunyogásra it már feleletet hallottál (Pós: Igazs. 1647).

GÁNYOL: [tego; decken?]. Sövény-ággal gányolt, tatazott kalibával meg-elégszik (SzD: MVir. 97).

be-gányol: [impedio; hindern?]. Hogyha engemet nem igyekeznek számadásomban obfuscálni s begányolni (Nyr. XII.363).

GAR: [arrogantia; hochmut]. Jollehet nagy garral fenn jár az agárnál a tetves grammaticus (Felv: Dics. 10). Az harmadik, a kik kérdik, Tordára megy farral, egy tarka ház ott meg aláz vagy éltet nagy garral, szóval fogod ott az dolgoz és nem erős karral, vagy megépit, vagy szegényit, ha élsz perpatvarral (Thaly: Adal. II.122).

GARABONCA (garbonchas CornC. 356. garbonczászkodás Csúzi: Sip. 257): magia, necromantia MA. schwarzkunst zauberei PPB.

Garaboncás: **1)** necromanticus MA. [zauber-]. Sok garbonchas kwnyekwth ázue hordottanak és meg egettyk (Komj: SzPál. 276). A bíjós bájosoe és ördögösöe, garbonczás deákoc az ördögöckel edgyütt jádzadozván önnön magokat és egyebet is megesztelenítne (Com: Jan. 217). Lassú szóval elbeszéli mint vesztette el fiát, mint fenyegette, mint biztatta legyen őtet a garabontzás jövedő mondó (Fál: TÉ. 713). Sylvia nem tudott egyebet mondani, hanem hogy éljen a garabontzás deák (717). **2)** magus, praestigiator MA. schwarzkünstler, zauberer PPB. Ciprius mynd ev gyermeksegetevl fogva evrdveg tudomabni nenekevdevt vala garbonchas vala (CornC. 356). Varisló garabontzásoc vagy ördög barátai (MA: Scult. 296). Sokat indít néked a tulajdon szeretet, a lelkek garabontzása [így] (Ily: KrElet. 176).

Garaboncáskodás: [ars magica; zauberkunst]. Minnyáján fel-fuallkodott kevésésséggel dölyfösködtek s ördögi garbonczáskodással s feslett bujassággal kívántak tetezeni (Csúzi: Sip. 257).

GARÁDICS, GRÁDICS (garadis NémGlosz. 194. gradus EhrC. 64. gradus Czepl: MM. 239): **1)** climax C. scala MA. anabathrum; treppe, stiege PPB. Garáditnak közi: gradum stataria PPB. Fel-hágó-szék, latorja, grádit: anabathrum PPB. Ele foga a garadisnak: primus gradus est (NémGl. 194). Garadyczon ne hagy az oltarra (JordC. 55). Felmennec vala az varas erezkodőere mint eg garadiczon (Mel: Sam. 17). Hat lépés, gráditja vala az királi széknec (Kár: Bibl. I.314). Kilentzven lépezős grádicson kellene felmenni (MA: SB. 284). A grádicsonk a felső rend házakra menetel vagyon (Com: Jan. 107). Lépve s garádicsonként megy az ember tégéres gonoszra (Fál: NE. 68). Ollyan ez a világ mint a grádit, mellyen egyik fel, másik le-hág (KírBesz. 108). **2)** gradus C. MA. [stufe, rang]. Lleo gyakorta erdemle láttyn zent attyat egbe felemeletlenny es ynab kezewsbe nyenye zenteknek gradosazerent yozagrol yozagra haznaluan (EhrC. 64). Az zerzetnek leg felsw garadych fogara meeg nem jutotatok (VirgC. 122). Papi méltóságnak garádichára felmenének (DomC. 2). Az öznezők nagiob garádican vannak a tisztaságnak a hazasoknal (DebrC. 141). Ewtöd gradych yo mywellődetben valo keesalkodas (ÉrdyC. 394). Akyk iol solgalandanak, io garadicsot vmagoknak keresnek (Komj: SzPál. 373). Mindenkor az elműlkedésnek felső garadicsán nem állhaz (Pázm: KT. 357). A hála adóságnak gráditai ezek: a jótémetént megismerni, kibirdetni, megfizetni (Com: Jan. 242). Nem volt az apostolok között méltóságra nézve gradus (Czepl: MM. 239). A betsületnek felső gráditára soha nem hágbatnak (Misk: VKert. 253).

fog-garádics: [gradus; stufe]. Harmad fog garadycz eletnek meg fedesenek zandoko (ÉrsC. 380).

kerengő-garádics: cochlidium C. [wendeltreppe]. Harom rendbe volt eggie ház a masic fölött, kerengő garadiczon mentec eggyikből a másikba (Mel: Sam. 411). Nyóltz részre osztatott Belus tornya; oda kerengő gráditson kellett feljárulni (Moln: JÉpül. 140). Kerengő gráditson mennec vala fel a középső folyosóra és a középsőből a harmadikra (479). Szent István templomnak tornyában voltam, mentem fel négyszáz tizenegy fog keringő grádicson (Réd. tm. 7).

tekergő-grádics: [cochlea; wendeltreppe]. A pitvarból a belső helyekben menetel vagyon, a latorjónak avagy tekergő grádicson a felső rend házakra (Com: Jan. 107).

Grádicsonként: [gradatim; stufenweise]. Nem gráditsonként szállott a bűn mellyére (SzD: MVir. 81).

Garádicsos, grádicsos: gradatus, climatericus C. [stiegen-]. Kerek gráditos tsarnok: amphitheatrum C. Gradiczos polar széket czinaltatot vala (Helt: Krón. 155). Az iatek nező kerek, grádicsos csordakoknak finyesség (Lép: P'ülk. III.67).

GARAGYOL: [lallo; lallen]. En törökül tudván egy keveset garagynolni (Bethl: Élet. 268). [Vö. **KARATTYOL**].

GARAS: grossus Pesti: Nom. 37. as, drachma C. solidus MA. groschen PPB. Egy garas nyomo: assipondium C. Valamit egy garason tartani: asse *venditare aliquid PPB. Judának zerzenek harmincz garasokat (WesprC. 28). Fyrflyw hwz garast and, leany tyzeth (JordC. 116). Mykoron nemely frater adomas nekevl vet volna negyven garast es ezt meg nem gyona, esznek ev rea pokolhely erdegek (DomC. 261). Paranczola a saf-farnak, hogi hat garast adna neki (DebrC. 213). Az chehek myndon toma shertwl harom garast ygettek felebe az előby adomnal (LevT. 1.232). Mi vagyunk az elvesztett garas (Mad: Evang. 177). Apro pénzcek, garasok: nummi, grossi (Com: Vest. 54). Garasni formájú ostya (Pós: GBot. 33). Mint koldús szegyenli az más garassát (Thaly: VÉ 11.53). Egy garast botsát egy halnak szájába, azt akasztja a szent Péter horgára (Misk: VKert. 509).

[Közmondások]. Mit garason vehetsz, ne adj azért sok tallért (Kisv: Adag. 189).

adó-garas: Kik az adógarist felszedic vala: qui didragma accipiebant (Helt: ÚjT. E1).

császár-garas: [kaiser-groschen]. Egy császár-garas térszen 5 pénz (PractAritm. 12). Az hornak itezéje köztök tíz császár-garasán jár (RákGy: Lev. 175).

ezüst-garas: argenteus grossus SK. [silbergroschen]. Ha fyrflyw leend, hwz eztendewtől foghwa hathvun eztendeygh ewthven exyst garasth (sichus argenti) and (JordC. 116). Negi ewyst garast and vala mindiniknek (DebrC. 80).

kegyelém-garas: [beneficium; gnadengeld]. Hogy kiki elvehesse az öröc életnee drágálátos kegyelem garassát (MA: Scult. 215).

lengyel-garas: [grossus polonicus]. Őkör zöm, olyan az viraga mint az ebkapornak, de szelős mint egy lengyel garas (BeytheA: FivK. 92).

márjás-garas: marianus Art. 18. anni 1550. Kr. [Mariengroschen].

négypénzēs-garas, négypénztērő-garas: tetradrachma C. *grossus minor, latus PPB.

nyolcpénzēs-garas: *grossus major PPB.

örög-garas: sichus JordC. 181. El veeveek Moyses es Eleazar pap ew tőlők azokath az sanctuarium mereteke zerenth, tyzen hat ezer leth zas ewthven örög garass cerőth (JordC. 181).

pontos-garas: [punktirter groschen]. Hogyha pontos garasal akarsz szállitanyi, végy 33 nehezék finumhoz 15 nehezék pontos garast (Kecsk: ÖtvM. 309).

tizpénzēs-garas, tizpénztērő-garas: denarius C. Paranczola Augustus, hog kiki egy tiz pénzēs garast aduan adoban a cazarinak engödelmesseget fogadna (DebrC. 50).

GARAT (garad MA. PPB. Adáni: Spr.): 1) catillus MA. infundibulum; trichter, tiegel PPB. Garat, garad a malomban: excussorium PPB. La-járta a garat a fel-öntött búzát (SzD: MVir. 256). 2) alveus JordC. 292 [flusbett]. Mykoron ky erettenek vana es az zarazra ywtottanak vana, meg terenek az vyzek ew garattyokba: reversae sunt aquae in alveum suum (JordC. 292).

[Szólások]. Azt a jó selleg bort tölts fel a garatban (Czegl: MM. 69). Bezzög felöltött a garatla (Kisv: Adag. 136. 203). Egy ebédkor hat napra valót fahak s töltenek a garatra (Fal: NU. 305). Igen töl a garatra (Fal: Jegyz. 925).

malom-garat: catillus Com: Jan. 75. mühltrichter. Szél avagy szárnyasmalmoc, az holott liszt váluval és malom garattal őrlölnee (Com: Jan. 75).

Garatos: [catillo ornatus; mit trichter versehen].

[Szólások]. Az ember-is mikor dűsrik, fel-emelkedik és lü-ságra oszol, ha heinos mint Nabuchodonozor, dűtsőségében fénylik, ha igaz a garatos mint szent János (Pázm: Préd. 49). Valamit tselekedett, fontba veté, és mikor úgy találtaott volna, hogy nem igaz garatos, az után ada szententziát, hogy életét és országát elveszesse (612). Dűtsőségben fénylik, ha igaz garatos, ha meg-íti a mértéket (SzD: MVir. 85).

GARÁZDA (garáz MonTME. V.347. grázd PP. grazda Ver: Verb. Szót. 11): 1) lis, jurgium MA. litigium PP. zank PPB. Az papy fuyedelmek indythuan gharazdath es laborwth ő elleuwkben (ÉrsC. 161). Az haragos ember gharazdath indwyth (197b). Valahol laborwsag, garazda es morgolodas vagyon, ott ne keresked Cristus Jesust (ÉrdyC. 69b). Garazdant keresoenek hozyaya, hogy nywel zeegyenbe keweřdythetneek (561). Nem innám, de reám kőszőnik fő-emberek, ha meg nem iszom, kész garazda támad belőle és fel-bomlik a barátság (Pázm: Préd. 237). Méltatlan garazdát keresvén elbontá rendit irasomnak (Kereszt: FelsKer. 19). Tudniok kell, hogy az kastyokban valo lakas mód nekul való részegeskedést, garazdát nem szenved (Gér: KárCs. IV.111). El ne részegedjenek és valami garazdára magokban ne fakadjanak (Bethl: Élet. 196). Magok viselésével csak garazdát keresnek ezek a végbeli törökők (MonTME IV.209). Mostani dolgok csak garáz keresés (V.347). A budai vezér levele is csak garázda keresés (RákGy: Lev. 340). Ha garazdát akarja keresni, az én irasom sem lesz elég (RákF: Lev. III.82). A kapukon lévő harminc jánitsú megtuitaná azokat, a kik valamely garazdát akarának indítani (Mik: TörL. 79). A kik vizsgálkodó garazdával koczodnak, vérszopo fegyver miá esnek el (Csúzi: Tromb. 65). Őllel mérik garazdával csavált zoverliczizs borokat (73). 2) rixosus C. jurgator, jurgiosus MA. zänker PPB. Sokak vannak, kyk garazda ellen-segnek kesalkodasi mynt nem maradnak meg az elkezdő yoban (ÉrdyC. 65b). Garazda lator, avagy lappango tolvay (Ver: Verb. Szót. 11). Patuarkodo, garazda, hazug (Mel: SzJán. 195. Land: ÚjSegits. L716).

Garázdálkod-ik: rixor C. tricolor, jurgor MA. zanken, hadern PPB. Garázdálkodom, viszzát vonok: rixor; hazudok, garázdálkodom: tricolor PPB. Ha nem akarangyotok megh őny az feldnek lakozoyth, valakyk megh maradtanak, ellentők garazdálkodnak myndenwth, valamely feldön lakoztok (JordC. 191). Vayha értelmek lehetett volna az phariseusoknak az ő szombattyokrol, nem garazdalkottac volna Cristussal (Born: Evang. IV.513b). Patuarkodnac es garazdalkodnac Jánossal (Born: Préd. 25). Garazdalkodoe es patuarkodoe meltoe karhozatra (451). Adna Isten, hogy mikor az utszakon heverő vagy garázdálkodó részeket találának, a pelengérmél józanitanák meg (Pázm: Préd. 236). Ha egymással garázdálkodnának, feddődneue (MA: Scult. 652). Veszedkedni, garázdálkodni és patuarkodni a mezei parasztoké: jurgari, rixari et vitiligare agrestium est (Com: Jan. 203). Kérni azon, hogy a jó szomszéd-ságot meg akarják tartani, ne garázdálkodjanak effélével (MonTME VI. 136). A sas kezd a battynval garázdálkodni és utánna intselkedni (Misk: VKert. 326). Mőregben forralta szavait mint Timon vagy Diogenes, ama régi garázdálkodó görög bölcsök (Fal: NA. 125).

belé-garázdálkodik: cum aliquo rixor; mit einem an binden. A mezőn lévő szegény emberben belé garázdálkodhat (CompConst. 29). Belé garázdálkodott (Nyr. X.469). Sok kiván ság lehet, kivel csak belénk kezdene garázdálkodni (RákGy: Lev. 199).

Garázdálkodás: iurgium, litigium, contentio MA. zank, hader PPB. Mi legkisebb alkalmatosságot is az garázdálkodásra szolgáltatni távoztatunk (MonTME. VI.461).

Garázdás: iurgiosus, rixosus, trico, abydocoma C. contentiosus MA. zünkisch, sanertopf PPB. Garázdás, komor: trico; garázdás bolondok: abydocoma PPB. Alázatos, békességös, egyik részögös, az második csak garázdás és oly versőnyűs, imádkozik és bűnén sir, harmad részögös (RMK. III.265). Az részek garázdas embernek részek korába lenbe [így] vagy ivás képen add meg emi (az kenyereit) (Radv: Csul. III.81). Garázdás marezongás (Zvon: PázmP. 98). Az messiás nem leszen garázdás, személy válogató, háborgó (Pázm: Kal. 59). Diomedes mások felett magas, széles, tekintetiben kegyetlen, serény vagdalkozó, garázdas felette (Hall: IIIHist. III.69). Neheztelni kezdetek a garázdás mohárra (Fal: TÉ. 732).

[Közmondások]. A garázdás, részeg ember előtt az isten fija is ki tér az útból (SzD: MVir. 359).

Garázdaság: contentio, brutalitas SI. [hader, zank]. Megh bantatok engemet az sokaságnak garazdassagaban (JordC. 178). Ha en valaki szolgálit kezdeném fogdosni, hát nyilvánvaló garázdaságnak jele volna (Nád: Lev. 236). Miért tiltá Isten Samsont a boritaltól? Azért, mert ha a nagy erőhöz a boros garázdaság járult volna, senki békével nem maradhatott volna tőle (Pázm: Préd. 230). Meg-előzte a többi részséggel, garázdasággal, kevélységgel (Zrinyi II.176). Garázdaságra, izgágálkodásra fogadás által is kötheti magát (Pós: Igazs. II.302).

GARDOM: [sepimentum; einzümmung?]. A kerbe vltötne valának kerec gardom módjára; ha valaki be ment az egyic vton a fűc közet budosot és nem íőhet vala ki belőle (Helt: Krón. 169).

GARGARIZÁL (gurgurizál Váli: OrvSz. 2): [gargarizo; sich gurgeln]. Gargarizálni, megrottyogtatni (Major: Szót. 239). A rhabarbarumot főzd meg vizes borban és a gegendet gargarizállyad vele (Mel: Herb. 69). Az torkát pedig gargarizáló avagy korogásra-való vízzel öblöngessék (Web: Anul. 101). Azzal gargarizállyá a torkát (PP: PaxC. 92). Ezen lével gurgurizáld fiújo torkodat (Váli: OrvSz. 2).

még-gargarizál: gargarizo C.

Gargarizálás: gargarizatio C.

GÁRGYA: margo, septura, cinctura Kr. [einfassung]. Keztem vala egy kútat ásatni és meg is csináltattam vala emberül fával; de azután elrothadt a gárgya (ErdTörtAd. I.112).

kút-gárgya: [crepido; brunnenkranz]. Kút gárgyája: crepido Major: Szót. 172. Kút gárdjája: crepido pntei PPB.

Gárgyáz: sepio, cingo SI. [umzünnen].

be-gárgyáz: ∞ Kútat bé-gárdjázni: puteum marginare PPB.

még-gárgyáz: ∞ Meg-gárdjázni a kútat: puteum marginare PPB. Keztem vala egy kútat ásatni; de azután elrothadt a gárgya ... újolag meggárgyázák, de ebből bánának velle (ErdTörtAd. I.112).

GÁRGYÁN (gárdián PPB. gargian VirgC. 17. garian C. garián Deesi: Adag. 92. gárján Toln: Vig. 138. Major: Szót. 3. gárgyán Hall: Paizs. 271): abbas, arclimandrita C. cenobiarcha, prior monachorum MA. prior Com: Jan. 127. Gárdián a klastromban: gvardianus PPB. Az gargian meg jelenté, mit w tvt volna az toluayokkal (VirgC. 47). Az gargyantol kenieret es enik valot kerenek (uo.). Mond meg a gargyannak es az fratereknek, hog valamy marhayokat meg akaryak tartany, azt mynd ky vygky ez elastrombol (DomC. 165). Hagyjatok

békét igaz házásoknak, papuak, barátuk, az szegény gárgyannak (RMK. II.167). Egy cseppet sem késék, Pesten áltahene, klastromban gárgyantól barátulát vőve (IV.251). Megengedtetik a gardgyannak, hogy reájok vetheti kezéit (Czegl: MM. 20). Kalastromnak gárgyányja (Hall: IIIHist. II.145). Nézzd, tarolt heuyéknek parantsol guardián (Orczy: KultSz. 7).

[Közmondások]. Nem io egy clastromban két gárián: vna domus non alit duos canes (Deesi: Adag. 92).

előljáró-gárgyán: antistes C.

előljárógárgyánság: [coenobiarchatus]. Szörnyen piron-gatták az constantinápolyakat, hogy az egész elől járó gárgyánságot magoknak koporitanak (Toln: Vig. 138).

Gárgyánság: antistitium C. coenobiarchatus MA. prior-würde PPB. Meeg gargyanságot sem akar vala vyselni, hogy csak alazatosságban eelhetne (ÉrdyC. 569b). Páspókseg, gargyánság, a sok adomány buzottat (Mel: SzJán. 202).

GARMADA (gyarmada Fal: TÉ. 742): 1) acervus MA. [haufe]. Az épület fát kereső hasadó és szeges ágas fát fa rakásokat gamadákat [így] rac őszve (Com: Jan. 103). Vén aszszonyoc, éjjel járo aszszonyoc, boszorkányoc rakás fakon avagy tűzzel meg-égető gamadákön elevenen égettetnek-meg (137). Az föld ne légyen ganéjos, hanem ha az ganéi tellyes-séggel földé vált és ha a gyomot s-földet egy gamadában hanták (Lipp: PKert. I.41). A kinek feles gabonája vagon az padlálson, forgattassa meg, hogy ne legyen gamadával egy-máson (Lipp: Cal. 26). Töltsd az pulhákot, készen tartsd súlyos szablyádot s német testből rakj gamadákat (Thaly: Adal. I.32). Ez által gyfjíteti gamadára a bűnöknek sokaságát (Konár: Imáds. 227). Ha kérdésre fakad a dolog, magától lerogyan ezen temérdek hazugságnak gyarmadája (Fal: TÉ. 712). 2) congeries frugum MA. fruchthaufe PPB.

GÁT (Chaba *guatha* CodPatr. VI.150): 1) agger per fluvium MA. damm im wasser PPB. Super quadam clausione terre, que vulgariter gaat appellatur 1258. Usque ad clausuram Gergurgata dictam 1271. Clausura vulgariter Chaba *guatha* vocata 1267 (CodPatr. VI.150. Gér: KárCs. I.203. 364). Transitus *guath* vocatus 1364 (ZichyC. III.264). Locus Hozyugath 1364 (268). Locus Feuldgath vocatus 1364 (uo.). Unum fossatum, quod Moiusgata appellatur 1380 (IV.164). Vadi wigo gaat vocati 1413. Veteek ewtelt gathnak egy saros wyzen, hogy myndenek atal yarnanak ow raytta (ÉrdyC. 289b). Mely gátok és töltések mas ember földéhez namak ragaszva (Ver: Verb. 159). A malom körül való gát csinálást és akár minemű fából ahoz való szükségét és épületet ők tartoznak effectuálni és reformálni (Gér: KárCs. IV.296). Mikor ninkel [mint kell?] az gátra, sziszor, zátrára sockal többet költinc (Illyef: Jeph. 2). Számtalan rabokat szabadita meg a beszerményi nagy gátnál (TörtT. IV.51). 2) moles PPB. obstaculum, impedimentum SI. [hinder-nis]. Visgállják, ki lehessen az az ifju, s ha annak találják, a ki ők keresnek, gáttokat csinállyák (GyöngyD: Char. 359).

[Szólások]. Ember a gáton, ki magával bír (Fal: UE. 444. SzD: MVir. 104). Ember kell a gátra (Kisv: Adag. 358. SzD: MVir. 104. 198). Embert a gátra, verjük által az labanczot a más világra (Thaly: Adal. I.33). Oly szolgát szeretek én, az ki az gátot meg állja (Deesi: Adag. 229. SzD: MVir. 28). Az el-telő anyai öröm nehezen szenvedhet gátot (SzD: MVir. 431). Sok komálkkal gátat tölthetsz (RMK. IV.257). Gátot vetek valamiben (SzD: MVir. 20).

[Közmondások]. Paszta mahnom, száraz gátom vámot nem vehetsz (SzD: MVir. 456).

fűz-gát: *amerina retinacula PPB.

kő-gát: [agger lapideus; steindamm]. Erős mind edgy kő-gát (Apoll. 45).

malom-gát: claustrum MA. schlagbaum PPB.

Gátol: **1)** consepio, claustrum induco, aggerem obduco MA. verziünnen, einen damm umziehen PPB. A vizet meg-dugni, gátolni: aquam *coercere PPB. **2)** impedio, praepedio, remoror, obsto SL [hindern, verhindern]. Többen vannak, kik a falu építését gátolják (TörtT.² 699). Mutatódjék meg ebben is jó akarata, hogy az víz miú ne gátoltassék dolgunk (MonTME. VI.100). Akármely nyalka kurucz könnyen fér hozzája, nem gátolja földből épült postványos bástyája (Thaly: Adal. II.132).

által-gátol: transsepio, claustrum recludo MA. überziünnen, durchziünnen PPB. Az magoknak való emberek a hegyeket által likasztottak és az teugereket által gátoltak (Deesi: SallJ. 10). Mint kellene az eláradtott sok hamis vélekedéseknek folyását által-gátolni (Pázm: Kal. a1).

bé-gátol: circumsepio, aggere claudo MA. umziünnen, umschänzen PPB. A sok minden napi vétkes a mennyei gyönyörűségek úttját bé-gátollyák (Pázm: Préd. 730). Ezt a fogást idején bégátoltam a Kaláizban (Pázm: Luth. V.56). Utamat begátolta (MA: Bibl. I.160).

el-gátol: [impedio; verhindern]. Eféle balgatag mentegetéseket akarván el-gátolni az isten, emberré lett (Pázm: Préd. 117).

még-gátol: **1)** [aggerem obduco; dämmen]. A vizet meg-gátolni: *arcere flumen PPB. **2)** [impedio; verhindern]. Meg-gátolja dolgunkat a véség: *avocet a rebus gerendis senectus; valaki szándékát meg-gátolni: comprimere *conatus alienjus PPB. De az úr isten csudálatosan meg-gátolá újokat és meg-szégényíté őket (TörtT. IV.61). Mikor mind két részről majd kezekkel érnék a békességet, akkor gátolja meg isten (MonTME. 93. 430). Tanácsot tarta biveivel, hogy miképpen lehetne megelőzni és meg-gátolni a császársz szándékát (Mik: TörL. 263). Háláljuk meg néki, a midőn kérésünket meghallgatja és áldjuk őtet, midőn akaratainkat meg-gátolja (312). Nem gátoltuk meg adakozó szándékát (Pál: Sze. 563).

még-gátolás: [impeditio; verhinderung]. A jó reménységnek meg-gátolása: *oratio bonae spei PPB. Utannak meg-gátlása miatt hazámnak vészdelme esik (MonTME. VI.243).

réá-gátol: [induco; führen]. Az ő oldalát eg folio víz mossa vala, kit a gubernator réa gátoltata (Szék: Krón. 113).

Gátolás, gatlás: **1)** agger; wasserdamm; schleuse PPB. Az isten haragja ket erős gátolás közé vagyon rekedve (Lép: Pük. II.187). A révnél látszatott innár Kemény lenni, vélte az evezőt majd lehet letenni; fölb ilyen habokon által nem kell menni, de történi megint újabb gatlást venni (GyöngyD: KJ. 462). **2)** [impeditio; verhinderung]. Szabados menése, vissza is térése s gatlását nem teszik, zörgését mentében, jártában s költében sohál nem vészik (Thaly: Adal. I.190).

[Gátlód-ik, gátolód-ik]

még-gátlódik: [impedior; verhindert werden]. Meg-gátolódott kezdet dolgában: cursum *repressit PPB. Meg-gátolódunk némely dolgoknak végben vitelében (MonOkm. XXIII.156). Az éretlen, bárdolatlan elméjű kapiliják miatt meg-gátolodom (474). Ha kikolotat zendülés talál lemi, meg-gátolódik a dolog (LeVT II.291). Alkalmas időköz meg-gátolódik jo igyekezetiben (Nagyari: Orth. a2). A nagy hirtelen terjedő birodalomnak öregbülése meg gátlódik (DBenkő: Flor. 43). Ez helynek addig való el nem hányása nem abban állapodott és gátolódott meg (MonTME. VI.192).

még-gátolódás: [destitutio; das unterbleiben]. Néhémiás halván istene dicsőége meg-gátolódását, le-ülvén zokogva sir (Toln: HBék. 16).

Gátos: [agger instructus; mit einem damm versehen] Az, melly az föld mellet vagyon, magasb, az másé nem annyira magas, de gátos és ragadáló széles vizben vagyon (Deesi: SallJ. 64).

GÁTOR (gádor WinklC. 311. góler Thaly: VÉ. I.309): clathrum, peribolus MA. gitter PPB. Ablakban való rostély vagy kalmárok bűjök előtt való gátor, mellyen ember által láthat: transenna PPB. Vala keedegeen Irsalyomba meghyzenyoytotli tho, ky neweztetyk sido nyelwón Betsaydanak walwan őli gadorth (WinklC. 311). Péteessen kötettett vas rostélyokon avagy gátorokon, kereszt vasakon ki-néz (Com: Jan. 106). Az ablakomat verték, a vasgátért készítették (Thaly: VÉ. I.309). Az ablakok rendszeren rakott szép fágátorokon eresztették és szolgáltaták bé a napvilágot (Moln: JÉpil. 483). Nemes szív előtt nints építve gátor (Gvad: RP. 227).

Gátoros: clathratus MA. mit gitter verwalhet PPB. Az ablakoc rostélyosoc avagy gátorosoc: cancellatus aut clathratus (Com: Jan. 108). Ezen sővényeken lécekből gátoros ajtókat csinálhatni (Lapp: PKert. I.21).

Gátoroz: clathro MA. vergittern, verziünnen PPB.

még-gátoroz: clathro PPB.

Gátorozás: clathratio MA [vergitterung].

GATTOS, horgos: hamatilis PPB.

GATYA (gagya Illy: Préd. I.488. Thaly: Adal. II.124. gattia Mel: SzJán. 68. gattya Dáv: KKER. F4. Apoll. 11): femorale, feminale, subligar C. perizoma, subligaculum, caliga MA. funterhosej. Gatyá, bérhe, alsó nadrág: femorale Major: Szót 225. Gatyá, bérhe, alsó-ing: perizoma; nadrág, gatyá, berhe, harisnya: subligaculum PPB. Adoc egy morvaj posztobul dolmányt, 2 úmög, 2 gattyá övet, 1 szepelőst (NyEmléktár III. Előb. VI. Le vetette vala gatyáit es ki totzik minden szekamontaja es szerszama (SalMark. D6). Füge fánae leveléből csinálúnac gattyákat magoknak (Dáv: KKER. F4). A lelkiismeret szégyenletet indíta bennük és fügelevél gatyával kezdék takargatni rütságot (Pázm: Préd. 592). Férfiúi öltözet: a derce szorító kőntös, nagydrag, gatyá avagy lábra való (Com: Jan. 99). Füge fa leveléből csinált Adam gatyája (Tof: Zsolt. 666). Lézen rongyos gatyád, az is avult és rovas (Ben: Rím. 123). Vess le, mosd meg jól te vékony gatyádat (Thaly: VÉ. I.150). Egy ingben gatyában, hajadon fővel és mezitláb vitték be (Thaly: Adal. I.318). Az fogták rád, vagyon gatyád, ez bizony becsület; a ki ott járt, látott két szárt; de melyik az illet? (II.124). Adam a fügefá leveleivel befedezé magát és gatyát csinála magának (Illy: Préd. I.488). Vagyon egy rongyos gyatyája, abból is mind kivm a fa fa baltája, elfordulván tőle, nem nézhettem rája (PhilPl. 60). Budám is utánam hamar elérkezett, köz földhöz érvén gatyára vetezett (Gvad: Pösty. 23).

Szólások). Ezek csak fügefá-leveél gatyák, kopasz mentségek (Szd: MVir. 220). Egy ingbe gatyába (Apoll. 11). Pé, hogy a gatyáját megfösti (Thaly: VÉ. II.5). Nem fél a német, hogy elvonnyák a gatyáját (Kisv: Adag. 67).

[Közmondások] Minemű a legény, olly a gatyája is (Kisv: Adag. 431).

Gatyás: caligatus MA. [mit hosen bekleidet].

toll-gatyás: plumosus PPB.

GAVALLÉR (cavallér TörtT.² I.199): praenobilis, magnus SL. cavalier. Egy fő cavallérral kellene megválasztatnot és megpróbátotot (TörtT.² I.199). Ő felsége azt parancsolja, hogy azon főkészt ezüst-fonlat fordítsa keld a cavallérok tarsolyára és lóding-varratására (III.198). Suky cavallér, a ki más

vala, gugában fekszik (385). A gavalér mikor rá ér, ha nem mehet, mász (Thaly: VÉ. 1316). Rajtunk tenger a fegyver, mert a tokos német közöttünk lever, mint egy gavalér, lődöl mily kövér, bőriben sem fér (Thaly: Adal. II.213). Eő felsége vadászni kiment ordumtján lévő gavalérokka, udvariakkal (Thaly: RákT. 1136). Az mely négy gavalér van az fejedelem asszonyánál, szőlöttam földleik (RákF: Lev. V.115). A hintók mellett s azok előtt menő gavalérok s szolgák 1760 (Házánk 1379). Gavalért pajzányan szolga ültöztette (Gvad: FNót. 48).

GAZ (gozw) ÉrdyC. 94b): **1)** faex C. sordes, quisquiliae, putamen MA. colluvies PPBl mist, unflat Adáni: Spr. Gyomlók, gazt kiszagatok: diruncio; szemét, hulladék, gaz, aprók: quisquiliae; szittyó, himáros gaz a vízben: ulva PPBl. Myuellyed azt mezedeth, ne had gazduak [így] fel kehny (WeszprC. 128). Vadiak aloyttnak az nagy gazban lakozwan (ÉrdyC. 244). Fel nót a bűn gazza (Mel: SzJán. 310). Ez világnak gaza, sonkolya, söpreie (Born: Préd. 77). Meg rakodot gazzal, hituan penala Lutternee (Mon: Apol. 402). Oh ki nagy bolondság ily nagy dütsőséget meg-vetni e világ gazzáért (Pázm: Préd. 17). Öly földet lát, melybea a gazok és vad füvek buján nőnek (26). Ha nem kapáltatit az szőlő, az gaz feluer (MA: Bibl. II.7). Vagy vyodbol szoptad, vagy valamely bogbár vtn mentél ilyen nagy hazugságnak gazzában (Bal: CsIsk. 161). Ércznek salakja, allya, gazza (Com: Orb. 137). Az sonkolyai, gazzai el-vettetuec (Com: Jan. 72). Gazzát hazugsággal simittyá (Matkó: BCsik. 178b). Gazzából kirazagatván, megújéttatott együgyű predikációk (Csúzi: Síp. 716). **2)** pravus, improbus, vitiosus Kr. schlecht Adáni: Spr. Ky meg zydalmazya es gozw magyarazya istennek yghyeet (ÉrdyC. 94b). Ennekiem az hatalmas chazar megy hatta, hogy walahol effele gazy nepeth thalalok, eressen megy byntessem (LevT. 157). Mondom tū nektec, ez haza mene, hazaba gazb leue (Born: Evang. IV.83). Meunél gazzab ember, amál inkáb . . . (Illyef: Jeph. 25). Rácz gaz nép, országunk ontó esép (KecsTört. IV.402). Nevetségre való mólatság volt némelyik kopoknak dolga, valóban tekerte némely a gazt (medvét) előtte (RákGy: Lev. 360). Gaz török rohana reánk kövekkel hajítolag (ErdTörtAd. II.177). Valami gaz eselédek jüttek mint egy huszonegye (MonTME. VI.346). Rajta, rajta, rontsd ráczok sűrű rendét, hadd ne dúlja gaznép édes hazád földét (Thaly: Adal. II.247). Rút, gyalázat lőtt a mi nemzetünknek, hogy ilyeó gazu, az kik az előtt ott az hadban voltak, eljövénék omét (Gér: KárCs. IV.253). Az Jakóli levelét elvettem, kinek gaz metségét értem (254).

[Szólások]. Szabad a gazda a maga bázánál, ha mindgyárt a gazba bújik is (SzD: MVir. 369). Az te sulykod gazban esett (Bal: CsIsk. 112). Az egész világon, ha valaki a sulykot a gazra vetette, bezzeg te messze lódtád a nyárfá sulykot (Kereszt: FelsKer. 414). A mely földet gyakran ganajoznak, azon gazt aratnak (Kisz: Adag. 173).

giz-gaz: sordidus PP. quisquiliae Kr. [taugenigkeis, nichts-würdig]. Ama régi igaz jó fsemberek olyan gizgaz grótfocskákat nagyságnolni nem akartak (Cserei: Hist. 303). Nehéz ártatlannal rágalmaztatni, kivált egy giz-gaz embertől megpíszkoltatni... Példát véssze a magáról, a ki mást megszól, mert a giz gaz másokat is csak gaznak gondol (Thaly: VÉ. II.135). Ki áll előtte utból minden giz-gaz (Gvad: Időt. 231). Fa-nyelű vakarék, hitvány, gizgaz író (SzD: MVir. 248).

olaj-gaza: fraces MA. oelhofe PPB.

Gazol: **1)** sordido, corrumpto, depravo SI. [besudeln, verderben]. **2)** [contumelia afficio; beschimpfen]. A nagyanyámat szüntelen moeskolta, gazolta, külömb-külobbféle injuriákkal illette 1759 (Házánk 1137). **3)** [vastu; verheeren]. Magad is tekints be az istállóknak, hogy nyalábbal ne gazolják marhák s lovak eleiben a szénát (TörtT.² III.155). Míg ide jársz, meghadd, azalatt a csűrös kertetek senki ne gazolja (157).

be-gazol: sordido MA. besudeln, unfütig machen PPB.

égybe-gazol: [colligo, corrado; zusammenraffen?]. Mint a harang öntésben, öly tudós volt Melanthon s immet, amomat egybe gázolt [így] praedikátorkák és mesterkécsis az theologiában (Bal: CsIsk. 147).

még-gazol: fimeto induco, contumeliosis verbis afficio; schmähen, mit schmähworten anfallen PPB.

Gazlás: [hehnatio; schlemmerei, schwelgerei]. Arany há-sártra, ruha parázniakra, jószág gazlásra, elkele lakásra, ő maga juta latrok közt prédára, nagy nyavalyára (RMK. II.267).

Gazolkod-ik: [exsecro; fluchen]. Az ki szállásán kívül gazolkodik és kiáltoz, pölczákkal megverettetik (MonTME. V. 341).

Gazolkodás: [delictum; das vergehen, versündigung]. Ezt a számár szolgámat Flórat valamely gazolkodásiért megszidogatván, azon éjszaka elszökött 1760 (Házánk. 1375).

Gazlód-ik: [calumnio; schmähen]. Zabolátlan természetű szerint gazlódott (Nyr. XII.266).

Gazos: faeculentus C. faeculentus PPBl. [voll unkraut, undütig]. Tüvis felütné, gazos mezők: horrent *sita campi PPBl. Egy igen nagy eseres, gazos erdőt kiirtatván, szép kaszálókká tehette vala (Szal: Krón. 238). Öly gazos kert sintsen, melyben hasznos füvéske nem volna (Pázm: Kal. 555). Abban a ghazos köynben (Bal: Epin. 2). A Jesuita gazos könyve (Czegl: Japh. 95). Gazos vélekedés (MNYil: Irt. Előb. 1). Gazos, káromló könyv (217).

[Gazosít]

be-gazosít: sordido MA. besudeln PPB.

még-gazosít: [faeco impleo; mit unkraut bestreuen]. Konkollyal meggazosított (MA: Tan. 1066).

[Gazoz]

be-gazoz: [sordibus repleo; mit mist bestreuen]. Szükséges, hogy söpörgessük, tisztogassuk a bűnök szemetével bé-gazosztott lelkeink-isméretit, a belső embert (Csúzi: Tromb. 160).

Gazság: **1)** sordes, quisquiliae, sordities MA. [unflat, schmutz mist]. Ellenvetést nem találtam, hanem csak gyólvész gazságot (Pázm: LuthV. 3). Ezek csak luterista okoskodások, az-az temérdek, goromba gazságok (293). Szánando dolog, hogy minek-előtte Calvinus magyáról szólna, emnyi rutilmas gazság fordított magyar nyelven reája (MA: Tan. Előb. 4). **2)** [improbis; schlechtigkeis, verdorbenheit]. Vaj vesztette volna-el isten még pázsinttyában ezt az erköltsök veszedelmére nevedett gazságot (SzD: MVir. 49). **3)** [improbi; die schlechten]. A tanácsos urak nap estig fárduak, mikor a gazság kortsomákon iszik (Pázm: Préd. 35).

Gaztalan: illimis MA. [ohne unflat].

GAZDA (kasda TelC. 94. 98. kasda DomC. 199. Beythe: Epist. 211): **1)** hospes Pest: Nom. 80. hennis, dominus C. haus-berr, wirt PPB. A gazdához megszállani: divertere ad *hospiten PPBl. Zent Ferencz nemy aoytatós emberrel veudege hyuott, kyt kere, hogy vetne által az tonak zygetebe, kyben ember sem lakottuala, az gazda az nagy aynytatossngert, hazi megteleseyte (EhrC. 26). Az erekssegh az eleeby gazdayara zaal (JordC. 112). Ölfani vitez urnak anyanak, ki vala az fratereknek kazdaya, jelentetenek meg öz dolgok (DomC. 199). Az ő kasdaianac őmagat vti tarsul ada (TelC. 94). A pap az ő kazdaya ő neky eleybe iöue (98). Nemyuem wton yarotwl zeplöben esee az gazda leanya (ÉrdyC. 339). A gazdam melet a szomszednac ki dölt a pintzenec az egyic fala (Helt: Mes. 318). Ugy fizessen, mint az gazda a napzamosoknak, szakva-

nyosoknak (MA:Scult. 216). Gazda avagy ur (herus seu dominus) az a kinec szolgálja van (Com:Jan. 121). Mivelhogy mint a maga házához háza megyen, ha igaz embőr volt, nem köllött volna az pallásra előtte felmőnni, hanem beköllött volna várni mint gazdát (MonTME. 1.69). Ottan ilyen szolgálással éltenek, hogy némely nap estin egy helyben gyűltenek a gazdák, s onnét a templomban mentenek (GyöngyD:Char. 20). Nosza gazda, ne fuss gazra, hozz bort az asztalra (Thaly:Adal. II.98). A gazdák vékonyan maradtak, többet vetettek bé, hogysem le arattak (Fal:Vers. 914). **2)** possessor Com:Vest. 91. [inhaber, besitzer]. Bírő, örökös, gazdája, ura valaminek: possessor PPBl. A mi nem egynek sajátja, közönséges az (Com:Vest. 91). **3)** [oeconomus; verwalter]. Az eperjesi gazda az gyermeket tovább nem akarja tartani fél esztendőnél (LevT. II.15). Parancsolt meg, az hol fogják megvárni Buresait, az mint az előtt gazdálkodtak neki, most is az szerint gazdálkodjanak s melléje gazdát is rendeltesz (RákGy:Lev. 119). Gazdák: Bagosi László uram, Czató Albert uram, az lovak körül; Liskzni Péter az keseredett asszonyok gazdája, Gömböcz uram az úri asszonyok gazdája (Gér:KárCs. IV.553).

[Közmondások]. Nem jó az ház gazda nélkül: omnium nihil vsus, si pastor absit (deesi:Adag. 138). Nem jó gazda nélkül számot vetni (SzD:MVir. 378).

bordély-gazda: leno Major:Szót. 289. [hurenwirt].

cselédés-gazda: imperator familiae PPBl. [familienvater]. A jó cselédés gazda korán fel kellyen s későn fekdőgyék-le (Kisv:Adag. 57). A menyeyi cselédés-gazdának az Istennek háza és házának ajtaja előtt keldülnek (BíróM:Angy. 121).

cselédésgazdaság: [oeconomia; hauswirtschaft]. A házi gondviselésről avagy cselédés gazdaságról: de oeconomia (Com:Jan. 121).

csűr-gazda: [villicus; verwalter]. Officiolatusok: egy főbírő, egy koreszmáros, két kertész, egy csűr-gazda (Gér:KárCs. IV.333).

fő-gazda: **1)** *rex convivii; *dictator convivii PPBl. [oberhaupt des gastmahls]. **2)** [dominus domus; hausherr]. A fő gazdának nyelve legfrisebben pörög, mikor fenyeget valakit (Fal:NU. 299).

galamb-gazda: columbarius C. [taubenwärter].

gőbbölyös-gazda: [pecuarinus; viehhalter]. Egy gőbbölyös gazda, ha látja, hogy szomszédja minden, marháját eladgya egy marok gyöngyért, kétség nélkül esztelennek ítélle (Laud:ÚjSegis. II.33).

hajós-gazda, hajózó-gazda: [navarchus; schiffscapitain]. A tenger tulsó részeiről az hajós gazdának avagy hajóbeli kapitánus segedelmével, valamiket akarván hozni az hajosoc, a tengerben hajóközne (Com:Jan. 88). Jónásnak hajozo gazdái (Tyúk:Józs. 418).

ház-gazdája, házi gazda: herus PPBl. [paterfamilias, dominus domus; familienvater, hausherr]. Ha az ház gazdát Belzebubnak hittak, mennyel inkább az ő lazanapleit (Fél:Bibl. 15). Egy házi gazda egy egész házat felgerjeszhet az Christus esmeretince világos tűzével (MA:Scult. 971). Cselédés atya avagy házi gazda (Com:Jan. 121). Ugy vagyon hatalmas esztárnak dolga veletek, mint az házi gazdának az ő komondorival, kit nálón az házi gazda minden napi eledelével jól tart, az ő gazdáját megvárja (MonTME. VI.305).

házigazdaság: [oeconomia; haushalt, hauswirtschaft]. A io házi gazdaságra s a cseléd tsítításra néha engedetre s néha belegetésre osztatok a io orákat (Bul:CsIsk. 33). Mikképpen kollessé a cselédet igazgatói és a szolgálkne, szolgálkne engedni, az házi gazdaságról való tudomány írja előnkben (Com:Jan. 121).

kertész-gazda: [arborator; baumgärtner]. A jó kertész gazdák gyümöltse-fa csemetéket felesen akarnek fíltetni (Misk:VKert. 683).

kiadó-gazda: [pater nuptae; hochzeitsvater?]. A ház ajtaja előtt a kiadó-gazda obviálván a násznagyot, ki is elől szokott menni, utánna a vőfély 1760 (Házánk. 1363).

major-gazda: oeconomia administrator Kr. [verwalter]. Mezői rabotás, szántó vető major gazda ember az, a ki a mezőt műveli és az esztendőnként terinő gabona jövedelmével mag: táplállya (Com:Jan. 72). Major gazda, udvar bírő: villicus (72). A major gazdában itt megkívántatik, hogy gyermekségétől fogva ebben a paraszti munkában neveltetett legyen fel (ACsere:Enc. 270). Oh nyomorult ifjú! minnyájan parancsoltak néki, kergette az ura, hajtotta a major gazda a disznók után (Laud:ÚjSegis. 1794). Satyricus, major-gazdának hía a város praefectussát (László:Petr. 14). Conventiója vencesellei major gazdának (Évk. XIII.78).

or-gazda: receptor furum Kr. [hehler]. A lopóc és barom lopóc s azoknac orgazdái és az erszény metélők avagy táska lopóc felakasztatnac (Com:Jan. 137). Minthogy az tolvajlásnak ösztönöz az orgazdák, kik orgazdaságban élnek, kikre, ba ilyen fog bizonyosodni, halállal fog büntetődni országunk törvénye szerint (MonTME. 1363). A pésma matska igen szépen kiabrázolja a lopókat és tolvajokat, kik az ő orgazdájoknak nem tsak nem ártnak, hanem inkább kedveskednek nekik (Misk:VKert. 238).

[Közmondások]. Orgazda s a tolvaj mind egyszákba valók (Kisv:Adag. 547). Az orgazda és tolvaj egy büntetést érdemelnek (15).

orgazdaság: [receptatio, occultatio; hehlerei]. Az orgazdaság halállal fog büntetődni országunk törvénye szerint (MonTME. 1363).

szőlő-gazda: [dominus vineae; weingartenbesitzer]. Amaz evangéliom szerint három, hat, kilentz és tízenegy órán szőlőt az szőlő gazda miveseket az ő szőlőjébe (Alv:Post. 1.583).

szőlőműves-gazda: ∞ A menyeyi szőlő-mives-gazd: minket szőlő-veszszőket el-homlit a paradicsomnak áldot földébe (Mad:Evang. 189).

szőlős-gazda: ∞ Adgyad minékünk szerelmes szőlős gazdác, hogy az te ingyen valo kegyelmességgel elllessunc (MA:Scult. 220). A szőlős gazda szabad akarattya szerint rendjatalmat a munkásoknak (Szathm:Dom. 182). Tizen-egy orako forgasd elmédben a szőlős gazdát, ki a henylőket tízen-eg óra tájban maga szőlőjében látta (Tarn:Szents. II.62).

teherhordóbarom-gazda: veterinarius Mal. [tierarzt].

vendéglő-gazda: [convitator; hauswirt]. A hivatalos vendégei a vendéglő gazdától a vacsoráról házban vezetettenc (Com:Jan. 109). A pohárnok bétölti az erős italt a korsóból a pohrokba és kezében adgya a vendéglő gazdának (Com:Orb. 117).

vice-gazda: [villicus; verwalter]. Mindent kezére adni vicegazdának s utánna nera vigyázni, nagy vétek, minthogy: eskütt hűség is némely próbákon meg esik (Fal:NE. 24). nagyságos személyek szögenlik a számtartó íróknak me vizgálását, mintha azzal gyalázatot temének magokon, l nyomozniuk ravót, a vicegazdát, mint iparkodik, menyit ve be (Fal:NU. 281).

Gazdálkodó-k: hospitor, hospites excipio MA behorberg PPBl [bewirten]. Gazdálkodva: hospitaliter C. Javuból valakine gazdálkodni: de re familiari aliquid alieni *impertiri, máséb gazdálkodni: *alienis copiis deos venerari PPBl. Egmasnak gazdálkodok legyetek: hospitales in vicom (Némtl. 202). Örme

gazdakodik [így] δ mindenek: semper aliquis in Cydonis domo (Deesi: Adag. 91). Nem hizalt vadak és madarak lúsával gazdálkodik isten ebben a vendégségben, hanem égből-szállott kenyérral (Pázm: Préd. 733). Béhírván az istent és az angyalokat Abraham, gazdálkodik nékice (MA: Bibl. I.14). Végére menj Értelmestől nicsoda szolgálja (Racivil herczegnek); ahhoz illendő böcsülettel excipjál, úgy is gazdálkodik neki (RákGy: Lev. 91). A magyarok magok váraikat megnyitogatván, elégséges éléssel gazdálkodtak a töröknek (MonIrók. VIII.113). Feleségem is gazdálkoda neki két átalagba kétféle borral (XV.357). Senkit a gaz nép közül be ne böcsássanak, az kiknek a nélkül is ott kinn gazdálkodnak (Rady: Csal. III.16). Egy magyarból lött Deják Mened a ga nevű főember nagy böcsülettel gazdálkodék (TörtT. 1.4). Palatinus uram kedvesen értette, hogy ugod Althaimb uramnak liberaliter gazdálkodott (96). Az ingyen gazdálkodtatók és póstálkodtatók világos articulussunk extal (CompConst. 29). Eleiben mentenek hajókon s borral, kenyérral ugy gazdálkodtanak neki (MonTME. V.432). Sebes elméjeknek tisztán mulató forrásból gazdálkodnak (Fal: UE. 406).

Gazdálkodás: 1) hospitalitas C. MA. beherbergung PPB. 2) [donum; geschenk]. Kikhez is tisztességes ajándékokkal és gazdálkodásokkal küldöttem tiszteimet (MonIrók. XV.268). Küldöttem valamely bárány- s kenyérbeli gazdálkodást is azon agának (367). Ha az te perednek igazatasara törvény tevőket gyűntesz be, tartozol nekik gaszdalkodással (Nyr. VII.83). Az ország immár soha el nem győzi az gazdálkodást, ha az magokéből nem segítik a török vitézek (MonTME. VI.98).

Gazdálkodó: hospitalis [gastfreundschaftlich]. Igen gazdálkodó: perhospitalis C. Gazdálkodó, örömet b-fogadó: hospitalis PPB. Gazdálkodok legietek egmashoz zugolodasok nekfil (Fél: Bibl. II.150).

Gazdaság: 1) [hospitium; gastfreundschaft]. Mint esala megh gazdaia feleséget, nem neze gazdasagnak erős frigyét (CsomaC. 23). Minden tiszbeli embert ez három rendbe gondolliasz meg: egie feyedelemség; masie családossag, mint haz nepe közt valo gazdasagoc, gazdassonsagoc; harmadie lelki paztorsag (Born: Préd. 295). 2) oeconomia, oeconomiae administratio: hausbalhung, hauswirtschaft PPB. Gazdasághoz való: oeconomiens PPB.

Gazdaskod-ik: [sumptum facio; unkosten machen]. Koresmákon s mérsárszékeken magokat megadóstitván, erejek felett gazdaskodtak (Rumy: Mon. I.30). Gróf Parseli János fényes ármádaival leérkezvén, oda mennyi számú éléssel, hordós borokkal kellett erejek felett gazdaskodni (22).

GAZDAG (kazdag EhrC. 37. BécsiC. 7. JordC. 449. Helt: Újt. ÉS. Born: Préd. 458. Kár: Bibl. I.166. Zvon: Post. I.44): dives, locuples, opulentus, opimus, peculiatu, praedives, dapalis, dotatus, opiparus C. reich, vermöglích, begüttert PPB. Másokfelett gazdag: *praepollens divitiis PPB. Vrlandus new yken kazdag es nemes (EhrC. 37). Nem könettel ifiakat, zégeneket anag kazdagokat (BécsiC. 7. MiinchC. 49). Nemeli zegeni ember egi kazdagnak penzel ados vala (VürcC. 108). Yewe egy kazdagb ember Armatyaból (JordC. 449). Es egeft lakozanak Nazaretben Joachimnac hazaban, mel kazdag ember vala (TelC. 16). Bőit elő hoba sokoknac halálát, főképpen kazdagoknac (Cis. H4). Egy kazdag dus leányát vőtte vala (Valk: Gen. 32). Az isten kazdag irlalmasága (Tel: Evang. II.25). Kazdag ember (Mon: Apol. 301). A jó szőlő annál gazdagban gyümölsőzik, mennél jobban metszetik (Pázm: Préd. 400). Adgyon isten gazdag örömi órát (MA: Scult. 141). Gazdag örök séget bagynak maradékoknak (Fal: SzE. 521).

[Közmondások]. A gazdagnak akarküis rokona (Deesi: Adag. 184).

dús-gazdag: perdives C. [sehr reich]. Az ajándékot ajándékal megfordítani avagy vissza adni, meg fizetni a dús gazdagoté (Com: Jan. 194). Ama dús gazdag aranyát szegényekre folytatta (Pázm: Préd. 706). E világot mód nélkül fűző dús gazdagokat idevezitők az égi madarak skolójába igazítja (Misk: VKert. Előb. A4). Nem látsz itt dús gazdag henyé polárokat, sem festett, bársonybann sétáló grófokat (Orezy: KultSz. 43).

dúsgazdagság: amplitudo C. Major: Szót. 35.

Gazdagit: dito, locupletio, opulento MA. reich machen, bereichen PPB. A fejedelmet nem ugy gazdagittyák a fiskusok, mint az alatta valóknak szereteti (Com: Jan. 174).

még-gazdagit: dito, divito, locupletio, collocupletio, minifico, opulento C. reich machen PPB. Mindön izogomthol megfoztatoc, kyggel az en iegesemtl valeek megkazdagitottu anag megkazdagitvan (NagyszC. 55). Isten ez jlev zerenit akara zegezen lenny, hog mynket meg kazdageytana menyorzagnak evrekszegeben (CornC. 147). Mind abbol, a mi tyied, elnem vészec chae egy fonalszalatis, hogy ne mondhasad, hogy te kazdagitottad meg Abramot (Helt: Bibl. I. F3). Meglatod, ezennel megh kazdagitak te kedig vgyan vr modra öltezel (Helt: Mes. 457). Az keneső meg nem kazdagittya az ő kereskedőt (Kal. 1582. Fv3). Szentegyházakat rakattanak és jvedelmekkel meg kazdagétották (Tel: Evang. II.424). Zent Pal vallya, hogy (az corinthusbeli) meg kazdagitattak igaz es kazdagsagos ismeretinel az enangelomnak (Beythe: Epist. 211).

Gazdagítás: ditatio, locupletatio MA. bereicherung PPB.

Gazdagod-ik (gazdagod Kisv: Adag. 452): ditör Kr. [reich werden]. Katónáknak s efféléknek semmi nints gyönyörűségesebb, mint tolvajkodások által gazdagodni (Misk: VKert. 438). Ki mennél inkább gazdagod, annál inkább el-fősvényed; quo quis fit ditior, hoc illiberalior (Kisv: Adag. 452).

[Közmondások]. Nem szokott a kalmár otthon gazdagodni (SzD: MVir. 180).

el-gazdagodik: ditescio, opulesco MA. reich werden, begitert werden PPB.

még-gazdagodik: ditescio, opulesco C. reich werden PPB. Talán azt tudod vala, hogy földig meg gazdagodol (Deesi: Adag. 203). A vigyázó fejedelmek gondviselések alatt a föld népe meg-gazdagodott (Bod: Pol. 166).

Gazdagon: laute C. opime, opipare, opulenter, munifice MA. reichlich, überflüssig PPB. Mikoron Atila nagy kazdagon szörzet volna menyekezőt, beméne az ágyas házba (Helt: Krón. 20). Mennyiszer történik, hogy az istentelen emberek testét fényesen, gazdagon és bötsülletes pompával temetik (Pázm: Préd. 4). Tizenkét paripa volt sorjában és mindenik gazdagon fel volt ékesítve (Mik: TörL. 391).

Gazdagság: divitiae, opulentia, opes, babentia, gaza C. reichertum PPB. Valaki gazdagságával el-töltözni: *ingurgitare se in copias alicujus PPB. Zent yozagok, kyknel zokot embe reknek ywttoya byzon es ewrewk kazdagsagokra (EhrC. 70). Ez vylaghnak zorgalmatossaga es kazdagsaghnak czalardsaga meg foyttya (JordC. 394). Soc kazdagsagokat költénec szép öltár öltözetekre (Helt: Krón. 30). Kazdagsagoddal az szüköl-ködöket segítsd (Born: Evang. IV.474). Irigseg tamada az gazdagsagból (Deesi: SallC. 5). Minden gazdagságokatis elvivéc (MA: Bibl. I.32). Rakásokban rakott gazdagságoc (Com: Jan. 188). A fősvények az ő veszedelmekre való gazdagságnak gyűjtésében foglaltatosok (Misk: VKert. 134). Mimodon gazdagságokot gyűjcsenek (Illy: Préd. I.223).

Gazdagságbeli: [dives; reich]. Vala Elimeleh fertioncan vérent valo rokona hatalmas ember es nag kazdagsagbéli (BécsiC. 3).

Gazdagságos: nimis opulentus Kr. [sehr reich]. Gazdagságosan: ditissime C. Ez valahgy pompaság és kazdagságos dőlősségg (ÉrdyC. 618). Az testi kegyer bőv adatai mellett meg emoritur ő magatis az Christust istentől adatot memyei lelki bővseges, kazdagságos kegyerfinkne lemi (Born: Préd. 460). Zent Pal vallyá, hogy az corinthusheljek) meg kazdajuttattak igaz és kazdagságos ismeretűnel az euangelionnak (Beythe: Epist. 211).

Gazdagságú: [opulentissimus; sehr reich]. Melotusnac minden kazdagságú városit ki vicia: effregit civitatem opinatissimam (BécsiC. 13).

1. Gazdagul: ditescio, opulesco MA. reich werden PPB. Zorognakula kazdagolay zent yozagokul (ElrC. 70). Természettől az belűk olva vagyon, más kárival senki ne gazdagolgyon (MA: SB. 118). A fősvény akár igazán s akar hamissan gazdagulni igyekszik (Com: Jan. 187).

el-gazdagul: ~ Három király támad Persiában és az negyedik elgazdagul nagy gazdagsággal mindenekne felőtte (MA: Bibl. I.169).

még-gazdagul: ~ Meggazdagulni: *consequi opes PPB. Őmenden ingandoioknac zama a kűsdetől fogvan a nagiglan men megkazdagolana (BécsiC. 44). A neged (kiral) kazdagsagokkal mendene folet igen megkazdagoltat (161). Meg kazdagula s hatalmas vrra lőn (DebrC. 154). Athtyam orzaga, kybowl hyzem, mennyen wattok, nyind fatty meg kazdagvltok (ÉrsC. 469b). Letelepédnek, megöröködnek, elszaporodának és megkazdagolának (RMK. II.15). Vala enne egy iámhor vény szomszédia, ki szegény vala, de nem soc esztendeig igen meg kazdagula (Helt: Mes. 322). Vgyan szentes, de soha meg nem kazdagulhat (Cis. O2). Pörpatuar miat meg kazdagult itél mester (Born: Préd. 458). Meg akarnac gazdagulni (Zvon: Post. I.44).

2. Gazdagul: [opulenter; reichhaltig]. Job szegényről élni bátran, hogy nem mint gazdagul felelemmel (Deesi: Adag. 276).

GÁZOL: vado MA. waten, durchwaten PPB. Gázolható: vadosus PP. Nekyk egy keppen, nekyk maskeppen yarnak az istenek wten, de akar ky nykeppen yaryon, gázolgyon, senkynek semyre nem agyaa es nynden wten bel sem mehetnek (ÉrdyC. 602b). Ott magyarok gázolának, úsztatának, császár népi es, kik könnyek valának (RMK. III.202). Gazlani (EszT: IgAny. 567). Mintha torkit gázolt volna a sz. irásban (Pázm: Kal. 453). A melly ökröt mészárosnak akarsz adni, gyenge sarjún szabadgyában gázolattat (Pázm: Préd. 32). Belyeb gázol az őruenybe (KPap: Evang. 165). Belleb kel gázolni az káromkodás zavariában (Toln: Vigaszt. Előb. 8). Mind ez ű motskolódait az értelmes elmék gázolgyák (Ozogl: Japb. 19). Tsak maga gondolatiban gázolt (Hall: III. Hist. III.69). Indúltak éfél után Turna felé es onnan egyenesen Adamóczig gázoltak (Monlrók. XXVII.10). Jó darabig gázolt zavaros gondolatiban (Fal: TtÉ. 634). A hivalkodó maga magának terhe, nehezen mennek vontató őrái, gázol gondolatiban és semmire sem indúl (Fal: BE. 582). Döntöttem falait, megvettem vírait ellelőségnek, nyitottam erét, gázoltam vérét (Fal: Vers. 885).

[Szólások]. A vagyonnak elejében, bővségében gázol (SzD: MVir. 179). Mért fogadgyuk jó izi nevetéssel amazokat, kik híréen nevéen gázolnak (Fal: NE. 93).

[Közmondások]. Ki bogár után jár, süllyed, gázol a sárban (Kisv: Adag. 338).

által-gázol: transvado, vado MA. durchwaten PPB. Tahat vgy gázolnak által az vyzen, tahath az vyznek sebesege wketh elragagya es bele veznek vala (VirgC. 109). Zent Damunkos atyunk fytosan, predicaluan, gyakorta gázol vala által nemely folyo vizet (DomC. 94). Ne véllyed, hogy az ilyen nagy tengert

által gázolhassad (Bal: CsIsk. 121). A folyo vizen által gázolnak avagy tsonokkal, hajotskával élünk (Com: Vest. 52). Nehéz által-gázolni ezen a dolgon (SzD: MVir. 316).

be-gázol, bele-gázol: ingredior in aquam, vado MA. [hineinwaten]. Ugy bé gázoltak vala minden feslettségben, hogy el merőlvén az istentelenségben, totézya tellyesek volnának az undok gonoszságokkal (Pázm: Kal. 50). Ez útba ha ugyan belé kell gázolnotok, itthon eszetekben ne sokat bagyjatok (Monlrók. VIII.258). Zrini tüvedzőg vízben kész lesz be gázolni, ottan kezdő öket keménységgel vágni (Zrinyi I.110). Zabáll a világi nyalánkságban, bé gázol minden feslettségbe (SzD: MVir. 116).

föl-gázol: 1) [conculco; zerstampfen]. Damakust, Jeruzsalem mind felgázlál s magáévá tövé (Monlrók. VIII.28). A tártárság nagy toljonsággal [toljongsással] megérkezvén, csaknem felgázolák az erdélyi hadat (Bethl: Élet. 9?). 2) excito; aufachen, antreiben]. Bethlen Farkas Gergely Eleket, Kelelent, Dacót, Nalécit, kit házoknál, kit útkonban, egyszóval az hol kaphatják, megöllesse, breviter az egész országot felgázolja (TörT. 2 I.216).

körösztil-gázol: [perculco, pertero; zertreten, mit füssen treten]. Isteni és világi törvényen keresztil gázol (Fal: NU. 209). Keresztil gázolnak minden-kinek hűrben nevében (Fal: UE. 421).

ki-gázol: evado Kr. [sich herauswinden]. Ki nem tud gázolni hosszan nyújtott beszédűből (Pázm: Préd. b3). A szent irással való ellenkezésnek sűrű szövénnyéből akarna ki gázolni (Matkó: BCsák. 338). Olyas dologban keverem magamat, mellyből bősületesen ki nem gázolok (KisBész. 48). Ki nem gázol betegségből (SzD: MVir. 63). Ha a búzból idején ki nem szüthnek, ha ezen heves ferdéből ki nem gázolunk, maradéknak-is leszen fontányi (185).

[Szólások]. Az mit el kezd, soha ki nem tud belőlle gázolni (Deesi: Adag. 49. Kisv: Adag. 34).

még-gázol: 1) vado; durchwaten PPB. 2) [conculco; mit füssen treten?]. Paranczollattat fel forgata es el változtatta, meg gázolta (Mel: SzJán. 233).

Gázlás: [labor, molestia; beschwerde, strapaze?]. Az szerdár az főb urakkal s Bethlen Istvánnal valami paraszt emberek kalauzságokkal ivén, sok gázlással verekedtek vala Gyulára (Szal: Krón. 117).

Gázló: vadum MA. Nom. 6. wasserfurt PPB. Az vizen gázolbaa által menni: vadare Vor: Verb. Szót. 32. Labbalom, vizen gázolbaa mégyek: vado; gázló-hely, fsekély-víz: vadum; gázlóban jáni a vizen: *atterere alevum PPB. A Körös is és azoknak erei sok helyeken a nagy szárazság miatt most gázlóban megjárhatók (Szal: Krón. 112). A folyó-vízet kezekkel és pűsokkal fel akarták dugni, hogy alól a tábor gázlóban által melietne (DBenkó: Flor. 175). A Morován egy helyen gázlóra akadtak (Monlrók. XV.134). (Az német Győrvárnál az tóban, posványon gázlóban mind belé felladtott (Thaly: Adal. II.145). Az törpék tegeztél ha Kapronczai uram felkötne, alkalmas gázló vízben sem kellene félténi, hogy az nyilai megázulnak (RákGy: Lev. 100). Ahol mégsem gázol a Kis-Duna (Thaly: RT. II.81). Az kozák szerdán kötözvén gázlóban által az Priton (453).

[Gázolód-ik]

be-gázolódik: [incido; hineingeraten]. Az leányom állapota menyjen véghez; nehéz másról gondolkodni, az memyre immár ebben begázolódunk (LevT II.216).

[Gázoltat]

Gázoltató: [vadosus; seicht]. Az hol gázoltató hely nincsen, hűdással által vettne (Com: Jan. 91). Az vyznek eszkölje, lábbelo, gázoltató helye vagyon (Com: Orb. 175).

GÁZOS: [vadosus; voll untiefen?]. Kik között az mellye az föld mellet vagyon, magash, az masie nem annyra magas, do gazos es ragadalo, szelheses vizben vagyon: quorun proxima terrae praecalta sunt, cetera, ubi fors tulit, alta alia, alia in tempestate vadosa (Deesi: SallJ. 64).

GEBE: [caballus; packpferd, gaul]. A gebét nem illeti hintőszeker (Helt: Mes. 47.).

[GEBED]

még-gebed: morior MA. [sterben, krepiren]. Fel-ért nyúl-tzal napra az iszonyú hegnek felső tsutsára egész a folbókig, de az hideg miatt tsuk meg-nem gebodett (Mon: JÉpül. 102).

GEDÉL: allicio, pollicio, illicio, allecto, invito SI. [anlocken, anreizen]. Édesget, ámit, gedél a világ tsalárságának puháságával (SzD: MVir. 93).

Gedelés: allectio, delectatio MA. ergötzung, hinzulockung PPB.

GEDÓ: hoedus Otr· OrigHung I.18. [böcklein].

GÉGE: 1) bronchus C. aspera arteria, jugulus MA. luft-röhre, kehle, gurgel PPB. Torkaba átek a tört s gegeiet is megl metek, de azért a zolának aindokat el nem vezte (DebrC. 29). Az boros víz nádát terümt orromban, egészséget nem ad neküm dolgomban kössebbödik gégem az krónikában (RMK. III.317). (Az rhubarbarum) az goghenek zarazsagát meg gyogitya, ha azzu zöld leuben főzöd (BeytheA: FivK. 58). Az edel meg metéltetvén a záporlő fogackal meg-rágattat-ás és meg rágattatván a gégen alá nyeletik (Com: Jan. 50). Ha husotska a vagy borítotté vettetik ki a szájon, jelenti a tüdőnek, gégeinek, nyoldoklőnek ki ragadtatását (ACSere: Enc. 184). Dohos kénkű pára jár ki a rüt gégején (Zrinyi: ASyr. 23). Soknak teli gégejéből bor ki-omlik (38). Egy tsorda néki méne a kortsmaúnak, Eleutherius uram volt elől-járóban száraz gégeével, tömött erszénnyel (Fal: NA. 121). 2) [tubus; röhre]. A kovácsok munkájokhoz serénységgel fognak; a fúvó gégeje körül szit ez tűzet, pemete bottyával a hint reá vizet (GyöngyD: KJ. 425). [Vö. GÖG].

[Közmondások]. A szomjú embernek szárat gégejének mit használ tires kersó (Kisv: Adag. 402).

ér-gége: arteria; pulsader C.

lélőketvő-gége, lélőközö-gége: trachea C. MA. gurgulo; luft-röhre PPB.

torok-gége: stomachus PPB. [schlund]. Torok-gége, mellyen az étel, ital a gyomorba mégyen: stomachus PPB. A mi hurutás által vettetik ki, a tüdőkből vagy a gégeből jó; a mi okadás által a gyomorbol, torok-gégéből avagy a bélből (ACSere: Enc. 184).

Gégecske: [tubulus; röhren]. A levegő ég a tüdőnek gégecskeibe mégyen (ACSere: Enc. 147).

Gégeség: 1) [subtilitas palati; feinschmeckerei]. Nem elég-sziunk meg az otthoni edellel; a tengert halászsuk ki, az erdőkét pnsztitjuk ki vadbul, a világ végéről szerziunk ritka-ságot; annyira meit a gégeség s torkosság, hogy se napkeleti se napnyugoti országak nem tölthetik kedvünket (Fal: SzE. 547). 2) [arrogantia; hochmunt]. Gégeségre és nagy pompára kezde vñni (Helt: Krón. 167).

GÉJÉL?: [illicio; locken]. Kiki az ő tulaydon kenánságától el vonnattat es géyettetic: unusquisque a concupiscentia sua abstractus et inlectus (Helt: ÚT. Pp.8).

GÉLÉT, GLÉT: chrysocolla C. MA. argyritis, chrysitis, lithargyrium; silberschaum, silberglätte PPB. Arany sárga, arany-glét: auripigmentum PPB. Az gléth, ólommal és más, hányák-

búl jövő matériakkal való kereskedést ne üzze az inspector (TörtT.2 I.373). Törd meg az ezüstöt, végy 8 lat glötet, négy lat vas pléhet (Keesk: ÖtvM. 291, 297, 303). Beteg leányod-is, kit sem mercurium nem gyógyhet tűzében, sem mauna, avagy glöt gyonra rejtékében (GyöngyD: Char. 181). Fazekasnak mivét ékesíti glét (Szentm: Kalm. 9).

arany-gélét: arsenicum, auripigmentum, chrysocolla C. antimonium Com: Jan. 16. Arany glét, rezrosda, vasrosda (ACSere: Enc. 248). Arany-gelét, kénkö, mész lá együtt lésznek (Felv: SchSal. 24).

ezüst-gélét: [argyritis; silberglätte]. Ha valamelly lovat meg-lőttek, végy fertály font mézet, négy lot ezüst glötet, ezzel kemnyed az helyét, míg meg-gyogynl (Cseli: OrvK. 37).

Gélétés: [gypsatus, crustatus; schalig]. Ezt is hasznosan mivelik: edgy babot hosszára ketté hasítanak s az orr gyűke-rére az ott megdagatt erre a két szemöldök közzé azt kötik erőssen által szorítván; vagy az helyén edgy ezüst pénzt, annál jobb ba azon felyül gelétes tyukmony fejéritlen tsepfüre takarván, reá kötik (PT: PaxC. 72).

GÉM: 1) ardea, ibis, erodius C. porphyrio Helt: Bibl. I.CC3. [reiher]. Kara kathonat, ghemeth, eztragot ne eegyeetek (JordC. 95). Ha zayog az gém, reggel esőt váry (Cis. G3). Nemelyt vízi allatokkal, bekanal, hallal ettet az isten, mint eztragot, gemet (Born: Préd. 553). Az szárnyas állatoc között ezec legyenec ti nálatoc utálatsoc: eyjeli varju, hattyn, huho-cogol, ökör-bika, publicán madár, gém, esztrag, szarka (MA: Bibl. I.97). Trombitáját ellopta darunak az varju, az vas-vári gémnek gerébjét ellopta (Thaly: VÉ. I.350). A gémnek nem utolsó neme az ökör-bika, kinek nagy hosszú nyaka és nagy begyi avagy gyonra vagyon (Misk: VKert. 340). 2) [retinaculum pyritae; feuerschloss?] Matthys ispan es Matthys deak az paytha felewl jettwenek be, zablyayok fel kewthwe es az pws kara reá wonwan az gemeth (RMNy. II.189). 3) [repagulum; schlagbaum]. Gém a sarampo kapu: repagulum ar-rectarium PPB. Fut a kapura a német, tartja zárosan a gémet, mond berdót, ohó herr gott! (Thaly: Adal. II.337).

fehér-gém: ardea alba Nom.² 153. ardea PPB. [silber-reiher]. Fejér gém, gyöngyver: ein kleiner weisser reiher (Kir-Besz. 159).

kút-gém: telo PPB. [brunnenschwengel].

macska-gém: asterias C. [sternreiher].

szürke-gém: ardea pulla, cinerea Nom.² 153. [fischreiher].

vas-gem: ardea pulla, cinerea PPB. [fischreiher].

GÉMB: [ira; zorn]. Tulál a gyors elme itten is színeket, vészen a nyolvére kemény beszédeket, forralóm eselédi ellen nagy gémbeket, mutat haraggal több kemény feddéseket (GyöngyD: MV. 77).

Gémbelőd-ik: irascor, stomachor SI. [zürnen].

Gémbelődés: [stomachatio; zorn]. Okát kérdi Éva gémbelődésének; tön amaz illy választ: vigyázatlanságát únta eselédgyének, ez oka haragos kedvetlenségének (GyöngyD: MV. 77).

GÉMBERED-IK (gēberedik Land: ÚjSegits. I.123. giberített lép: PTük. I.235. III.321. gimberedett SzD: MVir. 358. meg-gomboródóm: dirigeo MA. PPB.). dirigeo, obriresco MA. er starren PPB. A részeg ember elméje, akarattya olyan, mint az erős dēren meg fagyott és gimberedett ember (SzD: MVir. 358).

el-gémberedik: ∞ A beryós fákat jó reggel meg kell rázni és az őjjeli hivesség miatt elgémberedett hernyók lehlűl-vün, úgy tapodtassanak el (Misk: VKert. 676).

mög-gémberedik: ∞ El-hülök, meg-fagyok, meg-gümbö-rödöm, giberedem, meg-ahuszom a hideg miatt: dirigeo PPB. A részeg elméje, és akarattya olyan, mint az erős déren meg-fagyott és meg-gémberedett ember (Pázn: Préd. 233). Kezetek meg gyberedett az nagy hideg miatt (Lép: 1'Tük. I.235). Nyelve ugy meg-gémberedik, hogy az ő időzőtőjéről vallást nem tehet (GKat: Váls. II.195). Ottan fagysz, ottan géberedel meg (Land: ÚjSegít. I.123). A kigyókat bátorságosabban megtapogathatja akár ki is, míg a hideg miatt meg-gémberedvén vannak (Misk: VKert. 587).

meggémberedés: [rigor, torpor; erstarrung]. Tagaiknak hideg mint való meggémberedése (GKat: Váls. I.530).

Gémberedés: narcosis MA. [erstarrung].

GÉMBERÉG: [rigidor; orstarren]. Az föld nagyon fel-ázni, a török lovak gembergeni kezdettek vala (Szal: Krón. 475).

[GÉMBERÍT]

mög-gémberit: [facio rigere; erstarren machen]. Nincsen meg giberített hideg, verétkesztető henseg (Lép: 1'Tük. III.31).

GÉMLA (*gimea* MA.³ *gimes* MA.⁴ *ginea* PP. PPB.): navis oneraria MA. lastschiff PPB.

GÉNÉRÁL, GÉNÉRÁLIS (*gyenerál* Pethő: Krón. 171.): [praefectus militum]. Generál-adjutánt: castrensis praefecti vicarius PPB. Ezenkívül több triumphusa nincs a németnek a svéczen, melyyel is valóban felem lát a német general (Monrók VIII.155). Csernecsi general földi azt írják, hogy elveszett (214). Nyolcz esztendőse leányát eladta az horvátországi gróf generalis tizen-nyolcz esztendőse fiának (LevT. II.276). Az kassai generalis ide áltat sétál s járja az végházakat (RákGy: Lev. 113). Mi óránként újabb leveleit várjuk az generalnak ígéréte szerint (300). Viszik a föl-földre hamar generálnak, szép emlékezeti hol most is fen-állnak (GyöngyI: MV. 128). Az generálisok ez harczen elesett, sok officérekkel az földön fetrongott (Thaly: Adal. II.354). Úgy teszük, hogy ezt a bsát múltán nevezhetem generálisnak (Mik: TörL. 353).

Généralisság, Généraltság: [munus praefecti militum; generalrang]. Ezek kíványák osztán a generáliságot és ugyan ezeknek is kell adnunk (Zrínyi II.179). Az kassai generalisságot Csáki Ferencnek conferálta ő felsége (MonTME. VI.185). Az akkor azt szorongató túborban fő generalisságot kellett viselni (GyöngyI: RK. 163). Közemberből káplárt, hadnagy kapitányt is térszen, obesterség, generaltság várja ottan készen (Anade: Vers. 106).

GENG: [gangstein]. Az érczet és genget és más, bányák-ból proveniáló materiát rakásra felettebb ne hordják (TörtT. I.372). Egy szekér gengnek és más materiáknak kihajtásáért den. 25. (377).

GÉNIUS: [genius]. Könyebb volt volna nékem magam elméje geniúsát követve írnom valamelly más njságot (Gyöngy: Char. Előbb. 3).

GENYETT (*gönyetség* C. *gonyetség* MA. *gönyetség* Com: Vest. 44.): [in scabien abeo; eitem]. Az íreg mas embőrnee bodogsagabol geñette lezón (Guryc. 4). Az íreg embőr mas embőrnee iamborsagabol gonozkodik, mas embőrnee bodogsagabol bodog-taluk és geñette lezón (NádC. 120). Myre vagyon, hogh az een fyam mynth ighen ghenyeth lator feel akasztatoth (WinklC. 98). Myndön ghenyeth bezed, keserv veresegök, kemen kenek, vram thus, kykkel toghódet mynd te ellenseghyd illetenek (248). Bin embört gñeñette tozón (DebrC. 382). A binós embőrnee ő lelke istennee előtte genoth a ganenal (383). Nem myadoc gonozbat, hytuanbath geñotbet es nanabath ennalannal (TelC. 217). Im lassatok akarattyt, hogy egy ghenyeth leany ellen

emyn myuket yde gyezezen (ÉrsC. 481). Oli ty ghonoz balga-thagok, ez wylagban ghenyeth aglok (496). Bozzwsagot nagyot wallok, hogy ilyen ghenyeth leany istenyneknek ellene yar (508). A bor ghenyetté teszi az embert es az erős ital vadda: luxu-riosa res vinum et tumultuosa ebrietas (SalMark. E8).

Genyetség: sanies C. pus MA. [eiter]. Év, genyetség, éretlen vér: sanies; megsült genyetség: *tabum crassum; evét, gonyetséget kinyomom: exsano; moslék, gaz, genyetség: colluvies PPB. A pocol, hova fol es takarodie mind ez velag-nac ondogsagos genetsege (NádC. 65. NagyszC. 65). O meg dohosvlt genyetség, myt kenanz (CornC. 291). Türos lababol czöppögnee az genetsegec (Born: Préd. 218). Orrok minden mohossagnak genetsegeñl idegenek azaz nem taknások (Erasm: Erk. 5). Ruházkodot főkélyekkel, sönnyedécek, gonyetséggel (Zvon: Post. II.130). Michoda genyetséggel es orezauat merik az romay papasok azt nekünk niakunkra kötny, hogh azoknak holt kellene adnunk (ÉszT: IgAny. A5). A fekély, kelés gyöñetséggel foly-ki (Com: Vest. 44). Az meg-evesedett főkély, midön fel-szakasztatie, eves rutság, törött vér és genyetség foly-ki (Com: Jan. 60). A lélek eltávozván a testből, azonnal szarmaz-nak a testben bíddsség, rothadás, genetség (Illy: Préd. II.70).

Genyetségség: saniosus C. purulentus PPB. [eiterig]. Az bálványképek tiszteletnee régtől fogván valo eredetnee dolos és gonyetséges színe az, mellyet az papistae fitogatnac (MA: Tam. 91). Az genyetséges vad húsbán ment seb (Bkal: CsIsk. 142). Tudomanyodat genyetséges tudomannak, dögteleos fertel-messegnek hallod predikaltani (MNYil: Irt. Előb. 18). Artott inkább, mintsem használt a genetséges vad-lusba ment sebnak. Genyetséges kelevények, túrok, fekélyek (Tef: Zsolt. 623).

Genyetségösöd-ik: [in sanien abeo; eitem]. (PP: PaxC. 269).

mög-genyetségösödik: ∞ Lába jobban jobban meg-mérgesedik, fene éri, vagy meg-genyeségesedik [igy] (Gvad: RP. 100).

GÉPELY: machina tractoria; ziehmaschine, hebemaschine PPB. Okos ki-gondólt szerszám, malom, gépely az aknán, mes-terséges tsínálnány: maschina PPB. Annakutána olvasztja tsizve és ugy vonszu meg az gépelyben mindaddig, míg az platinnot kiszagattya (Keesk: ÖtM. 325). Gépely-hajtás II. 1. den. 20; szálaknak kivonása után II. 1. den. 20 (TörtT.² I.377).

Gépelybeli: [machinarius; maschinen-]. Ha észreveszik, hogy azon gepelybeli lovak intertentiójából több haszon jülhetne be száz forintnál, magok administralják azon gepelybeli lovakat és adjanak számat felőle (TörtT.² I.375).

Gépelyös: ∞ Gépelyes ló: equus machinarius PPB.

1. **GERÉB:** villiens MA. meier PPB. Falnagy, gereb, bíró: villiens Ver: Verb. szót. 33. Az folnagnak, mikor esztendőse el tellik, az tiztet addig le ne tehesse, migh nem az gereb elewt, tanach elewt az varosnak minden jövedelmert zamat tartozok adny es az vthan tehesse le a tyzteth. Az folnagy walasztasrol vgy wegetek, mikor magiar birot walasztanak, harom few ziz tanach legien az gerebel es az denkal azokal egietembe; mikor pedig ziz folnagyot walasztak, azonkepen harom few magiar tanach gerebel es denkal legienek (TörtT.² I.190). Trombitáját ellopta darumak az varju, súlyomnak súlyját, az kappannak kápáját, az kakasnak kalaszát, az vassvári nagy gennnek geréb-jét [?] ellopta (Thaly: VÉ. I.350).

2. **GERÉB:** littus, agger littoralis MA. goslale PPB.

GEREBÉN (*gyrebennök* DebrC. 167. 177. *gerebennyen* Gvad: Orszgy. 191.) 1) [hani ferrei quibus limum pectitur; hechel]. A kotskének seroge volt igen feñlé, mivel jó fűsültetnek és gerebennel simítottanak (Bkal: Ker. 247). A mint a kender jón szép fűjerségére, az asszony is úgy jón a régi szépségére, de

gerobemmyen is átt húzzák végtére (Gvad: Orsz. 49). **2)** pecten carminatorius MA. carmen Major: Szót. 128. [folterinstrument]. Micron ezt látta volna az ő atfa, haragyan hagn, hog ez zjzet a varos közepöt ozlophoz kötöznee es tagyat vas gerebennel zaggatuae (Nádc. 507). Labaiual fogua fel feztette es gerebennél az ő zent testet zaggatatuau egő fakliakal kezdő el ő oldalal egettetni (DebrC. 12). Onbol cenialt botokai mind el törtetethi az ő ket vallat es ket oldalat vas gerebeniőkel zaggattata. Hamar zaggassatok el hatatis a was gerebeniőkel es az ő sebeit beli tölcetők sonal (167). Az kynzok az ew emleyeth was vezzewel awagy gherobennel zaggathwan nyakath wagak (552). Gerebennel zaggassathok ew testeth (ÉrsC. 500b).

[Szólások]. Mintia gerebennen állnék (Kisv: Adag. 230).

Gerebennél (*gerböl* Lipp: Cal. 46. *gerebell* C. MA.): caro, carmino C. pectino; hecheln, krämpeln PPB. A szövő házban meny, ott gyapjút fony, kendert gerebenely és azt a guzalyra agyazzad (Prág: Serk. 839). Kendert és lent tilólni, törni, gerböltni (Lipp: Cal. 46).

egybe-gerebüll: [contexo; verflechten]. A tudatlan ember úgy egybe nem gerebelheti a hazugságot, hogy ki ne tessék fekete foga (SzD: MvR. 228).

mög-gerebennél: ∞ Isten az ő szolgáját soc próbác által megexamináltatta, meggerebenlette és megvizsgálta (MA: Tan. 56). A len és kender meggerebeneltetnee: carminantur (Com: Jan. 96). Meg fűsültetie a gyapjú avagy pamut és meg gerebeneltetie (97).

Gerebüllés: carminatio C. MA. [das hecheln].

Gerebüllő: carminator, carminatrix MA. krempler PPB. Gerebüllő, gyapju etelő: wollenkrämer (Kírlész. 150).

GEREBLYE: 1) rastrum, sarculum, irpices C. rechen PPB. Gereblyével gyomláló: sartor; gereblyével való gyomlálás: sarritura C. Ösztöke, gereblye, gyomláló vas: sarculum PPB. Kaym az Abelt gereblyeuel agyon veri vala (Hoför. 207). Kain Abelt az gereblyeuel agyon verte vala (Sztár: Akhab. 16). Imhol vannak az gereblyéc, czepek, villák, imhol az ökrök iarmáy es egiéb szerszámú (Mel: Sám. 237). Gereblye vagyon az vallan (Szeg: Tbeoph. 18). Az én kezeimen való ujaimat gereblye formán állani látod (Prág: Serk. 784). A kertész gyökér ásó fogas kapával, gereblyével előbb meg irtott ágyakban magokat hint (Com: Jan. 71). A mit te írásodban emitt-amott elszállítál, azokat a választévd, vévén a logikusok gereblyéjét, boglyájában raká (Pós: Válasz. 28). Sznéhez való gereble (TörtT. XVIII.266). **2)** [pecten quo ligna retinentur; holzrechen]. Miként lehetne az Ferenceze vizen a víznek áradásakor az erdőkről fát szállítani, minthogy régi időben is tartatott gereblye, a melynek felállításában munkálkodván, a mit arra expendál, acceptálhatik számadásában; ha ezen gereblye, feltött gereblye succedál, s fája bűven lehet, el is adasson benne (TörtT.² I.372).

Gereblyécske: rastellum C. [hechlein].

Gereblyél: sarrio MA. jäten PPB. Gereblyeue gyomlalom, tisztító: sarrio C. Ösztökélem, gereblyélem, kapálom, gyomlalom, gyomtól tisztító: sarculo PPB. Olasz káposzta magot fársáng farka előtt-va napon kell vetni abban az földben, a kit tél-előtt meg-szántottak és gereblyéltek (Lipp: Cal. 5).

mög-gereblyél: consarrio C. [harkeu, zusammenrechen].

őszve-gereblyél: ∞ Szükség tudnioc minden meg éret korot le metelni, őszue gereblelni es nyalabba gñiteni (Pécsi: SzűzK. 74). A széna gereblyécel őszve gereblyéltetie (Com: Jan. 79).

Gereblyélés: sarculatio C. sarritio, sarritura MA. [das rechen]. Ösztökélés, gereblyélés, kapálás, gyomlálás, gyomtól tisztítás: sarculatio PPB.

Gereblyélő: sarritor C. jäter, hacker PPB

GERELY (*gerellyék* Huszt: Aen. 4): lancea, verutum, sparus MA. lanze, spiess, speer PPB. Gherelyekkel atal vereek etwet (ÉrdyC. 515). Gerollyeuel kergety vala egy vadaz a wadakat (Pesti: Fab. 49). Sokan az gereit mert megragadák, tenerök bőre szakadozának (RMK. III.172. 142). Hegyes a leuele mint egy gerey (Mel: Herb. 56). Viaskodie éreted a te elenséged elen, erősen, hogy nem gereyely es pysol (JésusSir. II.6). Illy szockal magasztaltac az ő kiralyi orszagat, mint kiben a farkas es a barany bekeseget lenne, kiben fegyver, szablya, gerey es kopja nem kellene (Born: Evang. I.23. Tel: Evang. III.88). A gereleyeket, hajto szeges dárdácskakat, avagy szigonyos nyilakat állhoz szorító ideggel ki-lővöldöztvén (Com: Jan. 149). Wy gereley az kapún 12, eo gereleyk 2, nemeth o gerey 1 (Radv: Csál. II.63).

apró-gerey: verutum Nom.² 325.

hajító-gerey: [telum; wurfspiess]. Álgynik, puskájok nem vólt nékiek, sok viadalhoz valo szép szekerek, szépen ahöz valo hagyito gerellyék (Huszt: Aen. 4).

nyárs-gerey: vervina Nom.² 325. [spiess]. Nyás gereylyel hevitvén kiszúrának, kit terekek kézzel megragadának, tenere bőre soknak ott maradanak (RMK. III.142). Belől vitézők em bőködének, nyás-gereyit igen meg hevitének (172).

GERÉNC(S)fű: [antirrhinum; löwenmaul?] Gerents fű ollyas tulajdonsággal bír, hogy annak a fűnek vagy fának természetit magához vonja, a melly fűhöz, vagy fűhöz ragaszkodik (Váli: OrvSz. 86). [Vö. GERÉNY(fű)]

GERÉNC(SÉR): figulus MA. hafner, tüpfer PPB. Az gerenchyer awagy a fazokas tudománya zerint valaminemő akar formálny es chynalny az sarbul (Frank: HasznK. 64). A fazokas, gerentsér az agyagból fazakakat, csupokat, földöket, mázas kannákat formál (Com: Jan. 105. Com: Orb. 143). Jaj az szegény korongrúgó gerencsér-legényke, jollehet hogy fazokaddal vagy te igen hütyke, de az vitéz deák előtt vagy olyan mint pille, ha akarná egy bennetek tizet is elvinnie (Thaly: VÉ. II.70).

GERÉNDÁ (*gerend* MA. Szár: Cat. C4. *gerénd* Gvad: Orszgy. 131): trabs, doeus, sublica C. tignum, basis, fundamentum contignationis MA. balken PPB. fuss einer säule MA.⁴ Épületből ki-néző gerendák vagy faragott kövek; proceres PPB. A gerendat te zémédben nem látod (MünchC. 25). Mit látod az zalkat te atadianak zemeben, te zemedbeli gerendath kedeg nem gondolod (DöbrC. 354). Az kie vni tudnac vala, dezkan es gerindan el kü mennece vala (Hosv: SzPál. 22). Ki szerzi az ő úari hazanak gerendait az vizekbe (Szék: Zsolt. 106). Az gerendat eszedben nem veszed (Fél: Bibl. 10). Meg padlá a házat meghaytott gerendákkal es cedrus fából csinált deszkákkal (Kár: Bibl. I.307). Az ő föl hazanak gerendit allattya az vizekben (Szár: Cat. C4). A kő farago a szaru fákhoz befoglalt gerendákra hágván kőfalakat rac (Com: Jan. 102). Vezér istállójának való talpfát es gerendákat hordatván Tott István költött reá 25 ft. (MonTME. II.72). A kis szálkácska külömbözik a nagy gerendától (Bíró: Any. 127). Egy peczér egy gerénd tetején e lótt egy borját a hajtás elején (Gvad: Orsz. 131).

[Közmondások]. Az szálkát más ember szömében meg látod, az gerendát penig az magadéban nem látod (Decsi: Adag. 45). Kicsiny szálkát könnyű más szemében látni, de nehéz gerendát magadéban nézni (Kisv: Adag. 174). Nem kell minden szálkából gerendát csinálni (Fal: NU. 297). A leg aprók fogyatkozásokat temérdek nagyra szabják nyelvekkel, szálkából gerendát csinálnak (421).

által-gerénda: transtrum Sziksz. MA. ruderbalk PPB.

fiók-gerénda: ein balk KirBesz. 133.

folyó-görénda: varae PPBl. [querbalken]. Az boronaknak az legfelső részén faragott folyó-gerenda vagy az susfák végiben bocsátva (TörtT. II 179).

húzó-görénda: cantlierius; dachsparre PPB. Ki-érnek a húzó gerendák: *cantlierii prominent PPBl.

kakas-görénda: transtra, tigillum, laqueare, laquearium, capreoli MA. [hülmerbalken].

kötő-görénda: [bindebalken]. Kötő gerendának, szarufának hat vagy hét ölös feyőfa (KolTört. 407).

láb-as-görénda. Függő lábas gerenda kell öt ölös 7 (KolTört. 401).

léc-görénda: tignus C. [querbalken]. Léc gerenda faragó tignarius C.

mestér-görénda: docus C. tignum perpetuum Kr. ein durchzug am gebäude KirBesz. 133. Bék urunk számára hor-dattam meg 30 szál közgerendát és négy szál mestergerendát (MonTME. I.192).

padlás-görénda: tignus; balken Nom. 29.

Göréndányi: trabalis C. [balkengross].

Göréndás: [trabalis; balkenartig, mit balken versehen]. Az ástőkös tsillag avagy farkas avagy ástőkös avagy gerendás (ACsere: Enc. 107). Az házak ezen az bátyán gerendások ugyan, de puszták (TörtT. II.180).

[Szólások]. Amaz második része gerendással hamis (Sámh: 3Fel. 495).

Göréndáz: contigno MA. [balken setzen]. A iol gerendázot ház erős a forgo szelece elen (JésusSir. 17).

még-göréndáz: ∞ Ők gerendázác meg az kaput: ipsi texerunt portam (Kár: Bibl. I.429).

Göréndázás: contignatio MA. balkenwerk PPB.

Göréndázat: trabentio MAI.

GERÉNDÉLY: 1) axis PPB. [axe]. Akarnak malmot csináltatni, itt mi kezeztünk pedig az fele gerendának való fanak szerint nem teheti (RMNy. II.330). 2) fundamentum aratri PPB. [pflughaupt]. 3) buris, bura MA. pflugsterze PPB.

oke-göréndély: buris, bura, elyma MA. pflugsterze PPB.

GERÉNTÉS: [porriginosus; grindig]. Vala egy nyavalyas, koor, poklos azzonyallat, kynek Katherina zolgalny zokot vala, mykoron meg kezte vona wahn az ew ghereentes voltaat, egy napnapon meg tyztostaa ewtet (ÉrsC. 277b).

GERÉNY(fű). A májnak és lépnek keménysége ellen a gerény vagy gerents flivet szarvas nyelvvel együltt főzd-meg borbán, azt igyad, meg-lágyítja (Váli: OrvSz. 86). [Vö. GERÉNC(fű)]

GERÉZD (geréz Mad: Evang. 189. Com: Vest. 50. görázd Prág: Serk. 112. Nad: Kert. 117): 1) racemus, botrus C. [traube]. Ezenek az Engad zölcynek ket zeep gerezy (NagyszC. 122). A zölök gerezdőlty teremtének (DöbrC. 56). Zent Anna bőséges zölöt, kiuec gerezdi a ziz Maria (TelC. 89). Egy szőlőtőke zölödle, virágzék, gerezde is nőve (RMK. IV.10). Szőlő viragoz, gerezdi zendüle (Born: Ének. 564). Mikor szőlődet meg szodod, az melly gerezdeket te vtánnad el hagyandasz, meg ne szodgyed (Kár: Bibl. I.181). Tengőry szőlő; az aghay háló-konyok, mellyekről az gyömolchey auagy szőlőy görézdünkint le függének (BaytheA: FivK. 14). Nem csak azon egy szőlőnek görézdéből csinált magának szűretet (Prág: Serk. 112). Szőlőji görézdénként függének (Nad: Kert. 117). 2) segmentum, stria MA. furcha Adámi. PPB. Tiszta légy te főjér-öltözetedben, ne gyiszoldjad uradat még éltében, homlokodat ne ránczoldjad gerezben (Thaly: VÉ. II.21).

hát-görézd: [vertebra; rüickgrat]. Az iuhnac farka, mellyet az háta gerezdi végénél vágion el (Kár: Bibl. I.89). Az ember háta gerezdinec veleje (630). Az baromnac háta gerezdi (MA: Bibl. I.90). Az hát-gerezit harmincz négy egymáshoz foglaltatott hát-gerezdéből áll (Com: Jan. 49).

szőlő-görézd: botrys C. racemus, botrus MA. [weintraube]. Szőlő-gerezd, szőlő-fő, szőlőfűrt: racemus PPBl. Vv zolewk merkes eppew zolew és kesserwes zolew gerezd: uva eortu uva fellis et botri amarissimi (KulesC. 284). Fogd hozzá az te eles sarlodot és szedd meg az földnek szőlő gherezdit (Sylv: ÚT. II.150). Igen ékes asztal szép virágokkal, szőlőgerezdekkel, olajágakkal (RMK. IV.211). Az földnek szőlő gerezdi (Fél: Bibl. II.178). A szőlő gerezdekéből szőlő nedvesség avagy édes lőv facsartatik ki (Com: Jan. 84). A szőlő gerezdekéből lészen a bor (Com: Vest. 50).

szőlő-görézdös: racematus, racemosus MA. voll trauben PPB.

Görézdöl: strio MA. furchen machen PPB. Ravától, bárdzás, gerezdeft, völgyelt: striatus PPBl.

Görézdölés: [racematio; nachlese]. Gerezdelés, a szőlő szedőktől el-hagyotttának keresgélés, mozgélés: racematio PPBl.

Görézdület: [nucleus; zohé]. Az foghagymaue gerezdeleti: aglidia MAI.

Görézdös: 1) racemosus, racematus C. [trauben-]. Szőlő-fejes, gerezdes: racematus PPBl. 2) striatus, segmentatus MA. [gefureht].

GERÉZNA (gelezna Monlrók. XI.341): amphimallum MA. [zottiger stoff, zottiges kleid]. Mind kívül belől szőrös ruha, gyapjas gerezna: amphimallon (Majör: Szót. 34). Mind két felől lombos lasnak, két szer gerezna: aphimallus PPBl. Madian földnek gereznai meg haborodanak (DöbrC. 249). Fekete vagók, de termetes, mikent Cedarnak hálókai, mikent Salamonnak gereznai: sicut pelles Salamonis (473). Keeth nyulber gerezna, kynek egyketh Saranak, masykath Amának wewtiem (RMNy. II.214). Kynek zerehmes fiam, hogy kylyg emekem egy feyr gereznat (LevT. I.29). Kérem Kdet, hogy küldj meg az én szoknyámnak való posztót és az gereznát (Nád: Lev. 72). Én nem tudok, hogy fizetni, mert sem gereznájáért, sem kötöscért nem alkudtak meg (II.30). Régen az főasszonyok geleznában jártak, kiki maga állapotjához képest (Monlrók. XI.341). Az veres gerezna nálók mint szintén az Szepesben szokot dolog (SzCsomb: Útleir. 109). Az én macam gereznáját hagyom Ruzsa asszonynak (Gér: KárCs. III.422). Ruha nélkül se hagyj őket meg; adj egy egy borjus tehenet nekik és egy egy gereznát vetess nekik jó fiam (IV.108).

hát-gerezna: [pellis dorsalis: rüickenfell]. (Radv: Csal. II. 24).

mál-gerezna: [pellis pectoralis; wammenfell]. Egy mál gereznat küldök (LevT. I.171. 166. Radv: Csal. II.24). Egy jó hátsuba fl. 10, az mál-gerezna tl. 6 (ErdOrszgy. II.380).

pégymöt-gerezna: variolina MA. hermelinpelz PPB.

GERINC (gerecz Lép: FTük. 56. geréz MA. Adámi. gerents Helt: Krón. 135. SalMark. C. KNagysz. 1613. Dö. gerénc Szathm: Cont. 336. geritz Com: Jan. 49. gernecz Com: Orb. 88. girinecz Bal: Csök. 143. Nad: Kert. 303): spina dorsalis MA. rüickgrat PPB.

hát-gerinc (hats gerentz Helt: Krón. 135): vertebrae C. spina dorsalis Com: Jan. 49. rüickgrat PPB. Hátgerézt forgozontya: spondilus, vertebra in spina dorsalis MA. Hátgerézt, hátgeréztnek tsigái: vertebra PPBl. Egy nyilat lőttec vala az hátába nem messze az hafi gerezentől (Helt: Krón. 135). Az nyulnak a farkában annyí iz vagyou mint szinte az háta gerezentiben

(SalMark. C.) Az papistak mas rendbeli isteneket talaltanak ki, az kikre ezeket biztak: az nyakat Balasra, az lapotzkakath, az hat gorentzel egyetenben szent Lörintzre (Gyarm: Fel. 45b). Kis aszszony havának 26. napian magyarázzák az szemek fájdalmát, gőrcsőt, hát-gerenci szenvedést (K-Nagysz. 1613. D6). Az ő köfalay az test, lövő szerszami a has, hata gerczi (Lép: PTük. 56). A spárta a melly és hát girinez fájdalmának igen használ (Nad: Kert. 303). Az hát-geritz az egész alkotmánytámasztás, oszlópa (Com: Jan. 49). Hátad gerenczében lévő velőnek elszáradása miatt hatad gerencze meg-horhadna s meg-gőrbőlne és szomoruan járnál (Szatm: Cent. 336). A chameleon a krokodilushoz hasonló, farka mind-áztal temérdekebb és háta gerintze-is hajlottabb (Misk: VKert. 255).

Görincés: vertebratus C. [holperig]. Meg főpörödött, girintzes orczái (Bal: CsIsk. 113). Rút, girintzes, darabos, pöfeteg artizájú (SzD: MVir. 43).

GERJED (geried BécsiC. 17. MünchC. 107. gheeryed ÉrdyC. 60b. 559. görýedtes CzechC. 5. Born: Préd. 291. Szár: Cat. H2. Lép: PTük. III.121. MonIrók. III.139. gyeryed NémGl. 57. ThewrC. 29. Born: Ének. 355. györýed Komj: SzPál. 32): succedor, flammeo MA. [entflammen]. Hirtelenkédettel göriede nag haragba: exarsit in iracundia magna (BécsiC. 17). Igen nag birtenkedetbe geriede: nimio furore succensus (49). Ets geriedet tűz ő sinagogaikban (AporC. 73). Fel gywladnak es gyeryednek az zenth seraffyn angyalok (ThewrC. 98). W nylyth geryetleknek eleybe wetette: sagittas suas ardentibus efficit (KeszthC. 10). Zeen geryede Yakobra: ignis accensus est in Jacob (198). Aytatossagra gyaponyal vagy geryegy (HorvC. 239). Csuda nagy zerelme göried Parisnak (CsomaC. 10). Kiezoda botrankozie meg, hogy en nem görýednee (Born: Préd. 291). Nem tsak istennek sok szép ígéreti szállanak a dorgálással jobbúlókra, hanem isten áldásra gerjed a dorgálóra-is (Pázm: Préd. 46. 54). Mihelt ő benne az hit gerjedett, menten kiűt az száján (MA: Scult. 251). A tűzet mentől inkább bajtogattya a szél, amál jobban gerjed (Hall: Paizs. 238). Zólyomi szolgája meg akarja tudni, kik voltak vádlói, hogy annyira haragja gerjedett nagýságnak Zólyomi ellen (MonTME. VI.372. 310). Fejekre megént új veszély gerjedett, mert rájok más sereg tolvaj felesedett (GyöngyD: Char. 351). Gyakran kis szikrából gerjed nagy láng (Kisv: Adag. 150). Mire gerjedgyen szíve s mit kívánnyon, sokszor maga sem tudja (Fal: NE. 45).

föl-gerjed: inardescio MA. ira exardescio Com: Jan. 198. entbrennen, entflammt werden PPB. A fel-gerjedt kívánságot meg-öltani: incensam *cupiditatem restingere PPB. Lata zent Ferencz Masseosban az zent engedelmesseget, lelkebe megh wrvle es istenbe fel geriede (VirgC. 75. 79). Lathwan Ciprianus, hegy meg elwffoltatot volna, nagyobbban ffeel gheeryede zent Justina azonnakk zerelmeere (ÉrdyC. 550b. 465b. 199). Nag hertelenséggel felgerýeduen, fel fialkodot írgeseggel az aytatos nepre (TelC. 108). Az gonosz kenansag fel ne geriegién (Mel: SzJán. 28). Az en haragom ellened fel gýeried (Born: Ének. 355). Az ő szavai tűzek légyenek, mellyekkel fel-gerjedgyen a halgatók szíve (Pázm: Préd. c3). Felgerjed az isten haragjánac tűze ellenec (MA: Bibl. I.129). Annyira föl göriede annak meg holdultatására, hogy . . . (Lép: PTük. III.121). A békeséges tűró boszszankodic ugyan a méltatlan cselekedeteken és a gonosz akaróra fel gerjed haragja, de nem forr fel a boszszú állásra (Com: Jan. 198). Szemeik merednek mint valami ket fel gerjedet planetak (DBon: Részegs. 20).

fölgörjedés: exardescencia, inflammatio MA. entzündung, hitziger zorn PPB. Az wr haragjánac fel geriedése: furor domini (Kár: Bibl. I.144). Azokat akarom inkább mondani, az mellyeket az mi eleink szüőknek fel geriedese ellen (contra

lubiñem animi sui) igazan es io rendel czelekettek (Deesi: SalIC. 36).

fölgörjedtség: [inflammatio; entflammung]. Az isten dítssége dolgában fel-gerjedtségek indultanak a szívekben (Megy: Dial. El6b. 2).

mög-gerjed: incendor, inardescio MA. [entbrennen, entflammen]. Frater Mauscus halla es ameban geryede meg ez mondot alazatossagnak zerelmeben (EhrC. 71). Tízet ióttém erezténem földre, es mit akaroc hanemác hoó meggerieggén (MünchC. 111). Az alyotatos embőrc meg geriettec az inadsaga (GuaryC. 54). Hog geriegiünk meg a te zent zeretettől (WeszprC. 5). Az isteni zeretembe meg geriedet (VirgC. 27). Mykora geveskedyk kegyetlen, meg geryed zegeny meg foklatlnak tanachokba, kyketh gondolnak (KeszthC. 37). Megh gberyede belel zywebe (DebrC. 512). A palast twz nyat megh geryede (ÉrsC. 619). My istenek nem veztegl, zeen w elette meg geryed (KulcsC. 120). Meg gberiedett vala az mű szüünk mű bemiünk (Sylv: ÚJT. I.124). Meg geryiede az wrnac tűze ő közzettec (Helt: Bibl. I.TT). Meg geriedet vala szüue az ő őchehöz (LY). Igen meggerjeda Pútifár szüvében, Józsefet vetette király tömlőcében (RMK. IV.9). Chaimac haragja igen meggerjeda (MA: Bibl. I.4).

möggörjedés: [inflammatio; entflammung]. En meg geryedőmben kychindet kesedelm velthethetik es aleytathatic (NagyszC. 75).

neki-gerjed: [magis magisque inardescio; mehr und mehr entbrennen]. Mind inkább-inkább neki görjednek vala (MonIrók. III.139).

Gerjedékény: [facile exardescens; leicht entzündbar]. (GKat: Gramm. B3).

Gerjedelēm: [ardor, inflammatio, passio, affectio; entflammung, leidenschaft]. Ezek a mulatságok igen sebesitik a fiatal dímákat, fájtalan képeket imak elméjekben, idővel fel-forván a gerjedelmek, lesz kinok s gondok nagy-is miatta (Fal: NA. 157). Gyanúra adtok okot, hogy beimetek lakik a rossz gerjedelmek tűze (189). Jézus! szívem szép szerelme, az én lelkem gerjedelme (Fal: Vers. 896). El-alutt az ájtatosság, a jóra készítő gerjedelem szikrája (SzD: MVir. 33).

Gerjedés: [inflammatio; entflammung]. Kerlek theged kegyes Yezus, hogy testi kewansagvnlak geriedésének zomesagat megh olehyad (PozsC. 8).

Gerjedet: [ardor, fervor; entflammung, leidenschaft]. Ewnewn geryedytnece bozzosagára vewn uele zamár ganayt es ewtett boczata tulaydon zayaba fogayual meg ragny (EhrC. 93). Zent Ferencz ven ysteny malaztnak latasatt es ewneky magassagos geryedyt (131). A papsagnak zokasa zereni kele, hoó bemenen wrnac templomaba geriedetet vetne es a nepce menden sokassaga vala kiűnöl inadtokuan a geriedetnek ideie koran (MünchC. 107). Mind ődn ődenet tvgya birnia zentségben es tizteségben, nem kívansagnak geriedeteben nikent poganak (DóbrC. 303).

Gerjedetēs: ardens desiderio Kr. [flammend, glühend]. Istentwl sagetsegewt ker nagy geryedetes zywel az ellenség ellen (AporC. 8). Ez jđvetvel fogua az vr istennek zerelmeben geryedetevsb vala, bog-nem az elvett (MargL. 45). Ez wlagnak geryedetes bynenek hyedelmere the zentli weredet nekewik adad (PozsC. 14). Lelky gheryedetes zeretet (ÉrdyC. 39b). Ffeel gywyttya vala zywóket az zent eelethnek gheryedetes zerelmeere (514b) Ez vlagnak geryedetes bynenek hyedelme (ThewrC. 29). Istentől segetsiget kir nag geriedetős szíuel az ellensig ellen (Szék: Zsolt. 60).

Gerjedetēsen, görjedetēst: [ardenti animo, fervide; glühend, flammend]. Görýedetōsh ha őllelek (CzechC. 5). Ez

jávevtevl fogua ez frater ez menyey tanolsagot geryedetesen es evrevmest hozya evlele (DomC. 229). Nemely zeep azzonyallat kevldetcek ez zent fraterhez, hog kerneye evtet gonossagra nagy erovssen es geryedetessevn (234). Nilum vagon, hog geryedetessen kőnőrg az vristemec (Szék: Zsolt. 207).

Gőryedetesség: [fervor animi; eifer, inbrunst]. Testi geriedetesseget boczata rea (VirgC. 103). Keuesse nyvgouan esmeg fel sorkemmen jnadsagra es lelekek aytatos geryedetevssogere (DomC. 45. 128). Imadom te nemesseeges zywedoth, zereethelnek geryedethowssogeewel fel gywlattbath (FestC. 170). Isteny zeretetre valo gheeryedetesseg (ErdyC. 60b). Leelki gheeryedetessegnek es elmeelkődesnek gondolattya (35b. 666b).

Gőryedőz: inflammor, incendor, appeto SI. [entbrennen, entflammen, sich sehnen]. Nemdeu gheridőz valaee mē zřvōnk (WinkIC. 274). Geryedevz vala ez nemes zent zvz az isteny zerelemnek tűzevel (MargL. 6). Nem az my zywnik gheeryedez vala ee: nonne eor nostrum ardens erat in nobis (JordC. 618). Az oltary zentseghez geryedez vala ez zent atya (DomC. 130). Gerjedozyen zent lelekeknek tevzevel (92). Mynden gonoz gheeryedőz kewansagok (ErdyC. 559). Ha wnnagokath meg nem tartoztathatyak, hazasanyanak meg, merth job meg hazasodny, hog nem mynth zertelenwl buja kypen geryedozny (Konj: SzPál. 146. Helt: Ujt. 17). Geryedemec vala szíuekben (Born: Préd. 255). David mihent fel emeltetec az kiralsagra, ottan tunya, rőst es buyasagra geryedőz lán (Born: Evang. IV. 228b). Szíuec geriedezzen az isteni félelemben (477b). Néha az láng felőtteb geriedez vala: exardescat ignis (Kár: Bibl. 1646). Szíuec hosszu államnak kiunsagauul geriedez (Fél: Tan. 185). Geriedőz aszony ember (Mon: Apol. 314). A lelkek nyeresére gerjedozy igyekezet (Pázm: Préd. 41). Bosszú-álló haraggal gerjedozyek némolyek (90). Resten gerjedozyunk arra-is, hogy napoként a jóban nevelkedgyünk (Pázm: KT. 46). Az szent lélec az mi szívóinket megfuvallyá es gerjedozyeti (MA: Scult. 201). Ha néha megszünt is köztők az had, de mindenkör gerjedozyt ez óráig (TörtT.² I.7). Paráznságra gerjedozy (Matkó: BCsák. 241).

Gőryedőzés: ardor, inflammatio MA. entzündung, brunst PPB. Az any zeretetne geryedőzesenel illetetlen meg indulac az ő belső (TelC. 158). Wt istennek zeretetyben valo gheeryedőzes (ErdyC. 537b). Ne fegy meg uram busult gerjedozyesiden (MA: Bibl. V.18). Az testne gerjedozyése miatt fertelmességre esne (MA: Tan. 1297). Csak nagyságotól ne essék Ali passához hara gerjedozyés, mi egyébiránt lecsendesgyük (MonTME. VI.83).

[Gőryedős]

Gőryedősség: [incandescentia; entflammung]. Atyafyvy zeretetnek nagy gheeryedevssoge vala (DomC. 313).

GĖRJĖGET: [iteratim excito; wiederholt entflammen]. Mihelyt ő szent felsőge fel-tamada, ottan ara lett nagyobb gondja, hogy az ő félőmes tanfiványit az ő életével meg-örvendetné, reménségeket élegetné, gerjetogetné (GKat: Váls. II. 1121).

GĖRJESZT: inflammo, excito, incendio MA. [entflammen, entzünden]. Gerjeszteti a tüzet: *adjuvare ignem PPB. E bezed nem ol, ki irgalmassagot rézozien, de inkább ki haragot tamazon es hirtelenkődető geriezien. Isten nem geriezotie haragra mikent emlénece fia (BécsiC. 27). Gheriezied my kevanatonkath myndőn főkellētő dologra (WinkIC. 253). V neki tűz olőte megen es kőriől v ellensegit gerietē v villamasi (DőbrC. 171). Az ew zyweet te zerelemre gheeryeztőm (ErdyC. 549b. 613b). Vitéz cseh nép beljött, szertelen magokat ott rekesztvén, egy házat viadalhoz gerjesztvén (RMK. L25). Atyánk felsoges jó gerjeszt köztünk szent ígēlet (V.3). Mel lőtt az

imatchagal geriezotie (Ozor: Christ. 157). Semmi meg juto es geriező heseg őket nem tartya (Mel: SzJán. 213). Az fel lobbant tüzet geriezteni (Pecsi: Adag. 9). Gerieszszenece tüzet az őltáron (Kár: Bibl. 188). Hītő gőryeszt (Beythe: Epist. 7). Erős okokkal meg-keel győzni értelmét, gerjesztien kell akaratyát (Pázm: Préd. 44). A ki őltani akarvni a tüzet olajt őnt reā, annál inkább gerjeszt (Pázm: LudlV. 214). Ne gerjeszszetek tüzet az ti házatokban az szombat napján (MA: Bibl. 182). Igen szép szív gerjesztő szócelk tudta az népet az büntetelől elvonni (MA: Scult. 405). Száryiával ér es csapodoz az, a ki széntségének adott példájával engem jobra gerjeszt (Land: Új-Segis. II.803). Éjet napot egygyé tézen s úgy futja, őszitkőli, tanácsolja, gerjeszt az embereket (TörtT.² 191). Nem vőlt dicőseretes a szénakzalban tüzet gerjesztien (Thaly: Adal. II.203). Minden teremtet állatot magam ellen gerjesztettem (Illy: Préd. I.15). A musikának alattomban-való titkos ereje vagon, szerelemre, haragra gerjeszt beuntinket (Fal: NA. 164). Tsuda benne a készség es szív gerjesztő az illendőség (Fal: UE. 411).

főlg-gerjeszt: inflammo MA. [entflammen]. Vruuk lelke fel geriezte az w zúot (VirgC. 51). Az zyueh fel geryezzek az meg igerth bodogsagra (142). Fél gheeryeztek az kőz népet: concitarunt turbam (JordC. 778). Lőkőköt a zent martiroknak peldiaual kezdok fel geriezteni (DőbrC. 135). Hog tegedet az ő zeretetire fel keriezetene (323). Meeg egyyebeket ees föl geryezethnek, gyoynthnak ew bewle predicaciyokkal (ErdyC. 559). Az meg zaradot es hydegődőtt isteny zeretneel kyl valo zyweket föl gheeryeztenece es gywlattanaa (568). Meg gyuladec a puska por es fel geriezte a lator kertet (Helt: Krón. 202). Az io trombita fel geriez az hartzra (Deesi: Adag. 309). Az ű fiait inkább fel geriezthesse az io czelekedeteknek kőuotesere (Fél: Tan. 453). Lővel, geriez fel szíuűnkben szent szerelmednece tüzet (Born: Ének. 57). Az bor főlg geriezst mindeu fáitalansagra (Mon: Apol. 139). A harmadik trombita harsogásra égő tsilag esik mennyből, mely a vizeket fel-gerjeszt (Pázm: Préd. 6). Az ő hiti mint egy tűz felgerjeztie mind az egész házat (MA: Scult. 971). Gerjezd fel szívetet áldozatul víg áldásra (Rim: Ének. 98). Az ujj tsászár el akarā őltani a tüzet, amellyet Pátrona gerjesztett vala fel (Mik: TörL. 261).

főlg-gerjesztés: [inflammatio; entflammung]. Az isteni zeretnek bemőnk ualo felgerieztese (TibC. 15).

mög-gerjeszt: incendio MA. [entflammen]. Az fődőben, ki-ben a Caldeusoc Irlmet megvőttékuala es möggériezöttékuala őtet tűzzel (BécsiC. 97). Meg geriezten mend teteiglen te zekeredet (261). Tűzzel meg geriezettek te sanctuariomódat (AporC. 28). Az fergeček az aģa velejet neminem őgytocuāul meg geryeztie (GuayC. 12). Nyeryed nekőm te zerelemős fyadtwl, hogy az ő zerelemnek thwzewel megi gywhia en zywe-met, ky twzeth Kristus Jesus celtesse ees meg gőryezzo (CzeclC. 39). A the szerelmednek tyzeeth gheriez meg ew benne (WinkIC. 37). Wtet testi twz meg geriezete (VirgC. 31). Gerzyezed meg een vesemeth: urō renes meos (KeszthC. 46). Vruuk zep bezode meg geryeztce wtoth: inflammavit eum (281). Meg geryezty w kernwle való ellensagyth (KulesC. 287). Ne geriez meg az holt szenet: non incendas carbones (Kár: Bibl. 1654). Gerjezd meg a gyertyatartó kőmpāsīt (MA: Bibl. 187). A csak nem el-olutt tüzet meg-gerjesztien (Magy: JJa III.41).

rēā-gerjeszt: [instigo, incito; aufreizen, aufhetzen]. A kőseget reāj gerjesztik vala (MonRk. III.139).

Gerjesztés: inflammatio MA. [entflammung]. Zent Katharina azzon, kynek tyztőssogere my aynytatossagwnknak es idwssogees tanwsagwnknak lelky gheeryeztesere vala m koweset akarwan zolany . . . (ErdyC. 657). A kenkőbe a főlgieztes benne vagon (Mel: SzJán. 262).

Gérjesztet: [holocaustum; brandopfer]. Ninc a may földben fedelm es propheta es vezor sem aldozat, sem aldomas, sem aianlat, sem geriezet (BécsiC. 129). Meglatom őreiaia Baalimnac napiat, kieben geriezetuala geriezetet (183).

GÉRICE (*gelitzéske* Orczy; KültH. 135. *gechrltze* ÉrdyC. 613b. *gilice* Zrínyi II 103. 112. *gillice* Thaly: Adal. I. 55. *girlice* Zvon: Post. I. 1. *görlce* MünchC. 111. Helt: UT. 07. Töl: Evang. II. 628. Szék: Zsolt. 71. Bal: Epín. 1): turtur Posti: Nom. 61. C. turteltaube PPB. Nyög a gerlitze: *gemit turtur PPB. Az gyerneknek, ky az gerliczeket attaula, mouda (EhrC. 115). Ime vereb magmak hazat lelt es gerlica feziket (DöbrC. 156). Ha madarath akar aldoznyi, koth gherliczeth awagy galamb ffyakath vygye az papnak az oltarra (JordC. 82. 523). Adanak keet galamb fyt vagi keet gerliczeth, mert oh uala ah zegenőknök aldoztatja (DebrC. 173). Gerliczeknek zokasa zerent syralmath ada (TelC. 10). Ne ágágd az te görliczedneek lelket az seroenee (Szék: Zsolt. 71). Az első az kor nyttak vala föl, mikor bvzat akarnak vala áldozni, az masodikat mikor gherliczeket (RMNy. II 47). Az előzetis ghörliczenek itéli (Bal: Epín. 4). Özvegy gilice, mert el veszté társát, untalan óránként neveli sirását (Zrínyi II 103. 112). Bolyog, alá s föl jár mint társátul megvált gerlice-madár (Thaly: VÉ. II. 55). Nincs az gerliczenek epéje és erkölcsinek is nincs semmi tiiskéje (Thaly: Adal. I 145. 121). Szoktanak völt az égi madarak között gerlitzék, galambok és verebek megáldoztatni (Misk: VKert. 202). Itt látunk penitenciaia tartással búgdogalo magánas gerliczeket (Csúzi: Síp. 347).

Gérlicéske: ∞ Egy gerlicéske, társától ha megvált, jaj mit nem cselekszik (Thaly: VÉ. II 12). A szerehnes gelitzéske madarak királyát meg sajdítván, látta, mint ment a táborbanu madarakkal hartzolván (Orczy: KültH. 135).

Gérlicényi: [instar turturis: wie eine turteltaube]. A hiaris avagy a fűrnek őrege, melly nagyságára nézve egy gerlitzenyi, nagy hosszú lábai szoktanak lenni (Misk: VKert. 433).

GÉSZTÉNYE (*gesztenő* Helt: Krón. 108. *gesztenye* Radv: Csal. III. 45. *gözlönye* Beythe: Stimp. 3. *gosztenye* MonTME. I. 21): castanea Beythe: Nom. 3. balanitis C. castanie PPB. Jacob vón zöld nyar, mogyoro es gesztenye veszsőt es fehér vonasokat banta rayta (Helt: Bibl. I. 01). Fokhagimath, saffrant mast tegi, io gesztenie tethel [igy] (KBécs. 1572. C7). Alma, gesztenye, körtvél (Radv: Csal. III 45. II. 207). Alnát, kalácsot és gesztenyét vöttem (MonTME. I 221). Gősztyénét hozattunk az praedikátor uramnak (21). Tejünk, túrónk, sajtnak, van öreg gesztenyénk, ómánk, szilvánk, körténk, szép puha berkenyénk (Fal: Vers. 903).

[Szólások]. Kételen véle, hogy maga kezével szedgye-ki a parázs alól a gesztenyét (Fal: UE. 164).

gubás-geszténye: [castanea testacea; kapselcastanie]. Szilva-fa bimóját más fának el-adgya s a gubás gesztenyét utállja (Nad: Kert. 212).

olasz-geszténye: [wälsche castanie]. Az egyik gesztenyét oltod az másik gesztenye fába hasítva és öreg szikós lesz, mint egy olasz gesztenye (Radv: Csal. III 52).

őreg-geszténye: balanitis PPB.

GEZEMICE, GEZEMIZE: [nugae; lappalie]. Annak dolga gezemitze s pölkédék (Zegl: Tromf. 94). Ha az czeken az ő felül valo gezemize okotskát érti, helyesen nevezi őket hazugságoknak (GKat: Tirk. 341). A pápások az földnepeknek megilletéseket tsak a külső geze-mize ceremoniakban helyeztetik (GKat: Váls. I. Előb. 34). Geze-mize kérdezkedés (II. 319). Sok guggoló és tsüfölo értelmetlen szok vagynak a magyar nyelvben, mint: ersöltye, áhi, kotyon-fitty, geze-mize, kőczi-pór (CorpGramm. 323).

GÉZENGÚZ: calophanta, circumforaneus MA spottvogel PPB. Ghezenghuz, potor aprolekok (Bal: Epín. 3). Ez igazság ellen valo tusakodását imez amaz gézen-guz sophisticalasokkal rekesztí-bé (GKat: Tirk. 349. GKat: Gramm. C3). Imez vagy amaz gézenguz emberek szemtelenül fitogtatnak és árulgatnak (GKat: Váls. II. 1307). Elég goromba vala az iffin Roboam, hogy magához hasonló iffiaktul kérde gézenguz tanácsot (Zegl: Japh. 7). Professor uram efféle gézengúz ellenvetéseket elő látván, meg nem irta vóba, hogy a mostani hérmálás közül semmi különbséget nem találhat Matkó (Hlyef: BCSTomp. 312). A maga gézenguz könyvét az igaz okosságnak mestersége szerint nem tudgya resolválni (Pós: Válasz. 192). Bitang, bokorból ugrott, gézengúz (SzD: MVir. 105).

[Közmondások]. Az kinek gezöngúz az ura, kettien fity az szolgálja; mulier imperator et mulier miles (Deesi: Adag. 125. MA.). A kinek gezenguz az ura, kottyon fitty a szolgálja (Kisv: Adag. 315).

GIDÓ: [capella; zicklein]. Fejős kecske van 3, öreg meddő kecske van 1, tavalyi gidó van 5, kecske olló van 5 (Gör: KärCs. IV. 454).

GILISZTA (*galista* TelC. 69. *galista* Mel: Herb. 27. *galistya* BeytheA: FivK. 36. *geleszta* Lipp: PKert. II 237. ACsere: Enc. 190): lumbricus C. ascarides MA. regenwürmlein PPB. Yfyaknac moga zerent eg kfs galistan, fonalazon meg fogattatec (TelC. 69). Ha az kis gyermeknek adod emi, az galiztat ki vesztí (Mel: Herb. 27). Az kapoztanak ha az maguat meg izod, az galiztyakat meg őli az gyomorban (BeytheA: FivK. 36). Az irmós bor has fátast gyogit, minden galiztyat meg őli, ha azt izod (66. 67. 82). Mint imez giliszta léreg, fantsalog, fetreg, veczkendik (GKat: Váls. II. 115). Az kláris, ha szarvasnak az szarvával egygyütt esső vízben megissza, sokféle betegség ellen használ, főképpen gilyiszta ellen (Kecsk: ÖtvM. 275). A vakondok a földben mozgó férgeket avagy beljebb tsúszó gelesztákat még távolról meg-hallja, melyet eszre vévén a geleszták, a földnek színére mind ki-szaladnak előtte (Misk: VKert. 270).

[Közmondások]. A kit egyszer a kigyó megcsíp, még a gilisztától is fél (Thaly: Adal. I. 79).

fehér-giliszta: ascaridis Nom.² 115. [spulwurm].

földi-giliszta: lumbricus Kr. [erdwurm]. A földi geleszták barázdákat és csatornákat fúrnak a föld-alatt (Lipp: PKert. II. 237). Plinius azt írja, hogy a földi gelesztáknak hamva a megtörött tsontokat szépen meg-forrasztja (Misk: VKert. 683).

lapos-giliszta: taenia PPB. [bandwurm].

Gilisztás: verminosus MA. voll wümer PPB. Az doctor az gyermeket igen gelesztásnak mondja lenni (LevT. II. 223).

GÍM (*gém* Zrínyi. II. 99): cerva NémGl. 136. [hirschku]. Hamarsággal föl meene az gyeonghe ghymnek gyorsassága zerent (ÉrdyC. 380). Nagy sok seregh zarwas es gymök eleyben yeweenek (103b). Mykoron zent Geelerd nyalabot vynue, laata haat az ayto előt egy nősteen farkas fekyzk, haat sebes; mykoron (az isten embere) zent ymachagaval meg gyogyhotta volna, meg marada nala naponkeed kywe meegyen vala az mezőre az gymmel (544). Veerliche bazu w nekyk, herhegek ees zarwasoknak magas hegyewk ees gymeknek kwzyrth hyedelmek (KeszthC. 275). Mikippen az gim szaruas rikkolt az foló vizeknek, akkippen az en lelken te hozzád kinunkozie isten (Szék: Zsolt. 41). A leuele el terül a földben mint ám a gym nyelwő finec (Mel: Herb. 166). A szarvasok-között a gimnek szarva nintsen (Pázm: Préd. 248). Tegnap vadászra [igy] jöttünk vissza, kieben édesem im veled is részt töttem, egy szarvast s egy gimet küldtem (Ráktib: Lev. 56). Egy megh busult vadász kikelet idején egy sebes szarvas gémmek nyomát keresvén, sokat, de heában jart Dráva erdején (Zrínyi II. 99).

GIPSZ, GYIPSZ: gypsum Kr. A képiró és gipsz munkálkodó el nem vészen és ki nem metél a vászonból vagy deszkából, mellyen akar ábrázni valamit, hanem inkább a festéket és gipszt róla rakogattya festő esetével (Pázm: Préd. 712). Gyipszet mint kell alabastrom kőből csinálni (Kecsk: ÖtM. 298). Az gyipszet téglaporrall két megőgyelvényi, úgy kell vele formálni és bele öntenyi (320).

GIRA (*ghera* ÉrdyC. 407b. *ghera* 258. *gera* VirgC. 98. 99. *gyra* Decsi: Adag. 202. *gyira* Pázm: Préd. 40): marca, talentum MA. Tíz ezer girat adoc: decem millia talentorum appendam (BécsiC. 56). Tartozik uala tíz ezer giraua: debebat decem millia talenta (MünchC. 48). Alitom, hogy ezer gerat meg erne (VirgC. 98). Adnade azokat tíz ezer geran (99). Vyu zaaz ghera ezyset (ÉrdyC. 258). Az terehnek wala zaz gheraynth walo nehezege (ÉrsC. 416). Hetven gira finum arany (Helt: Krón. 30. 65). Vót az barátinak 35 ezer gira ezisti, ki mind pléhekben állott (Monlrók. III.92). Egy gira arany az törvényben teszen hetven két forintot; az ezüstnek giraja is két fele; egygyik az nehez gira, kinek egygyike teszen negy forintot; másik könnyű gira, kinek egygyike teszen egy forintot; az szekellyek giraja teszen ötven magyar pénzt (Ver: Verb. szót. 16). Földben ásd ám te az gyírárt (Decsi: Adag. 202). Az istentől adott gyírával úgy ne hányunk, mint a rest szolga (Pázm: Préd. 40). Tulajdon gyíráddal iparkodjál, serenykedjél hasznosan (Fál: BE 581).

GIRÁS: habens talentum Kr. Nag kú esső, mint eg giras le szalla az eglből az emberekre (Fél: Bibl. II.180). Tudósít, az polarakban kinek mennyi girást és nehezékest adattál (RákGy: Lev. 67).

GIRLA (*gerla* NémGl. 296. *gerla* DöbrC. 364): cornu NémGl. 296. [malter]. Asam ötet magannac eg gerla arpan: fodi eam milii coro hordei (BécsiC. 184). Monda a masienac: te méneuel tartozol; ki monda: zaz girla buzaua: centum coros tritici (MünchC. 148. DöbrC. 362).

GIT. Fekete mák avagy gith: nigella sen melanthium (Com: Jan. 26).

GLIDA: [ordo; reihe, glied]. Mérték szerint bé áll az első gliidánn, vezetik palatzkás, füstös kaszármában (Orezy: Költ. Sz. 6).

GLÍT (*gelyth* Ver: Verb. 98. *glit* Pázm: Kal. 535. Bal: Camp. 30): [salvus conductus; geleitbrief]. A pápa egy szép arany rózsát küldte néki [Zsigmondnak] ajándokba, miért hogy megígette wala a tsbeknek predikatorit, Husz János és a prágai Jeronimust, mert lit és glit állat hita wala őket Kostnitzba a kontziliumba, de meg-szegé a hitet (Helt: Krón. 76b). Az gubernator felakara menni Betshe a király cleibe, ha a király és az udvarbéli urak glit leveleket küldenének néki (102b). Hunyadi János minden glit levelek nélkül feljőve Budára a királyhoz (103b). Midőn hartza költök wólma az agarenusok zászlo-gyanánt kopjára emelék a tsászár frigy-levelét; erős hartzal meg-verék Justinianust, kinek ismét újab glétet kelle vetni wélek (Pázm: Kal. 535). Ebbe az Aridentomi concilionba a közönséges gléth alatti mi okaért nem ment az ellenkező fél (Bal: Camp. 30).

GLOSSZA: [interpretatio; deutelei]. Minden ygeretek Cristustól az zozetnek lewték azokban wegosleg meg telyesgyzenek, kyk regulat parastól es ygerewl ygere glosanalkewl ewrewmwel enzelkedtenek tartany (EhrC. 124). Glossa magyarázat (MA: Tan. 1117).

Glosszál: [interpretor; deutein]. Mint s hogy lótt, sok képen glossziák az nyughatatlan elnök (Alv: Post. 1585).

GÖB(hal): gobius, cobio MA. grümling. Aristotéles írja az Athénisnál lévő szoros, háborgó tengeri szegület felől, hogy

télre kelve a hideg miatt minden halak kiköltöznek az egy göb halon kívül (Misk: VKert. 516).

GÖBÉ: [scurra, nebule; schelm]. Vaj gobe, ti vadtok azok, kik válogattok a miseszolgáltatásnak helyeiben (Czegl: Dág. 57). Azt mondod, mint némely göbék, hogy Anna, Máriánac anyja ötet nem férfiu közösülés által fogatta wólma méhében (Pós: Igazs. II.175). Göbé est magnus aliquis inanis et vanus homo; vel etiam parum mente sanus (Otr: OrigHung. 1297).

Góbélkod-ik: [nubulonem ago; sich wie ein schelm benehmen]. A pharisausoknak kemény és lágyulhatatlan szívek a Cainoknak góbélkodo elméjek nem találhatnak igralmasságot (Nagyari: Orth. 9).

Góbéság (*gobáság* Lép: PTük. 1320): [scurritas; schelmerei]. Nem csak eszelősségét és gobaságát feddened efféle embernek, hanem maid ugyan baragudnál is reá (Lép: PTük. 1320). Sola amnyi góbéságot nem látott mint te túlld (Pós: Válasz. 204). A 4. numerusocskát nem tette fel a typographus, mellyen való megakadásod nagy góbéságodnak jele (Matkó: BCsák. 17. 334). Hogy góbéságának minden fogait ki-muttassa (Illyet: BCsTomp 201).

GOGYOLÁS: [loquax; schwatzhaft]. Így bőrpítéskedik az mi gogyolás szaykonk: nem mertek magok az praedicatorok az Kalauzba harapni (Zvon: PázmP. 260).

GOHÉR: uva praecoqua, praecociana. Nom? 93. [angstertraube]. Kétszer fatarodott Bachus gohéria (PhilFl. 3).

GOLT: [aurum; gold]. Étket aranyozni való faj goltot vettem (Radv: Csál. III.63).

GÓLYA: ciconia, pelargus MA. storch PPB. Eszterag, gólya: pelargus PPB. Eggyik szárokon szoktak allani goliak modgiran (Erasm: Erk. 23). A szent irás sok helyeken arra igazít, hogy a hangyáktól, golyáktól, fetskéktől vegyünk értelmet (Pázm: Préd. 66). Kelepel a tornyon piros orrú gólya tavaszszal . . . A magyarok az ő déák nevezetiről a ciconiáról tsakónak, a maga szava járásáról pedig golyának nevezik, mivelhogy szólása közben mind tsak galya-galyát láttatik zengen (Misk: VKert. 330).

GOLYÓ (*gula* MesésK. 38): [testiculus; hode]. Kicsoda anyálta az első ökröt? Az paraszt ember, avagy más? az, ki wótte az gulóját, globissát; mert az tehen esénállyá az globist (MesésK. 38). Az állati mag a nagy élet érből a golyok egybe gomolyodot menedékibe witetett lélek eres vérből leszen (ACSere: Enc. 150). A monya golyói orvosságra jök; innen wágyon, hogy ha weszí eszébe, hogy a wadászok utánna leselkednek, a golyóit kiszakasztya és az ötöt fűzőknek hagygya, hogy maga életben maradhasson (210). A hod heréjének golyói rész szerint kedves, rész szerint pedig nehez kedvetlen illatnak szoktak lenni (Misk: VKert 243). A halaknak mint egyéb földi állatoknak wunak nemzésre való tagjaik, úgy mint: tüdejeik, golyójok, nemző heréjük és méhek avagy mátrájok (504). Melly miá abban eltűrhetetlen, egő feszülés támad és a golyóknak és a mellette levő részeknek-is össze wuzódása kinos fájdalmat okoz (Nyr XIV. 362).

Golyócska: [globulus; kügelchen] (Matkó: BCsák. 40).

GOLYÓBIS (*gulyobis* Helt: Krón. 110. 164. Helt: Cane. 118. Valk: Kár. 6. *glóbis* Helt: Mes. 122. Rim: Ének. 158. *glóbus* (?) Monlrók. III 17. *globye* ÉrsC. 621. *glyóbis* Thaly: RT 192. *glyobos* TörT. 1878. 343. *golyóbis* Szeg: Aqu. 32. *gulyóbis* Pethő: Krón. 39. *gulyobis* Matkó: BCsák. 40. *gyulyobis* Megy: SzaÖröme. Előb. 7: 1) globus C. sphaera MA kugel, ball PPB. Fellő-nölköznek wala tűzes gölbisoc (NádC. 87). Te eleted, mikent ha hay zalou ketwenek eg golobist fél (BodC. 11. Mynt egl twzes globys az ew tye telet yelenek és wgyan ottan sokaktyl

latticek (ÉrsC. 349b). Szép négy taraszkot előhozta, sok golyó-
bissal hőseket bolygata (RMK. III.168). Thoba porth, golyo-
bysth kwlgen K. (RMNy. III.19). A golyó-
bissal ertt vala az Hunyadi János két fiának fejeit (Helt: Krón. 110). Ott hagyott
44 tuma port, golyó-
bissal soksgat (Monlók. III.113). Vasat,
golyóbist ki vonson a testből (Mel: Herb. 109). Golyóbissal,
kuglivál jádzani: sphaera et comis certare (Com: Jan. 208).
A golyó-
bis-talpú szerencse tántorog (Thaly: Adal. I.115). A la-
kosok nagy károkat, romlásokat, égéseket szenvedtek volt a
bombák és a tízes golyóbisok miatt (Mik: TörL. 464). Merném
mondani, hogy az efféle tanátstalan vitézeket mint egy ki ke-
resik a golyóbisok (Fal: NA. 221). A nem gondoltam-vólna
napján golyó-
bis vagy kard-vég utat nyit lelkeknek más világra
(227). **2)** [pesticulus; hode]. Mony tőki, két monya golyó-
bisa: colous C. Egy kőket heréle meg, és annak az keét golyóbisát
vivé az királyuak (Pethő: Krón. 39).

ágyú-golyóbis: globus tormentarius SK. [kanonenkugel].
Az vas ágyú-golyó-
bis által esé a tapaszon az házatskába
(Helt: Krón. 164). A lelkek mind-járt ott lehetnek minden ma-
daraknál és ki követett ágyú golyóbisoknál sebesebben (GKt:
Váts. II.1221). A melly frantzia generalis megszállotta volt
Philipsburgot, azt kevés idő múlva egy ágyú golyó-
bis homlokot ütötte (Mik: TörL. 307).

arany-golyóbis: [globus aureus; goldkugel]. Végre az
egész világ gazdagságit mutogatya, arany-golyó-
bissal lövöldöz, mindent ígér (Pázm: Préd. 404).

kecske-golyóbis: [tinus caprinus; ziegenkot]. Efféle töl-
dalékokat aprób búttúval szokta Molnár a bibliához írnyia,
hogy az egy-ügyű magyarok job izűen egyék pídula-gyanánt a
kecske-golyóbist (Pázm: Kal. 356).

kő-golyóbis: [globus lapideus; steinkugel]. Hét fontos
golyó-
bis 205, öreg kőgolyó-
bis 99 (RákF: Lev. I.109).

láncos-golyóbis: [globus cateua junctus; kettenkugel].
Ágyúhoz való hat karikás láncz, három lánczos golyó-
bis (Radv: Csál. II.397).

márvány-golyóbis: marmor tornatum in globum, sphae-
rula marmorea; marmorkugel PPB.

muskéta-golyóbis: [glans; dinteukugel]. Bal csésinél
ment be az muskéta golyó-
bis, látin ki (Kem: Élet. 11).

ón-golyóbis: plumbata C. MAI. [bleikugel]. Őncesék jo
tornában a te on golyó-
bis argumentomodat, hogy jobban tes-
sék hamissága (Sám: Isp. 17). Tihanyi szerszámok: taraczk,
on glyobos (TörtT. 1878. 343). Egy kis hordóban ón gló-
bisok vannak (TörtT.² 1747).

sár-golyóbis: [globus argillaceus; thonkugel]. Vallyon
találnáé a sár golyó-
bis a bozza puskából a ezélt (Matkó: BCsák. 31). Ezeket halgatással kell vala el-tapodnom, mint sár golyó-
bisokat (40).

szakállas-golyóbis: [pyrobolus; bombe?]. Oth az kegyel-
metek warasa bewes tharazk es zakalos golyóbissal (RMNy.
II.159). On zakalos glyobos 2127, was zakalos glyobos 300,
taraczk, on glyobos 623 (TörtT. 1878. 343). Megy: ÖrÉlet. 7.
Radv: Csál. II.65).

tarack-golyóbis: [mürserkugel]. Taraczk globyshoz walo
rez formak (Radv: Csál. II.68).

tekejátzó-golyóbis: [pila lusoria; spielkugel]. A régi
kép irok az szerencsét egy teke iadzo golyóbison írták állani
(ExPrinc. 230).

Golyóbiska: [globulus, pillula; kügelchen, pille]. Ha pillu-
lat anagy golyóbistat ehinalz a rhabarbarumbul, igón io hűdeg
lelőknek (BeytheA: FivK. 58b). Az eb nyelvű fyuból igen io

pillulat anagy golyóbistat elnyuahn (120. 128). Valerius Maxi-
mus hasonlittva az emberiek állapattyyát az apro gyermekeknek
jáczodozo ezergettyűjűklőz, kiket mikoron ezergetuok, egy hely-
ben nem állhatnak az benne valo golyóbistak (ExPrinc. 230).

Golyóbisocska: globulus C. [kügelchen]. Csigával, per-
gettyűvel, pattantyúval, márvány golyóbisocskáccal (játsszani)
gyermekség (Com: Jan. 208).

Glóbisos: [globosus; kugeln]. Hítető szerentse nem koll
ajánlásod, glóbisos a lábod, náts helyben állásod (Rim: Ének.
158). Szegellet bátyjain hevernek sok álgyuk, százhatvanhat
fontos glóbisos nagy jukuk (Thaly: Adal. II.358).

GOLYVA, GÉLYVA: 1) bronchocele C. struma MA.
kropf PPB. Futosó mirigy, mirigyos hús, golyva: scrofula PPB. (Az
fodorka) ha eczótben reia kötőd, az sült es gelyvat el rontya
(BeytheA: FivK. 134b). A figet arpa lisztel ha őszue timpora-
lód, am az geluakat el ront (Mel: Herb. 2). Ha az nagy sarlo fű-
uet etzetben rea kötőd, az sült, gelyuát el rontya (38). Ezen győ-
kereket kemyed az golyuakra, meg lagityak azokat (BeytheA:
FivK. 1b). Ha varga zurokkal őzue főződ az gyopár lenelet es vizet
es reia kötőd, az be reket kelesőket ki nitya, gelyvakatis el
ront (69b). A szőmöltséget golyva meg-rutót (Com: Jan. 54). Ha
az gagetest megtörvén viaszban őgyelited, az golyvára kötőd,
meggyógyittya (Kecsk: ÖtM. 279). Mint a gelyva es süly talál-
tatik az ép testben: strumae et tumores (Vallást. 203). Az isten
házának fekélye es golyvája (Pós: GBot. 61). A kapornafának
levele golyvát, szőmöltséget el-ront (Váli: OrvSz. 16). **2)** cap-
reolinus Com: Jan. 28. [champignon]. A cseperke gombác,
gelyvác, veres gombác a gombác között leg jobbác (Com: Jan.
28).

Golyvás: gutturosus C. strumaticus, strumosus MA [kröpf].
Gelyvás, nagy torkú, nyakadagadt: gutturosus PPB. Az feier
tónisnek gyökereuel ryontaban io keeny golyuas dagadasokat,
mert azokat el ozlattya (BeytheA: FivK. 13). Golyvás ember
(Bethl: Élet. 315).

[Golyvásit]

még-golyvásit: [strumosum reddo; kröpf machen]. Sy-
riában egy forrás meg-golyvasit (ACsere: Enc. 123).

Golyvásság: [strumositas; kropfkrankheit]. Ér az nyakán,
szólgál golyvásságról (Cseh: OrvK. 5).

GOMB (gomba Nyr. VI.458. ACsere: Enc. 232. 235. fül-
gombája Helt: Bibl. I. 4q2): **1)** bulla C. globulus, sphaera,
nodus MA. [kugel, knoten, knopf]. Gomb, tsomó: nodulus PPB.
Gomb, mellyet elé és hátra tolyhatni a sínóron: ductilis nodus
PPB. Az ő bőre aaz hüssal es az werrel őzue az ostorolnak
gomyayhoz ragadoznak wala (ÉrsC. 46b). Homlokot valo
ekességh, ez ekességhen hatal az feneken gomb vala (RMNy.
II.49). A kopianac az ő gombiatul togua a tőue ollian vala mint
a szűuők nag feüt szubolia, aksire a fonalat tekerik (Mel: Sám.
34). Négy öreg ezüst gyertya tarto gombajával; egy ezüst fűs-
tőlő, kinek a belső gombaja aranyos (Nyr. VI.458). Bevezeté
az fejedelmet az három árboeczfüj s tetején három nagy ara-
nyos gombokkal fündöklő audientia sátorban (Monlók. VIII.363).
Kokasoc, keresztet, gomboc, mellyec a tetőzetec valamelyic
szegeletin fel emeltetni szoktat (Com: Jan. 107). **2)** [orbiculus
vestimenti; knopf am kleide]. Gombok a gütösön: noduli ad-
strictorii PPB. Az mi az gombokat illeti, én azt váltig siettetem
az gombkötőnél (LevT. II.221). Fehér zománccezal zománczozott
gombok (Radv: Csál. II.279). Az gombot, azt reméljük, az
kolozsvári ötvösök közül megtudják aranyozni (RákGy: Lev.
72). **3)** [caput; kopf]. A baynaknak gombját tulaydon maga
fegyverével ütötte el (Megy: Cowp. 6). A veres fényűnek gom-
bája könyű (ACsere: Enc. 232). A vad rosikon termő gomba
az arenát ki fűzi (235). **4)** bulla: gomb, függő pész PPB.
5) pinnaculum MA. PPB **6)** malum MA. PPB.

keserű-gomba: *fungus lacteus* PP. *agaricus piperatus* Mel: Herb. 28. milchpfifferling PPB. Fut az tokos, tűzes madzag kibúll az kezéből, űsi keserű-gombája kidől az fejéből (Thaly: Adal. II.90).

kigyó-gomba: *fungus in timo nascens* Beythe: Nom. 5.

nevedékény-gomba: **infans boletus* PPB.

nyúl-fül-gomba: *agaricus leporinus* Mel: Herb. 28.

pöfeteg-gomba: *Lycoperdon bovista* Mel: Herb. 28.

süvegés-gomba: *fungus suillus* PP. sunpfifferling PPB.

szarvas-gomba: *fungus cervinus*; *hirschenschwamm* PPB. Szarvas-gombával örömet s jó szívvel gazdálkodtam volna, csakhogyan mentest elvesz (Gér: KárCs. IV.392). Az szarvas gombát sokáig el-tárlhatod, ha elsőben jó erőss borban meg-főzöd (Lipp: PKert. II.216).

szögfü-gomba: pfifferling KirBesz. 126.

szömörösök-gomba: *morchella esculenta* Mel: Herb. 28. tuber Com: Jan. 28. [morchel]. Ez-képpen szózhatód-bé a zöld hálvelkes borsót és a szömörösök gombát (Lipp: PKert. II.216).

tengéri-gomba: [tubera marina; meerschwamm]. A tengergen tudálatos nemű állatokis találatnak, kiket első tekintetű plántáknak ítélheménk; ezek: tengeri tekervény, tengeri gomba, tengeri tiűdű, tengeri tsalán, spongia (Misk: VKert. 583).

tiszafa-gomba: *agaricum*; *lerchenschwamm* PPB.

úr-gomba: *boletus C. agaricus caesareus* Mel: Herb. 28. pfifferling Nom. 43. Wram eő naga paranchola nekem, hogy mennel thób wr komanak szeret tehetem, szeret tegyem (LevT. 1258). Kérlek, kérlek, kérlek, kilődj úrgombát (Nád: Lev. 25). Az úrgombákat az te neveddel beküldtem vala királyné asszony-nak (41). *Fungus aureus*, quem Germani kupfer [?] vocant, aureo colore inficiens: vr gomba (Beythe: Nom. 5. Com: Jan. 28). Hízsem csuda-dolog, hogy nőhet magátul, talám eredetet vett az ur-gombátul (Thaly: VÉ. II.237).

vörös-gomba: *rufulus* Com: Jan. 28. [rötling].

vörösbélű-gomba: *agaricus campestris* Mel: Herb. 28. [champignon].

Gombás: *fungus C. schwammig* PPB. Kínálja őket az jó gombás bélessel: nosza hozzá az fahéssal (Thaly: VÉ. I.343).

Gombásod-ik: *flaccesco, fungesco* SL [schwammig werden]. A lámpásban való olaj szikrázik és gombásodik (ACsere: Enc. 290).

GOMBÓC (*gomboda, gombolda* MA. *gombota* Nom. 40. Com: Jan. 79): *pastillus* MA. *rundes kühlein* Nom. 40. Lisztből tölt gombóda, pép: farreum; pépetske, gyenge pép, kása, gombóda: *pulticula* PPB. A mézszáros avagy hentes serpenyőben rántott gombólyű falatokat, gombotakat csinál (Com: Jan. 79). Sűrűn szórták a várból a vas gombotokat (Könyi: HRom. 160).

GOMOLYA (*gomolyó* MonTME. I.45): [süsser käse]. Hegye-sen tsínáltatott sajt, gomolya: **meta lactis* PPB. Tőftb István és Főző Lukács béri külön-külön 16 ft. 3 sajt, 3 gomolyó (MonTME. I.45). János korács vejít Mihályt sajtosnak fogadtuk meg 13 ft. 3 fertály buza, 2 sajt, 2 gomolya (290). Csuki István főző béri három sajt, három gomolya (291). Conventiója juhásznak minden 2 hétre 1 gomolya (Évk. XIII.78. 86).

[Gomolyit]

Gomolyítás: [conglomeratio; zusammenhäufung]. Ha mind ez velag egybe gűlt tyzes nağ gomolytyas anağ egy nağ tyzes kerekdű allat es igaz középtte volna eğ maroc hağ len cőpű anağ zöz, ime az f természeti zerent való lağsagabol nem vetne langot es tyzeth (NagySzC. 25).

[Gomolyod-ik]

égybe-gomolyodik: [conglomeror; sich zusammenknäuen]. Az állati mag a nagy élet érből a golyok egybe gomolyodot menedékibe vitétt lélek eres vérből leszén (ACsere: Enc. 150).

GOND: 1) *cura* C. MA. *sorge* PPB. Gonddal; curate; gondnak ol haglása; remissio C. A sok gond között reá-érik az álom: *somnus* **inserpit curis* PPB. Nem azt monda nala mert zent yrasnak oluassasi neky nemkellene, de tanusagnak felettebula gongyaryl se volna mendent (EhrC. 109). Tyteket lórfynac gongya nem bant (VirgC. 138). Gondomat eos dolgo-math otth akarom temőm (WinkC. 290). Wdwarának gong-gynt neky hagyaa (ÉrdyC. 509). Szorgalmatos gond győtri őket (MA: SB. 126). Azokra bizza az isten satorinac gond-gyát (MA: Bibl. 1117). Sola én te rólad nagy gondu el-mémben ily vitéztelenséget nem eresztettem (Zrinyi. I.157). Azzasd szegre egy darabig a setét gondokat, magad pedig térj szőlőre, frís égre (Fal: NÉ. 26). Nékem ugy tetszik, hogy va-lami gond szállott kegyelmednek szívére (61). 2) [cogitatio; gedanke]. Míglen az alom tegeket meg foglal, monğ valami-nemő dícereteket, anağ valaminemő laznalatos isteni gondokat gondol (VitkC. 59). Vala mehezor erzendez fertelmes gondok-al haborgatni, ahezör lelki zemeidne eleibe vessed, mikepen Cristus vrone, te erettel meg feiztetet (71).

[Szólások]. Az én g o n d o m: *curatio mea est* PPB. *Gondja van:* My gondwnk vagyon mynekwnk (JordC. 320). Semmi gondja nincz: in tranquillo est (Deesi: Adag. 90). ~ *vmikez:* Nem szől-lok a'hoz, az milőz gondom nincz (Deesi: Adag. 104). ~ *vmín:* Azon vagyon minden gondja: **invgilat mens curis* PPB. ~ *vmire:* Akár győzzék, akár ne, mi gondunk reá: *vincant necne, quid refert?* PPB. Mi gondod, majd olyat mondok, reá: *quid tua, *malum, refert?* PPB. Nyncezen ee gondot rea (JordC. 563). My gondom vagyon rea emekem: *quid mihi* (627). Eğ zal gongia sem uolt mi reank (Ózor: Christ. 382). Lás dol-godhoz, csak az máséra ne legyen gondod (Deesi: Adag. 224). Kineckinec az ő sántzára, őr állására gondgya legyen (MA: Scult. 207b). Lesz gondunk reá (Fal: NA. 234). Az én szeren-tsenre léssen másnak gondja (Fal: TE. 633). ~ *vmiről:* Ez egy zerzetevssrel eme nagy gond vagyon (MargL. 63). Nyn-cezen gondod valakyyel: *non est tibi cura de aliquo* (JordC. 424). Nynchen neki gondgya a iubokrol (Tel: Evang. II.106). ~ *vmirel:* My gondom vacion nekem frater Ferenezel (VirgC. 20). *Gondba vess:* Viszkeldtettem azután kedvét azzal, vemé méltó gondba kinyílt szerentséjét (Fal: TÉ. 633). *Gondra marad:* Az szegény asszony ilyen hamar gondra maradt (LevT. II.6). *Gondot ad:* **inijcit curam* PPB. Vlkinek nagy gondot adni: **accendere curam alieui* PPB. Ez több gondot ad nekem (SzD: MVir. 181). ~ *forगत:* Abban forgatom minden gondo-mat, hogy czelekedgyem páramozolatidat (MA: Bibl. V.58). ~ *tart:* Gondot tart reá: *curam observat* MA. Más dolgára gon-dot tartó, minden tálban kalán: *alienarum rerum *curiosus* PPB. Ha valami gondodat tartod reá: si qua te **attingit cura* PPB. Bizonságidra gondot tart lellem (MA: Bibl. V.58). Ki nem vigyázol szentelt homlokokra, hanem gondot tartasz szegényebb sorsokra (Orczy: KöltH. 68). ~ *letesz:* Letemű róla gondját: **deponere curam* PPB. ~ *vész:* Gondot venni magára egy részről, mással együtt: **capessere partem curarum* PPB. Még az idegeneknekis fel kell gondodat vennie (MA: Scult. 124). ~ *visel:* Gondot visel reá: *providet, procurat* MA. Minden ziksegekrwl gondot viselenek (VirgC. 48). Gondot viselőnk az etelre (DebrC. 64). Viselienek gondot ehrlő (64). Gondoth visel-nez vala zolgayrol (TelC. 9). A testnece gondgyát ne visellyétec gonosz kénáságokra (Helt: ÚJT. si). Nem viselhetűnc ugy gon-dot a memyeiekre (Megy: 6Jaj. III.37). Leveles ladamat gaz-dam azzoni halala után adgiak Rakoczi Ferencz uram kezéhez,

eo visellie gongiatli (Radv: Csal. III.144). *Gond alá hagy*: Ymáda scent Anna azzont, hogy az hõ gonga alá hagyot yuhok-nac mellõltatnyeev gongokat viselni (TelC. 81).

[Közmondások]. Oly követ vehet egy bolond a kútba, mellyet tiz eszesnek-is gond ki-vonni (Pázm: Kal. 108).

Gondatlan: incurius, incuriosus, inconsideratus SI. [unsorgsam]. Gondatlanul: solute; gondatlambul, gondolatlembwl: incurius C. A farkas seb gondatlanul tartatván ki-sebesül (Com: Jan. 60).

Gondatlankod-ik: acedio PPBI. [unsorgsam sein].

Gondatlanság: acedia PPBI. incuria, inconsiderantia SI. [unsorgsamkeit]. A gondatlanság rontya s vesztí igyeket a tudatlankoknak (Fal: UE 383).

Gondol: **1**) cogito C. MA. denken PPB. A mit gondolt józan korában, ki-mondotta részeg korában: quod in animo sobrii, id in lingua *ebrii PPBI. Kérlek tégedet en vram istenem, segí el emekem, mert te töltet az elõbelieket es azokat azoe vram gondolat: illa post illa cogitasti (BécsiC. 30). Tõ kitec gondolhan toldhat õ allatfahoz eg sennét: quis vestrum cogitans adicere ad statum suum cubitum umm (MünchC. 24. 28). Mít gondoltok gonozt ty zywetekben: quid cogitatis mala in cordibus vestris (JordC. 378). En istenemrwl gonozt gondoltam zinembe (VirgC. 5). Gondoltam, zoltam, tanacz voltam hozzá (8). Czac ingyen se gondolly semmi gonozt az te felebaratodra (Bor: Préd. 429). Gonozgondolõ Mihály (Nyr. V.510). Szõrnyfib es ekteleimb paraznasagot emel nem gondolhatnal (EszT: IgAny. 371). Egy szalnyéra sem gondoltam én azt (MA: Tan. Elõb 7). **2**) reor C. puto arbitror MA. meinen PPB. Mikor ingyen sem gondolta, akkor vetettem ezt szemére: hoc *nec opinanti obici PPBI. Nem hozna által hõköt, azt gondolwan, hogy ne-takutan haddal tamadhanak ellene (JordC. 36). Vallyon mit gondolod, hogy mond amaz úr (Pázm: Préd. 16). A ki csak valkil akar itéletet tenni, azt gondolhatná, hogy igen messze futamodtak ezek (Pázm: Kal. 629). Azt gondolák, hogy megholtan volt, mivel igit felpuffadt volt egész testem (Mik: MulN. 135).

3) [perpendo, reputo; erwägen]. Kezde wmagaba gondolnia azt, hogy kie volna ez nagy zek (VirgC. 64). Gondollyatok az mezõknek vyraghyt: ez nepeleirwl mit kellyen temeték (723). Ennek vitama gondol'ad, miképen valnae vronc Cristusnac labai meg törtetnen (VirgC. 80). Gondolat amae merethe-tetlen mag voltat (8). Mellyre a fõ mesterec, iskola mesterec és azoknac segitõ társai figyelmezzene, és jól gondolnyane: attendant perpendantque (Com: Jan. 154). **4**) [statuo, constituo; entscheiden, beschliessen]. Gondollacuna ötet megõlnie: cogitabant interlicere eum (BécsiC. 19). Es gondollyak vala, hogy ottan mynd megh õlnek hõket: et consultabant de iis interlicendiis (JordC. 723). Gondola megvonni az ov testeet az bortul (DomC. 7). Idvessegeheerl tanacholwan gondolat ez nyawalys vylagot el hadny (ÉrdyC. 338b). Egy yfíyw el veegezy es gondollya, hogy nykoron XXX eztendõs kor bely leend, zeezetben megyen (662). Gondolac magyaroc magokat arra, Lászlóért küldének az Csehországba (Valk: Gen 33). Hoé temen magadat mar arra gondolat, törten hazasszan magadat foglalad (Istv: Volt. 3). Gondollya magát s ezt vissza mondgya (Pázm: Kal. 443). **5**) excogito, coningo, machinor C. [ausdenken, ersinnen]. A myt en ellenem gondoltatok vala, ty reaatok harantanzim (ÉrdyC. 542b). Isten az embert twlaydon az ew zent fíynak peldazut-tyara teremtozte, kyneel yobbát, zeebbet nem gondolhata (533b). Okossagot gondola hozza, wé mynt ahuat latot volna (653). Ezt a feleletet az sz. írásból vörtéké vagy csak magok gondolták, hogy útát veszthessenek (Pázm: Kal. 475). Emberi fõből gondolt találányoknac sõtét árnyékában bolyongtane (Zvon: Post. 1906). Gondoltam ezeket lakván vízvárással régulta Budának (Thaly: Adal. II.111). **6**) fingo MA. [imaginor; sich vor-

stellen; einbinden]. Zent kőrozthfan ha gondollak, te kenodban en kywanlak (CzechC. 24). Minden alatok, melyeket ember lathatnal, gondolhatnal (VirgC. 98). Gondollhatyatok, mynemew mwkawal es zent oelletel vettek az hyw nepek meennyeknek orzagat (ÉrdyC. 528b). Az oka mi légen, soha nem tudom gondolni (RMNy. II.63). **7**) comminiscor C. [bedenken, sich erinnern]. Gondoltam régi napokat es örök eztõndõket ezemben vallottam (AporC. 32. DöbrC. 156). Ez kezde gondolny istennek irlgalmassagat (DomC. 229). **8**) euro MA. [curam habeo; sorgen, sich kümmern]. Valaki reménkedésével semmit nem gondolni: preces alienjus *despuere; nem sokat gondolni valanivel: aliquid non *multo facere PPBI. Ky gondolha vele, hog fel emelney zegenth (NémGl. 343). Semit ne gondoly az twrendw edeney (VirgC. 146). En ezzel semmit nem gondolok (MargL. 28. WespzC. 41. 85). Semit az byro nem gondol vala vele (JordC. 770). Nem gondol az eger sem eger fogoual sem macaknal (SündC. 3. 24). Mastan foglalatosok vagywnk a my azzonywnknak zolgaltatyaban es te rolad nem gondolhatok (ÉrdyC. 486). Eeterre, ytarra nem gondolnak (559). Az rágalmassaggal ti ne gondoljatok, mert sok jámboroknál dicséretben vagytok (RMK. III.282). Eb gondollyon semmit vele: haud curat Hypochlides (Decsi: Adag. 71). Ha néked tetszik, en sem gondolok vele (85). A ki téged gyázazzal el-burit, ne gondolly vele (Com: Jan. 200). Salomon, ki valamig köz ember volt, semivel kevésbé nem gondolt, mint a tudományokkal (Ily: Préd. 155). **9**) [meditor; nachdenken]. Gondolatott: commentatus C. Kinec fele vagyon, erről gondollyon (BFaz: Assz. 52). Tovabra gondolo, eszes (Ver: Verb. Szót. 26). Gyorsan erről õk igiten gondolnane (Cseng: Jer. A3). Úgy gondol az aránt (Gyöngy: Char. 39).

el-gondol: **1**) cogito, expendo MA. [bedenken, ermessen]. Az eleve el-gondolt gonoszokat könnyebben szenvedjük: mala fiant *praemeditata meliora PPBI. **2**) [imaginor, fingo; sich vorstellen]. Valamit úgy mívelni, a mint maga el-gondolta: ad *libidinem fingere aliquid PPBI. Ollyan proféta nem volt õ, az minemát az kébzett és magában el gondolt (MA: Scult. 311). A mint mindeniknek idiáját õ magában el gondolta vala (Com: Jan. 4). **3**) decerno, constituo MA. beschliessen PPB. Valamit el gondoltam, el vegeztem, meg kel lemi (Mel: SzJán. 7). El gondoltac volt magokban, hogy énnékem ártanának (Kár: Bibl. 1432). Nagtak gondolja el, az sokadalmak mily alkalmas napokon legyenek esztendõ által (TörtT. 2. L693).

[Szólások]. Mikor a dákák könyökökre dülnek, mélyen el-gondollyák magokat; azonban alattomban ott terem a gonosz, képeket hord elméjekben, tüzet rak szívekben (Fal: NA. 194).

föl-gondol: **1**) [excogito, reperio; aussinnen, erfinden]. A két kerékű szakér vagy talyiga, mellyet az emberek akkor gondoltak-fel a szükség miatt, akkor nevezetett volt Básta szokorének (Bod: Pol. 52). **2**) [statuo, constituo; entschliessen, zum entschlessen kommen]. Mikor azért ezen fárának magamban, ily véget gondolék végre fel dolgozban: hogy ne fogatkozzam jó akaratodban, te se csallással meg én igaz voltomban (GyöngyD: MV. 51).

ki-gondol: **1**) excogito, reperio, invenio SI. [aussinnen, erfinden]. A fazakas az agyagból eserép edényeket formál, ki-gondol (Com: Jan. 105). Okassim ki-gondolt mesterséges hadi eszközökkel: machinis bellicis (151). Sok ki gondolt fortélyval róttá, kirosította a várost egy néhány izromba (Kirtlar: Krón. 120). Egy kötésre fáz minden kigondolható örömök (Fal: NE 106). Mindent ki-gondol a szegénység (SzD: MVir. 382). **2**) [omnes cogitationes secum pertractare; durchdenken, überdenken]. A spanyol nem beszél-ki mindenkor magát, meg elégedvén azzal, hogy ki-gondolta magát (Fal: UE. 108).

kigondolás: **1**) [cogitatio; gedanke?]. Az értelem által az izek formaltatnak és a kigondolások (Ily: Préd. II.157). **2**)

excogitatio; das aussinnen]. Pindarus a bôlts embert a jó tanátsoknak ki-gondolásában a rokához hasonlítja (Misk: VKert. 62).

még-gondol: **1)** [puto, arbitror; meinen, glauben]. Itéled-e, hogy valaki ezek-közűl meg nyugott, meg-elégedett állapattjában? meg se gondold azt (Pázm: Préd. 36). **2)** [tingo, imaginor; sich vorstellen]. Ki gondolhatta meg, mely nag keserűségöl vala az zwz anától az artatlan fnyak el valnya (WesprC. 43). Meennyet tett legyen, ky gondolhatta meg (ÉrdyC. 569b). Valamyt ember meg gondolhat, nyindenben nagy, hatalmas (519b). Meenyi élet, kit most elme meg nem gondolhat (Born: Préd. 275). **3)** considero C. reputo, cogito MA. erwägen, bedenken, betrachten PPB. Gyakorta meggondolom: recogito C. Ismét meggondolom, meg-lányom s vetem magamban: recogito PPB. Meg gondoluan wtet, mynemw dichwseges helthi es ekeseges zeket az meniorzagba tartnak neky (VirgC. 64). Ez frater meg gondoluan az w hyneynek soksagat (50). Meggondoluan papa zent Domonkos atyankat lenny myndenkeppen zerzetesnek (DomC. 99). Intveen, hogy meggondolnája az fraterekkel evzve eg akarattal, es valaztananak egy megbizonyvlt regulat (16). O zerelmes attyamfny gondolyatok ze meg (ÉrdyC. 10). O nagy vezedelem, hogy ez eelyen yay vezyköt meg nem gondolyaak, hogy magokat tewle meg otalmaznaak (557). Ha my magwnkatl yol megh gondolyok es megh nezywk, byzonyawal my magwnkba sok dolgokatl megh feyghethwnk (ÉrsC. 222b). Nagy rettenetes vaksig mi beufnne, hogy chijac meg sem indúl az mi szüfnne, hogy valoba meg gondolnuc, mely nag rettenetes öröcke el karhozni (Born: Evang. IV.6. Tel: Evang. L120). Gondolatsza meg a szegeny iambor Jobual, hogy soc jot vóttel istentől (Sib: VigK. Bij). Meg gondold, hogy a szerencsének kerékén állasz, ha fordúl, meg-esel (RendÉl. G6). A ki tsak akkor gondolya-meg magát, mikor már merül, későn bánkódik, hogy a vízbe lépet (Fal: UE. 442). **1)** [statuo, decerno; beschliessen]. Mwtasson mynekewik oly alkalmas helthi, hol ott a myt meg gondoltwnk, teetemeennyl el vegezhezők (ÉrdyC. 577). Mykoron az ew felseeges yó voltatol meg gondolta vona ez wlyagot vylagosoytany es valtathany, meg akaraa yelentenyt tytkyat es tanachaat (342b).

elől-még-gondol: praecogito, praemeditor C. MA. [vorher bedenken].

előre-még-gondolás: praemeditatio C. [vorbedacht].

még-gondolás: consideratio, reputatio C. erwägung PPB. Meg-gondolás, valamiről való elmélkedés: commentatio; magában meg-gondolás (*cogitatio) tacita; figyelmetes meg-gondolás: *cogitatio acerrima, attentissima PPB. Ez fele meg gondolas el tőri mind azocnac ó kevelségöket, kik vg monduac: az mi kezene hatalmasok (DebrC. 253).

maga-még-gondolás: considerantia C. PPB. [bedacht-samkeit].

még-gondolat: [consideratio; erwägung]. Urunknak kenának halalanak aietatossagal nalo megh gondolatja (TibC. 16). Imez uegne meg gondolatitbiol ertbethők megl (32). Tulaydon küsdedsegednee meg gondolatja (VitkC. 8). Ez éu ennyi fáratásagos budosásinnac meggondolattyában ezzel vizagztalom magamat (MA: Scult. 1. MA: Tan. 36).

még-gondolatos: [consideratus; wohlbedacht]. Meggondolatos tanúság (MA: Scult. 325).

még-gondolatlan: **1)** inconsiderans C. [nicht überlegend]. **2)** inconsideratus, inconsultus, incogitatus C. [unüberlegt]. **3)** [incogitabilis; undenkbar]. Meg latogatlak tegődet es meg gondolatlan örömmel tellik be a te züned (WesprC. 34).

maga-még-gondolatlan: incogitatus PPB. [unüberlegt].

még-gondolhatatlan: incogitabilis MA. [undenkbar]. Nyúden zamok az ű wduarloynak, bizonyawal meg gondolhatatlan az

ű sok voltook (SándC. 2). Kerlek theghedeth az megh gondolhatatlan nag keserewsegheiderth (PozsC. 26). Meg gondolhatatlan hazadatosag, meli követközők vrvnk Iesusnak zileteseből (DebrC. 53). Valaki wrone Cristusnac meg gondolhatatlan zeut-sages testet veret meltatlan ezi íza, íteletet ezik izic őmaguac (VitkC. 37).

még-gondolható: cogitabilis C. [denkbar]. Az őtődik Károly császár, minden emberi okkosságtól meg gondolható erősséggel győzhetetlené tőtt vala (Pázm: Kal. 411).

még-gondoló: considerator C. [denker].

rëa-gondol: [delibero; sich beraten?]. Az koronát urak helyén hogy nem lelék, igen megbúsolának, de rágondolának, az szent István testét igen hamar felásák (RMK. IV. 28).

Gondolás: **1)** [cogitatio; das denken]. Hirtelen való gondolás: extemporalitas; gondolás, gondolua találás: excogitatio C. Mondyatok gondolaastokba (dicitis in cogitatione); el wegelyk hewsagba w warasokath (KeszthC. 384). Balgatag dolognac gondolasa bfn (Kár: Bibl. L617). **2)** [opinio; meinnung]. Zent Pterenc frater Bernaldhoz fordola, hogy magat elezteby gondolasarwl neky alazatost vadlana (EhrC. 10). **3)** [imaginatio, Vorstellung]. Igen nagi es keserw vala a Kristusnak ő kenna, kinek csak gondolasa is oly változast tőn az ő testeben, hagi a keserusegnek nyatta verős verettekkel veritőzneik (WesprC. 60).

Gondolat: **1)** cogitatio, cogitatum, commentum, meditatio, theorema C. meditamentum MA. gedanke PPB. Okos gondolat: machina; tetetöt gondolat: commentitius C. Zibol zarnaznac gonoz gondolatoc, ember őldőkése, tőruen tőresce (MünchC. 43. 28). Tunyasagomat byzonytotam ahoksages gondolatokkal (VirgC. 10). Vektetem gondolatimba (7. 139). Megh ysmerven Jesus lw gondolattyokat, monda (JordC. 404). Eze vezőt veelekődees ez eelyen gondolat (ÉrdyC. 606). Midőn soc felől a kisirtő gondolatoc reanc rohadnak, ott valic meg, mint hiszinc (Born: Evang. IV 248b). Istentelen gondolatü emberec (Kár: Bibl. L636). Magam gondolatit és újomból szopott dolgokat nem írok (Pázm: Préd. a3). Sovány és száraz gondolatokat forgatnak (Pázm: Préd. c). Zurzavar gondolatoc ezek (MA: Tan. 163). A ti agiatokbann firt, gyurt gondolatitok (Bal: CsIsk. 316). Illy gondolat kezdi elmjét esiklandi (Megy: 6Jaj. 16). **2)** [reputatio; das bedenken, erwägung]. Paranczola, hogy ny vrvuknak vr Yesus Cristusnak gyczeretyre gondolattnakewl kerewdnek valamyt (EhrC. 136). Minden tanytoymnak felette ertek, mert en gondolatim te bağasid: testimonia tua meditatio mea est (DebrC. 65). Emelekezely wram Jesus az nag keserewseeg-reel, kyth the zywedben wyselek kerezth funak gondolattyarol (GyöngyC. 8). Leeznek kellemethesek een bezedym ees een zywennek gondolatja lezen myndenkoron the zyneth eeleeth: meditatio cordis mei in conspectu tuo semper (KulcsC. 36). **3)** [opinio; meinnung, annahme]. Ki-kell elméjékből venni azt a gondolatot: ea opinio *levandi sunt; Nem-is tsalatkozunk-meg gondolatunkban: nec nostra nos *opinio fefellit PPB. Ily gondolatban voltanac (Kár: Bibl. II 185). Rusnya gondolatokkal vóltanac az isteni felség felől (Tof: Zsolt. 608). Már majd ollyan gondolatok jőttek az oldalamba, hogy valami magnes kő tartóztatja ott kedet (Mik: TörL. 266). **4)** [consilium; entschluß]. Nabuhodonozor monda őbenne egondolatot lenni, hogy mend a földet ő vrasaga ala alazna (BécsiC. 12). Miert Cristus wrone mű ereffőne testeben kint zenuedet, tñ is azon gondolattal, feğuerkezetec fel (VitkC. 71). **5)** [imaginatio; einbildung, Vorstellung]. Távol járn gondolatjával a dologtól: *aberrare conjectura PPB. Foglalyak magokat az isteni gondolatnak édessegebe (VirgC. 74). Lágsagos tuñasag, kit atte budoso elmednee forgo gondolattya zened (NagySzC. 85). Meg csak gondolatunkba sem foghattyne mind meg, nem begy beszédünkkel ielenthetnőie ki (Tel: Evang. 608). Meg gondolat

sem éri fel az emberi olme (Álv: Post. 372). Lá ilyen, tágos meztől ada gondolatnak (Fél: TÉ. 707). **6)** [cura; sorgo]. Tery meg te celladba es valya enrolan zorgalmatus gondolatol (EhrC. 49). Némellyeknek fő gondolattyoc, hogy az ő nemzetek el ne fogdyn és nevé őrékké megmaradyn (MA: Bibl. V.21). Nehéz gondolatok (MA: Scult. 967). Ne engedjük, hogy a gondolat és a melancholia elfogja elménket (Mik: TörL. 205). **7)** [mens, ratio; geist, klugheit]. Az ő gondolatliokhan meg bolondulhan, az istent nem bőczüllöttek (Fél: Tan. 16). Nagy és mély gondolatú fejedelm (MA: Bibl. I.221).

*Közmondások). A gondolatról vámat nem vesznek: nemo cogitationis potum patitur PPB.

Gondolatlan: **1)** inmeditatus, inconsideratus MA. [unbedachtsam PPB. Gondolatlanul eszelekesznek (Ver: Verb. El5b. 60). A mit valaki gondolatlanul mondot, mi szemünkre háunya (Pázm: LuthV. 124. 321). Gondolatlan tudatlanság (Zvon: PázmP. 277). Gondolatlan mondások (Sall: Vár. 18). Gondolatlanul egy torony alá menvén, melyet vitatott, egy darab követ agyon fittetvén el-veszett (Mik: Szfist. 14). Gondolatlan ifjú (Hly: Préd. II.332). Sokszor a gondolatlan tanácsnak is jó kimenetele szokott lenni (Kisv: Adag. 229). **2)** inexcogitatus C.

maga-gondolatlan: inconsideratus PPB. [unbedachtsam]. Meredek, hebelurgya, maga-gondolatlan: praeceps PPB. Effőle szőhordozó és maga gondolatlan emberektől oltalmaz engem vram (Pázm: KT. 326). (Szent) János oly magagondolatlan volt, hogy ő azt az tisztességet, az mely egyedül az egy istent illeti, az anyagnak akarta legyen tulajdonítani (MA: Tan. 96). Maga gondolatlaó a jó alkalmatosságot el mulatni: inconsiderati est negligere opportunitatem (Com: Jan. 178. 222). Maga gondolatlan ifjú (Tyúk: Józs. 159). Tolnai János szép tudományú, de maga gondolatlan ifjú ember vala (Bod: Pol. 83).

maga-gondolatlanul: [inconsiderate; unbedachtsam]. Vakmerőwl, magagondolatlanul, ifjú modra valamit mondani, tselekedni: juvenari C. Erre inti az embert, hogy vakmerő hitorságból, magagondolatlanul semmifőz ne kezdgyen (Helt: Mes. 374). Akarnátok Pázmányra fordítani, hogy Pázmány magba gondolatlanul írni azt, hogy ő azon egy istent hiszi, a kit a török hiszen (Bal: Csksk. 9). Nem maga gondolatlanul nevezte szent David az isten haragiat arcum suum tetendit, kivel pokolban sertegeti az bűnösöket (Lép: Tük. I.267). Maga-gondolatlanul hanis sententiát mondanak (Mad: Evang. 495). Maga-gondolatlanul gyilkos akarattját világ eleiben okádná (Kereszt: FelKer. El5b. 5).

magagondolatlanság: inconsiderantia MA. [unbesonnenheit PPB. Oh jesuitai nagy maga gondolatlanság, akár minémű szőnyű képtelenségek következék-kis, nem gondol velle (Megy: SzAÖrme. 374). [Ez] igélekkel a bőszt király nem egyebet akart jelenteni, hanem az emberi természetnek azt az ő nagy maga gondolatlanságát (Misk: VKert. 175. SzD: MVir. 303).

Gondolatlanság: [inconsiderantia, temeritas; unbesonnenheit, unachtsamkeit]. Gondolatlanságuk nevezi, hogy fahukat vigyázóra bizzuk (Pázm: Préd. 203). Némely régiek tudatlansága vagy gondolatlansága vagy vakmerőség-nékl-váló esete (Pázm: LuthV. 21).

Gondolatos: meditativus, meditatorius, cogitativus MA. [tiefsümm PPB.

Gondolhatatlan: incogitabilis MA. [undenkbar]. Gondolad, hogy a bűnös myatta embőr meg tisztít az bogdogoknak gondolhatatlan diősségétől (VitK. 69). Job mynekvük itti ez wylagot bwl oolvuk, hogy nem az gondolhatatlan keent zenewdnyuk (EhrC. 230). Oh wylagoknak teremteye wra, ky vag mondhatatlan dylewsegew, gondolhatatlan zerpsegew (ThewiC. 221).

Gondolható: cogitabilis MA. [denkbar].

Gondolkod-ik: **1)** cogito, meditor C. MA. [denken, sinnen PPB. Gondolkodnac uala őn benne mondan, mert kenereket nem vőttec volna (MlinchC. 10). Gondolkodik vala zozzateseknek w twkellebesgerwl (VirgC. 67). Gondolkodandol az embőri garlasagrol (NagyszC. 22). Mjt gondolkottok thymagatokban: quid cogitatis intra vos (JordC. 404). Istennel latasaban gyonyerkődyk, oda gondolkodyk, oda fohazkodyk (ErdyC. 664b). Meg tanítja wrát, hogy gyakorta házából el mennyen és ridák haza gondolkodgyée (Cs. K.). Az szunyidekonoc es masu gondolkodoc nem tisztelic az istent es nem szentelic az ünnepe (Born: Evang. IV. 487b). **2)** [animo voluto, perpendo; erwägen, überlegen]. Kezde azon gondolkodni, miképen vrnak paranczolatyat be teljesyche (VirgC. 25). Mf tanácsokban gondolkodnac, azokban megfogatnak (EhrC. 25). Hogy azerth eztl hallottak vora az doctorok es az papy fejedeluck, gondolkodnak vala azon, mynth leth vora lwnekyl dolgok (JordC. 722). Gondolkodjunksza ezek miként vagynak, ha mind a szentek mind ezen osztznak (RMK. II.165). Vgy gondolkodgyanak, hogy reménység es felelem közt kellyen lennyk (KNagysz. 1621. H. 1). Sokat gondolkottam rula szerelmes atiam fia battian, hogy az en gyermekemet kegyelmednek hagygiom (Radv: Csdl. III.193). Io lelki ismerettel gondolkodjál io fyan, hogy annak ugá kellessek e leónni awagi nem (176). Intjük kegyelmeletek, gondolkodjék tovább ala rettenetes romlásnak eltávolítása felől (MonTME. VI.11). **3)** [opinor, puto; glauben, meinen]. Ő felsége ugy gondolkodott volt, hogy immár ez idén semmit ellenünk a török nem indit (TörtT. II.136). Nem gondolkodom arról, hogy találkoznánk Erdélyben, kik ellenének szabadulásonat (596). Még magoc felől-is a magokon forgó kísértetekből balul gondolkodnak (KBodor: Hősz. 12). Ne gondolkodgyék ugy (Tof: Zsolt. 43). **4)** [statuo, constituo; entschliessen]. Nagy bánatban esée aniera, hogy maguac megfoitásarul gondolkodniée (Kár: Bibl. I.180). Mikor prédikazióim kibotsításarul gondolkodnám, két dolog sokáig függőben tartotta tanácskozásonat (Pázm: Préd. a3). Az ő vallásokat megváltoztatni gondolkodgyac (Toln: Vig. 14). **5)** [curo; sorger, sorger tragen]. Ne akaryatok azon gondolkodny, myt ot zollyatok (JordC. 383). **6)** [sollicitus sum, angor; sich ängstigen]. Mikor habornagsaba vagyunc es gondolkodum így sapoldunc (Sib: VigK. E). Ne is gondolkodjál arról edeseni, hogy az hídait itt az Tiszin mi tölünk elvegye (RákGy: Lev. 262). **7)** imaginor C. [einbilden, vorstellen].

el-gondolkodik: cogitationibus immerger Kr. [sich in gedanken vertiefen].

elgondolkodás. Mély elgondolkodás: exstasis C.

még-gondolkodik: [perpendo, reputo; erwägen]. Jól meg gondolkodgyanc arról (Zvon: Post. I.147). Ha te hála ado szível meg tudnál gondolkodni rula (II.249).

Gondolkodás: **1)** cogitatio, meditatio, commentatio C. [das denken, gedanke, betrachtung]. Elmjét a gondolkodásra venni: *instituire animum ad cogitandum PPB. Ezek a rettenetes gondolkodások ittköznek szívőkbe (Pázm: Préd. 20). Lelki szemeivel latván, minémű sok rút tsufolásokat kell szenvedni, ezeknek gondolkodásából vérrel veritőközek (261). Innét valnac az gondolkodásoc (cogitationes), álnok avagy álnat lansagoc és gondolkodásból származó se üle ábrázolásee (Com: Jan. 65). Rendli, kellete szerént meg nem hánya vet, ügyelmos elmélkedésre, gondolkodásra nem veszi (SzD: MVir. 21). **2)** imaginatio C. [vorstellung]. Mykoron zemetten az erek ele tő hordozók ny zynukben, ymaran nyneksepen nem vgywnk ez wylagon, de az lelky gondolkodással fewlewl mwlatok es wr istenhez közelghetwuk (ErdyC. 470). **3)** [cura sollicitudo; sorger, bemühung]. Belé-hagyni a gondolkodást: *abducere animum a curis PPB. Nagy gondolkodással keres tenece ruházatokat (Helt: Krón. 7). Egyéb gondolkodásoka

félre-tévé, ne csak testel, hanem lélekkel is jelen legyetek (Pázm: Préd. 4). Második tanításközlő gondolkodásom arról volt (44). Mennyi gondolkodással legyünk 10 egész naptól fogva való nem irástokon, mi nem írhatjuk (LőkGy: Lev. 145). Az anyád gondolkodásával minden bűnlásimot felülhaladj, szólj neki, hagyjon békét annak (252). Vegyek információt nagyságodtól böles tanácsra, hogy ennyi sok gondolkodásim után nyugtassam meg (MonTME. VI.104). **1)** [reputatio: erwägung]. Kérem kegyelmedet, vegye gondolkodásban azokat az okokat, melyeket Csernel uramtól izentem (TörtT. 1.651).

Gondolkodat: [cogitatio; gedanke]. Az maiorana olai mindön fele fey fiaist, malencholiat anagy beteghytő gondolkodokat gyogit (BaytheA: FivK. 75).

Gondolkodó: meditabundus C. [meditans; denkend, betrachtend]. Az zyzessegh yegzy az istenről való ghondolkodoknak elehty (Érsc. 16).

[Szólások]. Gondolkodóban ejted ezzel az embereket (Czegl: MM. 205). Gondolkodóban esék (DKal: Ker. 15). Az ecclesia tagjainak gondolkodóra jutott sorsa mi reánk is tartozik (Nyr. XII.79). A romai catholicusok gondolkodóra vehetik ekönyvben költött miséjeket (Czegl: Dág. Cím.).

Gondolkodtat: [perpendere impello; nachdenken lassen]. A mái evangeliom egy halottat ad előnkbe, hogy ennek példája magunk állapottjáról gondolkodtasson (Pázm: Préd. 984).

Gondolkoz-ik: **1)** [cogito, meditor; denken, sinnen]. Mélyen gondolkozni: *intendere digitum ad frontem PPBl. Az ilyen hirt, ha megvitték a várba, gondolkozhattak feladásáról (Mik: TörL. 406). **2)** [opinio; meinen]. Csepregi Mihály elménése után ismét különben gondolkozott az váci püspök, mert német császárnak levelet irt (MonTME. VI.57). **3)** [sollicitus; besorgt sein]. Nye gondolkozék nagyságod, mert eleitl fogva jóakarója voltam (MonTME. VI.45). Semmit ne gondolkozzék nagyságod, hogy innet Zolomi mellett valami levelet irtak volna (46).

Gondoló: excogitator, commentator C.

[Szólások]. Gondolóra vette a dolgot (SzD: MVir. 128).

Gondolom: [fictus; gedacht, eingebildet]. Az emberek előtt az gondolommal való vétek nem olly súlyos, mint az külső tselekedettel való (Pós: Igazs. II.108). Azon ideák és gondolomképzések, a melyeket a mi népünk forgat a vallás dolgában, éktelesek, oktalnok (Fal: NE. 55). Az ember-szólás nem valami gondolom forma képzelés, hanem fen-forgó tellyes szokás (97). Merő gondolom kép és bivalkodó elmédnek haszontalan bujdosási (Fal: NA. 145). Ha azok a gondolom festékek írott képek olly ártalmasok, ártalmasabb lészen az eleven ellenség előtt forgolódni (204). Meg erősödven benne a hamis ellítés, gondolom boldogságával mulatozik (Fal: UE. 420). Minden gondolom nehezitelés miatt töltöznek epével (454). Tudni egy kevéssé a világ dolgát ne csak gondolom formán, hanem tettben is (453). Gyakorta az, a mi után ásitunk, csak gondolom szerint jó (Fal: BE. 595).

Gondolt: confictus, commentus C. [erdichtet]. Gondolt dolog: cogitatum, figmentum, commentum MA.

Gondos: **1)** curialis, curax C. providus SI. [sorgfältig, sorgsam, vorsichtig]. A collegiumot sok gondos dolgai miatt végbe nem vihet (Szal: Krón. 33). Gondos dolog (Pécsv: Fel. 3). Az mi hasra gondosra azt kiáltya, bár mégis az pápistaságban volnának, melyben mindennel való bűnelködésűne vala (Zvon: Post. I.81). Főb dolgairul ne légy gondos (300). Gondosan cselekeszi az ő dolgait (Com: Jan. 196). Oktat szemessen, gondosan: informat provide (154). Nagy dolgokat forgattam gon-

dos szívemben (Zrinyi: ASyr. 161). Melly gondos fíratásnak lattattya vagyom (Derk: ŐÉlet. Előb. 3). Hány ezer titkos fogást nem rendel-ol gondos szívében (Fal: NE. 107). **2)** curiosus SI. [neugierig]. Az istenne czedás cselekedetét ne vizsgályloc gondossan (Zvon: Post. I.350). Felőtteb való gondos és laszontalan kérdésec (MA: Tan. 146). Feletto gondos, csélséapos, közköpű, minden lébe locs: curiosus (Com: Jan. 185). **3)** scrupulosus, operosus, arduus MA. mülisam PPB. **4)** curator SI. [besorger, aufseher]. Hallyitok rottentő Acheron istenek, l'uton Phlogeton ura, Styx, Léthe folyásnak iszonyu gondossu (Zrinyi II.62).

Gondoskod-ik: curam gero, curam habeo SI. [sorgen, Sorge tragen].

Gondoskodás: commentatio PPBl. [nachdenken]. Magát mindennapi gondoskodásolban gyakorlani: quotidianis *commentationibus se exorcere PPBl.

Gondosság: [curiositas; neugierde]. A mi elménknek vizsgáló, szem föl, nyughatatlan gondossága gyakorta akadéktot szerez a sz. írásnak olvasásában (Pázm: KT. 17).

Gondság: [cura, sollicitudo; Sorge, Kummer]. Kegyelmed wala my gondssagot ebben ne wegien, hog my mostan fel nem mehetónk (RMNy. II.134). Rabsága embernee nagy boldogtalanság, főlöslég nagy gondság, bánat, szomorúság (Thaly: Adal. 1201). Szíve azon van leg-nagyobb gondságban, hogy maradt Annija újabb árvaságban (GyöngyD: KJ. 431). Ninesen olly finnyás kén s olly kényes finnyásság, a kit ne sarkallyon sok tövisses gondság (430).

Gondságos: [arduus; schwer]. A melly kérdésre való feletet igen veszedelmes és gondságos vala (GKat: Vált. II. 227).

GONDOLA: [navis embiculata; gondel]. Üttem gondolában, három fertály óra alatt Velenezébe mentem (TörtT. III. 350).

GONOSZ: **1)** malus, vitiosus, flagitiosus, sinister C. [schlecht]. Felhala, hogy ne mutattna gonoz példatt (EhrC. 15. 52). Az czelekedesben az gonoz gondolatok eltauzotnak (VirgC. 138). Zolomayokat gonozul mongyak (DomC. 247). Sok bynelnek gonozb saraban eset (263). G'akorta megtökeltetem volna a gonoz gondolatokat, ha e vilagi zemeremtől nem felterm volna (VitC. 35). Egy falumoth az gonoz lathor emberek mynd el-ekettek (RMNy. II.111). Az gonosz vér meg aluszik és az io vér fő ki helyette (Cis. F2). A gonosz, hituán, souán és meddő föld (Helt: Krón. 7). Ű magába nem gonosz a lus etel (Tel: Fel. 109). Másnak gonoz tanácsot ad (Decsi: Adag. 10). Borso, bab, köles, nem gonoszul terem (KNagysz. 1579. E2). Az ollyan ostort senky ne tulajdonieha gonoz törtinetnek (Frank: HasmK. 27b). Rakuák az irások gonosz akarattal (Bal: CsIsk. 218). Erej patvarba te pribék, hűfadatlan gonosz gyermek (Fal: TÉ. 734). **2)** perversus, malitiosus C. [improbis; der böse, der schlechte]. Tarsasagot tartotam gonozokkal (VirgC. 11). Eluazlytak az gonozokat az igazak közöl (118). A gonozok az ő gonozsagokert militan erdemletik az örök kárhazatot (TelC. 260). Jeremiás illyen szókkal tsudálly a gonozok szerentsjét (Pázm: Préd. 27). A gonosz a törvényt, a jámbor a szerentsét féli (SzD: MVir. 149). **3)** [aege, infirmus; krank]. Hozanae őneki minden gonozol vallokat, külömb külömb leletezteekel es getrelmeckel foglaltat (MinchC. 20). Eleyben hozak mynd, kyk gonozul valanak: obtulerunt ei omnes male habentes (JordC. 364). Mynd, kyk gonozul valanak, meg gyogyotat: omnes male habentes curavit (376). Nem zykseeg az eghes-seegben valoknak az orvos, de az gonozul valoknak (ÉrdyC. 540). **4)** [aerumna, miseria, damnum; elend, not, unglücklich]. A melly gonosz meg-orvoslódott vala, ismét megújul: quae *consumisse videbantur, recrudescunt PPBl. Az io fordul neki go-

nozra (VirgC. 91). Ha zomote volna ez világnak minden nyaualyát es minden gonozzath (93). Az főyedelemnek valamely zerenethlensége awági gonozza therthenendyk (RMNy. IIb. 32). Hatra veretessenec es meg szidalmazassanac, kie akariac az en gonoszomat (Szék: Zsolt. 39). Elédben elvetted az te iauyaidat es Lazar azonképpen az ő gonoszt (Lép: Ptlk. 11). Gonoszomat kenamyaac nala (Tel: Euaug. 1567). Bennünk lakik az sz lélek, jónkra es gonoszunkra számít tart es vigyáz (Pázm: Kal. 33). Minden gonoszunknak oka az, hogy kűsiny-korunktól fogva atyánktól es egyebektől az arany es ezüst szeretése óltatik belénk (Pázm: Préd 201). Az sem igaz, hogy isten az igazakat gonosszal látogattya, mert sőt azoktól minden gonoszt eltaszál (36). Mind az egész esztendőre gonoszt iégvez, az emberek néha őrlínek egyebek gonoszín (Mad: Euaug. 533). A magában lakozó bűnnek gonosszún telkerge, a nyomoruságunk gonosszún sola nem kesergett (Matkó: BCsik. 295). Elvőtted javaidot a te életedben es Lázár azonképpen gonoszt (Ily: Préd. 134). Kik magok gonoszával lopnak (II.277). Gonoszát nem kívánnya (DKal: Ker. 149). Mikor a következő gonoszt szőnyen őregbíttyik es utóbb kisebb mértékben bocsátkozik reánk, kevesebb szőgyent vallunk mellette (Fal: UE. 374). 5) [improbitas, perversitas, malitia, flagitium; schlechtigkeits, laster, schandthat]. Gonosz cselekedő: maleficus C. Eleit venni a gonosznak: *mederi vitis; a bujáság sok gonoszra kisető eszköz: voluptas *esca malorum Ptlb. Nem irolkedik, nem tezen gonozt: non irritatur, non cogitat malum (DöbrC. 295). Gonozt ingerletlen neky (TelC. 259). Gonal, mert te gors vag a gonozra (VitkC. 49). Gonozba tanacz valtam (VirgC. 11). Az fi elmeie es ragassaga szerint soc gonozt czelekedie (Mel: Szlín. 552). Ragadó az gonoz (Deesi: Adag. 4). Továb tart az bűntetés az bűnűl, hogy kicsin gonosznak ne ítüllessék az vétek (Pázm: Kal. 803). Ezekből a gonoszoktól üresek a halgatók (Pázm: Préd. e2). Mitsoda külömbég vagyon az istenfélő jámborok es a gonoszra vetemedett világi böldegok-között (31). Az főyedelem az isten bosszujúnac megálloja azon, ki gonoszt czelekedendie (MA: Bibl. V.76). Bűneidből gonoszok csemetézének es felnévelkednek (Ily: Préd. II.185).

[Szólások]. Az zent zozetot gonoz hyrben ne kewer dyched (ÉrdyC. 339). Gonosz néven venni (Pázm: Préd. 211). Gonosz néven nem veheti kegyelmed (EszM: Lev. 6). Ha mi vetket találnak az nontatásban, gonoz végre ne magiarazzak (Kár: Hll. Cqj). Nem gonoszodra vagy károdra, hanem iodra boczattya read ez ielen valo nyaualyat (Sib: VigK. Előij). Ő nélc gonoszokra igyekeznec vala (Kár: Bibl. 1506). Ki len gonoszara szép Henának (CsomaC. 9). Nem gonoszodra volna (LévT. II.76). Gonosszúnac es veszedelmére vagyon (Helt: Mos. 152). Az ellenség gonoszodra vagyon (Ily: Préd. 428). Boldogoc vattoc, micor emberek nekter gonozt mondandnac: cum male dixerint vobis (MünchC. 20. JordC. 365). Ha valaky neked gonozt mondand, segelyed beame wtot (VirgC. 88). Ki attyúnac vagy anyúnac gonozt mondand (MA: Bibl. 168). Az z yzr ől gonozt mondna (TihC. 85). Boldogoc vattoc, nykoron zolandnak mynden gonozt ty ellemetek (JordC. 365). Gonoszúl é l velo: abntitur; gonoszúl élés valunivel; abusus, abusus MA. Az istennec adományival való gonoszul élés (MA: Scult. 797). Vmaran gonozwl ysmerte hewtet hew zyweben: jam moechatus est cum in corde suo (JordC. 367). Gonoszúl jár: male habetur, malum rem incurrit MA. Oh mef gonozol vagón o io azoinne dolga (Vitk. 79). Gonoszul vagyon dolgod (MA: Scult. 977).

[Közmondások]. Az io zokas vth minden iora, ezenkepen az gonoz zokas vth minden gonozra vizen [így] (VirgC. 93). Minden gonoz vds után io vds lézen: sequitur ver hyemem (Deesi: Adag. 116). Az ki másnak gonozát keresi, ő maga vész belé (269).

Gonoszbit: [depravo; verschlechtern]. En töllem el hailo gonozheitot nem esmertem (AporC. 61).

még-gonoszbit: [scandalizo; ärgernis geben]. Ha te iog kezed meggonozbeitand tegedet, med el őtet es ved el te tölled (MünchC. 22). Zabadoe a fiac; hoq kedeg megne gonozbeluc őket, meñ a tengerre es vedmeg a lorgot: ut non scandalizemus eos (46). Ki meggonozbeitand egget, kellemetesb neki, hoq malunkő köttesec ő nakara es tenger fenekebe meröltessec (47).

Gonoszbod-ik: [depravor; sich verschlechtern]. Ki meg zabadeitottad te zolgadat a gonozbodo tórtól (AporC. 116).

Gonoszbul, gonoszabbul: ∞ Gonosszabbult az ő nyaualyija (MA: Scult. 1012).

még-gonoszbul: [scandalizor; anstoss nehmen]. Boldog, ki megnem gonozboltatie en bennem (MünchC. 123b).

Gonoszbulat: [scandalum; mistoss, ärgernis]. Erezti emberne fia ő angulit es egbe gűtneec ő orzagabol minden gonozbolatocát (MünchC. 39). Gonozbolat vag emekem: scandalum es mihi (45). Jay e világnac gonozbolattól, mert ug kél hoq gonozbolat iőyon, de valobizon iay az emberne, ki miat a gonozbolat iő (47). Es lőt ő nekik gonozbolat (AporC. 71).

[Gonoszit]

még-gonoszit: [scandalizo; anstoss geben]. Az te gyermetskeidet a te gonosz szodual vagy czelekedetuel gyakran meg gonozsitottad (Sib: VigK. BVD). Az ürdőgneq veszedelmre gondolt találmánya volt, hogy a hamis istenek példájával meggonosszította a világot (Pázm: Préd. 91).

Gonoszkod-ik: [perverse, flagitiose ago; böswillig, lasterhaft handeln]. Meg oltalmaztal engemet gonozkodoknak gűhkezetektől (AporC. 9). Oknelkülis gonozkodie es kegyetlenkedie vala: gratuito potius malus atque crudelis erat (Deesi: Salic. 12. Czegl: Japh. 64). A gyermekektől megbűsítottat darások gonozkodnak (Misk: VKert. 650). Biztos pejsod legyen a gonozkodó szívek es nyelvek ellen (Fal: UE. 441).

Gonoszod-ik: sceleratus fio Kr. [schlecht werden]. Az ireg embőr mas embőrnec iamborsagabol gonozodie (GuayC. 4).

el-gonoszodik: consceleror, depravor, peior fio MA. gottlos werden Ptlb. Aniera el gonozodoc, hoq sem istennec sem emberne nem vala keduere (Szék: Krón. 127).

még-gonoszodik: ∞ Aba is meg gonozodoc, mint Péter acképen kegyetlenkedoc (Valk: Gen. 13). Nem jobbula meg, hanem inkább meg gonozsodott (Nógr: IdvK. 829).

Gonoszol: [reprobo; misbilligen, verwerfen]. Az kweth, kyth gonozzolnak az rakook, ez hen zegeletnek főyezethe: lapidem, quem reproba verunt edificantes, hic factus est in caput anguli (KulesC. 300. KeszthC. 324). Sokan javallyac az gonosságot, az jót pedig senki nem gonoszollya (Prág: Serk. 555).

még-gonoszol: ∞ Mef követ rakok meg gonozlanak, az zegeletnek főre lón (DöbrC. 53).

Gonoszság: malitia, malignitas, perversitas, nequitia, flagitium, vitium, vitiositas, sinistritas, porperitudo, cacia C. [schlechtigkeit, bosheit, böswilligkeit, heimtücke, laster]. Mesterséges gonosság: *accurata malitia; meg-naradni a gonosságban: perstare in *pravitate Ptlb. Ne akariac azert zorgalmazatosoc lemetec holnapra, mert a holnap nap zorgalmazatosoc lezen őmagaunc, elég napnac ő gonossaga (MünchC. 25. 197). Te gonossagodert mynden ember te read kyalt (VirgC. 55. 102). Azokat, kyk gonossagokat tesznek, vetyk pokolnak hew tyzes kemenczeyeben (JordC. 396). Istennek zolgaynak ellene kel rwgodozmy mynden gonossagnak (ÉrdyC. 122). Gossab a go-

rosssagra (512b). Gyűlölség, fősenység és egyéb e fele szantatan gonossagok (Helt: Bibl. 1.63). Botsásd-meg gonosszágokat az én öldöklőimnek (Pázm: Préd. 513). Minden gonosszágának ut-fejét ki aszalni igyekezik (Debr: Christ. 76). Egy kevés gonossag az egész téstát megposhasztja (Mad: Evang. 276).

Gonosszágos: nequissimus Kr. [sehr boshafft, lasterhaft]. Az gonossagos ellenségek mynd napestgy ellenkődnek nekőm (CzechC. 35). Szent Daniel ír az Antiokhus Epiphanesnek gonossagos chelekedetiről (Helt: Bibl. I. 1.33).

1. Gonoszul: male, maleficiose, maligne, malitiose, flagitiose, vitiose MA. bösslich, übel, boshafftlich, arg, biibisch, schädlich PPB. Gonoszul élec valamivel: abutor; gonoszul járni: male haberi, malam rem incurrare MA. Valamyt gonozol tewtel, te chesgednek gyeuwlhewzegeert tewtel (EhrC. 149). Gonozul fizetee meg nykayaat (ErdyC. 524). Azoeckal gonoszól czelekesszik, az mellyec iót czeleköttek véle (Cis. L). Ne jüvendüly gonoszul kérék felöllem (Zrínyi II.36).

[Közmondások]. Gonoszul győített marha gonoszul vész (Fortszer. I.2).

2. 'Gonoszul]

mög-gonoszul: [morbo corripior; erkranken]. Ha te töled nem segítettem, meg-büllök és gonoszúlok (Pázm: KT. 309).

el-gonoszul: consecretor, depravor, pejor fio MA. gottlos werden PPB.

GÓR: [deplumis; federlos]. Górt-yúk: gallina medica, gallus medicus; eine zur arznei dienliche henne PPB.

GORDÓ: [tibia gravioris soni; fagott]. Orpheus-is meg fujja gordóját (Gvad: FNót. 38).

GORDON: gartamus, attractilis MA. wilder saffran, spillendistel PPB. Gordon aszás: sonchus MA. Gordón, mohar: attractilis; wild saffran Nom. 85.

GÓRÉ: [casa, tugurium; hütte]. Űnec vala a varas fölött valo szűrűn vagy goréba (Mel: Sám. 358). Az varas kapuá goryeba azaz az felháza, acki vala a kapu fölött (363). A bihari náddal, gyékénnyel kötött háznakak pernyéit a gorébül nézné (Szal: Krón. 502).

GORNYADOZ: langveo prae debilitate Kr. [bis zur erschöpfung ermattet sein]. Gornyadozó, beteges marha (Bíró: Anyg. 780).

GOROMBA (*goromba* MA: Tan. 30. GKat: Titk. 333): **1)** rudis, brutus, inconsultus, incautus, incogitans, improvidus, barbaricus C. stolidus, ineptus MA. miwissend, unverständig, unvorsichtig PPB. [roh, unkundig, barbarisch]. Goromba, ostoba: praecrassus PPB. Myt tuttok twh zegen gorombak (ApostMél. 37). Keserűségec nagyvaltat mi garlosagos goromba elmeynekel megmem velhettyők (NagySzC. 139). Vadnak nemelyek oly jgeen paraztok, gorombaak, hog semmyt nem eertnek (CornC. 166). Egy nemes ember, ky ygen felette go[ro]mba vala, es mykoron őttet az mester tanyttana, semyt tebbet nem tanolliata, hanem chak ez keth ygeth Aue Maria (TelC. 350). Űgy szolasz, mind bolondnak és egygyű gorombák(nak) (RMK. I.105). Az goromba nepek, kik havasban laknak, igen könnyű vala azt nekik elbinnie (II.43). Az idw, melybe az goromba kwrwzthyen anyazentegylaz az sidokbol es az poganyokbol giarapodik vala (Komj: SzPál. 36). Az gwrwgy nyelwűn valo bwlceszegneklwl az egyeb nemzetzegwkweth mynth tudatlanokath es gorombakath megh vtnak vala (112). Isten félő, de goromba életű (Cis. L3). Minden embereknél gorombáb vagyoc én, és ninczen emberi értelem bennem: stultissimus sum virorum et sapientia hominum non est mecum (Kár: Bibl. I.621). Az goromba nepek: barbari (Fél: Bibl. 229). Az püspököktül azt kívánták régen, hogy bázas-

ság nélkül élhének, de gorombául mivelték (Pázm: Kal. 117). A mi tudatlanságunk igen hasonló ama goromba gazdálhoz, ki midőn látta-vólta, hogy a szomszód szőlőjéről az ártalmas veszőket le-vagdalta, mindenstül ki-vagdalta a szőlőtöveket (Pázm: Préd. 26). Kince ninczen esze, hasonló az veszendő goromba baromhoz (MA: Bibl. V.24). Goromba és ottromba tévelgése ez az Sidoknac (MA: Scult. 320). Gorombául és ostobául tévelgenez, kie azt állitýac (600). Az szegény goromba kősseget nagy sok kepen terhelik (Der: Préd. 476). Az egész Asia tudatlan és gorombab elméjű embereket terem (Prág: Serk. 520). Az gorombákat oktattunk (Ker: Préd. 155). Goromba, iras-olvasatlan emberek (MNYil: Irt. 42). A ki semmit eszébe nem veszen, goromba, ostoba (Com: Jan. 66). Goromba, furt agyu (222). Goromba és tők elméjű ember (Kl.éscs 1645. 37). Mint a goromba juhok a mételre, ugy robana (GKat: Titk. 18). Ihon a nagy goromba ember a maga hálójában akad (GKat: Váls. I.165). Elég goromba vala az iffiu Roboam, hogy magához hasonló iffiaktul kérde gézenguz tanátsot (Czepl: Japh. 7). A gorombául el-tőkillet dologhnac meg-szegése nem vétek (233). Nemcsak az ész nélkül szűkössök mondatnak az írásban gorombáknak (Czepl: MM. 139). Goromba vélekedés (Matkó: BCsik. 438). A mi goromba értelmünkhez képest semmi természet felett valót nem mondanak (Pós: Igazs. I.686). Vamak olly bárdolatlan gorombák-is, a kikre semmi sem illik (Fal: UE. 411). **2)** crassus, asper SI. [densus; rauh, grob, dick, schwer]. Kezde goromba kötellel wuezeny (VirgC. 101). Az goromba ruhak selmekből lenny tecznek (149). Goromba velomot keer vala (MargL. 39). Goromba hísoc vagyon és kemény a bőrec (Helt: Mes. 337). Ez hólnappan megörizd magadat minden hiuesítő, nedues eledelektül, káposztától, salátától és goromba, nehezen emészto husaktól (Cis. I4). Goromba tevelyegsek vóltanak némellyek (Lép: PTitk. I.100).

Gorombás: subrusticus, suburbanus Kr. [gröblich]. Elszakasztatik gorombáson a meg-igazítatástul (Pós: Igazs. II. 278).

Gorombaság: barbaries, ruditas, stupiditas, inconsiderantia, incogitantia C. incititia, stoliditas MA. [roheit, barbarei, unwissenheit, albernheit]. Ifjuság gorombasági: *errata aetatis PPB. Gorombasag külül legyetek: erudinimi (DöbrC. 16. KulcsC. 3). Soc ieles elmeiű iffiac gorombasagban maradnak (Born: Préd. 399). Tudatlanságokat és elméjeknek gorombaságokat bizonyitýa (MA: Bibl. II.23). Bezzeg nagy felfuvalkodott gorombaság ez (Ker: Préd. 76). Ladd, ki nagy gorombaságot dicstírt (Sám: 3Fél. 710). Igen nagy gorombaság embernek magának a Christon kívül más közbeniárot keresni (GyöngyL: KVall. 296). Mindjárt ostromnak menének, mely gorombaság volt (TörtT. VI.53). Mitsodás a világ és mitsoda gorombaság azon kapni, de mégis kapnak (Mik: TörL. 394). Eusebius a dāmát fedvén a rozsrul s jóra igazítván, ezt az aszszonyom paraszt gorombaságának nevével vévé (Fal: NA. 131).

GORONT, GRONT: [basis; grund]. Az mely aranyas művet úgy akara aranyazni meg, hogy az gorontya fejéren maradgyon . . . Végy egy tytkönyv bájban egy kis lágy vizet és úgy kenegeld fel az trébelleles műnek az grontyára (Keesk: ÖtvM. 302).

GÓSTYÁN: [minera, segmentum auri; goldkorn]. A patakból ki yvác a főuent; szép drága aranyat mosiac ki belőle és gyakorta olly szép színeket, góstyanokat találac benne, hogy egyic egy girát is nyom (Helt: Krón. 7).

GOTLI: [extraneus, germanus; ausländisch, deutsch]. Bőcsületed ez hazában nem lesz, ha nem jársz plundrában; ha gotli nyelven nem beszélsz, önnön-hazádban el nem élsz (Thaly: Adal. II.391).

1. GÖBE: [lacus; wassergrube]. Űgy estem volt egy nagy kerek mély göbébe (Bethl: Élet. 274).

2. GÖBE: scrofa, porca; mutterschwein]. Az seregélházi majorban lévő marhákat két felé osztván, jutott: kan 9, artány 39, göbe 64, tavali artány és göbe 45, südő 39 (Radv: Csal. II.190).

GÖBÖD [2]: [ferio; stossen, schlagen?]. A ráczok karddal és dárdával vágják, ölik ötet s mindaddig göbödik, a míg egyet sem rög s nem is vergődök (Thaly: Adal. II.149).

GÖBÖLY (*göbölly* PPB): ceva C. armentum PPB. éne niedrige kuh PPB. Göbölly, alaton vno, gulya: ceva C. Sok göbölit Pán szabadon jártatta, egy mezőről másra kár nélkül hajtott (GyöngyD: KJ. 403). Pánis meg-térti göbölét bizvást legelteti, s annak hasznából pénzét bővíteti (GyöngyD: Pal. 110). Juhomat, göböllyömet megtekintvén (Kár: Élet. 1.353). Szász Mihály az mult nyáron Feketén találatot göböllyétül adott 1 t. (MONTME. 1.274). Valamennyi ott az három város körül göböltek vadnak, minyáért megindítások, akár köböllyök légyenek, akár ménések (KecsTört. II.375). A körmös s régi javaimmal rakott földimeit, sűrű göböllyökkel rakott mezeimet, erdeimet s termő hegyeimet körmös lábbal tépte (Thaly: Adal. II.154).

Göböllyös: 1) [armenta habens; viel habend]. Egy göböllyös gazda ha látá, hogy szomszédgya minden marháját el adgya egy marok gyöngyért, kétség nélkül esztelemek itélléné (Laud: Újségis. II.33). **2)** eustos armenti Kr. (viehhirt). A béres legények és barnok után nevekelt göböllyösök mindenkor barnok, ekék, barázdák-között forgottak (Pázm: Préd. 320).

GÖBRE: ureus, ollula MA. krug, kandel PPB.

GÖCS: nodus PP. knote, knopf PPB. Az élő faknak és zölőnek götsit el irtom: abnodo C. Fának götsi: clavus PPB. Az faknak derakin sűrű göczök nőttenek vala (Forró: Curt. 307).

[Szólások]. K á k á n g ö t s ö t keresni: nodum in *scirpo quaerere PPB.

Göcsös: [nodosus; knotig]. A gonosz götsös fát ha meg akarod hasítani, tehát sullyoc es vas ée kel hozzá (Helt: Mes. 383).

GÖCSÖRTÖS: [salebrosus, asper; holperig]. Az út götsörtös, járattan és tele vala tüskékkel és tsemétékkel (NóPM 5).

GÖCSÖRE: [caballus; gaul]. Megrothadt hevedere, megverkezett farkasbőre, szorult csak egy göcsörére, nem sokat ohaít szőrire (Thaly: Adal. 1.243. 239).

GÖDELGET: victum praebere; nahrung gewähren]. Jancsó uram némely nap odajövé, mind az falut, mind a mi buzánkat égetéssel fenyegette, a minthogy egy esomó szalmát fel is égetett; kérijk Nagyságod grátiaját, egy kis varakozással legyen, hogy a falu is végső pusztulásra ne jusson és szegény ügyefogyott lakosinkat mégis hadd gödelgethetők (RákF: Lev. I. 57).

GÖDÉNY: gavia MA. rotgans PPB. reihier KirBosz. 159. A hattyu, sürcsa, búvár, pellikán, gödény és egyéb vízi madarac széles lábú, tenyeres talpuac (Com: Jan. 31). A gödény nagy, nehéz és balgatag madár. A gödénynek alsó állán nagy bőndőly vagyon. A gödény gögyögi szokott: gúd, gúd (Misk: VKert. 343). Egy sereg gödény fel repült előttem (Gvad: FNót. 26).

GÖDÖLE, GÖDÖLYE (*göle* JordC. 136, *göelle* Born: Ének. 562, *gedele* Fél: Tan. 530, *gölelye* MA: Bild. 169, GKat: Vált. II.301, *gödelly* Tel: Evang. 137, Kr. *gödelö* JordC. 59, *gödellye* Helt: ÚJT. T6, *kedölö* JordC. 339; laedus C. MA. [zieklein] bock PPB. Bárányoska avagy gödölye: agnellus, gödölyéből való: laedus C. Ne főzjed az gledölöth luv amyanak tegeeben (JordC. 59). El valasztja az yohokat a gödölök-

tól (ÉrdyC. 129b). Az gedelyerewl ees farkasról (Pesti: Fal. 39). Hamar egy gödölye vért kiereszték, Józsefnek ruháját beléje kaverék (RMK. IV.7). A gedelyenec bőrével kezeit betekere: pelliculasque hoodorum circumdedit manibus (Helt: Bibl. I. M4). Soba ennekem egy gödöllyet sem adtál, hogy vadinán (Helt: ÚJT. T6). Gödölök a baraniok között (Mel: SzJán. 66). Hamar egy gedelle véret, ki ereztoc (Born: Ének. 562). A pasztor szokta az juhokat az gedelektől meg valasztani (Fél: Tan. 530). Ép barany az baranyok es gödölök között, az az a chordából veyendő (Beythe: Epist. 100). Hogyha az juh tőjét szorja az gödölye, sockal gyengeb gyanja vagyon (Prág: Serk. 457). Tsintalan, vásot és szilaj gödölye (Com: Jan. 36). A gazda a gödölyét meg-öli, darabonként szaggatja és a párdutzal meg akarta étetni (Misk: VKert. 77).

kecske-gödölye: ∞ Mynee eztenődtől fogva zolgalok teneked, es soha nem adtal ennekem kecske gedeleeth (ÉrsC. 12). Tóbiásnak társa egy kecske gödölét hozza a kolnyára (RMK. II.327). Ketske gedellye (Helt: Mes. 81). Bárány húst egyél és ketzke gedelye, és tyik húst, folyo vizbeli halackal egyetembe (Cs. K). Kecke gödölye (MA: Bibl. 1.24. 230).

Gödölyecske: [haedulus; zieglein]. Meg hadgya a gedoletskének, hogy jó bezauárna belől az ackolt (Helt: Mes. 79).

Gödölyéz-ik: [haedulos ejicio; ziegen werfen]. Az aszony szül, a ketske gedelyézik (GKat: Titk. 1116).

GÖDÖR (*gedrel* 1420, *gudur* 1254): caverna MA. [fovea]; höhle, gruft PPB. [grube]. Mely gödör: cavamen; fővényes verem, ásott víz gödör: dioryx PPB. Per quendam vallem wlgariter Hologusgudur dictam 1254 (ZichyC. 17). Hazaga-gedrek, vallis in C. Simigh 1420 (CodDipl.). Midőn alá mentenee volna a gödörhöz, meg látá őket a szarus (Helt: Mes. 196). Hogy meg ne rekkenjen az ember az mély gödörben, mintegy tengeri vitorlát vontak fel az melységes gödör felébe (ErdTörtAd. II.64). A rák gödröket keres, melyekben őt hónapokig lappang (Misk: VKert. 573). Elmegyünk mindnyájan, mindnyájunkott szállitt a gödör (SzD: MVir. 205).

Gödörös: cavernosus MA. [voller höhlungen]. A potyka teletszaka gödörös és vernes helyeken lakik (Misk: VKert. 567).

Gödöröz: [cavo; höhlen]. Öregség rántzai gödörözték artzáját, öszve főzte venség dere már potját (Gvad: FNót. 112).

GÖG (*ogheese* ÉrdyC. 380b): [cantito; singen]. Immaron az faknak pinked mótattia himböt, holnapi mast dalliat zeg philemilo gögi (KBécs. 1572. B3).

Gügg]

Güggés: [gemitus; das stöhnen, girren]. Az alaztus gherlyezo madarnak hallattatyk ewgheese (ÉrdyC. 380b).

Gögyög, gügyög: [lallo; lullen]. Mint az edes anya gügyöc beteg gyermekének (Born: Evang. III.314). Gyermek modon viselik magokat az ő magzattiyokhoz, ugy szólnak, gügyögnek azoknak (Megy: SzAÖröme. 109).

Gögyögés: [os balbutiens; das lullen]. Az edes anya látván az ő földön tsukolodo magzattjának lábón járásra való szándékát, melyet keze nyújtásával, sok gügyögéssel jelent, kezét fogja és járattja (GKat: Vált. 139).

Gögyöget (*gogyget* PPB): pellicio C. allicio, blanditiis allecto MA. [streicheln, liebkosen].

Gögyögetés: allectus MA. PPB. [anreizung]. Gonoszra való gerjesztés, gügyögetés (MA: SB. 140). Gonosságra való kísítés, gügyögetés: irritamenta malorum (140).

Gögyögető: pellicator C.

Gögyül: [blandior; liebkosen]. Az edes anya kicsiny gyermekének gügyül és jelekkel jelenti akarattját (Ker: Préd. 561).

GÖG *geggeskodyk* KulesC 15. *gegye* NémGl. 133. *geggeskedyk* KeszthC. 15. *gögygyel* Csúzi: Síp. 268. *gügös* Megy: 6Jaj. III. 33): **1**) guttur, juxtaul SI. [kehle]. Az gögét mutatá a királynac, aual eszt jelentüen, hogy a kereszténység melet még föiét is kész volna el veszteni (Helt: Krón. 199). Az io bort néha göghgel iszszák, de annak tövét csak vassal kapállyák (Szentm: Tfü. 22). Bizakodás látszott arezáján, lebecsüti gögét, felgombolá ajakát, föltre tevő süvegét, a nagy öröm csaknem elfogta lélekzetit (Fal: NE. 27). Ezenféleképen visszáni haját, festeni arezáját, kiülő göggel, felgombolt ajakkal, reszkető lábbal lépeseini tavai kevélység volt, ma házasságúrnulás (85). Páva hoszan ereszi a ruha-farkat s ki-ülő göggel, reszkető lábbal léptel (SzZ: MVir. 276). **2**) *superbia*, *elatio* MA. hofiárt, hochmut PPB. *Gegw*: *arrogantia* NémGl. 133. Te magadat mely nagy göggel kezdett ottan tartani, mely fel kezdés latni (Born: Préd. 397). Oly szegény mint az kiöldüs, mégis gögre tartia magát: *Mithaeus* cum sit, *Aganemmonem* simulat (Pecsi: Adag. 254). Nagy göggel viselték magokat (Szal: Krón. 27). Ha kednem volna az göghöz, az te sátoros arany színű paua tollodban öltözhetném (Zvon: PázmP. 214). Nagy göggel főnyen beszél-nec (MA: Bibl. V.34). Nagy gögygyel házok-eleiben ülnek (Csúzi: Síp. 268). Gyakorta az elmés rendes tréfa mélybe botsáttya fullánkját az emberi szívbe és szerencséb ügyeiben, hogy sem a nagy göggel való erőszak (Fal: UE. 376). Valamentényire bizván karja erejében és fegyvere élében, nagy göggel előállá (Fal: TÉ. 635).

Gögeség: [arrogantia; hochmut]. Nagy gögeséggel kezdé-nec a nagy madarac morálni (Helt: Mes. 53).

Gögicsél: lallo PPB. [lallen, trällern].

Gögítél

Gögítelés: [lallus; das lallen]. Az csacsogó gyermecek szájában az gögitelés az botló nyelveknek magyarázatlanágával édesődie (Prág: Serk. 467).

Gögölköd-ik: [superbio; hoffärtig sein]. A ki nem tud aual főnni és meg eléggödni, a mit az isten adot neki, és fellyeb akar hágni és gögelködni, azt az isten meg tudgya büntötni (Helt: Mes. 61).

[Göglet?]

Gögletet: [superbie facio; hochmütig machen]. Tudomanyodat ezb es töd gögleltető [dögletet? gonossagnak, dögletes fertermessegnek hallod predicaltatni (MNYil: Irt. Előb. 18).

Gögös: *superbus*, *arrogans* MA. hofiärtig, stolz, übermütig PPB. Kibe latiac ert elköcöt, azt mongac, gögös (GuayC. 15). Nagy meltosag es kiöld gögös ceremoniac (Born: Préd. 306). Soc világi bölczec, világi fizessegec, gögös-öc es negelyesec nem az isten tanaczabol, hanem az önnön eszekből (Born: Evang. III.514). Ninczenek it az profeták föl irua, hanem ebak iobbára az gögös papok (Zvon: PázmP. 311). A hegyke ifjuc félre menne s ugy nézélle magokat, mely szép a csizmájuc s az után sokkal gögösben lépnek s orokat fellyebb tartyac (Megy: 6Jaj. III.33). Gögös s-pipes jesuita (Czegl: Japh. 83). Mely inaszakattul fígethet ez előtt jesu begyesen es gögösen futkározó Mátyás (Matkó: BCsák. 373). Meg ne részegülj, gögösen se ülj (Thaly: VÉ. L366). Lám a szembe ditsértetett pávánál is büszkébb és gögösebb (Misk: VKert. 311). Gögös nyakkal jártanak (Técsi: Lil. 37). El mene gögösen, zifira tselédjével lépdéglét pipesen (Orczy: Kültsz. 170).

Gögösköd-ik: *superbio*, *fastidio* SI. [hochmütig sein, sich brüsten]. Milyoron gegeskedik kezgetlen, meg geryed, zegeny meg fokhatnak tanachokba (KulesC. 15. KeszthC. 15). A ki fellyeb akar hágni és gögesködni, azt az isten meg tudgya büntötni (Helt: Mes. 61). Tanul isten attul, a ki gögösködkik

(Born: Evang. IV. 579b). Nem gögösködec Bethlehembe (Pecsi: SzZK. 125). Caroli Peter ez ellen vettesben gögeskedie (Vallást. Rrüij).

Gögösködés: [superbia, arrogantia; hochmut, das brüsten]. Peter azokban, valamelyeket az romai papac az ő papasagok-nac pompaiara es gögösködösere nagy tisztesseg kinanassal keresztenece, sommi közit nem artotta (EszT: IgAny. 326).

Gögösködtet: [superbiere facio; hoffärtig machen]. A keueyse az embert liyw diczösegre izzatta, kerketteti, irigy-ketteti, haragoskottattya, gögösketteti, vakmerő bűnök-re es szemtelensere nodittya (Born: Evang. IV.577).

Gögösség: [arrogantia; hochmut]. De ki szamallhatná mind elő soc ördögi gögössegit (EszT: IgAny. 319).

[GÖGYE]

máj-gögye: *hepatica fontana*, *marchantia stellata* Kr. [leber-blume]. Külömb különb féle virágokat vetnek, avagy jó szagó főveket fíltetnek, a kik tudni illik az árnyéket kedvellek, úgy-mint: szederjes viola, gyöngy virág, pocz virág, máj gögye (Lápp: PKert. III.131).

GÖLYE: *porca* Kr. [unutterschwein]. A jo gölye anuyit szokott elleni, a menyti tetsi vagon. Az első elléséről ismer-tetik meg a gölye (ACsere: Enc. 274).

GÖMBÖC (*gömbetz* Helt: Háló 66. Com: Jan. 51): **1**) [venter; bauch]. Az ehezés készen a gyomornak az savanyo es meleg nedvessegektől valo marattatásából, melyek a gyomrot, gömböztöt szurdallyák (ACsere: Enc. 144). **2**) *lucanica*, *Faliscus venter* MA. ein gefüllter darm Nom. 38. [schwartzmagen]. *Gewmbeez*: *farcinium* (Nyirkallai XXVII). Véres burka, gömbözt: *sangvicius* PPB. (Helt: Háló. 66). Az eledel meg-rá-gat-tatván a gyomorban, mely gömbetznec mondatie, által megyen (Com: Jan. 51). A mézárós avagy heutes kolbászokat csinál, ugy-mint gömböczöket, májosokat (79). Disznóknak aprólékját, kolbászt, májosit, gömböztzt, véresit illendő árak szerint adgyák (TörtT. XVIII.242).

GÖMBÖLY [?] (*gewmbely* Pesti: Fab. 70b): [rotundus; rund]. Az bogar tytkon egy gewmbely ganeyt bochata kebelebe (Pesti: Fab. 70b).

Gömbölyeg (*gombolig* ? Gér: KárCs. III.418. *gömbeleg* Helt: Háló. 154. *gömbelég* Helt: Mes. 122. Helt: Krón. 177. *gömbelíg* C. *gömbölyeg* Cis. N3. *gömbelíg* Com: Jan. 218. *gömbölyeg* SermFun. 87. *gömbölylég* Com: Jan. 218. *gömbölyeg* Hoffg. 139. *gömbölyög* Mel: Herb. 60. Tof: Zsolt. 551): **1**) rotundus C. globosus MA. teres Com: Jan. 164. rund, kugelig PPB. Öt gömbölyeg köveket táskájába vete, pásztori parittyáját kezébe vevé (RMK. II.352). Gömbelég kariai valának (Helt: Krón. 117). (Gömbelég a töcke, a kin ál (Helt: Mes. 122). Eggyic ió enni, a kinec a feie nem hegyes, hanem gömbölyög (Mel: Herb. 60). Az gömbölyeg és rónid (fej) bölczeseg nélkül és elme nélkül vagon (Cis. N3). Ki látta az utra boesáttatott vitorlas gallyá-nak, gömbölyeg hajónak hirtelen meg-álítását (SermFun. 87). A hajokat két fölöl gömbölyegen csinált vassal megmelegítvén, megfodorították (Monfrók. XI.344). A patika szerszam csináló gömbölyeg orvosság tzipokat készitvén, iskatulátskáiban meg-tartanac (Com: Jan. 175). Gömbölyög orvosság tzipókat tsinálnak (218). A vár köfala mellett kívül köröskömyül gömbölyeg fák-ból csinált sáncz (LevT. II.178). Vagon egy kised gombolig arany lánczcskám (Gér: KárCs. III.418). Gömböleg ezüst pa-lasz (IV.108). Az igaz reformátusok értelmét gömbölyeg, az ellenkezőknek erősségeket folyó befutlek nyomattatnak ki (Apafi: Vend. Előb. 19). A hálezion madár az ő fészket egy részént hozszatskán hagyja, de azonban mintegy gömbölyegen tők formára-is szövi azt (Misk: VKert. 459). A selyem-eresztő

bogar néha két nap az ő gömbölyөг bugáját egészen megszövi (1876). Gömbölyögeknek nevezvén kezeit és mint-egy esztergályba foragatának (Csúzi: Síp. 273). **2)** [globus, rotunditas; kugelrunding]. Az hoba göngörgeto het gömböröt; mikoron meg zerzete volna, kezdö vmaga magának mondan: Ez nagibök gömbölyөг felesged, es ez negie fiád es leand (VirgC. 103). Két vigyázó daru strázsállyá süvegét, mellyekkel tollazta feje gömbölyөгét (Gyöngy): KJ. 509). Nem jó olly közt vetni urak gyermekével, gömbölyөгre mászni forgó szerentsével (PhilFl. 77). **3)** [purus, mundus; rein]. A ki másnak sifára, gömbölyөг kezöi legyenek néki. De miért nem negszegh-tűek? A gömbölyөг es negszegletű forma között ez külöbség vagon, hogy a gömbölyөг egyenlő es szegletnélkül való es azért nehezen bocsátta magához a moesket; a negszegletű pedig azt könnyen magához bocsátta (Illy: Préd. II. 157b).

Gömbölyögség: [rotunditas; rundung]. Gömbölyögség, kelektség: rotunditas PPBl. Egy kis mogyoróni gömbölyögségű nyilat lőne az hóhód alá (Tof: Zsolt. 551).

fél-gömbölyögség: hemisphaerium MA. [halbkugel]. Fél-өг, fél-gömbölyögség, e földnek fele: hemisphaerium PPBl.

Gömbölyes: [rotundus; rundlich]. Dávid egy gömbölyes követ paritájába tőn, Góliádhöz hagyitá (RMK. II.353. Hófigr. 140).

Gömbölyög: [rotor; rollen]. A rakott tarisznyák dombrul gömbölyөгtötek (Gvad: RP. 35).

Gömbölyget: glomero C. [wälzen]. Lássuk, mint gömbölygeti a sárt (Matkó: BCsák. 200).

környül-gömbölyget: circumglobo C. [zusammenrollen].

ösze-gömbölyget: conglomero, inglomero C. [zusammenrollen]. Mint egy öszeve tört gyöcsöt gömbölyөгesse öszeve (Tof: Zsolt. 833).

Gömbölygető: glomerarius C.

Gömbölyít: globo, circino C. globo, rotundo MA. glomero, corrotundo PPBl. [runden].

egybe-gömbölyít: agglomero PPBl. Egybe gömbölyít: tetni: *globari in rotunditatem PPBl.

mög-gömbölyít: rotundo C.

ösze-gömbölyít: conglobo C. zusammenrollen PPB. Ösze-gömbölyít: conglobatus C.

ösze-gömbölyítés: conglatio C. [das zusammenrollen].

Gömbölyítés: rotundatio C. PPBl. rundmachung PPB.

Gömbölyöd-ik: rotundor, globor SI [sich runden, rund werden]. Aprónként gömbölyödni: *globari parvis orbibus PPBl.

egybe-gömbölyödik: [conglomeror, conprimor; sich ballen]. Az igen öszeve szedetet es egybe gömbölyödöt vyak fősnut es gonoszra szándékozót jelentne (Tf. O).

Gömbölyű (gombóló Fal: NU. 263. gombórá VirgC. 103): **1)** globosus, sphaeris, teres C. rotundus, sphaerosus MA. rund, kugelrund PPB. A hentes aprora vágott főteltelkeket, serpenyőben rántott gömbölyű filatokat csinál (Com: Jan. 79). A golyóbis kezegdél gömbölyű (184). A gömbölyű fa tekénec pupos kilencz fáival (208). Az esztergályban forgatya gömbölyű fáját az esztergályos (Land: Ujságír. 1860). (A nyúlak) könyű, rövid, gömbölyű feje, hosszú vékony füle vagon (Misk: VKert. 170). Való, hogy a mostani időben az egész gömbölyű világ kopik (Fal: NU. 263). **2)** [globus, sphaera; kugel]. Az hoba göngörgeto het gömböröt (VirgC. 103).

Gömbölyűség: rotunditas MA. runde PPB.

GÖNGÖLYEG (göngörget VirgC. 103. Köny: VM. 62. gongelul VirgC. 31. göngörölt Bal: CsIsk. 316): [sphaera, globus; ball]. Teli időbe, mikor wtet testi twz meg geriezete, az hideg hobol wt auagy hat gwngelick hot gwngwngiteto es meztelen kwzibe fekw (VirgC. 31).

Göngölyget, göngörget: [voluto; ballen, rollen]. Gömbölyagonként, gömbölyögetue: conglotatim C. Onnat ki jőuen az hoba göngörgeto het gömböröt (VirgC. 103). A kut-fő szép tizta vize apró követskéket göngörgetett (Köny: VM. 62).

Göngörít: [involvere; einwickeln]. Jóu Simon Peter es beneme a koporsoba es luta a lallahocot vetuén es a zemfedeleket, ki uoltuala ő feien, nem a lallahocot vetuen, de őnmagaoc göngöreituén eg helén: videt sindarium, quod fuerat supra caput eius, non cum linteamibus positum, sed separatim involutum in unum locum (MünchC. 212).

Göngölitget: [voluto; rollen, wälzen]. Teli időbe, mikor wtet testi twz meg geriezete, az hideg hobol wt auagy hat gwngelick hot gwngwngiteto [gy] (VirgC. 31).

Gyöngöröl: [conglomeror; zusammenhäufen]. Csak a ti agiatokban furt, gyurt, gyöngörölt gondolatitok (Bal: CsIsk. 316).

GÖNCÖL (genczel Kár: Bibl. 1528. gontzo Gvad: RP. 13. kőncöl KBécs. 1572): [arctos; bär]. Göncöl szekere: arctos, septentriones, helice C. ura major, plastrum MA. Kisgöncöl szekere: Ursa minor, cynosura MA. Ökör pászor, göntöl szekere mellett való tsillag: arctophylax PPBl. Hetfőn az kőncöl az időnek mineltat gönge hoso szómó houal be hintli (KBécs. 1572. Ds). Az estueli szeker kőncölők el enesznek es Venus aszson Mars fölöt őluen kapuát föl nitia (E2). Mikoron az nap az oroszlan iegibe be mezien, az kőncölők vralkodnak (E3). Szombaton az kőncölők megh tercznek borsos anagi kő essőuel (E6). Az szelek kődöket göitnek, mellicket chőtörtökön essőuel tereitnek meg, mert az hold az kőncölőkhoz szörkőztet (E6). Sz. Hednig napian ezendez eg lenne, de felők, hogi az kőncölők meg ne haboricziak (E7). Nem tudja eltökéleni magában, hol illesse pofájára a kis tafotákat a tiastyúk vagy göngölszekere módjára (Fal: NA. 143).

GÖRBE (geerbe SündC. 8): **1)** gibbosus, gibber, gibbus C. curvus MA. krumm, buckelig PPB. Görbe-szablya: gladius incurvus Nom. 325. Görbe, tsütös: gibber PPBl. Ez zerzett vakokot vylagosolon, gewrbekett tereyzen (EhrC. 28). Az eltarra ne yarwlyon zolgahy, ha kanczal, ha gőrbö, ha czeplöes, ha ryhes awagy poklos (JordC. 108). Görbe ember sola fíuel nem hayhatnya vala magaat (ÉrdyC. 561b). Nem lezön oth geerbe embör (SündC. 8). Hasa nagy, ew maga gewrbe (Pesti: Fab. 1). Görbe hatn es nagy czomóc rayta (Helt: Krón. 15). A kie a torgo ezontba gőrböc, nem iärhatnac, igen használ (Mel: Herb. 119). A föld mérő az egyenesen mérő fálhoz linálkat, ugy mint egyeneseket es harántékassokat, nem horgassukat, gőrböket awagy peretöseseket viszen (Com: Jan. 203). Kövesse nyman az urat, de tsak fészzezséggel, gőrbén, sántálva (MHeg: Töszl. 96). A horgas vonas keres awagy gőrbö: poriphoria aut helix (ACsere: Enc. 19). Egy gőrbö szóra mindgyárt fel-fortyantok (Csúzi: Síp. 116). **2)** [dorsum; rücken]. Ödd a csákánytul gőrbödet (Matkó: BCsák. 157).

[Szólások]. Kedvetlen le ilnek, gőrbén tekintgetnek (Orczy: KöltSz. 229). A ki sokat beszél, sok gőrbét ejt (SzD: MVir. 61). Nem mondé gőrbét, így irván (Czegl: Japh. 123).

görbe-görbe: [curvus; krumm]. A ki utálatos, csúnya, rút ábrázati, görbe-görbe testű, szép magu-viseléssel a természetnek fogatkozásit helyre bozza (Biró: Micac. 156).

Görbecs: [salebrosus, confragosus; uneven, holperig]. Noha görbecses és igen hegyes föld, azért igen jó termő föld (Helt: Krón. 6).

Görbed: curvor, curvesco Kr. [sich krümmen]. Le-hajlok, két rét görbedek: conquiesco PPBl. Az ő lábai alatt görbedt, ugyanott meghalván (MA: Bibl. I.221).

elő-görbed. Elő görbedt nyakú: obstipus PP. Elő-hajlott, elő-görbedt: obstipus PPBl.

föl-görbed: [sursum curvor; sich aufwärts biegen]. Amnyi terhet nem rakhatnak a pálmá gereudára, hogy alá-horgadgyon, hanem fel-emelkedik és föl-görbed a nehéz terh-ellen (Pázm: Préd. 472).

le-görbed: [incurvor; sich abwärts krümmen]. Földre le-görbedek: cernuo; le-görbedt vén ember: *senex decrepatus PPBl. Az fiatal esztendősen ember, öreg após, meg-aggott és meg-töfpördött öregjű, le-görbedt vén ember (Com: Jan. 45).

még-görbed: incurvesco MA krumm werden PPBl. Tereh-alatt meg-görbedt számar: asinus *pandus PPBl. Ime ég nem-beri, ki vala vala betegsegnek zöletét tizen nölő eztendőtl-fogyan és meggörbedet vala és mendenestől fogyan félnem nézhet vala (MünchC. 143). Nemely azzonyallatnak vala choda keppen ev hata meg gevrbedevt (DomC. 162). Monda zent Peter, nyereit ymaran az nagy veensegnek myatta meg ghörbedet vala, nem hayolhat vala yol fél (ErdyC. 376b. Fél: Bibl. 114). Meghajták magokat, vagy meggörbedének (Sám: 3Fél. 401).

Görbeség: gibbus, emprosthotonus C. curvitas MA. hockel, buckel, krümmung PPB. Ez azzonyallat el uene zent Damascos atyank koporsóyához, és meg zabadula az gevrbesegtevl (DomC. 162). A golyva, dombos hátú görbeség, bibíres és akar melly puffedé megrúténac (Com: Jan. 54).

Görbeszt: curvo Sl. [krümmen].

még-görbeszt: incurvo MA. [krümmen]. A sok víz bor-dással meg-görbeszteti valakit: *aggerenda aqua curvum aliquem facere PPBl. V zemek meg homalosollanak, hog ne lassanak és v nekik hatokat mindenkor meg görbezzed (DöbrC. 131). Meg görbezte magokat és feiket le haituán tisztelée az wrat és az királt (Kár: Bibl. I.375). Meg görbezítee magokat az bálványoc előtt (MA: Bibl. I.214).

meggörbesztés: incurvatio MA. krümmung PPB.

Görbit: curvo MA. krümmen, biegen PPB. A szerecsenek eleibe állván térdet görbitenek és gyenge kezéhez csókkal békellenek (GyöngyD: Char. 422). (A gerliczének) bé estek szeméi, tolla-is borzadt, le-esügge két szárnya, bűgye meg-apadt, a bal szárnya felé nyakát görbitette (GyöngyD: KJ. 58). Amám is nagy bánattyalban nyakát görbitette, bé-esett szeméit könyrbe merítette (59).

lő-görbit: [incurvo; krumm machen]. Nyavalyám legör-béynac (MA: Bibl. V.19). Szállj magadba te, kit az öregség már legörbit (Fal: BE. 619).

még-görbit: incurvo, inflecto MA. krümmen, biegen PPB. Meg-vajom, meg-hajtom, görbitem: concavo; meg-görbitem, hajtom: carvo PPBl. Meg görbeítettek en lelket (AporC. 1). Be setetlilenek ő zemek, hog ne lassanak és ő hatokat mendenba meg görbölled (20. Mel: SzJán. 310). A pajkos mén hol hátra, hol meg előre tsavarja fülét, majd fel-veszi földről egy lábát meg-görbitvén (SzD: MVir. 298).

Görbül: curvesco MA. krumm werden PPB. Ama cedrus-forma derekak görbülnek, a sima kezekben rút görösük épülnek (GyöngyD: KJ. 449).

ki-görbül: [excurvor; sich nach auswärts biegen]. Amaz írtóválnak szünte közepette egy öreg kupressus magát terjesztette; a mint nagy gyökere a földből ki-görbült, (Kemény) keserves ügyében bánkolva arraült (GyöngyD: KJ. 457).

még-görbül: [incurvor; sich krümmen]. Meggörbült: incurvatus MA. Minden, mi meggörbült hiús állapotunkban megtart (Ker: Préd. 273). Minekelőtte hatald geréncze meghorhadna s meg-görbülne és szomoruan járnál (Szatm: Cent. 336).

GÖRCS: 1) nodus, tuber MA. knote, hücker PPB. A fának görtséit leírtom: abnodo; kákan görtsöt keresni: *nodum in scirpo quaerere PPBl. Tekerges fát, görözdekel tellyest véuén: lignum curvum et vorticibus plenum (Kár: Bibl. I.643). Az áts elsőben a görtsöktől meg-bárdollya s gyalóllyá gereudáját (CorpGramm. 588). Ama cedrus-forma derekak görbülnek, a sima kezekben rút görösük épülnek (GyöngyD: KJ. 449). Semmi-féle göröse nem volt: nec cortex actualis (Csizi: Sip. 418) 2) spasmus C. spasma MA. krampf PPB. Kit a görts hátra-felé össze-húz mint a kávt: opisthotonicus PPBl. Ha meg feresztet, a göröz fokta inac meg vono betegséget meg gyógyítja (Mel: Herb. 112). Görözöt, reszketegességet gyógyít (126b). Szept iege az isten kegyelméne ez, hogy tegedet ver, ostoroz göröznel, korsagnal, soe kar vallással (Born: Evang. IV.465b). (A kék lilium) io segetsegöt hoz has folyasul, görts-ről, rokkanasul (BeylieA: FivK. 1). Ha az (tyk hurt) ezigerben főződ, görtsöt es guttat el füz (116b). A bal labom ikrájában és a fejiben bele állván a görös, sok izben felébresztett (Monfrók. XV.327).

[Közmondások]. Az kemény göröshöz kemény göröl kívantatik (Nyr. VII.83). A kit meg nem sértettél s tölle görösöt nyertél, nem panaszkodhatol (Kisv: Adag. 354).

holt-görös: [halsstarre]. Hólt görts, merevedés: tetanus PPB.

Görösös: 1) nodosus, tuberosus MA. [knotig]. Fának görtsös taplója: patella PPBl. Görtsös bot: fustis nodosus PPB. Pupos, esomós, görösös lomlok (Com: Jan. 47). Nagy, görtsös füstély (GKat: Váls. II.154). Görtsös páltza (Czepl: Japh. 61). Görösös bot amaz dézgezes, fekete Bonasusnak a hátára (Pós: GBot. Címli.). 2) spasticus C. [krampfhaft]. Görtsös, meg-vonódott inu vagy össze-vont tagi: spasticus PPBl. A medue talp szakat es görtsös keznek, labnak, inak özne sugorodasanak haznos (Mel: Herb. 46. BeylieA: FivK. 64b). 3) (fustis; knüttel). Hátadat vered te, azt is nem görösössel (Czepl: MM. 189). Ránts ki hát a görtsöt ellenec (Czepl: Japh. 79). Hogyha ki nyakon vert s tölled görtsöt nem nyert, mászszor dorongot hoz rád (Kisv: Adag. 528). Görösössel, haitával föl is fegyverkeztünk, édes vallásunkért, ha rája vesztettünk (Thaly: VÉ. II.428). 4) [asper, rudis, rusticus; rauh, grob, bäuerisch]. Számállhatatlan görösös visszázkodásokra szakadoztak (Pázm: Kal. 244). Az tőb görösös kérdések között mint valami fejthetetlen esomót mal-másban forgatták az vr vacsorájának két szin-alatt vételét (719). Görösös erkölcsök (Pázm: Préd. 338). Torzaborza, görösös hazugságok (Toln: Vigaszt. Előb. 6).

görösös-böresös: [spasticus; krämpfig]. Görtsösök, börsösök, sok vad husokkal meg-rakodtak (GKat: Váls. I.886).

Görösösség: [asperitas; rauheit, holperigkeit]. Az isten igéje arra-való lelki fegyver, hogy ki-gyökerezze és darabra hasogassa minden istentelenségnek és fesseltségnek görtsösségét (Pázm: Préd. 453). Verd mind addig hátamat, nyakamat, hogy a te akaratodra meg hajtjam görtsösségemet (Pázm: KT. 354).

GÖRDÍT: volvo, voluto Sl. [rollen, wälzen]. Ezt görditik akadályul (GKat: Váls. I.6). Illyent gördíténac a jesuita eleiben

(Czegl: Japh. 37. En e követ görditem most elődöben (Czegl: MM. 174). Nem tagadjuk azt, hogy a sűtén néha affőle rémítő képzésekét gördíteni nem szokott volna sokak eleibe (Misk: VKert. 589). Nagy követ gördített előmbé (Kisv: Adag. 472). Ezek az elejekbe gördített láb-ütő köveket könnyeden elhárították (SzD: MVir. 18).

föl-gördít: [subvolvo; aufwälzen]. Sisyphusnak kővő, melyet mielőtt föl gördíthet, mingiartat meg le gördül (Lép: P-Tük. 3).

ki-gördít: [exprimo; herauspressen]. Nem is mutatnánk nekem oly sz. írási helyet, melyből te ezt ki gördítheted s én velem a korbácsot meg kedveltethed (Czegl: MM. 209).

GÖRDÜL (*legorūl* Thaly: VÉ. II.55): volvor, volutor Kr. [sich wälzen, rollen]. Akadeink tagadatlán bizony eddig sokak voltak s gördülnek is gyakorta ujalbak is elő (RákGy: Lev. 245). Mint magas hegyekből le-szűllet küszikla, nagy sebességgel düll s álló fákat rontya, bont, tör, merre gördül és semmi sem tartja (Zrínyi I.55). Fohászkodom, gördül könnyvem is szememből, hogy e-lesen fölled (GyöngyD: KJ. 444). Sirt mint a sebess eső, meleg sírhalakkal áztatta artzját, gördültek bús könyvei (SzD: MVir. 361).

égybe-gördül: [conglomeror; sich zusammenlaufen]. Bonómban egyben gördült püspököknek tanácsok (Toln: Vigaszt. 187).

ki-gördül: [evolver; hervorrollen]. Ki-gördült a könnyvem: laehrmae *obortae mihi PPB.

le-gördül: [devolver Kr. [herabrollen]. Az csep verec, melyec az földre le gördülnece vala (Born: Préd. 227). Jurauch két kezével nyúlva éles szabljájához, fel emelvén chapá mesztelen nyakához, le-gördül az foje az szép zöld pázsithoz (Zrínyi I.162). Legordulván hullnak szememből könnyeim, keserőség miatt nyögnek én ajakim (Thaly: VÉ. II.55).

öszve-gördül: [covo; sich begatten?]. Mint az disznóe őc őszve gördültenec (Valk: Gen. 15).

Gördülés: [volutatio Kr. [das rollen]. Szarva szegik a pápistáknak a megholtak után valo gördülésekben [?] is, a midőn utánnok berbitélnék, processioznak, miséznak (VárM: Szöv. 104). Egy ülés, egy kockagördülés, egy gonosz tromf többet árthat, hogysen ezer ekél szerezhel egy egész esztendőben (Fál: NE. 26).

Gördület: [tonitru; donner]. Vete ő reinioc neveket: Boanerges, ki mondatie gördület fiaac: fili tonitru (MünchC. 75). Te gördületednek zana kerekben, te villamatid meg fenlettenek földi világnak: vox tonitru tui in rota (AporC. 33).

1. GÖRÖG (*gergees* CornC. 416): **1**) [volutor; rollen]. Egész testének minden részéből vér tseppel görgütték, sőt folyának (Pázm: Préd. 492). Oly elmés munkával formálta ezeket, hogy majd folyni vélnéd a varrott vizeket, görgei Diana testén a esőppeket (GyöngyD: KJ. 297). Hömpölgő, görög (ExPrime. 6). Sirt, mint a sebess eső, görgütték bús könyvei (SzD: MVir. 361). **2**) [εργάζω; brumsten]. Görögni, mint az díznó (Deesi: Adag. 88).

ki-görög: [emano; hervorquellen]. Talala egy barlangot es mellette egy ky körgew kwt feyet es egy nasteen zarwasth (ÉrdyC. 527b).

le-görög: [devolver; herabrollen]. Legörögvszemem könyve, sírván nézek mindenekre (Thaly: VÉ. I.185). Szeme kristályáról le-görögtek a könyvek (SzD: MVir. 361).

Görgödöz

ala-görgödöz: [devolutor; herabrollen, herabringen]. Te köw hulltatod az ew zenth orezyan ala görgödözött (WinkC.

346). Gyakortha lattam az zegen meg nyomorodot iobagyoktol, hogy az kewny az ew arezyakon ala görgödözött (Komj: SzPál. 6).

ki-görgödöz: [evolver; hervorrollen]. Yghen soos embernek zemenből ky görgödözew vyz (ÉrdyC. 420b).

Görgödögél: [sensim volutor; nach und nach rollen]. Veritékezie véres veritéket, ugy hogy az czepee görgödögélve az földre folyinaac (MA: Scult. 372).

Görgés: 1) [volutatio Kr. [das rollen]. Örül az zerenche ember esésében, azért ő el veszi, teszi csak nem égben, hogy gyönyörködhessek nagyob esésében, mint juhász küsziklín künek görgeésében (Zrínyi I.62). **2**) [tonitru; donner]. Te görgesednek zauntol felnek (AporC. 66). Te úlkád el memek vala, te menőei görgeésd keregebe (DöbC. 143). Te feneitedes előt el fvtuak, te menőei görgesedőtől meg rettennek (183).

ménny-görgés: [tonitru; donner]. Jelénénec zozatoc, zai-gasoc es men görgeésé (DécsiC. 74). Az pagauoktol meg kevnzeteeek es legottan tövld indulas, meny gergees es villamasok levnek (CornC. 416).

Görget: [volvo, voluto Kr. [rollen, wälzen]. Mingyárt azért nagy tüzet gyújtának azon piazon és a lapát belé görgetvén, meg-égeték (Veress: Lev. 8). A lumarkodás bűn, jóllehet néha érdemén fellül pátyát fogja a szerentse és jobb kotzkával görget számára (Fál: UE. 406. SzD: MVir. 247. 392).

Görgető: [globus; kugel]. A gyermekek jádzni szokának a teket, görgetőt a tsürkök, tsnokok közé hajtván (Com: Orb. 279).

Görgő: [rotatilis, versatilis Kr. [rollend]. Hömpölgő, hempergő nagy görög fa: cylindrus PPB.

ménny-görgő: [fulgur; blitz]. Decust az soe zentők meg-öléseiert ammenögörgő meg fte (NádC. 515).

Görgős: [declivis; abschüssig]. A vizyázatlanság igen lejtős s görgős út a veszedelemre (GKat: Váts. 11019. GKat: Tük. 16).

GÖRÉNY (*grény* MA.): martes domestica MA. mardel, wiesel PPB. Vad menyét, görény: viverra PPB. Az evét, patkány, görény magoknac lyukakat vájnac, a mellyekben telelnece (Com: Jan. 40). A réka olyan lyukakban lakik, mellyeket nem maga ásott, hanem vagy görény, vagy hörsők készített magának (Misk: VKert. 158). A vad vagy erdei menyét, a minthogy a görény-is a tyúkokat meg-szokta ölni (238). Görény bőr (Vect-Trans 5).

tengéri-görény: [murex marina; meeriltis]. Tengeri-görény vagy nest vagy egyéb festett vagy báránybőr igen jó készülettel való süvegeket viselnek télben 1750 (Házánk 1290).

GÖRHES: [macie confectus; abgemagert]. Az eseri majorból költőzzél ki az te görhes ünöddel és rühes borjuiddal (Nád: Lev. 69).

GÖRLING: [lunaria; der hämting Com: Vest. 29. 155.

GÖRNYED: [inflector; sich krümmen]. Sinór, szablya közt mord vezér lábánál, szabadság mely gyászban görnyed oszlopánál (Orczy: KéltSz. 24). Görnyedve nagy foliánsokat ki húzasz (Orczy: KéltH. 73).

2. GÖRÖG (*gerge* JordC. 747. KeszthC. 447. *gergek* Margl. 46. *görög* Helt: Krón. 9): græcus, grajus MA. griech PPB. Jó görög: *litteralis Græcis eruditus; görög fejér, mellyel az aszszonyok magokat az görpök: [somnythium; görög fejérről kendőzni: *ungi ex cerussa; görög papi sarut viselő: pharasiatus PPB. Vala a leffől írt irat iratum ober böfökel, görögökel és deinkoekal (MünchC. 165. 211). Geyrek elazarnak leynyn (Margl. 46). Zenth Katherina gergeseknek akosom (KeszthC.

147). Az göröghek belchesegeet keresnek (ÉrdyC. 288b). Az görögögh, kyk zent Lewryucz testeeth yettenek vala (418). Jeles deic és görög vala (Helt: Krón. 144). Egy Deszpót nevű gereg (MonIrók. III.103). Egynehányszor igen meg paskolák az görögöket (Pázm: Kal. 438).

[Szólások]. Görög nyelven beszélnék fölöle: hazudnak (Nyr. XI.30).

fehér-görög: [album Graecum; bleiweiss]. Végy 6 pénz árra fejez görögöt (Cseh: OrvK. 37).

félíg-görög: semigracius; halbgriechisch C.

Görögcese: Graeculus MAl. [griechlein].

Görögi: Graecanicus, Grajus MA. [griechisch].

Görögös: Graecanicus, morem Graecanicum redolens Kr. [griechisch].

Görögösköd-ik: graecisso MAl. [sich nach griechischer art beuehmen]. Görögösködöm, görögök szokásokat követem: graecisso PPBl.

Görögül: graece MA. griechisch PPB. Vala yrwan sydowl, ghöröghwl es deakwl (JordC. 695). Tönuisses lapu, görögül tribulos, nemi finek neme (RMNy. II.49).

GÖRÖNGY (gorondös Orczy: KöltSz. 203): gleba, grumus MA. erdscholle, erdkloss, erdklumpe PPB. Göröngy-törő sulyok: volgiolum; kapálás, ásás, szántás, forgatás, göröngy rontás: pastinatio PPBl. Göröngyöt rontok, keverek: pulvero PPB. Görönggel vag temérdek porral (Mel: Jóh. 17). Hánt, göröng, darabföld (MA: Bibl. Magy. 1). Az szánto földnec göröngyét rontsa (MA: Scult. 242). A tsopotort, göröngyöt lia töröd és mórásold, porrá lészen (Com: Jan. 15).

érc-göröngy: terra metallica Com: Orb. 137. [mineral].

só-göröngy: grumus salis PPBl. [salzklumpe].

Göröngyeg (gerengyek ÉrsC. 438b): gleba, grumus C. [erdscholle]. Barónálok, göröngyegöt rontok: pulvero C. Az gyermekek ó rea kőveket es ghöröngyököket es sarthi hagygalnak wala (ÉrsC. 48). Gyakorta az tengernek partyara megyen wala es mykepen gyermekeknek erkwczek, kweczekkel es gerengyekkel zokot wala ot yaczodozny (438b). A szamar ahol beuer, ot rontya el a göröngyekeket (SalMark. A6).

Göröngyegécske: grumulus C. [kleine scholle].

Göröngyegés: glebosus C. [schollig, holperig].

Göröngyöcske: glebula C. [kleine scholle].

Göröngyös: glebosus C. grumosus MA. schollig PPB. Göröngyös, tsopotort, haitos: glebosus PPBl. Te is részegülvén Venus maszlagjától, el térül jobb erkölts göröndös utjától (Orczy: KöltSz. 203).

GÖRZS: [?]. Szerelmes Orsikám, eléggé hányám az görzset, hogy ez innepre hozzád mehessenek, de nem lehet (Nád: Lev. 38).

GÖSZTÖL: [sponda; gestell?]. Furd meg az cserepet közép aránt, és csinály arra egy göztölt (Kecsk: ÖtM. 317).

GÖTHÖS: morbidus, valetudinarius SI. [kränklich]. Bellona iffiat szeret, nem ilyen göthölisset (Grad: RP. 536).

GŐZ: vapor C. MA. dampf, dunst PPB. Embernek wakmerewnek lenny nagy gewz, mert az ezesseg erewt myndet meg gyewz (Pesti: Fab. 50). Szellel, gőzzel, paraval töltetet meg (Lép: FTük. 61). A vizes, nedves gőzök, párák mindenkori fel-vitetnek (Com: Jan. 10). A gőzök noha neheznek, de a napnap sugáritol a földről az égbe fel-vonyattatnak (Báta: VTárgy. 11). Abban tölcs tiszta kútvizet, úgy megerössödik annak az

füsttől, gőztől, erejétől (Kecsk: ÖtM. 325). Tölem sokat kér, a kinek gőzétől szédelgő fejem sér (Gyöngy: KJ. 452). Ugyan megyen a fejem gözi, fiusti, talán ugyan gomba két rajta (Thaly: Adal. I.78). A testi gyönyörűségek gőzzel járnak, meg-tompitták az elmét, nem töltik kedvünket, fárasztják nyers erőnket (Fal: NE. 20). Alkalmatlan gőz és ártalmas pára járja fejeiket (Fal: UE. 417). Jól által-látta fejének gőzét (Kónyi: VM. 15). Nem alutta-ki a tegnapi lakodalomnak gőzzét (SzD: MVir. 33).

Gőzöl: vapore MA. dämpfen, dünnen PPB. Ugy látszik, mindenfelől kezdnek gőzölni az lobbanó tüzek (TörtT. XV.77). Sok törököknek szájak bortól gőzöl (Kónyi: IRom. 10).

Gőzölőd-ik: [vapore; dampfen]. Aethna tüzeinek gőzölődő lángja (Orczy: KöltH. 23).

Gőzölődés: [vaporatio; das dampfen]. Az levegő égben rut gőzölődéseket szóröz (KBécs. 1666. C).

Gőzölög: halo C. exhalo, vapore MA. [dampfen, dünnen]. Vagyon a világnak bora, de abban bujaság gőzölög (Pázm: Préd. 733). Nagy maga-fen-tartással fársángoskodik, kevélységgel gőzölög, puffadoz (SzD: MVir. 276).

által-gőzölög: perspiro PPBl.

ki-gőzölög: 1) exhalo, evaporo MA. [ausdünsten]. A föld a szeleket ki-gőzölgi: terra *exhalat ventos PPBl. 2) [evaporo; ausdünsten]. A ketske igen hideglelős állat, mely miatt szájából iszonyú hévség gőzölög-ki (Misk: VKert. 216).

kigőzölögés: exhalatio, evaporatio MA. ausdünstung PPB.

Gőzölögés: vaporatio, evaporatio C. MA. [das dampfen]. A gőzölögések vízzé sűrűndek: humores se *concrisnant PPBl. A kénköves gőzölögések meg-nyuladván, égi villámokat és nyilallásokat inditnak (Com: Jan. 10). Feje gőzölögése bolondokat illet (Czepl: Japh. 16). Az itt alatt termő párák és gőzölögések szolgálnak a fellegeknek (Páp: KeskÚt. 10). Az agyvelő a páráknak vagy gőzölögéseknek műhelye (Felv: Pestis. 23). Lehetetlen dolog volna-e istennek a vizeknek mélységiben a halaknak seregei közzé temérdek mérges párákat avagy gőzölögéseket bocsátani (Misk: VKert. 522).

fő-gőzölögés: crapula Com: Jan. 182. [rausch]. A részegnek meg-lakolására vagyon a bortól való fő-fájás, a betegségekkel, melyec az álom által ki-párázott főgőzölögés után éreztetnek meg (Com: Jan. 182).

Gőzölögő: vaporans, fumans, exhalans MA. [dampfend]. Verel gőzölögő kard (SzD: MVir. 111).

Gőzöltet: [vaporare facio; dampfen lassen]. A tűz fényessé teszi a fekete vasat és fel-emeli a nehéz vizet, mikor fel-forrallya vagy párával gőzölteti (Pázm: Préd. 707).

Gőzös: vapidus C. MA. [dunstig]. Gőzös, biüdös: vapidus; gőz-hozó, gőzös: vaporifer PPBl. Isten undok tömlőtben tartotta harmad egész nap a szegény Jónás prófétát, mely ónéki merő meleg, gőzös konyha gyanánt volt (Misk: VKert. 531). A léleknek gőzös vágyódási szabólatlan járnak (Fal: NE. 63).

GŐZÜ, GÜZÜ (gőz Major: Szót. 242): sorex C. gurgulio MA. glis Major: Szót. 242. [spitzmaus]. Gőzűhöz, patkához való: sorcinus C. Pelyh-tartó, gőzüik lakó-belyek: glirarium PPBl. A gőzűnél és hőresőknél semmi nints álmosabb: glire nihil somnolentius (Com: Jan. 39). A gőzüik avagy sisékek (cureliones seu gurguliones) a gabonákat meg rágják (41). A búikk makk jó a gőzüiknek és az egereknek is (ACsere: Enc. 230). A gőzü, mely öreg egérnek is nevezetik, életének nagyobb részét főképen a téli időt aluvással tölti (Misk: VKert. 269).

GRÁCIA: [gratia; gnade]. Ez eelleyen dolgaidból leezen teenedek gracia (ÉrdyC. 340). Ha ez summa kazat megh nem

adnam, kyraly ew felsege gratyaya ennekem ne hazuallasson (RMNy. II.106). Egy néhány paraszt oláhok mentek eleiben, hízolkodván, magoknak tisztet keresvén és grátiát (MonTME. VI.87). Ezeket mind fizetéssel, gratiával unszólják (120).

GRADUÁL: [graduale]. Lezen három keppen valo enek-lees, elsev az gradual, ky igyevzy az lyimbosbely zent atyakuak evreymeket (ComC. 373). Az mely könyvet az fejedelem küldött, azt csináltattuk be s az gradualt könyvesmálóval 3 ft. (MonTME. I.107). Az graduál csináltatásáért fizettünk 80 d. (156).

GRAMMATIKA: ars grammatica PPBl. Betűkről való tudomány, grammatica: grammatica; grammatika szerint: grammaticae: grammatikához való: grammaticus PPBl. A grammaticáról avagy betűnek és szőlással tudományáról (Com: Jan. 159).

GRAMMATIKUS: [grammaticus]. A grammaticus a betűket és a beszédet helyessen kimondani meg-tanította (Com: Jan. 159).

GRÁN: [granum]. Legalább két fontni egészséggel többet kívánok kednek, hogy legalább száz fontni jobbita meg ked a hozzám való szeretetét (Mik: TörL. 17).

GRÁNÁL: [in grana redigo; körnen]. 12 nehezék finom, granállott ezüsthöz 12 nehezék szép, tiszta ezüzzatot erőssen kell jártatni (Keesk: ÖtvM. 293).

mög-gránál: ∞ Vegyed az királyiát, granál meg az meg-nevezett porban (Keesk: ÖtvM. 291).

GRÁNÁT (*granat* Thaly: Adal. II.119): **1**) [carbunculus]. Az negyedik neme az karbunkulusnak gránát (Keesk: ÖtvM. 265). Némelyek azt mondják, hogy az almadiában sok vagon gránát (266). **2**) [globus pyrobolus]. Gránát, melyet hányanak: ignis missilis PPBl. Gránát, avagy tűz-okádó hadi laptá (Szeg: Aqu. 37). Faltörő ágyukat . . . visznek, mosárokat és gránátokat is bőven (MonIrk. VII.182). Patakról hagyunk volt oda egy néhány vas öreg gránát golyóbisokát küldeni (RákGy: Lev. 112). Chászár paracuel ostromot, hogy mindenik vigyen, ki tűzet, ki szurokkal öntöt kénkiives gránátot, tíz ezeret ki osztá tüzes gránátot (Zrínyi II.57). Két gránáthoz való vas orsó, lunczéta forma (Radv: Csál. II.396). Tüzes gavaráttal világos az őjjel (Thaly: Adal. II.119). **3**) [pannus coeruleus; scharlachrotes tuch]. Egh zederyes gramat zoknya (RMMy. II.34. 170). Kamukati weresseth negh syngeth, káromsint, granatoti ewth syngeth (III.4). Megajándékoza bársomnyal, skárláttal, gránáttal (MonIrk. III.104). Egy szederjés gránát szoknya alja, feli veres bársomnyal vetett (Radv: Csál. II.6). Hét vagy nyolcz sing gránát posztónak megadásával néhány ezer tallér érő haszna lehetne nagyságodnak (MonTME. VI.354). Egy vég fél vagy török gránát (VeeTrans. 6). **4**) [malum granatum; granatapfel]. Édes-gránát, alma neme: apyrinus PPBl.

poma-gránát: malum Punicum Cr. [granatapfel]. Poma gránát virága: cytinus C. Török orszagi kasshi es pomagranathoth koltom (RMNy. III.7). A pomagránát héja: cortex mali Punicí (Hly: Préd. II.541).

Gránátos: [lapidibus granatis ornatus; mit granaten geschmückt]. Másik spanyor arany luncz, gyöngy és granátos (Radv: Csál. II.293).

GRÁNÁTÉROS: pyrobolarius Kr. [grenadier]. Rendet állván egy felől szákelek karabilyosokkal, más felől pedig deliák franczia gyalog granatéros regimenttel, elő fűlsége leszállott (Thaly: RákT. I.6). Sok granatéros kísérte, mint egy példás latort számtalan nép láttára (Fal: TFé. 735).

GRASSZÁL: [grasser; witten]. Nagy dög-halal grassal Magyar-országban (KNagyv. 78). Munkáson nagy mértékben grassál a városon a pestis (TörtT. II.399).

GRÉBELYÉZ: [?]. Mennyi glétet és mennyi aranyat, ezüstöt percipál, az midőn grébelyeztetik az gazdag őn (TörtT. I.373).

GRIFF: camelopardalis C. griplus MA. greiff PPBl. A griffek oly magosságra viszik, hogy Nagy Sándornak az egész világ tsak akkorának látszott, mint egy tsür-földe, melyen bízát szoktak szórni (Hall: III.166). A grif madárról is méltó, hogy rövidlen értekezünk, mivelhogy a tudósok írásiban sokszor fordul elő ennek a madárnak emlékezetit, melyet grifnek neveznek (Misk: VKert. 500). Látok koronás sasokat fénylő csillagokkal, címert támogató körmös grifvadakkal (Fal: Vers. 901).

GRISPÁN (*gorispán* Radv: Csál. III.29): vitriolum MA. vitriol MA. Réz ro'sda, grispán: aerugo PPBl. (Frank: HasznK. 36). Vettem gorispánt gyertyák festésére (Radv: Csál. III.29). Hints a sebet mésszszel, grispánnal (Cseh: OrvK. 11). 4 lat grispán, 4 lat szulamiak, fél lat gálczkő, festék-törökföven ezeket törd lágyan (Keesk: ÖtvM. 285).

GRÓ: [cinereus; grau]. Zománcz ilyen volt rajta: fekete, zöld, achamarin, tödöszin, gró, türkés, kék, szederjes; félyül gró, azon alól zöld, azon alól szederjes, azon alól achamarin, az levelek zöldek, feketék, gró, az kicsiny kastélyok türkessel, az róza gróvái s zölddel (Keesk: ÖtvM. 300. 301).

GRÓBIÁN: [rusticus; inurbanus]. Tudatlanoc, grobianoc, istentelenec (Börn: Préd. 87). Szóban jó értelmesen szólni, se süsoga, se grobium modra, derrel-durrall (Börn: Évang. IV.553). Effele grobian emberre nem io az gyöngyöt vesztegetni (Mon: Apol. 508).

Gróbiánság: [rusticitas; plumpheit]. Jo por battyam, had el a grobiánságot es tanul meg a bölcseágot (Helt: Mes. 133).

[GRÓBIÁNUS]

Gróbiánusság: [rusticitas; plumpheit]. Ez grobiánusság, mint szintén ez is: nyallák a to libodnak porát, azért a pápának meg-kell csokolni lábait (Czezl: Dág. 37).

GRÓF: comes Kr. [graf]. Kérk az gróf Mikolát, hogy megkegyelmezzön, mert megadják az várat (Lin. 216). A gróf, ki a királyné asszszonyae anyabátya vala (Helt: Krón. 79). Mythoda walazthi thevtek az captalan az dezma dolgarwl mynd gróf wrannak s mynd the neked (RMNy. III.74). Az jó grófnak térdéhez ily szóval futa: Uram, te nevedre bég magút meg adta (Zrínyi I.61). Vanak mimellettünk sok gróf-urí rendek, nemes, szabadságon tanult jó vitézek (Thaly: Adal. II.16).

kis-gróf: [filius comitis; grafensohn]. Hozattunk híjandékban való tollakat, hogy a kis gróf itt volt, 1 ft. (MonTME. I.20).

magabíró-gróf: dynasta Com: Jan. 142. A nehéz igyekben ország gyűlési hivattatnac egybe lerezegekből, fő ispányokból, maga bíró grófból (Com: Jan. 142).

mark-gróf: [marchio] markgraf Kirlbesz. 145.

markgrófné: [marchionissa] markgräfin Kirlbesz. 145.

Grófi: ad comitem pertinens Kr. [gräflich]. Grófi kis-asszony (Szeg: Aqu. 84). Kiknek fénylik földön grófi titulusa, isten sok öröme, kíváncs, juttassa (TörtT. I.353).

Grófné: comitissa; gräfin. Ajánlom kednek édes grófné asszszonyom szeretettel való szolgálatomat (LevT II.256).

Grófoeska: [filius comitis; grafensohn]. Verulum szírmazhat gyenge grófotskából (Orezy: KultSz. 209).

Grófság: dignitas comitis; grafenstand. Ha a mil főséges eszászárunk grófságot adott, ezek helyett isten holtod után adjon örök boldogságot (TörtT. I.352).

Grottás: [grotte?]. Az halál félelme grottás tó vizekből meg nem orvosoltatik (Ben: Rűm. 242).

1. GUBA: cilicium, gausape, gausapina penula, amphi-malla, amplitapa, heteromachlala, endromis C. rheno PPB. rauhertzen Nom. 44. juppe Adami. zottiges kleid, leibroek PPB. Guba, gubás köntös, mind kívül belől szőrös, gyapjas; amphi-mallon, amplitapa Major; Szót. 34. Lasnak, iserge, guba: gausape; szőrből szőtt guba: cilicium; két felől gyapjas guba: amplitapa PPB. Neki nem kol sem bor, buza, lud, sem szür, guba, suba (Born: Préd. 552). Ha nem tetezik Balduinoknak a mit a palatinusok mondtak, egy-mást hazuttollyák, egy-más gubáját vonnyák, én közikbe nem állok (Pázm: Luth.V. 174). Minden nap inkább kétszer háromszor is egyben vonszák az gubát, felette igen megrémült emberek, nyavalyások az német atyafiak (ErdTörtAd. II.220). Ur-is venne gubát az oláhoktól (Szentm: Kálm. 7). Vassal készítenek mind gubát s mind sűbát (Szentm: Tfiú. 22). A keresztelő János köntöse tevének szőrből való volt, mint a minéni gubák mostani- is kecske szőrből készíttetnek (Misk: VKert. 46). Kemény teve szőrből össze-szűt gubájára s-parasztos gubája (Csúzi: Síp. 220). A bársony palástól le egész gubáig (Orezy: Költ.II. 121).

[Szólások]. Guba helyett suba (Pós: Igazs. II.576). Eben gubát tserélt: Phoenicea commutatio (Kisv: Adag. 408). Eben gubát fog váltani kegyelmek (Gér: KárCs. IV.232).

[Közmondások]. Bolondot szép suba nem illet, de guba (Kisv: Adag. 29).

szőr-guba: cilicium Com: Jan. 114. [haartuch]. A test tőrő szőrrel, szőr gubával dörgöltetie (Com: Jan. 114).

szür-guba: [gausapina penula; zottiger bauernmantel]. Férfiui öltözet: suba, szürguba, kurta mente, hadi czífra öltözet (Com: Jan. 99).

Gubás: 1) gausapatus C. [mit einem zottigen mantel bekleidet]. A belső ministerek sokkal nagyobbra böcsültetnek, hogy sem a paraszt kalibában szeltyérkedő gubás czondrások (Csúzi: Tromb. 13). **2)** villosus, hirsutus, hirtus, hispidus, pilosus SI [zottig, haarig, rauh]. Mint a lennee, vgyan gubás a virága (Mel: Herb. 91). Az érzékeny állatok tavaszi időben gubás, ov szőröket el-bányják (GKat: Váls. I.896). Szilva-fa hozzá hasonlatos fa javát kívánja s a gubás gesztenyét utálja (Nad: Kert. 212). Nem kedveli a medvék gubás szőrét (Laud: ÚjSegít. I.161). Az tiannak vettem gubás bársonyt ötvenöt forint árát (Radv: Cal. III.21). Veres, gubás bársonnyal bélelt mente (265). Egy fekete sima bársony kis suba, tarka, gubás bársonnyal bélelt (Gér: KárCs. IV.26). Ollybá tartom rossz embernek reámszólását, mint szemétem gubás ebnek ugatását (Thaly: VÉ. II.125). Gubás lotyó (Csúzi: Tromb. 13). Fannus gubás testőnn vakarózik (Fal: Vers. 874). Várj tejetlen gubás kecske, nőszőn nősző vén menyecske (882).

2. GUBA (gubó Sziksz.): galla, galles MA. gallapfel Nom. 77. Buga, guba, gubats, galles: galla PPB. A jegenye-fa magas, mint a szurok fenyő fa-is, veres fenyő, cedrus, ciprus, a hosszú gubát hozó pálmafa, ha meg-horgasztatik, annál erősebben, magassan igyekszik nőni (Com: Jan. 22).

fenyő-guba: [galla pinea; fichtenzapfen]. Az articsoka egészen össze szerkesztett magva rendivel fenyő gubat jelent, az honnat némelyek fenyő gubának hívják (Nad: Kert. 88).

Gubacs: galla PPB. [gallapfel]. Kevessé sz. Mihály nap előtt az tölgy fán termő gubacsot meghasították és ha pókot találunk benne, szerencsétlen esztendőnek ítélik (Lipp: Cal. 51). Ha e féle gubacs bőven terem, idején való telet és karácson előtt sok havat jelent (52).

3. [GUBA]

Gubás: leprosus Ver. [aussitzig].

[GUBANC]

Gubancos (gabancos Gvad: FNót. 11. gobancos Com: Jan. 101): [villosus, pilosus; haarig, zottig]. A kucsmányoc, gobancos zegée az hajósoké, evezőké és a toldozot foldozot darozoc a szűkölködő szegényeké (Com: Jan. 101). Egy jó erős juhász hat erős, gabancos, örvös kutyájával őrzé nyáját (Gvad: FNót. 11).

GUBANKOD-IK: [laccio, vexo; necken, reizen]. Mindebe belé köt, gubankodik, bojtorkodik (SzI: MVir. 105).

GUBERNÁL: [regno; regieren]. Azokat, az kic az én birodalmomban vadnac, kegyelmessen gubernáluin, akartam nagy czendességben tartani (Kár: Bibl. I.508).

Gubernálás: [gubernium]. Ha valaki mostan az anya szent egyház gubernálásának formáját valóba megtekintí, eszébe veheti azt, hogy az ég alatt ninczen nagyobb tolvaj barlang, az mellyben az tolvajok szőrnyebben latorkodnáne és dühösködnének (MA: Tan. 1135).

GUBERNÁTOR: [gubernator]. Harom-fő-gubernator: triumvir C. A király halála-után való ország gubernátora az új király választásáig: interrex PPB. Ország gubernatorra választottak: in gubernationem regni electus est (Ver: Verb. Szót. 263). 30 esztendő korában erdélyi gubernatorrá tétettett Leopoldus imperator által 1759 (Hazánk I.298).

[GÚC]

galamb-gúc: [columbarium; taubenschlag]. A prédikátor galamb gúczát csináltattuk meg 4 ft (MonTME. I.24).

GUGA: 1) [apostema, tuber; kropf]. A vörös-hagyma az éretlen keliseket és gugát megérleli (Lipp: PKert. II.143). Az betegek, kiknek az guga az nyakokon vagyon (Thaly: RT. I.269). **2)** [pestis; pest]. Suky cavallér, a ki ínas vala, gugában fekszik (TörtT. III.385).

GUGG: conquisco SI. [niederkauern]. Legény vagyok újra, a küllai kettőt innár el járhatom vagy a guggó tót lejtőt (Gvad: FNót. 154).

lő-gugg: dorso incurvato subsidio, desido PP. [sich niederbücken]. More-is leguggot, kovácsol szegeket (Gvad: Pösty. 6).

[Guggod]

lő-guggod: dorso incurvato subsidio, desido PPB. [niederkauern].

Guggol (gugalo Helt: Háló 202. gugguló: cavillator PPB.): cavillor C. subanno MA. [spotten, hülmen]. Keresztelni gyermekeket guggolt vízzel mondog, mi legyen az keresztség, érsek te nem tudod (RMK. II.217). Eszt mondiac neki szép gugalo beszéddel (Helt: Háló. 202). Gugolo szokkal illetie (167). Ha egy szegény koss vagy, mire merészletet eszt raytam műnelni, miért guggoltál olly formán (Helt: Mes. 352). Ti marezona iffiak, aekie a vén embert gugollyátoc, tanuliyatoc inset (Mel: Sám. 371). Annak ürügyével, hogy Luther és Béza is emberek voltak és botorkázhattak, guggolva elmúlnak mellőjük (Pázm: Kal. 720. RMK. II.460). Csak titularis szenteket emleget Balduinus, vastagon guggolván sz. Ferenczet (Pázm: Luth.V. 93). Az urakat közönségesen így guggollia: palota igazgatás az te dolgoz, pypokat illet a hitnek igazgatása (Zvon: PázmP. 294). Boldog isten, meni guggolynok, vadolynok, gyalazoynek vannak ez vilagon (Lép: PTük. II.112). Sok guggoló es tsüföld, értelmetlen szók vagyunk a magyar nyelvben (GKat: Tük. 1118). Most guggoltatik a szent Pál praedikálása (Czepl: MM. 32). Te penig guggolsz az efféle dialekticával (224). Dísztelen magaviselével

felebarátyját guggolja (134). Mikor valaki felebarátyját tsufolja, akkor annak teremfőjét guggolja (Pós: Válasz. 41). Az istent vagy állatnyájában vagy személyében vagy munkájában guggolja és csufolja (Pós: Izasz. II.668). Ha megh nem tudod hamissítani, miért gugolod (MNyl: Irt. 221). Mérges szókkal guggolja, szítja (Megy: Dial. 43). [Vö. GÜNYOL]

még-guggol: [subanno; verhöhnen, verspotten]. Meg gugollic vala a czehaz az ő kőneit, és királyi nem választottac vala (Helt: Krón. 140). Meg hűd, hogy ha te meg ezuffolj, én meg gugollik (Doci: Adag. 3). Nagy vyát mutatni nagy meg gugolui: medium ostendere digitum (114). Ezeket az atynfiak is ez szerént tanították, mert az bérmlást csak meg gugolyák (Pázm: Kal. 266). Ezt igen meg gugollya Sadeel, mert az Christus teste s vére nem lehet az kenyérnek és bornak része (691). Az som kisebb, az kinec az jelen való szereuse mosolygot s-megh nem gugolta (Prág: Serk. 933). Ha paternitasod meg nem gugolna, vele vesződésd felől való ortelmedet ilyen dilemmában formálnám (Alv: Itin. 14). Elvárom a feleletet, de az én tsátságossámmal ne tsátsogj, mert meg-gugolod magadat (Kereszt: FelKer. 164). Meg gugolnak mások érette s-igy piromgatnak (Czegl: Oróml. 53). Seneca pogány is így gugolna meg (Czegl: MM. 142). Így gugolnác ű kegyelmét meg (Czegl: Japh. 70). Bal jőuendőket nouet, meggugoluan (Zrínyi: ASyr. 83).

mégguggolás: cavillatio PPBl. [verspottung, verhöhlung]. Patvarkodás, tsúfolás, játszódtatás, megguggolás: cavillatio PPBl. A mérges csaláság és hát megül való meg guggolás a gunyoló csufondárosoknak hagyattassanac (Com: Jan. 187). Minden bősülleteknek veleje a tréfikban és másoknak meg guggolásokban szorult (DBón: Részegs. 32).

Guggolás: cavilla C. cavillus, cavillum, subsumatio MA. verhöhlung, verspottung PPB. Hát-megé való gúnyolás, gugolás: *sama postica PPBl. Nem kell itt valami várásló gugolást vagy őrdönges búvölést bájolást eszmellenőne és képenőne (MA: Tan. 1410. GKat: Ttk. 350). Más tsípős igékkel boszú-írissal, guggolással sérteget (SzD: MVir. 183).

Guggoló: cavillator, sannio, subsumator MA. spottvogel, spötter PPB.

Guggos: [ridiculus; lächerlich]. Senki nem találhat oly guggos, búbos, turituppos öltözetet, hogy más mindgyárt ne követné es olyant ne csenaltatna (MA: SB. 217).

GUGGYASZT: [pono; stellen]. Az istennek épített templom mellé kápolnát gudgyaszt, állít az őrdög (SzD: MVir. 475).

GULACS: depilis C. MA. kahl PPB.

1. **GÜLYA:** depyga PPBl. [dünnlendig]. Gulya-tyúk: galina depygis PPB.

2. **GÜLYA: 1)** [armentum] vacca PPB. [hornvich]. Gűbőly, alaton űnő, gulya: cova C. Csak az én gulyám is több volt sziz darabul (Monfrók. XXVII. 82). **2)** [grex armentorum; rindviaherde]. Az vőzér megindulás előtt gulyájokat s gyermeköket inkább mind Szolnokba költözteték (Szal: Krón. 122). Az eseri majorból költőzzél ki az te görhes űnőddel és rülhes borjuddal, mert én az én gulyámat ott akarom tartani (Nád: Lev. 69). Revidesitum gulyában járó marháimat (Monfrók. XV.362). A tikkobakra reá vala metsze, Apollo Admetus gulyáját, Amphrysus vizéhez mint vezetí nyáját (Fal: Vers. 909). A vad gulya felénk oroszány böggéssel futva jött (Gvad: TNót. 10).

Gulyás: vaccarius PPB. [pastor boum; ochsenhirt]. Egy gulyás legénytől is vőttilnk egy rókabört (MonfME. I.280). Az mely gulyás legényök Kovács András tinőját levőgták, azokért az két subasának attunk 2 t. (38). Foglázunk felőrdő Dús

István gulyássá (253). Bottyánba még sok heverő marha vagyon, az eleség kevés; a bornyúk jobb, hogy Pácán a gulyás keze alatt legyenek (RákF: Lev. I.261).

3. **GÜLYA:** [cippus; obelisk]. Az egyiptomi tornyok két félyiek; némellyek királyi temetés számára valának felépítve, ezeknek görög nevek pyramides; más egyéb tornyok Egyiptomban a görögöktől obeliskusoknak nevezettek, az olasz fordítás szerént pedig gűljáknak hívattatnak; mi ezt a szózatot megtarthatjuk a magyar nyelvben, míg a többi olasz szózatokon ki nem adunk, de a kinek kedve tartja, Hallerrel hegyes köveknek-is nevezheti (Moh: JÉpül. 296). Az Eufrátes partjától nem messze napkelet felé szom elejbe vetődött egy nagy, iszonyú, hegyhez hasonló kő halom; teteje gűlja formára hegyesnek látszik lenni (181). Némellyek Babilonnak egy más tornyáról emlékeznek s ezt minden egyiptomi gűlyánál nagyobbának mondják lenni (239. 148).

GULLYOG. Sok guguló és tsúfoló értelmetlen szók vagynak a magyar nyelvben, mint: gullyog, áhi, goze-mize, közibozí, buuna, pelle-pétye (CorpGramm. 323).

GUMMI, GUMI (gomi ACsere: Enc. 227): galbanum PPBl. Hévséges gummi-fa: euphorbia PPBl. Oth leelettetyk az bdellium, kyből az gummy zarnazyk (JordC. 9). (Az szedery) fogh faasrűlis ios, ha borban meg főződ, de egy kis gummit ves bele (Beythea: FivK. 27b). Ha az föld fűsti leucet gummival őzue főződ, meg zórősy (117). A temjenfából foly ki az a gumi, melyet temjénnek szoktunk hini (ACsere: Enc. 223). A szíva fából ki folyo gomi, enyv ha borban meg iták, az árénásoknak sokat hasznul (227. Vectrans. 25). Mikor drót-művet akarsz csinállyi, az gummit, akar birsalma-magot, akar lenmagot ásztasd meleg vízben (Kecsk: ÖtvM. 299).

[Gummiz]

Gummizás: gummitio PPBl.

GUNÁR: anser mas Sl. [günserich]. Vgy kapsz hozzád, mint minap a szomszédnac gunarához (Helt: Mes. 379). Szítkaival chak annyt gondoltam, mint valami bodázot gunárnak diűfis pőszögetésével (Zvon: PázmP. 206). Az véli, hogy ő ölte meg a gunárt: sinia in pelle leonis (Kisv: Adag. 480).

Gunáros: [catulien; läufig, brünstig]. Ott több lakik, a ki másunnna jött ki társával ki mássával, nem ágyasba esküdt, sok bak-páros és gunáros (Thaly: Adal. II.123).

Gunároz: [catulio; brünstig sein]. A ludak titkon s rend szerint a vízben gunároznak (Misk: VKert. 349).

Gunározás: [catulio; brünstig]. Azt állítják, hogy a fénix madár minden gunározás és bagzás nélkül maga hamvából ujja lézen (Misk: VKert. 302).

GÜNYA: 1) sarcina MA. bürde, bündel PPB. Tereh, gunya: sarcina Nom. 48. Gunya, kötőleek, máha: sarcina (Major: Szót. 421). **2)** [vestis, paumis; bekleidung, tuch]. Kis gyermeket gunyájába bé tévé (Trojallist. A3). Sok ásztatással és többire minden gunyájoknak elrohadásával jöttek meg (Monfrók. XV.568). Az asszont a maga gunyájában hadta s egy rozsvat csapatot vissza neki s avval hadta (Gér: KárCs. IV.503). Mind magam nünd asztalimra való fejír gunyákra neki volt gondviselése (568). Mesterembereknek a gunyáért fizessen meg nagyságod (RákF: Lev. I.247). Tove-szörbűll kallott gunya (Csúzi: Síp. 217).

paraszt-gunya: [vestis rustica, vestimentum vile; kauerkleid]. L'östait is három-négy felé küldötte és ugyan fegyverviselő embereket is parasztgunyában (Monfrók. XXIII.136).

viseltes-gunya: vestis *rita PPBl.

Gúnyás: [vestitus; bekleidet]. A paraszt kalibában szeltyérkedő rongyos gunyások (Csúzi: Tromb. 13).

GÚNYOL: ludifico C. subsamo, derideo MA. [spotten, höhnen]. A kis ember, törpe kutac csufsigál és nevétségül van mindeneknél, mindenekfél gunyoltat és meg-csufoltat (Com: Jan. 45). Hol bihalynak s hol ököznek írják, Jézus szolgáját sokképen gúnyolják (Thaly: Adal. I.19). Azzal gúnyol, hogy az emez amaz útutatók járó komornik leányzóban meg vagyon a deliség (Fal: NA. 180). A philosophia mi nálunk pad alatt hever s gunyoltatik (Fal: UE. 416). [Vö. GUGGOL]

ki-gúnyol: derideo SI. [verspotten].

ki-gúnyolás: [derisio; verhöhung]. Ki-süvöltés, ki-gúnyolás: explosio PPBL.

még-gúnyol: ludifico, catamidio C. labia projectio, labiorum projectu despicio PP. [verhöhnen]. Szerencsédnek tartsad, ha nemelylek megítélnek, kivált ha a rosszabból valók, kik mindent meggúnyolnak (Fal: UE. 488).

Gúnyolás: ostentus, ludificatio, ironia C. sama, subsannatio, ludificatio MA. nasus *erispan PPBL. verspottung, hohn, verlachung PPB. Gúnyolás, midőn tselekedettünk el vagy a ki-mondásnak mióváltával és a szónak hordozásával megjelentjük, hogy kiülbömbet értünk az igék tulajdonságoknál: ironia PPBL. Gúnyolásképpen kérde (MA: Scult. 693). A mérges csaláság és hát megfíl való gunyolás a gunyoló csúfondárosoknak hagyatassanak (Com: Jan. 187).

Gúnyoló: ludificans, ludificabilis C. sannio, subsannator MA. spotter, spottvogel PPB. Zay vigoriatással valo gunyolo: sannio C. Gunyolo beszéd: dicerium MA. Vigyóroga gúnyoló, guggoló, mást tsófoló: sannio PPBL. (Com: Jan. 187).

GUNNYASZT: [aegroto; siechen]. Valamikor a gém a tövenyen nagy gunnyasztva sétál, következőző nagy zápor esőnek bizonyos jele (Misk: VKert. 342).

Gunnyasztás: [demissio capitis; rückenbeugung]. Sákban öltözésekkel és hamuban valo gunnyasztásokkal alázatosságot tettetvén (GKat: Váls. I.1087).

GÚR: [?] Mert az főrende is, elhidd, hogy nem mind úr, noha paszamántos, nyugódes, de csak gúr, nálunk az sertés is elég gyűkeret túr, az katona sem él, ha nem farag és fúr (Thaly: Adal. II.348).

GURABOL: [pectino; harken?]. Gwربول zeles kapa (Rad: Csál. II.59).

GURBÁNC: [?] Pusztulásinknak zerzőy fő nepekőzt litvani, jövőendőben im meg latod gurbancazi maradvany, gaz haidusagb korbaczi mellet meg mar orelany, vitezek közt nem sokara levez cziak czarnany (Vás: Ep. 12).

GURDÉLY: latebra MA. [schlupfwinkel].

GURDALLOS? Nem az emberi leleményeknek gurdallos, tövisses, kórás uttyim, hanem az isten beszédének egyenes után járnak (Matkó: BCsük. 100).

GUSA: [struma; kropf]. Gelyva, golyva, gusa: struma PPBL.

GUTA, GUTTA: [apoplexia, paralysis; schlag]. Gutaütött: apoplecticus, paralyticus MA. Gutta-ütött, ina-szakadt, taga-el-esett: paralyticus; üssün-meg a gutta, némülj-meg: subito *sidere fias mutus PPBL. Paralysis gorogwl, magarwl ina zakadot ember, ol betegsegh, mel mikoron embernek testinek valamel rezere esik, az meg alozik es ezzel nem kezd birni; ez az betegség, mint en alytom, mellet az koz nep gwttnak liv (RMNy. II.50). A császár megveré, hertelen világból halállal küüzé, útában hogy volna, az gutta megüté (RMK. V.194). Embernek veko-

nyuac fuúását es guttat szerez (KNagysz. 1579. E3). Főzl meg az búrkőt olaiban es borban, io velo kenny, az mely kezét es labát az gutta meg üt (BeytheA: FivK. 110b). Az gutta es este ütötte meg (RákGy: Lev. 153). Három nyomorult, köztük egy gutta ütött (Gér: KárCs. IV.333). Vérhas, főfájás ágyadban gyötörjön, kolika, gutta hirtelen rád jőjön (Thaly: VÉ. I.150). Mergében majd csaknem a gutta bántotta (Könyi: HRom. 115).

fél-guta: hemiplexia Nom.² 341. [seitenlähmung]. Félguta ütés; hemiplexia C.

lapos-guta: [apoplexia; schlag].

[Szólások]. A lapos gutta tsapott már ahoz az erszényhez (Fal: NE. 24). Más nap a lapos gutta csapott erszényemhez, egy játékomban minden aranyim desertáltak (Fal: NA. 215). Erszényemet a száraz keh fojtogatya, a lapos gutta megütötte (SzD: MVir. 120).

vörös-guta? Kit az vörös gutta clyak egy felől meg vtt, vyontaban aztis serapiummal keny lazias (Frank: HasznK. 15).

GÜZS: ligamen, vimen, vinculum virgis textum MA. vimen tortum, virgeum lorum, virgeus laqueus PPB. [miede, miedenbaud]. Emei fel el esteket, metessenek le te miad binőknek gvsi (DöbrC. 425). Myth haznal mastan mynd az ő nekyé, meli kysed gyenyerwsegh ely nagy lozyw ghwsyath az erek nyawalyanak vonzia (ÉrsC. 305b). O tbe byzatothi henapy nap, mel hezyw ghwsth kötöttel, meli czalal enghem (297). Monda a számár: Im egy gúst tekerec és közd aszt erősen a nyakamra (Helt: Mes. 273). Gúst tekeruén egymás nyakára kötée aszt nagy erősen (274). Meg házassulál? nüz merő fád, répát nem ásbatz gússal, hadd el, az felesged dolgát közli másal (FertSzer. N5b) Nyakadat tekerik mint egy gúst (N5). Elszakasztá a gúsokat, miképpen elszakad az czőpőből font hajl (MA: Bibl. I.232). Az mellyec most esc gúsnae való foglal veszszoé, cserfác leszne (Prág: Serk. 646). Inaitokra feitiuk puhann tekert gusitokat (Bal: Csisk. 314). Meg oldva a gúst vagy gyeplőt (Lép: FTük. 21). Sok szép virag életnek vagy te gus (Eny: Gizm. 21). A nőstény szarvas a kőtelekből avagy gusokból csinált törben esc (Com: Jan. 80). Ha ugyantsak veszni akartok, nimseneké gusok, kösziklák (Megy: Szöv. 115). Pica Menyhártal magával nem velt semmi gús tekerésem (Pós: Válasz. 186). Latodé gusra való számár (Matkó: BCsük. 213). Ilyen gyarlón tekerédé a gúst Sámbar (413). Kedve ellen, mint mikor tégedet gusra szorítván huztolnának a régen megűresedet lymbusban (Kereszt: FelsKer. 190). Törvénytelen az, ki senkit nem fojt mint a güzs (Thaly: VÉ. I.140). Ha gyakran így inára kezdik fojtogatni güzsát, talán ezután a bagaria-botsátásban nem lesz illy szemtelen (SzD: MVir. 229).

[Közmondások]. Ag fából nehéz gúst tekerni (Pázm: Préd. 338. SzD: MVir. 315). A réka is a kolbászt gúsnae moudya (Pós: Vetélk. 47). Nem minden fából lehet gúst tekerni: es lasst sich nicht alles holz zum bolz drehen (KürBesz. 110).

dal-güzs: scalmus MA. ruderring PPB. Tiz-dalgüzsos: decemscalmus C.

evező-güzs: scalmus Major: Szót. 423. Evező gús ragasztója: scalmus PPBL. Az evező legényec az evező gusnac ragasztójához (ad scalmos) ülvén evezne (Com: Jan. 89).

ökör-güzs: resta bovis Mel: Herb. 48. anonis, ononis, Kr. [hauechel]. A pásintos fűböz számlátatuae tik hur, kakuk törjék, ökör gus avagy eke akadály (Com: Jan. 24).

Güzsöl: 1) colligo Kr. [connecto; flechten]. Nem fa ágából gúslott az én fegyverem (PhilF. 78). 2) [exprimo; pressen, winden]. Szekása szerént patvarkodik Kalauz, a mikor a Cálvinus moudásabul afféle görbe consequentlákat gúsol es teker

(Pós: Igazs. I.235). Ne gusolly hamis consequentiát (Pós: Válasz. 52). Nem a következők, a mit te sítin módgyára gusolsz (135). Hasonló kábáságot gusolsz imez szokbul (Matkó: BCsák. 394).

ki-gűzsol: [extorqueo; auspressen]. Mellyeket ha ki nem gusolt-is valamely hajdu (Czegl: Japh. 7). Hanússan tokeri s-gusollya azokból a loensokból ki, hogy az ecdésia csak látható oktatókból áll (Matkó: BCsák. 98).

Guzsolás: jugamentum PPB. [verknüpfung]. Guzolás, összevetsatlás, kötszlás: jugamentum PPB.

GUZSALY: 1) colus C. MA. spinurocken PPB. Fonót kötni a guzalyra: linum aptare *colo; le-fonni a guzsalyról: plenas exonerare *colos; egy guzaly kender, egy rokká len, szösz, mellyet a fonó a guzalyra vagy rokkára köt: pensum PPB. Gusaliat es orsot forgata inkap, honnem mint foguert (Szék: Krón. 35). Kopia helyen gusalt ő kezeben veve, bottyat el hajtvan orsoiat pergete (Petki: Vért. 11). A fono aszszony gusalyon, rokkán lenből fon (Com: Vest. 54). A fono leányok a

gusaly alatt igen szunyodnak (ACsere: Enc. 290). Kőtné hiszem a szösz a gusalyhoz fonóka Mátyás (Pós: Válasz. 232). Aszszony-emberi puhaságával gusalyra való (Pataki: Reg. 230). A mostani dámák nem igen veszedeznek a gusalyért, búdós nékiek a kender és len (Fal: NA 194). A kard helyett guzsalt vitat (Fal: Jegyz. 918). 2) pensum C.

GÜBÜ: fluvii vortex; wasserwirbel, strudel PPB.

Gübül: aquam turbo; das wasser, aufrühren, aufrühren PPB.

GÜDÖG. A gödény nevezetét vette itt alatt való szólásának módjáról, mert valamikor a vizekbe hosszú nyakával le-bukik és fel-emelkedik, olyankor ismét nagy hangos szóval gűdögni szokott: güd, güd (Misk: VKert. 343).

GVÁRDIA: [custodes corporis; leibwache]. Az nem régi-ben felállított magyar-gvardia, kiknek párduebörrel való készületit annyira csudálta a német nemzet 1760 (Hazánk. I.379).

GY.

1. GYAK: pugio, sica SL. [dolch]. Szurumgyak: jaculum, hasta, verutum MA. wurfspiess PPB. Leöklelte szüröm-gyakkal a lóról (SzD). Gyakfa: palus acuta, verutum: spitziger stecken auf eineni heuschober PPB.

2. GYAK (yak Ver. iak Lod. giuk CsomaC. 30. Lép: PTük. 22. 60. Csúzi: Síp. 121): pungo Ver. figo C. [sthecen, bohren]. Gyakom, szüröm: pungo PPB. Aspasius paranchola, zent Agnes azonnak torkabau tevrt gyaknya (ComC. 415). Fenies törrel hozzia giukot vala (CsomaC. 30). Fű kaponyára vivék, mellbe gyakák, Jozsef elmena s eltemeté (RMK. II.138). Hunyadi Iános a gyalogoc közzül küldte egy részét kepeckel hátul a sereg megé, kie kiáltképpen az louakat gyaknác a kepeckel (Helt: Krón. 90b). Egy emberke lackik itt kezel, esztene vagyon, aual gyakia az oldalimat (Helt: Mes. 359). Az isten nyilai gyaknak (Mad: Evang. 768). A tövises bogáts koró gyak (Com: Vest. 27). Szuró pálczákkal gyakván, bőkven, szurván és által ökletven (Com: Jan. 150).

által-gyak: transfigo, configo, offigo, confodio, transverbero C. durchstechen, durchstossen PPB. Által-gyakott, szegezett: perficus PPB. Törrel parancollon által gákní te oldalidat (BécsiC. 40). Christus wrunc a keresztfin által gyakkata az ő szent oldalát (Dáv: KKER. 64). Kezeimet és lábaimat ezec által gyaktác (MA: Bibl. V.11). Gyagd által vram az te felelmeddel az en testemet (Lép: PTük. I.393).

be-gyak: infigo MA. hineinstecken, hineinstossen PPB. Az ew ewezaaya, ky ew zeutseges oldalaban bee gyakatheek (FestC. 150).

föl-gyak: suffigo C.

hozza-gyak: [affigo; zustossen]. A földhöz szegezem útet ezac ég gyakassal s maszszor hozza nem giakok (Mel: Sám. 110). Fényes törrel hozzaja gyakott vala (Huny: Trója.² a4).

lő-gyak: 1) defigo MA. [niederstossen]. Legyakattatott: depactus, defixus C. (CorpGraum. 245). 2) depungo MA. [einsetzen]. Le-gyakom, plántálom, homlító, fát ültetetek: repungo PPB.

mög-gyak: compungo, repungo C. [stechen]. Az erdei tövis minden felől, ahonnan fogod, meg gyac (Mel: Herb. 47). Meg giukia ötet. Kit hegyes aaral vagy törökkel meg giuknak (Lép: PTük. 60). Az búza kalásznak szálkáy mind egy rendben állanak es a ki hozzáik nyul, meg gyúkiak hegyekkel azt (Lép: PTük. I.309).

méggyakás: compunctio MA. das stechen PPB.

mellé-gyak: affigo C.

réá-gyak: affigo MA. Major: Szót. 19. mheften PPB.

Gyaka: mergae C. [gabel, mähgabel]. Villa, giaka, mereglye mergae C. [Vö. 1. **GYAK**]

Gyakás: punctio, compunctio C. MA. stechung, stich PPB. Hanem ha latandom ő közéiben a zegécnee gákasit es ereztendem en kezeimet ő oldalaba, nem hiszem (MűbichC. 213). Fwld menyhez kepest chak egi kis tw hegienek giakasa (VirgC. 98). Kik ű rayta gákast tüttenek: qui eum transfixerunt (Sylv: ÚJT. II.137). Ha sós diszno báyal őszue töröd, a gyakásra kötöd, dagat szárat gyógyit (Mel: Herb. 49). A testi fegyverrel vagy késsel való vágás vagy gyakás mint kinlodik az lélek (Lép: PTük. I.105). Ott sirás, csygzás, gyakás, csypés lészen (I.238).

Gyakásocska: punctiuncula C. MA. stichlein PPB.

Gyakdos: lancino C. fodico, pungo, figo MA. [wiederholt stechen]. Tövel gyakdosni, szúrni: acu *compungere; gyakdosni, ökleléssel sérteni, szúrva sebesíteni: *punctim ferire PPB. Iattak, kybe gyakdostaak (WinklC. 227). Meg fordylek en banatomba, mikoron az tövis belem gákdostatik (DöbrC. 79). Tereket lábáról ő letaszitá, hegyös törrel földön oly igen gyakdosá (RMK. III.48). Jancsárok belövének, gyakdosának és lövének, szürkálának (142). Ott az hegyös törrel igen gyakdosá, szabljájával az terek ám felvaga (186). A tűssec, kikcel a Jezus feie kinzatec, gyakdossac az mi lelki esmeretinket (Tel: Evang. I.613. MA: Scult. 235. MA: SB. 20). Egy sincs azoc közzül gyakdoso tövis nélkül (Prág: Serk. 368). Az ellene alloknek az orczajokat, a fütoknak az hatokat gyakdossa vala (Forró: Curt. 203. Hall: Paizs. 42).

által-gyakdos: [transfigo; durchstossen]. Laffac, kit által gákdostac: in quem transfixerunt (MűbichC. 212). Hagya az ev zent feyet tyvyskeknek által gyakdosniy (ComC. 174).

be-gyakdos: [infigo; hineinstecken, hineinstossen]. Árkokat ásának, kőfalt vágának, bőlövdözének, begyakdosának (RMK. III.172).

környül-gyakdos: circumpungo C. circumpungo MA. um und umstufen PPB.

mög-gyakdos: [compungo; wiederholt stechen]. Leanoznak fiay meggákdostac őket (BécsiC. 45). Thw zent kezek ydwöz-legyetők, kyketh eltereyezthven agra kemenyön hwztak, was zetekwel meg gyakdostak (CzechlC. 25). Vegy meg gyakdosott, iratos, mézes pogaczakat (Mel: Sám. 321). Én ream, kit meg gyakdostannac, tekéntmec (Vallást: Xijj).

Gyakdosás: [punctio; das stechen]. A nadnak az testbe es kőrmök ala valo giagdossasa keserit (Mel: SzJán. 396).

Gyakdoz: [pungo, figo; wiederholt stechen]. Mint valami éles fegyverek szímetlen giugdossák az mi testünket (Lép: PTük. 22). Mennél inkább tisztogattnak a meg-rögzött, feslett erkölcsöknek gyugdozó tövési ki-irtásával (Csúzi: Síp. 121).

Gyakdozás: [punctio; das stechen, stich]. Így az lóliki ósméretűek is meg nem szűnik mardozásni, hogy a kinek életében nem engedtenek tanításának, annak inuár haláluk után érezze és szenvedgyék tépését, gyugdozását, szaggatását (Lép: PThk. I.139).

Gyakó: punctus C.

Gyakós: centrosus, spinosus, aculeatus MA. spitzig, stachelig, dornig PPB. Egy gyakós, tövisses fű: *albspina MAI. Az tövis bokornac ágabogai igen gyakóssá (MA: Seult. 234). Ha az lovon bekolat vagyón, az ló a békóláson hosszú gyakós szőrű (Cseh: OrvK. 62). A kalásznak hegyei vannak, melyek kemények, hegyesek, gyakosok (Illy: Préd. L541).

[Gyakos]

Gyaksa: palus acuta, verutum; spitziger stecken auf einem heuschlober PPB.

GYAKOR (*jakor* Monlrók. II.37. *giathorlink* ? Ozor: Christ. 131: **1**) creber, frequens. C. häufig, zahlreich, wiederholt, oftmalig]. Teged iléth gyakor egyeket alomnekewl mulatnod (VirgC. 132). **2** zent labayt tőry vala gyakorhelyen (ÉrsC. 46). Lata Paris giakor iüveset (CsomaC. 9). A hol vának ő huszári, ott vigan osztoznak, gyakor helen vigan laknak, mind magyáról szólnak (RMK. II.366). Kapu bástyájában palánk, kőfal között nagy árok vagyón, gyakor helyen által szaggatva vagyón, ez tiltésből gyakor lövő hely vagyón (III.111. 166). Tészön Anna asszony gyakor sírásokat, hogy isten nem ád neki magzatokat (224). Pálnafa gyükerét űk rágják vala, gyakor helyen az is megfoggyatkozik (IV.157. 103). Meg értőtte vala, hogy ez országokban nem vólnának sok város és nagy városok, hanem ezac gyakor mező városok és sűrű faluc (Helt: Krón. 105). Kezdé az János kirült jakor levelekkel szorgalmaztatnia (Monlrók. III.37). Gyakor kamorákat belől benne czinálly (Sztár: Vízűz. A2). Őszszel es telben nem loznek oly gyakrak, sem oly szerenczesek (KBárta. 1583. Cr.3). Gyakor zörgőnce meg nilatkozik (Pécsi: Ágost. 3). Nagy gyakor vadazást tesznc vala (Gosírv: Magyb. Aij). Sokaknak, az kőrmők allya gyakor lyngatásokkal el szaggattatott (Pázm: Kal. 53). Az isteni szolgatban is gyakor es buzgo volt (Magy: Nád. 84). A mit Gregorius gyakor helyen ír (MA: Tan. 1187). Viseltük gyakor vessedelmét, a habzós szeleknek iszonyi félelmét (GyöngyD: Char. 14. 339). Gyakor leveleivel nógatta (Apati: Vend. Előb. 15). Gyakor kézmösös (Felv: SchSal. 13). **2** densus MA. dicht PPB. Gyakor-erdő: lucus Sziksz. Gyakor erdő, liget: ein dicker wald Nom. 7. Gyakor szita: pollinarium PPB. Gyakor vérben kovert vitez karjaim (Thaly: Adal. II.418). Ellelenségnek teste sűrűn fekszik vala, mind az egész mezőn oly nagy-gyakor vala, hogy egyik holtesttől ellághattál volna másakra tizenhat futamatnyi földön (Thaly: VÉ. 179). **3** [saepo; häufig, oftmal]. Az urak engem emlégetnek gyakor (Gvad: FNót. 131).

Gyakorl, gyakorol: **1**) celebrare, frequenter C. besuchen PPB. Tisztelem, gyakorlom: concelebro; gyakorlom, dicsérem, hirdetem: celebrare; valaki házat gyakorlani: domum alicujus *celebrare PPB]. Ezeké gyakorlac vala hazat: isti frequentabant domum (BécsiC. 168). Eez zűznek weteth agya elewth gyakorlyatok: ante thorum hujus virginis frequentate (PestC. 12). Igen gyakorla vala a zent egihazat (DobrC. 116). Kezde azért az zenth Eugeniat igón gyakorlania (TihC. 308). Az bort házunknál ámbátor igyad, de az koresomát be ne gyakorljad (RMK. IV.80). Ez a szent-seg bőchűtsecc es gyakorlatasec mindenek-től (Tel: Evang. I.473). Híayed, hogy az istennec lelke tisztelteti, gyakorlattya emberrel a templomot (217). Azok az ifiác, az kie az Catilina hazat gyakorlyac vala: juvenus, quae domum Catilinae frequentabat (Deesi: SalC. 11). Az to templomodot látogathattyc, gyakorolhattyc (MA: Seult. 98). Frequento seholam; ich gehö theiszig in die selule: gyakorlom az iskolát

(Com: Vest. 130). A deák gyakorolja az iskolát (71). Az isten külömbféle kísértetekkel gyakorlya a választottakat (Illy: Préd. 138). Sardinapalus rend kívül való aszszony emberes és a szövő-fonó házaknak gyakorlója s a frajoknak tizborija vólt (Misk: VKert. 63). A szászok között lako oláhok, jóllehet a templomokat nem gyakorolják, mindazáltal a szász papoknak fizetik a pap-bért (Bod: Pol. 135). **2**) exerceo, exercito, commallo C. [üben, betreiben]. Tanítást gyakorolni: *auditiones obire; tudományt gyakorlani: *concelebrare studia PPB]. Gyakorlom magam: proluo; munkát gyakorlani: illaborare; munkában gyakoroltatott: operatus C. Heted zent iozag az zent gónas, kit ha valaki liuón, tiztan es igazan gyakorland, igón megtiztul es artatlama lezón (GuayC. 42). Ez igeket gyakorolya vala nagy kny hüllatás (VirgC. 82). Mikoron imar nyecz eztendeig ez imatsagot gyakorolta volna (59). Vruak előtte gakornac vala bősegős ohaytasokat (TelC. 3). Ymathkozyk, kyth mynd halalaygh gyakorla (ÉrdyC. 143b). Tanosagóth nagyon gyakorlanak (RMNy. II.23). Ez hóhnapban gyakorlyad testedet (Cis. L2). Nemellyec elmeiket, nemellyec testeket gyakorlyac uala: pars ingenium, alii corpus exercebant (Deesi: SalC. 1). A ki valamely kézi-munkának mesterségét fő-módon tudta, kitanul mindezekből, ha naponként nem gyakorollya (Pázm: Préd. 323). Ebben gyakorollya magát (CorpGramm. 601. 598). Hével, hideggel yakortatnak a hieek (Ker: Préd. 479). Tanczokkal és szőkőcseledekkel a fajtalancé gyakorlyac magokat (Com: Jan. 209). A mise az apostoloktól yakoroltatott (Matkó: BCsák. 449). A kereskedést nem gyakorlanak (Illy: Préd. II.167).

[Közmondások]. Az ki mit tud, azt gyakorlya (Deesi: Adag. 97).

[Gyakorl-ik]

mög-gyakorlik: [percrebro; sich verbreiten]. Mikoron királnac parancolatá meggyakorltuolna: (cunque percrebruiisset regis imperium) es ő parancolatá zéreut soc zép zfeec hoztatnanac Susaba, Ester es égeb laúok közöt őneki adattatée (BécsiC. 51).

Gyakorlás: **1**) frequentatio C. [das besuchen]. Foglaluon ev magokat tanolsagokban, elastromoknak gyakorlasyban (DomC. 133). Ez kepet az elastromnak myuden sorory es myuden romayakunk gyakorlasy tizetlyk vala (101). Ez heleknece gyakorlasabol űk az bűnőktől megtiztetatnac (Zvon: Osiand. 212). **2**) exercitio, exercitium, exercitatio, subactio, gymnas C. usus MA. übug PPB. Gyakorlasya vadó: gymnasticus; első giakorlas, az harezra ualo maga kezites: prolusio C. Már hozzá tördőtt sok gyakorlással elméje: animus illius usu: *concalluit PPB]. Kevdtetek Palenciában, hog az tanolsagnak gyakorlasyat ev maganak zereneye zabad tudományoknak tudományat (DoinC. 6). Neegy dolgok vadnak, kyknek myatta ember meg maradhad tyztasagban... harmad dolog munkanak gyakorlata (CornC. 242). Az igaz nemesseg vitezsegnek gyakorlasyaval es egyeb fele testi elmének josagaval szokot nyeretetni (Ver: Verb. 8). Jozagos chelekődtőknek gyakorlasy (Bethle: Epist. 2). Hogy tiztábban es nagyobb gyakorlással szolgálna istennec, a szent-egyházról el nem távozott (Pázm: Préd. 116). Az sacramentomec olly gyakorlasec, az mellyec hitinket bizonyossabbá teszic (MA: Tan. 1035). A mi a josagos tselekődeteket illoti, lehet gyakorlasec ropant városokban, nem külömben mint a kietlen pusztában, fő s paraszt emberek között (Fal: NE. 9).

[Közmondások]. A gyakorlás mesterré tézzen (Kisv: Adag. 544).

kegyesség-gyakorlás: praxis pietatis (Megy: Bayle. 1. Megy: 6Jaj. II.26).

maga-gyakorlás: [exercitatio sui; selbstübung]. Az köbueknece olvasása es azokban való maga gyakorlás (Kár: Bibl. 1649). Ay őrdög emnyi ezer esztendőktől fogva való tapasztalása es maga gyakorlasy által gonoszabbá es ravaszabbá lott (Misk: VKert. 183).

elől-magagyakorlás: *progymnasma PPBL*.

Gyakorlásos: [practicus; praktisch]. Hová lehet közönségesebb gyakorlásos helye a pápistaságnak, mint a keresztel való élés (Komár: Imáds. 139).

Gyakorlat: *exercitium, usus SI. [übung]*.

Gyakorlatlan: *inexercitatus MA. ungeübt PPB*.

Gyakorlatlanság: [inexercitatio; ungeübtheit]. A bútoratlanság s gyakorlatlanság néha nem hamisan ijegeti az embernek szívét (Fal: NE. 42).

Gyakorlatos: **1)** *frequens MA. celebris Balde: Szót. [creber; häufig, zahlreich, stetig]*. Péterenc peneteneyanak komensgeyert es gyakorlatos siralmaert letuala mykent vak (ElrC. 9). Ez fel emelkedesegben ment gyakorlatosban ysteny malastnak nyandokat erziuala (63). Türekkedik vala gyakorlatos zolgalatba: satagebat circa frequens nünisterium (DöbrC. 404). A gyakorlatos ápasocbol eggie a másakra esven, mindön felől az en genge testömön az veer ala örögvala (NagyszC. 36). Az újonnan való gyakorlatos choda teteleek (DomC. 151). A te imácaogod legén kesedelmis, zemermes, igaz, gyakorlatos es siralmas (VítK. 4). Most rettegés helylén öröm es vigaság, gyakorlatos iátéc, minden gyönyörűség, virágzie az kösség (Csákt: Assz. 5). Azoknak az tudományoknak gyakorlatos elő számlalasabol minekne mas erőseggünkis találkozie (EszT: IgAny. 289). Ez ilyen nevec változtatása igen szokott és gyakorlatos (MA: Tan. 1410). Az gyakorlatos imádság is tégyen kedvessé minket az isten előtt (Bal: CsIsk. 362). Ez ilyen ítéletek e mi időben igen gyakorlatosok (Mad: Evang. 496). Semmit gyakorlatosabban nem szoktak pörgetni mint az ő böleségeket (Toln: Vig. 27). **2)** *exercitatus MA. geübt PPB*. Gyakorlatos játeec [a rómaiaknál] (Csákt: Assz. 5). A paraszti dolgokban szorgalmatos és gyakorlatos lészen (Ily: Préd. 1269). **3)** [frequentans; consuetudinem habens; umgang habend]. A tánczoló aszonnyal ne légy gyakorlatos, hogy valamiképpen el ne vessz az ő hathatóságában (Elm. 339). **1)** *frequentatus MA. [besucht]*.

Gyakorlatosság: **1)** *frequentia MA. [crebritas; meage, häufigkeit, vielfachheit]*. Gyakorlatossággal: persaepe C. frequenter, frequentissime MA. Valamely lelők yde zokandyk ees ebbe gyakorlatossággal edősköndenyk (WinklC. 290). Hogy azert gyakorlatossággal kezdeneek hwtet, fíel ygazwyttan hw magath es monda hwnekyk (JordC. 652). Zűz Marianac epesegeről gyakorlatossággal meg nem emlekeztem (VítK. 29). Ők az ő zandekoeba meg maradnan, őtet gyakorlatossággal e dologal kesergetic vala (TelC. 2). Ezt az Christust az őrc életnek okat minden leuleibeek gyakorlatossággal, de tsoda nagy haszonnal aianya es eleikben adgya az keresztieneknek (EszT: IgAny. 289). Soc meg maradot gyarlosagok is lattatnac benne, kie miat gyakorlatossággal eletekben, erköltsőkben es magoc viseleseben elesnec meg az uyonnan szüllettekis (66). Akármely szemes légyen az ember, vagyon min rettegen, mert megcsalatozhatik gyakorlatossággal (Pázm: Elő. 769). Az ő gyakorlatossággal tett kiáltása, hivasa és kerése kelt be dñgtuk fűleinket (Lép: PTük. 1165). Az tévelygésnek temerdeok bathatóságát gyakorlatossággal sirattyák (Toln: Vigaszt. 65). Nagyságodnak kellene gyakorlatabb emberét kiildeni s tudósítani gyakorlatossággal (MonTME. VI.83. 187). **2)** [exercitatio, usus] *frequentatio MA. [übung, gebrunch]*. Elmeyenek fel magaztatasa es ymadsgának gyakorlatossággal volt erewsewtetet (ElrC. 55). Hány lőth legyen egy másában, téged az arithmetica nem tanít, hanem az kereskedésnek és széllel való fáradságnak gyakorlatossága (Helt: Arithm. 68). Mellyek minket meg gátolhatnak a szeretetnek gyakorlatosságtól (Ily: Préd. 1594). A vas gyakorlatosság nélkül megrosdásodik (1269).

[leg-gyakorlatosság]

leggyakorlatossággal: [frequentissime; am häufigsten]. Ez az udvarokban legh gyakorlatossággal hallattatik és ezt ugyan sok festékköl is tudják műzohi az ékessen szőlő pápisták (Toln: Vigaszt. 19).

[Gyakorlat-ik]

Gyakorlatás: [exercitatio; übung]. Istennek ebbéli késérteti nem gonoszok magunkra nézve, mert lelki gyakorlatást szerez mi-beaműnk (Pós: Igazs. II.712).

Gyakorló: *exercitor, exercitator, exercitatrix C. Gyakorlóhely: gymnasium MA.*

Gyakorság: *crebritas C. frequentia MA. [menge, grosse zahl, vielfachheit]*. Adnac vala neki al itest es feyet tiúisknee ákorsaganaul furdaltatie vala (NádC. 234). El-hagyott, úgy látom, régen a jámborság és az ilyen dolog te nálad gyakorlat (GyöngyD: Char. 87).

Gyakorta (*gyakarta* Toln: Vigaszt. Előb. 6. *gyikortaa* ErdyC. 60b. 101. 229. *giokorta* WeszpiC. 24. *KazC. 44. gyokorta* Helt: Bibl. I. e4): *saepe, compluribus, identidem C. frequenter, crebro, crebriter, plerumque MA. oft, vielmál PPB [häufig]*. Gyakarta megmondolom: recogito C. Vr Bernald ystentewl ezenne malastot erdemle, hogy gakorta rywtetikuala ystenhez (ElrC. 8). Mire mñ es a lenaltac bőitőlone ákorta, te taneituánid kedeg nem bőitőlone (MünchC. 29b). Gyakarta wyttach engemet een yfysagomthool fogwa: saepe expugnauerunt me a iuvenute mea (FestC. 94). Fel serkene almabol, kezdé ez leeket gakorta mondany, hog el ne felednye (MargL. 45). A hűnee a hitetlenektől laborgattatnac s gyokorta megis őlettetnee (Helt: Bibl. I. e4). E fele jobbitas gyakarta tisztesség keuanasbol szarmazie (L. e4). Igen iö, ha gyakarta élsz véle (Mel: Herb. 21). Háza-sagnak nem tsak az hűt kötele, mert gakorta csuszamik hitnek vége (Eny: Gizm. 14). Nem arányozhatnyuk osztán isten ellen-való vétkezésűnket is meg gakorta szent Dávid királynak ama mondása szerint is (Rim: Ének. 92). Azt olvastam a minap, hogy a burgundiai király gakorta felült sziz esztendős lovára (Mik: TörlL. 234).

gyakortább-gyakorta: [saepissime; sehr häufig]. A mint a tengeren a révész az egekre tekint s a tsillagokkal tanátskozik, ugy mi is jó aszszonyom gyakortáb-gyakorta felfelé tekintsűnk (Fal: NA. 160).

Gyakortább: [crebrius, saepius; öfters, häufiger]. Semyuel engemet giakortab meg nem banínak, mynt kyk etelekrwl zugodnak (VirgC. 111). Hogy az ur-vacsorájával gyakortább élünk, arra mind példánk vagyon mind parancsolatunk (Pós: Igazs. 195). Édes kegyelmes aszszonyom, gyakortabb írnek Ngodnak, de énnekem szegény idegen apácának nincsen bizonyos követem (LevT. II.319). A hosszszas hurut gyakortább száraz betegségen végzódik (PP: PaxC. 99). Nyoltz órakor a fejedelem levettezik, de leg gyakortább le nem fekszik még akkor (Mik: TörlL. 81). Ezek ama végső próbák, a mellyekben gyakortább szerentséltetődik s kárt-is vall az igyenesség (Fal: UE. 380).

Gyakortán: [frequenter; häufig, oft]. En es, mikent alab való bőlk, mondom, több en igen sok myukukban, tömlőcőkben gyakortakban [így], veresgekben, töveinfelt [így] halalokban ákortan: ut minus sapiens dico, plus ego; in laboribus plurimis, in carceribus abundantius, in plagis supra modum, in moribus frequenter (DöbrC. 293). Minden dolgokról kegyelmed bennünket gyakortan tudósítani el ne mulasszon (MonTME. V.174).

Gyakortánvaló: [frequens, creber; häufig, oftmalig]. Engedgyed, hogy ew gyakortan való ymadsgyal valhassuk testuknek yduesseget (Gömc. 265).

Gyakortaság: [crebritas; häufigkeit]. Nagy jó akaro ze relmes attyafya leszen wala, az mykeppen nekem nagy gyakortassággal zolt meg az elewtys (LévT. 1339). Ez jelen valo evangelium tanétt gyakortassággal akarván ölnöbbe adni, mivel kellyön magunkat vigasztalunc ilyen állapotban (Zvon: Post. 1751). Mi keresztyén emberek gyakortassággal bizonyos időben és arra rendeltetett helyekre szoktunk össze gyűlkeozni (Sam: Cer. 1).

Gyakortaváló: [frequens, creber; häufig, oftmalig]. Kegyelmed vigyázzon szorgalmatosan az mi gonosz akaróinkra, érteszen gyakorta való hírekkel (TörtT.² 1296).

Gyakrabb: [crebrior, frequentior; häufiger]. Mentől valaki nagyobb szentségben élt, annál több és gyakrab betegségekben kiindótt (Pázm: Préd. 904. 234). Köles, zab litván volt itt küin gyakrabb helyen (ErdTörtAd. IV.74). Nagyobb és gyakrabb kísérténivaló alkotmatosság (Illy: Préd. 1346).

[Gyakrabbaeska]

Gyakrabbaeskán: [paulo saepius; ein wenig häufiger]. A gyakrabbaeskán indított mértékletes vendégség jobban támogatja a hitelt felőled, inkább fentartja az igaz barátságot (Fal: NE. 25).

Gyakrabban: [saepius; öfters]. Mygh gyakrabban cogbetyk, annwal ynkaab meg tyztwl, zeepewl (ÉrdyC. 465b. 557b). Gyakrabban elő hozom (Mon: Apol. 3). Te tudol ur isten, hogy hozzád óhajtók, leg inkább ily okért s gyakrabban kiáltak (Zrinyi 1.116).

Gyakran (*gyakorán* Tor: Eny. 168. *giakron* Decsi: SallJ. 55. MA: SB. 53. Megy: 6Jaj. H.38. *gyokran* Valk: Gen. 61): crebro, crebriter, frequenter C. saepe MA. [oft, häufig]. Gyakran az gazdag-is meg szegényül (Decsi: Adag. 44). Joságokon gyakran csudaltam (Eny: Gizm. 17). Kérem nagyságodat, a hazának mostani állapotjaira nézve jártassa gyakran embereit (MonTME. VI.156). A császár ő felsége resolutióját gyakran forgatom elmémben (268).

[GYAL]

el-gyal: [obstupefacio; erstarren machen]. Az melegseg az el gyalatot tagokat meg indita: calor stupentia membra comovit (Forró: Curt. 164).

[Gyalusz-ik]

neki-gyaluszik: [obrigesco; gefülllos werden]. Az mely kényes gyermeket minden nap tsak priskolnek, a teste osztán ugy nekü gyaluszik, hogy a vereségnek fiúdmát nem is érzi (GKat: Váts. H.59).

[Gyalut]

el-gyalut: [obstupefacio; erstarren machen]. A torpedo valamit megillet, azt menten eluehezíti, elgyalutja és reszkete-gössé teszi (Misk: VKert. 554). Az embernek kezét menten elgyalutja, úgy hogy ideig tsak alig érzi (uo).

GYALÁZ (meg *ialásza* Holt: Krón. 151): obtrecto, opprobrio C. ignominio, calumnio, dedecoro, defamo MA. schmähen, verleunden, vorwerfen, veruehren PPB. El híresitem, mindenütt gyalázom: diffamo PPB. Az hyetlen sydokat gyalazva vala (ÉrdyC. 375). My dologh ez te hozjad, hogy ystenyket gyalazniad (ÉrsC. 479). Ne gyalaztassanak en reytam (non confundantur super me), kyk keresnek tegedet Yzraelnek istene (KulesC. 162). Nem elegszel anal, hogy engemet gyalazs (Tel: Fel. 10). A ki mást meg-szidogat gyermek-korában, magadat gyaláz öreg-korában (Pázm: Préd. 206). Ezzel nem az írást gyalázunk, hanem az isteni dolgoknak felségét magasztaljuk, a mi önkünk gyarlóságát alázunk (Pázm: LuthV. 238). A jól na a viselő semmit mértékletlenül nem dicér avagy nem

gyaláz (Com: Jan. 184). Te engemet gyalázol, elvesztesz (Mik: MulN. 186). Jobb szeretem, hogy gyalázzanak a jóról, hogysen dicserjenek a rosszról (Fal: NU. 309). Nem azt, a mit betsmérez, hanem őtet fogja a világ gyalázni (Fal: UE. 498).

lő-gyaláz: denigro, diffamo Kr. [beschimpfen, schmähen]. Mind pokolig le gyalázattol (Zvon: Post. II.254). Gondoltam magamban, hogy Molière csak patvarkodott, mikor játszó theatrumon legyalázta őket (Fal: NU. 314). Mikor a dítselkedő mindent dobra ver, annak is végére mégyen a világ és talpig legyalázza (Fal: BE. 597). (Fortuna) megbecsül, megaláz, magasztal, legyaláz (Fal: Vers. 883).

még-gyaláz: ignominio, dedecoro, dehonesto, humilio, defamo C. infamo, ignominia afficio, vitupero MA. [beschimpfen, entehren, schänden]. Még-gyalázom, meg-sezplősitem: depndico PPB. Gyalaza meg ez volagnak bwlezeyt (VirgC. 80). Meg gyalaztatnan az űrdög el futa (103). De ez zentséges zvtzwl olyha meg gevzettetnek, meg gyalaztatának, ev tevla felnek vala, kezde ez zent zvtzwl sok keppen zorgalmaztatny (MargL. 89). Ne legőn valami bűn ő bemők, kyh az ő lölköket meg gyalazna (DebrC. 45). Meg ertuen a pyspektől meg galaztatni, kezde nag keserőségel syrnya (TelC. 23). Naulyasnak tanachyath meg gyalazad: consilium inopis confudistis (KulesC. 22). Goliátot meg gyalázá egy gyermekkel (Zrinyi 1.81).

Gyalázás: obtrectatio, imminutio C. opprobatio, vituperatio MA. scheltung, tadlung, verweisung, vorwerfung PPB. Egybe-keppen nem hathatnak ew gyalazásoknal, yteleteknel és karhozatyoknal kewl egyeb baratokat yntenye (EhrC. 117). Eltezyenek zegyenséggel ees gyalazással, kyk kegyetlenségetb zolnak een reyam (KeszthC. 83). Im zemetewkel meg lattyatok, hogy e nap lezen az Crystwnak alazusa es gyalazusa (ÉrsC. 486). Bel fedeze gyalazas en orchamati: opernit confusio faciem meam (KulesC. 162). Valahol kevésység vagyon, ott szidalmas gyalázások találatnak (Pázm: Préd. 1011).

Gyalázat: opprobrium, dedecus, ignominia C. infamia, calumnia MA. schmach, schande, uuehre PPB. Gyalázatból kifeselni: infamiam *sarcire; gyalázatban forog: infamia *notatus; feléinek gyalázatokra lenni: *dedecori esse suis PPB. Mégmezejtelenéitődde a zvtzwl farókat galazatba (BécsiC. 29. 98). Akar vala wnagarol gyalazatot hallani (VirgC. 105). Minden bozzasagot, gyalazatot, zidalmat, valamit tudnak raíta tenni, mind el teuek (WeszprC. 78). Lezen öneky igen nagy gyalaztia [ty] (TelC. 380). Az isten az ő nevenek gyalazattiat el nem szenvedti (Fél: Tan. 553). Az írifu az aszszoni allatot ektelen gyalazattal ne illesse (163). Az igazak sok méltatlan gyalázatokat szenvednek (Pázm: Préd. 4). Mernétek-e őtet bosszúsággal és gyalazattal ingerleni (11). Gyalázatot érdemel: vituperium meretur (Com: Jan. 192). Az egyik féllel sem tartók mind a két féltől méltó nagy gyalazattal illetetnek (Misk: VKert. 276). A mint mi-nékünk, ugy másoknak-is keservessen fáj a gyalázat (Fal: NE. 95). Hasonlóval pintolódni veszedelmes, alábbvalóval gyalázat (Fal: NU. 297).

[Közmondások]. Job embernek meg halni, hogy nem miut gyalázattal ölni (Decsi: Adag. 58).

Gyalázatos: dedecor C. ignominiosus, calumniosus MA. ehelos, schändlich, schimpflich, schmähhlich, uuehrlich PPB. Igen gyalázatos: perinfamia C. Paranczol vala az atiafiak közöl egiknek, hog gyalazatos bezedet mondma neki (VirgC. 105). Jertec, eppisde meg Jerusalemnec kő falait, hogy ne legyűne ez wtán gyalázatosoe (Kár: Bibl. 1.128). A világ útjáról nem tsak veszedelmes, de gyalázatos szűnyűségeket mond a szent írás (Pázm: Préd. 87). Világi szokás az, hogy mikor valakit gyalázatos halállal ölnek, nem szenvedik anyjának és atyájának jelenlétét (552). Az nagy házban nem csak arany és ezüst edények vannak, hanem gyalázatos edények is (Pázm:

Kal. 537). Utamra ha nagyságod pénzét nem kiüld, gyalázatos mehettem leszen (MonTME. VI.233. 380). Gyalázatos dolognak tartják a hivalkodást (Misk: VKert. 705). Az egész világ előtt gyalázatos volna kezekbe adni a fő papi fejedelmet (Mik: TörL. 257).

Gyalázatosan: ignominiose, calumniose MA. schimpflich, schmähhlich PPB. Egy rossz szállás miatt gyalázatosan huzozó-lák fel ő kegyelmét az kadi házához (MonTME. VI.356) A törököknek meg vagyon tiltva, hogy az emirekkel gyalázatosan ne bánjanak (Mik: TörL. 431).

Gyalázatoskod-ik: [famosus fio; in schande gerathen]. Ő miatta én-is gyalázatoskodom: me *famosum flagitiis facit suis PPB. A képmutató hipokriták méltán hasonlítatnak a baglyokhoz, azok-is, akik gonosz tselekedetekért törvényszék elöibe huztoltatnak és ott mindenek láttára gyalázatoskodnak (Misk: VKert. 493).

Gyalázatosság: infamia, dedecus SI. [schande]. Sydoknak kirallya, kyn példaztateek az nagy gyalázatosság (ÉrdyC. 60b)

Gyalázkod-ik: [diffamo, calumniar; schimpfen, verleumden]. Mikor vétett és utóbb nyelve botlását fenjen oltalmazza, akkor vall szégyent, mert gyalázkodik, pártosára támad (Fal: NA. 188). Ne gyalázkodgyál (Fal: UE. 421). A gyalázkodóknak bűtös a szájok (428). Tsak a rosszszat kapja-fel, hogy kedveszerént gyalázkodhasson (448). A nyelv eszehire nélkül forog, közönségesen, embertelenül gyalázkodik, szegdel, vagdal (471).

Gyalázkodás: [calumniatio; beschimpfung, verleumdung]. Bizonyos vagyok benne, hogy ezek a kegyetlen keresztények, a kiknek mindennapi eledetek a gyalázkodás, kemény szímet adnak róla az istenek ítélőszéke előtt (Fal: NE. 92). Asszonyom, ugy tetszik, tetézt mértékkel való dícsérettel fizete az előbbi gyalázkodás helyett (Fal: NA. 154).

Gyalázó: obrectator C. calumniator, vituperator MA. verläumder, schmähler, lästerer, tadler PPB. A gonosz tévő rágalmazóknac, feslett erkölcsű gyalázóknac és káromkodóknac nyelvek ki-meteczetie (Com: Jan. 138). Talán rajja vagyok, mint az töb muszurmán, vagy oly ágya-gyalázó, mint nyelves Rusztán (Zrínyi II.7). Ura-gyalázó asszony (Szatm: Cent. 144). Másokat gyalázó és földig letsepűző ember (Kisv: Adag. 551).

Gyalázód-ik: 1) calumniar MA. verläumden, schmählen, lästern PPB. 2) [obrector, ignominia afficio; beschimpft, verlästert werden]. A király követének bűtsilletet tészünk, és mikor ők gyalázódnak, gyaláztatik, a kitűl küldettek (Pázm: Préd. 947). Elébb vétettem én te-ellened, hogy sem én gyalázódnám (804). Isten bántódott és gyalázódott a bűnökkel (80). A nyelv fele-barátunk lírét, nevét meg-rontya, mert többen gyalázódtak mások nyelvével, hogy-sem magok gonoszságával (814).

még-gyalázódik: [obrector; geschändet werden]. A fel-séges hely és állapot ő föle meg kisbebitetik és meg-gyalázódik az regnálás (MA: SB. 195).

Gyaláztat: [facio ut ignominia afficiatur; beschänden lassen]. Bujásonnal ne gyaláztatd nagy nevedet (Zrínyi I.94).

GYALOG (gyalog Helt: Krón. 88. giharlog SzékOkl. I.1. jalog MonIrók. III.49): 1) pedes C. MA. zu fuss, zu fuss gehend PPB. Gyalog megy: pedibus iter facit PPB. Lőről gyalog szállani: *digredi ad pedes PPB. Sok varasokból követeek hwtet gyalog: secutae sunt eum pedestres de civitatibus (JordC. 398). Gyalog jár vala mezeytelen labakkal (DomC. 119). Didacus pispek ftyosvan gyalog, predical vala (22). Nem zekeren megen, de gyalog (DebrC. 345). Jó hamar lovakat pályára vitete, és gyalog futókat futáshoz készíte (RMK. II.34) Terek János jól forgódik közöttök, hát gyaloggá esött volt egy fő török

(III.185). Végre gyalog szálla (Helt: Krón. 70). Kártételnekül gyalog megfűnc által: tantum velociter transeamus (Helt: Bibl. I. Aaa2). Louát által verée, esée gyaloggá (Güres: Máty. 69). Antiochus azt hívé, hogy az tengert gyalog járhatóvá teheti (MA: Bibl. III.121). Gyalog indul vélek (MA: SB. 355). Gyermekeit gyalogli sétikáltattya (Czegl: Japh. 60). Isten engedel-méből érkeztem három ujnyi vastag jegeu gyalog által (Mon-Olm. VI.195). Gyalog lantolok, mint egy fele törba menő állat (XXIII.475). Noha minyájan maraszták, de ugyan tsak gyalog szálván, sebesen néki ment az ellen bástyának (Fal: NA. 221). Ki-adok szolgálom, hintómbul gyalog szálllok (Fal: NU. 287). 2) pedes, pedester C. MA. [miles pedestris; fussgänger, fuss-soldat]. Zaz huz ezer vihato gyalogok: centum viginti millia pedum pugnatorum (BécsiC. 11). Valogata zaz es huz ezör gyalogot (GuayC. 55). Ees ő előtte lowagos vitezők es gyalog-
ok fegwerőkkel jönek vala (WinklC. 200). Chak eg galokom synchen fyzetheth (LevT. I.97). Monton mongia, im ma s im holnaph kwlyd az gyalogokat ede (184). Le vágánac egy nap száz ezer gyalogot (Kár: Bibl. I.327). Ig az ő gors gyalogokkal az ellenseget meg gőzik vala (Decsi: SalJ. 50). Főképen gyalogját minden elegbelegy nemzetségekbül nagy száma nevelte vala (Szal: Krón. 280). Környül vették az egész gyalogok (Zrínyi I.60). Ugyan dögít láttuk a szökvevényeknek és sok gyalog, sok lovas, ha mindgyárt rajta veszt-is, nem sokat törődik véle (Fal: NA. 216).

[Szólások]. A mit gyalog igér, lovom meg nem állja (SzD: MVir. 20).

[Közmondások]. Az kinek lova nincs, gyalog jár (SalMark. 11).

kék-gyalog: [?]. Innét belől mezei, so udvari katonákat ki nem viszünk most az kék gyalog többítésére (RákGy: Lev. 376).

könnyű-gyalog: [veles, praecursor; plänkler]. Haydu, koborlo, rablo, kőniű gyalog mint ammi koborlo hayduink vagy haramiáink és martalocziuk lopna iártak (Mel: Sám. 418).

Gyalogol: [pedibus eo, pedibus iter facio; zu fusse gehen]. Látván János szorult ügyét édes anyjának, nem akart tovább terhére lenni otthon maradásával, hanem Colonia felé gyalogolt (Fal: TÉ. 726).

Gyaloglás: [progressus; das vorwärtsschreiten]. Világ-bíró Sándor látván vitézinek kedvetlenségét, le-ugrék lováról és előttök menvén szívet és kedvet ada mindeneknek a gyalogláshoz (Pázm: Préd. 105).

Gyalogon: [pedibus; zu fuss]. Micor hallottac volna a gölekezetec, követeec ötet varosocbol gyalogon (MünchC. 41). Hogy lattak vona nağ sokan hwket el menny, hyre len es gyalogon mynden varosokbol oda fvtanak (JordC. 474).

[Gyalogoz]

Gyalogzó: [pedes; fussgänger]. Egy csoport gyalogzot lát-nak (Gyöngy: MV. 74).

GYALOM: verriculum, sagea MA. zuggarn, fischergarn PPB. Hasonlatos mennyeknek országa a tengerbe vettet gyalomhoz: simile est regnum caelorum sageae missae in mare (Helt: ÚjT. D4). Eb halac, bekac a gyalombol az balac közzől ki hantnac (Mel: SzJán. 548). Gyalmot vet a balaknak (Pázm: Kal. 144). Mindeneket meg főgnak az ő gyalomokkal és bé takarittyák az ő hálókobban (MA: SB. 120). Hasonlatos mennyeknek országa az tengerbe vettet gyalomhoz (MA: Bibl. IV.15). Fogó halóval és gyalommal, szák halóval, tapogatóval halász (Com: Jan. 80). Kints, drága kő es gyalom nem kedves prophéta (MolnF: LTárl. 151). Mikor gyalommal halásznak, az harmada az uré (Nyr. XIII.227). A más ember tőját más gyalomával halásztatja (Bethl: Élet II.343). Gyalommal halásztattam (MonIrók

XV.291). Tsudálatos módot tartnak a halászkok az alosa fogásában; sok apró harangotkákkal talaltatik ki és úgy kerítetik a nagy gyalukba (Misk: VKert. 547). Az őszi nap és egyenlővé léte után a heringek mind seregestől a nagy gyalukba egybe bekerítettnek, úgyannyira, hogy a gyalumokat a halászkoknak meg kellessék hasítaniok, hogy tsak annyi maradjon meg bennük, a mennyi a gyalom kihúzhat (561). Gyalonimal vízben nem halásztam (Gvad: Lev. 41). Egy pár száz hial kel gyalom vonására (Gvad: RP. 331).

[Gyalmol]

Gyalmolás: [piscatus; das fischen, fischfang]. Egy szép halastót meghalasztott vala, a patoki praefectusa által téli gyalmoláskor ugyan számos hordó kecségét parancsolván beleküzdeni (Szal: Krón. 240).

Gyalmos: verriculatus MA. wie ein fischergarn gestaltet P/B. Gyalmos tó; piscina MA.

Gyalmoz: [piscor; fischen]. Melith Pál bátyámmal mentem Tasra, ottan gyalmozunk, mulattunk (Kár: Élet. 1128).

GYALU: planula Ver. ascia, dolabra C. runcina; hobel, glathobel P/B. Gyalu, színle bard: ascia P/B. A szent írás fegyver, mely a szívet által-hattya, gyalú, mely meg-gyalul vagy simít, orvosság, mely meg-gyógyít (Mad: Evang. 841). A síndeleket vonyó késsel és gyaluval ki-gyalullja (Com: Jan. 104). A bodnár megerősítvén a gerendát, színle bardal, gyaluval gyalullja (103). Domitius Corbulo gyaluval az az munkával mondotta, hogy meg kell ellenesget győzni (Laskai: Lás. 364). Az koporsónak a fenekire nénelnykor tették gyalu alól kihullott forgácsot (Monlók. XI.401. Radv: Csál. II.64).

Gyalueska: dolabella C. MA. kleiner hobel P/B.

Gyalul: dolo, ascio, laevigo C. hobel, glatt machen P/B. Simán gyalul: politiore runcina detergit, dolat P/B. Gyalulok, bardolok: ascio P/B. Azért gyalullak így tégedet, azért rágok mindent a szádban (Bal: CsIsk. 219). A fa mives a gerendát színle bardal gyalullja (Com: Jan. 103. Egy: Gizm. 26). A pinceben [vagyon] gyalult káposzta két hordóval (Gér: KárCs. IV. 451). A jó aluvás után könnyebb verseket gyalulni (Mik: Törl. 350). A szókat versebe gyalulni, egyengetni (SzD: MVir. 412).

Égybe-gyalul: [aplico, conjungo, consocio; zusammenfügen]. A hajó sok, de szépen egybe-gyalult fálból építették (Pázm: Préd. 281). Egy állatból és három személyből egybe gyalotattot (Vallást. Niiij). Nem lehet olly közelről való rokonság, hogy ti edgyben ne gyalulljátoc (Kereszt: FelsKer. 408). A zoophytakat magyarul, mind kétféle természeteket egybe gyalván, újonnan fojolt szóval plánta-állatoknak nevezhetjük. (Misk: VKert. 582).

ki-gyalul: edolo MA. aushobeln P/B. Az lemezot beszéd-del meg haythatod, kemény szívét sok szoval lágyíthatod, de ha kühez egyszer szerelmét látod, hidd meg, neked nehéz azt kigyalulnod (Egy: Gizm. 26). A szekrény csináló a deszkákat és ház fedni való aszszú kérégeket, síndeleket gyaluval ki-gyalullja (Com: Jan. 104).

kigyalulás: edolatio MA. aushobeln P/B.

környül-gyalul: circumdolo P/B.

még-gyalul: edolo, dedolo, exascio, delaevio C. hobel, beschneiden P/B. Körös környül meggyalulom: circumdolo; meggyalult: dolitus C. Szépen meg-bardolt, gyalult, simított: perdolatus; meg-gyalulom, bardolom: exascio; meg-gyalult, bardolt: dolabratus; megsimítom, gyalulom, pallérozom: delevo P/B. Ő faioc a komaetol gyalutatot meg: ligna ipsorum polita a fabro (BécsiC. 110). Meg gyalula isten az ű haragiane vát

(Szék: Zsolt. 212). A szent írás gyalú, mely meg-gyalul vagy simít (Mad: Evang. 841). A mosquák meg gyalóltattak (Gvad: Kár. 130).

méggyalulás: [exasciatio; aushobeln]. Az űr azt akará meg-hadni Noénak, hogy akár minémű fát fogna választani, do annak meg-gyalulására nagy gondja lenne (Moln: JÉjül. 66).

össze-gyalul: [conjungo, consocio; verbinden]. Bizonyara e kettőt soha össze nem gyalóltatod (Vallást. Yyij).

Gyalulód-ik]

össze-gyalulódik: [componor; hergestellt werden]. Az emberek között a hékesség nehezen gyalulodik össze (PP: PaxA. 31).

1. GYÁMOL: [fulcio; stützen]. Boldog, a ki ketten vajjon, mert ha esik egyik el a sík [így], a másik gyámolja s fel-emeli: si unus ceciderit, ab altero fulcietur (MNyl: Agend. 286).

2. GYÁMOL (yamol Ver.): 1) statumen, fulcrum, columen Ver. stabilimentum, sustentaculum, fulcimentum, fulcrimen, sub-lia, pertica MA. scabellum Nem.² 399. [stütze, pfeiler]. Támasz, gyámol: adminiculum Major: Szót. 13. Támasz, gyámol: sustentaculum; gyámol, támasz, szőlőkaró: statumen, pedamen; szőlő-fát vagy akár mi gyümöls-fát támasztó gyámol: cantheriolus P/B. Az gyámol, kyre keynyeklewtem vala, engemet lyrtelen meg hagyta (FestC. 394). Vétöm az the ellenesghydet the labadnak gyámolunak (JordC. 712). Az menyozagh enneken zekős helyem, ez feld kedegh labaymnak gyámola (731. 800). Az tamazto oszlopok neg szegletin valanac gyámolok és támaszok (Mel: Sám. 280). Ha feneké ez földnek lerohanna, én mégis ő oszloppját, jól állatnám gyámolat (MA: Bibl. V.35). Mely nehéz dolog, midőn az fálból minden szeg kivonyatic, minden gyámol el esic (MA: Scult. 307). A padlás, ház léja gyámolokon fekszik: tectum columinibus incumbit (Com: Jan. 107). Támaszt, gyámolt vete a házja majd nyakába szakadni indult falának (SzD: MVir. 334). 2) subsidium, auxilium MA. háló P/B. Gyámola es otalma len az keresztynsszeghek (ÉrdyC. 155b). Halalwnknak erek gyámola leegyen (572). Az vr az ő fiaioc szokott lenni gyámolú (Kár: Bibl. I.611). Tulja Kd., minekint igen kevés gyámolunk vagyon (LevT. II.177). Te vagy vr isten otalmok, hatalmas, kegyes gyámloc (Börn: Ének. 171). Bizonyos, hogy el nem taszt, ha hozzá közelgetünk, félre sem vonza magát, hogy el-essünk, gyámolt keresvén (Pázm: Préd. 173). Az űr Kristus ő-benne mutatná minden tártetéségét azok tanítására és bátorító gyámolyára, kik ő-benne hisznek az űrk dütsőség el-nyerésére (1221). Az z. irasnac fogytokozast emberi tanetsatnac anagy zerzesnac gyámolual köl helyere hozni (Zvon: Osiand 21). Vénsége istápja, gyámola, segéde (Zvon: Post. II.111). Légy gyámolom, tútorom énnékem (Thaly: Adal. II.67). Ez a csodás és minden gyámol-nélkül-ülő fenn állás senkiben nem tapasztaltatik (Csúzi: Síp 506). Az igazság és ember-ség az ő gyámola, ezekhez részelkedik (Fal: UE. 380). Mint valamely gyámolhoz bízhatik (372). Száz Mária, te légy a mi gyámolunk, könyörülő aszszonyunk (Fal: Vers. 897).

Gyámolgat: [stabilizo; stützen, unterstützen]. Akarom az te kákonbák kabolgiádat gyámolgatni (Bal: CsIsk. 166). Testi származásokat azon lelkeknek az rossz soce tudatlans és bolondul gyámolgattia (11). Szent Pál az ő Timotheust intéi, hogy gyomrának erőfén voltát bor itallal gyámolgassa (Alv: Post. II.29). Ezekkel magunkat méltatlanságunk ellen gyámol-gathassuk isten előtt való könyörgésünkben (Komár: Imáds. 61). Titkos-képpen és mint egy alattomban gyámolgat a kétségbe esés ellen (Báti: L'rób. 16). Hitekben való gyengeségeket gyámolgattia (Taru: Szents. 138).

Gyámolgatás: [fulcimentum; unterstützen]. Az igazságnak oltalma sokkal félylő haladja az ti hamisságtoknak dőlékény gyámolgatását (Bal: CsIsk. 166).

Gyámolit: [fulcio, stabilio, statumino, suffulcio MA. [betes-tigeo, unterstützen, stärken]. Az pusztá lit gyamoloit (Mon: Apol. 296). Örömet gyámolitana a bizonságoknak erőtlenségét, de nincs semmi módgya benne (Pázm: LuthV. 332). A Christus érdemből adatot sz. lélek malasztja gyámolítja a mi gyarlóságunkat (32). Ha valami allandóság lehetne az oly emberi zörzésekben, aekie isten igéie meltosagnaul nem gámolettatnac (Zvon: Osiand. 23). Mértékellyed szomorúságotat, gyámolitsad tűrésedet (MA: Scult. 34). Az természetnek erőtlenségét az bornak mértékletes itala gyamollítja (Alv: Post. I.129). A szőlő vesszőket karóccal támogatgya, gyámolítja (Com: Jan. 84). Az ingadozó házat mellé oszloppokkal gyámolítani szükség (105). Patko sik utaken lábakat gyámolit, emberteleneket homlokban is pendit (Matkó: BCsák. 461). A méhetsko mindenek felett a maga közönséges társaságát szereti s gyámolítja (Misk: VKert. 636).

elő-gyámolit: [adjuvo; forhelfen, befordern]. Elő-gyámolítja őket 'hivatalluk tellesítésére (Pázm: Préd. 251). Ha isten serkentését meg nem vettyük, segítő malasztjával elő-gyámolit (Pázm: LuthV. 108). Az istennek ébresztő malasztja eléb-éleb gyámolítja az bűnös embert (422). Mellyik atya az, ki az ő fiát betegségében el-hadná? sőt el-megyen és gyogyulást keres annak és ha tehetsége vagyon reá, előgyámolítja azt (Ker: Préd. 157). Kedves emberinknek hieket s igyeket bősületesen elő-gyámolitsuk (Fal: UE. 385). Hogy a gyermek nevelést még ennél is szebben elő-gyámolitáná, kezén fogva vezeté a comediákra (Fal: NE. 112).

föl-gyámolit: [erigo; aufrichten]. Vigasztalást keresfuc, melylyel magunkat felgyámolthassuk (MA: Scult. 100). A kezeit Áron és Hur papok két fölöl segitvén s fel gyámolitván, egész nap nyugottig úgy tartják vala (Biró: Micae. 192).

mög-gyámolit: [suffulcio; unterstützen]. Lábainkat az ur meggyámolít oltalmazván eleséstől (MA: Bibl. V.30). Az mi romlóndofélben volnais, meg gyamolyétytak és föl épített (Lép: PÜik. I.259).

Gyámolító: [stabilis, firmans; stärke, stützend]. Enged vram, hogy efféle test gyámolító dolgokkal mértékletesen éllyek és ezeknek feletté való kívánságiban ne merüllyek (Pázm: KT. 265).

Gyámolka: [fuleimentum; stütze]. A római anya sz. egyház oltalmazódnac ez má napon nincsen semmi egyéb elővet-bető gyámolkáje, hanem az melly az sidoknak volt régenten (MA: Tan. 1082).

Gyámolság: [auxilium, subsidium; hilfe, unterstützung]. Nagy biztában meg keresi Biró M. hogy e tyrannus előt lenne gyámolsággal (Bartha: Krón. 51).

Gyámoltalan: [miser, calamitosus; hilflos, elend]. Én el-tavozom: és tudván oh meg-keseredett aszszony gyámoltalan állapotodat, hogy meg ne fogyatkozzál, ihon János, ezt úgy tartad, mint édes fiadat (Pázm: Préd. 552). Igye fogyott, gyámoltalan állapotra jutottam (MonTME. VI.395). Bőkezűsége a gyámoltalanok közé osztogattya arany-, ezüst marháit (SzD: MVir. 380).

Gyámoltalanság: aerumna, miseria, inopia Kr. [hilfllosigkeit, elend]. Orvosunk, ki betegséguinket gyógyította, pásztorunk, ki gyámolytalanságunkat legeltette (Pázm: Préd. 524). Az öz-vegyek és árvák gyámoltalanságából senki bátorságot ne végyen arra, hogy nékik ártson (143).

GYANÁBA: [instar; als, anstatt, für]. Adanak een etbkem gyanaba mergeth: dederunt in escam meam fel (KeszthC. 171. KulesC. 164).

GYANÁNT (gyalánt, gyaránt CorpGramm. 125. gyalánt MonTME. VI.233. Thaly: VÉ. II.280. gyanánt Szék: Krón. 71.

gyaránt RMK. II.240. MA. PPB. zent *gianayan* tizeltetem [igy: a kiadás hibásan: *gianyan*] VirgC. 100): instar, pro eo, loco ejus, aequaliter, neque MA. [als, anstatt, für]. **a)** Yo eedes yzew cheerghetogla, ky ytallya mynd eétel ytal gyanant haznal (ÉrdyC. 312). Kynkek a magyaroknak sz. Istvánt) ur isten keraly meltosagvil és apostolok gyanant adna (491). Ezeket nem predikacio gyarant irom, hanem ohaso tanusag gyarant, mindazaltal predikacionac neuezem (Born: Evang. IV.525). Az lit, az romémlendő dolgoknak allattya és fundamentom gyanánt vetett fészke (Pázm: Kal. 83). Nem tartok helytelennek töld-lék gyanánt ide írnia (Pós: Igazs. I.120). Azon leszek, miként velem együtt Muráuyt néked kézhez adjam s tartsd sajátod gyanánt (Gyöngy: MV. 61). Mikor eszedből gazdálkodom, orvos-ság gyanánt kés-heggyel ne marokkal nyujtsad (Fal: UE. 401). **b)** Sok országot immár ő ellért vala, isten gyanánt ő inádtat-tik vala (Tiu. 249). Elég gyanánt vetteti túlline (Tel: Evang. II.802). A gonoszt io gyanant keduelli (Mon: Apol. 324). Törvény-gyanánt kell tartani, mit szokásid vett az eeclesia (Pázm: Kal. 585). Egy folhaszkodasunk-is tellyes csdekéskint gyanánt való basznót hoz istennek kegyelmétől (Rim: Ének. 175). A nyak iránt vagyon valami kűrtő gyanánt való két tsője (a ezethalnak Misk: VKert. 535). Méz gyanánt nyeljük el a keserő magot (Thaly: Adal. I.92). Harsago trombita gyanánt zeng-vala a pusztában (Csúzi: Síp. 32). Püst gyanánt eltűnt; gleichwie ein ranch verschwunden (Adámi: Spr. 155).

GYANTA, GYÁNTA, GYANTÁR (gentár RMNy. III.70. TörtT.² I.179. *gyentár* Kecsk: ÖtvM. 312. *gyentár* Deesi: Adag. 291. Gér: KárCs. IV.444. 445. 446. *jánta* Com: Orb. 27): electrum, succinum, glessum, harpax, langurium, gypsum C. resina MA. vernix, sandarachia PPB. harz Com: Orb. 27. ach-stein Com: Vest. 147. bernstein, firnis PPB. Egy tövis kőrő, mellynek gyantáját dragacanthumnak hívják: tragacantha PPB. Imar az beor egyhenekany helen mynth egy tanyerny zele el fozlott rolok, hogy seny gentiar nyntnen raytbok (RMNy. III. 70). Gyontárnál is feuyesb: electro lucidior (Deesi: Adag. 291). Gentár jó féle, kivel az czapa fékeket festik, törökül szandi-loez (TörtT.² I.179). Az király egész testét gyantával, szurokkal, kenderrel, len csepűvel mind bé vonattya (MA: SB. 29). A szekrény csináló a deszkákat össze enyvezé, gyalog fenyő szurokkal, gyantával békeni (Com: Jan. 104). Végy ón-szarat és törd meg olajjal és egy kevés gyentárral (Kecsk: ÖtvM. 312). Vonóját gyantával feni (Thaly: VÉ. II.121).

asztalos-gyanta: [gluten; leim]. Ha valamelly lonak holt teteme vagyon, végy 6 pénz árra mézet, 1 pénz árra asztalos gyantát, keverd össze ezeket és isópűvel kösd a sebre (Cseh: OrrK. 33).

fehér-gyanta: succinum album, candidum PPB.

fekete-gyanta: lapis Thracius; schwarzes harz PPB.

fenyő-gyantár: zopissa, resina, pinca MA. fichtenharz PPB.

gyuló-gyanta. Gyulo gyanta, melylyel a mi meg kenetik és meg gyul, még a vízben sem aloszik meg (ACsere: Enc. 248).

hiúz-gyanta: succinum Com: Orb. 25. lyncurium Major: Szót. 298. achstein Com: Orb. 25.

sárga-gyanta: succinum flavum, citrinum PPB. Sárga gyanta, a ky az olvaso szembennis vagyon (Frank: HasznK. 36).

szurkos-gyanta: pissasphaltus MAL. [judenpeeh]. A só, enyv, hamar meg-gyuló szurkos gyanta érez közzül szivárkozó hányászi nedveségeenek mondtnak (Com: Jan. 17).

vörös-gyanta: [electrum]. A tengeri veres gyantánál a boldog [olv. bádog] és ennél ismét az ón lágyabb és roszzabb (Com: Jan. 16).

Gyantás, gyantáros: gypatus C. electrinus, succineus, resinatus MA. harzig PPB. Gyantás, enyves, mezgés, szurkos: resinaceus PPB. Talalék ott egy karpitot, akki az ayto felőt fügven gyantáros vala, az kire egy kép vala írva (Alv: Itin. 249). Iratos, festékes, gyantáros és elefant tetemekből faragtatt bősöd (GKat: Váls. 1398). Az élő fáknak levelei lehullnak mézges, gyantások, matska mézesektől ki-válva (Com: Jan. 18). Egy hosszú karszék gyantárosan, virágosan festve (TörtT. XVIII. 267). Asztalos csinálta gyantáros ágy (Gér: KárCs. IV. 114). Asztalos csinálta gyantáros ajtó kettő, zárostól (445). Gyantáros szék három, egyik fias (446). Gyantás torkoddal, billegető ujjaid dal valamely árva violának kedvét találhatnád (Fal: NA. 231).

Gyantáz, gyantároz: gypso MA. vernice illino; gypsen, verkleben, mit firnis überstreichen PPB.

mög-gyantáz: ~ Meg-gyantáztatott, enyveztetett, szurkos: resinatus PPB.

Gyantározás: sandarachina gummitio PPB. [das harzen]. Gummizás, gyantározás: gummitio PPB.

GYANAKOD-IK, GYANAKOZ-IK, GYANAKSZ-IK: suspicor, suspecto C. argwöhnen, [muthmassen PPB. Gyanakszom hozzá: habeo illud *suspectum; gyanakodnak hozzám: incidit in me *suspicio PPB. Any: gyanakodnan gyermeknek esesen, hamar meg tere (EhrC. 159). A leault kezdé önnön benne gyanakodnan mondani (MünchC. 137). Joseph welekedyk es gyanakodyk wala zwz Maryarol mondwon: O aldodh zwz, myre neem mondotad megli emekem az ystény tytkoth (ÉrsC. 324). Az emberhez asszony gyanakodik vala, mert szeme állása néki kétes vala (RMK. II. 38). Nemde az mi fölől felette gyanakodom es mondani nem merem, az emneken tót gyalazatot adandode nekem tuttomra (Forró: Curt. 165). Az edényt fölénél fogva fogdossad, de ha két fölül, gyanakodgyál avagy kételkedgyél, mellyikénél fogva ragadgyad (Com: Jan. 83). Holnap beszélgossunk az regisegről, mivel gyanakszom, hogy valami hallatlan dolgot praefendasz az régiség alat (Megy: Cowp. 15). Azoknak, kikhez gyanakodnám is, hogy vádoltak, romlásokra nem ezelozok (TörtT. 1212). Gyanakodván Szabó István feleségéhez, fel mönt az padlásra (MontME. 169). Prinyi János ládájának gyanakoszsák (Monfrók. XXIV. 177). Hallattak tegnap feles dobolások, két-két ágyulövés, most már gyanakszom, ha nem örömlövés voltak-i Földvár fölszabadulásiért (RákF: Lev. IV. 586). Ne nehezted érette, nem szinte igazán gyanakodol felőlem, mi nem bánt engem a szerelem, hanem e városnak rossz ege (Fal: NE. 5). Boldog isten! ha ez ngyan csak Konstantinus volna, gyanakszik szívem, hogy kételkedjem (Fal: Const. 839).

[Szólások]. *Gyanakodik emben:* Az miben gyanakodol, hogy jó volna, ne ezelekőd (Deesi: Adag. 261). ~ *emhez:* Valakikhez gyanakodni: *attigero aliquem suspicione PPB. Sokan gyanakodtak hozzája, de méltatlanul: multorum de illo, sed falsa *suspicio est WF. ~ *emben:* Az anya gyanakodnan gyermeknek esesen, megtere (EhrC. 159). Busul vala viszontag gyanakodnan ezen, mit kellene ezelekedni, holot ilyen nagy vetekben talaltatnane volna emi országbeliek: porro anxioserat dubitans, in maximo seclere tantis civibus deprehensis, quid facto opus esset (Deesi: SallC. 32). ~ *emről:* Az lüt fölől ne kellyen neki hol erről s hol másról kételkedni, gyanakodni (MA: Scult. 46).

Gyanakodás, gyanakozás: suspicio C. MA. argwohn, verdacht PPB. Amv vltűsségönkne iregenec, az ördögne illesonul a hamis ganakodásnec velekedése soc lelőket meg éal (TelC. 39). Gyanakozás nélkül voltak igaz hvei (Liszt: Mars. 125). Igen alatt járó gondok ezek, fővényiséget jelentenek és gyanakozást (Fal: NA. 192).

GYANÍT: [suspicio; vermuten]. Ha valamit gyanítasz, ird meg nekem: si quid *suspiciabero, scribe PPB. Kyehnek, kyket semynek gyanymnak ees hazotalanak alytnak (Pesti: Fab. 86b).

GYANÓ, GYANÚ: suspicio MA. argwohn, verdacht PPB. A mi fölől gyanu vagyon: addubitation PPB. Nem ötletven gonoz akarot, vélekedéseket, gyanót, haragot (Beythe: Epist. 215b). Szabó István gyanoval az feleségére hit után tanukat szedvén, seruii czéggéres vétet reá nem bizonyíthatott (MontME. 169). Alkalmaztassa ugy nagyságod dolgait, hogy valami gyanút magara s az országra ne vonjon (XI. 90). Volt is olyan gyanó, hogy Karouti Farkas nem maga, mert jó ura volt, hanem felesége az akkori vendégségben adatott volna be ételben avagy italban ártalmas eszközt (Kem: Élet. 15). A mely szerentso egy végben hosszút tart, ahöz tsak gyanuban kell bízunk (Fal: UE. 386). Az értelmes emberek azt tartják, hogy a tíz gyum között kilencz hamis lehet (Fal: SzE. 531).

[Szólások]. Valakit gyanóba ejteni: *adducere aliquem in dubitationem PPB. Gyanóban esik (Hall: Paizs. 337). Mikor az apostolok fűvezitők fel-támadását még gyanuban forgatták, Magdolna volt tanuja, bizonság tétele (Fal: NA. 153).

[Közmondások]. Gyanuban bizzál barátodhoz is (SzD: MVir. 51).

Gyanós, gyanús: 1) suspicax; argwöhnisch PPB. Neh legyen ighon kemény nyayságod, sem gyanos bezellesyd (VirgC. 134). Kálmán király nehéz kedű, gyanós és igen hertelen harago és igen irigy vala (Helt: Krón. 45). Nem kell embernek iambor feleségűlöz gyanosnac lenni (Kár: Bibl. 1655). Semmi dologban magam fölül gyanós nem vagyok (Beythe: Epist. 8). A gyanós csalárdkodó: suspicax est dolosus (Com: Jan. 180). Nem lehet bátorság az az ember inádságában, a ki valamely nagy vétékben gyanús magához (Tof: Zsolt. 26). 2) suspiciosus C. MA. [verdächtigt]. Se katonátul, se hajdntul, czigánytul és egyéb gyanus embertől semminémő marhát, ökröt, lovat ne vegyenek (MontME. 1363). Jól meg vizsgállyad a distinctiókat, mellyek téged e fordításomban való gyanús szólnak meg-értésére igen segíthetnek (Felv: SchSal. 2).

[Közmondások]. Az ki niben tudós, abban gyanós (Pázm: Préd. 896. Pázm: 5Lev. 210. Pázm: Kal. 239). A ki mindenben tudós, mindenben gyanús (Fal: Jegy. 919).

Gyanúság (*gyanosság* Fél: Tan. 327. Szatlm: Dom. 179): suspicio C. suspicio MA. [opinio; argwohn, verdacht, vermuten]. Mynemw velekedések, gyanosságok voltak ex benne valamely emberekhez (PéldK 34 ÉrsC. 361). Minden fertelmes eletet, sőt még annak gyanosságis el táosztassa (Fél: Tan. 327). Az prophetiai iőuendősénecc igassagat hamissagnc gyanosagotol meg nem ohatia (EszT: IgAny. 464). Abban a hivatalban tisztán, igazán, gyanúság-nélkül viselő magut (Pázm: Préd. 122). A sajdításból jővő gyanúság (Com: Jan. 67). Kőrőlte sorogáltak a fekete gondok, a magának iirtóztató dolgokat képző gyanúság (Hall: Tel. 250). A nagánosság szomorittya szegényt és a nagy gyanúság (GyöngyD: Char. 49). Micsoda méltatlan gyanúság szállotta meg elmélet (Mik: MalN. 324). Élek az itélő-bírák, a ki tsak az eretnekségnek gyanúságában volt, a tűzre sententiazták (Bod: Pol. Előb. 3).

[Szólások]. A kire gyanúság vagyon: suspectus MA. Csodáját gyanóságba hozván (Zvon: Post. 1526). Az ő életét gyanúságra hozhattunk (Illy: Préd. 1255). Hozzán való gyanúságát bátorságosan leteheti (TörtT. X. 65).

Gyanúságos: [valde suspectus, dubius; sehr verdächtig, zweifelhaft]. Minden tselekedete az ellenségnek kétséges, féltelmes, gyanúságos (Pázm: Préd. 57b). Az ő bizonságtétele és mondások semmiképpen nem tartatbatnec gyanúságosoknak

(MA: Scult. 617. Tohu: Vig. 97). A gyanuságos dolgokban megkivánnya az okosság, hogy függőben maradjon ítéletünk (Fal: SzE. 543).

Gyanusan: [suspiciose; verdächtig]. Egy röppenő ígétke keserves nehezen eshetik annak, a ki gyanósan véski föl (Fal: UE. III.23).

[GYANUI.]

még-gyanul: [suspectum habeo; verdächtigen, in verdacht nehmen]. Meggyanulván Sylvát a bú és irigy bánat, úgy ellaltalmazott rajta, hogy helyét nem találhá (Fal: TÉ. 710. SzD: MVir. 80).

GYAPJU (*gyaptyu* Helt: Mes. 62. Mel: Herb. 146): lana, villus C. vellus MA. wolle PPB. Ő felenee fűrtő mommal tizta ápiu (BécsiC. 149). Le zal mikent es a ápiura es mikent a ezepegő ezeppenetek földre (AporC. 24). Yme ez gyapjat le tezem az zyrwn (JordC. 331. 815). Elmegyen vala es gyapjat mos vala (MargL. 25. 40). Én egy fiirt gyapjat vetik a szűrűbe (RMK. II.76). Eü agga az hauat mint az ápiat (Szék: Zsolt. 154). Az iob fület neki gyapiastól el metzée (Tin: Ének. 78). Az szigetben akkor egy kos lakik vala, kinek az ű gyapa szép-sár-ary vala (RMK. III.371). A gyaptyut el nyírni (Helt: Mes. 62). Ruha és gyapju mosni igen ió (Mel: Herb. 54). Meg fűsültetie a gyapjú avagy pamut és meg gerebeneltetie a gyapjúval bñotil (Com: Jan. 97).

[Szólások]. Erdememnek rólam a gyapja-is le-hult (Rim: Ének. 87).

[Közmondások]. Lág pásztor előtt az farkas gyapjat szarik (SulMark. 12). Disznón keres gyapjat (Kisv: Adag. 2). A jó juh nem sokat beget, de sok gyapjat ad (164). Lág pásztor előtt gyapjat rüg a farkas (Fal: Jegyz. 926). A lág pásztor előtt a farkas gyapjat okádik (SzD: MVir. 137). Másoknak nevei a jü fejár gyapját (218). Haszontalan dolog ketskéről gyapjat várni, düglött lóra patkót verni (219). Gyapjú helyébe gyapjú nő, bőr helyében bőr nem épül (309).

arany-gyapjú: [vellus aureum; goldenes vlíess]. Arany gyapjújú bárány (Hall: HHist. III.3). A mellett iszonyú sárkány leselkedett, arany gyapjú felé ha ki verekedett, nagy üvöltésével reá ereszkedett (GyöngyD: MV. 15). Magyar-országunknak lesz nádor-ispanya, lñségét a spanyol király-is kívánnya, nagy érdemt arany gyapjúval kénállya, a mint meg is adta, nyakán függ báránya (128).

aranygyapjas: aurata *ovis PPB.

fa-gyapjú: xylinum MA. baumwolle PPB.

fűrtös-gyapjú: villi ovium *contexti PPB. [wollenes zeug].

marok-gyapjú: [lanae sulphuratae; flansch]. Marok gyapjú vagy kender, melyet olajba mártnak: hapsus PPB.

Gyapjas: lanosus, lanaris, villosus C. [wollig, zottig]. Guba, gubás kontós, mind kívül belől szőrös, gyapjas: amphi-mallon Major: Szót. 34. Fűrtös, gyapjas, szőrös, bojtos: villosus; két fölül gyapjas guba: amphi-tapa; fűrtös, gyapjas posztóból tsínált ruha, minémi a tserze és lának: toga *pexa PPB. Nem öltöznee szőrös gyapjas lánakba, szűrbe, hogy lazúgyanae benne (Mel: Sám. 165). A naspolyák gyapjasok, mohosok, pilések: mepila sunt lamiginosa (Com: Jan. 23). Némelly oroszánok igen gyapjasok avagy lomposok (Misk: VKert. 49).

Gyapjasos: lanatus, lanarius C. lanatus MA.

[Gyapjasul]

még-gyapjasul: [lanam acquiró; wolle bekommen, zottig werden]. Meg gyapywswltanak yohoknak kósy ees velgyek bewelkednek gabonawal (KeszthC. 158). Meg gyapywswltatnak

yohoknak kósy (KulesC. 151). Az ruha az gyakorta való móssal megkoczósul nagy meg gyapjasul (Frank: HasznK. 36).

GYAPON-İK (fől *gyopont* ÉrdyC. 465b. ÉrsC. 140. 190): [inflammor, exardesco; entflammt werden]. Wram myglen haylaz el mynd vegy een twlen, the haragod gyaponyk, mykeppen zeen: ira tua sicut ignis exardescit (KeszthC. 239). Oluassad zenteknek eleteket es tanolsagokat, hogy aytatossagra gyaponyal vagy geryegy (HorvC. 239).

fől-gyaponik: ∞ Scent Domokos scent lelekel föl gaponuan monda (TelC. 192). Soha az ew ystény zent zeretettel föl gyopont zent zyweet leelkeet az ellenseeghnek tyze langha wgy nem pórsólhette, hogy meg ocha (ÉrdyC. 465b). Kel bizonyawal nynekvink föl gyopommunk az zent zeretethen, kywel keresyek az erek lakodalmat (ÉrsC. 140).

még-gyaponik: ∞ Zent Ferencz egi nap, mikoron halotta volna, miképen boezatta az apastalokat az euangeliomnak hirdetesere, mynd ezeknek meg tartasara az elmeie meg gaponek (VirgC. 101). Ha ez velag egbe gűlt tyzes nag gomoloytas es közepőtte volna eg maroc laag len cőpű anag zöz, ime az ű termezeti zerent való lágsagabol nem vetne langat es tyzeth, sőt meg nem gaponneyek olyan hertelen, mint az en irlalmasagom (NagyszC. 75). Az kegyetlen fayedelm nagyon megh gyaponek (DebrC. 542). Fel mene w haragyának fyste ees zeen w orchayabol zykrizek, meg aluth zenek meg gyaponaiak twle (KeszthC. 28. KulesC. 28). Meg gyaponeek een zyweem inflammatum est cor meum ees een veseim meg yndwlanak (KeszthC. 183. KulesC. 176). Wram myglen haylaz el mynd vegy en twlen, the haragod meg gyaponyk, mykeppen zeen (KulesC. 222).

Gyapont: [inflammo; entzünden]. Gyaponezy engöm te zentli zerelmedben, hogy te zentli kenodon ees balalodon való syralmam legyön emeköm kenyerem eyel ees nappal (CzechC. 22).

fől-gyapont: ∞ Zala leve menybeül ez haznalatossagherth, hogy az ystény zeretetet, ky mynd es wylaghou megh holti wala, fel indoythana, awagy fel gyoponthana (ÉrsC. 140). Ne gyoponezon fel az haragb, ne yndwhon fel thyteketh haborkodas (190). Iwel dyczőseges zent leelek, thölczed beeh az the hyweydnok zywőketh es az te zerelmednek langhangzo thyzeth gyoponzad fel ő benne (158).

még-gyapont: ∞ Fertezetések megyapontyak: foedi inflammantur NémGl. 259.

GYAPOT (*gyapottat* Mik: TörL. 78. *gyappodpan* ElnC. 69): bombix Pesti: Nom. 38. gossypium, xylon, bombox Beythe: Nom. 5. xylinum MA. baumwolle PPB. Gyapottal meg-tölteni: tomento instruere, infarcire PPB. Bel dugak az sebnak helyt ruhaua es gyapottal (EhrC. 68). Az frater ayoytatossagert mene Aluerna hegyere es az megueresewlt gyappodpan wewn nele es ada az baratoknak (69). Aszszony egy leuelet ira Narsenae, hogy gyapott oszt vduarlo leanyoknae (Valk: And. 8). A paplan tömöt pamuttal, gyapottal (tomento) töltött (Com: Jan. 112). Meg fűsültetie a pamut, gyapott és meg gerebeneltetie (97). Vetessen három annyi gyapottat, mint a kit Kd. hozott volt (LevT. II.11). Gyapottat sehol annyit nem vetnek, mint itt és a gyapottból való kereskedés igen nagy; az aszszonyoknak egész esztendő által tsak az a dolga, hogy a gyapottat elvessék, megszedjék, eladják vagy megfonják (Mik: TörL. 78). A gyapot mag olyan nagy, mint egy borsó szem, a midőn szeptemberben egészen kinyílt, akkor kiszedegetik a gyapottat hajából (151—152). Gyapott és fonalak (VeetTrans. 11).

fa-gyapot: bambacium MA. baumwolle PPB. Fa gyapot, melyel az leanyok a batok megit meg töltik, hogy ékesb termetőeknek láttassanak Major: Szót. 38. Mindenféle fa-gyapot, pamut: xylinum; fa-gyapot, pamut: bambacium PPB.

GYARAP-İK (*gyaporit* Megy: 6Jaj. 46. *gyaporodik* Born: Evang. 1.253. Mon: Apol. 262. Kár: Bibl. 1.468. Kísv: Adag. 377. *gyaporoszik* Born: Evang. IV.500. *gyorapodik* Ozor: Christ. 143. MA; Scult. 303. *gyorapodik* JordC. 242. 798. ÉrdyC. 576. 118b): [augeor; zunehmen]. Ottan meg vygazeek es azommal barat rwnat veen reeaya es gyorojyk nynden lecky yozagban (ÉrdyC. 513b).

Gyarapít: fecundo MA. [augeo; vergrössern, vermehren]. Meg térhetők az igaz hitben gyarapézon (Zvon: Post. 1.7). Nevellye, nagyra gyaporicsa (Megy: 6Jaj. 46).

Gyarapítás: fecundatio, augmentatio MA. vermehrung PPB. Az'isten az eőtet fölé és szerető áhétatos s jámbor dāmákat választotta leg inkább az evangéliomnak gyarapítására (Fal: NA. 153).

Gyarapító: augmentator, fecundans, solidans MA. vermehrer PPB.

Gyarapod-ik, gyaraposz-ik (*gyaporod* Kísv. Adag. 377): augesco, cresco MA. zunehmen, wachsen PPB. Tsemetésedem, tenyészedem, gyarapodom: sobolesco PPB. Ohi semy zemeelthi solna ne hagy eelny es gyoropodny (JordC. 242. 798). Gyarapogytok es sokasullyatok (SándC. 32). Ez may zent epistola-ban ynt es tanojt, hogy leelky yozagokban gyoropoggywnk (ÉrdyC. 88b. 527). Jobban gyarapodgyanae az ő esmeretibe (Born: Préd. 260). Lassm lassan labat vet a bűn es houa teuabb tart, igen gyaporoszie es meg vástagszie, ha eleit nem vesszie (Born: Evang. IV.500). Az barátoc noveketec, gyarapottanac (Mon: Apol. 262). Nagy futamattal gyarapodott a keresztyén hit az ő tanítás után (Pázm: Préd. 1195). Az szegény haza úgy terjedhetne s gyarapodhatna jobban, ha sok szeműnk fölünk volna s szaporitanók jóakaróinkat (MonTME. VI.353). Gyakran hordozkodó, helyről helyre kelő jószágban nem gyapored (Kísv: Adag. 377).

föl-gyarapodik: [augmentor, succresco; sich vergrössern, aufwachsen]. Mykora deaky twdomanban ertelmes volna es ydeyben föl kezdőtt volna gyoropodni az zent malazthnak myatta yndultatek meeg ew ylfyw gyengeseegeeben es wr istennek zolgalattyara (ÉrdyC. 615b). Föl gyarapodnak es kőnérednek es vadaknak az ő fiok (Mel: Jób. 95).

még-gyarapodik, még-gyaraposzik: ∞ Immar fel neukedet keresztiének es meg gyarapottak es fel neukettek az hitben (Mel: SzJán. 243). Mig meg gyarapodnac az szűles vtn, addig hazokból ki ne iarianac, se ne dolgozodgyanac (Born: Préd. 51b). Az val kezecé ellenec, hogy meg gyarapodgyanac az ő fioc es neukedgyenec (Kár: Bibl. 1.536). Az ecelőcia esudatētelek által meg-gyarapodott es el terjedett (Pázm: Kal. 571). Meg gyarapoznak az értelemben (Patlai: Sacr. 128).

méggyarapodás: [augmentatio; vergrösserung]. Isten anyszent-edgy-házának meg-gyarapodására es meg-tartására gondot visel (Ker: Préd. Előb. 2b).

Gyarapodás: incrementum, augmentum MA. das zunehmen, wachsen PPB. Nyery megl een nekem az the edes fyaditlul nynden nemew yo mywelkedetembe walo megl maradasth oes benne walo gyarapodasth (PozsC. 31). Hoé ez vylagon semy yo dolog es lelky gyoropodas nem vona, nagy folazkodassal kery vala wr istent, hogy ez vylaghol ky vemee (ÉrdyC. 261. 267b). Isteni garapodasokra foglalá ő magat (TelC. 125). Agy gyorsasagoth emekem lelky yozagnak gyoropodasaban (ThewrC. 51). Kereszti minden ioba valo gyarapodasat (Helt: Bibl. 1c2). Az keresztyeneknek igaz hitben valo gyarapodasok (Mon: Apol. Cinl.). Az usura nélkül való kenyérme job gyarapodásis van (MA: Scult. 79).

[Gyarapul]

Gyarapultat: [augmento; vergrössern]. Ennen magath gyoropoltathwan bodogwl el vala (ÉrdyC. 357b).

(GYAPOR), GYOPOR, [alibilis, nutribilis; nahrhaft]. Szent Pál is így szollot: Lettettek olyanokká, kik téy nélkül szűkölködyetek es nem gyopor étek nélkül; mert minden, aki tejet eszik, tudatlan az, az őregeké a kemény eledel (Sam: Agend. 47).

GYARL-İK (*gyallo* Fr: SzJán. 3. 46. *yarlo* WeszprC. 54. *idrlő* Helt: Mes. 55): labor, cado, debilitor Kr. [gleiten, fallen, sich vergehen].

Gyarlit: debilito, infirmo, enervo, labefacto SL. [schwächen, lählmen].

még-gyarlit: ∞ Jóllehet egyszer kétszer férfiú módon megállattad a bajyivást a szerencse csapási között, kétes, ha utóbb nem gyarlit-e meg erődben (Fal: BE. 578). Előtted a veszedelem, azért eszedem légy, hogy meg ne gyarlitson (585).

Gyarló: debilis, infirmus, invalidus, imbecillis, fragilis SL. [schwach, gebrechlich, hinfällig]. Megh thewkellee athyawl egybe ees zentb leelekwel gyarló thesthet reaya fogadny (FestC. 14b). Menere valaki giarlob, anneual ki-eb istenek elwte (VirgC. 88. 112). Soha ez zent zvz senkyt megnem bantot mykeppen zokasok az gyarlo elmekuek (MargL. 36). Vala egi zegeni giarlo azzoni allat (DebrC. 57. 285). Igazan alloyttom azerth, myglen ez gyarlo haylokban vágok (JordC. 856. DomC. 128. ÉrdyC. 340. 506b. 542). Ha más ember mi hozzanc képest iarlo es szegény, azért vgyan ember (Helt: Mes. 55). Egy giaro [igy] paripatt kyldetem te Nag'sagodnak; byzon erenest jobatt kyldetem volna, de nem talalny (LevT. 1.369). Gyarlo mi lelkuenc testünkoc sobenel (Born: Ének. 111). Erőtlen gyarlók, késedelmes restek vagnyk (Pázm: Préd. 65). Mennél valaki gyarló' es erőtlonb, annál könnyebben fog rajta a harag (806). Az ő erőtelenségec, gyarló völtoc (MA: Scult. 133). Gyarlo es erőtlon haj szál (Hly: Préd. 1183). Gyallo táplálással szűkölködő szegénységben maradgyon (Fr: SzJán. 46). A fejr nép igen gyarló, piros nevetéssel fogadgya ellenséget (Fal: NE. 105). Le döntötök a már gyarló árbotz szálakat (Fal: TÉ. 655). A melyly frigy részére költ Weszphaliában, gyarló szegen fityeg kis vár tárházában (Orczy: KültSz. 30).

Gyarlód-ik: debilitor, infirmor, labefactor Kr. [schwach werden, enträffet werden]. Az emberi akaratot alig érdekl a szerelmek lánja, már is gyarlódik es enged (Fal: NU. 266). A te lelked nem gyarlódik, egygyütt jár az örökkévalósággal (Fal: BE. 569). A ki közönséges mindenkivel, arra sokféle rüh ragadhat es jobbára ez az oka, hogy gyarlódunk erkölceseinkben (Fal: UE. 156). Ha az asszonynak tejét nem kellene szopunk, többre mennénk, sok méreg foly belénk tőlök, es sokképen gyarlódunk miattok (Fal: TÉ. 666). Foggyott erejében, gyarlódott eszében, tíz nap mulva kijañlotta lelkét (760).

még-gyarlódik: ∞ A ki pénzen mód nélkül kap, mind istenhez mind urához való hlységében felette meggyarlódik (Fal: NU. 277—278). Az értelmes ember, kinek akaratja meggyarlódott a paradisiom vétek után, elhez tartson, ha el akar igazulni (Fal: SzE. 551).

Gyarlódás: [imbecillitas, fragilitas; gebrechlichkeit]. A gyarkorta való társalkodás szerencse, ha nem gyarlódás (Fal: SzE. 529).

Gyarlón: [debilitor, infirmo; schwach, kraftlos]. Illyen gyarlón tekeredé a gúst Sámásir (Matkó: BCsák 413).

[Gyarlós]

Gyarlósít: [debilito; schwächen, lählmen]. Ő gyarlósította meg természetünket, úgy hogy rest a jóra, buzgó a rosszhoz (Fal: SzE. 539).

Gyarlóság: fragilitas Kr. [debilitas, imbecillitas; gebrechliekheit]. Emberi gyarlóság nem tehet valamit (VirgC. 83). Az meg lagióth paranczolatának beteljesytesenek gyarlóságáról (129. 142). Mynden halálnak keserwseghetwl ydeghen, nykep-pen testy gyarlósághtwl (JordC. 622. 811). Testi keuansagnak gyarlósága (DebrC. 142). Isten a semmiből is eltárhath, csak hogy az vagony emberi gyarlóságomra nézve inkább biztathatna (MonTME. VI.91). A megóttalkodott bññsben nintsen semmi alázatosság és gyarlóságin való sirás (Misk: VKert. 615). Minden más egyéb ebbéli fegyver-szerszám hozzá képest tehetetlen gyarlóság (Fal: UE. 414).

Gyarlóságos: [debilis, imbecillis; gebrechlich]. Iay ennekem gyarlóságosnak, merth latam az en vensegemnek tap-lalo esthapiat (PeerC. 24). Latoduala te athyadoth ees enge-meth gyarlóságos anyadoth nagh keserűséggel syrnya (26). Gyarlóságus kyzleletűt votűt ew zyweeben (ÉrdyC. 550. 659b). Kerlek theged zerelmes Iesus, hogy nykoron en lekem halal-nak gyarlóságos zomorúságban leyend, yrgalmassagath welen tegyed (PozsC. 12).

GYARMAT: colonia Kr.

Gyarmatos. Vezetéknév XVI. száz. (Nyr. IX.365).

GYÁRT (gyarat WinklC. 249. Decsi: Adag. 101. jártó Com: Jan. 98. 104. Évk. XIII.84) : facio, operor, conficio, elaboro MA. machen, arbeiten, verfertigen, ausarbeiten PPB. Jártot bocskor: carbatinae C. Hoziatoc ennekem olait es zappanban gártot kesseget, hogy mosgám meg (BécsiC. 169). Te gyermek felseg-nek profetaia nevezetül, mert vrnak é orcaia előt meg é vtait gártanod: praeibis eoim aute faciem domini parare vias ejus (DöbrC. 232). O Ihus világnak gyartatya, kyth egh merteek igaz kerekességgel megh nem meerhetb (WinklC. 249). Arany-ban gyartot keept egy kew labra faaragatom (ÉrsC. 499b). Tudgya ő, mit gyarat: amyris insanit (Decsi: Adag. 101). A kis kamarában [vagon] hét gyártott kecske bőr (Gér: KárCs. IV. 447).

ki-gyárt: [elaboro, conficio; ansarbeiten]. A szarvasbőröket az új keresztyénekkel kigyártatván (Szal: Krón. 226).

[még-gyárt]

méggyártás: praeparatio DöbrC. 163. [verfertigung]. Igassag es itélet te zekednek meg gártasa: justitia et iudicium praeparatio sedis tuae (DöbrC. 163).

[Gyártás]

bőr-gyártás: [praeparatio corii; lederbereitung]. Az socet suprályuk nem io bőr gyártásáert (Báth: Epin. 5).

Gyártat: facio, operor, conficio, elaboro, machen, arbeiten, verfertigen, ansarbeiten PPB.

Gyártatlan: infectus, imparatus SI. [unausgearbeitet]. Gyár-tatlan botskorok, telekes botskorok: carbatinae PPB. Gyártatlan bárány bőr (VectTrans. 2).

Gyártató: elaborator, confector, conficiens; ausarbeiter, aufertiger PPB.

Gyártó: conficiens, elaborator, confector MA. ausarbeiter, aufertiger PPB.

[ablak-gyártó]

üveg-ablakgyártó: [fenestrarius; glaser]. Keztűnk walamy eoreg ablakokat chynaltatny, kiknek chynaltatasara zeokeoseok wagiwnk eoweg ablak giarto nekwl (RMNy. II.175).

asztal-gyártó: arcarius, mensarius, arbiarius, scriniarius MA. tischler, schreiner Com: Vest. 55. Asztalgyártó László, máskép Tóth (Nyr. V.509). Az egy asztal gyártómunkátúl meg nem vonta magát (Pázm: Préd. 413). Az asztalgyártónak, az ki az ládákat csinálta 8 frt. (Radv: Csal. III.22).

bőr-gyártó: alutarius MA. gerber, weissergerber PPB. Bört-gyártó bññds timár (GKAT: Váls. II.321). Az egyéb bőr-gyártok ebben léznenk ártók timár és cizmadia (Fely: Dies. 50).

erszény-gyártó: crumenarius Nom.² 281. zonarius PPB. [beutelmacher]. Erszénygyártó vezetéknév XVI. száz. (Nyr. IX. 364). Az írha csináló, erszény járto, ír hákat nyujt, ad elő: alu-tarius alutas praebet (Com: Jan. 98). Múltó, hogy neveket fel-írjuk ezeknek: szappanos, mészáros, ícs, orszény-gyártóknac, kerengő malomhoz láto molnároknac (Nógr: IdvK. Előb. 15).

fazék-gyártó: figulus Kr. [töpfer]. Meg tñrdű fket, nikent fazékjartonak edñit (DöbrC. 16. KesztűC. 3. KulcsC. 3) Bezzeg nñmñs vñlt ãm ñis, de mind el hordották az fazék gyártók (Decsi: Adag. 237). Kñnyű az fazék jartonak az sart forgatni es azt el formálni (Szár: Cat. C4). A fazakas, fazéc jártóc agyagból fazakakat, csupokat vagy eserép edényeket formál (Com: Jan. 105).

hordó-gyártó: [dolarius; fassbinder]. Vezetéknév XVI. száz. (Nyr. IX.365).

új-gyártó, ív-gyártó: arcarius Nom.² 283. faber arcarius MA. bogenschmied PPB. [bogenverfertiger]. Igyártó [veze-téknév XVI. száz.] (Nyr. IX.365).

írha-gyártó: alutarius PPB. [gerber].

kanna-gyártó: faber stannarius MA. fusor pocularius Nom.² 285. zinggiesser PPB. Fejér-ñn öntő, kauna-gyártó: stan-narius PPB. Vezetéknév XVI. száz. (Nyr. X.227). Kanna-gyártó Lukács (Radv: Csal. II.25). Váradí György hadnagy hívűnknek házastársra Kannagyártó Borbála számára adjon 100 forintokat (RákF: Lev. II.33).

ñn-kannagyártó: stannarius Pesti: Nom. 41. MA. kan-nengiesser, zinggiesser PPB. Ezen rendből valóe a réz műves kovácsoc, ñn kanna jártóc, ñra csinálóc (Com: Jan. 104).

kerék-gyártó: carpentarius MA. rhedarius; wagner PPB. Kovácsnak vagy kerékgyártónak ñia levén (Szeg: Aqu. 20). Az kerékgyártónak és hálókötñnek, az mikor dolgoznak, fekete cipő perdiem 1 (Évk. XIII.84). Éñ egy kerékgyártó legényt kiadtam (RákGy: Lev. 319).

kopja-gyártó: dorixous MA. [speerefer, lanzeneschmied].

kötél-gyártó: restio Nom.² 293. [seiler]. A kie kötelet tokernece, kötélgyártóc: qui restes torquent, restiones sunt (Com: Jan. 105. Com: Orb. 165. SzBodó: SöDics. B).

kupa-gyártó: [tornator; drechsler]. Vas az eszköze az szegény kádárnak s az kupa gyártónak (Szentm: TFü. 22).

lakat-gyártó: faber serrarius Nom.² 283. [schlosser]. Ez szersziesben voltanak illen szemelek mint Lakatgiarto Mate, Markalf Gwrgy (RMNy. II.120). Lñn ennek írása az nemes Szakmárban, egy jámbor lakatgyártónak házában (RMK. IV. 207). Ez lakatgyártóval éjjel elindűla, ál kulcsesal bemène az kis kápolnába (247. Nyr. V.510. IX.365).

nemez-gyártó: stratiarius Nom.² 293. [filzmacher]. Az sza-panyos, kupas, listgyártó, nemezgyártó czéheké az olasz fokas bástja (KolTört. 405).

nyerég-gyártó: ephippiarius Nom.² 281. [sattler]. Az nye-reggyártó mesterek ó mívét új gyanánt neadjanak (ErdÖrszgy. II.383). Nyereggyártó vezetéknév XVI. száz. (Nyr. IX.365).

óra-gyártó: [artifex horologiorum; uhnmacher]. Vezeték-név XVI. száz. (Nyr. X.227).

öv-gyártó: zonarius MA. cingularius; gürtler PPB. Az emberek nekek [igy] Ger faluarul: Vjarto Peter es Karo Myhal (LevT. I.76).

paizs-gyártó: sentarius C. clypeator MA. schuldmacher PPB. Paizsgyártó vezetéknév XV. száz. (Nyr. V.509). It wacion zalagj nalam Paizgiarto Andrase (RMNy. II.68). Irtham wolph Kgne az Paizgyartho Elek felel (HL70). Az paizgyártók egy jó paist adgyaunk (ErdOrszgy. II.383).

páncél-gyártó: loriciarius MA. panzermacher PPB.

posztó-gyártó: [pauñifex; tuchmacher]. Ha az secularoknak ruhaj ilyenek voluának, az io posztó giartoknak bölcsesége rőuid napon el vezne (VirgC. 149).

süveg-gyártó: pileator Kr. [hutmacher]. Sywegh-iartho Lwakchiteol el wettek wolph a pwskañh (RMNy. III.62).

szekér-gyártó: plaustrarius MA. wagner PPB. A zekereñh sem iya sem wasazza, hanem tsak parazthwi thynaltassa az zokergyartho (RMNy. III.87).

szér-gyártó. Vezetéknév XVI. száz. (Nyr. IX.367).

szjig-gyártó (y gyarto JordC. 740. szjártó (Com: Jan. 98): coriarius, alutarius C. scytotomis; riemer, gerber PPB. Lakozek egy nemynemew zy gyartonal (JordC. 740). Lón pedig, hog maradna loppeban nemel Simonnal szjigartonal (Fél: Bibl. 197). Szjártó avagy bőrdőket készítő a bőrdőket hamvas luggal készíti el (Com: Jan. 98). Az ő felsége lovaria való hámoikat megföldoztatván, fizettünk az szjiggyártónak flor. 9 (MontME. IV.146). A takátsok bástyájára járó gradit[na]k nintsen karja, az szjiggyártók és császárok között sincsen (KolTört. 401).

szita-gyártó: [cribrarius; siebmacher] Vezetéknév XVI. száz. (Nyr. IX.367).

tarsoly-gyártó: marsupiarus Nom.² 287. [bentelmacher].

tégla-gyártó: figulus DöbrC. 438. [töpfer]. Vőnek eg tegla gartonak parlagat zarándokoknak temetesere (DöbrC. 438).

trombita-gyártó: tubarius C. [trompetenmacher].

tü-gyártó: [acicularius; nadler]. Az therweny így talalta-toth wolph közzetvák, hogy Thügyartho Gergely megk eskegyek os lytywel megk menche magatth (RMMY. III.65).

üst-gyártó: alienarius, caldarius; kessler, kupferschmied PPB. Az szapanyos, kupás, üstgyártó, nemezgyártó czéhek az olasz fokas bástja (KolTört. 405).

üveg-gyártó: vitriarius, hyalurgus MA. faber vitriarius Nom.² 283. glaser Com: Vest. 57. 151.

GYÁSZ (jász Helt: UfT. C5. Thaly: VÉ. II.96. jászos TóthJ: IstN. 33. jász-ol Kónyi: HRom. 92): **1)** pulla vestis MA. [trauerkleid]. Myñth egh gyazba ewlthezeth processio lassu leppesl mendeghelnek a város felee (WinklC. 107). Zomorwsagos gyazban öltöznek (CzeclC. 21). Keserű lanatokwál gyazban öltözwen az zent azzonyallatokal megv wala (ÉrsC. 48). The zenth emberseged nágas kereszt fán fygwen zomorwsagos gyazba öltözcek (PozsC. 14. ThewrC. 30). Koporsóth fekete gyzal befedetem (LevT. I.142). Öltőirokrañs gyzást vonsznc wala (Kár: Bibl. I.489). Nagy szenyesen böytel gyazba inada (EszTH. 11). Zólyosi 20. naji öltözött ki az gyzásból vesesben (MontME. VI.354). Az helynek asszonya változtatja gyzsát, öltözik szivesen, mint az esillagzó ég vagy on oly férjesen (Thaly: Adal. I.118). Azon egyezett meg, hogy földig való gyzszban öltözwen mennének a császár eleibe Mustafa életéért könyörögni (Fál: TÉ. 647). **2)** [maestitia; trauer]. Mindezeket a halál porrá és szomorú gyzsá- szá változtattja (SBldog: TemK. 78). Koporsójáig jász dolga annak, kinek szemé- re etfélét hánynak (Thaly: VÉ. II.96). Az jóért életben sok bú ért, holtomig szívenben jász ért, roz világ réim mérget mért (284). **3)** lugubris MA. leidiq, traurig PPB. Siralomhoz való, gyzász: lugubris C. En immar kiöltözem e iasz ruhakból (Helt: Mes. 454). Myrtus: gyz fa. Ha borban

meg főzik, sebőket gyogit (BeytheA: FivK. 20). Ne hagy gyzász árvává (Huszt: Aen. 12). Az bévádólt gonosztevőc hozszult szakálokkal és gyz ruhájokkal tölttek az ő esodézéseket (MA: Tan. 1265). Az irigy halál s ez fekete gyzász selye mind ezeket előlünk elrejtette (Megy: 3Jaj. II.47). Järok jászruhában, sola nem lesz részem talám vigasságban (Thaly: VÉ. II.304).

[Szólások]. Gyzást le teszi: eluget PP.

földigvaló-gyász: vestis lugubris ad terram deducta Kr. [langes trauerkleid]. A helység azon egyezett meg, hogy földig való gyzásba öltözwen mennének a császár eleibe könyörögni (Fál: TÉ. 647).

Gyászol: lugeo, deplungo MA. trauern, betrauern PPB. Kic őnele valanac, gázolac es síroc (MünclC. 106). Kik gázolnac, ezöke az örök vigasag (DebC. 603). Mykoron ez vylagon wala meel chadulus ember meg haal, mynden rokonsagy feketeeben öltöznek gyzalwan (ÉrdyC. 7. 499). Gyzázod mind élte a te férjedneq halálát (Helt: Krón. 110. 45). Keserues gyzaszal az attioikat gyzaszolák (Nagyb: HunyJ. 20). Echo sürtisich meg Wilküm sóhajtását, gyönyörűségen nek gyzaszollyam fogyását (Zrinyi II.133). Holt társadat gyzázod örök özvegységben (Thaly: Adal. I.142). Ha (a varjak) egyike meghal, a másikja telles életében való özvegylésével gyzaszolja azt (Misk: VKert. 391). Sebhedett szívében keservesen jászolt (Kónyi: HRom. 92).

még-gyászol: [deplango; betrauern]. Elment az én uram a török táborra, meggyászolom ötet fekete bársonyba (Thaly: Adal. I.225). Enyed várossának sola el nem felelhető, eléggé meg-sem gyzázolható és sirallható veszedelme (Bod: Pol. 196).

Gyászolás: luctus MA. klage, leid, das trauern PPB. Gyzázolástul meg szünik: eluget MA. Szívőknek belső szomorúságát e külső gyzázással mutatni és bizonyítani (Tel: Evang. II.763).

Gyászolat: ∞ El eresztettem azokat siralommal es gyzalattal (BécsiC. 106). Wegyed ötet aytatos mywelködötnek karyan gyzalathal (ÉrsC. 62).

Gyászolkod-ik: [lugeo; trauern]. Gyzolkodik ő minden lakozója (BécsiC. 228). Így tőnectec, kic ma mővettek, mert gyzolkottoc es sírtoc (MünclC. 121).

Gyászoló: pullatus C. [trauern]. Gyzászó özveggy aszszony (Tof: Zolt. 798). Kesereg halálán szerelnes férjének, lévén hív gyzázója társa elestének (GyöngyD: KJ. 363).

Gyászos: lugubris, luctuosus SI. [traurig]. Jászos koporsó (TótlP: IstN. 33). Gyzász sákban takarták a testet (Czecl: Dág. Előb. 20). Ezzel meg fordult a gyzászos nép és oszlott (Fál: NU. 314).

GYAUR (kavor RMK. III.91. 277): [infidelis; ungläubig]. Az basának bémutaták, kavorokhoz ment volna, őt úgy beárukták (RMK. III.91). Az tereknek liñi erősen azt tartja, ha hittel, szép szóval kavort megcsalhatja, isten azért néki menyországot adja (277). Az hegyekből ezt kezdék ültöteni: fut, fut kavor (313. 314). Oh híres musulmány nemzet nagy reménye, ki által setétől a gyanrok fényre (GyöngyD: KJ. 427).

GYÁVA: hebes, debilis SI. [feig]. Én vegyem föleségüll ezt az ütölös forinát? Igen gyáva embernek néz engem (Kónyi: VM. 21). Légy kevely páva, én pedig gyáva, de töled még sem félek (Amade: Vers. 179).

GYEHENNA, GÉHENNA: [gehenna]. Jaj az ördögnee és az ő társainac, a gehemanac tűzere le-taszittatnac és ki-küldet- tetnee (Com: Jan. 218). (A páva) tollaiban angyal, lába pajkos torka gyehenna (Misk: VKert. 313). Az atheisták akár mint tagadgyák a jövővilébi dolgokat, azzal el-nem aluszik a ge- henna tűze (Fál: NE. 57).

GYÉKÉNY (*gyékén* Mel: Herb. 51. *gyékény* ACsere: Enc. 224. *gékén* Kules: Evang. 419. *gyékén* Mih: ÖrÉlet. 120. *gyékény* CorpGramm. 695. *gyékény* Nom.² 44.): **1)** matta, toges, storea, forniones C. strohdecke, matratze PPB. deke Nom.² 44. Gyékény, gyékény-fedél; storea: gyékény-ágy: bucla PPB. Zakadozt gyekenek (culcitra) valanak alittok (EhrC. 86). Az után le fekszyk vala az agy elevt az pagimentomou egy gyekenre (MargL. 11). Két elveszett gyékényért fizettünk 44 d. (MonTME. 1266). **2)** typha palustris Beythe: Nom. 8. hibiscus MA. [binse]. Sás, gyékény, szittyó: storea Major: Szót. 450. Káka kosár, gyékény kas, satyor: sirpea PPB. Az aszszonyalat gyékényből egy szekrenket elinala és belé töne a gyermeket (Helt: Bibl. I.Cc). A bihari náddal, gyékénnyel kötött háznak pernyeit a görából nézné (Szal: Krón. 502). Szittyó, sombek, sas, kaka, gyeken: juncus, scirpus (BeytheA: FivK. 104b). **3)** fűcella Helt: Bibl. I.Cc. [korb]. Káltem harchyath, ponttyoth, rakoth gyekennel (LevT. 1328). Kezde kosárokat, gyékényeket [csuálni], mellyekért naponként vésszu vala egy nap számu pénzt (Fr: SzJán. 144). Hordót tatároznak vele, zatyrot es gyekent kötnek belőle (BeytheA: FivK. 101b).

[Szólások]. Egy gyékényen árulok: üsdem vescentes cepis (Kisv: Adag. 222. SzD: MVir. 118). El húzták alóla a gyékényt (Molu: JÉptil. 248). Azt sem tudja, mely nap elrántiák az gyéként alóla (Deesi: Adag. 185). Vtolsó örünk el közelget és az gyékint el rántiák alólunk (Mih: ÖrökÉ. 120). Azt sem tudod, mely nap elrántjác alolad a gyéként (Czegl: Japh. 222. Kisv: Adag. 379). Boros idejében halál meghszóléta, alola a gyéként csak hamar el-rántá (Liszi: Mars. 55). Azt sem tudja, mikor rántják el a gyéként alóla (Fal: Jegyz. 921). El-rántja alolad a gyékényt és varjuk étke lesz (Könyi: HRom. 41). Mathias kiral eg badanal a Frideric nepet el veres es gikint [?] mondatanak velöc (Szal: Krón. 217).

káka-gyékény: [mariseum; binse]. Eggyic am az káka giekén, kiuel hordót gyekéneznec (Mel: Herb. 55).

pálma-gyékény: [matta e palmis facta: palmenmatte]. A bors fa gyümölte jó meg-érvén mendszent havába szedetik le és pálma gyékényeken a verő fényen harinad napig süttetik, míg megkúporodik (ACsere: Enc. 224).

sás-gyékény: [tegumentum e caricibus factum; uthgras-decke]. Neki fedező paplanuya sás gyékény, szűr, czondra (Tarn: Szents. 24).

Gyékényöcske: tegeticula C. tegillum MA kleine deke PPB.

Gyékényös: [scirpus, scirpis consitus; binsen-]. Gekennsthu 1252. (CodPatr. VI.73). Meta protenditur ad fluvium Gekenns 1261. (Wenzel. VIII.10). Gyikines vezetéknev XVI. száz. (Nyr. IX.365). Gyékényes remete-szent Pál (Csúzi: Tromb. 278).

Gyékényöz: [storeis, contego; mit binsen überziehen]. Eggyic am az káka giekén, kiuel hordót gyekéneznec (Mel: Herb. 55).

GYÉMÁNT (*démant* Nom.² 109. *dimántos* LevT. II.427. 428): adamas C. MA. diamant PPB. Gyémántnak a hegyi: adamantinus mucro PPB. Kemény mint a gyémánt: adamantus PPB. Harom arany gywrew, az egyekbe keeth gyemanyth kew vagyon (RMNy. III.52). Nagy eset ez s még is gyémántban foglalod az én definitiomat rutitod (Kereszt: Fels-Ker. 314). A pallérozatlan gyémánt olyan, mint olyan kő, amellyet bekasónak híznak (Mik: TörL. 232). Arany, ezüst, gyémánt kiuties rejtekéből soba ki nem szakad (PhilFl. 30). Völt az arany győtrűben nem haszontalan sár, hanem ragyogó fényes gyémánt (Bod: Pol. 183). Figyelem, szorgalom, vigyázó okosság, feltett dolgaiban gyémánt állandóság (Fal: Vers. 900).

[Közmondások]. Nem mind gyémánt, a mi tüdőklík (Fal: NU. 336).

cenkron-gyémánt: [psoudoadamas; falscher diamant]. Az cencron gyémánt oly biséggel terem az mi országunkban, hogy semmi bücsölöti nincsen (Keesk: ÖtvM. 268).

cseh-gyémánt: [adamas Bohemicus; böhmischer diamant]. Az cencron gyémánt, mellyet mi cseh gyémántnak hívunk, különböz az citrintől (Keesk: ÖtvM. 268).

késmárki-gyémánt: [adamas Hungaricus; bergkrystall]. Az késmárki gyémántokat Klobošiczky behozván, láttuk, sok embert megcsalhatnánk vele (Keesk: ÖtvM. 355).

prágai-gyémánt: [adamas Bohemicus; böhmischer diamant]. Egy vörös bársony hüvelyi szablya, az vasa cáfris, az hüvelyén való boglárokban vagynak prágai gyémánt 40. (Radv: Csal. II.177).

Gyémántos: adamantinus, adamantus SI. [diamant-]. Ha isten fiával áld meg, egy dimántos gyűrűvel egy pár perczet, egy dimántos képecskét és egy arany lánczocskát hagyom leendő fiának (LevT. II.427). Az gyémántos smukot becsülték fl. 900. (Radv: Csal. II.235). Semmi arany lincz, semmi gyémántos náfsa nem ékesíti annyira az embernek nyakát vagy mellét, mint a szemérmesség (Land: ÚjSegits. II.203). Egy gyémántos nyolcz oroszlyanos talléron egy kis repedezés (MonTME. VI.262).

GYÉMMA: [gemma; edelstein]. Az cyanusnál több az kék gyemmiak közül aranszínű cseppekkel nem szikrázik (Keesk: ÖtvM. 270).

GYÉNGE (*gewonge* EhrC. 81. *giönge* KBécs. 1572. D6. *gyöngö* Helt: Krón. 193. Zvorn: Post. 1647. *gyünge* Mel: Jób. 79): **1)** tener, mollis, delicatus, effeminatus, galbinus C zart, weich PPB. [weichlich, weibisch]. Wnek talpa es geungeb volt, hogy nem ennekem zemem fenie (NémGl. 126). Az ev geunge gyermekesetvl fogua elteteek zeretes regulanak zokasinal (MargL. 1). Ez gyenge zrnek az ev kezének bevre meg hasadoz vala (23). Tömlőczben vitotuen kalodaba verettete ez uomós gienge závet (DebrC. 12). Mykoron az flyghe fiának gyenghe aga vagyon, thwyatok, hogy közel vagyon a nyaar (JordC. 432. 83. 385). Tyzteletevs veenseg, evrseg lappag vala ez gyenge orcha alat (DomC. 4). Mygh embernek gengheb ew eelety, annawal hamarab meg serzyk ellenzew vezedelemtől (ÉrdyC. 151. 642). Hamarsaggal meg flfel meene az gyenghe ghymuek gyorsassaga zereut (380). Az fyge fá mykoron az ew agabau gyenga leyend ees leweleczkey kelendnek, twgyatok, mert kewzel wagyon az nyar (ÉrsC. 569). A firfu, ki te közzetted gyenge es keduetölt volt, frigykődíc az ő attyafiara: homo delicatus in te et luxuriosus valde invidet fratri suo (Helt: Bibl. I.aaaa). Kérete, hogy gyöngében czelekődnic az őczénél (Helt: Krón. 193). Ti cifra, gienge ruhau papok (Mel: SzJán. 284). Mihelt ki nő az széna fű, és meg tettett az gyenge fű, ottan be szedetnec az hegyről az fűnec (Kár: Bibl. 1620). Gyenge és kedüere nenekedett aszszoni állat (185). Az vad louac hátán nagy sok gyenge szűzec halála badgyadanae (Born: Ének. 313). A gonoszak gazdag palotákbau gyenge eldellet híznak (Pázm: Préd. 31). Kerczová, nyári gyenge szoknya (Com: Jan. 100). Az ember betűletinél e világon semmi gyengébb nintsen (Hall: HH.st. III.91). Ebéd után nem ártana a himvarráshoz vagy más tü-béli gyenge munkához fogni (Fal: NA. 194). **2)** imbecillus, enervus, victus, sublethus C. [schwach, kraftlos]. Gyenge bort termő szőlőfa: *inerticula vitis PPB. Bodog Ferencz ygen meg faradottuolna, mert vala geunge ember es beteg (EhrC. 81). Gienge értelmű tanító (Fél: Tan. Előb. 5). A kinek gyenge-ökossági es fél-eszű fia vagyon, nem haragszik, hanem száukodik rajta (Pázm: Préd. 655). Gyongén hisznek (Matkó: BCsák. 329). A gyenge gyomornak adok én nagy erőt, mert hamar megfőzöm, ami benne nem főtt (Fels²: SchSal. 13). Gyenge-gyomra nem tudta meg emészteni jóra ítegető vendégének

szeges beszédét (Fal: NA. 126). Eleintén gyenge, hitván szerrel volt a hajó dolga, tsak a part-mellett turbikáltak (Fal: TÉ. 724). Tőle jól tova égett egy gyenge lámpás (Kőnyi: VM. 79). **3)** attenuatus, perparcus C. [dürrtig]. **4)** [medulla; mark]. A közvény ellen vedd a keserű lapunak a bétit avagy gyöngjét, a ki olyan, mint a káposzta torsa (Lipp: Cal. 11).

Gyengécske: molluscus, tenellus C. molliculus, mollicellus, tenellulus MA. delicatus; zärtlich, sehr zart PPB. Az aranyat és ezüstöt a kik gyengécskekben az örökségek között szímlállyák, de nem a lelki jók között (László: Petr. 125).

Gyengéd: tenellus Kr. [zart, zärtlich].

Gyengédéd: tenellus, tener, delicatus, mollis Sl. [zart, fein]. Gyengédéd indulattal megölelte (Gvad: Hist. 13). Mennyei artzját lilimok ilik, mellyek gyengédéd ajakin meg-pirulnak (SzD: MVir. 272).

Gyengédédén: teneriter, molliter MA. zärtlich, weichlich PPB. Én fölölem való bizonság tételénec gyöngédeden hittene (Zvon: Post. 163). Énekléssel szép gyengédeden duczoltatja s a tsendesz halálloz magát készíti (Megy: 3Jaj. II.9). A fetske a judoknak hátekra száll s onnét tépeget valami gyenge gyapat, mellyel belől gyengédeden megtölti fészket (Misk: VKert. 449).

Gyengédén: ∞ Kiket tanetani kel, ezekkel mely gyöngédén kellessé banni, szent Iános példaia azt meg-mutattya (Zvon: Post. 155). Szent Pál az el tövelődött galatiabélieket gyöngédén tanította (724). Christus az ő tanétváninac buss szívét nem háboréttá meg, hanem még ugyan szükséges dolgokrulis ezac gyöngédén tanétt őket (757).

[Gyengédős, gyöngédösség]

Gyengédösségős: [permollis; sehr zart]. Az en gēgeedösségős zaunat epeul megkeseritven meg verēnec engümet (NagyszC. 35).

[Gyöngöl]

Gyöngöltet: mollitico, molliter habeo MA. [verwöhnen, verwelichen]. Sem ruhazattába, sem etelebe nem gyöngölteten magat (Born: Préd. 18). Nem szokása istennek, hogy gyöngöltessé kedves szolgait (Pázm: Préd. 37). És ki-ki vagy, akár-mint gyöngöltessed testedet, de földbe tétetik (75). Az ő fiokat szinten ugy gyöngöltetie, mint annak előtte (Prág: Serk. 577).

Gyöngöltetés: mollities MA. zärtlichkeit PPB. [verweichlichung]. Öltözetit felöltetbevaló nagy szorgalmatossággal és nagy gyöngöltetéssel kereste (Born: Préd. 400). Az világnak hizelkedő pompájának, az ő csalárdi gyöngöltetésének elleno mondanának (Pázm: Kal. 69). Mindenkor az testnek gyöngöltetésére, az testi kívánságoknak szabadságára eresztették sok dolgokban az ő nyájokat (49). Gyöngöltetésével kárhozatra vetette fiatskáját (Pázm: Préd. 206). De mivel a gyöngöltetést kedvellytik, nagy tünyságban és restségben maradnuk (Pázm: KT. 75).

Gyöngöltető: mollis, effeminatus MA. [mollificans; weichlich, verwöhrend]. Akarod-e tudni, mely kevésre bütsüllötté Kristus a világnak gyöngöltető puhaságit (Pázm: Préd. 94). Magok gyöngöltető, kényes aszszonyi állatoc (Megy: 6Jaj. 35). Vannak a nagyságos személyek között, a kik hol a gyöngöltető kényességtől, hol pedig a kovélységtől viseltetvén ártallják és szégyenlik magokat a házi gondokba avatni (Fal: NE. 24).

Gyöngén: **1)** tenero C. teneriter, molliter, leniter MA. zärtlich, lind PPB. Gyöngén tartottam: delicato nutriti Nyirk. Gyöngén tartott: delicatus MA. Én méhennek fia, kit kedven ápolgattam és gyöngén tartottam (Thaly: Adal. II.144). Mai nap az urfinkat igen gyöngén, kényesen nevelik (Fal: NE. 34).

Oktatják, mi vizekkel lehet frissen s gyöngén tartani a testet (Fal: NA. 155). Tanult mesterséggel szedegetik elő a gyöngén sértő, szerelmes szözatokat, hogy kedvet s módot adgyanak a fesletségre (165). **2)** imbecilliter C. [schwach]. Gyöngén állanak most dolgaink, igen tapogatva kell cselekedni (MontME. VI. 91).

Gyöngeség: **1)** teneritas, mollities C. MA. [zarthelt, weichheit]. Az asszony emberi gyöngeségre fordít: effeminat C. Zeretnec enne gēngesegenol zerec uala őtet (TelC. 159). Az zent malazthnak nyatta yndwlateek meeg ew yfyyw gyöngesegeeben az wr istennek zolgaltatara (ÉrdyC. 615b). Kedven élő asszonégek leszek irigységben, kik az földre nem léphettek az nagy gyöngeségben (RMK. II.210). Éltek vala oly nagy, szép gyöngeséggel, öltöztettek nagy drága öltözzettel (V.15). Minden dáma kötelességének tartya, hogy tetsző gyöngeségében tartsa kényes bőrit (Fal: NA. 155). Kénytelenek véle, hogy szépen bánjanak ezekkel a finnyásakkal, engedjenek gyöngeségeknek, minthogy minden aprólékra felítik orrokat (Fal: UE. 454). **2)** [debilitas, imbecillitas; schwäche, schwachheit]. Égőkre tamazkodotuala annag gēngesegért (BécsiC. 80). Az leelek legottan oth loezau az teth ő nag gyönghesegbenek ayandekaeath (ÉrsC. 134). Az úr isten az én gyöngeségemet vezérelje az haza jóvára (MontME. VI.291). A fejedelmekben is meg vannak a gyöngeségek, valamint másokban (Mik: TörL. 282).

Gyöngeségős: tenerimus Kr. [sehr zart]. Az ő gēngesegős züet elős tör által hata (NádC. 343). Kőrozthlittara feyozteek te gyöngesegős labaydath (CzechC. 13). Az időben az halál előt az en gēngesegős természetm zenvedo (NagyszC. 16). Ez gēngesegős zyz megbetegedyk vala (MargL. 53).

Gyöngeségű: ∞ Te gyöngesegw ees yfyyw vyrazos testőd (CzechC. 11).

Gyöngit: emollie MA. weich machen PPB. Vén artzját kendőzés gyöngitti, fiatalítja (SzD: MVir. 43). Ne tágtisd, gyöngitd a jóra-való igyekezeteke (418).

el-gyöngit: [infirmitas reddo; schwächen]. A fáradtság elszakaszkodtat, el-gyöngit (SzD: MVir. 125).

mög-gyöngit: muliero; weibich machen C. Meg giengitöm, azzoni ember természetw teszem: muliero C.

Gyöngül: tenerasco MA. zart werden, weich werden PPB. Gyöngült az feje valamennyére (MA: SB. 29).

el-gyöngül: [infirmitas fio; schwach werden]. Maga-is akkor el-gyöngüle és bágyadságára olly látás kertile, mintha édes battya volt volna körülle (GyöngyD: Char. 354).

mög-gyöngül: **1)** tenerasco, lentesco; zart werden, weich werden C. **2)** [infirmitas fio; schwach werden]. Erőben megszakaszkodni, gyöngülni (SzD: MVir. 124).

Gyöngülés: [infirmitas; schwächlichkeit]. Akkor látnuk leg szembetűnőleg ő felsége gyöngülését (ErdTörtT. I.11).

GYENTEL: [insector, propello; jagen?]. A tigris keményen gyentelték (Gvad: Orsz. 183).

GYEP, GYEPÜ, GYÖP, GYÖPÜ (gepo 1229. Czinár. gyép Decsi: Adag. 245. gyepew ÉrdyC. 379b. gyepü Kár: Bibl. 1564. gyup Monfrók. II.158). **1)** agger, septum, inaceria, maceris MA. darm, zaun, gehäge, gartenmauer PPB. Gepwken: in sepibus NémGl. 256. Yew el en galambom lew zahak odwayban es gepewnek wdwyaban (ÉrdyC. 379b). Myre tereed meg w gyepwyeth (KeszthC. 211. KulesC. 199). Nem lehetek kylyeb az zeolvo gyepneel, ha megh nem beertlettek (RMNy. II.314). Meg ölytécet őtet mint egy el hailot falt és meg dőytet gyepöt (Kár: Bibl. 1564). A ki buzgó szável könyörög,

gyepet, sőt kő-falt vét isten eleibe (Pázm: Préd. 644). Megdölytett gyepet: maceria depulsa (MA: Bibl. I.507). A szőlő gyepével vétetik kőnyúl (Mlad: Evang. 191). Kerítés nélkül való kert, gyepű nélkül való szőlő (GKat: Válts. II.530). A kert bé kerített gyepűvel (Com: Jan. 70). A tanítások és kegyes élő járók gyepűi az isten szőlőjének (Báth: Tromb. 174). Gyepű nélkül való szőlő (Szathm: Cent. 155). Elmém éjjel sem nyugtatik, csak azt omegeti, annak úttya gyöpét szegi s feszegeti (GyöngyD: KJ. 446). **2)** ager incultus MA. wüster, ungebauter acker PPB. Possessiones gepelvei et Felneupiti in comitatu de Ung 1284 (CodPatr. VII.186). Meta vadit ad in terram incultam que gep vocatur (Wenzel. VII.456). Meta incepisset super quadam particula terre, wlo geeph vocata 1364 (BebekIstv. kiad.). Erdőt szánt s gyepűt sem szánthat (Decsi: Adag. 125). Erdőt szánt, maga gyepét sem szánthat (251). **3)** herbetum MA. [rasen]. Az egész bad sem állhat volt ellenek az erős gyöpös és a sok víz között (Monlrók. III.158). Olyan mint az tőnisk, mint az fűs gyöpű (Born: Préd. 705). Oziander az gyöpre, anabaptistac az bokorba igazatnac (Mon: Apol. 26). Ne tekeregy már mint a kigyó a gyepűn (Matkó: BCsák. 143).

[Szólások]. Meg tétzik, bog az ő házát sem forogia sok ember, mert fel fogta a gyep (Decsi: Adag. 245. Kisv: Adag. 34).

[Közmondások]. Erdőt szánt s gyepűt sem szánthat: cum temetisum non alas, canes alis (Kisv: Adag. 102).

Gyepél, gyepül: [obsepio; verziunen]. Dolgodnak úttyát árkkolják, gyepülük (SzD: MVir. 19).

be-gyepél, be-gyepül: maceriam obduco, obsepio MA. unziunen PPB. Minket is az vr isten mint valamely szép szőlőt bé gyepelt, és bé árkkolt (Pázm: Kal. 11). Hogy pedig ezarant az atyafiaknak szaladásra gondolt tétovázását jó idején meg előzzük és bé gyepellyük, azt kel eszünkben vennünk (245). Bokrosodbatott onnat is rabságbéli kínos nyomorúsága, hogy minden vigasztaló híreknek bé volt az úttyók gyepülve (SzD: MVir. 347).

Gyepés, gyöpös: herbidus MA. grasig PPB. Gepuspotok, rivulus Czinár. Plana, sík, tér és gyepes út az nem csoportos, zökögő (Pázm: Préd. 86).

[Gyepésül]

be-gyepésül: [gramine vestior; vergrasen]. Szenvédésenek úttya bé nem gyepesülhet, sebeim bé nem forrhatnak (SzD: MVir. 77).

[Gyepéz]

föl-gyepéz: [aggere munio; mit einem wall umgeben]. A szerelmesnek drága szöleje törvényes parancsolatokkal meg erősítettett és mint-egy felgyöpöztetett (Csúzi: Tromb. 33).

GYEPLŐ (gyeplű Kár: Bibl. I.673. Fal: NE. 20. 57. gyöplő EsztI: IgAny. 74. gyöplyű RMK. IV.87): **1)** camus, lorum, resticula C. MA. funiculum PPB. [seil, strick, band]. Meg olda a gúst vagy gyeplőt (Lép: FTük. 21). Vékony szerő gyeplőket hoznac (Bartha: Krón. 79). Azért bínak bábát, hogy miód kezét, lábát kösse meg lázy gyeplővel (Felv: Dies. 14). Ha (a nagy-agyú halbul) egy bimet megfoghatnak és nagy bosszú gyeplőn a tengerbe bétótsájták és onnét a gyeplőn ki s béhúzzák, rettenetes sokaságú nöstény halak követik (Misk: VKert. 548). **2)** habena C. MA. zügel PPB. Megbúzui, rántani a gyeplőt: *adducere habenas PPB. Gyeplőre tanítja: loro conducto facit PPB. A kocsis a lovat az gyeplővel igazgattya (Com: Jan. 86). Ontig rángatám ide-is, amoda-is a gyeplőt, hogy félre tsavartsam a beszédet, de bójában (Fal: NE. 20). Minden lova rugjon-fél, a rúd-szege húllyon-el, repedgven a gyeplő-szi (Fal: Vers. 872. Thaly: VÉ. II.131). Bár esze a gyeplőt ne hagyta volna a

szágúldozó indulatokra (SzD: MVir. 129). **3)** [modus; knoten]. Ottan az szekeren el czudalkozok, ki felől felelet illien adatek: az kitől az giöplű megoldattatnek, Asia bírtoka annak adatek. Sándor giöplűkőteset-is hamar el vaga (Hosv: NS. 3).

vezér-gyeplő, vezérlő-gyeplő: habena MAL. [zügel]. Hlaba mondják az uraimék, hogy ők akár mely vallásnak vezérlő gyeplűje nélkül emberségesen élének (Fal: NE. 57).

vezető-gyeplő: habena PPB. [zügel].

Gyeplőske: habenula C. MA. armbinde PPB.

Gyeplős: lorens C. [riemen-]. Gyeplőslovak: fumaes equi PPB.

GYÉR (gyvr GKat: Titk. 1118): rarus, foraminosus, lacunas habens SI. [locker, voll löcher]. Gyér, ritka szita vagy rosta: *excussoria cribra PPB.

GYERMÉK (germők TelC. 14. gyernök ÉrdyC. 519b. gyernek RMNy. II.21): **1)** puer C. MA. kind PPB. Igaz ágyból való gyermekek: *certi liberi PPB. Gyermekek es nepek kezdenek mewuetny (EhrC. 57). Menőteec es kezdekeggetec zerelmezt a gérmeccről (MünchC. 16). W gyermekeket seremnekwl zile (VirgC. 32). Ezeket halvan syr uala az zent germek (MargL. 1). Az en gyermecken kezwenben főkzyk: puer meus jacet paralyticus (JordC. 375). A szolgálaleanyokat elol allata az ő gyermekeekkel egytembe (Helt: Bibl. I. Q2). Miert hogj az azzonj allat hasas, megh kel warnj, hogy az gyermekeket el hozza (RMNy. II.267). Ha az azzonyallatokat meg főrtötöd benne, germek massat ki hozza belőlök (BeytheA: FivK. 90b). Bőjtöt bőjtölt, földre borúlt, míg a gyermek beteg volt (Pázm: Préd. 145). Akár-mely aszony és gyermek úgy meg-öldozlat a bűntől, mint a pap (Pázm: LuthV. 83). Gyermekeit a kőfalhoz paskolá (Tyúk: Józ. 131). Az gyermekekkel az feketét levettesd, elég eddig a gyász (MonOkm. XXIV.36). **2)** [aetate parvus, parvulus, adolescens; jung]. Gyermekek: tener *equus PPB. Felkele azért a gyermek apróddal, juta a táborba (RMK. II. 77). Méglen a gyermek király felnyéne (Helt: Krón. 94b). Az én lovaim, a rudas sánta, az két gyermek ló, Kd tudja, minémű erőden (LevT. II.30). Ne vesszekődgyél gyermek léven emberrel (Decsi: Adag. 115). Te benned olyan természet és tudatlanság vagyon, mint imez tanulatlan gyermeklében (Pathai: Sacr. 71). Gyermekek lovaidd édesem egybéképen jól vannak, de az feketé megholt, az szemei folytanak ki (RákGy: Lev. 62). Az Babonyi uram gyermek lovát el hajtották (Gér: KárCs. IV. 504. MonTME. I.194). Gyermekek fejedelmeket adok nekik (Illy: Préd. I.59). **3)** [novellus; jung]. Usque ad insulam merkekerdew 1386 (BebekIstv. kiad.). **4)** [famulus; diener]. Meod ez igéc keltetönc Olofernes előtt es ő germéki előtt (BécsiC. 35). **5)** [puerilis; kindisch]. Gyermekek és iatekos feleletire David Janos deaknak rónidedeu meg felelec (Mon: Apol. 438).

[Szólások]. Még a gyermekekis láttia: et puero perspicuum est (Decsi: Adag. 85). Frater Marinus wewthe meg leansagat es ew twle fogta az gyermekeket (ÉrsC. 431).

[Közmondások]. Jobb, sirjon a gyermek, mint szüléi: *juveniles lacrimae vitis obstant PPB. Néma gyermekek anyja sem érti szavát (TörtT² II.292).

anyás-gyermekek: [amans matris; muttersöhnen]. Anyás gyermek: apud matrem natus (Decsi: Adag. 315).

atyafi-gyermekek: amittinus Com: Jan. 119. [geschwister-kind]. Atyafi gyermekek: *fratres patruales; atyafi gyermek, két testvér fiaknak gyermeki: patruelis PPB. Oldalaslag való az atyád bátyja és atyád nényne, kiknecc atyoc egy, kiknecc egy az anyyoc és kie közzül edgyiknecc az attya másinak az anyyával egy és atyafi gyermekek (Com: Jan. 119). Megölette maga bátyját, Báthori Boldizsárt, kivel atyafi gyermek volt (Kem: Élet. 18).

báb-gyermek: [pupa; kleines mädchen]. A másik nemben vadnak a kis baab gyermek (pupa), a leánka, a kis-aszony (Com: Orb. 75).

csöcsömő-gyermek: [infans; sügling]. Az nemes, fölseg kyalóc inagae az czezemő germetek (DebrC. 339). Karián forgo talyigácska, a hol a két esztendő esecsemő gyermek járni tanul (Com: Jan. 44). Tanuly a csöcsömő-gyermek Jesustol (Illy: KrElet. 65. Pös: Igazs. II.445).

csudás-gyermek: [partus monstrosus; wundergebur]. A csudás gyermekeknek kőrösztégekben nagy okossággal köl élui. Midőn nem lehet bizonyos dolog, ha két személyé a csudás gyermek, akkor egyiket egy általyában meg köl kőrösztölui (Sam: Ag. 60).

déák-gyermek: [scholasticus; schüler]. Ollyan kutyát látam, aki a kártyát ismerte és az abécét úgy tudta mint egy kis deák gyermek (Mik: Törl. 226).

egyhasi-gyermek: [geminus frater; zwilling]. Mindenkor nagyobb szeretet vagyon a kettősök avagy egy hasi gyermekek között, hogy sem mint más vér szerint való atyafiak között (Misk: VKert. 406).

elvetétt-gyermek: *projectus puer PPB. [ausgesetztes kind, findling].

énekös-gyermek: symphoniacus puer C. [singerknabe].

fattyú-gyermek: spurius, notus, adulterinus; bastard PPB. Szent Brixius püspök egy fattyú-gyermekkel vádoltatott, mint ha az ő paráznaságából lőtt volna (Hall: Paizs. 281). Az ő tisztátalan ágyokból származott fattyú gyermekek fertelmes voltokat megbizonyította (MontME. I.198).

ferfi-gyermek, férfiú-gyermek: masculus C. [puer; knabe]. Züle eg zep ferfiu germőköt (GuayC. 44). Történék, hogy nehézes levén egy meg-holt férfi-gyermeket szüle (Illy: SzElet. IV.139. Barna: Isk. 408).

inas-gyermek: [adolescens; jüingling]. Vala akor Abel zaz os huzonket extendös inas germők (TelC. 223). Valamelly inas gyermek, miheil az rendbe felvétetie, mindgyárt meg szünie olyan lenni, az mince nevezetie (MA: Tan. 1493).

juhász-gyermek: [puer pastoris; hirtknabe]. Minap egy kis kanász más juhász gyermekkel össze kezdé veszni pásztori versekkel (Fal: Vers. 905).

kettős-gyermek: [geminus; zwilling]. Kettős gyermekek: fratres *gemelli; kettős gyermeket szülő: gemellipara; kettős gyermeket szülni: *geminum partum odere PPB. Kettős gyermekek egyike, ki még él: vopisus PPB. Kettős gyermekek találatának az ő méhében (MA: Bibl. I.22). Rebeka, midőn már méhében a kettős gyermekek egybe itköznének, kívánságát meg-bánta (Mad: Evang. 385). Kettős gyermeke kűszködött méhében (Land: LjSegits. I.403).

kicsiny-gyermek: pupus C. [knabe].

leány-gyermek: puella; mädlein Nom. 11. Keues idev nek utanna igen iol kezdé enekleny az egy-b kysded leányokkal ez leány gyermek, zent Margit azzon (Margl. 1). Minékünk asszonyokunk és az leány gyermekeknek semmit nem adnak (LevT. II.7). A várasnak minden férfiu és leány gyermeki az egerek után iadultnak (Lászny: Krón. 241).

mostoha-gyermek: [privignus; stiefkind]. A mostoha apa és mostoha anyja a mostoha gyermekeket nem szüntén úgy szeretie, mert edgyie sem nemzöje (Com: Jan. 119).

pásztor-gyermek: [puer pastoris; hirtknabe]. Vala egy zeghen pasztor gyermek, vala nykeppen nem akarattyawal gyoytta fíel ew wranak gabonyaat (ÉrdyC. 434b). Menakas volt tiszta pásztor gyermek, kondor hajú, fitos (Fal: Vers. 904).

szópó-gyermek: lactens puer SK. [süugling]. Hordozd őtet az te kebeledben, az miképpen hordozni szokta az dayka a szópó gyermeket (MA: SB. 359).

tar-gyermek: [depilis; haarlos]. A tar gyermekeknek meg nő meg a haja (Ver: Verb. Szót. 21).

zab-gyermek: terrae filius, illegitimus Ver: Verb. Szót. 15. spurius SK. [uneheliches kind]. Menyi zab gyermekeket el rökentöttek (Pécs: Fel. 729). Fattyufi: nothus, de cuius parente non dubitatur; zab gyermek: spurius, qui non audet suos parentes nominare (Szaksz. M. Akad. Értesítő 1847. 332). A ki felől kétség vagyon, ha meg kőrösztőlkötenek-e avagy nem, mint az elvetett zab gyermekek felől, azokat hával köl meg kőrösztölui (Sam: Cer. 59). A romai ecclesianak zab gyermekei voltak azok a tévelygések, szakadások (Matkó: BCsák. 109). Fattyaknak és tisztátalan ágyból való zab gyermekeknek semmiképpen (az örökségből) részt venni nem kell (Com: Jan. 120). Ennyiben föld fia, zab gyermekek, fattyak (Veres: Lev. 22). Tizenhat zab gyermeke nem volt Calvinusnak (Pös: Válasz. 241). Fejér madár hattýú, zabgyermek az fattyú, e-je, nyalka legényt illet az sarkantyú (Thaly: VÉ. I.402. Apoll. 45). Ő zab gyermek vala (Gvad: NótTest. 123).

Gyerköce: juvenis, adolescens, ephebus SI. [knabe, jüingling]. (KanizsaTört. 41).

Gyermekcse, gyermekeske, gyermekécske (gyermeczeknek Bat: KTud. 1): puellus, puerulus, pusio MA. knäblein, kindlein PPB. Adoryan vala neve, mel germöcke anhat és nehet köuete (NádC. 459). Felejtte extendös germőkőciat a túzuel őrizetnikil (485). Yrok tynetek és gyermekcek, mert ereskek voltak (JordC. 866). El iöuenek feleségök ölögben tartuan az ő kis gyermekőciöket (DebrC. 135. 573). Tey zupo gyermekelkeknek zayabol wettel dycherethethi (KulesC. 12). Az kerezteletlen gyermekkeknek rettenetes nem lizen vrunk Cristus (TelC. 254. ÉrdyC. 450). Az szeghén tudatui gyermekceknek eleikbe adnam, hogy ökis az istent deczerhetnek (Bat: KTud. 1). Azt jól érti, hogy asszony szereti két kis gyermekcsőjét (RMK. II.12). Mince utánna meg fokta volna [a pásztor a hollót], haza viúe a gyermeklöknek (Helt: Mes. 369). Amaz negyuen gyermekcek, kie Elizeus prophetat meg szidalmazae (Born: Préd. 87). En még fen vonzom magamat, az gyermekcecskék bekével vauak (LevT. II.24). Az kis gyermektsköket [igy] is meg kelle kőrösztölui (Szár: Cat. 114). A kis eszi gyermekeske nem akar hozzája menni (Láz: Préd. 7. Pázm: LuthV. 395). Az csacsogó gyermekcek szájában az gögítelés az botlo nyelveknek magyarázatlauságrával édesődie (Prág: Sork. 467). Kőrüllök az apro gyermekcecskék zäjognak (Hall: Paizs. 362). Vásozt gyermektséket jóra tanitsanak (Kim: Ének. 322).

Gyermekded (gyermekded Helt: Bibl. I. Aat. MA: SB. 94. MA: Bibl. I.14. 46. Tyúk: Jász. 423. gyermekded Deesi: Adag. 173. Kár: Bibl. I.147. gyermekded CzechC. 5: 1) depuber C. novellus MA. [toner] neuling PPB. [kindlich, zart]. Gyermekded, ki most szörösödik: depuber, depubis PPB. Ő gyermekdediket (infantes) léteriezöté vt templonnanne oreua ellen (BécsiC. 16). Gyermekdedene és emcenen zaiocból fölul diébreteit (MilichC. 52. 110). Mykoron megen gyermekded voltal (PeerC. 312). E gyermekded ziz a templomnae tizón őt gradieyt alhatatos lepesel lattatec fölmenye (TelC. 36). Gyermekdyd wzeu tehu (RMNy. II.211). Három gyermekdid koss ál vala az vt melet, iatözözün egy mással (Helt: Mes. 206). Végy egy gyermekded tinot való aldozattra (Helt: Bibl. I. Bib3). Gyermekdid tinoc: vitulus (Kár: Bibl. I.147). Hoza gyermekded köver borjut: tulit vitulum teuerrinnu (MA: Bibl. I.14). A te két emléd olyan mint kettős gyermekded gedelye (Énekek éneke M6). Felvivé ő magáért gyermekded tinóját (MolnF: LTárh. 16). Éorsekek ket tehenet, gyermek dedeket boryustul és ket dinot hagiok

(TörtT. 1878. 145). Leginkább szánek vala egy gyermekded török lovat, kit az táboron vöttem vala (MonIrk. VIII.354). **2)** [novellus, tener, virens, recens; jung, frisch, grünend]. Az kender es az arpa megh serwth, myert hogy az arpa gyermekded volt es az kender zarba eredeth (JordC. 25). Mint szép gyermekded olajfa vesszők az igaz hitben felnevekednek (RMK. II.123). Az gyökérét, míg wy, gyermekded, így szárazd (Mel: Herb. 49). [A jó asszony olyan] mint az gyermekded plantak melle tetetet tünaszszok (SalMark. 31). Gyermekdedd plánták (MA: SB. 94). Az disznó az ag szart meg ési és ifjú, gyermekded szart szerez abból (MesésK. 13b). Gyermekdid sert, méert mostan karos innya 1649 (KLőse. 15). Igen szép, gyermekded salátá (Szakácsmest. 126). A ki akar miskulantiát csinálni, szedjen igen gyermekded salátát (TörtT.² I.579). **3)** [vermis; wurm]. Az disznónak mimódon kell gyermekdedet csinálni? Felelet: Szurd avagy vágd meg az disznót nyárban, az sebben mindgyárt gyermekdedek nevekednek és fergek (MesésK. 13).

[Közmondások]. Job az vén orosz lány az gyermekdid szar-uasnál (Deesi: Adag. 173).

[Gyermekdedül]

még-gyermekdedül: [tenerasco; grünen, blätter treiben]. Micor (fíge fanac) ő aga meg gyermekdedölend es megleulezendie, tuggatoc, mert közel vagón a úar (MünchC. 59).

Gyermekényi: [puerilis; kindisch]. Gyermekényi tudatlan ifju (Bethl: Élet. II.92).

Gyermekés: [gravida; schwanger]. Meg-tartya ez a gyermekes terbest, még a magzattya-is nem lehet annak rest (Czegl: Dág. 47).

Gyermekésköd-ik: accisso, ineptio C [kinderei treiben]. Ifjatskálkodom, gyermekeskedem: adolescenturio; *consector puerile quid PPBL. Ne gyermekesködgyél: relinque nucas (Deesi: Adag. 33). Mikor kellene-is szállani valamely dologhoz, akkor-is csak gyermekeskedik, nyálaskodik (Matkó: BCsák. 210). Hald meg, ha gyermekeskedni kel ilyen nagy istenes dologban (MNyil: Irt. 220).

Gyermekésködés: ineptia C. [kinderpossen]. Szent Hieronymus idejében voltanac némellye, az kie gyermekeskedéssel játtzottattá és czufoltá az istent (MA: Tan. 1269). Nem elég volt volna az gyermekeskedés, ha azt valami ékes hasonlatossággal fel nem kendőztette volna az barát (Toln: Vig. 65).

Gyermeketlen, gyermektelen: liberis carens, ateknos MA. illiberis PPB. [kinderlos]. Nosza pápista vraim, riaszszátok-meg a gyermeketlen, de gyermek eszű patert (Matkó: BCsák. 134).

Gyermeki: puerilis C. MA. kindisch PPB. Gyermeki bolondság: ludicrum puerile PPB. Gyermeki dolog: *puerile est; gyermeki idő: aetas *puerilis; gyermeki ész: consilium *puerile; éretlen gyermeki idő: aetas *acerba PPBL. Giermekői eztendeit eert elkölölkel giőzi uala meg (DebrC. 201). Kysded gyermek yfysagatvl foghwa zolgaltá vala bodogssagus zent Marton pyspeket (ÉrdyC. 626). Nem gyermeki dolog ez, a mit beszéllez: nihil ex agro dicis (Deesi: Adag. 219). Az okos emberről azt nem íthetjük, hogy testamentomban gyermeki módon jáczott volna (Pázm: Kal. 690). Ezeket a gyermeki alakoskodásokat oly púposan mustráltattya Vitteberga (Pázm: LuthV. 8). Gyermeki szerben, tizenkét esztendő s korban volt (Zvon: Post. I.259). Gyermeki eszéhez képest (Matkó: BCsák. 5). Gyermeki játékokkal jáczodozván: crepundiis ludens (Com: Jan. 44). Nyakadban randul gyermeki bölcsődködésed (Illy: BCSTomp. 226). (A gödénynek tollatskáiból) a szőtsők gyermeki meotétskéket szoktak béllení (Misk: VKert. 343).

Gyermékibb: [magis puerilis; kindischer]. Nem gyermekibbé a to kausquentiázásod (Matkó: BCsák. 227).

Gyermékség: **1)** pueritia C. MA. [aetas puerilis; kindesalter]. Il felséges kyráli magzat ilyen geuge gyermekesegenek ideében ezenkeppen geterye magát (Margl. 2). A halalos byn meg őli embőrbő, valami iooth tőth mind ő gyermeksegetől fogva (NagyszC. 306). Nemely nagy hyrev frater ev gyermeksegetev-fogva zokta vala Cristusiak sebeyt nagyon tyztelny (DomC. 236. 6). Immar az gyermeksegebol ky keothlem volna (LevT. I.115). Az to gyermeksegednec ideio (Kár: Bibl. II.122). Felserdült gyermeksegedet játéokban, ugrásban, bolondoskodásban fogtattad (Pázm: Préd. 68). Azokat a dolgokat foglallya-bé, melyek a Kristus csecesmőségé és gyermekségé (Illy: KrÉlet. 3). Hogy magzatiukból bősületes ember légyen, szóllatlan gyermekségében lássunk hozzá (Fal: NE. 113). **2)** puerilitas C. [puerilia; kinderei]. Bukóst jádzani és ehez hasonlockal gyermekség (Com: Jan. 209). Minden kicsiny szón meg-indulni gyermekség (Hall: Paizs. 249). **3)** [pueri; die kinder]. Gyermekséget igazgatók: paedagogi (Com: Jan. 154).

[Szólások]. Gyermeksegből kiköltet: ephebi (Com: Jan. 44). Ki költ a gyermeksegből: excessit ex *ephebis PPBL.

Gyermekte: [als kind, im kindesalter]. Gyermektem vöttem sok nyomorúságot, sokszor elvetni kévántam az lámat (RMK. II.265).

GYERTYA (gyergyia Illy: Préd. I.205. *gyorchia*, *gyorczya* LevT. I.344. 345. *gorla* BécsiC. 298. NádC. 526. NagyszC. 381. ÉrsC. 67. Mel: Herb. 146. *györtya* ÉrsC. 67. Deesi: Adag. 51. 53. 117. Helt: Krón. 41. Helt: Mes. 75. Helt: ÚJT. A8. Cis. G3): candela C. MA. licht, kerze PPB. Gyertyára repeső lövöldék, legyet-ke: hepiolus PPBL. Gyertyacat a tömlőczbeliekhez zolgaltat vala (NádC. 526). Mindőnknece gortfát oztanak, hog az oltarhoz iarnanac vele. Istennec angála a gortfati a nemős azzonac kezéből erővel kiunozyauala (NagyszC. 381). A giermek kezében egő giertiát aduan, fel emelik vala az vristen tisztősegere (DebrC. 96). Az althal fara ragaztuanak volt barom gyortyat aldozat koron (ÉrsC. 67. LányiC. 98). Zent Agoston mondasza zerent eeggew gyertya yegzy az mennyey dychőseegnek ezek vylagossagant (ÉrdyC. 72). Györttyát sem gynytnac: neque accendunt lucernam (Helt: ÚJT. A8) Ha az györttya szikrázic, vagy nehezen gyúl meg, menyődrgésnec iele (Cis. G3. Fél: Bibl. 6). Azt irhatom az gyorchia felewl, hogy suk [így]. Az mastani bechy gyorchia chinalok olaz gyorchyathi chynalnak, az olaz gyorchyaba adnak feleth, felethb ismegh bechy gyorchyath. Az to Keg. embere megh nem varth, chyak nygh az gyorczyaerth voltam (LevT. I.344. 345). Gyertya gyutva, égő fáklýával keressük azokat (Land: ÚjSegis. II.499). A gyertyát a lámpás nélkül ne vigyed-ki: lucernam absque laterna ne feras (Com: Jan. 158). Gyertyánál olvassák az pénzt számokra (TörtT. IV.68). Mint a gyergyatorto az ő fenyessegit kiönti (Illy: Préd. I.205).

[Szólások]. El-alutt a gyertya: lucerna lumine *defecta: PPBL. Gyertyát mártani: *sebare candelas; fagygyazok, gyertyát mártok: sevo PPBL. Roszúl való meg senyvet fagygyat igen bővön ne máres az vékony gyertya-bélre (Prág: Serk. 844).

[Közmondások]. A gyertyát nem azért gynytytác meg, hogy el rőytsec kőből ala (Helt: ÚJT. 11. Fél: Bibl. II.2). Meg tetzik, hogy györttiánál írták: olet lucernam (Deesi: Adag. 53). Délben gyuitaz te györttiát: lumen soli mutuas (Deesi: Adag. 51). Délben györttiát gyuitaz (117). Az őrdőgnék is kell gyertyát gyújtani (RákGy: Lev. 230). Délben gyújtasz gyertyát: *aquum in mari quaeris PPBL. Meggyújtott gyertyát nem kell tsudálni, ha fogy (Mik: TörL. 314).

faggyú-gyertya: candela sebacea Kr. [talglícht]. A gyertya világnál tanulónac a viasz gyertya a fagygyu gyertyánál

inkább hasznal (Com: Jan. 158). Faggyu gyertyák mártására 4 mázsza 25 font (Radv: Csal. III.67).

füstölő-gyertya: pastilli fumales; rauchkerzen PPB. A spanyol füstölő gyertyáknak kellemetes illatja egészen elterjedt (Könyi: VM. 42).

kén-gyertya: filum sulphuratum MA. sulphuratum, fomentum Nom.² 405. ramentum sulphuratum Major: Szót. 402. sulphuracea, ignarium, ellychmum; schwefelhölzlein, schwefelkerzein PPB. Kénköves forgács, kén-gyertya: *sulphuratum ramentum PPB. (Kírbesz. 142).

kétbélű-gyertya: dimyxos C. [kerze mit zwei dochten].

kétmécsű-gyertya: dimyxos C.

király-gyertya: candela regia; königskerze Mel: Herb. 146.

mártott-gyertya: candela tinctu facta Kr. [gezogenes licht]. Mártott gyertyák keltek el 400 drb. (Radv: Csal. III.67).

mise-gyertya: orobanche Beythe: Nom. 6. [sonnenwurz]. Orobanche multis Austriae et Pannoniae siluis nascitur atque Ungaris misé gyertyha, id est missalis candela sine cereus dicitur (Claus: Nom. 242). Mise gyertya: candela regia, orobanche (BeytheA: FivK. 45).

viasz-gyertya: cereus C. [wachskerze]. Ziz marianae es vias gertyat vón (TelC. 98). Viászből csinált gyertya: cereum, wachslight (Com: Vest. 122. Com: Jan. 158. Czepl: Dág. II.6). Némely szertartások emberi rendelések, az mineművek: cam-sak, pilissek, gyertya tartók, szentelt viasz gyertyák (MNyl: Irt. 132). Viasz gyertyák mártására 91 font (Radv: Csal. III.67).

viasz-gyertyácska: cereolus C. [wachskerzlein].

Gyertyai: [lucerneus; licht]. A bogarak három félék: levegő égbéliek, minémű a méh, darás, gyertyai lepke (Misk: VKert. 636).

Gyertyás: [lucernaris; kerzen-, licht]. Isten meg vttalia Vitemberga es Bartfa ostias, oltaros, giertias, korosmas may-mait (Mel: Sám. 434). A kis kamarában (vagon) egy gyertyás láda (Gér: KárCs. IV.147).

[Gyertyáz]

Gyertyázás: [pervigilatio; nachtwahe]. A bőltsek az ő szép tudományokat sok éjjeli gyertyázások és magúnosan való elme fárasztások által szokták őregbíteni (Misk: VKert. 493).

GYÉRTYÁN(fa) (*gyergyán-fa*; ornus PPB. *gyórtján* Mel: Herb. 17): [ornus; hagebuehe]. Gyertyánfa: ornus MA PPB. Gyertyan fa, kiből malom fogat es erős nyeleket chynahnak (BeytheA: FivK. 12).

GYÉSZTÁL: gesticlor C. MA. seltsame gebelrden machen PPB. Gyesztálok, pepetslek: gesticlor; a vállával-is gyestálni: argere *gestum humeris PPB.

Gyesztálás: gestus MA. gesticulatio PPB. die gebelrden, mienen, stellung eines menschen PPB. Hozzá-szabni a dologhoz a gyestálást: accomodare *gestum; gyestálással mondani a verseket: carmina *gesticulari PPB.

[Gyesztáldogál]

Gyesztáldogáló: gesticulator PPB. [pantomimist]. Gyestáldogáló, epetzelő, játékos: gesticulator PPB.

Gyesztáló: gestuosus PPB. [pantomimist]. Gyestáló, sok tzerémoniával élő: gestuosus PPB.

GYÍK (*gyél* JordC. 95. Kár: Bibl. I.97. Pázm: Préd. 639): lacerta C. MA. eidechse PPB. Kyk ez földén yának, mint vakondgh, patlihan, saska, gyeeek, mynd vttalatosok (JordC.

95). Ha a gyopárnac a fűvet, virágat az agyban feyed alá tészed, kigyót, békát, gyékot el űzi (Mel: Herb. 116). Tisztátalanoc légyenec ti előttemec az egér, a béka, gyée és vakondae (MA: Bibl. I.98). A gyík akárki előtt igen esmérates állat (Misk: VKert. 252). Hanem ha talán a kigyókat, békákat, gyíkokat nem kellene bántani, mert buján szaporodnak (Fal: NE. 16).

csillagoshátú-gyík: stellio Com: Jan. 41. [sterneidechse]. A tsillagos hátú gyée, scorpio avagy scarapna lábakon járnac (Com: Jan. 41). A tsillagos hátú gyík hátán tsillagzó avagy gyöngyházaz boglárok látszanak (Misk: VKert. 254).

ezüst-gyík: argentangina Pázm: Préd. 639. Egy igazság szerető eszébe vévé a mesterséget és felkiálta: hogy ezeket ezüst-gyék bántya (argentanginam patimitur) és ezüst akadott torkokon (Pázm: Préd. 639).

fejér-gyík: salamandra Misk: VKert. 252. A salamandra annyit tészzen mint fejér gyík (Misk: VKert. 252).

krokodilus-gyík: [erocodilus]. Strabo az aegiptombeliec fölől azt írta, hogy az vörös lagymat, foglagymat, crocodillus gyíkot isten gyauant inadtac (Mon: Képt. 134). Siralmával mint hogy meg esal a krokodilusgyík úton járó embert, így engemet elhitetett (Balassa: Költ. 16).

sár-gyík, sarga-gyík: lacerta flavens Nom. 1641. 143. (Kr.) Az ő feien ala őgneec vala zamtalan zörnű sar gíeoc (GuayC. 48).

tarka-gyík: colotos C.

mérges-tarkagyík: salamandra C. Vallyon az salamandra mérges tarka gyék, nem a tűzben lakik-e? (Lép: PTük. I.96).

torok-gyík: angina, cynanche, synanche C. MA. kehlucht, halgeschwür PPB. Micoron e hertelen valo korsag, a torocek elhatalmazott volna, negen meg halanac (TelC. 141). Toroc gyékét mos az vízével (Mel: Herb. 25). Korsagos gyermeköt es therek gyíkot gyógyit (BeytheA: FivK. 119b. 69b). Az bor esészár-
rok torokgyékének orvoslására barom üveg borokat akasztottak (Pázm: Kal. 134). Kis-aszszony baviának 26. napján magyarázzák az szemnek tájdlmit, szív-fájást, torok-gyíkot (KNagysz. 1613. D6). Torok gyék bánt bem.etekeket (Bal: Csik. 9). Eret az nyelv fölött és alatt jó eresztetni, midőn az lóuak torok-gyíkja vagon (Cseh: OrvK. 5). A boros torok-gyéknek kenése (SzD: MVir. 358).

tüzes-gyík: salamandra Com: Jan. 41. A csillagos hátú álnoc gyée, lángban élő tüzes gyée lábakon járnac (Com: Jan. 41).

vizi-gyík: lacerta aquatica Nom.² 143.

zöld-gyík: [lacerta viridis; krauthalm]. Zöld gyíknek az epéjével kend meg az alma fának czolonkját. (Nad: Kert. 133).

GYILKOS (*dilkos* Tel: Fel. 4. *galkos* DöbrC. 349. RMNy. II.40. Sylv: ÚJT I.8. II.115. 146. *galkos* SándorC. 39. *gyikos* Land: Újsegits. II.206. MA: Scult. 209. KTör: SzJán. 24. *gyolkos* EhrC. 148. 154. DebrC. 381): **I**) sicarius, homicida C. MA. mörder, bandit PPB. Kézbe akadt a gyilkos: deprehensus *porcussor PPB. Melto nagy zowrniew halahual, mykeppen gonosz tohuay, gyolkos (EhrC. 148). Ty gonoz latrok es kegietlen gyilkosok, nem csak hagi az nunkanal kereskedv embereknek lozogat el ragadozzatok, de meeg enek fwltve az isten zolgaynak adot alamisnates. (VirgC. 47. 55). Minden ki ő attatien gélől, az galkos (DöbrC. 349). Meg mutatta neky, nyiemő kenyok volua az galkosoknak (SándC. 39). Az zentő es yzogat megli tagadatok es az gyilkos emberth koreetők tynektek adnya (JordC. 715. 56. 101. 731). Az galkos, ky meg őlte az emőrt, ha oda meneud, el ered vere az holt testnec (DebrC. 361). Az atkozot

Boleslaus kyal nagyon meg h yede es meg rettenne ennen magaban, mynt kegyetlen gyilkus (ErdyC. 300). Iay nektek, gonozul kik irasra tanyttotok, galkossok es huzyvgok (RMNy. II.40). Meg ne öletessée a gyolkos, mig a gyülekezet eleybe nem vetic (Helt: Bibl. I.Fü2). Meg haluán meg hallyon az a gyilkos (Kár: Bibl. I.155). Két halála vagyon annak, az ki ő maga magának gyilkosa (Decsi: Adag. 270. Fél: Bibl. 37). Uriást, tékélletes hiv szolgáját gyilkosul meg öleté (Pázm: Préd. 348. Mad: Evang. 228). Törmenyeket szörzenec az gyolkosok ellen és a töb lator emberce ellen (Helt: Krón. 41). 2) [mortifer; tödtlich]. Bánom, magam majd megcsaltam és majd gyilkos horgot faltam (Amade: Vers. 193).

anya-gyilkos: [matricida; muttermörder]. Anya-ölő, anyának gyilkosa: matricida PPBL.

atya-gyilkos: [patricida; vatermörder]. Attyának gyilkosa: patricida PPBL.

atyafi-gyilkos: [fratricida; brudermörder]. Atyafia gyilkosa: fratricida C. PPBL.

embër-gyilkos: [homicida; menschenmörder]. Mindön, ki atyafiat gúlölh, ez eleten embör gilkos (NádorC. 121).

szülő-gyilkos: [parricida; eltermmörder]. Zwleie gyilkosa: parenticida, parricida C.

titkos-gyilkos: [sicarius; meuchelmörder]. Titkos-gyilkos, ember-öldöklő: sicarius PPBL.

Gyilkoskod-ik: [homicidam ago, latrocinar Kr. [trucido; morden, wie ein mörder handeln]. Ki-ki kedvére tsalhat, lophat, gyilkoskodhatik (Fal: NE. 63). Szülék, kik nem élték úgy, mint kellene, ha nem tudgyátok, ki-mondom, gyilkoskottok magzatiokon (Fal: SzE. 527). A szerentse ma szolgál, holnap gyilkoskodik (554). Utólyára ki-for boszúja, fűjja a sok zátkot, átkot, öl, vág, gyilkoskodik (534).

Gyilkosság: [homicidium C. MA. todtschlag, mord PPB. Emberne zűneből zarnaznac törneü tőretec, golkossagoc (MünchC. 85). Vala Borrobas tolway, ky gyolkossagheerth vet-törth vala a temleczbe (WinkIC. 186). Embernek hw zyweből zarnaznak ky gonoz gondolatok, gyolkossagok, paraznasagok (JordC. 402). Hamys lytók leeznek es nemykeppen nagyob az gyolkossagghaal (ErdyC. 525b). Mynden hamysagual teljes-sek paraznasagual, gonossagual, gyolkossagual (Komj: SzPál. 48). Zsidó módra környilmetélkeznek és sok gyolkossággal megvéresítették (RMK. II.105. 184. 185. 193). Ha valamely férfiember avagy asszonyember paráznaságban, gyolkosságban, vagy valami más vétekben találtatnék, ha meg nem öletik, a bírásának fele én számomra való (TörtT.² IV.93). Itt gyolkosság, veszekedés, lopás nintsen (Mik: TöRL. 404). A ki elég fődelet nem talált gyolkosságának, azt meg-bűntették (Fal: NE. 75).

Gyolkosságos: [letifer; tödtlich]. Gyolkosságos méreg, barag, irigység, buialkodo gondolat es egy masra valo soc fele törés (Born: Préd. 281).

[GYÓGY?]

mög-gyógy: [sanor; genesen]. Valaky sebes arra tekeen-tend, eel es meg h gyógy [?] (JordC. 163).

GYÓGYÍT (gyagynlás Czegl: Japh. 73. *gyogeytas* DomC. 33. *gyogét* Decsi: Adag. 288. *giogit* Fél: Bibl. 5. Vás: CanCat. 685. 687. *gyógyn* Helt: ÚJT. 16. Magy: Nád. 46. *gyogeyth* KulesC. 64. Komj: SzPál. 172. *iggit* Szék: Zsolt. 58. 184. *igogolas* BécsiC. 28. *gyogyn* EhrC. 126. *igogul* (Szék: Krón. 19): *medico*, *medicor* C. *medeor*, *sano*, *curo* MA. *heilen* PPB. *Kerwly* vala *Galyleat* *gyogyoythvan* mynden korokat (JordC. 364. 381. 382. 388). Korokat vyagzt vala, vakokat, santhakat *gyogytt* vala (ErdyC. 232b). Betegöket *gyogyvtot* (625). Vakokat es santakat *igogitasz* es

egieb nag soc czudakot az emberec között szeresz (Szék: Zsolt. 184). En sebesithatoc es en *gyogyithatoc*: *percutiam* et *ego sanabo* (Helt: Bibl. I.cccc3). Borban, mézben ha iszod, sárgaságot *gyogyit* (Mel: II.erb. 8b). Ha az fodor mentanak vizet eözöttel özne főzöd, azzonember dagadot elöchyt *gyogitya* (BeytheA: FivK. 71). Mást tud *gyogytani* (Decsi: Adag. 288). Az tudatlansagnac vakságát *gyogetya* ni beemfuc (Tel: Evang. I.32). *Gyogyetani* akaram *israel*t (Mon: KépT. 97). Az közzvnt ne *gyógits* (KNagysz. 1613. A7). *Gyogyics* a meg sebhettek (Czegl: Japh. 5). Pápai János sógor *gyógyitadni* jött ide magát (Mik: TöRL. 421).

[Közmondások]. Mást *gyógyit*, maga riühes (Pázm: Préd. b4).

[föl-gyógyít]

el-fölgyógyit: [consano; völlig gesund machen]. Erős ital után esze elhagyá, de a harmadnapra el-fölgyógyitá (RMK. IV.92).

mög-gyógyit: *sano*, *consano*, *persano* C. MA. *heilen*, *gesund machen* PPB. Az vtan *giogita* meg a tiz poklosokat (WeszprC. 10). Meg *gyogyottom* hwet (JordC. 375. 389. 364. 739). Ezenkeppen *gyogeytateek* meg *Reginaldus* mester legottan tellyessel (DomC. 36). Adatnak nagy hala adasok az idue-zyetvnek, ky meg *gyogeygya* azokat, kyket meg veer (37). *Jesus* meg erőssite őtet, mindön sebeit meg *giogituan* es sere-lömből meg *zabadituan* (DebrC. 12). Az farkas le esee az isten embereenek labay előt, hogy meg *vygastanaa* es *mykora* zent *ymachagawal* meg *gyogylytotta* volna, meg *marada* nála (ErdyC. 544). *Gyogyohad* meg aztl, ky meg sebesvlt (FőrsC. 147. 297). *Giögiechd* meg lökem sebeit (ThewrC. 166). Een vram istenem the *hozyad* *kayalteek* es meg *yogeytal* *engemeth* (KulesC. 64). *Kegeylmez* mynden *kegyetlensegyndek* es meg *yogyeytya* mynden *betegsegdyeth* (247). Az nrsten sebhett meg es ő *giogith* meg (Ozor: Christ. 340). *logicz* meg az ő töretesett, mert meg *indult* (Szék: Zsolt. 58). A profeta mikort nag beteg-sigbe volna, ez psalmot annac emléközetre szerzette, hoő abbol fűtöt meg *igogította* volna (176b). Azt kinannam, hoő meg *igogit*-talan (117). *Paranchola* *Jesus*, hogy egy *haiótkskát* tartánac öneki, mert sokakat *gyogyitot* vala meg (Helt: ÚJT. 16). Es meg *giogituan* minden *nialualiat* (Fél: Bibl. 5). Az *kowach* ast mond, hogy ygen *keny* (az lovat) meg *gywygyltany* es ő hamar meg *vygastana* (LevT. I.67). *Kwlgyen* *pénzt*, *kywel* *gywygyltas*-sam meg az *labonath* (9).

möggyógyítás: *sanatio* C. MA. *heilung* PPB. Egessegneec meg *gyogeytasy* *oruosoktl* *ketelkevttetnek* (DomC. 39). Nem de myndenek valyaky a meg *yogeytassoknak* *ayandokyt*: *nunquid omnes gratiam habent curationum* (Komj: SzPál. 172. Zvon: Post. I.693). Választa a tizenkettőt, hogy ki küldene őket *predicalani* es hogy *hatalmoc* volna a *betegségökneec* meg-*gyogyít*-tására (Helt: ÚJT. 16).

möggyógyithatatlan: *insanabilis*, *inmedicabilis*, *inmedicatus* C. [unheilbar].

meggyógyitható: *sanabilis* C. [heilbar].

möggyógyító: [sanator; heiler]. Segedelmem ees meg *gyogythom* (PeerC. R).

Gyógyítás: *sanatio* MA. *heilung* PPB. *Zerzeth* az ilw isten az egyházban *legelwázr* *apostolokat*, annak vtauna meg *vygastassoknak*, *igoyetassoknak* *ayandokyt* (Komj: SzPál. 172). Rend-kivül-való *gyógyításnak* *csudálatos ereje* (Matkó: BCsák 419).

seb-gyógyítás: [chirurgia]. Seb *gyogitasa* hasznos: *vulnerarius* C.

Gyógyítgat: [medicor; heilen]. Egy gólya-fi leesvén, lába szára ketté tört, az aszszonyi állat őtet házába vívén szorgalmatosan *gyógyítgatta* (Misk: VKert. 335).

Gyógyithatatlan: [insanabilis; unheilbar]. El-kerüld a hívságos magud-tetkezés és a kevélységet, mert ezek miat sokan gyógyithatatlan vakságra jutnak (Pázm: KT. 196).

Gyógyitható: sanabilis, medicabilis MA. heilbar PPB.

Gyógyító: sanans, medicus MA. arzt PPB. O Maria betegőknek gyógyetoya es meg sebhőtteknek haznalatos vrwosa (CzechC. 38). Nints senki gyoyitoia seheimmec (Born: Ének. 194). A miből terjéket tsinálnak a jámbor gyógyítók, abból balálos italt készítenek a gyilkos árulók (Pázm: Préd. 142).

barom-gyógyító: [veterinarius; thierarzt]. Barom gyógyító orvosok: cteniatrí C.

fog-gyógyító: [medicus dentium; zahnarzt]. Szent Apalina vala fog-gyógyító, szent Katerina mester és tanyító (RMK. II.164).

seb-gyógyító: vulnerarius C. [wundarzt]. Borbély, sebggyító: chirurgus Major: Szót. 138. Megérttettem volt, hogy Guadrio is itt vagon, az ki ám mind feleségestül alá ment vala hozzád, ki fő és jeles sebggyógyító (Nád: Lev. 61).

szem-gyógyító: oculista PPB. medicus *ocularius PPBI. [augenarzt]. Szem gyógyító-fő, eufrasia: ocularia PPBI.

var-gyógyító: [pharmacopola circumforaneus; quacksalber]. Csak tetű sántító, kosz, rüh, s vargyógyító a borbély (ÖtvMest. 12vsz).

GYÓGYUL (meg-gyógyul JordC. 163. 402. 717. ÉrdyC. 199): sanesco, convalesco MA. gesund werden, genesen PPB. Mas zereűdwl foglaltattam meg, kynek augyalok zolgalnak, kynek yllateesewel korok gyogylnak (ÉrdyC. 199). Kinec ezonttya meg törőt és nem iöl gyogyult, esőt érez (Cis. G3).

föl-gyógyul: convalesco SI. [gesund werden].

fölgyógyulás: [sanatio; genesung]. Nints reménség a felgyógyulásban (Pázm: Préd. 32).

ki-gyógyul: excuro Kr. [genesen]. A betegségből ki-gyógyulni: *emergere valetudine incommoda PPBI.

még-gyógyul: consanescio, convaleo, revalesco C. convalesco MA. gesund werden, heil werden PPB. Meg yogulok: salva ero; meggyogula: salva facta est NémGl. 380. Myndenőknek latasara meg giogiula (WesprC. 66). Wgy theen Moyses, es azh ky lathattya vala, mynd megh gyogult vala (JordC. 163). Meg gyogyla az hw leanya (402. 717). Az ew sebe megh gyogyltateek (907). Az my kvtonknak vize melltoltassek meg gyogylni (DomC. 282. 160. 91). Eg kor azzoni allat scent Anna azzonnac nyatta meg gogult (TelC. 128). Ky megh akar gyogylthany wr istentől, halgassa wr istennek zent ygheeyet (ÉrdyC. 135b). Az zent kyraal testeenek előtte meg gyogyltateek (402b). Meg iogynlanac a reez kigionac fel magasztalatsatol (Szék: Krón. 19). Hogy a figet kötneie az ő mérigyére, hogy meg gyogylula (Helt: Bibl. IV.65). Monda az emberce: nyuys ki kezedet es kinyuyta es meg-gyogyla az ő keze mint a másic (Helt: UJT. 15b). Mind magát, mind fiát kívánnya meg gyogylulni (Tel: Evang. 895. Fél: Bibl. 12). Az ő sebeinel gyogultuc meg (Magy: Nád. 46). Csak megcsümörlettetek, meggyogyltok (Békllajd. II.271). Az ajja oda kivitte, hogy abból a forrásból igyék és meggyogyljon (Mik: TörL. 236).

előbb-méggyógyul: praesanasco C.

méggyógyulás: [convalescentia; genesung]. Mindencoron atte elmednee meg gogylusanac emlékeztüre teryo (NagyszC. 14). Ew neky segot-sege nem lehetet meg gyogylasara (RMNy. III.18). Arra kötelez éistennek sullyos betegségéből való meggyogylása után magát, hogy életetskéjét isten ecclesiájának épületire tölti el (Czegl: Japh. 73). Kivánnya az egésséget és minden lelki nyavalyáibul való meg-gyógyulást (Tarn: JóÉl. 128).

méggyógyulhatatlan: [insanabilis; unheilbar]. Regynaldus mester meg gyogyylhatatlan betegséggel verettetek (DomC. 33). Az méregnek olly nagy az ő ereje, hogy e miatt a seb tellyességgel meggyógyulhatatlan (Misk: VKert. 598).

méggyógyulható: [sanabilis; heilbar]. Meg gyogyulható betegseg (Frank: HasznK. 39).

Gyógyulás: sanatio, convalescentia MA. heilung, genesung PPB. Ez abraaz yegyeze szentgyhaznak gyogyulasat (EhrC. 126). Kic megfegtetetűne, bigűde mű iogolasonkra (BécsiC. 28). Kinec ev szentzegerevl byzonsagot teznek az gyogyylasoknak gyakorta valo jo tetely (MargL. 47). En, nalamy allapatba az ő Nagga gogylussa leszőn, Nagnak meg irom (LevT. L202). Mellyik atya az, ki az ő fiát betegségében el-badná? sőt el-megyen és gyogylast keres annak (Ker: Préd. 157). Gyógyulásának juta reméltébe (Gvad: Pösty. 20).

Gyógyulatlan: [non sanatus; ungeheilt]. Gélon király, mivel nyavalyáját szegyenlő meg-mondani, gyógyulatlan meghala (Pázm: Préd. 430).

Gyógyulatlanság: [morbus insanabilis; unheilbarkeit]. Midőn a szokásnak ellene nem állatik, szükség és gyógyulatlan-ság lőtt (Illy: Préd. I.185).

[Gyógyulgat]

még-gyógyulgat: sanesco C. [genesen]

Gyógyulhatatlan: insanabilis C. [unheilbar]. Gyogyulhatatlan nyaualya (Decsi: Adag. 148). Gyogyulhatatlan véteknak ismérteti isten az ember-tsufolást (Pázm: Préd. 816).

GYOLCS (gyoch ÉrdyC. 214. 287. LevT. I.234. gye TibC. 381. gyocz JordC. 449. gorch, gorlch RMNy. III.49): sündön, tela linea mundissima MA. tela polita; leinwand PPB. Fogada bodog Ferenczecz oltarat vy gyochezal belfedny (EhrC. 162). A testet veuen betakarta azt tizta gölőbe (MünchC. 69). Vala eg kiral, ki parancola, hogy harom sing gölőet kötneenek ő kopyayara (BodC. 5). Nőmős gölőval kenegeti vala (NádorC. 559). Veye Mihál archangal a golcot es betakara testet (TelC. 233). Az fayedelem paranchola, hogy heet gyoch yughuketh zerzeneenek (ÉrdyC. 214. 414b). Gyorch imegh wal. Egy darab gorlch (RMNy. III.49). Hagyt eg hordo bort es eg weg gyochot (LevT. I.234). Chinaly gyoelchbol ümegmasokatis nekie: facies et feminalia linea (Helt: Bibl. I.Q9). Oda hagyua a gyoelch, el-futa tülőc (Tel: Evang. I.588). A takáts vasznat, gyölcsot csinál (Com: Jan. 97). Tizennégy lepedő, az nyoleza gyoles, az hata vékony vászon (Radv: Csál. II.7). Gyoles rokolyának hire sem volt köztők (Monfrók. XI.345). Olly fertelmes-könnyen öltözik, hogy a szellő-is meg-járhassa a ritka gyölcsokot (SzD: MVir. 471).

bitski-gyoles VectTrans. 13.

főrevaló-gyoles: calantica; weibertüchlein, schleier C.

gallér-gyoles: [collare; krägen?]. (VectTrans. 12).

gallos-gyoles: [?] Harom gallos gyoelc kezkeűd (RMNy. II.149). Két vég gallos gyölcs (Radv: Csál. II.112).

gyapot-gyoles: xylina tela; wollenes gewebe PPB. Ewth wegh gyoelch, ketty wekongyolch, az harma gyapoth gyoelch (RMNy. II.35. VectTrans. 13).

hajtott-gyoles VectTrans. 13.

hollandiai-gyoles: [holländische leinwand] Tsipkés ing kell-é, vagy finom hollandiai gyölcs (KirBesz. 11). A hollandiai gyölcs végeket szaljátok a szegényekre, magatok bujjatok fölts zsakba (Fal: NA. 125).

kármán-gyoles VectTrans. 13.

len-gyoles: [linteum; leinwand]. Az fejeket len gyölcsal tekerik be: capita linteis vinctiunt (Forró: Curt. 495).

lengyel-gyolcs: [linteum Polonicum; polnische leinwand]. (VectTrans. 13).

páléás-gyolcs: [?] Haytött és páltzás gyoltsnak végít három foriuton adják (TörtT. XVIII.215).

patkós-gyolcs VectTrans. 13.

sziléziai-gyolcs: [schlesische leinwand]. Slesiai gyolcs csipkés az ujjá (Radv: Csal. II.270).

vékony-gyolcs: sindon PPBl. [musselin]. Vékony gyolcs, csipkés az ujjá (Radv: Csal. II.270).

zergő-gyolcs: [?]. Egy vég indiai zergő gyólt (VectTrans. 13).

GYOM (*gyam* Lipp: PKert. I.41. III.9): gramen, congeries vilium et noxiarum berbarum MA. herba inutilis, noxia PPB. [unkraut, gätgras]. Gyomtól megtisztulni: evallor; gyomtól tisztított: sarculo PPBl. A föld semmiképpen ne légyen ganéjos, hanem ha az ganéi tellyességgel földé vált és ha a gyamot s-földet egy garmadában bánták és epeu meg-rothadtott (Lipp: PKert. I.41). Az ilyen ágokat jó mélyen kell ássni és minden körből és más féle gyamból ki-tisztítani (III.9). A len magot a hajátskájában kell hadni, minek előtte ki-verjék, hogy a len mag között ne maradjon valami gyom (Lipp: Cal. 4). Kinec niucsen téle a barmokuak való eledele, mossa meg a gyamot (45). Az vizes esztendő tsak gyomot hoz (KLöcse. 1676. 45). Nincs oly tiszta virágos kert, melyben valami gyom nem teremne (Fal: SzE. 551). Utálatos gyomok (Fal: Jegyz. 936). Gyomet mindenütt találz (SzD: MVir. 104).

[Szólások]. Hallgat mint a tyuk a gyombann (Fal: Jegyz. 924).

gyim-gyom: [quisquilliae; auswurf]. Nem tsak gyim-gyom vagy jött-ment jövevény, hanem gyomros magyar, szívek-is vólt kemény (Könyi: HRom. 65). Ez helyre öszvegyült sok vitéz, de látom, hogy leg-több csak gyim-gyomra idéz (103).

[Gyomol]

ki-gyomol: [exstirpo; ausröten]. El kyldem (öket), hogy ky gyomlak ez byneket az kereszttenek kezől (TelC. 327).

Gyomlál: runco Ver. exherbo, sarrio MA. jüten, rupfen, ausröten PPB. Gereblyélve gyomlalom: sarrio C. Gyomlálók, gazt kiszagatok: diruncio; ösztökélem, gereblyélem, kapálom, gyomlálom, gyomtól tisztítom: sarculo PPBl. Erázmus szép könyveket ír vala, papokat, barátokat, az gyenge apácákat nagyon gyomlálja vala (RMK. V.242). Ilyen fejedelem aszszonyt másképpen is gyomlálhatták volna a világból (Mik: TörL. 266).

ki-gyomlál: runco, erunco, exherbo, explanto, extradico, exstirpo, evello C. MA. ausjäten, ausröten PPB. Ki kell éppen gyomlálni a kívánságot: tollenda est *radicibus cupiditas PPBl. Ki gomlálja az ű emlékezeteket az földről (Szék: Zsolt. 31). Az erethnekeket mynd ky gomlálád (RMNy. II.7). Achab nemzetből ki vágom es gomlalom még az falra vizeletis (Mel: Sám. 399). Az tisztátalan ki gomláltatic az ő népe között (Kár: Bibl. I.93). Az gonozt ki gomlalliak az nep között (Fél: Tan. 322). Előljáró irás, melyben az igazság esméretinek három akadállya ki-gyomláltatik (Pázm: Kal. b1). Az egész keresztység között mint eretnekségek ki gomláltattak és el fogyattattak (157). Isten azt fogadá Ábrahámnak, hogy az ígéret földének lakosait ki-gyomlálja (Pázm: Préd. 121). Az olyan ember kigyomláltatic az ő nemzetségének népe között (MA: Bibl. I.94). Az gonozt kigyomlállyad te közöttled (170). Ezt az chufos baluanyozast ki kól gyomlalni (Zvon: Osiaud. 143). Az német lassan lassan az úri és nemes státust gyomlálja (MonTE. III.273). Igyekeznii kell rajta, hogy az illeténeket a nép között ki-gyomlálhassa (Misk: VKert. 566).

kigyomlálás: runcatio, exstirpatio, evulsio C. eruncatio MA. exherbatio; ausraufung, ausrötung PPB. Az eretnekségnek ki-gyomlálására kötelesek a keresztény fejedelmek (Pázm: LnthV. 140). Minden lelki jóknak ki-gyomlálása örök kárhozat veszedelme (SzD: MVir. 447).

még-gyomlál: [runco; jüten]. Az vetéseket meg-gyomlálui, a fűzfa ágakat le-vagdálni, új fűzfákat iltetni (kell ebben a hónapban) (Lipp: Cal. 10). A kertetet szorgalmatosan meg kell gyomlálni (45).

újolag-gyomlál: resarrio; wiederjüten C.

Gyomlálás: runcatio, eradicatio, exherbatio MA. das jüten, ausrötung PPB. Leveledzés, vástolás, gyomlálás: pampinatio; ösztökélés, gereblyélés, kapálás, gyomlálás, gyomtól tisztítás: sarculatio PPBl.

Gyomláló: runcator C. exherbator, sarrior MA. jüiter, rupfer, ausrupfer, ausrötter PPB.

[Gyomlálód-ik]

ki-gyomlálódik: [eruncor; ausgerottet werden]. A komoly igen ki kezdett vala gyomlálodni (GKat: Titl. 17).

Gyomos: herbis inutilibus consitus Kr. [voll unkraut]. Az emberséges bücsületes magaviselet tisztogatja erkölcsinket, irtogatja a mi gyomos bennünk (Fal: NA. 185).

GYOMOR (balhagumur 1252. CodPatr. VI.68. *gyamor* Frank: HasznK. 24. *gyomor* KBécs. 1572. B): stomachus, ventriculus C. MA. magen PPB. Gyomra-fájó: stomachicus PPBl. Ő neky gyomraaban semmye leznek (SündC. 37). Hw gyomrabol meg ky boczattatyc (JordC. 402). Eo gyomra meg ereotelenole (DomC. 7). Gjomrat igön failalia vala (DebrC. 157). Gjomraban korolkoduan alygh alh vala (213. ÉrsC. 400b). Jonás lün gyomrában a czet-halnak három éjjel, nappal (RMK. II.91). Meg veszet a gyomrom és nem emészthetek (Helt: Mes. 62). Gjomraa es szine honal be burölt agiagnak fel nilik az hotul (KBécs. 1572. B). Az gyamor minden tagoknak annyok (Frank: HasznK. 24). Az irmös bor gyomrot melegít, emeztelenséget el űz (BeytheA: FivK. 66). Sok fáradság-után sovány eledellel engesztelik ugató gyomrok rágását (Pázm: Préd. 31). Orrával vakartsál és úgy keres valami rothadt szemet, mellyel tölti gyomrát (30). Az először hajóközö a gyomor háborgást alig kerüli el (Com: Jan. 90). Madarak gyomrában vadnak némelly lelek (Czegl: MM. 252). Ne adgyunk sok tehet gyomor fazeának (GyöngyD: Char. 291). Töltik az gyomrokat, puffasztják hasokat (Thaly: Adal. I.197). Leszálla édes leve a palatzkoknak gyomrokban (Fal: NA. 121).

[Szólások]. Eleget felelsz, de aual nem töllic be a gyomrom (Helt: Mes. 377). Gyomrából gyölöli (SzD: MVir. 100). Tiszta gyomorból ellene mond az ördögnek (Ker: Préd. 112).

balha-gyomor: [?]. Balhagumur vallis 1252. (CodPatr. VI.68).

éh-gyomor: latran *stomachus PPBl. jejunos venter Kr. [nüchterner magen]. Kenyér és sós túró éh gyomor enyhítő (Kisv: Adag. 70). Jobb egy tál káposzta éh gyomornak (Mik: TörL. 137).

föld-gyomra: [viscera terrae; das innere der erde]. Christus harmad napig marada az földnek gyomrába (Tel: Evang. II.9). Az földnek gyomrában be enyesszik es szívarkodik (Lép: PTük. III.49). Valaki ez világra születettik, az halál által az földnek gyomrában vissza tér (Gér: KárCs. IV.534). Hány millio-lélek vagon ott-alatt a földnek gyomrában kinban jajban (Fal: NA. 140). Némelylyek le szállván a földnek gyomrában, ott a fővényeknek sok réti ágyában (Orczy: KöltSz. 231).

kérő-gyomor, kérés-gyomor: [ruinen; vorwanst]. Kérő-gyomor, mellyből a barom a fűvet viszsza-rája: ruinen, ruina PpB. Az eledel a barmoknak előszőr a kérés gyomorban által megyen (Com: Jan. 51).

veszített-gyomor: caecostomachus PpB. [kranker magen].

zuzzos-gyomor: [stomachus; magen]. Meg lehet mind annyszor, valamennyiszor zuzzos gyomrod fel-émelyedik, moeskot és moslékot ellene okádozod (Pós: Válasz. 43).

Gyomros: 1) ventriosus, stomachosus MA. grossbauchig, voll zorn PpB. 2) [ingenius, fortis; echt, tapfer?] Az pogány, tudatlan nép, a ki még nem látott igazgy gyomros képet (Könyi: Illom. 31). Nem jött-ment jövevény, hanem gyomros magyar, szíve-is volt kemény (65). 3) [famelicus; hungrie, ausgehungert]. A vendégeskedés-közben gutta ütésben lihtelen meg-holt Basta indítá a császár ellen a gyomros hadat (Czepl: MM. Előb. 12).

Gyomroskod-ik: stomachor MA. zornig sein PpB. [zanken, hadern]. Csuda, ha nem füstölgött agya, mikor ily gaz dolgokat ily gyomroskodva írkált (Pázm: Kal. 171). Kezde Calvinusra gyomroskodni [igy], mintha igen képtelenül írt volna (Megy: SzAÖrme. 8). Pápista társai ellen gyomroskodik a jesuita (Czepl: Japh. 114). Ilamissan gyomroskodol penig abban Calvinus ellen (Pós: Válasz. 268).

Gyomroskodás: stomachatio MA. [zorn, aufwallung]. Ezeket sem gyomroskodásból sem a végre nem írom, hogy valakinek tormát törjek orra alá (Pázm: Kal. a2). De nem kel az ő finnyás gyomroskodásokkal gondolni, ám zúzzoskodgynak (273). A ki kákán nem akar csomót keresni, el-szenvedheti azt az exclamatiót minden gyomroskodás nélkül (Pós: Igazs. 152). Semmit azoknak gyomroskodások és az égh ellen való kérdések nem ártlat (Toln: Virg. 302). Valamit más ellen gyomroskodásból, haragból írkláni (SzD: MVir. 248).

Gyomroz: verbero, caedo SI. [schlagen, martern]. A Christ az ő ellenségi gyomrozták, kénozták (GKat: Váls. II.44).

még-gyomroz: [comprimo; zusammenpressen]. De tudom, megint meg-gyomrozod dohos tömlődöt és valami hazugságokat facsarsz-ki belőle (Illyef: BCsTomp. 116).

GYÓN-ÍK (gyóhónnyál Pös: GBot. 10. Pös: Igazs. 620. gyomontat PhilFl. 101. gyononuan EhrC. 156. 53. DöbrC. 245. PozsC. 31. 32. gyonuan MünchC. 18. 71. gyonni Tel: Fel. 68. MA: Scult. 790. Agend. 52. 76. 199. gyonontato EhrC. 111): confiteor MA. bekömen, beichten PpB. Az papnak gyononuan odozas vetelutan nugalomual magát agyba takara (EhrC. 156). Nem zozal, de csak intesol gionnak (VirgC. 102). Pokol nem gyonik neked, halál sem dióer toged (DöbrC. 245). Az azzonyallat futa predicator zerzetbely fratereknek egyhazához és bynet gyonuan fogadast tev (DomC. 164). Gónal, mert te gors vag a gonozra (VitkC. 35). Az keralne azzon te hoziad gonik (DöbrC. 300). Addeeg turchon penitenciat, zamya baunya, syrassa es gyonnya byneyth, myg az yrgalmassagunk ydeye yelen vagon (ErdyC. 22). Yrgalmassagoth tezen, gyonyik, comwnykal (ErdC. 530b). A gyonyik ygazyn, ky ő bynet nyidenestwl meg wallya (535). Igen gyovónnak Péternek, Pálnak, a szűz Máriának, kik ez vilagra semmit nem gondolnak (RMK II.205). Eleget berbetel és gyónál, ier ki immár, én meg mondom az ódozatot (Helt: Mes. 269). Panaszolni és gyóni kezdle (305).

gyónton-gyónik: [identidem confiteor; wiederholt beichten]. Tetten teszem, gionton gionom (Mol: Szán. 411). Híjjában pityergünk büncünkben, ha azoknak cselekedetüktől meg nem szűnünk, hanem azokban előbb előbb méggyünk, gyonton gyomunk s tetten teszük szünt szándékú (GKat: Váls. 43).

ki-gyónik: [confessus absolvor; durch die beichte ausgesprochen werden]. Az gyóntó paphoz sies, nagy latorsággóbból

kü gyónyál, az halál vátnaad iir mérges kaszszáúal (FortSzer. N3b).

még-gyónik: [confiteor; beichten]. Monda zent Ferencz: Eregy el fiam es gonnyal meg (EhrC. 53). Az tolvayok az baratoknak meg gyononak bewnewkewt es bewnewkrewl tartanak penitenczet (106. 155). Megkeresztelkedneucuala ő tölő Jordanban, ő bűnökét meg gyonuan (MünchC. 18. 71). Meniel atyamla, gyonyal meg es a zokot imatsagot el ne had (VirgC. 21). Inczetek, hogi meg gioniek (102. 109). Ha valányben en ovot meg bantottam, meg bochassa en nekem, mynek olevte en meg gyonyam es comwnykalyam (MargL. 72). Vesse mynd az keth kezeyth az twlokunk feyeere es gyonnya megly mynd eghez yzrachnek byneeth (JordC. 100. 361. 772). A tiz tartot halakra keresi nala, de maga igen feluen, hogi keezben akadua, meg gionek (DöbrC. 25). Intec ötet, hog meg gomyece (TelC. 140). Oly nagy zoernyw byne volna, hogy senkynek meg nem mernee gyonni (ErdyC. 528). Istennek mind meggyovónjátok, bűnököt szánjátok bánjátok (RMK. III.251). Az jó istemek ő ott könyörge, meggyovónék, mindönt ő megkövete (310). Meg gyónée a paphoz és wrat von (Helt: Krón. 113). Gyóhónnyál meg fráter Posaházi (Pös: GBot. 10. 620). Erről mind szentséges atyánkad megly gyóhónnyál (Pös: Vételk. 58). Te megszkadt bocskáni a meggyónt embernek bűneit (Czepl: MM. 205). Rákóztzi Josef tegnap igen nagy gyengéséget érezvén meggyónt és kommunikált (Mik: TörL. 413).

méggyónás: [confessio; beichte]. Ha illyennec nagy sokat beszélleélis az meggyónásról, annyi volna az ő neki, mintha merő tövisset beszélleél (MA: Scult. 790).

Gyónás: confessio apud poenitentiarium MA. confessio auricularis; das beichten PpB. Nyeryed neekem az te eedes-seges fydndal thyztha gyonast, meltho es zenthseges elegh thethelh (FestC. 158). Gyonásra es comunicalásra rest voltam (VirgC. 10). Binnel meg kemeñült zinet töredelmessre es gónásra zerzi (NáldC. 42). Annak vanna telley gyonasygla zenth Pal apostolh köwthven Bythynyanban nywek ky (JordC. 705). A pipista hit-szerint senki bűneitől meg-nem ódoztatik, hanem ha minden vétkei elő-számálunk a gyonásban (Pázm: LuthV. 122. 32).

fülbesúgó-gyónás, fülbevaló-gyónás: confessio auricularis Kr. [ohrenbeichte]. Szükség ostantac, oltarnac, fülbe ualo gyonassac lenni az anyaszentegyhazban (Mol: ATAm. 113). Isten nem szol az fülbe valo gionasról, hanem az hiuek közöt valo meg egzesülesről es bekellesről (Fél: Tam. 245). A ki nem vak, láttya, hogy a fülben való súgó gyónásnak még csak árnyéka sincsen (Matkó: BCsik. 418). Materiáját ennek a sacramentumnak állatttyák lenni az embernek némelly cselekedetiben, a minémű a megtörődés, a fülbe-súgó gyónás és az elég-tétel (Pös: Igazs. 418). A képek s szentek tisztelete, segítségül való hívása haszontalan s vétkes, a fülbe való gyónás kegyetlenség, a mise balványozás (Bod: Ostr. 125).

maganvaló-gyónás: [confessio elancularia; geheime beichte]. Mindeneket int, hogy a magan valo gyonast latra ne vet-nec (Mon: Apol. 362).

súgó-gyónás, sügvaváló-gyónás: [confessio voce submissa peracta; ohrenbeichte]. A magan-feledet ember a sügvaváló gyónást tsak nem éig magasztallya (Pázm: Kal. 316). Az sügó gyónás bűnt szaporító cselekedet, a miat nem réghen történt dolgok bizonyityak (Alv: Post II.89).

Gyónat: confessio MA. das beichten PpB. Agyad en nekem bynemnek keserewessre megly zánatyat, ygaz gyonathot (GyöngyC. 10. PozsC. 3).

köz-gyónat: 1) publica confessio peccati MA. öffentliche beichte PpB. 2) formula confessionis publicae; beichtformel]. Mondgyatoc a közgyónatot: Gyomom vram istennek (Agend. 199).

Gyónatlan: inconfessus Kr. [ohne beichte, ungebeichtet]. Zózi Maria innepinek esit meg bótóldm vizzel kenierrel, hógi gionatlan ne hágion (DebrC. 25). Előwe hozvan mynden ew byneyth ielőssen gyonatlanokath, hogy kethseghben eythetnee (ÉrsC. 276b). Meg holtanak gyonatlan (RMNy. II.101). Hóg nem mint rozpap vtan imadkozzék. job, gyonatlan halyn meg (Deesi: Adag. 214). Egy lator eltökélés, egy gyilkosság, ha gyónatlan marad, oda vét a tüzes kemencébe (Fal: NE. 36).

[Gyónt]

Gyóntás: exaudito confitentium Kr. [das beichte-hören]. Hivatások az, hogy e társaságot a gyóntásban, praedikállásban segétsék (JTársReg. 55).

Gyóntat: 1) confitentem exaudio MA. [beichte-hören]. 2) [inquiri; untersuchen]. A király magához kétszer-is hivatott, mint egy húsvét napján sokat gyóntatott (PhilFl. 101).

Gyóntatás: auditio confitentium Kr. [das beichte-hören]. E complarok a papok es barátok a misseuel, gyóntatással nem halazhatnak (Mel: SzJán. 344).

Gyóntató: confessorius Kr. [beichtvater]. Ez bezedeket frater Leo, bodog Ferencnek tarsa es confessoria, gyóntatóya, ira (EhrC. 111). Mynd a gyono s mind a gyóntato kerezen hwtben legyenek (ÉrsC. 535b).

Gyóntó: 1) [confessarius; beichtvater]. Ez ódafahtos dolgot sem az gónto sem az góno nem lattac vala (GuaryC. 47). Az lelly orvos azaz az gyonto hozza menwen, hogy penytenciara teroe, onzolya wala (ÉrsC. 424). 2) [confessor]. Domokos gonto (MünchCKal. 5). Vilibald püspöc gonto, Hermagor gonto, Arsemin gonto (7). Magnus gonto (9). 3) [confitens; beichtkind]. Raymundus newew mester, zent Katherina azzonnak confessoria meg ysmeree, hogy azon horaban mwlt vona kywe az ew eedes gyonto leanya zent Katherina (ÉrdyC. 283).

kepe-gyóntó. Zent Peter nap, kyth az parazthok kepe gyonthonak hywnak (LüpyC. 223).

GYOPÁR (gyopár Misk: VKert. 336): stoechas citrina MA. organum Mel: Herb. 115. mottenkrant PPB.

fekete-gyopár: origanum silvestre Beythe: Nom. 6. origanum Nom. 45. [dosten]. Fekete gyopár szabasu fű, māj gyogyító fű: ageratum Major: Sztó. 20. Szű-fű, fekete-gyopár: oritis; fekete-gyopár, szű-fű, szuruk-fű: origanum PPB. Fekete-gyopár lenele virágostul s lat (Frank: HasznK. 19b). Ha az isopot fekete gyoparral, figeuel őzue temperalod, vízi korságot gyogit (BeytheA: FivK. 68). Kertiek: az isten fája, mely nőstény és hím, pápa fű, fekete gyopár szabasu fű (Com: Jan. 25). Meleg természetűek fekete gyopár, erdei vad kőmény (26). Mikor a gólya meg-sebesítettik; menten fekete gyopár és bolia füvet keres, azt tézi a sebre s meg-gyógyul (Misk: VKert. 336).

jószagú-gyopár: stoechas PPB. [stüchaskrant].

sárga-gyopár: sedum minus causticum Beythe: Nom. 8. [hauswurz]. Reő fű, auagy sarga gyopar (Frank: HasznK. 18). Az sarga gyoparnak az virágot borban id meg gyakran, farsabasokat es tökösdöket gyogit (BeytheA: FivK. 106). Sarga gyopar [gy], arany virag fyu, barsony zínű az viraga (105b).

GYORS (gyars ElrC. 97. DomC. 127. Szék: Krón. 216. MA: Bibl. V.16.Lép: FTük. II.71): 1) celer, citus, citatus, incitus, alacer, velox, festinus, rapidus volaticus, praepes C. hurtig, geschwind, behend PPB. Gyors mint a szél: velocior Euro PPB. Sietséges, gyors: properus PPB. Ki ménenec a gyors foloc: veredarii celeres (BécsiC. 66. 149). Mynden ember legyen gyors halgatásra: sit omnis homo celer ad audiendum (JordC. 833). Zayok athkozassal es keserwsegei telyes, gyorsok w nekyk labok weer etlesre (KulcsC. 21). A késedelmes a gyorsát elől vegye:

tardus velocem ante vertat (Com: Jan. 179). Okos lovagló gyors paripáját száján tartja (Fal: UE. 422). 2) agilis, solers C. strenuus, vegetus MA. [promptus] frisch, munter, fertig PPB. [fleissig, thätig]. Gyors elmék, sebes elmék, tüzelmek: *praepropera ac fervida ingenia PPB. Predicalnal nekyk, hogy lemenek gyorsak tyzta egy hazat tartany (EhrC. 97). Isten aigameg testőnket, lelkőnket, hóg ő zent zolgaltatára gyorsoc lehessöc (NádC. 661). Vala eg királnak eg zep hayadon leaña, ki igen gyors, seren vala (BodC. 19). Az kovner has nem nemz gyors elmeit (CornC. 161). Zorgalmas vala gyors zolgaltatyanban: satagebat circa frequens ministerium (JordC. 562). Gófiat, mert te gyors vag a gonozra (VitkC. 49). Hol ott lakozvan felette gyors vala mynden dologhoz (ÉrdyC. 335b). Bírodalmanac gongia viselesebe igen gyors vala (Szék: Krón. 216). Emlekezzel meg, ki valéc; ifiu, eleven, gyors, es inmar mire utottam (Born: Evang. IV.329b). Gyors evet módjára lóra felugrottam (PhilFl. 12). 3) [firmus, solidus; kräftig, stark]. Keentli zenuetheeteden, bathato, gyors test (SándC. 20). Vala zent Damancos keozsep ember, testel vala eozeoneer es gyors (DomC. 127).

Gyorsabbacská: [paulo celerior]. Lassabbatskán, gyorsabbatskán (GKat: Titk. 1117).

Gyorsacská: [actuaria; kleines ruderschiff, barke]. Gyorsatska, folyó hajótska: actuariolum C.

Gyorsalkod-ik (gyarsakodik BiróM: Angy. 141. gyorsalkodik Born: Ének. 219): propero, celero C. festino MA. eilen PPB. Látak az bösek, gyorsalkodának, az nap leverék héat palotáknak (RMK. III.125. 167). Váltig gyorsalkodnak, egy kis tüzet rakanak és az tűznek lángján laptát általhánnyák (V.205). Aluoksagban nagyobbban gyorsalkodnak (Born: Ének. 219). Gyorsalkodie, io louára fordula (Cseng: Jer. B). Ne gyorsalkodgyál a te száddal (Kár: Bibl. I.626). Serénykedgyél, gyorsalkodgyál, bé ne húnyd szemedet (Pázm: Préd. 844). Gyorsalkodó serénységgel helyre viszik, a mit elmulattak (339). Ne gyorsalkodgyál az te száddal (MA: Bibl. I.578). Kupidó annyostól nyugbatatlankodik, a szerelmes szívek mellett gyorsalkodik (GyöngyD: MV. 64). (A szolga) nem vonakodik, mert jól ígért neki, hogy-ha gyorsalkodik (GyöngyD: KJ. 379). Mikor orád vagon a fel-kelésre, ne nyujtozzál, ne piszmozi, serénykedgyél, gyorsalkodgyál (BiróM: Angy. 141). Az erdőt gyorsalkodva megjárom (SzD: MVir. 166).

[Szólások]. Ha az regieknee írásokban gyorsalkottal volna (Mon: Apol. 258). Látode, az áluk major mint gyorsalkodék gond-viselésében (Pázm: Préd. 865). A gonoszra gyorsalkodó lábaim erejét meg nem száraztot (Pázm: Imáds. 462).

ki-gyorsalkodik: [propere exeo; eiligst herauskommen]. Monda leányinak: Az kert ajtaját erősen zárjátok, hozzám harsággal kigyorsalkodjatok (RMK. II.83. Hoffr. 321).

Gyorsalkodás: festinatio, properatio MA. das eilen, eilfertigkeit PPB. Nem sok pálmája van a halogatásnak, sok pedig laurussa a gyorsalkodásnak (GyöngyD: KJ. 554).

Gyorsalkodtat: [maturo, accelero C. beschleunigen, betreiben]. Minden iora eleuenkettet es gyorsalkottat (Born: Préd. 393).

Gyorsan: propere, properanter, properato, perneciter, mobiliter, volubiliter, curriculo, compendario C. celeriter, celeratim, celanter, velociter MA. geschwind, behend, eilen PPB. Gyorsan kerdezy hw thwőlök (JordC. 359). Lattyak vala, mykeppen gyorsan fivth, syet az zent egyházhoz (ÉrdyC. 639b). Az palota fele gyorsan monntatanak (Istv: Volt. 8). Ha gyorsan egy más vtn kettőt vagy hármát szől, szél veszet hoz (Cis. G2). Gyorsan vonnyad a prédát, hamar tolvajolly (Pázm: Préd. 154). A szél fuvallásoc a hajót gyorsabban úzic (Com: Jan. 89). Karabul gyorsan lovára penderedett (Kónyi: HRom. 135).

Gyorsas: [citus, celer; eilig, hurtig]. Nem is vélhető gyorsas ki mulását (Megy: GJaj. VL20).

[Gyorsasít, még-gyorsasít]

méggyorsasítás: [acceleratio; beschleunigung]. Az ő láboknak az artatlan vernek ki-ontasára való meg gyorsasításra szabadon szolgálnak (DBón: Részs. 15).

Gyorsaság (gyorsassag RMNy. III.109. gyorsóság DomC. 17. gyorság MA: Scult. 1052. Vás: CanCat. 269. gyorsóság MA: Tan. 151. gyorsag EhrC. 121): celeritas, velocitas, rapiditas, pernicitas, solertia, impigritas, navitas C. celeritudo MA. behendikeit, geschwindigkeit PPB. Az volna yo barát, ky vallana lhrater Lucidiának gyorsagát, ky uala nagy gyorsagga (EhrC. 121). Ffel meene az ghymnek gyorsassaga zerent (ÉrdyC. 380). Ne legyen testy erenkek meg nehezvlese, de legyen etel wtan mwkalatra waalle gyorsasag (ÉrsC. 377b). En agyekym tellyesek byneke valo gyorsasigal (KulesC. 91). Gyarsassagal az ny valazothl emberevnekvth mas napra vizza bochlassa (RMNy. III.109). A szanto, kereskedő vgy iarion el tiztibe, hogy ne az ő ereience munkaiaba es gyorsasigaba bizzec (Bori: Evang. IV.312b). Hol leszen ekes tormeted, erőd, bölcseség, eszedne es elmédne gyorsasiga gazdagsággal együtt (Vás: CanCat. 269). Mikor az erdőkre ki-vitetett, tsudálatos gyorsasággal menten a vad-kanokra ugrott (Misk: VKert. 75).

Gyorsaságos: velox, celerrimus MA. geschwind, behend, eilend, flüchtig PPB. Chodalkozseek az ew wra olyan gyenghe azzonyallatnak gyorsasagus serenseogen (ÉrdyC. 642). Az agh ellensegh keez es gyorsasagos myndent elvezteni (ÉrsC. 270). Gyorsasagos zolgalat (Beythe: Epist. 81). Ezek sem igaz tudák, hanem tsak mesterségek, mint az alakosok gyorsasagos tseledetinek nagy része (Pázm: Kal. 703). Veszedelem gyorsasagos (Zvon: Post. II.212). Nyájás beszéd nálla gyorsasagos (Felv: Val. 38). Gyorsasagos mint a hal a vízben (SzD: MVir. 470).

Gyorsaságosan: incitate C. [celerime, promptissime; eilgst]. Gyorsaságosan királyi futamék, az király előtt térdére leesék (RMK. II.269). Gyorsaságosan el-járnak dolgokban (GKat: Titk. 330).

Gyorsít: [accelero; beschleunigen]. Mint valami bötsülletes tudományt tanúllják a hazugságot, arra szoktatták és gyakorlással gyorsított nyelveket (Pázm: Préd. 1111). Lábam gyorsítá az ur, mint az szarvasiac (MA: Bibl. V.9).

még-gyorsít: vegeto; erfrischen, kräftig machen C.

Gyorsogat: celero, accelero, maturo SI. [beschleunigen].

Gyorsogatás: frequentamentum MA. öftere wiederholung PPB. Hegedülésbe, éneklésben azon szónak gyorsogatása, tizfázása: frequentamentum PPB. A szónak gyorsogatása az éneklésben (SzD: MVir. 412).

[Gyorsul]

még-gyorsul: [acceleror; beschleunigt werden?]. Sokasulának w betegségek annak wtana meg gyorsulának (KeszthC. 23. KulesC. 24).

GYÖKENT, GYÖKKENT: nuto Com: Jan. 66. [nicken]. Az aluszékony szunyadoz, az az fejével gyökent: dormitans conquiescit, id est, capite nutat (Com: Jan. 66). David a musica szerszánokat nem pengette a formára, mely szerént ezífrábbm ezífrábbm tudna korengeni, hajladozni, gyökentni, toppantani, mint ti (Nán: SzÁT. 317).

GYÖKÉR (gyeker EhrC. 5. gyeker NagyszC. 156. WeszprC. 126. JordC. 164. gyeker ThewrC. 28. 111. Gonossagac gyököre Bori: Préd. 548. Zrínyi. 1178. Az mi gyökörfnk Kár: Bibl. 453. gyökre BécsiC. 136. 162. gyökere Szék: Krón. 45. gyökeros Mel: SzJán. 65. gyökere Fal: NU. 284. Fal: BE. 600): 1) radix C.

MA. wurzel PPB. Meszszel el-nyúl a gyökere: radix *procurrit in longitudinem PPB. Meg esmerne funak es gewkereknk es vyzeknek yozagytt (EhrC. 29). (A fa) gykerenec nemzset a földben haggtatoe es vas es bador kötellel kötöztesec meg (BécsiC. 136). Megallapí ő gykerenec nemzeseből ualo plantalas (162). Nag sűrűsöggel fel vtnok az ő gyökerekből (Ozor: Christ. 100). Az ő gykerenec fiatalat haggtatoe földben (Szék: Krón. 45). A palma fa gyf[kere] szarazto es melegítő (Mel: Herb. 5). Ha gykerét főzed, iszod borbán, bolonda térsen (52). Zent Lazlo kirali fiuenek gyökere: gentiana (Frank: HasznK. 19). Ragd egy öreg fazekban a töröt fiueket es gyökereket viragostul (21). Meg nyíln az fű es az gyökérből őrvendőzve ki sörkedez (Lép: PTük. L102). Eleven gyökerű fiatal fűc (Com: Jan. 71). 2) [medulla, pars interna; das innere]. Zent Ferenc zentlelektelvt ylltetett belsew zyuenek gekereben (EhrC. 5). Zent Damankos atyánk ez veletlen halálnak vezedelmeen zyuenek gyökerevel kevyerevle (DomC. 69. 119). Ezenkeppen leezen embernek fya az földnek gyökereiben három napon es három eyel (ÉrsC. 6). Mind nyelvét mind pennáját szíve gyökerének ténájába mártván úgy szóll, a mint szíve-járása vagyon (Pázm: Préd. 14). Vagyon ábrázatunknak mutató tűköre, de nints amolyan, melyben meg lássék szívünknek gyökere (Fal: UE. 411). 3) [fons, origo; ursprung, quelle]. Gyökere ennek az ajándéknak az isten írgalmasságának gazdagsága (Pázm: Préd. 113). A veszedelmek gyökerét, mely a bűn, el nem vették, egyedül a mi Jézusunk ennek rantója (152). Miben légyen gyökere az közbenvetésnek (Pázm: Kal. b3). A jo orvos a uyavalyának gyökerét kinyilatkoztatya (Illy: Préd. I.284). Luther Mártonól fogva Saxoniában volt a gyökere es fészke a latheranus vallásnak (Mik: TörL. 284). 4) [stirps; stamm, geschlecht]. Es ev vala nemes kyal gyekerbevl tamaduan (MargL. 145). A Mesiasnak Dávid gyökeréből kell vala származni (Illy: Préd. I.54). Csemetézett a Jefe gyökere, Jákóbból csillag támadott, a szfz üdvözítőt szült (Offic. 183). Azon gyökérre léptetik nemzetségek rendit (SzD: MVir. 457). 5) [pars infima; der unterste theil]. Hegynek gyökere, allya (SzD: MVir. 194).

[Szólások]. Nem veszik ugyan evvel nemességeket, meg marad mind töve, mind gyökere, de oda rogyggyan gya-mola, es utána vész a tokintet (Fal: NU. 284). Sok káromlók szája bé-dugatik, ha igazán es voltaképpen megmagyarázzuk az római gyöklözönetek ez dologrul-való tuutását. Ezt kel tehát gyökekekből kifejeznünk (Pázm: Kal. 801). A kemény szél gyökeréből ki forgatja a nagy fakat, es gyakorlat térsen az erdőn (Fal: BE. 600). Turkál a dologban, de gyökerére nem jó (SzD: MVir. 22). Gyökerére tétetik az igazság fejszéje (192). Ő szent folsige, mert nem plantalt, mind gyökekestől (radicitus Kr.) el ki szaggatya (Bori: Ének. 404). Gyökekestől ki szaggatja: eradicare MA. A testen a betegségek ágat vetnek, gyökeret hajanak (SzD: MVir. 23). Gökereit hanyok: radico C. Hiszen nagy gyökeret ránta a pápa cubiculariussa (Czepl: Japh. 134). Eszes disznó, mely gyökeret ránta (SzD: MVir. 133). Izraelben ewi ködsöggel es az en lyweym közt vory gyekereth (ÉrdyC. 475). Gyökeret nem verhet benne a ki-zsendült jó mag, hanem akár mely kised kísértettel ottan ki-szirad (Pázm: Préd. 345). Hogyha a spanyol ház gyökeret kezd verni Olaszországban, féld, hogy a vendég ki ne vesse a gzdát házából (Mik: TörL. 304). Az fattyu csemetéc mély gyökeret nem vetnee (Kár: Bibl. I.637). Gyökekeztől fogva gyökekeig: radicitus C.

angyal-gyökér: polypodium; engelstiss PPB.

angyélika-gyökér: angelica PPB.

arany-gyökér: [lilium martagon; goldlilie]. Arany gyökér auagy vad lilium (Frank: HasznK. 18).

aranyos-gyökér: [ornithogalum; vogelmilch]. Illyen az tejér es sárga lilium; item türkscho bünd németül, az az

török turbánt, martagon, aranyos gyökér, ornithogalum (Lipp: PKert. 142).

bímballós-gyökér: bulbus C. [knollige wurzel].

bojtos-gyökér: bulbus C.

citvar-gyökér: [zedearia; zwitter]. Czitver gyökér vagy zurumbák (VectTrans. 26).

csumós-gyökér: radix bulbosa MA. knotige wurzel PPB.

drága-gyökér: aroma Com: Vest. 120. [gewürz].

édés-gyökér: glycyrriza C. gliceriza Mel: Herb. 117. Glycyrrhiza: edős gyökér, h. e. dulcis radix Beythe: Nom. 5. poly-podium, adipus PPBL. [stischholz]. Mezei füvek: az árva leány haja, kaláris fű, édes gyökér (Com: Jan. 25).

fehér-gyökér: polygala Com: Jan. 24. sigillum Salomonis Mel: Herb. 185. [kreuzblume]. Polygonatum, feyér gyökér, weiswurtz, más neve sigillum Salomonis, Salamon peczete; a feyér virágoc alá függec rayta rendel mint egy egy peczet, azért hiyác Salamon peczetinec (Mel: Herb. 185). A pásintos fűhöz számlaltatnac: tic hur, kakuk törjék, fejer gyökér (Com: Jan. 21).

fejes-gyökér: bulbus C. [knollige wurzel].

hézag-gyökér: aristolochia Frank: HasznK. 17. [osterluzei]. Eöregbik hozak gyökér: aristolochia rotunda Frank: HasznK. 17. Farkas alma, hezagb gyökér ket fele; az egyk kerek almaiu, a masik bozzu almaiu (BeytheA: FivK. 59b).

farkas-hézaggyökér: ∞ Farkas hézag gyökér melegítő, de igen szárazszo, czac gyökere ió (Mel: Herb. 143). A következendők borbély szerszámhoz valoc: farkas hézag gyökér, eb nyelv, macska tövis (Com: Jan. 27).

kénköves-gyökér: peucedanum Mel: Herb. 49. [saufenchel]. Meleg természetűek: erdei vad kőmény avagy kénköves gyökér (Com: Jan. 26).

kérészt-gyökér: senecio PPBL. [kreuzwurz].

keserű-gyökér: gentiana Mel: Herb. 142. [enzian]. Keserű gyökér, gentiana görögül és deakül neve, az az Gentius király fűne (Mel: Herb. 142). Az orvosló füvek kertiec avagy mezeieec; kertiec: az isten fűja, keserű gyökér (Com: Jan. 25).

köröm-gyökér: radix nigrium C. [nagelwurz].

láb-gyökér: [tarsus; fusswurz]. Melly béko az en lábaim-nac gyökerébe bevásott (MA: Bibl. 1456).

lapu-gyökér. Az nagy lapu gyekeret sóval törő őszue, minden dűhős eb marását meg gyógyittya (Mel: Herb. 41).

macska-gyökér: valeriana; baldrian Mel: Herb. 129.

mestér-gyökér: magistrantia, ostrutium; meisterwurz, brustwurz PPB.

nyelv-gyökér: ancyloglossum C. [angewachsene zunge]. Nyelvgyökér, nyelv köté, mely nyavalya az gyermekekben szokot esni (Major: Szót. 40).

orvosló-gyökér: [medicamen; heilmittel]. Ha a tenger nem hordozna minket ide s oda, honnan szerezneik patikába való sok orvosló gyökereket, élesztő, gyógyító termést (Fal: TÉ. 723).

ökörnyelv-gyökér: buglossa Frank: HasznK. 17h. [ochsenzunge].

örmény-gyökér, örvény-gyökér: nectaria MA. helenium Com: Jan. 25. inula campana Felv: SchSal. 29. [alant]. Helenium görögül, az az öruin gyökér, az az enula campana (Mel: Herb. 141). Ilona görög szó, annyit teszen mint Helene,

melytől ered helenium, melyet mi örvén gyökérnek nevezünk (Alv: Post. 1162). Az orvosló füvek kertiec avagy mezeieec; kertiec: az isten fűja, örvén gyökér (Com: Jan. 25). Az örmény-gyökérrel szű-fűjás meg-szűnik, ötet és ruhátl hogyha őszvetörök s mind kettő levében szakatt ember iszik, nagy bizonynal mond-gyak, tőle meg-vigaszik (Felv: SchSal. 21). Legelsőben a zászpa avagy fekete húnnyor jó-ki a földből, sz. Jakab hóban az örmény gyökér, farkas alma (Misk: VKert. 511).

örvénygyökeres: [inula mixtus; alant]. Telben őrmős borral, örvény gyökeres avagy szek fűves borral egy (KDebr. 1619. B3). Tsinált boroc az őrmős bor, örvény gyökeres bor (Com: Jan. 84).

sárkány-gyökér: dracunculus, serpentaria Com: Jan. 24. [schlangenwurz]. A pásintos fűhöz számlaltatnac szőszős fű, kigyotranc avagy sárkány gyökér (Com: Jan. 24).

sársa-gyökér: [salsaparilla; salzkraut]. Jó a salsaparilla-val vagy sárssa gyökérrel főtt víz-is italára (PP: PaxC. 282).

szív-gyökér: ahorta PPBL. radix principalis Kr.

tárkony-gyökér: [artemisia dracunculus; kaisersalat]. Nem árt ezokáért a borsos étec és a ió bor, melybe ásztottac tárkony gyökeret, győmbért, spicát, sz. heyat es sállját (Cis. L2).

indiai-tárkonygyökér: [anthesis pysethrum; berchtram]. Indiai tárkony gyökeret, melyet pysetrurnak hívnak, rágia gya-korta (PP: PaxC. 6).

tüsszentő-gyökér: helleborus Com: Jan. 25. [niesewurz]. Prüsszentő gyökér, zászpa, fejer hunyor: helleborum PPBL. Az orvosló füvek kertiec avagy mezeieec; kertiec: fejer hunyor avagy zászpa, prüsszentő gyökér (Com: Jan. 25).

vér-gyökér: 1) sangvinaria Fuchs: StürpH. 2) heres PPBL. [erbe].

Gyökerecske: radícula C. würllein PPB.

Gyökeres: 1) radicosus MA. voll wurzeln PPB. 2) [radicatus, stabilis, inveteratus; eingewurzelt, dauernd, standhaft]. Az választottakban gyökeres és megmaradando az yonnan valo születes (Fél: Tan. 318). Az hírbén erősecc es gyökeressecc legyűnc (Mon: Apol. 376). Az pogányok között gyökeres hír vólt az keresztyénekűrl, hogy annyokkal, hűgokkal egyaránt latorkodnak (Pázm: Kal. 224). Az helyvtiai hét cāntonban es tőb sok fő helyekben nincs gyökeres fészkek és exercitiomok az vj tudományoknak (629). Az sz. Péter fejedelemségének igaz, gyökeres birodalmában maradtak az római pápák (658). Párt-ütésre látszik nézni, a ki gyökeres királynak éltében más királyt keres országában (Pázm: Préd. 188). Nagy böltségségnek tartják az emberék, mikor két nemzetségség gyökeres gyűllő-ségét és vérontásokkal tellyes ellenkezését egy tisztességs házassággal le-szállítják (114). Az ígékét gyökeresbbé tehetné (Ker: Préd. 5).

tősgyökeres: [genuinus, ingenuus; echt, unverfälscht, uralt]. Tősgyökeres nagy úri és régi nemes nemzetségek föld szinéről el-tűrőllettek (Pázm: Préd. 877). Isten a tősgyökeres jószágot, melly az örök élet, választottuak tartya (1156). Régi tősgyökeres szokás, hogy a hívek házból ki-menve és vissza térve szent kereszt jelét vetették magokra (1217). A geneológiát s honnan eredtenek érdemes őseid, melly sűrű ágokra terjed légyen tősgyökeres nemzetséged, nem emlegessedd (Fal: NE. 13). El-aprósdnak sok régi, tősgyökeres házak (SzD: MVir. 37).

[tősgyökereséd-ik]

még-tősgyökeresédik: [civitate adipiscor; sich einbürgern]. A szegény haza jóvára megtelepítettett és immár meg tősgyökeresedett helyeket elborítván az ellenség . . . (ErdTört. IV.304).

Gyökereséd-ik: radior SI. [wurzel fassen].

még-gyökeresédik: [irradior; sich einwurzel]. A vétkes szokás még-gyökeresedvén, ritkán írtattatik-ki (Com: Jan. 177).

Gyökereképen: [radicitus; von grund aus, völlig]. Azzal befűlők az hit gyökereképpen ki nem szaggattatott (Pós: Igazs. 1356).

[Gyökerez]

ki-gyökerez: exstirpo Kr. [ausrotten]. Az isteni félelmet ki ne gyökerezze szívünkől (Pázm: Préd. 13). Holofernes elenségi határiban a termő-fákat és szőlőket, mind ki-gyökerez-teté (7). Az isten ígéje arra-való lelki fegyver, hogy ki-gyökerezze minden felelettségnek gűrtösségét (453). A szőlőből ki-gyökerezetnek a tövisek (Mad: Evang. 192). A földnek meg kell tisztítani, kihányván a köveket és kigökerezvén a töviseket (Ily: Préd. 1275). A szél nem oly könnyen kigökerezi az az erős fákat (II 337). Ki-gyökerezi a hamisságot, melyet a hamisság lelke az emberek szívébe őltott (SzD: MVir. 193).

Gyökerez-ik: radior MA. [radices ago] wurzeln PPB. [wurzel schlagen]. Ez wezzew nem gyekerezeth plantalassal, sem megi elewenedet nedwesseeggel (FeszC. 236). Ha chak az mennyei seregőknek ura istene nem gyökerezőt volna mybennewnk, mynt az atkozot Sodomanak, Gomorranak varasy, olyanok lettewnk volna (ÉrdyC. 5). Az kerezettyen lelkeknek lyedelmis nywgodalmassaghy vannak gyökerezetween az isteni ysmeretnek lakodalmanak (34b). Nem ajakán nőit, hanem szívében gyökerezett szókat mondgyon (Pázm: Préd. c2). A miből hasznót és bötsiültetett várna, abból veszedelme gyökerezik (Pázm: LuthV. 128). A vélekedések haddal, pártoskodással plántáltattak, gyökerezettek (Pós: Igazs. 1184). Nagy ortza pirulással és szertelen felhevüléssel téro haza némely szívéhez gyökerezett kedvesitől (Fal: NE. 83).

el-gyökerezik: [altas radices exigo; tiefe wurzel fassen]. A plánták el-gyökereznek: plantae radices *porrigunt PPB. Távol járj tőlünk te gonosz fősvénység, mert lám te voltál örök keserűség, minden igazságot lám te eltemettél, mind ez világ szerte lám elgyökerezettél (RMK. II.194).

még-gyökerezik: radico, radior C. radices ago MA. [inweterasco] einwurzeln PPB. [wurzel schlagen, sich einnisten]. Még-gyökerezem, fogatok: stirpesco; meg-gyökerezem, gyökerem nő: radior PPB. Ah zeretet a yo akaratha gyökerezik meg (DebrC. 200). Kyben fundamentom zerent meg gyekerezőt az isteny zeretet (ÉrdyC. 325. 535). Hythy meg eresswne awagy megi gyekerezneek az mi zynukba (ÉrsC. 132). Én láttam, hogy az bolond ember meggyökerezett: vidi stultum firma radice (MA: Bibl. 1450). Ez a gondolkodás igen mélyen való ő nálok meg-gyökerezve (Zrinyi. II.165). Ez világnak már esze veszett, az hitelenségben meggyökerezett (Thaly: VÉ. 134). Régen meg-gyökerezett tudományától semmi szin alatt egy pontnyira sem akarunk eltávolzni (SzD: MVir. 36). Meg-gyökerezett benne a gonosz (116). Bár el-hagyná a láthatóhoz aszott és ő benne már meg-gyökerezett vélekedést (193).

Gyökerezet: **1)** [fons, origo; quelle, ursprung]. Taozoya el en teyem hyniek gyekerezety, gonoszságnak eltetyve (CoruC. 409). **2)** [stirps; stamm]. Hogy ha Cristus Jesusnak malasztus gyökerezety eh vylagra nem zalott volna, barom zamaban zamalattatneek embery nemzet (ÉrdyC. 25). Nemes gyökerezetből támadta zent Anna azzon (439b). **3)** [durities, pervicacia; hárte, unbiagsamkeit]. Te zent hatalmadwal, kywel meg töredh pocolnak kapwynth, töröyd wram ysten en elmemnek gyökerezethyt (PeorC. 269).

Gyökerezett: [facio ut radices agat; wurzel schlagen lassen]. A mit a világ gydzatának, kának és keresztnak itél, azt

ő szívéhez tsatlotta, szerelmében gyökerezett (Pázm: Préd. 164).

még-gyökerezett: [facio ut irradicetur; einwurzeln lassen]. Elvesztéd az népeket és őket meg-gyökerezettet (MA: Bibl. 1498). A szeretetben meg gyökerezettvén minden bűnőket (Sám: 3Fel. 587).

Gyökereztetés: [radicatio; das einwurzeln]. Mivel azért a nyomorságok szenvedése illy hatalmas az irtalmasságnak belénk gyökereztetésére, emberré akara lenni az isten fia (Pázm: Préd. 442).

GYÖMBÉR (gengber RMNy. II.4. genghber Nyr. VIII.214. gengwber 214. gyengbeer 169): zingiber C. gingiber MA. ingber PPB. Gengber, ffahay, dragorium, diusnok (RMNy. II.4). Veg nyolez penz ara gyengbeer (Nyr. VIII.169). Kyewldeke kerewl hynch meg ewngberrel es esmetb tewretli genghberrel meg kel lyhnyeny esrea kewthny es meg gyogwl (214). Végy fél drachma gyömbért, a vad tőknek az belső bélit fél drachmát, ebből csinálj pilulákat (Mel: Herb. 19). Jó a lenisticom is sállýaual, borssal és gyömbérral egyetemben (Cis. F4). A fűszer-számac némellyec idegenee és némellyec hazánkbeliec, mint a bors, a gyömbér (Com: Jan. 23). A gyömbér a földbe három avagy négy tenénire nő bé (ACsere: Enc. 245). Küldöttünk riskását, szök-fűvet, gyömbért (MonTME. 1.147).

[Közmondások] Dizmóra gyömbért ne vezteges (Deesi: Adag. 81). Nem jó dizmónak gyömbér (210). Nem jó diszonae a gyömbér (Dáv: Kker. V3). Nem hintik disznó eleibe a gyömbért (Fal: Jegyz. 928). Nem mind gyömbér, a mit a kalmár ebe hullat (SzD: MVir. 91). Ebre korpát, lúdra szénát, disznóra gyömbért ne veztegeess (no).

éb-gyömbér: zinziber caninum; hunds Pfeffer Mel: Herb. 174. Eb gyömbér, hasonló a lenele a bodog anya méntayához (Mel: Herb. 174).

eleven-gyömbér: [zedoaria; zwitter]. Im az Pál uram eleven gyömbére, Horváltul küldte meg (LévT. II.31). A fűszer-számac némellyec idegenee és némellyec hazánkbeliec, mint a bors, eleven gyömbér, fa bűj (Com: Jan. 23). Eleven gyömbér Sina országban terem (ACsere: Enc. 245).

némét-gyömbér: [aron; schlangenkraut]. Borjulás-fű, német gyömbér: aron PPB.

vad-gyömbér: [zedoaria; zwitter]. Taitvar, vad-gyömbér: zedoaria; taitvar, tzejtver, vad-gyömbér: zadura PPB.

Gyömbérés: [gingibere conditus; mit ingwer gewürzt]. Ha nem ebetel igen borsost és gyömbérest, találsz sőt, tormát, elégdögyel meg vele (Helt: Mes. 203). Gyömbéres sása (Nyr. IX. 72).

Gyömbérez

még-gyömbérez: [gingibere condo; mit ingwer würzen]. Borjút tőt egészen szép tisztán főzd meg, abárod meg, az velejét gyömbérezd meg, borsot a tál szélire tehetsz (Tótf. 2 1576).

GYÖMÖCKÖL: [inculco; hineinpressen, hineinstopfen]. Tizedik János pápát, száját teli gyömöckölvén, a tömlőszben tojták meg (Pós: Igazs. 1456).

GYÖMÖSZÖL: tero Kr. [stopfen]. Nem gyömöszli torkodba az ételt s italt (Pós: GBot. 19).

belé-gyömöszöl: [inculo C. hineinpressen, hineinstopfen].

GYÖNGY (geng WeszprC. 148. TelC. 355. gunges ÉrdyC. 625b. ginge Margl. 42. gony Petki: Vrt. 12. gyung ÉrdyC. 373b. 520b. 564. GyöngyC. 26. RMNy. II.35. Mel: Szján. 283. gyengy JordC. 62. 372. 915. ÉrdyC. 316b. Tóth: Vig. Fléb. 13. gyengy EhrC. 133. gony. TilC. 10. gyung Mel: Szján. 409. Tel:

Evang. 1331. *güeng* VirgC. 145. *giŋagi* ThewrC. 128): **1)** margarita C. gemma, unio MA. perle PPB. Nê ereziéte tñ gôŋgô-tôket diŋuoc eleibe (MünchC. 25. BécsiC. 44). Diczeretely az giwngvknok dragalatossaga (VirgC. 145). Ha wtet wiltwtetod larsomba es giwngiel fwzwt ruhaba, azt latod, hogy w inkab meg heruad (68). Hogy zent Margyt azzomnak ov fôrgey, tefev az ov ruhabyan lattatnak vala fozdultatny mynd fôyeresges geuge [?] (MargL. 42). Kyneel alyg taluhatlmy dragab gyenget Cristusnak dychôseeges koronayaban (ÉrdyC. 373b). Eyd elow kowthaw, az feye gyendyel thewzewth, az alyan keethi zol partha wagyon (RMNy. 11152). Kérem Kdet, hogy az uramtól kylgye ol az gyöngyöt (LevT. 1125). Ettêle grobian emberre nem io az gyöngyöt vesztegetni (Mon: Apol. 508). Io erkôlez mint gôny lôn nalla oly draga (Petki: Virt. 12). A gyöngyök a csiga héjakban találatnak (Com: Jan. 14). **2)** [thesaurus, ornamentum; schwatz, schmuck]. Cristusnak apostoly, kyk vadnak ez zent ewangeliumy gyewngnek zeretewy, ez malazot mynekewn keryek vr Yesus Cristostol (ElhrC. 133). (Sz. Ágoston) a confessoroknak gyengôk (ÉrdyC. 520b). Fyzeknek gyöngye (PozsC. 32). Dragalatos gônzôm zent zeretel (TibC. 10). **3)** [viscus; mistel]. Gyöngy a fâkon: bacca, viscus MA. Tûly-fûfû terem a gyöngy: viscum *adnascitur in quereu PPB. Gyöngyöt fal a nyájam, hízik, szaporodik (Fal: Vers. 907).

drága-gyöngy: margarita PPB. [gemma; edelstein]. Az azzonyallath fel ewtôzôetôthi wala aranyas barssonban, byborban es draga gyengyekben (JordC. 915). Zerezete Justinianus chazaar egy yghen zeep emlekôzetôthi kywôl belôl megh meg aranyazathawan es draga gyengyel meg eekôsdôyethewen (ÉrdyC. 316b). A drága gyöngy, gyémánt és arany magában bôcsfûlletes, ha meg nem ismértetik-is (Pázm: LuthV. 19).

fa-gyöngy, fái-gyöngy: viscum Beythe: Nom. 8. viscus PPB. vogelleim Nom. 77. [mistel]. Fay gyöngy, ennyu, kiuel az madarat fognak (Mel: Herb. 30). A híros-madar rend szerint fa gyönggyel, bimbóval és fenyô-maggal szokott élni (Misk: VKert. 460).

indiai-gyöngy. Indiai gyöngynek kedveskedô színe (Nógr: IdvK. Elôb. 7).

kárta-gyöngy, kártya-gyöngy: [kartenperle]. Nyolcz boglárba vagyon négy négy öreg kárta gyöngy (Radv: Csál. III.320). Gyöngyös rosa, mindenikiben vagyon negy kártya gyöngy s egy gyemant (Századok. 1873. 352).

kása-gyöngy: margaritula, unio minor, unioes minores; perlein PPB.

napkeleti-gyöngy: [gemma; edelstein]. Belül lelke nem oly gazdag malasztal, mint kívül hajának rengô fûrtjei a napkeleti gyöngyökkel (Fal: NE. 18). Válláról kék bársony heveder függött gyenge lûmvarrással és napkeleti gyöngyökkel kiêkesítve (Fal: TÉ. 638).

nyakszorító-gyöngy: [monile; halsband]. Rendre rakja a függôket, nyak-szorító-gyöngyöket, gyûrûket (Fal: NA. 141).

termô-gyöngy: [margarita sincera; echte perle]. Egy törmô gyöngy aranyban foglalt (Monlrók. XXIV.391).

Gyöngyell-ik, gyöngyöll-ik: [parvas bullas emitto; trüpfeln]. Thw zent kezek ydôvözlegyetôk, kykból gyöngyelferôdô hullot, azzw földethi harmatozoth (CzechC. 25). Az ifjúság virágjában lévôknek még nevet a természet, leg-szebb idejében gyöngyöllik harmattya, gyengeség zsenégjét színén mutatya (SzD: MVir. 237).

Gyöngyi: gemmeus MA. perlen- PPB.

Gyöngyöcske: **1)** gemmuli MA. perlein PPB. **2)** [gemma arboris; kitzchen]. Az fûyge fa ky hozta ew gyengyeckeyt (ÉrdyC. 379b).

Gyöngyös: **1)** gemmatus, gemmosus, bacatus MA. margeritosus Otr: Origllung. 11184. mit perlen besetzt PPB. Zent Agata giöngiôs ruhakban meg ielônek angyaloknak közepôttôk (DebrC. 27). Giöngiôs riadekokat kioldo (143). Zent Lucia lataa zent Agothaat az angyalok között nagy gyengôs ruhaban (ÉrdyC. 170b). Beggyknok harom zeep draga kôwôkból zerzôt gyenges corona wala feyeben (564b. 625b). Egh nagl arany zelew fedel, kynek az wege kettewt, slogos, gyenges az zole (RMNy. 1135). Gyengyes parta (35). Egy kepes, gôngôs fedel mind kôthesstul (III.49. 52). Egy példánk vagyon Borbála asszony nál, szôvés is vagyon rajta, a te gyöngyös himed is rajta vagyon (LevT. II.61). Gyöngyös parta (Radv: Csál. II.7). Amaz gyöngyös, kis keszkenyös, né, hol fut jó banyád (Thaly: Adal. II.96). **2)** [gratus; angenehm]. Gyöngös, szop az orgona szó (Mel: SzJán. 409).

Gyöngyöz: **1)** gemmis exorno Kr. [mit edelsteinen, perlen schmücken]. Sok dáma ide gyöngyözi, kövezi magát, a tizfírnak leg tizfírb eszközeit ide rakja magára (Fal: NU. 267). **2)** [orno, decoro; schmücken, zieren]. Az zenth alázatossagh zerzetôs aztalaath eköseyt, az zenth veztegesogh tartias ôteth ighôn gyöngyözy (WinkC. 351).

még-gyöngyöz: [exorno; ausschnücken]. O zent zeretel, te meg czdageyod allelkôt es ôtet mindôn iozague ruhataual meg gôngôzôd (GuaryC. 32).

Gyöngyözés: [ornamentum; schmuck, putz]. Az feletteb valo araniozas es giöngiôzes az kenelisegre viszen (Fél: Tan. 465).

GYÖNYÖRKÖD-ÍK (*geünerüseg* NádC. 30. *gyenerewseg* MargL. 44. CzechC. 12. *gônörösseg* KazC. 3. *gônörösseg* VirgC. 148. *gyenerkedik* WeszprC. 132. KeszthC. 108. *gyenerwseg* 125. JordC. 388. 822. DomC. 5. ÉrdyC. 506. 508. 510b. *gyenerewseg* ElhrC. 123. *geünerösseg* MünchC. 57. ÉrdyC. 56h. *gyünerösögös* Frank: HasznK. 2. 74. *gyônöröség* Beythe: Epist. 229. Kikárta 1583. Díj. *gyönyörkwtem* VirgC. 4. *giônörüseg* Mel: SzJán. 456. *gyönyörüseg* Mel: Herb. 104. *gyônörkedie* Mel: SzJán. 531. *gionerkwidk* VirgC. 67. 93): **1)** jucundor C. MA. sich belustigen, erquicken, erfreuen PPB. [sich ergötzen]. Nûgôgál, gênerkegál, egel, ígal: requiesce, comede, bibe, epulare (MünchC. 140). Ha acaraz zeretô iegôsôdnec ôlesieluel gênerkôdni es vele edôskôdni (GuaryC. 63). Kel ennekem vízadnom es giwnrkwdnm iduesegembe (VirgC. 67). Nem gônörkodic azferfiuac siplaba (Szék: Zsolt. 154). Gyönyörkedie e fele emberebbe, kie szépee es êkesee (Helt: Bibl. I. e1). Isten gyönyörkôdie az biuec diczeretibe (Mel: SzJán. 531). Csak benued gyönyörkôdgyem mind azokkal egyetemben, kik szent nevednek szünetlen reménkednek (Pázm: Imáds. 175). Ez velagi ioban giwnwrkwtdwt (Zvon: Post. I.4). A tudóssac sêtalásokban, alá s fel járásokban gyönyörkôdnec (Com: Jan. 207). Az igazságnak istene igaz ífletben gyönyörkôdik (MontME. VI.290). **2)** [aemulor; sich bestreben, wettsen]. Atkozokba ne gônörkôgél, hamossan tivôket se kedvel: noli aemulari in malignantibus (DöbrC. 86). Zenyel meg the haragôdwl ees hagyad meg te hertelen haragodath, ne akary gyenyerkedned, hogy zydalmaztassal: noli aemulari, ut maligneris (KeszthC. 87).

[Szólások]. *Gyönyörködik vmiben:* Gfnyörkôdni az isteni bezedekben (DomC. 7). Ezilyen tiztessagbe giwnörkwgietelh (VirgC. 146). Wrálók, vígadok es gyônörkôdóm abba, mikor engem fel magaztatnak (67). ∞ *vmiből:* Azoknak parancsol királyi székedből, gyönyörkôdj kozeddel plántált gyümölcsökből (Orczy: Költl. 64). ∞ *vmín:* A gróf gyönyörkôdött házasságukon (Mik: MúN. 114). ∞ *vminek:* Nem gyönyörkôdöm az te penzednek (Zrínyi 158). ∞ *vmivel:* Gônyerkwtem emny etekel, venererekel (VirgC. 4). Ne gyenyerkedyel gonozokkba: noli aemulari in malignantibus (KeszthC. 87).

86). Ilyen nagy iok al győnrkődik vala (VirgC. 144). Az ty erwš wlelgetestekkel gyewnyewrkőgyek (139). Ez atte zeretw feleségd, győnrkőgwiel vele (31).

Gyönyörködés: delectatio, oblectatio C. voluptuatio MA. freude, ergötzung, belustigung, erquickung PPB. Ez földnek kalmari az ű győnrkődésenek ereiből meg kazdagultnak (Fél: Bibl. II.180). Harmadik a test győnrkődésének szomjúhozása (Pázm: Préd. 87). Minden-féle édességek győnrkődését magában foglalta (314). A gazdag könnyen testi negédségre és győnrkődésre fordította kiutseit (625). Némelly doktorok úgy itélnek, hogy az embernek titkos természet győnrkődése legyen a sármányának szavában (Misk: VKert. 471).

Gyönyörködöt: ∞ Dragalatos ruhában vadnac es génerkedeteben (MünchC. 123). Talantal setetsegek meg nomodnak engemet es en vilagoslatom en generkedetemben: nox illuminatio mea in deliciis meis (AporC. 109). Egy alá való győnrkődötért az ilyen melsőságra menendő testet meg ne fertőzzék (Elm. 218).

Gyönyörködötés: [voluptuosus, oblectans, delectans; ergötzend]. Ő kőmuenec kezdeteben a génerkedetes vendőség után Jerusalemet siralomra hya (BécsiC. 202). Nag zeredőmmel kel themenmagladath meg tartanod győnrkődötetes etelthál (ÉrsC. 25).

Gyönyörködötet: delecto, oblecto, amoeno C. reficio MA. [ergötzen]. Tyeket az kysáw ruhának győnrkőwtet keausága (VirgC. 146). Sokac vannak, kik az zeretmet génerkődtetie (NagyszC. 7). Vygassagom es koronam kenyergek teneked, oltalmaz, erowsyecz es gyenyerkewtess engemeth (PozsC. 50). Nem gyenyerkődteteth een ellensegymeth een raytam (KeszthC. 64). Az jo aszszonyiallat győnrkődteti az ő forjet (SalMark. 30). Győnrkődteti magát azockal élvén (Com: Jan. 68). Bért vedő szajhakkal győnrkődteti magát (Ilum: Tracta 165).

Gyönyörködötetés: oblectamentum, oblectatio MA. freude, erlustigung, ergötzung PPB. A trófás köz beszédce legjobb győnrkődötetésce (Com: Jan. 112). Győnrkődötéseccel te magadat meg-újits (208). Több győnrkődötetés vagyon benne mint haszon (Kisv: Adag. 9).

Gyönyörködötöt: voluptuarius C. oblectans, delectans MA. [ergötzend]. O en edeseges fiann, hol vagion a te orczadnak zepsége es győnrkődötöt zínód (WesprC. 98). Fél győnrkődötöt tsűsősagokat vagy fűbulákát forgatnak (Pázm: Préd. c). A theatrumokon a mít legelsőben foladnak, mind azon lúnmunka és győnrkődötöt zűpség (Fal: NU. 263).

GYÖNYÖRÜ: jucundus, amoenus MA. lieblich, lustig, fröhlich PPB. Oh en ziwemnek gyenyerw erwendeteseghe (ÉrsC. 121). Jutnac ezemben ambrosia s szep nectarnak győnrü volta (EpitKath. 5). Igen fēlenek napjai, melyekben győnrü kedvekro buburékohak (Megy: 3Jaj. II.12). Az ő győnrü szikállá sokszor tele forgással, hogy maga is neveti magát (Mik: TörL. 250). Győnrü útazásunk volt, mert mindenkor essők voltak (23).

Gyönyörűség: voluptas, delectamentum, delicias, delictum, jucunditas, amoenitas, libentia C. delectatio, delectamen, festivitas MA. wollust, ergötzlichkeit, belustigung, freudlichkeit, lieblichkeit PPB. Testi gyönyörűség: libentia C. Te neked vagyon tytza zemeyd, legyen kamoramban tytzasagos testuel es uly en gyenyewrewsegymul (ElrC. 123). Égőgikre tamazkodot uala, monnal a génerűségért es amag gēnyewrewsegért nem viselhetneie: quasi prae deliciis et nimia teneritudine corpus summi ferro non sustinens (BécsiC. 80). Mi nagob, a génerűség ő amag az oltar, ki megsecenteli a génerűséget (MünchC. 57). Te bened vagion mindőn génerűség (NádC. 30). Gyenyewrewsegvet zemeyw rut keresny elastronba (MargL. 44). Mely mondhatat-

lan giwőnrűséget erzek vala, bizonsagom az zentharomsagh (VirgC. 113). A lelők a binnek győnrűségeuel meg gődtetuen, el hagia az edős istent (DebrC. 142). A iok nagy győnrűsēget valnak, latuan Cristusnak dőchwősegyt (TelC. 252). Ez e vilagi győnrűsēget minden allatnac folette lőczűlle (Szék: Krón. 16). Az aszszonyiallatnac minden győnrűsége ezac ez kettőbe, feriebe es gyermekebe vagyon (Born: Evang. IV. 332b). Meg vagyon az győnrűsége, de kenés az hazna (Döcsi: Adag. 1). Arany es ezist hazi eszköllez tündőklenék kedves győnrűségre (Pázm: Kal. 2). Kényesek és győnrűségben elők (Com: Jan. 116). A kik feleséget vettenek vala, egészen a testi győnrűségeknek es világi ketsegetéseknek adták magokat (Misk: VKert. 126). Az esztelen gazdagok minden győnrűségekben fűlig filnek (300). Győnrűség volt a mi útazásunk, es egy menyaszszony győnrűséggel járhatott volna velünk (Mik: TörL. 423. 248. 446). Nem minden moeskos, parányi győnrűségért szereneseltő ártatlanságát (Fal: NE. 46).

Gyönyörűségéske: deliciolum C. [freude, wonne]. Tűz-el égettetik meg az ő kevés pénzéiert avagy kicsid győnrűségéskekiért, az mellyért magát az őrdőgnek adia (MA: SB. 125). Volt egy kis méhecelikém, győnrűségéskechkém (Zrinyi II. 129).

Gyönyörűségēs: jucundus, delectabilis, voluptabilis, volupe, bris, amoenus, carus C. festivus MA. lieblich, angenehm, belustigend PPB. Igen győnrűségēs: perjucundus C. Lata egy tűznek langyat, zemnek igen győnrűwrewseget (VirgC. 41). Ine magery kyalnak leynyanak gyenyewrewses elete (MargL. 26). Az en ygam gyenyewrewsegh es az en terhom kyny (JordC. 388). Győnrűségēsis volna eszűso tételre: aspectu delectabile (Helt: Bibl. I.B). Az bazi ménta egygie az hedyosmus gőrdőgál, az az győnrűségēs illatu (Mel: Herb. 104). Az alma fūnac gyūmőlleze győnrűségēs az én ényemne (Kár: Bibl. I.631). Győnrűségēs eleti az kazdagnak (Frank: HasznK. 2). Az vtan való napoc győnrűségēsbec, de fagyuln elegy (KGalgőcz 1582. G). Te az győnrűségēs fűsletségre viszed, én pedig az nehéz es sullyos tekéletességre tanitom az ifiakat (Pázm: Kal. 133). A bizonyos, hogy győnrűségēs dolog jó társasigban, mint mi voltunk, a Dunán lemenni (Mik: TörL. 410).

Gyönyörűségēsen: [jucunde, voluptuose, festive; angenehm, wönnig, pompos]. Az innepek győnrűségēsessen illetetnek (Com: Vest. 94). Az isteni vőlegémnyel győnrűségēsessen menyeyi menyegzőben mūlatozik (Biró: Micae. 306).

Gyönyörűségtelen: injucundus, insuavis C. inamoenus MA. unlieblich, unangenehm, unlustig PPB.

Gyönyörűségtelenség: injucunditas C. [unlust].

Gyönyörűségtelonül: injucunde MA. unlieblich, unangenehm PPB.

GYÖTÖR (gyeker [gyeter?]) Helt: Krón. 111. gyeter JordC. 375. 822. TelC. 249. gőter NádC. 94. gűtrűdnak Mel: Szűán. 188. MA: Tml. 32: torqueo, pertorqueo, torto, exagito, vexo, devexo, divexo, convexo, pervello, exercicio C. macero MA. [quälen, poängen, martern]. Ewtet hīdez kemenen gewtrūala (ElrC. 28. 50). A mendenható gētrēt (BécsiC. 3). En gérmekem kőzűeűes fekzen hazmamb es gonozol gētrētie (MünchC. 27). Kezde magát igen gītrēni (VirgC. 103). Az en leanyom gonozl gyettretyk az erdeghitűl (JordC. 402). Kezdelek feddēny es gēttrety az gonoz leant (ÉrdyC. 338). Kezde ewtet verny, gyettrety (339b). Testet gőtri uala (TihC. 24). Ő gonosz lator, gyeker az irűység (Helt: Krón. 111). Idő isttelē mīnket gītrēni (Helt: ŰJT. 18). Myg az parath benmed erzen, adik mynd gyeterlek (LevT. I.282). Ez a tudomány a lelki ismēretet gītrētheti (Fohn: Vy. 201). A belend a nehéz nyavalatyl gītrēttet tsesemő gyernekeket szépen meg-gyógyitja (Misk:

VKert. 91). A gazdagság kívánsága úgy gyöttri az embert, mint a hideglelőst az ő nyavalája (Fal: BE. 595).

[Szólások]. *Gyotor* *emben*: Mire győtrőd magadat ez imaságba és az penitentiába (VirgC. 10). Oly nagy közwenbe és fájdalomkban gyettretem (ÉrdyC. 239). Jevsnak zerelmeoben győtretem (ÉrsC. 210). ∞ *emivel*: Fájdalmal győtreteek (DomC. 172). Haragossaggal gyettretic (NagyszC. 157). Melly kennal győtretdőkh azok, kyk ezuilagi hywsagokat kenaniak (VirgC. 144). Gyettretny az ystemek neepevel (JordC. 822).

el-gyötör: [exerucio; peinigén, abmartern]. Mikoron lotta volna őtet el győtrőre es kődözne, meg haraguan monda (VeszprC. 82).

még-gyötör: [pertorquor; exercucio; abquilen, abmartern]. Az kaputarto ky yew es kemenseget menkett czappasakual meg gewtewr (EhrC. 30). Ada őnnön kezeuel a Marcianus feiedelőmnek meg győttrendőül a keresztien hitert (DebrC. 12). Győtrő meg mastan testődet (244). Gyetrelmel meg gyetre engemeth (KeszthC. 323). El mwlt byneydet gyeterd meg: puni praeterita (ÉrdyC. 27b). Engem az senyedék annyira meg-gyötör és győző, hogy tegnap elkezdén magam orvoslani (Nád: Lev. 15).

Gyötördögél: torto MAL. [wiederholt quälen].

Gyötörhetetlen: [non cruciatus; ohne qual]. Lezek halhatatlan es gyötörhetetlen (ÉrsC. 56).

Gyötredelém: [cruciatus; qual, peín]. Jelec leszne az napban es az holdban es ez földön nepeknek gyötredelme tanaczne szűkölkedese miat (Born: Préd. 7). A ki ezeket valaha érezte magaban, gondollya meg, az miemű iszonyusagi es gyötredelmi legyenec az ő szíuene (Born: Evang. III.274).

Gyötrelém (*gyötrelm* NádC. 67. DebrC. 408. *gyötrem* 397): cruciatus, cruciamentum, torsio, vexatio C. tormina MA. peín, tortur PPB. Té gétrelmetéc engemet inkab nebezeit (BécsiC. 2). Ő lelkeben gétrelmet (detrimentum) zemoégén (MünchC. 45). Pokolbely őrdög halaira bozo győthrelmeth keresuen lelkeketh akar foythanya (PeerC. 40). Myt haznal embernek ő testen sok győtrelemet tenni (VirgC. 90). Bin gőttrem nekyul el nem mulye (DebrC. 397). Ha őket io mywelkedetekel köwethnye nem akaranyok, győthtrembe menthetetlenek leezwnk (ÉrsC. 218). Az en szemem serszie az gőttrelém miat (Szék: Zsolt. 90). Az lelki furdalas az veghetetlen győttrelmet meeg it ez vilagon el kezdi (Born: Préd. 561). Bánkodás, győtrelem, fonyasztó aggság (Orczy: KöltH. 126).

Gyötrelmes: [dolorosus; qualvoll]. Vgy adgyatok alamisnát, nem hogy más hínolkodgyéc belőle, tū kedig győttrelmes szűkségben legyetec (Helt: Mes. 148). A méreg ital által való (halál) felette gyötrelmes és késedelmes (Misk: VKert. 597).

Gyötres: tortus C. vexatio, torsio, tortura MA. peínigung, folterung PPB. Hydegsegnek gyettrese myat kayaltok (EhrC. 31).

Gyötret: [exeruciari enro; martern lassen]. Feő zurokkal, fa enőuel győttrette (DebrC. 570).

Gyötretés: [cruciatus; peínigung]. Az aszszony kesereg vala az ő leányinak az őrdögöl való gyötretésén (Misk: VKert. 200).

Gyötretlen: [non cruciatus; ohne qual]. Az lamys tuw nem leezen gyethrethlen: impunitus (ÉrsC. 186).

Gyöttrő: **1)** [crucians, torquens; peínlich, qualvoll]. Sok gondolatok és lelkem gyöttrő nagy félelmek támadtak ellenem (Pázm: KT. 253). **2)** exagittator, vexator C. [peíniger, quäler].

Gyöttrőd-ik: concrucior C. torquor, affligor MA. [gepeínigt, gequält werden, leiden]. Az őrdögök vetek pokolnak fenekere,

ott mind őrdökök győtrődik (BodC. 30). Az oroszlan hass fiaias miat igen győtrődice vala (Helt: Mes. 286). Betegségny myat igen geotredem (RMNY. II.81). Sommibo nyugodalma nints, mert nagy sokat győtrődice, nyög es farad (Born: Préd. 560b). Nehezen győtrődice (Fél: Bibl. 11). Szép Proserpináért őis győtrődöt, jég-hideg szíue miut szalma úgy éget (Zrínyi II.37). Győtrődve s epedve képes lát aggódnom, éhezve s koplalva illendő búsulnom (Thaly: Adal. I.186).

el-gyöttrődik: [pertorquor; sich abquilen]. Könnyen megismerhetni az olyat, a ki még a paraszti munkaban el nem győtrődött (Zrínyi II.193).

Győtrődés: afflictio, tribulatio, cruciatus, tortura MA. peín, qual PPB. Nagy fájdalommal szűl gyomeket, az melye pedig meg kél nagy győtrődéssel (Cis. kt). Nomeruság es győtrődésne napia (Kár: Bibl. I.156. Pázm: KT. 236).

GYÖZ (*gyez* EhrC. 31. JordC. 686. ThewrC. 63. *győsz* Fél: Bibl. 169. Decsi: SallC. 9. *gyűz* Mel: SzJan. 54. *űz* Lép: PTük. III.33. *megh űzuen* DecsiG: Préd. 82): **1)** vinco, supero MA. überwinden, übertreffen PPB. [siegen]. Cristusert es ystemek zerelmert magamat gyezetny kel, bozossagott zenedny (EhrC. 31). Vyot ő istenéc ő értec es gőzöt (BécsiC. 18). Orzagokat gyezetnek (JordC. 823). Mykoron azt hallottaak, győzettee lagyaak magokat (ÉrdyC. 662b). Hamyissan nem gyezettyk (ThewrC. 63). Semmi ősagot nem hagyana az gőzetteetknek (Decsi: SallC. 9). E világi törvényekben sem mindenkor valya magát győzötnek, a ki perit veszi (Pázm: LuthV. 257). **2)** [possum, valeo; vermögen, im stande sein]. Nem gőz vala Volter eleget chudalni (Istv: Volt. 15). Nem győzi ember ezt az csodát megírnia (Monlók. III.118). Ezen nem győzők eleget czyodalom (LevT. I.28). Anny földé vagyon, hogy szántani sem győzi (Decsi: Adag. 217). Ki győz mind enni praedicatit halgati (Zvon: Post. 1164). Nem győzők eleget csodálkozni (Bal: CsIsk. 302). Isten győznél elől számlálni (Czepl: Japh. 27.). Nem győzi várni a papot (GKat: Vált. I.258). Nem győzők áhmélkodni rajta (Illyef: BCSomp. 54). Ki győznél őket számlálni, minden dolgát lerajzolni, elkezdni s elvégezni (Thaly: Adal. II.339).

[Szólások]. Hogy győzi, hová győzi: wie kann es erklecken. Tovább nem győzőm, nem győzhetem: ich kann es nicht mehr übertragen (Adámi: Spr. 194). Az még az erszén győzi (Thurzó: Lev. I.183). Nem győzik a strázsálást (RákF: Lev. I.198). Isten győzi számát sok jámbor kerályoknak (RMK. II.19). A brakkal nem győzőzük [a sereget] (RákF: Lev. I.251). Nem győzőm tsndálkozással a mái evangeliomban (Pázm: Préd. 22). El-bittem szép beszédekkel s győztem elméjét ezekkel (GyöngyD: Chiar. 47). Nem győzőm fiamat pénzel, ruhával: ich kann meinem sohn nicht genug geld: kleider schaffen (Adámi: Spr. 194). Nem győzi szégennyel (SzD: MVir. 194). Soc fiad vadnac, nem győzed őket tanitanyi, táplálni es tartani (Helt: Mes. 333). Nem győzem megtisztitania soc sertőktől (336). Igen gyönyörűséges, hogy nem győz ember betelnyai az nézésével (Kecsk: ÖtvM. 267).

el-győz: **1)** devinco, supero MA. überwinden PPB. Az orzagocat mind el gőze (GnaryC. 55). Az gonoz gywlőseegh teghód mynd el győzött (WinklC. 352). Kyketh el gyezewen es megh verween, el yzeek ewketh (JordC. 312). En kegyelmes teremtem meg lassok, meelyewnk győzy el egy masth (ÉrdyC. 463b). Sokat benne az aszoni el győz vala (CsomaC. 45). Az egész világot el-győzte (Pázm: Préd. 55). A széles világot el-győzte vala az őrdög (398). Oly fénességgel ifn el az Christus, ki el győzi az napnac, holdnac es egyéb czyllagoknak világosságát (Zvon: Post. I.27). Elgyőzi az királyokat (MA: SB. 71). Haly más erős bizonytástis, mely minden hihetetlen elmét es értelmet tapasztalhatokképpen el győz (Lép: PTük. I.21). Az

igaz tudománna ellenesegit sokszor el győzte, meg fogta, meg nemította (Magy: Nád. 84). **2)** perfero MA. [possum; können, ertragen]. Győzzé el ezac várni (Zvon: Post. 1.820). Alig győzi szűm el, nemnyi veszzeivel isten eddig érdekelt (TKis: Pan. 10). Az ország immár teljességgel elfogytakozott, szükségé miatt soha el nem győzi az gazdálkodást (MonTME. VI.98). Lehetetlen, hogy én elgyőzhessék magam alkalmatosságával az udvarral járnom (Rákf: Lev. VII.17). Noha felejtettél, ritkán emlegetté, elgyőztem (Amade: Vers. 123).

győztön-győz: [continuo vinco; in einem fort siegen]. Tsak győztön győzik: *assuefactus superari PPB.

ki-győz: [persuadeo; überzeugen]. Előre ki-győzd magadat és kiállvo adgy helyet a hívésnek (SzD: MVir. 229).

lő-győz: [supero; überwinden]. A le-győzöttnek pántzéllya nyiladékit fészegeti (SzD: MVir. 195).

még-győz: **1)** vinco, convinco, devinco, evinco, pervinco, subjugo, debello, profligo, triumpho C. exsupero MA. überwinden PPB. Meg győzed: subjugabis NémGl. 116. Fellyül haladom, meg-győzöm: exsupero; maga szája vallásából meg-győzöttik: sua confessione *arguitur; még az erős elmét is meg-győzik a szép szók, hogy engedjen: virtus victa blandimentis *convinct PPB. Viadalba mőmesnekélk földhédnő meg őket (BécsiC. 24). Ymar kívölmb kívölmb kynokoth megh gőzöth wala (PeerC. 11). Nagi erőseg embernek őmagat meg győzni (VirgC. 91). Te kezdőd a habort es meg földzöd sathanast (NagyszC. 176). Ez frater meg győztetven ez azzonnak kereseucl, kezezt az gyermeknek foyere teneen, legottan tevelletes egeseget nyero neky (DomC. 312). A lelők a binnek giőniőrsoguel meg földzötetven, e hagia az ő zeretöt az edős istent (DebrC. 142). Goliath, kit David paritancu haggittassaucl gőűze meg (Szék: Zsolt. 160). Nincz oly nehéz dolog, kit az serensy meg nem győz (Decsi: Adag. 191). Az fő ember mindeneket meg-győz (Com: Vest. 96. 131). Iszonyu sápitása annak a püpa embernek foletto igen meg-győzött (Czegl: BDorg. 82). Oly igen az istennec igehelöz ragaszkodie, hogy meg győzi az istennec haragiat (Helt: Bibl. 1.4). A betegség meg-győzte a természetet (Pázm: Préd. 32). To kitor erővel meg-győzted a gonosz kísérleteket (Fal: NE. 10). **2)** eximulo C. [perfero, valeo; aushalten, vermögen, können]. Soha én meg nem győzném az én sok nyomorúságotat meg írni te Kdnek (LevT. II.21). Mikor isten meghozza Kdet, megmondom Kdnek, do meg nem győzném mind írnya (Nád: Lev. 75).

[Közmondások]. A pénzzel mindeneket meg-győzhetni (SzD: MVir. 17). Meg-győz az akarat minden nehéz útát (195).

méggyőzés: superatio PPB. [das überwinden]. Haziant jgeben es tanolsagban es erotokseog meg győvzesben (DomC. 209).

méggyőzhetetlen: [invincibilis; unüberwindlich]. Meg földzöd az meg földzötetlent (GuayC. 60). Az ev tevrese vagy bekessége meg győzhetetlen vala minden gonoztv (CornC. 40). A kősenetbe meg győzhetetlen hadnary neuezie vala ötöt (Helt: Krón. 86).

méggyőzhető: superabilis, exsuperabilis, vincibilis C. [überwindlich].

méggyőző: debellator C. [sieger].

üz-győz. Hozzá fog a fejporzishoz, ezt mind addig üzi győzi, a míg az egész szoba teli telik ködével (Fal: NA. 142).

Győzedelm (győzedelm JérdyC. 60b. Decsi: SalC. 28. győzedelm DebrC. 65): victoria C. triumphus MA. sieg, triumph PPB. Meg-előzni a győzedelmel valakit: *praeicipere victoriam PPB. Neky jyerett győzedelmuel mene anyyaloknak owrewynre (JérdyC. 26). Győzedelm ala engeszteltél (BécsiC.

21. MünchC. 35). Nem remenhetwyk az gyevzwdeelmeth (VirgC. 137). Ky vety győzedelmre hw yteletyt (JordC. 389). Ki a te segidségednee panya és a te győzedelműdnee fogyuere (Helt: Bibl. I. dddd2). Az alázatossig minden őrdögi intselkedések győzedelme (Pázm: Préd. 51). A seregek istene hatalma szerzi a győzedelmet (1181). Isten hatalmas császúrunk vitézuiek adta az győzedelmet (MonTME. VI.20). Miképen lőtt-meg ez a győzedelm (Bíró: Micae. 192).

[Szólások]. Végtime a győzedelm a király mellé hajóla (Mik: TörlL. 468). Aldot vag vram menden diceretre, mert g földelmöt töl (Tölc. 165). Győzedelmét vesz: triumphat, vincit MA. To azt hízed, hagi niertel es gőzwdeelmét vőtel vadakyn (VirgC. 89). Ha a romaine reane főneec es meg-látom, hogy győzedelmét vesznee raytunc (Helt: Krón. 18). Azt találja, hogy ő sem vehet győzedelmét az őrdög ellen, míg fodorgatott és tornyozott haja fenn marad (Pázm: Préd. 1229). Immár reánk derült újra szép szabadság, mert győzedelmeket vívutt az kunizság (Taly: Adal. II.105).

[Közmondások]. Egy hartz nem győzedelm (Decsi: Adag. 330). Jobb edgy lőtya a bekességnék, mint tiz fontya a győzedelmnek (Teleki: Flél. 216).

Győzedelmes: victor, victoriosus, victorialis C. überwinder PPB. [siegreich]. A győzedelmes hadbol haza tert (DebrC. 166). Az zent győzedelmes tyredelmességnék coronaya, kyt adnak az olyan embernek, ky nyomorwsagot eremest zonwed (JérdyC. 664). Az isten tegye győzedelmesse mynden ellenségn (RMNy. II.145). Győzedelmesse lőtenee a pogánokon (Helt: Bibl. I. h3). Az istennek bekessége győzedelmes legien (Fél: Bibl. II.99). Az arianismus hire az győzedelmes Constantinusnac főlebe eset (Zvon: Osiand. 85). A győzedelmessac ragadományockal terhessec lévén, diadalomi pompával haza meg-térne (Com: Jan. 152). E hareban győzedelmések akartok lenni (Hly: Préd. 112). Nem főrhét más a teherkeliz, hanem tsak a mollyik közzülük leg-győzedelmesebb (Misk: VKert. 125).

[Közmondások]. Győzedelmes a pénz (SzD: MVir. 16).

Győzedelmesen: victorioso MA. siegreich PPB. Győzedelmesen forgatta ügyit árulói-ellen, a míg helyén volt tisztosséges jó neve (Fal: NE. 101).

Győzedelmesit: [victorem reddo; siegreich machen, sieg verschaffen]. A bűnön és a sátonon is győzedelmesset (MHeg: Töszl. 69).

Győzedelmesköd-ik: [vinco, praevaldeo; sieg davon tragen, sieger werden]. Istennek háli, ellenségen győzedelmesskedt (MonTME. VI.93). Ha ki másom győzedelmesskedni akar, e törvény mellett maradjon (Fal: UE. 474).

Győzedelmesség: [victoria; sieg]. Az igazságnak győzedelmességéből eltökéllye akarttyait, hogy erköltsét istenesen rendeli (Pázm: Préd. 161).

[Győzedelmez]

még-győzedelmez: [ulciscor; rächen]. Ki méggyőzedelmez mőnkot mőbűnőne zereut: qui ulciscitur nos secundum peccata nostra (BécsiC. 25). A sidoc az napocban földzödelmeztékme (se ulti sunt) őmagokat ő ellenségekön (70).

Győzedelmi: victorialis MA. zum sieg gehörig PPB. A győzedelmessac győzedelmi dicseretot őnekelve, diadalomi pompával haza meg-térne (Com: Jan. 152).

Győzőlēm: [victoria; sieg]. Azért rajtam győzőlēm (Amade: Vers. 225).

Győzős: [superatio; überwindung]. Mello földhűdők ezen, mert iotokra vagyon győzősünk, mint sirtlmatokra és romlásokra lőn meg győzöttetésünk (Mol: SzJán. 316). Emlél hatul.

masz eszköz nem lehet ember szíve keménységének győzésére (Pázm: Préd. 77). Hatalmas chászár méltónak ítélte jó hír koszorúját, mely győzéből kövte, Zrínyi s Sziget váron esztet végbe vígye (Zrínyi I.140).

[Győzet]

még-győzet: [superare facio; überwinden lassen]. Ha valami futamatot enged-is a hazugságnak, de végre az igazságtól meg-győzeti (Pázm: Préd. 1119).

Győzetlen: invictus MA. [invincibilis; unüberwindlich]. Bányad, hogy ily győzetlenek a te gonosz indulatid (Pázm: KT. 439). Az erős állat győzetlen testében így sem dől-el, hanem forr még-is mérgében (GyöngyD: Cup. 604).

Győzhetetlen: invincibilis, inexpugnabilis, invictus C. insuperabilis MA. unüberwindlich PPB. Gezhetetlen istent: invincibilem deum NémGl. 203. Twggyad, hog' gyezhetetlen az meg feztlt Crisusunk ereje, hatalma (ÉrdyC. 551). O Jესus, gyezhetetlen kyrál, emlekezzel az nagy keserűsegrewl, kyth the haladalon ydeen vallat (PozsC. 11). Itt kezdeti vagyon az gyezhetetlen császárságnak (RMK. II.98). Győzhetetlen chászár, az te rabod Arszlán ír aláztatossan, néked fejét hajtuán (Zrínyi I.19). Achilles, noha győzhetetlen és sebhethetlen vala, még-is Tróját meg nem vebette (Halt: Tel. 130). Mi az hatalmas és győzhetetlen török császár vég Várad várának főgondjaviselője (MontTME. VI.12).

Győzhetetlenség: [invincibilitas; unbesiegbarkoit]. Az ecclesiának régi, állandó győzhetetlenségét elégségesen meg-bizonyítók (Pázm: Kal. 769).

Győzhetetlenségős: [invincibilis; unüberwindlich]. Az en gyezhetelenséges zent keresztámnak yegyet helyhezettöm ő előtte (KrizaC. 3).

Győzhetetlenül: invincibiliter MA. unüberwindlicher weise PPB. Azon bizonyáságnak második részét győzhetetlenül bizonyítja szent Ágoston (Pázm: Kal. 6).

Győzhető: vincibilis, superabilis MA. [überwindlich, leicht zu überwinden].

Győzköd-ik: 1) concerto Kr. [wetteifern]. Alexanderrel addigh győzködött vala (CsomaC. 30). Vóttee pedig ez szolasnac mogát az győzködő emberektől (Szék: Zsolt. 165). Győzködgyfene az intalomert (Tel: Fel. 132). Christus börtölt negyven napot es soc külömb külömb képpen győzködvén ez üdő alatt az ördöggel (Zvon: Post. I.468). **2)** [triumpho; siegen, triumphieren]. Ezeckel az saxoniai háznak szövetségivel az saxoniai herczeg igen győzködött (Prág: Serk. B). Jákob az istenen hiti által triumphalt, győzködött (GKat: Titk. 201). Ellenségén győzködő vitez (496).

még-győzködik: [pugno; kämpfen, streiten]. Eyel az angállal meg győzködec, mell dologert őtöt az angial Israelne neueze (Szék: Krón. 14). It győzködec meg Laszlo herczeg eg kuunal (167).

Győzködés: [certamen, concertatio; wettstreit, wettkampf]. Jeles öklélések akkor ott levének, szép pálya-futások, győzködések lőnek (RMK. IV.251). Mindeneket híj vgyan es ingerl a futasra anag az győzködésre, de senkit nem keszeret (Tel: Fel. 130). Sokan hozza kezdnee a futashoz es az győzködeshoz (Tel: Evang. I.322). Istennel valo győzködésünk korán vádol minket az mi bűnűne miatt (Zvon: Post. L511).

Győzködő: concertator C. [wetteiferer, kämpfer]. Baynok, győzködő, viaskodo, foddó: concertator C.

Győző: victor, par suffereudo, sufficiens, suppar SI. [sieger]. Azoc, kie gőzőe lőttekuala, megfordolanac Betuliaba (BécsiC. 43).

hadak-győző: victor Pázm: Préd. 1181. [sieger]. A hadak győzedelme annak irlalmából vagyon, kit a sz. írás victor-nak, hadak-győzőnek nevez (Pázm: Préd. 1181).

isten-győző: [victor dei; sieger gottes]. Abraham amitt teszen miunt nagy atya, Jacob az az olalkodo, Israel az az isten győző (Born: Préd. I.65).

munka-győző: [par laborando; arbeitsfähig]. Munka győző tagok (Fal: Jegyz. 935).

világ-győző: [domitor gentium; weltzwiner]. Ama hatalmas világ-győző rómaiak meunyi bűnökkel voltak terhelve, előszámlálja szent Pál (Pázm: Préd. 1156).

[Győződ-ik]

még-győződik: [persvasum habeo; sich überzeugen]. Erősképpen meg-győződvn cselekedetek felől (Megy: 6Jaj. II.30).

GYŰJT (gont BécsiC. 111. gyoith JordC. 548. gyot Pesti: NTest. 8. giut DebrC. 207. gyüt Helt: ÚJT. S3). iut Helt: Krón. 128): incendio, inflammo MA. anzünden, anflammen PPB. Kénköves fátscák, mellyekkel gyűjtunk valamit: cremium PPB. A papoc az aiotkat zegozőkel es lakatocek erőseit meg, hog' toluaoetol megne foztassanac, zönetnekeket goitnac (BécsiC. 111). Nem goitnac zönetneket es vetie őtet a zápu ala, de a gertia tartora (MünchC. 20). Zenet ne gyobatok ty hazatokban az ynnep napon (JordC. 76). Vylagot gyoithwan, be meene es nagy feelelemmel labokhoz esseek (765). Zywet gyoityta vala gonoz kewansagokkal (ÉrdyC. 550). Eyel giortiat giut vola (DebrC. 207). Az zewytneket gyotyak (Pesti: NTest. 8). Székön fől sok tolvajok, lesnek piaczon, alól gyűjtják, földjül ontják az bort akkoron (RMK. III.268). Gyorttyát sem gyűytnac, hogy köbel ala reyséce (Helt: ÚJT. 11). Az fáját julius 19 napján gyujtottok volt (TörtT.² I.275). Lésza nevű faluban egy házban emberek rekedvn, reájok gyűjtották (MontTME. VI.470). Nagy törő ágyúkat gyűjtattot (Kőnyi: HRom. 11).

[Szólások]. Nagy vigan Alecto el tűnék ott mindgyárt, mert látá, ha ragra gyujtotta Szulimánt (Zrínyi I.17).

be-gyűjt: incendio, succendo MA. anzünden, mit feuer anstecken PPB. Bé gyujtott kemenze: cilibanus succensus Nom.² 409. Bé gyujtja a kemenzét: cilibanus succendit PPB. A kemenzée be gjujtuatun éguénee (Kár: Bibl. I.461).

föl-gyűjt: accendo, succendo, incendio, flammo C. anzünden PPB. Mynden az varasban valo yozagot mynd az varassal oegytembe fel gyohak (JordC. 229). Pelduzatyk vala, hog' zvetendev volna jgeen nagy predicator, ky nagyon fel gyobtnaya sokaknak zyveben az meg hydegevt isteny zerelmet (DomC. 3). Az ev zyueet az te zerelmedre fel gyohom (CornC. 357). Wram-gyohad fel en zywennek hydegssegeth (PozsC. 38). O fayedelem uram hatalmas vagy, gyoych fíel az hayoot (ÉrdyC. 447b). Nagy dyzes langh keeppen gyoytva vala fíel ew zywōket, leelkōket es kywansagokat (514b). Meeg egyebeket ees fíel geeryeztneke, gyoythnak ew bewch predicacyokkal (559). Váradot fel égeté, gyutá (Göres: Máty. 62). A hol hírel hallja nékik lakásit, fejekre felgyűjtja minden városit (RMK. V.33). Fel gyuyta ő magára az király házat (Kár: Bibl. I.322). A tatárságnak hol mi szállangoja fel gyujtja Esztárt (Bartha: Krón. 38). Házakat, asztagokat felgyujtani senki ne merészellen (MontTME. V.340). Napkeletnek hires neves városát Persopolist fel gyujtatta (Misk: VKert. 83. 306). Gyűjtse fel atyafi szeretet fílkyláját (Orczy: KöltSz. 56). A nyelv a mi életünk folyását mindenestől fel-gyűjtja (SzD: MVir. 321).

föl-gyűjtás: incensio C. inflammatio MA. anzündung, entzündung PPB.

fölgyűjtő: flammifer C. [flamend].

még-gyűjt: incendio, accendo SI. [anzünden]. Az frater ew yuadsagnyal engemet még gyoyta (EbrC. 69). Ő minden vete-néket méggyoyta (BécsC. 13. 15). Zerenec tűze, langa meg gyoyta (NagyszC. 44). Meñoi keuansagot meg goyt enbörnee zinebe (DebrC. 578). Mondatik vala meggyoytani mind ez telley velagot (DomC. 3). Alwan a meg gyoytot oltarnak yob fölöl (ÉrdyC. 344b). Le uaga Bal papit, hog a Bual isten az ő aldozatiokat az eglől meg nem giuttotta volna (Szék: Krón. 32). Semmi meg giuto es geriezt hesege őket nem buntya (Mel: SzJán. 213). Ha a pulegium virágos fűnet meg gyutoi, az balhakat meg őli a fűsti (Mel: Herb. 113). Az gyertyát nem azért gyunyttat meg, hogy el rőytsee véka alá (Kár: Bibl. 3).

[Szólások]. Spigel mondta: az átkozott magyarok gyűjtötték meg az gyertyát az muszkának (RákF: Lev. VII.27).

[Közmondások]. Meggyújtott gyertyát nem kell tsudálni, ha fogy (Mik: TörL. 314).

neki-gyűjt: [incendo; entzünden]. Anyi fát hordának, hogy azt neki gyűjtvin, füstel és lángal meg ölék a ben-valókat (Pázm: Préd. 92). Neki gyújtatták a várost egynehány helyen és úgy mentek körösköröl ostromnak (TörT: IV.75).

[Gyűjtakoz-ik]

Gyűjtakozás: [inflammatio; entflammung]. Oztak az orzagot három rezeze mel reez oztas az ydőtől foghva koronkeed halorwsagnak gyotokozasa lewn ez orzagban (ÉrdyC. 397).

Gyűjtás: incensio, inflammatio MA. brunst, feuerbrunst PPB. [das anzünden]. Az rezdősege semmi nem egeb, hanem éak binőknec coporsoa es testi tűznek gyoytasa (GuaryC. 5). Ő yuadsaga mynth gywythasnak es themyezeseznek fűsthy vrnak oylebbe fel magyen (P'erC. 10). Gyutast tót: positio ignis (Ver: Verb. 263). Mind egész extendő által tamadma szellegő lat-roc, kie gyuytasokat akarnak mielni (KGalgócz 1582. Fv2).

gyertya-gyűjtás: [accensio candelae; das lichtanzünden]. Non volt, higgyed, déiben módja az gyertyagyűjtásnak (RMK. IV.256). Olay el veszi szíuőne alnoksagat, soe gyertya gyoytas istennee haragiat (Born: Ének. 390). A hívek őltözetre és mos-dásra, gyertya-gyűjtásra és ételre szent kereszt jelét vetették magokra (Pázm: Préd. 1217). Igaz hűtűnknee istenbe valo fundalast az gyertyagyűjtás [igy] által ientlie a hűne (Vás: CanCat. 138).

gyertyagyűjtaskor: prima fax Nom². 441. [abends]. Gyertya gyűjtaskori idő: prima fax MA. wenn man das abendlicht anzündet PPB.

jószág-gyűjtás: [suffitus; räucherung]. A sors wgy boza neky, hogy ew gyoytana yo zagokat, be menwen az istennek templomaba es az nepnek sokasaga kywyl aal wala es imat-kozyk wala a yo zag gyoytasnak ilkeyen (Pesti: NTest. 112).

[Gyűjtat]

gyertya-gyűjtat: [vesperi; abends]. Genesi, Andriasi. So-mogyi csak most, gyertya-gyűjtat előtt érkezének ide, csak elűt-tünk (RákF: Lev. IV.304).

Gyűjtő: inflamman, accensorius Kr. [zündend].

ház-gyűjtő: incendiarius SI. [nordbrenner]. Nem akar melly io baratodis auagy édos atyad futanna az tohuioe, lopoc es laz gyunytoe ellen (Born: Préd. 320b).

Gyűjtogat: iterato accendo Kr. [öfter anzünden]. Mem-mius kezdé az népet és az kösség akarattat gyuytogatni (Deesi: SallJ. 25). It már sok török hul, mint tűz előtt az nád, mellyet pásztor tanaszszul gyuytogat (Zrinyi I188). Nézz révni azon szemekkel, gyűjtogass azon tűzekkel (Amade: Vers. 134).

még-gyűjtogat: [alium post alium accendo; einen nach dem andern anzünden]. Az lampasokat mynd meg gyoytogataa az oltarok előtt (ÉrdyC. 310). Ymo ottan ott leen az ew hwa Maria Magdalea nagy foenesseggel es faklyat hozwan kezeben mynd meg gyotogata az vylagokat (442b).

Gyűjtogatás: [accensio; brandlegung]. Meg rontatik a szabadsag, ha főben jaro dologban tapazzalljak őket, tudni illik faluknak gyuytogatasaban, lopasban, ragadozasban (Ver: Verb. 13).

Gyűjtogatató: incendiarius, incensior C. [anzündend, anziinder]. A bor gyuyjtogatója a bujaságnak (Pázm: Préd. 228). Nem toroksság-gyűjtogató eledeleket, hanem tsak természet táplál-sára szükséges száraz konyeret eszik (SzD: MVir. 109).

Gyűjtokány [P]: [fomes; zunder]. Az meg dűhűt ebnee nehenece alatta fergeček vadnac, kik az ő nehuet fuldalc es fuldaluon az aga veleget nemimem gyotocunial meg geryeztie (GuaryC. 12).

Gyujtokvány, gyujtomány, gyujtovány, gyujt-vány: 1) [ignis, flamma; feuer, flamme]. Oh átkozott és keserűség Urhán nekod mondom: elveszendő vagy a jövőnd világban az pokol tize lűngjainak gyujtományával (KrisztL. 18). 2) [febris ardens, aestus; lűtziges fieber, lűtze]. Gyujtovány, hideglelés: causus PPB. Ez negywen napoknak kűzpeylez mykor kewzolyttet volna, lyrtelen walo hydeg es gyotokwan kezdé tewny (ÉrsC. 311). Ferkó ma kilenczed napja, hogy az gyerekvány [gyotokvan] hidegben fekszik, minden nap vagyon rajta es fűlőtte nehezen fektszik (LevT. II.43). Az gyermek fölöl azt irhatom, hogy tegnapi három óra tájban az gyűjtvány hideg kezdte lőlni [igy] (223). Az pomagrana lene es magna io az gyuytomany hideg ellen (BeytheA: FivK. 19b). Fűlben ereztő fűy, hazi zold, menydörgő fűy; az vize io gyuytomany hideg ellen (112). Tűzes hideglelest auagy a gyoytounat keny-heted vele (Frank: HasznK. 11b).

Gyűjtoz-ik: [inflammor; entflammt werden]. Ember mynden gyoytozo zykrayat, myndlen el reytőt győkereet ky zagas-son ew zyweeből (ÉrdyC. 326).

Gyűjtozás: [inflammatio; entzündung]. Oh to kereztyen ember, fordohad el te fyleydeh az halalos erdegy yzgatásokrol es erdegi goythezasokthwl (ÉrsC. 288).

GYÜL: accendor, flammescio Kr. [entflammen, entbrennen]. Mind a kirali s mind az vrak nagioh haragra giulanak, homem mint annak előtte (DebrC. 84). Az ég hol tiszta és esendes, hol pedig felhőkkel setetődik es a tűzes villámlások közt morog és gyűt (Fai: TÉ. 676). Gyűlt saerelemnek titkos irgysége (SzD: MVir. 401).

el-gyűl: [inflammor; entbrennen]. Rusztán el-pirula s ortalja el-gyűli (Könyi: HRom. 105).

föl-gyűl: incendior, accendor SI [entbrennen]. Hogi hozzaza valo zeretodben fel giulonk (DebrC. 37). Az por fel gyula (Göres: Mty. 75).

főlgűlās: [inflammatio; entzündung]. Irom első részében Egör várát, az többibe az erős ostromokat, por főlgűlást, terok szégyenvallását (RMK III.106. Helt: Cmc. 129).

még-gyűl: incendior, inflammor MA. angezündet werden PPB. [entbrennen, feuer fangen]. Ő zemből tűz ki barsana, főle zenee meg giulanac (DebrC. 35). Ha az györttya nehezen gyűl meg, menydörgésnee iole (Cs. G3). Egy nűany varosoc meg gyultac (Born: Préd. 457). A Christus által, munkálkodván ő benne, az ő szíve meg-gyul, alázatosodik (Mileg: TOSzL. 175). A tűnix madár több ritka nemű drága tsemotékből magának egy fűszket készít, annak utána bűl a fűszekbe s úgy várja, hogy meggyűljön (Misk: VKert. 302).

Gyulad, gyullad (meggyuladé: Helt: Krón. 203. *gyuladom* Amade: Vers. 181): flammescio, inardesco MA. angetlammt werden PPB. Ottan Maximianus nagyon haragra gyulada es monda: En orczamra teer az meennyey bozwsaag (ErdyC. 548). Mely tegyes vendéget mi földünkben látok, lő tüzet én belém, kitől én gyuladok (Zrinyi II.25). Ezt irhatom, hogy az város meggyuladott, mint s hogy gyuladott, nem tudják (MonTME. VI.217). Itt hadakozás kezd gyuladni a töröknek a mazzkával (Mik: FürL. 333). Hogy gyuladom, nem tagadom, nem is lehet titkolnom (Amade: Vers. 181).

el-gyulad: exardesco MA. [entzündet werden].

föl-gyulad: ardesco, inardesco, exardeo, excandescio, flammescio C. incendior MA. angezündet werden PPB. [entflammt werden, entbrennen]. Fel-gyuladok, meg-tüzesülök, igen meg-haragyszom: excandescio PPB. Mynemew nagy haragya gywladot fíel ewneky (JordC. 265). Hirtelenséggel nagy tevz gywlada fel az bazban (DomC. 238). Az bodog lelkew ember fíel gywladot az bwzgosagban (ErdyC. 516). Mykoron nagy zeel funa ees az fezek azzw volna, fel gywlada (Pesti: Fab. 69). Fel gyüllada az wr haragia ő reafice (Kár: Bibl. I.130). Haragjában felgyuladni erőtlenség és magával nem bírő: exardescere impotentis et sui non compotis est (Com: Jan. 198). A csúz es fel-gyülladott vérnek fájdalomi igen győtrőtték (Tarn: Bar. 289). Hogy fel-gyülladgyon szeretetinek tüze es a gonosságnak rosdás szalakja meg-emésztesék (Csúzi: Síp. 188).

viszontag-fölgyulad: redardesco C.

fölgyuladás: excandescencia C. [entflammung]. Fel-gyuladás, meg-haragvás: excandescencia PPB.

tüdő-fölgyuladás: peripneumonia C. [lungenentzündung]. **ki-gyulad:** [infiammor; entbrennen]. Anglia bírálkodott s annak szabálin állapotott-meg a ki-gyuladott háború (SzD: MVir. 68).

még-gyulad: inflammo C. inardesco MA. [entbrennen]. Az lelek meg vidamulan, az isteni buzzosagra ervshen meg gyulaydyon (VirgC. 131). Meg gyulada az mennyey jegesnek zerelmében (MargL. 19). Ha az yz Maria mennyey gyevnyereggel es edeseggel megnem gyuladot volna, lebetetlen volt volna, hogy ennesok es nagy keserevsegeket el zenuedhetott volna (CornC. 324). Mely aytatos aszonyallat meg gyuladuan az edes antipbonanak kezdetyre, el ragattateek lelekben (DomC. 197). Emberek meg gyuladnak nagy hewseggnek myatta (ErdyC. 516). Meg gyulada bosszu állásnak kiúanságául ellenec (Helt: Krón. 14). Mykoron a drabantoc mayd mind az bárom árkot meg hidaltác volna, meg gyuladé a puszka por az várbelic közet es az fel gerieszté az lator kertet (202). A kinek haza meg gyulad, ha mindiarast oiany kezd. meg othattya (Frank: HasznK. 27b). Konstantinápolyban az császár új házai meggyuladtak es egy része elégett, azután az város is meggyuladott, abban is elégett (MonTME. VI.217). A fény több ritka nemű drága tsemetéből, a melyek könnyen meggyuladhatnak, magának egy fészket készit (Misk: VKert. 302).

méggyuladás: inflammatio C. [entflammung]. Az meg gió-ladasban (?) szabados leszen (KBécs. 1572. D5).

Gyuladalom: [concitatio animi; leidenschaft]. Szerelem rabja vagy s nem más ártalomnak vesztett mérge, hanem e gyuladalomnak nyomott-el ereje (GyöngyD: Char. 195).

Gyuladás: 1) incendium C. MA. brunst, feuersbrunst PPB. Ebből az gonosz tudománynak szikrájából, iszonyú hamis valóságoknak gyuladási szarmazának (Pázm: Kal. 197) 2) [ardor, affectus animi; feuerreifer, leidenschaft]. Minemew zerelmes gyuladása vala akkoron az my dychőseeges aszonywnknak (ErdyC. 488). Szabd-meg igaz mértékét es határát támadó gyuladásidnak (Fal: UE. 444).

Gyuladékony: facile ignem concipiens SI. [leicht entzündbar]. Szent-életű egyházi rendekkel áldja-meg, kikben adjon olly lelket, hogy mi utánunk aranyat, ezüstöt, drága kőveket s nem pedig gyuladékony fákat, szénát s pozdorját építsenek (GKat: Vált. Előb. ft).

Gyuladó: [exardescens; entzündbar]. A hamar gyuladó szerek között meztelen gyertyával jár (SzD: MVir. 257).

Gyuladoz (*gyuladozik* Illy: Préd. I.337): ignem concipio SI. inardesco Kr. [entflammen, entbrennen]. Tyzet yettem bocztany ez feldre es myt akarok, hanem hogy gywladozyon (JordC. 573). Monda az keresztifán: Zomeelozom; mert gywladoz vala az ew zent zywe lelke my idvesseggőnknek meg keresseeseben (ErdyC. 559b). Mulatoznac míg nem az bor gyuladoztatta őket (Zvon: Post. I.44). Az tudományhoz való néminemű viszla fordult indulattal sokan gyuladoznac (323). Gyuladoznac gyűlősséggel, bujasággal (811). A nagy szeretet mennél inkább izgattatik, amál inkább gyuladozik (Illy: Préd. I.337).

Gyuladozás: [inardescencia; entbrennung]. Láttuk, hogy az istentelenekben boszuállásoknak tüze légyen, mely minden gyuladozással a világi negédségnek pontomatá tiplállya (Illy: Préd. II.67).

Gyulás: inflammatio, incensio SI. [brunst, feuer]. El-óltani a gyűlást: *compescere incendia PPB. Kyben vagon iryőségnek yzgatasa, paraznasagbnak gywlasa (ErdC. 301b). Gyakran kicsin szikrából nagy gyűlás támad (Derk: ŐÉlet. 15).

Gyulaszt: incendio, inflammo MA. anzünden, anflammen PPB. Eedes es zerelmes istennek gywlasztó yzheeye (ErdyC. 93b). A toroc gyéc a toroc mürigyet gyulasztván, hogy a nyeldekűt meg ne fojtsa, a torkodat vízzel meg-rotyogtassad (Com: Jan. 57). Embertelen ember az, a ki a békességet zavarja, es a haragosokat gyűlásztja (Fal: SzE. 510). Bernárd titkon sok gyűjtő lapdákat tapasztott őszve, melyeknek a víz sem ártbatott, hanem inkább gyűlásztotta (Fal: TÉ. 653). Gyűlászttya benne a nagyobb bizadalmat (SzD: MVir. 355).

föl-gyulaszt: succendo C. [anzünden]. A népet a gonosz emberekre fel-gyűlásztani: *inflammare populum in improbos PPB. Meel nagy erdeeth gywlaszt fíel: quantam materiam incendit (JordC. 837). A mértékletlenség fölgyulasztja a fiátalanságot (Illy: Préd. II.219). Gyulad-föl én bennem a te szerelmednek tüztét (Bíró: Angy. 156).

még-gyulaszt: inflammo MA. anzünden PPB. Az zeremnee tüze-langa engőmet meg gűlasztta (NagyszC. 45. KBécs. 1572. D5).

Gyulasztás: inflammatio MA. anzündung, entzündung PPB. Az mely karikát az rabok nyakokra verik, hogy ha elhalgadjátok, bizonyos légy benne bírő, hogy gyulasztás történik rajtatok (MonTME. VI.316).

Gyulasztgat: accendo, incendio, instigo SI. [anfachen]. Gyűlásztgatói es forralói az háborusignak (Técsi: Lil. 49).

GYÚR: depso, commisceo, masso, subigo MA. kneten, mengen, untereinander mengen, dick machen PPB. Gyűrok, dagasztok: depso PPB. Sárát buzagsággal gyurta s sikeretlenítette (Matkó: BCsák. 36). Probáld meg; de itelem, inkább gyurául íret valahol, hogy nem mint szemben állanál (Kereszt: FelsKer. 170). Vólt állapotom sok gondolattal gyűrja bús elmémet (SzD: MVir. 79).

fűr-gyúr: [condepso; zusammenkneten]. Csak a ti agyutokban fűr-gymt gondolatitok (Bal: CsIsk. 316).

még-gyúr: depso C. [zusammenkneten]. Kénszerítem, meggyűrom, hódoltatom: subigito PPB. A sűtő a tészát meg-gyurván, a kemenzében meg-sűti (Com: Jan. 76).

őszve-gyűr: [condepso MA. zusammenknuten, zusammenmischen PPB. Nyolecz lat temsot törý lagyan es gyurd őzue a temsoul az tikmony feieret (Frank: HusznK. 34).

tűr-gyűr: [pergo depsero; inenimfort knuten]. (A szakács) előveszi majorságát, öl, vág benne, bontogat, tűrja-gyűrja szín tisztáját, bele valót válogat (Fal: Vers. 878).

Gyűrő: [depsero; knuten].

sár-gyűrő: [vox contumeliosa; schimpfwort]. Bányász esküny, mellyel Simbár Mátyás nevű tudatlan sár gyűrő megcsákányoztatik (Matkó: BCsák. Ciml). Látodé Mátyás, melly tudatlan sárgyuro vagy (31).

Gyüroga: [condepso; zusammenknuten]. Végre a miket X. főbkn gyürogaftál, azokra röviden ez tölem a felelet (Matkó: BCsák. 40).

Gyürt, gyürott, gyürotott: depositions C. subactus MA. geknuten, zusammengetrieben PPB. A kovásszal súlt kenyérnec belől likatsos béli, a kovásztalan gyürt pogácsa tőmött (Com: Jan. 76). A fuzakas sikeres gyürott sárból fazakakat formál (105). Meg vetett tsulrás nép földből gyürt fészékben (Orczy: KöltII. 128).

GYŰJT [geyt WozsprC. 136. geyt BodC. 5. gyejt JordC. 390. 446. ÉrdyC. 18b. 76b. gyht Pesti: NTest. 11. 145. gyeht DomC. 9. 86. gyht VitkC. 22b. gyht MünchC. 36. gyht BodC. 8. gyht ÉrdyC. 17b. 36. Born: Préd. 389. 537. gyht Pázm: Préd. 47. 85. gyvlt RMNy. II. 191. gyvlt Monlrók III. 117. Kem: Élet. 102. gyht Helt: Krón. 12. Helt: Mes. 1. Mol: SzJán. 23. Born: Préd. 282. gyht TelC. 24. gyvlt Illy: Préd. 1285. út Helt: Krón. 129). acervo, cumulo C. colligo, congreco MA. zusammenammeln, zusammenhäufen PPB. Abrakot gyűjtök: pabulor; kincsot gyűjtök: thesaurizo; mézet gyűjtök: mellifico; nyálat gyűjtök: salivo; sereget gyűjtök: copior; nyájba gyűjtöm: grego; rakásba gyűjtök: aggero; egy rakásba gyűjtök: conervo C. Hadat gyűjteni: comparare *copias, *cogere cohortes, copias; tanácsot gyűjteni: *cogere senatum PPB. Gyűtő ő magának kenét (BécsiC. 5). Mőhagggatóc maradni, hog pirongasalkkül földön: colligit (5). A buzat földetec en cőrümbe (MünchC. 39). A madarak marhat semit nem gywytnek (VirgC. 53). Kestevzyetek evzue az konkolt meg egotesre, az buzat kedeg gyvhetek az en zevrevmben (CornC. 36). Az tyzta gabonat aztgaban geyti (JordC. 362). Sem arathnak, sem gyevthnek hew chyregben (371. 528). Minden búneidet elmedbe földtőd (VitkC. 24). Kivel ev magának gevhti vala egyebeknek nevoynjakat (DomC. 9). Neegy yesle jolly yozagokat gyvthetünk reca (ÉrdyC. 390). Sok leany yffynk gyevthtők kazdagssagokat (415). Ky nem gyht, tokozlo (Pesti: NTest. 145). Az mezey [egér] elew hozza mynd, walynt telro gyhtet wala (Pesti: Fab. 13b). Sereget gyűte ő ősiuén által méue Propontha (Helt: Krón. 11). A Theodorie király minden felől nagy népet gyűte (15). Az egimadarak fészket gyűthlessenee árnyéka alut: ut possint sub umbra eius aves caeli habitare (Helt: ÚT. K1). Igen gyűtők az penzt (Mel: SzJán. 23). Az ki huzagsagat gyűt marhat, meg fűssől (Born: Evang. IV. 303b). Az hamar gyűtőt marha megkenesedie, az melly kodig keneseinkint gyűtőte, megokasodie (no). Az nap Saturnus feleget gyűt (Kibártfa 1583. Püj). Güezen fűnen magának haragot (Fél: Tan. 316). Az hol magyar volt, mind mellé gyűtőd (Monlrók III. 117). A gonoszok haragot gyűjtnok fejekre az igaz ifilet napjára (Pázm: Préd. 6). Gyűlekőzetet nem volt szabad gyűjteni az római pápa akarattyánkül (Pázm: Kal. 649). Hogy penig a romai eudinálók veres bársony kőntőst és süveget vischnének, negyedik Innoentius pápa gyűtő erről cželhet (Fős: Igazs. II. 67). Sok kenyereteket gyűltenek halmoscsákban (Kom: Élet. 102). A mostani vitőzek többire tsak a pajkosok és a pépnek mosléki közzül gyűjtőnek (Misk: VKert. 129). Hamar gyűjtőt

marha olyan, mint famoha, hirtelen kevesedik (Kisv: Adag. 464). Illyen a világ! A mit gyűjtőtél, kié lészen? (Mik: TörL. 370).

[Közmondások]. A ki nyárban nem gyűjt, télben agg ebül bänkodik (SzD: MVir. 93).

be-gyűjt: congreco, colligo MA. versammeln, zusammenhäufen PPB. Tanácsot begyűjteni: *edicere senatum PPB. Čak alig gyűtethetnec be az assisiosoknak fozlasi (BécsiC. 44). Be gyűhəd hew haznaath (JordC. 59). Mind be gyűtuen az ő zolgait (DebrC. 160) Varizslőkért küldö, jövendő-mondókat, jósokat begyűjtö (RMK. II. 99). Es a szolgák begyűtēnec mindeket (Helt: ÚT. F6). Az zezesegetys begyűltettek (a házban) (RMNy. II. 191). Jövendő mondókat, jósokat be gyűjte (Born: Ének. 350). Nem csak nyári, hanem őzi gabonakat es gyűmőltseket isten kegyelmessegeből be gyűtenünk kel (Kiberezen 1619. D6).

egybe-gyűjt: congreco, conduce, coaduno, accumulo C. convoco, concumulo MA. vereinbaren, zusammenhäufen PPB. Es magűhetec egbe mendeneket: nunc congregare universos (BécsiC. 25). Herodes királ egbe gűtuen a papocnac minden fedelmeket es a nepceene irastudoit tudakoziala ő földőc, hol xs zűltnec (MünchC. 16). Isten arra gűytőt minket zezetősűket egbe (GuayC. 67). Es orzagokból egbe gűtöttő azokat (AporC. 76). Gyezeetek egybe az konkolt (JordC. 395. 762). Elmelkődesőkre őmagat (kezde) egbe gűtteni (TelC. 51). Gyezeetek egybe elezer a konkolt, az gabonat kedeehly gyűhettek az en aztagomba (ÉrdyC. 128b). Doctoroknak mondásokat egybe gyűthween (555). Completa wtan be meny zent egyházban es oth egybe gyűhəd te elmeedet (ÉrsC. 167). Vasarnapon egbe gűthi az kődőkot (Kibés. 1572. E). Gyűts egyben az hetuen fertiakat (Kár: Bibl. I. 129). Kegyelmed jó kémekeket egyben gyűtvén, az mi kegyelmes urunk parancsolatját declarálja (MonTME. VI. 171). A fejedelmet arra birta, gyűjtő egybe a réformatus főrendeket (Bod: Pol. 132).

egybegyűjtés: congregatio, coactio C. collectio, concumulatio MA. versammlung, zusammenhäufung PPB.

egybegyűjthető: congregabilis C.

föl-gyűjt: congreco, colligo, convoco, concumulo MA. versammeln, zusammenrufen, zusammenhäufen, aufwiegen PPB. Az gabona feyeth fel ne gyűloetek (JordC. 104). Eweneek es fel gyevteek az maradekty es tyzen ket kosarokat tőkeneek be az hwalladeekyawl (525). Salomon kyrál esmeg fűl gyevte az kwnoknak maradekty (ÉrdyC. 100b). Testet vettotee az arneek zekben, de az kerőztyenek annak wtuma fűl gyevthween nagy tisztelőts helyen el temetee (ÉrdyC. 595). A szárazsíg fel gyűti az pirát az egh alá, és abból lészen eső (Cs. 172). Zenayokuth alyk waryok hog fűl gűcyzo (LevT. I. 104). Felgyűtő az hadba minden népet (MA: Bibl. 1267. 285). Az székelységet mi felgyűjűtük fegyverre (RákGy: Lev. 328).

fölgyűjtés: congregatio MA. versammlung PPB.

gyűtőn-gyűjt: [pergo coacervare; emsig sammeln]. Ne legyűne arra szorgalmatosoe, hogy ezac raktou rakyc es gyűtőn gyűfysűe, akar kellesee akar ne, akar iol akar gonoszul (Born: Evang. IV. 263). Negyven esztendeig mind gyűtőn gyűyt (MA: Seult. 876).

mög-gyűjt: [confero; zusammenstellen]. Maria megtartiala mend ez igeket meg gűtuen (conferens) ő zűneden (MünchC. 111).

őszve-gyűjt: corrado C. congreco MA. zusammenhäufen, versammeln PPB. Egybe hordatot, őzue gyvtyetot: congestitus; folyamatokon vzet őzue gyvtyök: corrior C. Őszve-szűnialom, gyűtőm: concenturio PPB. Predicacio meg vgeznen, ewzue gyvtyynala mend az papok[at], kyk az helyen valuak (EhrC.

7). Ellynyitôth, ozloth gondolatidat tartozyal eġben es ôzu
gytênôl (NagyS.C. 84). A completuac vltima mênbe a capol-
paba es ôtôgel gôô ôzûd elmedet (VitkC. 11). Nem geyt-
m zve wnekly gywelekeszekoth veerbelel (KesztlC. 23). Gyeh-
ek ezve neky w zentyt, kyk zeryk whagyusit aldozason
KulesC. 120). Ôszue gytûten mind az fû papokat (Fêl: Bibl.
5). A mely csutakokat az a víz az hidnak hordván ôszuegyj-
ûtt s vort vala, azokon hâgesûlunk vala élet kezczikztô k-
pûszkodással által (Monlrók VII.352). Parancsolunk, magok
keze alatt levô hadainkat eszuegyjûtvén, ügyekezzenek Kegyel-
medhez menni (RákF: Lev. 1.76). A két jantsár a tûbb tûrsûit
"szszo gyjûtvén egy piatzra, mintegy ôtvenen telének (Mik:
TôrL. 255).

öszvegyűjtés : acervatio, flatura C. congregatio MA. ver-
sammlung PPB.

Gyűjtékész: [concerno, negotior; zusammenhäufen]. Sokac
lamys bezeedeknek myatta fesveensegre gyejteköznek: per
avaritiam fictis sermonibus negotiabantur (JordC. 858). Nem ő
magoknaak, de másnak keresnek, böles Salamon írja, másnak
gyűjtékeneznek (RMK. II.191).

Gyűjtekez-ik: [congregor; zusammenkommen, sich versammeln]. Gyűjtekezni alattomba, pártolkodni: conspirare (Mel: Sám. 333).

öszve-gyűjtekezík: [congregor; sich versammeln]. (Mel: Szláv. 70). [Az idézett hely nem volt megtalálható. Szerk.]

Gyűjtemény: *parta, collecta, quæsitâ bona* MA. erworbenes gûter PPB Ez vilagnak fiai okosnak és bñliehibbek az gonoszulvaló gyűjtémekre (Frank: HasznK. 59). Ott fegyték-le gyűjtéményteket, a hol lopók és tolvajok hozzá nem férhetnek (Pázm: Préd. 86). Minden érdemted és gyűjtéményidet, melyet ifúságodtól kerestél, meg-fojtottad (73). Kié leszen sok gyűjtéményed? (MA: SB. 94). Nem csoda az, hogy amýira haladott szegény Balassy Menyhárt gyűjtéménye erre az gonoszszára befedésére, prokatoroknak és egyebeknek is kiosztogatattott (LevT. II.128). Átýam baráti fel-vésén ígyjntek monákú: nem szánnya-e sok gyűjtéményítinket? (GyöngD: Char. 18). Meg-jület még egyszer Kenémnye, ha más nem, kihozza kincses gyűjtéménye (GyöngD: KJ. 421). Isten úgy meg-öntözi menny-hól a földet, hogy a mező kedves illatú hasznos virágokat neveljen, kikröl a méhek-is gazdag gyűjtéményeket bordsiasanak (Misk: VKert. 648). (A herék a méheket) nem segellik, hanem inkább az ő gyűjtéményeket emészik (646). Azoknaís gyűjtéményre réá mennek és el-kiborolják (Misk: VKert. 643). Gyűjtéményedből tegy valamit félre a menyey kintnes ládába, és keresd kedvét annak a boldog ndvarnak (Fal: BE. 575).

Gyűjtés: 1) cumulatio, congestus C. összehánying PPB. Egy rakásba gyűjtés: conservatio C. Lölki igazoknak gyűtése (DebrC. 126). Mikoron az ő annia külleneie ötöt vay gyűtetre, ő ah mit gyűt valah, mind a zegeniőknæk oztogattia vala (168). Azonkeppen vagyon myndden lelkj yozagoknak es gyeyteese (ÉrdyC. 394). Kristus a mennyei kintsek gyűjtéséről azon igazságot tőb' helyeken említette (Pázm: Préd. a4). **2)** cumulus C. acervus MA. [haufel]. Az tcl kazdagsagiae gyűjtésit meg bantya nehessegec es betegsegec nélkül (KGalgóc 1582. Fv.).

abrak-gyűjtés: pabulatio C. [das futterholen]. Abrak-gyűjtés, abraklás: pabulatio PPBl.

gabona-gyűjtés : frumentatio ; kornsammlung C.

had-gyűjtés: [exercitus collectio; werbung]. A had gyűjtés nem egyéb, hanem az embereknek moró bolondságoc (Prág: Serk. 781). A királyok végtire látván, hogy kevés haszna volna a keresztet hadnak, a had gyűjtést elhagyták (Mik: Törl.: 229). Ilven keresztet had gyűjtés egynehány ízben volt (228).

kincs-gyűjtés: thesaurizatio, thesauri collectio MA. [schatzsammlung]. E világi telhetetlen kincz gyűjtés nagy szorgalmatos gondot kerem (Born: Préd. 548). Az kincz gyűjtésen czügg szíve (MA: Scult. 877).

pénz-gyűjtes : [collectio pecuniae; geldsammlung]. Kicsiny-
fűl-főgya nagyig a fűsvénysséget és pénz-gyűjtést fűzik (Mázan:
Préd. 357). A kik életetek pénz-gyűjtésben tűltik, végre fűresen
talállyik markokat (821). Az anygalk pénz-gyűjtésbe ho nem
elegyűtik magokat (940). Gyűkere minden gonosz kívánságoknae
az penz gyűjtésre valo igyekezet (Zvon: Post. I.14). Kiki az
olly fűlhoz adhattyn magát, az mellnyél pénz gyűjtésre, jószág-
szűrsésre mehetne (MÁ: Scult. 615). Hamis penz gyűjtéssel a
diszadagnak sorsira szűnod magadat (Fál: SzE. 518).

| Gyüjtet]

föl-gyűjtet: [colligi jubeo; versammeln lassen]. Föl győ-
tete, kyt hol meg találhatauak (ÉrdyC. 525).

őszve-gyűjtet: ~ Mi őszve gyűjteténk az áros embereknek az eleit, kik ismerik ennek az atyját (Mon'fME. VI 192).

Gyűjtvény: [cannulus, acervus; haufe]. Ez rezősges on-
dokságnac gőytenéne (GuaryC. 5). Azert ez rezősges semmi nem
egéb, hanem csak bnyőknec coporsoy, vudogságnac aztága es
gőytenene (NagyszC. 127). Tévág minden izzágnac gőytenéne
(268).

Gyűjtő: [colligens, collector; sammler]. A gyűjtő senki mégné porcha (BécsiC. 5). Az zent alazatosság, ky minden iozagnak gyűjtwie es gywkere es megtartoya (VirgC. 62).

abrak-gyűjtő : pabulator C. [fütterholer].

bör-gyűjtő: [cerdo; gerber?]. Az bőr gyűjtők szegényi vargának, szőcezeknek keniereket el vettek (Kár: Hal. Rijj). Bőr gyűjtőis, tináris voltam (ComBal. 16). Pülekben, hogy az bőr gyűjtő tolvajok felől felküldöttünk volt, Veselén! urunk ő naga szűnőre egy eszmát attunk (MonTME, I 106).

fa-gyűjtő: lignator C. [holzfäller].

gabona-gyűjtő: frumentator C. MA. [kornsammler].

pénz-gyűjtő : 1) [thesaurizans; geld sammelnd]. Pénz gyűjtő fősen papok hallgatok és erceztők ezt (Mef: Szán. 67). **2)** [custos aerarii; kassier]. Kiki mind valamint indult szűre-be ollyna ölet őtet, ha ki sir sírnac váli, az pénz gyűjtő pénz osztónac, az kukuk kuklusnac (Born: Evaug. III.121).

Gyűjtőteget: colligo frequenter MA. ensig sammeln PPD. Isten izrael népét így gyűjtötte sokszor össze a sídó birák idejében s még ma is ekképpen gyűjtőteget minket sz. lelke által (Misk: VKert. 364). A méltosága a maga társaságát szereti, kinek számára egész nyáiban gyűjtőteget (636). A lidát felnyitatta s azt mondotta: Ez az a mit gyűjtőtegetem az erdélyi ekkélsák számokra (Bod: Pol. 89).

mög-gyűjtöget: [colligo; ansammeln]. O ha en en uramnak, Jesusnak az keresztján chevpevkev zent vereet meg gyevytvetkettem volna (CornC. 182).

[öszve-gyűjtőget]

őszvegyűjtőgető: [collector: summer] Az egyjuttusi királyoknak türlikzokban negyven-ezer könyvekből-álló bibliotheka volt, melyeknek őszvegyűjtőgetője Aristoteles volt (Hall: Paizs. Előb. 2).

Gyűjtöz-ik: 1) [congregor; sich versammeln, zusammenkommen]. Ennek vtanna kezdé tinoytany es sokszagbw sereghek gyeytzeenek hw hozya (JordC. 463). Varkucs Tamás vala egy kis erővel, Simmándnál gyűjtözik, mert nem sokan vala (RMK. III.27). Az új király akar nevet keresni, nagy erővel hamar kezdé gyűjtözni (III.347). Királylyal béмене Babilóniában,

Perdica fő néppel gyűjtőzék tanácsban (IV.170). Mely had Kassánál gyűtözék (Monlrók III.108). Annál nagyobb hadra gyűtőzék vala (Cserényi: Persf. 51). **2)** [negotior; handeln]. Az io mywelkedetben iol gyűjtőzék, ky azokath, kyketh kezdöt, el wegozo (ÉrsC. 248b).

egybe-gyűjtőzik: [congregor; sich versammeln]. Egybe gyűjtőzöttec Samariánac hegybe (BécsiC. 219).

még-gyűjtőzik: [cumulor; sich anfüllen]. Még gyetezeek az en zywm en wrannak zordmóban (ÉrsC. 123).

öszve-gyűjtőzik: [congregor; sich versammeln]. Rokony es baraty ewzue gywytezwien az boldogtalan anya ezekrowl, kyk leznekuala, senmyt ezebe nem wezewuak (ÉhrC. 156). Ty őzwue egyetembe gywtőzwyn es az en lekem ty weletek egyetembe a my vrunk Iesus Christusunknak hatalmawal (Komj: Szpál. 139).

Gyűjtőzés: [negotiation; beschäftigung]. Hagyatok el odes atyamfay az arwlatusnak es ragalmazasnak, leoleseth es gyűjtőzeset (ÉrsC. 224b).

GYÜL: convenio, congregor MA. sich versammeln PPB. Ot lata giwluen sok kilewb kwlemb macarakat (VirgC. 51). Gwlienek az pispék egyházának piaczara (16). Kánpilának hazához giwlenek, ki azon eztenleiben pispák vala sidóságban (WesprC. 8). Gywlienek hw hozya nagy sok seregűlök (JordC. 392). Az kerezytenek, kik oda gywlienek vala, erzeenek labok között, mynt ha sok dyaok ky fwtottuak vona az egyházból (ÉrdyC. 143. 413b. 565b). Ime el kezdetben megh nemwhya lehollesym el fogyny es oly mynt nag keesen gywliethly (ÉrsC. 302). Isten, szűz Mária háborítól védlen, hatvamban gywlietek, hogy jó végre légyen (RMK. 1.205). Az Kidron patak olvé gyűl, fog-ságot Jezus szowved az ártatlan, kinzatik és veretik (II.138). Eszt ő, ha minden serogenel rozia gyűl, sem teheti (Helt: Bibl. Ica. Tízönegy doktor es négy seborvosok gyűltek volt hoz-zám (Nád: Lev. 61). Gyűlőne az áldásnak völgyébe (Kár: Bibl. I.391). Gyűlőtec ide fiaim (MA: Bibl. I.46). A buzának polynaya es szalmáiis gyűl (Vás: CanCat. 604). Tiltul gyűlt soc ledér mint egy fejedelmet, innar vgy tarttya vala (Hlyef: Jephth. 2). Rédey igen erőlködik hadat gyűjteni, de lassan gyűl hada (TörtT.² I.406). Az faluból többen is gyűlőnek oda a leginyhez (III.102). Nagyságod ne hadja gyűlni az ellenséget, ha módja van (MonTME. VI.49. 109. 215). A tikörrel kezdő tanácsát, gyűl-e vagy oszik artzjájn a piros (Fal: NA. 142). Aliglan lépett maga házába, reá gyűlőnek fesselt társai (Fal: NU. 291).

[Közmondások]. Eből gyűlt szérdékne, eből kell el veszni: male parta male dilabantur (Com: Jan. 188). Eből gyűlt, eből költ: male parta, male *dilapsa PPB. Oda gyűl, a hol úgy is van (SzD: MVir. 125).

be-gyül: 1) [congregor; zusammenkommen]. Hasonlatos menyeknek orzaga az tengherbe vetöt varschoz, kyben nyuden felec halak be gywlien (JordC. 396). Mykoron az vendegseog-öt et kezotyötötek volna es kylemb kylemb wrak es feyedelmel bel gywlienek volna, ez iambor ylyw ezebe weue magat (ÉrdyC. 505b). Bé-gyűl a városnak minden szowszédésiga, a csudáló népek tolong sokasága (GyöngyD: KJ. 131). Mikor begyűltünk volna az templomban, ideki rovokoldás lón (TörtT.² III.101). A szabadságnak végső pompájára nemzetek bogyűltek, s készűltek torjára (Orczy: KültSz. 33). **2)** [adimplor; voll werden]. Kylenez honap hogy beo gywlo, nagy zepsegow leyant zwle (ÉrsC. 453).

egybe-gyül: congregor MA. [sich versammeln]. Parancola egybe gylni minden seregét (BécsiC. 15). Földi királok elő al-lanak es fejedelmek egybe gylinok vrak ellené (DobrC. 15). Kyk mynd egybe gywlienek vala, kerdyk vala hűtöt (JordC. 707). Neogyed napon az tengher hely lalnak egyben gywlienek

(ÉrdyC. 7b). Annac okaert harmad napi aytatosságoknak wtanna egbegfőlene (TelC. 4). Hogy egybe gyűlőneek mind feltámad-nának, az lévői haddal ők őszveballagának (RMK. III.96). Hol-nap gyelnek egbe az walazottak (LévT. I.69). Ez világi királyoc egyben gyűlne (MA: Bibl. V.3). Az lussal egyben tekeredet, gyűlt es őszve nőt évből apró mirigy lészén (Com: Jan. 60). A pészma matskúane köldőkéuel egyben gyűlt alut vér (62). A hivatalos orvosok egybe gyűlőneek a palotin (Fal: NU. 315).

[Szólások]. Egybe gyűltek a jól sülttek: egy sól nyalók (SzD: MVir. 118).

egybe-gyűlés: congregatio, conventus MA. versammlung, zusammenkunft PPB. Chótörtőkon az ködök el kezdik az egibe gylőst, molliet osztanan az deliszelektől el őszettetnek (KBécs. 1572Ev). A boldogság minden jóknak egybegyűlésevel valo tékélletes állapot (Hly: Préd. II.256).

eggyűvő-gyül: [congregor; sich versammeln]. Mykoron egyyewe gywlietenek mynd fyrylyw, mynd azzonyallat, be tel-lyesehek mynd az törweennek bezeedyth (JordC. 269). Egy-gywe gywlienek en wrannak ellené (719). Sok nop egygyűve gyűlt (Ver: Verb. 420).

föl-gyül: congregor, consurgo MA. [sich versammeln]. Ha ky kerdenee mykeppen gywliethnek oda menee hallottak [gy] feel ez zeles vylagon nagy meze földről (ÉrdyC. 11). Pfél hydrtettec orzagaat, hogy feel gywlienek (323). Fel gywlt wala nag sokasag, hogy ez zywt meg halgassuak (ÉrsC. 483b). Egy luscót napjára felgyűlőnek régi szokások szerént ah har minczsor való százezer emberek (RMK. II.22). Igen jól tsele-kettőtec hűve, hogy ide a siralmas házhoz ilyen tekintetessen fel-gyűlőtec (Mey: 3.Jaj. II.125). Ki feltében az embereknek s ki megumván az Báthory Gábor eslekedetit jó akaratjából, hogy csak menekedhessék meg az Báthory fejedelemségtől, felgyüle es oda (Kolozsvára) mene (TörtT. I.2).

gyűlön-gyül: [indique congregor; von allen seiten sich versammeln]. Mindenféle országokra postált, csaszait becsat-otta erős parancsolatjával, hogy minden helyekről gyűlön-gyűljenek es hadban induljanak (TörtT.² I.603). Más felől Smilhez mind gyűlön-gyűlt az török (II.292).

hozza-gyül: [advenio; kommen, ankommen]. Az atiafiak hozza gwlenek (VirgC. 20). Mykoron halalara ywtot volna, hozyna gywlienek az iambor atyaflyak (ÉrdyC. 23.601). Külöz az ő zeretetés leani hozza gylőne (TelC. 56). Ugy akaria, hogy mindenek ő hozzá gyűllyeneek es pészoroknac ismérjé őtöt (Zvon: Post. 1.739).

hozzagyűlés: [adventus; ankunft]. Nem vala nyugodalma a nepeknek sokzer hozzaia gyűlésőkert (DobrC. 119).

még-gyül: 1) [concorvor, congregor; sich anhäufen, zusammenkommen]. Ewzwnnk wyzy meg gywlienek tengernek kezepben (AporC. 143). Megh alla az folyo es megh gywlo meelsegh az vyznek közepötte (JordC. 41). Halwan, Josweo az megh gywlt nepeknek zughesköth, munda Moysesnek (69). Oth az timoythwanyok megh gywlienek wala az sydoktwl valo feltökben (699). Meg gyűlt a nép (Helt: Krón. 85). A rómafak ismét meg gyűlőnek földő Pamoniában (Pethő: Krón. 41). Bor itállal hozhadd meg véred; esk étellé lassu gyűl meg ned-veség (Folv: Selsal. 29). **2)** [circumcingo; rings umschlies-sen]. Sok szép sereg angyal nagy háladással isten székít meg gyűlé (Klassa: Ének. 11).

öszve-gyül: coeo, convenio C. Com: Vest. 123. [zusammenkommen, sich versammeln]. Öszve-gyűlni: *agitare coetus nocturnos; öszvegyűlt víz, a honnat másuvá vészik a vizet: dividula PPB. Öszve gyűlne ellenem a süntikálé (Helt: Zsolt. 65). Bisztattya veszélyűinkre sok szima lovasság, sok világ szegletről öszve gyűlt pogánsg (Zrínyi I.81). Montól tol-

vajabb volt országunkban, az gyűlt-öszve a mi dobolásunkra (Zrínyi II.176). Az mely öszvegyült hajduk ott voltak, el akartak oszlani (TörtT.² I.445). Mig az török Budánál öszvegyűlvő volt, mi az hadakkal megvártuk, hogy eloszoljanak (IV.67). Az essziszár read való haragja miatt kellett öszvegyülni (MonTME. VI.416).

[Szólások]. *Öszvegyűltök a *jól sülttek*: amphictyonum consensus MA. (Kisv: Adag. 26).

öszvegyülés: [congregatio, conventus; Zusammenkunft, Anhäufung]. A vizeknek öszve gyűléset nevező tengőrcse (Helt: Bibl. I. A.). Hetedik napon nyugodalomnac és öszve gyűlésnec szent szombattya lészen (Kár:Bibl. U.110). Az szeleknek az hóval öszvegyűlések lészen (KNSzombat 1613. E.) Eő maga tulajdon kolyáit kwdlgie el, meli által az özve gyűlesnek orayat nekik tuttokra adgia (TörtT.² III.172).

Gyülekező-ik (*gyülekez* Monlrók. XV.583): congregor, convenio MA. sich versammeln PPB. Vilagokat goituan mend őhozia gyűlékezene (BécsiC. 38). Iesus fi vala a tenger mellett es gyűlekezene ő hozia soc gyűlekezetec (MünchC. 37). Erthetyők mind az ot gyűlekezteteknek egimástol elulását (VirgC. 116) Zerzetős sidok gyűlekezene tanachba (WinkIC. 137). Gyakorta gyűlekezykvala ő taneitwaniwal oda (154. JordC. 590). Kyk kezdetawl foghvan menyeknek gyewlekeztenek vala (ÉrdyC. 487b. 542b. 573b). Amnya zent egyház feyeenek isthőky, mypeken kolyait draghalathos barson gyewlekeztetőh pokroczban (ÉrsC. 182). Sasinban gyűlekeznek (a törökök) (RMNy. II.97). Az hol choportokban török gyűlekezik, az Zrini kezétől gyorsan el szélledik (Zrínyi I.108). A tolvajló pandúrság most gyűlekezik (Monlrók XV.583). A tarka vízi kigyó az ő tsipésével azt islelzi, hogy igen sok víz gyűlekezzék az emberiek hasába (Misk: VKert. 624).

alá-gyűlekezik: [desuper congeror; von oben her sich ansammeln]. Egy kysded cheergbeteg foly el, ky magyarwl hazaal zynenek newezetetyk es gyewlekezyk az magass hegyekről alaa (ÉrdyC. 579b).

be-gyűlekezik: [immigro; einwandern]. A földnec minden részeiről bé gyűlekezne és meg telepszne Abrahammal (Zvon: Post. I.326).

égybegyűlekezik: [congregor; sich versammeln]. Még-tartatnac ez napoc az egbe gyűlekeztet nőpnecc eg seregőben (BécsiC. 73. 43). Valahol ketten egbe gyűlekezendnecc, en ő kőzöttőc vagoc (MünchC. 48). Ez vilagbol egybe gyewlekeztetek legyen egy züetek (VirgC. 122). Feiedelnek egbe gyűlekezőnek Christus ellen (WinkIC. 178). Valahol ketten avagy hárman az ő nevében egybe gyűlekesznecc, ő azoc kőzöt vagyon (Zvon: Post. I.691). Bethlen Gábor urunk ő naga adá értésünkre, hogy oda ki Magyarországra valami kevés hajdúság gyűlekezett volna egyben (TörtT.² I.448).

egybegyűlekeztet: [congregatio; versammlung]. Ez istenek zolgalo leanyak egyben gyűlekezeteben mynden azzony-embery gyarlosagh ky wzesek (VirgC. 140).

föl-gyűlekezik: [congregor; zusammenkommen]. Zerzetes nepek fel gyűlekezthek wala az pynkestli napynak innepeert (ÉrsC. 159b). Ammon fel gyűlekezik, hogy meg verje őket (MohF: LTárh. 36).

mög-gyűlekezik: [congregor, coacervor; sich versammeln, sich anhäufen]. Mend ferfýw es azonember, kyk ottagyel meg gyűlekeztenek nagy sokassagnal (EhrC. 58). Amnas pýspók köldö flusth kötözveen Kayfas pýspókhöz, hol az zerzetős sydok ees az venők megl gyűlekeztetek vala (WinkIC. 169). Zykseegh ez nepek kezzől, kyk myndenkoron velwnk vannak megl gyűlekezőwen wr Jesus fel tamadasara egynek byzonsaghnak lenny (JordC. 708. 442). Ha in conservatorio lészen (a pénz), egy-

néhány esztendőre meg-gyűlekezik (Zrínyi II.183). Hadat bocsátanak ki, kik az Báthori hadát ne hagyják meggyűlekezni (TörtT.² I.594).

öszve-gyűlekezik: ∞ Az gonosz gyűlekeztet öszvegyűlekeztet vala én ellenem (MA: Bibl. I.133). Ronts meg szekereit papínac és a töröknecc, tatároknac lovait, hogy az te népeid békeségben öszvegyűlekezessenec (MA: Scult. 16). Mi keresztyén emberek gyakortassággal bizony helyekre szoktunk öszve gyűlekezni (Sam: Cer. I).

rőa-gyűlekezik: [aggreddior; überfallen]. Az sebesvári katonák reá gyűlekezvén tegnap az vásárra, az katonákban hármat vagy négyet lecsapkodtak (MonTME. VI.228).

Gyűlekezés: **1)** [congregatio, coacervatio; Zusammenkunft, Anhäufung]. Az ewrdweg eltéré volnel, kewneknek zernew gyűlekezésenel (EhrC. 54). Ennek wtlanna gyűlekezteti twnek es nagy syralmath: postea congregati sunt et fecerunt lamentationem (ÉrsC. 105). **2)** [conventus, conventiculum, coetus; Versammlung, konvent]. Gyűlekezések kiwl: absque sinagogis NémGL. 207. Vala az gyűlekezésben nemynemew frater (EhrC. 66. 26). Samson Dalida newyw parazna nyatthi, Christus sido gyűlekezesnek alhoksaga nyatth (WinkIC. 179). Ila be menent ty gyűlekeztetekben vala meely ember (JordC. 834). Nepeknek sokassaga meg kernekez tegedeth ez gyűlekezésnek okaerth: propter hanc synagogam (KuksC. 10. 24). Semmy gyűlekezessek awagh zollások nem wolth az orzagnak (RMNy. II.130). Az aszszonyok jobbára a szerelem traktáit forgattyák a beszédben, ewvel mulat leg job' izm a pasztás gyűlekezés (Fál: NA. 189).

közönségös-gyűlekezés: [capitulum generale; general-versammlung]. Bezedékett gyakorta mynystereknek es egyeb barátoknak es yelennen kewzewnseges gyűlekezésnek mondgyuala zent Fferencz (EhrC. 116).

Gyűlekeztet: **1)** [collectio; ansammlung]. Mégfogátkozanae a čatornae es vizeknek gyűlekeztet: collectiones aquarum (BécsiC. 24). A nyelv hivattatik minden hamisság gyűlekezteténék: nui-versitas iniquitatis (Illy: Préd. II.246). **2)** congregatio, conventus, coetus, collegium C. concio MA. versammlung PPB. Nemy-nemew predicalo fratereknek gyűlekeztety (EhrC. 66). Vűűltő mend a gyűlekeztet nagzonal es megaldacc isteut, ki őbele remenkedőket meg zabadeit (BécsiC. 172). Az zent eghaz nepeknek gyűlekeztety (NagyszC. 329). Nem vagy bwczen zolo, mipeken ilenek ilen zentesges gyűlekeztetek feiedelmehez (VirgC. 67). Vouznak tyteket gyűlekeztettyekben: tradent vos in conciliis (JordC. 383). Tanituan az ő gyűlekeztetőkben: docens in synagogis eorum (Fál: Bibl. 5. 14). Soha az igaz tanítóknak el nem fogyatkozhat, gyűlekezteteket lürdetennek, könyvek irtanak (Pázm: Kal. 162). Az constanczinapolyi pýspókról nevezet-szerént nem emlékezik az niceabéli gyűlekeztet (677). A pápisták más fejet-is csinálnak az ő gyűlekezteteknek, a pápát (Pázm: LuthV. 8). Az szenteknek gyűlekezeti, egygessége (MA: Scult. 215). És gyűle mind az egész sokaság az gyűlekeztet sátoránac aytája eleibe (MA: Bibl. I.94). A gyűlekeztetben (in coetu) soltárok énekeltetnek (Com: Vest. 94). A sidoc a synagogákban, gyűlekeztetekben a férfini szemérem festnek első bört környűlmetélie (Com: Jan. 130). Midőn már az egész gyűlekeztet helyére állt volna, a tsászár bivatá a tatár kámot (Mik: TörL. 265). **3)** [turba, multitudo; bause, menge]. Kőuetecc ötet soc gyűlekeztetec (turbae multae) Galileabol (MünchC. 20. 26). Mykoron latta vona az sok gyűlekeztetet, monda: cmm vidisset turbam tumultuantem, dicebat (JordC. 380). Vala az nepnek gyűlekeztety (turba) egyetemben oly mynt vala bwzan (708). Meg szaporitlac, es gyűlekeztet népe teszlec tegedet: multiplicabo, et faciam te in turbas populorum (Helt: Bibl. I. Aa2). Népeknek gyűlekezteti szarmaznac tetőled: populi nationum ex te erunt (I.R2).

nép-gyülekezet: comitiatus C. [volksversammlung].

római-gyülekezet: [ecclesia Romana; römische kirche]. Én mindenekben híven és igazán igyekezem az római gyülekezetnek vallását magyarázni (Pázm: Kal. a3).

szent-gyülekezet: ecclesia; kirche C. Szent gyülekezetből való kitiltás: excommunicatio C.

Gyülemény: [collectio; ansammlung]. A közséklákról érkezett gyülemény vezetéké jobbra zörgéssel szakadnak (Fal: NE. 15).

Gyüleményes: [concurvatus; angesammelt]. Nem csak várát, hanem magát mindenével össze, gyüleményes gazdag értékével vendégének adá igaz szerelmével (GyöngyD: MV. 14).

Gyűlés: concursio, concursus, coetus, concilium, comitia, conventus, celebritas, homilia C. versammlung, landtag PpB. Gyűlés a beszédre: circulus, redeversammlung; gyűlés a látásra: corona, haufe zuschauer PpB. Gyűlést tartani: *agere conventus, concilium *habere; gyűlést hirdetni: indicere, convocare *concilium; a gyűlést jammáriusra halasztani: comitia in Iamariu *protendere PpB. Ez gyűlésbe közel tíz óra telék (RMK. III.151. 174). Ez el mivt posony gyewles wegezese szerint az adomak föle az ny kezevnlök kellene szolgáltatny (RMNy. II. 181). A war megye owze zöndöllessen okaerth lezen a gyűles (LacV. I.274). Bizonyára ritkan es röstessen tartatnac illendő gyűlesec vagy Romában vagy masit (Zvon: Osáand. 84). Nagy állhatatossággal és nagy seregéllel kezdetik-el a gyűlés (Egyh-Rend. 177). Csárol gyűlésekről gyűlésekre magát hordoztatya (Zrínyi I.49). Kegyelmedet kérem, ha ez gyűlésből emberek megérkeznek, mit végeztek értésemre adni ne nehezeltse (MontME. VI.38. 41. 185). Elrontá a gyűlést mondván, gondolkodni fog és tudokra adja (Mik: MulN. 283).

céh-gyűlés: [conventus collegii; zunftversammlung]. A céh-gyűlést is bezárt ajtókkal, titkon, setétben szokták tartani (Bör: Préd. 5).

ország-gyűlés: comitia MA. dieta PpB. landtag Nom. 7. reichstag PpB. Az gywmedh kerthethi Czecey Petherthől, mykor ország gyűlésben volth, el foglalthak (RMNy. II.168). Az jövődi országunk gyűlésigh gabonator urunk Magyarországhoz semmi közit nem ártya (III.126). Hol vadnac, kik országgyűlést es imlato napokat hirdetnac (Born: Préd. 572b). Ha az ti religioze az ország gyűlésében javaltatnac és bévétetnac, mis bé vemőe (MA: Seult. 966). Mglészen az ország gyűléső (Thaly: Adal. 181). Azert ország gyűlese leuen, országbiroina tetetene az M. Tullius Cicero, és C. Antonius (Deesi: SallC. 18. A nehéz terhes dolgokban ország gyűlési hivattatnac egyben a fő fő rendekből népane eleiből, nagy urakból (Com: Jan. 112). Főképpen az ország-gyűlésének alkalmatossága (Csúzi: Síp. 41).

országos-gyűlés: ~ Kiraly parancsolattyaiból valamelly bizonyos hagyot napra vagy országos gyűlésre menmenek (Ver: Verb. 28). Az magyaroc kőszit hogy soe változás lön, egy országos gyűlés az Rakossan lön (Valk: Gen. 33).

végező-gyűlés: constitutus C.

zsínat-gyűlés: synodus PpB.

Gyűlésécsko: concinacula, conventiculum C.

Gyűlevész, gyűlvész: 1) [concilium; versammlung]. Hagyat mynd az papokat es az eghoz gywl vezth egybe gywhny: insit sacedotes convenire et omne concilium; twduan, hogy az gyűlveznek egyik reze sacedosok volnának, mas reze flaryzások, nagyon fől kyaatya (JordC. 783). Meg tiltá a gyűlvészeket, mellyec pátyát fognac vala a gonosz ténőknee (Helt: Krón. 165). Es gyűlvész őszne gyűlytűn, férfiakat: adamentesque viros (Helt: ÚJT. 15). Littyatok, mally szőpen segéti

Sümbárt a tridentomi gyűlevész (Matkó: BCsík. 68). A tridentomi gyűlevész megengedé a képeket furni, faragni (Pós: Igazs. 331). Nagy gyűlevészekben fennyen bizakodnak (Könyi: HRom. 58). **2)** convena, gregarius MA. [hergelaufener]. Gyűlvész nép: convenae C. Sok gyűlevész népek seregdedben lésznek (RMK. II.106). Aféle fejelen, gyűlvész nép (Montrók III.158). Soe gyűle vízz népec seregdedben lésznek (Hoffgr. 2). Gyűlevész nép: sernorum civitas (Deesi: Adag. 157). Külföldi gyűlvész ósta praedikatorokat roá kőmszeriettek (Pázm: Kal. 366). Amny különbség vagon a Christus serege-között és az újonnan futamodott gyűlevészek-között, monny az ég és föld-között (586). Az gyűlevész nép, melly vala ő közöttőc, kívánságba őse (MA: Bibl. I.129). Az had gyűlytés és előle gyűlvész vitézekne táplála nem egyéb, hanem az embereknee bolondságoc (Prág: Serk. 781). Hon vadnac rab szíjai a magában meg hasonlott augustina confessio gyűlenéz hadának (Bal: CsIsk. 138). Azon dühös nép sok gyűlevész népekkel reink ítvén, praedát vetőnek ésdes nemzetükben (Megy: Zsin. IV.16). Cséselék és gyűlevész gaz sokaságok (GKat: Váls. II.1333). Infestálják országit mind vizen s mind szárazon holmi gyűlevész kajtár hadak (Montrók VIII.217). Egy vajda támadott volt Havasalföldében, melynek gyűlvész hadasakjárt megverték (TörtT. II.57). **3)** [collectus, collectio; gesammelt, sammlung]. Az concordiáról irt gyűlevészben egy ilyen tractatus vagon (Pázm: Kal. 251). A concordiáról irt gyűlvész könyvben egy ilyen tractatus vagon (Pós: Igazs. 1504). Jobb az egybe-szoktatattakból álló nyáj, honym valani gyűlvészéből álló (Misk: VKert. 219). Viszza nyomódik a rajta tékővíz terh felé, a mint magam-is észre vettem gyűlvész istoriámnak első levelén (Moln: JÉpül. 231). **4)** [pronuncius; gemischt]. Miképpen mondhattyc, hogy diczerje ő ez ilyen gyűlvész zavzavart (MA: Tan. 1288). A zavar, gyűlvész abajozd avagy alakor a három kedvőért vettők (Com: Jan. 23). **5)** [nauci, flocci, nihili; unnütz, wertlos, geringfügig]. Olymyth o vylagnak gywleuz gauay lätthwák (Konj: SzPál. 137). Kierth [Krisztusért] mindeneket vallok garua, ky vető, vttw gywlesso (316). Ellenvetést nem találtam: hanem csak gyűlvész gázagot (Pázm: LuthV. 3). Az Kalauz nem egyéb, hanem sok hitván gyűleuez káronlősnak possat limbosa (Zvon: PázmP. 257). Készítelen gyűlvész materia (GKat: Titk. 43). Pogásoczakák gyűlvész mosléka (Sall: Vár. Előb. 2). Könyvednek dereka nem egyéb, mint szemétre vettett fogásotskak gyűlvész mosléka (Hlyef: BCsTomp. 23).

[Gyűleöz-ik]

őgybe-gyűlezik: [congregor; sich versammeln]. Es mikoron jobban egybe gyűleszenec volna, meg kezdé a királyi városokat is (Helt: Krón. 28).

Gyűlezet: [congregatio; versammlung]. Tagya az körözyéni gyűlezetnek (Beythe: Epist. 239).

Gyűlő: [concurvus; zusammengekommen]. Egbe takarodo, gywle, zardulo: tumultuans NémGl. 380.

Gyűltet: [colligi jubet; sammeln lassen]. Fegyvert kőszőritelt, lobognak a zászlók, sok hadakat gyűltet (GyöngyD: MV. Előb. 8).

(GYÜL), GYÖL? [odi; hassen]. Az te parancsolatitad az tszta aramul inkább szeretem, az hamis ősvént gyűlöm erőssen (MA: Bibl. V.57). [Vö. Gyűlös]

[Gyűlhöd-ik, gyűlhösz-ik]

Gyűlhözés: [rabies; wut]. Egy zornyw farkas testének magysagual es gywlewésznek ősegeuel kemenséges (EhrtC. 116).

Gyűlhödtsóg, gyűlhözés: [rabies; wut, ingrinnu]. Nem menekethetykuda [a farkasnak] fene gywlewészegotowl (EhrtC.

viola-gyülep: [syrupus violaceus; veilchensyrup]. Édes tejből s viola gyülepből és még valamivel összetemporalít itallal

életett az doctor (Monlrók XV 104). Dinyemagból és tojából s valami viola gyütlepből csinált italt itatott volen az doctor (105).

GYÜMÖLCS (dimelch DomC. 13. dimvelch 8. dymvelch HorvC. 20. 33. gemelche Wenzel 359. gymelch KeszthC. 298. gemwelch EhrC. 20. gymelch KulesC. 1. gymelch JordC. 361. 373. 825. gymelch ÉrdyC. 510b. gimle, gimls HB. gymlts 1328 Czinár. gymelch ÉrdyC. 3. 568b. gymelch Tel: Evang. 1.15. gymlecz ÉrsC 305. gymwelen EhrC. 113. gimölé BécsiC. 136. MünehC. 20. gymölcs Lép: P'Fik. 11.9. gymölth ÉrdyC. 57b. gymölch TihC. 26. 11. gymölch Frank: HasznK. 66. gymölé TelC. 4. gymölcz Sylv: ÚjT. 1.5. gymwelen EhrC. 113. gymwelen Kács. 1572. C3. gymölé SándC. 4. gymölcz Kár: Bibl. 1.467. gemule 1221. Cod'Patr. VI.16): **1)** fructus C. MA. baum- oder acker-frucht PPB. A gyümölcsöknek ízek meg-vész: *degenerant poma; minden gyümölcsét el-szedem, el-élem: defruor; a me-leg megérleli a gyümölcsöt: sol *coquit fructus PPB. Paradisumban uolov gimleic; ki nopun emul oz gimilstyl (HB). Ő léleli igen zepce és ő gimölő igen soe (BécsiC. 136). Ada ő gimölczöket rognak (AporC. 37). Az sasca, ki afföldnee gymölczet meg ezi (NagyszC. 209). A santa fel nem igazullat vala, hog' fel emeye az magas fan az zop gimölczet (BodC. 11). Mynden fla hw gymelezen ysmertetyk meg (JordC. 390). Ysten meg esköth hűmeky, hogy az hű echnak gymelezeceből yltethne hű vralkodo zekyben (712). Az jo fanak jo dymvelche vagyon (CornC. 9). Paradicomba udo fuknak gymölce (TihC. 63). Gabonának gymelechetwl w nekyk olay es bor meg sokasulnak (KulesC. 5). Minden fa, mel gymölczet nem teremtt, ki vagtattik (RMNy. 11.42). Vön annac gymölchebe es övec (Helt: Bibl. 1.13). Mikor a gabonának gymölczse meg mutattny magát, azonnal meg arattya (Kár: Bibl. 11.35). Mint a fő gymölcsök, úgy a nagy emberek, üdövel érnek (Pázm: Préd. 26). **2)** [usus, emolumentum, commodum; nutzen, erfolg]. Ez zent zegeneseg kynok gymwelen es lazualatya igen sok (VirgC. 32). A prodikátor tsik az isten áldásátl várja gymölczét tanításának (Pázm: Préd. c2). Az minden gymölczse munkájának, hogy a bűnből kihozsassék lelkiünk (42). Maga gymölcses, nem valásának jövse és bimbója az ő fosletsége (Pázm: Kal. 222). Isten az igasságnak bekességes jó izü gymölczét megadta az ő lelkiének (Kol: DobK. B4). Az erdőlök Eperjesen vesztegetik az üdöt, meglátjuk, mi gymölczest hoz azon is (Gér: KárCs. IV.250). Nem lehet, hogy a jo embernek gymölcsi nagyob részre gonoszok vagy nagyob részre jók legyenek (Ily: Préd. 11.150). Megh szorítva léuen hivatalonk nag' gymölczel es dispositióval, nem irhatunk kegyelmelczeknek (TörtT. VIII.115).

[Szőlősk]. Nem a to kertedben termett gymölcz (SzZ: MVir. 142). Meneml inkab sáros gmeual fűköl bo fedezetet (a fa gyökere), ammel inkab zöldseget, viragot es gymölczet, zoben, loban es bouchen agya (VirgC. 65). Lassatok a fakot, mikoron inmar é belölük gymölczet hoznak, tygatók, hog' közel vagyon őr (DöbrC. 260). Nagy szaporasággal gymölczest hoznak a fák (MA: Bibl. V.43). Zent Ferenc bo-czata frater Bernardot Bolomynda, hogy otlogyd terromtene gymwelenewt ystemek (EhrC. 20). Beuen gymölczest teremtt; oz önköi gymwelen torentese (VirgC. 65). Teremczetök gymölczökt (Sylv: ÚjT. 1.5). Mynden fla, ky nem tezen yo gymölczet, ky vagtattyk (JordC. 361). Az fla nak thöveloz közölgeth az wagho foyze thoremezen es tegyen gymölczeth (ÉrsC. 305).

[Közmondások]. Mynden yo fla yo gymelezet tezen (JordC. 373). A minémű a fa, olyan a gymölczse (Kereszt: FelsKer. 348). A mely fa így virágzik, annak nehezen terem jó gymölczse (Pál: NJ. 112). A fanak haszna gymölczsüu tetszik meg (SzZ: MVir. 220). A megtöltött gymölcz legjobb izü (264).

álló-gyümölcs: [poma durantia; dauerobst, winterobst]. El-temni az álló gymölczöket: *condere fructus PPB. Kevessé álló gymölczök: *fugacia poma PPB.

asszú-gyümölcs: fructus siccati SL [gedörts obst]. Vagyon leucse met 2½, asszú gymölcs met 5 (Pády: Csál. II. 334). Mikor bétölhek turo nem adatik nekik, hanem asszú-gymölcs (Évk. XII.83). A ház héján asszú gymölcs enb. 53½ (Gér: KárCs. IV.448).

elő-gyümölcs: [fructus praematurus; frühobst]. Elő gymölczü ho (Corq: Granum. 17).

érotlen-gyümölcs: fructus immaturus Kr. [unreifes obst]. Vad, éretlen gymölczök: *feri fructus PPB.

fenyő-gyümölcs: [strobilus; zirbelmus]. Fenyő fanak az giwemölczse: strobilus C.

földi-gyümölcs: [poma humi repentina; erdfrucht]. Értem itt az földi gymölczelczökön nem azokat, a kik a fakon teremnek, hanem a kik az föld színén, úgy mint: uborka, dunye, tök, bab, borsó (Lipp: P'Kert. 11.171).

fürtös-gyümölcs: [corymbus; traubenartige frucht]. Minden fürtös gymölcz, mint a gálna vagy ostornén fan terem: corymbus PPB.

lágyhajú-gyümölcs: pomum PPB. [kernobst].

szorító-gyümölcs: [fructus alvum adstringens; verstopfendes obst]. Szorító gymölcs, mely székrekedést okoz (Nad: Kert. 246).

vad-gyümölcs: fructus *feri PPB. [wildobst].

Gyümölcsöny, gyümölcsiny: [arbor ulmus, dumus; strauch, gestrüpp]. Wlmi ulgo gymwelenin vocati 1386. (SzZ.). Dumus wlgariter gymwelen dictus (SzZ.). Ad quamdam arbor-em gemulchin dictam (SzZ.). Sipes arborem gemelchyn 1251 (Wenzel VII.330). Gymulchin, 1341. Gymelchen Czinár. Doo mete terree, in quarum vna est gemulchenbukur, 1323. (SzZ.).

Gyümölcsönös: [dumosus; gestrüppig]. Venit super aquam dictam gemulchenus 1257. (Wenzel XI.436).

Gyümölcsi: fructuarus MA. [frucht-].

Gyümölcske: [fructus parvulus; fruchtchen]. Életünk vesztése alatt tiltattunk az egy gymölczektől (Pázm: Préd. 930).

Gyümölcsöcske: [fructus parvuli; fruchtlein]. Vigasztalásom, hogy mind emyi budosásunk is lazámhoz való szertetemec az jo isten jeleit és gymölczeszkjét is engedte (MA: Sult. 6).

Gyümölcsös: **1)** fructuosus, fructuarus, pomosus C. ferilis, fecundus, forax MA. [utilis] fruchtbar, trüchtig, obstrüch PPB [nutzbringend]. Gyümölcsössé teszem: fecundo MA. Gyümölczsöskert, almás kamara, gymölcz tartó hely: pomarium PPB. Inacum te gymwelenews emleydth, zowlew fuyeklew hasonlatlakath (FestC. 170). Vram Jesus byzony esz gymwelenew zöth thö (CzechC. 21). O Jesus byzon es gymelches zelowgowkoer (PozsC. 13). Az üdöt gymölczes kepen költenese el (TelC. 53). Mynden yo gymelches mywelenödettel telles (ÉrdyC. 25b). Haznos, gymelches es idwességes az pwtidum lakozny (577). A szőlő-veszszö metezéssel leszen gymölczös (Pázm: Kal. 549). Istennél kedves, nekünk gymölczs, ha az el-esett atyánk-lüt támogatunk (Pázm: Préd. 880). Gyümölczs minden jo czekelkedetkre (MA: Sult. 1033). Ez kocs lazánk bekességinel is gymölczhwssen elhesswnk (TörtT. VIII.22). E tudományak értése gymölczs (Ker: Préd. 81). Gyümölczs melylénék két mozgó czitroma (Gyógyd: KJ. 364). Gyümölczs az isten jótéteményeknek emlékezo (Ily: Préd. 11.31). A kecskék, melyek szarvoktól megfosztattak, gymölczsöskök és tejf

dősséggel adnak (216). Nem csak ki színlett virágzással kellettes lézen eleje, hanem gyümölcs kimenetellel-is jöleskedni fog előlvet dolgunknak végo (Fal: UE. 372). **2)** [pomarium; obstagarten]. Egy része a majornak gyümölcsös: pars villae fructuaria PPB.

Gyümölcsösség: fructuositas, fecunditas MA. [fruchtbarkeit]. Ha mynd ezek tybennetek nyhvan leendnek es bewöldekendnek, sem yressen, sem gymolezesseghnel kyl nem leez-jök az my vrwnk Jesus Christusnak ysmoretyben (JordC. 856).

Gyümölcsöz-ik: fructifico MA. [früchte tragen]. A fák [ol] gyümölcsöznek: arbores *uberantur PPB. Mikor a fű nő volna es gümölcsözött volna (fructum fecisset), tehát a konkoloc es megjeleenee (MünchC. 38). Baza magok díjmevlelvnek (DomC. 29). Az olay fűk ez vylgá emberek, kynek kol vyra-goznyok es gyümölcsöznyek yzalmassaggal (Apost. 17). Gy-molcheztem yllatnak eedessegeet (ÉrdyC. 529. Helt: Bibl. 1. YYy4. Kár: Bibl. III.35. Beythe: Epist. 230). Mi olyanok vagyunk, mint a letörött őltő ágatska, mely soha nem gyümölcsözik, hanem-ha a gyökres fába őltatik (Pázm: Préd. 71). Isten nem akará, hogy így gyümölcsözem, sok undok vétekkel földön terheltessem (TörtT. 1.352).

még-gyümölcsözik: ∞ Aaron veszszeje mondolával meg-gyümölcsözött vala: virga Aaron amygdalus germinavit (MA: Bibl. I.136).

Gyümölcsözés: [fructificatio; das Früchtetreiben]. Zsenge, gyümölcsözésnek első zsengeje: primitiae PPB. Nyolezadlók gyümölcsözésnek zaporasaga (ÉrdyC. 440). Te a szűveket tanítod és világosítod, ők kívül őntőzik, te adsz gyümölcsözést (Pázm: KT. 174). Az igéne gyümölcsözését, világi gondoskodás-e és testi gyönyörűség-e miat meg keslelie (Zvon: Post. I.428). Az ő levélei zöden maradnak és az gyümölcsözéstől meg nem szűnik (MA: Scult. 794). Idvezítőne ezt mondja, hogy meg-főjtja tövis a nevekédést és gyümölcsözést (Megy: 6Jaj. III.36).

Gyümölcsözöt: ∞ Mikor a gümölcsözötne ideie elközeleitet volna, erezte ő zolgait a vincelerehez (MünchC. 53).

Gyümölcsöző: frugiferens C. [fruchtbringend]. Ha te zent fa walwad gymölcsözö es az te agnydhol meg foztatol, my lezen my rolwnk nyawalyasokrol (ÉrsC. 48). Megis esméri az jószágos cselekedeteknek gyümölcsöző vészzeit (KNagysz. 1613. D3).

Gyümölcsözött: fructiferum facio Kr. [befruchten, fruchtbar machen]. A ki gyümölcsözöttetni akarja a jószágokat, az alázatosságot kell nevelni (Pázm: Préd. 53). A mértékletes eső a földet gyümölcsözötteti és a gyümölcsöt érleli (222). Az ütés szikráztatta a hideg követ, a metszés gyümölcsözötteti a szőlőt, a bétolás szép ágakkal újítja az ag fát (686).

Gyümölcstelen (gümölcstelen TelC. 85. gymölcstelen Apost. 17): infructuosus C. sterilis MA. [unfruchtbar]. Gyümölcstelen fűz-fa: *frugiperda salix PPB. Sokan vadnak olatenok mynd az fűzfű, kynek leuelek hasonlatos az olay fához, de gyümölcsötlen (Apost. 17). A nag aruzec a gümölc kertyt meud töstöl kyzagata, elnezte es gümölcötlenne tene (TelC. 85). Nem tesznek tiitekét gyümölczelerneke Jesus Christusnak ismeretiben (Helt: ÚJT. Előb. 4). Gonoz, gyümölcstelen fa vagy jó aszszony, soha-is fiad nem lézen (FortSzer. M4b). Gyümölcstelen munka (Ker: Préd. 1). Hogy gyümölcstelen és meddűn ne-maradgyanak (Halt: Paizs. 63). Levelemet ne csak megolvassa nagyságod, hanem másokkal is közölvegn consideráltassék, mert anélkül kegyelmes aram minden explorálásom gyümölcstelen (MonTME. VI.225). Gyümölcstelenek a jó cselekedetekben (Illy: Préd. II. 216). Gyümölcstelen sőt kárhozasat lézen (Csáizi: Síp. 45). Gyümölcstelen, meddő vala az esztendő (Fal: Vers. 914).

Gyümölcstelenség: sterilitas MA. unfruchtbarkeit PPB. Meddőség, gyümölcstelenség (accaron) (MA: Bibl. Magy. 1). A

gyümölcstelenség, szelveszek, élség a vétkekről származnak (Illy: Préd. 452).

GYŰR: plecto, plico MA. torqueo, volvo, convolvere, enrovo, flecto SI. winden, in die falten bringen, flechten PPB. Az mely dézsába az turót gyűrűk-vettük 25d. (MonTME. 1.55).

[égybe-gyűr]

égybegyűrös: [aggregatio; vermengung]. Minden jóknak egybegyűrösével-való tökéletes állapot: status omnium bonorum aggregatione perfectus (Illy: Préd. II.173).

ösze-gyűr: convolvere, compligo MA. [zusammenwinden, zusammenwickeln]. Mint az palástot, özne gyűrőd íket (Pál: Bibl. II.124b).

1. GYŰRŰ (meggyerez DebrC. 494. gercio RMNy. IIb. 35. gercw ÉrdyC. 409b. gycru JordC. 834. ÉrdyC. 275b. 595. gyre LevTár. II.5. gyrušberek 1291. Wenzel X.53. gyw JordC. 67. gró KazC. 71. TihC. 9. 20. RMNy. IIb. 171. Born: Préd. 419. góre NagyszC. 53. gyure RMNy. IIb. 57. gyüre Hofgr. 318. gró BécsiC. 31. 64. MünchC. 147. gyűró DebrC. 123. gyűró Tin: Zsigm. 18. Helt: ÚJT. T6. Kár: Bibl. 1.328): **1)** annulus, ungulum, condulus, condalium, dactylion C. ring, fingerring PPB. Gyűrű-fészeke, melyben a kő áll: *pala annuli; gyűrűt tenni újába: *induere annulum PPB. Vénén ő ioginac őltözetit es lilomekat es hígeket es grűroket: assumpsitque dextraliola et lilia et in aureas et annulos (BécsiC. 31). Ággatok ő neki grűrt ő kezebe (MünchC. 147). A grűgőc, a frűsők, a kősdőtőc, a nastac, a grűre, kiket vyodba viseltel (NádC. 317. NagyszC. 53). Smaragdus kevel chynalt gyovvre (CornC. 418). Őnnön gyűrűvel az aítot meg peeseteluen (DebrC. 123). Ky vovee gyeryweyt wyabol (ÉrdyC. 595). Geerywet es partha eweeth, hogy nala tartanaa, mondaa (409b). Adyatok gywrrt az ew wyaban es sarwt az ew lababan (ÉrsC. 11). Nints a gyűrű; föl tekéntén a fára, tehát az hollo orrába félic és ott practikal rayta (Helt: Krón. 82). Nasfank, gyűrűnek es minden ekesegűnk (Born: Préd. 547). **2)** annulus; mundloch des after-darms [?] PPB.

[Szólások]. Gyűrűt adtak egymásnak, még azért semmit nem végeztünk közfogások föl (LevT. II.41). Szeléd mint a lázi-galamb, ujjaimon forgathatom mint gyűrűmet (Fal: NE. 80). Eze az, kinek táviról nyujto d kezedet és gyűrűdet (Fal: TÉ. 693). Az fejedelmektől és az nagy vraktól nem kívánnyc, hogy laptá es effle egyéb játékoktól, gyűrű öklelősektől magokat megh tartóztassék (Prág: Serk. 697). Mikor az menyegzői őrm jóvában volna, egymás után harmadnapig gyűrűre ökleldeztek és minden vitézi lovagló játékokat űtek (MA: SB. 28). Azt az kegyelmed sócéé fiát küldje ide mellénk, ha szintén törököt vagy ellenséget nem is, de gyűrűt ökleltetünk vele (Gér: KárCs. IV.238).

arany-gyűrű: annulus aureus Kr. [goldener ring]. Ennek wthanna ő aran gyűrűth neky tharthany ada (PeerC. 3). Az preposth kozgye el az aran gywvre walo zenthelest (LányiC. 432). Arany gyűrűcekel az viat be fűze, meg ekesité (Born: Préd. 419).

gyémántos-gyűrű: [annulus adamantinus; diamantring] Két gyémántos gyűrűje volt, annak is az egygyikét nekem hagyta (Mik: TörL. 329).

hités-gyűrű: annulus nuptialis; trauirung Com: Orb. 243. Végezetre menyegzőt tartanak, az holott ösze adattatnak a pap által, adván egymásnak kezeket és hűtős gyűrűket (Com: Orb. 243).

jegy-gyűrű: annulus sponsalis MA. annulus pronubus; trauirung PPB. Viabol aran jeg gyűrűth ky uue (KazC. 71. TihC. 20). Jegy-ruhájúl, jegy-gyűrűjúl hitet és igazságot adok nekéd (Pázm: Préd. 1054). Az gyűrű akar arany, akar ezüst,

ha azt az legény az ő jegyesének jegy gyűrűnek nevével atta, az előbbeni tisztiból helyebb vettetett (Lathai: Sacr. 43). Mikképpen a jegy gyűrű csak két személy között legyen és mondatik jegy gyűrűnek, ezenképpen az sáccamentom csak két személyek között sáccamentom (41. 15).

pécsétlő-gyűrű: [sigillum; siegelring]. Tíz army gyűrűk, egyik pécsétes gyűrű, egyikben öt gyémántoska (Radv: Csál. II. 276). Csak pécsétes gyűrűnkön és régi füstös tizerűnkön látszik a nemesség (Pal: NA. 180).

pécsétlő-gyűrű: annulus signatorius SK. [sigelring]. Ha Kóniás olyan volna is, mint az én jobb kezemből való pécsétlő gyűrű, mindazáltal onnan én tévedet ki-vonnálak (Bod: Lex. 43).

pécsétnyomó-gyűrű: *annulus signatorius, *annulus sigillarius PPil. [siegelring]. Hittelt nekio pécsétnyomó gyűrűjének holt testéből való kivonatásából nem adhatunk (Kár: Élet. I. 61).

püspöki-gyűrű: [annulus episcopalis; bischofsring]. Latna, ha az püspöky gyrew nynchen wyalam, kyt az temeteezen attá való tarthany az segősttyerősnak (ÉrdyC. 413).

Gyűrűcske: anellus C. MA: ringlein PPB.

Gyűrűs: 1) annularis C. annulatus MA. [mit einem ringe versehen]. Kyth yr ystemek fya magának valasztottha gyevres yegyessel (DebrC. 494). Gyűrűs apat urak: abbatcs annulati (Ver: Verb. 316). 2) [sponsa; brant]. Tő ahok zolga en gyewrowsewre vettetted te zemermetlen zemoydet (ÉhrC. 122). Iol tudom, hogé te atté iegősödet, gűrűsödet tilken zoktal zerzened (NagyszC. 80).

Gyűrűz: 1) obsigno MA. [siegeln]. 2) annulo sibi desig-nare, despono MA. [verloben]. Ő engömet iegősene valasztot-nala es önön gűreyenel ő maganac gűreyzöt vala (NagyszC. 53). Ez jegyese Christus extet hynek gyevreyenel gyevreyzy (ComC. 411). Ez wylaghy zereteth az olyan loket meg ne foglallya, kyt Jesus maganac valasztot es gyewrűzöt (ÉrdyC. 124). Örege feleségével maganac gyűrezo (Hollgr. 318). Örege feleségül maganac gyűrűzo (Börn: Ének. 670). Tsac egy az ecclesia

nac vőlegénye, az Christus, az ki ötet tulajdon vereuel kereste es mindenee kiöl egyedül az hitben es az igazsagban maganac gyűrűzo (ÉszT: IgAny. 371).

el-gyűrűz: annulo despono Kr. [verloben]. Christus az iteletig ezac eliegyez es gyűrűz minket maganac öröge feleségül (Mel: Szál. 470). Magának jegyesül el gyűrűzte (TóthJ: IstN. 98). A kit el-jegyzett, a szent lélek istennek hétszeres ajándékival magának el-gyűrűzvé, makula nélkül-valóvá teszi (Börö: Micca. 263).

mög-gyűrűz: 1) ∞ Xpusnak hazasagara vattok meg gyewrűzen (VirgC. 135). Soha nem olussok yrasba, hogé kyth megi gyerezeth volna vronk Iesus, hanem chak ez zent Katharinat (DebrC. 494). Az byes bayosok bel sem mehetnek az meenny wő legheemnek erwündetes vendegsegheben, myeert hogy nem gerwztetene meg az ow zent lytywel (ÉrdyC. 406). 2) [annulo exorno; mit ringen schmücken]. A tekozo mődön könyörögne nyakara esec, az atya megezokola, felöltöztete, meggyűrűze es vigan vendegle (Börn: Evang. IV. 581).

2. GYŰRŰ: [cornu sanguinea; wilder kornelkirschaum]. Gyűrűveszű: vira sanguinea MA. hartriegel PPB.

Gyűrűs: [ligustri; hartriegel]. Quoddam nemus nomine Girsberck 1291 (Wenzel X. 53) Fenyő, fűz, gyűrűs erdő (Pal: Jegyz. 934).

GYŰSZŰ (gyűszű Pest: Nom. 38): digitale Pest: Nom. 38. digitalia C. sutorium digitale; fingerhut, fingerling PPB. Gyűszű virág: digitalis PP. A szabó tövel és gyűszűvel varia a posztót (Com: Jan. 98). Sárza és fejr sik könyvet díszesítik, gyűszű attól tűmőklök (Szentm: Kalm. 10).

[Szólások]. Socera bízták volna az dolghot, de neki sincs gyűszűje (Bul: Épin. 6).

Gyűszűnyi: [unius digitalis; einen fingerhut voll]. Ha egy mutot hazudnak is, egy gyűszűnyit el nem hisznek benne (TörtT. XV. 231).

GYŰVŐ(FŰ)? Gyűvő fű kétféle, az egyiknek csak egy szál körűje nő, a másiknak pedig két szál (Váli: OrvSz. 87).

H.

1. **HA** (*hah* VirgC. 82. *haa* LevT. 1.232. *há* Born: Imáds. 29. Decsi: Adag. 219. Zvon: Post. 1.318. *há*-ugyan Eszterh: Lev. 83): **1**) [quando? wann?]. Ha vagyon hydeeg lelev napod? Felele az frater: Ma vagyon hydeeg lelev napom (MargL. 136). Valion ha firtöztetik ez megh? valion ha ostoroztatik ez zeut test? (TihC. 58). Isten meg nem mutata magát, ha leszen az mi romlasunknac vege (Szék: Zsolt. 209). Edesseges vram, ha latlac tegedet? (Pécsi: Ágost. 64). Kegyes fűleidek ha lesz lehajtása ő könnyörgésekre, ha adod végét ennek? (Paskó: ErdSir. A4). **2**) [quando, cum; als]. Őtöd epesegőt tehaat vállal ziz Maria, ha edős fyadathi keresztfan fygwen lataad (WinklC. 333). Zepłótelen meg maradal, Jesusth ha nekőnk adad (PeerC. 239). Ha mydewn oda megywnk, yol keel tharthany (RMNy. II.9). Ha gróf juta, Murán alatt megszálla (Tin. 217). Dávid oda ha juta, nagy üvöltést halla (Born: Ének. 290b). Ha midőn reméli, bogy (MA: SB. 24). Ha mikor állottam, te erőddele állottam (Pázm: Préd. 72). Ha mikor érdekel valakit betegség (PhilFl. 19). **3**) si, sin C. [wenn]. **a**) Ha te vagy, paranczol ennekem: si tu es, jube (JordC. 406). Wgy eegyesewilhet ember egybe, ha monnofel egyet akar (ÉrdyC. 389b). Valamy dolgot az zamar zokot volt tenny, ymar az orozlan teegye, ha el vezette tarssaat (562). Haacsak isten meghosszabbítja életemet, parancsolni fogok benne (LevT. II.371). Jűy ki, há ember vagy (Decsi: Adag. 219). Azon pántolódna véle, miért keresztelsz egyem, ha Christus nem vagy (Pós: Igazs. 1403). Ha ugyan tovább-is embertelenkedik, végre a csikány fokát-i hátához dűhenti (Matkó: BCsák. 159). Úgy elégszel meg, ha kezed által halok meg (Mik: MulN. 186). **b**) Ha vr isten menybwł kw eset boczatna, ez nektek nem artana (VirgC. 91). Akamam ha el tanoztathatnam (VitkC. 75). Ha közel érném a jesuitát, megtudakoznám tőle (Czegl: Japh. 113). **c**) Ha ki akar en vtannam iőni: si quis vult post me venire (MünchC. 45). Ha ki szominhozik iűőn en hozzám: siquis sitit (Sylv: UT. I.138). Ha mit szükségünk fölt meg maraszt az isten, azt el tegyük (Born: Préd. 456). Ha mely fel meg nem elegendnek: si partium ipsarum altera contentari noluerit (Ver: Verb. 441). Ha hová igr nem ment (a szereteti), olyan ott a szemzés, mint habok közt kormány nélkül az evezés (Gyöngy: MV. 33). **4**) [conditio; bedingung]. Azt haual fogada; ha tudnia mint istennek kellene (TihC. 273). Egy általlýába nem mondhatjuk, hanem okkal és hával (Tel: Evang. II.159b). Ezeket isten minden há és oc vetés nélkül meg ígérte (Zvon: Post. 1.318). A hitnek conditioja, hája szerint (GKat: Váls. I. Előb. 16). Mit jelentnek ezek a hával, talámmal való ígék? (Bal: CsIsk. 465). Kételkedve, hával szol (Tyuk: Józs. 212). **5**) [quasi; als wenn]. Vgan karhozik, ha ő maga ősle volna meg (VitkC. 37). Olyanok leenek, ha meg holtanak vona: facti sunt velut mortui (JordC. 450). Ottan mynden sebei meg vygaztataanak, ha nygyen nem voltak volna (ÉrdyC. 153b). Úgy tetszik ő néki, ha fogyatkozisa

volna az fényes napnak (Balassa: Költ. 295). **6**) [etsi; obwol, weim auch]. Allapottya zeren, ha zyz, ha hazas, ha őzwegy, seıyben atal nem hagwan az ygaz törweent (ÉrdyC. 622b). Ha test zeren nem vetkeztem, de elmembe tantorgo voltam (VirgC. 3). Byneymeth, melyeketh haygaz el akarnek reytenem, sem tehetnem (PozsC. 49). Már ha nem látom, bár csak hallanom adná isten őtet (Balassa: Költ. 24). Az ember maga magának nem elégséges, ha ugyan sokkal bévelkedik is (Ily: Préd. I.440). De ha gondolkodik is, ha nem is, már a polezon vagyom (Mik: TörL. 13. lev). El kell adnom ha mind kárommal-is: ich muss geld lösen, ob es gleich mit schaden geschieht (KírBesz. 94). **7**) [-ne, num; ob]. **a**) Ha hűnős, nem tudom: an peccator sit, nescio (MünchC. 190). Noh maydan meg tudom, ha ygaz e dologh (ÉrdyC. 339b). Zamot adonc ez velagj iozagrol, minth elköltötted, ha torkossagra, ha parazmasagra (NagyszC. 325). Vjunc meg vele es meg látod, na meg nem győzzűc őket: et videbis, quod obtinebimus eos (Kár: Bibl. I.327). Azt kérlette, ha szabad a beteg lelkét üdvözíteni (Pázm: Préd. 42). Ha talám csak nj tanításnak módgya ez? koránt sem (Pós: Igazs. 13). **b**) Vram! ha ezen ydőben megh adod ee Izraelnek orzagat? domine! num hoc tempore restitues regnum Israeli? (JordC. 707). Választhatnak az sidók, ha az Israel istenét akarják uralni, vagy az pogány isteneket (Pázm: Kal. 757). Hadd tudjam, az armistitiumra ha az szükség nem unszoli bennünköt? (RákF: Lev. IV.704). **s**) [maxime, summum; höchstens]. Basáua ők mind árułó lőnek, tizenhat ha válék, az kik hívők levének (Tin. 221). Ez a két jancsár a több társait ősze gyűjtven egy piatzra mintegy ötvenre ha telének (Mik: TörL. 255).

alig-ha: vix fortassis, equidem vix MA. [kaum]. Még ha mostamis hasonl-képpen nincs dolgok azoknak (Pázm: Kal. a1). Még ha őressen nem boczattac volna (MA: Scult. 6). Alig ha fekete kű nincsen elmődben (Czegl: MM. 222). Alig ha nem attal indítatott a disciplinát nem javallásnak iroja (9).

bár-ha: [etsi; obwol]. Bár ha ellenzenek, hogy téged szeretlek, de én aztat nem bánom (Amade: Vers. 151). Bár ha fénylik és tündöklük, az ég inkább háborog (203). Megjntalmaz, bár ha nem hajlandósággal, de menyedékekkel teljes lunkadt-sággal (NótPM. 60).

egyéb-ha: alias, quandoque MA. [sonst]. Mindőn időben az sydoknál velagossag fenlik, de egyebha [egyébhol?] vak es zomorú sűtétség (Beythe: Epist. 3). Egyébha az lutherista és calvinista atyatiak az keresztiséget sem itilik szükségésnek az üdvösségre, hanem az egy hitet vitattyák (Pázm: Kal. 724).

egyébhai: [pristinus, quod olim fuit, quod alias fuit; sonstig]. Kezde imatkozni egyebhainak fwlte nagjób buzgoságal (VirgC. 59). Egyeb hai zokasanak fwlte inkab giwtreteek (73). Menyire hevicze ez vizet, hogy egyébhai szokása szerint meg ne égese

az bőrt (Helt: Arithm. 03). Bellarminus sem hozhat ennek megmutatására elő, egyéb lui szokása szerint, csak egyetlen egyet-is (KCsípk: Pápst. 107).

hanēm-ha: ni, nisi MA. [wenn nicht]. Mondom kedeg tñektec, mert hanemha inkább bőűlőkdöndic tñ igazságot, hog nem az irastudoke, nem mehetecbe meñneec orzagaba : nisi abundaverit iustitia vestra plus quam scribarum (MünchC. 21). Sonha az őrc zegőntől meg nem menekődic, ba nem ha igazan meg gonic (GuayC. 47). Sinki nem iñh be en hozzam, hanemha atiam vonzia őtet (DebrC. 127). Az meliekre hanemha vigiznak, nehezen teretik meg őket (KBécs. 1572. F5). Külömben nem hñnének, hanem ha csudát látñának (Born: Préd. 268). Hanemha csodákat láttok, nem hiszték (EszT: IgAny. 322). Nem engedí, hogy elmenyetec, hanem ha hatalmas kézzel kényszerítetec: non dimittet ut eati, nisi per manum validam (MA: Bibl. 150). Oly helyre mentenek vala, az homat az had, hanemha győzedelmes, veszedelemmelkül vissza nem vitethetnek : eo ventum erat, unde recipi exercitus, nisi victor, sine clade non posset (Forró: Curt. 177). De kérlek, mi kára volt ebben, hanem ha ez, hogy (Magy: 3Jaj. 1135). ●

hāt-ha: quid si Kr. [und wenn, vielleicht]. Hāttha most ő peezkölődik (Bethl: Élet. 483).

hogy-ha: (hogyhana EhrC. 32. 68. 146. sat.): **1)** [quasi: als wenn, als ob]. Myt gyzekedel, hogy hana nem vevted volna : quid gloriaris, quasi non acceperis (EhrC. 32). Hogyhana megholt volna : quasi mortuus (68. 146). Wgy lattatyk, hogy ha el weze az napnak fleenye (ErdyC. 5). Elmegien vala, hogiha ingen nem hallanaya az bozzasag teteleket (VirgC. 81). **2)** [si, quodsi; wenn]. Hogy ha nem: alioquin C. Hög ha az soo el olvadand, mywel soznak oztan? quod si sal evanuerit, in quo salietur? (JordC. 365). Soc fñle tñeket kezdó vetni az ősmenneken, hogy ha valami képpen meg oythetné az orozslánt (Helt: Mes. 355). Állatá ű népét arczczal négy fñle, hoghya az ellenség űt hátul venné (RMK IV.113). Sockal könnyebben meg vesztegettethet, hogy nem mint hoghya czae egy helyre szorítottat volna (EszT: IgAny. 79). **3)** [etsi; obwol, wenn auch]. Hogy ha kétszáz forintot meg kellene titeket vennem, még ennekutánna es megvoszik (LevT. 1235). Hoghya szintén testedet meg-nyomoríthatya is, de lelketed el-nem káríoztathatya (Ács: Bfial. 207). **4)** [utrum, an; ob]. **a)** Hagya, hogj kérdezem meg az pátkaryostvl, hogy ha wgyon jo egessegben (LevT. 1339). Ha akarod probláni hoghya igazan summáltál, tehát vegy egyic számot az másic vtan (Helt: Arithm. 06). Valén valod, hogy ha nem fñsz a villámól egektől? (Amade: Vers. 135). **b)** Versengés tñanda, hoghya kőrnýl kelle metélni az pogány-ságból kitértéket (Pázm: Kal. 523). Nem igen vehettyük eszñukben, az nap hoghya hosszabbodik-e avagy rövidül (KDebr. 16. 19. 55).

mindēn-ha (mendenha CornC. 77. mindaha DebrC. 512. Tel: Evang. I.159. II.149b. Adáni: Spr. MA: SB. 111. mindeha Lép: Ffűik. 33. myndoha RMNY. II.59. DebiC. 128. myndōnha CzechC. 7): semper, jugiter MA. immer Adáni: Spr. [immerdar]. Engemet nem mendenha vallotoc (MünchC. 63). Ma oes myndenha: nunc et semper (FestC. 12). Hogi az őrdög mindēnha foglalva lelőñ (DebrC. 184). Ezenkeppen a gáro embert mindēnha vonza a kínokra (BodC. 4). Legiót adtae azzoc mindēnha segítségével a romáinak (Helt: Krón. 4). Bízume mindēnha te bomed (Born: Ének. 200). Peternee szeke es melosaga eppen mindēnha meg marit (Mon: Apol. 27). Mellyet ugy megépít, hogy megálljon mindēnha (MA: Bibl. V.41).

mindēnhai: sempiternus, perpetuus Kr. [immerwährend]. Az irásoknak szorgalmas vizsgálása és az ur törvényéről való mindenlani elmélkedés (Pós: Igaza. I.135. Bayl: Prax. 493). Életet sem érdemlene mindēnhai eddig való feslett életéért (MonOkm. XXII.147. Magy: Dial. 2).

mint-ha: tanquam, quasi C. ac si MA. [als wenn, als ob]. **a)** Syenciomban vala az uton, mynt ha az conventben volt volna (DomC. 122). Oly nagy faydalm mene be, mynt ha minden bayat nagy erevel kyzakgatbayak (174). El tñreh a poliar, mind ba egi kñel tñre volna el (DebrC. 222). Agyara fekuak vgj, mint hali alony akarna (VirgC. 82). Mintha mondotta volna : quasi dixerit (Ily: Préd. II.188). **b)** Emlekezym k. [kegyel-mednek], hogh azon kywfal myndha megh haylot volna (LevT. 1264). Olyha mintha hñmñn én magam is ez szót (Balassa: Költ. 14). Tetszék, mintha volna kézja kezében, arányoz azzal engem őlni éltemben; ozt látván mintha így szólnik jüttemben (37). Hamis Dorindó! Mintha nem tudnám, s nem tapasztalnám, mással mulatsz (Fal: Vers. 866). **c)** Mikor meg holt, mintha czac el alutt (Born: Préd. 571). Azért úgy tetszenék, mintha az atya mindenlító isten ngyan versent űzött abban, hogy (Pázm: Préd. 184). Noha az istentelenec azt alityac, mintha, mikor az hñec megh halnac vagy őletneec, mind el veszneec (Magy: Nád. 9). Úgy tetszék, mintha ez a fűjedelem legnagyobb boldogságának kezdő tartani, hogy magát tőlem szerettesse (Mik: MulN. 137). **d)** Nem is panaszkodhatunk az isten ellen, mintha felettébb való keménységgel bánná velünk (Fal: NE. 37). Ha kedvetek érkezett, vādöljätök szerelmes idvezítöknet super scandalo magnatum, mintha botránközásra valót adott volna a világ nagyai eleibe (132). Méltatlann vādöljuk az istent, mintha fűsvénykedne velünk (SzE. 536). **e)** Tudományát mintha meg foytván magában, senkivel azt nem közli (Zven: Post. I.5. 119). Kik magokat saracénusoknak. mintha Ábrahám és Sára neméből származtaknak, hiják (Pázm: Kal. 435). Meg nyúl az fű és az gyökərből mintha ugyan őrvendözve ki sörkedez (Lép: Ffűik. I.102). Étes király parantsolatyból mintha kedve ellen Jáson mellé áll (Hall: III.124).

nē-ha (neha JordC. 849. nēha-nēha? RákF: Lev. III.198. nīha WespC. 67. Born: Préd. 8. Mel: Szfán. 505. nēha Zvon: Osiand. 20. nyīha Szeg: Aqu. 32. Gyulai: Sir. B6): **1)** aliquando C. Com: Vest. 119. [éinst]. Neha (quadam vice) bodog Ferencz monda: zerzettes elet kysseb fraterokee (EhrC. 88). Neha (quadam die) Iesus Cristus monda frater Leonak (94). Nyha a víz őzőñben Nouenak ideyen (NagySzC. 78. 54). Megh mosa ew zenthfyanak orczaiat, mynt neha magdalumbeli Maria mostavla megh ew zenth labait (WinkC. 105). **2)** interdum, nonnunquam MA. [hie und da, mitunter, zuweilen]. Nyha vety vala magath az atya istenhez, nyha az ew zenth fyahoz (WinkC. 81). Neha mondatyk nagasnak, neha meg alazottnak, neha azywnak, neha megfogottnak (ErdyC. 535b). Az dicheretle nīha lezen ala vetees (VirgC. 67). Nīha harmat, s nīha negyen is voltne együt e munkaba (Helt: Bibl. 1e2).

[Szólások] Nēha napba: quondam MA. Nēha napján, régenten: quondam (Com: Jan. 137). Így szólla néhamapján (Czegl: MM).

nēha-nēha: quandoque C. interdum, nonnunquam MA. [hie und da, zuweilen]. Meg lewtted te az en zywenet neha-nēha oly erősen (ErdyC. 516. 561b). Nīha nīha elfordíttya orczáját (Zvon: Post. I.681). Az anthemnak az nyomatatól néha-nēha való táml lőte miatt (Bal: Csisk. 472). El-nēha-nēha (GKat: Váts. I. Előb. 55). Nēha-nēha paraholt az eső (Monlók XVIII.5).

nēhai (nehay RMNY. II.68. nehay Thewr: Nyelv. 10): **1)** qui aliquando existit, defunctus, mortuus Kr. [weiland]. Ne hay walo yo Mathyas kiral (GyöngyC. 4). Nīhai zeretetés igős (NagySzC. 60). Nehay Maria azzon (DomC. 199). Nyhay Kenesey Pál (CzechC. 68). Az ecclesia nēhai prédikátora (Thuri Pál) (MA: Seult. 5). Az isten megtekintött minket nēhai pogányokat (621). A régiséghet ne babogasd, mert az nēhai időben így szollot (Czegl: OrszRoul. 205). Nēhai napkor el-hagyott, s vele oskolótatott (Czegl: MM. Cím). Az egy nīhai II János kiraly

komornyika (Vallást. ij. 2) [quandoque occurrrens; zuweilen vorkommend]. A tser funak természetzi gyűmöltse makk, nehaj gyűmöltse penig gallos és tseré enyv (ACsere: Enc. 231).

nem-ha: [an; ob nicht]. Gyakorta kétséges voltam szívemben, nem-ha nemzetünknek bőlteit egygyűl-egygyig amoda rekosztették, ahol a nyavalyások eszeket nem bírják (Fal: NE. 6). Gyanakszom azonban, nem ha te csak az én kedvemért festetted volna oly gyűlölségesen erköltséiket (Fal: NU. 264). Ki tudja, nem ha! (Fal: TÉ. 710).

no-ha (nóha Pethő: Krón. 129. nuha RMK. II.213. 279. 329. Moulrők. III.50): 1) [si; wenn]. Azert no ha myt tehcz, legy segechseegel: si quid potes, succurre nobis (Pesti: NTent. 90). Noha engődelmesők ti nem léstők, császárnak haragjában ti léstők (Tin. 118). 2) tametsi C. licet, etsi, quamquam MA. [obwol, wenn auch]. Noha erőssen tarítja az zűzessegőth, de lam azerth igón sok itkőzeety vagyon (SándC. 15). Kyk pool es ygazan eeltenek, egy sem vezőt el bemők, noha ky mwltanak (ÉrdyC. 388b. 561b). Noha Maerin bir vala Misiával, Pannóniával, de mégsem ér vala az magyarokkal (Helt: Krón. 11h). Az emberi egy testben noha egy élet vagyon és egy lélek, de mindazáltal sokak az tagok (Tel: Evang. I.118). Noha bár szinte azt mondta is, mit gondoltok vele? (Mel: Préd. 5). Az angyalokat, noha ők is testetlenek, mint az isten, kiabrázták (Pázm: ÖtLev. 59). Noha fegyveretek vagyon, de mégis az ellenségeknek fejekre árultok: cum habeatis arma, licemini hostium capita (Forró: Curtius 99). Noha ugyan ezeket a feleleteket én nem vetem meg, nem is ócsárlom (Bethl: Élet. 126). A ki noha nagy szívbeli szomorúságban volt is, de azon igyekezik, hogy megvigasztalhasa Dom Fernandot (Mik: MolN. 18). Noha akarnám, ha arra réd állottál volna, de azzal nem tördődöm, ha ellent tartasz is benne (280). Noha rád, kis fattyú! haragszom kevesbet, de mind azon által el töröm tegzedet (Orczy: KéltII. 117).

oly-ha (olyan ha azt mondanaya WinklC. 163): 1) [quasi; als ob]. Ruza vala feyet, olha azt ielentene, hagi zozerent vale gionast nem tenne (VirgC. 102). Olyha imezt mondanaia (DebrC. 337. 349). Wgh mond zenth Bernald: megh veröm öteth ees el bochatom, olyha azth mondanaya, kemeu ostorokkal (WinklC. 188. 176). Mykoren lat vala fratert foglalvan vetekben, bynben, lezen [tezen?] vala ez atya, olyha nem latnaya es ha nem volna zolo zaya (DomC. 117). 2) [tamquam, fere; so zu sagen, beinahe]. Yozagom oly-ha semmi: substantia mea tamquam nihilum (KeszthC. 118). Imadkozyk vala zónetlen, oly-ha minden kezbe vetes nekevl (MargL. 6. 63). Az isteny zolgalatra nem csak junep napon, de olyha minden napon evremest megyen vala (DomC. 210). 3) [aliquando, olim; einst, irgend einmal]. Alexander látá Dárius népét, kiknek szemeivel nem látá szélét, oly igen forgatja vitézi esztét, olyha ugyan bánja nagy merészségét (RMK. IV.112). Pál az sok kiáltást olyha bányya vala, azért imigyen ő szól vala: dolens antem P. dixit (180). Fényedet kurvasággal el vesztet, azért meg perengerezuez olyha teged (FortSzer. 2 L2b). Mássát én ennek meg nem találtam oly ha sido ország nagy hatalmas volt, török szulimánt is láttuk már mi volt, de Romanak hogy vki parancsolt, ez ideigh senki nyakán nem szántott (Huszt: Aen. 30). 4) [tametsi; obwol?]. Őket szent Pál mégis rigasztalja vala, olyha ugyan ő is megiedett vala (RMK. IV.202).

so-ha (seha RMNy. II.97. sohha GnaryC. 50. RMNy. II.15. somha LevT. I.84. 88. szomha RMNy. II.78. souha EhrC. 47. MünchC. 169. GuaryC. 20. WinklC. 338. CzechC. 7. WeszpC. 123. sonha PeerC. 181): 1) nunquam C. MA. [nie]. Sonha nem latamala: nunquam videram (EhrC. 47. 52). Sina hegenec kielleni kieben sonha ember nem lakozhatotuala (BécsiC. 18). Istent sonha senki nem latta (MünchC. 169). Sonha el nem

tenelhetec: non erraverunt (47). Soha nem yelent ezenkeppen Izraelben (JordC. 381). Soha az nem lezen: non erit tibi hoc (406). Hogy soha bynbe el ne zenderedyem: ne unquam obdormiam in morte (KulesC. 20). Yoth vezth el, ky soha nem leet (ÉrdyC. 151). Ide touab soha ne iwetek (VirgC. 48). Mig ez vilagban ele, sonha senkinek meg nem ielente (57). Senki soha nem látta az istent (MA: Bibl. Előb. 1). Soha semmi időben (1.92). Soha őrfőkéu vége nem lészen (Zvon: Post. I.236). Soha nintsen minden embernek egyaránt valo állapottya (II.32). 2) unquam C. [je]. Az ev eletynek nyuluan valo zentsgeert aleg hog valaky az ev atyafay kezzel soha az ev akaraty ellen tevt volna (MargL. 61). Nem hyzóm, hogy soha ember lakhasseek (ÉrdyC. 579b). Sámuel azt akará, hogy a király törvényt lisszon reá, ha soha senkitől ajándékot kívánt (Pázm: Préd. 357). Alig hiszem, hogy te soha is oluastad volna azokat (Bal: CsIsk. 397). Nem engedí, hogy az igaz soha el essek (Szár: Cat. C4).

[Szólások]. Soha napián lészen az (Decsi: Adag. 212. 196): ad calendas Graecas MA.

vaj-ha (avayha BécsiC. 63): 1) utinam, o si MA. [ach wenn, wenn nur]. Vajha, oh ha: utinam Com: Vest. 151. Com: Jan. 174). A vayha zolgaeba eladattatnanc (BécsiC. 63). Auayha nem volnéc férfu zelletet vallo (249. KeszthC. 348). Vayha az lehetne az mit kinánok (Decsi: Adag. 37). Vayha maradtunc volna túl az Jordanon: utinam mansissemus trans Jordanem (Kár: Bibl. I.199). 2) [aliquando; irgend einmal]. Valjon van olyan szív, kihez volt ő vajha hiv? (Amade: Vers. 27. 127. 207).

vala-ha: aliquando, olim C. nonnunquam MA. [einmal, einst, irgend einmal]. Ebregy fel valaha: ede nasturtium (Decsi: Adag. 58). Vaj szagatnád el immár valaha az egeket, és jónélalá, hogy tudhatók a te nevedet (Pázm: Préd. 151). Azt kívánta tőlünk-is, hogy egyszer valaha ki-kellyünk a gyermek-zámból (763. Káldi: Bibl. 287. Zrinyi I.46).

[Hái]

Hái-bái: [vetus, vetustus; alt, veraltet]. El-kopott, ótska, háji-báji irás (SzD: MViv. 352). Szemléld a pogányoság diühőségének tüzögében heverő háji-báji maradókat (387).

2. HA: [sed; sondern]. De cserép tálakat, fedőt és fazékat nem annyit törsz, ha többet (ÖtvMest. 34. vsz). [Vö. ha-ném].

3. HA: 1) Ha! hallga! st! PPl. 2) [interjectio interrogandi; fragelaut]. Miképpen geriosztette az isteni szeretetre? és dicsőségének öregbítésére? Ha? (Csizi: Síp. 308).

ha-ha-ha: enge [haha]. A hitlen népek soksága szíját szórnyen reám tájta, kiálnak rajtam ha-ha-lát, mondván: szemünk jó dolgot lát: euge, euge, viderunt oculi nostri (MA: Bibl. V.35. zsolttár).

hó-ha: [sta, state; boha, halt]. A harmok egy hajsz, tsál, hóha mondásra mely hamar engednek (Misk: VKert. 10).

HAB (haab JordC. 399. 881): 1) fluctus, unda C. welle, flut, wasserwelle PPB. Habonként, hab-módon: undatim MA. Nagy indolat lótuala a tengeren, ug' hog' a hajočka be fedeztetec a habokkal (MünchC. 28. 41). Az hajoczka hányattatky vala az hab myat: navienla iactabatur fluctibus (JordC. 399). A tengőrbeli habogba meghaluan (DebrC. 214). Vizeknek es zeleknek habaynac felelme (TelC. 95). Ymachagot teween megzalloytaa az tengőrnek habaat (ÉrdyC. 527. 49b). Meg haboreydot tengernek melseget es w habynak zengeseth: conturbas profundum maris, sonum fluctuum ejus (KulesC. 150). Vyznek haba: tempestas aquae (163). Sok haboktól bányatott, s megh romlott szegény hazánk (RMNy. III.127). Ide s tova vezetettik vala az teughernek habitul (Sylv: UT. I.23). Tenghernek fene habai (II.135). Mikoron bab támad az halaszokra, telát akkoron vakmerőképpen nem halásznak (Kules: Evang. 408). Zugó haboe

(MA: Bihl. V.21). Kűszkűdik busulásának nagy habjával (Zrinyi: ASyr. 212). Minden eretnokségeknek habjait lenyomta (Czepl: MM. 69). A fergeteg kárt tett, egy hambáros hajót elvívén s elkapván a hab és szél (Monlrók. XV.701). Az igen felette nagy haboktól hogy el ne szagattassanak (Com: Jan. 90). Ez világban oly habokban forgasz, ellágyjed, melyekben balál két-félé kaszál (Thaly: Adal. I.2). Egyszersmind kitörvén mint forgó hab, örvény, körként úgy veszejtik (II.279). 2) spuma Kr. [schaum]. Haragjában véres habot rágott (Könyi: HRom. 9).

Haboeska: undula, fluctulus C. kleine welle PPB. Apro haboeskák locsognak (Bal: CsIsk. 45).

Habókoi: [palpito; zappeln]. Nosza most habokoly a vízben (Czepl: Tromf. 78). Én pengi ha habókolkok is, így rántlak utánnam (Czepl: MM. 225).

Habol: [undo, fluctuo; wogen, schäumen]. Sőt még egy szüget az Pontusnak hablo vizeben az Aegyptus előtt fekszik (Forró: Curt. 518).

ki-habol: [exundo; überströmen]. Mind sebessen s mind kihabolva viseltetik vala: torrens et elisus ferebatur (Forró: Curt. 518).

Habos: 1) fluctuosus, undans, undabundus C. undosus MA. voll wellen, ungestüm PPB. Ez habos tengernek ew fergetegy (VirgC. 142). Habos itélet (Fal: Jegyz. 934). 2) Habos, hab módra ezírás: wellenweis gestaltet PPB. [gewellt]. Habos színű: cymatilis C. Habos ruha: undulata vestis MA. Habos szín: color undulatus Nom.² 231. Habos tabit (TörtT. XVIII. 208).

Habosság: [fluctus, aestus; gewoge]. Ferencz is elfelejti minden útját s fáradságát, mint a parthoz jutó tenger habosságát (Gyöngy: MV. 56).

Haboz: 1) fluctuo, confluctuo, undo C. [undis agitator; wellen, wogen, schäumen, von den wellen hin und her geworfen werden]. Kie téstoua habazune [így]: fluctuantes (Helt: UT. Ce. 6). A vasmeskit megvetie és úgy haboznac s habtól hánytatniac: fluctuant et fluctantur (Com: Jan. 90). Habozó tenger: mare fluctuans (14). Én már nem habozom s parttól sem távozm (Amade: Vers. 118). 2) [fluctuo, titubo, dubito; wanken, schwanken, unschlüssig sein]. Sem elei, sem utólya szőlésának, sak haboz (Pázm: Préd. h3). Tekintete kegyetlen, szemé villámik, járása haboz, foga tsikorog (803). Ezek emberek voltak, sokszor haboztak, állhatatlanok voltak (Pázm: LuthV. 129). Igen habossz azért ez aránt (Bal: CsIsk. 42). A kereszta alat haboz vala elméjében: assistens cruci animo fluctuabat (Czepl: Japh. 228). Habozik elméd a jónak véghezvitelében (Dör: Öflet. 58). 3) [ventum facio, ventilo; fűheln, wedeln]. Miut haboz módriáson a legyezővel (Fal: NA. 156).

Haboz-hibéz: [fluctuo, dubito; schwanken, unschlüssig zaudern]. Ecképpen haboznac hibeznac es tetouaznac az ő magyazottjóckal (Vallást. M).

Habozás, habzás: fluctuatio C. schwebung, schwankung PPB. [das wogen, schwanken]. Ez vylagnak vezedelmes habozasa, kyn értetyk az lelky nygodalomnak zenetlen valo kescertety (ÉrdyC. 79b. Pázm: Kal. 547).

Habozó, habzó: 1) undabundus, fluctuans MA. voll wasser, wankend PPB. Habozó tenger (Born: Préd. 200). Habozó zapoross (Illy: Préd. II.448). 2) [fluctuans, dubitans; schwankend] zweifelhatt PPB. Habozó elméjű: fluctuans animi, opiniosus, inconstans PP. Ne legyime habozo kizűndedek (Vás: CuiCat. 554). Abban a munkában rettenetes habzó elmével volt Luther (Pós: Igazs. I.169). Legyünk tanácsosak annak, ki habzó elmével vagyon és nem tud hová fogni (PT: SB. 469). Habzó gondok (Fal: Jegyz. 934). Elmém habzó búslásra kelt (SzD: MVir. 77).

Habzós: fluctuans, turbulentus; wogend, schäumend, stürmisch]. Viseltük (a tengernek) gyakor veszedelmét, a habzós szeleknek iszonyú félelmét (Gyöngy: Char. 11).

Habozott: fluctuatus C.

Haboztat: [facio undulare, facio dubitare; schwanken lassen]. Halottam, hogy utnak, szónak, házasságról való tanácskozásnak nincs vége; erre nézve nem haboztatom sokat elmém (Fal: TÉ. 693).

Habuckol: inter nandum aut piscandum commoveo, conturbo aquam Kr. [plütschern]. Vízbe habuckolkván, észre sem vehette (Gvad: Pósty. 31).

HABAR: 1) misceo, agito, conturbo, turbo MA. confundo Otr: Origlun. I.306. II.295. [rühren, durchrühren, quirlen]. durchmischen, verwirren PPB. Ha mészben az monolát habarod törve, az ebne marását meg gyogyítja (Mel: Herb. 13). Az dio hamvát ha fa oláiban habarod, hait nevel (BeytheA: FivK. 26b). Mig megfőrr, addig mind habard egy kalánnal (Radv: Csal. III.43. 42). 2) praecipito MA.

[Szólások]. Két kérdések habartatnak egy lévben (Pós: Vet. 14).

el-habar: [rudicula peragito, misceo; verrühren, mengen]. Auagy tőri két fő folchagymát, borban habard el és amae az leuél belől mosd meg az (lónak) vazaraját és meg indul az vizeleti (Cis. O3).

föl-habar: agito, cogo in spumam Kr. [aufrühren, mischen]. Ha a német szót egynéhány francia igékkel felhabarván s megeresztvén, eleikbe adod, már megelégednek véle (Fal: NE. 22). Tűrhető volna, ha más mi maszlaggal (a bort) fel nem habarnák, melly gyakran betegágyba ejti az ivókat (Fal: TtÉ. 780).

még-habar: exagito rudicula Kr. [umrühren, quirlen]. Tőlch három chóp olait es ezen papa finenek vizeben habard meg (Frank: HasznK. 32). A göröngyöt, ha meg egyelted, habarod és vízben ásztatod, sikamló, híg sira léssen (Com: Jan. 15). TörtT.² I.370).

Habares. Habarék, fertő, habarts: volutabrum PPB.

Habaresos: [inquinatus; besudelt]. A világ úttjai inquinatae, fertelmes, habartsos utak (Pázm: Préd. 87).

Habarék. Habarék, fertő, habarts: volutabrum PPB.

Habarit: turbulento, agito MA. umrülüg machen, hin und wiedertreiben PPB.

[Habard-ik] még-habarodik: [agitor, misceo; ver rührt werden, sich vermischen]. (Szakácsmest. 187).

Habart. Páp, dara, lisztelhabart: pulmentum PPB.

HABARCOS: [?] Habartzos csavargó (Fal: Jegyz. 934) [Vö. Habaresos].

HABARNICA: polypus, sepiä, octopus C. Ver. MA. meerfisch mit vielen füssen PPB. Kwdlettem az wen azzonnak egh kethes habarnyezath; k[egyelmed]nekys tyz naranehoth es negh habarnyezath (LexV. I.121). Habarnyezath kültlen kdek (II. 145. 276. Misk: VKert. 682). A habarnitza ravasz és tsaloka (ACsore: Enc. 220). Tekiuts meg a habarnitza, valannémű szinű köhöz közelit, annak az ő színéhez változtattya szinét (Ker: Préd. 283). Nolez kötés habarnicza (Radv: Csal. III.57. 23). Egy Habarnica nevű ágyú (II.393). Se csikot, halat, tésztást s kemény ráutottát sem szabad emenni, az esigát habarniezát még enditenem sem szabad (Gér: KárCs. IV.469). Barassónak az küfala pogácsából rakva. Jer ki Kata, ha kell néked föles habarnicza (Thaly: Adal. 98).

HABDA: caulis peronis SK eszinaszár v. lábbőr a bocskor fölött, melyet a parasztek a lábok szárára húznak SzD.

gy pár sarí szár, a pásztorok botosorok felett lábok szárazon íselik a harmat ellen Gvad: FNót. 8. [schaft zu riemenschuhen, tiefelrühren].

HABOG: hebeg, akadoz SzD. [balbutio; stottern]. Habogva beszéllés: tolitiloquentia PP. A nyelvet habogová tészí (PP: PaA. 389). Törvényről dadogott, szóllott és habogott (Gvad: FNót. 5). [Vö. **HEBÉG**].

HÁBORÍT: turbo, turbulento MA. aufwiegeln, unruhe machen PPB. A titeket háborító ellenség (Kár: Bibl. 1.128. Káldi: Bibl. 263). Hitvány árthatmas gondolatoc az imátságot megbolgattyáé, haborittyáé (MA: Scult. 7).

égybe-háborít: [discordes reddo, dissocio; entzweien]. Az ámbor azzon az ew wranak nem mery vala meg yelentyen, hogy az ketli atyáffat eegybe ne haboroynanaa (ÉrdyC. 653).

föl-háborít: turbo, turbulento, commoveo, inconcilio C. perturbor, concito, conturbo MA. verwirren, aufrührerisch machen, aufwiegeln, erregen PPB. A békességet fel-háborítani: *disturbare pacem PPBl. Én uagyk az ur, ki felhaboretom a tengert [Tel: Evang. 1.22b]. Elmeiee es lelki ismeretec fel nem habo-ritathatmeiee (EszT: IgAny. 330).

fölháborítás: perturbatio, concitatio, commotio MA. beunruhigung, bewegung, aufwiegelung PPB.

fölháboríthatatlan: imperturbatus MA.

közbe-háborít: inturbo C.

mög-háborít: conturbo, inturbo C. disturbo MA. verunruhigen, verwirren, irre machen PPB. A zellet meghaboreita őtet: spiritus conturbavit eum (MünchC. 89). Mynden hereth-nekseegbet es hamysagot meg haboroyn ez vylagon (ÉrdyC. 114. 523). Megh haboroynotta az köz nepet: commovet populum (JordC. 611). Meghaboroynottak ez my városwnkat: conturbant civitatem nostram (764). Meg haboritotoc engemet, es gyűlö-segessé tötetec a cananeosoknal (Helt: Bibl. 1.R). Ezen igielek-zik, hog' az euangeliumnak hirdetőit meg haboricza (Fél: Tan. 6). A szóllót beszédében meg ne háborics: loquentem ne inter-pella (Com: Jan. 200).

őszve-háborít: inconcilio PPBl. [entzweien]. Őszue habo-ritani az embert az ű attia ellen: separare hominem adversus patrem suum (Fél: Bibl. 16).

Háborítatlan: inturbatus C. [ungestört].

Háboríthatatlan: imperturbatus MA. unversehrt, nicht beunruhigt, unbetrübt PPB.

Háborító: turbator MA. aufwiegler PPB. [widersacher]. Mikorra en rolam haborytokrol ítéletet tez? quando facies de persequentibus me iudicium? (DöbrC. 49).

ország-háborító: [factiosus, seditiosus; aufrührer]. Azzal gyűlölteték, hogy országháborító, pártalkodások-szerző (Pázm: Préd. 52). Ország háborítók, párt ítők (Szabm: Dom. 179).

HÁBORKOD-IK: tumultuo Kr. [litigo; aufgeregt sein, uneinig sein, streiten]. Hat esmegh haborkodnak egymással: pugnantibus (JordC. 728). Ha haborkodol sok felee gondol-wan (ÉrdyC. 424. 567b). Ha kezdwnk mykeztwnk haborkodni es zwgodny, ez lelky iozagboktwl yresen maradwnk (ÉrsC. 213). (Beythe: Epist. 207). Az isten szolgálaiac nem kel haborkodni: litigare (Mon: SzJán. 2). Kiállnak azért, zaygnak, haborkodnak, kegyetlenkednek (Lép: PTük. 1.121). Búsul, haborkodik es rette-gésben vagyon az lelki ősméret (199).

Háborkodás: [jurgium; zank, streit]. En ymaran el nem zenwedbetem az űy dolgozokat es haborkodastokath (JordC. 199). Ne gyoponczon fel az haraght, ne yndwbon fel thyetekth habo-rkodás (ÉrsC. 190b. 222).

HÁBOROD-IK, HÁBOROSZ-IK: conturbor, perturbor MA. verwirret, beunruhigt werden, aufrührerisch gemacht werden PPB. Prater Helyas oly haboroduan mene akkapura, hogy sobesseguel az atyot megnyituan town nagy zozatott (ElrC. 16). Egez Phrigia raita haborodek (CsomaC. 31). Háboroduae vala egymással (Helt: Krón. 200. Káldi: Bibl. 263).

égybe-háborodik: [inimicitias suscipio; sich entzweien, in streit geraten]. Yambor herczegőkkel Salamon kyrál egybe haboroedeek (ÉrdyC. 398b). Egbe haborodam Görgel (LevT. 1. 303). Két egyben háborodott részek között békeltető (Ker: Préd. 80).

el-háborodik: [perturbor; aufgeregt werden, verwirrt wer-den]. Myg tebbet gondolkodyk magarol, annawal yukab el haborodyk es semy dolgot yzeeben nem foghat (ÉrdyC. 421). Az én szívem elháborodott én bennem: cor meum conturbatum est (MA: Bibl. 1.547. II.170).

föl-háborodik: tumultuo C. erregt werden, sich aufregen]. Fölháborodott: perturbatus, turbidus, incitatus, concitatus, undosus; fölháborodottúl: turbate, tumultuose; hamar fölháborodó: incitabilis C. (Káldi: Bibl. 1.293. Pázm: KT. 121). Ha mikor ké-telen volt véle, hogy tselédjét meg feddené, fel-nem háborodott, meg nem indúlt felettél (Fal: UE. 295).

fölháborodás: conturbatio, concitatio, incitatio, tumultuatio, passio, pathos C. commotio PPBl. unruhe, verwirrung PPB.

fölháborodhatatlan: imperturbatus C.

mög-háborodik: perturbor MA. beunruhigt werden PPB. [aufgeregt werden, in zorn geraten]. Ohaitozée az ember es meghaborodóc: conturbatus est (BécsiC. 7). Meg haborodanak raytta: indignati sunt (JordC. 438). Hlv elmeeyeben meg habo-rodek: conturbata fuit (710). Meg haborodanak az apacnak azzonyallaty felehnél (DomC. 122). Meg haborodot orchauul monda nekyk (163). Nem haborozyk meg soha, sem magaban, sem egyebekben, alkarmy bozzosagh eryl (Apost. 11). S miert haboroittok meg ez azzoniatatra? Jesus latuan, hogi meghabo-rottanak volna, elzendesite őket (WesprC. 13). Valamnak zomoru-ságban es meg haboroduan cristusnak elmeneserevl (CornC. 119). Ur istennek hatalmassaga myath az egh meg haboredeeg (ÉrdyC. 338). Meg haboroduan es meg rettenwen alyltlyak wala, hogy lelket lathnanak (ÉrsC. 125). Minek elewte ez idew meg haborodot volna [mielőtt még e zavaros háborus idők beállottak volna] (RMNy. II.125). Ha vetkeinket kezdene be-szellei, meghaborodnak miatta (Dorn: Préd. 131). Az hűnek latuan az rettenetes szakadast, meg ne haborodgianak, haum io készülettel variak az ű lelki ellensegeket (Fél: Tan. 230). Inkab akariac vala, hog' az ország haborodnac meg, hog' nem mint ű nekie böczülletec nem volna: conturbari rem publicam quam minus valere ipsi malebant (Decsi: SallC. 27). A munesec meg ne háborodianak egymással (KKrakk. 1573. as). Meghá-borodott tenger (MA: Bibl. IV.239). Elfördítád rólum orczádat, és meg-háborodám (Pázm: KT. 145). A szem-fűjök meg hábo-rodnak, mihent nap-fényre tekintenek (Pázm: Préd. 186). Meg ha-boroszik rettenetes főlelemmel (Zvon: Post. 1.39). Gyonra meg-háborodie (Com: Jan. 198). Az ellenkezések által meg ne haborodgyunk (Illy: Préd. I.110).

mögháborodás: perturbatio MA. beunruhigung PPB. Vgianezőn nap az egnek meghaborodasat igeri (KBécs. 1572. E3).

őszve-háborodik: [discordor, dissocior; sich entzweien, in streit geraten]. Az mely ember ewtet nala wysely, őszve ha-borodth emberök között kymyen bekesegeth zewrevzhet (ÉrsC. 520b). Őszue haborosznac Pal es Barnabas (EszT: IgAny. 367). Mi, kik immár a pogannyal őszve-bomlottunk es háborod-

tunk (Zrínyi II.203). Az édes atyámmal összeháborodtam volt egy fő felől (Thaly: TörtK. 13). Össze háborodtak szóval (RákGy: Lev. 177).

Háborodás: tumultus, lis, commotio, contentio, disturbium MA. aufruhr, aufstand, lörn, bewegung, störung PPB. Leznek ezolak es nepeknek nyomorvashgy az thengher zenghesynek es habynak haborodásának nyatta: prae confusione (JordC. 604).

elme-háborodás: [conturbatio mentis; sinnesverwirrung]. Ha a szentek e világi dolgokra vigyáznának, tévovás és elme-háborodás nélkül az nem lehetne (Pázm: Kal. 1766. 969).

Háborodásocsa: commotiuncula C. kleine bewegung, kleiner aufstand PPB.

Háborodatlan: [imperturbatus; ungestört, unversehrt]. A maga végezte végezést meg ne hátsa, de inkább háborodatlan és utánna valókkal is tartassa (Tört. 1.433).

Háborodott: turbidus, turbulentus, commotus, conturbatus MA. bewegt, unruhig, verwirrt, beunruhigt PPB. Háborodot elméji (Pázm: KT. 121).

HÁBOROG: undo, discordo C. litigo, tumultuo MA. zanken, zwistig, uneinig sein, aufauf machen PPB. Mit haborgotoc: quid turbamini? (MünchC. 80. JordC. 470). Kít haluan azó irigi zúfogben igen haborgognak nala: perturbantur (DebrC. 66). Papok ön között meg ozolnak es haboroznak (ÉrsC. 527). Nem haborog: non contendit (Fél: Bibl. 19). Heában való dolgért háborgaz (Deesi: Adag. 22). Háborgának az pátoroc ott: ibi jurgium fuit pastorum (MA: Bibl. 1.23).

Háborgás: adjurgium, concertatio, lis C. jurgium, discordia, litigium MA. zank, hader, zwietracht, uneinigkeit PPB.

gyomor-háborgás: nausea Com: Jan. 90. [übligkeit].

Háborgó: [turbidus, turbulentus] discordiosus, discordabilis, litigator C. [erregt, stürmisch] zweitrüchtig, uneinig, zänkisch PPB. Az részegítő állat háborgóvá téssen (Kár: Bibl. 1614). Háborgo emberrel vesződni: in puteo cum canibus pugnare (Deesi: Adag. 74). Nem lehet háborgó ember annál (281). Ma háborgó idő leszen (MA: Bibl. IV.17). Háborgólan elak azt fűjják, őket mint feddötték (Ver: Tan. 173). Nem jár háborgó, hanem sziléd ortzával (Mad: Evang. 16).

Háborgat: incito C. turbo MA. unruhig machen, verwirren PPB. [stören, beunruhigen]. Haborgacha: impugnati NémGl. 31. Bizonyával ezenkeppen haborgattak az proflétákat: sic enim persecuti sunt prophetas (JordC. 365). Yot mongyatók tyteket haborgatolnak (ÉrdyC. 73b). Kezde az zent zyznek zyzwet haborgatni (549b). Chazaar nykoron az kereszttyeneket haborgathana, zent Dometer előwe yarslwan, zabodon meg fogak ewtet (593b). Kezde wtet bozedel haborgatni (VirgC. 27). Wtet testi twz haborgatta (31). Ydwezeh engemeth mynden engemeth haborgatol: salvum no fac ex omnibus persequentibus me (KulcsC. 9). A kik haborgatnak titeket: vos persequentes (Fél: Bibl. 7). Vanak némoly fűdettő ártalmas állatotskák, mellyek minnen magunkat háborgatnak [igy] (Com: Jan. 50). Az kovás meste reket no háborgassátok, sem kaszilással, sem szarhországgal, sem más dologgal (KecsTört. II.307).

mög-háborgat: ∞ Ezt en neked meg engedem, hogi en velem lakoza, de on az penzt el nem vezem, mert on tudom atyadat, hogi engemet ezert meg haborgatna (VirgC. 25. Pázm: KT. 452).

össze-háborgat: [perturbo; verwirren]. Mink is elmegyünk földött ez testbe, teremtet ez lélekbe, húrát, gyomrát össze-háborgatom, szilas húsát megszággatom (Bor: Préd. IV. 808. RMK. II.425).

Háborgatás: inquietatio C. [persecutio; beunruhigung, verfolgung]. Sok keresztien egilazakat rakattata ki a keresztienök-

nek haborgatasa utan (DebrC. 71). Zent newe dycheeretyre harom rendbely tanwsgwnk leezen: elsew lezen haborgatasol, masod meg tereseről, harmad lelky latasol (ÉrdyC. 373b). El reyted wketh le zynednek reytekebe emberekek haborgatasawl: a conturbatione hominum (KeszthC. 70). Holot vala tataroknak nagy haborgatasa (Márgl. 27). Deciusnak eses Waleriusnak haborgatasok alath Romaban Cornelios, Carthagy-naban kedeg Cyprianus martyromsagoth seennettek (PeerC. 38).

Háborgató: turbator, infestator Kr. [beunruhigend, störend, störefried, verfolgter]. Haborgatho Istvan (név 1470. Nyr. V.510). Ymaggyatok tyteket haborgatokeert: orate pro persequentibus vos (ÉrdyC. 138b. JordC. 368). A keresztienek nagi haborgatoia a zent Pal (DebrC. 63. 153). Eyyk bynesekre ken kw eses haborgato zeel: spiritus procellarum (KulcsC. 18. KeszthC. 18). Isten káromlo valéc, háborgato és bosszonto voltam (MA: Scult. 674). Hol minden igazságos ügyekben vegye kegyelmes oltalma alá őket minden háborgatójuk ellen (Radv: Csal. III. 281b).

HÁBORSÁG [?]: [jurgium, rixa; streit, zank]. Azt wallyak, hogh ezek garazdalkottanak es ewk attanak okoth az haborsagnak (RMNy. II.193).

HÁBORÚ (haborio JordC. 400. háborán Cís. K2. haboro EhrC. 13. MünchC. 126. haború, haborus Otr: OrigHung. II.205. haburu LevT. 1316. Zvon: Osiand 24. haburussag KazC. 13. haburusagh LevT. 1317. haburusag Tel: Evang. I.113b): **1)** [tempestas; ungewitter]. Ő fel keluen megporeita a zelet es a viznece haboroiat: tempestatem aquae (MünchC. 126). Lathwan az habornak nagy votat, meg yedee: videns ventum validum, timuit (JordC. 400). Erős hiedeget ielent szeles habornal az elein (Kibírtf. 1583. D2). Tengeri háborukkal kóruyfl vétetvén (Zvon: Post. 1338). Az égi harmat tiszta, es minden szelek háboruitól tsendes üdőben szokott alá-szállani (Pázm: Préd. 100). Szélvész-háboru (Zrínyi II.23). Tengheri háboruk, ár-vizek (Alv: Préd. 131). Vizi háború (Hall: Pajzs. 33). Meg-tensededee a tengernece haboruja (Tyuk: Józs. 418). **2)** [turbulentus, procellosus; stürmisch]. Háboru idő: intempestas C. tempestas MA. Haboru idő: tempestas (Fél: Bibl. 26). Ez esztendő haboru es elég nyughatattalan leszen (KKrak. 1573. A3). Mars es Saturnus haboru mennyet es hideg eget szerezec (Kal. 1582. P4). Ha sokat terem az szilua, háboru időket iegyez (Cís. G4). Egy-néhány nap az idő haboru leszen (KNagysz. 1693. D8). Az laboru tengeri haboc egymás után rohanac (Zvon: Post. 1314). Nyomoruságinae haboru szelei es hajbai (333). Mőndőgeseket es villamasokat szerzenek, mellyeket latunk es hallunk, midőn az égi haboru (Lép: Tük. II.190). Az időnek haboru volta: temporum disturbia (Ver: Verb. 302). E világh háboru tengerén (Mad: Evang. 151). Azt esudállom, kiváltképpen ha háboru idő volt, hogi nem félt a menny-kőfl Matkó (Illyef: Tomp. 239). **3)** turba, tumultum, motus, tumultus MA. confusio, commotio Otr: OrigHung. II.205. tumult, empörung, beunruhigung, bewegung PPB. Az bekeseknek tetelerewl nykort az baratok valnak vala laborot: turbabantur (EhrC. 93). Ne talant laboro lenne a neben: ne forte tumultus fieret in populo (MünchC. 63). Világh laborui közfl titeket valaszta az ur (ThewC. 167). Kik háboruban tekintenek reám (CsomaC. 22). Peternek is szantalan soc laborui voltak, forro olayba tetetet (Bor: Préd. 201). Im, a homan nyugodalmot várok vala, zintén onnan lőn háborum (Deesi: Adag. 165). Hít szakadozásnae laboruual: tempestate sacrilegii (Mon: Apol. 30). Egesseg tőknek laboruial, el nem keredítetek (Kibács. 1572. F4). Ne tör-ténjék az, hogi az én világi jóvaimat mód nélkül es zír-zavar-ban hagyván, azok felől annakutána sok küllőnb küllőnbéle háboruknak es veszedekeseknek okai es indulati szírmazzanak (Radv: Csal. III.193). Jó szerentsémben fel ne fuvalkodgyam, háborúmban le ne nyomattassam (Rim: Ének. 328). Valahány-

hadakat (XV.228). Mi lovas és gyalog számos hadainkkal készen vagyunk (MonOlm. X.81). Az elegy-belegy had nekünk fordula (XXIV.579). Elsőben maga udvari-serege, ezután a mellette hadakozó vasas-hadak (Gyöngy: Char. Előb. 6). **2)** bellum, duellum C. mars, pugna, proelium MA. krieg, streit, duell, schlacht P/B. Hadba szolgálok: milito P/B. Óriás-had: gigantomachia; hadat viselek: belligero P/B. Hallandoe vattor hadakat es hadacnae hírét (MünchC. 58). El hűmezod a nemzeteket, kik hadakat akarnak (AporC. 17). Hadba es viasodasba diadalmat vezetn (GuaryC. 52). Es az ev zokot ahok-sagyal az zont veznek ellene hadat jodehta (MargL. 27). Nemely hadba meg evleteek (DomC. 240). Az ew atya hala meg az hadban, annya es hamar valo napon ky mwleek (ÉrdyC. 543b). Keth extendő bel telween, törteneek Julianus chazarnak hada Gallian (624). Nem hadra valo yndwltaz, sem fwtsara kezereythew zenghees (JordC. 69). Moyses monda: Öltözyenek ffil fegywerbe ah neepek es keszwlyyenek hadra (180). Mindink vyaskodasba es hadban győzdelēm adatek neki (DebrC. 65). A győzdelmes hadbol haza tert (4b). Mars a hadnak istene (173). Myndeu ezhphya kochyth kezetheth hadhoz (LevT. 1146). Amál nagyob hadra gyűtőzic vala (Cserényi: PersF. 54). Mind az esgez világ neki fűiet hűtta, azert imar neki senkinel nem vala hada (Szék: Krón. 58). Soc hadakat visselt (Helt: Krón. 2). Harezzolla érettünk a hadainkat (Káldi: Bibt. 242). Az Aulus Mauius Torpiatus az galliai hadkor fűit meg őlete: bello gallico filium suum necari insit (Deesi: SallC. 43). Hadaváló: bellator (MA: Bibl. L319). Szűntelen valo hadoe vagon egymással (MA: Scult. 292). Hadakat es pirtolkodisokat indit (KNagysz. 1613. D4). Az hadban megverettect: elade affecti (Com: Jan. 151). Hadak mennykőve (Fal: Jogyz. 936).

[Közmondások.] Kőnyű az had, az ki nem próbálta: dulce bellum inexpertis (Deesi: Adag. 262). Monyból adatik minden győzelem, kinek isten adja, a hadat csak a veri (RMK. II.80). Mint adja az őristen ezutan is valo dolgunkat, ő tudja, miért-hogy a had verését csak ő magának választotta (421). Nincs a hadban semmi Péter bátya: certamen non accipit exsecutiones MA. Hazul vitt észszel — azt szokták mondani — nehéz hadat venni (MonTME. V.250).

hajói-had: naumachia MA. (seekrieg).

kajtár-had, kajtor-had: praedatorii milites Kr. (gesindel). Az io barbel tudja hogy az kajtor hadban sebesec lesznee (Mel: ATam. 87). Sokakat fel-lizzaszt, es valami kajtor hadat indit (GKut: Vált. II.353). Ős onnat infestűlők latalmas eszűsár országit mind vizen s mind szárazon holmi gyűlevész kajtár hadak (Monrók. VIII.217).

körészts-had: expeditio cruciata Kr. (kreuzzug). (Helt: Krón. 369. 389. Kr.) Isten megverte a partolo körözts es főiedelemre tanatt kajtor hadat, mint a köröztsőket (Mel: Sam. 101). Körözts hadat tanasztott (Mel: SzJán. 400).

lovag-had: [exercitus equestris; herittenes heer]. Lovag haddal egyfit magammal harmincz ezer embert vixek el (Pörö: Curt. 734).

lovas-had: ~ (Thaly: RT. II.123. RákF: Lev. L54).

pór-had: [exercitus rusticorum, tumultus agrestium; bauerheer, bauerkrieg]. (Göres: Máty. 20).

udvari-had: miles praetorianus P/B. hof oder leibgarde P/B. Fejedelem udvari hada: satellitium principis Com: Jan. 140.

Hadakoz-ik: bello, duello, belligero C. belligeror, milito, MA. bellum novo P/B. krieg führen, mit einem kriegem, streiten P/B. Valamolly dolog fölöl hadakozni: certare bello de re aliqua P/B. Minden hadakozo kesseg: universa vasa bellica (BécsiC. 16). Yewo el hw retyok. Analek es hadakozyk vala

hw ellenők Raffydym hegyeen (JordC. 48). Ki elleusegiuel hadacozol (DebrC. 563). Hadakoznan vytezkepen az wrdwgknek varaba bemenyenek (VirgC. 136. CornC. 216). Arfaxát királyra hadakozik (Tin. 237). Nőtakual hadakozni: jugulare mortuos (Deesi: Adag. 12). Hadakozot vala a Moab királyla ellen: pugnavit contra regem Moab (MA: Bibl. I.140). Otan hadakoznál szeleknek urára (Zrínyi II.113).

Hadakozás: belligeratio MA. das kriegem, fűhrung des krieges P/B. Belső hadakozasoc: bella intestina Com: Jan. 144. Hadakozasnak zengheese hallattatyk az taborba (JordC. 69). Mykoron hallandotok hadakat es hadakozasolnak hyreet, semyt ne feellyetek (500). A jelen-való es reánk következend veszedelmeket, hadakozasokat, őhséget ved-el rölunk (Pázm: Préd. 12). A kard nem békesség, hanem háboru es hadakozo ődöre valo (Land: ÚjSegít. II.2). Experimentiájut hiszi az hadakozo tudományba (Monrók. XV.531). Igen rosszúl vagon túl az tengeren eszűsár dolga, ni(n)es módjok az ide hadakozásban (RákGy: Lev. 11).

Hadakozat: bellum [krieg]. Vón valozottakak hadakozatra: assumpsit electos ad bellum (BécsiC. 14).

Hadakozható: bellax P/B. (wehrfähig, kriegerisch).

Hadakozó: bellator, bellipotens, bellosus, bellicosus, duellus C. krieges, kriegsmann P/B. Hadakozó galogoc: pedites bellatorum (BécsiC. 23). Olofernes az nag hadacozo vitez (GuaryC. 55). Hadakozo legény: miles (Helt: UT. N6). Köz hadakozó (Helt: Krón. 97). Vala pedig hadakozó népis: habebat exercitus bellatorum (Kár: Bibl. L396). Hadakozó férfi: miles (MA: Bibl. I.151).

Hadas: [bellosus, bellicosus; kriegerisch]. Nem csak békességben, hanem hadas időben-is reá ne adgyák (CompConst. 36). Hadas idő (MNYil: Agend. 398).

Hadász, hadáz: [circumfero manus; mit den hűnden herumfűhren, herumfűchteln]; hadarás a kardjával, bottal SzD. Akárminzt hadáz-is kezdedel, de menten ismet reád száll [a légy] (Misk: VKert. 655). A sok jantsár rajtok addig hadáz, hogy a magyaroknak immár fele hibáz (Kőnyi: HRom. 189).

Hadaz: 1) [belligero; krieg führen]. Azok tudgiak, kik valaha az tengeri habokkal hadáztanak [igy] (Lép: P/Tük. II.64). Szembé-hunyva-való hadázások Kalauznak ittegyen ellenűnk-való csatázási (Pös: Igazs. II.329). Lelki ismérete ellen nem akar hadazni (Pös: Gtót. 29). Ez ellen így hadáznak [ezen tétel ellen ők így kelnek ki] (Ilyef: Tomp. 15). 2) manibus agito aerem, vibro Otr: OrigHung. 1306. [agito caput, circumfero manus; den kopf schűtteln, mit den hűnden umherfűhren, herumfűchteln]. Fejek ides-tova hadaz vala (Czegl. Tromf. 9). Lítod-é, hogy csak hadaszsz, es mint a vibro haló ember oda is kapdossz a hol semmit meg nem foglatoz (Matkó: BCsák. 283). Bőjt-leség igazán nűcsen e világon, akar-mint hadázzanak a Montanus vnokái, mert emi s bőjtölhi ellenkeznék egymással (400).

Hadbéli: [bellicus; kriegs-]. Oh hadbely een ystenem, mond meg nekem myt wethewten: dicito Mars (ÉrsC. 515). Hadbéli szorgosság nagy szorult ő benne (Zrínyi 135).

Hadi: bellicus C. procliaris MA. zum krieg oder streit gehűrig P/B. Hadi fegyver: arma bellica (DebrC. 147). Alab valo nem voltam a hadi viseléshe akar mel imperatorial (Szék: Krón. 201). Hadi vért ontott a békességben (Káldi: Bibl. 293). Hadi híroe (MA: Scult. 1035). Hadi mesterség (Ily: Préd. II.525). Hadi kapitány (Thaly: VÉ. L230). Hadi tiszt (Mik: TűrL. 162). Ne montegessék az urak magokat, hogy a hadi törvény keműny. Légyen a regimtentben legűdűb egy hadi káplán (Fal: NA. 220). Olly hajnoki hátorság nűzett ki belőle, hogy Mars hadi-istenben nem kivánhatnál többet (Fal: TFE. 637). Téged-is a

tsészár most tsak azért olajt, hogy nyakadba vesse az egész hadi-bajt (Kónyi: HRom. 153).

Hadonáz: [belligero; krieg führen?] Ém látjuk már en-néhány naptul fogvást az pogány ereje hadonáz [így] eő fel-segbe annadajanak (Törtf. X.151).

Hadokoskod-ik [?]: [belligero; krieg führen]. Az ő véle jó tött ura ellen a törökkel együtt hadokoskodik [hadakozik?] (BethlTám. 70).

HADAR: 1) tortuoso agito, confuse amoveo Otr: Orig. Hung. L306. [herumdrehen, quirlen]. **2)** ferio, peto, verbero, percutio, flagello SI. [stossen, treffen, schlagen, hauen]. Sz. irást marczonegiatok, hányatók, hadariátok, huzzátok vonnyátok (Bal: CsIsk. 418). Ozoda madar az leany madar, gyakran jegye-sére nagy romlast hadar (Szakin: Am. 8).

el-hadar: [garrio, blatero; plappern, schwatzen]. Melynél hamaréb elhadar 50 Ave-Mariat (MHeg: BTan. 88).

mög-hadar: 1) [circumago; herumdrehen]. A roka a darások feszkebe farkát be tolyja, és őtöt oda bé meg hadarván ki vonnya (ACsere: Enc. 208). **2)** [tribulo; dreschen]. Az kenet meg őclic, meg hadariac (GuaryC. 36). Az isten háboruságok-kal megőcséli s badarja a választottat (Hly: Préd. 138).

öszve-hadar: [commisceo; durcheinander mengen]. Falta a könyveket; de mivel mindent ész és ítélet nélkül hadart-ösze, meg-is bomlott bele (NóPM. 27).

Hadari: [confusus; verworren, konfus]. Mit ítelhet ember ez fele nyalas forty hadari czeleczápasiból (Zvon: PázmP. 287).

HÁG: scando, ascendo MA. steigen, aufsteigen PPB. [ein-steigen, darauftreten]. Hajóban hágok: conscendo C. Magasra haga es erőssen kealta, hogh mezebb hallaneik (WinklC. 224). Az embőr garadich zerenet felyeb hagny, az isteni esme-rette ígékőzic felyeb hagnia (NagySz. 3). Kezereytennek az hayoczkan hagny: ut in naviculam ascendens sederet (JordC. 392). Feellyeb hág (ÉrdyC. 57b). Eelyen vezedelmes zokasban keellene hagny (525b). Mikoron nagy heu idwu hagnayak az hegiét, az zegeni ember kwueti nala zent ferenczet (VirgC. 46). Haggy magas hegyre (Helt: Bibl. III.66). A ki nem tud anal túrni és meg elégődni, a mit az isten adot neki és fellyeb akar hágni és gőgelkődni, aszt az isten meg tudgya bűntőtni (Helt: Mes. 61). Az haioba hagtanak (Sylv: UT. I.135). Torkara haga, es vgyan meg nyomoda az őrdögöt (Born: Préd. 245). Atyádnac ágyára hágtál és megferteztetted: ascendisti cubile patris tui et maculasti id (MA: Bibl. I.46). A kősziklákát hágják: rupes scandunt (Com: Jan. 46). Szerenche egy nyomban mindenkoron hágni nem szokot (Zrinyi: ASyr. 177). Utfélen nőtt ág, minden unonáll rajta tapod és hág (Thaly: VÉ. II.204). A sövény hágják (Moh: JÉp. XXIV). Szándéka a tzelon tul hágott (Kónyi: HRom. 125). **2)** [salio, praegnantem facio; bespringen, belegen, beschlafen]. Es ime a kosoc hagnac vala a tarkakra, szeplő-sekre es bontakra: ascendentes mares super feminas, varias et maculosas (Helt: Bibl. I.P). Egymast hagnü [hagozni] (Zvon: PázmP. 104).

[Szólások]. Még nyomába sem hághat (Decsi: Adag. 2). Nyomokba sem hághat az többinek (97). Az ez ő b ő r b ő l vider be hágni (296). Vigyázz Istók! mert rosz fűre hágsz! (Nyr. XIV. 460). A jó fiu, ha hám-fán kívül hág is (Ker: Préd. 313).

[Közmondások]. Az ki nagyot hág, nagyot esik: Dionysius Corinthi (Decsi: Adag. 7). Körmöten macskának nehéz fát hágni, sánta ebnek Bécsot nehéz megjárni (Thaly: Adal. I.175).

alá-hág: descendo MA. herabsteigen, hinabsteigen PPB.

által-hág: 1) transcendo, transgredior, supervado C. MA. hinübersteigen, überschreiten PPB. Ha eedes atyaad az aytoon

eletted atal fekvőnek, meegh ees atal haghyad es myndeneket hattra hagywan fölmányaal az keresztifla zasztoya alaa (ÉrdyC. 118). Által ne hágjác az határt: ne transcendant terminos (MA: Bibl. L66). Mihent mi megettük a mi vatsoránkat, mindjárt által hágtuk hátról a palánkot (Gvad: RP. 72). **2)** [transcendo, violo; übertreten]. Atal nem hagwan ur istennek parancholat-tyaat (ÉrdyC. 622b). Atal haghyak az vecueknek hw zerzoe-seket: transgrediuntur traditionem seniorum. Myre ty es atal hagwan nem tarttyatok ystennek paranczolatlyat? quare vos transgredimini mandatum dei? (JordC. 400). Az töruen által hagok: iniqui (Fél: Bibl. 81). Nem vétek ezt az fogadást által hágni (Decsi: Adag. 116). A rá bizott parancsolatnac határit által ne ugordgya, hágja (Com: Jan. 134). A törvényt által hágó: praevicatores (136). **3)** [evito; ausweichen]. Nem twggya my-koron leezen, de maga atal nem haghatya (ÉrdyC. 13).

[Szólások]. Az szélt által ne bágd: stateram ne transilias (Decsi: Adag. 80).

általhágás: 1) transgressio Kr. [überschreitung]. (Káldi: Bibl. Hebr. 2:2. Kr.) **2)** [excessus; ausschreitung, ausschweifung]. Semmi általhágást nem cselekedel az ételben, se az italban (Mad: Evang. 495). Bűnsége ebben áll hogy az, az isten törvényének általhágása, meg-rontása (Kom: Imáds. 218).

be-hág: inscendo C. hineinsteigen PPB. Az hayoczka ke-reztyten anya zenth egyhaaz, kyben bel haaga ew zenth hyt-nyek miatta (ÉrdyC. 127b). Mykoron be haghtak vona az hayoba: quum ascendissent navim (JordC. 643. 376. 400). Az aiton be nem megyen, banem masonnet hág be (Mon: Apol. 4). Bé bág egy kis haióban (MA: SB. 73). Ablakon hág-bé a házba (Bod: Lex. 2).

el-hág: [excedo; überschreiten]. Az ő parantsolatlyat el nem hagiac (Born: Ének. 265). Mint ő a szolgálkat, úgy isten őtet meg-sunyargattya, ha elhágja hivatalya határá (Pázm: Préd. 272). Azis veszedelmes állapotban vagyon, az ki csak kicsiben el hágtá, és el szakasztotta az keresztyéni egység-nek kötelét (Pázm: Préd. 85).

[Szólások]. A keuély ember el hágia a szélt és felebarátyját megváltlya (Helt: Mes. 123).

föl-hág: ascendo, inscendo, conscendo MA. aufsteigen PPB. Zent Ferenc fel haga meny kewfára es onnatlan predicala ott allo sokassagnak (EhrC. 37). Zent Ferenc fel haga az predicalo zekbe és predicala czudalatossagot ez vylagnak vtallat-tyarol (58. 148). Ő nákara haga fel (BécsiC. 107). Iesus a haioba felhaguan a tengeren taneitaula (MiinchC. 76). A matska ott egy magas fira nagy hamarsaggal fel hága (Helt: Mes. 252). Fel hágó az pálma fira: ascendam in palmam (Kár: Bibl. L634). A praedikáló szék a tanítóje, a melyben fel-is hág (Com: Jan. 154). Felhagg az egekben (Gyöngy: MV. 10).

főlhágás: ascensio, conscensus MA. das aufsteigen PPB. Azon mynd fíel kerýlween scorsio fíel hagasaygla es ywthwa Sennaygla (JordC. 191). Az én ágyamat meg fertősztetted a te felhagassoddal (Helt: Bibl. I.Aa3).

főlhágható: scansilis C. [leicht zu besteigen].

főlhágó: ascensor MA. conscensor; aufsteiger PPB.

ki-hág: exscendo Kr. [aussteigen]. Igazgasd lépésimet az te ősuényidben, hogy ki ne hágianac az én lábaim (Kár: Bibl. I.544). A hajósok beszédtek a kihágó deszkákat (Kónyi: ÁM. 30).

lő-hág: descendo C. hinabsteigen PPB.

lőhágás: descensio, descensus C. MA. absteigung PPB.

mög-hág: 1) inscendo MA. aufsteigen, besteigen PPB. Várat meghágák, kik ű halálokat érte nem szíznak (RMK.

IV.151). Ez éyel meg hága Nagy Szombat városát (Helt: Krón. 71). Meg hága az várat (I.49). Dina meg széplősített az Sicheimől, kiert Simeon es Leui meg hage Sicheimnee városát (Szék: Krón. 14). Men ő hághta meg templumát Pallasnac (Csákt: AU. 21). A házat meghágiák, a heazatot fölboutyác (MA: Scult. 932). Arra vágyódik, hogy az egeket meghági és tsillagok-felibe tegye királyi székét (Pázm: Préd. 55). Sátán hogy hághta meg pokol torkolatját, miképen tsulta meg angyalok barátját (Orczy: KültSz. 191). Kőborolják a tengert, meghágiák a hajókat (Fal: TÉ. 721). **2)** [transgredior; übersteigen, über-treten]. Tzélit föttel nekje; aszt ő meg nem hákhattyá (Helt: VigK. 24). Vétkösztem, miért hogy meg háktam az joonac beszédit (Helt: Bibl. II.142). Égieb módon iambor vala, de ebbe meg hághta vala az igazságot (Szék: Krón. 35). **3)** Meg-hágni: *assilire dicuntur in coitu bestiae PPB. [beschälen, bedecken]. Gyakorta a nőtény nyul hága meg elsőb a himet (ACsere: Enc. 209). Meg hághta volt: usu matrimonii pollutus est eam (Dial. 157).

meghághatatlan: [insuperabilis, inaccessus; unersteigbar]. Meg-hághatatlan magas jegyenye fák (Misk: VKert. 341).

Hágás: scansio, ascensio MA. steigung, das aufsteigen PPB. Hajóban hágás: consensio C. Nagy hágás: *arduus ascensus PPB. A hangoknak hágás, leszállások (ACsere: Enc. 129). Fa habokkal hágásokat avagy széles közű lépéseket terjeszt-ki (Com: Jan. 209). Fa hágás (Misk: VKert. 166). Nem jó volt sokaknak magosra hágások, ártott fejszéknek nagy fában vágások (Thaly: Adal. II 201).

Hágtat: [ascendere v. ascendi facio; besteigen lassen]. Hágtat-on hágtattatok vélek az praedikállo székeket (Bal: CsIsk. 396).

föl-hágtat: ∞ Felhágtatta vala őket az bázhejára: fecit ascendere eos in solarium domus suae (MA: Bibl. I.194). Hát hágasd fel az feleségedet is az praedikállo székedben (Bal: CsIsk. 459).

mög-hágtat: [assiliri facio; bespringen lassen]. A nőténye a szomszéd him gölyával mög-hágtatja magát (Misk: VKert. 332, 372).

Hágcsó (hágsó Tin. 183. *hachio* Mon: Apol. 361. *háksó* Helt: Mes. 179. *háksó* Zvon: PázmP. 103): gradus, scala, climacter; shufé SI. Nehez hagebot emelt minden cholededetünkben (Pécsi: Ágost. 108). Sok háskón kellettük által vágandó (Zvon: PázmP. 103).

Hágdos: sensim progredior Kr. [öfter steigen, nacheinander treten]. Hátalmat attam tnyektük hágdosny kegyokra (ÉrdyC. 477b). Plato az ő kerekded tekéjére hágdosván (MA: Tan. 30). Ostromnak készülnek, hertelen egyszer s mind hág-dosni kezdnek (Szöl: Szon. 7).

Hágható: scansilis MA. leicht zu steigen PPB.

Hágó: **1)** scandens, ascendens; aufsteigend, der steigt PPB. **2)** ascensus, trames ascendens, scalae gradus; aufgang, stiege, leiterstross PPB. Meredekes ösvény, hágó: trames *clivus; menedékes hágó: mollis *clivus; szép menedékes hágó: collis clementer assurgens PPB. Halmok és meredek hágók: colles et clivi Com: Jan. 15. Önnég állal megyen a határ a bértze, mely az Adomin hágónac ellenébe vagon (Helt: Bibl. II 40). Mikor felmennének a város hágtáján (Káldi: Bibl. 212. MA: Bibl. I.217). Job az a hágó is, ha nem igen meredek (ACsere: Enc. 268).

[Szólások]. Nem bír a barna a hágóra (Matkó: BCsák. 23). Sámbar pater vón eszébe, hogy kálmben nem bírja a barna a hágóra, ezzel akarja meg-bizonyítani hogy a Lutteránusok

vallása neo igaz (Matkó: HRond. 6). De nem bír barna hághora (Czegl: Japh. 119).

[Közmondások]. Sola nincz oly nagy hosszú hágó, kinek lejtője nincsen (Deesi: Adag. 205). Minden hágónak vagon lejtője (Fal: Jegyz. 928). Az effőle hágónak [rangbeli emelkedés] megfelel a lejtője (Fal: NA. 233). Némelyeknél mélyeb a lejtő a hágónál (Fal: NU. 284).

fa-hágó

[Szólások]. Nosza hozzá te Sámbar, mert te igen kőrmős fa hágonac tartod magadat (Pós: Válasz. 188).

Hágós: [clivus; hügelig]. Hágós, halmos, bértes mező (ACsere: Enc. 268).

Hágtat: [ingredior, lento gressu equito; schreiten, im schritte reiten]. Erős Murány felé elmémel hágtatok (Gyöngy: MV. 10). Az hadak Liptó felé lassan hágtatának (16).

föl-hágtat: [ascendo; aufsteigen]. Négy szél az tengeren tuszkodik vala, négy fene bestiak felhágtattak vala (RMK. II. 103).

ki-hágtat: [exscendo; heraussteigen]. A putakból ki akara a loul háktatni (Helt: Krón. 208).

mög-hágtat: [augeo; steigern]. Meg őrgbte és meg háktatá az vámokot (Helt: Krón. 140).

HAGY (hadlak Tel: FelB. 6. *hadnod* MA: SB. 183 *hadnyi* Zvon: Post. I.408. *hadunk* Illy: Préd. II. 93. *hagy* Born: Préd. 380. MA: Bibl. I.6. Hall: Paizs. 22. haacz [bagysz] ThewrC. 294. hácz Czegl: En. I.23. haacz Born: Ének. 528. hatsz MA: Bibl. V.20. hanna JordC. 433. hanna WespzrC. 35. LevT. I.225. hani Szathm: Dom. Előb. 25. hattaak CzechC. 29. hatla LevT. I.19. hattac MA: Bibl. I.158. hallak Mel: SzJán. 122): **1)** relinquo, omitto, destino MA. lassen, verlassen PPB. [liegen lassen, stehen lassen, überlassen, hinterlassen]. Ez mynekwk ewrewkwk, kit vr iesus cristus keresett es hagyott mynekwk valasztottynak (EhrC. 82). Nem hagyod az en lellemeti pokolban: non deseres animam meum apud inferos (JordC. 712). Istennec kezébe haga magat (TelC. 38). Ma aruia hagattam (TihC. 27). Twle tñtan hagyatok mykepen az kegyot (VirgC. 139). Hazaanak gonggyat neky hagyaa (ÉrdyC. 509). Kyról doctorok yrast hanaak (583b). Nem hadja aruaal, oltalomkál (Mel: SzJán. 349). Meghaluán nem hadya magot: mortuus est non relicto semine (Helt: UT. M6). Keszde lassabban elob elob menni, es az Mariust latul iaroban hadni: paulatim procedere, Marium post principia habere (Deesi: SallJ. 42). Nem hagyak titeket árvim (Mon: Apol. 11). 6000 forintig igazságot hagyom az őrgbik mukámnak Barkóczy Lászlónak (Radv: Osal. III 230b). Szahogy nevű filumát Csorbakóval együtt hagyom az itt való pater jesusitáknak (306). Vagon egy öreg bonesok és egy lóra való kővas homlok elő, azt hagyom Kubinyiné aszszonyomnak (313). Akkor a fiak átkozzák az atyákat, kik őket gazdagon hutták és kintsekkél veszedelemre vitték (Pázm: Préd. 20). Azt meg-hágyék, hogy rajtuk sem hagyjuk az ő dohos kérdéseket (Pázm: Kal. 658). A szentek teteminek bőségteljesen hányását és főb effőle dolgokat le-ráz magáról Baldinus, de a calvinistáknak hadya (Pázm: LuthV. 135). Itt akarjátok-e uratokat hadni? (Lzinyi I.54). Ellenségin sokak, ne hagyj (Thaly: Adal. I.56). Feleségem töllem hadtam Hottinkába (II.368). Mászorra hagyjuk (Mik: TörL. 72). Közép úton járunk, a sokat is a keveset is, szérlől hagyván (Fal: NE. 58). Tsak ott vér fészket a telkélletesség, a hol maga nyomát hatta a mesterség (Fal: LE. 369). Kertlik végtére hívei is, magán hagyják (Fal: BE. 578). Mászorra hagyj azt, ha frissebbet, fürtsebbet nem tudsz mondani (KirBosz. 13). **2)** sino MA. [lassen, erlauben]. Hagy egyeb kowzwonetyt mondanom: dimitto me aliam dicere salutationem (EhrC. 90). Nem hágt az engemet megfertéztet

nem: non permisit me coquinare (BécsiC. 39). Had a holtacat temessee el ő halottakat: dimitto mortuos sepelire mortuos suos (MünchC. 28). Hagátatō nōni: sinite crescere (38). Hattam magam zetōtōinnē fogdosnia (GyáryC. 48). Kyt be akannannak menny sem bagyotok: me introentes sinitis introire (JordC. 427). Myre hatz el veznōm (ErdyC. 23b). Nem hagyak, hogy az testet eltemessek (524b). El hagik vezni minden w iozago- (VirgC. 89). Nem hagyts [hagysz] tōled el szakadnne az mi lelkünkben (Börn: Ének. 132). Ne hag'on el alumnok (Mel: SzJán. 400). Midőn az kepeknē tiszteletit hagyunk tenü (Mon: Kép. 100). Mint az eb ő maga sem eszi, másnak sem hadgya enni (Deesi: Adag. 71). Nyugodni hadgyác az földet (Kár: Bibl. I.112). Az gazdagac gazdagsága nem hágy néki alonni (626). Maga sem nyugszik, mást sem hágy nyugodni (Pázm: KT. 121). Hadgyac magunkat vezerteltetny (Zvon: Post. 111). Ha szintén el akar is menni, meg hadgya magát hűttel tartoztatni (684). Nem hadgya magát othon találtatni (963). 3) jubeo, mando C. impero MA. gebieten, beföhlen PPB. [heissen]. Zörzenec hadnaa es parancholnaa (ErdyC. 648b). Hagya hweky emye adny: jussit illi dari manducare (JordC. 553). Hagya megh allathni az zekereh: jussit sisti currum (735). Hagya mynd az papokat es az eghez gywlvethz egybe gywlny (jussit sacerdotēs convenire et omne concilium), twduan, hogy az gywlvveznek egyk reze saduceosok volnanak, más reze fáryseosok (783). Tegyetek, valny nektek vagyon hagyvan (VirgC. 63). Követni, tartani hagyak, parancholak (DomC. 17). Azonal torwent hatwnk wala benne, hogy megh latassek, ha melian foktak meg, az wagy nem (RMNy. II.31). Hagia kirali hogi az fiat megh ölnék (CsomaC. 6). Napot hattac volna neki: constituissent illi diem (Helt: UT. p1). Hadgyá, hogy hozzáia hūnē: praecepit illum vocari (M2). Ez kj vasarnap jő esteure, hattunk gulest Somke- rekre, hunot az kiral meltosgarol szollunk (Tudománytír IX. 69). Az erdélyi fejedelemséghez hagyak hogy bírassanak Fagars, Gyula (Rumy: Mon. II.325). Hadnaggy megkőznani hagya: jussit torqueri eum (RMK. IV.189). Hagya vagyon énnékem: praeceptum est mihi (Kár: Bibl. I.460). Kristus urunk-is azt hadgya: hogy, nola sok ellenségink, sok akadéink vannak: őbenne bizzunk (Pázm: Préd. 172). Az földi vrak, midőn szolgáljoknak valamit hagyunk, okait nem akara valakire hadya [committere] (DebrC. 51). Anyank, kinek az isteny felsegíve hagyatonk (DomC. 190). Az gyengő barany mindenestül ezac pasztorara hatta magát (Börn: Préd. 284). En ream hatatoc a bozzu allast (Mel: SzJán. 442). Várjoc az urat, az boszszu állast rejá hadgyoc (Zvon: Post. I.588). Had' másra az apád tenetését (Pázm: Préd. 43). Mennyi pénz adj, édesem, reád hagytuk immár minuen-magunkat (Thaly: Adal. II.62).

[Szólások]. *Valamiben hagyni*. Okoskodásokat hadgyák az bordában (Toln: Vigaszt. 76). Tserbe hagyni, meggyalázni a leányt: *ludificare virginem PPB. Mégis cserben hadlak ez helybül (Czepl: BDorg. 188). Fügőben hagyni: in suspensio relinquere PPB. Haló számban hagyta, úgy megverte (Nyr. X.469). Az ő vádolót hazugságban hagyta: mendaces ostendit eos, qui accusaverunt eum (Kár: Bibl. I.641). Hazugságban hadlak (Matkó: BCsák. 9. 125). Wtet holt zama ba hagiak (VirgC. 103). Én vagyok, uram, én vagyok ama samaritánus, kit holt számban hattak ellenségim (Pázm: Préd. 526). Ezek a szent jámborok mindeneket vesztében hagyván, honnyokból ki-bújdostak (191). Mivel a gyógyítás nem fog rájtok, derelinquit, vesztében hadgya (595). *I'min hagyni*. Mely olezon adad a nagi dragalatos marhat, kyt ha ezer forinton hattal volna is, megattak volna (WesprC. 29). Monda neky

Esopus: Veegy meg engemet aros ember, tугyad bizonynal nem lezek neked hazamatlan rabod, mert ha ot hon gonoz gyerme- kid vannak es nyuden mulatsag neky syrok, byzod een reyam azokat, es lezek nekyk mynt egy waz. Ezen elfukada nueetuo az aros ember es monda Zenasnak. Myn hattad ezt az roz edent? Amaz monda: Harom fyllyeren d'esti: Fab 3). Oltón hattac [árnyokat], hogy hanar el kellyen (Dial. 180). *Ukinek hagyni*. Az tuncelylwanyok Jesust magának hagy- wan: relicto (JordC. 442). Mely erőtlén az ember akor, mikor az wr ystentől ő maganc hagyattatie (Helt: Bibl. I.74). Forgács sem merte maganak hadni az német hadat (MonIrk. VIII. 325). *U'mire hagyni*. De nyeert zabad akarattyara hagyatol vala, egyebet nem akara tenyi (ErdyC. 513b). Árrát sem szakasztotta (Judás), min adgya Christust, hanem a vásár- lók akarattyára hadta (Pázm: Préd. 490). Az József szolgája monda: arra hagyom, az mint ti mondjátok, az légyen én rabom, az uram poharát kinél megtalálom (RMK. IV.21). Az anyok (a deléneknek), inkább magát is elfogatja, hogy sem mint azokat prédára hagyja (Misk: VKert. 540). *U'mit hagyni*. Hagyj békét: sine PP. Parancsola hogi beket had- nanak azoknak (DebrC. 168). Hagi beket euekem (VirgC. 20). A mi munkánkac beket hagyvan (Helt: Bibl. I.e4). Békét had- gymk az olyan dorgálásnak, melly tsak idegenséget szerez (Pázm: Préd. 46. Felv: SchSal. 30). Hogy a hagyott hely től nem messze jutának, esendesül az sereg, megállapodának (Gyöngy: MV. 52). Nem hadgya magát soha, mint a kakas gallus insilit (Deesi: Adag. 194). Ne had magad, iobban adgya isten: o passi graviora, dabit deus his quoque finem; durate et vosmet rebus servate secundis (235. 284). *U'mivē hagyni*. Bynesso hagyom magamat [bűnösnek valom magamat] (GyöngyC. 62). Valamikepen vétkeztem ez bynekbe istenek elem, azonkepen hagyom istennek bynuse magamat (VirgC. 3. 5). A mellyiket az istene bűnesso hagyac, ez kéttanyit adgyon: si illi judicaverint, duplum resituet (Helt: Bibl. I. Mnd4). Egy rövid inádság-után kérdezze tőlők, ha bűnössé hagyják é magokat (Pázm: Kal. 486). Örömet győzőtté hagyom magam (MA: Tan. 706). No nem hadgya azért ő magát ká- rossá (Deesi: Adag. 96). Ewtet (Máriát) az wr isten mente hatta [az eredeti bűntől] (ErdyC. 162). Im menté hagyom Lászlót, a Ciliái grófinac haláláért (Helt: Krón. 110b). Christus azt az magyazatot, mint nem igazat es teuelygót, sem min e hadta volna (EszT: IgAny. 347). Sem misse hagyta (minden vago- nāt elvette, semmijét sem hagyta meg] (Nyr. X.469). Sz. Dávid- nak három dolgot ada eleiben az proféta, és zabaddá hagyá hogy válaszszon közöttőlők (Pázm: Kal. 758). Szaba- dossá hadta a religiót (Czepl: MM. 12). *U'mi alá hagyni*. Az hő gonga ala haget yuloknac melltoltatneye gongokat viselni (TelC. 81). *U'mi mellelt hagyni*. Bizony, ha a lenne, sokan a fa-kép mellelt hadnának benmeteket (Pós: Válasz. 179). *U'hogyan hagyni*. Szabadon hagyta útet a több fáknac gyfmölchéen (Tel: FelB. 106).

[Közmondások]. Hágý békét másnak, magadra visely gondot (Deesi: Adag. 45). Az mit honá nem tóttél, hágy békét annak (204).

abban-hagy: interrumpo Kr. [praetereo; unterbrechen, beiseite lassen]. Az irasnak csak egygyik czikkolye piszkálta- tik; a több dolgait csak abban hadták (Matkó: BCsák. 5).

alább-hagy: remitto Kr. [abnehmen, aufhören, nachlassen]. Alább-hagyni a gondoskodásban: *attenuare curas; alább ha- gyott a gonoszságban: *apposuit modum vitii; valamit alább hagyni: imponere, facere modum alicui rei PPB. Hogy az doctor ezt meghalla, ewnen magát alab hagyta, mert kezde veztek halgatny (ÉrsC. 495). Alább hadgya (a munkát) és me- nyugszic egy kevéssé (Com: Jan. 195). Haragjából semit aláb nem hagyot (Tarn: Mest. 117).

[Szólások]. No bizony aláb hadta mostan: leo prius, nunc leporem agit (Deesi: Adag. 246). Had aláb jó száz, mi nem isten vagyok: nullum ego sum nunc; quid me immortalibus aequas? (630). Hadd aláb a dolgot jó száz! Alkuban indult volt az aránt a nemes kamarával: de meg nem egyezhetvén az áron, abban hadta azt (Thaly: Adal. 1327).

belé-hagy: desero, destituo MA. verlassen, stecken lassen, im stich lassen PPB. Belé hagyja pórét: deserit vadimonium MA. Belé-hagyták a munkát: opus *cessat PPB. Belé-hadgya a dolgot: objecit hastam (Deesi: Adag. 98). Szintén az közepin hagyá belé: sub cultro liquit (172). Ha beló hadandgya, az ő privilegiumát: si renunciaverit privilegio suo; az privilegiumok nyilván vag' alattomban való beló hagyásával: per impressum, vel per tacitum renunciationem privilegii (Ver: Verb. 242). Inkább akarok akármí veszedelmes állapotot is szenvedni, hogy sem kegyelmeket beló hagyni (MontME. III.272). Két nap lővék, törék a falat, s egykor belehagyták, mire vélni nem tudtuk (Thaly: TörtK. 35).

el-hagy: desero, linquo, relinquo, derelinquo, sino, desino, destituo, desisto, obsisto, praetereo, amitto, negligo C. supersedeo MA. lassen, verlassen, weglassen PPB. Feleségemet el-hagynom: repudio; az előbbi szokást el-hagynom: desvefio; szépséget el-hagyni: deflorare; eszemet el-hagynom: stupeo C. Hittől el-állok, hitemet el-hagynom: apostato; el-hagyta szándékát: *aversus a proposito PPB. Kristus ven magának tizenket apostalt menden el-hagyan (EhrC. 1). Attyam fya Ferenc en mendenestewl foguon zozmagot el-hadny (5). Lattuan azt ew rokony, hogy el akaryanula hadny ewkewt, kezdenec erowsen kewnuezny (99). Melloket az aratonac kezey el-hagand-nak: quae fugerit manus metentium (BécsiC. 3). El-hagac ötet: dimiserunt eum (21). El-haganga feleséget: dimiserit uxorem suam (MünchC. 22. 16). El-hagyan Nazarethnek városat: relictā civitate Nazareth (JordC. 363). Azok el-hagyan haloyokat követtek bwet: illi relictis retribus secuti sunt eum (364). Hadd el ot te nyandokodat: relinque ibi munus tuum (366). El-hagyan hwket, el-mene onnan: relictis illis abiit (404). Hagytok el az apokat: sinite parvulos (414). El-hagya az yohokat: dimittit oves (662). Hogy mynd el-hannaak hō magzattyokat: adeo ut exponerent infantes suos (728). Joseph Mariat el akarya vala hadny (ÉrdyC. 41). Az ew vasottsagokat el nem hagytaak (341b). Ne hagyjon el my zykseegwukben (584). Kristusnak hitit el nem hagyok (548). Vozagat el-hatta vala isteneert (528). Dannaak novezeeteet el-hagya es ky rekozt, az zentőknek zamabol (600b). El-hagyan az imatsagat, kymene (VirgC. 59). Hagytok el az hynt (74). Ez velagot es mind w lozagat el-hagyan elvezete (89. 105). Az secular ruhakat hagiatok el (114). Hatra ne tekenezenek azokra kyket iartokban elhattanak vala (144). Gyakorta leletevt az ew agyat el-hadni (DomC. 4). Ky el nem hagyanga en erettem atyát anyat, nem molto en ream (MargL. 32). Myra hatta el ezeket az zent jras? (ComC. 6). Nem hadtal el uram teged kereseketh: non derelinquist quarentes te (KulesC. 14). Ki adván egy részét azon jószágokban az szogény urának oly ok alatt, hogy azt bizonyos summa pénzben mostoha anyjának el-hagyhassa (LevF. II.313). El-hagia a Bala királynac földészét (Helt: Krón. 59). Arra is into őket, hogy el-hadnác az ő baluanyokat (24). Hadnyuk el ez usurát: concedamus quod debetur nobis (Kár: Bibl. 1431). Nem tudom, ha el-hagyané magy el végezzen: inter caesa et porrecta (Deesi: Adag. 21). A szikőküddök testi szükségének gondyáért nem méltó el-hadni a lelkek tanítását (Pázm: Préd. 43). Azért is írt a töb' evangelisták-után, hogy azoktól el-hagytott sok dolgokat alkalmas helyeken írásba foglalná (135).

[Szólások]. Erős ital után esze el-hagya (RMK. IV.92). Ha el-hagyd ez edet, fogya kar magy meg nyunya tyedet (Pesti: Fab. 29). El-hagya magát: se negligere, sem

depono, animum despondeo, despero SI. El ne hadd magadat: macte animo SI. Az embernek nem keel magaat el-hadni (ÉrdyC. 82). Jók voltak régen, de igen elhútták magokat (Deesi: Adag. 123). Jól kezdete vala, de el-hagya magát: primum Mars in filius laudatus est (217). El ne hadd magadat, ha hol miben elhagyott a szerentse, sikos farka vagyon, várlatod fordulását (Fal: BE. 575). El ne hadd magadat, mikor irtóztató képekkel álmodozik elméd (597). Elhagyni szinét, rutná lemmi: amittere *colorem PPB. Itt a telet kitehelve el-hagya kéd bennünket, mint Sz. Pál az oláhokat (Mik: TörtL. 65).

hadd-el-hadd

[Szólások]. Még most lesz a hadd el-hadd: hoc opus, hic labor est Kr. [jotzt geht erst der tanz an]. E vala ő néki a hagy el-hagyd el, ott vala bezzeg a dolognak bőskenője (GKat: Titk. 96).

elhagyás: relictio, derelictio, destitutio, repudiatio C. desertio MA. neglectus PPB. zurückerlassung, verlassung PPB. Ha valamikoron valamely fraterével jonak el-hagyasá magát, semnykeppen el nem zennedy (DomC. 116). Saknac es erszinnee üresülésével bünteti meg az ő dolganac el-hagyasat (Helt: Bibl. Th.). A praedestinationnak az a neme, mely el-hagyasnac, megvetésnek (reprobatio) nevezetik (Emb: GE. 18).

maga-elhagyás: abjectio; kleinmütigkeit C. Akarva-való maga el-hagyas: negligentia diligens PPB. Az ina-szakadás, vagy gutta-tetés semmi nem egyéb, hanem az inaknak maga-elhagyasá (Mad: Évang. 137. SzD: MVir. 303).

elhagyatlan: indesertus C. MA [unverlassen].

elhagyó: linquens C. [intermittens; verlassend, intermittierend]. Elhagyó hideglelés: febris periodica, intermittens PP. Kinek te el-hagyójává lőttél (MNYil: Irt. 213).

elhagyott, elhagyatott: relictus, destitutus, desitus, amissus C. [derelictus; verlassen]. Elhād meg latni ő tanit-mától is el-hagot fyt (VitkC. 74). Ky el-hagyottat bozva vezen, törvent thór (JordC. 367). Nem hywattatol továbbaa el-hagytatott es az te földel nem hywattatyl többee el postvltatott-nak (ÉrdyC. 38b). Az zent egihaz vala igen el-hagytat (VirgC. 63).

félben-hagy: [interrumpo, intermitto; abbrechen, unterbrechen]. A jätéket félben-hagyni: *incidere ludum; beszédét félben-hagyni: *incidere sermonem. Az el-kezdett dolgot félben-hagyni: destituere rem inchoatam, desistere incepto; valakivel való barátságot félben-hagyni: distrahere amicitiam cum aliquo PPB. (Pázm: KT. 40. Illy: Préd. II.85).

felbenhagyás: [intermissio; unterbrechung, unterlass]. Félben-hagyás, szakasztás nélkül cselekedés (Com: Jan. 196).

fél-hagy: intermitto, derelinquo MA. aufhören, verlassen, dalin lassen PPB.

[Szólások]. Emm fél-hagyni: habere aliquod derelictum. Valaki barátságán fél-hagyni: *renunciare alicui amicitiam. Fél-hagyni a betegen, nem orvosolni: deponere aegrotum. A buja életben fél-hagyni: indicere *bellum voluptatibus; fél-hagyni a kurván: *avellere se a meretrice PPB. Eml fél-hagyan. Az ki nyelvét készen tarttya, szomét jól fél nem nyitja, nagyot kol hazudni, ha sauzát fél-hadgya [ha nem tartja meg szavát], bñ lézen, ha meg állja (Illyef: Jephth. 7).

fönn-hagy: ∞ További bosszútételeken való fennhagyással bennünket mindenekről informálván (RákF: Lev. III.494).

hátra-hagy: 1) praetermitto, relinquo a tergo MA. zurück lassen, hinter sich lassen PPB. Az én szeretsemet [jó neve] 100 aranyon vettem Londrában, kilentz iskolákon forgott az országban, mikor irándik, jó korán hátra-haggya a legsebesebb

zeleket is (Fal: NA. 122). **2)** praetermitto MA. [negligo, denego; vernachlässigen, abstehe, abschlagen]. Ez világot myndden aweiwal hattra haunya (ÉrdyC. 640b. 576b. 371b). Arra intéle ala az Atilát, hogy az ő jószándékát hátra ne hadnáia (Helt: Krón. 15). Nem akara az leyan kereset hattra hagny (Pesti: TEst. 82). De mince utama ez veszedelemre intanac, az irig' eget es kemelyseget hattra hagyac: set ubi periculum advenit, nvidia atque superbia post fuere (Decsi: SallC. 18). Ez bizony alóban tudós, ki isten akarattját eslekeszi és maga kívánságit hátra hadgya (Pázm: KT. 11. 9). Hátra-hagyott, és elmula ott sokszor egyéb kellemetes szent-dolgokat, hogy a lelkek egítését el ne mulatná (Pázm: Préd. 43). Hátrahagyván az éneknek tanácsit: non obediens senioribus (MA: Bibl. I.393). Vayha az nagy urac ez halot kihozást az ő mulató házokban it pingáltatná: ez vilagi gyönyörűségben nyilván hátra hagnáac (MA: Scult. 889). Semmit vallásunkban mi hátra nem hagyunk (Thaly: Adal. I.62).

hátrahagyás: repulsa C. [verwerfung, verweigerung].

helyben-hagy, helyőn-hagy: 1) [in loco relinquo; auf der stelle lassen]. Az oróslány a barlangja felé hirtzolta, ott a halászoktól, kik fáért oda felé mentek, megijedvén, helybenn hagyta (Fal: TÉ. 706). **2)** [approbo] ratihabeo Kr. [guthießen, bestätigen]. A szélső végére nem tekintvén a veszedelemnek, helybe hagyá az Vintzének gonosz fogását (Fal: TÉ. 634).

helyőn-hagy: 1) ∞ Heliem kel hadni, hog' az kik eleuenen találtatnak, az vrnak el jóutelekor meg nem halnac (Fél: Tan. 521). Az tanacz az Cato sententiait helyen hagyá: senatus in Catonis sententiam discessit (Decsi: SallC. 46). Ezek dícsérni es helyen hadni fogiak, az igaz bíronak sentenczyaiat (Lóp: FThik. II.222). Az őtdíki bizonyosságban helyőn hadgya, hogy a keresztyén hit csudakkal gyarapodott (Pázm: LuthV. 29). A confessio azt hazudgya, hogy sz. Ágoston, azoknak házasságát hadgya helyőn, kik voti violatores, fogadások szegői (186). Ezt magad is helyőn hagyod (Czegl: MM. 75). Effele vallas tetelt javallana es helyen hagnya: hujusmodi contractui suum consensus largiretur (Ver: Verb. 125. 108). **2)** [relinquo, desero, praetero; lassen, im stiche lassen]. Tulaidon dolgaidat mindgiart helyen hagian, hozanc ifni, ne nehezely (Zvon: Osand. B2).

jóvá-hagy: assentior, approbo MA. verwilligen, beifall geben PPB. Megállana, ha a tanács jóvá hagná: id ratum esset, si patres *autores fierent PPB. Az gonoz mondasokat iona hagnya (VirgC. 140). Es kereset vigan jova hagnya (DomC. 16). Melly constitúciok jona hagyattak (136). Jona hagiak eh tanacsot (DebrC. 7. 494). Jona hagnya a dolgot (28). Harpagus tanaczait ottan iona hagnya (Kák: Ast. 7). Ez illyen agya-fúrtságokat, vallyon jóvá hagnának az atyafiak (Pázm: Kal. 706). Némely királyoknak meg-engedte az anyaszentegyház, hogy az egyházi pásztorok helyekbe ne állhasanak, míg a király jóvá nem hadgya választásokat (Pázm: LuthV. 71). Ő azt semmiképen nem hagnya ioná (Bal: CsIsk. 33).

jóváhagyás: assensio, assensus, approbatio MA. ratihabito; bewilligung, genehmhaltung PPB.

jóváhagyatlan: rejectaneus [ablehnend]. Minden iora jóváhagyatlanok: ad omne opus bonum rejectanei sunt (Sylv: UT. II.95).

ki-hagy: praetermitto C. praetero, omitto MA. [auslassen, weglassen, vernachlässigen]. Ezeket szükség ki bannunk az mi szívünköl (Tel: Evang. II.30). Egybe grűjté az egész Judát, senkit ki nem hagnán (Kár: Bibl. I.321). Azt-is adom tanásúl, hogy ki-hadgya a deák mondasokat (Pázm: Préd. b). Hogyha ember azt ki-hadnája, a Christus halálának gyűmölésében nagy rész minékünk semissé lenne (Pós: Igazs. I.658).

kihagyás: praetermissio C. [das weglassen].

közbe-hagy: intermitto C.

közbehagyás: intermissio, intermissus, interstitio C.

lő-hagy: [desisto, remitto; ablassen, nachlassen]. A régít le-hagynom: antiquo; szándékát le-hagya: aversus a proposito; jussát le-hagyni: cedere jus; le-hagyni a veszekedést: ponere certamen PPB. Le-hagy az előbbikívánságán (Bartha: Krón. 64). Első egy háziaknak buzgósága le-hagyattatván (Illy: Préd. I.69). Igen sebes-hazug volt, kivált eleintén, de már most igen le-hagyott benne (Ház. I.368).

lőhagyás: [repulsa; das abschlagen]. Szereznek tizenhat grézi szép tallérokat, mellyekkel osztán a lehetetlen kívánságuk le-hagyásáért kedveskedhessenek (Rumy: Mon. I.68).

maga-lőhagyása: [humilitas; selbstdemütigung]. Maga igen le-hagyásával, se mások felett való héjazással ne vesszesse-el becsületit (Pataki: Reg. 178).

még-hagy: 1) [desero, derelinquo; verlassen]. Ne ellenkégél emmekem, hogy még-haggyalac tégédet (BécsiC. 2. 4). Még-hagac ő affoknac cerimoniaiokat (17). Nem hágod meg tebedél bizokat: non derelinquis praesumentes de te (22. 38). Jesus mene Galileaba es Nasaret nenő varos meghaguan, ionó es lakozac tenger mellett valo Capharnaumban (MünchC. 19). Hagyaa meg az feyedelemseegöt (ÉrdyC. 543b). Meg hagian mindinik a kiralisagot predikator tarsi lőnek (DebrC. 113). Az szerezcsőn ő feketesegeth meg nem haghatta (379). Galliaok meg hagian (KazC. 161). Tiztwinket meg hagnak (TelC. 267). Kyk gvwletenek ygazat, meg hagyattatbnak (KulesC. 78). Isten meg hagnya wteth: dens dereliquit eum (168). Zegeisegőmben engőmet meg nem bannal (NagyszC. 65). **2)** relinquo, reservo MA. [belassen, übriglassen]. Mynd meg őle chak oeggyet hagnya meg magnak (ÉrdyC. 637b). **3)** [dimitto, condono; nachlassen, schenken]. Az adossagot meglaga neki: debitum dimisit ei (MünchC. 48. JordC. 412). Nem vona kedeegh ewnekyk honnan meg fizetnyők, meg hagnaa monnofelek (ÉrdyC. 417. WinkC. 318). **1)** demando, injungo C. impono, committo MA. jubeo, admendo; befehlen, heissen PPB. Elől meghagynom: praemandando C. Meg-hagynom, reá-parancsolom: admendo PPB. Meg hagnya az aratoknak: dicam messoribus (JordC. 395). Meg hatta vala nekyk: constituerat illis (452). Isten megh hagnya Adamnak es Ewanak, hogy . . . (ÉrdyC. 136b. 509). Egi ampolna vizet aduan kezeben meg hagnya neki, hogi az langra őttenefe (DebrC. 4). Twnek enekleseket, mikopen zent Ferencz nekyk meg hagnya (VirgC. 52). Az meg hagiōth paranczolatnak be tellyesytene-nek gjarlosagarol (129). Meg hagnya neky hog oda ne menne (SándC. 26). Megh hagnya, hogi ők ezt el titkolnak (CsomaC. 6). Én tudom, hogy meg hadgya az ő gyermekinek: scio, quod praecepturn sit filiis suis (Helt: Bibl. I. G4). Meg vagon hagnyan, hogy az papa engedelmess legyen az synatok vegezesinec (Zvon: Osand. 88). Az annyja firtatni kezdő a titokról, mellyet életék vesztések alatt hagyott-meg a tanács titokban maradni (Fall: HHist. II.229).

[Szólások]. Meg h a d g y á d hűszem m a g a d a t: superatus es a gallo (Decsi: Adag. 277). Mennél nagyobb sorinye van az mén lonak, annál parázniáb, de ha azt el nyirik, meg hadgya magát (OrvK. 99).

még-hagyás: 1) derelictio MA. unterlassung PPB. **2)** jussio MA. geheiss, befehl PPB.

maga-még-hagyás: demissio C.

még-hagyott: 1) [relictus, derelictus; verlassen]. Vala kedeg Judith ő meghagotta: erat J. relictus ejus (BécsiC. 26). Ala hailot fal es meg hágot hasadek: maceria depulsa (DebrC. 120). György uram meghagyott ővegye (LevT. II.93). Az bodog emlekezető Heltai Gaspár meg hagyot felesége kéuán jó eges-

seget (Mel: Herb. A2). **2)** [jussus, constitutus; befohlen]. Az zentek az meg hagyot tiz napyg vala hol ny yozagok vala, mynd zeghenyeknek otzogatnak (ÉrdyC. 358b). Mykoron az megl hagyot ydöre haza nem yewt volna, myndenek eseenek nagy kethseegben (512). Az meghagjot napon (RMNy. II.20).

oda-hagy, ide-hagy: linquo, relinquo, desero SI. [verlassen]. Oda akarnac hadni a gyűlést (Helt: Krón. 191). Minden tiszteteket, jozagokat, marhajokat, még életeket is oda hattie (31A: Scult. 94). Mehetünk haza Trojót ide hagyván (Huszi: Aen. 6). Oda hagyták barátai (Megy: 61aj. II.11). A regalisták a gyűlést odahagyták (Bethl: Élet. II.193). Holnap idehagyjuk ezt a szomorú lakóhelyet (Mik: TörL. 3).

ott-hagy: ∞ Ott hagyák, mint a tengeren a törött gályát az egerek (Fal: NU. 292). A gondatlan ifjú ott hagyja a jót, a maszlagon kap, fcsott legény lesz belőle (319).

[Szólások]. Ott hagyták szépen a fogukat (Kónyi: HRom. 104). Ott hagyta, mint sz. Pál az oláhokat (SzD: MVir. 11).

reá-hagy: admitto C. approbo, consentio MA. bewilligen, beifall goben P1B. Véték reá hagyni a hamisságot: vitiosum est *assentiri falsum P1B.

reáhagyás: approbatio, assensus MA. bewilligung, beifall P1B.

Hadd (*haad* SándC. 5. 24. ÉrdyC. 347. *haad* Oreczy: Nimf. A3): [sine; lass]. Had zolyonak: dimitte illos dicere (EhrC. 90). Had az hallottakat el temethy hw hallottyt: dimitte mortuos sepelire mortuos suos (JordC. 376). Had törjem el a templomot es (DebrC. 44). Had haliak meg te veled (WeszC. 80). Vong vtamad minkeeth, haad fassonk az te illatodban (SándC. 5). Hozzatok előmben haad lassam zömeymmel (24). Had telepedice te it a tñ népetec (Helt: Krón. 22). Hagassatok hozzám, had en szólliak (Mel: Jób. 33). Kérlec engedd meg, hadd mennyinc által az te földeden: obsecramus, ut nobis transire liceat per terram tuam (Kár: Bibl. I.139). Adgy minékűne lust, hadd egyfine: da nobis carnes, ut comedamus (MA: Bibl. I.130). Imböl egy város hadd fassac oda: ecce civitas ad quam possum fugere (I.16). Hagyszsz, nyomond, botsass el engemet (GKat: Titk. 200). Árnýközöl-meg a szűznek méhét, hagyd fogadj az igaz Jesust (GKat: Vált. I.815). Hagyd lasonlison valamiben a mi állapotunkhoz (Mik: TörL. 38). Kérlek azon, hogy hadd ne valassanak el engemet föld (Mik: MulN. 136. vö. Nyr. X.471). Enged, had ezek-is elődbe mennyenék (Oreczy: Nimf. A3).

Hagyás: 1) emissio, intermissio SI. [das weglassen, ignorieren]. Amynit használ azért ennek-is elő-hozása, mennyit el-halgatása, és unomba hagyása (KCsipl: Páp. 291). **2)** jussio C. [befehl, geheiss, verordnung]. Éw nagh banatyaba wrnak hagyasa myatt eel alneek wronknak melyeen (WinkC. 150). Meg életelek tytkékly éazarunk hagyassza zorenth (SándC. 27). Gyehek ezve nekly w zentyt, kyk zeryk w hagyasnt aldozasokon: qui ordinant testamentum ejus super sacrificia (KulesC. 120. 46). Az Izrael fiaí Mosesnek hagyása szerent chelekedtenec: fecerunt sicut praeceperat Moyses (Helt: Bibl. I. II.2). Isten hagyása, hogy a gonoszul el vót marhát meg téréched az ő nrának (Tel: Evang. II.997). Az istennek akarattyaiból, hagyásból (MA: Scult. 621). Méltó a sz. Jakab hagyását követnünk (Pázm: Préd. 37). Attyok hagyására soha bort nem ittak (407). Egy szép török gyermek ura hagyásából az házba be lépék (Zrínyi I.47). Az istennek hagyásából, parancsolattyaiból: jussu dei (Com: Jan. 217).

szérszete-hagyás: apostasia NémGl. 371.

1. Hagyat: facio ut relinquant, intermitto SI.

félben-hagyat: [desinere facio; unterbrechen]. A melyet olyan nagy ésszel és szemérmességgel beszéle el, hogy V. egynehányzor félbehagyatá vele ülgötésével és dicséretével (Mik: MulN. 5).

el-hagyat: [desinere jubeo; einstellen lassen]. Kurvaságot vele elhagyatni: abducere a meretricio quaestu P1. Javalá Achmetnek, hogy hagyatná el a harezot (Mik: MulN. 106).

2. Hagyat, hagyat: praeceptum, mandatum SI. [befehl, auftrag]. V hattat örke parancsot: mandavit in aeternum testamentum suum (DöbrC. 199).

hús-hagyat: carnisprivium Kr. [letzter fesching]. Törteneek egy hushagyanban, hogy Katerina keesség ymatkoznak (ÉrdyC. 275). Mikoron szinte hushadiadban Esztergom felé a Dunára öttence (Helt: Krón. 116b). Az menyeközö imnár ez hushagytatrol elhaladott (Nád: Lev. 147).

Hagyatlan: [injussus; unbedungen, ungerufen]. Büntetese vagyon, ha valaki hagyatlan procuratornak talaltatik (Ver: Verb. 24). Hagyatlan prokátorré tévéd magadat (Matkó: BCsik. 232).

Hagyó: [praetermittens; unterlassend]. Meg-láthatod, mi-hagyó, mi-tévéd légy (Fal: UE. 440).

hat-hagyó. Mykor el wegozky, meg clew kelly kezdeny (az antiphonát), yolesewl hathi hagyó wtan es hushagyó wtan (LányiC. 107).

hét-hagyó, hétben-hagyó. Heethbe hagyonak ymnyeben (in solemnitate hebdomadarum) senky ne mennyen heewon wr ystemek eleyben (JordC. 236). Heethen hagyó vasarnapnak epistolaya (ÉrdyC. 92). Wala mely wasarnapon esyk ez gyorthya zentelw napy[a], ha meegh kylench hagyon heet hagyon hws hagyon esn[e]kys. . (LányiC. 98).

hit-hagyó, hite-hagyó: apostata Kr. [abtrümmiger]. (Veresne: Tan. 75. Kr). Hiti hagyók (Sant: Agend. 116).

hitehagyóz: [apostatum nominare; als apostaten scheitern]. A pápistáva-lévék nem érdemlik azt, hogy hite-hagyozzad, hite-leenezed őket (Verm: Tan. 75).

hús-hagyó: carnisprivium Kr. [letzter fesching]. Hús-hagyó ked: pridianus quadragesimae genialis, dies hilaria, dies genialis P1. Hushagyó nap: carnisprivii dies (EhrC. 26). Ha kylench hagyon, heet hagyon, hws hagyon esn[e]kys (gyertyaszentelő napja, LányiC. 98. Mik: TörL. 395. Thaly: VÉ. I.153).

kilenc-hagyó. Wyzkerezh es kylench hagyó kezeth (LányiC. 74). Wyzkerezh napyatwl fogva kylench hagyók (87). Zent Páal napy kylench hagyó elewtwalo zombaton esyk (97). Hwsweft fogva kylenchbe hagyog (217). Kylenchben hagyó vasarnapnak zent epistolaya (ÉrdyC. 87b).

színe-hagyó. Színe-hagyó posztó: panus versicolor P1.

Hagyogat: hic et ibi relinquo Kr. (Szathm: Dom. El6b. 25).

el-hagyogat: deserto C. [sapius negligo; hic und da weglassen, öfter vernachlässigen]. Kichinded isteni lozagott el hagyogtuya hwsagokot zohya kichindeleknek lattatnak lennye (WinkC. 124. ÉrsC. 258).

Hagyomány: 1) [repudium; eheseidung]. Valaki elhagga ő feleséget, agga amac hagamannac lenelét: quicunque dimiserit uxorem suam, det ei libellum repudii (Münch: 22. 49. JordC. 367). **2)** mandatum MA. geheiss, befehl P1B. Öryzed te vrnadnak hagyományt mynd az cerimonyakkal egyetemben (JordC. 222). Az zeertelen hagyomanyban változtasl el az fogadasth, ha myt keetelen fogattal, ne teegyed (ÉrdyC. 525b). Meg számlala őket Moses az wrnac beszéde es hagyománya szerent: ut praeceperat dominus (Helt: Bibl. I. Oo62). Sok volna mind elő hozni a szent iras hagyományait, melyek a re-

nénséget kívánnak tőlünk (Pázm: Préd. 172). Biró uram hagyományából mondom kegyelmeteknek (Nyr. X.470). **3)** traditio MA. A ki holta után lehet hagyomán (Illy: Préd. II.515). **4)** bírság, hagyomány, az törvényben való maradás; birsagium, est iudicii onus sen muleta (Ver: Verb. Szót. 3).

Hagyomás: 1) [omissio; omilassung]. Ha my fogyatkozásnak történiyك esny [ez írásban], awagy vala meel yzheernek hagyomasnak, vala ky meg twdhattya, meg emendallya (ÉrdyC. 3). **2)** [legatum; vermáchtis, stiftung]. Az hallottak hagyomását megli tarttynak es halogattynak zent egyházak adnya (ÉrdyC. 612b). **3)** commissio, jussum MA. befehl, verordnung 1743. Az wr hagyomása (ÉrdyC. 77. 203). Wriak myndden hagyomasyan es ygassaghyban panaz naal kyl yarwan (344). Ha ezt leyended, be tellyeseyted vriak paranczolatlyat es az hw hagyomasath: praecceptum (JordC. 50. 211). Wr ystennek hagyomasy ellen veethközendyk (85). Tarczatok meg az en hagyomasyat, hogy be ne nyellen tyteketh es az föld (107). Crisusnak hagyomása zereut (756). Eskewth, hogh Gal deakoth az ew hyrewel, akarattyawal es hagyomasawal meg nem ewlthek es hogh az hyroys az ew akarattyabol es hagyomasubol nem kyalto (RMNy. II.193). Uroc hagyomasabol minelic (Tel: Evang. L134). Az első ok semi nem egyeb, haumi az istennec paranczolatia es hagomása (Pécsi: SzfzK. 143). **4)** [concessio; nachlass]. Vamok es adoc[hól?] nag hagomast tozen vala (NádC. 528).

Hagyott: 1) relictus, omisus MA. gelassen, verlassen PPB. **2)** [qui reliquit; wer verlassen hat]. Zerzetömet ellattam, es yme immar zerzetöm hagot vagoc (NagyszC. 57). **3)** jussus, decretus MA. geheissen, bestimmet PPB. Hagyott nap: dies praedictus PP. Ywe az hagot herre; mygen az hagot hora el ywne (ÉrdyC. 510). Mykoron menne nemely frater nemely neky hagyt engedelmessgre (DomC. 221). Bizonyos hagyt napra országos gyűlésre menenek (Ver: Verb. 28). Készen várja látortjával, azon menjenek fel a hagyt órával (Gyöngy: MV. 85).

hite-hagyott: apostata C. desertor fidei Kr. Kível mint hiti hagyt szolgák mentegessék magokat (Sámb. 3KérdF. 16. Soós: Post. 141).

színe-hagyott: color perditus PPl. [verblasst].

ura-hagyott: [desertus a domino] deserta a marito Kr. [vom herm verlassen]. Ura hagyott feleség (Fal: Jegyz. 936). Ura-hagyott jószág (Fal: NE. 89. Kr.).

HAGYAP (*hadapas* EhrC. 142): [spuo; spucken]. Hogy ha bodog Ferencz hagyapna (spueret) nagy hurtna nagy fohazkodnak, ew mend azokott tezyvala (EhrC. 100). Ó reia haápan (expuente in eum) venec a nadat es vericuala ő ágához (MünchC. 68). Arczwl hagyaptatek (WinklC. 118). Hagyapanak ew orchayara (174. 304). Haápanak vala ő raia: conspuebant eum (DöhrC. 453). Arczhol hagyaptatol wala (GyöngyC. 9). Te ellenszegy mykent erős orozlanok thegöd ragadanak, hagyapanak (CzechC. 12).

Hagyapál: [sputo; speien]. Adamnak kedöeg ffyay bydes ajalokkal hagyapallyaak (Jézust, ÉrdyC. 98b. 378). Arczwl hagyappaltatol wala (ThewC. 5). Rangatanak, hagyappalaak (7). Orczamat vndoc haáapolasoccal arcel haáapalaac es pög-dőseek (NagyszC. 17).

Hagyapálás: [sputatio; das speien]. Nezed arczwl haáapalasnac undogsagot (VitkC. 18). Negyed keen mondatyk wtsasagos arczwl haáapalaas (ÉrdyC. 98). Orczamon az undog haáapalasoc verrel eleg ala fohac vala (NagyszC. 19).

Hagyapás: 1) [das spucken]. Ezeket micor mondotta volna haáapa a földre es alkota sart a haáapasbol: ex sputo (MünchC. 189. WiukC. 304). Pókes, awagh haáappas (KazC. 189). Haáya-

pasokkal pögdőstethy (PozsC. 34). Zep orchamat a hagyapasokkal es pögdősesökkel vndoca töttek vala (NagyszC. 37). **2)** [osculum; kuss]. Azanna vygasagot es malaztot es kewneknek sokassagat vewue omatlan hogy nykeppen Maria Magdalena Cristusnak labayt kewneyuel meg mossa es ayoytatost meg czokolvan es hadapasokat kettewztettuen mendenfelew hogy ha masod Cristusnak byvsyges hadapasokat nyomuala sebeknek helyere: tantum accepit consolationem et gratiam et copiam lacrimarum, ut sicut Magdalena oscula circumquaque quasi alterius Christi pedibus fidelibus labiis imprimeret (EhrC. 142).

HAGYMA (*Haimás* LevT. I.275. foghajma Thaly: VÉ. II. 51): caepa, cepe, allium MA. zwiebel PPB. Hagymából tsinált orvosság: diacronium C. Eészékbe ywthnak az yo eerth wgor-kaak es yo yzew dynnyak, pareek, hagyomaak (JordC. 139. Mel: Herb. 14). Hagyma vgas, hal vakaras nagy vala az konyhakon (Göres: Mát. 49. Beythie: Stír. 3). Azok is az egiptomi hagymára visszavágyódnak (MonOkm. XXIII.93). Hagymát törököknek vöttem (MonTME. I.209). Hozott őt főgás hagymát (296). Zöld sás hagymát enne (Gvad: FNót. 58).

fejes-hagyma: *capitatum porrum PPB.

fok-hagyma: allium, scorodon C. knoblauch PPB. Koszori foghagyma: restis alliorum; fok-hagyma feje: caput, bulbos allii; foka a fok-hagymának: stica, allii stica, grumus, nucleus PP. (JordC. 139. Born: Préd. 394). Ha az ló nem vizsgálhetic... törő két fő fokhagymát, borban babard el, és annac az lenéuel belől mosd meg az vazaraiát és meg indul az vizeleti (Cis. O3). Foghagyma illatu fő (Com: Jan. 31. Pös: Igazs. 433). A látásnak ártalmi: a gyakor feridés, bor, s szerelem lángja, fok-hagyma, bors es füst, pár, és ueres hagyma (Felv: SchSal. 23). Edgy fokát a fokhagymának tisztiesak-meg jól (PP: PaxC. 81). Bosporba foghagymát aprít (Gvad: RP. 8).

[Közmondások]. Ha peccenyéd lebet, ne egyél foghagymát (Kisv: Adag. 197).

erdei-fokhagyma: lapsana PPB.

vad-fokhagyma: asphodelus Nom.² 27. scorodoprassum Fuchs: StírH. Vad mezei foghagyma: allearia Mel: Herb. 173.

fokhagymás: alliatus C. alliatum MA. daran knoblauch ist PPB. Fok-hagymás lóv: alliatum moretum PP. Az aratóknál ez a szokás, hogy étkek gyakortább legyen jó fokhagymás s úgy lesz bátorságosb a déli nyugovás (Felv: SchSal. 7).

fokos-hagyma: squilla C. tulipa Com: Jan. 23. Igaz én a veres hagymáról, te a fokosról (Czepl: MM. 182).

kigyó-hagyma: hyacinthus, squilla, scilla C. MA. allium silvestre C. squilla, scylla, ophioscorodon Fuchs: StírH. bulbos agrestis: meerzwiebel PPB. Hyacinthus comosus sive primus Mathioli, kigyó hagyma, h. e. serpentis cepa (Beythe: Stír. 5. Frank: HasznK. 18. Com: Jan. 27).

metélő-hagyma: caepa sectilis Nom. 86. MA. porrum scetile MA. schnitzzwiebeln PPB. (Lipp: PKert. II.146).

mogyoró-hagyma: ascalonia C. porrum; aschlauch Nom. 42. cepo ascalonia 86. (Com: Jan. 27. Lipp: PKert. I.8. II.132).

pár-hagyma: porrus MA. acrocorum PPB. porrum Com: Jan. 23. lauch, ackerzwiebeln PPB. Eszünkbe iút a párhagyma, a vereshagyma: in mentem nobis veniunt porri et cepe (Helt: Bibl. I. Tt12. Beythe: Stír. 7). Meg-emlekezőnk a pár, veres, és fokhagymákról (Tótf: Józ. 44). Pár-hagyma színű zöld (Com: Jan. 63. Felv: SchSal. 31). Aegyptusban úgorkák-hoz, büdös pár, és veres hagymák-hoz szoktanak (Csúzi: Síp. 745).

párhagymai: porraceus MA. von ackerzwiebeln PPB.

vörös-hagyma: caepe C. cepa MA. Com: Jan. 23. zwiebel PPB. *Veres-hagyma rojta: mallo ceparum; zwiebelschelf PPB. (Mon: Kép. 134. MA: SB. 262).

tengeri-vöröshagyma: scilla, squilla Com: Jan. 23.

vöröshagymás: Vereshagymás kert: caepina C. cepina Pfl. Őt fogás vörös hagymát K. Oda basa számára (attunk, MonTME. 1.91).

Hagymáncs. Hagymanch [így]: allium silvestre (Beythe: Stirp. 1).

Hagymás: bulbosus Kr. [zwiebelig]. Hagymás (vezetéknev XVI. sz. Nyr. IX.365). Háimas Lestar (LevT. I.275).

HAGYMÁN: [?]. Egy hátas lónak nyereg alá való posztó nélkül való hagymánt tizenhat pénzen adgyanak (TörtT. XVIII. 227). Egy hagymánt vöttem (TörtT. 130. 1878. I.158).

HAGYMÁZ (hagymász Cis. J. Gvad: Pflör. 7. stb. hagymas betegség [?] MNYil: Zsolt. 50): phrenesis, phrenetis MA. febris maligna; hietziges fieber, wobei man immer phantasiret PPB. schwerer, frass Adami: Spr. Bolond hagymáz: phrenitis PflB. Hagymáz beteg: phreneticus MA. Hagymáz szeptők: febriles vari, purpurei vari PPB. Felek, hogy az hagymaz ne esnejek reum (LevT. I.254). Hagymazban fekvő barátunk almodozasa (Gyarm: Fel. 210). Hagymázban fekvők (MA: Tan. 9). Hagymázal bódította meg őket (223). Leg-veszedelmese a hagymáz, melyben a beteg nem érzi betegségét, hanem tsátsg, és örül nyavalyáján (Pázm: Préd. 73). Szól-beszél, mint ha hagymázban volna (Sall: Vár. 10b). Itt az vérben és hagymázban halnak inkább (MonOkm. XXIV.241). Hagymáz-ferrőlüdeben voltam (Bethl: Élet. 197). Bolond hagymázra hajlandók: in phrenesin proclives sunt (Com: Jan. 53). Nem az istenhez folyamodnak, hanem varáslóhoz, rosta lányokhoz, hagymaz mérőkhöz (Báth: Tromb. 192). Bolond buzgósgok hagymázától megkámperodott elméjű jesuita (GKat: Vált. II. Előb. 33). Vérben és hagymázban halnak; Gisei is csaknem meghalt (RákGy: Lev. 241). Az táborban az hagymáz uralkodik, az vérhas uralkodik az nyáron (284). Bántya szerelem hagymáza (Gyöngy: Char. 25). Testében igen elromlott és a hosszasa betegségben s bolond hagymázban elfogyatkozott (Bod: Pol. 37). A kevélységnek hagymásza fogattya néha eszt némely embereknek (Fal: UE. 397). Víz eszt a hagymáz hamar megbodulta (Könyi: HRom. 17). Szerelem hagymásza el fogja egészszeu sok galvalér szívét; nem egy beteg léssen (Gvad: FNót. 111).

Hagymázat: ∞ Hagymázat ellen: vedd a kender magolait, kend meg az embernek minden testit vele, es nem halmaskodik az emberen (OrvK. 6).

Hagymázi: [typhosus; typhös]. Hagymázi betegség (Matkó: BCsák. 135).

Hagymázos: [phreneticus, febrilis; mit fieber behaftet, fieberhaft, fieber-, wahnwitzig]. Hagymázos szitkozódás (Pázm: Préd. 1104. Kr.). Ugy viselik magokat mint a hagymázosok; mozognak, kiromkodnak, semmit észszel s okkal nem mondanak (Pázm: LuthV. 349). Ne magyarázza hagymázoson emberseges ember szavát (Matkó: BCsák. 89). A hagymázosok bolondságait nevetik az egészségesek (135). A hagymázos főben bokrosan feueklük-meg a bolondság, gyomra imelyése, feje bódulása (241). Hagymázos tépelődés (GKat: Titk. 286).

Hagymázoskod-ik: [deliro; phantasiren]. Ne hagymázoskodgyál! [ne beszélj úgy mint a hagymázos] (Matkó: BCsák. 355).

HAHA: euge Kár: Bibl. II.132. ridentis MA. ha ha, he; hahh PflB. approbantis, ime, quidni MA. hahh, ja, ja wol PflB. Ha ha! eretnek it ez Sámbaruac (Czegl: Japh. 191). Hahát mondál az én szent helyemen, hogy meg fertesztetett: dixisti: Euge, euge super sanctuarium meum, quia pollutum est (Kár: Bibl. II.132). Kiáltnac raytam ha ha hát (MA: Bibl. V.17).

HAHOTA: cachinnus MA. lantes und starkes gelächter PflB. Felelo az evrdeg nagy hahotaul (DomC. 53). Ne mondgyác

nagy hahotával (MA: Bibl. V.17). Siránkozása földhöz verte a világi mulatságokat, vigaságokat, hahotákat (Pázm: Préd. 111). Hahotával voltak (Czegl: Dag. 25). Czintorara hahotara ki őtetni: in cachinnum effundi (Erasm: Erk. 10). Hahotával kazagni: cachinnari (Com: Jan. 187).

Hahotál: cachinner MA. stark lachen PflB. Katzagok, hahotálók: cachinnor; ich lache überlaut Com: Vest. 121. Talahahotaulan az almokasgos evrdeg monda (DomC. 50). Őrmeddől, ki nem zflz, hahotál es fvölé, ki nem fiazzs (Döböl: 308). Meg engedte hogy ellenségit hahotállyanak az én gyaltatomon (Nagyari: Orth. 252).

Hahotálás: cachinnus C. cachinnatio MA. das lachen PflB. Ne lelesseek tybennetek parazna hahotalas, ne zemerenteleerut pakecha (CornC. 282). Izetlen tréfák, bolond hahotálások (Otr: Tök. 236).

Hahotás: acriegelos C. cachinno MA. lächerig C. lachen der narr PflB.

Hahotáz: [cachinnor; stark lachen]. Hahotáznak es trágarkodnak (Fal: UE. 133. Kr.).

1. HAJ (hoy CorpGamm. 252): ehcu C. [hei, ei, ach, o]. Haj régi jó *Buda C. Hayhay: ehcu MA. Haj nagy ravaszág; *hem astutias PflB. O hay, ime ez bewleh embertys mebyrta felesége (Pesti: Fab. 6b). Hay hay és Jesust kiált val (Göres: Máty. 56). Haj! haj! nagy ökör! (Matkó: BCsák. 240). De hay! el-vesztetet (Mad: Evang. 754). Haj ki hámat, haj ki fogházamból menj ki, nem tied e szállás (Thaly: Adal. I.196). Hai! tsak niints szebb könyv a világ-látán amannál, melyne titulussa az: Religio Medici (Fal: NA. 123).

Haja: io! MA. ahe, heja PflB. [hei, heissa, juchhe]. Hayhaya: jubilum, evax MA. Hajja: significat praecipue choroducientium clamores, se mutuo ad stultum tripudium hortantur Otr: OrigHung. I.310. Hol vannak mostan az őli beszedelek nekha oly nagi wygasagos zywel leeznek wala es kyke nagy hayya es mewetessel zokthatok wala ky mondanya (Érsz: 306). Haia leanyoc most vagyon az arany főd (Szeg: Tbeopt. 24). Haia: io Paean, macte virtute (Decsi: Adag. 110). Itejectiones gaudentis: hayja, hayjaluyja, heyjahó: ie, ho, evoh evax (CorpGramm. 251). Exclamantis: oh, hoy, héy, hophay (252). [V8. haja-huja]

Hajda: [age; wolau, nur zu, hurrah]. No hajda még (Matkó: BCsák. 119). Hajja, hopp, hajda! (Thaly: VÉ II.235).

Hajdi: exultantis Kr. [juchhe]. Hajdi, elment jó koráéjfel után szaporin (Fal: Const. 22. Kr.).

Hajgat: lamentor, plango SI. [jammern, wehklagen]. (Hagato Mihály, Heyget-w láltint? 1412. Nyr. V.510.)

[Hajja? hajjátat?]

még-hajjátat [?]

[Szólások]. Nemelly igen meg vadult later toborzekot nyo es meghajyagattya magát az hohar előtt (Born: Préd. 573b).

2. HAJ: crinis, capillus, capillamentum C. pilus MA. haar PflB. Befont haj: coma, cincinnus; befont hajj: cirratus; megfodított haj: cirri; ősz haj: canis; hajhoz való: crinalis; hajszbású: capillaceus C. Hay az ferti fején: caesaries MA. Hajja fogvt vondoani az asszony embert: *capillo discindere murem; haját nevelni: *alere capillos; borzos-haj: capillus i comptus, horrens, horridus, neglectus, incultus; melog vas meg-fodorított hajak: vibrati *crines calido ferro; simított ha *capillus compositus, comptus; eresztett hajak: sparsi *crine elmetélt, vágott hajak: accisi *crines PflB. Testet alaza b tőkel es menden heléleben, kieben előzer zoktanala vigatt haijai ki zagatasaul (crinium laceratione) töltő be (BécsiC. 7

Az olyan ember, kinek hű haja hulla, nyílván kopazz es tizta (JordC. 98). Főeteknek haja zala: vestri capilli capitis (384). Engem zuntalan sok gonoszagok vőtenek körül és en fejemnek hajai felől sokasvltak (DöbrC. 94). Az ev hajokat ev feyekrel tulydon kezevel elnyry vala (MargL. 49). Egy ember ev hayat ky zaagatvan, rettenetesen sryalmason kyalt vala (DomC. 69). Az ev zakalla es hayay valanak keussse veressek (127). Eg szal hai: unus capillus (Fél: Bibl. 7). Az ember hayat az leuele lugban ezinahuin meg festi (Mel: Herb. 8). A vénség ősz hajakat hoz (Com: Jan. 45). Pántlikie, melyekkel a bé font hajac és egyebet tszfráztatnac (101). A hajaknac és szakállaknac el metélése (176). Haj felesinalás (Thurzó: Lev. 1277). Az fodorított hai helyébe kopasszagh leszen (Alv: Post II.34). Solajttással szemlélték oly ifjat le-veretettve vérében fetrengeni, és az Apolloénál szebb hajait porban kevertetni verdődésével (Hall: Tel. 282). Arany színű hajakkal tetőz kigyó (László: Petr. 124). Barna hajakkal alszik-el s szókével éhred-fel (NótPM. 51).

[Közmondások]. Az aszszonnyialatocnac hosszu a haioe, de igen rövid az esze (Helt: Mes. 103).

ál-haj: capillamentum, coma ementita Kr. [falsches haar, perücke]. Fodorított ál-hajak: ficti cincinni PPBl. (Fortunatus 149. Kr.).

arany-haj: [capilli aurei; goldenes haar]. Az űdő ezüstté fordítta szép arany hajadat (Zrínyi II.203).

arany-hajú: auricomus, chrysocomus C. der goldgelbes haar hat PPBl.

árvaléány-haj: capillus Veneris PPBl. adianthum candidum; weisfrauenhaar Fuchs: StipH. 46. [Marienflachs, reihergas] (Com: Jan. 30. Misk: VKert. 285).

bódogasszony-haja: cassutha, cuscutha; flachseide, filz-kraut PPBl.

fodor-haj: cincinnus Ver. cirrus MA. kraushaar Nom. 13. haarzopf PPBl. Fodor hayatokoth meg see fesőlyetek (PeerC. 338). Zeep fodor haya (CornC. 251. ÉrdyC. 507. MA:SB. 239). Fodor haja nagyon ékesítette fejét (Hall: Hist. III.68).

fodor-hajú: crispus C. MA. kraushaaricht PPBl. Fodor hajú szabási: suberispus MA. (Helt: Krón. 108. Pethő: Krón. 100). A fodor hajnac nem könnyen kopaszuhac meg (Com: Jan. 53).

fő-haj: capillus; haupthaar Com: Vest. 122.

fürt-haj: [cirrus, cincinnus; haarlocke]. Homlokra ereszkő fürt hajak, eresztett haj: anteventuli PPBl. A lengyelec az elő hajakat és az homlokra függő fürt hajakat fűsültetie (Com: Jan. 115).

hosszú-hajú: [comatus; langhaarig]. Az fyrfiak hozzá hayuk ne legyenek, és az azzonyallatok hayadon fevel ne legyenek (Komj: SzPál. 120). Egy tudatlan műves, egy hosszú-hajú, rövid-értelmű aszony (Pázm: LuthV. 50).

kigyó-hajú: [angvibus crinitus; schlangenhaarig]. Kigyó-hajú Furiák (Pázm: Préd. 1079. Kr.).

nagy-hajú: capillatus MAL. [langhaarig].

kemény-hajú: hircipilus MA. [ranhhaarig].

kopár-hajú: male *crinitus PPBl. [haarlos]. Kopár hajú asszony: male *crinita mulier PPBl.

ritka-hajú: rariplis MA. dünnhaarig, der dünne haare hat PPBl.

vendég-haj: coma subdititia, adventitia, ementitia, capillamentum; falsche haare PPBl. Vendéghajtsináló: comae subdi-

titiae textor; perückenmacher PPBl. Nagy vendég-haját bordonz (Kisv: Adag. 316. Gyöngy: Cup. 28. Csúzi: Sip. 55. Kr.).

Hajacska: comula; kleines haar PPBl.

Hajas: capillatus, comosus, crinitus, criniger, acersecomes C. comatus MA. haarig, der viel haare hat PPBl. Hajas, üstökös, borzos hajú: acersecomes PPBl. *Tzérnás, hajas fi: caulis fibrosus P. Az legyek az ő kopasz homlokot inkább szallyak, hogy sem mint az több hajas embereket (SalMark. 23).

Hajasit: capillo, erinio MA. haarig machen PPBl.

még-hajasit: capillo MAL. [haarig machen].

Hajasoeska: comatulus MAL. [ein wenig behaart].

Hajasod-ik: crinior, capillor MA. wachsen wie haare, haare bekommen, haare haben PPBl. Hajasodom, hajas vagyok: capillor PPBl.

még-hajasodik: crinior MA. Meg-hajasodom, haj módra bé-fedetem: crinior PPBl.

Hajasul: crinior, capillor MA. wachsen wie haar, haare bekommen, haare haben PPBl.

Hajatlan: calvus, depilis SL. [kahl, haarlos]. Néha mind azon semmiség a miben az aszszonyok el bízzák magokat, a mint Stratonica, hajatlan fejével agyatlanul ditsekedet (Fal: NA. 182).

Hajatlanság: calvities Kr. [kahlheit]. Tar-fejének hajatlanságát borostyán koszorukkal fűdözte (Fal: UE. 376).

HÁJ: arvinia C. axungia MA. abdomen Ver. pingvedo Peresz: Gramm. 14. speck, schmeer Nom. 21. schmier, schmalz, fett PPBl. Hush saytoth es hayt olvastata aruaknak (NádorC. 532). Vala myt akarand aldozny, myndenek hw köwery, bayya es faggya wr ystennek reezeere ywth (JordC. 83). Az hayyath aldozja fíel hw byneyerth (84). Sok hayat s köuert özne olvastata (DebrC. 122). Az feier malua gyökeret es leuelet özne fűzöd es töröd lud haial, dizno haial es egy egy keues terpen-tinaual (BeytheA: FivK. 92b). Vettem haját tizenket fontot (Radv: Csal. II.20. Frank: HasznK. 21. VectTrans. 18). Háj fél font (Monfrók. XXIV.134).

[Szólások]. Tsikorog a kerék; megitta a kotsis a háj árrát (SzD: MVir. 45). Rajta érték v. kapták az ebet a szalonnánn v. hájonn: a matskát a tejes fazékon: meglepték a tolvajságon (90). Egy-féle állatra biznőe az hájat (Czegl: Japh. 83). Ebre bizni a hájat (Kisv: Adag. 32). Dühös neuet költenec az ebne, ezac hogy megölhesséc, nagy ötte meg a hayat anagy nem, de pálczát kerelnek [igy] neki (Helt: Mes. 14). Nekiú rauaz háyal kenték volt meg az alfelét: pulchre fallit vulpem (Deesi: Adag. 294).

csepesz-háj, cseplesz-háj: omentum MA. PPBl. Kynek aldozattyokbol eznek vala chepez hayat: de quorum victimis comedebant adipos (KulesC. 285). Emelye a may körül valo chepesz hayat, a veséktől el szakasztottat: auferet adipem jecoris cum renunculis (Helt: Bibl. I.22).

disznó-háj: arvinia; schwein-schmeer oder -fette PPBl. (BeytheA: FivK. 63. 106b. Mel: Herb. 49).

fodor-háj: mesenterium MA. Com: Jan. 63. krös an dären PPBl. (Sziksz. Ver.)

ó-háj: axungia C. MA. axungia vetus; altes schmeer PPBl. Oháy, szekér-kenő: axungia Major: Szót. 12 cigát tőri meg o háiban az után flanstromul [igy] kend ruhára (OrvK. 9. Kecsk-Tört. III.364).

olvasztott-háj: eliquamen C. [angeschmolzenes schmeer]. Olvasztott hájjal kentem torkomat (Thaly: VÉ. I.348).

recés-háj: omentum PPBl. [netz, fetthant].

takaró-háj: omentum PPBl. [netz, fetthant].

Hájás: arvina unctus MA. [fett, mit fett beschmiert]. A kezéid medve hájal meg kened, siros kezeidet elvonod raitok [a méhkasokon] es alol ugyan azzal a hávas kezéddel circulust tiszol (OrvK. 72). Hájás breviár (RMK V.221. 222).

[Szólások]. Soha nem hűnnéd, mely hűös tiskából esik ki gyakran a béles (Decsi: Adag. 191. 38). Az isten sok szegényt emel fő vrasagra, sok urakat viszont hávas táskára (Ény: Gizm. 17). El megyec, de az en puytarsaimhoz, hol ennekem háiasb leszen (Szeg: Theoph. 26).

Hájaz: adipe innugo SI. [mit schmeer schmieren].

[Közmondások]. Megy a szekér, csak hajozd (Fal: Jegyz. 927).

Hájazás.

[Szólások]. Ha használ az én kövérség nélkül való hájazásom, az taligát megkenni el nem mulatom (TörtT. XV.120).

HAJADON (*hajdon* Montrók. III.207): **1)** non velatus MA. nicht bedeckt PPB. Hajadon fő: caput intectum, crinitum MA. caput nudatum PPBl. Az azzonyallatok hayadonfewel ne legyenek (Komj: SzPál. 120. 164). A leányok, kik meg hajdon fővel vannak: dummodo puellae in capillis existentes (Ver: Verb. 183). Hajadon fővel: nudato capite (301). **2)** innupta MA. unverhehlicht PPB. Hajadon leány: innuba, puella, virgo MA. Ezek az törweenyek, kyketh ky ada wrysten Moysesnek az fyrfyw közötti es az azzonyallat közötti az hayadon leunak (JordC 180). Az zallas fogado korchomárosnak vala egy haya don leanya (ÉrdyC 339. 219b). Kinek vala ég zep hayadon leánya (BodC 19). Hajadonul tartod (TihC 324). Hajadon húa, mely még nem adatot fűnec: soror ejus virgo quae non est nupta viro (MA: Bibl. I.108).

Hajadonka: [puella; mädchen] (Gvad: FNót. 87).

Hajadonság: virginitas SI. [jungferstand]. Azzonyallat ha myt fogadand es meghi ew attyanak hazanaal vagyon es hayadonsagiban, az fogadasth be tartozyk tellyeseyteny (JordC 179). Az öreg leány soká marad hajadonságban (Prág: Sork. 382). Hajadonságbeli tiszta szemérem (Gyöngy: Char. Ajánl. Kr.).

HAJDAN (*hajdon* Lászy: Krón. 310. Dork: Ut. 11): **1)** [aliquando, interim; einmal, mitunter]. Zykseog conscienciának kenyweet meg hannwnk vetnewk, leelkewwnknek hazaat megi sepmewnk, erzeekenseogewwnknek haydan valo teetowa haylasuat meg ygazohok (ÉrdyC. 24). Horváth János az ő maga feleségének Máriának az anyját megölté vala, Máriát-is hajdon megfogta vala (Lászy: Krón. 310). **2)** quondam MA. olim; vor diessen, vor zeiten, weiland, ehemals PPB. Meg bánta volt, az ki gyonása wtán, haydon tiszta életébe nagy kísérséget vallot (Zvon: PázmP. 262). El-hajdon (MHeg: TOszl. II.92).

Hajdanában: ∞ Régenten, hajdonában: antiquitus Com: Jan. 75. olim Com: Orb. 91. (Telek: FlA. 218. Hall: Tel. 251).

Hajdani: prisens, antiquus, vetustus SI [vormalig, ehemals, einstmalig]. Hogy hajdani szabadságunk szárnyaira emelkedgyünk (Csúzi: Síp. 683). Excellenciádnak hajdani, sőt örökös állandósági közszikája (Bíró: PrAd. A2b. B2b).

Hajdaniság: antiquitas Kr [altertum]. (Gyöngy: Cyp. 32).

Hajdant (*hajdont* Tóth: Ist. 84): [olim, quondam; ehemals, vor zeiten]. Mert valamint hajdant a synagógának, ugy most a szent-egy-háznak, vezérlő fejedelme (Csúzi: Síp. 169). Ti vattok tantú néhai sok jóknak, itt volt hajdant helye ártatlan vigasgának (Orezy: Nimf. B3b).

Hajdantan: ∞ (Bíró: Micae 197. Kr.)

HAJDINA (*hajdēna* MA. PP. Com: Jan. 26. *haydenom* [?]; panicum C); ocyunum, ozymum, ocimum cereale, spelta, panicum MA. ocyunum cereale Beythe: Stip. 6. allerlei kraut vor das vieh, heidekorn, dinkel PPB. Haydēna: secale Major: Szót. Tatárka, hajdēna: secale; das korn, der roggem Com: Vest 145. Az haydynatwl es az földektwl te k[egyelmed] es el tylogyek (LevT. I.73. Com: Orb. 35. Thaly: VE. II.54).

HAJDÚ (*hajdók* Montrók. III. 90.): veles, miles expeditum MA. [heiduck] ein leichtgerüsteter kriegsmann PPB. Kezde hajdúkat, latrokat hozzája gyűjteni (Montrók. III.6). Terek nyolcz-száz hajdút levága (Tin. 99). Lippát az hajdók meghágák (90). A törökec nagy erős viadalt hajduckal kezdéne (Helt: Canc. 105). Hajdones, id est vagi et peronati pedestris ordinis milites: horum arma acinacis, pelta, et cuspis: vox proprie abiegum [abiegum? abigentem?] designat (Mosóczi: Decreta Regni Ungariae 1584. 598. TndGyijt. 1836. V.95). Két sárga kapezákát vetünk az hajduknak (MonTME I.131). Hajdu-szítók (Pázm: Préd. 199. Zrínyi I. 44. 68). Ki kovácz, ki lakatos, ki jó furkós Haidú (Bal: CsIsk. 346). Hajdú-vitézec beszéllettéc (Czeg: MM. 11). Egy falka hajdút adott vala telelni hozzájuk a fejedelem (ErdTörtAd. I. 122). Az hajdúk csak prédálni valók, kevés az ki jó volna közöttük az tisztekben is (RákGy: Lev. 219. 241). 220 rab vonta a gallyát, azon kívül száz fegyveres léventi vagy hajdú benne (Mik: TörL. 72). Készíti hibeit, híres vitézeit: Fodor és Révay hajdu-ezereit (Thaly: Adal. III.119). Az gyulai sík mezőn juhász, hajdúk között is igazlító voltam (Thaly: VE. I.348).

[Szólások]. Igen tud a haydu harangot őnteni: asinus ad lyram (MA. PPB. Decsi: Adag. 27): Thraces foedera non norunt (135). Nem ért a hajdu a harang őntéshez (Laud: Ujségis. II. 32). Mit ért az hajdú a harangőntéshez? (Thaly: Adal. I.80). De bánom, ha beernem te megcsalatköztál, s otromba hajdúra harangőntést bíztál (Orezy: KöltH. 3). Csekély-egyfigyű és az építéshez, mint a hajdu a harang őntéshez épen értetlen s tudatlan építő mester (Bíró: Ünnep. III).

palotás-hajdú: [satelles; leibheiduck] (RákF: Lev. II.34).

Hajdúi: velitaris MA. [heiducken-].

Hajdúság: militia pedestris, pedites milites Kr. [heiducken, infanterie]. Egy bastyácskát rendelvén nekik, kinek strását tartani mint más hajdúság tartozzanak (Montrók. XV.386). Úgy computaljuk, akármely könnyen 6000 vagy 7000 az hajdúságról [így] felülhet, igen jó (RákGy: Lev 123). Az hajdúság mind hilyben vagyon (126). Minden derék fizetett hadiánk az hajdúsággal együtt oda elő vannak (290. TörtT. 1421).

HAJHÁSZ: quaero, investigo, pello feras SI. [suchen, jagen]. Negyed napok alatt csak azt hajhásztattam (MonOkm. XXIII. 103). Ezerszer hibázik fel tett reményébem, fergeteg hajhászra vad nép szigetében (Orezy: KöltSz. 21). Az éjjeli varjak a galamboknak és tsókáknak tojásit fel-hajhász-szák és megiszszák, sőt azonokkal viaskodni-is szoktak (Misk: VKert. 197).

föl-hajhász: invenio, reperio, excutio feras cubilibus SI. [auftreiben, aufsuchen]. A matska éjjel minden szugolyákat fel-hajhász (Misk: VKert. 167).

ki-hajhász: exquiro, perquiro Kr. [erforschen, durchsuchen]. Mind csak az erdőst lakni, minden berket kihajhászni: munka, nem mulatság (Fal: NE. 28).

HAJINT [jacio: werfen]

föl-hajint: [projicio in altum; in die höhe werfen]. Azt gondolnád, hogy fel-hajintatott dolgok voltak, a melyek mentül fellyebb mennek, annál közelebb vadnak az esethez (Pataki: Reg. 213).

HAJÍT, HAGYÍT (aláhajtom, aláhajtas, haytom MA. hajto dárdaéskák Com: Jan. 149. hanyítatom C. hanyítanak Thaly: Adal. II.93.): jacio, conjicio, projicio C. jaculor MA. verfen PPB. Ilab módgyára hanyítatom: perfluctuo C. Kewuet- hetagynak ew rya: jactabant (EhrC. 21). A kenyér, kit a zegenühöz hagitek (DebrC. 161). Ha te az kyrálnak orchayara bydevs ganeet hagyitanal (CornC. 282). Attyant arczwl hagyo'tan ÉrdyC. 429. 214). Ha köuel hagyitaudgya, meltől az ember meg hallhatna, halálnac halálúnál balyon (Helt: Bibl. I.112). Kezde nagy sietseggel töltéseket háitani: vineas agere, aggerem acere (Decsi: SallJ. 33). Mihelyt meg-hal a sólyom, ki-vetik szemétre, vagy ganéjra hagyittják (Pázm: Préd. 30). A gereley- ket, hajto szeges dárdaéskákat ki-lövöldözwén (Com: Jan. 149). Pad alá kell hagyítani (Czegl: Tromf. 42). Sokszor egyest isznak, pohárt tsászár életiért egymásra hanyítanak (Thaly: Adal. II.93). A lapta egyiktől másik-hoz hagyittatik (Csúzi: Sip. 150). Örömben papság ég felé sapkáját hagyittya, tivúlad a kapás kapáját, polgár-is Egerben veti a kaptáját (Orczy: Nimf. A2b). Földre hagyítottam (Gvad: Orszgy. 123).

[Szólások]. Szemére hajítom: objecto C. Nálúnál senki abban az pályában nem hajít most tovább az magyar hazá- ban (Thaly: Adal. I.136).

alá-hajít: dejicio MA. herunterwerfen, herunterstürzen PPB. Az egyhaznak hayazatyabol egy nagy kevnét hagyta alá (DomC. 48).

aláhajítás: dejectio, dejectus MA. herabwerfung PPB.

be-hajít: [injicio, immitto: hineinwerfen]. A timároknac há- mossába belajtytác böredet (Helt: Mes. 121). A tenger mely- ségében hagyttya be isten az mi búneynket (Lép: FTük. I.179).

el-hajít: abjicio C. rejicio MA. wegwerfen PPB. Elöl elhaj- tom: praefacio C. El vagaa kezeet es el hagyoytaa twelo (ÉrdyC. 360). Te orcad elől el ne hajoic engem: ne projicias me a facie tua (DöbrC. 109). Az penzt a templomba el hagythwan ees el mene, köteellel magaath fel akazta (WinklC. 177). El hagita fequereth (TihC. 19. Zrinyi 161). Hogy a kő elhagyttas- sák (Ily: Préd. 142).

elől-hajít: praefacio MA. vor etwas werfen PPB.

föl-hajít, föl-hajt: projicio in altum, superinjicio, injicio MA. in die höhe werfen PPB.

ki-hajít: ejicio MA. hinauswerfen, hinausstossen PPB. Se- myre yo oztan, hanem csak hóg ky hagyttassek: ad nihilum valet ultra nisi ut mittatur foras (JordC. 365. Born: Préd. 78).

kihajítás: ejectio MA. auswerfung PPB.

lő-hajít, lő-hajt: dejicio MA. hinabwerfen PPB. Legot- tan lebagyta magatt az agyra (EhrC. 4. ÉrdyC. 288).

lőhajítás: dejectus C. [das hinabwerfen].

mög-hajít: projicio, rejicio, jaculor MA. [bewerfen, tref- fen]. Ragadwan ev palchayat az kakast meg hagyhta, es az kakas ottan meg bala (DomC. 313).

Hajítás: jactus, conjectio, conjectus, jaculatio, projectus, pro- jectio C. MA. wurf, das werfen PPB. Fölyül reá hajtás: super- jectus C. David ez időbe öle meg a nag Goliath a parittianak hagttasauul (Szék: Krón. 28. Pázm: Préd. 491).

[kö-hajítás]

kőhajításnyi: jactus lapidis [wurfweite]. El tawozeek hw thwlók, mynt vona egy kew hagyo'tassnee: avulsus est, quan- tum est jactus lapidis (JordC. 608).

Hajításnyi: ~ Eeg haytasne földre [így] tölők orezaiara essek (WinklC. 155). Mykoron egy hagyttasneera meent vona

(ÉrdyC. 427. 527b). Tizenhat hagyításni földre (Helt: Krón. 4). Vgy mint eg haitasura: quantum jactus est lapidis (Fél: Bibl. 131). Egy hagyttásnyira van itt Tepliez falva (Gvad: PFör. 14. Gvad: RP. 384).

Hajító: jaculans, jaculator; missilis MA. der gern wirft, werfer PPB. [werfend; wurt]. Nagy hirtelen annyí gaz török rohana reánk kövekkel hajtölög (ErdTörtAd. II.177).

Hajigál (haygalas Beythe: Epist. 221. hajgál Zrinyi II.108): 1) jacto C. [öfter werfen]. Fölyül reá hajgálok: superjacto; kövel hajgáló: lapidator; egymásra hajigálva: datatim C. A hajočka a haboctol hajigaltatikuala: navicula jactabatur fluctibus (MünchC. 41). Kövekkel hajigalak ötet (DebrC. 203). Közdenek kwuel es saral wtet hagygalni (VirgC. 26. Born: Ének. 266. 417). Szeretethöl almánál hagyálni: malis ferire (Decsi: Adag. 114). Idestová hajigálák, de soha egybe nem ronthaták (Pázm: Kal. 63. Hall: Tel. 280). Előb meg tutták magokat alázni, most immár magosrul tsak dörögnek, s meny- köveket hagyigálnak (Fal: I'E. 404). Kik arany betikkel szép verset írkalni szoktak és a rítat meszoz hagyigálni (Orczy: KöltII. 14). 2) [jacto; sich brüsten]. Sokan dycheretet oly ygen keuannak, hogy ewnen magokrol, magok predikálnak, ees ky soha nem volt olyat hagygalnak (Pesti: Fab. 57b).

el-hajigál: projecto MA. oft hinwegwerfen PPB. (Pázm: Préd. 600. Kr.)

ki-hajigál, ki-hajgál: ejecto, perjecto, exurgito C. viel und oft herauswerfen PPB. Készite mesterséges, hadakozó szerszámokat, melyec lennéne nilaknac és nagy köneknee ki hajgálásokra (Kár: Bibl. I.397). Hogy kövekkel es ganatál ki nem hajgalnane az varasbol (Mon: Kép. 48b).

kihajigálás: ejectio C. [das hinauswerfen].

Hajigálás: jactatus, projectio Kr. [wiederholtes werfen]. Csak hajigálással oltalmazták magokat (MonIrók. III.173).

Hajigálód-ik: [jacto; oft werfen, herumwerfen]. Az Jupiter menyfűtő kövekkel hajigálódnéc (MA: Scult. 400). Csak sárral, azaz szitokkal hajigálódik (Pós: Vetélk. 58).

HAJLÉK, HAJLOK (haylak NagyszC. 290. TelC. 212. DebrC. 581. hoylok ThewrC. 39): tabernaculum C. gurgustium, tugurium, casa, attugia MA. hirtenhaus, banershütte PPB. Meta teudit ad locum, qui hominailuk dicitur 1269 (CodPatr. I.41. Wenzel XI.585. CodDipl. IV.3490). Tewuisben ciznaltuala olyatant ment egy haylok s bele mene (EhrC. 27). Ő hazanac felső feliben alkota maganac titk hailakat: secretum cubiculum (BécsiC. 26). Őrizied te zadnac hailakat: eustodi claustra oris tui (255). Micor imadkozandol, be men te hailakodba (MünchC. 23). Marada čak Judith az haylogba: in cubiculo (GuaryC. 58). Istennnek zent hayloka (JordC. 77. 42. 172). Nem vágok melto, hóg be yew haylakom ala: non sum dignus, ut intres sub tee- tum meum (375. 606). Twdom, hogy közel vagon az en hay- lokomnak, az az testemnek meg felesle (ÉrdyC. 375b). Maria az istalloba auag az hayleeba nala (DebrC. 21. 336). Num- roltaknak kies haylaka (GyöngyC. 4). Házat epite maganac es barmainac hayleket: aedificata domo et fixis tentoriis (Helt: Bibl. I.Q.3). Az szent haylok [a szent sátor] (Kár: Bibl. I.94). Nyomoruságnak hajléka Argi collis (Decsi: Adag. 140). Buyaságnak hailéka: Saniorum flores (157). Ha alázatos hajlékban született, alázznak-meg kevelységünket (Pázm: Préd. 107). Jőj a kő-lyukakba, jőj a kő-hányások hajlékába (518). Sátorokban, ágas bogas hajlékokban (in caespitibus) laknac vala (Com: Jan. 102). B'fogadgyauak titeket az örök hajlékokban: recipiant vos in aeterna tabernacula (Ily: Préd. II.180). A kik tovább látnak hamar meg saidittyák üresse? neme? a felső hajlék [fej] (Fal: UE. 392). Le bósátközik szinte a konyhág, és a leg alsób hajlékokban (Fal: NU. 299).

juhász-hajlék: mapalia PPBl. [hírtenhütte].

kutya-hajlék. Kunnyó, kutya-hajlék: *magalia, magaria, mapalia PPBl.

lakó-hajlék: [domicilium; wolnort]. (MA: Bibl. V.41. MA: Seult. 302. 659. Tótf: Józs. 17). Menyei országnak lako hajléka (KCsipk: Woll. Előb. 14).

nád-hajlék: casa rustica ex arundinibus Kr. [schilfhütte]. A királyi korona néha nádhajlékba száll (Ben: Ritlm. 106. 174. Kr. Kisv: Adag. 172).

pásztori-hajlék: casa pastoralis Kr. [hírtenhütte]. Az juta eszébe, ha nem akadna-e pásztori hajlékra (Fal: TÉ. 701).

Hajlékocska (*haylerzka* ÉrsC. 211. *hayloczka*, *haylakoczka*, *haylokoczka* 329): tugurium, gurgustium MA. bauernhäuslein, bauernhüttlein PPB. Az kysded haylerzka os az kysded zee neezke zoros, zyk wala (ÉrsC. 211). Zwz Maryath le wewe az zamarol es be menenek az hayloczkaban (329). Az ygazak rusnya és apró hajlékotskában nyomorognak (Pázm: Préd. 31).

HAJNAL (*hainál* DebrC. 516. *hainálnia*? NagyszC. 113. *hainál* korban? Güres: Mátý. 11. *hainál* korban? Cseng: Jer. 14): aurora, eos, matuta C. MA. morgenröte PPB. Ystény vygasagban maradanak ewbrewu hainaleorik Cristusnak gyeze-retyre (EhrC. 36). Elő hainál: primum diluculum (JordC. 40). Hainalban esmeg teer wala jmadagya mynd mysegy (MargL. 69. DebrC. 482. KulesC. 179). Egy hajnalkorba nagy ustromot tetek (LevT. I.157). Igen jó hainalban meg rinakodának (Helt: Cane. 17). Setét hainalban (Tin. 458). Jesus Christus az igaz hainál (Born: Ének. 535). Mikor az hainál feljött volua: cum esset mane (MA: Bibl. I.116). Harmatos hajnallal vagy szerelem-ben (Zrinyi: ASyr. 295). Jó-hajnalban [korán] (Hall: III.18. II.197). Innár feljő a hainál: jam ascendit aurora (Illy: Préd. II.540).

[Szólások]. F a k a d, mint a h a j n a l a szerentséje (SzD: MVir. 137).

est-hajnal: crepusculum vespertinum MA. abenddämmerung PPB. Eb felinek előtte est hainalba (DebrC. 52. Tohn: Vigaszt. 24). A nap euyészetet követi az est hajnal: occasum sequitur crepusculum (Com: Jan. 7).

esthajnali: [vespertinus; abend-]. Venus: ezt este est-hajnali, estvét hozó csillagnak hívák (Com: Jan. 6).

Hajnali: antelucanus, sublucanus C. matutinus MA. Egy kis bokrban hajnali korban leültek már (Fal: Vers. 866).

Hajnal-ik: aurora surgit MA. die morgenröte geht auf, es wird tag PPB. [es dämmt, es tagt]. Tauaz időben, mikoron a nap feol kezdvala hainálnya [fgy] a hegnek magassagara (NagyszC. 113). A szerelem nagy háborúval jár, de végre haj-nallik belőle kedves nyár (HilFlor. 10).

még-hajnallik: ∞ Mikor innar meg hainallanec: cum-que esset mane (Helt: Bibl. III.3). Már meghajnallott (MA: Bibl. I.236). Ezek egy északában végben menvén, meghajnallék és világosodni kezdő (Liszy: Krón. 114).

HAJÓ: navis, navigium C. schiff PPB. Két rend evezőű hajó: biremis; öt evezőű hajó: quinqueremis; a hajó alsó része: sentina; a hajóbm fedett hely: stega; hajón való viadal: naumachia; hajón vívók: naumachiarii; öreg hajót az kitsin mellett vonszolok: remulco; sereg hajó: classis C. Vizen hada-köz sereg hajó: classis navalis Com: Jan. 146. Hajó széli, pártázatja: acrostolia; hajóba való székek: transtra PP. Hajó vitorlaja: artemon; parthoz érkezett a hajó: navis *appulsa est; hajón Sziziliába érkezett: *appulit Siciliæ vel in Siciliam PPBl. Lata ket atafiat Zebedeus Iacabot es Iimost ő atafiat

a haioban (MünchC. 20). Haiónak orra: naviculae prora (NémGl. 354). Az hayoban ygazgathwan lw haloyokat: in nave reficien-tes retia sua (JordC. 364. 776). Vynnee hayoban mas feldre-oman (ÉrdyC. 337b). Haioba be ille (TibC. 85). Hayon mennem az tengeren (CornC. 277. DebrC. 141). Az el merőlt haiot foga (VirgC. 108). Galliakon haiokon allanak wala (CromaC. 34). A görögec is az ő haioiokból meg akarác égetni az magya-roknac haiót, és minden felő igen emberkedénec (Helt: Krón. 39b. 96). Az hajók és rév őrzésére tíz ezer embert hagyott (Monlrók. III.154). Ha az északi tsillagtól nem igazgattatna vagy megfeneklik hajójok a fityenyeben, vagy megromol a kő-sziklában (Pázm: Préd. 1189). Hajón egész Gávyág járnak az nagy árviz miatt (RákGy: Lev. 9). Két hatvan ágyús hajó és két fregatta (Mik: MűN. 30). Sereg hajókkal Asiában ment: classe in Asiam profectus (Bal: Corn. 70). Első hírere az égés-nek Szelim császár vezeté hajójába ragadták Pali bassával (Fal: TÉ. 655). Irva parancsolá meg, hogy két személynek számára egy sebes, ép hajót tartsanak készen (714).

[Szólások]. Hogy az sok búban, gondban van részed nem kétem, hasonló hajóba evezvén magam is (LevT. II.366). Másoknak tulz kedvezni, egy hajóban evezni (Amade: Vers. 11. 118).

borona-hajó: ratis MAL. Major: Szót. [floss].

boronahajós: ratiarius C.

csillye-hajó: ratis MAL. [floss]. Boronából rótt hajó, tsillye hajó: ratis C.

élés-hajó: navis amotina PPBl. [proviantschiff]. Az élés hajó messzebe valának (Helt: Krón. 36). Az császár élés-hajó vonyására fizettünk (MonTME. I.264).

evező-hajó: navis actuaria PPBl. [ruderschiff].

evezős-hajó: actuaria navis, actuarioium MA. galeere PPB. ruder-schiff Com: Orb. 179. Iőnec őreiaia haronzer evezős haioc es a romayac (BécsiC. 164. Bal: Corn. 63).

folyó-hajó: celox C. [leichtes schiff]. Folyó hajó, könnyű hajó: liburna, liburnica; salyka, folyó hajó, tsónak, halász-hajó: lembus PPBl.

fődeles-hajó: emphracta MAL.

fődeletlen-hajó: aphracta MAL.

gyalog-hajó: scapha Major: Szót. [kahn]. A folyó vízber gyalog hajóckal éhne: scaphis utuntur (Com: Jan. 91). Kísietti a város népe gyadog hajókban ezt a ritkaságot látni (Fal: TE. 653).

hadi-hajó: bellatrix triremis, navis praesidiaria PPBl. [kriegs-schiff].

halász-hajó: lembus PPBl. piscatoria navis [fischerkahn, fischerschiff] (Telek: Fl.él. 155).

halászó-hajó: oria PPBl. [fischerschiff]. Őnök uagi balaz-haio (DebrC. 3—4).

kapitány-hajó: navis praetoriana; admiralschiff PPB.

kém-hajó. Kén hajó [fgy]: emphracta C.

kémlelő-hajó: *navis speculatoria; vigyázó hajó PPBl.

kereskedő-hajó: mercatoria navis SK. [handelschiff, kau-fahrterschiff] (Kár: Bibl. I.622).

konyha-hajó: [navis victualis; proviantschiff]. Egy konyha hajót is parancsoltam reparáltatni hajóim közül (Monlrók. XV. 162).

közép-hajó: phaselus C.

lapátos-hajó: actuaria navis; galeero PPB.

pósta-hajó: navis *tabellaria PPBl. [postschiff] Bernárd Zay-lát egy postahajóba emelte és bátorságos helyen kirakta (Fál: FÉ. 654).

rév-hajó: ponto, embata, epibades, hippago C. ponto Major: Szót. hippago Com: Jan. 91. [fähre, ponton]. Pest alatt számtalan réhajót hagyának (Mondók III.85).

szálgörénda-hajó: trabica MA. blockschiff, floss PPB.

terhes-hajó: ancyromachus, eurbitae C. navis oneraria; lastschiff PPB. (Tolu: Vigaszt. 223. Mad: Evang. 153).

terehhordozó-hajó: *navis vectoria PPBl. Terh hordozó hajó: navis oneraria (Bal: Com. 17).

vitorlás-hajó: [segelschiff]. Meg telik a Duna vitorlás hajókkal (Orczy: Nimf. C6).

Hajócsa: navigiolum [schifflein]. Hagya, hogy egy hajóchat zerzenenek neki (Pesti: NTest. 73).

Hajócska: navigiolum, navicula C. navicella MA. schifflein PPB. A hajócska félmenűen, köntec ötlet ő taneitváni (MünchC. 28). Kit mikor hallottolna, hajócska memén elméne innen kietlen helre (41). Kezereyethnek az hajócskaban hagny (JordC. 392. 400. KNagysz. 1621. F. Dahn: Flor. 283). Hajócskák, ladikok (Com: Jan. 91). A folyó vizen által gázlunk, avagy tsonokkal, hajócskával élünk (Com: Vest. 52).

halászó-hajócska: [navicula piscatoria; fischerkahn]. Az halazo hajócskabol hywan az apostolssagra (ÉrdyC. 364b. Mad: Evang. 153).

Hajói: navalis, navicularis MA. zum schiffen oder zur schiff-fahrt gebörig PPB. Hajói had: naumachia MA. Hajoi kenyér: panis nauticus, schiffbrod Nom. 41. Fel függesztvén az hajói ékességeket is, jel-zászlókat: appendentes et applustria (Com: Jan. 89).

[Hajóka]

Hajókáz-ik: navicular C. MA. per *altum eo PPBl. schiffen, in einem schiff fahren PPB. Ide hajókáztam, ide érkeztem a partra: huc me *appuli PPBl. Tengeren hajókáznac, evezne (Com: Jan. 88). Az először hajókázó a gyomorháborgást alig kerüli el (90). Kikkel mind egy vizen hajózikak saikam (Petki: Virt. 17). Ha ki hajókázni tenger vízére mégy, s annak erejétül félsz, hogy beteg ne légy (Felv: Schols. 9. Hall: Tel. 3).

be-hajókáz: pernavigo C. [durchschiffen].

Hajókázás: naviculatio MA. das schiffen, schiffsfahrt PPB. Veszedelemes vizen hajókozással [igy] (FortSzer. K4b. Pös: Igazs. 604. Mad: Evang. 150). A hajókázás közben, a hajóban meg-betegedvén feleségem, ezt a leányomat szülte (Hall: Hflist. II. 293).

Hajókázható: navigabilis Kr. [schiffbar]. Hajókázható folyó viz: flumen navigabile Com: Jan. 91.

Hajós: 1) nauta C. nauta Com: Vest. 137. navita MA. schiffmann PPB. Minden korman tartok es hayosok, kyk az vyzeken es tengheren eweznek, tavoly allanak (JordC. 919). Az tenghőrr parttarya meene es nemynemw hayosokat latlana vzedelembé lenny, ymachagot teven, meg zalloytaa az tenghőrnök habaat (ÉrdyC. 527). **2)** [navigabilis; schiffbar]. Hajós viz: aqua navigabilis Sl. flumen navigabile Ver: Verb. 158. Kell vala egy hajos uizön által kehie (DebrC. 181).

Hajósi: nauticus MA. zum schiff gebörig PPB.

Hajóz (hajózdott Konst. 10): navigo MA. Com: Vest. 137. schiffen PPB. Az tenghőrn hayozuan (TelC. 94. MA: SB. 131). Jánosnac hajozo gazdái (Tyuk: Józs. 418). Az hajos hajon hajoz (Com: Vest. 51). Igen fen hajóz [fennhőjáz] ez maga hitségében (Gyöngy: KJ. 108).

Hajózás: navigatio C. schiffsfahrt PPB. (MA: Bibl. IV.134).

Hajózkál: navigationes parvas facio Kr. [schiffen]. Valaki hajózkál, közelb az vízi veszedelemböz (Präg: Serk. 870. Vajda: Kriszt. 1667. II.25. Kr).

HAJOL (hajol, hajlunc Kár: Bibl. I.140. hajóllhatatlan Pázm: Préd. 15. el-hajólllyanak Pázm: Préd. 39. hajul Zvon: Post. 130. hajul Land: ÚjSegits. 198): proclino, inclino, vergo MA. sich auf die seite hängen, biegen PPB. [sich beugen, sich neigen]. Te bezzedythez nem hayla: verba tua non advertit (EhrC. 10). Hajol ide kevesem: declina paulisper (DécsiC. 8). Se yob felee, se bal felee ne hayollyatok (ÉrdyC. 604). Termeszety wztwkelesbwly vegre hayol (VirgC. 137). Az isten igassaga ala nem haylanak, magokat nem boclatak (Konj: SzPál. 81). Az nap immar el kezdet wala haylany: dies autem coeperat inclinare (Pesti: NTest. 137). Az vizeknee folyása, melly az Ar neud város felé haiól (Kár: Bibl. I.140). Engedd meg hogy mennyec által a te földeden, nem haylunc az mezőkre, sem az szőlőkre: obsecro, ut transire mihi liceat per terram tuam, non declinabimus in agros et vineas (uo.) Mikor meg szárad, a földre hayol a leuele (Mel: Herb. 166). Az földre hayla (MA: Bibl. I.14). Az alázatost pedig földre-hajlottnak (humilis, quasi humo acclivis) hiják (Pázm: Préd. 57). Ez az vt, az melyen iuratioe, es erről se iobra se balra ne haiollyatoc (EszT: IgAny. 209). Ne hajoly jobra, se balra (Illy: Préd. I.3).

[Szólások]. *Valamihez hajolni.* Hozzá hajoloe: assentier, acclino, inclino MA. Kyk hō hogya hayloltanak vala: qui assensi sunt ei (JordC. 724). Mikor őrdőghöz haylott, ystentől el szakadott (Born: Ének. 28). Az itélő bíró ide vagy amoda ne hajollyon: huc aut illuc iudex ne propendat (Com: Jan. 134). *Valaminek hajolni.* Ő is neki hayla a békeségne (Helt: Krón. 91). *Valamire hajolni.* Nem merők reea haylanom, de ezak mon-danya es feelek (ÉrdyC. 161). Akaratunc haiol rea (Mon: Apol. 324). Az meghalóknac igen fáy ez, hogy mindent el kellyen hadnioe; annakokaért neleben hajolnac reája (MA: Scult. 139). Valamelly rend ezekre nem baylatniéc [így] törrel annac teste kette vágatniéc (Gosár: MagyB. A2). Vigyázása-után szem hajlik a lámaára (Gyöngy: MV. 18). A lno ksaagra haylok: declinantes in obligationes (KesztC. 381). Valaki értelmére hajlani: accipere opinionem PPBl. Más religiora állott, más hitre haylott (MA: Scult. 971). Szép ortzáia sárga szép színre haioluan (Helt: Krón. 108).

alá-hajol: propendeo C. devergo, inclino MA. [sich abwärts neigen, sich niederbücken]. Alá hajlott: propendens, devexus C. deflexus MA. Meg haborodanak nepek es ala haylanak orzagok: inclinata sunt regna (KulesC. 113). Ala hayloth fal: paries inclinatus (145). A páлма-فáбól tsináltt gerendára akár-mennyi terhet rakjanak, alá nem hajol, hanem a terhellen fel-emelkedik, és bőlozatot tsinál (Pázm: Préd. 288).

aláhajlás: devertentia, devexitas C. herabhängung, neigung PPB.

be-hajol: [inflecto; sich einbiegen, sich einwärts neigen]. Es be hayla Janos es betekente a coporsola (ComC. 107).

el-hajol: 1) declino, proclino MA. abweichen, sich neigen PPB. Elhajlott: proclinatus: el nem hajlott: inflexus C. El-haila a gőlekezettől: declinavit a turba (MünchC. 177). El hayolwan az ygaz wtrol (ÉrdyC. 534). Nem vala hova el haiolnya az isteni főne (DebrC. 317). Az en labaim pedig olf mint elhailottanac (Szék: Zsolt. 72). Meg őilyétec ötlet, mint egy el hailot falt, és meg dőytetet gyepőt (Kár: Bibl. I.564). **2)** [abalienor] deficio MA. profugio C. [sich abwenden, abfallen]. Által futott pártosoc és egy féltől máshez állottac avagy elhajlottac: transugae et desertores Com: Jan. 152. Baratok ew eseknek felesége magassagatol kezdetekuala el haylany (EhrC. 118). Thy es el haylottatok ee? et vos seducti estis? (JordC. 651). Emen

maga gonoz kyvansaga myat keeseertetyk, jotwl el hayolwan (833). El haylottanak az pogansagra (ÉrdyC. 31). El nem hayol az ű hlytről (SándC. 27). El haylanak bynesek: alienati sunt peccatores (KulesC. 137). Mikor három orszag ő tñle el hayla (Born: Ének. 354). Mikoron el hayól alakinee felesége, és vñtközende az ő férje ellen (Kár: Bibl. 1120). Ha elhaylotoc az ő hozzája való engedelemtől: si nolueritis sequi eum (MA: Bibl. 1151). Tñle el-hajjúllyanak és Kristushoz szokjanak (Pázm: Préd. 39). A te bizonyáságitól el nem hailottam: a testimoniis tuis non declinavi (Illy: Préd. 1180).

[Szólások]. Estwo felee vagyon ees el haylottth ymmar a n a p (WinkC. 271). Az een napyn el haylottanak ees gymelch nekwl el multanak (264). Napiaim, mint az árnyék elhailottak (Illy: Préd. 11534).

elhajlás: proclivatio, inclinamentum C. declinatio, reflexio, defectio MA. das abweichen, abfall PPB.

elhajló: perfuga C. (überläufer).

hajolton-hajol: [valde propensus sum; sehr geneigt sein]. Az embernek elete szűnetlen az rothadásra hajolton haiol (Lép: P'ük. 1321).

hozzá-hajol: aclinio PPB [sich hinneigen, sich zuwenden]. Foyeket haytwan az chynzarnak, hozzája haylottak (LevT. 1275).

ki-hajol: proclino, declino, deflecto MA. sich neigen, ablenken PPB. Varus: Az kinek behorgat az szára. Vatinus: Az kinek kihajlott az szára (Sáksz).

lő-hajol: declino, reclino, oequinisco C. cernuo MA. sich bücken, zur erden hangen PPB. Lohajlott: divergens, deflexus, cernuus MA. Ha bodog Ferencz terdre le haylana, anagy hagyapna, ow mend azokott teznala (EhrC. 100). Nem vagoe mello le haiolhan megodonom ő saruinae zyat (MünchC. 71). Az fraterék le haylananak ez edes antiphonanak vegen (DomC. 195. Helt: Krón. 37). Le hayla az koporsóba (Kár: Bibl. 111. 102).

[Szólások]. A nap kezdet vala lehailani: declinare (MünchC. 129). Le hayloth ymmar az nap: inclinata est jam dies (JordC. 618).

lőhajló: reclinis MA.

[lőhajlott]

lőhajlotság: depressitas C.

még-hajol: clino, pando C. aclinio, incurvor MA. entgegen hangen, [sich] zuneigen, beugen PPB. [sich] biegen, sich neigen]. Meg hajlott: declivis, pandus, camurus C. aclinus, reflexus, inclinatus MA. Meg-hajlott fal: paries inclinatus PP. Mikoron iuttanak volna ő vele a sidok a varos kaputara, mind földiglen meg hailanak (WesprC. 70. CsomaC. 16). Atyádtiai meg-hajolnac te előttd: adorabunt filii patris tui (MA: Bibl. 146). Szoros a menny-ország úttya; tsak az mellet-által rajta, a ki igen meg-hajol és kitsimnyé léssen (Pázm: Préd. 55). Meg mozdithatatlanul marad az dñchösségben, és meg nem hajol az bñure (Pázm: Kal. 517). A meg haylott szegeletű három szeg: obliquangulum (ACsere: Enc. 57).

még-hajlás: 1) clinamen, pandatio C. deflexus, inclinatio MA. krümmung PPB. [biegung. 2) [deditio; ergebung, das kapituliren]. Az kassaiak meg-hajlásának csak tegnapt s ma hayta (RákGy: Lev. 181).

még-hajolhatatlan: [inflexibilis; unbegsam]. Meg hayolhatatlanul mynd halaly ragazkodoek az jolhoz (CornC. 56).

őszve-hajol: [convergo; convergiren, sich gegen einander wenden]. Az két kopja ott szépen őszvehajla, György kopjija ló nyakában elromla (Tin. 311).

reá-hajol: assentio, annuo, inclino MA. einstimmen, seinen willen darein geben PPB. Egyet-érték, reá-hajlok: assentio PPB. Ez bezedre mynd reea haylanak az doktorok (ÉrdyC. 190). Rá hajol s-meg engedi hogy igazán mondotta Gabriel imez szokot (Matkó: BCsák. 58). A nás értelmét jóvalhóe rá hajolnac (Com: Jan. 131). Ha ki hasznosokat szoll, edgyet érts, reá hajjoly, adgy helyet annac (105).

reáhajlás: [consensus; zustimmung]. Eszességed felől olly roménségben legyen, az melly ötet az reá haylásra és engedelemre haytsa (MA: Tau. 1309).

Hajlad: inclino, proclino, incurvor SI. [sich neigen, sich biegen]. Hajladt: exsiccatns PP. Onnét [a határ] a Kosdérre hajladott, szakadott által (BékHajd. 11223).

Hajladoz, hajlodoz: identidem se proclinare Kr. [sich wiederholt beugen, neigen, sich hin und her wenden]. Zel myat haylodozo nad: arundo vento agitata (JordC. 385). Jarasa nem vala tetova haylodozo wagy tekergev (CornC. 53). Nem haylodozuán, imez amaz emberi tekintetekre (Born: Préd. 17). Az ket tanítuannac haylodozo beszede az Cristus felől (252). Az wrac arra haylodoznac vala, hogy a szegény vac Almost tónée királyá (Helt: Krón. 16. 14). Az tel bekesege haylodoz, mellyet adgyon isten (KNagysz. 1621. 11).

Hajladozás: [inclinatio; neigung]. Keuánságra való hailodozás (Mon: Apol. 326).

Hajlandó: 1) proclivis, C. propensus, pronus MA. geneigt PPB. Elesésre hajlando: succidms; igen hajlando: propensus C. Haylando mynden gonozra: pronus est ad malum (JordC. 69). Haylandob byrne (ÉrdyC. 136b). Haylandob az gonossagra (540. 126b). Az én szívem haylandó az paranczolatoknac fejedelmilöz: cor meum diligit princeps (MA: Bibl. 1220). Dñlésre hajlandó, meg-hanyat-lót ház (Com: Jan. 105). 2) [flexilis, caducus; biegsam, lenkbar, wankelmütig]. Igen romlando es haylando az aszszonyiallat. Ha hajlando, az a gyönyörűség mia vagyon (SalMark. 25). Hatalommal első vóltál volna, de mivelhogy haylandó vóltál, mint az víz, nem léssesz első: prior fuisses in imperio, sed effusus es sicut aqua, non crecasc (MA: Bibl. 146). A leanyok elméjének gyenge es haylando volta miat könnyen el bitethetnek: puelli ex ingenii earum levitate facile seduci possunt (Ver: Verb. 184).

Hajlandóság: propensio, pronitas, proclivitas, prothymia, industria, facilitas C. zuneigung, neigung, geneigtheit PPB. Pntásra való hajlandóság: fugacitas; vásárlásra hajlandóság: emacitas C. Az lelőknek keuansága es hailandósága leuen az testhöz (TihC. 65). Természet hajlandósága hozza minden embernek a tudásnak kívánsát (Pázm: Préd. 62).

Hajlás: 1) inclinatio, inclinatus C. inclinamentum, flexura, clinamen MA. neigung, biegun PPB. Lelőkönec ayetatos terde baylása (NagyszC. 116). Testek hajlási (Pázm: KT. 184). A tenger tsuál hajlásokat, szakadékokat (Com: Orb. 17). 2) inclinatio C. [propensitas] neigung PPB. Erzeekonsegenek gonozra való haylása (ÉrdyC. 7). Az ember emen gonoz haylása myat el vezhet (99b). A te természetednac io haylásiból várom és remélem aszt (Helt: Krón. 108). Arra (bñure) való hailasum (Mon: Asol. 325).

ég-hajlása: clima. Az égnee mellyic korfleti és hajlása alatt: sub qua zona et climate (Com: Jan. 171).

íz-hajlási: junctura, artuum articulorumque flexus MA. zusammenfügung PPB.

kar-hajlás: brachiale MA. [armbeuge].

térd-hajlás: poples [kniebeuge]. A térd hajlás alatt vadunk a láb ikrái: sub poplite sunt surae (Com: Jan. 18).

Hajlat: flecto Kr. [neigen, beugen].

lő-hajlat: [declino; abwärts neigen]. Lehaylatá az eget és ejőve, alászálla kérubimon flyén (MA: Bibl. V.9).

Hajlatlan: inflexus MA. ungebogen, aufrechtstehend PPB.

[Hajlák]

ágyék-hajléka: ingvina C. [lende].

Hajlókony: flexilis; biegsam]. Tengőry szőlő: ribes; az ighay hailekonyok (BeytheA: FivK. 14).

Hajló: **1)** flexilis, vitilis, vietus C. flexibilis, proclivis MA. geneigt, was sich leicht biegen lässt PPB. Hajló szarvat hajtani: lexile *cornu curvare PPB. Pálmafa annál erősebb mennél hajlóbb és terhessebb (Amade: Vers. 197). **2)** [pronus, propensus; geneigt]. Az vtan keez lezen, haylob lezen mynden gonoz etelre (CornC. 151). Erre hayloob leegh (WinkC. 132). Hailo az miasagra (Mel: SzJán. 249). Tanétható, hajlo, és töredelmes lézen (Mileg: TÖszl. 175).

[Szólások]. Haylon [van a holdvilág?]: luna contra vallem NémGl. 203).

Hajlóság: proclivitas MA. neigung, geneigtheit PPB.

Hajlog, hajlag: inclino, proclino, propendeo SL [sich wenden, sich hin und her neigen]. Minden dolgot lazugságra hayog (MA: Bibl. V.20). Angliában a hajlagó testnek nyughatatansága, ide s amoda ficamitása, térdnek, lábnak változó rángatása, a mértékre szabott és kinzott lépések mind azon csúfságok (Fal: NU. 320. Fal: Jegyz. Fal: NE. 29).

Hajlogál: [identidem se proclinare; sich oft beugen]. Káva módra hajlogál (Illyef: Tomp. 110).

Hajlong: ∞ Ingadozik, idestova haylong a hajócska (Mad: Evang. 162).

Hajlangó [?]: [pronus; geneigt]. Lopásra igen hailango hailando? (Illy: Préd. II 271).

Hajlott: arquatus C. deflexus, proclivatus, inflexus, cernuus MA. flexus; hangend, abgebogen, gebogen, krumm PPB. Hajlot időnek folasan: labente cursu temporis (DöbrC. 222).

Hajoldogál: nuto MA. [sich wiederholt beugen, neigen]. Ha láttya, hogy délre hajóldogál az fa, azonnal bizonyos bémne, hogy délre dől le az fa (Lép: PTük. 1316).

Hajolhatatlan: inflexibilis MA. unbieglicch, das man nicht krümmen kann PPB. Maga ez beetegh Palmeryna, hogy ky kememb wala kewnel, bayolbbatatlan [így] wasnal, eez zwznek mynden ew kegyes nywelkeedetyh meg wtala (ÉrsC. 420b). A bíró mindenható, kinek ellene nem állhatnak; hajóllhatatlan, kit meg-nem engesztelhetnek (Pázm: Préd. 15).

HAJT: **1)** clino C. inclino, flecto MA. neigen, biegen, lenken, wenden PPB. Térdre haytam magamat: genua flexi (EhrC. 48). Gyakorta önmón magát az testhre haytva vala (BeerC. 27. 138). Valamel napon töredelmestetem, haiczad te füledet en föllem (AporC. 62). Czokolasra hayta zayat ő neky (ÉrsC. 29). Az nad, kit az szeel oda hayt, az honnan fuallalya (Born: Préd. 17. **2)** mino C. pello, impello, ago SL treiben Adámi: Spr. 194. [tilten]. Cis pello: innen hajtom C. Az wt, ky hayt Jordan vyzeere: quae ducit ad J. (JordC. 286). Kie ez, a mitt előttd haytasz? cujus sunt ista quae sequeris? (Helt: Bibl. I. QMm3). Maczka tövisk, a kit a szél hayttya mezőn mint egy satant (Mel: Herb. 48). Egy fölt ökrét, nyaj juhót hajtani: oves et boves gregatim expellere (Ver: Verb. 228). Az mindennapi bussal valo taplalasra az csorda barnoknak felette nagy soksaga haytatik vtannunk (Forró: Curt 714. **3)** [identidem repeto; immer wiederholen]. Megindulnak végre; egymás kezét tartván, az elváló helyig sok édes szót hajtán (Thaly: Adal. 1150).

[Szólások]. Simon bíró haittia az loat: currus bovem trahit (Decsi: Adag. 49). *Imibe hajtani vmit.* Mas emberec tiszt-

tességére rendeltetett innepeket penig nem sokban hajtunic (Pós: Igazs. I.193). Cassandrium, quom tu citas, tanti pendimus, quanti Cassandrum Priami filiam; csak olyban hajtuk Cassandert, mint Cassandrát, à Priamus leányát (Czecl: Japh. 156). Sem miben hajtom, megntálom: aspernor PPB. Minden emberi dolgokat semmibe hajtani: ducere omnia humana infra se PPB. A carthusianusok magokhoz képest a szentségre nézve másokat semmibe hajtának (Pós: Igazs. I.518). Valaki a vétkeket semmiben hajtja, jele hogy az isten parancsolatlyát semmiben hajtja és csak meg-veti (Otr: Tök. 237). A jó erkölcsű aszszony semmiben hajtotta az ifjú legénynék izengetését (Hall: HHist. II.53). *l'khez hajtani.* Ne hayezatok az neezőkhöz; non declinabitis ad hariolos (JordC. 105). Semmit nem haytanak azokhoz kiket természet szerint szeretni kell vala (Sylv: UT. II.6). A dajkához feletté hajt a gyermek, és ismeri sem akarja édes anyját (Pázm: Préd. 39). Néha őis hozzájuk hajt, és azt írja (Pázm: Kal. 409). A gyermeknek olly tulajdonsága vagon, hogy ha ő néki valaki szép szót ad, vagy almátkáit, igen szokott ahoz hajtani (Tyúk: Józs. 13). *Vkinek hajtani.* Annac utánna magának hayta az végső vandalusokat az Philimerus az ő hadnagya által (Helt: Krón. 1b). *Vkire v. vmire hajtani.* Nem haytta reaya: non audivit eum (JordC. 19). Én nem sokat hajtok az álomra: ich gebe wenig acht auf das, was mir träumet (Kirbesz. 9). Semmit nem hajt, sem az emberi, sem az isteni fenytésre (Land: UjSegits. II.207). Nem hajt jó paripa, az eh ugatására (Kisv: Adag. 195). Rossz ember dícsérjen vagy fottig csepijljen, arra nem sokat hajtok (359). A kalendarium szerént már a tél elkezdődött, de az idő arra nem hajt és ugy viseli magát, mint a nyár (Mik: TörL. 416). Nem hajt csaholásra (Thaly: VÉ. II.136). *Valamire hajtani vkit.* Reá hajtom: impello MA. Ewket ees ur Jesus Christus hytyre haythathnaa mynd atyokkal (ÉrdyC. 356b). Az ew akarattara haycha az zyzet (543). Hogy zolgalattara haytanaa (544b). Peldakkal, kikkel halloknak zivek hajtathueek cristusnak zerelmere (DomC. 43). Frigy szőrzésre kelle magát haytani (Helt: Krón. 195). Isten az gazdálnac szívét haytá az marhác elboezátására (Zvon: Post. 1. 11). Az új lütekre a fejedelmek hajtották a kösséget; és martírosmágnélkül, mint a szél-mutató vitorla, eggyik újságról másikra térengették földes nrok kedve-szerént (Pázm: LuthV. 79). Testét alutlan vigyázással a lélek szolgálatyára hajtotta (Tarn: Szents. 38). Résre hajtani, szorítani, hogy el ne mulhasson az igazság elől (SzD: MVir. 19). *Vnit hajtani.* Az szőcs mesterek is hajtottak kezünkbe birságot (MonTME. I.274). Niné houa ő feiet haitani: non habet nbi caput reclinet (MünchC. 27). Térdet és főt hayt vala (Helt: Krón. 30). Midőn siveg-vetve a papnak lábaiboz esvén fejünk-hajtva, kezünk őszve fogva vallyuk bűneinket (Illy: Kat. 397). *Bonja* [így?] fejét sem hajtja reá [fel sem veszi, nem ügyel reá] (Nyr. X. 469). Haycad en hozzam atte fű ledet (TelC. 25). Majd emléközném, tisztös uram, ha meghallgatnátok, egy szent emberről, ha itál közben fület hajtánátok (EPbilKözl. IX 172). Füledet hajos idebb (Matkó: BCsák. 9). Es az igazan valo antichristusnac ismeretire se füldket, se szemeket, se elmieket ne haitnainc (EszT: IgAny. 511). Hasznót hajt a tanulás: das lehren bringt nutzen (Adámi: Spr. 194). A böltsesség hasonló a kénesőhez, mely, ha jó kézben vagon, tsnda hasznót hajt, a rossz kézben leg veszedelmeseb (Fal: BE. 623). Hogy én kupát hajt-sam, a vasárnapot rontsam, isten óltalmazzon (ÖtvMest. 81. vsz). Valakinek nyereséget hajtani: afficere aliquem lucris PPB. Sok-pénz érő, sok-pénzt hajtó: multumnumus PPB. Kínýűl lézen az igazság-ellen hajtott sánczokat felforgatni (Pázm: Kal. 499). Térdet haituan: genu flexo (Fél: Bibl. 70). Az állóképét térdek hajtva imádták (Illy: Préd. II.442). *Vki v. vmi alá hajtani.* Erővel el akarnaak vennye es ew byrtokok alaa haytany (ÉrdyC. 356). Yndwlaty haythiwan az okossaghuak byrosaga alaa (559). Az ew akarattya alaa haytva (613b). Meneuel inkab az zent engedelmesegnek alaya magadat hai-

tundod, annemial inkab (VirgC. 91). Haytsitor az földet bírodalmator alá: dominamini super terram (MA: Bibl. I.2). Hog haytana ez kyal fianak hywsege alla (ErdOrszgy. 309).

[Közmondások]. Ne keröngied, az mi előtted vagyon, auagy: ne haycz, nit vyodual érz (Decsi: Adag. 73). Valamely állatot bottal hajtnae a nyul után; de nem fogja az azt meg (Czegl: Japh. 226).

alá-hajt: [inclino; abwärts neigen, beugen]. Alá haituan önmagat: inclinaus se deorsum (MünchC. 185). Haics alá füleid (CsomaC. 128).

be-hajt: **1)** inflecto MA. einbiegen, krümmen, lenken PPB. **2)** impello Kr. [hineintreiben]. Niakra főre az tomlőczben behaita (CsomaC. 2). Az barom ha az kuarban nem mentli, be nem haytottak, hanem zabad eselek volth mynd az ket feoleol (RMNy. II.313).

égybe-hajt: **1)** complico, convolve MA. [falten]. **2)** compello MA. zusammenreiben PPB.

égyyüvé-hajt: [compello; zusammenreiben]. Minden juhokat egyyüvé haytván: cunctis ovibus congregatis (MA: Bibl. I. 26).

el-hajt: **1)** detorqueo C. [abwenden]. Az nepet el haytotta: populum avertit (JordC. 612). Az feydelmet el haytani az hytről: avertero propraetorem a fide (751). Vala ky ew fyleet el haytya: qui declinat aurem suam (ÉrdyC. 95b). Hogy el haytanua az hytről (168b). El hayttad mi vtontak te vtadtwt: declinasti semitas nostras a via tua (KulesC. 108). Sálomomnac az ő feleségei el haytác az ő színet az idegen istennek vtái: averterunt cor ejus (Kár: Bibl. I.315). Szemét elhaytván az kevély népek-től (MA: Bibl. V.20). **2)** abigo C. depello, propulso SI. entführen Ver. [fortreiben, verschenken]. A legyeket legyezővel hajts, üzz el (Com: Vest. 84). Baromsordánkat az végház alól elhajtották (TörT. VI.104). Ő nga jobbágya jövőn fel hozzám, panaszképpen jelenté, hogy ez előtt harmadnappal szécséni katonák huszonkét szám marhájokat—kilenczen lévő—elhajtották (Thaly: Adal. I.299).

elhajtás: abactus C. MA. gewaltsame entführung PPB. Tohajul valo elhajtás: abigeatus C.

barom-elhajtás: [abigeatus; viediebstahl] (Com: Jan. 192).

barom-elhajtó. Barom elhajto tolvaj: abigeus MA. viedieb PPB.

föl-hajt: **1)** inflecto, reflecto MA. [erigo] biegen PPB. [aufrichten, aufschlagen]. Mynt egy görbe ember soha feel nem haythattya vala magat (ÉrdyC. 361b). Hajts-fel a leplet (Káldi: Bibl. 233). **2)** [ago, pello; hinaufreiben, antreiben]. Hogy nagy föltemben fiokat jól tartják, és az tünésigra bottal is felhajtsák (RMK. IV.174).

[Közmondások]. Ha fel hajtyák-is az ökröt Bécsben, de et sem jut néki, a szép emberségben (Czegl: Japh. 117).

hátra-hajt: [reclino, recurvo; zurückbeugen, zurückkrümmen]. Farkok, mykenth hátra hajtoth borgok (SándC. 38).

ki-hajt: [averto; sich wenden]. Az zamaar el ky haytna az wtrol (avertit de itinere) es az mezőn kezd meenny (JordC. 166).

környül-hajt: circumvolvo C. [unwickeln, aufrollen].

lő-hajt: declino C. reclino, deflecto MA. [beugen], ablenken PPB. Fejem lehajtom: conquiesco C. Mykoron le haytattaulna magat az agyban, ew arezaya lewn ygen fenlew (EhrC. 25). Terdeket lehaitnae uala: flectebant genua (BécsiC. 54). Hajcad le to füledet: inclina aurem tuam (100). Kezde zemeit le haytani (VitkC. 97). Hol a haaz, kyben feyemeth le haycham (WinkC.

107). Le hayttaak hw orezayokat az földre: declinarent vultum in terram (JordC. 616). Le haythwan ennen magath: inclinaus se deorsum (652). El ky meene azon közben le haytata feyeres el zwnnyada (ÉrdyC. 91). Le hayttaaak nyakokat az ellen segh feyvereinek (592b). Embernek fianak ninczen hona feyere lehaithani (VirgC. 32). Feye le haytuat engede (54). Haycha nekem the fyleydeh: inclina aurem tuam mihi (KulesC. 25117). Hayts le füleidet, erts-meg keresűket (Born: Préd. V.125). Le haytya magát hog fekűdgyée mint az oroszlan: accubui dormivit ut leo (Kár: Bibl. I.143). Lehajtó gallér (Rad: Cs. II.286). Hajts-le füleidet a magas kék égből ur isten (Könyi: HRom. 20).

lőhajrás: declinatio C. [das niederbeugen, neigen]. Az fu kas feienek le haytasual mind azt mutatata, azt fogadta hog (VirgC. 55).

még-hajt: **1)** flecto, conflecto, inflecto, deflecto, areno C. reflecto MA. biegen PPB. Magam meg-hajtom: reclino C. Meg-hajtani, boltozni: incurvare, fornicare PP. Meg-hajtom, boltozom: areno PPB. Mynden terd meg haytassek (ÉrdyC. 536b). Hayts meg a te vedredet, hogy igyam: inclina hydrium tuum, ut bibam (Helt: Bibl. I. K3). Meghayta magát az Abiaham, aunc az tartománnac népe előtt: adoravit Abramam coram populo terrae (MA: Bibl. I.19). Hajch meg számra te füledet (Zrinyi I.74). A meg-hajtoth dördből a sópró-is ki-megyén (Com: Jan. 85). **2)** subigo, subijgo C. lento PPB. [domo, mitigo; beugen besüchtigen, erweichen, unterjochen, unterwerfen]. Atzonyallatok, kyk meg az erevs elmeke es meg haygyak (DomC. 135). Kerelmessel meg nem haitathaneiek (DebrC. 84). Az bíró irgalmasagal meg nem hajtati (VirgC. 120). Ha ez feldet meg haytanygokat: si vobis fuerit terra subiecta (JordC. 187). Soc varosokat várakat meg haito (Valk: Gen. 36). Egnohany szaz ezer embert kenessed magam: meg vere, es soc turtomanyokat meg haita (Decsi: SallC. Elő 3). Egesz Numidiat meg haita: omni Numidia potiebatur (Decsi: SallJ. 10). Annac vtinna meghaita mind a daciaiakat (Helt: Krón. 10). El bozzata népét Thasilora es meg hayta azt es magánae hódollata (24). Keves édeig meg hayta az egész Erdélyiséget, végre megfoga a Gyula capitányt (31). Ha fiait uamnak, oktassad őket; mig gyengők, addig hajtsd meg őket (Pázm: Préd. 195). Meghajtottam szívemet a te igazságidna csokelkedésre (Illy: Préd. I.247). Ha meghajtoth szivedet az okosnak (56). Ugy kel mondani az ékesseu szollonak, hogy tünson, gyönyörködtesse, meghaitson (II.73). Mert sokakat ad: kozásával meghajtoth vala: multos liberalitate devinxerat (Ba: Corn. 62). **3)** repello MA. [zurücktreiben, wegreiben]. Mykor megh talalandod the baratodnak yohath, awagy zumarat, teevedween az mezőn, haycz meg hátet: redue (JordC. 58). barmot meghajtották; fűradságát megszolgálom kldnek (EszC. II.130). **4)** [edicio; vollführen, vollenden]. Nincz oly dolog, k az föld meg nem hait (Decsi: Adag. 191).

[Szólások]. Meghajtja az erdőt: latebris, cubilibus exigit for. PP.

méghajrás: **1)** deflexus C. inflexio; biegun PPB. **2)** repulso MA. zurücktreibung PPB.

méghajthatatlan: inflexibilis MA. [unbeugsam].

össze-hajt: **1)** complico C. inflexio; [zusammenfalten]. Ingemet földal le-vette, hóna alá szépen össze-hajtva tette (Gvad: R. 145). **2)** cogo MA. compello; zusammenreiben PPB.

összehajtható: plicatilis [zusammenlegbar, falt] Öszzehajtható szék: sedes plicatilis PP.

rőá-hajt: impello MA. antreiben PPB. Rea hayta ezokna az ő nagy seregét, hogy az ő hadakozói egy nagy árkot ást nae (Helt: Krón. 2b). Hogy reá-hajthassa az tisztne felvételé (MA: Bibl. I.50). A magyarok az egész ördélyi szászokat r

hajták, hogy azon az helyén építténének magoknak edgy mező várost (Lásny: Krón. 215).

vissza-hajt: revolve C. [zurückbiegen, zurückwenden].

Hajtás: 1) flexio, flexus MA. biegung, krümmung PPB. Fejek felett sok őszve fűzött paisokból hajtás formára őltalmazó fedeleket csinálnak (Dahn: Flor. 207). **2)** [domitus, domitura; das lenken]. A tselekedeteknek erősebb' szava vagyon a szívek hajtására, hogy sem a nyelveknek (Pázm: Préd. 91). **3)** pulsio, impulsio, exactio; das jagen, verjagen, vertreiben PPB

bolt-hajtás: arcus, laqueare, absis, cornicis curvatura C. laquearium, concameratum, fornix MA. arcus, testudo, lacus PPB. apsis Major: Szót. gewölbe PPB. Az szabadság alatt, amaz régi kék bóthajtás alatt (MA: Scult. 748. MA: SB 247). Kő hídac a bolt hajtásokon avagy bółtozatokon (Com: Jan. 91. Land: UjSegits. II.743). A koronázászlónak a nyele megakada a bóthajtásban (TörtT. IV.65).

bolthajtásos: arcuatus C. MA. bogenweis gewölbt PPB. Bolthajtásos palota (Mik: TörL. 391).

fő-hajtás: capitis inclinatio, complimentum SK [das neigen des hauptes, verneigung, verbeugung]. Terdre esween ew előtte, nagy few haytással ynatna ewtet (ÉrdyC. 44b). Zent Eloun azzon terdoere esseek es few haytással el helhezettee ewket (293). Few haytással ynte (371b). Az őbester újra bépetsédette, kapitányak adván, főhajtását tette (Gvad: RP. 127). Osztya minden-félé az udvari fej bajtásokat és mosolygást (Fal: NA. 144).

katona-hajtás: [conquisitio militum; werbung]. Nincs haszna, se láttatja az katonahajtásnak (RákF: Lev. III.161).

kormány-hajtás: gubernatio MA. [das steuern].

marha-hajtás: abigeatus PP. [viehdiebstahl].

szívárvány-hajtás: [guirlande]. Virágokkal hintsd meg udvaromat, szívárvány hajtások függjenek fölöttem, rózsakoszorúkkal fűzve körülöttem (Fal: Vers. 902).

térd-hajtás: genuflexio; das kniebiegen PPB. Eegyb kezreztöket, kyket anyazent egy haaz zomeynk előtt feél fygezött az zent kezreztnek emléközetyre, clak tyztölny keel fűew es terd haytással (ÉrdyC. 538). Meg kívánnya az ur, hogy asztalát felesnyositesák, és süvegvetve térd hajtásokkal forgodgyanak szolgálai (Pázm: Kal. 735).

Hajtat: [fleeti curo, camerari jubeo; wölben lassen]. Fényesen építet: drága bółtozatokat hajtat, házát rézzel borítottatya (SzD: MVir. 179).

mög-hajtat.

[Szólások]. A hadadi erdőt nem de meg hajtatták (Gyöngy: KJ. 13).

[Hajtdogal] hajdogal: [pulso; hin- und hertreiben]. Mint egy sereg czordat az tatar ostorral előttőc haydogallyac (Born: Ének. 313). Az őkrőket hajdogalván és az őszómmel izgatván (Com: Jan. 73).

Hajthatatlan: inflexibilis C. [unbeugsam].

Hajtható: flexibilis MAI. [biegsam]. Gyanus és szemtelen, jóra hajthatatlan (Orczy: KöltII. 148).

Hajtó: actor, coactor, impulsor, concitator, agitator, stimulator SI. [treiber, treibend]. Szeretetre hajtó fű: amatoria (Mel: Herb. 166). Malom haytő szolgálóéan: ancilla, quae est ad molam (MA: Bibl. L58). Szamár és barom bajtó malmoc (Com: Jan. 75). Fut a szarvas, vad-kan iget, rókák féltik farkokat: sok a hajtó, zeng a liget, hull sok drága dām-falat (Fal: Vers 875).

fő-hajtó: [humilis; untertünig]. Főhajtó és igaz jobbágy (MonOlm. IX.343).

haszon-hajtó: quaestuosus PPB. utilis, lucrosus Kr. [nutzbringend, einträglich]. (Pázm: Préd. 588. Kr.).

kormány-hajtó: gubernator MA. [steuermann].

ló-hajtó: agitator PPB. [rosselenker, kutscher].

marha-hajtó: abigeus PP. [viehdieb].

ménés-hajtó: armentarius; reestreiber Nom. 60.

őkör-hajtó: jugarius C. [ochsentreiber].

őszvér-hajtó: mulio C. [maultiertreiber]. Őszvér haytóc, és ezekhez hasonló kocziporok (MA: Tan. 1130).

sereg-hajtó: coactor agminis PPB. ultimus, novissimus Kr. [marodeur; der letzte in jeder reihe]. Három sereg hajtók mennek ezek után (Gyöngy: KJ. 116. Misk: VKert. 334). Ne légy sereg hajtó (Fal: UE. III.95). Minden hadi ember, kitsintől fogva nagyig, a fő-generálistól kezdván az utolsó sereg-hajtóig (Fal: NA. 209).

szamár-hajtó: asinarius MA. *agitator aselli PPB. eseltreiber PPB.

teve-hajtó: camelarius, camelolata MAI. [kameeltreiber].

Hajtóka: 1) pars vestis replicata SI. aufschlag KirBesz. 131. umschlag am kleid Adami: Spr. Az köntösöknek fejér abából légyen az hajtókája (RákF: Lev. III.77. TörtT. II.189). Mondurja ennek (a regimentnek) fejér, kék hajtókájú (Haz. I.281). Leppentős ujjú mente, melynek a hajtókája nem volt le-varva (Bod: Pol. 85). **2)** [haustus; trunk]. Egy hajtókára való pohár-ital (Vajda: Kriszt. II.403. Kr.).

Hajtogat: 1) circumflecto MA. flecto; biegen PPB. [wiederholt beugen, hin und her wenden, falten]. Térdet hajtogatok: congenulo, ingeniculo C. Meg-téréngetett, hajtogatott circumfexus PPB. Teetowa haytogatvan hew feyeket: moventes capita sua (JordC. 147). Mi látni mentetek-ki a pusztába? széltől hajtogatott nád látni-e? (Pázm: Préd. 21). El-álmlékdik, és hajtogatni, csóválni fogja fejét: obstupescet et movebit caput suum (Bíró: Ünne. Bb). **2)** agito, commoveo MA. hin und wieder treiben PPB. Szerdan sebes szelec az felhőt haytogattyac (Kal. 1582. G4). Fékemplővel, fékszárral a lovat hajtogatya (Com: Jan. 86).

[égybe-hajtogat]

égybehajtogaték: volumen [schriftenrolle, band]. A Vált-ság Titkanak barmadik volumenje, egybe-hajtogatékja (GKat Váts. III. Ciml.).

félén-hajtogat: [averto; seitwärts wenden]. Fejét s nyakát imide-amoda kezdván félén hajtogatni (Hall: IIIHist. III.23).

félre-hajtogat: [removeo; beseitigen]. A dőztögtető köveket félrehajtogassák (Pázm: Préd. 86).

Hajtogatás: 1) circumfexus C. convolutio, declinatio MA. volutio; zusammenwindung PPB. [das zusammenfalten]. **2)** declinatio MA. [declination]. A konkoly név, mely külömb-külobb haytogatás módgya vagy formája szerint haytogatattik (Mad: Evang. 178).

Hajtott: [?]. Egi veres haitot stamet suba, egi zederes haitot stamet kőntős (RMNy. II.149). Hajtott és páltzás gyolt-snak végit három forintra adják (TörtT. XVII.215). Hajtott gyolt-s (VeetTrans. 13).

HAJSZ (hoysz Helt: Mes. 467): [hei, age; hūo, hott]. Hoysz ide, hoysz (Helt: Mes. 467). A nagy erős barmok, az ő gaz-dájok szavúra, egy hajsz, tsáb, hóha, avagy fartova mondásra mely hamar engednek (Misk: VKert. 40). Hajsz előttd az nyúl, verd-el édes kutyácskám (Ben: Rithm. 2). Csa szőke, hajsz tarcsa, iga nyakad tarcsa (118).

Hajszogat: [agito, pulso; herumtreiben, treiben]. Karikát vetec orrodban mint egy bialnac, és máshoua hoyszogatatlac (11elt: Mes. 293).

HAJTMÁNY: [centurio; hauptmann]. Tótok birják az darab országot, mert önkik vagon jó hajtmányok (Thaly: VÉ. II.1).

HÁKOG: screeo C. exscreeo MA. sich räuspern, ausspeien PPB. Hakogva való kiköpés: excreatio C. Hakogva-pőkön: exscreeo MA. A száj, pofa hakeg: bucca screat; das maul räuspert sich (Com: Vest. 35). Kőhögnee, hākognac (Com: Jan. 182).

ki-hākog: exscreeo MA. ausspeien PPB. Kihākogva kipőkön: excreo MAL. Kihākogni, hākogatva ki-pőkni: excreare MedLat. 233.

kihākogás: exscreatio, exscreatus MA. das ausspeien PPB.

Hākogás: screatus C. exscreatio MA. das räuspern, das ausspeien PPB. Éjjeli tobzódás, mellyet követ reggeli hākogás hurutás (PP: PaxC. 98).

Hākogható: screabile C.

Hākogó: screator C. exscreator MA. räusperer PPB.

I. HAL (*halalnac halalál halz*; *halana choltat* HB. *meg-haal* ÉrdyC. 20b. Komj: SzPál. 150. *halottaybol* JordC. 449. 744. *halottak* 639. 382. ÉrdyC. 127. 522. 607. *halloti* VirgC. 109. *hallotak* 115. 148. *hallalodra*, *hallalomnak* GyöngyC. 23. *hallet* LányiC. 36. *hallott* Pesti: NTest. 130. Helt: UT. C2. *hol* VirkC. 11. 18. 21. 39. 72. *holnom* WeszprC. 30. *holott* Zvon: Osiand 34. *holottak* Alv: Post. 133. *megholtat* VirgC. 35. *meghotam* KazC. 115. LevT. 175: morior MA. [sterben]. Halal-nac halalál halz (HB). Halalnak halalawal hallyon: morte moriatur (JordC. 401). Az eu wram az kerestyensigh melloth holth (RMNy. II.59). Midőn halna, ezt monda: cum moreretur, ait (Kár: Bibl. 1395). Az disznő az tengerbe halálnac (III.35). Az többi sokaság, az Jordannac szoréttatván, oda holt (Zvon: Post. II.257). Noha vérben sokan fekdűznek, halnak is, de dög-halált még nem érttem (RákGy: Lev. 224). Ezek többenn halnak és mélyen alusznak, tavaszkor fel kelvén ismét virágoznak (Orezy: KőitH. 78).

[Szólások]. E két testet egy lélek élesztí birja: egymásért élnek halnak (SzD: MVir. 102). Kőfal között [a börtönben] tartatja ma is, az hol sem él, sem hal (Monlrók. XV.479). Éhel hala (Fél: Evang. II.421. Hofgr. 209). Halalnak halalawal hallyon: morte moriatur (JordC. 401) Szegynségős halallal halnak (Frank: HasznK. 71). Halva zyletett: abortivus (JordC. 144). Halván meg-halsz: morte morieris (Szathm: Cent. 79).

[Közmondások]. A rakontáhozis ragazkodniak it, mint a vízben halni akaro ember (Czegl: BDorg. 228).

belé-hal: immorior, inemorior C. über einem ding ersteben PPB. [in etwas sterben]. Az tengerbe beleo halanak: mortui sunt in aquis (JordC. 377. 550). Herodes beleo holt az gonoz palvznak zerelmeeben (ÉrdyC. 521). Mihelt a vyzben menenek, ottan beleh halanak (DebrC. 177). Belé halz te az álomba: Epimenidem dormis (Deesi: Adag. 68). Vgyan belé hal ő az mőlőz kezd (115). Belé hal ő titokba az emberi olme (Emb: GE. 4).

el-hal: emorior, exanimor MA. impalleo C. obustepesco PPB. ersterben, enteelt werden PPB. Elhalálnac: facti sunt velut mortui (Helt: UT. 118). A kie el aültac, el holtac, fel költi (Mel: Herb. 126). Az víz igen igen ártalmas, és hamar el halnac itt az emberee (Kár: Bibl. 1332). Mikor a koporsó-örzök feltámadásának fényességét tekinték, el-halálnak, el-ájúlnak rémülésekben (Pázm: Préd. 10). Amaz el álmélkodván és csak nem

el-halván, azt felelé: hogy néki ezek mind igen tetezenek (Pázm: Kal. 172). Megfenyegette azért a fejedeleni, melyen úgy elholt volt Bethlen Gábor, hogy olyan volt az orczája, mint a rula (ErdTörtAd. I.Uo).

elhalás: examinatio MA. entseelung, ohnmacht PPB.

elholt: exanimus C. emortuus, exanimis MA. erstorben PPB.

halton-hal: [amior; gänzlich absterben]. Halton halnac az bűnnec (Born: Préd. 267).

ki-hal: [emior; aussterben]. Bokrossan halnak ki a cseléd közzül (Szathm: Cent. 93).

még-hal: morior, demorior, emorior, occumbo, occubo, oboeo, occido, oppeto, interlio, denascor C. sterben, entschlafen PPB. Az farkas meg agnan, meg hala (FlrC. 153). Meghala Elimeleh (BécsiC. 1. MünchC. 64). Nem holt meg az leau: non est mortua puella (JordC. 380. 712). Meg yelentwen, my-nenew halallal volna meghalandó (ÉrdyC. 534b). En lelken megholt bwnek miatta (VirgC. 10). Az martírok a keaban el fogiatkoztak es megh holtak (29). Ty eretetek holtan meg (120). Zwkség hogi ez velagnak meg halyn (144). Lowam holt meg (RMNy. II.78). Immár több hatvan szium barnomnál holt meg (LevT. II.8). Ha ezt nem műneled, hertelen halállal halsz meg (Helt: Krón. 17). Ehel halok meg: fame pereio (Helt: ÚJT. T5). Hallyone meg bűneinknee (Born: Ének. 36) Valannikoron eszel, meg haluan meg holz (Kár: Hal. C). Meg holt az gyermek (Deesi: Adag. 4). Halz meg álmodban, s meg menekedel gondaidtól: mortuus per somnum vacabis curis (263). Az meghalo embereknee olayjal valo meg kenyettetése (Zvon: Post. 1598). Az barnoe meghalac: jumenta intereunt (MA: Bibl. 1325). Meg halolag az fegyverre borula: moribundus in arma procubuit (Forró: Curt. 286). Ugy tanállya Abimeleket vőle, szőrnű halált meg-hal (Pós: Igazs. II.71). Kúnzis után szőrnű halált megholt (Fábó: Orsz. 258). Meg-haló ember [haldeklő] (Ács: Hal. 298).

[Szólások]. Im éhel halok meg, azzal siratja vala magát (Megy: 6Jaj. II.381). Meg halnak hidegel (VirgC. 103). Némellyek szomjúval meg is halának (Káldi: Préd. 1428).

[Közmondások]. Ha a szamár meg hal, le-vonnyáe a bűrét (Czegl: Japh. 61). Szűnyog tsípéshe is meg-halhat ember: *aquilam testudo vincit PPB. Job embernek meg halai, hogy nem mint gyalázatul élni (Deesi: Adag. 58).

még-halás: decidium C. obitus, expiratio, mors MA tod, tödtlicher hintritt PPB. Meg halasomnak orauya (CzechC. 47). Az meg teresnek első resze az bűnnec valo meg halus (Fél: Tan. 238). Meghalás, kimulás (MA: Scult. 19).

még-halhatatlan: [immortalis; unsterblich]. Meg halhatatlan az ő emlékezteti (DebrC. 181). Pokolnak meg halhatatlan tyzeere vesek (ÉrdyC. 129b).

1. **még-holt:** demortuus, obitus, interitus C. mortuus, emortuus MA. todt, gestorben PPB. Félig megholt: semianimis, enectus C. Az frater meg yednen, le esek, hogyhuna meg holtuolna: exanimis esset (FlrC. 68). Paranczolya az meg holtakat fel tanadni (VirgC. 115). Nynehen meg holth a ky rolad emlékezyek: non est in morto qui memor sit tui (KukcsC. 84). Mint egy fél meg holtak hevernek vala (KTör: Jan. 20).

2. **még-holt:** obitus, mors; tod. Mene Égiptomla es vala ot Herodes megholtiglan: usque ad obitum Herodis (MünchC. 17). Félle mar meg holtokat (Hofgr. 240).

[1. Halál?]

még-halál: [morior, mortem oboeo; sterben]. Masod napoi nynden barmay megh halalnak [meg halanak?] az egiptom

belyeknek (JordC. 23). Nadab es Abyw megh halalanak az pwtaban (176).

2. Halál (*halarra* JordC. 383. 735. ÉrdyC. 505. 544b. Ozor: Christ. 75. *hallara* VirgC. 37. 141. *halot* NagyszC. 352. ÉrdyC. 473. 505. VirgC. 61): mors, obitus, interitus, occasus, occidio, lethum C. nex MA. tod PPB. Erőszakkal való halál: nex; halálhoz közel való: moribundus; halála napja: emortualis dies C. Éretlen halál: funus acerbum; szomorú halál: lamentabilia funera; a kotzka néki hozta a halált: ad supplicium sorte lectus PPB. Halalac halálál holz; az ginilsben halalt ovec (H13). Zernyew halál: horrenda pestis (EhC. 152). Halal halab: morte moriatur (MünchC. 42). Ez tytkot mynd halalig se mongyad senkynek (ÉrdyC. 339). Halalokra ywthnak (517). Halaly vyaskottanak (607b). Eseek az vyzbe es zyz maria tartaa meg ewket hal[al]twl (ÉrdyC. 386b). Hala[lo]nnak ideyen ala zallek lynbosra (VirgC. 61). Mind ezeket zenuedem az eu vram cristusert mind halalomig (27). Semmikepen halállal nem haltoc: nequaquam morte moriemini (Helt: Bibl. LB). Halalra tanachkozanac es eszt mondac egy masiac: cogitaverunt illum occidere et mutuo loquebantur (S2). Ebregyel föl halalodbol (Mon: Apol. 520). Tápálásunk halak, madarak, barmok halálánélkül nem lehet (Pázm: Préd. 66). A halálok és kínozások nemét ki tudná elő-számlálni? Némelyeknek kórmók allyát, sőt férfiságát és al-félet hegyes nádakkal lyuggatták (282). Halálról életre ismét hozom őket (Zrinyi: ASy. 22). Az örök halálra egy alma ételis elég volt (Bal: Cslsk. 195). A halálkor az nyavalyáknak es betegségeknek feyszeivel le vágia isten a fát, az az embert (Lép: PTük. I 315).

[Szólások]. A nekem halálom, mikor rövid a kéd levele (Mik: Törl. 39). Halál az fejeken (Gér: KárCs. IV. 411). Teleki Scherfenbergtól olyan halálba félt, hogy Bethl: Elet. II. 67). Egymást halálban gyűlölik vala (GKt: Vált. II. 329). A farkasokat is semmikepen el-nem szenvedhetik, hanem halálba gyűlölik azokat (az oroszánok, Misk: VKert. 56). Az eledel neme, melyet oly halaban kíván vala Megy: 6Jaj. II. 12). (Az egér) nem gondol máckaul de mind halalaban rea syeth (SándC. 3). Veszettül, halálban szereti az aszszony embert: deperit feminam (Com: Jan. 184). Volt egy fya, akit halálban szeretett (Mik: Törl. 197). Elszaladt rabját halálban üldözi (Debr: Ker. 225). A képeknek tiszteletit halálba vitatyák vala (Pös: Igazs. 474). Peniteuciat kell teeneked tartand mynd halaly (ÉrdyC. 340). A hősek megesküének: hogy ők mindhalálig egymás mellett lesznek, egymást megápolván megerősödének (Thaly: VÉ. I. 65). Halalan törekedik: in agone contendit (DöbrC. 290). Midőn az ember halálán fekszik, szemei megbomlanak, homályosodnak (MA: Scult. 638). Midőn egy szerelmes ártatlan fiacskája Dávidnak halálán volna, mind addig bójtőle sira, valámig életét remélné (Pázm: Kal. 810). Egy apácza halálra beteg (Pázm: Kal. 643). Egy jdeven az zolgaló leyanyok kezzel egygy megbetegve halalra (MargL. 50). Az Ezechias kirali meg betegszik halalra, (Kár: Hal. 02). Az halálra titeltett protestál (Com: Jan. 135). Halálra szeretik a pénzt (Tel: Evang. II. 423). Kit a királynak emberei sententiáznak-meg halálra (Hall: HHist. II. 343). Mint az vonagó halálra vált embert, tengetik az doctorok (Tört. 1878. I. 123). A te édes atyád Apollónius, es az anyád Lutzina, Altistrates király leánya, a ki midőn tégedet a világra hozta a hajóban, halálra vált, es atyád őtet koporsóba zárta királyi költséggel es tisztelettel (Hall: HHist. II. 278). A Sándor halálra kezdé változni, Sándornak homálban vannak szemei (RMK. IV. 151). Patmosba, az az: abba az tengőr szigetebe az kibe az halalra való emberöket szokták tartani (Mel: SzJán. 37). Mikor valakiben halálra való bűn találtat: quando peccaverit homo quod morte peccandum est (Kár: Bibl. II. 178). Minden hamisság bűn, de nem minden bűn halálra való (MA: Bibl. IV. 236). Halálra való kelevényt meg gyógyít a fe-

kete üröm, OrvK. 31). Halalt teoznek hw raytok: morte eos afficient (JordC. 323). Halalt tewt: caedem fecerat (Pesti: NTest. 107). Mentség-nélkül a községtől, és a bíráktól diaszno halállal agyon veretessék kövekkel (Pázm: Préd. 214).

[Közmondások]. Két halála vagyon annak, az ki ő maga magának gyilkosa (Decsi: Adag. 270). Halálom után akar fel fordúllyon a föld (23). Minden bűnnek vége boldog halál szakere: *januae caelorum pia mors finisque malorum PPB.

bolha-halál: conisa minor Mel: Herb. 138. Conyza: szaraz fyu, eb szöm, halha halal (BeytheA: FivK. 88b).

dög-halál: pestis, pestilentia C. MA. pestilenz PPB. Döghalál hozó: pestifer C. Akar dögh halaly legen, akar myrigy halal legen, mynddenben ygen yo zerencheye lezen (TelC. 347. 348. ThewrC. 216). Mikoron egész olaz ország nagj dögh halalba tartatueik (DebrC. 139. 214). Nagy barom degh halal eghez Anthocybanak tartományaban (ÉrdyC. 550b. 105). Lesznek dögh halalok: erunt pestilentiae (Fél: Bibl. 41. Káldi: Bibl. 370. Zrinyi I. 137).

embér-halál: [mors hominis; menschent]. Ebbewl ember halal tewrtennek (RMNy. II. 189. Kár: Bibl. I. 390). Az városnak tízed része le-döl sok ember halállal (Pázm: Kal. 668).

ló-halál

[Szólások]. Ló halálban sietett az udvarhoz (Könyi: ÁM. 110).

[Közmondások]. Nem eben áll a lóhalál (Matkó: BCsák. 36).

mirigy-halál: mors ex morbo pestilenti orta SK. [pesttöd]. Zőley merig halállal meg haluan, éac ő maga marada meg (TelC. 84). Vala nag merig halal (130). Akar dögh halal, akar myrigy halal (347). Az myrigy halaltwl batorakka tegyed (ThewrC. 42. Helt: Krón. 32. Káldi: Bibl. 303. Pázm: Préd. 302. 447).

pestis-halál: [pestis; pesttöd]. (Frank: HasznK. 45).

Haláli: [mortalis; todes]. Véresveretékü haláli hartz (MA: Scult. 364).

Halálos (*halalos* BécsiC. *halabus* ÉrdyC. 546): lethalis, mortifer, fatifer, exitialis, funestus, internecinus C. mortalis, exitiabilis, exitiosus, fatalis MA. sterblich, verderblich, höchst schädlich, tödtlich PPB. Halálosan: lethaliter C. Halalos, főben-járó: peremptorius PPB. Halálos ágy: lectus emortualis; halálos ellenség: hostis irreconciliabilis Kr. Halalus (férfinév 1217. körül, VReg. 272). Sokat esmerek leny halalos beynben (EhrC. 95). Minden halalasoc (cuncti mortales) aieitatot békéséggel éltetnének (BécsiC. 75). Halalasoc közöt mentől gonozb: pessimus mortalium (84). Ez városnak halalos elensege vagi (VirgC. 55). Te kegyős fegyedet halalos keserwsegwel le fyggzteed (CzechC. 8). Az halaltalan isten lewt halalossa (ComC. 84). Halalos, kemen sebei (DomC. 68). Halallos awagy boczanando byn (ÉrdyC. 163). Halalos gyleseeg (524). Halalus seb (546). Emberekys boltanak meg gyonatlan ilyen halalos idewbe (RMNy. II. 101). Mikoron én az én halálos agomban fekkennem (Radv: Csal. II. 102). Ha valami halálos állatot meg isznak, nem árt nekik (Tel: Evang. II. 88). Halálos, beteg ágyban tanáltam (MonOkm. IX. 553). Calvinus halálos bajnakja Christus vrunknak (Pázm: Kal. 422). Születésünk anyánk szaggattásával, halálos fájdalommal, és gyakran halálával szokott lenni (Pázm: Préd. 67). Az halalos bűntetésnece enyhítése lézen latárból való ki-üzetéssel (Com: Jan. 138). Halálos, megölő mérgec (174). Nem nebesztelő valakire, nem halálos gyűlölő (198). Megérdemli ily nagy szenvedésem, halálos tűrésem, esküvésem (Amade: Vers. 140). Halálos ingemet én rólam levette (a páter, Grad: RP. 145).

Halálosít: [occido; ermorden]. A Nestorius tudománya sok lelkeket meg vesztegete és halálosita (Szótv: TitkJ. 68).

Halálosítás: [caedes, occisio; das tödten, das ermorden]. Meg jelentí mûnekûne, miczodát idieczzen a keresztség a hineknee: Adamnac bennûnk valo meg foytását és halálosítását, vagy meg ôlesét (David; Kereszt. A8).

Halálosképen: [mortaliter; tödtlich]. Soha halaluskeppen nem veetközött (ÉrdyC. 389. 77. 589). Halalos keppen vetkezik (BodC. 22). Halálosképpen gyûlölne (Kár: Bibl. 1521). Az igazságnak vallóit halálosképpen gyûlölök (Pós: Igazs. 318).

Halálosság: [mortalitas; sterblichkeit]. Ne akaryad nyered az en testemnek magzatywl halalosságnak dymevlleheet (CornC. 339). Melan kel fohazkodnwik az my halaltalanságvniknak el veztesenek emlekezetyre es az my halalosságvniknak, ky az bwnnek myata adatot ennek emlekezetyre, mel my halalosságvnikat az az aaz halalos testewnket kel megcepytenewnk es meg erewstytenenk testy etelnek myata (ÉrsC. 375b).

Haláloz-ik: morior, oboe Sl. [sterben].

el-halálozik: morior, oboe Kr. [sterben, absterben]. Haddnyugodnyanak el-halálozott eleid a sôtét földnek gyomrában tsendes békességben, ne háborgassad más világra költözött lelkeket esztelen kérdéssel (Fal: NE. 13). Romanus kéri Phokast, hagyd vehessen végső búcsút elhalálozott fiától (Fal: Const. 857).

még-halálozik: ∞ Gazdag örökség várja vala, ha atya meg halálazna (Fal: NU.² 49).

Haláltalan: [immortalis; unsterblich]. Kie előzer valanac haláltalanoe, lőnce halalosse (EhrC. 211). Az haláltalan isten levit halalossa (CornC. 84. 237. NádorC. 72. WinkC. 257. NagyszC. 12). Az Deitrich el szállada, homlokba nyíllat aszt is lőttéc vala, homlokában Romaba vitte vala, azért haláltalanac lhyiac vala (Valk: Gen. 8).

Haláltalanság: [immortalitas; unsterblichkeit]. Egessege nec es halaltalanságnac ayandocanal mind ôröcke vigadozna (NagyszC. 190). Nokyk bizoneitani akariak flet imar fel költnek es Cristossal, bodog halaltalanságban meûnieken ryhazotnak (DöbrC. 496).

Halandó: mortalis, commortalis C. sterblich, vergänglich PPB. Be irta az zentek ewze, meg mikoron elne ez halando testben (VirgC. 24). Az halando chazar (CornC. 267). Az halando eeletben hallatatlanságnak ydeyre yfwt vala (ÉrdyC. 510b). Ez halando vylag (511b). Az isten flet vewene a my halando természetewnket (535b).

Halandóság: mortalitas C. MA. Com: Jan. 191. sterblichkeit PPB. Ezen meene Christus atal az halandosagrol halhatatlansagra (ÉrdyC. 505b. 510b). Az meennyey eeletinek ezen halandosagban valo meg kostolasa (571. 512b). Az emberi természet nem változott meg az Cristusban, hanem az giarlosag es halandoság vetetett el (Fél: Tan. 420). Christus szabados lehet vala az halandoságtól (Zvon: Post. 1120). Mindenekre el hatol az halandoság (582). Az angyalok testetlenek, halandoságtól mentek (Pázm: Préd. 65).

Halás: obitus Kr. [das sterben]. Az estvéli tetsző lemene tel a tsillagoknak a napsugariba halások, enyészések (ACsere: Enc. 96).

[Közmondások]. No félti ôrdögöt tóban halastúl: piscem natare doces (Decsi: Adag. 218).

éhhel-halás: famēs mortifera MA. der hunger, wenn man am hunger stirbt PPB. [hungertod]. Nagy nyaualya az éhel halás (Decsi: Adag. 219). Éhel halásra jutának (Misk: VKert. 639. Hall: IIIlist. III170). Éhel halástól ôrzi (MA: Bibl. V.16). Tetsi koplalástól vagy éhel-halástól szabaditson (Pázm: Préd. 80). Éhvel-halásra jutottanak (GKat: Titk. 432).

Halhatatlan: immortalis C. MA. unsterblich PPB. Az meg holtak fel tamadnak, halhatatlanok (VirgC. 115). Te, ki halhatatlan isten uagli, löl halandoia (ThC. 57). Egygyessegegwinkre es halhatatlan természetewnkre byzon mondas (ÉrdyC. 533b. 547b. 608). Halhatatlan es gyezhetetlen kyrál (PozsC. 11).

Halhatatlanság: immortalitas C. MA. unsterblichkeit PPB. Halhatatlansag vagon benne (ÉrdyC. 18). Ezen meene Christus atal az halandosagrol halhatatlansagra (505b). Myt gondoltok lenny az halhatatlanságnak eeleteenben? (559b. Apost. 29). Isteni tulajdonságok az örökkévalóság, halhatatlanság, véghetelenség részbel-állatlanság (Pázm: Kal. 1766-i kiad. 868). Mostan ez értelmeskedőket szállitom meg, az kie az ravasz okoskodásra adgyác magokat és az Aristotelesnee mondását horgas tekeréssel oda akarné feszíteni, hogy az lelkek halhatatlanságát tagadgyác (MA: Tan. 22).

Haló: 1) moriens MA. sterbend PPB. Halók jajgatása (Zrinyi 153). 2) [mortalis; sterblich]. Anny iot zewrzt, hogy halo eember nem erthety (ÉrsC. 447).

[Szólások]. Kapdos mint a vízbe lalo ember (Born: Préd. 252. Illyef: Tomp. 91). Haló félben való: moribundus PP. Haló félben való betegce (MA: Tan. 1489. MA: Scult. 81). Nem mondlattott ellene Matko, hanem azon akadoz, hogy csak haló félben valónak adgyuk ezt a kenetet (Matkó: BCsák. 440). Haló félben lévő fereg (Misk: VKert. 602). Az fejedelem pedig szinte halólag van (Kem: Élet. 145). Az eb az vadnac sebében az fogait még halolagis bele ôltve tartya vala: ille in vulnere ferae dentes moribundus quoque infixerat (Forró: Curt. 541).

Halogat: copiose moriuntur Kr. [naeleioander sterben]. Halogatnak és temetnek (Szatlm: Cent. 270).

Halomás: [funus, obitus; tod]. Ew attyafyaynak halomásokra ne meennyenek: proximorum funere non contuminiatur (JordC. 130). Ila ennek halomása történnék, mindjárt más választatnék helyébe (Szal: Krón. 259). Ha ezen idő alatt pedig halomásunk történnék (Nyr. XIV. 220).

Halott, holt (halatok fel tamadnak TelC. 240. halatoc ért Helt: Krón. 41): mortuus MA. [todt]. Halottboz való: funebriis, funereus; halottakhoz való: mortuale; halottak ünnepe: necyia C. Holtakkal hadakozom: mortuus jugulo MA. (EhrC. 29). Tegen irlgmassagot tñeletec mikent tóttetec en halottimal (BécsiC. 2). Had a holtacat temessec ô halottukat (MünclC. 28. JordC. 102). Niolez halotat tamaztatot fel (VirgC. 28). Siratiak vala mind halotat (103). Meg itel eleueneket es halotakat (114). Raknak halotaknak dwgeyuel (145). Haloti jelen voltaba, az az ha halot terteneek (LányiC. 36). Bűdös, dög, holt barom (Mel: SzJán. 537).

[Szólások]. Ila meg-halis a kigyó, hólton-is mérges (Tof: Zsolt. 140). Nám oly sárga vagy mint az holt (Decsi: Adag. 164). Azt a hideggel holt mezételen koldusnak nyújtotta (Csúzi: Síp. 570). Halottaiból felkelni: resurgere (MünclC. 45). Ő költ fel halottaiból: ipse surrexit a mortuis (10). Hw tamadot flet halottaybol (JordC. 397). Ky ev hallottaybol feltamadott (MargL. 164. CornC. 104). Halottaiból való fel tamadas Christusnac (Born: Préd. 238). Wtet holt z a m a b a hagiak (VirgC. 103). Meg sebesité es holtszámba hadgyuan elmenéce: plagis impositis abierunt, semivivo relicto (Helt: UJT. 188). Oly holt számban kel lenned szerelmes barátidhoz való indulatodban, hogy minden emberi társalkodás-nélkül kívánál lenni (Pázm: KT. 315). A madarak valami kőszál közzé buynak el, teletszaka holt számban ott fekszenek (Mih: Örfél. 115). Neha olly kitsiny a lélegzet, hogy ember éppen holt számban vagon, akkor így próbáld-meg ha él-e (PP: PaxC. 29).

[Közmondások]. Nem szokták az halotat az szentegyháztól hazavinni: lupi doces (Decsi: Adag. 166). Mit tegyen az eleuen,

a az holtis mozog: anus cothonissat (206). Az holt nem mar jag: mortuus non mordet (219). Kőműű holtuak szóm földét l voum: cum protogone mortuo bellum geris (239).

éhheI-holt: famelicus, fameliens MA. hungers gestorben PB. [verhungernd, dem hungertode nah]. (Mel: Jóh. 12). Kinec eteményét az ehuel holt ész meg: cujus messem fameliens omedet (Kár: Bibl. I.514). Títva-nyitva mindeneknek nagy hel-holt szája (Thaly: Adal. II.88).

Halottas: 1) mortuus [tödt?] Hamyanak ky az taborból nynden poklosth es ky hallottass myath megl zeplesedeth: ui pollutus est super mortuo (JordC. 127). 2) funerarius MA. eichen-, toden-]. Halottas szolossna (Horv: MulF. 38).

Halotti: funebris, funeralis MA. das zur leiche dienet PPB. eichen-]. Halotti tisztességre való: exequialis MA. Halotti ezerek: arma ferialia; halotti pompa: exequialis pompa PPB. Halotti dístéret, halotti oratóió vagy versek: laudatio funebris Pl. Halotti temetség (Megy: 3Jaj. II.152).

Holt: [mors; tod]. Holtom, holtod: mors mea, tua Sl. Had-ava choltat istentvl (HB). Holtwnk wtan tygen erek celetmek fideere (ÉrdyC. 515b). Patricius vytez holtanak elette kereszt-yenségre terween nagy veensegben mwleek ky (519). Hol-att ynkab valatzanaa, homnem eeleteet (524b). Hogy soha holtotoba el ne zöngőzzak: ne unquam abdoimiam in morte DöbrC. 15). Es ha holthom thewrthnyek, wagy fyrhez menek RMNy. II.17). Holta napiaig (Born: Préd. 430). Holtomat kina-rod (Istvf: Volt. 14). Vram azen holtomra keoteom magamat, iogj egy napon megl szabaditlak halaltul (Pont. 21). Ha kyalak magzat nekfl holta tewrtyek (Ver: Verb. 21). Ha holta anált volna esni, fia volna az császár (MonIrok. XV.693). Hol-omat inkább akarom (Huszi: Aen. 25). Leankáját holtából fel-ámasztotta (MA: Scult. 184). Job' volna holtom, mint ilyen sint látom (PhilFl. 10).

[Szólások]. Holtomig: donec vixero, vita mea durante Sl. Mind holtiglan (BodC. 1). Holtomiglan, holtodiglan, holtiglan Agend. 70). Holtig, holtiglan: usque mortem, usque obitum; holtig való: perpetuus, vita durante Sl. Tyzenket ez-zendevs koratol fogva mynd holtig (MargL. 42. Zrinyi. I.90). Holtik mynden hynnél kyl zyzesseghben meg maradvan (JordC. 705). A vendégség nem szerzi meg mindenkor az állbatatos igaz barátságot, akár mint szabadjón, esküdgyön a két fél, holtig vesztig-valorá (Fal: NU. 308).

[Közmendások]. Jó pap holtig tanúl: senesco semper multa addiscens (Decsi: Adag. 59).

Holtai: mortualis MA. [todes-].

2. HAL (halac: pisces Born: Préd. 43. Cis. Kal. 1591. C5): 1) piscis C. MA. fisch PPB. Meg esmerne madaraknak, halaknak es lelkeseknek yozagyt (EhC. 29). Az halakat meg faragya vala (MargL. 22). Tengőrbeli leán' zynű halak anag' codak (NagyszC. 64). Vizeknek halay (CornC. 120). Ha halat keerend, kygyot nyoyt ee hwneky? si piscem petierit, nunquid serpentem porriget ei? (JordC.). Tengerbely halak (KulesC. 13). Hal vakaras, bagyna vagas nagy vala az konyhakon (Göres: Mty. 49). Ha bñ az hall, aszált es drágaságot ielent (Cis. H). Kurta kaban [?] halában ő sem észic (Cseng: Jer. F2). Meg fejű hal: capito (Com: Jan. 40). Az angolna sik hal (ACsere: Enc. 219). Ikrás hal (Misk: VKert. 518). Ikrás hal, tejes hal (Lipp: Cal. 20). 2) [piscis; fische, himmelszeichen]. Valamely férfi gyermek halac iegyben születic, két felesége leszen (Cis. I4). 3) [das tier in der muschel]. Mikoron az kesely egy chygat talalt volna, sem ereyeuel sem tudomanyaval nem vehet vala ky belewle az halat (Pesti: Fab. 14).

abroncsos-hal: [?] Egy abroncsos halat vöttünk 45 d[enárt] (MonTME. I.15).

angolna-hal: [angvilla; aal]. Ha meg észed testét az ingolna halnak, vagy mértéket nem tész ételében sajtnak, mindenk szavadban rekedéssel ártnak (Folv: SchSal. 11).

aranyos-hal: 1) aurata C. orata MA. meerfisch, forelle, goldforelle PPB. 2) [himnlszeichen]. (ACsere: Enc. 101. 219).

csuka-hal: [lucius; hecht]. Nyolcz csuka halat vöttem (MonTME. I.244).

cet-hal (cethal Mel: Jóh. 99): 1) cetus, orca C. balena MA. wallfisch PPB. cete (JordC. 3). Leen Jonas az cethalnak eehaban három eeh es nappa: fuit Jonas in ventre ceti tribus noctibus (391). Terönte az isten nagy cethalakatt: creavit deus cete grandia (Helt: Bibl. I.2). Az cet halnac teste mint egy páis-sal es erős peczétel hű fődöttetett (Kár: Bibl. I.538). Az isten anyaszentegyhaza e vilagra kiterjedett közönseges anyaszent-egyházához képest csak oljan mint a Jonas cet-hala az egész tengerben levő több cet halakhoz képest (VárM: ÉgSzőv. 79. Pázm: Préd. 35. Zrinyi II.104). A tengerben vagyon egy vízi kigyó, rettenetes nagy hosszú barom állat, mint egy tzethal (Misk: VKert. 585). 2) [cete; wallfisch, gestirn]. (ACsere: Enc. 100).

délfin-hal: delphinus C. MA. A czepejen alol mint ha sárkány volna, delphin hal módgyára vagyon farka (Huszi: Aen. 15).

disznó-hal: delphin, meerschwein Pesti: Nom. 66. Tengeri disznó-hal: *porculus marinus PPB. (Pesti: Fab. 57. Mik: TörL. 59).

éb-hal, ébi-hal: 1) piscis capitosus, mugil MA. meeris-schen PPB. 2) [froschlaich]. Ezek minth polynac a buza közzöl es konkolioe, eb halac, bekac a gyalomból az halac közzöl ki ban[aj]tnac (Mel: SzJán. 548). Azok hogyha jóllakhatnak, olyan hasok mint az ebihalnak (Thaly: VÉ. II.4).

fehér-hal: leuciscus; weisfisch PPB. 235 menyhal, 308 fehér hal, azonkívül 162 különféle hal, mind elfogyott (Radv: Csal. III.63b).

fogas-hal: [lucio-perca sandra; zahnmaul, zander]. Igen apró fogas halat szolgáltattnak százat (MonTME. II.350).

gob-hal, kop-hal: gobius Major: Szót. gobio MA. gobio capitatus, gobites fluvialis PP. meergropp PPB. Gobhal: gobio Nom. 107. Gobhal: gobius, kresse Com: Orb. 69. Koltz, gobhal; gobius, der grüdling Com: Vest. 131. Com: Jan. 40. Kophal (Tel: Fel. 27).

habarnica-hal [polypus] (Salánki: Erasm. 26. SzBodó: Sós-Dics. A4).

harscsa-hal: [silurus; waller]. Urak számára egy harscsa halat vöttem (MonTME. I.211).

kilencszemű-hal: lamperta Nom.² 167. lamperta oculata MA. lampreten, grosse neunaugen PPB.

kővágó-hal: lampreda Nom.² 167.

kővi-hal: fundulus Nom.² 167. Com: Vest. 130. piscis saxatilis MA. gobius fluviatilis; grüdel PPB. grüdling Com: Vest. 130. (Tel: Fel. 27. Radv: Csal. III.72. MesésK. 17. ACsere: Enc. 176. Alv: Post. I.410. Folv: SchSal. 15).

lepény-hal: solea Nom.² 171. thymallus, solea MA. asche, esche, iser PPB. (Tel: Fel. 27).

mény-hal: murena C. MA. mustella fluviatilis; meerfisch, meeraal PPB. piscis, quem hungari caelestem vocant (Galeo-tus de dictis Mathias Cap. VI. Kr.). 235 menyhal, 308 fehér hal elfogyott (Radv: Csal. III.63b. Hall: Paizs. 404. Com: Jan. 40).

orsó-hal: petromyzon SK. (Misk: VKert. 569).

orsófarkú-hal: cottus Com: Jan. 40.

ponty-hal: [carpio; karpfen]. Három ponty halat vöttem katonáknak (MonTME. I.223).

pozsár-hal: [cyprinus; karpfen]. Vöttem három pozsár halat (MonTME. I.183).

retyke-hal: [salmo hueho? salmo umbla? rötél? vö. Herman Ottó: Magyar Halászat 824] (SzBodó: SöDics. A1).

sigér-hal: perca; bersch Com: Vest. 140.

sós-hal: pisces muria conditi, salsamenta; eingesalzene fische PPB. sós halas tonna: cadus salsamentarius PP. Sós hal arulo: salsamentarius (Erasm: Érk. 5).

söreg-hal: [acipenser stellatus; sterlet, schürgel]. Urak számára való söreg halat vettünk (MonTME. I.283).

süllő-hal: [lucio-perca; schill]. Süllő hal (Frank: HaszuK. 21).

sütő-hal: laccia alosa Nom.² 167. MA. piscis lubricus; alosen, brattfisch PPB.

szamárfejű-hal. Szamárfeű hal, az melyet az németek stockfischnek neveznek (Tohn: Vigaszt. 57).

szárnyaló-hal: piscis volucris [fliegender fisch, gestirn] ACsere: Enc. 101. 218.

tok-hal: antaceus MA. [acipenser; dielk]. (Nic. Oláh: Hung. 85. Kr.)

tengéri-hal: **1)** [piscis marinus; meerfisch]. Nautilus: tengeri-hal; lagois: egy drága tengeri hal PPB. **2)** delphinus [gestirn] ACsere: Enc. 100.

tőke-hal: [stockfisch] 1 darab tőke hal (PractArithm. 10).

vágó-hal: cobites, acus MA. acicula PPB. Maj: Szót. Com: Jan. 40. barbaeula aculeata, dacylythus; grundel PPB.

varga-hal: tinca Sl. [schleihe]. Tzompo, varga hal (Com: Jan. 40).

veréb-hal: [p] (Folv: SchSal. 15).

Halacska: pisciculus C. MA. kleines fischlein PPB. Vagón keves halácskanc: habemus paucos pisciculos (MünchC. 43. JordC. 403). Vevén az ket halácskakát, meg adad: acceptus duobus piscibus, benedixisti (399. ÉrdyC. 522). Vala keves halácskaik es, es azokat es meg alda (DöbrC. 359). Szaladot halacska, ment az folyo viznee (Born: Ének 489). Péter halatska (MesékK. 17). Fogy szép fris három keszeget avagy halácskát (OrvK. 38. 39).

Halas: piscosus C. pisculentus MA. piscosus, piscibus abundans Otr: OrigHung. II.256. fischreich PPB. Halas ember: piscinarius C. Halas föld: piscaria plaga PP.

[Halasit]

még-halásit: [piscibus instruo; mit fischen versehen]. Jo wona az thoht meghalásithajonk (LevT. I.218). Az tó halából pénz is versz, az tókat is mind meghalásitod belőb (Nád: Lev. 37. Szul: Krón. 240).

1. Halász: piscor C. MA. fischen PPB. Monda Simon Péter: El meegyek halazni (JordC. 700). Halaznia kezd (TibC. 334). Égész begyokig a vízbe búván, ugy halászzuk végig s meg végig a nagy tókat (a gödények, Misk: VKert. 344).

[Szólások]. A szerentsét untalan halászsza (Könyi: HRom. 109). Ez világi tisztességet halászsza (Zvon: Post. I.582). Akar mint halászon az ördög vtannad (Born: Ének. 266). Hanis prokátorsággal haláz más ember ióságát: albo rete aliona captat bona (Decsi: Adag. 225. Fél: Bibl. 177).

ki-halász: expiscor MA. erkundigen, erforschen PPB.

kihalászás: expiscatio MA. erkundigung, erforschung PPB.

még-halász: expiscor MA. erkundigen, erforschen PPB.

még-halászás: expiscatio, investigatio MA. erkundigung erforschung PPB.

[Halásztat]

Halásztatás: [das fischen lassen]. Kimentem vala az M rova mellé egy morotvának halásztatására (MonIrók. XV.21).

2. Halász: piscator C. MA. fischer PPB. Com: Vest. 14. Villani Halaz de provincia Naugrad (1220. év körül, VReg. 207). Ereztuen ő haloicat a tengerbe, mert halazoe valanac (MünchC. 19). Tezlek tyeket lenny embereknek halazokka: faciam vos fieri piscatores hominum (JordC. 364. ÉrdyC. 74. 672b). Mye hogi halazok valanak, halazni mennek (DöbrC. 3). Tudatla halazok (471. DomC. 95). Azt tezem, hogy leztek embereknek halazy: faciam ut sitis piscatores hominum (Pesti: NTest. 63). Az szegény halász Pétert, kit első pápáua akara tenni (Zvon: PázmP. 311). A halászok a halakat meg rőttenék, és az hálól haittiák (Sim: Evang. 10).

Halászás: piscatus C. piscatio MA. das fischen, fischer PPB. Halazat ne tehesseu (ÉrdyC. 580. LevT. I.213). Lám minden esseid halászás nélkül tudtanac el élni (Helt: Me 285. Dly: Préd. II.55).

kedvesség-halászás: [ambitus; gunstbewerbung, gunstbulierei]. Embereknél valo kedvesség halászás (MA: Tan. 720).

pénz-halászás: [petitio lucri; jagd nach dem gelde, halgier]. (Pös: Igazs. 613).

tiszt-halászás: ambitus [ünterjagd]. Tiszt halászással v. doltatik: *reus ambitus PPB.

Halászat: piscatio Kr. [fischerei, fischfang]. Munkálkodni az halázatban (Kules: Evang. 404).

Halászzat: saepius piscor Kr. [längere zeit fischen]. (Vajda: Kriszt. III.710. Kr.).

Halászi: piscatorius MA. zum fischen gehörig PPB. A halászó a tóban a halászi avagy halfogó hálóval halász (Com: Jan. 80).

Halászó: piscans, piscator Kr. [fischer]. Tezlek túteke embereknek halazoi: faciam vos fieri piscatores hominum (MünchC. 19b. ÉrdyC. 146b). Halászó társaságok (Mel: Jól 99). Az halászó (piscator) a tóban halász (Com: Jan. 80). Halászó madarak (Fal: TÉ. 644).

pénz-halászó: lucrifeta PP. [goldgierig, habgierig].

Halásztat: [piscari jubeo; fischen lassen]. Gyalommal halásztattam (MonIrók. XV.291).

HÁL: pernocto C. [übernachten, schlafen, liegen]. Egyedli hálók: seculo; kin hálók: abnocto C. Kin hálai, másut hálai abnoctare MedLat. 5. Kín háló vigyázoe: excubitores Com: Jan. 117. Parkasulowhely 1214 (Czinár). Es monda a királyné neki: hal' velem (GuaryC. 25). Ninezen eegye kybe hállyon ipsun (vestimentum) enin est solum, quo opatur (JordC. 58). Es azonkeppen eyel es benne hal vala (MargL. 52). Nem illi nekem azon emberrel hálom (VirgC. 38. 39). Hozza him egizer hogi az w hazaba halna (Sd). Törtetkebe a tñ szolga toknac hazához es hállyatoc ott: declinate in domum puer vestri, et maneto ibi (Helt: Bibl. I. 112). Történhetett volna hogy valaki a népközzül a tó feleséggeddel halt volna: potu coire quisquam de populo cum uxore tua (Mt. Ha egy helyen nem szeretem hálmatot, ottan mást keressek (Helt: Mes. 150). A féle mee és rettegéssec meg főzie és meg emészti az ő szűvét; ha éye

ió duhnán hál, nem alhatta, hanem ezac füreg forog rayta (61). Feleséget ha hozadasz, más hállyon ő vele (Born: Ének. 51). Apaczuál hál (Mon: Apol. 394). Az két s-három szóm egy tanác néked, még ez őszel feleségedet laza vigyed, mert lben meleg ketten hálnotok egy ágyban (FortSzer. N3). Az í hálnd abban az házban: qui dormierit in ea domo (Kár: íb. I.102). Az te felebarátodnac feleségénel ne hálly, hogy éle való eggyesülésseddel meg ne fértetessed magadat: cum xore proximi tui non coibis, nec seminis commistione macaberis (I.105). Az vnicornis hálé az te iászlódnál? (536). Nincs más, a min hállyon (Illy: Préd. II.51).

eggyütt-hál: condormio C. [beischlafen]. Együtt háló társ: concubinus; együtt hálás: concubinitus C.

el-hál: 1) pernocto MA. übernachten PPB. 2) concumbo MA. [beischlafen]. Minden bizomlyal elhált már ő keme Semsei íászlóné asszonyommal (LevT. II.390). Kazul szép feleségével hálá, csak egy éjjel császár véle vígáda (Tin. 257). Jo volna meniegezo vtan el hálunk (Pont. 209). Éjyel leánt az el hálta ala (Cserényi: Pers-F. 2). Végie sokat kezd ígérni az ember, íre nézve bé-botsáttya a leány, hozzá mégyen, és el-hállyá ínt feleségét (Hall: HHist. II.207).

[Szólások]. Még az aszszú padonis el hálál (Decsi: Adag. 31). Addig keress lágy párnát, hogy még az asszú padon is hálálál (Kisv: Adag. 337).

elhálás: 1) pernoctatio MA. das übernachten PPB. 2) concubitus C. copula carnalis Ver: Verb. 171. [beischlaf].

mög-hál: pernocto MA. übernachten PPB.

még hálás: pernoctatio MA. übernachtung PPB.

vele-hál: coeo PPB. [beischlafen].

velehálás: [coitus; beischlaf]. Holophernes az ő (Judith) ele hálását ígen kéünná (Kár: Bibl. I.497).

veleháló: [concubina; kebsweib]. Az királyné feleségi és ele hálói (Kár: Bibl. II.162).

Hálás: pernoctatio, cubitus MA. übernachtung, das liegen, [beischlafen] PPB. Hol lezen zállasom, halasom (BodC. 2). Hálásra való helyis vagyon: locus spatiosus ad manendum (MA: Bibl. I.20). Ott kelle maradni Alsó uramnak egy vagy két hálásig az falukrnl való teferéit (MonÍrók. VIII.302). Talám nem árta, ha kegyelmed elvénné öket, csak egy hálásra is (RákGy: Lev. 21). Generalis uránné Megyesen egy hálást fognak temni (Nyr. XIV.515). Földönvaló hálás (Illy: Préd. II.336).

Hálat: [concumbere facio; übernachten lassen, schlafen lassen]. Minden eyel vele halatia (gyermekét, DebrC. 297).

Háló: pernoctans MA. der übernachtet PPB.

HÁLA (halaa Czecl.C. 30, halaa ÉrdyC. 62b, hallat adok Pesti: NTest. 162): gratia, grates MA. dank, danksagung PPB. Ferenc ygon megewrewle nagy ewreumuel Cristusnac nagy halat aduan (EhrC. 23). Istennek legén halaa (JordC. 282). Ewrewm es halaa adas (ÉrdyC. 62b). Semmi kedve, hálája, semmi bére és jutalma nem léssen munkáinknak (Pázm: Préd. 550).

[Szólások]. Hála istennek: laus deo SI. Istemek hálá (JordC. 796). Uram, istennek bála, békességben ment Kassára (LevT. II.163). Hála istennek (Mon: Apol. 320). Hála légyen az istennek (Bal: CsIsk. 356). Istennek hálá, jól volna a dolog (Czecl: Dag. Előb. 31). Már istennek bála jobban épülök (RákGy: Lev. 188). Hála légyen az istennek (Mik: TörL. 1). Istennek hálá (112). Hálát adok: gratias ago MA. Agy halat ystennek: da gloriam deo (JordC. 659). Haalat aduan: hymnos canebant deo (764. ÉrdyC. 509). Wr ystenth dycherwen es

neky halat aduan (PeerC. 83). Dichero az vr istent neki halat aduan (VirgC. 79). Halat aduan nem chak io zereuchekrevl, de az haborusagokrol es (CornC. 142). Az zentők nagy halakat adnak raytta istennek (ÉrdyC. 19b. 513). Halakat ada istentől vót ayandekokrol (TelC. 30). Halát adgyunc erről menybeli wrnac (Valk: Gen. 64). Nagy hálakat ada, Allát kiáltata (Tin. 273). Az szép nyereségün nagy hálát adának (295. 293). Hogy egésségben vagytok, adunk istennek hálát rajta (RákGy: Lev. 143). Fel vevén az polart es halat teven (gratias agens) ada nekik es mind yionak abbol (DöbrC. 445).

Hálál: gratias refero MA. dank vergelten PPB. [dank zollen, danken]. Hogy halalyam zent halalath (CzechC. 29). Az isten jóvóltánac köszühettyük, hálálhattyné, hogy ez új esztendő egésségben érhettté (MA: Scult. 1062). Hogy az embe rek könnyen és gyakran hálálhassák áldozatokkal az isten jó-teteményét (Pázm: Préd. 967. Pázm: KT. 150). Tehát a ki égben lakik, köszönd annak (a grátziát), utánna hálálkd gróf Hadik kisasszonyinak (Gvad: RP. 150).

mög-halál: reddo gratias, grates refero, regratifico MA. dank sagen, dank abstatten PPB. [dankbar sein, vergelten]. Megh nem halaly az yo tetelt annak, akkyetwl vagyon, nagy yrgalmatlanság (ÉrdyC. 612. 509b). Tordre esnen halalom meg teneköd edes aniam (WeszprC. 41). Neektek az wr isten megh halalya ty io akarattokath (WinklC. 111. Káldi: Bibl. 267).

Hálálás: gratiarum actio Kr. [dank, vergeltung]. Ó nem elégséges az el-vett sok jónak hálálására (Pázm: Préd. 83).

Hálálat: gratia, gratiae, grates SI. [dank]. Hálálatot tesz: gratias ago, habeo, gratiam refero SI. Halalatoakat adnan: gratias agere (BécsiC. 82). Halalatoat tón: gratias agit (MünchC. 64. 121). Yesws xpus mydeu halalatra melto (ÉrsC. 55). Igen örömetöst halalatoat moudanék (63). Most azért illik vigadnunk, hálálatokat adnunk (Eln. 121).

Hálálatlan: ingratus Kr. [undankbar]. Leztec feleségnek íni, mert ő kőndőletes halalatoatlanok (MünchC. 121b). Halalatoanok ne legietek (VirgC. 52. 142). Az halalatoannak myndönök fordulnak vezződelemre (SándorC. 40). Ha az edős vronknak kenniarol emleközik vala, halalatoannak mongia magat (DebrC. 58. 137). Jay enneköm, ba halalatoan leezen (ÉrdyC. 11b. 532b). En halalatoan vletet (NagyszC. 54. 59. TelC. 262. Pesti: Fab. 48. Kr).

Hálálatlanság: [ingratitude; undankbarkeit]. Az ew nagy yo teetelyről halalatoatlanságban ne esswnk (ÉrdyC. 372. 567b. 601b). Kezde feddeni az ő halalatoatlanságarol (DebrC. 218). Pokolban volna az ő halalatoatlanságaaert (SándorC. 40. WeszprC. 36).

Hálálatos: 1) gratus, memor beneficii, servitii, meritorum SI. [dankbar]. Te lezez barat ez zerzetben es halalatoat fogz zolgalnod ystennek (EhrC. 145). Ad neki hatalmat sokakban es a földet meg oza halalatoat (BécsiC. 165). Halalatoassa thesi: habet gratificare (NémGl. 383). Halalatoatok leegyetők wr istennek (ÉrdyC. 84). Zakariás proféta az nemes isteny halalatoat dycheeretet, Benedictus dominus deus Israel, veehyg zörzee (627b). Nem éac istennek, de meg az ioltonó emberőknec es ő magokat keduesón, halalatoason adnyae (TelC. 53). Melto halalatoat fizetes (Pesti: Fab. 2). 2) gratus; dankenswert, wertvoll]. Te edesseges eltetessedert es halalatoat ayandekyert (Gömc. 88).

Hálálatosság: gratus animus, beneficiorum grata recordatio SI. [dankbarkeit]. Any hozyank való yo teetemenyeről meely nag erwendetős es vygassagos halalatoassagoth kellyen adwnk (ÉrdyC. 104). Bőlcsesegb es halalatoassaag, tyztesssegh es hatalmassag my wrwnk istennek (600).

Halálatosségü: [gratus; dankbar]. Ez halálatosségü es scentségü törénékért tizes halallal éltetendém (BécsiC. 92). [pro gravissimis legibus; a fordító így olvasta: pro gratissimis].

Hálálkod-ik: grates ago, gratias dico Kr. [dank sagen]. (Fal: Jegyz. 936).

Hálátlan: ingratus [undankbar]. Ne legyetek halátlanok: ingrati (EhrC. 140). Hálátlan voltam vram istennek az ő zent aiandokiról (VitkC. 30).

HALABURDA: [praiceps; voreilig]. Halaburda hirtelenséggel (Csúzi: Tromb. 103. Kr.) [Vü. **HEBEHURGYA, HABAURGYYA**].

HALAD (*hallad* MA: Bibl. V.19. MA: Tan. 1186. Káldi: Bibl. 212. stb); **1)** [prodeo, progredior; gehen, vorwärts kommen, fortschreiten]. Ligetes erdőkön messzére haladott: de a maga haján egy fára akadt (Thaly: Adal. II.200). **2)** praetero, differo Kr. [sich hinziehen, sich verschieben, verzögern]. Imatkozik, hogy sokara az ő kemma ne haladna (DebrC. 67). Tizenötth ezentdeg halada ő halala inadsagnac miatta (GuaryC. 54). Harmiez esztendeig haladna touab halala (Mon: Kép. 26). Örönmében szabadossá tette szolgálját, ki hírt hozott, hogy hólnapra haladott a törvény (Pázm: Préd. b3). Ha valósággal megtekintjük a gonoszok állapotját, nem panaszkodhatunk, hogy messze halad büntetések (28). Noha isten azt fogadá Abrahámnak, hogy az ígért földének lakosít ki-gyomlályla, de ennek teljesítése sokáig hallada (121). Addig mind haladot az ő akarratya (Zrínyi IL9). Az orszagh gyűlésének más terminusra költék haladni (TörtT. VIII.130). Az kijövetelednek, édesem, most még haladni kell (RákGy: Lev. 251). Nem halad az rosszaknak kézfogások messzére (323). Mig életem halad, lúve, szeretője lések jóakarómmak (Fal: NU. 309). Mennél tovább halad, annál nagyobb lézen büntetésed (Fal: SzE. 557). Szárazon, vizen addig keressen, míg életem halad (Fal: TÉ. 704). Hallad a dolog (Fal: Const. 830). **3)** supermineo, emineo, supero, excello MA. übertreffen PPB. Emberi szokást halladó erköltsét szemekkel látták (Pázm: Préd. 49) Sok köz ember haladja hadnagyját, több hadnagy előzi commendérozóját (Orezy: KültH. 123). Bátor halladja szagával a ketskét, kívánja, öleljed mint első szőzetskét (195).

[Szólások]. Halad az idő (Szöll: Dáv. 14).

által-halad: [transgredior; hinübergehen, überschreiten]. A Drávát felségüd míg által haladja, hazul való néped ő mind levágtatja (Tin. 274).

el-halad: **1)** [abeo; weggehen]. Én a szent földre megyek, tégedet hadlak embarségére. Midőn a vitéz el-haladt volna, vólt az aszszonynak egy latra, szerzetes ember, ördögi mesterségben igen tudós. Kinek mond az aszszony (Hall: III.1172). **2)** praetero, praeterlabor MA. vorbeigehen, vorübergehen PPB. Mikoron el halattaak vona (a keresztfát, ÉrdyC. 435b). Mikoron eg keussé az monostort elhalattak uona (KazC. 65). El halatta es meg a lean masodzy (a hamarjafutásban az ifjut, BodC. 19). Az setetsegeket elhaladnok (TelC. 309). A kit elhaladsz, elmég mellette: si quem praeteris (Com: Jan. 200). Űdő mulasat el nem halatta legyen, azaz, szaz esztendőnel regie ne legyen á menedek level (Ver: Verb. 11). **3)** praecello, anteverto, praecurso MA. supero PPB. [übertreffen, übersteigen]. Zenesege el halatta angidoknak zencseget (DebrC. 228). Myrd felevl mula es el halada belchesegghel (501). Es iaszolban felszáz, ki mindeneket el hallad keppel, nagy szépséggel (Fal: Evang. 188b). Sokkal el haladni: multis parangis praecurrere (Deesi: Adag. 105). Sockalis el haladgya: hirundo totos schoenos anteibit (281). Az embernek természeti minden állatot neménél folyeb emelkedik és azokat messze elhaladgya (MA: Tan. 174). **4)** differo, prolator; aufgeschoben werden, verschoben werden]. Elhalad az itilő szek (Ver:

Verb. Szót. 19). Elhalada máról (MonÍrók VII.288). **5)** [evito; meiden]. Nem láthatni, látásától el-haladni: mittere *adspectum PPB].

föl-halad: excedo [supero; überschreiten, übersteigen]. Az zamot fel haladangya: excesserit numerum (JordC. 127). Az köfálnae magasságát fellaladgya (MA: Bibl. I.47).

fölhaladás: progressio [das fortschreiten, progression]. Ez az geometrica progressio nem egyéb, hanem számoknac igaz proportio szerént való fellaladás, és annac el helyesztése (Helt Arithm. F3).

följebb-halad: [praecello; übertreffen, übersteigen]. Felül halada az bodog atíath (VirgC. 107. MA: Scult. 364). Felsőbőség, nagyob-méltóságú és fellyül-halladó isteni nevezet nem fé az atyalhoz, hogy-sem a fiúhoz (Pázm: Kal. 1766. 461).

följebbhaladóság: [praeminentia; vorzug] (GKat: TitK 206).

fölül-halad: **1)** [transcendo; überschreiten]. Mert fellyül hallat en alnoksagom az en foiem fölett (Born: Ének. 209). **2)** excello, praecello, praesto, praemineo, supermineo, supero, exsupero C. emineo MA. antecedo PPB. übertreffen PPB. [übersteigen]. Mindeneket értelemmel fellyülhaladni: anteir omnes intelligentia PPB. Felül halagya az yrgalmassagh a yteeleteth: gloriatur misericordia adversus damnationem (JordC. 835. ÉrdyC. 405). Ha égebekek felül hallatz (BodC. 14. CsomaC. 29). Fellyül halatta az embernek itileit (Fél: Tan. 337). Oh u isten, töltsbe és hallad fellyül az én kívánságomat, kérésemet (MA: Scult. 100). Az igralmazás minden egyéb isteni tolekedet fellyül-halad (Pázm: Préd. 177). Sok dolgok fellyül haladgyak az emberi okosságot (Pázm: LuthV. 31). A tigris fenességel mindeneket fellyül mul, hallad: omnes superat (Com: Jan. 45). Az anyád gondolkodásával minden búsluláimat fellül hallad, szólj neki hagyjon békét annak (RákGy: Lev. 252). A istenek minden embereket az általértésben fellyül haladna (Hall: Tel. 2).

fölülhaladás: exsuperatio, exsuperantia C. excellentia MA. übertreffung, überschuss PPB. [übmess]. A vétek vannak végső dolgokban (in extremis), a fellyül halladásban (in excessu) és fogyatkozásban (Com: Jan. 219).

fölülhaladó: praecellens, eminens MA. excellens; fellytrefflich PPB.

fölülhaladhatatlan: insuperabilis C. [unübertrefflich].

ki-halad: **1)** [exeo, prodeo; hinausgehen, herauskommen]. Az kyalok kywe halattanak Jerwsaleméből (ÉrdyC. 66b). Fílem halattára, az míg az házból kihaladtam, mondá (MonÍrók. XV.252). **2)** [progredior, transeo; vorgehen, überschreiten]. Ky haladanak egy vczat: progressi sunt per vicum unum (JordC. 749. ÉrdyC. 362). Hogy az ew folyásoknak hataryt ki ne haladnaak: ne transirent fines suos (ÉrdyC. 159). Legyetly bezedetben meertlekedtesseek thy zollastoknak mogyaty ki ne halagyad (ÉrsC. 185). Az nagy száyon ha vékony aja vagyon, és az felső valamennyire ki haladgya az alsót, bűszívűt és vastagot ielent (Cis. N1).

lő-halad: [degredior; untergehen]. A nap lehaladott (Mly Préd. II.486).

még-halad: **1)** [transcendo, praetero; überschreiten, verlassen]. Az ellenség meghaladta immár a szőlőki utat (RákF. Lev. 1421). Tegnap még Rimaszombatot még nem haladta vo (az ellenség, RákGy: Lev. 290). **2)** praeverto, antecello, praecello C. excello, exsupero MA. supero; übersteigen, übertreffen PPB. Még-haladni valakit: *antevenire aliquem; másokat ék sen szőlással meg-haladni: *antecellere omnibus eloquentia tudományal meghaladni: aliquem *antecedere eruditione; v

lakit valamiben meghaladni: *supergrid aliquid aliqua re; valamiben mást meghaladni: aliqua in re alium *antistare PPB. Es egyc nép a masikat meg haladgya: populus populum superabit (Helt: Bibl. I.14). Chak kiralyi szekemmel haladlae meg tegetet: uno tantum regni solio te praecedam (V3). Sokal meg haladni: equis albis praecedere (Decsi: Adag. 26). De az meletet eső meg haladgya (KBártf. 1583. D3). Gonosságával meghalladá őket: operatus est nequiter super omnes (MA: Bibl. I.324). Az pogányoc meg halladgyac ez sidókat az isten országának keresésében (IV.120). Egy lelki vigasztalása a szent léleknek minden világi gyönyörűségeket meg-hallad (Pázm: LuthV. 172). Diczsőse az égghi állatoknac világosságát sokképpen meg haladgya (Zvon: Post. I.28). Az kissebliknekis iútna annyi benne, ki az egesz földnek kerekéséget meg haladná (Lép: P'Tülk. III.280). El kel tűrni kerkedékensegétis, mert minden szép aszszony egyebeket meg akar halladni (Prág: Serk. 377). Meghalad ő mindent, fel nem éri gyémánt (Thaly: VÉ. II.237). Ki keredeket munkánk méltósága meg halladja egyebek váakozó reménységét (Fal: UE. 374).

még-haladás: exsuperantia, exsuperatio MA. überwindung, überschuss PPB.

még-haladható: exsuperabilis MA. überwindlich PPB

[Haladás]

idő-haladás: temporis praeteritio SL. [zeitverlauf]. Lassu idő-haladás (Zvon: Post. I.312).

[Haladat]

nap-haladat: [occasus solis; sonnenuntergang]. Nap-haladtkor: *vergente die PPB. A nap dél után nap haladatra közelgetvén (Hly: Préd. II.535). Szombaton, ugy mint 8 praesentis naphaladott [igy] tájban, küldé az vezér szállásomra Skerlet uramat (MonOkm. XIV.218). Nap-haladatkor [estve felé] (Hall: HHist. I.54). Nap-haladat után (II.316).

Haladék: 1) dilatio, cunctatio, mora MA. verzug, aufschub PPB. Nemy haladék (intervallum) leuen, legottan masozor es harmaczor hyna (EhrC. 9). Ha vala ny haladeek engthetetyk teneked, akarz ee penitenciat tartany? (ÉrdyC. 232b. 264b). Mynden baladec nekyvl (DebrC. 463). Kőnete eg keves időth auag haladekot (571). Haladekot nyer byneseknek (CornC. 63). Haladekot uőn (KazC. 40). Harom ezendő haladekot adna neky (158). Ebben haladekot semit nem kiuanunk (Istv: Volt. 3). Tőb napot es haladekot kívánna (MA: Tan. 32). Az mely dolog semmi haladekot nem szenvedhet (MA: Scult. 911). Kinek kinek legien meg az eo igazsaga, az kiben eddigh sokfele káros haladekok estenek (TörtT. VIII.22). Harom holnapiglan valo haladekot enged (Ver: Verb. 228). Annny halladekot kére, hogy edes apját el-temesse (Pázm: Préd. 43). Ha pedig ebben haladék történik (Pázm: KT. 65). Be tölthetik imadságoknak számát munka haladék nélkül (Bal: CsIsk. 29). El végezhetitek minden házi munkátoknak haladéka nélkül (32). Kinec halladekot tőt isten [időt engedett a megtérésre] (Zvon: Post. II.256). A mely dolog haladekot nem szenvedhet (Czegl: Japh. 222). 2) licentia [?] Nem illik te orzagodnac hoğ gonozba nene-kégzec haladec miat: per licentiam (BécsiC. 55).

idő-haladék: respirium SL. [zeitverlauf, aufschub]. Űdő haladékkal nőtt, nevededett (GKat: Váts. I.383. GKat: Titk. 85. Sárp: Bärk. 2). Legtőbb idő haladékkal két hónap alatt tartozék az sárospataki főbírónak és tanácsnak azon pénzt kezekből adni (Radv: Csal. III.204).

Haladékoz: [cunctor, moror; verziehen, zaudern]. Mellyben a város nagyon cunctalodván, haladékozván . . . (Szal: Krón. 615).

Haladoz: [identidem differor; immer wieder verschoben werden, zögern]. Mikoron véghez vitele napról napra haladozna

(SzékOkl. I.306). Nem írhattam na[gy]sü]godnak, mert eddigh haladosztanak, hogy im na postat s im holnap adnak, eltélék az idő (RejtLév. 45).

[Szólások]. Cseberből vederben halladoz (Bal: CsIsk. 341).

Haladozás: [dilatio; verzögerung, aufschub]. Ki ha így agítáltatnék, ezek is alkalmas haladozást eltűnének (ErdTört. Ad. II.14).

Haladság: ∞ Alig vala abban fél óra halatság (Gyöngy: KJ. 75).

HALASZT (halaszt ThewrC. 176. MA: Scult. 751): 1) produco C. differo, prorogo MA. verzögern, verlängern, aufschieben PPB. Halasztatott: dilatus C. Halasztattatnak: differetur NémGl. 164. Ha masod napra halasztaugya (JordC. 150). Harmad napra hallazta (BodC. 28). Halaztaak temeteseet (ÉrdyC. 573b). Keri vala az kاذgodat, hōgi az w adossaganak napiat toaba halasztana (VirgC. 108). Hettfewre halaztatyk (LányiC. 96). Pentekre kel halastary (272). Ne lehessen oly haragod, hogy más időre ne halaszad: sero silentium, mane consilium (Decsi: Adag. 93). Job vélna mostani vtodat masszorra halasztanod (FortSzer. I.4). Ez vtodat toab bár ne halazzad, senki ellentartását ne fogadgyad (FortSzer. M4b). Hallaztatni látyoc az segítséget (Zvon: Post. I.512). Mindeneket napról napra halasztván (Com: Jan. 196). Bizony szónkra írjuk, ha az hadaknak loyak bárcsak egy helyben két avagy három hétik nyulkatuának s épülhetne, soha mi az velek való viadalt sem halasztanánk (RákGy: Lev. 146). Isten életemet halasztván s rendet adván, megfizetek (Nyr. XI.29). Angariákról angariakra, kántorokra halaszt (Lászl: Petr. 235). A nagy isten bátor halaszsa büntetését ideiglen, de elő keresi ama kegyetlen tiszteket más világi ostorra (Fal: NA. 220). 2) [delego, remitto; anweisen, verweisen, sich berufen]. Ha az wr az aratast baratyra hallaztotta, holnapon ez wetement meg nem arattyak (Pesti: Fab. 61b). A boszszu állást az igazan itelőre halasztotta (Czegl: MM. 186). Abraham pátriárka példájára halaszt, de meg-hazutollyák (Mad: Evang. 284). Pribék János talált meg minket könyörgésével; mi őtet keglmedre halasztottuk és az kegyelmed itéletire (TörtT. VIII.216).

[Szólások]. Másod napon, mykoron azok wtat halaztanak es az varashoz közelgethneenek: iter facientibus (JordC. 741).

el-halaszt: differo, prolato, protollo, prolongo, elongo C. rejicio MA. detrudo MedLat. 176. verzögern, aufschieben PPB. El halasztwan ez dōgot (JordC. 787). Az fogadast [a fogadásnak megállásár] nem batorsagos embernek elballaztany (DomC. 243). Hōgi elhalazia az én martiromsagomat (DebrC. 297). Az eske-weest el balaztaa (ÉrdyC. 526). Halazd el reám valo haragodat: patientiam habe in me (Helt: UT. E. 6. Bern: Préd. 196). El halasztya azért azoknak büntetéseket mint ha ő felsegeis pillogatni láttatnek és hunyorítani (Báth: Tromb. 129).

elhalasztás: dilatio, prolatio C. dilatio NémGl. 67. verzug, aufschub PPB. Néha el-halasztás, le-szállítás adatic (a peres ügyekben): interdum dilatio adhibetur (Com: Jan. 136).

elhalasztó: dilator MA. säumiger, verzieher PPB.

Halasztás: sustentatio C. dilatio, prorogatio MA. verzug, verschiebung, verzögerung PPB. Halasztat [igy] then dolgaymban (LevT. I.75).

idő-halasztás: prorogatio temporis Kr. [verzug, aufschub]. Meghagyá nélkül, hogy minden idő-halasztás nélkül készen legyenek (Fal: TÉ. 682).

Halasztód-ik: [dilatur; verschoben werden]. Halasztódik napról napra (MonOkm. VI.93).

Halogat: procrastino, prorogo, protermino, comprehendio C. aufziehen, aufschieben PPB. [zögmern]. Ne halogassuk [így]: non differamus NémGl. 97. Ne hallogassad: ne protrahas 281. Halogatia voth: distulit 370. Az ew ellenségeknek haraghyokert halogatam ekkedyh (büntetésemet, JordC. 275). Halogattya vala nagy sok ydewthwl foghwa (590). Ne halogassad mezze az my keressewnket (ÉrdyC. 579b). Az halogató reménység, beteggé teszi az elmét (Kár: Bibl. 1610). Nem halukan és szunyátán, nem halogatva és únakodva viselte magát, hanem sérényen és elevenen (Pázm: Préd. 824). Valamely testi nyavalyától hallogatatván, kénszerítetünk istenhez kiáltani (Laud: ÚjSegits. II.603). Semmit nem hallogatván: nihil eunctando (Com: Jan. 196). A keresztséget halogatni nem kell, hanem mentől hamarabb véghez kell vinni (Bod: Pol. 86).

el-halogat: recrastino C. procrastino MA. auf morgen verziehen PPB. [aufschieben, verzögern]. Gyakortaa wr isten az elssew kereset el halogattya (ÉrdyC. 101). Az zent gyonasnak erössagat el ne halogassa (VirgC. 136. Illy: Préd. II.491).

Halogatás: procrastinatio, prorogatio, prolatatio, comprehendatio C. verzögerung, aufschiebung auf den folgenden tag PPB. A halogatással feledékenységbe ment a dolog: differendo elangvit res PPB. Ha valany egyenetlenség thiewrtennek az fogoth emberek által mynden halogatás nekewl igazan meg lattascek (RMNy. II.33). Az papa mynden halogatus nekewl zent Damankosnak zandokat es kereset vigan jona hagyja (DomC. 16). Halogatás-nélkül (Káldi: Bibl. 282). Napról napra való halogatás (Com: Jan. 135. Mik: Törl. 13). A halogatáshoz nagy kár fér (Kőnyi: HRom. 8).

idő-halogatás: ∞ (Irat: Perk. 76).

Halogató: dilator C. MA. aufzieher, säumiger, der gern verzögert PPB.

HALK: tardus, tacitus, lentus MA. leise, gelassen, still Adáni: Spr. 36. verschwiegen, heimlich, langsam PPB. Halkan: tacite, submisce (Pázm: Préd. 641. Kr.) Halkán [így] menének (Gyöngy: Char. 6). Az ki ébren vagyon és a ki előt világot tart a jó ész, halkán [így] jár, nem szegődik előlékre (Fal: UE. 391).

Halkkal (hacal, halkal MA. hacal Deesi: Adag. 82. halkva GKat: Titk. 398. Megy: 6Jaj. II.41): dnetim, articulate C. lente, tacite, submisce MA. stillschweigend, heimlich, demütiglich PPB. sachte, still Adáni: Spr. 36. Halkal kell tselekedni: lente festinandum PPB. Az kiket fel magasztal, halkal emelgeti, az kiket épít, lassan es halkal épít (Born: Préd. 223). Christus sokkal keppen nagyon napig építette igen halkal lassan lassan az ő tanyitanyit (274). Job hacal eselekedni, hogy nem mint hirtelenséggel (Deesi: Adag. 82). Tanácsát tartózkodva s nagyobb halkkal viseli vala (Szal: Krón. 386). Nem halkal és szunyátán, nem halogatva és únakodva viselte magát, hanem sérényen és elevenen (Pázm: Préd. 824). Szép halkva, és értelmesen elrecitalták előtök az istennek törvényét (GKat: Titk. 398). Gyengen szép halkva eselekedvén (Megy: 6Jaj. II.41). Nem ugrándoztak kecskemódon, hanem szép halkal jártak (Monfrók. XI.331). Nagy halkal bé monvén (Laud: ÚjSegits. I.336). Halkal olvasd (Mlleg: TÖszl. II.116). Az elhúben való forgatás halkal való: repetitio tacita est (Com: Jan. 156). A könyvből olvasunk halkal, aluttomban: tacite, still (Com: Vest. 72). A derék tisztesség meg-kívánja tőlünk, hogy halkal beszélgezzünk nem zajjal és rikoltással, mintha a szomszéd hegyekkel volna közünk (Fal: NA. 189). Mellére szokott vala beszélteni, halkkal és lassan (Fal: NU. 322). Halkal azzal, a mi magát hirtelen elhüti (Fal: UE. 180). Halkal jár, mint a fén kő a kaszán (Fal: Jegyz. 924).

HALL (hadlavu HB. haal ÉrdyC. 199. 506b. haalgat ÉrsC. 161): audio C. MA. hören PPB. Igen élesen hallanak a vakondakok: talpae *audint liquidius PPB. Hadlava choltat istentl (HB.). Mondassonk egy miset, mel myse haluan, ymadkozsonk (EhrC. 6). Menyewnk bel, halyonk myset: intremus, ut missam audiremus (131). Akarom, hog hal te es: audire te volui (BécsiC. 8). Hallandoua tegetec: auditum facite (219). Miset nem hallotam (VirgC. 5). Erdende Cristustal hallani minden bnyeit meg boczatnak lenni (36). Hallam az kyalry ez nagy chodat, legottan el iwne (39). Azt ualla, hogy ezeket hallota az nyolez fratereknek egyktől (61). Hallode atyamiha (91). Ezeket halvan syr uala ez zent gyermek (MargL. 1). Mykoron hallottak vona az kyalrt: cum audissent regem (JordC. 359). Mykoron hallotta vona Cristusnak teetemenyt: cum audisset opera Christi (385). Hog fylekkel ne hallassak: ne auribus audiant (393). Hallaa Jesusnak hyreet: auditu famam Jesu (397). Kyth hallottatok, vgy mond, en zaam atal: quem, inquit, audistis ex me (707). Hallyok my myudenykert my nyelvünkön zohny: nos audimus eos sua quisque lingua (710). Halvan el nem feledendy: qui non fuit auditor obliuissus (834). Halyak vala evet ohajtany ur istenhez (DomC. 119). Mykoron megteert volna egyzhazhoz completat hallanya (202). Kyk evet halyak wala (PozsC. 20). Hallyaatok tartományok (ÉrdyC. 342). Hallyaatok mynd ez vylagon valo tartományok (342b). Hallottam az jambornak jamborsagaat (577b). Holad [így] az te ieiesedned zowat (ThewrC. 125). Hogy halyam the dycheretedeth: ut audiam vocem laudis (KulesC. 49). Ez az, a ki az igét hallya [így]: hic est, qui verbum audit (Helt: UT. D2). Ez hir haluan a szent Joseph (Born: Ének. 9). Hirrel hallottad (Tel: Fel. 3). Jötenee gyumni, es praedicationem hallani (68). Esztendeiglensem halnac praedicationem (Kules: Evang. 257). Soha olly fejedelmet nem hallottam, kinek csak az ollym szolgálat eset volna kedveszerént, mellyet feje-vesztében parancsolt volna (Pázm: Kal. 1766. 583). De hallyue kép-faragz Páljánt, mint bárdollya a nyár fát (Pós: Válasz. 183). Midőn hallanúa az kegyetlen vaduknak szőrnű ordittását, monda (Lép: PTük. I.23). Küdös dologt hallottam hozzá (Nyr. X.122). Ha külfömben tselekedel, egyfild te is azt fogod hallani, a mit Ezechiél halla istentől (Tyuk: Józ. 337). Istennemnek hallát adok, és kérem ő felségét, ezután is adjon örvendetes híreket hallanunk kegyelmek felől (RákGy: Lev. 87). Audite caeli, quae loquor! halljátok eget a miket szöllok (Csúzi: Síp. 663). Hallottam dolog (Fal: Jegyz. 934).

[Szólások]. Hallá dé: heus C. audin MA. Halládé, néked mondok: heus tibi dico PPB. Hallál, tétziké néked az forgo tántz? (FortSzer. N5b). Hallád batia, karóm mutacez te tar vantat (Bal: CsIsk. 87). *Füil hegygyel hallom: subaudin, summis auribus mihi insidet PPB.

be-hall: audio vocem intro penetrantem Kr [hereinhören, von innen hören]. Innmír segítségöt sehonnét nem várunk, senmi jó választot bé nem hallhatunk (Tin. 145).

még-hall: inaudio C. exaudio MA. [hören] anhören PPB. Vr ysten alazatosoknak zuuyt meg halya (EhrC. 72). Mikor ez igeket meghallottavolna: cum audisset haec verba (BécsiC. 26). Ezt meghallatytok ew twle (VirgC. 143). Le teryezt vala ew magat az fevdre nagy syralknak, vgy hogy az ew nagy syramat meeg el ky es meg hallhattak az zent egyhazyn (MargL. 13). Hallyatok megh ez bezedősketh: audite sermones istos (JordC. 711). Meghallak az eretnekek allatatosagát (DomC. 26). Mykoron kedeg ez nagy isteny choda dologt meg hallotta vona az eghez tartomamban (ÉrdyC. 311). Kynek eseteet meg hallottok (521). Hallaa meg yo hyreet (528). Hal meg az én szomat: audi vocem meam (Helt: Bibl. I. N2). Kérésődet ebből én meghallanám, ha kirátnak méltóságot nem tudnám (Tin. 309). Hallyue meg es ertsűc meg koresztyenee

(Born: Ének. 275). Meghallátok keresztények mely szorgalmatos gondgya vagyon istennek lelkeinkre (Pázm: Préd. 47). A pereseknek vádolása és meentsége meghallatik: percipitur (Com: Jan. 133).

méghallás: auditio MA. das hören PPB.

Hall-ik: audior MA. gehört werden PPB. Magasra hoga ees erőssen kealta, hogh mezzeb hallaneiek (WinkC. 224). Egben hallyc vala az ő nagy kiáltásoc (Helt: Krón. 106). Adná isten, hogy az igaz ker. hiten valók között, semmi gonosz erőkes . . ne országolna; az tunitók szabados élete miá, az isten ígéje gonoszul ne hallana, ne szidalmaztatnék (Pázm: Kal. 222). A nagy kiáltástól messze hallik a zengés (Hall: HHist. III.104. Zrínyi. 150). Ember soknak szől, messze hallik, és ki jóból, ki rosszúl kapja-tel az ígékét (Fal: UE. 425). Harsogó trombita nem hallott világhann, kardot se koholt még senki a hámborban (Orczy: Külsz. 191).

[Közmondások]. Nem hallik eb vgtás az menyországban (Deesi: Adag. 29. Czegl: Japh. 121). Eb ngatás nem hallik menyországban (Tof: Zsolt. 622). Nem hallik meny országba számár rinás (Deesi: Adag. 189). Ebugatás, számár ordítás nem hallik menny országba (Fal: Jegyz. 922).

el-hallik: longe auditor Kr. [gehört werden]. Földnek kekresegere el hallik (az ordítás, DebrC. 206).

föl-hallik: [supra audior; hinaufgehört werden, von oben gehört werden]. Az ev kyaltások mynd menyorságytan fel hallik vala (MargL. 82).

ki-hallik: auditor foras Kr. [herausgehört werden, von aussen gehört werden]. Vereseknek zozatya, zevngese mezze ky hallik vala (DomC. 316).

mög-hallik: bene auditor Kr. [gehört werden]. Meghallik a portai fővezérnek érkezése (Bartha: Krón. 26). Falon által-is meg hallik (Fal: NU. 352).

Hallás: auditus, auditio C. das gehör PPB. Meg bantottam teremő istenemet latusomban, halasomban (VitkC. 32). Kynék fyle vagon hallásra, halgassa: qui habet aures audiendi, audiat (JordC. 396). Ky byt az my hallaswnknak? quis credidit auditui nostro? (672). El ameeklodek raytta ez eeljen hallason (ÉrdyC. 515b). Az ollyan hallason meg rettené (637b). Vettenek negy syketek hallast (DomC. 314). Een hallasomnak agy ere-niet: auditui meo dalsis gaudium (KulesC. 124). En cjak halasth irliathok kegyelmedjnek, nem lathasth (LevtE. 1270). A síkteknek hallast attuac (Helt: Bibl. I.3). Siketeknek fílc hallását meg adta (Zvon: Post. I.303). Fél, retteg azoknak hallására, avagy ajulni kezd: pavescit, trepidat ad ea, vel stupescit, stupet (Com: Orb. 370). Éles hallással bíró állat a vakondok (Misk: VKert. 270).

[Szólások]. Híre jntott volna hallasara (DomC. 14). Mondá ez frater mydeneknek hallasara: omnibus audientibus (311). Zozat leen hozya mydenek hallasara (ÉrdyC. 566b). Az nepnek hallasara (TihC. 25). Gialazatos bezedet whallasara mondana neki (VirgC. 105). Haldmeg Izrael a parucholokatkar és ítleketek, melyeket ér: ma ti hallastokra szóló: audi Izrael ceremonias atque iudicia, quae ego loquor in auri bus vestris hodie (Helt: Bibl. I. Mmm4). Mindemeg hallasara meg fedde (Born: Préd. 465). Meg tagadá mindenec hallására: negavit coram omnibus (MA: Bibl. IV.29). Más emberek fíle hallása szerént (Pázm: KT. 356).

hir-hallás: auditio Kr. [das hörensagen, gerücht, künde]. Az gonosz hírhallástól nem fél: ab auditione oia non timebit (Kár: Bibl. 1618. Pázm: KT. 73). Szívünket megdobbantó hír hallás (MonOkm. VIII.211. Kálld: Bibl. Zsolt. 11: 7. Kr.).

látás-hallás: [experientia; erfahrung]. Az mindemapi látás hallás bizonyította (MA: SB. 113).

mise-hallás: auditus missae Ozor: Christ. 54. [das anhören der messe]. Hallatam enek mondasokat, kik nekem ynkab kel-letenek, minth mise halas (VirgC. 4. 7. Tel: Fel. 102).

prédikáció-hallás: [auditus concionis; das anhören der predigt]. Praedicatio halással keresztienec, de ezelekedettekkel meg thagadgae (Mel: SzJán. 548).

1. Hallat: auditus SI. [das gehör]. Hallattal hallotoc: auditu audietis (MünchC. 38). Gonoz hallattól nem fél: ab auditione mala non timebit (AporC. 85).

[Szólások]. Hallatára: audiente illo; *senki hallattára: sine arbitris PP. Mend a nepec hallattara monda ő taneiturniac: audiente omni populo (MünchC. 158). Tarsynak hallattara zol-hatnanak (DomC. 104). Mert gyakorta mondják és köztök ki-áltják, fílem hallottára ilyképen beszélük (RMK. II.40). Eskőneec mindenec hallottára [igy] (Göres: Máty. 6). Mindenec hallattara [igy] (Mel: SzJán. 223). Kiálta az én fíleimbe, az az en hallat-tomra (Kár: Bibl. II.115). Ezt pedig nékem sok jámbor hallot-tára ő maga beszéllette az borbély inas (Pázm: Kal. 314). Min-denec hallottara (Vás: CanCat. 614). Fílem hallattára (Czegl: Japh. 73). No már az emberek fíle hallattára mond meg, ki adott kezébe, hogy minen oknélkül meg-őly engem? (Hall: HHist. II.294). Mindenec hallottára felkiálta (Mik: TörL. 130).

Hallatos: sonorus, clarus MA. laut tömend PPB. Te isteni neued mind e földön hallatos (Born: Ének. 168). Hogy hallatos szóval discsirjelek (PP: PaxA. 83).

Hallat: audire facio Kr. [hören lassen]. Mindent iol tőt, siketekkel hallatot: omnia bene fecit, et surdos fecit audire (DöbrC. 367). Az hft magát imátsággal ballattya (MA: Seult. 251).

Hallat-ik, hallattat-ik: [audior; gehört werden]. Nem hallattatott Canaanac földében (BécsiC. 104). Ez nem hallat-tatot, hogy ky vakon zyletőtnék zemeet meg nyssa (JordC. 660). Hallatik az trombitanak ew zozatia (VirgC. 116. 300). Zoo hallatek Ramaba (DöbrC. 275). Zozat hallateek menyből (ÉrdyC. 348b). Eneekleesy hallatanak (628). Szózat hallatéek magassag-ban: vox in Rama audita est (Helt: UT. A4). Idegen istenek-nec neve ne hallattassé az ti szátokból: nomen externorum deorum non audietur ex ore vestro (MA: Bibl. I.69). Az kűt-nez szava mindenit hallassé (I.112). Íszonyú jaj szók hallatnak a levegő-égből (Pázm: Préd. 6). Az otmány beszédek, és trá-gár szók ne-is hallassanak tőlök (615). Az eneklesben valo egyenetlen zönges eiel es uappal hallattatik (Lép: PTük. I.113). Barátok és jezsuiták, a mint hallottatott [igy] volt, infestáltattak (MonÍrók VIII.175). De nem használt ő nekik az hallattatof ige (Szár: Cat. C). Hallatik az angyalok trombitája (Land: ÚjSegits. II.172). De mikor hallatik életének vége csak egyet sem láttam, az ki megkönyyezné (Thaly: VÉ. I.202). Az ő bázánál se körül se belől nem hallattott se szitok, se átok (Fal: NU. 300).

el-hallatik: ∞ Ez zozat el halatik meniorzagba (VirgC. 115). Az egheez feldok veegheere el hallateek az ew zozattyok (ÉrdyC. 343b). Az kiomló tűznek hangja, vagy zöngése, hatvan mért földüre es továbbis néla el hallatik (Lép: PTük. I.25).

Hallatlan: 1) inauditus C. MA. unerhört PPB. Ky vala hallatlan mind kezdetül fogna (VirgC. 57. Apost. 17). Hallatlan dolog, hogy az teve kötél légyen (Pázm: Kal. 703). Hallatlan csuda (Matkó: BCsák. 101). Szokatlan és majd hallatlan dolog (MonTME. V.242). Hallatlan és lehetetlen, hogy ennyiféle terhet elviselhettem (MonOkm. VII.248). Im értettünk innár a külső urakról s azoknak hallatlan martyromságokról (Thaly: Adal. I.19). Hallatlan régi írás, Haz. I.370). 2) Láttatlan hallatlan-

imperitus Com: Jan. 178. [unerfahren]. Hallatlan éhség volt ez (Bod: Lex. 119).

[Szólások]. Hallatlanná teszi: fingit ac si non audivisset Kr. Az mit halloe hallatlanná kell tennem (MA: Bibl. V.10). Megsértette valaki téged? pillogatva halgasd-el, tedd hallatlanná: laesit te quis? comuie (Com: Jan. 201). Az királykat is hiteltelű és hallatlanná tevők (MontME. III.295).

szó-hallatlan: [inoboediens; ungehorsam]. E fel-rugó szó-hallatlan királyra hozván, kezében adá annak (Mogy: 6Jaj. II.22).

Hallatlanság: inoboedia MA ungehorsam PPB.

Hallga. Ha, hallga: st PPl. [pst].

Hallgat: 1) ausculto MA. aufmerken PPB. Engemett meg vála halgatiya (EhrC. 18). Hallgassad leaniom (BécsiC. 4). Ha méltod halgatnod, igassagot mondok emnepről te zéméléd előtt (17). Ez en zérető fiam, kiben iol kellett ennekem, ötet halgassatoc: ipsum audite (MünchC. 45). Nap estig biuolkozó zoluan es halgutuan artalmas beszedekek (VitkC. 34). Az fejedelm kezdé halgatny az w eneket (VirgC. 17). Paranezola, hogi istemek igéiet vezteggel halgutnak (51). Hallgassatok engemet (60). Ky halgathattya hwtet? quis potest eum audire? (JordC. 670). Vala ky nem halgatangya ty bezeettek (382). Mykeppen enghemet, azt vgy halgassatok: sicut me audietis (716). Meel eremest halgattyaak bezeedődet (ÉrdyC. 503). Hallgassza! hogy mond Sofóniás erről, miván higgyed, szól az nagy fősvénységről (RMK. 140). A ki engem halgat, meg nem szegényül (Csúzi: Síp. 352). Mit ér, ha aszszonyom bat misét napjában hallgat, le is fordúl betegek házában (Orczy: KöltH. 191). **2)** [attendo, oboedio, pertineo; gehorchen, anghören]. Ew velwk yewve Nazarethben es vala halgathawan owket: erat subditus illis (ÉrdyC. 123b). Erdeuseegh az ydőtől foghwa magyar orzaghoz halgutot mynd ez ydeygen (ÉrdyC. 496b). Az mit Istvan kyrál paranehyol, annak engedelmessék legyetek es ew hozzá halgassatok (RMNy. III.3). Hozza halgas az olvasashoz, ynteshez (Komj: SzPál. 375). Ezeket a városokat a frigyszörzészbe ezaszúr ómagánca iedzette vala, hogy Mátyás királyhoz ne halgatnáne (Helt: Krón. 132). Meg is paranehola hogy mindene hozzá halgassanak (Tel: Evang. I.202b). Mind az nép, mely te hozzád halgat: omnis populus qui subiectus est tibi (MA: Bibl. I.58). A római pápához halgattak (Sámb: 3Fel. 51). A némethes hallgatot méltóságos magyar rendek (Monlrók. VII.161). Kérdez nagy kívánsággal és reá halgat figyelmetessen; quaerit avidé, auscultatque attenté (Com: Jan. 154). Del fölől valo tartományok az indiai tengerre halgat: meridiana regio ad mare indicum vergit (Forró: Curt. 379). Ehez a püspökséghez hallgató (Nyr. X.469). A ki Kristusoz halgat, felebarátyját maga elejbe állteti, szívesen szereti, szoros ügyiben elő-gyámoltitja (Fal: NA. 160). Ehez a törvényhez sem akarunk halgatni (Fal: SzE. 556). Az állatok halgatnak a természethez (558). Tudod, nít rendet tartottam életembem, s melyly felé halgat bajlándóságom (Fal: TÉ. 771). **3)** taceo, sileo, consileo C. still schweigen PPB. Hallgatva: tacite C. Hallgatoc, szolastul megszűnöm, vesztegleg: sileo MAI. Tsitt patt! hallgass! bat! PPB. Jobb hallgatni, mint sem rosszszóló: melius est tacere, *quam male loqui PPB. Tanuljon egyebeknek dolgyarol halgatny (VirgC. 139. ThewrC. 97). Ne halgasson a te szemel fénye (Ily: Préd. I.101). A magában való el-mondás csendes halgatva való (Com: Jan. 156).

[Szólások]. Hallgat mint a tyúk a gyomban (Fal: Jegyz. 924). Tőle hallgatok: aures meas illi dedi PPB. Nem akar vala a magyar királytól halgatni, a szokot adót is nem akarja vala meg adni (Helt: Krón. 134). Az szabad városok csak ő fölsegétől az fejedelemtől halgatnak (Ver: Verb. Szót. 4). Fál hogy győz halgatom: subausculto C. Jo szerenczeuel tars,

mit halgatz füst alatt? Látom szeretődért folázkodásodat (FortSzer. K4). Engedetlen szolgálival úri módon kezd bánni és nolle velle is, kosúl bakúl a dobszó alá fog veltünk hallgattatni (GKAT: Váls. L661).

[Közmondások]. Hallgass nyelven, nem fáj fejem (Fal: UE. 502). A mely pap igen hallgató, ajtóállóvá tészik (Fal: Jegyz).

el-hallgat: 1) obŕiceo, reticeo C. dissimulo MA. stillschweigen PPB. [verschweigen]. Myre latta el ezeket es elhalgatta az zent jras (CornC. 6). Egyik sem hallgataa el embereknek vasotssagos byneket (ÉrdyC. 348). (Hogy a jók gonoszoktól szenvednek) az ysten elhallgattya es el zenvedy (597). Nem zola de myndent el halgat vala (616). Ngok parancsolatját nem akarnám elhallgatni (LevT. II.107). De ök eszt elhalgattuan, elmenéne: illi neglexerunt et abierunt (Helt: LT. T5). Az nitodon kolompozom, de elhallgattad (Ily: Préd. II.328). Éjten-éjjel, mikor a lövés elhallgat, fényes tigrisbőrén Rákóczi nem nyughat (Thaly: Adal. II.119). **2)** [ausculto; zuhören, anghören]. El-halgatá a szent jámbor feleségének siráuközsisét, és monda néki (Pázm: Préd. 95).

[Szólások]. Swketh fyhlewkkel halgutnak nyndeneketh ol (LevT. I.168). Ha syktheeseggel el halgutnak, istennek haragya zallana ew reayok (ÉrdyC. 424b).

elhallgatás: abŕicentia C. MA. reticentia, comiventia C. stillschweigung, verschwiegenheit PPB.

még-hallgat: exaudio C. [erhören]. Vr meghalgatta tf onzollatokat (BécsiC. 16). Hallád le te fíledet es halgasmég (100. MünchC. 23). Ez zent diezeretet meg halgassatok áttatosagál (VirgC. 17). Meg halgata az vr isten az imatsagala wtet (25). Cristus meg zokta meg halgatni az alazatosagnak imatsagát (77). Azt aloyttak, hog sok zolasban meg halgattassanak: putant quod in multo loquio suo exaudiantur (JordC. 369). Es gyonasat meghalgatya vala (DomC. 89). Az nr isten ez atyat meg halgatta nynden ev koreseben (277). Kynyergeost tett es meghalgattatek (ÉrdyC. 519b). Ees eengemeth meg halgata: exaudivit me (KulesC. 4). Nagy kegyelmessen halgas meg engem (Born: Ének. 290). Halljad, halgasd meg az én beszédemet: ausculto, audi sermonem meum (MA: Bibl. I.143). Minden törvényben a bírónak olynak kell lenni, a ki meghalgathassa a perldőket (Pós: Igazs. I.157). Kicsoda a ki az ő halgas meg-ét meg-nem másszorzatná? (Mad: Evang. 400). Hogy értünk országul bőjtöltők s imádkoztok, istenes eselekedet, s legyen az nr isten ennek is jobban meghallgatója (RákGy: Lev. 277).

méghallgatás: audientia, exauditio MA [das zuhören, erhörung PPB. Meghalgatásról halakut adanac (TelC. 132). Meghallgatásnec palottáia: auditorium (Helt: UT. 61)

[öszve-hallgat]

öszvehallgatás: [consonantia; übereinstimmung]. Az ő engedelmessége között és az isten igassága között egyenlőség és öszvehallgatás láttassé (MA: Tan. 713)

rēa-hallgat: ausculto, attendo C. [zuhören].

rēahallgatás: acroasis PPl. [das zuhören].

vesztég-hallgat: sileo, taceo, quiesco MA. obŕiceo PPB. still schweigen PPB. Haborusagath zerezuen auagy veztek halgatokat (VirgC. 139). Een vezteeg halgateek: tacui (KozthC. 127).

vesztéghallgatás: silentium MA. das stillschweigen PPB. Christusnac vesztég halgatásán meg nem tébolyodik (MA: Scult. 281).

Hallgatás: 1) auditio MA. [das zuhören] das horen PPB. Azzonyallatnak gyonasunk halgatasa (DomC. 196). Légyetek figyelmetesek a halgatásban (Pázm: Préd. 23). Kérlek,

a legyetek szunyáták a halgatásban (132). Csak hodoltsal meg az halgatásnak fűledet (Czegi: MM. 25). Az isten igéjének halgatásában egybeszedett és figyelmetes lélekkel kell lenni (Illy: Préd. I.296). Prédikáció halgatás (Tof: Zsolt. 591). **2)** taciturnitas, silentium C. MA. beschwiegenheit, das stillschweigen PPB. Sokakat az halgatás vezt el: Anyelas perdidit silentium (Deesi: Adag. 63). Az töb okokat halgatásban hadgyuk (Pázm: Kal. 36). Mind azok tsak tűréssek és halgatások ahözpest, a mint ki-mutattya haragját az utolsó ítéletben (Pázm: Préd. 13). Légyetek halgatásban (14). Az keresztyének vannak halgatással (Zrinyi 150).

mise-hallgatás: [auditus missae; das anhören der messe]. MA: Scult. 789).

Hallgató: **1)** auditor C. MA. hörer PPB. Ev zolgaynak auat halgato (DomC. 103). A halgatóknac es tanulóknac tan-prodaseo: subversio audientium (Mon: Apol. 3). Szunyáta halgatók (Mad: Evang. 201b). **2)** [testis; zeuge]. Az testamentom halgatók (RMNy. II.93). Ott iktattuk ez vitezöl zemeliketh az szagban, az falwbeliak voltak halgatók (129). **3)** tacitus C. acens, taciturnus, silens MA der stillschweiget, verschwiegen PPB. Hallgatóvá leszek: silesco C. Halgató ember: Acessae ma (Deesi: Adag. 36). Mintha istennek kedvesbek volnaak halgatóbók, hogysen a nyelvsek (Illy: Préd. II.230). Halgató légy, nem tsátógó (Com: Vest. 102).

[Szólások]. Oly halgato mint az húgyó disznó: statua taciturnior (Deesi: Adag. 286).

Hallgatóság: [taciturnitas; das schweigen, schweigsamkeit]. Te halgatóságod senkinec nem árt: taciturnitas tua nemini incommodabit (Com: Jan. 203. SzD: MVir. 111).

Hallgatóz-ik: **1)** [taceo; schweigen]. Hallgatózó, kevés eszedű: taciturnus (Com: Jan. 184). **2)** ausculto ad fores Kr. [orochen]. Halgatózva láb új hegyen mégyen (László: Petr. 3).

Hallgattat: [ad silentium compello; schweigen machen]. Csak oly könnyen szoltathatsz az kövekkel, mely könnyen ő velek hallgattathatsz (DBón: Részegs. 22).

Hallhadsza: [audi; höre, hör' an]. Holta es menbe meneli utan osztan hallhacza mit mondanac szt. Pálnac (Tel: Evang. I.147). Mikor az sántát meg gyógyította volna, hallhacheza mint monda szent Peter (II.19). Hallhadsza, mit ír az sídó József (Pázm: Kal. 43). Teoflactust haladsza (Pázm: LuthV. 335). De haldbaccha [így] szent Crystostomust (Bal: CsIsk. 355). Hallhacza mit ír e dológrol Luther Marton (Léj: PTük. 67). Hallhacza Vithakerust (Pós: Igazs. I.450). Hallhadsza Artemi! igazán beszéltek (Fal: Const. 819).

Hallhatatlan: [inauditus; unerhört]. Te kenzenvedesőd-nec hallhatatlan keserűségös voltat meg akartad mutatnyá (NagyszC. 4). Hallhatatlan kenokal thegöd zomoretanak (CzechC. 2. 5). E dolog jollehet keges zandec volna, demaga hallhatatlan (TelC. 3). Hywataa hozyaa ew ysmerő baratyt zolwan ez hallhatatlan dologrol myt kellene tenny (ÉrdyC. 574. 640). Oly hallhatatlan ken wala, ra nezny ees zewrnyw wala (ÉrsC. 509).

Hallhatatlanság: [inauditum quid; das unerhörte]. Chalkozyk az dolognak hallhatatlansagaan (ÉrdyC. 514).

Halló: audiens Kr. [hörer]. Kikkel halloknak zivek bajtat-pek cristusnak zerelema (DomC. 43). Jeb egy látó bizonság-ak hínni, hogy nem mint sok hallónak (Deesi: Adag. 133). Fülét megillette és azzal azt hallóvá tőtte (MA: Tan. 1492).

látó-halló: [?]. Voltak bejárók is, Bónis F. magyarországi és Mihácz F. háromszéki látó-hallók (Monlrók VIII.294).

szó-halló: [oboeiens; gehorsam]. Az mi fejedelminknece engedgyűne, szó hallóc legyűne (MA: Scult. 1004). Néki jó szó

halló s jámbor szolgáló lemnének (Liszny: Krón. 211). Szó-hallo engedelmesség (Megy: 3.Jaj. II.62). Csigózzák a lovakat míg meg-szelődülnek, szó hallókká lesznek (Megy: 6.Jaj. II.25. Ker: Préd. 153).

Hallogat: [frequenter audio; wiederholt hören]. Csoda híreket hallogatok (LevT. II.125). Mind ilyen gonosz és keser-ves híreket hallogatunk (147). Hallogattam basák udvarából, sőt majd igen kezdék spargálni hírfül, hogy Erdélyre kellene menni haddal (ErdTörtAd. II.159). Hallogattam egyet is mást is felőle, hogy lakadalmakban így s amúgy, több effőle (Ház. I. 215).

el-hallogat: dissimulo NémGl. 134.

Hallomás: **1)** auditus Ver. MA. das hören, gehör PPB. Syketeknek hallomast, nemaknak agyon zolast (FehrC. 28). E bodog bynós mind a hallomast mind az illest elmeiebe rekezte (NagyszC. 165). El-vőtte hallomását [sikotté tette] (Mad: Evang. 259). A hallomás által értjük egy mást (Fal: BÉ. 571). **2)** auditio Ver. MA. [das hörensagen, gerücht] Hallomást mon-dani: audita munciare PPB. Mendenec, kie hallottac te hallomasodat: omnes, qui audiunt auditionem tuam (BécsiC. 263). Hallomas zeren; audiendo (JordC. 858). Vram hallom te hallomasodat es feleek: audiui auditionem tuam et timui (DöbrC. 249). Ky mellee hallomast mond, hogy harm ezetendős gyermek el karhozot (ÉrdyC. 556b). Hallomast twybetem hazug bezedek-el es vygiorgo mondasokkal (VirgC. 4). Genez hallomasoktvl nem feel: auditione mala non timebit (KulesC. 186). Hallomaas szerint (Sylv: UT. I.162). Nem használt önekie a beszéd hallomása: non profuit illis sermo auditus (Helt: UT. Gg. 7). Csak a tiszta hallomasnak ninesen ereje: simplici auditui locus dari non solet (Ver: Verb. 296). Nem hallomást, hanem maga szemével látott dolgot ír és beszéll (Pós: Igazs. I.183). Az mely dolgot hallomást irtam az tatár bám felől, abban nines senmi (MonOkm. XXIII. 493). Midőn ötet hallomásra hitta [audientia] (Illy: Préd. II.522). Kít bizony én nem tudok, hanem csak köz-hallomást irok nagyságodnak (MonOkm. XIX.92). Látszató dolgot szólok, nem hallomást (Thaly: Adal. I.158).

Hallomatos: [quod auditur, sensibilis auditui; vernehmbar, hörbar, laut]. Es meg kerülöm vram az te oltarodat, hog hallomatossa tegem az hala adasnac szauat (Szék: Zsolt. 23).

Hallott: **1)** auditus Kr. [gehört]. Hallotta tegyetek w dycheretenek zawath: auditam facite vocem laudis ejus (KulesC. 153). **2)** [qui audit; wer gehört hat]. Kinec en nem chiac hallot, hanem vgiün látot bizonyásba vagioc (Balassa: Comp. 4).

látott-hallott: polytropus, expertus NA. erfahren PPB. Illy igen látott hallott emberek vattok ám ti (Bal: CsIsk. 34. Com: Jan. 66). Régi látott hallott vitezékből állott e vallyon az a sereg? (Zrinyi II.176). Látotthallott ifjú (CorpGram. 174). Régi látot hallot, véren folt vitez hadnagy (MNYil: Zsolt. 7).

látotthallottság: [experientia; erfahrung]. Az idő látot hallottságot es eszesseget hoz (P'rag: Serk. 801. Megy: Dial. 47).

HÁLÓ: rete MA. netz, fischergarn PPB. Szívnek hálója: praecordia MAI. tela cordis MA. pericardium; herzhäuslein, herzhäutlein PPB. Szemes mint a háló: reticulatus C. Kiter-ieztem ő rejaioe en halomat: expandam super eos rete meum (BécsiC. 190). Embereket ő varsaiaba vonta es ő haloiaba gőitőtt (271). Nepek azon vezedelembe zezegztetteknek, kit tőttek volt azon haloba, kit el reitettek volt (DöbrC. 25). Engőmet garlosagos balgatagoth atte halodban be vontal (NagyszC. 65). Simon Pető Andrassal mossa uala haloiat (DehrC. 3. PeerC. 24). Erdeghnek haloyaban egyt ennen magat (ÉrdyC. 320). Lata ket atyafnyakat vetveen haloiakat az tengherben: vidit duos fratres mittentes rete in mare (JordC. 364). Chinaly rosteltis értzből, olyant mint egy halo: craticulum in modum retis

aneam (Helt: Bibl. I. Pp). Ez papanac haloiából, és amac pilésses peszzeriből veheti észébe (Helt: Hál. 60). Ő áluok hálója ottan elterőle, jölös fő halakat véle megkerőle (Tin. 278). A kalmarsag a satan haloia es lepe (Mel: SzJán. 435). Az satamec jel erős haloia és fogo lepe az kazdagsag (Born: Préd. 397). Jobbann haloiban kezéd, és beis kötélőzöd magadat (Bal: CsIsk. 413). Varsa vagy háló (Szatlm: Dom. 167). A szivnee hálói, hártái (Com: Jan. 52). Két kézzel vonó hálóval halász (81). Az ablakon, ablac fián, háló forman csinált vas rostélyokon avagy gátorokon kí-néz (106). Mikor kihuzzák a halot (Hly: Préd. II.56).

[Szólások]. Hon a nagy goromba ember a maga hálójában akad (GKat: Váls. 1165). Az mérges irigyek azt munkálódta alattomban: viszont mint ejtsék haloiban (Thaly: Adal. II.287). Hálóra keríteni valakit (Deesi: Adag. 29). A vadakat hálóra hajtattya (Gyöngy: Cup. 2). Nehéz a ravaszt hálóra keríteni (Kisv: Adag. 190). Ha Ladányit az hálóra keríthetőd, bizony soknál inkább akarnánk (RákGy: Lev. 76). Nem jó helyen vetette meg hálóját (SzD: MVir. 20). Szokatlan és majd hallatlan dolog is amaz magyar mondás szerint: háló előtt halat fogni, avagy megfogatlant melyeszteni (MonTME. V.242).

fogoly-háló: [excipula ad perdices capiendas; rauhuhngarn] (Gér: KárCs. IV.445).

főkötő-háló: reticulum; haube Nom. 19.

fűrj-háló, fűrjésző-háló: [excipula ad coturnices capiendas; wachtelgarn]. Fűrjésző háló (Kár: Élet. II.131).

[Szólások]. Apád szinte így iart volna, ha fel nem szőtte volna a fűr hálót és más földre nem ment volna lakni (Helt: Mes. 365).

halfogó-háló: verriculum PPBl. [netz]. (Com: Jan. 80. Radv: Csul. II.117).

halász-háló, halászó-háló: rete piscatorium SK. [fischer netz]. Halászó háló (Xán: SzTük. 653).

kétközi-háló: verriculum; zuggarn Nom. 77.

Ies-háló: excipula, indago C. fanggarn PPB.

madarász-háló: cassis C. rete; vogelgarn PPB.

merítő-háló. Merítő háló; hamen, feimer Com: Orb. 103.

nyúl-háló: [excipula ad lepores capiendos; hasenfaller]. Kegelmetek engednieik az nyulhalokat, vadueköl igen zowkösök nagyunk (RMNy. II.332).

pók-háló: tela araneorum MA. spinnenweben PPB. [spin nengewebe]. Pókháló palaczkom az szegen bélepte (Thaly: VÉ. I.219).

[Szólások]. Pók-háló-e-s-i-n-á-l-ás (Pázm: Préd. 313). Pók-háló-szövés (332. Kr.). Pókháló szódógel káromkodásnak palástolására (Matkó: BCsák. 110).

pókháló: araneosus MA. einer spinnenweben gleich PPB. Kéziny lependékek iárnak, azok szereznek a mihet alatt pók hálót és abban a pókhalóban meg terem a mitely, az fel nevelkedik, fel megyen éppen a kasnak czézeiben és ott ezüál magának fízket . . . pókháló fízket ott magának ezüál (OrvK. 69).

[pókháló]

be-pókháló: [telis araneorum obduco; mit spinnengeweben überziehen].

[Szólások]. Az be-pókhálózott sebet ne vakarja fel (Montrók. XV.598).

szák-háló: rete angulum protensum habens Otr: OrigNung. II.279. Hal fogó hálóval, és gyalommal, szákhálóval, tapogatóval halász (Com: Jan. 81).

szünyog-háló: conopeum C. zelt PPB. Holophernes nyugszic vala az ő ágán szünyog háló alatt, melyet bársomnyal, aramnyal és drága kőnekel elegy szőttec vala (Kár: Bibl. I.495. Com: Jan. 113. Dial. 32).

vad-háló: cassis Nom.² 123. [jägergarn]. (Gér: KárCs. IV. 118).

vadász-háló: indago, plaga C. MA. cassis PPBl. jägergarn PPB. Vadász-hálók: retia venatoria PPBl. A nőstény szarvas a vadász hálóban, törben esic (Com: Jan. 89. GyöngyD: Cup. 593).

vadászhálócska: cassculus C.

Hálócska: reticulum C. MA. netzlein PPB. A madarkákat hálócskákkal (reticulis) meg-lepi, meg-borította (Com: Jan. 81). Madár-fogó hálécska (Zrinyi II.110).

Hálól: 1) obretio, irretio MA. ins garn bekommen, verstricken PPB. Te vag oka, hog ellen nag banatba veződelemben halottatone (TelC. 218). 2) [dissimulo; maskiren]. Miért halolya es titkolya el (Gyarm: Fel. 190). Arius, mikor sok családsággal hálolná és himesgetné tévelygésit, az alexandriai püspök könyörge az istennek (Pázm: Kal. 191). Talám azzalis hálóltik dolgokat, hogy rómaiak s nem sidók valának, a kik urunkat meg-ölék (682). B a nyilvánvaló hazugságokat csak hazugsággal hálólyla (Pázm: LuthV. 188). Erre felely, ne halóly (Matkó: BCsák. 395).

be-hálól: obretio C. [ins netz ziehen, umstricken]. A gonosz az ő bánénel be halólya magát: peccantem virum iniquum involvet laqueis (SalMark. H3). Hogy az igazságot be halólassad a kereszt fogással (Dáv: VDisp. 177). Effele kereszt fogásokkal akariát ékeket tanasztani, hogy a szegény egyfűgyűk-nec szőmeket be halólassac (Vallást. M2). Halólos vetekkel beháloltatott bünös (Hly: Préd. II.480).

el-hálól: 1) irretio, obretio MA. verstricken PPB. 2) occulto MA. [dissimulo; bemünte] verbergen PPB. Az ő vétkeket ezac el halólyuc, anagy tanol tapogassac (Born: Préd. 81). Magok értvén mulokságokat, palástolták, rejtgettek és az mennyére lehetett, el is hálólták tanításokat (Pázm: Kal. 271). A szent lélek czélyait, tetzését el-hálólyuk, tekerik, palástolták (Matkó: BCsák. 217). Hogy azt ne gondolná valaki, hogy csak el akarám hálólyi ezzel az ő tévelygéseknek elő-szám lássával arra az ő kérdésekre való feleletemet (Tas: Feuk. 85).

ki-hálól: [laqueis se solvere; sich aus der fülle losmachen]. Ki tudja magát hálólmi (Kisv: Adag. 367).

környül-hálól: circumretio C. [umgarnen, umstricken].

még-hálól: obretio, irretio MA. verstricken, im garn ode netz fangen PPB.

Hálólás: obvelatio, involutio Kr. [praescriptio, simulatio bemünte] Az sz. doctorok, oly nyilván, földözgetés és hálólás-nélkül írják, hogy az anyaszentegyház tradiciót bősitillekel venniük (Pázm: Kal. 496). E volt az ő palástolás, hálólások, tikargatások (Bal: CsIsk. 416).

Hálós: reticulatus MA. retiosus, laqueosus Otr: OrigNung. II.256. wie ein netz gemacht PPB. Hálós főkötő: plagula, reticulum MA.

[Hálóz]

el-hálóz: [occulto, dissimulo; bemünte]. Mint hogy bizony mostis az papasac ezzel az egy palástal halozzac el az ő sz

zonyu teuclyeseket (EszT: IgAny. 95). El-hálóznán az ő lelki nyaságát (MHeg: TÖszl. II.6).

még-hálóz: obretio, irretio MA. verstricken, im garn oder etz fangen PPB.

Hálózás: [praescriptio, simulatio; bemäntelung]. Az hittől való szakadásnak vétke oly igen ezegetes, hogy semmi hálózásul el-nem titkolhatni (JesTitk. 69).

Hálózat: opus reticulatum Kr. [netzwerk] (Káldi: Bibl. 351. IL Reg. 7. 17).

HALOM (Kuhalm * 1234. *Halm* 1370. 1432. *Molmholm* 1075. *Jelinhalmu* 1124. *Heyouholm* 1211 *holm*, locus metalis 1228. *zínár*; *Saturholm*, *Zenuholm*, *Zeguhalm*, Anonym. *Kuhulum* 1228. *Zigholm* 1216. *Seegholm* 1217. *holm* 1234. 1297. 1345. *zínár*; *holm* 1257. 1283. *Ketholon* * 1158. *Foketewholm* 1265. 1269. *hulm* 1299. Nyr. VII.218. vö. IX.103. 105); collis C. monticulus MA. hügel PPB. Locus, qui mogos-halom vocatur 257. (Wenzel VII.475). Ad folyó vyzett ynnatok, fézekre hegyett s halmot (EhrC. 140). Menden birodalmunk, menden halmonk a zémeléd előt vadnak (BécsiC. 14). Menden völgy betöltetie, es minden heg es halom alasztatic (MünchC. 113). Az halmokrol kecentem megl ewteth (JordC. 168). Tyzen eeggyed napon nyndden heegyek, halmok es tölteesők le olwadnak (ÉrdyC. 1. KuicsC. 151). Halmot testekben hortae (Göres: Máty. 102). egite az halombelieket (Helt: Krón. 96). A te cselekedetet nicsoda sok búneid halmához képpet? (Czegl: MM. Előb. 4). Halom, domb (Com: Vest. 123). Ágyúzó halmokat az hol kell meljünk (Kónyi: HRom. 104).

[Szólások]. Halál gazdagokat, szegény kapásokat mind egy alomba vágja (Kisv: Adag. 145). Mindenütt közzöttük ezt a sibongás, hogy jó annyi török, hogy őket egy halomba vágja vágni (MonIrók XV.317). Halomba vágja azt a népet (RákF: Lev. I.66).

holttest-halom: [cadaverum acervus; leichenhügel] (Zrínyi 4). Ússzou palotája vérben és holt testhalmokkal teljék udvara (Fal: Const. 853).

Halmocs: [parvus collis; kleiner hügel]. Monticulus hulmich 299. (Nyr. VII.218).

Halmocska: collinus C. MA. bihelein, hügelein, klein rhabener ort PPB. (CsomaC. 35. Kár: Bibl. 1630). Sok kenye-eket gyűltenek halmocskáiban (Kem: Élet. 102).

Halmos: tunulosus, colliculus obsitus MA. colles habens Ott: Origlung. II.223. hügelicht, ungleich PPB. Holmes [hely-év Szlavóniában] 1220. 1251. Holmes-sziget, insula prope Kani-am 1275. (Czinár).

Halmoz: congero, acervo, cumulo SI. [häufen, anhäufen]. Halmozott szekér (Fal: Jegyz. 934). Erdő, amit nevel, viz mit állpalhatott, hosszú táblájára halmazva rakatott (Orczy: KöltII. 139).

HALOVÁNY, HALVÁNY, HALAVÁNY (*hal-* van KDebr. 1619. D *halvány* Zrínyi I.33): **1)** [infirmus; schwach]. My nemew halovan erőtlő vagyok, hogy egy leant meg nem laythattok (ÉrdyC. 550). Nem lezón oth geerbees embő, sem anta, sem čonka. sem őz, sem halován, sem čorba, sem őztö-veer testő, sem igón kőveer (SándC. 8). **2)** pallidus, subpallidus, subhridus, larvalis: halovány színű: helvus, helvidus, abidus, morbidus, pallidus MA. verdorret, siech, kränklich, bleich. schwarzgelb PPB. Halovány színű vagyok: pallo; halovány színű leszek: pallesco MA. Halovány sárga színű (Com: Jan. 34). Halovány színű lo (Illy: Préd. II.334).

Haloványít: [pallidum facio; blass machen]. Mi haloványít, ha nem az irtózás és félelem? (Fal: BE. 572).

még-haloványít: ∞ (Pázm: Préd. 808. Kr).

[Haloványod-ik]

még-haloványodik: [pallesco; blass werden, erblassen]. (Pázm: Préd. 1162. Kr. Zrínyi I.128). Milyolyt akad annyának szemében, meg-kezd halványodni az mindgyárt színében (Gyöngy-D: Cup. 629).

Haloványos: subpallidus, subluridus Kr. [etwas blass]. Haloványos színet ortzánkra ne végyünk (Kónyi: HRom. 58).

HALVÁNY: [?] Memmi kílölölőző vizek, ezek halványokban állapodnak, azok forrásokból szőlődécselnek (RendÉl. B9).

1. HÁLYOG, HÁLYAG: **1)** albugo, lema C. glaucoma MA. pterygium: augenstaar, grauer fleck im auge PPB. Azonnal el hullanak az halyagok ew zemeről mynt az hal beey (ÉrdyC. 206b). A szemec hallyagút, őszue gyúlt fakadékat el vzi (Mel: Herb. 69. 43). Vid el kerlec az régi halyagnac mohut vilagettasodnac fenyeuel (Pécsi: Ágost. 141). Hályag fogá be az én szememet (Kár: Bibl. I.479. Land: UjSegis. I.19). **2)** Epének hájoga: felliculus fellis: gallenbläselein Nom. 15. [Vö. **HÓLYAG**].

bor-hályog

[Szólások]. Talám a bor-hályog fogta bé a jesuita szemeit (Czegl: Japh. 230). Kar hogy az bor halyog el fogta latasod (Petki: Virt. 11).

farkas-hályog: suffusio PPB. cataracta, suffusio oculi; zühe materie, so sich inwendig in den augen sammet PPB. (RákGy: Lev. 416).

fejér-hályog: glaucoma Nom.? 347. [grauer staar]. A feyer haliok le esek ő zemeről (DebrC. 155).

Hályogos, hályagos: [staarüugig, mit einem staar behaftet]. Hályogos szemű: glaucomaticus MA. Mert egy se irányon elő azokba, aki hályagos szemű: nec accedet ad ministerium ejus albuginem habens in oculo (Helt: Bibl. I. II) Szemed hályagos leand (Born: Préd. 550. Born: Evang. III.400). Néki meggyógyítá hályogos szemeit (RMK. IV.176. Rady: Cal. III.80). Igen jó az hályagos szem ellen (Mel: Herb. 96).

2. HÁLYOG, HÁLYAG: Haalyag fá: staphis C. staphys, nux vesicaria MA. [pimpernussbaum]. Halyagfa: pistacia: pimpernisslein Mel: Herb. 15. Kalakocz fából vagy halyag fából puska veszőt tarcz, es annak gyöngyétis puska fiában (OrvK. 90). Az halyagnak a magvát tör meg és gyurd azt kenyir bélben és hánd azt a halaknak (93).

1. HÁM: helcium, epihedium, averta MA. helcium Nom. 47. pferdeggeschirr, vördergezeug PPB. Hámba való: equus jugalis; hámba való istráng: funis aurigarius PP. Hámból, járomból ki-fogom: dejuo PPB. Hagiom az sarga loat fekestul hamostul (RMNy. II.302). A vad szamárnak az ő kőteleit és hámiat el őldozta (Mel: Jób. 95). Három lovat, egy kocsit, a mellé hamot feket adta (Bartha: Krón. 119). Az hámok szélyes bőrből nagy csattosok voltak (MonIrók XI.367). Az kocsit, hámokat készítsd (MonOkm. XXIV.142). A szekeres lovak, melyek nem vonnyák a hámot, ha a kocsis meg nem ríjasztya (PP: PaxA. 394). Cizfra lektika, rezes hám (Thaly: VÉ. I.317). Hámba fog (359).

[Szólások]. Magát hámban fogván kéméletlenül gyorsalkodik (Fal: NE. 26). Mikor feleségek, leányok kilépik az hámból, elég meutségek leszén (Pázm: Kal. 206). A proctor is olyan őrdég hámba vonszon (Helt: Hál. 136). Had iáron az, á ki őrdég hámba vonszon (Helt: Mes. 261). Az törőc hámát vonni meg szoktác (BFaz: Castr. B1).

[Közmondások]. Kicsin esikő nagy derestül hámot vonni tanúl restül (Kisv: Adag. 3). Sok jó ló a hámban megszárad (464).

elő-hám. Elő-hám, szügyellő: averta PPB.

far-hám: postilena C. schwanzriemen Com: Orb. 168. Far-matring, farhám: postilena PPB. Farhám istráng (TörtT. XVIII. 237). Farhám (257).

farhámos. Az summára négy lóra való farhámos hámat szerszámot hozzatok (MonTME. III.98).

kendő-hám: [helcium cannabinum; pferdegesshrr aus haufstricken]. Kender hám, kender kötő-fék (VectTrans. 22). Fákó kocsi, kenderhám, nemesember szárdolmány (Fal: Jegyz. 923).

szél-hám: helcium laterale [?] Kr.

[Szólások]. A felhőkön nyugaldóznak, szélhámval járnak (Fal: NU. 349).

szélhámos: [extremus; extrem?] Az ecclesia itt is két szélhámos eretnekséget megvetvén, azt tanítja (Pázm: Kal. 1766. 831. Kr. Fal: Jegyz. 935). Az csudák dolgában közép úton kel járunk, hogy két szélhámos tévelygéstől magnakat mególtalmazassuk (Pázm: Kal. 641).

szügy-hám: avertae C. helcium MA. [siehle].

vonó-hám: helcium C. [zuggeschirr].

Hámaeska: [helcium parvum; kleines zuggeschirr]. Addig simogatják az ifjú lovaszkát, míg nyakában vetik a kinnzó hámaeskát (Könyi: URom. 153).

Hámatlan: effrenis Kr. [ohne geschirr]. Nyugotról nap kelet felé kergettettek a hámatlan szelek által (Fal: TÉ. 644).

Hámos: subjugalis, subjugis MA. [zum zuge abgerichtet]. Hámos ló: dextrarii C. helciarius equus, jugalis equus MA. Hámos kancza (Thaly: VÉ. 1317). Deáksga s esze is lett volna, de hujába való embernek a jó hat hámos ló, ha kocsisa nincs hozzája való (Ház. II.54).

[2. HÁM: cortex; rinde].

Háml-ik (háml Mel: Herb. 101. Decsi: Adag. 287): corticem, cutem exuo; sich schälen PPB. Ezen mézes succussa a ponagrauatiac az hámló szárat meg gyógyította (Mel: Herb. 5). A gyermekeket igen jó benne fereszteni, a kiknek a bőrcé hámló (101). Ha az fa hámlik (Lipp: Cal. 35). Hámlik a hársfa (Fal: Const. 213).

[Közmondások]. Ackoron kel az hársat hantani, mikoron hámlie (Helt: Krón. 200). Mikor hámlik a hárs, akkor kel ötet hantani (Helt: Mes. 475). Addig hámez az hársfát, a míg hámló (Decsi: Adag. 287). Addig hámez az hárs fát míg hámlik (202. Kísv: Adag. 310).

lő-hámlik: ∞ A fának léja és bátyái le-hámlanak (Com: Jan. 21).

fől-hámlik: ∞ Az nagy veresöegből mynd fel hantol valla az bewre (HrdyC. 561). A bőrel is valami csuszolás niat fel hantol (Helt: Mes. 150). Nyaka (az ökörnek) fel hantolt és fel czumóztat (358). Fől-hámlik a hátom a verés miatt: corium tetetur de tergo meo PPB.

Hámlás: [das schälen]. Hámlását az főnc, korpás feiet meg gyógyította (Mel: Herb. 37).

bőr-hámlás. Bőrhámlás, korpázás: porrigo PP. Bőr ham last és rihet, sőtört meggyógyít (Mel: Herb. 13).

[Hámol, himél-hámol]

himélés-hámolás: [circutio; umschweife]. Minden himélés hámolás nélkül meg vallyák, hogy az első conciliumok tiszták (Pázm: Kal. 170). [Vö. himézés-hámózás].

Hámóz: decortico MA. rinden abschälen PPB. Az vristen, ky a gonozbol is myndecoron yoth hámóz, igazan engedi a gonossagot ez vilagon azokul tetethye, kynek zabad akaratot adot (WesprC. 26). Cipót esmet hámósz (Temesv: Béla. 25). Szolga rend s darabant az mi kenyerevüket ne hámózza (TörtT. XI. 175). Saláta cikória gyökérből: hámózd szépen meg, a fassát hánd ki (TörtT.² 1579). Hámózt kenier: panis repurgatus (Erasim: Erk. 33). Kenieret hámózni: panem decorticare (37). A főbbi is egy-nás után ugyan azon hazugságot hámózza (Pós Igazs. 1445).

himéz-hámóz: [circutione ntor; umschweife machen]. Kénes szo kell az igazságnak ki mondasára, de az kie ezekkel ellenkezne, soe képpen himézie hámózzac (Born: Préd. 465. 85). A fejedelmec mellé vetti magát minden varga fölt és ot himéz hámóz, hízeltkődie, fadorly (Helt: Mes. 192). Himéznek hámóznak az kösség előtt az praedikátorok (Pázm: Kal. 420). Summit az tudományban ne hímézzene hámózzanac (Zvon: Post. 182). It atámia, vagy hímézem, vagy hámózem a dolgot, de bizoni hazugságban maradtál (Bal: CsIsk. 113). Klmetek himéz hámóz írásában (MonTME. 1415). Az igaz mondásról szólván, még a fejedelmek filókbe sem tér be, hanem himézve hámózva (Fal: NU. 353). [Vö. himélés-hámolás, iméz-hámóz].

himézés-hámózás: [circutio; umschweife]. Minden himézés hámózás nélkül: simpliciter, sine ullo quaesito colore (Pázm: Kal. 1766. 186. Kr. Com: Jan. 204. Toth: Vigaszt. 277).

ki-hámóz: [infero; tolgern, schliessen]. Ezöket mouin bölcsegről zent lelők, kiből ki hámóztatik, bogi dragulatosb a szeretetnel (DebrC. 211). Mind ez fölöl megh irt kérdésögből ki hámóztatik: ex praemissis elucidiari possumus (TihC. 77).

lő-hámóz: decortico SI. [abschälen]. A felköszült piaczon a lehamozott sugártákon nyereségért mászkálnak (Fal: NA. 239).

még-hámóz: decortico C. [abschälen]. En fügemet meghámóztá: ficm meam decorticavit (BécsiC. 203). Bőrral borított szepetekben meghámózzván elhozták az fejr cipót (Monrók XI.333). Meg-hántya, hámózza, bőrit-le-vonsza (Com: Jan. 191). A salátának torzját előbb szépen meg-hámózzák (Lipp: PKert. II.215). Látod-e azt a meg-hámózt sugár fát (Fal: TÉ. 709).

Hámózás, hámzás: decorticiatio C. das schälen, abschälung der rinden PPB.

Hämt, hant: excortico MA. decortico, glubo; abschälen PPB. Biblos: égyptomi nád, melyből papirosat hantottak PPB. Jacob von zold nyár, mogyoro es gesztenye vesszőt es fejer vonasokat hanta rayta: ex parte decorticavit eas (Helt: Bibl. LO.). Az halac hójokul meg vakartatnac, hantattatnac (Com: Jan. 83). Hantott torsa (PhilF. 57).

[Szólások]. Chac a kérgét hantya a töruemec (Tel: Evang. 1602).

[Közmondások]. Mikor hámlik a hárs, akkor kel ötet hantani (Helt: Mes. 475. Helt: Krón. 200). Addig hámez az hársfát, a míg hámló (Decsi: Adag. 287. 202).

ol-hánt: ∞ A gyümölcsnek burkóját [burcolját] el vesso, el-hántsa. putamen amovet (Com: Jan. 23).

lő-hánt: ∞ (Káldi: Bibl. Sap. 13. 11. Kr.). A diő-fának belső hóját hánes le (PP: PaxC. 278).

még-hánt: desquammo, glubo, delibro C. [abschälen]. Az én fügefűmöt meghántá: ficum meam decorticavit (MA: Bibl. II.182). Az palota vagy szin előtt egy meghántott fényőfa fel volt állitva (Monrók XI.389). Az ő adóssát meg-hyúzza, meg-hántya, hámózza, bőrit le vonsza (Com: Jan. 191).

[Hántó]

mézge-hántó: decorticator arborum PP. welcher kühne schält PPB

3. HÁM: [princeps Tatarorum; chan]. Az mely tatár hámmak adták az hámságot az igen jóakarója (RákGy: Lev. 233). Tatár hámm (Thaly: VÉ. 1.157). Elmi járók, ebámok, fejedelmek (Orczy: KöltSz. 9).

HAMAR (hammar Helt: Krón. 1. 14. 88. 92b. Helt: Mes. 50. Helt: UT. O1): **1)** properus C. [eilend, eilfertig]. Hamar beszéd: oratio *celeris; hamar tanács, hamar gondolás valaki ellen: *calida consilia; hamar elme: *agitator animus, *astus; haragos, hamar porú ifjú: juvenis *calidus animis PPBl. *Hammar poru: celer, princeps; schnell, geschwind PPB. Zent Ferenc hamar yarasual frater Bernaldhoz fordola (EhrC. 10). Mykeepen hamar nyalak hatalmasnak kezeében, ezón kceppen ky yzteknek fyay (CzechC. 56). Ada a királynac ket ieles hammar iout (Helt: Krón. 92b). Ifiak, szépe hamaroe és gyorsoc (Helt: Mes. 64). Lazarnac hamar halalarol (Born: Préd. 388). Hamarnak monga ez utolsó üdöt (Mel: SzJán. 8). Ewle egy hamar porozkara (Pont. 248). Az ló az fordulásban gyors hamar légyen (MesésK. 22). Vlmabul az Dunan ismeg hamar vta leszen mind eddig (Zvon: Osiand. C3). Az kérésben hamaroe és gondolatlanoc (Prág: Serk. 445). Hamar hír lón: velox fama percrebruit (Káldi: Bibl. 332). Két hamarutat kellett egymásután ünagságához tennünk (Nyr. XIV.515). **2)** properatim, volubiliter, cito, propediem C. festinato, subito MA. celeriter PPl. geschwind PPB. [schnell]. Hamar fergesedő gyümölcs: fructus obnoxius *vermiculationi; ha meg-kell lenni, legyen hamar: celeritas in malis optimo PPBl. A fige fa legottan megaza, es a taneinauoc endalkodanac monduan: miképpen meg aza ol hamar? (MünchC. 52). Nicor be ment volna a királhoz sietelm, legottan kere monduan: akarom, hamarann aggád nekem Ianos baptistanac feiet (82). Hamar el yewók: venio cito (JordC. 930). Yghen hamar lova kutaara ylween (ÉrdyC. 509). Be veték az hálót es csak ilfen hamar fel nem vonhatták vala, az nag sok haltul (Sylv: UT. I.159). No hamar Al Vintzbe Frater György be szálta (Helt: Canc. 75). Hamar sietne (Born: Préd. 77). Neha hamar, neha igen lassan iar vala: citus modo, modo tardus incessus (Decsi: SalIC. 12). Ez féle ember czelezapo, maga hányo, hamar tanól, hamar el feleйти, nagy ebetó (Cis. F4). Az bñnek bocsánatyára pedig, ottan hamar feltámadása után ada hatalmat (Pázm: Kal. 138. 556). Sebesi Miklóst kellett igen postán küldeniünk az cardinálhoz; kérélek, édesem, ott meg ne késleld, mehessen hamar el (RákGy: Lev. 40). Ezek a letzkek a példaktúl erőt kapván, tsuda-hamar el-tuszanitnyák (az úrfi) a tilalmasra (Fal: NU. 261). **3)** Nyúl *hamarja: nyúl lábának csuklójában egy kis csont vagy inas lúsz; némellyik meg szokta enni, hogy jó futó lehessen (e manuscriptis Vályianis) Kr. Hogy nagy vala lova Masistiusnak, a hamarját lóni találák annak; a ló a seb miatt eltántorodék (Cserényi: PersF, RMK. I.356).

[Szólások]. Ez egy dolgon győtrődöm, hogy az vensegnek az hamarian letemben sokaig az te jóvoltoddal nem elhetek: hoc uno torqueor, quod praecipiti senectute din frui tua bonitate non possum (Forró: Curt. 304). Hamar mñ: Glauco ars (Decsi: Adag. 149. Toln: Vigaszt. 13). Hamar időn: brevi, propediem Kr. Ez frater egied igen hamar idvni iuta nag isteni gondolatnak malaztyara (VirgC. 88). Cassander most the szerelmnednel vagyom, auagy hamar időn oda varattatic (Zvon: Osiand. C3). Hamar időn megfizette (MA: Scult. 1076). Ezt irom, remensegem leuen, hogy hamar hamar időn hozzád mehetec (EszT: IgAny. 468). Hamar időn valo el-távozása (GKat: Tirk. 819). Hamar időn ő hozzá haladjak (PhilFl. 98). Az kiraly abbol az belből hamar idő alát el mégyen (Lép: PTK. II.65). Kezdgyünk chak így banni az evangelistákkal, hamarnapon szép kis pogányág kerekedik az keresztyénségből (Pázm: Kal. 689. Megy: 3Jaj. II.35). Vastag reméységgel biztatta, hogy hamarnapján minden adósságról tészzen (Fal: NU. 282).

[Közmondások]. Kedves napok hamar folynak: *rara hora, brevis mora PPBl. Nem mondlatom ezeket a prédikáziókat hamar műnek, mely hammas szokott lenni (Pázm: Préd. 44).

csak-hamar: Minemű dolgoknak szükség legen csak hamar meg lenni (Mel: SzJán. 2. Agond. 42). Rákóczi Ferenc csakhamar attyának fejedelemsége elődedin megholt vala (Szal: Krón. 84).

Hamarabb, hamarb, hamarébb (hamarabb Zrínyi I.19): **1)** [velociter; schneller, behender, eilender]. (A lovak) hamarbae esti farkasnal: velociore lupis vespertinis (BécsiC. 270). Az en életem napiai hamarábbaka es könnyebbe lőnek a szőuőnek az ő vetélőibe valo czűnél (Mel: Jóh. 17). **2)** ocuis, citius Kr. [schneller, fríther, geschwinder]. *Hamarébb véghez megyen: adicitur celeritatu PPBl. Akara vronk az ev fel tamadasat elvezr meg ielenty azzonyallatoknak, hog hamarab ky hyrdetteseek (CornC. 114). Mentől hamarébb jöjjön (LevT. II.255). Minden betegséget hamarab gyogyit (Mel: Herb. 67). Hogy hamareb az közsegnec szemeket el hitetneec (Mon: Kép. 124b). Hogy az te itéleted annál hamaréb meg mutatnád (Kár: Bibl. I.461). Hogy hamaréb el-kellyen (Czegi: Japh. 59). Kezed irásit mentől hamarabb oldozd fel (Com: Jan. 191). Az czeitházat, minden munitiókat, hova hamarabb lehet az ott való káptalanokkal felinventaltasd s másat nekünk is beküld (RákGy: Lev. 65).

[Szólások]. Hamarébb léssz a tehénnek tsikója (Kisv: Adag. 297).

Hamarabban: [citius; geschwinder, eher]. Ha kyket erewsben zerettem, azoktol hamaraban meg vtaltattam (EhrC. 154). Ymaduan vrat mñ nemzetőnkneec hamaraban kőnőrdletesse lenni: maturius genti nostrae propitium fieri (BécsiC. 90. CzechC. 5). Az mit tissz, tedd hamarabban: quod facis, mox facito (Sylv: UT. I.149. Zrínyi II.5). Az sidoc hamaraban Messias gyauant kezdenenec fogadni (EszT: IgAny. 548).

Hamargat: sollicito, urgeo, accelero Kr. [beschleunigen, betreiben]. (Bíró: Micae. 256. 261. Kr.). Hogy a tűzet mindjárt el-oltassák, parantsol Mehemet, ezt hogy hamargassák (Könyi: HRom. 187).

Hamarja (hamalia Zrínyi I.74. 108): **1)** citus, citatus, festinatus, properus C. MA. geschwind, schnell, behend, eilfertig PPB. Gyors, hamarja: citus, concitatus MAI. Az halál zylő hamarya nyl (ÉrdyC. 343b). Egy hamarya beryo azonnal fel zekellek es nagy hamarsághal kywe meene (ÉrsC. 114). Mind-aáltal a szív, mint száraz pozdorja, a fellobbanásra nála oly hamorja [igy?] (Gyöngyösi, Imre S: Nyelvtörténelmi Tanulságok 82). **2)** vaticinium, auguratio; weissagung, wahrsagerei]. Nem használ neked is hamalia, sem teneked szentség; mind föld alá téve tikteket fringia (Zrínyi I.108).

[Szólások]. Valaki akarna ötet hozza venne hazassag zerent, előzer hamaryat futna ő vele (BodC. 19). Azt akamá Eusebius hogy hintót ne tartsunk, hanem gyalog szálván, mikor sietni kell, hamarját füssunk a közönséges menyetsékekkel (Fal: NA. 171). Bőcsilletes dolgokról beszélgessünk, balkkal engedve, ne oly szőrnű sebességgel mint a hamarja futásban (Fal: NA. 189). Mikor Eger-várna hamaliát h a n t u n k, úgy mutatta (a jósló sas), valamint kívántuk magunk (Zrínyi I.74). Van sok mester-sége s egyéb várlásán, de az hamarjának leg-inkább hányása, tetzik néki s van-is ahoz nagy tudása (Gyöngy: KJ. 110). Nyolczvan esztendőkkig hamarja lépéssel futottak a gonoszágának ösvényét (Fal: NU. 253). *Hamarját ugrani: decertare saltu MA. in die wette springen PPB. Hamarjavetés: jörendő tudás kereseténec egy bizonyos módja Kr. A tsillag-nézés, s hamarja vetéshez ért ő-is (Gyöngy: Char. 300).

Hamarjában: strictim, breviter PPB. [in kurzer zeit, in der eile]. Kendnek csak hamarjába nem ártana fel rugaszkodni

(LovT. II.335). Esott azért el benne hamarjában, mint egy hatvanigvaló (Kár: Élet. I.11). Az költségére volna hamarjában nagyobb szükségünk (Monlrók. XIV.549. Mik: TörL. Előb. 3).

Hamarján: ∞ Kit Hesperus adot, Lucifer or módgyán el lopta, el ragatta tüllem hamarján (Zrínyi. II.143).

Hamarkod-ik: festino, proprio Kr. [eilen, sich übereilen]. Hamarkodva beszélni: *celeriusculo dicere PPBl. Zeleknék zarnyayn hamarkodek: volavit super pennas ventorum (KulesC. 29). Nem felz nappal hamarkodo állott, setetbe iaro dvloktol (DöbrC. 168). A tzelhoz hamarkodom: ad destinatum persequor (Helt: UT. Dd7). Olympias varos melle hamarkodtanak (Forró: Curt. Előb. 5).

el-hamarkodik: [autugio; fortelen, fliehen]. Az lelkes zarnyasnal hamarab előre el hamarkodek (PeerC. 71).

Hamarkodás: [festinatio, properantia; eile, überstürzung]. Boldog kimenetelének fundamentomát most csak hamarkodásban helyeztette vala (Szal: Krón. 313). A heves igyekezetek, és siető hamarkodás bősáratra méltatlan bűn a politica dolgában (Fal: UE. 405).

Hamarság: properantia, pernicitas C. velocitas, celeritas, festinatio, festinatio MA. agilitas PPBl. behändigkeit, geschwindigkeitk PPBl. Nyelvnek hamarsága: lingua mobilis PPBl. Hogy merre leleknék hamarsagaban, nyekppen vyllamat (EhrC. 138). Zent Mathe lesuth mi modon követee, doctoroknak mondások zeren wtat talalunk reea: Elsew hamarsag, az az nem keel keesny (ÉrdyC. 540b). Louoknak hamarsaga (Frank: HasznK. 72). Tebrus [folyó] tengerben önti hamarságát (Zrínyi: ASyr. 289). Sándor az hamarsagban keresi az győzedelmet (Forró: Curt. 173). A jó elmének két fő ellensege vagyon, a hamarsag és a harag (Laskai: Lips. 116). Törvényben nem jó hamarság (Kisv: Adag. 256).

Hamarsággal: festinato, incursim C. festinanter, perniciter, citatim, velociter MA. subito Com: Vest. 147. geschwind, behend, eilend, in eile PPB. Hamarsággal által menek (VirgC. 110). En ellensegim mind igen habovlanak ug hamarsággal (DöbrC. 20). Kik nekem gonozt akarnak, hamarsággal visellek & zige-neket (94). Hamarsággal való segedelm (CornC. 251). Hamarsággal [igy?] lo esseek Moyses arczal az földro (JordC. 75). Hamarsággal be ment vona: introisset statim cum festinatione (473). Hamarsággal sythnek (ÉrdyC. 514). Hamarsággal be méno (Helt: Krón. 51). Nagy hamarsággal szekerébe fel üle (Kár: Bibl. I.317). Oly sietve jár, mely hamarsággal röpül a sas az eledre (Pázm: Préd. 1196). Adassék ez levelem körűsi főbírónak igön igön hamarsággal (MonTME. I.121). Ezt, bírák, siketségre ne vegyétek, hanem minden hamarsággal itt legyetek vele (212). Mint az éjjeli litót állnok, hamarsággal el-enyésznek (Fal: UE. 377).

Hamarságos: velox MA. flüchtig, schnell, behend, geschwind PPBl. A hamarságos sereness mindön meg boldogultaknac egeulőkeppen adattatit (NagyszC. 224). Az wr ystent, két hlvket megv váltotta, meg tagaggyak, harnasagos [igy] karhozott (celeren perniciem) hozvan hynagokra (JordC. 857). Hamard tyztösszeeges volta zent Antálnak hamarságus megh halgatasa (ÉrdyC. 323b). Hasomlettya az vt kiul való hamarságus futashoz (Zvon: Osiand. 31). Reggeltől fogva estuég el változik az idő és mind ezec hamarságos az wr előtt (Kár: Bibl. I.662). Az mozgás hamarságus: motus est celer (Com: Vest. 16. 122). A késedolmes a gyorsat hamarságost elől vegye: tardus velocem antevortet (Com: Jan. 179).

Hamarú: tempestivus, citus, celer, proprius, velox, princeps, subitus SL. [schnell, rasch, eilend].

[Közmondások]. Hamarú hamvas, késő kedves (Fal: Jegyz. 924).

Hamar-való: subitns, subitanens MA. [celer; rasch, schnell, jähling]. Kértelek tyteket, hog ennekem renid jdevben hamar való halalt ne aduotok (DomC. 26). Hamar való segedelmes voltartol (ÉrdyC. 582b). Az itélet napjánac hamar való elközé-lítéséről tanulne (Zvon: Post. I.31). A melly sebro rea esik a fene, az érzéketlenné teszi, hanemha hamarvaló orvossággal értetik (Tótt: Józ. 29).

[Szólások]. **Hamar való nap:** propedim MA. Leen hogy hamar való napon nagy malasztot erdeule istentől (ÉrdyC. 153). Atya meg hala, anya oes hamar való napon ky mwlek (543b). Hamar való napon meg kuldy (RMNy. II.114). Hamarvaló nap felkwlgywk (203). Az en ágyam az setet koporso lészen hamar való nap (Lép: PTük. III.289). Adja isten lát[bas]nk hamar való nap örvendetes állapotha egyrnást (RákGy: Lev. 8). Hamar való üdöben meg foglak tighedet látni (Sylv: UT. II.134). Nem tsak meg kell halnunk, keresztények, hanem hamar-való üdön kell ennek lenni (Pázm: Préd. 990).

HAMIS (*hamus* font? Soós: Post. 111. *hamos* DebrC. 65. WeszprC. 76. 77. CzechC. 5. ThewrC. 113. DöbrC. 4. LevT. I. 126. *homus* HB: 1) iniquus, injustus C. iniquus MA. Otr: Orig-Hung. II.210. [ungerecht, unbillig]. Hamissan: depravate C. Hamis árú: improba merx PP. Hamis el-fordítása a törvény értelmének: *maltiosa juris interpretatio; hamis mértékek: *iniqua pondera PPBl. Homus világ (HB). Fél fenlet ő napiat igazacra es hamissacra: super injustos (MünchC. 22). Esseth aad yczakra es hamyssakra: pluit super justos et injustos (JordC. 368). Nem hamyss az wr ysten: non injustus (608). Meg fedde, hogi a keresztieneket ilien hamosan haborgatnának (DebrC. 138). Hamossan kereset meg alaz (DöbrC. 121). Masnak keuantam iozogat hamisan, usoraul (VirgC. 7). Hamisan iteltetek (117). Ez velagnak hamis kazdagsagi (BodC. 4). Az kytewl az bewret vetem, azys ados tiz foreutommal, adassa meg kelgyelmed] vele, ertem forteloz, de hamissan (RMNy. II.94). Hamis itelő (Born: Préd. 619). Hamissan kereset gazdagság (Decsi: Adag. 118). Nem hamis az isten, hog el-feletkeznek szenvedéstokról (Pázm: Kal. 771). Nem mondom, hogy hamissan rajtunk szegozgetőnek ellene ne álljunk (Pázm: Préd. 262). Mi cigány hamis emberek azok, amnyi pénzr venniének ők fel, soha meg nem fizetnek (RákGy: Lev. 159). Hamis ügy vala oka (Czepl: MM. 15). Es hamiskeppen czakardsággal az őneet tñle el idegeneted (Sib: VigK. BVI). A fősvény akar igazán s akar hamissan gazdagulni igyekezie (Com: Jan. 187). Hamis őnnön magánac (iniquus sibi est) a ki idegen pénzel ő magát el-burittya (191). Hamis halat inditani (Illy: Préd. II.197). Pusztitja soha nem voltam hazúnnak, nem vettem hamissan az másét magúnnak (Thaly: Adal. II.205). Fogyvert, őtalom eszközt kívántam a hamis viláig ellen adni (Fal: UE. Előb.). Átkozott szív, mért így megvetetted, hamisnak itélted azt, ki volt hív? (Amadó: Vers. 13). 2) fallax, falsus, mendosus C. adulterinus MA. betrüglig, ungewiss, falsch PPB. Hamis atyjút: falsiparens C. Hamis eskülvés: perjuratio, perjurium; hamis esküvő: falsijurius; hamis isteni tisztelet: superstitio, falsa religio MA. Hamis levéllel v. pöcséttel élő: falsarius PPB. Hamis áll-petsét: signum *adulterinum PPBl. Nem mégen ki hamis ige en zambol: verbum falsum (BécsiC. 17). Ne esköggel hamissan: non perjurabis (MünchC. 22). Hamis tanusagoc, karomlatoc ezec, kie megfertöztetnee ombereket (13). Oyatok meg nagatokat az hamys profetaktwl: attendite a falsis prophetis (JordC. 373). Hamys bezedv nepok: qui loquuntur perversa (785. 430). Az istemek zent tñya hamys-sat nem mondana (ÉrdyC. 505). Az hamyssan eskeweeneek vezedelnes vala (523). Az balvan hamys istenek (602). Hamos tanukat zorzenek allatomba ő reia (DebrC. 65). Hamos iegtöket [esodákát] tenen (196). Meg cryzzetek nagatokat az hamys profetaktol (Pesti: NTest. 13). Hallottam hogy hamys volna a lyr, de mostan hitom hogy igaz (Pesti: Fab. I.4). Az wr isten tisztesseget akarja meg kyssebíteni hamis tudomannac tanasz-

casual (Helt: Bibl. I. b3). Hamissat mondasz abban, hogy az vagyodas bűn volna (Mon: Apol. 322). Hamis gyűgy (Radv: Csal. II. 363). Minden mesterkedésével sem találhatót olyan moudást, melyet a Kalaúz hamissan hozot volna elő (Pázm: LuthV. 14). Hamissan gyomroskodol abban Calvinus ellen (Pös: Válasz. 268). Amaz második része gereudásan hamis (Sámib: 3Fel. 195). Addig fogságban leszték, míg meg bizonyodgiék, az mit mondottatok ha igazé, vagy hamis (Lép: PTiik. I. 141). Sem a fánc, sem az hamis isteneknek nem imádkozunk (Vás: Can. Cat. 189). A paradits madarat lábatlannak hamissan mondgyák (Com: Jan. 34). Hamissan okoskodván (Ily: Préd. I. 4). Az álmoc földi sok hamis vélekedésec voltanae (Tyuk: Józs. 282). A bizelkedő hamisnak a szíve mély rejtekben fekszik, himezi szavait, színre beszél (Fal: BE. 584). Írásat mutatván Cleonnak, hamis levél által teszi adósának (Orczy: KöliH. 112).

[Szólások]. Panaszolkodik, hogy hamissavagyou, akár a peres azt ittyile, hogy néki hamissa let a bírótól. (Pázm: LuthV. 257). Az ő részek [örökségiük] maradjon az anyjok kezénél, minthogy edes gyermekik, elhittem, hamissat nem teszen nekik (Radv: Csal. III. 250).

Hamisit: 1) calumniar [verleunden, lästern]. Ne egy engemet hamissotytooknak: ne tradas me calumiantibus me (KeszthC. 344). Fogadyad yoba the zolgadath, hogy keweiek ne hamossesythassanak engemet: non calumiantur me superbi (uo). **2)** confuto, refuto SI [widerlegen]. Meg-tzáfalom, hamisítom: refello PPBl. Valaki czoakaert münket akar hamissítani, a tisztá szent írásból műnnyile aszt (Dáv: Ker. V5). Azokatis soe szokkal hamisettya, kik egyenlőkeppen valo meltosagot tulajdonitnac az szentec erdemenee (Zvon: Osiand. 57). Az kőseinek balgatagsaga isteni tiszteleteket tulajdonit az szentőknek, mel tenőgest Agoston ottan hamissit (194). Kőmnyeben meg-érthettyük, mit kellessék hamissitanunk, a vagy ellenek erőssitenünk (Pázm: Kal. 659). **3)** depravo C. falso PPI. falsifico SI [verderben, verfälschen].

mög-hamisit: 1) refello C. confuto, refuto MA. widerlegen PPB. Meg-hamisítani a reá-szólást, vádolást: obterere *calumniam PPBl. Az ew tanoythwanyaat raytta kyldce, hogy meg győzne es predicacioyaa meg hamyssoytanaa (ÉrdyC. 423b. 523b). Jeremiasnac mondása a te feletlődet meg hamissittya (Dáv: VDisp. 85). Az beszédek sok erősségekel meghamisittya (MA: Bibl. I. 461). Mint a gyermek Dániel itéleti meg-szégnyitá a feslett vének gonoszságát: úgy a kis Jézus meg-hamisította a világ itéletit (Pázm: Préd. 105). A jesuitanak görbe mondását más pápista hamissittya meg (Czepl: Japh. 105). **2)** falso C. falsifico, depravo, corrumpto MA. adultero; verderben, verfälschen PPB. Meg nem hamissittyak az istennek igeiet (Tel: FelB. 4).

möghamisítás: refutatio, confutatio MA. widerlegung PPB.

möghamisithatatlan: irrefutabilis Kr. [unwiderleglich]. Iesusnak ziletese melle test zerent e velagra harom reudbeli tanasagonk lezön: Első a éudalatos vyhsagrol, második a meg hamossithatatlan bizonsagrol (DebrC. 53). Hoé az zyt fiat fogagion es ziliön, ennek' esmeretire viznek meg hamisithatatlan tanuk (TihC. 40. EsztT: IgAny. 49. Kr.).

Hamisítás: 1) calumnia [verleumdung]. Valé meg engem embereknek hamossesytasogból: redime me a calumniis hominum (DöbrC. 53). **2)** [confutatio; widerlegung]. Ez oly czégérés hazugság, hogy semmi bizonyság nem kel hamissítására (Pázm: Kal. 338).

Hamisító: subjector C. falsarius MA. verfälscher PPB. [fälscher].

iras-hamisító: falsarius C. [urkundenfälscher].

péNZ-hamisító: falsarius MA. adulterator monetae MAL. fälscher münzer, verfälscher PTB.

Hamiskod-ik: falsitatem exerceo MA. falsarius sum; fälsch, betrügerisch sein PPB. (Pázm: Kal. 452. Kr.). Életéről ismét azt hamiskodgya (Pös: Igazs. I. 395).

Hamiskodás: vulpinatio Kr. [ränke, betrügerei]. Akármint himezzék dolgokat, kiteszik rejtett horga hamiskodásoknak (Fal: UE. 425). Meg fogja mutatni, hogy a pörös félnek béadása mesterséges hamiskodás (Fal: TÉ. 760).

Hamissod-ik: falsus fio SI.

mög-hamissodik: [refutor; wiederlegt werden, zu schanden werden]. Igazság ő, meg nem hamissodhatik szavaban (Lép: PTiik. II. 94). A mi vallásunk sem hamissodik-meg ex hoc principio (Pös: Igazs. I. 282). Némelly feleleti meg-hamissodtanak (Ily: Élet. II. 52).

möghamissodás: [refutatio; widerlegung]. Adja eleiben az földölünk költött híreknek igen meghamisodásokat (MonOkm. IV. 82).

Hamissol: refuto, confuto, pro falso habeo Kr. [vitupero; widerlegen, zu schanden machen, tadeln]. Ha miuel hamissallya [igy], kez vagyok, felewl[e] theruent theuny (LevT. I. 342). Isten megent hamissollyac, hogy az bünösöket hozzája veszi (Born: Evang. III. 100). Sőt nagy sokan hamissollyac mondasat (Born: Ének. 90). Ha valaki hamissolna chyelekődetőmet (Frank: HasznK. 62). Az nagy istent ez megkárömlotta, Moises törvényét hamissolta (EPHilKözl. IX. 165). Ők hamissak, kik-után ti-is, az igazságot hamissollyátok (Ver: Tan. 18). Méltatlan hamissolás . . s mit hamissolod még-is felebarátodat? (Czepl: Japh. 219). Mohametet hamissolja vala, ezt megkövezék a törökök (ErdTörtAd. I. 14).

mög-hamissol: ∞ A hamis prophetakat, kik Jerusalembé Jeremias ellen predikalnac vala, meg hamissolnaia (Helt: Bibl. I. 2). Ez a szent írásból köiven meg hamissollatik (Szk: Krón. 93). Meg hamissola egy nehany fogásit (Zvon: PázmP. 4). Ti magatoc azt vgy meg hamissollyatoc, hogy semmi mas meg hamissito nélkül ne szükelkedgyec (EsztT: IgAny. 217. 286).

möghamissolhatatlan: [irrefutabilis; unwiderleglich]. Ameg hamissolhatatlan bizonsag meg ielőitetoc (NagySzC. 29).

Hamissolás: [calumnia; verleumdung]. Méltatlan hamissolás, . . s mit hamissolod még-is felebarátodat? (Czepl: Japh. 219). Az hamissolás nem illik jó lelki theologushoz (Czepl: MM. 219).

Hamissoltat: [refuto; widerlegen]. Ez bizonyságoc hamissoltattyac azokat, kik . . . (Born: Evang. I. 334).

Hamisság: 1) iniquitas, injustitia C. unbilligkeit PPB. Törvényel szinelni-bé a hamisságot; fraudi speciem juris imponere PPBl. Tauoziatoc el en töllem mēd, kik műneltettek hamisságot (MfinchC. 26. 57). Te mindön hamissag mivelkedőket gőllőtel (DöbrC. 18). Semy hamysagot ne tegetyek yteletben (JordC. 105). Hamysagawl otalmaznaa meg (ÉrdyC. 565b). Az isteny dologban semy hamysaagh nem lehet (606). Legyetek oltalma minden igazságnak, legyetek routója minden hamisságnak (RMK. II. 177). Mi riszes volta lehet az igazságnak az hamissagual: quod consortium iustitiae cum legis transgressionem (Sylv: UT. II. 47). Michoda hamissagot műnueltem: quam ob culpam meam . . (Helt: Bibl. I. P2. Bb3). Hamissagual eleyt vehessön es el fordythassa az igazságot (Frank: HasznK. 60). Az ő iteletivel minden hamisságnak folyamit meg szárazthattuk (Pázm: Kal. 534). A nyelv hivattatik minden hamisság győlekezetének: universitas iniquitatis (Ily: Préd. II. 246). Ha ngyan eladta leányát, csak az is nagy hamisság tőle (RákGy: Lev. 162). Görögi hamisság (Mik: TörL. 228). Hamisság fekszik az

udvariság alatt (Fal: UÉ. 463). **2)** falsitas C. falschheit PPB. Monduan az bizonságot lenny hamosságuak (EhrC. 115). Be rekeztetik hamyság bezellőknek zálok (AporC. 9). Bezedett hamyságban nem bagyaa (ÉrdyC. 640). Kerestek hamyságotli: quakeritis mendacium (KulesC. 5). Az római pápának itéletivel kárboztaték az Pelagius hamissága (Pázm: Kal. 631). Az prophetiai iüendőléseuc igazságot hamisságnac gánoságotol meg nem ohatna (EszT: IgAny. 464). Hamisság az, hogy az írott s faragott kép istent jegyzendeje (Pós: Igazs. II.665).

Hamisságos: [iniquns; ungerecht]. Nyilván vagyon, hogy ő neki természeti szerint viszszaforodúltac, gántosnac, gonosságosnac és hamisságosnac kellyen lenni (MA: Tan. 159).

[Hamisul, még-hamisul]

még-hamisulhatatlan: [irrefutabilis; unwiderleglich]. Vronk ziletesenek meg hamossulhatatlan [hamossulhatatlan?] igaz volta (DebrC. 54).

HÁMOR: malleus, conflatorium, fornax metallorum; hammer, schmelzofen metill zu schmelzen PPB. Hamor seu malleus, per aquam impulsus 1435 (Czinár). Ott ajándékozá meg a fejedelem az uramat a csiki kapitánysággal, a hámmorral együtt (MonIrók. VII.181). Én is parancsoltam az hamorra, hogy csinálják az golyóbisokat (MonOkm. XXIV.344). Az hámmorom mestereknek valamivel adóssa maradt (Radv: Csal. III.303). Kegyelmetek az hámmoron adassa meg vagy pénzül vagy annyi éró vassal (TörtT. VIII.227. TörtT. I.499. RákGy: Lev. 344). Égetik az érczeket a hámmorokban (KruesB. 15).

vas-hámor: ferraria moletrina; eisenhammer PPB. Kérd-ki a vas hámmoron lévő nagy fuvókat (Matkó: BCsák. 376. RákF: Lev. II.628).

HAMU (chomuv HB. hamnu Bal: Epin. 8. Alv: Post. 99. ACsere: Enc. 231. Illy: Préd. I.89. hamma JordC. 63. NagyszC. 298. hamnut Szék: Zsolt. 103. hammakat Bal: CsIsk. 121. hamval Fely: SchSal. 16. homuailuk 1269. CodPatr. I.41): cinis, lix C. MA. asche PPB. Hamuba sült: cinericius. Hamuba sült pogácsa: encryphas C. Hamu alatt sült: subcinericius MA. Hamu alatt sült pogácsa: focarins panis PP. Gyertya-hamva: myxa PPB. Meta tendit ad locum, qui homuailuk dicitur 1269 (CodPatr. I.41. CodDipl. IV.3: 490. Wenzel XI. 585). Pur es chomuv (HB). Alakulnac aldozatokat vrnac es hamu vala ő feieken (BécsC. 16). Léteieztec magokat a földre, hamut ereztuen ő feiekre (23). Regenten hamuban es ciliciumban tartottac penitenciat (MünchC. 34). Azon herre; howa hamwth zokoth hamny (JordC. 82). Ciliciumban es hamwban penitenciat tartottanak vona: in cilicio et cinere poenitentiam egissent (387). Varasyth hamwaa teewen: civitates in cinerem redactae (858). Gondold meg, howa meegy hamwa letelre, merth por vagy (WeszprC. 143). Meg vtalun miképen hamut es port (VirgC. 25). Az tevz hamva [így] tezy azokat (CornC. 130). Az koporsóban egybeeth nem lelencnek hamvnaal (SündC. 40). Az földünc hamuabol es porabol terőmtetel (DebrC. 258). Mit kevelkőddöl, por es hamv? ha ma vagy, homap nom lez (259). Hamwaa lez (ÉrdyC. 513). Hamwthiezem vala: cinerem manducabum (KeszthC. 288). Az testenek es cak az hamma uágon (TihC. 12). Észőnek hamma: cinis juvencae (Sylv: UJT. II.106). Varosinak ezek hammat haguán (II.125). Az észőnce hamma: cinis vitulae (Holt: UT. II.6). Az dio hamuait ha ta olaiban habarod, hait nevel (BeytheA: FivK. 26b). Szedgye föl annac az telennee hamuát: colligit cineres vaccae (Kár: Bibl. I.138). Hamuut hiint föjére (MNYil: Zsolt. 7). A te sálkod, hamvad, büjtőd korbács (Czegl: MM. 135). A ki sebet érez, hogy véri megállyon, korom hamval [így] hintez, egyéb flastromoknál hamaráb gyógyít ez (Fely: SchSal. 16). Nem lépik az ur eleibe penitentia-ruhában, hamu-hintve, tördelmességgel (Fal: NA. 201). Hamuban sült lapos pogácsátska (Orczy: KöltII. 145).

[Szólások]. Batran kezdgy hozzá, nem jó alunmod, egyfild az kertnél az hamuban feleltőd (FortSzer. 113). Soha nem lésen néked bőzűleted, mind csak az hamuban kel néked flned, uola orrodát igen fen lörözöd (K2). Az tiz király meg-fosztja és hamuvá tészí az várast (Pázm: Kal. 663).

parázs-hamu: [pruna, carbo candens; glut, glühende kohle]. (Lipp: PKert. I.74. II.143).

Hamui: cinereus MA. aschigt PPB.

Hamvacska: cinerula MA. wenig asche PPB.

Hamvad: vertor in cineres SI. [zu asche werden].

még-hamvad: ∞ (Vajda: Kriszt. I.626. Kr.)

Hamvas: **1)** cinericius, favillaceus C. cinereus, cinere conspersus MA. aschigt, mit asche bestreuet PPB. Hamvas szín: aschfarbe Nom. 27. Hamuas port hintének (Mel: Jób. 6). Hamvas fuzék (Matkó: BCsák. 122. 304). A bőrkét hamvas luggal készíti (Com: Jan. 98). **2)** timárok, tobakok edénye, melyben a bőrről a szőr levakarják CzF. Hamvas, timárok hammassa: psilothrum; lauge, gürberlauge PPB. A timároknac hamossába [így?] behattyac bőredet (Helt: Mes. 121). Egy egy beört tartozzék penzeieért minden hammasban adni (CsikGy. 12).

[Közmondások]. Hamvas az hamar mő, az Herodotus értelme szerint (Toln: Vigaszt. 13). Hamarú hamvas, késő kedves (Fal: Jegyz. 924).

[Hamvasit]

még-hamvasít: cinere inficio MA. aschigt machen, mit asche bestreuen PPB.

Hamvaz: **1)** cinere inficio, aspergo cinerem MA. mit asche bestreuen PPB. **2)** [ad cinerem reduco; einäschern]. A nünt lehetett ilyen török égette, tatár hammazta országban (Bod: Pol. Előb. 11).

még-hamvaz: cinere inficio MA. aschigt machen, mit asche bestreuen PPB. Végy nyers kender fonalat, hamvazd jól meg es főzd meg jól (OrvK. 94). Hamvazd meg fejedet (László: Petr. 202).

[Szólások]. Légy magadnak ha meghámozatl [így?]: intra tuam pellieulam te contine (Decsi: Adag. 45). Légy magadnak, ha meghammozatl (Kisv: Adag. 247).

HANDÁGAT: [se jactare; gestikuliren, herumfuchteln]. Zabolárlan nyelveknek paripáját meg-eresztvén, keményen szágódnak; esnda nünt handágnak (Pós: Igazs. 1542).

HANDÁZ: ∞ Utánuk tsak hamar több truppok jövének, kiáltással jöttek és handáztak (Gvad: RP. 404).

HANDORÍT: [convolve, derivo; wälzen]. Mynden dolgot en ream akarunk handoretany es myndenben engemett akarunk bynesse eyteni (LevT. I.350).

HANDSÁR (hantsar Eny: Gizm. 24. hancsar: enchiridion C. hancsar Megy: 3Jaj. II.108. hancserral Lépy: Hal. 29. hancsar, handsár MA. hand'sár: machaera PPB. hangar RMNy. II.140. hangyár Pázm: Kal. 264. handsár Tyuk: Jözs. 140. hancsar Helt: Krón. 14. hancsar RMNy. II.200. hancsar Ver.: pugio, sicula, enchiridion C. machaera, nuero MA. sica; dolch, schwert, stoss-degen PPB. Dögönyeg, handsár, vagy oly páleza, az kiben belől handsár vagyon el rejve: dolon Major: Szót. Kylke meg ennek az hangar nelet (RMNy. II.140). Egy ezvest hancsar (200). Egy aranyis handsar (Radv: Csal. II.15). Az handsárt is Hagymási Jánosnak adtam, hogy az botot avagy csakányt Hagymási István az helyott magának vegye (II.259). Juhostól vöttem neki egy ezüst palackot lünczostól, egy aranyas hancsárt (Gér: KárCs. III.325). Soc pallossal, handsárokkal bőuesee (Go-

sárv: MagyB. 34). Hansírockal avagy szuró pálczákkal, koszperdeckel gyakran (Com: Jan. 150). Aeneás hansárral ajándékozta meg Didot, mellyel megölte magát (Tyuk: Józs. 140). Hansár vagy hosszú kés (Mik: TörL. 189).

Handsárotska: pugiunculus C. MA. dülehein PPB.

Handsáros: habens mucronem Kr. [mit einem dolch versehen]. Handsáros pálcza: dolon MA. Lappagtató hansáros gilkos (Toln: Vigaszt. 228).

1. **HANG.** Hangani [?], hangolni, hangzani, hangozni: tönen, lauten Adámi: Spr.

2. **HANG:** tonus, sonitus, sonus, timitus MA. ton, laut, klang, das klingen PPB. Hallással a zengéseket, hangokat (sonos) választjuk meg (Com: Jan. 62). Tovább nem vihetvén éneki hangomat (Gyöny: IV. 49). A musikáru! szőlván, nints derék haszna, hang, hívság, hamar mulik (Fal: NA. 78). Már rossz hangja vagyon nevelnek, búzel erköltsők, el-híresednek (97).

[Szólások]. Olusd hangal deák (Zrinyi I.19). Szent nevét hangal kiálták meg (66). A méltóságot kívánó nagy sziveket leg-inkább győtri, leg-jobban ébreszti, mikor hangal szóllamlik meg híre, mit követet légyen el emez s amaz (Fal: UE. 404).

egy-hangú: monotonus Sl. [consonus; eintönig, gleichlautend]. Könnyebb két szavat egy hangnakat [rimelöket] találni, mint négyet (Gvad: FNót. XV).

nagy-hangú. Nagy-hangú, hangtsáló: multisonorus PPB.

Hangatlan: absonus [mistönend]. Kiknece külömböző zengése hangatlan, ékes zengés nélkül való: quorum dissonantia absona est (Com: Jan. 169).

Hangicsál: incino, resono MA. admodulor MAI. wieder-tönen, widerschallen, zu einem instrument singen PPB. Hangicsáló: resonans MA. Cruma: regi hangczalo szerszam volt MAI. Nagy-hangú, hangtsáló: multisonorus PPB. Hangtsáló madár szók: voces *avium liquidae PPB. Tud hegedülni, lantolni, sípolni, és sokféle egyéb szerszámokkal hangtsálni: er spielt auf der lauten, auf gittare, und auf unterschiedlichen anderen iustumenten KirBesz. 79. Mint egy trombita vgy hangiczallyatec (Born: Ének. 239). Az égi-madarac hangiczálnac szép melodiákat (MA: Bibl. V.6). Hangiczáló szerszámokban énekellyetec (V.15). Hangiczallyunc miis, az ki énekelní tud, énekellyen (MA: Scult. 12). Melly szó nem fog kedvesen hangiczalni az ő fülökben (MA: Tan. 1134). Notás verseket hangicsál (Com: Jan. 163). Hangicsáló szerszámok (Telekesi: FLél. 214). Szépen hangtsáló madarkák vidultak (Könyi: HRom. 101). A madár panaszkodó énekekkel hantsálgát így? (Könyi: VM. 24).

Hangicsálás: [cantus volucrum; vogelgesang]. Incyetek-egytek mastokoth lelky hangiczalastoknal (Köny: SzPál. 334. Sam: Cer. 44. Thaly. VÉ. II.49).

öszve-hangicsál. Öszve-hangtsáló: symphoniacus PPB.

Hangol: sono, tono MA. timio WF. klingen, schallen, tönen, donnern PPB. tönen, lauten Adámi: Spr. Trombitálok, hangolok: clarigo PPB. Végezetre a pogány tatár erc sajtója alatt, kinek még mostis füleiben hangol csergedező békójának pengése, mayd négy esztendők tölteigh megh facsirtatott (VárM: Ég6Szöv. Bevez.).

Hangolás: tonatio MA. das donnern PPB. [stimme]. A pogányok ecclesiája, az evangéliumnak szozattya és hangolása által kéretett-meg (Debr: Ker. 457).

Hangos (hangas NagyszC. 64. Helt: Mes. 238. Zrinyi I.9. hangus KeszthC. 431): canorus C. sonorus, sonans, sonabilis, tinnulus, personus MA canorosus; laut töneud, schallend, klin-

gend PPB. Hangosen: sonore; hangos zöngés: sonor; hangos zöngő: sonorus; hangos szanu: altisonus, clarisonus, canorus, vocalis C. Sok madarakkal tellyes berek, hangos berek: nemus *argutum PPB. Hangos enekol: cum júbilo NémGl. 200. Mikoron ez madár (főlemile) hangos zonal enekelne, fel tekente ez bodogatia (VirgC. 107). A tengőrbeli lemm zynü lalnak hangas edösségős zeep eneklesy (NagyszC. 64). Zoktanak nemelyeket mondany az nyseben hangos zonal (CornC. 369). Zava vala hangos (TihC. 106). Hangos kúrtóc valánac az ő keze alatt: tubas ad clangendum habuit (Kár: Bibl. I.150). Hangos trombita zengédez (I.462). Az el-mondás fel-szóval való, tisztá hangos (Com: Jan. 156). Hangoshan kiált az te szent véred (Zály: Elm. 19). Hangos zonal mondotta (218). Hangos-zavu ezimbalom (Offic. 186). Ha hallottátok volna a fene vadnak pöngő és zöngő hangos szavát (Laud: UjSegits. 171). Az ő tulajdon véteikt hangos dobra veri (Fal: BE. 579). Fejekkel dicsekednek inkább, hogysen tánczoló lábokkal, vagy hangos torkokkal (Fal: NE. 28). Ezt a finom s feu-járó bőltsekedést nagy öröm, hangos javallással fogadák minyáján (Fal: NA. 123).

Hangosit: [intone; töneud machen, ertönen lassen]. Az izopot uizben ha főzöd, estve regel iszod, az gyonm[od]jat meg tisztíttya, szodat hangosittya (OrvK. 35).

föl-hangosit: ∞ Mint az trombita föl hangasétsad az te szodat (Zvon: Post. I.68).

Hangoskod-ik: sono, sonorus sum MA. klingen, schallen, tönen, lauten PPB. Minden időben meg-marad az ecclesiája, és ő benne hangoskodik az igaz pásztorkuak tanítása (Pázm: Kal. 541). Nem olvassunk, hogy valamit tanított nyelvével, hangoskodó szozattyaival (Pázm: Préd. 207). A kívül hangoskodó szó (Pázm: KT. 171). A te dicseretnednek bölsege hangoskodjék a te szent udvarodba (255. Káldi: Bibl. 365). Mint hangoskodott, melly édesseges zengést adott (Hall: Paizs. 23). Jobbat nem hirdethet felőled a fama trombitája, hogysen mikor okosságodrul hangoskodik (Fal: UE. 413).

Hangoskodás: resonantia Kr. [das tönen, schallen]. Ha az isten igéjének hangoskodása és az szentségeknak szolgáltatása meg fogyatkozik (Pázm: Kal. 112).

Hangosl-ik: [sono, tono; klingen, tönen, erschallen]. Ez trombitanak elw zana retentesseggel hangoslik (VirgC. 115). Főleyben be yutnac, hangostassanac anág hangoslassanac (NagyszC. 52). Dob, trombita szóktól, lo nyirítésektől az egh hangoslic vala (Illyef: Jephtha. 8).

Hangosság: vocalitas C. sonor, sonorus MA. starker ton, getöse PPB. Az enecölnece zava hangosag nekülön olan, mint az dznocnak röhögése (GuaryC. 61). Wrymest halgatom vigasagokat, hangonsagokat [figy], enek mondasokat (VirgC. 4). Meg vtalt mynden ez velagy hangossagokat es genyerevsegeket (MargL. 79). Ez velagnac vigasaghi es hangossaghi (NagyszC. 50). Ez velagi hangossagok es mulatsagok (98). Hangosság lezön az tanolaasnac ideyen (SándC. 16). Az organabol külömb sonosok hallatnak es ez egyenös hangosagot teznek; hangosság-tevő instrumentum (17). Neg dolog zökseeg az hangossaga te-teellöz (18). Ez vylaghy ewrömmek, hangossagnac es lakoza-soknak nyatta el ragatatnak vr istenuek emlékwzetyről (ÉrdyC. 97b). Akoron törv meg az yfyrvasaghnac zeepsegheet ez vylaghy-nak hangossagawal (126b. 510). Testy erzekönyseegnek ablakyt bel keel rekeztény ez vylaghy vezedelmes hangossagoknak előtte (619b). Szozatot hallé, mellynece hangossága hasonló vala nagy soc vizeknece zugasához (Kár: Bibl. I.462). Éneki főlszóval magasztalom fölségedet es vig hangossággal (MA: Bibl. V.13). Szép musikát halgatnak, és gyönyörködnek benne, de egyik fülökön bé-menvén, másikon ki-mégyen a hangosság (Pázm: Préd. 461). Menny-országban pedig inkább értik a sírást, hogysen a nyelvnek hangosságát (538).

[Hangosul]

Hangosulás: [sonitus; das tönen]. Lezón nag gónórőségök az nég életét állatoknak zepón hangosulásokban, merth myndónik az ű zengeseeth őrsi (SándC. 9).

Hangz-ik: sono, resono SI. Hangani, hangzani, hangozni: tönen, lauten Adámi: Spr.

Hangzó, hangozó: personus MA. durchschallend PPB.

HANGA: brya C. Hanga-fű: brya, erix, erica; heide, heidekraut PFB. Hanga, melyből ruha tisztító sóprút ezinalnac: brya MAL.

HANGYA (*hangyá* Kónyi: HRom. 80. *hangyál* KBécs. 1650. 9.): formica C. MA. ameise, emse PPB. Hangyához való: formicinus C. Hangya módra mozgó ér, fel-verés: pulsus *formicans PPB. Annera gondolhattya embernek elmeye, menere egi kys hangyanak nyoma eez fewldnek zelesseghen (WinkC. 82. NádorC. 348. CornC. 229). Az hangya buzat hord az ew fekeesebe; a pychel [tűcsök] meg ehylne kezdé a hangyanak kewyergeny (Pesti: Fab. 55). A mely fán hangya jár: ó hájjal által kell vonni és kenni az fát és nem mehet fel (Radv: Csal. III. 56). Olly lassan jár, mint a hangya (Kisv: Adag. 322). A hangyá-fészket meg-bozgatják (Kónyi: HRom. 80).

[Közmondások]. Kiezin a handya: de meg tud azért bussúlni (Holt: Mes. 36). Még az hangyának-is vagyon haragja (Czegl: MM. 13).

Hangyai: formicinus MA. langsam, wie eine ameise [?] PPB.

[Hangyálkod-ik]

Hangyálkodó: formicans; hangyamódra mozgadó MAL.

Hangyás: formicosus MA. voll ameisens PPB.

Hangyásos: formicosus C.

HANKALÉK: schöpfeimer beim brunnen Adámi: Spr.

HANT (*hánt?* Kár: Bibl. I.456. Prág: Serk. 337. *hont* Illy: Préd. 1.227): gleba C. caespes MA. terra praecipue densa, pingvis ac sibi cohaerens, quae ligone vel aratro subventitur Otr: Origlum. II.278. rasen, grüner wasen, erdscholle PPB. Pázsitos hant: caespes C. Hant, turás: grunus Major: Szót. Erősíti Székesfehérvárt hanttal töltisokkal (Monfrók III.86). Kikénc mezeie fényő viaszos hántokkal és hamual el fedeztetue fekszik (Kár: Bibl. I.456). Az földne hantjai (I.536). Az szeretet nyila, mint valamely darab aszn hant, nénellyet meg sert (Prág: Serk. 337). Mas hantbol rakott falt-is eppítettett volt (Megy: Cosp. 69). Földi pásitos hont (Illy: Préd. 1.227).

föld-hant: ∞ Négy bástyái azután mind földhantokkal regulariter rakattak (Szal: Krón. 142).

pázsit-hant: caespes MA. PPB. [rasen]. A szelid pásit-hantra le-tilének (Fal: NU. 332).

Hantocska: glebula C. MA. caespitulus; kloine erdscholle, kleiner wasen PPB.

Hantos: globosus C. caespitosus MA. caespitinus PP. schollig, knollig, von rasen PPB. Hantos avagy hantál földt kunyocskákban (caespit tectis tugirolis) laknae vala (Com: Jan. 102). Az irtványnak a melly posvány van mellette, nőtt egy hantos sombok annak közepetto (Gyöngy: KJ. 74). Hantos halmok, lüves erűk, Diánának udvara (Fal: Vers. 873).

1. **HÁNY: 1)** emolior C. jacto, succutio PP. wertén PFB. Hánytatott: jactus, jactatus; idestova hányom: disjicio; folyó reá hányom: supergero; nyakra főre hányom: praecipito, disturbo C. A gölekezet hanna (jactaret) erét a gazotilanciomba (MünchC. 97b). Az hayocska hanyattatyt vala: navicula jactabatur (JordC. 399). En myndent az temleczben hanyok (782).

Porth hanyaanak ew feyek feelyre: injecto pulvere capitibus (919). Kereztlnek yegyeet haunya vala (ÉrdyC. 545). (A vész) teotowa hanya ewket (653b). Az sárga gyopárt lund a ruhái közé (Mel: Herb. 93). Ne hanniátok az draga köveket: ne mittatis margaritas vestras (Fél: Bibl. 10). Julianus császár az vert az markau az egben hannián eszt kialtia vala (Fél: Tan. 211). Mindemapon hánytác és forgattác az írásokat (Zvon: Post. 1697). A szemétre hánytott falatot kívánta (Pázm: Préd. 31). Böven hánya véré (Zrínyi I.175). Imide amoda fűk hányák magokat [birkózva] (Zrínyi: ASyr. Z7). A halyagnak a magvát törd meg és gyurd azt kenyir bélben es hánd azt a halaknak (OrvK. 93). Tovább szövi még is fontáni szöszit Takács Mátyás s így a vetélt (Pós: Válasz. 138). Tiz óra felé bumbikot kezdett hanni a várban egymásután (Monfrók XXIII.425. 426. 427). A tévelygésekbe magokot hanyot homlok hányák (Illy: Préd. 1.203). Belsőrszeinek faldalmítol igen hányattatik (II. 525). 2) [jacto, objecto; öfter vorbringen, vorwerfen]. Jo szerenczeleken erősen hanyac istenben valo bizodalmokat (Born: Préd. 252). Jamborsagodat emberec elöt haniot (Mel: SzJán. 132). Ne cigankogyek senki, ne hania erdenet (uo.). Jövedelmenc keves uoltat hannya (Tel: Evang. I.426). Ki mind utan tudatlanságomat hanyod ennekem (Tel: Fél. 119). Hányaa gazdagságát, holott semmie nintsen (Kár: Bibl. 1.610). Tudom, hogy igen hányák az atyafiak az római pápának vér szomjáhozását (Pázm: Kal. 162). Mellyet nem azért említek, mintha ozzel sérénységemet akarnám hanni s dicsérni (Matkó: BCsák. Előb. 3). 3) [vomo; sich erbrechen]. Az gyermekek jól vannak; Zsigó kezdett hanni szombatn, de most fel vadnak (RákGy: Lev. 3. 186). Az tegnapi megcsömörlés miatt hánytam es hideg borzogatást is érzettem (Monfrók XV.66. Mik: TörL. 177). 4) [exaro, operio; besetzen]. Egész iskárlt felső ruha, kamokával hant (Gér: KárCs. II.325). Szederics tafata hachoka, ueres barsonyal hant (Radv: Csal. II.16).

[Szólások]. Zemeeben hanywan embernek mynden byneyt (ÉrdyC. 12. 25b). Csecesmő magzatunkat fegyverre hányák (Megy: 6Jaj. IV.16). Ha nem mongyátoc meg, kontzról kontzra hányattatoc: nisi indicaveritis mihi, peribitis (MA: Bibl. II.157). Konezról konezra hányták darabolták (Kom: Élet. 27). Köttya vetyére hányom: sublasto C. A tengeri tolvajok jutnak egy Mikhülenia nevű városba, kinek piatán nyereségeket kötyavetyére hányvui, Társát-is áruba botsátyák (Hall: HHist. II.281). Apro gyermetsleketis szal-lara hantac, es harmassaulis lo hatara tarisznyaba kötöztee (Born: Préd. 78). Szömére hányom: inprobo C. objicio, oggero Kr. Szégyenlyed, az mit adtal, az szemére hanni amae (Kár: Bibl. I.679). Tonéked halá-adatlansig szemedre ne hányattasséc (Com: Jan. 194). A város el-ragadoztatic, s á k m á n y r a hányattatic: diripitur, expilatur (Com: Jan. 151). Igen törtoc elastromokat, atkot igen hantoc (Born: Ének. 366). Mit hant falra borsót? Gallos quid exocis? (Decsi: Adag. 182. Kisv: Adag. 194). A bíró is eljött egész támasával, esedett értent hathatos szavával; de ez is csak falra hánnya itt a borsót, szót; jobb lesz, ha nékem csináltat koporsót (Gvad: RP. 132). Tzigány kerekket hányni: in rotam se versare, circumagere PP. Az róka hánnya az eselt, és ide s tova evez farkával (Pázm: Kal. 151). Róka módon a eselt egyfelé is s másfelé is hánnya (GKat: Tük. Előb. 14). Azt gondolja, hogy bátorságosan hánnya a tselt, azont sok vigyázó szem árulja el (Fal: BE. 584). Ellene vetegetek, ellent hánnyok; objecto PPB. Heában hánny ellent Rustin bék kardgyával (Zrínyi: ASyr. 197). Elvágaték keze, de ugy sem szálnék ellent hánnyi a másikkal; midőn már elkezdett volna a sok ellenhányásban fáradni (CsikGy. 71). Hányac eszeket, hogy szegényt ol-nyonjanac (MA: Bibl. V.13). A búza fojet hany: sores spicatur PPB. Hányi a fejét bolondhoz illik: caput jactare *fanaticum est PPB. Fittyet hany mind a régi sz. atiaknak

[Bal: CsIsk. 419]. Menta a borsókra littyet hány (Fal: Vers. 571). Mikor Eger-várra hamaliát lühtünk, úgy mutatta [a jósló sas] valamint kívántuk megunk (Zrínyi: ASyr. 80). Ne hány ember lyteet [ne esküdözék] minden kysded dologert hegyaba (ÉrdyC. 525). Mit használ az embernek hitit szóval hánni? (Mad: Evang. 191). Kótya vetjét hányok: auctionor C. MAI. Nem derézsikédnél ilyen mód nélkül és nem hánnál másra kőueczikéket (Bal: CsIsk. 104). Lest hánni: insidias moliri: locare insidias alicui PPBI. Minden felel eseket hántak (MonIrók III.207). Egy ez vylaghy chwif yatecus kezdé maga at hanny (ÉrdyC. 95). Soha ne mondhasa az my ellensegwnk magath hanywan: meg győzen ewketh ThewrC. 134). Az papsag erősen hannya magat űtes tilussal, hogy ő catholica orthodoxa ecclesia (Born: Préd. 460. MA: Tau. 177. Zrínyi I.178). Hányod panaszo dat (Zrínyi II.110). Egyéb javakból is prédát hánni kívánván (MonIrók XV.52). Mikor vitézek rudat hannah vala, ifjú Lajos király sokszor nézi vala (RMK. IV.244). Nem űz nagyra szívem, szemem nem hányom magassan (MA: Bibl. V.61). Mind a kettő (a két orony tetején az arany nap s eziüst hold) csoda sebességgel űrgott és szikrát hányt (Fal: TÉ. 677). Szitkot hány az űgben (Gyöngy: MV. 17). Tőrt hányt (GyöngyD: Char. 401). Tört hányó titok (Fal: Jegyz. 936).

[Közmondások]. Akar mint bűnc az űkře az boitoriant, de zért vgyan nem ragad rá (Decsi: Adag. 203).

alá-hány: dejicio Kr. [herunterwerfen]. Sokan magokat az poly vízbe hanyat homlok alá hantak vala: plerique in flumen e praecipitaverant (Forró: Curt. 207). Az kik űket vezettek alá, az földre fő meredek alá hanyattatvan, azouoktol el tapod-atnak vala: qui reixerant eos, praecipitati in terram ab ipsis breberantur (529).

által-hány: trajicio Kr. [hintiberwerfen]. Nevec hetűneec által hányására írott versek: anagrammata (Com: Jan. 163).

be-hány: 1) injecto C. hineinwerfen PPB. Sőrőbben bum-jikot s gránátokat hántak bé, kövekkel egyelesen (MonIrók XIII.420). 2) operio: bewerfen, bedecken]. Minden ió szántó űldet be hantoc kőueckel: omnem agrum egregium operietis apidibus (Kár: Bibl. I.333).

eggyűvé-hány: [conjecto; zusammenwerfen]. Holt testetet az ti bálvánitockal egybe eggyűvé hanyatom (MA: Bibl. I. 15).

el-hány: disjicio, dissipo C. [wegwerfen, auseinander werfen, erstreuen]. Tajtékját elhányom: despumo; elhányattatott: disiectus, dispersus C. El-hányai házat: *disturbare aedes PPBI. El hannyan ő ruhait (projecto vestimento) fel zőcűen, ifűd ő pozia (MünchC. 93). Zaggassuk meg ő kőteleket es ő igaiokot hánnuk el mi rvolnk (DübrC. 16). Hánnók el setetsegnek ő polgit es űltőziőnk fenessegnek fęvveribe (257). Yme zerzettelek pegedet neepelnek felette, hogy kyket akarz ky zaggass es el őry es el vezess es el hány (ÉrdyC. 342). Hannywnk el ny ewlwnk mynnden fertelmetségőket (575). Ruhaiath el hania VirC. 27). Mosd meg az szárít hánd el (Mel: Herb. 22). El an'om az en gabonas hazaimot és nagubbakot rakok (Sylv: T. I.103). Ir, hogy el hanthak volna az lúdat (RMNy. II.141). Cytale: olly kigyó, ki télben hányja el az bőrt (Sziksz). Hogy ánnék el ilyen nag nyereseg? ab ipsa messe discedam? Decsi: Adag. 299). Az gyępút el hannya: dissipat sepe (Kár: ibl. L629). Minden szęlr el hanyatnac, az az, földnec minden zęletire: in omnem ventum dispergentur (II.123). Szablya ávelyeket magoktol el hányák (Zrínyi: ASyr. 269). Ha a váron meg gyúlad egy ház, vallyon nem jobb é azt a házat mind-zárt mindeustól fęvrást el-hánni, hogy sem miut az egész írost veszedelmes tűzre bősátani (Hall: HHist. II.241). Kótya-tye leszen, el hányák űket [a rabokat] (Gér: KárCs. III.455).

[Szólások]. Az fűge fa az nagy fuuo szeltől meg indetatik es el hannia az ő bimboiat (Mel: SzJán. 190). A róka el-hányván szőrért (Com: Jan. 47). Nem-is hannya-el hitit: nec dejerat (184). (A kossoe) mind meg űckelje a farkast, anyéra, hogy mind el hánni a hazug nac valót (Helt: Mes. 299).

elhányás: dissipatio C. projectio, profusio MA. zerstreung PPB. Kigyó vetkezés, bőri elhányás: *angvina vernatio PPBI. A róka ki keletkor el-hányván szőrért, kopaszszágot, szőr elhányást szenved (Com: Jan. 47).

elő-hány: objecto MA. vorwerfen, vorrücken PPB. Nem hannyuc ele könyörgesünkben ni igassagunkat (Born: Ének. 139). Elő haniod tonabba az írasnac külömböző igeiet (Mon: Apol. 309). Vagy mit hányhatok-elő igazán, ha meg nem adod a mit kérek? (Pázm: KT. 309).

föl-hány: 1) subacto C. in die bölie werfen PPB. Nagy űklelő fáját hog fel hannya vala, nyakaban csuklyája lobogdogal vala (Hosv: Toldi. 8). Kőteleket hántac fel az házra (MA: Scult. 932). Fel-hányác a gabonát szóró lapáttal (Com: Jan. 75). 2) [everto, subverto, disjicio; umstürzen, zerstören]. Fel hannya mynd az hazat: everrit domum (JordC. 581). Fel hannyaak mynd eetkőket, mynd atzalokat (ÉrdyC. 515). Az németek az városban való egyházbeli régi földesurak temetésit fel-hányván, a fejedelem édes atyja Rákoczi Zsigmond testét is kihányták (Szal: Krón. 167). 3) [scrutor; durchstöbern, durchforschen]. Hannyatok fıl az zent írast: scrutamini scripturas (JordC. 640). Hányák fel az szent bibliát (MNYil: Zsolt. 63). Fel hántam ládáimat (Gér: KárCs. IV.397). 4) oggero, injecto MA. [vorwerfen].

fölhányás: [objectio; vorwurf]. A más gyalázása, szemre való fel hányása: opprobium (Com: Jan. 184).

ki-hány: 1) ejicio MA. hinauswerfen PPB. Fővenyét ki-hányom: exareno PPBI. Ki hána mend az arolocat: ejiciebat omnes vendentes (MünchC. 52). Az gonozokat ky hanyak: malos foras miserunt (JordC. 396). Kyve hanyatnak belőle az holt tagok (8). Hannyok ky kezewnkből az fęgywert (548). Szemetre ki hánlak (Hosv: Toldi. 9). Hazabul Medeat Jason ki hania (CsomaC. 22). Ki hannya a kerekeket a szekerekből: subvertit rotas curruum (Helt: Bibl. I. li2). A must fel-forja, és ki-hannya, valami rikóság a bórd fenékén találtatik (Pázm: Préd. 231). Saláta cikoria győkérből: hámozd szépen meg, a fassát hánd ki (TörtT. 1579). Az íoszagnak hatalmas előglalóit, hatalmasul belőle szabad ki hanni: ejici possunt (Ver: Verb. 130). Ostorral vervén, hánta ki az templombul (Zvon: Post. II. 270). Minnyájokot kihányá a templomból (Illy: Préd. I.119). 2) [subverto, devasto; zerstören]. Tővéből kihányó: exterminator C. A hartzal még-vétettett város néha el-is törőltetic, ki-vágtatic avagy többől ki-hányattatic: exciditur (Com: Jan. 151). 3) [evamo; ausspeien, von sich geben]. Estvéig hánytam hűszszor, talám az mit azelőtt nappal őttem volt is emésztetlen hánytam ki (RákGy: Lev. 186).

kihányadók: ejectamentum MA. auswurf, was weggeworfen ist PPB.

kihányás: ejectio MA. egestio; auswerfung, verbannung PPB.

[környül-hány]

környülhányás: circumjactus C.

lő-hány: dejicio SL [herunterwerfen]. The soksaghw dycző-seghedben le hanyad en ellenseghymet (JordC. 41). Lewe hannyaak hw labaynak előtte: proejerunt eos ad pedes ejus (403). Wgy hogy meegh az wezakon es le hannaak hw betegőket: adeo ut in plateas efferrent infirmos (721). Le hannyaak fęgy-verőket (518b). Jo ruhait rola lehaman, zegenőknec ruhaiban

ődözek (TihC. 21). Gerendákat fökről nyakokban le hanyanac (Göres: Mátý. 18).

léhányás. Gondnak lehányása: remissio C.

mög-hány: 1) disjicio MA. zerstreuen, von einander werfen PPB. [zerstören]. Meghánc a házszató: nudaverunt tectum (MünchC. 73). Meghánc a hezátot (Holt: UT. J4). A farkas is előjön, meg hánya és szagatja az juhokat (Keesk-Tört. II.229). Minden hidakat elégetett a ladányin kívül, de azt is meghányta (RákGy: Lev. 176). 2) [serutor; aufstöbern, durchforschen]. Meghányá Laban mind az egész sátorát és nem találta meg azokat: scrutans omne tentorium, nihil invenit (MA: Bibl. I.29). Nézzel meg a népeket, hánd meg napnyugati fényes nemzeteket, légy bírájok (Orezy: KöltSz. 12). 3) exaro [operio, occupo; beseten]. Selyem-galauddal meg prénezi, meg hánya: bombycinis taeniolis describit, exarat vestem PP. Egy zoknya, kynek mynd fewly, mynd allya fekethe barsonnyal wayon meg hanyva (RMNy. II.211). Báthory Annának (hagyok) egy gránát felső ruhát kit meg hántak kamukával (Gér: KárCs. III.368). Minden filut meghántam néppel (RákF: Lev. IV.16). 4) [meditor, perpendo; bedenken, wol erwägen]. Gondolatok meg yol, hanyatok meg eressen (ÉrdyC. 56b). Hasznos előre és több-ször-is meg-hánni azt, a mitül tartunk (Fál: UE. 442). Tsak kevesek időt kívánt, hogy meg hánya elméjét (Fál: Const. 514).

méghányás: 1) jactatio, concussio, turbatio MA. bewegung, erschütterung PPB. 2) [scrutatio; erforschung]. A sz. attyák könyveinek meg hányásában szorgalmatos ember (Czepl: Japh. 157).

szélllyel-hány: dispello C. [vertreiben].

Hányadók: rejectaneum quid Kr. [answurf]. Egy féle állatok a jóságú füveket ingyen sem illatozzák, hanem a kerlésznek és egyéb munkásoknak emésztékjeiket és bűdös hányadékokat szagolják (GKat: Váls. II. Előb. 63).

Hányakod-ik: 1) jactor, fluctuo MA. hin und her geworfen werden PPB. Hányakodó habok (Zvon: Post. I.349). 2) jactor MA. [glorior; prahlen, sich brüsten]. Tys hamissan élőte, haniukodun a szent irással (Mon: Apol. 285). Ezeckel hanyakodol az helyeekkel (306). Maga igazságával hanyakodo phariseus (Zvon: Post. I.318). Ő tudomanyaul hanyakodie vala (Sztár: Ath. 3). 3) discepto C. [streiten]. De mi szükség nekünk beszéddel hanyakodnunk (Ver: Tan. 206). Tsák azokon kívánsz uralkodni, a kikkel fegyverrel szoktál hanyakodni [igy] (Kónyi: III.rom. 118). [Vö. Hánykód-ik]

Hányakodás: 1) jactatio MA. das hin und her werfen PPB. 2) jactantia MA. [prahlerei]. 3) [disceptatio; streitigkeit, zank]. Meg tekintvén az áldósság tudományában való sok szomorú kötődéseket, sok versengő hanyakodásokat (Pázm: Kal. 79). Míg az őrdög igaztásából a hit vallásban hanyakodásoc nem voltanac (EgyhRend. 115).

Hányás: 1) succussio, jactatus, jactatio MA. das erschüttern, bewegung PPB. [das hin und her werfen]. Elméje hányása, fő-törés: *agitatio mentis PPB. A szentek teteminek böcsületlen hányását, és töb efféle dolgokat, le-ráz magáról Balduinus (Pázm: LuthV. 135). A kimondásban való cselekedetet kezeinek hányásával szinesíti: actionem gestibus colorat (Com: Jan. 161). 2) vomitus Kr. [das speien]. Orvosságok áldóvaló hányás (Hall: Paizs. 455). Minden holnapban hasznos szádon hányás (Foly: SchSal. 25). 3) [scrutatio; erforschung]. A ki emél külömb indulattal torog az biblíának hányásában, félő, hogy . . . (Pázm: Kal. 455).

cesel-hányás: [dolus; ränke]. (Megy: Cowp. 36).

körsz-t-hányás: [wiederholtes bekreuzen]. A kereszt-hányás elijeszti az őrdögöket (Czepl: MM. 258. Matkó: BCsák 430).

kéz-hányás: schironomia C. MA.

kótyavetye-hányás: [praedae distributio; verteilung der hente]. Nagy jó szerencsésen járnak vala, úgy hogy a kótyavetyehányás a táborban meg nem számékk (Szal: Krón. 122).

kő-hányás: 1) [acervus lapidum; steinhaufen]. Jő a kő lyukakba; jő a kő hányások hajlékába (Pázm: Préd. 518). 2) [acumulatio; rivalitát]. Mert az fő embereknek soha nem lészen annyí dícsiretec, az mennyi dícsiretec szokot lenni a kősegi renden való embereknek az ő előtőce járó emberekkel való vetekedéskből és kohányásokból [igy] (Prág: Sork. 587).

les-hányás: insidiarum structio Kr. [nachstellung]. Les-hányás, valaki ellen törés: petitio; les-hányással élni: *agere ex insidiis PPB. [Toln: Vigaszt. 114. László: Petr. 111]. Tudton tudtuk mi Franciaországának erejét, csendes és háború létében minden mozgását les hányását (Fál: NC. 321).

maga-hányás: 1) gesticulatio C. 2) alazonia C. jactantia MA. arrogantia PPB. ruharedigeket, hochmut PPB. hochfahrt C. Maga hanyast es hotsagos zot mindenestev fogua meg utal uala (MagL. 6). Az öntőlőknec byneő hyrzolas, maga háhas (NagyszC. 356). Myt haznalt nekevkn az keuleseg anagy myt hozot nekevkn kazdagsagokrol valo magonk hanyasa (CornC. 280). Awag mit adott minekwnk ez velagi kazdagsagynknak maga háhasa (BodC. 7). Az kőrvőthfa yol lebeth mutogatasth, es maga hanyasth nem val, de maga igazto erwőth es tehetv cyelekődesth val (Konj: SzPál. 116). A keuleseg, emberi maga hanyas es mutogatas ellen praedical (Tel: Fel. 112). Az papistaknak imillyen amollian maga haniások (EszT: IgAny. ?)

nyakrafőre-hányás: praecipitatio [das umstürzen]. Az országok nyakrafőrehányásának szava: vox praecipitationis regnorum (Illy: Préd. II.203).

szémrevaló-hányás, szemre-hányás: [exprobratio; vorwurf]. Méltatlan szemre való hányásokat hallottam (Kár: Bibl. I.480). Szemre való hányás nélkül adgya azt (MA: Bibl. IV.219). Szemre hányását elfelejtette (Kónyi: VM. 80).

szin-hányás: [hypocrosis; heuchelei] (Csúzi: Síp. 20. Csúzi: Tromb. 378. Kr.)

zálog-hányás: [pigneratio; verpfändung]. Az pénzbe még eddig ide egy pénz sem köldtek, az egy isten tudja, minemő ide tova való szalog hányással eligítetem meg az uraimat (Nyr. XVII.85).

Hányat: 1) euro jaci Kr. [werfen lassen]. Kiket az tengerben hanyatam (ÉrdyC. 433b). A kösségnek is penszt hányta kaldossásra (Holt: Krón. 28). Éh disznoc alabba sokat hányatá [a foglyok közül] (Göres: Mátý. 68). Látják, mennyi kuruzcot fogattam meg s hányaltam tőnlőczre a rozsz dolgokért (Monlók XV.678). Engedd meg, katonád lovát vakargassa, de alomját paraszt hetessel hányassa (Orezy: KöltSz. 151). 2) [vomere facio; erbrechen versuchen]. Hányató orvosság (PP PaxC. 163).

[Szólások]. Szabalyára hányatá (Monlók. III.16). Szabalyára hányatá őket: occidit eos in ore gladii (Kár: Bibl. I.488).

Hányatás: jactatus MA. bewegung, das erschüttern PPB. [das hin und her werfen]. Ez éle az szélnec hányatása miatt el nem bomolnac (Kár: Bibl. I.665). A nagy hányatásban gally: romladozik (Gyöngy: Char. 33).

Hányattatás: jactatio C. agitatio, succussio MA. bewegung das schüttern, rütteln PPB. [das hin und her werfen, fährnis]. Búsításinkat, hányattatásinkat fel-jedzette Tof: Zolt. 289).

Hánydogál: jacto, jactito PP. oft werfen PPB.

el-hánydogál: disjecto MA. hin und her oft werfen PPB.

ki-hánydogál: ejecto MA. oft herauswerfen PPB.

Hánykód-ik, hánykod-ik: **1)** jactare se, tripudio MA. [sich unruhig bewegen, sich hin und her werfen] vor freuden springen PPB. A tenger hánykodik: mare *aestuat PPB. Hánykódó vizoid: fluctus tui (MA: Bibl. II.193). A törben akadott vad, memél inkább' hánykodik, annál inkább' nyakára szorította a hurkot (Pázm: Préd. 685). Szeel vésszel hánykodgiék (Bal: CsIsk. 137). Ne hánykodgyál, czendesen aludgyál (OrvK. 6). Ne hánykodgyunc, mikor az urnac veszszoje hátunkon vagyon (Megy: 3Jaj. 86). Hánykodot mint az tengeri háború (Perny: LFL. 56). **2)** jactare se MA. [glorior] sich rühmen PPB. Ezzel dickeked-
tec, ezzel hankodtoc (Mon: Apol. 286). A vak szerentsével többet ne hánykodjunk (Kónyi: HRom. 104).

Hánykódás: **1)** iniquus, inquietudo; unruhe PPB. [fahrnis]. Az ő evangeliomanc ki terietteséről, annac soc féle hankodasról (Born: Préd. 52). Soc hankodási, es nehesegei nem vol-
banac (410). **2)** exultatio MA. freudensprung PPB. **3)** jactantia MA. ruhmredigkei PPB. **4)** [certatio; wettstreit]. Mi nem iá-
ékről vagyon a hánykodás: non certatur de oleastro (Decsi: Adag. 173).

Hánykódtat: [agito, turbo; umhertreiben, beunruhigen]. Valóban hánykódtatja az embereket mostani állapot (MonOkm. XXIV.531).

Hányó: jactans, projectans MA. [werfend, schüttelnd]. Hányó ló: rázó ló; successor, succussator MA.

ganéj-hányó: lixa C.

hant-hányó: Kőmivesek, banthányók, téglavetők (Kár: Élet. I.260).

les-hányó: insidiarum structor Kr. [fallen werfend, rünke-
schmied]. Les hányó keleptze (Telekesi: FLél. 195).

maga-hányó: gloriator, ostentator C. jactator, jactabundus MA. prahler, ruhmrediger, grosssprecher PPB. Zeretet tñrelmes, nem maga háno (DöhrC. 297). Kerkedő, maga hanyo bezed (Apost. 33). A szeretet nem magahányó: caritas non aemulatur (Helt: UT. X2). Maga hano erdemes pharisaens vagy (Mel: SzJán. 132). Ez féle ember czelezapo, maga hányó (Cis. F4). Maga hányó deliatskák (Soós: Post. 431). Patvaros, maga-hányó bölesek (Mad: Evang. 806). A nagy minister apprehendála is, maga szóval magahányó, hogy . . . (Monrók VIII.371). Maga hányóknek esmertettek (NóPM. 13).

rosta-hányó: [incantator, vaticinator; zanberer, wahrsager?] Nem az istenhez folyamodnak, hanem varásléhoz, rosta hányókhoz, hagymaz mérőkhöz (Báth: Tromb. 192).

szar-hányó: *copreus, stercorarius, ganelattisztító MAI.

szín-hányó: [hypocrita; heuchler, heuchlerisch]. Hanem, szín-hányó palástolásnélkül meg-felele kötelességének (Csúzi: Sip. 744. 55).

tűz-hányó: [ignivomus; feuerspeiend] (Zrínyi II.105).

víz-hányó. Víz hányó kerekék, kupás kerekék, melyekkel valamely folyó vízből másuvá vizet mérnek, és hányák-ki: rotas *modioli aquam haurientes PPB.

Hányód-ik: **1)** jactor, fluctuo MA. hin und her geworfen werden PPB. Hányódik e világban (Megy: 3Jaj. II.35). Rázódott, hányódott (Grad: FNót. 100). **2)** [discepto; streiten]. Magokban hánodnak és vetődnek vala: disceptabant inter se (Sylv: UT. 126). Eg mas közt igen haniodnac es fedődszenc vala (Mel: sám. 103).

Hányódás: [jactatio, fluctuatio; das umherwerfen, das schütteln]. A tenger hanjódisban szokatlan emberok (SpecMyst. 63. TörtT. II.166).

Hányogat: jacto, disjicio MA. werfen, hin und her werfen, zerstreuen PPB.

[Szólások]. Egy zereztes ember mykoron ez vylagbol kymult vona, ottan el ragadnak az erdeghők ow leelkeet es kezdeeg vadolny Cristus Iesus előt, mynden gonossagaat z e m e o b e n h a n y o g a t h w a n (ÉrdyC. 435b).

el-hányogat: disjecto C. disjicio, abjecto, dissipatio MA. verwerfen, wegschmeissen PPB.

Hányt, hányott: **1)** jactatus, projectus Kr. [geworfen]. **2)** [exaratus, opertus; besetzt]. Eg veoreos athlacz zoknya, kynek az allya két zerrel wont aramany hant. Egy kamoka zoknya, fekete barsonnal hant ket zerrel (RMNy. II.65). Tarka hánta allyu szoknya (Mel: SzJán. 564). Draga, hant alliu ruhak (Mel: Préd. 108). Hányot allyu szoknya (Soós: Post. 303).

Hánytat: **1)** [jacto; hin und her werfen, umherwerfen]. Az tilok munkanak tudatlana az fyen hantattya magat (Pesti: Fab. 56). A kos az ő szaruait igen hantatja vala minden fele (Szék: Krón. 47). **2)** cogo ad vomitum SI. [erbrechung verursachen]. Hánytató orvosság (PP: PaxC. 4). **3)** profero [vorbringen, vorwerfen]. Ilyen embernek beszédét akarjátoké hántatni? verba talis hominis vultis proferre? (MA: Bibl. I.452).

[Szólások]. Az ember az e s z é t sokképen h á n t a t j a (Kónyi: HRom. 23). Hántatác magokat mindenec, kie gonoszul czelekődne (Szék: Zsolt. 97).

Hánytorgat: jacto, jactito, ostento SI. [objecto; zur schau tragen, vorwerfen]. Ez az igaz magyarázat, akar mint hantorgadís (Mel: SzJán. 302). Elégséges okát az ellenkezők nem adhatják, miért kellene annak méltóságát hantorgatniuk (Pós: Igazs. I.32). Rágalmazásit hantorgattya (Pós: GBot. 62). Hitemnek állhatatlanságát és sokszori változását hantorgatod (Nagyari: Orth. 226). Ti mindenkor a magatok familját hantorgaltok s az én familiátam gyalázzátok (Cserei: Hist. 36). Ezzel nem a maga bün nélkül való voltát hantorgatta (Intze M. Rhédei János fölött mondott préd. 1768. 12).

2. HÁNY: quot C. MA. wie viel PPB. Hány esztendős: quotannis; hányan: quoteni MA. Iesus monda azocnac: Han kéneretec vagon? quot habetis panes? (MűnehC. 43. JordC. 403). Hañ kosarokat telteetek be? quot cophinos sumpsisit? (404). Han eztendős uag? (KazC. 114). Han'at bőytölt, han' miset hallet (NagyszC. 198). Immár az felső lyukokat lásd meg hány (Helt: Arithm. F7). 120 szemnek vallyon hányat téssen három fertállyá? (L7). Han szasz forintod iőt? (Mel: SzJán. 67). Juhod seregének te tudod hány héja (Rim: Ének. 87). Hát a lelki irgalmasság cselekedeti hányan vannak? Azon szerént hetes számban (Illy: Kat. 567).

né-hány: aliquot MA. [einige, etliche]. Néhányakat ismerék (GKat: Titk. 271). Néhány üdőtől fogva itt vagyok várakozásban (MonOkm. XXIII.593).

néhánykor: [aliquando; bisweilen]. Az isten néhánykor bárkát készít az ő hiveinek, néhánykor meg maradásra való helyet mutat (Báth: Tromb. 171. Megy: Bayle 75). Csak el-néhánykor és el-néhol (GKat: Váts. Előb. 46. 35). Ebben a jöszágban nihánkork költ el hateraz köből bor is (RákF: Lev. I. 191. PhilFl. 4).

égy-néhány (ednyhany LevT. I.222. egy nihán' Sylv: UT. 7. egyhán Szár: Cat. k4. egynehány MA: SB. 329. MA: Seult. 7. sth. egy nyihány Helt: Krón. II. Helt: Mes. 43. ennehán JordC. 339. 738. ennehán ÉrdyC. 206b. 581b. ennehán' 543b. ennehány TitkRózs. 28. Drég: Spec. 9. enjhan LevT. I.218. enyi-

hany Bethl: Élet. 93): aliquot C. [einige, etliche]. Egy néhányan: complusculi C. Zent Ferenc mene zent Iacobot meglatny, vyuen vele egynehan tarsokot (EhrC. 13). Emehan napokon: per dies aliquot (JordC. 738). Ennehan estendők el muluan (DebrC. 114). Zent ferenz ima neki emehany igeket (VirgC. 18). Ő magá kedig egy nyihány napic lón az városban (Helt: Krón. 19b). Es lón egy nyihány nap után: factum est post multos dies (Helt: Bibl. I. B2). Az után Átila eg nehan ideig meg niugnan, esmet taberat indita (Szék: Krón. 116). Elémeltatta a községet az egynehány pártos embőr (Monlrók. III.141). Meg vna az Izraeluel és egy néhányat fogva el vñn benne (Kár: Bibl. I. 139). Régen egynehány esztendő házasok sem tudták, a mit most egy gyermek beszél (Pázm: Préd. 199). Egynehány ideje, hogy mind azon forgódik, miképpen találjon abban módot, hogy oda mehessen (MonTME. III.26). A lengyel tábor már egynehány időtől fogva sánczba bevervén (ErdTört. II.379). Az almának külömb külömb féle nemét és nevét mind leírnyá, majd hasonlatosnak, és lehetetlennek ítélém; én csak ennyihányat nevezek közzülők (Lipp: PKert. III.142). Egynehány veréték gyöngye csügg orcáján, egy szunyog is esdett annak szép rózsáján (Thaly: Adal. I.125). Két sziz egynehány esztendőig (Bíró: Préd. 24).

[Szólások]. Ha az vr isten egynehány külömbözök képpen adta volna az ő juhái eleiben az Sz. Máté evangeliomát . . . (Pázm: Préd. 344). Az hadi nyereséget az hadi fejedelmec egy nehány magokal el osztva: vala: praedae bellicae imperatores cum paucis diripiebant (Decsi: SallJ. 36). El szalada az király lóháton egy nehan magával (Kár: Bibl. I.327). Egy néhány magával fel-készüle (Czegl: Dág. Előb. 32).

[egynehányad]

[Szólások]. Egynehányad magával (Ver: Verb. 314).

egynehányka: [nonnulli, aliquot; einige, etliche]. Az Aszalóra bément németeket nem győzvén kivárni a faluból Harányiék, mind az egynehánykán is vakmerőképen rajtok mennek (Runy: Mon. I.61). Az két emberen kívül az egynehányka közlegény katonánál több nem esvén el (Monlrók. XVIII. 105).

egynehányszor: aliquoties C. aliquot fariam MA. etlicher weise, etlichemal PPB. Ez kenyyetel nem chak egyzer auagy ketzer kely kenny, hanem egy nyhanzer (Frank: HasznK. 24. Kules: Evang. 304).

egynehányszéri: [aliquoties occurrens; einigemal vorkomend] (Megy: Dial. Előb. 16).

némi-hány: [aliquot; einige]. Azonközben nemhan napok el mwlwan (ErsC. 434b).

vala-hány: 1) [aliquot; einige]. Ilyen igazgatásnak formáit hármat állítanak: aristokrátia, midőn a tartomány, birodalom, valahány becsületes, fő személyek által igazgattatik . . . (Szal: Krón. 5). Akadályok miatt valahány napig várakozása lón hatalmasságod csaszának (MonTME. IV.226). Az oleső praedicator két kézzel kapták, mollet éppen csak a magyarság acceptála akkor, elhagyvám, ha ki valahán a Luthervallást üzte volt is (ErdTörtAd. I.34). Az ő baráti közül hozhatna valahány száz gyalogot, ha találna (TörtT. XVI.86). Hogy valahány nyugtatlan ifiaknak cholekedetek utolsó veszedelmet szögeuj hazánkra ne hozzon (VIII.52). 2) quot; so viele). Valahány ember, annyi értelem: *quot homines, tot sententiae PPB.

[Szólások]. Az fejedelem igen nagy veszélyvel, csak valahány magával kitörtetett falura (Kem: Élet. 64).

valahányszor: quotiescunque SL. [so oft nur]. (PéldK. 57). Vala hanzor eh kenieret cienditek es eh polarbul imdo-

tok, az urnak halálát izenitek, azaz az ő haláláról emlékeztetek meg, meddeg el iw ez uelagnak meg iteletire: quotiescunque comederitis panem hunc et de poculo hoc biberitis, mortem domini annuntiabitis, donec venerit (Ozor: Christ. 187). A többieket ki-ki veheti, valahányszor a szükség hozza magával (Bíró: Angy. 252).

Hányad: quotus Kr. [wie vielter]. Hanyadoth the hallotthal: quotam (horam) audivisti? (Heyd: PCF. 10). Hányadrész (Zrinyi L100).

[Szólások]. Hányadán vagyunk: quanti, quo numero restamus Kr. Nem tudom, hányadán vannak? (RákF: Lev. V. 18). Hány óra vagyon? hanyadán van az idő? velehe zeit ist es? quelle heure est il? (Kírbesz. 91).

Hányadik: quotus C. MA. wie vielter, welcher an der zahl PPB.

Hányféle: quotplex C. MA. wie vielfältig PPB.

Hányképpen: quot modis SL. [auf wievielerlei art]. Hányképpen való okból esmerhetty meg embőr az bynec neződelmes noltat (DebrC. 451). Hányképpen kement meg az isten? (Fél: Tan. 217). Hányképpen tanít az isten az alázatosságra? ketképpen (457. Barna: Isk. 440. Kules: Evang. 260).

Hányság: quantitas discreta GKat: Titk. 119. CorpGramm. 318.

Hányszor: quoties MA. wie vielmal, wie oft, so oft PPB. Vram, ha bűnhendie afamfia en bennem, hanzer bocássac neki: (MünchC. 48). Jerwsalem, Jerwsalem, hanzor akarttam az te ftyadat egybe gyeyteny (JordC. 429. 577). Az pater noster hanzor mondanyak meg (DomC. 200). Hanzszor könyörgő Moises az népért (Pécsi: Ágost. Előb. 4). Hányszor fekiidten már ugy le, hogy nem gondoltam virradtat éni (Mik: Törl. 108).

HANYATT, HANYATTÁ (*hanita* WeszprC. 103. *hanitta* JordC. 773. *hanyttia* ÉrdyC. 429b. *hanjota* VitkC. 58) supine MA. rücllings PPB. Hanyattá fekvő: supinus Major Sztó. resupinus PPB. Hanyattá dőlt: resupinus; hanyattá dőlt resupinat MA. Hanyatta fekszik diéhségnek koronayra (WinkC. 120). Hanita feksznnek a földön a keresztfan (WeszprC. 103). Essek ky hanytta az palota ablakon: decidit ex tertía cont gnatione deorsum (JordC. 773). Soha ne fekeg hanjota (VitkC. 58). Hanytta essek (ÉrdyC. 429b). El alunec hanyatá (Helt: Krón. 20). Hanyatá essic a setzel szakból a kapu mellé, meg szegéc a nyaka (Helt: Bibl. II.119). Egy lány ágyra hanyattá fekteték a szent ifiat (Pázm: Préd. 352). A földre dőlt keresztre hanyattá fekteték a mezitelen Jénus (512). Esék-zászlóstu Chillag György hanyattá (Zrinyi 153). Hanyat veti (87). Asztalt mostan mérjed hanyat, te szerechen kölk, mérje hosszúságát (112). Hanyat fekszik: supinus cubat (Com: Ja. 113). Testek hanyatta fekszik (Lép: FTük. 42). Hanyat fektetni (Lipp: PKert. I.67). Az istállóban lefeküdt hanyat (RákHajl. II.276). Benn minden állapot hanyattá fordult (FANE. 6).

homlok-hanyatt: [praecipitanter; sich überstürzend, übhals und kopf]. Homlok hanyat rohan veszedelmére (Fal: N. 359).

Hanyatli-ik: inclino, reclino, deflecto MA. sich zurückbiegen, rückwärts fallen). Hanyattlom, artzal döfordulok: spinor MA. Hanyatlik a sereg, megtölytük: inclinat aut innotata *acies; hanyatlik a nap: *inclinat se sol PPB. Lelkü vagy öregből, vagy hanyatlik a gonoszra (Pázm: Préd. 32). A férmi megállapotot idő a megért koros időre hajol, hanyatlic (Com: Jan. 45). Hanyatolván az győzedelem (Alv: P. I.282). Akár hadra, akár békeössze hanyatoljon a dolog, mi börtünkben jár (Monlrók. XXII.588). Az erdélyi fejedele-

ség is vele együtt hanyatolni kezdő (Cserei: Hist. 26). Az mitaria (vallás) pediglen hanyatlani kezdett (Bod: Pol. 23). Északra hanyatlot volt már akkor, mert életének végső határához közeledett (Csúzi: Síp. 37). A hanyatló nap még alkalmas fényében a félhök alá búvik (Fal: UE. 122). Hanyatlott árnyék (Fal: Jegyz. 934). Megtestesülvén a vétekekkel, egy fertőből a másikba hanyatolván, kíméletlenül fársüsgoszkodik (Fal: NU. 261). Felkeverte (beszédével az asszonyoknak) gyomrokat, úgy hogy ketteje vagy harma a rágás miatt tsak nem az ágyba hanyatlot (Fal: NA. 129).

el-hanyatlik: inclino MA. [sich] auf die seite neigen PPB. [fallen, abfallen, verfallen]. Elhanyatlott: inclinatus, reclinatus MA. Hamar elhanyatlottatott vala az vtrol, melyet az vr ténéktec parancholt vala: descruisse velociter viam ejus, quam vobis ostenderet (Helt: Bibl. I.Ppp). Az restség miatt el hanyatlic az ház: propter pigritiam perillabit domus (Kár: Bibl. I.630). Ninczen az, ki értelmes volna, minniaian el hanyatlottanak es haszontalanocka lőttenek (Fél: Tan. 112). Im már bé estvéledie és az nap el hanyatlott (Zvon: Post. I.670). Elhanyatlic az nap (MA: Bibl. I.236). Az békeséges tőrésis el akar hanyatlani (MA: Scult. 966). Nem rettenünk, ha a föld megindul és a hegyek el-hanyotlanak is (Pázm: Imáds. 298). Az ti tudomántok az apostoli tudománál eggyeségen sem volt, kiért el sem hanyatlotatott tőlle (Bal: CsIsk. 35). Se jobra se balra attul el ne hanyatollyunk (Komár: Imáds. 274). El-hanyatolván a deák nyelvnek tisztasága, így él ezzel a szóval (Pós: Igazs. II.319). Minyájan el hanyotlottanak, hejjában valokka lettenek (VárM: ÉgőSzív. 29).

elhanyatlás: aversio, inclinatio, defectio MA. neigung, abwendung PPB.

lő-hanyatlik: procumbo, recumbo pronus MA. sich niederlegen PPB. (Fél: Bibl. 135. Bök: Lämp. 97. Zrinyi I.62).

lőhanyatlás: [recubitus; das niederlegen]. Dellyesti avagy dél után való lőhanyatlás, nyugovás (Com: Jan. 113).

mög-hanyatlik: reclino, reflector MA. [sich] wieder zurückbeugen, wieder [zurück] gebogen werden PPB. [sich neigen, sich senken, fallen]. Meg-hanyatlott had: bellum *attenuatum; a nap már meg-hanyatlott: sol jam *praecepit; meg-hanyatlott idő, vénségre hajlás: *praecepitata neta PPB. Meniegsző keszlet heneniben vala, Griseld szorgalmatos mindenűt ot vala, il nag esettel meg nem hanyatlot vala, mert viselt ruhaiat nem viallia vala (Istv: Volt. 21). Juda birodalma meg hanyatlott (Zvon: Post. II.601). Az igazság ő-magais le dőlhetne, ha meg-hanyatlanék az oszlop, mellyen építettett az igazság (Pázm: Kal. 547). Meg-hanyatlatik mint a gyenge fiatal a nagy tereh alatt (Nagyari: Orth. 213). Kiment tizen-egy órákor, már mikor a világh napja meg-hanyatlot volna (MA: Scult. 195). Ingadozó, dőlésre hajlandó, meg-hanyatlot ház (Com: Jan. 105).

vissza-hanyatlik: reclino, recido Kr. [sich] rückwärts neigen, zurückfallen). Hogy tehetésem vissza ne-hanyatlyék semmiségére (Csúzi: Síp. 348). Sok tunya és kényes szív előveszi néha a jót; de hamar megútván ott hagyja, visszahanyatlik (Fal: SzE. 546).

Hanyatlás: inclinatio, reclinatio MA. neigung, biegun, wiederzurückbiegun PPB. Éjjelre hanyatlás: nox *praecepitata PPB. Szent József minden hanyatlás nélkül, víg örömmel halotta, midőn nagy asszonyunk mondotta Jézusnak (Csúzi: Síp. 76).

Hanyatlott: obliquus [schief]. A szegelet igényes vagy hanyotlot: rectus vel obliquus angulus (ACseri: Enc. 50).

HÁPOLÓD-ÍK: [gemisco, conqueror; seufzen, klagen]. Ertetem te nag[ságod] haragiat, kit te nagch. az eu fiamra vetett; byzoñ hóg eleggett hapolotom raytha (LevT. I.369).

HÁPORJA [HAPORJA ?]. Typhae palustris clava baka, seu haporya nominatur (Beythe: Stipr. 8).

HAPSOL: devoro cum destinatione et cum quodam sonitu Kr. [hastig essen, fressen]. Azt (a káposztát) ragadván az sok török szolgál, melegítetlen hapsolni s hordani kezdék (MonIrók. VII.377). Foghajmát vagy tormát igen hapsolja (Thaly: VÉ. II.51).

fől-hapsol: ∞ Némelly idegen tartományokban istenes jóság fel-hapsolni, s gyomorban hordani a meg-holt atyafiak testeket (Fal: NE. 75).

HARA: szövésűk SzD.

szőr-hara: [cilicium, paunus coactilis; haariger stoff, haartuch] (TörtT.² II.376).

HARÁCS: praeda, tributum, prodigita, auctio, subhastatio Kr. [schatzung, brandschatzung]. Balenák, cethalak és görbe delphineek, Cupidonak baráchoz ezek fizetnek (Zrinyi: ASyr. 6). A jövedőbeli birákért fizettünk császár adójára 120 haracstul 459 ft (MonTME. I.27). Az 130 harácsra esett 520 kila búza (54). Jövedő birákért 130 haracstul 497 ft. 27 d. császár adójába (62). Az minden egy egy barács után föl számított tizenötöt pénzt fizettünk (127). Kivánja szegénység harácsszedit (MonIrók. XV.315). Harács szedő törökök (578). Az rettenetes adó és harács nevelés az zphaiák ellen sollicitálja (MonOkm. VII.247). Ujabb harácsra bocsáták (Gyöngy: Char. 7).

Harácsol: prodigo Kr. [subhasto; versteigern, verschleudern]. Légyen mindenemnek harátsló vására, csak kiváltásodnak készülhessen ára (Gyöngy: KJ. 66). Lányom szive sem oly, hogy azt harátsolja (Gvad: Időt. 21).

el-harácsol: ∞ Az többi (katonát) elfogván, Váradra viték és elharácsolták (MonOkm. VII.408). A fősvény Merosis kegyetlensége a szerechenyeknek, vagy arabiaiaknak pénzen el harácsolt (Hall: Tel. 51).

fől-harácsol: ∞ Magunk, feleségünk jószágai elfoglaltatván felharácsoltassanak? (ErdTörtAd. IV.283).

HARAG (horogvec HB.): 1) ira, indignatio C. zorn PPB. Haraggal: irate C. Nem bírja-meg haragját: iram suam non *capit; örökösön haragot fenn tartani: *aeternum vulnus servare; haraggal felindult: *percitus ira; haraggal buzgó: aestuans PPB. Harag megh bant elmet, hogy ne valasthasson ygasagot (ElnC. 16. 93). Nag hirtelenkédettel gőriede nag haragba: in iracundia magna (BécsiC. 17). Királnac haragia: regis indignatio (450). Kečke kígoconac nemzeti, ki mutatot nektec elfutotoc istennek iőuendő haragiatot? (MünchC. 18). Mynden haragot es bozonkodast ky rekez te zyuedbewl (VirgC. 1). Haragot tartotam atyammak es atyamyaynak ellene (9). Iwue az w atya nag haragal; bertelen haragal rea bertelenkwdék (26). Ew benneek veeghezettöt el wr istennek haraghya (JordC. 911). Wr istennek meg nem engesztelteti ő nagy haragyat (Born: Ének. 10). Atkozot legyen az ő haragioc, miért hogy ilyen sebes (Helt: Bibl. I. Aa4). Meg gálula isten az ű haragiauae vtat (Szék: Zsolt. 212). Giűczen űnnen maganac haragot (Fél: Tan. 316). Hogy fiadat mehedben meg ne banczad, haragtól, emeléstől magadat meg óyad (FortSzer. N6). Sebes haragia láttic (MA: Bibl. V.9). A gonoszok haragot gyűjtnék fejekre, az igaz itilet napjára (Pázm: Préd. 6). Nem társom, hanem áruló ellenségem vóltál, ki engemet isten haragjába hoztál (19). Vétkesek, es harag érdemlők lézüink (60). A filistaeusok-ellen sok-képen jelenté Sámson gyűlöléses haragját (533). 2) [iratus; zornig]. Keuel es harag bezedekkel ellene alla (DomC. 2s4). Harag zemmel tekynte az wrara (felesége, Pesti: Fab. 6). Harag szemmel néz reád (MA: SB. 53). Tekintettéle harag szemmel reayoc (Vás: CanCat. 214). Nagi harag szemmel az aszonira tekintuen (Pont. 216). Sok harag szavu dob tombolva

robhana (Zrinyi 1.64). Harag szóval így kezdé el panaszsztát (Eñt: Gizm. 10). Ti miattatok vezér haragúl fog szólni (Kecsk. Tört. II.381).

[Szólások]. Úgy enyhődék isten haragja a földellen (Pázm: Préd. 302). Enyhődgyék haragod (Csúzi: Síp. 361). Az ő haragja igen felbúsula: iratus est furor ejus nimis (MA: Bibl. 1.253). A gonosz akarósa felgerjed haragja, de nem forr-fel a bosszúállásra, sem felettéül való kemény indulattal nem fenekedik senkire: malevole succenset, verum non effervescit in vindictam, nec vehementer invehitur in quenquam (Com: Jan. 198). Fellobbant harag (Der: Préd. 84). Men-nél valaki gyarlób és erődlén, annál könnyebben fog rajta a harag (Pázm: Préd. 806). Kegyelmed megbocsásson, ne vegye harag neven, se pirongatás helyén (ErdTört. II.129). Hagyjuk paranesban, ki ezt nem fogadja, esik haragba (RMK. IV.212). Nagb haragodban el ne rokkenez, de ynka b ergalmaz en welem (ThewiC. 703). Haragjában kibontakozott az eklészából (Nyr. X.471). A ki másnak haragjában vagon, hogy ujonnan kedvébe juthasson, valami változásnak kel lemi (Pázm: Kal. 746). Haragra fakadni: *erumpere stomachum in aliquem PpI. Haragra való fel-fortyannás (GKat: Váls. 1.941). Haragra ne remicetődék fket (NagyszC. 304). Az sydok haraghra reemeytetek ewthet (ÉrdyC. 128). Az tyzenkettődyk kedeehly nagb haragbra remewle (189b). Haragra rezzeztet engemet: ad iracundiam me provocavit (BécsiC. 198). Ha szinte ujjontában fellobbasztom is azt az edes haragot (Mik: TörL. 91). Furorom irae, diühölt haragot indit ezekkel istenében (Pázm: Préd. 721). Haragot tartotam atyámnak es atyámfyánuak ellene (VirgC. 9). Érttem az te nag[ságod] nagy haragját, kytt te nagb: az en fiamra vettett, byzon hóg eleghet hapolotam raytha (LevT. 1.369).

[Közmondások]. Még az hangyának is vagon haragja (Czegl: MM. 13).

hamar-haragú: irae *properus PpBI. [jähzornig].

hirtelen-haragú: impetus furiosus EhrC 67. furor KulesC. 91. [jähzorn]. Míg atyának hertelen haragya el mulek (VirgC. 26). Hertelen haragal hertelenkwdek (no.).

hirtelen-haragú: proclivis ad iram St. [jähzornig]. Hirtelen haragu ember (Kár: Bibl. 1.611). Nem hirtelen harague, bõ kezé (Cis. F4). Hertelen haragu és magában mérges elegetet természetü lészén (L3. Matkó: BCsák. 8).

isten-haragja: 1) [fulmen; blitz]. Szürkályátok az isten ecclesiáját, de meg-emész az isten haragjának tüze érette (Matkó: BCsák. 90). 2) repertiana, gratiola MA.

Haragit: ad iram concito Kr. [örziimen, zornig machen]. Meg-búsítom, haragítom: obacerbo; másokat reá haragítani: *adducere aliquem in invidiam PpBI. Császárt az kazulra ez haragiti, az két fejedelmet egyben vitatá (Tin. 254). Rutul kezdé bezelleni, monduan: hogy ugianes en eotett kegielmednek be attam, es kdot rea haragitottam (LevT. 1.360).

még-haragit: irrito, exacerbo MA. entrüsten, zornig machen, verbittem PpBI. Meg harageyth wrath bynes ember: exacerbavit dominium peccator (KulesC. 15).

Haragos (haragus ÉrdyC. 543. haragus KulesC. 33. haragus Fál: Tan. 328. DeesiG: Préd. 22. Szár: Cat. B2. Horogus VReg. 297): 1) iracundus, stomachosus C. severus MA. leicht zornig, eristhaft PpBI. Haragoson: irate C. Ősze vont haragos homlok: frons *castigata PpBI. Haragos levél: aculeatne, ardentis litorae PpI. Horogus (férfincv 1220. VReg. 297). En haragos ellensegintől engem zabadito (DöbrC. 38). Haragosok, restek ev myuelkedvetyekben es otrombak ev erkevelchevken (CornC. 158). El esseok ez nagb Babylon, ky az ew haragos förtelmeenek

borabol tytatot mynden neepeketh (JordC. 910). Ada neki egy verhenyes haragos orszálmnac képét (Helt: Krón. 102). Az ki omolt haragos epét meg szarasztya (Mel: Herb. 4). Szörnyű haragos (MA: SB. 314). Erős bosszu-allo haragus isten (Szár: Cat. Lt). Haragos szellő (Zrinyi 1.61). Iszonyuan rikolt haragos szájjával (II.63). Két haragos fél közt békéséget szerző czimborác (Com: Jan. 202). A haragos ő magát őlimeg előbb, hogyssem másokat (Ily: Préd. II.90). Még erre haragos-szabásún monda (ErdTörtAd. II.63). Haragos szemet mutat (Fál: NA. 40. Kr.). A haragos tengor esendesedni kezdé (Fál: TÉ. 700). 2) [inimicus, adversarius; feind, widersacher]. Az isten neki haragosa volna (MA: Scult. 70). Azonban más régi haragosa reá találván, halálos bajra hűtta (Esztl': BSzfz. 11). A samariánusok nagy haragosok voltak a sidóknak (Mad: Evang. 588). Meg-botsátanék haragosomnak (Fál: NE. 32). Okot adnak nagyot haragosiknak, hogy itt-is amonnan-is tsipdeshessenek rajtunk (Fál: UE. 376).

[Közmondások]. Haragosnak kettő része, mégis verik s emi sem adnak (Deesi: Adag. 238): porrige si possis panem, hinc obsonia pugnus MA. Haragost ne ingerelly, darázst ne szurkálly (SzD: MvIr. 216).

[Haragoskod-ik]

Haragoskodás: stomachatio Kr. [vortwährendes zümen]. Harag, avagy haragoskodás: ira seu iracundia Com: Jan. 198. A haragoskodásban alább-hagyni: *temperare animis PpBI. (Börn: Préd. 430). Isten mondgya néki, hogy méltatlan követi haragoskodását (Szeneci: RészPol. A2).

Haragoskodó: stomachosus MA. iracundus Com: Jan. 199. voll zorn PpBI.

Haragosság: iracundia C. MA. zornmütigkeit PpBI. Vetkeztem haragosságomba (VirgC. 9). Kesz vagyok az haragos-sagra (18). Zeretetéssem meg gondolyad, ha vagon awagy lethlegyen the benned valamykoron alnoksag, kegyetlenség, haragosságok (WeszprC. 126). Nyilwan való haragosságban, nemeellyek meeg halaloknak oraya koron sem bochatnak ellenök veetöttéknek (ÉrdyC. 33).

Haragsz-ik, haragusz-ik, haragosz-ik, haragud-ik, haragod-ik: stomachor, indignor, succenseo C. irascor MA. [zürnen, zornig sein]. Horogunec isten (HB). Adad ő minden ragadozatokat osztasba te zolgaidnac, kie haraguttac (BécsiC. 29). Ne haragodyek az te hertelonsaged (HodC. 4). Mikor meg haragandol: cum iratus fueris (DöbrC. 249). En haragutam istenre haboruságnak es korságnak ideyen (VirgC. 9). Reea haragweek Herodes kyal es parancholatot ada ew kegyetlen zolgaynak, hogy azon eeyel feyett vemeek (ÉrdyC. 628). Haragweek w rayok (KulesC. 28). Zertelen harakzyk (LevT. 1.115). N[agyságod] az borok felvysesele felől ream ne haragogyek (295). Oly igen haragudt az szegin pórokra (Tin. 288). Minden tiszteket a nemetekneec aad vala, kin a magiaroc meg haragunae (Szék: Krón. 163). Haragszik mindeneken, vadanie ő néki jobbulásra szolgáluae (MA: Scult. 122). Az isten maga változissával kedvében nem fogadhattya azt, a kire előb haragut (Pázm: Kal. 746). Az isten szörnyen haragutt reátok (Pázm: Préd. 581). A kinek gyongye-okosság, és féleszü fia vagon, nem haragszik, hanem szünakodik rajta (655). Békételenül bömbög, hortyog, haragszik Sámbar (Matkó: BCsák. 260). A felesége sirt, haragudt, reménykedett, keménykedett, átkozódott (Mon-lrók. XI.180). Nagy haraggal haragszon (Tof: Zsolt. 513). Nekik haragudván kurvázza őket (Sámbar: 3Fel. 483).

Haragszom: [ira; zorn]. Mire való emberben az epe, hanem hogy az ilyen alkalmatosságokdian haragszomra fakadgyon? (Fál: NU. 283). A nem reménylett uy-hír meg indította a haragszomot az aszszonyokban (Fál: NA. 128). Akkor veszik elő a tréfát, mikor haragszomra mutatnak a szívek (Fál: UE. 406).

el-haragszik: [irascor; in zorn geraten]. Meg látván őtet az király, el haraguk rayta, és keményen meg fedde (Lép: PTük. III.51. MA: SB. 75).

haragton-haragszik: [repente irascor; leicht in zorn geraten]. Haragton haragszik, békéltőn békélik (Deesi: Adag. 2).

mög-haragszik: irascor, excandesco C. succenseo MA. [zornig werden, in zorn geraten]. Nabulodonozor kiral mégharaguée mend a földre. (BécsiC. 12). Mégharagunac kiralnac ket meddői: irati sunt duo eunuchi regis (54). Megharago vr: deus nemulator (259). A kiral mégharaguan, parancsola serpenőket es ere fazakakat meggeriezteni (86). Senky soba nem latta meg haragunan (CornC. 53). Igen meg haragoduán, ky menenek (VirgC. 47). Monda az soronak: nyert haragutal meg? (MarzL. 53). Mynden, ky meg haragszyk hew attyaffyara, melto bynes lezen ytletere: omnis, qui irascitur fratri suo, reus erit iudicio (JordC. 366). Megharagunac es meg indulvan (DomC. 102). Meg haragweek raytta (ErdyC. 526). Hogy valaha wr meg ne haragudyek: ne quando irascatur dominus (KulesC. 3). Mikor Pharao meg haragut vala az ő szolgálira: iratus rex servis suis (Helt: Bibl. I. V). Istenel az ember meg haraguúce (Börn: Ének. 15). Mert bñnünkert meg haragutt mennyei atyanc (130). Nincz oly állat, az ki meg nem tud haragudni (Deesi: Adag. 120). Meg haraguínac Hypocrates tanitványi Philemonra az ítélet miat (Cis. A2). Meg-haragutt vala isten a zidókra (Pázm: Préd. 44). Az büdös-babukkot nem látván seregében, meg haragunék ellene (Pázm: Kal. 444). Az meg haragutt szýfíblí ki száрма zott bertelen indulat (Zvon: Post. II.151).

[Szólások]. Megharagudtt Hérmán, kövér lúdat kíván (Mik: TörL. 91).

[Közmondások]. Szakácznál embernek nem kel meg haragunni (Deesi: Adag. 307).

mög-haragudott: iratus, obiratus, indignatus C. zornig PPB. Ez tuol legén, meglén ammeg haragut biro engemet karhozatni acarna (NagyszC. 131). Ez azzonyallat meg haragvt elmenel monda nekyk (GümC. 163). Megharagvdott ortzámot forditom ellenetee: ponam faciem meam contra vos (MA: Bibl. I.114).

még-haragvás: excandescencia C. [zorn]. Harag vagyón & meg haragvasaba: ira in indignatione ejus (KulesC. 64).

Haraghat-ik: possum irasci Kr. [zünnen können]. Haraghatunc azért méltán, sőt tartozunkis haragudni (Zvon: Post. II.150). Ő reajoc nem zugolodhatom, sem haraghatom (MA: Scult. 729). Jónás azt vélte, hogy egy árnyékért: bene irascitur usque ad mortem; halálig haraghatik (Pázm: Préd. 802). Miért haraghatuék az isten reáik (Bal: CsIsk. 61).

Haragodat: irritatio [stomachatio; zorn]. A haragodatban kesertetnek napia zerint a (AporC. 56).

Haragut: [ad iram concito; erzürnen]. Ystenth reaya haraguta (az ördög az emberre, ÉrsC. 459). Az csazar hogy ez zot halla, magat rayok haragwta (512).

mög-haragut: ∞ Yzraelnek zenteeth meg haragwttaak: sanctum Israel exacerbaverunt (KulesC. 192). Keseerteek es meg haragottak felseges istent: exacerbaverunt deum excelsum (194).

Haragutt: [iratus; zornig]. Nem tsuda tehat, hogy ollyan külső jeleket látnunk a haragutt emberben, mi-némít a bolondokban (Pázm: Préd. 803). Az ér-vágás az haraguttakat csendességre vonzza (Felv: SchSal. 45).

Haragul: [irascor; zürnen, zornig werden]. Frater Ylyes nem akara menyé, kenelkeduen es haragulan (EhrC. 15).

HARAMIA: praedo, latro Kr. [räuber, strassenräuber]. (LevT. I.217). Geduddim hajdu, korblo rablo kóniú gialog

sereg, mint ammi korblo hayduink, vagy haramiánk (Mel: Sám. 212). Miért nem kóborolják az erdőket a haramiakkal? (Fal: NE. 31). Prédából éldő szárnys tolvajok, négy lábú portázó vad haramiák (Orczy: KöhlI. 216).

Haramiás: [praedoni similis; räuberähnlich]. Haramiásabb erkölcsű (Vajda: Kriszt. III.479. Kr.).

HÁRAML-IK, HÁROML-IK (*háramlik* Kisz: Adag. 87. Gvad: Hist. 50. *haranleek* ErdyC. 429. *háramlik* Deesi: Adag. 7. 10. Zvon: Post. I.271. Kr.): **1**) devolvor MA. [abgewälzt werden, übergeben]. Tyzet rakattata alaya, de az zyznek senyt nem arth vala, hanem yukaab azokra haranleek es ezer embert öle meg (ErdyC. 429). Az hazrwl az tyzet el veree es haranleek az kyal palotayaara (543). En reám háramlik ez: in me haec cudetur faba (Deesi: Adag. 7). Magára harámlik az ki másnak gonoz tanáczot ád: malum consilium consulatori pessimum (10). A bñnös ember, ha valami jót cselekeszik, mind az ördög szolgálattýára háromlik (Illy: Préd. I.445). A ki másnak roszt tanácsot ad, magára háramlik (Kisz: Adag. 87). Fejedre háramlik (Csizi: Tromb. 93. Kr). A kaur előtt futottam mint ollyik, mellyért hírem s nevem szégyennel háromlik (Könyi: HRom. 131). A tudomány rájok háramlott (Gvad: Hist. 50). Tarcsa meg nemzetünk nagy szerencsájére, minden jó háromlyon gyakran a fejére, anya szent egyháznak elő menésére (Orczy: Nimf. C5). **2**) [refertur: sich beziehen, bezogen werden]. Egyik törvény az istenre háromlik (Mad: Evang. 491).

Háramlás: devolutio MA. herabwältzung PPB.

Háromlit: [devolvere, convertere; abwälzen, übertragen]. Terjeszse, háromlisa tiszteletének örökségét örökösseire (Bíró: Ünep. VI).

Háromoltat: ∞ [convolvere; abwenden]. Nem másra háromoltatik annak nevekédése, hanem reám (MonOkm. XXIV.496. Megy: 6Jaj. III.31).

HÁRÁNDÓ: [devolvendum, convertendum; zufüllend]. El-mélkedvén reánk hárandó hasznáról (Gvad: FNót. 148).

HÁRÁNT [**HÁRÁNT** ?] (*háronyt* Komj: SzPál. 22. 27): devolvere, convertere; abwenden, ablenken, abwälzen, überwälzen]. A myten ellenem gondolatok valaty reattok harantanam (ErdyC. 542b). Az evangeliomnak diczűsegeth az ű nepwke haronytanak (Komj: SzPál. 22). Az idűvsseg nyeresnek kegyk myndwn byzodalmath vesse el [es?] haronyteza csak az egy Chr. Jesusra (Komj: SzPál. 27). Kárhozatnak terhet magára harantaná (Beythie: Epist. 33).

Háránték, haránték, hárántok: **1**) obliquitas Kr. [obliquus, oblique; schräge, schief]. Hárántecon vagón vonítás felette (a betű fölött, Dév: Orth. 3. CorpGramm. 98). Az a felett ágacorta el hághatta ah hárántoc linuát (102). Alól hárántok messed (Radv: Csal. III.51). Hárántekon valo felelet (Czegl: Dág. II.95). A rájok lótt nyilakat hárántok útással megtanúllják el-távoztatni (Laskai: Lips. 362). **2**) [indirecte; indirekt, mittelbar]. A bálványimádás nem egyéb, hanem az isteni tiszteletnek igazan vagy harántékon a teremtet állattak adása (Czegl: BDorg. 459). Tellyesitse-bé szükségiket, hanem tsak indirecte, mint egy háránték (GKat: Titk. 263).

Hárántékos, harántékos: obliquus SI. [schräge]. Hárántékos ablak: fenestra obliqua (Káldi: Bibl. III. Reg. 6. 4. Ezech. 10. 16. Kr). Hárántékoson jönnek a sugárok (ACsere: Enc. 156. Mola: JÉpül. 482).

Hárántos, harántos: [obliquus; schräge]. Az ő sugári nem igyenes lineán, hanem mint egy hárántosson ötköznék az földbe (KNagysz. 1613. D5). Télben az nap az ő radiusát nem boczáttia egyenesen maga alá az földre, hanem harántoson és oldaloson (Mih: ÖrökÉ. 53).

HÁRINT, HÁRENT: 1) [devolvere, convertere; abwölzen, abwenden, zuwenden, übertragen]. Szép mulatságokat s paripájokat magának hárintatá (Liszt: Műs. 129). Semmit a mi másé te magadnac ne tulajdonies, hárinés; nihil, quod alterius est tibi vindica (Com: Jan. 190). Hárinésanak környös körül földet reá, s tőmjék-meg (Lipp: PKert. III.21). 2) [refero, revoco; beziehen]. Nem illeik, hog az fivnak neno mas zömélre hárintat-uek (TihC. 213). Valamene napy penitenciat naçon, ha anne bulezat vallah, ha akarod reaya harinthatod (DebrC. 445). Vgy volna a hus eteltől való tiltas őrdőgi tudomány, ha a Christus-nac io teteemenyet arra harentanoioe (Tel: Fel. 110). A mit feitekhez kapholhattoc, oda harentiatoc (Mon: Apol. 287). Az kepec harentatnac az ő magyarazattyokra es ieczettetet dol-gokra, melyeket jelentnee: imagines referuntur ad prototypa (Mon: Kép. 3. 103).

[Szólások]. Minden ellenségtök dihltségét meg-semmisíti, vagy-is kétszeres gyalázattal ny a k o k b a h á r é n t y a (Csúzi: Síp. 314). Nemaságonat szem em re hárénthattak (Szeg: Aqu. 29). O k á t az kárhozatnac istenre háréntyák (Zvon: Post. 1908). Az bün által írtbe a halál, mert az bünre kól háréntani okat (Lép: PTük. 21).

el-hárint: [devolvere, removeo; abwenden, abkehren]. Ez az karhozottakra szállott es szállando büntetes fön áll, tégy füressé minket tőle, harinés el rőhunk (Lép: PTük. I.144). A gonoszokat el téricséc, háréntsác (Com: Jan. 217).

elhárintás: [devolutio; abwendung]. Christus vérének szent-seg tőró el hárintása miat (Toln: Vig. 232).

vissza-hárint: [revolve; zurückwölzen]. Vallyon nem az ellenkőző felro harentathatueke vizha az eretnekseggéc vetke? (Zvon: Osiand. 150).

HÁRÍT: 1) [devolvere] convolvere, convertere MA. [abwölzen, abwenden, zuwenden, übertragen]. Törőnmeyel rólom másra háritom: adjudico C. Másra hárittya, és magát ki-menti (Nógr: IdvK. 104). Minden igyekezetét arra fordította, hogy a vicariust maga melle háretana (KBécs. 1666. C8). Lapul, hogy mireink akarja háritani az leánya eladásában való akadályát, nem igaz (RákGy: Lev. 122). Hiv szószóló vala királyi udvarban, ha mi roszt koholt irigység a sutban, azon volt lehessen háritani nyomban (Orczy: Nymf. A5). Háritsa köztetek irigységnek lán-gját, oltsa el haragos felek zsarátnokját (Orczy: KöltSz. 56). Látom irásodban háritod tsak Hellro, hogy ő kúszorított ilyl esméretsegre (232). 2) propendo [sich zuneigen, geneigt sein]. Az ítélő bíró ide vagy amoda ne hajoljon, háritson: hunc aut illic iudex ne propendat (Com: Jan. 134).

által-hárit: [transvolvere; überwölzen]. Adósságát másokra által-háritani: nomen *transcribere in alios PPB.

el-hárit: averrunco C. avertio, devolvere, removeo MA. [abwenden, abkehren] ausjäten PPB. Gonoszunk el-háritója: propulsator mali PPB. El hárita az kőnet: revolvit lapidem (Pél: Bibl. 51). Elhárittya magáról a Messias tisztességét, mondván: Nem vagyoc Messias (MA: Scult. 54). Hogy el-háricsa Israelről a gyalázatot (Czegl: Japh. 3). A reijoc rolamókat nyállal elkergetni és el tágítani, háritani, távol fűzni tudgyác (Com: Jan. 147). E keresztényi igazságot Enyedi imilyen törtétyos enyel-gésekvel ki fogásokval akarja meg ezáföhni, s előle el háritani (GKat: Titk. 280). Nem terhelik istent hosszú kérésékkel, hogy eztet adja meg, aztat háritsa el (Orczy: Költ. 73).

olháritás: depulsio C. averruncatio, devolutio MA. [abwen-dung] ausjätung PPB. (RMNy. III.137).

Háritás: volutatio, volutio, convolutio MA. wölzung PPB. Mesterek vagyunk a magunk bűnének másokra harétásiban (Mogy: Dial. 195).

[Háritó]

ménnykő-háritó: [blitzableiter]. A mennykő háritó dárduk (Orczy: KöltSz. 209).

HÁRÓD-IK: [referuntur; sich beziehen]. Hogy Christusra harodgyec (Born: Préd. 321).

HÁROGAT: converro, corrado, congero MA. wischen, zusam-menkratzen, zusammenbűnfen PPB. Mas ember dolgat minden-kor harogatya ees az ewinen dolgat iol sola nem igazgattya (Pesti: Fab. 66).

Hárogatás: corrasio, congestio, coacervatio MA. zusammen-schaurung, zusammenhäufung PPB

HÁRUL: converter, devolver Kr. [gewölzt werden, abgewen-det werden]. Nevére gyalázat hárulna (MA: Tan. 1254). Úgy mesterkedik, hogy háruillyon a veszesség (Fal: NU? II.75).

HARANG: campana, nola MA. glocke, schelle PPB. Ha-rang moya: pistillum, rhophalum MA. Harang ütője: campanae malleus; harang tengelye: vectarium, campanae transtrum PP. Harangláb-potoka-tw, contiguum terrae Keürtveleleke 1391 (Czinár). Paulus de Harangláb 1370 (uo). Iőnek wala a tolwa-yok, harangoth harangozotataanak (WinkC. 198). Inte az frate-reket, hog senky az egyházban ne maradh az vtolso harang vtan (DomC. 49). Mynden zent egyháznál az harangog emnen magoc harangoznak vala (ErdyC. 323). Az barátok harangia teged hin (VirgC. 104). Két jó ökröt szőkét, haranggal (Rady: Csal. II 333). Harang-kereztelés (Gyarm: Fel. 42). Harangoknac verése: campanarum pulsus (Com: Jan. 124). Az harang fel-kötő szájéart atunk 12 d[enárt] (MontME. 124). Fölőbresztő harang: excitatorium (Biró: Micae. 20. Kr.)

[Közmondások]. Igen tud hajdú harangot önteni (Kisv: Adag. 40).

fa-harang: simandrum; tőka PPB.

hir-harang: divulgator, vulgator, loquax, garrulus Kr. [austräger, ansplanderer]. Hazag hir harangoc, mondóc, trigá-roc: nugigeruli Com: Jan. 141. Hir harang, lotsi fetsi: anbringer KirBesz. 152. Szó-szátyár avagy hir harang enberek (Misk: VKert. 496. Toln: Vigaszt. 89). Hízag hir harangnak bilatnak (Bal: CsIsk. 242). A házások között izgágát szerző hir haran-gok, süttőgő kerítő vén bábkák (Szathm: Dom. 135). Hírharang ne légy (Thaly: VÉ. I.122).

kakas-harang: tintinnabulum WF. [glöcklein, klingel]

őreg-harang: [magna campana; grosse glocke]. (Tyuk: Józ. Előb. 5).

Harangoeska: campanula, tintinnabulum MA. glöcklein PPB. Harangoeskaul tezőn vala hyrt (DebrC. 221). Csengető-ekel, harangotskákkkal esengetvén (Com: Jan. 129).

Harangos: campanas habens Kr. [mit glocken versehen, glocken-]. Harangos torony: campanile PP. (Telekesi: Flét. 57).

Harangoz: campanam pulso MA. campanam agito, ventilo, ago, impello; mit den glocken kűten PPB. Harangokkal haran-goznak dychyrveen az vr istent az ev zentyben (MargL. 196). Kis harangal harangozot az versicularius (DomC. 49). Veter-nyekre harangozvm, egyebekel ev es ot levn az isteny zolga-laton (98). Mynden zent egyháznál a harangog emnen magoc harangoznak vala (ErdyC. 323. 157b). Mikoron veteriore harangoznakak, kezdle az w felesége az halotnak mondani (VirgC. 103). Az egyház őrző harangoz (Com: Vest. 93). Szent herceg jő, hangos szókál tornyok harangozzatok (Fal: Vers. 895).

[Szólások]. Söknek harangoz[sz], auagy: süketnek miset mondz (Berci: Adag. 28). Örvendeztek rajta, hogy így felál dozták, azért-is mindenütt vesztét harangozták (Kőnyi: HRom 186).

ki-harangoz. Hunyadi Pál magát kerdetlen, hallatlan ki-harangozván, Fogarásra hivatottat a konsistorium eleibe s ott visszá-mondatván véle a mit mondott volt, dolgára bősáttották (Bod: Pol. 103).

Harangozás: campanae pulsus MA. das läuten mit den glocken PPB. Mend az masie harangozasiglan (VitkC. 15. Mik: TörL. 226).

Harangozó: campanarius PPB. campanator, campanae ventilator, pulsator; glöckner PP. Harangozó (vezetőknév XVI. száz. Nyr. IX.365). Az harangozó deáknak attunk 90 dfenárt (MonTME. 124. Gér: KárCs. IV.333. 581).

Harangoztat: [campanam pulsari jubeo; láuten lassen]. Harangozt harangoztataának, kyrtdőth kyrtdőtetnek (WinkC. 198). Ő nagysága terminált más napra vasárnapra, hogy dellyest előbb harangoztat s prédikázió után el-igazítatja (Bod: Pol. 116).

1. HARAP: mordeo C. MA. beissen PPB. Én a Kalauzban megmagyaráztam, harapjon Balduinus, ha vagon foga (Pázm: LuthV. 28). Mikor engemet akarsz-is meg marni, magadat harapol farba (Matkó: BCsák. 67. Zrínyi II.88). Evvel nem nagyot harapott (Könyi: HRom. 95).

[Szólások]. Eszt hogy ballá István. nyelvét harapá; elég válasz, ő magában azt mondá (Tin. 113).

belé-harap: immordeo Kr. [hineinbeissen]. (Pázm: Préd. 309. Kr.).

el-harap: abrodo, demordeo MA. praemordeo, aufero mordicus PPB. mordicus avello; abbeissen, abnagen PPB.

[Szólások]. Eddig terjesztették vala itt az mi becsületünket, de mi magunk harapánk el benne (Monlrók. VIII. 363).

félbe-harap: ∞ Darabokban szólni, a szót félbe-harapni: loqui amputata et infracta PPB. Félbe-harapot beszéd (Mad: Evang. 597).

föl-harap: mordicus aufero, depasco PP. [aufbeissen].

ketté-harap: [demordeo; entzweißeissen]. Ketté harapni az cseresznye magot (MesésK. 11).

lő-harap: demordeo MA. abbeissen PPB.

még-harap: demordeo C. mordeo MA. [beissen]. Micoron a mayom a dyoba zakaszt, meg harapya (DebrC. 601). Kigyoktól meg haraptokat meg gyogyit (Mel: Herb. 42).

[Harapál]

föl-harapál: carpo [mordicus aufero; mit den zähnen aufreissen, auffressen]. Az ökör az fyweth mynd gyekerestül fél harapalya: bos herbas usque ad radices carpit (JordC. 164).

még-harapál: [morsico; beissen]. Gyümölcsét megharapálá és megvudla (Tin. 263).

Harapás: morsus C. morsio MA. biss PPB. Az egyik lo nagy kegyetlen harapast tevő Quinciamoson (CornC. 370). Merges állat harapást gyogyit (Mel: Herb. 112).

éb-harapás: [morsus canis; hundebiss]. Alyssos: egy knt Arcadiában, kinec vize dűhös eb harapást meggyogyit MAL.

Harapásocska: morsiuicula MA. bissein PPB.

Harapdál: demordeo, corrodo MA. beissen, abbeissen, benagen PPB. Harapdálva: morsicatio C. mordicus MA. Te annac sarkat barabdalod (Helt: Bibl. I. d3. B).

[Közmondások]. Az eb is a követ harapdállya, mikor az embert meg nem marhattya (Kisv: Adag. 66. Decsi: Adag. 271).

Harapdálás: [morsicatio; das nagen]. (Tel: Fel. 79).

Harapdos: arredo PPB. [benagen].

Harapdoz: [morsico; wiederholt beissen]. A kit tsak elérhet, jól meg-is harapdoz, vagy pedig körnével szélytében el szabdoz (Könyi: HRom. 139).

Harapó: mordax C. [bissig]. Harapó léssen a ló (Com: Jan. 86).

Harapós: mordax MA. beissigt PPB.

Harapoz-ik, harapóz-ik, haraposz-ik: 1) propagor, diffundor, serpo SI. [um sich greiffen, überhandnehmen]. Alattomban harapozik ez a gonosz: serpitem obscure hoc mahn; nem harapozik tovább a fene: *stat cancer PPB. A muszkák napenként szaporodnak, s harapóznak nagy szerencsével előbb-előbb dolgokban (Monlrók. VIII.152). Az ő várta innen tsak hamar harapozék (a tűz, TKis. Pau. 7). **2)** [calumniar; verleumden]. Mi haraposunk és másra kemnyül, hogy megbántott (Pal: SzE. 520). Nem igen szaporán járt nyelve, de ártalmas fullánkja volt beszédének: a satyrák módgyára haraposzt reám, méregben forralta szavait (Pal: NA. 125).

2. HARAP: avarban, tarlóban v. más gazos helyen terjedő tűz SzD. Mint a lángos harap, ha nádban útközt, oly kegyetlenségben Zríni most öltözt (Zrínyi: ASyr. 188). A trójabelikeket fogattya maga erejével és alatta való vitézével, mint a tűz harapot (Hall: IIIist. III.139).

HARASZT (horost. Czinár; *Hrast*, nomen trium arborum 1295): **1)** silva, quercetum, dumus, dunetum MA. wald, eichenwald, dornwald PPB. Tőviskek és harasztok: rubeta et virgulta Ver: Verb. 216. Erdő, csere, haraszt: silva, uo. Szót. 30. Horost, horost, silva 1214; haraszt, nemus 1252; frutices 1265; silva 1400 (Czinár). Meta intrat fruticetum, quod vulgo harast dicitur 1258. (Wenzel VII.488). Fruticetum quod vulgo harast dicitur 1265 (Knauz). Magna via, qua itur ad Chychoharazta 1291 (uo). Cum pratis et horost et cum aliis utilitatibus 1279 (CodPatr. VI.251). Kerewl veweek az harasztot (ÉrdyC. 527b. 330. 502. CsomaC. 72). Ha megzöldül az haraszt, ümögben jár az paraszt (Thaly: VÉ. II.73). **2)** [alnus; erle]. Haraszt fa: alnus C. In summitate montis est arbor, qui vocatur harast 1232 (Wenzel VI.513). Meta venit ad arborem borost (VII.291). Egy szálas széles haraszt fa deszka (TörtT. XVIII.264).

[Szólások]. Az haraszt eserdűléstől is meg rémül (Szépfenek. 8). Nem hiába tsörgött a haraszt: szél nélkül nem mozgott a falevél (SzD: MVir. 405). Chak verdődünk, mint az hal az harasztban (Pázm: Kal. 683). Veszedeles affele dolgot, az mi az idűsegre nez, tsac Antal harasztjára bocsátani (EszT: IgAny. 249).

Harasztos: dumetosus Kr. [buschig, waldig, gebüsch]. Mely ekesők az the satoryd Israel, mykent az harasztoss völgyek: vallis nemorosa (JordC. 171. I.256). A harasztosban, és a tőnűsec közlikben (Helt: Krón. 90). Menéce vadászni a harasztosba (Helt: Mes. 21).

HARC: pugna, proelium, agon C. certamen MA. proelium Com: Jan. 148. streit, schlacht PPB. Az óriások harcza: gigantomachia; harcra való: proelialis C. Aprólék hartz: velitatio; hartz helye: pugnaculum; hartzhoz főgni: *capessere pugnam PPB. Harcra való ló: bellator equus; harcraon el hullás: strages PP. Ütközet, hartz avagy viadal: confictus seu certamen Com: Jan. 150. Mikoron a Golad orias harcra ingörleneie az istennek nepet (DebrC. 86). Had, viadal, hartz (Born: Evang. III.56) Catilina valogatott vitezekkel az első harcraon forog vala: Catilina cum expeditis in prima acie vorsari (Decsi: SallC. 50). De midőn az dolog viadalra kele, meg gőzetuen az harcraon országában es onnet Romában futa: set ubi res ad certamen

venit, victus ex proelio profugit in provinciam ac deinde Romam contendit (Deesi: SallJ. 9). Hartzra ki meheto (Kár: Bibl. I.117). Ha Holofernes ellen roppant seregekkel mentek vóna es erős harezal ötet meg győzték volna (Pázm: Kal. 47). Ő maga Rogérius az harezon vesze (Pázm: Kal. 137). Miképpen szoktak a hartzon kiáltani, úgy szól nekik (Pázm: Préd. 17). Decius egy harezon sárba topodák és elevenen temeték (283). Két jó páltantyst is elveszte az harezon (Zrinyi I.32). Viddal hartzomat véghez nem vihettém (II.51). A harezra jelt adni (Hoflin: Préd. 296). Szemmel látott és füllel hallottat beszélni, az békességet schajtják, oda fel harezok volt s megverték őket (RákGy: Lev. 176). Sok jó-élő gazda elvesze az harezon (Thaly: Adal. II.46).

[Szólások]. Harcznak kellették állani [a szólni akaró hajónak] (Mik: MulN. 24). Erdélyben is lesznek ellenkezőink s kiváltképen ha harezra megyen az dolog (RákGy: Lev. 193). Swendének sok harcot adának oly reménységbe, hogy ők (a törökök) Szakmárt megvénnek; de semmi nem kelle benne, mert az úr isten mindenkor az harcot az magyaroknak adta [a győzelmet] (MonIrók. III.110). Rámentünk az ellenségre, de nem állának harezot (MonIrók. VIII.162). Hartzot indítani: pugnam *ciere; hartzot tartani az ellenséggel: *cernere cum hostibus; kemény hartzot tartani: *ariter pugnare PPBl.

gyalog-harc: [certamen pedestre; kampf zu füss] (Zrinyi I.173).

haláli-harc: [agonia; todeskampf]. Véresveritkü haláli hartz (MA: Scult. 364).

ital-harc: [certamen in potando; wett-trinken]. Bé-rugván az aiot (a koresmában) együl egygyig meg esküvének az holtig-valóra, hogy tudni-illik kiki lábán fen áltáig ki térsen magáért az ital-hartzban és el-nem hagygya társát (Fal: NA. 121).

Harcatlan: [imbellis; unkriegerisch, friedsam]. A juhok természetek szerint igen hartzatlanok lévén, magok magokat nem igazgathatják (Misk: VKert. 201).

Harci: [bellicus; streit-, kriegs-]. Harci szerszámok (Gyöngy: Char. 3).

Harcot: pugno, proelior, dimico, digladiator, agoniso C. certo MA. streiten, kämpfen, fechten PPB. Harezolva: pugnaciter; harezoltatott: pugnatus C. Egy mast horszollyae [igy?] és dullyae vala (Helt: Krón. 60b). Azonközbe a magyarok tsatíznak és hartzolnak vala (uo. 47. cap). Jol karezollúne [igy], mert az hartzol iol, az ki . . . (Magy: Nád. 74. Zrinyi I.100). Illic tenéked tanuló társaidat versennyel, harezolva követned (Com: Jan. 156). Tréfiákkal, játékos mondásokkal vni, harezolni elmés dolog: facetiis ac aenigmatibus certare ingeniosum est (Com: Jan. 208). Annak felette az nyuguttak az meg farattakkal valának harezolandok: ad hoc refecti cum fatigatis certamen initi erant (Förö: Curt. 278). Csallárd beszédecelk harezolnak ellenünk (TKis: Pan. 40). Már tíz esztendeje harezolunk hazánkért, hamisn lecsöpiült régi szabadságért (Thaly: Adal. I.102). Boldog győzelem mind a kettő, mert mind a kettőben törvény-szerént harezoltatik (Csúzi: Síp. 143).

még-harcot: decerto, depugno, proelior MA. confero *signa, *venio ad pugnam PPBl. streiten, zanken, kämpfen PPB. [einen kampf bestehen]. Ki ione minden ő népével egyetembe, hogy meg hartzolna mi velíne (Kár: Bibl. I.159. MA: Bibl. IV.162). Anna nemes harezot megharezoltam (Czegl: MM. 219). Az ellenség igen közelit, örömet megharezolna velünk (RákGy: Lev. 157). Ha az ellenség ráuk akarja jöni is, ne harezoljunk meg veleik (288). Az anthorok ellentezde vélekedéssel, itélettekek, sententiákkal, állokul csatlott beszéddel, sophismával, megharcolnak (Fal: TF. 783).

még-harcolás: decertatio, depugnatio MA. streit, kampf PPB. Lovashadak meg-hartzolásokra alkalmas hely: loca *nata ad equestrem pugnam PPBl.

össze-harcot: [bellum gero; einen krieg führen]. Esztendeig össze harezoltak vala (Tin. 258).

Harcolás: gladiatoria C. dimicatio, decertatio, proelium MA. kampf, streit, das treffen PPB. Kynek harezolasara nagy mesterséggel wgyan keezget alkottatott vala, kyben az bayt vynaak (ÉrdC. 594). Mindkét felől gyakor harezolás vala (Tin. 371). Az egész nyáron nagy harezolás lán (MonIrók. III.111. Zrinyi I.75. 143). Az elefántok vért látván édesedtek a harezoláshoz (Pázm: Préd. 283). Kegetlen harcólással fel-támadgyanak ellenek (Ily: Préd. 115). A két akaratrúl, a melyek az emberben vannak, és azoknak egy mas ők ellen való harezolásokrúl [igy] (Laur: LViad. 41).

Harcoló: pugnans, pugnator, gladiator C. [kämpfend, streiter, fechter]. Ezek az előjáróban, leg-erősebb viadlra rendelt harezolói Balduinusnak, melyekből az okos ember itéletet telet, a több lézező bizonyítások igazságáról (Pázm: LuthV. 16). A mostan támadott tévelygések-ellen bőségesen irtam a Kalauzban, és egyéb hartzoló könyveimben (Pázm: Préd. II). Ez a föld hartzoló hely, a mi életünk vitézkedés (399). Volt híre, hogy a pípistákhoz részelkedett, de ellene mondott némelly harezoló írásban (Fal: TE. 655).

Harcológ-ik: luctor PPBl. Kézzeel hartzolodo baynokoe: acrochiristae MAI.

Harcológás: contentio polemica Kr. [streit; polemik]. (Zvon: Post. I.465. Kr. MA: Scult. 626).

Harcos: bellosus, bellax C. pugnax, bellicosus MA. streitbar, kriegerisch, kämpferisch PPB. Harcosan: gladiatorie; harezosokhoz való: gladiatorius C. Az tanító fenyegető es harezos ne legien (Fél: Tan. 328).

Harcosság: pugnacitas MA. PPBl. [kampflust] hader, streit PPB.

HARCOG: barrio [brüllen]. Eléfiánt módra hartzogok: barrio PPBl. Más borsudát mondok: a húsz vendégből négy barrommá lett . . . a negyedik harcogott mint az elefiánt (Fal: NU. 306). [V6. BARCOG].

Harcogás: barritus [das brüllen]. Eléfiánt módra hartzogás: barritus PPBl.

HARCSA: nullus, barbus congrus C. barbota, silurus, barbo, barbellus, perottis MA. nullus, barbus Com: Jan. 40. barbe, waller PPB. barne Com: Vest. 121. Harcsa bajuszsa: barbi cirrus PP. Ladislaus Harcha? 1431. (Czinár; Misk: VKert. 744. Radv: Csal. III.42. MontME. I.15. 132. Thaly: VE. II. 127). A túri tóban olyan harcsa vagyon a többi között, hogy midőn megharagszik, csak a zsilip eleibe tekszik (Haj. I.388).

HÁRÉM: [gynaecium Turcarum; harem]. A harem azaz az asszonyok háza (Mik: TöRL. 14).

HÁRFA (arpaban FestC. 41): cithara, maba, mablium MA. harfe, zither PPB. Dycheryethlek ewteth arpaban es hegedwenben: laudate eum in psalterio et cythara (FestC. 41). Koboz avagy hárfá: testudo sive chelys (Com: Jan. 169. Kald: Bibl. 65. Zrinyi II.81. Sam: Cer. 40). Hárfán musikálás (Gyöngy: Char. 19). Pengése hárfának istenhez indit embert (Thaly: Adal. I.206). Cimbaluni harfa (Thaly: VE. L.411).

Hárfál: [citharizo, cano cithara; aut der harfe spielen]. Im ily tánczolt Dávid, forgani kezdettek, e után hárfálta, szörnyen énekeltek (Gvad: RP. 15).

Hárfálás: [harfenspiell] (Gyöngy: Char. 26).

Hárfás: citharista PPl. [harfenist]. Hárfás aszszony: sambucina PPBl. Lantos, hegedűs, czimbalmos, hárfás vernek táncz-nótákat (ElphKözl. IX.180).

HARICSKA: [panicum; buchweizen, heidekorn]. Az haricska, tatár-búza vajki jó puliszka! az köles-liszt ficsorkának igen jó malajka (Thaly: Adal. II.103).

HARIS (*hars* PP. Adámi: Spr.): garrula avis, ortyometra MA. wachtelkönig PPB. háber Adámi: Spr. Az kúszógi mestert nálka sotzenak, czaczogo harisnak nevezí (Zvon: PázmP. 2). Csásógó haris (Felv: SchSal. 15. SzBódó: SöDies. A4). Az fűr, az kit küldtem, tizenhat, és egy haris (Thurzó: Lev. I.31. Ben: Rithm. 128).

[Közmondások]. Az harist az ő maga nyelhen fogaik meg (Decsi: Adag. 22. Czegl: Japh. 105). A harist az ő maga szaván fogáik meg: suo ipsius indicio perit sorex MA. PPB. Az űkröt a szarván, az harist a szaván gyakorta megfoghatod (Kisv: Adag. 93).

HARISNYA (*harisnyia* Matkó: BCsük. 122. Thaly: Adal. II.380). **1)** gennalia C. tibiade, tibialia MA. tibiale Com: Jan. 100. strumpf Nom. 20. Szár ékesítő ruba, szár tekerítő ékes harisnya, salavári, szár-kötő, térdre-kötő arany-peretz: periscelis PPBl. Salavári, harisnya: tibiale; der strumpf Com: Vest. 148. Harisnyába, salaváriba (strümpfe) öltöznék 83. Harisnyátul, salavárditul 12 denár váltás (MonTME. I.401). Zekében, harisnyában öltöztenek (MonIrk. XI.358). Boeskor, szár, harisnya (Matkó: BCsük. 122). Varga kaptájára vonja harisnyáját (Thaly: Adal. II.380). Fekete selemmel varrott gallérkája, szőrös borsorkája, tarka harisnyája (Orczy: KöltSz. 163). Hozd-elő az én selyem strümfimet, harisnyámat, nadrágomat: bring mir meine seidene strümpfe, bosen (KirBesz. 12). **2)** caliga C. PP. bracca; hosen PPB. PPBl. Nadrág, harisnya, salavári: caliga; nadrág, gatyá, berhe, harisnya: subligaculum PPl.

ruha-harisnya: lineum tibiale PP. [stiefelfetzen].

Harisnyás: caligatus C. Harisnyás, szekernyés, nadrágos: caligatus PPBl. Aristoteles: egy igen bőlez stagrita, az sétálva tanító mestöröknek fejőc, melyet magyarol jatekban Harisnyás Tot Ilyesnek hívna MAI.

HARKAL: [?] Soc varius, barátoc, papoc, az iambor Istuan mester ellen harkalanak [harcolának?] (Helt: Háló 70).

HARKÁLY (*harkány* Thaly: VÉ. II.292. *herkály* Gvad: RP. 108.): **1)** picus C. picus Martius MA. picus varius; specht, baumhacker PPB. Veres herkály: pyrrhulus Com: Jan. 37. Hammas herkály: picus cinereus; zöld tolló herkály: picus viridis Nom.² 161. A herkály meg-vájja a fákat: picus *cavator arborum PPBl. (MesésK. 15. Misk: VKert. 425. Ben: Rithm. 211). Fakoptó harkány (Thaly: VÉ. II.292). Mint herkály orrával kopogtattyá a fát (Gvad: RP. 108). **2)** rusticula PPBl. [was-serhuhn].

HARMAT (*harmot?* Väs: CanCat. 661.): ros, pruina C. tau PPB. Gömölőknec gőkere (Anna) sent leleknek harmattyaua öltötetőd meg (EhrC. 55). Monnal harmatnac fino zele: quasi ventus roris flans (BécsiC. 130). Leznec monnal veterney elmulo harmat, mikent forgo zeltől zerőben el ragattatot por (198). Reegghel harmath zalla le az satornak kewrwle (JordC. 45). Eeyel harmath zaal vala az taborra (140). Harmattal meg-evtevezet fevld (DomC. 8). Malaztyanak harmattyaua meg evtevevkn (190). O egek es ködög, agiatok [algiatok?] eső es harmat kepen az igazat (DebrC. 52). Le zalla (Anna) meheeben az zent leeleknec malaztya isteny harmat keppen (ÉrdyC. 385. 616b). Le zal, mykeppen harmatozo harmat feldre (KulesC. 172). Minekutana elszaradot volna a harmat (Holt: Bibl. I. KK2). Az harmat le száll vala: descendit ros (Kár: Bibl. I.129). A zuzmaráz meg fagyott harmat: pruina est congelatus ros

(Com: Jan. 10) Az esők es harmatok felhők es egek szakadása-nélkül tsendesen esnek (Pázm: Préd. 103. Zrínyi L30. 123).

hó-harmat: pruina MA. reif PPB. Harmatoc es hóharmatoc iol mongatoc vrac (BécsiC. 132). Ymmar az tel el multh az hó harmath el menth es el tauozotli (Apost. 15). Hora auagy hóharmatra layol (az idő, KIBrtf. 1583. Dv4). Pinköst napian hó harmat (KCsepr. 1626. E). De ezekis, mint az hó harmatok, hamar el olvadának (Pázm: Kal. 68. Zrínyi: ASyr. 14). Afféle pasquillusok, mint egy hó-harmatok hamar el-enyésznek (Pós: Igazs. 1395). 1781. 25-ta maji erős nemere fűtt és nagy hó esett; 29-ikre virradólag erős hó harmat esett (Századok XXII. 357).

hóharmatos: pruinosus MA. voll reif PPB. Hogy magának hóharmatos bőczületet nyerhessen (Zvon: PázmP. 300).

Harmatos: roreulentus, roscidas C. MA. betanet, mit tau fiberdeckt, voll tau PPB. Meg-harmatozom, harmatos vagyoc: roresco PPBl. Szép harmatos esső (Mel: SzJán. 202. Zrínyi II. 87. 121. Tor: Eny. 128).

[Harmatosod-ik]

még-harmatosodik: [roresco; vom tau befallen werden] (Keesk: Ötv. 321).

Harmatosul: roresco MA. betanet werden PPB. Isten meg-engedő, föld harmatosula és csak a gyapju szárazon marada (RMNy. II.76).

még-harmatosul: ∞ (RMK. II.76).

Harmatoz: roro C. iroro MA. betauen, mit tau befeuchten PPB. Harmatoztatott: roratus C. Harmatozi engem isoppal: asperges me hyssopo (DöbrC. 94). Ő köinwewel harmatozza wala (PeerC. 69). Ősszel válogass tiz diót, kiket harmad napig mind harmatozz (Radv: Csal. III.52). Kiket az hegyeknek essői harmatoznac (Zvon: Post. I.146).

még-harmatoz: iroro C. MA. betauen PPB. Leplemet minden yel meg mosom, en ágamot meg harmatozom en kőneimmel (DöbrC. 20). Az vr isten meg harmatozza ewtet az ew zent malasztawal (ÉrdyC. 244). Kőneuckel een leplemeth meg harmatozom: stratum meum rigabo (KulesC. 9). Harmatoz meg vram engemet the malasztodal: asperge me (123).

még-harmatozás: irroratio MA. befeuchtung mit tau, betauung PPB.

Harmatoz-ik: rorat MA. es tauet, fällt tau PPB. Harmatozó: rorans C. Menyek harmatozanak: caeli stillaverunt (KulesC. 157). Harmatozo harmatoc: stillicidia stillantia (172). E fölők párak meg olvadnak es harmatosznak (Mel: Jób. 88). Harmatozó felhő: nubes roris (MA: Bibl. II.16). Szent Mihály előtt a hó harmatozik (Kal. 1620. C6).

még-harmatozik: rorescit C.

Harmatozás: roratio MA. psecas Erasim: Erk. 14.

HÁROM (*charmul* HB. *charmad* EbrC. 6. *hormu* Ferteu 1055. *harum* kurthwel, *harum* thulfa 1015. Jerney: *harum* NémGl. 195. 231. 344. 381. NagyszC. 254. *haarmat* ÉrsC. 267): tres, trinus C. drei PPB. Háromfont: trepando C. Három száz: trieni; három esztendő: triennium; három esztendő: triennis, trimus; három hónapi: trimestris; három lábnyi: tripedalis; három fejű: triceps MA. Három annyi: triplus SI. Hármahármán: terni MA. je drei PPB. Keassatuc charmul: elamate ter (IIB). Gytyó a mezőben mend esteg három köblöket (BécsiC. 5). Ketten avág harmán: duo vel tres (MünchC. 48). Ez zent-seges tanacznak mind harmán engedenek (VirgC. 50). Harmok vannak igen nagi iok (97). A harmacz három extendő (NagyszC. 332). Három okokert (CornC. 19). Az kovaz, kyt az azonyallat

el reyt három amy testaban: abscondit in farinae satis tribus (JordC. 395). Harmak vannak: tres sunt (872). Ymaron három ezteendő bel telt (ÉrdyC. 339b). Mykoron ymanak ezer keth zaaz hathvan három ezteendőben (473). Az aldót zent három wr istemek zyueet (553b). Vagyon 4 czéplőm, azoknac három czéplőt 4 napig, az negyedic csak 2 napig (Helt: Arithm. N1). Emec az harmatol Jacobnac hat esztendeig lőn fiz fia és eg leania (Szék: Krón. 14). Három ora fele: circa horam tertiam (Fél: Bibl. 33). Az attya, az ige, es az szent lelek, ez harmak egykek (Szár: Cit. C3). Három rétfü össze font kötél (Ker: Préd. 11). Abban a három rend evezős hajóban szállott: in trirem ascendit (Bál: Com. 63).

[Szólások]. Három lábra szorult [botra kell támaszkodnia] (Fül: NE. 74).

Harmad (*harmad SzékOkl. II.302*): **1)** tertius MA. [der, die] das dritte PPB. Harmad izbe: tertium; harmad unoka: triepos C. Nely volt ryuteteth harmad menyg: usque ad tertium caelum (EhrC. 1). Dedőső Amasias es harmadőső Ezechias (BécsiC. 275). Harmadnapol foguan: triduo (MünchC. 43). Harmad uttal: tertia via (JordC. 344). Harmadnapelwa fogva vannak en velem: triduo perseverant mecum (403). Napnak harmad jdeyetel fogva mynd nouayg (CornC. 38). Zent Mathe yrtta megh konyweenek harmad rezeeben (ÉrdyC. 346b). Harmad zeret: ordo tertiariorum (ÉrsC. 395). Harmad rendbeli zentek vannak meniorzagba profetak (VirgC. 15). Harmad, kile lwn zent Ferencz Christushoz hasoulatos (33). Ymatkozunk mynd harmad orayg (83). Masod eyel, harmad eiel (85). Három rendbely zomorusagot ualnak, első: kessorus halalt, mast zomorusagos kessorőségöt, harmadot rettenetős foiehet (KazC. 1). Ha valamelyfene a magyar szonac modgyat iol eszebe nem vette volna, a masunk, auagy a harmadunc [igy] eszebe vonneie (Helt: Bibl. Le2). Szinte kakuc fűné változie harmadenig (Mel: Herb. 110). Harmad erősegünk az istentől ielentetett lelki ielenes (Kár: Hal. Bb3). Károlyi Sándor uram is harmad-idén megszállt Aradot (Monbrók. XXVII. 226). Ritkán jut harmad izre a hamis keresmény (Pázm: Préd. 636). Egyikhez kell ragaszkodnotok, és az másikat el kel hadnotok; ebben semmi harmad nem találhatik (MA: SB 105). Harmad ezten napig harminez keet kalongia bwzat adgion (SzékOkl. II.302). **2)** pars alicujus rei tertia Kr. [drittel]. A lovasok szájából kénköves tőz árad, mely az emberek harmadát megöli (Pázm: Préd. 6). Két fállér nyomó vagy drachmánc, fertomac harmad része: scrupulum (Com: Jan. 166). Midőn a tsillagok az állati-kerület harmadjáunra allanak egymástól (ÁCsere: Enc. 94. Keesk. Ötv. 317).

[Szólások]. Egy Perwana newew therekem wala, ky harmadaban jvtothi wala nekem [minden harmadik fogoly az övé volt] (RMNy. II.179).

böjt-harmad: [erster samstag in den fasten?] Zombaton böjt harmadon (LevT. I.108).

Harmadféle: [terti generis; der dritten art]. Az masic fele sarga a virága, harmad fele eb kapor, büdös (Mel: Herb. 72).

Harmadik: tertius C. MA. dritte PPB. Az unokának fia, avagy harmadik unoka: abnepos Major: Szót. Haza ő feleséget ő affatíanc, azonkeppen a masic es a harmadic mend a hetediglen (MünchC. 55). Az harmadikat vr isten touaba tarta meg (VirgC. 50). Harmadyk lallottat tannazta fűel (ÉrdyC. 665).

Harmadikszor: [tertio; zum drittenmal]. Harmadikszor frisselt fejtér ön: *tertium stammum PPL (DBenkő: Flor. 97).

Harmadképpen: [tertio; zum drittenmal]. Harmad keppen gonozb az meg tőth bin utan valo binben esni meg lőth dolognac nehezegeiert; neged keppen gonozb ammeg gőnt

binben esni pocolbely érdőgneac a binős embőrlőz ualo teresei-ert (DebrC. 409—411).

Harmadol: tertio; das feld zum drittenmal ackern PPB. Pallagát keveri, harmadollya (Com: Jan. 73. Prág: Serk. 291. Kr).

Harmadlás: **1)** tertiatio PP. dritte wiederholung eines werkes PPB. **2)** tertiaria lora Nom.² 109.

Harmados: **1)** tertiarus C. tertianus MA. im dritten haufen PPB. **2)** Christoph az malomban harmados [harmad részt kap] (SzékOkl. II.115).

Harmadszor: tertio C. zum drittenmal PPB. Elmene es imadkozec harmadzer azon bezedet monduan (MünchC. 65). Harmadzer agya mynekevnek Cristas az ev testet knyuernek zemelye alat (ComC. 172). Masodzer es, harmadzer es kereké Jordanos mestert (DomC. 233). Meg betetete meg meg nitata harmaczor (VirgC. 84).

Harmall: tertio MA. [zum dritten male behauen]. A szánto ember mindenba szántyaé, keuerié, auagy harmalyaé az ő földét beuetésre? (Helt: Bibl. IV.48).

még-harmall: tertio C.

Harmallás: tertiatio C. MA.

Hármas (*hármos* garas Fr: SzJán. 161): ternarius, tergeminus, trigeminus C. triplex, triplus MA. dreifach, dreimal so viel PPB. Hármas 1211 (Nyr. II.16. személynév). Az embery leelek hármas hatalnaban, allattyanban egyg (ÉrdyC. 533b). Hármas szeglet [háromszög] (Misk: VKert. 321). A hármas rend háznak a középső rendiben lakván (276). Hármas kötel: funiculus triplex (Kár: Bibl. I.626). Egy, és hármas isten (Hly: Préd. II.482). Tiszta kötényt vesz magára, hármas kés van oldalán (Fal: Vers. 877).

[Szólások]. Hármasával veszi az asszonyembereket: pro una tres ducit (Pázm: Kal. 1766. 318. Kr).

Hármasit: triplico MA. dreifach machen PPB.

Hármasítás: triplicatio MA. verdreifältigung PPB.

még-hármasit: triplico C. [verdreifachen].

Hármaz: triplico, tertio MA. dreifach machen PPB. Tar-tozzatok mindenkoron ewtett gyczerny az zabadsagert, kettows ruhaert auagy harmazotert (EhrC. 139). Hogy hármazott erő-séggel vastagodgyanak, három erős fundamentomra építi isten a hivat örömét (Pázm: Préd. 594). A szent euangelistae is nem dupláta, sem harmosztae (Vallást. Oo4).

Hármazás: triplicatio, tertiatio MA. dritte wiederholung PPB. Az angialok kialtiae: Szent szent szent; ez harmazassal ielentetik, hogy (Fél: Tan. 83).

Hármaztat: [triplico; dreifach machen]. Az augyalok ezt kialtyák hármaztato szoval (Bátai: LPrób. 199).

még-hármaztat: ∞ Hogy mélyebben ez hamis príncipiumot az olvasoknak elméjekben bényomhassa, ugyan meghármaztattya mondását (Pós: Igazs. I.367). A három nagy innepeket meghármaztatta, az az mindenik mellé két napot rendelt (Sum: Cer. 31).

Harmine, harmic (*harmicad*? LevT. I.315.): **1)** triginta dreissig PPB. Harminezszor: tricies MA. tricenC. Zelésségöt harmic közőkletne, ő torint kedeg vete zaz közőkletne magas-sagha (BécsiC. 11). Adanak harminez amneet (JordC. 393). Kenye-venek harminez egygyed rezeeben (ÉrdyC. 414). Harmich három ezteendő (NagyssC. 3). Harmichean valanak (DomC. 41). Kylenech zaz es harmyc ezteendok (DomC. 217). Harmyc ezte-ndeyg (CornC. 11). Harmiez esztendőtl fogua (Mon: Apol. 9).

2) [tricesima, vectigal; der dreissigste, zoll]. Fél harmincz adásnál feljebb az kereskedő emberek ne erőltessenek (MonIrók. VIII.418).

Harmincad: 1) [trigesimus; dreissigste]. Kenyweenek harminczad reezőben (ÉrdyC. 389b). Mykron jutott volna az harmynchad napra (DomC. 258). **2)** tricesima, census, vectigal MA. [der dreissigste, zoll]. Az ország harmintzadjait megárendelni: portoria regni redimere PPBL. Harminczad, dezma (Mel: SzJán. 457).

[Szólások]. Meg lúdd, hogy másszor is volt ám ő az ebek harmintzadyán: anus subsultans multum exercitat pulveris (Deesi: Adag. 148). En is voltam az ebek harminczadyán (Kisv: Adag. 157). Majd meg is tanítlak eb harminczadyára (Thaly: VÉ. II.258).

Harmincadik: trigesimus C. tricesimus MA. dreissigste PPB.

Harmincadol: tricesimo Kr. [den dreissigsten beheben, verzollen]. Harminczadoló hely: tricesimatoria domus Kr. A selyem öveket litra számára kell harminczadolni (Vectrans. 10). Az harminczadoló helyen harminczadoljanak, másutt ne (MonIrók. VIII.87).

Harmincadlás: [tricesimatio; verzollung] (Mel: SzJán. 436).

Harmincados: tricesimator MA. dreissiger PPB. [zöllner]. Vámosoc, harminczadosoc [így]: telones Com: Jan. 140. Az lewoleth aggya avag' Farkas uramnak avag' a harminczadosnak Balas uramnak (LevT. L44. II.134). Varadi Kalmar Mihály, Bihar varmegieiben levő harminczadosoc gondviselője (Kár: Credo. Előb. 1. TörtT. II.102. 324). Tiszteletes Cseh Andras varadi fő harmintzados (Der: Préd. 1).

fő-harmincados: praefectus tricesimae PP. [oberzolleinnehmer].

Harmincadóság [harmincadosság?]: [telonarii functio: zolleinnehmeramt]. A fő harmintzadóságból tették basánuak (Mik: TörL. 399).

Háromféle: trigeneris, trium generum, triplex SI. [dreierlei]. Ez három fele bynek (ÉrdyC. 449b. Komj: SzPál. 32).

Háromképpen: trifariam C. MA. auf dreierlei weise PPB. Harom kepen hozza őtet a megterésre (DebrC. 152). Ez három keppen való evrem (CornC. 373. Matkó: BCsák. 45). Wnak őryzety mondatyk három keppen (ÉrdyC. 448b).

Háromság: trinitas Kr. [dreifaltigkeit]. Ez az közönséges hit, hog' eg' istent háromsága es haromságot egységbe beöfölnöc (DöbrC. 56). Háromság, kettőség, négység, ötség (GKat: Titk. 54). Az háromságot az egységben imádjuk (Bíró: Anzy. 177).

szent-háromság: trinitas sancta PP. [heilige dreifaltigkeit]. Zent háromságnac neuet biuan kezg'em (VitkC. 46. VirgC. 141). Zent háromság wr isten (ÉrdyC. 505. 520b). Pynkesd zombatyatwl fogva zent háromság wtan napyk (LányiC. 293. CornC. 59. TihC. 55). Szent háromságnap (MA: Scult. 782).

Háromságos: [trinus; dreifaltig]. Tehát a tű istentec nem ezac háromságos leszen, hanem tisztes is (Vallást. Nn4).

Háromszörű: ternus Ver.

Háromszor: ter C. MA. [dreimal]. Haromszor ment az hitetlenek kwzibe (VirgC. 28. 102). Mynekelette az eeyel az kakass zoland, haromszor tagacz meg enghemet (JordC. 440. 505). A háromszor kötél sem könnyen szakad el: funiculus triplex difficile rumpitur (Sal: Praed. JS).

HÁRPIA: [harpyia]. Pilésses harpiac (Helt: Háló. 69. Toln: Vigaszt. 233). A fenix madár, griff madár, és harpiák, tsak

költött dolgok: phoenix, gryps et harpyiae pigmenta sunt (Com: Jan. 39). Harpia madár (Huszt: Aon. 15)

HÁRS, HÁS (harus arbor 1297. Czínár: 1) tilia MA. lindenbaum PPB. Duae metae, una sub arbore haas 1270 (CodPatr. I.45). Hasnelg, vallis (VI.165). Ilabet unam arborem tiliae sive haas 1282. (VI.287). Hars, arbor 1282, 1293 (Czínár). Haas fa viragya: tiliae flores (P'rauk: HasznK. 17b). **2)** cortex tiliae MA. biblis, tomex, cortices tiliarum, salicum; lindenschale PPB. Egy csomo hars, a kiben 20 szál vagon (TörtT. XVIII. 266). Lánucz, hars kötél testéről szakadoza (KTör: SzJán. 17).

[Közmondások]. Ackorou kel az hársat hamtani, mikoron hámlic (Helt: Krón. 199b. Gér: KárCs. IV.316. 563).

farkas-hárs: granum gnidium Mel: Herb. 20.

Hársol: decortico, excortico, corticem tiliae revello SI [abschälen].

őszve-hársol: [conjugo; zusammenbinden]. Az igaz szerelem a kit őszve-hársolt, még az halál-is soha meg-nem másolt (Könyi: HRom. 177).

[HARSAD]

ki-harsad: [exardesco; entbrennen]. Mikoron ű haragia ki harsadand (cum exarserit ira ejus), boldogok mind, kik ű benne bíznak (DöbrC. 16).

HARSAN: fragorem edo, strideo MA. strepo; rauschen PPB.

Harsanás: fragor, strepitus MA. das krachen, geprassel, geräusch PPB.

ki-harsan: [exardesco; entbrennen]. Tőz ki harsana (exarsit ignis) tőle zenec meg gulanac (DöbrC. 35).

HARSÁNY: sonorus, fragosus, strepitosus SI [hell tönend, schmetternd]. Harsány szóví musika (Szeg: Aqu. 4). Harsány kiáltas (Lép: FTük. 243). Olly csacska e világ, hogy a ki harsányan nem felel, kába-bolondnak aléttatik (Csúzi: Síp. 32. Csúzi: Tromb. 32. Kr).

Harsányság: [sonor; starker klang]. Lőlkőmnek eleven-sége, szómnak harsánysága (Lép: FTük. 12).

HARSOG, HARSAG: strideo, stridō MA. clango; klingen Com: Vest. 123. [schmettern, krachen] kirren, zischen, knarren, pfeifen PPB. Harsagva: fragose MA. Harsogó mennyikövek: iracunda fulmina PPBL. Nehéz volna az ő harsago czevegeseket meg szállítanom (MA: Tan. 47). Zőnyőgiének es harsagiaiak az te itelednek hangos trombitay füleyiukben (Lép: PTük. III.323). Harsogó szavúak (a békák, Misk: VKert. 260). Az magas haboc igen harsagnac (MA: Bibl. V.43). Nagyobbát bódúllýdñ, harsogóbb torokkal ríjjon (Matkó: BCsák. 107). Harsago trombíta gyanánt zeug-vala a pusztában (Csúzi: Síp. 32). Mihelyt fellépett állására, jel adatott, harsogtak a trombiták (Fal: TÉ. 637).

ki-harsag: [exardesco; entbrennen]. Tűz ű előtte ki harsag: ignis in conspectu ejus exardescet (DöbrC. 106). Kiharsaganak, mikent tvz tövisben (52):

még-harsog: [rumpor; aufspringen, zerspringen]. Meg kezdő a bőre harssogni és szackadni, és ottan ki omia a béli (Helt: Mes. 105).

Harsogás: fragor C. stridor MA. das krachen, knarren PPB. [schmettern]. Harsogással: fragose C. Trombitáknac harsagási (Zvon: Post. I.18. MA: Scult. 22. Land: UjSegít. I.2). Meny-dörgéseket indít rettenetes harsagással és tsattagással (Com: Jan. 12). Evangeliomi harsagással ki-batván az egész világra (Csúzi: Síp. 288).

trombita-harsogás: clangor C. [trompetenschmettern, posaunenstösse].

Harsogat: [facio ut fragorem edat; schmettern lassen, wirbeln lassen]. Dobíyat erőssen harsogattata (CsomaC. 3).

HÁRTYA (*háltya* Nád: Lev. 191): membrana C. MA. haut, pergament PPB. Kigyó hártája: induviae C. *Kigyó gyenge hártája: syphar, exuvium serpentis; a gyomor hártája az inyelig lat ki: stomachus palato extremo terminatur; hártába köttetik a könyv: membrana involvit libellum; pergaménából-való hártából-való: membranaceus PPB. Hog' adna hartyat, tenthaut, hog' irhatnam meeg az en keserűségömet (NagyszC. 69). Lata pokolhely evrdeget jnyá es mykoron el fogyt volna hargyaya, akara az erdeg az hargyat fogauat ky luzny, hog' tevbbet lyhatna rea; nykoron az erdeg az hargyat luznaya, az hargya el zakada (CornC. 354). Hozd veled a könyveket, icslesben kedig a hárttyákat: after libros, maxime antem membranaceas (Helt: UT. Ll. 6). Kityeriesztie az ő irot phartyáúokat: dilatant phylacteria sua (P8). Ki szelesitik az ő be irattatot hartiaúokat (Fél: Bibl. 39). A sok bullat, miset vgyan hartian, vgyan tőkbe (Mel: SzJán. 343). Kivül az hēja vagyon a plántának, belől az hárttyák: libri (Com: Jan. 21). Hárttyák avagy külömb külömb burkok (46). A tsúszó mászó állatok az ő bőréket, hárttyájokat el vetik (49). Világos hárttyával borított pacsenyéket csinál (79). Hárttyára, pargamenára írunc (155). Hárttyára és papirosra irattatá (Vallást. 113). Minden feje-csontja fejsze miatt lett öszvetört hárttya (Thaly: Adal. II. 175).

agyvelőt-borító-hárttya: pericranium PPB. Agy-velő be-takuro hárttyák, agy-kér, melyeknek egyike pia mater, másika dura mater: meninx PPB.

ágyék-hárttya: diaphragma, disseptum C. [zwerchfell]. Közép ágyék hárttya: diaphragma Com: Jan. 63. A szív körül való belső részec az also hastul köz süvénnyel, avagy közép ágyék hárttyával választatuae meg: praecordia ab inferiore ventre septo transverso seu diaphragmate disjunguntur (Com: Orh. 276. Com: Jan. 52).

dió-hárttya: nauci C.

rékesztő-hárttya: [diaphragma; zwerchfell] (ACsere: Enc. 142).

szívborító-hárttya: pericardium PPB.

szüzesség-hárttyája: hymen C. MA.

Hárttyácska: membranula C. [häutchen].

Hárttyás: membranaceus PPB. membrana instructus Kr. [hautartig; mit einer haut überzogen].

[Hárttyásul]

bo-hárttyásul: [membrana instruor, coalesco; sich mit einer haut überziehen, vernarben]. Hogy szíveteknek bé-hárttyásult sebjét vér-serkentő körrömmel piszkálljam, körrömszél-lyem (Szeg: Aqu. 14).

Hárttyázat: styoma MA.

Hárttyika: [membranula; häutchen] (Mik: Törl. 470).

gyerméktartó-hárttyika: secundae C. [nachgeburt].

HARZSOL, HARSOL (*hárs'alo* Helt: Mes. 210. *hárs'ol* Helt: Krón. *hársolódia* Mad: Evang. 568): [verto; streiten, kämpfen]. Lászo is leszökelée, es hárs'olui kezdé n kannal (Helt: Krón. 51. cap). Es a leany fel kapa a szekertzet, és adion kezdé aual ftui a kunt, mikoron e képpen hárs'olua (87. cap). Iere én velem a hárs'alo piattra és vgyan meg mutatam, hogy én erősb vagyoe náladnál. Es nűdön a hárs'alo piattra mentenec volna (Helt: Mes. 210). Kellienec fel ez ifiak és iatezanak, az az hársollyanak (Mel: Sám. 134). Harsolo: magister graeculus (Nyr. VII.126).

Harzsolás: vexatio, iurgatio Kr. [streit]. Tulaidon neuen nenezi a futast es harsolast es minden homályosság nélkül megbeszelli, mint futot fi es mint harsolodot (Tel: Fel 137).

Harzsolód-ik: discepto, iurgo, rixor C. MA. zanken, streiten PPB. Nem vgy mynth byzantalanol vgy vnuok en bayt, vgy harsolodom [igy] en, nem vgy mynth e lagy egeoth veruyn, de sanyargatom nyaualygatom az en testemeth (Koinj: SzPál. 157). Midőn en ellenem harsolodol, ellenkedesnec es visszavonyásnac okaiert es hogy egygýt ne iury mi velunc (Tel: Fel. 161). Meg mutatta, hogy az ember istennel nem harsolodhat, mivelhogy ő igaz, de az emberek hamissac (MA: Bibl. I.450). Vóltanak akkor bírák, a kik előtt kellett harsolodni ipával (Martonf: SzHist. 253).

Harzsolódás: disceptatio C. MA. streit, zank, strittigkeit PPB. Oly nagy gyűlölséget, harsolodast, egy más ellen való viaskodást találsz köztök (Tel: Evang. II.815). Az en ellenem való harsolodásból valóha hozzá kezdesz (Tel: Fel. 4b). Veteke-dés, harsolodás, viszszavonyas: rebla, reblata (MA: Bibl. Magy. 4). Nagy szépen egyet értnek, es egy mangorni harsolódás sincs köztök (Lép: PTik. II.76).

Harsonkod-ik: [discepto; streiten]. Ugy értém, hogy váltig harsonkodik kegyelmeitek, égeti, rabolja az országot (EszM: Lev. 316).

HAS (*hassokuak* Fél: Tan. 89): venter, alvus, uterus, abdomen C. uter; banch PPB. Com: Vest 119. Meg-szorult has: adstricta *alvus; hasát meg-indítani, *alvum ciere; kurva hasa: venter vitatus (*vitio); hasnak folyása: diarrhoea PPB. Az alsó has; venter inferior Com: Jan. 52. Has-tekerésce: tormina 57. Ez ozlopuae kariay ezüstből való, hasa es farcoka ercből (BécsiC. 122). Vala a halmac hasabun: erat in ventre piscis (242). Hasa kette hasada (GuayC. 21). Őket mind el n'eli es ő hasaba fel neukódnec (13). Kevuer has (CornC. 164). Hason elhwz maaz (ErdyC. 570). Hasnac egő heuseget, ragassat meg állattya (Mel: Herb. 140). Valamelly állat az hasán esziz (Kár: Bibl. 198). Hasát az kőuerség miatt rántzba ütötte (521). Nincz füle az hasnak: venter caret auribus (Deesi: Adag. 154). Hasra gondos (Zvon: Post. 181. Kr). Capellanoc, praepostoc, és egyeb effele has-szolgác (MA: Tan. 1134). Has ropogas (ACsere: Enc. 190). A kővér has, potroh (Com: Jan. 51).

[Szólások]. Meg-fogódik a hasa: alvus consistit PPB. Ne egel, miképen a torkos, kinec hasa istene (VtkC. 48). Az fi hasat istemene ne ezinallia (Fél: Tan. 329). Hasok ko-rog (Thaly: VÉ. II.3). Katzag, nygan lóg a hasa: concutitur *cachimo PPB. Midőn a hasnak keressűk kedvét, a barnokhoz hasonlóká teszszűk magunkat (Hall: HHist. 1341). Maga hasára vessen: sus sub fustem (Deesi: Adag. 146). Egy hassal születettek [ikrek] (DEmb: GE. 76). Nagy eresztett hassal: *pantibus laxis PPB. Megkeményíti és megállattya az ember hasát (Mel: Herb. 1). Az a mű meg-indítja a hasat: herba illa inuit alvum PPB. Ha terpentinával megfőzöd az aloco, hasadat meg-indítja (Váli: OrvSz. 35). Az törköllen tartott szőlő mint a ki a bor sóprőben vagyon hasat szorit (Mel: Herb. 6). A ki mástól vár ebédet nem mindeken lakik jól, nem eszik egyest a hasával: wer da wartet, bis ein anderer zu essen bringt, der wird oftmals schmal beissen müssen (KirBesz. 108).

[Közmondások]. Legtöbb gondot ad az embernek a has (Kisv: Adag. 21). Nem kérdi a has, hányat ütött az óra (310). Úres hassal nem jó tanács adó (525).

elő-hasú: primipara C. MA. [zum ersten mal trüchtig, schwanger]. Petrosos barát, és előhasu agyicza (Pós: Igaza. 562).

folyó-has: liquidus venter PPB. [durchfall].

híg-hasú: lientericus PPB. [am durchfall leidend].

nagy-hasú: ventrosus Kr. [schmeerbauch]. *Hasas, nagyhasú, potrohos: ventricosus, ventrosus, ventriosus PP. Nagyhasu Lukács 1495 (Nyr. V.510).

sík-hasú: [lentericus; an durchfall leidend]. Sík-hasú, hasafolyós, hasa-eltsapott SzD. MVir. 217.

vér-has: dysenteria MA. tormina; bauchgrimmen, bauchweh PPB. [ruhr]. (Com: Jan. 57. Helt: Krón. 78. Cserői: Hist. 87). Az táborban az vérhas uralkodék az nyáron (RákGy: Lev. 281). Készül az orvosság, Éva készítette, úgy vélén a dolgot, amiút ő színlette s vérhas veszélyétől a néjét féltette (Gyöngy: MV. 67. TörtT. III.410. Thaly: VÉ. I.150).

Hasacska. uterulus C. MA. kleiner bauch PPB.

Hasal. Eg nemberi, ki vérrel hasalhala tizenket ezteendőtl-fogany, veepe ő hozia hatmegől és illete ő ruhaianae peremet: sanguinis fluxum patiebatur (MfinchC. 29). [Vö. **vér-has**].

Hasas: 1) foetusus C. gravidus, praegnanis MA. schwanger PPB. Hasas tehén, hasas üdő: forda, horda MA Hasas tehén: eine tragende kuh Nom. 95. Öreg hasas eme dyzno (RMNy. II.211). Miért hogy penigh az azzonj allat hasas, meg kel warnj, hogy az gyermeket el hozza (267). Fudazanak teste igen temerdekek vala, mint ha hasas voloa (SalMark. 20). Az hasasokat isten meg aldgya (Born: Ének. 307). Hasas kantzsa (Misk: VKert. 180). Az ló mikor vemhezőven jár, nem keveseb haszonnal szolgál, mint mikor nem hasas (Prág: Serk. 885). 2) ventricosus, ventrosus MA. obesus et crasso ventre Oertel: Harm. 139. ventriosus; grossbauchig, dick, schmeerbauchig PPB. Ompolna, hasas üveg palatzk vagy korsó: ampulla PPB. Nincsen olyan hoszszu csomós korda, a mely a te hasas hazugságotat béérhetné (Matkó: BCsák. 248).

Hasasít: gravido MA. schwängern, schwanger machen PPB. Chak igen kicsinyen maradna potrohos rút könyve, ha effelével nem hasasítaná (Pázm: LuthV. 4).

még-hasasít: gravido C. ventrem facio, fornicor; bauch machen, huren, schwängern PPB.

Hasasod-ik: in ventrem latesco PPB.

még-hasasodik: I gravidus fio; trüchtig werden, schwanger werden]. A sárkányok pedig gyakorta az eléfántok véritől megérészedvén, töle meg-is hasasodnak (Misk: VKert. 35).

Hasasság: graviditas, praegnatio C. MA. das schwangerschein PPB. [schwangerschaft].

Hasasul: gravidor Kr. [schwanger werden].

még-hasasul: ∞ Az azzony allaatoknak lelők meg hasasulnak vala (SándorC. 37). Dömötörnek az hugát mondják meghasasult (Thaly: VÉ. I.343).

Hasi: 1) ventralis Kr. [bauch-]. Hasi bárány: *agus chorodus PPB. Hasi szorgalmatosság (MA: Scult. 310). 2) Hasi bőr: pellis ventralis, azaz most ellett és azonnal eldöglött báránynak lenyízott bőre Kr. Ha valamely szűcs mester szent Mihály napig való szolgának az ő csávájában tíz hasinak fölötte vetend, egy forintot marad az céhnek (KecsTört. II.281). Hasi bárány bőr (VectTrans. 2).

egy-hasi: [geminus; zwillig-]. Egy hasi gyermekek vagy kettősek (Misk: VKert. 406).

[előhasi]

előhasika. Mi elő-hasika hegyke-bögyke nádszálon nyaralodó baklovasok (Csúzi: Tromb. 280).

Haskó: 1) [ventriculus; bäuchlein]. Czac legyen az hasko tele (Szeg: Theoph. 30). 2) ventrosus Kr. [schmeerbauch] (Zvon: Post. I.721. Kr.).

Hasmánt (hasmat? MouTME. V.201): [pronus; auf dem bauche]. Hanyattá és hasmánt fektüvés: *cubitus supinus, pronus PPB. Hasmánt, arczra le-borulva fekszik: pronus cubat (Com: Jan. 113). Soha fel nem egyenesedhettünk különben, hanem hasmat kellett fekiünnünk (MonTME. V.201). Hasmant az verőfényre fektetik (SzCsomb: Utleir. 159). Tói tekenős békát hasmánt job kezekben hordozvan (Nad: Kert. 37). Akar oldalt, akar hasmánt tanulgatni (Gvad: Lev. 25).

Haspók: [ventrosus; schmeerbauch]. Polidórus nagy haspók ember, a ki magát is nehezen bírta kevérsége miatt (Hall: Hist. III.69. Fal: Const. 934).

Haspókság: [ventrositas; beleibtheit, embonpoint]. Az ő dobáz voltak, és kővér haspókságok (DBón: Részegs. 72).

HASÁB: fissum, fissile, frustum MA. spalte, schrundo, stück PPB. [scheit]. Hasáboként: assulatim, assulose PP. liciniatim PPB. Az sánczokból lajtrákat kitolyának, hasábfiakat oda sokat hányának (RMK. III.141).

Hasábol: scindo, seco in frusta Kr. SzD. [in stücke spalten].

el-hasábol: *assulatim comminuo PPB. [in scheite oder stücke zerlegen].

Hasábos: scissilis MA.

HASAD (hassad ThC. 111. WeszprC. 108. Helt: Krón. 129. hasodék GKat: Titk. 17): fatisco, diffindor, hasco, hio MA. von einander gehen PPB. [sich spalten, zerreißen]. Hasadó: fissilis C. Sok-ágú, sok-felé hasadó: multífidus PPB. Nehezen hasado fa (Com: Jan. 103). Hány cikkelyekre hasadgyon ez ötvenegygyedik soltár, ki-mutatom (Nógr: IdvK. 1). A fő-fő rendel két különböz ő értelemre hasadnak vala (Telekesi: FLél. 180). Könyörgésekkel hasadnak az egek, de nem nyilik a rabajtó (Fal: NU. 85). Kapitányhoz menvén, jó paripát adott, tatár faj lehetett, orra volt hasadott (Gvad: RP. 151).

[Szólások]. Hasad a déli; mennyünk, kiki ő dolgára (Fal: Vers. 908). Fogam hasad: deutio PPB. Hasadot a hajnal (Zrinyi. II.87). Hajnal hasad ajakával (Fal: Vers. 863).

el-hasad: [diffindor, rumpor; sich spalten, zerspringen, bersten]. Az haragnak bontakozása lött, mivel hogy elhasadott (Nyr. X.470).

ketté-hasad: ∞ Ketté hasadt: bifidus, diffissus MA. Hasa kette hasada (GuaryC. 21). Es fel-akadwan kettee hasada: et praecipitatus crepuit medius (JordC. 708. ÉrdyC. 242b). Ottan kettee hasada az gonoz meergős allat (ÉrdyC. 594). Fel-serkenvén, tebat tsak nem meg hasad ketté feje (Pázm: Préd. 234). Maydan a kő-sziklába ftközven a hajó kettéhasad, vagy a fővényesen meg-ál (Mad: Evang. 151).

ki-hasad: [apparet; sich herausstellen, klar werden]. A ts annak (a hangnak) leg igazabban való le irattatása, mint sok szókból őn kényén ki hasad, ugy mint követség, setétség (Corp-Grann. 696).

még-hasad: fatisco, hasco, dehisco C. [sich spalten, zerspringen]. Meg-hasadni a kiáltásban: fatiscere clamore PPB. Meghasadott: direpta NémGl. 291. Meghasadt: diffissus MA. Meghasad olayfaknac hege: scindetur mons olivarum (BécsiC. 316). Meghasadna az en zivem (NagyszC. 20). Zywe meg hasad (WinkC. 88). Halnán ezeket, meg hasaduac vala: haec cum audissent, dissecebantur (Helt: UT. VII.8). Az meg hasadott egek: aperti caeli (Fél: Bibl. 53). Az meghasadott körmű állatoc: animantia, quae ungulam dividunt (MA: Bibl. I.97). Hitek és vallásokis meg hasada (Pázm: Kal. 436). A föld meg-hasad: terra scinditur (Ily: Préd. I.11).

[Szólások]. Innén tanitom én, ha meghasatsz is [így], az irásból (Ker: FelsK. 169).

Hasadás: fissus, scissus, pator, chasma C. fissio, fissura, scissio, scissus MA. spalt, zerspaltung PPB Kwueknek romlasi zakadozasi es hasadasi oly igen nagion volt (VirgC. 22). A föld hasadásin a velagossag beh zalla a zent atakra (DobrC. 56). Nag hasadás erősfittet: chaos magnum firmatum est (Fél: Bibl. 120). A fa hasadása-közzé tsipetődék karja (Pázm: Kal. 1766. 664. Kr). Az eretnekségben hamis vallás találatik, az szakadásban pedig csak az püspökségben támadott hasadás, és egybe-vezés (Pázm: Kal. 677).

hajnal-hasadás: exortus aurorae MA. anbruch der morgenröte PPB. (Zrinyi. 150). Hajnalnak volt hasadása (Zrinyi. 138). Szóláshoz készülő ajaka nyílása úgy tetszik, hogy piros hajnal hasadása (Thaly: Adal. 1.129).

Hasadat: [fissura; spalt, riss, kluff]. Hasadat, terra 1278. Hasadath 1304 (Czinár).

Hasadatlan: [non fissus; ungespalten]. Hasadatlan körmű: solidipes C.

Hasadék: rima, fissura C. hiatus, pator, chasma MA. fissum; spalt, ritze PPB. Hasadékokat bétsinálni: *rimas explore PPB. Az hasznak ablakyn, hasadékokyn chodalatos zeop yllat zarmazyk ky (ÉrdyC. 337). Meg neze evket nemy hasadékon (DomC. 254). A kősziklának hasadékaiba állatlat tégedet: ponam te in foramine petrae (Helt: Bibl. 1.883). Mi kőzfine es ti kőzetec nagy hasadec vagyon szerezne, hogy azoc, a kie akar-nac innét hozatoc által menni, ne mehessenec, se onnat ide által ne jöhessenec (Born: Préd. 388). Az ő kezét be nyújtá az nytonac hasadékan (Kár: Bibl. 1.633). Hasadéknac balvanya: bel phigor; hasadéknac, résnac háza: beth phigor (MA: Bibl. Magy. 2). En az fi sebeinek erős kősziklája hasadékiban akarok lakni (Czepl: MM. 298). A meg-nyílt hasadékokon az hajo gaz belé esik és az hajo fonékban őszve folyván szemetet tészon (Com: Vest. 92). Kimenék egyszer, s elhala a szívünk, ajtónk hasadékan hogy utánad néztünk: kívánságod miatt éppen el-edtünk (Thaly: Adal. 1.29).

kő-hasadék: fissura lapidis Kr. [felsenschlucht]. Kő hasadéknak barlangiba mene (DobrC. 113). A kőh hasadékokban lappang (214. Pázm: Préd. 518. Kr).

Hasadékoeska: rimula MA. kleines ritzlein, löchlein PPB. Az olalkodo wrdewg akar mely alkalmatlan zeretnek vekony hasadékokzayan tekinteset beuetheti (VirgC. 135).

Hasadékos: rimosus, multifidus C. laciniatus MA. lacini-
sus; voll spalten, ritzig, löcherig PPB.

Hasadoz: hiato MA. [zerspringen, nach und nach zerspringen]. Hasadozott: hiuleus, scabrosus MA. PP. Hasadékos, hasadozott: hiuleus, rimosus PPB. Az magas kew fal igen hasadozet, azon fylek, hogh egh nap platibokot kezd mondanj (LevT. 1.265).

föl-hasadoz: ∞ Feel hasadozet az hata beerec (ÉrdyC. 526).

ketté-hasadoz: [diffindor; sich nach und nach spalten, zerreißen]. Ew zine kette hasadoz (BodC. 23).

még-hasadoz: hiato C. [sich spalten, risse bekommen]. A hevségben meg-hasadoz a föld: aestus *hiuleut agros PPB. Az kew szyklak meegli hasadoznak (WinklC. 85). Az ew keze-nek bevre meg hasadoz vala (MargL. 23). Az kew szyklak meg hasadozanak es koporsook meg nylnak (JordC. 418). Kyleuced napon nyinden kew szyklak meg hasadoznak (ÉrdyC. 8). Kw szyklak meg hasadoznak (Érsc. 58b).

Hasadozás. Száj tseropellés, ajak hasadozás, dagadás: aphtae PPB.

Hasadt: difissus, divulsus, hiuleus MA. zerspaltten, von einander gerissen PPB. Kétfelé hasadt: bifidus; négyfelé ha-

sadt: quadrifidus; hasadt körmű: bisuleus C. Hasat körmfek: bisulci (Com: Jan. 43). Mindent valamelneec hasatt körme vagyon, meg egytec: omne quod habet divisan ngulam comedetis (Helt: Bibl. 1.CC6).

HASASZT: findo, diffindo Kr. [spalten, zerreißen].

el-hasaszt: [diffindo; zerspaltten]. Senky nem bochyattya az wy bort o tenlewbem, mert el hasastana az tewnwlewt (Pesti: NTest. 72).

ketté-hasaszt: ∞ Az kősziklát isten kettő hasasztá (RMK. II.239). Az csukát faragd szépon, hasasd [így] ketté (Radv: Csal. III.43).

még-hasaszt: ∞ Meg hasazta a vérés tengert es meg azot (AporC. 72). Kietlembe kő zirtot meg hasazta es fket meg itata (DobrC. 145). Meg hasazta kwmet: interrupt petram (KulesC. 189). Hasaszsa meg szárnyait, de egymastol el ne szakaszsa: confringet ascellas ejus, et non secabit (Helt: Bibl. 1. 1y2). Vaylia meg hasasztanád már az egeket, és időnél el (Zvon: Post. 13).

HASÍT: profindo C. findo, scindo MA. spalten, zerspaltten, zerteilen PPB. Ékkel hasítattott: discuneatus C. Haborkodo bezed ne thamagyon thykeztetek ky az egyenlősegeth el hasoyca (Érsc. 201). Az Szamos hasítja a határokat (Gér: KárCs. IV. 296). Olyan bír ruha, a melynek galléra két-felé hasítva a hátán fetske-farka formálag le-botsáttatik (Bod: Pol. 5). Hasítá futások a nagy sürosséget, törte lábok a meg aszott tseplyeséget (Gvad: Orsz. 131).

el-hasít: dirumpo C. Elhasított: conscissus C.

elhasítás: conscissura C.

föl-hasít: discindo Kr. [spalten; aufschlitzen]. Az halak fel-haséttatnak: pisces exdorsuantur (Com: Jan. 102). Bár fel hasiczak az en leg drágab orromat, ha feiedbe nem vonszák az barát kápúát (Fortszer. II. Káldi: Bibl. 339).

ketté-hasít: diffindo MA. [spalten]. Az isten is azon Julia-nus kepet az egből men köuel kette hasetta (Mon: Kép. 28).

közbe-hasít: interscindo C.

környül-hasít: circumscindo C.

lő-hasít: dilorico C.

még-hasít: infindo, diffindo, proscindo, hiuleo C. zerspaltten PPB. Meg-hasitom, repedoztetem: hiuleo PPB. Kevessé sz. Mihály nap előtt az tölgy fán termő gubacsot meg hasították és ha pókot találnak benne, szerencsétlen esztendőnek itélik (Lipp: Cal. 51).

Hasítás: fissio, proscissio C. scissura MA. zerspaltung, zerkerbung PPB.

Hasíték a esuhán: lacinia MA. falte, saum am kleid PPB. Nadrág hasítékja: schlitiz vorn an den hosen KirBesz. 131. Czirfas basítékoc: lacinae Com: Jan. 101. A tollnac avagy penúnnac orra, közép hasítékja: pennae erena 155. Az nadrág hasítékjáig ért a salavári (Mouhrók. XI.353). Jüdtében a nad rága hasítékának vetvén a lábát (Bethl: Élet. 519).

Hasítékos: lacinosus, laciniatus MA. faltig, voller falten PPB.

Hasítható: scissilis, fissilis MA. was sich zerspaltten, zer teilen lässt PPB.

[Hasító]

dészka-hasító: [brettseiger]. Conventiója deszka főriszeken [így?] levő deszka-hasítóknak (Évk. XIII.82).

Hasított: scissus, fissus Kr. [gespalten]. Hasított saru: *calceus fenestratus PPB. A verő egy felől hasított volt, mivel: vas szegeket ki vonták (Érsc. 69).

Hasigál. Kétfelé hasigálni: in bina findere PPB.

Hasogat (*hassogat* GyöngyC. 4. Komj: SzPál. 176): **1)** di-cindo C. proscindo, conscindo, diffindo, resco, dissecó MA. zerspalten, zerschneiden PPB. Hasogatott: segmentatus C. fissus, cissus, dissectus MA. Hasogatott tőke: candel fissilis PP. fűtinek v. nekik hasogatott fűvel (dispartitae linguae) miként v. es fű mindeniknek feiere (DöbrC. 340). Az templomot arom felee hasogataz (ÉrdyC. 599). Mykoron a fűzfut wagna, kekét chynala wgyan azon fűzfabol, ees aual kezde a fűzet hasogatny (Pesti: Fab. 85b). Mert az isten igéje arravaló lelki gyver, hogy ki-gyökerezze, és darabra hasogassa minden isten-lenségnek és feslettségnek gűrt[s]űsségét (Pázm: Préd. 453). Ikor megabállod, vess vörös hagymát reá, hosszan petrozse-üm gyikerit is hasogass reá, először ecetefeld meg, annak tanna borsold (Vasárnap Ujság, Képes Folyóirat 153). (A dol-oti) hasogatni kell és a belét ontani (Fal: UE. 440). A ruhák a legyenek csodások, az az csodálatosan szemesek vagy haso-attattak (Mlad: Evang. 452). **2)** [explico; erläutern]. Gheriedőz ala mf zfvónk mykoron volna az vton ees hasogathnaia ne-önk az irasokath (WinkIC. 274). Kezde hasogatni Paluac mon-asat (NádC. 437). Űgiekezel tenmagadot tartanod az igassag-ak besedet iol igazan hasogatoiat (Konj: SzPál. 390. 175. 76). Az irasokat hasogatna (Sylv: UT. I.124) Vigazzanac, iga-n hasogassatok az irast (Mel: Préd. 158). Az igassagnak igeiet adgia io moddal hasogatni (Fél: Tan. 325). Az isten igéjét azán hasogassác (Zvon: Post. 1.15).

el-hasogat: conscindo C. [zerreißen, zerspalten]. Elhaso-attott: discissus C.

föl-hasogat: [confringo, corrumpo; aufreissen, aufbrechen]. Iom, fa koporsókat felhasogatván, az mit ennek haszouna lót tanált, elvitte (RákGy: Lev. 264).

hasogatton-hasogat: [identidem rumpo; immer wieder reißen]. A syrusok hasogatton hasogatták a zidók bélé, ahoh a romáiak nem látták (Pázm: Préd. 872).

még-hasogat: ~ Meghasogathya: fregit NémGl. 290. Az öneket meg hasogatyá es elrontia (VirgC. 115). Meghasogatic hájakot: sciderunt vestimenta sua (MA: Bibl. I.132).

Hasogatás: **1)** proscissio MA. anfreissung, aufspaltung, fcschnitt PPB. Előfa héja hasogatása: caprificatio C. **2)** [ex-icatio; erläutern]. Ees el kezdven Moysesről ees myndón opherakról hasogatast tezőn vala myndón irasokrol, kük ő la valanak (WinkIC. 273). Az irasnak io ertelemmel valo agiarazzatia es hasogatasa (Fél: Tan. 15).

[Hasogató]

hajszál-hasogató: [haarspalterisch]. Haj-szál-hasogató tzik-lyezés (SzD: MVir. 200).

szőrszál-hasogató: *anceps syllabarum PPB. [haarspalter]. Szszál hasogató tudós ember: scrupulose et anxie doctus PPB. Az igékben szőr szál hasogatók ne légyünk (Fal: UE. 441).

HASON (*hasomlassam* KulesC. 60. *hasomlanunk* Ozor: 353. *hasomlatlan* KBécs. 1572. Evl. *meghasomlás* Zvon: st. I.340. *hasomlét* 393. Zvon: Osiand. 4. *hasomlit* Zrinyi: Syr. 41. 82. 98. *hasomlatos* Sam: Cer. 12. 53. Sam: Harm. 3. KCepr. 1626. A4. *hasomló* Sam: Cer. 7. Sam: Harm. 5b. 7): [aequalis; gleich]. Hason-fél: medium, media pars, midium MA. hálfta PPB. Mynden yozagomnak hasonfleeth lom (ÉrdyC. 140b. 186. 543). Az Izrael fiainac hason fele (Kár: Bibl. I.151). Hason felét az én uramnak hagym ér: KárCs. III.295). Más-felet magok erejeből kell hozzá adniok: hason részt magokéből kell hozzá adniok, toldaniok (D: MVir. 123).

Hasonl: (*hasollattatyk* GyöngyC. 12. *meghasolwan* JordC. 390. 564. *hasollittatik* Hall: Tel. 176. *hasonlatlak* TihC. 92. *hasonlatatlan* KazC. 87. *meghasomolván* RákP: Lev. II.167): **1)** conformem facio, conformo [gleich machen, anpassen]. Men-nyey attya ez bodog embert (sz. Ferencet) hasonla ew fyahoz cristushoz: fecit filio suo conformem (EhrC. 26). Akaryaula latny cwtett (sz. Ferencet), hogy minden myuelkedeseben es dolgoiban magat mendenestewlvoguan hozza hasonlana: se con-formaret (EhrC. 100). Az attyatyakhoz hasonlatny: similis fieri (JordC. 802). **2)** aequalen, similem, parem puto Kr. [comparo; vergleichen]. Az zamar ganayahoz hasonlot penez: stercori asini comparata pecunia (EhrC. 80). Kihez hasonlam? cui similem aestimabo? (MünchC. 33. 23. 77). Kyhez hasonlom hwet: cui simile aestimabo illud (JordC. 575). Baromhoz hasonlaa ennen magaat (ÉrdyC. 556). En az alazatos zersetest hasonlom ~ meg holt testhez (VirgC. 68). A naphoz hasonla az ő iduendő dicőségöketh (NagyszC. 221). Kihöz hasonlatlak tegéd? (TihC. 92). Hasonlissam verembe zallokhoz: assimi-labor descenditibus in lacum (KulesC. 60). Ky hasonlatyk wrhoz? quis aequabitur domino? (113). Az zep ueraghoz hasonla (TihC. 33). Kiert hasonlae (az alazatosságot) doktoroc keth dragalatus allatokhoz (DebrC. 580). Ehez nem kel senkit hasonlanunk (Ozor: Christ 353). Kihez hasonlam ez nemzetsi-ghet? cui assimilabo gentem istam? (Sylv: UJT. I.17). Mihez hasonlunk az istennek országát, auag minemű hozza illendő állathoz vessük azt (I55). Kyhez hasonlam ez sydo nemzetse-ge? cui assimilabo gentem istam? (Pesti: NTest. 22). It az embert hasonla az le vagot fűhöz (Szék: Zsolt. 220). Bolts Salomon kiraly pokolhoz hasonla (Born: Ének. 371).

el-hasonl: [separo; trennen, entfernen]. Az gywlőseegh el hasonl emberth istennek orzagathw, el thawoztath emberth paradizombol (ÉrsC. 190b). Chodaalkodom, hogy magad eel hasonlottad: non tibi constitisti (488b).

Hasonl-ik: **1)** [similis est; gleich sein]. Ha rvlam vez-teglez, zallokhoz hasonlom verembe: assimilabor descendenti-bus in lacum (DöbrC. 73). Hasonlik meűeknek orzaga eg emberhez (289). Lassatoc engömet tiuiskhez hasonlottac [hason-lottat] (NagyszC. 57). Kyhez aloytom hasonlany ez nemzetet? cui similem aestimabo generationem istam? (JordC. 386). Itt az menüország nağ sokhoz vgre hasonlik (Sylv: UJT. II.159). Philep Melanchton is ebből hasonlot a caluinistakhoz (Mon: Kép. 52). **2)** findor in duas partes; disconvenio, secedo Kr. [sich trennen, sich entfernen, sich entzweien]. Ml okbol hasonlot volna az iconomachusoktl (Mon: Kép. 273b). A lélek változ-batatlan, nem hasonlik magatl, mindenkor azon egy (Fal: BE. 573). Az igaz egygyűi szerelem hasonlott, helyébenn bo-lyongó szeretet származott (Orczy: Költ. 146). **3)** [se appli-care; sich anschmiegen?] Tsuda dolog, mint elkeseredék, szűz Mária szent fiára esék, ő meljével meljéhez hasonlék, szent szivére bánat ereszkedik (Cantionale Tsikiense 94. Kassai: Szókönyv. II.378).

el-hasonlik: deficio, descisco MA. perfugio PPB. degenero MedLat. 159. abtrünnig werden PPB. [abfallen, ausarten]. Sokan Dáriustól elhasonlának, az Alexandernek meghódolának (RMK. IV.115). Amaz reménletted istened most bolott? Töled immár régen talám el-hasonlott, hogy vagy ilyen romlott? (Balassa: Költ. 131). A tanaczbeliektől el hasonlotac: plebes a patribus secessit (Decsi: SallC. 24). Az igaz isten, az töle szakadt, el-hasonlott embertől méltó haragját megtartoztattya (MA: Scnl. 667). Elhasonlott anygaloc (MA: Tan. 163). Ha az el-hasonlott praedikátor különbet beszéll a mi vallásunkról, hazud (Pázm: Kal. a3). El hasonlott, es el faült az istentől (Lép: PTük. I.126. 128). Ezek a különböz, és egymástól el-hasonlott tulaj-donságok, köztök nem találatnak (Pós: Igazs. I.595).

elhasonlás: defectio C. apostasia MA. defectio; abfall PPB.

ki-hasonlik: [excido; herausfallen, um etwas kommen]. Azon keresztseggel keresztöltöttek meg azzonyvuk és mynd az zent apostolok, hogy az Cristusnak taghyay lehetneenek es istennek orzagabol kywe ne hasonlannak (ÉrdyC. 71b).

még-hasonlik: 1) deficio, seditionem moveo, insurgo MA. abfallen, aufrühr, aufstand machen PPB. [sich entziehen]. Ha az sathanas sathant yzy ky, hwy maga ellen meg hasonlot: adversus se divisus est (JordC. 390). Felnen, hogi a meghasonlott neep meg vina, a zűznek torkaba tört áttete (DebrC. 146). Mynden ország, ky ew maga ellen meg hasonlyk, el romol: omne regnum dissidens adversus sese vastatur (Pesti: NTes. 24). Minden ország, mely magában meghasonlic, elpusztul (MA: Bibl. IV.13). Egy nyomba lépjék, és magától meg ne hasonlyék (Pázm: Kal: 576). Soha az ecclesia magától meg nem hasonlot a hitnek tuitásában (Pázm: LuthV. 287). Meg-hasonlottak az előtők való ecclesiától (288). Magában meghasonlott augstana confessio (Bal: CsIsk. 138). Azon mester-kedik, hogy az ő országa magában meg ne pártoljon és hasonlyon (Pós: Igrasz. 1519). Meg nem hasonlani, fel nem lábo-rodni, tulajdona a nagy szíveknek (Fal: UE. 393). 2) [se subicere; sich unterwerfen, sich anschliessen?] Retgett előttem sok király és tsászár, meg-hasonlott nékem egész krimi tatár (Kónyi: Illom. 102).

még-hasonlás: defectio, seditio MA. abfall, aufrühr PPB. [entzweiung, zwiespalt]. rancor Com: Jan. 202. Meg yeduen a nepnek meg hasonlasan (DebrC. 180). Nem löt volna ily nagy meg-hasonlas az hit dolgának (Czepl: Japh. 50). Ha történet szerint némely személyektől el tudl idegenülni, nints véték az eo meg hasonlásában (Fal: UE. 381). Más folyanottát láttya a dolgoknak, s nyilván tapasztaltja érdemekre nézve meg-hasonlásokat (Fal: UE. 402).

[öszve-hasonlik]

öszvehasonló: analogus PPB.

Hasonhatatlan: [incomparabilis; unvergleichlich]. Ez te orzagodal hasonhatatlan jobb (KazC. 87). Igen nagy neked kegyelmesseged es te malazod hasonhatatlan (GömC. 67).

Hasonlás: 1) [similitudo; vergleich]. Ez tanusagnak hason-lasara [hozza hasonlitya] mynden ez vylagi bewchessege kabasag es balgatagsag (WesprC. 119). 2) seditio, defectio MA. auf-ruhr, aufstand, abfall PPB. Hasonlást csinálni: facere *partes PPB. Hasonlás lön a sidóe köszt: dissensio facta est inter Judeos (Helt: UT. el). Mert köztök kétfelé pártolás, hasonlás lön (Tin. 8). Lön köztök hasonlás, tárházat feltörték (95). Tűnek ott hasonlást: facta est dissensio (RMK. IV.190. Kár: Bibl. I.14 b). Hasonlást indítván (MA: Tan. 1086). Az ország rendei pártol-kodásban és hasonlásban valának (ÉrdTörtAd. IV.258).

1. **Hasonlat:** [comparo; vergleichen]. Kenodhoz sem eg keen nem hasonlattatyk (GyöngyC. 12). Az en keresztfánnie ő keserűséget zenetlon & testben viseli es őnnön magát alazatos-sággal hozzaya hasonlattya (NagyszC. 40). Ennek okaert hason-lattatyk Maria az haynalhoz (CornC. 62). Mykhez magynkat hasonlathwan, olyanoknak lattatwnk vala, mynd az saskak (JordC. 147). Ne akaryatok hew hozyayok hasonlattathny: nolite assimilari eis (369). Hasonlattatyk az oly emberhez: similis est viro (833). Ne akaryatok hasonlattatny ez yelen valo vilaghoz, de wydylyatok meg: nolite conformari huic saeculo (ÉrdyC. 67b). Hasonlattateek az ezelten barmokhoz: comparatus est jumentis insipientibus (85). Hasonlattathnak fenes cyllagkokhoz (516). Hasonlattatie a bolond emberhez: similis erit viro stulto (Helt: UT. B6).

egybe-hasonlat: ∞ Ez kenokat es menyneey wygasa-gokat egbe nem hasonlathattyk (ÉrsC. 504).

Hasonlattat: ∞ A bizon zeretű magát hasonlattassa a Cristus ken zenvedeséhez (NagyszC. 15). Magadat hozzaya hason-lattassad auag hozzaya hasonlyad (34).

2. **Hasonlat:** 1) similitudo [ähnlichkeit]. Zerelemnek hason-latyara keluala ewbenne lenny banatnak (EhrC. 117). Ő fűrti keselőknec hasonlattara nőnenec meg (BécsiC. 139). Tű mon-gatoc ennekem e hasonlatot (MűnchC. 115b). Monda nekik hasonlatot (DöbrC. 260). 2) divisio. Atal hathwan mynd az lelek-nek hasonlattayglun: pertingit usque ad divisionem animae (JordC. 805).

Hasonlatlan: dissimilis, diversus Kr. [variabilis; unähn-lich, wandelbar]. Hasonlatlan ev hozya (CornC. 3). Ez illat hasonlatlan mynden természet zerent való allathoz (DomC. 155). Az keet zvezeknek felette orchayanak zepesegenel hasonlatlanl feulyk vala (183). Igön hasonlatlan vagh a kevelseghöz (DebrC. 591). Nemykeppen hasonlatlan volt egyeb emberekhez (ÉrdyC. 529b. 597b). Jupiter nem hasonlatlan eget iger (KBécs. 1572. Ev4. ACsere: Enc. 13).

Hasonlatlanság: [diversitas, variatio; unähnlichkeit, wan-delbarkeit]. Az egnek nem igen hasonlatlansagat hozza maga-uat, meli inkább tiszta öddre tér (KBécs. 1572. Ev). Hasonlat-lanság vagy hasonlosag (ACsere: Enc. 13). Hasonlotlanság [így]: dissimilitudo (GKat: Ttk. 1119).

Hasonlatos: 1) similis, consimilis, assimilis, persimilis, conformis; gleich, gleichähnlich PPB. Ayoytatost ymadsgat elsewhewz hasonlatost tezenuala (EhrC. 65). W hasonlatos volt mynd a menyey zentekhez (VirC. 14). Zent Ferencz hasonlat-os volt a profetakhöz (24). Marianak nem volt, sem vart lenny hasonlatos fyat Cristushoz (CornC. 49). Hasonlatos menyeknek orzaga oly emberhez: simile factum est regnum caelorum ho-mini (JordC. 394). Senky hasonlatos te hozyaad nem lehet o zentsseges azzonyvuk (ÉrdyC. 531). Az madarhoz hasonlatos madar lezön (TihC. 34). Krystusnak zlyoyee, my emberseggőnk-nek hasonlatossa ees egyenlőye (CzechC. 43). Chínallync ember, ki mi hozzane hasonlatos legyen: faciamus hominem ad similitudinem nostram (Helt: Bibl. 1A2). Hasonlatost se chínaly hozzaia: juxta compositionem ejus non facietis aliud (LRK). Hasonlatosoc vattoc a meg meszszelt koporsókhoz: similes estis sepulchris dealbatis (Helt: UT. G1). Az mi oegmaradna ad egy-ben, és ird a linia alá, hasonlatosson az mint oda fel az egészeknek subtractioyában tanitunc (Helt: Arithm. M7). Mely értelmet hasonlatos iratokból kel ki szedni (Mon: Apol. 49). Ez ol' titkos ezuda, kihez soba hasonlatos nem volt nemis leszen (Fé1: Tan. 44). Kiezdoda hasonlatos az bőlshöz? (Kár: Bibl. 1628). Ezzel-is hasonlatosképpen tselekedgyél mint igaz az felsőnel (GFriss: Arithm. B4). Cumillánakis hasonlatosképpen szűvét által lűvé vak nyilával éppen (Zrioyi: ASyr. 215). 2) [metaphoricus; bildlich, metaphorisch]. Közönséges hasonlatos beszéddel az arany által jelentetik a szeretet (Illy: Préd. II. 157).

[Hasonlatosb]

Hasonlatosbság: [?] Semniképpen egébekeppen zeel es hasonlatosbsággal es zerrel nem lehet vala az igazság megtur-tundo (NagyszC. 32).

Hasonlatoskod-ik: similis esse affecto Kr. [nachahmen]. Mőtán esudálhattuk volna, hogy az állokság olly mestersége sen másait tudta adni és hasonlatoskodni (Fal: Const. 836).

Hasonlatosság: similitudo, indifferentia, analogia C. simu-lacrum, imago MA. gleichheit, gleichnis PPB. Hasonlatossá-gképpen: comparative MA. Ők en hasonlatosságomert (propte meam simulationem) életnee ideyeiert meg éalatozianne (BécsiC. 91). Ne furagy te magadnak balwanth, sem egyeb valany ha-sonlatosságot (JordC. 53). Nem lattatok semy hasonlatosságot

akkoron, hog' tynoktek zola wr ysten Orebnék heegyeen az tyzből (209). Engemet teremeth zemelyere es hasonlitosagára (VirgC. 2). Kygynak hasonlatussaga zerent: secundum similitudinem serpentis (KulcsC. 137). Az job kez az erőert es birodalomert vetetik hasonlatossag szorint (Fél: Tan. 279). Ne czinalmagadnak faragot kepet es semmi hasonlitosagot azoknak, az mellik oda fel vannak (551). Ezec az tanaczoc, ug' az uensegert, ug' az gonduselesnec hasonlatossagert, atyalnac neuzetenee uala: ei vel acetate vel curae similitudine patres adpellabantur (Decsi: SallC. 6).

Hasonlit: 1) [similem facio; gleich machen]. A búnnék miatta az oktan állatokhoz hasonlították és hasonlítóssá lón azkhoz (Tel: Evang. II.312). Az belső kep, mely által az ember hasonlatot anag teremtetett az istennek kepere (Mon: Kép. 6). Az kepnek köüetni kel azt, a mihez hasonlították (99b). Elrontata az More bátyját, s-földhöz hasonlító (Zrinyi. 130). 2) assimilo C. comparo, confero MA. vergleichen, in vergleichung stellen, gegen einander halten PPB. Ne hasonlítottatok ű hozzaik: nolite adsimilari eis (Fél: Bibl. 8). Semmi gazdagságot nem véléc az királi páltzához hasonlítottának: divitias nihil esse duxi in comparatione sceptri (Kár: Bibl. I.639). Hasonlítottá Isaiás az urunk születését a termő-fának virágzásához (Pázm: Préd. 103). Nem szintén balgatagól chelekednek az. valaki ez világot Absalom őszvérehez hasonlították (Lép: PTük. III.150). Hasonlítottak egy bolond emberhez, a ki a házát fővényen építette (Bíró: Préd. 2). 3) [aequo; gleichkommen, wetteifern]. (A ló) széles mellyel elefántot hasonlítja (Zrinyi: ASyr. 41). Ihon jön egy nagy sas haragos körmével, hasonlít őrdögöt feketeségével, bialt nagyságával (82).

[Szólások]. Szünyogot hasonlítani elefánthoz (Kisv: Adag. 98).

[égybe-hasonlit]

égybehasonlítani: asyneritus MA: Bibl. Nagy. 1.

őszve-hasonlit: comparo C. confero MA. gegen einander halten, vergleichen PPB. Ha az éghel őszve-hasonlítottad (Mad: Evang. 469).

őszvehasonlítás: comparatio, collatio MA. mit einander vergleichung, gegeneinanderhaltung PPB.

őszvehasonlithatatlan: incomparabilis MA. [unvergleichlich].

őszvehasonlitható: comparabilis C. MAL. [vergleichbar] das zu vergleichen ist PPB.

Hasonlítás: 1) comparatio, assimilatio, aequiparatio MA. vergleichung eines mit dem andern, ähnlichkeit PPB. Hasonlítósképpen: comparative, assimilative MA. 2) proportio C.

Hasonlithatatlan: incomparabilis C. MA. nicht zu vergleichen, unvergleichlich PPB.

Hasonlitható: aequiparabilis C. MA. comparativus MAL. wol zu vergleichen PPB.

Hasonlogat: [aequo; gleichkommen, wetteifern]. Lová szügygyel elefántot majd hasonlogatja (Könyi: HRom. 14).

Hasonló: similis MA. gleich, gleichähnlich PPB. Hasonlóképpen: similiter, pariter MA. Nem hasonló: dissimilis, dispar, disparilis C. absimilis Ver. Egy szintű véle, hasonló hozzá: concolor est ei PPB. Feles, igénylő, hasonló: par; gerade Com: Vest. 139. Léz hozzá hasonló (VirgC. 88). Ezekeeth ees ezekhez hasonló ygbeketh nagh kenyerewletesseghel mongya vala (WinklC. 114). Ezek es ezekhez hasonlok (MargL. 27). Monduan evrola, bog malasztal telyes es ezhez hasonlok (CornC. 10). Hasonló hasonlót szeret: similis simili gaudet (Decsi: Adag. 10). Ninczen te hozzád hasonló isten, sem az eegben oda fel, sem az földön ide alá (Kár: Bibl. I.311). Ezekhez hasonló fin-

czolásokkal görieszti föl Pázmán az ő oluasoit: czaéczződés, bagzódás (Zvon: Pázm. 104). Nincs magához hasonlója (Pázm: KT. 139). Hasonló drágán akarja vala az ő vendégét megtaltalmazni (GKat: Váls. I.98). A fejérnép, akár mennyit éljen, absolute csak harminc esztendő. A férfiak hasonlóképen aláb aláb rójják keresztekét, tsak a Proserpina tudgya, mely időksek (Fal: NU. 352).

Hasonlóság: similitas, aequalitas, paritas MA. gleichheit PPB. [ähnlichkeit].

Hasonlatan: [dissimilis; ungleich]. Az hasonlókat az hasonlatanokkal egyben veti (Com: Jan. 160).

HASZON (haszon SándC. 7. 22. DictaGr. 20. haszon Helt: Mes. 2. hasznaja Nád: Lev. 54. hasznaiával FortSzer. K4b):

1) [fruges, fructus; frucht, ertrag]. Hat ezteendeegh zancad a földedeti es be győhed hű hazuath (JordC. 59). Az nemes zantho nywes varya hű feldeenek hasznath (841). Az retnek mostany hasznat ys meg kazalta (RMNy. II.112). A föld az ő hasznat meg adgya: terra gignet germen suum (Helt: Bibl. I. LLI4). Hat esztendeig vesdbe a te földedet, és be gyűtsd annak hasznat: congregabis fruges ejus (Nm2). Helyet adnak néki minden hozzá tartozójával és hasznával, erdejével, szénarétjével és szántóföldjével, és minden hasznával, akár mi névvel neveztesenek (SzékOkl. I.298). Helyhezítették volt azt a pénzt Amsterdamban a végre, hogy annak hasznából az erdélyi ekklésiák segítettéknek. Ánslárus nevű belga szolgáltatta ki annak hasznát bizonyos esztendőkbén (Bod: Pol. 133). 2) utilitas, optimitas, commodum, emolumentum, lucrum, usus fructus C. commoditas MA. nutzbarkeit, nutz, vorteil PPB. Igen sok haznot tezen (VirgC. 92). Ewnewn haznotak kyuanyak (132). Ha zent Istuan Palert nem imatkozott volna, ania Palt nem zólte volna, ki enneb haznot tón a kereztiensseghel (DebrC. 64). Nem eegyeb okaert es hasznaeert, hanem az ew gymelcheenek zepesegeert magyarazatot teeznek (ÉrdyC. 537b). Az vize iob, sebre, minden haszonra, dagadást vele mosni (Mel: Herb. 78). Akar kiis szereti az maga hasznát: terra amat imbrem (Decsi: Adag. 102). Sok haznó marha ez: Delphicus gladius (105). Ne siess oda a hol semmi haznod nincz (113). Az mely dologra mostan szándékozta, bé-töltöd keduedet nagy hasznaiával (FortSzer. K4b). Haszon várás (Zvon: Post. I.10). Miczoda hasznai vadnac (Vás: CanCat. 123). A természettil nyugodalomra rendelt étszakát, haszon reménségért, hal-fogásért, fáradságban töltötte (Pázm: Préd. 780). De mivelhogy hasznát értők az concordianak, lassuk hamisságát is (Pázm: Kal. 353). A kővér poresin, és annak orvos hasznai (Nad: Kert. 293). Szünik a haszon, támad a kár: lucrum cessans, damnum emergens (Fal: NU. 286). Ki-ötött, és fel fordult kártyákkal játszadozni se mulatság, se haszon (Fal: UE. 363).

[Szólások.] Mi haszna? quid prodest? Kr. Ezek-nélkül, ha széles e világ miénk-vólna-is, quid prodest? Mi haszon benne? (Pázm: Préd. 826). Illy keserves igyünk bár özönt fasszonon, bár tenger árrazon, nintsen benne haszon (Fal: Vers. 913). Mi haszon öntözndm könyvel fonnyat orezámát? (Hall: Paizs. Előb. 8). Többet is írhatnék, ha volna haszna (RákGy: Lev. 52). Elmélekdvén reánk bárandó hasznáról (Gvad: FNót. 148). Ete haszna, s aluta bére: anima suu pro sale data (Decsi: Adag. 254). Bár csak éti lehetet volna beri, s-alutta haszna; de a sem volt (Megy: 6Jaj: II.12). Hasznában adott szőlő: locatum vinetum PP. Valamit maga hasznára fordítani: derivare in domum suam aliquid; haszonra-fordítom; compendifiatio PPB. Csak hogy légy en haszonra: dummodo sit frugi (Com: Jan. 206). Az stírdő is, az kibén igyekezik kegyelmed, legyen hasznára (Gér: KárCs. IV.252). Valami titkos vendég-szint kíván, mellynek tekintetére nézve el-hítesse magát a fél, hogy a mit forgatunk, hasznára válik (Fal: UE. 439). Mi haszonra való e a gazdagságoc? (Com: Jan. 188). Ha a sz-

not hajt a tanulás: das lehren bringt nutzen (Adám: Spr. 194). A böltsésség hasonló a későshez, melly, ha jó kézben vagyon, tsuda hasznót hajt, a rossz kezben veszedelmes (Fál: BE. 623). Maga hasznát m n k ü l d n i: inservire suis commodis PPBl. Maga hasznát ü z n i: questum suum *colere PPBl. Hasznát v e d d e g e l e m: usitor PP. Hasznát v e s z e n i: fruor, utor MA. Jól tégy mással, úgy veszed hasznát: fructum metere ut possis, sere beneficium PPBl. Hasznátot [így] veheted (Holt: Mes. 296). Az fele derek írásból az ü vekon értelmekert keues hasznót vehetnek (Fél: Tan. Előb. 4). Semmi hasznat nem vőtte vala: nec quicquam profecerat (Fél: Bíbl. 60). Neki andalodott s-tompolt: et aniyira bogy nem tudta észéne hasznát venni (Megy: 63aj: III.16). Hasznát veszi az író pénzelnék (Fél: Dies. 6). Nem adatik menyei korona fejekre, ha rázogattják vállokról a törvénynek terhé, más világon nem öltöznek dítsőségben, ha latrul keresik, latrul veszik hasznát (Fál: NA. 133). Ez a mestéri fogás nagy haszonnal jár (Fál: UE. 439).

tyúk-haszna: [ovum gallinae; hülnereji]. A tyúk hasznáival tsinálly tészát (Szakácsmest. 15).

Használ: prosum, proféro, refero, commodo C. zu dienst sein, dienen, nützlich sein PPB. Nem mindenkor használ a futás: non semper felix est fuga PPBl. Mytt hasznal neked, ha ez vylagy életedben meg gywetrewd magadot (EhrC. 54). Valamel aiandoc en töllem vágon, teneked hasznal (MünchC. 42). Myt hasznal ember? quid proficit homo? (JordC. 555). Minden yozagatit orvosokra költőtte és semjt nem hasznalt (ÉrdyC. 545). Myt hasznal embernek w testen sok gywtrelmet tenni? (VirgC. 90). Keuesot hasznal (144). Semjt nekőm nem hasznalna (TihC. 4). Mit hasznal touabba te előttd a iot el kezdéninc? (Bom: Énok. 334). Mit használ erről kérdőzökned? (FórtSzer.² Ib). Mit hasznal mi nekünk az Christusnak föl tamadása? Először ext használlya (Szár: Cat. E4). Senkit nem igazit a keresztség, és senkinek nem használ, hanem a hit (Pázm: LuthV. 143).

[Szólások]. *Vmiben használ.* Ha az imátságban használni akar (VitkC. 6). Zent margit kezdte oly igen nylyan és erვენsen hasznalhy iozagos mylledetevéken (MargL. 5). Az zent embőrök meneuel felieben iozagba használnak, anneval inkab önönmagokat meltatlunnac itele (NagyszC. 251). Es menyet hasznalt jgeben es tanolsagban (DomC. 209). Twbet hasznal az isteni malaztha (VirgC. 92). *Vmire használ.* Ez a jó életre használ valunit: affert hoc aliquid ad bene vivendum PPBl. Ez eolyenek használnak mynd emen lelkőknék mynd eegyebeknek ydössesegőkre (ÉrdyC. 516b. 517b. VirgC. 19). Moel fayastwl felette hasznal (ÉrdyC. 476b). Eb marástul néked veres hagyma használ (Félv: SchSal.² 19). *Vmivel használ.* Ha hasznalhy akarna predicalasaval (ÉrdyC. 544). Semjt nem hasznalok velo (606). Nem hasznaltoc vele: nihil vobis proderit (Kár: Bíbl. 1395). Az mibőz nem inthatz azt megkőuánod, használy vélle, im mely siros az orrod (FórtSzer. Nb). Mivel erősségekkel semjt sem használnak, emlounek és patvarral fogják a dolgot (Ker: Préd. 551). De mit használa véle? (Cegl: MM. 92). Semjt nem hasznalhacz anya zent egyház ellen (ÉrdyC. 551).

Hasznátat: commodatio MA. [commodum, emolumentum; nutzen]. Ystennec segedelmel valumynemew hasznaltott ew kowzwettek teszewik (EhrC. 36). Maga a mi hasznalonkert önön maga o világból íg akara ki meüi (VitkC. 94). The meg waltasodnak hasznaltatath my ysmoryek: redemptionis tue finem sentiamus (KeszthC. 457). Hol vagyon hozzatok valo zent zorefetőmnek hasznaltatya (ÉrdyC. 12b). A bizon penecienának a halahuk oráines hasznaltatya vagion (DebrC. 131). Kinek gymwlezo es hasznaltatya igen sok (VirgC. 32). Ez zent igeknek hasznaltatya es ereyet orezneek (52). Inaduan az frateroknak es az zeretnek hasznaltatyaert auagy ne[ve]kedeseert (DomC.

194). Ne gyonyorkodtessenek ez földi hasznaltatok es ne őrwengyetek ez wylagy nyeresegeknek (ÉrsC. 210b). Kik nyaualyaokban ez kenyetet meg proballyak, meg erzik akkor hasznaltatyt (Frank: HasznK. 16).

[Szólások]. **Hasznaltatunkra vagyon** (JordC. 825). Embery nemzetnek hasznaltatira es epwletire (VirgC. 17). Ez keserteth lezen neked nagi hasznaltatodra es lelkednek nagi wrymere (22). Moly confederatio Rudolfusnak nagy hasznaltatira is lett (Szal: Krón. 19).

Használatos: utilis, commodus, fructuosus MA. nützlich PPB. [einträglich]. Használatos légyen: proficiat (JordC. 79. 387). En azth teezem, my nekem használatosnak lattatyk (ÉrdyC. 171). [Szűz Mária] malaztos meltossagws es hasznaltatos yo volta (529b). Mynewew hasznaltatos gymelchy vannak (537b). Meg sobhőtteknek hasznaltatos wryosa (CzechC. 38). Aytatos es hasznaltatos imadsaghy (69). Igen kegies es hasznaltatos vala ez bodog atyanak w bezede (VirgC. 47). Igen hasznaltatos igaznak g'akorlatos imačaga: multum valet deprecatio iusti assidua (DöbrC. 334). Minden emberi szőksegőknék hasznaltatoskeppen valo eőregbőleset igeri (KBécs. 1572. D6). Az ő gondviselése az valasztottaknac használatos es idvősséges leszen (MA: Scult. 94). Jó segedelmence es használatosb alkalmatosságnac kell ide járulni (MA: Tan. 36). Semmi el-nem hagyottat, a mit hasznos tudni, és nem-is tanítottat semmi, a mit meg-tudni használatos nem volna (DEmb: GE. 9). Ugy látom, mi is megérezziük használatos voltát ez szerenesétlenségnek (TörtT. XV.711).

[Szólások]. *Vmire használatos.* Zent Marthon iamborwl cele mynd halalyg, kyvel nem chak emen erdemere hasznaltatos leen (ÉrdyC. 623b). Idnessegre igen hasznaltatosok (VirgC. 97). Hasznaltatos lelkeknek jduessere (DomC. 238).

Használatosság: fructuositas Kr. [commodum; nutzen, nützlichkeit]. Isteni felelmenec első iozaga es hasznaltatosaga (NagyszC. 184). Kezde dychlyrny Bela kyalat menyekewezvenek hasznaltatosagat (MargL. 29). Kytwl teob yo es hasznaltatosag zarmazyk (ÉrdyC. 555. 542. 208. DebrC. 53). A használatosság (frugalitas) az, midőn a mink vagyon, csak szinte hasznos dolgokra költjük (ACsero: Béles. 122).

[Szólások]. Az meli dolog mind tisztősségőknék, es mind maradekioknak hasznaltatosagára leszen (KBécs. 1572. F5). Isten éltesse nagyságotat edes használnak nagy használatosságára (KCsepr. 1635. D).

Használatosságos: [utilis; nützlich]. Használatosságos gymőlese leg'en (NádC. 41).

Használatlan: [inutilis; unnütz]. Használatlan zolgnak (JordC. 587). Használatlan törwen tartas vtan yaartok (SindC. 22). Az vristennek meltatlan es használatlan zolgnak uagion (DebrC. 172). Engőmet bűnőst tő használatlan zolgotokat (TelC. 105). En zeeghen bynes használatlan ember (ÉrdyC. 569b). Használatlan es haszonnal kwl valo yrasok (Konj: SzPál. 15). Használatlan besed (367). Használatlan zolgnak wagyonyk: servi imiles sumus (Pesti: NTest. 160). Veegy meg engemet, aros ember, nem leszek neked használatlan rabod (Pesti: Fab. 3).

Használatlanság: [dammus; schaden]. Jártalé az te felebarátodnac használatlanságára? (MA: Scult. 409).

Használdogal: commodatio MAI. PP

Hasznocska: [luerum parvum; kleiner nutzen]. Valami vélt hasznocskiéért (MA: Scult. 625). Proventus pénz hasznocskáján a költség 3 ft (MonTME. II.18).

Hasznos (hasznas MünchC. 84): utilis, conducibilis, interest C. commodus MA. nützlich PPB. Valamel en töllem vágon, teneked hasznas: profuerit tibi (MünchC. 84). (A fáának) lewele hasznos ueepeknék eeghesseegőkre (ÉrdyC. 537). Hasznos az

pwztaban lakozny (577). Twn az nepeknek nagy, czodalatos es haznos predikaciot (VirgC. 56). Az kőnigerges munkauul haznos (Deesi: SalIC. 43). Job keues haznost tudni, hog nem sok haszontalanit (Deesi: Adag. 308). Er vagassal, földönél hasznosan elhetz (KGalg. 1582. Blij). Nehéz meggyőzni az értelmet, hogy hasznos, szükséges emek így lenni (Pázm: Préd. I.4). A világi bírók-előtt gyakran hasznos a tagadás (10). Sok hasznos okai vannak, miért várakozó az isten (25). Az hasznos emberekben tartson meg; a kiktől haszon nincsen, mezen velek? (MonIrók. XV.635).

[Küzmondások] *Szégyen a futás, de hasznos: vir fugiens et denuo pugnabit MA. (Czepl: Japh. 151).

Hasznosít: utilem reddo, facio Kr. [nützbar machen]. A szeretet a töb' jóságoknál nagyobb, sőt minden jóságok hasznosítója, es elevenítője (Pázm: Préd. 1031).

Haszontalan (hasznotlan TörtT. X.15. hasznotlan HorvC. 245. hasznotlan Born: Préd. 206. hasznotlan VirgC. 141. hasznotlan, hasznotlanság Valk: Gen. 63. hasznotlanul Haz. I.218. hasznotlan Gvad: RP. 1): **1)** inutilis, cassus, frivolus, infructuosus, inefficax, supervacuus C. unnütz PPB. Igen haszontalan: perincommodus; haszontalanul: infecunde; haszontalan szavú: vanidicus C. A vádolónak fenyegetőzést haszontalaná tenni: *eludere accensatoris minus: haszontalan reménység fiúta-fel: spe vana *eveetus PPB. Haszontalan vagyok es rest (DomC. 114) Hog evmagat haszontalanra tenney az zserzetnek (238). Mongyatók, haszontalan zolgak vagyunk (CornC. 50). Gonoszágában inkább' el-általkodik, a kit intünk, nem kel arra vesztegetni haszontalan szót (Pázm: Préd. 46). A bőjtölésben való szenvedésünket szántt-akarva haszontalaná tennők (408). Az isten hívságos játékokat, és haszontalan csudákat nem szokott cselekedni, mint az szemfényvesztők czinkuskodnak (Pázm: Kal. 642). Felőtteb való gondos és haszontalan kérdésec (MA: Tan. 14b). A pénz épen kezennél vagy ládában nem bevert, hanem vagy megszorult szegénynek kiadtam kölcsön azért is, hogy imide-amoda hasznotlanul el ne menjen tőlem, vagy valami olyan dologra költöttem, melyből hasznot reménytettem (Haz. I.218). Egy ugar sem maradt bazánkban hasznotlan, sem férjével lakó asszonyaság magtalan (Gvad: RP. 1). **2)** inaniter C. [frustra: vergeblich, umsonst]. Székre haszontalan kívánczús, erőltetés: tenasmus PPB. Híjában és haszontalan ne munkálkodjál (Com: Jan. 178). Haszontalan sanyargattam és zaboltam testemet (Pázm: Préd. 25). Ólálkodik, állja strásút, de haszontalan (Fal: NE. 107). Valaki kardjával haszontalanul vág, mondhatjuk fölöle: fogakon esoutot rág (Thaly: Adal II.203).

Haszontalanit: casso MAL. [irritum facio; unnütz machen. ungültig machen].

még-haszontalanit: ∞ A fiu megváltásis meg nem haszontalaníthatik (MHeg: Töszl. 99).

Haszontalanítás: [frustratio: vereitlung]. Leg-inkáb a jó munkákban kell tartanunk a kevélységtől, mert azok romlására és haszontalanítására igyekezik (Pázm: Préd 1004).

Haszontalankod-ik: nugor, ineptio, rebus ludieris distineor Kr. [unnützes zeng treiben]. Vannak emberek, kiket se bücsület, se haszon nem indíthat valami előbbségre, mert egyre haszontalankodnak (Fal: UE. 489). A megvesztegetett lélek mindenbe ártja magát és haszontalankodik (Fal: BE. 573).

Haszontalankodás: [nugae, ineptiae; unnützes zeng]. A nyomotok után járó urak abban hagynák az etíele haszontalankodást (Fal: NA. 179).

Haszontalanság: inutilitas C. MA. [nugae] unnütziekheit PPB. [unnützes zeng]. Senkinek nem léssen ártalmára, haszontalanságára: nonini incommodabit (Com: Jan. 203). Oszlja eszt

a sokféle haszontalanságra (Fal: BE. 599.) Ilyen mire, haszontalanságra nem kellene élni a világot (SzD: MVir. 101).

1. HAT (haat ÉrdyC. 530b. hat Wenzel X.231. Hottuon VReg. 143): sex, seni C. MA. sechis PPB. Hatból álló: senarius C. Hatat: seni; hat száz: sexcenti; hat esztendő: sexennis MA. Ad duas metas, ubi sunt sex arbores virgultinorum, quare iste locus vocatur Hotharasth (Wenzel X.231). Egyebek kvzwzt hat vagion, kibe al embernek bizoni alazatossaga (VirgC. 95). Enek vala hat zarna (33). Tyzen hat forynt (RMNy. II.163). Hat es kilencz ora kor: circa sextam et novam horam (Fél: Bibl. 33). Őt, auagy tíz, auagy buszonhot [így] esztendő korában beteges léssen (Cis. k3). Het könyöknyi (Káldi: Bibl. 250). Noé életének hatszáz esztendejében (illy: Préd. I.11).

[Szólások]. Hatot vetett a koczká: egynek hatot, másnak vakot vet a világ koczkája; hatra vagy vakra; autaut Kr. Vagy hat fordult, vagy vak, fogott a koczkához (Gyöngy: MV. 82). El-várom a sorsnak vagy hattyát, vagy vakját (Gyöngy: KJ. 43). Esik sorsom hat vagy vakra, kész már szívem azokra, jobb akár bal sorsokra (Amade: Vers. 164). Olly könnyen perdi-e hatról vakra koczkája? (Csúzi: Sjp. 687). Megfordult a játék, több a vak a hatnál, többet nyom egy lator latban tíz jámbornál (Fal: Vers. 912).

Hatod: sextus SI. [sechste]. Hateud (személynév 1211. Nyr. II.16). Capitulum hatod (BécsiC. 20). Hatod idő koron: circa sextam horam (MünchC. 50). Marcius havának tizen hatod napjan (DomC. 73). Reggeltevel fogu hatod jdegy mentek (243). Hatod hora koron (WinkIC. 294). Hatod cap.: caput VI. (JordC. 369). Akkoron zeutökteek meg, mykoron ymaran hatod honap vona ew anyanak meheben (ÉrdyC. 351b). Az meg zenteleesnek hatod garadycha (ÉrdyC. 352). Ez birodalmanae hatod eztendeiebe nag seregel mene be Egiptomba (Szék: Krón. 64). Hatod napon: sexta die (MA: Bibl. I.64). Hatod czuda ez löt vala (Cseng: Jer. E3).

Hatodféle: [sexti generis; der sechsten art]. Negyedfélék apróságot kívánnak, ötödfélék dűlnak, fosztnak, oly igen lopnak, hatodfélék csak hallgatnak, mert megnémulnak (Tin. 265).

Hatodik: sextus C. [sechste] (VirgC. 113).

Hatodképpen: [sexto; zum sechstenmal] (DebrC. 413).

Hatodszor: sexto, sextum MA. zum sechstenmal PPB. Hatodszor, alazd meg temagadat mynden erzekensedben (VirgC. 1). Hatodzor kerdetyk az vtolsó zent kenetnek zentsegerev (CornC. 31). Hatodzor newezetyk Illyesnek (ÉrdyC. 348).

Hatos: senarius C. senus, sextuplex MA. sechsfältig, je sechis PPB. Hotus (személynév 1211. Nyr. II.16). Durva száli hatos patyolat (VecrTrans. 12).

Hatszor: sexies MA. sechsmal PPB. Hatszer jzben vitetet byronak eleyben (CornC. 378). Az hold buszszon hatszor alig ujúlhatott, s el-ozlott személye megszavasúlhatott (Gyöngy: KJ. 93).

Hatvan: sexaginta C. sechzig PPB. Hatvanon: sexageni MA. Villa Hotuon 1220 (VReg. 143). Hatvan villae a comitatu de Timisio exemtae 1238 (Czinár). Adanak hathwan anneet: dabant sexagesimum (JordC. 393 Fél: Bibl. 21).

[Szólások]. Mint egy hatvan magával az töb papistaktul partot ütven (Alv: Itin. 3).

Hatvanadik: sexagesimus MA. sechzigste.

Hatvanadonként. Hatvanodenként számlálnac: per sexagenas supputant (Com: Jan. 163).

Hatvanszor: saxagies MA. sechzigmal PPB.

2. HAT (hotolm HB. hatt Bal: CsIsk. 38. menden/hatto GyöngyC. 28. hattalmassaga TibC. 35. hat-ik TóthJ: IstN. 57.

bé-hatik Biró: Angy. 78. 248.): **1)** *penetro* MA. [progređior] hűneindringen, durchdringen PPB. Nagy bw verev tegeđ hata, ny bynwnkot ha syratad (GünC. 14). Trincseút meghaladá, Csehországba hata (RMK. IV.249). Alamisnái s búzóg kőnyörgési isten-eleiben hatának (Pázm: Kal. 752). Imádságunk isten-eleibe hasson, és minden jót nyerjen (Pázm: Préd. 56). Igen az szűndre hatott (Bal: CsIsk. 38). Vegre egy nyíl batá kereszt tsontya táját (Balassa: Ének. 12). Szél öreg levegőt inkábbban hat, forgat, magas tornyokat is nagyobb veszély rokkant (Rim: Ének. 162). A nemes cedrusfa tetején zöldellik annak felső ága, de ha le vágatik, sebének fájdalma ő tövére hatik (TóthJ: IstN. 57). Hátha több időt ér kezdett szerencsések: valyon hová nem hat azzal nyereségtek? (Thaly: Adal. I.158). Mely lárna ő felsége fiúleibe hatván, parancsolatott, hogy desistáljanak az eddile verbunctól (Ház. L285). A tsászár értelmevel killyebb hatott, hogy sem az illy kordé-beszédnek felindult volna (Könyi: ÁM. 6). **2)** [possum; können]. Meg-lehet, tehetek, hatok, hetek in compositis: possum PPB. Hat aug tart hatalmat: habet potestatem (NémGL. 352). Semyt nem hat: nihil potest (EhrC. 5). Nem haé ég fűrtől ferre tenned: non potes unum capillum album facere (MünchC. 22). Nints keduesb áldozat s-többet semni sem hatt mint az keseredett szíw (Balassa: Ének. 11). [Vö. **Hathat**]. **3)** [possideo; besitzen]. Hatom az örök életet: vitam aeternum possideo (MünchC. 134). **4)** [supero; fibertreffen]. Duua: szépségű Europa minden vizét hatja (Gvad: PNót. 39).

[Közmondások]. Többet hat egy fondor, hogy nem mint sok iámbor: plus potest una Ate quam centum Litae (Decsi: Adag. 29f).

által-hat: *penetro* C. MA. durchdringen PPB. Által hat a tőnta a papirosan: charta perfluit, atramentum trajicit MA. Az te lelkődet es atal hattya eless thór (JordC. 524). Átal hathwan mynd az leleknek hasonlattyaglan: pertingit usque ad divisionem animi (805). Te sebedinek melsegle kyk te belydet által battak (WinkC. 255). Az ymaczag az kődketh által hattya (ÉrdyC. 120b). A vereytek kenteseet által hatvan föl vala (DebrC. 613). Poklokat által hatta (TilC. 267). Az evrem által hatta poklokat (ComC. 82). Az susárlonak beszédi hízlekődő, de azoc az embernek szűnő által hattya (Kár: Bibl. 1.613). Egeket által-hatván, igyenesen isten székihez mégyen (Pázm: Préd. 56). Ezeket az Luther szauait hassa iöl által olméd (Bal: CsIsk. 25). Azok a jobbítások sziveket annyira által hatották (Ily: Préd. 1.64). A felelmes imádság az eget által nem hattya [így] (1.582). Egy frantzknak lövése lábamon ált hatott (Gvad: PFör. 8).

általható: *penetrabilis* C. MA. durchdringend PPB. Igen vékony általható természetű (Mel: Herb. 121). Az ighasságnak általható ereje (Bal: Epin. 3).

behat: *penetro* C. MA. [ingredior] hűneindringen, durchdringen PPB. [hűneingelen]. Be hassanak ez keserwes athkozot vyzek the mechedben (JordC. 128). Az ew testeet feelyg be hatotta az pokol: medium corpus ejus devoratum est a lepra (144). A megláborodás bétatott a csontyag (Ily: Préd. II.487). Kiáltása az istennek színe eleibe és szentséges fiúleibe is fűlmégyen és gyönyörkötődő csendes és lengedező zöngésével erősen bé-hatik (Biró: Angy. 78). Az egész templomot isteni erejével bé-tölti, a jelenlevők lelkeibe bé hatik (248).

behatás: *penetratio* C. [das eindringen]

beható: *penetrabilis* C. [eindringlich, durchdringend].

el-hat: *pertingo, penetro* MA. hűneindringen, anreichen PPB. [hűnanreichen, durchdringen]. Bor el-hatotta test: corpus iriguum mero PPB. Igen erős mérég testét elhat, ő elkeseredék, nagyot kiálta (RMK. IV.163). Az az vallás, mely az egész világot el hatotta, és Christushoz hódoltatta (Pázm: Kal. 126).

Ha ki akarok tisztulni bűneimből, melyek tetétől fogva talpig el-hatottak engem (Pázm: Imáds. 416). Amyéra el-hatott né-mellyeket a tévelygésnek ereje, hogy ugyan nem hűnnének effől (Pós: Igazs. L180). Az hatal minden emberekre ellata (Száz: Cat. B3). A városban a pestis egészen elhatott (Mik: Törl. 106). A vér egészen a szívet el-hatá (Könyi: HRom. 182).

föl-hat: *sursum pertingo, pervenio, penetro* SI [hűnanreichen, hinaufdringen]. Az hű kyaytassok fűel hatot ystemnek hallasara (JordC. 841). Mynd az eghygz fűel hatwan (ÉrdyC. 511). Isten fűleiben jagatása fel-hatott (Tyuk: Józs. Előb. 16). (A nép) gűzolja egymást szoros pítvarokbann, végre fel hat s oszlik szeglet kutzikokbann (Orczy: KéltSz. 203).

fölül-hat: [supero; fibertreffen]. Ester szépségűnel fűlül hatta vala az kiralaac minden leanyit (Pécsi: SzázK. 158). Al-noksagim fűllyül hattac az en feimet (Pécsi: Ágost. 69).

ki-hat: *erumpo, prosilio* SI. [hervordringen, ausbrechen]. (Kezde) az feld alool nagy zep yllat ky hatny (ÉrdyC. 446b). Mincc előtte ki hatna az háboruság, el hadd az versengést (Kár: Bibl. 1.613). Evangeliomi harsagással kihattván az egész világra (Csúzi: Síp. 288).

kiható: *activus* Kr. A sympathia kétféle: egyik mintegy kiható (activa), a másik nyugvóképen (passiva) kész arra, hogy a kiűső erő benne megfoganszson (Fal: UE. 390).

még-hat: *penetro* MA. pervado Kr. hűneindringen PPB. [durchdringen, ergreifen]. Ezonne felelm meg hata ewthet: tantus terror omnes invasit (EhrC. 146). Felelem még-hata ő értelmeket: tremor invasit sensus eorum (BécsiC. 15). E sido newnecc igen nag' felelme hatat vala meg mendéneket: grandis Judaici nominis terror invaserat (67). Elews thewre een zywe-meth megh hataa (WinkC. 92). Oli nag' ghenyerwseghes yllatya-wal meg hato balsamom (ThewrC. 143). Jobb kéz felől vállát meghatta vala (a nyíl): ut per thoracem paulum super latus dextrum infingeretur (RMK. IV.150). Az czet hataac teste erős pecczettel be fűdőtített, hogy az szel is meg nem hathattya (Kár: Bibl. 1.538). Hassa-meg csak jól fűleiteket (Land: UjSegits. I.25). Az tűznek szágia sem hatotta meg őket (Lép: P'Tük. 1.94).

még-hatás: *penetratio* MA. hűneindringung PPB

Hatal: [?] potestas. Hatal [hatalm?] tewe angelok: quorum officium est facere potestatem, potestates (NémGL. 217).

Hatalom (*hatalam* ? SándC. 11. *hatalm* MünchC. 27. DebrC. 367. WinkC. 285. *hatalm* ÉrdyC. 354b. VirgC. 132): **1)** *potentia, valentia, energia* C. *potentia, dominium* MA. machi, herrschaft PPB. Istennek hatalma: numen C. Peter kinec odut hotolm ordonia (IIB). Ada ysten onnekem hatalmat lelkemben (EhrC. 48). Semny ygazb ezeknel, mert paranczolatnak hatalma: auctoritas imperandi (93). Díčekődik vala ő seregene hatalmaban: in potentia exercitus (BécsiC. 11). Minemő hatalmo (eujus potentiae), hog ezeket merézie temi? (63). Hat aug tart hatalmat: habet potestatem (NémGL. 352). Es meg elnyeha az kegyetleneknek hatalmokat (MargL. 83). Hatalma vagon istennek fel tamaztany: potens est deus succutare (JordC. 361). Ada hwnyeky hatalmat: dedit illis potestatem (381). Czodak es hatalmak: prodigia (721). Hw yoghyanak hatalma: dextera sua (723). Byrtoka es hatalma alaa vettethny (532b). Az pri-rissanak tytzyrewl es hatalmarol VII. cap. (VirgC. 131). Szer-ressed a te wradat istenedet teljes hatalmaddal: ex tota fortitudinis tua (Ielt: Bibl. I. Nm3). Volna hatalmom rea, hogy árthatnecc tűnektee: valet manus mea reddere tibi malum (P2). Mindenható hatalmu (Mel: Száz. 174). Tied az hatalom (F4: Bibl. 8). Urnnknak díűtséges hatalomban-való jövetele (Pázm: Préd. 3). Az apostolok egyenlők voltak hatalmokban, egyik-nek felsődsége s birodalma nem volt az másikon (Pázm: Kal

672). Minden apostolit egyenlő hatalmukká teszi (EszT: IgAny. 362). Rab az, a kinek életére és halálára hatalom legyen (Com: Jan. 121). A török hatalom Ali bassa vezérsege alatt három száz had verő erős hajókat állít elejbe (Fal: Tű. 800). **2)** [data potestas, plenipotētia; ermächtigung, vollmacht]. Tanította hűket, mynt kynek hatalma vagon: erat docens eos, sicut potestatem habens (JordC. 374). Ky hatalmában, awagy neweeben tetteetők ty ezh? qua potestate, aut quo nomine vos hoc fecistis? (717). Az angyalnak hatalmawal: ductu angeli (729). Wr istennek hatalmawal fűl tamazta (ÉrdyC. 528). Legathy hatalmawal meg ees confirmala (632). Az wrdwgt steennek hatalmawal meg zoritak (VirgC. 72). Ky hatalmawal tezőt te ezeketh, hog it predicalaz mi akaratonk ellene? WeszprC. 18). Kristus vronknak ő tőlek hatalma erre nem vala (19). Méltó volna, hogy azért mind meghalna, arról kéri néki hatalmat adna (RMK. II.282). **3)** [violētia; gewaltsamkeit] Gewalt PPB. A király és az püspökek, és az wrak igen félne vala a kösségtől, hogy valami hatalmat ne művelhőne rayta (Helt: Krón. 37b). Látom, hogy ti az én színem alatt akartok minden hatalmat cselekedni (MonIrók. III.198). Hatalom cselekedés ló vagy barom elvételében. Valamelly ember valakinek házán vagy szekerén hatalmat téssen, 24 gyrán maradjon (SzékOkl. II.122). Másokat a kiűsöl hatalom-erőszak kiszit bizonyos örökösre (Fal: NE. 75).

[Szólások]. Kezeden, hatalmadban vagon: in manu tua est; maga hatalmában lenni: juris esse sui PPB. Hatalmat wőt rayta (VirgC. 102). Hatalmat vón az királyon (MA: Bibl. I.219). Ez rettenetes halálos bajrivás volt; úgy hogy, ha végig maradhattak volna egymás ellen, vagy hatalmat vett volna egyik a másikon, vagy mind ketten ott vesztenek volna (Halt: IHist. III.139).

erő-hatalom: violētia, vis MA. Gewalt, gewaltsamkeit PPB. Azth (a jószágot) is el akarta my thwlunk eree hatalomal venny (LevT. I.89). Eree hatalommal byrsagolny (RMNy. I.227). Az szűkölködő béréseden erő hatalmat ne tégy: non pegabis mercedem indigentis fratris tui (Kár: Bibl. I.180). Erő hatalommal tselekszik (Misk: VKert. 250). De mind az által, erő hatalom nélkül meg sziliditék (Pázm: Kal. 50. SzD: MVir. 123).

Hatalmas: **1)** potis, praepollet C. potens, efficax MA. mächtig, kräftig, vermögend]. Igen hatalmas: praepotens, praevalidus C. Fegyverel hatalmas: armipotens PPB. Vala Elimeleh ferfionac vérent való rokona hatalmas ember (BécsiC. 3. 11). Mondom tñectec, hatalmas isten e könecből felköltteni Abrahamnak fiait (MűnchC. 113. 26. 72). Mit athatok ate hatalmas nagisagódnak (VirgC. 44). Az hatalmas io isten (99). Az keresztjának hatalmas yozagus nywelködetyről (ÉrdyC. 535b). Myndden wdomanban hatalmas leen (560b). Hatalmas veez: tempestas valida (KulesC. 120). Hatalmas vadaszo vala az wr előtt: robustus venator (Helt: Bibl. I. D4). Az hatalmasnak hazában: in domum fortis (Fél: Bibl. 19). Hatalmas isten, micozda gonoz emberre akadék (Decsi: Adag. 159). Kerem az hatalmas isten-erth, ne tarchia idegenne kegielmetek, hanem minth attiafiayth (Radv: Csál. III.161). Hatalmason czeleköszie: fortiter agit (Kár: Bibl. I.143). Hatalmassac vagytoe az bor italban (Zvon: Post. 144). Nem is hiszik vala, hogy azt a csudát tenni hatalmas volna (Illy: Préd. II.538). Angyali hatalmas szépség volt, és sok szemeket vert (Fal: Tű. 632). **2)** [vastus, grandis; gross, grossmächtig]. Hatalmas pwztak (ÉrdyC. 508b). Hatalmason idvösséges (Illy: Préd. Előb. I.2). **3)** [violētus] gewaltig PPB. Hatalmasul: violentor MA. mit Gewalt, durch Gewalt PPB. Hatalmasul elfoglalja: potentia mediante oenpat PP. Kertyt hatalmasul el fogta es almayatys el hordotta (RMNy. III.146). Meg őli hatalmassan (Mel: SzJán. 49). Elte hatalmasoly az öröket es hatalmasul tartotta (RMNy. II.163). Vámosi Istváné uszonyunk elvitette hatalmasul az katonákat (MonTME. I.147).

Hatalmasul valamit el ne végy tőle: vi non opprimes proximum tuum (Kár: Bibl. I.106). Hatalmasul ártatlan vért ont (620). És egyéb hatalmaskodók országokat kezdének hatalmasul foglalni (Pázm: Préd. 1176). Hatalmas kegyetlenség (Zvon: Post. I.542). Az jószagnak hatalmas el foglalói: violenti oocupatores bonorum (Ver: Verb. 130. 317). Nem engedi hogy el mennyetec, hanem ha hatalmas kézzel kényszeritettec: non dimittet ut eatis nisi per manum validam (MA: Bibl. I.51). Az aniaszentegyháznak tellyesen való ki szolgáltatását, hatalmasul kegyetlensége által maganac koporítana (EszT: IgAny. 50). Szezen Pethő uram hogy zólyoni kapitán vala, akkor foglalá el hatalmasul [a falut] (Gér: KárCs. III.434). Az euangelomot ellenség modgyara es hatalmasul keztek földözny (HollPréd. 2).

Hatalmaskod-ik: dominor, vim facio, tyrannidem exerceo MA. beherschen, Gewalt haben, tyrannisieren PPB. Ez a uag Anthiokost ieğzi vala, ki a giönörüsiges helyre hatalmaskodéc (Szék: Krón. 48). Hatalmaskodnak őraitok: potestatem habent ipsorum (Fél: Bibl. 71). Hatalmaskodó (Pázm: Préd. 911. Kr.).

Hatalmaskodás: dominatus, vis, tyrannis MA. herrschaft, Gewalt, tyrannie PPB.

Hatalmasság: **1)** potestas, potentia MA. macht, das vermögen PPB. Ky teryeztendem az en hatalmassagomat Egyiptomra (JordC. 18). En es ember vagyok hatalmassag alatt vet-tetween: sub potestate constitutus (375). Honnan vagon ennek ez nag' hatalmassagh? unde huic virtutes? (397). Hw hatalmassaga alaa vetőth: in sua ipsius auctoritate statuit (707). Romay hatalmassaghnak ellene rwgodozna (ÉrdyC. 547). El iewend nagi hatalmasagal es felsegel (VirgC. 114). A mi hatalmasságunc nagy: manus nostra excelsa (Helt: Bibl. Leccc2). Szol az hatalmassagokrol, vrassagokrol es erőkről, kik nem egiebek, hanem az angyalok (Fél: Tan. 81). Hatalmassagomat meg-ismértettem vélek (Pázm: Préd. 150). A folyo vizekis hatalmassaggal ki aradnac: et flumina concurrent duriter (BölcsKönyv. 05). **2)** [violētia] Gewalt PPB. Az moryez egy-lazaaat maganak akarya vala foglalny hamyss hatalmassaggal (ÉrdyC. 549). Az jósagokat hatalmasul elfoglalta, melj jósagot mostis azoknak maradeki azon hatalmassag alatt birnak (RMNy. II.306). **2)** [pro titulo; hobeit]. Hlmassagod fényes portajára küldenünk (III.137). Akadályok miatt valahány napig várakozása lón hatalmasságod csauszának (MonTME. IV.226). Mert nykor ő czazary hatalmassaganak nagy sok mezze való orzagin kellene által menny (ErdOrszgy. I.308). Ő hatalmasságok (Mik: Törl. 19).

Hatalmasságos: potentissimus Kr. [mächtigste]. Fel keluen az hatalmasagos kiraly, rea wedwzuen temporara az ew ket elw tñret (VirgC. 147). Idwőzleg hatalmasagos vram (CzechC. 5). Szentely meg engem edesseges, hatalmasagos, dragassagos, teyuel es hóual feierb (Pécsi: Agost. 54b).

Hatalmatlan: impotens MA. ohnmächtig, kraftlos PPB. El kel mynekwnk, kyk hatalmasak vagyunk az hatalmatlanoknak gyarlosagokoth nyaualyayokoth vysselhwnk (Komj: Sz-Pál. 99).

Hatalmaz-ik: inualesco potentia Kr. [stark sein, starker sein, mächtiger werden, die übermacht gewinnen, triumphieren]. Megbatorodie királ es ő fedelmiből hatalmazie ő ellene (BécsiC. 161). Nem hatalmazhatnac ő ellene: non praevaluit adversum eam (MűnchC. 44). Nem hatalmazyk: non praevaluit (NémGl. 120. JordC. 405). Az vyz fellyeb hatalmazyk vala (ÉrdyC. 439). Erdőgne nyath le vagod, hog' ellenőd semmit nem hatalmazhatie (DebrC. 586). Azoknak zawa hatalmazyk vala ees nagh fel zowal keryk vala, hogh megh fezeitetneieck (WinklC. 189). Rayta nem hatalmazhatanak (VirgC. 128). Hog ev rayta ne hatalmazhasseck valamé ervdrey chvřsğ (DomC. 302). Semmyt nem hatalmazható az istennek egyháza ellen

(ComC. 352). A betegség nem hatalmazik (Lévt. II. 383). Midőn a török napenként hatalmaznék (Monlók. III. 123).

be-hatalmazik: ~ Az időtől fogva is, hogy a török Európába bé-hatalmazott (Bod: Math).

el-hatalmazik: incalesco, viribus angescio, praevaléo MA. stark werden PPB. [überhandnehmen, sich hervortun, triumphieren]. Az harag el hatalmazott: ira desaevit (JordC. 157). Yghen el hatalmaznak vala hw kyaytasok: incalescebat voces eorum (613). Saulus el hatalmazyk vala: sese corroborat (738). Ha ky raytatok el hatalmazyk: si quis extollitur (ÉrdyC. 92). Mynd twdmanyanban mynd yo jambor edeteeben el hatalmazwan, pypekkee tewcek (551). Az az ellenseg nem hatalmazhatik el mi raitok (DebrC. 57). A vizek elhatalmazánae: aquae praevaluerunt (Helt: Bibl. I. C1). El hatalmazé az Malomet sebén a méreg (Helt: Krón. 107). El hatalmaznak raytunc az bűn, a test (Born: Préd. 246). Az északi szele el hatalmaznae es az hideget kemenyetic (KNagysz. 1579. E8). Háborgatóim elhatalmazta én raytam (MA: Bibl. 1547). Az török birodalomnak az keresztyén országokon el hatalmazott uralkodása (Pázm: Kal. 433). A tévelygésnek ereje annyira el nem hatalmazot (Pós: Igazs. I. 317). A nyavalya ha el-hatalmazik, nebezebben gyógyíthatatik meg (Nagyari: Orth. b2). El-hatalmazott a vétkes szokás: convetudo vitiosa invaluit (Com: Jan. 177). A gyűlevész népnek vélekedése el hatalmazik rajtuk (Fál: BE. 611). Zoroaster után a nap keleti országokban igen hamar el hatalmazott ez a mesterség, és tovább is folyamodott (Fál: TÉ. 688).

még-hatalmazik: ∞ Hatalmazak meg mindenovt oly nagy ehseg: tam magna fumes ubique invaluit (EhrC. 63). Az korsag igen nagyon meg hatalmazot rayta (DebrC. 249). Semmikepen meg nem hatalmazhatoc az ennekem szolgákon (TelC. 334). Az en ahokasagyn ygón meg hatalmazanak on raytam (CzechC. 35). Meg hatalmaztanak en reyatom: confortati sunt super me (KulcsC. 29). Meghatalmazuan az betegség ev rayta (DomC. 140).

Hathat: polleo C. PPB. [possum; können]. Ada myt hathatnek adnya: dedit quod offere valerem (EhrC. 48). Kykot hathacz vállanod: quae habere potes (98). Nem hathatnak ymentye: non possunt admonere (117).

[által-hathat, vö. által-hat]

általhatható: [penetrabilis; durchdringend]. Az alcéuak háta az éles fegyvertsapással meg nem vágattathatik, és nem is által hatható (Com: Jan. 45).

[be-hathat, vö. be-hat]

behatható: penetrabilis MA. durchdringend, eindringend, PPB.

Hathatatlan: impenetrabilis, inefficax MA. unzugänglich, wo man nicht durchdringen kann, ohne kraft PPB. Ez az elbótsítás is kétképpen lészen: hathatatlan képpen és hatható képpen (Ker: Préd. 472).

Hatható: efficax C. potis PPB. penetrans, potens, validus MA. kräftig, stark, der eindringen kann PPB. Hatható jegyezés: emphasis C. Kyk az meney kenert eyendyk, igón hathatook leznek (SándC. 7). Hathato gyors (test) (20). Mely hathato az ő szeretői azokhoz, kie . . . (Helt: Bibl. I. g). Ereie hathato vala még gyógyítására: virtus erat ad sanandum (Helt: UT. P7). Eleg erős, eleg hatható: abundo pollens potensque (Decsi: SallJ. I). Hathato orvossg (Zvon: Post. 1693). Az kie nagy leppessel iunac, bátor szűnűek, nagy tehetőc és bathatóc (Cis. O). Hathatóc az igaz beszédac (MA: Bibl. I. 452). Az nap az ő rényével hozzán mind inkább és hathatóbban közelit (MA: Scult. 161). Hatható vigasztalás (Toh: Vigaszt. 208). Isten igójének ereje vagy hatható-volta (Mad: Evang. 485). Az a bűz igen hatható

párah (Misk: VKert. 167). A saskeselyű éles és hatható szag-lissal bír (290). Fülben hathato zengés (GKat: Titk. 39. Keesk: ÖtM. 271). A szépség vajki hatható (Kisv: Adag. 427).

Hathatóképpen: efficaciter, efficienter C. MA. kräftiglich, wirklich PPB. Hathatóképpen lészen ő benne az J. Cir-nae szent lelke (MA: Scult. 638).

Hathatós: efficax MA. kräftig PPB. Edesb és hathatosb öröm (PeerC. 213). Az istennek beszéde élő és erőt és két élő törnyel hathatosb (Helt: UT. Gg7). Hathatos-képpen nem vigasztallhattynk (Báta: VTargy. 103). Az orvossgoc hathatósabbac: efficaciora sunt (Com: Jan. 173). Hathatos gyomorban a téjlül lőtt savó, mosni, tisztítani, s zavarni gyomrot jó (Felv: Schals. 12). Hathatóképpen nógnai mást a jóra (Otr: Besz. 195). Hathatos képpen bévenné a szent lelket (Hly: Préd. 1601). A szív-ből származott könnyballatások hathatosok a szívet bűnöktől megtisztítani (II. 186). Parancsolatja közöttök hathatós, melyre vitélő rend kész és alkalmazos Thaly: Adal. II. 29). A szállások formái, a mellyekkel élt, hathatóság voltanak (Bod: Pol. 112). Hathatós esméretségben állnak e históriák (Könyi: VártaM. Előb. 2).

Hathatóság: efficacia Com: Jan. 169. [wirksamkeit, kraft]. Olly nagy hathatósága vagyon a mérgének (Misk: VKert. 613). Az imádságnak hathatósága (Hly: Préd. II. 51).

Hathatóság: efficacia C. efficacitas MA. wirkung, kraft, stärke, macht PPB. Chalarasagac hathatósága (Mon: Apol. 451). A tsillagok forgásából jövendőlő a tsillagok hathatóságát, odgyben folyását gondolja meg (Com: Jan. 211). Az orvossgok beljék óltott hathatósággal munkálószsák az emberben az egéséget (Pós: Igazs. 415). Az lelki megvakulásnak efficiácija, hathatósága istentől származik (Matkó: BCsák. 255). Hintegetnek magot, de nem hatható, nincs hathatósága (Mad: Evang. 174). Attól vésznek erőt, és hathatóságot csudálatos gyümölcsöket hozni (Hly: Préd. 177. CorpGram. 702).

Ható: potis, potens MA. mächtig, vermögend PPB. Mert ő (a nap) ható alatt, mert az ő fele az ivegön által megen (NagyszC. 222). Minden ezontyát az ő nagy átká, mint az ható olay, megjárja (MA: Bibl. V. 52).

mindén-ható: omnipotens C. MA. allmächtig PPB. Mindenható ystenne magat ayaluan (EhrC. 7). Igen keserőséggel tóltót be engemet a mindenható (BécsiC. 3). Amindenható vr megbanta őtet (45). Atya mindenható wr isten ky hywa anyauknak mehebelő Cristns Jesust (ÉrdyC. 343). Vetkeztem az mindenható istennek ellene (VirC. 13. Helt: Bibl. I. 62. Zrínyi I. 10). Mind ezeket enged-meg, atya mindenható úr isten (Pázm: Préd. 12).

mindénhatóság: omnipotentia C. allmacht PPB. Mindenhatóság (Born: Préd. 261).

nagy-ható: [multipotens; grossmächtig; πνευματικός]. Sylvest, erdőben lakó; Pongarác, nagylató (RMK. IV. 261. 400).

szű-ható: [erschütternd, rührend] (GKat: Grad. Ajánló lev. ImreS: GKat. 27).

Hatós: [potens; mächtig]. Sem hatosb, vagy tohetősb (GKat: Titk. 455).

Hatóság: potentia, efficacia SL. [macht, kraft]. Ezönkeppen lezen minden dióólt testnece ő nómós gengeségős hatosaga, hog' minden allaton által megen az allatnac meg zegése nélkül (NagyszC. 219).

[Hatód-ik]

még-hatódik: [penetror; durchdrungen werden]. Padimen-tomoztatott padlások levén ugyan sok esőtől is, olly állapotjában, hogy meghatódniék, felelmes nem lehetne (Szul: Krón. 557).

ki-hátol: crumpo, emineo, emano MA. ansbrechen, herausfahren, ausdriessen PPB. [sich herausarbeiten, sich befreien]. Ki-hátolni a veszedelemből: evadere *casus; semmi mesterséggel ki nem hátolhat a gonoszból: *ars vieta malo PPB. Ki hátlok belőle: laureum baculum gesto (Decsi: Adag. 7). Az honnan más nap délre nagy nehezen hátolhattak (?) vala ki Bélire (Szal: Krón. 128). A bűnnek szolgálója alól magátul-is ki hátolhat (Megy: GJaj. II.32). Ketség torkából ki-hatlo lelek (II.39). Ut vesztő kertbe keverte magát, nehéz ebből ki hátolni (Fal: TÉ. 666). Mozgunk, erőlkedünk, hogy ki hátolhassunk (a bajokból) nyertesen (Fal: BE. 578).

I. HÁT: 1) dorsum, tergum C. MA. rücken PPB. Hát bordája, gerence, gerezdí: spina dorsí; hát megé: retrorsus, post tergum; hát megül: pone, a tergo MA. Fel-hámlík a hátom a verés miatt: corium degetur de tergo meo PPB. Neky vonzauala kapuciomat hat mego (retro) s neky eleue (EhrC. 21). Az aratoc hatoc megét: post terga (BécsiC. 3). Vepec ő hozia hatmegől: accessit retro (MünchC. 29). Le zalla az zamar hatarol (VirgC. 46). Lona hatara fluen (DebrC. 170). Hatavtola: posteriora (113). Nyulat az hatara ada az embernek (CsomaC. 112). Im pigvet-háttra kilenczre 8 pénzt kiildtem (LevT. II.32). Tafota swba pegveth hattal belleth, gallera pereme pegveth hat (RMNy. II.35). Roka hath swba (170). Tördbe azoknac hátokat, kic ő ellene tamadnac: percuta dorsa inimicorum ejus (Helt: Bibl. I.ddd). Ódalnac, háta bordánc fayassat enyhíti (Mel: Herb. 130). Az halál hátok meget sarkal (Mih: ÖrökÉ. 117). 2) [dorsum, pars late prominens; rücken, sich breit erhebender teil, erdrücken etc.]. Meta terrea quae Erhat vocatur 1109, 1296 (Jerney). Locus alloseghatya dictus 1193. (Allozeghachtya 1383. Knauz). Metae Foncholenachya vocatae 1268 (uo). Laatac vroncat a tenger hatan zarraz labbal iarnia (NagyszC. 219). Ymee a zenthseges labak kyknek a theenger raita iarwan hatath vethe (WinklC. 88). Kampanianak hatara vereh a zeel éket (DebrC. 194). Kiballaga az ároc hátára (Helt: Mes. 70). Terem a szőlőc bataiban és mesdyén (Mel: Herb. 179). Az ember háta gerezdínece veleie (Kár: Bibl. I.630). De mit tanuljunk uram? halottakat eleveníteni, és víz hátán járni? (Pázm: Préd. 51). Kik levelemnek hátán nevezve rattok (KeeskTört. III.324). Supplicatio hátán láttam válassz-tételét (Matkó: BCsák. 12). Mert reménség hátán építeniünk szerenchéet léssen heaban (Zrinyi II.47).

[Szólások]. Föld hátán nincs mása (Fal: NU.² 194). Ha abol (a hitből) ki-kopnak: vagy hogy ők is az apostoli tanításnak rendit vészik-elé, vagy ha nem, tsak jég hátán, és főnyen fognak éppítenie (GKAt: Váls. II.d). Hai! tsak niuts szeb könyv a világ hátán amannál, melynek titulusa az: Religio Medici (Fal: NA. 123). Hogy az ürdög szántson barázdát a hátán (Könyi: HRom. 164). Mindenkoron hátakon valónac az gottusoknak (Helt: Krón. 11). Generalis uram már az ellenség hátán vagon (Nyr. XII.417). Egymás hátára törvényeket írni: leges alias super alias *acervare PPB. Már az udvarnak-is meg-vagyon mondvá az isten hozzád, meg-is érdemli hogy háttal fordúlljunk hozzá (Fal: NE. 10). Mynden ellensegídnék hatat adok előttd: cunctorum inimicorum terga vertam coram te (JordC. 60. 297). Igen elfáradának a rómaiak es ugy kezdénece hátat adni és vgyan rendben elkezdénece menni (Helt: Krón. 12b). Meg futamán estue adának hátat (Gosárv: MagyB. D2). Ilyen kár után török adgyon hátat (Zrinyi: ASyr. 65). Szerenche kezd adni hátot (161). Nem állhatja (a sas), hátat ad nagy ercjének (Thaly: Adal. I.134). Hátat fordítsunk Erdélynek-annak a kedves tündér országnak (Mik: TörL. 28). Ha a forrásból jól iszunk azután annak hátat fordítunk (64). Ha ki a forrásból utíg ivot, hátat mintat néki (Fal: UE. 364. Fal: TE. 695).

Hátát megveti: reclinat, fulcit dorsum PP. Hátal fordúlt: dorso obversus Kr. Jesus hattal fordwla nap keletté (ÉrdyC. 64). Hattal fordwla reea (453b. TihC. 84). Az ámtító gyönyörűségekhez jó korán háttal kell fordulni (Fal: BE. 586). Hát megé való ez[u]ffolús: postica sunna (Decsi: Adag. 269). Hát megől az gonosz népec engem szörnien nevetnee (MA: Bibl. V.17). Hat megül való megguggolás: summa postica (Com: Jan. 187). Nem méz az mit neked hátad megett barátod beszél (Thaly: Adal. I.1).

[Közmondások]. Szegény ország, kit számár hátan dúlnak (Decsi: Adag. 41).

árok-hát: [das erhobene ufer des grabens, damm]. Usque ad unam fossatam et foveam arukhat dictum 1250 (Weuzel VII.315). In loco Arukhat 1394 (ZichyC. IV.568). Az ároc hátrol (Helt: Krón. 189). Az zazlok az arok hathan wadnak (LevT. I.242).

bogár-hátú: [elatus; erhaben]. Négy rongyos fal, kémény, egy tsikorgó ajtó, bogár hátú fedél (Orczy: KöltH. 199).

esomós-hátú: [gibbus; höckerig]. Czipas szemű, ezomos hatu, simta es pelp (Szék: Krón. 171. Valk: Gen. 22).

erdő-hát, erdő-háta: tergum silvae, silvae vicinia SI. [waldgegend]. Meta vadit iu silva super duas metas in ilicibus positas; inde ad meridiem super erdeuhat 1251 (Wenzel VII. 330). Lézet az erdő-hátrol (MontTz. I.385).

görbe-hátú: gibber, gibberosus, gibbosus SI. [buckelig, höckerig]. (Helt: Krón. 45. Helt: Bibl. I. II. MA: SB. 344. Bal: CsIsk. 385).

hegy-hát: jugum montis Kr. [berggrücken]. (Güres: Máty. 91).

kemény-hátú: ostreatus; darabos PPB.

ló-hát: [dorsum equi; pferderücken]. Lo hatra fel ilven jewe az varosba (PéldK. 83). En az tanác, hogy ne iargaly ló-hátan, ha akarod hogy nyakad oda ne szakadgyon, ielesben az kék szőrű-fele louakon (FörTzEr. K2b). Ló-háttra kaptak (Moln: JÉpül. 92).

papiros-hát: charta aversa PP. [rückseite des blattes].

Hátas: 1) dorsuosus; das einen hohen rücken hat PPB. 2) dorsuarius MA. [reit-]. Hátas, hátán-hordó: dorsuarius PPB. Egy botot is hagytam és legjobbbb hátas loamat (Radv: Csal. III.234).

Hátasság. A hegynek hátassága: *tergum collis PPB. [berggrücken].

Hátatlan. Hátatlan ló: sternax C. Földhöz verő, levető, hátatlan ló: sternax MAL. Hátatlan ló, levető: sternax equus PPI.

Háti: dorsualis Kr. [rücken-]. Nem igazán írják a mi képi-íróink keresztelő Jánost mint valami kunsági juhászt háti-börbe öltözve (Misk: VKert. 47).

Háttra: retro C. post MA. zuriick, hinten zu PPB. Hátra felé: retrorsus; háttra verés: propulsatio; hatrarepülők: revolo C. Hátra mászoc: in pedem retrocedo MA. Engedetleneke, kyk satban utan hatra menenek (DomC. 103). My nemw meertekben meerendőtők, azonnal meeryk hattra tynectek: in qua mensura mensi fueritis, remetietur vobis (JordC. 372). Hattra fordwlan (conversus), monda Peternek: Enneken teewelghe-senre vag (406). Hattra fordeytwan een ellensegemeth meg korvlnak (KulcsC. 13). El ne vessitek az tő reminsigteleket, mellírt nag' intalmat fizetnek háttra: quae magnam habet praemii retributionem (Sylv: UT. II.108). Rákot soha nem láttam, ki elő írt volna, hanem czae háttra (Helt: Mes. 408). Hátra nyulo palotákat építete (Helt: Krón. 168). Saturnus budoso es hattra-

iarulo (KBés. 1572. D5). Az ember holot egyzer el nullik, többé ismeg hátra nem varando (Frank: HasznK. 7). Ha vízra nem hinad, az az hátra nem hazudnad, a mit irtal (Tel: Fel. 203). Mikron az füles oly keuer az télnek elein, bizonynal tudgyad, hogy nagy tél vagyon még hátra és nagy hó (Cs. F2b). Fogadást töttem, és nem vonhatom hátra (MA: Bibl. 1.229). Nem úgy megyünk hátra, hogy vissza ne jöjünk (RákGy: Lev. 144). Sok volna még hátra, de nyilván ezt-is megelégették az aszszonyok, a kiket a sok törvény terheli inkább mintsem vezérli (Fal: NA. 189). Nincs egyéb hátra, hanem az experientia, a tettében lett sok féle próba (Fal: NU. 318).

Hátrább (hátréb ACsere: Enc. 140): magis retrorsum Kr. [mehr zurück, weiter hinten]. Alh hatrab Peter (Apost. 35). Kiről itt hátrább [alább] kelletic szolnune (Zvon: Post. II.312). Nem mindgyárást igaz és apostoli ecclesia az, acki hosszu rendel az 5 püspökit eleő számalhattia, mint oda hátráb majd meg bizonyozik (Göncz: RB. 63). Kevesebb [így] hátrább állván (Hall: Hlist II.30). Az ellenség hátráb ment (RákGy: Lev. 164). Mi penig hátrébb maradtunk vala (MonIrók. VIII. 336).

[Szólások]. Nagy eset ez, s még is gyémántban foglalod, s az én definitiomat rutitod; fogd hátráb (Ker: FelsK. 314). Magad mentésével hátráb' addig, míg meg nem kívánnýik (Fal: UE. 489).

Hátrábbaeskán: [paulo magis retro; etwas weiter zurück]. Hátrábbaeskán találtam maradni a házi gazdagsággal (Fal: NU. 285).

Hátrábbság: [posterioritas; das nachher in der zeit]. Nincs abban semmi előbség, sem hátrábbság (istenben, MonIrók. VIII. 254).

Hátrál: **1)** impedio, praepedio, tardo Kr. [verzögern, hinderlich sein]. Ez megint nagyon hátrálta dolgát (Fal: TÉ. 745). Nem fogja hátrálni, higyd el, kéréseket az, a ki öröktől kormányoz népeket (Orezy: KöltSz. 11). Molyly végzés hátrálja a jó szándékokat? (200). **2)** recedo, retrocedo SI. [zurückweichen, retiriren]. Vakmerő nem hátrál (Orezy: KöltSz. 242).

Hátról: **1)** [a tergo; hinterrücks, von hinten]. Nem annyira előről, mint hátról kell szemlélni e titkot (DEmb: GE. 11). Mind elől, mind hátról (Gvad: FNót. 44). Mint egy görög dinnye, hátról vólt dombozva (tupéja, 89. 94). Fekete galondal a végét fodorosan hátról bé font hajhoz kötötte tsinossan (Gvad: RP. 18). Mihent mi megettük a mi vatsoránkat, mindjárt által hágtuk hátról a palánkat (72). **2)** [quod a tergo est, postica; der hintere teil, der hintere]. Mintha dagasztana, hátrúljával úgy ment (Gvad: FNót. 125). Taliga hátrúlya felé állt (Gvad: RP. 34).

Hátrulsó: [posticus, posterior; hintere]. Hátrulsó lábbal rugott (Gvad: Orsz. 50). Hátrulsó lábszár (102).

Hátul (hától Helt: Krón. 43): **1)** pone, retrorsum, retrorsus, a tergo MA. in aversa parte; hinterwärts, auf dem hintern teil PPB. Hátról, hátul: vom rücken her Adáni: Spr. Hatul megh laz englemeth: videbis posteriora mea (JordC. 73). Yme az azonyallath hatul yarwla: ecce mulier accessit retro (380). Frater Leo feluen hatul el royte wmagat (VirgC. 42). Hatul illete csak az ruhaya peremet (Pesti: NTest. 17). Ki zemedbe zepet zol, de hatul meg ezen, az weled egyvt soha sokayz nem lezen (Pesti: Fab. 53b). Jaruhan hatul: accessit retro (Pél: Bibl. 13). Az szeknee az teteie kerekéld vala hátul: summitas throni rotunda erat in parte posteriori (Kár: Bibl. I. 314). Hogy néznéc Móset hától: ut aspiciant tergum M. (MA: Bibl. 1.80). **2)** Hátulja: pars postica alicujus rei Kr. [der hintere teil eines dinges]. Nyul hátulja: eines hasen lende Kir. Besz. 126. Noha hajó orra el nem törött vala, de hátulját az

víz mind elszaggatta vala (RMK. IV.203). Az hajónak az hátulja (Forró: Curt. 125). Csak hadainknak némely része csapta meg az ellenségnek hátulját (MonIrók. VIII.456). A dolognak fejét elhagyván, hátulát kezdeni (Kisv: Adag. 218). A hadi bősereg sűrű hadi sereggben szorítatnac, a mely hátullyal avagy untolsó sereggel meg erőssítetett: copiae coguntur in phalangem tergo seu agmine postremo munitam (Com: Jan. 148).

[Szólások]. Hátul fú az szél: tristis scytalo (Decsi: Adag. 90).

[Közmondások]. Ketsko sem menne vasárra, de fűtik hátul (Czegl: Japh. 130).

elől-hátul: a fronte et a tergo PP. PPI. hinten und vorn PPB. Elöl hátul szemtelen vagy: adversus et *aversus impudicus es PPB. Elöl és hatol (Ily: Préd. II.228).

Hátulsó: posticus, posterus, posterior MA. hinterwärtig, folgend, das hintere PPB. Hátulsó ajtó, kapu: posticum PP. (Pesti: Fab. 26). A háznak hátulsó részében (Kár: Bibl. 1.507. Káldi: Bibl. 299).

2. HÁT (tahaag FestC. 11. 83. 339. tehátg Sylv: UT. I.28.112. 113. theahg Heyd: PCF. 68): **1)** tum MA. [da]. Mykoron meg akaruaak mosny, lataak haat aazzonyallat (ÉrdyC. 340b). Haluan ezt a baratok, folyamának Ieronimosnak cellaiába, hat ott nincs (KazC. 66). El mene és lelé ötet, hogy hát negyed napi halott (ÉrsC. MPassio ed. Toldy. 173). Jutánk egy szép mezőre, ha a mezőn vannak igen magas fák (Tel: Evang. 1.274). **2)** igitur MA. darum, derowegen PPB. [also]. **a)** Hat az setétség minemű lészen? ipsae tenebrae quantae erunt? (JordC. 371). Ki vagy hát? quis es ergo? (624). Haat mi oka, hogy nagyobban nem engedwnk? (825). Christus terem, feltámaszt, egyenlő attyához; hát természet szerént való isten (Mel: AT. 14). Nem ilik ebbe babatizalni senkinek. Tud istennek hat a Christust (Mel: Szján. 40). Az légy madár hát: terra volat (Decsi: Adag. 19). Az isten mondotta s-hát nem mívelné-e meg? Deus locutus est, et non implebit? (MA: Bibl. I.143). Tovább folytatta beszédét: lát a vitéség micsoda? (NóI PM. 36). Ha ysten volt, haat embery teste nem lehetett (ÉrdyC. 519b). Mert ha ez ugy volna, hat semmi nem lenne (DebrC. 120). Ha isten e gyermek, hat mire föl Hierodestől? (341). Ha lika vagyon az sebnak, hat főkchendőuel evezd bele, ellyen modon meg allat-hatod, nyg az izeket el nem urya az fene (Frank: HasznK. 34). De ha nincsen e dologról is irás, hát miért veszekedik sz. Ágoston? (Gyarm: Fel. 125). **e)** Miért pedig hogy asszonyunknak e dicsérete főképpen ezekről vagyon: hát méltóságosb e dicséret a több dicséretelnél (TihC. 124). Mikoron azért Máriának teste legyen minden szenteknek testeknél méltóságosb: hát inkább kelle tiszteltotnie (365).

no-hát: [igitur; also]. Nohát nem azután követi a bűn boesánat a kegyelmet (Czegl: MM. 295. MNyil: Zsolt. 115).

ta-hát: **1)** tunc [tum; da]. Tahat felmagasztatee orzaga (BécsiC. 11. MünchC. 16). Talag be theleek wygassaggal: tunc repletum est gaudio (FestC. 83). Tahat ez budog atya monda (VirgC. 38). Tahat a neep megen vala vtnama (WinkIC. 137). Talath zepletelen lezek: tunc immaculatus ero (KalesC. 35). Tahat mondam: tunc dixi (98). Fel serkemmen, latak, tahat meg zabadulth annia a veer korsagbol (DebrC. 27). **2)** igitur, quapropter MA. darum, derowegen PPB. [dennoch, also]. Ezekben ha twrtent volna vetkezned, tahath nylyan meg mond (VirgC. 12). Kötöte magát, hogy ha az meg hagjot napon meg nem kwldj, tahat ket anywal tartozjk (RMNy. II.20). Hogyha nem epitendie a templomot, tahat az wr isten ő reuioe nagy dragasagot bochat (Helt: Bibl. I.1). Miért hitok tahat engem Noeminek? (Káldi: Bibl. 232).

tő-hát (tehát JordC. 382. tehátg Ozor: Christ. 88. tehátg 128): **1)** [tum, tunc; da]. Ez frater tehát levn ayoytatós: frater extunc

factus est devotissimus (ElrC. 69. 30. 80). Mykoron fel nevt vona, tehát közötté leeletenek az konkolyok es: cum crevisset, tunc apparuerunt zizania (JordC. 394). Ezenközbe lata: tehát a sekrestieből ki ídúe egy ifjú (TihC. 185). Es annak utánna látám tehát meg ílt az menőrszagban az istennek tanubizony-ságának temploma (Sylv: UT. Apoc. cap. XV). Egykor a leány dajkája tehát meg *akar halmi (Apoll. 1588. MF). Mikor az betegségének neme wralkodni fog, tehát szükséges az ereknék vágása (Cis. J2). Fel-serkenvén, tehát csak nem hasad ketté feje (Pázm: Préd. 234). **2)** igitur, quapropter, ergo MA. darum, derowegen PPB. [also]. Wr Bernald vetee azt ewn zyneben, reytzeuen ewryzn eyel; tehát elette [élt] ylmew ocual (ElrC. 4). Ha őtd napeg íket isten meg segellendi, tehát az varast meg ággyak (GuaryC. 55). Ha keg'eg hozan akarz gönni, tehát goñal (VitkC. 32). Vala mely ember halalanak ydeyen meg olvassagya, tbehath ketseg nélkül meñorsagba megyen (PeerC. 229). Ha valamely a halottak kezzyl menne hozzayok tehát penitencia tartannak (Pesti: NTest. 159). Tehág zabad embe-rek az királoknak fiai: nempe igitur liberi sunt filii (Sylv: UT. 128).

HATÁR (*hattaros* TihC. 49. *hattári* Helt: Zsolt. 40. *hotar* 1217. Czínár: **1)** [cumulus, acervus; haufen]. Ibi est cumulus, hoc est hatar 1086 (Wenzel. I.31). Wgy thwdom hogy badokev wyffalubelyeknek es baskayaknak fel vetet hatarok nem volt (RMNy. II.312). Eczetet, confreytet, az jó sáfrány termő bay-notznak határát add szakátsnak (SzBodó: SöDics. A4). Mind az által vadnac keues buza szőmek az polyuaknac nagy hatara-ban (Zvon: Osiand. 79). Régi felhánt határt, melyet az ősd járt, ne engedged bontani (Kisv: Adag. 336). **2)** terminus, meta, fines, confinium C. limes MA. grenze PPB. éj és nap egyez-tető és külömböztető határ: zodiacus C. Határu túl-menni: transire *lineas PPB. Hatarholmi, monticulus 1214. Határfáz, locus aut arbor metalis 1274; Hatarweolgy, vallis 1297 (Czínár). Mend ő hataraignan: usque ad terminos eorum (MünchC. 59). Zallanak megh Ethamba az pwtzanak kylew hataran (JordC. 37). Lezen the hatarod az veress tenghertwl foghwa (60). Tamada tot es magyar hatara között (ÉrdyC. 560b). Ez a ponch es a hathar (NagySzC. 110). Kyk lakoznak hatarokon: qui habitant terminos (KeszthC. 179). Az zyksegnék hatarat fewlew ne mulyak (VirgC. 129). Ne mozdits meg az régi határt: ne attangas terminos (Kár: Bibl. I.616). Kiki mind határában tartsa magát: maritimus cum sis, ne velis fieri terrestris (Decsi: Adag. 210). Nagy vala a fa és annak ellátása az egész föld határáig hatt vala: aspectus magnae arboris erat usque ad terminos terrae (MA: Bibl. II.160). A Kis András szigette halkányi föld; a sziget alatt egy fenék van, az határ (BékHajd. II.253). Azért mint szolgát, úgy tartuk a testet, et in servitute redigamus, és határában tartóztatassuk (Pázm: Préd. 70). A rá bizott paran-csolatnak határit által ne ugordgya: mandati fines ne transilāt (Com: Jan. 134). Mintegy batárban helyeztettek: veluti in con-finio positi (Ily: Préd. II.45). A végre jutottál és a ezélt mutató határra (László: Petr. 229). **3)** territorium, ora C. [gebie]. Keryk vala, hog' el menne az hw hatarokból: rogabant, ut transiret a finibus eorum (JordC. 378). Nyomoteek Tyronnak es Sydonnak hataryban: secessit in parte Tyri et Sidonis (402). Amonensinek hataraban (DomC. 199). Egy holnapot nem er, Erdely hataraba eotwen az vagy hatwan ezer tatar be erke-zyk (RMNy. III.92). A golyák a denevéreknek lyukait fel-keresik s így tisztogtájk-meg a határokat fölők (Misk: VKert. 335). Minden egész te határodban ne találtassé korázos: non apparebit in cunctis finibus tuis fermentatum (MA: Bibl. I.60). Holofernes ellenségi határiban a termő fákat és szőlőket mind ki-gyökerezetett (Pázm: Préd. 7). Az ő megyéjében, földi hatá-rában (in territorio suo) akar melly tisztviselő, magistratus-is végezhet (Com: Jan. 142). Micsoda tartományban, hatarban: in quorum tractu (171). (Neki hagyom) Metesdet, Báboluát, Örmé-

nyest, Terebest épen minden határával, erdejével és az vadász-erdővel együtt (Radv: Csál. III.284). Bujdosom szoros úton, ismeretlen föld határán (Thaly: Adal. I.260). És majd özve-rakja nagy bírodalmokra, a mit el bontottak apró határookra (Orczy: KöltSz. 31).

[Szólások]. Oly nyinth hatarfl yarna (DebrC. 507). Határt ki-járok, ki-mérek, határozok: metor PPB. Határt vetek: limito, determino MA. Az ydegőn nemzetőknek hatar-lyh vetőtte wr isten az zent anygaloknak zamok zarent (ÉrdyC. 558). Határt vetet isten ő életének (Iluny: Troja. 39). A jósa-gok nevedekésében sem magának, sem másoknak határt nem hánt (Pázm: Préd. 1250). Minden világi fejedelemségnél ha-tár-felelt sebz' és bősülletes (974).

[Közmondások]. Adj szállást a tótnak, majd határt mutat (Fal: Jegyz. 917).

hant-határ: meta Ver: Verb. Szót. 17. [grenzhiigel].

jegy-határ: [meta; grenzzeichen] Jegyhatár: duo quercus in terra Cheren 1300 (Czínár).

köz-határ: colliminius, conterminium MA. [gemeinsame grenze].

Határi: limitaneus MA. angränzend PPB.

[Határol, még-határol]

még-határolhatatlan: [infinitus; unbegrenzt]. Meghatárolhatatlan az isten (Megy: SzAÖröme. 64).

Határos: **1)** conoides [kegelförmig]. Határos, tsútsos, fel-hegyzett: conoides PPB. **2)** finitimus, confinis, conterminus C. consociatus MA. angrenzend, anstossend, verbunden, nachbar PPB. Az Siria vagon ezulagnak közepőtte es hattaros sidosagal (TihC. 49). Hattaros szomszedok (LevT. I.299). Határos szoms-zéd (Kár: Bibl. II.185). Veszedelemel határosok vagyunk (Pázm: Préd. 65). Csak ugy szolhatnak az joszaghoz (a leányok) mint a szomszedok es hatarosok: vicini et commetanei (Ver: Verb. 117). Határos, végbéli, közel való nemzetec: gentes finitimes (Com: Jan. 143). Kegyelmed bijába várom, emberek ke-gyetlensége vélem határos (Thaly: Adal. II.325). **3)** [terminatus] definitus MA. [begrenzt]. Az angialokis hataros es teremtet allatok (Fél: Tan. 80). Határos végét tanításának tsak azt tegye, hogy isten ditsírtessék (Pázm: Préd. c2). Ez az ő ezélya, ez útoló határos vége minden kívánságinak (Csizi: Síp. 145). Ha-táros, gyarló tehetségünk (Fal: UE. 373).

[Szólások]. Órdöggel határos: a Furis oriundus (Decsi: Adag. 271). Teomachus egy az őrdöggel határos genosz ember (Fal: NU. 250).

hata-határos: anormis C.

Határoz: **1)** termino, limito, metor MA. grenzen machen, grenzen setzen, enden PPB. De még itt sem határozta sanya-rúságit (Szeg: Aqu. 41). Ha csak az házásoknak törvény szerént való szeretetire határoznaís zavát, nem tudom, mint állana helyt mondása (Pázm: Kal. 296). Nem határozza csak arra az anygalokkal-való egyenlőséget, hogy házasság-nélkül élnek, ha-nem inkább, abból bizonyította házasságtalanságokat (788). Nem nézi, mit tselekedhetik mindehatósága, hanem azt igazsággal határozza (641). Noha Luttort és Calvinust isten hűséges szol-gaúnak ismériük, de ennek vallásunkat nem terminallyuk, határozzuk (Matkó: BCsák. 85). A nap az ő forgásával napokat és esztendőket határoz (Com: Jan. 6). Az Granicus folyó víz Troast Propontistól külön határozza (Forró: Curt. 31). Az idő-nek vénsége határozza bú nélkül való életedet (Kónyi: ÁM. 114). **2)** [constituo, praecido; bestimmen]. Az napra, mellet neki hataroza (DebrC. 206). Ha szabad választás szívéz határozta (Orczy: KöltH. 147).

el-határozó: limito, limiteo pono SI. [begrenzen, grenzen setzen]. El nem határozottatott: indefinitus C. A szerint szakaszon es határozozon el a földben: metalis distinctio terrarum fieri debet (Ver: Verb. 152).

lő-határozó? Le [el,?] nem határozott elme: animus *anceps PPB.

még-határozó: 1) termino, distermio, definio, diffinio, praetinio, limto C. determino MA. [begrenzen] ein ziel setzen, enden PPB. Akarta az isten ez egész világot vég mint meg határozni, azért az egész körül vót mindeneket (Kár: Credo. 114). Ez szabadságot semmi korlással nem kellene meghatározni (MA: Tan. 752). Mely keményen megbántják istent, kik az ő véghetetlen irgalmaságát meg-határozzák: qui ejus infinitam limitant misericordiam (Ily: Préd. 14). Az hol a tenger a földet meg határozza: ubi mare tellurem terminat (Com: Jan. 14). Határokról perlekedne gyakorta, de ha meg határozzák (si limitent) és meg békéllene rajta, frigy kötés az (143). Határozd meg a magam baját és a magadét (Mik: MulN. 267). Meghatározottat régi szabadságom (Thaly: VÉ. II.319). Határozd meg kívánságodat, elgedjél a tieddel (Pal: BE. 583). Telhetetlen az emberi kívánság és azért ember az, a ki meg tudja határozni (Pal: SzE. 531). **2)** praecido PPB. [bestimmen]. Határozd meg már valaha akaratodat: *praecide et statue aliquando quod libet PPB.

még-határozás: determinatio MA. endigung, das gränzen machen PPB.

Határozás: [consultum; beschluss]. Szülöm közt így folyt a nagy tanácskozás, melyet is követett ezen határozás (Gvad: RP. 42).

Határozat: [terminus, fines; grenze]. Látásunknak határozatja a földön, a föld körül az ég övedzeti: horizon PPB.

[Határozó]

dél-határozó: meridianus ACsere: Enc. 91. Déllatározó kerület: meridianus Com: Orb. 210.

HATTYÚ: 1) cygnus, olor C. holor MA. schwan PPB. olor seu cygnus Com: Jan. 36. Mint hattyúnac semmi feyer változása, vgyan nem fog raytunc istennek mondása (Born: Ének. 660. Vás: CanCat. 507. Pös: Igazs. 576). Hattyu bórrel béltett keztyű (Gér: KárCs. IV.269). Könnyebben lehetsz sok fekete hattyat, hogy nem világban egy ilyen madarat (KTör: SzJán. 25). A hattyuk életet meg-élvén és végeket közel lenni érezvén gégejük pipját megfuvalják és szép nótát énekelnek (GKat: Válts. I.712). **2)** cygnus [schwan; csillagzat]. (ACsere: Enc. 99).

[Szólások]. Az igaz barátság ritka mynt az fekete hatty (Pesti: Fab. 47b).

Hattyúi: cygneus, olorius C. holorius MA. vom schwan PPB. A nagy Simeon hattyúi éneke (Mád: Evang. 71).

HÁZ (haz ComC. 85. ErdyC. 337. hazaba KBécs. 1572. D5. 8.): **1)** domus, taberna C. aedes MA. haus PPB. Háznál: domesticatim C. *Két rend ház: distega, bistega PPB. Háznál lappang: domum se abidit PPB. Házához szállásra fogadni: excipere hospitio PPB. Villa Ulozyghaz 1217 (VReg. 217). Odutta vola neki paradissmut hazóá (HB). Kiral haza ellenébe: contra basilicam regis (BécsiC. 59). Be menneie a hazba: intrantes domum (MünchC. 16). Epeyty lw hazat: aedificavit domum suam (JordC. 374). Ulw hazayaban es lw hazaban: in patria sua et in domo sua (397). Hazaukend lyngyereh zeghwen: frangentes donatim panem (713). Hazához vyweo (ErdyC. 337). Hazyan, hogy vala ny alanyinat admanak hazatw ewnekyk (359). Undok és oktelen haz [bordély] (DobrC. 29). Cristust be nem fogatam az en lelky hazamba (VirgC.

11). Be akartok meny az wrwk hazba (70). Hazához there (NagyszC. 163). Adott nekem hazat haz yobagyoth, azhoz zantho fewideth (RMNy. II.16). Nyat iohoknak haza [akol] (44). Moralo 'mulató] ház (Helt: Krón. 169). Emec a fáianál szép házakat bélelne (Mel: Herb. 15). Az kit háznál eső vér, azt még az isten sem számnya: qui domi compluitur, huius ne deum quoque miseret (Decsi: Adag. 282). Az póknac háza: tela aranearum (Kár: Bibl. I.516). Vigaság háza (L627). Tizen ket ezer haz iobagy (ComBul. 18). Háza-hordozójának-is nevezik a tekenős-békkát (Hall: Paizs. 356). A tsillagoknak tulajdon háza (domus planetarum) az a jegy, a melyben az első teremtsében allattatni íteltniek (ACsere: Enc. 103). Beszgezott házának közepette áll (Mád: Evang. 333). A hársas rend háznak a középső rendiben lakván (Misk: VKert. 276). Különös földöket, ritka madár tartó házakat építettett (Fal: TÉ. 645). **2)** [cubiculum; zimmer]. Fel mene az főlő házba (GuaryC. 53). Men be te tytkod [titkos] hazadban: intra in cubiculum tuum (JordC. 369). Egi torniót rakattata, zeep hazakat benne (DobrC. 9). A meleg házban nem mesterség írni (Mik: TörL. 86). A király alig érkezék az udvarába, hogy a maga házába mene (Mik: MulN. 245). **3)** [familia]. Házát jó rendbe állítani: *constituere rem familiarem PPB. Az ő nemzetsegöknece hazat maradekoknac myatta nem zelestítte (TelC. 20). Az Mariarol aszt jelentik, hogy Davidnak hazabol volt (Fél: Tan. 43). Aaront siratá az Izraelnece egész háza: flevit Israel super Aaron per cunctas familias suas (Kár: Bibl. I.139). Eleledt ad az ő házának: dat cibum domesticis suis (622). **4)** [arx; festung, burg]. Az házat [Belgrádot] adnák meg (Monlrok. III.129. LevT. I.195). Innen már behordozoskodánk az teleő házba Nándor-Fejérvárra (Monlrok. VII.384).

[Szólások]. Se háza se fedele; szűkölködik mindenből (Pal: NA. 215). A jégén ti házat csináltak (RMK. II.205).

[Közmondások]. Bagolyis bír házában (Decsi: Adag. 48).

ágyas-ház: cubile, thalamus C. cubiculum Com: Vest. 125. dormitorium Kár: Bibl. I.457. schlafzimmer, lager PPB. Zerzete neki wnyw agias hazaban rakát (VirgC. 81). El yőne az ey, kyben ő yegyesenel thythkon nalo agyas hazaba bée menee (PeerC. 2). Jőyön ki a vőh legeny az ő agias hazabol (DobrC. 52. 299). Mehekzői agas ház: thalamus (Sylv: UJT. 152). Hálókamara avagy ágyasház (MA: Scult. 168). Tiszteletes mindenek között a házasság, és a fertelem-nélkül való ágyasház (Matkó: BCSák. 237).

al-ház: domus ima, domus in contignationes non assurgens Kr. [ebenerdiges haus, erdgeschoss]. Az szathmári házunknál laktam az alházakban (Kár: Élet. 122). A szalmás al házban találsz nyngodalmat, de fényes udvarban lelsz csak aggodalmat (Orezy: Köth. 91).

aluvó-ház: dormitorium Com: Jan. 112. [schlafzimmer]. Alsózie vala a déli aluuo házba (Helt: Bibl. II.185).

anya-ház: 1) ecclesia; kirche]. Azt irod, hogy a tiz patriarcholot tanétya a Telegdi anyaháza is (Tel: Fel. 171. 164). Formal maganae ket anya-szentegyházat, kit teis irasodban anialhaznac híz, bir hogy a tettec anialhaz, mert nem istene (Mon: Apol. 19). Romai anyaház [gúnnyosan] (Pös: Igazs. 361). **2)** [domus paterna; stammbaus]. Az békételesség anya-háza minden vétkeknek (Hall: Paizs. 151).

áru-ház: [domus, ubi merces venales proponuntur] kaufhaus Com: Orb. 252.

árús-ház: [domus, ubi merces venales proponuntur; kaufhaus, warenhaus]. Az istennek könyörgésre való házát árús-házá tessze (MA: Scult. 7). Csalmároknak számtalan árús háza (SzCsimb: Ütleir. 198).

atya-ház: domus paterna Ver: Verb. 82. [vaterhaus].

bál-ház: [ballhaus]. Bál házak és comédiák (Orczy: Kálth. 103).

barát-ház: cella PPB.

béres-ház: [domus conducta; mietwohnung]. Kiknek házak nincsen tulajdon, hanem béres házban laknak (SzCsomb: Útleir. 181). Az sellérnek, a mikor akarja a gazda, ki-kell kölözni béres házából (Szadlm: Cent. 237).

beteg-ház: [nosocomium; spital, krankenhaus]. Az beteg háznak zemetyt ky horgya vala (DomC. 222). Betegok háza (Com: Jan. 124).

biró-háza: [domus praefecti; gemeindehaus] (MonOkm. VI 60).

bokályos-ház: [cubiculum hospitale; gastzimmer, speisezimmer]. Az bokályos házban ugyan nem is voltunk (MonOkm. XXIV.129). Ez én beszédemet mind hallották, sőt oda ki a palotára, audientziás bokályos-házban is, mind meghallott (Bod: Pöl. 126).

bolondok-háza: [narrenhaus]. Az hagymáz betegségben esvén kalitkában, bolondoc házában rekesztetuec: phrenetici facti vacerae includuntur (Com: Jan. 53).

bor-ház: oenopolium, taberna vinaria MA. [weinhaus].

borbély-ház: medicinae PPl. [officin].

bordély-ház: ganea, lupanar, lupanarium C. ganeum MA. hurenhaus PPB. Bordely ház tartása: lenocinia Ver: Verb. Szót. 18. Le rakác es le tamogatác az ű istenit az magas helieken valo bordely hazakban (Mel: Sám. 436). Legy szerzetes papp, im ezentől iuthatz nagy meltosságra, be szerzőne ot téged az bordely hazba (FortSzer. G4). Tíz kalastrom közt alig találsz egyget, az mely bordélyház és kurvákodó barlang ne volna inkább, hogynem miut tiszta fenytékneec háza (MA: Tau. 1293. MA: SB. 114). Bordély házakon koslat: per lupanaria grassatur (Com: Jan. 183). A bordélyházakat el kel szendvedni (Czegl: MM. 160).

bordélyházi: lupanaris MA. hurisch PPB.

börtön-ház: [carcer; geängnis] (RákF: Lev. II.97).

buzás-ház: horreum [kornspeicher]. Az tiszta buzát gýczitek az en buzásházamba: tritium cogite in horreum meum (Sylv: UT. 1.21. Radv: Csál. II.335. SzCsomb: Útleir. 135).

cajt-ház (tzejkház: PPB. cseitház: RákGy: Lev. 65. czekház: MonOkm. VIII.529): armamentarium; ristikammer PPB. [zeughaus]. Tzejt-háznak préfectusa: *positus super armamentarium PPB. Lelki fegyverek cajt-háza (MIIeg: TOszl. II.73). A bástyákon volt mindenütt egy-egy czejtház (MonIrk. VIII.310). Az czejtházak főkapitányok inspectiója alatt legye[nek] (Gér: KárCs. IV.483).

cuk-ház: ergasterium, ergastulum PPB. [zuchthaus].

csap-ház: oenopolium PPB. [taberna; schänke]. Kortsomákat, czap házakat látogatnac meg (MA: Scult. 907).

csapó-ház: lanaria Nom.² 299. MA. PPB. [walkhaus].

cseléd-ház: cella familiae PP. [wohnung der dienerschaft] (Radv: Csál. II.335).

cserepes-ház: domus laterculis tecta, imbricata PP. mit ziegeln gedecktes haus PPB.

csiszár-ház: machaeropolium Nom.² 299. [waffenschmiede].

diván-ház: [aedes consilii Turcici; türkisches rathaus]. A diván házban fogadta az fejedelmet a vezér (Mik: TörL. 18). A diván ház pedig négy szegletű nagy bolthajtásos palota (391).

ebédlő-ház, ebéllő-ház: caenaculum SK. Nom. 32. trichinium Káldi: Bibl. 242. [speisesaal]. Ebellew hazaban (in refectorio) meg yrtakual zent Ferenczet zent sobeknek helyuel (EhrC. 66). Zökdöső az ebéllő ház közepet (MünchC. 40). Az ebéllő háznae künde soha ne egei (VitkC. 34). Külön ebéllő házakat fundála (Gosárv: MagyB. B3. Radv: Csál. II.369. Pázm: Préd. 248).

égéttbor-ház: brantweinhaus Nom. 29.

egy-ház (egyház: JordC. 342. ÉrdyC. 512. ech'ház: DebrC. 501. Ighazaschalamia 1244. Jerney; Ighazas 1244. Ighaza-Zeuchend 1398. Czinár; ygyház: ÉrdyC. 638b. ygház: DebrC. 348): templum, aedes, fannum MA. ecclesia Sl. kirche, tempel Pl'B. Kerek ygház 1093 (Czinár). Villa Ulozygház 1217 (VReg. 217). Egyház napja: encaenia, dies dedicationis, consecrationis templi MA. Mykoron allana es ymadkozunk, jelentula neky vr ystentewi az egyházban, hogy ew venne helyeket emnylagotnya (EhrC. 13). Az egl'házban ymadkozmac, kérűen segedelmet Isrl istentől (DécsiC. 23). Ez kőwön eppeyttem fel az en e'g hazamat: super hanc petrem aedificabo ecclesiam meam (JordC. 105). Terteeneek azert lemy egyház ymnepe napja: facta sunt encaenia (662). Kik kerezten egihazat igazgatink (VirgC. 30). Azzomyonk yz mariának ogh háza (PeerC. 5). A tereyaig az e'g házban meg marag' (VitkC. 61). Az egi házhoz menenek es az oltarhoz (Pont. 192). Egyház kinek ket tornya van: ecclesia cum duabus turribus (Ver: Verb. 211). Edgy-házak es könyörgő helyek (Megy: Bayle. 422).

mögyés-egyház: matrona ecclesia Ver: Verb. 211. ecclesia parochialis Kr. [mutterkirche] (ÉrdyC. 300. Tasi: Feuk. 179. Kr.).

szent-egyház: sancta ecclesia Kr. [kirche]. Imatkozal romai zent eghazert (VitkC. 21). Zent egyházat nem tizteltem (VirgC. 6). Ymadkozom the zentli egyházadba: adorabo ad templum sanctum tuum (KúlcC. 7). Szent egihazadnac daykai lettenec (Born: Ének. 215). Nem kel az halottat az szentegyházról háza vinni: non est funus ex coemeterio reducendum (Decsi: Adag. 26. MA: Scult. 46. Illy: Préd. II.568).

anya-szentegyház: ecclesia C. MA. kirche, christliche kirche PPB. Ez ydwessseghes kwtűféből zarmazyk telles kereztyenseghnek ygazgatasa anyazent eghazban (JordC. 349). Cristus zool es anyazent egyház (ÉrdyC. 343). Kyrvi anya zentli egyház enekel (VirgC. 15. CornC. 15). Az isten anya szent egyház (MA: Bibl. I. El6b. 1). Az sz. irás kötelezi az híreket, hogy az anyaszentegyházatul halgassanak (Pázm: Kal. 474). Külömb üdőkben, külömb szokási lehetnek az anyaszentegyháznak (Pázm: LuthV. 72).

anyaszentegyházi: ecclesiasticus MA. zur kirche gehörig PPB.

egyházas: habens ecclesiam Kr. [mit eimer kirche versehen]. Ighazaschalamia 1244 (Jerney). Egyháza-Ida 1280. Egyházasfalva 1384. Egyházas, villa 1390 (Czinár).

egyházbeli: [ad ecclesiam pertinens; zur kirche gehörig]. Egyházbeli nep, az az kerezteu nep, görögül: ecclesia (RMNy. II.45).

egyházi: ecclesiasticus, ecclesiastes Sl. [zur kirche gehörig]. Egyházi szolga: diaconus C. Egyházi szolgálat: diaconia, ministerium; egyházi ember: sacerdos, clericus, ecclesiasticus; egyházi tolvaj: sacrilegus MA. Egyházy fejedelmek: praefecti (JordC. 722). Nynd egyházy szerzetes neepek, mynd ez vylaghyak (ÉrdyC. 341). Akar paraztok, akar egihaziak (DebrC. 24). Baraat, kananok, apacza es egyeb egbaazy embörök (SándC. 37). Egihazai emberek es paraztok (VirgC. 101). Egy házi szolga: servus ecclesiae (Kár: Bibl. I.628. Zvon: Post. 1.5). Az aszszony-

embernek nem szabad az egyházi szolgálatban magát avatni (Pázm: Kal. 722). Egy házi rendek (Matkó: BCsák. 26).

élés-ház: promptuarium Ver. penarium, penum, penus MA. cella penaria Major: Szót. vorrathaus, magazin PPB. V. illes hazok tellesek (DöbrC. 223). Az magass. elesház, az tűzees eg (SándC. 5). Az egér az élés házakat el-futkosván: mus penaria perreptans (Com: Jan. 48). Élés ház avagy tár ház, és eledes kamara (82). Tsűrök, élés-házak (Tyuk: Józ. 278).

élestartó-ház: penarium, penarium MA. vorrathaus PPB.

életés-ház: ∞ Száz negyven étessel telyes életés házakat égettenec meg (Zvon: Post. II.259). A gabonás, életés házakban bevétie (a gabona, Com: Jan. 75). Lenchye az varhely életés bazban (Radv: Csal. II.67).

elő-ház: [atrium; vorhaus] (Gér: KárCs. IV.359).

ércöntő-ház: [erzgiesserei] (RákF: Lev. II.64).

fegyver-ház: armamentarium MA. [zeughaus, rüstkammer]. A régiek fegyver-házából vettem (Pázm: LuthV. 12). Hazud abban is Balduinus, hogy a mit az ördög Luternek beszéllet, sz. írának fegyverházából vette (103). Azon igyekezem, hogy az régiek nyomából ki ne lépjen, hanem az ő fegyver-házokból vegyek diadalmas fegyvereket (Pázm: Kal. a2. Káldi: Bibl. 312. GKat: Váls. II.903).

fegyvercsináló-ház: armorum officina Dáln: Flor. 142. [waffenfabrik].

fegyverés-ház: armamentarium MA. zeughaus, rüstkammer PPB. Az fegyveres háznak fel menetelnee ellenébe: contra ascensum firmissimi anguli (Kár: Bibl. I.429).

fegyvertartó-ház: armamentarium Com: Jan. 123.

fűtő-ház: fullonica, baphia C. [fürberei].

fog-ház (fokház Valk: Gen. 53. Helt: Krón. 75. Helt: Hál. 200. fokházotska 177. sat.): custodia C. phylaca MA. desmoterium PPB. getingnis, kerker PPB. Ilagya, hogy addyglan Herodes fogházában őryznek (in praetorio), nyglen az vado- lok oda yewneenek (JordC. 786). Az hoheer be meene az fok- házban es zent Demeternek zwoeben ytee az törtt (ÉrdyC. 595). Az utozek ky hozak a fog házbol xpinath [Christiát], az azzonyok kedeglen lafak uala, my modon vonattalik uala az fogházolt (KrisztL. 17. RMNy. II.148). A törvény ház megett strása őrdő ház, fogház szokott helyhezettetni (Com: Jan. 124). Fog házac, tömlőczők (136). Szenthe Andráson vettem fogház megásásért i t. (MonTME. I.195). Falusi Istók fogház ajtaja meg- törtéseért adott 80 djenárt (233). Ki-hozá a foglyot a tömlőz- ből, és a fog házbol a setétségben őldket (Nógr: Idv. 1096). Vévén eszébe hű szolgája Onulfus, hogy reggel halálra vitotnek az ura, bé-mégyen a fogházba, és az urát fel-öltötteti idegen köntösbe (Hall: III.1342). Tömlőczők, fogházak (TKis: Pan. 17. GKat: Váls. II.1219. GyöngyD: Char. 376). Fogházai megtöltettek, rakottak tömlőzi (Thaly: Adal. I.61. Mik: TörL. 30). Stokhausz, hadi nevezeten fog-házat vagy is tömlőzött tészen (Gvad: RP. 124. NótPM. 41).

fogadó-ház: diversorium C. [gasthaus].

fogoly-ház: ergastulum MA [zuchthaus].

fönő-ház: [spinnstube] (Moln: JÉpül. 34).

föl-ház: procestrum, palatium superius MA. domus superior; oberes zimmer, oberes stockwerk PPB. Föl ház rendi: conti- gnatio, tabulatum MA. Gonozoknak napian el rejte engem ő fölházba (in tabernaculum) ődnő fölházának reitekebe oltal miza engemet (DöbrC. 71. Sylv: UT. I.163). Fölméne a föl- házba: ascendit in superiora (Helt: UT. I.3. N2). Szoleta Samuel Sault az föl házban (Mel: Sám. 35). Solarium, fölisoya az haz-

nac, ki nező, setáló hely, felház, kyes hely (37). Az varas kapnia goryyaba: azaz: az föl házba láci vala a kapu fölött (363). Az ő föl hazanak gerendit allattya az vizeken (Szár: Cat. C4). Fel viúe az ő beteg tiát az föl házba, az melyben lakie vala: portavit filium in caenaculum (Kár: Bibl. I.323). Házmhoz a felházba gyűlték vala valami tractára (ErdTörtAd. I.167). Az ékes fel-házak az alacsonyakkal elégnék egy sorjában (Paskó: ESir. B). Jezabeltis fel házbol ablakon kivették (MolnF: LTárh. 52).

fölső-ház: ∞ Az ki az ő fölső házában vagyon, ne szállyon alá (MA: Scult. 1023).

fürdő-ház: balnearia C. hypocaustum PPB. [badehaus]. Feredő ház, bé-tűtött feredő-ház: *caldaria cella PPB. Atia yt alat egi fürdő hazat énalut (DöbrC. 11). A ferdőházba üllen erősen disputal az ő tarsaiual (Helt: Bibl. I.64. Born: Préd. 275. Misk: VKert. 531). Sárúári fürdő ház (Radv: Csal. II.404. Fal: TÉ. 720).

gőz-fürdőház: laconicum, hypocaustum vaporarium Nom⁹ 423. vaporarium; dampfloch, stube Com: Vest. 149. [dampfbad]. A kementze által meg melegített szoba, gőz-fürdő ház meleg (Com: Vest. 79).

fürdős-ház: [balnea; badehaus] (DöbrC. 92).

gabona-ház: frumentarium, granarium Ver. MA. horreum PPB. [kornspeicher]. Gabona, élés házac avagy csűrök: granaria seu horrea Com: Jan. 123.

gabonás-ház: granarium C. frumentarium MA. kornhaus, kornspeicher PPB. Meg nyita Joseph a gabonas hazakatt: aperuit Joseph universa horrea (Helt: Bibl. I. V4). Gabonás, életés házakban bé-vítetie a gabona (Com: Jan. 75. Radv: Csal. II.66. Bethl: Élet. II.250. Land: UjSegits. I.581. Szathm: Dom. 168. Mik: TörL. 43).

galamb-ház: columbarium MA. Com: Jan. 37. Com: Orb. 41. opa, peristerotrophium PPB. taubenhaus PPB. (Major: Szót. 149).

gomb-ház: oscillum nodorum PP. uncinulus PPB. foramen nodorum; gombassen, schindlein durch die etwas zuge- knüpfet wird PPB. (RMNy. III.44). Selyemgombokat, aboz gombházakat köttetni kár (ÖtvMest. 14 vsz. TörtT⁹ III.189).

gyermekök-háza, gyermekös-ház: [kinderzimmer]. Gyermekök háza: paedagogium C. Az gyermekes házban az sirókat esigatni való lesznek már (RákF: Lev. IV.496).

gyöngy-ház: mater perlarum PP. concha margaritifera PPB. perlemutter, perlemuschel PPB. Meg-vagyon a jó-féle gyöngynek-is az ő gyöngy-háza (Hall: Paizs. 485. Hall: III.1342. I. 65. Kecsk. Ötv. 274. VettTrans. 25). Van nékem kis baltám: Bagdadom tsinálták nyelét markolattyát gyöngyházal futtatták (Fal: Vers. 910).

gyöngyház: opus margaritaria testa vermiculatum PP. conchyliis expositus Kr. eine sache mit perlemutter eingelegt PPB. Vöttünk egy gyöngyházas kést (MonTME. I.98. 99. VI. 279. Nyr. VII.30. Kecsk: Tört. II.512). Szép gyöngy házac ta- sán kezében tündöklök (Zrínyi I.47). A tsillagos hátú gyiknak hátán gyöngyház boglók látszanak (Misk: VKert. 254).

gyümölcs-ház: oporethea [obstkammer]. El-tartatnak a téli gyümölszházban avagy ősz gyümölsz tartó helyen: asser- vantur in oporethea seu oporephylacio (Com: Jan. 23).

halál-ház, halál-háza: signa mortis, petigo MA. todes- zeichen PPB. Ki-tűtött rajta az halál ház: dat symbolum *Charontis, *symbolum Charontis habet PPB. Az halál házis nem minden halálos torró hideglelésben át ki (PP: PaxC. 297). Ű rajta is ki-tűt az halál háza: Charontis symbolum habet

(Cegl.: Japh. 215). Ha a halál-házak kiszakadnak a testyén (Web.: Amul. 69).

haló-ház: cubile MA. cubiculum lectuli MA: Bibl. I.55. cubiculum 231. thalamus; bettkammer, schlafkammer PPB. Bel mene frateroknak hazaba, hogy meglatna az barátoknak halolazatt (EhrC. 86). Éjszakának idején, a mely haló-házba viszik az új királyt, ott az ágy-fejénél egy erős oroszlint lát, lábnál sárkányt (Hall: HHist. II.170. Gyöngy: Char. 17. Gyöngy: MV. 49. GyöngyD: Cup. 607. Mik: TörL. 363). Másnap osztán a nyoszolyásszony felmenvén a halóházba, a menyasszonyt felkontyolta s aztán a vőfély kezénél kivette a vendégek közé (Haz. I.364).

halóházi: cubicularis MA. zur kammer gehörig PPB.

halottas-ház: domus, in qua finis apparatus Kr. [leichenhaus, sterbehans]. Halottas házhoz való gyűlés: finis C. Halottas haznál nem is köszönni (Born: Evang. III.15. Kules: Evang. 494. Megy: 3Jaj. II.153. Illyet: Jephtha. 31).

[Szólások]. Ugy illik, mint halottas házhoz a hegedű (Pázm: Préd. 414. Kr.).

hamu-ház: [aschenbrennerei] (SzCsoyb: Útleir. 66).

író-ház: tablinum, tabularium; schreibstube, kanzléi PPB. (Helt: Krón. 169. Radv: Csal. II.60. Mik: TörL. 380).

isten-háza: templum, aedes sacra Kr. [kirche, tempel] (Pázm: Préd. 456. Kr.).

ítélő-ház: [praetorium; gerichtsam]. A fedelm vizeci levest az itélő házba (MünchC. 68. Sylv: UjT. I.45. Ver: Verb. 40).

játéknak-való-ház: theatrum Non. 29. [schauspielhaus]. Játék néző ház: theatrum Com: Orb. 253. Felmenének az játzás néző házba, honnan az hartzot és kopia rontást néznék (Tess: SzMag. A7).

kalmár-ház: [domus, ubi merces venales proponuntur] kaufhaus Com: Orb. 252.

kamara-ház: [camera; kammer]. Lazlo wramual thalalod mek ewketh (a lantot és ingeket) az kamara haznál (LevT. I. 45. MonOkm. XXI.194).

káptalan-ház: exedra MAI.

kávé-ház: thermopolium, taberna caldaria, domus cavenaria, cavena SI. [kaffeehaus] (Mik: TörL. 400). Adgyunk tíz órát nyugodalmokra, valami hat órátskát, a míg a vendég, caffèé és theatrum-házokban mulatnak (Fal: NE. 102). Egykor az unalom ki jött az udvarból, kávé házban vére a derék utcából (Orczy: KöltH. 45). Ha pénzünk volt, kávéházba mentünk és ottan kotszkáztunk (Gvad: RP. 45).

kávés-ház: thermopolium PPB.

kenő-ház: unctuarium PPBI.

kincses-ház: aerarium MA. [schatzkammer]. Parancsola, hog az ő kincses hazaba (ubi erant thesauri ejus) vitesse es oth lacoze (GuayC. 57. MA: SB. 100). Nyisd-meg nekik a te kencses házadat (Pós: Igazs. I.38).

kincstartó-ház: gazophylacium Kr. [schatzkammer]. A királ kencz tartó háza (Kár: Bibl. I.422. Toln: Vigaszt. 230. Pázm: Préd. 53. Kr. László: Petr. 123).

király-ház: domus regia Kár: Bibl. I.322. [königlicher palast]. Királyi háza és királyi palotá: regia et basilica Com: Jan. 140. Királyház (RákF: Lev. I.272).

komornyik-ház: quaestorium PPBI.

komplár-ház: cauponaria MA. gastgeberei, wirtschaft PPB.

korcsoma-ház: copona C. caupona PPBI. wirtshaus PPB (RMNy. II.168. Helt: Mes. 319. Com: Vest. 122).

kő-ház: domus murata, lapidea Kr. [steinernes haus]. (RMNy. II.14). Minden jókult asszonyokat megfosztá, ott Buda várában kőházban tartá (Tin. 323).

könyv-ház: bibliotheca Kr. Maga melyét és szílvét Kristus könyv-házává tette (Pázm: Préd. 394).

könyváruló-ház: libraria *taberna PPBI. [buchhandlung].

könyvtartó-ház: bibliotheca PPBI. (Helt: Krón. 168).

könyves-ház: bibliotheca Nyirkálai XXVII.

köz-ház: domus profana Kr. [profanes haus]. Jeronimus nem mongya, hogy köz házban tartotta üvegben a Christus verét (Pázm: LuthV. 395. Pázm: Préd. 1172. Kr.).

kurva-ház: lustrum PPBI. [lurenhaus].

lakó-ház: [mansio] domicilium MA: Bibl. I.492. domus habitationis Ver: Verb. 290. [wohnung, wohnhaus, wohngebäude]. Ördögnek edénye es lako haza ne legyen (Born: Imáds. II.17). Az egh az ur kirali birodalmanak szék es lako haza (Fél: Tan. 283). Ha valaki el adandgya lakó házát kerítet városban: qui vendiderit domum intra urbis muros (Kár: Bibl. I.113. Káldi: Bibl. 271. BethlTám. 12. Szathm: Cent. 365).

lakodalom-ház: [domus convivii; gastzimmer, speisezimmer, haus des gastmahls] (Alv: Post. I.240). Lakodalom háza: domus convivii (Kár: Bibl. I.627). Lakodalmas ház (Pázm: Préd. 734. Kr.).

leány-ház: amphithalamus PP.

leányos-ház: [haus der braut] (Bethl: Élet. 362).

levéltartó-ház: tabularium C. [archiv].

madár-ház: aviarium MA. vogelhaus PPB. Huszonnégy madárház aranyos rostély alatt (Fal: TÉ. 678).

major-ház: allodium MA. Ver: Verb. Szót. 2. meierhaus PPB. El hagyan mayor hazayt, zevleyt, zanto fevledeet (CornC. 244. TibC. 114). A mi iohaine tenyeszőc legyenec, hogy soc ezer feregyn a mi mayor hazinkban (Born: Evang. II.4). Az maior hazhoz közel: iuxta praedium (Fél: Bibl. 143. Mik: TörL. 181. 389).

malom-ház: molendinum MA. mühlenhaus PPB. Kúnyában a ló bé-füt egy malom házba, vivén a juhokat a hátán, és ott tüzet találván a malom ház földén, addig kapállya a lábával a ló a tüzet, hogy ide s tova bányya, ki miatt mind a ló juhokkal együtt, mind a malom össze ég (Hall: HHist. II.305. Com: Jan. 50. Thaly: VÉ. II.36).

méh-ház: apiarium Kr. [bienenhaus]. (Radv: Csal. II.347).

meleg-ház: [specularia; treibhaus] (Lipp: Cal. 32).

ményekező-ház: [domus nuptiarum; hochzeitshaus] (Kules: Evang. 521). Ményekezői ház (Pós: Igazs. 327).

mivelő-ház: laboratorium Kr. [arbeitszimmer] (MargL. Kr.).

mosó-ház: lavatrina PP. [wäscherhaus] (Kár: Élet. I.19).

mulató-ház: xistus MA. [Insthaus]. Salamon az ő mulato hazaban beliköttete (a fát, DebrC. 144). Ah papnak mulato haza el dőle (224. Helt: Krón. 169. Mik: TörL. 255).

mű-ház: ergastulum; arbeitshaus SI. Az anya-szent-egyház a szent léleknek mű-háza (Mad: Evang. 185).

nyári-ház: domus aestiva MA. villa Kár: Bibl. II.188. sommerhaus PPB. Megverem a teli hazat ári hazzal, es ehuezne az elefant tetemből alkotot hazac (BécsiC. 219). Az Pharaó leányá-

nae nyári háznak építése (Kár: Bibl. I.308). A nagy épületekben külön vagyon a nyári ház, külön a téli szoba (PP: PaxC. 379).

oldal-ház: [nebenzimmer]. Tetszik-e bé-menni az oldal-házban? vous plaît il d'entrer dans mon cabinet? (KirBesz. 14).

opéra-ház: [odeum; opernhaus]. A muzsika igen megindítja a szíveket; a táborban haragra, bátorságra, az operaházban jobbra boldog szerelemre (Fal: NU. 268).

olvasztó-ház: [ustrina Nom.² 301. [schmelzhaus].

orezág-háza: [domus publica, domus reipublicae; landhaus, staatliches gebäude]. Ország háza építésre 6 ft. (MonTME. I.20).

orvos-ház: [heilanstalt, curhaus]. Orvosház, melyben minden hathatos eszközök találhatók minden betegségek orvoslására (Illy: Préd. II.523).

orvosló-ház: ~ Menny bár Galenushoz az orvosló házbau (PhilFl. 4).

örző-ház: [custodia Com: Jan. 124. [gefängnis].

palotás-ház: [domus oeco seu sala instructa Kr. [palast]. Nankinról azt írja Danner, hogy huszannégyezer [így] palotás háza vagyon (Fal: TÉ. 792).

pap-háza: [aedes curiales, aedificium curiale; pfarrerhof, pfarrerhaus PPB.

patika-ház: [medicinae PPB. [officin].

parázna-ház: [lupanar; bordell]. Bordel és parázna ház (DeesiG: Préd. 46).

pénzée-ház: [thesauraria Kr. [schatzhaus, bankhaus]. Istennek pénzes háza mintsen (Pázm: Préd. 312). A mi pénzes-házaink (banco) nem érik fel a római kintses tárházokat (Fal: NA. 136).

pénzverő-ház: [monetaria Nom.² 297. officina monetaria, officina argentaria; münzhaus PPB. Pénz tartó, verő ház avagy tárház: aerarium (Com: Jan. 123. Pethő: Krón. 263. TörtT² I. 372).

puskaporos-ház: [pulvermagazin, pulverturm]. Egy darabant kanotot csinál az puszka poros házra és hertelen fel véti (Born: Préd. 517).

rab-ház: [carcer, custodia Kr. [gefängnis, stockhaus]. Az rabházból szállásokra ki is bocsátotta bizonyos ezerekből álló kezeség alatt (MonIrók. XVIII.27. Hall: Paizs. 488). (Algier városban) hat nagy és tágos rabház vagyon (Fal: TÉ. 720).

rëjték-ház: [domus occulta, lntebra; geheimes gemach, schlupfwinkel] (CsomaC. 70. RMNy. II.48. Helt: Krón. 51. Hall: Paizs. Előb. 7).

rënd-ház: [contignatio] stockwerk Com: Orb. 135. (Nád: Lev. 83).

rëndfa-ház: [?] Vezenden levő nagy rendfa-házait behordván és felrakatván continuálta haláláig azokban való lakását (Kár: Élet. I.4).

ruhás-ház: [vestiarium; garderobe]. Vy saruk adatnak vala az ruhás házbol (CornC. 423).

ruhatartó-ház: [vestiarium Nom.² 301.

salétrom-ház, salétromos-ház: [salpeterhaus]. A salétromházhoz egy dézsát vittünk 15 d'eniért (MonTME. 155). A salétromos házhoz való fejsze forrasztásiért János kovácsnak 10 d. (83). János kovácsesul csináltattunk az salétromházhoz egy metezőkést (uo.). A salétrom ház ablakjára való rostélyt csináltattunk (127).

sétáló-ház: [ambulacrium; galerie, promenade]. Szép sétáló ház vagyon az vízhez közel (SzCsomb: Utleir. 176).

síralom-háza: [domus luctus Kr. [trauerhaus] (Pázm: Préd. 1000. Kr.).

síralmas-ház: [domus luctus Kár: Bibl. I.627. [trauerhaus]. Jobb a síralmas házhoz menni, hogy sem mint a lakodalmas házhoz (Nógr: IdvK. 488. Megy: 3Jaj. II.125).

sörfőző-ház: [braxatoria, officina cerevisiaria; bierbrauhaus PPB. (SzCsomb: Utleir. 176).

strázsa-ház: [custodia; wachthaus] (KolTört. 401. Bethl: Élet. II.41)

sütő-ház: [coquina C. MA. Com: Jan. 75. furnile pistrinum; kuebel, backhaus PPB. (KolTört. 412).

szállásfogadó-ház: [pandochium C. diversorium, hospitium MA. berberge, wirtshaus, gasthof PPB. Hol a szállás fogadó ház? ubi est refectio mea (Helt: UT. N2. Zvon: Post. I.132. ErdPorta. 92).

szalma-ház: [domus stramine tecta MA. [haus mit einem strohdach].

szalmaházi. Szalmaházi nemes ember: nobilis villanus MA.

szék-ház: [curia, praetorium; amtsgebäude] (Kász: TF. 253).

ezenes-ház: [?]. Az alsó bótot, az melyben szoba és szenes-ház vagyon, készítettess Bakith uramnak (Thurzó: Lev. I.190).

szurok-ház: [pechfabrik] (SzCsomb: Utleir. 65).

tanács-ház: [curia, senaculum C. bulenturion, praetorium MA. curia; rathaus Com: Vest. 125. PPB. Mikoron Pilatus ezöket hallotta volna, be mene a tanacz házba (WeszprC. 91. JordC. 438. DebrC. 56). Az német hadat Budában vivé szintén az perlangérig és tanácsházáig (MonIrók. III.49). Tanácsház vagy ecclesia (Mad: Evang. 466. TörtT² III.350. ErdTört. II.38).

tanuló-ház: [museum MAI. studirstube Com: Orb. 198. A tanuló háziról: de museo Com: Jan. 157. (Nád: Lev. 198. Pataki: Reg. 11. Gyöngy: Cup. 17).

tár-ház: [promptuarium, aerarium, fiscina, cellarium, cella C. pennarium, fiscus MA. speiskammer PPB. [vorrathaus, schatzkammer]. Tárház, város kints tarto haza Major: Sztót. 18. Élés ház avagy tárház: promptuarium seu penum ComJan. 82. Pénz verő ház avagy tárház: aerarium 123. Fiscusok, ország tár házai: fisci I.41. Az kerali tarlázbol ven zamtalan kinéöt (GuaryC. 55). Az zenteknek ev testek voltanak istemek taar hazy, Cristusnak templomy (CornC. 199). Illó illatozeek zenth Pahnak az menney ken'er, mikorth bee menekuala az menney taar házban (SándC. 6). Holicz tarházbol valo marha az, ny ot vagon (RMNy. II.97). Meg mutata azoknac tarházát, ezüstét és aranyát (Helt: Bibl. IV.65). könyeknek tár háza: bibliotheca (Kár: Bibl. I.422). A nyavalyáknak tár-házi vagyunk (Pázm: Préd. 65). Syon az isten segitségének tárháza (MNyil: Zolt. 55). Áruknak tárháza (FelsőB: UKöls. 160). Tárházat kastélyt vadász, tetszik neki kintses nép (Fal: Vers. 881). Sem a bibliában, sem a más jóra-való-könyvek tárházában nem olvastam (Fal: NE. 105). Ha ki tsendes, igaz, hív, a régi tárházba vido, senki sem követi (Fal: UE. 427).

kinceés-tárház: [aerarium; schatzkammer]. (Alv: Post. I. 375. Vás: CanCat. 150. Illy: Préd. II.503). Gondolatidnak kintses tárházát szabadon ne jártassad (Fal: UE. 363).

kincstartó-tárház: ~ (Kár: Bibl. I.423).

tárházaz: [pecuniarius, pecuniosus, philargyrus; geld-, geldgierig]. A kik istentől pártoltak, azoknak nincsen se éjjeli se nappali nyugodalnok, akarmint titkolják s tagadják ezt a vi-

légi pompának és dícsőségnak kíméses tárházos rabjai (Fal: NE. 118). Biztassa tárházas ajándékokkal, ha ez nem elég, méltóságos állapottal (Fal: TÉ. 632). Tárházas ajándékkal biztatni, ketségtetni valakit (SzD: MVir. 17).

tégla-ház: lateraria MAI. Ver: Verb. 121. [ziegelbrenne-rei].

terhes-ház: promptuarium, cella MA. cella penaria Major: Szót. penarium; speisekammer PPB. Terhes ház, pincze, tárház: cella PPB.

tévelygő-ház: labyrinth MA: Tan. 31. Tévelyítőház avagy labyrinthus 40.

titok-ház: [latebra; geheimes gemach]. Tytok hazában bel meenwee (ÉrdyC. 666b. NagyszC. 163).

tömlőe-ház: [carcer; gefängnis]. A tömlőház arról emlékeztet, hogy itt csak hercegi és más főszemélyek tartatnak (Fal: TÉ. 794).

törvény-ház: tribunal, praetorium, sedes judiciaria MA. PP. richthaus, gerichtsstube PPB. Megadatott előbbi szabadsága, és kiment a törvény házból vigan (Fal: TÉ. 747).

törvénytévé-ház: Be vünéc a palotába, mely a törvény-tévé ház: duxerunt eum in atrium praetorii (Helt: UT. N6). Törvény tévé ház: domus judicialis (Kár: Bibl. 1430).

tüzelő-ház: [heizbare stube]. Az várnak kapujának tüzelő házat esínaltattunk (MonTME. 168).

udvar-ház: praetorium C. domus nobilitaris, nobile praedum, curia MA. curitis; edelhaus, das einem edelmanu gehöret PPB. Törvényház, udvarház: praetorium Com: Jan. 124. Az leányokat míg ki nem hazasíttak, addig az attyok udvarházat (domus paterna) nekik kell engednie (Ver: Verb. 60). Az urak falukat, udvar-házakat, bizonyos fundusokat hadnak vala a papoknak (Pécsv: Fel. 673). Az mennyei udvarház mi lakó helyünk (Zóly: Elm. 218. Illyef: Jephtha. 31). Várad, Jenő és azokhoz tartozó kastélyok, udvarházak és tartományok Erdélynek visszaadassanak (MonOkm. XIV.9. Gér: KárCs. IV.362). Egy nyomorult udvar házban, vagy is majorban vagyon szállva (Mik: TörL. 106).

vacsoráló-ház: caenaculum Kr. [speisezimmer]. Vacsoráló ház avagy ebédlő palota: caenaculum sive triclinium Com: Jan. 109. Keserew sirással kewetteek ewteth mynd az vacsoráló haziglan (WinkIC. 115). Valanae Syonnae hegen a vacsoralo hazban (TelC. 157). Vacsoráló házban gyított gyertyát lámpás-ban (RMK. IV.186. Káldi: Bibl. 284. Szathm: Cent. 177).

vám-ház: telonium PPI. domus telonaria Kr. [zollamt] (MA: Tan. 62. Fr: SzJán.). A mi rév-partunk, vámos házaink, a piatz, az útszák (Fal: NU. 321).

város-háza: praetorium, curia MA. curia Com: Jan. 123. rathaus PPB. [stadthaus]. Mikeron a város hazaba vitetét volna (DebrC. 122. Gyöngy: Char. 29).

varró-ház: [nähschule]. Leányaidat küldel az varróházba (Thaly: VÉ. II.25).

vásár-ház: domus mercatus Sylv: Ujt. I.129. [markthaus].

vászonz-ház: [tentorium; zelt]. (Mik: TörL. 156).

vég-ház: limitaneum munimentum SK. [grenzfestung]. Vár avagy castély, vég ház: arx, castrum Com: Jan. 151. Hogy jobban tarthassák felföld kapuját, az király végházát, jó Győr várát (Tin. 112). Tömös várát, szép vég házat meg látná (Güres: Máty. 22. 21). Hogy el ne veszne az országtul olyan fő vég-ház (MonIrók. III.129). Nandor-Fejérvárát meg vővé, 1521. esztendőben, és egyik ágát le töré az magyar corónának ily erős végháznak meg vételével (Pázm: Kal. 440). Erdélynek

vég-háza voltál [Kolozsvár] (TKis: Pan. 2. TörtT. 1405. Thaly: VÉ. I.32). Végbéli-házaknak fő generalissa (Nógr: Idv. Elő-beszéd 8).

vendég-ház: cubiculum hospitale PP. gasthaus PPB. [gast-zimmer].

vendégfogadó-ház: hospitium C. diversorium Sylv: UT. 1.118. Fél: Bibl. 87. MA. diversoria taberna PPB. taberna meritoria, caupona; gasthaus, schenkhau PPB. wirtschaus Nom. 26. Vendég fogadó házae avagy közönséges szállásoc: diversoria seu hospitia Com: Jan. 124. A the hazad vendeeg fogado haaz (WinkIC. 110. MesésK. 16). Hel vagyon az vendég fogadó ház, a hol az páschát az én tanítványimmal egyyüt meg egyem? (KCsík: Woll. 184. Zvon: Pest. I.140. Pázm: LuthV. 84. Bod: Lex. 198).

Haza (háza * Kár: Bibl. 143. 483. MA: Bibl. 143): **1)** domum MA. nachhause PPB. Hazamenés: domutio C. Haza hozom: reduco domum; haza viszem: domum deduco sponsam v. aliud quispiam; hazajövetel: domutio, reditio domum MA. Valobizon éac eg pillantaban fordolt haza (BécsiC. 4). Ugi uene ozton (József Mariat) haza meg esküene ő vele (DebrC. 220). Haza teree (ÉrdyC. 357). Haza yewtt (511b). Haza eredeenek (520). Elmetzéc orrokat es füleket, es vgy szállasztác azzokat haza (Helt: Krón. 26). Haza tér az ő földébe (Helt: Bibl. IV.61). Haza haza vagyodnan (Born: Préd. 18). Haza teere ug telesiginel őzue (Szék: Krón. 14). Az hazasagba két reud vagyon: Első kez fogas, masic az haza vitel (Mel: SzJán. 470). Ieré haza: veni domum (Kár: Bibl. 1318). Az rabságból haza iött fiac (426). Romából az ur el haza czelego (BFaz: Castr. S3). Osztán kettlen elmgaszokdott haza (MonOkm. XXIII. 541). A vendég elfelejti a hazamenetelt (Kisv: Adag. 208). **2)** patria C. MA. vaterland, heimat PPB. Hazánk, haza: patria Com: Vest. 140. Hazayaba tyztessen tere (EhrC. 87). Paranczola neki, hog bemenne kiralhoz es kérne őhazaiert (BécsiC. 80). Fellyebb betsilni barátját, mint hazáját: amicitiam patriae *praeponere PPB. Egy profieta es nyucezen tyztessseegnel kyl, hanem czak hw hazayaban es hw hazaban: in patria sua et in domo sua (JordC. 397. ÉrdyC. 508b). Kezde predikalni az meniey hazanak kenansagarol (VircC. 71). Jambor es hazaya zerethe (RMNy. II.119). Scythiáról, a magyaroknak hazájáról (Helt: Krón. 1). Sabária, szent Marton püspeknek hazája (4). Menyki a te házadbol és a te nemzetesgid közzöl: egredere de terra tua et de cognatione tua (Helt: Bibl. 179). Hazája embernek, a hol iöl vagyon dolga: quaevis terra patria (Decsi: Adag. 98). Nincz iob iönendő mondás, hazad óltalmánál: unum augurium optimum, tueri patriam (182). Kész haza minden föld jámbornak, tenger a halnak: omne solum forti patria est, cen piscibus aequor (Misk: VKert. 61). Elég nagy szabadsigtalanságra jutott szegény hazánk (MonOkm. XXIV. 489). Mint orvosolhassák az haza sérését (Gyöngy: KJ. 101). Hazánért semmimet nem akarom kinálui (RákGy: Lev. 172). Órizzd meg a hazát ellenség hadától, oltalmazd népeit belső szakadástól (Orczy: KültSz. 52).

ide-haza: [hic domi; hier zuhause]. Kwltem egy lenel-eth az ide haza valo dolog felől (LevT. 179. II.27).

oda-haza: [illic domi; dort zuhause]. (RákF: Lev. I.124).

Hazabéli: [patrius; vaterländisch]. A mi azokban tüdvéséges, . . magok hazabéli törvényéhez alkalmaztatván, a mi pedig kárhozatos, el-távatatván (Bíró: Ékesség. 192). Nem kilső, hanem hazánkbéli ellenségről beszéllek, ezek forrasztanak lántzokat, hogy megszorítsák lelkünk-isméretit (Fal: NA. 124).

Hazai: patrius C. [vaterländisch]. Monda hazay zonal patria voce). Fiam igralmazyh emiekém (BécsiC. 89).

Házankbéli: patrius MA. [waterländisch, inländisch]. A fűszerzárak némellyek idegenek, és némellyek házankbéliek (Com: Jan. 27).

Házánki: patrius PPI. [waterländisch].

Házátlan: [exul; heimatlos]. Hazája vesztében házátlan Aeneas meg nem holt féltében (Thaly: Adal. II.198).

Házacska: 1) domuncula, aedícula C. MA. häuslein, büttlein PPB. Kunyó, kis füstös házacska: tegillum PPI. Zerze papy otewzew rwhakath és házacskaath (JordC. 346). Feilik az egész házacska (DebrC. 145). Behúna az ő házadskába [igy] (Helt: Mes. 30). Deszkaházacska (Bethl: Élet. II.5). 2) [cubiculum; zimmerchen, kajüte]. Lunley a F. házába érkezővén, mintogy reszkete; de minthogy a bajókban levő kis házacska nem világosak, azért F. is mindjárt meg nem ismerheté (Mik: MulN. 53).

Ágyas-házacska: cubiculum MA. schlafkammer PPB.

Házás: 1) maritus C. conjugatus, uxoratus, maritata MA. howeibet, weib habend, verehlicht PPB. [verheiratet, ehehälfte]. Új házás: neogamus C. Valakynak keth hazassa leend, mind az kettew meg oegettessek (JordC. 106). Noky adom leányomat hazaswl: dabo ei filiam meam uxorem (318). Pal csak ónnón maga marado egy hazas huguual (DebrC. 113). Kyzek, hazasok awagy ewzwegyek (ÉrdyC. 76. 471. 622). Az en wram és hazason (655). Felesegeget el zakaztaa hazas wra-twl (655b). Hazassal uene magának amaz őzneű azzonh (KazC. 45). A hazas azzonyallath ha el alandyk, meghaal az ew fyrye, zabad vele valakyhez hazassagra akar menny (Komj: SzPál. 150). Mikor valaki feleséget veend, és hazassa teendi aszt: si acceperit homo uxorem, et habuerit eam (Helt; Bibl. I. Xxx3). Házás pap (Zvon: Osimnd. 116). Házás korbely (Ver: Verb. 29). Valamivel isten meg nem bántódik, abban egy-más kedvét ne szerjék a házások (Pázm: Préd. 243). Attyaifiatul, kedves házásátul és magzatitul úgy meg kell válni, hogy soha ezekhez vissza nem tér (994). Az uy házásokat nem szoktuk a templomhoz késérni, és bé avatni (Sam: Agend. 120). A püspök házás, nős is lehet (Mad: Evang. 117). Egy házás s két hajdon leánya volt (Bethl: Élet. 303). Házás, gyermekes ember voltam (Kem: Élet. 42). Ha az emberek közönségesen a szüle apjokkal élhetuenek, mi szép dolog volna a. A szüle anya közönségessebb az aszszonyok között; mert hamarébb lehetnek házások (Mik: TörL. 234). 2) domesticus. H[é]t[ö]nek házasi: domesticiei fidei (DöbrC. 372).

asszony-házás: [uxor; gattin, gemahlin]. Asszoni házastoknak példailul adhattiak (Jstvf: Volt. RMK. II.27).

Házasít: nuptum do, eloco MA. verheiraten, zur ehe geben PPB. Mygh valameli nagi vrnak hazasitania (DebrC. 10). Az ő attia hazasita őtet Publius pogan wrnak (59). Egy Atanaszeli embert hiuatta, leányt neki hazasítian (Pécsi: Szűz. 67).

el-házasít: ∞ El-házasítani leányát: locare filiam PPI. En tegeedet nagy tyztességgel el akaritallak hazasoytany (ÉrdyC. 275). Ket ellazasítot zep leanonac attya (TelC. 68). Ha nem keduelendi az ő wra, elsem hazasítandgya, váltságra bochassa: si displicuerit oculis domini sui cui tradita fuerat, dimittet eam (Helt: Bibl. I. Mn2). El házasítja az ő szűzét: matrimonio jungit virginem suam (Bal: CsIsk. 267). A meny asszonymac el házasító őron anyjai és nyoszolyói vamm (Com: Jan. 117). A ki fiát vagy leányát elházasította, ipa az és napa (uo).

elházasítás: collocatio [verheiratung]. Leányának el-házasítása: *collocatio filiae PPI. Leányunkkal elházasításának idején adtunk (Radv: Csal. II.149).

ki-házasít: eloco, emarito C. *colloco in matrimonium PPI. verheiraten, aussteuern PPB. Kiházasítattott: nupta C. Ki haza-

sító [felvett, eladó] leányai volnának (Helt: Krón. II. Giermekoemet isten felnevelj, kj hazasítia (Radv: Csal. 122b). Leányinkat kiházasítani hogy más ember vele egybe testesdgyéc (MA: Scult. 943). Pásztohy jószágából tisztességesen ki házasították (Gér: KárCs. III.433).

kiházasítás: emaritatio MA. [verheiratung]. Az leányok, az ő ki házasításokkört és haza adasokkört: per earum desponsationem (Ver: Verb. 99. Gér: KárCs. IV.121).

még-házasít: [colloco in matrimonium; verheiraten]. Valaki fiát meg hazasítja ugi leányt el agia (DebrC. 140. RMNy. III.61). Meg házasította fiát (Valk: Gen. 4).

Házaskod-ik: 1) [nubo; heiraten]. Mielőtt házaskodna[to]e, meg aggatok: ante eritis vetulae quam nubatis (BécsiC. 2). Nem két házaskodni: non expedit nubere (MünchC. 49. JordC. 413. ÉrsC. 570). Nem házaskodnak embörök: sem hazassagra nem vetenek azzonok (KazC. 177). 2) [vivo, oecooniam administro; das leben führen, haushalten]. Az isten otalmában kegyelmében lakunc, házaskodunk, élőnc, mozgunc (MA: Scult. 127). Nékunc jól elménkbe prédikáltasséc, mint kellyen itten a földön házaskodnunc, gondviselésűnkben forganunc (797). Nem engedi az egyházi fenytéc, hogy ember együtt házaskodgyéc és felöttéh való eggyességgel társolkodgyéc azokkal, az kiket az anya szent egyház kirekesztett (MA: Tan. 1260).

egybe-házaskodik: [connubo; einander heiraten] (MNYil: Agend. 349. Nyr. VI.359).

Házaskodás: [connubium; beirat] (MNYil: Agend. 324. Nyr. VI.360).

Házasod-ik: matrimonium contrahio MA. uxorem duco Fél: Bibl. 121. eue ehe schliessen PPB. Házasodnak: nubitur; nagy familiában házasodni: *nubere in familiam claram PPI.

bé-házasodik: innubo C.

[**egybe-házasodik**]

egybeházasodás: [connubium; verheiratung]. Mostoha atyának mostoha leányával való egybeházasodása (Czepl: MM. 277).

ki-házasodik: emubo C.

még-házasodik: connubo C. contrahio matrimonium, uxorem duco MA. heiraten, ein weib nehmen PPB. Javallyiké, hogy papság után senkinek szabad ne légyen megházasodni? (Pázm: Kal. 130). A nőtelen legény megházasodni [igy], nőzni akar (Com: Jan. 116).

még-házasodás: contractus matrimonii, connubium MA. heirat, eheliche verbindung PPB.

Házasság: matrimonium, coniugium, connubium C. MA. ehe, ehstand PPB. Idegen a házasságtól, nem veheti magát a házasságra: *abhorret a nuptiis PPI. Sem vágóc kéz házasság kötelénc: nec apta sum vinculo conjugali (BécsiC. 2). Házasságra vöttem: in coniugium sumserim (9). Kyk myndeneknek kyalanyak hazasak zeren vattok zerkeztettek (VrgC. 142). Akaryak adny a házasságra (Margl. 30). Házasságra menween az menyekzeből hywa el wr ysten (JordC. 621). Házasságra tötte emnen magaat (ÉrdyC. 519b). Moely yo volna az tytta házasság tartás (513). Ha mykeppen házassággal hozya vehetnee (519b. 591b. sat). Házassagon adnaak (613). Az ú fogadása elleni titot, és nem eresztí házasságra (Tel: Evang. I. 240). Az házasság az istentől rendeltetes az emberi nemzetnek szaporodasiert (Fél: Tan. 460). Ha isten (ő) a házasságra nem rendelé, adjon neki penzül száz magyar forintot (Radv: Csal. III.262b). Ha az úr isten Balay Dorát élteti és házasságát adja énni (Gér: KárCs. III.437). Dávid a Saul leányának házasságához két száz üstetés környül-metelt bőrével jutott (Pázm:

Préd. 159). Leányt mind házasságokiglan taphalni kell: filias easdem infra tempus maritacionis eandem conservare debet (Ver: Verb. 129). A ház-fogás és derék házasság között szoktunk bizonyos időt rendelni (Sam: Cor. 118). Házasság kort érven (Tarn: Szents. 61).

Házasságbeli: conjugalis C. [ehelich]. Házasság-béli kez-fogást tsinálni: facere *pactionem nuptialem PPB.

Házassági: matrimonialis, conjugalis MA. connubialis MA. zur ehe gehörig PPB.

Házasságtalan: caelebs MA. unverhelicht, ehelos, ledig PPB. Házasságtalan élet (MA: Tan. 1297). Sz. írás-ellen-való, az egyházi embereket törvénnyel kötelezni a házasságtalan tisztaságra, bizonyos szabot bűjtöletre (Pázm: LuthV. 133. Pázm: Kal. 1766. 420. Kr.) A házasságtalan aszszony-állat s a szűz is azokra gondolkodik, melyek az vré (Hall: Paizs. 362).

Házasságtalanság: [caelibatus; eheloser stand]. Nem határozza csak arra az anygalokkal-való egyenlőséget, hogy házasság-nélkül élnek, hanem inkább abból bizonyítja házasságtalanságokat (Pázm: Kal. 788. Pázm: Préd. 1135).

Házasul: matrimonium contraho MA. eine ehe schliessen PPB. Egyszer házasult: univira C. Istennec parancóltattal barmadór házasul (TelC. 49). Hazasulnak vala: uxores ducebant (Sylv: UJT. 39). Gondot kezdé viselni, hogy ugy hazasulhatna, hogy még örökesi lehetnéne (Helt: Krón. 35b). Kokusmány nemzetből házasult vala (Gosárv: MagyB. F). Egygy. atyafiú ág a másik atyafiú ágban hazasult volna (Ver: Verb. 92). Nőzni anyit téssen, mint nőt venni, sokval helyesben mint házasulni; mert az azt jegyzi, hogy házat venni, szerezni, s nem minden házasul pedig meg, a ki feleséget, vagy nőt véssen, sem nem mindennek vagyon nője, vagy felesége, a kinek háza vagyon (CorpGramm. 317).

mög-házasul: matrimonium contraho Kr. [sich verheiraten]. A papatul aldomast kere, hogy meg hazasulhatna (DebrC. 46). Meg házassultum: uxorem duxi (Helt: UT. 3). A philisteosok közül hazasult meg (Szék: Krón. 25). Sokan vadnak, a kik ehzenek es mind az altal meg hazasulnak (SalMark. B). Job ifúságodban meg hazasulnod, miglen az kertély-fát iól meg rázhatod (FortSzer. H3). Vennsnek óráiban iól meg házasulni, családot be szegődni (Cis. L1). Az pap kevesbe vetkőzik förtelmesködnen es parazmalkoduan, hogy sem meg hazasuluan (Zvon: Osiand. 109). Ha ki parázna feleségét meg-sententziázza, a jámbornak legyen szabad meg-házasulni (Bod: Pol. 86).

[öszve-házasul]

öszveházasulás: [connubium; beirat, das Zusammenheiraten]. (MA: Scult. 949).

Házasulás: nuptus MA. verheichung, heirat PPB. Jacob az ő házasulásában czac az szép formára néz (MA: Bibl. 126). Ha így vagyon embernek dolga feleségével, nem hasznos a házasulás (Pázm: Préd. 240).

Házasulatlan: innuptus, innuba C. [unverheiratet].

Házasulatlanság: [caelibatus]. Papoknak házasulatlansága (Pós: Igazs. 570). Vének nincs a papok házaso[la]tlanságában (568).

Házbeli: domesticus Kr. [zum hause gehörig, hause-]. Embernek ő hazabeli ő ellensegi (MünchC. 32). Kit zseret vr ő hazabelikén, hog ágga ő neki ideien a buzanae mértékét (141). Embernek hw ellensegby haaz hely közelele: inimici hominis domestici ejus (JordC. 384). Mynd az haazbelyek el amulkodanak (ÉrdyC. 337). Meg keresztölködek mind hazabeli nepeuel egietőmben (DebrC. 6). A hasz beliek mind penitenciat tartanak (163). Házbeli istenek: lares (Gyarm: Fel. 45). Mind magatoknac mint házatokbélieknek (MA: Bibl. 145).

Házi: domesticus C. MA. was zum hause gehörig PPB. Házi gondviselés: oeconomia MA. Házi bajok: solitudinum domesticorum *anculei PPB. Cselédes atya avagy házi gazda: paterfamilias Com: Jan. 121. Ahazi atának kögelmes malaztat lélendem en benuem: clementis patrifamilias gratiam (BécsiC. 3). Meinnecne orzaga hasoulatic hazi emberhez (MünchC. 48. 50). En ebeedemet meg zezzetem, en thwlkaym es hazi madarym meg őlettenek (JordC. 423). Házi nép (Helt: Mes. 149). Házi béres (Mel: Sám. 16). Házi vászon (Rad: Csal. 11379). Házi gazda (Marg: Imáds. 32). A tekintetes dmák a betegeket példásan biztatják házi orvosságokkal (Fal: NA 184). Valamint a szolgálk mezei a-vagy házi munkával terheltenek, úgy az urakat sok-féle gondviselés fárasztja és elme-fagztatás (Csúzi: Tromb. 116).

[Szólások] Házi böhér: mala conscientia (Pázm: Préd. 1129. Kr).

Házikó: casa, casula, aedicula Ver. Kr. [häuschen, hütte]. A pusztában egy házikóra talál, és kolompozván annak ajtaján, ki tekint a benne lakó remete, kinek ügyét meg-beszéli (Hall: HHist. 11164. Hall: Paizs. 353. Pázm: Préd. 74. 882. Kr). Csígácskák, kiknek nincsen házikójok (Lipp: PKert. 11237. Mik: TörL. 353).

Házól, hazul: domo Kr. [von hause]. Attyanak kence, kyt hazol uit (KazC. 72). Gyilkossáért hazul el budosot (Ilosv: Toldi 4). Nem székség hazul sohova futnom (Csanaki: Dögh. 122). Hazul el-megyen (Misk: VKert. 166). Hazul vigyázzon az porta állapotjára (MontME. 111123).

[Közmondások]. Hazul vitt észszel, azt szokták mondani, nehéz hadat verni (MontME. V.250).

innen-hazul: [hinc domo; von hier-zuhause]. Azon kezben ennen hazool zent Thamas az keenczeth mynd zegenyeknek oztogatua (ÉrdyC. 168). Ky nyomoteek ennen hazul (671).

onnan-hazul: [inde domo; von dort-zuhause]. Onnan hazol elmenery wtzu (ÉrdyC. 511b). Onnetan hazol (TihC. 21).

HAZUD: mentior, ementior, confingo C. lügen, fälschlich fürgeben PPB. Hazud a puszka: es versaget die flinte Adámi: Spr. 294. Boldogoc vattoe, micor mondandnac minden gonózt tő ellentec hazuduan en értem (MünchC. 20). Nem embereknek hazwtal, de ystemek: non es mentitis hominibus sed deo (JordC. 720). Eghaazy embőrök, kyt csak feyők meg nyreettesével es ruhaz vissecessőkkel esmertetnek istennek hazwgy [igý] (SándC. 37). Hazvda ev neky az ev alnoksaga (DomC. 232). Az za ki hazud ez meg őli allelköt (NagyszC. 174). Hazudnak ebwl benne (RMNy. III.80). Hazud az őrdög (Boru: Evang. III.15). Hogy Pál nem hazud, te is bizonyéod (Tel: Fel. 120). Aztis hazugia (Mon: Képt. 70). Nem olyan az isten mint az ember, hogy hazudgjon (Kár: Bibl. 1142). Bizonytal tudgyad, hogy fejére és lelkére hazud (Pázm: Kal. a3). Parasztul, és minden szü nélkül hazud, midőn azt mondeya: hogy (Pázm: Kal. 188). Itöllye-meg, a kinek esze vagyon, ha Balduinustul kell-e titkosb dolgokrol igazat válni, a ki ennyiszer, ily nyilvánvaló dologban, ilyen bátorsággal hazud (Pázm: LuthV. 11). Hazud abban, hogy ő immar meg-mutatta, hogy (Pázm: LuthV. 121). Hazud mindenben (Zrinyi. 185). Hazudván minden szemérem nélkül (Czegl: Japh. 144). Nem vétkezik ember, ha szinte hazud is (Czegl: MM. 272). Az hívséges tanu nem hazud (Matkó: BCsák. 8). Szaporán hazud (12). Nem hazud azokban, a melyeket tud (GKat: Vált. 1923). Erre a fontos írásra csak hazuczczal felele Matkó (Illyef: BCsTomp. 59). Vettem észre, hogy ő már miodeneket tud, semmi haszna nem lesz, szám bármennyit hazud (Gvad: RP. 72).

[Szólások]. Had hazudgjon varga Beretzk, azért ugyan jó talpat szab (Helt: Mes. 201). *Ravásra nem hazudni, igazat

szólni: oraule loqui MA⁴. PP. Meg hid az mit mondok, mert nem hazudok ám azért rauásra: nec revocanda, nec irrita, vanave dico (Deesi: Adag. 230). Csontosan hazudsz (Matkó: BCsák. 417).

ki-hazud: [ementior, eblandier; durch lügen befreien, heraus-schmeicheln].

[Szólások]. Olyly mesterül ki tudják magokat hazudni, mint a pénz székéből ki fitytyenteni (Fal: TF. 784).

lő-hazud

[Szólások]. Walazta halazakath es egy ygew gorombakot, kykot kennyen meg czalhata, es labokról le hazwda (ÉrsC 492).

még-hazud: [abnego; ableugnen]. A mit egyfelől egyszer vall, más felől meg hazugya. (Mon: Apol. 19). Requiráltatt tüllem két erszény pénz felől, kire elsőben ígérte is magát, de azután újokban meghazudta (MonTrók. XV.584). Az hamis Matkó meghazudta magát (Sámb: 3Fel. 57). Meghazudhatjuk magunkat, s arra foghatjuk, hogy emezek miatt nem adhattuk (MonOkm. XIV.246).

vissza-hazud: rementior MA. [abnego; ableugnen]. Ígérte-tet visszahazudni: repariizare (Deesi: Adag. 190). Visszahazudni ígéreketek (Toln: Vigaszt. 212). Visza-hazudgya szavát (Pázm: LuthV. 46). Visza-hazudgya káromlásit (Sall: Vár. 60). Ott azt írja, hogy az ecclesia minden időben féltet, itt már visszahazudgya, s azt írja, hogy: nem volt keserűség nélkül (Matkó: BCsák. 119). Visszahazudni a mit irtal (Kisv: Adag. 527).

Hazudás: mendacium Kr. [lüge]. A hazug maga tisztességét és büntetését rontja hazudásával (Pázm: Préd. 1116). Ha a hazudás bizonyítás, elég nyilván bizonyítót ellenünk (Pázm: LuthV. 288).

Hazudhatatlan: [qui mentiri non potest; wer nicht lügen kann]. Hazudhatatlan isten (GKat: Váls. 1.1321).

Hazudoz: nugor, tritor C. mentior MA. umütz schwatzen, lügen PPB. Mikeppen hazudoz Judas (NádC. 558). A fejedelmec mellé vetti magát minden varga föl, ott hazudoz, kenneget (Helt: Mes. 192. Born: Préd. 31). Úrak körül hazudozni, hízeltkedni irtóztam (Haz. 1.218).

el-hazudoz: vulpinor [schlau ableugnen]. Rokalkodom, el hazudozom, az igazat hazugsággal el fordítom: vulpinor C.

ki-hazudoz: eblandier C. [herausschmeicheln].

Hazudozás: nugatio MA. nugamentum PPL. umützes schwatzen PPB. Udvari hazudozás, szemtelenkedés: *ars parascitica PPBL. (MA: Bibl. V.58).

Hazudozó: nugax, nugator, gerro C. MA. schwatzer und mühlreintrager PPB. Mynt az feketeet ember nehezen feyerty vgyan az bewelch, kynek orrat cezer kaar tekerty, azt az hazudozo mazzor halora nehezen kerty (Pesti: Fab. 76b). Hazudozoknak zawat sola nem kel lymy (87).

Hazudt-

[Szólások]. Hazudtát mondom vkinek: aliquem mendacii arguo MA. einen einer lüge überweisen PPB. [lügen strafen]. Imre deak hazudtat mondotta (RMNy. II.190). Egyik az másiknak hazudtat mondgya (Ver: Verb. Szót. 12). Ha azt mondod, a föld is hazudtat mondgya (Matkó: BCsák. 108).

Hazudtol: aliquem mendacii arguo MA. einen einer lüge überweisen PPB. [lügen strafen]. Engemet hazudtolsz (Tel: Fel. 118). Hazudolni, szónomatlanú tenni valakit (Mel: Préd. 111. Toln: Vigaszt. 23). Ha valaki az egész szent írást hazut-

tolni merne is (MA: Scult. 1035). Nem igazán hazudtollya Sáriust és Seráriust, mert maga erőssíti nagy részre a mit ezek írnak (Pázm: LuthV. 161). Hazudtol engem, hogy Német- és Franczúz-országot, libertinusokkal telyeseknek mondottam. Maga én semmit arról nem állattam; hanem csak a Calvinus szavait hoztam elő (120). Szörnyű dolgokat forgat! arra kinszerítven béműnkelt, hogy magunkat hazudtoljuk, meg íjed ettől a test s vér, a nemes kényessékhöz semmi uttal nem fér (Fal: NE. 94).

lő-hazudtol: ∞ Lehazudtola az az vitéz kapitány Simoni, melyet csak el kelle nyegnem, mert szoros helyen volt a dolog (Haz. 1.283).

még-hazudtol: mendacii arguo Kr. [einer lüge überweisen]. A nagy ieles könyu maga meg hazudtollya önne magát (Bal: CsIsk. 147. Matkó: Evang. 284). A nemzetünkre fogott fogatkozásokat, erköltsiunkkel kell meg hazudtolhunk (Fal: UE. 367). A rutalmazó vidékséget emberséges erkölcsivel meghazudtolja (uo.).

Hazudtolód-ik: [mendacii arguo; andere leute lügen strafen]. Mit hazudtolódol, ha tudsz az emberséghez? (Czegl: Tromf. 119).

Hazudtoltat: [mendacii arguo; lügen strafen]. Az attya istent, és a Christust ne hazudtoltassatoc (Vallást. Ggg3).

Hazudtat: 1) [mentiri facio; zu einer lüge bewegen]. Akar mint lamnyad a kelepcezt, földet elmédet, nem hazudtat az istennel (Vás: CuiCat. 518). A Kristus koporsójának őrzőt ajándék hazudtatá (Pázm: Préd. 360. SzD: MVir. 17). 2) [mendacii arguo; lügen strafen]. Ravasz szavaival engem ne tartson, az urak előtt se hazudtasson vele (KecskTört. III.326). Nem hazudtatjuk azok miatt többé magunkat (MonTME. IV.58).

még-hazudtat: ∞ László mindiárt meghazudtatá a porosz lőt (Helt: Krón. 111b). Mintha ezzel meg hazudtatná magát, hogy az új testamentumot baszentalamnak mondotta vala (Pázm: Kal. 131).

Hazudtatás: [das lügenstrafen, desavouieren]. Nem is gondoltuk, hogy olyan szidálommal és hazudtatásokkal írott levelet olvasnánk (MonTME. IV.52).

HAZUG (hazug * Fél: Bibl. 155. hazvgok RMNy. II.40. hazuk es tetetes szonal Mel: SzJán. 436. hazug Helt. Mes. 190): mendax, fallax, falsiloquus, vaniloquus, bilingvis, nebulos, tenebrio, imaginarius C. verlogen, lügenhaft, lügnerisch PPB. Hazugon: fabulose C. mendaciter; hazugul: fallaciter, mendaciter MA. Hazug vélekedés: *ementita opinio PPL. Meg nem mondagatoc emmekem, hog hazug magarazatot zertetteoc (BécsiC. 120). Iő az oruac hazaba hazugol eu neuembe (300). Mikor bezel hazugsagot ön tulajdonilol bezel, mert hazug es ő atfa (MünchC. 187). Leeznek hazug mesterek, kyk ez hytben vezedelennek követhseget be hozyak (IordC. 857). Kell minékünk ez vela-gat el tanoztatnunk, mert alliatatlan es hazug (BodC. 1). Embe-reknek hai mertekelke bazvgok: mendaces filii hominum in stateris (DöbrC. 120). Halomast twlytetem hazug bezedekel es vigiorgo mondasokal (VirgC. 4). Hazugoknak szép szavok nem drága, néznek hasznokra (RMK. II.266). Hazugnak hazugsaga melyeb az tengernel, azért nynechen poklab az hazug ember-nel, mert isten es ember semmy a gonoz ledernel (Pesti: Fab. 71b). Tekelletlen hazug (Frank: HasznK. 75). Ezeket nem ha-zugul, es kép-mutatásból, hanem értelmek es itéletek igazságával mondották (Pázm: Préd. 60). Hazugud-is hazugabb löszesz már (Matkó: BCsák. 159). Meltatlan, es hazugul költnek efféle hamis fogásokot (Tasi: Préd. 27). Hazug a szid, mikor azt mondgya, hogy szereti az istent (Fal: SzE. 522).

[Szólások]. Ha zug czigansag (Zvon: Pázm⁴ Cui 1). Igen se-beshazug volt, kívált eleintén, de már most igen lehangzott volt

benne (Haz. 1368). Vala egy farkas, ez mikor reggel föl költ volna és hazukodni az álmot vltan, nagyot szalasztta egyet, hazugnac valót (Helt: Mes. 293). (A kossoc) mind meg ökleléa a farkast, annyira, hogy mind el háma a hazugnac valót (299).

[Közmondások]. Hamaréb meg érnek egy hazug embert, hogy sem egy sinta embert: mendacem oportet memorem esse (Decsi: Adag. 105). A hazugot hamar meg-érík, ha el-felejtí a mit egyszer hazud (Pázm: LuthV. 94).

asztal-hazugja: homo imi subcellii Decsi: Adag. 228. cli-macides 289. 153. [schmarotzer].

piac-hazugja: canalicola Decsi: Adag. 227. PP.

udvar-hazugja: scurra Nom.² 223. PP. lotterbuc, hof-narr PPB. Kezde devhevskevdy mondvan, hogy en vdar hazugja wagiok (LovT. 1360). Egy roz sz hitván czudar udvar hazugja (GKat: Váts. II.235).

Hazugság: mendacium, falsitas, nugas, nugamenta, gerrae, vaniloquentia C. lug, lüge, geschwätz PPB. Hazugságot bezelettel vrnac neuebe (BécsiC. 314). Ez vilagnac zorgalmazatos-saga és kazdagsagnac hazugsaga megfoita (MünchC. 38b). Minden hazugságot el tawoztast (JordC. 58). Vessetők le minden ahokszágot, hazugságot, yryghseghet (346). Myndden byneet és hazugságaat meg vadolwaa (ErdyC. 341). Ky zagattyak ez erethelkeegnek hazugságaat (565b). Hazugságot mondz (652). Simmi förtelmes oda nem mehet, sem azok, kik hazugságot zolnak (DebrC. 130). Czimeres hazugság (Toln: Vigaszt. Előb. 6). Nem hogy mentené a confessio hazugságát, de hazugsággal öntözi, hogy szaporodgyék (Pázm: LuthV. 183). Torkokon akada az hazugság (Pázm: Kal. 236). Hazugságát palástolui (Bal: CsIsk. 142). Imide amoda fonyolással budoklo hazugságítok (314). Hol torkodba verte hol markodba szakasz-totta szemtelen hazugságítat (Fal: NU. 250).

[Szólások]. Duplával kétszeresen, és bélettil hazugság, a mit Károlyi ir (Pázm: Kal. Magyar Nyelvészet VI.137). Kezes-lábas hazugság (GKat: Váts. II.2). Ez igen paraszt hazugság (Pázm: LuthV. 175). Az-is purdi hazugság, a mit sokszor mond Balduinus (25). Szarvas hazugság (Zvon: PázmPir. 258). Zsirus hazugság: herosum mendacium Kr. (Fal: Jegyz. 936).

Hazugsági: nugalis MA.

Hazugságocska: mendaciunulum MA. kleine lüge PPB.

Hazugságos: [ementitus; erlogen, lügenhaft]. Hazugságos teufelgesőket hirdetuen (DebrC. 196). Hazugságos mentseg (Born: Préd. 254). Hazugságos erőc, jelec, czudatétélec (MA: Scult. 622. Előb. 14).

HAZSÁRT: lusus, palaestra MA. spiel, scherz, das fechten PPB. Een rwhaymon hasardtoth vetenek: super vestem meam miserunt sortem (KulesC. 41). Iatek és huiolkodas, korczoma, iatek, hasart (Born: Ének. 452). Kincsét elveszté hasártón (RMK. II.266. 267). Igen eszik a tizedik, virradtig iszik, az hasártón mindent elveszt tizenkettődik (Tin. 266). Uerfelyet, hasartot iaczanac (Tel: Evang. I.347). Sz. Pal meg tanét minket, mi legyen pálya futásuue és hasártunc (Tel: Fel. 135).

Házsártos: 1) lusor Pesti: Nom. 42. lusor, gladiator, aleator MA. spieler Pesti: Nom. 42. spieler, fechter, frecher spieler PPB. Hásártos mester: lanista; főhásártos: archimimus MA. Hasártos, fő játékos: archimimus Major: Szót. Valasztánac magokneec deakokat, vargákat, hasártosokat (Helt: Krón. 205). Jőijének hozzám hasártos borivók és jó szakácsok. Itt most én nálam trombitás és kártyás, legyen hiteő és híres parázna (RMK. II.265). Az hasartosok Capuaban es egyeb városokban el oztattatnac: gladiatoriae familiae (Decsi: SallC. 22). 2) [jur-gator, contentiosus; zinker, zänkisch]. Hasartosoc, maga tür-

totóc: qui ab omnibus se abstinent (MA: Bibl. IV.157). Könyűt léssen mindent el voztene, mert igen hásártos s kurnás te dol-god (PortSzer. N6). Kik itt ez arút istemel szemben szökneec, és ő vele pántolódnac, el-veszik a feleletet amaz hásártos szőlő művesekkel (Pös: Igazs. II.39). Hásártos perlődő (Megy: 3Jaj. IX.54). Veszekedések, versongések és hásártos kérdézkodések (Pös: Válasz. 4). Hásartosoc, háborgóc, csak hazudni tudnac (Prág: Serk. M2). Hásártos egyenetlen házások (Vallást. 373). Ártatlan szép ősz: vén Nagy János, nem volt senki ellen is házártos (Thaly: Adal. II.164). Hásártos veszekedő (László: Petr. 161).

Házsártoskod-ík: digladior C. aleatorem ago MA. fechten, ein erzspieler sein PPB.

HEBÉG (ibeg ErdTörtAd. II.99. hóbogés Fal: NA. 121): lallo, balbutio SI. [lallen, stottern, stammeln, munkeln]. Ma az divanba Ibraim csauz kezdé ebegni, hogy az az hire, hogy az lengyel főkövet Erdélyen jó által (ErdTörtAd. II.99). Memye-tek, siassetek eleibe, többre tog tanítani benneteket elkéklűt ajaka, hóbogő nyelve, és szörnny meg-változása (Fal: NA. 183). A szemetek mired és kettőt mutat, a nyelvetek hóbög és aka-dékoskodik (Fal: NU. 308). [Vö. HABOG]

Hebégés: [lallatio; das lallen, stammeln]. Nyelvek pörögni indula akadékos hóbögéssel (Fal: NA. 121).

HEBEHURGYA, HABAHURGYA, HABAHUR-JA (hebehurgya Bal: CseprIsk. 117. 319. Matkó: BCsák. 364. hebehurjaság Gyöngy: Cup. 77. hebehurjájól Kisv: Adag. 240): praeceps MA. temerarius Com: Vest. 65. unbesonnen, schnell, jüb PPB. Habahurján: praecipitanter C. temere MA. Hebe-hurgyán, nyakra s főre: praecipitanter; hirtelenkedő, hebe-hurgya elme: ingenium abruptum PPB. Az vétkes haba-huriak, vgi mint ha réa figielmezés nélkül lettenek (ThewrC. 180). Atte jarasod legen alazatos, nem habahuryaba (TelC. 372). Semmit habahurgiauul ne chelekődgyél (JésusSir. B5). Az magánac hagyatott fia habahuria léssen: filius emissus evadet praeceps (Kár. Bibl. I.671). Habahurgia gondolatlanság (Toln: Vigaszt. 4). Nem vakmerőségre hívok senkit nem habahurjánul kívánom a mi nemes resolutiont (Zrinyi II.173). Az aszszony-állat nem az ő habahurja itéletiét haragszik meg (Prág: Serk. 496). Emberneec habahurja és idetlen gyorsalkodása az megh cselekedendő dolognac kárára vagon (594). Habahurgia hirtelen vigasztalók (Megy: 6Jaj. II.39). Habahurgia iaras: inces-sus praeceps (Eras: Erk. 24). Maga-viselésében, nem haba-hurdgya, nem chélchap (Hofm: Préd. 17). Mindeneket telekszik szeretettel, szép rendel, nem habahurgájul (Nagyari: Orth. 166). Habahurján ne is fordulnyatok (Gvad: Időt. 13).

Hebehurgyálkod-ík: praecipitanter ago Kr. [übereilt han-deln]. Cselekedetünkben ne habahurjálkodgyunk (Pázm: KT. 15). Ne habahurgyálkodgyéc: ne sese praecipitet (Com: Jan. 179).

Habahurgyálkodás: praecipitancia, praecipitatio MA. unbesonnenheit, unbedachtsamkeit, übereilung PPB.

Hebehurgyáskod-ík: praecipito consilia Kr. [übereilt han-deln, sich übereilen]. A tudatlanság hebehurgyáskodik minden-ben (Fal: UE. 405).

Hebehurgyaság, habahurgyaság: praecipitancia Kr. [übereilung, unbedachtsamkeit]. Habahurgyaságnak tágas után jár (Meny: Lämp. 43). Nem habahurgyasággal mondotta (Uz: DPar. 110. Gyöngy: Cup. 77). Hebehurgyaságod sik jégre vezet (Könyi: HRom. 69).

HÉBÉR, HÉVÉR: 1) siphon; heber Com: Orb. 113. A buzgó akarat, olyan mint a szívárvány, vagy hévér, mellyen iszunk az isten javainak édességéből (Pázm: Préd. 827). A ser csapoltatic csövön, szívárvánnyal, heberrel avagy csapon (Com:

Jan. 85). Nem kell ottan *tzégér*, hanem *torok* s *hébér*, a hol jó bort kezdenek (Ben: Ritón. 245). **2)** *succula* Major: Szót. Com: Jan. 87. [hebevorrichtung]. Bor emelő vasas hévér (Radv: Csal. II.117). Nagy terheket tsigák, és hévérek-által könnyen fel-emel egy gyermek (Pázm: Préd. 165). Ennyi sok erős okoknak tsigái és hévéri sem emelhetik akarataunkat a mennyei jószágok szerelésére (320). A székér tengelyei tekerő hévérrel emeltetnek fel (Com: Jan. 87).

HEGED: coalesco MA. zusammenwachsen PPB.

be-heged: ~

[Közmondások]. Eb-tont hamar bé-heged (SzD: MVir. 91).

Hegedés: concretio MA. zusammenwachsung PPB.

HEGEDÜ (*hedegü* PP. *hededus*, sive juxta vulgum *hedegus* Otr: Origlun. II.48. *heghedeles* DobC. 530. *hededésec* Helt: Krón. 155. *hededy* Pesti: Nom. 80. *hededynek* Pesti: Fab. 83. *hegegyű* MA. *hegegyűlten* Mon: Kép. 139. *hegegyűs* Mon: Apol. 498. Lécp: P'Fük. II.27): *cithara*, *lyra* C. *pandura*, *fides* MA. *tetrachordum*, *chelys*, *barbitus*; *geige*, *violine*, *zither* PPB. Hegedű pallója: *fidium cantheriohus*; *hededű szége*: *verticulum*, *verticillum* *epitonium* PP. Tengeri egy húrú *hededű*: *navalis tuba*; lant, bélhúrú muzsika, *hededű*: *barbitus* PPB. Minden népek őrlőnekuala zizeckel es ifiackal, organaban es *hededűbeo* (BécsiC. 24). *Hegedw*: *cythera* (NémGl. 253). Orczayokra eseenek az baran elődű es myndemnek *heghedewye* wala (JordC. 893). Ezt mondyaak az zenth doktorok, hog allath zerenth ualo *hededű*, lant, cymbalin nem lezön (SándC. 16). *Hegedűt* vonza wala (TelC. 170). Halat ágatoc az vrac *hededűbe* (Szék: Zsolt. 29). A David veszi wala a kinort, az az az *hededűt*, es az ő kezeuel veri, pengeti wala az húrát (Mel: Sám. 34). Kézi kis *hededűc* avagy három húrós *hededűc*: *fides pandurae*; három szegéletű ágon szőlő *hededű*: *trigomni* (Com: Jan. 169). Készen volt az *hededű* és *duda* (MonIrk. XI.331).

[Közmondások]. Nincsen helye malomban az *hededűnek* (RMK. II.194). Szépen szól az *hededű*, de feres belől: *magnum versator in re pusilla* (Decsi: Adag. 207). *Fűz-fa *hededűhöz* nád vonó illik (Szirmai: Hungaria in Parabolis 125. Kr.).

esuka-hegedű: *fidicula* WF.

kar-hegedű: [fides; geige]. Muzsikán is kaptam, de az kar-hegedűmet egy olá ellopá, azután csak flautálni tanultam (Ház. I.218).

lengyel-hegedű: *lyra*; *geige* Pesti: Nom. 80.

Hegedül: *pandurizo* C. *citharizo*, *pandura cano*, *cithara ludo*, *fidibus modular* MA. auf der geige spielen, harfe schlagen PPB. Karba *hededűlő*: *chorocitharista* C. Zent david *hededűlten* (DobC. 86). Hallam zana; miképen *hededűlőknec* (TelC. 170). *Hegedűlnek* az en *hededűlőkben* (Beythe: Epist. 27).

[Szólások]. Malomba *hededűlni*: *inaniter aquam consumere*, *malum torno sculpture* MA. Malomban *hededűl* (Decsi: Adag. 28). Malomban *hededűltem*, a rossz gyermek egy negédes mosolygással fogatta beszédemet (Fal: NU. 276).

vissza-hegedül: [retalio; gleiches mit gleichem vergelten]. Az istenek myndenkor iamberon keserynek, az hazugnak kegyg wyzza *hededűlnek* (Pesti: Fab. 83).

Hegedülés: *lusus pandurae* MA. das saitenspielen PPB. Gyors *hededülés*: *frequentamentum* C. Az zozat, kyt halleek, mykenth sok *heghedűlőknec* *heghedűlősek* vona (JordC. 909). Halla *trombeta* zo, *sipolas*, *heghedeles* [ig] (DebrC. 530). *Hegedűlő*s mesterségének találója Jubal wala (MA: Bibl. I.5).

Hegedűs: *fidicen*, *choraulos*, *lyricen*, *citharoedus* C. MA. geiger, der auf saiten spielt PPB. Lezön oth *hededűs*, lantos, dobs (SándC. 16). Nem mondhatjátok, hogy nem tudtátok isten

akarátját, mert mind pap, deák, *hededűs* nagy nyilván kiáltják (RMK. II.207). Ettől szarmasztanac a *hededűsec* es a *siposoc*: ipse fuit pater caentium *cithara* et *organo* (Helt: Bibl. I.4). Job volnal tragar *hegegyűsnec* (Mon: Apol. 498). David Saulnae *hededűse* wala (MA: Bibl. I.261). Énekldő, *hededűsde* (V.31). Lantos, *hededűs*, *czimbalmos*, *hárfás* vernek *táncznótákat* (ElPhil. Közl. IX.180). *Hegedűs-ének* (Thaly: VÉ. I.47).

[Szólások]. Mint Saulba, ördög búik belétők, David proféta leszön *hededűstők*, azért ti elvesztők (Tin. 236).

[Közmondások]. Ritkán vagyon az *hededűsben* bornemisza (Decsi: Adag. 120).

HÉGY (*hegy* JordC. 167. 826. sat. ErdyC. 243b. 513. sat. *hedgy*: *mons* Helt: UT P1. Pös: Igazs. I.36. *Higmogos* 1225. 1245. *Hegymagas* 1082. *Hegymagos* 1245. *Hygysheg*: *mons* 1255. *Hygysheg*: *mons* 1284. Czinár; *hegw* BodC. 17. *hógy* Szár: Cat. D3): **1)** *mons* C. [berg]. Héthegegy: *septicollis* C. Tengerre fekvő magas *hegy*: *promontorium*; a *hegynek* hátsága: **tergum collis* PPB. *Hegymagas* 1082. (Czinár). *Cacumen montis* *heghfark* 1265. (CodPatr. VI.129). *Sub quemdam lapidosum monticulum* *Knesheg vulgariter* *omcupatum* 1295. (Wenzel. X.206. EhrC. 36. BécsiC. 14). *Fel m-e-nee* az *hegyre*: *ascendit in montem* (JordC. 399). *Meg rengenek* *hegyek*: *conturbati sunt montes* (KeszC. 116). A *hegy* alatt *forras* (DebrC. 119). Nem hallottam *hogy* *awast* *fogtak* volna *Boldokeoben*, hanem *egyaranth* *elthek* ott az *hegyeket* es az *mezeoth* (RMNy. II.315). Mondasd az átkot *Ebal* *hegyén*, . . *melyec* *Jordan* *elne* *vadnac* (Helt: Bibl. I.Qqq2). *Fel emelém* az en *szeemeimet* az *hegyekre* (Szék: Zsolt. 134). *Isaac* az *Morianac* *hegyire* *vitetec* *aldoztatni* (Szék: Krón. 12). A *Sinai* *hegyre* *vitték* (Czegl: Dag. Előb. 16). *Mentem* *fel* az *város* *felett* *való* *hegyre* (ErdTörtAd. IV.46). *Hallik száz* *vig* *kürtölés* *legelő-hegyekben* (Fal: Vers. 904). **2)** *piuma* C. *aculeus* MA. *Háromhegyű*: *tricuspis* C. *Dákosnak* *hegye*: *acies*, *spitze* Pesti: Nom. 352. *Árpa* *kalász* *hegyi*: *ather*; *vállahgyi*: *acromium* PP. *Gyémántnak* a *hegyi*: *adamantinus mucro* PP. *Fegyvernek* *hegy* *éle*: *mucro*; *spitze* Com: Vest. 137. *Nagy* *hegyben* *teewen* (a *spongját*) *ynnya* *aad* *wala* *hőneky*: *impositus* *arandini* (JordC. 448). *Föld* *menyhez* *kepest* *chak* *égi* *kis* *tw* *hegyének* *giakasa* (VirgC. 98). Az *fanak* *w* *hegyen* *wl* *wala* *égi* *kis* *madar* (107). *Nem* *tehetenee* *semmit* az *seregnece* az *hegyénece* (Helt: Krón. 88). A *süveg* *hegyi*, *felső* *része* (Com: Jan. 100). *Fegyverek* *kiknece* *éles* *hegye* *vannac* *fordettatvan* *Maria* *szíve* *aránt* (Zvon: Post. I.175). *Látom* az *ágh* *hegyet* *is* *fárol* *hogy* *le* *metzik* (Szentn: TFü. 2).

[Szólások]. Tővirdl *hegyire* *megyen* (a *híreknek*: *scripulo* *percontatur* *rumores* (Com: Jan. 185). *Csaknem* *merő* *arany* *hegyet* *igirtec*: *montes auri pollicentes* (Prág: Sevk. 416). *Arany* *hegyeket* *igér* (TörtT² III.17). Tőuel *hegye* *uel* *hánták* *őzue* (Decsi: Adag. 37). Tővel *hegygyel* *őzue* *csepfősdőt* *munkátskaja* (SBaleg: TemK. 6).

fű-hegy: *martius* CorpGramm. 17. *Fű-hegyen*: *herbascente campo*; *im grünenden oder grüa werdende feld* PPB.

fül-hegy: *pinnula* PPB. *acumen aurium* Kr. [ohreaspitze].

[Szólások]. Mint némelly *hősek* *felől* *fülhegyen* *halogatom* (GKat: Váls. II. Előb. 63). *Wala* *myt* *fyyl* *hegyen* *zoltatok* *ty* *hazatoldan*, *azt* a *hazhecan* *predicallyaak* (ErdyC. 355). A *bir* *azokat* *veszi* *fülhegyre*, a *kik* a *jóban* *tsuda* *messzire* *feljővellettek* (Fal: UE. I.368). *Kanisa* *váranak* *megszállását* *azelőtt* *fülhegygyel* *értetők* *wala* (MonIrk. VIII.182). *Fülhegygyel* *hallgatok*: *subausculto* MA. *Fülhegygyel* *reá* *hallgatok*: *subausculto* Major: Szót. *Fülhegygyel* *hallom*: *subaudio* MA. *summis auribus* *mihl* *insidet* PP. *Fül* *hegygyel* *hallani*: *summis auribus* *insidet* Decsi:

Adag. 247. Fül-hegygyel vegyéték minden igétskjét (a biblikának), mert éppen reátok igazodik (Fal: NA. 138).

kés-hegy: mucro cultri, culter extremus SI. [messerspitze]. Mikor eszedből gazdálkodik, orvosság gyanánt kés-hegygyel, ne marokkal nyútsd (Fal: UE. 401).

köröm-hegy: extremitas unguium Kr. [nagelspitze]. Csak egy köröm hegyinre is nem akarom eltávozni (Zvon: Post. 1581. Pázm: Kal. 587. Kr.).

láb-hegy: summum pedis Kr. fussespitze PPB. Lábhegyen jár: summis pedibus incedit, suspensio gradu it PPB. Talán te kezdés olyat szeretni, kit leányod fog láb hegygyel mutatni (Eny: Gizm. 24). Tudgyák, hol kellessék talpon s lábhegyen állani, mikor s kinek fejet haitani (Fal: NE: 11). Lábhegygyel igen tisztesen bé-lépik aszszonyához a komornéleány, ordere szerint (Fal: NA. 141).

nyelv-hegy: [lingva extrema; zungenspitze]

[Szólások]. Sokúg éppen a nyelvem hegyin volt a neve, mégsem tudtam ki-mondani: multum inter labra et dentes latuit vir ille PPB.

olaj-hegy: [mons olearium; ölberg]. Minch kent, göttrelmeket zennede az edes Kristos a kertől fogva, mely vagion az olaj hegynek alatta, Ierusalemigle (WeszpC. 67). Ky menenek az olaj hegyre: exierunt in montem olearium (Pesti: NTest. 103). Olaj fa hegy (Kár: Bibl. L164).

ostor-hegy: [extremum flagellum; peitschenspitze].

[Szólások]. Ebből ostor heg'et fonsz (Czegl: MM. 184).

szém-hegy: [acies oculorum; schirfe der augen].

[Szólások]. Szemhegyre kell venni azokat, kik más dolgával bontsítkoznak valamibe (Fal: UE. 464). Valamit szem-hegyre venni: meg-szemteni (Szál: MFiv. 385).

szőlő-hegy: vinetum, vitarium C. mons vitifer MA. vinea JordC. 163. weimberg PPB. (LevT. L104. 262). Szőlő hegyed rogyánál emésztetie (SzépÉnek. 6). Magyar nyelven még a lapály helyen való szőlőket is szőlőhegynek nevezik, mint Nagyszombatnál az úrhegyet és a királyhegyet (Káldi: Innep-napi Préd). Nagy-szei tábla földemnek az közepiből szakaszottani: szőlő hegy földet (Kár: Élet. L361).

szőlőhegyi: vinealis, vineaticus MA zum weinberg gehörig PPB.

szőlővessző-hegy: sagitta vitis Nom.² Kr.

tű-hegy: acus cuspis SK. [nadelspitze]. Eg' tű hegne időt sem hag' (DebrC. 392). Tűhegne hel (NagysC. 46).

[Szólások]. Tű hegyen űlni: per hastae cuspidem currere (Decsi: Adag. 178). Nem különben, mintha tűhegyen űlnék (Kisv: Adag. 226). Csak tű hegygyel ille ted irását (Czegl: MM. 169. Pös: Válasz. 215). Ha tű-hegygyel nem találom mindenűt az tárgyat: senki ebből meg ne jegyezze az igaz tudományt (Pázm: Kal. a2).

víz-hegy: [unda; woge] (Mik: TörL. 1).

Hegyecske: monticulus C. MA. berglein, hügel PPB.

Hegybeli: de monte [des berges, vom berge]. Hegybeli kő-ueckel egészlőne c ō fa istenec (BécsiC. 113).

Hegyés: 1) montosus C. MA. bergicht PPB. Hegyes rakas, bant hatar, domb, tzel: meta Ver: Verb. Szót. 17. Az hegyesre mennyetek (ad montana conscende), hogy eleetekbe ne kellyenek (JordC. 287). Maria nagy sytetsegghel meene az hegyessre Judeanak varasaban (519). Fel kelven Maria, nagy sytetsegghel meene az hegyessre (519). Vannak ew tartoma-

nyaban nagy pwztaak, magass heegyes kyetlenek (ÉrdyC. 577b). Görbézes és igen hegyes föld (Helt: Krón. 6). Az vetemeniek magas es hegies helieken inkább teremnek, hogy nem mint allatomba valo heleken (KBécs. 1572. F2). 2) cuspidatus, praecutus, mucronatus C. aculeatus MA. gespitzt, spitzig gemacht PPB. [spitzig]. Hegyes, tornyos, esúcsos épület: pyramidatus, pyramidalis, turbinatus MA. Hegyes ház fedelek: *fastigiata tecta; hegyes tziprus-fa: cupressus acuta; hegyes fejfű, hosszú fejfű, ki-dűlyedt homlokú: cilo PPB. Hegyes, mons ad Budam 1212. (Czinár). Apro hegyes vas zegok (MargL. 68). Tyztes vas vala feyők es hegyös orok (SándC. 38). Az viteez zent oldalait atal öklelee ew hegyes czwezayawal (ÉrdyC. 142b). Hegyes törrel földön oly igen gyakdosá (Tin. 48). Egyie jó enni, a kinee a feie nem hegyes, hanem gömbölyög (Mel: Herb. 60). Hegyes a leuele mint az czorbakánac (90). Kit ha hegyes árral meg giuknal (Láp: FTük. 60). Vetkezz le kiskorig plüspöki ruhádból, hegyes sővegedből, rojtos palástedből, arany kamós pálczád ereszd ki markodból (Orczy: Nimf. B3b). Int igen erős és hegyes őszfönnel (Pös: Igazs. L497). A tornyoc tetessee, hegyessec (Com: Jan. 123). A seregec hegyessen ék formában (in cuneum) szorittatnac (148). Hegyes orn penna (MNyil: Irt. 344). 3) [superbus, arrogans; hofärtig, stolz, übermütig]. Hős kakas, mely hegyes: papae nixus (Decsi: Adag. 212). Nagy hegyesenn ki dűlyedt görbe hátú hazugsagid (Bal: CsIsk. 385). 4) subtilis Kr. [spitzfindig, scharf]. Hegyes kérdések: quæstiones subtiles (Pázm: Préd. XVII. Kr.). A kövér hasnak hegyes elmékdése nitsen (438). Hegyes az elmée (Bal: CsIsk. 167). 5) [acer, severus; scharf, streng]. A comoediakat magam jó kedvéből is hegyes szökkal illetem, a mint is érde-messek rea (Fal: NE. 2).

Hegyésit: cuspidatus C. acuminatus MA. fastigio; zuspitzen PPB. Hegyesített: cuspidatus, acuminatus MA. Kiélesített és hegyesített kopják (Com: Jan. 149). Hegyes három ágú bubánat villája, sanyarusággomnak hegyesített *árja (Kobáry: MF.).

még-hegyésit: acuminatus C. cuspidatus MA. zuspitzen, spitzig machen PPB.

méghegyésítés: cuspidatio MA. zuspitzung PPB.

Hegyesség: 1) acumen C. cuspis MA. spitze eines dinges PPB. Hegessége vagion: habet acumen NémGl. 132. Fejét a tövis-koronának hegyessége által-szaggatta (Pázm: Préd. 531). 2) montana [gebirge]. Az ur vala Judával, és a hegyességet bír: fuit dominus cum Juda et montana possedit (Ily: Préd. L106).

Hegyetlen: hebes, obtusus SI. [stumpf, ohne spitze]. Hegyetlen ollécska (Lipp: PKert. L89).

Hegyöz: speculo, acuminatus, cuspidatus, fastigio, cacuminatus MA. zuspitzen, spitzig machen PPB. Hegyözött: acuminatus C. Pennámat az bamis bírác és kegyetlen tiszt-tartóc ellen való írásra keményen hetzettem (Prág: Serk. 665).

föl-hegyöz: superaggero PPB. [aufwerfen, auftürmen]. Hátáros, tsútsos, fel-hegyezett: conoides PPB.

még-hegyöz: 1) acuminatus, inspicio, fastigio C. exacuo MA. scharf wetzen PPB. [zuspitzen]. Meg-hegyezett nád szál (Misk: VKert. 262). Meg-hegyezett faszegek (Tarn: Szents. 107).

Hegy: montanus MA. was aus einem berg kommt PPB. Hegyi istenasszonyok: Oreades PP. Az hegyekben holmi oláh hegyi tolvajok és talpasok támadván (Kár: Élet. L49).

Hegyibe: oben darauf Adami: Spr. Hegyembe, hegyedbe: super me, te, Kr. Meg tölté vélek (a esigákkal) ládait, hegyibe rakván a ki-száritott pókoknak még egybe-álló gyenge tetemet (Fal: NU. 331). Dolog ha ma holnap böcselenséget nem valasz, hegyedbe űlnék szolgálid (296).

Hegyke, högyke (*hotyke* Thaly: VÉ. II.70): superbus, arrogans SI. [hoftärtig, stolz, übermütig]. Másokat hozzátk kepest ökröknek itélő hegyke papok, jesuviták (GKat: Váts. I.539). Hegyke ifjuc (Megy: 6Jaj. III.33).

[Szólások]. Kevélyek vagytok, hetykére vágytok (Thaly: VÉ. I.369).

Hegyke-högyke: ∞ Mi előhasika hegyke-högyke nád-szálon nyargalodó baklovasok (Csúzi: Tromb. 280). Már vészopó, már hetyke-betyke katonák (343).

Hegység: loca montana Kr. [gebirge]. (Káldi: Bibl. Jos. 9: 1. Kr.).

Hegységös: terra montana Káldi: Bibl. Jos. 10: 40. Kr. [gebirgig]. Judaeának minden hegységös tartományában kihirdetettének ez igék (Illy: SzÉlet. I.83).

HEHÉG: [anhelo; keuchen] (GKat: Váts. II.569. Inre: GKat. 25).

HEHÉGET: [?] Az antiphonás és hehegető kintornálásoknak is e lőn rendelője (Pös: Igazs. II.618).

HÉHÉL: carmen, pecten PPB. [hechel]. Gereben, etsellő, len helyely: vulsella linaria PPB.

Héhél, héhél: carmino C. pectino MA. krämpeln, hecheln, kämnen PPB. Gerebellők, hehellők: caro C.

Héhélés: carminatio MA. das krämpeln, kämnen, hecheln PPB.

Héhélő: carminator, carminatrix MA. krämpler, wollkämmer PPB. Gerebellő, gyapju héhélő: carminarius MA.

HEJ, HÉJ: ho, io PP. [hei, ei]. Heu [így] társ, néked készen szép feleséged (FortSzer. Mb). Heu társ, ez ember felől ezt meg értheted (I.3). Interjectiones exclamantis: oh, hoy [hey?], héj, hophaya (CorpGramm. 252).

Hejja: ∞ Interjectiones gaudentis: hayja, hayjalnyja, hoy-jáló: io, ho, exohe, evax (CorpGramm. 251).

Hejsze: ∞ (Bethl: Élet. 261).

1. **HÉJ, HAJ** (*fahe* Holt: Mes. 170. hal *hen*: squama Maj: Sztót. az hahnak *hain* Sylv: UT. I.177. szeme *haiy* Mel: Jóh. 101): **1**) cortex, crusta C. MA. rinde, schale PPB. *Makknak a héja: calix glandis PP. Szőlő-héja: *cutis uvae PPB. Kigyó-héja: syphar, exuvium serpentis PP. schlungenhaut PPB. Tek [tok], hej: valvuli C. Vetemény tokja, héja, mint a babnak, borsónak hüvelyke: valvuli PPI. A dioba zakaszt, meg harapja, orzi a főlőse heyanne keserűséget (DebrC. 601). A fák gyfműlési béborítottatának tulajdon magok héjokkal (Hall: Páizs. 485). Törd őzne a haitokkal az füneket (Frank: Hasznk. 20). Vöröshéio földi tők (23). A szilva heia a sebet vgyan szorítottu (Mel: Herb. 12). Az fának hain: cortex ligni (Kár: Bibl. I.613). Cher heyu dinnye (Beythe: Nom. 6). Az log mérték neme annyit tőt a menyit hat tikmony hayba férme (MA: Bibl. I.101). Az szőlő haja (123). Ne csak az heit szopoglassatnak az édes fának (Bal: CsIsk. 141). A sárban telelő tsigák héj, hártya (testa) nélkül valók (Com: Jan. 49). A kovászszal sült kenyérnek kettős héja vagyon (76). Mint a pomagránát héja, ugy a te orezád (Illy: Préd. II.511). Bőr-hajú dinnye (Lipp: PKert. II.177). Tojásnak haja (Mik: TörL. 158). **2**) [squama; schuppen]. Valamelynek zanyaskaya vagyon es heya: quod pinulus et squamas habet (JordC. 91. Helt: Bibl. I. CC3. Kár: Bibl. I.97). Az természet fel ruhazza az halakat hejvel, az fakat hejál, hogy se az hideg ne vogyo meg, se az heveseg ne süsse el (ExPrinc. 205). **3**) [theca pulvinaris; polsterüberzug]. Ket derekalt, myndenyket ket ket hayba, negy feyelt (RMNy. II.66). Egy derekal héjastól lepedéstől, sivolyostól (Radv: Csul. II.333). Két derekal, két

fél tarka bárson héjő, két vánkös, egy veres aranyas bárson héjő (Gér: KárCs. III.228).

csiga-héj: cochlea PPB. [schneckenschale, muschelschale]. Ürés tsiga haj: concha cava PPB. A gyöngyök a tsiga héjakban találtnak (Com: Jan. 17).

dió-héj: [calix nucis; mussschale]. Dió hely [így?]: nauti C. Zöld dióhaj, diópácélék: enucleolum MA. A dióhajon kapdosz (Czege: MM. 295).

dióhéjnyi: [eine mussschale voll]. Ha borban iszed az porát fel dió heynét, hideglelés ellen jó (Mel: Herb. 45).

fa-héj: **1**) *induvium, cortex arboris C. cortex MA. rinde am holz PPB. Sina fa-héj: explanatus cortex PPB. (Zvon: Post. II.259). **2**) cinnamomum C. Com: Jan. 27. zimmetrinde PPB. Végy fabeyat fél annit: sume cinnamoni medium (Helt: Bibl. Rr. Kár: Bibl. I.633). Fahéj száz lőt (MonIrók. VIII.223. Mik: TörL. 42).

fejel-héj, févály-héj: [theca pulvinaris; polsterüberzug]. Harom feyel hej, selemmel varroht (Radv: Csul. II.74). Seljemen araniujal töltött füaly hij (85).

hal-héj: squama C. MA. schuppen am fisch PPB. Mint egi hal he a feyer haliok le esek ő zemeről (DebrC. 155). El hwlának az halyagok ew zemyről mynt az hal heey (ÉrdyC. 206b). Le esséne az ő szőmeiről mint a halheac: ceciderunt ab oculis ejus tamquam squamae (Helt: UT. II). Ő rayta vala hal heiu pantzelya (Borri: Ének. 600). Halhéjű püntzélba ötözött: lorica squamata indaeatur (MA: Bibl. I.260). Az halhéj szabásó halyog az szemeiről leesie (MA: Scult. 685. Misk: VKert. 243). **2**) [maxilla balanae; fischbein]. Kartsu derekokon vala val fél ölte, melly volt a szabótól halhejjal meg töltve (Gvad: FNót. 44).

halhéjas: squameus, squamiger C. squamifer PPI. squamosus PPI. Com: Jan. 40. Halhéjas fegyver-derek (TKis: Pan. 62).

kényér-héj, kényér-héja: crustarum panis segmenta; rinde vom brod PPB. Kenyér haj-is mézes falat gyanánt vagyon éhező embernek: *jejunus stomachus raro vulgaria tenit PPB. Fogságha be vetnek, vízbe mártot kenyér-héj lészen élésed (FortSzer. I). Még az kenyér heabm sem adna: ne corticem quidem dederit (Deesi: Adag. 243). Az udvari élet nemcsak borsos levét, de kenyérhéjat is ad (Kisv: Adag. 15). Ott vagyon az üség, kenyér haját szálkség hol etet az emberrel (169). Így járnak mint a kenyér héjából lett kalin, kit néla falattyával egygyütt befáznak (Fal: UE. 485).

párna-héj: theca pulvinaris Kr. [polsterziehe]. Párna hayak (RMNy. II.199). Három párna héj, selyemmel varroht (Radv: Csul. III.353). Reczés párnahaj nyolez (MonIrók. XXIV.151. Bal: CsIsk. 112).

[Szólások]. Nem sák, párna hej: ad restim funiculum (Deesi: Adag. 210). Azt írja, hogy sz. Péter, nem volt fanáticus, hanem attonitus, nem sák, párna-héj: mind egyik s mind másik szó, esze fordúltat jegyez (Páizs: LuthV. 158).

szém-héj, szem-héja: cilium, gena C. [augenwimper]. *Szem-héjaink belső darabossága: trachoma PP. Szem hajak: cilia Com: Jan. 17. Ha adamok almat en zemeinek es en zemen heának almekonsagot (AporC. 102). Ty zemeteknek haya (HortC. 15. Nád: Lev. 105. Mel: Jóh. 101). Szemeknek mozgó heiók vagyon, az az huniorgatok (Eras: Érk. 3). Felvetém szememnek héjait (Könyi: HRom. 199).

vánkös-héj: theca pulvinaris Kr. [polsterziehe]. Czimlat, reczés vánkös haj (Radv: Csul. II.323. Vás: CuiCat. 512). Vánkös hajért, kit az törökök elloptak, adunk a Fekete Pál papjának (MonIME. I.318). Hirtában való vánkös haj kettő (MonIrók. XXIV.150. Nyr. XVII.515).

Héjacska: crustula, corticula C. crustulum MA. kleine rinde PPB.

Héjal: excortico SI. [schälen]. Hejalt berso 1547 (Tudományos-Gyűjtemény 1834. IX.125).

még-héjal: ∞ Az borsót héjald meg (Radv. Csal. III.10). Meg-héjolt [igy] gyökér (Nad. Kert. 88).

Hajalatlan: [non excorticatus; ungeschält]. Hajalatlan, gyonrunk puflasztotta nékünk (a borsó); haja nélkül, volt ez alkalmasb étkünk (Felv. SchSal. 16).

Héjas: crustosus, crustulatus, corticosus, corticatus C. voll rinden, das rinden hat PPB. Héjas szedegető vetemények hiveltekben teremnek (Com. Jan. 26).

Héjatlan: carens cortice Kr. [ohne schale]. Héjatlan borsó: pisa leptoloba; erbsen, so keine hülsen haben PPB. Hajatlan tsiga (Misk. VKert. 688).

Héjaz: crusto MAL. PP. mit rinden überziehen PPB.

be-héjaz: ∞ Béheazo, mázoló: crustarius MAL. Béhéjazó, bédezszkázó: crustarius PPI.

béhéjazás: incrustatio C.

még-héjaz: [excortico; schälen]. A borsót meghajazván (Szakácsmest. 43).

Héjazat: praeputium [vorhaut]. Metelleyetek körül az ty zvyeteknek hejazattyath: circumcidite praeputium cordis vestri (JordC. 222).

2. HÉJ (haj Otr: OrigHung. II.102. hazhenak FestC. 95. haazheen KeszthC. 364. az haz heara Pont. S3. haz heuokra Decsi: SallJ. 57. ház hy, az haz híjára Kár: Bibl. L194. hiara Cseng: Jer. 24): tectum Otr: OrigHung. II.102. [hausdach]. Láták az hősek, gyorsalkodának, az nap leverék héát paloták-nak (Tin. 167). Paloták hejára sokan menének (Görös: Máty. 101). Az varban sidok el reítezenek, paloták híára sokan menének (Cseng: Jer. 24). Vejem a híjjába a galamboknak enni akart vinni és leesik onnat (ErdTört. I.152). Zsendelyes hí, eszterliás (Thaly: Adal. II.262).

ház-héj, ház-héja: tectum domus MA. tectum Nom. 20. solarium domus Kár: Bibl. I.194. [hausdach]. Padlás, ház héja: tectum Com. Jan. 107. Fedél, ház-héja: tectum Com. Vest. 148. Legyenek menth hazhenak zenaya: fiant ut fœnum in tecto (FestC. 95). Mynd haazheen valo zena: sicut fœnum tectorum (KeszthC. 364). Parancsola hogi a haz heára menne (DebrC. 4). Haz hejára gyorsan fel futot vala (CsomaC. 63). Ollanna lőttem mint az veréb: ki fi maga lakozie az hazhejan (Szék: Zsolt. 103). Az asszony allatok is es gyermekek az haz heiuokra aluan: muliers puerique pro tectis aedificiorum (Decsi: SallJ. 57). A ki a' ház-beán, alá ne mennyen (Pázm: Préd. 1152). Nem annyin csudálják a ház hejára hágott tyúkot mint a lúdat (Kisv. Adag. 67). Egy lopó éjtszakának idején ment más gazdag embernek háza-héjára fel (Hall: HHist. II.243). Az ház héja ajtaján egy lakat (Gér: KárCs. IV.448).

Héjaz: tectum induco MA. das dach decken PPB. A toronye kőfalbol rakottac és héjazottac: fastigiatæ (Com. Jan. 123). A szépsi templom híjaztatik az égés után (ErdTörtAd. III. 22). A cseréppel s badokkal hejazot templom (Czepl: Tromf. 208).

be-héjaz: tego, tectum domui impono MA. decken, auf ein haus ein dach machen PPB. Az épületet be hejaztatok öreg czerepekel (Helt: Krón. 169).

béhéjazás: [tegumentum; überdachung]. Kőfalnak kurfiázása és béhéjazása (KolTört. 406).

még-héjaz: [tego, tectum impono; überdachen]. Meg hejaztatati a templomot ón pleheckel (Helt: Krón. 64. Pethó: Krón. 64). A toronyak az első részét, a bolt felett, meghéjazhatnác (ErdTörtAd. I.204). Akár tanulónak adják, akár az templomot hejaztassák meg vele (Gér: KárCs. III.375).

Héjazat, hajazat (héjazat Kár: Bibl. 146. Pázm: Préd. 688. helyazat MonTME. V.389. helyazatos Szal: Krón. 370. hajazaton KibrC. 287): tectum, culmen domus MA. [hausdach]. Ház-fedél, héjazat teteje: culmen; templom héjazata, teteje: templi meta PPB. Kie haiaztac ala futhatnac: quae possunt fingere sub tectum (BécsiC. 116. MünchC. 27). Vigaztam es lőttem mikent veréb, egedől a haiaztaton (AporC. 62). Az haznak hejazattya: solarium domus (JordC. 286). Terecenek ez rozass heeazatw zeenben (ÉrdyC. 50b). Warosokban wy hayazatok newekednek (PeerC. 81). Az haznak hejazattyat le wonak: detexerunt tabulatum loci (Pesti: NTest. 71). Meghiánnác a hejazatot: nudaverunt tectum (Helt: UT. 14). Olyan a békeséges-tűrés, mint a héjazat a házban (Pázm: Préd. 688). Veres cseréppel héjjazott toronybástya cseropes héjjazattj lesepervén (Szal: Krón. 139). Cserép héjazatok (Com. Jan. 107). Kész a ház, hejazattya az egek (Ker: Préd. 229).

Héjazati: [tecti; dach-]. Hejazati czerepec (MA: Tan. 1058).

Héjazatlan: intectus Kr. [unbedeckt]. Héjazatlan helyen való: apricus MA. Verő fényes hejazatlan hely (Com. Jan. 207).

Héjazatos: [tectus; bedeckt]. Az iskolának egyik oldala tapaszos, helyazatos palánkokkal kerítettett (Szal: Krón. 370).

HÉJA (héjja MA: Bibl. I.97. héjja PP.): milvus C. milvius PP. *accipiter palumbarius PPB. vultur Kár: Bibl. I.97. [falke, habicht]. Monnal heyanac zarihay: quasi alae milvi (BécsiC. 301). Heye [?]: milvus; kanya avag heya: milvus (NémGl. 303. JordC. 94. 520). Az fias tik szárnya alá veszi, az héjával megviv, fiát úgy megmenti (Tin. 51). A heyac az ő palotaiokba gyűlnec őszue, mindenik az ő felenel (Helt: Bibl. IV.58). Egy gyermekdit héia könyörgé az anyjánac (Helt: Mes. 62). Kánia vag héya (Mel: Jób. 65). Midőn az heya az tikfiakra rőpül (Lép: FTük. 112). Ragadozók a saskelyű, héja (kánya), vértse (Com: Jan. 35). A golyák a tsürkéket nem ragadozzák mint a héjják (Misk: VKert. 337). Quid sit Alja 28. vers. 7. apposite illustrabis per hungaricum héjja, h. e. milvus; quod Bochartus per Arabicum Aljuu, accipitris speciem, explicat; insuper Aljuu dicitur nostro sermone ölyfi, quod est accipiter (Otr: OrigHung. I. XXVII).

HÉJAZ, HÉJÁZ (hajaz Pös: Igazs. I.182. II.373. Misk: VKert. 222. héáz MA. heaz Pázm: Préd. 470. héjjáz Csúzi: Síp. 233. 396. híjazni RendÉL. C4): [superbio; übermütig sein, stolz sein]. Femyen heazó beszéd (MA: Tan. 51. MA: SB. 93). Fellyeb heaznac (MA: Scult. 163). Másokon fölyül akarnak héjazni (Land: UjSegits. 186). Hejaz majd a felett, ki mindent teremtet, a dög metaphysicus (Felv: Dics. 10). Elégedjék meg a magához hasonlóval, fellyebbe ne hejazzon (Fal: TÉ. 695). Ha egyszer pénzünk volt, már femen héjaztunk (Gvad: RP. 45).

fői-héjaz: ∞ Igen fel heáz: caelo animum fert (Decsi: Adag. 347); opulentum spirat (176).

főnn-héjaz: superbio, caput altius tollo Kr. [hochmütig sein]. Igen fen heiazni: tragice loqui (Decsi: Adag. 120. 288). Igen fen kezdesz heazni, el szédül az agyad (Pázm: Kal. 151). Fen' ne heazzanak, ne kevélykedgyenek (Pázm: Préd. 470). Igeu fen ne hejaz (Pázm: KT. 7). Nem kell mindenkor fen híjazni (RendÉL. C4). Fem hejazva markát kőpi (Megy: Sza-Öröme. 259). A ki mindenkor mint az olaj egyéb nedvességek felett fen-akar-inkáb héjazni: semper praesse magis quam subesse (Csúzi: Síp. 233). Strúczmadártól kölcsönözött szárnya-

kon hejájznak-e fon ezek? (396). Fenn-hejázott igen esze erejében (Kónyi: HRom. 7).

fönnhéjázás: arrogantia Kr. [hochmüt, das brüsten]. Fennvaló hejázás (Pós: Igazs. II.387). Fönnhéjázás (Csúzi: Síp. 612. Kr.).

fönnhéjázó: arrogans, alta petens Kr. [hoffärtig, stolz, übermüthig]. Fenn hejázó szállás (Toln: Vigaszt. 39). Fenn hajázó ember (Misk: VKert. 222). Fenn hajázó gondolatok (Otr: Besz. 362). Fenn hajázó vad tekintet (Hall: Tel. 25).

Héjázás: [arrogantia; überhebung]. Mások felett való héjázás (Pataki: Reg. 178).

HEJT, HIT (*heetsag* ComC. 118. 296. *heetsagos* DomC. 53. *heetok* SándC. 29. *heetsag* DebrC. 434. *heitsagos* DecsiG: Préd. 63. *hyul* DebrC. 361. *hyht* DöbrC. 92. 93): [stultus; töricht, albern]. Ilythenber: stolidus Nyirkálai (Kovachich: Formulae Sol. XII). Tudniad te magadat beitnac: stultum (BécsiC. 193). Beytha [olvasd: hejtá]: stolidus (NémGl. 144). Heytogból bőleket tezős (GuaryC. 64). Ilyhtnak vltalossa attal engem: opprobrium insipienti dedisti me (DöbrC. 92). Hyht bezed: stultiloquium (305). O alnak ees heyt Judas (WinklC. 144). Jay eunekök hith balgatagnac (NagyszC. 54. 64). Oh heyt ember: homo vane (JordC. 836). O te hit kaba (DebrC. 244). Az heytoknak bolondoknak zamok ees nynchén (ÉrdyC. 465b). O heytok bolondok (654).

Hejtság, hitság: [stultitia, insipientia; albernheit, torheit]. Nem vallottanac tudomant, ő hitsagocert elueztenee: interierunt propter suam insipientiam (BécsiC. 104). Megielentem ő heitsagat: revelabo stultitiam ejus (183). Valaki hitsagoera igeközik (DebrC. 249). Hythsag valamyt yncab zerehtny ystennel (WinklC. 360). Leg kegelmes az en hitsagomnac (NagyszC. 168). Heitsagokat, heusagos zolasokat zerehtnek (CornC. 118). Bezedevknek heitsagabol az zynnek heitsaga ertetyk (296). Bodog emiber, kinek ű remensege vrnak neve es nem nizez hamos hyhtsagokra (DöbrC. 93). E vilagnac hitsagaba nem keuana fel magastaltatni (TelC. 136). Az soknak, igeknek hitsagos, eegtelen, atkozot hytsagit hatra vessed (Komj: SzPál. 390). Nem azon vagok, hog az hitsagot diciziem (Sylv: UT. II.164). Hazdozot azoknac füleibe, kik hitsagba gyönyörködnek (Born: Préd. 31). Őkis az hitsagnak alaia vettettene (Kár: Hal. C4). Hiuság, nem hivság, vagy hitság (CorpGramm. 300).

Hejtságos: [stolidus, stultus; albern, töricht]. Az istenseeg az heytssagos kövekben nem lakozyk (ÉrdyC. 200b). Ez uelagi gónfrossegec avag ektelenek avag hitsagosoe (DebrC. 292). Gwnwrlwdnek vala hytsagos bezedekbe (VirgC. 112). Hytsagos bezed: verbum otiosum (Pesti: NTes. 25. Helt: UT. Bb). Irigységből, hitsagos szobol való iteleketek tilt meg (Born: Préd. 430). Czac amaz földi hitsagos dolgokban lennence foglalatosoe (550). Az ő könyvet meg töltötte hituán hitsagos marassokkal (Vallást. Nn. Gyarm: Fel. 27).

HEJTRING. Smaris: apró tengeri fejér hal, hejtring neve PPI.

HÉLA: spica inanis, granorum expers; avena fatua SI avena sterilis, agropylos Beythe: Nom. 2.

HELY (*heelh* WinklC. 146. *heely* Pesti: Fab. 39b. *hellyébe* Helt: Mos. 85. *hellyében* Matkó: BCsik. 22. locus C. locus, spatium MA. [situs] ort, raun, platz PPB. Nyugodalmnak helye: perfugium C. Egyenes-hely, szérű: area Com: Vest. 120. Valamely helyen megragadni, megülepni: adhaerescere in aliquo loco; jól helybe-állatni: astinere PPBI. Villa Uasarlhel 1209 (VReg. 25). Vasarlhel 1216, 1296 (Jerney). Zombathely 1238 (Endlicher 445). Terrae Monyorokerek, Hettfehelly et Kewlked; meta Hettfehelly incipiens a Pinkona pervenit versus orientem 1240 (CodPatr. VI13). Locus Ponszelehelye vocatus 1320

(ZichyC. I.185). Cristusnak neue gyezeretyre ez magauakualo helyen egy helyett czynalyonk (EhrC. 40). Azon hallác még es ot végem temetésnek helét (BécsiC. 3). Halgassad leaúom, ne men el ehelről (4). Mikor megemertec volna, ötet a helnee fertini erczenec mend a vidéc zereht (MünelC. 41). Pokolban lezen helle (BodC. 1). Teed helyere: converte gladium tuum in locum suum (JordC. 442). Melto helyt erdemle (ÉrdyC. 516). Semy twlaydon yozagot ne byrnanak, sem hazat, sem helyt (VirgC. 32). Ky ment vala akor zenth Ferencz az helybw kolduini (47). Hog heget heleről mas helre vihetnem (TüC. 4). Sem egy the zenth tagydban helyben allwan (PozsC. 4). Nem jó hierre iöttel (Helt: Mes. 165). Nem vala helyec az szallason (Born: Préd. 34). Erdőn, nednes helyen terem (Mel: Herb. 20). Chac helenként es nemel tartományokban (Mon: Apol. 12). Nehezen gazdagodik az meg, az ki gyakran helyet cserél (Decsi: Adag. 206). Engemet helyemre allata: redditus sum officio meo (MA: Bibl. 138). Az egek nagysággal, szépséggel, felsőbb hellyel meg-előznek minket (Pázm: Préd. 66). Senki közüllünk időt, módot és helyt nem választ szüületésére (99). Vtoda eredven, mulass némely helyben (KNagysz. 1613. A5). Varosi helyen (Ver: Verb. Szót. 23). Meszze helyeken (MNyl: Irt. 121). Most könnyen megfoghatyuk a bölcsnek ama nehéz helyét (Ily: Préd. 191). A templom az ő helye, ő ott imadkozék, és ne akadálykodgyék a vitézségre termett emberek között (Hall: HHist. III.54). Lánecal, vaspereccel úgy meg lehet szorítani az embert, hogy helyből se mozdulhasson (Fal: Sze. 538). Sok bűneid bocáttattanak meg, melyeknek-is im kegyelem foglalta el helyeket (Csúzi: Síp. 284).

[Szólások]. Imar thowaba boczanatnak nincsen helye (ErsC. 170b). Ez okoskodasnak valami rezből helie lehetne (Fél: Tau. 537). Ha a halálra ítéltetett appellál, ott még a megválasztásnak is helye vagyon: ibi etiam sequestrationi locus est (Com: Jan. 135). Egy álló helyben (Fal: Jegyz. 922). Intem atyámfiát, hogy az mi kész pénzt nekie hagyok, nehogy azt haszontalanul és helytelen helyben elköltsé (Radv: Csal. III.206b). Nékiis hituán helyen áll vgyan az szűne (Decsi: Adag. 158). N e h é z h e l y e k e n v a n n a k a z o n r e s t á n t i á k (Nyr. XIV.515). Hány száz vagyon? Vagyon gondgya, nem edgy helyre beszél (Ker: FelsK. 346). Valami nem tetezik Balduinusnak a szent atyákban, mind fel-forgathattya ezekkel a feleletekkel, ha bolondot beszél: de az eszes ember, efféle balgatáságoknak helyt nem adhat (Pázm: LuthV. 152). Hogy nem állasz helyt a disputatio dolgában? (Bal: CsIsk. 85). Hogy a hagyott helytől nem messze jutának, esendesül a sereg, megállapodának (Gyöngy: MV. 52). Fordúltam lovas hadmám és zászlóimhoz, a hol helyt vertenek (Monlók. XV.163).

[Közmondások]. Nehezen gazdagodik az meg, az ki gyakran helyet cserél (Decsi: Adag. 206).

álló-hely: statio SK 'standplatz'. Álló képet az oszlopra, álló helyre, lábra, fenékre (super basim) helyeztet (Com: Jan. 168). Ostromollyad s ingassad, a miglen álló helyéből ki mozdítván estére birhassad (az idegen istent, Fal: UE 378).

alvó-hely: dormitorium C. [schlafstätte]. Alvó helyében az ágyban által lövék (Pethő: Krón. 266). Hogy ha idején nem veszed eszedben, itt fogsz megnyomatni alvó helyedben (Zrinyi. L15. Czegl: Enoch. III.10). Cinterim, az az aluo hely (Sam: Cer. 11).

balvanyozó-hely: [locus idololatriae; stätte des götzendieutes] (Tel: Evang. 154. Mery: 3Jaj. II.159).

baromálló-hely: [bostar; viehstand, viehstall]. Ha szent, és isten-előtt nagy vagy: minden szentek szenté, a ki barom-álló helyen születik (Pázm: Préd. 1405).

bizonyság-hely: locus testimonialis. Vallasteteleket, ez orszagnak rendelt bírái előtt, es bizonyság helyeken (loca testimonialia sigilla authentica habentes) tartozniak vallani (Ver: Verb. 244).

büvő-hely: latebra [schlupfwinkel]. Nem bátoroságos büvő-hely: latebrae intuitae PPBl.

delelő-hely, déllő-hely, csorda-déllő-hely: [locus, ubi grex meridiat; mittagsruheort des viehes]. Budmae vara ket heetig minden őrizesnelkül pusztan alla, mint egy czorda deellő hel (Szők: Krón. 112). Barmae payta, anagy déllő hely (Vás: CanCat. 500). Barmae déllő helye anagy paíta (511. 515. MA: Tan. 1175). Delellő hely (Pethő: Krón. 98).

ebédlő-hely: triclinium, dieta C. [speisezimmer]. Ebédlő palota, ebédlő-hely: caena PPBl. Ebédlő es vaczoráló helyec (Helt: Krón. 14). Ebédlő helyére megyen (Prág: Serk. 14).

elrejtő-hely: [locus occultus; aufbewahrungsort]. Az edgyot-más dolgoknak tartására el-rejtő helyec vanna (Com: Jan. 108).

éneklő-hely: odeum PPBl. [singhaller].

eny-hely: locus pacis, quietis, respirii SI. [ruheort, ver-steck]. Menek egi köz vagi yn helire, meli ket baz közöt vala es földet alatt, houa a polgarok iheres napon giulnek vala (DebrC. 51). Eny-helyet keresvén tévelyeg (Czegl: Enoch. III. 10). Kiviszí s eny-helyet mutat néki (Czegl: Tromf. 217). A halászok a halakat az ő eny-helyekről turboklo fával a halora kergetik (Komár: Imáds. 225).

évő-hely: caenaculum, triclinium SI [speiseort]. Jászolba, az oklatan állatok évő-helyébe tétetett (Pázm: Préd. 104).

fatartó-hely: lignile PPBl. [holzkammer].

fekvő-hely: [cubile; schlafstätte]. Agyon veree fekw helyeben (JordC. 327). Ffel kelwen ew fekwő helyeekből (ÉrdyC. 346b). Mind levágá (őket) fekö heleben (Monlók. III.84. Kár: Bibl. I.497. Zrinyi. II.68. RákF: Lev. IV.670).

felelő-hely: oraculum Kr. Csinálly két kerubimot, a felelő helynek mind két felére (Káldi: Bibl. 287. Exod. 25. v. 18. Illy: Préd. II.540. Barn: Isk. 216).

fok-hely, fog-hely: 1) locus v. civitas confinii SI. Vicus: viza vagy foghely az várasban MAI. PPl. (*vici pagani, pagi ex pluribus villis domibus rusticis coagmentati, spatio aliquantulo ab urbe remoti nullisque moenibus cineti C. I. Nyr. XVII.510). Egy varost fundala, azt köz akarathól hívá Cartagonae, fogh helye végre lön mind az egész országhnac (Husztli: Aen. 24). Az halal, minden varaknak, varasoknak, faluknak uczaín es foghelyein, nevet minket es csufol (Lép: FHal. 67). 2) depositionis locus Verb. Szót. 7. 3) emporium C. MA.

fő-hely: [locus primus; vornehmster platz]. Az kew tetetet az zeglere few helyen: lapis factus est caput anguli (Pesti: NTest. 168). Fő helyt ada nekie a vendégőc kőzet (Helt: Bibl. II.127). A szynagógákban a fő fő helyeket kévánták (Sam: Cer. 7). A lakodalomban az fő helyet szeretie: amant primos recubitus in caenis (MA: Bibl. IV.24).

futtató-hely: [hippodromus; rennplatz] (MA: SB. 355).

fürdő-hely: lavatrina PPBl. [badeort]. Vetkező haz a feredő helyben, vagy bajnokok vetkező helyek: spoliarium PPBl. Locus ferdewhel vocatus prope Balatinum 1458 (CodPatr. IV. 393). Meg-fördő hely (DebrC. 90).

füst-hely: [focus; herd, hausstand]. Kigyelmed parancsolta vala hogy bűti szerint kikeressük, melyik faluban mennyi régi füst hely vagyon (MonOkm. VII.314).

füvelő-hely: pascuum; da man weiden darf PPBl. [weide-ort]. Az fejér-vári nemességnek semminemű füvelő helyek nem lévén (CompConst. 24). Mutassa ki az füvelő helyeket (MonOkm. XIX.326).

fűves-hely: ∞ Hogy vihessée őket (a lovakat) az füves helyekre (Hofgr. 184).

ganés-hely: finetum, sterquilinum C. [düngerhaufen].

gázló-hely: vadum PPBl. [furt].

gyakorló-hely: gymnasium C.

győzködő-hely: [locus certaminis; kampfpplatz, ringplatz]. Minden peniglen, ki a győzködő helyen küzdie, mindenekről meg tartozattya magát (Tel: Fel. 129b. Tel: Evang. I.322).

gyülekező-hely: conventiculum, locus congregationis Kr. [versammlungsort]. (Pázm: Kal. 1766. 1081. Kr. Sám: Isp. 40).

gyűlés-hely: conciliabulum C. [versammlungsort].

hadvitta-hely: [locus pugnae; kampfpplatz]. Had vitta helien szelel boliongnak vala (Göres: Mát. 17). Had vitta helyre által mentec vala (Gosárv: MagyB. A4).

háló-hely: [locus pernoctationis, dormitorium, cubile; über-nachtungsort, ruhelager]. Elmenénk az háló helyre Nemetibe (Monlók. VIII.372). Az háló-helyre Ilégen neví faluba érkeztem (XVIII.14). Ide az háló-helyimkre mezőben 1 és 2 óra között jutottunk (RákGy: Lev. 58). Háló helyeid mint lesznek, memél hamarébb tudósíts róla (255). Estvére kelve az elefánt az ő szokott háló helyére menvén (Misk: VKert. 25. Gyöngy: Char. 145).

hallgató-hely: auditorium C. MA. hörstube, lehrstube PPBl.

harc-hely: locus pugnae SI. [kampfpplatz] (Hall: Paizs. 116).

ház-hely: sessio colonialis, fundus SI. [hofstätte, hausgrund]. A ház hely oszlo lött volna (Radv: Csál. IV.343b. RMNy. II.11). SzékOkl. II.84). Haz helyec és ahoz tartozó szántó földec: fundi et praedia (Com: Jan. 72). Két házhelet, kinek egyikben Szabó István lakott (neki vallok, Gér: KárCs. III.342). Soholt sem bírnk több ebeni jószágot két házheletnél; Diószegi igen politikus, ravasz ember lévén, valamint másokat, ugy minket is kifírt-faragott belőle (Haz. I.135).

himlő-hely: nota variorum SI. [blatternarbe].

himlőhelyes: cicatricosus [blatternarbig]. Himlőhelyes, birtós: facies *cicatricosa PPBl.

imádkozó-hely: oratorium Kr. [bethaus]. Judit bemen-nén őymadkozo helére, őltézece ciliciomba (BécsiC. 29). Egy bevrt tezen vala chak feye ala az ev imadkozo helén (MargL. 40. Tel: Evang. II.1005). Imádkozó hely avagy kápolna: oraculum (DEmb: GE. 78).

imádó-hely: ∞ Vala vgyan ottan ymadó hely es (CornC).

itató-hely: aquarium C. pecunia aquatio PP. Com: Jan. 86. ort, wo man trünket PPBl.

ítelő-hely: praetorium Kr. Itélő lakohely: praetorium; rathaus Nom. 25. Itélő hely, törvényház: praetorium Com: Jan. 124. Ytelew helyen mendenuec meg lyrdettete (EhrC. 90). Ki vinen az edes Iesust az itélő heliről (WeszprC. 95).

járó-hely: deambulatorium C. [gang, spaziergang, wandel-bahn]. Sétáló, járó hely: ambulacra Major: Szót. Járó, sétáló helyec: ambulationes Com: Jan. 122. Tornatz, fedezet jaro hely: porticus MA: Bibl. Magy. 4. Kertednek barazdaít es járo helyeit őntőzd meg (Nad: Kert. 24).

játék-hely: lusorium, theatrum SI. ludus Com: Jan. 153. [spielort, schauspielort]. A golyóbis verő játéce hely: spaeriste-

rium 208. A kűszkódó játé hely: palaestra 210. A római tszászr egykor a közönséges játék helyen az ő elefántjait mutogatta (Misk: VKert. 33. Hall: IIIlist. II.270).

játéknéző-hely: theatrum C. Com: Jan. 211. Major: Szót. [schauplatz]. Közönséges játék néző helyek: ludi PPBl. (MA: Tan. 746. MA: SB. 231).

játszó-hely: lusorium; spielort PPB. Pompejus elefántokat vitétt fel a közönséges jádszó helyre (Misk: VKert. 28. Gyöngy: MV. 20).

jobbágy-hely: colonia MAI.

jövendőölő-hely: auguraculum PPBl. [weissagestätte].

kérdő-hely: oraculum. Valami oraculumra, kérdő helyre igazíthassak őket (MNYil: Irt. 100).

köréstsztélő-hely: baptisterium Com: Jan. 126. [taufort]. Kőrőstsztélő hely (Sam: Cer. 9).

kifogó-hely: portus Helt: UT. 65. [hafen]. Zebulon a tengernek ki fogohelyen lakozik: Zebulon in littore maris habitabit (Helt: Bibl. I. Aa4. Vás: CanCat. 288). Calastromi életre kellet magat adni, mely minden nyomorultaknak ki fogó helye: refugium (Alv: It. 321). Azt költik az emberek a szent írásra, hogy az minden eretnekségnek a kifogó-helye, eltekerheti azt minden ember a maga veszedelmére (Emb: GE. 179. Czegl: Japh. 131. Megy: SzaAörme. Előb. 11).

kikötő-hely: portus SK. [port, haven]. Kikötő helynek feje: cornu portus PPBl. Rév-part vagy ki-kötő-hely (Mad: Evang. 577. Telek: FLél. 99).

kiszálló-hely: portus Kr. [hafen] (MA: Bibl. IV.134. Toh: Vigaszt. Előb. 10).

kinzó-hely: carnificina C. [marterkammer]. Kinzó helyec, bőrtőnházac (Com: Jan. 153. Hall: IIIlist. II.235).

kopasztó-hely: calvaria MA. Ky mene az helre ky mondatyk kopasztó helnek, sidewl golgatauak (WinklC. 197. Pesti: NTest. 107). Híuattatik koppasztó helnek: est calvariae locus (Fél: Bibl. 49).

könyvtartó-hely: bibliotheca, libraria MA. liberei, bücher-schrank PPB.

köz-hely: locus publicus, communis SI. communis locus Ver: Verb. Szót. 5. [öffentlicher ort]. Lakosa valamely közhelynek: incolae, einwohner Com: Vest. 132. Menenek egy köz helire (communis transitus) vagi yn helire, meli ket haz között vala (DebrC. 51). Predikáltam még pedig köz helyen a synagogában (GKAt. II.221). A kamarának Szombathelyen, közhelyen kellene lenni, nem Kűszegen (RákF: Lev. I.101).

lak-hely: [habitaculum, domicilium; wohnort]. Égbe gőlekezéne minden kőfalas varasoc zereut es kő falatlan varasocban lac heléceben es égob heléceben: congregati sunt per singulas civitates, oppida et loca (BécsC. 67).

lakó-hely: habitaculum C. EhrC. 39. JordC. 171. habitatio Sylv: UT. I.194. Legeus Kár: Bibl. I.93. domicilium, mansio MA wohnung PPB. Legen ő lako helék puzta (AporC. 20). Istennek lako helye: thronus dei (JordC. 337). Nag lehesselegenes vton ő lako helébe jutha (PeerC. 94). Tűzzel elégette minden ő lakohelyeknee varosit, es minden várait: tam urbes quam viculos et castella flamma consumpsit (Helt: Bibl. I. Fff). Ezeknek lakó helyeket Gőnezek aráuta mind földig le ruttatá (Poth: Krón. 64). Szenta városa, mostan rarczok lako helye (TörtT. XII.112). Lakóhelyeczek (MA: Seult. 658). Nem pokol az én lakó helyem (Zriay I.13). A királynac széki, lakó helye az anya városban vagyon (Com: Jan. 139). Az ő lakó helye Jérusalem városa volt (Otr: Besz. 96). Grófi ágyból való, értéke

igen szép, nagyhirű atyját is udvarolta sok nép, kővara egynehány úri lakóhely s ép (Thaly: Adal. I.136). Idehagyjuk ezt a szomorú lakóhelyet (Mik: TörL. 3).

lakta-hely-e: ∞ Az ő lakta helyén, Lovániumban, ismétrt etféle fajokat (Pázan: Kal. 181).

lato-hely: locus propatius, conspicuus Kr. [sichtbare stelle, aussichtspunkt]. Magos tornyok vagy egyéb lato helyek (Hall: Paizs. 1.126). Nagy épületet állit-fel egy szép lato helyre (Hall: IIIlist. III.136). A holt tetet ki-tették lato helyre (Pázm: Préd. 1000). Sokan hazokra latohelyre ezt iratták fel: memento mori (Megy: 3Jaj. II.152). Lato helyeken képek tetessenek ki (MNYil: Irt. Előb. 4).

legelő-hely: pascum Kr. [weideplatz]. A kiterjedt búkkfák ernyős sátorában legelő-helyére bocsatván nyájunkat, pásztori versékkal mulassuk magunkat (Fél: Jegyz. 905). A földet megemésztették, a legelő helyeket el-bűszhittették (Misk: VKert. 667. Telek: FLél. 196).

les-hely: locus insidiarum Kr. locus adspectandi MA: Bibl. I.199. [hinterhalt, anstand]. Meta venit ad locum, qui dicitur lessu hel 1251 (CodPatr. VI.59. Mel: Sám. 196. Hall: IIIlist. III.239). A magyar Kalanz fel találta a Luther les helyeit (Bal: Epin. 6). A les helyecből rájoc jöven: ex insidiis (Com: Jan. 150. Com: Orb. 261). A vadászok a les helyre menvén (Misk: VKert. 226).

lőfuttató-hely: hippodromus C. catadromus PPBl. [rennplatz] (Kár: Bibl. II.271).

lövő-hely: campus jaculatorius SI. schiessplatz, schiessstätte (Göres: Mát. 92). Négy taraszkot hozata, várba lövő helyökre igazitá (Tin. 126).

lövöldöző-hely: ballistarium PPl. [schiessstätte].

madártartó-hely: aviarium Nom.² 153.

magvető-hely: seminarium MA. [pflanzstätte].

malom-hely: moletrina MA. mühle, mühlstelle PPB. Pusztalomalom hely: locus molendini deserti Ver: Verb. 215. LevT. I. 87).

menedék-hely: asylum MA. PPl. Com: Jan. 124. freiert, freihaus PPB. (GyöngyD: Cup. 591. Bod: Pol. 94).

mentség-hely: perfugium, asylum MA. Mentséges hely: perfugium MAI.

mészárló-hely: [macellum, laniena; schlachtort, schlachthaus]. (Com: Jan. 79. Czegl: Dág. Előb. 33).

mulató-hely: pergula, deambulatorium MA. laquearium Kár: Bibl. I.631. sommerlaube PPB. Mulató helyi: pergulanus MA. (CsomaC. 33. Fél: Bibl. 180. Toh: Vigaszt. 138). Nyárban a bialoknak igen kedves mulató helye az a sár (Mik: TörL. 84).

mű-hely (néhel Gyöngy: KJ. 51. *műhely* MA: Tan. 20. *műhely* Tel: Evang. 1.436. Toh: Vigaszt. 231): officina, ergasterium C. fabrica MA. werkstatt PPB. Com: Vest. 138. Szővő műhely: textrina C. Nyomtatott Colosuarat Heltai Gasparne műhelyben (Mel: Herb. Cím.). Eretnekek műhelye a biblia (Czegl: MM. 102). Koholó-műhely, vünnye (Com: Orb. 137). A varga a műhelyben (in sutrina) dolgozik (Com: Jan. 98). Az agyvelő a páráknak vagy gőzölgeseknek műhelye (Fél: Pesti. 23). A repülő szikrák dognak a néhelben (Gyöngy: KJ. 51).

ács-műhely: [officina fabri; zimmernauwerksstatt]. Ács műhelyben, a-vagy is kovicsnak kohójában (Csúzi: Síp. 218).

borbóly-műhely: tonstrina C. barbatorium PPl. barbiertube PPB. (Com: Jan. 115).

fazékas-műhely: figulina C. [töpferei].

kovács-műhely: ustina, officina, ferraria; schmiede, eisenwerkstatt PPB. (Kem: Élet. 73).

könyváruló-műhely: libraria C. [buchladen].

könyvnyomtató-műhely: typographia, chalcographia MA. buchdruckerei PPB.

ötvös-műhely: aurificina MA. goldschmiedswerkstatt PPB.

varga-műhely: sutrina C. MA. schuhmacherwerkstatt PPB. Vargának műhelyek: officinae cordonum Erasm: Erk. 14

néző-hely: conspiciūm C. [schauplatz].

nyugovő-hely: [ruheort]. (GKat: Titk. 80).

oltalom-hely: locus refugii, asyllum Kr. [zufluchtsstätte]. (Veresm: Tan. 99. Káldi: Bibl. Makk. 11 : 41. Kr.).

örálló-hely: specula, conspiciūm C. der ort, wo man wacht stehet PPB. [wachplatz, wachtposten]. Vigyazo torony, ör állóhely (MA: Bibl. 3). Az árboz fáuae ör álló helyén avagy kosarán: supra galeam seu corbeum (Com: Jan. 89). Kerengyk ő őryzew heleketh (ÉrsC. 531b).

palántáló-hely: seminarium MA. ein ort, da man lin pflanzet PPB.

pálya-hely: stadium Kr. [rennplatz]. De kis mező, és szűk pálya-hely vala ez ahoz, hogy . . . (Gyöngy: Char. Előb. 13. 126).

pályafutó-hely: stadium, decursorium, catadromus C. MA. laufplatz PPB. Pallia futo helyt ezenaltam (Mel: SzJán. 284). Mig az harc és pályafutó helyen vagyonk, árthatunk vagy használhatunk magunknak (Pázm: Kal. 801. Szöl: Dáv. 9. Alv: Post. 1.373). Pályafutó helyem vólt füleki mező (Thaly: Adal. II.405).

pelengérés-hely: gemoniae scalae MA. PPl. reorum cippus PP. locus, ubi cippus infamis servatur MAL. [prangerstätte]. Pölönger hely (MA: Préd. 186).

pénzváltó-hely: argentaria MA. *mensa publica PPBl. wechsellbank PPB. Pénz váltó helyét félben szakasztani: argentarium dissolvere Com: Jan. 191.

pénzverő-hely: argentaria C. [münzamt]. (Thaly: RT. 13).

plántáló-hely: seminarium C. [pflanzenstätte].

pohártartó-hely: [gläserschrank, kredenz]. (Com: Jan. 110).

rejték-hely: latebra, clausum, conclave, abditum, conditorium, penetrabile, impenetrabile, latebrosus C. locus occultus, latibulum MA. verborgener ort, höhle PPB. Rejtek helyen vagyon: in penetralibus (JordC. 431. 670). Zywennek reйтеk helyeben (KrizsC. 47). Atkozt minden, valaki a mester embernek keze munkaiat reйтеk helyre tenendi: maledictus homo, qui opus manuum artificum ponet in abscondito (Helt: Bibl. Yyy4). A pitvarból a több félén rekesztet házakban avagy rejtek helyekben menetel vagyon (Com: Jan. 107). A búnek undorsága, hog rejtekhelyet keres (Illy: Préd. I.448). Rejtekes hely (Pataki: Reg. 51).

rejtékheyes: latebrosus MA. voll höhlen PPB.

rejtő-hely: latibulum PPBl. [versteck]. (Tel: Evang. I. 274).

rejtő-hely: ∞ Az ő rejtő helyekben fogják magokat (Com: Jan. 44).

rév-hely: portus, trajectus, ostium MA. wo man überschiffen kann PPB [fähre, hafen]. Lakic a tengernek rév helyein: habitat in introitu maris (Kár: Bibl. II.133). Kikötő ré-hely (Tobi:

Vigaszt. 9). Ki-szallo rév hely (Megy: 3Jaj. II.181). Csendes rév helyre juthassunk (Apafi: Vend. Előb. 11). Az ő hajóját a tsendes rév helyre kiszállította (Drég: Spec. 64). Reh hely, az az portus (ExPrinc. 148).

rött-hely. *Ravátalok [?] vagy rött helyek: domus censae, fundi censi, latifundia censa PP.

ruhatartó-hely: vestiarium C. MA. [garderobe].

seb-hely: cicatrix C. MA. Com: Jan. 60. narbe, wundmal PPB. Seb hely, vak seb: cicatrix PPl. (Hall: Patizs. 26. MA: Scult. 432). Mikor isten a vétket eltörli sebhelyet nem hágy (Czegl: MM. 39). Meg az elebbi sebene helye be nem színeltetven, az első vitezek között harczol vala (Forró: Curt. 140).

sebhelyes: cicatricosus C.

sétáló-hely: cavaedium C. ambulatorium, deambulatorium MA. spaziergang, ort zu spazieren PPB. (Káldi: Bibl. 300. Com: Jan. 107. 122). Vagyon két gyönyörű sétáló helye az városnak (SzCsomb: Utleir. 163).

sík-hely: [planities; ebene]. Hegy avagy sík hely (Megy: SzaÖröme. 282).

sokadalmas-hely: emporium MA. [marktplatz].

szállásfogadó-hely: [diversorium; herberge]. (Mel: Préd. 155).

szállástartó-hely: ∞ Hol vagion az szallas tarto hel? ubi est refectio mea? (Fél: Bibl. 78).

szálló-hely: [diversorium; herberge]. Fekete őtet a iazolba, mert nem uala ő neki hel a zallo helben (MünchC. 110). Éczakára szállóhelyemre visszajöttem (MonIrók. XV.163). Miképpen iltünk a lovon, és mint várták a szállóhelyet elérni, az egész multságom volt (Mik: TörL. 17. lev.).

szék-hely: 1) [sedes; sitz]. Leen kedeeg ez nagy zeek heel, nagy wdvar az magass thabornak hegyeen (ÉrdyC. 461b). Sedes Siculicales vulgo szék-helly dictae (Otr: OrigHung. 134. 37). 2) locus judicarius MA.

székes-hely: 1) [sedes] civitas cathedralis Kr. [sitz, hauptstadt]. Zent haromsagnak zekeshelye (PeerC. 286). Az menyorgagb emekem zekős helyem: caelum mihi thronus est (JordC. 731. Istv: Volt. 2). Hogy ne pusztitanák az király lakó és székes helit (MonIrók. III.70). A budai székeshelyből ki-rekesztették királyunkat (Sall: Vár. 3). Jerusalem tellyesseggel pusztalt, nem hogy székes helye lehetet volna az monarchia birodalmának (EszT: IgAny. 438). 2) provincialium causarum forum, curia temporaria PP. hobes gericht, ort wo hohe standespersonen zusammenkommen PPB Szekes helyre törvenyközni: litigare seu causare ad loca judiciorum Ver: Verb. 28.

szénégető-hely, szén-hely: carbonaria PPl.

szent-hely: 1) locus sacer MA. locus sanctus MünchC. 58. heiliger ort PPB. [heiligtum]. Szent hely az egyházban: sanctuarium MA. 2) asyllum C. Szent helyec avagy bé-futásra való menedék helyec: asyla seu refugia Com: Jan. 124.

szoros-hely: angustia; szoros C.

tábor-hely: castra; feldlager PPB. Táborhelyjáró: metator castru MA. Táborhelyem mellett lévő egy alkalmas dombra vonattam fel sátoromat (MonIrók. XV.523. Huszt: Aen. 4).

tanító-hely: auditorium C. schola Kr. Harmintz egész esztendeig e földön az ő tanító-helyén forgódván (Pázm: Préd. 207).

tanuló-hely: ludus literarius PPl. [schola; schule]. Szabados öreg tanuló helyec: lyceum Com: Jan. 156. Viaskodasnac tanuló helye (Magy: Nád. 74).

tartó-hely: *Befogadó; tartó hely, receptaculum MA. aufenthal, herberge PP.

tekejátszó-hely: [kegelbahn]. (SzCsomb: Utleir. 266).

telelő-hely: hibernacula C. hibernaculum MA. ein ort, wo man winter hült PPB. Haller G véle együtt az telelő helyre elmenjen (Monlrók. VIII.371).

temető-hely: [sepulcretum; kirchhof]. Harnat (dimyét) talaltam sydo temetés helyen, azokatt meg kúlttem kegelmednek tóby dyne között (LevT. I.97).

temető-hely: sepulcretum, sepultura, bustum C. coemeterium MA. kirchhof, begräbnis PPB. El temetek nagi sírassal Gamalielnek temető helyen (DebrC. 67. JordC. 38. LevT. II. 209). Az ő temető helyén: ubi sepelierunt eum (Kár: Bibl. I. 392. Zvon: Post. II.410). Bóldog-aszszony templomában való temető hely (Tárn: Szents. 27). A temető helyeket meglátogatni szentséges dolog (Czegl: MM. 257).

tér-hely: spatiosus locus, locus patulus, planities MA. weitläufiger ort, geraumer ort PPB. Escebe neue zenth Pál, hog nagh therhel volna belől (PeerC. 52). Ez zenth testót a kereszt-farol ala veneek, a ter helyen le theweek (WinkC. 100). Egy ter helyen tamada nagy feergebog (ÉrdyC. 322). Helhezted ter helyen en labymath: statuisti in loco spatioso pedes meos (KulesC. 67). A ter helyre rakuae inchockal (Helt: Zsolt. 124). Tér helyeken fízi őket: locis aequioribus (Deesi: SallJ. 47). Néhútt meg-hasadván a föld, egész útszákat el-nyelt: sok tér-helyeken magas halmok hányattak (Pázm: Préd. 1205). Magos hogyan építettett házát el-routván, a hegy alá tér helyre (in plano) építette (DBenkő: Flor. 30).

termő-hely. Boytorianor termő helye (Zvon: Post. I.357).

törvény-hely: forum, tribunal MA. gerichtsort PPB. War-megye szekyre, wagh akar nyemw thewryw helyre (Ver: Verb. 98). Törvény-tévő-hely (Mad: Evang. 400).

tűz-hely: focus C. MA. caminus MAI. furnus JordC. 20. craticula 87. feuerherd PPB. herd Com: Vest. 129. Tűzhelyecske: focus C. Tűzhely fej: comus foci PP. Az leen szentes ges ysten tyznok fystólghó tyzhele (ThewC.98). Tyzhelyere tene (a megfázott kigyót, Pesti: Fab. 12b). Az en tetemim meg egettetenec mint az tűzhez (Szék: Zsolt. 103). A kovács a vas hevétő, égető tűzhelyen a fújával bé-fújtat: ferrarius in ustrina fallibus insufflat (Com: Jan. 104).

udvar-hely: residentia principis SI. [curie, herrnhof, stamm-sitz]. Nemes udvarhely: curia nobilitatis Ver: Verb. 162. Lako udvarhelyetől: de domo solitao residentiae ejus 290. W kegyelmeenek hagyok az terebesy ndvar helyhez, kybe w kegyelme most lakyk, az ket falwt, egröst, keresztwrt, bele twdwan zaz haz jobagytot is helyekről es haznos helyekről aggyak ky (Radv: Csul. III.100).

üstztató-hely: natibula MAI. [schwemme].

ülés-hely. Fundus azaz az nemes üles hely: fundus seu locus sessionis nobilitatis Ver: Verb. 47. [hermsitz].

ülő-hely: sessibulum C. MA. sitz PPB. Zeretie az első főleket vacorakon es az első zeketeket sinagogacban (MünchC. 55). Le első hely (GKat: Tirk. 80).

ütés-hely: vibex [strieme, blane flecken vom schlagen]. A két ütés hely a veréstől vagyon: vibex a verbera est (Com: Jan. 61). Jesus, kinek ütés helyeivel meg-gyógyítottunk (Tárn: Bar. 44).

vacsoráló-hely: caenaculum, hexaclinon C. der ort, abends zu essen PPB. Az megl mutatott tñektők egh nagh vacoralo health (WinkC. 146. Kár: Bibl. 480. MA: Scult. 349. Illy: Préd. I.601).

váltáság-hely: [emporium; handelsplatz, marktplatz]. Az Corintus gazdagsagos marha valezaghel (Komj: SzPál. 109). Sokadalmokat is szörze, az vásánapról el véuen a szombatra rendelo, valezac helyeket is szörze (Helt: Krón. 37b).

vásárló-hely: emporium MA. niederlage, markt PPB. A templom, mellyet kereskedő és vásárló helyé tőtenek (Tel: Evang. II.608. Fr: SzJán. 27).

vég-hely: locus v. civitas confini SI. [grenzort]. A pogánt vég-helyeiből kiszorította (Land: UjSegis. I. Előb. 3). Véghe-lyeinek (finis) meg-oltalmazásiért hadakozott (DBenkő: Flor. 36).

vigyázó-hely: specula Com: Jan. 124. [wachplatz, wach-posten]. (Hall: Illist. III.147). Talám a kormányos mestert akarja vigyázó helyéből s hajójából ki-vern (Czegl: Japh. 7).

Helybéli: localis SI. [örtlich, im orte befindlich]. Münd az hely hely fratrek megl remwlenek (VirgC. 60).

Helyébe: in locum ejus Kr. [anstatt, an die stelle]. Balass wram heleben kywlgetek mast (RMNy. II.131).

Helyében: [loco; anstatt, statt]. Ty atyotoknak helyeeken: pro patribus vestris (JordC. 185). Az galambnak nyevgese va-gyon az enekeeles helyeben (CornC. 135). Hogy Herodes helye Archelaus wralkodne: Archelaum regnare pro Herode (Pesti: NTest. 4). Lészen az drága illat helyében bűdösség (Zvon: Post. I.7). Ő szölylon te helyedbe: ipse loquetur pro te (MA: Bibl. I.52). Az jó helyébe gonosszal fizettetec: reddidisti malum pro bono (MA: Bibl. I.42). Ha ennek halomása történnék, mind-járt más választatnék helyébe (Szal: Krón. 259). Oda van haj-dani tiszta ártatlanság, bé jött e helyében szinezett tsalfaság (Orczy: KöltSz. 199).

[Szólások]. Közézőn helyében közézőnt adni: par pari referre (Decsi: Adag. 4).

[Közmondások]. Jó tőt helyébe, iót ne váry (Decsi: Adag. 92).

Helyecske: 1) loculus C. locellus MA. kleiner ort PPB. [plätzchen]. Zent Ferenc ew zerzetinek kezdetiben laenak frater Leonal nemy helezcen (ElrC. 32). Ninczen auni heliezcske, ahol feiet le haithatna (Fél: Tan. 459). Apadno, csak Emaus-mellet-való helyecske (Pázm: Kal. 667). 2) loculamentum [küst-cheu, fäch]. A könyvnyomtató az helyecsékből, estákból (e loculamentis) az öntött betűket ki szedegetvén (Com: Jan. 160).

Helyecske: loculosus, loculatus MA. das viel unterschläge hat, voll fächer PPB.

Helyél: [loco; stellen]. Agyűit a várhoz tsak közel helelje (Könyi: HIRom. 159).

Helyén: in loco suo, apte, commode, congruenter Otr: OrigHung. II.55. [recte, bene; am platze, richtig, wol]. Helyén van: bene se habet Kr. Nemel igheknek ez kényben nagy-razatya heleen vaçon, nemelnek nin'en, my csak az ollan igek-rol irvuk, az melnek helen nin'en magarazatya (RMNy. II.43). Jól és helyén eset mondásokat el forgatván (Zvon: Post. I.586). Helyén kell ammac maradni, az mit szent Pál mond (MA: Scult. 83). Bóldogok, a kik magokat bírják: mert, noha istent kísirtik, és szabadoson élnek, de ugyan helyén vagyon dolgok (Pázm: Préd. 24). Vallyon ezek mint maradnak helyén, ha az vr vacs-orájában kenyér nem lészen? (Pázm: Kal. 713). Helyén beszél akkoris, nűdön azt mondgya (361). Jól, es igen helyen eytette tehát Sz. Agoston mondasat (Lép: I'Tük. I.281). Ha deákül tudsz: ha helyén van eszed (Szal: MVir. 442).

Helyén-való: [commodus, rectus; richtig, passend]. Tsen-des elme, helyén-való elme: liquidus animus PPB. Az nem helyén való jó akaratis gyakran árt (Decsi: Adag. 52).

Helyén, helyön: in loco ejus Kr. [anstatt, an der stelle].
Fehébe veté az orzagnac koronaát es ötet orzagliattata Vasti
helen (BécsiC. 53). Trombita szo helylen dobót fittette (Hosvni:
NS. 35). Az régi gabonát, az wy helyén kihánytatóc: vetera
novis supervenientibus projicietis (Kár: Bibl. I.114). A katzagis
helyén sirunk (Hall: HHist. I.49). Bor helylen igyunk ember
véreket (Huszt: Aen. 32). En ő néki attya helyén lészok, ő
énnekem fiam helyén (Tor: Eny. 169). Kopia helylen gusalt ő
kezeben veve (Petki: Virt. 11). Tartozik az több őse es hugai
helyen az pört viselni (Ver: Verb. Szót. 30). Tudvan azt ők,
hogy Sándor ötet annya helyen szeretne es tisztelne: haud
ignari, parentis eam loco diligi colique (Fórró: Cirt. 230).

Helyén-helyén: [passim; hie nud da]. Kezde predicalany,
es helyen helyen Iesusth ees emflyty vala bezedeben (ÉrdyC.
424b). Pelda-beszédek, kik között valóságos historiák-is talál-
tatnak helyen-helyen (Hall: HHist. II.1. Hall: Paizs. 7).

mi-helyen: simulac, quamprimum PP. [sobald, L. Mihelyt,
mihelyén].

Helyés: 1) opportunus C. accomodatus MA. [rectus; rich-
tig]. Helyesen: commode, composite, apte C. apposite PP. Helyes
ertelme (ÉrdyC. 540). Hogy hogy lehet helyős hat az jesuitak
mondata? (Alv: Itin. 101). Szabad volt és tellyességgel helyes
volt a férhez adott menyecskét megvetni (Com: Jan. 117). A
decretomokat meg másolni semmikeppen nem helyes, illendő:
decreta retractari nec usque-quaque conveniens est (135). Gon-
dossan, helyessen cselekszi az ő dolgait (196). Most már helyes,
fegyhetetlen papot hozzattunk (Nyr. XIV.461). Vegyék fel he-
lyesen, igazán, ejtsék ékesen (a nyelvet Fal: NU. 327). **2)** [bel-
lus; hübsch]. Helyes ábrázat (Fal: UE. 121). Berthonia száz a
fériaik trucczára helyes deák verseket irogatott (Fal: TÉ. 661).
3) localis C. PP. Helyessen: localiter C. Városi helyes lakos:
ein bürger KirBesz. 148.

[Helyésit]

Helyésítés: [probatio; billigung]. Am Esaias profeta, ennek
az tudománnak helyesítéseiert es erősítéseiert kette vagattatek
(Lép: PTük. I.22).

Helyésleg: per loca Káldi: Bibl. Math. 24. 7. Kr. [an
manchen stellen, stellenweise]. Heliesleg nemimenü keues iget-
ket szedegetuen belőlec: sparsim voces paucas carpentes (Mon:
Apol. 288). Nem mindenit vatoc, hanem esac helyesleg (418).
Helyesleg helyesleg: hic et ibi (Mon: Apol. 428. Kr.).

Helyesség: [localitas; das räumliche, räumlichkeiten]. Állati
tulajdonsági a testnek a láthatóság, tapogathatóság, helyesség
(GKat: Válts. II.1269).

Helyett, helyt: 1) vice, loco MA. anstatt, anstell PPB.
Ky helyet kele fel Eleazar: pro quo functus est (JordC. 221).
Halwan, hoğ Arkelaus vralkodnek Judeaban hw attyanak be-
lette: pro patre suo (360). Isten helyöt érdögöt ymadnak (ÉrdyC.
524). Az szemermetteseg, mertekletesség heliöt merezeg, te-
kozlas uralkodie uala: pro pudore, pro abstinencia audacia,
largitio vigeabant (Decsi: SallC. 3). Te töttél engemet királlyá
az én atyámnac helyette (Kár: Bibl. I.304). A pisztráng helyet,
torkotokra ne füllön az istráng (Csúzi: Síp. 178). Gyonás helyt
mondandó imádság (Bél: Comp. 181). **2)** instar MA. [pro, prout;
als, für] gleichwie PPB. Augustos igen meg vta es ellensig
heliet szamlala (Szék: Krón. 77). Im hól az berenác legyenee
fa helyett: habes juga bonni in usum lignorum (Kár: Bibl. I.
300). Légy atyánc helyet minekőnc: habeamus te patrem (MA:
Bibl. I.235). Hadd uralm mergedet édesség helyt igyam (Ágost:
Zar. 392). Misként is gondolkodnám, ha helyettök volnék (Mik:
TörL. 75).

Helyhét (helhőtee ÉrdyC. 444b. helhőteek 512. helhőtnek
CzechC. 5. helyhítésben Cseng: Jer. 122): colloco MA. [pono]

stellen, ordnen, an einen ort setzen PPB. Helyhető: locator
PPB. Ioseph a testet betakara tízta gólcha es helhete azt ő
vy koporsoiaba (MünchC. 69). Helyhessed hw bele az zekrenth:
pones in eo arcam (JordC. 78. 221). Zekrenben helhetyk (ÉrdyC.
170). Tyztőlendew feyodelmet nagy tyztősseeggel ow zereimes
yegyeseenek koporsoyaban helhőteek (515b). Engem ellensig
kezebe sem rekeztel, en labaimot ter helen helheted (DöbrC.
76). Tho kenydra nagyob kenth, serelmedre serelmeth helhete-
nek (PozsC. 4). Az én lelkenet ű rea helhetem: ponam spiri-
tum meum super eum (Sylv: UT. I.19). Földet, menyet melly
nap isten helhete (Born: Ének. 538). Lakohaylkát az ő szent-
ségis helyén helyheti (MA: Bibl. V.41). Fiait egymástol messzse
helyheti (ACsere: Enc. 209).

lő-helyhét: [pono; stellen]. Az tyzen keth keweke hely-
hete le Joswe Galgalban (JordC. 292. ÉrdyC. 632b).

mög-helyhét: ∞ Myudden kwt feyeet ew benne helyhette
megh (ÉrdyC. 453).

Helyhétés: [collocatio; das setzen, ordnen]. Helyetlen hely-
hétés: cacosyntheton MAI.

Helyhöz: colloco Kr. [pono; stellen, legen]. Ur vvt Abraam
kebeleben helhezie (HIB.). (A város) vazyon helyhezettween
Nylus vyznek partyan (ÉrdyC. 547). Minden mi erőnc az elmé-
ben es az testben helyhezettet: nostra omnis vis in animo et
corpore sita est (Decsi: SallJ. 1). Őh felségis jászol, mellyben
nem barmok szénája, hanem angyalok kenyere helyhezetik
(Pázm: Préd. 107).

Helyhész: [loco, pono; stellen]. It az számot vgy kel
helyhésztened, hogy az első szám az vtolsó számmal egy ne-
uezeten legyen (Helt: Arithm. G2). Helyhészte [helyhezte?]
Adánót ő társával (Bes: HÉnek. A2). Minden gondolotit Mu-
rányban helyhezti (Gyöngy: MV. 10).

[el-helyhész]

el-helyhésztes: [positio, locatio; das stellen, ordnen]. Ez
az geometrica progressio nem egyéb, hanem számoknak igaz
proportio szerént valo felhaladása, és annac el helyhésztese
(Helt: Arithm. F3).

Helyhésztet (helhőstetes KBécs. 1572. F): loco, colloco,
pono, subrogo C. statuo MA. stellen, setzen, darstellen, aufrich-
ten PPB. Keuesen voltatok hyuek, sokak felet tyteket hely-
hezettek (EhrC. 114). Folyo vyzken helyhezette weth: super
flumina praeparavit eum (KulesC. 44). Angeloknak kara fogagya
evtet es Abrahamnak kebelebe helyheztesse evtet (DomC. 146).
Az oly varass el nem enezhetyk, ky az hegnek felette helhez-
tetött: non potest civitas abscondi, supra montem posita (JordC.
365). Zylee hw egyetlen egyyeet, es helyhezettee hwét a ya-
zolba, mert nem vala egyeb helye hwneky a zeenben (522).
Tegedet ű te fisztedbe helyheztetet (Helt: Bibl. I. T4). Talaltok
egy gyermecket polaba takartat a iaizolba helyhezettett (Pesti:
NTest. 117). Ime a hely bova ötet helyhezettették vala (Tel:
Evang. II.2). Oltart helyhezettetni: aram constituere (Mon: Képt.
14). Az édenben holott helhezteté isten az embert in paradiso,
in quo posuit deus hominem (MA: Bibl. I.2). Helhezette cheru-
bimokat az életnece fájának őrizetiért: collocavit Cherubim ad
custodiendum viam ligni vitae (4). A zidó népnek el-romlott
országát ő-általa előbbi bősitilletes rendibe helyhezteté (Pázm:
Préd. 211). Istenben helyheztesd reménségedet (Pázm: KT.
21). A szenteknek számoc közzé helyhezetteti vala (Com: Jan.
130). Aban vala helyhezetteti minden ő reménségek, azon tsűg-
nek fűgnek vala (GKat: Válts. I.418). Oh, ki helyhezettene en-
gem a pusztában, az utonjáróknak kedves szállásiban (Thaly:
Adal. I.58). A mulatságot előzé magától és helyibe helyhezteté
a tndományokhoz való szeretetét (Mik: MulN. 307). Egy ne-
zetes bősit, a derék és tellyes bősitességnek sommáját a mér-

tékletességben helyhezette (Fal: UE. 407). Nem rossz-e a világnak bűnök mulandóságában és árnyék-semmiségében minden boldogságát helyhezetni (Fal: NA. 139).

be-helyhézttet: illoco Kr. [einstellen, einsetzen]. Ferdinand behelyhéztté Despotot a moldvai vajdaságba (Monlók. III.107). Az embert az örök életben be helyhezettette, és halhatatlanná tette (Lép: FTük. II.109).

el-helyhézttet: locito C. disloco Kr. [stellen, setzen, ordnen]. Szépen el helyhezetteti: in quadrum redigere (Decsi: Adag. 71).

lő-helyhézttet: [depono; legen, niederlegen]. Embernek ftyanak nynezen hol hw feyett le helheztesse: filius hominis non habet, ubi caput reclinet (JordC. 376). Ezeeben tarttya vala mynd ez yghkeeth, le helhezttveen ew zyweeben: conservabat omnia verba haec, conferens in corde suo (ÉrdyC. 112b).

vissza-helyhézttet: [repono; zurückstellen]. (Mik: TörL. 66).

Helyhézttetés: collocatio, dispositio, positio, positura, positus, situs C. locatio MA. stellung, ordnung PPB. [lage]. Harmad az menyey boldogságnak yeles helyeen valo helhözttetesről (ÉrdyC. 487). Az testy zepsegl al az tagoknak alkalmas helhözttetésiben (TibC. 99). A tartományoknak helyhesztetéseket, állásokat le-írja (Com: Jan. 171). Hegyen való helyhezttetését maga magyarázza (Sám: 3KérI. 27). Ezeknek e jelenvalo életben ez helyhezttetések (Illy: Préd. I.49).

Helyhézttetetlen: illocabilis C.

Hellyel-hellyel: passim, suis in locis MA. [hie und da, stellenweise]. Hellel hellel sokan vannak (LevT. I.143). A deae biblia helyel helyel a görög bibliából igen homályosan irattatott (Helt: Bibl. I. c3). Hellyel-hellyel bánya városoc vadnac (Helt: Krón. 7). Estenee hibác és fogyatkozásoc helyel helyel (Zvon: Post. II. Előb. 2). Hellyel-hellyel masutt-is láthatni ilyeneket (DKal: Ker. 468).

Helyre: [bellus; hübsch]. Helyre leányzó, jól vagyon formálva: sie ist wol gestalt (KirBesz. 51).

Helység: 1) locus competens MA. eine ordentliche stelle PPB. Az szelek es égi haboruk ellen helysegeben tartják az nagy fát (Lép: FTük. II.13). Hatalma az orszagnac fejedelmere az papara szálla, az felső helysege penig, kit annak előtte soe időckel szorgalmatossággal kereset, szinten veghez vitetek [?]. (EszT: IgAny. 415). 2) pagus, villa, vicus, mansio, communitas SI. [ortschaft]. Az helysege ez dologban pwrws (LevT. I.87). Sokan mind nemessek s mind egész helységek-is papjaikkal egyetemben a réformata vallásra térének (Bod: Pol. 77). Ős helység, ős jószág (Fal: Jegyz. 935). Vagy bíró vagy esküdt ember a helységbe volt ő (Gvad: RP. 2).

Helyt, helyütt (helyőt ÉrdyC. 81b): [loco; -wo, an—orte, an—stelle]. Minden helyőt: ubilibet Ver: Verb. 287. Meg vgy mond masot helyőt (ÉrdyC. 81b). Mynden helyt yeles dologban foglalatus volt (556). Sok helyt (LevT. I.306). Nednes kődők fognak ezauarogni, de nem minden helet bocziatnak essét (KBécs. 1572. k3). Több helyt (MonOkm. VI.20). Őtet Pest elein oly helyütt hadjuk, hogy mindenfelől vigyázhasson (RákF: Lev. I.364). Mit keresne olyan helyt? (Mik: MulN. 215). Más idegen helyt akarom felkeresni (308).

azon-helyt: actutum, continuo, profutius PP [auf der stelle, sofort. L. Aazonhelyt]

mi-helyt: simulac, quamprimum PP. [sobald. L. Mihelyt]

Helytelen (helyetlen Pázm: Kal. 412. 676. Liszt: Márs. 126): vitiosus, erroneus, mendosus, ineptus, non appositus SI [unrichtig, unstatthaft, falsch]. Majd helytelen: subabsurdus: hel-

telenül: subabsurde, enormiter C. Helyetlen helyhetés: cacosyntheton; helytelenül czáczagoc, zaygoc: blactero MA. Sokszor helytelenül, és illetlenül szólottak a sz. írásban (Pázm: Kal. 412). Helyetlen munka nem leszen, ha rövideden ennek eredetét feljegyzem (676). Régi eleinket, s ő utannok minket helytelen ragalmaznak (Liszt: Márs. 126). Nem mondok helytelen dolgot, csak ne ríjogass (Czegl: BDorg. 404). Adának-ki egy írást az isten beszédéről, melyet helytelennek lenni igen hatalmasan megmutatott Laskai Péter (Bod: Pol. 40). Helytelen hírmondó nem akartam lennem (PhilF. 69). Némelyek helytelen jobbításokkal akarják a dűtsősséget magokra raggatni (Könyi: ÁM. Előb.).

[Szólások]. Intem is az jó atyámfát Balassy Jánost, hogy az mi kész pénzt ő nekie hagyok, ne hogy azt haszontalanul és helytelen helyben elköltse (Radv: Csál. III.206b). Szükség fölöt helytelen helyre költetnec az isten javai (Zvon: Post. I.560). Jozsagat helytelen helyre kezd vesztegetni (Ver: Verb. 103).

Helytelenkéd-ik: ago inepte, erronee, non apposite SI Szíve gondja annál jobban nevelkedik, habzó gondolatja jár s helytelenkedik (Gyöngy: KJ. 2. 21).

Helytelenség: [ineptiae; fehler]. Rosz gazda, de czifraságot szerető, jószágát elvesztegető, egyéb helytelenségei szántalanul voltak (Ház. I.136).

Helyűnnen, helyűnnét: [de loco, de locis; von, von—orten, von—stellen]. Igen sok helyűnnen megh bizonyíthatnam (Pésv: Fel. 73). Az hōnnét mit rendeltünk, sok helyűnnét telik ki (MonOkm. XXIV.331).

Helyűvő: [ad locum; an einen ort]. Gonossag ez oly helyűve igazítani az Antichristust, az mely ingyen nūtsen (EszT: IgAny. 468).

HEMzség: nyűzség, bozsog SzD. [wimmeln]. Űgy hemseg mint pondró (Gvad: Orsz. 113).

HÈNGÉR, HÈNGÈR: carnifex MA. tintinnaculus PPB. scharfrichter, heuker, peiniger PPP. Hobér, henger: henker Com: Vest. 122. Meg paranczola, hogy meg herélnéc Bolat, de a henger meg keserőle a szép gyermeket (Helt: Krón. 46). Az isten ad a satanac hatalmat a bűntetésre mint bohernak, mint az bíró ad az hengernek (Mel: Szám. 239). Az henger papista papok (201). Boczata penig ismeg kőueteket es henger szolgálkat a Saul (Mel: Sám. 79). Nem akaranc indulni erre a király szolgálai, hogy az Jehova papjait henger modra le vaguainak (93). Vram gyilkosá lőt, vram boherá lőt, leanya hengere lőt (Illyef: Jephth. 28). Nem nehezebbe az hengerc kinzasi mint néha az betegsege gyötrelmi (Prág: Serk. 476).

Hengérség: [tortura]. A pápistác gyakorolják a lélek isméretnek hengérségét, midőn fűlbeli gyonást tészne (Apati: Vend. 616).

HÈNGÈRÈD-İK, HÓNGÖRÖD-İK: volvor, volutor SI. [sich wälzen]. Egy arany-alma közikbe hōngörődik (Hall: III. list. III.52). Hengeredni (MA: Tan. 746). [Vö. HÈNTÈRÈD-İK, HÓMPÖLYÖD-İK].

alá-hengéredik: devolver Kr. [sich herabwälzen] (Pázm: Préd. 1079. Kr.).

elő-hengéredik: provolver MA. für sich gewälzt werden PPP

lő-hengéred-ik: devolver; abrollen, herunterrollen. Vala homan le-hengeredni: in *praeceps volvi PPB. Egy olyan ember, a kin a szép tanács nem fog, hanem erővel a toronyok tetején mászkál, méltó, hogy lehengeredjen (Fal: NE. 37). Nem vagyok azok a királyok közül az első, kik fényes méltóságok-

ról lehangorodván, nyomorultul végezték életüket (Fal: TE. 675). A fáról lehangorodott a madár (Könyi: VártaM. 51)

vissza-hengérédik: [revolver; sich zurückwälzen]. Vissza-hengeredött: revolutus C. Visszahengeredő: revolutibilis MA. das sich wieder umwälzen lässt PPB.

HENGÉRÉD: volutor MA. hin und her gewälzt werden PPB. Kerek hengergő alma: *volubile malum PPB. Leesnén a földre, hengereg vala: elisus in terram volutabatur (Helt: UT. L6). Hengörög vala (Fél: Bibl. 68).

hátra-hengérég. Hátra hengergő: revolutibilis MAI.

Hengérgés: volutatio MA. volutatus; wälzung, windung PPB.

Hengérget: convolvere C. voluto, convolutio MA. provolutio; sehr oft herumwälzen PPB. Környül-hengerget, forgat: circumvolvo; forgató, hengerítő, hengergető: volvens PPB. Köveket hengergetének (JordC. 311). Az ew monyayt nynt [mynd] ky hengergety wala az fezekbowl (Pesti: Fab. 70b. Fél: Bibl. 50). Hengerget egy nagy követ (Lép: FTük. 3).

ösze-hengérget. Ösze-hengergető: convolvens MAI.

Hengergetés: volutatio, volutatus MA wälzung PPB.

Hengérit: advolvere C. volvo, voluto MA. wälzen, hin und her wälzen PPB. Folyül reá hengeritem: supervolvere C. Oda hengeritem: advolvere PPI. Hengeríte nag követ (volvit saxum magnum) a koporso aítara (MünchC. 69). Josef egy nag kewet henghereyte a koporsónak aytoyara (JordC. 512). Josef az sirnek aitoiara nag merőkövet hengereitete (DöbrC. 443).

alá-hengérit: devolvere C. [abwälzen].

el-hengérit: pervolvere C. provolvere MA. fortwälzen, weg-wälzen PPB. Ki hengereiti el nekőne a követ a koporso aítarul? (MünchC. 105). Elhengerít a követ az koporsónak aítajarul (Tel: Evang. II.116). A kő el-vólna hengeritve (Mad: Evang. 307).

elő-hengerit: provolvere C. [vorwälzen].

környül-hengérit: circumvolvo MA. circumverto, umkehren, umwenden PPB.

lő-hengérit: devolvere MA. hinabwallen PPB. [hinabwälzen]. Le ne hengeritsen a székről (Fal: Const. 831).

vissza-hengérit: revolvere C. MA. wiederumwälzen PPB. [zurückwälzen].

visszahengérithető: revolutibilis PPB

HENTÉRÉD-IK: [volvor, volutor; sich wälzen]. Egy agát a földről úgy döfött, hogy mindjárt melléje halva hentörődött (Könyi: HRom. 125). [Vö. **HENGÉRÉDIK, HÓMPÖ-LYÖDIK**].

HENTÉRÉD: volutor Kr. [sich wälzen, rollen]. Hadgya haragban hentergeni és keülységben (az ágyban fekvő, Zrínyi: ASyr. 24). Hentörög az maga sebében (193). Hogy a vízbe hentergeten (Hall: HHist. L71).

ki-hentéréd: [evolver; sich hinauswälzen, herausrollen]. Egy bumbi kihentergett éppen a hidlásra (Monlók. XXIII.422).

Hentérget: convolvere PPB. [wälzen].

HENTÉS: Ianius PPB. [fleischhauer]. Mészáros avagy hentes: Ianius vel Ianius Com: Jan. 79.

HENYE: torpidus, deses MA. faul, trág, lausam PPB. Henyén: otiose C. negligenter MA. Henye s here, csak hasokot hizlaló emberek (Pós: Igazs. 592). Henye barátok (Tyuk: Józ. 421. Alv: Post. 1280). Uri tisztben duskáskodgyanak,

üllyenek, és henyélve hívalkodgyanak (Biró: Ünneq. C2). Mikor henyén hever testünk, legjobban jár kél, bujdosik elménk (Fal: BE. 586). Nem is temjényezek henye lustaságnak, nincsen beese nálam munkátalanságnak (Orczy: Küth. 124). Nézzd, tarolt henyeknek parantsol gárdián (Orczy: Költész. 7). Dús gazdag henye polgárok (43).

Henyel: otior, desideo, ferio C. torpeo, torpesco MA. müssig gehen, müssig sitzen, faulenzen PPB. Zrínyi. 1430. Mit allatok itt egész nap henyelve? (Land: ÚjSegits. L547).

el-henyél: negligo MA. versiumen PPB. Mondgyac de fic el henyelie: dicunt enim et non faciunt (Mon: Apol. 30). Akarják az én titkaimat érteni, magokat és üdvösségeket el-henyel-vén (Pázm: KT. 182. Káldi: Bibl. 321). Mi a nagy dolgokat csak el-sikkasztjuk s henyéllük (Czegl: Dag. II.2).

Henyelés: negligentia, otium C. socordia, desidium MA. desidia; nachlässigkeit, faulheit, trägheit PPB. Az mi népeinc henyelessel, faczka metelgetessel, ragalmazással es ezer lütsigal mulattac el ünnepet (Born: Evang. IV.521. Zrínyi. L18. 158).

Henyelkéd-ik: [otior; müssiggehen, faulenzen]. Ha az czalados ember czac a berese hagyja a dolgot es ő maga henyelkedic, így iar mint ez kazdag, kinec marhajat safura mind el tekozotta (Born: Evang. IV.9b).

Henyelő: deses, otiosus, cessator C. reses, negligens MA. faul, trág, müssig, hinlässig, faulnzer PPB. Henyelő, hívolkodo: negligens, unfeissig Com: Vest. 137. Leghenyelőbb nép (Zrínyi. L20). Tizen-egy orakor forgasd elmédben a szőlős gazdát, ki a henyelőket tizen-egy óra tájban maga szőlőjében hita (Tarn: Szens. II.62). Oly juhásztor, ki nem gondol nyájjal, hogy akármit légyen: csak öneki bőven sok gyapjat neveljen, mint henyelő here hasznával élhessen (Thaly: Adal. L12).

Henyéltet: [otiarı suio; müssiggelien lassen]. Mi itt henyéltetjük hasztalan magunkat (Könyi: HRom. 88).

Henyős: torpidus MA. faul, trág PPB.

Henyösség: torpor MA. faulheit, trägheit, unlust PPB.

HÉRBATÉ, HÉRBATEJ: [thee] (VectTrans. 25). Kávé, czukorkodi és herbaté bornál jobb volna (Thaly: Adal. II.387. TörtT. III.402). Herbathejhez való fogantýus ibrik (Ilaz. I.283). Hasznos a boldog aszszony tövissének virágjából készített herbatéj vér pökés ellen (Váli: OrvSz. 46).

HERCÉG: dux MA. [princeps] herzog PPB. Herceq, Cherceq [személynév 1210. 1220] (VReg. 142. 180). Filii Herchuk 1283 (ZichyC. L53). Paulus dictus herceq 1378 (IV.47). Nabuchodonozor erzte egbe gúitenie a fedelmeket, birakat, hercegeket (BécsiC. 125). Te Bethlehem semmiuel vag küsebe Judanac fedelmiben, mert te belölled ió ki herceg (MünchC. 16b. JordC. 359). Geyssa herczek kylde el ew attyaffay wtan hogy syethneenek ky bozyaa (ÉrdyC. 399. 120. 295). Moabnak hercegi (DebrC.112). Herceg vagy vezer (CornC. 226). Zerzet-beliének hercege (DomC. 1). Ferdinandus herceg (Monlók. III.114). Hercegek, hadnagyok: duces (Com: Jan. 142). Nagy sok tiszteletes idegen hercegek, vallásunkbéliek, noha más nyelviük, a temetésre szomoruan gyűlnek (Thaly: Adal. L27).

érc-herceg: archidux PPI. erzhertzog KirBesz. 145.

fő-herceg: ~ Maximilianus, Austrianak fe hercege (LevT. L287).

Hercegi: ducalis Kr. [herzoglich]. Hertzegi tzmereket erget és a hőldnak szarvain akar állni, hogy lába alatt lássa a világot (Fal: NU. 350). A hercegi személy holtig játszott (Fal: NA. 147).

Hercégné: ducis conjux, ducissa SI. [herzogin] Lengel orzagnac hercegne azzoña (NádC. 524).

VectTrans. 9). Hernáztból iszákok, abrakos tanyisztrák, avagy
üres zsákok (Gvad: FNót. 102).

HÉRNÝÓ (*hernýo* C. PP. *hernyi* OrvK. 44. *hernyi* ? Káldi :
Bibl. Joel. 1 : 4. Amos 4 : 9. Kr.): oruca, convolvulus, involvulus, vo-
lucra, auriscarapeda C. anscaripeda, campō MA. graswurm,
raupe, holzwurm PPB. Szörös birnio : oniscus C. Szörös hernýó :
scolopendra PP. Com: Jan. 51. millipeda PP. Száz lábi szörös
hernýó : centipeda PPl. A herionac maradekat megóttó a éayua:
residuum ericae (BécsiC. 203. 220). Hernýot fadrul tiszteth
(KNagysz. 1579. A7. Misk: VKert. 261. GKat: Váts. II 19). Ten-
geri hernýó (Misk: VKert. 636).

HÉRRÉG : birrio Sl. Herreg, duunog, dorombol magában
(Matkó: BCsák. 238).

HERSEN : hers hangot ad, pl. midőn vmi érdes fölületen
alácsusszan CzF. Pallos hersenés (Bethl: Élet. II.319).

HÉRVAD (meg*heer*vathatatlan ÉrdyC. 72b. meg*hi*heer*vad*-
nak 650b. meg*hy*reada ThewrC. 29. meg*hy*ruad WeszprC.
37. *hirvad* MA: Scult. 109. Megy: 3Jaj. II.41. *hirvadas* Lép:
PTük. III.322): flaccéo, ablangveo, elangvesco C. marceo, mar-
cesco, flaccesco, langveo MA. verwelken, gelbmatt und schwach
werden PPB.

el-hérvad : immarcesco C. elangvesco MA. elangveo Med-
Lat. 206. müd und matt werden PPB. Az w zine az zenüedes-
nek miatta el heruadt (VirgC. 26). Mindenestwl ektelen es el
heruat (80) Holual reggel meg viragzic. estuere elheruadt
(Born: Ének. 331). Mi dolog hog te kiraly fia naprol napra igen
el östzöuerőszől es el heruacz? (Mel: Sám. 174).

ki-hérvad : elangvesco MA. sehr kraftlos und schwach
werden PPB.

még-hérvad : marcesco, contabesco MA. welk werden, ver-
schrumpfen, verdorren PPB. Megyheruad : pallestit NémGl.
121. Meghervadt a mi szívünk : elangvit cor nostrum (JordC.
287). Az kazdagh meghervad : dives marcescet (832). Meg
hervadot vala ew zyweeben leelkeben ez tylaghnaak vyragzosaga
es gyenyerősege (ÉrdyC. 413). Kezde az yfyywsaag meg her-
wadny (515). Zent Margyt azzon jzen meg heruadt (MargL.
207). Ayakai megheruadnak es minden tagi megkemehednek
(BodC. 22). Nemes eden kynek zyne soba meg nem hervad
(ThewrC. 96). A virág hamar meg-hervad, és szárad (Pázm :
Préd. 70). Meghervadt virág (Illy : Préd. II.214). Meg-hirvadot
ortza (Tyuk: Józs. 145).

méghevradhatatlan : [immarcescibilis; unverwelklich].
Aldot leegyen wr ysten, ky zepletelen es meg hervathatatlan
megh tartot (JordC. 843). Eeltesseetők az hyweket hogy vee-
gyeetők meg heerwadhatatlan dychőseeghnek coronayaat (Érdy-
C. 493). Meghervathatatlan korona (Gér: KárCs. IV.351).

Hérvadag, hirvadag : 1) marcor, marcedo, marcescentia
Sl. pallor [blässe]. Ahirvadag, mel te orcadat mégfogalta (BécsiC.
20. 2) [pallidus; blass]. Hirvadagh homallyos színű vala az
farka (az üstökös csillagnak, Misoc: Progn. 17).

Hérvadagos : [pallidus; bleich, blass]. Orczayaat hervada-
gossa teezyk (ÉrdyC. 420b). Mikor a fekély heruadagos es
vóres szabasu leend a ruhan: si alba vel rufa macula fuerit
infecta (Helt: Bibl. I. DDD4).

Hérvadás : flacciditas, langvor, marcor MA. gelbsein, ver-
welkung PPB. (Lép: PTük. III.322).

Hérvadat : pallor [blässe]. Arañnak hirvadatta : pallor auri
(AporC. 15).

Hérvadatlan : immarcescibilis MA. [unverwelkt].

Hérvadatos : [pallidus; bleich, erblasst]. Hirvadatos ortza-
yát czokolással, keseruesen illeti ortzayáual (Bes: HÉnek. B3).

Hérvadatosság : pallor NémGl. 129. [marcor; das ver-
welken, blässe]. Odh al testhe mynden hervadatossaaghnal kyl
(ÉrdyC. 169b). Hervadatossagot en kenemnac keserűsegeből
zenvettem (NagyszC. 1).

Hérvadékony : [marcidus; welk] (GKat: Gramm. B3).

Hérvadhatatlan : immarcescibilis; unverwelklich PPB.
Enghegyed ewneky, hogy ew raytok hervadhatatlan coronaat
velhesenek (ÉrdyC. 580. Sylv: UT. II.119. Illy: Préd. I.381).

Hérvadt : flaccidus, langvidus MA. welk, schlottericht, matt,
schwach PPB. [blass]. Inkab heruadotluac es zernűnee tette-
tóm (NagyszC. 4). Hiruadt lu : equus pallidus (Sylv: UT. II.
142). Hiruat es lual színű lo (Mel: SzJán. 177).

[**Hérvadtat**]

még-hérvadtat : [macero; welk machen, erleichen ma-
chen]. Meg hervattattyak hw orcza'okat : exterminant facies
suas (JordC. 370).

Hérvaszt : macero, flaccidum facio Kr. [welk machen].

el-hérvaszt : emacio Kr. [verwelken machen, aufreiben].
El hirvasztó nyavalya (ExPrinc. 195).

még-hérvaszt : ∞ Meg hervasztak ő orcaikot, hog em-
bereknek tessenek (DöbrC. 300). A pokol derével meg-hervasz-
tatott ágakat le nem vagdallya (Pázm: Préd. 26). Fel ne fual-
kodgyál sugár termetednek szépségében, melyet egy kis beteg-
ség meg-hervaszt és megrútít (Pázm: KT. 22).

HÉSS, HÖSS : interjectio gallinam abigentis MA. Hős
kakas, maid rám röpűlsz : tolle calcar ultorium (Deesi: Adag.
92). Hős kakas, mely begyes : papae nixus (212). Hess kakas!
lassabban kukorékoly! (Matkó: BCsák. 79).

HÉT (*hèt* BécsiC. 10. 47. MünchC. 4. *heeth* JordC. 766.
heel ÉrdyC. 509b. *hét* Fél: Bibl. 20. *héczer* Mel: SzJán. 178):

1) septem, septenus C. sieben PPB. Hétképpen : septifarium;
hét réti : septemplex C. Het [személyl. 1211] (Nyr. II.16).
Hét fiak : septem filii (BécsiC. 10). Hét napocban : diebus septem
(47). Hét zuzek napia (MünchC. 4). Valanac mű nalonc heten
atafiac : erant apud nos septem fratres (55). El vezen heet
fertelmes lelkeket : assumit septem spiritus (JordC. 392). Heet
zent augyalok alnak ew elette (ÉrdyC. 337). Lakozeek harmyc
het eztendert (MargL. 197). Het aínat fizess : reddo septuplum
(DöbrC. 151). Te neweztetel heethkeppen valo ayandoknak :
diceris septiformis munere (KeszthC. 454). Vitész embör vala,
csak heten indula (Tin. 46). Aki Caimot megöli, ezen hét kép-
pen alnac boszszt : septuplum punietur (Helt: Bibl. I. B3).
Minden hold földnek huszon het het pénzt kel érne (Ver :
Verb. 214). 2) hebdomas C. septimana MA. woche PPB. Ter-
rae Monyorokerek, Hettfehely, et Kewlked. Meta Hettefewhely
incipiens a Pinkoua peruenit versus orientem 1240. (CodPatr.
VI.13). Hetven hetec : septuaginta hebdomades (BécsiC. 157).
Naprol napra, hetról hetre (GuaryC. 71). Az harmad hetyn
adwentnak (LányiC. 8). Két egész hetigh (CsomaC. 571). Ve-
gzedel euell a mennykező hetet : imple hebdomadam diurnum
huius copulae (Helt: Bibl. I.P). Ma onnyi beti, hogy uramat
eltemtettem (MA: Scult. 891). Hushagyó hetében lött el a gyer-
meke (Nyr. XII.267). Egy dáma frissen forgolódzot a tántzban
egész héten (Fal: NA. 145).

[Szólások]. Sem *hete sem hava, s immár parantsolsz :
asinus de Aesopi puteo modo venis et jam exclamas PP. Én
hétbe kelve kiindulok innét (LevT. II.217). Ez héten itt
leszek, hétben kelve Patakra megyek (RákGy: Lev. 131. 179.
248). Mynt zokasok az fratereknek keetzer anagy harom-
zer heteben (DomC. 249). Hetet tart vala az cohnyan
(MargL. 22).

csonka-hét : [hebdomas ante diem Paschae; woche vor
ostern].

csonkaheti. (Evangéliom) önkéntes heti penteken (Dóbrt 191).

körérszt-hét: azon hét, melyben a keresztjáró körmenetek tartatnak CzP. Kereszt héten való vasárnap (MesékK. 34).

nagy-hét: charwoche KirBesz. 121.

süket-hét: ∞ Süket hétben, vagy gyümölcs őrto boldogaszony nap táján (Lipp: Cal. 11).

Heted: septimus MA. der siebente PPB. Heted napon: die septimo (BécsiC. 49. MünchC. 55). Kenyvesnek heted rezeében (ÉrdyC. 389b). Ezen heted hónap tizen ötödik napján (Kár: Bibl. I.111).

Hetedik: septimus C. MA. der siebente PPB.

Hetedször: septimum C. septimo MA. zum siebentenmal PPB. Hetedször keryed istenek irgalmasagát (VirgC. 1).

Hetel: septimam exigo Kr. [eine woche zubringen, eine woche lang frohndienst leisten]. Hetelni egy sem akar járni (RákP. Lev. I.250). Hetelő rend (Gér: KárCs. IV.288. 296. 310. 331). Ilyen hetelő rendben szolgál vala Zakáriás (Vajda: Kriszt. I.15. Kr.).

Hetes (*hetes* LányiC. 316): **1)** septemgeminus MA, siebenfältig PPB. siebenfach, siebener Adami: Spr. **2)** hebdomadarius PP. [wochen-, eine woche dauernd]. Meg aldoznáya az Jehovanac az hetes innepec áldozatját (Mel: Sám. 2). A kire haragos szemet mutat, hetes beteg utána: durante septimana aegrotans (Fal: NE. 156). **3)** hebdomadarius PP. [an wen in der betreffenden woche die reihe kommt, der die woche hat, wöchner]. Abbatissa, awag hetes [apácánál] (LányiC. 320). Az öreg istállót az Bodrogh parton csináló hetes és napi számos ácsoknak fizettem 8 frotot (Radv: Csal. III.27). Hetes drabant (Gér: KárCs. IV.286. 316. 320. 324. 455). Engedd meg, katonád lovát vakargassa, de alomját paraszt hetes-sel hányassa (Orczy: KöltSz. 151).

Hetevény: Plejades; siebengestirn, gluckhenne PPB.

Heti, héti: hebdomadalis Kr. [wöchentlich]. Hogy el-igazuljon a további beszéd: tessék most jó-dámak leg-aláb műl-félben számat vetni té-tova röpitett gondolatokkal héti s hónap-i tekekedetekkel (Fal: NA. 134).

Hétször: septies C. MA. siebenmal PPB. Bočasneg öneki, ha hecer napjában bűnhedie tebened (MünchC. 150). Ha bűnhendie atamfia hanzer bočasneg neki? hetzeriglen ő? (48). Hétszörrel nagyobbban ostorozlac a tñ bűnetekért: addam correptiones vestras septuplum (Holt: Bibl. I. I.114). Fizesd meg hetzerrel az mi szomszedinknac az ű kebelökbe az ű szidat-massagokat (Szék: Zsolt. 82). Hétszörrel kemeiben ostorozlac titeket (Kár: Bibl. I.111).

Hétszörös: septuplus Kr. [siebenfach]. Ezek super peccatores septuplum, hét-szeresek a gonoszokban (Pázm: Préd. 69). Hétszeresen: septuplo (Csúzi: Troub. 92. Kr.).

Hétszerte: septuplo MA [siebenfältig]. Hétszerte inkább meg-bűntettetic: septuplum punietur (MA: Bibl. I.1).

Hetüs: [wochen alt]. Tsak hat hetüs vala leánykája (Gvad: FNót. 33).

Hetven: septuaginta C. siebzig PPB. Itaka ő kő falit betuen kőnökletne magassagban (BécsiC. 11). Hanzer bočasneg neki? hetzeriglen ő? Monda amac Iesus: nem mondoc neked hetzeriglen, de heten hetzeriglen: usque septuages septies (JordC. 111). Hetven estendeiben (DomC. 1).

Hetvened: [septuagesimus; der siebzigste]. Hetvened ez-tendő: septuagesimus annus (BécsiC. 295).

Hetvenodik: septuagesimus MA. septuagenus PPB. der siebzigste PPB.

HETYEPEPTYE. Éltelre gerjesztő, hetyepetye: ein beissen; um ragout (KirBesz. 126). Egyék ebből a hetyepetyéből, jó féléből, ez hozza-meg a kegyelmed szája izit, appetitussát: siehe da, ein gar gutes gerichtlein (63). [Vö. **EGYEPEPTYE**]

HÉV, HÉ (*hevség* Helt: Bibl. LD2. *hëvség* Tof: Zsolt. 571. *höség* Mel: Herb. 5. *hëitő* 17. *heiség* Misoc: Progn. 8): **1)** aestus, calor, tepor Kr. [wärme, hitze]. Hévé-hozó: aestifer; heven vagyon: ferreo, ferveo PP. Heven vala: aestus erat (BécsiC. 161). Az telles napnak heweth bordonzok: portavimus diem aestus (JordC. 416). Alavalo palatzy [ig] rubaban zenwed mynd hewethi hydegőt (ÉrdyC. 471b). Heven hidegen futós (Börn: Préd. 550). Árnyékon szárazd, mert ha heven szarsztod semmire lézen (Mel: Herb. 49). Hevet hevet hideget ol kel szemnedni (Decsi: Adag. 103). Nyárban sűtős hew essőnecciele (Gis. G2). Hew vagyon, de nem sűtős (no. H). Mind hevét, hidegét az nyomorúságnak szenvednék (MonOkm. VII.206). Hében hidegben, éjjel nappal nyughatatlankodott (Pázm: Préd. 757). Kaszás hevet szenved, tengethesse életét (Kisz: Adag. 346). Ennek erkölcsin is kitetszett eleve dicsőségre vágyó nagy szívének heve (Thaly: Adal. I.129). **2)** fervidus, calidus C. [warm, heiss]. Meleg, hév: calidus Com: Vest. 121. Hévé víz, természetli hev fűrdő: thermae PP. Fluvius Heuyon (Anonym. 31). Hévízfő 1339 (Czinár). Hew hoboz hasonlattatly, mondatyk angustnak (ÉrdyC. 516). Mikoron nagy heu idvn hagnayak az hegiét (VirgC. 46). Onnan muloknak be fogadása hev jdevn anagy esevs jdevn (CorinC. 85). Igón hew földre megyen es soc azzo fathi gñth (NagyszC. 298). Hewho auag arato ho (Corp-Grann. 17). Sem hideg nem vag, ssem hew: nec frigidus es, nec fervidus (Sylv: UT. II.140). Ha az heusegre heu természetli orrosságot chynalnak, az is artalom (Frank: HasznK. 38). A bal ceezik heliet heü [ig] vassal meg sűtic vala (Szék: Krón. 25). Igen io minden heu betegség ellen (Mel: Herb. 24). Sem igen hideg, sem forro he nem vagy (Mel: SzJán. 126). Hévé tűzes kementze (MA: Bibl. V.10). Hévé betegségek es gyulad-sok (KLöcs. 1649. 34). Az nap délben leg hevebb (Zvon: Post. I.397). Nem olyan, mint az tűz vala, hanem sokkal hevebb es sűtőssob (Lép: PTük. I.118). Hévé hideg lelés (Nad: Kert. 301). Hévé kívánsig (Mad: Evang. 300). Jutalmul béremben őrdög hév poklot oszt (Rim: Ének. 71). Ezeket egy hév vassal a sebhöz tartasd (Cseh: OrvK. 37). Se nem hevek, se nem hidegek (Misk: VKert. 275). A hé természetli tűzes kisedet ha borral öntözöd, hamar megemésztet (Csúzi: Síp. 738). Az víz sokkal hévebb (Gvad: PFör. 24).

[Szólások]. Ezek ugy férnek egybe, mint az hévs az hideg (Pázm: Kal. 354). Mint ha hew kőre öntenél vizet, csak olyan: ma cum canistro (Decsi: Adag. 89). Hévé tej meghégeti száját (Cegl: Japh. 176). Fornak miként hev vizet az bőrében (Eny: Gizm. 18). Ha másut küldömbet tanítot, régi szokását követte, hevet hideget fűjt azon szájjal (Pázm: LuthV. 381). Pázm: Kal. 1766. 514. Kr. Pös: Igazs. I.702). Ne fűj bevet, hideget; ne hízlekedgyél mindenekhez magadat szabván (Ker: Préd. 283). Hevet es hideget fűjnak azon egy nyelvekkel (Pázm: Kal. 1766. 181. Kr.). Midőn ki-tanulta, hogy azokon a széles mezőkön a nap igen hevet sűtne: observato loci ingenio, quod et sol ibi accendit (DBenkő: Flor. 104). Hon gyün Okolicsányi hévé-lével (RákP: Lev. II.127). Délben rettenetes hévé-lével Szalai uram levele gyün (IV.706).

Heven (*heven* C. MA): **1)** fervide C. MA. hitzig, heftig, brünstig PPB. Purgatoriomban igen heven sűtő tűz vagyon (Lép: PTük. I.40). A kőles, ha heven a hasra tétetik, a has telerések ellen igen jó (ACsere: Enc. 238). **2)** [repente; eilig, eilend]. Melegen, heven, hamarjában: calide PPB. Meg lásd igen

heven ne kezd: vido ne nimium calidum hoc sit modo (Deesi: Adag. 122). Valamely dologhoz heven nyulsz, nem érszsz ahkán fáradságot (Prág: Serk. 526). Nem szaghottem (kedvetem), hanem heven belé kapván sebessen folytattam (munkámat), és remény-segemen kívül hamar által estem rajta (Fal: UE. 467). A szor-zalmatos bõlts sérényen, heven hozzá fog és a lehetetlen dol-gokat is ugy szólván gyõzi (470).

[Szólások]. Félek attul, hogy igen biztatjuk magunkat, de bizony heven teszük aláünk (ErdTört. II.383).

Hevenyében: 1) [in calore, in aestu; in der hitze]. Beme-nénc Izbosethnecz házaba midõn a nap leg heuénébe volna, õ kedig alszicz vala a déli aluó házba (Helt: Bibl. II.185). Az ember szerencsétlenségének hevenyében nehézen vészen vigasz-tiást bé (Kisv: Adag. 215). **2)** in flagranti, illico, instantanee Kr. [in der ersten hitze, in der eile]. Ha akorom heuenében oda ment volna (Helt: Krón. 190). Menieszõ keszfület leneni-ben vala (Istv: Volt. 21). Ha hevenyében fognák az dolgot, nem lenne foganatos tanitasok (Pázm: Kal. 675). Hevenyében heis falattia vellek (Bal: Epin. 9). Ha hevenyében patakok megszá-lotta volna, azt is megvehette volna (Szal: Krón. 180). A mit hevenyében találók, csak azt veszik meg (Monlók. VIII. 369). Azon hevenyében, hogy fiát vérében látta, el fordult tõle, és fel forrott mérgében (Fal: TÉ. 640). Nem akarja szerelmét hozzá illy hevenyébe ki-mutatni (Könyi: VM. 7).

Hevenyén: 1) [fervide; heftig]. Ezt-is igen hevenyen vitattyá a pápista docterek (Pós: Igazs. 1332). Hevenyében kívánnák, a mit meg-tilt az orvos (Mad: Evang. 656). **2)** [illico; sofort]. Vajha szent Istvánnak Bocskai Istvánja, Corvinus Mátyás-nak Iktári Gáborja, hevenyén nyomokba béhághatnak vala (ErdTörtAd. II.328).

Hevës: aestuosus, vehemens, concitatus, praeceps SI. voll hitze PPB. [hitzig, heftig]. Heves idõ: calida tempestas; heves-tizes: sanguinolentus, spirituosus PP. Heves, Heues, Heves, terra 1219. 1264. 1271 (Czinár). Az heues gyermecek kie nem alhatnak, czõpõnel (ennek a fûnek) az succusát es vizét kend az homlokára (Mel: Herb. 34). Az oroszlan igen heves természeti (Misk: VKert. 49).

Hevõsköd-ik: praecipitanter ago Kr. [sich hitzig benehmen, heftig sein, maasslos sein, eifern]. Erte ne heveskedgyél: akár-moly szemfényvesztõ tündérséggel forgatta magát elõtté a bõcsület; vajki hasznos leszke ez a mostani világoktalanította erkölcsre (Fal: NE. 31). Oly forró és buzgó heveskede a szives társasághan az istenes jószágokról, mintha a lelkek dol-gát reá bízták volna (Fal: NA. 175). A kik szer-kivül hevesked-nek kívánságokkal, azoknak késõbben légyen részek benne (Fal: UE. 433). Oktalan vétek a magára bántult, tsak magát betszõlõ heveskedõ szerelem (451). Heveskedõ áhátatosság (Fal: NU. 258).

Hevõsködés: [vehementia; das eifern]. Mennyit terhelték füleimet sovány izetlen beszédekkel, zajjal s heveskedéssel (Fal: NE. 20).

Hevesség: [calor, vehementia; hitze, heftigkeit]. Az te hevesegedet megh-engoztelied (VirgC. 37).

Hevetegës: hev, meleg, forró SzD. [calidus; warm, heiss]. Idegen helyekről darvak-is megh-ternek, heveteges helyről másova készülnék (Liszi: Márs. 60).

Hevit: fervefacio MA. heiss machen PPB. [wärmen]. Neme-lyeknek bort beveht vala (MargL. 37). Vala kedeg Peter alvan es magat beveitven (DöbrC. 466).

[Szólások]. Ferdinánd maga nekünk adta s engedte volna az országot, oly igen reá hevítettük vala (TörtT. IV.199).

méghevit: infervefacio C. fervefacio MA. siedend machen, heiss machen PPB. Fagat [függzát] heuetnek meg (RMNy. II. 98). Meg kely heueteny az kőuet (Frank: HasznK. 33).

[Szólások]. Valakit veszzszõ zéssel még-heviteni: vir-gis aliquom calefactare PPI.

Hevítés: calefactio C. [das wärmen].

Hevitész-ik: aestuo, ferveo Kr. [sich erhitzen, von der hitze geplagt werden]. Ha beteg lend es hideg leleteckel he-ueitezendic, hideg nize kerien (BécsiC. 268). Az hydogleles-nek hevsegenel igen hevetevznek (DomC. 34). Fõl keltec, hogy borral hevetõzzetec (Zvon: Post. I.560). Szomiusagtol se fely vagy nehez italtol, mikor heviteznel nagy furatsagodtol (Petki: Virt. 6).

még-hevitészik: ∞ Mikor menno, igen meg heuitezek es meg vereitezek az napnak melegsegetõl (SallMark. 16).

Hevitõ: aestifer, calorificus C. [erhitzend]. Az gyõrtýaufa gyümõlze hõnitõ, szárasztó (Mel: Herh. 17). Vashevétõ, égetõ tûzhely: ustrina (Com: Jar. 104).

Hévség: calor, calor, aestus, fervor, ardor C. hitze, grosse hitze, sonnenhitze PPB. [brunst, heftigkeit]. Vottetenec napnac hevségere es eyneç fagára (BécsiC. 101). Vrnac tûzõ es heusege, iol mongatoc vrnac (132). Viseltic napnac es heusegneç torhét (MünchC. 50b). Az eelietthõ allatok heuseghuek nyatta el za-radnak (JordC. 862). Törteneek, hogy nagy testy hewseeg ban-tanaa ewtet (ErdyC. 371). Az twz w heuseget meg engeztele (VirgC. 36). Hídegseg, hewseg (BodC. 3). V. akar meg fordni mert nagy hewseg vagon (Born: Ének. 670). Az pomagrana magna ió szomiuság heusege ellen (Mel: Herb. 5). Rekedõ heuseg (KBártf. 1583. D4). Nagy reckentõ heúség (Misoc: Progn. 8). Kivanságokban heuseg uralkodik (Lép: PTük. I.147). Azok-nak, az boldogtalanoknak, heusegek vagon a tûztõl (237). Reckenõ hevseg (Petki: Virt. 6).

Hévségës: [calidus, aestuosus; heiss, siedend]. Igen hévsé-ges: perfervidus C. Paranchola evket vetny zvrokkal telles hevseges vas evstben (CornC. 368). Vasárnap mértékletesb, az többi hévségesek (KNagysz. 1613. E4).

Hevül (el *hévül* Kár: Bibl. II.131. *heülni* MedLat. 31): calesco, inferveo, aestuo C. adaestuo MA hitzig sein, grosse hitze lei-den PPB. A naps annak wtanna elew iarula, ees lassan lassan a kowdews homalt mynd el tytyta, ees feneyt telleysegeel ky hochata, kezde az emher henlyny ees werytezy (Pesti: Fab. 45). Hídeglelésben hevülsz (Mad: Evang. 485).

[Szólások]. Eleit kellene vennünk, mig jobban reánk nem hevül [körmünkre ég] (Pázm: 5Lev. XXXIV).

ei-hevül: exaestuo Káldi: Bibl. Márk. 4. 6. Kr. [heiss wer-den]. Tészem az fazékat üressen az õ tûzére, hogy el hævülyön: ut incalecat (Kár: Bibl. II.131. Pós: Igazs. I.145).

fõl-hevül: incalresco, effervesco, excandesco, exardesco SI. [erhitzt werden, anfvallen, aufbrausen]. Atyafiak istenes elmél-kedéssel felhævülnének (Fal: NE. 57). Jó formán felhevüiltél a főemberek ellen, hanemia talán csak tréfás (66).

még-hevül: incalresco, intepeo, ferveo, sufferveo C. ex-aestuo, concalesco MA wol erwärmen PPB. [heiss werden, er-hitzt werden]. Borral mégheuõlt volna: incalniset mero (BécsiC. 49). Nap felkelnen mégheuõlenec es mert nem vala gókerec megazanac (190. MünchC. 37b). Tevzneel hevevlek meg (DomC. 234). Hög haluan a te zent kenidat, heundiessõnk meg a te meleg verõttul (WeszprC. 5). Mind éyelig mulatnac, hogy a bortol meg heüflyenec (Helt: Bibl. IV.17). Meg heuõlnék es izzadnak az nagy rekkenõ heúség miat (Mel: SzJán. 390). Sok helyen az folyo víz, ugy meg hævõl, miutha üstben forralnad

meg (Lép: PTük. I.26). Mivelhogy meleg volt, nagyon meghevültem (Köny: HRom. Told 189).

Hevülés: aestuatio, exaestuatio MA. grosse hitze PPB.

HEVEDER: 1) cingula C. cinctura l'esti: Nom.* 102. laterales MA. cingulum ephippiarium, ventrale, lorum subalare PP. gurt, bauchgurt PPB. *llevederrel megszoritani a lovat: equum cingulo constringere PP. Hevederrel ágyékinkat megkötözé (MA: Bibl. V.30). Kender heveder (VeetTrans. 17). Heveder felrántó szj (22). Hat új hevedert s egyéb szjju szerszámot adunk (MontME. IV.146). Vánkosos heveder, heveder szoritó szj (TörtT. XVIII.226). Elrohadott hevedere, megvetközött farkasbőre (Thaly: Adal. I.239). Jobbik valláról bal oldala felé fegyver tartó széles kék bársony heveder függött, gyenge him varással és napkeleti gyűgyökkel kiékesítve (Fal: TÉ. 638). 2) subscudes Com: Jan. 104. leiste, damit die latten und träme in einander gehaftet werden Adami: Spr. Ágy hevedere: lecti *instita; ajtó hevedere: replum PPI. Vasas-heveder (Szeg: Aqu. 41). Vas-heveder (42). A deszkákat hevederekkel edgyben eresztü, edgyben foglallya (Com: Jan. 104).

fa-heveder: subseus PPB. [leiste].

ló-heveder: cingula PP. PPI. *Heveder, ló-heveder, nyereg-heveder: cingulum ephippiarium, ventrale, lorum subalare; rossgurt PPB.

nyerég-heveder: cingulum ephippiarium; sattelgurt PPB.

[Hevederöl]

mög-hevederöl: [sterno; satteln]. Meg hevederle a szamart: stravit asium suum (Helt: Bibl. I. 14). Meg hevederlék a szamart az ő attiknac (Mel: Sám. 317).

Hevederlő: strator C. MA. sattelknecht PPB.

Hevederőe. Hevederes tábori ágy: lectus loris *subtentus PPBI.

HEVER: cubito, desideo MA. liegen, oft und stets liegen, müssig sitzen PPB. Veszteg heverek: desideo, otior C. Hevertemben: otlando PP. Heverő ágy: aclinatorium PPBI. Hevernek: voluntantur NémGl. 336. Heuer uala az fewldewn (EhrC. 158). Ottan a lelek meg haboroxytaa bűtet, es a fedhez ythwen, hewer vala (JordC. 484). Egy koor beteg hewerween (ÉrdyC. 527). Az ebuec ha korog az hassa, esőnece jele; ha széllal heuer a földön, nagy szelet iel[ent] (Cis. G2). Ha meg-bénult, ha ágy-fenekén heverő kórheteg, egygyütt kell tűrni (Pázm: Préd. 239). Hogy a fűrtőben-hevert ember meg-ne sárosítottan, leg-job elkerülni (Pázm: Préd. 355). Sokan olvassák, és hallják az evangéliumbéli igéreteket, kik mindazonáltal bűnben hevernek (Pázm: Kal. 138). Magad is izzadj, ne heverj (Czegl: MM. 289). Sárban heverő hal, vagy torpedo (Mad: Evang. 275). Nagy sok sűrű testek egymáson hevernek, várhol ugy emberkednek (Paskó: ESir. E). Hunyadban és Biharban kiváltképen ugyan feleiráltasd az mi morvai lakatosinkat, heverni ne hagyjátok, hijába az időt ne mulassák (RákGy: Lev. 192). Sárban torkokig hevernek (TörtT² III.10). A nemes urfiak nem szőkőkődnek az időből, sok drága óra vagyon előtők, nem tudják hasznát venni, csak heverve s hivalkodva vesztegetik (Fal: NE. 19). A pénz épen kezennél vagy ládamban nem hevert, hanem vagy megszorult szegénynek kiadtam kölcsön azért is, hogy imideamoda hasztalanul el ne menjen tölem, vagy valami olyan dologra költöttem, melyből hasznót reménylöttem (Ház. I.218). Hol a nép hever, s nyugszik pulhaságban (Orczy: KöltII. 124). Erős dárdájával sokat földre vere, maga félenyaja vérében hevere (Köny: HRom. 52). Szive bűban hevert (118). Vitéz Sarkány György-is a földet heverte (34).

[Szőlások]. Sok adósság hever a nyakán (SzD: Mivir. 13).

Heverőd-ik, heveréez-ik: procumbo, decumbo Kr. [sich hinstrecken, sich hinwerfen]. Férjti-alá beveredő kurva: subcuba PPI. Neki houeredne mint az diszno a sarnac (Born: Préd. 296). Az bűnőkbe heuereszal (389). Az előbbi bűnőkbe heverednec, keverednec (MA: Scult. 300. Pázm: Préd. 882).

be-heverődik, be-heverészik: [se injicere; sich hineinlegen]. Kikbe (a bűnőkbe) annyira be heuereszic az ember mint az diszno az sárba (Born: Préd. 318).

lő-heverődik: procumbo C. MA. darniederliegen PPB. Az pásitra le-heveradni: *circumvolvere se herba, *abjicere se in herbam PPI. A mi természetünk gyalóságátul a földiekre nyomattatvan le-hevereszik, oda lojja magát, a hol kedvét töltetheti (Fal: NE. 67). Fejedelem! engedd itt le heveredgyünk, mivel Esztergomban mi voled nem megyünk, bűnk felejtésire illy éneket kezdgyünk (Orczy: Nimf. Csb).

lőheveredés: procubatio, decubatio MA. das niederlegen PPB.

Heverés: cubatio, desidia MA. das liegen, müssiggang PPB. Napal napuyagon tystessgyuel iaryunk, nem torkoskodassogban és ryzekysyegben, nem agyon valo heuerysegen es buyasagokban (Komj: SzPál. 95). Agybavalo heueres (Tel: Evang. I.1. Fél: Bibl. II.22). Az hon heverésnek nem üle porában (Gyöngy: KJ. 102). Megtelvén esztendőkkal, heveréssel, örök ségének földözölésével se jeles lirt, se derék hasznót nem hagyván maga után, inglorio fogja végezni életét (Fal: NU. 272).

Heverít: [sterno; niederwerfen]. A basít a földre teríté, Kúrtot egy tsapással mellé heverité (Köny: HRom. 35).

Heverköz-ik: [cubito, volutor; herumliegen, sich herumwälzen]. A sárban heverkezel (GKat: Vált. 139).

mög-heverközik: ∞ A sárban megheverközik (GKat: Vált. II.903). Még a ló-is, ha a hernyók közt megheverkezik, minden bőri felborsózik (Misk: VKert. 676).

Heverő: cubitor, deses, desidiosus MA. otiosus; der sich gern legt, faul, müssig PPI. Veszteg heverő: otiosus; árnyékba heverő: umbratilis C. Kis János, hogy az beverő kocscikat beadta az nazzulnak költött 12 d[en]árt (MontME. I.64).

Heverőd-ik: [procumbo, decumbo; sich hinstrecken, sich hinwerfen]. Ha egy értékes ember disznók olába menne, azokkal egy váltuból ennék, egy seppedék rútságban heverődnek; vallyon nem esze-fordúlttának mondanád-e? (Pázm: Préd. 766).

HEVÉR: [fossor, metallicus; hauer, bergmann]. Az értz-vagók, vagy hevérék bört kötnek farokra (Pázm: Préd. 683).

HÉVIZÁL: [otior; faulzen, müssigeln] dologtalanul tölti a napot Kr. Csak hévizálunk (Vajda: Kriszt. III.397. Kr.) [V8. HIÚ]

HÉZAG (meg heuzageitottam DöbrC. 297. hiuzag vala Sylv: UT. II.168. hívizak GKat: Titk. 44. hízak GKat: Vált. II.1263. Biró: Micac. 341. Kr.) 1) concavus, ohinanis C. cavus, inanís MA. hohl, leer PPB. Hézag hely; caverna MA. Hoz az coporso hezag volna (CornC. 107). Nagy lapu, hezag gyökerő (Frank: HasznK. 17). Deszkabol chinalyak, hogy hézag legyen belől (Helt: Bibl. I.Pp). A papa kepet hezagon ezenallinak, es oda gyermeket rekeztnek, azzal szoltatnak (Mel: SzJán. 343). Az eszaki szelek az eget hízagga teszik (KBécs. 1572. E5). Hézagon esinál deszkából: non solidum, sed inane et cavum intrinsecus facies illud (MA: Bibl. 173). Ha nem részeg szeszal, de hézag agygal irkált a Matkó (Illyef: ICTomp. 46). 2) [concavitas, caverna; höhle, leere]. Föld alatt való nyílások, vajkós [?] hézagok (Com: Jan. 15). Hívizak avagy fürgség (GKat: Titk. 44).

[Közmondások]. Elég szépen szól az hegedő, de hézag belől: Agathonica cantio (Deesi: Adag. 114).

[Hézagit]

mög-hézagit: exinanio [leeren]. Meg hezagita magath: exinanivit [olvasd: exinanivit] NémGl. 151. Meg hevzageitottam, mellek apródsága valának: evacuavi quae erant parvuli (DöbrC. 297).

Hézagítás: evacuatio [entleerung]. Nem tezen bozzosagot az ígeret hezagításra: non irritum facit ad evacuandum promissionem (DöbrC. 367).

Hézagos: cavernosus, subinanis, multicus C. höhlicht, löchricht PPB. Vápis, hézagos: lacunosus PPB. Úreges avagy hézagos: concavus Com: Jan. 164. Hézagos furu (Cseh: OrvK. 47). Az nad hézagos: cava (Com: Vest. 7).

Hézagság: concavitas MA. cavamen PPL inwendige runde fläche PPB. [leere, höhle]. Azokból az hezagságokból iagatkozo es siránkozo szavok hallattat az embereknek (Lép: PTük. 127). Az emberi szívnek olly sok bíváság lyukai vadnak, amnyi sok titkos hazugságnak hézagságival bővölködik (Pós: Igazs. 1497).

Hézagü: [?]. X ut tők hézagu írásában azt írja, hogy . . (Matkó: BCsák. 224).

Hézagul. Hezakwl: evacuabitur NémGl. 137. Zeretet sola ki nem esik, akar propbetasok hewzagolnak, akar néelvek megallonak (DöbrC. 297).

mög-hézagul: [evacuor; sich leeren]. Elővend az mel tölkeltes, meg hewzagol, az mi fel rezent vagon (DöbrC. 297). Nagy dolog, ha meg nem hézagult a Balduinus feje, mikor ezt írta (Pázm: LuthV. 89).

HI, HÍV (head LevT. II.76. *hjad* 354. *heny* RMNy. II.48. *hevattatnak* 46. *heuat* LevT. I.236. *hij*: vocat Matkó: BCsák. 24. László: Petr. 175. *hijnája* MA: Scult. 729. *hiyni* Born: Préd. 21. *hiyuth* Komj: SzPál. 79. *hiyotoc*, *hiotoc*: vocatis BécsiC. 3. *még'hionoc* 18. *hiu* DebrC. 347. RMK. I.333. II.439. *hiutmeg* BécsiC. 39. *hiutta*: vocavit 105. *hiuttam* MünchC. 17. *hiutt* Sylv: UT. I.193. *hiut* Helt: UT. 12. *teged hywy*: vocat Pesti: NTest. 212. *hiuttatik* EhrC. 38. *hyuttatak* 60. a kiket ki-hiut vala Telek: FLÉl. 134): **1**) voco MA. calo, incalo C. [rufen]. Valamikoron valakytewl hywtattatykuala (frater Rufen), ezenne zerelmuel ewtet hyuonak feleluala (EhrC. 59. 60). *avoco* C. Másuá bivom. Tytkon hywan az kyalokat kerdezy hw thwlók (JordC. 359). Myndden valaky wrnak neweet hywangya: omnis qui invocaverit nomen domini (ÉrdyC. 61b). Vaczorara vannak byvattatvaan (921). Haza hywaak (543b). Mast hatalmasbat hywn [híva] (549b). Istent nem hywtak: deum non invocaverunt (KulcsC. 128). Hyd ide az te fíriedet: voca virum tuum (Sylv: UT. I.131). A mester yti wagoon ees teged hywy [így]: magister adest et te vocat (Pesti: NTest. 212). Az pogan nenzetsegeket nalasztanaia es hinaia isten az euangelioimí bitre (Tel: Evang. I. 128b). Ha lakodalmat tez, lid az zegenieket (Fél: Tan. 453). Hiu [hij] veudegeket (FortSzer. N5b). Hihatsza, Posaházi deak, logicus társaidat (Sám: 3Fél. 757). **2**) [voco, nominu; nennen]. Ó hiuattic Elimélehnec (BécsiC. 1). Jesus, ky byvattatik Cristusnak: Jesus, qui vocatur Christus (JordC. 357). Kynek [hogyan] akarnaa hynya ewtet (ÉrdyC. 345). Hywod awagy newezed ewneky neveet Jesusnak (343). Hiad az ő nevet marianak (TihC. 115). Kyt myndenkoron anyanak hi vala (MargL. 2). Az lelky zegenyek bodogoknak hyuatnak (VirgC. 124). Miképpen hiya ötet wrnak? quomodo vocat eum dominum? (Helt: UT. F7). Ne bijatoc engem Naominac (MA: Bibl. I.241). Irgalmasságok attyának hivato (Pázm: Préd. 545). Aristoteles az embert hja: minden lelkesállatok között logokosabnak (Illy: Préd. II.153).

[Szólások]. *Valamibe hi* Az isten gondviselését tagadgyák vagy kétségben híjják (Tuf: Zsolt. 666). Ha azok írásokban meg vétkezhetneek volna, az sz. írásnak isteni méltósága könnyen kétségben hívódnék (Pós: Igazs. I.16). Kétségbe nem hivató hitelesség: fides liquida PPB. *Vmn hi*. Neveden hittalak (Mad: Evang. 42). *Vmire hi*. Ki-hívom, bajra hívom, ingerlem: provooco PPB. Bajra hívó: provocator C. Kardra hini valakit: jemanden herausfordern auf ein duell (Adáni: Spr. 194). Segítségre hívom: imploro, contestor, quirito C. Akaranak hynya nemely vitezeket az conaentnek segedolmere (DomC. 126). Valakychyoda hyuangya segychygre az wrnak ew neuit, iduezwl (Komj: SzPál. 82). Vendégségre mást nem híj (László: Petr. 175). *Vmül hi*. Byzonsaghlw lyvom menyet es feldet: testes invoco caelum et terrum (JordC. 268). Az istent es embereket hiuc bizonsagul: deos hominesque testamur (Deesi: SallC. 24). Bizonságul hílac (Kár: Bibl. I.456). Csak head segítségül (LevT. II.76). Mikor az isten seget-segül hiuattic es nem siet meg szabadetani, sokan azt alettyac, hogy nem hallya az mi keresünk (Tel: Evang. I.389b). Erős hittel híjunc segédségül (MA: Scult. 259b). Hiy segédségül engemet (Zvon: Post. 45). Minekelőtte segétségül hinánk, már jelen vagyon (Csúzi: Síp. 272). *Vmire hi*. Tyztellyed te baratydot, kyk tegedet ez ydneppre vendége hyutanak (EhrC. 38). Hogy lihua vendegge (DebrC. 213). Vendéggé hiná mind az ő attyafiat (Kár: Bibl. I.301). *Vmivel hi*. Senky nychnen te nem-zethsegden, ky hywattatneek az newel (ÉrdyC. 345).

alá-hi: devoco MA. herabrufen PPB.

be-hi: introvoco C. intervoco MA. hineinrufen PPB. Be hywan az apostolokat: cum advocasset apostolos (JordC. 724). Engemet wk be hyuonak az kapitulumba (VirgC. 66). Meg parancsola nékik, hogy hamarsággal tanaesit es hadnagit behiúniak (Lép: PTük. II.129).

egyben-hi: convoco C. MA. zusammenrufen PPB. Egybe hywan Jesus hw tyzenket tanythwanyt (JordC. 381). Egyben hywaa az magyary wrakat (ÉrdyC. 496). Kiket mind egibe hiuan zent Ferencz, monda eg frater Massevsnak (VirgC. 74).

egybehívás: convocatio C. MA. zusammenrufung PPB.

el-hi: invito, avoco, evoco C. accerso, advoco MA. berufen, einladen PPB. [abgerufen]. El hiutek az oruos (VirgC. 37). Egy az test, es egy az lelők, mikepen el-is vattok hivattatvaan egy remenségre (Szár: Cat. G). Jó lelki esmeréssel mehetek el minden órában, valamikor az én istenem el hí (Gér: KárCs. III.488).

elhívás: avocatio, invitatio MA. abführung, wegrufung, einladung PPB.

elhivatal: accersitus MA.

elő-hi: advoco, accerso MA. linzuberufen PPB. Hyd előwe az myweseket es fyzesd megh hw ywtalmokat (JordC. 416). Előwe hywaa az ew rokonsagának, kopaz Lazlonak ftyajt (ÉrdyC. 395). Eleue hywa menyeth fellwl: vocabat caelum desursum (KulcsC. 120). Hyue elő a leant: vocemus puellam (Helt: Bibl. I. L2). Hyd-elő a munkásokat (Pázm: Préd. 331).

félre-hi: voco ad partem Kr. [beiseite rufen]. Félfél hívom, félén hívom: sevoco C.

föl-hi: [hortor, evoco; aufrufen, auffordern]. Ky föl be-wattataal az archangyaloktlw (ÉrdyC. 520). Zenth Pál az menney keherre sokakaath fei hywa (SándorC. 6).

hátra-hi: revoco C. MA. zurückrufen PPB. Mynd azokat tellyes lelkem zerent hátra hywom es meg maslom (ÉrsC. 266). Könyű az szót szádból ki-botsátanod, de azt nehéz az után hátra hínod (Rim: Ének. 296).

hátrahívás: revocatio C. MA. zurückberufung, widerruf PPB.

hívtón-hi: accito PP. anreizen, locken PPB. (Born: Préd. 407).

ki-hi: 1) evoco; hínáusberufen PPB. Egiptomból hywan ky en fíyamat: ex Aegypto vocari filium meum (JordC. 360). Mynddenliato wr isten ky hywa anyanknak meheeből Jesust (ÉrdyC. 343). **2)** provoco, excito C. aufordern PPB. [forderni, herausforderni]. Felelj-meg azoknak a kik ki-hinnak, vagy fel-tésznek veled: responde iis a quibus *provocare PPB. Kihíja az ellenkezőköt: ki fedd meg engem? (Hly: Préd. 1442). Az baláira ítéltetett a fellyeb való törvény székre kihív avagy appellál: condemnatus ad superius tribunal provocat seu appellat (Com: Jan. 135). Ott egy sarkalat erdőben be álván, a váradi törököket ki hívja (Karthia: Krón. 121).

[Szólások]. Nem fénygeti, bayra ki nem híja (Land: Uj-Segits. 1336).

kihívás: 1) evocatio C. herausrufung PPC. 2) provocatio, expositulatio MA. ausforderung PPB.

kihívatál: [evocatio; herausrufung]. Megírja Moses Abrahamu eistentől való kihívatálát az ő lakta földéből (MA: Bibl. 110).

kihívó: evocator, provocator MA. aufforderer PPB.

lő-hi: devoco C. MA. herabrufen PPB.

még-hi: 1) revoco MA. zurückrufen PPB. Mégakarnac őket foguioe és öszolgalatfokba méghionioe: ad suum servitutum revocare (BécsiC. 18). Bñnec fertézetességénelköl hiutmeg engemet (39). Ev jmdsagaua halálról életre meg hywa (DomC. 312). **2)** recanto C. [widerrufen]. Meg-hivom beszédemet, vállásonat meg-tagadom: recanto PP. El multac az zóuetsegőc, mert meg hiuac az fogadast (DebrC. 406). Az frater zúenec töredel-messegeuel fel fogada, hog ha meg h uigaznek, mondasat meg h iia (TibC. 84). Vr neuzeteknek tanaít meg zaggatfa, nepek-gondolatfokat meg h iia: reprobát (DöbrC. 80). En haqasom-ot vlatatossá, az mellek en zambol zarmaznak, nem tezem meg hytta: non faciam irrita (164). Az terhe fel vetolet soha meg nem hihattak: oneris assumptio nunquam revocabitur (Ver: Verb. 112).

még-hihatatlan: 1) irrevocabilis C. MA. [unwiderruflich] nicht zu widerrufen PPB. Akara megmutatni istennec nehez es meg hihatatlan haragiat (BécsiC. 212). Megh hihatatlan senten-ciat lezunk neendők (KazC. 4). A myth irtam, megh hihatatlan irtam (WinkC. 210). Meg hihatatlan szamlkuesre es vtolo büntetesre melto (Zvon: Osiand 161). Meghihatatlan bizony-ságot tesznek (Nyr. XII:116. Gér: KárCs. IV:200). **2)** unwider-bringlich PPB.

még-hívás: recantatio, revocatio MA. widerruf PPB. Az privilegium le szál a fejedelemnece ki fejezet meghivasa által-is: per renovationem expressum (Ver: Verb. 242).

még-hívatlan: irrevocatus MA.

még-hívhatatlan: irrevocabilis MA. unwiderbringlich, nicht zu widerrufen PPB.

őszve-hi: concio, concio C. convoco MA. zusunnenrufen PPB. Őszve-híoi az ebeket: canes venatorio cornu vocaro PP. Ki tisztí hat az gyűlest őszű hínya, az fejedelemeie vagy peng az papae? (Zvon: Osiand. 84).

reä-hi: accerso, advoco MA. darzurufen, hínzurufen PPB. Kyketh my vrvnk ysten reaya hyvand: quoscumque advocave-rit (JordC. 713). Alotode, hogy az kősegetis rea kől hínia az gyűleire (Zvon: Osiand. 93).

reähívás: accersitus, advocatio MA. evocatio Ver: Verb. 284. hínzuberufung PPB [vorladung].

reähívatál: evocatio Ver: Verb. 284. [vorladung]. Idézet és rea-hívatál (Kász: Kit. 2). A reä-hívatál nem egyéb, hanem tör-vényre való elő-hívás (59).

vissza-hi: revoco, recano C. [widerrufen]. Vissza nem hiva-tott: irrevocatus C. Ha visza nem hínad, az az hatra nem ba-zudnad, a nüt irtal (Tel: Fel. 203). Pelagius vegezaset, mint hamisít, es az enangelioni törvenmyel ellenközöt vizla hia, es semmisítti (Zvon: Osiand. 227). Beszédét visza hívá (GKat: Titk. 17).

visszahihatatlan: irrevocabilis MA. [unwiderruflich].

visszahíható: revocabilis C. MA. widerruflich PPB. En vontam ki a visza nem hibató kardomat (Land: Uj-Segits. 128).

visszahívás: revocatio MA. widerrufung PPB. Vakmerő mondásnac jól visza hívása: temeritatis emendatio (Czegl: Japh. 233).

visszahívatlan: irrevocatus MA.

Hiddogál: vocito C. MA. oft rufen, oft fordern PPB.

őszve-hidogál. Őszve hiwdogalta, kie el futottac vala (Born: Préd. 427).

Hívás: vocatio, vocatus MA. das rufen, beruf, einladung PPB. Segítségre hívás: imploratio; bajra hívás: provocatio C. Jesus Kristusnak neuenek hyvasara egy papyay embert tanazta fel (DomC. 314). Az istennek hívásit és választását bizonyossá tegyik az jó élet által (Pázm: Kal. 382). Szentek segítségöl-hívása (Hly: Kat. 28). Az istennek segédségül való hívása (KCspik: Woll. 341b).

Hivat: 1) accerso, jubeo vocari MA. [rufen lassen, bolen lassen]. Hyvasd ede Symont (JordC. 741). Hivata frater Bernal-dot (VirgC. 87). Az főfő legényit ido kellene hivatni (RákGy: Lev. 144). En mindgyarást hozzám hivatam (Gér: KárCs. III. 454). **2)** [jubeo nominari; nennen lassen]. Magat istennek hi-vattia vala (CsomaC. 92).

be-hivat: [vocari jubeo; hereinrufen lassen, einberufen las-sen]. Bo hyvataa Faraho Egiptomnak bölczeyth (JordC. 18). Csáki László a bonchidai cseréken vadászván Bánfi Dienes meg-tudta s hivatta be ebédre (Ház. I.298).

elő-hivat: [vocari jubeo; rufen lassen]. Előve hyvataa az frater Marinost (ÉrdyC. 339b). Elew híuata frater Masseost (VirgC. 75).

reä-hivat: evoco. Ha az meg tilto felt rea nem hívattya: si prohibentem contra se legitime evocare non poterit (Ver: Verb. 284).

Hívatál: 1) accersitus C. vocatio MA. berufung C. rufung PPB. [ruf]. Az ő hívatáljára jöttem: ipsius accessitu veni PPI. Csak az eedes Jesus newnek hywatallyaban ydwezvhetnek az emberek (ÉrdyC. 119b). Felele wr istennek hywatallyara (562b). Engeden ez hiuatálnak ivue frater masseosl zent Ferencz-hez (VirgC. 21). Nem twrhetem hogy meg ne reiteralyam [meg ne újtsam] az hywatalt (RMNy. II:102). Az ew felsege paran-cholattyath es hywatallyath jól ertthem (118). Hívatálja érkezett onnan alólru, Szatmárról (Nyr. XIV:461). A sítánt hívod elől? Nem vár ő hívatalt, mert sokszor itt toppan (Czegl: OrszRöml. 472). Tsak azért, hogy hívatallyára ebédöl házába nem méne, küző királyi udvarából (Pázm: Préd. 248). Az istennek küldeséből és hívatallyából kezdenek az tanításchoz (Pázm: Kal. 112). Hívatálók meg amaz őrvendetes hívatalt: jertek el en atyamnak áldottai (Lép: PTük. III:321). A Kristus-is súvölt, midőn kit kit magához hi; e hívásnak, vagy hívatálnak sávóltése két-féle (Mad: Evang. 347). A piacon hívatalt váró ember (Szatbm: Dom. 189). Rövid hívatallal pörben foghatni: brevi evocatione in causum attrahere poterit (Ver: Verb. 131). **2)** officium C.

beruf, amt, pflicht PPB. Tiszt, hivatal: officium; die pflicht, das amt Com: Vest. 139. Hivotal, Hivetol, nomen viri 1208. 1217. (Czinár). Zegusegnok yozagu, ky ny hynatalonk (quae est vocatio nostra) fielmagazlattatyt (EhrC. 115). Zenth hywatalnak reezey—vocationis consortes (JordC. 802). Hivatalunknac kőnetesebe se noszedelmec se botrankozasoc akadekot ne tehesse nec (Tel: Evang. 181). Az isten megerősíti az Moses hivatalát czu daekal (MA: Bibl. 151). Szükség a szőlőknek érteni kötelességeket és hivatalyokat gyermekek nevelésének (Pázm: Préd. 194). Miny nyáján egyenlő állapotúk és egy hivatalúk vagyunk abban, hogy felvettük a Kristus bélyegét (979). Mindenekben a fiú engedel mességnek hivatallyát bé-tőlesem (Pázm: Imáds. 7). Hivatallyát tudgya immár minden (Zrinyi. 191). A papoknak hivatalát sem minek kell tartani (Czepl: MM. 38). Hivatal nélkül akart czé gőrt tenni a bérálásnak (Matkó: BCsík. Előb. 1). Hivatalok ban meg ne csökkenyetek (Mad: Evang. 42). A proféták hiva tallya a következőköt meg-jövendőni (Hly: Préd. I.108). A ki minket gonoszra viszen, az ördög hivatallyát gyakorlyá (428). Dolgait avagy hivatallyának részeit szorgalmatossággal csele keszi (Com: Jan. 196). A'yántkijának a felesége a kajnakánné szolgálatjában vagyon mosóné hivatalban (Mik: TörL. 14). Azon ban elevenedik a bűn méhében, és rövid hónapok mulva anyai hivatalra szorítja (Fal: NE. 107). Nagy külömbség váltja a sok féle hivatalt (Fal: UE. 418).

[Szólások]. Vásárhelyi István a püspöki hivatalba bé állitá ték, mellyet az urak megértvén, azon meg-nyügovának (Bod: Pol. 169). Az hivatalban kik el nem jártok (Thaly: VÉ. 145).

Hivataloska: [munus exiguum; ámtchen]. Az ő hivatal lyoskájokhoz latnac (Zvon: Post. II.400).

Hivatalos: vocatus, invitatus MA. gerufen, gefordert, gela den PPB. Istentewl valanak kynrol kynra hynatalosok (EhrC. 19). Gondoluan, hogy ewk voltak uolua erre hynatalosok (81). Sokac vadnac hivatalosoc (MünchC. 50). Sokak az hywatalosok: multi sunt vocati (JordC. 416). Kerlek titeket, hog' meltan iari atok az hivatalban, melbe hivatalosok vattok (DöbrC. 375). Hivatalos szentec: vocati sancti (Helt: UT. p. 2). Az Jehoua meg szentelte az ő hivatalosit (Fél: Tan. 434). Hivatalos vendég: invitatus (Kár: Bibl. I.302). Arius nem vólt istentől hivatalos, az ő szakadásának terjesztésére (Pázm: Kal. 114). Az hivatalos nac tisztí, hogy jelen légyen: invitati est comparere (Com: Vest. 58). Vacsorára vagyunk hivatalosok (Hall: Paizs. 222). Hivata los vólt erre a mulatságra az egész városnak színe (Fal: Tjé. 646). Örömdőkre hivatalosok, a kik félik, szeretik, hiven szol gályák az istent (Fal: NA. 197). Azt akard nyilván, hogy az egész majorságot ki-tálaljam egy ebédre, hogy dermedjenek a hivatalosok a sok fiatalok miatt, és úgy el-ázzanak, hogy se eszekkel, se lábokkal ne bírjanak (Fal: NU. 305).

Hivatalás: [accessitus; ruf, berufung]. Yettem ede ty hy watalastokra: veni accessitus (JordC. 743).

Hivatatlan: non accessitus MA. non vocatus, invocatus; nicht gerufen, ungeladen PPB. Nekem az tetszenék, hivatatlan is menne alá Fejérvárra (MonTME. V.204).

Hivatlan: invocatus C. non vocatus MA. *acleti, citra vocationem MAI. [ungerufen]. Akar feriv akar nemberi hiva tlan bemenend kiralnac palotiaiba, legottan megőlettesée (BécsiC. 58). Hivatlan mene a papi feiedelmekhöz (DebrC. 152). Hiva tlan vendeg: Miconius vicinus (Decsi: Adag. 219). Nem mehet sohová hivatlan (Szathm: Dom. 189).

[Közmondások]. Hivatlan vendégnek aytó meget helye (Decsi: Adag. 16): ad consilium ne accesseris antequam voceris MA.

Hivattatandóság: [vocari debere; dass—zu rufen ist]. Christusnak segítségül hivattatandóságát tagadják (GKat: Titk. 260).

Hivó: 1) vocator, accersitor; weibcl der einen holet C. vocans, invitator MA. berufer, einlader PPB. Mel kőgyo non halya meg hynoknac in hyuatalyht: vocem venefici incantantis (KulesC. 137). Az ékesség a fuitalanságnak hívója (Hly: Préd. II.219). 2) vocativus CorpGramm. 26.

Hivogat: vocito, invito MA. oft rufon, berufen, einladen PPB.

Hivogató: accersitor C. vocitator, invitator MA. der oft rufet, einlader PPB. Kik legyenek a hívogatók a lakodalomra? (Mad: Evang. 749).

2. **HÍ, HÉ.** Hia vminek: defectus MA. mangel PPB. Kychyn hea wala (LevT. I.263). Melynek nem sok héja (II.100). Ég héid uagyon meg teneked; ha azért meg tartotta uolua, nem monta uolua őneki azt ah Christus, hog' meg hia vagon (Ozor: Christ. 78). Egy hea sem léssen azoknac (Helt: Bibl. IV. 58). Még egy mása hea vagon (Helt: Arithm. 14). Ha nineson valami héja az harangnac, hangos szózatot ad (Hall: Paizs. 23). Az meni hijok vadnak az keonjueknek (UjMM. III.357). Semmi hja nem lett azoknac: non perit quidquam (MA: Bibl. I.270). Az phariséusoknak igazságának sziv hja volt, szivből volt fogyat kozása (MA: Scult. 762). Magok sem tudgyák meg-gondolni, mi héja légyen itt az áldozatnak (Pázm: Kal. 736). Juhod seregé nek te tudod hány héja (Rim: Ének. 87). Négy száz lovasnál több hijok vagon (RákGy: Lev. 242). Krisztus nyájának ne légyen egy hja (Thaly: Adal. I.69). Nints héjam semmivel (Kőnyi: HRom. 20). [Vö. **HIÚ**]

[Szólások]. Keues heia vólt, hogy nem vetté Nandor varast is (Helt: Krón. 190). Keus héja vólt, hog' minden gonos ságba nem merültem: pene fui in omni malo (Kár: Bibl. I.605). Kicsin heja, hogy meg ötet is meg nem haboréttáté (Zvon: Post. II.256). Czac kicziny hijá [így], hogy majd elhitet vedem, hogy keresztyénné legyem (MA: Scult. 620). Kicsiny hja volt, hogy az én hitemet el-nem fordította (Perry: LFL. 41). A nagy seregnec valami hja essée (Helt: Krón. 14. Toln: Vig. 213). Megmérttél az fontban és hijával találtattál: inventus es minns habens (MA: Bibl. II.162). Ezek ugyan szépek, de még-is nem eppek, hanem hijokkal vadnak (Szentim: Kalm: 7). Héjával való vagy félbehapapot beszéd (Mad: Evng. 597). Eny heyonkal wagyonyk (LevT. 172). Miczoda heánal vagyoc még? quid adhuc mihi deest? Helt: UT. 8). Egy heánal vagy: munus tibi deest (Helt: UT. L. 8). Czac egy ezontya hejauál is nem leszen (Born: Ének. 273). Any uyi héjával ócsóbban meg-veheti (Hall: Paizs. Előb. 1). Min dennap egy nota hijával vagon (Czepl: Japh. 91). Készületünk semmi hijával nem léssen (Mad: Evang. 60). A regiment mennyi köpönyeg hijával vagon? (RákF: Lev. I.410). Csak a hejával voltak, hogy reá nem rohtanak (Land: UjSegits. II.104). Mi heával vólt? a heával, hogy... (Hly: Préd. II.513). Ha egygyet len egy bűnnek heja-nelkül minden vétet elő-számlá lunk a gyonásban (Pázm: LuthV. 122).

Hiába, hiában, hijában, héjában, heába (héaba László: Petr. 151. héban Tin. 186): frustra, incassum C. inaniter MA. vergeblich, ohne ursach PPB. Hyaba aluan a vasart: stantes in foro otiosi (MünchC. 50). Heyaba bőőőlnec ememet (84). Heyaba zantotok, merth mynd ellenseg emeezty megh (JordC. 114). Ne hagyja heyaba el mwhy az ew bezeedeeth (179. 297). Heyaban boczatak el bwet: dimiserunt inanem (599). Oknalkyl heyaba: praeter rationem (79). Yme heyaba mwkal kottam (ÉrdyC. 342). Oknalkyl heyaba emezőttem meg az en erősseghemet (342). Kőltuek es mynd heeyaban leezen (517). Nem vette heyyaban az dychősegnec koronayaat, de nagy sok mwkwal (520b). Heyaban es yresen el nem bochatot (ÉrdyC. 640). Istenek neuet heaba vewtem (VirgC. 5). Az w ideyet heaban mulata el (100). Az kemed parancholatyat en nem vet tem soha heyyaba (LevT. I.216). Juta meg egy huszár, öklein

akará, félön szoköllék, kopia héban jára (Tin. 186). Az tisztaságnac ellenségi heiba erőlködne (Tel: Evang. I.242). Nagy heaba veszekedne (Mon: Apol. 440). Isten nevét hiába ne vegyed (MA: Bibl. I.112). Mind heában (MA: SB. 75). Mi telhát, útavesztett balgatagok, heában bolyongottunk (Pázm: Préd. 16). Heában esett munkája, mert egy halat sem foghatott (780). Nem hijában hogy illjen regulat adanak ki (Czegl: MM. 24). A napot hejába vesztettem: diem perdidi (Mad: Evang. 558). Heában mondgyák, hogy az ő nyelvük tiszta minden epétől és kezek nem fertőzik vérben (Fal: NE. 57). Az asszony a sok tizfrával rajta, és drága ruházattjának kevely építményivel heába ül kerékbe, ha nem tud a beszédhez (Fal: NA. 195). Héjába volt a szó, magát meg-baklotta (Gvad: Időt. 77).

[Közmondások]. Az Christos koporsóit sem szokták heában őrzeni (Decsi: Adag. 136).

Hiába-való: vanus, inanis, irritus, cassus, nugatorius, futilis C. supervacaneus, supervacuus MA. überflüssig, vergeblich, unnötig, nichtig PPB. Hiában való beszéd: seurrilis dicacitas PP. Heyaba való (vanus) hű zerzetesseghe (JordC. 834). Ilyába való beszédnek: vaniloqui (Sylv: UT. II.95). Ilyába való ember: homo vanus (115). Effele heaba való istenekhez szoktanac vala (Mon: Képt. 71). Heaban való beszéd (Fél: Tan. Előb. 3). Hiában valóc lészne az gondolatoc, mikoron nintsen tanác: dissipantur cogitationes, ubi non est consilium (Kár: Bibl. I.611). Hijába való ember: homo nequam (MA: Bibl. IV.221). Hiába való voltáról ez életnek (MA: Tan. 744).

Hiabavalóság: inanitas, futilitas C. vanitas MA. eitelkeit PPB. Hiabavalóságou búsulsz: de minimo laboras PP. E világon, valahol mi vagyon, mind heibaavalosagnac heiabavalosaga (Helt: Bibl. I. 44). Az hijába valóságból keresett marba meg kiséből: substantia festinata minuetur (Kár: Bibl. I.610. Zrinyi 193). A sok heabavalóság közt ritkán mutat derék ész (Fal: UE. 405).

Hiján, hián: hoc defectu Kr. [weniger um—]. Egy hián húsz: unum deest ad viginti Kr. Tyzz heyán zaaz (JordC. 326). Hlyz heyán zaz: octoginta (584). Egy extendő heian zaz ezten-dős (DebrC. 74). Hlyz hean zaz gera arani (216). Egy hean bar-myc ezteudovk el mulhaan (ComC. 219). Harom nap heyán harmadfol honapja (LevT. I.8). Egy egy hean negyven negyven átest szenuettem (Born: Préd. 291). Egy egy hiján ötször vött a zsidóktul negyven negyven plagákat (Czegl: MM. 190). Kisebb a hold a földnél 39-ed része heján (Ker: Préd. 222).

[Szólások]. Irgahmának száma nintsen heán (Rim: Ének. 176). Az isten igazán itél, ha mit hiján talál, azt megbünteti (Kisv: Adag. 389). Megis hiyan teccszik, hogy ha jól nem edszik a szükségessébb fegyvert (Fely: Dics. 33).

Hiány: [defectus; mangel]. A mélt. autor a könyvnek fordítását éltében ki nem nyomtathatta. De bőven kipótolta ezt a heányat excellenciáinak bőkezősége (Hall: Tel. Ajánló lev. 2).

Hiányos (heános Pázm: Préd. 333. heyános Fely: Dics. 6. hijános Fely: Schál. 2. hiányosság Pócs: Igazs. 318. héányos Tarn: Bar. 280). defectuosus, incompletus, defectivus, mancus, imperfectus SI. [mangelhaft, unvollständig]. Héjános értelműek: manca cognitio PPB. Az ember-is, mikor ditsírik, fel-emelkedik és hiúságra oszol, ha heanos, mint Nabuchodonozor (Pázm: Préd. 49). Lüssink, ha heánosok nem vagyunk (65). Valamit tselekedett, fontba veté, és mikor úgy találtatott volna, hogy nem igaz garatos, és héános levén a mértéket megnem íti, az után ada szenteutziát, hogy életét és országát elveszesse (642). Az emberi elégtétel hijános (Czegl: MM. 155). Előbbeni vallását, a szent írás mérő sorpenyűjében meg-mérvén s héjánosnak találván (Kül: Idv. 6). A mi szép és hasznos nem lészén, hijános (Kisv: Adag. 53).

Hiányosság: defectus, lacuna SI. [mangelhaftigkeit, unvollständigkeit]. (GKat: Vált. I. Előb. 14. Tört. II.193. László: Petr. 24).

Hias (hijos Gvad: Időt. 200): [defectivus, mangelhaft]. Látványok az hias es meg fogyatkozottat derek sereget: videtis mediam aciem vanam et exhaustam (Forró: Curt. 191). A bölcseséget hijosnak lelem (Gvad: Időt. 200).

[Hijasul]

Hijasulás: [defectus, erschöpfung]. Tárházuának is az ország szabadsága, oltalmazása mellett lőtt nem kicsiny hijasulását nagyon fájlalván, mindeneket előfordat vala (Szal: Krón. 428).

HIBA: defectus, naevus, mendum, aberratio MA. mangel, fehler, gebrechen, irrung PPB. Véték, hiba: menda; fehler Com: Vest. 136. Hibát tőn, és nem talála az hollat a nyíllal (Helt: Krón. 82). A vétkeket, hibákat meg-mutogatván (az írásban, Com: Jan. 155). Melly kéz vasra verte, azt kellett tsókolni; így kellett eleid hibát pótolni (Orczy: Költész. 54).

[Szólások]. Gyakorta eshetik hiba, csorbaság, és fogyatkozás a hitben (Pócs: Igazs. I.586).

Hibál: 1) [erro, errorem committo; fehlen, fehlschlagen]. (Pázm: KT. 331). A ki semmiben nem hibálhat (Tarn: Jóak. 85). Nem vélem hogy ebben hibállunk (Gyöngy: Char. 136. Gyöngy: Cup. 49). Mászor tette rabbá hibált reménységi (Gyöngy: KJ. 79). Kitől el-áll az isten, hibál reménysége (150). De az hizedalom sokszor tud hibálni, és az rozmarinról csalánra kell szállni (Thaly: Adal. I.144). 2) [deficio; fehlen, mangeln]. Most az hold legnagyobb erejű planéta, ritkán hibál annak laurus-bokrétá (Thaly: Adal. I.133).

Hibálás: [defectus; mangel]. Az hibalasitis tekencsetek az funtban vettetet emberi nemzetnek (Lép: Ptük. II.129. 65).

Hibás: defectu laborat [vitiosus]; fehler habend PPB. Hibás nedvességek a testben (ACsere: Enc. 194). Hibás kívánsággal meg tölté világot, minden ember mohón nyeli maszlagot (Orczy: KöltH. 121).

Hibaság: [defectus corporis; körperliches gebrechen] (Megy: Bayle. 135).

Hibáz, hibáz-ik: 1) [erro, errorem committo Kr. [fehlen, sich irren]. Mikor az egésség megbontakozik és hibázik, az orvos doctorktúl kell tanácsot kérdeni (PP: PaxA. 647. 657). Az isten soba nem hibáz, s nem tsalatkozik (DEmb: GE. 27). Nem szabad az hadban kétszer hibázni: non licet in bello bis peccare (Ladányi: Decr. 7). Ugy mérik az fontot, hogy egyenlő légyen, mert ha hibáz miben, hozzá vetik az lattot (Ben: Ritm. 160). Ebben majd az egész világ hibázik (Bethl: Élet. 48). Nem is igen hibáztam [övében] (169). Felette igen hibáznék az, a ki a máj püspökökről tenne ítéletet a régi magyar országi püspököknek állapotokra (Bod: Pol. 4). 2) [deficio; fehlen, mangeln]. A mit ember a természet világa által fel nem találhatot avagy abban hibázni talált (Pillorv: Apol. 14). Nem hibáz jutalma a munkának, hasznos a fíradás saját gazdájának (Orczy: KöltH. 89). Nem is marad soká oly nemzet keblében, kinél a jó erkölcs hibázik szívében (54).

még-hibáz: [erro; fehlen, tiseo machen]. Midőn meghibázna igyekezetiben (MA: SB. 344).

Hibázás: [defectus, malus eventus; das fehlschlagen, misserfolg]. Oly bizakodással, hogy felfogott igye nem lesz hibázással (Thaly: Adal. I.171).

[Hibít]

Hibítás: aberratio Kr. [irritum, fehler] (Biro: Micae. 168. Kr.).

HIBBAN: collabar, deferor cum impetu PP.

Hibbanás: delapsio, collapsus subitaneus cum impetu PP.

HID (*heed* ÉrdyC. 431. 672b): **1)** pons C. MA. brücke PPB. Hid végei: pontis capita PP. Cethlida (helység neve 1138. Knuanz). Hidvége, villa 1261. Hidvég 1270. Hydhehen villa 1272 (Czinár). Arnktonhyda (helység 1270, Jerney). Possessio Preuarthyda vocata 1280 (ZichyC. I.45). Narhyd 1293 (82). Thamashyda 1319 (175). Lezakada az heed alattok (ÉrdyC. 434). A vyzbe tazáltak a hidrol, magoc kedeg a hidon menenec (DebrC. 626). Haion, vizen, hidon iariune (Boru: Evang. III.196). Aristoteles le ne tuszitson a hidrul (Czegl: MM. 221). Kolosvarott a hiduteza szegletén (Bethl: Élet. II.225). Hidkapu (KolTört. 401). A víz oly nagy vala, hogy az hid padlását éri vala (MonIrók. VII.352). Az Maroson való hidat előlították (ErdTörtAd. I.206). Báven szoktak a kigyelmek szokerei az én hidaimon jární (Nyr. XII.416). Hidat csináltatott ki az bástyán, de én megirtam, hogy most az hadak ott körül vannak és haduá máskorra az hid csinállást (RákGy: Lev. 46). Általjáró hid (RákF: Lev. I.237). **2)** [deszka, tálaló deszka, vágó deszka? transchirbrett?] Tsináld hidra (Szakácsmest. 72).

emelcsős-hid: pons arrectarius, ductifius; brücke, die sich aufheben lässt, die man wegnehmen kann PPB. [fallbrücke]. Fügő emelcsős hidac: pontes pensiles Com: Jan. 91. pons versatilis 122.

fa-hid: pons sublevis C. Lábokonálló fa hidak és fügő hidak: pontes sublevis, et pensiles (Com: Jan. 112).

fölvonó-hid: pons versatilis PP. exstra PPB. brücke, die man aufziehen kann, fallbrücke PPB. zugbrücke Com: Orb. 251. (KolTört. 401).

gyalog-hid: trabs trajectualis; bürti SI. [steg]. Hidacskaé, pallóc, bőrfic, gyalog hidac: ponticuli Com: Jan. 91. (Com: Orb. 175).

kő-hid: pons lapideus SI. [steinerne brücke] (Com: Jan. 91).

közép-hid: [?] Tartozik csinálni (a remekelő lakatosmester) egy bótajtóra való pléhet 3 tompa lövővel; a kulcsszek két kulccsal, egy középhiddal és 3 forduló köldökkel (Nyr. XI.525):

röpülő-hid: [fliegeude brücke] (RákF: Lev. IV.499).

vágó-hid: [laniena; fleischbank]. Tehén vágóhidhoz mégyen kopalásban, hogy májat kaphasson (RMK. IV.243. Illosvai).

Hidacska: ponticulus C. MA. Com: Jan. 91. brücklein, steg PPB. Com: Vest. 141. Völginben vagion a Czedromnak ő vize, kin vagion egi hidoczka (WeszprC. 68). Hidat, és hidatskát, pallott alkotunk, építünk (Com: Vest. 52).

Hidal: pontem construo MA. brücke legen, machen, aufschlagen PPB. Nem is igen hidlott ezeknek az őlya (Gvad: RP. 266).

által-hidal: ∞ Haióckal a Duna által hidlatéc (Cserényi: PersF. 42).

[Hidaltat, hidlat]

által-hidaltat, által-hidlat: [construi facio pontem, ponte jungo; überbrücken lassen]. Szauát által hidlata (Göres: Mát. 79). Ferdinand az Dunát általhidaltatta (MonIrók. III.105). Az Dunát Komáromnál általhidlaták (VII.49). Altal [hidaltatá a Dunát (Pethő: Krón. 244).

Hidal: ponte juugo Kr. [überbrücken].

által-hidlat: ∞ Általhidlata a Dunát Pestnél (II.384. Kr).

még-hidlat: ∞ Az árkot meg hidaltat (Helt: Krón. 202).

Hidlás: tabulatum; boden PPB. [brückung, kubbrücke]. Az bajoknak ezt az farok közöt való közit hidlasokkal, meg töltötték falra: hoc puppium intervallum pontibus stratis, impleverant (Förö: Curt. 118). A szabók bástyája jó, tsak hidlás kell és alája való fa hat ölös (KolTört. 402). Egy bumbi kihentergett éppen az hidlásra (MonIrók. XXIII.422).

Hidas: **1)** [ponte instructus; mit einer brücke versehen]. Hidas, villa 1138 (Czinár). Ad locum nomine hydus potok, quod quidem appellat Berkesz... (Szatnár vármegye 1231. Kamarai Lár). Hydusteluk (SzékOld. I.27). Hydaszive, fluvius 1416 (Czinár).

2) hypagus MA. ponto; schiffsgattung, schiffbrücke PPB. Az sürti szegekkel megerősített kis hidas, nehezbe terhet el bír az nagy széles hajonál (Prág: Serk. 553). Az hol gázoltato hely nincsen, hidással (pontone) által kelve költözne (Com: Jan. 91). Az hol hid nincs, hanem hidason horgyak által az embereket (SzCsomb: Utleir. 258). Ottan eleikben álla a nagy széles veres tenger, mellyen sem hid, sem hidas, sem semmi egyéb által költöző eszköz nincsen (GKat: Váls. II.1197). Hidasok is megijedt nappal megrakodván, merülő félben lévén, egymást hünyják taszigálják vala a vízbe (Szal: Krón. 78). Az Tiszán rész szerint hidason, rész szerint az jégén általköltözvén (MonIrók. XXVII.197). Az gyalogját maga hidas-hajóra rakván (RákF: Lev. I.644). **3)** [brückenwächter]. Adott a hidas csasznak 6 fl. (MonTME. I.28). Az hidasnak 1 ft. (89. 96). Az hidasnak attunk 75 d. (128).

Hidaska: [ponto parvus; kleine fähre]. Egyéb módot nem látok, hanem hogy a Tiszán lopnak fel magokat könnyű fegyveres sajkák, s azokkal egy két hidaska (MonIrók. XV.444).

HIDEG (*hideeg* WeszprC. 71. *hydeeg* lelessek CornC. 341. *hidig* Sylv: UT. I.50. 154. *hydek* vizet NagyszC. 45. *hidec* vizet 105): **1)** frigidus, gelidus C. algidus MA. kalt, frostig PPB. Hideg vagyok: rigeo C. Hideg mint a jég: frigidior salamandra; hideg étel, éték: gelatina, cibus gelatus, coagulum MA. Hidegkut, villa 1138. Hideséd 1281. Hidegvíz 1378 (Czinár). Valaki adand ég pohar hideg vizet, nem vezti el érdemét (MünchC. 33. JordC. 385). Ez ny tartományuk hydeg föld (ÉrdyC. 579). Az hideg hobol wt auagy hat gwngeliek hot gwngwigite (VirgC. 31). Hideg az idwert alnak vala az twz mellett (60). Hideg széles idő volt, úgy hogy a mentés is el állhatta az ember (MonIrók. XV.517). Hidegön, az az restön inádkoztak (Mad: Evang. 394. Csúzi: Np. 329). **2)** frigus, frigidus C. algor, algus MA. kálte, frost PPB. Erős hideg, rekedő hideg: frigus acutum, vehemens Nom. 2 13. Még az erős hidegek el-nem jöttek: ante moestitiam frigorum PPB. Zent Ferencet hideg kemenen gewtrinala (EhrC. 28). Vrnac nára es hidege, iol monátoc vrnac (BécsiC. 132). Hideg es nar algatok vrat (DöbrC. 230). Czak felig meleg, felig hideg vagy, hidege vezet meleg vagy (Mel: SzJán. 126). Az ho, hideg art a mezitelen fattiaknak, a kiket Christus mezitelen talál (47). Itkfm a hidegen nem alhatne (Kár: Bibl. I.453). Ha hidegekben született, és dedergett, olvadgyon a mi szívünk jeges hidegsége az ő szerelmének tüzével (Pázm: Préd. 107). **3)** febris MA. fieber PPB. Hideg corsag: febris NémGl. 362. Az hideg lel: febrilio, febricitatio C. Reszketeges hideg: febris querquera Com: Jan. 58. Mikor iutotolna Iesus Peternek hazaba, luta ő napat lekette es hideg lelette (MünchC. 27b). Lata, hoq hideg lelne (Sylv: UT. I.12). Lata, hogy hydeg lelue, ees illete neky kezet, s az hydeg el bagya: vidit eum febricitantem, titigiteque manum ejus, et dimisit eam febris (Pesti: NTest. 15). Ha négyet főzed meg, negyednapig való hideget gyógyit (Mel: Herb. 149). A katona könnyebben végzi életét, mintsem az, a kit a hideg hónapiglan nyomogat és lustán tézen a koporsóba (Fal: NA. 222). **4)** impotens; nem asszonyembernek való PPB.

[Szólások]. Hirt nem irhatok; mert olyan hidegek járnak, hogy a hírek is megfagytak (Mik: Törl. 20). Igen jó a beteges, hideg gyomro gyermekeknek (Mel: Herb. 159). Melly boldog kimenetelét várbattuk annak, a mellynek már születésekor megártot a féltsznek hidege (Fal: UE. 413). Ha ezek a hidegvette atyafiak, istenes elméldéssel felhevülének (Fal: NE. 57). Mind hevét, hidegét az nyomo, ruságnak szenvednék (MonOkm. VII.206). Szapora eső esett,

hidegen fogott az idő (Monlrók. XV.550). Ne fuj levet, hideget; ne hízlekedgyél mindenedhez magadat szíbván (Ker: Préd. 233). Myre hagyatok az ur istennek zolgáyt ehen zomehon es hydeggel meg halny? (ÉrdyC. 124b). Meghahnak hidegel (VirgC. 103). Hideggel holt meg (Nyr. X. 169).

[Közmondások]. A mely obet megh forróznak, az hidegh viztől is fél (RendÉl. B6).

forró-hideg: [febris; tieber]. (Mik: TörL. 409).

gyujtovány-hideg, gyujtokvány-hideg: [febris; tieber]. Ferkó ma kilenczod napja, hogy az gyercokvány [?] hidegben fekszik, minden nap vagyon rajta és fölötte nehezen fekszik (LevT. II.13). Az gyujtovány hideg kezdte leölni (223). Gyujtovány hidegöt es alatlanságot meg allat (az mak olai) (BoytheA: FivK. 108). Ha (ezeknek vizét) iszod, a gyujtokvany hideget meggyogyittya (Mel: Herb. 78). Gyujtovány hideg ellen (orvosság, OrvK. 21).

jég-hideg: [gelidus; eiskalt]. Jég-hideg száve mint száma nagy éget (Zrínyi: ASyr. 308).

Hidegéske: 1) frigidulus C. frigidulus, subfrigidus MA. etwas kalt PPB. 2) febricula C. frigusculum MA.

Hidegöd-ik, hidegész-ik (hidegészik KBécsi 1572. D8): frigesco, rigeo MA. kalt werden PPB.

még-hidegödik, még-hidegszik: inalgescio, perfrigesco C. [erkalten]. Meg kezdte hidegödni az gonoz twdman ew zyweben (ÉrdyC. 520). Az meg azot, zaradot es hydegödöt isteny zeretettel kyl valo zywek (568). Mastan veen vagyok es meg hydegöttem (DomC. 234). Meg hidegödik az zeret (TihC. 221). Meg hidegedett, röttent es keseredett színűne meg vigasztaltat (Born: Préd. 251). Meg hidegszel szerelmedben (397). A szeretet meg hidegszik (Fél: Tan. 524). Az atyatiui szeretet meghidegszic sokakban: refrigeret caritas multorum (MA: Bibl. IV.25). Meg hidegedic az isten igietől (410). A kicsin szeretet legkiseb akadéktól is meghidegedik (Jily: Préd. 1337).

Hidegit: refrigeracio, refrigero MA. kühlén, kalt machen PPB. Hidegitő: algificus, frigorificus; hóval hidegített: nivatus C. Hóban hidegített: nivatus PPB. Borhidegítőedény: frigidarium MA. Kedden, egl hidegető ködök lattatnak (KBécs. 1572. Ev).

még-hidegit: refrigero, perfrigero, refrigeracio C. [kühlén, kalt machen]. Az vizet meghidegít (Radv: Csál. III.39. KBécs. 1572. Ev2). Igen meg-hidegitik az emberekben a jó cselekedetekre-váló gyorsaságot (Pázm: LuthV. 112).

méghidegítés: refrigeratio MA. kühlung, labung PPB

Hidegítés: frigeratio, refrigeracio MA. erkühlung PPB. [kühlung]. Ha a hűség hidegítéssel, a fázis melegítéssel nem orvosoltatik, megöli az embert (Pázm: Préd. 69). Ajtatosságnak hidegítésére szintén olly lattalmas az etnek tanítás, mint a hideg viznek a forró-közzé öntése (Pázm: Préd. 300).

Hidegitő: 1) frigorificus, algificus MA. kalt machend PPB. [kühlend]. Hidegitő edény: frigidarium MA. 2) refrigerator MA. der da kühllet PPB.

Hidegl-ik: [refrigeror; kalt werden?]. Veritékünk hideglie (Czegl: Enoch. L15).

Hidegség: 1) rigor C. albor, frigiditas MA. harter frost, kálte PPB. Hidegségnek gyetresenyat kayaltok es siralmmal allonk (FlrC. 31). Az ladakat meg faragya vala nagy hydegsegnek jöyey (MargL. 22). Ynezekkegyek zen Pal apastallal zolgálni istenek hidegségnek zegensegben (VirgC. 129). Minden

féle mentsegek vagy az hidegség, vagy az hűség ellen (Helt: Krón. 7b). Talám restség, hidegség, és nem igyenes tölra néző rendelés volt benne (Pázm: Préd. 59). 2) impotentia; tehetetlenség PPB.

Hidegségös: [frigidissimus; sehr kalt]. Az ho felette hydegsséges (ÉrdyC. 454b).

Hidegül: refrigeror, defrigesco Kr. [erkalten, kalt werden].

[Szólások]. A szájjok nem hidegült lepény (Kónyi: HRom. 65).

el-hidegül: ~ (Cristus szolgálatában) ez mastany noepék el hydegewitenek (ÉrdyC. 595). Kik ith ez velagba az isteni zeretettől ellidegülték, fazyamc nağ kenzó hidegségbe (NádC. 81).

még-hidegül: defrigesco, rigesco C. erkalten, kalt werden PPB. Megbőüdic hamissag, sokacnac meghidegöl zerelem (MünchC. 58). Mynd megh hydegewleenek Kanazsanak lakosy (JordC. 12). Fél gyoltanaya sokaknak zyweben az meg-hidegevti isteni szerelmet (DomC. 3). Kezde a heny kasat funy, hogy meg hydeggylen (Pesti: Fab. 53). Meg hidegül a szeretet az emberekben (Mon: Apol. 426). Meg hidegült ágy (Zrínyi II. 142).

HIEDELEM (hyedelmeket ÉrdyC. 656b. 554b. hyedelmem DöhrC. 62): refrigerium AporC. 13. KulcsC. 153. [refrigeratio, refectio; kühlung, erleichterung labung]. Altal mentünk a fízón es vizen es ki hoztal münket hyedelmbe (AporC. 13). Istennek hyedelm thene yrgalmassaga: misericordia dei (NémGl. 249). Semimő hyedelmet auag segedelmet vonen (VitkC. 94). Nagy chodaak hyedelmek es yrgalmak leenek az ew zent korpssoyanaal (ÉrdyC. 526b). Remeensegneuk hyedelme (607). Myndeneknek kyvalokuppen valo hyedelm vala (MargL. 62). Maria, lalottaknak hyedelm (PeerC. 241). Kezeeth ydestova hannya wety, kereswen maganak hyedelmeth (WinkC. 81). Zegenek hyedelme: refugium pauperi (KulcsC. 14). Hogy hyedelmem legyen: ut refrigerer (96). Az inadságnak hyedelme (DomC. 41). Ez wylagnak gyeryedetes bywmenek hyedelme (ThewrC. 29). Környűlvési az ur kegyelme, az kinec ő minden hyedelm (MA: Bibl. V.15). [Vö. HÜVÖS]

Hiedelmség: ~ Zeles vtat tenen mñekónk, hozuan kiessegre hiedelmségre (TelC. 163).

Hiedelmes: [refrigerans; kühlend, erquickend]. Myndden hyw kerettyen lelkeknek hyedelmes uygodalmassaghy vannak gyökerezetween az isteny ysmeretnek erwendetes lakodalmaban (ÉrdyC. 34b).

[Hiedelmez]

még-hiedelmez: [refrigero, obumbro; kühlén, laben, erfrischen, erquicken]. A bört megvégezűn, egembe meghiedelmezec magokat: simul expleto jejuniu refecerunt (BécsiC. 22). Mintan meghiedelmezettéc (recreatus est), esec ő labühöz (40). Fidegsesec iozaga meg hiedelmez teneked: obumbrabit (MünchC. 108). Marča ő vyanac utollat a vizbe es hyedelmeziemeg en neluemet: refrigeret lingvam meam (119).

Hiedelmezet: [refrigeratio, refectio; kühlung, labung]. Lattatnakuala vizet mereitenec inkab hiedelmezetre hoğ nem itala: ad refocillandum potius quam ad potandum (BécsiC. 24).

HÍENA: [hyaena]. Belbus, *hazwa*: egy igen ravasz okos vad állat, kit hyaenacac is hianac MA.

HÍG: 1) liquidus, duidus, nvidus MA. [tlüssig, tlüssend, dünn, weich]. Higan: liquide, thuide MA. Ezek a tojasok higan főttek: die eier sind weich gesotten (KirBesz. 63). Roka az ezteragot ezzer wachorura hywa, az etket az aztalra ewte, mely nykoron hyg wolna, az ezterag heyata wag wala hozzá

az ew hegyes orraval (Pesti: Fab. 20b). A byrs alnát meg kely törny es fucharny es annak chak a tizta higát kely roa tölteny (Frank: HasznK. 21b). Hig eget felleg sötétítette (Szentim. Kalm. 2). Hig áldozatnac nevezéle az bort vagy olajt (MA: Bibl. I.33. 77). Hig tyúkmony (Pázm: Kal. 1766. 888. Kr.). Higan sült tiukmonyat iut (Mih: ÖrökÉ. 64). Hig lép tézta (Misk: VKert. 226). Hig vala mint a hig sár (Ker: Préd. 209). Levegő hig ég (GKat: Ttk. 39). A bé-szivandó hig ég (Felv: SchSal. 7). Hogyha szádban igen hig a nyálad (5). Az eleven kéneső hig, folyó: hydrargyrum liquidum est (Com: Jan. 19). Az higaknac, folyó állatoknac mértéki: mensurae liquidorum (165. Batus: tonna tseber, bor és egyéb higaknac mértéke, tizenkét ejtel PPBl. 2) hajló, mint a vessző; vitilis MA. [biagsam, schlaff]. Yo hyg vezzev (PéldK. 6). Turbádnak szija-is marada csak higan, az mosolygó népek közt addig lakék vigan (Szentim: TFü. 9). A mi gyarló életünknek zabolázatlan hig fékamlójának tigan valo megeresztése (Rim: Ének. 83). Ne tekerje nyakát mint a hig nyakú ló (PhilFl. 65).

[Higanyü]

Higanyúság. Haylandosag, higonyúság [igy]: *lentitia, lentor, flexibilitas; weiche, zühe C. Higanyúság: lentitia MA. Hajlandóság, higanyúság [igy], enyvésség: lentitia PPBl.

Higad, higid: liquesco, mollesco Kr. sich verdünnen, sich klären PPB. [weich werden]. Mikor higid a diunye haja (Szakácsmest. 162).

lő-higad: [liqueesco, refrigesco, calorem amitto: sich klären, sich abkühlen]. Kenesse meg forrald, az vtan ted ki, hogy le higidgyon (Frank: HasznK. 30b). Fachard ki, es higidgyonle a lének süreje (30. Kecsk. Ötv. 288. 294).

még-higad: ∞ Szárd el az olaiat ruha, had higidgyon meg az tizta olai (Frank: HasznK. 23 Kecsk. Ötv. 294).

[Higgaszt]

még-higgaszt: clarifico PPl.

[Higit]

még-higit: [liquefacio, emollio; erweichen, flüssig machen, auflösen]. Meghigitja a mézet a meleg: *calor remittit mella PPl. Mint ég teiet meg higitál (Mel: Jóh. 27. Káldi: Bibl. 277).

Higság, higség: liquor, fluor, fluiditas SI. [flüssigkeit]. Ama zavaros potsdékbau láttunk a mennyi higság, viz vagyon (Ker: Préd. 181). A kikben van tiszta piros vér, higséggel elegyült azokbau meg az ér (Felv: SchSal. 26).

[Higul]

még-higul: eliquesco, emollior Kr. [sich klären, dünn werden]. Tölcz annyi bort rea, kiuel meg higitlyon az felyül meg mondót szerszám (Cis. O4).

[Szólások]. Ő kegyelmének higitul inkább meg az feje Megy: SAÖröme. 366). Rázd meg a fejedet, mert meghigitul vele je (Czegl: MM).

Higulás. Főnc higulása, esztelenség: delirium Com: Jan. 56.

HIGY: inauris [ohrenschmuck]. Vénen ő iogianac őltőzetit es lilomokat es higéket: inaures (BécsiC. 31). Ekeseitit vala ő ligüel: ornabatur in aure sua (183).

1. **HÍM** (hímja mas ejus JordC. 170. Mel: Herb. 90. hímet MA: Bibl. I.6. hímc 60): masculus MA. [männchen]. Aldozok myuden hym magot wr tessnek (JordC. 36). Vala meely ember aldozatot akarand ystenny wr ystennék hű barnybol, hymóth es zepletelent aldozyeek (81). Ninčen sem him sem nőtén, mert ti menü égéek vattók (DóbrC. 277). Hym okulan

alath az ty elastromtok hataraba be ne menyen (VirgC. 138). Az egyk hym wehem ewrvk santha (LevT. I.87). Him buzsa-róza: peonia mascula (Mel: Herb. 108). Az himiánac három szegű hegyes leule vagyon (Mel: Herb. 90). Keczek közzül hímet, és éppet áldozée (Kár: Bibl. I.109). Hogyha juhockal akar valaki áldozni, hímmal és éppel áldozée (MA: Bibl. I.84). Örök, ünőbarnok, ménes koccolák, him lovaktól és esőlörök-től megvalva, kivitesenek (ErdTürt. II.373). Az vad kotskénék himje vad kőlyök (Com: Jan. 46). Him béka (Misk: VKert. 259). Elsőben a himék repülnek hozza, hogy véle megdulakodjanak, azután a nőtények, hogy a hímmel meghigassák magokat (372). Him ntaum sirt böltsőjében, gyüladozott szerelmében, s még előtte volt a pép (Fal: Vers. 882).

Himi: masculinus MA. männlich PPB.

2. **HÍM** (spanyol-hímes abrosz Monfrók. XXIV.151): 1) acupictum MA. was mit der nadel gestickt ist PPB. [stickerei]. Egy példánk vagyon Borbála asszonyul; szívés is vagyon rajta; de a gyöngyös hímed is rajta vagyon (LevT. II.61). Hwzzonharom fyrfy ymeg, az hwzának mynd aranya hyme vagyon; bath ymegh, neegye hyme zedett, kettéy parzt (RMNy. II.35). Harom elew kethewre walo him (Radv: Csal. II.10). Chabol tizenkilencz, aranyul varrott himő (Gér: KárCs. III.228). Himmel varrott ruha (Erasm: Erk. 29). A theatrumon a mit legelsőben feladnak, mind azon himmuika és gyönyörködtet szépség (Fal: NU. 263). 2) [fucatio, circutio; beschönigung, umschweife]. Mikor jelét adgyák, hogy valamit meg kívannak, oly himmel hozzák elő, hogy az adakozó-fél különös szerentséjének tartya, hogy kedveskedhet véle (Fal: UE. 488. 490). Nints ennek hima, hogy eszedbe vagy elmédbe ne foglalsd: nem oly szövévényes dolog (SzD: MVir. 133).

[Szólások]. Hímet varrni: pingere acu PPBl. Pokolbau ollyan himre akadtál, a melyről követőddel is himet akarsz varrattni (Markó: BCSák. 203). Bagollyal hímet varratnak (Veresin: Lev. 38).

[Közmondások]. Vétkes példarul hímet varrani (Czegl: Japh. 214). Köz beszéd az magyaroknál: Vétkes példarul nem jo himet vetni (MNYil: Agend. 327).

arany-hím: textile auro distinctum, textile Babylonicum, imago aurata SI. [goldstickerei]. Harom feyer feköthw ala walo fedel, egyken ara hym vagyon. Hwzzonharom ymeg, az hwzának mynd aranya hyme vagyon (RMNy. II.35).

Hímös: 1) vermiculatus, variegatus, pictus, acupictus MA. verschiedenfarbig eingelegte arbeit, gestickte arbeit PPB. Harom arangiwrw, egikbe wagian egy hímes kwh (RMNy. II.67). Hímes ágyon fekűt (MA: SB. 99). Hímes őltőzet (MA: Bibl. 499). Hímes palota (Pázm: Préd. 1271. Kr.). Hímes kendők (Vás: CauCat. 542). Hímes púha vánk (Tam: Szens. 11). Hímes őltőzet (Bod: Lex. 27). A tisztátalanság a mostani világban nem szurdék-vétek, hanem hímes és varrott ágyokban fődzik [igy] (Fal: NE. 105). Pásztorlaska hímes megírása (Fal: Vers. 910). Hímes palota (Fal: Jegyz.). Hímes, köves, gyöngyös galában érkeznek fő úri vendégek (Fal: Vers. 900). A hímes, a ezifra, nagyokra hagyatik (Órczy: KéltH. 114). 2) [fucatio, circumscription, allegoricus: beschönigt, umschrieben, bildlich]. Hímes beszéd: allegoria, metaphora SI. Hímes beszédcekel szóllattam (Felt: Bibl. II.206). Indulattyának egynehány hímes, es szynős okát elő számlálván (Pethő: Krón. 241). Az okos embernek nem a hímes szók, hanem az erős valóságok tetszenek (Pázm: Préd. c). Sz. Péternek Romában nem lakásáról, hímes hazugság (Pázm: Kal. b1). Hímes szokkal boritot gyűlölségedet (Land: UjSegits II. 877). Sok hímes, színes, tettetes, hazugságtól nem füres beszédcekel él Hollófernes előtt (Pós: Igazs. I.19). Hímes szófia beszédcekel (MHeg. TOszl. II.89). Hímes szóllás (KCSipt. Woll. Előb. 6). Tudom, hogy sok hímes szímel s okkal mentegetik lusta

mondásokat (Fal: NE. 17). Elámitják a birákat sok himes, színes ígéretekkel (Fal: NE. 102). Való ugyan, hogy ez a bőséges úri ember nem felette lágyan tipogatva, se nem valami himes beszéddel, hanem mint okos orvos keménységen kezdte bánni a dómával (Fal: NA. 126). Te tsúfot állítál himes költésről (Orezy: KöltSz. 241).

Himesget: 1) coloro, acupingo MA. anstreichen, mit der nadel sticken PPB. 2) [fucco; beschönigen]. Arius, mikor sok családsággal hálolná, és himesgetné tévelygését (Pázm: Kal. 191).

Himesít: 1) coloro, acupingo Kr. [beblümmeln, besticken]. 2) [fucco; verblümmen, beschönigen]. Ékessebb színnel tudta az ő tudományát felfesteni és himesíteni (MA: Tan. 31). A jesuiták gazdagságát szapora hazugságokkal himesíti (Pázm: LuthV. 40).

még-himesít. Meghimesített: depictus, acupictus MA.

Himéz: 1) pingo, coloro Kr. [bemalen, schmücken] (Pázm: Kal. 1766. Kr.). Még nem utállod szalmás házainkat, nem köpöd falai sovány vacsoránkat, bátor nem himézve tettük tá-lainkat (Orezy: Nymf. 135). 2) fucco, pallio Kr. [beschönigen, verstellen] (Pázm: Préd. 1245. Kr.). Himzett színlés (Bíró: Micae. 32). A hízelkedő hánisnak a száve mély rejtekben fekszik, himézi szavait, szívre beszél (Fal: BE. 584).

be-himéz: colorem indo, picturo, oblinio colorem MA. colore obduco; farbe aufragen, fürben PPB. Még csak tettetesen sem himézheted be (Fal: CsIsk. 385).

még-himéz: depingo C. acupingo MA. sticken PPB.

Himézés: [fucatio, palliatio; beschönigung, bemäntelung]. Soc himézessel kezdett-ez magokat menteni (Born: Préd. 397). Merő csupa himézés és füge levelből csinált bőrze ez (Toln: Vigaszt. 30).

[Himéző]

arany-himéző: [goldsticker] (TörT. 1167).

HIMBÁL: oscillo ludo, oscillo, fime jacto SI. [schaukeln; hutschen].

Himbáldoz-ik: [oscillo moveor; sich schaukeln]. Volt egy olly dáma Londrában, a melly vígan himbáldozott a kinyílt sediában (Fal: NA. 145). Ben a hintóban himbáldólik, loesog az uramnak agyveleje (180).

Himbáltat: tractu funis agito, facio oscillare Kr. [sich schaukeln lassen]. A Napéák pásztorkokkal himbáltatják magokat (Fal: Vers. 51).

HIML-IK: divider, dispergor Kr. [zerstreut werden, zerstreben].

el-himlik, el-himletik: ∞ Megfordolnnae ő vrochoz istenehez a himletből, mőbbe elhimlettek vala: dispersi fuerant (BécsiC. 19). Vagyon nép elhimletőt (est populus dispersus) te orzagodnna menden vidoki zerent (55). Te fiaid, kiket elerez-tettél el himeluen: quos dimisisti dispersos (108). Elhimletnne a éordanne inhi: dispergentur . . . (MünchC. 64). Ime iő az idő, hog mendentee elhimlessettee tőn tulajdonitoba (205). Fel kellen isten es elhimlessenne ő ellesegi (AporC. 14).

elhimlés: dispersio [zerstreuung]. Nep kezenee elhimlese: dispersio manus populi (BécsiC. 167).

Himlés: [dispersio; zerstreuung, exil]. En himlesemnee fiay (filii) dispersorum meorum) aiandokot hoznne emmekem (BécsiC. 282).

Himlet: ∞ Megfordolnnae ő vrochoz, istenehez a himlet-ből (BécsiC. 19). Nem leflüemeg őtet, minem pogamocnne him-letibe neuenő? (MünchC. 184).

Himlő: exanthemata C. varioli, vari MA. kindsblattern, pocken PPB. Boboreso avagy himlő, csésec, veres kelésec: papulae seu varioli Com: Jan. 60. Hoyagos pattagozo himlőt téssen görögül az epynictis (Mel: Herh. 114). Himlő auag kaniaro (Frank: HasznK. 33). De el kergeti az isten akarattyanac es-mereti minden ketelkedesnec fekolit es himlőt (Pécsi: Szűz. 34). Uralkodny fog az himlő, esez [csécs] es fejfajások (Kibcs. 1651. 45). Himlőbe fekszik (RákF: Lev. 1200). Veres himlő ütött ki rajta (Gér: KárCs. IV. 168). Valami elfutá testemet, éppen mint az himlő (Nyr. XII. 79). Idegen vizekkel mesődjön, hogy elejét vegye az arcagyalázó himlőknek (Fal: NA. 155).

Himlős: varis infectus MA. der pocken hat PPB. Ha l'el-sőcőzn himlősök, bár igen is elmennj omét akár hová az hol nem himlősök (RákGy: Lev. 135. Gér: KárCs. IV. 469).

Himlőz-ik (meghimlőzött Mik: TörL. 41): variolis corri-pior SI. [blattern bekommen, blattern]. Monostoron szőnyhen himlőznek (MonOkm. XXIV. 525). Schwartzenberg gyermeki himlőztek (TörT. XV. 140. Nád: Lav. 150. RákGy: Lev. 525). Egy tsak minap himlőzött fiatal író deák jóddőgele elunkba finnyal, búszkeséggel (Fal: NA. 234).

még-himlőzik: ∞ Ezen napon himlőztenek meg az no-kám (Kár: Élet. 1242). Ezer ember közül alig vagyon edgy, ki valaha meg nem himlőzött volna (PP: PaxC. 291. Mik: TörL. 41).

Himlőzés: [varioli; blattern, blatternepidemie]. Dőghalálkor, sőrű himlőzéskor (Megy: 9. Jaj. 6). Meghimlőzék az ő gyermeke s meg is épüle, de az enyim himlőzése után 11 napra elaluvék (Ház. I. 144).

HINT (hint CC. Konj: SzPál. 24. BaytheA: FivK. 51): 1) spargo MA. austreuen, besprengen PPB. Red hintem: inspergo, superspergo C. Kövel padimentomozott, követtsel hintett hely: lithostrotum PPB. Kövel hintett, padimontozott: lithostrotus MA: Bibl. Magy. 3. Ki nem gőit en velem, a hint: spargit (MünchC. 36). Vylagossagot hynne az hazban: lux splenduit in carcere (JordC. 748). Hymtetyk vala yghye: perferebatur sermo (755). Hynetyk vala istennek igeit (DomC. 31). Lekli magot hynteni (97). Nem kel az gyűngyőt a dísznec eleibe hinteni (Tel: Evang. 1331b). Hyncezen az vérben az suporlatnec előtte (Kár: Bibl. 1. 90). Polyva, melyet tétova hint az erős szél (Pázm: Préd. 689). Az ártatlanság könyűt szenytyől hintetvén meg-sértődik (Illy: Préd. 1259). Nem roz polticát kívántam hinteni nemzetem elejbe (Fal: UE. I. Előb. 362). A ki kintsét vakjában hinti, veti, bút arat (Fal: BE. 600). 2) [sero; sicut]. Magot hintek: dissero C. Magokat hint: semina spargit Com: Jan. 71. Nem hymtenek, sem aratnak: non seminant neque metunt (ElirC. 94). Arac hol nem vetel, es gőítez hol nem hintettel: sparsisti (MünchC. 61b). Idnőssnegne maguat hintie es vetie (GuayC. 27). Ky meene, ky hw magwat el vethy, hynthony, es mykoron hynthy, nemellyek eseenek az wth felőn (JordC. 392). Konkolt hynyt rea: supereminavit zizania (391). Förtelmes-segnek kunkalyant hynnee (ÉrdyC. 54b). Ky zykőn hynthy, zykőn ees arath, es ky hynth aldomasul, aldomasbol ees arat (463). Ky mene az mag hynzew ember, hogy el wetne az magot: quidam sator exiit ad serendum (Pesti: Evang. 26). Ledneket es kemént hint, buzat es árpát vét (Helt: Bibl. IV. 18). Ottis aratz, a hol nem hintettél (Vás: CamCat. 171). 3) [sterno; niederverfen]. David kőveeskével a nagy Goliathot hintette a földre (Czezl: Sion. Előb. 23).

[Szólások]. Czuff beszédekot hintnec fölfőle (Helt: Krón. 73). A fájdalemnak jeléért hammut hintetti fejére (Illy: Préd. 189). Nem lépik az ur elöibe penitentia-rudában, hamu-hintve, tördelmességgel (Fal: NA. 201). Kőzhint hintők: rumifero C. Azok a magusoktól hintetett bíren meg nem remüle-nec (Tel: Evang. 1. 189). E világ szerint való igazatok közzé is

konkolyt hint és az ő alhokságának kovását ölgycíti (Tel: Evang. II.327). Konkolynak nevezi, az mit utóbban hintnek az egyszerű be vetett mezőben (Pázm: Kal. 141).

[Közmondások]. Nem hintik dísznő eleibe a gyömbért (Fal: Jegyz. 928).

be-hint: [spargo] conspergo Kr. [einstreuen]. Az zent tanachnak gymelehe, kynek magwaat zyz Cecylia leanyedban bel hymttóttel (ÉrdyC. 650). Hottón az kőnezől az időnek minoltat gőnge borso szőmő houal be hintli (KBécs. 1572. 108). Sok heleket houal be hintnek, es az hidegötis meg nem szállittiak (no. Ev. 4. Káldi: Bibl. 266).

bele-hint: inspergo MA.

el-hint: 1) spargo, dispergo, sipo, sterno C. zerstreuen PPB. Ellhintve: sparsim C. A penzualtonac erceket ellhinte: effudit (MünchC. 171b). El himced a nemzeteket, kik hadakat akar-nak (AporC. 17). Az gőnggöt ne himcetők el az díznoc kőzöt (GuayC. 11). Az sokszahw seregek el hymteek h w rwhayokat az wton (JordC. 419). Parancholanak az chazarok, hogy penzt hymteneenek el az uczakon (ÉrdyC. 412). Weed flet ymez kenetöt es hynoz el (549b). Elhymttóthi ozlothi gondolatidat tartozyal egben es őzue gőytenőd (NagyszC. 84). Feienek veleiet a pagimontomon mind ellhntek (DebrC. 85). Galambárlókuak asztalokat feldőjté, pénzváltóknak pénzeket elhinté (RMK. V. 232). [Az bolha fin] chymazokat az agybul ki fúz, balhat, pokot, rut ferget, bekát, kigyot el fúz, valahol el hintik (BeytheA: FivK. 51). Az vért elhinti: fundit sanguinem bostiae (MA: Bibl. 194). 2) disemino, prosemino, persero C. aussien PPB. Az ellyntet buza magok dymevlechevznak (DomC. 29). A mi el hintet: quod seminatust est (Fél: Bibl. 21). Az io mag kőzöt el hintetel konkoly, az buzanac azzal az o elegyfeleseuel lattasac artani (EszT: IgAny. 51). Az kőnetkező gonoszagnac maguai el voltanac hintetue (413).

elhintés: dispersio MA. zerstreung PPB.

ki-hint: dispergo MA. zerstreuen PPB. (Thaly: VÉ. 1420).

kihintés: dispersio MA. zerstreung PPB.

környül-hint: circumspargo C. MA. hin und her besprengen, umstrenen PPB.

még-hint: aspergo, conspergo, respergo, prospergo, perfundo C. besprengen, bespritzen PPB. [bestreuen]. Vizzel meghintem: expurgo C. Megb hymtettem chodalatus honak le essesseceuel (ÉrdyC. 455b). Haya ev pilyse kevnnyevl meghyntetween keuees evzel (DomC. 128). Vegyetec a verebeis es hinchetec meg véle a haznac két melyékét: ac ponent super ntrumque postem (Helt: Bibl. I. Gg4). Az kőzöbőket verene meg himchék (Beythe: Epist. 101). Az wy figec igen io ehyomra emni ha meg hintet az aszszu mondolaua (Mel: Herb. 2). Ha az földi bolha emni kezdi a palántát, hinchd meg hamuval (Lipp: Cal. 23).

méghintés: respersus C. conspersio, aspersio MA. besprengung, bespritzung PPB.

széllyel-hint: dispergo [zerstreuen]. Az tűzet széllel hincze: ignem huc illucue dispergat (Kár: Bibl. 135).

Hintéget: identidem spargo Kr. [öfter und kleinweise streuen]. Az bőltsenek aialoc hintegetnek tudománt: labia sapientium disseminabunt scientiam (Kár: Bibl. 1611). Az tellyes sz. háromságról, sok alkotmatlan vélekedéseket hintegetett, melyeket általság csak hallaniis (Pázm: Kal. 273). Ti kőzöbölletek kőltek, ti-nállatok hintegetődtek efféle irások (Pázm: LuthV. 128). Hintegető szentelt vizzel ő magokat hintie (Com: Jan. 129).

Hintégetés: [dispersio; das besprengen]. Korsocsákúbol valo illatozo hintegetésac (Com: Jan. 116). Szentelt vizzel való

hintegetés, olvasón való bírtetelés, papismusok (Pós: Igazs. I. 311).

hír-hintégető: [famiger, rumigerulus; zuträger]. Az sok banis hírek hintegetőkben io volna megbüntetnek, itt is vala, de bezzeg befalák az nyelveket (RákGy: Lev. 161). Az hír hingetőkben megfogass (169). Az hamis hír hintegetőkben fel kellene kötni (281).

sző-hintés: [verba frustra consumta; vergebliche reden]. Felenknel hogy bator legyen nem fog semmi intes, es az fele bezed nala lezen chak zohyntes; meg futamtattya azért ewtet chak egy kys legyntes (Pesti: Fab. 80b).

Hintot: [spargi facio; streuen lassen]. Alaya hymtetee (ÉrdyC. 443).

el-hintet: [dispergi facio; austrouen lassen]. Elős cserepeket hintete el (DebrC. 180).

Hintéz: [spargo, rigo; streuen, sprengen, begiessen]. Az folyo vyz mellet hymtezöt kertők: horti juxta fluvios irrigui (JordC. 171). Apolgattya vala h w labayth es az kenettel hymtezy vala (546). Az ydwesseegli fundamentoma hymtőztetyk az alazatossaghuak harmattyawal (ÉrdyC. 133b). Kezdeu kenhwltatasawal hymtőzuy ew labayt (116b). Gyakorta kell hintezni rosa vizzel, hogy olaja ne ereszkedgyék (Szakácsmest. 111).

[Szólások]. Ezt az hirt hozik és hintezék akkor (Erd-Tört. II.66).

el-hintéz: [dispergo, aspergo, irrigo; austreuen, bestreuen, begiessen]. Elhymtez thegedet wr isten: disperget te dominus (JordC. 262). Eel hymtezteek ew labayth aldot zent wereknee folyasy (ThewrC. 228).

még-hintéz: aspergo PPI. [besprengen, besprizen]. Cristus vereuevel meg hymtőztetöt (ÉrdyC. 538). Ki az to asztalodat az maga vereuel hintezte meg: mensum tuum sanguine suo aspersit (Förro: Curt. 483). Gyakorta kell meghintezni rosa vizzel (Szakácsmest. 65).

méghintezés: aspersio PPI. [besprengung].

Hintezés: ∞ Vereenek hymtőzosenek myatta meg zent-tőlteek (ÉrdyC. 536b).

Hintező: aspergillum C. [weihwedel]. Szentelő, hintező bojtos-fa: aspergillum PPI.

[Hintő]

beszéd-hintő: spermologus PPBI.

konkoly-hintő: zizaniarum seminator, discordiarum auctor (Biró: Micae 362. Kr.). Konkoly hintegető (Matkó: BCsik. 54).

viz-hintő: [aspergillum; weihwedel]. Az meghintés lőt egy isopbol cinált vizbintővel (MA: Scult. 923).

Hintve: sparsim PP. [zerstreut, sporadisch]. Ha nem szinte csoportosan, de talán mégis hintve találkoznak azokból, kiket a gyalórság hol egyben, hol másban megejtett (Fal: NU. 249).

HIMPÉLLÉR: opifex ineptus, imperitus Kr. [stümper, pfuscher]. A mester könnyen elszenvedhet maga mellett egy himpellért (Kisv: Adag. 487).

HINÁR (hénár Gvad: FNót. 26. hinyár gyólkér Nad: Kert. 46. hinyár Gyöngy: KJ. 71): alga C. MA. Com: Jan. 29. meergas PPB. Hinárnál is alább való: vilior *alga PPI. Szegény Jónás! mit gondoltál, a sűrő hínár, tajték, sós víz között uszáltál? (Misk: VKert. 532). A zavaros hénárt majd véreumel festem (Gvad: FNót. 26).

[Hínári-ik, hínárol?]

be-hínárlík: [algis obducor; vom meergas überwuchert werden]. Az Almás vize sűrűn be hínárlott (Könyi: HRom. 80).

Hináros: algosus C. MA. da meergras wächst PPB. Szittyó, bináros-gaz a vízben: ulva PPB. Egy nagy malomnál, hol bináros Almás foly lassu zugással (Zrínyi: ASyr. 115. 302). Hinárosban merült (Rim: Ének. 277). Hináros helyek (Misk: VKert. 546). Hináros vizekben áztatták (a lent, Fal: NA. 194).

HINGA: [vacillans, imbecillis; schwankend, schwach]. Látván az ő földön mászkáló hinga inó magzattyának lábán járásra való színdékát, melyet keze nyugtásával, sok gögyögéssel jelent, kezét fogja és járattja (GKat: Vált. 139). Hinga inu fogatlan gyermeketske (II.1260). [Vö. ING]

Hingadoz: [vacillo, flector; schwanken, sich beugen]. A tsemeték a téli fagyosságból megengednek, merevedettségekből hüngadozókva s hajladozókva tétetnek (GKat: Vált. 1896).

HINTÁZ-ÍK: [oscillor; sich schaukeln]. Hintázik a hajó (Bethl: Élet. 310).

HINTÓ: pilentum C. carpentum MA. hangender wagen, rollwagen, gutsche [kutsche] PPB. Hintó, fedeles szekér: caminata vehicula PPB. Hintó bakja: epihedium, capsus rhedae PP. Fűgőszekér, mely hívattatik hintónak: hangwagen Com: Orb. 173. Borított fedeles hintó: carpentum Com: Jan. 87. Ki őrdög vit rea, hogy kirántad a hintót? (Helt: Mes. 259). Vészen szép hintókat, uraknak ott vehettünk (ÖtvMest. 49. vsz.). Fél hintók, hintó szekerek (Com: Jan. 87). Hintó ezüstös szegekkel és arany prémekkel czikornyázva (MonIrók. VIII.365). Bársonyos füves hintó (Gér: KárCs. IV.364). Jó úti társaság jobb hat lovú hintónál (Kisv: Adag. 83). Takarodjék a taligás hat lovú hintó előtt (323). A hintó nevet nem érdemli, mert csak kotsi (Mik: TörL. 3). Hat lovas hintóval igyekezik Londrából a menyrei Jeruzsálembé (Fal: NE. 81). Azt akará Eusebius, hogy hintót ne tartsunk, hanem gyalog szállván: mikor sietni-vel, hamarjatt fussunk a közönséges menyetsékekkel (Fal: NA. 171). Hol függnek a hintók jobban a pütszajkáról, Olasz- vagy Franciászágban? (Fal: NU. 331). Kinek a hintaja, hánja is bársonyos (Orczy: Költ. 120). Jöttek sok más hintók, szem közt szekerek is (Gál: Orsz. 69).

eresztős-hintó: [kutsche mit einem schlag?]. (Bethl: Élet. 330). Az magyar hintó is kétféle vala, egyik kétfelé eresztős, az második orsós (MonIrók. XI.364).

gyász-hintó: [trauerwagen]. (Thaly: RT. I.365).

köz-hintó: carpentum Major: Szót.

láb-hintó: oscillum, oscillorum lusus; schwingen, schaukeln-spiel PPB.

léeresztő-hintó: [kutsche mit einem schlag, der herabzulassen ist? kutsche, dessen dach herabzulassen ist?]. (Radv: Csál. II.271).

orsós-hintó: [?]. Az magyar hintó is kétféle vala, egyik kétfelé eresztős, az második orsós (MonIrók. XI.364).

Hintókáz: [oscillo; schaukeln]. A pókok az aerben mintegy magok hintókázva alusznak (Misk: VKert. 699).

Hintókáz-ik: 1) [oscillor] in sella oscillatoria agitor Kr. [hutschen, schaukeln]. Néroval neveltségessen ne hintókázázz! (RudFlet. Dö). 2) [carpeto velor; schubiren]. A méltóságos asszony csak himezi s tollazza magzattyát, azután amoda rúgja magátul mint a strutz-madár, maga hintókázik s mulat (Fal: NA. 158).

Hintóz: [oscillo; schaukeln]. Ingatni, hintóznai magát: motare latus PPB.

Hintóz-ik: [oscillor; hutschen, schaukeln]. Melly szépen hintozta a visla variu a szép disznómac a hátán (Helt: Mes. 256).

HINNYOG: [hinno; wiehern]. Ha vigyorgott, hinnyogui gondoltam barátok szunarát (Gvad: FNöt. 112). Atyám Darn lova elnyerit magát, s fedette hinnyoga (Gvad: RP. 2).

[Közmondások]. Nincs oly ag ló, a ki pünkösdben nem linyog (CorpGramm. 513. Prág: Serk. 368).

HINNYÖL: pipio Kr. [piepen]. Ha ez világh az ő szeretőjevec és hinnyölő csirkeinec valami tőkélletesset és állandot adna (Prág: Serk. 938).

HÍR (hírű Szeg: Aqu. Ciml. hért hallotta 72. jó hírrel jön Ben: Ritbm. 110. heressey NémGl. 124. hertelen ÉrdyC. 69. 627. hertelen MNyl: Zsolt. 94. Mad: BHal. 94. hertelen KulcsC. 9. Hall: IIIHist. II.222. sat. herdet RMNy. II.301. Ozor: Christ. 54. hértessed 428. hírek RMK. II.341): 1) fama, famella, nuncium C. rumor MA. gerücht, geschrei, gemeine sage, botschaft PPB. Nem tudták kitől áradott a hír: manat rumor sine *capite PPI. Tezen nemynemew hírekett, mynemewewt sonha nem tewt (ÉlrcC. 49). Frater Eged meg zabadola minden nemew kesertetyewt, czudalatos es vy lyrr lattuan (78. 150). Kie a varosba be menuden, mendénkel igén gors hír gárola (BécsiC. 3). Hallaa Jesusnak hyreet: andvit famam Jesu (JordC. 397). Töréc hír iuta [hogy jünnek a törökök] (Helt: Krón. 104). Az egész földön híre vagyon: indicatum est omni populo (Kár: Bibl. 1.495). Egyéb helyeken hadi hírec, zenebonác voltuac (MA: Scult. 110). Kellemetes hír, őrvendetes bir (Com: Vest. 15). Hír tudakozás (Bartha: Krón. 82). Elő álomkor jött be M. bejáróm olyan hírel, hogy (MonIrók. XV.52). Estve elő álomkor érkezék hírem (67). Semmi bizonyos hírt vagy nyelvet nem kaplattak (145). Az tatároknak is indulatok felől még eddig semmi hírt nem hallottunk (MonOkn. XXIV.38). Mi hírek vannak oda (Ungvároty)? (Thaly: Adal. 1.84). Ennek a híre elfutotta a várost (Fal: NU. 292). 2) [fama, opinio; ruf, renommé]. Kywe terwle hyre tellyes Syriában: abiit opinio eius in totam Syriam (JordC. 364). Az gonoz lean Marina azzont gonoz hyrben kewereytette; otalmazyon gonoz lyrtewt (ÉrdyC. 341). Ky meuty magat az gonoz hyrből (526). Gonoz lyrt kwltwem reayok (VirgC. 7). Az népec hallottá a te híredet (MA: Bibl. I.132). Kedves magyarok közt vala aranyhíre (Thaly: VÉ. I. 198). Gaz híreddel mármár világ tele (Amade: Vers. 235). A kinek ditséretesen s jóból fen-forog híre, boldog ember! (Fal: NE. 89). Ne támadjon oly híred, hogy furesi mesterség minden dologd: ne point passer pour un homme d'artifice (Fal: UE. 477).

[Szólások]. Híre tserdálvén, hogy a kiszűkött zidók aranyat nyeltek-el, két ezer zidót élebenen fel-hasogatának (Pázm: Préd. 872). Így udvarodban-is tserdög régen az hír (PhlF. 69). Véletlen hír dobbaattja a fűlét (Hall: IIIHist. III.64). A miut a hír foly: ut *fama est PPI. Olyan hír foly: manat fama PPB. Foly ugyan az hír eléggé, hogy jünének, de ezt mi bizony nem tudjuk mikor leszen (RákGy: Lev. 199). Az svekusoknak el kell már jüniek, ha akarnak, foly is igen az híre (245). Hír futamodott, hogy elpártoltak a németek: exoritur fama de Germanorum defectione PPB. Híryők leween benne az romayaknak (ÉrdyC. 356). Kyben ewneky híre sem vala (616b). Ezen kegek híre lön mynd az tartomamba lakozo emböröknek (KazC. 75). Hoci Istunni Istunat el fogtak, az beknek abban semmy híre nincien (RMNy. II.241). Azt is reiam foguon a miibe híre is nincien (Tel: Fel. 23b). Híre sem leszen az királynac benne az mi én raytam esie (MA: Bibl. I.289). Biztam ő rei is valamely dolgokat oldalaslag, kibén Ugróczuak sücsen híre (MonIrók. XV.377). Ó lázához Sámson el-beméne, és az ő bementén jászoknak hírek lön (RMK. II. 341). Végre egy persa kezében akada, ki Artafemesnek viné Sardisba, ev penig hírtetig fel akasztatá (Cserényi: PersF. 52). Hír lőttig semmire valókká leszenek (Megy: Dial. 206). Olyat fogsz reiam, a kibe sem hírem sem tanachom (Tel: Fel. 96). Rút térédek hazugságokat kenének az ocelésáira, mintha azt tunitaná, a miiben sem híre, sem tanácsa (Pázm: Kal. 675). El vesztene, hírec sinch (Mon: Apol.

428. 369). Ez szóknak hírek sincsen a sidó bibliában (Matkó: BCsák. 345). Gyóles rokolyának híre sem volt közöttök (Monlók. XI.345). Se híre, se helye, se kellett (Moh: JÉp. 70). Messzebben terjedne híre (Boru: Préd. 77). Add híremre dolgot (SzD: MVir. 11). Az farkas torkon szokta ragadni az báránt, hogy az ő pásztorának hírt ne adhasson (Alv: Post. 1476). Hyreet sem halhataak (ÉrdyC. 512). Meg emeztee [a tűz a pogány papot] hogy hyreet sem lathataak hova leen el (551b). De Zvingerusnak én, soha híret sem hallottam (Czegl: Japh. 130). Holt-híret hallotta [azt hallotta róla, hogy meghalt] (Land: ÚjSegít. II.176). Hirt hordozok: rumifero MA. Hirt hozának neki, mivel hogy Magyarországon pártolások lőtteen volna ellene (Helt: Krón. 62). Az svekusok hogy jünneenc, valóban hozzák az híret, s ha ez az ellenség fel kezd az Liptón nyomakodni, el kell hinni, annak az híre igaztat elmenetlre (RákGy: Lev. 166). Hirt mondok: nuncio, annuncio MA. Szaladéc, hogy te néked hírt tennéc: effugi, ut nunciarem tibi (MA: Bibl. I.448). Add híriul dolgot (SzD: MVir. 11). Az én értemre is magyar-nak bundát híriul sem láttam, mostan pedig nem tartja magát embernek, hacsak farkasbőr bundája nincsen (Ilaz. I. 295). Hallogattam basák udvarából sőt majd igen kezdék spargálni híriul: hogy Erdélyre kellene menni haddal (ErdTörtAd. II.159). Hírré adom: reanuncio C. indico, significo MA. Hírré-adás: renunciatio, nunciatio PP. Kérem adják híremmé (LevT. II.400). Jupiternek hamar híre adatek (CsomaC. 7. Helt: Krón. 203. Misk: VKert. 320). Híredde lőt (Prág: Serk. 879). Hírré tesz: notitia dat, significat Kr. enunciat MA: Bibl. I.220. Leg' ot mynd addyglan, myg nekem hyre tezem: esto ibi, usque dum dicam tibi (JordC. 359. 669). Azt az chazarnak hyree teteeek (ÉrdyC. 337b). Hírré tette nekik (Ker: Préd. 391). Vagyon híremmé, hogy az polgárokat üzöd kergeted (KaniszaTört. 35). Nem csak hírelle értjük (Czegl: MM. 22). The mynket emen ertes hyrrel, myes teged onnan ertetünk (LevT. I.386). Minket csoda hírellel értetek (Monlók. III.212). Ez hírelle akartuk kegyelmeket értetni (Nyr. X.122). Ky ket hyrrel hallottunk (ÉrdyC. 531). Csudálom, hogy Baldinus hírelle nem hallotta ezt az Argulát, melyről Luter böcsülletes emlekezetet tézen (Pázm: LuthV. 133). Kezünkkel tapasztaltuk azokat az dolgokat, melyeket, ha csak hírelle hallanánk, talám el nem hinnénk (Pázm: Kal. 44). Soha hírelle sem hallott Magyarország ilyen vjságot (Matkó: BCsák. 6). Híremmel: cum meo scitu, cum mea voluntate Kr. Hyreewel leezen (ÉrdyC. 654b). Hyremel sem wothi [nem is tudtam] (LevT. I.281). W nekyk semy hyrekel uyuchen (380). Híredde légyen, hogy [tud meg] (Pázm: KT. 53). Vagyon-e híretekkel, hogy a Kristus koporsóját bé-petsétek? (Pázm: Préd. 578). Hírével sincsen az utollyodnak, a mit kottyant a száz (Matkó: BCsák. 172). Neki hírével lett, hogy Bethlen Istvánnak jünnek szolgái (RákGy: Lev. 49). Hírével leszen az ellenségnek (165). Isten hírével, jó órában, szerentsével: auspicato PPI. Ystemek hyrevel (JordC. 842). Isten hyrevel kez vagyok reya (LevT. I.33). Menyetez haza az ur Jezus bírével (MA: Scult. 46). Fogjunk dolgunkhoz isten híriul (MNYl: Zsolt. 35). Nem akarván az rossz hír a lott fektünni evocaltatták Boér Zst (Monlók. VIII.342). Hír nélküli: clam C. Myndiarast, hir nekül, el vrozkodott (LevT. I.345). Hírem nélküli: sine meo scitu Kr. Attya híre-nélküli volt: res latuit patrem PPBl. Az waras hyrenekül (RMNy. II.1). Hírenélküli elindul (MA: Bibl. I.28). Semmit a mi másé, te magadnac, azzó híre nélküli (sine ejus scitu) ne tulajdonics (Com: Jan. 190). Az atyám kéré, hogy meg ne indulha híre nélküli (Mik: MulN. 311). Esze híre nélküli ereszt meg nyelvét (Fal: UE. 387).

[Közmondások]. A jó hír szárnyon jár, ide-is érkezett, Ferencz egri püspök primásnak tétetett (Orczy: Nimf. A2b).

köz-hir: rumor C. MA. gerücht, geschrei, gemeine sage PPB. Köz hírt huntek: rumifero MA. Köz hír, hogy részes ő abban a véteken: ejus criminis illum rumor *aspergit PPI. Köz-hyrril ertyek (LevT. I.78). Noha köz-hírelle Salomonac tulajdonitattik, de az nem igaz (Pós: Igaza. I.20). A köz-híreknek ne hídgy (Com: Vest. 100). Tíztesseges köz hír: honestus rumor (DictaGr. 35).

öröm-hir: [laetum nuncium; freudige botschaft]. Öröm hírt mondottac vala (Zvon: Post. I.158). Sógár ágyúk, taratzkokkal új örömhírt adgyatok (Fal: Vers. 895).

Hirdet: praedico, persero C. nuncio, annuncio, famigero MA. promulgo NémGl. 155. verkündigen, auskündigen, öffentlich sagen PPB. Vetem en lelketem ő reia es itéletet hirdet poganocnac (MünchC. 35). Hyrdettesek az en newem mynd ez eghez földnece zynceen (JordC. 24). Kezde Jesus predical lany a es hyrdetnye: praedicare et dicere (364). Kyth hyrdetünk ty nektek, Cristus: praedicatus vobis Christus (716). Nem zeinek vala vr Jesut hyrdethnie: non cessabant evangelizare J. Christum (724). Predicalwan, hyrdethneen az ew zent malasztus yo voltaat (ÉrdyC. 529b). Yollehet keez vagyok az halarra, de yme teeneked yewendőt hyrdetök (544b). En zam hirdety atte dicheretedet (VirgC. 40). Myndenek zentnek hirdetnek (102). Istennek ígeit hirdetnek (106). Gyöleközöteket hirdetneken, könyveket irtanak (Pázm: Kal. 162). Igazságot hirdetvén, magok feslettségben úznak (Pázm: Préd. b4). A mit nem tsak egy érzékenséggel sajditottunk, hanem hallottunk, láttunk, azt hirdettyük nektek (584) Ezt hirdeti Dávid szellel a soltárokan (Pós: Igaza. II.19). Fen szóval hirdet (Com: Jan. 161).

[Szólások]. Felhílt hirdetnek (Gyöngy: KJ. 143). Hadat hirdetők: clarigo C. David hadathi hyrdete (DebrC. 399). Hirdetik az hadat minden országokban (Zrinyi I.17). A mi istenünk nem várja kérésünket: hanem harangszóval hirdet mindeneket szavainak halgatására (Pázm: Préd. 456).

be-hirdet: edico ut convenient Kr [convoco: zusammen-rufen, einberufen]. Ott az főnépeket behírdetteté (Tin. 196). Egybe-gyöjti udvarok színes eleit, bé-hírdet országok fő népeit (Pázm: Préd. 409).

el-hirdet: pervulgo C. indico, annuncio, divulgo MA. an-sagen, verkündigen, offenbar machen PPB. Elhirdetéc azt, a mi mondatott (MA: Scult. 77. Thaly: VÉ. I.41).

föl-hirdet: 1) proclamo, publico MA. ausrufen, publiciren PPB. Mykoron kedeg balya vala az bodog azzon napyat fel-hirdetny (MargL. 15). 2) [concio; einberufen lassen]. Fel-hyrdetete országait, hogy fífel gyvneenek (ÉrdyC. 323. 542b). Gyűlést tétete, vármegyéket sokat ő felhirdete (Tin. 209). Fel-hirdete az egész nemességet és azzoc melet az egész országot, hogy minyáian főnéne (Helt: Krón. 54b. 61). Akarnak menni, annak (útnak) tsinalására, mint úr dolgára, fel-hírdessék a föld népét . . . (Pázm: Préd. Nyr. XIV.463).

ki-hirdet: edico, condico, indico, evulgo, divulgo, mulgo, promulgo, publico, famigero C. enuncio, ebuccino MA. auskündigen, unter die leute ausgehen lassen PPB. Ky hyrdeteeek mynd az tartomanban: diffamaverunt eum (JordC. 380). Ky hyrdetöt volna az ew yozagc voltanak hyre newe (ÉrdyC. 617b). Mihelyen az evangelium e szíles úrdoigan kilhirdetec (Tel: Evang. I.234). Ki hirdethődék az ő neve (Pethő: Krón. 92).

kihirdetés: promulgatio C. [verkündigung].

kihirdető: ceryx MAL. [herold].

szó-kihirdető: praeco [herold]. Író deákoc és kiáltoc, szó-kihirdető: scribae et praecones Com: Jan. 132.

mög-hirdet: annuncio, denuncio C. indico MA. verkündigen, anzeigen, andeuten PPB. Engede es یتlew helyen men-

demek meg hyrdettete (ElnC. 90). Cristus boezatot te hozad mynkett, hogy meg hyrdesowk nekod (134). Mégírdettettec ennekem mendene: nunciata sunt mihi omnia (BésiC. 4). Ez parancolat te menden vilékidben mégírdettesec (50). Kerdezkéggítec a germecről es micor megelenditec, hírdessetec-meg ennekem (MünchC. 16b). Azoc ki memieec, megírdetec mende a földön (30). Wr ysten, ky ezth megírdette, azonkeppen telleseytette be (JordC. 715). A mit latot vala, megírdete (DomC. 6). Meg hírdettven sok jevvendeke (77). Meg hírdetem nyuden the chodnydath: narrabo omnia mirabilia tua (KulesC. 13). Meghírdetéc a többinec: nunciaverunt ceteris (Holt: UT. 01). Meg-hírdetéc, hogy ő nem jött ez világra az igazakért (Pázm: Préd. 179).

Hírdetés: praedicatio, praeconium C. annuntiatio MA. verkiündigung, ausrufung PPB. Az ydőben hírdeteesth teen Joswe (JordC. 297). Az erek celetinek hírdeteseert ellenek tamadwan (ÉrdyC. 597b). Boczatta az apastalokat az euangelionnak hírdetese (VirgC. 101). Zvle chodalatos keppen angelnak hírdetese myat (ComC. 6).

udvar-hírdetés: indictio conventus aulici MA.

Hírdetet: [annunciatio; verkiündigung]. Marianae hírdetete napia (MünchC. 3).

Hírdethető: praedicabilis MA. ruhmwürdig, wert zu verkiündigen PPB.

Hírdető: praedicator, praeco, vulgator C. annuncians MA. öffentlicher auskündler, herold PPB. Hírdető (vezetéknev XVI. sz. Nyr. IX.365). Mindenkoron voltanac e tudomannac hírdetői (Holt: Bibl. I. b2). Ime egy férfa futia iő egyedül: Monda a király: ez is őrem hírdető (H.216). Had izenő, hírdető követ (Com: Jan. 144). Mondgyák vala a Pált idegen istennek hírdető-jének (Nógr: IdvK. 67).

Hírécské: famella, rumusculus MA. klein geschrei, klein gerücht PPB.

Hírél: vulgo Kr. [verbreiten, laut erzählen]. Azt állatván s hírrelvén [így] (RákF: Lev. V.4). Az császárnak jelenlétit hírrelék (519). Felette szaporán kezdte sok felől az ellenseghek gyűlelekezeti hírledődj (TörtT. X.145).

[Híröltet]

még-híröltet: [promulgari facio; verkiünden lassen]. Mindenőt közzétűc meg híreltötéc (Goswv: MagyB. A2). Minden országokat ő meg híröltetec, hogy tégedet senki szeménel nem latot (Hofgr. 185).

Hírel: (hírl) EsztT: IgAny. 441): annuncio, divulgo, publico SI. [verkiünden, aussprengen]. Azzal fogja hírlelni magát, hogy ő a Messiás (Komár: Imáds. 123). A böltsességnek méltóságos drága nevével kezdő hírlelni az értelmes világ (Fal: UE. 372).

el-hírel: ∞ Az mely darab földet az Vágon túl mindenütt szertesszéllyel küldött novellák által nagy dicsekedésekkel el-híreltötet tavalyi campinájával nyert vala (RákF: Lev. II. 389).

ki-hírel: ∞ Titkon kell tartani, a mit ki nem akarunk hírlelni (Pázm: Préd. 813). Ki hírlolt, és sok nyelveken kopott újság (Fal: UE. 375).

Hírlés: [praeconium; kundmachung]. Hallgassanak herold hírlésére (Gvad: Orsz. 117).

Hírleszt: [annuncio; verkiünden]. Keresztényeknek jöttét hírlesztette (Kóvy: HRom. 12).

Híres: = famosus, celebris, inclitus, divulgatus C. clarus, insignis MA. [berühmt, berühchtigt, bekannt PPB. Igen híres: praeclarus; híres vagyok: clareo, pervigeo; híres cselekedet:

facinus C. Híres hadi ember: bellicis laudibus abundat PPB. Oli hírs vala zent Ignat (DebrC. 166). Zeretetel halgatyak vala wtet, mykepen meg teczik az barom nagí híres toluayban (VirgC. 16). Te byres kuria meg fattiaztal es fattyadat el haguan ide jéwtel (RMNy. III.40. 41). Híres lemt: in palam esse (Fél: Bibl. 151). Az iosagos czelekedet híresnee, es ődröke ualonac tartatic: virtus clara aeternaque habetur (Dési: SallJ. 1). Híresse kel az egész ország s világ előtt tenntünk ártatlanságunkat (Pázm: Kal. 268). A nagy foggal híres fő vezér Boros Jenő vitatja vala (Monlrók. VII.170). Az Vértés híres erdején elég rebegve általkelek Csán-Bégre (367).

gonoszhires: [maculosus, infamis; übel beleumundet, berüchtigt]. Vendég-országra ti ne büdösotok, mert mindenütt gonosz hírsők vattok (Tin. 298).

országhires: [notissimus; berühmt]. Ez is igen szép aszszony s leánya amaz alacson olá nemzétből való Dobra Péter nevű ország-híres directornak (Ház. 1377).

Híresöd-ik: claresco, crebresco MA. celebresco MAL. berühmt werden, bekannt werden PPB. Jeleskedgyél, példászkodgyál, híresedgyél isten nevében, de ne valami tégéres bolondsággal (Fal: NA. 221).

el-híresödik: claresco, inclareo, enotesco, imotesco, increbresco C. percrebresco MA. kund werden, unter die leute kommen PPB. [berühmt werden]. El-híresedék, hogy az ezüstös kultos vitéz el-ment volna (Tess: SzMag. 08). Egész ez város rakva haraggal, el híresedett az gazdagsággal (RMK. IV.49). Kos Mihály hívem az török és tatár ministerek előtt igen el-híresedvin s nótában vitetdvin, nagy haragok volna ellene (Monlrók. XV.277). Már rosz hangja vagyon neveknek, búzel erköltsők, el-híresednek (Fal: NA. 97).

ki-híresedik: inclaresco, celebresco MA. berühmt werden PPB. [kund werden]. Ki-híresedék ez a dolog az egész városon (Illy: SzElet. III.35). Dávidnak jonak tetczék a népnek megszámáltatasa, hogy abból híre neve, népének számos volta, ki-híresedgyék (Báti: I.Prób. 87).

még-híresedik: percrebresco, inclaresco MA. bekannt werden, rühbar werden PPB.

Híresít: claro, clarifico, fanigero MA. bekannt machen, ausschreien PPB. Híresít: vulgator C. Valakit szóval nagyzni, híresíteni: *amplificare gloriam alienius PPI. A véték, mellyel az egész városhan híresítetett Magdolna (Pázm: Préd. 1227). Az ő igazságot híreséceek (Lép: PTük. I.292). Öltözetének allyát arány esengetőket híresítette (Laud: ÚjSegits. I.356). Istennek minémű cselekedetét akarta kiváltképpen híresíteni, és azokért illendő halákat adni? (Illy: Préd. I.40). A ki felebarátját roszból híresíti, nemcsak annak, s magának árt, hanem több másnak (Fal: SzE. 553).

el-híresít: dimulgo, diflamo, claro, inforo C. [kund machen, bekannt machen, verrufen]. Senkit el nem árul avagy híresít: neminem traducit aut diflamo (Com: Jan 18t). Az egész egokban el légyen híresítve, hogy valami vagyok (Tarn: Bar. 281). A házak is mind tejfellel lévén fejeitve: semmi csuda, hogy így el van víra híresítve (Thaly: Adal. II.141).

ki-híresít: vulgo, evulgo C. diflamo MA. invulgo PPB. ausschreien, schänden, verkleinern PPB. Ki-is híresíték egész Francia országának tartományában, hogy kopia törés lézen (Tess: SzMag. D). A titkot ki ne híresítsd (Com: Vest. 100). Előre ki-ne híresítsd szindékedat, hogy több szeggyent ne valy, ha meg nem felelletsz ígéretnednek (Fal: UE. 373). A bolond azt-is ki-híresíti, a mit jóvendőben akar el-követni (130).

még-híresít: illustro Kr. [bekannt machen, berühmt machen] (Káldi: Bibl. Macch. 11. 10. Kr.). A ezerceze minden

dolgokat neha meg híresít, neha meg homalyosít: celebrat obscuratque (Decsi: SallJ. 7).

Hírészítés: fumigeratio C. celebratio, clarificatio MA.

Hírösség. Heressey: insignia NémGl. 124.

Hírösségű famosissimus [berühmt]. Vala ez igen hírösségű, mert igen felüla istent (BécsiC. 26).

Hírösül: claresco, incalesco MA. berühmt werden PPB. [bekannt werden]. Hírösül a dolog (Gyöngy: Char. 29).

el-hírösül: ∞ Tanulását folytatta a kolosvári már akkor el-hírösült nemes kollégyimban (Bod: Pol. 166).

Híretlen: incelebris C. [ruhmlos]. Híretlen nevetlen: incelebris, obscurus MA.

Hírhész-ik, hírhéd-ik (kihíredet Helt: Krón. 31. 108. huredé 83. híredné Tin: Zsigm. 7): crebroscio MA. das gerücht von mir wird ausgebreitet, ich ersichle PPB. [berühmt werden, berichtigt werden]. Hamarsagosan hírhőzyk bezedé (CzechC. 6). Ez szó hírhédék a körhőtte forgolódók között (Megy: 3Jaj. II.4).

el-hírhészik: crebroscio, percrebroscio C. increbroscio MA. kund werden, zunehmen am ruf PPB. Az te neved mind közönsegs földön el hírhőzie (GuayC. II.57). Hye newe mynd ez zeles wylagon elly ygen el hírhőweek (ÉrdyC. 357). El hírhődött zenesegenek híre (DöbrC. 26). El hírhëveen orzag zerte az ebodateleknek híre (DomC. 75). Kynek ő hyre mend ez wylagon el hírheth (PeerC. 69). Mykoron ez ebodak el hírhettek volna (CornC. 265). Mind az varos zerte el hírhnek (VirgC. 56). Hogy el ne híredné, az ő íduetelec ingyen se tudatné (Tin: Zsigm. 7). Midőn ez elhírhedet volna: facta hac voce (Helt: UT. f7). Engedelmességte mindenekhöz elhírhét: in omnem locum divulgata est (85). Illy rettenetes dolognak híre az egész Africa-ban el hírhedet: divulgatur (Decsi: SallJ. 9). Az egész világon el hírhődgée (Kules: Evang. 92). El hírhét hogy ő mereggel őlettetet volna meg (Forró: Curt. 702).

ki-hírhészik: increbroscio, innotesco: bekannt werden MA. Ki hírhőue ő híre: abiit ejus opinio (MünchC. 20). Ky hírhewek hw newe: vulgatum est nomen ejus (JordC. 297): fama exiit de illo (530). Hogy ennel es ynka kywe ne hírhegyeek az nep közőth: ne id amplius serpat in populum (718. 452. 472). Kywe hírhét az ew zentseeges volta (ÉrdyC. 410b). Ez keppen ky hírhedwen ő elethe (PeerC. 112). Mel dologh mykor mendeneknek ky hírhednek (11). Haluan híryet ky hírhedny mynd tellyes Siellaban (CornC. 368). Az több orzagokra ki hírhőnnék (TihC. 49). Ky hírhnyek az ew neue (Pesti: NTest. 70). Ky hírhedek az ew neue (7). Kihírnéue mind ezee a dolgoc: divulgabantur (Helt: UT. O5). Kihírhedé ez a beszéd a sídóc közet (H8). Mikoron ez kihíredet volna, szantalan soc magyaroc gyflénec oda (Helt: Krón. 34). Mikoron az ő halála ki híredet volna (108). Omné híredé ki az ő neue (83). Betegsege el kihírhőuek (Ilosv: NS. 49). Ismerete jobban ki hírhedne (Boru: Préd. 24). Kihírheszic az ő czelekedete minden népe között (MA: Bibl. I.441).

kihírhődés: [fama; rum]. Illyen az születése, de diczóság ki hírhődése (Zvon: Post. I.161).

még-hírhészik: [increbroscio, innotesco: bekannt werden]. Az hírh meghírhewnek: novitas insonuit (EhrC. 150). E hírh meghírhewec mend a földön: exiit fama haec (MünchC. 30. 81. 109).

Hírhét: vulgo Kr. [bekannt machen, kundmachen, verkünden]. Az hattynk éteket megélvén és veket közel lenni érezvén, azt hírhetik és íhetik a természet titkait vizsgálók felőlők, hogy a halgást el-hagyváu gégejük sípút meg-fuvalják, és szép nótát énekelnek (GKat: Vált. I.712).

el-hírhét: evulgo; ausrufen MA. El hírhőuek mindene- ket: nunciaverunt omnia (Fél: Bibl. 12). El hírhőtek ítet: diifamaverunt eum (14).

Hírész: divulgo, publico SI. [kundmachen, eine nachricht verbreiten].

el-hírész: evulgo Kr. [kundmachen, bekannt machen]. Erre az aulica camera nyújtott alkalmatosságot, elhíresztvén, hogy (a sókereskedést) árendába adja plus offerenti (Bethl: Élet. II.278).

Hirtelen (hörtelen dolog Frank: HasznK. 2): 1) subitus, subitanens, repentinus, insperatus SI. [unvorhergesehen, plötzlich]. Hirtelen haragú: celer irasci PPB. Figelméletet magatocnac, netalantán ídyón tñ közítebe a hirtelen nap: repentina dies illa (MünchC. 160). Az zent fewt arezwł póke es ottan hirtelen halállal hala meg (ÉrdyC. 525). Iustinianus pyspek Wercellensis varasban ywthwan hirtelen halállal ky mwleek (627). Hirtelen nag zelte laikot meg törz (DöbrC. 103). Jó pénzt kölczőm adni, és az minec hirtelenec kol lenni, ezkor jó el kezdeni (Cis. M). 2) subito, desubito, extempore, repente, deropente, abrupte, inopinanter, properiter C. subito NémGl. 284. continuo Fél: Bibl. 21. abrupte Com: Jan. 162. schnell, plötzlich, geschwind, flugs PPB. Hirtelen tétre fordúlt-vala: hiems praecipitaverat PPB. Netalantán hirtelen el veztek teghed: ne forte disperdam te (JordC. 71). Ottan hirtelen fel kelee es hw hozya yewe (666). Mykoron hirtelen ywtand w haragya, bodegok mynd, kyk w benne byznak (KulesC. 3). Hirtelen meg lövik ítet es nem felnek (DöbrC. 122). Nagy hirtelen es syetettel íwtak vala Cristus kyrallhoz (ÉrdyC. 65). Ha a gyókerét a sebre, tágra kötőd, hirtelen őszue forrasztya (Mel: Herb. 66). Hirtelen szemefénye ki apada (Pázm: Kal. 449). Némellyik prédikaciót ollyan abrupte, hirtelen el-matszve, vegeztem-el (GKat: Vált. I. Előb. 47). Minden kényes kívánság után értelen tanátsal hirtelen el-indulnak (Fal: UE. 388). 3) [praeceps, vehemens; heftig, gross, stark]. Ew baratynak nagy kysertete yew tartomanbalol, mykeppen hirtelen zel: ventus vehemens (EhrC. 124). Tewzesewlt zayauul hirtelen (vehementer) monzyanala (131. 68). Hirtelen indulat (Zvon: Post. II.151). Ne légy hirtelen az haragra: ne sis velox ad irascendum (Kár: Bibl. I. 627). Hirtelen a vérontásra (Illy: Préd. II.555). 4) [imperitus; unwissend, unkundig?]. Minden dolgaiban hirtelen, s tudatlan (Kőnyi: HRom. 8).

[Szólások]. Több hasonló dolgokat beszéltek eleinten, hogy egy hirtelen az embereket el ne idegenitenék rút vallásokkal (Pázm: Kal. 273). Kevés idő van már, az is nagy hirtelen higgyed hogy majd eljár (Thaly: Adal. I.73).

Hirtelen-való: subitus, subitaneus, repens, repentinus, extemporalis C. extemporaneus, extemporarius MA. plötzlich, jähling, eilfertig, unverzüglich PPB. Hirtelen való gondolás: extemporalitas C. Mel hirtelen való rettenetesseg (NagyszC. 16). A vér kórságha győtrődő aszszonyi állatnak hirtelen való meggyógyítása (Tel: Evang. II. 949b). Az hirtelen valókra meg nem rémfül: ad repentina non consternitur (Com: Jan. 195). Hirtelenuval veszedelm jöve (Illy: Préd. I.23).

Hirtelenben: subito, repente, deropente MA. schnell, plötzlich, geschwind, flugs PPB. Midőn valami megizeltését az istenségek, ezac hírtelembe érezték is (MA: Tan. 30). Hirtelenbe, sietséggel ollyat ne czelekedgyée (217). Nem hirtelenben és véletlen járatod által, hanem meghírdeted azt előszor (MA: Seult. 98).

Hirtelenkéd-ik: 1) ago praecipitanter, praeceps sum MA. unbedachtsam handeln, unbesonnen sein PPB. Eely meeg egy kewes ydőt, keeptelenre ne heertelenkőgyel (ÉrdyC. 563b). Vram hirtelenkegel (praecipita), ozd meg f nelveket (DöbrC. 112). Hirtelenkedeek nagy keserew kenyw hullatással a halál-

hoz [monda] (WinklC. 93). Az okosság hozzá magával, hogy semmit ne hirtelenkedjenek, de sőt még nagy készílettel kellene lenni a lakadalomhoz (Mik: MulN. 158). **2)** [firno; anfallen, befallen]. Egi orozlan reiaia hirtelenkődnen (DebrC. 39. 123. 168). Rea hirtelenkednen mynd a farkasok a baraura, feldro vetek (WeszprC.). Hirtelenkeggek & rálok felem: irnat super eos formido (DöbrC. 248). Renioe hirtelenkődenee a tolvayoc megfogvan flet (NagyszC. 295). Hirtelen haragal . . . rea hirtelenkődnek (VirgC. 26). Hirtelenkődének az vizek az en foiemre (TihC. 238). Javallamám, ne hirtelenkedjünk (Thaly: Adal. 198).

elő-hirtelenkődik: [prorumpo; sich hervorstürzen, hervorbrechen]. Minth aya orozlan halot el zaggatnan, azonkepen ruhait nűnen elő herthelenkedeek (PeerC. 25).

ki-hirtelenkődik: ∞ Zent Ferenec es mind w tarsi a cellabol ky hirtelenkedenek (VirgC. 22). El ky hirtelenkődeneek reayok (KazC. 29).

Hirtelenkődés: temeritas, praecipitancia MA. unbesonnenheit, unbedachtsamkeit PPB. Késő, de haszontalan és gyalázatos bánatokat hoz fejünkre a hirtelenkődés (Pázm: Préd. 26).

Hirtelenkődés: furor BécsiC. 17. MünclC. 76. impetus 79. [ungestüm, jähler zorn]. Nag hirtelenkődettel gériede nagharagba (BécsiC. 17). Menhétéc ki hirtelenkődettel: exite enim impetu (41). Nag hirtelenkődettel a földre mene fimeredee a tengerbe (79). Meg haragut te hirtelenkődeted te eledednek iulúra (AporC. 28). Te hirtelenkődetedben meg haboraltenk (49).

Hirtelenkődő: temerarius, praeceps Kr. [unüberlegt, jähzornig]. Hirtelenkődő, hebecurgya elme: ingenium abruptum PPB. Tenen akaratod zerenth ne legi hirtelenkődew (VirgC. 134). Ki maradhatna menten és bátran hirtelenkődő fejedelem alatt (Fal: TÉ. 650).

Hirtelenség: praecipitancia, deperoperatio MA. impetus NémGl. 300. übereilung, unbedachtsamkeit PPB. [ungestüm]. Megh oltottak tyznek hirtelenseeghet: extrixerunt vim ignis (JordC. 823). The haragodnak hirtelensege meg kernekezye vket: furor irae tuae (KulesC. 164). Búsulásunk hirtelenségében bosszút akarunk állni ellenségeinkön (Pázm: Préd. 26). Ha az egy hirtelenség és akarat nem volna benne, többre lenne méltó (RákGy: Lev. 204). Franczuzi hirtelenség (GKat: Titk. 1117). Hirtelenséggel meutegeted Musztafát, de ugyan azzal rontod ügyét (Fal: TÉ. 650).

[Szólások]. Ha szinten felső vagy az keréken, also is lehet eznek hirtelenségben (FertSzer. 2). Vakmerőnek monduk minden fogadást, a mellyet hirtelenséggel csak ki-fittyent ember (Pós: Igazs. II.595).

Hirtelenséggel: repente, deropente MA. [plötzlich, überhals und kopf]. A földre nag hirtelenséggel fő meredee mene a tengerbe (MünclC. 28). Nagy hirtelenséggel az vyzben fwtanuk (JordC. 550). A Duna nagy hirtelenséggel megarada (MargL. 128). Tanozzatokel, hogy nagy hirtelenséggel eluozsessem őket: ut eos repente disperdam (Helt: Bibl. I. Yyy2). Hogy ha valaki meghaland hirtelenséggel: si mortuus fuerit subito (MA: Bibl. I.124). Halaburda hirtelenséggel (Csizi: Tromb. 103. Kr.).

Hírzet: praedico [nuncio; verkünden]. Ő parancsolttat hírzetöm: praedicam praeeptum ejus (DöbrC. 16). Valakik le nevedet hírzetik, te benned dicékednek (19). Hírzetik nevedet: diligunt nomen tuum (5).

mög-hírzet: ∞ Meg hírzetee az közönséges népnek (PeerC. 30).

Hírül: increbresco MA. au rulum zunehmen PPB.

el-hírül: increbresco MA kund und ruelbar werden PPB. Az városbanis mind el híruith vala az aszoni gonoszaga (Pont. 81).

HISTÓRIA (istoria BécsiC. 83. istoriya ÉrdyC. 512b. ystoria LányiC. 226); [historia; geschichte, geschichtsbuch]. História, üdő rend tartása: chronica; historiához tartozó: historialis C. Historiacea (historiis) es irattatéc, ezendéc zérent lő dolgonac könnébe (BécsiC. 51. 83). Istennek anyanak istoriayarol (CornC. 9). Historia-folyás (Zrinyi I.6). Köz historia (Alv: Post. 1376). Majdúnság itt készen társam Camilla, ide fűttenette szép híre historiánknak (Fal: TÉ. 659). Hamis istennek a historiáját jól tudtam, Helicon s Pindus fabuláját (Gvad: RP. 68).

HISZ (heiden? Kár: Bibl. I.603. hijende MA: Bibl. I.52. hydy? RMNY. II.113. hidhi? Zvon: Osiand. 43. GKat: Titk. 239. GKat: Váls. I.3. hiszfik Decsi: Adag. 57. hihető 56. hüttetek Sylv: UT. I.134. hűn BécsiC. 41. hűn Ozor: Christ. 76. Hly: Préd. II.455. hűnek Sylv: UT. I.123. Szék: Krón. 18. Kár: Bibl. I.464. hűl PeerC. 238. Sylv: UT. I.80). **1)** credo, fido C. [glauben, trauen]. **a)** Ne higgy a külső színek: minimum ne crede colori PPB. Kinek hewl? cui credidisti? (EhrC. 52). Yol tevd fiam hogy hewl frater Ferenecnek (55). Istennek hűn: credidit deo (BécsiC. 41). Hlyzytek ee, hog en ez yot tehetem ty nektek? creditis, quia hoc possum facere vobis? (JerdC. 380). Hlynek hűneky: crediderunt ei (421). Symon es ottan neky hyn: S. vero et ipse credidit (733) Abraham hyn wr istennek (ÉrdyC. 145b). Kik neki hűtek es hűnek, mind el veznek (VirgC. 20). Az en zolgannak engedol es neki hűl (23). Felele az biro es monda: hűzem (98). Halalomat, hidgied, inkább nem szamam (CsomaC. 12). Hallgassza! hogy mond Sofóniás erről, nyilván higgyed szol az nagy fűsvénységről (RMK. II.140). Abram hűn az wrne: credidit Abram deo (Helt: Bibl. I. F3). Hűzneee avagy biznac (Helt: UT. Előb. 3). Te is annit hisz (credis), mint én (Mon: Apol. 12). Az Jesust meg talala, es lata, latuan hin, hűnen prophetala (Pécsi: Szűz-Kosz. 49). Hűm valo dolog (MA: Seult. 23). Szaniúnnek, szájuunknak ne higgyünk (Pázm: Kal. 714). Ezt az utólsó titket eleven hűtel nem hiszszük, mert ha hűnők, úgy rendelnők életünket, hogy akkor bátorságosok lehetnénk (Pázm: Préd. 20). Hűn a gabaoniták szavának es megtsalutók (864). Gyengén hűznek (Matkó: BCsik. 329). Ha nem hűzen az igazságnak, hidgyen az hazugságnak (Czegl: Dag. Előb. 4). Hűni kell a titkokat, de hogy meg értessenek, nem érteni, hogy híjessenek (igy?) (Mad: Evang. 330). **b)** Az őrdögök hlyzik es rettögik az istent (TihC. 2). Hűzem istent (Zrinyi I.150). **c)** En belem hűnez: in me credunt (MünclC. 47). Istenbe hűttenek (VirgC. 116). Nem hűnek ystenbe: non crediderunt in deo (KeszthC. 198). Te hlyzze istennek fyaba? tune credis in filium dei? (Pesti: NTest. 208). Nem mondod, hog hűzee aña szent egházba, mint istenrűl mongoe, hűzee istenbe, hanem hűzem aña szent egházat, mert nem hűzöe aña szent egházba, sem vala-mell szentbe, hanem ezee az eg istenbe; hűzem sz. Pált, bodog aszont, hűzee sz. Pálnac, bodog aszomnac, de nem hűzee sz. Pálba, bodog aszonba, de hűzem istent, hűzee istennek, hűzee istenbe (Dévai: TizParancsolat k2). Nem hűnek istenbe (Szék: Zsolt. 79). **d)** En bennem hlyznek: in me credunt (JordC. 409. 847). Abraham hyn wr istenben: credidit deo (ÉrdyC. 59. 61). Hűnek fbenne & tanoitvani: crediderunt in eum discipuli ejus (DöbrC. 285). Hűnee ő benne (Helt: UT. Z2). Hlyzyetek az istenben (Fél: Tan. 286). **2)** [puto; meinen]. Hűnek hízed te magadat (VirgC. 65). Te azt hízed, hogi nertel; azt hűtek, hogi meg givztek az zent martyrokat (89). Lehetetlenek sem nem hűtetettek (TelC. 18). Meg történetie hogy valami hamis dologt higgyön igaz gyanant: potest falsum aliquid pro vero credi (Bécsi: SallC. 40). Alytya es azt hízy, hogi minden ember job ew nalanal (96). Hat talam azt hűn

nű, hogy mi it az memyekne orszagaban vagyune (Sib: VigK. LXIII. 3) [confido; anvertrauen]. Nem lyzy vala emmen-magat hwnyekk: non credebant semetipsum eis (JordC. 629). Jcsus kediglen nem hiszi vala fi ráioik magát: non credebant eis semetipsum (Sylv: UT. I.129). En ream magadat fiam ha hűnőd, attyád helylöt atya lőnnéc teneked (Göres: Mátý. 27).

[Szólások]. Eb hűdgye, hanem ha meg bizonitod (Decsi: Adag. 194). Eb hűdgye azt (Matkó: BCsák. 114). Eb ki hidgyen, tsak Cassánnis (Czegl: Japh. 40). Kőtte higgy komádnak (Kisv: Adag. 22). Ezután szorosabban megkötöm tsonóját: kőtte hiszek kománnak (SzD: MVir. 285). Hyzem istenth, hogy must Kassat atthwl nem kellene felthenwnk (RMNy. II.151). Hiszem az istent, hogy akkor jobb egésségem lészen (Bod: Pol. 125). Kőtte hűdgyed komádat (Helt: Mes. 148). Kőtte hűdgyed komádat (Decsi: Adag. 196. 88). E napokban adkattam egy Ensebins-névv emberre, eő volt előttem első s hatalmas hirdetője ennek a nem-hittem-hitnek (Fal: NA. 121).

el-hisz: 1) credo, mihi persvadeo MA. glauben, überführen sein PPB. Nem vészem magamat reá, hogy ellűggyem: non abducit ut rear PPl. E szent tudomány szeresséd, ellhigged (Helt: Bibl. La). Magat profetanis is monda lenni, kit az arababeli bolond neep el hűn (Szék: Krón. 131). Mellyet igaznac lenni bizonynyal el hűged: quam veram licet cognoscas (Decsi: SullC. 25). Aztis el hűgged, hogy az hamissaknak lőkők pokolban vannak (Lép: PTük. I.21). Ezek a fegyverek olly sáhoson főlnek, hiddel hogy bé ilnek a felséges akartban (Felv: Dics. 30). **2)** [puto; meinen, dafür halten]. El-hiszem nem kemény: ich halte sie seien nicht zu hart (KirBesz. 33. 30). Az ő részek [örökségük] maradjon az anyjuk kezénél, minthogy édes gyermeki, elhittem hamissat nem teszen nekik (Radv: Csál. III.250). Ha rajtad állana: csak elhittem, tisztán ki-seprenéd a városból azokat az úrfiakat (Fal: NU. 255). Csak elhittem én, hogy Londra városa nemcsak azokból áll, a miket te emlegetsz (266).

[Szólások]. El-hiszem magamat: efferor, confido, superbio MA. sich erheben, auf sich viel trauen PPB. Magát el-hinni: *supercilium tollere, animos *tollere; igen el-hittet magadat: valde iam lautus es PPBl. Fő-tisztaságával el-hitte vala magát: consulatu *allevabatur PPl. Nem hywee el ennen magat (ÉrdyC. 385b). Ez lytvan zómelyők el ne hygyeek magokath (SándC. 27). A király nem hűne el magat e nagy diadalomért (Helt: Krón. 29. 1). Ne legyetec fel funalkottac, azaz enel ne emelkődgyetec es el ne hűdgyetec magatokat (Helt: UT. r.6). Erődbe ne bizal es el ne bíd magadat (Helt: Mes. Qu5b). Sz. Pál testeben az isten őstőnt adot, hog fi magat el ne hinne (Fél: Tan. 457). El-hiszi magát, az aszszonya ellen szarvat emel (MA: Bibl. I.13). Ha mi kicsin tudomány vagyon bennünk, abban fel ne fuvalkodgyunk, se magunkat el ne hűdgyük (Pázm: Kal. 37). Ő penig el hűnen magat az ő szep-segeuel, paraznana változot (EszT: IgAny. 158). Ne hidd el magadat a győzedelmeken (Hall: HHist. I.17).

[Közmondások]. Hidd el magad, ha szégyent akarsz vallani (Kisv: Adag. 76). Hidgye el magát, ki szégyent akar vallani: protervia ignominiam praecedit (Czegl: Japh. 133).

elhihetetlen: [incredibilis; unglaublich]. Elhihetetlen, mely messze voltak egymástól (Ház. I.373).

elhihető: [credibilis; glaubhaft]. Könnyen elhihető: persvasibilis; nem elhihető dolog: non est *probabile PPl.

elhihetőség: probabilitas PPBl [glaubhaftigkeit, wahr-scheinlichkeit].

elhitel: creditus MA. glaube PPB. Hamar való elhitel: credulitas C. persvasio C. Elhitelre méltó (MA: Tan. 44). Képes dolog el hitekre, hogy (Bal: CsIsk. 27). Titeket annak el hite-

lőre nem kötelezhet (97). Nem tartozunk annak el hitelére (Bas: Credo. 125).

maga-elhitele: [superbia; übermut, hochmut]. Világot szolgálát a magunk el-hitelének veszedelmes utának el távosztatására (Bök: Lämp. 132).

[elhitt]

maga-elhitt: confidens, temerarius, audax MA. PP. [über-müthig]. Maga elhitt ember: securus (MA: Bibl. I.234).

magaelhittség: temeritas Kr. [hochmut, verblendung] (Ben: Rithm. 186).

hitten-hisz: credendo credo, firmiter credo Kr. [fest glauben, vollkommen überzeugt sein]. Alig veszik első híret s kéjét valaminek, azonnal hitten hiszik (Fal: UE. 480).

mög-hisz: 1) credo Kr. [glauben]. Hogy nykab meg hűneenek ewneky (ÉrdyC. 568). Az iambor pyspek meg hyzy mondasodat (638). Megli hygyen kgd emnekem, hogy igr vagyjon (LevT. I.327). Meg hűdie felséged (Helt: Krón. 83). Igaz es meg hyendű beszede (Mel: SzJán. 517). Isten szauat meg nem hiszi (Mel: Préd. 113). Ittis emberre találz, bár meg hűd (Decsi: Adag. 201). Meg hűd, hog duplálal adod meg ennek az árrát (202). Az pardutó ő szőrit, sem róka a bűrét, hidd meg, nem változtatják (Kisv: Adag. 379). Meghigyjétek, most is azon az isten (Thaly: VÉ. I.53). Gondolod-e, hogy feledjék azt, a mit gondosan rejtegetnek? Meg se hidd (Fal: NU. 322). **2)** fidem adhibeo Kr. [trauen, vertrauen]. Meg-hiszik-e itt az embert? adnak-e költsön, hitelben? gíbt man allhier credit? Kir-Besz. 101. Bechyletes es meg hywende wram ew nagsaga elewth (LevT. I.230). Az nagságosok szeretic, tisztességen tarttyac és igen meg hiszie (Cis. K3). Hogy ember feleségével meg-esküdgýék, nem tudgya mit téssen: mert ők hitnélkül meghiszik egymást (Pázm: Luth. V.222). Meghiszie egymást, és biznac egymáshoz (MA: Scult. 649). Mindeneken meg-hitték egymást (Hall: HHist. III.117). Ki meghiszi lovát, farba rúgja urát, csak kantárt hadgya neki (Kisv: Adag. 177). Mijota itt be voltak, bejűhettél volna, de hogy megtudd mi az oka, az, hogy nem hittél meg rajta, hogy nikor kell meglátnod, és én nagy búval voltam az miá (RákGy: Lev. 94).

mégihető: [fide dignus, authenticus; glaubwürdig, verlässlich]. Erről mongya vala zent Pál apostol ees, kynek be-zeeide meg hyhetew (ÉrdyC. 414). Czac az biblianac meg hi-hető kőniuei oluastassanac (Zvon: PázmP. 3). Mégihető személyekülis igr értettem és hallottam (Pethő: Krón. 160).

mégihitel: 1) [creditus, fides; glaube, das glauben]. Meg-hitelre méltó bizonság (MA: Tan. 48). Meghítelre méltó példác (MA: Scult. 14). Az hit bizonyos hiedelem, és szívbeli bátorságos meghitel és megnyugovás az istennek ígéretriben (674). **2)** [credit]. Kezesség alatt való meglitel: satisfactio C.

mégihitelős: [ad creditum pertinens; credit, schuld-]. Valami kölcsönt vőtt és metzett fel az meghíteles rovásra, nagy szomorúsággal kell kiűzetni (MA: SB. 36).

mégihitt: [fide dignus; vertraut, verlässlich]. Meg-hitt barátok: amiei *certi; igen meg-hitt barátom: pernecessarius; meg-eskütt és hitt barátom: *alter ego, alter ipse PPl. Nem meg hűt ember: inexploratus homo (Decsi: Adag. 120). Mar-hajok gondviselésere bizonyos megl hit embert rendelni (Ver: Verb. Szót. 32). A hartzon, a hol súlyosb és nagyobb veszedelera vagyon, oda leg-főb és meg-hitt bútsállites vitézeket küld a generál (Pázm: Préd. 35). Jó bor, penz és bibor igen meg-hitt jambor embert kíván őrzésre (Kisv: Adag. 50). Ne lássék félelem-irtózás rajtad, hertelenség, hanem tsendes meg-hitt bátorság (Fal: NA. 222).

mégihittség: [fiducia, temeritas; blindes vertrauen, verblendung]. Sokkal nagyobb foglaj magában a valóság, hogy sem ígért légyen a meg hitség (Fal: UE. 374).

még-hívó: [creditor; gläubiger]. Hogy azt a summát a creditor, a meg-hívó, ő néki költsön adta (GKat: Váls. 1986). Az ados tartozik a nyereséget is megtízteni a meghívónak (Illy: Préd. II.48). Meg hívó fél (Ver: Verb. 144).

Hiedel: [fides; glaube]. Ez hyedel [hiedelem?] bizonyos (Frank: HasznK. 96).

Hiedelém: fiducia MA. MAI. zuversicht, das vertrauen PPB. Nagy bizodalom vagy hyedelm volna ez vala mely embernek (CornC. 310). Híüt, hiedelmet [így] eluezti (DietaGr. 30). Az hit bizonyos hiedelem az isten ígéréiben (MA: Scult. 674). Az istenben vetem hiedelemem (MA: Bibl. V.43). Hiedelme a remélendő dolgoknak (Mad: Evang. 384). Oly hiedelembe vagyom, hogy önnön munkája helyes, a másé pediglen rossz (Gvad: RP. Előb.).

Hiedelmes: confidens MA. der ein vertrauen hat PPB. [gläubig]. Hiedelmes szívvel, finí bizodalommal az istennek könyörögni (MA: Scult. 674).

Hiendő: credibilis C. credendus MA. glaublich PPB. Te bizonysgyd ygen hywendewk letthek (FestC. 26. 247). Hiendő dolog, hogy valami ideig keset Antiochiában (EszT: IgAny. 329).

Hihetendő: [credibilis; glaublich]. Aleeg lehetne hihetendő földön élő embőrcnek (NagyszC. 16).

Hihetetlen: 1) incredibilis C. MA. ungläublich PPB. Hyhetetlen ayoytatossagnal ystennek yrgalmassagát ewewlytkuala (EhrC. 58). Olyha hyhetetlen gevtrélmel gevtrétyk vala (MargL.). 2) incredulus C. MA. ungläubig PPB. Bűmös és hihetetlen szolga (Laud: UjSogits. II.21). Jaj bezzeg, hihetetlen az ember! ha egy darab kinyérre szorul, tsak nem kétségben esik, busong (Pös: Igazs. 708).

Hihetatlenség: 1) incredibilitas MA. [unglaublichkeit]. 2) diffidentia Com: Jan. 179. [ungläubigkeit]. Szenvedje el kegyelmed az én hihetatlenséget: haltet vor gut meiner ungläubigkeit (Királysz. 44).

Hihető: 1) verisimilis, credibilis, probabilis C. MA. glaublich, mutmasslich, der wahrheit ähnlich PPB. Hihetőséppen: probabilitér, persvasibilitér PPB. Hihetőséppen: verisimilitér Ver: Verb. Előb. 53. Zent Catherina azzon lyhetew, hogy yeles, newezetes es tettetes leegyen (ÉrdyC. 661). The hagyassyth ygen lyhetewk leuek (KulesC. 230). Hihetew dologé az? (Vás: CanCat. 485. MNyil: Irt. 148). Lengyel király, hihető, segiténé esászárt, de az republicanus nincs ahhoz kedve (RákGy: Lev. 123). Az német, hihető, azon volna, ha lehetne megerősíteni magát (242). Hihető kedves édes aszszonyim, hogy még eddig nem érkezettek annyira eszettekkel, hogy ezt jól meg fontolnátok, és azért mind vissza értitek a dolgot (Fal: NA. 139). Hihető a conscientia is furdalta miatt (Ilaz. I.287). 2) authenticus. Két fele az peeset: tudniillik, méltosagos avagy hihető, es ketseges: sigillum authenticum et non authenticum (Ver: Verb. 243).

szava-hihető: fide dignus Kr. [verlässlich]. Christus szava hihető igaz bizonysg (Mel: SzJán. 13). Igaz mondo, szava hihető (129). Valóban szava hihető ember (Deesi: Adag. 56. Kisv: Adag. 120. Land: UjSogits. I. Előb. 4). Szava-hihető tudós könyv-írók (Veresm: Lev. 43). Szava hihető bethűletes őreg embertől hallottam (Megy: SzAÖröme. Előb. 8).

Hihetőség: verisimilitudo Kr. [wahrscheinlichkeit]. Hihetőség (Megy: SzAÖröme. 51).

Hihetőségös: credibilis, verisimilis MA. glaublich PPB. Hihetőségös tétel (MA: Tan. 64). Hihetőségos dolog (83). Az keresztény vallás, hihetőségös minden egyéb tudományuál (Pázm: Kal. 39). Az keresztényen hitnek hihetőségös voltára rendelt erős

bizonyosságok (364). Nemis hihetőségös, hogy az vr isten egy latorért egész országot megbűntessen (Lép: PTük. 150).

[Hiszéltet]

még-hiszéltet: persvadeo, convinco Kr. [überreden, einreden]. Hogy ki tettében bölts légyen, távul sem elég, hogy meghiszeltesse magát, hogy az (Fal: UE. 169). A ki meghiszeltetett, meg-győzetett: qui convictus est, victus est (Fal: UE. 475).

1. **Hiszém:** nimirum Kr. [doch, ja]. Hiszem már megmondottam: nimirum dixi PP. Hiszem tatt: ajunt MA. Hiszem én nem mondottam: at ego non dixi, at vero ego non dixi PP. 280. Myt lakozol az egy embernek hazanal, lyzem yob, hogy egy nemzetnek leegy papya (JordC. 348). Ha embert szabad akarattára hadna, soha lyzem senki nem idvözwlhetne (ÉrdyC. 540). Hiszem az ntan is idő neki (LevT. II.28). Hallod hiszem mit mond a mestered (Tel: Fel. 115). Mire bántokdne tehát? hiszem nem lehet az bűn olly nagy (MA: Scult. 468). Maga hiszem (Deesi: Préd. 61). Énye, hiszem, imé (CornGramm. 252). Hiszem szép felelet ez-is! (Illyef: BCSFomp. 113). Hízic hiszem; nosza bődő, telic lüzsem; semmi tatár dobotska nem érne a bődőjével (Ker: FelsK. 2).

2. **Hiszém:** [creditus, persvasio; glauben]. Ez oly homályos, hogy ezt semmiféle elme kinem tanulhattya, és ebben az egy hiszennél [egyebet] semmit nem tudhat, s meg-nem foghat (Biró: Préd. 107).

[Szólások]. Hát a bölcsesség könyve fölől mitsoda hiszemben vagy? (Pös: Igazs. I.19). Oly hiszemben vagyok (Mileg: Töszl. 2 II.190). Illyen hiszemben vagyunk (Matkó: BCSák. 148). Én ilyen hiszemben vagyok (Czeg: MM. 45. 80). Vagyok oly hiszemben (MihlFl. 11). Olly hiszemben vagyok (Fal: NU. 210).

HIT, HÜT: 1) fides C. MA. [religio] glaube, treue PPB. Könyű hitű: levifidus C. Hiteuala zent Ferencben, hogy ew nalanakewl elny nem lyzykuala (EhrC. 44). Mőllec vadnac az heber kőnőben, telles hitűel ki ientőttem (BécsiC. 72). Bizon mondom tőnekte, nem lettem enue hitűt Israelben (MünchC. 27). Nag az te lyted: magna est fides tua (JordC. 402). Ewket es vr Jesus Cristus hahytyre haythalthuaa (ÉrdyC. 356b). Az isteneknek lytyt vegyeetek fíeel (547). Yo lytbely es zent celetbely keröztyten (562b). Hytemnek tyzenket agazatya (VingC. 13). Anne zerehne es hite vala frater Leonak es zent atyahoz (42). Mely velekevedesek bevlehektevl jyltetenek vala lyt ellen valo velekevedeseknek (DomC. 263). Rácz hit (LevT. II.53). Romai hitre laytáe az husztokat (Tim: Zsigm. 62). Romai hiten volt (Mon: Apol. 10). Igazeto hit: fides justificans (306). A romai ecclesia a hitűl ki-eshetik (Pázm: LuthV. 303). Hitrontó (Zrinyi II.144). Midőn más élő beszédőnce hiszűne, hit, hűel az (Com: Jan. 67). Szűles lelki-isméretű és sok hitű, az az semmi hitű emberek (Mad: Evang. 376). 2) [juramentum; eid]. Jelen voltanak az ev testenek el temetesen nagy crevs lytnek alatta (MargL. 107). Azzonnyallat ha myt fogadand es ew lyteewel azt fel fogadandya, ha az fogadast az ew attya megh twdandya, es az lytet, kywel megh kötelezte az ew leelkeeth, es el halgattaak, az fogadast be tartozyk tellyeseyteny (JordC. 179). Ez kegies zent atya mind az varos elvt hitet vene rayta (VingC. 57). Bochasie hittre ő kezett az vr előt: suscepit dominus juramentum (Helt: Bibl. I. Mm4). Jó hit allat meg ígére neki (Helt: Krón. 116). Keszt vala penztis, mellyet aaugy ő maga, aaugy barati hitű alat kölezen kert vala: pecuniam sua aut amicum fide sumptum mutuum (Deesi: SallC. 18). Hítet vetend neki, hogy megrekettesse azt (MA: Bibl. 1389). Erős hitűel eskűszűm (Monrók. VII.37). Boros Jenőt az törökök feladták az nimeteknek hitre (XV.103). A biro előtt hitett mond (Rák: Kat. 14). Most szeműlelem sok hitetlen hitedet: csalárdságod elég fényes (Amade: Vers. 202).

[Szólások]. Hitin feladni: abruptere fidem PPB. Hitlen terek császár hitinek nem állá (Tin. 275). Irt vala nekem, hogh ha ez terek nekem adossa maradna, az ew hitire el bochassam (LevT. 1326). Eskýwek nagy hytre (Pesti: NTest. 61). Igen erős nagy hitre megesküdött előttök (Monlrók. XV.247). Eznek erősegero fogad[un]k hűtőnkre [jgy], hogh megí álllok (RMNy. II.22). Borsit noha hitre adták meg, de addig jó németek hullottanak el (Rák-Gy: Lev. 179). Hite mre: medius fidus MA. W fogadásról hiteet attá (VirgC. 57). Hitet adanak, hitel fogadanak (CsomaC. 9). Ottan az fráter György ez hitnek megállá, ő es gróf Miklósnak hitét adott vala (Tin. 16). Lattak az polgarok tevrout es az arvahnak hattak wolt hyteot az zőldőrt, hogh meg eskügyenek (RMNy. II.162). Judex Curiae uram tegnap tette le a hitet az udvarnál (RákF: Lev. I.110). Hittitis meghallia szep Donanak (CsomaC. 12). Ugy állák meg hitőket, mint a farkas a hústétől való bőítölést (Szék: Krón. 200). Az ő hitit megzögte (ErdOrsz. I.309). Vegye hitit kegyelmekek János diák urannak is (Nyr. XL31). Még is az törvény hűtőt vetett immár Poncez Istvánueának (no.). Hittől-szakadt: apostata C. Keez hytűl zakadottnak yteeltetneek (ÉrdyC. 364). Ebbőle hitűl szakattak Christus poganyokhoz hasonlitty, vgy mint príbekeket, partosokat (Vás: Cant. 457). Hűtivel fizetett meg neki (Nyr. XIV.514).

fél-hitű: schismaticus Nyirkállai (Kovachich XXVIII). Az fél hythw samaritanosoknak városokban be ne meenyetek (JordC. 382). Een feel hytű azzonyallath vagyok (WinkC. 295).

hamis-hit: [juramentum falsum; meineid]. Marhayt hamis hitemel megtartottam (VirgC. 7. NádorC. 119). Én vitéz atyámat megrágák, evék, Terek Bálintot hamis hittel veszték, fejemet öcsémnel árvaságra veték (Tin. 179).

hamis-hitű: [falsiurius; meineidig]. Mynemő konyok volna az hamis hytőknek (SándC. 39). Hamys hythew emberek watthok (LevT. 1321). A kie a frigy kötést fel-bontyác, meg-szegie, hamis hitűec, hitűl szakattae: perjuri (Com: Jan. 143).

kevés-hitű: [pusillanimus; kleinmüitig]. Ha a mezőnece zenáit isten íg ruházta, ment inkab tűtőket, keűes hűtűec: vos modicae fidei (MünchC. 24b. 42. JordC. 352). Kewes hythw, nyert ketelkődel? (400). Monda ewnekik Iesus: Myre vattok feelelmeseek, kewes hytűyek? (ÉrdyC. 127b).

kicsiny-hitű: pusillanimus C. pusillanimis MA. kleinmüitig PPB. Kiczin hitűek: minimae fidei (Fél: Bibl. 9). Kicsiny-szivű, kicsiny-hitű: pusillanimis (Com: Vest. 143).

kicsinyhitűség: pusillanimitas MA. kleinmüitig PPB. [kleimmut]. (MA: Scult. 18).

kisded-hitű: [pusillanimus; kleinmüitig]. Myt gondolkottok thymagatokban, kysded hythwk, mert kynesetek nynczen? (JordC. 404). Ő küsded hűtűec: vos minimae fidei (Helt: UT. B4). Kisded hitű, mért ketelkedel? modicae fidei, quare dubitasti? (Mon: Apol. 280).

uj-hitű: proselytus. Iay tünectec irastudoc, kie megkerőltetec tengert es a zarrast, hogh tehessetec vy hűtűet (MünchC. 56b. Pázm: Kal. 1766. 89. Kr).

vak-hit: [superstitio; aberglaube]. Nem akarunk viselni vak-hitet (Czegl: MM. 186).

Hitbéli: fidem concernens Kr. [den glauben betreffend, glaubens]. Hitbéli szakadozasokat sokasita (Mon: Apol. 431). Hitbéli tévelygés (Pázm: Préd. 881).

Hitűcske: [modica fides; kleiner glaube]. Epitsűe hitűczkenket (Born: Préd. 236). Volt immár valami kicsiny szikráczka, hitűczke es bizodalmaezka az ő szívében (MA: Scult. 959).

Hitűl: [juro; schwören]. Hűteles emberek előtt bizonyítsa meg, vagy hűtőlőn róla [jgy] (Monlrók. VIII.190).

Hitűltet: jurare facio, juramentum exigo MA. den eid ablegen kassen PPB. [beedigen].

még-hitűltet: fide jubeo, confirmo, ratifico MA. 1P.

Hitűltetés: adjuratio Kr. [beedigung] (Ver: Verb. 298).

Hitűs: [juramentum; eid, eidschwur]. Semmit eskűvessel, tilalmas hűtűessel sem vallnak, sem tagadnak (Félv: Dics. 19). Ezek aránt letűt hűtűlesek megbecsüllik s megtartják (Erd-TörtAd. II.342). Inquiráljon minden rendbeli embereket, azoknak szolgálait, szolgálóit az hűtűlésre előhivatván (MonOkm. XIV.28). Váradiaktűl hűtűs kívántak (XXIV.530).

Hitűs, hűtűs, hitűvés: 1) fidus, juratus MA. der geschworen hat, treu, aufrichtig PPB. Hites atyafiak: fratres conjurati PPB. Kyrálnak ligűnk hytűtessek (LevT. 194). Az bírő hites vót királné asszonnak, es királné asszon is hites vót az bírónak (Monlrók. III.48). Hites kötelezés (Pázm: Kal. 1766. 1052. Kr). Hűtűs szolgálai (Zvon: Post. II.204). Várasbeli hites emberek (Bartha: Krón. 68). Ő az miképpen annékil is hites mastan az várasnak, azon hitre kejsz meg mondani róla azon módon az miképpen az hitnek módját találtuk (Gér: KárCs. III.322). Hites vámos (IV.318). Nekűnk mind magyarral, mind csehekkel, s mind a német Ferdinánddal hűtűs frigyűnk vagyon (Monlrók. VIII.103). Minden 10 katonának frizedese legyen, az pedig hites legyen nem csak én hozzám, hanem az kapitányához is (XV.277). Az nagyságod hűtűs szolgálja (MonOkm. VII.186). Hűtűs ember (RákF: Lev. I.295). Hogy eleget tenne hites kötelezésének (Gyűgy: Char. Előb. 8). Egy hitűvös barátomnak irtam (TörtT. XVI.164). Hogy meg-tudja ezt, hitűvessel tselédit magához hivatta (Könyi: VártaM. 11). 2) [adoptivus]. Hűtűs fiuvá fogadó: adoptator C. Hitesatya: pater adoptivus; hites fiú: adoptivus filius; hites atyafiak: fratres adoptivi MA. Pálly Balás hites attya vala nekűe (Székely Györgynek, Monlrók. III. 11). Az hites atyafiakról: de fratribus adoptivis (Ver: Verb. 55). 3) [matrimonio junctus; ehelállte]. Hites gyűrű: trauring Com: Orb. 243. Jambor hites jegesse (Mel: SzJán. 46). Terhben esk hites urától (Hall: III. Hist. II.274). Hazassag török es nem előzűnek egy hitűsűkkel (Frank: Hasznk. 64). Hűtűs ura nem volt (Sámb: 3Kérd. 362). 4) Nevezvén bennűnket fidesolariusoknak, az az, csak-hiteseknek (Mad: Evang. 266).

Hitűskűd-ik: [confido; vertrauen]. Ngod nem hiszen az törűknek es nem is hűtűskűdik cývázárnak (RejtLev. 82).

Hitetlen *hytűtlen* TelC. 6. *hűtűtlen* BécsiC. 40. MünchC. 46. Zvon: Osiaud. 13. Zvon: Post. 1326) 1) irreligiosus, impius C. incredulus, infidelis MA. ungläubig, glaubbrüchlig PPB. Hűtűtleneknek feiet elmetue: caput omnium incredulorum incidit (BécsiC. 40). Ő hűtűtlen nemzet to generatio incredula, mig zemedlec tűtűket (MünchC. 46). Nemde az hytűtlenek es azonit tezyk: nonne et ethnicus hoc faciunt (JordC. 368). Hytűtlen leend lw fýanak: qui incredulus est filio (632). Zent Agoston leen az hytűtlen eretűkűknek hatalmas dyadalma (ÉrdyC. 516). Nem eremest adhatna leanyaat az hytűtlen pogannak (591b. 138b) Haromzor ment az hűtűtlenek kwzibe (VirgC. 28). Tyes el rygenten hytűtleny voltatok az ilű istennek (Konj: SzPál. 38). Az hűtűc a hitetlenektűl haborgattatnac s gyakorta megis őlettetűc (Helt: Bibl. I. e1) El ődögűltet az hűtűtlenűc az ű születűsűktűl fogua (Szék: Zsolt. 56). Valamibelt elhitte a kigyűnac beszűdét, azonnal hitűtlenűc lűtt (Ker: FelsK. 37). 2) perjurus, perfidus, infidus, infidelis, perfidiosus, perjurius MA. treulos, meineidig PPB. Hitűtlen felesűge vagyon: uxorem habet infidelem (Helt: UT. 8). Valaműc vagyon, hitűtlenűl ne dugogassue (Born: Préd. 456). Nem hitűtlenec ő hozzá: fidem habent in eum (Kár: Bibl. I.635). Hitűtlen férj: vir infidelis

(MA: Bibl. IV.155) Hitetlenül eszelekeszic peride agit (Com: Jan. 204). Szerelmednek hitetlenje lenni kívántam (Kónyi: VM 34).

Hitetlenöz: [infidelem dico; für ungläubig halten, einen ungläubigen schimpfen]. A pápistává-lévők nem érdemlik azt, hogy hit-hagyózzad, hitetlenezzed őket (Veresm: Tan. 75).

Hitetlenkéd-ik: **1)** [difiido; zweifeln]. Bfnhűtőne m' vronc istenőne előt es nēm hittőne, hűtőtlenkédűnēc őbeme (BécsiC. 98). Ne hitetlenkedgyűne istenben (Born: Préd. 552) **2)** [perfidus sum; untreu sein]. Szében hitetlenkedik, pártolkodik (Monrók. VII.154).

Hitetlenség: **1)** irreligiositas, impietas, incredulitas, infidelitas C. unglauhe PPB. Hytetlensēguel es gylewseguel yndolatott az frater (EhrC. 66). Nem tōn soc iozagocat ő hűtőtlen-segekert (MünchC. 40). Tū hűtőtlen-segekert mondom tūnektec, ha hűtőtőc lend, es mondandotoc e begűec, meū el innen, es el megen (46). Az tanoythwanyok tytkon yarwanak Jesushoz es mondanak nek: myre my nem vethetők kywe hwtet? monda hűnekyk Jesus: az ty hytetlensēghekteerth (JordC. 408). Nēm esyk hytetlensēgben (ÉrdyC. 538b). Meg fedde ű hűtőtlen-segeket: exprobravit incredulitatem eorum (DöbrC. 336). Isten-ellen vétkeznek, hitetlensēgben, babonában (Pázm: Préd. 19). **2)** perfidia MA. untreue, meineid PPB. Hitetlensēggel teljes: perfidiosis C.

Hitlen: **1)** [impius, irreligiosus, incredulus] infidelis MA. [ungläubig, gottlos]. Veti ő rēzēt hitleneekel: cum infidelibus (MünchC. 141). Vala egy hytlen pogan; ez hytlen ember megbana az ev hytlen-segeet, es kemenyen meg fedde ev magat az ev hytlen-segeerel (DomC. 75. 76). Hitlen tőrőkeekel vītēz-ezin vīnānac (Helt: Cane. 87). Mikor az hitlen nepec reanc tamadtac vala (Born: Ének. 249). Ti beka termezētű hitlen bal-naniozo fősuen vrak (Mel: SzJán. 41). A kősegnel latrabac az hitlen feiedelmee (434). Nabot szőlőiet kerī Achab; mint a mostani hitlen feiedelmek (Mel: Sám. 353). Joram hűden gonosz kiraly, mint az attia (371). Nēmely remēnsēg atkozot, mely hitlen bizodalomnak mendatik (7). **2)** perfidus MA. treulos, untreu PPB. Paranczoliok az nazaretbeli Iesust, kit a sidok bizoniak ezazarnak hytlenenek lennie, keresztfara fel feizittēni (WeszprC. 94). Kancellarius fia chazar hitlene; chazar tīza zivő hiwőket akar, nēm hitlenekebh (így, LevT. I.51. 432). Hitlennē lőttenee (Helt: Krón. 11). A kiralynac hitleni valānac (72). Balassynak megkegyelmeze, ki azelőtt kiraly hitlene vala (Monrók. III.88). Thewrewk Bālintot és a Swyolokokat Fejivár veszedelneért hitlennē vetik minden nemzetsēgükkel egyitōmbe (184).

Hitlensēg: **1)** infidelitas MA. ungläubigkeit PPB. Ez hytlen ember meg bana az ev hytlen-segeet (DomC. 76). Űdvő-zētōnk tapasztalván tanévānyinak bal-vélekedéseket és néha vaknerő hitlensēgeket, arra intette, hogy ne legyenek hitlenek (Csúzi: Síp. 179). **2)** perfidia MA. meineid PPB.

[Hitlenül]

el-hitlenül: [infidelis fio; ungläubig werden]. Felolonee a lenaltac őnekie: Minem tū es elhitlenőltetec ő: seducti estis (MünchC. 185).

Hitéz: adjuro Kr. [schwören, einen eid ablegen].

még-hitéz: ∞ Kiralynac, pūspekűec, meghitezēne (Helt: Cunc. 127).

Hitézēs: adjuratio Kr. [juramentum; eid, eidschwur]. Ila meghallotta az ew attya az fogadast es ottan ellene mondot, mynd fogadasi, mynd hitēzeese heyba lezen (JordC. 179). Myndden hytőzeesth, myndden eskőweesth ty vessestők (ÉrdyC. 525b). Az hitēzēskor magok vallāsa ellen való hit for-

mulára ne kinszeritessenek (Rumy: Mon. I.211). Hitēzēssel nem erősitte (Pázm: Préd. 659). Aequivocatio, mely az hitēzēsben esik (Apafi: Vend. 1113).

Hitēztet: facio adjurare Kr. [den eid ablegen lassen, be-eidigen]. Az tyzthartokat es az warhelyeket k[egyel]metek ne-ken es felesēghemnek hytēztesse az szerzes zereit (LevT. 131). Akárm-nēmű szókál, és formákkal hitēztetik-ēs, de külōmb érte-lemmel és akarattal semmi dologban senki-mellett ne eskűd-gyenek (Pázm: Préd. 666).

még-hitēztet: ∞ Hitēztesd meg azt, kit kvldez, hog titok lezen nala (LevT. 153).

Hiti: [fidem concernens; glaubens-]. Hiti articulus vagy ágazat (MA: Scult. 600).

Hitéget: perlicio C. plecto, allicio, allecto MA. perlecto PPB. mit fälschen worten anführen, locken, anreizen PPB. Hitégető: invitabilis; szolga hitégető: plagiarius C. Hogy az tanoythwanyokat vtamok hűtőghlesseek: ut discipulos post se abstrahant (JordC. 775). Hűzelkēdő beszedeckel hitegetie (Mon: Rép. IV). Hitégető ember: seductor (Fél: Bibl. II.118). A ma-darász az édesgetēsec által magához hitegettetett madarkákat (per illicet allectas avienus) meg-fogia (Com: Jan. 81). A leány oly szentelen, hogy őtet mindenkor rut cselekedetre hitegeti (Illy: Préd. I.444). Igéretivel sarkallotta meg, es hitegette az ő tanātsára (GKat: Titk. 61). A hitegető remēnyssēg után vigan el-induló embert, gyakorta igen meg ejti a szerentse (Fal: UE. 374).

el-hitēget: pellicio C. [locken, verlocken]. Mikeppen őket (tanitványit) elhitegette volna ő hozzá, erre Iesus nem felele (DebrC. 618). Az te zivőeteket el ne hytegesse (VirgC. 123). Szep Ilonat tüle el hitēgete (CsomaC. 23). Nēm hitegetuēm el valakit a iótól: non seducentes aliquem (Bal: CsIsk. 304. TörtT. I.148).

ki-hitēget: electo MA. herauslocken PPB. Ki hitēgette őket, hogy meg őlye a hegyeken: callide eduxit eos, ut interficeret in montibus (Helt: Bibl. I. Rr.).

elő-hitēget: prolecto, prolicio MA. herfürlocken PPB.

Hitégetēs: invitatus, invitamentum MA. persuasio Fél: Bibl. II.74. [lockung]. (Zrinyi I.157). Aranyal bēllēt hitegetēs (SzD: MVir. 142).

Hitel: **1)** fides, ipse actus credendi MA. glaube, das glauben PPB. Az hamar, könnyen hitel: credulitas Com: Jan. 179. Hitelre képtelen dolog: fidei absomum PPB. O heytok es kősdölmes zűwfeek hitelre (WinklC. 273). Myt feltek kees hytelhel walok? quid timidi estis, o exigua fide praediti? (Pesti: NTest. 15). Hitel, az az hit auagy lelki bizodalom (Helt: UT. 83). Nincsen ott az igazsāg, a hol nincsen a Christusban-való hitel (Hall: Paizs. 241). Hitlūne āgāzatinac hűtelēben ne lankad-gyunc (Zvon: Post. I.693). Azt tartode, hogy az z. irās magaban bihető, az az melto maga zerint hitelre (Zvon: Osiand. 1). Tsu-dālatos paradoxum, nehēz hitelű dolog ez (Pázm: Préd. 59. 313). Szüksēges a Kristus fel-tamādāsūnak hitelē (584). Midőn más őb beszēdēneac hiszūnc, hitlūne az (Com: Jan. 67). Vak hitel (Megy: SzaÖrme. 7). Az hitnek vagy hűteleknek nemeiről (Nagyari: Orth. 12). Oly hitelben hadgya maga felől az embe-reket, hogy még több titkos jők vannak benne (Fal: UE. 396). Senkit sem kőtelezek historiāmnak hűtelēre (Kónyi: HRom. e). **2)** [fiducia; zuversicht, das vertrauen]. Sem yrgalmassag, sem egymashoz való hytel, byzodalom nem lelettetyk (ÉrdyC. 575b). O een azzonyon magamat the aaldoth hytelewdre ajánlom (FestC. 161). Nem tellyes hitelű könnyec (Zvon: Osiand. 18). Hűtele-való-mētōsīg (Sall: Vtr. 27). Lassuk, micsoda hitelű emberek légyetek ti (Bal: CsIsk. 10). Hűtele mēto autorok (Illy: Préd. IIIb. 2). Szolgājāt hagyā maga mellett, a kibēn

egész hitele volt (Mik: MulN. 178). Ki 'sok kívántatik hozzá, míg jó hitelre verje magát az új tiszt (Fal: UE. 443). **3)** [credendum debitoris; credit]. Kezesség által megerősítés, hitel: satis-acceptio PPI. Mi sem kívánunk ugyan hitelt, költsönzést: wir begelren zwar auch keinen credit KirBesz. 101. Míg itt mulattak bor hiteljük lett 42 d (MonTME. L150. Fal: NE. 25. 89). **4)** [fides, fidelitas; treue]. Hitelt pénzen előruhni: *addicere fidem pretio PPB.

[Szólások]. Hitelbe adók: credo, commodo MA. Hitelbe adó: editor C. Nem hitelben adó, hanem usorás: non creditor est, sed foenerator Com: Jan. 191. Meg-hiszik-e itt az embert? adnak-e költsön, hitelben?: gibt man allhier credit KirBesz. 101. Hitelbe veszi: credito accipit Kr. Marhat vevtem fel hitelben (RMNy. II.125). Hitelbe veszi ruhait (MA: SB. 222). Hitelbe vagyon, hog Gelasius rendőlte kiálkeppen az enant (Zvon: Osiand. 137). Még az-is nehé-z hitelben vagyon előttem, hogy rosszszul nem tselekesztek (Fal: NA. 139). A mi költsön adattatott avagy hitelben való: quod mutuo datum sive mutuatitum (Com: Jan. 190). Adgy hitelt hát ez ű kenyeres-baráttynac (Czepl: Japh. 39). Hitelt adván szavainak (MonOkm. IX.294).

Hitelēs: 1) [debitor; schuldner]. Keth lytelesy valanak egy vsrasnak, egyk tartozyk vala ewt zaz penzel, az masodk ewthvrennel (JordC. 546). Illeñe affele hiteles embert az más ember hazában hoesítani, az ő adosságának meg vételéért (Prág: Sark. 355). Költsönözű, hiteles ember (Ker: Préd. 56). **2)** fide dignus, juratus MA. glaubwürdig, der geschworen hat PPB. [vertrant]. Hitelesen: authentic PP. Tüdősb, és hitelesb mestert nálamnál nem talállok (Pázm: Préd. 51). A keresztyén hitnek hiteles volta (Pázm: LuthV. 36). A hiteles meg nyugoto mondas (ACsero: Enc. 17). Hiteles levelek (Gér: KárCs. IV.367). Soc hiteles authorekai bizonyit (Czepl: Japh. 75). Magan hiteles: authenticus (MNyl: Irt. 128). Hiteles szavú ember (Misk: VKert. 318). Hiteles historikusok (667). Hiteles szolga (PhilFL. 62). Oda vagyon már a hiteles bizodalom (Fal: UE. 502). Nem láttam ez idő ulla egyebet hiteles emberein kívül (Könyi: VM. 43).

Hitelēsbszeg: [major authenticitas; grössere glaubwürdigkeit]. Hitelesbségnek okáért (GKat: Titk. 276).

Hitelēsség: fide dignitas, authenticitas Kr. [glaubwürdigkeit]. Kétségre nem hufató hitelesség: fides liquida PPB.

Hitelēsségēs: [fide dignus, authenticus; glaubwürdig, authentisch]. Hitelességes mondás (GKat: Titk. 3).

Hiteletlen: [incredibilis, absurdus; unglauiblich, absurd]. Hiteletlen képtelenség (GKat: Titk. 3).

Hitet: 1) [credi facio, persuado; glauben machen, vor-spiegeln]. Magát Messiásnak hitethette volna; de nem tselekedte (Pázm: Préd. 50). Azt hiteté vélek, hogy az egész sz. irás világos, melyet akárki meg-érthet (Pázm: LuthV. 252). A hattynk végeket közel leuni érezvén, azt birhetik és bitetik a természet titkait vizsgálók felőlők, hogy a halgatást el-hagyvén gégejük pipját meg-fuvalják és szép nótát énekelnek (GKat: Váls. I. 712). Ugy hiszik és hitetik a balgatagokkal annak minden fabulát, mint a tiszta szent irást (II.1257). **2)** pellicio, seduco MA. ver-führen PPB. [anlocken, verlocken]. Nagy sok nepeket hityete hozya: avertit populum multum (JordC. 724). Minden jeles fyrfiakat zep bezedueul hozza hitetöt (ErdOrszgy. L309).

el-hitet: 1) persvado C. MA. bereden, überreden PPB. Elhitetni véle: persvado; bereden, überreden Com: Vest. 141. Mintha ezt el hitetneie az emberekkel (Tel: Rövr. 2). Valamig ezt el nem bitetik, meg se gondolják, hogy az ő szeleségeken helyt adgyunk (Pázm: LuthV. 178). Hogy az el-hitendő dolgokat el hitethesse (Com: Jan. 161). Valami titkos vendég-

szint kíván, mellynek tekintetére nézve el-hitesse magával a föl, hogy a mit forgatunk, az ő hasznára válik (Fal: UE. 439). A feleségét jobban szerette s esmérté, hogy sem a vádókat magával el-hiteltette volna (Könyi: ÁM. 8). **2)** seduco MA. verführen, betriegen PPB. Ho-g valaki tőtőket elne hitessen: ne quis vos seducat (MünchC. 58). El hityetnee az neepeth: seducit turbas (JordC. 648). Senky tytőket el ne hityessen (ÉrdyC. 29b). Alytya vmagat zerzetesnek lelny, elhityetnen az w znyet (VirgC. 140). Ez velag, ki müket meg ál es el hitet (RodC. 1). Ne hagyne el hitetni magunkat azoktól kiknee tudománya külömbözű az igaz euangelioni tudomantul (Tel: Evang. I.490). Czarlard tudomannal el ne hitettesetek (Mel: SzJán. 43). Az alnoc ember ellüteti az ő felebarattyát, hogy vigye ötet más vton: vir iniquus lactat amicum suum et ducit eum per viam non bonam (Kár: Bibl. I.612). Ellüteti az igazakat gonosz utra: decipit justos in via mala (MA: Bibl. I.571). Sok igirettel, és adománnyal el hiteté, hogy holtá tégye magát, és az ő szavira fel kellyen (Pázm: Kal. 127). Az leanjzok könnyen el hitethetnek (Ver: Verb. 184).

elhitetés: 1) persvasio MA. überredung PPB. (Com: Jan. 67). **2)** inductus C. seductio MA. verführung PPB. Czodakat adnak meeg az valazottaknak el hityetésekre, ha lehet (JordC. 501).

elhitető: 1) persvasor MA. überreder PPB. **2)** seductor MA. verführer PPB.

ki-hitet: elicio; herauslocken]. Hogy az Majlát Istvánt el-kihitetné, Fogaras várából néki fogya vinné (Tin. 278). Sokakat ki hitet az istennek egyházából (Tel: Rövr. 16).

Hitetés: pellacia, seductio MA. betrug, verführung PPB. E volt az ő takargatások, hitetések (Bal: CsIsk. 416). Bizik hite-téssén sors ezaládságának (Liszt: Márs. 32).

Hitető: pellax, seductor, impostor MA. der durch schmei-chelei verführen, betrüger PPB. Hamyss hityetőketwl meg oltal-mazaa ewtet (ÉrdyC. 387b). Hozzak a csalárdot es a nepeknek hitetőit (DebrC. 616). Hityető vgl mondvala eleñente: harmad-napon fel tanadok (WinkC. 229. Sylv: UT. II.133. Helt: UT. 22).

[Hitt]

maga-hitt: confidens, temerarius, elatus MA. sich selbst vertrauend, hoffärtig, vermessen PPB. Maga-hitt sziv, senkivel nem gondoló: expletus *animus PPI. Ne legyetec magahittec tūmagatokba (Helt: UT. r7). Magahittül mér itüli (MA: Tan. 143). Sok maga hitt botlik (Fal: BÉ. 580).

magahittség: *tumor animi, spiritus, praesumptio PPB. temeritas, confidentia, praesumptio SI [düinkel, eigendünkel]. Magahittség, felfuvalkodás (MA: Tan. 1072). Igen vétkezett, mert maga hittségéből, kevélységéből cselekedte (Báta: LPrób. 84). Magad hittségéből vagy értetlenségéből megvetésképpen csü-föld catholicus colloantorodat (Czepl: MM. 155).

szava-hitt: [fide dignus; glaubwürdig] (Ver: Tan. XXIV. Kr.). Foházkodnak mint a kárvalott ezigány, de nem szübbeli türedelmességéből, hanem hogy szavahitt, s istenfélő embereknek láttassanak lenni (Fal: NE. 39).

[Hitvösit, el-hitvösit]

elhitvösítés: [desponsatio; verlobung]. Elhitvösítés, oljegye-sítés (MA: Scult. 949).

még-hitvösit: [despondeo; verloben]. Kérdeni fogjác: holott legyen az kézfogás, hogy ő nékie meghitvösítsee magokat (MA: Scult. 949).

Hivékény: [credulus; leichtgläubig] (CorpGramm. 312).

Hivés: fiducia, creditus MA. zuversicht, das vertrauen PPB. Az kwnyen való hitel auagy lywees elmenek kwnyw voltat yegzy (VirgC. 134).

Hivö: 1) credens MA. der glaubt PPB. Az hyw kereztyenek el yeween fíel veweeek az ew zent testeet es nagy syrasnal es isteny feelemmel el temeteek (ÉrdyC. 508). Az te magodban meg aldatnac minden nepne hiúó nenzetsegi (Born: Ének. 2). Minden lehetseges az hiúóneec (Mon: Apol. 307). **2)** creditor MA. gläubiger PPB.

hamar-hivö: [credulus]. Hamar hivö aszszonykák: leichtgläubige fräulein (KirBesz. 8).

HITTOGÁS: [?] Mingyárt nagy hittogás tünada mind azok közzét, kik jelen valának, ki egy dolgot, s ki mást mond vala (Hly: Szélet. III.54).

HITVÁNY: 1) vilis C. sublestin MA. gering, schwach, schlecht PPB. Hitványtúl: abjecte C. perperam, vilitér, negligenter, inepte MA. Hitván, alá-való, rossz: vilis Com: Vest. 150. Hitván ember: nebulo C. homo nullius momenti, nequam MA. Hitvány vas szerszámok: ferrea scruta; hitvány papiros: charta rejertanea, maculosa PP. [Hitvand 1171. Hyvand 1211. személynév Nyr. II.168.] Hitábotában, hitvánul eselekedni: perperam agere Com: Jan. 177. Homát te neket emye kenellege, ky vagy hitván teremtetett (EhrC. 11). Ezen volnek ygen meg pyroytando, hogy en, ky vagyok egy hitván azony-ember, mernek tenny yly aldomast (75). Te fíet a hitván poztoékacha takargathad (NagyszC. 266). Latuan, hog vlatatos hitván evltvezetyik volna, hozya hyva ez harat az fratereket (DomC. 181). Kezde fílóte igen keserteni fíet az hitván teztí kovansagal (DebrC. 248). Igón iol tud, hog engömeth, ky hitván fíőzetét uallok, tyztössseggel fogadal (KazC. 101). Hog ez hitván zómelyőök el ne hygyeek magokathi (SándC. 27). Hitván ember, tekozlo (LevT. I.154). Hythwan orkewéjw (251). Hitván subácska (H.64). Harom lo kochystwl, hitván az kochy (Radv: Csál. II.18). Meg kőrfíle Aquilegiát, hogy meg nézegetne a kőrtésseket, hol hitvánban volúnnac (Helt: Krón. 19). Fesnésségéből igen hitvánul tarttya vala a komondort (Helt: Mes. 311). Miut meg vesszett hitvány edent engem el ki vetettee (Born: Ének. 184). Egi hitván bűdös fereg (Mon: Apol. 19). Semmire nem felelsz hitván irasodban (255). A ki ételt vtl, hitván, nem emészthető gyomra vagyon, meg gyogyittya (Mel: Herb. I.16). Hitván alá való ember: sale emtum maneipium (Decsi: Adag. 53). Még az hitván tanácsnakis io vége vagyon náha (58). Az hitván nereseg kárhoz hasonlő (196). Jóé az az fíld, auagy hitván, kőnére auagy souány? bona an mala, pingvis an sterilis sít ista terra? (Kár: Bibl. I.131). Senki vy bort nem fílti hitván fímlőkke (H.9). Hitvány ártalmas gondolatoc (MA: Seult. 7). Hitványul lenne dolgoc (643). Hitván madárrá lótt, ugy mint ki a maga fészket megrutittya (Czegl: Japh. 114). Hyen hitván szokast vőttec nemely pőresek (Ver: Verb. 368). Hitván syllogismus (GKat: Titk. 350). Holmi hitván legyek s apró madárkák (Misk: VKert. 284). Hitván életem folyása (Kem: Élet. 15). Örülünk, ha egy hitván pört meg-nyerünk (PP: PaxA. 23). **2)** macilentus MA. mager PPB. Hitvány ló: strigosus equus PP. Ezek rutak es hitványac valanac: foedae, confectaeque macie (Helt: Bibl. I. V. RMK. IV.272). Az hitván őstővére (barmok) nem enni vagy ételre valóc (Com: Jan. 79). Hitván hus (GKat: Váls. I.1069). Ninesen abrak, széna, rút hitvány az lovam (Thaly: VÉ. I.219). [Vö. **HÉJT, HIT**]

[Szólások]. Nékiis hitván helyen áll vgyan az színe: Rlegiuis timidior (Decsi: Adag. 158).

[Közmondások]. Hitván kereset az árulkodás (Fal: Jegyz. 924).

Hitványit: vilito MA. geringschätzig machen PPB.

Hitványkod-ik: macesco, vilescio Kr. [mager werden, gering werden].

még-hitványkodik: ∞ (Helt: Mes. 311. Káldi: Bibl. Jerem. Kr.).

Hitványkoz-ik: macesco PPB. emacio, debilitor Kr. [mager werden]. Hitványkozak a bárányok: *agni senescunt PP. Fonyattac, hitványkoztae (Com: Jan. 53).

el-hitványkozik: ∞ Elhitványkozott: emaciatus, debilitatus, strigosus C. ausgesogen, abgezehrt, geschwüchet PPB.

még-hitványkozik: macesco PPB. [mager werden]. A juhok még-hitványkozak (Misk: VKert. 204).

[Hitványod-ik]

el-hitványodik: ∞ El-hitvánodott, meg-tisztóvórt: strigosus PPB.

Hitványság: vilitas C. MA. [nichtswürdigkeit]. Latomuala hytuansagomnak melseseg syralmatt (EhrC. 46). Ky tvd koveset gondolnya ez velagi hitványsagokal? (DebrC. 290). Latom az en hituansagomnak siralmas melseget (VirgC. 43. 150). Monda Xanthus (Aesopusnak): vezteg hytuansag (Pesti: Fab. 6b). Te hituansag, auagy te bolond (Born: Préd. 450). Alá való hitványság (MA: Tan. 1084. MHeg: Tözl. I.85).

Hitványságos: [vilis; gering, wertlos, nichtswürdig]. A test hituansagos allatbol zerezetett, az fíldből (BodC. 9). A kőgős anya lattia vala az ő fiat a hituanagos binősöktől meuetetnie (WeszprC. 99).

[Hitványul]

még-hitványul: revilesco MA. [gering werden, verderben].

HIÚ, HÍV (key KulesC. 118. Kules: Vetek. 17. *hei* Kules: Evang. 208. *heiu* AporC. 99. *heio* JordC. 1. Decsi: Adag. 136. *hy* TelC. 209. *hiak* Com: Orb. 260): **1)** inanis, cassus, vacuus MA. casens; leer, öde PPB. Ez feld vala hew: terra erat vacua (JordC. 1). Az hiakat, hig, cseppfolyós dolgokat, folyókat, olvattakat kondérral mérik (Com: Orb. 260). **2)** [vanus; eitel] vergeblich PPB. Hiú beszéd: vanus sermo; hiú ember: homo vanus, levis, inutilis SI. Mégemlekeztem az alomról, es semmi azocbol hiú nem volt: nec irritum fíit (BécsiC. 72). Menden hiú igeről (omne verbum otiosum) okot kel adnia itelet napian (MünchC. 36). Hein fínektek a világ előt fel ketnetek (AporC. 99). Adam, Ewa ott esenek el heu dychésegek myatta (ÉrdyC. 64. 571b). Hív dicsősegec kevanoy (DebrC. 295). Zepłwisitetem nyelvemet lyu bezedekuel (VirgC. 4). My hyv dychekevdesevnk (CornC. 10). **3)** [stultus; törlet]. Egyedembe balgatag es hey el veznek: simul insipiens et stultus peribunt (KulesC. 118). Se dycheryed se olcharyljad magadath, merth ozli heyok tyzyk (DebrC. 536).

[Szólások]. Hy kezd e el nem yw, mori mynd ket kezeyt tellyesen wallya ayandokokal (ÉrsC. 533). Hiú kézzel (1584-i székelyudvarhelyi okirathól idézi Dábreutay, az Akad.-ban 28 sz. alatt őrzött kézírataiban).

[Közmondások]. Szómérmős deáknak hew táskáin (Decsi: Adag. 136).

Hiuit, hivit: inanem reddo, facio Kr. [leeren].

még-hivit: **1)** exinanio Kr. [ausleeren]. Borokat még hyweyt auag meg bont [megkezd] (RMNy. II.3. Tel: Evang. I.333. Kr.). **2)** [irritum reddo; vereitelu]. Az gyakorlatlatot gonossag az istennec irgalmassagat meg hinetotta es fíressetette beinem (Pécsi: Ágost. 5).

Hiúl (heuel ÉrdyC. 37. 97. feje *heult*: phantiscus C. meg-híjól MA: Bibl. V.15. meg *hiúla* Huszti: Aen. 29): hírl, fíresedik, híjól SzD. deficio, diminuo, vacuo Kr. [leer werden].

el-hiúl: ∞ evacuo. Az yewendow hitások el heowlak: prophetiae evacuabuntur (ÉrdyC. 97).

még-hiúl: ∞ Wr istennek zent orzaga nagyob reezro meg heowl vala az gonoz anygalokuak lo hllasokeert (ÉrdyC.

37). Az egy haaz meg hewlwán pyspekneel kyl (637). Lelkem el-vajutt, el-hólt, az én hasam meghijólt (MA: Bibl. V.15). Hogy könnyebb légy a meg hijólt hastúl, meg ódd éjtsakúra magad dolzódástul (Felv: SchSal. 6).

[Szólások]. Feye syrsael meg hewwl (ÉrdyC. 421). Sok siralom mia fője meg hívula (Huszt: Aen. 29).

meghiulás. Eszelősség, főnek meg-hiulása: delirium PPB.

meghiült. [corruptus; verdorben, verworfen?] Az yokat vzyz istennek eleyben, felbe valokat purgatoriomba, meg hewwl-takat az erek teygen (ÉrdyC. 555b).

Hiulás. Az kanok hewwlsanak ees bel keel tellyesődhly (ÉrdyC. 558). Az gonoz angyaloknak hewwlsu megl nem tel-hetyk vala (37).

[Hiült]

feje-hiült. Feje hejult: phanaticus C.

Hiün, hivan (*heian, heuan* BécsiC. 38. *heon* HB. *hewon* JordC. 495. *ÉrdyC.* 497. *hyun* MiñchC. 157): **1)** Hívon: vacue, inaniter MA. [leer]. Tewredelmek napyan lewlyk hyun közö-kett (EhrC. 109). Heian hozot még engemet: vacuum reduxit me (BécsiC. 3). Nem akarlae tégedet heuan még fordulnod: nolo vacuum te reverti (8). Kic megneruen, elereztec ötet hyan; dimiserunt inanem (MiñchC. 157). Azok meg fogwan hwtet, meg vereek es hewon bocztanak el (JordC. 495). Soha oly zegen hozyaa nem ywhetót, hogy hewon el bochatta volna (ÉrdyC. 497. 541). **2)** otiose [műssig]. Ew tudományokban es bewlzesekben lewltettek hyuan (EhrC. 110). Lelte ötet hiuan: invenit eam vacantem (MiñchC. 37). **3)** [solum; blug]. Heon (solum) tilutoa vvt ig fa gimlce tvl (HB). Num heon mugamek, ge mend vv foianec halalut ewec (HB).

[Hiüsd-ik]

még-hiüsdöik: [evacuor; leer werden]. A tévelygők gyűle-kezetei meghiüsdönának (GKat: Titk. Ajánló. lev. ImreS: GKat. 25).

Hivaldogál: otiando tempus tero Kr. [műssiggehen]. Hivaldogálva élem virágját életemnek (Fal: Const. 815).

Hivalkod-ik (*heiolkodic* BécsiC. 323. *hewolkodyk* JordC. 391. *ÉrdyC.* 130. *hivolkodik* MA: Bibl. I.285. V.18. Pázm: Préd. b4. MedLat. 79): vaco, cesso C. otior, negligo MA. műssig gehen, faullenzen PPB. Hivalkodva: vacanter, negligenter C. Heiolkodic, ki istennek zolgai: vanus est, qui servit deo (BécsiC. 323). A fertelmes lelek lely hwtet [első lakását, t. i. az embert] bewolkodwan, meg tyzthlwán es ygzawlwan: invenit eam vacantem, scopis mundatam et ornatam (JordC. 391). Semny egyebre nem hewolkodnak vala, hanem csak mondany wysagot: nulli abi rei vacabant nisi ad dicendum novi (767). Lata eegyebeket alwan a pyaczen hewolkodwan: stantes otiosos (ÉrdyC. 130). A varos piaczyan bialcodván (NagyszC. 160). Ne hivolkodgyéc senki az urnac szőlőiében (Zvon: Post. I.167). Éktelen, mikor a nyelv felségesen beszél, és a kéz hivolkodik (Pázm: Préd. b4). Mulatozva, hivalkodva cselekszi dolgait: negligenter agit (Com: Jan. 196). Még hetköz napokon-is hivalkodnac: otiantur (197). Mit állotok itt egész nap hivolkodva? quid hic statis tota die otiosi? (Ily: Préd. I.284). Hivalkodik a szolga, nem a rendes dolgát teszi (Nán: SzűT. 453). Vitézked-gyel hát, ne hivalkodgyál a Christus zászlója alatt (DKal: Ker. 291). Békétlenséggel nyomorognak; és ha lehetne ma biboroz-nának, ma hivalkodnának (Csúzi: Síp. 537). Uri tisztben daskás-kodgyanak, állyenek, és benyélve hivalkodgyanak (Bíró: Ünne-p. C2). A nemes urfiak nem szűkölködnek az időből, sok drága óra vagyon előtől, nem tudgyák basznát venni, tsak heverve s hivalkodva vesztegetik (Fal: NE. 19).

Hivalkodás: cessatio, vacatio C. otium, desidia MA. műssigang, faulheit PPB. Neha hewolkodásban vagyon neha dolog-ban (ÉrdyC. 662). Vetkeztem huolkodaslul (VirgC. 9). Az füle-nök igéie nem hiuolkodast, hanem nyugodalmat jelent (Fél: Tan. 280). Az éit meg faragja hinalkodasnac ideien: sculptat lignum per vacuitatem suam (Kár: Bibl. I.643). A hivalkodás, és tynyaság az idővsseg dolgában veszedelmes (Ily: Préd. Előb. 1). A hivalkodás ördögnek párnája (GyöngyD: Cnp. 647).

Hivalkodó: vacans, cessator, reses C. otiosus, desidiosus, negligens MA. műssig, faul, trág, nachlässig PPB. [eitel]. Hivolkodó, honyéló: negligens Com: Vest. 137. Hivalkodó csélesap: nugator Com: Jan. 185. Ez kin adatot en neköm az soc gonoz hewolkodo zoenac halgatasaeert (GuaryC. 48). Lata hewolkodo-kat az pyaczen: vidit stantes in foro otiosos (JordC. 415). Hozza időve hivolkodo leaókkal (DebrC. 562). En huiolkodo tanczolo heliekre mentem (VirgC. 5). Héuolkodók gyűlése: inertium chorus (Decsi: Adag. 158). Sok szerszáminak hasznát és szűlk-séges vóltát nem értýk, mind az által hivolkodoknak nem alittyuk (Pázm: Kal. 26). Itt Luter nem valami hivolkodó híuság hatalmat enged minden keresztýennek (Pázm: LuthV. 73). Hivolkodo az tonitonak beszéde, ha a szeretetnek égését nem adhattya: otiosus est sermo doctoris, si praeberet non valet incendium amoris (Ily: Préd. I.84).

Hivalkodtat: [otiarı facio; műssig lassen]. Sem fegyverün-ket hívelyébe nem hivolkodtatnók, ha hálaadatlánsággal nem tizetne (Szul: Krón. 427).

Hívság, híúság (*heyságos* Kules: Evang. Előb. 5. 325. *heiusag* AprC. 116. *héuság* Kár: Bibl. I.521. *heisag*? Fél: Tan. 529. *hiúsagos*? 204. *hysagos* VirgC. 130. *hiságos* Vás: CanCat. 121. *hišsag*? Ozor: Christ. 368. *hišsag* Poenit. 4. Szár: Cat. Q2): **1)** [vacuitas; leere]. Ne leegy en elettem hewsaggal: non apparebis in conspectu meo vacuus (JordC. 59). **2)** nugae, nugamenta, vanitas, otium, desidia MA. műssigang, faulheit, unnütz geschwätz PPB. Híúság, nem hívság, vagy hítság Corp. Gramm. 300. Ynkab kyanua Cristusnak zemeremsegyt, ment ez vylagnac hyusagat (EhrC. 20). Hiusagnac es nanolanac napia: dies calamitatis et miseriae (BécsiC. 279). Rajok bezeltet híusagot (AprC. 116). Ky nem wewthte hewsagba eew lelkeh: qui non accepit in vano animam suam (FestC. 13). Ez vylaghy hewsagok (ÉrdyC. 337). Nepek híjysagokath cseledolanak: meditati sunt inania (KulesC. 2). Gywleltet heyaban valo hewsaggh zereketh: odisti observantes vanitates supervacu (67). Ellene mond ez wylaghy hewsagnak (ThewrC. 230). A hírtelen szől-lás tellyes híúságokkal (Pázm: Préd. b3). A széles világ isten-előtt, ollyan, mint egy tsep harmat, mint semmi, és híúság (65). A soc beszédben soc hívság, híjában valóság vagyon (Com: Jan. 186). Maga-meńtségnek híúsága (Mad: Evang. 473). Sze-meinket hívságokra, vagy törvényteleniségre nem fordéttuk (Csúzi: Síp. 5). Hamaráb felejtén a kevely páva festett farkát, hogy sem ezek a tsuf hívságot (Fal: NU. 259).

Hívsági: nugalis MA.

Hívságos, híúságos: nugatoris MA. vanus, vacuus, inanis SE unnütz, hiedlich PPB Hewsagos mwkawal fáratz megh (JordC. 50). Mynden hewsagos bezedről, kyt zolannak emberek, okot adnak rola az yteletlnek napyan (391). Igen ogyatok, hog valami hyusagos myelketedetek ty kewztetek ne forogyon (VirgC. 131). Cálard az zeretet es heusagos az zepseg (NagyszC. 14). Myltan el zakadyak een hewsagws ellensegyntwl: ab imicis inanibus (KeszthC. 81). Heewsagos tynektók ysteni wy-lagossagnak előtte felkelődtök (CzechC. 6). Meg ez heusagos vilagon keszdgyec az őrkce valo iokat megkostolni (Pécsi: SzűK. 47). Az ecclesianak oktatására is heában igazítana, engedelmességére hívsagosen kötelezne minket az isten (Pázm: Kal. 543). Híúságos tsevegés (Pázm: Préd. 45) Hossz híúságos

predikálással, bizonyosság-nélkül-ülő szószaporítással tölti a papírossat (Pázm: LuthV. 5). Az papíros heuságos ellemetessere való igaz fölelet (Észrt: IgAny. 207). Hívságosokká lőttek gondolatjokban: evanmerunt in cogitationibus suis (Jly: Préd. 111). Nem hívságoson íratott: non otiose scriptum est (593). Hívságos gondolat (H.206).

Hívságoskod-ik: [nugas facio; unniützes zeng treiben, schwatzen]. Nem-is mutat egyébre, hanem hogy ben lakik annak szívében a kevélység, a kinek szája nyálassan hívságoskodik (Fal: NE. 13).

Hívságoskodás: [nugae; unniützes zeng]. Elöl s fennülnek (a jó-életű dámák) semmi hívságoskodással (Fal: NA. 154). Ne szerencsétléd életedet holmi hívságoskodásért (220).

HÍÚZ (heuz JordC. 907. *héjuz* Gytingy: KJ. 11. Gvad: RP. 237. *héjusz* Gvad: FNót. 50. *heusz* máj Radv: Csál. H.139. *héuz* máj 353. *héusz* anagi *hioz* C.). lynx C. MA. luchs PPB. Hasonlatos vala heyz vadhoz: similis pardo (JordC. 907). Híyüz bőrrrel bellett (suba, RMNy. H.210). Néked othon tartok két szép héüz [így] kölyköt (Zrinyi: ASyr. 11). Bársony mente híuszál bélt (Nyr. XVII 515). Híüz-lábbal bélt suba mente (Radv: Csál. H.321). Tarka a héjuszak mályna (Gvad: FNót. 50). Nyuszt vagy geriny, avagy héjuz fogó legyek (Gvad: RP. 237). Héjusz fogott kopóm (Gvad: Orsz. 104).

Híüzi: lynceus MA. vom luchs, zum luchs gehörig PPB.

HÍZ-İK: saginor, impingvor MA. fett werden PPB. Moslékkal hizott disznó: colluviana C. Rvgoldoza hízván, el mene é idősseges istenétől (DöbrC. 253). A ki jól tanít, maga-is tanul, és mennyei adomásokkal hízik lelke (Pázm: Préd. b3). Ha az olyan korpa ciberben hizott ecclesia búnt joval, mi nem jóvallyuk (Matkó: HRoml. 59). Vas por szennye ilté hizott pófájokot (Gytingy: KJ. 50). Pap hízik zsíroddal, töltözik kinseddel (Thaly: Adal. 18). Mivel látom, hogy a sz. iványi jószág teste lelke, ám legyen oda, égye, élje, hízzék véle (Bod: Pol. 125).

[Közmondások]. A sarkantyúzással nem hízik a lú (Czepl: Japh. 159. Czepl: MM. 177).

el-hízik: valde pingvis fio Kr. [sehr fett werden] (Helt: Mes. 119). Már eltőttek, el híztak (Mel: SzJán. 222).

mög-hízik: impingvor, saginor MA. [fett werden]. Igen meghízok: incrassatus NémGl. 188. 146. Ki bochatatik az mezwre, hogi meg hízik (VirgC. 92). A malacka meg nem hízyec (TelC. 126). Pászner s meg elégdőűen, mög híznak: saturati, crassique (Helt: Bibl. 1. blbb3). Lélekben meghízol (RMK H.161).

Hízakod-ik: impingvo, pingvesco MA. feist werden PPB. A várason quartolyozo hízakodo hadak (Bartha: Krón. 33). Mi jelentetik ez által? a mi Christust elfogásunk, és ő benne hit által való éltetetésünk és hízakodásunk (MHeg: Preb. 27). A megteperedet orezáju, henyelő, tudatlan deakok az ecclesia kenyerén nem hízakodának (Báth: Tromb. 115).

mög-hízakodik: pingvesco, saginor MA. fett werden PPB. Az siros mesterségen meg hízakodván, külső állapotra adták magokat (Báth: Tromb. 114). Meghízakodott, meg kőneredett (HoltPréd. 13). Kővér eledellel meghízakottál (Ker: FelsK. 24).

Hízal: 1) facio, sagino C. mästen, fett machen PPB. Hízaltatnak: saginantur NémGl. 174. Őkrót io vele (a molarkölössel) hízlalhy (BeytheA: FivK. 32b. Born: Préd. 283). A ki testét hízlallya, lelke ellen pártoltattya (Pázm: Préd. 436). Engem Mahomet hízlalt szerencsével (Zrinyi H.45). Nem hogy hízlallya tőgedet, de pelengéiben kellene ndvárából ki-pelengézottai (Matkó: Bócsk. 11). A gazda, ha földet akarja hízlalni, bőves aratásból asztagokat rakni (Orczy: KültH. 33). 2)

[hortor; ermutigen]. Sokan magokat azzal hízlallyák [abban bíznak] (Ker: Préd. 451). Mikor a szerentse legjobban hízlal, akkor veszi erejét lelkednek (Fal: BE. 578).

[Szólások]. Hízaltam az szeméimet az sok szép lovakon (Gér: KárCs. IV.395).

mög-hízal: impingvo, sagino C. pingvefacio MA. creo adip-pes PPl. mästen, fett machen PPB. Ea meghízallac tőtteket: ego reficiam vos (MünchC. 34). Kell az ő meg hízlalt malackayarol, dragan vőtről zorgalmaznya (TelC. 125). Kőuerséggel meg hízlalua (Mon: Apol. 21). Meg hízlaltatott tulok: vitulus saginatus (Fél: Bibl. 118).

Hízalás: saginatio, fartura C. mästung PPB. Makkon való hízlalás: glandatio C. Bölesséégnek látszik valamely dolog, mert a testnek hízlalására való (Czepl: MM. 117).

has-hízalás: cura abdominalis Kr. [pflege des magens]. Has hízlalással mulattiak az időt (Frank: HasznK. 112. Pázm: Kal. 1766. 1016. Kr.).

Hízaló: 1) saginans MA. der da mästet PPB. Hízaló étek: sagina MA. 2) saginandus MA. was fett zu machen ist PPB. Hízaló artanyoc (Mel: SzJán. 405). Hasonló a hízlaló disznóhoz (Kisv: Adag. 324). 3) Hízaló hely: saginarium C. [maststall]. Már csak tíz [sertés] van a hízlalóban (RákF: Lev. 1247). Hízaló ől (Lipp: Cal. 56). Szurkos majornét bé hínak, s kérdezik hány híd hízlalóban (Orczy: KültH. 158).

has-hízaló: abdominalis natus Kr. [sich mästend, dem magen fröhneud]. Buhanyozok, hass hízlalok (Frank: HasznK. 70). Soc epicureus hass hízlaló emberec (MA: Scult. 682). Hászontalan herék, és has hízlaló vászok (Pázm: Kal. 135).

Hízalt: fertilis C. saginatus MA. gemästet, ausgemästet PPB. Hízalt marha: altilis MA. Hízalt őkr (Kár: Bibl. 1305). Ihon el-készítetem ebédemet, tulkaim és hízlaltim meg-ílettek (Pázm: Préd. 1052).

Hízód-ik: [saginor; fett werden]. Sirjokkal [magyar fiak zsirjával] híződnak az idegen fiak (Balassa: Ének. 3). Nem azért hagyjuk, hogy más emberek híződjának belőle (Radv: Csál. III. 306b).

Hízodalom: sagina SI. refectio [nahrung, labung]. Mester monga: hol vagon en hízodalmai (refectio mea)? hol egem en taneituanimmal a barant? (MünchC. 100).

Hízodalmas: saginam promovens, pingvefaciens Kr. [nahrhaft]. Az etel es ital közöttis egyiky hízodalmasb a másiknal es inkább buyasagra indito (Frank: HasznK. 84). Őnnön-maga őrizi juhait; egésséges, hízadalmas, jó eledellel kővériti őket (Pázm: Préd. 605). Hízadalmas a Kristus kenyere (733).

HÍZELKED-İK (hezelkődwen ThewrC. 99. *heezőkődő* ÉrdyC. 77b. *hízőkődöm* 326. *hízeltkődien* TelC. 203. *hízőkődés* Kár: Bibl. 1.106. *hízeltkődés* MA: Scult. 937): aduler, blandior, assentor, parasitor C. schmeicheln, liebkosen, flattiren PPB. Hízalköggel wradnak es kezd meg az meseot (JordC. 340). A sídok hízlőkődének Erodiesnek (DöbrC. 109). Hízeltketem gonoz teuvnek (VirgC. 11). A földelmece mellé vetti magát minden varga földt és ot himez hamoz, hízelkődie, fadorly (Helt: Mes. 192). Ertem hogy ezek azért hízelkődöl, hogy valamit adgyak-ficum cupit (Doesi: Adag. 399). Királynak hízelkedőnek: regi adularentur (Bíró: Préd. 10). Hízeltködgyél, színesködgyél (Com: Jan. 205). Hadd késérsen, édesgesen, hízelkedjen reménység (Amade: Vers. 149).

[Szólások]. Páva modon hízelkődnek ebben magok nae (Zvon: Post. H.288). Kérem alázatosm nagyságotat, ha úgy nem volna is, az mint elgondolom, ne bűnja, hadd hízelkedjem magamnak véle (Thaly: Adal. 1303).

be-hízeltkődik : parasitando irrepio MA. [sich einschmeicheln].

Hízeltkődés : adulatio, blanditio, blanditus, blandiloquentia, assentatio, pellacia, palpum, palpatio C. blandimentum MA. schmeichlerei, flatterung PPB. Édes hízelkedés: illecebrae C. Sörgöldös, ápolgatással, tölölgetéssel való hízelkedés: palmum Com: Jan. 205. Zeretet hízelkedéssel, gőzölve gonozt (DöbrC. 284). Az Cristosnak zyz zolgulo leanya heezeltkődésnek myatta el nem haytatyk (ÉrdyC. 199b). Ha a hízelkedésnek ilyen ivtalna vagyon, te hat enys kezden magamat arra fogny (Pesti: Fab. 15). A hízelkedés leg-nagyob romlása a jó erköltsöknek (Pázm: Préd. 953).

Hízeltkődéséske : assentatiuncula MA. das liebkosen, das schmeicheln PPB.

Hízeltkődő : adulator, blandus, assentator, parasitus, parasitaster, pallax, palpator C. [schmeichlerisch] schmeichler, liebkoser, fuchsschwänzer PPB. No akaryatok ez vylaghy hezőlkődő hamys bezednek myatta az erek dlyczőseoghnek koronayant el vezteny (ÉrdyC. 196). Nag hízőlkődő gondolatoakkal zool az zyznek (SándC. 31). Kezde zent agnes azzont hízelkedev edes bezedekkel sertegetny (ComC. 412). Főlvitte ygvn megh egyak magukath hogy azoknak zep edős es hízelkődő bezedőknek myatta megh ne czalatkosztassanak (Konj: Szál. 36). Hízeltkődő szokkal ne czel-czapinne (Born: Evang. 155). Hízeltkődő szoual (Born: Préd. 284). Hízeltkődő, nyalakodó eséesapóság: seurrilitas parasitica (Com: Jan. 187).

Hízeltkődőség : [adulatio; schmeichlerei]. Az kopmutatas hízelkedőség felőtte igen nevekedi és szaporodic (MA: Scult. 937).

HJA : [sane; ja, ach ja]. Hja bizony szívem nem kiesik fűj, hagam is nem keveset búsulok (Figyelő 1880. IX. 151).

J. HÓ : nix C. MA. Schnee PPB. Allat mynkett az hano es vyzen (EhrC. 30). Vrnac jegi es hauy iol mongatoc vrnac (BécsiC. 132). Mykoron vagyon nagy essey, nagy ho (MargL. 40). Az hideg hobol wt auagy hat gwngeliek hot gwngwngeligo (VirgC. 31). Ky hawath aad mykeenth gyapyat: qui dat nivem sicut lanam (FestC. 113). Honal feyerb lezek: super nivem dealabor (KulesC. 124). Porzogós hó (Mik: TörL. 354). Mint a hóhalmok a hegysben reájok csepegő eső miatt olvadoznak (Fal: BE. 616).

[Szólások]. **Hó esik** : ningit MA. Ningo, ningyo: havú esőm, hó modra esem, houl essem MAI. Nappal aprónként esdegett az hó (Monfrók. XVIII. 9). Hó paráhol (XV. 356). Nappal hó paraholt (XVIII. 3). Éjjel hó is szépen esett, nappal is szállt a hó (XVIII. 3). Éjjel hó is szépen esett, nappal is szállt a hó (XVIII. 3).

Havadi : [narcissus; narcissus?]. Hovodi 1152 (nőnév, Nyr. II. 15).

Havas (houos Anon. 9. houas 1291. Knauz; Decsi: SallC. 47): **1)** nivus, ningvidus C. Schnee, voll Schnee PPB. Havas helyek: nivosa loca PPB. Ez raitunk ielen valo telnek kezdeti inkab hanas, es esős leszen, hogi nem mint fagilalo (KBécs. 1572. D6). Az havas eső gyakran érdeklí nyakunkat (Monfrók. VIII. 383). Rimaszombati táborunkból rút esős és havas nagy sáros időben jutánk (RákGy: Lev. 153). Mikor fergegét támad a fellegben, zúz vagy havas eső ástát (Orczy: KöltH. 200). **2)** alpes MA. PPI. Otr: OrigHung. II. 194. das hohe gebirg, alpen PPB. Havason túl való: transalpinus C. Venientes per silvam Houos (Anon. 9. 12). Obrudhousa, terra 1291 (Knauz). Ott hanas eluő földben fejedelmül hadiá Zoltant (Helt: Krón. 31). Soc begyee hanasoc te földet tartatnac (Born: Ének. 221. 549). Ottan az hanausrol ket medue ki íoue (Hofgr. 206). Ki havason, ki várakban nagy félelemmel lesugorodék (ErdTört. 183). Szavok olyan állandó, valamint a brassai havas

(Mik: TörL. 65). Tudom, mint halok-meg; vannak még havasok, kifekszem, megosznek ottan a farkasok (Fal: Vers. 911).

Havasi : alpinus MA. das im gebirg ist PPB.

Havaz : ningit Kr. [schneien]. Hóul esem, hó modra esem, havazok: ningo PPB. (Mik: TörL. 117).

bő-havaz : obrno nivus PPB.

Havazás : [nives; Schneefall]. Nagy havazás következik (Huz. 1300).

Havi : nivarius, nivus, nivalis C. MA. von Schnee, Schneeg, zum Schnee gehörig PPB. Hóvi, havi: nivarius PPB. Havi fejérség: candor nivalis PP. Havi bodog aia (MünchC. 8).

[Hóba]

hébe-hóba : **1)** in aestu et nive, quandoemque Kr. [im sommer und im winter]. Hewbe hoba esőbe (Born: Préd. 460). Jámor attyaúik, kie egymással tirttyac barátságokat, félben, nyárban, hében, hoban, hidegben, késze: szolgálai egymásnak mindenben (Ádám: Bar. 5). **2)** nonnunquam, interdum, quandoque, rareriter MA. bisweilen PPB. Ne itőllyk, hogy hivatalyoknak eleget tesznek, ha hébe-hóba lágy beszéddel inték fiokat (Pázm: Préd. 196). Ne most ritkán és hébe-hóban, hanem minden időben örüllőünk (610. Megy: 6Jaj. III. 35. Megy: 3Jaj. II. 110).

2. HÓ (kis azzony haanak kylenezed napyaan ÉrdyC. 127. zent Myhal haanak 582. bőth elő ho, bőth mas ho, zenth Górh ha, pynkőst ha stb. WinklC. Kalend. pynkősd korában Hall: Hllist. II. 73): mensis MA. monat PPB. Hatt ho nem volt ez bezedek ntan (EhrC. 63). Be vitettete Asserius királnac hailakaba X hoban (BécsiC. 53). Jvta Bononyaban iulius haanak vegeen (DomC. 139). Az temponot mayos haanak nezeyd napyan meg zentele (ComC. 193). Az my honk yumar be kezelgeth (RMNy. II. 54). Hawok ha ky telyk, haza bochatywk (175). Fiat fogadot, es most hattod hoba jár: concepit filium et mensis sextus est illi (Helt: UT. O. 1). Ez hó minden havaknac kezdeti legyen (MA: Bibl. 158). Hórnál-hórn (Zrínyi II. 183).

[Szólások]. Sem *hete sem hava, s immár parantsolsz: asinus de Aesopi puteo modo venit et jam exclamas PP. (Fal: Jegyz.)

asszonyi-hó : menses, menstrua MA. der weiber monatliche blume PPB. A szőrösödni kezdő leányoc minden hónapokban asszonyi havat, hónapoként járó vér folyást szenvedne (Com: Jan. 41. ACsere: Enc. 166).

asszonyihavas. Asszonyihavas nyavalya: menstrualis, menstruatus MA. der weiber zeit, monatliche blume PPB.

bődogasszony-hava : januarius C. MA. Com: Jan. 170. Bodog azzon hana 6. viszkerezh (KBécs. 1572. A2).

fő-hó : ~ Fű hó auag erőss ho CorpGramm. 16. Sylvester.

bőjtelő-hó : februius MA. Cis. E2. Bőjtelő-hava: februius PPB. Bőth elő ho (WinklC. Kalend. Cis. 114. Vás: Can-Cat. Előb. 3. Agend. 203).

fagy-hó : februius CorpGramm. 16. Sylvester.

bőjtmás-hava, bőjtmás-hó : martius MA. Com: Jan. 170. Bőth masho (WinklC. Kalend. Nád: Lev. 149. Zvon: PázmP. 301).

szent-György-hava : aprilis Com: Jan. 170. Zenth Górh ha (WinklC. Kalend.). Sz. György hava földnek meg nitya ereiet (KNagysz. 1621. C).

kinyiló-hó : aprilis CorpGramm. 17. Sylvester.

pünkösöd-hó, pünkösöd-hava: majus Ver. Pünköst hava: majus Com: Jan. 170. Pünkösöd hónap 29. napján (RMNy. II.107).

előgyümölcsű-hó: majus CorpGramm. 17. Sylvester.

szent-Iván-hava: junius MA. Pübl. Com: Jan. 170. Zent ywan hawanak nyoleczad nappan (ÉrdyC. 344. 125b. Zrinyi. I. 32).

kaszáló-hó: junius CorpGramm. 17. Sylvester.

szent-Jakab-hava: quintilis C. julius MA. Com: Jan. 170. Zenth Jacob ha (WinklC. Kalend.).

hév-hó: ∞ Hewho auag arato ho: julius CorpGramm. 17. Sylvester. Az hew ho ky mondatyk augustusnak (ÉrdyC. 516).

kisasszony-hava: augustus MA. Com: Jan. 170. (TelC. 57). Kysazzonha (WinklC. Kalend.).

szőlőérlelő-hó: augustus CorpGramm. 17. Sylvester.

szent-Mihály-hava: september C. Com: Jan. 170. horae septembris Ppl. Zent mihal ha (WinklC. Kalend. ÉrdyC. 582). Zent mihal ha (RMNy. II.114).

szőlőszédő-hó: september CorpGramm. 17. Sylvester.

mindszent-hava: october Com: Jan. 170. Mynd zenth ha (WinklC. Kalend.). Myndzent hawa (ÉrdyC. 632. ACsere: Enc. 224).

borvető-hó: october CorpGramm. 17. Sylvester.

szent-András-hava: november MA. Com: Jan. 170. (TihC. 86).

borlátogató-hó: november CorpGramm. 17. Sylvester.

karácson-hava: december C. MA. Com: Jan. 170. Karachon ha (WinklC. Kalend.).

vigan-lakó-hó: december CorpGramm. 18. Sylvester.

Havas: 1) lunaticus C. MA. lymphatus, lymphaticus C. mondsüchtig PPB. Hozanak őneki hausasocat es közuenieseket es meguigazta őket (MünchC. 20). Az hawasokból kezdenek ky keyaytany az förtelmes lydrőczök (ÉrdyC. 598b). Minden korokat, betegöket es hawasokat vygazt vala (601). A kórsagoknac, az hausasoknac, szedelgő feyeknac igen jó (Mel: Herb. 108). Az kik hausasok valának, meg fogita őket: lunaticos curavit (Fél: Bibl. 5). Nem vagy észszel szeles, mint mások elméje félhavas, sötétes (Thaly: VÉ. II.238). 2) [menstruosa, menstruum patiens, menstruare]. Hawas aszszoni állat (Kár: Bibl. II.108). Minden mi igazsagunk ollyatanok mint az verfolyasban levő havas aszszonyallatnak fertelmes ruhay (Szár: Cat. G4).

Havi: 1) Havi kór: lunaticus (Káldi: Bibl. Máté 17: 14. Kr.). 2) menstruus MA. monatlich PPB. Havi kórság: menstrua, menses muliebres PP. Mitsoda az embernek igazsága? nemde ollyan mint az havi aszszoniatlanak ruháia (Zóly: Elm. 33). Anyáinak havi rúttsága (Sall: Vár. 37).

vér-havi: [menstruosa; menstruare]. Vérvégi aszszony ember (Rim: Ének. 96).

Haviság: [menstruum; menstruation]. Végy 1 lot aszszonyok haviságot (Cseh: OrvK. 25).

3. HÓ: [interfectio]. Interjectiones gaudentis: hayja, hayjayha, hayja-hó: io, ho, evoha, evax CorpGramm. 251. Hóh! legény (Czepl: MM. 181). Ho jambor (218). Hó Kató jőszti-be (Hilfl. 59). [Vö. HOHO]

HÓD: castor, fiber C. lutra MA. biebertier PPB. Hód rükből való orvosság: castoreum Ppl. Az hód bwrwk felewl emlekezek kegyelmed] vramak őv n[agyságájuk (LevT. I. 382). Vidra vagy hód bőr (VectTrans. 5). Hódnak háia (Frank:

HasznK. 21. Com: Jan. 48). A vidra a hódhoz hasonlő állat (Misk: VKert. 244. Cseh: OrvK. 19).

hal-hód: [castor; beiber]. Ettem vidrát, halhódat is Bolyóban uraknál (Bethl: Élet. 191).

Hódi: castoreus, fibrinus MA. von einem beiber PPB.

HÓDIT (holdit Lund: UjSegits. I. Előb. 5. holdét Balog: Corn. 2): subjugó, subigo SL [erobern, unterjochen]. Lelkeket kárhozatra holdétta (Csúzi: Síp. 470). Hatalma alá holdétani: subigere (Balog: Corn. 2).

még-hódit: ∞ Valakit meg-hóditani, meg-tsálni: aeiem mentis *praestringere PPB. Tartományokat meghóldítchon (Hoffin: Préd. 11). Világ meg-hóldító erős Sándor (14). Országokat könnyebb meghóldítani, hogysem békeséggel azokat bírni (Kisv: Adag. 163). Vérszopo fegyverrel sokat meghóldléta (Csúzi: Síp. 748).

Hóditgat: per vires subjugó Kr. [wiederholt oder mehrere objekte erobern] (Biró: Micae 97. Kr.).

HÓDOL (holdol MonIrók. III.29. Pázm: Préd. 482. holdol Nád: Lev. 233. hódolás Kár: Bibl. I.326. holdulnane Born: Préd. 261. megholdul Lép: PTük. 1.7. hódul Gyöngy: KJ. 99. holdul Fal: UE. 388. meg hódla Görcs: Máty. 62. holdott RMNy. II.275): 1) subijicio, homagium praesto, tributarius fio MA. unterworfen werden, zinsbar werden, huldigen PPB. Ez serogeczke, az melly Christus alá esküft, holdult (MA: Scult. 18). Tótok holdultanak (MonTME. 1.354). Szulimánnak nem regen lettek hódulók (Zrinyi: ASyr. 32). Hozzá hódulnak (a némethez), mint bódult zsákmány (Thaly: Adal. 1.31). Áruyékra futottam, hogy hozzá hódultam (Amade: Vers. 35). Tőled pártulok, máshoz bódulok (165). Minnyájan hozzájuk holdulnak és tellýsséggel meg adgyák magokat (Fal: UE. 388). 2) [subigo; unterwerfen?]. Az vajda uramat, hogy hódolai is kísértett keteket, értem (LevT. II.91).

bé-hódol: ∞ Az faluk mind behódultanak, az hatalmas török eziaszarnak feyet haytottanak (RMNy. III.115). Az pogannae őc be holdultae vala (Born: Ének. 314). Béholdó hűséginket ő hatalmasságával acceptáltassa jó instantiával (MonIrók. VIII.210. 170). Rabot hoztak 50-ig, 60-ig valót, de ezeket miuthogy behódoltak volt, a fő vezér elbocsátotta (XV.545). Ezek az faluk behódolnak (KétMDipl. 124).

[el-hódol]

elhódolás: [defectio; das abfallen] (Göres: Máty. 89).

még-hódol: [se tradere; sich unterwerfen, huldigen]. Megholdott: tributari[ae] NémGl. 375. Egy waras sem leeltetteek, ky Izraelnek meli nem holdolth vona (JordC. 313). Chazaar hatalmas alaa adaa ewmen magat meg holdolwan (ÉrdyC. 624b. Kár: Bibl. I.326. Pázm: Kal. 34). Meg-hódult tartomány (Com: Jan. 113). Meg-holdula néki csak hawar Siria (Csúzi: Síp. 718). Győzedelmes a pénz, annak mindenek meg-hódulnak (SzD: MVir. 16).

Hódlás, hódolás: subjectio MA. [tributi solutio] unterwerfung PPB. [steuerzahlung]. Hódlásokhoz ők nem biztat volna (Salánki: Clad. B3). Szabadittassanak fel az hódlás alól (MonIrók. VIII.115). Azokat (a várakat) mind a hódlástól, s mind egyéb szedő-vedőtől immunizálta (MonIrók. VIII.121).

Hódlat: [subigo; unterjochen]. Nagy soc királyokat mellé hódlatá (Gostyr: MagyB. C).

Hódlatlan: [immunis, liber; frei]. Huszain Aga az hódlatlanokra való ki esatazisban igen híres vala (Bartha: Krón. 142).

1. Hódolt: tributarius, subditus, subjectus, subactus MA. zinsbar, steuerbar, untertan PPB. Hódolt embereket fogdostak

el (LevT. I.284). Ha valamel embewr az en hodlot fëwldemre akar jëwny nag bizwast jewien az en bytemre (RMNy. II. 275). Mire való volna a had-tartás, provisio, dispendium s fíradtság, ha jobbára az ország hódolt (Zrinyi. II.201). Hódult jobágyok (MonTME. I.354). Hódolt faluja az tereknek (Gér: KárCs. III.320).

Hódoltság: tributarii, subacti Kr. [gebiet in feindes händen, unterjochtes gebiet]. Sok új épületet csináltak az hódoltságon (MonIrók. VIII.356). Az hódoltsagra az törökök ki ne yarinának, hanem csak az közelalokra (TudT. III.241). Valamennél nevezetesebb faluk, városok vannak az hódoltságon, mindeuikben kiléjűn ő kegyelme (könyveket, RákGy: Lev. 99).

2. Hódolt [?]: [subigo; unterjochen]. It ez feold, kjt en kjarajnak hódoltam [hódoltattam?] wala, el zakada ew felsőgetwl (LevT. I.277). Romainac soc várast hódoltának [hódoltatának?] (Cseng: Jer. A3).

Hódoltás: [subactio, ocapatio; eroberung]. Az végbeliek semmi új hódoltásokat [hódoltatásokat?] ne tegyenek (BékOkl. 190).

Hódoltat (*holdothata* megh warosath RMNy. II.87. *holdoltat* Born: Préd. 39. *holdultatni* Zvon: Post. I.8. *megholdultatni* MA: Scult. 6): subigo, subjicio, subjugo MA. bezwingen, untertan machen, unter das joch bringen PPB. Raacz orzagt wynd glierek orzaghygh hódoltattya wala (ÉrdyC. 495b). De lássátok az ördögnek csoda bölcsességét, felindítá pispóköket, pápát ő szentségét, ezek mellé hódoltatta az királyokat (RMK. II.215). Fenyegőzkés, ármások és török vitézek által ez mai napig is hódoltatja (MonIrók. VIII.411). Magyarországot is fejedelemségéhez hódoltathatja ez alkalmazhatósággal, csak ebben ő nagysága meg ne csökkenjék (MonTME. V.96). Azért fenyegét és rettent, hogy magához hódoltasson (Pázm: Préd. 7). Csokolatad meg lábaidat az alá hódoltatod királyjokkal (Czepl: Tromf. 354). Szantalan nepeket birodalma alá hódoltatod (Lép: FTük. 34).

be-hódoltat: sibi subicere, facere suos tributarios Kr. [zinsbar machen]. Sok falukat akar behódoltatni (a török), képtelen dolgokat kíván az szegény községtől (LevT. II.166).

behódoltatás: [subactio; eroberung, zinsbarmachung]. Több falnak behódoltatása interdicáltatik (MonIrók. VIII.42).

[fől-hódoltat]

főlhódoltatás: ∞ Jóságim felhódoltatásokra nézve nekem i útam van az végbeliek felé (MonIrók. XVIII.129).

még-hódoltat: [subigo; unterjochen, erobern]. Ez egyuel kyl myndent vyvassal hódoltatának megh (JordC. 313). Azon feelelemmel mynd az eghez sereghőt meg hódoltatna (ÉrdyC. 357). Fogadást tett, hogy ha az veneczezyeket meg hódoltatna, onnan ewtet ky hoznaa magyar orzagan (632b). Minden fejedelmeket és országokat meg-hódoltatának (Pázm: Préd. 705). Ez vilagnac országot meg hódoltatnaic (EszT: IgÁny. 493). A pogány nemzetségeket jobb részire meg-hódoltatta (Hall: HHist. I.74). Bornemisza Pál az bányavárosokat már meghódoltatta (RákGy: Lev. 140. 105). Meg győzők és meghódoltatók őket (Liszny: Krón. V.156).

Hódoltatás: subactio Kr. [eroberung]. (Born: Préd. 261). Pompéjus el-küldi Császárt messzre, országoknak hódoltatására (Hall: HHist. II.40).

Hódoltató: subjugator C. MA. bezwinger, der untertänig macht PPB.

HODSA (*hogyja, hogysa, hocsa*): [hodscha, türk. lehrer]. Az czeplegi praedicatori hogianak, szemfenynezőnek neuezi (Zvon: PázmP. 2). Czelekedetű ueste ősznő az török hogia

chelekedetűnel (3). Lássuk már sárgyurását Mátyás hogysáinknak is (Matkó: BCsák. 119). Huzudez hogsa Mátyás (207). A törökök között a hocsáknak szokásuk tükört a kezekben hordozni (Mad: Evang. 53). Ha kegyelmed hogya-módon fog a dolozhoz, én is kitészek magamért (Pal: NA. 137).

Hodsaság. Az hogyasagnak köntőssis inkább illik az ő nákhához, hogy sem mint az cheplegi praedicatorhoz (Zvon: PázmP. 3). Tauulb vagon ti nallatoknál a hogiasagtol (Bal: CsIsk 34). A mi fundamentumunkból penig nem következik affle török hogytaság (Pös: Igazs. 1413).

HOGY (*ho* megérténém, *ho* ha akargyák LevT. I.275 *honne* NagyszC. 20. *hod* KazC. 97. *hodnem* EhrC. 49. TihC. 323. LevT. I.201. *hoof* KazC. 39. *hoog* LevT. II.1. 2. [tizenháromszor]. *hug* HB. EhrC. 2. 3): **1)** [interrogativum]: **a)** [quomodo?] wie? auf was art? Adáni: Spr. 4) Hogy lehet? qui pote? C. qui fieri potest? MA. Hogy klyoza ewmogat: qualiter puniverit seipsum (EhrC. 101). Awag hog mondod te atyadfiyanak? aut quomodo dicis fratri tuo? (JordC. 372. 390). Hog gondolhatom azt en magamrol, hogy a poganaknal gonozb logek? (DebrC. 588). Vram, hog az [hogyan van az], hogy...? (Pesti: NTest. 220). Hogy? kettőt lázté innár? e duobus tria vides? (Decsi: Adag. 178). Hogy vegyék le? (Mik: TörL. 41). **β)** Mint s hogy: qualiter et quomodo MA. Mint s hogy legyetek ottan, nem tudjuk (Thewr: Nyk. 18). Mint leszünk, azt bagyjuk az isten akaratjára (Mik: TörL. Toldy kiad. 72). **γ)** Hogy adod? mint tartod? quanti? MA. Hogy tutszettyét? wie tener das dntzend? KirBesz. 21. Három köből búzát vészec 150 pénzec; hogy vehetec 15 köblet? (Helt: Arithm. G4). Egy sing bársont vehetec den. 1365; hogy esik hát egy fertály? (MTolv: Arithm. 81). **δ)** Hogy ne? quidni? MA. Honne hasadgon meg az en ziuem? (NagyszC. 20). Hogy nem lehetne el a pap fertelmesség nélkül? (Tel: Evang. 250). Hogy ne forduljon a község, ha az egyhazi rend is elfordult? (Czepl: OrszR. 28. 32. 35). Hogy nem használna? (Mad: Evang. 373). **b)** [quam, quantopere; wie, wie sehr]. Uram! te mielkedetid hog nagyoltak! quam magnificata sunt opera tua! (DöbrC. 169). **c)** [cur? quare?] Hogy mire sokasoltanak meg? quid multiplicati sunt? (DöbrC. 16). Hognem tekentyűc meg inkább az jelen ualó időknak allapattay? (Tel: Evang. 196). Miért tőrdeléd el gypőjét? hogy eresztél belé más népet, ki szőleit leszaggatá? hogy engedéd ezt, úr isten? (MA: Bibl. V. 80 zolt.). Hogy nem állasz helyt az disputatio dolgában? (Bal: CsIsk. 85). **2)** [conjunctio]: **a)** quod MA. [dass, főnévi mellékmondatokban]. **α)** Olvasuk hug neky [néki, quidam] zoluala ystennel (EhrC. 2). Mong, hog e könek legénece keñerecke: dic, ut lapides isti panes fiant (MünchC. 19). Nem illic te orzagodnac, hog gonozba neuekegyec (BécsiC. 56). Zerezd, hogy el vezzen (uo.). Ne alicad hog ők te lelket zabaditod meg (BécsiC. 58). Miöda bolondsag ez te neked, hogy zwz vagy? (SándorC. 37). Minemű arca az ti töletek, hogy az egyiket hizitek es a masikat nem? (KazC. 29). Nem értem ennek okát, hogy eltűröm e bűnek sokát (ÉrsC. KatLeg. 2963). Igi adom, hogi a my titkot mondok, meg tarsad (DebrC. 162). De adygz sira, hogy meg ada annia neki (DebrC. 408). Fogadtott nekem, hogy affle latorsággal nem el (LevT. I.63). Azt kívánnám, hogy ked is látná (I.85). Kd parancsolt wala, hogy Egyed testét behozassam (142). Kynek mondnak emberek hogy wagyok een? nekyk illyesnek, ees nemellyek ismeg egynek az profetak kezyl (Pesti: NTest. 87). Félbőt láttok hog támad: videritis nubem exorientem (Sylv: UT. I.104). Rachus istennece neuezec, ennek okaert, hog az ő orzaganae a szőlő hasznat meg mutatta volna (Szék: Krón. 9). Vgy viseld ám magad, hogy ki költél már az gyermeksegből (Decsi: Adag. 252). Tarozunk hálát adni érette, hogy e világra bocsatá fiát (Tel: Evang. I.78). Fél wala rajta, hogy ő neki nem jól fog dolza lenni (188). Egyebekben azt is megítélik, a mi jó: és azt a

mi oly, hogy mind jora, s-mind gonoszra magyaráztathatik (11.184). Vallyon, mit gondolt, hogy mond amaz úr, ama dús gazdag? (Pázm: Préd. 16). Kiben büne bocsánatjáért könyörgött, akkor, hogy házasodni szándékozott (Balassa: Költ. 55). Ezt akkor szerette, hogy a felesége idegenségét és hamisságát észbe kezdte venni (58). Igen megrettené Zóziás ezt hallván, mondá, hogy nem szenvedem (180). Mondta, hogy im értem, de bizony akarnám, ha nem történt volna (216). Érd-meg aval, hogy emberi állapatra teremtetél (Hall: Paizs. 222). Az a híre, hogy Macedonia Ráczországgal összefoglaltatik: Thraciam Macedonia conjunctam esso fama fert (Porró: Curt. 423). Szükséges volna, hogy a nemzet tartana 1000 gyalogot (Zrinyi: Átiom. 41). Ne hazudjon, hogy nincs hová menni (80). Nagy vasorát mondatik hogy készített (Mad: Evang. 164). Az igaz, hogy Franciaországban maradása nem lehetett volna (Mik: TörL. Toldy kiad. 130). Az én hivatalom az, hogy szolgáljam híven (12). Megelégedvén azzal, hogy kigondolta magát (Fal: l'E. 468). Nincs nagyobb künja annál, hogy késik együttléte vele (Fal: SzE. 515). Mind öten jó hogy meg nem haltunk (Gvad: PFör. 43). β) Törjünk arra, hogy az istennek bölcsesége miképpen végezze el (HorvC. 75). Nem pauszol arolos, hogy hova vttet vezet (VirgC. 68). Azt tudja talán ked, hogy ki követője cselekedte azt (Mik: TörL. Toldy kiad. 153). γ) Nem tudom, hogy testemben-e avagy testem kívül-e voltam: utrum in corpore, an extra corpus (EhrC. 74). Csak azt akarám megtudni, hogy szerette-e a fiúmat (Mik: TörL. Toldy kiad. 1119). δ) Látni a pokolt, hogy hová semmi istenszerető nem megyen (GuayC. 6). Semminemű állat nincsen, hogy mi idvességet szerzett volna, hanem csak... (NádC. 52). Oly nagy tisztességgel fogadják, hogy melyet annak előtte soha nem tettekale 3 neki (WinkC. 14). Érttem pedig azt is, hogy mivel előle szót te mondtál volna (LevT. 1237). Mell niomorussagh imar es inegunk nyhan wagon feolsegednel, hogy az vitezleo nep kyben wadnak (RMNy. II.107). Hogy akarja tenni zsidóságban oly kirült, hogy parancsolatját ki bétellesejné (RMK. II.351). Mert vajjon mi lehet oly igen nagy titok, kit az szerelem nem tud? ki lehet oly okos, hogy ki megcsalhassa az ömen szere-tőjét? (Balassa: Költ. 225). **b**) ut MA. [dass, czélhatározó]. Wimmague ume isten keghint el lelie ert, lung iorgossun vv neki es keggig (1113). A jószágot megtanuljuk, nem azért, hogy csak megtudjuk, de azért, hogy mivelkedjünk (ÉrsC. Kat-Leg. 931). Hogy wahaha wr meg ne haragugyek: nequando dominus irascetur (KeszthC. 25). Ezt én nem azért írom, hogy Ambrusnak kedveskednem vele (LevT. 171). Az fractionol való tudományt pedig az tób specieseknee végében helyhesztettük, ezokáért, hogy rendet szabynae az tanulóknae (Helt: Arithm. A2). Ezeket csak a végre mondtam, hogy senki ne tulajdonítsa tudatlanságnak, hogy... (Tel: Evang. Előb.). Arra bocsított az atya isten, hogy bizonytságot tegyek a Messiásról (56). Szőlől kívánhatom, köztetek fekünném, ti szerencséseketek hogy ne irigyelehné (Zrinyi: ASy. 1:33). **c**) ut MA. [sicut; wie, so wie]. α) Kie ozve, mív voguue, lung es tiv latiatie zuntuchel (HB). Eteni ymeti, vg, lung ana sehitet (KönigsbTör.). Meg vizagéc vegu, hog az masie: restituta est sanitas, sicut altera (MünchC. 35). Wgy lattatyk, hogy ha el wezne az napnak fleuue (ÉrdyC. 5). Hasonló tündöklő üveghez, ki hogy inkább hajol hamar el-töréshez: úgy kész az szerencse változandó részhez (Thaly: Adal. II.21). β) De hogy S-nek huszat adának, készek vagyunk inkább főjenként kárt vallani (LevT. 1:12). A vendég még igen új, hogy többet írjak felőle (Mik: TörL. 82. lev.). γ) (Az igazak) nem szűkölködtek ideváltó nélkül, minthogy az egész-ségelek nem szűkölködnek az orvos nélkül (TilC. 70). Az lé-leknek ajándéki nemesbék, hogynem mint a testiek, miképpen hogy az lélek drágább minden testnél (130). Mert miként hogy az egerek lakoznak szoros likakban, ezenképpen a Krisztust vallók is lakoznak klastromokban (SándorC. 5). Ez a gondolkodás is árt minékünk, valamint hogy a görögöknek ártott

(Zrinyi: Átiom. 12). **d**) ut MA. [so dass; következményes mondat]. α) Az gínulsuec vvl keseruv vola vize, lung turchucat mige zocoztia vola (HB). Legyetek alazatosok, ugy hogy soha kevelyseget szívetekbe ne bocsassatok (WinkC. 145). Minden szépségem azamýera megalutt, ugy hogy semminemű szépség en bennem nem vala (NagySzC. 37). Annyi szántást tétetnek, hogy még ökrök is halnak meg miatta (LevT. 192). Ugy bocszonkodának rajta, hogy fölöttébb sem lehet annál (Tel: Evang. 151). A szerzeteseket kikergeték, úgy hogy ritka helyen vagyon maradások (97). Ha az sarlo vagy kaza igen feketedie hogy vágya az finet, esőt iegeye (Cis. G3). Oly villámások lőnek, hogy az egész föld fénylék (MA: Zsolt. 77). Csak a sok kopácsolást halljuk egész éjszaka, hogy nem is lehet aludni (Mik: TörL. Toldy kiad. 188). β) My nemew halowan erőtek wagon hogy eegy leant meg nem haythattok (ÉrdyC. 550). Mit vétettem ollened, hogy ilyen nagy bünt akartal en ream es az én országomra hoznod? quid peccavimus in te, quia induxisti super me et super regnum meum peccatum grande? (Helt: Bibl. IJ). Mit vétettem kérlek? hogy nem szűsz engemet, kinek szíve háborog (Balassa: Költ. 88). **e**) ut MA. [quum; als, so wie, időről]. α) Tyz ezendős vala imuuar, hogi Napoliba küldé az 3 attia (DebrC. 204). Inneth ew hazabol hog el megyen vala, mynden izogath neked hagyva vala (RMNy. II.24). Az masyk kacolatli el lopak ez nyaron, hogy en Mouaryba fekywthiem (LevT. 186). Igen kis czitko voltam, hogy meg holt az apám (Helt: Mes. 229). A doktor már a rakásra fel-is tette a tes-tet, hogy érkezik a dokornak egy tudós tanítványa (Hall: III.1276). Amakelőtte, hogy Budára Pestre bírták az fült, oda is amýiserent adóztanak (TörtT. VI.120). β) Hög ezt halla ez ziz, igón meg zegőne (GuayC. 53). S leg azonnal, hogi hozzáia veue, meg ala lölket (DebrC. 30). Hög ördög azt latta volna, ragada a germőköft (573). Legottan bog ez frater be mene, az evrdög ottam ky mene (DomC. 233). Hogy a gyulesth el vezetok wolt, az wtan kezzeritetek az vice ispant (RMNy. II.172). Herodes hogy meg hala: quum autem obiisset Herodes (Pesti: NTost. 1). Hogy megfőnek, oztán szürd a siilt páva alá; hogy az hagyina megfő, aztán szürd meg (Radv: Csál. III.37). Es hogi az igazságot szorgalmatosban kezte tudakosny, vegre meg ősmerte magaban, hogy (Hollt'réd. 4). Hertzegi személyét hogy megtekéntete, maga viselését mindjárt meg-szerette (Phil. I. 2). **f**) [quum, quia; da, weil]. Nemelleyk, hog győkerők nem leen, ky azanak: alia quia non habebant radicem aruerunt (JordC. 393). De hogy meg az 79 nizeen multiplícaluán, kezd hát az 3. linian (Helt: Arithm. P.). Halált mondál az én szent helyemen hogy meg ferteztetett: dixisti enge super sanctuarium meum, quia pollutum est (Kár: Bibl. II.132). Cham szolgáivá téteték, hogy attyát megcsúfolta vala (Pázm: Préd. 210). Tamaszkodom azért jó akaratjára, mint atyám karjára, főképen hogy tudom már, hogy nem sokára megkönyörül rajtam (Balassa: Költ. 132). Reméségem megfogytakozott én bennem, hogy elvette azt istenem im mostan én tülem, kiben vala minden gyönyörűségem (135).

akár-hogy: utut C. MA. wie es wolle PPB.

alig-hogy: [vix; kaum]. Csak alek hog vala mykoron az ev ruhayát el változtatta, mynemen myndenestev fogna meg avult zakudozot (MargL. 3). Aleeg hog soha zeut Damukos agyban alwt, denaga egyebet zorelmet jut vala nygyodalma (DomC. 129). Mikor ök is beverekedének (Gyöngy: MY. 82). Gyorsan kardot rútutnak, alig egymás között hogy sebbel nem ártanak (85). Kornis uram alig hogy meg nem tört önnét (Érd-TörtAd. IV.61).

csak-hogy: **i**) verum modo PPB. [nisi quod; nur dass, nur, aber]. Csakhogy te törvined en gondolatom, ta lat ken el veztem volna: nisi quod lex tua meditatio mea est, tunc forte perissem (DebrC. 64). Én itt ugyanazon előbbeli embereket látom, csak hogy támadtak püspökök, kiket én ez előtt nem

látam volt (LevT. I.69). Vijnak meg, csak hogy 6 avagy 7 nap előtt nekem megjelenjed előbb (150). Csakhogy: a testnek gyakorlásának kevés haszna vagyon (Czegl: MM. 93). **2)** [modo ut; nur das, dass nur]. Mindent eltűrt, csak hogy kedvében maradjon Istenének (Fál: SzE. 514). Viszonta való szeretettel kínál, csak hogy teljes szívből szeressük (527). **3)** [vix; kaum]. De nehet ehk hogy meg nem ígérték (LevT. I.225). Csakhogy pedig ez meglőtt: hirtelen betegségbe esvén József császár, meg is halálozott (Monlók. XXVII.117). **4)** [propterea; nur weil]. A ki javait mutogatgatta, úgy jár, mint Ezechiás, ki elveszté kintsét, tsak hogy mutogatá (Pázm: Préd. 58). A fejem szédelget, tsak hogy néztem is őket (Mik: TörL. 455).

de-hogy: [non, minime; wie denn? nicht]. Azt mondod: Christus Judast ecdésia követségére nem ítélte. De hogy nem, hiszem azt mondgya néki: jaj annak az embernek (Díosz: Delib. E3b).

ha-hogy: **1)** si forte Kr. [wenn]. Ha késen hogy el nyugot az nap, hamar esőt váry (Cis. G3). Az én jó istenem, ha hogy sok ellenség, reám fegyverkezek, tőlök megmente (Balassa: Ének. 32). Ha hogy az ő keserves kin-szenvedését gyakor emlékezettel szivedben forgatod (Csúzi: Síp. 105). **2)** [an, num; ob]. Itél meg aztat, habogy szerencsétlen reményelhet tőled valamit, kegyetlen (Ámade: Vers. 93).

hogy-hogy: qualiter? ut? quomodo? C. MA. qui lit? wie? auf was weise? welcher gestalt? Hogy-hogy mondjátok az én lelkemnek? quomodo dicitis? (Kár: Bibl. 11. zolt. 1). Hogy-hogy ültözhettél fel? quomodo induar tunica mea? (Kár: Bibl. I.633). Hogy hogy mondod? quomodo igitur tu dicis? (Sylv: UT. I.147). Hogy állhattam meg, hogyhogy szenvedhettem meg mind ezeket? (MA: Scult. 639). Jegyezzék egyebek, Hercules a poklot fel miként törtette, Proserpinát ott is hogy hogy kerestette (Gyöngy: MV. El5b).

mint-hogy: quia, quoniam, siquidem SI. [da]. Ezt sem tudjuk, ha megviszik vagy nem, mint hogy havaseli vajdlának küldtem, hogy neked küldje (LevT. I.53). Minthogy pedig sokféle dolgai voltak, oda késni kellett (H10f). De mint hogy ő inkább szerette rít életét jó hírenél nevénél, hitvány embernek látszik hogy volt (Decsi: SalIC. 57b). Minthogy a hit minden tudományán bizonyosb, kíváncsít, hogy (Pázm: Kal. 87). Mint-hogy pedig F. a Valesco táborán volt, erre nézve kénytelen is volt távol lenni Eleonorától (Mik: MulN. 15). Még itt el nem untuk magunkat, de igen közel vagyunk hozzája; mert mint-hogy nem azért jöttünk ide, hogy itt csak vadásszunk, hanem azért hogy bujdosásunknak végét szakasszuk. De a reménység igen kezd fogyni bennünk (Mik: TörL. 6. lev). Uram a te beszéded eleven ereket mozgat, s minthogy már kifakasztottad, meg kell vallanom (Fál: NU. 287). [Vö. **HOGY 2) c)** γ]

né-hogy: ne forte, ne casu quo SI. [ne; dass nicht]. Akár lovasat akarjon valaki tanítani a fűfegyverkezésnek módjára és minden magaviselésére, ne hogy a maga helyét ellaggya vagy a rendeket fölláborítsa, ne locum deserat (Zrínyi: Áf. 60. 65). Intem is az jó atyámfiait Balassy János, hogy az mi kész pénz az ő nekie hagyok, ne hogy azt haszontalanul és helytelen helyben elköltse (Radv: Csul. II.206b). Ne hogy, pro hogue (GKat: Titk. 1118). El kellene ezt a dolgot titkolni, ne hogy gyanakodásba vegyük dolgát (Mik: MulN. 180. 54. 219). Azt is javallá, hogy meane föl házába, nehogy a beszélgetésért valamely gyamságba ne vegyék (55). Hogy egy részt visszütérintené, nehogy a fejedelem-asszony egyedül látván őtet, meg ne ijedjen (115).

ném-hogy: nedom C. MA. geschweige denn, viel minder PPB. [nicht aber]. Nem hogy az víz fűt megly tztutotta uona. de ionkab az vyz zentöltetek megly az zent testől (KazC. 19). Az ty kewansagtokat nem hogy el balasztanaam, de en ees

vel-tők egyetembe be akarom tellyesdyteny (ÉrdyC. 579b). Nem hogy megijedne tőle, de még nagy báran hozzá menne (Pesti: Fab. 91). Tartozott volna tőrekedni erette, nem hogy meg fogyn (RMNy. II.99). Nem hogy hitte volna az ő aldozattába, de sőt karomlottat (Born: Préd. 307). Kétekedésem inkább nevelkedik, nem hogy kisebbednék (Dial. 8). Reá som tekintettek volna, nem hogy tisztelték volna (Tel: Pvang. 81). Nem hogy bánná, de sőt kedvellé (Pázm: Kal. 85). Nem hogy tsigatná, hanem azt kiáltja: Justa est indignatio, méltán haragszol (Pázm: Préd. 961). Nem hogy az istent, de még a barátot is nem kell kérni, hogy a rest embernek segítségül légyen (Zrínyi: Áf. 9). Bűn es lélek ellen való dolog, nem hogy félelmes nem volna affelől valamit írnia (Ver: Verb. 143). Mert nehogy az közkatonájá ne követné az czintalanságot, de a tiszte is nem igen fél az istentől (RákF: Lev. I.67). Nem hogy erre jöne, de visszament Beszermény felé (348). Nem hogy várakat és tartományokat, de még csak egy talpa-nya földet is senkinek nem adott (BethlTám. 38).

vala-hogy: utcumque C. aliquomodo MA. wie nur, wie es sei PPB. [irgendwie, wie immer]. Ezeket, valamint s valahogy, de oly formán fejtegetik s értik, hogy az bűt helycün maradjon (Pázm: Kal. 501). Ez tudományak még tsak árnyéka sem taláthatók, valahogy fakadott erre Hieronymus (KCSjpk: Pápis. 90). Mindenkor ébren légyen, ne valahogy az pogány ellenséghez készületlenül találja (TörtT. X.138).

HÓGYAGÓZ: [versor, fraudem molior; sich herumtreiben, intrigiren]. Hógyagozni és czuuaragni kezde a róka az ebac közet (Helt: Mes. 159). Tona tarez, itt ne hógyagoz, mert ebbe nem észel (133). Hógyagozó és fondarlo martzona latorka vagy (373).

HÓHÉR (hohar Pesti: Nom. 29. Born: Préd. 67. Thaly: VÉ. II.401. Thaly: Adal. II.253. 273. *hoherők, hoherék* ÉrdyC. 86. *hoheereknek* 525. *hoherok* ThC. 312): carnifex, lictor C. tortor MA. henker, scharfrichter PPB. Hóhér, hégér: carnifex; der henker Com: Vest. 122. Poroszloc, hóhéroc: liectores Com: Jan. 132. Az byro aggyon teghedet az hohernek: judex tradat te ministro (JordC. 367). El kyldwen a hoherth, paranczola el hozny hw foyet (473). Eerette yweenek az pokolbely hoherők, hogy ky vennek lelkeet (ÉrdyC. 86). Ky nyotaa nyakaat az hoheerek (378b). Meg baituan a hohernek az ő niakat (DebrC. 187). Az kyal az porozlonal anağ hoherel az trombitat feel futata (KazC. 99). Gyertyauul ezepegető hohar (Born: Préd. 67). Ördögnee hohari (Born: Evang. I.23). Akazto hoherék (Mel: SzJán. 201). Szörnyű kinzásokban a hóhárok el furdának (Pázm: LuthV. 65). Nem vonya nagyob esigára az eperjesi hóhér (Sám: 3Fel. 387). Ők nem bírók, hanem perdek, és hóhérok (GKat: Váits. II.266). Hóhár-rétje (RákF: Lev. V.63).

[Szólások]. Hóhérnak panasza: *apud novercam queritur PPI. Utoljára az uraiméknak számat kellett vetni a bíróval, és kifizetni a hóhért (Fál: NU. 285).

Hóhéri: [carnificis; henkers-]. Az erő, hatalom, potestas es authoritas, az hóhéri tisztá a satanae istentől vagyon (Mel: Sám. 360).

Hóhérkod-ik: carnificum facio PPI. crucio, torqueo Kr. [henkerdienste tun, wüten]. Az égbe kiáltó gonosz hóhérkodik az ártatlanon (Fál: NE. 92). Időnap előtt ne hóhérkodjál magadon (Fál: BE. 640). Átkozza vala karját, melyly jó ötsén, szíve más hóhérkodott (Fál: TE. 640). Némellyeknek a képzelések ezer s meg ezer kiukat raknak elejbe, s imigyen hóhérkodnak az esztelenekkel (Fál: UE. 377).

Hóhérol: crucio, torqueo Kr. [martern, pehigen]. Mint a pokol-var a testet, úgy a vétek a lelki-méretet szűnetlen hóhérollyá (Pázm: Préd. 29). Ez hóhérla, ez mészárollyá, ez

gyötri, kínozza a bűnös ember szívét (Csúzi: Síp. 516). A magát hóhérló fősvénység (Hall: Tel. 250).

HÓHÉRLÁS: [cruciatu; peinigung]. Atyafi meg éltet, atyánac, anyánac hóhérlását, meg engednee (Zvon: Post. II.271).

HÓHÉRSÁG: carnificina Kr. [henkersdienst, henkermüssiges witten]. Kenzas hohersegek [igy] (Mol: SzJán. 288. Pázm: Préd. 336. 1078. Kr.).

HOHÓ: vox admirantis Otr: OrigHung. I.310. Hohó! ez ugyan szép portika! (Könyi: VM. 69). [Vö. 3. HÓ]

HOJ: [interjectio; hei]. Oh, ó, hoy, héy, hophaya (Corp-Gramm. 252).

HOJSZ: [hei, age; hūo, hott]. Meg szolítuan őket monda: hojsz ide, hojsz (Helt: Mes. 467). [Vö. HAJSZ]

HOJSZOGAT: [abigo; treiben]. Karikát vettéc orrodlan mint egy bialnac és máshoua hojszogattlac (Helt: Mes. 293).

HOL, HUN (hol MA: Bibl. I.36. MA: SB. 53. holt ott ÉrdyC. 15. [készer], a hon LevT. I.4. 224. Tel: Evang. I.3. Lép: P'Tük. I.11. II.1. hön Pázm: Kal. 63. Pethő: Krón. 15. hul DöbrC. 80. 96. 503. Sylv: UT. I.139. H.S. Deesi: SallC. 16. Lép: P'Tük. I.103. hul Vás: CanCat. 705. hūn Helt: Arithm. II. Cserényi: PorsP. 3. Diósz: Tal. 201. hun EsztT: IgAny. 416. sat): **1)** ubi? C. MA. wo? PPB Hol vagón, ky zületet sídóc-nac kirafa (MünchC. 16). Kérde az w edes atyát hol volna (VirgC. 41). Hon oluastad ezt? (Tel: Fel. 82). Ki jelentette, hön volna az mos ember marhája (Pázm: Kal. 63). Ha en vagyok az ti atyátok, hon az én tiszteletem? (Marg: Inúds. 29). **2)** [alicubi; irgendwo]. Yarnak, fwtosnak teotowa, ha hol meg találhatnaak (ÉrdyC. 512). Kegmednek ég lowath venneek, ha hwn találnék (LevT. 1.202). Halottak, kik hol vattok, minnyájani kellyetek-fel (Pázm: Préd. 7). Ha hol az isten titkainak foncketlen molysegére jutunk, ott tovább nem megyünk (DEmb: GE. 7). **3)** [hol—hol: tun—tun; hier—dort, bald—bald]. Meg lele ő tagait, hol vyat, hol kezeet, hol labat (DöbrC. 570). Hol regvel, hol délben, hol estve mutatta meg magát (Zvon: Post. I.708). Hól tisztelt azokat, hól ismét le gyalázza (MA: SJ. 53). A víz hol egyenesen foly, hol kerül, hol tekerül (Páp: KeskÚt. 28). Kik távol egymástul idegen helyben fogva tartatunk hol harman, hol tbbben (Thaly: Adal. I.51). Az urfi tanácskozik hol egygyikkel, hol másikkal: kikí mást mond, tsak abban egygyeznek meg, mint fíztetethessenek leg-tíbbet véle (Fal: NU. 256). **4)** [conjunctio]. **a)** ubi C. [wo] A hol: ubi MA. wo PPB. A állag allana a haz felet, hol vala a földnee (MünchC. 16). Ne akaryatok keouchet gyeytheny ez feldeu, hol rosda es mol meg raghya: ubi aerugo et tinea demolitur (JordC. 370). Jewe-nek mynd agyog, hol ew wala (Pesti: NTest. 124). Aratz, ahol nem vettettel: metis ubi non seminasti (Helt: UT. G. 6). A hon szükség, még kesz megis halni (Börn: Préd. 282). A hol erős-sob hartz vagyon, oda allattya, a kikhez inkáb bizik (Pázm: Préd. 35). **b)** [átvitt értelemben]. Mykeppen zolhattok yot, hol ty gonozok kegyetek? quomodo potestis bona loqui, cum sitis mali? (JordC. 390). Hlóg yettel oodo be, hol nyuczon moenyok-zay rwhad? quomodo huc intratis, non habens vestem nuptialem? (423). Hol eladtoztatiak, az elen semit nem al (VirgC. 68). Ahol azt mondod hog... (SándC. 34). Hol azt írod, hogy az papok egyedül legyenek, megutallod jó tanácsit az igaz istennek (RMK. II.218). Hol semmiképen nem akarja felséged szolgálata-tat venni, mégis könyörgök felségednek hogy boessson béké-vel felséged (MonTME. III.16).

a-hol, a-hun (ám hol Helt: Mes. 360. am hol Mon: Apol. 75): ecco ibi MA. siehe da PPB. Ahon a zent Amobus (DöbrC. 21). Borecz ynte neky mondhan: Ha az eze vezét halgatagot keresed, ahol vagyon (ÉrdyC. 626b). Azt sem mondgyak yhon, awagy am ahon: neque dicent ecco hic, aut ecco illic (Pesti:

NTest. 160). Az keonyew ahun fekszyk: liber istie jacet (Heyd: P'CF. 54). Am hol vagyon a hegyen fen (Helt: Mes. 360). Ahon Rebecca előttd: on Rebecca coram te est (Helt: Bibl. II.2). Im hol vagyon az Christus, am hol vagyon (Mon: Apol. 72. MF. 54). Ahun anott járnae (MA: Scult. 40). Ahun ám legyen az, az mit őe akaruae (MA: Tan. 1150). Ahun egy ember (Corp-Gramm. 126). Ahon mitt mond Isaias által (Lép: P'Tük. II.72). De ezt most hadgyuk ebben, mert ám ahon jó a tanító (Megy: Cowp. 234).

akár-hol: ubiubi, ubivis MA. wo es wolte, an allen orten P'B. Éz bodog atya auagy az oltar elevt auagy valamý egyob helyen akarhol feyet le haytuan (DomC. 128). Akar hūn (Göres: Máty. 81). Akár én hol járjak koljek ez világ szerint, néha bátor távol legyek szőmlyem szerint, vig szivemben nálad vagyok szerelmem szerint (RMK. IV.76).

ha-hol: [si; wenn]. Ha kegyelmességet akartoe cselekedni mondgyátoc meg, hahól nem, azt is mongyátoc meg: si facitis misericordiam, indicate mihi, si aliud placet, et hoc dicite mihi (MA: Bibl. I.21). Hahol az embereknek vélekedése szerint kezd őhí, sola gazdaggá nem lehetsz (MA: SB. 139. MA: Tan. Előb. 27). Hahol külfömbben leme az dolog, erőttelemec kellene tartani (1125).

i-hol, i-hon (ehol Bethl: Élet. 385. ehol MonOkm. XXIV. 254. ihen Land: ÚjSegits. I.522. Bítai: LPrób. 108. TörtT. XV. 76. ihón? DebrC. 165): en C. ecce MA. siehe da, siehe hier PPB. Ihon vagion az istennek barania (DebrC. 3). Ihon vagion a thw kiralitok (WesprC. 93). Ihol ió a vőlegény: ecce sponsus venit (Helt: UT. G5). Es ime ihon vagion feleséged: nunc igitur ecce conjux tua (Helt: Bibl. I. E4). Ihol két fegyver: ecce gladii duo hic (Helt: UT. X7). Ihon az hely, a houa fektettec (Börn: Préd. 233). Imé ihon az itélő bíró (Kár: Bibl. I. 476). Ihon magot adoc: accipite semina (MA: Bibl. I.45). Ihon érted, mi vóltul (Pázm: Préd. 68). Ihon a te atyád és én bánkodya keresünk-vala tégedot (193). Ihon jő Zrinnek ragyago chillaga (Zrinyi: ASyr. 248). Ihon la! (GKAT: Vált. II.285). Ehol adok egy kenőcsöt (Bethl: Élet. 385). Ehon szinte, hogy itt írok vala, juta Szuhai Mátyás levele (MonOkm. XXIV.254). Ihon jő: ecce venit (Land: ÚjSegits. I.522). Ihon, mely hiádatlan lön az ő urához (Bítai: LPrób. 108). Ihon máris eluutam csak gondolkodni is ezokról (TörtT. XV.76).

im-hol (yme hol JordC. 362. ÉrdyC. 339b. MargL. 13. DomC. 36. inhön Pethő: Krón. 46): eccum C. en, ecco MA. siehe da PPB. Yme hol az en ifyam: hic est filius meus (JordC. 362). Yme hol az en gyermekem, kyt valasztottam: ecce puer meus quem elegi (389). Veteok frater Marinusnak őleeben mondwan: yme hol ifyad, azent tarcz el ewtet (ÉrdyC. 339b. 513). Ime hol vagyon az zent keresztfa (MargL. 13). Ime hol a preda (BodC. 31). Imhol az én baritom (Halt: Hlist. II.225). Imhól vadnae az én leányomnac szűzeségence jelei: ecce haec sunt signa virginitatis filiae meae (Kár: Bibl. I.179). Im hól vagyoc: ecce adsum (MA: Bibl. I.44). Imhól az te feleséged: ecce conjux tua (11).

más-hol: alibi SJ. [anderswo]. Máshun (Zrinyi I.72).

nó-hol (néholt Göres: Máty. 18. neholt Klösa. 1674. 24. nehott HollPréd. 15. nehul LányiC. 252. nehul Kem: Élet. 23. nehült Pázm: Kal. 53. Pázm: Préd. a3. nehult Pázm: Fel. 28. nehut, nehult Sámh: 3Fel. nehült Pös: Igazs. I.501. nehut 632. nyhol ÉrdyC. 46. WinkC. 204. nhol Börn: Préd. 203. 457. nyihol Vallást. D2): **1)** alicubi Kr. [irgendwo]. Nyhol az lwssa ees hozya zarud vala (WinkC. 204). Wgy mond nyhol zent Agoston: Embőree az byn teetel (ÉrdyC. 46). Nehol olassue: vr löt emekem éduössgebe (BécsiC. 201). **2)** passim MA. [an manchen stellen]. Nyihól nihól (Helt: Krón. 4). Néhól [igy] ionallyák, s nehul meg vetik (Bal: CsIsk. 33). Néhut a lectort

suk arra igazítottuk (Sám: 3Fol. 24). Némult ugy hozza elő, a mint vannak (121). Az épületek néhol (alicubi) magassac, egyefft alacsonoe (Com: Jan. 102). Nehul nehul (MNYil: Irt. Előb. 11).

sē-hol (*schult* LevT II.200, *sohol* ÉrdyC. 50b. 581. Fél: Tan. 186. *sohl* MA: Scult. 41. *soholt* GyöngyC. 69. Helt: Krón. 6b. *soholt* Mel: SzJán. 509. *sohon* Pethő: Krón. 48. *sohōn* 50. *suhont* Kar: Szűcső. 269. *sohot* LevT. I.4. Helt: Bibl. I. 24. *sohul* LevT. I.122. Sylv: UT. II.47. Fél: Tan. 3. Zvon: Osiand. 100. Zrinyi I.12. *sohult* Helt: Krón. 56. Zvon: Post. I.8. Pös: Igazs. 47. Illy: Préd. I.57. *sohült* Hall: Paizs. Előb. 2. 65. Sall: Vár. 70). Estve felees sohel zállast sem találának (ÉrdyC. 50b). Kyied nem volna, nincsen sohol sem (VirgC. 44). Nem lelhettem sohol helyemet (Born: Ének. 226). Ki sohol nincsen: quod umine non est (Mon: Képt. 14). Sohült nyugodalmat nem alála (Pázm: Préd. 36). Soha, vagy sohult el nem hadgya az övnt az isten gondviselése (Illy: Préd. I.419). **2)** [ubivis; wo immer?] Meg nem mutathatód, hogy az nr soholis valamit öndöntölt volna arról, hogy az ő vy testamentombeli aniaszent-egyházazt meg akarna vetni (EszT: IgAny. 130).

vala-hol (*valahon* Ozor: Crist. 325. Tel: Evang. II.617. *valahon* Pethő: Krón. 57. *valahun* Hall: Illist. III.109): **1)** sicubi, ubinibi, ubicumque C. nbivis MA. ubicumque Káldi: Bibl. 232. [wo, wo immer]. Valahol vagyon a te kenched, ot vagyon a te zwyed ees (ÉrdyC. 136). Valahun pestis uagion, mindenüt meg zwnt az törvény (RMNy. II.322). A fűsvénynek oda vagyon csatolva szive valahol vagyon a kince (Csúzi: Sip. 102). Valahon te most vagy, jelents meg énnem (Thaly: VÉ. I.76). **2)** alicubi, usquam, usquam C. [irgendwo].

Holott (*hol* ott ÉrdyC. 4. 10. 218. Lev. I.88. *holoot* RMNy. II.45. *holott* 48. 51. Helt: Mes. 12. *aholott* Toln: Vigaszt. 68. *holott* Com: Vest. 53. *holt* ott ÉrdyC. 15. [kétszer]. *ihonot* TihC. 315. *hunot* 1553. Tudománytár I.69. *hunott* Thaly: TörtKal. 113): **1)** ubi MA. wo PPB. **a)** [kérdésben:] Holott őrizic az barmot? ubi pascant greges? (MA: Bibl. I.35). Vala nagy gondolatban holott volna iob őszve gyűlni hadban (Salánki: Clad. B2). Amaz reménletleg istened most holott? (Balassa: Költ. 131). **b)** [relativum: a holot KazC. 17. TihC. 134. az holott Kár: Bibl. I.153]. Menevnc pispelkegheerre, holot vagyon egy io pap (EhrC. 6. 9). Nem illic oth az zolganac tuállakodnia, holot az ő vrat lattya erős vyadalmban (NagyseC. 22). Holot abbyn benőlködött, otta-geen a malazt inkab zokot benőlködni (80. KulcsC. 22). Nem oc nekül jelentette meg szent Pal, holot azt mondgya (Mon: Képt. 1). Az eegnek közepeig, holott setéség, kód és homalyosság vala: usque ad caelum, erantque in eo tenebrae et mubes et caligo (Kár: Bibl. I.161). Az édenben felékessített isten egy kertet, holott belhezteté az embert: plantaverat deus paradysum, in quo posuit hominem (MA: Bibl. I.2). Mely könyörgésnek foganatos gyűmölse ki tetezik az aposteli cselekedetekben; holott azt olvassnk (Pázm: Kal. 85). Holott a félelem, ottan a ba becűlet (Kisv: Adag. 522). **2)** signidem, quandoquidem, cum PP. ubi tamen Kr. [da doch, während]. Nem lelenek (hamis tanosagot), holot sok hamis tanok elől mentenek volna: non invenerunt (testimonium) cum multi falsi testes accessissent (DöbrC. 436). E tuoomany egy es egyenlő volt, holott az egyéb népeknek tudomanyoc meg valasztanac (Helt: Bibl. I. a4). Meg leszen ezokaert ez is, holott a töb dolgoz mind meg lötenee (uo.). Alamisnakot tegyünk, holott másképpen nem lehet üdvözülnünk (Illy: Préd. II.175). Min szomorkodgyanak tehát, holott valahol mi rajtok történik, mindent akarva és jó kedvel fogad-

nak (Pázm: Préd. 618). Mint cselekedhetem én ezt meg, holott iris nem olvashato ember vagyoc (Zvon: Post. II.210). Az ember az ő testében az istent ugy a mint vagyon ki nem ábrázolhattya, holot lélek az isten (Ker: Préd. 41). Hálládatlunak tartanálak, ha Elvirát nem szeretnél, holott mit cselekedett érted (Mik: MulN. 177). **3)** cum PP. [venni, als]. Megzónic az isteni bozzu allas, holoth lelend az tizta gonas (GuaryC. 43). Es holot őt volna ő előttők, veve az maradekat, ada ő nekik: et cum manducasset coram eis (DöbrC. 322). Te nagy yrgal-massagodath inwtatod, holoth ellenszegdeorth ymadal (CzechC. 14). Midőn vetkeztem, meg dorgaltal; holot tudatlun voltam, tanetottal (Pécsi: Ágost. 102). [Vö. hol-itt].

akár-holott: [nbicumque; wo immer]. Akar holot az egesz vilagon (Tol: Fel. 16). Akárhozott élénél (Istvf: Volter. 746. vers; MA: Bibl. I.104). Akár Máramarusban s akár holott másutt is (MonOkm. XIV.24).

vala-holott: 1) ∞ Valaholott házba be mentec, ott maradjatoc (Kár: Bibl. III.36. MA: Scult. 627). Valaholott tudós ifyak eleibe akadtott, mindenütt kedvességgel látták (MTolv: Arithm. 4. GKat: Titk. 44). **2)** [alicubi; irgendwo]. Igyekezzeük el-hagyni a vendégfogadót, és valaholott béres házat fogadni (KirBesz. 100).

Holvaló (*hau való* Fal: NA. 128): res, reculae, utensilia suppellex, vasa MA. sarcina Mel: Sám. 104. MA: Bibl. I.270. kleine sachen, allerlei hausergät, armutei PPB. Minden hol-nalomat, marhamat epen meg atta (RMNy. II.155). Acki a taborba az holualót őrzi vala (Mel: Sám. 35). Az ő seregének minden holualóiat egybe gyűyté (Kár: Bibl. I.489). Minnyáján vővén holvalojokat el-fűtának (Illy: KrÉlet. 323). Nem szabad bé-betsítani azon országnak hum-valóat és szokását (Fal: NA. 128).

2. HOL: aurora, matuta, tempus matutinum Sl. [morgen].

Holdá, holda (*holta* kelue Istvf: Velt. 8. *holte* kelve DebrC. 189. 176. *hola* kelue KazC. 166. *hotal* kelve? ÉrdyC. 429): cras, crastino MA. morgen, den morgenden tag PPB. Hódára: in crastinum; holnapról hódára halasztom: crastino, procrastino MA.

[Szólások]. Hódáda kelve: crastine, cras mane MA. PP. morgen, morgen früh PPB. Hotakelwe nagy sok sereghők palma agakat veneek (JordC. 670). Holte kelue reguel a klastromba tere (DebrC. 189). Ottan es meg az temleczben vetetez, hogy hotal kelwe feyeet venneek (ÉrdyC. 429). Hódá kelve ki akara menni Galileaba: in crastinum veluit exire in Galilaeam (DöbrC. 390). Szent Lwczá aszen nap holtakelwe kedden (LevT. I.273). Holda kelve be meninek Cesareaba: altero post die introierunt Cesaream (Sylv: UT. I.179). Hódá kelve péntek vala (Monlók. III.68). Hódá kelve penigh másod napon vala, Joachim házához az kősséggy gyűlt vala (Bat: Sus. 6). Kit őrizet ala adanak holte kelueig (DebrC. 176). Más napra hódá kelvére gyűlne bé az orszag (Monlók. III.141). A sebes legénynek sebére írt tégyen, hogy holdára kelvén a vérszemet végyen (Gyöngy: Char. 10).

Hódai: matutinus, crastinus MA. was morgends, odet morgen früh geschehen soll PPL.

Holnap (*holnapon* WeszprC. 32. *honap* ÉrdyC. 540b. 598b. *hoonap* 6. *honap* RákF: Lev. II.4. *honapon* JordC. 289. *honnap* DebrC. 286. sat. WeszprC. 143. *honnapon* LevT. I.391): cras, postridie C. morgen, den folgenden tag PPB. Mikent na tőttenec Susisban, tegeneec holnapon es (BécsiC. 69). Ha a mezőneec zenaiat, ki na vagou es holnap, isten ig ruhazia, ment inkab tütőköt (MünchC. 24). Megh fegak bűketh es veteegh őryzethre honapgyh: in postero diem (JordC. 716). Holnapon el joveuk tehozad az te keduedzerent (DemC. 235). Holnap eckorba: cras hac ipsa hora

(MA: Bibl. 156). Hirt hozott, hogy holnapra baladott a törvény (Pázm: Préd. b3). A kit most szeretted, azt mindjárt gyűlölni, a kit ma dűtsértél, azt holnap gyálázni (Orczy: KöltII. 151).

ma-holnap: brevi, propediem Kr. [bald, in kurzer Zeit]. Yt az gwlost el wegozek, es ma holnap kj mongyak (LevT. I. 232. Pázm: Préd. 600. Kr.). Meghalljuk ma holnap (RákGy: Lev. 254. Tof: Zsolt. 43). Ma holnap el patkóltat (Kisv: Adag. 20). Félek uram, hogy ma-holnap törre ne mennyünk (Fal: NA. 208).

Holnap: crastinus C. MA. das morgen geschelen soll PPB. [morgig]. A holnapú nap zörgalmazatos lezen önmagának (MünchC. 25). Ne akaryatok zörgalmatosok lenni honap napra: nolite solliciti esse in crastinum (JordC. 372). Honap napon meghattyatok istennek hatalmaát (ÉrdyC. 42). Honap napon az meennyey barannak vachorayara hywattatwnk (545). Holnap nap: crastinus dies (Pesti: NTest. 12). A lengyeleknek második Sigmund királyra restségéért holnap királynak hivattatott (Hly: Préd. II.333).

Holnapoz: procrastino Kr. [von einem tag auf den andern schieben]. Hologassa holnapozza azt, amnyit nyelkedhetneek (MargL. 43).

Holnapozás: [procrastinatio; das verschieben, saumseligkeit] (Megy: Dial. 204).

Holnapután: perendie C. MA. übermorgen PPB.

Holnaputáni: perendius C. [übermorgig].

Holval, hollal (*holva* kelve Pathai: Sacr. 89): **1)** eras mane MA. morgen früh PPB. Ha az frater hollal reg[ua]l] eret zewlewtt ennek, hyzem, hogy haznalna neky (EhrC. 92). Ötörödelmekben hollal felkelnee (BécsiC. 188). Hollal fergeteg lezen, mert zomoro méu fenlie (MünchC. 44). Es holual en imadsagom elől kel tegedet vram (AporC. 43). Embernek flya el yew esthwe awagy hollal (ÉrdyC. 5b). Meene reegghel hollal nyweseket vynny ew zelőyeceben (130). Yghen hollal myseet zolgala (545). Regel es holwal: vespere et mane (KulesC. 132). Ybuen igón hollal (TelC. 150). Hollal reggel meg viragzie, estuere el hernadt (Born: Ének. 331). Egy nap hollal sz. Demeter nap előtt (Moufrók. II.32). Immar hollal ha meg virradot volna (Hofgr. 122). Ra akart ftni Castriot io hollal (Castriot. G3). Szolgait kérleze kiraly io hollal (Esztl. 13). **2)** [aurora, tempus matutinum; morgen, morgenste]. Hollal-leuen, hozzahyvy zen Ferencett (EhrC. 5). Nugalóggal ez eyiel es hollal leuén, iol lézen edolog (uo.). Hollalutol foguan mend utiglan al a mezőn: de mane usque nune (BécsiC. 4). Alog hollaliglan: dermi usque mane (7). Semyt hollarra ne bagyon: nec remanebit quidquam usque mane (JordC. 87). Hoó hollal let vona, tanaczot yleenek az papy ffeyedelmek (44). Holvalra intvan, keezőn ragada vter (DebrC. 564). Estygen syralm meg marad esz holvalra vygasagh (KeszthC. 65). Ma illiusag, holuara immar agsag (Born: Ének. 301). Az reggeli világigh, auag hollaligh (Mel: Sám. 54). Miglen amaz őrvendetes fel-támadásnak hólvala ő réjájok fel nem verrad (Megy: Bayle. 397).

Holvali: matutinus, subleuans MA. was morgens früh geschieht PPB. Be gyeeyeze hollaly es esthwey [es] haznath: pluvium matutinum et serotinum (JordC. 841). Ne merezkődied te magadnae az hollali napot igernőd (DebrC. 241). Holvaly vygazastul fogva nynd eyelyg remenkedyek Yzrael vrba (KulesC. 229).

I. HOLD (*hód* BécsiC. 116. MünchC. 59. TilhC. 92. CzechC. 44. *hood* Pesti: Nom. 98. *hód* Helt: UT. N1. Helt: Bibl. IV. 43. Zrinyi 169. II.153. *hold* MA: Bibl. 134. *holdanak*? LányiC. 103): luna C. MA. mond PPB. Holdban való fogyatkozás: eclipsis lunae MA. Hold vylagosyttuan, kynek vylagossaga

bel megyenuala az hazba (EhrC. 43). Ődat sem mutatbatnae menben, sem feneseitne ment nap, sem vilagoseitnae ment hód (BécsiC. 116). A nap megsetétöltetic es hód nem agga ő vilagat (MünchC. 59). Be tolyesődőth az napnak es hódnak meg homaalyosodasuin (CzechC. 44). Leznek czodak napban, holdban es cyllagokban (JordC. 604). Az hód fenet kiboczata (VirgC. 41). A nap es a hód meg halolnae vala en előttem (Helt: Bibl. I. 82). Hód iárása (Boythe: Epist. 100). Vannak a hódnak es napnak fogyatkozási (Pázm: Préd. b1). Magoknak oly ecclesiát kéyzenek, mely a földön nem találhatik, hanem la oda fel a hód várasában (Vós: Igazs. I.135). Esköszőm mi fnyes hódunkra s éles fegyveremre (Zrinyi: ASyr. 28). Ha az égen a holdhoz hasonlő ábrázat tetszik, fattyu holdnak neveztetik (ACsere: Enc. 140). A holdon innen nimsen oly szentséges helység, melyhez valami rendetlenség nem férne (Fal: NU. 272).

[Közmondások]. Hiszem nem sirr a hold, mikor az eb ugattya (Czegl: Japh. 56).

fél-hold: [luna dimidia, luna, lunata figura; halbmond]. Kykot (a magyarázatokat) ket feld boldual (), kyt parenthesis-nek hyuonk, be rekeztettánk (Komj: SzPál. 16). Könyven, szépen öszvebékelteti a jerusalemi keresztet a konstantinápolyi félholddal, az evangéliómot az alcoránnal (Fal: NA. 123).

új-hold: neomenia C. novilunium MA. luna nova PPB. neumond PPB. (Fél: Bibl. II.98. Kár: Bibl. I.147. 377). Száraz keh ellen: terülket borban kel el dörgőlni és minden új hold piteken a torkának tölteni egy nilhany esztendeig, az után el szolgál (OrvK. 96).

Holdi: lunaris MA. zum mond gehörig, des monds PPB.

Holdos: lunatus C. MA. gestaltet wie ein mond, mondicht PPB. [mit einem monde geschmückt]. Hagiók Mathenak ket tulkot, az czerezet, és az fekete holdot (LevT. 302). Sem tisztelkegyetek osztium holdos ziszlő tartotokkal (Bal: CsIsk 17).

[Holdosit]

még-holdosit: [lunatum facio; mit einem monde schmücken]. Ha lovad homlokát meg akarod holdositani; a meddig akarod a lo hogy holdos légyen annyira... (Cseh: OrvK. 99).

2. HOLD (*hód, hold*). Egy hód föld, hold föld: jugerum C. MA: tagwerkacker PPB. Félhold: semijugerum; hollánkint: jugeratum C. Száz hód föld: centuria PPB. Ket hód zabomot megh ettetek (LevT. 1306). Báza huszonöt holdval volt (Gér: KárCs. II.1367). Meg-raktad szántott hódánkat sűrű kalongyálka- val (GKát: Váls. I.834). Szőlős kert, vagy hód-szőlő, vinea (GKát: Titk. II.119).

[Közmondások]. Veztég fekvő őkrön nem szoktak holdot szántani: lutum nisi tundatur, non fit urceus (Deesi: Adag. 195). Nem szántnak fekvő őkrön holdat (Kisv: Adag. 530). Fekvő őkrön nem szántnak holdat (Tof: Zsolt. 712).

királyi-hold, király-holdja. Egy kiraly holdent való föld: terra ad unum aratrum regale sufficiens (Ver: Verb. 211). Egy kiraly holdgyane föld: unum jugerum terrae, regalis mensurae (212).

HOLLO (*hallo* PeerC. 81. *hollu*? Helt: Mes. 39): **1)** corvus C. MA. rabe PPB. Veres holló, indiai holló: pyrrhocorax PPB. Holló-szín: color coracinus Nom. 227. Éneklőnee zaui az ablakon es hollo a felső kúzbőn (BécsiC. 281). Lassatoc a hollocat, mert nem vetnee sem arathae es isten élteti azocent (MünchC. 140). Somy hollo nemőthi es semy madar nemzstöth, ky neegy labon yaar, ne eegyetek (JordC. 95). Feketez az fekete zuruknal es hollonal (BodC. 24). Holló madar (ÉrdyC. 632b). A merőggel esonalt henieret a hollonak veto (DebrC. 223). Holló fiak (Born: Préd. 553). Szemét ki vüjje az hollóe

(Kár: Bibl. 1622). Éltömben hollók kákogjanak én rám (Zrínyi: ASyr. 9). 2) [corvus; csillag] (ACsere: Enc. 100).

Hollós: corvinus PP. raben- PPB.

HÓLYAG (hoiag Mel: Jób. 41. hójag Felv: SchSal. 14. hoiakat Born: Ének. 550): vesica C. MA. [blase] harnblase PPB. Hólyagban való kötermes: lithiasis C. Hasoc ala hoiakat varra-
nac, vizen által kolenee (Born: Ének. 550). Fejtőt vöttünk dobá-
nyos hójára (így MonTME. 1.318). Hólyag árna (Kecs: Ötv. 275). Az ámitók, kik az embernek mesterséggel kivont fogait,
vagy az hójagából ki-vót követskéket mntogattyák (Czepl: Japh. 144). Hójagot megfűrédo orvasságoe (Com: Jan. 175). Hójag
szítató flastrom (PP: PaxC. 49).

[Szólások]. Nem hójag hogy felfújják (Kisv: Adag. 19).

epe-hólyag: folliculus fellis MA. gallsäcklein PPB. (ACsere: Enc. 180). Epés hólyogatska: vesicula fellis Com: Jan. 51.

viza-hólyag: ichthyocolla SL. [hausenblase] (Radv: Csal. III.59).

Hólyagocska: vesicula C. bläselein PPB. (Misk: VKert. 676. Lipp: PKert. 156). Maglo hólyagotskák (ACsere: Enc. 150).

Hólyagos: vesicatus Kr. blasig PPB. Hólyagos kelés: phlyctenae C. Hólyagos csupor: urceus bullatus; hólyagos holt tetem: ampulla carnea; hójagos tseresznye: cerasum Julianum PP. Hójagos fekélyee (MA: Bibl. 156). Egy őszvejáró hójagos kupa (Radv: Csal. II.120). Hólyagos és szőlőformára csinált polarak (169). Szekeres féket hójagos zabolájút d[enár] 20 (ErdOrszgy. II.381). Hójagos himlő: variolae (PP: PaxC. 291. Bethl: Élet. 202).

Hólyagz-ik: 1) intumescio, vesicor, pustulor, callesco SL. [blasen bekommen]. Hójagozó fekélyek (Döcs: Fal. 158). Hólyag-
zik nyelvem tüle (Grad: Pösty. 23). 2) [tumeo, moveor; gähren]. Hólyagozni kezdett vala az ország, hogy a török akarátja ne légyen, hanem a libera electio légyen, de ugyan lön electio! azt választák, a kit a török császár akara és a bassa (ErdTört. Ad. I.115).

föl-hólyagzik: ebullo MA. [blasen bekommen, aufschwel-
len] geschwind ausbrechen, zerplatzen PPB. Az minbat serpe-
nyőbe olalay főzze meg, szépen fel hójagozua [így] vizye fel (Kár: Bibl. 192). Serpenyőben főzött és szépen felhójagozott pogácsa [így] (MA: Bibl. 1379). Talpa-is fel hólyagzot az nton iárással (Szentm: TFü. 12).

fölhólyagzás Tízes puffadás, felhójagzás: pustula Com: Jan. 61.

[Hólyagoztat]

fölhólyagoztat. Sinapismus: mustárból tsinált, ember bő-
rit fel-hójagoztató orvosság PPB.

Hólyagzás: [pustulae; blasen]. Lába hójagzás miatt nem igen gyakorta serszik (EnyF: MSzó. 169).

HOMÁLY (hamályos? Matkó: BCsák. 451. homal BécsiC. Kal 1582. G2): 1) caligo C. MA. finsternis, dunkelheit PPB. Tűzet gerieztee Rabaathnac kőfalaba es megmaria ó hazat homalnac napian (BécsiC. 216). Miderem setetsegé vrnac napia es nem világ, es homal es nem fenesseg ó benne (223). Ez eellyenek mondathnak vyznel kyl valo kwth flew es zel vez myath liaborgato homaly (JordC. 859). Az zertelen valo gonos-
sagok az en byneymne homalabol ióttenee en ream (NagyszC. 51). Yay annak, ky az yot gonoznak mongya, az homalt vylag-
nak (ÉrdyC. 26). A nap elew iarula ees a kewdews homalt mynd el tyzttya (Pesti: Fab. 45). Sőtisigheknek homála (Sylv: UT. II.135). En szememet homaly fogta be keserűség miatt (Born: Ének. 167). A szemnek homályát el fűzi emee a vize

(Mel: Herb. 66). Az vtan valo két napon a homályoe bolyognac az egben, de melegee (Kal. 1582. G4). Az napnac fel ióttében ha homaly vagion, esőt iegioz (Cis. G.). Nem volt ugyan nyilván való hadakozás, hanem békességek homályla (Zrínyi II.182). 2) [obscuritas; dunkelheit, schwerverständlichkeit]. Homaliban: in aenigmate (Fél: Bibl. II.45). Homály nélkül hirdeti [világos szavakkal] (Pázm: Kal. 61). Az őrdög sem nyilván, sem homályal, semmi emlékezetet nem lézen az kétségben esésről (187). Eleitől fogna, nem reytelke sem homályba szolot őnekiee (Vallást. 83).

Homályog: caligo Kr. [dunkeln]. Uad homályogion az hóló, eze az nap tarezon igazat: munc pluut, et claro munc Jupiter aethere fulget (Döcsi: Adag. 59. 217. Kisv: Adag. 375).

Homályos: 1) caliginosus, nubilus, subnubilus, opacus, obscurus, ater C. obnubilus, subobscurus MA. opacus; undurchsichtig Com: Vest. 139. dunkel, finster, sehr dunkel PPB. Homá-
lyos világosság: crepusculum C. Syon leaña őrdaiannac homa-
los toriia te hoziad ió (BécsiC. 251). Ha te zemed alnok leend, te tellyes tested homalyos leezen: tenebrosus erit (JordC. 371). W keruile w lakodalmu eegnek fellegybe homalyos wyz (KulesC. 29). Az nyar fanak binboi homalyos szómót gyógyit-
nak (BeythleA: FivK. 10). Ha tavasz és nyár igen nedues vagy homályos, soe ideig drágaság és balál lézen (Cis. H.). 2) obscu-
rus C. [dunkel, schwerverständlich]. Másfelé fordúlt homályos-
beszéd: intorta oratio PPB. Homajosan: perplexe C. Homályos, nem érthető elme: *caligans animus PPI. A köz deac biblia helyel helyel igen homalyoson irattatott (Helt: Bibl. I.c3). Az homalios helieket vilagoson igiekeszem rendelni az szent iras szerint (Fél: Tan. Előb. 5). Az keresztesegne peldazattya először homalyos vala (Mon: Apol. 441). Níluán való látásban szölloc ó véle, nem homályos beszédec által: palam, non per aenig-
mata et figuras (Kár: Bibl. I.130). Az homályos ígéket megfejt (Com: Jan. 160). E könyv némely szándékit fenébben, a többi lágyabban, itt világos, ott homalyos szókkal vitattya (Fal: NA. Előb.).

[Szólások]. Homályos ágyból való: obscuri generis (Fal: Jegyz. 934. Kr).

Homályosít: offusco, obnubilo C. obscuro, obtenebro, opaco MA. verdunkeln, finster machen PPB. Az iregy őrdögnece dühös-
ségét homalyosettyac: faciem diaboli invidentis obcaecant (Mon: KépT. 56b).

be-homályosít: obnubilo MA. trübe machen, verfinstern, verdunkeln PPB. (Pázm: KT. 337).

még-homályosít: obscuro, inobscuro, opaco, inopaco, involvo C. induco *caliginem PPB. verdunkeln PPB. Az gonoz byn meg homalyosoytota zemeyt (ÉrdyC. 25). Homaliosittiak az ő orcaioikat: externinavit facies suas (Fél: Bibl. 9).

mégomályosítás: obscuratio C. MA. verfinstern PPB.

Homályosod-ik: obscuror Kr. [dunkeln, finster werden]. (Káldi: Bibl. 237).

be-homályosodik: nubilo C. caligine obducor, obtene-
bresco MA. mit finsternis umgeben werden, verfinstert werden PPB.

még-homályosodik: adnubilo C. caligo MA. obnubilo; [sich] verfinstern PPB. Nagh choda, hogh ez ungh feűdssegh megh homalyosoggeek (WinkC. 347). Az nap megh homalyo-
sodyk: sol obscurabitur (JordC. 432). Meg homalyosoggyanak az cyllagok (ÉrdyC. 162). Zómei meg homaliosotak (VirgC. 107). Meg homalosodic az barson őtözet (DebrC. 280). Kemeny szelec indulnac, az eg meg homalyosodic, lines essőe czarognac (Kal. 1582. Gv). Minden vigaaság meghomályosodic: deserta est laeti-
tia (MA: Bibl. II.20).

[Homályosodás]

szēm-homályosodás: [amaurosis; augenschwäche] (Pázm: Préd. 933. Kr).

Homályosság: caligatio, opacitas, obscuritas C. MA. caligo NémGl. 361. verfinsternung, dunkel PPB. Szem homályossága: glaucoma C. Bewneknék homályosságáról meg oduan vylagosaguae beldayt mutattnak (EhrC. 93). Valamyt mondok tynek-tok homályosságban: in tenebris (JordC. 384). Teen homályosságokath: posuit tenebras (KulesC. 29). Arannak homályossága: pallor auri (157). Sötétség, kőd és homályosság vala az egen: tenebrae, nubes et caligo (Kár: Bibl. 1.161). Szűv homályosság (Pázm: KT. 258).

szēm-homályosság: amaurosis MA. [augenschwäche].

Homályosul: obscuror, caligo MA. verdunkelt werden PPB.

még-homályosul: ∞ Megh homályosula az nap: obscuratus est sol (JordC. 615). Zemoi a voruel ees a sirással megh homályosultak (WinklC. 94). Meghomályosultassanak w zemek (KeszthC. 193).

[Homályoz]

be-homályoz: [obscuror; verdunkeln]. Feenes kőd bel homályozua ewket es yme zozat leen az kődől (ÉrdyC. 458b). Ezeknek szepege, es fenyessge vgyan be homályozza a szemeket (Magy: Nád. 97).

Homályoz-ik: nubilo, caligo, Kr. [dunkeln, finster sein, sich verfinstern]. Homályozó: caligans Nom.^a 11. Kr. Fényeslágom homályozott, juttasd már partjához, égő fáklyájához (Amade: Vers. 22).

HOMBÁR, HAMBÁR: [granarium; kornboden, kornkasten]. Gabona és liszt-tartó hambár: farrarium PPI.

Hombáros: [fruges vehens; gotreide]. A fergeteg kárt tett, egy hambáros hajót elvivén s olkapván a hab és szél (MonIrk. XV.701).

HOMLÍT (homolytt JordC. 556. homolyit Com: Jan. 84): **1)** advolvo [wälzen]. Egy nag kewet homolytta az koporsonak aytajara (JordC. 449). **2)** [verto; wenden]. Jók oktatására homlitsd ezt (MHeg: TÖszl. II.119). **3)** propago C. MedLat. 428. vitem propago MA. *supplanto vitem, repango PPB. vineam propaginibus consero; reben einlegen, weinstöcke fortpflanzen PPB. Homlító (vezetéknev XVI. sz. Nyr. IX.365). Új szőlő töveket iltet, es homelyitot bójto vesszűdcel (traducibus) terjesztí (Com: Jan. 84). A homlítani való szőlővesszők jövéseit elvesztögetvén (Rumy: MonII. 1.128).

be-homlító: [operio, sopolio; bedecken, begraben]. Kőd yewe es be homlyotaa hwket: obumbravit eos (JordC. 556). Sirec ássatának, es a (holttestek) a föld köbelében be homlításának (Temesv: Béla. 18).

el-homlító: **1)** ∞ A mennyei szőlő-míves-gazda minket szőlő-vesszőket el-homlító, elplántál a paradicsomnak áldot földébe (Mad: Evang. 189). **2)** El homlított vessző: eingegrabene reben Nom. 1629. 80.

Homlítás: ablatatio C. propagatio MA. ablaqueatio; fortpflanzung PPB. Ki bozváta az ű vesszőt nyind az tőngörig, es ű homlításit mind az folio vizig (Szék: Zsolt. 83). Azt kívánja, hegy szőlőben maradgyunk, nevelkedgyünk, gyülmöl-eszűzünk, es midőn az homlítás által bé vermeltetünk, az föld alá bujtatunk, azis örömmel szenvedgyük (Pázm: Kal. 11). A gyűkeres állatoknak szaporodások el vetés, iltetés, homlítás, és oltás által szokot lenni (ACsere: Enc. 222).

HOMLOK (homoloc? MA: Bibl. 1.61. homolokokat Vás: CuiCat. 117): **1)** frons C. MA. stirne PPB. Két homlokú:

bitrons; hegynek a homloka vagy tsítsa: supercilium montis PPB. Homlokát komorítja: frontem corrugat, caperat MA. Myeert hogy ennen maga ees zaar homlokw vala az ew akaratya zerent nevezeteeek Zekzardnak (ÉrdyC. 398). A kis giermők homlokán ezek irattatnak (DebrC. 55). Clallagot viselne ov homlokán (DomC. 5). Homlokábólis meg látni: ex fronte perspicere (Decsi: Adag. 107). Némellyeket az homlokától fogva az állókig meg nyúzták (Pázm: Kal. 54). Vakmerő homlokú ember (DEmb: GE. 20). Kátor ne értéközzél itt s amott (némely urfiakról), homlokokról meg tudhatod, mely nemből s ágyból születtek (Fal: NE. 11). Homlokán ne hordozza, es semni nttal ne kérkedgyék véle (Fal: UE. 416). **2)** [in frontem, in fronte, promus; auf die stirne, aufs antlitz, auf dem antlitz]. Az te zent zyled zomloc [jgy] foldre bwrwlwai (ThewrC. 194). Homloc le borulua nekie eszt monda (Hofgr. 184). Hanyot avagy homloc alomni artalmas (ACsere: Enc. 174). Félkézze az vadkant mivel nem bírhatja, agyarával Zrinyát szintén homlok csapá (Thaly: VÉ. 1.192). Ottan homloc esoe (246). Ezze-lis hagyította homlok Israel ellenségét (Csúzi: Sip. 312). **3)** frontispicium, pars antica SL [front, vorderseite]. A mint könyvnek is mutatya homloka (Czegl: Sion. Előb. 26). Nem egyenesen homlokul, hanem oldalul helybeztetvén azokat (a csapatokat, Forró: Curt. 185). (Az épílet) homlokán nagy kaput láttunk tátra nyitva, annak tistekén ez a szó vala írva régi gottus-bütükkel: silentium, az az hallgass (Fal: NU. 340). Sok tornyos cifra háznak ékes a homloka, de hideg a konyhája (351). Ha roppant épületet láttunk, homlokáról tesztünk itéletet felőle (Fal: UE. 507).

[Szólások]. Homlokát ös zve-ránt zolni: *adducere frontem PPI. Homlokát ranczba zedwen oleharja vala a mezwot (Pesti: Pab. 13b). Érez homlokkal lévően, nem akart elműni [dacoskodásból nem jött el] (Nyr. X.120).

hanyatt-homlok: praecipitanter MA. in *praeceps PPB. [íber lals und kopf] unbedachtsum PPB. Hanyat homlok uőz: cornus C. Hanyot homlok eesseenek le az feldre: ceciderunt proni in terram (JordC. 147). Hanyot homloc a földre le esnen (NagyszC. 154. 72). Iesus ymadvan attyat, terdere hanyat homlok esven (DebrC. 612). Hanyat homlok orezayara borwla: in faciem suam procidit (Pesti: NTtest. 59). Hanyat homlok megyen minden gonoszra (Born: Préd. 393). Sok louak hanyat homlok futnak a hadba es viadalba (Mel: SzJán. 216). Hanyathomloc leburulánae es imátkozánae (MA: Bibl. 1.390). Sententia ki mondasra ne mennyen hanyat homlok: nec debet in ferenda sententia praecipere aut subitus esse (Ver: Verb. Előb. 61). Sokai, midőn az ellenség erdeklene, magokat hanyat homlok az folyo vizbe ala bantak vala: plerique, quum hostis urgeret, in flumen se praecipitaverant (Forró: Curt. 1.207). A tévelygésekbe magokat hanyot homlok hányják (Illy: Préd. 1.203).

Homlokos: frontatus C. frontosus, fronto MA. der eine grosse stirne hat PPB.

HOMLOL, EL-HOMLOL

elhomlítás: [eversio; zerstörung]. Akara megmutatni istennek nehez es meg hihatatlan haragját azon városnak el homlítására (BécsiC. 212). [Vö. HOMLÍT].

HOMOK (humuch 1086, humuk 1269, homuk 1379): sabulum C. MA. Helt: Bibl. I. Ce2. kleiner sand, gries PPB. Követsis homok: saburra C. Sabulosum munimentum, qui vulgo dicitur humuch *aruk 1086 (MF). Locus wegumhomoc 1194 (Wenzel XL56). Colles eleuhomokok 1222 (Jern.) Possessio Humuk vocata 1261 (ZichyC. 1.11). Terra vulgariter humuk dicta 1269 (Wenzel VHL230). Terra sabulosa quod vulgo mezeu humuch vocatur 1320 (ZichyC. 1.184). Terra cinisus humuk dicta 1351 (II.573). Demetrius de Humuk 1356 (III.19). Nicolaus de Homok 1378 ZichyC. IV.709. Possessiones Saar et Humuk

vocatæ 1379 (89). A fővény, ha temérlekbéd, öregbéd, homoknak és rögnek, követes földnek hivattatik: sabulum et glareæ vocatur (Com: Jan. 16).

[Szólások]. Sétál mint az kúnok ebe az homokon: Sybaritæ per platea (Decsi: Adag. 96).

Homokos: sabulosus C. MA. sandig, griesig PPB. Homok hely: sabuletum A. Kik fészket raktnak homokos dombokra (Orczy: KöltSz. 20).

[Homokoz]

még-homokoz: [sabulum impono; mit sand belasten]. Hogy a terhes hajó mentül erősebben uszszon a vízben, köveses fővennyel terheltetie, homokoztatik-meg (Com: Jan. 90).

HOMORÚ (*homorou* teteu, mons *homorou* vallis 1275. Wenzel XII.145): **1)** convexus C. MA. concavus; gowölbt, rund erhaben, gehöhl't, was gewölbt und rund erhaben ist PPB. Mind két felől meredők, homoru: amphicyrthos C. Homorowozow, terra 1214. Homorouvelg, vallis 1247. Homoron, locus 1283 (Czinár). A golyóbs kívül domború, homorú, és belől árges avagy hézagos, vājott: globus externe convexus, interne concavus est (Com: Jan. 164). **2)** [?] Bár sorsunk szomorú, s reményünk homorú, irigyünk ravasz örve üdővel lesz megtörve (Amade: Vers. 152).

Homorod-ik: devergo, deprimo MA. abneigen, abweichen, abhangen PPB.

Homorodás: divergentia C. abweichung, herabhangung PPB.

[Homorodott]

Homorodottság: depressitas C.

[Homorúl]

be-homorúlt: coagulatus. Be homorult heg, kőver heg, minek aleitotok be homorult hegeket (DöhrC. 127). Mynok gondolatok bel homorwlth hegyeket (KulesC. 158. KeszthC. 164).

égybe-homorúlt. Egybe homorwlth hegy: mons coagulatus (KeszthC. 164. KulesC. 157).

Homorúság: convexitas C. MA. die auswärts gebogene runde fläche PPB.

HOMPOLYG: [volvor; sich wälzen]. Terden hompolgumi ő eleibe: genibus provolutis ante eum (MünchC. 46). [A földön] hompolg uala taitekozuan: volutabatur (89). [Vö. **HÖMPÖ-LYÖG**]

HÓN (*hola* BodC. 28. Mel: SzJán. 202. Czegl: MM. 214. *hóln* Pös: Igazs. 1363. *holnya* Huszti: Aen. 17. *hónyam* Bethl: Élet. 296. *hónnyod* Thaly: VÉ. I.183): axilla, ala SI. [achsel, achselhöhle]. Hón alatt való szór: püi subalares MA. Ó hólna alatt eg könnyet viselnie (BodC. 28). Holnotok allat (Mel: SzJán. 202). Vankosokat varranac mindennek káriánac hólna alá: sub cubito manus (Kár: Bibl. II.119). Holna alá tőtte (Czegl: MM. 214). A kőteles holnai kötöttie (Czegl: Japh. 90). Valami tőköt kőnece hönnoe ala, kinec segítségével jobban uszhasznac (Dial. 142). Hóna-alá fát vérszen (Megy: Dial. 190).

[Szólások]. Az romai papanak szentséges uezvezeti és honya alatt lelki testi képpen praznátkodo papok, barátok (Pathai: Sacr. 114).

HONN (*honn* LevT. 61. *hón-lakos* Luskai: Lips. 351): **1)** domi MA. zu hause PPB. Hon üilő: abstractus, casae affixus, deses PP. Mykoron anyatol ketelenyetnek s maradna hon, az palotának ablakrol ky uete magat (EhrC. 159). Micor hon volnanac, kerdí valo azocat, mit törekettcuolna az vtban (Münch-

C. 89). Mykoron wra hon nem volna (ÉrdyC. 642b). Hon nem woltamban (LevT. 1300). Hon nem létébe senkit be ne boczátana (Helt: Mes. 79). Maria hon ül vala: domi sedebat (Helt: UT. III.4). Attia hon túlle kerdí vala (Istv: Volt. 6). Atkozott legy hon es kiül (Börn: Préd. 619). Hon lakot tudatlan ember: in navibus educatus (Decsi: Adag. 310). Hogy szabad biradalmoc es itiletec lenne, mind hón s-mind hadban: domi militæque imperium atque iudicium summum habere (Decsi: SallC. 21). Sem hon, sem taborban az praedau nem kapdosot (Magy: Nád. 84). Ez egyszeri hadi expeditióról honn maradtam (MonOlm. IX.419). Hon születet [bennszülött] (Alv: Post. I.223). Nem tsak hon, de kinn-is (Gyöngy: Pal. 10). Henye hon-ült röst (Derk: Öflet. 76). **2)** domus, patria SI. heimat; honja: soine heimat Adáni: Spr. 32. Zent Ferencz predicala menyörzag homnyanak kyuansztarol: desiderium caelestis patriæ (EhrC. 58). Mezze földé el budestanak ő homnoktul (BodC. 12). Honnyában költ az feczke (MA: Bibl. V.40). Az homyokban lako sidok (MA: Tan. 50). Honnyokból ki-bontakozván, Egyiptomba fúradtak, hogy tanuljanak (Pázm: Préd. 133). A széles háztája, honnya, avagy lako hely alkalmatossá teszi a lakást: domicilium seu habitaculum amplum commodum facit habitationem (Com: Jan. 106).

[Közmondások]. Hon lakjék az, a ki kedvére akar élni: domi manere oportet belle fortunatum MA.

itt-hon: domi, hic domi MA. hier zu hause, im hause PPB. Pryny Peter ython wagyon (RMNy. II.52. LevT. 1387). Itthon vagyon-e az apád? (Warn: Gaz. 109).

ott-hon: domi MA. zu hause PPB. [dort zu hause]. Mykoron ot hon volnanak, kerdy vala raytta, myt bezeelnak vala az wtón (JordC. 485). Oth hon yl vala: domi sedebat (666. Zrinyi. 158).

[Szólások]. Otthon parancsolj: ubi paveris, impera MA. Ebben ugyan, ha otthon termett gondolatja, megfúrta esztét a molnár, a curiának meg kellett nyugodni felelotin (Fal: TÉ. 749).

otthonos (*otthonos* Fal: NU. 9. Kr. Fal: UE. I.173): domi degens, vitam privatam ducens SI. [patrius; zu hause bleibend, zurückgezogen, heimlich]. A borult időt otthonos lakásra szoritanak (Fal: NE. 29). Törillyék ki könyvekből az adósságot, és otthonos el-nyögéssel felejték, se most, se utó ne büsítsanak miatta (Fal: NU. 286). Kitalják bátorság helyekből az otthonos jámbor úrfiakat (Fal: NU. 254). Nagyobbra böcsülte az otthonos illendőséget az itt amott faragott cifráni (Fal: NU. 317). Otthonos leányzó (Fal: Jegyz. 935).

otthonoskod-ik: domi continuo dego, vitam solitariam domi meae duco Kr. [zu hause hocken, häusliches leben führen]. Azt tartom, hogy egy neveltetett úrti, ha egyre otthonoskodik, az ország szolgálatjához alkalmatlan (Fal: NU. 271).

otthonoskodás: privatizatio Kr. Restelkedő othonoskodásról kivágó tábori tüzes indulatokra birta szíve járását (Fal: NA. 231).

otthonosság: vita domestica, privata, solitaria Kr. [häuslichkeit]. Vagy okos kogyességgel marasztalni tudja (hitestársát), vagy mértékletes fenytékel visszatéríteni az otthonosságra (Fal: NE. 111).

Honi: domesticus, patrius, vernaculus SI. [vaterländisch, einheimisch]. Honi katonák (RákF: Lev. IV.514).

Honnvaló: **1)** domesticus Kr. [patrius; häuslich, heimisch]. Hon valo isteni szolgálat (Zvon: Post. II.292). Hon valo hadakban, ember öldökelesben gyönyörködöt: huic bella intestina, caedes grata fuere (Decsi: SallC. 4). Hon való ellensz: hostis domesticus (Decsi: Adag. 295). Mikor masok énekben szerzik honvalóinak gonoszágát, akkor sem tudgyak . . (Pázm: Préd.

1237). **2)** [snepellex; einrichtung, möbel]. Minden honn valóm ez: négy kárpát, egy ágy, egy asztal, két pár szék (Fal: TÉ. 780). [Vö. Holvaló]

HONNAN, HONNÉT, HONNAT (*honnag* FestC. 374. Bas: Credo. 125. *honnayd* LevT. 1.378. *honnat* Zvon: PázmI. 332. Toth: Vig. 32. 48. Lép: P'Ük. 16. Lép: P'Ük. 1.15. 105. *honnaton* DebrC. 339. 350. NagyszC. 11. *honnag*, *honnem* NádC. 621. *honnég* Helt: Mes. 12. *honneg* Helt: Háló. 30. *honnert* DóbrC. 292. *ahonnén* Mik: TörtL. 162. az *honnend* TörtT. XIV. 41. *honnéd* Thal: VÉ. I.137): **1)** unde? C. MA. woher, von wamen? PPB. Honnan való: cujus MA. Honnat te zogen emberke habarultatol (EhrC. 10). Honnat az emmekem ho'g malaztot lóluce te zemeid előt? (BécsiC. 4). Janos keresztsege honnan vala, menből, avag emberetől és (MünchC. 53). Honnan vagon kezdte az konkol? unde habet zizania? (JordC. 394). Honnan ysmerz enghemet? unde me nosti? (625). Mynd az haazbelyek el ameeikodanak, homnan vona (ÉrdyC. 337). Honnat tudol? (DebrC. 351). Honnéd vagyon emmec? unde huic ista? (Helt: UT. 14). Honnat ifsz? (Mel: Jóh. 2). Iótenec férfiac, do nem tudlap homnan valóc voltanac: nesciebam unde essent (Kár: Bibl. 1194). Honnan ifsz? houa mégy? (Decsi: Adag. 233). Honnéd vagyon, hogy a buza rossá, sőt konkollyá-is változzék? (Com: Jan. 27). Honnan való légyen a te kedves pajtarsod: cujus sit dilectus sodalis (206). **2)** alicunde; von manchem orte]. Vagon ol falw, hog kybwł meg igazetyak honal felet, honal harmadat (LevT. 1.37). **3)** [relativum: unde; von wo, woher, daher]. Meg terők az else hazamban, homnan ky ywtem: revertar in domum meam, unde exivi (JordC. 391). Honnet epevhly kel vala, onnet haragot mutata (DomC. 280). Az homnat a vétok, onnat eredett az itilet (Hall: Paizs. 18). Az erdei tónis minden fölđ, ahonnan fogod, meg gyac (Mel: Herb. 47). A juh láttat meg nem elégíttetheti, homnéd rendkívülvaló kívánsággal keresi a füveket (Illy: Préd. II.13).

akár-honnat: undevis C. undecunque, undelibet MA. woher man will PPB. (Helt: Háló. 30. Sall: Vár. 87).

ső-honnan (*sohonnaid* LevT. 1.317. *sohonnai* Fél: Tan. 8. MA: Scult. 267. *sohonnai* Mol: SzlAn. 46. MA: Tan. 743. *sohonnai* 49. Zvon: Post. II.259. *sohonnai* Fely: Pestis. 104. *sohonnai* LevT. 1.112): necunde C. nullo de loco MA. nirgendher, von keinem ort PPB. Myt keel teny az olyan embernek, kynek sohonnai nyhnen vygaztalasa (ÉrdyC. 81b). Sohonnai az pára ki ne megyen (Mel: Herb. 73). Vta nintsen sohonnai a barlangnak (Ény: Gizm. 6). A melly várasnak közel ellensége, abban nagyob' vigyázás vagyon, hogy-sem a mollynak sohonnai nints félelme (Pázm: Préd. 126).

sőhonnai (*sohonna* Gvad: RP. 46. *sohonnai* Matkó: BCsák. 12. Szathm: Cent. 245. *sohoni* ErdTörtT. 1.9): terrae filius, obscurus homo Kr. [hergelaufener, landstreicher]. Szemire bányták, hogy olly semmi, sohoni oláh embernek annyi lúttót, jószágot adott (ErdTörtT. 1.9). Lézzegő sohonnai (MHog: BTan. 80). Sohonnai, vak vezető, gonosz lelki-ismerető ember (Illyef: BCKomp. 130). Sohonnai bitang ember (Kisv: Adag. 509). Sohonnai ember (Fal: Jegyz. 935). 'Ki egyszer rossz, lesz végig sohonna (Gvad: RP. 46).

vala-honnat, vala-honnan: **1)** alicunde C. MA. [irgendwoher]. Ha valamj pénz jvne valahonnan (LevT. 1.38). Hogy valahonod ne lenne harag reyayok (216). **2)** undecunque C. MA. [woher immer]. (Pázm: Préd. 227).

HOP: [aula, "aulicus; hof-?]. Ő k[egyel]me Morvába be akarja magát vétetni és mefnyezköz szerzők és hop főurak igen ajánlják magokat, hogy bevétetnék első törvényen (LevT. II.44). [Vö. hop-mestér]

HOPOCHIER: [dux; anführer, rüdelanführer]. A nicolaitaknak főhopezihérek, volt egy Nicolaus nevű ember (GKat: Titk.

12). Semmivel sem volt igazb Cujafásnál, és az ő hopezihérinél (GKat: Vált. II.238). A pápák és azoknak hopezihéri (275).

Hopeihéréség: [ducis munus; fñhrerrolle]. Czélbéli mestersegheket akariak előttük fitoghatni és innár vgyan rea biztak az morglusban való hopezihéréséghet, mikor az soet suprályuk nem io bór gyartásiert (Bal: Epin. 5).

[HOPÁS]

háta-hopás: [salebrosus, fragosus; ueben, holperig]. Vigyék egy háta hopás, darabos völgyben, melly soha nem szantott (GKat: Vált. II.611).

HOPISTÁL: [vagar; umherschweifend]. Hihető, hogy mikor effle könyveket kellene olvasni, akkor te a hozzád illetlen helyeken hopistálván tsak lilaha (Ker: FelsK. 168).

HOPORTOS (HOPORCSOS?): [fragosus; holperig]. (Az oroszán) talála egy ökerre, az esztener vala es a nyaka fel hámolt, az oldali is hoportosoe valónac (Helt: Mes. 358).

HOPORJÁS: [hoporesos; protuberans, salebrosus Kr.

háta-hoporjás: salebrosus, fragosus, confragosus C. böckörig, sehr ueben PPB. Háta hoporjás hely: salebrae MA.

HOPP: [interjectio] jubilantis, exultantis Kr. Hop haja: evax! oho! MA. Báar hoppot mondgiatok (Bal: CsIsk. 138). Héy, hoy, hophaya, huy (CorpGramm. 252). Hop haja! így confundálja az isten az embereket (ErdTörtAd. II.228. PhilFl. 56).

hipp-hopp: jubulum, evax, evae SI. Forgolódik virgontz talpán, hippet hoppot emleget (Fal: Vers. 871).

hipphoppol: [salto; tanzen]. Vasárnap hipphoppolunk, farsangolunk (RákF: Lev. V.365).

Hoppa: lakodalom, menyegző SzD. (KGyör. 1747. Kr.).

Hoppa: [plumpsen]. Midőn a tőke alá esné a tőta, nagyot hoppa a vízbe (Helt: Mes. 58).

HORD: **1)** porto, gero, degero, aggero, advecto; tragen PPB. Meta cadit in viam Cuhurdeyht dictam (1300. CodPatr. III.48). Hw eleyben horgyak: afferbant ad eum (JordC. 456). Myndden zyksoegre te horgy yzeth (ÉrdyC. 310). Fat hord vala hatan (MargL. 23). Keth lowon jvtenek fa hordany (LevT. 1.147). Az hangya buzat hord az ew fekesebe (Pesti: Fab. 55). Rakásra eleuen szenet hordottanak: prunas congesseant (Sylv: UT. 1.154). Az szumar masnac hordgya az terhet, az ökd masnac szantya az földet (Born: Evang. IV.306). Az ki adott szabadsághoz képest rea hordanák az élest (Lép: P'Ük. I.224). **2)** [similis sum; ähnlich sein]. Lattattatol te löch embőrnek lenőđ; de az the bezedid bölcseesgődhöz nem hordnak (KazC. 96). Amethystes: ezis hord a viola szinlőz, de sítetes (Mel: SzJAn. 531). **3)** [obduco, infero; aufragen, eintragen]. Kisaszta, a hová a fő-aszszonyok az apró-tűzrút rakják, és a honnan testekre hordgyák (Fal: NA. 128). Titkos vétkét, titkos lájstromodba ne hordd hosszú emlékeztetre (Fal: UE. 481). Szomszédgya fogyatkozást lájstrom könyvbe hordgya (509).

[Szólások] Hogy hiven főleinkbe hordgyák (a híreket, Fal: UE. 406).

alá-hord: devehlo C. deporto MA. tragen, herabführen PPB.

által-hord: transvehlo C. transporto MA. hinüberführen, hinübertragen PPB.

általhordás: transportatio, transvectio MA. überfahrt PPB.

be-hord: invehlo, importo C. MA. hineinbringen, hineinführen, hineinbringen PPB. Gabonamat meg arattattak és bee horgyak (LevT. I.75. Telek: Flél. 40. Gér: KárCs. IV.396).

behordás: invecio, invecus C. importatio MA. einföhrung, zutufir PPB.

[**égybe-hord**]

égybehordás: collatio, congeries C. congesio, comportatio MA. das zusammentragen PPB.

el-hord: deporto, asporto, supporto, defero C. wegtragen PPB. Kerty hatalmasul el fögta és almayat el hordotta (RMNy. III.46). A jó írök föllyebb jártatták a megszerzett bétüfletet, a világ széleire elhordgyák, sőt még későn érkező maradékainkal is dísérettel közlik (Fal: UE. 387).

[Szólások]. Bezzeg nómós volt ám őis, de mind el hordották az fazék gyártók: in astragalis gerit nobilitatem (Deesi: Adag. 237). Hord el fiam, hord a riszát! ugord által Dunát, Tiszát (Thaly: VÉ. II.294).

elhordás: deportatio, asportatio C. MA. wegtragung, zutragung PPB

félre-hord: [deporto, aufero; bei seite schaffen, wegtragen]. A vice-gondviselő mulat, felejt, restelkedik, veszteget, félre-hord, ha a szorgos aszszonyaság nem lát utáma (Fal: NA. 192).

[**föl-hord:** propono; aufragen].

fölhordás. Mikor alig zug az soc halac föl hordása miatt, azt itéli hogy lust nem evett (Zvon: Post. I.474).

hordton-hord: [identidem porto; immerfort tragen, eifirig tragen]. (Lép: FTük. 26).

ki-hord: exporto, exveho, progero C. ausführen, austragen PPB. Az beteg haznak zemetet ky horgya vala (DomC. 222). Nem-is szabad ezt a szokást kihordani az országból sub poena confiscationis (Fal: NE. 17).

kihordás: exportatio, evectus C. das austragen, ausführung PPB.

lő-hord: **1)** deveho SL [heruntertragen]. **2)** [devasto; abtragen, zerstören]. Helyén hagyám beszéledet, tsak hogy mind lo hordád, a mit előb' építettél (Fal: NE. 64). Miert hordgyuk le a városokat, hogy azok helyébe a világ tsndút építsük? (Fal: NU. 278). **3)** verbis castigo, objurgo SL [tadeln, schelten]. Lehordott, megintett, és most megengedett (Gvad: RP. 72).

még-hord: **1)** conveho, comporto Kr. [anflühen]. **2)** [verbero; schlagen]. Az magyarok ez közben az zsákmányos törököt igen meghordották, sok kárt töttek benne (MonIrk. VII.112).

őszve-hord: comporto, congero, confero, conveho C. MA. zusammentragen, zusammenführen PPB. Csűrökben, pajtákban őszve hordgyác a gabonát (Com: Jan. 74).

[Szólások]. Sok hazugságot hordani őszve: *aggre-re falsz PPI.

őszvehordás: collatus C. convectio, comportatus MA. das zusammentragen, das zusammenführen PPB. (Deesi: SalC. 30).

viissza-hord: reporto C.

Hordás: deportatio, vectura MA. fufir, das führen PPB. Az élshordásból nagy nyereséget akarának vónni (Helt: Krón. 10b). Fahordás (MonTME. I.14). Buza hordás (Czegl: Japh. 63).

hir-hordás: famigeratio SK. Kr. [austrägerel]. Oktalan vétek, a békességet bontó és áruló hir-hordás (Fal: UE. 451).

Hordat: enro vehi, portari Kr. [tragen lassen, bringen lassen]. Sok fakat hordata körnifüle (DebrC. 29). Fáradt népnek csőbörrel borát hordatja (Tin. 152). Hamar egy asztag fát ki-rály hordata, kin Driást áldozna ott Palleninál (Szakm: AmAff. 8). Az sönk hordatásában szorgalmatoskodjatók (RákGy: Lev. 242).

még-hordat: ∞ A nazurbék fűjának meghordatása tölt 59 ft 70 denárba, MonTME. I.21).

Hordo: **1)** vector, portans, vehens MA. der träget, der fűhret PPB. [träger]. Zsák-hordo: saecarius, liszt-hordo: suffarraneus C. Csőbör hordo: amphorarius Major: Szót. Kero ew hordoyat (portitorem), hogy senkynek meg nem yolentene (EhrC. 27). Grendahordók költségre 65 denár MonTME. I.298). Széna hordo székér (KeskTört. III.353). **2)** cadus C. dolium, vas, dolium vinearium MA. fass, weinfass PPB. Hordót megőnozni: dolia *vineire plumbo PPB. Hordo, kit uagh abronchokkal kethőznek egbe (WinklC. 124). Az hordo, kyben az forro bor wagyon (ÉrsC. 261). Egy hordo saletrom (RMNy. III.18). Weret hordo (LayT. I.261). Az wyhordokban eget se ag föl, hanem mind oh hordokat (118). Föl fogadom velled egy hordoborban, nagy kárt vallaz vtdoban (FortSzer. II.2b). Az egész hordóbeli fenyővíz megczetősül, és nem leszen olyan kedves italra (Radv: Csál. III.49). Vot egy hordoba kevés maradék bora (MonIrk. III.166). Az meg auolt hordok: utres veteres (Fél: Bibl. 95). Hordot kesecz pinterecek tsizta boroknak (KNagysz. 1579. C). Az a hordo bor nyölczvan napig el tarthatna (Lép: FTük. 93). Az fües hordo kongás, és eszterhán termett gabona fő, pharisaensi kérkedésednek jeles czinerei (Matkó: BCsák. 124). Választot fő bor legyen tizenkét hordoval (Szentm: TFüü 8). Sok hordo kéne a szeeskaöz, ha az fűüg mind szeeskázni akarna (RákF: Lev. II.207).

[Szólások]. Nagyob az fenéke az hordojanal (Gyarm: Fel. 210). A vendég azt tartja, hogy nem fogadták jó szívvel, ha potroha nom puffadtott annyira, mint egy akós hordo, és a feje nem zúgott úgy, mint a szelmalom (Fal: NU. 303).

[Közmondások]. Nem jó ó hordoba vy bort tölteni (Deesi: Adag. 137).

bor-hordo: oenophorus C. [weinträger]. Bor hordo edény (Teleki: FLél. 109).

boros-hordo: doliarium, dolia C. [weinfass].

étek-hordo. Étekhordo tál: catinum Nom. 403.

fa-hordo: calo, lignifer, xylophorus Nom.² 405.

hir-hordo: anabasis PPI. famigerulus, famigerator Kr. [zuträger, zwischenträger]. Mért nem adunk valami acélos zabolát a hirhordo nyelvnek (Fal: NE. 93). Ezen bosszúsáért gyalázzattal fűzet a hamis lűrhordónak (Fal: UE. 388).

sērēe-hordo: cupa cereviaria PP. [bierfass].

teher-hordo: [gerulus, bajulus; lastträger, lasttragend]. Terhő hordo állat (Helt: Mes. 121). Tereh hordo (Kár: Bibl. I.306). Terb-hordo (Káldi: Bibl. 298). Tereh hordozo szamar (Zvon: Post. 15). Terh hordozo barom (Com: Orb. 173). Terh-hordozo székér (171).

viz-hordo: aquarius PPI. [wasserträger].

Hordónyi: doliaris MA. [ein fass voll].

Hordós: [doliaris; fass-]. Nagy hordós borokat fűlvonittam, nagy esévéket a fenékokben beverettem (MonIrk. XXVII.101). Hordós és átalagos borokért elbocsátja (RákF: Lev. I.439).

Hordogal: portito PPB. [nach und nach tragen, bringen].

Hordogat: **1)** vecto C. [nach und nach tragen, bringen]. Londra városába udvari kapsira zálog nevében no hordogasd kastélyodat, kőváradat (Fal: NE. 24). **2)** [similis sum; ähnlich sein]. A több ide kacsento s-hordogato tévelygések (Megy: 6Jaj. II.33).

őszve-hordogat: circumgesto MA. stets zusammeneschleppen PPB.

Hordoz: 1) gesto, bajulo C. portito, gero, vecto MA. oft tragen, auf der achsel tragen PPB. Kebelet penzuel tele hordozuan, ozuegynek, aruaknak el oztyanala (ElrC. 7). Senky nem lezen, ky hordozhatna te zorzotedet (112). Az tellyes napnak terhet os heweeth hordoztok: portavinus pondus diei (JordC. 416). Mynd az ragalmazó mynd az eremest halgato erdegőt hordoznak; eeggyk nyelweeben, nasyk fyleyben (ÉrdyC. 77). Yghen yo embernek, mykoron ew yfjywsagatwl foghwa hordozangya istennek ygyaat (576b). Lelky zómók előt hordoznaak (555b). Jesuinaak bélyegit hordozom (VirgC. 113). Utunkent hordozzak (Ozor: Christ. 214). Saruiat hordozni: calceamenta portare (Fél: Bibl. 4). Ez a bizakodás olyan, mint a szél(t) hordoztatott pelyh (Pázm: Préd. 176). A melly tollas botot kezében hordozott, aval fti főbe Tróilust (Halt: III.140). Csak a pusztá nevé hordozzák a lelki vitézségnek (TKis: Pan. 26). Minémüi légyen az antikristus bélyege, mellyet fognak hordozni az ő követői (Illy: Préd. II. Tart. 5). Eőtet a szerentse tsak azért hordozta magossan, hogy többek szemelátára gyalázhasa (Fal: NE. 13). Mikor idegből nyilakat bősátnuk bizonyos ki-függesztett tszéra, fellyöl tartunk, mert a nád-szált maga nehezo sebes rőptében-is lefelé szokta hordozni (Fal: NE. 67). Szükség képpen meg unya az az embert (a szerentse), a kit egy luzomban igen sokáig hordoz maga hátán (Fal: UE. 386). 2) ducto C. ductio MA. oft führen PPB. [führen]. Gyermek tanéto, hordozo: paedagogus Com: Vest. 74. Negyuen esztendeig hordozot tuteket a pusztaba: adduxit vos per desertum (Helt: Bibl. I. aaaz2). Az ő iuhú egy paztor alatt hordoztatnae (Born: Préd. 211). Igyekezie egy csoportban hordozni az ő juhait (282). Útáimát igazán hordozom: vias meas in conspectu domini perambulabo (MA: Bibl. I.456). Ugy agyaskodik, az mint az ő okossaga hordozza (MNYil: Irt. 242). Kiket nem az isteni felelem hordoz és vezérél az életnek útában (Tof: Zsolt. 581). Oda fut a nép, a hová a többi tódul; egyvelesleg a támadott hír hordozza őket (Fal: UE. 442).

[Szólások]. Most itt hordoz a szerencseszele (GyöngyD: Char. 90). Porazon hordozni: naribus trahere (Decsi: Adag. 84). A bennünk feltámadott vágyódásiunkat szájakon hordozzuk [zabolázunk] (Fal: UE. 367). Birodalom-alá vetetett, zabolán hordoztatik; mert ura és bírja vagyon (Pázm: Préd. 2. 19). Az igazságnak hatalmas ereje zabolán hordozta őket (Pázm: LuthIV. 1). Orrodnál fogva hordoznak tégedet (Decsi: Adag. 170). Hirt hordozok: rumifero MA. Ez chynk hordozny akar benynketi zep zawawal, soha yg wege nem lezen (RMNy. III.31). Szilid erkölczben kel magunkat hordozni (Fél: Tan. 457). Ő felségéhez hűséggel hordozza magát (ErdPorta. 72). Soha nem lézen náked bözületed, mind csak az hannuban kel náked vñed, nola orrodát igen fen hordozod (Fort: Szer. K2). Tudom, hogy kdhez jó szívet hordozott, a 13 város dolgába la sántit is (LevT. II.286).

el-hordoz: 1) perfero MA. [ertragen]. Az urnac haragját el nem hordozhattya: non habet vim iram domini ferendi (MA: Bibl. I.457). 2) perducto MA.

elhordozhatatlan: [insupportabilis; unerträglich]. Az te fenyegető haragod el hordozhatatlan (Kár: Bibl. I.407).

elhordozható: portabilis MA.

környül-hordoz: circumgesto, circumfero, circumvelo C. herumführen PPB.

környülhordozás: circumvectio, circumactio, circumductus C. circumgestatio, circumductio MA. umhertragen PPB.

még-hordoz: [circumgesto; herumführen, umhertragen]. Ho az egheez varason meg hordoztatlucek es annak wtanna nyakait vaglannaak (ÉrdyC. 268). Arra yteleek, hogy lo farkon meg hordoznaak (134b).

széllyel-hordoz: ∞ Az basa lowelet zellyel hordozzak az falwkon (RMNy. II.146).

Hordozás: portatus, gestatio C. gestatus MA. das tragen PPB. Hordozásra való: vectarius, gestatorius C. Hordozásra való szék: ein tragsessel Nom. 30. Kinek suria hordozására is nem vagyok melto: ejus non sum dignus calceamenta portare (Helt: UT. A5). Feszület hordozas (Mon: Apol. 335). Az angia lok giorsak az istentől reuik bizot köuetségnek hordozasara (Fél: Tan. 81).

hir-hordozás: [fumigeratio; austrigerei] (Pázm: Kal. 1766. 262. 725. Kr.). Mindenütt meg akasztunk titeket ellenünk való hamis hirhordozásokban (Bal: CsIsk. 166).

terh-hordozás: [das lasttragen]. (Helt: Mes. 272).

Hordozdogal: gesto, gestito C. vectito MA. [oft tragen, oft führen].

Hordozgat: vectito, portito MA. oft führen PPB.

környül-hordozgat: circumgesto MA. umhertragen.

Hordozhatatlan: ingestabilis C. importabilis MA. untragbar, was man nicht tragen kann PPB.

Hordozható: vectibilis, portabilis, portatilis MA. tragbar, tragsam, bequem zu führen PPB. Serpenyő nélkül való, kézben hordozható font (Com: Jan. 167).

Hordozkod-ik: migro MA. herberge veründern, wandern PPB. Viszszaköltözöm, haza-hordozkodom: remigro PPB. Az én portékámat előhozám, mint az kie másina hordozkodnae (Kár: Bibl. II.117). Sokan Magyar országból, sőt Bécsből, és távulban való helyekről hordozkodának (Pázm: Kal. 441). Gyakran hordozkodó, helyről helyre kelő jószágban nem gyarapod [igy] (Kisv: Adag. 377).

által-hordozkodik: transmigro MA. [übersiedeln].

általhordozkodás: transmigratio MA. fortzug, fortwanderung PPB.

be-hordozkodik: immigro MA. eine wohnung beziehen PPB.

behordozkodás: immigratio MA. das einziehen in ein haus, darinnen zu wohnen PPB.

el-hordozkodik: emigro, demigro MA. ausziehen, wegziehen PPB.

elhordozkodás: demigratio MA. das wegziehen PPB.

ki-hordozkodik: emigro MA. ausziehen PPB.

Hordozkodás: migratio MA. abzug, fortreise PPB. (EszP: I. Szfz. 38).

Hordozó: gestor C. vector, portans, gestator MA. führer, träger PPB. Zetzel hordozó: lecticarius; nyil hordozó: sagittifer; toll hordozó: penniger; fáklya hordozó: tedifer C. Tsónak-hordozó: litrarius PPB. Az inaszakatt pedig a négy hordozók-által (kik őt ágyastul vitték) minden-felől keresi Krisztust (Illy: KrÉlet. 344).

agár-hordozó: [canum venaticorum custos; windspielwärter]. Az agár hordozókat akarjuk, hogy az gazdasszonnyal jñnek ki, kopó nem kell (RákGy: Lev. 284).

buzgány-hordozó: claviger; buzgány hordozó inas: clavor C. Buzgány hordozó tok VectTrans 22.

dárda-hordozó: lancearius, telifer PPB. [lanzenräger].

fegyver-hordozó: armiger C. telifer PPB. ensifer MA. Com: Jan. 140. waffenträger PPB. Fegyverhordozó apról: armiger MA: Bibl. I.227. (KÁldi: Bibl. 246. Gyöngy: Char.

Előb. 7). Midőn Antónius gyakorta kérte egy fegyver hordozóját, hogy (Dáln: Flor. 320).

gyertya-hordozó: ceroferarius Nom.² 257. facifer PPBl.

halott-hordozó. Halott-hordozó nyoszolya (MesésK. 32).

hazugság-hordozó: nugigerulus C. Com: Jan. 141. [zu-träger, verleumder].

hír-hordozó: famigerator, anabasius C. famiger, rumigerulus MA. mährleinträger, zeitungsträger PPB. (KétMdipl. 144). Az hamis hír hordozókban meg kell büntetni, az fundálót isásban kellene veretned (RákGy: Lév. 181).

kard-hordozó: ensifer C. machaerophorus MA Com: Jan. 150. schwertrager PPB.

kasza-hordozó: falcifer C. MA. sensenträger, sichelträger PPB.

kézív-hordozó: telifer PPBl.

kigyó-hordozó: serpentiger C. MA. der schlangen trägt PPB.

kornéta-hordozó: [portator vexilli; standartenträger]. Kornétahordozómat expedáltam (MonIrók. XV.313).

köszönet-hordozó: salutiger, salutigerulus MA. der grüße trager PPB.

lámpás-hordozó: lanternarius PPBl. [laternenträger].

léktika-hordozó: lecticarius; stinfenträger PPB.

levél-hordozó: tabellarius, libellio C. MA. briefträger PPB. A levélhordozó leveleket hordoz (Com: Vest. 93). A levélhordozó postákat küldie vala: tabellarios mittebant (Com: Jan. 207). Level hordozo posta: tabellarius Ver: Verb. Szót. 30. Olyan az anyaszentegyház, mint valami fejedelem levele hordozo posta (MNyil: lrt. 66).

málha-hordozó: elitellarius Nom. 60. [packträger]. Málha hordozó ló: equus elitellarius Nom.² 421.

paizs-hordozó: scutigerulus MA. schildträger PPB.

rév-hordozó: hippago C.

szó-hordozó: hírhordó, hírharang SzD. [famiger; austräger]. Az hugoc ne legenez zohordozoc (TelC. 369). Etféle szó-hordozó és maga gondolatlan emberekül oltalmaz engem vram, hogy az ő kezekben ne jussak (Pázm: KT. 326).

szóvétnék-hordozó: lucernarius MA. lychnuchus PPBl. [fackelträger].

táska-hordozó: [mendicus; bettler?] Jó szerenczés életében, vduar-nyalakodó ifúságodban, vndok táskahordozó agsá-godban (FertSzer. M4).

teher-hordozó: gerulus, elitellarius C. bajulus MA. last-träger, lasttragend PPB. Tereh hordozó őszvér: mulus *elitellarius PPl. Teher-hordozó hajó: vectoria C. navis oneraria; lastschiff PPB. Ű jó lovai, mind teherhordozó nagy sok őszvéri (RMK. IV.161). Tereh hordozo számár (Kules: Evang. 2). Terh-hordozó (László: Petr. 166. 176).

Hordozóskod-ik: eum suis reculis transferre se in aliam domum Kr. [ausziehen, wiederholt ausziehen]. Mert csak bujdunk, egy helybül más helyre hordozóskodunk (Thaly: Adal. II.62). Alig hordozóskodott a tengeren túl (Fal: UE. 466. Moln: JÉpül. 454).

be-hordozóskodik: immigro in domum Kr. [einziehen]. Innen már behordozóskodunk az telelő nagy házba Nándor-Fejérvárt (MonIrók. VIII.384).

ki-hordozóskodik: emigro e domo Kr. [ausziehen]. A mozgóre ki-takarodónak, ki-hordozóskodónak (Hírő: I'rd. 144). Legdrágább kincsét vállára vévén, úgy hordozóskoda ki (Fal: TÉ. 670).

Hordoztat: [portari euro; tragen lassen]. Székben az háznál helyről helyre magamat hordoztatam (LévT. II.369). Az vasat hordoztatta ő kegyelmo véllém (Gér: KárCs. IV.465).

HORDA: [grex, caterva; horde]. Mert pogán hordajal benne kiáltatja, [hogy] szűszek virágokat mind rabságra hajtja (BáthBács. 2).

HORH: [angustiae locorum; pass, engpass]. Ascendit (meta) per hurh [így] (ZichyC. I.10). Horhfw locus 1268 (Wenzel III. 191).

Horhagy: ∞ Ascendendo quoddam zarduk vel horhag; transitio ipso horhag; super ipsum horhag sunt duae metae torreo 1267 (Wenzel III.174—176. RMK. II.422). Quidam monticulus koykholm vocatus juxta quem est quoddam horhag 1270 (CodPatr. VI.179). Monticulus Horhagh 1347 (ZichyC. II.241).

HORHAD?

még-horhad: [incurvesco; krumm werden]. A világi győnyörűsége tartozó dolognak kívánságatul meg-szünnék, minél-előtte meg-rövidülne az ezüst kötel, az az, míg hátad gerénczében lévő velőnek el-száradása miatt hatad geréncze meg-horhadna [meg-horgadna?] s meg-görhűlnél és szomoruan járnál (Szathm: Cent. 336).

HORHAN [HORKAN?]: fremo [aufbrausen]. Myre horhananak [tremuerunt] pogaanok, ees nepek gondolanaok hewsagokat? (FestC. 313). [Vö. HORTYAN]

HORNYOL: crenam incido, strio; kerben machen, spalten machen PPB. Hornyolt oszlop: columna striata PP. Ebenum fából hornyolt kopíáját meg rázván (Fal: TÉ. 638).

még-hornyol: crenam incido; kerbe oder spalt an der schreibfeder machen PPB.

HOROG: uncus C. hamus, harpago MA. uncinus PPBl. [haken, angel]. Kúton való horog: harpax MA. *Űst horga, melybe az tűstöt akasztják a tűz fölött: hama PP. Horogal: armilla NémGl. 344. Almaknac horgan vonuan getrelneket bándóskne (BécsiC. 212. 227). Hó megne gonozbelne őket, meñ a tengerre es vesdmeg a horgot (MünchC. 46). Hó meg ne tantoroyczok lűket, meny el a tengerhe es vesd be horgodat (JordC. 409). Horogba ees zabolaba wnekyk alokath meg zorohad (KeszthC. 72). Az kevyvek akadanak az horogba (DomC. 95). Faarkok mikenth haatra haytoth borgok (SándorC. 38). Nest suba, aranys horogi raita (RMNy. II.67). Horgot vet-ne a vizre (IIelt: Bibl. IV.36). Horog kin az eledelt mardos-sac az halac (Born: Préd. 241). Szigonios horog (Mel: Jóh. 100). Ki vonhatod e az ezethalat horoggal? (Kár: Bibl. I.538). Egy üreg vas horog (Radv: Csal. II.396). Láblkapó horog (MA: SB. 355). Láblkapó horog (356). Nyölcz urat lé vágának, némellye-ket horogra vetének (Pethő: Krón. 42). A fel-függesztő, állító font a gyapju mivesek serpenyő nélkül való kézben hordoz-ható tontya: mellynek edgyik részé felől tsak a fontot nyomó horga vagon, másik felől a terhe (Com: Jan. 207). Az egész hástýákra horog és párkányozó kövek kévántatnak (KolTört. 402).

[Szólások]. Ha igyekezőnk valamire, rejtett horga ki ne tes-sék szándékunknak (Fal: UE. 385. 425). Mikor kilátszik álnok horga, se keletek, se búcsületek (438). Ha jól veszed fel (ezt a letzkét) tapasztalni fogod, hogy vagon horga s haszna (439).

[Közmondások]. A mely fából horog akar lenni, idején a föld felé nyúl az (Kisv: Adag. 104).

arany-horog: hamus aureus MA. [goldene angel].

[Szólások]. *Arany horoggal horgászni: aureo piscari hamo (Deesi: Adag. 95. MA). A bíró szívét arany horogra fogni (SzD: MVir. 16).

halász-horog: *piscarius hamus PPB, hamus piscatorius Kr. [angol]. Halógó horog: hamus C. Varsával, halász horoggal halász (Com: Jan. 81).

Horgad: incurvesco MA. sich biegen, krumm werden PPB. Jesus horgadna megíón a mezarzekro a nehez keresztfa alatt (WeszprC. 96). Mennél tovább él (a sis), az orra mind hova tovább le-felé horgad (Misk: VKert. 282). Meg-tisztul a te kívánságod, mely sokszor magára, és egyéb teremtet állatra horgad (Pázm: Préd. 172).

alá-horgad: deorsum curvor Kr. [sich neigen, sich beugen]. Amely terhet nem rakhatnak a páma gerendára, hogy alá-horgadgyon (Pázm: Préd. 172).

be-horgad: [incurvor; sich einwärts krümmen]. Behorgadt szarvú: varus C.

el-horgad: [deflector; sich wegwenden]. Nehéz-is, nem is illik egy általlyában a főlünk el horgatt meg hitt persuasiót erőltetni (Fal: UE. 389).

elő-horgad. Elő-horgadt: procurvus PPB.

félre-horgad: ad partem flector Kr. [sich seitwärts wenden]. Eltekélt szándékárul félre nem horgad (Fal: UE. 380). A praktika és sűrű szokás soha sem teheti igényessé ezeket a félre horgadott vakmerő istentelen mondásokat (Fal: NE. 18).

föl-horgad. Fölhorgadt orru: resimas C. Fel-fölt, felhorgadt orrú: silo PPB.

ki-horgad: [sich auswärts krümmen]. Kihorgadt szárú: valgas C.

lő-horgad: [deorsum curvor; sich neigen, sich beugen]. Lebergadt vén ember: silicernium PPB. Földre le-horgadt ember, meggörbedett: cernuus PPI. Az leléc, méf zomorosagban vagón a gonossagnae magában, lehorgadva iar (BécsiC. 100). Le horgattam, és igen le nyomattattam (Szék: Zsolt. 36). Gyászban jártam lehorgadva (MA: Bibl. V.17).

még-horgad: incurvesco C. MA. sich biegen, krumm werden PPB. [sich beugen, neigen]. Mynd vagy meg horgadeok, naponkeeth zomorwhan megyek vala (KeszthC. 92). Een test-mnek terheewel meg horgadottol yaarok (FestC. 391). Fő uen, ky az ő hataban megh horgat (KazC. 94). Az aszszonyi-átat meg horgadot vala: mulier erat inclinata (Helt: UT. 88). Az angustai confessiónak meg horgadott tamitása (Pázm: Kal. 325). Fejét hajtunk, és meg-horgadgyunk a vén ember-előtt (Pázm: Préd. 217). Hog meg-lejölhassunk, horgadhassunk (Com: Jan. 19). Nyomorultá löttöm és igen meghorgattam; járok mint egy meghorgadott (Hly: Préd. II.261). Nincs egésség a testemben; meghabborodott a szívem, és igen meghorgattam (Csúzi: Síp. 463). Meg horgattam a kőszvénytől (László: Petr. 193).

vissza-horgad. Visszahorgadt: reflexus MA. zurückgebo-gen PPB.

Horgadás: inclinatio Kr. [biegung, krümmung]. Isten az embert igényesen teremtetts; semmi bűnök horgadása nem volt benne (Pázm: Préd. 929).

Horgadoz-ik: curvesco, incurvor Kr. [sich wiederholt krümmen]. Bolond világ ez, nem jár egy nyomban, hanem idő s amoda horgadozik (Fal: NE. 6).

félre-horgadozik: declino Kr. [sich öfter seitwärts wenden, wiederholt auslenken]. Ha isten után fogtak fejevert, ve-

sik jntalmát, ha félre horgadozott szándékok, másut fizetnek érte (Fal: NA. 221). Díséretes, méltó dolgokban foglalatoskodjál emberül, bagy békét minden félre horgadozó szándék-nak (Fal: BE. 594). Előt vett útjában se nem tántorog, se félre nem horgadozik (607).

HORGAS, HORGOS: 1) curvus, incurvus, flexuosus, inflexus, insinatus, arcuatus, uncus, aduncus, obuncus, uncinatus, repandus, obliquus, transversus, limus, pravus C. uncus, aduncus, hantatus MA. krumm, gebogen, eingebogen PPB. Horgas homlokú: curvifrons; horgas lábi: curvipes MA. Horgas-szablya: harpe; horgas csatorna módgyára csináltatott: imbricatus C. Horgas fogak: dentes uncinati; horgas köröm: mugvis falentus; horgas orr: nasus aquilinus, rostrum PP. Horgas orr, mint a sasnak: nasus *aduncus; horgas szablya: acinaces PPI. Horgas orrú: rostro *obuncus PPB. Az ygassagrol el haylot horgas wt erek halarra vyzen (ErdyC. 388b). Liliomnak horgas leulein értetik az zent alazatosságh (KazC. 144). A mi horgas, egyenessé leszen: erunt prava in directa (Helt: UT. P1). Kezei és labai horgossoc valmae (könyves Kálmán királynak, Helt: Krón. 15). Mostan ez értelmeskedőket szállítom meg, az kie az ravasz okoskodásra adgyác magokat, és az Aristotelesne mondásit horgas tekeréssel oda akarná fészíteni, hogy az lel-keek halhatatlanságit tagadgyác (MA: Tan. 22). Nem gondolnak véle, horgason esséké, vagy igényessen kiromkodó bőfőgések (Pázm: Kal. 229). Minden hegy és halom meg-aláztatik és a horgasok igényessé, és a darabosok sík úttá leszenek (Pázm: Préd. 76). Horgas fog (Zrinyi. I.179). Orra, körme horgas (II.11). A vaklyos horgason néz: oblique (Com: Jan. 54). Horgas vasu lampók, csákllyák (146). Egyenes vonások, nem horgassak avagy poróczekek: non curvae aut spirales (164). Jó szerencsése valaki? ne horgas, tekergős, kandal szemekkel nézzed: fortunatus est aliquis? ne limis oculis aspicio (202). A linia, vonyas igényes avagy horgas, görbe: linea est recta vel curva (Com: Vest. 7). Csögős, bogos, horgas fák (Hall: Paizs. 58). Kinek kezében edgy igen nagy horgas kasza vagyon, ennek az ő neve halál (TKis: Pan. 64). Vargának való horgas kés (Vest-Trans. 20). Horgas út (Derk: ÖÉlet. 8). **2)** [menda; fehler]. Horgast mondott és hazugságot fogott a szent írsra (Matkó: BCsák. 400. 218). Sokat kedvez kiki magának; imen vannak a dolgoknak ítélésében sokféle horgasok, és a meg-büntásoknak mindenkor okai (László: Petr. 151).

[Közmondások]. Nehéz az horgasból egyenest csinálni (Deesi: Adag. 169). Az beszédnek az igényesse jó, s az mankónak az horgassa (Pázm: Kal. 153. Illyef: BCsomp. 296. SzD: MVir. 264). A mankónak az horgasa jó (Czegl: MM. 188).

hóri-horgas: longurio Kr. [hochbeinig, langbeinig]. Hóri-horgas nagy inas: caliga Maximii, Clementis Aegypti, Colossi magnitudine (Deesi: Adag. 3. 186). Hoszsza lábú horihorgasoc (Com: Jan. 55). Nagy hori horgas lufa philisteus (GKat: Váls. 1325). Hori-horgas padláb [magas emberre, gúnyosan] (Thaly: VÉ. II.256).

Horgas-borgas: flexuosus C. MA. [krumm, vielfältig gekrümmt]. Egyetlen, az-az, hegyes-völgyes, horgas-borgas (Pázm: Préd. 86). Horgas, borgas mondásit markodban kapnián (Bal: CsIsk. 155). Horgas borgas testű tove (Czegl: Sion. 414). Horgas borgas, tekervényes következzével bizonyítunk (GKat: Váls. 1333). Horgas borgas útak (Fal: Jegyz. 934). Döztögös, tsopotus, tsuvargós, horgas-borgas út (SzD: MVir. 452).

Horgasit: hamo, curvo, aduncus, incurvo MA. krümmen, biegen PPB.

még-horgasit: concurvo, recurvo, incurvo, curvo, hamo, hmo, aduncus, inflecto, deflecto, obliquo C. krümmen, biegen PPB. Az ow hatakat myndenha meg horgaseychad (Konj: SzPál. 85). Az íteletne igényességét régen meg horgasította

ibenee a mi ellenfene való gyűlölség (Tel: Fel. 18). Meméje nagy egy haja szálát meg horgasítani (MA: Scult. 140). A pálmák ha meg horgasztatik, annál erősebben magassan igyekeznek nőni (Com: Jan. 22).

még horgasítás: incurvatio MA. krümmung, biegun PPB. Tacorta el haghatta az e alsó felénce meghorgasítását (Corp-Graun. 102).

Horgasítás: flexus, flexura C. curvatio, inflexio MA. krümmung, biegun PPB.

Horgasod-ik: curvesco MA. krumm werden PPB.

még-horgasodik: curvesco MAL. pando PPB. [sich krümmen].

Horgasos: kebeles; sinuosus Major: Szót.

Horgasság: curvamen, curvatura, flexio, obliquitas, pravitas C. curvitas, aduncitas MA. pravitas PPB. bug, krümmung, krümme PPB. [schieflheit]. Marianak semeyhen semmyneane anyorgas anagi horgasság nem volt (ComC. 53).

Horgasul: curvesco C. krumm werden PPB.

még-horgasul: incurvo Kr. [sich krümmen]. (Csúzi: Tromb. 59. Kr.).

1. **Horgász:** haniota MA. MAL. [augler].

2. **Horgász:** 1) hamo piscor MA. capto arundine piscis, piscis *vello ex aqua PPB. mit der angel fischen PPB. **Horgászok:** haniotae C. *Horoggal ablakon horgászó lopó: fur uncinarius, hamularius PP. 2) [capto, venor; suchen, jagen, nachjagen]. Miért jársz az árnyék-után? mit horgászod a szeleket? (Pázm: Préd. 94). Ittis heitában horgásztál (Zvon: PázmP. 4). Az könyveken pintz horgásznak (MouOkm. XIX.17). Beszélésben való kedvességet kapdos, horgász, keres (Com: Jan. 162). Sz. Ágoston könyveben horgász (Matkó: BCsák. 41. 226). Kik a világi jókat horgászsáák (Hall: HHist. II.219). Némelyek mód nélkül horgásznak a böcsületben (Fal: NE. 31). Ha ebből radászd, horgászd finom böcsületedet, merem mondani, még eddig se a böcsületnek, se a gyalázatnak igaz képével nem szerkedtél meg (Fal: NU. 305). Az hívság tündér kepekkel áldadozik előttök, és szeleket horgásztat velek (Fal: BE. 596).

[Szólások]. Aranyhoroggal horgászni: aureo piscari hmo Decsi: Adag. 95. MA.).

ki-horgász: expiscor, aduncis ungvis extraho Kr. [herausangeln]. (Com: Jan. 185).

Horgászás: piscatus hamtilis PP. das fischen mit der angel PPB. [angeln]. Emberek kedvének horgászása (Toln: Viaszt. 20).

Horgaszt: curvo, incurvo, flecto Kr. [bengen, krümmen]. Nyak sugorétva, horgasztva iár (Com: Jan. 51).

alá-horgaszt: declino, deprimo; abwärts wenden, nieder-schlagen. Ala horga[s]ta semeldekét: snperclia depressa NémGl. 376.

föl-horgaszt: [sursum curvo; aufwärts krümmen]. Mikor azt mondtam, hogy az aszszonyi fő-rend reá-visellye magát, nem az vala szándékomban, hogy fel-horgassza órrát, össze rántozza homlokát, borzassza szemöldökét és valami savanyót huuyorítson (Fal: NA. 187).

lő-horgaszt: [inclino; beugen]. Előttök magad le ne horgasd (Born: Ének. 82).

még-horgaszt: pando, inflecto C. [sich] biegen, bücken PPB. Meghorgasztattanak ez vilagnac halmi: incurvati sunt colles mundi (BécsC. 273). Ilatokat meg horgaszad: dorsum eorum incurva (KeszthC. 193). Meg horgasztak een lelkemeth: incur-

vaverunt animam meam (165). Szomorkoduan meg horgasztom magamat (Szék: Zsolt. 32). Meg horgasztuan magat, imadgya az öntöt boriut az pusztában (ÉszT: IzAny. 85).

Horgasztás: inflexio C.

Horgaszthatatlan: inflexibilis C.

[Horgit]

még-horgit: [flecto; krümmen]. Megh horgéttya szömlődöket (Lép: PÜik. I.233).

Horgoeska, horgaeska: hamulus C. MA. kleine angel PPB. Clinaly ötven arany horgatskatis: circulos aureos (Helt: Bibl. I. Oo3). Czinaly ötven arany horgoezkákat mindenie kárpitra: anulus (MA: Bibl. I.72). A ruhác kaptsoekal, horgatskäckal fizettetnee össze (Com: Jan. 100).

Horgol: 1) inunco MA. mit einem haken hineinziehen PPB. 2) [inclino; hünneigen]. Még azoktól is, kik Ferdinand-hoz vonnának és horgolnának is, királyságra választatott (Szal: Krón. 12). A szamosujvári vitéző nép is inezeknek példájokra horgolván, perseverálnak vala (348).

vissza-horgol: [revertor; zurückkehren].

visszahorgolás. A kik a fejedelemhez visszahorgolásra elkészítettett elmével volnának (Szal: Krón. 448).

[Horgul]

még-horgul: incurvor Kr. [sich krümmen] (Lipp: PKert. I. 174. Kr.).

HORPAD: deprimor, cavor PP. niederwärts gedrückt werden PPB. [eingedrückt werden]. Horpadui kezdett a vas derék testeken (Fél: Tan. 23).

be-horpad: concavus fio SI. in cavum delisco Kr. [eine vertiefung bekommen]. Az kemen kev legottan be horpada (ComC. 299. Pethő: Krón. 38).

ki-horpad: [convexus fio; sich auswärts krümmen, einen höcker bekommen]. Hata ki horpadot vala (könyves Kálmán-nak Helt: Krón. 45).

lő-horpad: [deprimor, cavor; sich senken, einfallen]. Oda semmit sem szabad ragasztani, a hol az artza valami kis völgyskére le horpad, mert, mint a poéták mondják, ott lakik az Ámor (Fal: TÉ. 798).

HORPASZ: 1) csappant, éhség miatt telohadt SzD. emaciatus, extenuatus, macer SI. [abgemagert, mager]. Ne ízd el azokat a legyeket, a kik már jól laktak, mert azok helyett más horpaszok jönnek (Hall: HHist. II.79). Horpasz és ösztövé tehenek (Matkó: BCsák. 2). Esztelen, horpasz, zúp, orbántfogta eszű (SzD: MVir. 133). 2) [ingenven; lende]. Ugyan keményen meg-szorótván a két horpaszt, molskos szókat okádozodik (Pós: Válasz. 20. Gyöngy: Csup. 41).

HORPASZT (holypaszt Kem: Élet. 110): deprimor, cavor Kr. [eindrücken, vertiefen].

be-horpaszt: ∞ A kit (a madarász) az ő tintzára vehet, bizony annac kitépi a szárnyát és be horpasztja [így] a feiét (Helt: Mes. 86).

HORTYAN: ronchum excito Kr. [schnarchen].

[Hortyant]

még-hortyant-ja magát: ∞ Meghortyantya magát a tők (Pós: GBot. 5). De mikor illyen módon declarálni a dolgot a Sumás Választétel, meg-hortyantá magát a Bonásus (Pós: Válasz. 134). Magát meghortyantó és nagyokat fosó (Sámb: 3Fel. 737).

HORTYÉ: [ronchus, stertor; das schnarchen]. Nag hortiel-al alusznak (Mel: Jóh. 79).

HORTYOG (*hortyogás*? Gyöngy: Cup. 18): ronchisso, sterno C. sterto MA. sehnarchen PPB. [röcheln]. Hortyogva aluszom, alva hortyogok: sterto C. Urvnk aluwan hortyog (SándC. 27). Fygwon az magas kereszt fan kenywes zemeyddel, hortyog törkayddal (ThewrC. 211). Markalf szunyodok es kozde hortyogni (SalMark. 17). A ki a bolondnac szól, a hortyogo emberne szol (JézusSir. F7). Illy reñne hortyogo ellonséget mint kellyen meggyőzni (MA: Sault. 253). Guttur stertit: a tortk hortyog (Com: Vest. 35). Békételenül bömbög, hortyog, haragszik Sámbar (Matkó: BCsák. 260).

Hortyogás: rhonchus, sternuatio, stertor C. rhonchissatio; das sehnarchen PPB. Tetete magát igen melyen alonny hortyogással es zúgással (VirgC. 82). Az ő (ló) orránac hortyogása (Kár: Bibl. I. 537). Az halálhozó álombéli hortyogás: stertor letalis (Com: Jan. 211).

Hortyogdogál: [sternuto; sehnarchen]. Hortyogdogalva aludogálhac (MA: Tan. 158).

Hortyogó: stertor, rhonchissator; sehnarcher PPB.

HORVAS: [?] Peruenit meta ad finem [viae] Horuasuth vocatae 1275 (CodPatr. IV.54). Locus Horuasegres 1371 (ZichyC. III.419). Horvus fejjű, szabad nyelve vagyon (LevT. II.291).

HORVASZT

ki-horvaszt: [excido, exstirpo; aushauen, entwurzeln]. Az ujonnan plántált fiatal kevés ütközettel a földből kihorvasztatik (Illy: Préd. I.352).

Hóstát (*hoffstattyát* Göres: Máty. 52. Helt: Krón. 6. *horstát*: suburbium; vorstadt Nom. 28. *hosta* C. *hostádac*, hostaggyai Kár: Bibl. II.134. *hóstádab* Zrinyi: ASyr. 53. *hóstád* PP. *hostáncz* Thaly: Adal. II.349. *hustal* JordC. 193. 316. az *osthathra* LevT. I.15): suburbium Ver. MA. PPB. vorstadt Adáni: Spr. PPB. Hóstátban lakó: anteurbanus PPl. Hostak: suburbia; hostabeli: suburbanus C. Paranczollyaa, hogy az lonitaknak teegenek reozth ew erekseeghekből, varasokath lakodalomra ew hwtalywal [igy]: urbes ad habitandum et subrbana eorum (JordC. 193). Hathwan egeoz varasok ew hwtalywal (316). Micoron a városnac hostatta előtt elől talalta volna, legottan meg vacula (DehrC. 568). Gommorranak hostattából ő nekik zöleiek merges zölő (DöbrC. 255). Közel Colosvárhoz, ezac nem a hostatba (Helt: Krón. 6). Sárornak minden hóstátiban: in cunctis suburbanis Saron (Káldi: Bibl. 356. 357). A varadi hóstátban (Pethő: Krón. 151. 242). Kaptác az városokat, és azoknac hóstátit; et suburbana (MA: Bibl. I.206). Hostátoccal (suburbii) a város szélesítetté (Com: Jan. 123). Beérének azért Pozsony hóstátjában, szállás mutatatték kívül egy majorban (Thaly: Adal. I.26).

Hóstáti: suburbanus PP. PPB.

HOSSZ. Hoszsza: ejus longum, ejus longitudo MA. länge an etwas PPB. Ky fezytenek kereszt fanak hozyba es zelero (Gömc. 105). Vallara adak a korozfat, melynek hozza tizenötöd lab nyemni (WeszprC. 95). Mikoron két szantó földni hoszsúzára egymáshoz volna a két sereg (Helt: Krón. 88). Szent Simont hoszsúzára kettő förszletet (Helt: Bibl. I.63). A hossza haromszáz sennyi legyen: trecentorum cubitorum erit longitudo arcae (C3). Szakaszzatoc huszonöt ezer sing földet hoszsúban, és tíz ezert szélében (Kár: Bibl. II.151). Négy szegletesen hoszsúra száz száz ember álljön (Zvon: Post. I.554). Azzal torjesztették szélit hosztát tudományoknak, hogy a romai ecclesiát sok hazugságokkal gyűföltették (Pázm: LuthV. 123). Szélire hoszsúzára mely hertelen növe (Matkó: BCsák. 7). A házum négy ké falból áll; azon egy fa táblás ablak, azon a szél mind szelire, mind hoszsúzára bojthet (Mik: TörL. 21). A petrezselymet nem hoszsúzára metéli (Szakácsmest. 13). Nyargal a tábornak hoszsúán (Könyi: Hrkom. 35).

Hosszá: [din; lange, lange zeit]. Kiben mikoron hozia gétrettetne, égmast onzollakuala erőssen meghalnioc: in qua cum din erneiaretur (BécsiC. 86). Nem oknalkél halastotta hossza edicőségös gömböcét (TelC. 30).

Hosszáig: ∞ Az hozaihi valo tyztasagh tartas hasonlatos az zyzeseghez (VirgC. 30). A hoszaiglan valo keuanat buzgosagoshan zoretotneyc (TelC. 31). Mikor eső vagyon, es erőssen eszie az öker, hoszszáig tart az eső (Cis. G2).

Hosszadalmas: prolixus Kr. [lang, langwierig]. Meg nem unakodik a hosszadalmas várásban (Fal: UE. 395).

Hosszányi: [alicuius longitudinis; von einer gewissen länge]. Az egész teleken hosszányi kortem légyen (Bethl: Élet. II.252). Mikor egy szanto föld hoszsányi volhane Eplratatol (Helt: Bibl. I. R2). Ódala 80 höld föld hoszsányira vólt (MA: SB. 261).

Hosszas: [longus, valde longus] prolixus; lang, lang und breit, weitläufig PPB. Hosszas nyavalya: morbus tenax PP. Erős és hosszas futó lovok mindnyájoknak (Hall: HHist. III.114). Hosszasz panaszoknak végét nem várhatta ember (175). Midőn várná az gyortyáknak meggyjntát, hosszason nem akartak azok meggyhni (ErdTörtAd. I.19). Ugyancsak fogason viseli magát az hosszas es unalmas tél (Monfrók. XVIII.16). A királyné aszszonyauk friss életet, hoszszas országlást (Biró: Préd. C2). Hosszas türedelem (Fal: Jegyz. 934). Holdban ha laknac-e, vagy az csak pusztá föld, gömbölyű, vagy hosszas ez és amaz alföld (Orczy: KöltH. 56). Valylyon hoszszas lesz-e hiretek, nevetek? (85).

Hosszasit: prolongo, protraho, produco SI. [verlängern]. Életem meghosszszasztatott (Bir: LPar. 92).

Hosszat: 1) per longum Kr. [längs, entlang]. Uteza hoszszt: per longum plateae, per totam qua patuit plateam (Vajda: Kriszt. II.181. Kr.). 2) [longitudo: länge, langseite]. Ha az kert hoszabb, hogy sem mint szélesobb, hosztattával nap-kolotról upnygút felé fordittassék (Lipp: PKert. I.12).

Hosszattába: per longitudinum; nach der länge Pesti: Nom. 91. Holot veszse mayd húsz férfiu, egy felszűntő földni hoszsztában (Helt: Bibl. II.137). Az ló kapta tetoyét valami rezzel süsd meg három helyen hoszsztába az körmére alá (Cis. P). Magyar orszagot is mind hoszsztába elrablanák (TörtT. IV.222). A fiatal fiáknak külső heját hoszsztában hasitsák-meg (Lipp: Cal. 5).

Hosszattára: ∞ Mind az öt Buda-utca, mely utcák sz. Gyergy piaczától fogva hoszattára szombatkapuig valának (Monfrók. III.61).

Hosszu (*hoziu* BécsiC. 178. *hozyo* JordC. 422. *KoszthC.* 270. *huczu*, *huzu* EhrC. 3. 122. *huzu* TilhC. 50. *huzo* 9. 51): longus, oblongus, prolixus, procerus C. lang PPB. Hoszszu ember: longurio MA. Hoszszu-gömbölyű: teres; länglich-rund Com: Vest. 8. 148. Com: Jan. 161. Hozzoumezew, campus 1217. Hozumezew, campus 1256. Hozzaparlak, terra arabilis 1258. Hozwimezew 1299. Hozomezew 1351. (Czinár). Possessio Hozumezew 1342 (ZichyC. II.23. 21). Terra Hozumezew 1357 (III.56). Kezdo gondelyi zent Ferencben ezylygnak huzzw zennedetitt (EhrC. 3). Huzu zerbezodet tewrlwyte (122). Es mert ma mende-nikről mondani hoziu, éac azt akarom (BécsiC. 178). Hozyw vitra menee: peregre profectus ost (JordC. 122). Irgalmas wr hozyw nyomw (longanimis) es ygen kegyelmes (KoszthC. 270). Valanak ez zent atyanak hozyw kezey (DomC. 127). Az időnek huzo nota (TilhC. 9). Tyteket az hozu bewytek meg ewtzweryezenek (VirgC. 122). Hoszszu ideiglen valo nianalia (Fél: Tan. 507). Hoszu volna az te karomlo szavaidot elő hoznom (MNYil: Irt. 197). A napoknak hoszszu voltáig (Illy: Préd. I.205). Kinek vagyon dolga és szorgos munkája, nem hoszsú annak az nap (Kisv: Adag. 371).

[Szólások]. Hoszzú mint a sz. Ivány éneke: prolixus Iliade MA.

[Közmondások]. Az aszszonyiálatocnac hoszzu a háioe, de igen rőnd az eszee (Helt: Mes. 403). Hoszzu emberbe ritkán nagyon bős: amens qui longus (Deesi: Adag. 205). Ritkán láttam hozzu embereket, hogy bőleziék lőttek volna: raro vidi longos sapientes (Bal: CsIsk. 166).

Hoszzan: longum, prolixo, producto MA. longe; weit und lang PPB. Hoszzan alá-fűsült: propexus PPB. Igen hoszzan: perlonge C. Ha hozyan kirtelendez, hat mynd az eghez labor lyndwlyon akkoron (JordC. 136). Wylag zeerthe hozzan ees zeeldőn (CzechC. 45). Hoszzan nyúlt tagjai vóltak (Pázm: Préd. 135). Hoszzan járvala: ibat in longum (Ily: Préd. 286). Hoszzan megpróbálta (80). A hoszzan nyújtott beszédből sok megy félre, és vész (Fal: CE. 419).

Hoszzabb: longior Kr. [länger]. Ezec hoziában vezec az itéletét (MünchC. 97. BécsiC. 25). Hoszzabban vonszác az kűrtelést: insonnerit vox tubae longior (Kár: Bibl. 1.197).

Hoszzabbatkáiban: [longiusculum; ein wenig länger]. Más társod, ha néki hoszzabbatkáiban felelné, szoszaporításac tartya (Pós: Válasz. 250).

Hoszzabbít: perlongo, elongo, produco MA. lang machen, verlängern PPB. (Zrinyi II.136).

el-hoszzabbít: ∞ E latas elhoziabeitac napokra (BécsiC. 160).

még-hoszzabbít: praelongo C. prolongo, elongo MA. verlängern PPB. Még-hoszzabbítani életét: *unpliare aetatis spatium PPl. (Káldi: Bibl. 296).

még-hoszzabbítás: productio C. prolongatio MA. verlängern PPB.

Hoszzabbkább: [longiusculum; etwas länger]. Noha hoszzabbkább, de nem sajnálom a tanulók kedvéért leírni (Pós: Igazs. 1.169).

Hoszzabbod-ik (hoszzabbadni? KDebr. 1619. C5): longesco Kr. [sich verlängern] (Pázm: Préd. 101. Kr.).

Hoszzabbság: major longitudo Kr. [grössere Länge]. Ebben a rövid órában, mellyet az isteni szolgálatnak szokatlan hoszzabbsága enged, jer, tekintsük-meg a három dolgot (Pázm: Préd. 99).

Hoszzabbul: longesco MA. lang werden PPB. Az én életemne hoszzabbulását kívánnám (MA: Bibl. 1.451). Hoszzabbolyon élete (V.10).

még-hoszzabbul: longesco C. [sich verlängern].

Hoszzacska: longiusculus C. longulus MA. ein wenig lang, ein wenig länger PPB. Asphodelus liliacus hoszzacska fől nő; a gyökere a kin szaporoszik, sok őszve főzött, mint az retkecskék (Lipp: PKert. 175).

Hoszzit: [prolongo, produco; verlängern]. Embőrne életet hozzeyta (GuaryC. 53). Hozzeytotaak w kegyethlenségeket: prolongaverunt iniquitatem suam (KulesC. 228).

még-hoszzít: ∞ Embőrne életet meg hozzeyfa (GuaryC. 52). Bőnőők meg hozzeytak magoknak alnoksagokath (WinklC. 175).

[Hoszzúd-ik]

még-hoszzúdik: prolongor [sich verlängern]. Eeu lakasom meghozwydeth: incolatus meus prolongatus est (KeszthC. 376).

Hoszzúka: oblongus PPB. longulus, longiusculus SI. [länglich]. Az egészből és a vágatékából való hoszzúka (ACsere: Enc.

63). A borsfának gyümölte hoszzúka vagy gömbölyeg (224). A szilva fa levelei hoszzúka kerekdedek, gyümölteis hoszzúka gömbölyeg (227. 238). Hoszzúkán sütötték a zsenlyét (Béhl: Élet. 285). Feir tiszta hoszzúkákból ruháskát-is köll a bérmaundónak készíteni (Biró: Angy. 267).

Hoszzúkás: longulus, longiusculus Kr. [länglich]. Hoszzúkás tábla (Lipp: PKert. 130). Az atracélnak magva hoszzúkás, rovátkos (86). Páris-alma, egy kevesé hoszzúkás, bor ízű (III. 143).

Hoszzúl: [prolongor; sich verlängern, lang werden]. Hozywlyanak ty eelő napyd az felden, kyn erokesedny akartok (JordC. 215). Hoszzult szakállokkal, borzatt hayjok (MA: Tan. 1265).

még-hoszzúl: ∞ Én ydegen földén nevelésem meghozwla: incolatus meus prolongatus est (Nyirkálai XII).

Hoszzúság, hoszzaság (hozyassaga JordC. 926. hoszzaságát Dáln: Flor. 343): longitudo, longinquitas, prolixitas C. Länge, weitaufgigkeit PPB. Tanollad meg hol lőgőn őgembő életne ees iozagnac hoziúsaga (BécsiC. 104). Eleeteth kero twled ees napoknak hozywsagath (KeszthC. 36). The zent tagydat az kereztfanac altalsagara ees hozzwsagara hwlzálak (GyöngyC. 12). Mykoron az te testődnac hozzwsagaban az kereztfan tőt fvasokra eleg nem volnal, sermetet sebeydhez adnak (KrizaC. 17). Szép férőu vala, közgő hoszzuságu (Helt: Krón. 105). Lehetetlen, hogy valaky az ő testének hoszzuságához egy singnyit adhasson (MA: SB. 135).

HOTTÓ: [interjectio]. Zeng sáros városunk ostor patfogistól, iszonyú a zörgés az abroncoszástól, nyugta nincs senkinek nagy kiáltozástól, tsz, hajs, tsli, hottó, hordókad bordástól (Orczy: Költ. 71).

HOVÁ, HOVA: 1) quo? quonam? C. quorsum? MA. wohin? PPB. Hová löl el? quo abiisti? quorsum recessisti? PP. Assirosocnac kénéc megtartac őtet, monduan: honnat iöz auag houa még? (BécsiC. 32). Hova menyek ees hova füssak el the zyned elewth? (KeszthC. 382). Hol vagyon az innep, melyet ternk, es mynd az nagy vigassag hova ment? (DomC. 206). Legiek zabad vele, kinek adom es hova tezem (VirgC. 27). Hők viszlanak szósága. Elhoua megy? (Helt: Mes. 460). Hova valok? honnét jőttek? (Matkó: BCsák. 63). **2)** [relativum: quo; wohin]. Menywnk oda, az houa indultok (VirgC. 60). Oda bajol szíve, a hová néz szeme (Pázm: Préd. 1103). A hová te befész, onnan nehezen térsz, oda ragadsz mint kéreg (Balassa: Költ. 159). **3)** [hová+annál: quo+eo; je+desto]. Meeg halalokis houa szőnyűb a hinekne, annial nagyob fel magasztalosokra lesz (Born: Préd. 24). Houa hatalmasb vagy, annial (DietaGr. 11). Hová mélyeb, annál nehezb; hová inkább, annál nagyob (Lép: FTik. 203). Ez világi élet, houa tonáb élünk, annál gonozb (Mik: ÖrkÉ. 38). Hová bővebben predikáltatik a te szent akarotod minékünk, annál kevesebb foganttyát látyunk (Szok: Balzs. 174). Az léány és aszszonyiálat penig nem kőszönt sem ifiat sem vénét, hanem hovt kevélyben lphet, ugy megen el az ember előt (SzCsomb: Utleir. 94).

[Szólások]. Idesthova, ky thyszara, hova cletenek keresesere ky ozlotthak (RMNy. II.76). Hová legyek? ah, quid agam? quo me vertam PP. O zerelmes atyamfyya myth te gyewnk, hova leggyewnk? (ÉrdyC. 524b). Hova legyee én? ego quo ibo? (Helt: Bibl. 1. 83). Hova legyen szegény, nizezen reménsége (Vás: CanCat. 270). Houa lehet vudokasgob dciog emel? (Mon: Apol. 395). Hová lebet világosb mondás mint amaz? (Pázm: Kal. 510). Hová lebet úndokab' őltözet, mint a fajtalanságnak tisztátalansága? (Pázm: Préd. 84). Hová lebet nagyobb titok a sz. háromságról való tudományál? (Pós: Igazs. 1.128). Houa kyanhacz ennel nagyob bizonsag tetelt? (Vás: CanCat. 554). Hova lebet nagyobb tisztelet, mint az angynli karoknak seregiben számláltatni? (Biró: Préd. 117). Embemnek

fiának ninczen hova feyet lehaithani (VirgC. 32). Nem tud hova menni (Helt: VigK. 2). Nem tudne hová lenni, hanem ez te rád néz az mi szeméire: hoc solum habemus residui, ut oculos nostros dirigamus ad te (Kár: Bibl. 1394). Keservében nem tud hová lenni (Fal: TÉ. 652). Hová hamarabb: quo ocius Kr. Ez level vívőtől hova hamarab lehet küldje meg emmekem az menedeket (LevT. 44). Hova hamarabb gyalogja után siet a háló helyre (Szal: Krón. 89). Hova tovább: magis ac magis, quo magis, quo longius, quo diutius MA. Az szent lélek által mi hova tovább, inkább megtisztítatane (MA: Scult. 452). Az rab szabadságát várja; a fejedelen hava [így] tovább a sok gondokba való bé merülését (MNyl: Zsolt. 50). Midőn a szent írást szorgalmatosan olvasna, es hova tovább mind jobban eszebe venne, hogy... (HollPréd. 4). Mert hova-tovább nagyobb-nagyobb szükségre való jutásomat nem tagadhatom (MonIrók. XXIV.581). Hová tovább mind többek tenisznek (GKat. Titk. 275).

akár-hová: quovis, quoquo C. quocunque, quolibet MA. wo nur hin, allenthalben hin PPB. [wohin immer]. Mykoron zent Damascos akár hova ki megyen vala az elstromból, taltat myudeneknek mongya vala istennek jgyet (DomC. 118). Arra lyra az wrat [a vádaskodó szolgá], hogy Esopust neky adna, akár hova tenne (Pesti: Fab. 2b).

más-hová: alio, aliorum MA. anderswohin PPB. Más-hova való: extrarium C. Ha ki gonoszat akár tanolni, bár ne menjen máshova érette, hanem csak az táborba, elég gonosságot tanolhat (RMK. 1340).

sé-hová (sohava RMNy. 112. *sohavá* MA: Tan. 156. *sohava* Ver: Verb. 208. *sohova* TelC. 232. *sohova* LevT. 340. *sohová* Kálbi: Bibl. 328. GKat: Titk. 128. *sohavá* Hall: Paizs. 512. *sohuva* KTör: Ján. 19): nusquam MA. nirgendhin PPB. Sohova el tawazyk vala: non recedebat (JordC. 71). Nem megőn sohova (DebrC. 136) Sohova a helyről nem hemőldődött vala (TelC. 232).

vala-hová: 1) aliquo, quopiam MA. etwa-hin, irgendwohin PPB. Valahová uszok: adno C. 2) [quocunque: wohin, wohin immer]. Valahova menendez mege: quocunque perrexeris, pergam (BécsiC. Ruth. 1: 16). Könnetec tégedet valahova mégy: sequar te quocunque ieris (Helt: UT. Ró). Oda haita vízi valahova akaria (Mel: SzJán. 422). A tetít megőli, valahova kened is (Mel: Herb. 156). Valahová mentek, legelsőbbben is azt mondjátok: békeség e háznak (Bíró: Ünnep. Cb).

HOZ (hoz Komj: SzPál. 220): 1) fero C. porto, adfero, veho, adporto MA. bringen, herzubringen, tragen, herzutragen, führen PPB. Szóm előbe hozom: exhibeo C. Hoztatyk eleybe egy erdeviges ember (ElrC. 60). Hoztonak (apportavimus) nektek kenyeret es bort (105). Étkoc hozattanak nala: inferobatur (BécsiC. 48). Ez azzon meg hala, (és a vitéz) mas feleséget hozza (GuaryC. 41). Hozanak hiv neky ég neema embert: obtulerunt ei hominem mutum (JordC. 381). Az vasarrol hozotban nem ezelek: a fero non comedunt (176). Hoz ede the kezdet: affer manus tuas (699). Hozattanak Sykhemben: translati sunt Sichemum (727). A myt az zerencha hoz (ÉrdyC. 654). Peldak, kik nekuk lokli vígaságot hoznak (VirgC. 99). Étketh hoztak eleykben (111). Mutacz edessegőt es hoz keserűsegeket (NagyszC. 21). Hozá öktet az emberlőz: adduxit ea ad Adam (Helt: Bibl. I. A4). Aazt [a lirt] hozie, hogy... (Helt: Krón. 188). Meg szabadultae az földökletől, a kit a sidokra hozot vala Mardocheosra való gyűlölségből (Szék: Krón. 53). Annak örüllinye hogy ha az eszaki szél fűdögal, mert bővséges ezendes esztendőit hoz (Cis. E). Im hól vazyoe szem eleibe hoztam magamat (Zvon: Post. 1569). A vénség ősz hajjakat hoz (Com: Jan. 45). 2) fero C. produco MA. [herzubringen]. Az élő fak veszszőket igen idején hoznak: arbores

*citant palmites PPB. Fel newt vona, es gymekzet hozot vona: fructum fecisset (JordC. 394). W giermeket seremnekwl zile es hozza ez vilagra (VirgC. 32). Magzatot istentől földösségősen kennec vala hoznioc (TelC. 43). Hozzon a föld ő magaba maghozo fluet: germinet herbam virentem (Helt: Bibl. I. A). Hozza a föld gyenge füveket: protulit herbam virentem (MA: Bibl. I. 1). Az ördög nem hozhat lelkes állatot (Hly: Préd. 1253). 3) [vorbringen, anführen]. Kynek tanwsaga melle ha yngen teb yrast nem hoznank oes (ÉrdyC. 601b). Kyról nem zlyseogh sok byzonságot hozny (615). Némellyec erre hozzác imez Christus mondását (MA: Scult. 50).

[Szólások]. Az ő írásoknak a kolmatossága nem hozta, hogy ezekről szollának (Pázm: Kal. 617). A mint a dolog hozta magával: pro re nita; a mint a matéria, vagy dolog hozta: prout causae iacessierant PPB. Ahm az föld hozza, az vadazástól sem tiltatok magatokat (Bal: Csisk. 33). Azon a helyen légyen mindenec öröksége az holott a sors hozza (Kár: Bibl. I. 153). Így hozván a szerencse: sic *adgubernante fortuna PPB. A papi gyűlés, ha a szükség úgy hozza, egy hétig-is tartson (Bod: Pol. 69). Valamit az törvény hoz, eljár benne (RákGy: Lev. 74). Ily szókat ott ejte szomorúságban, hogyha hozhatnája asszont ü bánatban (RMK. 1136). Christus hozza egészsegebe az embert az istennel (Mel: SzJán. 538). Aaront a népnek gyűlölségébe igyekezőnek vala hozni (Hly: Préd. 11212). Gyűlölségbe hozták a győnyörködést, megunták: hinc voluptati *adinventum est odium; valaküt gyűlölségbe hozni: invidiam alicui conflare PPB. Engemet isten karagájában hoztál (19). Kinek így hozzák kétségekben írását (Czegl: Japh. 162). Es az ország ily nagy megmutatott hősege kétségekben ne hozóljék (Mon. Okm. XV.45). Magokat ilyen kővelben [szerződésbe] hoztak (RMNy. II.115). Az én alattam valókat olly rettegeésbe hozták; nevétségekbe hoztak egyéb keresztény fejedelmek előtt (Bélok. 186). Emyi sok szépséget számban sem lehet hozni (Szentm: Kalm. 11). Hogy mind a keresztényi hithöz hozhatna a magyarokat (Helt: Krón. 29). Békessegre hozom: paco C. Bekessegre hozza az zent anyalokat (ÉrdyC. 536b). Szermes véteket dél színe hoz, és szem-eleibe terjeszt (Pázm: Préd. 15). Molly orvossággal élven a szolga, elébbi egésségére, és szépségre hozza a király leányát (Hall: Illist. II.161). Az ő életét gyanságra hozhattuk (Hly: Préd. 1255). Az isten igaz esme-reire hozna (Born: Préd. 263). Ez vylaguk vezedelmedwl valazian, hozot keresztýenségre (VirgC. 3). Hogy ha a magyarokat a romai keresztýenségre hozhatna (Helt: Krón. 26). Hogy azzokat az Bonfinius rhetor szép rendre hozhatna (Előb. 1). Szám-adásra hozza minden tselekedetűket (Pázm: Préd. 3). Pogányok valánk az régi időben, de az isten hozza ily szerencsére (Thaly: VÉ. 150). Nagyon diekednek a mi szomszédink, hogy az megigazulásról eltemetett apostoli tudományt ők hozták ujoman verő-fényre (Pázm: Kal. 741). Cain áldozatot hozza az vrne a földne gyümölcseiből: offeret de fructibus terrae munera domino (Helt: Bibl. 1132). El alut, alhatatlanságot el fáz, almat hoz szomedre (Mel: Herb. 60).

alá-hoz: deferro, porto deorsum Kr. [herunterbringen, herabführen]. Az wr isten alaa hozta ewket az vyzón (ÉrdyC. 528b). A romaiktól hozza alla az ő eredetét (Helt: Krón. 51). A listet nazi commode layon hoztak alla a bodrogon (RMNy. 11264). El küldö a Bvda neufi szolgait Nitraba, hog omat a Vazult az ő rakonságot hamar alá hozza (Szék: Krón. 162).

be-hoz: 1) infero, ingero, introduce C. introduce Helt: Bibl. I. 13. hűneinbringen PPB. [hereinführen]. Teghed kysded korodban hozza be eede hozyank (ÉrdyC. 310). Almanak lata-saba yntendw vala, hogy az Cornelius Centurioth az kórvázthyen

helybe hozná, fogadna (Komj: SzPál. 21. 2) [cito; anführen]. A be hozot helyekre ezt mondom (Czegl: MM. 87).

[Szólások]. Ila a szükség bé hozza (Pázm: Préd. 794).

behozatal: [illatio, introductio; das hereinbringen, einführen]. Az borok behozatalátul csak vegyék el elméjeket (Nyr. XIV. 463).

egybe-hoz: conduco C. [zusammenberufen, versammeln]. Az Ecsus fejedelem egybe hozta a római hadat (Helt: Krón. 16b). Egybe hozza a nyomorúság az embereket: conciliant homines mala (Deesi: Adag. 88).

eggyűvé-hoz: ∞ Azokath es egygye kel emekem hozom, kék nyenezek ez nyaybol: illas oporet me adducero (JordC. 662).

el-hoz: 1) defero, affero, apporto C. adduco MA. adveho; juttatni PPB. Elhozza Madiannac minden fiát (BécsiC. 13. 23). El hozwan feyeet az lemnak adata: allatum est caput ejus et datum est puellae (JordC. 398). Hozza el vele Antyochyaban (747). El hoztak az etketh (VirgC. 111). Én alig várom isten elhozza kdtet (LévT. II.253). Az pénzt is el még nem hozták (RákGy: Lev. 25). Isten elhozván az oda be való hadainkat, könnyebben juthatvánk ezekhez (248. 2) [pario; gebären, zur welt bringen]. Mért hozj penisz az azzonj allat hasas, megh kel waruj, hogy az gjermekek el hozza (RMNy. II.267). Akarmelly nagy vétékért sem ölik-meg a nehézkes-aszszonyt, hanem halálos fogságban őrizik, míg elhozza gyermekét (Pázm: Préd. 27).

elhozás: [partus; geburt, niederkunft]. Mint a szálló-aszszony el-hozását: úgy várják fiú állapattyuk tekéltettségét (Pázm: Préd. 111).

elő-hoz: 1) depromo, expromo, propo C. profero, affero, adduco MA. hervorbringen PPB. [vorführen]. Hozz egy bizony-
ságot [tanút] elő, kinek hiteles legyen a szava; melyet midőn elő hozott a káros ember (Hall: HHist. II.209. 2) commemo-
ro, repeto MA. wiederholen PPB. [erwähnen, anführen]. Melesen hozod-elő: lepidie memoras; mikor nékem a beszéd közben elő-hozta volna, hogy Asiaba akar menni: cum mihi in ernone injecisset, se Asiam visere velle PPB. A tanító tudom-
ánnt hoz-elő: proponit; trüget vor Com: Vest. 73. Egy byzon-
eldaat hoz előwe (ÉrdyC. 526). Az engnem zeretőket eu ees-
eretőm, kynek byzonsagara az zent apostoloknak mondasokat előwe hozwan (406b). Ha az Christusnac mondását hozna elő
Tel: Evang. I.104). Hozz egynebany helyeket elő (Mon: Apol. 17). Hogyha istennek igéje elő nem hozattatik (Jly: Préd. 179). Azon helységnek szokását és erkölcsét hozza elő (Fal: TÉ. 770).
3) [produco; hervorbringen]. Előhozattott: productus C. Hozzon elő a föld elő állatokatt az ő nemec szerint (Helt: Bibl. I. 42).

előhozás: 1) citatio, depromtio, prolatus MA. vorforderung, ürbringung PPB. 2) [mentio; das anführen]. Mire való az
asnac elő hozása nalatoc (Mon: Apol. 286). Belarminus Vitta-
ernis elő hozása szerint azt mondgia (Zvon: Osiand. 2).

föl-hoz: adduco sursum MA. sustollo, tendo PPB. [herauf-
bringen].

fölhozás: eductio, sublatio MA. herzuführung PPB. [das
eraufbringen].

helybe-hoz, helyébe-hoz: [reparo; herstellen, gutma-
hen]. Viszsa-mondgyad hazugságotat, és előbbi jó hírét nevét
el-barátotnak helybe-hozzad (Pázm: Préd. 634). A tyukfiak
zaporodása az el mult esztendő fogyatkozásait helében hozza
Klécs. 1666. C3).

helyére-hoz: ∞ Mindeneket helyére hoz: restituet omnia
Helt: UT. L5). Meg mutatattik az wr istentől adot törvények-

nec helyere hozása (Helt: Bibl. I.63). Ismet helyere hoztate az
wr istentől szerzet isteni tisztelöteket (Helt: Bibl. I. 63). És ha
lehetne, előbbeni fogyatkozásait helyére hozhatnák (Lép: PTük.
I.163).

hozton-hoz: [identidem fero, multum fero; eifrig bringen,
massenhaft herbeiführen]. Affer, affer; hozton hoz', meg se áll
(Pázm: Préd. 363). Mindjárt behozzátok, semmi mulatás nélkül
hozton hozzátok (MonTME. I.249). Indulunk az ellenség után,
akarván éjjel nappal fírasztani s el folytatni; egy nap nincs,
kin nem fogyna, hozton hozzák őket (RákGy: Lev. 165).

ki-hoz: 1) effero, educo MA. [herausbringen] hinausführen
PPB. Eoyel megh nythwan az teulecz aytayath, ky hozza
hókketh (JordC. 722). Moyses prophetanak atala kywe hozza az
Izraelnek fiyayt Egyptombol (ÉrdyC. 341). Kyhozta engemet
anyannak mehebel: extraxisti me de ventre (KulesC. 40). A
füvekől a napnak sötös melegsége jó szagot hoz ki (Matkó:
BCsük. 250. 2) concludo, consecretarium facio Kr. [folgern].
Egyből mást hoznak ki: aliud ex alio nectitur PPB. Ebből azt
akariac ki-hozni, hogy . . . (Zvon: Post. I.569). Ugy vagyón jó
tanítványom! de, mit akarsz előbb ki hozni? (Czegl: Japh. 2).
Érős következéssel kihozatnak (Czegl: MM. 98). Az oly kétsé-
ges és homályos volna, hogy ő belőle semmi bizonyos és allha-
tatos ertelem ki ne hozathassee (EszT: IgAny. 299).

kihozás: [eductio; das herausbringen, herausführen]. Xpna-
k [Christusnak] kyetlenből kyhozása (MünchC. 1).

[Szólások]. Ki miat kiszeltettee szellel el oszlani a sorsnac
ki hozása szerint (Szal: Krón. 8).

halott-kihozás. Naimban ez világnac gyönyörűséges mu-
lató házaiban meghalnac az emberek; vajha ez halot kihozást
az nagy urac az ő mulató házokban kipingaltatnáe (MA: Scult.
889).

még-hoz: 1) reduco MA. refero; zurückführen, wieder-
bringen PPB. Heian hozot még engemet vr (BécsiC. 3). Az
byneseket te hozyad meg hozod, megfereyted (DomC. 178. 2)
affer MA. [bringen, zur stelle bringen]. Leveledet az este 8
órákor szinte asztalunk felett hozta volt meg (RákGy: Lev. 77).
Egyék ebből az helyepetyéből, jó féléből, ez hozza-meg a kegyel-
med szája izit, appetitussát (KirBesz. 63. 3) [produco; hervor-
bringen]. A föld gymra meghozza az aranyt ezüstöt (Fal: NU.
346).

még hozás: reductio MA. wiederbringung, zurückbringung
PPB.

össze-hoz: [conduco; zusammenbringen, vereinigen]. Istent
es embert kelle össze hozni (Born: Ének. 16).

vissza-hoz: refero, reduco, retrofero, reporto MA. zurück-
bringen, zurückführen PPB. Valamire visszahozom: redigo C.
É káromkodó tévelygés alkalmasint el temetődvn, egy nagyra-
vággy, fufánt elméjű Arius nevű ember a pokolbol vissza-hozá
(GKat: Titk. Előb. 14). Visszahozható e hajnalát életemnek?
(Orczy: KöltSz. 225).

visszahozás: relatio C. reductio MA. zurückbringung,
wiederbringung PPB. Mi, a te barátid, it leszünk azonban, és
módot kerestünk visszahozásodban (Zrinyi II.9).

[Szólások]. Viszsa nem hozás fejében vitte el
(Kisv: Adag. 285. Kr).

[Hozakosz-ik]

elő-hozakoszik: [mentionem facio; erwähnung tun]. Néha-
néha előhozakosznak rólad (Vajda: Kriszt. III.41. Kr).

Hozás: latio, portatus MA. tragung, bringung PPB. Kew
zyklabol vyzet adot volna, es lenne keweseb mwkyakok vyz ho-
zasra (ÉrdyC. 580b). Lo hozás [lólopás] (RMNy. II.81).

Hozat: adduci curo, facio reducere MA. [holen lassen]. Ez zent atya hozata vizet (VirgC. 45). Meg házassá, és házassá-gára hozata a másie Henric császárné leányát (Helt: Krón. 30). Gerendáknak való fákat hozattunk az erdőhátrul (MonTME. 150). Salyátát is hozattam (293).

elő-hozat: ∞ Előve hozatam az gyermekét (ÉrdyC. 627).

hátra-hozat: [reduci curo; zurückführen lassen]. Ah kő-seg hattra hozata zent Janost erővel (DebrC. 158).

mög-hozat: [adferri curo; herbeischaffen]. Ha-míre szük-séged vagyon, világ végéről-is meg-hozattya a pénz (Pázm: Préd. 356).

Hozatás: reductio MA.

Hozatal: reductus MA. [das bringen].

Hozatalás: ∞ Hogyha meg nehetne keg. ennek Sarwara hozatalását (LevT. 171).

[Hozdogal]

el-hozdogal: advecto MAL.

Hozdsza, hossza, hocca: [adler, cedo, age; bringe her, gib her, wolan]. Hozsza kezedet veszni való! im ki húzlak a sárlnul ez uttal (Matkó: BCsák. 268). Hotsza kaszát, sarlot, villát foghy (Kal. 1620. B4). Lóra katona, hocca a pejt (Bethl: Élet. 323).

[Szólások]. Hossza gazda aszszony az gyermeket, neszo az szablya: sis tu in legione bellator, ego in culina Ares (Deesi: Adag. 326).

Hozó: lator, portans MA. bringer, träger PPB. Éjhozó: noctifer; világossághozó: luciferus C. Fölhözó: mülifer MA. Nemmelék árnyékot hozók, és árnyékot tartnak (Com: Jan. 22). Az orvossgoc, a mellyec verétéc hozó: remedia sudoriferi (173).

álom-hozó: soporifer, somnifer C. somnificus MA. der eine kraft hat einzuschläfern, das schlafend macht PPB. Álom hozó orvossg (Com: Jan. 175).

átok-hozó: [fatalis; fluchbringend] (Zvon: Post. 1412. Kr.).

baj-hozó: [perniciosus, damnificus; leidge, schadenbringend]. Boyhozow, terra 1214 (Czinár).

esömör-hozó: nauseosus C. [ekelerregend].

gyümölcs-hozó: pomifer, carpophorus C. frugifer MA. fructifer, frugigerus; fruchtbar, fruchtttragend PPB. Gyümöls hozó fak: arbores fructiferae Com: Jan. 21. Ziros, és gyümölcs-hozó föld (Illy: Préd. 1372). Gyümölshezozo fa (363).

halál-hozó: mortiferus, letifer C. MA. tödlich, was den tod bringet PPB. (WesprC. 127). Halál hozo mires (Sylv: UT. II 110).

hír-hozó: famiger, renuncians C. renuncians MAL. [bote]. Bekeségi hírhez: eaducifer MAL. (Pázm: Préd. 813. Kr.).

kár-hozó: damnifer MA. was schaden bringet PPB.

lovél-hozó: lator literarum PPB.

mag-hozó: [fecundus; fruchtbar]. Aszt nem telési, hogy a magtalan aszszonyállatot maghozozna tegye (Helt: Bibl. Lc). Maghozozna tőne őtött: aperuit vulvam ejus (IO). Hozzon a föld ő magba maghozozó fűvet: germinat terra herbam virentem (IA).

síralom-hozó: luctifer, luctificus C.

üdvösség-hozó: salutifer C. [heilbringend].

veszédlem-hozó: perniciabilis C. [gefahrlbringend].

Hozogat: [vecto, portito; nach und nach holen]. Ha ap-pronkent wy marhat nem hozogattattam volna (RMNy. II.126. MA: Scult. 641).

[Hozta]

viz-hozta: [terrae filius, obscurus homo; hergelaufenor]. Sohonnai, bitang, viz hozta bújdoso (Szathm: Cent. 245).

HOZZA, -HOZ (hoziam, hoziad, hoziuia, hozyam, hozyad, hozynya, hozyna EhrC. DécsiC. MünchC. AporC. JordC. ÉrdyC. KeszthC. KulesC. hozjé MonIrók. III.181. hozza RMNy. II.60. KBécs. 1572. B6. hozsaiia u. o. C7. ozhuz IIB. labayhuz, varas-huz EhrC. 10. 155): ad MA. [zu]. **1)** [helyhatározó]. Hozzá édesget: allecet; hozzá enyvez: agglutinat; hozzá hajol: acclinat, inclinat; hozzá nyul: apprehendit; hozzá ragad: cohaerescit; hozzá szorit: adstringit; hozzá tesz: addit, adjungit, apponit MA. Mend ozhuz iarov vogmuc (IIB). Bodog kit valaz-tottal és hoziad vóttel (AporC. 11). Hozya liwyam az seregloket: convocatis ad se turbis (JordC. 401). Gyonasnak wtanna zenth-seeghet voen hozya (ÉrdyC. 171b). Meene el az zertetben nagy tawol felden wgy mynt harmyncz keth meel felden az waras-hoz (338b). Wteth hozya wonzya: attrahit eum (KulesC. 16). Porus hozzá lövé egyik nagy nyilit, az nyillal megölé Porus az ifjat (RMK. IV.141). Christus az meg terő bñdösöket hozza fogatta (Fél: Tan. 260). Siránkozása földhöz verte a világi mulat-ságokat, vigaságokat, halotákat (Pázm: Préd. 111). Annakutánna meg indulván Nagyszombathoz jöttünk (Tudománytár 1839. 181. 254). Vnye w hazithoz (VirgC. 108. 85). Mynt yltetee azomal hazahoz meene (ÉrdyC. 638b). Midőn gyermek egybol fél keluen, egyhazhoz ment volna (Born: Préd. 54). Szem, szív, elme talál, mit vihess házadhoz (Orczy: KöltSz. 202). Az ház kezéhez kel [kezőre jut] (MonIrók. III.176). Az a személy nem lehetett a tied, mivel hitet adott volt másnak, minekelőtte kezeldhez esett volna (Mik: MulN. 61). **2)** [értel. a) z) Egygyessül hív feles-seghez: adhaeret uxori suae (JordC. 11). Menny el, eggye-sűly ez zekérhöz: accede et proximo adhaereto curru isti (JordC. 735). Ky wr istenhez egygyessül zertetben: qui adhaeret deo (ÉrdyC. 100). Egygyessűly az sereglokh (592). Nem akara az ő terelhez egiesődni (DebrC. 42). Hazassagkepen eggyesült férfinhoz (TelC. 14). Az alázatossag egyelwth az zyzosseghez, mynth a geng, az dragalatos kw az aranihoz (WesprC. 148). Ez zent embernek w nagí aitatossagat nagy hozza vigyazo olmeuel gondolya vala (VirgC. 83). Eggesitetek lelke es isten-höz (TilC. 89). Az lelki valóságos istent forashoz, kapolnhoz, oltarhoz ne kötelezzé (Born: Préd. 315). Ha semmi úttal nem fül szívo fűgéhez, vallyékel üle (Pós: Igazs. 557). Mi-is ezek-hez szövetkezvén, mennyünk-fel a karba (Bíró: Préd. 138). Még Pest várositis hozzá eggyesítet (Budához, Gvad: ENót. 39). **3)** Az őrdnegec semmi igazsága sinten hozzád (Helt: VigK. 66). Szolgimát ő kemek magokhoz esküdtetik (LevT. II 347). Melly-nek engedelmehez kötelez (Pázm: LuthV. 274). Ha egyhez mindenek kötelesek imét koveseb viszza vonás lézen (Pataki: Reg. 13). Megértettem, micsoda engedelmességgel tartozik akaratomhoz (Mik: MulN. 280). **4)** Minden nemzetságeg, mellyec a romai birodalomhoz halgatnak (Tel: RövIr. 13). Halgassatok hozzám (Mel: Job. 33). Mindenie planetinál közelebb vagyon az föld, azért hozzá halgassunk, mert minden medues állatokon igen wralkodie (Cis. M3). Az egy-házi pasztorokhoz engedel-mesen halgassunk (Pázm: Préd. 217). Tartoznak azzal, hogy a juhok itéletihez halgassanak, és annak engedjenek (Pázm: LuthV. 159). **b)** Hozzá illik: congruit MA. Nem melto en hozyam nem est me dignus (JordC. 384). Nem ylyk vala ew zent bölhességhehöz embereket hoyaban el ludny (ÉrdyC. 37). Hozzad valo (VirgC. 25). Semy ez velagi poropusag hozzá-tok ne lyek (147). Mentől érdentelenebbnak tartod magadat a királyi székhöz, annál inkább közelitesz adhoz (Mik: MulN. 271b). **c)** Hozzá szab: accomodit, attemperat MA. Hozzá képest:

respectu illius Kr. Hasonlattatyk belez emberhez: assimilatur viro sapienti (JordC. 374). Hasonlatos az gyermekekhez: similes est pueris (386). Zentökne lelküket fénsséghöz igenlőne nem ketőkűdőne lennie (NagyszC. 231). Zent ferencz lvn hoznak hasonlatos (VirgC. 24). Hasonlatik bolond emberhez (Pesti: VTest. 13). Mihez hasonlunk az istennek országát, anag minemű hozza illendő állathoz vessük azt (Sylv: UT. I.55). Az miben negesmérhetem te erkölcsedet, ahhoz szaboni én elmémet és életemet (RMK. IV.76). Az házasságot egyenlőne tegye az szűzességhez (Tel: Evmg. I.131). A szonne egyenlőne kell lenni a seledkedőhez (Decsi: SallC. 3). Természetekben hasonlók, sőt egyenlők akár-melly alatsony szolgálhoz (Pázm: Préd. 271). **d)** Hozzá! eja, age, agite! hozzá fog: aggressitur MA. Hozzá kezd: nehoat, hozzá szokik: adversetur Kr. Semmit nem tud a poésissioz: poësin ne primoribus quidem labris attigit PPI. Ferencz verezd hozzá magad enel felieben (VirgC. 35). Az páspókók izte ez, hogy az isten nepehez hozza lassanak, vket elthessek steni tanúlságal (RMNY. II.48). Hiszen, hogy az ír isten hozzá tanít, mit ír neki (LevT. II.76). Nászadit hajót erős viadalhoz rendeli és állatja (RMK. IV.37). Be akarsz anaatni, maga semmit nem tanóttál hozzá (Helt: Mes. 302). No hozzá! no hozzá! hajdúk mondják vala (Tin. 69). Viadalhoz népit biztatja vala (150). Viadalhoz népit harcni állatá (202). Hogy ötet hozza tanítanája (Born: Ének. 286). Elhez chac egy kukot sem ertesz (Mon: Apol. 322). A hol eszesseg nem elég, rauszaggal hozzá (Decsi: Adag. 182). Többet tudsz te ahöz (Zvon: Post. II.176). A sídó nyelvre téged nem igazíthat, mert ahöz nem tudsz (Pázm: Kal. 381). Asinus ad lyram; annyit tud a theologiához, mint a számár a hegedűhöz . . . (Pázm: LuthV. 377). Olly ételekhez szokik, mellyekkel öreg állapotra hasznosan vastagodik (Pázm: Préd. 34). Nem irigyled nekem az én egyesemet, inkább hozzá segécs, szeressen engemet (Zrinyi L47). Hozzá vitézek (Corp: Gramm. 269). Hozzája is készüle, hogy mit feleljen neki (Mik: MnlN. 278). A dámák az első hozzá (a játékhoz), s utolsók aüle (Fal: NA. 47). **e)** erga C. [gegen, gegenüber, zu, für]. Nem bizhatni hozzá: vir fidei ambigua; bizik magához: armatus audacia PPI. Lezenuala ew hozza ystemek czudalatos kegyelmessége (EhrC. 63). A kyrál a Prokopysushoz aytatosb lón (TelC. 78). Vram cristus, kerlek atte hozadvalo zent zerelmert (VirgC. 6). Vala nagy ájtatossága sz. Dam. atyánkhoz (DomC. 66). Az kyrál te hoziad ketőkűdigh (KazC. 91). Az ő hozzá valo io kedue (Born: Préd. 265). Az isten io minden teremtet allathoz köszöneggel (Fél: Tan. 24). Békéseget tartván egymáshoz (Zvon: Post. I.536). Az én szívem haylandó az paranezolatknac fejedelmihöz: cor meum diligit princeps (MA: Bibl. I. 220). Fölépit azokhoz irgalmat, kie ötet szeretie (V.47). Ő nem kegyetlen és engesztelhetetlen a bűnösökhöz (Pázm: Préd. 179). Kételkedem hozzád, netalám valami leánt megkedveltél (Báth: Bucs. 211). Annak okaert regtől fogva gyanakodot volna hozzajok: igitur olim sibi esse suspectos (Forró: Curt. 360). Gyanakodnak hozzájuk (BethTám. 57). **f)** [adversus, contra; gegen]. Vram akaredi, ha fegiuert fogonk hozzáiook (WeszprC. 66). Az áruló szavat nem türte vala, szablját ű hozzá rántotta vala (RMK. IV.121). Valaki kapitányához fegyvert vonszon vagy megüli, fejével éri meg (MontME. III.52). **g)** Hozzá szól: affatur, allequitor MA. Keassatuc uromchuz charnui (KB). Es yme ysteny felelet lewn hozya monduan (EhrC. 10). Kezde whozza bezelgetni, hogi hallanaya, mit mondana (VirgC. 41). Az asszonyallathoz ferfyunak zana az wrdvgnak twesz nyila (136). Wramhoz fohazkodom: ad deum meum clamavi (KeszthC. 49). Mykoren hozyaya kayaltandok: cum clamavero ad eum (KulcsC. 5). **h)** Isten hozzád: vale Com: Jan. 220. Wr isten hozyatok (ÉrdyC. 572). Vale carum humar; Isten hozzád io világ (Decsi: Adag. 139). Isten legyen humar édes anyám hozzád (Illyot: Jephia. 36). **i)** Gonoz nevetli költőth ew hozyaya: imposuit ei nomen pessimum (JordC. 247). Én sola semmit nem hallottam hozzá (LevT. II.10). Csudalkozniak, az királyhoz ilyen

dolgot hogy ők látának (RMK. II.259). Semmi bánt nem tudoz hozzá (Born: Préd. 430). Semmi iót nem tuduez hozzatoz mondom (Mon: Apol. 314). Gonoz nemet adot hozzáan iregységből (Frank: HasznK. 61). Senki nem mondhat ám én hozzáan semmit (Decsi: Adag. 215). **j)** Harunk keelnek hozya (ÉrdyC. 126b). Nem volt meg ydewm hozsa (RMNY. II.60). Pappiros kflyhöz elég patakok, folyóvizek vannak (Mllyog: Töszl. 12) De még ez nem elég hozzája (Misk: VKert. 178).

Hozzád: [sinistrorsum; links; schwude]. Tüledről hozzádra vetemedik, szinét, szavát változtattya (Fal: NU. 353).

isten-hozzád: [vale; das lebewohl]. Már az ulvarnak-is meg-vagyon mondvá az isten-hozzád, meg-is érdemi, hogy hát-tal fordúlyunk hozzá (Fal: NE. 10). Egyszer valamikor, ugyan-csak meg lesz mondvá az isten-hozzád (Fal: NA. 165).

Hozzávaló: [cognatus, affinis domesticus; zugehörig, familienmitglied]. Jöttem hozzávalóinnal együtt erdődi házambhoz (Kár: Élet. II.68).

Hozzávalóság: [connexus; zugehörigkeit]. A lutherannok a Chr. testének és a kenyérnek edgyütt való lételét (melly nemelyleknek tetszik hogy nevezessék hozzá-valóságnac; mi semmi nem egyéb más értelemmel azt testi edgyütt valóságnak nevezzük) tanítták (Apafi: Vend. 563).

HÖK: repellentis [vox] Kr. [ho, halt!] Hőc mint fut az aglemus (Helt: Mes. 206). Hők viszlanak ioszága. Ellhova megy? (460). Hők vram fia: mit mondasz az Luther irasabol elő hozott mondásra? (Zvon: PázmP. 209). Hők barom, nem tudszé szemérmetesben hazudni? (Pázm: Kal. 229). Hők hátrább hitván ember (Hall: IIIhist. II.101).

[Hökken, Hökkent]

mög-hökkent: [percutio, stupefacio; stutzen machen, in verlegenheit bringen]. Im, meg hökkente ez hely, s a lúd ként nem lön módod a darú talban való piperében (Czegl: BDorg. 291).

Hökköl: retundo, reverbero MA. zurückschlagen PPIB.

mög-hökköl: retundo, reverbero Kr. [zurückdrängen]. (Az isteni felelmnac iozaga embört) mindön gonossagtól meg hökköl, mint az eztőn a barnot (NagyszC. 184). (Azt mondja:) mind örök tűzre vettetnek, a kik nem követik az Mahomet hitit; azután ezt meg hökköli, és azt írja (Pázm: Kal. 443). Látván futnak a hajdúk, ő is meghökkölé magát s visszanyomula (Cserei: Ilist. 426).

[Hökköltet]

mög-hökköltet: retundo Kr. (Vajda: Kriszt. II.224. Kr).

vissza-hökköltet: coge retrocedere Kr. [zurückdrängen]. Az vt isten karikát vert az ő ellenségének orrokra, és vissza hökköltette, hogy szándékukat elő ne vihessék (Pázm: Kal. 632).

HÖLGY: **1)** hermelus MA. Nom. 97. hermelin PPIB. Egh wonth aranyas kentes, ky ala meegli hewlget adok; aranyas hewlg suba (RMNY. II.34). Egy wont arany heüg swba (199). Holgy bör gereza (VecfTrans. 4). Ada jó féle hölgybéllet tizen-ötöt, másfélet is hölgybéllet 15-öt (Monlrok. VIII.225). Egy hölgy suba (Gér: KárCs. III.227). A pegynnet, nest, nusz és az hölgy (mus uoricus) bélléseknak illenek (Com: Jan. 48). **2)** mupta, amasia, sponsa MA. domina; braut, liebste PPIB. Jay ha lathatnam szep nemes hölgyemet (Helt: Mes. 464). Ah te vagyé ides Katta asszony, en ides hölgyem? Monda az hispan: Nem chak te hölgyed volt, hanem mind ezek ketten eltek ez világban (468. 457). Újjonnan vett gyöngö hölgyének ölében csak nem föl mézaroltatik (Pázm: Kal. 1766. 217).

asszony-hölgy: uxor MF. [gattin, gemahlin]. Majd én házambhoz mennyeik, hogy puba ágyamban asszony-hölgyem-mellett

nyújtózzam (Pázm: Préd. 106. Pázm: Kal. 484). Az őltőzetekből aszszouy hőlygeteknek paplant csinállyatok (Bal: CsIsk. 31. Vajda: Kriszt. 1.169b. MF).

HÖMP, HEMP: cylindrus, scutula SI. A tynkmony formájú hemp, keredédű hosszú kő vagy fa gömbölyeg, hosszúi gömbölyű: cylindrus teres est Com: Jan. 164.

Hömpöly. Orso fejeire függető hömpöly, kívül az orso inkább pördül: spondylus MAI. Major: Szót. Hempel: walze, rolle Adámi: Spr. Hömpöly, hempely: cylindrus, scutula; walze, rollholz SI.

Hömpölyit: volvo, voluto SI. [wälzen]. El hengeritem, hömpölitöm; pervolvo C. Edgy argumentomot hömpölyitec előd-ben, lássad mit mivelsz néki (Ker: FelsK. 94. Misk: VKert. 432).

Hömpölyöd-ik: volvor, volutor Kr. [sich wälzen, rollen]. Meg lele az agnécát a folonac közepötte, sohova a helyről nem hömpölődött vala (TelC. 232). [Vö. **HENGÉRÉDIK, HEN-TÉRÉDIK**].

1. **Hömpölyög** (*hempergő* PPBI. *hempürög* GyöngyD: Cup. 624. *hombolyog* Fal: NU. 264. 293. Fal: NE. 106): ∞ Hömpölyög, hempergő vagy görgő fa: cylindrus PPBI. Hömpölög, görgő (ExPrinc. 6). Egy hömpölyög barázda féreg (GKat: Válts. II.119). Hempölyög kő vagy fa [melylyel virágagyakat egyengetnek] (Nad: Kert. 99). A ganéjban hömpölygünk és a bordélyokban förtőzünk (Fal: NE. 106). Egyre hömpölygenek a tisztalanságban (Fal: NU. 264). Olkátta szitkait, és irtóztató kétségek közt hömbölgöt (Fal: NU. 293) [Vö. **HOMPOLYG**]

Hömpölyget: voluto C. PPBI. Hömpölyget, hempelyget: volvo, subvolvo, devolvo, convolvo MA. Hempelgetni: rollen, abwälzen, zusammenwinden Adámi: Spr. wälzen, hin und her wälzen, wickeln PPB. Mint a golyóbist megszese hömpölygette (Tof: Zsolt. 569). Vérünkben hempelygették magokat (Tus: Apol. 87).

égybe-hömpölyget: convolvo Kr. (Pázm: Préd. 352. 809. Kr).

el-hömpölget: devolvo, provolvo PP. abwälzen, fortbewegen PPB.

föl-hömpölyget: subvolvo C.

Hömpölygetdögél: [identidem voluto; wiederholt langsam wälzen] (ACsere: Enc. 87).

Hömpölygetés: volutatio C. volutatus MA. wälzung PPB.

2. **Hömpölyög:** [cylindrus]. Többet vihet, a ki az hömpölyögre (auf walzen, rollen) tett terhet heungergeti, hömpölygeti emelő doronggal (Com: Orb. 133).

HÖRCSÖK, HÖRCSÖG: 1) [erineus; hamster]. Herchegek (erineci) ees zarwasoknak haza magas hegyewk (Keszth. C. 275). Az hörczöc avagy ürge jóllehet kérészt rág: choerogrylus, qui ruminat (MA: Bibl. I.97). Az köszökléc az hörczöklécnek hayleki: petra refugium herinaceis (L529). Hasonlok az egerokhez, hörsöklökhöz, mélekekhez, darásokhoz, a melyek mindjárt tsipnek, nihelyt ember hozzájuk ér (GKat: Válts. I.960). 2) meles C. taxus, taxo MA. dachus PPB. A gözünel, pölyünél és hörsökléknél semmi niuts almosabb: glire et mele nihil somnolentius (Com: Jan. 17). 3) mus montanus MA. bergmaus, murteltier PPB.

Hörsökök: iracundus, pronus ad iram, feroculus, ferociens SI. [giftig, störrig]. Hörsököknel is hörsökökös: echino asperior (Deesi: Adag. 115). Meg lamissola egy melany hörsökökös fogását (Zvon: PázmP. 4). Aspiskol a harag-tartók; öszvérek a hörsökökösök (Pázm: Préd. 766). Mint a hörsökök lovak, akár-melly lánságon felindulnak (806).

Hörsökökösködik: börsököködik, mérgesen szembeszill (SzD). [sich ungeberdig benehmen, ergrimmen] Boszszó-állásra hörsökököködik (Ilall: Paizs. 259).

Hörsökökösség: contumacia Kr. [bissigkeits, störrigkeit]. A mi testünk engedetlenisége elő nem bocsátja igaz úttáiban a lelket, sőt akadékiával, és hörsökökösségével el-is vesztí (Pázm: Préd. 151).

HÖRÖG, HÉRÉG: sterto in pectore Kr. [röcheln]. Mint az gonoz ördög, mergeben hörög (Istv: Volt. 16). Ne várják azt hogy a lelek már csak a torkokban hörögjön (Sum: Cer. 97. Melünek immár az torkában herogne az lélek (Csanaki: Dögh. 5). Rosdás torka hőbög, hörög (Fal: Vers. 882). A lelke a torkán hörög (Könyi: IlRom. 96).

Hörgés: [das röcheln]. Zugasa és hergése a torkában nincsen (PP: PaxC. 104).

HÖRPÍTÉS: [pituitosus; schleimig]. Dögös, hörpites, nyalas hurat (Mel: Herb. 141);

[Szólások]. Gondolhan, hogy ez hörpites poka meg vnnia puffadozó sarkalását [Pázmáuról mondja] (Zvon: PázmP. 4). A hörpites poka, igen hannya másnak a summás választást (Pös: Válasz. 55).

Hörpitésköd-ik: [convicium facio, probris et maledictis vexo; geifern, schimpfen]. Egy hörpitéskedik az mi gogylás szaykonk: Nem mertek az praedicatorok az Kalauzba harapni (Zvon: PázmP. 260).

HÖRPENT, HÉRPENT (*hippent* DeesiG: Préd. 24): sorbeo, sorbendo bibe Kr. [einen schluck machen, schlürfen]. Horpent [így] az borba (Born: Préd. 94). Hörpentve, avagy szűrkesölve isszuk (Sum: Cer. 93). Ezekre az bort nag kannacal köszönik, kikből ezordulatan özöppenetlen kellien hippentienek (DeesiG: Préd. 24). Történik néha, hogy a miséző pap, masutt elsőben jól köppent, a esengettyű zengésben elfelejti magát s jól talál a fel mutatott poharbol hörpenteni; melyet az olebbenivel ki okad s az eb s diszmo meghi eszi (VárM: Ész. Szöv. 214). Fazekas ha horpent: jól forog az korong (Thaly: VÉ. II.117). Ha kiket természet formált jobb agyagból, többet hörpentettek igaz okosságból (Orezy: KöltH. 159).

[Közmondások]. Ha kantzát megetted, levét is hörpentsed (Ben: Ritm. 192. Kr. Kisv: Adag. 169).

be-hörpent: [absorbeo; verschlingen]. Latoc eg melsegös vernöth, kiből fellöföldöznek vala tűzes golóbisoc, es tűzzel betölt embördö, mikeppen sebösségös tűznece zikraia felutatnak vala, esmeg be hörpentetnee vala (NádC. 87).

föl-hörpent: exsorbeo MA. obsorbeo, epoto PPBI aussuppen, ausschürfen PPB. Fel herpenteni: absorbeo Ver. MedLat. 7. Nem jó társ, ki mindent tsak maga hörpent fel (Kisv: Adag. 351).

ki-hörpent: exsorbeo MA. aussuppen PPB. Tirannus volun, a ki ezt kívánna fölle, hogy a Dunát ki-hörpense (Pázm: LuthV. 108).

HÖRPÖGET: sorbeo, sorbillo MA. einschürfen PPB. [schlürfen]. Hörpögethető: sorbilis C. Olajt hörpögetven, az iszonyu szomjuságot úgy ilgyekoznek vala meg enyhíteni (Fornó: Curt. 715). Kovés búnnak tartják a papok vacsora után auusz sain szolgálókkal hörpögetni (Matkó: BCsók. 405). Pötsolyából szürtsöljünk, hörpögessünk (GKat: Válts. II.238) [Vö. **KÖPPÖGET**]

[Szólások]. A tengert kanállal herpegetni (Kisv: Adag. 297).

föl-hörpöget: exsorbillo MA. allgemach ausschürfen PPB. Isznac es fel hörpögetie az wr poharat: bibent et absorbeant (Kár: Bibl. II.195. MA: Bibl. II.191). Vgyan azon régi okádását hörpögeti fel (Matkó: BCsók. 224).

Hörpögetés: sorbitio MA. das supfern, das süßeln, das surpen PPB.

HÖRPÖL (*hörpölöm*: sorbeo C.): [sorbillo; schlürfen]. Hörpölöm, szürtsölöm: absorbeo Major: Szót. A torkos nyalakodo lölöl és szörtyögetve hörpöl: pitissando sorbet Com: Jan. 181. A fekete ital, kit hörpölsz kényesen (Orczy: KöltH. 162). A farsangos tsorda hívság kebelében, buja tüzet hörpölt gerjedd melylyében (Orczy: KöltSz. 180). Hörpöl bajt, bút s gondot vesztő poharával (203).

föl-hörpöl: absorbeo, persorbeo C. exsorbeo, persorbeo PPB. [einschlürfen].

Hörpölés: sorbitio C. [das schlürfen].

HÓS (*höss* Helt: Mes. 136. *heseket, husókkal [hösökkel]* Nagy: HunyJ. 13. *hús* Pös: Igaza. 306. 403. Pös: Vetélk. 37): **1)** [juvenis; junger mann] Heus 1206. Huus 1211. (személynév Nyr. II.168). Nőtelen rideg avagy hős legény: caelebs seu inuptus Com: Jan. 116. Nemy ygen zepp hews (juvenis) yewue az kappura (EhrC. 14). Monda neki a hős (adolescens): Mend ezeket őriztem (MünchC. 49b). A palotaba feel neueltetuen, az hősorsagnak alapatiara iutha (KazC. 92). Így szólnak mostan a cыганы louán üldő hősök és ackik az válastást hamissan *billegetik (Mel: Jób. 15. MF.) **2)** heros SI. [held]. Poganok meg lattak te igazadot es mindeu kirallok te hősedet: incultum (DöbrC. 264). Hősöl tegetek (viriliter) es batorulon ti zivetek (78. Helt: Krón. 178. Kr.). Hős cselekedet (Pesti: Fab. 63. Kr.). Latak az hősök, gyorsalkodának, ez nap leverék héat paloták-nak (Tin. 167). Öremekben hősec isznac az jó borban (Temesv: Kenyerm. 16). Alfröldi hőssök (MonIrók. III.7). Isten le ueri disznót, sőt meg nagy kazdag, friss, keuely hőseketis le vagatat, es vendegsegben hivia rea az őgi madarakat (Born: Préd. 553). Mint némelly hősök fölöl föl-begyen hallogatom (GKat: Váls. II. Előb. 63). A pápiknak, vagy az ő hűsinek (Pös: Igaza. 403). Az antichristus és az ő hőssei tilták az egyházi rendek között a házasságot (Matkó: BCsák. 243). **3)** futurus sponsus, procus MA. der zukünftige, bräutigam, freier PPB.

koresma-hős: popino C. [trunkenbold]. Koresoma hősök (Alv: Post. I.160).

Hősecske: adolescentulus Apoc. 16. Hősorke [így?] valek en es vlatatus (96).

[Hőselkéd-ik]

Hőselkédés: [militatio; kriegshandwerk]. Az nemes hőselkédészőz léssen jób kedvel, hogy nem az studiumhoz (MA: SB. 141).

HUALL: verbero Kr. [schlagen, schwingen]. Tewre es meg őle ewtheth ew zekere, hwalloth palchyoyabol [palchyayabol?] kiomla ew penze (RMNy. II.24. RMK. II.7. 374).

még-huall: ∞ Valaky magat oly dologha foglallya, melylyet természet semmykeppen nem wallya, azt a cherpaleza mynt a zamart meg huallya (Pesti: Fab. 15).

HÚG (*hogunk?* LevT. I.89): **1)** soror minor natu MA. jüngere schwester Nom. 96. PPB. Atyámról való néném vagy húgom: *patruelis soror PPB. Hug fy: consobrinus Nyirkállai (Kovachich: Form. XIX). Néném hugom: soror; die schwester Com: Vest. 116. Egy szüléjű nénék, hugac: sorores Com: Jan. 119. A nényo avagy huga férje: sororius 117. Mongatoc tű hvgtoknac: dicite sorori vestrae (BécsiC. 182). Zabadohatok meg en atyamat es hwaymat mynden yozaghywal (JordC. 287). Palnak hwayfia: filius sororis Pauli (787). Pal őnnön magy marada őgi hazas hugaual (DebrC. 113). Hugom nincen: mire nevez engöm batyadnac? (TelC. 104). Esmeria azzon sent Anna azzonnac huga (KazC. 16). Vala Bela kyrálnak huganak

Aima azzonnac leanya (MargL. 145). Idwezlegy Maria, anygaloknak edes hwa (ThewrC. 91). Az wygasagnak hwa az zomorúsag (Pesti: Fab. 75). Némde vgy kellett a mi hugonkal chelekednyi mint egy kuruaual? numquid ut scorto abuti de huero sorore nostra? (Helt: Bibl. I. R.). Anyád leánya vagy te és hugaidnac nényo vagy: soror sororum tuarum es tu (Kár: Bibl. II.122). Az te hugodnac föl ne fedezd szemérmességét: turpitudinem sororis tue non revelabis (MA: Bibl. I.105b). Barátaim atyámtiai, hugaim-néném kedveseim (Pázm: KT. 448). Testvér huga (Liszay: Krón. V.153). **2)** [verbum alloquendi; anredewort]. My hugynk madarak: sorores nostrae aves (EhrC. 40. 74). Ayanlom kedyh ty nektek e my hugunkoth a Fobest, hogy fogagytok ewthet az Christus Jesusban (Komj: SzPál. 104). **3)** [soror; nome]. Fuss el, zerete hugom az kevel hugocot (DebrC. 264). Monda a megkorult hugnac; amő hug tarsincnac felmagaztatasa (TelC. 138). Az hugoc ne legyenec vetekedő es patuaroosoc (368).

Húgoska: [sororeula; schwesterlein]. Im küldtem az kis hugoskámmak egy szekeret mind lovastúl (Nád: Lev. 210). Az kettő hugochkammak, az mely őthi arany lanczoth chinaltattam uala, annak kettőyt őd nekik hagiom, de oszlasokban ne tudgyak, hanem amelkeöl adgiak oda nekik (Radv: Csall. III. 178b).

I. HÚGY: urina, lotium C. MA. *saccatus corporis humor PPB. harn PPB. Húgyra vizellethe is adót vetne (MA: SB. 117. ACsere: Enc. 149). Húgyá, vizelletté léssen (Com: Jan. 51). Diszno ganéjal egyelitsd meg az ember hugyat (Nád: Kert. 131).

Húgy-ik, hudd-ik: urino, mejo, mingo C. harnen, den urin lassen PPB. Huddom, húgyok, huddozom: mejo PPB. Húgybatnám: micturio C. A szamar ily természetű: ahol hugyik, ott őntöz (SalMark. 6). Falra huddani (Mel: Sám. 204). Edgysem (a madarak közül) huddik, vizelik: nulla mingit (Com: Jan. 34).

[Szólások]. Oly halgato, mint az húgyó disznó: statua ta-citurnior (Decsi: Adag. 286). Halgat, mint egy húgyó disznó (Pázm: 5Lev. XXXIV. Kr.). Követem az olvasót, mint az húgyó disznó hallgatásából süle ki az a változás (Bethl: Élet. II.66).

még-hudd-: permingo MA. bepissen PPB.

Huddás: mictus, urinae emissio MA. das harnen PPB. Nehezen való huddás: dysuria C. Huddásnak megrekedése: stranguria MA.

Húgyoz-ik, huddoz-ik (*húdozni* Cis. P. *hüddozot* Cserényi: PersF. 1. *húgydozás* ACsere: Enc. 181. *húgydozó* edény 182): mictio MA. *urinam reddo PPB. oft harnen PPB. [harnen]. Huddozhatnám: micturio MA. Főlyű rea húgyozik: super inmingit C. mingo Nom. 23. Ki vágom giókerestül atte maradekidat es fiadat: es ki vágatom az Achab hazabol meg az falra huddozo ebeketis (Mel: Sám. 355). Falra huddozó eb: mugens ad parietem (Kár: Bibl. I.322). Dávid meg esküött vala, hogy Nábálnak falra huddozóit is elvesztí (Deliber. C.). A vizellet húdozva ki-bocsáttatatic (Com: Jan. 51).

el-húgyoz. Talán mind el huddozta magát; olly igen fél (Helt: Mes. 206).

még-huddoz: permingo SI. [bepissen]. A varas békák a vsteményeket mérges nedvességgel meg-huddozzák (Misk: VKert. 263).

Húgyozás: [mictus; das harnen]. Húdozás (Com: Jan. 57).

Húgyos: permictus SI. [mit urin besudelt]. Hanem ha a monyak zápok, húgyossak és hejában valók: nisi ova urina aut irrita atque hypomenia sunt (Com: Jan. 35).

2. HÚGY: [stella; stern]. Yollehet tudna hűgyoknak folyását: quavis sciret stellarum cursus (EhrC. 29). Ewuewltene hűgyokra alduan vr Jesus Cristust: clamabant ad sidera (152). Hold ees hűgyak, kykethi the fondatlaal: luna et stellae, quae tu fundasti (FestC. 6). Hűgyaknak kegyes teremteye: conditor alme siderum (KeszthC. 50). Idwez leegy thengernek hűgya: Ave Maris stella (DöbrC. 210. FestC. 195).

kasza-hűgy: jugula MAI. Orion, jugula MA. PP. Nom.² 3. stellae Orionarum MA: Bibl. I. 453. suculae, jugula, Orion PPI. Orion, himmlisches gestirn PPB. Az kasza-hűgynek zónája estve fel tottszik (KNagysz. 1613. D8). Az egeknek csillaginak és kasza-hűgynek, e bokros csillagoknak (Ker: Préd. 393).

HUHOG: ululo, cucubo Kr. [heulen, krächzen]. Fűles bagoly, nagy szemű bagoly, hűlőzo bagoly: asio, scops, aluco Com: Jan. 36. Huhogó bagoly (Misk: VKert. 434. Csúzi: Tromb. 128. Kr.). A baglyok huhognak, rüt ebek ugatnak (Fal: Vers. 912).

Huhogat (*huhogatoe*, mint az bagoly: cucubo MAI. Helt: Bibl. I. CCc3. *hühögel* Gyöngy: Char. 46): cucubo C. MA. schreiben wie eine nachtenulo PPB. Huhogató bagoly (Helt: Bibl. I. CCc3). Bagolynek huhogatása (ACsere: Enc. 216. Zrinyi II.23. Diész: Tal. 250).

mög-huhogat: ∞ A fűles bagoly-is ezt meg-hühögötte (Gyöngy: Char. 46).

HUHOL: huhogat mint a bagoly; cucubo Major: Szót. Az bagoly huhol (MA: Bibl. V.46). Az huholó bagoly kiálta reája (Czege: Tromf. 437). Az éjeli bagoly huhol (Com: Jan. 39. Com: Orb. 5. Misk: VKert. 494).

HUJ: hui; huj Com: Vest. 131. Huj, mi ördög lölt mindnyájatokat? (RMK. V.227). Hui masth az szoba legien kelleő meleg, borsos etkekkel, io borokkal lakni (KBécs. 1572. D). Héy, hoy, hophaya, lúszom, huy (CorpGramm. 252). Huj által már innen más nyomba (Matkó: BCsák. 216). Huj ki díszno (221).

[Szólások]. Huj bele Balás, lovat ad isten (Fal: Jegyz. 925).

[Huja, hujja]

Hejo-huja, hejje-hujja, haja-huja: 1) jubiliu, evax MA [juelhe, das janchzen]. Ezeknek csak haia hujja kel: Ulysis renigium (Deesi: Adag. 171). Vigasag, hajja-hujja (GKat: Váls. I.1045). Mely veszedelmes nagy sokszor a lakodalmozás, melyben csak haja hujja vagyon (SBal: Tem. 70). Egész élete dorbézolás, hejehujja (Megy: 6Jaj. II.11). A sok hejje hujja, virradtíg való ital (Mik: TörL. 165. Thaly: VÉ. I.277). 2) [laotus; lustig]. Egyebet nem kedvelenek az hejje hujja társaságnál (Dikón: Részegs. 10). Hejje-hujja életű (Misk: VKert. 341). Hejehujja emberek (Kem: Élet. 31).

Hajahujjál: [jubiló; janchzen]. Hajahujjálva tobzódunk (Toln: Vig. 217).

hajahujjálgat: júbilo MA. frohlocken, janchzen PPB.

hajahujjálgatás: jubilatio, ovatio MA. das jubiliren, freudengeschrei, triumph PPB.

hajjahujjálkod-ik: vitulor PPI. [frohlocken, janchzen].

hejje-hujjáz: júbilo Kr. (Bíró: Angy. 655. Kr.).

Hujjágat: [exulto, vitulor; frohlocken, janchzen]. Az bolondoknak es hujjagatoknak kialtasokkal nem külföben rettenven meg: hand secus bacchantium ululantiumque fremitu perterritus (Forró: Curt. 503). [V8. mög-hajjágat].

HULL (elhula Göres: Máty. 65. *hulattyak* Frank: HasznK. 72. *hulasa* 78. *hűl*ának Alv: Post. 133. *hűl*atá Gvad: Pösty. 17): cado, caso, decido MA. fallen, abfallen, niederfallen PPB. Hal-

wan ezt az tanytwaók, hw arczayokra hűllauak: ceciderunt in faciem suam (JordC. 107). Te zent weerd en ream hűylon (CzechC. 30). Megh idenek, es mind az földro hullanak (TilC. 24). Igen kezdle kazul népe hullani, paraszt, puska miatt oly igen veszni (Tin. 256). Az vtuuna valo napon az hold, ködökkel hűloun [ügy], essét, vagi hanat bozát (KBécs. 1572. D7). Leszen iszszonyu vér ontás, esnee, hullauae egyarint (Com: Jan. 150). Hűlő hajat meg-tart tornának a leve (Felv: SchSal.² 21). Nem hull az kűfala (RákF: Lev. 1509). Legordulván hullnak szememből könnyeim (Thaly: VÉ. II.55).

[Szólások]. Azt gondolá a gyáva, hogy tsak azért hűll ot a világra, hogy asszonya parantsolatit fogadgya (Fal: NU. 295).

alá-hull: [decido; herabfallen]. Akkye ala hullauae meiorzagbol (DobrC. 422). Midőn ala hulua, eg bokorhoz kapazkodik (BodC. 15).

el-hull: decido, delabor Kr. [abfallen, ausfallen]. Az hű vyraga el hwl: flos ejus decidit (JordC. 846. 104). Ottan el hullauak az kuczkow kezeyről (ÉrdyC. 361b). W leuele el nem hwl: folium ejus non defluet (KulesC. 1). Serenyen futamnak tancban az leanyok, sertelen ha lend az ő yamborsagok, oth el hol [?] partayok (PeerC. 339. RMK. I.200). Ha valamely embernee haia elhul a feieről: capilli flunt (Helt: Bibl. I. DDD4). El hűll az te olayfűdne gyümölcsze: defluent et peribunt (Kár: Bibl. I.184). Sokan elhűllauae az napon az nép közűl: multi ceciderunt in die illa (MA: Bibl. 179).

lő-hull: decido, deflao C. abfallen, niederfallen PPB. Asztalról le-hűllő morsalékok, eslékek, falatok: amlecta PPB. A éllagok le huluae meiről: stellae cadent de caelo (MünchC. 59). Lowe hűlnak hw vroknak asztalarol (a morsalék): cadunt de mensa (JordC. 402). Az balvan isteneknek templomy mynd lee hűllanak (ÉrdyC. 338). Az peechetők le hűllanak (617). Az fűnae lehullo levelénee czőrdűlése (Zvon: Post. 1710). Az élő fűknak levelei le-hűllanak (Com: Jan. 21). Hogy a veszett pára miatt elszédűllyenek, és le-hűllyanak a sas fiak (Hall: Hist. II.65).

lőhullás: [easus, ruina; fáll, sturz]. Zent Catherina azzon magyazatatyk közönseeges balwanyoknak le hűllasa (ÉrdyC. 659b).

szőllyel-hull. Lassuk, hogy a Sámbar hazugsaga hulljon szőllyel (Matkó: BCsák. 284).

Hulladék (*huladik* Sylv: UT. I.23. *huladik* Zvon: Osiand. 213): 1) quisquilae, putamen, ramentum, segmenta, recisamentum, recrementum, scobs C. fragmen, fragmentum, segmen MA. abgang von etwas, abgebrochene stücklein, abschnitt, spüene PPB. [abfalle]. Tyzen ket kosarokat töltenek be az hulladeek-yawal: tulerunt duodecim cophinos fragmentorum plenos (JordC. 399). Zykseeg leekowuknek lazaat megh sepernewuk ha my hulladeek benne vagyon (ÉrdyC. 24b). Hulladec, morsalee (Tel: Evang. I.428). Hulladekok: sportae fragmentorum (Fél: Bibl. 66). Az fát le váguán annae hulladékit meg égeti (Kár: Bibl. I. 643). Oluassue, hogy affele helekre, kik az martyromoe hulladekiert neuezessenee, fogadasoe tetetteuee (Zvon: Osiand. 210). Az ács a gerendát gyalullya, a vágot hulladécoe és forgacsoe széllel repossén (Com: Jan. 103). Ez lőn akkori válaszuk arra a hulladékra (Pés: Igazs. I.122). A tolettát be szoktak földni, por vagy más hulladék meg ne eshesse (Fal: NA. 128). 2) stillicidium. Vgum zal le, mikent ess gápivra es mikent épego hulladekok földre: sicut stillicidia stillantia super terram (DöbrC. 135).

asztal-hulladék: decidium a mensa Kr. [speisenabfalle]. (Pázm: Préd. 30. Kr.).

forgács-hulladék: segmentum, fragmentum, secamentum PPB.

fűresz-hulladék: [scobs; sügespánc] (Com: Orb. 129).

Hulladoz: caso, lapso SI. [kleinweise hinabfallen].

[Szólások]. Vederből eseberben hulladoz (Bal: Csik. 341).

Hullámodik, hullamodik: labor, cado, decido SI.

el-hullámodik. Ortázza régi pap-társa, hogy oly el hullámodot, s férges okokért kellett megvetni az Izraelnek tiszta forrását (Czepl: BDorg. Cím).

még-hullámodik: [irangor auimo; verzagen]. Feje alá sítással meg-hullamodott király (Mogy: 6Jaj. IV.21).

még-hullámodás: [fractus animus; verzagtheit]. Amnyának meg hullámodással teljes busongo bánattya (Szöll: Dáv. 18).

Hullás: delapsus, casus MA. fall, das niederfallen, das hinabfallen PPB. The zolgnayd were hullasanak bozwya boel menyenek the eledbe (KeszthC. 208). Dragalatos werednek hullasaorth keerek Jesus, sobesychedmeg en ziuemeth (GyöngyC. 22). Cristusnak vero hullasath nem gondoluan, meg nem terem (VirgC. 3. Kom: SzPál. 326). Ifűségünkben életünk elfogyásával és vériünk hullásával is megmaradunk (Monrók. VIII. t31).

haj-hullás: alopecia, capillorum defluvium; das haar-aus-fallen PPB. (Nad: Kert. 310).

köny-hullás: [lacrimatio; das tränenvergiessen, tränen-fluss]. Felkelűn Ozyas, kön hullasockal megöteten (BécsiC. 25). Zeretev fyam, [ezek] az te atyadnak kevn hullasy, mert meg hortal vala (DomC. 75). En könyhullásom (Zrínyi II.135).

Hullaszt: sino labi, delabi Kr. [fallen lassen]. Könyveket hullasztottak (NótiM. 9). Könyhullások patakjába, melyeket az úton hullasztottak (uo).

Hullat: dejecto, delabi sino MA. deicio; hinabfallen lassen, hinabwerfen PPB. Hvatya: lacrimis rigat NémGl. 64. Kegőseős anya en the előttd zyem zakaduan, kön keserű hullatvan, kerlek (NagyszC. 154). Vruac előtte gakornac vala kön-hullato syralmakat (TelC. 17). Kezde kwinniet hullatni (VirgC. 21). Jesus az zydokath földre hwllata (PeerC. 119). De lám az tereket vitéz hogy meglátá, ottan az serögöt reája uódítá, vitézkkel őszve sok tereket hullata (Tin. 47). Az halottou könyvet hulláss (Kár: Bibl. 1.676). Köny-hullató szemmel (Pázm: Préd. 992. Kr.). Te vagy az vér-ontó, én könyvem hullató (Zrínyi: ASyr. 302). Könyvet hullatott-é? (Zrínyi II.31). Sokat hullatunk mi már, a mit ők újságul felkaptak (Fal: NU. 321).

el-hullat: sino cadere, facio decidere MA. fallen lassen, fallen machen PPB. El-hullatja kezéből fegyverét: fluunt arma de manibus PPB. Ágaimat elhullatom: decaulesco C. Ez utolsó részetekét, el-hullattya a deák fordító (Pós: Igazs. I.39).

még-hullat: [iuundo cadendo; berieseln, beströmen]. (A kereszt), kyt Cristusnak zent veere meg hwllatot (ÉrdyC. 538).

Hullatás: demissio, dejectio MA. das herablassen, das herunterwerfen PPB. Weres werew hullatasodnak vtanna the valasztottad sido neped nya meg fogattal (PozsC. 2).

köny-hullatás: lacrimatio MA. lacrima Com: Vest. 134. PPB. das weinen PPB. [tränen]. Fel veween őleben, bew-seeges keny hullatassal apolgattya vala (ÉrdyC. 51). Lehetetlen, ldgy emy kenyhwllatasnak ffa el vezyen (520). Az feie-delm kezde balgatni az w eneket nagy kwny hullatassal es nagy aytatossagal (VirgC. 17). Sfürű köny-hullatásokkal ásztatta titkon nyoszolóját (Csúzi: Síp. 559). A feje-rép egy pár tsurgó köny-hullatással többet viszen végbe, hogy sem valami nevezetes vitéz véret ontva (Fal: NU. 352).

köny-hullató szemmel: lacrimantibus oculis Pázm: Préd. 992. Kr.

Hulldogál: [caso, lapso; nach und nach fallen, langsam fallen]. Az nap a ho mint pihetske hulldogal (Kal. 1582. G).

Hulló: deciduus, reciduus, recidiuus MA. cadens Kr. [fallend]. Az olyan ember, kynek hű haya hwllo (de cujus capite capilli thuant), nyhvan kopasz es tyzta (JordC. 98).

vére-hulló. Vére hulló fő: chelidonia C. PPB. A fecske fiának ha szemek meg-vakul, azoknak az anyyok vérehullóhoz nyúl (Folv: SchSal? 21).

Hullog: cado, caso, decido, delabor SI. [kleinweise hinab-fallen, abfallen].

[Szólások]. Ma is hullog az híre, hogy ki Győr felé, ki Óvár felé költözik (RákP: Lev. IV.476). Ne hűllongva, vagy, melly távul légyen, vásottssiggal mennyenek, hanem minnyán gyűlekezzenek-őszve, és szép rendben mennyenek (Bíró: Angy. 137).

Hullong: ~

[Szólások]. Herezeg katonái jöttek hullongóba (Gvad: RP. 185). Nem edgyütt, hanem tsak hullongva jövének (Gvad: Orsz. 75).

Hullongó: [erro; landstreicher]. Boesítottam túl is két ezer hadat, kivel már holmi hullongó conjungáltá magát (RákP: Lev. IV.16).

HÚMOR: 1) [humor; saft, flüssigkeit]. Az sokféle étkekből artalmas es meg rothad humorok vagy neduességek egyben gyűlekeznek (KBécs. 1652. 28). **2)** [humor; humor, laune]. Azért piszkálom a pápák ganéjját, hogy a sárgyuró orrában humora szerint való szagot indítsak (Matkó: BCsák. 155). Truncus levén az akkori vad humor és nevezetek szerint egy Nikola nevű nevezetes ember (Kem: Élet. 1). Idegen nemzetek conversatiojában humor is corruptaltott benne (18). Sőt az török humor szerint való ratio is azt dictálja (MonOlm. VI. 371). Ezt tegye, szenvedje, kinek tetszik; nekem nem humorom és nem lesz szokásom így hódolni (Amade: Vers. 13).

HUNCFUT: [nequam; spitzbube, hundsfoht]. Te nemes fejedre tfile sok „hunczfut” száll (Thaly: Adal. 1.271). Nem számám mind egy lábig elpusztítani őket, mert a ki közöttük legemberségesebbnek tartja is magát, bamis lelki huncfut (Haz. 1.373).

HÚNY (humta? Zvon: PázmP. 94): oculos claudo, velo MA. die augen schliessen PPB. die augen zutun, nieken Adami: Spr. Húna és int vala szömeivel (Helt: Mes. 182). A ki szömeivel huny, nyaualyát támaszt: qui amuit oculo, dabit dolorem (Sal-Mark. C5). Szeme niba hunua (Born: Préd. 562). Szemekhunya vivők, kardera harezoiók: audabatae (Major: Szót). Szemeimet tsak aligha hunyattam (Könyi: HRom. 117).

[Szólások]. Szeme-huntáig (Pázm: KT. 52).

be-húny. Behunom szemeimet: claudo oculos MA. die augen zutun, schliessen PPB. Szömoiket be huntak (Fél: Bibl. 21). Be ne hunnyuc szeműne (Born: Préd. 38). Az Kalauz volt vakvezető, nem az soze hunta volt be szemet (Zvon: PázmP. 94). Bé hunt szemmel csőtöl, botól (Alv: Post. I.14). Bé-huntad szemeidet (Matkó: BCsák. 30). Bé is kell szemőket hunni (Mik: TörL. 62). A szeretet és a hatalmad behunyatják szemeidet (Mik: MulN. 274).

[Szólások]. Szem behunyva: clausis oculis Kr. Jol latnak zöm bee hvűnan, mynth meg nythwan (SándC. 8). A kit meg-üt és meg-öl a menykö, fel-nyitja szemét, ha szem-be-hunya találta; de a vigyázó ember szemét bé-hunyattya (Pázm: Préd. 1084). Szem-be-hunya-való hadakozások (Pós: Igazs. 329).

Szem bé hunyva isszák (Alv: Post. 1.604). A jó uraim és aszszonim nem fül bé dugva mint Ulysses, hanem szem-bé-hunyva meimnek setétas órákban (Fal: NA. 164). Az ámitto gyönyörűségekhez jó korán láttal kell fordulni, szem bé hunyva, fül bé dugva töleki futni (Fal: BE. 586). Sz e m b é h u n y v á s t őrsek a halál őriben (Megy: 6.Jaj. II.20).

szem-behúnyás: [nictus, momentum; das augenschliessen, augenblick]. A halál oly szembehúnyás, a melytől egy egész örökkévalóság függ (Fal: NA. 219).

Húny-ik (*hunykik* ExPrinc. 183): **1)** [claudor; sich schliessen]. Előtténe forognak szegyenine, kikert igen hunnac szeméne (Born: Énok. 199). Ennekem immar szemem hunnyik (ExPrinc. 183). Atja életében szeme hunyott (Czegl: MM. 7). Sőt húnyik szeme is, és halál követi (Gyöngy: Char. 305). Majd szemed húnyik: paulo post claudes oculos, morieris (Bíró: Micæ. 234. Kr.). **2)** [evanescere; verschwinden, verschleiden]. (A Duna) mindaddig nem szűnik, míg tengerben hűnik, addig gyorsasággal fol (Liszi: Mars. 33). Húnt a nap (Gyöngy: KT. 51). Megjött várt tavasza hűnt örömmennek is (PhilFl. 109).

be-húnyik: [claudor; sich schliessen]. Ha ő nagyságának szeme behúnyik (MonOlm. XXIII.101).

el-húnyik: [evanescere; verschleiden]. A nap el-enyészik, és ugyimint el-hunykik (GKat: Váls. II.924).

[Szólások]. A vénségnek terho megkezdött nyomnia bennünk, szintén el hunyólan szemünk (GKat: Váls. II.1157).

elhúnyás: [clausio; das schliessen]. Vezetetre mikor az szem elhunyasra kél az dolog (MA: Scult. 86).

Húnyás: 1) nictatio, clausio oculorum MA. das winken der augen PPB. **2)** [obitus; das entschlafen]. Könnyű élethez szokott ifjaktól édes szüléjük húnyásával ősi örökségeket vettek (Rumy: Mon. 1.5).

Húnyászkod-ik, hunnyászkod-ik: [se humiliare; sich ducken, furchtsam schweigen]. Nemhogy felemelkedniük benne, de inkább hunyászkodunk (MonOlm. XXIV.200).

le-hunyaszkodik: ∞ Huniaszkodgial le [igy] és téri meg (Csanaki: Dögh. 18).

még-hunyaszkodik: ∞ Meg-hunyaszkodván, s-meg alázván magát (Megy: 6.Jaj. II.24. 151). Istennek tekenteti előtt meghunyaszkodik (Komár: Imáds. 6). Baján s szomorúságán meghunyaszkodik (Toln: HBék. 31). Az ő szive igen megtörődik, meghunyaszkodik (MHog: Preb. 15). Meg-hunyaszkodott s töredelmes szívből (Otr: Róma. 92). Az mi ellenségünknek felfuvalkodott állapotjok igen meghunyaszkodék (MonOlm. XXIV.202).

meghunyaszkodás: [humilitas; demut, selbstdemütigung]. Kell bennük lenni szived alázatosságának s meg hunyaszkodásának (MHog: Töszl. 115).

[Hunyatkoz-ik?]

még-hunyatkozik? [conficior; geschwächt werden]. Igen meghunyatkoztak az németek, élsek is igen szűk, az paraszt emberek is igen vesztik őket (Rák: Lev. 178).

Hunyatlan: inconvivus, oculus non clausus MA. [mit offenen augen].

Húnyó: [myinda; versteckspiel, blinde kuh, blinde maus]. Nostris lusis quidam puerilis, vocatur húnyó; eo quod unus e pueris, vel una e puellis, obligatis atquo tectis sibi oculis, querit socios sui lusis; atquo tactus ab aliquo, quaesitusque quis plagam ei dederit, clausis oculis divinatur, quem nominare debeat (Otr: OrigHung. 1.329).

[Húnyód-ik]

be-húnyódik: [clauditor oculus; sich schliessen]. Be hunyodgyc szemec (Born: Préd. 255). A kinek szeme bé hunyodot a nyíjas jobban, fel pillanik a sanyarusúgra (Laud: LjSegits. II.98).

őszve-hunydik: ∞ Szemünk-haja őszvehunydván (Hall: Paizs. 459).

Húnyogat: adnieto C. MA. mit den augen nicken, zuwinken PPB. [blinzeln]. Reáhunyoritok: adnieto; vkühez hunyoritok: alludo PPB. Hunyogató: nictans MA.

Húnyogatás: nictatio, nictus MA. das nicken, winken der augen PPB.

Hunyorit: nicto MA. assessor PPl. nicken mit den augen, winken PPB. Nem fér az igaz tanítóhoz, hogy halgatói fogyatkozási fedezgesse, vagy azokra hunyoritson (Pázm: Préd. c2). Az isten senkinek vétkére nem hunyorit (Ker: Préd. 66). Fenyítékben kell azokat igazgatni, és nem kell a szílléknek hunyorítani az ő magzattyoknak (803). El halasztja azoknak büntetéseket, mint ha ő felsegeis pillogatni lattatnak és hunyorítani (Báth: Tromb. 129). Feddi azokat a magistratusokat, birakat, a kik a tánczoklokhoz hunyorítanak (Gyulai: Tánc. D). Nem az vala szándékomban, hogy az asszonyi fő borzaszsa szomóldóket és valami savanyút hunyoritson (Fal: NA. 187). Kevély tekintettel hunyorítanak az ifjabb úriakra (Fal: NU. 302). A világ, bátor szeme előtt legyen csoportossan a sok szép, tsak hunyorit feléje (Fal: UE. 452).

Hunyorítás: nictus, nictatio MA. das nicken mit den augen PPB. Szeme hunyorításávalis meg zabolazhattya (Zvon: Post. I.513). Szem hunyorítás nélkül nézhet a napnak sugárra (Misk: VKert. 280).

Hunyorog: nicto, adnieto Sl. [blinzeln]. Reá hunyorog: adnieto MA. Hunyorog, vigyorog (Helt: Háló. 89. SzFabr: Am. Aff. 8).

Hunyorogás: [nictatio; das blinzeln]. Marianak zemyben semmy nemev hnyorgas nem volt (CornC. 53).

Hunyorogtat: (*hunyorogtat* MA: Scult. 854): nictor, adnietor C. mit den augen winken PPB. Ki nem hunyorogthat: inconvivens C. Reá hunyorogtat: adnieto MA. Hunyorogtat az ő szeméivel: annuit oculis (Kár: Bibl. 1.605). Pillogatott, hunyorogtatott az szeméivel (MA: Scult. 854). Nyisd fel szemeidet jobban, ne hunyorogass (Matkó: BCsák. 307).

Hunyorogtatás: nictus, nictatus, nictatio MA. das nicken, das winken der augen PPB. Szómhunyorogtatás (RMK. II.154). Szemek hunyorogtatással az fertiakt hozzáik vonszak (DeesiG: Préd. 39). A mely szem attyát hunyorogtatással tsüfölyla, hol-lóktól kivágassék (Pázm: Préd. 212).

Hunyósdí: myinda Com: Vest. 137. PP. [blinde kuh]. Miképpen játzunk? lapdát, hunyósdít, ostáblát? (Com: Vest. 63).

Hunyóska: ∞ (Frág: Sork. 241. Kr.).

HUNYA: [tunica; rock]. Ruházattyokra szór hunyát, vagy csak bár egy darab rongyot szereshessünk (Bíró: Augy. 118).

HÚNYOR: elleborus, elleborum, veratrum MA. niesswurz PPB. Ha igen alumeicé, az feicre oncz etzetet, az orrában borsot, vagy prösöktető hunyort, fel serken (Mel: Herb. 52). Az hunyornal keserű folyó vizet meg kostolam (Forró: Curt. 714). A hunyor hasonlóképpen bolondságot szerzene embernek (Ker: Préd. 220).

[Szólások]. Hunyorit adtak enned (Ker: FelsK. 27). Nem hiszem, hogy hunyort nem öttél prebendában, hogy így grobiánuskodol (Czegl: Tromf. 63).

fehér-húnyor: helleborus albus Beythe: Nom. 5. Major: Szót. 250. veratrum album Mel: Herb. 187. Prüsszentő gyökér, zászpa, fehér húnyor: helleborum PPBl. (BeytheA: FivK. 1b). Fehér hunyor avagy zászpa (Com: Jan. 30).

vízi-húnyor: hydropiper Mel: Herb. 174. polygonum hydro-piper SK.

fekete-húnyor: veratrum nigrum Mel: Herb. 186.

HUP, HUPP: sonus cadentis aut percussí Kr. [putf]. Hup hup hát hátokon! (Czepl: Japh. 78). Ezeket a szókat alig mondható-ki, hupp! úgy sújtá őtet főben, hogy . . . (GKát: Váls. II.234). Mi is csiszári köntösben praerogantiával akarunk élni, az tatárok sem akarván nekünk ntat nyitni, e kettőből egy tisztességes hup-hup telik ki [dulakodás] (MonIrók. VIII. 369).

Hupog: sonitum cadentis edo [herabfállen, niederplumpsen]. (Euy: Gizm. 52).

Huppan: cum sonitn cado Kr. [herabfallen, niederplumpsen]. Azért e vidéket alma huppanásnak nevezik (Gvad: Időt. 3).

HÚR: 1) [intestinum; darm]. Nem ahalottac, kiknec zelletéc eluétettetét őbvrocól (a visceribus suis, adnac tisztessé- gét [BécsiC. 100). Az hwraht myeeth es tollat az oltar alaa vessee: vesiculum gutturis et plumas projiciet prope altare (JordC. 82). Mykora az ew teste taghya ymaran el eghet vona, meegh az ew bely es hwray ees alaa fyghnek vala (ÉrdyC. 204b). Az nagy eensoegből annee azalssagra ywtot, hogy az ew agyeeka ew belyhez es hwrahoz ragadot vona (277). Mink is elmegyünk áldott ez testbe, hurat gyomrát őszve- háborgatom, piros vérét megiszom, szálas húsát megszaggatom (Born: Evang. IV.808. RMK. II.425). Felette szűk az húr ben- nünk, melyen le-kéne takarodni, valami gyomrunkban vagon (Hall: Paizs. 448). **2)** chorda C. fides MA. [saite]. Tengeri egy húrú hegedő: navalis tuba; hegedű, négy-húrú musika: tetrachordus PPBl. A tiz huro soltarban eneklek hegedő- ben (AporC. 51). Tyz hwrw kyntornaba dycheryetek wteth: in psalterio decem chordarum psallite illi (KulesC. 73). Dycheryetek wteth hurba ees orgonaba: laudate eum in chor- dis et organo (KeszthC. 409). Az (hegedűnek) hura lezón az ű lelkők; az hurnak vonasa lezón lelkőkben ualo dicőőfűles (SándC. 17). Tiz húrú kintornában énekellyetec az urnac (MA: Bibl. I.491). Tiz húrú hártá, tiz húrú lant: decachordum (Káldi: Bibl. Kr). A farkas-béltől tsinált húrok egybe nem igazodhat- nak a báránybél húrokkal (Pázm: Préd. 854). Ha musicas vagy, hur egygyezéseben fárosztod magad (KTör: Ján. 24). Zöngő húr (Toln: Vigaszt. 35).

[Szólások]. Nem mind egy huro n pendűlt az igazságh tselekedetiben (Czepl: Japh. 98). Egy huro pendűlnek (Szentiv: Verseng. 44). Mindenik egy huron pendűl (Mik: TörL. 52). Egy járomba fogottak, egy huroon pendűltek, egy gyékényen árú- lók (SzD: MVir. 118). A vén hegedűsnek engedgyűk, hogy ezek húrán pendűllyőn (Sámb: 3Fel. 677). Más húr t kezdé penditeni (Fal: TE. 233).

hegedű-húr: fides C. chorda MA. saite auf die geige PPB. Sínor, hegedű vagy lant húr: chorda PPl. (MesésK 12). Adtam hegedűhúrnak selymet (MonTME. I.209). Hegedű húrnak való selymet vöttem (I.221).

lant-húr, laut-húr: chorda [saite]. Dycheryethek ewthet lawthwrokban ees orgonabaan: laudate eum in chordis et organo (FestC. 41). Im az thuriscust is az lant búrral egye- tembe megküldtem; az lantot is hamar nap megküldüm [így?] (Nád: Lev. 30).

madár-húr: ligustrum MA. Nom. 90. reinweiden, beinholz PPB

pipe-húr: alsine Kr. morsus gallinae, tyik húr, hühner- darm; lúdiak etke, pipe húr, mert a lúdiakat kieziu korokban ezzel tarttyác (Mel: Herb. 181).

tyük-húr: alsine, anagallis, morsus gallinae MA. morsus gallinae: hühnerdarm Mel: Herb. 181. alsine; hühnerdarm, kloinvogelkraut, hühnerbiss Fuchs: StirPl. 10. 11. 12. 13. hühner- gedarm PPB. Tyük-húr fő: asyla I'PBl. Ez a tragus vagy gallinaria bacea, az az, tyik mag, tyik hur, gördögöl traganon; bockskraut Mel: Herb. 33. A pasitoz [így] főhöz számláltatnak tik húr, kakuk törjék (Com: Jan. 28).

Hurka: 1) [intestinum] darm Adámi: Spr. A barmoknac (az eledel) először a kérés gyomorban, asztáu a nagy kővér hurkában, temérdec béiben, paczalban által megyen (Com: Jan. 51). A megrágott eledel a nyelv hurkán a gyomorba ér (ACsere: Enc. 144). Hogyha a ser gyomrodban eledelt széllyel tol, hurkád azon éjjel nagy korrogással szól (Fely: SchSal. 11). A második tsapásra kidílt a hurkája (Kőnyi: HRom. 183). Apró férgek, apró geeszták a vég-hurkában: ascarides PPl. **2)** falciscus venter, lucanica MA. farcimen, botulus SI. bratwurst Nom. 38. leberwurst Adámi: Spr. gefüllter magen PPB. Töltött hurka: farcimen C. Az vagdalt hurkát nagy sokan forgatják (RMK. II.205). Apro hurkákat, husos kolbászokat csinál (Com: Jan. 79. Gér: KárCs. IV.409).

májos-hurka: tomacina PPBl. lucanica Major: Szót. toma- culum; leberwurst Com: Vest. 118. A kolbászok, májos hurkák: die kleinen knackwürste KirBesz. 32.

őreg-hurka: colon C. colum; mastdarm (Com: Orb. 83. PP.

seggvég-hurka: longanon C. MA. longanum PPBl. [dick- darm].

tüdős-hurka: [lungenwurst] (Thaly: VÉ. II.126).

vég-hurka: [longanum; dickdarm]. Vég-hurkának le-esése, le-járása: *procidencia sedis PPBl. A vég-hurkában való súlyröl (PP: PaxC. 185).

vérés-hurka: apexabo C. Com: Vest. 119. botulus SK. sangvculus MA. botellus, botulus PP. bhutwurst PPB. KirBesz. 126.

Hürocska: fidicula C. cordula MA. kleine saite PPB.

Hüros: 1) [chordis praeditus; mit saiten versehen]. Három huros hegedű (Com: Jan. 169). **2)** herniosus MA. discinetus PP. PPBl. der einen gemächtenbruch hat PPB.

HURCOL (hortzol Helt: Mes. 43. huchol? Tel: Evang. II. 833. hurtsol? Szöll: Dáv. 18. hurcsol? Szathm: Dom. 117): **1)** distraho C. traho, tracto, vexo MA. rapto; schleppen Com: Vest. 143. hin und her ziehen, peinigen PPB. Hátral hurtzolunk: hinter uns schleppen wir Com: Vest. 64. Locsol pocsba, fertő- ből posványba hurtzoltatnak (Pécsv: Fel. 30). Ő hurtzolaték kénzásra (Szöll: Dáv. 18) Hürcsollja szakallánál fogva (Szathm: Dom. 117). Fogva két főával itthonn felesége hordoztatik és hurczoltatik helybül-helybe (Thaly: Adal. II.288). A sokféle ételneműt és más egyéb portékát mind Konstantinápolyból kel- letett a Duna mellé hurtzolni (Mik: TörL. 402). **2)** [calumnior; verlenmden, schelten]. Kinec sarniat, kinec fedelet hurtzollyac (Born: Préd. 431). Ilyen formán hurtzolnak minket (MA: Tan. 1085). Miért kellett hát az édes atyádat így hurczolni a jesuitá- nac? (Czepl: Japh. 88). Helyesb nélkül nem engedni, hogy sem vélek magát hurtzoltatni (Fal: UE. 391).

alá-hurcol: violenter deorsum rapto Kr. [hinabschleppen] (Pázm: Préd. 215. Kr).

föl-hurcol: [sursum rapto; hinaufschleppen]. Nem hatta volna vitetni, a ház leiára fel hurcholtatni és onnét ala bo- chattatni magát (Tel: Evang. II 833).

ki-hurcol: vi extraho Kr. [herausschleppen]. Az templom ajtaján kihurcolák azonnal (RMK. IV.188).

mög-hurcol: violenter tracto Kr. [schleppen, hin und her zerren] (Helt: Mes. 43. Pázm: Préd. 215. Kr).

Hurcolás: distractio MA. violenta raptatio Kr. das hin und herziehen PPB.

Hurcolód-ik: hinc inde trahor, raptor, distrabor, vexor MA. bald hin, bald her gezogen und getrieben werden PPB. Ez kételkedéssel nolyt egész nap hurrólódie (MA: Scult. 518). Az kereszt, mellyel néki kell hurrólódni, veszekedni (639).

Hurit: acclamo, approbro MA. flirwerfen, vorrücken, zuschreien PPB. Ha az edes atya látja, hogy az farkas az ő gyermekét kezét, labát hurrólja, véledé, mint iszonyodna, azt mint hurrólja? (Born: Préd. 466). Csak egy imegben udvarról kihajták, nagy szidalmason utczákon hurrólják (RMK. II.267). Valamig te meg nem szűnöl farkas lenni, en sem szűnöm meg pásztor lenni, az az teged hurrólja (Tel: Fel. 198). Mikor a publicánust mindenütt gyalázták s hurrólották (Nán: Szót. 26). Képtelen dolog mást avar hurrólja, a miben maga is kíván részes lenni (Hall: Paizs. 428). Lám farkast hurrólják, s gyakran ríogatják; még is elkap juhokban (Ben: Ritm. 201). Midőn ezen szent Ferencz alázatos fiait más vallású falukon mentenek által, csúfolták, hurrólották (MonJók. XI.438). Mikor megveszett állat az nezeán elindul, mindenek hurróltyák (Pós: GBot. 2). Pírogatják és hurrólják az szegény legényt az csúfrák és az nyalkák (Thaly: VÉ. II.108).

Hurítás: acclamatio, opprobrium; das schelten, vorwurf]. Azt írja, hogy hamissan vádlok kegyetlenséggel a pápistákat; tégyen bizonyosságot a sok hurítást szenvedő halgatók serege (Matkó: BCsák. 119). Eddé hurításnak job mestere vagy (Sámb: 3Fel. 515).

Hurogat (hurrogat RMK. IV.54. MonOkm. XXIV.571): probrose clamo, opprobrio, ludificor MA. schimpflich schreien, flirwerfen, verspotten PPB. Mihelt meg látja az ebet, ottan vggatni kezdne és a pásztorok hurogatni (Helt: Mes. 338). Nemek a papa hitét, tudományát, hurogatják (Mel: SzJán. 423). Ezeket hurogatják és kiáltanak vala ő reáik (Mel: Jób. 70). Vas szöggel szegesztetuen, mindenektől hurogatatan es csufolatatan függő (Born: Préd. 34). Hurogatnae es pírogatnae (67). Nem ez az regi szentec, hanem meeg a pogán eszesekis ezda mint hurogatnae az físuert (561). Nem egyobek, hanem az evangeliomban hurogatattott ragadozó farkasok (Pázm: Préd. 853). Nem szintén olyat vétnek, a mellyért méltán hurogatattatának (GKat: Váls. I. Előb. 55). Christust kurrótták, hurogaták, motkondották (II.328).

lő-hurogat: opprobrii enero Kr. [schelten, mit vorwürfen überhauen] (Csúzi: Síp. 9. Kr.).

mög-hurogat: ∞ Ez a bősületes ember alkalmas személy volt volna a társaságra, de időntan kedves gyermeke lévén a háznak, senki sem meré möghurogatni (Pád: NE. 22)

Hurogatás: convicium, probrosus clamor, vociferatus convicatorius MA. oimhelliges und schändliches geschrei PPB. [das schelten]. Reánk szállott az világon az bujdosás, barátinktól éktelen hurogatás (RMK. IV.54). Mind ez may napig nagy szegyenem, hurogatassal, es nyavalyaual eszic kenyereket (Born: Evang. IV.66b). Nyelvoskodás s hurogatás-nélkül nyujtsák ki kezeiket a szikálködőknek (Csúzi: Síp. G).

HÜROL: [opprobrio; schelten]. Ostoba nilágnak táföld rosz szokását, hürol bujásigtól eredő romlásit (Orezy: KultSz. 213). De azért, ha hozzá bé találás fordúh, nem fog a bős téged magától hürolni (Orezy: KultH. 133).

HÜROK (vrkot, vrkók, vrkoz Helt: Mes. 129. 428. 130. vrkók, vrkai Forró: Curt. 307. 435. vrkai Fal: TÉ. 653): nodus

mobilis, laqueus, pedica, tendicula SI. laqueus avium Otr: Orig. Hung. II.78. [schlinge, fallstrick, knoten]. Vrkot vöttet volna a nyakában (Helt: Krón. 9). Nyakába vette az vrkot (Helt: Mes. 129). Kezde vrkokat es lepet vetni (428). Mint valami vrkok (velut laquei) mind egy vegben valo sővevényel az utat be rekeszi (Forró: Curt. 307). Az fel vetet köteleknek urkain mennek fel: adjectis funium laqueis evasero (435). Ilyen hurkot vét az nyakában a conciliumnak (Czegl: Japh. 104). Az igazság idegének hurkjában egyi (Megy: ÖrökÉ. 341). A ki az emberi természetet magához el-ölddhatatlan hurokkal és tsomoval kötötte (GKat: Váls. 535). A kötelek ürkeit, és tsiguit aranyval borították (Fal: TÉ. 653).

Hurkol: ligo, nodum facio, suffoco, strangulo SI. illaqueo Otr: Orig. Hung. II.78. [schürzen, knoten machen, umschlingen, mit einer schlinge fangen]. Selyemsínórral hurkollya gégyéjét (Gyöngy: Cap. 9). Két futrás kötelet (a tehénnek) szarvára hurkoltunk (Gvad: RP. 117).

Hurkoll-ik [?]: [ligor, complector; sich sehlingen]. Szőr kötelét a kezébe vette, karikákra szépen aztat üszveszedte, ölködött, egyszer a szürke nyakára rá veté, hurkollott: mindjárt a torkára (Gvad: RP. 77).

Hurkoz: [ligo, strangulo; sehlingen, umschlingen] Helt: Mes. 130).

Hurkozás. Urkozás: nodus mobilis; maschbund PPB.

HURUBA: catogeam PP. 270b. wohnung unter der erden PPB. Disznó-pásztor hurubája, szalma ágya (Bethl: Élet. I.179). Egynehány kalibáját, hurabáját [igy?] oltányta, rontotta (II.292).

I. HURUT (horot OrvK. 11. horut DobrC. 79. Frank: HasznK. 103. Com: Jan. 52. Adami: Spr. hurot MA. Thaly: VÉ. II.171): tussis MA. tussedo PP. das husten Adami: Spr. Apró hurut: *tussis siccā, arida; fűlasztó hurút: anhelā sītis, tussis PPB. Minden hurutba hasznos a feredés: in omni tussi utilis est natatio PPB. Hurútról való: tussiculare medicamentum PP. Almat euen, a horut nagj erőssen reitua esett (DobrC. 79). Az gyomorban hurutot cínálua, mert igen nohez emesztő (Mel: Herb. 14). Náthák és hurutok győtrik melljét az embernek (Land: UjSegis. I.503). A tūd meg-sértődvén rekedezés avagy bo-rekedés és horut lézen: ravis fit et tussis (Com: Jan. 52). A rögöt hurút kiurtya belőlled, tūdődnek hévségét el-ízi, bár bidgyed (Felv: SchSal. 20). Hurottul majd megful (Thaly: VÉ. II.171).

[Közmondások]. Szorelmet s hurutot nehéz eltikólni: tussis amorque non celatur (Kr. Kisv: Adag. 518).

2. HURUT: tussio Pesti: Nom. 26. PPB. [husten]. Belől hurútni, fuladozni: ducere ilia PPB. Ha hagyapna aagy hurutna aagy fohazkodnak, ew mend azokott teyzuala: si spueret vel tussitaret vel suspiraret (EhrC. 100). Mikor az lo futásban meg betegül, azon meg ismored, hogy igen hurut (Cis. O3). A ki retket eszik, mind ket felől horut, alol es fellől (SálMark. A3). Mikor az Markál igen horutna, es az boszellos köziben az sok nyal bönülködnek az ő szűában (O3). Hurutni, kőhögni: subtussire (Eras: Erk. 14. 15). Az Jutka az sértés-től igen horut (Thurzó: Lov. I.164). A ki retket eszik, két felől hurút (Fal: Jegyz. 919).

Hurutos: [tussiculus; der einen husten hat]. Az ew testet nagy kemenyen gyerty wala es sok ydó el mwlyan nagy betegse walek, hurwtossa (ÉrsC. 550).

Hurutás: tussis; der husten Nom. 74. das husten PPB. Elrontott a sok hurútás: tussis frequens *quassavit me PPB. Hurutást, vese fűasást ronttya (Mel: Herb. G). Aszu kőrság, hurutas, fű fűás miat meg betegülne (KKrak. 1573. A3).

llamar el mulic ez kedues ifiúsag, agsagra, horutasra fordul minden előttd (Szeg: Theoph. 24. Erasm: Erk. 15). A mi hurn-tás által vettek ki, a tñdőköl vagy gégekööl jö; a mi oká-dás által, a gyomorhol, nyeldekölöl avagy a bélöl (ACsere: Enc. 184). Ejjeli tozodás, mellyet követ reggeli hákogás, huru-tás (PP: FaxC. 98).

HÚS (*hoswet* pascha JordC. ÉrdyC.): caro C. MA. fleisch PPB. Főtt-hús: caro elixa Nom.² 301. Rántott-hús: caro fríxa, büdös hús: caro rancida 303. Tewttuak zezest, hogy frater az zezetben húst ne ennek (EhrC. 17). Tervzet es fergelket ad ölnusocba, hog még égíenee (BécsiC. 46). Kemenb ruhakat es nemykoron cilicim foltochkakat mezehtelen husan lassan zokot vala viselhy (MargL. 2). Főzyetek megi az hwsht az ayto cloth es oth eegyeetők megi hwtet (JordC. 90). Mynd hwshtwl zemey ky esonek (ÉrdyC. 403b). Az betegok etkonek, az hvsnak maradekat aldomas nekevl meg ezy vala (DomC. 60. 123). Mynem ezem tulkoknak hwsrath, auagy kosolnak wereth yzom een? (KeszthC. 125). Az citrom húsá hűdegítő, nednessítő (Mel: Herb. 4). A sidokat für hussal tarta (Helt: Bibl. I. A3). Christus vrunk az ő húsának testével békéltetett-meg minket (Pázm: Kal. 699). A tserfa makkjának husat hártya fedi be (ACsere: Enc. 231).

[Szólások]. Az ártányok jó húsba vannak (Lipp: Cal. 52). Nem hall fületek, le fityeg ajakotok, le tsapja húsát artzátok (Fal: NU. 308—9). Elbádjottak szemei, le tsapja húsát artzájáról, a rendetlen élet le szedte az eleven pirost ábrázat-járól (Fal: NE. 276).

[Közmondások]. A ki a húsát meg ötte, az levétis meg igya (Decsi: Adag. 44). Olczó húsnae hig az leue: Lorensis bos (152).

árva-hús: lacertus PPB. caro exos SL [muskel]. Inakon való árva hus: musculi Com: Jan. 46.

bárány-hús: caro agnina Nom.² 303. [lammfleisch].

berbócs-hús: *vervecina caro PPB. [lammfleisch]. Berbócs hús spékkel (MonIrók. XI.322. ACsere: Enc. 176).

borjú-hús: caro vitulina Nom.² 303. Bornyu hísról: igen gyenge a bornyuak husa (Fely: SchSal.² 10). Boriu hus susa-ul [sasaul?] (LevT. I.43). A tehén és boriu hús nem fő meg egyaránt (Helt: Mes. 400. Land: UjSegits. II.307).

disznó-hús: caro suilla Nom.² 303. [schweinefleisch]. Diszno husokat enni: edere porcinas (BécsiC. 86). Disznó hús bor nélkül rosszabb a juh húsánál, borral ő jobb étel (Fely: SchSal. 10).

éb-hús: catulina PP. [hundfleisch].

eleven-hús: caro viva Kr. [lebendiges fleisch]. Az eleven húsig metélni: ad *vivm rescare PPB. Ha valami eleven hús volna a fakadékbán: si ipsa quoque caro viva apparerit (Kár: Bibl. I.99). Jó anatomicus-barbely lehetett volna belőle, mintbogy igen örömet vagdal az eleven-husban (Fal: NA. 137).

embér-hús: [caro humana; menschenfleisch] (Pázm: Préd. 374. Kr.).

fél-húsú: mediocris. Közep szerint való, az az félhusa es allapatu nemes emberek között: de medicribus nobilibus (Ver: Verb. 59).

fog-hús: [zahnfleisch]. Fog-húsának ki-növése, nynek daga-dása: epulis PPB.

füstölt-hús: caro infumata Nom.² 303. [rauchfleisch, selch-fleisch].

inas-hús: húsos tag; torus MA. PPB. musculus SL. Fleisch-mannen PPB. [muskel].

inashúsos: torosus MA. mäusicht, fleischicht PPB.

juh-hús: caro ovina Nom.² 303. [schafffleisch]. Disznó hús bor nélkül rosszabb a juh húsánál (Fely: SchSal. 10).

káposztás-hús: caules cum carnibus MA. [kraut mit fleisch].

[Közmondások]. Nem adna ő most azon egy tál káposztás húst: choros tragicos moleste fert (Decsi: Adag. 254); nulla cantillat avis, quando esurit; disceum quam philosophum audire maluit (MA.). Nagyobb az emberség a káposztás húsánál (Kisv: Adag. 55). A tisztesség végig megbecsültet főtig, jobb a káposztás húsánál (215).

leves-hús: caro jurulenta Nom.² 303. [suppenfleisch].

lúd-hús: caro anserina Nom.² 303. [gansfleisch].

madár-hús: caro avium Kr. [vogelfleisch] (Pázm: Kal. 1766. 544. Kr.).

madár-húsú: macer, macilentus SL. Lucerna et Lecytho pingvior Decsi: Adag. 119. [mager].

nyúl-hús: [caro leporina; hasenfleisch] (LevT. I.44). Szarvas hus és nyul hus fekete sárt szerzők (Fely: SchSal. 5).

ökör-hús: bovillus C. [ochsenfleisch]. Ökör hus, kecske hus fekete sárt szerzők (Fely: SchSal. 5).

sós-hús: [pöckelfleisch]. A sós hus, szarvas hus és nyul hus fekete sárt szerzők (Fely: SchSal. 5).

szálas-hús: [musculus; muskel?] Húrá, gyomrát össze-háborgatom, piros vérét megiszom, szálas húst megszagatom (Born: Évang. IV.808. RMK. II.425).

szarvas-hús: caro cervina SK. [hirschfleisch]. Szarvas hus és nyul hus fekete sárt szerzők (Fely: SchSal. 5).

tehén-hús: caro bubula Nom.² 303. [kuhfleisch]. Az thehen hwsht penzen agyak (LevT. 86). Tehén-hús pecsenye (Káldi: Bibl. 271).

tyúk-hús: leucophagum Nom.² [hühnerfleisch]. Ha a lenelenee vagy sufranyánc successát tyúkhusnae leuében iszod, hasat indit (Mel: Herb. 42. Mik: TöL. 159).

űrű-hús: caro vervecina Nom.² 303. *vervecina caro PPB. [lammfleisch].

vad-hús: 1) caro ferina Nom.² 303. wildpret PPB. Meg-sütöttük a vadhúst (Mik: MulN. 317). 2) gangraena, anthrax MA. faul fleisch PPB. Kywel sebet nyitnak, awagy wathusst wesztenek az loonak (LevT. I.1). Lágy orvosságokkal gyógyíthatatlannak láttya sebeinket, azért rettenetes fenyegetésével eteti vad-húsunkat (Pázm: Préd. 7). Jól tudom, hogy az igaz mondás gyűlölséget szerez azoknál, kikben az vad-hús nyughatatlankodik (Pázm: Kal. 42). Az genyetséges vad húsban ment seb (Bal: CsIsk. 142). Vad hus, férges bus (Com: Jan. 60). Vad-hús vagyon testedben (Hall: Paizs. 99). Az lábamon való seb miatt, minthogy vad hús is nőtt benne, nagyobb kúnt szenvedtem (MonIrók. XV.392).

Húsi: carnalis, carneus MA. fleischlich, vom fleisch PPB. Husi étel (MA: Tan. 1416).

Húsoeska: caruncula C. ein stücklein fleisch PPB.

Húsos: carnosus, carneus, carnulentus, musculosus, lacertosus C. carnulentus, torosus MA. fleischigt PPB. Husosan: corporaliter C. Húsos tag: torus MA. Húsos in tsonatlan falat, húsos darab, gytimótsnek béja s magva között való husos része: pulpa PPB. Az egy cseresnye szembe három külön valóc vadnae: az magoczkanae az beli, ő maga az mag mely ezerepes, es az husosa (Born: Évang. III.527). Az ezeresnye magnae az husossa (Born: Préd. 382). Húsos orszag, hussal bőves (MA:

Bibl. Magy. 2). Hejacketl befedett húsos bélesec, pástetomoc (Com: Jan. 76). A tevének sok íjas-fíjas gyomrai vannak, mivel-hogy tövisses eleséggel szeretnek élni, mellehez illendő busos nyelve és kemény nyéi-is vannak (Misk: VKort. 39). Húsos napok [melyeken a húsvetés nem tiltatik] (Matkó: BCsák. 400). Húsos uborka (Nad: Kert. 81).

Húsosod-ik: carnosus tio Kr. [fleischig werden] (Bíró: Micae. 134. Kr).

Hússóság: carnositas C. MA. fleischigkeit PPB.

[Hústalan]

Hústalanság: [macies; magerkeit] (Toln: Vigaszt. Előb. 20).

Húsvét: (sumtio carnis Kr.) pascha MA. ostern Adáni: Spr. Húsvét imépe: festum paschatis MA. Húsvét, Húsvét, nomen viri 1222. 1291. 1298. 1300 (Czinár). Ket nap vtan húsvét lezen: post biduum pascha fiet (MünchC. 63). Nem illic myneknek valaktyh megh őlnék ez húsuetba ees ez húsuetnak ynepebe (WinklC. 182). Te nalah eezem az hoswetot: apud te facio pascha (JordC. 439). Hosweth napya (JordC. 773. 74. ErdyC. 33b). Mennec vala Jerusálemba az húsvét imépebe (Kár: Bibl. III.52). Pilátushoz hly nem menének az sídók, hogy tisztábban ehetnének az húsvétben (Pázm: Kal. 681). Húsvét ntöllyá vagy másod húsvét (MA: Scult. 523). [Vö. hus-ét, hus-vét].

Húsvéti: paschalis MA. [oster-]. Psalmus CX. az húsuet barannak megh ewese koron (AporC. 83). Húsvéti módra örventessen megvayon írva (MA: Scult. 477).

HÚSZ (húszonharom RMNy. II.35): viginti C. zwanzig PPB. Húszszor: vices C. vicesima MA. Húszan: vicieni MA. Huz lab nomdékú tartatikuala: vicenorum pedum (BöcsiC. 11). Mas királ húzzer ezerrel iő ő hozia (MünchC. 146). Huz napy menev feld (DebrC. 556). Huz eztendeig (VirgC. 100). Huzon nyolch eztendős (ErdyC. 339). Zent Lucach huzonharmad capitulum (ErdyC. 390b). Selmech Banyau úgy hahnak hogy egy nap huszon öt is meghal (LevT. II.14). Húsz eztendős férhu (MA: Bibl. I.76). Húsz száz [2000] (Zrínyi I.106).

Huszd (huzod ErdyC.): **1)** [vicesimus, vicesimus; zwanzigst-]. Wgy mond zent Janos kenueenek huzod rezeeben (ErdyC. 365. Helt: Krón. 140). **2)** vicesima, vicesima MA. zoll, zins, interesse PPB. Huszd, dézna neme: vicesima PPB.

Huszd-ik: vicesimus, vicenarius C. vicesimus, vigenus, vicinus MA. zwanzigste PPB.

Huszados: vicesimarius MA. PPB. zur vicesima gehörig PPB.

Huszas: vicenarius MA. [zwanziger].

HUSZÁR (hozar RMNy. II.98. húszár Helt: Krón. 85): eques hungaricus, huszarus Kr. [leichter reiter, husar]. Alibeg Vradinum devastavit Turcus, praedam fecit in Hunnis, divisit spolia Huszaris; Huszari dire pugnans, et Hunni fugam dant (Nyirkálai 30). Fegyveres be mono az huszarokkal (Göres: Máty. 96). Huz megyeben tabornban kyalaly szalla, huszar, gyalog es fegyveres nagy hada vada (86). Ezek előtt vala mind az nyilas nép, és az Thráciából mind a huszár nép (RMK. IV. 94). Rendelte vala ket föll szárnyn az huszárokat (Helt: Krón. 88). Melléie vnué az lozag huszárokat (Mel: Sám. 208). Jehoida behozata az szizados hadagiokat, mind az huszárokat (centurio-es et militis), es ő vtelec orós frigit kőte (409). Harmad részete legien azon a templon kapuin, neki a paus huszárok hátok megótt vagon (uo). Allanak vala az gyalog harezérok es huszárok az vártakon, azaz őriző helyeken (110). Magyar huszárok, fele lenne puskás, az fele kopás (Monfrók. III.49). Ot

iődeggel királynac szép népe, rendel a sereget, elől huszár népe, másic a spaniól, harmad lantz kenet népe (Temess: Béla. 65). Jó modon Titus sereget rőndőle, feiedelmeket nep elől erezte, az vtan az huszar nepet erezte. Hadakozo szerzanit viselteto (Cseng: Jer. 5). Intétek helyt is és huszár várat is a palánkon kívül (Monfrók. 625). A hintó előtt két huszár-módra föllőztetett eziüstös szerszámú, sárga szőrű lovakon eziüstös fecske farkú catraggal (Ház. I.301).

HUSZT: [hussita, haereticus; hussite, ketzer]. Ky Cristu nak lytyt megtagadandja, huznak nevezetetyk (ErdyC. 76). Roboam kyal balwan ymadast zerze Israel neepe kőzöt, kyon magyazatynak anyazent egyhazban az erethükök es hwtok (600b). Az üdőkőben husztok timadának, Csehsorzagban hatalmasok valának (Tin. 342). Romai hitre haytác az husztokat (Tin: Zsigen. 62).

HUTA: ustrina ferri vel vitri Kr. [hütte, hüttenwerk]. Az selmechly hwtakbols mynd el viték az nepet (RMNy. II.146).

Hutás: pohár tsináló; glaser KirBesz. 151.

HUTYOROD-İK: cresco, increasco, surgo in altum Sl. [emporwachsen, sich emporranken].

föl-hutyorodik: ∞ Midőn a gyenge veszzők a közel levő lakra magassan hutyorodnak fel (ACSere: Enc. 224).

HÚZ: traho MA. ziehen PPB. Huzatott: tractus, ductus, protractus MA. Az fogora kőtelet huzanak: fines extendunt in laqueum (DöbrC. 218). Keteleket huzanak az haloba (KeszthC. 408). Foga az frater pokelbely evrdeg labanal fogna es latra buza (DomC. 251). Rettenetesh huztatott wala (GyöngyC. 9). Az isten igéjének vındorló, es ildestova huzatott halgatói (Ily: Préd. I.1). Midőn szolgálatra huztattnék azokot (I.27. 11). Mind addig beszélének, a mig mindeneket a János részére huzának (I.73). Kétségbeesre huzza (I.289). Aztot pedig négy fejer szokta huzni, vagy vonni (Mik: TörL. 2. lev).

[Szólások]. Ennyi húz-halasztást nem cselekednék (TükGy: Lev. 127). Innen vagnak a sok számtalan nyúzó fosztó tisztke, a kik a szegénységet nyúzni, húzni meg nem szűnnek, mint a Faraho fartatói, mig magok is el nevesznek, meg nem hahnak (Bod: Pol. 111). Húztok vontok magatoknak, uratoknak (112). Kétségre húzták ígérét (Ily: Préd. I.570). Valamit kaptára húzni, az eleve-húsi metélni: ad *vivim rescare PPB. De bezzeg rám ára atyán engem húzott, úgy megvert, azt véltem, hogy már meg is nyúl zott (Gvad: RP. 64). Pör nints, újat nem húz szomszéd szomszédjával (Orczy: KöltSz. 21). Az ajándék maga után húzza a hamis törvénylást (SzD: MVir. 16).

át-húz: [traduco; durchziehen].

[Szólások]. A nint a keuder jön szép fejérségére, az aszszony is úgy jön régi szépségére, de gerebenyen is ált húzzák vég tere (Gvad: Orszgy. 49).

el-húz: [detraho; abziehen, entziehen]. A mit édes ur: adott s hagyott is, azt is el-húzza s vonza (Bod: Pol. 125).

föl-húz: tendo, sursum traho MA. hinaufziehen PPB. [aufheben]. Fel huzva ny zywet, my betegvhenk (KulesC. 138). Fel huzott feye feleth egy zokereleth (ErsC. 344). Fel huz. a kezét meg ragaduan a fegyvert: extendit manum, et arripuit gladium (Helt: Bibl. I. J4). En ellenem húzta fel az sarkát: levavit contra me calcaneum suum (Helt: UT. d2). Innár felhuzta kardgyút, meg-vonta kéz-iját (Pázm: Préd. 7). Ágyukat bástyákra rendel fel huzati, fegyvert vitézeknek éport osztogatni (Zrínyi: ASyr. 99). **2)** [dilatō; aufschieben, hinahalten]. Elteknek, erköltsőknek jobbitásával az istemek fel húzott haragját engesztelni igyekezzenek (Bod: Pol. 64).

ki-húz: extraho Kr. [ausziehen, herausziehen]. Binősök tört ívvelből huzanak (DöbrC. 87). Érette menvén, kihuzie onnan a kútból a követ, Czegl: Japh. 12). Meg győzővén, el űvén sevély spanyolokat, járomból ki huzták meg görbült nyakokat Orcey: KöltSz. 20). Gönyvedve nagy fölűantokat ki húzasz Orcey: KöltH. 73).

még-húz: 1) intendo, attraho MA. ausspannen, anziehen PPB. Meg húzza a ló szíját: continet equi habenas PP. 2) retraho, reduco; zurückziehen, abhalten). Ez gonozsagtól sem felese[ge]nek syrasa, sem istheny felelem őteth meg nem avzhatia wala (PeerC. 49).

Huzakod-ik, huzalkod-ik: 1) [pandicular; sich recken, sich strecken]. Munka reggel fel költ volna, és huzakodúe az álom után (Helt: Mes. 293). 2) in altum trahor, cresco Kr. wachsen). Földbe takartatik, valóságos növéssel lassan-lassan huzalkodik (Pázm: Préd. 308).

föl-huzakodik, föl-huzalkodik: 1) assurgo, sursum trahor MA. sursum vergo, pandor; aufsteben, [sich] aufziehen PPB. 2) cresco MA. adoleasco, sich emporheben, wachsen, gross werden PPB. Az folyo vyz mellett föl huzalkodot nyarfa (ÉrdyC. 475). Minec vtianna fel huzakodott volna, és immár szép fiu volna (Helt: Krón. 83). Az mag győmőltőszőc, és fel huzalkodie [így?] (Kár: Bibl. III.35). Útsza rugokka talatnac, mi helen ualamennyire föl sugarasodnac es huzalkodnac (Pécsi: SzűzK. A2). Egy kevéskorig föl huzalkodtanak, de nem tartósok, meg aláztatnak, es el mulnak (Lép: PTük. 1305). Az ő gyűkeriből tsemete huzalkodék-fel (GKat: Vált. 1481). Emberi erőre, s ifiúi erőre midőn fel huzalkodék (Liszt: Márs. 16). Midőn a borsó föl-huzalkodik (Lipp: PKert. II.195). A kised gyermeki kor ifjúságra kezd lépni, fel-huzalkodik, erőt, nyereséget érez tagjaiban (Fal: NA. 332). Attól fogva fel huzakodhatott, apadhatott is a sok tanulá miatt (Fal: TÉ. 735). Fellhuzakodott ifju (Fal: Jegyz. 934): bene excretus juvenis Kr.

neki-huzalkodik: [enitor, conitor; sich austrengen, die kräfte anspannen]. A számár neki huzalkodék, és erőnel vona a farkast (Helt: Mes. 275).

Húzás: tractio MA. zug PPB. Az ellenségnek jövetelét egy zászlónak ki-tételével és valamely rézbarangnak húzásával jelentették (Kónyi: HRom. C).

haj-húzás [?] : [rixa; zank, streit]. Mikor a portának vmely szomszédjával hajhúzása [így?] van, az olyan nemzetnek postán levő residensivel, embereitök két felé nézzenek és úgy conferáljanak (MonIrók. VIII.257).

[Huzint]

Huzintás: [tractio; zug]. Minden befűnek huzintása alatt az életben valami el-fogy (László: Petr. 6).

Huzit: [semel traho; einmal ziehen] (SalMark. 1591. 41. ÚjMMűz. V.299).

Húzlal: [traho, tracto; ziehen, zerren]. The zent tagydat az kereszt fanak altalsagara huzlalak (GyöngyC. 12. ThewrC. 9).

még-húzlal. Zent kőrózfán ymadlak, meg werethwe meg huzlalwa (CzechC. 25). Zent gyvedet ezuczanal evklelek, te zent tetedet meg huzlalak (Gyömc. 45). Fel magasztatek az keresztre es meg huzlaltatek (ÉrsC. 51).

Húzó: tractor; zieher PPB.

hám-húzó: [lőszerszám] (Kem: Élet. 85).

kérészt-húzó: [?] Tartozik csinálni a remekelő lakatos) egy békot egy kulccsal és négy egyenes keresztbuzóval, a nyelvnek legyen hat tolla (Nyr. XI.525).

[Húzód-ik]

föl-húzódik: [succresco]. Egy már felhuzodott és 20 esztendőkkel megtölt ifju tudja, ki s mi legyen (Fal: NU. 321-325).

Húzódóz-ik: pandicular C. MA. sich strecken, sich dehnen, sich ranken PPB. Az allato ástét és huzodozie (Com: Jan. 66).

Húzódózás: pandiculatio MA. das ausrecken der glieder das ranken PPB.

Huzom

[Szólások]. Egy huzomban: uno tractu Kr. [in einem zuge, in einer tour, ohne unterbrechung]. Nyöltz várat meg vőné egy huzomba (Tin: Ének. 114). Mint itta meg az harmad fel tonna aranyat egy huzomban (MA: SB. 224). Egy huzomban egy veder vizet meg-ízik (Misk: VKert. 512). Nem egy huzomban, egy igában, minden félben szakadás nélkül fordítottam e könyvet (DKal: Ker. 31). Viradtig egy huzomban jól allhattam (MonIrók. XV.382). Ma is jó reggel indülék meg egy huzomban menvén Vinczre (XVIII.40). Egy huzomban menék az örömatya húzához (45). Tököl táborra egészen egy huzomba Sentéig elnyomult (XXVII.15). Egy huzomba aztat belém nem űthettem (a bört, Gvad: FNót. 30).

Huzomos (huzamos RákF: Lev. V.524. Gvad: RP. 237. huzonos PP. PPL. Szal: Krón. 385): continuus, non interruptus Kr. [langwierig, anhaltend, ununterbrochen]. Huzonos, egy huzomban való ital: amystis PPL. PP. A törökön való diadalmas győzedelméért amystis huzonos poharakkal iván (Szal: Krón. 385). Huzomos két óra mulik már benne (Fal: NE. 3).

[Szólások]. Huzonost innya: amystide bibere PPL. PP. Estve vachorán sok huzomost ivék (Zrinyi 139).

Huzomost: [indiesinenter, continuo; anhaltend, ununterbrochen]. Csúna utakban, mellyeknél huzomost soha rosszabbat sem jártam (RákF: Lev. V.524).

1. **HŰ:** [interjection] hau PPL. vox porcos ad haram impellentis; hű bű bá: vox contententis Pázm: Préd. 815. Kr. Hű! vagyoné eszed? *hau hau mi homo! sanusne es? PPL. Patvar vigye dolgoz, hű be goromba vagy (PhilFL. 56).

[Szólások]. Nem hű-hel-e-módon [temere, caeco impetu, praecipitanter SI], sem vak szerentsére kell választani a religióban (Fal: NE. 58) Hubele [így?] Balázs, lovat ad isten (RhédTem. 17).

2. **HŰ, HIV** (hűvő: fideles BécsiC. 28. hűvő: fideliter 85. hűvőnel Born: SzJán. 2. hűvő: fidelior MNyil: Zsolt. 63. hűvőnek Zrinyi II.25): 1) fidus, fidelis MA. treu, aufrichtig, getreu PPB. Ysten tytkynak hyw reytwye (EbrC. 4). Cristus sonha byw embernek zyuet meg nem kemeneyty (52). Mendénec mégésmertessenec, kic persayaknac hűvőn engednee (BécsiC. 85). Hű zolga, kit ő ura zerzet ő hazi emberin (MünchC. 60). Cristusnak hűu zolgay, kik az istennek parancolatit meg tartotak (VircC. 117). Isten menden ev bezedeben hyv (DomC. 201). Papanak parancholatyaban hyv (104). Meg akaraa hyw zolgayatol yelentyen vr isteny tytkyat (ÉrdyC. 342b). Hyu es engedelmes (RMNy. II.136). Vitezle es nekewn keresztmes bywink (LevT. 1287). Minnyaián örüllýűnc, hűv kereszttyenec (Born: Ének. 14). Azokat magannac hűvőce tehetne: illos obnoxios fidosque sibi faceret (Deesi: Salic. 11). Nem valami gaz hireket beszél, hanem a mit látott, vagy hiv tanúktól értett (Pázm: Kal. 642). Igaz és hyv zolgác (Zvon: Post. I.161). Hiv házastárs (Illy: Préd. L554). Egy hűvőnek ily szókat ejte (Zrinyi II.25). Nemzetes Bertóti István hűvink; Szabó Máté hűvinket resolváltuk (RákF: Lev. I.418). Két urnak nem szolgáltunk, ugy tetszik jó aszszonyim, okos eltekéllés ahöz részkedni. a mellyik többet igér, s hűvőben fizet (Fal: NA. 161). Bizonyos az, hogy az isten ő hűvőinek teremtetten legyen a meunyországot: Iddio ha creato il cielo per i suoi amici (Fal:

NE. 56). **2)** [creditor, credens; der gläubige, gläubig]. Az apostalok és az hűnek semit ewnewnmagoknak nem mondnak vala (VirgC. 125). O zserelmes atyam zyletly ezewnknben vehettyők wr istennek tytkon valo malaztos mywelkődetyt az ew zserelmes hyweinek atala (ÉrdyC. 340). Hogy hyrdessom mynd the dycherotdet hywyndek ellette; ut ammuciem omnes laudationes tuas in portis filiae Sion (KulesC. 14). Hog az wrsten ó hűneinel immar egift volna (Born: SzJán. 2). De az hűne bokesegben leszne örök dicőségben (248). Hogy az tiu lenne valtsag hűnekne (15). Ne legy hitetlen, hanem legy híw (Born: Préd. 269). Miczoda külömbseg vagion az hűneknek es az hitetleneknek niomorsaga közöt? (Fél: Tan. 439). Hozd ide kezedet, és botsásl az én ódalamba; és ne légy hitetlen, hanem híw (Pázm: Préd. 580). Híw keresztényeuc gyűlekezete (MA: Scult. 3).

Híwél, hívl (*hevl* DöbrC. 372. *hwl*? DebrC. 92): catechizo. Közösőfön az ki hevlitk zonal, azzal kit hevl, minden iozagban: communicet is, qui catechizatur verbo, ei, qui se catechizat, in omnibus bonis (DöbrC. 372).

még-híwél: in catechumenum recipio NyKözl. IV.202. Megtanítvan zent Sihueter a éazart hitőknnek agazatira, azonnal meg híwle (DebrC. 92). Emerenciána meg hyvletet (CornC. 416). Zent Sihueter meg hywlee az czazaart es egy hetygh valo boytet hagy ewneky (ÉrdyC. 186. 259b). Az zent egyházhoz fwthwan meg hywlette magat; lataa az ffil palastot mondwan, hogy az meg hywlót Marton vityez attá azt ewneky (624: Martinus catechumenus NyKözl. IV.202). El futa az zent egyházhoz es keeroe, hogy meghywelueyek (ÉrsC. 154b).

Híven: fideliter, germanitus C. fide, fidenter MA. treulich PPB. Frater Leo hűnen wryzi vala wtet (VirgC. 40). Zeresetek atyatkfiat hinen (70). Hűnön kőnessők az ó elkőcet (DebrC. 1). Fildről el fel emeléc et nagy hűnen (Bes: HÉnek. B3). In tetűneuc az ó hűatalokban való hűnen el írásra (Kules: Evang. 3).

Hűség, hívség (*hyseg* DictaGr. 31. *hysygh* Ver: Verb. 97. *hűveseg* MA: Bibl. I.177. *hűvség* Helt: Bibl. I. L2): **1)** fidelitas C. MA. trene, glaube PPB. Mardocheus ehűségert minemő tiztősségét kőnetét (BécsiC. 61). Valfatoc hűseget, en vágoc, ne akariatoc fēnetec (MünchC. 41). Adom tynektek Dauidnak zent hyvséget (JordC. 754). Zent Ferenc mynden dolgaba vele vala es hűseget neki segedség vala (VirgC. 85). Wr papa lathwan [Brunonak] mynden hywsegeet, adaa neky kalabryabely ersekeeségöt (ÉrdyC. 581b). Az zent angyalok myndden hymel kyl wr istent hywseeggel zolgallyanak (623). Ew fewl-sege az wr isten mynketyk kegyelmessegebe, hywsegebe es zarnya ala wewth (RMNy. II.98). Ha ti immar akartoc az én vrammal hívséggel lenny: si facitis veritatem cum domino meo (Helt: Bibl. I. L2). A kirafnac hívsigetöl el szakadot vala (Szék: Krón. 197). Ha az én törvény-székomben meg-győmnyatok bűnűtöket, hívségemre fogadom, hogy én-is meg-botsátom (Pázm: Préd. 10). Egyházi hivatalomnak hívségéhez illendő kötelességemet meggondolván (Pázm: Kal. a1). Meg-probáltatott hívségű (GKat: Titk. 4). András az ó felsége hívségén-lévő erdély magyar-hadának vala kapitányja (Gyöngy: Char. Előb. 8). Hűség a hívségnek hívségét áldozta, állandóságában végig marasztotta (Orezy: Költ. 147). **2)** [verbum alloquendi; anrede-wort]. Hyzom erty ty hywsegetők [ti hívek] (ÉrdyC. 597b). Nemzetes Csula Gáspár hívínket azon hivatalnak beállítására hívsétek által instellaltatui rendeltük (MonOkm. XIV.142).

Hűségös: fidus, fidelis, perfidelis MA. treu, aufrichtig PPB. Igen hívséges: perfidelis C. Frater Rufinus, asislably nemes, ystenben hívséges (EhrC. 2). Zent Ferenc ewtett hívséggel zogellyuala (7). Tekeencezetek meg ez my vallaswnknak pyspekeet Jesusth, ky myndenben hívséges (JordC. 802). Cristusunk hívséges vitye zentkoreznnek iegieuel magat meg fegűer-kwtete (VirgC. 54). Zeret vala ewtet, myert hogy myndenben

hywseges es enghedelmes vona (ÉrdyC. 335b). Az kegyelmes wr isten meg tekeenthween az ew zserelmes zolgayaanak hywseges zolgallattyat (562b). Hywseges zolgallatymnak wtanna (RMNy. II.107). Hűseges, igazmondó (MA: Bibl. Magy. 1). Engemet is ő felsége maga hívséges zolgálatjára serényebbé teszen (MonOkm. XIX.178). Hűvséges társodnac híw légy: fideli socio fidus esto (Com: Jan. 204).

Hűségösköd-ik: [fidem praesto; sich treu erweisen]. E rövid élet mulandósága miatt nem sokáig hűségeskedhetünk a Christus pásztorságában (CorpGramm. 588. TörtT? I.166).

Hűségtelen: infidus, infidelis MA. untreu, treulos PPB. Nemde nem hűségtelen szüléké ők, hogy a kised gyermekek kezében hadgyák az hegyes éles kést (Hunn: Trakt. 223).

Hűségtelenség: infidelitas SI. [untrene, treulosigkeit] (Apati: Vend. 945).

Hűtelen: [infidelis, perfidus; untreu, ungetreu]. Mint az ki néz tiükörben, magát látja csak ebben, én is vagyok mert kintelen, ha mást látok, hogy hívtelen (Amade: Vers. 144).

Hűtelenség: [infidelitas; untrene]. Hűtelenség (Mad: Evang. 26).

HÜL (*meghyueluen* EhrC. 110. *meghívl* Pázm: Kal. 579. *meghűvöltenek* Lép: PTük. II.121): refrigeo, refrigeror MA. [erkalten, auskühlen]. Hűlt hűdegült: refrigeratus MA. Teste hűlt (Zrínyi I.115). Még a forró szerelem-is hűl, ha a felek közül egyiknek esendőben vagyon szerentsége (Fal: UE. II.428).

[Szólások]. Szegény Theogenes rémül, s hűl mint a jég (Gyöngy: Char. 43). Első tekintetre hűlünk, rémülünk, tartunk tőlök, de napok telvén ezen iktázások mind eltűnnek (Fal: UE. 421). Azon egy órában hűl fül, izzad, reszket, hol néki bizza magát szerelmében, hol pedig ide s tova szánja lelkét kétségben (Fal: NE. 106). Szulinán hűl, fül Zrínyi bátorságán (Könyi: HRom. 93). Szíve gondokban hűl (Zrínyi I.188). Annak (szíve) kétségben hűl (II.75).

el-hül: **1)** dirigeo MA. erstarren, kalt werden PPB. Elhűl az éték: corrupitur prandium PP. El hűlnék az étek, megfagnak: die speisen werden kalt KirBesz. 98. El hűl az étel (Pázm: Préd. 763. Kr.). **2)** [perterreo, obstupesco; erschrecken, stamen]. Elhűl bele: obstupescit Kr. Vgyan el hűle, azt hogy látá (Huszti: Aen. 8). Uram, el-hűlök, rémülök, mikor ezt a te telekedetted meg-gondolom (Pázm: Préd. 111). Igazán mondom, el-hűltem belé, mikor ezt olvastam (Pázm: LuthV. 127). Csudálkozván elhűlsz (Szent: Kalm. 6). El hűl belé (Mik: TörL. 356). Tsak nevét hallották, már-is el-hűltenek (Könyi: KRom. 19).

elhűlés. A gyomornak el-hűlése, nem emésztés: dyspepsia PPB.

ki-hül: [deferveo; erkalten, sich abkühlen]. Lelkem-kihűltig itt töltöm éltetmet (Fal: Vers. 879).

lő-hül: ∞ Le hűlvén forró kívánsága, könnyebben felejtí (Fal: UE. 433). Az öregség és a lehűlt vér már nem indúl a fiatalok felforrására (Fal: NU. 252).

még-hül: refrigeo C. deferveo, defervesco MA. erkalten PPB. [sich erkalten]. Maga zereim meg hyueluen, vadnak neky nagy wewuendew kysertettek (EhrC. 110). Fárad az könyörgés, az hűt meghűl (MA: Scult. 252). Az isten törvényében-való serénységnek minden igyekezeti meghűvül, sőt meg-hal és el temetetik (Pázm: Kal. 579). Ha meg készedes hűlni, rosszul készedes lenni (Pázm: KT. 109). Tagiay meg híwöltenek, es erzenksegitől meg fosztatot (Lép: PTük. II.121). Meghűl az isteni szeretet sokakba (Vás: CanCat. 63). Az buya természetnek meg kellett volna hűlni (629). A meg-hűlt nyers az ételt utállja: crudus escam fastidit (Com: Jan. 55). Szerelműnknek buzgó-sága meghűlt (Bethl: Élet. 155).

[Szólások]. Meg-hűl benne a reménység: animus illi cadit PPB. Olyat mondok, hogy meghűlnek belé az szomszók (Nyr. XIV.565). Reménységében meg ne hűlly (Kal: Ker. 229). Mintegy meg-hűlt tőlem: *alienor est me PPI. Mátyás király is aszszonyiálkodni kezdte, vgy hűle meg az előbeli törökec ellen való tussakodásától (Helt: Krón. 151).

Hüledéz: [obstupesco; staunen]. Mitsoda-é! hüledéz Kelemen, hát azt a 200 forintot mind oda adtad érte? (Könyi: AM. 2).

Hüleméd-ik: [deferresco; abalienor; erkalten, sich entenden]. Hogy jobban hülemédjél s idegenedjél e rozsz világtól (DEmb: GE. 151).

még-hülemédik: refrigerescio SI. [erkalten]. Meg-hülemedet vére (Czegl: Enoch. III.20). Az mi vallásunkba ez meg-hülemedet időkhöz képest sok buzgósággal nem kérkedhetünk (Pathai: Sacr. 4).

még-hülemedés: [refrigeratio; abkühlung]. A törököket szekerekről reménységeknek nagy meg-hülemedésével mind brakattatván, szállítják és telepítik-meg (Rumy: Mon. I.114. Megy: Jaj. 5).

Hülés: alior, refrigeratio MA. kálte, kühlung PPB.

[HÜSÉG] HÍVSÉG? [refrigerium; kühle, labung]. Ez vylaglak zerelmetb te zent malaztodnak hywegewel mynlenestw! főgwa meg olezad (CzechC 16).

HÜT (*hyvőteziem* DöbrC. 92. *huvétem, hívétem* PP. *meghívtejt* Radv: Csal. III.48. *meghívít* Pázm: Kal. 201. *hivtőzik?* Rim: Ének. 275. *hültés:* refrigeratio MAI. *borhültő* Gér: KárCs. IV. 444): refrigero MA. kühlen, erkühlen PPB.

el-hüt. El-hütő félelem: gelidus *pavor PPB.

még-hüt: refrigero C. MA. erkühlen, kalt machen PPB. Ez velagly zeretethnek buzgosagaath myndónóstól megly hywőjed ees megly olchad (WinkIC. 254). Ez vylagly zeretethnek buzgosagat my bennenk meg hűched es meg olchad (GümC. 112). Oly igen meg hívítik az embereknek minden tekélletes indítatit (Pázm: Kal. 201). A főz-tának leve meg-hűti s száraztya a testnek a sullyát (Felv: SchSal. 31). Ha ez levet megbhivjéttő (Radv: Csal. III.48).

Hütés: refrigeratio MAI. [kühlung].

Hütő: refrigerans, refrigeratorius MA. der da kühlet, erkühlet PPB.

bor-hütő: [aquimarius; kühlfass]. Egy borhültő rézdézsza (Gér: KárCs. IV.444).

Hütöz-ik: sese refrigerare Kr. [sich kühlen, sich abkühlen]. Bocass meg nekem, hog byvőteziem (DöbrC. 92). Rűtságtól melegszik, bűnőktől hívőzik (Rim: Ének. 275).

Hütözés: [refrigeratio; kühlung]. Az nyarfá... kynek arnyekozasok hywöntőzesre [olv. bywőtyőzesre?] nagy kedvet teeznek embereknek, yelowsew! hew ydewn (ÉrdyC. 476b).

HÜVÖS, HÍVÉS (*hynős* ÉrdyC. 652. *hynős* KazC. 132. *hüves* Mik: TörL. 209): 1) frigidus, subfrigidus, algidus C. frigidulus MA. [kühl] etwas kalt, wenig kalt PPB. Hüvesen: subfrigide; föld alatt való híves ház: cryptoporticus C. Az falknak leueley hynős zelnék fuassara edős zozattot adnak (KazC. 132). Hüves víze (Born: Préd. 282). Hüves szellőzke (MA: Seult. 639). Hüvös kut-fő (Mad: Evang. 533). A forrás-kút híves kortyokat nyújt (Gyöngy: KJ. 56). A szarvas kívánczik a szép híves patakra (Tarn: Bar. 126). Hüves ernyők (Fal: Ének. 48). 2) frigusculum MA. svavis alior, amoenum frigus; erquickende kálte PPB. [kühle]. Kicsinyt szellőzzél etkin az hívesben (Felv:

SchSal. 6). A tűzön és vizen által-vívón, ki-vezet a kívánva-kívánt hívesre (Csúzi: Síp. 232). T'hozz fognak szarándolok a hajnali hívesben (Fal: Vers. 889).

Hüvösít: refrigero PPB. [kühlen, abkühlen, laben]. Az rosanak híveseytev volta (CornC. 211. Fél: Bibl. 120). Hüvösítő levező-ég (Hall: Paizs. 67). A szilva hívesit tégedet s tágít gyomron (Felv: SchSal. 19).

még-hüvösít: ∞ Az rosanak meg híveseytev iozagos volta (CornC. 236). Küld el Lázárt, hogy az ő uya végét marcza a vízbe és meghívessehe az én nyelvemot, mert kénlodom e langba (Tel: Evang. II.417). Mártsa az ő kissobbie nyát az vízbe, és hívösítse meg az én nyelvemot (Zvon: Post. II.26. Mad: Evang. 446).

még-hüvösítés: refrigerium [kühlung]. Eljövendene az meghívesítésnee idei: venerint tempora refrigerii (MA: Bibl. IV. 109).

Hüvösítő: alsiosus C. refrigeratorius MA. *acetum frigoricum PPI. [kühlend].

vas-hüvösítő: löschtrog Com: Orb. 139.

Hüvöske: [frigidulus, frigusculum; etwas kühl]. Az közepi noba nem igen nedvesíti a földet, de azért híveseket tart (Kal. 1582. G). Az wr fel tanadása napia gyönyörűsöges tiszta lesz, de híueske (Kal. 1582. G2).

Hüvösöcske: frigidulus C. [etwas kühl].

Hüvösöd-ik: frigesco C. refrigeror MA. kalt werden PPB. [kühl werden]. Hüvesedik az idő: *caelum discedit PPI. Mihent a meleg vizet ki-tészed a tűz-mellől, mindgyárt hívesedni kezd, és aprónként meghidegedik (Pázm: Préd. 323). Nem futok a világ árnyékába, hogy ott hüvösödygem (536). A Babilon kementzében rettenetes tüze-között a bárom szent ifiak nem tsak éltek, hanem gyönyörűsöges szellővel hüvösödtek (691). Hüvesedik az üdő (Land: UjSegits. 1503).

[még-hüvösödik]

még-hüvösödés. Meghüvesedésnec vdeie: tempora refrigerii (Helt: UT. g3).

Hüvösség: refrigerium NémGl. 111. [kühle]. Hünesség meg enyhíti az henseget (KBártfa. 1583. Dy). Meg-ismérheted a jó bort az híveségről (Felv: SchSal. 9).

Hüvösül: refrigeror Kr. [sich kühlen, laben]. Se nem támadtak fel e vilagra, se nem hívesülnek a másikon (Fal: NA. 211).

Hüvösülés: [refrigerium; kühlung, labung]. Az augustai confessiúnak apologiája nem tiltja a halottakért-valo imádkozást, hogy isten nékik légyen uralmas és adgyon nékik hüvösülést (Pázm: LuthV. 466). Ostorom szolgálra, nem tiltom, hogy szálljon, és lelkének hüvösülésére álljon (Zrinyi 1.13).

HÜVELVÉNY: [?] Ne torkoskodjunk, mint vízi hüvelvény (Rimai, Ipolyi: Myth. 102. RMK. IV.319).

HÜVELY, HIVELY (*hivelieben?* Vás: EpKat. 8. *hovely* Csúzi: Síp. 424. *hovelyez* 98. 641): vagina C. MA. scheide PPB. Hüvelyéből kivonom: evagino MA. Hüvelyébe teszi: recondit in vaginam PP. Teged be törődöt hywelebe (WinkIC. 162). Monda Jesus Peternek: Boczassad hyweleben the fegyverődet (JordC. 689). Lata egi angialt, kinek kezében verős tör nala, de azt meg törőlnen, a hínelibe tounh (DebrC. 215). Meg valto monda Petőrnek: Tődbe törödet a hínelbe (VeszprC. 66). Ted hyweleeben te törődöt (ÉrdyC. 548). Az szablya meg tüzefül az híuelybe, és eleb meg nem égh az híuely (Cis. H3). Kést egy híuellyel vészec 5 pénzen, hogy esic tehelye? (Helt: Arithm. GS). Az János deáktul két híuely, kést vőttünk (MonTME. 1.

38. 56). Őt hível aranyos kettős kés (90). Az hívelyből ki rántassé (a kard, Com: Jan. 147). Térítsed az te fegyveredet az ő hívelyére (Toln: Vigaszt. 152). Hívelyiből ki vont pallos (Szöll: Dáv. 72). Csak az füres hívelyeit viselik a lelki fegyvereknek (TKis: Pan. 25). Késnek való hívelyt vettem (MonTME. I.193). Egy ezüst-aranyos hívol, késnek való (MonIrók. XXIV.140). Oh urnak szablyája, menybe a te hívelyedbe (Illy: Préd. II.450). Kardokat nem más végért rántották ki hívelyéből, hanem hogy hűséget mutassák fejedelmekhez (Fal: NA. 210). Parancsolj tehát már véres pallosodnak, hívelyében terjen (Orezy: KéltH. 51).

[Szólások]. Az ő kardgya sem sül ugyan hívelében (Deesi: Adag. 188).

[Közmondások]. Nem fér két élős tör egy hívelybe (Deesi: Adag. 115). Két élős tör nem fér egy hívelyben: nincum arbutum hand alit duos erithacos (92. Kisv: Adag. 310). Két hegyes tör egy hívelben nem lehet (MonOkm. VI.343).

kard-hüvely: [vagina ensis; schwertscheide]. Egy kard hívely, kinek második pánt is megyen a sarkvasához (TörtT. XVIII.268).

szablya-hüvely: ∞ (Zrinyi II.80. TörtT. XVIII.228).

Hüvelyécske: vaginula C. MA. scheidelein PPB.

Hüvelyés: vagina instructus Kr. vaginatus MA. [mit einer scheide versehen] der eine scheide trägt PPB.

Hüvelyéz: 1) evolvo, involucro libero, explico Kr. [hülsen, abhülsen, herausschälen]. 2) [operio, obduco; überziehen]. Mentem esiszárhoz-is, csak kész vasakat, kardokat, szablyákat kész czapával hívelyez (ÖtvMest. 64. vsz.).

[Szólások]. Nem álmothívelyezek én, lanem igazat mondok (Deesi: Adag. 176). Hogy ne mondattassunk almot hívelyezni (Gyarm: Fel. 196). Czac alom az, valamit hívelyezne a purgatorium felől (Magy: Nád. 50). Régi fő emberek emlegetik az limbust; de csak álmothívelyeznek, beszédet mondanak (Pázm: Kal. 147). Valaki emmel különbet fog reánk, maga álmát hívelyezi (Pázm: LuthV. 34). Mint ha csak álmothívelyezett volna, vagy süketeknek mondott volna mesét, szintén ugy nem hatott-hé a szívekre (GKat: Váls. II.1173). Én ennek a hallatlan dolognak mélységében, álom-hívelyező szó-fia beszéddel nem merészlek bébocsatkozni (Csúzi: Síp. 98). Álom-hívelyező szófia beszédnek alétja (641. MF). A mit előhoztam azt újjomból nem szoptam, álmodkat nem hívelyezek, ha miben

hazudtam vesd szememre, vesd torkomba (Fal: NE. 74). Agnóregét hívelyez (Toln: Vigaszt. 73). Regét hívelyeznek (105).

Hüvelyézdegél

[Szólások]. Itten igen édesdeden a maga álmát hívelyézdegeli kalaúz (Pós: Igazs. I.727).

álom-hívelyezés: [res imaginaria, phantasma; phantasiegebilde]. Ezek a derék sz. írásból vett igazságok, csak regék és álomhívelyezések Calvinusnak (Pázm: Kal. 499). Mindenfelé vilagon csak gondolatnac álom hívelyézési: omnia imaginaria in seculo (Prág. 936. MF). Hogy akarmi álom hívelyezést apostoli nevezotnek köntödsében öltöztetvén, reánk toszszanak arra nem mehetünk (Pós: Igazs. I.51. Illyef: BCsTomp. 126).

1. Hüvelyk. Hüvelyke babnak, borsónak sat.: folliculus, siliqua PP. [hülse]. Gabona hívelykje: vagina PPB. Hüvelykben fült bab: conclus C. Nem kaphatván semmi eledelt, még csak a disznoknak való hitván hívelyk héjakat-is (Megy: 6Jaj II.19).

Hüvelykös: [vagina instructus; mit hülsen]. Hüvelykes borsó: siliqua PP.

Hüvelyke: ∞ De ugyan hívelykeic vagyon egyiknek mint a borsónac (Mel: Herb. 95).

Hüvelykés: [vagina instructus; hülsen-]. Hüvelykés eledel (Otr: Tökéli. 266).

2. HÜVELYK, HIVELYK *hüvelkös* wyw ÉrdyC. 269. *hüvelkni* nagy Fal: NA. 144. *hüvek* újj Gvad: Kár. 97): 1) pollex-hallux C. hallus MA. der daume Com: Vest. 141. der daum an der hand, grosse zehe PPB. Hívelykemni: pollicaris C. Megh kenec hű yob kezenek hívelykeeth, es hívelykőkeeth hű yob kezőknek (JordC. 89). Végy az ő vérébe, es ted iob kezek, nec es iob laboknac hívelykére (Helt: Bibl. I. Q12). Lágy purgatio tán vágasd a főhez szolgáló eret a hívelyked meget (Cis. J4). Kezeknek és laboknac hívelke (MA: Bibl. 176). Az hívelykel (pollice) nyomunc (Com: Jan. 49). Az bal kezem hívelyke jobban megdagadván, valamely timsós tyukmoy fejűvel bekötöttvén az tüzességet kivette (MonIrók. XV.315). 2) [zoll]. Két hívelyik héján bat láb nyomni magas (Laskai: Lips 354). Álmélkodnak rajta, hogy bírhattya füle a hüvelkni nagy napkeleti gyöngytsöppöket (Fal: NA. 144).

láb-hüvelyk: pollex pedis PPB. [grosse zehe]. A láb hívelyik öreg újj: hallux (Com: Jan. 49).

Hüvelyki: pollicaris MA. eines daumen dick PPB.

IBOLYA, IVOLYA: 1) *viola vernalis*; mürzenveilchen SI. veíl Adámi. *Viola, ivolya* (Com: Jan. 28). *Viola* avagy *ivolya* szinű (63). Ne légy tavaszi ibolya (Czegl: MM. 119). **2)** *vaccinium* MA. schwarze heidelbeer, brombeer PPB. *Ivola*: *vaccinium*; rittersporn Nom. 94.

sárga-ivolya. Ez a *caltha* vagy *calendula* ám az jó szaga sárga ivolya, a ki minden bolnapban virágozik (Mel: Herb. 71).

IBRIK: *gattus, gutturnium* C. giessfass, giesskanne PPB. [Ibrik, vezetéknév XVI. sz. Nyr. IX.365]. A kéz mosdo vékony csapu szoros ibrikből (super malluvium e gutturnio), avagy a medence felett a vízöntő csésés edényből, magokat megmostat (Com: Jan. 109). Egy ezüst kannát, egy réz, herbatejhez való fogantyús ibriket s holmi efélet vettem volt (Ilaz. L283).

Ibriköcske: *guttulus* MA. giesskännlein PPB.

IC-FIC-VIC: [ineptiae, nugae; albertheit, pessen]. Jovnovicsnak minden dolga csak icz-ficz-vicz (RákF: Lev. V.374).

ICCE: *justa, media, cotula* MA. *hemina*; gewisses weinmass PPB. eine halbe mass KirBesz. 139. Fél-itsze, meszszoly: *hemina, sextarius* PPB. *Itszéknént mérni vagy adni-el: singularibus heminis dividere PP. Igaz meertek, ygaz yecze (sextarius) legyen ty köztetők (JordC. 105). Fellieb (a bornak) iczeyet ne kezdhesse nég penzol (RMNy. II.2. Born: Préd. 547. Kár: Bibl. L107). Végy egy iczére valo fenyű magot (OrvK. 25). On itze (Radv: Csál. II.115). Nem igaz iczével mér (Diósz: Préd. 68)

[Szólások]. Igen el iár azért őis az al itzéuel: Lydus in meridie (Decsi: Adag. 135): szemtelen buja ember Kr.

Iccés: *heminaris* C. *capiens mediam mensuram liquidi* SI. [halbe(u) enthaltend]. Choenix: mint egy itszés avagy ejteles mérték PPB. Iczéseket és meszelyeket 59 darabot (vetem, Radv: Csál. III.30). Akó avagy hatvan négy itzés mérték: metreta (Com: Jan. 165). Fertály oka, tizen hat itzés mérték (166).

IDE (eede: huc JordC. 423. eede ÉrdyC. 27b. 167b. 507b. ede huc JordC. 38. 729. 738. KazC. 23. WeszprC. 130. onnat ede RMNy. II.40. edre: huc JordC. 492. 746. edeh LevT. I.14. edé 253. 266. idő? Zvon: Osiand. 123. eude? LevT. I.340): **1)** huc C. MA. hieher PPB. Ide halgass: hoc age MA. Monda frater Pecorone: Myre yewtel yde? (EhrC. 45). Hozza hywan ewtett monda neky: yew ydee attyamfya ffarkas (148). Midőn ételne ideie lend, idő ide es égél (BécsiC. 5). Hoziatoc nekem ide azocat (MünchC. 41). Mondom egyknek: menyel, es el meegyen; az masyknak: yew ede, es el yew (JordC. 375. 930). Ha oly ygen zeretőd ewtet, hozd eede, leegyen (ÉrdyC. 339). Kysded korodban hoza be eede (340). Ad ide az bal kezedetli (Virg. 34). Felelly ide, ha felelhetez (Matkó: BCsák. 319). Ide

csak fél óra uraság majorja (Gvad: RP. 116). **2)** [hic; hier]. Mj dolog teortenek most ide ez feoldeon (LevT. I.276). Régen nem volt ide (II.47). Ferencz vala ide Komjítiról (82). Szűk esztendő volt ide (84). Ez esztendőben, ide mi felénc, a napba semmi fogatkozás nem leszen (KNagysz. 1579. Címl). Ide hatrab a könyvben (Magy: Nád. 44). Ide jó idő vagyon (MouOkm. XXIV.139). Ide még újokban kezdtek hirdetni, hogy kegyelmed... (EszTM. 213). Ide mi tájunkon elég a hír (TörtT. XVI.104).

im-ide: huc MA. [hierher]. Sem imide, sem amoda nem kapdos (Born: Préd. 17). Nem vala nékiec imide vagy amoda futásra való helyec: huc illucque diffugere (MA: Bibl. 1.200).

Idébb: *hucius, huc propius* Kr. [näher, weiter her]. Füleidet hajes idébb (Matkó: BCsák. 9). Magunkat idébb fordítuoc (MA: Scult. 94). Idébb nyomultan (Thaly: RT. II.28).

Idefelé: *horsum* C. MA. *hieherwärts, auf diese seite* PPB. Hadainkkal ide felé semmit sem mulatván (EszTM. I.62).

Idevaló: *huias* SI. [hiesig]. (LevT. I.49).

Idéz: **1)** *arcesso, cito* MA. *berufen, citiren* Adámi: Sjr. hinzuberufen, vor gericht fordern PPB. Törvénybe kezesség alatt idézőm: *vador* C. Idézett: *accessitus, citatus* MA. *berufen*, vor gericht gefordert PPB. Istennek yteletyre ydeztettem (ÉrdyC. 21b). Idezne ny előnkben illest (RMNy. II.148). Egyéb patakokat ez evangeliomi kütfejekre idézván (IIly: Préd. II. Előb. 2. Matkó: BCsák. 122). Citállya és idézi a tisztviselőkhöz (Com: Jan. 133). Ide időzi tanácsosít, itt tart gyűlést velek (Fal: TÉ. 796). [Vü. Időz] **2)** [dispono; veranstalten]. Ők badat istennek dicsőségére idéznek (IIly: Préd. II.211). Mindenimet istennek tisztességére és dicsőségére idézzem (236). Mindeneket a Christus tisztességére idéznek vala (544). **3)** [specto, collineo; schauen, anschauen, abzielen?]. Ezen helyyre-is idézett, hogy végső tsepp vérig igaz és hű lések (Kónyi: HRom. 61). Ez helyyre özve-gyült sok vitéz, de látom, hogy leg-több tsak gyim-gyomra idéz (103). Szemével kardjára idézett (177). Minden gyönyörűsége csak a lóra idéztetett (Kónyi: ÁM. 43).

[Szólások]. Haluan ezth, Gergey Lewryncnek volna nemynw dolga, kyerth jdzetek volna zekben, aszerth thy ktek mas wdewth adbath nekhy, mykhoron k[egyel]mes wran dolgan nem leszen (RMNy. II.36).

be-idéz: *arcesso, cito* C. *rufen*, vor gericht auffordern PPB. Beidézettött: *reus* C. in causam attractus PP. Kezesség alatt be-idézem: *convador* C. Törvényre bé-idézett: *reus*; beschuldigt Com: Vest. 144. Az ydőben, mykoron wrwnk Iesus ez ylagra zyleteth vona, Herodes kyralth az ew ffyag ydezek be romay wdwarban (ÉrdyC. 179b). Béidézi vádolásban (MA: Bibl. V.60).

el-idéz: ∞ Az halál mindőnököt el ydez es le vagh (DebrC. 463).

elő-idez: ∞ (Káldi: Bibl. Act. 24: 2. Kr.).

Idézés: citatio, arcessio MA. verklagung, forderung vor gericht PPB. Myndön haladec nekynl ualo ydezes (DebrC. 463). Levn az keresztenekek nagy kemen idezeso (CörnC. 336).

Idézet: ∞ Idézet és reá-hivatal (Kász: Kít. 2).

Idéztet: [citari jubeo; vorladen lassen]. Zekre ideztetet mynket (LevT. 1348).

IDEA: [idea]. Formált testes állapotokat, a mint mindeniknek idéjét, képit, ő magában el gondolta vala: prout ejusque ideam intra se conceperat (Com: Jan. 4). Ezekben áll a ti idéitok a vitézségről (NóPM. 38). [V6. ADIA]

IDEG: amentum, omne ligamen, quo media hasta religatur, ut jaci longius possit C. nervus MA. spannader, nerv PPB. [bogensehne, strick]. Kőtt száj, madzag, ideg: amentum Major: Szót. Az kötelek awagy az ydegők, kywel Crystwst wertek wolt (ÉrsC. 72). Követőt megfogató, egy idegőt előhozata, az ő li-lára fojtató, amül fogva ötet felakasztató (Tin. 256). Meg ázie vala kez ívec, és anyira meg nyula idegec, hogy semmit nem leheténe (Helt: Krón. 62). Az eszauok ideget vetvén nyakába megfojtották (Szal: Krón. 104). Idegben veti nyílait (MA: Bibl. V.5). Hamis esztorgárban faragta szakadékonny idegű nyílait (Bal: CsIsk. 126). Nyilat idegestül az illehez vonýá (Zrínyi 1.164). A kéz íját az iddegel meg-vonni (Com: Jan. 117).

[Közanondások]. A ki madarat akar lőni, nem pengeti idegét (Pázm: Préd. 7).

számszérigy-ideg: [amentum; bogensehne]. Ugy anyira chseg közöttce vala, számszerigh ideget meg észnee vala (Cseng: Jer. 19. Göres: Máty. 99).

Idegécske: nervulus MA. spannaderlein PPB.

Idegős: amentatus, nervosus MA. ádericht PPB. (vezeték-név XVI. sz. Nyr. IX.365).

IDEGÉN (ydegeen JordC. 35. idegeny GKat: Váls. 1.894. Póst: Igazs. 523. idegön ÉrdyC. 63. Frank: HasznK. 61. *idegen* Helt: Krón. 193. 14. 41b. *idegen* Mel: Herb. 28). **1)** alienus, alienigena, hospitis, inquilinus, extrarius, extraneus, exoticus C. hospes, hospita MA. fremd, ausländisch PPB. Idegentől: barbare; nem idegen: inalienus C. Idegen föld: terra peregrina, regio exotica MA. Ydegenektől zamatlan bozszosagoknál yltettetikuala (ÉlrcC. 3). El yarnakuala ez vylagotnya, nykeppen zaradnokok es ydegenek (20). Ólaniual menki aratnod, hog nő valuki idegenec mezeien ellenéd allon (BécsC. 6). Nem kőnettűc nyfatainknac bñőket, kie imattac idegön istenőket (27. 91). Nem lőttetet, ki halalatot adna istennec, hanem éac ez idegen nemzet (MünchC. 151). Idegön noepelnek kyalry wralkodnak ew raytok (ÉrdyC. 505). Idegőneknek taborokat béel vertek (522. 511). Idegben ystenekek newőkre ne es-keggyeőők (JordC. 59). Istennek satorit vyselyk vala azonkeppen az yeweveen, mynth az ydegben: advena et indigena (304). Az ydegbenben hywek nem voltatok: in alieno fideles non fuitis (585). Ydegben ysten ymadook: idololatrae (929). Ydegenek tamadanak en ellenen: alieni insurrexerunt adversum me (KulesC. 129). Kezde vole zolny tauoly valo idegen zokat (VirgC. 64). Sok bozszosagokal íletik vala wtet az w rokonsági es mynd egírb idegenek (31). Idegen ember auag wydeki (RMNy. II.41). Az igaz törvén szerént valo királyt kikergete és idegen igazságot foglalt magának (Helt: Krón. 41b). Idegön isten hiués (Koytho: Epist. 78). Az emberec haylandoc minden hamisságra és idegen isteni tiszteletre (MA: Bibl. Előb. 1). Az orvosló fűnek nénellyek idegenek, mint az aloo: medicinales aliae peregrinae sunt, ut aloo (Com: Jan. 29). Idegen pénzél ő magát el-boríttya: alieno aere se obruit (191). Az idegen őltözetek idegen erköl-

esőket, az idegen erkölcsők idegen vendéget hoznak az országba (MA: SB. 232). **2)** [terra aliena; fremde]. Idegbenben szíletik, hogy minket menyeyi hazánkba vigyen (Pázm: Préd. 106). **3)** [alienus; fremd, unpassend, abweichend]. Az ygasságnak bozzu allo dolga yghen idegön az wr istenben (ÉrdyC. 87). Vadolom bwnvsnec magamat kylenec idegen bwnvkebe rezeswlesembe (VirgC. 11). Szerezstec jó illatot; egyéb idegen illatot ne tegyetec (MA: Bibl. 177). Igen idegen magyarázattal vannak eddig valo késedelem felől (MonOlm. XV.133). Ha az bñtűnek tulajdon folyása szerént kellyené az szókat vennünk, vagy figuratetitos és idegen értelemben (Pázm: Kal. 469).

[Szólások]. Idegen newol wezy (LevT. 133). Idegen szíuel vagion hozzát (Kules: HKész. 20). *Idegen* hozzám: alienatus a me PPB. *Idegen* vmtől. Idegen a házasságtól: *abhorret a nuptiis PPB. Mynden halálnak keserwsegheletw ydegben (JordC. 622). Lale az frateret byntevl mindenestevl idegemnek (DomC. 189). Jutalmaktól idegen nem volt (CörnC. 10). Ydegen uagoc az en iotenoymtól (TelC. 86). Az zilemek kenatul idegőnök votak nona (TihC. 37). Meg lehellesentől is az én házós társom idegen: halitum meum exhorruit uxor mea (Kár: Bibl. 1523). Idegen az szegyetűl (Zorobabel, MA: Bibl. Magy. 5). Sőt mikoron ostorozni akarja ellenségit, azt mondgya a szent írás, hogy idegen attól a munkától isten (Pázm: Préd. 178). Mely idegen ez mi nemzetűnk az törvényeknek tanulásától (Ver: Verb. Előb. 2). Nem idegen ettől az is, az mit szent Jóbnál olvasunk (Lép: PTük. 123). A barátságtól semmí síncs idegenyebb, távollyabb való az hēzelkedésnél (Com: Jan. 205). Az ur annyira idegen volt attól, hogy az ő tanítványi kardot viselnének (Hly: Préd. II.198). A fáitalanságnak vétkeitől idegen volt (222).

Idegénéd-ik, idegénész-ik: alienor, avertor Kr. [entfremdet werden, abgeneigt werden]. Majd alig vagyon pedig, a mivel inkább idegenedgyék férjek kedve, mint a kemény szőlők (Pázm: Préd. 243). Hogy ezektől, s más áfféle gonosz-ságtól az emberek idegenedgyenek (Bíró: Angy. 131). Mi dolog ez? Sylvia teljesen kihílt hozzám való szerelméből, idegenedik, szemec-lesítve kerül (Fál: TÉ. 710). Mind azon által alázódaltan személyétől egy szákrányira sem idegenedett (Könyi: VM. 8).

el-idegénédik: 1) abalienor Kr. [entfremdet werden]. Zegonek mynd zellek laknak es bwdosnak (a somogyiak), kj Corgon kj Segesden, nemellek az zewlew hegen wezwndnek, kjk wegr kely idegeneznek, awagy az thewrvk mind el horgja zegoneketh (LevT. 1262). Kyalry jozagaban kyt el attak, wagy el foglaltak, wagy akar my keppen el idegenedeth (Ver: Verb. 157). **2)** [avertor; sich abwenden]. Hátrátérvén elidegenedtek abalienati sunt retrorsum (Hly: Préd. 187). Mi ottan-ottan el idegenedűnk a mi urunktól, és kegyetlen bñhērok társuságában adgyuk magunkat, valamikor lelünk a bñnökkel berűttynk (Hall: Hfist. II.208).

elidegénédes: [abalienatio; entfremdung]. Az istentől való el idegenedes (Fél: Tan. 481)

mög-idegénédik: ∞ Meg-idegenedett: alienatus et *offensus animus PPB. Tüle ne félyfünc se meg ne idegenedgyűnk (Zvon: Post. 1.12). Az emberek megidegenednek túle (Czogl MM. 170).

Idegénit: abalieno Ver. alieno MA. entfremden, entäussern PPB. Ez gomoz tevec elmeket változtat es lelkeket idegeney (CörnC. 415). Akariac idegeneteni, idegenetic is az egyigyí hūneket (Mon: Kép. 55). De ez az hū Amút nem idegenit (Gyöngy: K.J. 76). Kristus ezektől kemény titulummal idege nyitene (Bíró: Angy. 119).

el-idegénit: 1) alieno, abalieno C. entfremden PPB. A hazánk es az mezőnek el hūgusát nem vg kel érteni, hog

az ember örökségetül elidegenicze magát (Fél: Tan. 469). Hamis keppen családságnal az áruet tñle el idegenedtet (Siboldhi: Vig. BVI. 2) [averto; abgeneigt machen]. Kyketh el ydeghenyettettek tytñfletek (JordC. 841). Sokath [sokak] vannak, kyt az ew gonoz byeknek myatta el ydeghewnyettettek ew tñlök az wr istenth (ÉrdyC. 104b). Ne idegeneche azt el az ñ tulajdon akarattatul (Tel: Evang. I.103b). Az iszonyu keserűség el-idegeníti a szópástól (Pázm: Préd. 34).

elidegenítés: abalienatio MA. entfremdung PPB.

Idegenítés: alienatio C. MA. entfremdung, entäusserung PPB.

Idegenkéd-ik: monstrare se esse alienum, dissu amicitiam Kr. [abgeneigt sein, sich ablehnend verhalten]. (Bíró: Micae. 180).

még-idegenkédik: [avertor; sich entfremden] (TörtT. 1.638).

Idegenség: 1) peregrinitas MA. aufhaltung an einem fremden ort PPB. 2) frigidus animus Kr. [aversio; entfremdung, abneigung]. Idegensége vagyon istennee az kevéslen hányakodoktul (Zvon: Post. II.288). Az kiknece téged vizgaltalnice kellene, hozzád idegenséget mutatnae (MA: Scult. 252). Okot találtak-vólna a zidők az ő-tőle-való idegenségre, mint-ha az isten törvényének bontogatója vólna (Pázm: Préd. 159). Nem értem, miért kelljen hozzánk ily nagy idegenséggel lennetek s erotnekeznetek. Mi veletek egy istent liszünk; melyre-képest hozzánk enyhöbnek kellene lennetek (Veres: Lev. 150). Nem adtak ennek a nemzetnek semmi idegenségre okot (Mon-Irók. XV.575). 3) [alienum, obsonum; fremd, absonderlich]. Nynchen az carthusian zerzetben semy ideghenseeg, sem balwan bytel: augurium nec idolum (ÉrdyC. 512). Személlye s tanítása azon egy idegenség valának előttem: zidó és keresztény, harisus es stoicus egyezlesleg nézének ki belőle (Fal: NA. 124).

Idegenül: 1) alienor MA. entfremdet werden, entwendet werden PPB. alienatus MA. 2) [avertor; abgeneigt werden]. Az házasságtól idegenültél vólt (MA: Tan. 1275). Néha még első tekintetekre is némely személlyeknek, természet szerint kezdünk idegenülni, és irtózni tőlük (Fal: UE. 391).

Idegenülés: alienatio MA. entfremdung PPB.

el-idegenül: 1) abalienor C. [entfremdet werden]. Elidegenült: alienatus C. Halálomnak vtolsó ydeien fogagrad te hozvad el idegömvith [így] lelkömeth (WinkIC. 258). Sok erzagok el ydeghewvnek romay byrodalemtul (ÉrdyC. 30b). Elmeewtül el ideg[en]wlth az kezen laban valo sebeknek nagy keserwsegeerth (VirgC. 35). Ennek utanna ez Agnes azzonnak ev elmeye okossaga elidegenyule (MargL. 183). Zenth Kateryna eel ragattatek elmeyeben es el ydeghewnywe erzekensegetewl (ÉrsC. 414). Ezek is el ne idegenfűlön a Christusbán való egy igyűségrol (Tel: Evang. II.155). Ne veld azt hogy ez okan az vrtűl el idegenölue az jaszag: hujusmodi distinctio mutum in se bonorum devolutionem inter fratres non excludit (Ver: Verb. 91). 2) [avertor; abgeneigt werden, sich abwenden]. Ez velagi vígasagtul el idegwnwlth (VirgC. 80).

IDŐ (edje) MHeg: TOszl. I.117. edje? ACsere: Enc. 149 idm MünchC. 63. ydeketh JordC. 758. ydeben RMNy. II.17. idnkben MA: Scult 232. idie Zvon: Post. II.12. ódebe PöszC. 32. ódere RMNy. II.160. ódében Fél: Tan. 523. ódó, ódó KBés. 1572. D7. E2. ewdew LevT. I.15. ewdó 292. idő Pázm: Kal. b3. Pös: Igazs. I.9. Zrinyi. I.6. 140: 1) tempus, chronos C. zeit PPB. Hosszú idő: diuturnitas; négy évi idő: quadrimatus C. Hosszú idő: saeculum; die ewigket C. Com: Vest. 144. Sok ideig: diu, diutius; emyi ideig: tamdiu C. Mend fenlettenek yelensége malastul ydenek eleztebuoltaban (EhrC. 2). Ydey

varuan, mykeron senky yelen nem nolua (67). Oth lakozanak egy kewes ydeyghileu: ibi manserint non multis diebus (JordC. 628). Mynd ez ydeyghlen meg maratannak: usque in hanc diem (387). Leen emek vanna oly mynt harom horany ydó: horum trium intervallum (JordC. 720). Mondad, hog valamel yden az bynes ember meg forduland, hog ew byneth meg bochathud (GyöngyC. 41). Hallgassak ez keges atyanak zent Damancosnak halala ydeyen valo testamentomat (DomC. 134). Ez jdevtül fogva el fvtá pokolbely eyrdevg (314). Egi koues ideig hadnaia vele lakozni (VirgC. 25). Neminemw idwa tervtenek ilien dolog (VirgC. 15). Kyt nem ylyk myndden kőz bezeddel bezeelleny, hanem chak ymaczagnak ydeyn (ÉrdyC. 60). Azon időben Dyoclecianus chazaruak ftya ragattatek el pokolbely erdegetwl (337). Zenwedeenk kedeeq ez nemés zenek azon időben (338). Vala egy időben neynnemew jambor ember (338). Ez idevben zent Margit azzon meeg yol nem zolhat uala (MargL. 1). Twdakezyk wala tewlew, my idewbe ielent volna meg az chyllag: exquisivit ab eis, quo tempore stella apparuisset (Pesti: NTest. 3). Az időbe, mikor az wr isten a földet es a mennyet chimala: in die, quo fecit deus caelum et terram (Helt: Bibl. I. A3). Nagy idő vagyon még: adhuc multum diei superest (Helt: Bibl. I. N4). Még nem vala ideie a fűgeknece: non erat tempus scorum (Helt: UT. M3). Christusbán halála koron meg indula a föld, azon formán fel támadásának üdűjén is meg rémül és megindul (Tel: Evang. II.11b). Az után Atila eguehan ideig meg niuguan, esmet taborat indita (Szék: Krón. 116). Űdö immár, hogy az hiw valasztottit egybe gyűste (Vallást. b). Örök időknek előtte vg rendelte (Fél: Tan. 249). Örök idők előtt (Mel: Szján. 7). Utolsó időkben: nevisimis temporibus (MA: SB. 123). Az ő hatalma, ideig, időkig és ádónek feléig tart (Pázm: Kal. 665). Sok napoknak időyének utanna (Zvon: Post. II.143). Egynehány időtől fogvát (Mik: MulN. 278). A nemes urfiak nem szűkölködnek az időbül, sok drága óra vagyon előtt tők, nem tudgyák hasznát venni, tsak heverve s hivalkodva vesztegetik (Fal: NE. 19). Nincs semmi röpülőbb az időnél (Lászl: Petr. 7). 2) [tempus, circumstantia; gelegenheit, lage, umstände]. Űdöhoz képest: pro tempore C. Mykeron eellyen ydóben volnanak (ÉrdyC. 535). Az idewnek zolgalek, engedők (Konj: SzPál. 91). Az indulásnac és áldozásnac ideim (MA: Bibl. I.128). Szeros időben [szükségben] (Tof: Zsolt. 230). 3) aetas C. MA. die zeit jedes alters PPB. [alter]. Kimehozó idő: pubertas C. Meghanyatlott idő: *praecipitata aetas PPB. Eleinek ideje, idő aetas; das alter Com: Vest. 118. Férfiui meg-állapotot idő: virilis aetas Com: Jan. 45. Nem sok ydó bel telween, nagy zentsseges eeltem tellyes ydóvel ky mwleek (ÉrdyC. 628). Atyauat eg ideyő, eg hatalmu (NádC. 317). Nag idey: senex (Sylv: UT. I.316). Leg kisseb vagoc időuel (530). Vastagb idejű: robustior aetatis (Káldy: Bibl. II.374). Régi idejű vitéz (Hall: IIIlist. III.74). Nagyob idejekben: in majuscula aetate (Illy: Préd. I.169). Kinekkinek első idejében [gyermekkorában] (269). Nennyenel kisseb időű: minor natu (Ver: Verb. 83). Miczoda ital illik az giermek időhöz: aetati puerili (Eras: Erk. 44). 4) tempestas C. MA. witterung PPB. [wetter]. Tiszta idő: serenitas C. Esthwe azt mongyatek: Tyzta ydó lezen, mert pyross az egh; es reghwel azt mongyatek: ma zeles ydó lezen, mert az zomorw egh verhenyww (JordC. 404). Az nyaar fa kyknek arnyekozasok hywontőzeere nagy kedwet teoznek embereknek yelewsawl hew ydewn (ÉrdyC. 476b). Mind az hideg idwert alnak vala az twz mellet (VirgC. 60). Fagyos idő (Born: Préd. 8). Czendes az idő leszen: serenum erit (Fél: Bibl. 26). Az harang szó ha meszse hallie czende az időn, esőt ielent (Cis. G2). Az ősznek ideje is alkotmatis leszen (KDebr. 1619. D7). Az buzánac, rosnac, árpánac is ideiee szolgál (KCsepr. 1626. D7). Rwt-idő Balás (kuruc neve 1707. évb Nyr. V.510). Ide jó idő vagyon, szép esőkkel egyezlesel [így?] és meleg időkkel (MonOkm. XXIV.139). 5) [annus; jahr]. Sok ydót es napot aad embernek (ÉrdyC. 521). Naprol napra, betről

hetre, időről időre ab binbe v̄ zindē el komeñl (GuaryC. 21).
 Het száz hetven het idő Lumektól mulē (Valk: Gen. 4). Ez
 időn lészen neked kis fiad, más esztendőre is egy leányod (Fort-
 Szer. II). Az Chaldaeanban való babyloniai monarchia megis
 sünt vala az előt egyhíháy idővel (EszT. IgAny 438). Ezer
 hatszáz negyven negyedik időben (Czegl: Sion. Előb. 15). Harm-
 ad ízben megmondám [3 évvel elől]t (Bethl: Élet. II.81).
 Harmad ielén ment vala Váradra (MonIrók. XV.36). **6** [hora:
 stunde]. Hogy frater Bernald ywna halalanac ydeyere, fel
 emeltete magát (EhrC. 25 67). Bodog Ferencz zerzettenaka,
 hogy ne varnak, nykoron legottan elhem yowuala etelnek yde-
 yere: hora comestioni (84). Isrlncz istene, ez időben néy en
 kezeinnec művelkedetire (BécsiC. 37). Megvizagac a germec
 azon időben (MünchC. 27b). Ki memem harmad idő koron (circa
 horam tertiam), lata égébekeket lyaba aluan a vasart. Ez vtolsoe
 eg ideiglen (una hora) műveltec es velőne égenlőcke töttel
 azokat (50).

[Szólások]. Ewk ydō bel telween, el weznek (ÉrdyC. 53. 342). Essőre álló idő volt (MonIrók. XV.382). Az idő is igen megeseősedék (XVIII.83). Felhősdődik az idő: caelum nubibus obducitur WP. Tiszára fordult az idő (MonIrók. XVIII.68). Lón pedig idő forgásában: et factum est post circulum diurnum (MA: Bibl. I.245). A krónikák, idő forgásáról irt könyvek (Com: Jan. 172). Űd-jártára az római pápa-főlöttis akarúnak úszni (Pázm: Kal. 678). Meg mutattia az idő: res vindicabit (Decsi: Adag. 117). Akcor az időben sokan uoltac az romai hadban mind vyionnan lēt fő emerec, mind penig regi nemzetesec: ea tempestate in exercitu fuere complures novi atque nobiles (Decsi: SallJ. 6). Az időhöz szabom, jól szabom a dolgot: attempero Ppl. Az időhöz szabni magát: servire scenae (Decsi: Adag. 8). Nem az idő szabja magát mi hozzánk, hanem mi szabink magunkat az időhöz (120). Minden duma kötelességének halja, hogy kellő színben, tetsző gyengességében tartsa nyomos időhöz kényes bört (Pál: NA. 155). Igen hamar idwn ita magi isteni gondolatnak malasztaru (VirgC. 88). Mellyeket hamar idwn szemléllhetsz a ki kelendő könyvben (Czegl: Japh. 143). Kyrwl igen ruwid idwn niluan való bizonságot vez (VirgC. 22). Rőnid időn meg adattatit (Kár: Bibl. II.107). Rőnid időn leyendő, hogy le togyen (Beythe: Epist. 233). Tsak főlőtske, tsak egy kis burholska ez, melly rövid időn el-ozol (GKat: Váls. II.41). Meg-szán meg időre, csak ne szűnyem tölle (Hall: Paizs. Előb. 7). Meg-győgyűlván időre, mégyen ismét előbbi szokása szerint azon berekre faszedegetésre (Hall: II.1212). Kevés időre osztán halála törtévéñ Ántio-kusnak, én meg-indultam feleségemmel egyfitt, minden birodalmának kezemhezvaló vételére (II.293). De hol csallengették el az időt, magok tudják (Szal: Krón. 543). Ky ydeyert gonossagban fogylalta ol (ÉrdyC. 49b). Enékelgeél ydōdet el kōltened mag imacagban, auag iras ohasasban (VitkC. 2). Hogy ez kívánatos időt jól és igazán fogylathassac (MA: Scult. 1). Megélttem időmet: *aetas mili acta PPBl. Ha esinos gazdaszony még időt nyerhetett, tisztább felir-segű kaliesot sűthotett (Orczy: Nimf. B6). Az ablakhoz ment idő tölteni (Mik: TörL. 301). A longyel tábor már egy-néhány időtől fogva sánczba hevervén (ErdTört. II. 379). Idővel: cum tempore Kr. Űdöl: mox Syl: UT. II.3. Idővel el-fejlettik a bánatot: dolores mitigantur vetustate PPBl. Ne szoly senkinec el veszet marhadrol, idővel meg kezedbe is kerül (FortSzer. II.2). Ha idővel értekezhetne kd az olyan kalmárokkal (LevT. II.400). Idő előtt: praemature; idő előtt sietők: praefestino C. Dauidne fia, miért jöttel ide fő előt (ante tempus) gétrened mánket (MünchC. 28). Hogy ydō előtt meg ne őlhesso ewket (ÉrdyC. 554). Idő előtt meg őlik magokat (MA: SB. 127. Zvon: Préd. I.545. Illy: Préd. II.168). Az idő előtt való ígértenek hire kiesőrdülvén (MonTME. V.

242). Idő kívál: extra tempus Kr. Űdőkivál valo (Illy: Préd. I.385). Idő mulva: successu temporis Kr. (Hall: II.17). Idő szerint való: temporarius C. Myerth nynczen gyekere, hanem csak ydōzerent valo (JordC. 394). Hogy mondhatol ydōzerent lenny az ew atyasagant (ÉrdyC. 188b). The ő neki mint aia zolgaltas időzerentulo életét (ThC. 38). Itt idő szerint elkezdvén adgyad uram, hogy osztán tégedet őréké diczerhessűne (MA: Scult. 16). Nem ezac itt idő szerint, hanem az őré életben is (470). Időszerint való jók: bona temporalia (MA: SB. 82). Nem őrékős, hanem idő-szerűt való (Matkó: BCsák. 336). Idő után született: chordus C.

[Közmondások]. Minden gonoz idő vtán idő idő lészen: sequituro ver biomen (Decsi: Adag. 116). Egygyik idő ellensége a másiknak (GKat: Váls. I.1050). Idővel, szalmával a naspolya is megéri (Pál: Jegyz. 925).

arany idő: aetas aurea Kr. [goldenés zeitalter]. Haia leanyoc, most vagyon az arany idő, eszem-iszom, nig iffiu vagyoc (Szeg: Theoph. 24). Az igaz szíveknek volt kelete a régi drága arany időlkben (Pál: UE. 477).

ebéd-idő: [tempus prandii; zeit des speisens]. Az ebéd jdev el jutvan, az saphar mene zent Damancos atyankhoz es meg monda nekly, hog az jceen keues kenyereel tov kenyere nynehen (DomC. 81). Lévéñ ebéd idő, mikor a tűz támad (TKis: Pan. 6).

eggy-idejű: coevus, aequaevus C. [gleichzeitig, gleich alt].

estve-idő: vespere hora [abendzeit]. Micor immar estne idő volna, ki mene Bethaniaba a tizenkettővel (MünchC. 94).

férfin-idő: [aetas virilis; maimesalter]. (Laud: UjSegits. II. 946).

hajnal-idő: [hora matutina; morgenstunde, früh]. Ime ezenkwzbe hajnal idwn lata ala zallani egi twzes angialt (VirgC. 33).

köz-idő: [temporis spatium, intervallum; zwischenzeit]. E vilagi nyughatatlanság se a nyugésre helyet, se a meghalásra köz időt nem enged (Pataki: Reg. 303).

tavas-idő: [tempus veris; frühlingszeit]. Jesuac kereszt-faya alath ziz maria az tauaz időben, mikoron a nap feel kezd-vala hahahya (NagyszC. 113). Nodvesnek tavasz időt tartják (Fely: SchSal. 36). Oh gyönyörű tavaszidő (Thaly: VÉ. I.213).

tél-idő: [tempus hiemum; winterszeit]. Törtenee eg napon, tūna mynt tel időn a polgarnac feledékőnségeből, hog őneki meg nem fizette e zokot koronat (TelC. 198).

Idei: 1) temporaneus, temporarius, temporalis SI. [zeitweilig, zeitlich]. Ez embernek idei és lelki hasznára (Illy: Préd. I.129). **2)** hornotinus C. [heurig, diesjährig]. Ez idei: homus C. Idei berju (Radv: Csál. II.370). Az idei hadjárat (MonOkm. VIII.323).

Időig: temporarie C [zeitweilig] zeitlich PPB. Egy időig: aliquandiu C. Mene ydeygen vessek tuachokathi een lelkembe (KüscC. 20). Meegyen Yerusalembe, oth lakozwan ydeygh (EresC. 571). Ű maga megyen annac lelke helyebe ideig belőle (Helt: Bibl. I. e). El távozze tölle időig: recessit ab illo usque ad tempus (Helt: UT. I.4). Kie időig hisznez: qui ad tempus credunt (II.7). Időig bőkesseges tārō (Kár: Bibl. I.650). Az őré élet nem ezac időig tarto (Zvon: Préd. II.50). Az kősségtől időig megvonszide vala magokat (MA: Bibl. I.123). Ezac időig akar-tatoc őrlüni (MA: Scult. 50). Időig tarto és őréké való (1012). Egy-némellyekről aztis mondgya hogy időig hisznek, s azután hátra állanak (Pázm: Kal. 538). Csak időig tartsa meg a hűséget (Sámb: 3Kérd. 20).

Ideiglen: ∞ Életnek fűdőy zerzetteteneevolna vadalanac
 leiglen es ideiglen: ad tempus (BécsiC. 119). Kevelségnee
 gai, kiket ideiglen az ur isten el zenved (DobrC. 254). Egy
 deiglen kemeiseeget mutasson (ÉrdyC. 389). Noha a búnes
 leiglen nagy hatarsaggal iar (Helt: Bibl. I. 133). Az botran-
 sztatok az hűnek gűflekezetűl ki űzettenek ideiglen (Fél:
 Tan. 235).

Ideigvaló, ideiglenvaló: ideig tartó; temporarius, tem-
 poralis, temporaneus MA. [zeitweilig, zeitlich]. Ellenséggel szor-
 ett ideig-való frigy: *pactae cum hoste induciae PPBl. Irghal-
 massagh zerent weth wr ysten emberre ydeighlen ualo nyawa-
 lat (ÉrsC. 282). Ideiglen való szzenvedés (Fél: Tan. 516). (E
 arancsolat) csak ideig-való vólt és az sídókat illette (Pázm:
 Sal. 469). Ideigvalo dolgok (Illy: Préd. II.229).

Ideje: [tempus (est; est ist) zeit, an der zeit]. Kezdee gon-
 loly, hogy ydey volna ymaran hazahoz terny (ÉrdyC. 513).
 Teyel en zeretűm, mert ydeye ymaran es ved el erdemes
 oronaya az te nagy mwkadnak (562). Mikor annae ideye,
 mindnyaiokat oda a keszitűt alkalba viszi (Born: Préd. 282).
 Annak idejekor kiteszen magáért a discursusban (Fal: NA. 195).

[Közmondások]. Mindemec űdeie vagyon: annus producti,
 non ager (Decsi: Adag. 5). Az minek mikor űdeie nincz, annak
 két hágy [te] (89).

Idejében: suo tempore Kr. [zur zeit, zu rechter zeit]. Agyon
 űneky eetelth hű ydeyben (JordC. 433). Mykoron ydeyben
 űel kezdűt volna gyoropodny, az zent malaztnak myatta yudwa-
 teek meeg (ÉrdyC. 615). Az urnac űltozattyát nem vitte fel
 az ő idejében sacrificium domino non obtulit tempore suo (MA:
 Bibl. I.128). Te meghartoztál annak idejében azokkal a rendet-
 en indűlatokkal, a mellyek a gyenge s gyarló ifjakat gyakran
 negejtik (Fal: NE. 10).

Idején: tempore, attemperate C. in tempore, tempestive MA.
 [mature], in der zeit PPB. [zur zeit, zeitlich, früh]. Idején űró:
 praecox MA. De te engedgyed tudnűm, ideien meg latame
 Born: Ének. 257). Ideyén, 37 esztendűs korában hal meg (Cis.
 L.). Ha az kakas ideien kukurikol estve, szelet vagy egyéb
 változást jelent (G3). Eleg ideyen lenne, hogy ha az ű fiaul
 serne az consulsagot; satis mature illum eum filio suo consula-
 tum petiturum (Decsi: SalJ. 55). Idején való esű: pluvia tem-
 poranea (MA: Bibl. I.168).

[Szólások]. Jó ideien gondot visele magáról (Kár: Bibl.
 I.191). Reggel io ideien felkelűn (619). Jó idején (mature) kell
 szedett pénzt bé-gűjteni (Com: Jan. 145).

[Közmondások]. Még űdeien meg látszik, a mely teybűl tűró
 eszen: ex ungribus leonem aestimare (Decsi: Adag. 66).

Ideintén: [mature, initio; zeitlich, im anfang]. Nem árt
 deintén az vgyázás (MontME. V.197).

Idejébben: [maturus, prius; zeitlicher, früher]. Hogy an-
 nál idejébben elvégezzük (LevT. II.241). Hálakat adgyon, hogy
 eddig nála hatta, a mit idejébben el kívánhatott volna (Pázm:
 Préd. 115). Szűgyenlik, mikor valamely műves idejébben ébred
 munkájához, hogy-sem ők a tanulásához (Pázm: Préd. 843).
 Szokásánál idejébben csak lefekűdt vala (Szal: Krón. 233).
 Mind csak egyenlő módgyok vagyon azoknak, akár idejében,
 s akár későbbben szakadtak légyen-is (Veresm: Lev. 284). Idejé-
 ben keltűnk volna fel: nous nous serions levés plus matin
 (Thomas: Francia és Magyar Grammatica 1763. II.169).

Idejébbre: ∞ Melyet az elűtt idejébbre meg is irt nagy-
 ságod, hogy nem mint most (MontME. V.154).

Idejénkor [?] Bizony nem mindenkor, de csak idejénkor
 járhatz a pap sajtűra (Kisv: Adag. 14).

Idén: hoc anno Kr. [in diesem jahre, heuer]. Ez idén:
 horno C. Ez idén nem sok borunk leszén (LevT. I.60. RMNy.
 II.278). Nag meleg idűt jelentnek ez idűn (KBártf. 1583. BvI).
 Az űdűn (Land: űjségis. I.56. Mik: Tűrl. 112).

Idétlen (idűtlen Helt: Zsolt. 113. idűtlen Helt: Krón. 95.
 Bal: CsIsk. 414. Zrinyi 172): 1) immaturus, abortivus MA. un-
 reif, missgeboren, zu früh geboren PPB. Idétlen, éretlen tēj:
 colostrum MA. Idétlen tejtűl betegűt, tűműrlűt: colostratus
 PPBl. Mint egy űdétlen szűletetnek: tanquam abortivo (Helt:
 UT. x6). Három és négy holnapi idűtlen gyermekeket szűlnec
 (Kár: Bibl. I.462. 627). Idétlen halállal el vűtetett (Land: űjségis.
 I.582). Idétlen vagy éretlen halál (Hall: Paizs. 428). Idétlen és
 éretlen elműű hat esztendűs gyermek (Matkó: BCsák. 8). Az
 feele dologrol, melyben az arwak, tewrwűn szerynt walo idétlen
 korokbays tartoznak meg felely (Ver: Verb. 196). Avag tűr-
 veny szerint valo idejűek avag idűtlenek: alii legitimae aetatis
 sunt, alii vero illegitimae (Ver: Verb. 182). űdűtlenűl virá-
 got szaggatni (Zrinyi 195). Nem illik te hozzád sírni mint
 egy idűtlen (167). Idétlent szűl: abortit (Com: Jan. 118). Abba
 közűsűgesen szerencűtlen a mi állapotunk, mikor idűtlen korán
 elhűresedik (Fal: UE. 373). Mint hogy egy véghe mindent idű-
 tlenűl megelűznek, idű nap elűtt mindenbűl ki űrűlnek és bűs
 órákra szűrűlnak (Fal: NE. 454). Mit használ idűtlen virágot
 szaggatni (Könyi: HRom. 70). Gyakrabban az idűtlen halált kűs-
 tol, hogy sem az űdűs (László: Petr. 5). 2) [intempestivus, in-
 ceps; unzeitgemäss, unpassend]. Nem retentű minket az isten
 gyakor ár-vizeckel, idűtlen havackal, szokatlan dérecek (Web:
 Amnl. 5). űdűtlen versengűs (Land: űjségis. I.719). Idűtlen irás
 (Matkó: BCsák. 4). Az a rűit nyavalya elvette minden ked-
 vűnket és tsak idűtlenűl nevetűnk (Mik: Tűrl. 106). Nem helyes
 az idűtlen magamentűs, vádolás (Fal: UE. 489).

Idétlenség: immaturitas MA. unreife, unzeitigkeit PPB. A
 szeretnek is így idűtlensége bamar romlik, s meglűl kezdett
 melegsége; ha idűs tanácson épűl reműsége, jól kezdett dol-
 gűnak úgy leszén jű vége (Gyűngy: KJ.2 24).

Idűtt: 1) [mature; zeitig, früh]. Az patyolatot megszűgű-
 lom kegyelmednek, az mi felű kd ír énnekem, én arra értem,
 hogy idűtt adja kd azt énnekem hogy gyakorlatossággal eműl-
 kezem az felűl, az mint érti kd jól (LevT. II.93). 2) idejében
 SzD. tempore, aetate, aevo Sl. [zur zeit des—, in der zeit]. Sz.
 István idűtt: aevo s. Stephani; idűttem: meo tempore Sl. Kyn
 my ydettewűk nem keel chodaly (ÉrdyC. 571b). Az dialec-
 tikához keveset tudott a Calvinus Christusa, mert ő idűtt az
 Lossűs dialectikájű még ki nem kűlt vala (Pázm: Kal. 391).
 Ez az eszeskedűs oly igűn meg csűbita egy szűgűny barátot sz.
 Agoston idűt, hogy a szerzetbűlűs régi okádásűra térűe (381).
 Megis nevezűk az romai pápákat, mellyek ő idűttek életnek
 (635). Nem anny űrűme vagyon, hogy Alexander szűletett,
 mint-hogy Aristoteles-idűt szűletett (Pázm: Préd. 133). Ha sz.
 Ágoston-idűt a hallottakűrt nem imádokztak (Pázm: LuthV. 40).
 Az apostolok idűt (Sall: Vár. 149). Gregorius idűtt (MA: Tan.
 1178). Jeronymus idűt (Toln: Vig. 616b. 12). Lupa idűt (224).
 Mi elűttűnk tűbbel más fél ezer esztendűnűl, az az az apostolok
 idűtt (Bal: CsIsk. 48). Hasznosnak hűttűk lenni az apostolok,
 és az ő idűttűk való minden szent atűk (53). Már Christus urűk
 és az apostolok idűtte irva vűltak azok a könyvek (Pűs: Igazs.
 I.25). A régi szent jűmboroknak idűtte (357). Annak idűtte az
 élűk a meg-holt szenteket nem szoktűk volt segítségűl hívni (II.
 188). Karoly király idűtte Calvinus a világon sem vűt (Pűs: Gűbot.
 96). Halottakűrt imádokztak közűnsűgesen az hűvek szent Agoston
 idűtt (Lép: PTűk. 151). Plutarchus Traianus es Adrianus császű-
 rok idűtt élűt (L266). Szent István király-idűtt (Veresm: Lev. 85).
 Eűfele hamis apostolok Jeremiűs idűtt is voltak (Sűmb: 3Kűrd.
 9). Az apostolok idűtt látnatű gűlekezet volt az hűvek eccle-
 siájű (Cűzgl: BDűrg. 172). Tudjuk azt, hogy régi magyar fejedel-

meink idétt is mennyi dulást tettenek (Esztm. I. 83). Ez mostani aratás-idétt (Mád: Evang. 503). Moses idétt gyakor dolog volt, (Megy: Dial. 29). Beza idétt (95). Némelyek ilyen szollással is élnek: Agoston idétt; pro Agoston údejében (GKat: Titk. 1118). Jonás idétt (Rim: Ének. 344).

Időbéli: temporaneus, temporalis SI. [der zeit, des alters]. Egy időbéli: coetaneus Kr. Nevekődöm vala az sydoy törwenben sok en ydombelyeknek felette (ÉrdyC. 372). Az wr flyw az ydóbely emberek között nág eremmel es vygan lakozwan wr istennek aztalan (512b). Minemű alapatba voltana az első időbéli emberek (Helt: Bibl. I. 92). El nem múlt ez időbéli embereknek nyomoc: non praeteribit generatio haec (Helt: UT. X4). Minden időbéli választottakat megszabadított az Christus (Fél: Tan. 250). Egy időbéli: de eodem tempore (MA: Bibl. I. 49). A Christus ideibéli ecclesia (Czegl: Japh. 171). Olly élelmes, hogy időnkibélinek, velünk egy korúnak mondhatnók (SzD: MIV. 101).

Időske: [tempus exiguum] aetula MA. [ein weichen, kurze zeit] kleines alter PPB. Hogyha egyből dolgaitul valami időszékét elszakasztand (MA: Tan. Előb. 24). Az igaz hit nem is időskeig tartó, hanem végig megmaradandó (Matkó: BCsák. 329). Óra perczentésnyi időske (Bethl: Élet. 80). Kevés időske is sok napi mulatság (Gyöngy: KI. 75). Vagyon még kis időske-kéd (László: Petr. 232).

Időnként: [interim; zeitweise] (Zvon: Post. I. 15).

Időnyi: [—temporis; zeit lang]. Egy múlt órácska-is volt számos időnyi (Gyöngy: KJ. 79).

Idős: 1) annosus, polychronius, vetustus MA. aetate proventus; vieljählig, alt PPB. Idős ember: annilis, presbyter C. Mynd kettén el nyomottanak vona ew ydes korokban (ÉrdyC. 344). Mendak az hű zyley, mert ydős kora vagyon, hűtet kergetek (JordC. 659. LevT. 196). Immár idős vagyoc: consenui (Helt: Bibl. I. 64). Ő elég idős, őtet kérdgetec meg: aetatem habet, ipsum interrogate (Helt: UT. II. 7). Az isten, ki a napoknál idősb, es eleb való (Szék: Krón. 47). Idős ember: homo aetate prolixior (Kár: Bibl. I. 531). Vénec és idősöc: senes (MA: Bibl. I. 15). Idős enlekezetek vagyon (Mád: Evang. 610). Az okos várakozás avval is hasznót hajt, hogy szép érett korában szeli gyűmöltsét idős tanátsinak (Fal: UE. 395). Idős érett tanáts (Fal: Jegyz. 934). 2) [temporis, annos] natus; (jahre) altj. Egy ember kérdi az ő atyát, mennyi idős (Helt: Arithm. 75). Meni idős barmoc keduesec? (Kár: Bibl. I. 108). Hosszu idős venség: senectus (637). Meni idős volt? enni idős volt (MA: Bibl. I. 10). Ha annyi idős leszen: si tantae aetatis fuerit (Ver: Verb. 82). Nagy idős: grandaeus (Káldi: Bibl. 251). Mennyi időshöz illic az ér-vágás? (Felv: SchSal. 42). Közép idős (46). 3) [temporalis]. Nem val ő benne gökeret, de idest: non habet in se radicem, sed est temporalis (MünchC. 38). 4) [maturus; reif] (Gyöngy: KJ. 21. vö. Idétlenség).

Éggy-idős: contemporaneus Kr. [gleichen alters]. A veled egy idősök: coetanei Com: Jan. 208.

[Idősb]

Idősböd-ik: [grandescere, senior fio; älter werden]. Illyen érdemes már ifjúsága is, hát ha idősbödik, mennyivel öregbül nagy méltósága is? (Thaly: Adal. I. 137).

Idősdöd: paulo adultior Kr. [etwas grösser, ein wenig erwachsen]. Egy kalyrta kowite oly buza wotemenbe, mely immarnan idősdöd wala (Pesti: Fab. 61).

Idősköd-ik: [senem se praestare; sich wie ein alter, wie ein reifer mann benehmen]. Akkor még fiatal vala idejében, de úgy idősködött már is elméjében, hogy az aranyalmán perleőknek igyében bévelhetné Páris ítélő székében (Thaly: Adal. I. 128).

Idősség: aevitas MA. longaevitas C.

Idősöd-ik: aetate provebor Kr. [älter werden, altern].

mög-idősödik: senesco, grandescere aetate MA. *saturare se annis PPB. alt werden, zunehmen und wachsen an Jahren PPB. Megvénhűtt, megidősödött: senex, longaevus (MA: Bibl. I. 204. Pázm: Préd. 209. Hall: Paizs. 422).

Időségcske: [exiguum tempus; kurze zeit]. Kibotsáttatásokra is mind enyi időségetskét adott (GKat: Váls. II. Előb. 63).

Időszéri: [temporalis; zeitweilig]. Vagy időszéri, vagy pedig örök (Megy: Bayle. 633).

Időz: diem statuo, tempus praefigo Kr. [(eine zeit) bestimmen, festsetzen]. Időzött nap, időzött óra (Fal: Jegyz. 934).

el-időz: 1) [tempus statuo; (eine zeit) bestimmen]. Vinco látván, hogy közelít az elidőzött nap és több vitézekkel leendő dolga, meggondolá magát és mást végeze (Fal: TÉ. 636). Az elidőzött korra őszveillének a beszélgetők (690). 2) [maturus fio; reif werden?]. Haza-fiaink a békeségben az el-időzött élelményeknek takarításokban fáradoztak (Könyi: III. Rom. a).

IFTÚ, IFJÚ (effiac Szék: Krón. 30. MA: Bibl. III. 131. yffiyath PozsC. 22. iffiac Born: Préd. 410. iffyú Gvad: FNót. 32. ifjó KBécs. 1572. F4. iffiu MA: Bibl. I. 234. ifjú Hall: III. Hist. III. 123. ifjo VirgC. 138). 1) juvenis, adolescens C. [jüngling]. Fölserdült ifjú: ephesus C. Nevedeken időc: adolescens; jüngling Com: Vest. 118. Nem követtel ifiakat: juvenes (BécsiC. 7). Minden város valasztot ifiakat erezte (43). Somy tyztességehet nem tezen az veen embernek es az yffyakkal (parvuli) nem yrgalmaz (JordC. 261). Kywl pwytoyttya ewketh tör es belöl feelelém, yffyat es yzeth (275). Monda hwnek az yffyw (adolescens): Ezeket en mynd meg tartottam (414). Bwcheségehet ad yffyaknak: sapientiam praestans parvulis (KulesC. 35). Ez may napon tezevnek imnepet minden valasztottaknak, ifyaknak es veneknek (CornC. 70). Ez világi hiuolkodo ifyak kwzwt az zeit zizesegét meg epite (VirgC. 30). Az ifyak es az gyermekek kezdek wtet nenetni (69. 121). Ifiú léuén, aekor szölly, mikor szükség szólnod: adolescens loquere quando opus est tibi (Kár: Bibl. I. 672). Az ió ifiuból lézen az ió vén ember (Deesi: Adag. 22). 2) juvenis C. jung PPB. Yffyw wyragos testedben halakra ytteltetwala (GyöngyC. 9). Igen ifiú vala (Helt: Krón. 37). Ifiú asszon nip (Sylv: UT. II. 96). Ifiú testemuel meg chaltal (Mon: Apol. 396). Az mostani ifiú népeknek magoc viselése (Zvon: Préd. I. 186). Hat ezer ifiú legény fogoly küldetett Achájába rabul munkára (II. 257). Nem nézi ifiú idejét (MA: Seult. 889). Ifiú legény (MA: SB. 356). Ifiú leány (Toln: Vigaszt. Előb. 12). Ifiú legény, ifiú leány (Tof: Zsolt. 550). Ifiú leány valée (Illyef: Jephtha. 5). Mig ifiúab vala (Matkó: BCsák. 82). Ifiú aszszony (23. Mik: Törl. 484).

[Közmondások]. Az vén katona gyakorta meg veri az ifiát: bos lassus fortius figit pedem (Deesi: Adag. 5).

Ifjanta: [in juventute; in der jugend]. A mit ifjanta gyűjtötenek (Megy: 6Jaj. II. 10). Midőn ifianta magtalán volna, öreg aszszony korában fogadta méhében (Sam: Cer. 86). Őszzel is vethetni kaport, és a tájban is el-ültethetni ifjantát [gy], ha igen sürűven nőleek (Lipp: PKert. II. 103). A vén ember, az ő ifjonta béli virágzó idejével őszvevetetven, olyan mint . . (GKat: Váls. II. 1200).

Ifjantan: juveniler, in juventute Kr. [in der jugend]. Sárának vénségében én lón, noha ifiantan magtalán vala (Pázm: Kal. 30. Land: UjSögits. I. Előb. 2). Ifiantan azon szent szerzetben menév (Tarn: Szeits. 97). Alkalmas puskás voltam ifjantan is (Bethl: Élet. 169). Ha virágzó napjaidat amoda színel, már ifjantan rosza vetemdel (Fal: NE. 116). Idején korán,

ő ifjantan reá kell oktatni: ki teremténye legyen, és mi végre éli a világot (Fal: NA. 197). Már ifjantan ki vetik az otthonos igát nyakokból, nintsen más vezérek a vakmerőség-nél, se más rendtartások a szabadságnál (Fal: NU. 264).

[Közmondások]. Mit ember ifjantan tanul, azt aggotan is nehezen felejtí (Kisv: Adag. 508).

Ifjaskodik: juvenor MA.

Ifjit: renovo, juvenem facio Kr. [jung machen, verjüngen]. Helyébe ifítot magad (Decsi: Adag. 207). Aesent atyjokat leányai ifjitani akarván, rézkádba tették és agyon forráztatták (Fal: TÉ. 671). A meg avott óságot újsággal ifjítot (Fal: UE. 371).

[Közmondások]. Ifithad magad, de bizony tégedetis el ért az sok péntek: facies tua computat annos (Decsi: Adag. 137. Kisv: Adag. 162).

még-ifjit: ∞ Ezen a híden sok tudós kereng forong; ki azzal biztat, hogy a kihullott fogakat újra bérakja, ki azzal, hogy a vénséget megifjítja (Fal: TÉ. 777).

Ifjod-ik, ifjúd-ik, ifjad-ik: juvenesco, puellasco, juvenor SI. [jung werden, sich verjüngen]. Napról napra ifjodik: eum Aesono juvenescit (Decsi: Adag. 249). Ujúltt, és mint egy ifjodott minnyájunknak szíve (Szeg: Aqu. 5. Zrínyi. I.124).

mégifjodik: juvenesco, repubesco C. jung werden PPB. A sas vénségére jutván, újonnan meg-ifjodik (Pázm: Préd. 1196. Megy: 2JaJ. II.153). Ujabb tollai nevednek, és így ifjodik meg (Misk: VKert. 282).

Ifjúcska, ifjacska: 1) adolescens, adolescentulus MA. adolescentulus Decsi: SallC. 3. juvenulus; jüngling, junger knabe PPB. Szakállatlan ifjúcska: impubes C. Nevedékeny ifjacska (Com: Jan. 44). 2) [admodum juvenis; sehr jung]. Testel ifjocbka vala, de lelekben veen (CornC. 380). Igen ifjútska vala (Helt: Krón. 46). Ifjacska, fiatalka (MA: Bibl. Magy. 3). Ifjúcska korában (Pethő: Krón. 177).

Ifjaskálkodik: adolescenturio, adolescentior MA. Ifjatskálkodom, gyermekeskodem: adolescentium more facio PPB.

Ifjúdád: [juvenilis; jugendlich, sehr jung]. Ifjudad germek-nec zellate: pueri junioris (BécsiC. 171). Mykoron meglen yfywdad volnal (PeerC. 321). Az en gengesegős yfywdad testôm az ô veragatol el esôt (NagyszC. 47). Mykoron yfywdad valaal, be ôvedzed vala teennemmagadat (JordC. 702).

Ifjúdadság: juvenus [jugend]. Ezeket ôríztem mend en ifjúdadsagomtól foguan: a juventute mea (MünchC. 49).

Ifjúi: juvenalis C. juvenilis MA. jung, das der jugend dient PPB. [jugendlich]. Ifjúság és ifjúi idő: juvenus Com: Jan. 45.

Ifjúl: juvenor, juvenesco SI. [jung werden].

még-ifjúl: ∞ (Zrínyi I.124).

Ifjúság: juvenus, inventa, juvenilitas, pubertas, adolescentia, ephobia C. jugend PPB. Fölsörült ifjúság: ephobia MA. Nemy yfosagtol edesewlewtt gyermek vetettetualla zent Ferencztewl zerzetbe (EhrC. 143). Miglen ô ifjosagoknac extendeit betöltenec: donec annos pubertatis impleant (BécsiC. 2). Mester mend ezeket tartottam en ifjusagomtól foguan (MünchC. 91). Az wr fyfw azon yfywysaghnak koraban emberek közöt tygan lakozwan (ErdyC. 512b). Assis newd varasban lakozneek ew yfywsaganak ydeyn hwz eztendeeg (571b). Ezeket en mynd meg tartottam yfywsagomthwl fogva (JordC. 414). Lata ez aytatos azzonyallat lenny azzonyonk Mariat ev gyenge jfywsaganak jdeeben (DomC. 198). Engegi az en yfywsagomnak, engegy ennekem meegh ydethlennen (ÉrsC. 293). Eletet ifjusagatul fogna vgy rendelte, hogy minden jot kellene ű felölle remenleni (Decsi: Sall. 23). Job ifjúságodban meg házassulnod, miglen az

kertuely-fát iól meg rázhatod (FortSzer. 113). Az ifiúsag a 25-től fogva 35-ig terjed (ACsere: Enc. 168). Siess teremptő uradhoz szépen fel-serdült ifjúságodnak első fiatalival s uydon-fy zsongéjevel (Fal: NE. 54).

IGA: jugum MA. joch PPB. Iga alá fogom: subjugo MA. Hámból, járomból, igából ki-fogom, kibotsátom: dejugo PPB. Vegyetek fél az ygamat ty reatok: tollite jugum meum super vos (JordC. 387). Ewt yga barnot vettem: juga boum emi quique (579). Zorituán vagion zerzetes ember zent engedelmességnek igayaba (VirgC. 92). Az nakat az igaba tartya (VirgC. 92). Nem akarya az igat vonny (uo). Zent zeretnek igaia mel edössön kötöz megh (TihC. 10). A tñ nyakateknae igaiait el törttem: confregi catenas cervicium vestrarum (Helt: Bibl. I.LLJ4). Az ô igaiait a te nyakadrol leuted (uo. N). Az tño elszakasztya az igát, miut egy rossat kötelet (IV. 2b). A hittettelle-neckel egy igaban ne társalkogytoc: nolite jugum ducere cum infidelibus (Helt: UT. Z2). Az igát vonni: ferre jugum (Decsi: Adag. 14). No meg menekődöm immár az igától (169). Az te ellenséged vas igát vót az te nyakadra (Kár: Bibl. I. 184). Az igában, rabságban bebútáták vala (MonIrók. III.69). Ôt iga ôkröt vettem, és azok' próbálni megyek (Pázm: Préd. 744). A ceremonias törvény igaia és járma kéz-írás (MHeg: TOSzl. 109). Ôt iga ôkröt vettem (Mad: Evang. 460). Hol van eszed, hogy papok igaiait nyakadra eresztet (Thaly: Adal. I.8). Meglásd, hogy megéget az papok igaia (11). Csa szöke, hajsztarcsa, iga nyakad tarcsa (Ben: Rítm. 118). Már ifjantan ki vetik az otthonos igát nyakokból, nintsen más vezérek a vakmerőség-nél, se más rend-tartások a szabadságnál (Fal: NU. 264).

[Szólások]. Melly mondásban egy igába fogja a részszéget a bñjasággal (Pázm: Préd. 223). Mert nem egy-huzomban, egy igában, minden félben szakadás nélkül fordítottam a könyvet (DKal: Ker. 31).

ëggy-igabeli: conjux Kr. [in ein gemeinsames joch gespannt].

ëggyigabeliség: [conjugium]. A házasság egy igabeliséget jelent (Bíró: Micae. 289. Kr.).

Igás: jugalis C. jugatorius MA. zum joch gehörig, der am joch zeucht [zieht] PPB. Két igás: bijugis MA.

Igátlan: injugis MA. [ohne joch, was kein joch getragen]. (Káldi: Bibl. Judic. 19: 22. Kr.).

Igáz: jugo, subjugo, subigo SI. [anjochen, unterjochen].

még-igáz: conjugo MA. zusammenjochen PPB.

IGAZ: 1) verus, verax C. MA. [wahr]. wahrhaftig PPB. Mykkepen ygaz engedev, mezeytelen mene Azysba (EhrC. 57). Ila mondana, hogy az nem yewhetue, ygazat nem mondottuolna (15). Ha te prophecíadat igaznac alaltad, ne essecmeg te zéméled (BécsiC. 20). Ygaz az ew ewangelioma (ErdyC. 542). Valaky akar ygaz gyonast teuny, mynden byneyrwl meg emlekezek (VirgC. 1). Az igazon meg nem állott: in veritate non stetit (Pázm: Préd. 57). Igaznál igazabb az (Léy: PTük. 406). Parantsolatunk vagyon iránta hogy igazat mondgyunk (Fal: SzE. 532). 2) germanus C. [wirklich, eigentlich]. Nem igaz: subditius C. Igaz magyar: germanus Hungarus PP. Ezek az ygaz es byzon bölciek (ErdyC. 516). Agy ennekem igaz remenseget (VirgC. 25). Mikoron vadolayfa vonal, az igaz olay faba oltatal be (LevT. 143). A melly kedig igaz özüegy és eggyes: quae autem vere vidua est et desolata (Helt: UT. Kk6). Az Christus igaz ember is (Fél: Tan. 28). Az fístókes czíllag nem igaz czíllag (Cis. H4). Mind ezekre-nézve az igaz alázatos fél nem fúvalkodik (Pázm: Préd. 61). Csak az lebet igaz közönséges anyaszentegyház, melyben bé-mehettek, valakik

akartak ádvőzölhni (Pázm: Kal. 621). Sok-féle urak vannak ugyan e világon, de csak isten amaz igaz ur (Ács: BHal. 1). Nem igaz gyermek [fattyú] vala (Illyef: Jephtha. 1). A longobárdusok nemzetségekre nézve igaz németek (Liszny: Krón. 181). Végezetre az eledel az igaz gyomorba által megyen: ad ventriculum verum (Com: Jan. 51). **3)** justus, aequus C. rectus MA. gerecht, billig PPB. Alkossatoc vrnac utat, igazacka tegetek ő dsuenit (MünchC. 18). Mi igaz lend, meg adom tünekte: quod iustum fuerit, dabo vobis (50. ÉrdyC. 130. JordC. 416). Zyz Maria, myndenek az to anyay malasztossagodnak tellyossegeeből kazdagsagot veeznek; az zogeon bynesek bochanatot, az ygazak malasztot (ÉrdyC. 453). Azort ygaz es melto, hogy ne loegyewnk haladatlanok (532). Yo es idwessoges tanach, ha wr istenek ygaz bozzw allasat ol akaryok tawoztathny, hogy penitenciat tarchwnk (575). Igaz dolgot keerneK Salfaathnak leany (JordC. 177). Esseth aad ygazakra es hamyssakra; pluit super justos et injustos (368). Nem ygaz mynekwnk el hadwnk az ystennek ygheyet: non est aequum (745). Az the zywed nem igaz ur ystennel; cor tuum non est rectum in dei conspectu (734). Elhalaztyak az gonozokat az igazak közül (VirgC. 118). Artatlan vagiok en ez igaz embernek halalaban (WeszprC. 94). Sem bynesek ygazaknak tanachábra: neque peccatores in concilio iustorum (KulesC. 1). Igaz árron: digna pecunia (MA: Bibl. I.19). Igaz itze vagy pint légyen köztetek (107). Sulpitia az ura-után számkivételbe ment, hogy számkivetett férjének igaz lenne (Pázm: Préd. 242). Igaz íteletű isten (Matkó: BCsák. 314). **4)** [valde, sane, potissimum; sehr, ganz, eben]. **a)** Igaz oleg a jelen walo napnak wezele: sufficit diei sua voxatio (Pesti: NTest. 12). Igaz oleg az tanytwaunk, ha annyra wagyon, mynt az ew mestere: sufficit discipulo ut sit sicut doctor ipsius (20). Igaz elég ennekem, ha kegyelmet találtam az en wrannal: hoc mo tantum indigeo, ut inveniam gratiam in conspectu tuo (11elt: Bibl. Ia.3). A czeren igaz elég terem (Mel: Herb. 37). Hiram a Tyrusnac kirallia igaz elég fat igere Dauidnac a Liban hegieről, a templom czenalásra (Szék: Krón. 29). Meg érem én vele és igaz elég én nekem az mellyec vadnac (Kár: Bibl. I.657). Így gondolkodik vala, hogy igaz elég, ha kétszer bocsátattak vétke a gonosz-tévőnek (Pázm: Préd. 180). Ez pedig igaz elég a hitben való egygységhez (Pázm: Kal. 259). Előle hasonlatosságokat igaz eloget formálhat (Misk: VKert. 276). **b)** Hoé mindunt meg tehessön, mint igaz akkeral önön maga (GuayC. 25). Olyan nemes nembel legen, mynth ygaz the (DebrC. 503). Nem keueseb laborgatást zenved azokol, kik ..., minth igaz azoknac miatta... (NagyszC. 236). Miut ha igaz meghalunk: ut morientes (Sylv: UT. II.47). Ezzel is hasonlatoképpen tselekedgyél mint igaz az felsőnel (GFris: Arith. B4). **c)** Igaz ollan ammi thizőne, mint az fulon meg irth thiz (DebrC. 282). Az mell araban ingen nem állítatok, az embernek fia igaz szinto az oraban ifi el (Sylv: UT. I.39). Mint eg tündöklő ispis kü volna, igaz ollan vala (Born: SzJán. 1). Igaz úgjan (Ozor: Christ. 361). Ordináld eszt igaz ugyan mint az regula detrit, és operáld meg ezképpen (11elt: Arithm. 118). **d)** Igaz ideie innar, hogi hozzam ygy (DebrC. 71). Ha kyk hyuben eelnek, ygaz ydoe, ha kywo termek belőle (ÉrdyC. 32). Engemet ő megkeserődöt annat igaz az ő halálnak ideyen edesdedőn consolihala (NagyszC. 117). Igaz közepőtte volna eg maroc (75). Az zel az hajot igaz Romanak partiara uete ky (TihC. 23). **5)** [ius, justitia; recht, gerechtigkeit]. Az uarmego ispania igazat tehessen felele (RMNy. II.83). Az tanito fístók vonasual es fogimerrel igazat ne vegien (Fél: Tan. 328). Az ő igazának [ius] meg oltalmazasa (Ver: Verb. 138). Bátram hirdették, hogy sola az egy isten igazza mellől ol nem mehet (Pázm: Kal. 646). Egyebek, az mi az ő igaznak, abban reszesők ti nalatok (Szár: Cat. N2).

[Szólások]. A lazuz fabulának éltén-igaz[?] rabságát viseli (Fél: NA. 200). Nem igaz *garatos (Pázm: Préd. 642. 49.

Kr.). Isten igazában: jure divino Kr. A kik istennek langolva szolgálnak, nem akadoznak, nem keresnek mentséget, hanem isten igazában eljárnak az isten hagyásiban (Pázm: Préd. 486). Igazat tartani: media agina ferri (Decsi: Adag. 238. PP.) *Igazat vészek: jure vindico PP. Istennek igazsaga zerynt: meg lathwan kmed: tetessen igazath neky (RMNy. III.21).

[Közmondások]. Azt szoktak mondany walaky kewesbol nem igaz sokbol sem igaz (RMNy. III.44). Az igaz baratsag rytka mynt az feteke hatyw (Pesti: Fab. 47b). A ki igazat mond, annak bé-törík a feje (Hall: III.ist. II.89). Rtkán mond igazat a tzigány (Kisv: Adag. 75).

való-igaz: [verum; wahr, firwahr]. Valo igaz, hogy nem az tartatik gazdagnak, kinek sok wagyon; hanem az, a ki többre nem kívánczik (Fél: NU. 279).

[Igazabb, igazb]

Igazban: [verius, rectius; wahrer, richtiger]. Ha nagyobnak valla egyebekneel, ygazban mongya (ÉrdyC. 582b). Kereztyeneknek hevattatnak tisztaban, es igazban heuattatnak Christusepenek (RMNy. II.46). Iobban es igazban szollanal az dologhoz (Men: Apol. 290. Káldi Bibl. II.259). Ki jobban es igazban fordította másnál az bibliát (MA: Bibl. Előb. 3).

Igazán: **1)** vere C. MA. wahrhaftig PPB. En ygazan mondom tynektek: ego veritatem dico vobis (JordC. 683). Tyztössseegh, hogy ygazan valo dologeert es törween zerent eskewgyeek (ÉrdyC. 525). Azt ygazan mondom, hogy nagy atyafiyw zerelmet erzoek en magamban tamadny (565). Zeresetek az ur istent hinen, tisztan es igazan (VirgC. 70). Ember ez velagba iol es igen igazan magat meg itely (96. Helt: VigK. 66). Meg monda mindent igazan: dixit omnem veritatem (Fél: Bibl. 60). **2)** ingenue, germane C. certo MA. equidem PPB. [wirklich] gewisslich PPB. Igazán való párdúzt volt (Misk: VKert. 83). **3)** recte, directe, rite, juste C. [richtig, gerecht] billig PPB. Ew es ew elezteby tarsy ygazan (recte) lattatnakuala (EhrC. 19). A mendenbatonac haragia mégzőnie, mel nív nemzetőnkre igazan (juste) hozzattat (BécsiC. 90). Ygazan akar eelny (ÉrdyC. 516). Ygazan zol vala: loquebatur recte (JordC. 479). Een laban ygazan allotti: pes meus stetit in directo (KulesC. 50). Hala adasokat igazun, ideyen koran istennek meg nem attum (VirgC. 3). Kiknee kárbozattyoc igazán való: quorum damnatio justa est (11elt: UT. p6). A fősvény akár igazun s akár hamisan gazdagulni igyekezie (Com: Jan. 187). **4)** [potissimum; eben, genau]. Wagyon egy szákbán pótura pénz igazun 150 (MonIrk. VIII.266).

[Szólások]. Az értelmes igazán jár: prudens dirigit gressus suos (MA: Bibl. I.561).

[Közmondások]. Az ki igazun jár, nem botlik (Decsi: Adag. 211).

Igazábban: rectius Kr. [richtiger]. Mellyikünk magyarázza ezt igazábban (Pázm: Kal. 527. CorqGramm. 102). Igazábban meg nem mutathatta (Matkó: BCsák. 53). A külső s vízzel való keresztség, igazábban mosódlás (112). Photinianusoknak igazábban hivattatnak, mint Ariamusoknak (GKat: Titk. 15). Igazábban szóllott ehhez (Czegl: MM. 88). Sokkal igazábban mondhattya (Illy: Préd. I.496).

Igazgat: **1)** rego, dirigo, gubernare, moderor C. MA. [richten, führen] regieren, verwalten PPB. Kyt halalanak wtana az zent malaszt ygazgat wr istennek zent zyneenek eleyben (ÉrdyC. 118). Kyk nyinket tanohanak, ygazgassanak (553). Ygaz ertelenre ygazgathya (560). Az egi malakrakat isten igazgattya (ÉrsC. 214). Ygazgass engem, wran ysten, ygaz wttra (ThewrC. 203). Kik keresztien egilazat igazgatnak (VirgC. 30). Kere az ur istent, hogi igazgattia wteth iduességnek wtara (87). Mas ember

olgat mynndenkor harogattya ees az ewnnen dolgat iol soha em igazgattya (Pesti: Fab. 66). Igazgattya őket a Christus esushoz (Helt: Bibl. 19). Fal igazgató mérték (IV.57). Az igo Christusoz igazgat (Fél: Tan. 288). Hazanepet iol igazgassa (27). Az dőghalalt az isten igazgattja, es az kire nem boezta, aszt elkerüli (497). Az szent biblia ez második könyomtasát igazgatta, néhol megis jobbitotta (MA: Bibl. Ciml.). Fal igazgató szerszam (DecsiG: Préd. 9). Világ igazgató gondokban orgódott bötsületes urak (Bethl: Tán. 88). Tsernavodára meynük, azért a leveleket arra kell igazgatni (Mik: Törl. 410). z erőszakos indulatok kiragadgyák az okos léleknek kezéből z igazgató gyepőt (PP: PaxA. 15). A kocsis a lovat az gyepő-el igazgattya (Com: Jan. 86). Miképpen kelléssé a ház népet igazgatni (121). Fejben járó dolgokat igazgató hadi bíró: praerorum capitalium (145). **2** [reparo, rectifico; richten, herichten]. Lata ket atyafilyakat az hayoban ygazgathwan hw alayokat: vidit duos fratres in nave reficientes retia sua (JordC. 64). Igazgassatok az uruac utat (Tel: Evang. 148). Josiás az z istennec kőnuet meg talala, kihez igazgatanac minden isteni szeletet (Szék: Krón. 42).

el-igazgat: [dirigo, expedio; leiten, lenken]. Fel tamadan el ygazgathny my labwnkat az bekeseznek vtara (JordC. 21). Az yzaknak egygyewsezők el ygazgattya ewket (ÉrdyC. 521). Ygazgasso el mynket az ygassagnak wtan (78). En el igazgatlak, mell fa ala menő (BodC. 11).

mög-igazgat: [restituō; herstellen]. Ew eerdenlee az teeb ent doctorok között, hogy az isteny ygassagus törweent meg igazgassa es registrallya (ÉrdyC. 560).

Igazgatás: rectio, directio, regimen, moderamen, gubernatio C. moderatio MA. regierung, richtung, führung, leitung PPB. The zertettel ygazgatásokath: tu parasti directiones KeszthC. 261). Mykoron az ő bynekről feddettethnek io zere, es atyamyay, az ostorozas ygazgathas (ÉrsC. 228). A penna em írhat újauk igazgatása nélkül (Pázm: Préd. 71). Az urakat dőzsősségen igy guggollia: palota igazgatás, országoltalom z te dolgod, papokat illet a hitnek igazgatása (Zvon: PázmP. 94). Cseledi igazgatás (Apati: Vend. 876).

Igazgatdogál: regio MA.

Igazgató: rector, moderator, moderans, administrator, gubernator C. director MA. regierer, führer, verwalter PPB. Karagató: chorostates C. Gyermekséget igazgatók: paedagogi Com: Jan. 154. Lelkemet királlyá és igazgatóvá választuán, illele tusakottam az gonozságnac (Cis. A2). Az hajónac igazgatója: gubernator navis (MA: Bibl. IV.134).

oskola-igazgató: *praefectus gymnasii PPBl. [schulndirektor].

Igazít: **1**) justifico MA. rechtfertigen PPB. Zegenth ygazotatok: panperem iustificato (KeszthC. 226). Mitt szólhatunc? Auagy miképen igazichne magunkat? (Helt: Bibl. 1. y2). Ne andul uram pörben az te szolgaddal, mert csak egy élő is nem igazithattya magat te előttd (Szár: Cat. Q2). Mivel igazitunk magunkat? (MA: Bibl. I.42). **2**) rectifico Kr. [richten, rechtnachen]. A czitara jól igazítottat légyen, akkoron kedves zenést ad (Illy: Préd. II.194). **3**) dirigo MA. richten, lenken PPB. Iozaghoknak maghassagára önennmagokat ighazohak (ÉrsC. 300). Nem igazytok senkit patikaba minden orvossagert (Frank: HasznK. 51). Christus urunk az prophetaknac irasira igazetwan őket (Tel: Evang. 133). Kerifne tanachot szent Petertől, szepen igazet bennünket (Mon: Apol. 2). Az levél meg tanítá, haryt helyre Gisquardust igazítá (Eny: Gizm. 6). Rudolphus császár ő felsége tanáczosi engemetis az bécsi acedamiába igazítottac (MA: Senlt. 6). Igazít minket hitünknek gondolatival az nemyei sanctuariumba (627). Oda vezetí, az hová az jegy iga-

zit és mutat (MA: Tan. 1303). Idegeníti magától a gyermeket, és annyához igazítottya (Pázm: Préd. 39). A szent irás sok helyeken arra igazít, hogy a hangyáktól, golyáktól, fetskéktől vegyünk értelmet (66). Az laodicébeli gyölekőzet pedig és Cyrillus kikre imént igazítunk, Bárnoty ugyan nevezet szeréntis laistromba jöyzik (Pázm: Kal. 292). Az király fiát pedig Erdélyhen igazítá. (441). Noha a sz. lélek adásbm sz. Pálra mutat: de a kereszt-ségben nem ő-reá igazít (Pázm: LuthV. 145). Barátit Iobhoz igazítottya, hogy ő áldozze érettoe (Vás: CanCat. 140). Hogy ha a több szentekre igazítás engemet, oman-is kiszakadez (Matkó: BCsik. 280). Böles Salamon a hangyához igazítottya a a restet, hogy ha másut nem, ettől tanuljon (Land: ÚjSegits. II.626). Ide igazít az ő testamentomban Esa. 8: 20 (Szathm: Dom. 175). Tehát mimodon a befejezést a halgatókra igazítottya? (Illy: Préd. I.81). Igazítsd a szivedet az igaz utra: dirige cor tuum in viam rectam (II.82). A te akaratodhoz és törvényidhez igazítsuk szavainkat, szándékinkat (Bíró: Angy. 163). A secretarius igazítja eszt az útnak (Fal: NU. 325).

be-igazít: illoco Kr. (Bíró: Micae 379. Kr).

el-igazít: **1**) expedio, dirigo MA. [eine richtung geben, den weg weisen]. El ygazoythwan az zent lelek, meenenek Seleuciában: emissi a spiritu s. (JordC. 751). Hogy ha lehet fölled doctort igaziez el előled, az Bachust se szerez (Cis. C). Az kic azt mondgyá, hogy . . . ezeket eligazítottya Simeon az ő második jövendőlésében (MA: Senlt. 95. 433). **2**) [dispono, compono; ausrichten, austragen]. Itt az szomszédtságban sok illetlenségeket cselekesznek országabeliek, kiril irtam nekí, igazítsa el (RákGy: Lev. 221). El-igazíták azon gyűlésben az unitária vallásban egymás között fennforgó vetékedéseket is (Bod: Pol. 77).

eligazítás: complanatio, directio, expeditio MA. richtung, zurechtmachung PPB.

föl-igazít: expedio, sursum dirigo MA. apto; aufrichten PPB. Meg kőnebeit ur mendemeket, kik le omolnak, es fel igazít minden le esetteket (AporC. 118). Igazeyő fel fíet (Jerusalem): erige (GuayC. 58). Arceyat menbe folygazoyta: erexit faciem in caelum (TelC. 127). Lathá harom kenzofath fel igazoitwan (WinkC. 76). Az azzony allath alwan közben fel ygazoyta ő magath Jesus (313). Fel ygazwyttaa hw magath: erexit se (JordC. 652).

főligazítás: erectio, expeditio, complanatio MA. aptatio; aufrichtung PPB.

ki-igazít: amando Kr. [ausweisen]. Ottan ki igazittac az orszagbol, mint keuel nemet (Szék: Krón. 187). Bizonyos szamu hadainkat küldöttük volt reá, hogy birodalmunkból igazítsák ki (MonOkm. XIV.232). A házból ki igazították (Mik: Törl. 391). Én azt mondom, hogy ura dicséretesebb volt, mert Sextus atyját, a királyt és az egész Tarquinius-nemzetséget kiigazította Rómából (Fal: TÉ. 668). A kit a szeretésnek udvarában a kegyelem és grátia ajtaján szépen befogadnak, azont gyakran az unalomnak kapuján ki szokták igazítani (Fal: UE. 396).

mög-igazít: **1**) rectificio, justificio, absolvo MA. gerecht sprechen, rechtfertigen PPB. A ieles bűnösde haluan, megigazaitac leust. (MünchC. 121). Eett ygazohu meg mynnden ember magaat (ÉrdyC. 86). Kyket hywandaz, megh ees ygazoytod es fl fel magasztalod (580). Megh ygazoytyatok ty magatokat: justificatis vos (JordC. 585). Meg igazít a bűnből embört (DebrC. 201). Meg igazítottat az bölczeseg az ő fiaitól: justificata est sapientia a filiis suis (Fél: Bibl. 17). Meg ne igaziczad az hamissat, az az meg ne menched az törmen szerint valo bűntestől (Fél: Tan. 298). El vénc mi bűneinket alleluja, és meg igazéta minket, alleluja (Tel: Evang. II.43). Ki megigazítottya az bűnöst, utálatos az uruál: qui justificat impium, abominalis

est apud denm (MA: Bibl. I.563). Megigazította az hitőtlen: justificat impium (IV.139). A publikánus igaz penitentia tartás által megigazított (Illy: Préd. II. Tart. 2). **2)** corrigo Com: Jan. 205. [richten, berichten]. Megigazított: emendatus C. Meg igazítani a kobzot: *tendere barbiton PPB. Ha felebarátod vétkezett, igazíts meg: corrigo eum (Com: Jan. 205).

mégigazítás: **1)** justificatio, expeditio, rectificatio MA. rechtfertigung PPB. Aianlyac a Christus Jesusnac meg váltását, meg igazítását (Helt: Bibl. t9). Egynecc meg igazítása által: per minus justitiam (Helt: UT. 3). Az istennek kinaltképpen való cselekedeti az bűnnek boczanattia es az meg igazítás (Fél: Tan. 37). Az meg igazítás annit teszen, mint az bűnnek terhetül való meg meutes, auagy megszabadulás (298). El hiteték, hogy semmi tekénteti ninchen istennek a meg igazításban a mi cselekedetünkre (Tel: Evang. II.79). **2)** emendatio C. [herstellung, verbesserung].

öszeve-igazit: [compono, concilio; zusammenrichten, zusammenstimmen].

[Szólások]. Teleki urammal is úgy látom már jobban kezdjük az hurt összeigazitani (MouÍrók. XVIII.94)

útba-igazit: [viam monstro, in viam dirigo, invio; den weg weisen, unterweisen]. A jesuita utban igazit (Czegl: Japh. 19). Mely útba-igazította a vittenbergi academiának Fridericus Balduinus-által ki-bocsátot feleletit (Pázm: LuthV. Ciml).

Igazítás: moderatio C. directio, justificatio, rectificatio MA. richtung, rechtfertigung PPB. Fel tamaztatot az my igaznytasunkyrth (Komj: SzPál. 60). Igazítást tettünk egymás között ő kegyelmével [ki egyenlítettük a dolgot egymás között] (Nyr. X.120).

határ-igazítás: metae rectificandae Ver: Verb. 152. [grenzberichtigung].

Igazítlan: [non rectificatus; nicht gerichtet]. Te igazítlan organa (XVIII. sz. Nyr. VI.364).

Igazító: emendator C. Igazítóunk, megváltóunk, idővözetőnk (Tel: Evang. II.277).

Igazod-ik: dirigor, invior, pervenio, devenio Kr. [sich richten, sich ordnen, sich orientiren] De mely ország magában igazodic, vendég országoc eszt igen rőtlegic (Tin: Zsizm. 42). Gyakran jút vólt eszében az ő vitéz generálissa Placidus. Végre nem állhattya; hanem a széles világra minden-felé ki-küld kereszteti, nagy jútalmat igazén annak, a ki generalissának útában igazodik (Hall: III.183). Lássunk most hozzá rövideden, mint igazodik másod része beszédünknök (Fal: NE. 50).

be-igazodik: devenio in rei veritatem Kr. [sich daroinfinden]. Néha elmék magától mindenbe bé igazodik (Fal: UE. II.87. Kr.).

egybe-igazodik: [concilior; zusammenstimmen, harmoniren]. A farkas-béllből tsínált hurok egybe nem igazodhatnak a bárányból hurokkal (Pázm: Préd. 851).

el-igazodik: expedior, dirigor, progredior MA. rectum reperio, veritatem invenio Kr. zugorichtet werden, ausgerüstet werden PPB. [sich zurecht finden, sich auskennen, den weg finden] (Pázm: Préd. 638. 639. Kr.) A hajó, ha az éjszaki tsil-lag után okossan el nem igazodik, útyát veszti (SzI: MVir. 204).

föl-igazodik: **1)** [erigo; sich aufrichten]. Iosus le hayta magath hathra, wyawal yrwala a földön; mykoron feel ygazodeek... (WinkC. 313). Kezeet nyoyttan hűneky es legottan fel ygazodeek (JordC. 575). Le hialolván, vyauál az földön ir vala; annakokairt mikoron meg nem számínek kérdeni, fel

igazodek (sese surrigens) es monda (Sylv: UT. I.139). A tü nyakatoknac igazat el törttem, hogy fel igazodua iármátoc: ut incederitis erecti (Helt: Bibl. I.114). **2)** [sursum vector, sursum proficiscor; sich aufwärts wenden]. Geyceza el szaladuan feel igazodec a Duna mellett Ceh ország fele (Szők: Krón. 168).

még-igazodik: **1)** [rectificor, justificor; gerechtfertigt werden, sich rechtfertigen]. Meg ilemt my iduezeytonknec ember-sege, hogy meg igazoduan ev nalozytaual, legyevnk evrevkosok az ovrevk életnek remenése zeren (CornC. 147. 148). Meg igazodnanc os ki tiztuhanc az bűnből (Born: Préd. 259). Az istennek itéleti igazak, meg-igazodtak ők magokban (Pázm: KT. 391). Mind ezen jüvendölések szemlátomást megigazodnak vala a Christusban (Illy: Préd. 154). **2)** [corrigor; berichtigt werden]. Ez ily el hailas meg nem igazodic (Valk: Gen. 13).

neki-igazodik: [se applicare; sich an etwas machen, eifrig darangehen]. Az erős bor ivo, ki mikor néki igazodik, nagy pohárokból issza a bort (Szenczi: Részl. a2).

réa-igazodik: dirigor MA. daraufgerichtet werden PPB. Zent Mark hayoya choda keppen reea ygazodeek nagy herte-len az mas hayora es ottan el töree az oldalazt (ÉrdyC. 271). Ne talántin réad igazodgyék a faluba, hogy a kiknek te életet, azok néked halált adtmak legyen (Fal: NE. 113). Fülhegygyel vegyétek minden igéskéjét, mert épen reátok igazodik (Fal: NA. 138). Réa igazodnak magok, csak szivesen barátkozzanak meg a többször említett szép tisztességgel (189).

Igazol: approbo, justum censeo MA. PP. etwas billigen, für recht halten PPB. Ezt az teorwent nem igazlottak (RMNy. II.162). Theodorice viszontae ira a rómaiaknac, és igazlá az ő tanácsokat (Helt: Krón. 15). Igazolom tanachiodat (Pont. 72). Vallasodat soha nem igazlottam (Tel: Fel. 5). A mi tanetasunkat nem igazlod (189). En pedig nem igazlom, tisztesseség dologhanc sem tartom, hogy azokat cselekeded (Prág: Serk. 363). Az melyik fél nem igazolja dolgát, vigye az vármegyébe (TörtT. XIX.38). Igazolom, hogy tekéletessé tegyed, ha mi jó vagyon benned, de nem javallom, hogy mind egyre fitogassad (Fal: UE. 409. Fal: Jegyz. 936).

Igazlás: approbatio, legitimatio MA. PP. guthéissung PPB. A legitimationnak es igazlásnak nem lenne helye (Ver: Verb. 177).

Igazság: **1)** veritas, verimonia C. wahrheit PPB. Ilarag meg bant elmet, hogy ne valasthasson ygassagot (EhrC. 16). Zabad akarattya zeren zylth mynkot hw ygassaganak yghoyben (JordC. 833). Manicheusoc es marcionistic. kie tagadgiac vala a Christus testenecc igazsagat (Mon: Kép. 27). Kétségnélküli igazságnak kell lenni az istennek gondviseléséről való tudományak (Pázm: Kal. 36). Kétség-kivül vettett bizonyos igazság az (Pázm: Préd. 4). Ezeket pedig nem hazugul és képmutatásból, hanem értelmek és itiletok igazságával mondották (60). Az igazság-szójó Krisztus urunk azt mondja (Bethl: Élet. 178). Nem egészes minden igazságot kimondani (Fal: UE. 458). **2)** justitia, aequitas C. gerechtigkeits, billigkeits PPB. Egyenes igazság: aequitas Com: Jan. 134. Figelmезietec, hoő tü igazsagotac ne tógétec emberec előt (MünchC. 23). Yg ylyk mynekvnk mynden ygassagot bel tolljaseytenvnk: sic decet nos implere omnem justitiam (JordC. 362). Bodogok kyk habornysagot zenvednek ygassaghert (365. 369. 366). Tollyyes malaztnal es yghassagghal (ÉrsC. 2). Istennek igazsaga ez dien ostort boczat emberekre (VirgC. 56. 133. 13). Nincez iob az igazságnál: justitia in sese omnes continet veritates (Decsi: Adag. 105). Isten az embert igyenes igazságban teremtetete (Pázm: Préd. 161). **3)** [jus; recht]. Az ördegnecc semmi igazsága sintsen hozzad (Helt: VirgK. 66). De hammar meg békéllec a németekkel, hogy meg érté, hogy igazsaga nem volna a Betsországhoz (Helt: Krón. 26b). Igazsaga vagyon az eztendei birodalomhoz (Kirártf.

S3. Co3). Add énekiem elsőszületésednek igazságát: vende illi primogenita tua (MA: Bibl. 1.22). Házasságban való igazságot aláb ne szállítsa: providebit puellae nuptias (67). Wad-ik sok wrak, nemesek ees ez orzagli hely filus embe-
k kewzewel, kyk az kyraly inssath az az igazsagat gonozwz-
agoknak thwlaydoneytottak (Ver: Verb. 107). Tulaydon igaz-
g: privilegium (Ver: Verb. 24). Kiraly igazsagualn kér meg-
dami jöszagot: juris regii titulo (56). Ő nekie vagyon jo-
zsaga hozzája: etficiaci jure bona illa ad se pertinuisse (286). Az
iya-szent-egy-ház pásztori írásához olly igazsággal nyílok, mint
közönséges kútak tiszta vizéhez (Pázm: Préd. a3). Mihent az-
ten valakit fiává választ, annak mindjárt közi s igazsága va-
gon mint atyai örökséghez, a bódogsághoz (Pázm: Kal. 775).
A igazságból zálagot vész (Illy: Préd. II.50).

Igazságos: justus, aequus SI. [gerecht, billig]. O vralkodo-
r ysten, kegyelmes es ygasagos, ky őryz yrgalmassagot ezer
őzth (JordC. 73). Mynden embereknek igazságos biroya nag-
atalmassagol le zal Josaphatnak wlgere (VirgC. 120).

Igaztalan: injustus, iniquus MA. injustus KeszthC. 264.
ngerecht, unbilig PPB. Nem vetek vala een zemennek eleybe
gaztalan allatoth ees hamysag toveketh gywlelek vala (KeszthC.
64).

Igaztalanság: injustitia [ungerechtigkeite, unrecht]. Mon-
totam, en meg gyonom en ygzatalsagomath vrnak (KulesC.
1. KeszthC. 416).

Igazul: 1) justificor, expeditor MA. gerechtfertigt werden
PPB. Ky arth, arczon meegen, es ky ygaz, ygazwlyon meghen
JordC. 929). Ne általy mind holtodik igazulni (Tel: Evang.
I.652b). 2) orior [hergerichtet, gereinigt werden]. Lely lwet
neg tyzthwlyan, es ygazwlyan: invenit eam scopis mundatam
et oriatam (JordC. 392). 3) erigor [sich aufrichten]. Azok meg
teteleztetenek ees leesenek, my kedyg feelkelenk ees yga-
zunk (KeszthC. 36).

el-igazul: expeditor Kr. [die richtung finden, eine richtung
nehmen]. Hogy el-igazulny a további beszéd: tessék most jó-
lámák leg-aláb mülfélben számat vetni té-tora rőpített gon-
latokkal, héti s hónapj teletekedetekkel (Fal: NA. 134). Nagy
mohón arra bámulván irigyí, eő bátorságossan más-felē el-igazul
dolgában (Fal: UE. 370).

föl-igazul: erigor [sich aufrichten]. Vete ő reia kezét (a
megörbedett asszonyra) es zörgalmazatost fél igazoltatek (MünchC.
1.43). Ők meg köteleztetennek es esenek, mi kedeg fel-
kelenk es fel igazulunk (DöbrC. 41). Mynt egy görbe ember, soha
eel nem haythattya vala magaat, hanem kötelet foghwan yga-
zolatott feel ylo helyeeből (ÉrdyC. 561). Feel kelenk ees feel
ygzalunk: surreximus et erecti sumus (KulesC. 37). A santa
fel nem igazulhat vala, hog fel erneye az magas fan az zep
őimölőst (BodC. 11).

ki-igazul: [expeditor; die richtung finden, sich auskennen].
Kiigazulnak dolgokban (Fal: UE. 129). Némellyek alig fut-
mittyák-meg elméjeket, ezeket, legottan szépen ki-igazulnak,
-verekednek ügyökből, el-igazodnak dolgaikban (SzD: MVir. 18).

mög-igazul: justificor MA. gerechtfertigt werden, gerechts-
gesprochen werden PPB. Akoron tennen bezedydéből ygzawz-
mek (JordC. 391). De myndazon atal meg ygzawzualk sem
yteelföm magamat: non in hoc justificatus sum (ÉrdyC. 14). Az ew
hytneky myatta ygzawzlatnak megh: ex fide justificemur (59).
Abrahám, nem másnak valakinek, hanem magának hitt az
istennek, mikor megigazula (Pázm: Kal. 451). Az istennek igrál-
masságából igazulunk meg (Úzoni: Dáv. 141). A gonosz kíván-
ság a megigazult emberekben is van (Szob: Dáv. 32). Ezen
tudományal [nyilván való visszafele], holott a bűnök szolgál-
latában Chr. érdeme által magokat megigazultaknak állítták
(Bél: Comp. 71).

mögigazulás: justificatio MA. rechtfertigung PPB. Syeth-
seeghel yarwlyatok megh yghazwlasra (ÉrsC. 191).

Igazulás: justificatio MA. rechtfertigung PPB. Igazoltas-
sunk en vtain te igazwlasidnak őrizetire: ad custodiendas
justificationes tuas (DöbrC. 54). Tulaydonítatē ő néki igazulá-
sira: reputatum est illi ad justitiam (MA: Bibl. 1.12).

Igazulat: 1) iustificatio. Nem ahalottac, kie pokolban
vadnac, adnac tiztességēt es igazolatot vrnac (BécsiC. 100).
Valuac igazac isten előt, iruian vrnac paranolatiban es iga-
zolatiban (MünchC. 107). Meinnek hirdettek ő igazolaffat es ne-
pok lattak ő diczesseget (AporC. 58). 2) veritas [wahrheit, wahr-
haftigkeit]. Sem iartuac isten paranolatiban vtain, sem ő iga-
zolatinae őnehiin igazsággal mentenee be (BécsiC. 106). Lőzne
eunekem népem es en lézec őnekie vr igazolatban es igazsá-
ban: in veritate et in justitia (305).

Igazulatlan: [non justificatus; nicht gerechtfertigt]. Iga-
zultatlan tére házához (Matkó: BCsák. 293).

Igazultat-ik: iustificor [gerechtfertigt werden]. Te beze-
dedből igazolatol es te bezededből karhoztatol (MünchC. 36).
A tennen mondasodból igazultatol, ees az teumen mondasodból
karhoztatol (Pesti: NTest. 25). Ygazwltassal the bezedydbe es
dyadalmat veeg mykoron yteltetel (KulesC. 123).

mög-igazultatik: ∞ Az bynesek megh ygzawzlatnak
(ÉrdyC. 133). A törmenec ezelekődoi igazultatnac meg: factores
legis justificabuntur (Helt: UT. p. 5). Megigazultatván a hitből
békességünk vagyon az istennel (Tel: Evang. II.74). Meg szen-
telve vattoc, me; igazultatvan (Mon: Apol. 327). Megigazultatnak
penig ingyen az ő kegyelméből az valtsag által (Szár: Cat. 63).

Igazvolt-a: [realitas; wirklichkeit]. A fin felvén a testnek
igazvoltát (Illy: Préd. II.470).

IGE (yghē JordC. 366. *ige*, *igētske* PP. *igēzō*: fascino, *igēzēt*: fascinatio, fascinum, megigēzem: fascino PPI. *igē* BécsiC. 12. *igēmēt*? MünchC. 26. *gygkben* ComC. 1. *igit* Helt: Bibl. I.3. *igik* Illy: Préd 1.77. 111. Matkó: BCsák. 306. *yeghe*? DehrC. 526): verbum, dictio MA. logos, lexis C. wort, rede, spruch PPB. *Ige*, *szó*, *beszéd*: verbum; das wort Com: Vest. 150. Lőn *igē* Nabuhodonozor assíriosoc kiralanac lazaban: factum est verbum (BécsiC. 12). Nem megen ki hamis *ige* en zambol: verbum falsum (17). Czak mongyad ygheedel (tantum dic verbo) es meg ygazyk az en gyermekem (JordC. 375). Hallya az meny ygheet: audit verbum regni (394). Ezen ygheeknek wtanna kőwētkőzyk ez may zent innepek epistolaya (ÉrdyC. 341). Az időken szolla wrnak ygheye en hozyam (341). Yme attam az en ygbeymet a te zadban (342). Az hō leanyt igeyenel tanitta (TelC. 53). Zent Ferencz írta neki emehany igeket (VirgC. 18). Isten vagyon veled, es az w igeye byzoni atte zadban (39). Paranczola, hogi istennek igeiet vezteggel halgatnak (51). A ki az ő igeihez megh tartia (TihC. 11). Aldoth Cristus keresztan het iget meg monda (PeerC. 194). Nap napnak yelenth ygeeth: dies diei eructat verbum (KulesC. 34). Keze alla ada ő fiát, hogy aszt fel neuelné az istennek igeiében (Helt: Krón. 27b). Minden igeuel él az ember: in omni verbo vivit homo (Fél: Bibl. 4). Az őlesnek igeie nem hiualkodast jelent, hanem niugodalmat (Fél: Tan. 280). Az vyonnan való szűletes az feltamadaskor leszen; neuzei az iras eszt mas igeuel meg szentelesnek (315). Catilinanakis leuelet kfilde illyen igekkel (Decsi: SallC. 31). Az az ige is, bolond, befogal szitkokat (Zvon: Préd. II.151). Az megborosodisnak igeje néha czac amnyit teszen, mint jo kedvet venni (MA: Scult. 171). Amaz tiz ige [tiz parancs] (MA: Bibl. I.160). Christus igeie (Pázm: KT. 2). Amaz mutató ige, ez, a kenyérre esett volna (Sám: 3Kérd. 91). Meg parancsolván, hogy egy igét se szollanának ő érette (Illy: Préd. I.33). Az homályos igék

meg-fejti (Com: Jan. 160). Az ige aszszonyi, a tétemény férfiü nemre lütt (Fal: UE. 469). Szólj bozzám oly igékkel, s tégy boldognak ezekkel (Amade: Vers. 169).

[Szólások]. Meghaltaták ygerewl ygere: exaudierunt de puncto ad punctum (EhrC. 106). Regulat ygerewl ygere tartanak: regulam ad literam servant (124). Sok volna eest mostan ky yelenteny ygheröl yghere (ÉrdyC. 95). Yghereöl yghere sok volna meg yrnya (566). Ez igikre fakadott (Illy: Préd. II.18). Ide esigázván amaz igéket (Sám: 3Kérd. 71).

foglaló-ige: [conjunctio; bindewort] (Bas: Credo. 156).

Igésce: verbum, vocula MA. würtlein PPB. [würthen]. Ez igéckével mintha mondaná (MA: Scult. 9). Az igézet még igétskével is (verbulu) füzettetik (Com: Jan. 174). Fél-hegygyel vegyéték minden igétskét (a bibliának), mert éppen reátok igazodik (Fal: NA. 138).

csatló-igésce: [conjunctio; bindewort] (GKat: Vált. 155).

foglaló-igésce: ∞ (GKat: Vált. 155).

Igéz: fascino NémGl. 282. fascino, fascino MA. verzaubern, behexen, beschreiben PPB. Igézt, igézett: fascinat PP.

[Szólások]. Igézt ne legyen, igézt ne legyen: praefascine dixerim MA. PP.

mög-igéz: 1) fascino, effascino C. fascino, effascino MA. [bezaubern, behexen]. Hogy meg ne igézzék a leányt: ne puella *fascinetur PPl. Megigézték tégedet: mantis te vidit MA. Meg ne igéz: ne fascines Decsi: Adag. 287. Meg igézem, megkötöm fascino Major: Szót. Melly az embert magához ne édesítene, meg ne igézné: qu'on n'en soit charmé KirBesz. 50. W ayakynak akaratyába meg nem ygeezed wteth: voluntate laborum ejus non fraudasti eum (KulesC. 37. KeszthC. 36). Kiezoa igézt meg titeket? quis vos fascinavit? (Fél: Bibl. II.70). Megigézték téged (Kisv: Adag. 295). Nem is mertem jól rá nézni, mert félttem, hogy talán meg fognám igézni (Gvad: RP. 11). 2) redarguo NémGl. 153. [schelten Vö. mögigézhethetlen].

mögigézés: effascinatio C. fascinatio; verzauberung, hexerei, das beschreiben PPB.

mögigézet: fascinatio, effascinatio MA. [bezauberung].

mögigézhethetlen: [irreprehensus; unbescholten, unanfechtbar]. Az (embernek) ev elete istennek kellemetes legyen es megigézhethetlen, megigézhethetlen eletet viselyen (CornC. 157). [Vö. mög-igéz 2.].

Igézés: fascinatio C. fascinum MA. hexerei, zauberei, bezauberung PPB. Igézéskepén dicsérni (Kisv: Adag. 108): fascinatum more laudare MA. PP.

Igézet: fascinum, fascinatio MA. bezauberung, zauberei PPB. Praefascino: minden tartózkodás nélkül, igéztől-való félelem nélkül; radix *fascinis utilis: igézet ellen való gyökér PPl. *Igézetből meggyógyítás: fascinationis solutio PP. A nyakban kötött babonás orvosságokkal az igézetet füzettettettek: amuletis fascina pelluntur (Com: Jan. 171).

[Szólások]. A puskának olyan dolga legyen, hogy csak az igéztis fog ráta, jobban mint az kieziny gyerneken (OrvK. 89).

Igézeti. Igézeti forrózás (PP: Pax. 324).

Igézetlen: praefascine MA. [unberufen, unbeschrieben].

Igéző: fascinans C. MA. zauberer, hexenmeister PPB. A szeretettel hozzá édesgető, igéző, nevető, mosolygó, vidám ábrázat: charmant sourire KirBesz. 49. Igéző szem (Zrinyi II.121. Zrinyi: ASyr. 295). Az udvari ember se ne igen közel, se mélyen bötassu dolgaiba az igéző szemeket (Fal: UE. 413).

IGÉN (igen DomC. 83. 213. 251. 256. jgeen CornC. 3. ygent? EhrC. 140. ygon ÉrdyC. 23. ygon LevT. I.202. iken? VitkC. 95): valde, multopere, nimis, summopere C. nimium, nimie, oppido MA. sehr heftig, sehr, allzu sehr, gar sehr PPB. Fölötte igen: admodum, praemodum, maximopere, nimiopere, multopere, plurimum, pernium C. Melly igen: quam Com: Vest. 143. a) Igen sietők: depropero C. Igeu meg haragve: iratus est valde (JordC. 3b). Ighen zereez enghemet: valde amas me (702). Zent Andras bozzaia mennem, igen megfedde (DebrC. 5). Mikoron meg lata vona, hog el igen el görtötte volna (308). Felseeges wr isten, mel yghen el toewettownk az byzon wtrol (ÉrdyC. 517). Hasonlatos nem yghen tamadot ew wtanna (545). Meg tizteluén meg tiztellec téged igen (Kár: Bibl. I.141). Illel igen a pad alá esic (Mel: SzJán. 411). Ha igen rőpölne az fényes bogárc, az arpa meg ért (Cis. G3). Az hazug beszédet igen el tavoztasd (Szár: Cat. B2). Mely igen aggdótok! (MA: SB. 155). Igen kívántatott mind a két fővelnek egybe-kapsolása (Pázm: Préd. 14). Emek-okáért ditsri igen Seneca a Demétrius mondását (35). Azért kívánom igen, hogy minnyáján két dolgot tanuljynk (964). S miért lőtte mind ezec, ha az regi fordittas ilyen igen minden vetek nélkül vagyon? (Zvon: Osiand. 15). Azért szomorkodnak ily igen (Czepl: Japh. 133). Szátnak, vetnek, az szegén emberek is haza takarodtanak igen (MonOkm. XXIV. 36). Az igaz atyafiam igen szoktanak egy-más felől szorgalmatoskodni (DKal: Ker. 456). b) Igen igaz: peraequis; igen joles: praelustris; igen sürd: praedensus; igen sok: plurimus, perplus; igen igazán: peraeque C. Mel igen zoros a kapu es kesken az vt, mel vízen az eletre (MünchC. 25b). Ez feld yghen zeoles (JordC. 315). Yghen kesken es zoros az ut: angusta porta et arcta via est (373). Ő zórútt hernudatos zyneuel tegetet igön zepe teune (NagyszC. 12). Irok ou te neköd igön zeep dolgokatb (SándC. 1). Zomzöldynne igön nag zydalma lőtte (TelC. 21). Ezek igen nagy bwnk (VirgC. 12). Igen igazán tesszen vala történi (Helt: Krón. 47). Igen jó: optimus (Helt: Bibl. I. A4). Meg igen ifiak: adhuc imperfectae aetatis sunt (Ver: Verb. 198). Minden el-mécskémét arra fordítottam volt, hogy ő felségének igen sincerissime szolgáljak (MonOkm. XIX.44). Igen szegényen élek (László: Petr. 119). c) Igen tsoda: permirus C. Olly yghen ke-mecseeggel eel vala (ÉrdyC. 569). Igen vensegbeis nem szánie megis igazni (Born: Préd. 619). Annae igen ki terjedtségét akarván diezrni (Zvon: Post. I.494). Az igaz lőjtvel a pápista lőjtöt öszvetvén, megítélhessék, melly igen nem bőjt legyen a pápistáké (GKat: Vált. I.1038). Adja eleiben az felőlünk költött líre- nek igen meghamiskodásokat (MonTME. IV.82). d) Egy nemy unpon fel kelo ygen reguel (EhrC. 92): Az elastromnak feyedelme hozayak juue es be fogada evket igen evrevest (PéldK. 25). Hlaynal előt igen reguel (DebrC. 109). Igen reggel: valde mane (Pesti: NTest. 109). Igen reggel: diluculo valde (Illy: Préd. 346). Igen ideyen (LevT. I.170).

Igön-igön: vehementer MA. heftiglich, sehr heftig PPB. Ezt mondom, es igen igen kérlec, az wrac általa: hoc dico et testificor in domino (Helt: UT. cc6). Igen igen nagy hazngság (Matkó: BCSák. 9). Igen igen nagy roppant táborokat szerzo (Liszny: Krón. 150). Sebesi Miklóst kellett igen igen postán küldenünk az cardinálhoz (MonOkm. XXIV.40).

Igénis: imo, maxime MA. utique Illy: Préd. II.187. ja, ja wol PPB. nem hog nem kellene rettegetnők, mert igenis kel (Zvon: Osiand. 38). Ha azért igaz az urunk mondása, minthogy igenis az, követkőzik. . . (Pázm: Kal. 716). Vaj igen is (Czepl: Japh. 28). Igenis szükséges a szabad akar az érdemre (Czepl: MM. 287). Igenis, reám bizták most (Thaly: Adal. I.80).

Igénséggel: nimium, valde Kr. [sehr]. Igénséggel igen alatt látják magokat lenni a nyomorúságnak mélységes örvényében (Fal: NU. 284). A nyereség s kárvallás egyik másik részről igénséggel nagy (Fal: NE. 35).

IGÉR (igyrz TelC. 331. *igihrt* Sylv. UT. 6. *igiri* Helt: VigK. *igirjen* Ver: Verb. 332. *iger* GuaryC. 30. 31. *gyger* JordC. S. 758. 832. *gyger* ErdyC. 46. 108b. 133. *igyer* RMMY. III 86. *ier* Tin. 427. *igierui* KDebr. 1572. ab. *igiyrtetik* Illy: Kriszt. 6): promitto, polliceor, spondeo C. MA. verheissen, versprechen, zusagen PPB. *Férjhez igéri leányát: despondet, destinat ellam PP. Czak te es ygeru azogban engedelmessegett, kyket undandoc (EhrC. 11). Esséc lo ő ereiéc te haragodbn, kie érie magokat megférteztetni (BécsiC. 30). En bennem ő zold lañaban beföltöttő ő irgalmassagát, mellet igert (38). Igért la predicatorokat bocsatny (DomC. 182). Ez madarkanak m igerted meniorzagot (VirgC. 107). Igert ugi felséges iot 5). Nem igertem teneked semmit; csak pokochaltam beszemmél (Helt: Mes. 436). Ne igéry sokat magad felől: ne magna puaris (Decsi: Adag. 94). Tanul leteben, anagy jelen leteben, adat viselhetne, anagy bekeseget igiruen volna veszedelmesb, nber nem tudhatya val: ut absens an praesens pacem an illum gereus perniciosior esset in incerto haberetur (Decsi: illJ. 40).

[Szólások]. Arany hegyeket igér (TörtT. II17). Vezetre magat nekik igéro (VirgC. 50). Igére magát aki mint atyafának (Helt: Krón. 75b). Igéri azoknac magát minden jóval (MA: Bibl. I47). Hozzám igerte magát Bátori úr (Fal: TÉ. 631). Isten negied nennetsigbe igerte vala magát, hog ki hozna őkt az igiretne földere (Szk: Krón. 7). Igere magat az, hog esmet szekibe álltne (164). Igerie magát, hogy akkor felel meg, mikoron fel nő (Erasm: Erk. 5). Valamiket kívánand tőle, nagy bizonynal igéri magát neki, ogy megküldi (Mad: Evang. 380). Hogy isten magat néki megmutatná, arrais igéri magát (MA: Bibl. L79). Látán bisulását, arra igére magát, hogy megtéríti pénzét (Pázm: Préd. 451). Tolmaczsagra igერი maghat (Bal: Epin. 7). Arra ére magát, hogy a sz. írásból bizonyít (Matkó: BCsák. 12). Az oltalmazásra reja igerte magát (Ver: Verb. 137). Rá igéri magát (Hall: IIIHist. II306). Sokat igér szóval, de eneset all meg benne (Decsi: Adag. 265).

[Közmondások]. Igérj a bolondnak, hadd örüljön neki: pollicitus dives (Thaly: Adal. I84).

föl-igér

[Szólások]. Baj-vivásra fel-igerte magát (Hall: Paizs. 55).

mög-igér: despondeo C. [versprechen, zusagen, verheissen]. Tynektek vagyon megh ygerwen: vobis facta est promissio JordC. 713). Ha isten zent fíyaat meg nem ygeerte volna ErdyC. 133). Ez vylagnak reeghy profetaak atal meg ygyeerfőt, patriarchaak atal meg peldaztatot (531). Ember es el vthtat az nagy meg ygyeerst isteni ayandekra (619b). Kit meg gere ur isten Abraham patriarkanak (VirgC. 15). Isten meg gerte ev neuben evzuegyevlteknek evuen magat jelen lenny DomC. 201). Meg volt igiruen a prophetaknak általa (Helt: Bibl. I. 44). Meg-igerte, hogy valahol talál, de mindjárt meg-öl GKat: Titk. 1116).

[Szólások]. Megigéréc magokat, hogy a romai keresztyén hitet fel akarná vónni (Helt: Krón. 10b). Megigéréc magokat, hogy minnyájan melete akarnának lónni (13). Követeket bocsátá Atilához és megigére magát, hogy ő neki akarna engedni (16). Meg igere magát neki, hogy be akarna ötet hozni országába (43. 60b).

mögigéret: [promissum; das versprechen, verheissung]. Az eghek es az neegy eeltető allatok tyznek myatta meg tyztwnak es wy egheket es földet varwnk ew meg ygyeerety zeren (ErdyC. 15b).

vissza-igér: [promissa non servo; das versprochene nicht halten, das wort brechen]. Csudálom, az német olyat igér vissza, melyet megtartani hiti is tartotta (Thaly: Adal. I91).

Igérés: promissio, sponso C. zusage, verheissung PPB. Legottan hog mégtiztoltatanae, mend aldozatokat aianlanae es ő igérőcéket (BécsiC. 46). Te igerosidet mégakariae változtatni es te örökődet eltörteni (78. KeszthC. 132).

Igéret: promissum, pollicitum, pollicitatio C. promissio MA. [das versprechen] verheissung, zusage PPB. Mert io te igéretéd, ha te istenéd azt tendi ennekem (BécsiC. 35). Megh varnaak atyának ygyeretyt, kyth hallottatok (JordC. 707). Mykoron el közelgetne az ygyerethnek ydeye, megh newekődvén az hop Egiptomban (728). Ha ew volna az mossyas, ky jwendő volna reeghy veen atyának ygyeerettyek zeren (ErdyC. 70). Hoza nekwnk az bodog Ferencznek bwseges igeretit (VirgC. 49). Ilytnekh igerctyuel fel fogatak (124). Profetának nemes ygyerety (ThowrC. 91). A sido népet az igeret földere beszállita (Helt: Bibl. I d3). Nem hiszek az istennek igiretinek (Tel: Evang. II.56). Az istennek felbomolhatatlan igireti vagion (Fél: Tan. 285). Igiret-nec földre (MA: Bibl. 129). Isten igéreti az, hogy a ki felebarát-tyának megmutatya az igazság úttyát, örök élete lészen (Pázm: Préd. 41). Előre ki-ne hírositsd szándékokodat, hogy utóbb szögyent ne valy, ha meg nem felelhetsz igéretednek (Fal: UE. 373).

[Közmondások]. Igiret adománt választ (Matkó: BCsák. 113).

Igérkézik: se promittere, adventum suum promittere Kr. [sich versprechen, sich engagiren]. Ew aitatussaga zeren ygyeer-közsoek ez zent kegyes kyrálnak koporsoyahoz (ErdyC. 403). Coporsioiokhoz igergeznek (Ozor: Christ. 317). Seregével utánnoc igérkezéc (Helt: Krón. 189). Sok reménykedésre holnap ebédre igérkezém (MonIrók. XVIII. 20). Ha tántzra nem igérkezet, comoediára mégyen minden bizonyosan (Fal: NA. 144).

el-igérkézik: ∞ A császár fiai akarátja lén, hogy én komédiában velek egyetemben legyek, mester uram akaratóból eligerkezém, és egy istenasszonynyá tevénék (Nád: Lev. 205)

IGLICE: genista, anonis MA. anonis Beythe: Nem. 1. anonis; hauhcheel Fuchs: StörpII. 35. hauhcheel, weiberkrieg PPB. A szára fás mint egy iglitzénec (Mel: Herb. 87. BeytheA: FivK. 65). A szőlőt kákával vagy iglitzével is meg lehet kötözni (ACsere: Enc. 271. Com: Jan. 32).

IGREC, IGRIC: I tibicen MünchC. 30. [musiker]. Az fdőben, melben hallangatok a trombitanac, sipnac es hegedőnece es bozfaban alkotot igréc kessegnee es a soltarnac es dohnac zoztat és menden igrec kesseg nemzeseit: universi generis musicorum sonitum (BécsiC. 125). Veged el en tőle te enekidnece zaigast es te igree kessegidnece enekit: cantica lyrae tuae (223). Micor tutotolna Iesus a fiédelmnece hazaba, es lattauolna ot az igrecékét es a zaigo népét (MünchC. 30). 2) [nugax, nungatorius; unnütz, possen]. Az nehőknec bynei: sok bezed, rut bezed, igrich bezed (NagyszC. 356).

Igreccség: [nugae; possen]. Zolasnac byne: rut bezed, lyzelkődes, igrecseegh (NádC. 691).

IGY: sic MA. also PPB. Igy-e? siccine? istis also? Igy s igr: sic et sic, so und so MA. PP. Es ig kierede ő zandoklatfanae heléből: egressa est itaque (BécsiC. 1). Megkötőzéc Achionac kezeit es labait a faboz es ig megkötőzén akőteleckel, elhagac (21). Cristusnak zületete ig vala (MünchC. 15b. 24). Yg ilylyk mynekwnk: sic decet nos (JordC. 362). Yg vagyon meg irwan: sic scriptum est (358). Ky yg nevezetyk: monasterium trans Tiberim (DomC. 100). Enek igy kel leuny (VirgC. 38). Igies csak alyg olatya vala magat, hogi meg nem marya vala (53). Ig kőzőnenek neki (102). Valamint országa nem e világból-való; igr az ő mestersége és tudománya a lelkek idvességére czélzó (Ács: SzentÉl. 16).

im-igy: sic, hoc modo; also, solchergestalt MA. (WeszprC. 35). Imigy vagyon immár az dolog (MA: Scult. 72).

Igyen (*igyent?* LevT. II.196): taliter, sic MA. also, dergestalt, auf solche weise PPB. Igen léterizettenc lezenc Israelenc menden ellensegi (BécsiC. 16). Igen menden io fa ie gímőléct tézen (MünchC. 26). Ygyen ylyk mynekewn (ÉrdyC. 347). Ygen leezen dolgom (515). Ha ygyen vagyon ett, myt gondoltok lenny az halhatatlansagnak eeleteeben (559b). Kyrwl igrén zol az zent irás (VirgC. 14). Igen ezön zerrel vagón (NagyszC. 9). Nem thewth ygyen menden nemzetlnek: non fecit taliter (FestC. 114). Hagyd, hog en igen teyek (MargL. 40). Sanson igrén szólt (Kák: Sám. A3. MA: Scult. 82. EsztT: IgAny. 335).

im-igrén: ∞ ita Pesti: NTest. 2. Imigyen szolt (Zvon: Post. I.4. MA: Scult. 9. 14).

IGYÓL [IGYOL?] IGYOLD, EGYÜLD (*egyd* Pesti: NTest 28. *egyd* Zvon: Osiand. 206. *egyld* GKat: Titk. 263. Gér: KárCs. IV.470. *igod* MonIrók. III.214. *idgyol*, *igy iol* Hoffr. 163. *igyl* MA: *igylol* MA: *gyyl* RMK. I.155). Igyold: forsan, fortassis, ne forte MA.² vielleicht, dass nicht vielleicht PPB. Egyld, egyld: ne forte, forsan MA. dass nicht vielleicht vielleicht PPB. Jol vagyon, iggyol: enge C. Igyl: sat bene (igo: bonus satis, satis bonus) MA.¹ Igyol: sic satis bene MA.² Ygyol tudom ezt, teneked nem akaram mondanom: bene scio istud (EhrC. 16). Tennen magad igzol tudod keges ana, hog mimem iokat idvessegönre valokat emeköm attal (NagyszC. 132). Im engem hyw gyyl hallom (RMK. I.155). Es ew neky yly zot monda, kyt az sok neep gyyl halla (no). Az igaz tudománt forgassátok, mert egyld az isten megharagszik (II.169). Egyld az konkollyal az bwzattys ky zagatnatok (Pesti: NTest. 28). Im igyol latthia the kegyelmed (LevT. I.220). Mert nam idgyol latod en nyomorussagom (Hoffr. 95). David az kiralyhoz mennie nem more, alhatatlan voltat mert igyol tuggy vala (153). Idgyol tuggy, hogy . . . ; igr iol tuggy az had dolgat hogy mely forgandó (163). Ha velem közessülni akarsz, egyldt meg terhessüllec tölled (Helt: Krón. 81). Ne hágyg tönnen kéuánságodból a felső garaditsra: egyldt alá essel onnég (Helt: Mes. 237). Ha had tamadna ellenfene, egyld a mi ellensegiukhoz adnaia magát: si ingruerit contra nos bellum, addatur inimicis nostris (Helt: Bibl. I.13b4). Egyldt ninczen értéked hozá (370). Ha az isten az természet szerint valo agakuae nem keduezet, egyld valamikeppen te neked sem fog keduezni (Born: Préd. 112). Ő benne te ne bizál, egyld az szerencze tégedis meg ezal (FortSzer. 2). Felesleges gazdát nem kel szolgálmod, felesége egyld kölézőn ádd nekéd, és ha ió keduel raita el nem fted, bé-áril az vrának, és el-éz téged (I.4). Ne hoz még most feleséget magadnak, egyldt ninczen kopofülese annak, nem vgy adhad viszza ha egyzör el vésszél, mind hóltdig kel egyldt vélo törökődőd (K2). Mert egyldt meg tanulod az ő utat: ne forte discas semitas ejus (SalMark. Fb. Tess: SzMagell. D7). Őcze ellen sietue orszagaba, egyldt őcze ferkenéc királyságba (Gosárv: MagyB. D3). Félti az szemét füstös házában egyldt ki apadna (CsK). Kérjük kegyelmedet, hogy ne boesássa ide s tova rablaidat, mert az uraink is igod nem kezdik azokat szenvedni (MonIrók III.214). Es ha kegyelmed mellette tartja és fáveál neki, igyold kegyelmedre is nehézsége leszen ő felségének (ErdTörtAd. III.163). Egyldt eretnkségben esnek a kősség, ha az irást olvasná és nem értené (Ker: Préd. 114). Ha külfömben tsokedet, egyldt to-s az fogod hallani, a mit Ezechiel halla istentől (Tyuk: Józs. 337). Ne kevéldgyél, mert egyldt ezt meg kezdéd hallani (ExPrinc. 234). Egyldt csak látám, hogy kettő azokban olesék (Gér: KárCs. III.329. 183). Itt talám meg nem égetik, de viszik egyldt még oly helyre, a hol meg fogja tsapni talám a láng (GKat: Titk. 263. 370).

IHL, IHÉL (*ihlés* Helt: UT. y6. Bogisch: Cationale et Passionale *chlerium* 17. [kétser]. *ihlés* Pös: Igazs. I.258. *ihlet* VitkC. 35. *hyle* PéldK. 81): inspiro, afflo MA. anblasen, anhauchen PPB. [einflüssen, einflüstern]. Istentől ihletett: tunc-

ticus C. Ezeket yhlette neked vr Jesus: inspiravit (EhrC. 22). Prodicahna neppekenek, valamyt felesges ysten yhlne: quicquid altissimus inspiraret (56). Tehat vr ysten neky ybol: inspirabit (106). Istentől ihlet [igy] gondolatok (VitkC. 35). Ewrdg hyle nemeli forfywnak, hogi ez zynck cellayahoz ky menne (PéldK. 81). Ihlneen emekem (az ördögök), hog en ne remenkedneem istemnek igralmassagáról (HorvC. 127). Zellet hol akar ot yhl: spiritus ubi vult, spirat (DöbrC. 395). Tahat sathanas az az poccolbeli ördög lyzolkódeek idusnae anag yhle (NádC. 149). Ez veennek vr ysten yhle az eo zyvebe (DebrC. 510). Es az ő zúebe ezt ihle, monduan (NagyszC. 164). Földből teste szépon alkottaték, memyből lelke az testbe ihleték (RMK. II.62). A ki ihli, avagy sugarollya az igéket (Otr: Tökell. 36). Spiratio activa azaz tselekedet ihlés avagy származtatás, a mely által a szent lélek spiraltatik, ihletik és származik, mely az atyával és a fiuval egyenlő képpen köz belső munka; mert a szent lelket az őnnön köz állatjokból mindenik egy iránt ihli és származtatja (GKat: Titk. 529). Ő ihel minden igaz tudományt (Megy: 6Jaj. 18).

be-ihl: ∞ Az halo félben valóis elburullhatuánc, ha az szent lelec egy evangeliomi vizgatalás után mást nem inditana, szerzene, és bé nem ihlene (MA: Scult. 641). Az isten az ő erejét minden dolgokra kiterjeszti és az ő állattját beihli (MA: Tan. 116).

még-ihl: ∞ Az vygatzalo zent lelek, kywel tellyes vala, ottan meg yhleewneky (ÉrdyC. 348b). Az vygatzalo zent lelek nyndeneket megl ylyly tynctek: suggeret vobis omnia (JordC. 679).

[Ihlet]

Ihletés: caelestis afflatus Kr. [einflüsterung]. Egy titkos ihletés mindig noszogatott (Gvad: RP. 115).

Ihlés: inspiratio, afflatus C. MA. einhauchung, anblasung PPB. [einflössung, einflüsterung]. Isteni ihlés: enthusiasmus C. Ystentewl yhlensyatt (inspiratus a deo) vendége hyva zent Ferencet (EhrC. 3). Zent leleknek yhléséből zoltanak mynd az ysten embery (JordC. 857). Ők zent lelők istennek ihléséből zoltanak (TihC. 41). De maga istennek yhléséből nem gondola ewel (WeszprC. 44). Az edős Jezusnak belső ihléséből gondolatum az ő lölkeuel, hogi embőri kezzel éenalt állat nem lehet isten (DebrC. 10). Engeduen ihlisenek es itesenek (131). Isteni yhlés [igy] (NádC. 692). Kywe yelenty a bölh zent leleknek yhléséből (ÉrdyC. 355). Isteny lelky yhlees (540. 577. 593). Yo yhlésöket aad my zywnkben (ÉrsC. 272. 549. GümC. 79). Ha valakye istennek ihlysse nyuchen (Konj: SzPál. 71). Az istennek ihlése tézi az bölcseséget: inspiratio omnipotentis dat intelligentiam (Kár: Bibl. I.531). Minden irás, mely az zent leleknek ihléséből vagyon (Mon: KépT. 1). Ihon az mennyei titkos beléd ihlése, beszéllése a szent léleknek (MA: Scult. 639). Istennek inditasabol es ihléséből irtanak az apostolok (MNyl: Irt. 90). Istennek ihlése tézi a bölcsességet (Nögr: Idv. 1354). Jövendőncé vala nem isteni ihlésből: non munis afflatu (Com: Jan. 130). Az isten ihléséből adatott irás: scriptura divinitus inspirata (Ily: Préd. I.137).

1. **Ihlet:** spiritus. Aldyathok ygazakuak yhlethy es lelkey wrath: benedicite spiritus et animae justorum domino (FestC. 35).

[2. Ihlet]

be-ihlet: [inspiro; einflößen, einflüstern]. Az külső igét beihleti és ereszi az fűlek által az lelkekbe (MA: Tan. 1310).

IJED (*yedee* JordC. 400. *yh'edeenek* 513. el *ejede* Pethó: Krón. 105. *megyédet* 6): [terreor; erschrecken]. Az czudatol yedett: attonitus (EhrC. 91). Las mel chwda keppen latrok ijednek (RMNy. II.25).

el-ijed: pertimesco, pavesco C. [zurückschrecken, abgeregert werden]. Mikoron ezt lattak nona, el iedenek (TibC. 2. Káldi: Bibl. 234).

mög-ijed: pavesco C. [erschrecken]. Az frater meg yeduen, e esek (EhrC. 68). Ő felemetől megyetec az őriző és löttek mikent holtac (MünchC. 70). Megh yedwen azon moyses: remefactus Moses (Jord. C. 729). Moyses es vgy monda: Nasyon megli yyettem en es megli reententem (826). Meg yede mez nšteen zarwas ees tewlók el fwtameek (ÉrdyC. 544). Az nemyország az fwldele egyembe meg ied (VirgC. 148). Hog aattak volna, meg yiedenek (SándC. 26). Ezen Atila igen megvede (Helt: Krón. 17). Mert valanak meg iettek: timore exerriti (Fél: Bibl. 67). Édes uram, kd engem ne fenyegeessen, mert én bizony olyan embertől mint maga meg nem ijedek (LevT. II.321.). Oly sok menykövet bocsáta, hogy meg iedvén, el futának (Pázm: Kal. 61).

[Szólások]. Mag am szelétől nem ijednék meg most is (Ilaz. I.217).

mögijedés: consternatio, terror MA. schrecken, bestürzung PPB.

Ijedelēm: terror, metus, pavor Kr. [schreck].

Ijedelmes: timidus, pavidus Kr. [furchtsam]. Nyilván nem mert a titokkal sietni, tudván ijedelmes gyengeségedet (Fal Const. 826).

Ijedelmeskőd-ik: pavesco Kr. [sich furchtsam benehmen, furcht haben]. A mint a maga elbizása a hadi tisztnek tábori nagy véték, úgy ellenében eldobhani szívében, meglankadni s ijedelmeskődni, fertelmes kártékony alávalóság (Fal: NA. 225).

Ijedés: terror, metus, pavor Kr. [das erschrecken, schreck]. Iedes (furo) & nekik kígnak kepezescint, mikent siket parlag kígoe (DöbrC. 116). De vég várakban is olly ijedést vete (Zrinyi. I.72. 121).

[Ijedet]

Ijedetős: terribilis [schrecklich]. Felseges wr yiedetes nag kiral minden földön (DöbrC. 102).

Ijedöz: sapius terreor Kr. [wiederholt erschrecken]. (Tof: Zsolt. 234).

Ijedköz-ik: terrore corripior SI. [erschrecken].

mög-ijedközik: ∞ Az nagy mélség miat megijetkeznek (SzBodó: SöDics. B). Megsajditván Plebéjus, hogy a szarándok még élne, igen meg-ijetkezik, és frigyét kezd kívánni; de egy óráig való frigyét sem enged a király (Hall: HHist. II.325). Kitől iszonyán meg-ijetkeznék a görögök, olly tágos útát adnak néki mindnyáján, hogy alig talál utollyára bajaokot, a ki ellen vitézi erejét megmutassa (III.121). Ő meg-ijetkezett szegény töredelmes lélek (Megy: 6Jaj. II.43). Mellyet a bennvalók látván annál inkább megijetkezének (Szal: Krón. 173. 114). Megijedtek volt elsőben és sokat is vágtak le a törökben (MonIrók. VIII.325).

Ijedős: meticulosus, qui facile terretur SI. [schreckhaft, schen]. Nem oly ijedősök tiile (RákF: Lev. I.316).

Ijedség: terror, pavor Kr. [der schrecken]. Fel-eszmélkedni valami ijetségből: attollere ocnlos PPB. Reszketés avagy ijetség nélkül (Com: Jan. 195. Mik: TörL. 15).

Ijedt: [atteritus; erschrocken].

[Szólások]. A remegéstől vér sem volt benne, mint az ijett tikban (Könyi: HRom. 13).

Ijedt-e: [terror, pavor; schreck]. Ez az hires nemzet, mely a törököknek és muszáknak sokszor dolgot adott, megvetette ijettjét; dies rumwürdige nation, welche den türken und moskowitern so oft trotz geboten (KirBesz. 75).

[Szólások]. Ijedtében: prae timore (suo) MA. vor (seiner) furcht und schrecken PPB. Nagy ordoytással eremceben reayok fwtameek es yettekben az neepek mynd el fvtanak (ÉrdyC. 562). Ew vele nag megy [igy] yettdőben Egyptomban fwtal (ThewrC. 140). De hogy en kialtoe, el futa yettebe (Born: Ének. 563). El vesze esze iottében (Decsi: Adag. 146). Iettekben (Sam: Cer. 207).

IJEGET: territo MA. [wiederholt schrecken]. Az ifjakat igyen iegeti vala, azzal rettentí vala (RMK. II.323). Az aszon nepec az apro gyermekeket iegetic (Szék: Krón. 23). Mindent ieget: et caelum territat armis (Decsi: Adag. 108). Egyebeket törvényekkel iegetnoe vala, hogy az kőseget az tiszt viselő szilgyebben birnac: ceteros, qui plebem in magistratu placidius tractarent, judiciis terrere (Decsi: Salic. 28). Azért iegető váznak tartották, és tréfákkal tsufolták, valamint az istenről hirdetni ballottak (Pázm: Préd. 24).

[Szólások]. Árnyékok iegetnek; el ne hagyj magadat, előttd légyen a reménység (Fal: Const. 831). Orozlánt iegetz árnyékual: leonem larva territas (Decsi: Adag. 41). Árnyékual iegetni: ollam alere (218).

Ijegetés: terroris incussio, territatio Kr. [wiederholtes schrecken]. Csak gyermeki iegetés: fulgur ex pelvi (Decsi: Adag. 145. Megy: 6Jaj. III.20).

álm-ijégetés: [vana territatio; schreckschuss]. Hogy pedig a read támadást, fogságot emlegeted, ez is csak álm-ijégetés (Fal: NU. 288).

[IJEN]

Ienetest: terribiliter. Yenetesth fel magasztaltat the choalatws mywelkedetydhe (KulcsC. 348. KeszthC. 383).

Ijenő, ienő: terribilis [schrecklich, furchtbar]. Ab nag yeue [olv. yene] zoth: verbum terribilissimum NémGl. 156. Oly yene: stupidum 293. Yenew mynden isteneknek felette: terribilis est super omnes deos (KulcsC. 131). Vvallyatok w nagy neweth, merth yenew ees zenth: quoniam terribile et sanctum est (240). Wr felseges ees yenw: dominus excelsus terribilis (KeszthC. 117. 160). Ky teen yeneketh: qui fecit terribilia (290).

Ijenőség: Yreneseg [olv. yieneseg]: formido NémGl. 292. Yenesege: horror 355.

IJESZT (jeszeni): detertere Forró: Curt. 412): terreo, terrefacio, terrifico MA. erschrecken, einen schrecken einjagen PPB. (Valk: Gen. 34. Fél: Tan. 499. Mel: SzJán. 71). Zrinit nem ijesztheti gond s rettentés, ha Atlás le romlik, ha az nagy ég le és; mert albatatosra az félelem nem és (Zrinyi. I.80).

el-ijeszt: absterreo, exterreo, conterreo, deterreo MA. abschrecken, erschrecken PPB. Ottan zent ragadaa az kwelhot es az erdeghőket mynd el yezttee vele (ÉrdyC. 446). Vadat el ijeszték (CsomaC. 72). A keresztányás elijeszti az őrdögöket (Czepl: MM. 258).

elijesztés: exanimatio C.

föl-ijeszt: exterreo, perterrefacio MA. [aufschrecken].

ki-ijeszt: [exterreo; heransschrecken, herausscheuchen]. Eegyk az vyteez legyeonek közzől egy nylat be lewe, hogy ky yeztenee az vadat az barlangból (ÉrdyC. 527b).

mög-ijeszt: expavefacio C. perterrefacio, perterreo MA. conterreo; erschrecken, in furcht und angst setzen PPB. Latec almat, mel megyezte (BécsiC. 135). Harmad zozat leletetlyk megh yyeztew zozath (ÉrdyC. 110b). Az latasa az ty latastokat meg yyeze [ijessze], mykepen az retenetes tengeri czoda (VirgC. 137. Megy: 3Jaj. II.151).

mögijesztés: perterrefactio MA. erschreckung PPB.

Ijeszget: territo C. MA. sehr furchtsam machen PPB [wiederholt schrecken]. (Born: Préd. 216. Czegl: Dag. 47. Tof: Zsolt. 361).

Ijeszgetés: territatio MA. erschreckung, das schrecken PPB. (Toln: Vigaszt. 67. Hall: Paizs. 467). Ieszgetés (Land: Uj-Segits. 1.338).

Ijesztés: terrefactio Kr. [das schrecken]. El tawozoth en tewlem yeztesnek felelme (ThewrC. 248. LevT. 1.215). Iesztes (Land: Uj-Segits. 1. Előb. 5. Zrinyi. 1.98).

Ijesztet: [terrefactio; das schrecken]. Megyedenee nag yeztetel; obstupuerunt stupore maximo (MünchC. 80).

Ijeszthetetlen: intrepidus, interritus C. unerschrocken PPB.

IKÉR: [geminus; zweifach, zwillings-]. Iker (antiquum): kettős gyermek; gemelli, gemini PP. Gemina frutex, ikr bukur 1086. Ykvtou 1213. Ikurtou 1260 (Szil.). Rivulus cadit in alium, quem quidam yeur-ozov vocant 1236 (CodPatr. VI.33). Possessio ultra Tisciam Ykurlholm 1279 (Szil.). Georgius de Ikerbalm 1110.

Ikrés: ∞ Meta terrea, in qua est ikrus egurfa 1260 (Wenzel XI.608). Ikrustul, arbor. Arbor ilicis geminosa, quae vulgariter ikunis-tul nuncupatur [olv. ikrus-tul].

1. **IKRA:** ova piscis MA. ova vel semina piscium, cancrorum et similium PP. fischrogen PPB. Viza-ikra (VectTrans. 19). Ponty ikra (TörtT. 1.577. ACsere: Enc. 220).

[Szólások]. **Ökör ikrá,** rák fadgyu, a vén aszszony csak sílisd ki pattantyú [tréfabeszéd] (Apafi: Vend. 45). **Ökör-ikra,** rák-fadgyú [nem létező dologra] (Thaly: VÉ. 1.402). **Felylyebb** voltál már az róti ökör ikránál (PhilFl. 56).

hal-ikra: ova piscis MA. [fischrogen].

Ikrás: ovula habens piscis v. caneri SI. [ovulis similis; rognier, rogenartig]. A disznó ikrás torka: glandium C. PPI. Ikrás hal (Misk: VKert. 518). Ikrás halak: ovipari (Com: Jan. 40). Ikrás hal, tejes hal (Lipp: Cal. 20).

2. **IKRA.** Ikrája az ember lábának: sura MA. wade am fuss PPB. A térd hajlása alatt vadnae a láb ikrái: sub popliteae surae (Com: Jan. 48). Törtinet szerint az nyíl az laba ikrájába mene: tum forte in suram incidit telum (Forró: Curt. 105). Fel-találta fogni a szoknyáját, mind ki-láttam a laba ikráját (PhilFl. 60).

láb-ikra: sura C. MA. Major: Szót. sura; waden Nom. 18. wado am fuss PPB. wade KirBesz. 128.

IKTAT (ihtat DöbrC. 108. 392. iktetne Helt: Krón. 190b. yttattak LevT. 1.34. ithatas 226. iochtotnia HIB.): introductio, adscisco, perduco, deduco MA. [gelangen lassen] einführen, leiten, annehmen, anmassen PPB. Hug iov felevl iochtotnia ilezie wt (HIB). Te orcadnak eleibe ilatitom: statum contra faciem tuam (DöbrC. 108). Hoq ilatitnaik vtt vrnak: ut sistereint eum domino (392). Kyalla az pyspekseegből es zent Agoston doctort helyette pyspekseegben yktataa (ÉrdyC. 520). Mynket ees yktasson az zent martyromsaghuak gyözödelneero (599) Yktass mynket ez yelen valo eelothnek vtanna te hozyaad (578). Hogy (az isten) zent Paal öröklyeyeeet [ide] meltoztatot yktatny (631). Vagun enneköm sok örökseegöm, azokates ide ietatom (a monostorlak) (NádC. 419). Ha nem aldozandol az isteneknek: iktatok teneked kegetlenseges kenokat (KrisztL. 19). Az te leweledet weottem es Serodynek iktattam (LevT. 1.28). Az raykyak Kelkoed neww falwth magoknak therween zerynt yttattak (1.34). A levelet kezéhez iktatni (II.134). Hogy az pogán kéztől megoltalmaztatny, atyjátul maradtba épen iktatlatná (Tin. 14). A királnak iktatá az aran koronát, kit vig kedvel lata, az Erdőországot királnak holdoltatá (34). Hamar irata, Castaldónak

postán Lippára iktatá (54). Losonczy fejét vagy magát előmbé neköm iktassad (77). Ütet Kassában iktatá ilyen ok alatt, hogy az asszon Kassán maradna (Monlrok. III.88). Az szendrei bég öket az hidon általkéséré, az bozniai beg kezebe iktatja öket (179). Mért iktat az bölchis az regieknee vallásokra (Mon: Apol. 419). Az halál az Christushoz iktat bennünket (MA: Scult. 135). Házok népét, es jószágokat a városbul titkon iktatták es szoktetik (Debr: Krón. 25). Im Zríni urnak irtunk egy levelet, Vitédi ur oda fogja iktatni (Rumy: MonII. 1.288).

által-iktat: [traduco; hinütföhren]. Az ő drága szent vére Jordányán száraz lábbal által iktató ut (EnyF: MSzö. 121).

be-iktat: introductio, immitto MA. in possessionem induco; hineinföhren, in eine erbschaft einsetzen PPB. [einföhren, auf-föhren]. Keree ipaat, nemet czaaart, hogy esmeg be yktathnaa kyral sagaban (ÉrdyC. 398). Bel iktattaal az martyroktwl (520). Az bodog leelök ew myatta ytyetyk meennyeknek zent orzagara es be yktatyk az yz anya Marianak zyne eleyben (555). Bel yktataak az pyspekseegben (637). Örök elete be iktato (MA: Préd. 163). Aekor iktat be az eletebe, ammi örökseegünkbe (Mel: SzJán. 32). Kereskedő emberek onnat is beiktathatják csalárd leveleket (MonTME. V.169). Ez igazságot amyira akarja isten az emberek elméjébe beiktatni (Ily: Préd. 1.93). Bé-iktatjuk öket a fő s fő familiák házaiba, reájok osztjuk a tisztségeket (Fal: NU. 326).

beiktatás: introductio, immissio MA. [einföhrlung, einsetzen] einföhrlung zum verhör PPB. Az be yktatas az remeen-seghek haznalatos vota wr ystenbez (JordC. 810). Még éltében Nicephorusnak meglett a hódulás és pompás beiktatás (Fal: TÉ. 679).

bele-iktet: [introduco; einföhren, einsetzen]. Hogy az belé iktetne az Albirt hertzeget az városokba (Helt: Krón. 190b).

el-iktat: promoveo, occulto, interverto MA. fortordnen, ver-bergen PPB. Álnoksággal el-iktatom: interverto PPB. El-iktatni, el fordítani: avertere MedLat. 67. Jer inkább adgyuk el, meszze iktassuk-el [mondták Józsefről testvérei] (Tyuk: Józ. Előb. 16). Hogy a Midián előtt el-iktatná, rejtene (Diósz: Préd. 283). Utolszor mikor Rákoctit el akarák iktatni, akkor is az öse oda jöve (Csere: Hst. 317). Kimondhatatlan félelemben voltak, eselédjeiket mindenestül eliktatván onnan hazúl (Rumy: MonII. 1.78). Nagy Andrásit is több urakkal egyitt Brassó iktatta volt el Báthori Gábor mellől a minap (ErdTörtAd. I.105). Egyedül ő vólth az eliktatója [ő szöktette meg] (Nyr. X.470).

[Szólások]. Hatalmában van láb alól eliktatni (Gvad: Hst. 58).

föl-iktat: [sursum duco; hinaufleiten]. Bár feliktatná már kegyelmetek ezt az ügyet [a felsőbb bírósághoz] (Nyr. X.121).

ki-iktat: educo, emitto Kr. [hinausföhren, entsetzen]. Ferdinandos (a királyné asszony) Kassából kiiktatá (Monlrok. III. 92). Sok adományal édesgeté és meg kérlelé, végre ki iktatá Genevából (Pázm: Kal. 128). A vezérségből kiiktatták (Mik: Törl. 394).

Iktatás: deductio, statutio in jure Hungarico MA. abföhrlung, ein gesetz im ungarischen rechte PPB. Eztendey meg helen-dew tewrwen szerynth walo iktatassal szoktanak meg erewsey-tetny (Ver: Verb. 146).

Iktató: [introductor; einföhler]. Sokan hó jürok a her-tzei szemölyeknél, hatalmas uraknál, híros börtseknél, nem tudván ki légyen iktatójuk vagy vezetőjük, tsak azt tapasztal-ván, hogy vagyon szerentséjük azokhoz (Fal: UE. 465).

ILDOMOS: [prudens; klug]. Ildontos (prudens) az fdőben veztegl, mert az fdő gonoz (BécsiC. 222). Legetek ildomosoc

prudentes), miként kezdő (MünchC. 37). Kit alkatáz ol hű
zolganc es ol idomosuac, kit ő vra žerzet ő hazi emberin
(60). Idomos legy mynden yozaghos mywellkódetben (ÉrsC.
62). Legyen az gyonas yldomos, zemermes, erőš (535).

Idomoság: [prudencia; klugheit]. Te iteletédet te idomos
sagodba zerzetted: tua iudicia in tua providentia posuisti (BécsiC.
30). Elmédneć idomosagga méghirdettette minden nemzeté-
neć: animi tui industria (34). Ezee mégmondattatc ennekem
istenneć idomosagabol: prudencia (35). Halgassad életneć pa
raucolatit, hog tuğ idomosagot (103). Tanollad meg, hol legén
a bölcseseg, hol legén az idomosag (uo.). Ki mendeneket tud,
esmerete azt es ő idomosagual lelte őtet (105. 235). Az anya
zent egy hazz chielekődyk kegyes anyaanak yldomosaga zereit
(ÉrdyC. 97). Elő wytez legyen yldomosag mywellkódetben
(ÉrsC. 62).

Idomatlan: imprudens [unklug]. Tű es idomatlanoc (impru-
dentes) vattoc es nem ertiteć, hog minden kűnől valo emberbe
be meođ nem ferteztetheti meg őtet (MünchC. 84b).

ILL-İK (elly? licet JordC. 388. *Illeneć* Helt: Bibl. 1.68.
Illotte Helt: Krón. 37): **1)** attinet C. [zugehören, zukommen].
Mikor előtűolna egmden lmaac ideje, hog zerűel bemenne
kiralhoz meudēneć beteltesedűen, melleć nemberi ekēs őltőzetre
ilnećuala: quae ad cultum muliebrem pertinebant (BécsiC. 52).
Nemde neked illic ē, mert elvezőneć: non ad te pertinet, quia
perimus (MünchC. 78). Teunekd illic diezeret isten Syonban
(AporC. 10). Az ű bōktuli auag azoktul, kik őnekiek semmiban
nem illenek: a filiis suis an ab alienis (Sylv: UT. 1.28). Meg-
hayol az angyal előtt, mely tisztessēg ezac az Christushoz illic
(MA: Bibl. 1.197). **2)** deecet, concedet, dedecet C. es zient sich,
gebührt sich PPB. Zōhnel ma, mert ig illic nekőne betőltēnűneć
menden igassagot (MünchC. 18b). Yğ yllık mynekwk mynden
yagsagot bel telleseytenwnk: sic deecet nos . . . (JordC. 362).
Nem illic, hog mastan el menny innen (DomC. 110). Nem jol
myelkewteel, teueen azt, melyet nem illic tenny (117). Nem
illic, hogy te stüssed (MargL. 51). Illic immar, hogy énis az én
hazamhoz lassac: justum est igitur, ut aliquando provideam
etiam domui meae (Helt: Bibl. 1.03). Rítka az a keresztyeneć
közöt, ki ugy bōcsfűllye lelki pastorat az mint illeeneiek (Tel:
Evang. 97b). Minden hozzā illic az iāmborhoz (Decsi: Adag
161). **3)** competo C. quadro, convenio MA. [passen] sich schicken,
sich reimen PPB. Illic a lábához a tszma: *convenit ad
pedem cothurnus PPB. Hozzája illő, testéhez álló: un juste-
an-cors KirBesz. 131. Te nem vagy bwlzeen zolo, mikēpen
ileneć ilen zentses gywlekozetnek feiedelmehez (VirgC. 67).
Nem yllık a nota bozza (LányiC. 48). Keritőkbőz illic: leu-
larum est (Erasim: Erk. 30). Az sem illic hozzája (Ver: Verb.
Előb. 40). Valakire ilneć egyyűl egyyig az Antichristusnac
jegyei, altalanfogua az leszen az Antichristus (EszT: IgAny.
401). Nem illic te hozzád sirny mint egy űdőtlen (Zrinyi: ASy.
173). Igaz bírőhoz (illy szeretet) mint illetneć (GKat: Váls. II.
a4b). Az Abel név azt tész, hogy siralom, es ez illic neki (hoc
illi convenit), nem csak hogy a szűlői első siralmának oka
volt . . . (Illy: Préd. 46). **4)** [licet; dürfen]. A sidoknac illic
ēnieć ő tőruēnećkel: liceat Judaeis nti legibus suis (BécsiC.
84). Nem illic tennieć: non licet facere (MünchC. 34. 48). Nem
yllık te neked tartaned hwtet: non licet tibi habere eam
(JordC. 398). Nem yllık vala hw neki eemy: non licebat ei
edere (388). Felelenek a sidok: nem illic nekőnk valakit meg
őlnők: nobis non licet interficere quemquam (WeszprC. 84).
Őh ha ilneć moudanom (NagyszC. 25). Czak tytza orczakat
ilyek nektek neznetek (VirgC. 138). Nem yllık neked agyadat
fel wened: non licet tibi tollere grabatum suum (ÉrsC. 13).
5) [possum; können]. Mert mykeppen yllık latny, hogy egy
testben sok rendbely tagwnk vagyon . . . (ÉrdyC. 68). Nem de
illic ee az vőleghen fyanak beytelnűk: numquid possunt illi

sponsi lugere (JordC. 379). Zentsesēb azzonyalat fwlwtel, honem
yleneyek mondany (VirgC. 137). **6)** expedit [es ist rätlich es
ist gut]. Ynkab yllık te neked, hog el vezeyen egik tagod, hon-
nem tellyes tested vetteseg pokorra: expedit enim tibi, ut percat
num membrorum tuorum, quam totum corpus tuum mittatur
in gehennam (JordC. 367. 409). Yllık tynektek, hogy en el
mennyek: expedit vobis ut ego vadam (683). Meleg feredőc, vér
vételeć ilneć ő hōban (Cis. 34) **7)** oportet [müssen]. Ezeket
yllőt tenny: haec oportuit facere (JordC. 428). Nem illenek
hőneky towabba eelny: non oportere ipsam vivere amplius
(790). Az mezytelen fwlwdn illic zegeni meg valt penitentia
tarto embernek fekenni (VirgC. 38). Nem dee yllık wala Crys-
twnak zenwednyo: nonne haec oportuit pati Christum (ÉrsC.
283). Első dolog pedig, melyet az isteni természetűl tudwnk
illic, az: hogy (Házim: Kal. 24). Ha a papi fejedelmek elēiben
kellett vinni az törvényeket, az törvénynek értelmét is ő tőlők
illetet várni (519). Igen illett, hogy az egyyessēgneć sacra-
menta egy kēppen adatnēk az hīveknēk (731).

[Szólások]. Adjuk tudására mindeneknek, kiknek
illic (MonTME. 1.215). Adjuk emlékezetekre mindeneknek
a kiknek illic (SzékOkI. 1.306).

[Közmondások]. Nem illic diznó orrába az arany peretz (Decsi:
Adag. 27). Illic mint az arany peretz a diznó orrában (49).
Nem illic az oroszlan a rokákkal egyűt: congregare cum leoni-
bus vulpes (64). *Fűfza hegedűlőz nád vonó illic (Szirmai: Hun-
garia in Parabolis 125. Kr.)

be-illik: convenio, congruo, quadro SI. [hineipassen, pas-
sen]. Ezek a fegyverek olly sáhoson fēlnēk, hiddel hogy bē
ilnek a felsēges udvarban (Felv: Dics. 30).

egybe-illik: [convenio, concordo; zusammenpassen, überein-
stimmen]. Alkolhatosan illyeneć egybe az barátságes embereć
(Kár: Bibl. 1.679). Az ephod ruhánać vállait ugy cziuállác, hog
egybe illeñeć, hogy az két vége egybe kapezoltatbatnēć (MA:
Bibl. 1.86). Egyben illic isten akarattyaual (Beytlic: Epin. 231).

[Szólások]. Igen illenek egybe, mint az eb a matskaual (Decsi:
Adag. 75).

őszve-illik: convenio, concordo, cohaereo, congruo SI. cohae-
reo PPB. [zusammenpassen]. Lasd, mi módon illeñeć őszve
moudasi (Mon: Apol. 311). Bezzeg igen illic őszve (MA: Tan.
1273).

[Szólások]. Vgy illenek őzue mint az eb s az matska (Decsi:
Adag. 34).

őszve-illés: symmetria, congruentia, proportio SI. [überein-
stimmung, richtiges verhältnis]. Az ő fejének semmi őszve illēse
az ő egész testével nintsen (Misk: VKert. 415).

tudni-illik (tudnya illic Tel: Evang. 1.144. Vás: CanCat.
519. Zvon: Osiand. 20 tudnya illic TelC. 238. tudnya illyk Pesti:
NTest. 84. t. ill. DEmb: GE. 31): scilicetC. videlicet, utpote MA.
videlicet Káldi: Bibl. 232. nämlich PPB. [das heisst]. A tiszta
alozat, tudnya illic ő dragalatos teste (VitkC. 92). Neegy rend-
bely yewetelyt twggyok zent yrasbol az wr ysteunek lennye
tudnya yllık testben, leelekten, halakra es yteletre (ÉrdyC.
4). Zool es emlekdőzy zent Isayas propheta zent lelek wr isten-
nek atala ket yeles zemelyekről, tudnya yllık Cristusrol es
anya zent egyhazrol (342b. 505). Senki ne tulajdonitsa tudatlan-
ságomnak, hanem ertse, niert nirelem azt, tudnya illic azért,
hogy . . . (Tel: Evang. Előb). Megtanította, mi legyen az ő biva-
tallya . . . t. i. hogy őrizze az Krisztusnak julait (113). Hogy
ítéletemet adjam felőlők: hogy tudni illic meg érdemlikē a
világ elibe való torjesztést (Gvad: FNőt. VII.).

Illēget: accommodo, curo nt concedenter stet, adapto Kr.
[zusammenfügen, zusammenpassen]. Mint áll a süvegeć, illegetieć
azokat fejekben (Megy: 6Jáj. 11.33).

egybe-illőget: ∞ Verseket és rhythmusokat ékessen egyben illeget (Com: Jan. 163).

Illendő: 1) congruus, congruens, conveniens, concinnus, accommodatus, aptus, exactus, idoneus, consentaneus C. übereinstimmend, kömmlich, bequem PPB. Az inadság alcolumasocnae es illendőnek kereső (GuaryC. 52). Azoknak nem vala illendő awagh alkalmas thanosagok (WuidC. 173). Marianak kellett fel venni anya zeut egyházának mendem neky illendő zentségeket (CornC. 15). Yllendő leen idwözöytenkhe z az Jesus new (ÉrdyC. 59). Dychőseeges bodagsagra yllendew dolgokert tyzetyk (516). Nem yllendő hozyaad (533). Az hitetlenoc az ő gondolatyokhoz illendő büntetést szenuedne: impii secundum quae cogitaverunt corruptionem habebunt (Kár: Bibl. 1637). Az ellenvetesekben is a mi illendőbb erteleml volt, aszt kődnettem (Fél: Tan. Előb. 8). Az kőhöz illendő szőből hus szüet czinal (316). Táplály engemet hozzám illendő eledollet: tribus mihi victui meae necessaria (MA: Bibl. 1573). Az Gilead földét az ő barmokhoz illendőnek íteltée lonni (MA: Scult. 603). Hogy az ember az isten kegyelmének elfogására illendő legyen (684). Illendő helyre tőtt költségek (Zvon: Préd. 1566). Az ő igyekezetekne illendő czillyatul egyenlőkeppen el teuelettenec (Zvon: Osikund. 58). Kalapodhoz illendő bokrétában csinálom (Bal: Csisk. 34). Nem tudá egyebet irni roz emberkekhez illendő szítoknál (Matkó: BCsák. Előb. 2). A közép termetű ember leg szebben alkalmaztatott, leg illendőbb: optime est proportionatus (Com: Jan. 45). A bor a szomoruknac meg-vidámitásának illendő ital (34). Akár melyik lábra illendő és alkalmas eziznák: ntrivis pedi quadrantes congruentesquo cothurni (100). Kinek kinek hivatallyához illendő tudományá légyen (Illy: Préd. 155). A helynek illendőnek kell lonni a helyeztetetthez: locus debet esse proportionatus locato (Il.20). Első tekintettel ez hasonlatosság láttatik igen illendőnek (541). **2)** decens C. MA. [honestus; schicklich, anständig]. Illendőképben: decore, composito C. Képesen, és illendőjől visellyetek magatokat (Pázm: Préd. 272). Sok szép méltóságit említi ennek az napnak, melyekért illendő volt, hogy innepül rendeltetnék (Pázm: Kal. 470). Nem illendő vitéz, valamellyet asggal haytasz ki az tűz mellől az hidogre (Prig: Serk. 500).

Illendőség: 1) congruentia, concinnitas, competentia C. aptitudo, convenientia MA. figlichkeit, übereinstimmung PPB. Micsoda illendősége vagyon az edénynek a választottal (Illy: Préd. 137). Az idő és örökkévalóság között semmi illendőség ninesen (Il.264). A tsik jól taplal, neveli a szőlési illendőséget (ACsere: Enc. 219). Diszes illendőség és ékeség: concinnitas et elegantia (Com: Jan. 71). **2)** decentia, condecencia C. wol-anständigkeit PPB. Az vőnekne illendőségek az ő meg őszülécek: dignitas senum canities (Kár: Bibl. 615). Az isteni tisztoloben a diszeség, illendőség igen meg-kivántatik (Bođ: Pol. 70). Mikor a király udvari méltóságra emel valakit, és hogy bősületes tisztinek meg-felelhessen, telyes illendőséggel, 10000 arannyal megajándékoz: többre tartozik hogy-szem kementse-fűtője a királynak (Fal: NE. 64). Nemes állapotokhoz, és nem kevésységhez szabták köntösöket, nem is a hivság, hanem a bősülettel telyes illendőség igénytetet rajtok (Fal: NA. 193).

Illés. Czulát mindenik csinál, mellynek sem illése, sem ponig bélése, rajtam diszesen nem áll (Folv: Dics. 49).

hozzá-illés: congruentia, convenientia MA. übereinstimmung PPB.

1. Illet

[Szólások]. Bizonyos végocel meghatározottat hogy illeti-nél meszszebe ne memyen (MA: Scult. 210). Az dűcsőségnek illetenul nagyobb kovansaga: laudis justo maior cupido (Pórró: Curt. 641).

[Illetés]

Illetéese: concinnitas MA.

Illetlen: 1) incongruus, inconveniens, dissentaneum C. inconcinnus MA. ineptus Com; Vest. 132. das fíbel zusammen stimmt, ungeroint PPB. Illetlen dolgot hasonlítaz őzio: tibiam tubae comparas (Deesi: Adag. 60). Az szent lélec nem illetlenül szép tiszta vízhez hasonlitate (MA: Scult. 686). A mi nyelvünk eléggé kimutattja, hol s mikor esik illetlenül az szó (Megy: Dial. Előb. 12). Nem kel ítet (a bolondot) meg-betsülni, mert az illetlen fi hozzá, mint az hó a nyárhoz, s az eső az aratáshoz (Czog: Japh. 82). A gonoz keresztényének nem illetlenül mondatnak a sítán synagorájának (Illy: Préd. 1209). Nem illetlenül vészük, hogy ez a sítántól volt: non incongruenter accipimus, hoc a satana fuisse (Il.7). Kik vesztettül élnek, nem illetlenül példázatnak Kámban (Il.486). A jób kéz munkálkodie mindeneket helyessen, hanem ha ki maga illetlen, alkalmatlan (Com: Jan. 50). Kiknee különbözö zengése disztelen, illetlen, kedvetlen (169). Fűzfa, taplós és gyermekekhez is illetlen distinctió (Matkó: BCsák. 270). **2)** indecens C. MA. dedecens Kr. das nicht anstelt PPB. [unschicklich, unanständig]. Illetlenil: indecore C. Annál nagyob hál- adással tartozunk istenünknek mennél alatsomb és, majd úgy tetszik, illetlenül dolgokra ereszkedett érettünk (Pázm: Préd. 117). A decretomokat meg másolni illetlen dolog: decreta retractari indecens est (Com: Jan. 135). Boszszonkodie a méltatlan, illetlen cselekedetekben: indignatur indigne factis (198).

Illetlenség: 1) inconvenientia C. inconcinnitas MA. [ungereimtheit]. **2)** indecentia Kr. unanständigkei PPB. A szűv kevésység illetlenségeket párállik (Pázm: Préd. 1011). Itt az szomszedságban sok illetlenségeket cselekesznok országabeliek, kiril írtam nekí, igazítsa el (RákGy: Lev. 221).

2. Illet: 1) [aplico, refero; annähern, anpassen, beziehen]. Hozzáilletni: applico, apto C. Kerteket, útszákát szépen illetni: hortos, vias, plateas aedificare PPB. Legottan fel venen az el uagot íflet, illethe az ő heliere (WeszprC. 66). Fel ada nadon ő neki es zaiához illeti (109). Az kőz beszedenk értelmet nem illethetnyük mindenre: proverbii ipsius deductio non simpliciter est intelligenda (Ver: Verb. 145). Ezt én a birodalmokra, vagy országokra illetem (RendÉlPéld. 14). **2)** tango MA. anrühren PPB. Ki tütöket illetend, illeti en zememnee fenet: qui vos tetigerit (BécsiC. 296). Illete ő kezét (MünchC. 27). Ő ruháianae peremet illethe (42). Illethe hwnekyk zemekét (JordC. 380). Vala kyk ylletheek, mynd meg vygazauak (400). Wyokkal sem akaryak yllethny: digito noluit ea movere (426). Mykoron zent Justina azzon agyaban fekwoneek, be meene hozyaa es gonozwl akaraa yllethny (ÉrdyC. 550). Hoza iarulan illete es fel kwite vtet (VirgC. 35). Bodognak alytya vala magat az, ky chak az w kapayokniak peremeth illethety vala (72). Zent lelekh illete az w züet (83). Az törnek holet az w edeseges sebeinel illethuen, mog vizgata (104). Valaky fertezetes valami alatoth yllethend (131). Keeryk wala ewteth, hogy czak ruhayának peremnyth yllethueyek (ÉrsC. 4). Az ő szent felségét senki chac ingyen sem illetheti (Helt: Bibl. 1.2). Abimelec kedig nem illete vala ítet: non tetigorat eam (Ht). Jó ember-ne asszonyállatot nem illethi (Helt: UT. 7). Ez etelt ne egied, ne kostolád, ne illesed (Fél: Tan. 444). Nem akarom a psalmnak ama helyét illethuen, holott az atya igr szóll a fiúnak (Tel: Evang. 11.368). Kiknee illete vala szívöket az isten (Káldi: Bibl. 11.244). A mint feljebb-is illetém [szólék fölé] (Misk: VKert. 255). Vyal sem illethe (Mon: Apol. 29). Lába földet nemis illethe (Zrinyi. 166). **3)** afficio [einem etwas zufügen]. Gyalázattal illethi: contumelia afficere Com: Jan. 204. Ydegenektel zuntalan bozzasagoknál yllethetikuula (EhrC. 3). Egy musth bozzasaggal yllethuen, akarnak az apostolokat meg köwezni (JordC. 756). Sok bozzasagok illeth vala wtet (VirgC. 81). Fwstenseneg-

hek bwneuel illetetek (85). Boznszagal illetnek uala tegödöt (TihC. 27). Karomlo bezedekwel illeteenek (CzecliC. 17). Karral ne illos: ne fraudem feceris (Fél: Bibl. 70). Nem illet az nyomornaság téged: non tanget te malum (Kár: Bibl. 1.514). Az ti adomanyotoc vétetet el en tőlem es ti illettetec boznszaggal az en karomban: vostra beneficia mihi erepta sunt, vos in mea injuria despecti estis (Decsi: SallJ. 11). Ennél nagyobb gyalázattal nem illettetett az ártatlanság (Pázm: Préd. 53). Gosoz mesterséggel illettetett nagy elme: altum ingenium malis artibus imbutum (Illy: Préd. II.219). 4) [pertinet, convenit, decet; zukommen, passen, sich beziehen]. Helt adeek mynd azoknak, kyk germőköt yllenek vala: evacuavi quae erant parvuli (ÉrdyC. 97). Dragalatos ayandekokat aldoznak ewneky, aranyat mykent kyalryoknak kyalryanak, temyenth, ky istenth ylleth (122). Ez bochanathnak zolgaltatasa istent yllety (538). A jüvendömondás utolsó része az wtolsó ytleetöt yllety (ÉrdyC. 539). A my wr ystent yllety vala, meg aggyanak, a my kedeeq chazaart yllenee, chazarnak (547). A my enghemet yllötöt, meg töttem (571). Az erekseegh, ky ewketh yllety vala: possessio quae illis fuerat attributa (JordC. 196). Az fiel tamadasban mellyketh yllety az beet kezzel [közül]: in resurrectione ejus erit uxor? (601). A te atiatoll marattak, ki tegödöt illet (DebrC. 27). Az egi rend ől [ő] az birokát illető zékőkön (VirgC. 117). The hazadath zentseeg yllety: domum tuam decet sanctitudo (KulcsC. 126). Megy elygytheth mynden igassagombwl, ky engem ylletheth (RMNy. II.16). Némelyleket olyakat paranchola kérni, melyek lélkünetek nézik, némelyleket kedig, melyek testüket illetik (Tel: Evang. II.192b). Mindennek megadta, az kit mi illettett (MA: Scult. 131). Kristus urunknak is dütsőségét illeti, hogy sokan légyenek szenvedésével nyertt hívei (Pázm: Préd. 340). Az ki téged nem illet, az laut penghetéshez is bozza nyulsz (Bal: CsIsk. 185). Kiket illet orrokat meg fodorítani? quos decet crispare nasus? (Eras: Erk. 6). Velik, hog őket minden illeti: omnia sese decere putant (8). Alacsony elmét illet attól félni, a mi még el-nem érkezett (Hall: Paizs. 219). Semmi inkább nem illeti a királyt, mint a munka (Teleki: FLél. 102). Hatalmas császár kegyelmességéből oly állapotra juttt [jutottál], hogy crónikát illet (MonIrk. VIII.68). Alacsonkodás nem illet nagy elmét (Thaly: Adal. I.151). A meg-követés és visszamondás bösületes tselekedet, illeti az igaz keresztyén embert (Fal: NE. 95).

[Szólások]. Az mi illeti az hit dolgát, nincs néki az római ecclesiával semmi perldése (Pázm: Kál. 86). A mi várnak vételét illeti (Zrinyi. I.143).

[Közmondások]. Agebet nem illeti a bintőszekér (Helt: Mes. 47). Nem illet agebet bintő szekér (Decsi: Adag. 27). Igen illeti, mint agebet a bintő szekér (155). Nem illet szumárt veres nyereg: induitis me leonis exuvium (Decsi: Adag. 22). Nem illet szumárt bársony nyereg (Hall: HHist. II.101). Igen illet maymot bársony ruha: simia in purpura (Decsi: Adag. 47). Disznót bársony nyereg nem illet (Thaly: Adal. I.175).

[hozzá-illet]

hozzaílletés. Hozzá-ílletés, formálás: conformatio PPBl.

mög-illet: 1) contingo attingo C. MA. anrühren, berühren PPB. Oly kevzel jevue ez kev zent Damancos atyank feyehez, hog az capnciomot megíllete (DomC. 48). Rövideczkén ismeg megílletem [megemlítem] (MA: Tan. 738). A lelki sebek gyenet-ségét meg sem illetik (Pázm: Préd. c2). Ne illyess meg engemet, mert meg föl nem mentem az en atyamhoz (Szár: Cat. K2). A velentzei sárga réz egy néminémű értes kövel meg illettetett réz: orichalcum est cadmia tinctum aes (Com: Jan. 19). Ha jó dolog az aszont nem illetni, rossz dolog hát meg illetni (Czecl: Japh. 96). Melly könyörgések-áttal három dolog illettetik meg (Mad: Evang. 162). 2) [afficior; gerührt werden]. Meg-illettetik az én szívem és bizonyába szenved (Mad: Evang. 532).

mögílletés: contactus, attactus MA. [berührung]. Melly argumentumnak csak meg illettésre sem érkezhették írásának egész 85-ik foliómáig (Matkó: BCsák. 47).

őszve-illet: [accommodo, adapto; zusammenfügen, zusammenpassen]. Őszve-illetni, rakogatni a szókat: coagmentare verba verbis PPBl. Kiből az egész test szépen őszve illettetven es őszve kötöttetven az egyben éreztetett izók által mindenik résznek mertek szerent való belső orrejéből nevekődést veszőn (Szár: Cat. J3).

Illetént: [meminiscor; berühren, erwählen]. A foddőzésben annyira nem mentem; discsértem, a hol a bötü hozta, azért azt is illetténtettem (GKat: Váls. Előb. d. ImreS: GKat. 27).

Illetés: 1) accommodatio C. [das anfügen]. 2) contactus C. tactio, tactus MA. das anrühren, berührung PPB. [das tasten]. Az vyzet meg zentőlec ew zent testeenek ylleteseewel (ÉrdyC. 71). Ez leen az fiel magaztatot fia, ky az my idwezeytenk zent testeenek ylleteseenek myatta meg zentölteték az atokból (536b). Zepőtölen vagyok en azzonyallatnak förtelmes ylleteseetewl (627). Meg elegődie az illetes az őlelettel (NagyszC. 196). Vth értel: laathas, hallas, nyeldőkles, illatozas, illethes (359. SándorC. 8. DebrC. 184). Zepőlsitetem kezemet ektelen illetesekkel, tapasztalásokal es nyulasokkal (VirgC. 4). Zent erekleje jlletesewel egeez elmeye meg gyogyvla (DomC. 161). Az lepra es az franczu az illetesből el ragad (Fél: Tan. 499). Az tisztátalan állatoknak illetesé (Kár: Bibl. X.91). Hwlt testnec illetesé miatt megundokéttatoc: polluti sunt super mortuo (MA: Bibl. I.122). Ez főnce virázi tellyesselg lafac es illetesre sima puhac, mint valami barsony (Pécsi: SzűzK. 89). Forgo tsontyt edgy illetesel ki-fitzamlatá (Megy: SzAÖr. 110). Illetés nélkül nem szűkölködik senki: tactu caret nemo (Com: Vest. 44). Meg győzi az embert a majom illetesel (Fal: BE. 571).

Illetetlen (illetlen MA. PP.): intactus C. MA. unberührt, unbegriffen PPB. Hagya illetlen [igy] evket mezze el menny (DomC. 239). Yllethetlen es feerfyath nem ysmerven: intacta et virum non cognoscens (KeszthC. 77. Zrinyi. 1.83).

Illethetetlen: intactilis MA. unbegreiflich PPB. [unantastbar]. (Bíró: Micae 134. Kr.).

Illetőd-ik: 1) tangor, moveor SI. [berührt werden]. 2) commoveor, afficio SI. [gerührt werden].

mög-illetődik: [afficio, commoveor; gerührt werden]. Illetődgyél meg szivedben s tőry meg (Matkó: BCsák. 373). Belső részeim megindulásával meg-illetődöm valakinek nyavalyásságán (DEmb: GE. 177). Afficiálodgyéc, megilletődgyék belől a lélek (Tof: Zsolt. 823). Megsem illetődnek (Megy: 6Jaj. IV.13). Meg-esni, illetődni, -szomorodni egymásnak személyén (SzD: MVir. 127).

mög-illetődés: [commotio animi; rührung]. (Telek: FLél. 214).

ILLA (illóra? ErdTörtAd. IV.292): fuga, discessus clau-dularius SI. [flucht, reissaus].

[Szólások]. Illa nostris olim significasse receptum sui vel refugium palam ostendit illud proverbium: illa berek, h. e. receptus v. refugium ei est dumus. Quod usurpatur de eo qui subito se surripit et abscondit in medio dumeti. Inde verbum el-illantott, h. e. fuga v. celeri discessu sibi consuluit (Otr: OrigHung. II.260). Illa berek onnan (Matkó: BCsák. 157). Illy a berek, mentek, mint megy a fergeget (Gvad: FNót. 20). Mikoron a Peter király meglátta volna, hogy a királyi birodalom az Andoriás és Leuente kezébe volna, illára veué a dolgotsok né-meteckel es olaszokkal Béts ország felé (Helt: Krón. 34b). Ő is illára veué a dolgot, es elkezdé futni (56). A back meg látá a farkast és illára veué a dolgot (Helt: Mes. 266). Illára vevék a dolgot (GKat: Váls. II.1184). Maga is illóra vevé a dolgot és egyelsőbbben Fejérvárra takarodék (ErdTörtAd. IV.292).

ILLAN: furtim discedo, anfügio [entweichen].

el-illan: ∞ Előttöm vagyon az alkalmatosság, nyílj üstökéhez, mert el szokott illanni (Fál: NE. 55). Ha egyszer ellant, a reménység is utána ballag: quando è andato, la speranza lo segue (25). A ravaszoknak triumphusi nem tartanak sokáig, szörnyű hirtelenséggel illannak el (104).

Illant: fugam clanculariam arripio Kr. [entweichen, entschlipfen]. Antichristus tőborában illantott (Matkó: BCsák. 9). Onnét Bernabai Helvetianak edyiki nevezetes városában illanta (Pós: Igazs. 1544). Péter Vátsrhelyi Lelesztra illanta (TörtT. IV.68). A német csomóban tartván kevés népemet, onnét mely felé illantott, nem tudhatjuk (RákF: Lev. I.179).

el-illant: clam profugio Kr. fuga v. celeri discessu sibi consulere Otr: OrigHung. II.260. [entweichen, entschlipfen]. Érezvén a sáfrány illatot el-illanta (Matkó: BCsák. 388). Mellyek mellől csak el-illantott Matkó (Sámb: 3Kérd. 415. GKat: Titk. 17. Mik: TörtL. 69. 420. 429). Megakadályoztatni, hogy el ne illanthasson (SzD: MVir. 19).

ki-illant: arripere se foras PPBI. [hinausschlipfen, entweichen].

ILLAT: odor, fragrantia MA. geruch PPB. Jó illatú: suave olens, fragrans MA. gut riechend PPB. Teumagadot adad ydessegnek yllattyara (EhrC. 24). Tűzenc illatú nem mentuala ő altaloc (BécsiC. 134). A io illato fanac árúkeanal mutatna a nepnee vígasagat (292). Zyloteek fyrtfywnaal kyl choda keppen, mynt az zeep yllat az vyragtwt (ÉrdyC. 40). Ott vannak mynden felee zeep yllatw fyvek (510b. 532). Myndennek behgedewye vala es aranyas poliarok tellyes zeep yllatokkal: plenae suffituum (JordC. 894). Zeep illathw draga kenetők (918). Vronk ziletese napian a kwt a vyzh helieben nagi ioh illatw olajt folia (DebrC. 55). Yo illatu piros rosa (184). Edes es ioillatu etkek (232). Tellyes wag nemes yllatw confectnek malazttyw (ThewrC. 95). Rosa, ky illattyatb tawul agya (CzechC. 27). Vong utanaad minkeeth, raad fussonk az te illatodban (SándC. 5). Az io eletnek illattyara hozzatok fussenak (VirgC. 146). Hoő mind ezöket (a kazdagsagokat) adhatnam en iduezithw urammac zolgalattyara es edes illattyara (NagyszC. 108). Keenkevek illattyaval megbevzherven (DomC. 65). Jó illatú féc (Kár: Bibl. II.107). Beteges vala, fekelyes, erőtlén, es ugyan nehez illato (Pécsi: SzűkK. 44). Foglhagyma illatu fi (Com: Jan. 31). Leány testét oltarra fel tőné, nagy-illattal égh vala (Illyef: Jephth. 37). Chamaemelum nobile, szék fi, tellyes virágú fejr, jó illaty van; spanyor székfűnek-is nevezik, alacson virág (76). Bor illatú hyacinthus (Lipp: PKert. I.53). Nardus jó illatú tsemete (Bod: Lex. 128). Az irlgalmasságnak cselekedetű, jó illatu szagnak es isten előtt kedves köllemetes áldozatnak nevezi (Biró: Angy. 133).

sáfrány-illat: [odor croci; saffrangeruch].

[Szólások]. Erezuén a sáfrány illatot, el-illanta (Matkó: BCsák. 388. TörtT.² III.197).

Illatlan: expers odoris, inodorus Kr. [geruchlos]. (Lipp: PKert. I.146. Kr).

Illatos: fragrans, odoratus MA. wolriehend PPB. Illatos vagyok: redoleo C. Immár illatos, mert negyed napi: iam foetet (Helt: UT. III.5. Zrinyi. II.132).

Illatoz: odoror MA. riechen PPB. Illatoztam olly alakatok, fyveket, es oly zagos alakatok, kyhwal twtem keulsegét (VirgC. 4). Az ő (Krisztus) zenth embőr voltath igön illatoztaak (SándC. 5). Az egeerek illatoztaak az polczon ualo hwsuety kenyereth (6). A yo illatert, kit Adam az ahnan illatozott uala, gonoz illatot adanac ennekm (NagyszC. 35). Orrok vagyon es nem illatoznak: nares habent, et non odorabunt (KulesC. 293). Fűlőc vagón es nem hadnac;

orroc vagion es nem illatoznac (Szék: Zsolt. 120). Illatozá az ur azt a kedves illatot: odoratus est dominus odorem svavitiatis (MA: Bibl. I.7). Orrom nem kívánt ollyat illatozni, melyet nem szaglot volna (Fág: FSerK. 933).

Illatoz-ik: svavem odorem spargo, svaviter oleo Kr. [duften, duftig sein, riechen]. Illatozó: odorificus MA. Mynt az draga, yllatoz balsamom, yllatot attam (ÉrdyC. 475). Illatozolt mykenth lilium (PeerC. 219). Jol illatoztek zenth Palnak az memey keűer (SándC. 6). Bynesőkneec of edesen illatozie (NagyszC. 44). Megkel gondolmonk, hog mynemev nagy gyenyerevsegokkal eltassek annak ev lelke menyekbe, ky ev teste meeg fevldben fekevuen, illyen edes illatokkal illatozyek (DomC. 157). Korsocskákból valo illatozo integetése (Com: Jan. 116). Egy féle állatok a jo szagn fűveket ingyen sem illatozzák, hanem a kertésznek es egyeb munkásoknak emésztékjeiket es bűdös hányadékjokat szagolják, nyomozzák, es a szeszin fel-találván azt abárólják (GKat: VátsT. II. Előb. 63).

Illatozás: 1) odoratio MA. [das riechen]. A mi lölköngben nűna kelh abhalkant tartanonk, de čak az vronk kemianak latasara, hallasarah, annak nielőklesere, illetesere es illatozasara (Debr. 184). Az egyeb erzekőnségők is ezönkeppen lezneek, illatozasasok, nyeldőkleses es illeesők (SándC. 8). Űth értelm: laathas, hallas, nyeldőkles, illatozas, illethes (NagyszC. 359). Oth ammenőfi lazaba lezen az illatozasnak edőségős balsamom (195). Ha az te illatozasod zegenyeknek dohat elnem zenued-hoty (CornC. 155). Ha az egész test ballás, hó az illatozás? si totum corpus auditus, ubi odoratus? (Helt: UT. 1). Az illatozás vidámodik pészmaszaggal, sok jó illatu virágok, vizek, es etkek párájával (Pázm: Préd. 746). 2) fragrantia, suffitus, suffimentum MA. [duft, wolgeruch].

[Illatozatlan]

Illatozatlanság [unentwickelter geruchsinn]. Az temérdec pofa, túnyiaságot es illatozatlanságot ielent (Cis. N4).

Illatoztat: redoleo [nach etwas riechen]. A parasztság otsmány gerombaságot illatoztat: rusticitas opicam barbariem redolet (Com: Jan. 187).

ILLY (eellyek ÉrdyC. 517. eellyen 7. 11. 505. sat. JordC. 741. 811. sat. eel ÉrdyC. 591b. el 540. KazC. 79. el DebrC. 241. eely ÉrsC. 177. eely KulesC. 70): talis, ejusmodi MA. solcher, dorgleichen PPB. a) Nem leen sohol oly yo attya, ky fyaeirth magat ylyro agya (TihC. 293). Ez nap illyec lasznez (Kal. 1582. Gij). b) Meg kezduen, hogy mykent jęwtuolna, yly zerrel felele (EhrC. 142). Yl zerzees alat (CornC. 216). Illy ok alat (RMNy. II.57). Engedűnc néktek illy ockal (MA: Bibl. I.32). Amilia aszszony Neanderhez fordula ily ődűvölzessel (Fál: NA. 149). Álom közt illy panasz érdeklelte fűlem (Kónyi: HRom. 189. Told.). c) tam MA. [so]. Zent Ferencz gondoluan frater Rufenak engedelmessegevel es yly ew kemenseges paranczolatyrol (de mandato suo tam duro), kezde ewumagat komensogert feynye (EhrC. 57). Il ektelen dolog: res turpis (BécsiC. 173). Ky vagy elly bodog (ÉrdyC. 563b). Isteni tsudának mondgyák, hogy emyi háboruságok-között, illy kevés ődűben, emyire terjesztetö es nevelte konkolyát (Pázm: Préd. 293). Mi okaert haboralit el igön megh engőmet? (KazC. 79). Azért magasztalta ily fel őtet isten, mert (Pázm: Préd. 41).

im-illy: ∞ Mind inilly, mind amolly kenyér (Born: Préd. 206).

ILLYEN: hujusmodi, ejusmodi Ver. talis, ejusmodi MA. [solch-]. a) Eellyeneknek byzonsagara: in testimonium illis (JordC. 375). Ez eellyen hasonlattaty: is similis est (JordC. 833. 834). Mind az ilyenek amyt mondanak zauokai, azth nem tezyk tete-menyekkel (VirgC. 38). Zoktak emberek ilyeneket vtalni (100). Ha ruhay ilyenek volnanak (149). b) Ky eellyen hatalmat adot:

otstatem talem (JordC. 378). Eg eelyen kysded: unus parvulus alis (409). Ez eellyen bezeed: li sermones (720). Ez eellyen olgaibol leezen teeneked gradiad (ÉrdyC. 340). Ez eellyen olgay (506). Ilyen bynek (VirgC. 1). Megszabaditta ökök illien odon (Szék: Krón. 21). **c)** tam MA. [so]. Ez ilen keserőseges aához tarsalkodnal (VitkC. 6b). Ilyen nagy: tantus (DebrC. 1). Myoka hogy eellyen zomorvny yarz (ÉrdyC. 388b). **d)** Az vr isten ilyen hamar meg lategata (VirgC. 18). Minket ilyen igen kénszeritesz? (Kár: Bibl. I.633). Nem derezésekdnél ilyen mód nélkül és nem hámmál másra könevezikéket (Bal: Bslk. 104).

[Szólások]. Ne úgy lőjj ilyen teremtetten fattya, hanem így (Haz. I.225).

im-illyen: talis, ejusmodi, hujusmodi; ein solcher, dergleichen MA. Azok imilyenök: egmaast zeeretöök (SándorC. 1). Ezeknek ellene jmylen byzonsag vagon (CornC. 26). Imilyen zoeakal könyörgöt (Zvon: Post. I.1). Első kérdés az, második kérdés imilylen (Pázm: Kal. 457). Bizonytly sz. Agoston, imilyen formán (6).

Illyenfőle: ejusmodi, hujusmodi, talis SI. [solcher art]. Illyenfőle zemelyeket oltalmazna (MargL. 61. CornC. 222).

Illyenképpen: taliter, hoc modo, sic; auf solche weise, also MA. (ÉrdyC. 442). Szola az wr énnékem illyenképpen (Kár: Bibl. I.158. Zrinyi. I.91. II.13. 196).

Illyenkor: tali tempore; zu solcher zeit MA. Ez illyenkoron leo magat az fvdwn elteriezete (VirgC. 41). Tauly illyenkorban (Magy: Nád. 71).

Illyennemű: talis JordC. 53 hoc genus 408. [solcherart]. Eellyen nemw teh bezeedekkel: alisque sermonibus plurimis (JordC. 713. ÉrdyC. 498).

Illyenség: [?] Kis dolgot is nagyra kiált az irigység, mondhatta ezt el-is talam tsak illyenség (PhilFl. 70).

[Szólások]. Ha illyenséggel vannak a dolgok; miért nem sietsz azokba a városokba? se così è, perché non andate? (Fal: NU. 266).

Illyes: [hujusmodi; solcher art]. Illyes s-ilylen ember ennyi es imennyi kárt töt (Ver: Verb. 391). Tapasztalunk mit illyest (Csúzi: Síp. 31). Illyes mulatságot semmire betsülnek (Orczy: KöltH. 109).

Illyetén: hujusmodi, talis; dergleichen MA. **a)** Illetenec azoknac istenec (BécsiC. 111). Ez illeten nem mondatie ayhtatos imatkozoznac (VitkC. 13). Illyetenecve menyeknek orzaga: talium est regnum caelorum (CornC. 186). Mind ez elyetenöc (NagyszC. 305). Elleten zokassa uala (KazC. 9). Ez illetenec semi felelme ninczen (DebrC. 361). Yllyethenn zydamassaghokkal az yrasthwdognak wchayok zerent hordozhatyk wala (ÉrsC. 32). Illyeténeket a ki téssen (Com: Jan. 219). **b)** Illetén tanaót létél: tale reperisti consilium (BécsiC. 33). Eg illeten aprod: unus parvulus talis (MünchC. 47). Czodalkozuan az illeten vigasagnak latsarol (VirgC. 33b). Illeten saros hely (DomC. 263). **c)** Nem ragazkodnanak elleten igő ez uilaghoz (KazC. 109).

im-illyetén: ∞ Imilleten tullaidonsaga uagon (KazC. 35). Imilleten zokassok uala (110). Imillettenkeppen felele (177).

Illyeténképpen: tali modo Bal: Corn. 3. [in solcher weise]. (Bél: Comp. 176).

Illyképpen: [sic; so]. Mert gyakorta mondják és köztök kiáltják, fülem hallotára illyképen beszélék (RMK. II.40).

Illykor: [tali tempore; zu solcher zeit]. Illykor tanátsos, bátorságos helyre állani (Fal: UE. 435).

Illynemű: talis [solch, solcher art]. Wr Bernald vetoe ezt ewn zyueben, reytezzen ewryzni eyel; tehát olettó [élt] ylnemew ocual: hogy mutata magatt alonny melsegest (EhrC. 4).

IM (ém Ozor: Christ. 229. em Tel: Evang. I.19b. 69. imm RMNy. II.335. Kules: Evang. 91): en, ecce MA. siehe da PPB. siehe Com: Vest. 131. Im angalec vepenee es zolgalnac uala neki (MünchC. 19). Im az erdeg kezdle gyetörny (ÉrdyC. 359). Ymaran ym en hozyam yewz (594). Ym en olettod allok az kew zyklan Orebnec heegyeen (JordC. 47). Ym egyzer meegyek tho közzeeed es mynd el reekkentek theged (71). En ym oda yewök: ego veniam (375). Im the mondod (NagyszC. 8). Köniörvlték az istenök raitad, mert im meg giogittottak (DebrC. 12. 27). Im mindent igazzan meg irok (RMNy. II.94). Immeges három sengk naznat adok (KazC. 107). Immar im most megkeresic az ő vérért raytunc: en sanguis eius exquiritur (Helt: Bibl. I.x). Immár im látod, hogy 421 lyuk vagon raita (Helt: Arithm. G). Im megtekintottelec vala: ecce suscepi preces tuas (MA: Bibl. I.16). Bizony én életem im csak veszekedés (Czegl: Japh. 6). Im majd meglátod: jam nunc videbis (Illy: Préd. I.441).

[Szólások]. B. magától-gondolt egy-néhány dolgot mond szük-ségesnek az érdemléshez: és hogy-im azok a mi kesekede-tinkben nem találtnak, azzal akarja ezeknek érdemét rontani (Pázm: LuthV. 444). Hogy im olyan-kor hasznokat nem vehet-ik (cselédjöknek), meg-vetik, megutállyák (Csúzi: Tromb. 116). Az utától-fogva, hogy im jószágot vásárlottam (Csúzi: Síp. 237).

Ímé, ime (emi VitkC. 72. 105. 107. ihme Szeg: Aqu. 6): ecce, en C. siehe da PPB. Yme vronk ysten tanalca, melyet vallonk (EhrC. 6). Eme yewue hoza: ecce venit (EhrC. 53. 54. 86). Ime te rokonod még fordolt: en reversa est cognata tua (BécsiC. 2). Emi a te meg valtoz miképen hol meg te erottel (VitkC. 72). Emi a te ariad, emi a te fyad (105). Emi mostau megzerzetet eltemne batarat (107). Mykoron őryzneek, yme keth yffyak megh allanak hw hozyayok közel fayer őtözethben: quum essent intentis oculis . . ecce viri duo adstiterunt illis albo vestitu (JordC. 707). Imeh azert meli nagi diődseg embőrnek az edős lesust köuethne (DebrC. 2). S imeh mikoron vinne-iek az őrdögök (122). (Szeretétét) ebben mutata, hagi imeh apostolocua valazta (198). Ime legottan az zent atya zerze egi rwuid verset (VirgC. 16). Hogy el mosta volna az sart labarol, ime legottan lata w labayn az zent sebeket (60). Ime im ismeg élő vagok (Mel: SzJán. 50). Imeg im (ecce) megterhet ember (Zvon: Osiaud. 105).

Imént, iménten (iminten Forró: Curt. 475): nuperrime, paulo ante, proxime, dudum MA. vor kurzer zeit PPB. [eben vorher]. Mynt ymeuthen ees mondam (ÉrsC. 466). Csak imment-is emlékezenk rólla (MA: SB. 363). Iméntis hallád Christus magyarázása szerint (Czegl: MM. 140). Mint imént-is említén (Czegl: Japh. 95). Meg tétik az imént mondot dolgokbul (Czegl: ORomil. 569). Te-is ugyan azont műveled, az mit iminten mas emberben nevez vala (Forró: Curt. 475).

[Szólások]. Többek, a kik fölöl e-z-i-m-é-n-t-is emlékezém (GKat: Váls. II. b3b. CorpGramm. 255).

Iménteni: [paulo ante factus; vorherig, eben angewendet]. Először az iminteni mod szerént egyben kol multiplicálnod (Helt: Arithm. N6).

IMÁD (uimaggomuk HB. vymad EhrC. 53. vymadsag 6. 50): **1)** [oro; beten]. Uimaggomuc ez scegin ember likiert (IIB). Tere cellayaba ymadny: rediit n cellam suam ad adorandum (EhrC. 53). Azer ma ymag műertőnc: nunc ergo ora pro nobis (BécsiC. 29). Zykeeg hogy ymaggywnk egymaseerth (S). Ymadanuk erettek, hogy zent lelket venneenek: orarent pro eis (JordC. 733). Ymagh eretthewnk istenbewz (WinkC. 41). Imagy a nepeerth: ora pro populo (CzechC. 20). Zentsgegw anya Maria, ymagy eretthewnk (ThowrC. 35). Bynsekerth ymadaal, az

tolwaynak erőlk ydvessegethi fogadal (195). Ymagyatos az twt-keth laborgatoketh (ÉrsC. 3). Kel az w bwnen kwnywrwlnd es erete ymadnod (VirgC. 88). Meg nem swntvñk tyerettetek imadunk (Komj: SzPál 325). Chac hogy meszseb ne menyete, es imadgyatoc én erettem: rogate pro me (Helt: Bibl. I. Ff2). Had imadgyon te értett es észs: orabit pro te et viues (uo. J). Mel pap Salemb az nepet tanita vala, imad vala értőc es aldóc vala (Szék: Zsolt. 231). Imattam en te erettet (Mon: Apol. 10). Asszonyunk szűz Maria, istennek szent anyja, imádg mi érettünk bűnösökért (Pázm: Imáds. 38). 2) adoro C. Ver. anbeten PPB. Wimaggue isten kegímet, wimaggue mariát, wimaggue mend angeut, hug nimaggonoc erette (HB). Ymaduam vrat mñ nemzetőnknee kőnőrdöletesse lenni: invocans demu (BécsiC. 90). Imággad te afadat: ora patrem tuum (MűnehC. 23). Le eswen ymadak hwet: precidentes adoraverunt enm (JordC. 359). Az vr istent nem imatam teljes hitemel (VirgC. 5). Ymadwan mynth zent anygaloknak kyalat (ThewrC. 99). W te vrad istenod, ymadyd wteth (KulesC. 111). Meg törtetethi az pokol akar mynemő gonozt ember tegyen, ha meegh balwanth ymadna ees (ÉrsC. 273b). Ky idwezwlñy akar azon ymaggya isteneet hogy az ydőköt hator ne eérze (ÉrdyC. 32). Azon én istent jó kedvvel imádóm, hogy te házasságtok legyen igen bódog (RMK. II.15). Es azon imádom istenemet, hoğ meg őrdögbitse en beuom a lűtőt (Kules: Vet. 42). Az kőrszton függő embert igaz istennek tartanaiak es imadnaiak (Lép: PTük. II.32). 3) Imádóm vele: offero MA. darbringen PPB. [anbeten]. Tsak árulás biztatása, tálházakkal ha imád a szerentse (Fal: Vers. 868).

még-imád: [offero; anbeten]. Ila az én uramat az kassai generalissággal megimádnák, jó volna-e ha fölvenné (TürtT. XVI.43).

mégimádás. Intés, kinalas, megh imadás: admonitio Ver: Verb. Szót. 1.

Imádás: adoratio C. anbetung, das opfer PPB. Az zent kerezőtő isteny ymadással kellyen ee ymadny? (ÉrdyC. 538). Az zent kerezőtűmnek ymadasarol, nykeppen keel az zent kerezőtő ymadny (535b). Istenhez való imádás ezeknek nem eugdot (Pázm: LuthV. 316).

bálvány-imádás: idololatria C. MA. götzendienst PPB. Baluán imadásnae búne (BécsiC. 178. JordC. 762. ÉrdyC. 4b. 535). Baluán imádásra atta magát (Sylv: UT. Apost. 17:16). Vegre kemenyen szol a baluányimadásra (Helt: Bibl. I. 183). Nintsen olly eretnekség, olly temerdeki bálvány imádás, melly közitekben bé nem férkezhetik (Ker: FelsK. 375).

Imádkoz-ik: oro, precor, adoro MA. beten, bitten PPB. Myse haluan, ymadgozsonk larmad ydegylen (EhrC. 6). Lelec Danielt imadkozatta: invenerunt D. orantem (BécsiC. 145). Zeretic vñac zogen aluan imatkoztoeat: amant in angulis platearum stantes orare (MűnehC. 23). Az meg nem zőnic imatkozni, ki meg nem zőnic iot őlekedni (VitkC. 3). Az nem imadkozo zegenec őrdőke valo kinoc igortetnek (15). Imatkoziatok a thñ veletők patuarkodoke[r]t (DebrC. 69). Neepnek sokasaga kywl aal vala ymatkozwan (ÉrdyC. 344). Ymatkozwan, ne akaryatok sokat zohy: orantes (JordC. 369). Ty ezenkeppen ymatkozyatok (370). Mykoron en Aluena hogyen ymatkoznam, elmerwlek (VirgC. 61). Ezenkeppen imatkozuan, vñnak magat ainyla vala (41). Wram tho hozyd ymadkozom (KulesC. 6). Hat-száz pűspőkők így szőlłnak: hólta-utññ Flavianus martír imádkozék mi-érettünk (Pázm: LuthV. 455).

lő-imádkozik: [orando obsequor; ertőhen, herabfelen]. Hoğh kérjűk az papot, sok ilyen jó napot imádkozék le az szegény kurucoknak (Thaly: Adal. II.145).

Imádkozás: oratio, precatio, adoratio MA. gebet, bitte PPB. Veghy meg maradwan az zenti kynernek megh zogh-

soben es ymatkozasban (JordC. 713). Ew ymatkozasanak ydeyn ragattatot volt fíel (ÉrdyC. 375).

[Imádkozdogál]

Imádkozdogálás: [itoratae preces; häufiges beten]. (MA: Scult. 790).

[Imádó]

bálvány-imádó: idololatra C. MA. NémGl. 294. götzendier PPB. Cristusnac hitebe valo leañat baluán ymadonae adnania (NádC. 455). Balwan ymadod bolond poganoc (ÉrdyC. 93). Baluán imádok se legetek (Sylv: UT. I. Kor. 10:7).

Imádság: preces C. precatio, oratio MA. gebet PPB. Isten iv ymadsgac mia bulsassa vv bunet (HB). My ymadsgonban keryenk my vronktol Iesus Cristustol (EhrC. 6). Zokott ymadsgit es zenvedettesegyt nem hagyauala (50). Alazac őlélkeket ymadsgonban es bőitőcben (BécsiC. 16. 29). E uemzet nem vettethetic ki, hanem imadsag miat es bőit miat (MűnehC. 46). Mykoron ymachagot tett vona (ÉrdyC. 337). Eyel nappal eedes ymachakban zolgalnaak az adot vr istent (338). Hagyan, hogy a zent tetet be vñmek a monostorban az imachagnak helyeere (341). Tegy imatsagot (VirgC. 1). Mikor alana az imatsagba, iwue hozza az wrdwgh (22. 63). Meg halgata az vr isten az imatsagba wtet (25). Vete magatb az zent ymatsagra (uo.). Imatsagra ada wmagat (106). Mikor wmagat ot marat volna, meg monda completayt es egyeb imatsagit (63). Ez te atáfayag foglalyak magokat mynd az zent imatsagokba (74). Meeg el sem vegezte vala zent Damancos imadsagaat (DomC. 113). Ez embőr igőn bekessegős uala, es nag imadsagu uala (KazC. 78). Az kazdag embernek gyakorlatossagall az ew kenczes ladayara fordwl az ew ymadsga (ÉrsC. 2). Halgasd meg een imadsagomath: exaudi orationem meam (KulesC. 5). Hogy egygűt, a halottakért-való imádságot javallya: másut a purgatoriomot, és ennek hiteléből származot dolgokat kárboztattya (Pázm: LuthV. 202).

Imádságoeska: oratiuncula, precatiuncula MA. ein kurzes oder kleines gebet PPB.

Imádságos: [precibus deditus, precibus destinatus; dem gebete ergeben, gebeten gewidmet]. Ila azt acorod, hoğ bekesseggol zenueg haberusagot, tehat leg imadsagos (GuayC. 63). W es vala nagy ymatsagos (VirgC. 74). Imadsagos innep, szent Benedek napja (Agend. 204).

Imádtat: [orare jubeo; beten lassen]. Meene egy pyspekhez es keery vala ewtet, hogy ymadna es ymatatna az ew fyaert (ÉrdyC. 519b). Yob, ha eegyebekkel ymatatt magaert (645. CsomaC. 92). Az pűpök búsula, éjfel nappal őrštenhöz imáds, egri vitőzőkért imádtat vala (Tin. 140).

IMPOSTOR: [impostor; betrüger, schwindler]. Nem pástorok, hanem impostorok vadtok (Czepl: MM. 108).

1. **ÍN** (innát Helt: Mes. 119): 1) nervus C. MA. spannader Nom. 21. nerv PPB. [selme]. Inakon valo árva hus: musculi Com: Jan. 46. Mynd izról izre, erről erre, inrol yura őteth el nyoytak (WinkC. 205). Elezteeb ew kezeinek fel zeghozeesert mynd ew testenek ynai sogorgany kezdenek (206). Az tagokath az ynagy es az őntig meg emezteneyek (SándC. 38). Az elős tőrről erdőgnece ynathi le vagod (DebrC. 586). Az ő zenthseges ynay zakadoznak vala PeerC. 124). Nag fayadalmal zakadoznak wala az ynak (126). Ereyo zakat, ynay nem byrynak, ha le yl ees yay, ha fíel keel ees yay (ÉrdyC. 40b. 479). Inat meg yto, ees meg santula (a lő, Pest: Fab. 23). Meg ftté az innát és el sántula belé (Helt: Mes. 119). Kemény vagy és a te nyakad ollyum mint a vas in (Helt: Bibl. IV.80). Az ő szemérem testéne inai soc inakból állanac: nervi testiculorum ejus multi sunt (MA: Bibl. 1475). Levagatá inokot

inud a lovaknak (Káldi: Bibl. 272). Ina tántorog, nyelve akadoz (Pázm: Préd. 235). Inamról le ne ültessém (Pázm: KT. 264). A mi testünknek épületi csontokból, porczogókból, izzekből, inakból össze szerkesztett (Com: Jan. 46). A kéz-íjjon menél hezebb vonattatik-fel az in: in arcu quanto longius trahitur (Mad: Evang. 130). Vas-in a te nyakad, és réz a te homlo-d (Mad: Evang. 314). A szemérmetségnek inai: nervi iudicium (Illy: Préd. II.240). Az ereket s inakat az olyan árgóls erősíteni fogja (MonIrók. XV.127). Az inát érdeklí zárnya czafragának (Gyöngy: KJ. 107). 2) [capreolus, clavicula; anke]. Az buza mag meg cziczorazic [csirázik], az vitan meg okrosul hoszu inakat czuda bokrockal fel eretz, hogy könyveben állbasson (Born: Préd. 458). Az több inait az dünyének mind elmetéld (Radv: Csal. III.53). Szaggasd el az inaknak ügyeit (uo). Ember ha nem ganiaozhatik vagy nem vízelhetik, terezd fel a tölnek inát és közd által három vagy úgy szer-el, es el indul (OrvK. 47). A borso in az ő kotskaival valamihez kötődven jó magassan nő fel (ACsere: Enc. 238). 3) [suf-rago] die kniekehle; le jarret KirBesz. 128.

[Szólások]. Inában van: calcem ejus premit Kr. Ezt jó Losonci látá, nem mülata, ugyan inokban emölesőre juta, viadalt kezdé, sokat elhullata (Tin. 75). Itt-is inokban legyünk és megarkallyuk őket (Pázm: Kal. 1766. 125). Futnak előlünk, ha gettyük, ha futunk tőlük, inukban vannak (Fal: UE. 470). Egy inon folyo igassagban tanít (MNyl: Irt. 58). Dolgodnak inát metszik, nyakát szegik (SzD: MVir. 19). Ki-tet-czik, hogy helyén marad a mit irtam a Kalauszban, hogy ezzel a veszedelmes tanítással jóra-való igyekezetünk inai elmetezet-pek (Pázm: LuthV. 108). Minden dolgát félre teszi, sietteti inait (Fal: Vers. 880).

[Közmondások]. A kecske sem menne a vásárra, de megütik az inát (Kisv: Adag. 327). Szaladj farkas, inadba az igazság (Fal: Jegyz. 931).

háló-in: [tomex retibus perficiendis; netzspagat]. Ha háló inat kel tsinálni, egy ötlet csinállyanak másfél pénzért a kötél verők (TörtT. XVIII.238).

halló-in: [nervus audiendi; hörnerv] (ACsere: Enc. 157).

horgas-in: [suffrago; hinterbug, kniekehle SI. Jobb lábomnak térdem alatt livó horgas inában és az ballábomnak a boká-jában nagyobb nehézséget érzettem (MonIrók. XV. 303).

husos-in: [musculus, pulpa C. [muskel].

látó-in: [nervus videndi; sehnerv]. A láto in rostotskáinak mozgása (ACsere: Enc. 155).

Inacska: [nervulus C. MA. spannäderlein PPB.

Inal: [persequor, insequor SI. [nacheilen, nachfolgen, verfo-lgen]. Így sok veszély inal minden boldogságot (Gyöngy: KJ. 54). A tegzes Apolló ott Daphné kergeti, szaporán inalja, de későn érheti (Gyöngy: KJ. 2. 32. GyöngyD: Cup. 597).

Inas: [nervosus, musculosus, lacertosus C. ádericht, stark-ädericht PPB. [nervig]. Ha beeth ynass kötéll meg kötözeth-nem, olyan erőtelen lenneek, mynth eegyeb ember: septem nerveici funes (JordC. 343). Inas kezű (Helt: Krón. 108). Az orató, ha szorossan a dolgot ki-mondgva inasnak, fogasnac mondatie: oratio, si strictim rem enunciat, nervosa dicitur (Com: Jan. 162).

Inasság: [nervositas C.

Inatlan: [enervis, enervus MA. schwach, kraftlos PPB. Nem olyan inatlanok azért, a vagy erejekben megfogytokozottak az római ecclesiának építői, mint az vj hit faragók (Pázm: Kal. 627).

2. ÍN (eenseg ÉrdyC. 277. 522. 604b. énség MA: Bibl. V.12. MA: Tan. 27. énség DöbrC. 360. ewseg CornC. 308. von

PestC. 370. únség SándC. 11. GKat: Titk. 374. únsig Sylv: UT. II.13): [servus; sklave]. O wram, tekeench the nyndre ees the my-weyde aes ygazgasd ew fyayth (FestC. 64. 290). Masth az go-noz zokaas, az ew wneeth meg keery ees crewwel el wonzya, heyaban ellene akaroot (370).

Ínség: 1) [servitus, servitium; sklaveréi, knechtschaft]. Mert nem vőttetek esmeg őnségnek lelket felelmben: non enim accopistis spiritum servitutis iterum in timore (Döbr. 360). Az teremtől allath meg zabadeettatik testnek őnségeeből (SándorC. 11). Mene alazatosson menyorzagnak kyalale azzonya az evn-segbely zolgalo leanhoz (CornC. 313). Az bymek ewnsegebwl es zolgalatyabul meg zabadeytmal (GümC. 36. NyKözl. IV.207). Szörnyű rabságot es nagy őnséget reaioc hozad, Babylon töm-lőzet (Born: Ének. 215). Az kegyetlen pogansagnak őnségeből kiszabadítottuk: servitio barbariae impotentis exemimus (Forró: Curt. 293). 2) calamitas, aerumna; jammer, mühe, elend PPB. Lathwan az sokasságot, keiyerwle liw raytok, mert vala nag eenseghben: erant vexati (JordC. 381). Eenseghet zenuwedwen, zomorkodwan (823). Elsegeth, zomesagoth, eenseget zenwedel, predycalwan epedel (ThewrC. 187). Ezen ydőben eesenek el az elssow zyleyuk az nagy eenseegnek nyomorwsagara (ÉrdyC. 88b). Te Izraeledet minden énségből kihozzad (MA: Bibl. V.12). Az te layistromodban följedez minden én üségemet (26). Az üséget meg-siratni mit használ? calamitatem deplorare quid prodest? (Com: Jan. 197). A kegyelmuteken régóta meg-feküdt ínség (Nyr. XIV.514). Szoros ínség (Megy: 3Jaj. II.168). A nagy kötelesség nem legkisebb ínség, ki van más hirtokában (Kisv: Adag. 52). Bánatink nem apadnak, mert hazánkbul az ínségek el nem távoznak (Thaly: Adal. II.212). Hálaadásal tartozunk az urnak, aki megszabadított az elméji ínségből, a melly nem könnyebb, mint a testi ínség (Mik: TörL. 111). Nem látnak ma-gokhoz, nem erőlkednek, hogy ki-felshessenek ínségekből (Fal: NE. 451). 3) angustia, anxietas MA. angst PPB.

Ínségős: [calamitosus, aerumnosus SI. [elend, jammervoll]. Christus az keresztján kimondhatatlan nagy ínséges kinban így kiáltana: én istenem (MA: Senlt. 844).

INAS (innas Helt: Krón. 5.81. Helt: Mes. 424). 1) servulus, ad-versitor C. cursor, pedisequs MA. famulus Com: Jan. 121. pedi-sequs Balog: Corn. 275. agazo Otr: OrigHung. I.294. bonorarius puer, cursorius servulus; láufer, lakai, bedienter PPB. Vakaró, dör-sőlő, feredős inas: distringens; kerítő inas: *servulus libidinum PPB. Azt vallya, hogy en inassa voltam Horwath Andrasnak (RMNy. II.314). A pispekeec egyicinnassa (Helt: Háló. 284). Szol-gának avagy inasnak nevezi (Mad: Evang. 136). Az vajda inasának fizetett (MonTME. I.120). Andris nevű inasomat, minthogy sola semmi gonosz erkölcsben nem értem, ajánlom az én édes bá-tyám uramnak (Radv: Csal. III.262b). A főveb parlamentum-nak első belső secretariussa posta napokon nem izenget annyit, se nem futtattya olly sürűen inasit minden-felé, mint ezek (Fal: NU. 256). 2) puer PPB. [knabe, junge, bursche]. Éneklő ina-sok: pueri *symphoniáci PPB. Méglen ő (az orw) ott keresi vala az arany vedret, az innas fel kapá a felső ruhát az orw-nac és elfuta vele (Helt: Mes. 424). Nem melhetsz te ki ehőz a philisteushoz, hogy vinal ő vele, mert innas vagy te, az kedig hadakozó férű gyermekeségétől fogua (Helt: Bibl. II.147). Soc iffiac, szűzec, inasoc, venec, menyeczkec (Born: Préd. 78). Egy kis tűzecske, mellyet egy inasis elnyomhatott volna, láttatik az palotában (MA: SB. 31).

[Szólások]. Hori borgas nagy inas (Decsi: Adag. 3).

apró-inas: [apparitor, pedisequs; knappe, page]. Aztalunk-nal ualo magunk szolgálattáira mindenkor két apro inas fen maradgion (TörtT. XI.178).

csödör-inas: [stabularius; stallknecht]. Az egyenetlen czö-dör inasok, szoktak ekképen pandurkodni [ily illetlenül beszélni] (Zvon: PázmP. 291).

futó-inas: cursor Com: Orb. 284. [läufer, laufbursch].

gyalog-inas: accensus pedarius PPB.

gyors-inas: cursor Com: Orb. 284. [läufer]. Gyalogoc avagy gyorsinasoc: pedites seu celeres a pedibus (Com: Jan. 140).

katona-inas: cacula C. PPB. calo MA.

kocsis-inas: subauriga Kr. [stallknecht]. Bódog isten! hányszor vesztettem vig jó kedvetem tekintetes személyek között-is; néha csak nem el-hitettem magammal, hogy mind azon poszér és kocsis inasok szorítottak a kerékben (Fal: NE. 20).

komornyik-inas: [cubicularius; kammerdiener] (Helt: Krón. 81. Pázm: Epist. 158. Kr.)

lovas-inas: accensus equester PP.

pohárnok-inas: [kellerbursche, kellner]. Az pokarnokok magok es pobarnok inasok (TörtT. XI.175).

szakács-inas: calo culinarius PP. coquinarius calo PPB. [küchenbursche].

tanuló-inas: tirunculus Com: Vest. 1. [lehrling]. Mesterség tanuló inas: tiro PPB.

Inaska (Radv: Csal. III.23).

tanuló-inaska: tirunculus Com: Vest. 148. [lehrling].

Inaskod-ik: ago tironem, famulum Kr. famulor Com: Jan. 121. [als bedienter diener, als lehrling diener]. Itt nem lehet inaskodni, nem szabad inasnak lenni, és inaskodván a mesterseget tanulni (Biró: Préd. 4). Udvaromban fogsz inaskodni, becsüld meg magadat, légy jó szolgám (Fal: TÉ. 702).

föl-inaskodik: [adolesco; heranwachsen]. Fel ynaskodvan, ew atyanak annyának akarattjából valasztatek ew neky hazas tarss az felseeges elhazarnak wdwarabol (ÉrdyC. 409b).

Inaskodás: tirocinium, servitium SI. [dienst]. Pipeskedik a superlát alatt fő emberek inaskodása által (Matkó: BCsák. 166).

Inaseág: famulatus Kr. [dienst, lehrjahre]. Az inaságból felszabadult mesterlegények egy-egy forintot adni tartozzanak (MonOlm. XIV.48). Ezen fogáságomban a bey engem meglemllett és az udvari inassággal megbecsült (Fal: TÉ. 713).

INCELSKED-IK (encezkelkedtenek EhrC. 124. enezcelkódyk ÉrdyC. 140. JordC. 862. inkelkódes? NagyszC. 319): **1**) [studeo; trachten]. Kyk regulat enezcelkedtenek tartány: qui regulam servare studerent (EhrC. 124). Enezcelkódyetek tyztazan leletetlmy (JordC. 862). En es enezcelkódyim (ipse me exerceo) mynden bantasmal kyl meg tartanom en lelkomet (787). Mynden thehetseghewel azzom inezcelkódyk, hog ezt vezesse el embórból (WinkC. 127). Erősegeeth inezcelkódyk ol tömie (128). Inezcelkódyen minemű kegyőtlensseggel megerithetne leant (DebrC. 566). Ynezcelkódyk, hog meg elye: quaerit eum mortificare (KesztC. 90). E leant zetettel fogadat es inezcelkódyene zertotds kepen es bölcen nemelnie (TelC. 36). Az orakanc zeryt alkalmas munkacha inezcelkódyt foglalni (52). Ynezcelkegyek zent Pal apastallal zolgálni istenek (VirgC. 129). Inezcelkódyel ez kepen elmie (BodC. 26). Enezcelkódyetk ez nómös dragalatos kencóth meg keresnőtdk (TihC. 1). **2**) insidior MA. lauern, hinterlistig nachstellen PPB. A fotskék nappal mehek, darásokat fogdosnak, a denevérek pedig éjjel inszkelkednek a szúnyogok és egyéb bogarak után (Misk: VKert. 12). A viz szélén szodegető méhetskék után (a bekák) igen inszkelkednek (260. 454).

Inezcelkódyés: **1**) studium [das trachten, streben]. Minden enezcelkódyeket vetetek tudoman keresetjre: omne studium ponunt in acquirendo scientiam (EhrC. 113). Ő inezcelkódyesket

(studium) hirdessec nemzetec kózt (DöbrC. 24). Meg wltaltnak w ynezcelkódyesekbe: abominabiles facti sunt in studiis suis (KnlcsC. 21). **2**) insidiae MA. [intrigue] nachstellung PPB. Őnön inezcelkódyesekbe (iniquitas) meg rothattak es vltalossa lőtek (DöbrC. 110). Isten rendelésit semmi emberi inezcelkódy meg nem változtathatja (TörtT. VIII.213). A szentlélek hétszerez ajándékival minden őrdögi kisirtetek és inezcelkódyesek ellen erősttetik, vastagittatik (Biró: Angy. 260).

[Inezcelkódyet]

Inezcelkódyetés: [insidiosus; hinterlistig]. Halhatatlan öncelkódyetes alsaggal kéré halaira: inanditis machinis (BécsiC. 84).

Inezcelkódyó: insidiator, insidiosus MA. nachsteller, hinterlistig PPB. (Pázm: KT. 340).

INDÉGÓ, INDI: kék festék; indienm PPI. [indigo]. Indi festék (VeetTrans. 26). Minden festők szeretik: minimumot, indit, bersent és bányait (Szentm: Kalni. 9). O dohány, o nád-méz, o coiffé sz indigó! (Orczy: KöltSz. 234).

INDÍT: **1**) [moveo] emoveo C. MA. bewegen PPB. Elébb indítom: promoveo; szelet indítok: ventilo C. Paranczolok te-neked my vronc Iesus Christusnak ereyenel, hogy valamý vagy, meg aly, magadat se indobad: ne te moveas (EhrC. 44). Inét Titus táborn előb indita, Schopon neüd hegyre el fél iartatá (Cseng: Jer. B). **2**) cieo C. MA. erregen PPB. [anregen, anfangen]. Zent keuansagokat yndezcanak (VirgC. 141). Menbe the eleztob, ky ez dolgot inditad (TihC. 300). Az keneliek semmi tisztesseges dolgot nem indithatnak (Fél: Tan. 466). Kúezin dologban nagyot indítani: movere fluctus in impulso (Deesi: Adag. 96). Tanaszszal indeit az hold telyes es böseges veréből szarmazo betegségeket (KBürtfa. 1583. C). Nem tszfrázzák magokat az ünönjárók, lakodalmat sem indítanak (Pázm: Préd. 163). Egy vén ember bé-méne a játék-helyre, és mindgyárt tréfát indítanak véle az Athenás-béli ifiak (218). Akármely kérdésről beszédet indítván (Com: Jan. 160). Okádást indito orvosságc (174). Senki nagyob haszonnal es nyeresseggel való cserelést berelést nem indithatna (Prág: Serk. 656). **3**) [commoveo; bewegen, rühren]. Menire indecha nem chac az tudatlan egyigyűnek, de sőt az tudos bölch embereknek es színeket (Mon: KépT. 16). Nem hinnék az ecclesiának, ha a sz. írás méltósága engem oem indítana (Czegl: Japh. 171). **4**) [moveo ad aliquid faciendum; bewegen zu etwas] reizen PPB. Yndoytnak engemet haragra, hogy en feltaniadok ew ellenek: provocant me ad iram (EhrC. 112). Az tyztasag tartokat az mennyey meenyekzőre keezölmy yndoytna: hortatur (ÉrdyC. 74). Nemelyeket ragalmasagra yndoytnak (VirgC. 140). Az igralmas nielkevdegre indegyya, ingerly vala (DomC. 7). Valakynek egyebnek predicacyoanal nem jndeytatly vala az zertben menese (211). Indeythnak mynket ernuendetessegre (CoruC. 112). Ő általa indettatic ember az búure (Mon: Apol. 329). Hogy esztokellyon minket, serkegessen es indechon az ő igralmasaganc kerésre (Tel: Evang. I.235). Öröme indechalak titek (II.2b). Szép igéretecek indittyta isten az ő népét az ő paranzolttyának megtartására (MA: Bibl. 170). Pengése hárfának istenhez indit embert (Thaly: Adal. I.206). Eszbéli kintod akár mely gazdag légyen, ha valami jora nem izgat, s indét, semmi; tenérdek és dupla bolondság (Fal: UE. 632).

[Szólások]. Kőni őrdőrlotessegre indittatek: misertus est (Fél: Bibl. 14). Sirásra indit: fletus *cieo PPI. Syrassra yndoytna ewket (ÉrdyC. 625b). Indythanaak gharazdath ő ellenukben (ÉrsC. 161). Garázdtat akarúnak indítani (Mik: TörtL. 79). Sola hadat, hanemba megbántatott, nem indított (Illy: Préd. II.198). Hartzot indítani: pugnam *cieo PPI. Sok könyhullásid, gyakor sirásid szívom szomorítak, ifjúságodnak keserőségi jolomat indíták (RMK. III.363). A szent atyák kérdést indítanak (Illy: Préd. I.598). Méltán kétsé-

et indit sz. Agoston az igikre (II.45). Nyomában lévén e nagút töbre kínáló gyönyörűség, még a nagyobb at indit rajta (Fal: NU. 261). Nagyokat indit a büs kétség rajta, addig forattya, a míg maga önként vakmerő el-téklélésekre rándul (Fal: UE. 453). Pert patvart indit (LévT. II.144). A ki az llenkező félnee pörlődsé levelet ír avagy pört indét: qui adversario dicam scribit vel impingit (Com: Jan. 133). Vízolotot indit: urinam *ciet haec herba PPL.

[be-indít]

beindítás: [immissio; das hinein-schieben]. Nagyobb rész selédimnek Erdélbe való beindításokban foglalatostoktam (Monrók. XVIII.4).

el-indít: 1) promoveo, commoveo MA. fortrücken, bewegen PPB. Előli elinditom: praemolior C. Nem indeitom el eu nepe-met a földről, mellet attam azoknac (IbécisC. 102). Zerez kyrteth, kykkel egybe hylhassad az sokasagot mykoron az tabort el kel yndoytany (JordC. 136). Paranczolok hogy temagadat az herryel el ne indihad (VirgC). Holc alol immar ewl indetotam twket [előztem a törököket] (RMNy. II.97. LévT. 1.23). 2) incipio; anfangen, vornelumen]. Elinditottam az háznac építé-sét (MA: Bibl. 1.384). Az ő fel-tött, fel-vött, elindított szándéká-nan elő megyen (Com: Jan. 196).

elindítás: motio, promotio, orsus MA. bewegung, fortrückung, anfang PPB.

föl-indít: 1) [sursum moveo; aufwärts bewegen, aufsetzen]. Ev magat fel nem jndedhagya az agybol (MargL. 54). 2) commoveo, exciteo C. excito, concito MA. [aufreizen] Fölindittatott: excitatus, concitus, percitus C. Fel-indítalak tégedet, majd meglátom, ha meg nem indulsz: reddam te commotum PPB. Feel yndoytotta mynd sidesagh zerthe a nepeth (WinkIC. 183). Fel yndeytak az kez nepeth: commoverunt plebem (JordC. 725). Az sidok fel yndoytaak az zerzetes azzonyokat: exstimularunt mulieres (756). Mykoron ez gyermeknek zryel fel judehottak volna mynden ev atyok fyyat es zomzedyt (MargL. 158). Mi inditia embert fel? (DebrC. 323). Sz. lelektől föl indittatott vala (CsomaC. 1). El bochattateek zent Ferencz atyank, hogy az restöket fel yndoha (ÉrdyC. 568b). A papi feiedelmec fel inditá a népet: pontifices concitaverunt turbam (Helt: UT. N6). A papa ellen fel nem indethatnaiae e vilagot (Tel: Rövr. 1b). A böggly miat fel indittat, fel rezzent barom ugrál (Com: Jan. 51). Elme fel-indito beszéd (Tyuk: Józ. 471). 3) [moveo ad aliquid faciendum] bewegen zu etwas, aufmuntern, anreizen PPB. Eyrdeg az felvdnek feyedelmeelt fel jndeyta zent dorothea azzonnak zerelmere (CornC. 250). Azért mongya ezeket, hogy azokat felindítsa az elmenetelre (MA: Bibl. 1.28). Fel-indittota kedveket annak keresésére, a kit jelentett a tsüllag (Pázm: Préd. 185). A halálban fájdalom nem volna, hanemha a lélek követségével az érzékenységek felindittatúnak a fájdalomra (Illy: Préd. 1.319). Csataira fel-indító, vér-posdittó, harsogó trombiták (Biró: Préd. 10).

fölindítás: concitatio MA. anstiftung, bewegung PPB.

ki-indít: perciteo C. omoveo MA. auswegen, verricken PPB. Az aldót zylotót magzatnak malazttya, ky ewket helyek-ből ky yndoythwan, oda hozta vala (ÉrdyC. 65b). A lelek kywe yndoyttaa hwtet a pvztában: expulit eum (JordC. 454).

még-indít: 1) permoveo C. MA. [bewegen]. Ol nagb eröye lezón az zenthnek, hog ha akarnaya, ez földeth meg indethaant-naya (SándorC. 7). Sem zekeren sem egyeb alaton nem meryk meg yndetany (MargL. 174). Az erőtlen ágac az szelűl meg inditatnac (Kár: Bibl. 1.637). Hogy az ajtóe ne csattannyanak, lassan indits, mozdits meg (Com: Jan. 107). Végezvén tanulá-somat és elmémnek forgatását, lábaimat kezdem meg indítani; nints is nagyobb gyönyörűségem a sétálásnál (Fal: TÉ. 771).

Hárfát megindít (Fal: Vers. 861). 2) [concupiscere; empfangen lassen]. Le zalla ew meheeben az zent löleknec malazttya es az magzatot laust meg yndoyttaa isteny harmat keppen (ÉrdyC. 385). 3) [commoveo; rühren, aufregen]. Es mynd ev tellyes haza nepeet zomzedyt rokonsagyt meg jndelita az ev nagy rouasumal (MargL. 162). A remflet meg ne indicon (TelC. 59). Szívek megl inditák s elméjük posditták ezek fenyegetési (Liszt: Mars. 80). 4) [verbero; prügeln]. Földi! még valahol téged meg löditnak, hogy ha békét nem hagysz nélkik, meg inditnak; egy medvére ha sok kutyákat uszítanak, le vonnyák, téged' is egyszer meg simitnak. Löditani, indítani, simítani, a magyarok mint egy allegorico mondják, azt értvén azon, hogy meg verik (Gvad: FNót. 86).

[Szólások]. Hasát megindítani: *ciere alvum, alvum *prodisparare, alvum purgatione *solicitare PPB. Hasát meg-indítja a kristéllyel (Misk: VKert. 339). Az sebet megindítani: tangere ulcus (Deesi: Adag. 44).

mégindítás: commotio, permotio MA. bewegung PPB.

Indítás: 1) motus C. motio MA. bewegung PPB. Előbb indítás: promotio C. 2) impulsus C. [antrieb]. A szent léleknec indításából (Helt: UT. Előb. 1). De főkeppen az nemesseg akaria vala az Catilinae inditását: Catilinae inceptis favebat (Deesi: SalC. 13). 'Az szent lélec, az mellynec indításában az vén Simeon az templomba felment (MA: Scult. 129). Zenebona indítás (MA: Tan. 1108). Mély kérdéseknec indítása (Pázm: KT. 12). Hadindítás (Pázm: Préd. 1179. Kr). A kakasnak indításából es hadnagyságából a tyúkok edgy magas fára fel-mentenek vala (Teleki: FLél. 137). A réformátus főrendek a Bethlen Miklós ur indításából elrendelék, hogy (Bod: Pol. 148).

pör-indítás: litis motio Kr. [das anstrengen eines processes] (Ver: Verb. 142).

Indító: movens, motor MA. beweger PPB. Háboriságindító: seditiosus, tumultuosus, factiosus MA. Ezeknek indítója, szerző oka (MA: Bibl. V.19). Támadás indító, párt ítő (MA: Scult. 411).

has-indító: [laxans, purgans; abführend]. Apro sár mag avagy has indító eb téj (Com: Jan. 31). Hasindító fű (Nad: Kert. 81).

pör-indító: causans Ver: Verb. Szót. 4. [klägor]. Pör indító avagy fel peres: actor seu litigator Com: Jan. 133.

Indittat: [duci curo; führen lassen]. Dobját, trombitáját hamar harsogtatá, haragjában népét haza indittatá (Tin. 285).

INDUL: 1) moveor, moveo me, agor MA. proficiscor Helt: Bibl. I. NNn3. sich bewegen, bewegen werden PPB. aufbrechen zum geben Adami: Spr. 195. Ha hozyan kyrtelendez es zaggas keppen, hat mynd az eghez taber yndwlyou (JordC. 136). Menywnk oda, az boua indultunk (VirgC. 60). Mind az világ vtannad indult (79). Mind addiglan oth löttem volna, milegleu [ég?] hog, az micoron föld indul vala es a köncz zakadoznak vala, ne talantan az en meg keserődött ziuem es meghasadot volna (NagyszC. 93). Nem yndwlok nemzetrel nemzetre: non movebor a generatione in generationem (KulcsC. 16). Előb induluan az Jezus onnat: cum transiret inde Jesus (Fél: Bibl. II.13). Sirató estére én is hivattatván, igen reggel nem indultam (Monrók. XVIII.32). A tseléd-szerető gazda-ember, meszsze útra akar indulni (Pázm: Préd. 619). Maga Budára indulván, s azt pusztában felégetve találván, Székes-Febérvára felment vala (Szal: Krón. 12). A portára induló apro seregek nagy károkat téznek és rozsz birt hagynak a tábor felől (Fal: NA. 213). 2) [orior, adolesco; entstehen, beginnen, heranwachsen]. Más javán indul az irigység: aegrescit rebus laetis invidia PPB. Lathwan hogy a germők zeepen yndwtl volna, meg zeretee ewtet es ffyawaa valaztaa (ÉrdyC. 519). Ha testének bűnén feier szeplő

indül: si in cuto ejus candor apparuerit (Kár: Bibl. I.90). Mikéntünna gonosz szokások és tévélgések indultának volna az gyűlekezetben (MA: Bibl. IV.151). Az gyermekek jól indultának (MA: Scult. 891). Az idő szép tavaszi formába indult (Monlrók. XVIII.21). Indúl Pandionnak ezen nagy vigasza, Fenixként frissülni láttatik agsága (GyöngyD: Cup. 610). Mielőbb indúl is dolga rendesebben (Thaly: Adal. I.151). Ha mire múltán indulsz abban is az egészséges íz, és igaz mérték mellett maradgy (Fal: UE. 383). Forgószél indúl (Fal: Vers. 871). **3** [animo moveor, commoveor; angereget werden, erregt werden, bewogen werden]. Ewtöd yozuag myndden barattyhoz kegyessegből és yrgalussagból yndwlthany (ÉrdyC. 392b). Nagy ayoytassaggal yndwlthanyk ewtet zolgahny es tyztóhny (ÉrdyC. 458b). Nem hyzóm, hogy ayoytassagra ne yndwllyon (ÉrdyC. 530b). Mykoron latta vana Judas, ky hwtet el arwla, hogy el karhozot vana, penitentiaira indwlwan: poenitentia ductus (JordC. 444). Kyk az synagogaban valuak, mynd nagy haragra yndwlwan, ezekeket halwan (532). Isten haragra indola, mert ő fiaí es leání ingerlek őtet (DöbrC. 253). Bekesegnek okáirt egyenessegre my altalwnk indultatanak (RMNy. II.115). Kegetlenségre ne indultasul (VirgC. 134). Honnet indulatot Christus emuec mondasara (Born: Préd. 388). Emuec okaírt az isten czodulatos okot vete eleykbo, melly miat indultattanak (Helt: Krón. 9b). Mell igiretnece őróme miat indultatua a vaida, azonbult eriet indita (Szék: Krón. 225). Az en szam dizirotre indultatig wigasagoknae alialwnk (Szék: Zsolt. 61). Igyenél elméuel egytők az mastokhoz indultatua (Beythe: Epist. 45). Szeretethő az ő allattoc valókhöz indultatua: az hadi dolgokat is bellyéro allattyái (KKrakk. 1573. A6). Azt mongyac, hogy keueylsegből indultatot nolna reia szűz Maria (Tel: Evang. I.229b).

[Szólások]. *I'mi indul*. Ha aaz per iozagh dolgarol indultatot (Ver: Verb. 8). *Vmbe indul*. A várbeliekkal a törkök alkuvába indulának (Pethő: Krón. Z4b). Társát-is áriba bostátyák, kit meg-látván egy hamis bordély-mester, árúban indúl felette (Hall: IIIHist. II.281). Szárba indúl: caulescere C. Midőn a vetésee szárbán indulnac (Com: Jan. 73). Az Christushoz indult szárbándokba (MA: Scult. 1013). *Vmi után indul*. Már megbántam, hogy így meg-csaltam szíve-met, bojár után hogy így indultam (Amade: Vers. 62. 191). Más szava után indulni: sich nach eines andern reden halten (Adami: Spr. 195). Lucia embert tartot Páris-várossában az udvarban, hogy az uy fenforgó módirl hét-számra tudósítaná, mely szimben őltőződn egy 40 esztendő dáma, mi illik a már fonnyadni induló szépségre (Fal: NA. 127). A természetnek alkottmányi által esvén ezen (t. i. tekéletes korukon) apadnak, fogynak, és vészni indulnak (Fal: UE. 386). Fel-őled a vészni indúlt fa (SzD: MVir. 102).

[Közmondások]. Az kí oztán vezni indúl, az széls árt annak (Decsi: Adag. 184). Ne indúl erdőre ha sarud nincz (301. Kisv: Adag. 61). Ész-el indúlly, okkal járj (SzD: MVir. 131. Fal: UE. 380).

alá-indul: [doorsum eo; sich auf den weg hinab machen] (Tin. 274).

bo-indul: [introeo; hineingehen]. Ottan leani attíához be indula (CsomaC. 3). Indúla bé királyhoz, hogy búcsút végyen (Tin. 321).

el-indul: progredi incipio MA. proficeor Helt: Bibl. I. 62. fortzuegehen anfangen PPB. [weggehen]. Rettenetes setethseoghók leenek, wgy hogy harmad napyg souky hű attyátyat nem latta, sem azon herről el nem yndwlth (JordC. 28). Onnét elindúla Friderik esűszárra (RMK. IV.33). Ember ha nem ganaiozhatik vagy nem vizezhetik, kerezd fel a tőknek inát és közd által raita három vagy ngy szerrel, es el indúl (OrvK. 47). A hitegető reuénység után vigan el-induló embert gyakorta igen meg ejti a szoronyse (Fal: UE. 374).

elindulat: [profectio; aufbruch]. Lón elindulatba, Dévára bészalla (Tin. 13. 291). Lón el indultatta Murát czászárnae (Bfáz: Castr. D).

föl-indul: **1** [sursum eo, surgo; aufwärts gehen, aufstehen]. Romanak egik uoiaian fel indult (TihC. 23). Frater Maurushoz meene, de yngyen föl sem yndwla előtte [föl sem kele] (ÉrdyC. 616). Czac hamar hírec lón romaiaknae hogy magyaroc ráyoc felindultanak (Gosárv: MagyB. B). Mikoron fel indúltac vóla Judára, reáia íténec az országra: ascenderunt in terram Judae et vastaverunt eam (Kár: Bibl. I.392). **2** commoveor, concito SI. [unruhig werden, aufwallen, aufgeregt werden]. Haraggal fel-indúlt: *percutis ira; hamar fel-induló ember: vir fervidi animi PPB. Az tengher, lassaban zol tamadwan, fel yndwl vala: mare exsurgebat (JordC. 643). Azon ydőben embernek vere föl yndwl (ÉrdyC. 136b). Az tengher az szélnék fiúásának miatta naçon fel indúl vala (Sylv: UT. I.135). A lovak fel indulanak a sárbotásra (ACsere: Enc. 277). A tsászár értelmével killyebb hatott, hogy sem az illy kordé-beszéden fel-indult volna (Könyi: AM. 6). **3** [germino, orior; spriessen, entstehen]. Mikoron az fűbuza felindult volna: quum germinasset herba (Sylv: UT. I.21). Fel indúl ő beuhe az ő foleségéböz való kettség (Kár: Bibl. I.120).

fölindulás: permotio, incitatio, concitatio C. commotio MA. bewegung PPB. Ket ieles csazaruak föl indulasa (CsomaC. 27).

fölindulásokca: commotiuncula MA. kleine bewegung PPB.

fölindulat: [affectus; heftige gemütsbewegung, anregung]. Elváró, hogy az ő fölindulatja elmüljék, azután esendes elmével mondá (Mik: MulN. 280).

ki-indul: progredior, egredi, incipio MA. hinaus oder herfür zu gehen anfangen PPB. [ausgehen, aufbrechen]. Mynden heegy es tartományok ew helyekről ky yndwlwanak: e suis locis emotae sunt (JordC. 896). Útra ám el-kiündúla az keserves asszony (Tin. 369). Ne indúlly ki nagy siralommal kerlek (Bes: HÉnek B).

még-indul: **1** commoveor MA. beweget werden PPB. [sich bewegen]. Hegec fundamentomocból megindultatnac, vizeckel őzuó közirtok megoludnac (BécsiC. 46). Im a templomnac soporlaha ketten kette zakada os a föld megindola (MüncC. 69). Ez feld meg yndwla, az kew zyklak meg hasadozanak (JordC. 448. ÉrdyC. 338). Mykoron ymaczagot tettenek vona, megh yndwla az hely: succussus est locus (JordC. 719). Meg yndwla ees meg rettene feld: commota est et contremuit terra (KulesC. 28). Reszked, mint a széltől meg indult nád-szál, minden kis nyomoruságnak árnyékától (Fal: BE. 587). **2** [proci-eiscor, exorior; aufbrechen, sich auf den weg machen, losgehen]. Ha az kí nem vizezhetic, tőry két fő fokhagymát, borban habard el és annac az louénel belől mosd meg a vazarait és meg indúl az vizeleti (Cis. O3). Nem indúl meg nád szál fiúás nélkül (Decsi: Adag. 39). Az egek erei meg-indúlnak (Pázm: Préd. A). E szók után meg-indúl, a koszorút egy mély árokba votván, el-éri Abibát (Hall: IIIHist. II.101). Megindúlnak az követek, héthben kolvo Nagy-Szombatban gyűlnek (RákGy: Lev. 248). Meg kellették neki indulni igen jó reggel (Mik: MulN. 179). Harminzt nap múlva a nyertes Julianus elemelte társát, és meg indúlt hajóval, hogy maga országába vissza menne (Fal: TÉ. 68). **3** [commoveatur animus, irritor] indignor Sylv: UT. I.12. [aufgeregt werden, aufwallen, aufbrausen, gerührt werden]. Soha synky nem latta, hog ez meg haragwt volna, vagy meg indult volna vagy meg haborodot volna után valo jarasnak farriatsagaert (DomC. 119). Mykoron az iambor wr azt hallotta volna, meg yndwla raytta (ÉrdyC. 612b). Meg indultatec haragul (TelC. 111). Megindult az ő szíve az ő őcze-lőz: commota fuerant viscera ejus super fratre suo (MA: Bibl. I.41). Azt mondhasa, ha valaki megindúl: nevezet-szerént sen-

it nem illetem (Pázm: Préd. c2). Ha ő több is (a török), emmit azon meg nem indülök, ha mi jobbak lészünk (Zrinyi I.191). Egy esőpnyre sem indult-meg a fariseusok dícséretin (Mád: Evang. 811). Rab atyánkfiának nyomorúságán megindulán, lőttünk kezesek száz renes forintig ily conditio alatt: hogyha ellábalna, azon sunnát ő kegyelme (Bessenyei Zsigmond) rajtunk megvehesse 1727. (Ügyvédek Lapja 1888. dec. 23).

[Szótlások]. Más tanácsin meg ne indulj: ne te auferant aliorum consilia PPBL.

megindulás: permotio, progressio MA. bewegung, fortgang PPB. Földnek meg indwlasaerth, pokolra zallasnert ees mynd az zenth lelkekerth vigazthal megli enghiemeth dycheseghes yz (PozsC. 28).

megindulhatatlan: [immobilis, constans, unbeweglich, standhaft]. Meg indullhatatlan erős bizodalom (Kár: Credo 14). Adgy erős, meg indullhatatlan hitet (MA: Scult. 201).

Indulás: 1) motio, motus MA. bewegung PPB. Nagy yndulás tamada az tengheren: motus magnus factus est in mari (ÉrdyC. 127b). Nem atta indulasa en labaymat: non dedit in commotionem pedes meos (KulesC. 153). 2) [animi affectus, seditio; regung, aufregung, anfruhr]. Indulás, fel-háborodás: commotio PPBL. Mykoron ő testeben okossagnak ellene walo indulast erzeth volna (PeerC. 45). Az holtak ninczen eerezekensego, sem yndwlasa (ÉrsC. 168b). Hoá az niben indulas ne legen: tumultus (Sylv: UT. 142). Indulást vún magában: infremuit spiritu (I.145). Az időben nagy haszagosoc, indulásoc leszne (MA: Scult. 24). Az ew szabad akarattyokból ees tulaydon magek indwlasabol (Ver: Verb.¹ 197). Házájában zúrzavar zenebona indulások miatt nem lehetvén maradása (Tarn: Szents. 66). Mert noha tsont-építmény az aszszonyállat, de minden puha busnál lágyab szíve indulásira uézve (Fal: NA. 199). Azon természetbeli indulással és hajlandósággal lenni (Fal: UE. 389).

föld-indulás: terraemotus C. MA. erdbeben PPB. Amosnac igei, ki volt ket eztendőuel előtő a föld indolasnec (BécsiC. 215. MünchC. 58). Tamad nep nevre es leeznek deghalalok es ehseeghek es belzerent feld yndwlasok (JordC. 430). Nagy feld yndwlas leen, vgy annera, hogy meegh az temlecznek also fundamentomy es meg yndwlanak (764). Föld indulas leuen, le esek a baluan isten (DebrC. 121). Vannak a tengernek habjai, a földnek indulasi (Pázm: Préd. b4). Földi indulás (Com: Orb. 15). A földindulás lészen a föld alatt lévő lehelletekből (Com: Jan. 15). A föld reszketni fog rendfeletvaló földindulással (Illy: Préd. I.10).

Indulat: 1) motus MA. bewegung PPB. [aufbruch]. Nag' indulat lőtna a tengeren: motus magnus factus est in mari (MünchC. 28). Ezekben fekyzyk vala nagy soksaghw koor betegh, vakok, santak varwan a vyznek indwlatyab: expectantes aquae motum (JordC. 637). Indulatokat teuen az ő meheben onrok Jezus (DebrC. 52). Mikoron sokaig varuan, simmi indulatot ő benne nem erzét volna, közelben mennem, halva lele őtet (116). Kérde azzonoknak mehebe urunk Cristus nag' indulatokat tenie (TihC. 54). Bodoqh yndulatod lygyen: ich wünsch dass du mit glück hinfabrest (Heyd: PCF. 73). Eme nagy indulat leen az tengeren, ugy annera, hogy az haiochka be burettatneie az haboktul (Tel: Evang. I.273). Miképen vissza-menésekről isteni tanítást vének az angyalról, és úgy térének más útra: azonképen első indulatyokban isten volt (Pázm: Préd. 185). Nagy indulat lőn a tengeren (Mád: Evang. 146). Szokatlan vtra valo indulatyán rettegéssel fobázkodic (Vás: CanCat. 270). Az álló tők-is vagy magok természetes indulatyoktól, vagy külső szélveszekről felzavartván, rettenetes habokkal daga-doznak (Tarn: Titk. 143). 2) [ortus; ursprung, entstehung]. Ev benne valam y fertezetevségnek chak elsev indulatya sem indult

(DomC. 38). Az illyeten nyavalyakuak e táiba szokot indulatyok lenni (Tel: Evang. II.213). Az eset az pörlekedesnek első indulatya es kezdeti: casus est materia et origo negotii (Ver: Verb. Előb. 58). Az pör indulatyanak es folyasának kurara lenne: derogari possit causae motae et tentatae (293). 3) [impulsus; antrieb, das anreizen]. Ez may epistolaat yrta megl belez az zent leleknek yndwlatyabol (ÉrdyC. 158b). Maga akarattyane indulatit ezelekezi (Zvon: Osind. 81). Szabad vólt isteni indulatból njob könyveket irnyia (Pázm: Kal. 490). 4) affectio, passio, pathos C. indignatio (Tel: Bibl. I. Aa.1. [affekt] regung, bewegung des gemüts PPB. [aufregung, entrüstung]. Gonosz indulat: malignus Com: Vest. 135. Nagy indulatú, erős: vehemens 150. Meg-fogni indulatját: comprimere impetum PPBL. Kyt bezeedeewel nem válhat vala, erwendettesseegnek yndwlatyawal meg bizonyttaa (ÉrdyC. 385) Lelky yndwlatimnak yora valo verokődeeso (516b). Yora es gonozra valo yndwlat zabad akaratnak byrosaga zorent (556b). Az testinek yndwlaty az leleknek ellene yyszkodnak (616b). Christus urunk az egész törvemek megtartását a szívnek indulatiba rendeli (Tel: Evang. II.530b). Az első indulat, keunsag, auagy vagyodas (Mon: Apol. 322). Buzgo indulat isten: elema (MA: Bibl. Magy. 2). Ninczen az istenben olyan indulat, hogy megbánná vni ezelekedeti (L6). Szent Jób illyen-képpen latta irásban lelki indulatit (Pázm: Préd. 24). Haragunk indulatyanak melegségében boszszút akarunk állani ellenségünkön (26). Sok külömböző indulat és tselekedeti vannak az alázatosságnak (57). Nagyobb indulat és szeretettel vannak az anyák az ő magzattyokhoz az atyáknál (Szathm: Cent. 89). A haragnak indulatya (Illy: Préd. II.100). Foglatatosságból ismértetik meg a gyermek; és az ő kezeiből láttynk az ő természeti indulatyt (II.152). Öltözetek fel az irlgmasságnak indulatiba: induite vos viscera misericordiae (II.180). Nem az emberi dolgok, hanem azokhozvaló belsőindulat (II. Tart.3. 5) [tumultus; anfruhr, rummel]. Tőnece indulatot ezen magyaroc, hogy coronazatlan volna királyoc (Valk: Gen. 55). Hadae indulati es azoknac hirei, ha nem egyűt, masnt hallattatnac (Zvon: Post. I.31). Ez nagy hadi indulatok mind egyfelől s mind másfelől mire tudáljanak (MonTME. III.31).

föld-indulat: terrae motus MünchC. 69. [erdbeben]. Föld indulat lőn, kii sziklac megrepedezenec (Tel: Evang. I.288b). Föld indulat is lőn és dichóult eleven testbe megjelenék az vr először Magdólnanak, azutan az apostoloknak (II.10b. Lipp: I'Tük. I.245).

jó-indulat: [benignitas; gütigkeit]. Az kegyelmedhez való jó-indulatunkból megengedűtik (Thaly: RT. II.372).

Indulatlan: immobilis MA. [immutabilis] unbeweglich PPB. [unbewegt, unabänderlich]. Ott lakozak mend az negyuen napon yndolatlan, semyt euen sem yuan (EhrC. 27). Legyenek yndwlatlanok, mykenth az kew (JordC. 42). Yndwlatlan allatok (res immutabilis), kykben lehetetlen haszwdny ystennek (808). Mykoron zent Damancos atyank az jmadsgaban yndulatlan maradna, pokolbehy evrdge meg zegenyveluen el mene (DomC. 48). Meg esmerte zent Agota azzonnak indulatlan zandokat (ComC. 256). Sofia azzon enne nag' kennac keserűsegeben indulatlan vezteg alla (NádC. 636). Alhatatosoc legyetec es indulatlanoc (Born: Préd. 711).

Indulatos: passivus, affectibus indulgens, affectuosus MA. leidenschaft erduldend, den leidenschaften nachhangend PPB. [leidenschaftlich]. Indulatos, buzgóságos és figyelmetes halgatóc (MA: Scult. 325). Indulatos szóccal szólt nékie (1079). Toféus indúlás ember-is lévén a fejedelemhez ment és mondá (Bod: Pol. 113).

Indulatosság: indulgentia affectibus PP. [leidenschaftlichkeit].

Indulhatatlan: immobilis MA. [constans, immutabilis] unbeweglich PPB. [unwandelbar]. Azok mynd erekke megli maraggyanak, kyk yndwlhatatlanok: quae sunt stabilia (JordC. 827). Ezök indulhatatlanok a gonossagra (DebrC. 183). Vala indvlhatatlan, ötet soha valaki meg baragovan nem latia vala (272). Lám az Péter erős, indulhatatlan kőszikla (RMK. IV. 258). Akkie biznac az vrba, indulhatatlanoc leszne mint az Zionnak hege (Szék: Zsolt. 136).

Indulhatatlanság: immobilitas MA. unbeweglichkeit PPB.

Induló: se movens, commovens, mobilis MA. was sich bewegt, beweglich PPB. Cet halak ees vyzben mynden yndolok algyatok vrnak (AporC. 139). Indulo, ingo marha: mobile (Ver: Verb. Szót. 17).

[Szólások]. Induló félben, indulóban van: parat abutum, est in prociectu eundi Kr. Innár indulóban volna (Helt: Krón. 158). Indulo félbe volna (190). Indwlo felben vagiok (LevT. 173). Indulót fúnac: conclamant vasa MA. Indulót trombitálnac (Helt: Bibl. I. SSs4). Mikoron kürtöndetec indulót, akkor indúlyanac (Kár: Bibl. I. 128).

ING, INOG: moveor, agitor MA. beweget werden, bin und hergetrieben werden PPB. Nem vala őmenden ingandoioknac zama: non esset numerus in universis mobilibus eorum. (BécsiC. 43). Mit mentetec ki a kietlenbe latnotoc, zektől ingando nadat? arundinem vento agitatam (MünchC. 33. 123. Sylv. UT. II. 108). En benne éleunk, ingunk, es vagyunk (Beythe: Epist. 240). Isten vitte ki kertünkéből az ártalmas, rossz dio fát, meegh az árnyéka sem io, ám inghion, a meegh ingliat, hammu lészzen belőlle (Bal: Epin. 8). Jól meg-keményített sisakján fehér feketével egyvoledett tollazat ingott (Fal: TÉ. 637).

[Ingadogál]

Ingadogálás: motitatio Vajda: Kriszt. III. 23. Kr.

Ingadoz (ingadozik Mad: Evang. 162) moveor, agitor MA. beweget werden, hin und hergetrieben werden PPB. Ingadozva: mobiliter MA. Teremtlio isten nagy cetthalakath es mynden eelő es yngodozo (motabilis) allatokath (JordC. 7). Ű általa vagyunk, előnk, ingadozunk (SándorC. 3). Fanak leuely lassw sceel nya ingadoz wala (PeerC. 43). Mindenec között valami ingadoz es él a vízbe, vlatat legyen tñnektec: quae in aquis moventur et vivunt, abominabile vobis (Helt: Bibl. I. CCc3). Ne ingadozzunc, mint egy dñlő tekenő az vizen, anagy nad (Born: Préd. 321). Ingadozo az tudomamban (Fél: Tan. 324). Az istennek lelke ingadoz vala az vizek fölőt (Szár: Cat. F4). Nem ingadozott tétova nád-szál módgyára (Pázm: Préd. 33. Zrinyi. 195). Ingadozó, meg-hanyatlot ház (Com: Jan. 105).

Ingadozás: motio, motus MA. bewegung PPB.

Ingadozatlan: immotus MA. unbewegt, unverrückt PPB.

[Ingadoztat]

Ingadoztatott: agitatus MA. motus; bewegt, hin und hergetrieben PPB. Ingadosztatot nad: arundo agitata (Fél: Bibl. 17). Nadat az szektől ingadoztatott: arundinem vento moveri (99).

Ingás: motio MA. bewegung PPB.

föld-ingás: terrae motus ACsero: Enc. 135. [erdbeben].

Ingat: I) moto, mobilito, agito, moveo MA. percieo PPB. oft bewegen, beweglich machen PPB. Judith meg alla az ág előt, aiaent ingatuan vezteggel (GuaryC. 58). Ű nekik utatlatos lők; latanak engem es ő feieket ingatak (DöbrC. 198). Gyenge fák nőnek a kövér völgyekben: azok vernek mélyeb gyökert, melyeket a szél erőssen ingat (Pázm: Préd. 35). Ostromollyad s ingassad a miglen álló helyéből ki mozdítván

estére birhassad (az idegen istent Fal: UE. 378). 2) [hortor; aneifern, bewegen]. Ara ingatja, negatja lelkét (Megy: 3Jaj. II. 37). Fenyegetésével szokta ingatni az ő tisztöknek megfelelésére (Ker: Préd. 447). Igy ingattya magát a báláadásra (566). Az tisztességh ingattya az vitéz az bátorságos halálra (Prág: Serk. C).

még-ingat: moto, agito Kr. [bewegen, schütteln, rütteln]. Tenupha, olly áldozat vala, melyet kezekre vevén, megingattac job kézről bal kézre, és ismét vissza (MA: Bibl. I. 76). En az ő bűdös ganélatyokat nem akarom megingatni, és szükséges a tisztas és kegyes főlekne kedvezni (MA: Tan. 1186).

Ingatás: motio MA. bewegung PPB.

[Ingatag]

Ingatagság: [mobilitas; beweglichkeit]. A testnek ingatagságával járó játékbán gyönyörködtem, mint a lapta, forgattya [igy?], parittya (Bethl: Élet. 168).

Ingatlan: immobilis MA. unbeweglich PPB.

Ingó: mobilis MA. beweglich PPB. Ingó marha (RMNy. III. 55). Ingó fogat, ha észed, meg erősít (Mel: Herb. 19). Ingó fa leuel (Mel: Jóh. 34). (Az terpentina) ha meg eszód, ingho fogat erőssyt (BeytheA: FivK. 7). Az ingó és nem ingo, napjokat nem változtató innepeket meg jelenti (Com: Jan. 126). Ingó jóckal bővölködvén (188). A bñts azon iparkodik, hogy ki kémelhesse embernek gyengéb' s ingób' részét (Fal: UE. 378). Ha illy forgó sarkon és ingó mozgó állapottal volna dolgok, engem s téged biztatna valami reménység felőlök (Fal: NU. 252). Nem ollyan ám ez, mint az tekenőben ingó víz: duabus anchoris fultus (Decsi: Adag. 2). Mint az tekenőben ingó víz, ollyan (338).

Ingó-bingó: [mobilis; beweglich]. Ingóbingó jószág: bona mobilia MA. bewegliche güter PPB. Külső jók, ingó bingó jók: *res mobiles PPB. Az mi ingo bingo barom Cziastan vagion, Palnak hagiom (RMNy. II. 302). Ingó-bingó jószág (Radv: Csal. II. 391). Az én ezüst és aranyimeim és egyéb ingó-bingó marháim (III. 230. 233). Ingó bingó nad (Mel: SzJán. 102). Ingó bingo itélettel és értelemmel birtak (Pécsv: Fel. 535). Isten a tős-gyökeres jószágot, melly az örök-élet, választottinak tartya; a töb' ingó-bingo világi jókat ellenséggel-is közli (Pázm: Préd. 1156). Ingó bingo marhak: bona mobilia (Ver: Verb. Előb. 2). Valami ingó-bingó marhái voltak azokban az jószágokban (MonOkm. XXIV. 166). Az jobbagyoknak ingó-bingó vagyonát senki el ne vegye (MonTME. III. 52). Eskesseuoc minden embert ingó bingo minden jószágát, örökségét megszámlálván, elhez képest vessék az adót (Bartha: Krón. 83). Ingó bingo fundamentom (MNYil: Irt. 138). Az ingó bingó tudomány kételkedés: scientia vacillans dubitatio est (Com: Jan. 67). Sigmond a másik felét birta; de csak ingó-bingó módon birta (ErdTörtAd. I. 69). Confiscaltattanak ő minden jószágok, sequestráltattanak ingó-bingó javok, s egynehány majorok (Thaly: Adal. II. 382).

Ingóság: mobilitas MA. beweglichkeit PPB.

Ingóvány: palus BécsiC. 151. uligo MA. sumpf PPB. Adámi: Spr. Ime eg kos ahuala az ingouán előt, valuan tiz magas zuarakat (BécsiC. 151). Veszedelemne ingouaniaban esel (Dáv: Préd. 128). A földé sorány, e mellett semlyekes ingóvány (Gyöngy: KJ. 71).

Ingóványos: uliginosus MA. sumpfig PPB. Ingóványos hely: sumpicht feld Nom. 75. A föld színe nedves avagy vízeyős, ingóványos posvány (Com: Jan. 14). Ingóványos tó (Illyef: BCsTomp. 123). Ingóványos hely (GKat. Titk. 334).

INDSÉNÉR: [ingenieur]. Ing'yénér vagy hadi mestersegeket készítő, hadi várvéltelhez-tudó: machinarius bellí, machinarum artifex, machinator bellicus PP. Insinér, építés meesterség-

ben tudós: ingeniarius PPBL. Inzenér: geometra Kr. Incepyér (TörtT⁷ III.390). Incsenir (396. 398). Incsenér (Thaly: RT. 401).

INFORMÁL: [informo; unterrichten, verstündigen]. Toábbi bosszútételeken való feunhagyással bennünket mindenkül informálván (RákF: Lev. III.404).

ING, IMÉG (engalya EhrC. 46. ymegben, ymet WinkC. 165. vnginket DebrC. 47. *ímög*, *ing* Com: Jan. 100. *imeg* GKat. Titk. 272. *ímög* Pázm: Kal. 595. Thaly: VÉ. II.73. *ung* Zrínyi I.90): interula C. indusium MA. hemd PPB. Imeg, ing: hemd Nom. 20. Neuczen semym, hanem csak engalya ruham: nihil habeo, nisi femeralia (EhrC. 46). Ennenmaga marada mezeytelen chak egy cilicium ymegbe (ÉrdyC. 569b). Lateek egy y aranyas yughet (JordC. 299). Az aranyas yughet vyveek Akornak wölgyeere (300). Hög ingöt ne viselne (GuayC. 44). Ez zyz kedeg vala meg evltevtetven egy nagy feyer jmeggel MargL. 136). Inget rea öuedze (Born: Préd. 234). Az imeget rea öuedzé: tunicam succinxit se (Helt: UT. f3). Ugyan egy imege nyakaztatnac vala, Héder bék az várba ingiben szaladt vala (Tin. 63). Az molnár imegje (MesésK. 33). A cilicium, szörbökötött imeg, mely a meztelen testet sanyargattya és fajtattya (Pázm: LuthV. 298). Szolgáknak való imeg csinálásáért fizettem MontME. I.294). Imegbe, és dolmanyba (Com: Vest. 82). Prédikálló ing (PhilFl. 59).

[Szólások]. Tholdi egy imegben ott kún pironkodék (Illosv: Toldi 6). Tsak egy imegben fel-ugordván (GKat: Váls. II.177). Egy ingbe gattyába (Apoll. 11). Az ingére esküdni (Kisv: Adag. 3). E mi seregünk-ből való, jámbor Chemnicia Márten, jeh fel adta vala az inget a tridentum-i concilium-ra (Czegl: Japh. 155).

[Közmondások]. Kőzelb az ing az czuhánál: frons occipito prior (Deesi: Adag. 10). Közlebb az imeg a csuhánál (Kisv: Adag. 196): frons occipito prior est, tunica pallio prior est MA.

alsó-ing: perizona C. PPBL. interula MA. subligar, castula; unterhemd, das man unmittelbar auf dem leibe trägt PPB. Ne sapolódgyál semmit szeretődben, senkinél nem lehetz iob szerelmében, kináld csak azzal kit viselz berhédben, maid velled hál fosos alsó-ingében (FortSzer. I.). Alsó imeg légyen az ő derekodon (Kár: Bibl. II.151). Csapját töröltte alsó üngivel (Thaly: VÉ. II.34).

fél-ing: [?] Hwzsonharom gyoelc ymeg, hwzson egh fel ymegh. hath keethevs ymegh (RMNy. II.35).

felső-ing: amictorium; schurz, kittel Nom. 19. (Helt: Bibl. IV.16).

fürdő-ing: [badehemd]. Feredő ing (Gér: KárCs. IV.417).

gyolcs-ing: [indusium e sindone]. Eez kedeeglen nekyk hagwan az gyoelc yngheth mezeythelen el futa tölök (WinkC. 165). Gyoelc ymeghben öltezwen (JordC. 507. 340) Huszanharom férfi vékony gyolcs ymeg (RMNy. II.35. Radv: Csal. II.7). Ifju, kinek testén csak gyólts ing vala: adolescens sindone amictus super nudo (Helt: UT. N.4).

háló-ing: indusium nocturnum Kr. [nachthemd]. (Radv: Csal. II.285).

kigyó-ing: angvina pellis C. [schlangenhant]. Kigyo ing, kigyo héja, a mellyet tavasszal levetteknek a kigyok (Majer: Szót. 181).

páncél-ing: ephestris MA. lorica manicata; kleid über den harnisch eisern hemd PPB. [panzerhemd]. Páncély ímög (Land: UjSegít. II.660). Panczel imeg (Vás: CanCat. 542). Pánczér-ing (RákF: Lev. II.451. Gvad: FNót. 42).

ször-ing: cilicium, vestis cilicina Kr. Zör ímögnek zőnetlen ualo viselesenel es bőitőkel giőttri uala magath (DebrC. 80). Az eu ingöm alatt zör ingöt viselőe (TelC. 190). Zör ímöggh földőze beeh thy taghetokath (ÉrsC. 175b. Tel: Evaug. I.45).

ujjos-ing: subucula Major: Szót. 456. [hemd]. Űmög, belső ing avagy újos űmög, pendely: indusium, interula seu subucula (Com: Jan 100).

vászon-ing: [indusium e tela factum; leinenes hemd]. (MA: Scult 881).

Ingécske: [interula; hemdchen]. (Istv: Volt. 19. RMK. II.47). Kezít ingecske alá tevő (MouIrók III.59).

Ingős: indusiatus, interulatus MA. [mit einem hemde bekleidet].

INGERÉL (ingeryen VitkC. 51). *ingerluen* Komj: SzPál. 196. *ynghörly* ÉrdyC. 450b. *ingvrluen* Komj: SzPál. 35): infesto lacesso, irrito, prorito, insulto C. iucesso, incito MA. [reizen] anreizen PPB. Haragra ingerleled ötet, es gákörta azon ödön sölgaual ellene vyaskottal (VitkC. 9). Az ehseeg, nem az eteknee izi ingeryen etele (51). A mel eteek ingerlenec torkossagra, el tauoztassad (53). Feelelemmel kyl yaar az ellenseeghök ködöt, ees ynghörly ewket, hogy chak meg öllhetlineek (ÉrdyC. 450b). Zent Ignat mikoron az orozlanokat ingörlenie ehere, hagi tölök meg etettetneiek, reia hertelenködenek smeg foitak ötet (DebrC. 168). Igen igen ingerlettem en ötet haragra (BodC. 33). Myglen isten panazol, ellenseeg yngerly (KulesC. 179). Idegen istenekben ingerlek ötet, es v vndoksakokban haragra indeitak (DöbrC. 253). Alatonmba es zemermvssen ingvrluen az romabelyeket kvuotesre (Komj: SzPál. 35). En kvuotysre ingerlek tykteket (83). Az zenth irasoknak byzonysagyal yngerly öketi, hogy kyky adion valamyth az zenteknek segetsegwkre (195). Zent Palth megh vtalasra ingerluen, mynth alaualoth (196). Ingerlöttétec ötet a til kezetec chinalmanyával: irritetis eum per opera manuum vestrarum (Helt: Bibl. I. bbbb4). Ne ingerlyd ötet haddal (Kár: Bibl. I.158). Achabot az ű hitlen balvaniozo felesége ingerli a gonoszra (Mel: Sám. 356). Az isten ki természeti szerint igen rest az boszuallásra, az embereknek szertelen nagy alnoksagokkal ingerlettetuen (Tel: Evang. I.107b). A kösseg is mintha ugyan ingerletnéjék e szentségnek vételére annak mutogatásával (Tel: Evang. II.414). Bűneinek bocsánattyáért báladásrais ingerlheti (Pázm: Kal. 187). Az szolga hertelensegeből boszontanaia es ingerlenéie vrat (Lép: PTük. I.278. 320). Ellenbül való fogatok vlcseritására ingherlenélek velle benneteket (Nál: CsIsk. 34). Hogy valakit a jelen valóc közzül ne ingereily: ne quem praesentium lacessas (Com: Jan. 203). A kos meg búsitatván, ingereltetvén, öklelödik (43). Uram légy kegyelmes fejemnek, im megvallom előttd: mert a te halálodra ingerlettek engemet (Hall: HHist. II.176). Nagy kívánságtól ingereltet meg tudni (Illy: Préd. I.33). Némellyeket a böcsület inkább ingerel az elősége a második szerben, hogysen a második ülesre az elsőben (Fal: UE. 398).

föl-ingérél: excito, irrito, provooco, exaspero MA. aufmuntern, bewegen zu etwas, auffordern PPB. Haragiát esmét fel ingerlenétec (Kár: Bibl. I.51. MA: Bibl. I.564).

fölingérlés: exasperatio, exacerbatio MA. erbitterung, erzürnung PPB.

Ingérlés: infestatio, irritatio, irritamentum, incitabulum, insultatio, insultura C. [reizung, anreizung]. Bajra-hívás, ki-hívás, rez-ingerlés, apellálás: provocatio PPBL. A gazdságagoc a gonoszágagocnak gerjesztő ingerlési: divitiae malorum irritamenta sunt (Com: Jan. 188. Zrínyi II.63).

Ingérkéd-ik: insulto MA. [reizen] verspotten PPB. The mynden oktalan een velem yngerkedeketh meg verel: tu percussisti omnes adversantes mihi siue causa (KulesC. 4. KeszthC. 1. DöbrC. 17).

Ingörködés: insultatio, irritamentum, infestatio MA. [das roizen] verspottung, spöttisches wesen PPB.

Ingörletlen: illacessitus MA. unangereizt PPB.

Ingörölő: 1) infestator, lacessor MA. bedränger, feindseligor mensch, anroizer PPB. 2) incitamentum MA. anreizung, antrieb PPB.

INGYEN: 1) [sane, quidem; wol]. Ingyen sem: nequidem, nedum MA. [gar nicht, ganz und gar nicht, durchaus nicht]. Hög ő sorogéc ingén mögném zamlatathatic: ut dinumerari eorum non posset exercitus (BécsiC. 18). De ingén se illec valakíneec megöröni: nec praevicari cuiquam liceat (145). De tú latuato ingén penitenciat sem fogtatoc: vos autem videntes nec paenitentiam habuistis (MünchC. 53). A mely horaban yngyen nem alyotytatok, embernek ew fíya el yew: qua hora non putatis, filius hominis veniet (ÉrdyC. 156). Az ayandeekot el nem vewee, de yngen reea sem tekeente (528). Yob volt volna azoknak, ha yngen se zylottenek volna (596b). Ha meegh yngyen közelöd nem volna es, vygyed evtet te hazadhoz: etiamsi non est propinquus tuus, duces in domum tuam (JordC. 245). Ty nem twttok valamyt, yngyen sem gondolyatok: nec cogitatis (668). Sokan valának, kyk yngyen sem twggyak meggyenek (772). Ty nem twdtok valamyt, sewt yngyen sem gondoltok: nec cogitatis (ÉrdyC. 77). *Ingyen az k[egyel]-med feddését békeséggel és oromesth szenvodóm 1560 (CzF.). Sőt ingyen sem hallottam, hanem chac ma: et ego non audivi praeter hodie (Helt: Bibl. I. 33). Ingyen se tudgyác, se ne lássác, míg kőzikbe b[é] meggyúne: nesciant ignorent donec veniamus in medium eorum (Kár: Bibl. I. 430). Ingyen sem vélneie az ember mikor ötet meg fogia (Tel: Evang. II. 513). Hertelen meg büntetlek, szinte ackor, mikor ingien sem varnad (Mel: SzJán. 112). Meg sem büntet, vagy ingyen sem tuga bűnődöt (445). Es ingyen sem mondae azt, hol vagyon az vr (Mon: Képt. 70). Az hus ételuec ingyen hie sem volt (Pécsi: SzfzK. 114). Tarts magadról, mintha ingyen sem tudnád (Decsi: Adag. 216). Ingyen sem tudgya, mit beszél (220). Fősuénség ingén se nevezessék thi köztetők (Beythe: Epist. 80). Magát sem szereti néha néha, ingyen meg emberekneec nyájaságokban sem akar lenni, olly komorodot pater (Cis. L3). Más fejedelmet akart az országra hozni, ingyen sem Homonnait pedig (ÉrdTört. II. 137). Mindazáltal ingyen nem tettze vala meg (MA: Bibl. I. 38). Valami a te tiszteletedet nem illeti, úgy tarcsam, mint ha ingyen sem volna (Pázm: Imáds. 96). Kítsiny bűnök, vagy ingyen vétékek sem itilik a részeséget (Pázm: Préd. 221). Az aniaszentegyhaz nem teueleg, sőt ingyen sem teueleghet (EszT: IgAny. 98). Nem tudnam ingyennis, mit beszélonek (Lép: PTük. I. 232). Salamon idejében ingyen e világon sem vóltaanak (Fősz: Igazs. L20). Barátom, ingyen hiszem, szád izire volna (Fal: NU. 286). Mi csuda, ha akkor akadnak a balúl horgára, mikor ingyen sem gondolnák (Fal: NE. 48). Oda ragd, a bová ingyen sem gondoltad volna (67. Fal: UE. 373). Noha az ő sartzta ingyen sem olly áros, örömet le-tenné érte azt a város (Kőnyi: HRom. 4. Kőnyi: VM. 12). 2) gratia Ver. gratis, gratuito MA. [invanum] umsonst, olme gowim PPB. umsonst Com: Vest. 131. [vergeblich]. Ingén vöttetec es ingén agyátoc, ne akariatoc birnotoc se araniat, se ezüstöt (MünchC. 31). Gűlöltec engemet es en atamat, hog be telleséggec a bezed, mert ingén gűlöltenec engemet: odio habuerunt me gratis (203). Yngen ol vyuneeek velők (ÉrdyC. 527). Heeyaba es yngen nem aggyaak (613b). Yngen vetteetec, yngén agyatok: gratis accepistis, gratis date (JordC. 382). En zomehozonak adok az eelew kuth foenek vyeezen yngyen: do gratis (925). Mire haborgac mufneket hoyaba auz ingén (TelC. 216). Fejedelmek ingén haborgatanak engem (DöbrC. 70). Hogy az minel akar ki és ingyen meg litogattatot, más vgyan azon ingyenért irégykődik (Soós: Post. 102). A ki mit ingyen ad, ajándékoz (Com: Jan.

194). Valakíneec kodveskedhetel, ne nehezteld, még ingyen-is és kedven: vel gratis et gratuito (201). A korcsmárost is meg-ölük, ha ingyen nem ad (Thaly: RT. I. 259). Csak ingyen töltet-tilk azon napot (MonIrk. XXVII. 124). De azt bánom igen, hogy ott tölték ingyen két egész bolnapokat (ÖrvMest. 42 vsz.). Sokan viseltek vezetékül ilyen neveket: Nagy Caesar, Nagy Pompejus, Nagy Sándor, de nagy ingyen (Fal: UE. 470). 3) [solum; blos?] Minekünk is erőssen meg vagyon hagyva az hatalmas császárul, hogy meg tartsuk az frigyét és senki vára alá ne menjünk, * ingyen az kit az mezön találnak, tizez, huszat, ötvenet is, megverik, azzal az két fejedelem között való frigy fel nem bomol 1559 (CzF.).

[Szólások]. Vay ki igen szerethők mindnyáian az ingyent: miris in morem vivimus (Decsi: Adag. 214). Igen szereti az ingyent (Kisv: Adag. 320).

Ingyenbe: gratis Helt: UT. Aa1. [umsonst]. Az maradik nip az istennek ingeniebe való választasa szerint vagon: reservatio secundum electionem gratuitam facta est (Sylv: UT. II. 16).

Ingyen-való, ingyenben-való: gratuitus MA. Káldi: Bibl. 291. nverdient, aus gnaden kommend PPB. Hogy ingyen való tegyem: sine sumptu ponam (Helt: UT. u4). Az istennec ingyenben való io kedueből bűneinket meg boczatuan (Born: Evang. I. 353). Ingyenben való io kedueből (Born: Préd. 80). Ingyenben való io voltabol (82). Ingien való iutalom (Fél: Tan. 538). Ingyen való io voltabol (Beythe: Epist. 232). Az istennec ingyen való kegyelme (MA: Scult. 241). Nem ingyen való jó kedueből cselekszi a jót az iston az emberekben, hanem a cselekedetekért (Matkó: BCsák. 314).

INKÁBB (enkab TelC. 301. ynkanban JordC. 423. inkaban LevT. I. 251. ioncab KazC. 4. yonkab WeszpC. 50. ionkab Ozor: Christ. 338. inkábban Tin: Szjgm. 15. MA: Scult. 1021. MA: Bibl. V. 40. MohF: LTárh. 185. Riem: Ének. 72. 99. 162): magis, potius MA. mehr, besser, lieber PPB. Sőt inkább: imo, quin, quinimo; leginkább: demagis C. Sőt inkább: imo Com: Vest. 132. Mendenkor ynkanb albatatossnak lattatykuala (EhrC. 3). Ynkab kezowsb [kevesb] menyei zenteknek gradosazereut: et plus et minus (64). Ynkab vtlak meg az zamar gaunalyhoz hasonlot penetz, hodnem az zamar zarat (80). Tár getrelmetec engemet inkab nehezeit: magis me premit (BécsiC. 2). Megeretén ötet kiral inkab, hognem minden nemberieket: adamavit plus quam omnes mulieres (53). Ha az mezey fyweket isten ezen-keppen rwhazya, mynewel yonkab tyeket kewes hythwyek (JordC. 372). Istennek kel ynkanb enghednwkl, homnem ember-eknek: oboedire oportet deo potius quam hominibus (723). Nagyal ynkanb meg kellett volna írnya (CoruC. 7). Nem nezem ayatossagall zenteknek kepet, de inkább ez vylagyakat nezem (VirgC. 4). Ky kezeleb az zenhoz, az jonkab fytezyk (LevT. I. 23). Istentől hogy ők el ne veszenec, inkaban hyűkőből meg téryenec (Hofgr. 235). Paranebola, hogy az kementzet igen meg fűtneyoc, hetszer inkab mint amac előtte (310). Halalomat in-
kább el-hozd, hogy nem rutits ortizimot (Balassa: Ének. 31). Meeg chok meg som gondolhatia, sokkal inkább meg nem cze-
lokedhetti (Mel: SzJán. 4). Hogy valamely goromba ahoz no
tímaszkodgyék, menyivel inkább reá no állýdón (Sam: Cer. 14).
Az keréki háial fordúl inkább (Decsi: Adag. 127). Azt beszélem
ám én, az mit te inkább tudz: tuum tibi narro somnium (161).
Naggyul inkább: multo magis (Kules: Evang. 496). Az hazagsá-
got igen gyűlölém, semmit e földön inkább nem utálok (MA:
Zsolt. 188). Sient inkább szereti, hogy nem Jakobnac akármelly
sátorát (MA: Bibl. V. 41). Ennél inkább meg nem aláztathatott
az isteni felség (Pázm: Préd. 53). Mellyeket kegyelmed inkább
tűd én nálammál (Czegl: Japh. 25). Ezeket a tartományokat
olly kegyetlenül sarezoltattyák és suyargattyák vala, hogy
inkáb sem lehetne (Liszny: Krón. 146). Az emberek edgy mélt-
oságunk, edgyik-is nem inkább ember a másikal (Megy: SzA-

örme. 156). Ha csak az emberek között-is az nem esik; men-
ni inkább nem esik az isten és az ő követői között? (GKat:
tít. 204). A bűnös inkább fűresztya magát, hogysen az igaz
Ily: Préd. II.61). Azon legyfünk, hogy találhassuk nevedekéset
hitnek, inkább inkább bővölködven minden jó teteményekben
Mleg: Préb. 29). De élni és nem remélni, jobb inkább nem élni
Amade: Vers. 23). Csak árnyékban s gondolatban kínos szívet
zeretni, jobb ma inkább meghalni (29).

[Szólások]. Inkább mindenkor: plerumque MA. meh-
enteils, gemeiniglich PPB. Inkább minnyájan: plerique
IA. die meiste, der mehrere teil, fast alle PPB. Az püspökök,
lohácsnál inkább mind le vágattak vala (Pázm: Kal. 194). A
zent könyvekből meg tetszik az istennek szava, mert inkább
mindenknek elein fel vagyon jegyezve, ki írta ezeket (465). Ő
aga is ott veszett, népe is inkább mind ott veszett a Szárvá-
n (Monlók. VII.4). A nyár mind esztázásban telék el inkább-
an (ErdTört. I.43).

Inkábbára: [magnum partem, plerumque; grösstenteils,
meist]. Kétszáz egyhíány rácz, végházbeliek inkábbára, állotta-
nak lúdségemre (Monlók. XXIII.14). Az vitt inkábbára az mos-
ani resolútiókra, hogy becsületet neveljünk (MonOkm. XV.141).
Lám inkábbára mindenkor megküldtünk neked mindeneket
XXIV.217).

INKVIES. Inkviése órának: horologii librator PP. [pen-
el].

INNEN, INNÉT (eneid LevT. I.160. 246. ennetoua NádC.
7. cennen JordC. 37. 63. 380. 403. ErdyC. 167b. 519. 558.
nnen ThewrC. 197. TichC. 21. PeerC. 11. enneten TichC. 13.
nnéd Helt: UT. P4. Szeg: Aqu. 12. innegh Bas: Credo. 129.
nnéc toua Helt: Krón. 121. innék Nád: Lev. 87. innel LevT. I.
167. Zvon: PázmP. 3. 5. 272. innél Lép: PTít. I.9. innend
KBécs. 1572. innénd Com: Orb. 90. Gvad: FNót. 60. innét
MA: SB. 10. inneten MünchC. 49. 85. VirgC. 135. Hofgr. 174.
meten VirgC. 22. innellen EhrC. 86. 113: **1**) hinc; von hin-
nen MA. von dannen Com: Vest. 132. **a**) Innet es innet (hinc
nde) a vívez mégerősödene (BécsiC. 18). Mennyetek el eunen:
recedite (JordC. 350). Nem erz ky mynket innet (DomC. 108).
Nem illic hog mastan el menny innen (110). Ha eunekóm iero-
nimus enneten el had menöm: en touaba soha ede nem jönök
KazC. 23). Yneten ymatsagra mene be az erdwbe (VirgC. 22).
Mennyünk ki innen (Land: UjSegits. II.249). Ionen tancim én,
na megbasatsz is, az írásból (Ker: FelsK. 169). Többszer oly
szinét adgya dolgoának, mint ha innen-is, amonnan-is fel-fedve
ki tetszenék belső titka (Fal: UE. 370). **b**) Inneth uagion hogi
(DebrC. 200). Az hitnelkül lehetetlen, hog embőr istennek ked-
nes lebebsön: enneten uagion hog az luztok, eretnők nék ne
uálnak bizon zeretetőt (TihC. 13). Eennen ysmeređ, hogy ko-
ronkeed zeeghen vag' (ErdyC. 133b). Mi karod esic innet?
(Mon: Képt. 113). **2**) [cis, citra; diessaits]. **a**) Innenis tul is
(Zrinyi I.183). Minden tul lőtte nylának innet all az aija (Bal:
Epin. 4). Ibráni uram is tul másfélől rajta leszen az ellenségen,
innét mi is (RákGy: Lev. 170). Innen a vigadalom, túl a fájda-
lom (Fal: UE. 448). **b**) Duan eneid (LevT. I.160). Jordan vizen
innét (Kár: Bibl. I.140). Mi túl a Dúnán, méltóságos uram pedig
innend constringálbassuk (RákF: Lev. I.85). A holdon innen
nintsen oly szentséges helység, melyhez valami rendtelenség ne
férne (Fal: NU. 272).

im-innen: hinc, istinc; von hinnen, von dannen MA.
(Helt: Krón. MA: SB. 263).

Innenső, innekső, innetső: ceterior C. MA. das näher
diessaits liegt MA. [diessaitig]. Az inegső részét Magyarorszag-
nac mind el rablác (Helt: Krón. 61b. 59. 152). Saul méne a
hegyec az innetső oldalán, Danid kedig a hegyecn túlsó olda-
lán (Helt: Bibl. II.162). Duna-innenső Magyarország (Zvon: Post.

L1). A koporsonak az innetső szélén vagyunk (MHeg: Préb. 19).
A Duna innekső partján (RákF: Lev. I.487). Innet az inegső
felen (RejtLev. 52). Innetső parton termett (Gvad: Kár. 119).

INSTÁL: [rogo, oro; bitten]. Hogy menne a Kristushoz,
instálna érettek, és nyerné meg nekik az elsőséget (Bíró: Ünep.
C2). Oly fősvénységbe ejtette magát szegény, hogy a szegény
bádogi öreg papot Vásharhelyi Istvánt, ki is kevés gubonát in-
stált tőle, egy szem nélkül bocsátotta el (Haz. I.377).

INSTÁNCIA: [rogatio, petitio; gesuch] (Bod: Lex. Előb. 7).

INSTÉLLÁL: [instutio, in loco; einsetzen, installiren]. Nem-
zetes Csula Gáspár hívünket azon hivatalnak beállítására lúdség-
tek által instelláltatni rendeltük (MonOkm. XIV.142). Eddig itt
commendáns Ordódi György vala; már Nagyszeghi Gábot in-
stellálák oda (Thaly: Adal. II.357). A regimentet obtineálta
gróf Pálfi Rudolf, a fia pedig valami gyalogregimentet kapott,
de nem tudom a nevét, a főispánságba is instelláltatott az atya
temetése után Szatmár vármegyében (Haz. I.292).

INT (entenni: monere, hortari, svadere; enteni: admonere;
entes: mutus Ver. yntene EhrC. 79. yntuen 104. imletuen
MünchC. 17. 40): **1**) inno C. nuto Ver. annuo, inno PPI.
Inteni vkinek: annuere aliquem PPI. Yntee azért hwneky Simon
Peter es monda: innoit (JordC. 676). Az en kezemmel intek
vala (VirgC. 104). Latatik vala, bogi valakinek intene (104).
Myndenek kyk lattanak engemet meg meuettenek es fewel
intettenek: moverunt caput (KeszthC. 40. KulcsC. 40). Ne erw-
yenek en raytam, kyk ellenkednek ennekem es yntettenek
zemekkel: annunt oculis (82). Intenek vala: innuebant (Fél:
Bibl. 86). A vezér intvin az udvarlókra, mind ki takarodának
és csak magam és Skerlet uram maradánk a vezérrel együtt
(Monlók. XV.263). Intém nekik, hogy oldauák el társaimat
(Mik: MulN. 327). **2**) moneo, commoneo, hortor, adhortor, co-
hortor, consvadeo C. exhortor MA. vermahnen, aumahlen PPB.
Mikoron az mynister yntene (adhortaretur) zent Ferenczet,
hogy valamyt engedne az baratocnak (EhrC. 79) Yntuen
ewkewt penetenczere: admonens (104). Yntette ewket zent
zeretethnek tartasara (ErdyC. 520b). Zent angyalok lelky yo-
zagban gyoropodokat ynthween es tanoythwan (554). Ynty
vala hwketb mondwan: Ydwezöhetek magatokatah (JordC. 713).
Ynty vala hwket zywöknék yo zandokaban megl maradny
(747). Intih mind a kerezienőket ehre, hogi eh mai napon
mindön bintől meg tisztulianak (DebrC. 45). Sokkepen valo pel-
daual wkent intuen, istennek irgalmassagáról wkent bizonyossa
teve (VirgC. 50). Valamire wkent intene, mind be telyesitykh
(52). Inczetek, hogi meg gioniek (102). Intetik vala az atya-
baktól (104). Arra inti (CsomaC. 8). Azonnis int bennünket
(Mon: Apol. 305). Azon kérec es arra intec minden keresztényt
(Tel: Fel. 17). De a más nyomtatásban ezt megjobbitották,
minek-előtte Balduinus erről intet volna (Pázm: LuthV. 15).
Intem is az jó atyámfát Balassy János, hogy az mi kész pénzt
ő nekie hagyok, ne hogy azt haszontalanul és helytelen hely-
ben elköltsse (Radv: Csál. III.206b).

be-int: nutu facto introvoco Kr. [durch einen wink herein-
rufen, einberufen]. Király temesvári ispánt be inté (Göres:
Máty. 74).

el-int: disvado, abortor C. [abmahnen]. Ki valamitől el-
int: disvator C. El-int róla: debortatur Com: Jan. 180. Velem
azért erről többet te ne beszélj, ez dologról engem hogy te
elintenél (Tin. 377). Elintik az líveket az szent írsnak olva-
sítását (Toln: Vigaszt. 35). Christus elinti tanítványait az
phariseusok kovászszátal (MA: Bibl. IV.39). A vétkezésről el-int
bennünket (Mad: Evang. 452).

elő-int: [nutu voco; herbeiwinken, durch einen wink her-
beirufen]. Io vitezit a kirali elő inte (CsomaC. 36).

föl-int: [exhortor; ermahnen, aufrufen]. Kiáltó szótzat latinc, mely az népet felint, fel nódította, hogy kiköltözzenek Babilonból (MA: Scult. 55).

ki-int: [nutu evoco; durch einen wink hinausrufen]. Zent leeleeknek malaszttya nyat ynteteek kywe az pwtaban penitencia tartany (ÉrdyC. 561b).

mög-int: [commonefacio, emoneo, submoneo, dehotor C. commoneo, cohortor MA. vermahnen, erimere PPB. Fölötte igen megintóm: exhortor C. Meg yntee ewket, hogy vygaznak hozya (ÉrdyC. 442b). Az trombitát meg fuallya, es ezzel meg inti az népet (Kár: Bibl. II.139). Megintetuen almokban: responso accepto in somnis (Fél: Bibl. 3). Arrul akarom az olvasót megintennem (MA: Tan. 69). Ints-meg, fedd-meg: mone, increpa (Com: Jan. 205).

mögintés: [communitio, monitus; ermahnung] (Zrinyi II.6). Elöbbsmegintés (Illy: Préd. II.491).

Intdégel: muto, immo C. MA. oft winken PPB.

Intdégelés: nutatio MA. nickung, das winken des haupts PPB.

Intéget: **1)** identidem innuo Kr. [oft winken] (Zrinyi II. 10). **2)** [identidem moneo; wiederholt ermahnen]. Dobogva integeti, serkentí őket (a jövődö), hogy ébren légyenek (Fal: UE. 156).

Intés: **1)** nutus; nicken Ver. [wink]. Enekesekkel es mind intesekkel mind azt ielentyk vala, hogy ez zent atianak mondasat wrwmet fogagyak (VirgC. 52). Az farkas testenek minden inteseuel mind azt mutata es azt fogada (55). Filenek es feienek inteseuel fel fogada (57). Nem zoual, de csak inteset giounak (102). **2)** monitus, monitum, monitio, admonitio, communitio, hortatio, cohortatio, hortamen, paraenesis C. instinctus MA. ermahnung, anmahnung, Erinnerung PPB. Szorgalmas intés: exhortatio C. Egyeb ylyen idüseseges yntesseknek vtauna mykoron le hayottaauhia magat az agyban, ew arezaya lewn ygen fenlew (EhrC. 25). Myndenestawfoguan hylaltattat ystenben zent attyanak yntesemyat (53). Mikor ielen volnauac a prophetac, ő intesekből segellec őket (BécsiC. 291). Az ew tanachuunk ynteseeből akkoron kele fíel, hogy az zvz Mariaat hodog azzonnak hywnaak (ÉrdyC. 544b). Megh vltalotok mynden on tanachomat es yntesymet restőleotók bel fogadny (575). Angyaly yntes nyiat almban teree Galileának tartományban: admonitus in somniis (JordC. 360). Az lean hw amyanak ynteseeből mouda: illa praemonita matre sua (398). A madarak az artatlan embernek bezedere es intesere kezdek az w zaiokat meg nitnia (VirgC. 52). Ez zent atianak mondasat es inteset wrwmet fogagyak (52). Bodogsagos zent Ferencnek intesebwl ez velagot igen meg vtahta (86). Bevlchosseges Salamon jut mynket zent leleeknek jntyse miat (CoruC. 1). Akkor tartozunk az intésre, nükor igaz okosság-serént azt itéllettyük, hogy fogamatos lézen és jobbitást szerez feddésünk (Pázu: Préd. 46). Tndia a vétkét fiainak és meg nem blntette; noha intéssel szölitotta őket (196). Pásztori intés: monitio pastoralis (408. Kr.). Egykneec az masikert köllöt könyörögeni, és egymast szónal valo intes által epíteni (Zvon: Osiand. 211). Intés-tétel (Megy: Dial. 46).

fő-intés: [nutus; das winken des haupts]. Mogköszövnén tak fő intessel (Mik: Törl. 3).

szem-intés: nutus Kr [wink mit den augen]. Fw auagy szöm intéssel meg vetöm: abnuo C. Hogyha azok az urfiak hiteles próbákkal tudnák, hogy nem gyönyörködtek a csintalan és lustos beszédekben, nem merészlenének előtettek szemtelenkedni, visszapirokodnauk még csak az első haragos szemintésre is (Fal: NA. 179).

Intési: hortativus, monitorius MA. dant man warnet, zur ermahnung dienlich PPB. [mahn-].

Intéske: [nutus; wink]. Egyetlen egy intéske vagy szempillantás (MA: Tan. 154).

1. Intet: monitum Kr. [aneiferung]. Engede urdung intetvinec (IIb).

[2. Intet]

el-intet: [disvaderi euro; abmahnen lassen]. Arrol keményen el inteti, el feddetti, el tiltja (MA: Scult. 1005).

Intő: [monens] monitor, hortator MA. [ermahnend, mahn-] ermahner, erinnerer PPB. Az keresztyén olvasohoz írot intő levél (Zvon: Post. II.1). Intő praedicatíot teszen (II.434). Intő, avagy kenalo levelek: literae admonitoriae (Ver: Verb. 65). Ha vagyon valami intöbeszedetec, az kösséghez szöljatoc: sermo exhortationis (MA: Bibl. IV.119). Nincs olly tekéletes böles, kinek hol mikor nem használhatna az intő tanács (Fal: UE. 440).

[Intöd-ik]

Intödés. Mind ezek a mi intödésünkre irattattanak (Konár: Imázs. 172).

INTERES (interessere RMNy. II.329): interusurium, usura, foenus SL [interesse, zinsen]. Usorát avagy interest kér: usuras seu foenus exigit (Com: Jan. 191. Mik: Törl. 477). A pénz mind kezem alatt maradt, melyet bár csak adtam volna ki kölcsön interesre (Haz. I.212).

INTÉRKÁFÁR: pararius; unterhändler MA. anschaffer, schaffner PPB.

INTÉZ (entezien DöbrC. 260. intiz 85): **1)** [specto, intendo; zielen]. Reám intéz: auf mich deutet es Adámi: Spr. 195. Ere intézve szöll az isten (GKát: Titk. 59). Iriggy arra intézek, hogy hanyat essen szereutsjében (Fal: UE. 408). **2)** [aestimo, arbitror; meinen, dafürhalten, schätzen]. Intiztetünk halni valo ivhokhoz: aestimati sumus sicut oves occisionis (DöbrC. 99). Ember vg entezien mfüket (sic nos existimet homo), mikent Cristusnak zolgaloit (260). Elő iöven ez elebiek, intezek, hog többet venne nek: arbitrati sunt, quod plus essent accepturi (292). A török hadak másfél százezernek, tatár és kurtány mintegy negyven-ezernek intéztethetik vala (Szal: Króu. 612). Tornácznak hosszúságát száz singre intizék (MolnF: I.Tárh. 13). Valahol jobbnak intizitök, egytív szálljatok (ErdPort. 260). **3)** ordino, dispo, dirigo MA. ordnen, anordnen PPB. ordnen Adámi: Spr. 195. Lörintzet király eleibe intézze (Görcs: Máty. 75). Hadjuk kegltettek, hogy valahol intézzen három ház jobbágyat nekje (TörlT. VII.227). Konyhája eleibe kemenczét, kéményt intéztem volt (Beth: Élet. II.252). Intézek helyt is és buszár várat is a palánkon kívül (Mon: Irók. XV.625).

el-intéz: **1)** [propono, intendo; bezwecken, ins auge fassen]. Egy bátor koczka-gördetés, egy elintézett drága kártya-levélnék első-fordulása mind ezeket helyre hozhattya (Fal: NU. 291). El intézett szándékat más vezeték szándékkal segitsed (Fal: UE. 369). **2)** dispo, ordino MA. ordnen, anordnen PPB. Ha valaki ny kertet akar elintézni (Lipp: PKert. I.22). Így intéztem el a dolgot (Fal: TÉ. 634).

föl-intéz: [pensiio, taxo; abschätzen]. Annyi buzát és egyéb gabonát adgyauac, mint az előtt járt, igazságossan föl-intézvén (CompConst. 2).

mög-intéz: **1)** dirigo [lenken]. Yutezyed meg ny kezenknek tetemenyth: opus manuum nostrarum dirige (KulesC. 121). **2)** aestimo [taxo; untersuchen, abschätzen]. Saudor az helyeknek allasat meg intézven, mog parancsola... Alexander aestimato locorum situ, agi cuniculos jussit (Forró: Curt. 136). És meg intézéd mi legyen az kár (BékOkl. 197).

męintęzés: [taxatio : abschätzung]. Az jorzagnak értéke zerint való męintęzése es męghirt határozasa: taxata bonorum uadam limitatio (Verb: Verb. 210).

męintęzhetetlen: [inaestimabilis; unschätzbar]. A męintęzhetetlen haznalat, ki az edős Jezusnak ziletesebőll mineőnk adattaték (DebrC. 57).

Intęzés: directio, dispositio MA. ordnung, anordnung, richtung PPB.

Intęzet: [opinio, aestimatio; das dafürhalten, meinung]. Nem sok bōtsi vala ottan a posztónak, hanem az ezüst s selyemőll állónak, és a miket singgel szoktak męrsékelnı, annak dárda álmra kellett itt el-kolnı, a kinek az árrát bōts szokta nevelnı, sak intęzet szeręnt kezdték el-emelnı (Gyöngy: Char. 7).

Intęzget: [intendo (animum); anhalten zu etwas]. Vagyon ily figyelmetesség, mellyre intęzgető-is magát a könyöręeni karo ember (Komár: Imáds. 39).

INTRÓ: [necessarius; vertraut]. A fejedelem előtt-is igen ntro ember (GKat: Titk. 18).

INVĚNTÁL: [inventarium facio, conscribo : anfeabmen, inventiren]. (Gér: KárCs. IV.450).

fől-invęntál: ∞ Az czeitházat, minden munitiókat, hova amarabb lehet, az ott való káptalanokkal felinventáltasd s nását nekünk is beküldd (RákGy: Lev. 65).

İNY (ęnemnek Tel: Evang. II.502. ęniekhez Mel: Jóh. 68. ęnymnek Kár: Bibl. I.361. ęnyed 634): palatum, gingiva C. MA. gaumen, rachen, zahnfleisch, kienbacken, kiefer PPB. İn: gingiva, das zahnfleisch Com: Vest. 130. Męg rekettek en nim: raucae factae sunt fances meae (AporC. 18). Ragaggon n nelmem en enembez (AporC. 107). Te zep bezidid męl idesek n ęnemnek (DőbrC. 65). Męg rekedenen een ęnym (KeszthC. 68). Een nyelwem ragada een ęnymhez (KulcsC. 41). Męly gen edasek en ęnymnek the edees bezedýd: quam dulcia ancibus meis eloquia tua (314). Męl igen idesek lőttac az en ęőmmec az te beszédid (Szék: Zsolt. 129). A száýnac és a fogac nęcnek rothadássát męg gyogyítýta (Mel: Herb. 5. 27). Mint ha z ęniekhez ragatt volna az ő nielnek (Mel: Jóh. 68). Męly ędesek uram az ęn ęnemnek a te beszédid (Tel: Evang. II.502). Az embernek inye kőstollya męg az ételt (Kár: Bibl. I.519). Az ő gyűmőlcze győnyőrnőse az ęn ęnyemnac: fructus ejus lulsis gutturi meo (I.361). Ha az ála alatt, az innye mellett őt az kelevény (Web: Amul. 68). A temso az iniednek (gingivis) ortalmas (Salánki: Erasm. 16). Fog fájás lęssen, mikor az inyec (gingivae) rothadnac (Com: Jan. 56). A fog, melly mélyebben ększik az inyen, nehezebben vétetik ki (Fal: SzE. 521).

[Szólások]. Az ő nyelve sem ragadt az inyéhez Kisz: Adag. 305. szósbeszédes Kr). Nincs inyjére: non est ad ejus palatum, non sapit, non arridet illi Kr. Nem szollott nyekre (Felv: Dics. 51). İn yem-szeręnt vagyon ez: hoc est ad meum *palatum; ez nem in yem szeręnt vagyon: hoc *responsat palato PPL. Semy nem volt nyőők zerent (ÉrdyC. 50b). Igen egymás inye szerint folytatják a dolgokat (MonOkm. IX.112).

[Közmondások]. Szent Iván havában ba barapsz almában, innyeid ősszevonya (Kisz: Adag. 492).

IP, IPA (ypa JordC. 49. 51. 533. ÉrdyC. 549. ipýnac Helt: Krón. 50. ipánk Mad: Evang. 755): socer C. MA. schwäher, schwähervater PPB. schwiegevater KirBesz. 129. Ipam: pater uxoris Nom. 69. Ipa, ip, ipad: socer Major: Szót. Bela meene be ipához Lengyel országban es nagy yo keddel fogattateek (ÉrdyC. 397b). Constantius az ew ypa wtanna erede erette (549). Mykora hallotta vona Yetro, Madian papy, Moyses

ypa: cognatus (JordC. 49). El beczataa hő yppaath, ky hő lako földeebe teree (51). Ywttem az ęfyt el valaztany lw atfathwl, es leanyat lw annyathwl, es napat lw ypathwl: veni separare nunt adversus socrum suum [igy] (384). Az Annas pispék vala Kayfasnak ipu (WinklC. 166. DőbrC. 465. WespzP. 71. PeerC. 8. Helt: Bibl. I. T. Fél: Bibl. 172. Káldi: Bibl. 239). Ezen Jacob reggel czudalkozec, az ipara Labanra baraguec (Born: Ének. 345). A ki fiát vagy leányát elhazasította, ipa az és napa: socer est et socrus (Com: Jan. 117).

IPALL (iparlás Com: Jan. 204): pallio, dissimulo, musso, reticeo MA. bemőnteln, verhehlen, heimlich halten PPB.

Ipallás: [palliatio, dissimulatio; bemőntelung]. Kik nyilván-sággal minden ipallás és hımezés hımozis nélkül írják, hogy ... (GKat: Váls. II.1331). Szőban való batorsággal, iparlás, hımezés hımozis nélkül (Com: Jan. 204).

IPARKOD-İK: mitor, adlaboro, adnitor MA. [festino; streben, sich bestreben, eilen]. A lovat midőn męczapjac, jobban szokot iparkodni (Czegl: Japh. 3). A bōts tanás és erőss sziv vezérő szeme és iparkodó keze mindeneknek (Fal: UE. 364). A bōts azon iparkodik, hogy ki kęmelhesse gyengęb s ingób részét (378). İparkodj székedhez (Orczy: KöltH. 101).

İPRIKÁL-İK: caco MA. seine notdurft verrichten PPB. Az elefánt vitétek az ganęi rakásboz; és mihent őis az rakás-ban iprikálék, ottan egy disznó lőn belőlle (Pázm: Kal. 445. Czegl: Tromf. 112). Ő maga fosos, dahos, iprikáló, ganęjos nevezetekkel felel (Pós: GBot. 82). Egy arkus papiroskára iprikálék előszőr (Pós: Választ. 56). Egy sáska tojék, iprikálék (Matkó: BCsák. 2). Valami mocskos papiroskára tojó, iprikáló sáska (Illyef: BCsTomp. 20).

I. ÍR: 1) scribe, conscribo C. describo MA. schreiben, beschreiben PPB. Előbb írók: praescribo; írni való: scriptorius C. Eliachim pap es ira mendénęknc: sacerdos etiam E. scripsit (BécsiC. 15). Herodes tudakozicuala, hol xs. zületnc es azoc mondanac: Judeanac Bethlechemeben, mert ęg vagon iruan: sic scriptum est (MünchC. 16b). Irwan vagyon: Nem czak kynyrel eel ember, de myuden gyhevel (JordC. 362). Azon időben, mykora urunk Jesus Christus zent zylatese wtan yrnakac keth zaaz nyoczwan heet etendőben (ÉrdyC. 33b). Guida kezvenetet jrt es bekesseget (DomC. 199). Zent ferencz ira neki ennehan ygeket (VirgC. 18). Ira neki ez zent atya isteni diczeretet (19). Ez az mezzw, ky az euangelioimba yratatik (32). Irta es magiarazta bőlncnek kőnnet (115). İrok en te nekőd zeep dolgokath (SándorC. 1). Paraztul irok (LevT. 1.235). Walaszokat be wotuk es keg(ęlmed)nek irwa kwltwk (RMNy. II.160). Ezképpen irot vala az leuélben (Kár: Bibl. I.328. 630). Soba az igaz tanitók el nem fogyatkoztak, győlekdőzeteket hirdettenek, könyveket irának (Pázm: Kal. 162). A nagy fejedelek levelek kezdetőre szolták irnyia leg-nagyob' és bősőlletesb titulussokat (Pázm: Préd. 37). Ha másnak szabad a magyar könyvre deákul felelni, engem sem tilthat, hogy magyarul ne írjak a deák könyvre (Pázm: LuthV. 6). ęn Mahmut bék Szolnok várának helytőrőja keszenetemet irom tisztartóknak, eskőttęknek (Gér: KárCs. III.319). Conventiőt irának Fehérvárott: két ejtel bort ... (Monİrók. VIII.307). E kettőrlő akaroc irnom (Vallást. Zz4). A mit begedőre, lantra irnak, mind azon szerelem, mestersęges męg kerilések, pompásan felkészült fertelmesség (Fal: NU. 263). **2)** Kępet írók: pingo C. malen Com: Vest. 141. Ne alohok az ystenseghet hasonlany yrot kepez (JordC. 768). Męly kępet mondatyk hog írta zent lucas enangelista (DomC. 100). Kepek, kęk jrattanak az capitulum hazban (MargL. 20). Holott wronk Jesus Christusnak kepe embery męnkől dychőn yratatoth (PeerC. 4). İla vagion a te ęghizadban zent Annos azzonnak kepe irva nagi faragua (DebrC. 147). Zent Marianak kępet ęb felőll ęryak (VirgC. 119). İrot

koporsók (Mel: SzJán. 242). Midőn vrunkat az barannae kepeben írta, a szent lelket galamb kepeben írta és kepezne (Mon: KépT. 11b). Ha valamely kép író egy embert akarna írni (94). Egy veszteg álló csendesz tónak partúra sok praedikátorokat ír (Pázm: Kal. 134). A régi böltsők a bor istent Baechust öreg szarvakkal írták (Pázm: Préd. 230). Ezek a mulatságok igen sebesítik a fiatal dámákat, fájtalan képeket írnak elméjekben; idővel fel-forván a gerjedelmek, lesz kinak s gondjuk nagy-is miatta (Fal: NA. 157). Baechust szarvakkal szokták írni, azt példázván, hogy az iszások, garizdások, veszekedők istene (Fal: NU. 305). Diánna irattatik nyilakkal (Gvad: FNót. 109).

alája-ír: subscribo C. unterschreiben PPB. Bévettük az helvétziai confessiót, és kezünkkel alája-is írtunk, a mellynek a genevaiak-is alája írtanak (Vallást. 10).

alájairás: subscriptio C. [unterschrift]. Alája való írás: subscriptio MA. Nevelnek alája írásával meg erősíték ezt az confessiót (Pázm: Kal. 427. MA: Tan. 1125).

be-ír: inscribo C. MA. einschreiben PPB. [bineinschreiben]. Beíratot: ascriptitius C. Bel yrtak az törwen kenyvnek huzon kettől rezebe (ÉrdyC. 369b. 523b). Mynd ez ellyen dolgot az ydwebely yrastvok bel yranak istoriának (512b). Hyldebrandus eellyen penitenciat hagyta ewneky, hogy eegy leweelben bel yrvan ew byneyt (617). Throniceabelyek be yranak Romaban, hogy zent Berecz ellen megh oltalmaznaak (627). Yrd be ozh emléközente egy kenybe (JordC. 48). Be yrvan az pap ez ellyen athikokat egy kenybe (120). Wiet isten be írta az zentek kwze (VirgC. 24). Augustus császártól paranczolat adaték ki, hogy mind az egész föld béíratattáék (Zvon: Post. 1.131). Az időben paranczolat méne ki Augustus tsászártól, hogy béíratatték a föld kerekése (Pázm: Préd. 97).

beírás: inscriptio MA. einschrift, das einschreiben PPB. Ez az első bé-írás lett Tzirinustól, sirini tiszt-tartótól (Pázm: Préd. 97. Kálldi: Bibl. 291).

elől-ír: praescribo MA. fürschrreiben PPB.

előlírás: praescriptio MA. fürschrreibung PPB. A törvényeknek eleiben írása szerint országol: ex promulgatarum legum praescriptio regnat (Com: Jan. 139).

föl-ír: 1) assigno, subnoto C. adscribo, inscribo, conscribo, consigno MA. describo Helt: Bibl. I. TT3. noto, annoto; aufschreiben, beschreiben, bezeichnen, aufzeichnen PPB. Mykoron az ew attya el veehbedt vitez volna, yrak, tñel Marton vytezt az tablában (ÉrdyC. 624). 2) appingo C. [aufmalen].

fölírás: inscriptio, consignatio MA. annotatio; überschrift, aufschrift, bezeichnung PPB. Föllyül való írás: inscriptio, titulus, epigraphe C. Föllyül való írás: inscriptio Com: Jan. 207. Föllye való írást is írta: scripsit autem et titulum (Helt: UT. c7). Aranynak veret, ez felibe írással (MA: SB. 67).

írton-ír: incessanter scribo Kr. [immerfort schreiben, eifrig schreiben]. Itélő bíránk vagyunk, a ki szemléli és jegyző könyvében írton írja minden tsekedetünket (Pázm: Préd. 2. 5. 14. 1069).

ki-ír: 1) exscribo, transcribo C. ausschreiben PPB. Árúra kiírom: proscribo C. Kiírom, mássát vészem: transcribo MA. PP. Jamborsagunk mestersygyky irattattak (CornC. 1). Az sommát ki írta auagy ki iedeni (Helt: Arithm. O5). A sz. írás ki nem írja, mely esztendőben let ez a Clanelius üldözése (Pázm: LuthV. 9). 2) expingo C. [zeichnen, malen]. Az istennek kepet semmi teremtet allatban ki ne faragjuk, se ki ne írunk (Fél: Tan. 551. 350). Egy képiro ugy írta ki Christust, mint az pogányok Jupiter szoktic kiformálni (MA: Scult. 400).

kiíró: exceptor C. [abschreiber].

környül-ír: eircumscribo C. MA. umschreiben PPB. Környül írtabb: circumscription C.

környülírás: circumscription C. [umschreibung].

lő-ír: 1) describo SI. [abschreiben, beschreiben]. Az orázióból valamit leírni: *excipere aliquid ex oratione PP. It immáron azt eszedbe ved, hogy tizenec helyyén álló kótát soha addég le ne ily, még nem az másodice rendetis egyben summálad (Helt: Arithm. 6). Azert az exemplom, a mely előttd vagyon le íruan, téssen somma szerént 143 (F2. A5). A földleíró a tartományoknak helybeztetések, állásokat le-írja (Com: Jan. 171). István oly fáradságot vitt végben a magyarok térítettéseken, hogy azt elegendőképen leírni nem lehet (Bod: Pol. 4). 2) depingo SI. [malen]. Aristides, nevezetes képiro, leírta né-mely megsebesedet emelőjü anyát (Illy: Préd. 1.156).

lőirattatás: [descriptio; bezeichnung]. A ts annak (a es hangnak) leg igazzabban való le irattatása, mint sok szókból ön kényén ki hasad, ugymint követség, setiség (CorpGramm. 696).

lőiró: [exceptor; abschreiber] (GKat: Váls. 1.195).

föld-lőiró: geographus Com: Jan. 171.

még-ír: 1) perscribo, conscribo, conscribello, describo C. niederschreiben, abschreiben, beschreiben PPB. Megíró: perscriptor C. Megírataték, ment parancoltuakl Aman királnac (BécsiC. 56). Mardocheus mégira mend ezeket es bődökel foglalban, erezté a sidoknac: scripsit omnia haec (70). Ez az, kyrel meg vágon yrvan: hic est, de quo scriptum est (JordC. 386). Akayanak tartományaban yrak megh az zent ewangeliumot (705). Kez meg nem yrhattyá, méne zamtalan az ew yo mywelködety (ÉrdyC. 520b). Ygbeeről ygbeere sok volna meg yrya (566b). Sydo nyelwen yrak meg (511b). Kyk vannak megh íruan az credoba, mynd ezeketh megh nem tartotat (VirgC. 13). Igi vagion rola megírta (15). Epistola, melliet megh irt sz. Pal apostol (113). Ezt zerzet mesterenek megira (DomC. 239). Az inastól írja meg émekem (LévT. II.68). Mellyet Heltai Gaspar megírta magyar nyelhen (Helt: Krón. Ciml). Mindenice írta meg az ő neuet az ő veszezeire: unusquisque superscribet nomen suum virgae suae (Kár: Bibl. 1.136). Mert így uagyon meg íratuan az prophetanál (Tel: Evang. 1.182). Így vagion megíratatvan (Szár: Cat. A2). Paranczolta isten az Mosesnek, hogy mindeneket megírta (MA: Bibl. El5b. 1). 2) [depingo; zeichnen, malen]. Meg yrtakuala zent Pérenczet zent sebeknek helyuel (EhrC. 66). A keep yro Christuskak orcaianak feüdssegetől nem igozhetyk vala megh yrya, my abrazw Christus volna (WinklC. 283). Iuttanak ő velo a varos kapuiara, kin a profetának kepöket meg irtak vala (WeszprC. 70). Kepeet meg nem yrhatta (ÉrdyC. 589). Meg yrtak vala zyz Marianak ő kepeeth (TelC. 347). Az ő zászlóban mindeniknek egyegy arany koronás kesel vala megíruan (Helt: Krón. 14). Az falac meg irattattak vala vgy mint saar tökuec képuel (Kár: Bibl. 1.307). Meg írott förtiac: viri depicti (II.129). Nem azt mondol jó hajónak, mellyet szépen meg-írtak és aranyaztak, hanem a melly vizet bé non bocsát (Pázm: Préd. 313). Derék mester, a ki a tornyot meg írta (Nyr. X.469).

mégírás: 1) perscriptio, conscriptio, descriptio C. MA. abschreibung, beschreibung, niederschreibung PPB. Utanak meg írása: itinerarium C. Apostoloknak yarasokrol valo kenyuel meg yrasa (JordC. 706). Kiadnium mind az egész világua megírását (Helt: Krón. 2). 2) [pictura; bemalung]. Pásztoratás: hímes megírás (Fal: Vers. 910).

föld-mégírása: geographia PPB.

vissza-ír: rescribo Kr.

visszaírás: [rescriptum, responsum; antwortschreiben, Antwort]. Az én vissza-írásonban tsak edgy kis darabot raírtol el (Megy: SzAÖrme 14).

Ír-fír: scribillo Kr. [zusammenschreiben]. Ki győzné mind fölozni, a mit itt-amot írtak firtak az áuthorok a syrenük ástí? (Fal: TÉ. 686). [Vö. **FIRKÁL**].

Írás: 1) scriptio, copscriptio, scriptus, scriptura, scriptum, teratura, grapho C. schrift PPB. Tized alá való írás: deuteratus; világ írásáról való tudomány: cosmographia C. **a**) Frater Bernald magarizuala melseges yrasokoth: scripturas (EhrC.). Yukab yllykuula nekí w towle tanulny, hogy nem mynt ent yrasra felelny (95). Valaki ez írást megolhasaaga, barsohal ruhaztaté (BécsiC. 141). Magarazo iras: glossa (NémGl. 73). Negy keeppen talallyuk yrasban zent Mathonak vonyasat ErdyC. 540). Hamis bezedeket zoltam írásoknak elene (VirgC. 7). zol az iras arrol, mikepen byzonyta meg ez frater Masseos ent Ferencnek alazatosagát (78). Wagon ew nalog Moysesek ent pphetaknak yrasok (ÉrsC. 10). Kezes írás (RMNy. III.52). Cékinih meg Luternek és Calvimsnak írasokat (Tol: Evang. I.815). Mert azt mondgya az iras, ne pantologyzatoc egymás ellen Mon: Képt. 170b). Kik az isten igéje nélkül tisztelik az istent zokat az írás eszelefejtetteknek nevezi (Czegl: MM. 136. 12. 1). Ilyenekkel kellé potrohositanod moeskos írásodat (Matkó: BCsák. 256). **b**) Olwasasnak es yrasnak myatta anneera el epedót vala, hogy soha fíel nem haythattya vala magat (ÉrdyC. 661b). Lucacsi valazateek az zent ewangelionnak yrasara (589). Zaam hyrdyét the ygassagodat, mert nem ysmertem yrast: pñoniam non cognovi literaturam (KulesC. 169). Sok írásom volna fínektek: multa habeream vobis scribenda (Sylv: ÚT. II.133). Paraszt és minden írás nélküli való vagyoc (Helt: Mes. 307). Igaz írásnac mestersége, módgya szerént írni: orthographice pingere (Com: Jan. 159). **2**) pictura [zeichnung, abbild]. Sem yrasban etwett latnya, sem bezedben hallanya lyhetynala (EhrC. 66).

[Szólások]. Írásban tenni, írásban kiadni: *prodere literis PPB.

dörök-írás: [textus; text]. Ez zentsegnek vetevel megemertetene allelőknec fogatkozasi, kit megbizonit derekirasnaces bizonsaga, kiről elkeppeen zol Ysaias mondvan (NádC. 23). Az magiarazok irasaban igen foglalatosok, de az derek irasnak értelmeről nem annira szorgalmatosok (Fél: Tan. Előb. 4).

fölső-írás: inscriptio, superscriptio MA. [inschrift, auf-schrift].

gyors-írás: tachygraphia PPB. [stenographie].

kép-írás: pictura C. MA. das gemälde PPB. Tűzzel való képirás: encaustice C. Árnyékozás a képirásban: *umbra pictorum PPB. Az isten mint egy kép írással szemeine eleiben akarta adni és ki-példázni ez dolog által az anya szent egyház-nac veszedelmes állapattyát (MA: 191). A mái szent ewangelion két fele kép-írást foglal magában (Mad: Evang. 501). Plinius igen dicsér némely képirást (Íly: Préd. I.156). A királyi palatáé kép írásokkal (picturis) fénlenec (Com: Jan. 140).

képirásos: pictorius C.

képiró: pictor MA. maler, contrafacter PPB.

kéz-írás, kézi-írás: chirographum C. autographum, syngrapha MA. handschrift PPB. Tulajdon kéz írás: autographum, idiographum, syngrapha C. Kötés level: oly kez iras, kinék erejével egyik az másiknak az ötvet megh teríti Ver: Verb. Szót. 15. Attam kezem irassath (RMNy. II.57). Eltörlette a mi ellenőne való kezírást (Helt: VigK. 61. Born: Préd. 62). El törőlnen a törőnybeli pepeczeleseknek mi ellenőne való kez írást (246). Mindent kész keze írása alatt megadni (Mon: Képt. III.200). Kezed írást mentől hamarabb öldözd fel (Com: Jan. 191). Kéz írást adó levelet kívány (190). Tulajdon kéz írás (208). A jó kéz-írást jó kéznek mondgyoc (Sall: Vár. 86). Eltörőltte a végezésnek kézírását: delevit chirographum decreti (Íly: Préd. I.335. Tof: Zsolt. 404).

könyv-írás: [conscriptio libri; abfassung eines buches]. (Pázm: Kal. 1766. 522. Kr). Hasznos könyv iras (Bal: Epín. 1)

levél-írás: scriptio literarum Kr. [das briefschreiben] (Matkó: BCsák. 19).

romancia-írás: [roman]. Meg-ne izelitse fiatal dáma a romantzia-írásokat, mert oda lesz miáttok (Fal: NA. 198).

szent-írás: hagiographia C. sacra scriptura, theologia MA. biblia, s. scriptura Kr. heilige schrift PPB. Ragazkodik vala az zent íráshoz (DomC. 8. 4). Kyrwl igyzen zol az zent iras (VirgC. 14). Szent írásbéli hely (Matkó: BCsák. 180). Professoromtól tett sok szép mondásnak oly erősen hitték, mint a szentírásnak (Gvad: RP. 44).

úti-írás: hodoeporieum C. [reisbeschreibung].

váltó-írás: [wechsel]. Meg előzni valakit hasznos kedves szolgálattal jó; annyiba tartatik, mint egy biztos váltó-írás, hanem ha a correspondens gaz ember (Fal: UE. 484).

vers-írás: versificatio C. [das verseschreiben, dichten]. Vers-íráshez való: poetius C.

Írási. Írási mesterség: graphice MA. schreibkunst, risskunst PPB.

Íráska: [libellus; kleine schrift]. (MNYil: lrt. Előb. 9. 19. Matkó: BCsák. Előb. 3).

Írásocska: ∞ Bécsből ment volna egy kis írásocska hozzád (Bal: CsIsk. 37. Bél: Comp. Előb. 5).

Írásos: [inscriptione instructus; mit einer inschrift versehen]. Szép deac írásos faragot kőnec (Helt: Krón. 7).

1. **Írat:** [pictura; malerei]. Arañ es ezüst zeké zérzettettec-uala a págmentomon, kit íratnac földalutis külömbözete ökéseít-nala: mira varietate picturae (BécsiC. 48).

Íratos: 1) picturatus, perpiectus, depictus, graphicus MA. wolgeziert, künstlich gemacht PPB. Tinódi Sebestyén egy iratos házban lelte krónikáját (Tin. 60). Iratos koporso (Mel: SzJán. 132). Fél téteté a lilium vag rosa formáin iratos rez gombosít (Mel: Sám. 278). Vegy meg gyakdosott iratos mézes pogaczakat (321). Az falak mesterségessen iratósök [így?] (MA: SB. 264). Egy nagy palota, az melly külömb külömb féle iratos táblákkal kárpitokkal megékesített (MA: Scult. 503). Iratos festésee (MA: Tan. 78). Ez által téssen az emberből egy iratos hypocritát (Komár: Imáds. 227). Iratos, festékes böltsők (GKat. Vált. I.398). Iratos drága szép palota (Ény: Gizm. 17). Vgy lépdegelsz mint egy iratos pána (Ádám: Bar. 7). Iratos paissal egész tábor veleik szép (Liszt: Márs. 92). **2**) Iratos ruha: vestis acupicta; gestickt kleid Mon. 24. **3**) [inscriptus, adscriptus; eingeschrieben, eingetragen]. Ő felségének az magyar hadakra szilksége vagyon, az ki iratos, 12 hóra való pénzt adnak neki, szabad legényeknek hórl hóra megl fogják az fizetést adni (Keesk-Tört. III.333). Ha iratosak s végbeliek (a katonák) és levelek nem lévén csinalanságot cselekesznek (MontME. I.361).

2. Írat (yrata EhrC. 89): curo scribe Kr. [schreiben lassen]. Leveleket yrasson, kykben fennyen paranczolyon mind ő zelees orzaganak (ÉrsC. 448). Irattunk volt közönségesen kmeteknek innen azon, hogy kmetek lenne mindenfelé jó vigyázásban (LeyT. II.267).

be-írat: curo inscribi MA. einschreiben lassen PPB. Azok ymaran bel yrattaak newőket mennyeknek orzaganak (ÉrdyC. 468). Een varas eggik lewttem; neuemet be íratta kegtek az varas kewnnyebe, s meg ez mái napis ugian azon varas fell vagiok (RMNy. II.125).

föl-írat: 1) Fölíratja magát vmelly társaságba: nomen dat PP. **2**) [pingi curo; malen lassen]. Veronymos cellayaban azzoñnywnk Maryanak keepesth yghen zepen fel yrattla wala (ÉrsC. 522).

még-irat: 1) [euro scribi; schreiben lassen]. Isten az prophétákkal megíratta magát (MA: Bibl. Előb. 1). 2) [euro pingi; bemalen lassen]. Nagy szép tornáztokat is alkottata, kiket belől arannyal megírata (Gosárv: MagyB. B3).

[Irat-ik, be-iratik]

beiratás: inscriptio MA. einschrift, das einschreiben PPB. Az Augustus császártól paranczolat adaték ki, hogy mind az egész föld bé irattatné, ez beiratás... (MA: Scult. 63).

mégiratás: descriptio, conscriptio, perscriptio MA. abschreibung, beschreibung, niederschreibung PPB

mégiratat: descriptio [beschreibung, aufzeichnung]. Paranczolat költ ki Augustus császártól, hog megíratatnec mind az velag; e megíratat előzer lőt Círinnstul, siriabeli fedelműl (MünchC. 110).

Íratás: 1) scriptio MA. das schreiben PPB. 2) [pictura; gemälde]. Az fraterék hazokat es cellayokat meg ekesejtyv-toek faragasokkal es íratásokkal (DomC. 132).

Íratat: [scriptum; schrift]. Azoknak vetkezetekert, kik meg változtatnak, maskent Davidnak irattatfa, ez az őtől ey vigázat (AporC. 17).

Íratlan: inscriptus, agraphos C. non scriptus MA. ungeschrieben PPB. Íratlan tábla: tabula rudis PP. Kétféle íghet tulajdonitanac az istennek, irattat es iratlan (Fél: Tan. 3). Két evangeliomot csinálk, írottat és iratlan (Matkó: BCsák. 263). Íratlan szokásból: jure non scripto (Ver: Verb. Előb. 38). Az emberi elme olyan mint az iratlan tábla (Páp: KeskÜt. 248).

Írdaesol: scribillo Kr. [hie und da schreiben]. Ki tétette az zenteknec es z. aszszonyoknak képeket, kiket hogy vgyan azon tiszteletnec modgyanal kellesce tisztelni, az mint eltekben voltanne, az ő farsai es barati szemtelen ortzanal azt irdatsollyac (ÉszT: IgAny. 404).

Írdogal: scriptito, scripto MA. conscribello MAL. Oft schreiben, beharrlich schreiben PPB. Ifliantan kezdettem, tivul-bujdosva irdogaltam job részét, és tsak pihenő órákkor (Fal: FE. 362).

Írdogalás: scriptitatio MA. das beharrliche schreiben PPB.

Írkál: scriptito C. scripto MA. oft schreiben PPB. (Toln: Vigaszt. 172. Megy: 3Jaj. II 150). Mikor Erdélyben írogat, akkor hatalmas császár és vezérek nevével írkal (MonTME. IV. 278). Ha nem részeg szeszal, de hézag agygyál írkal a Matkó (Ilyef: BCsTomp. 46).

Öszve-írkál: conscribello MAL. [nach und nach zusammenschreiben].

Írkálás: scriptitatio, scribillatio MA. das beharrliche schreiben PPB.

[Írkálgat]

Írkálgatás: [scribillatio; geschreibsel]. Szent írás marezongo kaba írkaálgatások (Bd: CsIsk. 318. 228).

Író: scriptor C. scribens MA. schreiber PPB. Magyarázat író: glossographus; tragoedia író: tragicus C. Vers szerző, író, költő: poeta Com: Jan. 162. A viselt dolgoknak írója: historicus 172. Hiuattatanac kiralnac íroy: scribae regis (BécsiC. 56). Mikoron ez kezdette volna bezelleny, yelen valanak yro notariosok, kyk nyindlen zuwaat lewollen yrynak (ÉrdyC. 514). Az kaptolomnak íroya: scriba (Ver: Verb. 48).

história-író: historicus Com: Vest. 77. [geschichtschreiber]. Historia írója: historicus C. Bizoniara nem egáratat nalo diezret kőnti az historia írot (Deesi: Sall. 26). Az historia író

erdély ember vólt (Bd: CsIsk. 28. Misk: VKert. 23. Megy: 6Jaj. IV. 12).

kép-író: pictor C. MA. Com: Jan. 167. Com: Vest. 77. maler, contrafacter PPB. Tüzre való képiró: encanstes C. Lathwan Abagarus hogh xpusnak zyneet awagh zemelyeeth nem latbatnaya neminené keep íroth bochlata ih(es)ushoz, hogh vronknak kepeeth yrwá lathatnaya (WinkIC. 283. ÉrdyC. 589). Hogy az kép írónac mestersége szerint valami állatokat kifáragítanac (Kár: Bibl. I. 677). A kép-írók és faragók ezek genoszságúnak ábrázásában mutogatták mesterségeket (Pázm: Préd. 91). Aristides, nevezetes képiro leírvala némely megsebesedet emlíőfi anyát (Ily: Préd. I. 156). A képiro sem írhatná meg jobban (Kisv: Adag. 36). Melyet közösen az kép-írók (Sz. Györgynek) lábai alá szoktanak írnia (Csázt: Sip. 128).

könyv-író: scriptor, auctor SI. bibliographus MAL. [schriftsteller, verfasser] (MA: Tan. 55. 1183). Szava-bíhető tudós könyv-írók (Veres: Tan. 43).

köz-író. A Hero közírója (mesographus Heronis): oly vegetlen ráma, ki egy a kebelesen mozgadozo tsigas horoggal meg allittatik (ACsero: Enc. 64).

törvény-író: legum *repertor PPB. [legislator; gesetzgeber]. Moyses, kinél réghib törvény írot seukit nem is említtük (Ver: Verb. Előb. 2).

vendég-író: író deák; amanuensis C.

vers-író: poeta, versificator C.

[Irocskál]

ki-irocskál: [excipio, excerpo; herausschreiben]. Szent Agostonnak írásból egy kis darabot ki irocskálk (Zvon: PázmP. 124).

Irocskálás: [scribillatio; geschreibsel]. Az ő tudatlan irocskálási (Zvon: PázmP. 197). Ez kőniben lenő irocskálásim (Thewr: Nyelv. 35).

Irogat: scriptito SI. [oft schreiben, mehreres schreiben]. (ÉrdyC. 208). Békét nem hígy neki, hanem reá irogat és az ő dolgába elegyiti magát (TudTár. 1839. 316). Berthonia szőz a fértnak truczúra helyes deák verseket irogatott (Fal: TÉ. 661).

főli-irogat: conscribello PPB.

még-irogat: ~ Zent Elek megh ysmereő, hog el közelgethne ew eoletenek veegsw napya, teentaat keere es mynt eelt es yaart vona meg yrogataa (ÉrdyC. 411).

Irogatás: [scribillatio; geschreibsel]. Egmás ellen-való irogatás: bubalia pugna (Deesi: Adag. 242. TörtT. 2. 1433. Nyr. VII. 320).

Irott, írt: 1) scriptus MA. geschrieben PPB. 2) pictus MA. gemalt PPB. Irott lynto zoker (RMNy. II. 199). Jó dítséretben lőn Szondi vitézsége, feji felé irott kopját feltétete (Tin. 93). Irt képeket, ki meezokepeket, szep faragot szerszámokat vesznee: tabulas signa toreumata emunt (Deesi: SallC. 16. Zvon: Post. II. 607). Irott képi: titulus (MA: Bibl. I. 153).

2. ÍR (íret Gvad: Orsz. 43): unguentum, malagma MA. ceratum; salbe, weich plaster PPB. unguentum Peresz: Gramm. 10. Tőb ír kel am meg nitoth sebnee (DobrC. 408). Az tartomában lakozok az napnak bewsegyert kenew yrral es főrdővel elnök wala (ÉrsC. 433). Chynaltass íratt es eross part, kywel sebet nyttuak (LevT. I. 1). Hoz íret, de hamba való a to orosságod (Holt: Bibl. IV. 197). Iret keny az to szemeidre: collyrio innuge oculus tuos (Fél: Bibl. II. 168). Rea költő írel meg gyógyítynac (Bor: Ének. 443). Veg szem-gyógito írás [figy] (Mek: SzJán. 127). Ir közzé seb gyógyítani i az gyökere

Mel: Herb. 8). Az barbel keszeiti az íret az sebeseknee (Mel: T. 87). Populus nigra, fekete légnye, kiből lezán az populeum (Beythe: Nom. 7). Sebeiteket vigasztaló szoknak íhrjával enyegetvén (Szeg: Aqu. 14). Lógyító ír: malagma (Kár: Bibl. 646). Sem az fű, sem az lógyító ír meg nem gyógyíthat (MA: cult. 848). Emplastrum, orvoslo ír (853). Szemgyógyító írral end meg az te szemeidet, hogy láss (MA: Bibl. IV. 243). Főzed ezeket, hogy ír legyen belőlők (Cseh: OrvK. 22). Szakácsról avagy sörvésről való ír (53). Gyógyító ír, orvosság (Mad: Ivang. 205). Jó íret adok szédelés ellen (Sím: Isp. 29). Sem í, sem lógy ír (Ker: Préd. 70). Meg nem gíogitod, ha pápista tal nem nyulsz hozzá (Bál: CsIsk. 40). Sebét az evangéliomak írével bé-kötözi (DEub: GE. 45). Szemgyógyító íret végy Czegl: MM. 104). Oly írral kőtí sebedet (Megy: 6Jaj. 1127). Orvosok eszköze, borbélyok íra, ispottya, vasa, flastroma (Tof: solt. 851). Ne kémeld én tőlem írgalmadnak íret (Rim: Ének. 1). Nem lelmi oly ható íret Gallenusnál, mint kit a szerelem készített Vénusnál (Thaly: Adal. 1157). Győtrelniünk örül, és elonja írat sebeimnek (11195). Találhatok írtet seblodett szívére Gvad: Orsz. 43).

[Szólások]. Ha ninez írod és szelentzéd, miért tozed magad borbélylá? cum sis faber, opera hand facis fabri- (Decsi: Adag. 285. Kisv: Adag. 101). Ha sem íred, sem zelenzéd, nem kell vala magadat doctorrá tenned (Matkó: 3Csák. 184). Oly orvost keresnek, az kinek sem íhre sem zelenzeje nincsen (Marg: Ináds. 20). Akar disputallyon, akar alamit írjon, az ő néki mind íre, mind szelentzéje (Pós: Válasz. 307). Próbáld meg: de ítélem inkább gyurnál íret való- ból, hogy nem mint szemben állanál (Ker: FelskK. 170). Arany- rt kent a bíró kezére (WF 307). Egy írral minden fele betegséget gyógyítani: uno collyrio omnium oculo- rum curare (Decsi: Adag. 290. Kisv: Adag. 82).

[Közmondások]. Nehez paraszt írral mély sebet kötözni (Illyef: Jeph. 15).

apáca-ír: unguentum de Tutia, unguentum nobile; galmei salbe PPB. (PP: PaxC. 53).

bába-ire. Bába-ire fű: pimpinella PPl. PPBl. Choba íjer, Chyaba-ire, baba íre vagy dinnyeszágú fű (XVI. száz. Nyr. XIII. 209. Vö. no. 115. 116).

csaba-ire (csába-ire?): pimpinella MA. PP. [poterium sanguisorba, sanguisorba officinalis] bibernell, ein kraut PPB. Tsába-ire nevű fű: bipinella PPl. PPBl. Isop, sallua, obruta, czabaire (1416. előtről Nyr. II 68). Ha az dancussal, azaz a Csába-iréuel a vagy a saxifragával egygűtt borban főzed (Mel: Herb. 67). Ennek a (ketskészakállu fűnek, spiraeának) a szára négy szegű, mint az czaba írének (81). Végy dancus magot, azaz pimpinella, Czaba-ire magot (104). A másic kissebb Valeriána hasonlő Czaba-iréhdz, úres a szára (129b). A negyedic Flu- űgen hasonlő a Czaba íréhez (130). Pimpinella germanica, saxi- fraga: Chaba íre, h. e. Chabae emplastrum. Nam ferunt Chabam regem, Attilae regis minorem filium ex Honorii Caesaris filia, post parentis mortem in quodam proelio solum superstitem reman- sisse cum 15,000 viris, et illis quidem omnibus vulneratis, quos hac herba curasse dicitur, unde factum est, ut postea ab eo appellationem sumserit (Beythe: Nom. 7). Chyaba íre gyökere (Frank: HasznK. 18). Ha az chaba íreuel egygűtt borban főzed az nagyobbik ező io fűet, minden betegségtől hamarab gyógyít (BeytheA: FivK. 61). Chyaba íre, dinnye zagu fű: pimpi- nella, saxifraga (99). Choba íjer [igy?], Chyaba-ire, baba-ire vagy dinnyeszágú fű (XVI. száz. Nyr. XIII. 209). Neoi kisseb erő találatik az angelicában, papa fűben, soscaban, czabaireben etc. (Csan: Dögh. 134). Tsába íre fű (PP: PaxC. 262). [Vö. Nyr. XIII. 401. 403].

gyógyító-ír: emplastrum sanans Kr. [heilsalbe]. Az sebet az gíogító írral be kötő (Fél: Tau. 335). Midőn a csontaiban

megtörtetett embernek seglemire a leg első gyógyító íret kenik (Szok: Bals. 132. Rim: Ének. 354). Gyógyító ír (Rim: Ének. 354).

kanta-ír: pharmacum MA. gűt PPB. [arznei]. Kanta íre- ket, orvosságot tsínálnak: pharmacum (Com: Jan. 218. ACsere: Ene. 195. 197. 257). Félsemű fűzfá mellett bucsut hirdetének, kanta-írral az ágnak mind oda esellegnek (Thaly: VÉ. 1351).

kantaires: venefica C. MA. hexe, zauberin PPB. Kanta íres, ördöngös, bővös bajos, boszorkány: veneficus Ver: Verb. Szót. 33.

[kantairéz]

kantairézett: praemedicatus C.

patika-ír: [pharmacum; arznei] (PhilPl. 59).

rőzsa-ír: *rhodium oleum PPBl. [rosenöl] (PP: PaxC. 269)

vas-ír: verbona Mel: Herb. Nyr. XIII. 169. [eisenheil].

Írés, iras, iros: unguento delibutus Kr. [unguento recon- dendo serviens; salben-]. Ires kenet (Prág: Serk. 10. Kr.). Iras ruhá (Felv: SchSul. 20). Iros lév (Szakácsmest.) Ires fazék (SzD: MagyVir. 422).

[Írész]

Írőzés: delibutio unguentaria Kr. (Csúzi: Síp. 664. Kr.).

IRAM-ÍK (írámlík Fal: NA. 3. íromó Monlók. VIII. 287. 310. íromtat Mik: TörL. 132. 163. 351): [velociter, tolitum curro; remnen]. Az en paripámat akarod ít csak próbálni, mint íram- batik (Zvon: PázmP. 230). Az mely íramó paripát nagyságod küldett, megadtuk (MonOkm. XXIII. 50). Nagyságod ígért volt egy íramó lovat (VI. 296. 261). Érkezik követ ajándékokkal, ugyzmint 8 íromó lóval és 14 solymokkal (Monlók. VIII. 287). Pénzt is adánk száz aranyat és íromó lovat is (340). Íramni és szökdődni tudgyanae (Prág: Serk. 640). Jó lépő, íramó ló (Com: Jan. 86).

el-iramik: [aufugio; davonrennen, weglaufen]. Mynt tewle leg jobban leheto vgy íramok el onnet (Pesti: Fab. 2sb).

[Iramkod-ik]

el-iramkodik: [aufugio; davonrennen]. Ha eszed vagyon, el íramkódo előtte (Lép: PTük. III. 140).

Iramkodás: [cursus; das reimen]. Labai íramkodasa nélkül soha az iutalomhoz nem íuthatol volna (Tel: Fel. 131. Tel: Evang. 1323).

Iraml-ik (írámlík Fal: NA. 3): velociter curro, tolitum curro MA. geschwind und trabend laufen PPB. Íramló ló: asturco, equus tolitarius, gradarius; zelter, schnelltrabend pferd PP. Iramló, poroszka ló: asturco PPl. Ílú ıramnak egy íramló török lovat is küldött Habiár aga (MonOkm. XXIII. 450). Mikor írámlík, jó körin hátra hagyja a legsebesebb sze- leket is (Fal: NA. 122).

[Iramod-ik]

be-iramodik: [incurro; hineinellen]. Homonnai János is beiramodott Lengyelországban (MonOkm. XXIV. 205).

Iramtat: [curro; reimen]. Amit az égben elrendeltek felő- lünk, a szerént kell íromtatnunk (Mik: TörL. 132). Haza íromtat (163). Íromtassunk oda tehát (351).

ki-iramtat: [expello; hinausjagen]. Kiiramtatott és a csépre, kapára igazított (RMK. V. 225).

mög-iramtat: [fugo; in die flucht jagen]. A maradék lada, az ellenségtől meg íramtatvan, futásban vala (Lép: PTük. I. 123).

[IRÁNY: vö. ARÁNY]

Irányába (*eránnýába*): [e regione, versus; in der richtung, gegen, gegenüber]. Szívom eránnýába ő egy jegyre talált, mely vörös volt s kivont magyar kardot formált (Gvad: RP. 2). Szűnt számdékkal mentem az ő guinyhóba, s a mint megállottam éppen eránnýába, nagyon sóhajtoztam, egyszersmind piszegetem (26).

Iránt, aránt (*eránt* Thaly: Adal. I.241. Biró: Préd. 133. *eránt* Biró: Ünep. I): **1)** Aránt, aránta, arántad, arántam: e regione, e directo, juxtim; gegenüber MA. PP. [in der richtung, gegen]. Mogh zallanak Moabnak mezeyn az aránt, hol Jeryko vagyon: in campestribus Moab, ubi Jericho sita est (JordC. 164). Ky mynd az aránt, hol alland, ottan be meennyen: ingredientur singuli per locum contra quem steterint (295). Koldóke aránt vagyon (ÉrdyC. 536b). Az szíve aránt volt az mellyen (MA: Bibl. I.74). Laurus olaia io kenny a kinek raztya vagyon ot az aránt, a hol fnydallia (Frank: HasznK. 36). Annac vtánna egygye egygye hány részt vészen ird az linia mellé, az személyye aránt (Helt: Arithm. E6). Az vr vacsorajarul magok sem tudják, mely aránt gázolnak (Pázm: Kal. 282). Fegyvereket írának Mária körül, kiknek éles hegye vanuac fordítottván Mária szíve aránt (Zvon: Post. I.175). Ásd meg ott az ága aránt a földet (Radv: Csal. III.55). Ezeknek lakó helyeket Gőnceznek aránta mind földig le ronttatá (Pethő: Krón. 64). Elmém nem az aránt, sőt attúl távul járt (Halt: Paizs. Előb. 8). Még csak középaránt vagyon resolutiójában (Évk. XIII.63). Magyar kard jegy vagyon az ő szíve iránt (Gvad: RP. 12). **2)** erga, versus MF. [gegen]. Az őrdög némellybe fővénséget lelhell, némellybe részegséget. Az aránt kiki szívét megtalalmazza (MA: Scult. 200). A gém a vízi állatok aránt igen bátor (Misk: VKert. 340). Azon felöltözött paripát nekem ajándékozá, ajándékozódván mások iránt is (MonIrok. XXIII.29). **3)** quoad, circa, de sl. respectu, de, in parte MF. [hinsichtlich, bezüglich, betreffs]. Ujjabb-ujjabb bí ér a fiam aránt: mihi aurescit de filio agnigudo PPB. Ne nehezteljen addig az iránt patientalni magát (LevT. II.257). Szeretettel kérem, ne szánja ez iránt maga fíradtságát (II.307). Egy némely személyekre vallott is bizonyos lopások iránt (II.399). Grófiné asszonyom bejövetele iránt az úr méltóztatnék tudósítani (462). Kérem becsülettel Kélet ne felejtkezzék szabadlása iránt (464). Harmincz ezer hazugságot mond ez iránt Balduinus (Pázm: LuthV. 30). Ez aránt adott hitléstünk ellen nem erumpálnak (MonIrok. VIII. 37). Adózással kényszergeti őket, mely aránt im most is lamentálnak (VIII.59). Azon várak eránt tölt sok akadályoskodásod nem kevés haragjára valának ok hatalmas császárukunk (VIII.73). Ehhez a nagy készülethez nincs élés aránt elég provisio (MonIrok. VIII.183). Melly aránt igen édes elmeködésed lehetne (Zvon: Post. I.109). Melly aránt mind azáltal aztis tudni köll, hogy . . . (366). Vagy itt kell tenned róla, vagy más világon adózmod iránta (Fal: NU. 286). **4)** modo MF. [in—weise, in—zustande]. Bal, és job kézzel elegy aránt élő: ambidexter Major: Szót. Ha jelen lenne maga, mindenek jobb aránt esnének (MonTME. III.276). Parancsolák, hogy adjak be egy kis írást, hadl lússák kezemírását, mi aránt van (MonIrok. VII.310). Miaránt volna dolga (Halt: III.185). Magunk is alig tudjuk, mi aránt vagyunk (Megy: 6Jaj. III.11). Ugy teczet, hogy igen jó aránt vagyon dolgom (II.36). Nekiünk úgy tetszik, jobb aránt lenne az dolog (EszM. II.46).

IRDOS-BIRDOS: [?]. Meg vtállýac az ő irdos birdos és rétes l...nét [olvashatatlan] (Helt: Haló. 50). Téiből formalt irdos birdos saitoe, veslinge (Mel: Sám. 37).

IRGALOM (*ecergalmasság* WinklC. 41. *ergalmas* ThewrC. 128. RMNY. II.39. *ergalmasság* TihC. 17. DobrC. 11. 45. 96. WessprC. 42. JordC. 379. 388. Ozor: Christ. 57. Beythe: Epist.

18): misericordia MA. barmherzigkeit PPB. Nagy sokan gyvlteneke vala oda, yrgalmaat varvaan es naponkeed aldowan ewneky (ÉrdyC. 507. 525). Nagy chodaak yrgalmak leenek az ew koporsoyanaal (526b). Imagh erethewnik cergalmassagnak amya wr istenhewz (WinklC. 41). Wgy tieg yrgalm nyerő zyz Maria, hog te byr enghem (ThewrC. 149). Byneseknek yrgalm nyerőye kerlec, hogy yelen legy ennekem halalomnac ydeyen (151). Istemek zyleye nyer yrgalmat mynekwnk byneseknek (TelC. 365). En te irgalmadnac sokussagaba bel megek (DöbrC. 19. 220). Nagy kenodrol wran Jesus nem emlekezel, merth nagy irgalmadat mutatad (PozsC. 5). Nagy irgalmú isten (Pázm: Préd. 178).

Irgalmas: misericors C. clemens, propitius MA. barmherzig, mitleidig, gnädig PPB. Legetec irgalmasoc, mikent irgalmas tñ atotec (MünchC. 121b). Bodogok az yrgalmasok: beati misericordes (JordC. 365. ÉrdyC. 619). Legyetek attyaffysagnak zerehőy, yrgalmasok, alazatosok: ad intinam misericordiam proni (JordC. 850). Isten legi irgalmas ennekem bynesnek (VirgC. 40). Agiatok halat az irgalmas istemek (73). Dictinarius neveu apat erkevelhel vala edes es nyomorultakon irgalmas (DomC. 169). Nem csak a jókhoz de még a gonoszokhoz is irgalmas (Tel: Evang. II.482). Az egy jó fiuért irgalmasan túrte isten a Júda gonoszságát (Pázm: Préd. 28). Mi módon kell minden embernek irgalmasan segíteni felebaráttának szűkölködő lelkét (43). Ahoz irgalmasnak mutatta magát (Illy: Préd. I.123).

Irgalmaskod-ik: misereor, misericors sum MA. sich erbarmen, mitleiden haben PPB. Minden napon irgalmaskodik és kölczön aad (Szék: Zsolt. 35).

Irgalmasság: misericordia, miseratio C. clementia MA. barmherzigkeit, gnade, das mitleiden PPB. Irgalmasság nélkül való: immiserabilis C. O frater Ferenc aloytode, hogy yrgalmaz neked ysten enue bewn tetedert yrgalmassagnak attya ellen? (EhrC. 34). Felseges ystennek yrgalmassagot owuewlytkuala menyekbe (58). Tegen vr irgalmassagot tőneletoc mikent tőtettee en velem (BécsC. 1). Az elő irgalmassagot fellől mulad az vtolsoul (7). Bodogoc irgalmaozoc, mert ők irgalmassagot kőnetne (MünchC. 20. 29). Hewk yrgalmassagot erdemelnek: ipsi misericordiam consequuntur (JordC. 365). Varok istentwl irgalmassagot (VirgC. 13). Vr tegien veled irgalmassagot (19). Cristusnak elwte nekyk irgalmassagot es malaziot lel (50). Azokat meg wldwstet minden irgalmassag nekwl (54). Irgalmassagot ezelekedem azokon a kik engemet gíflőlne (Fél: Tan. 551). Jelentvén, miben kell megmutatunk felebarátunkhoz az irgalmassagot (Tel: Evang. II.484). Sok és nagy jókat ígér isten azoknak, kik felebaráttyokat lelki irgalmassággal segítik (Pázm: Préd. 40). Nagy irgalmasság, hogy ember apját el-temesse (43).

Irgalmasságos: valde misericors Kr. [barmherzig]. Isten yrgalmassagos es ygassagos, ky őryz yrgalmassagot ezer kőzdh (JordC. 73). Valami iot tőtöl volna es irgalmassagos dolgokat, en mind ez kőbén irtam volnek be (BodC. 29). Igen yrgalmassagos syralmas enekőt syral, myndon mondad: Ely ely lama zabatany (ÉrsC. 58). Irgalmassagos io tetet mutata (Bori: Préd. 37). Annac felette irgalmasságos, minden igazságnac szeretőye és szolgáltatóya lészen (Cis. M).

Irgalmatlan: immisericors, inclementia MA. unbarmherzig, ungnädig, unmitleidig PPB. Irgalmatlanul: immisericorditer C. Az yrgalmatlan ember semyt nem akara adny (ÉrdyC. 526. 216b). Hoq az isten ergalmatlannak ne lattassok (TihC. 249. Zrinyi II.105). Miképpen hadgyítk verben-fagyban, nagy irgalmatlanul (Csúzi: Síp. 682).

Irgalmatlanság: inclementia C. immisericordia MA. unbarmherzigkeit, ungnade PPB. Nagy yrgalmatlanság megl nem halaly az yo totelt (ÉrdyC. 612).

Irgalmaz: misereor MA. mitleid haben, sich erbarmen PPB. Frater Ferenc alyotoda, hogy yrgalmaz neked ysten (Ehrc. 34). Kerek bodog Ferenczett, hogy ez fraternak vetket yrgalmazuan meg boczatna (68). Legén aloidt, ki irgalmazot te nekél: qui misertus est tui (BécsiC. 5). Bodogoe irgalmazoe, mert ók irgalmassagot kőuetnee (MünchC. 20). Kőuetec ötet ket vakoe fűstluten es monduan: Irgalmazih mfi nekőne (30). Yrgalmaz my velwnk Dauidnak ftya (JordC. 380. 402). Azert waar el tytőket az teremő wr isten, hogy yrgalmazzon tyveletők: ut misereatur vobis (ÉrdyC. 86b. 134b). Vram Jesus thed ygazakka az bynesseketh, mynden hyweknek yrgalmazy (PozsC. 18). Keryed az vr istent, hogy irgalmazzon emekem bwnwsnek (VirgC. 64). Ninczen oly igen nagi bōnős ez velagon, kinek nem irgalmaz az vr isten (102). Kees vagoe nekőd irgalmaznia (NagyszC. 73). Irgalmazy emekem (miserere mei) ees halgasd meg een inadsagemath (KulesC. 5).

Irgalmazás: commiseratio MA. das mitleiden, erbarmung PPB. Elssw oka myert wr istennek zent ftya akara ez vylagra yewny, mondatyk zerelmetes yrgalmazas (ÉrdyC. 36b). Az irgalmazás minden egyéb isteni tselekedetet folyfűl-halad (Pázm: Préd. 177).

Irgalmazat: [commiseratio; barmherzigkeit, gnade]. Te atadfiayual melto lég halalt fogadnod, hog az irgalmazathan végelec tégedet: in illa miseratione (BécsiC. 89). Te irgalmazatodnak sokassaga zerent tekenez en ream (AporC. 19).

IRHA: aluta MA. pellis aluminata; lindes leder, weiche felle PPB. Lágy írha: aluta PPL. Irga [?] marginleder, reit-hosen [?] Adami: Spr. Lágy bōr, avagy erszénnek valo lágy írha: aluta Major: Szót. Keth zjw [szin, szű] yrhabol (LevT. I.229). Szemes írha (Sziksz. MAKadÉrtesítő. 1847. 328). Egy írhat vettünk 34 [denárért] (MonTME. II.98). Kend edgy negyed rész tallérnyi írhára vagy ruhára (PP: PaxC. 50).

IRÍGY, IRÉGY: invidus, malevolus, aemulus C. invidus, li-ví-dus MA. missgünstig PPB. [neidisch]. Irigyűl, invide C. Irigy mint az őrdög: Zoilo invidenter MA. Imez embōr ireg' (GuaryC. 8). Kit haluan az ő irígy, igen haborongnak vala (DebrC. 66). Yreeg vala az zent hytlmek ftyayra (ÉrdyC. 374). Atanyfyanak ellene irigy voltam (VirgC. 9). Az iregy őrdögnee dűhōsséget homallyosettýae: ita faciem diaboli invidentis obcaecant (Mon: KépT. 56b). Lewelek, kyknek altala warak kastelyok ez orzagh iregynek, az az ellensegnek szalaglattak, erewtlenek legyenek (Ver: Verb. 52). Meg kernekezenek engemeth sok yre-gyek: circumdederunt me canes multi (KulesC. 41). Irégy szemű. invidus (Kár: Bibl. L616). Innen a félelem, túl a szerelem, köztők az irigy bánat (zelotypia) elfoglalván eme Venus nyomérékját, kegyelmetlenül ostromozzák (Fal: NE. 106). A mi irigyink min-denkor készen tartják fűleket (Fal: UE. 410).

[Szólások]. Irigy mirigy (Biró: Micae. 225).
[Közmondások]. Irigy az szomszéd szőme (Decsi: Adag. 179).

Irigyűl (iredli GuaryC. 19. iredle DebrC. 248. yrelyek VirgC. 133. iredli Born: Evang. L49. írűlzen DebrC. 65. írűlyl CornC. 135. írűllem Helt: Mes. 3): invideo MA. missgünstig sein, neiden PPB. [beneiden]. Majd irigylem: subinvideo C. Ha masba latfa azt es iredli (GuaryC. 19). Igen írűlzen ezt a sidok kezdeek megkisírteni (DebrC. 65). Igeen írűly vala az apostolokat (CornC. 135). Éeggyk irygy az masodyknak tyztōssegeet (ÉrdyC. 565). A pokolbely ellenseegh embery nemnek ydvessseghenek yrygűlye (ÉrsC. 269b). A te io mivelkōdetid a tegedet irigyűl haborgatoydtol meg nomorgatatnanac (NagyszC. 97). Masnac gadsagsagat irelli (Born: Evang. L49). Azt irigylették, hogy az isten álmba meg jelentette vala (Tel: Evang. II.14b). Senki ne banya se irigyle ez diczeretűnket (KBártfa. 1583. C4). Nem irigyűlűk, hanem szánnýk, hogy ily gonosz szomszédal czimbo-

rál (Pázm: Kal. 164). Nem irigyled nekem az én egyese-met (Zrinyi I.47). A keresztyéni nevezetet is irigyűlűk (Czogl: MM. 54). Irigyled az emberektűl az őrdők életet (205). Mintha az őrdők bōldogságot irigylette volna az embereknek (Káldi: Préd. II.311). Az magunk felei is irigylik e sok jót az ekklesiának, a kik azt akarnák, hogy a prédikátor ne is elhetnűk, ha ők kéregető fazékokba valamint nem botsátanának (Bod: Pol. 119). Kinek szerencsējét senki ezessen nem írűlheti (Csűzi: Síp. 272).

még-irigyűl: Meg írűlzen az őrdög az ő zencseget (DebrC. 185). Az őrdők meg iredle ez zent iambornac ő thiza életit (248). Rokonyd amerra felnemagaztassanak, hogy az tewh sororok megh yrelyek (VirgC. 133). Lata az ag ellenseg pokol-bely erdevg es meg írűlye (MargL. 27). A megirigylett fél vagy érdemes tisztsegére vagy nem (Fal: BE. 602).

Irigylés: [invidia; neid, missgunst]. Kaján irigylés (Gyöngy: KJ. 16).

Irilkéd-ik: [invideo, zelo; neidisch sein, beneiden]. Mezomorie a varosnac penitentiariaban (Jónás) es a poganoc fűlōsssegenec irelkedie (BécsiC. 239). Mommal ki őtlettek en vepesim, mert irelkettem hamissagra: zelavi super iniquos (AporC. 26).

Irilkédet: aemulatio [wetteifer]. Ő faraguanokkal irelke-detre rezzesztettek őtet: ad aemulationem eum provocaverunt (AporC. 38).

Irigykéd-ik: invideo, aemulor C. invideo Com: Jan. 69. aemulor MedLat. 30. missgünstig sein, neiden PPB. Nem tud irigykedni a tudós ember: expertes invidentiae Musarum fores MA. Az zeretet nem yrygkōdyk, nem vonzon vyzaat (ÉrdyC. 96b). Nem irigykōdűnk reád a te nagy bōldogságodért (Helt: Mes. 163). Irigykōduen az Josephre: aemulantes Josephi (Fél: Bibl. 190). Ne irigykōdgyűne egymasar (Tel: Evang. I.120b). Ellenem iregykōdni meg nem szōntenek (Frank: HasznK. c). Soha te nem iregykedtél arra, a ki czipelűst iól varrot (Elm. 230). Kiki basonlóra irigykedik (Kisv: Adag. 81). Az irigykedő néha ott bagya személyét ellenségének (Fal: NE. 101).

Irigykedés: invidentia C. MA. heftiger neid, missgunst PPB.

Irigység: invidia C. MA. missgunst, neid PPB. Tűggá uala, hog irégsegen aroltae volna el őtet (MünchC. 67. JordC. 445). Azon valo nagy yrygseegbōl haborgattyok (ÉrdyC. 408b). Azon valo bodog yrygseegheben bel fvtameek egy kerben (517b). Menyorzaghiban semy yrygseeg nyuchen (565). Inkab tanvlnac kevelseget, iregseget, hod nem mint isteni iozagot (DebrC. 263). Nem lezōn oth az iregseeg (SándorC. 1). Kezdetic az iras az iregseegne bineről (NagyszC. 296). Irégseg nem indettot (Tel: Fel. 5b). Ha az szent írásban minden szűkséges dolgot bé foglalhattak az apostolok, irigység vōlt, ha bé nem foglalták (Pázm: Kal. 488).

[Szólások]. Ha az irigység bánt, és valakinek fényes titulussa veri szemedet, értekezzeél arról, mint fért bozzá? (Fal: BE. 602).

Irigységcske: invidia C. MA. kleine missgunst PPB.

Irigységés: 1) invidiosus C. MA. neidisch PPB. Azzal gyűlōltették nagy irigységesen az Christus hiveit az régi pogányok (Pázm: Kal. 683). 2) [invidendus; beneidenswert] verhaszt PPB. Ellenségűne irigységés jó szerencsējét hozza elő (Prág: Serk. 568). Melly titulus igen tisztességes és irigységés (Teleki: FLél. 91).

IROMBA: [variegatus, versicolor; bunt]. Egy dáma sem vōlt ilyl irombán, ilyen nagyon tarkán (Gvad: FNót. 94).

IRRENGÉS [?]: opprobrium. Ő rokonai ellen való irrogást nem fogadot: opprobrium non accepit adversus proximos suos (DöbrC. 31)

IRT (irtvány Ver: Verb. Szót. 9. irtás, irtvány székelvül *orotás* GKat: Titk. 1119. *ortó* kapa TörtT. XVIII.263. *urutu*[u] 1271. Wenzel VIII.355): *runco*, *exputo*, *succido*, *exstirpo*, *arbusta frutesque evello*, *reseco* MA. *eradico* Otr: OriglHung. II.81. *ausrotten*, *jüten* PPB. Utat irtani: *muire aditum* PPB. Utat irtani (Born: Préd. 18). Szabad utat irtson az magyaroknak és rontója legyön ez megmondott váraknak (Tin. 210). Az erdőt irtják (Lipp: PKert. I.8). Jertek, én is néktek bizony utat irtok (Thaly: Adal. I.22). Maga szimára építettett, plántáltatott és ortatott (Gvad: Hist. 39).

el-irt. Az elő fauk és zölőnek götsit elirtom: *abudo* C.

ki-irt: *exputo*, *exstirpo* MA. *aushausen*, *ausrotten* PPB. Hog földnek minden istenit ki irtana: *ut omnes deos terrae exterminaret* (BécsiC. 15). Ki irtattana a ki irtotol es a kégoztol elnevezene: *exterminati sunt ab exterminatore* (28). Ne talantal a konkol ki zedüetec, ki irtatoc velece özüő a búzat es (MünchC. 38). Minden plantalt, kit nem plantalt on meñnei afum, ki irtatic (12b). Hlogi a litőlensegöt ki irtanua (DebrC. 173). Minden kegyőtlen vadakat ki irtoc a földről (Helt: Bibl. IV. 202). Kiirtá ötet az ur hamar a földről: *exterminavit eum dominus cito a terra* (Ily: Préd. I.6). Még neveketic ki irtotta volna (Lisny: Krón. 228). A vétkes szokás, minelutanna elhatalmazott, ritkán irtattatik ki (Com: Jan. 177). Teljes hatalmat adnak nagyságonak az pártolkodókat közzüllink ki irtani (EriOrsz. II.514). Szép rendbe szedé a kollégyimot, kívánta oman ki-irtani a mások munkájokkal élő heréket (Bod: Pol. 178). A putársossághol ki-irtsák a feddőzőket, a kik tuduillik, feddélssel, dorgálással mint-egy pörölöznek (Csúzi: Sjp. 181).

kiirtás: *exstirpatio*, *eradicatio* MA. *ausrottung* PPB. Harmad oka a mai innepnek a gonosz szokasnak kih irtasa (DebrC. 197. Pázm: KT. 12).

kiirtat: *exterminium* [ausrottung]. Mend fuöltőne Israelne istenőhöz, hog né adatanac ő varasoc ki irtatha (BécsiC. 16).

még-irt: *computo*, *exputo*, *deputo*, *dirunco* C. *repunio* PPB. *ausschneiden* PPB. [ausjüten, reinigen]. Csomóitól megirtom: *enodo* C. Kapával előbb megirtott ágyakban magokat hint (Com: Jan. 71). Nagyon megirtottuk az jó rendnek akadékos zanyótjátul szabados földünket (RákF: Lev. V.320).

mégirtás: *repunicatio* C. MA.

Irtás: *runcatio*, *exstirpatio*, *exputatio* MA. *ausrottung*, *das jüten* PPB. Mi földönkbe viragok iolentek, irtasnak ideie be öt (DöbrC. 103). Irtás, irtvány, székelvül *orotás* (GKat: Titk. 1119).

Irtó: *suritor*, *sarenlator*, *runcator*; *jäter*, *hacker* PPB. Fürtő kapa: *narra*; *jäthau*, *kruthacke* PPB.

Irtogat: *sureculo* MA. [nach und nach renten, ausjüten]. Christus az jerusalemi keraskódést irtogatta (Zvon: Post. II.271. Gyöngy: MV. 19).

ki-irtogat: *exsureculo* Kr. [nach und nach ausrotten]. Embernek flya el boczattyha lw angyalot es kywe yrtogatnak mynden teowólgheseket (JordC. 396. Pázm: KT. 91).

még-irtogat: *sureculo* C. [roden, säubern]. Az melly szőlőt a vincezölér meg-nem irtogat (Hall: Paizs. 37).

Irtogatás: *sureculatio*, *exputatio* MA. [das reuten, roden]. Gyomlálás és irtogatás (Com: Jan. 73).

Irtvány, irtvány: *ager exstirpatus*, *exstirpativus* MA. *novale* Káldi: Bibl. Oseas 10: 12. Kr. *ager purgatus*, *ilunus*

eruncatus, *solum eruncatum*; *acker*, *auf dem alles schön ausgerottet ist* PPB. [rodeland]. Ortvány sive irtvány, terra per eradicationem arborum, sentium etc. expurgata, a verbo ort (eradicat) derivatum Otr: OriglHung. II.84. Irtvány: *extirpativum* Ver: Verb. Szót. 9. Exceptis purgationibus que *wrutu*[u] dicuntur 1271 (Wenzel VIII.355). Terrae arabiles sive quae irtum dicuntur 1271. Descendit ad finem yrtum 1298. Ex parte ipsorum particula yrtum praenotata 1298 (Szál). Zölőimet, kerteimet, ortuan örökségimet (RMNy. II.301). Plantalt szőlőt, es reszet irtványnyal jobbra tőtte volna: *vineas plantasse*, *fructes et virgulta extirpasse* (Ver: Verb. 90. MNyl: Irt. Cml.). Kapás nyos irtvánt [igy], éleszthesse élségét (Kisv: Adag. 101). Az irtványnak a melly posvány van mellette, mött egy hantos sombok annak közepette (Gyöngy: KJ. 74. 71).

Irtványos: *exstirpativus* Kr. (Ben: Rithm. 114. Kr.)

IRTÓZ-IK: *horreo*, *perhorreo*, *abhorresco*, *aversor* C. *horresco* MA. *erzittern*, *erschrecken* PPB. [schandern, sich entsetzen]. (Helt: Bibl. I. 13b). Nem irtoznac szidalmazni az feyelelemsegen valo szemelyeket (Mon: Apol. 2). Irtozznak tőle (Tam: JöÉL. 89). Irtózie a rosszszasigtól: *abhorret a malo* (Com: Jan. 177. Zrinyi I.150. 168). Én irtozzam ötet meg vallmi egy vagy két czufoc előtt (MA: Seult. 14). Néha még első tekén-
tetekre is némellyeknek természet szerint kezdünk idegenülni, és irtózni tőlök (Fal: UE. 391). Demirhán pajtársom hattól sem irtózik (Könyi: IIRom. 108).

el-irtózik: *aversor* PPB. [zurückschrecken, abgeschreckt werden]. Az ki nem szall bűneynek reszenkent való teken-
telesére, igen ritkán irtózik el azoktol (Lép: Titk. I.202). O felsége tégedet érdemed szerint másoknak példájokra megbüntet, hogy az affőle eszelős újításoktól el-irtózzanak (Bod: Pol. 36).

elirtózás: *aversatio* Com: Jan. 69.

még-irtózik: *exhorresco*, *obrigesco*, *perhorresco* MA. *sich entsetzen*, *vor furcht erzittern* PPB.

Irtózás: *horror* MA. *das schaudern*, *das grauen*, *das entsetzen* PPB. (Pázm: KT. 102. Zrinyi II.54). Egy arany-pohárért voltak oly bürtök, a kik be ugrottak, másoknak nagyob irtózásá-
val mint magok félelmével (Land: ÚjSegis. I.557).

[Irtózat]

Irtózat: *horridus*, *horrendus* Kr. [schauerhaft, gräulich]. Irtózatot álom (Fely: SchSal. 42).

Irtóztat: *horrifico* SL [zurückschrecken, schaudern machen]. Minden szidalmat, és gyalizást békével szenvedé, hogy a kiket irtóztatott ezektől a kevelység, alázatosokká temé (Pázm: Préd. 92). Így irtóztatul [engom] a Zriny kardgyátul (Zrinyi II.36). Az egygyűfeket méltatmul irtóztató patvarkodás ez (Czegl: MM. 8). Mégis irtóztatod a szegény barátokat (205).

Irtóztató: *horrificus*, *horrifer*, *terribilis* SL. [schauerlich, schauerhaft] Irtóztató szép (Mik: TörL. 46). Rettentő, irtóztató tél vagyom (436).

IS (es WinkC. ÉrdyC. KulcsC. 21. es Sylv: IT. Pesti: Evang. mis Tel: Evang. I.124. 130. az többies 137. szolgáies 133. [sat. csak i után]. *njes*, *megs*, *wrags* RMNy. II.69. *mys* egossegben vagyunk, zolgalhys akarunk LevT. I.19. *mys* 169. *tys*: et vos Pesti: Evang. 202. 209. *tys*. et tu 3. tes GuayC. 18. *tés is*: et tu Matkó: BCsák. Nyr. III.168. Hall: Paizs. 119. *es es*: et ille DebrC. 192. et quoque, etiamque MA. [auch]. **a**) Kik ozac, miv vogmu, hug es tiv [–ti] latiatue zumtuel (HB). Es num ig ember [egyember is nem, egy ember sem] muelhotia ez verumt (HB). Mi es benne [=benne is] binut lelheteyne (Königsb. Tör.) Hug es en imágzom ötet: ut et ego adorem eum (MünchC. 16). Kellemetes hog es en el meñne: expedit vobis ut ego vadam (204). **b**) Valahol lakozandol, on es lakozom

(BécsiC. 2). A konkolt ki zedvotec ki irctoe a buzat es (MünchC.). Te altalad valljuk a Krisztust atyánk fián, te altalad valljuk örökségül a mennyországot es (TibC. 162). Siete nagy atyjához, kinek Helenus vala neve, kies [—ki szintén] keresztény vala (324). A többinél korába ifiab vala, zsepsegevel a többit felülhaladta vala (KazC. 35). Mást hívá, kít es [kít szintén] a zűznek cellajara kiűlde, kinek es úgy történek dolga, mint az elsőnek (37). Nagy költsége vagyon, leszenys miatta (RMNy. II.53). A ki soha sem vált, semis leszen (Bal: CsIsk. 51). Nem-is tsak nagy állat ez, hanem (Misk: VKert. 248). De el kell most memnem, im tölök is lóra (Gyíngy: Char. 118). Etelred el nem mulata semmit is, hogy ellenibe állhasson az ellenségnek. A ki is tavaszszal Anglia szélehez gyűlekezék (Mik: MulN. 304). **c)** Kivel totes gonoztes tehetne (TibC. 201). Kivanattal es minelkódottal es tartani hagyak (DomC. 17). Aféléken mentis-nem-is magát a veszedelemtől (Fal: BE. 597). **d)** Mynem istennek angali wagyvnyk, kykh meg azokys nem tuggyak istennek akaratyat, nem hog mi twdnok chazarnak akarathyat (LevT. 1.22). Kiben mi abban is vérágok vagyunk (LevT. 1.59). Nehéz meg-győzni az értelmet, hogy hasznos, szükséges ennek így lenni: annál-is nebezebb felindítani az akaratot, hogy kívánnya a mivel tartozik (Pázm: Préd. 44). Nem építettek semmit-is (GKat: Váls. I. Előb. 22). Alig fordulék egyet, immár is derekasan cserdülő a kocka kezekben (Fal: NE. 27). **e)** A ki nem tiszteli az atyafis (Born: Préd. 243). A kapui pengi é varasnac be nem zarat-tatnac nappalis (Mel: SzJán. 521). Az ki az atyát nem láttya, az nem láttya az örök életetis (MA: Scult. 247). Kic legienec az valasztott, senkijs eggie az másik felől nem mondhatna (EszT. IgAny. 14). Tagadgyac ezt az papistac, hogy solais az aniaszentegyhaz olyan kitsin es kenes szamo volna? (EszT. IgAny. 27). A holot nincs semmi kísértet, ott nincs semmi imádság-is (Mad: Evang. 360). **f)** Nem vagyok melto csak sarvyat es viselhem: ejus non sum dignus calceamenta portare (JordC. 362). Nem ada éneki meg ezac egy talné földetis: nec passum pedis dedit illi (Helt: UT. h. 2). Nem tudnak csak fegyvert-is kapni (MA: SB. 73). Tsak vigaztatások-is sola nem leszen (Pázm: Préd. 20). Nem iparkodhatik csak úgy-is a mint maga akarná (Matkó: BCsák. 117). Akarkies meg lathattia (Güntz: RBab. 64). **g)** Sőt bár legén-is láti alkalmas erősséggel az ember-ne (Zvon: Post. 1.345). Nem vihete véghez, ha szintén erőssen erőlkednee és faragtyac magokatis (MA: Tan. 215). Akár ám melly el kezdőtől származtatnak legyenis (1237). És a mit ezek nem szinte egymásután inakis, eggyénis hordom (Pázm: Kal. a2). Nagyobb nyereségd károdnál, mert a mit vesztettélis, megtalálod istenedben (Fal: SzE. 542). Bátor jó darabig ne essék is az eső, de mégis minden gaztól szoralmatosan tisztogatják az úteikat (Fal: TÉ. 776). [Vö. **ÉS**, csakis, mégis, **SÉ**, **SÉM**]

ISA: [sane; fűrwehr]. Ysa pur es chomuv vogmuc. Ysa ki nopun emdul oz gimilstvyl, halahnee halalaal holz. Isa es num igger ember mulchotia ez vermut. Ysa mend oeluzh iarov vogme (HB).

ISKÁTULA (*iskatula* MonTME. I.223. *iskatulyátska*: capsula, capsella PPL. *skátulya* Grad: RP. 141): cistellula, cistella, capsula, theca MA. capsella; küstlein, chatonl PPB. schachtel Adámi: Spr. Ezüst pohár-szék, ezüstnek valo iskatalja [igy]: argyrotheca PPBL. Helyet keresettek annak is a mendáción iskataljában (Matkó: BCsák. 251). Rendre rakván a süfi és hajválasztó fűsüket, ellenében a függőket, reszketőket, seregével a foglaló és gombos tőcskéket, sok iskatulákat a fekete muese formákkal (Fal: NA. 141).

ISKOLA, OSKOLA (*eskola* C. GorpGramm. 122. Com: Vest. 71. MA: Scult. 1004. *oschola* Zvon: Post. I.116. *scolla* CornC. 350. *schola* Kisv: Adag. 67. 211): schola, gymnasium C. ludus literarius MA. schule PPB. Eskolához való: scholaris; iskolába való: scholasticus C. Bodogssagus zent Janos baptista vala lelky jozu-

goknak iskolaya (ÉrdyC. 350). Mikoron a leaniok iskolaiabol haza menne, a városnak biroianak fya latuan ötet, igen meg ked-ucelo (DebrC. 113). Ez iskolaba akarnek tanulom mind kezdet-tvl fogva (VirgC. 94). Az Cristusnak iskolaiaba be mentem (TibC. 315). Egy gyermek, ky az okolaba iar wala, el lopa ezcer az tarsa tablayat kyre abeczet zoktak wala iny (Testi: Fab. 67b). A deák gyakorolya (frequentat) az iskolat (Com: Vest. 71). Egy nagyváros az igaz hittfil elszakadásnak scholaja (Czepl: MM. 32). Azt tanóld scholában, mi hasznos világban (Kisv: Adag. 211). Minden nyomoriság oskola, megtanit dolgaidban (317). Zoroaster könyveket írt erről a fekete oskoláról [schola magiae supernaturalis Kr.], de Nimus király elégettette (Fal: TÉ. 688).

főiskola: gymnasium, academia MA. hohe schule PPB. Az schola-mester a főiskolát igazgattyá: rector regit academiam (Com: Vest. 74). Az academiák, lires fő iskolák (Com: Jan. 156).

tanulóiskola: [schola, ludus literarius; schule]. (MA: Tan. 1098). Tanuló oskola (Balassa: Ének. 30).

Iskolabéli: scholasticus SI. [schul-]. Iskolabeli tanitas (Born: Préd. 295). Iskolabeli gyermekök (Helt: Háló. 215). A scholabeli gyermekek is tudgyak ezt (Kisv: Adag. 67). Iskolabéli kérdések (Illy: Préd. II.263).

Iskolai: scholaris Kr. [schulmässig, schul-]. Iskolai tudósok (MA: Tan. 1411). Iskolai szók: termüni scholastici (Pázm: Kal. 1766. 922. Kr.).

Iskoláz: doceo, moneo, castigo, corripio SI. [abkanzeln]. Oskolázzák szent Pált ezek a sóczék (Pázm: Kal. 1766. 383. Kr.).

Iskolázás: castigatio, reprehensio Kr. [abkanzeln? schul-hesuch?]. Az isten niha bizonyos okoknak teküentibül az ördög oskolázására roji bocsát hemfinket (Zvon: Post. 1.522).

Iskoláztat: [scholas frequentare curo; die schule besuchen lassen]. Kitsinységében vele oskoláztatott (Czepl: MM. Ciml.).

ISLÓG (*slogos* Radv: Csul. II.7): lamula, bractea MA. bracteola PP. palea aurea; mündlein [mündlein], blatte [platte] PPBl. [flitter]. A kovács a vasat pléh vasakra és egyéb islogokra (in laminas et bracteas) kiszélesíti (Com: Jan. 104).

ezüst-islóg: argentea bracteola: silberblättlein PPB.

Islógocska: bracteola MA. geschlagenes blechlein PPB.

Islógos: lunulatus, bracteatus Kr. [mit metalplättchen, mit flitter geschmückt]. Egy nagy aranysszéü fedél, kinek az vége kötött slogos, gyengés az széle es (Radv: Csul. II.7). Egy islogos fodor (II.53). Islogos, boglaros, kontyos felesegtek (Mon: Apol. 335). Islogos dítdzet (Alv: Post. II.35). Islógos kesztyűt csinállyon (Pós: GBot. 15).

ISMER, ISMÉR, ÉSMER, ÖSMER (*esmer* néd BécsiC. 4. 7. *esmer*? BécsiC. 21. MünchC. 26. *esmer*telek Sylv: UT. I.134. meg *esmer*tik II.133. *esmer* Bas: Credo 132): nosco C. agnosco MA. kennen, erkennen PPB. Nem tudom, ki lora fia vagy; egy szalnira sem esmérlec: "albus an ater sis, nescio MAI. Honnat az emekém, hog malasztot léhéc es meltolnal engemet esmérnéd: nosse me dignaris (BécsiC. 4). Hog esméréd, ime ez fődől foguan annéppel tarsalkodol (21). Lathawa lattatnyok es nem ysmerytek (JordC. 393). Mykron hw yohayt ky bo-czatangya, az yohok hwtet követyk, mert ysmeryk hwneky zawat: sciunt vocem ejus (661). Ky myndeneknek zyveeth hwtet, hogy hw vona: et eum agnovernut illum esse qui... (714). Senky nem ysmery vala, hogy leanzo zemeely vona (ÉrdyC. 339). Yme lassatok es ysmeryetek zereles atyam-

ffny, mynemew nagy byne volt az fraternek (340b). Mynek elette teghed zerezneelek, anyadnak melieeben ysmereolek teeged (341b). Nem ysmér hadalt (536). Baromhoz hasonlaa ewnen magaat, ky nem ysmér semy tyzűsszeget (556b). My ezodalny valo dolgoth esmerz tebeden (VirgC. 145). Latom es iol esmerem, hagi teged czaltl meg az ag wrdwg (20). Hat vagion, kibe al embernek alázatossága: Egi ez hagi myndenkor esmerie magat (96). Mikor az ű isteni jo uolta alkalmatos ideit esmere lenni (Tel: Evang. 1232b). Nem akaria ismérni, mely nagy veszedelembé forog (322b). Akorön illet magarül uatani emlekezetet hanni, kiből az ű mihozzane ualo szerelm esmernőbe (L474b). Sira, esmeren, hogy nagyot uetot uolna (L566). Mert vg esmerem természetet (Tel: Fel. 16). Midőn esmerőie halálna ideiet el közelgetni (Mon: Apol. 277). Nagy gond esmértetik halvány személyében (Kőnyi: HRom. 14).

[Szólások]. *I'minek ismer.* Lehetetlennek ysmery vala ew zent fogadasant meg feyteny (ÉrdyC. 591b). Esmerven ew magat ew nekik adosnak (DomC. 97). A bűnnek igaz 'zoldgya gyalázat, kissebség, vereség, halál; ezekre méltónak isméri magát (Pázm: Préd. 59). *Vkit ismer [nőt, férfit ismer].* Férjfiat esmért leány: puella experta virum PPB. Ew zyley nem akaraak egymást ysmerni, de tyztassagot tartanak ez zent gyermeknek meltossagaerth (ÉrdyC. 157). Myert Joseph nem akarnaa hwet ysmerni, akara hwet tytkon el hadny: Joseph enim nollet eam traducere (JordC. 357). Kye lezon az felessegh? mynyayyan ysmerteek hwet: cuius erit de septem uxor? omnes enim habuerunt eam (425). Ymaran gonozwl ysmerte hwet hew zyweben: iam moechatus est eam in corde suo (367). Az mely aszszonyi állat férfiat esmért férfiuual való hálásau: mulier quae novit virum in coitu (Kár: Bibl. I.150). Azután az Adam esmeré az ő feleségét: Adam deinde cognovit uxorem suam (MA: Bibl. I.4).

[Közmondások]. Fát gyümöltéséről ismériünk (Pázm: Préd. 68). Tserepén esmérem, minemű fazék volt (Kisv: Adag. 153).

által-ismer: [pernosco; kennek lenni]. A melyeket által ismérni, tellyességgel meg-tudni gyönyörűsége: quae pernoscere volupe est (Com: Jan. 67).

ki-ismer: internosco C. dignosco Kr. [erkennen, unterscheiden]. Feleségeket ezifrazak, vgy hogy elig ismertetnek ki az feo emberek feleségiktől (Vás: CanCat. 470).

még-ismer: **1)** cognosco, pernosco, dignosco, agnosco, recognosco C. erkennen, unterscheiden von andern PPB. [erfahren]. Tökéletesen meg esmérem: percognosco; előbb meg-ismerem: praenosco; megismerő: cognitor C. Kytt zent Ferencz meg esmeruen, monda: frater Pecorone, myre yewtel yde? (ElrC. 45). Ogad, hog valaki mégne esmerie 'ne quiss noverit), hog ide itütel (BécsiC. 7). Ő gimődőkről esmértet meg őket: a fructibus eorum cognosceitis eos (MünchC. 26. JordC. 373). Tynektek adatot meg ysmernőtek menyeknek orzaganak tytkayt: vobis datum est nosse mysteria regni coelorum (JordC. 393). Megh ysmerven Iesus hw gondolatyokat, monda: sciens autem Iesus, dixit (404). Meg ysmereek az tanoythvanyok: intellexerunt discipuli (407). Ewk es megysmeryk ew lalalok napyant (ÉrdyC. 8). Az beyth ydwesseeghes vootat 3 okokbol ysmérhetünk [igy] megh (136b). Az yot meg nem ysmérhetybölcsesseeghecel kyl (516b). Mynemew yegydykőn ysmertetyk emberben az ygaz bölchesseegh (517). Myn ysmérhety meg ember, ha wr istennek aldomsaban vagyon (622b). Meg esmere, hogy az wrdwgtwl volna ez kesertet (VirgC. 20). Hagi ez ngy lwth legyen, ebwl meg esmered (21. 124). Legottan meg esmere, hogy valamy latast latol volna (64). Meg esmere az atyalakba az isteny zeretetet (75). Ez iskolaba akarne tanulnom, hagi magamat meg esmerhetnem (95). Kyket meg esmerenem lenni

vgaznak (DomC. 113). Wr ygazaknak wthl meg ysmérthe: novit Dominius viam iustorum (KulesC. 2). Es ebből meg ismeryem, hogy igralmassagott tőtől az én vrammal: et per hoc intelligam quod feceris misericordiam (Helt: Bibl. I.K3). Ismerl meg magadat: γινώσθι σεαυτόν; nosce te ipsum (Decsi: Adag. 45). Ki ki mind az istentől adatot iduőzítőt tanullya igazan meg esmerni, es valamidőn érzene, hogy tūle el szakztana az bűn, ottan ottan csak ő hozza siesse[n] (Born: Préd. 280). Ezekből azért ezenel rea iuthatmc homet esmerhesse meg az farkast a barantól (Mon: Apol. 10). A bölcheség arra szükség, hogy megismerje a jot a gonosztól és az igazat a hamistól (Tel: Evang. II.935). Megesmerné az ő álnokságokat (MA: Bibl. IV.23). Ugymondnak ők, az ruházat, ha szinte kábává tézen-is, ngyan ékesit azért, hogy az madár az ő tollain, az eb szőrén esmértethessék meg. Mert nem tudná ember, hogy oly kába galád fantasztikus légy, hogyha az tárafarán szabott, metélt, vagdalt, prémezet, boncoskos köntösödől meg nem esmértetnél (MA: SB. 218). Uram meg próbáltál engemet, és meg ismértél engemet (Zvon: Post. 1552). Az ki azokat olvasta megismerheti egykiket az másiktól (Zrinyi. Előb. 3). Megisméré, hogy az wr volna az isten (Illy: Préd. I.41). Ez igasságot Seneca is megismerte (I.112). Az akarát az előmegismert dologra vite-tik (I.62). Ősmérjék meg most is az magyar kard élet, ki régen tartományoknak is esonkította szélét (Thaly: Adal. I.123). **2)** [profiteor; gestehen, bekennen]. Binet meg ősmere es nag keserűséggel sinia kezdő (GuayC. 44). Ez frater az ew byneet meg nem esmerneye (DomC. 219).

[Szólások]. Adam kedig meg ismere Heuat az ő feleséget, ki fogada es szűle Caimot: Adam vero cognovit uxorem suam Hevam, quae concepit (Helt: Bibl. I.B2). Embernek nem kell baromi módra megismérni a feleségét (Illy: Préd. I.172).

mégismerés: agnitio, recognitio C. cognitio MA. erkennt-nis PPB.

maga-mégismerés: [cognitio sui; solbsterkenntnis]. Hogy ez magad meg ismeresre zerethe hugom yobban ywthas, kel tudnod . . . (WeszpC. 123).

mégismeret: **1)** [cognitio, recognitio; Erkenntnis]. Emec ieget es meg ősmeretit meg peldaza wr isten zent Josephnee zemedesebe (GuayC. 24). Azokba, kyket latal es hallotal, valanak ennekem ket vilagossagok meg nituan: egyk vala az en teremtennek meg esmeretyrw, másik az enmagannak meg esmeretemrw (VirgC. 43). Allelőcne ő nag meltossaganac megismeretie haromkeppen iuthatne (NagyszC. 229). Elég ah my ewdnossegőnknek megismeretyre (Ozor: Christ. 1). Tanyitat bennűne az ő akarattyannac meg esmeretire (Born: Préd. 284). Az szép delgeknae megh ismértet minékűnk az mi sziveink attac (Prág: Serk. H1). Az hitben es az őrcs elet-ne meg ismeretiben igen nagy hasznot vehetne (EszT: IgAny. 302). **2)** [confessio; bekenntnis]. Masyk gyonas mondatyk az istentel adatot ayandokokrol valo lala adatlansagoknak meg esmerety (ComC. 29).

maga-mégismerete: [cognitio sui; selbsterkenntnis]. Maga megismerety nekyl senky istennek kellemetes nem lehet (WeszpC. 132). Ez leen azért elsw oka: maganak megh ysmerey (ÉrdyC. 419).

Ismerés: cognitio MA. agnitio Kr. Erkenntnis PPB. [bekanntschaft]. Az én követem nagyságodnak jó ismerésiben vagyon (MonTME. III.134). Elove való esmérés, tudás: praescientia (DEmb: GE. 32. Illy: Préd. 1511).

Ismeret: cognitio, notio, notitia C. agnitio MA. das kennen, erkennen, kenntnis PPB. Ielön esmértékre lenne (notum fieret) asidoktat kézeknek lennie ő ellensegéről gőzödelmet vemie (BécsiC. 66. 111). Alkalmas vala el yewny az wr istennek,

hogy ysmerettre adnaa emnen magat embereknek (ÉrdyC. 1b). Nem mellet vala ysmeretyre, ny legyen az isten (152b. 516b). Kezdee ewtet tanoytany yrasuak ysmeretyre (339). Soha ember ysmeretyre towabbaa nem yewe (401). Nywabban valo ysmere-tőt es tanysagot tett es yrt róla (541b). Atya wr ystennek ysmerety zereit (ex praecognitione dei) bekessegh megh beewl-toseegh [igy] (JordC. 843). Kynek myatta mentenek jlyen jgen fel az wr istennek jlyen nagy edesseges esmeretyre (MargL. 44). Es ez embernek volna esmerety ez feyodelemnek valamely rokonsaguan (CornC. 315). Len ismeretiben Ikonak (CsomaC. 10). Hogy meg iratatnának es esmeredbe lönüene (Helt: Krón. II). Hogy az Christus ismerete jobban ki hírbed-nee (Born: Préd. 24). A mi a szögén eg' igyű hiueket epetené a Christusnak igaz ismeretibe (Tel: Fel. 4). Bőnlkedgyetec az esmértetben es minden értelemben (Kár: Bibl. III.178). Isten nélkül voltac az Jesus Christus ismereti előtt (MA: Bibl. Előb. I). A magunk isméreti meg-fojtya a kevélység mérgét (Pázm: Préd. 64). Esmertekben [igy] nékik Joseph végre juta, sok szép ajándékokat nékik osztogata (Mohlf: LTárh. 8).

Lélek-ismeret: [conscientia; gewissen]. Igaz lelkem ismereti szerint (LevT. II.232). Lelked esmeretire hagyom (Mon: Apol. 255). Tudgja az isten és az én lelkem esmereti MA: Scult. 6). Vigyázzanac lelkőc ismereti tisztaságúra (Zvon: Post. I.573). Hol a lelked-ismereti? (Matkó: BCsák. 145). A mennyire jó lelked-esméreti engedi (Misk: VKert. 337). Bizonyáság az én lelkemismereti (Dáln: Flor. Előb. 10). Lelekismeret ellen valo dologh (TörtT. XII.112). Ily fertelmes bűnről, ha meg lett volna, kétség kívül önnön lelkem-ismeretem is feddene (Fal: NA. 131). Nem furdall-e lelked ismérete? (140).

Lélki-ismeret (lelki ismeret Helt: Krón. 41): conscientia C. MA. das gewissen PPB. Lelkiismeretemben tudom: conscio MA. Lelki-esmérete ellen tselekedni: non ducere religioni PP. Bizony-ságom az en lelki esmeretem (VirgC. 144). A mth lélkőnk, testőnk es lelki esmeretőnk egezzen maragion (WesprC. 55). Zyksegh, hogh mynden kysekre el felelkezwen, mennien be w lelky esmeretynek tythkyaban (122). O zentseeges lelky ysmeret ky yullehet test zereit ez földön leegy de maga lako-dalmad mennyekben vagyon (ÉrdyC. 29). Feddy vala ewket ew gonoz lelky ysmeretőkől (416b). Kd engemet kér, hogh igaz lelkiismereti szerint az én tetszemet kdnek megjelentsem (LevT. II.232). A mi lelki esmeretűnc nem vadol mi bennunc (Tel: Fel. IIb). Conscientia mille testes: nagy dolog az lelki ismeret (Deesi: Adag. 79). Ha sem isteniül, sem embertől büntetése nem volna-is a gonoszoknak, magok lelkiismereti szagga-tása elég veszély volna (Pázm: Préd. 29). Nehézség, mely furdalná lelki esmeretedet (Pázm: KT. 439). Meg sérűtt lelki ismeretűjek (Zvon: Post. I.7. Pázm: KT. 5. Mad: Évang. 13). Lelki ismeretűnc meg csendeszedése (149). A bűnnek gyakor tselekedete miatt megaggok lelki-ismeret végétre ugy néki sasodik bogy (EnyF: MSz. 169). Sohonnai, vak vezető, gonosz lelki-ismeretű ember (Illyef: BCsTomp. 130). A lelki isméretnek győtrelni, melyekkel a csigák, hév fogók és egyéb tőzek nem érnek (PP: PaxA. 17). A lelkiismeret benne panaszra s pörlekedésre fakada (Fal: NE. 79). Mondgyák, de heában, hogy az ő lelki-ismeretek tiszta mint a kék-ég, mikor felbő vagy háboru nem bírja (Fal: NA. 111).

maga-ismeret: [cognitio sui; selbstkenntnis]. Embernek alázatos maga ismeretiről (Pázm: KT. 5).

Ismeretős (ismértés? Com: Jan. 64): notus, cognitus; be-kannt PPB. Ismeretős: cognobilior; esmeretessé leszők: noteo C. Teczyk a nyememew esmeretes czudaban (nobile miraculum) yelensegest mutatnan (EhrC. 66). A taneitnan esmeretes vala a püspöckel (MűnelC. 208). Ysmeretes vala az feyedelemnek: erat notus pontifici (JordC. 690). Halaltalan az ey emlékezety, mely esmeretes istennel es embereknel (CornC. 242). Mind

Pilatossal s mind a sidoknal esmeretős vagiok (WesprC. 37). Ianos esmeretős vala a püspöknek (71). Az várban igen tudós, esméretes, jártas út mutató ember (MA: SB. 264). A ki töm-lőcz őrzővel ésmeretos [igy?] (Konst. 27). Meszso isméretes vagiok (László: Petr. 66).

Ismeretlen: ignotus, incognitus C. ignobilis MA. unbekannt PPB. Zent Ferencz ismeretlenek kezwetv italtatykuala (EhrC. 129). Mykoron ott lakozoo ysmeretlen nepeknek ayoytatassag-ok megh alvth volna, a pogánok az cpoluast el főreok (ÉrdyC. 656b). Myndenyket egyenlew kepen mynt ismeretlenek meg fegyed (VirgC. 133). Esmeretlen vala emberokül (DomC. 80). Ez edes illat ismeretlen és hasonlatlan (155). En atannak hazanal ismerethlen lakozom (PeerC. 12). Az anyas-zentegihaz az előtt soe ideig ősmertelen es el temetlen volt (Mon: Apol. 16. MA: SB. 198). Az akarat nem vitetik isméretlen dologra: voluntas non fertur in incognitum (Illy: Préd. II.56). Bujdosom szoros útakon, ismeretlen föld határain (Thaly: Adal. 1.260).

Ismeretlenség: incognitio MA. defectus notitiae Kr. unbekantschaft PPB. Hol nygwoweek embereknek ysmeretlen-seegonel kyl [tudta nélkül] (ÉrdyC. 631. Csúzi: Tromb. 31. Kr.).

[Ismeretlenül], ismeretlenültet-ik. Kynek tudoma-nya ystentowl meg esmertetyk, nemykoron baratoktól es em-berektowl ismeretlenewltetyk: hominibus est ignotus (EhrC. 114).

Ismeretség: notitia MA. bekenntschaft, wissenschaft, er-kenntnis PPB. Tamada ez cellyen egymashoz valo ysmerett-seegb az nagy erőss zeretéből (ÉrdyC. 368b). Az istennek ismeretsége nyiluan vagyon ő benne: quod notum est dei, manifestum est in illis (Helt: UT. p3). Az altal jutunk minden dolgoknac esmeretsegere (Mon: KépT. 2). A mennyország az isteni igazságnak ismeretsége: caelum est notitia divinae veri-tatis (Laud: Ujségis. I.516). Minekutánna az ő bűneinek isméret-ségere jutot volna (Poenit. 41). A tanulásokban foglalván ifiü-sigát, hogh ezeknek nagyobb ismértetségt el-érhetné (Tarn: Szents. 100). Deák mondás: conscientia ante scientiam; a lelki-ismeret előb való minden egyéb ismeretségnél (Fal: SzE. 537). Egy lánynyal annyira ment ismeretségem, hogy a tanu-lásba laukadt serénységem (Grad: RP. 72).

[Szólások]. Egy királynak egy kedves fiánál több sem lévően, az, országok jární kívánczozott, ismértetséget akarván vetni az emberekkel (Hall: IIIHist. III.234).

Ismeretségős: [notus] valde notus Kr. [bekannt, bekannter]. Új ismeretséges (Csúzi: Síp. 20 Kr.). Velem régen vagy ismért-séges (PbilFl. 6).

[Ismerget]

még-ismerget: noscitur C. Megesmergető: noscitabundus C.

Ismerhetetlen: incognoscibilis MA. non agnoscibilis Kr. das nicht kann erkannt werden PPB. (Pázm: Kal. 1766. Kr.).

Ismerhetetlenség: inagnoscibilis Kr. [unkenntlichkeit] (Bíró: Micae 151. Kr.).

Ismerhető: cognobilis C. [kenntlich]. Ismerhető képpen, azaz nem külső pepeczeléssel (Helt: UT. V2).

Ismerkőd-ik: notesco, innotesco, notum se facere, notitiam in eo SI. [bekantschaft machen, bekannt werden]. Eremest ysmerkődik vala vele (ÉrdyC. 520). Senkynek ebbe ketsegho nynchen, hogh valamely lelők yde zokandyk oes yde esmer-kődendyk (WinklC. 290).

még-ismerkődik, még-ismerkőzik: noteo C. innotesco MA. notitias contrahit Kr. bekannt werden PPB. Vele mara-dinak s meg esmerkődenek vele (DebrC. 3). Ha mikor magunk

közelebb megismerkeziünk a személyekkel, látjuk az eleven példákat (Fal: NU. 318). Meg-esmerkezett Dolimán Cumilla (Könyi: HRom. 150).

Ismerkédés: [?] Ew zenth hadalanak wthanna nagy sok ysmerkedes keppen ő neekyk yeleneek (ÉrsC. 128).

Ismerő: noscens, notus MA. [familiaris] bekamnt PPB. Ky wala ismerő en pispóknak (WinkC. 169). Egi ismerő zomzeigat kerte hozzaia (DebrC. 117). Sem szolgyat ott nem találai, sem vala meel ismerőyeet (ÉrdyC. 513b). Zallasara menween, hywataa hozya ew ismerő barátot (574). Az ismerőktől bwelchwt vewoen, el eredeenek zen Hlwo pyspekhez (578b). Leek nagy zegenyseegh en zomzedymnak es felelm en ysmereymnek: notis meis (KulesC. 68). Keresik vala ytet rokonu es ismerői között (DöbrC. 281). Hog Brundusiobol bayon menue, lele nemely esnerev doakokat (DomC. 240). Te barátid ees ismerőyd te ellenőd thamadanak (CzechC. 15). Aitya vala az w elmeye, ha az ismerőktől valo pirongas tőle meg nem vonta volna (VirgC. 100. 143). Keresyk wala ewtet az ew rokony ees ewsmereyw kewzewt (Pesti: NTest. 118). Te viszed távol én tőlem minden ismerő barátinat (MA: Bibl. V.41). Ismerőitől és nyájaskodó atyafiától eltávozik (Pázm: Préd. 85). Az ő tanítványi es ismerői el hadtak (Toln: Vigaszt. 306). Diogenes filosofust csufolyán egy ismerője (Hall: Paizs. 498. Hall: HHist. III.150).

fű-ismerő: herbarius C. [pflanzenkundig].

írás-ismerő: [literatus; schriftkundig]. En valaztalak tegegett yrascsmerew emberet (ElhrC. 118).

lélki-ismerő: [religiosus; gewissenhaft]. Megh rettennek (az őrdőgi), mykoron kelty ismerő yfyalakth lathnak kylemben walo lozaghioknak fogywereewel ekőshwween (ÉrsC. 200b).

Ismersz-ik: noscor Kr. [zu können sein, zu merken sein, erkannt werden]. Nem ismerszik te raitad semmi jószág (Port-Szer. N2b). Abból ismerszik kétségbe esésről-való kisírtetnek az őrdőgi vetekedés: mert Luter azt írja, hogy szűve dobogott, és izzadot ebben a beszélgetésben (Pázm: LuthV. 102). Istemek emberré-létéből loginkáib' ismerszett az istemek feneketlen böltsősége (Pázm: Préd. 114. 572). Nem esmerszett volna, hogy van viz az kőrműn (Zrínyi II.45. 102). Ez a meleg inkább ismerszik, mikor a mosárban a mustármag jól megtöretik (Hly: Préd. I.245. Nógr: Idvk. Előb. 7. Gyöngy: KJ. 31). Nem esmerszett rajta koros öregsege (Könyi: HRom. 167). Becsületes, derék ember, a patre reformato procreatus, mely is jól esmerszett rajta (Haz. I.283).

ki-ismerszik: [dignoscere; erkannt werden] (Misk: VKert. 228).

még-ismerszik: agnoscor Kr. [erkannt werden]. Ebben esmerszik meg, hogi nem őrdőgi mestersegődel tettet (DebrC. 115. Ver: Verb. 221). A fel-támadásnak világossága-nélkül a keresztény hitnek szépsége meg nem ismerszett (Pázm: Préd. 572). Ez pedig az istoni bizonyyságnak jelensége tagadhatatlanul meg ismerszik az keresztény hitnek földözőiben (Pázm: Kal. 75). De azért akkoris az ő erős tagjaiban meg-esmerszett, bajt állott, és nagy hamar leis nyomta az hamisságot (565). Meg ismerszenék rajta (Hall: HHist. II.152). Melly meg-ismerszvéu (GKat: Titk. 8).

Ismert: [notus; bekamnt, anerkannt]. Esمرت igasagnak ellene mondas, es ellene tetel (VirgC. 12). Eletnek utait nokem esmerthe tötted: notas mihi fecisti vias vitae (DöbrC. 31).

Ismerttet: notifico MA. notum facio, notum reddo Kr. kund und zu wissen tun, zu erkennen geben PPB. Kyk ysmerttetnek enghomet, erek cohtyok leezen (ÉrdyC. 529). En vetkezetőmet neked ismertetőm: delictum meum cognitum tibi feci (DöbrC.

79). Mind tsak azt ismertetik, melly nagy haraggal, és gyűlösséggel ostorozza isten a bűnöket (Pázm: Préd. 8). Veteknek ismerteti isten az ember-tsűfőlast (816). Hogy rossz igyeknek czéjére fogyatkozásait, azzal csufúsággá tették és nyilván ismertették (Pázm: Lev. 2).

még-ismerttet: notifico MA. facio ut agnoscat Kr. kund und zu wissen tun, zu erkennen geben PPB. Elezer az lelelkel ysmerttet meg, ha yol oelt, az erek dychőseegőt, ha kedeeg gonozwl pokolnak keenyant (ÉrdyC. 21).

ISMÉT, ISMÉNT (*esmént* Kem: Élet. 22. *esméth* PeerC. 10. *esmélen* Valk: Gen. 31. 37. Helt: UT. F5. *esmet* MA: Bibl. Előb. 1): iterum C. item, iterum, etiam, rursum MA. rursum Fél: Bibl. 4. wiederum, zum andermal PPB. Mit úizez Anna azzoni? Turot meteltem darabra el adnia Mond ismet Margit: Had lassum (RMNy. II.15). Egh aranyas zelew fedel; ysmeth egh aranyas zelew fedel (35). Harmad esztendőbe az vtum esmet meg hala a Sara (Szék: Krón. 12). Phvl Babilonianac fű tisztartója, es Arbaces Medianac esmet fű tisztartója (35). Ismet el alnan almodoza, es lata, hogy: rursum dormivit, et vidit alterum somnium (Helt: Bibl. IV.). Ő főle meg ismét elpártoltak (Liszny: Krón. 249). A io fiának dicséretes czeledtek azokat ismét [igy] meg nyílttyak (Telekesi: Erd. 40). Vitt 2 paplant. Ismént 1 karnasin eszmákát (MonTME I.130). Amaz ismént felele, mondván (Fr: SzJán. 206). Melyekből annak határit és nagyságát, ismét természeti minémiséget és szokásokat lehet ki-tanulni (Csat: MH. 23). [Vö. is-mög, is-megint].

Ismétlen: ∞ Ha penygen te [egyelmed] nem akarya, bator abban jaryonk el, kyt ismetlen az törwen hoz (LóvT. I.73. Valk: Gen. 31. 37. MA: Tan. 74. MA: Scult. 360. Tyuk: Józs. 403. Bartha: Debr. 52).

Ismétlenit: itero [wiederholen]. Ismétleníteni, ha szabad az iteraret így kimondani (GKat: Vált. II. Előb. C4. GKat: Titk. 476. ImreS: GKat. 25).

ISPÁN (*espan* DöbrC. 268. *espánság* RMK. II.216. *hyspan* ÉrdyC. 21. *hyspan* Helt: Mes. 117. Helt: Krón. 40. *hispány* 200: 1) quaeator, praefectus, praetor, quaeator MA. vicarius domini, subdominus SI. vogt, aumtaun, rentmeister P'PB. Endre kyral Vatha yspannak kegyetlenseegőt hagyot vala teeny (ÉrdyC. 398). Az rovus lőn előve sirini Cirinus espanol (DöbrC. 268). El vivék ytet es adak Poncius Pílatos ispannak (137). Az orzagnak ispanya haluan zent Cipriánsnak es zeit hufina azzonnak hyreet, evket ev eleyben hozattata (ComC. 367). Oh kegyetlen ispán! az úr mondja vala (Saulusnak, RMK. IV.199). Szerzéne ezokaert hispanokat ő reaioc: praeposuit itaque eis magistros operum (Helt: Bibl. LBb4). Monda a nemes ember: legy hispanom, hogy győterhessem o pesti porokat, mert nem talállok igaz szolgát (Helt: Mes. 118. 457. 464). Temesvárlan hagyák Lossoneczy Istvánt ispánul (MonFrók. III.89). A satm bűmél vadol, mind lator ispan, es sugallo be ad istennek es el arul (Mel: SzJán. 312). Az király erdejénec ispanya: entos saltus regis (MA: Bibl. I.127). 2) comes; graf Pesti: Nom. 24 [obergespan]. Valaki pedig ez ellen tselekednék, nemes emberen flor. 6. paraszt emberen flor. 2. dúljanak az ispánok a vármegyéken (Bod: Pol. 65).

akasztó-ispán. Annae vtanna akasztó ispánokat is szőrz (Helt: Krón. 30). Ki küldte az akasztó hispanyokat és meg sűtöte [olv. sűttete] az latroklau (199). Akasztó ispanoc vocantur in Transylvania, qui per oppida et villas de furibus inquirunt (RMNy. II.314). [Vö. akasztó-bíró]

fő-ispán. Vármegye fő ispánnya: supremus comes comitatus, comes provinciae PP. [obergespan]. Fő ispányok, nádó ispányok: comites Com: Jan. 112. Beregh waarmegienec fy

espanya (RMNy. II.82). Pereni Mihály Zemplin vármegyei fő ispán (LevT. I.93). Vasvár es Sopron vármegyéknek fő ispánja (Magy: Nád. 2. Miki: TörL. 35).

kamara-ispán: [quaestor; vogt, rentmeister]. Lazlónek Zalkay Erdőnek kamara ispánja (RMNy. II.10. RákF: Lev. I.163).

kamaraispánság: [quaestura; rentmeisteramt]. Kamaraispánságra vagy szűm-tartóságra verődik (Folv: Dies. 55).

királyfalus-ispán. Pherunt regales hylochi oficiales partiales possessionum regalium, hungarice kyraly-falus-ispány vocati (RMNy. II.345).

nádor-ispán (náderspán Monfrók. III.132. Tin. 12. nadrespan 192. Ver: Verb. 170. nadréspsán Valk: Gen. 38. nadryspan ErdyC. 633. nadrispan LevT. I.369. nadrispán Görös: Mátý. 70. Nád: Lev. 11. 13. nadrispan LevT. I.256. nagyryspan I.291. comes palatinus MA. palatinus Ver: Verb. 62. pfalzgraf PPB. [palatin]. Király embere, vag nádor ispana: homo regius aut palatinus Ver: Verb. 287. Fő ispányok, nádor ispányok: comites Com: Jan. 142. Az magyary wrak kylemb kylemb zent kalastromokat rakattanak, thwdaya ylyk: Laos kyal Buda felőt, Pryny Enre nadryspan Terobest (ErdyC. 633). Jöve Rén nadrespan az Falez gróf herezeg, az harmadik az Wirtömbeg herezeg (Tin. 192. Helt: Krón. 39. Born: Préd. 303. Hlov: Toldi 2). Orzagnak nadrespannya (Ver: Verb. 170).

nádorispánság: dignitas palatinalis: Kr. [palatinat, palatinus-würde]. Még ő az nádorispánságba vagyon (Monfrók. III.132). Battyányi Lajos jó vigasztalással, nádorispánságra fényes méltósággal (Fal: Vers. 899). Magyarország egén kitetsző fényesség, nádorispánsági fenjáró ékesség (900).

ország-ispán (Thaly: VÉ. I.288).

vármegye-ispánja: comes Ver: Verb. 83. *comes parochialis PPB. [obergespan des komitats]. A vár megye ispánja (comes, graf) nagyobb, hogy nem a szabados ur (Com: Vest. 96).

vicé-ispán: vicecomes Com: Jan. 142. [vicegespan des komitats]. Zepes vármegyeben wylcho ispan (RMNy. II.36. LevT. I.35. DEmb: GE. Előb. 2).

Ispánka. Mineműk ti magatok vattok, ispánkaitokis olyanok (Tel: Evang. II.1012).

Ispánné. Hyspanne: comitissa: gräfin Pesti: Nom. 25.

Ispánság: quaestura, praetura MA. das amt des rentmeisters, stadtvoigtei PPB. Tízter viselnee, birosagot, ispansagot (Born: Préd. 409. Ver: Verb. 28). Tíztertortagot, udvarbirosagot, espansagot rendelnek országoknak, tartományoknak (Gyarm: Fel. 204). Az ország alatt naduae maga bíróságoc, ispánságoc, vármegye: sub regno sunt dynastiae, comitatus (Com: Jan. 143).

ISPÓT: scalper scalprum, spatula, spathula MA. méissel, schröteisen PPB. Ispot, metelő: scalprum; öreg ispot: spatula; gömbölyű ispot: specium C. Ispót, mellyel a sebet mérik: specium PP. Érvágó vas, ispot Nom. 45. Vagdalo ispóttal vagdal és köppölyöz (Com: Jan. 115). Seb-tisztító ispót (Hall: Hist. II.338). A nyomorúsag a tisztító ispót vashoz hasonló (Hall: Paizs. 44). Vas-ispót (201). Orvosok eszköze, borbélyok ira, ispotnya, vasa, flastroina (Tof: Zsol. 851). A melly borbély az ispotat a sebben igen bé-jártatja, a sebet e világból ki-is végezheti (GKat: Váls. II. Előb. 58).

ISPOTÁLY, ISPITÁLY (espital RMNy. II.66. espotal Valk: Kár. 50. espotaly Mezy: Bayle 488. hospital EhrC. 30. [a Nyelvemléktárban hibásan: hospital] hospitaly Helt: Háló. 195. hypotalyaban ErdyC. 642b. hospitaly ErdyC. 302. ispita Adami: Spr. spital EhrC. 102. spital Szeg: Agr. 100): valetudi-

narium, nosocomion, ptochotrophia, ptochodochium, nosocomium MA. hospitalo EhrC. 30. 102. spital, armenhaus PPB. *Poldosok ispitalya: hierocomium MA. Fattyak espotallya: brephotrophia C. Ispotally: elendherberg Nom. 26. Ispotályoc és betegek háza Com: Jan. 124. Menyetekel imett yeles tolnayok es galyadok es menyetekel az hospitalba (EhrC. 30. 102). Az ő tizes-segere nag kazdagsaggal rakata yspitalokat, oltarokat (TelC. 80). Meny az ispitalban az poldosokhoz (VirgC. 63). Kalastromokat es hospitalyokat szörzéner (Helt: Krón. 30). Orvoslo ispitaly (Simb: Isp. 7. Czegl: Japh. 13). Ispitalt építetett (Tan: Szents. 36).

Ispotályi: [in valetudinario; in spitalo befindlich]. Ispitali szegények (Laud: UjSegis 182).

Ispotáltság: [cura negotiorum; krankeupfleger]. Ada magat ispitalysagra, zolgalvan az ispitalban (DomC. 2).

ISTÁLLÓ (estuallo SándorC. 12. istálló Helt: Mos. 325. Alv: Post. 80. Mad. Evang. 100. stalló MünchC. 134. DebrC. 342. Tel: Evang. I.67. stalo TihC. 57): stabulum, caula C. praesep PPB. stall, vichstall PPB. Istálón van: stabulatur; istálóban forgás: stabulatio MA. Mond a stalló tutomac, hog ő zor-galmassagot viselne (MünchC. 134). Istállónak es nevezetlik, mert iazol is vala ot (DebrC. 51). Lakozik az stallóban (342). Nem uala neki hele az staloba (TihC. 57). Az meiorzaaghoz köpösth olyan mynth egi estallo (SándorC. 12). Ha engemet ala az staloba nem viendwtvk, en semmikepen egyesegben nem zilletok (VirgC. 32). Stalloba születteo (Tel: Evang. I.67). Vezér istállójának való talpfit hordatván (MontME. II.72). Istáló tisztogató (MA: SB. 53). Megnyitva az istállót vagy oroszlayu ketrezet (314). Barom istálló (MA: Tan. 715). Az oktalan állatok nemesik istállójokat, hanem jászolokat-is így eszközzil néki engedték (Csúzi: Síp. 586).

juh-istálló: caula, ovile MA. schafstall PPB.

ló-istálló: equile C. MA. stabulum equorum NomC. 2 417. pferdstall PPB. (Matkó: BCsik. 121).

ökör-istálló: stabulum boum NomC. 2 417. [ochsenstall]. Ökör-istálló avagy ökör állás (Com: Jan. 77).

Istállócska: [stabulum parvum; kleiner stall]. Beteruen az stallochkaban aly ev vele (CornC. 80).

Istállós: hospes [wirt]. Keet penzt hoza elew, ada az istallónak: prolatus duos denarios dedit hospitii (Pesti: NTset. 113).

ISTAMÉT, ISTIMÉT (estamet MontME. III.98. stammeth [olv. stammeth] RMNy. II.35. ustemet MontME. I.291): [pami genus; stamett, fejes tuch]. Hozzatok egy fevisew rwhara való pozhothi, vevres jstamethet gombyawal egyetembe (LevT. I.319). Kewlgy egy methere való pozhot, istamethet gombyawal ewzwo (320). Benesné béri kész pénz 10 ft, egy tistemét kiürdi fejér hüllésével, két uj saru (MontME. I.291). Hozattunk neki Györriul egy kiürdnek való istmet [?] posztót (uo.) Hozattok husz sing estamet posztót, fele pászit szinli legyen, fele peniz veres legyen (III.98).

ISTÁP (estap: baculus BécsiC. 301. estháp PeerC. 24. 60). 1) scipio C. bacillum, virga, pedum MA. baculus EhrC. 77. KulesC. 43. fustis JordC. 166b. stab PPB. Elew levle extett zent Ferencz tutuan egy estapot kezében (EhrC. 77). Vala ky masth megh verend es agyba esendyk awagy ystapon yarand, az ember, ky azt tette, megh fyssze nynden karath (JordC. 56). Eressen kezdee az zumarnak oldalát verny az ystappal (166). No legyen se sarvtok, se ystaptok: nolite possidere neque calcamentum neque virgam (382). Elverettetek istapokat es buzga-niokkal (DebrC. 135. 6). Estapayawl erőtellesseget thumogathwan (PeerC. 60). The wezed es the ystapod engemet meg wygastalanak (KulesC. 43. DöbrC. 46). Zyz Maria neki jelenec es az ő estapayt

az ő kezéből ky veue (TelC. 342). Megveruen az evrdeget az ev istapjával (DomC. 56. 18. 111). Az fyeylelem paranchola, hogy zent Dorothea zeep orchaja estapokkal es palchakkal verettotenyek (CornC. 249). Istaptyok kezettökhben logyenek (Beythie: Epist. 100). A mérték istáája avagy alk s fel menő vasa (Com: Jan. 166). Az eszességnek istáája gyámola, tünasza; prudentiae statumen (177). Istápom valál és gyámolom (Gvad: RP. 65). 2) sceptrum [scepter]. Az kirali arañ estapot ki noyta kezénel (BécsiC. 65). Né agárad vram te estapodat azoknac, hog né meuesec még mñ romlasonkat (79). Az corona es az istap az kirali birodalomnak iogie (Fél: Tan. 421).

[Szólások]. Mikor az szent Cypriánus pispekre az istap eltörtetnee, és az bírő ezt mondaná: Cyprianusnak halálra kell monni (MA: Scult. 238). Moses re á szegi az istápot az bévadolt és megbizonyosodott bűnőkre (921). Jay ennekőm ánaalsnac, mert tegődet latlac en venseg ő muer istap'at (NádC. 594). Vénségűnkneec fiam valal ő estapja (Hofgr. 262). Ki őnekik vala szemeknek világa és ő vénségének tápláló estáája (RMK. II.330). Ő volté az mi vénségűnkneec istapia? (Kár: Bibl. 1482).

káka-istáp

[Szólások]. Kákka istáphoz támaszkodik (GKat: Tít. 297).

királyi-istáp: [sceptrum; scepter]. Kezebe volna keraly ystap (DebrC. 495). Nadath kiraly ystapert adanak yob kezedben (ÉrsC. 49b). Nadzallal kyalaly ystap hefethi okesewltetel (ThewrC. 192). A kiralyi istapot kezébe véné (Helt: Krón. 5tb). Sceptrom auagy királyi istáp (71). Az királyi istáp elvétetel Júdától (Tel: Evang. II.58. Mel: Préd. 128).

koldús-istáp: [mendici baculus, mendicitas; bettelstáb]. Alumnáára és koldus istápra jut ígyce (MA: Scult. 750).

mérő-istáp: [decempeda; messrute] (Helt: Bibl. IV.303).

ISTÁR: [?] A sarban á malom gátnál terem, istár neue (Mel: Herb. 86).

ISTEN: deus C. MA. gott PPB. Horoguvec isten (HB). Wmaggue isten kegilmet ez lelic ert (uo). Mi atyánk bodog Ferench minden minelkedetiben istenhez volt hasonlatos (EhrC. 1). A te néped en népem es te istenéd en isteném (BécsiC. 2). Ime te rokonod megfordolt ő istenühöz: en reversa est cognata tua ad deos suos (2). Hogy zent es ygaz istennek enbőre volna (ÉrdyC. 524). Wgy mond isten lelkew zent David proffeta (533b). El közölghet istennek orzaga: appropinquavit regnum caelorum (JordC. 361. 364). Dyezoreyk vala yzrielnek ysteneet (403). Az istenel meg twlt ember lelekbe igen meg erwswle (VirgC. 37). Terden aluan meg aldum az vr istent (45). Ki dicheret minden io dologba chak istene wmwmagae (73). Az mendenható istennek tiztessegere (az ev zley clastromot) epethenek (MargL. 4). Chak a sídlók hivatnatnak vala istennek választott népének (Tel: Evang. II.227). Mi egyenessege lehet az istennek templomanak az balványokkal? (Szár: Cat. B). Teremtő Istén (Toln: Vigaszt. Előb. 14). Ez világnak parancholó istennek nevezi vala magát (Pázm: Kal. 4).

[Szólások]. Boldog isten! exclamantis in tribulatione Kr. A levegő éghen magokat fel-függesztőce, boldog isten! mely bátorc és merészec: petauristae papae! quam confidentes et audaces sunt (Com: Jan. 209). Nagy isten! (Czepl: Japh. 82). Istén adgyon io napot (Born: Préd. 257). Egészseggel, adjon isten jó napot, jó estvét: ave; adjon isten jó utat: bene ambula Pábl. Adja isten, egymást láthassuk mennyégben (Thaly: Adal. 171). Istén ne adja, hogy ezt megtanulja a leányzó (Pal: NA. 201). Reggel mutatok én arra való helyt; kit nagy isten fizessével megköszön a szarúndok néki (Halt: Hllist II.151). Istén hozta kegyelmedet, jókor jött: seid freundlich willkommen (Kírbesz. 7).

Istén hozzád apám, anyám (Amade: Vers. 109). Látja isten szívemet (Mad: Lev. 83). Istén megáldja kegyelmedet, isten maradjon kegyelmeddel: Gott befohlen, mein herr (Kírbesz. 6). Aggion isten io napot kegielmes vram. Istén megfogadja balassa vram, kegielmedneec (ComBal. 21). Istén engem úgy segéllén (KeeskTört. II.305). Nem lehetnének szép vagy vitéz legények, ha az isten úgy segéllénél el nem tudnák minden koton fityre mondani (Ker: Préd. 761). Kérem az hatalmas istenorth, ne tarchia idegenne kegielmetek, hanem minth attáfiayth (Rad: Csál. III.164). Megeskőlek elő istenre (VirgC. 114). Isténre mondom azt hoga tenen magadon bizonitom meg, amit te musnak parancholoz (VirgC. 70). Istokomra mondom [igy] ieles legény vagy te (Fortszer. N5b). Hlyzem istenth hogy mast Kassat atthwl nem kellene feltlenwnk (RMNy. II.151).

[Közmondások]. De isten rendelese előtt ninesen tanács (LevT. II.324). Istén ellen, édes gróf úr, nines tanács (II.327). Ne egei, nikepen a torkos, kinec hasa istene (VitkC. 48). Jó az isten, s iót ád: ultro deus subiecit bona (Döcsi: Adag. 153). Ha isten velünk, senki ellenünk: deo praesente nullus officit obex (250). Mennyből adatik minden győzedelem, kinek isten adja, a hadat csak a veri (RMK. II.80). Mint adja az úristen ezután is való dolgunkat, ő tudja, miert hogy a had veressét csak ő magának választotta (421). Szegény ember szűndékát boldog isten bírja (SzD: MVir. 382).

atya-isten: deus pater Kr. [gott vater]. Máuelkegetec eteket, nem ki eluez, de ki megmarad az örce életbe, kit emberne fia ad tüneltec, mert ezt ata isten iezette (MünchC. 180). Ha valaki zerefi ez uilagot, ninnen az atia istennek zeretete ő benne (TihC. 17). Ezenkeppen mond az wrek mendenható atia isten minden keresztymnek (CornC. 112). Hogyha ellagyattatal volna athya ystentwl (CzechC. 17).

balvány-isten: [falsus deus, fictus deus, idolum; gütze, abgott, gützenbild]. Föld indulas leuen le esek a baluan isten (DebrC. 121. 10. CornC. 191). Az baluan istenneknek templomy mynd les hwlának (ÉrdyC. 338). Zent Justina egy baluan istennek vala pappja (549b). Feel allattak az baluan istent (605b, GKat: Tít. 234).

bor-isten: Bacchus MA. (Pázm: Préd. 230. Kr.)

ördő-isten: Sylvanus MAI. [waldgott].

fél-isten: semideus C. MA. [halbgott].

fii-isten: [deus filius; gott sohn]. (DomC. 188. Sylv: IT. I.18).

hadi-isten: [deus belli; kriegsgott]. Olly bajnoki bátorsárg nézett ki belőle, hogy Mars hadi-istenben nem kívánhatnál többet (Pal: TÉ. 637).

házi-istenek: Lares, Penates MA. Com Jan. 217. [hausgötter].

hiszék-ögyg-isten, hiszék-isten: symbolum apostolorum Kr. [apostolisches glaubensbekenntnis]. Megtanultatoc az hiszec istent, az mi atyankot (Born: Préd. 14. Tel: Fel. 169).

ostya-isten: [deus imaginatus in hostia; hostiengott]. Ostya isten imáló phariséusoc (MA: Scult. 9).

szentlölök-isten: deus spiritus sanctus Kr [gott heiliger geist]. Alazathossaghirol monda zent lelők isten (TihC. 1).

úr-isten (vram: isten kegilme HB zeresed atte eradat istenedet VirgC. 121): dominus deus Kr. [hierrgott]. Vr ystennek angála alnabán neky yelenek (JordC. 357). Bel tellessednek, az ky mondván vagón vr isenthwl: quod dictum est a domino (358). Azt mongya wr ysten: dicit deus (727). En byneymet meg akarom vadolni neked lelky atyam, vr istennek kepebe

(VirgC. 2). Vetkeztem az vr istenek elene (4). Isteneknek vr istene zolala: deus deorum dominus locutus est (KulesC. 120). Az atya vrr istennee szerelmes fia (Born: Ének. 11. Tel: Evang. I.157).

[Szólások]. Valaki ő neki közön, ő az közönetert felel: vr isten fogadia (DebrC. 273). Magzatim el aludtanak az úr istenben (Gér: KárCs. I.293). Kerlek az vr istenert (VirgC. 18).

vico-isten: [dei vicarius; vicegott]. Honnét volt Moysesnek annyi fényessége, hogy viczeistennek láttatnék a földön? (Illy: Préd. I.264).

Istenbéli: [in deo, in dei nomine; in gott, in gottes namon]. Hogy az zentöknek istenbéli zereimők es hasonlaltassék az draga arannak zoepseegehöz, ewt hasonlatoss yegzeesökből mwtattatyk meg (ÉrdyC. 465). Istenbéli en zereimés attyamfiái, halgassatok myt mond my nemes wrwnk (ÉrsC. 215). Istenbéli kezenethemnek vtanna (RMNy. II.75).

Istenél: pro deo habeo, instar dei colo Kr. [vergöttörn, wie einen gott verehren]. Istenlenék az képeket (Toln: Vigaszt. Előb. 14). A Babylon lakosi el akarák veszteti Danielt azért, hogy megölle az ártalmas sárkányt, melyet ők isteneltek (Pázm: Préd. 371). Egynek hiszzük lenni az istent természetiben; kit egyedül, társ nélkül tartozunk istenleni (Pázm: Kal 372). Mindnyájan bálványozók vagyunk; ki a tisztességet s bőséilletet szereti, ki az aranyot és sok kincset isteneli (Fal: UE. 378. Fal: Jegyz. 936).

Istenés: divus, divinus, dius, pius C. göttlich PPB. [gottgefüllig]. Istenes élet: pietas; istenesen: sanctissime, castissime, sincere MA. Nicolaus dictus Istenus [bírtokos a Körös folyó mellett 1366]. Isthene Pál [a bazini grófok egyik jobbágya Bodrog megyében 1478.] (Nyr. V.510). Istenes [vezetéknev XVI. sz.] (IX.365). Embör yth lezón myndónöstöl zvéseseghős es myndónöstöl istenös (WinklC. 290). Bizon mondom, hogy ez istenes atyának oly tytza bölchessege vagyon, mynt ha zaryon yarna (ÉryC. 570b). Az nagy zent cartusiay zeerzetnek meely nagy istenes es bodog nepek leenek fondatory (581). Ez istenes embernek w nagi mertosaga mind nyilvan meg tecky (VirgC. 3072). Adgy malasztot emmekem, hogy istenesen élhosssek ez nilagban (ThewrC. 176). Imatkozás es egyeb istenes dolog (Born: Préd. 7). Istenes hívec és szentec (MA: Bibl. V.14). Istenes szép gondolatoc (MA: Scult. 20). Hatalmával, és büntetésével erőltesse, hogy életeket istenesen viselkyk (Pázm: Préd. 45). Az istenes özvegj férjének halálát szöböl sirassa (144). Tekélletes és istenes elmélkedés (Pázm: KT. 31). Istenessen igaz lelkek ismeretek szerint megl kell bőséilletni (Ver: Verb. 82). Az asszony jó ideig való özvegylése után Apati Istvánnál a szomszédságban istenesen akartak egybekelni (Szal: Krón. 136). Istenessen megadja az árát [bőséilletesen, nagylelkűen XVII. sz.] (Nyr. X.469). Ifiúságát istenesen töltvén (Tarn: Szents. 25). Csalatkozhatatlan istenes keresztény hit (Matkó: BCsák. 417). Istenesen nekünk adatot fegyelem: tradita nobis divinitus disciplina (Illy: Préd. I.340). Az praedikatio istenes: concio divina; die predigt ist göttlich (Com: Vest. 14). Istenes-élet: pietas; die gottesfurcht (141). Istenes jóvendöles (Com: Jan. 130). Leg-szegénybek, leggyámoltalanlak és legnyomorultabbak istenesen osszék el (Bíró: Angy. 135). Ebben kedves Neanderem: egyedül csak a virtus és istenes jószágok tárgya és ki figesz-tett tzélja a mi kötelességünknek (Fal: NE. 38). Némely idegen tartományokban istenes jószág fel-hapsolni a meg-holt atyafiak testeket; vétek ellenben a férgek eledelére engedni (75). Több lélek kárhozott el az ártalmas példák miatt, hogysen üdvezült legyen a szentek istenes életét látván (Fal: SzE. 527). Vess jó számat szükségedről és maradékidról, a többivel szerezd meg a mennyországot: istenes alkíval eladandó (538).

Istenéséd-ik: divus fio (Csúzi: Tromb. 526. Kr.).

Istenésit: divinum facio Kr. [göttlich machen]. (Csúzi: Tromb. 62. Kr.).

mög-istenésit: ∞ Christus azért jött, hogy mindeneket meg-istenesítene (Illy: Préd. I.263). Az-által (a sz. lélek által) magunk-is némi-némi-képpen meg-istenesítettünk (Csúzi: Tromb. 239). A boldogságos szűz mint egy meg-istenesítettett (Bíró: Ünnepe. A2).

Istenesség: pietas MA. frömmigkeít PPB. Az istenessegnee színe alatt soc iozzagot gyfytött (Born: Préd. 389). Chac színe es kilső képe vagyon nalatoc az istenessegnee (Mon: Apol. 322. Káldi: Bibl. Écel. 37. 13. Kr.).

Istenésül: deus fio, deificor Kr. [vergöttlicht werden] (Tel: Evang. I.721).

mög-istenésül: ∞ Ayakak isten fya éokolgatasanal meg-istenesöltek (NagyszC. 119).

Istenéz: deum nomino, pro deo habeo Kr. [jemanden gott nennen, vergöttörn]. Az fat es az könet istenezec (Mon: KépT. 106).

Isteni: divinus C. MA. göttlich PPB. **a)** Isteni felelet: oraculum; isteni ital: nectar C. Isteni akarat: numen, voluntas divina MA. Zent Ferench vala ystény belezeesegeul yzessellelt (EhrC. 2). Yewel lass isteny chodaat (ÉrdyC. 340b. 341). Ha Tyronnak es Sydonnak varasyban lettenek vona az ystény yozagok, roghon penitenciait tartottanak vona (JordC. 337). Wrmest halgatam vygasagokat, hangosngokat, kik nekem ynkab kelletenek, honnem isteni es lelki vygasagokh (VirgC. 4). Kel embernek zeretni az istenieket (94). Intnen egmast azokra, mellec isteniec, könetniöc (TelC. 17). **b)** Isteni szolgálat, tisztelet: religio, cultus dei; isteni félelem: pietas, religio, cultus et timor dei; isteni szeretet: dilectio dei MA. Egyebekuel nem mechettiuala ystény zolgalatonak [így] adasara: ad horas canonicas (EhrC. 73). Ez a scent Marc ewangelista volt scent Peter apastalnae isteni bezodben tancituaña (MünchC. 71). My ystery zolgalathban lezwnk foglatatosok: administratione sermonis (JordC. 725). Zevnetlen isteny gondolatokban al vala (ComC. 40). Valukyben sok az isteny zeretet, az oly lelek nagy (48). Isteni zerehmenek tüzeuel geryedevz vala (MargL. 6). Az isteni zeretetben meg erwswdek (VirgC. 23). Isteni zolgalatul emagamat megvontam (VirgC. 7). Meeltan dycheery kylemb kylemb isteny ayoytatus ymachagokkal (ÉrdyC. 516b). Az zent keresztöt isteny ymadassal kellyen ee ymadny (538). Katheryna istennel egyesewl wala nagy bölchesegel es isteny zent félelemmel (ÉrsC. 470. 532). Eze helyet az embereket meg tunita az kenelysegre, kogyetlenssegre, isteni utalásra: pro his superbiam, crudelitatem, deos neglegere (Döcsi: SallC. 8). Christus wrnk-felöl iszonyú isteni káromlással azt mondygák (Pázm: Kal. 675). Isteni szolgálat (Pázm: KT. 14).

Istenke: minor deus Kr. [kleiner gott]. (Pázm: Kal. 970. Kr.).

Istenkéd-ik: quiritor, querulor, obsecro per deum MA. um gottes willen bitten PPB. Istenkodik, reménykedik: per omnia sacra et sancta rogat Kr. Szorgalmaztatván, istenkedvén, kértük az nagyságos vezérektől az segítséget (MonTME. IV.37). Reménkedett, istenkedett, két dolgot vigyok végben n[agysá]-godnál (TörtT. XV.254). Istenkedik (Fal: Jegyz. 936).

Istenkédés: [obsecratio; das beschwören, flehen]. Sok istenkedéssel fel inditák, hogy kötése szerént meg általmazná az országot Ferdinand ellen (Pázm: Kal. 440. Gér: KárCs. IV.503. TörtT. I.239).

Istenség: divinitas, deitas C. MA. gottheit PPB. Juta a napoknak veneiglen ata istennee égenlősegere istensege zerenet

(BécsiC. 149). El yevend embernek hű flya hw istenségre zent: cum majestate sua (JordC. 436). Wmagat atta ennekem testben es lelekben es istenséget igerte (VirgC. 2). Tehetem te zent istenségednek myndembe zent akaratiat (25). Emlkezze az nagy keserwsegrel, kyth latul felesleges istenségednek tykoreben (PozsC. 6). Áttának es finnak es zent lileknek eg istenség, egnél diősege (DöbrC. 56). Valaki engömöt nem kőnet, nem mello en istenségednek latasara (DebrC. 2.). Senky ew elette az eedes idweztyűnek istenséghet meg nem ysmerte (ÉrdyC. 350b). Zent Agoston az istenségednek twlaydonsagorol nyilwabun yrth az toeb doctoroknaal (516). Kynck zent emberseoge zent istenségo nem ysmor halalt [Christus] (536). Hogy meg nywtatna az ew byzon istenségeet (661b). E tudomány nem elac ő istenségenec aiandeka (Helt: Bibl. Ia2). Foghatatlan istenségi az Christus (Mel: SzJán. 173).

Istenségös: divinus NémG. 202. [göttlich]. Ystensesges lelke ő ysteny testetű elhwarwoyk wala (ÉrsC. 267b). Istenséges allafia vagion (Mel: SzJán. 53).

Istentelen (*istenellen*) Gyöngy: Char. 26. Pázm: Préd. 212. *istenellenység* GKat: Titk. 270): atheos, irreligiosus, impius, profanus C. impius Helt: Bibl. I.H. atheist, der gott verläugnet, gottlos, böß, gewissenlos PPB. Istentelenül: impie C. Az istentelenek mindenkor többen vadnac az istensekuel (Helt: Bibl. IV.5). A ki ennek (a pápának) nem adgya az elsőbséget, vagy tellyeséggel istentelen, vagy a tudatlanság fenekére nyakra-főre eset (Pázm: Kal. 1766. 785. Káldi: Bibl. 288). Soha Demirlhánál magas ég nem látott istentelenebbet (Zrínyi II.12). Mondom: nem lüzem ezt, muthogy lehetetlen, hogy mostohám volna olyan istentelen (Gyöngy: Char. 20). Eszelős, istentelen ember: Diagora deterior (Kisv: Adag. 116). Ez az istentelen német annyi kárt tött már (Thaly: Adal. 131). Ez istentelen mondásokban minden egy-pár bőtfübl ngyan ki-forr a tellyes átok (Pal: NE. 18).

Istentelenkőd-ik: impietatem sector, impie se gerere Kr. [gottlos handeln, ruchlos sein]. (Káldi: Bibl 303. Matkó: BCsük. 49. Csúzi: Tromb. 75. Kr.).

Istentelenség: impietas C. MA. gottlosigkeit, ungöttlichkeit PPB. Az ő istentelenségeknek chelekedeti, kiket istentelenül chelekedtenec (Tel: Evang. I.17). Istentelenséggel szennyesec (MA: Scult. 210). Szanyarodjanak sok istentelenségekért (RákGy: Lev. 223). Az urfiak fennyen dítselkednek a lusta életnek tzuimerével; az istentelenséget sok lümes szin alatt híresítik és hatalmasn kiállják (Pal: NE. 6).

ISTRÁNG (*estrang* Pél: Bibl. 221. *estráng* Gér: KárCs. III 365. *istrang* Born: Préd. 562. Land: ÚjSegis. 1379. VeetTrans. 21): restis C. finis MA. laqueus; soil, strick PPB. [strang, zugseil]. Nyakloc, tartó istrángoc: retinacula Com: Jan. 87. Fogadgyac meg az hűne az wrnac atyai sok insetet, hogy az Iudas istrangia nyakokra ne szallyon (Born: Evang. IV.308b). Czak akasztásra való istrángot sem érdemlene: ne ligula quidem dignus (Bécsi: Adag. 268. Kisv: Adag. 332). Az istrángtól kell megfűlni, mollyet ő maga tekint nyakára (MA: SB. 37). Mindent fegyverrel, istránggal, tűzzel és vízzel akartac véghőz vinni (MA: Scult. 997). Meztelen testű istránggal esablosa (Csögl: MM. 201). A kötel-verő köteleket, és istrángokat toker (Com: Vest. 55). Németnélül az tonplomhoz (vettünk) 4 szál istrángot 35 denárért MonTME. 150). Négy forint árba hosszú estráng (Gér: KárCs. III.365). Ertnekek a ndi-pedáljók: kik valk buzgóságokból mindenkor meztőláb járnak vala. Így tslekosznak ma a pápisták között a franciscánus barátok, és amaz esőgös istrangot viselő szem-fény vesztő szarándokok (VárM: Égőszöv. 127. 11). Cserfára akada a feje, ugy hogy tulaidon baja istrang helyett szolgált (Ily: Préd. II.66). Istránghoz [igy] termett, született (a tőti, kit meg is illet (Thaly: VÉ

II.8). Keretsényit Belgrádra késérék, az hol hosszú nyakát istránggal megmérték (Könyi: IIRom. 18).

hám-istráng: eungula laterales MA. finis ductarius PP. seitsenleile im pfedergeschirr PPB. [zugseil].

vonó-istráng: ∞ (TörtT. XVIII.238).

Istrángocska: resticula, finiculus MA. stricklein PPB.

ISZ-IK (*iszzik* DeesiG: Préd. 35. iando MűnchC. 51. iandgiatok Ozor: Christ. 182. yandja DöbrC. 314. yandly JordC. 633. yhandyk 433. ijandic Born: Préd. 405. MA: Bibl. 1573. iungátok Sylv: UT. I.136. yth JordC. 633. it VirgC. 46. yut BécsiC. 6. Szék: Krón. 117. ywtam ÉrdyC. 514b. ywth JordC. 75. yyoth 331b. iyut Helt: Krón. 20. Helt: Mas. 11. Helt: UT. 26. Cis. J2. ijut Kár: Bibl. I.197. őtt és ijutt MA: Scult. 752. őtt vagy ijutt Megy: 3Jaj. II.152): bibo, poto C. [trinken]. Mikor Booz őt volna es yutuolna es vigab lőtuolna (BécsiC. 6). A kefeh venen halat adlan ada ő nekic, es ymac abbol mend (MűnchC. 100b). Cristusnac testet veret meltatlan ezi iza (VitkC. 37). Ekepen egec a kenerben es igéc a poharból (38). Senki nem ihatia ecezer-mint vrnac es őrdőgnec polarat (11). Eneek ynak: comederunt et biberunt (JordC. 61b. 173). Vyzet nem ywth (75). Se borth se sert ne ygyal: neque vinum neque siceram bibes (338). El ywee ywan es eween: Venit manducans et bibens (386). Myt ezwnek, yzwnek? quid manducabimus, aut bibe-mus? (372). Vhattyatok ee az pohart? potestis bibere calicem (417). Ettel ythal hű velők (745). Sem eettom sem ywtam, sem eheztem zomechoztam (ÉrdyC. 514b). Ha nem ihatandom, ingien maydan meg kel halnom (VirgC. 46). Mene ez zomeh ember az kw zildahoz es iuek (no). Hogy w it volna legotam erey meg adatek (no). Zomechozam es ennekem inom adatek (417). Yzya en veremeth (PozsC. 22). Meunel tobbet izik, amival inkább somehozik (RMNy. II.50). Jer adgyunc bort inya a mi attyanknac: veni, inebriemus eum vino (Helt: Bibl. I.111). Meg ihattyátoké a pohárt, mollyet én iyandó vagyok? potestis bibere calicem quem ego bibiturus sum (Helt: UT. F1). Az ember meeg á vízben sem iharik (Pél: Tau. 259). Ezt tegietec valamenizer izzatoc az en veremet (105). Igen jó az korsagoc-soknak emec az vizét inya (Mel: Herb. 17). A papa boraba ittatok (Mel: SzJán. 406). Bort elegitue igial (KBécs. 1572 B7). Az kie isznac engemet, amál inkább szomiuhoznac engemet (Kár: Bibl. I.666b). Inya ada az gyermeknek: dedit puero bi-bero (MA: Bibl. I.18). Miesoda az Christus meg fosztatott test emi, es az ő ki outot veret inya? (Szár: Cat. J2). Nem ett itt vala (Cseng: Jer. 27). Ivott a hajó, repedtek a kötelek lasadott az árbotz fa (Pal: TE. 641).

[Szólásol]. *Igy ál ökörr, tó víz: nec elephantis ebiberet MA. PP. Ittam én ugyan ekkor Bethlen Sünuel asztalánál bort elegot, de eszemig, az én szokásom s mértékem szerint (Nyr. VII.421). Vmt inni. Meli ezerelt zeoleonek mys eleinknek regli zokasuk zerint *aldomasat is ittuk 1612 (MF). Duskát inya: amystide bibere PP. saufen wie ein ochs PPB. Mikoron nagy vígan lacket volna az vendégeekel és duskát iyt volna velee (Helt: Krón. 20). Duskat avagy versent inia (Erasm: Erk. 45). Duskat es oggiost isznak vala (DeesiG: Préd. 29). Akarú az aszszony hogy mind edgyest imának (Huszi: Aen. 25). Edgyest isznak az eszszir egességeért (DBón: Részegs. 26). Igaz mondás ez: do plenis cyathis multos per-lisse sciat: sokan a kik egygest ittak életetől meg-fosztat-tak (Web: Amul. 107). Akkor egygest kezdettének inya (Montrók. XI.325). Húzo nos t inya: amystide bibere PP. PP. Este vachoran sok luzomost ivék (Zrínyi: ASyr. 38). A németek halig iszszakák teli magokat: die meisten deutschen saufen sich zu todt (Kirbesz. 77).

be-iszik: imbibo MA. cauponi oppignoro; eintrinken, hinein-trinken PPB. [einsaugen, vertrinken]. Inya, be inya: bibere

MedLat. 70. Az zentsegnek illagyt be junaya, nykeppen az vy chereep (DomC. 4). Osztan az mohen be jüt vitzől meg nehezeden, fegyvereket nem birhattak vala: graves deinde avide hausto humore non sustinere arma (Forró: Curt. 393). Komámasszony kőntösét beiszom (Thaly: VÉ. 1388).

beiható: bibulus PPI.

ëggyütt-iszik: combibo, compoto C. MA. mittrinken PPI. Edgyütt ivóe avagy ivó társac: compotatores (Com: Jan. 182).

el-iszik: 1) [continné bibo: längere zeit trinken]. El izik volt ott három legin az korchoman (RMNy. II.168). 2) ebibo, imbibo, absorbeo MA. eintrinken, austrinken PPB. [einsaugen]. Vízet elivő fázekak: *bibulao ollae PPI.

eliható: bibulus PPI.

föl-iszik: imbibo C. [einsaugen].

itton-iszik: bibo frequenter MA. perpoto, potito PP. oft trinken PPB. Itton igyon (Thaly: VÉ. II.31. CorpGramm. 279. 325).

ittonivas: perpotatio MA. das stetige saufen PPB.

ki-iszik: ebibo, epoto C. MA. austrinken PPB. Szintén oly bolond a ki arra igyekezik a mit tud lehetetlennek, mint a ki arra igyekezik hogy a Dunát ki-igya (Pázm: LuthV. 107).

[Szólások]. Fenekéig ki-iszom: abbibo: ki-innya valakit: vin-cere aliquem *amystide PPBl.

környül-iszik: circumpoto MA. umhertrinken PPB

még-iszik: perbibere, adbibere MA. degulo, obligurio, absorbeo, persorbeo C. austrinken PPB. Mindenöstül megiszom: perbibere, interbibere C. Halahárak poharat yum meg (EhrC. 153). Azt zerzik, hog' öbarmokat mégdőléc es azoc vérét igácmeg: bibant sanguinem eorum (BécsiC. 34). Ha nem tauoztathatic el e keleh en töllem, haneméac hog' meg igám azt, legén te akaratod (MünchC. 65). V' seprőie nem semmisvle, földnek minden binósi meg iziak (DöbrC. 141). Meg ihattyátoce a pohart: potestis bibere calicem (Helt: UT. M2). Meg itta anagy fél iaczotta marhaiait (Tel: Evang. 1353). Anyi pénze nintsen, hogy a meg-it bor-árrát meg-fizethesse (Pázm: Préd. 235). Szép tiszta folyamra talál, kibén jól meg-iszik (Hall: HHist. II.19). Hirtelen merít a vízben és jól meg-iszik belőle (II.324). Megihatjátok é a pohárt, melyet én megiszom (Bíró: Ünnepe. D). Színig tele lévén, meg itta érettem (Gvad: FNót. 30).

[Szólások]. Meg iszom magamat: adbibere, subbibere C. Meg iták magokat (Pethő: Krón. 161). Habemus phrasim Hungaricam de homine ebrio: magát megitta (Otr: ÖringHung. II.91).

bor-mégissza: vinipotor SL. [weintrinker]. Bormegiszják nélkül [nemelyek] vannak, mikor akarják, de az álnok fűsvén-ségért ők bort sem isznak (Tin. 267).

mégital: [potatio: das trinken]. Mykoron az zent apostolok eremesth ayaulottanak vona ennen magokat az poharnak meg ytallyara, monda ewnekly az eedes Iesus (ÉrdyC. 433). Az pohárnak megitalán és az keresztelkedésen mind egyet ért (MA: Bibl. IV.21). Testénec megételiről és vérénec megitaláról (MA: Scult. 626).

Iddogál, iddogal (iddogolának Fal: NA. 126. iddogolás Fal: NU. 276): potito C. potisso MA. oft trinken PPB [langsam trinken, mit musse trinken]. Iddogoléc avagy sarapoléc: potores seu potatores Com: Jan. 182. Közhen isznac avagy környül szerben iddogolnac: bibunt in orbem sen circumpotant (uo). Készülőt iddogolának talpon, s ott az asztalnál hagyván pénzeket, eszeket (Fal: NA. 126).

ol-iddogál: perpoto C. [eine weile trinken, lange trinken]. Igen eliddogált velok (Kem: Élet. 15).

Iddogalás: potitatio, perpotatio MA. stetiges saufen PPB. A futamodott úrt megizelítette a pulha életet, a részeges iddogolást (Fal: NU. 276). Az egyre iddogalást főemberi diatának tartotta (305).

Iddogaló: poterculus MA. kleiner sauffer, trinker PPIB.

Iddogat: [potito]. A váradí püspökkel iddogattunk volt az korona resignálásakor kellett felett (MonOlm. XIX.290. Pázm.). Boromat e mellett lassan iddogattam (Gvad: RP. 170).

[Ihat-ik, Ihatás]

nagy-ihatás: [bibacitas; trinksucht]. Nagy elotést, ihatást csináló ördög (Gyulai: Tanc. B3).

Iható: örömet ivó; bibo PPBl. [säufer, trunkenbold].

bor-iható: [potator vini; weintrinker, säufer]. Borba merült ember, nagy boriható ember: homo *nimius mero PPI. Nagy boriható ember (MA: Bibl. II.7). Nagy Sándor is nagy boriható volt (Misk: VKert. 82. Otr: Tökell. 260).

nagy-iható: multibibus C. bibulus, potator, barathro PPI. [säufer, trunkenbold].

nagyihatóság: bibacitas C. [trinksucht].

Illogat: [potito: eine weile trinken, viel trinken]. Episey-thizare, keményen illogatni (Deesi: Adag. 100).

Innivaló (ot ymod valo vízet lwlz VircC. 16): potabilis MA. potandus PPBl. [ad potandum pertinens] zum trinken gehörig, was sich trinken lässt PPIB. Hogy nincz job innya valo viz az eső viznél, ezkor megpróbálhad (Cis. E4). Inni való csésze (Radv: Csál. II.291). A pástor kezd holmi aprólékos innya való pohárkákát faracsálni (EszP: BSzűz. 19).

[Iszom]

észem-iszom: 1) comessor, helluo: eszem-iszom ember: luro, helluo, comessor, nepos SL. [zecher, schwelger]. Eszem-iszom emberek: *voluptarii atque potatores maximi PPBl. Eszem-iszom ember (Misk: VKert. 345. Bethl: Élet. 271). Eszem-iszom bajnokká lett: a borcégér volt a dandár zászlója, társai a dőzsölők, a sokféle baromfi, erdei mezei vadak, és a teli hordók ellensége (Fal: NU. 304). 2) [potatio, commissatio; trinkgelage, das zechen, schwelgen]. Eszem-iszom innep Bakkus tisztességére: Bachchan PPBl. Többet élt meg a rendetlen eszeni, iszom, hogy-sem a kard (Fal: SzE. 546). Eszem-iszom után könyökére dőlni (Fal: Vers. 864).

[Issza]

bor-issza: [potator vini; weintrinker, säufer]. Borissza (vezetknév XVI. száz Nyr. IX.364). Bor isszák, korozoman heuerők ne legienek (DeesiG: Préd. 35). [Vö. **bor-iszák**].

bor-ném-issza, bor-ném-isza: inivius C. einer der nicht wein trinket PPB. Bornemissza: abstemius Ver. MA. Bor-nem-isza: abstemius Otr: OrigHung. II.324. Gondolkodnak bornemiszják, igen hallgatnak, részegösök mit csásognak, azt mosolyogják (Tin. 267). Touabba bornemiszzakis uannac a keresztényene között (Tel: Evang. I.528. Nyr. IX. 364). Ha a mely borban megfőjtatt (a harcsa) valaki megissza, bornemissza léssen (ACsere: Enc. 219).

[Közmondások]. Ritkán vagyon a hegedűsben bor nem issza (Deesi: Adag. 120).

bornemisszaság: non bibitio vini Kr. [enthaltamkeit vom weine] (Pázm: Kal. 1766. 581. Kr.). Fogadás-által-is kötheti magát a bor-nem-isszasságra (Pös: Igazs. II.302).

eër-nēm-issza: [enthaltensamkeit vom biere] (vezetéknev XVI. sz. Nyr. IX.367).

Iezos: bibo, bibax, potator SI. [versoffen, dem trunke ergeben]. A hajós kapitány részeg volt, elesett, ketteden ketté tört a karja, nem egy iszos jár így, ámbár nem akarja (Gvad: RP 251).

It: potus, haustus SI. [getränk]. Echethel walo ytoderthi kerlek thegedli, hogy az tho sebeyd legyenek en lelkeknek vrvossaghy (PozsC. 17). Három napra adnac étemre itamra 60 pénz (Helt-Arithm. G5). Mindeneket és étét és itát-is, az apostol intése szerint az istennek dítsóségére egyengetvén (Nagyari: Orth. 80). Legyenek nekem sz. parantsolatid étem és itom drága szép hagyásid (Rim: Ének. 330). Éted, itod vigasságod (Thaly: VÉ. II.208).

Itas: [potans; trinkend? ebruius; trunken?] Ez ítolsó szólkon meg ítllőze az egész itas-tzéli [az egész ivó társaság] (Fai: NA. 122).

Itlan (ételen és *italan* SzCsomb: Utleir. 80): sitiens SI. [ohne trank, ohne zu trinken]. Az wr flyw yfflywsaghnak koraban, ereyben myndden veenseeghnal kyl, eetlen itlan alomnaal kyl nag éremmel és vygan lakozwan (ÉrdyC. 512b). A gonoz feiedelüm zent Dorottiat tömlőczbe vettete skilencz napceg etlen itlan ot tartata (DebrC. 185). Az zep wthon el eredenk, sok napegh ethlen itlan az wthon meneuk (TelC. 283). Étlen itlan könyezze (BFaz: Asp. 3). Étlen es itlan az hun az had jñt vala, veszteg alla: noe aut cibo refectus aut potu, qua veniebat exercitus, constitit (Forró: Curt. 394). Az étel meg kívánást meg várd étlen, itlan (Com: Jan. 215).

bor-itlan: inivinus, vino non gustato Kr. [ohne wein zu trinken]. Jaj, hogh furadek bor ythlan (PozsC. 31). A végén így sóhajt föl a leíró).

boritlanság: abstinentia a vino Kr. [enthaltensamkeit vom weine] (Sall: Vár. 90. Kr).

Ital: 1) potio C. potatio PPB. haustus MA. trank PPB. Együtt való ital: compotatio; szüntelen ital: perpotatio: italhoz való: potorius C. Ne lasson téged az embér, miglen ételét és italat megvégezni: donec potum finierit (BécsiC. 6). A keserő forrasoc megédősítlenec nekie italokra: ad bibendum (18). Lattatmacula vizet moreiteniee inkab hiedelmazetre, hog nem itala: ad refocillandum potius quam ad potandum (24). Magának tarcaza itala (a bort, RMNy. II.3). Chac itala valo víz simsen: aquam non habet ad bibendum (Helt: Bibl. I. Aan). Az Egiptusbelice írtoznac a vizne italotul: affligentur Aegyptii bibentes aquam fluminis (Helt: Bibl. I. Ee3). Tön nagy italt Atilla jó kedűben (Gosárv: MagyB. E4). Meg reszegül tüle, nem a bortul, hanem a fölöttébb való italtul (Tel: Fel. 108). Két oray meg kegy magat zuvendotny mynd eteltől italtul (Frank: HasznK. 31). Az egész hordóbeli fenyővíz megeczetősül, és nem leszen olyan kedves itala (Radv: Csal. III.49). Elvégezde a a tevec az italt: postquam cameli biberunt (MA: Bibl. I.20). Írtóznac az folyóvízne italotul (154). Vrumk nem kötelezett mindeneket az itala (Pázm: Kal. 722). Jóvalom nagy hasznát háromfele víznek, melyeknek italla hasznos lépszszivednek (KBécs 1666. B2). Majd emléközném, tisztos uraim, ha meghallgatnátok egy szent emberről, ha ital közben fillet hajtanátok (EPHiközl. IX.172). Vig lakással s nagy itallal töltök ez napot (Montrók. XVIII.15). Váltig való itallal töltünk az éjszakának jobb részét (XVIII.62). Virradtig való ital (Mik: TörL. 165). Kényes itala való bor (202). Megeslküvénék, hogy kiki lábán fan-áltig ki teszen magát a zital-hartzban (Fai: NA. 121). 2) potus C. MA. trank PPB. Pos-hadt ital: posca MA. Megrészegítő ital: sicera C. Ital: potus, trank Com: Vest. 112. Mennyei élő ital: nectar Com: Jan. 220. Ha nyit el

veendwnk, eetelt awagy ytalt, myndennek tellyes araat megh fizettetek (JordC. 161). Vala ky ytalt adand (potum dederit) neweben, nem vezty el hñ erdemeet (385). Nozed epenel ualo etket, eczettelhualo italat (VitlC. 19). Torkomnakli testennek keduet kerestem etelbe italba (9). Mergős italt artalmassag nekül megh inau (DebrC. 203). Itala fõth viz vala es seer, bort éac ielõs immepeken izievala (NádC. 535). Részegítő ital: sicera (Fél: Bibl. 84). Az en italomat elegitõtem siralommal (Szék: Zsolt. 103). Ital maradék (Valk: And. 15). Bort es részegítő italt ne ilyal te: vinum et omne quod inebriare potest, non bibes (Kár: Bibl. I.96). Ha szomhozik adgy italt neki (Szár: Cat. O). Vigasság szerző édes italok (Com: Jan. 111).

[Szólások]. Egy ital: unus haustus SK. Zerdan, pentõkõn chak egy ytal vyzet zyzk vala (ÉrdyC. 514b). Es egy ital vizet neki nem athata (WesprC. 4. Derk: ŐÉlet. 37). Egy ital bor (Zvon: Post. II.440). Az italnak adta magát: immersit se in ganeam PPB. Buját itallal felejtetni: animo molestias vini haustu *abigere WF.

[Közmondások]. Ama közmondás szerint: Étel, ital, álm, szükséges e három az emberi életre (Bíró: Angy. 139).

áldomás-ital: [mercopotus; kauftrunk, weinkauf]. Bornem-izza István eserelt egy szõlõt Varsázy Lászlónétól. Ezeknek áldomásitalu voltakak fő bíró Varga Demeter, Boráldó Tomda Péter, Bakos András... (NyKözl. XII.77. Helt: Krón. 22. Alv: Post. 92).

bor-ital: vinipotus MA. [das weintrinken]. Bor ital (Helt: Mos. 318). Keserőséget szerez az léleknek az sok bor ital: vinum multum potatum irrationem facit (Kár: Bibl. I.672). Hagy békét az bor italnac: digere paulisper vinum (MA: Bibl. I.244). Bor itala adnám magamat (I.576). Izráel mestörnek boritaljára engedünk el 8 ft (Mon: TME. I.57). Csak akkor mondgyuk, hogy bñ a hus étel, mikor bñ a bor ital-is (Matlõ: BCsák. 405). Hogyha bor italul tejed fáj erősen, meg-gyógyí-lásiért ilyál a szép vízben (Fely: SchSal. 35).

[Közmondások]. Az mi bor ital közben leszen, borban kel azt írnia (Deesi: Adag. 46). Szuszogót szõllóvá tész a borital (Kisv: Adag. 180).

boritalos. Boritalos menyegzőkre, és vendégeskedésre csü-genek (MA: SB. 34).

duska-ital, duekás-ital: [certamen in potando; das wett-trinken]. Haggiae el az feiedelmec az duska italt, reseg-seget, az nagy testi batorságot (Kár: 2Könyv. 115. Káldi: Préd. I.515. Nyr. IX.68). Eg köszönettel egész asztal nepet az duska itala befoglalnak (DeesiG: Préd. 24).

eggyes-ital Kr. Az isteni szolgálatra tsinált templom edé-nyit egyes itala fordítá (Pázm: Préd. 348). Az szentelt edé-nyeket egyes itala, vagy a mire másra akariátok (Bal: CsIsk. 31). Az bor itala kednesködnec, es az egyes italt könetic (Kules: HKész. 21). Az sok csemege, eggyes ital között az is-tenről könnyen el felekezhetek (Lép: FTiik. 121). Duskás egyes ital nem engedtetnek (Farn: Szents. 64).

étel-ital: victus MA. speis und trank, lebensmittel PPB.

húzonos-ital. Húzonos, egy húzomlan való ital: amystis PPB.

jó-itali: [bonum ad bibendum; gut zu trinken]. A So-qvana vize jó italú (Fai: TÉ. 776).

mérög-ital: [potio mortis causi data; gifttrank]. A mérög-ital által való (lalál) felette gyõdrehes és késedelmes (Misk: VKert. 597).

nagy-itali: potus C. [süüfer].

orvos-ital: [potio medica; heiltrank]. Has-folyás ellen való orvos ital: saprum PPB.

orvosság-ital: ∞ (Frank: HasznK. 16).

szerelémgerjesztő-ital: amatorium MA. PP. Major: Szót. [liebestrank].

viz-ital: potus aquae Kr. [das wassertrinken]. Sok emberek hálának meg az vyz italban (ex aquis) keserűsöghnek okærth (JordC. 899. Sam: Cer. 155).

[Közmondások]. Vizítaltól nád terem az órodan (Fal: Jegyz. 933).

Itali: pororitis MA. zum trinken dienlich PPB Itali áldozat: libamen, sacrificium libaminis MA. Itali orvosság: potio PP. Itali áldozat (Kár: Bibl. I.190. Zvon: Post. I.333. Kr).

Italka: potiuncula Kr. [tränken]. (Vajda: Kriszt. III.383. Kr).

Italocska: potiuncula C. [tränken].

Italos: [in form eines trankes]. Pilulás purgatio, italos purgatio (KNagysz. 1658. 3. KLöcs. 1674. 3).

Italság: [potatio, perpotatio; das trinken, trunksucht]. Kyk yarttanak mynden fertelmeseghebben, kywanatosságokban, ytalssagban, lakozassban, torkossagban, rezeghségiben (JordC. 852).

Itat: aquor C. potio, potum praebeo MA. zu trinken gehen, trünken PPB. Marlát itatok: aquor PPI. Borabol ytatot mynden nepeketh: vinum potandum praebeo (JordC. 910) Epeul eczettel itattatun (VitK. 38). Te hazadnak gőnőrségeből meg rezegőnek es te gőnőrködesednek ariabol itatod őkt (DöbrC. 86). Zomehozokat nem itatam (VirgC. 10). Zomeh valec, nem itatoc (NagyszC. 327). En zomyszomba ytatunak engemet (ÉrsC. 53). The generwesegednek bewsgegebewl ytatod ewketh: torrente voluptatis tuae potabis eos (KulesC. 84). Barmot, lovat, juhót itatának, vizet hordókkal mindestig hordának (Tin. 126). Kenyeréből étette, pohárából itatta, és öleiben alutta (Pázm: Préd. 138). Tartja nagy vigan király vendégit, itatja borait (EPhiközl. IX.180). Valoban bokrosan itatá isten a véres földzetéseknék keserű vizeit a szegény magyarokkal (Köl: DobK. A3). Pecsételd bé immár amaz undok kutat ki sok ezer lelket mérges füsttel itat (Thaly: Adal. I.29). Mind addig szomjúhoztattya, s mind addig itattya, ha a sok italban megfakad, és meg-hal (Csúzi: Síp 148).

[Szólások]. Nagy isten irgalma, nagy kegyelmessége fénylik abban, hogy az igazakat a b o l á b ó l i t a t t y a (Pázm: Préd. 23). Így az isten Hélit ostarozá fainak gonoszágáért; mert ő vétke volt, hogy rosszszul nevelte, és a b o l á r ó l nem i t a t t a fiait (196).

még-itat: ad aquo C. [tränken, trinken lassen]. Itassatoc meg először a iuhokat: date ante potum ovibus (Helt: Bibl. I.N4). Álmas pohárát véle megittatta, mellyel a kesergő aszszont el-altatta (Könyi: HRom. 147).

Itatás: aquatio C. potionatus MA. ad aquatio PP. das trünken PPB.

Itató: 1) aquator, potum praebeo MA. trünker PPB. 2) [aquarium; trünke]. Nynzen ee senky közzöletek, ky megh nem olya hw ökreeth awagy zamarath az ynnep napon, es az yatora vyz: ducit ad aquare (JordC. 575). 3) Itató papiros: charta bibula PPI. [löschpapier].

Itó: [aquarium; trünke?] Ökör-itó (helység neve MonOkm. VII.172).

Ökörítai. Mit motosz uton kívül ökör-ítai Mátyás? (Matkó: BCsák. 55). Ökörítai nagy tehén (Sám: 3Fel. 736).

[Itkány].

bor-itkány: [vinipotor; trunkenbold]. Ne légy boritkány: mert a bor soc embert vesz el (JesusSir. J4).

Itt-a: [potatio; das trinken]. S talám szinte iöl ittába, s nem iöl irtában nem igazat talált írni (Bul: CsIsk. 447).

Ittas: temulentus, inebriatus, vinolentus MA. appotus; trunken, besoffen, voll weins PPB. (MA: SB. 326. GKat: Váls. II.1341). Jőzan vagy ittas korába (Rák: Art. 5). Ittason s részegen ment ki házamból (Monlrók. XV.616).

[Ittasit]

még-ittasit: [inebrio, trunken machen, berauschen]. A bor vén Noet hamar meg itasita [így] (Valk: Gen. 5).

Ittasság: bibacitas, temulentia MA. trunkenheit, sauferei PPB. (MA: SB. 21).

bor-ittasság: temulentia PPI. [trunksucht].

[Ittasul]

még-ittasul: inebrior MA. [sich berauschen]. Meg ittásultanac (Helt: Mes. 319).

Ivás: potatio C. MA. das trinken, das saufen PPB. Teli toroc ivással őñön magát meg-részegéti (Com: Jan. 181). Ha a viznek ivását veheti (Illy: Préd. I.182).

bor-ivás: vinipotatio MA. [das weintrinken].

duskás-ivás: [amystis; starker zug, unmässiges trinken, zechen]. Az duskás ivásból nem akar valni kárt (Thaly: VÉ. I.387).

évés-ivás: comessatio MA. schwelgerei, schlemmerei PPB.

Ivó: 1) potator C. potor, bibens MA. sauffer PPB. Iőuő embernek fia euē es iuan es mondnac in faldoco ember es bornac inoia: potator vini (MünchC. 34). 2) [ad bibendum portiens v. aptus; zum trinken gehörig]. Ivó palatzk: ampulla potoria PPB. Ivó mereglye (Com: Jan. 115). Ithon öt tele hordo bor vagion, egy iwo. Tovabba három kocsyly [olv-ló], két busza aztag (Radv: Csál. III.103b). Kávét ivó findsa (Mik: TörL. 16). 3) [bibulus; lösch(papier)]. Által folyó, ivó papiros: charta bibula (Com: Jan. 155).

bor-ivó: vinipotor MA. [weintrinker]. (Pesti: NTest. 22). Nag bor iwo (Sylv: UT. I.17. Mad: Evang. 48).

duska-ivó. Az Bachus őrdög asztalán a duska iwo reszegseg (Mel: Sám. 401).

vér-ivó: [sanguinolentus; blutdürstig]. Vér-ivó vad állatok (Tof: Zsolt. 595).

viz-ivó: hydropotes C. hydropota MA. wassertrinker PPB.

Ivós: [ad bibendum aptus; zum trinken]: Ivós korsó (Thaly: VÉ. II.53).

Ivód-ik: hibor, potor SL [getrunken werden, sich trinken].

be-ivódik: penetro Kr. [eindringen, eingesaugt werden]. (Vajda: Kriszt. II.46. Kr).

Ivogat: cyathisso, cothonizo MA. [eine zeit lang trinken, zechen].

ISZÁK: 1) mantica, saccus sarcinarius MA. bisaccium PPI. wadsack, ranzen, felleisen PPB. waydsack, tanister Nom. 20. Két füles iszák: mantica C. A szijarto csinál iszákokat: hippoperas; vellis [felleisen], waidücke Com: Orb. 165. Szent Peter mindgyárast meglátta mit hordoznának Ananias és Simon Magus az ő iszákokban (MA: Scult. 1000). Aszszú kenyeret rakának iszákokban (Pázm: Kal. 140). Sola bizony vgy nem hanyhattia Pazman vram az kalafintát, hogy az minénu szégyen vallasnak iszákait az én fejembe akarát it nyomny, azt maga nyakába ne kerettse (Zvon: PázmP. 125). Kétféle vetet iszákban görbedve hordozza (MNYil: Irt. Előb. 18). A titkoknac

tudo istene vizgalni kezdi a mi iszákinkat, sákjainkat, s-mind penig a mi szívünknek rejtékét (Tyuk: Józs. 455). Egy oláh tarisnyát adgyanak hat pénzen; egy oláh iszákot huszonnégy pénzen; egy ketszészörből tsinált iszákot huszonkilontz pénzen (TörtT. XVIII.241). Meg hagyá, hogy az te lelked el vigyem, es az én sötét iszákomba tegyem (KTör: SzJán. 10). Az embereknek nyakokban lévő kettős iszákknak a bántulýában rago-gattýják a magok esetét (Ker: Préd. 69). Két-száz-ezer foréntokat hányának az ó katonái torsolyokra és iszákokra (Szeg: Aqu. 47). Töltött tyúkot sütve tégy az iszákban (Thaly: VÉ. II. 23). Lapos gutta meg-ütötte bornyubór-iszákját (Thaly: Adal. II.89). Azokat a pásztori-táskában, avagy iszákban tévén (Bíró: Préd. 118). Hornázból iszákok, abrakos tanyisztrák, avagy üres zsákok (Gvad: FNót. 102). Magok hátakona nem látván az iszákot mást tsúfolnak ennek terhével (SzD: MVir. 253). 2) [potator vini; zechor, sauffer]. (Vás: CanCat. 629). Bacchust szarvakkal szolták írni, azt példázván, hogy az iszákok, garázslások, veszekedők istene (Fal: NU. 305). A borral töltözö iszákok tombolási nem kiszik torkomat (Fal: Vers. 879).

[Közmondások]. Talám nem láttya még háta meglhet az iszákot: non videt manticae quod in tergo est? (Czegl: Japli. 215). Nem láttunk hátunk megett az iszákot: non videmus manticæ quod a tergo est MA. (Kisv: Adag. 365).

bor-iszák: bibax, vinipotor, acratocothones C. merobilus, calicum remiges MA. vini potator Otr: OrigHum. II.324. bibax Major: Szót. weintrinker PPB. Bor iszákok: calicum remiges (Deesi: Adag. 307). Néha latrokkal társalkodónak, dobzódónak, bor-iszákknak nevezték (Pázm: Préd. 52. Sall: Vár. Előb. 4). Noha ítet (Christus) bor-iszákknak, ördögösnek nevezték a kéromló sídók (Illyef: BCSTomp. 299).

boriszákocska: bibaculus C. MA. der ein wenig gerne trinkt PPB.

boriszákos: ∞ Bor iszakos, iútékos; szép személyec ger-iesztöie, és esztelkölöie (Cis. M).

boriszákáság: desiderium potendi, bibacitas Kr. (Pázm: Préd. 52. Kr).

Iszákocska: mantica MA. säcklein, rünzlein, kleines fell-eisen PPB.

ISZALAG, JUSZALAG: viburnum MA.³ sehlingbaum, gewisses gestrich PPB.

ISZAM-IK: labor, delabor, cado SI. [gleiten, ausgleiten].

el-iszamik: ∞ Enym az bozzw allas es en megl fizetöm ewnekyk, hogy el yzamyek az ew labok: ut labatur pes eorum (JordC. 275). El yzamtwnk az artatlansagnak wtatwl (ÉrdyC. 574b). Testi bñbe olyzamec e meg rothat, földé löt agnó (TelC. 147). Wygadnak, ha el yzamandom: exultabunt, si motus fuero (KulesC. 20). Micoda törtene, hog ezön zorrel el izantál, eltantorottal (NagyszC. 71). Az yzessesg bnitel kyl es mertelkötösségnel kyl hamar el izamik (KazC. 148). Ez yzeseegh ha el yzamandyk, sola megl nem cepultetyk (ÉrsC. 251b).

eliszamás: lapsus [das ausgleiten]. Meg zabadeyta en lel-kemeth halaltwl es en labymath el yzamastwl (KulesC. 295. KeszthC. 139. 319).

eliszamhatatlan: immobilis, stabilis; unerschütterlich, standhaft. Az isten változhatatlan es el izamhatatlan; az tör-mötöt állapotok kegek változok es izamok (TihC. 201).

ki-iszamik: [elabor; ausfallen]. Thyztessognel kyl harmyez oztendők mynd en eletemből kywa yzamtwnak (ÉrsC. 297b).

Iszamás: lapsus KulesC. 135. [das ausgleiten]. Nem ad erelke yzamtwnk yzamastwl: non dabit in aeternum fluctuationem justo (KulesC. 133).

Iszamat: ∞ Feledelmes my sok yzamatwnk (ThewrC. 81).

[Iszamkod-ik]

el-iszamkodik: [delabor, cado; ausgleiten]. Nem hadgya labainkat eliszamkodni (Helt: Zsolt. 126). Az en iobom felől vaqon, azért el nem izsamkodom (Szék: Zsolt. 12).

Iszamkodás: nutatio, vacillatio MA. das hin und wieder schwanken PPB. [das gleiten]. Az en labamnac izsamkodasa koran bosszontanae ingemet (Szék: Zsolt. 37).

Iszaml-ik: luxor Kr. [verrenkt werden, sich verrenken].

el-iszamlík: [prolabor; ausgleiten]. Ha el izsamlanak: si prolabantur (Sylv: UT. 103). Sokban izsamlnuk el mind náium: in multis impingimus (II.115).

ki-iszamlík: eluxor MA. [verrenkt werden]. Kiiszmalt: eluxatus MA.

Iszamó: [vacillans, fluctuans, caducus; schwankend, hinfällig]. My oka zeretev fýam, hogy esmeg ez yzamo vylagra ter-teel (ÉrdyC. 634). Semmyt oth [az égben] vlatatosth, semmyth el mulandoth, semmyt yzamoorth nee alehaantok (SándorC. 19). Labaival ala [áll]a eg alhatatlan izamo köre (BodC. 15).

Iszamod-ik: collabasco, collabor, lapsus MA. vacillo; zu sinken anfangen, zu hauf fallen, wackeln PPB. Iszamodott: luxatus PPI. Lábai gonozra nem izsamodnak (Soós: Post. 368).

el-iszamodik: ∞ Az el izsamodott es haitol térdeket fol egienesitett (Mel: Jób. 9). Piezim hía, hogy lábaim el nem izsamodának: pene moti sunt pedes mei (MA: Bibl. I.513). Az wr nem hadgya el iszszamodni az te lábodat (Mih: ÖrökÉ. 51).

ki-iszamodik: elabor Kr. [eluxor; ausgleiten, verrenkt werden]. Forgócsontya helyéből kiiszmódac: nervus femoris ejus emarcuit (MA: Bibl. I.30). E miatt a tusakodás miatt a Jákok csipőjének forgó csontya helyéből ki-iszamodot (Martnf: SzHist. 11). Meg-tetszett forgó csontyának ki-iszamodásából (250).

még-iszamodik: [collabasco; ausgleiten]. Lálok meg-nem izsamodnak (Megy: 6Jaj. IV.19).

Iszamodás: prolapsio, prolapsus MA. das fallen, das hin-fallen PPB. [das ausgleiten]. Az én lábammac izsamodása korán ellenem támadnac az én ellenségeim: dum commoventur pedes mei, super me magna locuti sunt inimici mei (MA: Bibl. I. 495).

Iszamtékos: lubricus [schlüpfrig]. Legyen wnekyk wtok seteth ees yzamtékos: fiat via illorum tenebrae et lubricum (KulesC. 79. KeszthC. 80).

ISZAP: lutum lentum in litore vel in fundo aquarum, syrtes MA.³ limus PP. letten, kot in wasser PPB. [schlamm]. Az völgyth wgrogyos yzapp fíeel töltötte (ÉrdyC. 485b). Be sílledéne az iszszopba [így] (Helt: Krón. 56). Nem tsáult meg fejem, hogy iszapot egyek (Gvad: Lev. 46).

[Iszapl-ik]

még-iszaplik: [luto adhaereo; im schlamm stecken bleiben]. Az egyszer bé-vött vélekedésben meg-rögzött, és meg-iszaplott elméjű emberek (GKat: Váls. I.306).

ISZONYANDÓ (yzamando ThewrC. 80. megl yzamodeok WinklC. 324. meg yzanywdak EhrC. 12. yzany 125. iszanyu Bítai: LPrób. 348. iszanytos MA: SB. 346. MA: Scult. 623. Bar: LPar. 452. izomo Ozor: Christ. 206. yhzóiv TelC. 94. iszszonyo Helt: Krón. 70. iszszoni Fál: Tan. 234. iszszonyu Alv: Post. 136. Com: Jan. 199. iszszonytos BothlTám. 67. uszonyu Mel: Sám. 356. uszoniú Mel: Jób. 73. uszoniúdnak 70: [horrendus; erschrecklich, grüßlich]. Syradalmas nekene my eletwne, yzamando my sok wetkezetwnk (ThewrC. 80).

ISZONYATOS: horrificus C. horribilis MA. erschrecklich, grülich, abscheulich PPB. Iszonyatos az városban az nyelvűeskedő ember: terribilis est in civitate sua homo lingvosus (Kár: Bibl. 1.655. Pázm: Préd. 511. Kr.). Gyűlölséges, iszonyatos vétkeket kene fene az hívekre (Pázm: Kal. 221).

Iszonyatosság: horribilitas Kr. [grülichkeit]. Iszonyatosság: nequitia (Kár: Bibl. 1.619).

ISZONYÍT: horrifico, terrifico, torrefacio MA. erschrecken machen PPB. [abschrecken, erschrecklich machen]. Nekünk szóval és pécéses irissal sok uttal tett hiti, fogadása iszonyították volna, hogy tisztírt hazáját el ne adja (Szal: Krón. 421). Az embernek állhatatlanságát nagyjára iszonyítja (GKát: Titk. 75).

még-isonyit: ∞ Tűle meg iszonyit, os velűnc meg vialtatty (Born: Préd. 260).

Iszonyítás: [horror; der schrecken]. A törvény által való meg remítéssel, és iszonyítással szokta a bűnösöket megijeszteni (Nagyari: Orth. 228).

Iszonyító: horrifex, horrificus C. MA. graus und schrecken verursachend PPB.

ISZONYKOD-IK: horresco Kr. [grausen, grauen]. Vgy veztee el, hogy iszonkottam sokaja miatta (Born: Préd. 8). Az nap meg sötétetet, azon iszonykodván, az széles föld reszketett (Zvon: Post. 1.575).

Iszonykodás: [horror; das schandern, grauen]. Bűnűc ellen való iszonkodás (Born: Préd. 227). Mind ezec (az őrdög tagyú) rakuae soc iszonkodással es farkas neuetessel (Born: Préd. 573b). Oly kegyetlenségre fakadott, hogy szűnyű iszonkodás nélkül róla gondolkodni sem lehet (TóthJ: IstN. 52).

ISZONYOD-IK, ISZONYOSZ-IK: horreo, abhorreo, perhorreo, horresco C. schaudern, sehr scheuen, grauen haben PPB. Iszonyozunc istentől (Born: Préd. 427). Noha iszonyodik a test, de azért, édes atyám, a te akaratod légyen, nem az enyim (Pázm: Préd. 261). Iszonydic a rosszszaságtól: abhorret a malo (Com: Jan. 177). A haláltól iszonyodnak vala (Hly: Préd. 11.193). Iszonyodgyál a te állapotodon (Nögr: IdvK. 649). Mindéntől, az mitt ott látt, iszonyoszik, ugymint szokatlan dolgoktól (Lép: PTük. 1.354).

el-isonyodik: exhorreo, cohorreo, adhorresco C. abhorreo MA. MedLat. 3. scheuen, abscheu haben PPB. El iszonyozol tőle (Born: Préd. 431).

még-isonyodik: [stupeo, horresco; sich entsetzen, schaudern]. Zent Ferenc valyauala ewtett nagy tisztességben es ygen meg yzanywdak: stupuit (EhrC. 12). Iesus megh yzamodeek lelkeben ees megh zomoroyta ő magath (WinklC. 324. 325). Az oroszán megborzad s megiszonyodik belé, mikor a kakast vagy meglátja, avagy tsak szarát meghallja (Mik: VKert. 360).

Iszonyodás: horror C. MA. das schandern, grauen, entsetzen PPB. Iszonyodás, ijetség: horror, pavor Com: Jan. 60.

Iszonyodó: 1) horrens, abhorrens MA. [entsetzt, schaudernd]. 2) [horrendus, horribilis] grausam, flierechterlich PPB. Iszonyodó álmat ő ágyában láta (Huszt: Aen. 2).

[Iszonyodtat]

Iszonyodtató: horrorem causans Kr. [schaudererregend]. Izzadnak, szomjúhozna, koplalnak, iszonyodtató italokat nyelnek (Pázm: Préd. 757).

ISZONYÚ: teter, horribilis, horridus, feralis, formidabilis, truculentus, nefandus C. horrendus, terribilis, ferus, trux MA. nefandus PPB. grülich, erschrecklich, grausam PPB. Iszonyú vagyok: inhorreo C. Angyalnak yzanyv yelenetyewl: valde

mirabili (EhrC. 125). Yzonyw meeg hallany ees (ÉrdyC. 548b). Az erokkee eelő es halhatatlan dragalatus eelet yzonyw halalt zenvede (536). Izomo vűdő (Ozor: Christ. 206). Ne chelekedgyetec valamit az iszonyu szokas szerent, mely tñ előtteeet volt (Helt: Bibl. I. GG3). Achab mind felesegestől földte való uszonyu dolgot miele (Mel: Sám. 356). Iszonyu gyűlölség (Deesi: Adag. 98). Az iszonyó keserűség elidegeníti a szópástól (Pázm: Préd. 34). Sokkal iszonyább és üdököbb az őrdög, ki ugy meg szűnyűtheti az embert (Lép: PTük. 1.234). Iszonyu tsil-lag: sidus horridum (ACsero: Enc. 99). Iszonyu vad, kegyetlen: ferus; wild (Com: Vest. 129). Az edgy szarvu, a félen való he-lyeken el rejtet pusztákat és az iszonyú lakó nélkül való kietleneket lakja (Com: Jan. 45). Iszonyu kemény: durus (199).

Iszonyúan: horride C. tetrice, truculente, terribiliter MA. grülich, grausmlich, schrecklich PPB. (Zrinyi 1.67). Iszonyán [igy] meg-ijetkezvén a görögök . . . (Hall: Hist. III.121).

Iszonyúképpen: atrocissime C. [grülich, entsetzlich]. Az ebec meg őuec iszonyúképpen (Helt: Krón. 46). Kálde egy Bothot, later embert, ki meg őne a szegény vae Almost; de az ebec meg őuec a Bothot az vten iszonyu képpen (Helt: Mes. 45b).

Iszonyúcska: horridulus C. subhorridus MA. etwas unlieblich, ein wenig grülich PPB.

Iszonyúl: [stupeo, horreo; sich entsetzen]. Az angyal monda ew hozzá: myképpen yzanyoz es czudal? quid miraris? (EhrC. 126).

Iszonyúság: horriditas, tetricitas MA. abominatio Ver. [entsetzen, entsetzlichkeit]. En yewuewk sok reuas, synasnak es yzzanyosagoknak tartományabol (PéldK. 48). Midőn latanyiatoc az pusztaságnac izonyusagat (Mon: Apol. 460. EsztT: IgAny. A4. Zrinyi 11.64).

Iszonyúságos: [terribilis; entsetzlich]. A my zyleteesewnk yzonywsagus, hoğ ember ingyen sem mery emleyteny ees (ÉrdyC. 389). Altal menéne mind az egész pusztan, mely nagy es iszonyusagos: transivimus per erenum terribilem et maximam (Helt: Bibl. I. Kkk).

Iszonyúz-ni: abonino Ver. [schandern].

ÍTÉL (édtet, megédtetik Thaly: Adal. 1.253. édtet Helt: Bibl. I. Kkk. itellet TiliC. 156. Born: Préd. 10. iteleni Fél: Tan. 203. ythyl PozsC. 28. itil Pázm: Préd. 2. meg itéltesséd Helt: Krón. 201. vittelettel vagy szententiaival? Rummy: Mon. 326): 1) judico C. MA. richten, urteilen PPB. Idő előtt itélők: praejudico C. Itéllen isten mőkőzöttőne es te kőzöttet, mert tőttel gonozokat mýbenmőne (BécsiC. 24). Nem tehetnee sem iteletet itelni (neque judicium judicare), sem valamit embereknek tenni (116). Ne akariatoc itélnetec: nolite judicare (MűnehC. 25). Itéllen isrlne zizenek nemzetet: judicantes duodecim tribus Israhel (50). Hamyssa yteelzy enghemet: judicas me (JordC. 784). Cristusual itélők őneek, kik mastan istenert hamisan itéltetnek (VirgC. 117). Mikor en időtt veendeek, igassagot itelek (119). Itelye wram engemet een ygassagom zerenb: judica me domine secundum justitiam meam (KulcsC. 10). Vigagýanak es őrdőlenek nemzetek, mert itelzi nepeket igassagban (AporC. 14). Itild ezt en nekem (TelC. 259). Az arwakknak itellők az zőltőt (RMNy. 11.163). Ne itéltetiek: nolite judicare (Fél: Bibl. 10). Ő pedig itél Israel hiusz esztendeig [husz évig volt bírój] (MA: Bibl. 1.233). Nem szabad senkit abból itélni, a mit ellene mondanak, hanem a mit hiteles bizonyságokkal fejére raknak (Pázm: Préd. 505). A sz. írásban sok helyen jelentette Isten, hogy ő halálra méltónak itéli a gonosz-tévőket (Pázm: LuthV. 119). Nem hiszem, hogy az értelmes pápisták-is balul ne itéllyenek felőlled (Matkó: BCsák. 27). 2) [damno; verdammen, ver-

urteilen]. Elaroltatic a papifejedelmecnek es az irastudocnac es halálra ítélte őtet: condemnabunt eum morte (MünchC. 51). Tekintend miképen ídustol el aroltatic, az sidoktol mel vndok tartatic, iteltetice es karhozatic (VitkC. 12). Haragot tartotum rea es itelem wtet (VirgC. 7). Ne itillyk, és ne kárhoztassuk egymást (Tel: Evang. II.480). Az halálra íteltetett protestál (Com: Jan. 135). Ha az szolgál hertelensegeből hozza ítnő, csapna vrahöz, ezért tömlőzre íteltetnéiek (Lép: PTük. I.278). **3)** arbitror, censeo, reor, autumo C. deuto MA. aehlten PPB. [halten, dafürhalten]. Méltónak ítélőm: dignor; méltatlannak ítélőm: dedignor; semminek ítélőm: postmitto C. En azt yteelőm (ego censeo): megh ne haboroyttany azokat, kyk az poganok közzől ternek yr ystenhez (JordC. 761). Magat méltatlannak altya es itely (VirgC. 68). Idnessesegnek itelem istenert embernek engedni honnem . . . (92). Meliet el vezőtnek itelt vala (WespC. 28). Mely vetekevesdek bevlchekevtv jyltetenek vala hyt ellen valo velekevesdeseknek (DomC. 263). Az wr itile magaban, hogy igen nagy áron hatta volna (Helt: Arithm. F4). Ezt az dolgot en főkeppen itelem emlekezetre meltonac lenni: id facinus in primis ego memorabile existime (Decsi: SalIC. 4). Gomer, mértéknek neme, azt itelem, hogy tött annyit, az mit mi szapinac nevezőne (MA: Bibl. I.64). Mi azt iteltők felőle, hogy az isten vete meg ítet (Szár: Cat. B3). Itili-é, hogy együhány tudatlan halász erőszak nélkül az bálványozást ki gyomlálná ez világból (Pázm: Kal. 50). A nagy orruac erőssen szaglónak íteltetec lenni: acriter odorari putantur (Com: Jan. 54). Nem olly lehetetlen ő néki-is az idvesség, mind e kédig ítélte (Megy: 6Jaj. II.43). Problád meg; de itelem inkább gyurnál íret valahol, hogy nem mint szemben állanál (Ker: FelsK. 170). Nem íteltetik a kalmárok között, a ki megkerülni nem tud (Illy: Préd. II.356). Az isten az életnek és halálnak ura, ha gátot nem vetsy benne, akkor szólít ki, mikor legjobnak ítéli (Fal: BE. 577).

[Szólások]. Az törvény fejen itili: in sententia capitali convinci debebít (Ver: Verb. 131). Mindeniket fejére ítíttek legyen: omnes simul capite damnati sunt (348). Az eőzetis ghórliezőnek ítéli (Bal: Epin. 4).

el-ítél: 1) abjudico MedLat. 4. [absprechen]. Ykitől elítélni a szántóíldet: abjudicare agrum ab aliquo PPI. Nem leszen reszed az öröksegen, mert az te latorsagod mia el itelik tölled az örökseget (SalMark. 20). **2)** [judicio; beurteilen]. Aranyos ortzával elítélheti [elgondolhatja] kéd, hogy nem lehet jární (Mik: TörL. 41). A királyué karján meghala. El lehet ítélni, micsoda nagy keserűségben maradt Rakima (Mik: MulN. 107).

mög-ítél: 1) dijudico C. judico MA. richten, urteilen, entscheiden PPB. Az eghnek hw zynoeit meg thwgyatok yteelny: faciem caeli dijudicare nostis (JordC. 404). Mykoron yew ez vylagot meg yteelny (ÉrdyC. 555b). Ezt megh nem itely, miért tezik (VirgC. 68). Meg lalyak embernek fyt íduen nagi hatalmasag meg iteleny eleueneket es holtakat (111). Az isten meg itelte az én igyemet: iudicavit mihi dominus (Helt: Bibl. I.O2). Az igaz bójtval a papista bójtót őszvevetvén, meg ítélhessék, melly igen nem bójt legyen papistáké (GKat: Váls. I.1038). **2)** [damno; verdammen, verurteilen]. Ky mashi megh yteel, az terweent ragalmazza es ytel az ollyan megh: qui damnat fratrem, obloquitur legi et damnat legem (JordC. 840. 754). Az nepet megh yteelem en: gentem puniam ego (727). Ez az negy zent atyáknak tevkellotevességev: senkyt meg nem vtlany, senkyt meg nem jtylly (MargL. 15). Ki nem hizi, ymar meg iteltetett (VirgC. 118). Magad ne ítéllyed meg magadat (Decsi: Adag. 120).

[Közmondások]. Kőnyű mást megítélni; de nehéz magát meg ismerni: non videmus manticae, quod in tergo est (Decsi: Adag. 45).

mögítélés: dijudicatio MA. entscheidung PPB.

Ítéldéggel (Balassa: Camp. 28).

Ítéletés: judicatus C. judicatio MA. urteilung, entscheidung PPB. Idő előtt való ítélés: praedjudicatio C. Az ytheles es ember zolas nagy nehez karhozath (ÉrsC. 187b). Nyncheny ty kőzűttetek bőlch fottara chyak egyes ky itylstlyt telhetne az atyafyu kőzűth es atyafyu kőzűth (Komj: SzPál. 142). Sem jóvá, sem gonoszszá nem téssen senkit az emberek ítélése és ditsírese (Pázm: Préd. 59). Szálka ítélés, hirtelen kárhoztatás [v. ő. más szemében meglátja a szálkát] (MA: Scult. 741). Az ítélésekről avagy törvény tételekről (Com: Jan. 132).

Ítélet: 1) iudicium C. gericht, urteil PPB. Idő előtt való iteleter: praedjudicia Com: Jan. 134. Kewsded fratereknek zerezete es essy nem fogyaedoznak meg ytellet napyglan (EhrC. 104). Inkab karhozatyokra es yteletekre predicalnanak (113). Adatyk kiraltol ytellet: fertur sententia (123). Te vtaid kézőc es te iteleteret te ildomossagodban zerezted (BécsiC. 30). Ki őldőkend, melto lezen iteleterec (MünchC. 21). Mikor ewteth az iteleterbe wívek (AporC. 176). Ky ewlend, melto bynes lezen ytelletre: qui occiderit, reuse rit iudicio (JordC. 366). Ky akar te veler yteletlyben vetekeidit: qui vult tecum iudicio contendere (368). Nynyenek nepey jeltamadnak az yteleten (391). Ityleternek egenessoge nekovl elvezenek (MargL. 80). Mastan ez vylagnak vagyon ytelety (ÉrdyC. 534b). Ha ky meg haboroyt, az yteletőt zenwed (534). Kegyetenek yteletlybe nem tamadnak íeel: non resurgunt impii in iudicio (KulesC. 1). Iwetek az iteleterre (VirgC. 148). Ne nezzetec szómélt az éítelbe: nulla erit distantia personarum (Helt: Bibl. I.Klk). Igazan való iteletuel, igassaggal biria (Born: Ének. 8). Rhadamanti iudicium, igaz ítelet (Decsi: Adag. 158). Mellyben urunknak az ítelet előző rettenetes jelei foghlatának (Pázm: Préd. 3). Az igazak sok titkos rágalmazásokat, és iteletereket szenvednek (4). Ebből tégy iteletet, mi vagy te istenhez-képest? (65). Csekély iteletű ember (Czegl: Japh. 162). Az ember itelettel ajándékozottat meg ístentől (Illy: Préd. II.29). **2)** [sententia, opinio; meinung]. Yrgalmassaga mynden yteletőt fewlwl mwl (ÉrdyC. 578b). A te iteleter szerent a Christus tisztességének ellene volna (Tel: Fel. 7). Vannak sok tőb fő emberek, kiknek iteletereket elő hozhatnám (Pázm: Kal. 426). **3)** [judicium; urteilskraft, einsicht]. Csekély iteletű ember (Czegl: Japh. 162). Inczédiének ha volna anynyi elmje s íteleti, mellyyel megtudna felelni annak az hivatának, jó volna (RákGy: Lev. 241).

[Szólások]. Senki igaznak nem találatik, ha az isten íteletbe még yen velünk (Pázm: Kal. 746).

bal-ítélet: iudicium sinistrum Kr. [judicium falsum; absprechendes urteil, irrige meinung, vorurteil]. Hogy ne talántán valaki azt gondolhatná bal ítelettel felőlem (Szeg: Apr. 30). Bal ítelettel azok felől ne legyünk (SBalog: TenK. 115). Hogy mind a szeretetenek, mind a becsítoletnek eleget tehessen, és a mások balítéletőket elkerülhesse (Mik: MulN. 26). Balítéletnek szerint keresztüljárnak a dolgokban (Fal: NE. 384. Fal: Jegyz. 933).

elő-ítélet: [praedjudicium; vorurteil]. Én nem voltam oly szorosán köve ezen elő ítelethez (Orczy: Kéthl. 12). Elő íteletből álló hívságunk (85).

utolsó-ítélet: iudicium extremum Kr. [das jüngste gericht]. Vtolso yteletnek napya: dies iudicii (JordC. 387). Az vtolso reeze keddeeg meeglen el nom yewt, mert ytelty az vtolso yteletőt (ÉrdyC. 539b. 555b). Az vtolso íteletnek ezeben intarsarol Cap. XVI. (VirgC. 147). Ezeknek jgeen kellene felnyk az vtolso jtyleten valo sentencya (CornC. 87). Vristen az vtoso íteletbe megh ítelet es vilagot (TihC. 156).

Ítéletös: [consilii plenus, intelligens, prudens; urteilsfähig, einsichtsvoll]. Ítéletes és bölts tanáskozás (GKat: Titk. 37). Ítéletes ember (353).

Ítéleti: judicialis, judicatorius MA. gerichtlich PPB. Itéleti hatalom (MA: Tan. 1162).

Ítéletlen: 1) in iudicatus C. MA. unbeurteilt, ungerichtet PPB. 2) [consilii] experts, imprudens; urteillos, unklug. A tanács-talan és ítéletlen íjtát el bódítak (GKatk: Titk. 18). Ítélet nélkül való, egy szóval tsak ítéletlen (1116).

Ítéletlenség: [imprudencia; unklugheit]. Elméletlenség és ítéletlenség (CorpGramm. 699).

Ítéltő: censor, criticus C. censor, arbiter, aestimator MA. richter, der beurtheilt, mittler, schätzer PPB. Az ítéltő byronak zeky előt fel kyaythwan, meg alazatok enghemet (ÉrdyC. 187b). Cristusnal ítéltők jőnek (VirgC. 117. 119). Thy világh ítéltők lesztek, a Christussal székben ültek (ThewrC. 168). Ítéltője léssen az népnce: judicabit populum (MA: Bibl. I. 17). Szálka ítéltő (MA: Scult. 743. V. 8. szálka-ítélés). Az isten bizonyos ítéltő törvén napot rendelt (22).

ITT (etl ÉrdyC. 14. 505b. 509b. etl, etl JordC. 28. 62. 374. etl, etl, 406. 407. 727. etl ThC. 4. 17. ThewrC. 49. 88. etl KazC. 13. LevT. 1.207. etl 14. etl RMNy. II.103. etl, itl 40): 1) hic C. hier MA. Ytt nem eztek (EhrC. 30). Eth kezdetyk: incipit prologus (JordC. 706). Sem eth ez vylagon, sem az mas vylagon: neque in hoc saeculo, neque in futuro (390). It ez helben niesen bor (VirgC. 45). En it tenaha meg nem maradatok (73). Széles it alat a földet a lenele (Mel: Herb. 79). 2) [tum; da]. Itt [ett mondván] a feszületet kezembe adta, csóskold meg ezt fiam, én nekem monodta (Gvad: RP. 131).

hol-itt: [ubi, hic; woselbst, daselbst]. Akkor leginkább kell tartani tőle, mikor báránybőrbe, angyali színbe öltözik. Holitt az istenféle jámborok vegyék észre magokat, és ezek után járjanak (Fal: SzE. 523). Mi gyarló emberek a szíveknek mély-séges titkait fejtegetjük, holitt sok helytelen gyanúval bal ité-lettel terheliük az emberiséges embereket (533. 669).

im-itt (emitt Fal: NE. 60. Fal: NE. 108): istic; da MA. Nyha ymet, nyha amot wagyon (LevT. 1124). Ime imit a Christus; ecce hic est Chr. (Helt: UT. N1). Imit vagy amot (Vás: CanCat. 668).

Ittgyel, ittgyen (etlgyen ÉrsC. 299b. itlgyen? Pázm: Kal. 47. itlgyen Dáv: Ker. A2. itlgyen Helt: Krón. 108. itlgyen Szék: Krón. 48): hic; hier MA. Itgyel betegwl fekwk (EhrC. 74). Itgyel lelek zeren meü fel a bodogoknak seregbe (VítK. 12). Lehetetlen dolog ez, hog valaki mend e ielen valo es az jöuendő iokal elen, hog itgyel hasat es meörzagban lelket be tölöd (57). Eleget és felette is hadakoztunc ittgyen (Helt: Krón. 108. Sztár: Akháb. 13. MA: Scult. 8. MA: SB. 65). Sem Luther sem Calvinus ittgyen a sz. háromság ellen nem vétetennek (Pós: Igazs. 1597. 364). Rettenetes, keresztyén emberben vér-meg-posztító patvarkodással azt fogja ittgyen Kalauz Calvinusra (I.612). El-apad Kalauznak ittgyen-való zavaros folya-mattya (IL307).

Itten: hic MA. hie, bei niir PPB.

Ittvaló: praesens, praesentaneus, hic existens SL [hier (be-fühdlich), hiesig]. Az ith walo wytezek (RMNy. II.71). Az ember-nec it valo elete ollian mint (Magy: Nád. 74). De talám tá-vul megrynk az itt való fel-tött czélunktól (PHorv: Apol. 23). Az itt-valo tenger (Daln: Flor. 54).

ÍV, ÍJ (ynél küf BécsiC. 18. yek, yeket DöbrC. 87. yeből Apost. 45. ynek KulcsC. 142. y Sylv: UT. II.142. yyet, ybe DöbrC. 22. yjét Rim: Ének. 71): arcus C. bogen, handbogen, pfeil PPB. Ív, íj, iy, iyv: arcus, sagitta MA. Ferencz nem yuet vyseluen auagy hady fegyvereket, de kereznek yegyel yeg-zettetettuen (EhrC. 147). Ynií egy feyer lo es ky ew raytta yl valo, yweth tart: habebat arcum (JordC. 894). En istenségömr

mondom, hog fel vettöm een az en yvemeth (NagyszC. 78). Ha meg nem fordulandotok w teereth meg randytta, w yweth fel wety (KulcsC. 11). Meglettzie ivem az felleghen: apparet arcus meus in nubibus (MA: Bibl. I.8). Mi nállunk az ynlak idege niesen, hanem az ynlak (Ial: CsIsk. 126), Szép szömlő-dőkének, szemeknek ija (Gyöngy: KJ. 4).

[Közmondások]. Nem pengeti az íjtát, a ki madarat akar löni (Kisv: Adag 365). Ne pengessed íjad, ha akarsz varjat löni: mert hogyha sokáig tizhildöl, más fogja mellyesztöni (Ban: Rím. 157).

kéz-iv, kéz-ij: arcus MA. Com: Vest. 120. handbogen, armbrust PPB. Kéz-íjjal vivó: arquites MA. Meg ázie vala kez iyec, és anyira meg nyula idege, hogy semmit nem löhetnee (Helt: Krón. 62). Sem puscalövessel sem kezilövessel oltal-mazhatták magokat (MonIrók. III.173). Kézíjvet megvonsza; kézíjje megromol (MA: Bibl. V.18). Jósefnek hagyá azt a gaz-dag földet, melyet az amorreusoktól kardal és kéz-íjjal nyert vala (Pázm: Préd. 139. Zrínyi. II.70). A kézíjzat az ideggel meg-vonni (Com: Jan. 147). A szerzetes ismét kéz íjában tötte a nyílát, és közellyebb ment a képhez s úgy akarja által löni (Hall: Hilt. II.173).

[Közmondások]. Aki varjat akar löni, nem pengeti kézíjzat (Kisv: Adag. 407).

kézivecske: arculus MA. kleiner bogen PPB

kézives, kőzijas: arcitenens, sagittarius MA: Bibl. I.18. bogenschildtze PPB. Egy kez iyec egy nyilat löne belé (Helt: Krón. 11). Alo vérteckel mind berackatá a szekereknek a kőzit es azzoc megé állatá mind a kőziyeseket (18). Rohaná-nak romlásra kőziyestök, jancsárok az kőfalra (Tin. 149. Pázm: Kal. 291. To: Zsolt. 33).

számszer-iv, számszer-igy, számszer-ij. Zamzerygy balista; armbrust Pesti: Nom. Nyr. II.316. Számszerigy, számszeriv: balista MA. Számszeriy: ballista MA. manerbrecher, geschütz PPB. Számszerigy: balistarium; számszerigyártó: balistarius MA. Számszerigyártó: balistarins MA. der maner-brecher macht, büchsenmeister PPB. Számszeriyal lövöldöző hely: ballistarium MA. Vgy anynyira ehsog kőzöttee valo, számszerigh ideget meg észnece valo (Cseng: Jer. 19. GKat. 19. Nyr. IV.120).

Ívecske. lyjeczke: arcus MA. parvus arcus; kleiner bogen PPB.

Íves, íjas, íjes. lyjas: arquites, sagittarius; ives: arcitenens, arcum gerens MA. sagittarius MA: Bibl. I.368. bogen-schildtze PPB. Valogata zaz luz ezör gálotot, tizónket ezör lovagocat es iudókot (GuayC. 55). Kilködtözteté a mezőre me-zitelen, celul az yesőknek (DebrC. 137). Sokat le vagánac az ívesekben (Helt: Krón. 39). Íves (vezetőknev XVI. száz. Nyr. IX.365). Louagos es íves zam szerint soevala (Born: Ének. 377). Paysossok, íessoc, kopiasoc (Mel: SzJán. 508). Ives fegy-veres Kupidó (Fal: Jegyz. 934. Fal: NU. 264).

ÍV-ÍK (jvnnak? Lipp: PKert. 5. vivás Teleki: FLél. 53. PP): piscis congregitur ad sobolem, sperma emittit SL [laichen]. A bal ivik (GKatk: GrammC. GKat: Titk. 1116. CorpGramm. 317). A csukák sz. Mátyás nap tájban jvnnak (Lipp: Cal. 5). Ívik a ponty (20).

Ivadék: 1) [coitus piscium; das laichen]. Az pontyokat a kik ivadékra valók, sz. György nap tájban köll a halas tóban eresztöni (Lipp: Cal. 20). 2) soboles piscium, progenies, foetus, partus SL. [brut, nachkommenschaft]. Kiuel se Luther, se Cal-ninus, sem pedig ezektől orszagunkban be csepegett ivadék prédikátorok, semmit nem gondólnak (Bal: CsIsk. 137).

Ívás: 1) piscium coitus SL [das laichen]. *Halaknak vivá-sok: piscium ad sobolem congressus, ovorum emissio PP. exa-

mina piscium; das laichen der fische PPB. Halaknak vivások: *examen piscium PPI. Az lering a maga természeti jóságával tetsző, mikor új és a szaporodástul avagy vivástul meg nem roszsúl (Teleki: FLéL. 53). **2**) [progenies; brut, nachkommen-schaft]. Okai nagyok lobettenek, melyekért elsőben Luthert és Calvinust, azután pedig az ő írásokból posdult praedicátorokatis az Antichristusnak martalékinak nevezhette (Pázm: Kal. 672).

eggy-ivású: [aequaevus; gleichalterig]. Melly ajándékok valának: szép aranyos királyi hűtőszekér, mind egy ivásu terméti hat szekeress lovakkal (Szal: Krón. 277).

Ivat: [soboles, progenies; brut]. Eynedinel asszony-állattól az ő ivatinak itéletek szerint Erdélyben nagyobb nem született (GKat: Titk. 1041. InnoS: GKat. 25).

IVA: [taxus: eibe, eibenbaum]. Inde ad orientem super fruticem juva [olv. juva? ywa?] 1251 (Wenzel VII.330). Venit ad arborem ina dictam 1270. (VIII.327). Arbor quae iwafa dicitur 1264 (CodPatr. VI.127. Nyr. VII.318).

Ivás: [mit eiben befanzt]. Iwasfokmezew (helynév SzékOkl. I.125).

1. ÍZ: 1) articulus, artus C. glied, gliedmass PPB. Az ujjak izei: condylus C. Vjaid izének ezomoja: condylus; fingerknot[en] Nom. 21. Ujjaid izének bötökjök: condylus PPBI. Iz a fű szárában: geniculum MA. Ő veseinek izi meg fesletneuala: compages renum ejus (RécsiC. 141). Megfeszletenc en izim: dissolutae sunt compages meae (160). Ysten yzőknek es velőknek, gondolatoknak es yzw bely veelekődeesőknek yteelőye es ysmerőye (JordC. 805). Myndden testy zyek megh yndwlanak ewenne (ÉrdyC. 483). The zent tagydnak myndememw yze megh zakadoza (GyöngyC. 11). Az bestyek meeg az izőkkeh is meg emeztyg vala mynd tyddőykgiglen (SándorC. 33). Az egbe ereztetöt izek által: per omnem iuncturam submirationis (Fél: Bibl. II.86). Az ő nyakszirtjának semmi ize, hanem tsak merő tsont (Misk: VKert. 48). Az meny tagok, izek es poresiták [?] vannak bennünk (Lép: FTük. 26). A mi testünknek épületi csontokból, porcokból, izekből őszve szerkesztetett (Com: Jan. 16). Az újnac három izi (articuli) vanna (49). A tsont, portzoge, hártya, iz, rost a testnek részei (ACsere: Enc. 142). A nádak csomós izei (Mad: Evang. 275). Minden izem, tagom szent szízet dicserjétek (Derk: ŐÉlet 74). **2)** [articulus pars; teil, artikel]. Nem de yol latya vala es erty vala eo mynden yze zerent (ÉrdyC. 367b). Kellett a királnak békeséget Maximilianmal szörzeni, és mayd uehez izeket auagy cickeleket fol venni (Helt: Krón. 194). Törvénybely czikkelyek, izek: articuli (Ver: Verb. Szót. 2). A credöt izenket izre auagy ticzelyere osztýac (Das: Credo. 124). **3)** gradus consanguinitatis Kr. [generatio; verwandschaftsgrad, geschlecht]. Negyed izen való unoka: atnepos PPBI. Harmad iz: tertia generatio MA: Bibl. I.48). Harmad iz: (Zrinyi I.13). Meg lathogathwan atyáknak hű almoksaglyt hű tyokban mynd harmad yzgh: in tertiam generationem (JordC. 54). Ezekről heted yz Adamnak tertia Enok: de istis septimus (JordC. 881). Niolezaud iziglen lata az ő vnokát (DebrC. 149). Enoch, ki ezac heted iz vala Adamhoz (Born: Préd. 78). Harom izen valo maradekia (398). Az fattyú ne menyen be, az wrnac gyűflek-zetibe, még tized izigis ne mennyen be (Kár: Bibl. I.179). Az ötet gyűfőlőknek harmad és negyed izéig bűntetést lüret (KCsipk: Woll: 340). Másod izen valo attyafia (Matkó: BCsík. 143). Másod s harmad izig rossz bitagnak helye sem fog lát-szani (Kisv: Adag. 111). **4)** [gradus; grad]. Tiszteletetod erántom legfelsőbb izig folytatni fíradozol (Kónyi: VU. 39).

[Szólások]. Izben: vice Kr. Két izben: bis, duabus vicibus MA. Harom yzbe (tribus vicibus) mynden eztendőbe ynnepeth ylyetők (JordC. 59). Ez len harom yzben es azomal felveete-tek az edeeny menyozaglyban (742). Fuss el, fuss el harom yzbe (ÉrdyC. 645b). Űt az kösziklák kyt izben: percussit virga

bis silicem (Kár: Bibl. I.139). Harom-izben: tribus vicibus (Káldi: Bibl. II.337). Tokajt szakadatlan izben megostromolják (Rumy: Mon. I.56). Négy izben elcserele berelé Erdélyt (Cserei: Hist. 25). Gyakor izben (Gyöngy: Char. 28. PhilFl. 3). Az esztelenek módgyára azok halnak meg, kik ily izben [halálhukkor] kelle-ténél mélyebben bőltselkednek (Fal: UE. 472). Ily izben kö-nyörgünk, föháskozunk, fogadásokat teszünk néki (Fal: SzE. 554). Hatzer izben vytetet byronak eleyben (CornC. 378). Ymada azzonyyuk zwz Marya ő zenth fyath zazzor yzben (ÉrsC. 330b). Merey Gaspar Gal deakoth haromzor izbe hywatta (RMNy. II.191). Holott ötször izben az török rágyüle, véle szem-be megviva (RMK. IV.31). Sokszorizben ő nagyságához küldött követink által eléggé tudositottuk (MonTME. III.343). Tíszér ijzbeis mieltétek (Mel: Jóh. 45). Ha egzör auagy kétször s-ha még háromzor izbe gőzetik is meg (Kules: HKész. 16). Nem nyugszik a gyermeki elme; ha nem adják eleibe, maga önként keresi a mulatásra valót. Hol izben a mint a történet vezérli, jóra vagy gonoszra, abban foglalatoskodik, aboz szokik, azt úzi (Fal: NE. 114). Akkor izben szörnyű a változás, nagy sző-béli szorongatások támadnak (Fal: SzE. 553). Izenkint: articulim C. articulata, geniculatim MA. gliederweise, von einem glied zum andern PPB. **a)** Keezh vagiok thűzre, izen-ket el zagatásra (DebrC. 167). Mykkepen ez zent martyrt jzenkent elmetelték vagdaltak volna el az poganak (MargL. 19). Meteltettem jzenkent, foltonkent az en vram Iesusnak zerel-meert (20). Mikoron izenkid eltörte volna az embert az fertel-mes szellet: quum discerpisset eum spiritus impurus (Sylv: UT. I.50). **b)** Mykoron az zent atya yzenkeed reea felelt volna, azok bochanatot keertenek (ÉrdyC. 527b). Mynd yzenkeed az vasak el zakadozanak rola (617b). Ha mynd yzenkeed megh yratnanak: si scribantur per singula (JordC. 703). A szókot izenként, és syllabankent szagato zengést tőnek (GKat: Titk. 399). Nincs ádő hozzá, hogy én a te bokros bánatodat izenként kiadgyam (Szentp: Izr. 5). A velencei tiükört sem szokták azért izre törni, hogy a rútát rútának mutatja (Fal: NU. 249). Izre török a tiükört, mert kimutatja a rútát (Fal: UE. 485). Izre porrá tőri: contringit, contundit, comminuit, in pulveres redigit Kr. A melly smaragd valamelly mérges állatot meg-nyomorít, maga-is azután izre porrá romlik (Hall: HHist. III. 23). A tiükörtet izre porrá törjük (Fal: NA. 171). Izről izre: membratim, articulatim Kr. Mynd izről izre, erről erre, inrol ynra öteth el nyoytak (WinkC. 205). Izről izre elzakadozott vala (NagyszC. 144). Zent Jakab martyryh yzról yzreli meteleek (Apost. 21). Izről izre az barkat is mind elhasogata (CsomaC. 71). Szűkséges az orvosnak a tagokat izről-izre ismerni (Ver: Verb. Előb. 2). Az isten tudja tagról tagra, izről izre, mint szerkesztette légyen őszve ezen tulajdon keze munkáját (Fal: NE. 45). Izről-izre szépen el-osztád (65).

Ízbeli: 1) articularius C. **2)** [vice factus; -malig]. Másod-ic izbéli könyörgés (Zvon: Pest. I.496).

Ízécske: articulus MA. das gelenk PPB. Izetske, hitágazat: articulus; das gelenk, der artikel Com: Vest. 120. Az izets-kéknek bötökök, csomók: articulorum nodi PPBI. Két izécs-kéből áll o jóvendő-mondás (Mad: Evang. 75).

Ízés: articulosus C. geniculatus MA. articulatus PPI. voller gelenke PPB. Chelae: rác és scorpio olloja, izes rákláb MAL.

[Ízestül]

Ízésütés: articulatio MAL.

Ízi: articularis MA.

Íziben: 1) cito, illico, subito, actutum Kr. [sofort, rasch]. El habordyok es meny dolgot yzeben nem foghat (ÉrdyC. 421). Csak iziben lásson hozzá (MonOkm. VI.283). Izibe vissza-térének (Fal: NA. 121). Izibe lett eltőkélés utat nyit bossza

dalmas búnak (Fal: NE. 5). **2)** [suo tempore; zu rechter zeit]. Izibe minden jó: omnia tempus habent PP.

[Szólások]. Nékikis iziben eset: victoria non inruenta (Decsi: Adag. 233). Izibe esett neki is (Kisv: Adag. 529. MA.). Josephnek-is izében az ő szép tenneti, mert fogságot kellett miatta viselni (MA: SB. 243).

Iznyi. Ky ewregbythety allapatyat egy iznyre? quis potest apponere ad staturam suam cubitum unum? (Pesti: NTst. 11). Egy iznyi seb tézsen egy gyrát (SzékOkl. II.123).

Izromban: [vice; mal]. Ezeket elszemlélvén ottan ottan elmémbe, nem tsak egy izromban, felis töttem nemely jó dolgoban, mint a jó takács, szövő szekemet (Mileg: BTan. 41). Sok ki gondolt fortélyval károsította a várost egynehány izromba (Bartha: Krón. 120).

Izrombéli: [vice factus; malig]. Néhány izrombéli lopással vádol (Nyr. X.121). Ösztönözött engemet sok izrombéli serkengetése is (Szob: Dáv. o.).

2. ÍZ (ezeswiltett) EhrC. 38. *íz, ézes, ézelit* Nyr. IX.68. Káldi. szája *ézenek* Pös: Vetélk. V. szája *é-ére* Helt: Krón. 124. *jó-ízüm* Szeg: Aqu. 38. *vize?* (IIB.): **1)** sapor, condimentum MA. geschmack, gewürz PPB. Oz gimilsnee vvl keseruv vola vize (IIB.). Zent Ferenc bewlczassegnek yzuel egezen ezeswiltett: discretionis sale (EhrC. 38). Senky ew nagy mondhatatlan yo voltat, yzeat, yllattyat nem erezhety (ÉrdyC. 506b). Soha yo yzeben valo eetet ytalt hozyaya nem vett (569b). A meennanak hű yze olyan vala, mynth az meezzel sylth semlyenek (JordC. 46). Ha az iozagos mivelkódetne izet nem erzendőd (DebrC. 326). Mind testünkbe lelkünkbe egyéb iz semmi ne éreztesék, hanem csak az isten országának és az evangéliomnak izi (Tel: Frang. II.386). Az manna, csak egy féle eledel vala, és csak egy izi vala (Pázm: Kal: 30). Ha kedves tanítása, kívánságot és izt hágy a halgatókban (Pázm: Préd. a4). Hatalmasságod császári kegyelmességének izi sok (MonIrók. VIII.93). Az eledelnek kedves izet kel adni (Illy: Préd. II.73). **2)** [sensus, ingenium, elegancia; geschmack]. Úgy sincs ize, teljék kedve enkrón makkal egyeledve; inkább bűjtől az én szívem nemesebb én izem (Amade: Vers. 19). A ritka ember különbözön i) finom izzel, 2) különbözőn értelmével (Fal: UE. 379). Némelyek camaeleon-természetűek, kikben megvesztet a kóstoló íz, és az elme-béli választó erő (no.). Válogató finom iz (Fal: UE. 386). A finom iz nem különbben meg kívánnya a letzkét, mint az értelem (399).

[Szólások]. Tudgyon akár mely társaságban afféle dolgokkal kedveskedni, hogy beszédgyén meg nyugodgyon a társ, és utóbbi halgatásra iz maradgyon benne (Fal: UE. 375). Többítője lesz ő sok gyönyörűségnek, kiről izese sem volt éjtszak vidékének (Orczy: KöltSz. 176). Szive izételő talál ni valakinek (Fal: UE. 483). Sem izi sem bűzi: scabrosior leberide (Decsi: Adag. 190. MA.). Ez halandosagnak yzeet byzeet el változtatta vala (ÉrdyC. 510b). Azokat megeheted igen jó izén (Helt: Mes. 301). Az sok adománynak csak izit sem érezhette (mert meghalt) (MonIrók. III.181). Mykoron nagy nyereeseleg haza yettenek vona, es az bytángot oztany akar-naak, az gonoz fenec yd yzth vezte köztők, es az iambor herczgökkal Salamon kyal egybe haborodek (ÉrdyC. 398b).

[Közmondások]. A reménység oly iz, mely hamar megkeserétt (Kisv: Adag. 490).

bor-iz: vinositas SI. [weingeschmack]. Itálára szomorún néz, ritkán vagyon rajta boriz (Thaly: Adal. 240).

bor-izü: vinosus, vini saporem habens, dulcacidus C. [wein-süuerlich]. Bor-izü gyümölcstök: *vinosi fructus; borizü almák: *mustea mala PPBI. Mellyet a fel-földön kornos almának

hivnak: igen kemény, kívül pettegetett imitt amott, mintha varos volna, jókora, jó leve, édes borizü (Lipp: PKert. III. 144. 143).

éték-iz: embamma C. (löl martogatasra valo jó izü levecz-keje az éteknee MAI.)

jó-izü: sapidus C. [svavis, grati saporis, elegans] schmackhaft PPB. [wolschmackend, geschmackvoll]. Jó izült [igy] oder izün esik: es schmocket mir wol Adami: Spr. 192. Do nyt mond azokrol, kyknek nem yo yzew az Jesus now (ÉrdyC. 61. 477). Nagi yo illatu es izü olay (DebrC. 55). Mól io yzű uala nekyk ez keuer (SándorC. 7). Nincez iob izű, mint mikor házánál eszik az ember (Decsi: Adag. 330). És az emberek olly könnyen, oly jó-izűven töltöznek minden bűnökkel, mint a szonjú ember iszsa a szép hűvös vizet (Pázm: Préd. 616). Jó izün aluznak (Mih: ÖrökF. 121). Ékes, jó izű tréfie legyenec (Com: Jan. 203). Ezen könyvetskét közönségesen az udvari-böltsek jó-izűen, se nem kis haszonnal olvassák (Fal: UE. 361). A jó íulat jó-izű szájzt okoz (Fal: IE. 496).

láng-izü: [servidus; feurig]. Gyöngö levest, tyúlkhúst parancsol szájának, édes lingsü bort hordat ő torkának (Thaly: Adal. I.271b).

méz-izü: mulsus C. [honigsüss].

száj-iz: [gustus; geschmack]. Szája izi meg vesztet (Born: Préd. 60). Ha ezekhez jó iz-udó sása nem készítették, jaj ki sovány a vesztett száj iznek ezeket kóstolni! (Pázm: Préd. 91).

[Szólások]. Nem szája d izin valót tanit Gratianus (Matkó: BCsák. 412). Tsak akkor ismérie patereknek, igaz tanétoznak lenni, mikor szájok izéüt szólnak (Pös: Igazs. I.264). Hogy szája izint eshetett volna (Bal: CsIsk. 368). Pápista száji izint timporáltatott irás (Tohn: Vig. Előb. 18). Szája izint valo (Matkó: BCsák. 21). Magok szája izint, s-kedve szerént való kívánságokban éltek (Laur: LVIad. 44). Kinek-kinek az ő szája izint tetszik vala az étel közben (Nagyari: Orth. 110). Nints olly szakáts ki minden embernek szája izént tudgyon főzni (Kisv: Adag. 85). Szájune izént szerént valo (Mogy: 6Jaj. III.28). A mostani világ szája-izi szerint-való tudományú ember (Fal: UE. 375). Nincs szája izé re, nem esett szája izére: non ad palatum ejus Kr. Szája ízére tud főzni (Helt: Krón. 124). Barátom! ingyen hiszem, szád izre volna s lenyugasztalá kedvedet (Fal: NU. 286). Nem futtynk városban érted a boltokat, hogy onnan szerezzünk száj izre valókat (Orczy: Nimf. B5b). Az közönséges gyötekezetoketis átok-alá vetik, mikor szájok izre nem szólnanak (Pázm: Kal. 545). Nem tudgya ember szája izit keresni: ne baen piscis molestus mihi sit (Decsi: Adag. 243).

[Közmondások]. Nem kell a száj izekről vetekedni: de gustibus non est disputandum (Land: UjSegits. I. Előb. 5).

szilva-iz: *palatba prunorum PPBI. [pfaumenmus, zwetschenleqnar].

szőlő-iz: [electuarium ex uvis; traubenmus, traubenleqnar]. (Thaly: Adal. II.125).

vas-izü: [eisenhültig]. Vas-izü víz, forrás: *ferruginei saporis fons PPBI.

Izél: gusto, saporem percipio Kr. [kosten]. Úe ez földyeket izli (VitkC. 48). Az egeer töb egerekeeth is rea uizön, az mith ű yzeleth (SándorC. 6). Magassat ne izletek (non alta sapientes), de alazatosokkal égenest erütek (DöbrC. 284).

még-izél: ∞ Z. Peter czae valami reszet izlette meg az mennyei boldog életnek (Magy: Nád. 3). Kezével az almát illeté, sőt leszakasztá, orrával szagolá, és szájával meg-izlé (Pázm: Préd. 531).

Izélőd-ik: sapore inducor, praegustum accipio, inescor Kr. [geschmack finden]. Már most hogy belé izeledtem, azt akar-nám, hogy volna két fontnyi kérdés [a melyre felelnem kell] (Mik: TörL. 224).

Izélit: 1) degusto, delibo MA. versuchen, kosten, ein wenig versuchen PPB. (Born: Préd. 238). Az egér élesen szagló és izelítő állat (Misk: VKert. 267). Izeltvén hangját meg kötött szavaknak, rövid sorban ejtett szép gondolatoknak (Orczy: KöltH. 6). 2) [condio; würlen]. Ki a lust meg akarja oltalmazni a férgek ellen, sóval izelíti (Illy: Préd. I.31).

még-izélit: degusto, delibo MA. versuchen, kosten PPB. Tsak alig izelíteni-meg valamit: labiis *primoribus gustare aliquid PPB. Meg-izelíti az étkeket: dapes delibat Com: Jan. 110. Meg izelitenenc edes volt az ő benne való öröme (Born: Préd. 18). Az mit egyször valaki meg izelítet, azt nehezen halgja el (Decsi: Adag. 352). A ki meg-izelíti a lelki dolgokat, izetlenek annak a világ javai (Pázm: Préd. 828). Megizeltvén annak a frís és gyönyörűséges lakóhelynek kedvessége s haszna izit (Szal: Krón. 67). Asiának és Európának uralkodását meg-izeltvén (Dlhenkő: Flor. 185). Azokat a játékokat meg se izelítsed, a hol a nyereség csak a vak szerencséitől függ, ha peniglen ugyancsak ott szállana meg kedved, legalább duplával, tripla annyival meg ne erőltess (Fal: NE. 26). Meg ne izelítse a fiatal dáma a romantzia-írásokat, mert oda lesz miattok (Fal: NA. 198). Meg izeltette a puha életet, a részeges iddagolást, a trágárságot, fülíg merült minden fertelmességbe (Fal: NU. 276).

mégizélítés: degustatio, delibatio MA. das versuchen, kosten PPB.

Izélítés: 1) gustus, degustatio MA. das kosten, versuchen PPB. Az izeltés, kóstolás meg-isméri az ízelet: gustus dignoscit saporum Com: Jan. 61. Valami izeltését vőtte az religionac (MA: Scult. 1073). Midőn ezac egy izeltetzkéjét [izeltéseskéjét?] érzette volna az mennyei dicődségnek (MA: Scult. 896). 2) [condimentum; würlen]. Predikatioit jeles írásoknak, gyönyörűséges igiknek némely jó izeltésével elkészíteni (Illy: Préd. II.73).

[Ízelet]

még-izel: [degusto; kosten]. Az hizelkedéseknek édes, de mérges lépes mézzét soha meg ne kóstollya, meg ne izellye (Biró: Ünnepe. Bb).

Ízelet, izölet: gustus SI [geschmack]. Finnyás izellet (Fal: Jegyz. 934).

Ízés: gustus, degustatio SI. [das kosten, geschmack]. Alazatos leegh zűnedben, zűdabn, yzlesedben (Apost. 33). Ez ablakok nem egyebek, csak az erzelenségek, kyket jól evryz-zevük: első látás, más hallás, harmadyk yllatozás, negyedyk az yzles, evteydyk illetes (PéldC. 33). Látasomba, hallasomba, yzlessembe en gyarbo embersegiem zereuthi zoktam vethkezyne (PozsC. 49). Látás, izles, illetes it meg ezalatik (Vás: CamCat: 417).

jó-izlésű: [non inficatus; nicht abgeschmact, wolunständig]. Jóizlésű felelettel köszöntö meg barátságát (Nyr. XII.415).

Ízés: 1) sapidus, conditus MA. schmackhaft, gewürzt PPB. Izősök neki az öröke ualó iok (DebrC. 211). Az bölcheség yzes tudomán (437). Sem azetők sem az ital fűek yzes nem uona (KazC. 93). Egy kortbo való sétálás izesb az isten házába való menésnél (Alv: Post. II.68). A sajtal és hagymával is jó kedven s izesen lakoznak (Hall: Paizs. 212). Fűjek és a ríó izesek (Folv: SchSal. 15). Negyven napi bójtölését az tőtte izessé (Derk: Őflet. 33). Lólátón is izes fogna lenni az álom (Kem: Élet. 416). A hus sóval izessé tétetvén (Illy: Préd. I.30).

Valaki izessen iszik, többé nem szomjúhozik (Csúzi: Síp. 737).

2) [facetus, elegans; geschmackvoll, geistvoll]. Másan izesen ki-fogó: cavillator facetus PPB.

Ízésit: sapidum reddo, condio, sapidum facio MA. würlen, schmackhaft machen PPB. Miel ez izesítettik: in quo illud conditio (Fél: Bibl. 69). Izestő fű szerszám (Land: UjSegits. II.282).

Ízésül: sapidus reddor Kr. [schmackhaft werden]. Ysteny belczesegeuel yzesellett: divino sale conditus (EhrC. 2). Belczesegek yzyuel ezeseweltetett: discretionis sale conditus (38). Sem vala ezeseweltetet bezednek vetniualo malustyara: nec verbi dei disseminandi praeditus gratia erat (56).

Ízetlen (yszeten étel Mel: Jóh. 14. meg izetlenül Fél: Bibl. 6): 1) insipidus, insulsus C. inconditus MA. unschmackhaft, ungewürzt PPB. insipidus Com: Vest. 133. Yzetlen es dolos mynt az gane (ÉrdyC. 640b). Izetlen étkec (Kár: Bibl. I.515). A főltte ősztvér hús izetlen (Prág: Serk. 397). Minden test izetlen lészen: desipit omnis caro (Illy: Préd. II.25). A mit munka nélkül kaphatni bővebben, fallya az ajak-is sokkal izetlobben [igy] (Gyöngy: KJ. 92). 2) fatuus C. ineptus PPB. [abgeschmact]. Izetlen bolondság: ineptiae PP. Testy gyenyerevség izetlen lezen (CornC. 168). Az eszes nem izetlen, sotalan, csacsogó: insulsus blatero (Com: Jan. 186). Izetlenne ne lenne az wr dolgaiba (Born: Préd. 18). Carica Musa, izetlen éneklés (Decsi: Adag. 60). Izetlen volna igi tanczolni (DecsiG: Préd. 64). Minden szolgálatioc izetlen es hazotalan (Kules: Evang. 300). A prűtsők az egész éjtszakákat izetlen prűtskelésekkel eitöltvén (Misk: VKert. 673). Izetlen szo-szaporitás (GKat: Titk. 228). Izetlen bolond tréfák (Otr: Tökél. 236). Izetlenöl ne notáz-zon (Megy: 3Jaj. II.180). Izetlenül szolok: insulse (Megy: Dial. 62). Izetlen rikoltásával el-ijeszti az apro madarkákat (Ozegl: Japh. 61). A roszzszul igazítottott czitara izetlen zengést ad (Illy: Préd. II.235). Egy mezőlődi enriában termett és neveltetett úrri, ha egyre otthonosodik, vad, erkölctelen, izetlen (Fal: NU. 271). Mind a versek mind pedig a történet-is izetlen (Kónyi: HRom. b). 3) [morusus, acerbus, molestus; unmutig, verdrisslich, lästig]. Izetlen es keduetlen tanitasokat el nem hitethetec (Mon: Képt. V). Izetlen s-kedvetlen (Sam: Cer. 6). Izetlen napokat tölt-el (Hall: HHist. III.64). Izetlen völt néki mások nyomán járni (Hall: Paizs. 26). Olyan izetlen, kedvetlen, hogy még a feleségét sem üeli meg (Mik: TörL. 33). Ez pityergő, izetlen (sziv, Fal: Vers. 881).

[Közmondások]. A lóganéj is nagy, de izetlen (Kisv: Adag. 189).

[Ízetlenőd-ik]

el-izetlenődik: disgustor, insulsus fio Kr. [verstimmt werden]. Az asszonyom a kis késsel (az ételt) itt is amott is piszkálván, egyszersmind elizetlenedik, s hallgat mint a bátyvány (Fal: NA. 143).

Ízetlenit: 1) amarum, insipidum reddo MA. [unschmackhaft machen]. Nyelve eczettel és epével izetlenítették a mi torkosságunkért (Pázm: Préd. 526). 2) Meg-bolonditom, izetlennem: infutuo PPB. [betören, zum narren machen].

el-izetlenit: [molestia afficio, confundo; verstimmen]. Léleketlenből leekéid megvesztik a víg kedvet emberben, elizetlenítik a conversatiót (Fal: NE. 73).

Ízetlenkéd-ik: ago odiosa, molesto SI. [mürrisch sein, hadern]. Izetlenkedie mind magaval, mind felebarattyaival (Born: Evang. III.317). Nem oly szerencsés üdöben volnánk, az melyben jóakaróinkkal kellene izetlenkednünk (TörtTár XV.233).

Izetlenkédés (László: Petr. 186).

Ízetlenség: 1) insulsius MA. [geschmacklosigkeit]. Az én étkeemec izetlenségi (Kár: Bibl. I.515). Ez étkelec izetlenségi

vagyon (MA: Bibl. 1451). **2)** fatuitas C. MA. [abgeschmacktheit] unhöllichkeit, grobheit, torheit PPB. **3)** [acedia, molestia; unmut, lästigkeit]. A világak minden javaiban vagyon olly izetlenség, mellyért ezekkel kívánságunk meg nem elégedhetik (Pázm: Préd. 281). Izetlenségre, kedvetlenségre adattattak: acediae dediti (Com: Jan. 197).

[Izetlenül]

mög-izetlenül: [insulsus fio] insipidum fio MA. unschmackhaft werden PPB. Ez velag ev neky meg izetlenevle (DomC. 214). Ha az soo meg izetlenül: si sal evannerit (Fél: Bibl. 6. Illy: Préd. 180).

Ízlel: gusto MA. kosten, versuchen PPB. Izlelő: gustator MA.

mög-ízlel: degusto MA. versuchen PPB. [kosten].

[Közmondások]. Az ki egyször az mézet meg izeli, nehéz annak el hadni: intestina canem semel adgustasse periculum est (Döcs: Adag. 109).

mögizelés: degustatio MA. das versuchen, kostung PPB.

Ízlelés: gustatus, degustatio MA. das kosten, versuchen PPB. Szaglás és izelés által meg tudjuk választani a fűveknek és eledelnek különbségét (Fal: BE. 571).

Izü, Sapio: izit érzem, iző vagyoc MAI. Ime minemü izű ez gonoz ragalmassag (GuaryC. 11). Kivánatos izű (Teleki: FLÉ. 53).

3. ÍZ: [gangraena, carcinoma; krebs, krebgeschwür?] A kinek szaiat az iz eszi: Czerfának héyat föld meg borban, ezzel mossad a fogadat (OrvK. 10).

[Szólások]. Wetekedes ireegyekezet [irigyek között] yzcketh geryezth (ÉrsC. 225). [Vö. **2. ÍZ.** Szólások: iz t v e s z t].

Izélked-ik: [infernus; anfeinden]. Mykoron egyebnek izelkethek thy bezedetkel, thynnen maghatokrol wethelkegyetek; mykoron egyebeth megb marthok, akoron thy byueteketh fegygyetek (ÉrsC. 188).

Izélkedés: insanis [anfeindung, feindschaft]. Bodog ember, kynek wrnak newe w remensege, ees nem nezeth hewsagokath ees hamys yzelkedeseketh: non respexit in vanitates et insanias falsas (KeszthC. 98. KulcsC. 97).

ÍZ-IK (ízem, izom MA.)²⁾ sternuo, sternuto, singulto, oscito MA.³⁾ PP. niessen, oft niessen, schluchzen, gähnen PPB. niessen Adámi: Spr.

Ízél: ~ A cethal mikor izél, es ptfűszög, vgian tündöklő világ vagion az ő ptfűszögésébe: sternutatio ejus splendor ignis (Mel: Jóh. 100b).

Izés: sternutatio, singultus, oscitatio MA.³⁾ PP. das niessen, schluchzen, gähnen PPB.

IZÉ: quispiam, aliquis, quidam MA. jemand, etwan einer PPB. Tudva kel már Sámhárt böles tudományáért (ízé!) tartani (Czegl: Japb. 219). Izé mint egy transcendens a mi nyelvünkben: mert akarmit, ha hamar eszében nem jut, a magyar mind izé-nek mond (GKat: Titk. 1118).

IZÉK: fragmenta straminis et feni, reliquiae pabuli SI. [heukebericht]. Egy kysded izalban barmoknak almaban egy kowes yzeeken helbezethwen²⁾ (ÉrsC. 211b). Aaz zyztel ew zyletek es az yzekön ew fekwek (489). Jászolba kelle fektetelni (Christust) és hidegtől kétség nélkül szalmából vagy szénából való barom izékel oltalmaztatni (Zvon: Post. 1140). Melyeket a dühödött pogány eb megnyúztatván és szalmával, izékel megtöltetvén, szekereire úgy rakatja vala (ErdTörtAd. IV.299).

Izékes. Izékes széna (Bíró: Micae 91. Kr.): focum re-jetanum Kr.

IZEN, ÜZEN (ózen DöbrC. 39): nuncio MA. verkündigen, PPB. [sagen lassen]. Viszontag izenő: renuntius C. Kyldött anyadekokat mynd az zyznek mynd ow attyanak, ha engledolmesők lenneek, ha kedeg nem, nagy feyűgeteest yzenwee (ÉrdyC. 591b). Imilien valaszt izene neki (DebrC. 185). Mynd addeg chufoltassek, myngnem meg boltnak zjentesseek (CornC. 404). Yzentlunk kegyemeteknek sowalys (RMNy. II. 55). Sem irsz sem izensz ennekem (LevT. II.18). Vala hanzor eh kénieret ejenditek, az urnak halalat izenitek: mortem domini amnunciabitis (Ozor: Christ. 187). Hald meg minden beszédit, melyet izent az élő istennek káromlásra (Helt: Bibl. IV.62. Born: Préd. 232. Zrinyi. 152). Jó hirt izen neked Kassa városából 1720 (Figyelő 1880. IX.155). Izennyenek nekem (László: Pétr. 212).

be-izen: imuncio Kr. [eine botschaft hineinsenden]. Bela azt halwan, be yzene, mondwan... (ÉrdyC. 395b) Az városból es beizentek vala, nagy szép szavokkal azon kéri vala (Tin. 82).

el-izen: [nuncio; verkünden lassen, ansagen lassen]. El yzene egy kazdag embernek, kyuek Nabaal vala newe (ÉrdyC. 525b). El yzeneek Iwlianus rokonsagoknak, ky akkoron az zyttyay magyaroknak feyedelmeők vala (592). El yzeneek mynd ali tartomában: miserunt in universam regionem illam (JordC. 400. CsomaC. 3). Midőn az püspök meg bal, el izennyék mindenfő az elastromokban, és egyéb templemokban, hogy imád-ságok légyenek ő érette (Pázm: Kal. 174). Király elizene feleségnek, hogy leányával hozzája lépneek (EphlKözl. IX.169).

föl-izen: [nuncio; eine botschaft hinaufsenden]. A násznagy a lakadalmasházhoz, a ki gazdának tétetett aboz felizet, étkezésekről tudósítván, a ki is visszaizent hasonló ceremóniával snindjárt küldött le ételt-italt a nász népének (Házánk 1362).

ki-izen: **1)** nuncio foras Kr. [eine botschaft hinaussenden, draussen ankündigen]. Parantsoltuk, valamikor püspökünk eklésáinak visitatzióokra ki-mégien, ki-izenvén akármely helyekre, okvetetlen előállani el ne mulassák (Bod: Pol. 107). **2)** [expello; austreiben, ausjagen?]. A bordeliba vitetlek s ki zzenöm [ki vőzöm?] ot a zent főlköt belőled (DebrC. 29).

mög-izen: denuncio, annuncio MA. verkündigen, andeuten PPB. Menenek zent Ferenczert, meg yzenen neky ez mon-dott helyett ygen mezzenek lenny: annunciantes (EhrC. 39). Megyzentetek anyagnak myatta, hogy kewsded fratereknek zerzete es essi nem fogyadcoznak (104). Egsem marada, ky a dolgot ómaradékoknac még izennéie: qui factum nunciaret (BécsiC. 18). Miglen megizeneden tñektéc, semmi egéb én értem né légen (29). Kit Mardocheus megtuda es legottan még-izené Hester királnénac: nunciavit reginae (54). Meg izentetet ő neki: nunciatum est illi (MünchC. 126). Megh theruen azert az zolgak megh ízenek az athyanakh, hog sehol meg nem lelthek volna (PeerC. 7). Ő kezeinek munkait erőss allat meg-őzeni: annunciat firmamentum (DöbrC. 39). Megh yzene ez bezedeket Pálnak: annunciat hie sermones P. (JordC. 765). Yzenyetek meg ennekem: renunciate mihi (359). Ottan meg yzeneek az feyedelemnek, frater Marinos megholt (ÉrdyC. 340b). Meg wzenthe, bezylette volna mynekvén az thy hitete-ket (Komj: SzPál. 348. Helt: UT. A4. Fél: Bibl. 2. Illy: Préd. 1129). Juliane, az ur küldött engem, és megizente néked tőlem, hogy (Hall: Hflist. II.39). T. seha nem tiri, hogy meg nem izennéje az portára, hogy uram irta volna ezt meg (Nád: Lev. 138).

mögizenés: denunciatio MA. verkündigung, andeutung PPB.

vissza-izen: [renuncio; eine botschaft zurücksenden]. A násznagy a lakadalmas-házhoz, a ki gazdának tétetett ahöz felizent, érkezősekről tudósítván, a ki is visszaizent hasonló ceremóniával s mindjárt küldött le ételt-italt a nász népének (Házánk I.362).

Izenés: nunciatio Kr. [kunde, nachricht]. Az gyermek az pazoroknak yzenest tót volt (ÉrsC. 71). The k. semmy izenist sem jrastr nem küldy (RMNy. II.141).

Izenet: nunciatio, nuncium MA. verkündigung, botschaft PPB. [kunde, nachricht]. Örvedetes izenet: evangelium C. hir, izenet: nuncium Com: Vest. 138. Ezekre tanoyt az zent ewangelium, ba meg gondollyok wrvnk Iesusnak yzenetyt (ÉrdyC. 9b). Elsew moltossagly mondatyk angaly yzeneth (194b). Dichó-seeges ovrómet es yzenetet vyn ewnekyk (526b). Zent Ferencnek minden izenetyh meg mondak (VirgC. 49). Es megmonda az ev anyanak yzenetyt neky (MargL. 33). Méltán nevezi ezt a tudomant evangeliomnak azaz vig és örvedetes izenetnek (Tel: Evang. II.225b). Az evangeliomot, örvedetes izenetet tanétván (Com: Jan. 125). Az hir mondas, izenet örvedetes: nuncium laetum (Com: Vest. 15). Mikor haláláról izenetet vót volna (Vás: CanCat. 182).

Izenget: [identidem nuncia mitto; botschaften senden]. Zent Borbas nyomorvltakat vygaztal vala, az zegheeny wyonnan valo keresztényeknek gyakorta lewelekeeth es yo bezedeket yzenghetwee (ÉrdyC. 333. TörtT.² I.560).

Izengetés: [nuncia; botschaften]. Sok egy másra való irogatások, izengetések mentenek véghez a négy réztepa régiók között (Bod: Pol. 138).

IZGÁGA: [rixá; zank, hader, nörgelci]. Az isten tiltya a veszekedéseket, izgágakeresést (Pós: Igazs. II.302). Izgága keresés (GKat: Válsz. II.234). De abba a másik, harmadik rend gáncsot, izgágát tanúlván, nem akarja vala (Szal: Krón. 367). Az házasok között izgágát szerző sok rosz hir harangok (Szathm: Dom. 135). Egy-más-között izgágát szerzene (Hall: Paizs. 404).

Izgágálkod-ik: [rixor] impedimentum pono, adversor SI. [hadern, zank anstiften, schwierigkeiten machen]. Calvinussal midőn sokat izgágálkodott volna, végtére a magistratus ki-fizeté a városból (Pós: Igazs. I.452). Ha affélével izgágálkodik [igy?] a fényes porta haddal compesceálja őket (MonIrkó. VIII.74. GKat: Titk. 1118. CorpGramm. 323).

Izgágálkodás: [rixá; zank, hader]. Garázdaságra, izgágálkodásra fogadás-által-is kőtheti magát (Pós: Igazs. II.302). A clerusnak izgágálkodások miatt azokról nem végezhettek (Szal: Krón. 196).

IZGASZT: [stimulo, cohortor; aneifern]. Ha wr ysten malaztyawal nem ygzagt[an]aa embernek leelkeet, barom zamaban celnoenok emberek (ÉrdyC. 540). Az varasbelyek egymasth ygzatyak vala: se mutuo cohortabantur (JordC. 302).

IZGAT: incito, perstimulo, infesto C. stimulo, extimulo, instigo, instimulo, infesto, incito, cieo MA. anreizen, anhetzen, antreiben PPB. Férgektől izgattatom: vermino C. Izgatni a lovat a sarkantyúval: concitare equum calcaribus PPB. Magokot haragra ygzatyak: provocant se invicem ad iram (EhrC. 95). Kyk leyendnek kysertettek, vozyk elottnek coronayt, kyre ewkwet ygzattya gonozsag: exercitat malitia (111). Izgattya vala az kegyes yzuek lelkeet az zent loolek (ÉrdyC. 384b). Pokollhely ordegh ygzattya vala owket (627). Mely zent lelek malaztya yzathlwan, Akayanak tartományban yraa megh az zonth ewangeliomot (JordC. 705. LevT. I.87). Izgatton izgattya (Born: Préd. 237. 295). Néha példabeszéd által, mint mikoron a sáfárról es a tiz szűzekről beszél, izgat, hogy jót chelekedgyfuk (Tel: Evang. II.418b). Izgat es noszogat bein-

nüket az feleletre (Zvon: PázmP. 65). A tanító erköltsé inkább izgat, hogy-som szava (Pázm: Préd. b4). Az utolsó ítéletnek emlekezetivel fúrdalta és izgatta őtet a jóságokra (3). Minden tselédés onbert kötelez isten, hogy bait, leányit izgassa és tanítsa (45). Késértetektől izgattatit (Vás: CanCat. 262). Az svekusok, hogy jünnének, valóban hozzák az híret, s ha ez az ellenség fel kezd az Liptón nyomakodni, el koll hímj, amak az hire izgatja elmenetelire (RákGy: Lev. 166). A tzipelősben esett láb sértő kövots, hanem ha ki vétetik, sérteget, izgat (Com: Jan. 16). Az ókróket az őszónnel izgatván (73). Az saskósejő ki terieszt szarnyat az ő fiaira, midőn repülni taníttya es izgattya (EszTf: IgAny. 134). A gonoszak minket istenhez meuni izgatnak (Ily: Préd. I.49). A felmenőket nézésével munkira izgatná (I.547). Eszbéli kiutted akár mely gazdag légyen, ha valami jóra nem izgat, s indét, semmi; tenérek es dupla bolondság (Fal: UE. 372).

[Szólások]. Nyulat izgat az futásra: in plantiem equum (Deesi: Adag. 61).

föl-izgat: excito, excito MA. auffordern, anreizen, aufmuntern PPB. Fölizgattatott: incitatus C. Ki effelin [éjfelén] az isten felőket fel izgatia a meleg ágbol (NagyszC. 181). Eneklesnek zokasa resteketh fel yzat, bynesőket syrasra yndwyt (ÉrsC. 253).

mög-izgat: instimulo MA. anreizen, anhetzen PPB.

Izgatás: instigatio NémGl. 310. concitamentum, infestatio, inquietatio C. instigatio, instimulatio, incitatio, stimulatío MA. anhetzung, anreizung PPB. Valaki izgatásából tselekedni: instinetu alicujus facere PPB. Az sathanas angyalnak yzathlwanth zomvedy wala (ÉrsC. 204). Zenth atyaknak peldayok zereuth walo eletek legyenek thanwsaghtoknak yzghathasy (221b). Ne hygy semmykeppen őrdőghnek meerghes es halalos yzghathasnak (274b). Isten, mikor büntetni kellett volna, a szent léleknek hatalmas izgatásával ki-téresse es penitenciára hozot (Pázm: Préd. 835). Jövendőlnee vala nem isteni ihlésből, izgatásból avagy fuallásból: futura praedicabant non ex numinis instinctu (Com: Jan. 130). Más izgatásából, ősztonőzéséből cselekedett (193). A nehézségeken erőssen meggyőződése igen nagy izgatást szerez vnk kinszenvedésének emlekezete (Ily: Préd. I.322).

Izgató: instigator, impulsor, extimulator, hortator C. incitamentum MA. instimulator, stimulator; anreizer, aumalner PPB. Minden iora izgato, ki zent lelek (Ozor: Christ. 25). Volt izgatoia az eordög (Bal: CsIsk. 388).

IZOM [p]. 1620-ban Heidelbergában nyomtatott Imádsági Könyvébe Czel Mártoninak a 73. lapon e van: Az hegyek izomai [olv. ormai?] festelgenek [füstölgenek] idvezelől (Tud-Gyűjt. 1817. VI. 104).

Izmos: iztagos; validus, robustus, membrusus, corpulentus SI. [muskulis]. Maga oly nagy tenyeres talpas s izmos szűlő anya (Czegl: MM. 143). Izmos ember (GKat: Titk. 37). Itt vagyok táborban nagy izmos tótokkal (Orsz: KöltSz. 150). A vastag erős izmos legény édesdeden issza savanyó borát (SzD: MVir. 122).

IZZAD (izad Szentm: Kalm. 4. Otr: OrigHung. II.253. izdasztó Szathm: Cent. 89. izdó BeytheA: FivK. 110. izdóság 16b): 1) aestuo, fervereo, incresco, caleo MA. sehr hitzig sein, sehr warm sein PPB. Luther azt írja, hogy száve dobogot, és izdadot ebben a beszélgetésben (Pázm: LuthV. 102). Idvösségünknek izzadó, hív kívánsága (Mad: Evang. 300). 2) sudo MA. Otr: OrigHung. II.253. [schwitzen]. Noha nem izdad tarlón.. (Szentm: Kalm. 4). Azon egy órában hűl fűl izzad reszket, hol néki bízza magát szerelmében, hol pedig ide s tova szítja lelkét kétségében (Fal: NE. 106). Némellyek kemény eltekél-

léssel csak azon izzadnak, hogy rendiből ki ne lépjenek dolgoknak (Fal: UE. 399). A vad gulya felénk oroszlány bőgéssel futva jött; izzadtam s voltam ijedéssel (Gvad: FNót. 10).

mög-izzad: inaestuo MA. grosse hitze haben, dünnen PPB. [schwitzen] Igyál, takarodgyál be vtánna, izagy iól meg (Mel: Herb. 21).

mögizzadás: exaestuatío MA. ausdünstung PPB. [das schwitzen].

Izzadás: desudatio C. aestuatío MA. grosse hitze PPB. [schweiss]. Az mint ez előtt izadással, főmosással, és füveknek a fejedre való rakásokkal orvosított (Thaurzó: Lev. II.244). Az isten Adámot örök munkára és izzadásra kárhoztatta egy alma kostolásért (Illy: Préd. I.4).

Izzadék: sudor SI. [schweiss]. Izzadékat letörölő ruha: sudarium PP.

Izzadékos: [sudatus; schweiss]. A serkék és tervek az embernek siros izzadékos szennyéből teremnek (Misk: VKert. 14).

Izzadoz: [suo; fort und fort schwitzen]. Izzadozó buzgósággal indultanc (MA: Tan. 1277). Felette izzadosz [te] (Czegl: Japh. 157). Izzadoz homloka (Czegl: Sion. Előb. 27). A melyben izzadozna és munkálkodnék (MonIrók. VIII.155). Izzadoznak a kovások homlokig a műhelyben (Fal: Vers. 889).

IZZASZT: facio ut sudet Kr. [in schweiss bringen, schwitzen machen]. Izzasztó orvosság: sudoriferum, diaphoreticum PP. Izzasztják, hogy párlódással szárazszák nyálasságokat (Pázm: Préd. 901). Izzasztó hideglelés (Szathm: Cent. 89). Mikor izzasztó munka vagyon előttünk, nem jó sokat eszmélnedni iránta (Fal: UE. 470).

mög-izzaszt: ∞ Lábaimat azzal párolta s izzasztatta meg MonIrók. XV.124).

Izzasztás: [sudatio; schwitzkur]. Én ma is hasonló párgolással és izzasztással éltem, valamint az elmúlt napokban (MonIrók. XV.132). A párgolás s izzasztás nagyobb mértékben volt ma (XV.130).

IZZAT [P]: [facio ut sudet; in schweiss bringen]. Meg izzattya [izzasztja?] az embert (Mel: Herb. 89).

IZZO: fervens, fervidus, exaestnatus MA.³ sehr heiss, siedend heiss PPB. Tűzes, izdo es folyo sebót io vale mosny (BeytheA: FivK. 110). Ez nagy iszód [igy] hewseget szerez (KGalg. 1582. G4). Az beteg izzó hévségben fekszik (MA: Scult. 138). Izzó szeretettel volt volna az Christushoz (177). Izzó kérelmére megfélele, úgy a mint tudott (Kónyi: VM. 18).

Izzóság: [ardor; hitze]. Vton iáronak ió belőle pálczát csinálnij, mert oly ereie vagyon, hogy az napnak izdosága meg nem sűthetij (Beythe: FivK. 16b. Nyr. XIII.64).

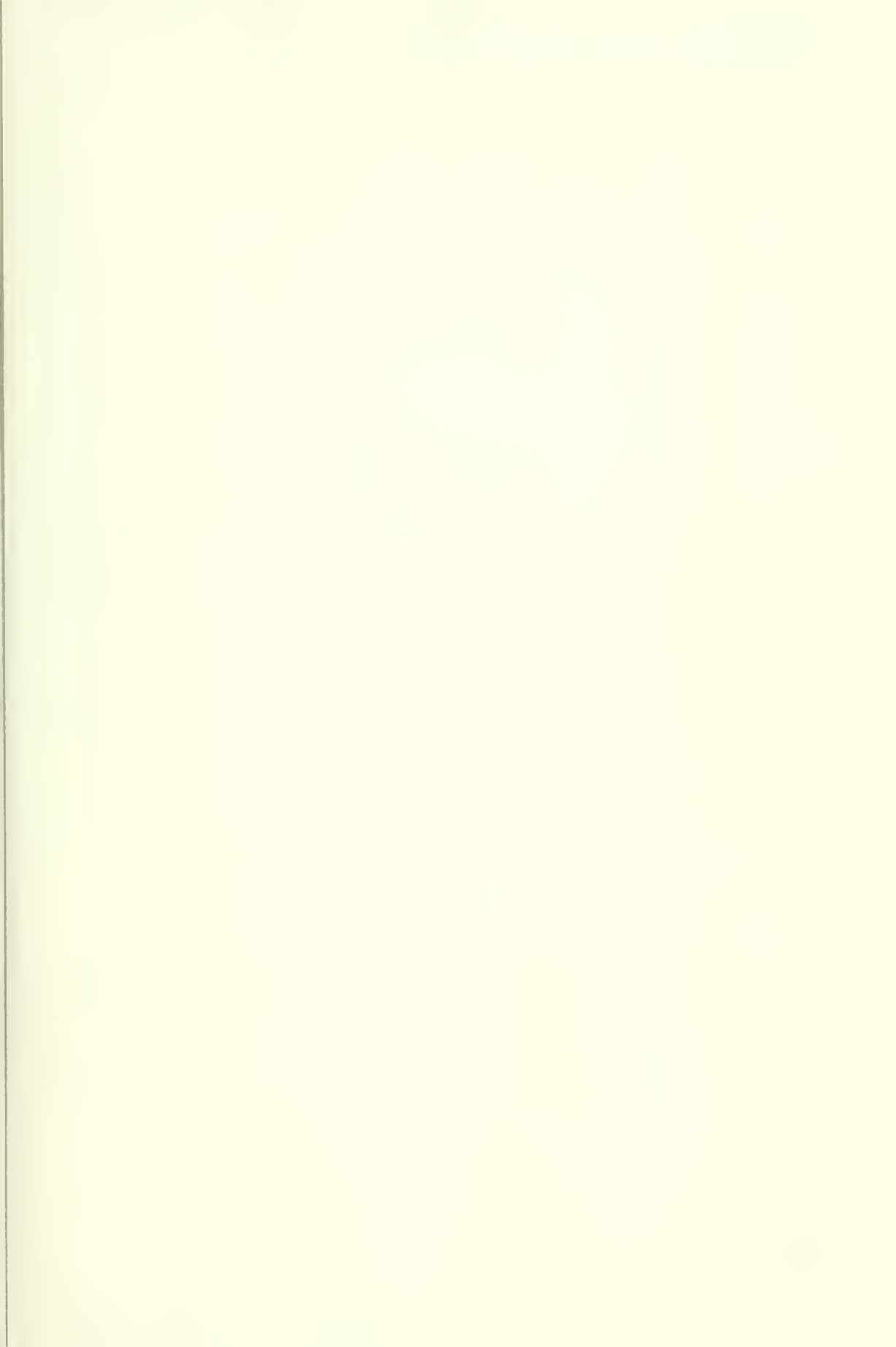
IZZOD-IK: aestuo, ferveo, fervesco, desudo MA.³ lützig werden, warm sein, sehr schwitzen PPB.

IZSÓP (*hisóp* Helt: UT. III.7. *hisop* Fal: NA. 125): hyssopus C. hyssopus vulgaris Beythe: Nom. 5. isop, hisopp PPB. Fel veven az twlykoknak esbakoknak veeret vyzzel es barsson gyapywal es ysoppal (JordC. 815. Kár: Bibl. I.138). Isop leuele viragostul (Frank: HasznK. 19). Az isopot ha meg főződ borban es mezet vecz bele, ezt gyakorta izod, galiztyat meg ől az gyomorban (BeytheA: FivK. 67b). Az isopot nüzben ha főződ, estve regel iszod, az gyom[od]jat megtisztittyta, szodat hangosittyta (OrvK. 35). Belől mint valamely aegyptiai mummia jól meg bélelte s fű szerszámazta magát, myrrhával, hisoppal, sok-féle füvekkel, hogy semmi kűlső-ég vagy ellenség ne árthasson néki (Fal: NA. 125).

kerti-izsóp: thymbra PPB.

Izsópos. Isopos bor: hyssopites MA. isopwein PPB.

BINDING SECT. JUL 24 1972

PLEASE DO NOT REMOVE
CARDS OR SLIPS FROM THIS POCKET

UNIVERSITY OF TORONTO LIBRARY

24 Magyar nyelv- és irodalomtudományok
2625 Magyar nyelv- és irodalomtudományok
52 Magyar nyelv- és irodalomtudományok
köt.1 Magyar nyelv- és irodalomtudományok

